СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

I

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ТОМ ПЕРШИЙ

А—В

ВИДАВНИЦТВО «НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ — 1970

4У(03)
С48

І-й том містить **18 077** слів, не рахуючи тих, що даються як посилання (під літерою **А** 1803, під літерою **Б** 4538, під літерою **В** 11 736).

Редакційна колегія:

акад. АН УРСР І. К. БІЛОДІД (голова), кандидати філол. наук А. А. БУРЯЧОК, Г. М. ГНАТЮК, П. Й. ГОРЕЦЬКИЙ, докт. філол. наук Л. Л. ГУМЕЦЬКА, канд. філол. наук П. П. ДОЦЕНКО, докт. філол. наук Ф. Т. ЖИЛКО, кандидати філол. наук Т. В. ЗАЙЦЕВА, В. С. ІЛЬЇН, С. П. ЛЕВЧЕНКО, П. С. ЛИСЕНКО, чл.-кор. АН УРСР Є. П. КИРИЛЮК, канд. філол. наук Л. С. ПАЛАМАРЧУК (заст. голови), акад. М. Т. РИЛЬСЬКИЙ, канд. філол. наук Л. Г. СКРИПНИК, акад. АН УРСР П. Г. ТИЧИНА, кандидати філол. наук К. К. ЦІЛУЙКО, Л. А. ЮРЧУК (секретар)

Редактори тому:

П. Й. ГОРЕЦЬКИЙ, А. А. БУРЯЧОК, Г. М. ГНАТЮК,
Н. І. ШВИДКА

Редакція мовознавства та словників
Зав. редакцією М. Л. МАНДРИКА

7—1—5
292—69М

КИЇВСЬКИЙ ПОЛІГРАФІЧНИЙ КОМБІНАТ

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Словник української мови в десяти томах — це перший в історії української лексикографії словник тлумачного типу. Створений він колективом лексикографів Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні Академії наук УРСР на базі величезного лексичного матеріалу, вибраного з найрізноманітніших літературних, фольклорно-етнографічних та інших джерел у широких хронологічних рамках — з кінця XVIII ст. і до наших днів.

Словник увібрав усе цінне з лексичних багатств української мови, зібраних і опрацьованих у попередніх лексикографічних працях дожовтневого і пожовтневого періодів, зокрема в рукописному Словнику української мови П. Білецького-Носенка, Малорусько-німецькому словнику Є. Желехівського (Львів, 1886), Словнику української мови за редакцією Б. Грінченка (К., 1907—1909), Російсько-українському словнику (М., 1948), Українсько-російському словнику в шести томах (К., 1953—1963), Словнику мови Шевченка (К., 1964), у серії термінологічних словників та ін.

Він відображає стан і розвиток лексики сучасної української мови, справжній розквіт якої став можливим лише після Великої Жовтневої соціалістичної революції завдяки успішному здійсненню ленінської національної політики. Словник засвідчує значне поповнення лексико-фразеологічного фонду української мови, особливо у галузі науки, публіцистики, законодавства і ділової мови.

Відбиваючи сучасний стан словникового складу української літературної мови, Словник подає насамперед загальновживану лексику й фразеологію. Однак у межах можливого в ньому представлена й та частина української лексики, що відійшла до пасивного фонду, але свого часу побутувала досить широко і засвідчена як усною традицією, так і визначними майстрами слова.

У Словнику зафіксовано також чимало широко вживаних діалектизмів, застарілих слів, елементів розмовної лексики та ін. Проте це не порушує нормативного спрямування Словника, бо всі позанормативні слова мають відповідні пояснення і потрібні позначки, що характеризують їх місце в суспільній мовній практиці.

Охоплюючи великий і різноманітний щодо походження, функціонування і стилістичного використання лексико-фразеологічний матеріал, Словник української мови лишається тлумачно-нормативним словником. Цього досягнуто:

1) добором лексики для його реєстру; 2) поданням усталених граматичних форм та наголосів реєстрових слів відповідно до норм сучасного правопису; 3) стилістичною характеристикою слів і визначенням сфери їх уживання; 4) показом тих значень (і відтінків значень), які мають слова в літературній мові; 5) ілюстраціями, що дають живі приклади правильного вживання слів та підтверджують їх стилістичну характеристику.

* * *

Перший том Словника уклали: А. А. Бурячок (**а—багне́тний**), Г. М. Гнатюк (**багни́стий — бара́нячий; ві́дкуп — відсмо́ктувач**), В. П. Градова (**барахло́ — безво́льно**), А. В. Лагутіна (**безвсти́дний — безпідмето́вий; відсо́вування — віньє́тка; воскреса́ти — в'я́тір**), П. П. Доценко (**безпідста́вний — бентоні́товий; віо́ла— волелю́бність**), А. П. Білоштан (**бенуа́р — богобоя́щий**), І. О. Кільчевський (**богобудівни́к — брава́да; вигапто́вування — висна́жуватися**), Л. К. Рак (**бра́вий — бру́ствер; ви́сновок — відкува́ти; во́ленька — воскови́к**), С. П. Пригожий (**брута́льний — ви́ганьбити**).

Том доопрацювали й відредагували: П. Й. Горецький, Н. І. Швидка (**а — бязь**), Г. М. Гнатюк (**в — виясня́тися**), А. А. Бурячок (**ві — в'я́тір**).

Технічну підготовку рукопису першого тому Словника здійснили Н. П. Дзятківська, Ш. Г. Кренцель.

При редагуванні рукопису помічниками редакторів тому були: М. Г. Шекера, В. М. Білоноженко, В. Д. Цвях. Над оформленням рукопису тому працювали також: О. Д. Глушич, Г. Н. Демчик, В. В. Дятчук, Н. Г. Лукашенко, Л. О. Симоненко, Т. О. Федоренко, Л. С. Яковенко.

Коректуру читали Т. О. Федоренко, О. І. Нечитайло.

Матеріали цього тому прорецензували доктор філологічних наук І. К. Кучеренко, частково доктор педагогічних наук А. П. Медушевський, кандидати філологічних наук І. К. Зборовський, А. П. Коваль, Б. М. Кулик.

Зауваження та побажання просимо надсилати на адресу: Київ 1, вул. Кірова, 4, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР або Київ 4, вул. Рєпіна, 3, видавництво «Наукова думка».

ОБСЯГ І БУДОВА СЛОВНИКА

Лексичний склад Словника

§ 1. До реєстру Словника внесено: 1. Активну лексику всіх граматичних категорій української літературної мови, відображену в усіх різновидах художньої літератури починаючи з кінця XVIII ст., у народній творчості, у публіцистичних, суспільно-економічних, науково-популярних і наукових працях; найуживанішу пасивну лексику літературної мови, відбиту в творах української літератури того ж періоду.

2. Терміни і номенклатурні слова, що широко вживаються у писемній та усній мові, трапляються в популярних виданнях, у загальній (не фаховій) пресі, ввійшли в підручники з відповідних дисциплін загальноосвітньої середньої школи і т. ін. (**автоге́н, аташе́, дота́ція, інтроду́кція, натюрмо́рт, прохо́дка, увертю́ра**).

3. Назви народів СРСР, загальновідомі назви інших народів (**грузи́ни, поля́ки, болга́ри, ні́мці, не́гри**); назви племен східного слов'янства (**дулі́би, поля́ни, сіверя́ни**) та ін.

4. Поширені і засвідчені джерелами назви людей за назвою міста або місцевості проживання (**кия́нин, москви́чка, сибіря́к**).

5. Слова на позначення характерних предметів і явищ, пов'язаних із специфікою життя народів СРСР та зарубіжних країн (**аки́н, ау́л, кетме́нь, тореадо́р**); слова на позначення понять, пов'язаних із подіями світової історії (**васа́л, жиронди́ст, патри́ції, плебе́ї**).

6. Слова історичного фонду, що в свій час належали до широко вживаних (**губерна́тор, зе́мство, кріпа́цтво, па́нщина**); слова на позначення різних предметів давнього побуту (**алти́н, гри́вна, арши́н, жупа́н, намі́тка**).

7. Широко вживані складноскорочені слова (**колго́сп, комсомо́л**); літерні скорочення (**КПРС, СРСР, УРСР**); складні лексичні одиниці (**маркси́зм-ленін́ізм**).

8. Продуктивні в словотворенні частини складних слів (**авіа..., багато...**).

9. Засвідчені матеріалами картотеки зменшені, пестливі, збільшені, зневажливі іменники (**рі́чечка, вітрюга́н, баби́ще**) і прикметники типу **біле́сенький, здорове́нний**.

10. Більш відомі в ужитку слова, пов'язані з релігійною сферою (**дяк, вели́кдень, єва́нгеліє, патріа́рх, різдво́**).

11. Найуживаніші старорусизми і церковнослов'янізми (**ви́тязь, глаша́тай, рать, торжествува́ти**).

12. Лексичні діалектизми, зафіксовані в творах багатьох письменників (**банува́ти, га́зда, фа́йний**).

13. Наявні в джерелах: а) пасивні дієприкметники (**ве́дений, забу́тий, зді́йснюваний, зро́блений, почу́тий**); б) прикметники вищого ступеня, що утворюються з відхиленням від форми звичайного ступеня (**бі́льший** — від **вели́кий, кра́щий** — від **га́рний**), найвищого ступеня з префіксом **щонай-, якнай-** (**щонайбі́льший, якнайкра́щий**); в) прислівники (**вночі́, за́раз**), у тому числі й ті, що походять від прикметників (**бага́то, до́бре, ве́селе**), та ширше вживані з префіксом **по-** (**по-бра́тньому, по-українському**).

§ 2. До реєстру Словника не внесено: 1. Вузькоспеціальні терміни, що не набули поширення в літературній мові, хоч і трапляються в окремих художніх творах або в статтях газет і журналів (не фахових), напр.: **глибинофо́н** (у Трублаїні), **порядо́вник** (у будівництві), **фосфати́дні концентра́ти** (харчова промисловість), **аероїни** (хімія), **алестри́м** (медицина), **араго́ній** (мінералогія), **бутадіє́н** (хімія) і т. ін.

2. Власні імена та прізвища людей (**Андрі́й, Петро́, Котляре́вський, Що́голів**), крім тих, які стали загальними (**донжуа́н, іу́да**), і власні імена з міфології різних народів (**Аполло́н, Вене́ра, Зевс, Ізі́да**).

3. Назви країн чи держав (**Радя́нський Сою́з, Украї́на, По́льща, Чехослова́ччина**) і географічних об'єктів — міст, морів, річок, гір, островів, зірок, планет і т. ін., крім тих, що можуть створювати фразеологічні звороти (напр.: **Содо́м: Содо́м і Гомо́ра**).

4. Прикметники, утворені від назв міст, морів, річок, гір, островів, напр.: **ки́ївський, моско́вський, варша́вський; біломо́рський, во́лзький.**

5. Діалектні (обласні) слова, що в літературній мові не набули широкого вжитку, зокрема варіанти загальнолітературних слів із місцевими фонетичними відмінностями, напр.: **дєк, тєгти́, шінува́ти** (дяк, тягти, шанувати), **горі́вка, оре́в, стів** (горілка, орел, стіл), **мід, ке́леф** (мед, келеп) та ін.

6. Слова індивідуального творення, що зустрічаються у творах окремих письменників, але не закріпилися в суспільному вжитку, напр.: **ви́явець** (у значенні «виразник» — у І. Нечуя-Левицького), **поспі́вний** («поетичний»), **рвія́** («старанність» — у М. Старицького), **безто́нний** («невиразний» — в О. Кобилянської), **підхма́р'я, золотоли́стя, громолу́нний** і багато подібних слів, притаманних поетичній мові.

7. Прикметники вищого ступеня, що нормально творяться суфіксом **-іш-** (**бі́лий — білі́ший. нови́й — нові́ший**), і прикметники найвищого ступеня нормального творення з префіксом **най-** (**найбі́льший, найнові́ший**), а також прислівники на **-е** (**біліше, найбілі́ше**), утворені від цих прикметників.

8. Складні прикметники, що пишуться через дефіс (**черво́но-блаки́тний. світло-роже́вий, мо́вно-літерату́рний, техні́чно-промисло́вий, порівня́льно-істори́чний** і т. ін.).

9. Дієприслівники теперішнього часу на **-ачи (-ячи), -учи (-ючи)** (**ба́чачи, гро́зячи, зна́ючи, несу́чи**) і минулого часу на **-ши** (**віднісши, прибу́вши**).

10. Префікси (**без-, від-, до-, по-...**).

Обмежено, залежно від ступеня поширеності, що визначається матеріалами лексичної картотеки, подаються у Словнику: а) іменники середнього роду на **-ння, -ття**, утворені від дієслів (**бі́гання, буя́ння, биття́**), та іменники жіночого роду на **-ість**, утворені від прикметників (**бадьо́рість, ле́гкість**); б) активні дієприкметники теперішнього часу на **-ачий (-ячий), -учий (-ючий)** (**відпочива́ючий, пра́влячий, росту́чий, керу́ючий**).

Словникова стаття. Граматичні форми та граматична характеристика слів реєстру

§ 3. Слова вносяться до реєстру Словника за абеткою. Усі слова, крім односкладових, подаються з наголосами — одним або двома (**ва́лка**, **земля́**, **ба́йду́же**, **по́ми́лка**). Наголоси позначаються й у формах відмінюваних слів (**БИЧ**, а́; **БІ́ГТИ**, біжу́, біжи́ш; **ХТО**, кого́).

Фонетичні варіанти реєстрових слів, що вживаються паралельно, подаються в одній статті за алфавітом (**життє́вий**, **життьови́й**).

Місце й розробка варіантів дієслів, що починаються на **в** та **у**, зумовлюються їх семантикою. Якщо дієслова виражають спрямування дії в середину, в межі чого-небудь, вони разом з похідними від них словами подаються на **в** (із зазначенням одночасно в дужках їх варіантів на **у**). Напр.: **ВБІГА́ТИ (УБІГА́ТИ)**, а́ю, а́єш..., **ВРІ́ЗУВАТИСЯ** ^{1} **(УРІ́ЗУВАТИСЯ)**, уюся, уєшся... Якщо ж дієслова виражають поширення дії на поверхню чого-небудь, наслідок дії, вони відсилаються на **у**, де подаються і відповідно розробляються з варіантом **в**. Напр.: **ВКРИВА́ТИ** *див.* **укрива́ти**.

Цей принцип поширюється і на випадки омонімії. Напр.: **ВБИВА́ТИ** ^{1} **(УБИВА́ТИ)**, а́ю, а́єш... Ударами заганяти якийсь предмет у що-небудь (в дерево, в землю і т. ін.), але **ВБИВА́ТИ** ^{2} *див.* **убива́ти** ^{1}.

Прислівники, числівники, прийменник **в** теж подаються на **в** з варіантом **у**. Напр.: **вбрід (убрі́д)**; **вна́слідок (уна́слідок)**; **вдві́чі (удві́чі)**: **вче́тверо (уче́тверо)**.

Із слів, утворених за допомогою префікса **від-** та його варіанта **од-**, рідше вживаного в сучасній українській літературній мові, в реєстрі Словника подані тільки ті, що починаються з **від-**. Варіанти з **од-** наводяться в ілюстративному матеріалі.

Структурні варіанти подаються кожний окремо (**байду́жість** і **байду́жність**; **баклажа́нний** і **баклажа́новий**; **знання́** і **знаття́**).

Окремі значення слова відділяються одне від одного арабськими цифрами, а відтінки значень — похилими рисками.

Слова-омоніми подаються в окремих статтях з позначкою біля слова арабськими цифрами. Напр.: **ма́ти** ^{1}— іменник і **ма́ти** ^{2} — дієслово, **схо́жість** ^{1} у значенні «подібність» і **схо́жість** ^{2} у значенні «здатність зерна проростати, сходити».

§ 4. Відмінювані слова вносяться до реєстру Словника в початковій граматичній формі: іменники, кількісні числівники та займенники неприкметникової форми — в називному відмінку однини, іменники, що вживаються тільки в множині,— в називному відмінку множини (**двір**, **річка**, **мо́ре**, **са́ни**, **чоти́ри**, **вісім**, **хто**, **що**); прикметники та дієприкметники, порядкові числівники та займенники прикметникової форми — в чоловічому роді однини (**га́рний**, **си́ній**, **засі́яний**, **пе́рший**, **тре́тій**, **твій**, **яки́й**); дієслова — в інфінітиві (**бажа́ти**, **будува́ти**).

§ 5. При відмінюваних іменниках, кількісних числівниках і займенниках неприкметникової форми наводиться (скорочено або повністю) форма родового відмінка однини (**БИК**, а́; **МЕЖА́**, і́; **ВІКНО́**, а́; **ДЕНЬ**, дня; **НІЖ**, ножа́; **О́СІНЬ**, о́сені: **П'ЯТЬ**, ти́: **ШІСТЬ**, шести́: **ЩО**, чого́; **Я**, мене́).

Примітка 1. Граматичні форми відмінюваних слів подаються найчастіше скорочено, тільки в кінцевих змінних частинах, які потрібні для показу основи слова, належності його до певної граматичної категорії, типу його відмінювання і його наголошення.

Примітка 2. а) Коли родовий відмінок реєстрового слова іменника чоловічого роду має два закінчення (**-а** і **-у**), то подаються вони обидва: **МІСТ**, моста́ і мо́сту; **СТІЛ**, стола́ і сто́лу. Коли ж іменник має в родовому відмінку закінчення **-а** або **-у** залежно від значення, тоді слово оформлюється за таким зразком:

АПАРА́Т, *ч.* 1. *род.* а. Прилад, пристрій для виконання якої-небудь роботи.

2. *род.* у. Установа або сукупність установ, що обслуговують яку-небудь ділянку державного управління чи господарства.

б) При іменниках, які не відмінюються, ставиться позначка *невідм.*: **АТЕЛЬЄ́**, *невідм.*, *с.*

в) При іменниках, що вживаються тільки в множині, дається (скорочено або повністю) родовий відмінок множини й ставиться позначка *мн.*: **ДВЕ́РІ**, е́й, *мн*

г) Іменники, частіше вживані в множині, подаються в цій формі, а в дужках наводиться форма однини з відповідним граматичним оформленням: **ВУ́СА**, ів, *мн.* (*одн.* **вус**, а, *ч.*); **ГЕ́ТРИ**, гетр, *мн.* (*одн.* **ге́тра**, и, *ж.*). За таким зразком оформлюються й назви народів: **УКРАЇ́НЦІ**, ів, *мн.* (*одн.* **украї́нець**, нця, *ч.*; **украї́нка**, и, *ж.*).

При збірних іменниках ставиться позначка *збірн.*: **ЛУШПИ́ННЯ**, я, *с.*, *збірн.*

§ 6. При розробці іменників визначається їх рід: *ч.* (чоловічий), *ж.* (жіночий), *с.* (середній): **ЛІС**, у, *ч.*; **ПОРА́ДА**, и, *ж.*; **СЕЛО́**, а́, *с.*; при іменниках, які можуть виступати в чоловічому й жіночому роді, ставиться позначка *ч. і ж.*: **СИРОТА́**, и́, *ч. і ж.*

§ 7. Іменники, що вживаються у сучасній мові тільки в складі фразеологічних зворотів, подаються в реєстрі в можливому називному відмінку, а при них наводиться зворот, напр.: **БА́ЙДИКИ**, ів: ◇ **Ба́йдики би́ти...**; **БЕ́ЗРІК**: ◇ **В (на) бе́зрік...**

§ 8. При дієсловах наводяться (скорочено або повністю) їх основні форми. До особових дієслів подаються форми 1-ї і 2-ї особи однини теперішнього часу (дієслів недоконаного виду) або майбутнього часу (дієслів доконаного виду): **БРА́ТИ**, беру́, бере́ш; **ГРИ́ЗТИ**, зу́, зе́ш; **ВЗЯ́ТИ**, візьму́, ві́зьмеш.

При дієсловах, що практично не мають форми 1-ї і 2-ї особи однини теперішнього (майбутнього) часу, а також при дієсловах на **-ся** середньо-зворотного стану подається тільки форма 3-ї особи однини: **БРАКУВА́ТИ**, у́є (у знач. «не вистачати»); **СВЕРБІ́ТИ**, би́ть; **КРИШИ́ТИСЯ**, кри́шиться. До дієслів безособових додається форма 3-ї особи однини теперішнього (майбутнього) часу й при них ставиться відповідна позначка *безос.*: **СВІТА́ТИ**, а́є, *безос.*

Примітка. Скорочення форм дієслова подаються з останнього незмінного звука основи теперішнього (майбутнього) часу: **БУДУВА́ТИ**, у́ю, у́єш: **ЛЯКА́ТИ**, а́ю, а́єш; **МАРНІ́ТИ**, і́ю, і́єш; **НЕСТИ́**, су́, се́ш.

§ 9. Після граматичних форм дієслова позначається його вид — *недок.* (недоконаний) або *док.* (доконаний), напр.: **ВИПИ́СУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПИСАТИ**, пишу, пишеш, *док.*; **БОЯ́ТИСЯ...**, *недок.*, **ОБСИПА́ТИ...**, *недок.*, **ОБСИ́ПАТИ...**, *док.* При дієсловах, які мають недоконаний і доконаний види, дається відповідне позначення: *недок. і док.*, напр.: **ЖЕНИ́ТИ....** *недок. і док.*

§ 10. При дієсловах, що вживаються з прямим додатком, подається позначка *перех.* (перехідне дієслово): **ЗГОРТА́ТИ...**, *перех.*; **БУДУВА́ТИ...**, *перех.*

Неперехідність дієслова не позначається у Словнику; коли ж перехідне дієслово може вживатися в якомусь значенні і як неперехідне, то до кожного з цих значень (під окремими цифрами) подається відповідна позначка *перех.* або *неперех.*: **ПЕКТИ́...** 1. *перех...*; 2. *неперех...*

§ 11. Пасивний стан дієслів розкривається в самому тлумаченні: **БУДУВА́ТИСЯ**, у́ється, *недок*... 2. Пас. до **будува́ти.**

§ 12. Видові пари дієслів наводяться в одній статті. За вихідну береться форма недоконаного виду, причому дієслово доконаного виду вноситься в реєстр за алфавітом із відсиланням до відповідного дієслова недоконаного виду:

ВИ́КОНАТИ *див.* **вико́нувати.**

ВИКО́НУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́КОНАТИ**, аю, аєш, *док.* (Даються тлумачення та ілюстрації).

Примітка. Дієслова недоконаного виду з різними структурними суфіксами подаються в одній статті: **ВИРОБЛЯ́ТИ** *і рідше* **ВИРО́БЛЮВАТИ**, *недок.,* **ВИ́РОБИТИ**, *док...;* **СТИ́СКУВАТИ** *і* **СТИСКА́ТИ**, *недок.,* **СТИ́СНУТИ**, *док...;* **ТЯГТИ́** *і рідше* **ТЯГНУ́ТИ**, *недок...* В одній статті також подаються дієслова з різними суфіксами із значенням підсиленої дії, напр.: **БУРКОТА́ТИ...** *і* **БУРКОТІ́ТИ...**

§ 13. При початкових формах прикметників, дієприкметників та порядкових числівників подаються закінчення їх жіночого та середнього роду: **ЧО́РНИЙ**, а, е; **СИ́НІЙ**, я, є; **ПО́ВНИЙ**, а, е; **ПЕ́ВЕН**, вна, вне; **ДІ́ЮЧИЙ**, а, е; **НАПИ́САНИЙ**, а, е; **ТРЕ́ТІЙ**, я, є.

§ 14. Вищий ступінь прикметників, утворений від іншої основи або зі зміною основи, наводиться як додаткова форма при відповідних прикметниках звичайного ступеня (за зразком: **ВИСО́КИЙ...**, *вищ. ст.* **ви́щий; ГА́РНИЙ...**, *вищ. ст.* **кра́щий** *і* **лі́пший**, *рідко* **гарні́ший).** Такі додаткові форми вносяться в реєстр за алфавітом з відсиланням до основної форми: **ВИ́ЩИЙ**, а, е. Вищ. ст. до **висо́кий.**

§ 15. Кількісні числівники оформлюються як іменники і супроводяться відповідними граматичними позначками: **ТРИ**. трьох, *числ., кільк.;* **КІ́ЛЬКА**, о́х, *числ., неознач.*

§ 16. При займенниках після граматичних форм ставиться позначка *займ.,* зазначається розряд. Займенники прикметникової форми оформлюються як прикметники:

ТВІЙ, твоя́, твоє́, *займ., присв.;* **ЧИЙ**, я́, є́, *займ.* 1. *присв...* 2. *відносн...*

При займенниках неприкметникової форми наводиться форма родового відмінка однини: **ТИ**, тебе́, *займ., особ., 2 ос. одн.;* **ХТО**, кого́, *займ.* 1. *пит...* 2. *відносн...*

§ 17. До прислівників **(вночі́, за́раз, пово́лі)** дається позначка *присл.*

§ 18. Прислівники, прийменники, сполучники, частки, вигуки подаються з позначками *присл., прийм., спол., виг.* (з відповідним тлумаченням і прикладами).

Стилістична характеристика слів реєстру

§ 19. Величезну частину лексики літературної мови становлять слова стилістично нейтральні, тобто такі, що можуть уживатися в будь-яких стилях (книжному, науковому, розмовному та ін.) писемної та усної мови **(ба́йка, байка́р, де́рево, держа́ва, життя́, журна́л).** При таких словах ніяких позначок не ставиться.

§ 20. Разом з тим у мові є багато слів, притаманних певним стилям літературної мови: з одного боку — слова розмовного характеру, вживані переважно в усному мовленні, а з другого — слова переважно книжного вжитку. До слів розмовного характеру дається позначка *розм.*

БІГАНИ́НА..., *розм.* Те саме, що **бі́гання.**

БІДОЛА́ХА..., *розм.* Бідна, нещасна людина; біда́га.

§ 21. При різновидах розмовної лексики—словах фамільярних, лайливих, іронічних та ін.— замість позначки *розм.* подаються залежно від їх емоційного забарвлення такі стилістичні позначки:

вульг.— вульгарне слово, якого, зважаючи на його грубість, слід уникати в літературному вжитку **(БАНЬКИ́...**, *вульг.* Очі...);

жарт.— жартівливе слово **(БЛАГОВІ́РНИЙ...**, *жарт.* Чоловік...);

зневажл. — зневажливе слово **(БАЗІ́КА...**, *зневажл.* Той, хто любить багато говорити, базікати...);

ірон.— слово із забарвленням іронії, насмішки **(БОРЗОПИ́СЕЦЬ...**, *ірон.* Плодовитий, але поганий письменник, журналіст...);

лайл.— лайливе слово, тобто слово, що вживається як лайка (напр.: **БАРА́Н**... 3. *лайл.* Про нерозумну, слабодуху людину...);

фам.— фамільярне, тобто слово, що може бути вжите в дещо розв'язній, «панібратській» розмові (**БРАТВА́...**, *фам.* Товариші, друзі).

§ 22. Слова із забарвленням урочистості, піднесеності вносяться з позначкою *уроч.:*

ВИСОКОЧО́ЛИЙ...; *//уроч.* Поважний, гордий. *Попід горою, яром, долом, Мов ті діди високочолі, Дуби з гетьманщини стоять* (Шевч.).

§ 23. Лексичні елементи, властиві поетичній мові, подаються з позначкою *поет.:*

БОРВІ́Й..., *поет.* Великий вітер; буря, ураган. *Коли ж зненацька налетить борвій, Він* [дуб] *спереду стоїть, як вартовий, Уп'явши в грунт коріння вузлувате* (Перв.).

Лексеми, притаманні народній поетичній творчості, позначаються ремаркою *нар.-поет.:* **БІЛОЗІ́Р**^{2}, зо́ра, *ч., нар.-поет.* Уживається як постійний епітет назв білозорих, ясnooких людей, тварин, птахів, а також місяця. *Місяцю-білозору, зайди за комору* (Сл. Гр.).

§ 24. Церковнослов'янські лексичні елементи супроводяться позначкою *ц.-с.* **(СТО́ГНА...**, *ц.-с.*).

§ 25. Слова, що вживаються переважно в книжній, писемній мові, даються з позначкою *книжн.*, напр.:

АДЕ́ПТ..., *книжн.* Прибічник, послідовник якогонебудь учення або ідеї.

§ 26. Слова спеціально-термінологічного вжитку подаються без стилістичного позначення. Сфера їх уживання, тобто належність до певної ділянки науки, мистецтва, техніки і т. ін., розкривається у тлумаченні цих слів; тільки відсутність такого розкриття у тлумаченні передбачає використання відповідної галузевої ремарки (*фіз., мат.* і т. ін.). Коли слово вживається в близькому значенні в кількох галузях, то при ньому ставиться позначка *спец.*, напр.:

АГА́ВА... (без позначення *бот.*). Багаторічна тропічна і субтропічна трав'яниста рослина...

ЕКСТРАГУВА́ТИ..., *хім.* Розділяти суміш речовин за допомогою розчинників.

АКОМОДА́ЦІЯ..., *спец.* Пристосування до чого-небудь.

§ 27. Архаїчні слова подаються з позначкою *заст.*, напр.:

АТРА́МЕ́НТ..., *заст.* Чорнило.

БЕРЛИ́Н..., *заст.* Карета.

Слова — найменування предметів побуту, понять і явищ, характерних для українського народу та для інших народів у давні часи, тлумачаться без позначки *заст.* із вказівкою на історичний період та місце побутування, напр.:

БЕРДИ́Ш... Старовинна зброя — сокира з лезом видовжено-півкруглої форми, насаджена на довгий держак.

ВІ́ЧЕ... 1. У давній Русі — народні збори, що були вищим органом влади в деяких містах.

АКРО́ПОЛЬ... У давній Греції — укріплена центральна частина міста, розташована звичайно на горі.

§ 28. При діалектних словах подається позначка — *діал.*, напр.:

БА́ГНУТИ..., *діал.*

НАПУ́ДИТИСЯ..., *діал.*

Тлумачення слів у словнику

§ 29. У тлумаченні стисло і ясно розкривається значення слова і його відтінки.

Слова тієї самої граматичної категорії тлумачаться по змозі однотипно.

§ 30. Переносне значення слова, що існує поряд з прямим, при тлумаченні подається під окремою цифрою з позначкою *перен.* або ж оформлюється як відтінок значення, напр.:

ВЕТЕРА́Н, а, *ч.* 1. Досвідчений, бувалий воїн, що брав участь у багатьох боях.

2. *перен.* Людина, що багато років успішно й плідно працює, працювала в якій-небудь галузі, діє, діяла в чомусь.

§ 31. Коли слово має кілька значень, то на першому місці подається значення, найуживаніше в мовній практиці. Зокрема, переносне значення (чи відтінок значення) тлумачиться після того прямого, з якого воно розвинулося, напр.:

БЛІДИ́Й... 1. Без рум'янця, позбавлений природного кольору (про обличчя).

2. Неяскравий, слабо забарвлений.

3. *перен.* Невиразний, недосконалий.

Коли слово поряд із загальновживаним значенням використовується також як фаховий термін, то загальновживане значення подається першим, напр.:

ВА́БИТИ... 1. Манити кудись чимсь принадним, викликати бажання до чого-небудь.

2. Притягати до себе, викликати потяг.

3. *мисл.* Приманювати птахів та звірів вабиком або голосом.

Термінологічне (спеціальне) значення подається першим лише тоді, коли загальномовне становить перенесення або розширення термінологічного значення, напр.:

АПОГЕ́Й... 1. *астр.* Найвіддаленіша від центра Землі точка орбіти Місяця або штучного супутника Землі.

2. *перен.* Найвищий ступінь чого-небудь; вершина, розквіт.

§ 32. До тлумачення реєстрового слова, де це можливо, подається його синонім, якщо він семантично рівнозначний і є загальновживаним словом, напр.:

БУЗКО́ВИЙ... 2. Такого кольору, як квіти бузку; ясно-ліловий.

АБОРИГЕ́Н... Корінний житель країни або місцевості; тубілець, автохтон.

В окремих випадках при тлумаченні реєстрового слова наводиться як додатковий елемент його антонім:

БІ́ЛИЙ... Який має колір крейди, молока, снігу; протилежне чорний.

§ 33. Значення ряду похідних слів розкривається через посилання (за певними формулами) на основні слова, з якими вони етимологічно пов'язані. Так, дієслівні іменники на **-ння, -ття** із значенням дії тлумачаться через відповідні дієслова:

БІЛІ́ННЯ, БІЛЕННЯ... Дія за знач. **біли́ти** 1, 2 і **біли́тися** 1.

БРИТТЯ́... Дія за знач. **бри́ти** і **бри́тися.**

Інші значення таких іменників позначаються окремими цифрами:

БОМБАРДУВА́ННЯ... 1. Дія за знач. **бомбардува́ти.**

2. Напад бомбардувальної авіації.

Примітка Віддієслівні іменники, у значенні яких поєднуються дія та звуки, тлумачаться за такою формулою:

БУ́ЛЬКАННЯ... Дія за знач. **бу́лькати** і звуки, утворювані цією дією.

Похідні іменники на **-ість** та іменники на **-зна, -ота,** що утворилися від прикметників і мають значення якості, властивості, стану, тлумачаться через відповідні прикметники за формулою:

БЕЗВИ́ХІДНІСТЬ... Абстр. ім. до **безви́хідний** 2.

БЕРЕЖЛИ́ВІСТЬ... Властивість за знач. **бережли́вий.**

БІЛИЗНА́... Абстр. ім. до **бі́лий** 1.

ГУСТОТА́... Властивість і стан за знач. **густи́й.**

§ 34. Похідні іменники жіночого роду, утворені від іменників чоловічого роду, тлумачаться через відповідні слова чоловічого роду за формулою:

БІБЛІОТЕ́КАРКА... Жін. до **бібліоте́кар.**

ВИКЛАДА́ЧКА... Жін. до **виклада́ч.**

КОЛГО́СПНИЦЯ... Жін. до **колго́спник.**

§ 35. Префіксовані дієслова доконаного виду, що становлять видову пару з відповідними безпрефіксними дієсловами, тлумачаться за формулою:

ЗВІКУВА́ТИ... Док. до **вікува́ти.**

Однократні дієслова з суфіксом **-ну-** і дієслова підсилювальні з суфіксами **-ота-**, **-оті-** подаються за зразком:

БРЯ́ЗНУТИ... Однокр. до **бря́зкати** 1.

БУЛЬКОТА́ТИ... *і* **БУЛЬКОТІ́ТИ...** Підсил. до **бу́лькати.**

§ 36. Значення відносних прикметників розкриваються за формулою:

БОРОВИ́Й... Прикм. до **бір.** *Борові ліси.*

БЕРЕСТО́ВИЙ [1]**...** Прикм. до **бе́рест** [1]. *Берестовий гай.*

Загальне тлумачення «Прикм. до...» може доповнюватися семантичними відтінками: «Зробл. з...», «Який добув. з...», «Який має в своєму складі (містить у собі)...» і т. ін.

Якісні значення прикметників, що розвинулися з відносних, подаються під окремими цифрами:

БАРВІ́НКОВИЙ... 1. Прикм. до **барві́нок...;** // Зробл. з барвінку... *Барвінковий вінок квітчав граціозну голівку* (Ільч.).

2. Який має колір квітів барвінку; голубуватий. *Білясті хмарини... тануть у барвінковому небі* (Коз.).

§ 37. Уживання прикметників, як і дієприкметників, у значенні іменників показується в тлумаченні після розробки відповідного значення прикметника (після двох паралельних рисок //) з позначкою *у знач. ім.:*

БАГА́ТИЙ, а, е. 1. Який має багатство, володіє великими матеріальними цінностями; заможний; протилежне бідний... // *у знач. ім.* **бага́тий**, того, *ч.* Те саме, що **бага́ч.** *Хто не жив та в багатого, Той не знає лиха* (Укр.. думи..).

ВАРЕ́НИЙ, а, е. 1. Одержаний унаслідок варіння... //*у знач. ім.* **варе́не**, ного, *с.* Страва або різні страви, які готуються за допомогою кип'ятіння. *Гей до мене! Є у мене і варене, і печене* (Гл.).

§ 38. Дієприкметники тлумачаться за зразками: **БЛУКА́ЮЧИЙ**, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **блука́ти.**

ВИКО́НУВАНИЙ. а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **вико́нувати.**

ВИ́КОНАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́конати.**

§ 39. Прислівники на **о, е,** що походять від прикметників, тлумачаться через посилання на відповідні прикметники, напр.:

БЛИ́ЗЬКО. 1. Присл. до **близьки́й** 1—4, 6.

НЕДО́БРЕ. 1. Присл. до **недо́брий...**

Уживання прислівників прикметникового походження в значенні присудкових слів подається як відтінок після розробки відповідного значення прислівника або як окреме значення залежно від семантичної близькості чи відмінності, напр.:

БО́ЛІСНО. Присл. до **бо́лісний...**; // *у знач. присудк. сл. І на серці в Гната стало так погано, прикро, болісно...* (Коцюб.).

§ 40. У Словнику відзначаються також типові випадки образного вживання слова і усталені випадки вживання його в порівняннях.

Відображення фразеології в Словнику

§ 41. До Словника включається пов'язана з реєстровими словами фразеологія. Фразеологічні одиниці подаються з абзаца після ромба (◇).

Примітка 1. Приказки й прислів'я у Словнику до фразеології не включаються. Але вони можуть використовуватися як ілюстрації до слів реєстру.

Примітка 2. Такі словосполучення, як **абсолю́тна величина́, бо́рна кислота́** і т. ін., що становлять складні одиниці термінологічної лексики, подаються з абзаца після трикутника (△) перед фразеологією.

§ 42. Коли у фразеологічному звороті ясно виступає його основне слово, його змістовий центр, то зворот подається при цьому слові. Напр., звороти: **ба́йдики би́ти; бра́ти за живе́; [не] ба́чити сма́леного во́вка** і т. ін.— даються відповідно при словах **ба́йдики, живи́й, вовк** з поясненнями значень зворотів (тлумаченнями) та ілюстраціями. При словах **би́ти, бра́ти, ба́чити, сма́лений** наводяться ці звороти лише з відсиланням до основних слів.

Коли в певному фразеологічному звороті не можна визначити центральне, головне в змістовому відношенні слово, то такий зворот подається в словнику за принципом граматично провідного слова або за першим повнозначним словом звороту.

§ 43. Фразеологічні звороти здебільшого мають не пряме, а переносне значення, тому при них позначка *перен.* не ставиться (переносність їх значення розкривається тлумаченням).

Фразеологія найбільше властива розмовному стилеві, тому при наведенні її в Словнику позначка *розм.* не використовується. Але при фразеологічних одиницях книжного характеру, а також при фразеологізмах із забарвленням іронії, жартівливості чи зневажливості відповідні позначки подаються за зразком:

◇ **Як в апте́ці,** *жарт.*

◇ **Умива́ти (уми́ти) ру́ки,** *книжн.*

Коли якесь слово з фразеологічного звороту може заступатися іншим, то це інше слово ставиться в круглих дужках поряд з першим, напр.: **наки́нути (напну́ти** *і т. ін.*) **мо́крим рядно́м; припа́сти до се́рця (до душі́, до вподо́би); точи́ти (пра́вити) ля́си (тереве́ні)** і т. ін.

Якщо у фразеологічному звороті якесь слово не є обов'язковим (тобто коли зворот уживається і без цього слова), то воно наводиться в квадратних дужках, напр.: [**аж**] **па́льці зна́ти; намота́ти [собі́] на вус (на ву́са); пи́ти гірку́ [ча́шу]** і т. ін.

Коли словосполучення може вживатися з дієсловом недоконаного і доконаного виду, то такий зворот дається з дієсловом недоконаного виду, а форма другого виду ставиться в круглих дужках; напр.: **завдава́ти (завда́ти) чо́су** і т. ін.

Приклади-ілюстрації до слів реєстру

§ 44. Для потвердження існування слова в мові, для наочнішого й повнішого розкриття його значення, синтаксичних зв'язків, вживання в певному словесному оточенні й з певним стилістичним забарвленням до слів реєстру даються ілюстрації — приклади використання їх у літературній мові.

До багатозначних реєстрових слів приклади наводяться по змозі на кожне значення, виділене під окремою цифрою. Ілюструються також відтінки значень слів.

До загальновживаних слів приклади подаються з літератури дожовтневого (кінець XVIII — початок XX ст.) і пожовтневого періодів. Цитати наводяться, крім окремих винятків, у хронологічній послідовності.

Примітка. При цитатах-ілюстраціях вказується джерело (автор, назва твору, том, рік видання, сторінка). Прізвища авторів і назви творів даються скорочено. Пропуски слів у цитатах і назвах творів позначаються двома крапками.

У тих випадках, коли в цитаті підмет або додаток виражений займенником **він, вона́, воно́, вони́, сам, сама́** та ін., в разі потреби значення займенника розкривається в квадратних дужках, напр.: *Щоб у ній* [симфонії] *жита шуміли в росах, Жайворонок бився в вишині* (Шпорта).

Так само в квадратних дужках наводиться відсутній у цитаті, але відомий з попереднього тексту підмет чи додаток, напр.: *Іншим завжди щось порадить* [Василина], *а от собі ніяк не може ради знайти* (Кучер); *Він не помітив* [докору] *і навіть не дивився на той списочок* (Тют.).

У квадратних дужках розкриваються також клички тварин, назви місцевостей та ін.— звичайно, в тих випадках, коли вони можуть спричинити двозначність або неясність цитати.

Замість прикладів-цитат іноді як ілюстрації до слів реєстру подаються короткі словосполучення, зафіксовані в лексичних джерелах: **БЛИСКАВИ́ЧНИЙ...** 1. Прикм. до **бли́скавка** 1. *Блискавичне сяйво.*

2. Швидкий, як блискавка... *Блискавична швидкість.*

Такі лексичні одиниці, як назви народів, племен, назви професій і представників різних професій, назви знарядь виробництва та інші подібні часто подаються у Словнику зовсім без ілюстрацій.

Текст Словника подається за «Українським правописом» видання 1960 року.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ СЛОВНИКА *

Політична література

Біогр. Леніна, 1955 — Ленін В. І., Коротка біографія, Держполітвидав, К., 1955^{2}.

Деклар. наради.., 1957 — Декларація наради представників комуністичних і робітничих партій соціалістичних країн, яка відбулась у Москві 14—16 листопада 1957 р., Держполітвидав, К., 1957.

Директ. XX з.., 1956 — Директиви XX з’їзду КПРС по шостому п’ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1956—1960 роки, Держполітвидав, К., 1956.

До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957 — До сорокаріччя Великої Жовтневої соціалістичної революції (1917—1957). Тези Відділу пропаганди і агітації ЦК КПРС і Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, Держполітвидав, К., 1957.

Енгельс, Л. Фейєрбах.., 1937 — Енгельс Ф., Людвіг Фейєрбах і кінець німецької класичної філософії, Партвидав, 1937.

Енгельс, Походж. сім’ї.., 1948 — Походження сім’ї, приватної власності і держави, Укрполітвидав, К., 1948.

Комун. маніф., 1947 — Маркс К., Енгельс Ф., Маніфест Комуністичної партії, Укрполітвидав, К., 1947.

Комун. маніф., 1963 — Маркс К. і Енгельс Ф., Маніфест Комуністичної партії, Держполітвидав, К., 1963.

Конст. СРСР, 1963 — Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Держполітвидав, К., 1963.

Конст. УРСР, 1969 — Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки, Політвидав України, К., 1969.

КПУ в резол. і рішен.., 1958 — Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з’їздів і конференцій, 1918—1958, Держполітвидав, К., 1958.

Ленін, 1—38, 1948—1961 — Ленін В. І., Твори, Держполітвидав, К., тт. 1, 2, 4, 5, 1948^{4}, 3, 6 — 17, 1949, 18—24, 1950, 25—34, 1951, 35, 1952, 36, 1958, 37, 1959, 38, 1961.

Маніф. миру, 1957 — Маніфест миру, Держполітвидав, К., 1957.

Маркс, Капітал, т. I, кн. 1, 1952 — Маркс К., Капітал. Критика політичної економії, т. I, кн. 1, Держполітвидав, К., 1952.

Матер. XXI з. КПУ, 1960 — Матеріали XXI з’їзду Комуністичної партії України, Держполітвидав, К., 1960.

Матер. XXII з. КПУ, 1961 — Матеріали XXII з’їзду Комуністичної партії України, Держполітвидав, К., 1961.

Програма КПРС, 1961 — Програма Комуністичної партії Радянського Союзу, Держполітвидав, К., 1961.

50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967 — 50 років Великої Жовтневої соціалістичної революції, Держполітвидав, К., 1967.

П’ятдесят років КПРС, 1953 — П’ятдесят років Комуністичної партії Радянського Союзу, Держполітвидав, К., 1953.

Резол. XXII з.., 1961 — Резолюція XXII з’їзду КПРС на звіт ЦК КПРС, Держполітвидав, К., 1961.

Резол. XXIII з.., 1966 — Резолюція XXIII з’їзду КПРС на звітну доповідь ЦК КПРС, Держполітвидав, К., 1966.

Статут КПРС, 1961 — Статут Комуністичної партії Радянського Союзу, Держполітвидав, К., 1961.

Тези про 300-річчя возз’єдн.., 1954 — Тези про 300-річчя возз’єднання України з Росією (1654—1954 рр.), Держполітвидав, К., 1954.

Художня література

Автом.— Автомонов П. Ф.: В. Кошик, 1954 — Віктор Кошик, «Рад. письменник», К., 1954; Коли розлуч. двоє, 1959 — Коли розлучаються двоє, Держлітвидав, К., 1959; Так народж. зорі, 1960 — Так народжувались зорі, «Молодь», К., 1960; Щастя.., 1959 — Щастя дається нелегко, Кн. вид-во, Х., 1959.

А.-Дав.— Антоненко-Давидович Б. Д.: За ширмою, 1963 — За ширмою, «Рад. письменник», К., 1963; Крила.., 1959 — Крила Артема Летючого, Дитвидав, К., 1959; Про що.., 1962 — Про що і як, «Рад. письменник», К., 1962; Слово.., 1964 — Слово матері, Дитвидав, К., 1964.

Бабляк — Бабляк В. С.: Вишн. сад, 1960 — Вишневий сад, «Молодь», К., 1960; Літопис.., 1961 — Літопис горбатої ниви, «Рад. письменник», К., 1961.

Багмут — Багмут І. А.: Записки.., 1961 — Записки солдата, «Рад. письменник», К., 1961; Опов., 1959 — Оповідання, Держлітвидав, К., 1959; Подвиг.., 1961 — Подвиг творився так, Дитвидав, К., 1961; Служу Рад. Союзу, 1950 — Служу Радянському Союзу, «Молодь», К., 1950; Щасл. день.., 1959 — Щасливий день суворовця Криничного. Господарі Охотських гір, Дитвидав, К., 1959; Щасл. день.., 1951 — Щасливий день суворовця Криничного, «Молодь», К., 1951.

Бажан — Бажан М. П.: I, II, 1946—1947 — Твори в двох томах, Держлітвидав, К., тт. I, 1946, II, 1947; Вибр., 1940 — Вибрані поезії, Держлітвидав, К., 1940; Вибр., 1936 — Вибрані поезії, Держлітвидав, К., 1936; Батьки й сини.., 1940 — Батьки й сини. Безсмертя, Держлітвидав, К., 1940; Батьки й сини.

---

* Даний список скорочень літературних джерел Словника української мови неповний і неостаточний. В міру надходження джерела будуть зазначатися в наступних томах. Цифра вгорі 2, 3, 4 після року означає видання.

1938 — Батьки й сини. Держлітвидав, К., 1938; Безсмертя, 1937 — Безсмертя, Держлітвидав, К., 1937; Італ. зустрічі, 1961 — Італійські зустрічі, Держлітвидав, К., 1961; Наша.. Москва, 1951 — Наша рідна Москва, Держполітвидав. К., 1951; Нашому юнацтву, 1950 — Нашому юнацтву, «Молодь», К., 1950; Політ.., 1964 — Політ крізь бурю, «Рад. письменник», К., 1964; Роки, 1957 — Роки, Держлітвидав, К., 1957.

Барв.— Барвінок Ганна: Опов.., 1902 — Оповідання з народних уст, К., 1902.

Баш — Баш Я. В.: Вибр., 1948 — Вибране, «Рад. письменник», К., 1948; Дніпр. зорі, 1953 — Дніпрові зорі, «Мистецтво», К., 1953; На берегах.., 1962 — На берегах Дніпрових, «Рад. письменник», К., 1962; Надія, 1960 — Надія, «Рад. письменник». К., 1960; На.. дорозі, 1967 — На крутій дорозі, «Рад. письменник», К., 1967; На землі.., 1957 — На землі нашій, «Рад. письменник», К., 1957; П'єси, 1958 — П'єси, Держлітвидав, К., 1958; Проф. Буйко, 1946 — Професор Буйко, «Рад. письменник», К., 1946.

Д. Бедзик — Бедзик Д. І.: Дніпро.., 1951 — Дніпро горить, Держлітвидав, К., 1951; Ост. вальс, 1959 — Останній вальс, Держлітвидав, К., 1959; Плем'я.., 1958 — Плем'я нескоримих, «Молодь», К., 1958[2]; Серце.., 1961 — Серце мого друга, «Молодь», К., 1961; Студ. Води, 1959 — Студені Води, Дитвидав, К., 1959[3]

Ю. Бедзик — Бедзик Ю. Д.: Вогонь.., 1960 — Вогонь на вершині Комо, Дитвидав, К., 1960; Полки.., 1959 — Полки ідуть на переправу, «Рад. письменник», К., 1959.

Бичко — Бичко В. В.: Вогнище, 1959 — Вогнище, Дитвидав, К., 1959; Простота, 1963 — Простота, Держлітвидав, К., 1963; Сійся.., 1959 — Сійся, родися, зерно, Держлітвидав, К., 1959.

Біл.— Білоус Д. Г.: Зигзаг, 1956 — Зигзаг, «Рад. письменник», К., 1956; Пташ. голоси, 1956 — Пташині голоси, «Молодь», К., 1956.

Бойко — Бойко Г. П.: Билиці.., 1958 — Билиці дяді Гриця, Дитвидав, К., 1958; З Дон. краю, 1952 — З Донецького краю, «Рад. письменник», К., 1952; Про 17 літ, 1958 — Про 17 літ, «Молодь», К., 1958; Ростіть.., 1959 — Ростіть, дубочки, Дитвидав, К., 1959.

Бойч.— Бойченко О. М.: Молодість, 1949 — Молодість, «Молодь», К., 1949.

Бор.— Боровиковський Л. І.: Тв., 1957 — Твори, «Рад. письменник», К., 1957.

Брат.— Братунь Р. А.: Вересень, 1949 — Вересень, «Рад. письменник», К., 1949; Грудка.., 1962 — Грудка землі, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1962; Крапка.., 1959 — Крапка без і, «Рад. письменник», К., 1959; Пісня.., 1953 — Пісня про волю, «Рад. письменник», К., 1953; Пора.., 1960 — Пора любові, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1960; Світанки, 1950 — Світанки, «Вільна Україна», Львів, 1950.

Бурл.— Бурлака Ф. М.: М. Гонта, 1959 — Маруся Гонта, «Молодь», К., 1959; Напередодні, 1956 — Напередодні, «Рад. письменник», К., 1956; О. Вересай, 1959 — Остап Вересай, Держлітвидав, К., 1959.

Вас.— Васильченко С. В.: I—IV, 1959—1960 — Твори в чотирьох томах, Вид-во АН УРСР, К., тт. I, II, 1959, III, IV, 1960; III, 1930 — Повна збірка творів, ДВУ, Х., т. III, 1930; Вибр., 1954 — Вибране, «Рад. письменник», К., 1954; Вибр., 1950 — Вибрані твори, «Молодь», К., 1950; Вибр., 1944 — Вибрані оповідання, Укрдержвидав, К.— Х., 1944; Незібр. тв., 1941 — Незібрані твори, Держлітвидав, К., 1941; Опов., 1947 — Оповідання, Держлітвидав, К., 1947; Талант, 1955 — Талант, Держлітвидав, К., 1955.

Вирган — Вирган І. О.: В розп. літа, 1959 — В розповні літа, Кн. вид-во, Х., 1959; Квіт. береги, 1950 — Квітучі береги, «Рад. письменник», К., 1950.

Вишня — Вишня Остап: I, II, 1956 — Твори в двох томах, Держлітвидав, К., 1956; Весна.., 1949 — Весна-красна. Вишневі усмішки, «Рад. Україна», К., 1949; Вишн. усмішки, 1950 — Вишневі усмішки (Вибрані), Держлітвидав, К., 1950; День.., 1950 — День і ніч. Вишневі усмішки, «Рад. письменник», К., 1950.

Вільде — Вільде Ірина: Б'є восьма, 1945 — Б'є восьма, «Вільна Україна», Львів, 1945; Винен.., 1959 — Винен тільки я, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1959; На порозі, 1955 — На порозі. Держлітвидав, К., 1955; Наші батьки.., 1946 — Наші батьки розійшлись, «Вільна Україна», Львів, 1946; Опов., 1954 — Оповідання, «Рад. письменник», К., 1954; Пов. і опов., 1949 — Повісті і оповідання, «Рад. письменник», К., 1949; Повнол. діти, 1960 — Повнолітні діти, «Молодь», К., 1960; Сестри.., 1958 — Сестри Річинські, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1958; Ти мене не любив, 1958 — Ти мене не любив, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1958; Ті з Ковальської, 1947 — Ті з Ковальської, «Вільна Україна», Львів, 1947; Троянди.., 1961 — Троянди і терня, Держлітвидав, К., 1961.

Вл.— Владко В. М.: Аргон Всесв., 1947 — Аргонавти Всесвіту, «Молодь», К., 1947[3].

Вовчок — Марко Вовчок: I, VI, 1955—1956 — Твори в шести томах, Держлітвидав, К., тт. I, 1955, VI, 1956; Вибр., 1946 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1946; Вибр., 1937 — Вибрані твори, Держлітвидав, [К.-Х.,], 1937.

Вол.— Волошин І. І.: Дні.., 1958 — Дні художника, «Рад. письменник», К., 1958; Зол. артезіани, 1949 — Золоті артезіани, «Мистецтво», К., 1949; Місячне срібло, 1961 — Місячне срібло, «Молодь», К., 1961; Наддн. висоти, 1953 — Наддніпрянські висоти, «Рад. письменник», К., 1953; Озеро.., 1959 — Озеро серед діброви, Держлітвидав, К., 1959; Сади.., 1950 — Сади цвітуть, «Рад. письменник», К., 1950; Самоцвіти, 1952 — Самоцвіти, «Рад. письменник», К., 1952.

Воронько — Воронько П. М.: Вел. світ, 1948 — Великий світ, «Рад. письменник», К., 1948; Драгі.., 1959 — Драгі другарі, «Молодь», К., 1959; Казка.., 1957 — Казка про Чугайстра, Дитвидав, К., 1957; Коли вирост. крила, 1960 — Коли виростають крила, Дитвидав, К., 1960; Коли я.., 1962 — Коли я в Київ повертаюсь, Держлітвидав, К., 1962; Мирний неспокій, 1960 — Мирний неспокій, «Рад. письменник», К., 1960; Народж. легенди, 1954 — Народження легенди, «Рад. письменник», К., 1954; Партиз. генерал.., 1946 — Партизанський генерал Руднєв, Укрполітвидав, К., 1946; Поезії, 1950 — Поезії, Держлітвидав, К., 1950; Райком.., 1949 — Райком комсомолу, «Молодь», [К.], 1949; Славен мир, 1950 — Славен мир, «Рад. письменник», К., 1950; Тепло.., 1959 — Тепло землі моєї, «Рад. письменник», К., 1959; Три покоління, 1950 — Три покоління, «Молодь», К., 1950; Три щастя, 1948 — Три щастя, «Молодь», К., 1948.

Воскр.— Воскрекасенко С. І.: Весна.., 1939 — Весна 1920, «Молодий більшовик», К., 1939; Взагалі.., 1948 — Взагалі і зокрема, «Рад. письменник», К., 1948; Героїка.., 1938— Героїка одеського комсомолу, «Молодий більшовик», К., 1938; З перцем!, 1957 — З перцем!, Держлітвидав, К., 1957; І всерйоз.., 1960 — І всерйоз і жартома, «Молодь», К., 1960; Недарма.., 1950 — Недарма крутиться земля, Держлітвидав, К., 1950; Подивись.., 1962 — Подивись на себе збоку, Держлітвидав, К., 1962; Поезії, 1951 — Поезії, Держлітвидав, К., 1951; Поезії, 1939 — Поезії, Держлітвидав, К., 1939; Сатира, 1946 — Сатира, Укрдержвидав, К., 1946; Цілком.., 1947 — Цілком серйозно. «Рад. письменник», К., 1947.

Гавр.— Гаврилюк О. Я.: Вибр., 1949 — Вибрані твори, «Рад. письменник», К., 1949.

Галан — Галан Я. О.: І, 1960 — Твори в трьох томах, Держлітвидав, К., т. І, 1960; Гори.., 1956 — Гори димлять, «Рад. письменник», К., 1956; Памфл. й фейл., 1951 — Памфлети й фейлетони, Держлітвидав, К., 1951; Перед лицем фактів, 1949 — Перед лицем фактів, «Рад. письменник», К., 1949; Упирі, 1953 — Упирі, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1953.

Г.-Арт.— Гулак-Артемовський П. П.: Байки.., 1958 — Байки, балади, лірика, «Рад. письменник», К., 1958.

Гер.— Герасименко К. М.: Вибр., 1955 — Вибране, Держлітвидав, К., 1955; Вибр., 1946 — Вибране, Держлітвидав, К., 1946; Дорога, 1939 — Дорога, Держлітвидав, К., 1939; Поезії, 1950 — Поезії, Держлітвидав, К., 1950.

Гжицький — Гжицький В. З.: Вел. надії, 1963 — Великі надії, «Рад. письменник», К., 1963; Опришки, 1962 — Опришки, Держлітвидав, К., 1962; У світ.., 1960 — У світ широкий, «Рад. письменник», К., 1960; Чорне озеро, 1961 — Чорне озеро, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1961.

Гірник — Гірник М. А.: Друзі.., 1953 — Друзі-солдати, «Рад. письменник», К., 1953; Сонце.., 1958 — Сонце і грози, Держлітвидав, К., 1958; Стартують.., 1963 — Стартують мрії, «Рад. письменник», К., 1963.

Гл.— Глібов Л. І.: Вибр., 1957 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1957; Вибр., 1951 — Вибрані твори, «Рад. школа», К., 1951; Байки.., 1959 — Байки і вірші, «Рад. письменник», К., 1959.

Год.— Годованець М. П.: Заяча математ., 1961 — Заяча математика, «Рад. письменник», К., 1961.

Гойда — Гойда Ю. А.: Сонце.., 1951 — Сонце над Карпатами, Держлітвидав, К., 1951; Угор. мелодії, 1955 — Угорські мелодії, «Рад. письменник», К., 1955.

Голов.— Голованівський С. О.: Близьке.., 1948 — Близьке і далеке, «Рад. письменник», К., 1948; Драми, 1958 — Драми, Держлітвидав, К., 1958; З листів.., 1940 — З листів про дорогу, «Рад. письменник», К., 1940; Крапля.., 1945 — Крапля крові, «Рад. письменник», К., 1945; Марія, 1936 — Марія, Держлітвидав, К., 1936; Осінь.., 1938 — Осінь двадцятого. Держлітвидав, К., 1938; Перша книга, 1936 — Перша книга, «Молодий більшовик», К., 1936; Поезії, 1955 — Поезії, Держлітвидав, К., 1955; Тополя.., 1965— Тополя на тому березі, «Рад. письменник», К., 1965.

Головко — Головко А. В.: І, ІІ, 1957 — Твори в двох томах, Держлітвидав, К., 1957; І, 1947 — Вибрані твори в двох томах, Держлітвидав, К., т. І, 1947; Вибр., 1936 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1936; А. Гармаш, 1954 — Артем Гармаш, кн. І, «Рад. письменник», К., 1954; Бур'ян, 1946 — Бур'ян, Держлітвидав, К., 1946; Дружба, 1942 — Дружба, СРПУ, 1942; Літа.., 1956 — Літа молодії, «Рад. письменник», К., 1956; Мати, 1940 — Мати, «Рад. письменник», [Львів, 1940].

Гончар — Гончар О. Т.: І—IV, 1959—1960 — Твори в чотирьох томах, Держлітвидав, К., тт. І—III, 1959, IV, 1960; І, ІІ, 1954 — Твори в двох томах, Держлітвидав, К., 1954; Дорога.., 1953— Дорога за хмари, «Рад. письменник», К., 1953; Земля.., 1947 — Земля гуде, «Молодь», К., 1947; Зл. Прага, 1949 — Злата Прага, «Молодь», 1949; Зустрічі.., 1950 — Зустрічі з друзями, «Рад. письменник», К., 1950; Людина.., 1960 — Людина і зброя, «Рад. письменник», К., 1960; Маша.., 1959 — Маша з Верховини, «Молодь», К., 1959; М. Братусь, 1951 — Микита Братусь, «Рад. письменник», К., 1951; Новели, 1954 — Новели, «Молодь», К., 1954; Новели, 1949 — Новели, «Рад. письменник», К., 1949; Партиз. іскра, 1958 — Партизанська іскра, Держ. вид-во образотворч. мистецтва і муз. літератури, К., 1958; Південь, 1953 — Південь, Держлітвидав, К., 1953; Південь, 1951 — Південь, «Молодь», К., 1951; Таврія.., 1957 — Таврія. Перекоп, «Рад. письменник», К., 1957; Таврія, 1952 — Таврія, «Рад. письменник», К., 1952; Тронка, 1963 — Тронка, «Рад. письменник», К., 1963.

Гонч.— Гончаренко І. І.: Вибр., 1959 — Вибране, Держлітвидав, К., 1959.

Горд.— Гордієнко К. О.: І, ІІ, 1959 — Твори в двох томах, Держлітвидав, К., 1959; Буян, 1938 — Буян, Держлітвидав, К., 1938; Вірність, 1943 — Вірність, Укрвидав, [М.], 1943; Дівчина.., 1954 — Дівчина під яблунею, «Рад. письменник», К., 1954; Діти.., 1937 — Діти землі, Держлітвидав, К.— [Х.], 1937; Заробітчани, 1957 — Заробітчани, «Молодь», К., 1957; Заробітчани, 1949 — Заробітчани, Кн.-газ. вид-во, Х., 1949; Листи.., 1942 — Листи до друзів, СРПУ, 1942; Сильніше смерті, 1946 — Сильніше смерті, Кн.-газ. вид-во, Х., 1946; Цвіти.., 1951 — Цвіти, земле!, Кн.-газ. вид-во, Х., 1951; Чужу ниву.., 1947 — Чужу ниву жала (ч. II, III), Кн.-газ. вид-во, Х., 1947; Чужу ниву.., 1940 — Чужу ниву жала (ч. II, III), Держлітвидав, К., 1940; Чужу ниву.., 1939 — Чужу ниву жала (ч. І), Держлітвидав, К., 1939.

Гр.— Грінченко Б. Д.: І, ІІ, 1963 — Твори в двох томах, Вид-во АН УРСР, К., 1963; Без хліба, 1958 — Без хліба, Дитвидав, К., 1958; Перед.. світом, 1907 — Перед широким світом, К., 1907.

Граб.— Грабовський П. А.: І—III, 1959—1960 — Зібрання творів у трьох томах, Вид-во АН УРСР, К., тт. І, ІІ, 1959, III, 1960.

Греб.— Гребінка Є. П.: І—V, 1957 — Твори в п'яти томах, Держлітвидав, К., 1957.

Григ.— Григоренко Грицько: Вибр., 1959 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1959.

Грим.— Гримайло Я. В.: Дніпро-струм, 1932 — Дніпро-струм, «Молодий більшовик», Харків — Одеса, 1932; Кавалер.., 1955 — Кавалер ордена Слави, «Молодь», К., 1955; Незакінч. роман, 1962 — Незакінчений роман, Держлітвидав, К., 1962; Подробиці.., 1956 — Подробиці листом..., «Рад. письменник», К., 1956; Син.., 1950 — Син лейтенанта, «Рад. письменник», К., 1950.

Гур.— Гуреїв О. І.: Друзі.., 1959 — Друзі не зраджують, «Молодь», К., 1959; Життя.., 1954 — Життя іде, «Рад. письменник», К., 1954; Наша молодість, 1949 — Наша молодість, «Рад. письменник», К., 1949; Новели, 1951 — Новели, «Рад. письменник», К., 1951; Осок. друзі, 1946 — Осокорівські друзі, «Рад. письменник», К., 1946; Через замети, 1961 — Через замети, «Рад. письменник», К., 1961.

Гуц.— Гуцало Є. П.: З горіха.., 1967 — З горіха зерня, «Веселка», К., 1967; Скупана.., 1965 — Скупана в любистку, «Молодь», К., 1965.

Десняк — Десняк О. Г.: І, ІІ, 1955 — Твори в двох томах, Держлітвидав, К., 1955; Вибр., 1947 — Вибране. «Рад. письменник», К., 1947; Десну.., 1949 — Десну перейшли батальйони. Удай-ріка. Тургайський сокіл, Держлітвидав, К., 1949; Опов.., 1951 — Оповідання та нариси, «Рад. письменник», К., 1951.

Дім.— Дімаров А. А.: І будуть люди, 1964 — І будуть люди, «Рад. письменник», К., 1964; Ідол, 1961 — Ідол, «Рад. письменник», К., 1961.

Дмит.— Дмитерко Л. Д.: Вірші.., 1949 — Вірші й поеми, «Рад. письменник», К., 1949; Вітчизна, 1948 — Вітчизна, «Рад. письменник», К., 1948; В обіймах сонця, 1958 — В обіймах сонця, «Рад. письменник», К., 1958; Дівоча доля, 1960 — Дівоча доля, «Рад. письменник», К., 1960; Добрі сусіди, 1951 — Добрі сусіди, «Рад. письменник», К., 1951; Драм. тв., 1958 — Драматичні твори, Держлітвидав, К., 1958; Київські кручі, 1962 — Київські кручі, «Молодь», К., 1962; Книга боротьби, 1939 — Книга боротьби, Держлітвидав, К., 1939; Навіки разом, 1950 — Навіки разом, «Мистецтво», К., 1950; Наречена, 1959 — Наречена, «Молодь», К., 1959; Обпалені.., 1962 — Обпалені громами, Держлітвидав, К., 1962; Осінь.., 1959 — Осінь за океаном, «Рад. Україна», К., 1959; Присяга.., 1937 — Присяга вірних, Держлітвидав, К., 1937; Розлука, 1957 — Розлука, «Рад. письменник», К., 1957; Там, де сяє.., 1957 — Там, де сяє Південний Хрест, «Молодь», К., 1957.

Дн. Чайка — Дніпрова Чайка: Тв., 1960 — Твори, Держлітвидав, К., 1960.

Добр.— Добровольський С. П.: Ол. солдатики, 1961 — Олов’яні солдатики, «Молодь», К., 1961; Очак. розмир, 1965 — Очаківський розмир, «Рад. письменник», К., 1965; Тече річка.., 1961 — Тече річка невеличка, «Рад. письменник», К., 1961.

Довж.— Довженко О. П.: I—III, 1958—1960 — Твори в трьох томах, Держлітвидав, К., тт. I, 1958, II, 1959, III, 1960; Зач. Десна, 1957 — Зачарована Десна, «Рад. письменник», К., 1957.

Донч.— Донченко О. В.: I—VI, 1956—1957 — Твори в шести томах, «Молодь», К., тт. I—III, 1956, IV—VI, 1957; Вибр., 1948 — Вибрані повісті, Кн.-газ. вид-во, Х., 1948; Дочка, 1950 — Дочка, «Рад. письменник», К., 1950; Зоряна фортеця, 1933 — Зоряна фортеця, «Молодий більшовик», Харків — Одеса, 1933; Карб. камінь, 1946 — Карборундовий камінь, Укрдержвидав, К.—Х., 1946; Перемога.., 1949 — Перемога Яблуневії, Кн.-газ. вид-во, Х., 1949; Пісня.., 1947 — Пісня жайворонка, Кн.-газ. вид-во, Х., 1947; Секрет, 1947 — Секрет, Кн.-газ. вид-во, Х., 1947; Шахта.., 1949 — Шахта в степу, «Рад. письменник», К., 1949; Ю. Васюта, 1950 — Юрко Васюта, «Молодь», К., 1950.

Дор.— Дорошко П. О.: Єдність, 1950 — Єдність, «Молодь», К., 1950; Єрмен-Чечен, 1954 — Єрмен-Чечен, «Молодь», К., 1954; Літа.., 1957 — Літа і думи, «Рад. письменник», К., 1957; Передгроззя, 1935 — Передгроззя, Держлітвидав, К.— Х., 1935; Серед степу.., 1952 — Серед степу широкого, «Рад. письменник», К., 1952; Тобі, народе.., 1959 — Тобі, народе мій, «Рад. письменник», К., 1959; Три богатирі, 1959 — Три богатирі, «Молодь», К., 1959.

Досв.— Досвітній Олесь: Вибр., 1959 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1959; Гюлле, 1961 — Гюлле, «Рад. письменник», К., 1961.

Еллан — Еллан Василь (Блакитний): I, II, 1958 — Твори в двох томах, Держлітвидав, К., 1958.

Епік — Епік Г. Д.: Тв., 1958 — Твори, Держлітвидав, К., 1958.

Жур.— Журахович С. М.: Вел. розмова, 1955 — Велика розмова, «Рад. письменник», К., 1955; Вечір.., 1958 — Вечір над Орількою, «Молодь», К., 1958; Даша, 1961 — Даша, Держлітвидав, К., 1961; До них іде.., 1952 — До них іде весна, «Рад. письменник», К., 1952; Дорога.., 1948 — Дорога вірних, «Рад. письменник», [К.], 1948; Звич. турботи, 1960 — Звичайні турботи, Держлітвидав, К., 1960; Нам тоді.., 1968 — Нам тоді було по двадцять, «Рад. письменник», К., 1968; Опов., 1956 — Оповідання, Держлітвидав, К., 1956.

Забашта — Забашта Л. В.: Вибр., 1958 — Вибране, Держлітвидав, К., 1958; Калин. кетяг, 1956 — Калиновий кетяг, «Рад. письменник», К., 1956; Квіт.., 1960 — Квіт папороті, «Молодь», К., 1960; Нові береги, 1950 — Нові береги, «Рад. письменник», К., 1950; Пісня.., 1961 — Пісня і хліб, «Рад. письменник», К., 1961.

Забіла — Забіла Н. Л.: Веселим малюкам, 1959 — Веселим малюкам, Дитвидав, К., 1959; Катруся.., 1955 — Катруся вже велика, «Молодь», К., 1955; Малим.., 1958 — Малим про велике, Дитвидав, К., 1958; Одна сім’я, 1950 — Одна сім’я, Кн.-газ. вид-во, Х., 1950; Поезії, 1963 — Поезії, «Рад. письменник», К., 1963; Промені, 1951 — Промені, Держлітвидав, К., 1951; У.. світ, 1960 — У широкий світ, Дитвидав, К., 1960.

Загреб.— Загребельний П. А.: День.., 1964 — День для прийдешнього, «Рад. письменник», К., 1964; Європа. Захід, 1961 — Європа. Захід, «Молодь», К., 1961; Європа 45, 1959 — Європа 45, «Молодь», К., 1959; Спека, 1961 — Спека, «Рад. письменник», К., 1961; Шепіт, 1966 — Шепіт, «Рад. письменник», К., 1966.

Зар.— Зарудний М. Я.: Антеї, 1962 — Антеї, Держлітвидав, К., 1962; Антеї, 1961 — Антеї (Сини йдуть далі), Держлітвидав, К., 1961; На.. світі, 1967 — На білому світі, «Рад. письменник», К., 1967; Світло, 1961 — Світло, Кн.-газ. вид-во, Вінниця, 1961.

Збан.— Збанацький Юрій: Доля, 1961 — Доля, «Рад. письменник», К., 1961; Єдина, 1959 — Єдина, «Рад. письменник», К., 1959; Крил. гонець, 1953 — Крилатий гонець, «Молодь», К., 1953; Курил. о-ви, 1963 — Курилові острови, Держлітвидав, К., 1963; Ліс. красуня, 1955 — Лісова красуня, «Молодь», К., 1955; Любов, 1957 — Любов, «Рад. письменник», К., 1957; Малин. дзвін, 1958 — Малиновий дзвін, «Молодь», К., 1958; Між.. людьми, 1955 — Між добрими людьми, «Молодь», К., 1955; Мор. чайка, 1959 — Морська чайка, Дитвидав, К., 1959; Над Десною, 1951 — Над Десною, «Рад. письменник», К., 1951; Незабутнє, 1953 — Незабутнє, «Рад. письменник», К., 1953; Переджнив’я, 1960 — Переджнив’я, «Рад. письменник», К., 1960; Переджнив’я, 1955 — Переджнив’я, «Рад. письменник», К., 1955; Сеспель, 1961 — Сеспель, «Молодь», К., 1961; Старший брат, 1952 — Старший брат, «Молодь», К., 1952; Т. Шашло, 1949 — Тимофій Шашло, «Молодь», [К.], 1949.

Земляк — Земляк В. С.: Гнівний Стратіон, 1960 — Гнівний Стратіон, «Рад. письменник», К., 1960.

Зеров — Зеров М. К.: Вибр., 1966 — Вибране, «Дніпро», К., 1966.

Ів.— Іваненко О. Д.: Вел. очі, 1956 — Великі очі, «Молодь», К., 1956; Друкар.., 1947 — Друкар книжок небачених, «Молодь», К., 1947; Дубок, 1950 — Дубок, «Молодь», К., 1950; Життя.., 1950 — Життя коло смерті, «Рад. письменник», К., 1950; Життя.., 1945 — Життя коло смерті, «Рад. письменник», К., 1945; Ліс. казки, 1954 — Лісові казки, «Молодь», К., 1954; Опов.., 1949 — Оповідання та казки, «Молодь», К., 1949; Пошта.., 1943 — Пошта прийшла, Укрвидав ЦК КП(б)У, К., 1943; Про бджілку.., 1959 — Про бджілку Медунку, Дитвидав, К., 1959; Таємниця, 1959 — Таємниця, Дитвидав, К., 1959; Тарас. шляхи, 1954 — Тарасові шляхи, «Молодь», К., 1954; Укр.. казки, 1950 — Українські народні казки (Упорядкувала О. Іваненко), «Молодь», К., 1950.

Іваничук — Іваничук Р. І.: Край.. шляху, 1962 — Край битого шляху, «Молодь», К., 1962; На краю.., 1960 — На краю ночі, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1960; Не рубайте.., 1961 — Не рубайте ясенів, «Молодь», К., 1961.

Іванович — Іванович В. І.: Перебендя.., 1960 — Перебендя посміхається, Кн. вид-во, Одеса, 1960.

Ільч.— Ільченко О. Є.: Вибр., 1948 — Вибране, «Рад. письменник», К., 1948; Звич. хлопець, 1947 — Звичайний хлопець, «Молодь», К., 1947; Козацьк. роду.., 1958 — Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і чужа молодиця, «Рад. письменник», К., 1958; Петерб. осінь, 1956 — Петербурзька осінь, Держлітвидав, К., 1956; Серце жде, 1939 — Серце жде, Дитвидав, [Х.], 1939.

Ірчан — Ірчан Мирослав: І, ІІ, 1958 — Вибрані твори в двох томах, Держлітвидав, К., 1958.

Іщук — Іщук А. О.: Вербівчани, 1961 — Вербівчани, «Рад. письменник», К., 1961.

Калин — Калин А. С.: Закарп. казки, 1955 — Закарпатські казки, Закарп. обл. вид-во, Ужгород, 1955.

Кач.— Качура Я. Д.: І, ІІ, 1958 — Вибрані твори в двох томах, Держлітвидав, К., 1958; Вибр., 1953 — Вибрані твори, «Рад. письменник», К., 1953; Вибр., 1947 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1947; Щастя, 1940 — Щастя, Держлітвидав, К., 1940.

Кв.-Осн.— Квітка-Основ’яненко Г. Ф.: ІІ, 1956 — Твори в шести томах, Держлітвидав, К., т. ІІ, 1956; Вибр., 1937 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1937.

Кир.— Кириленко І. У.: Вибр., 1960 — Вибране, Держлітвидав, К., 1960.

К.-Карий — Карпенко-Карий І. К.: І—ІІІ, 1960 — Твори в трьох томах, Держлітвидав, К., 1960.

Коб.— Кобилянська О. Ю.: І—ІІІ, 1956 — Твори в трьох томах, Держлітвидав, К., 1956; Вибр., 1949 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1949; До світа, 1905 — До світа, Львів, 1905; За ситуаціями, 1914 — За ситуаціями, «Життя й мистецтво», К., 1914; Покора, 1899 — Покора, Львів, 1899.

Кобр.— Кобринська Н. І.: Вибр., 1954 — Вибрані оповідання, Кн.-газ. вид-во, Львів, 1954.

Ков.— Ковалів С. М.: Тв., 1958 — Твори, Держлітвидав, К., 1958; Світ.., 1960 — Світ учить розуму, Дитвидав, К., 1960.

Ковінька — Ковінька О. І.: Кутя.., 1960 — Кутя з медом, Держлітвидав, К., 1960; Чому я не сокіл.., 1961 — Чому я не сокіл, чому не літаю?, «Рад. письменник», К., 1961; Як мене купали.., 1958 — Як мене купали й сповивали, «Молодь», К., 1958.

Коз.— Козаченко В. П.: Вибр., 1947 — Вибране, «Рад. письменник», К., 1947; Блискавка, 1962 — Блискавка, «Молодь», К., 1962; Вісімсот.., 1953 — Вісімсот мільйонів, «Молодь», К., 1953; Гарячі руки, 1960 — Гарячі руки, «Молодь», К., 1960; Зол. грамота, 1939 — Золота грамота, Держлітвидав, К., 1939; Листи.., 1967 — Листи з патрона, «Молодь», К., 1967; Нові Потоки, 1948 — Нові Потоки, «Молодь», К., 1948; Сальвія, 1959 — Сальвія, Держлітвидав, К., 1959; Сальвія, 1956 — Сальвія, «Молодь», К., 1956; Серце матері, 1947 — Серце матері, «Рад. письменник», К., 1947; Характер, 1953 — Характер, «Рад. письменник», К., 1953.

Козл.— Козланюк П. С.: Весн. шум, 1952 — Весняний шум, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1952; Відродження.., 1950 — Відродження народу, «Вільна Україна», Львів, 1950; Лелеки.., 1953 — Лелеки прилетіли, Держлітвидав, К., 1953; Мандрівники, 1946 — Мандрівники, «Вільна Україна», Львів, 1946; На переломі, 1947 — На переломі, «Вільна Україна», Львів, 1947; Опов. І. Клена, 1950 — Оповідання Івана Клена, Держлітвидав, К., 1950; Пов. і опов., 1949 — Повісті і оповідання, «Рад. письменник», К., 1949; Сонце.., 1957 — Сонце над Верховиною, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1957; Щури.., 1956 — Щури у бочці, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1956; Ю. Крук, 1957 — Юрко Крук, кн. ІІІ, Держлітвидав, К., 1957; Ю. Крук, 1950 — Юрко Крук, «Вільна Україна», Львів, 1950.

Кол.— Колесник П. Й.: Безсмертний Кобзар, 1961 — Безсмертний Кобзар, Дитвидав, К., 1961; На фронті.., 1959 — На фронті сталися зміни, Держлітвидав, К., 1959; Терен.., 1959 — Терен на шляху, Держлітвидав, К., 1959.

Коп.— Копиленко О. І.: Вибр., 1953 — Вибрані твори, «Рад. письменник», К., 1953; Вибр., 1948 — Вибране, «Рад. письменник», К., 1948; Тв., 1955 — Твори, «Молодь», К., 1955; Десятикласники, 1938 — Десятикласники, Держлітвидав, К., 1938; Дуже добре, 1937 — Дуже добре, Держлітвидав, [К.—Х.], 1937; Земля.., 1957 — Земля велика, «Рад. письменник», К., 1957; Лейтенанти, 1947 — Лейтенанти, «Рад. письменник», К., 1947; Навколо полум’я, 1961 — Навколо полум’я, «Рад. письменник», К., 1961; Петрогр. хлопчик, 1950 — Петроградський хлопчик, «Молодь», К., 1950; Подарунок, 1956 — Подарунок, «Молодь», К., 1956; Сон. ранок, 1951 — Сонячний ранок, «Молодь», К., 1951; Сусіди, 1955 — Сусіди, «Рад. письменник», К., 1955; Хата хлопчика.., 1958 — Хата хлопчика-мізинчика, Дитвидав, К., 1958; Як вони.., 1961 — Як вони поживають, Дитвидав, К., 1961; Як вони.., 1948 — Як вони поживають, «Молодь», К., 1948.

Корн.— Корнійчук О. Є.: І, ІІ, 1955 — Драматичні твори в двох томах, «Мистецтво», К., 1955; Банкір, 1937 — Банкір, «Искусство», М.—Л., 1937; Калин. гай, 1950 — Калиновий гай, «Мистецтво», К., 1950; М. Діброва, 1948 — Макар Діброва, «Мистецтво», К., 1948; Над Дніпром, 1960 — Над Дніпром, Держлітвидав, К., 1960; П’єси, 1947 — П’єси, Держлітвидав, К., 1947; Разом із життям, 1950 — Разом із життям, «Рад. письменник», К., 1950; Чому посміх. зорі, 1958 — Чому посміхалися зорі, Держлітвидав, К., 1958.

Кос.— Косинка Г. М.: Новели, 1962 — Новели, «Рад. письменник», К., 1962.

Котл.— Котляревський І. П.: І, ІІ, 1952 — 1953 — Повне зібрання творів у двох томах, Вид-во АН УРСР, К., тт. І, 1952, ІІ, 1953.

Коцюб.— Коцюбинський М. М.: І—ІІІ, 1955—1956 — Твори в трьох томах, Держлітвидав, К., тт. І, ІІ, 1955, ІІІ, 1956.

Коцюба — Коцюба Г. М.: Нові береги, 1959 — Нові береги, Держлітвидав, К., 1959; Перед грозою, 1958 — Перед грозою, «Рад. письменник», К., 1958.

Коч.— Кочерга І. А.: І—ІІІ, 1956 — Твори в трьох томах, Держлітвидав, К., 1956; П’єси, 1951 — П’єси, Держлітвидав, К., 1951; Свіч. весілля, 1944 — Свіччине весілля, СРПУ, М., 1944; Я. Мудрий, 1946 — Ярослав Мудрий, Укрдержвидав, К.— Х., 1946.

Кочура — Кочура П. Ф.: Зол. грамота, 1960 — Золота грамота, «Рад. письменник», К., 1960; Родина.., 1962 — Родина Сокорин, «Рад. письменник», К., 1962.

Є. Кравч.— Кравченко Є. С.: Бувальщина, 1961 — Бувальщина, Держлітвидав, К., 1961; Квіти.., 1959 — Квіти і колючки, «Рад. письменник», К., 1959; Сердечна розмова, 1957 — Сердечна розмова, Держлітвидав, К., 1957.

У. Кравч.— Кравченко Уляна: Вибр., 1958 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1958.

Криж.— Крижанівський С. А.: Гори.., 1946 — Гори і долини, Держлітвидав, К., 1946; Калин. міст, 1940 — Калиновий міст, Держлітвидав, К., 1940; М. Рильський, 1960 — Максим Рильський, Держлітвидав, К., 1960; Південь, 1937 — Південь, Держлітвидав, К., 1937; Під зорями.., 1950 — Під зорями радянськими, «Рад. письменник», К., 1950; Срібне весілля, 1957 — Срібне весілля, Держлітвидав, К., 1957.

Крим.— Кримський А. Ю.: Вибр., 1965 — Вибрані твори, «Дніпро», К., 1965; А. Лаговський, I, II, 1905 — Андрій Лаговський, чч. I, II, Львів, 1905.

Кроп.— Кропивницький М. Л.: I—VI, 1958—1960 — Твори в шести томах, Держлітвидав, К., тт. I, II, 1958, III—V, 1959, VI, 1960.

Крот.— Кротевич Є. М.: Вибр., 1959 — Вибране, Держлітвидав, К., 1959; Сини.., 1948 — Сини землі, «Рад. письменник», К., 1948.

Круш.— Крушельницький А. В.: Буденний хліб.., 1960 — Буденний хліб. Рубають ліс, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1960.

Кулик — Кулик І. Ю.: Записки консула, 1958 — Записки консула, «Рад. письменник», К., 1958.

Кундзич — Кундзич О. Л.: Дієзи.., 1956 — Дієзи в ключі!, «Рад. письменник», К., 1956; Пов. і нов., 1938 — Повісті і новели, Держлітвидав, К., 1938; Пов. і опов., 1951 — Повісті і оповідання, «Рад. письменник», К., 1951.

Кучер — Кучер В. С.: Вогник, 1952 — Вогник, «Молодь», К., 1952; Голод, 1961 — Голод, «Молодь», К., 1961; Дорога.., 1958 — Дорога до людей, «Рад. письменник», К., 1958; Засвіт. вогні, 1947 — Засвітились вогні, Держлітвидав, К., 1947; Зол. руки, 1948 — Золоті руки, «Рад. письменник», К., 1948; Квітує жито, 1938 — Квітує жито, «Молодий більшовик», К., 1938; Пов. і опов., 1949 — Повісті і оповідання, «Рад. письменник», К., 1949; Полтавка, 1950 — Полтавка, «Рад. письменник», К., 1950; Прощай.., 1957 — Прощай, море, «Рад. письменник», К., 1957; Трудна любов, 1960 — Трудна любов, «Рад. письменник», К., 1960; Черв. вогонь, 1959 — Червоний вогонь, Дитвидав, К., 1959; Чорноморці, 1956 — Чорноморці, Держлітвидав, К., 1956; Чорноморці, 1948 — Чорноморці, «Рад. письменник», К., 1948.

Ле — Ле Іван: Вибр., 1939 — Вибрані новели, «Рад. письменник», [Львів, 1939]; Вибр., 1938 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1938; В снопі.., 1960 — В снопі дозріває, «Рад. письменник», К., 1960; Її кар'єра, 1947 — Її кар'єра, Держлітвидав, К., 1947; Історія радості, 1947 — Історія радості, Держлітвидав, К., 1947; Клен. лист, 1960 — Кленовий лист, «Молодь», К., 1960; Міжгір'я, 1953 — Роман міжгір'я, Держлітвидав, К., 1953; Мої листи, 1945 — Мої листи (1941—1944), Укрдержвидав, К.— Х., 1945; Наливайко, 1957 — Наливайко, Держлітвидав, К., 1957; Опов. та нариси, 1950 — Оповідання та нариси, Держлітвидав, К., 1950; Побратими, 1954 — Побратими, «Молодь», К., 1954; Право.., 1957 — Право молодості, «Молодь», К., 1957; С. Голубар, 1950 — Семен Голубар, Держтехвидав, К., 1950; Україна, 1940 — Україна, т. I. Наливайко, Держлітвидав, К., 1940; Хмельницький, I, 1957 — Хмельницький, кн. I, «Рад. письменник», К., 1957; Ю. Кудря, 1956 — Юхим Кудря, «Молодь», К., 1956.

Ле і Лев.— Ле І. Л. і Левада О. С.: Півд. захід, 1950 — Південний захід, «Рад. письменник», К., 1950,

Лев.— Левада О. С.: Драми.., 1967 — Драми і комедії. «Дніпро», К., 1967; Марія, 1953 — Марія, «Мистецтво», К., 1953; Нові п'єси, 1956 — Нові п'єси, Держлітвидав, К., 1956.

Логв.— Логвиненко В. А.: Давні рани, 1961 — Давні рани, Кн. вид-во, Одеса, 1961; Літа.., 1960 — Літа молодії, Кн. вид-во, Одеса, 1960[2].

Мак.— Маковей О. С.: Вибр., 1956 — Вибране, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1956; Вибр., 1954 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1954.

Мал.— Малишко А. С.: I—III, 1956 — 1957 — Твори в трьох томах, Держлітвидав, К., тт. I, II, 1956, III, 1957; II, 1948 — Вибрані поезії в двох томах, Держлітвидав, К., т. II, 1948; Битва, 1943 — Битва, Укрвидав ЦК КП(б)У, 1943; Віщий голос, 1961 — Віщий голос, «Рад. письменник», К., 1961, Думки.., 1959 — Думки про поезію, «Рад. письменник», К., 1959; Запов. джерело, 1959 — Заповітне джерело, «Молодь», К., 1959; За.. морем, 1950 — За синім морем, «Рад. письменник», К., 1950; Звенигора, 1959 — Звенигора, Держлітвидав, К., 1959; З книги життя, 1938— З книги життя, Держлітвидав, К., 1938; Зореві дні, 1940—Зореві дні, «Рад. письменник», [Львів, 1940]; Книга.., 1954 — Книга братів, «Рад. письменник», К., 1954; Листи.., 1961 — Листи на світанні, Держлітвидав, К., 1961; Любов, 1946 — Любов, «Молодь», К., 1946; Народження.., 1939 — Народження синів, «Молодий більшовик», К., 1939; Полудень.., 1960 — Полудень віку, «Рад. письменник», К., 1960; Серце.., 1959 — Серце моєї матері, «Рад. письменник», К., 1959; Чотири літа, 1946 — Чотири літа, Держлітвидав, К., 1946.

Мам.— Мамонтов Я. А.: Тв., 1962 — Твори, Держлітвидав, К., 1962.

Манж.— Манжура І. І.: Тв., 1955 — Твори, Держлітвидав, К., 1955.

Мартич — Мартич Ю. М.: Друзі.., 1962 — Друзі завжди з тобою, Держлітвидав, К., 1962; Повість про нар. артиста, 1954 — Повість про народного артиста, «Рад. письменник», К., 1954.

Март.— Мартович Л. С.: Тв., 1954 — Твори, Держлітвидав, К., 1954.

Мас.— Масенко Т. Г.: Вітчизна, 1937 — Вітчизна, Держлітвидав, К., 1937; Життя.., 1960 — Життя і пісня, «Рад. письменник», К., 1960; Київ. каштани, 1954 — Київські каштани, «Рад. письменник», К., 1954; Під небом.., 1961 — Під небом Гуцульщини, Держлітвидав, К., 1961; Побратими, 1950 — Побратими, «Рад. письменник», К., 1950; Поезії, 1950 — Поезії, Держлітвидав, К., 1950; Сорок.., 1957 — Сорок весен, Держлітвидав, К., 1957; Срібна дорога, 1946 — Срібна дорога, «Рад. письменник», К., 1946; Степ, 1938 — Степ, Держлітвидав, К., 1938; Як пахне земля, 1958 — Як пахне земля, «Рад. письменник», К., 1958.

Мельн.— Мельничук Ю. С.: До раю.., 1961 — До раю навпростець, «Рад. Україна», К., 1961; Коли кров.., 1960 — Коли кров холоне в жилах, «Рад. письменник», К., 1960; Обличчя.., 1960 — Обличчя божого воїнства, «Молодь», К., 1960; Папи.., 1960 — Папи родяться у комині, Держлітвидав, К., 1960; Поріддя.., 1959 — Поріддя Іуди, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1959.

Метл. і Кост.— Метлинський А. Л. і Костомаров М. І.: Тв., 1906 — Твори, Вид-во т-ва «Просвіта», Львів, 1906.

Мик.— Микитенко І. К.: I, II, 1957 — Вибрані твори в двох томах, Держлітвидав, К., 1957; Кадильниця, 1959 — Кадильниця, Держлітвидав, К., 1959; Повісті.., 1956 — Повісті про дітей, «Молодь», К., 1956.

Минко — Минко В. П.: Вибр., 1952 — Вибрані твори, «Рад. письменник», К., 1952; Моя Минківка, 1962 — Моя Минківка, «Рад. письменник», К., 1962; Намасте.., 1957 — Намасте, Індіє!, «Рад. письменник», К., 1957; Повна чаша, 1950 — Повна чаша, «Рад. письменник», К., 1950; Ясні зорі, 1951 — Ясні зорі, «Рад. письменник», К., 1951.

Мирний — Панас Мирний: I—V, 1954 — 1955 — Твори в п'яти томах, Вид-во АН УРСР, К., тт. I—III, 1954, IV, V, 1955; I, 1949 — Твори, Держлітвидав, К., т. I, 1949.

Міщ.— Міщенко Д. О.: Сіверяни, 1961 — Сіверяни, Держлітвидав, К., 1961.

Мокр.— Мокрієв Ю. О.: Острів.., 1961 — Острів Забутий, Дитвидав, К., 1961; П'єси, 1959 — П'єси, Держлітвидав, К., 1959; Сто.., 1961 — Сто колючок в боки, «Молодь», К., 1961.

Морд.— Мордовець Д. Л.: I, II, 1958 — Твори в двох томах, Держлітвидав, К., 1958.

Мороз — Мороз З. П.: П'єси, 1959 — П'єси, «Рад. письменник», К., 1959.

Мур.— Муратов І. Л.: Багаття, 1940 — Багаття, Держлітвидав, К., 1940; Бук. повість, 1959 — Буковинська повість, Держлітвидав, К., 1959; Весілля.., 1949 — Весілля Ганни Чередник, «Молодь», К., 1949; Жила.. вдова, 1960 — Жила на світі вдова, Кн. вид-во, Х., 1960; Ідуть.., 1951 — Ідуть богатирі, Держлітвидав, К., 1951; Лірика, 1954 — Лірика, Кн.-газ. вид-во, Х., 1954; Наша вулиця, 1949 — Наша вулиця, «Молодь», К., 1949; О. Горбань, 1938 — Остап Горбань, Держлітвидав, К., 1938; Осінні сурми, 1964 — Осінні сурми, Держлітвидав, К., 1964; Ост. хмарина, 1959 — Остання хмарина, Кн. вид-во, Х., 1959; Піонер. слово, 1951 — Піонерське слово, «Молодь», К., 1951; Повість.., 1948 — Повість про щастя, «Рад. письменник», К., 1948; Радісний берег, 1961 — Радісний берег, Держлітвидав, К., 1961; Свіже повітря.., 1962 — Свіже повітря для матері (Вікна, відчинені навстіж), Держлітвидав, К., 1962; Слово.., 1949 — Слово про Харків, Кн.-газ. вид-во, Х., 1949; Трибуна, 1950 — Трибуна, «Рад. письменник», К., 1950; Хороші сусіди, 1948 — Хороші сусіди, «Молодь», К., 1948; Широка дорога, 1950 — Широка дорога, «Молодь», К., 1950.

Мушк.— Мушкетик Ю. М.: День.., 1967 — День пролітає над нами, «Молодь», К., 1967; Серце.., 1962 — Серце і камінь, Держлітвидав, К., 1962; Чорний хліб, 1960 — Чорний хліб, «Молодь», К., 1960.

Нагн.— Нагнибіда М. Л.: Вибр., 1957 — Вибране, Держлітвидав, К., 1957; Вибр., 1950 — Вибрані поезії, Держлітвидав, К., 1950; Гірські вершини, 1960 — Гірські вершини, «Рад. письменник», К., 1960; Зустрічі.., 1955 — Зустрічі в дорозі, «Рад. письменник», К., 1955; Пісня.., 1949 — Пісня походів, «Рад. письменник», К., 1949; Слово.., 1954 — Слово про вічне братерство, Держлітвидав, К., 1954; Степ.., 1958 — Степ і море, «Рад. письменник», К., 1958.

Нех.— Нехода І. І.: Дивлюсь.., 1949 — Дивлюсь на карту України, «Рад. письменник», К., 1949; Дніпр. край, 1939 — Дніпровий край, Держлітвидав, К., 1939; Дорога.., 1945 — Дорога в свято, «Рад. письменник», К., 1945; Казки.., 1958 — Казки моїх братів, Дитвидав, К., 1958; Ми живемо.., 1960 — Ми живемо на Україні, Дитвидав, К., 1960; Під.. зорею, 1950 — Під щасливою зорею, Держлітвидав, К., 1950; Повість.., 1952 — Повість про моїх друзів, «Рад. письменник», К., 1952; Ростіть.., 1947 — Ростіть щасливо, «Молодь», К., 1947; Сонце.., 1947 — Сонце травня, «Молодь», К., 1947; Чудесний сад, 1962 — Чудесний сад, «Рад. письменник», К., 1962; Хочу буть.., 1949 — Хочу буть таким, як тато, «Молодь», К., 1949; Хто сіє вітер, 1959 — Хто сіє вітер, «Молодь», К., 1959.

Н.-Лев.— Нечуй-Левицький І. С.: V, 1966 — Зібрання творів у десяти томах, «Наукова думка», К., т. V, 1966; I—IV, 1956 — Твори в чотирьох томах, Держлітвидав, К., 1956.

Олесь — Олесь Олександр: Вибр., 1958 — Вибране, «Рад. письменник», К., 1958.

М. Ол.— Олійник М. Я.: Леся, 1960 — Леся, «Молодь», К., 1960; Чуєш.., 1959 — Чуєш, брате мій, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1959.

С. Ол.— Олійник С. І.: Вибр., 1959 — Вибране, Держлітвидав, К., 1959; Вибр., 1957 — Вибране, Держлітвидав, К., 1957; Гумор.., 1951 — Гумор і сатира, Обл. вид-во, Одеса, 1951; З книги життя, 1968 — З книги життя, «Рад. письменник», К., 1968; Карась.., 1961 — Карась-середняк, «Молодь», К., 1961; Наші знайомі, 1948 — Наші знайомі, «Рад. письменник», К., 1948; Як ми кажем.., 1951 — Як ми кажем — так і буде!, Держлітвидав, К., 1951.

Оп.— Опільський Юліан: Іду.., 1958 — Іду на вас. Ідоли падуть. Сумерк, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1958.

Оров.— Оровецький П. А.: Друга зустріч, 1960 — Друга зустріч, «Молодь», К., 1960; Зел. повінь, 1961 — Зелена повінь, «Рад. письменник», К., 1961.

Павл.— Павличко Д. В.: Бистрина, 1959 — Бистрина, Держлітвидав, К., 1959; Пальм. віть, 1962 — Пальмова віть, Держлітвидав, К., 1962.

Панч — Панч П. Й.: I—III, 1956 — Твори в трьох томах, Держлітвидав, К., 1956; Вибр., 1947 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1947; Вибр., 1936 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1936; В дорозі, 1959 — В дорозі, «Рад. письменник», К., 1959; Гарні хлопці, 1959 — Гарні хлопці, Дитвидав, К., 1959; Гомон. Україна, 1954 — Гомоніла Україна, «Рад. письменник», К., 1954; Ерік.., 1950 — Ерік шукає щастя, Кн.-газ. вид-во, Х., 1950; Іду, 1946 — Іду, «Рад. письменник», К., 1946; Мир, 1937 — Мир, Держлітвидав, К., 1937; На калин. мості, 1965 — На калиновім мості, «Рад. письменник», К., 1965; О. Пархом., 1939 — Олександр Пархоменко, Держлітвидав, К., 1939; Синів.., 1959 — Синів не віддам!, «Рад. письменник», К., 1959; Син Таращ. полку, 1946 — Син Таращанського полку, «Молодь», К., 1946^2; Солом. дим, 1929 — Солом'яний дим, ДВУ, [Х.], 1929^3.

Перв.— Первомайський Л. С.: I—III, 1958—1959 — Твори в трьох томах, Держлітвидав, К., тт. I, II, 1958, III, 1959; I, II, 1947 — 1948 — Поезії в двох томах, Держлітвидав, К., тт. I , 1947, II, 1948; Вибр., 1940 — Вибрані поетичні твори, «Молодий більшовик», К., 1940; Атака.., 1946 — Атака на Ворсклі, «Рад. письменник», К., 1946; Дикий мед, 1963 — Дикий мед, Держлітвидав, К., 1963; З глибини, 1956 — З глибини, Держлітвидав, К., 1956; Земля.., 1930 — Земля обітована, ДВУ, Х., 1930^2; З щоденника.. 1956 — З щоденника поета, «Рад. письменник», К. 1956; Казка.., 1958 — Казка про Івана Голика, Дитвидав, К., 1958; Мандрівник, 1935 — Мандрівник Держлітвидав, [Х.], 1935; Материн.. хліб, 1960 — Материн солодкий хліб, «Рад. письменник», К., 196 Невигадане життя, 1958 — Невигадане життя, «Рад письменник», К., 1958; Нова лірика, 1937 — Нова лірика, Держлітвидав, К., [1937]; Райдуга.., 1960 - Райдуга в небі, Дитвидав, К., 1960; Слов. балади 1946 — Слов'янські балади, Держлітвидав, К., 1940 Солд. пісні, 1946 — Солдатські пісні, Укрдержвидав- К., 1946.

Петльов.— Петльований В. І.: Хотинці, 1949 — Хотинці, «Вільна Україна», Львів, 1949.

Підс.— Підсуха О. М.: Віч-на-віч, 1962 — Віч-на-віч, «Рад. письменник», К., 1962; Героїка, 1951 — Героїка, Держлітвидав, К., 1951; Загули.., 1960 — Загули бори, «Рад. письменник», К., 1960; Поеми, 1954— Поеми, «Молодь», К., 1954.

Позн.— Познанська М. А.: Ми зростаєм.., 1960 — Ми зростаєм, наче квіти, Дитвидав, К., 1960.

Полт.— Полторацький О. І.: Дит. Гоголя, 1954 — Дитинство Гоголя, «Рад. письменник», К., 1954; На.. меридіанах, 1933 — На шістьох меридіанах, «Рух», Х., 1933; Повість.., 1960 — Повість про Гоголя, Держлітвидав, К., 1960.

Речм.— Речмедін В. О.: Весн. грози, 1961 — Весняні грози, «Рад. письменник», К., 1961; Твій побратим, 1962 — Твій побратим, «Молодь», К., 1962.

Рибак — Рибак Н. С.: Гармати.., 1934 — Гармати жерлами на схід, «Молодий більшовик», [Харків — Одеса], 1934; Дніпро, 1953 — Дніпро, «Рад. письменник», К., 1953; Зброя.., 1943—Зброя з нами, СРПУ, [Уфа], 1943; На світанку, 1940 — На світанку, «Рад. письменник», К., 1940; Новий день, 1937 — Новий день, «Молодий більшовик», Київ — Херсон, 1937; Опов., 1949 — Оповідання, «Рад. письменник», К., 1949; Переясл. Рада, 1948 — Переяславська Рада, «Рад. письменник», К., 1948; Помилка.., 1956 — Помилка Оноре де Бальзака, Держлітвидав, К., 1956; Помилка.., 1940 — Помилка Оноре де Бальзака, Держлітвидав, К., 1940; Час.., 1960 — Час сподівань і звершень, «Рад. письменник», К., 1960; Що сталося.., 1947 — Що сталося в останню хвилину, «Рад. письменник», К., 1947.

Рильський — Рильський М. Т.: I—III, 1960—1961— Твори в десяти томах, Держлітвидав, К., тт. I, II, 1960, III, 1961; I—III, 1956 — Твори в трьох томах, Держлітвидав, К., 1956; III, 1955 — Твори в трьох томах, Держлітвидав, К., т. III, 1955; I, II, 1946 — Поезії в двох томах, Держлітвидав, К., 1946; Вибр., 1940 — Вибрані поезії, Держлітвидав, К., 1940; Вибр., 1937 — Вибрані вірші, Держлітвидав, К., 1937; Братерство, 1950 — Братерство, «Рад. письменник», К., 1950; Весн. пісня, 1952 — Весняна пісня, Держлітвидав, К., 1952; Веч. розмови, 1962 — Вечірні розмови, Обл. кн.-газ. вид-во, К., 1962; Голос. осінь, 1959 — Голосіївська осінь, «Рад. письменник», К., 1959; Дал. небосхили, 1959 — Далекі небосхили, «Рад. письменник», К., 1959; День.., 1948 — День ясний, «Молодь», К., 1948; Зграя.., 1960 — Зграя веселиків, «Рад. письменник», К., 1960; Зим. записи, 1964 — Зимові записи, «Рад. письменник», К., 1964; Ілліч.., 1958 — Ілліч і дівчинка, Дитвидав, К., 1958; Київ, 1935 — Київ, Держлітвидав, [Х.], 1935; Марина, 1944 — Марина, СРПУ, К., 1944^2; Мости, 1948 — Мости, «Рад. письменник», К., 1948; Наша сила, 1952— Наша сила, «Рад. письменник», К., 1952; Орл. сім'я, 1955— Орлина сім'я, «Молодь», К., 1955; Поезія Т. Шевченка, 1961 — Поезія Тараса Шевченка, «Рад. письменник», К., 1961; Поеми, 1957—Поеми, Держлітвидав, К., 1957; Сад.., 1955 — Сад над морем, «Рад. письменник», К., 1955; 300 літ, 1954 — 300 літ, «Рад. письменник», К., 1954; Троянди.., 1957 — Троянди й виноград, «Рад. письменник», К., 1957; Україна, 1938 — Україна, Держлітвидав, К., 1938; Урожай, 1950 — Урожай, «Молодь», К., 1950.

Руд.— Руденко М. Д.: Вітер.., 1958 — Вітер в обличчя, Держлітвидав, К., 1958; Ленінградці, 1948 — Ленінградці, «Молодь», К., 1948; Остання шабля, 1959 — Остання шабля, «Молодь», К., 1959; Поезії, 1949 — Поезії, «Рад. письменник», К., 1949.

Рудан.— Руданський С. В.: Вибр., 1949 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1949; Вибр., 1937 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1937; Тв., 1956 — Твори, Держлітвидав, К., 1956; Переслів'я, 1958 — Переслів'я, Дитвидав, К., 1958; Співомовки.., 1957 — Співомовки про попів, ксьондзів та рабинів, Держлітвидав, К., 1957; Старий вовк, 1958 — Старий вовк, Дитвидав, К., 1958.

Рудь — Рудь М. Д.: Гомін.., 1959 — Гомін до схід сонця, Держлітвидав, К., 1959; Дон. зорі, 1958 — Донецькі зорі, Держлітвидав, К., 1958.

Ряб.— Рябокляч І. О.: Жайворонки, 1957 — Жайворонки, «Рад. письменник», К., 1957; Золототисячник, 1948 — Золототисячник, «Рад. письменник», [К.], 1948.

Сам.— Самійленко В. І.: I, II, 1958 — Твори в двох томах, Держлітвидав, К., 1958.

Свидн.— Свидницький А. П.: Люборацькі, 1955 — Люборацькі, Держлітвидав, К., 1955.

Сенч.— Сенченко І. Ю.: На Бат. горі, 1960 — На Батиєвій горі, Держлітвидав, К., 1960; Опов., 1959 — Оповідання, «Рад. письменник», К., 1959.

Сим.— Симоненко В. А.: Земне тяжіння, 1964 — Земне тяжіння, «Молодь», К., 1964.

Скл.— Скляренко С. Д.: Карпати, II, 1954 — Карпати. кн. II, «Рад. письменник», К., 1954; Легенд. начдив, 1957 — Легендарний начдив, Дитвидав, К., 1957^2; М. Щорс, 1938 — Микола Щорс, «Молодий більшовик», К., 1938; Орл. крила, 1948 — Орлині крила, «Молодь», К., 1948; Помилка, 1933 — Помилка. Х.— К., 1933; Святослав, 1959 — Святослав, «Рад. письменник», К., 1959; Хазяїни, 1948 — Хазяїни, «Рад. письменник», К., 1948; Шлях.., 1937 — Шлях на Київ, Держлітвидав, К., 1937.

Сміл.— Смілянський Л. І.: Зустрічі, 1936 — Зустрічі, «Молодий більшовик», Київ — Одеса, 1936; Крила, 1954 — Крила, Держлітвидав, К., 1954; Пов. і опов., 1949 — Повісті і оповідання, «Рад. письменник», К., 1949; Сад, 1952 — Сад, Держлітвидав, К., 1952: Сашко, 1957 — Сашко, «Молодь», К., 1957; Сашко, 1954 — Сашко, «Молодь», К., 1954^2; Черв. троянда, 1955 — Червона троянда, «Мистецтво», К., 1955.

Смолич — Смолич Ю. К.: I—VI, 1958—1959 — Твори в шести томах, Держлітвидав, К., тт. I, II, 1958, III—VI, 1959; I, 1947 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., т. I, 1947; День.., 1950 — День починається рано, «Рад. письменник», К., 1950; Дитинство, 1937 — Дитинство, Держлітвидав, К., 1937; Ми разом.., 1950 — Ми разом були в бою, Держлітвидав, К., 1950; Мир.., 1958 — Мир хатам, війна палацам, «Рад. письменник», К., 1958; Наші тайни, 1947 — Наші тайни, Держлітвидав, К., 1947; Перша книга, 1951 — Перша книга, «Рад. письменник», К., 1951; Після війни, 1947 — Після війни, Укрполітвидав, К., 1947; Прекр. катастр., 1956 — Прекрасні катастрофи, «Молодь», К., 1956; Реве та стогне.., 1960 — Реве та стогне Дніпр широкий, «Рад. письменник», К., 1960; Розм. з чит., 1953 — Розмова з читачем, «Рад. письменник», К., 1953; Світанок.., 1956 — Світанок над морем, кн. I, Держлітвидав, К., 1956; Світанок.., 1953 — Світанок над морем, «Рад. письменник», К., 1953; Сорок вісім.., 1937 — Сорок вісім годин. Книга про те, що було, що мало бути, що могло бути і чого не було, Держлітвидав, К.— Х., 1937; Театр.., 1946 — Театр невідомого актора, «Рад. Україна», [К., 1946]; Театр.., 1940 — Театр невідомого актора, «Рад. письменник», [К., 1940].

Собко — Собко В. М.: Біле полум’я‘ 1952 — Біле полум’я, «Рад. письменник», К., 1952; Вогонь.., 1947— Вогонь Сталінграда, «Рад. письменник», К., 1947; Граніт, 1937 — Граніт, Держлітвидав, К., 1937; Життя.., 1950 — Життя починається знову, «Мистецтво», К., 1950; За др. фронтом, 1949 — За другим фронтом, «Мистецтво», К., 1949; Запорука.., 1952 — Запорука миру, Держлітвидав, К., 1952; Звич. життя, 1957 — Звичайне життя, «Рад. письменник», К., 1957; Зор. крила, 1950 — Зоряні крила, «Молодь», К., 1950; Кавказ, 1946 — Кавказ, «Рад. письменник», К., 1946; Любов, 1935 — Любов, «Молодий більшовик», Київ — Одеса, 1935; Матв. затока, 1962 — Матвіївська затока, «Рад. письменник», К., 1962; Нам спокій.., 1959 — Нам спокій тільки сниться..., «Молодь», К., 1959; П’єси, 1958 — П’єси, Держлітвидав, К., 1958; Серце, 1952 — Серце, «Рад. письменник», К., 1952; Скеля.., 1961 — Скеля Дельфін, Дитвидав, К., 1961; Справа.., 1959 — Справа прокурора Малахова, «Рад. письменник», К., 1959; Срібний корабель, 1961 — Срібний корабель, Держлітвидав, К., 1961; Стадіон, 1954 — Стадіон, «Рад. письменник», К., 1954; Шлях.., 1948 — Шлях зорі, «Рад. письменник», К., 1948.

Сос.— Сосюра В. М.: I—III, 1957—1958 — Твори в трьох томах, Держлітвидав, К., тт. I, 1957, II, III, 1958; I, II, 1947 — Вибрані поезії в двох томах, Держлітвидав, К., 1947; Вибр., 1948 — Вибране, Держлітвидав, К., 1948; Вибр., 1944 — Вибрані поезії, Укрдержвидав, [М., 1944]; Вибр., 1941 — Вибрані поезії, Держлітвидав, К., 1941; Вибр., 1936 — Вибрані поезії, Держлітвидав, [К.— Х.], 1936; Близька далина, 1960 — Близька далина, «Рад. письменник», К., 1960; Вірші, 1954 — Вірші, «Рад. письменник», К., 1954; Зел. світ, 1949 — Зелений світ, «Рад. письменник», К., 1949; Люблю, 1939 — Люблю, Держлітвидав, К., 1939; Нові поезії, 1937 — Нові поезії, Держлітвидав, [К.— Х.], 1937; Поезії, 1950 — Поезії, «Рад. письменник», К., 1950; Поезія.., 1961 — Поезія не спить, Держлітвидав, К., 1961; Солов. далі, 1957 — Солов’їні далі, «Рад. письменник», К., 1957; Так ніхто.., 1960 — Так ніхто не кохав, «Молодь», К., 1960; Щастя.., 1962 — Щастя сім’ї трудової, «Рад. письменник», К., 1962; Щоб сади.., 1947 — Щоб сади шуміли, «Рад. письменник», К., 1947.

Стар.— Старицький М. П.: Вибр., 1959 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1959; Драм. тв., 1941 — Драматичні твори, Держлітвидав, К., 1941; Облога.., 1961 — Облога Буші, «Молодь», К., 1961; Поет. тв., 1958 — Поетичні твори, «Рад. письменник», К., 1958.

Стельмах — Стельмах М. П.: I—V, 1962—1963 — Твори в п’яти томах, Держлітвидав, К., тт. I—IV, 1962, V, 1963; Вел. рідня, 1951 — Велика рідня, «Рад. письменник», К., 1951; Гуси-лебеді.., 1964 — Гуси-лебеді летять..., «Рад. письменник», К., 1964; Добрий ранок, 1941 — Добрий ранок, «Рад. письменник», К., 1941; Живі огні, 1954 — Живі огні, «Молодь», К., 1954; Жито.., 1954 — Жито сили набирається, «Рад. письменник», К., 1954; Зол. метелиця, 1955 — Золота метелиця, «Мистецтво», К., 1955; Колосок.., 1959 — Колосок до колоска, Дитвидав, К., 1959; Кров людська.., I, 1957 — Кров людська — не водиця. Велика рідня, кн. I, «Рад. письменник», К., 1957; Над Черемошем.., 1952 — Над Черемошем. Гуцульські мотиви, «Рад. письменник», К., 1952; На.. землі, 1949 — На нашій землі, «Рад. письменник», К., 1949; Правда.., 1961 — Правда і кривда (Марко Безсмертний), «Рад. письменник», К., 1961; Хліб.., 1959 — Хліб і сіль, «Рад. письменник», К., 1959; Шляхи.., 1948 — Шляхи світання, «Рад. письменник», [К.], 1948; Щедрий вечір, 1967 — Щедрий вечір, «Рад. письменник», К., 1967.

Стеф.— Стефаник В. С.: I—III, 1949—1954 — Повне зібрання творів в трьох томах, Вид-во АН УРСР, К., тт. I, 1949, II, 1953, III, 1954; Вибр., 1949 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1949; Вибр., 1945— Вибрані твори, Укрдержвидав, К.— Х., 1945.

Стор.— Стороженко О. П.: I, II, 1957 — Твори в двох томах, Держлітвидав, К., 1957.

Тарн.— Тарновський М. М.: З дал. дороги, 1961 — З далекої дороги, Держлітвидав, К., 1961.

Тер.— Терещенко М. I.: Зорі, 1944 — Зорі, Укрдержвидав, К. — Х., 1944; Правда, 1952 — Правда, «Рад. письменник», К., 1952; Серце.., 1962 — Серце людське, «Рад. письменник», К., 1962; Ужинок, 1946 — Ужинок, Держлітвидав, К., 1946; Щедра земля, 1956 — Щедра земля, «Рад. письменник», К., 1956.

Тесл.— Тесленко А. Ю.: Вибр., 1950 — Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1950; Вибр., 1936 — Вибрані твори, «Молодий більшовик», [Київ — Одеса], 1936; З книги життя, 1949 — З книги життя, «Рад. письменник», К., 1949; З книги життя, 1918 — З книги життя, «Вік», К., 1918.

Тич.— Тичина П. Г.: I—III, 1957 — Вибрані твори в трьох томах, Держлітвидав, К., 1957; I—III, 1946—1947 — Вибрані твори в трьох томах, Держлітвидав, К., тт. I, 1946, II, III, 1947; Вибр., 1945 — Вибрані поезії, «Рад. письменник», К., 1945; До молоді.., 1959 — До молоді мій чистий голос, «Молодь», К., 1959; Живи.., 1949—Живи, живи, красуйся!, Держлітвидав, К., 1949; Зростай.., 1960 — Зростай, пречудовий світе, «Рад. письменник», К., 1960; Комунізму далі.., 1961 — Комунізму далі видні, Держлітвидав, К., 1961; Магістралями життя, 1941 — Магістралями життя, «Рад. письменник», К., 1941; Партія.., 1937 — Партія веде, Держлітвидав, К.— Х., 1937; Хор.., 1958 — Хор лісових дзвіночків, Дитвидав, К., 1958; Чуття.., 1938 — Чуття єдиної родини, Держлітвидав, К., 1938.

Ткач — Ткач Д. В.: Арена, 1960 — Арена, «Молодь», К., 1960; Гриць.., 1955 — Гриць хоче стати моряком, «Молодь», К., 1955; Жди.., 1959 — Жди, люба дівчино, «Рад. письменник», К., 1959; Крута хвиля, 1956 — Крута хвиля, Держлітвидав, К., 1956; Крута хвиля, 1954 — Крута хвиля, «Рад. письменник», К., 1954; Моряки, 1948 — Моряки, «Молодь», К., 1948; Плем’я.., 1961 — Плем’я дужих, Держлітвидав, К., 1961; Плем’я.., 1948 — Плем’я дужих, «Рад. письменник», К., 1948; Черг. завдання, 1951 — Чергове завдання, «Рад. письменник», К., 1951.

Томч.— Томчаній М. I.: Готель.., 1960 — Готель «Солома», Закарпатське обл. вид-во, Ужгород, 1960; Жменяки, 1964 — Жменяки, «Карпати», Ужгород, 1964; Закарп. опов., 1953 — Закарпатські оповідання, «Рад. письменник», К., 1953.

Трип.— Трипільський А. В.: Дорога.., 1944 — Дорога на Дніпро, Укрдержвидав, К.— Х., 1944.

Трубл.— Трублаїні М. П.: I—IV, 1955—1956 — Твори в чотирьох томах, «Молодь», К., тт. I, II, 1955, III, IV, 1956; II, 1950 — Твори в трьох томах, «Молодь», К., т. II, 1950; Вовки.., 1936 — Вовки гоняться за оленями, Дитвидав, Харків — Одеса, 1936; Глиб. шлях, 1948 — Глибинний шлях, Кн.-газ. вид-во, [Х.], 1948; Крила.., 1947 — Крила рожевої чайки, «Молодь», К., 1947; Лахтак, 1953 — Лахтак, «Молодь», К., 1953; Мандр., 1938 — Мандрівники, Дитвидав, К., 1938; Опов. боцм., 1933 — Оповідання боцмана, «Молодий більшовик», Харків — Одеса, 1933; Хатина.., 1934 — Хатина на кризі, Дитвидав, Харків — Одеса, 1934; Шхуна.., 1940 — Шхуна «Колумб», Дитвидав, [К.], 1940.

Тудор — Тудор С. Й.: Вибр., 1949 — Вибране, «Рад. письменник», К., 1949; Народження, 1941 — Народження, «Рад. письменник», К., 1941.

Тулуб — Тулуб З. П.: В степу.., 1964 — В степу безкраїм за Уралом, Держлітвидав, К., 1964; Людолови, I, II, 1957 — Людолови, тт. I, II, Держлітвидав, К., 1957.

Турч.— Турчинська А. Ф.: Земле моя.., 1961 — Земле моя, зоре моя, «Рад. письменник», К., 1961; Зорі.., 1950 — Зорі на Верховині, «Молодь», К., 1950; Милана, 1950 — Милана, «Рад. письменник», К., 1950.

Тют.— Тютюнник Г. М.: Вир, 1964 — Вир, «Дніпро», К., 1964; Вир, 1960 — Вир, «Рад. письменник», К., 1960.

Л. Укр.— Леся Українка: I—V, 1951—1956 — Твори в п’яти томах, Держлітвидав, К., тт. I, II, 1951, III, 1952, IV, 1954, V, 1956; Неопубл. тв., 1947 — Неопубліковані твори, «Вільна Україна», Львів, 1947.

Уп.— Упеник М. О.: Вірші.., 1957 — Вірші та поеми, Держлітвидав, К., 1957; Вітчизна миру, 1951 — Вітчизна миру, Держлітвидав, К., 1951; Про Донбас, 1950 — Про Донбас, «Молодь», К., 1950; Укр. поема, 1950 — Українська поема, «Рад. письменник», К., 1950.

Ус.— Усенко П. М.: Вибр., 1948 — Вибране, «Рад. письменник», К., 1948; Дорогами.., 1951 — Дорогами юності, Держлітвидав, К., 1951; І сьогодні.., 1957 — І сьогодні весна, як учора, «Молодь», К., 1957; Лави.., 1948 — Лави ідуть КаеСеМові, «Молодь», К., 1948; Листя.., 1956 — Листя і роздуми, «Рад. письменник», К., 1956; На.. берегах, 1951 — На зелених берегах, «Рад. письменник», К., 1951; Поезії, 1937 — Поезії, Держлітвидав, К., 1937; Сини, 1947 — Сини, «Рад. письменник», К., 1947; Шість, 1940 — Шість, Держлітвидав, К., 1940.

Федьк.— Федькович Ю. А.: I, II, 1960 — Твори в двох томах, Держлітвидав, К., 1960; Буковина, 1950 — Буковина. Вибрані твори, «Молодь», К., 1950.

Фомін — Фомін С. П.: Вибр., 1958 — Вибране, Держлітвидав, К., 1958.

Фр.— Франко І. Я.: I—XX, 1950—1956 — Твори в двадцяти томах, Держлітвидав, К., тт. I, 1955, II—IV, 1950, V—VII, 1951, VIII, IX, 1952, X, 1954, XI, 1952, XII, 1953, XIII, 1954, XIV—XVIII, 1955, XIX, XX, 1956; Коли ще.., 1946 — Коли ще звірі говорили, «Молодь», К., 1946; Публіцистика, 1953 — Публіцистика, Держлітвидав, К., 1953.

Хижняк — Хижняк А. Ф.: Д. Галицький, 1958 — Данило Галицький, Держлітвидав, К., 1958; Килимок, 1961 — Килимок, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1961; Невгамовна, 1961 — Невгамовна, «Молодь», К., 1961; Тамара, 1959 — Тамара, «Рад. письменник», К., 1959.

Хор. — Хорунжий А. М.: Ковила, 1960 — Ковила, «Рад. письменник», К., 1960; Місто.., 1962 — Місто над нами, «Рад. письменник», К., 1962; Незакінч. політ, 1960 — Незакінчений політ, Держлітвидав, К., 1960.

Хотк.— Хоткевич Г. М.: I, II, 1966 — Твори в двох томах, «Дніпро», К., 1966.

Цюпа — Цюпа І. А.: Вічний вогонь, 1960 — Вічний вогонь, «Молодь», К., 1960; Грози.., 1961 — Грози і райдуги, «Рад. письменник», К., 1961; Назустріч.., 1958 — Назустріч долі, Держлітвидав, К., 1958; На крилах.., 1961 — На крилах весен, Держлітвидав, К., 1961; Три явори, 1958 — Три явори, «Рад. письменник», К., 1958: Україна.., 1960 — Україна наша радянська, Держполітвидав, К., 1960.

Чаб.— Чабанівський М. І.: Балкан. весна, 1960 — Балканська весна, Держлітвидав, К., 1960; За півгодини.., 1963 — За півгодини до щастя, «Молодь», К., 1963; Катюша, 1960 — Катюша, «Молодь», К., 1960; Стоїть явір.., 1959 — Стоїть явір над водою «Молодь», К., 1959; Тече вода.., 1961 — Тече вода в синє море, Обл. кн.-газ. вид-во, К., 1961; Шляхами.., 1961 — Шляхами великої долі, «Молодь», К., 1961.

Чендей — Чендей І. М.: Вітер.., 1958 — Вітер з полонин, Держлітвидав, К., 1958; Поєдинок, 1962 — Поєдинок, Держлітвидав, К., 1962; Птахи.., 1965 — Птахи полишають гнізда..., «Рад. письменник», К., 1965.

Черемш.— Черемшина Марко: Тв., 1960 — Твори, Держлітвидав, К., 1960.

Черн.— Чернявський М. Ф.: Поезії, 1959 — Поезії, «Рад. письменник», К., 1959.

Чорн.— Чорнобривець С. А.: Визвол. земля, 1959 — Визволена земля, Держлітвидав, К., 1959; Визвол. земля, 1950 — Визволена земля, «Рад. письменник», К., 1950; Визволення, 1949 — Визволення, «Рад. письменник», К., 1949; Красиві люди, 1961 — Красиві люди, Кн. вид-во, Дніпропетровськ, 1961; Пісні.., 1958 — Пісні гір, «Рад. письменник», К., 1958; Потік.., 1956 — Потік життя, «Рад. письменник», К., 1956.

Чумак — Чумак В. Г.: Черв. заспів, 1956 — Червоний заспів, «Рад. письменник», К., 1956.

Швець — Швець В. С.: Кроки.., 1962 — Кроки і роки, Держлітвидав, К., 1962; Неспок. літо, 1959 — Неспокійне літо, «Рад. письменник», К., 1959.

Шевч.— Шевченко Т. Г.: I, II, 1963 — Повне зібрання творів в шести томах, Вид-во АН УРСР, К., тт. I, II, 1963; I, 1951, II, 1953, VI, 1957 — Повне зібрання творів в десяти томах, Вид-во АН УРСР, К., тт. I, 1951^2, II, 1953, VI, 1957.

Шер.— Шеремет М. С.: В партиз. загонах, 1947 — В партизанських загонах, Укрполітвидав, К., 1947; Генерал Орленко, 1948 — Генерал Орленко, «Рад. письменник», К., 1948; Дорога.., 1957 — Дорога в життя, «Молодь», К., 1957; Дружбою.., 1954 — Дружбою сильні, «Рад. письменник», К., 1954; Життя.., 1947 — Життя моє, «Рад. письменник», К., 1947; Інд. зошит, 1958 — Індійський зошит, «Рад. письменник», К., 1958; Молоді месники, 1949 — Молоді месники, «Молодь», К., 1949; Перші загони, 1939 — Перші загони, «Молодий більшовик», К., 1939; У день.., 1962 — У день новий вдивляюся, Держлітвидав, К., 1962; Щастя.., 1951 — Щастя миру, Держлітвидав, К., 1951.

Шиян — Шиян А. І.: Вибр., 1947 — Вибране, «Рад. письменник», К., 1947; Баланда, 1957 — Баланда, «Молодь», К., 1957; Гроза.., 1956 — Гроза. Мар’яна, Держлітвидав, К., 1956; Іван — мужицький син, 1959 — Іван — мужицький син, Дитвидав, К., 1959; Магістраль, 1934 — Магістраль, «Молодий більшовик», Харків — Одеса, 1934; Партиз. край, 1946 — Партизанський край, Укрдержвидав, К., 1946; Переможці, 1950 — Переможці, «Рад. письменник», К., 1950.

Шовк.— Шовкопляс Ю. Ю.: Інженери, 1956 — Інженери, Держлітвидав, К., 1956; Інженери, 1948 — Інженери, Кн.-газ. вид-во, Х., 1948; Інженери, 1935 — Інженери, Держлітвидав, К., 1935^2; Людина.., 1962 — Людина живе двічі, «Рад. письменник», К., 1962; Починається юність, 1938 — Починається юність, Держлітвидав, К., 1938.

Шпак — Шпак М. І.: Вибр., 1952 — Вибрані поезії, «Рад. письменник», К., 1952.

Шпорта — Шпорта Я. Г.: Вибр., 1958 — Вибране, Держлітвидав, К., 1958; Запоріжці, 1952 — Запоріжці, «Рад. письменник», К., 1952; Мужність, 1951 —

Мужність, «Молодь», К., 1951; Твої літа, 1950 — Твої літа, «Рад. письменник», К., 1950; Ти в серці.., 1954 — Ти в серці моєму, «Рад. письменник», К., 1954.

Щог.— Щоголів Я. І.: Поезії, 1958 — Поезії, «Рад. письменник», К., 1958.

Юхвід — Юхвід Л. А.: Оля, 1959 — Оля, Дитвидав, К., 1959.

Ющ.— Ющенко О. Я.: Люди.., 1959 — Люди і квіти, «Рад. письменник», К., 1959.

Л. Янов.— Яновська Л. О.: І, 1959 — Твори в двох томах, Держлітвидав, К., т. І, 1959.

Ю. Янов.— Яновський Ю. І.: І—V, 1958—1959 — Твори в п’яти томах, Держлітвидав, К., тт. І, ІІ, 1958, ІІІ—V, 1959; І, ІІ, 1954 — Твори в двох томах, Держлітвидав, К., 1954; Вершники, 1939 — Вершники, Держлітвидав, К., 1939; Дівч. у вінку, 1946 — Дівчинка у вінку, «Молодь», К., 1946; Драм. тв., 1946 — Драматичні твори, Укрдержвидав, К.— Х., 1946; Київ. опов., 1948 — Київські оповідання, «Рад. письменник», К., 1948; Мир, 1956 — Мир (Жива вода), «Рад. письменник», К., 1956.

Перекладна література

Бернс, Вибр., перекл. Лукаша і Мисика, 1959 — Р. Бернс, Вибране, переклад М. Лукаша і В. Мисика, Держлітвидав, К., 1959.

Бєлін., Вибр. статті, 1948 — В. Г. Бєлінський, Вибрані статті, переклад за ред. О. І. Білецького, Держлітвидав, К., 1948.

Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964 — Д. Боккаччо, Декамерон, переклад М. Лукаша, Держлітвидав, К., 1964.

Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955 — Гете, Фауст, переклад М. Лукаша, Держлітвидав, К., 1955.

Гог., Вибр., перекл. Хуторяна і Шмиговського, 1948 — М. В. Гоголь, Вибрані твори, переклад А. Хуторяна і К. Шмиговського, Держлітвидав, К., 1948.

Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963 — Гомер, Одіссея, переклад Б. Тена, Держлітвидав, К., 1963.

Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952 — О. М. Горький, Твори у 16 томах, переклад С. Ковганюка та ін., Держлітвидав, К., т. II, 1952.

Горький, Дитинство, 1947 — О. М. Горький, Дитинство, «Молодь», К., 1947.

Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950 — О. М. Горький, Діло Артамонових, переклад за ред. О. Варкентін, Держлітвидав, К., 1950.

Горький, Діло Артам., перекл. Плужника, 1934 — О. М. Горький, Діло Артамонових, переклад Є. Плужника, ДВОУ, Х., 1934.

Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, II, 1952 — О. М. Горький, Життя Клима Самгіна (Сорок літ) чч. I, II, переклад А. Хуторяна, Держлітвидав, К., 1952.

Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948 — О. М. Горький, Оповідання, переклад А. Хуторяна, Держлітвидав, К., 1948.

Горький, Про л-ру, 1949 — О. М. Горький, Про літературу, «Рад. письменник», К., 1949.

Гриб., Лихо з розуму, перекл. Рильського, 1947 — О. С. Грибоєдов, Лихо з розуму, переклад М. Рильського, Д. Бобиря, Є. Дроб’язка, Держлітвидав, К., 1947.

Маяк., Вибр., перекл. за ред. Бажана, 1940 — В. В. Маяковський, Вибране, переклад за ред. М. Бажана, Держлітвидав, К., 1940.

Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949 — А. Міцкевич, Пан Тадеуш або останній наїзд на Литві, переклад і вступне слово М. Рильського, Держлітвидав, К., 1949.

Пушкін, Дубр., перекл. Терещенка, 1937 — О. С. Пушкін, Дубровський, переклад М. Терещенка, «Молодий більшовик», К., 1937.

Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949 — О. С. Пушкін, Євгеній Онєгін, переклад М. Рильського, Держлітвидав, К., 1949.

Пушкін, Капіт. дочка, перекл. за ред. Хуторяна, 1949 — О. С. Пушкін, Капітанська дочка, переклад за ред. А. Хуторяна, Держлітвидав, К., 1949.

Пушкін, Руслан і Людм., перекл. Терещенка, 1949 — О. С. Пушкін, Руслан і Людмила, переклад М. Терещенка, «Молодь», К., 1949.

Черн., Що робити?, перекл. Дукина, 1936 — М. Г. Чернишевський, Що робити?, переклад М. Дукина, Держлітвидав, К., 1936.

Шол., Підн. цілина, перекл. за ред. Хуторяна, 1940 — М. О. Шолохов, Піднята цілина, ч. I, переклад за ред. А. Хуторяна, Держлітвидав, К., 1940.

Народна творчість та збірки літературного походження

Гал.-руські.. приповідки, I, 1901—1905 — Галицько-руські народні приповідки, Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко, т. I (А — Діти), Етнографічний збірник, т. XVI, Львів, 1901—1905.

Дума про О. Нечая, 1938 — Дума про Остапа Нечая, «Молодий більшовик», К., 1938.

Думи.., 1941 — Думи та історичні пісні, «Рад. письменник», К., 1941.

Нар. лірика, 1956 — Народна лірика, «Рад. письменник», К., 1956.

Народ про Шевченка, 1961 — Народ про Шевченка, Вид-во АН УРСР, К., 1961.

Номис, 1864 — М. Номис, Українські приказки, прислів’я і таке інше. Збірники О. В. Марковича і др., СПб., 1864.

Ой чого ти.., 1938 — Ой чого ти, земле, молодіти стала, Держлітвидав, К., 1938.

Пісні про ЧА, 1938 — Пісні про Червону Армію, Вид-во АН УРСР, К., 1938.

Пісні та романси.., I, II, 1956 — Пісні та романси українських поетів в двох томах, «Рад. письменник», К., 1956.

Сто пісень.., 1946 — Сто пісень для молоді, «Молодь», К., 1946.

Україна.., I—III, 1960 — Україна сміється. Народна сатира та гумор в трьох томах, «Рад. письменник», К., 1960.

Укр.. думи.., 1955 — Українські народні думи та історичні пісні, Вид-во АН УРСР, К., 1955.

Укр.. казки, 1951 — Українські народні казки, Держлітвидав, К., 1951.

Укр.. казки, легенди.., 1957 — Українські народні казки, легенди, анекдоти, за ред. П. М. Попова, Держлітвидав, К., 1957.

Укр.. колиск. пісні, 1939 — Українські народні колискові пісні, «Мистецтво», К., 1939.

Укр.. лір. пісні, 1958 — Українські народні ліричні пісні, Вид-во АН УРСР, К., 1958.

Укр.. пісні, I, II, 1955 — Українські народні пісні в двох томах, «Мистецтво», К., 1955.

Укр.. присл.., 1955 — Українські народні прислів’я та приказки, Вид-во АН УРСР, К., 1955.

Чуб., I, 1872, II, 1878, III, 1872, IV, 1877, V, 1874, VI, 1872, VII, 1872, 1877 — П. П. Чубинский, Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной императорским Русским географическим об-вом, Юго-западный отдел. Материалы и исследования, СПб., I, 1872, II, 1878, III, 1872, IV, 1877, V, 1874, VI, 1872, VII, 1872, 1877

Наукова та науково-популярна література. Літературна критика. Мистецтво. Посібники та підручники. Довідники. Мемуари

Автомоб., 1957 — І. К. Доценко та ін., Автомобіль. Посібник для учнів середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Алг., I, 1956 — А. П. Кисельов, Алгебра, ч. I. Підручник для 7 кл. семирічної та середньої школи, «Рад. школа», К., 1956.

Алг., II, 1957 — А. П. Кисельов, Алгебра, ч. II. Підручник для 8—10 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Анат. і фізіол. люд., 1957 — М. Г. Марков та ін., Анатомія і фізіологія людини. Підручник для 8 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Ант. літ., 1938 — О. І. Білецький, Антична література. Зразки старогрецької та римської художньої літератури, «Рад. школа», Х., 1938.

Арифм., 1956 — А. П. Кисельов, Арифметика. Підручник для 5—6 кл. семирічної та середньої школи, «Рад. школа», К., 1956.

Астр., 1956 — Б. О. Воронцов-Вельямінов, Астрономія. Підручник для 9 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1956.

Бджільн., 1956 — Ф. Л. Лесик, Бджільництво, «Рад. школа», К., 1956.

Бджоли, 1955 — Й. Халіфман, Бджоли, Держсільгоспвидав, К., 1955.

Бесіди про всесвіт, 1953 — В. П. Цесевич, Бесіди про всесвіт, «Молодь», К., 1953.

Більше торфу.., 1948 — Більше торфу країні, Держтехвидав, К., 1948.

Бур’яни.., 1957 — Д. К. Ларіонов та ін., Бур’яни і боротьба з ними, Держсільгоспвидав, К., 1957.

В дорогу, 1953 — М. Погребецький, В дорогу, «Молодь», К., 1953.

Верстати-гіганти, 1958 — Г. П. Сальников, Верстати-гіганти. Науково-популярна бібліотека, Держтехвидав, К., 1958.

Весн. флора, 1955 — О. Д. Вісюліна, Весняна флора, «Рад. школа», К., 1955.

Вигот. чучел.., 1956 — Л. О. Смогоржевський, Виготовлення чучел та мокрих препаратів, «Рад. школа», К., 1956.

Видатні вітч. географи.., 1954 — Видатні вітчизняні географи, мандрівники та мореплавці, за ред. О. Т. Діброви, «Рад. школа», К., 1954.

Видатні геогр. відкр.., 1955 — М. А. Гвоздецький, Видатні географічні відкриття радянських дослідників, Т-во для поширення політ. і наук. знань УРСР, К., 1955.

Визначник земноводних.., 1955— Ю. Й. Пащенко, Визначник земноводних та плазунів, «Рад. школа», К., 1955.

Визначник птахів.., 1952 — М. А. Воїнственський, О. Б. Кістяківський, Визначник птахів УРСР, «Рад. школа», К., 1952.

Визначні місця Укр., 1958 — Визначні місця України, Держполітвидав, К., 1958.

Від давнини.., I, II, 1960 — О. І. Білецький, Від давнини до сучасності. Збірник праць з питань української літератури, тт. I, II, Держлітвидав, К., 1960.

В ім’я Вітч., 1954 — К. Пушкарьов, В ім’я Вітчизни. Нариси про переможців Олімпійських ігор, К., 1954.

В’язання.., 1957 — Л. Січкаренко, З. Попель, В’язання крючком, «Молодь», К., 1957.

Геол. нафт. род., 1960 — Доленко, Кітик, Геологія нафтових родовищ, К., 1960.

Геол. Укр., 1959 — В. Г. Бондарчук, Геологія України, Вид-во АН УРСР, К., 1959.

Геом., I, 1956 — А. П. Кисельов, Геометрія, ч. I. Підручник для 6—7 кл. семирічної та середньої школи, «Рад. школа», К., 1956.

Геом., II, 1954 — А. П. Кисельов, Геометрія, ч. II, Стереометрія. Підручник для 9—10 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1954.

Гірн. пром.., 1957 — Гірнича промисловість України. Видобуток вугілля, руди і нафти, Держтехвидав, К., 1957.

Грам. укр. мови, II, 1957 — А. О. Загродський, Граматика української мови, ч. II, Синтаксис. Підручник для 6—7 кл. семирічної та середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Грунти Полісся.., 1955 — М. І. Глібко, Грунти Полісся УРСР. Окр. відб. із «Нарисів про природу і сільське господарство Українського Полісся», Вид-во КДУ, 1955.

Гурток «Умілі руки..», 1955 — Н. Д. Бєляков та ін., Гурток «Умілі руки в школі», «Рад. школа», К ., 1955.

Гуцульська кераміка, 1956 — Ю. П. Лащук, Гуцульська кераміка, Вид-во літератури з будівництва і архітектури УРСР, К., 1956.

Дерев. зодч. Укр., 1949 — П. Г. Юрченко, Дерев’яне зодчество України (XVIII—XIX ст.), Вид-во Академії архітектури УРСР, К., 1949.

Деякі пит. поет. майстерн., 1956 — В. В. Юрченко, Деякі питання поетичної майстерності, «Молодь», К., 1956.

Добрива.., 1956 — О. М. Вишинський, П. О. Дмитренко, І. А. Колоша, Добрива та їх використання, за ред. О. І. Душечкіна, Держсільгоспвидав, К., 1956.

Довідник сіль. будівельника, 1956 — Довідник сільського будівельника. Гідротехнічні споруди. Електропостачання. Водопостачання. Каналізація. Опалення. Вентиляція, Держтехвидав, К., 1956.

Довідник фот., 1959 — Б. О. Яштолд-Говорко, Довідник фотолюбителя, Держтехвидав, К., 1959.

Допуски.., 1958 — О. Я. Артамонов, Допуски, посадки і технічні виміри, Держтехвидав, К., 1958.

Думки про театр, 1955 — П. К. Саксаганський, Думки про театр, «Молодь», К., 1955.

Ек. геогр. заруб. країн, 1956 — І. І. Мамаєв, Економічна географія зарубіжних країн. Підручник для 8 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1956.

Ек. геогр. СРСР, 1957 — М. І. Ляліков, Економічна географія СРСР. Підручник для 9 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Екстр. метод доб. олії.., 1958 — О. О. Лесюїс, Екстракційний метод добування олії з насіння, Держтехвидав, К., 1958.

Жилий буд. колгоспника, 1956 — В. П. Самойлович, Жилий будинок колгоспника, Держбудвидав, К., 1956.

Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959 — Є. П. Кирилюк, Т. Г. Шевченко. Життя і творчість, Держлітвидав, К., 1959.

Життя К.-Карого, 1957 — Л. Ф. Стеценко, І. Карпенко-Карий (І. К. Тобілевич). Життя і творча діяльність, Держ. вид-во образотворч. мистецтва і муз. літератури, К., 1957.

Життя Саксаганського, 1957 — Б. П. Тобілевич, Панас Карпович Саксаганський. Життя і творчість, Держ. вид-во образотворч. мистецтва і муз. літератури, К., 1957.

Заг. догляд за хворими, 1957 — Є. П. Сальников, Загальний догляд за хворими, Держмедвидав, К., 1957.

Заг. хімія, 1955 — М. Л. Глінка, Загальна хімія. Підручник для вищих учбових закладів, «Рад. школа», К., 1955.

Захист рослин.., 1952 — Б. О. Брянцев та ін., Захист рослин від шкідників і хвороб, Держсільгоспвидав, К., 1952.

Збірник Полт. музею, І, 1928 — Збірник, присвячений 35-річчю Полтавського музею, т. І, за ред. В. Бендеровського та ін., Полтава, 1928.

Збірник про Кроп., 1955 — М. Л. Кропивницький, Збірник статей, спогадів і матеріалів, «Мистецтво», К., 1955.

Збірник укр. нар. танців, 1957 — Збірник українських народних танців, упорядкував П. Григор’єв, Держ. вид-во образотворч. мистецтва і муз. літератури, К., 1957.

Звірі зах. обл. Укр., 1956 — К. А. Татаринов, Звірі західних областей України (Матеріали до вивчення фауни Української РСР), Вид-во АН УРСР, К., 1956.

Звірі.. Карпат.., 1952 — І. Сокур, Звірі Радянських Карпат і їх господарське значення, Вид-во АН УРСР, К., 1952.

З глибин душі, 1959 — А. Бучма, З глибин душі (Статті і спогади), Держ. вид-во образотворч. мистецтва і муз. літератури, К., 1959.

Зерн. боб. культ., 1956 — Зернові бобові культури, за ред. І. В. Якушкіна, Держсільгоспвидав, К., 1956.

Зерн. комбайни, 1957 — П. Т. Гончаренко та ін., Зернові комбайни, «Рад. школа», К., 1957.

Зоол., 1957 — В. Ф. Шалаєв та ін., Зоологія. Підручник для 7 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Інж. геод., 1959 — М. Г. Відуєв та ін., Інженерна геодезія, Вид-во літератури з будівництва і архітектури УРСР, К., 1959.

Іст. середніх віків, 1955 — Є. О. Космінський, Історія середніх віків. Підручник для 6—7 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1955.

Іст. СРСР, І, 1956 — К. В. Базилевич та ін., Історія СРСР, ч. І. Підручник для 8 кл. середньої школи, за ред. Г. М. Панкратової, «Рад. школа», К., 1956.

Іст. СРСР, ІІ, 1957 — К. В. Базилевич та ін., Історія СРСР, ч. ІІ. Підручник для 9 кл. середньої школи, за ред. Г. М. Панкратової, «Рад. школа», К., 1957.

Іст. СРСР, І, 1957 — Л. П. Бущик, Історія СРСР, ч. І. Підручник для 8 кл. середньої школи, за ред. Г. М. Панкратової, «Рад. школа», К., 1957.

Іст. стар. світу, 1957 — С. І. Ковальов, Історія стародавнього світу. Підручник для 5—6 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Іст. укр. літ., І, 1954, ІІ, 1956 — Історія української літератури в двох томах, Вид-во АН УРСР, К., тт. І, 1954, ІІ, 1956.

Іст. укр. музики, 1922 — М. Грінченко, Історія української музики, «Спілка», К., 1922.

Іст. УРСР, І, 1953, ІІ, 1957 — Історія УРСР в двох томах, Вид-во АН УРСР, К., тт. І, 1953, ІІ, 1957.

Картопля, 1957 — Картопля, за ред. І. О. Чиженка, Держсільгоспвидав, К., 1957.

Колг. енц., І, ІІ, 1956 — Колгоспна виробнича енциклопедія, тт. І, ІІ, Держсільгоспвидав, К., 1956.

Компл. використ. вапняків.., 1957 — Комплексне використання вапняків-черепашників у будівництві, Вид-во літератури з будівництва і архітектури УРСР, К., 1957.

Конярство, 1957 — Конярство, за ред. І. І. Жадана, Держсільгоспвидав, К., 1957.

Корисні птахи.., 1950 — М. А. Воїнственський, Корисні птахи України, «Рад. школа», К., 1950.

Кресл., 1956 — О. Т. Чалий, В. В. Забронський, Креслення. Підручник для 8—10 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1956.

Курс заг. геол., 1947 — В. Бондарчук, Курс загальної геології, Держтехвидав, К., 1947.

Курс зоол., 1938 — Б. С. Матвєєв, Курс зоології, К.— Х., 1938.

Курс іст. укр. літ. мови, І, 1958 — Курс історії української літературної мови, т. І, за ред. І. К. Білодіда, Вид-во АН УРСР, К., 1958.

Курс мат. анал., ІІ, 1956 — О. Ф. Бермент, Курс математичного аналізу, ч. ІІ, Держтехвидав, К., 1956.

Курс патології, 1956 — Я. Л. Рапопорт, Курс патології. Посібник для медичних училищ, Держмедвидав, К., 1956.

Курс сучасної укр. літ. мови, І, ІІ, 1951 — Курс сучасної української літературної мови, тт. І, ІІ, за ред. Л. А. Булаховського, «Рад. школа», К., 1951.

Курс фізики, І, 1957 — О. В. Пьоришкін та ін., Курс фізики, ч. І. Підручник для 8 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Курс фізики, ІІ, 1956 — О. В. Пьоришкін, Курс фізики, ч. ІІ. Підручник для 9 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1956.

Курс фізики, ІІІ, 1956 — О. В. Пьоришкін, Курс фізики, ч. ІІІ. Підручник для 10 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1956.

Лікар. експертиза.., 1958 — Лікарська експертиза працездатності робітників сільського господарства, Держмедвидав, К., 1958.

Лікар. рослини.., 1958 — І. М. Носаль, М. А. Носаль, Лікарські рослини і способи їх застосування в народі, Держмедвидав, К., 1958.

Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956 — А. Артеменко, Лісівництво і полезахисне лісорозведення, Держсільгоспвидав, К., 1956.

Логіка, 1953 — С. Н. Виноградов, А. Ф. Кузьмін, Логіка. Підручник для середньої школи, «Рад. школа», К., 1953.

Матеріали з етногр.., 1956 — Матеріали з етнографії та художнього промислу, Вид-во АН УРСР, К., 1956.

Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959 — П. М. Федченко, Матеріали з історії української журналістики, Вид-во КДУ, 1959.

Матеріали.. охор. здоров’я.., 1957 — Матеріали до історії розвитку охорони здоров’я на Україні, за ред. К. Ф. Дупленка, Держмедвидав, К., 1957.

Матер.-техн. постач.., 1959 — С. Й. Пекарський, Матеріально-технічне постачання промислових підприємств, Держтехвидав, К., 1959.

Метод. викл. анат.., 1955 — І. В. Козир, Методика викладання анатомії і фізіології людини, «Рад. школа», К., 1955.

Метод. викл. фрез. спр., 1958 — В. Л. Пермяков, Методика викладання фрезерної справи. Посібник для вчителів, «Рад. школа», К., 1958.

Методи підвищення.., 1957 — В. Й. Гургаль, Методи підвищення продуктивності праці при токарній обробці, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1957.

Механ. і електриф.., 1953 — Механізація і електрифікація виробничих процесів у колгоспах, за ред. П. М. Василенка та ін., Держсільгоспвидав, К., 1953.

Минуле укр. театру, 1953 — І. О. Мар'яненко, Минуле українського театру, «Мистецтво», К., 1953.

Мист. кіно, 1955 — А. Слесаренко, Мистецтво кіно, «Молодь», К., 1955.

Мікрооргв. і родюч. грунту, 1955 — С. Л. Самцевич, Мікроорганізми і родючість грунту, Т-во для поширення політ. і наук. знань УРСР, К., 1955.

Мова Довженка, 1959 — І. К. Білодід, Мова творів Олександра Довженка, Вид-во АН УРСР, К., 1959.

Мова і стиль «Вершників», 1955 — І. К. Білодід, Мова і стиль роману «Вершники» Ю. Яновського, Вид-во АН УРСР, К., 1955.

Моє життя в мист., 1955 — К. Станіславський, Моє життя в мистецтві, переклад Ф. Гаєвського, за ред. І. Кочерги, «Мистецтво», К., 1955.

Монтаж і ремонт.., 1956 — С. К. Андрієвський, Монтаж і ремонт побутового електрообладнання, «Рад. школа», К., 1956.

Навч.-досл. робота.., 1956 — Й. І. Короткий, Навчально-дослідна робота юннатів з рибництва, «Рад. школа», К., 1956.

Нариси з діалектології.., 1955 — Ф. Т. Жилко, Нариси з діалектології української мови, «Рад. школа», К., 1955.

Нариси про природу.., 1955 — Нариси про природу і сільське господарство Українського Полісся, Вид-во КДУ, 1955.

Нариси розв. прикл. електр., 1957 — М. М. Матійко, Нариси розвитку прикладної електротехніки в СРСР, «Рад. школа», К., 1957.

Нариси стар. іст. УРСР, 1957 — Нариси стародавньої історії УРСР, Вид-во АН УРСР, К., 1957.

Нар. прикмети.. погоди, 1956 — С. Жарков, Народні прикмети і завбачення погоди, «Рад. школа», К., 1956.

Нафта.., 1951 — В. Т. Сябряй, Нафта і її властивості та походження, Вид-во АН УРСР, К., 1951.

Нафта.., 1957 — В. Я. Клименко, Нафта та природний горючий газ УРСР, Вид-во АН УРСР, К., 1957.

Не ілюстрація.., 1967 — Л. Новиченко, Не ілюстрація — відкриття!, «Рад. письменник», К., 1967.

Нова іст., 1956 — О. В. Єфімов, Нова історія. Підручник для 8 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1956.

Нова іст., 1957 — І. С. Галкін, Нова історія. Підручник для 9 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Нова техн. і технол.., 1961 — М. Є. Тихонов, Нова техніка і технологія у вугільній промисловості УРСР, Держтехвидав, К., 1961.

Нові спос. вирощ. буряків, 1956 — Нові способи вирощування цукрових буряків, за ред. І. Ф. Бузанова, Держсільгоспвидав, К., 1956.

Овоч., 1956 — П. М. Білецький, Овочівництво, Держсільгоспвидав, К., 1956.

Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957 — Овочівництво закритого і відкритого грунту, за ред. С. С. Рубіна, Держсільгоспвидав, К., 1957.

Озелен. колг. села, 1955 — Д. П. Юхимчук, І. К. Кривда, А. О. Буценко, Озеленення колгоспного села, Вид-во Академії архітектури УРСР, К., 1955.

Око і сонце, 1953 — С. І. Вавілов, Око і сонце, «Рад. школа», К., 1953.

Ол. та ефір. культ., 1956 — Олійні та ефіроолійні культури, Держсільгоспвидав, К., 1956.

Орг. і технол. тракт. робіт, 1956 — Ю. К. Кіртбая, Організація і технологія тракторних робіт, Держсільгоспвидав, К., 1956.

Осн.. диригув., 1960 — М. Колесса, Основи техніки диригування, Держ. вид-во образотворч. мистецтва і муз. літератури, К., 1960.

Осн. радіотехн., 1957 — М. Т. Бова та ін., Основи радіотехніки. Посібник для учнів середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Парк Олександрія.., 1949 — А. К. Салатич, Парк Олександрія в Білій Церкві, Вид-во Академії архітектури УРСР, К., 1949.

Пересувні кінопр., 1959 — Л. Н. Кірнос, М. О. Лисенко, Пересувні кінопроектори (будова і експлуатація), Держтехвидав, К., 1959.

Перша книга шахіста, 1952 — А. Хавін, Перша книга шахіста, «Молодь», К., 1952.

Письмен. зблизька, 1958 — М. Рудницький, Письменники зблизька, Кн.-журн. вид-во, Львів, 1958.

Пит. перекл., 1957 — Питання перекладу. З матеріалів республіканської наради перекладачів, Держлітвидав, К., 1957.

Пит. підвищ. родюч.., 1953 — Питання підвищення родючості грунтів, Вид-во АН УРСР, К., 1953.

Пит. походж. укр. мови, 1956 — Л. А. Булаховський, Питання походження української мови, Вид-во АН УРСР, К., 1956.

Підручник дезинф., 1953 — Підручник дезинфекції. Для середніх медичних шкіл, за ред. В. І. Вашкова, Б. І. Гандельсмана, Держмедвидав, К., 1953.

Підручник шофера.., 1960 — Г. Є. Нагула, В. С. Калісський, О. І. Манзон, Підручник шофера третього класу, Кн.-газ. вид-во, Запоріжжя, 1960.

Поезія.., 1956 — Л. М. Новиченко, Поезія і революція. Творчість П. Тичини в перші післяжовтневі роки, «Рад. письменник», К., 1956.

Полож. про вибори.., 1946 — Положення про вибори до Верховної Ради УРСР, Укрполітвидав, К., 1946.

Полт.-київський діалект.., 1954 — Полтавсько-київський діалект — основа української національної мови, Вид-во АН УРСР, К., 1954.

Посібник з зоогеогр., 1956 — О. П. Корнєєв, О. Б. Кістяківський, Посібник з зоогеографії, «Рад. школа», К., 1956

Практ. з анат. рослин, 1955 — Д. П. Проценко С. Я. Мінінберг, Практикум з анатомії рослин, «Рад. школа», К., 1955.

Практ. з машинозн., 1957 — Л. О. Пивоваров, М. Г. Чумак, Практикум з машинознавства. Для 8 класу, «Рад. школа», К., 1957.

Практ. з систем. та морф. рослин, 1955 — М. М. Прахов, Практикум з систематики та морфології рослин, «Рад. школа», К., 1955.

Про багатство л-ри, 1959 — Л. М. Новиченко, Про багатство літератури. Літературно-критичні нариси і статті, «Рад. письменник», К., 1959.

Про вулкани.., 1955 — В. Г. Бондарчук, Про вулкани і землетруси, Держполітвидав, К., 1955.

Про мист. театру, 1954 — В. Довбищенко та ін., Про мистецтво театру, «Мистецтво», К., 1954.

Профіл. захвор.., 1955 — М. І. Горбань та ін., Профілактика захворювань сільськогосподарських тварин та птиці, Держсільгоспвидав, К., 1955.

Психол., 1956 — Б. М. Теплов, Психологія. Підручник для середньої школи, «Рад. школа», К., 1956.

Птахівн., 1955 — Птахівництво, за ред. П. Ю. Божка та ін., Держсільгоспвидав, К., 1955.

Радіолокація.., 1958 — В. С. Яговдік, Радіолокація та її застосування, Т-во для поширення політ. і наук. знань УРСР, К., 1958.

Рад. наука про походж. Землі, 1955 — Д. К. Біленко, Радянська наука про походження Землі, «Рад. школа», К., 1955.

Рад. психол. наука.., 1958 — Радянська психологічна наука за 40 років, «Рад. школа», К., 1958.

Рад. суд, 1951 — К. П. Горшенін, Радянський суд, Держполітвидав, К., 1951.

Рад. суд на охороні прав.., 1954 — В. М. Суходрев, Радянський суд на охороні прав жінок, дітей, сім'ї, Держполітвидав, К., 1954.

Рад. суд охороняє права.., 1954 — В. І. Смолярчук, Радянський суд охороняє права громадян, Держполітвидав, К., 1954.

Рентгеногр. мет., 1959 — Г. П. Кушта, Рентгенографія металів, Вид-во Львівського ун-ту, 1959.

Різальні інстр.., 1959 — Г. А. Сальников, Різальні інструменти для токарної обробки, Держтехвидав, К., 1959.

Розв. науки в УРСР.., 1957 — Розвиток науки в УРСР за 40 років, Вид-во АН УРСР, К., 1957.

Рослин. Нижн. Придніпр., 1956 — Г. І. Білик, Рослинність Нижнього Придніпров'я, Вид-во АН УРСР, К., 1956.

Сад. і ягідн., 1957 — Садівництво і ягідництво, за ред. М. Ю. Гущина, Держсільгоспвидав, К., 1957.

Свинар., 1956 — Свинарство, за ред. О. В. Квасницького, Держсільгоспвидав, К., 1956.

Сигналізація.., 1955 — О. П. Степанченко, М. А. Комар, Сигналізація, централізація і блокіровка на підземному транспорті, Держтехвидав, К., 1955.

Сіль. лінії електропередачі, 1956 — В. Є. Одинцов, Сільські лінії електропередачі, Держтехвидав, К., 1956.

Сіль. тепл. електростанції, 1957 — І. Ф. Гей, Сільські теплові електростанції, Держтехвидав, К., 1957.

Сл. лінгв. терм., 1957 — Є. В. Кротевич, Н. С. Родзевич, Словник лінгвістичних термінів, Вид-во АН УРСР, К., 1957.

Слово про Кобзаря, 1961 — П. Федченко, Слово про Кобзаря (біограф. нарис), Держполітвидав, К., 1961.

Слюс. інстр.., 1959 — А. О. Борщов, Слюсарний інструмент і його виготовлення, Держтехвидав, К., 1959.

Слюс. справа, 1957 — В. С. Тарасов, В. К. Сердюк, Слюсарна справа. Загальний курс слюсарної справи з основами матеріалознавства, «Рад. школа», К., 1957.

Спорт.., 1958 — Спорт на Україні, «Молодь», К., 1958.

Стол.-буд. справа, 1957 — В. М. Пархоменко та ін., Столярно-будівельна справа, «Рад. школа», К., 1957.

Таємн. вапна, 1957 — Б. Розен, Таємниці вапна, «Рад. школа», К., 1957.

Талант.., 1958 — М. Шамота, Талант і народ, «Рад. письменник», К., 1958.

Техн. культ., 1956 — Технічні культури, за ред. Т. Т. Демиденка, Держсільгоспвидав, К., 1956.

Технол. пригот. їжі, 1957 — М. І. Ковальов та ін., Технологія приготування їжі, Держтехвидав, К., 1957.

Технол. різального інстр., 1959 — О. Барсов, Технологія різального інструмента, Держтехвидав, К., 1959.

Техн. нормув.., 1958 — Ю. М. Рубінський, Технічне нормування та організація праці у вугільній промисловості, Держтехвидав, К., 1958.

Токарна справа.., 1957 — С. Н. Філоненко, Токарна справа з основами матеріалознавства. Посібник для учнів середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Укр.. кіномист., I, 1959 — І. С. Корнієнко, Українське радянське кіномистецтво (1917—1929), Вид-во АН УРСР, К., 1959.

Укр.. кіномист., II, 1959 — А. Є. Жукова, Г. В. Журов, Українське радянське кіномистецтво (1930—1941), Вид-во АН УРСР, К., 1959.

Укр.. кіномист., III, 1959 — А. А. Роміцин, Українське радянське кіномистецтво (1941—1954), Вид-во АН УРСР, К., 1959.

Укр. клас. опера, 1957 — Л. Архімович, Українська класична опера. Історичний нарис, «Мистецтво», К., 1957.

Укр. літ., 8, 1957 — О. І. Білецький, Українська література. Підручник для 8 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Укр. літ., 9, 1957 — О. К. Бабишкін та ін., Українська література. Підручник для 9 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Укр. літ., 10, 1957 — А. Бондаренко, М. Кашуба та ін., Українська література. Підручник для 10 кл. середньої школи, за ред. О. І. Білецького, «Рад. школа», К., 1957.

Укр. літ. критика.., 1959 — М. Д. Бернштейн, Українська літературна критика 50—70-х років XIX ст., Вид-во АН УРСР, К., 1959.

Укр. муз. спадщ., 1940 — Українська музикальна спадщина. Збірник статей, «Мистецтво», Х., 1940.

Укр. нар. худ. вишив., 1958 — О. Кулик, Українське народне художнє вишивання, Держ. вид-во образотворч. мистецтва і муз. літератури, К., 1958.

Укр. рад. граф., 1957 — В. І. Касіян та ін., Українська радянська графіка, Вид-во АН УРСР, К., 1957.

Укр. рад. драм.., 1957 — Є. І. Старинкевич, Українська радянська драматургія за сорок років, Вид-во АН УРСР, К., 1957.

Укр. страви, 1957 — Українські страви, Держтехвидав, К., 1957.

Уроки.. хіміка, 1956 — Є. С. Хотинський, Уроки діда — старого хіміка, Вид-во ХДУ, 1956.

Фіз. вихов. 1954 — Р. Є. Мотилянська та ін., Фізичне виховання жінки, Держмедвидав, К., 1954.

Фіз. геогр., 4, 1957 — Фізична географія. Підручник для 4 кл. семирічної та середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Фіз. геогр., 5, 1956 — Й. І. Заславський, Фізична географія. Підручник для 5 кл. семирічної та середньої школи, «Рад. школа», К., 1956.

Фіз. геогр.., 6, 1956 — П. М. Счастнєв і П. Г. Терехов, Фізична географія частин світу. Підручник для 6 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Фіз. геогр., 7, 1957 — К. Ф. Строєв, Фізична географія. Підручник для 7 кл. семирічної та середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Фізика, I, 1957 — О. В. Пьоришкін, Фізика, ч. I. Підручник для 5 кл. семирічної та середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Фізика, II, 1957 — О. В. Пьоришкін та ін., Фізика, ч. II. Підручник для 7 кл. семирічної та середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Фізика і с. г., 1948 — А. М. Павленко, Фізика і сільське господарство, Вид-во АН УРСР, К., 1948.

Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951 — І. П. Павлов, Фізіологія вищої нервової діяльності, Держмедвидав, К., 1951.

Фрез. справа.., 1957 — С. Н. Філоненко та ін., Фрезерна справа з основами матеріалознавства. Посібник для учнів середньої школи, «Рад. школа», К., 1957.

Хвор. дит. віку, 1955 — А. І. Доброхотова, Хвороби дитячого віку, Держмедвидав, К., 1955.

Хвор. с.-г. рослин, 1953 — М. О. Наумов, Хвороби сільськогосподарських рослин, Держсільгоспвидав, К., 1953.

Хімія, 7, 1956 — Д. М. Кірюшкін, Хімія. Підручник для 7 кл. семирічної та середньої школи, «Рад. школа», К., 1956.

Хімія, 9, 1956 — Ю. В. Ходаков та ін., Хімія. Підручник для 9 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1956.

Хімія, 10, 1956 — Ю. В. Ходаков та ін., Хімія. Підручник для 10 кл. середньої школи, «Рад. школа», К., 1956.

Худ. гімнаст., 1958 — В. Зінченко, Художня гімнастика, «Молодь», К., 1958.

Худ. чит.., 1955 — Р. Черкашин, Художнє читання Техніка та логіка мови, «Мистецтво», К., 1955.

Цив. кодекс УРСР, 1950 — Цивільний кодекс УРСР, Держполітвидав, К., 1950.

Цікава фізика.., 1950 — Я. І. Перельман, Цікава фізика — парадокси, головоломки, задачі, спроби, хитромудрі запитання та оповідання з галузі фізики, Держтехвидав, К., 1950.

Цікава хімія, 1954 — О. Астахов, В. Зотов, Цікава хімія, «Молодь», К., 1954.

Чорна метал. Укр.., 1957 — М. М. Середенко, Чорна металургія України (1917—1957), Держтехвидав, К., 1957.

Шах. композ.., 1957 — М. П. Зелепукін, Шахова композиція на Україні, «Молодь», К., 1957.

Шк. гігієна, 1954 — Шкільна гігієна, за ред. С. Є. Совєтова, «Рад. школа», К., 1954.

Шкідн. і хвор.. рослин, 1956 — Шкідники і хвороби сільськогосподарських рослин, за ред. В. П. Васильєва, Держсільгоспвидав, К., 1956.

Шкідн. поля.., 1949 — К. А. Шмиговський та ін., Шкідники поля, городу та саду, «Рад. школа», К., 1949.

Шкідн.. рослин, 1949 — О. П. Кришталь та ін., Шкідники бобових та злакових рослин, ч. І, Вид-во КДУ, 1949.

Шляхи розв.. пал. пром.., 1958 — Я. О. Шевченко. Шляхи розвитку місцевої паливної промисловості УРСР, Вид-во АН УРСР, К., 1958.

Юним мічур.., 1955 — І. К. Кривда, Юним мічурінцям про Мічуріна, «Рад. школа», К., 1955.

Як запоб. заразн. хвор.., 1957 — М. Г. Хорошин, Як запобігти заразним хворобам шкіри, Держмедвидав, К., 1957.

Як побуд. рад. суд, 1948 — Й. Гельфонд, Як побудовано радянський суд, Держполітвидав, К., 1948.

Газети і журнали

Археол.— Археологія (збірник), вид. Ін-ту археології АН УРСР.

Архіт. і буд.— Архітектура і будівництво (журнал). Орган Управління в справах архітектури при Раді Міністрів УРСР, Академії архітектури УРСР і Спілки радянських архітекторів України.

Архіт. Рад. Укр.— Архітектура Радянської України (журнал). Орган Спілки радянських архітекторів України.

Бот. ж.— Ботанічний журнал, вид. Ін-ту ботаніки АН УРСР.

Веч. Київ — Вечірній Київ. Газета Київського міськкому КПУ і Київської міськради депутатів трудящих.

Вісник АН — Вісник АН УРСР (журнал).

Вітч.— Вітчизна. Літературно-художній та громадсько-політичний місячник Спілки письменників України.

Геол. ж.— Геологічний журнал. Орган Відділу хімічних і геологічних наук АН УРСР, Головного управління геології і охорони надр при Раді Міністрів УРСР.

Допов. АН — Доповіді АН УРСР (журнал).

Жовт.— Жовтень. Літературно-мистецький та громадсько-політичний журнал Спілки письменників України.

Знання.. — Знання та праця. Науково-популярний журнал ЦК ЛКСМУ для юнацтва.

Київ. пр.— Київська правда (газета). Орган Київського обкому КПУ та облради депутатів трудящих Київського міськкому КПУ та Київської міськради депутатів трудящих.

Колг. село — Колгоспне село (газета). Орган ЦК КПУ.

Колг. Укр.— Колгоспник України. Науково-виробничий журнал Мін-ва сільського господарства УРСР.

Ком. Укр.— Комуніст України. Теоретичний і політичний журнал ЦК КПУ.

Літ. газ.— Літературна газета. Орган правління Спілки письменників України.

Літ. Укр.— Літературна Україна (газета). Орган правління Спілки письменників України.

Мед. ж.— Медичний журнал, вид. Ін-ту клінічної фізіології ім. О. О. Богомольця АН УРСР.

Мист.— Мистецтво (журнал). Орган Міністерства культури УРСР, Спілки композиторів, Спілки художників та Спілки кінематографістів України.

Мікр. ж.— Мікробіологічний журнал, вид. Ін-ту мікробіології ім. Д. К. Заболотного АН УРСР.

Мовозн.— Мовознавство. Наукові записки, вид. Ін-ту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР.

Нар. тв. та етн.— Народна творчість та етнографія (журнал). Орган Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР і Міністерства культури УРСР.

Наука..— Наука і життя; з № 7 1965 р.— Наука і суспільство. Науково-популярний журнал Т-ва для поширення політ. і наук. знань УРСР.

Рад. літ-во — Радянське літературознавство (журнал). Орган Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР та Спілки письменників України.

Рад. право — Радянське право (журнал). Орган Міністерства юстиції, Прокуратури УРСР, Верховного суду УРСР, Сектора держави і права АН УРСР.

Рад. Укр.— Радянська Україна (газета). Орган ЦК КПУ, Верховної Ради і Ради Міністрів УРСР.

Роб. газ.— Робітнича газета. Орган ЦК КПУ.

Соц. твар.— Соціалістичне тваринництво (журнал). Орган Міністерства сільського господарства УРСР.

Тр. бот. саду — Труди ботанічного саду АН УРСР, т. І, вид. АН УРСР, 1949.

Укр. біох. ж.— Український біохімічний журнал, вид. Ін-ту біохімії АН УРСР.

Укр. бот. ж.— Український ботанічний журнал, вид. Ін-ту ботаніки АН УРСР.

Укр. іст. ж.— Український історичний журнал. Орган Інституту історії АН УРСР, Інституту історії партії ЦК КПУ — Філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС.

Укр. літ.— Українська література (журнал). Місячник літератури, публіцистики, мистецтва, Укрвидав при ЦК КП(б)У.

Фізіол. ж.— Фізіологічний журнал, вид. Ін-ту фізіології ім. О. О. Богомольця АН УРСР.

Хлібороб Укр.— Хлібороб України. Журнал Міністерства сільського господарства УРСР.

СПИСОК ОСНОВНИХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ У СЛОВНИКУ

абстр.— абстрактне слово
ав.— авіація
акт.— активний стан
анат.— анатомія
антр.— антропологія
арх.— архаїчне слово
архл.— археологія
архт.— архітектура
астр.— астрономія
бакт.— бактеріологія
безос.— безособове дієслово, вираз
біол.— біологія
біох.— біохімія
бот.— ботаніка
буд.— будівельна справа
бухг.— бухгалтерія
вет.— ветеринарія
виг.— вигук
вигот. з...— виготовлений з...
вищ. ст.— вищий ступінь
військ.— військова справа
вказ.— вказівний
власт.— властивий (кому, чому)
вставн. сл.— вставне слово
вульг.— вульгарне слово, вираз
геогр.— географія
геод.— геодезія
геол.— геологія
гідр.— гідрологія
гірн.— гірництво
грам.— граматика
дав. в.— давальний відмінок
див.— дивіться
дипл.— дипломатія
дит.— дитяче слово
діал.— діалектне слово
дієпр.— дієприкметник
дієприсл.— дієприслівник
дієсл.— дієслово
док.— доконаний вид
дорев.— дореволюційне слово
друк.— друкарська справа
евф.— евфемізм
ек.— економіка
ел.— електрика
ент.— ентомологія
етн.— етнографія
ж.— жіночий рід
жарт.— жартівливе слово, вираз
жив.— живопис
жін.— жіночий рід відповідно до іменника чоловічого роду
займ.— займенник
зал.— залізничний термін
зам.— замість
запереч.— заперечний, заперечення
заст.— застаріле слово
зах.— західноукраїнське слово
збільш.— збільшений
збірн.— збірне слово
зменш.— зменшений, зменшувальний
зменш.-пестл.— зменшено-пестливий
знах. в.— знахідний відмінок
знач.— значення
зневажл.— зневажливе слово, вираз
зоол.— зоологія
зробл. з...— зроблений з...
ім.— іменник
інфін.— інфінітив
ірон.— іронічне слово
іст.— історія
іхт.— іхтіологія
канц.— канцелярське слово
карт.— карточний термін
кільк.— кількісний
кін.— кінематографія
книжн.— книжне слово, вираз
крав.— кравецтво
кул.— кулінарія
лайл.— лайливе слово, вираз
лінгв.— лінгвістика
літ.— літературознавство
лог.— логіка
майб. ч.— майбутній час
мат.— математика
мед.— медицина
мет.— металургія
метеор.— метеорологія
мех.— механіка
мин. ч.— минулий час
мисл.— мисливство
мист.— мистецтво
місц. в.— місцевий відмінок
міф.— міфологія
мн.— множина
мор.— морська справа
муз.— музика
наз. в.— називний відмінок
найвищ. ст.— найвищий ступінь
наказ. сп.— наказовий спосіб
нар.-поет.—народно-поетичне слово
наук.— науковий термін
невідм.— невідмінюване слово
недок.— недоконаний вид
неозначен.— неозначений
неперех.— неперехідне дієслово
обмеж.— обмежене вживання
одн.— однина
однокр.— однократне
означ.— означальний, означення
орн.— орнітологія
оруд. в.— орудний відмінок
ос.— особа
особ.— особовий
пас.— пасивний стан
перев.— переважно
перекл.— переклад
перен.— переносно, переносне значення
перех.— перехідне дієслово
пестл.— пестливий
пит.— питальний
підсил.— підсилювальний
поет.— поетичне слово
політ.— політика
порядк.— порядковий
поясн.— пояснювальний
признач. для...— призначений для...
прийм.— прийменник
прикм.— прикметник
присв.— присвійний
присл.— прислівник
присудк.— присудковий
псих.— психологія
радіо — радіо
рел.— релігія
риб.— рибальство
ритор.— риторичне слово
род. в.— родовий відмінок
розділ.— розділовий
розм.— розмовне слово, вираз
с.— середній рід
сад.— садівництво
с. г.— сільське господарство
сл.— слово
словоспол.— словосполучення
соц.— соціологія
спец.— спеціальне слово
спол.— сполучник
спонук.— спонукальний
спорт.— спортивний термін
стат.— статистика
ствердж.— стверджувальний
стол.— столярство
стос. до...— стосовний до...
теп. ч.— теперішній час
театр.— театральний термін
текст.— термін текстильної промисловості
техн.— техніка
у знач. вставн. сл.— у значенні вставного слова
у знач. ім. (прикм., присл.) — у значенні іменника (прикметника, прислівника)
у знач. присудк. сл.— у значенні присудкового слова
у порівн.— у порівнянні
уроч.— урочисте слово
у сполуч.— у сполученні
фам.— фамільярне слово
фарм.— фармацевтика
фіз.— фізика
фізк.— фізкультура
фізл.— фізіологія
філос.— філософія
фін.— фінансова справа
фольк.— фольклор
фот.— фотографія
хім.— хімія
церк.— церковне слово, вираз
ц.-с.— церковнослов'янське слово, вираз
част.— частка
числ.— числівник
ч.— чоловічий рід
шах.— шаховий термін
шк.— слово, вираз шкільного вжитку
юр.— юридичний термін

А

А^{1}, *невідм., с.* Перша літера українського алфавіту на позначення голосного звука «а».

◊ **Від а до зет** *(за латинським алфавітом)* — від початку до кінця; усе.

А^{2}, *спол.* I. *протиставний.* 1. Поєднує речення, протиставлені змістом одне одному; значенням близький до але, проте, навпаки. *Згода дім будує, а незгода руйнує* (Номис, 1864, № 3280); *Є багато на світі учених людей, а поетів мало* (Коцюб., III, 1956, 277); *Дві сили на землі: ..Одна — це гніт і кров, це визиск і неволя.., А друга — чесний труд у дружбі світлочолій* (Рильський, I, 1956, 334); // *із част.* не (*сполучення* не..., а *або* а не). Поєднує речення (або члени речення), з яких одне виключається іншим. *Не питай старого, а бувалого* (Номис, 1864, № 5785); *Щоб ви* [слова] *луну гірську будили, а не стогін, щоб краяли, та не труїли серце, щоб піснею були, а не квилінням* (Л. Укр., I, 1951, 191); [Хмельницький:] *Слухайте всі. Гінців послав я, це вірно. Але не до короля, а до народу руського просити про допомогу* (Корн., I, 1955, 215).

2. Поєднує речення (або члени речення), не відповідні одне одному змістом, причому зміст другого суперечить сподіваному змістові, що випливає з першого; але, проте, однак. *Бачить під лісом, а не бачить під носом* (Номис, 1864, № 6615); *Мавка, зачарована, тихо колишеться, усміхається, а в очах якась туга аж до сліз* (Л. Укр., III, 1952, 201).

3. Поєднує протилежні змістом речення або члени речення, які мають відтінок допустовості; проте, однак, все-таки. *Страшно впасти у кайдани, Умирать в неволі, А ще гірше — спати, спати, І спати на волі* (Шевч., I, 1951, 349); *Іще на вулицях завали Курились порохом рудим, А сонцем сповнені квартали Уже раділи* (Нагн., Вибр., 1957, 352); //Поєднує підрядне допустове речення з головним. *Хоч і молодий ще, а старечий розум має* (Номис, 1864, № 5691); *Коли ідеш ти самотою, То хоч яка твоя тропа, А перед безвістю глухою Душа опиниться сліпа* (Рильський, II, 1956, 206).

II. *зіставний.* Поєднує члени речення або й цілі речення, в яких зіставляються одночасні дії; значенням наближається до тим часом, у той же час. *Катерину чорнобриву В полі поховали, А славнії запорожці В степу побратались* (Шевч., II, 1953, 130); *Комар сховався, Лев упав І довго, лежачи, стогнав, ..А на вербі сміються угорі Ледачі комарі* (Гл., Вибр., 1957, 180); *Хо сидить посеред галяви, а навкруги його панує мертва тиша* (Коцюб., I, 1955, 149); *Проводжає сина мати і шепоче: «Мужній будь!» — А на заході гармати все гудуть, гудуть, гудуть* (Сос., I, 1947, 169).

III. *приєднувальний.* 1. Приєднує нові речення або члени речення при послідовному викладі думок, описові ряду предметів чи явищ. *Багатим та скупим вливали Розтопленеє срібло в рот. А брехунів там заставляли Лизать гарячих сковород* (Котл., I, 1952, 135); *Червоний з китицями пояс теліпався до колін, а висока сива шапка.., перехиляючись набакир, натякала про парубоцьку вдачу...* (Мирний, II, 1954, 3).

2. У сполученні з прислівниками часу або словами, що означають час, уживається для поєднання речень або членів речення, зв'язаних між собою часовою послідовністю. [Русалка Польова:] *Мак мій жаром червонів, а тепер він почорнів* (Л. Укр., III, 1952, 232); *Давид витяг кисет і закурив. А тоді до дівчат: — Звідки це ви, дівчата?* (Головко, II, 1957, 7); // Поєднує речення, які виражають послідовність подій або порядок розташування чого-небудь у просторі. *Виходжу я од Марусі, і вона мене до воріт доводить, а за нею дітки топотять дрібненько-важкенько...* (Вовчок, I, 1955, 157).

3. Приєднує до того чи іншого слова в реченні наступне речення або члени речення, які розвивають, доповнюють висловлену думку. *Люди дивуються, що я весела: надійсь, горя-біди не знала. А я зроду така вдалася* (Вовчок, I, 1955, 102); *Нікому не зламать крицеві наші крила, Нас партія веде, а партія — це день* (Сос., II, 1958, 253); //Приєднує речення мети, часу, причини, умови, надаючи їм більшої виразності, посилюючи їх значення. *Цар Микола її* [волю] *приспав. А щоб збудить Хиренну волю, треба миром, Громадою обух сталить* (Шевч., II, 1953, 288); *Намагались роздерти стільці за ноги, а коли не вдавалось, били ними об землю* (Коцюб., II, 1955, 88); *У степах тектимуть ріки, Повноводі і великі. А бавовна як дозріє — Небом степ заголубіє...* (Нагн., Вибр., 1957, 156); //Приєднує вставні слова або речення у такому ж самому значенні. *В тім городі жила Дидона, А город звався Карфаген, Розумна пані і моторна, Для неї трохи сих імен* (Котл., I, 1952, 71); *Одного дня сестра його, Оксана, (А матері вже не було в живих) Листа дістала і малу посилку* (Рильський, Мости, 1948, 27); //*у сполуч. зі сл.* іноді, крім того, найбільше, особливо, може, тим більше, головне, по-друге *та ін.* Приєднує речення і члени речення, які додатково характеризують або оцінюють висловлену думку. *Уся хатня робота припала Гафійці, а найбільше мороки завдавали їй свині* (Коцюб., II, 1955, 51); *Той дим гриз очі, але все ж не так, бо він був з дерева, а може й те, що рідний...* (Л. Укр., I, 1951, 235); *Не раз і не два Воронцов ішов у бойових порядках піхоти, коли було скрутно, а іноді — коли й не зовсім скрутно* (Гончар, I, 1954, 15); //Приєднує речення, які вказують на результат дії, що випливає з попереднього речення. *Голова задумала, а ноги несуть* (Номис, 1864, № 6680); *От і станція Сокологорна... А у грудях вже серцю тісно* (Нагн., Вибр., 1957, 67); //*у сполуч. зі сл.* тому, через те, отже, значить *і т. ін.* Приєднує речення або члени речення, які вказують на висновок, що випливає з попереднього речення. *Як і кожному авторові, а значить, і мені.. хотілось, щоб переклади вийшли найкращими* (Коцюб., III, 1956, 386); //*у сполуч. зі сл.* все через. Приєднує речення або члени речення, в яких розкривається причина того, про що йшла

мова раніше. *Не знаю вже, що з собою діяти. А все через перевтому* (Коцюб., III, 1956, 280).

4. Уживається на початку речень, в основному питальних. *Підійшов до їх сусіда, привітавсь та й каже: «А чи чули ви, що коло Чорного гаю розбої?»* (Вовчок, I, 1955, 357); *Ззаду, в спину хтось — штовх. Оглянувся Давид — аж то Тихін... Ти легше, Давиде, мовляв. — А хіба що?* (Головко, II, 1957, 33); //Уживається на початку речень, що виражають несподіваний перехід до іншої думки або теми розмови. *Може б Ви.. виясняли їм* [редакторам] *мету.. обміну часописами. Буду дуже вдячний за поміч. А що чували про ювілейний збірник «Свободи»?* (Коцюб., III, 1956, 258).

А то: а) бо інакше, бо в противному разі, бо. *Добре, мамо, Що ти заранне спать лягла, А то б ти бога проклляла За мій талан* (Шевч., II, 1953, 110); *— Ось не кричи лиш так, а то ще охрипнеш! — промовив Іван Федорович* (Мирний, I, 1954, 152); б) тому що, через те що, бо. *Тепер мені спокійніше, а то я за турботами не міг часом спочивати як слід* (Коцюб., III, 1956, 328); в) насправді ж, у дійсності. *— Нехай лиш відтіль уплітає* [Еней] *і Рима строїти чухрає, — А то заліг, мов в грубі пес* (Котл., I, 1952, 80); г) або. *Тільки що дістав «Житє і слово». Скоро схочеш — вишлю, а то привезу сам* (Коцюб., III, 1956, 133).

IV. *приєднально-підсилювальний; у сполуч. із займ. і присл.* як, який, скільки, що *та ін.* Приєднує речення (здебільшого питальні чи окличні) або члени речення, підсилюючи виразність їх змісту.— *Здоровенька була, Лисичко! Поласуй з нами, молодичко! А виноград же то який!* (Гл., Вибр., 1957, 187); *— Мені ще добре, — думав Семен.— ..А скільки ж то.. бачив я таких, що в них іно скибочка того поля* (Коцюб., I, 1955, 109); *І пала широчінь У осіннім огні, А яка ж глибина У ясній далині!* (Нагн., Вибр., 1957, 149)

V. *єднальний, діал.* Має значення спол. «і». *Коню сивий, будь щасливий а не спотикайся* (Чуб., V, 1874, 398); *Коли було настане час, між зеленими святами а святом Купайла, Захар Беркут.. іде на кілька неділь у гори за зіллям і ліками* (Фр., VI, 1951, 35); *Несімо прапор справи нашої в дужих руках а будьмо консеквентними, не відділяймо слова від діла...* (Коцюб., I, 1955, 170).

А³ *(нерідко вимовляється подовжено:* **а-а!**), *виг.* 1. Виражає здогад, здивування і т. ін. *Яким, видно, помітив гнідкову думку й почав його докоряти: — А, не хочеш? Угинаєшся?.. Не хотів і Яким уставати, та, бач, збудили...* (Мирний, IV, 1955, 310); [Милевський:] *Здорові, Любов Олександрівно! А, і ви тут, Оресте Михайловичу!* (Л. Укр., II, 1951, 28).

2. Виражає незадоволення, досаду, погрозу, злорадство.— *Якби можна, забив би я оце парочку диких гусей та засмажив на маслі.. — А-а! не дратуйте ж бо!..* (Коцюб., I, 1955, 199); *З криком пробігла жінка через двір на город. Пролопотіли чобітьми важко за нею: «Лови!.. а!.. бий!..»* (Головко, II, 1957, 22).

3. Виражає переляк, відчай, біль. — *Щоб оце хтось прийшов на виноградник, зрубав його, спалив, знищив хліб святий — а-а!* (Коцюб., I, 1955, 203); *— А, боже ж ти мій! Кинь* [гранату], *кинь, щоб ти луснуло!.. —Антоніна бігла за своїм п'ятирічним онуком Василиком* (Довж., I, 1958, 391).

А⁴, *част.* 1. *спонук.* Уживається на початку речень при присудках, що виражають заклик, наказ виконувати дію.— *А нуте, хлоп'ята, На байдаки! Море грає — Ходім погуляти!* (Шевч., I, 1951, 61); [Мати:] *А йди, Лукашу!* (Л. Укр., III, 1952, 235).

2. *пит., рідко.* Уживається в кінці питальних речень і виражає спонукання до відповіді. [Берест:] *Що ж, Лідо, викреслювати чи далі читати? Як, а?* (Корн., I, 1955, 144).

АБАЖУ́Р, а, *ч.* Дашок різної форми і з різного матеріалу на лампу (свічку і т. ін.) для захисту очей від світла або для зосередження світла в певному напрямі. *Моя лампа під широким картоновим абажуром ділить хату на два поверхи — вгорі темний, похмурий, важкий; під ним — залитий світлом* (Коцюб., I, 1955, 414); *На столику стояла свічка під абажуром* (Л. Укр., III, 1952, 535); *Вкрита абажуром настільна лампа освітлювала тільки куток кімнати* (Жур., Вечір.., 1958, 235).

АБАЖУ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **абажу́р.**

АБАЖУ́РЧИК, а, *ч.* Зменш. до **абажу́р.** *Під зеленим абажурчиком блимала лампочка* (Баш, Вибр., 1948, 50).

АБА́К, а, *ч., архт.* Те саме, що **аба́ка.**

АБА́КА, и, *ж., архт.* Плита (звичайно квадратна), що становить верхню частину капітелі колони. *Абака — плоска плита у верхній частині капітелі, на яку безпосередньо опирається архітрав* (Архіт. Рад. Укр., 3, 1939, 40).

АБА́Т, а, *ч.* 1. Глава католицького чоловічого монастиря; ігумен. *Монахи підлягали суворому уставу: вони повинні були беззаперечно коритись своїм начальникам — абатам* (Іст. середніх віків, 1955, 11).

2. У Франції — католицький священик.

АБАТИ́СА, и, *ж.* Ігуменя католицького жіночого монастиря. [Долорес:] *Він, у вигнання їдучи, підмовив щонайсвятішу абатису* (Л. Укр., III, 1952, 333).

АБА́ТСТВО, а, *с.* 1. Католицький монастир з належними йому володіннями. *Серед архітектурних пам'яток Лондона особливу увагу привертає споруджений у VIII ст. будинок Вестмінстерського абатства* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 76); *Полум'я розгоралося, підступало до брами абатства* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 116).

2. Посада абата.

АБА́ТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **аба́т** і **аба́тство.**

АБЕРАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **абера́ція.**

АБЕРА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. *астр.* Позірне відхилення світил від їх справжнього положення на небозводі, викликане рухом Землі по орбіті (річна аберація) або її обертанням навколо осі (добова аберація). *Швидкість руху Землі мізерна в порівнянні з швидкістю світла..; тому гадане переміщення зірок незначне.. Проте його можна виявити за допомогою астрономічних приладів. Це явище називається аберацією світла* (Цікава фізика.., 1950, 26).

2. *спец.* Нечіткість або викривленість зображення, що його дають оптичні прилади. *Аберація — нечіткість зображення спостережуваного об'єкта, властива будь-якій оптичній лінзі* (Наука.., 3, 1962, 4).

3. *перен., книжн.* Помилка, відхилення від істини. *Лишаючи на боці.. літературні аберації, треба сказати, що ніколи ще література не була в такім живім та тіснім зв'язку з суспільним розвоєм.., як у нашім віці* (Фр., XVI, 1955, 250).

АБЕ́ТКА, и, *ж.* 1. Сукупність літер, прийнятих у писемності якої-небудь мови і розміщених у певному усталеному порядку; алфавіт, азбука. *Один чи два рази проказала* [Настя] *за Чумаком абетку і вже на другий день, дивуючись сама з себе, назвала всі літери* (Речм., Весн. грози, 1961, 224); *Якою саме була слов'янська абетка, створена Костянтином, ми так і не знаємо, бо жоден пам'ятник тодішньої слов'янської писемності до нас не дійшов* (Рад. літ-во, 5, 1958, 45).

За абе́ткою — за порядком літер, прийнятим в абетці (алфавіті). *Словник — книга, в якій за абеткою розставлено тисячі, десятки, а то й сотні тисяч слів* (Перв., III, 1959, 310).

2. Книжка для початкового навчання грамоти;

буквар. *Відомий московський спеціаліст по старій книзі О. Г. Морозов приніс сюди «Українську абетку» Г. Нарбута. Ця книга видана в 1917 р. у Петербурзі* (Літ. газ., 11.IX 1959, 3).

3. *перен.* Основні, початкові відомості з якоїсь науки; найпростіші положення, основи чого-небудь. *Абетка біології.*

АБЕТКО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **абе́тка 1**; алфавітний. *Абетковий порядок розміщення слів у словнику.*

2. *перен.* Загальновідомий; елементарний. *Поет вважає не зайвим висловлювати у віршах «абеткові» істини* (Іст. укр. літ., II, 1956, 382).

АБЕТКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *перех.* Розміщувати що-небудь за абеткою. *Абеткувати картки до словника.*

АБЗА́Ц, а, *ч.* 1. Відступ управо на початку першого рядка для відділення однієї частини тексту від іншої. *Почати новий рядок з абзаца.*

2. Частина тексту між двома такими відступами. *В окремих творах Нечуй-Левицький виявляє прагнення до об'єднання ряду речень або навіть кількох абзаців у єдине надфразне ціле* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 453); *Чумак почав читати з середини, з того абзаца, що вказав Павло* (Головко, II, 1957, 473).

АБИ́, *спол.* 1. Починає підрядні речення умови; коли б лише, тільки б. *Не спиняй, нехай собі співає, аби не голосно* (Шевч., I, 1951, 102); *Охрім був чоловік такий добрячий; аби кого побачив у біді, зараз вирятує, хоч там як утратиться* (Вовчок, I, 1955, 95); *Народ сам скує собі долю, аби тільки не заважали* (Коцюб., II, 1955, 83); *Синам мужицьким всі шляхи відкриті, Аби хватило волі та снаги* (Бажан, I, 1946, 280).

2. Починає підрядні речення мети; щоб.— *Я Нептуну Півкопи грошей в руку суну, Аби на морі штурм утих* (Котл., I, 1952, 68); *Він рад буде навіть поступитися чим-небудь, аби привести діло до кінця* (Мирний, III, 1954, 284); *Колесив сюди й туди, аби змилити увагу тих, що могли слідити за ним* (Фр., VIII, 1952, 364); *Щодалі доводилося все частіше звертати з колії, аби дати дорогу автомашинам* (Панч, Іду, 1946, 10).

3. Виступає на початку підрядних додаткових речень; щоб. *Дівчина, очевидячки, тільки й чатувала, аби стягти хустину з шиї* (Коцюб., I, 1955, 235); *Тимофій Заброда того і жде, аби в сінях, у темряві, огріть кийком хазяйського сина Левка* (Горд., I, 1959, 28).

4. *діал.* Починає підрядні речення допустові; хоча б, хоч би.— *Я аби хотів що попові дати, то не дам, бо не маю, а він аби хотів здерти, то не зідре, бо не має що здерти* (Стеф., I, 1949, 122).

АБИ́ДЕ, *присл.* Хоч де, у будь-якому місці. *Та я абиде захропу* (Сл. Гр.); *Свої мішки вони складали під лави.., не роздягаючись, сідали абиде, щоб швидше дати перепочинок ногам* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 91).

АБИ́КОЛИ, *присл.* Хоч коли, у будь-який час. *В Лубенщині.. на дощ викидають помело і кочерги і викидають не тільки весною, а і абиколи* (Номис, 1864, № 576).

АБИ́КУДИ, *присл.* Хоч куди, у будь-яке місце. *Присутні засміялися, відзначивши, що «баритон» має свою думку і не так спроста погодиться абикуди їхати* (Ле, Право.., 1957, 53); //Без певного напряму. *Вийшов Корній з двору за ворота, став, прихилився до стовпа, дивиться абикуди, нічого не бачить, нічого не чує* (Л. Укр., III, 1952, 560).

АБИ́-НО, *спол.* Щоб тільки, лише б тільки. *І всі однаково заходять у покої, Аби-но з гаманцем...* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 39).

АБИ́-ТО, *присл.* 1. Як-небудь, недбало. *Він усе робить аби-то* (Сл. Гр.).

2. Так собі, без потреби, без певної мети. *Я не знаю й досі, Нащо воно москалі ті Коси заплітали, Мов дівчата, та святеє Борошно псували? На іграшку, я думаю, Так собі, аби-то!* (Шевч., II, 1963, 273).

АБИ́ХТО, аби́кого (*з прийм.:* аби́ в ко́го, аби́ до ко́го *і т. ін.*), *займ. неознач.* Будь-хто, хто-небудь, кожний. *Побить, то й абихто знайдеться,— от інше діло пожалувать!* (Номис, 1864, № 4072); *А кому не звісно, що губернатор так аби з ким не поцілується!* (Мирний, IV, 1955, 221).

АБИ́ЧИЙ, я, є, *займ. неознач.* Байдуже чий, який належить будь-кому.— *Отак чини, як я чиню: Люби дочку абичию — Хоч попову, хоч дякову, Хоч хорошу мужикову* (Шевч., I, 1951, 126).

АБИ́ЩИЦЯ, і, *ж.*, *розм.* Річ або справа, що не має ніякої цінності чи значення; дрібниця, дурниця. *Це така абищиця, що не варт і казати* (Сл. Гр.); *Верхівнянські ліси не така вже абищиця* (Рибак, Помилка.., 1956, 41).

АБИ́ЩО, аби́чого (*з прийм.:* аби́ з чо́го, аби́ до чо́го *і т. ін.*), *займ. неознач.* Байдуже що, що-небудь, будь-що. *Ти будеш там робити абищо,— от, аби не гуляти* (Сл. Гр.); *Останнім часом Валентин Модестович звик до думки, що Маєвський абичого йому не порадить* (Шовк., Інженери, 1956, 368); // *у знач. ім.* Дрібниця. *Мірошник мав хороший млин. В хазяйстві не абищо він* (Гл., Вибр., 1951, 13); *Воно, власне, ніби й абищо, оця одволока на день, на два, сьогодні чи завтра — не яка й різниця. Але це тільки здавалось так, а як розмислити краще, виходило інше* (Головко, II, 1957, 317); //Дурниця, нісенітниця. [Другий відпущеник:] *Верзе абищо! Ти не слухай.. Я розкажу доладніше* (Л. Укр., II, 1951, 517); //Ніщо; нікчема (про людину). *От, якесь абищо! а величається, мов яка цяця!* (Сл. Гр.).

[Не] хай тобі́ (йому́) аби́що, *лайл.*— те саме, що **[Не]хай тобі́ (йому́) ли́хо** (*див.* **ли́хо^1**). *От-то було б... але — нехай йому абищо* (Греб., I, 1957, 62); *Та хай йому абищо! Добре, що не в одній хаті живемо* (Коцюб., III, 1956, 158).

АБИ́ЯК, *присл.* Як-небудь, сяк-так, як прийдеться. *Латинці зараз ізробили Абияк мари із дрючків; На них Волсента положили І понесли до земляків* (Котл., I, 1952, 230); — *Ох, братці! Лишенька мого Абияк не відбудеш...* (Гл., Вибр., 1957, 78); *Розташувавшись абияк, нашвидку, ..Раїса рано лягла в ліжко* (Коцюб., I, 1955, 311); *Абияк упорала дітей помацки в темряві, не світячи світла, а потім зразу й сама знеможена впала ниць* (Головко, II, 1957, 361); //Недбало, неуважно. *Вони не фахівці, вони се мусять писати,.. тим і виходить хватано, абияк* (Л. Укр., III, 1952, 691); *Цигай ніколи не ставився до справи абияк* (Баш, Вибр., 1948, 65).

АБИ́ЯКИЙ, а, е. 1. Будь-який, звичайний, нічим не примітний. *Вельможна, панськая персона Явилася перед Плутона Не як абиякий харпак* (Котл., I, 1952, 268); *Ви не думайте, що я абиякий чоловік, я чоловік значний на селі і в громаді маю великий голос* (Вас., IV, 1960, 20); // Байдуже який, перший-ліпший. — *Борох могорича!— крикнув мов знечев'я Яків.— Та знаєш, мені не такого абиякого* (Мирний, I, 1954, 295); *Тихович каже циганові копати абиякий кущ* (Коцюб., I, 1955, 210).

2. Недоброякісний, поганий. *Одежа на ньому абияка, сорочка розхристана, чоботи порвані* (Кв.-Осн., II, 1956, 471); — *Хочу я порадитися з вами і ще в одній справі. Дозволите? — Будь ласка, Віталію Несторовичу. Тільки я радник абиякий, як бачите* (Ле, Міжгір'я, 1953, 416).

АБІСА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Який відноситься, належить до найглибших частин моря або земної кори;

глибинний. *В морських басейнах виділяють.. абісальну зону, або область глибокого моря, що лежить у межах глибини понад 2000—3000 м* (Курс заг. геол., 1947, 163).

АБІССІ́НЕЦЬ *див.* **абіссінці.**

АБІССІ́НКА *див.* **абіссінці.**

АБІССІ́НСЬКИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **абіссінці** і Абіссінія.

△ **Абіссі́нський коло́дязь,** *техн.*— трубчастий колодязь з насосом, за допомогою якого піднімають назовні грунтові води.— *Поки не викопали абіссінський колодязь, мусили вітряками качати воду* (Гончар, Таврія, 1952, 272).

АБІССІ́НЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **абіссінець,** нця, *ч.*; **абіссінка,** и, *ж.*), *іст.* Колишня назва населення Ефіопії; ефіопи.

АБІТУРІЄ́НТ, а, *ч.* 1. Учень, що закінчує середній навчальний заклад; випускник. *Сагайдак підійшов до гурту. Що він чує: абітурієнти хочуть працювати в колгоспі!..* (Добр., Тече річка.., 1961, 249).

2. *розм.* Особа, що вступає до вищого або середнього спеціального навчального закладу.

АБІТУРІЄ́НТКА, и, *ж.* Жін. до **абітурієнт.** *Вона знімала кімнату, як абітурієнтка Полтавської жіночої гімназії* (Смолич, V, 1959, 117).

АБЛАКТУВА́ННЯ, я, *с., сад* Дія за знач. **аблактува́ти.**

АБЛАКТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., сад.* Щепити дерева (кущі та ін.) зрощуванням гілок, без відокремлення їх від стовбура.

АБО́¹, *спол.* I. *розділовий.* 1. Уживається на означення того, що з ряду перелічуваних предметів (явищ і т. ін.) можливий тільки один.— *Пошлю Енея до Плутона, Або і сам в ад копирсну* (Котл., I, 1952, 280); [Тірца:] *Добудь нові слова, нові струни або мовчи* (Л. Укр., II, 1951, 155).

2. Уживається на означення того, що предмети чи явища періодично чергуються або змінюються іншими. *Було як заговорить або засміється — і старому веселіше стане* (Вовчок, I, 1955, 81); *Мотря коло печі та в хаті або за корівчиною ходить...* (Мирний, II, 1954, 139); *Де-не-де біля вирв сивіє безводний полин або кущиться пахучий чебрець* (Гончар, I, 1954, 55).

Або́...або́: а) підкреслює взаємовиключення перелічуваних предметів, явищ і т. ін. *Поплакав сердега, утер* [сльози] *рукавом. «Оставайсь здорова. В далекій дорозі Найду або долю, або за Дніпром Ляжу головою...»* (Шевч., I, 1951, 93); *В голові майнула тверда думка: «Грець з ним! Піду! Що буде, те й буде.. Або пан, або пропав!..»* (Кучер, Чорноморці, 1956, 10); б) посилює роздільність у чергуванні перелічуваних предметів, явищ і т. ін. *Хлопці, щоб не заважати в хаті, вчились або в клуні, або в садку чи деінде* (Коцюб., I, 1955, 102).

II. *пояснювальний.* Виступає в значенні тобто, інакше кажучи. *Вони, кажу вам, прозябають. Або, по-вашому, ростуть, Як та капуста на городі* (Шевч., II, 1953, 53).

АБО́², *част., розм.* Уживається в питальному реченні в значенні хіба.— *Або я знаю? Або ж і не жаль?* (Сл. Гр.); — *А що там дозволяти? Або то мало того зела на городі?* (Л. Укр., III, 1952, 654).

АБОЛІЦІОНІ́ЗМ, у, *ч.* Суспільний рух у США кінця XVIII — першої половини XIX ст., спрямований на скасування рабства негрів, яке затримувало розвиток капіталізму.

АБОЛІЦІОНІ́СТ, а, *ч.* Прихильник аболіціонізму. *З 40-х років XIX ст. боротьбу проти рабства, яку до того часу вели, головним чином, самі негри, почали аболіціоністи — противники рабства: робітники, фермери, передова буржуазія* (Нова іст., 1956, 181).

АБОНЕМЕ́НТ, а, *ч.* 1. Право користуватися, за плату або безплатно, чим-небудь (телефоном, місцем у театрі, книжками з бібліотеки і т. ін.) протягом певного часу; документ, що посвідчує це право. *Коли приїхав народний театр до столиці, Дорко брав абонемент і щодня приходив на вистави театральні* (Мак., Вибр., 1956, 29).

2. Реєстрова бібліотечна картка читача-абонента. *На абонементі Кравченка записано понад п'ятдесят книг класиків російської і української літератури* (Літ. газ., 13.X 1959, 2).

АБОНЕМЕ́НТНИЙ, а, е. Прикм. до **абонеме́нт.** *А варт було б вам купити собі абонементну картку на залізницю* (Письмен. зблизька, 1958, 111).

АБОНЕ́НТ, а, *ч.* Той, хто користується абонементом. *Не менше також треба було вважати* [Целі] *на окремі полички постійних абонентів, які платять певну суму річно за те, щоб у поштовій експедиції мати окреме місце для листів і посилок* (Фр., II, 1950, 313); *Більше тисячі мешканців села є постійними абонентами бібліотеки* (Колг. Укр., 1, 1958, 47); *Крізь маленьке віконечко у стіні було видно жінку, що куняла біля комутатора на півсотню абонентів* (Трубл., II, 1955, 83).

АБОНЕ́НТКА, и, *ж.* Жін. до **абоне́нт.**

АБОНЕ́НТНИЙ, а, е. Прикм. до **абоне́нт;** // Який обслуговує абонентів. *Абонентний відділ бібліотеки.*

АБОНО́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **абонува́ти;** // *у знач. прикм. Вона* [танцюристка] *поглянула через рампу в напрямку абонованого місця балетомана, свого залицяльника* (Моє життя в мист., 1955, 92).

АБОНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., рідко.* Одержувати що-небудь за абонементом; одержувати право користуватися чим-небудь протягом певного часу. *Абонувати ложу в театрі.*

АБОНУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док., рідко.* Купувати, одержувати абонемент на що-небудь *Я абонувався на всі спектаклі* (Моє життя в мист., 1955, 66).

АБОРДА́Ж, у, *ч.* Старовинний спосіб морського бою — зближення з ворожим кораблем і зчеплення з ним для рукопашного бою. *Кинулися козаки на абордаж і за годину відмикали кайдани у невільників і пускали галери на дно* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 110).

◇ **Бра́ти (взя́ти) на аборда́ж судно́ (корабе́ль)** — атакувати судно способом абордажу. *Сиві й велетенські на зріст прадіди брали на абордаж ворожі кораблі* (Кучер, Прощай.., 1957, 137).

АБОРДА́ЖНИЙ, а, е. Прикм. до **аборда́ж.**

АБОРИГЕ́Н, а, *ч., книжн.* Корінний житель країни або місцевості; тубілець, автохтон. *Недоїдання, захворювання і висока смертність дітей стали звичайними явищами серед аборигенів Центральної Австралії* (Веч. Київ, 14.III 1957, 4).

АБОРИГЕ́ННИЙ, а, е, *книжн.* Корінний, місцевого походження; тубільний, автохтонний. *На цій території* [Північне Причорномор'я] *вони* [скіфи] *не були місцевим, аборигенним населенням* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 119); *В* [парку] *Олександрії зібрані майже всі породи аборигенної флори Білоцерківського району* (Парк Олександрія.., 1949, 86).

АБО́РТ, у, *ч., мед.* Передчасне переривання вагітності.

△ **Приро́дний або́рт** — передчасне припинення вагітності, викликане ненормальностями в розвитку плоду або в організмі матері; викидень.

АБОРТИ́ВНИЙ, а, е. 1. *мед.* Який припиняє розвиток, хід якого-небудь процесу, хвороби. *Абортивний метод лікування.*

△ **Аборти́вні за́соби:** а) спеціальні засоби, що викликають аборт; б) лікувальні засоби, що припиняють перебіг хвороби й застосовуються для ефективного її лікування.

2. *біол.* Недорозвинений, який спинився на початку свого розвитку; недозрілий. *Абортивний орган.*

АБОРТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.* 1. *перех., мед.* Переривати вагітність оперативним шляхом; робити аборт.

2. *неперех., біол.* Народжувати недоношений плід, перев. мертвий (про тварин). *Хворі на ящур тварини втрачають живу вагу; ..тільні корови, поросні свиноматки і кітні вівці іноді абортують* (Наука.., 7, 1959, 39).

АБО́ЩО, *невідм.* Уживається при переліку предметів (явищ і т. ін.) замість останнього з них, який не визначається; чи що, чи що інше, чи щось подібне. *Пораюсь там коло печі абощо* (Вовчок, I, 1955, 281); *Їй прийшло до голови, що вона може не знайти Остапа, бо нічим не значила своєї дороги. Треба було ламати комиш абощо* (Коцюб., I, 1955, 361); — *Е-ех!* — *позіхнув хтось у гурті, аж луна пішла кругом,— поборотися б з ким оце абощо...* (Вас., I, 1959, 233).

АБРАЗИ́ВИ, ів, *мн.* Дуже тверді матеріали (алмаз, корунд, карборунд та ін.), що застосовуються для шліфування, точіння і полірування. *Технічна характеристика абразивів: зернистість, міцність, структура* (Метод. вказ. фрез. спр., 1958, 185).

АБРАЗИ́ВНИЙ, а, е. Прикм. до **абрази́ви**; //Виготовл. з абразивів. *Полірування абразивною шкуркою.. робиться при повільному її* [деталі] *русі вздовж та поперек оброблюваної поверхні* (Токарна справа, 1957, 152); *Абразивний інструмент;* //Який виробляє абразиви. *Абразивна промисловість.*

АБРАЗІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **абра́зія**.

АБРА́ЗІЯ, ї, *ж., геол.* Процес руйнування узбережжя морським прибоєм. *У північній частині Крим має сильно розчленовані абразією береги* (Геол. Укр., 1959, 583).

АБРАКАДА́БРА, и, *ж., рідко.* Безглуздий набір слів; нісенітниця. *Він не втримався, щоб не відзначити свій подив, як це такий талановитий і винахідливий фізик міг написати таку абракадабру з наукової точки зору* (Рибак, Час.., 1960, 485).

АБРЕВІАТУ́РА, и, *ж.* Слово, що становить скорочення двох або кількох слів, напр.: колгосп, райвиконком. *Він користувався в значній мірі готовою вже поезією мови, готовим запасом абстракцій і абревіатур* (Фр., XVI, 1955, 265); *Окрему групу серед складних слів становлять так звані абревіатури, або складноскорочені слова* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 424); //Літерне скорочення кількох слів, напр.: УРСР, КПРС; //Загальноприйняті скорочення слів на письмі, напр.: і т. д., див., і т. ін., пор.

АБРЕВІАТУ́РНИЙ, а, е. Який складається з умовно скорочених слів. *Абревіатурні назви місцевих установ.*

АБРИКО́С, а, *ч.* Те саме, що **абрико́са**. *Абрикос. Досить цінна кісточкова порода. Вона відзначається посухостійкістю, дуже вимоглива до тепла* (Сад. і ягідн., 1957, 22).

АБРИКО́СА, и, *ж.* 1. Плодове дерево, що росте на півдні. *Настала красна весна. Зацвіли абрикоси* (Н.-Лев., III, 1956, 275).

2. Жовтогарячий соковитий плід цього дерева з великою кісточкою, солодкий на смак. *Настало літо. Почали стигнути плоди: черешні, вишні, абрикоси* (Вишня, I, 1956, 202).

АБРИКО́СІВКА, и, *ж.* Горілка, настояна на абрикосах.

АБРИКО́СНИЙ, а, е. Те саме, що **абрико́совий**.

АБРИКО́СНИК, а, *ч.* Людина, що займається вирощуванням абрикосів. *Олешки — містечко вільних моряків, рибалок, баклажанників, абрикосників* (Ю. Янов., I, 1954, 275).

АБРИКО́СОВИЙ, а, е. Прикм. до **абрико́с** і **абрико́са**. *Падали в садах зрубані осколками яблуні, персики, абрикосові дерева* (Кучер, Чорноморці, 1956, 287); *Усе село було залите абрикосовими та черешневими садками* (Н.-Лев., II, 1956, 223); //Виготовл. з абрикос. *Абрикосовий сік.*

АБРИКОТИ́Н, у, *ч.* Абрикосовий лікер.

А́БРИС, у, *ч., книжн.* 1. Обриси предмета; контур. *Певні частини Землі мають схоже положення або абриси* (Курс. заг. геол., 1947, 30); *Важливими показниками міцної конституції є.. міцний розвиток кістяка, ..про що можна судити по чистоті і чіткості абрису видимих оком кісток* (Соц. твар., 1, 1956, 31); //Контурний малюнок. *Абрис профілю людини.*

2. *перен.* Загальна характеристика явищ, осіб, огляд подій і т. ін. *Абрис міжнародних подій.*

А́БРИСНИЙ, а, е, *книжн.* Який дає загальний обрис предмета за допомогою самих тільки ліній; контурний.

АБСЕ́НТ, у, *ч.* Міцний алкогольний напій зеленого кольору, що містить полинове, анісове та інші ароматичні масла.

АБСЕНТЕЇ́ЗМ, у, *ч.* У буржуазних країнах — масове ухиляння від участі у виборах, а також систематична відсутність на засіданнях членів колегіальних органів. *Ми тепер «сидимо по вуха» у виборах* [до IV Державної думи]. *Абсентеїзм страшенно великий. По робітничій курії теж. Але обрані все ж скрізь соціал-демократи* (Ленін, 35, 1952, 33).

АБСИ́ДА *див.* **апси́да**.

АБСОЛЮ́Т, у, *ч.* В ідеалістичній філософії — вічна, незмінна, нескінченна першооснова Всесвіту (дух, ідея); у релігії — бог; //Що-небудь самодостатнє, безвідносне, нічим не обумовлене. *На противагу дрібнобуржуазним демократам, Маркс бачив в усіх без винятку демократичних вимогах не абсолют, а історичний вираз боротьби керованих буржуазією народних мас проти феодалізму* (Ленін, 22, 1950, 133).

АБСОЛЮТИ́ЗМ, у, *ч.* Форма керування державою, при якій верховна влада повністю належить одній особі — монархові; самодержавство. *До повалення феодалізму, абсолютизму і чужонаціонального гніту не могло бути й мови про розвиток пролетарської боротьби за соціалізм* (Ленін, 21, 1950, 262).

АБСОЛЮТИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Робити безумовним, самодостатнім; доводити до абсолюту.

АБСОЛЮТИ́СТ, а, *ч.* Прихильник абсолютизму.

АБСОЛЮТИ́СТСЬКИЙ, а, е. Який має риси абсолютизму. *В кінці XVII — першій чверті XVIII ст. Росія була абсолютистською феодально-кріпосницькою монархією, в якій економічне панування і політична влада належали поміщикам-кріпосникам* (Іст. УРСР, I, 1953, 310); //Власт. абсолютистові. *Абсолютистські настрої.*

АБСОЛЮ́ТНИЙ, а, е. 1. Безвідносний, узятий поза зв'язком, без порівняння з чим-небудь; безумовний. *Для нас, революційних соціал-демократів, повстання є не абсолютний, а конкретний лозунг* (Ленін, 9, 1949, 238); *Новими відкриттями був зруйнований цілий ряд принципів, які вважались вічними і абсолютними* (Вісник АН, 4, 1957, 4).

2. Цілковитий, повний. *Тут по цілих днях можеш бути в абсолютній самоті, серед природи* (Коцюб., III, 1956, 358); *Франко високо цінив Стефаника як майстра новел істичного жанру і відзначав, що Стефаник — абсолютний володар форми* (Укр. літ., 9, 1957, 303); *Над бліндажем стояла абсолютна тиша, тільки зрідка здригалася глухо земля: у сусідів била важка артилерія*

(Ю. Янов., II, 1954, 8); //Необмежений. *Думає* [князь-мурин] *про те, що він був колись абсолютним монархом понад далеким, далеким Нігером* (Л. Укр., IV, 1954, 134).

Абсолю́тна бі́льшість *кого, чого* — переважна більшість кого-, чого-небудь. *Головою колгоспу знову обрали Данила Зарубу. Він одержав абсолютну більшість голосів* (Кучер, Трудна любов, 1960, 488).

△ **Абсолю́тна вага́ насі́ння** — виражена в грамах вага 1000 зернин, узятих без вибору із загальної маси очищеного насіння. *Додаткове штучне запилення соняшника поліпшує якість насіння, збільшує його абсолютну вагу* (Ол. та ефір. культ., 1956, 63); **Абсолю́тна величина́ [ді́йсного] числа́**, *мат.*— саме число, взяте без знака плюс або мінус; **Абсолю́тна воло́гість пові́тря**, *фіз.*— кількість водяної пари в грамах, що міститься в даний момент в 1 м^3 повітря; **Абсолю́тна додатко́ва ва́ртість,** *ек.*— додаткова вартість, створювана шляхом подовження робочого дня за межі необхідного робочого часу. *Додаткову вартість, створювану подовженням робочого дня, я називаю абсолютною додатковою вартістю* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 316); **Абсолю́тна іде́я,** *філос.*— те саме, що **абсолю́т**. *Воздвиженський почав розказувати, що Гегель мав філософію за найвищий ступінь абсолютної ідеї, що релігію він ставив нижче* (Н.-Лев., I, 1956, 365); **Абсолю́тна і́стина,** *філос.*— об'єктивна реальність, що пізнається через ряд відносних істин. *Визнавати об'єктивну, тобто незалежну від людини і від людства, істину значить так чи інакше визнавати абсолютну істину* (Ленін, 14, 1949, 115); **Абсолю́тний нуль,** *фіз.*— найнижча температура (—273, 16° С), при якій припиняється тепловий рух молекул у тілі; **Абсолю́тна [земе́льна] ре́нта**, *ек.*— в капіталістичних країнах — рента, яку одержує землевласник з усіх ділянок землі, незалежно від їх родючості або вигідності розташування щодо ринків збуту. *Теорія Маркса розрізняє ренту двоякого виду: диференціальну і абсолютну* (Ленін, 13, 1949, 260); **Абсолю́тний слух,** *муз.*— здатність на слух точно визначати висоту звуків. *Фрезерувальник за спеціальністю, він мав абсолютний музикальний слух* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 761); **Абсолю́тна температу́ра,** *фіз.*— температура, що вимірюється від абсолютного нуля; **Абсолю́тний чемпіо́н** — спортсмен, який одержав найбільшу кількість очок у змаганнях з різних вправ якого-небудь виду спорту. *Гімнасти Лариса Латиніна і Віктор Чукарін здобули найбільший успіх: вони стали абсолютними чемпіонами олімпіади* (Літ. газ., 25.I 1957, 1).

АБСОЛЮ́ТНІСТЬ, ності, *ж., філос.* Абстр. ім. до **абсолю́тний 1**.

АБСОЛЮ́ТНО. Присл. до **абсолю́тний** 2; цілком, повністю. *Купатися він* [лікар] *теж абсолютно забороняє* (Коцюб., III, 1956, 355); *Ніч прозора й абсолютно тиха* (Ле, Міжгір'я, 1953, 161); *Темрява створювала враження абсолютно здичавілої пустелі* (Трубл., I, 1955, 81).

△ **Абсолю́тно чо́рне ті́ло**, *фіз.*— тіло, яке цілком поглинає проміння, що падає на нього.

АБСОРБЕ́НТ, у, *ч., фіз., хім.* Речовина, що має здатність вбирати, всмоктувати інші речовини.

АБСОРБУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., фіз., хім.* Вбирати, всмоктувати; поглинати. *Образно. *Політика абсорбувала наші найліпші сили* (Фр., XVI, 1955, 334).

АБСОРБУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док., фіз., хім.* Вбиратися, всмоктуватися; поглинатися. *Проміння світла під водою поступово поглинається (абсорбується)* (Наука.., 5, 1962, 50).

АБСОРБЦІ́ЙНИЙ, а, е, *фіз., хім.* Прикм. до **абсо́рбція**. *Абсорбційна спектрографія;* //Який працює на основі абсорбції. *Абсорбційний холодильник.*

АБСО́РБЦІЯ, ї, *ж., фіз., хім.* Дія за знач. **абсорбува́ти** і **абсорбува́тися;** вбирання, всмоктування; поглинання. *Інтенсивність ультразвуків.. змінюється завдяки їх абсорбції (поглинанню) і розсіюванню у відповідному середовищі* (Наука.., 8, 1963, 50).

АБСТРАГО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. **мин. ч.** до **абстрагува́ти.** *Закони кібернетики повністю абстраговані від специфіки тих об'єктів, які вона вивчає* (Ком. Укр., 11, 1966, 62); //*у знач. прикм. Граматичні категорії як абстраговане узагальнення конкретних фактів мови становлять собою історично змінну категорію* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 291).

АБСТРАГО́ВАНІСТЬ, ності, *ж., книжн.* Абстр. ім. до **абстраго́ваний.** *Національний театр.. традиційної англійської оперети здивував своєю абстрагованістю* (Мист., 6, 1958, 41).

АБСТРАГО́ВАНО. Присл. до **абстраго́ваний.**

АБСТРАГУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **абстрагува́ти** і **абстрагува́тися.** *Абстрагування — це такий логічний прийом, за допомогою якого ми мислено виділяємо істотні властивості предметів, явищ і відокремлюємо їх від неістотних, другорядних* (Логіка, 1953, 15); *Стан натхнення характеризується насамперед цілковитим зосередженням уваги на предметі творчості та абстрагуванням від усього іншого* (Психол., 1956, 192).

АБСТРАГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Уявно (в думках) відривати, відокремлювати одні (окремі) сторони або відношення явищ чи властивості предметів від інших. *Порівняння допомагає абстрагувати в пізнаваних об'єктах їх істотні риси від неістотних їх ознак* (Рад. психол. наука.., 1958, 155); *Вслухався* [Саїд] *в доповідь і думкою поправляв помилки секретаря або, вловивши його вдалу тезу, сам собі її розвивав, абстрагуючи від доповідача* (Ле, Міжгір'я, 1953, 403).

АБСТРАГУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* Уявно (в думках) відриватися від тих чи інших сторін, властивостей або зв'язків предметів і явищ. *Коли абстрагуватися від споживної вартості товарних тіл, то у них лишається тільки одна властивість, а саме та, що вони — продукти праці* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 44); *Наука логіка, досліджуючи логічні форми, абстрагується від конкретного змісту тієї чи іншої думки* (Логіка, 1953, 4).

АБСТРА́КТ, у, *ч., книжн., заст.* Поняття, створене шляхом абстрагування. *Прошу його, щоб переклав сей абстракт на мову конкретну* (Фр., XX, 1956, 369).

АБСТРА́КТНИЙ, а, е. Який виник у результаті абстрагування; протилежне конкретний. *Абстрактної істини немає. Істина завжди конкретна* (Ленін, 9, 1949, 65); *Коли-не-коли він підіймав одну руку й пальцем ніби показував на абстрактну мисль* (Н.-Лев., I, 1956, 375); *Для Франка.. краса в мистецтві існує не як втілення якоїсь абстрактної ідеї, а реально і об'єктивно* (Мист., 4, 1956, 2); //Оснований на абстракції (в 1 знач.), схильний до абстрагування. *Абстрактне мислення;* //Відірваний від дійсності, від життя. *Загалом у своїх літературних вправах я не брав далеких абстрактних тем,— теми брав я з того життя, яке мене оточувало і що мене вражало* (Вас., IV, 1960, 32).

△ **Абстра́ктна ле́ксика** — слова на означення якостей, властивостей, станів, відчуттів, категорій мислення, духовної і матеріальної культури.

АБСТРА́КТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **абстра́ктний.**— [Наука —] *неминуча й тяжка потреба для невеликої.. групи тих інтелігентних людей, що мають матеріальну змогу носитися по емпіреях абстрактності* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 192); *У вірші* [М. Бажана] «*Будинок*» *ще багато абстрактності, на* *першому плані тут скоріше техніка, а не людина, яка володіє нею* (Іст. укр. літ., II, 1956, 88).

АБСТРА́КТНО. Присл. до **абстра́ктний.** *Необхідно так поставити справу, щоб вся наша агітація і пропаганда були тісно пов'язані з життям, а не проводилися абстрактно, у відриві від практичної роботи партійних організацій* (Рад. Укр., 30.І 1954, 1).

АБСТРАКЦІОНІ́ЗМ, у, *ч.* Формалістичний занепадницький напрям у буржуазному образотворчому мистецтві XX ст. *Сюрреалізм, абстракціонізм та інші напрями і течії сучасного буржуазного мистецтва чужі і ворожі великим традиціям Есхіла, Рафаеля, Шекспіра, Гете, Пушкіна, Шевченка, Рєпіна, Толстого та інших геніальних творців художньої культури людства* (Рад. літ-во, 2, 1957, 21); *Сучасний абстракціонізм у мистецтві веде свій родовід од модерністських напрямів кінця XIX і початку XX ст.* (Вітч., 4, 1963, 163).

АБСТРАКЦІОНІ́СТ, а, *ч.* Послідовник, прихильник абстракціонізму. *Презирливе ставлення до людини, до її внутрішнього світу, свідоме спотворення її тіла в скульптурі і живопису пронизує всю творчість абстракціоністів* (Ком. Укр., 2, 1963, 60).

АБСТРАКЦІОНІ́СТСЬКИЙ, а, е. Пройнятий абстракціонізмом. *Абстракціоністське мистецтво, як відомо, позбавлене будь-яких національних рис* (Ком. Укр., 2, 1963, 61).

АБСТРА́КЦІЯ, ї, *ж.*, *філос.* 1. *тільки одн.* Те саме, що **абстрагува́ння.** *Загальне пізнається шляхом абстракції.*

2. Результат абстрагування, абстрактне поняття. *В науковій і поетичній літературі маємо зложений безмірний запас.. комбінацій й абстракцій* (Фр., XVI, 1955, 260); *З допомогою витончених абстракцій математики-вчені мають змогу глибоко проникати в суть явищ* (Наука.., 2, 1958, 41).

АБСУ́РД, у, *ч.* Безглуздя, нісенітниця. *Коли тільки переклад написаний доволі граматично і не грішить надто видними абсурдами, знаходяться редактори.., що надрукують його* (Фр., XVI, 1955, 399); *Ніколи і на думку не спало б, що мої наміри відносно Людмили можна і так тлумачити. Який абсурд* (Головко, II, 1957, 477).

Дово́дити (довести́) до абсу́рду *що* — доводити що-небудь до крайності, до очевидного безглуздя. *Найвірніший засіб дискредитувати нову політичну.. ідею і пошкодити їй полягає в тому, щоб, в ім'я захисту її, довести її до абсурду* (Ленін, 31, 1951, 41); **Дохо́дити (дійти́) до абсу́рду** — у своїх діях, вчинках і т. ін. доходити до крайності, до безглуздя. *До якого абсурду доходить актор, коли він користується театром для самопоказування!* (Моє життя в мист., 1955, 81).

АБСУ́РДНИЙ, а, е. Прикм. до **абсу́рд;** безглуздий, нісенітний. *Прочитавши ту статтю, я попробував спростувати в «Ділі» лиш одно зовсім уже абсурдне... твердження* (Фр., XVI, 1955, 430).

АБСУ́РДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **абсу́рдний.** *Вже самим фактом свого існування український народний театр наочно показував абсурдність царської національної політики і був вираженням енергійного протесту проти гноблення культури українського народу* (Життя К.-Карого, 1957, 227).

АБСУ́РДНО. Присл. до **абсу́рдний.**

АБСЦЕ́С, у, *ч.* Місцеве скупчення гною в тканинах тіла внаслідок запалення; гнояк, нарив. *Ранні стадії туберкульозу та абсцесів легень успішно виліковуються* (Наука.., 3, 1957, 15).

АБСЦИ́СА, и, *ж.* Одна з трьох координат, що визначають положення точки в просторі. *Нехай задана функція двох незалежних змінних. Її геометричним образом, або.. її графіком, називається геометричне місце точок, абсциси і ординати яких є значеннями незалежних змінних* (Курс мат. анал., II, 1956, 12).

АБУЛІ́Я, ї, *ж.* Ослаблення волі внаслідок нервового захворювання або перевтоми; безвілля. *Коли внаслідок глибоких порушень вольової сфери розвивається стан «абулії», тобто хворобливого безвілля, в людини може «не вистачити волі» навіть на те, щоб узяти з столу потрібну їй річ* (Психол., 1956, 168).

АБХА́З *див.* **абха́зці.**

АБХА́ЗЕЦЬ *див.* **абха́зці.**

АБХА́ЗИ, ів, *мн.* Те саме, що **абха́зці.**

АБХА́ЗКА *див.* **абха́зці.**

АБХА́ЗЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **абха́з,** а *і* **абха́зець,** зця, *ч.*; **абха́зка,** и, *ж.*). Народ, що становить основне населення Абхазької АРСР. *Спільно з грузинами живуть близькі мовою до черкесів абхазці. На їх землях утворено Абхазьку АРСР* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 328).

АБХА́ЗЬКИЙ, а, е. Прикм. до **абха́зці** і Абхазія.

АБШИ́Т, у, *ч.*, *заст.* Відставка, звільнення зі служби. *Абшит дістав* (Гал.-руські приповідки, I, 1901—1905, 1).

АБШИТО́ВАНИЙ, а, е, *заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **абшитува́ти.** *Він уже абшитований;* //*у знач. прикм.* Відставний, вислужений. *Ви б не сказали,.. що це йде ваш давній і милий поетичний друг, а взяли б мене за абшитованого сільського вчителя* (Ю. Янов., V, 1959, 139).

АБШИТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.*, *перех.*, *заст.* Звільняти зі служби, давати відставку.

АВАНГА́РД, у, *ч.* 1. Частина військ (або флоту), що йде попереду головних сил. *Обвішаний патронами авангард був наче з заліза. Чубенко дивився на карту і вів далі* (Ю. Янов., I, 1954, 284); *В районі Каховки килигеївці безпосередньо зіткнулися з денікінськими авангардами* (Гончар, Таврія.., 1957, 381).

2. *перен.* Найсвідоміша, найпередовіша частина певної суспільної групи або класу, що веде за собою клас у цілому та інші суспільні групи. *Партія — це авангард класу, і завдання її.. в тому, щоб вести маси за собою* (Ленін, 26, 1951, 284).

Бу́ти (виступа́ти, йти *і т. ін.*) **в аванга́рді** *кого, чого* — бути (виступати, йти і т. ін.) попереду, в перших лавах кого-, чого-небудь. *Більшовики були в авангарді революційного штурму капіталізму* (Рад. Укр., 5. XI 1948, 1): *Письменник.., митець повинен бути в авангарді свого народу* (Довж., III, 1960, 242).

АВАНГА́РДНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **аванга́рд** 1. *Надвечір двадцять п'ятого жовтня авангардні частини Приморської армії.. зайняли лівий фланг Перекопського фронту* (Кучер, Чорноморці, 1956, 244).

2. *перен.* Який іде в перших лавах кого-, чого-небудь; передовий. *Невпинне зростання ідейного рівня членів і кандидатів у члени партії — вирішальна умова піднесення їх авангардної ролі в усіх галузях життя* (П'ятдесят років КПРС, 1953, 28).

АВАНЗА́Л, у, *ч.* Невеликий зал, кімната перед головним залом у великих громадських будинках, палацах.

АВАНЛО́ЖА, і, *ж.* Невелике приміщення при вході в театральну ложу.

АВАНПО́РТ, у, *ч.*, *мор.* Зовнішня частина водного простору порту або гавані, захищена від хвиль. *З аванпорту Каховського гідровузла бере свій початок.* Краснознам'янський магістральний канал (Наука.., 5, 1961, 33).

АВАНПО́СТ, у, *ч.* У деяких арміях — передовий сторожовий пост, який виставляють для охорони від несподіваного нападу ворога. *І повстанці Комуни Стають до останнього бою З аванпостами ворога* (Криж., Під зорями.., 1950, 101); *Мінялися аванпости* (Ле, Наливайко, 1957, 58).

АВА́НС, у, *ч.* Частина грошей (або продуктів), яка дається наперед у рахунок майбутньої платні за роботу, товар і т. ін. [Пузир:] *А мені дасте сто тисяч авансу, то я вам на весь завод постачу буряка* (К.-Карий, II, 1960, 322); *Добра половина колгоспників перебрала хліб авансами* (Минко, Вибр., 1952, 33).

АВАНСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **авансува́ти;** //*у знач. прикм. Робітники уважно перечитали всі папери.., звірили акти й довідки бухгалтерії на бензин.. й масло, що їх купував Заруба на стороні з своєї авансованої зарплати* (Кучер, Трудна любов, 1960, 412).

АВА́НСОВИЙ, а, е. Який видається (здійснюється і т. ін.) наперед; попередній. *Авансовий продаж олії і макухи колгоспам за соняшник провадиться після своєчасного проріджування, дворазової культивації і прополювання посівів* (Ол. та ефір. культ., 1956, 12).

АВА́НСОМ, *присл.* 1. У рахунок майбутньої виплати; наперед. *Чи не зможе редакція «Л. Н. Вістника» вислати чи перевести мені авансом 200 карбованців за мої роботи?* (Мирний, V, 1955, 431); *Тільки авансом видано на кожний трудодень по 4 карбованці та по півтора кілограма пшениці* (Колг. Укр., 12, 1957, 37).

2. *перен.* Заздалегідь.— *До весілля ще далеко. Ми ще й не порозумілись як слід. Це я авансом раджуся з вами...* (Шовк., Інженери, 1956, 423); — *Авансом відчувала насолоду того, що побуду на вечірці, в товаристві справжнього митця* (Кач., II, 1958, 17).

АВАНСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **авансува́ти** і **авансува́тися.** *Важливим стимулом підвищення продуктивності праці в колгоспах є щомісячне авансування колгоспників* (Рад. Укр., 11. I 1957, 1).

АВАНСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Видавати аванс кому-небудь. *Мене ж авансуйте та дайте прогонні* (Сам., I, 1958, 223).

АВАНСУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* Брати, одержувати аванс.

АВАНСЦЕ́НА, и, *ж.* 1. Відкрита частина театральної сцени, трохи висунута наперед. *На авансцені праворуч — круглий стіл перед канапкою* (Л. Укр., II, 1951, 5); *Галя, що мала грати куму, вийшла на авансцену перед публікою* (Вас., I, 1959, 119); *І коли завіса пішла вниз, вся маса глядачів кинулася до авансцени* (Смолич, Театр.., 1946, 69).

2. *перен.* Чільне місце, передній план. *Російська революція тільки-тільки починала розвиватися, коли всю політичну авансцену займали ліберальні буржуа..* (Ленін, 9, 1949, 389).

АВАНТУ́РА *див.* **авантю́ра.**

АВАНТУ́РНИК *див.* **авантю́рник.**

АВАНТУ́РНИЦЯ *див.* **авантю́рниця.**

АВАНТУ́РНИЦЬКИЙ *див.* **авантю́рницький.**

АВАНТЮ́РА, *рідко* **АВАНТУ́РА,** и, *ж.* 1. Ризикований, непевний захід, дія, справа, розраховані на випадковий успіх. *Своєю дурною і злочинною колоніальною авантюрою самодержавство завело себе в такий тупик, з якого може визволитися тільки сам народ..* (Ленін, 8, 1949, 34); *Вона готова була піти на яку завгодно авантюру, щоб здійснити свої наміри* (Руд., Вітер.., 1958, 57).

2. *заст.* Пригода. *Доїхала я «як не може бути», без жадних авантур і навіть без пересадок* (Л. Укр., V, 1956, 383); *Часті неврожаї змушували здавна гірняків періодично шукати заробітків по долах; відси їх цікавість до новинок, до авантюр і смілих мандрівок* (Фр., XVI, 1955, 313).

АВАНТЮРИ́ЗМ, у, *ч.* Поведінка, діяльність, що характеризуються ризикованими, безпринципними вчинками з метою досягнення легкого успіху, вигоди; схильність до авантюр (у 1 знач.). *Соціал-демократія завжди перестерігатиме від авантюризму і нещадно викриватиме ілюзії, які неминуче закінчуються цілковитим розчаруванням* (Ленін, 6, 1949, 164).

АВАНТЮРИ́СТ, а, *ч.* 1. Той, хто схильний до авантюризму; пройдисвіт. *Часом цими ж шляхами мандрували всілякі посли й дипломати чи то авантюристи* (Ле, Наливайко, 1957, 5).

2. *заст.* Шукач пригод. *З самого початку вбачали в ньому не стільки цезаря, скільки відважного авантюриста* (Гончар, Таврія.., 1957, 662).

АВАНТЮРИСТИ́ЧНИЙ, а, е. Оснований на авантюризмі; власт. авантюристові (в 1 знач.). *Посилення міжнародного комуністичного і робітничого руху, його активність і єдність зривають авантюристичні задуми агресорів* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 50).

АВАНТЮРИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **авантюри́ст.**

АВАНТЮРИ́СТСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **авантюри́ст** 1. *Авантюристська верхівка буржуазії.*

2. Те саме, що **авантюристи́чний.**

АВАНТЮ́РНИЙ, а, е. 1. Пов'язаний з авантюрою (в 1 знач.). *Шура починала розуміти, що й величезні простори за її спиною здаються їй так безповоротно, назавжди відвойованими саме тому, що їх взято не авантюрними десантами, не бомбами з верескливими «психічними» сиренами, не декоративним загоном мотоциклістів. Ні! Їх сходжено крок за кроком, грунтовно переміряно ногами піхотинця* (Гончар, III, 1959, 219).

2. *заст.* Пригодницький. *Українська новелістика в 30-і роки дала велику кількість оповідань.. Це були штампи авантюрної, кримінальної новели* (Рад. літ-во, 3, 1957, 22).

АВАНТЮ́РНИК, *рідко* **АВАНТУ́РНИК,** а, *ч.* Те саме, що **авантюри́ст** (у 1 знач.). *Знала небога, що вийди вона за котрого з тих розпитих панків, картярів та авантурників, то й.. того мізерного господарства у неї не стане* (Фр., III, 1950, 440); *Я починала думати, що в особі доктора Гальванеску маю справу з якимсь чи то політичним, чи то кримінальним авантюрником* (Смолич, I, 1958, 194).

АВАНТЮ́РНИЦЯ, *рідко* **АВАНТУ́РНИЦЯ,** і, *ж.* Жін. до **авантю́рник.**

АВАНТЮ́РНИЦЬКИЙ, *рідко* **АВАНТУ́РНИЦЬКИЙ,** а, е. Пройнятий авантюризмом, оснований на авантюризмі. *Я певна, що вона не знала про його авантюрницькі плани* (Кулик, Записки консула, 1958, 51); //Власт. авантюристові (в 1 знач.). *Авантюрницькі нахили.*

АВАНТЮ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **авантю́рний** (у 1 знач.).

АВА́Р *див.* **ава́ри.**

АВА́РЕЦЬ *див.* **ава́рці.**

АВА́РИ, ів, *мн.* (*одн.* **ава́р,** а, *ч.*). Тюркські племена, які в VI ст. завоювали придунайські райони, заснували свою державу і проіснували там до початку IX ст. *Історична обстановка в Центральній і Східній Європі істотно змінюється в середині VI ст. у зв'язку з появою тут аварів* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 353).

АВАРІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до аварії (в 1 знач.). *Аварійне приміщення;* //Признач. для ліквідації аварії. *На місці вибуху вже була аварійна команда* (Ткач, Моряки, 1948, 125); //Створений на випадок аварії. *Аварійний вихід; Аварійний запас.*

АВАРІ́ЙНИК, а, *ч.* Той, хто несе аварійну службу, усуває аварії.

АВАРІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Наявність аварій. *Боротьба з аварійністю.*

АВА́РІЯ, ї, *ж.* 1. Значне пошкодження механізму, машини і т. ін. під час дії, руху. *Ніколи не було в нього аварій, він знав всі капризи машини, він відчував її*

(Трип., Дорога.., 1944, 8); *Корабель знаходиться на такій близькій віддалі від плавучого крижаного острова, що корабельна аварія неминуча* (Довж., Зач. Десна, 1957, 446).

2. *перен., розм.* Невдача, несподіване порушення ходу якоїсь справи; нещастя.

АВА́РКА *див.* **ава́рці.**

АВА́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ава́рці.** *Аварська літературна мова сформувалася лише після Жовтня, коли створено й сучасну аварську писемність* (Ком. Укр., 12, 1962, 47).

АВА́РЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **ава́рець,** рця, *ч.;* **ава́рка,** и, *ж.*). Народність, що становить частину населення Дагестанської АРСР.

А́ВГІЇВ, ієва, ієве: **А́вгієві ста́йні (коню́шні),** *книжн.* — про щось дуже занедбане, брудне, про велике безладдя.

АВГУ́Р, а, *ч.* 1. У стародавньому Римі — жрець, що, спостерігаючи політ і поведінку птахів, провіщав нібито волю богів. *Господи, як мені самій тяжкий сей мій тон римського авгура!* (Л. Укр., V, 1956, 122).

2. *перен., ірон.* Про людину, що перетворює свої спеціальні знання в таємницю. *Минув час, коли ми ставали в позу якихось авгурів мистецтва і проповідували глядачам те, чого вони не сприймали* (Літ. Укр., 3.VII 1962, 3).

АВДИ́ТОР *див.* **ауди́тор.**

АВДИТО́РІЯ *див.* **аудито́рія.**

АВЖЕ́Ж, *част., розм.* 1. Уживається для ствердження якої-небудь думки (найчастіше при відповідях); аякже, так, звичайно. — *Чому ти, Чіпко, не одружишся? — «Хіба воно краще?» — Авжеж, краще. Жінка привітає, порадить, розважить...* (Мирний, II, 1954, 218); [Марція:] *Адже, по східному звичаю, гості не сміють відмовлятись від дарунків, бо то була б господарям образа?* [Хуса:] *Авжеж, такий у нас ведеться звичай* (Л. Укр., III, 1952, 182); — *Авжеж, він знає, що Євдоха не спить, але не показує цього* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 22).

2. *ірон.* Уживається (з підвищеною інтонацією) при запереченні в значенні, близькому до чом не так!, якраз!, отож! — *Хіба ж і ти дівкою не бігала на вулицю? — «А не бігала». — Авжеж! не бігала. Як той хорт, плигала через тини та через перелази* (Н.-Лев., II, 1956, 178); — *Дай табаки! — Авжеж!* (Сл. Гр.).

3. *діал.* Уживається в значенні, близькому до адже. *Авжеж ти знаєш про це!* (Сл. Гр.).

АВІА... Перша частина складних слів, що відповідає: 1) слову **авіаці́йний,** напр.: авіабензи́н, авіагарма́та, авіадвигу́н, авіазаво́д, авіаз'є́днання, авіамая́к, авіамото́р, авіапо́лк, авіапромисло́вість, авіаторпе́да і т. ін.; 2) слову **повітря́ний,** напр.: авіадеса́нт, авіаескадри́лья, авіазені́тний, авіазв'язо́к, авіаро́звідка; авіасполу́чення, авіаспо́рт, авіатра́нспорт і т. ін.

АВІАБА́ЗА, и, *ж.* Аеродром із складами, ремонтними майстернями та обслуговуючими підрозділами для забезпечення дій авіації. *За пальмовими оазами Повстають, Б'ються з авіабазами За свою власну путь* (Ус., І сьогодні.., 1957, 230).

АВІАБУДІВНИ́К, а́, *ч.* Той, хто будує літаки, виготовляє прилади й устаткування для авіації.

АВІАБУДУВА́ННЯ, я, *с.* Галузь промисловості, яка виробляє літаки, прилади й устаткування для авіації. *В роки соціалістичної індустріалізації в нашій країні виросла потужна металургійна, алюмінієва, машинобудівна та інші галузі промисловості. Це створило міцну матеріально-технічну базу для широкого розвитку радянського авіабудування* (Рад. Укр., 30.VI 1957, 1).

АВІАКОНСТРУ́КТОР, а, *ч.* Конструктор літаків, авіаційних двигунів. *Нещодавно радянські авіабудівники створили ще одну машину АН-24. Це новий турбогвинтовий пасажирський літак відомого українського авіаконструктора О. К. Антонова* (Наука.., 7, 1962, 17).

АВІАЛІ́НІЯ, ї, *ж.* Постійний шлях літаків між двома або кількома населеними пунктами; повітряна лінія. *В СРСР створено густу сітку авіаліній, в тому числі ряд винятково довгих (наприклад, Москва — Владивосток)* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 99).

АВІАМА́ТКА, и, *ж.* Те саме, що **авіано́сець.**

АВІАМОДЕЛІ́ЗМ, у, *ч.* Виготовлення та випробування під час змагань діючих моделей літаків любителями авіаспорту. *Авіамоделізм у нашій країні — один з найпопулярніших видів спорту* (Веч. Київ, 27.VIII 1962, 3).

АВІАМОДЕЛІ́СТ, а, *ч.* Той, хто займається авіамоделізмом. *Юні авіамоделісти запускали свої моделі* (Донч., V, 1957, 249).

АВІАМОДЕ́ЛЬ, і, *ж.* Модель літального апарата. *І вже красуні-авіамоделі Злітають по одній у золоту, Дзвінчасту, непокірну висоту; Услід женуться вигуки веселі Хлоп'ят* (Бичко, Простота, 1963, 116).

АВІАМОДЕ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **авіамоде́ль;** //Стос. до будування авіамоделей. *Авіамодельний гурток.*

АВІАНО́СЕЦЬ, сця, *ч.* Військовий корабель з майданчиком для зльоту й посадки літаків, а також ангарами для них. *Навіщо тобі, гречанко, Авіаносці і танки, Атомки, смерть, руїни, Вертайся у рідні стіни!* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 94).

АВІАОБПРИ́СКУВАННЯ, я, *с.* Обприскування рослин з літака отруйними речовинами з метою знищення шкідників. *Авіаобприскування садів є дуже важливим заходом у боротьбі з шкідниками та хворобами* (Колг. Укр., 4, 1962, 37).

АВІАОБПРИ́СКУВАЧ, а, *ч.* Літак для авіаобприскування.

АВІАОБРО́БКА, и, *ж.* Обробка авіаобприскувачем. *Припиняти авіаобробку треба не пізніш як за 20 днів до початку збирання врожаю* (Колг. енц., І, 1956, 6).

АВІАПО́ШТА, и, *ж.* 1. Перевезення пошти повітряним шляхом. *Послати листа авіапоштою.*

2. Поштові відправлення, які доставляють таким способом. *Кур'єр негайної авіапошти подав термінового пакета* (Ле, Вибр., 1939, 239).

АВІАСИГНА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для подавання літакам найпростіших сигналів. *Авіасигнальні полотнища.*

АВІА́ТОР, а, *ч.* Той, хто займається польотами, авіацією (в 1 знач.); той, хто керує літаком; льотчик. *Будьте сміливі і точні, як належить авіаторам соціалістичної Батьківщини* (Мик., І, 1957, 499); *Чимало авіаторів оволоділи майстерністю катапультних стрибків* (Веч. Київ, 18.I 1957, 4).

АВІА́ТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **авіа́тор.**

АВІАТРА́СА, и, *ж.* Смуга земної поверхні, над якою проходить повітряна лінія; //Маршрут регулярних польотів літаків. *Авіатраси Харків — Москва, Львів — Москва.*

АВІАХІ́М, у, *ч., іст.* Товариство сприяння авіаційно-хімічному будівництву в СРСР (1925—1926 рр.), з 1927 р. об'єдналося з ТСО (Товариством сприяння обороні) в Тсоавіахім; тепер — ДТСААФ.

АВІАХІ́МОВЕЦЬ, мівця, *ч., іст.* Член Авіахіму. *Хутко пройшов невеличкий загін авіахімівців з носилками і якимись загадковими балонами* (Донч., II, 1956, 207).

АВІАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до авіації. *Перед тим, як одлітати, літун зайшов у шкільну майстерню. Там зібрався весь авіаційний гурток* (Вас., II, 1959, 253); //Який застосовується в авіації. *Авіаційний бензин;* //Який будує літаки. *Авіаційний завод;* //Який складається з літальних апаратів, здійснюється за допомогою літаків. *Авіаційний транспорт; Авіаційна розвідка.*

АВІА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Теорія і практика пересування в повітрі на літальних апаратах, важчих від повітря. *Настала ера реактивної авіації, і літаки типу ТУ-104 перетинатимуть океан ще в два рази швидше* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 43); *Величезний прогрес науки і техніки в XX столітті, особливо розвиток авіації, ракетної техніки, ..поставили нові, підвищені вимоги до.. швидкості обчислень* (Наука.., 12, 1957, 10).

2. Сукупність літальних апаратів; повітряний флот. *Стрункими пружними клинцями пішла авіація, розгортаючись над дотами* (Гончар, I, 1954, 36).

АВІАШКО́ЛА, и, *ж.* Школа, в якій готують кадри для авіації. *Ігореві пропонували їхати заступником начальника по навчальній частині в авіашколу* (Трип., Дорога.., 1944, 17).

АВІЄ́ТКА, и, *ж.*, *ав.* Застаріла назва легкомоторного літака, звичайно одно- або двомісного.

АВІ́З, а, *ч.*, *фін.* Те саме, що **аві́зо.**

АВІ́ЗНИЙ, а, е, *фін.* Прикм. до **аві́зо.**

АВІ́ЗО, *невідм.*, *с.*, *фін.* Повідомлення, яким сповіщається про зміни в стані взаємних розрахунків, про переказ грошей, висилання товарів і т. ін.

АВІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *перех.*, *фін.* Повідомляти, сповіщати кого-небудь про зміни у взаємних розрахунках, грошовий переказ, висилання товарів і т. ін.

АВІТАМІНО́З, у, *ч.*, *мед.* Захворювання, зумовлене недостатністю або відсутністю того чи іншого вітаміну в харчах, які споживає людина. *Порушення нормального постачання організмові вітамінів.. сприяє виникненню хвороби — авітамінозу* (Наука.., 3, 1960, 46).

АВІТАМІНО́ЗНИЙ, а, е. Прикм. до **авітаміно́з.** *Відсутність в їжі вітаміну С викликає авітамінозне захворювання — цингу* (Шк. гігієна, 1954, 276).

АВРА́Л, у, *ч.* 1. Спішна робота на судні, в якій бере участь весь особовий склад корабля. *На шхуні були.. сімнадцятеро моряків-мисливців. Це все були браві хлопці, .. які могли працювати під час авралу три доби підряд* (Трубл., I, 1955, 166).

2. *перен.*, *розм.* Виконувана всім колективом спішна робота. *Ночами підіймалися* [бійці] *на аврали: траншеї заливало водою* (Гончар, III, 1959, 193); *Хто-хто, а прокатники знають ціну валкові. Вийде він з ладу або спрацюється — і починається в цеху аврал* (Рад. Укр., 11.V 1961, 3).

◇ **Оголоси́ти (підня́ти** *і т. ін.*) **авра́л**: а) ви́кликати всю команду на палубу; б) скли́кати всіх для виконання невідкладної роботи. [Парфен:] *Ну, а ми тут у зв'язку з вашим арештом аврал підняли. Скликали оце всіх, кого встигли повідомити...* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 96).

АВРА́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **авра́л.** *Виявляючи високу організованість і справжню мужність, екіпаж* [корабля «Слава»] *одразу взявся за авральні роботи* (Наука.., 7, 1958, 56).

АВСТРАЛІ́ЄЦЬ *див.* **австралі́йці.**

АВСТРАЛІ́ЙКА *див.* **австралі́йці.**

АВСТРАЛІ́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **австралі́йці** і Австралія. *Почали розмножуватись у неволі мавпи, леви, пуми, ведмеді, олені, лами, австралійські страуси* (Наука.., 9, 1956, 31).

АВСТРАЛІ́ЙЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **австралі́єць**, і́йця, *ч.*; **австралі́йка**, и, *ж.*). Корінне населення Австралії.

АВСТРІ́ЄЦЬ *див.* **австрі́йці.**

АВСТРІ́ЙКА *див.* **австрі́йці.**

АВСТРІ́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **австрі́йці** і Австрія. *Я часом в чому не дотримую прийнятих у русинів австрійських звичаїв* (Л. Укр., V, 1956, 267); *Вчитель.. зайшов у свою кімнатку, завісив єдине вікно австрійською шинелиною і почав пришивати дратвою головки до халяв* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 100).

АВСТРІ́ЙЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **австрі́єць, і́йця**, *ч.;* **австрі́йка**, и, *ж.*). Народ, що становить основне населення Австрії. *Австрійці, які становлять 94% усього населення країни,— народ германської групи* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 106).

АВСТРІЯ́К *див.* **австрія́ки.**

АВСТРІЯ́КИ, ів, *мн.* (*одн.* **австрія́к, а** *і* **австрія́ка**, и, *ч.;* **австрія́чка**, и, *ж.*), *розм.*, *заст.* Те саме, що **австрі́йці.** *Узброїлись наші й тепер, погнали полки за полками обороняти австріяка од венгра* (Мирний, II, 1954, 130); *Недалеко міста, лише через річку, шаліла битва. Билися москалі з австріяками* (Коб., III, 1956, 460); *А мені цілими століттями товкмачили, що отой дід..— австріяка!!* (Вишня, I, 1956, 296).

АВСТРІЯ́ЦЬКИЙ, а, е, *розм.*, *заст.* Прикм. до **австрія́ки.**

АВСТРІЯ́ЧКА *див.* **австрія́ки.**

АВТЕНТИ́ЧНИЙ, а, е. Справжній, дійсний. *Тепер усе виявилось, і автентичні документи в руках у нас* (Коцюб., III, 1956, 313); //Який походить з першоджерела, який відповідає оригіналові. *Встановлення автентичного критично перевіреного тексту Франкових творів — це.. проблема текстологічна, що вимагає розв'язання* (Від давнини.., I, 1960, 483).

АВТЕНТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **автенти́чний.** *Автентичність новознайденого листа Сковороди не підлягає сумніву. В цьому переконує і зміст листа, і характерний почерк його автора* (Рад. літ-во, 2, 1958, 14).

АВТО́, *невідм.*, *с.*, *розм.* Те саме, що **автомобі́ль.** *Назустріч з туману вигринуло крите авто* (Коз., Вибр., 1947, 42).

АВТО ^{1}... Перша частина складних слів, що відповідає: 1) слову **автомобі́льний**, напр.: **автовокза́л**, автогара́ж, автопа́рк, **автоперего́ни**, автопробі́г, **автопромисло́вість**, автосполу́чення, **автоши́на** і т. ін.; 2) слову **автомобі́ль**, напр.: автобензові́з і т. ін.

АВТО ^{2}... Перша частина складних слів, що відповідає слову **автомати́чний** у 1 знач., напр.: **автоваѓа́**, автозва́рювання, **автопода́ча** і т. ін.

АВТО ^{3}... Перша частина складних слів, що відповідає слову **самохі́дний**, напр.: автовагóн, **автоплу́г** і т. ін.

АВТО ^{4}... Перша частина складних слів іншомовного походження, що відповідає словам **свій, вла́сний** або основі **са́мо**, напр.: автогравю́ра, автогіпно́з і т. ін.

АВТОБА́ЗА, и, *ж.* Транспортне підприємство для організації перевезень на автомобілях; також місце стоянки й ремонту автомобілів. *В кімнаті їх жило четверо: він та ще троє молодих робітників. Один працював слюсарем автобази* (Гур., Друзі.., 1959, 79).

АВТОБІОГРАФІ́ЧНИЙ, а, е. Пов'язаний із чиїмнебудь життям. *Той* [в'язень] *розповідав історію свого життя, той пригадував якийсь смішний або трагічний випадок, а коли вже все автобіографічне було переказане, почали розповідати казки* (Збан., Єдина, 1959, 168); //Який відбиває події з біографії автора. *Я — естет... На доказ сього мушу зробити невеличкий екскурс автобіо-*

графічний (Л. Укр., III, 1952, 744); *Повість «Молодість»* [О. Бойченка] *у значній мірі автобіографічна* (Літ. газ., 19.XI 1953, 3); //Власт., притаманний автобіографії. *В своїх оповіданнях.., що мають автобіографічний характер, Франко описав варварство тодішніх учителів* (Коцюб., III, 1956, 27).

АВТОБІОГРАФІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **автобіографі́чний.** *У циклі Франкових оповідань про дітей, автобіографічність яких.. не підлягає сумніву, одно з найчарівніших — «Малий Мирон»* (Рильський, Веч. розмови, 1962, 72).

АВТОБІОГРА́ФІЯ, ї, *ж.* Опис свого життя. *Я шукаю завжди у творах поета не автобіографії.., а такого чогось, що не його одного обходило б* (Л. Укр., V, 1956, 432); *Незадовго до смерті Грабовський написав коротку, сповнену гіркої правди автобіографію* (Укр. літ., 9, 1957, 160).

АВТОБЛОКУВА́ННЯ, я, *с.* Система автоматичної сигналізації для регулювання руху поїздів. *Для безпеки руху поїздів* [метрополітену] *влаштовано автоблокування, централізацію керування стрілками і світлову сигналізацію* (Нариси розв. прикл. електр.., 1957, 323).

АВТОБРОНЕТА́НКОВИЙ, а, е. Те саме, що **бронета́нковий.**

АВТОБРОНЬОВИ́К, а́, *ч.* Бронемашина, броньовик.

АВТОБУДІВНИ́К, а́, *ч.* Той, хто будує автомобілі, виготовляє для них деталі.— *Ми пишаємося вашим високоякісним стальним листом!— пишуть автобудівники* (Рад. Укр., 10.XI 1948, 3).

АВТО́БУС, а, *ч.* Багатомісний автомобіль для перевезення пасажирів. *В затінку дерев стояли два автобуси і санітарна зелена машина* (Кучер, Чорноморці, 1956, 47); [Надія:] *Андрію, а може б, ти поїхав собі автобусом або й трамваєм* (Мороз, П'єси, 1959, 248).

АВТО́БУСНИЙ, а, е. Прикм. до **авто́бус.**— *Бори почалися,— сказала бабуся в пуховій хустці, виглядаючи в автобусне віконце* (Донч., VI, 1957, 537); //Який здійснюється автобусами. *Автобусний рух;* //Який виробляє автобуси. *Автобусний завод.*

АВТОВАНТА́ЖНИК, а, *ч.* Машина для навантажування, розвантажування і переміщення вантажів, установлена на автомобільному ходу. *Автовантажник системи Обривка призначено для вантаження буряків в автомашини з спеціально укладених кагатів* (Механ. і електриф.., 1953, 256).

АВТОВІЗО́К, зка́, *ч.* Самохідний візок для перевезення вантажів на невеликі відстані. *Мої чемодани відразу опинились на невеликому автовізку* (Трубл., III, 1956, 267).

АВТОГАЛЬМО́, а́, *с.* Гальмо, яке вступає в дію автоматично. *Почулось коротке різке сичання автогальм, що однак нітрохи не позначилось на швидкості поїзда* (Рад. Укр., 13.XII 1946, 3).

АВТОГЕ́Н, у, *ч., техн.* Автогенне різання й зварювання металів. *Металу цокіт, автогену зблиски — Росте залізний міст через Десну* (Дор., Єдність, 1950, 48); *Біля депо диміла вагранка і тремтячими блакитними екранами спалахувало полум'я автогену* (Донч., VI, 1957, 192).

АВТОГЕ́ННИЙ, а, е. Який відбувається під впливом дуже високої температури без обробки знаряддями. *Автогенне різання; Автогенне зварювання;* //Признач. для різання або зварювання металів. *Автогенний апарат; Автогенний різак.*

АВТОГЕ́ННИК, а, *ч.* Фахівець з автогенного різання і зварювання металів. *Іван з автогенником пораються біля якоїсь не зовсім іще виразної конструкції із стального прута* (Головко, I, 1957, 432).

АВТО́ГРАФ, а, *ч.* 1. Текст, власноручно написаний автором. *Посилаю також вірш Мирного, що прислав мені. Він може бути й автографом* (Коцюб., III, 1956, 250); *Справа розшуків автографів поета* [Т. Г. Шевченка] *стоїть на добрій дорозі* (Рад. літ-во, 5, 1958, 134).

2. Власноручний підпис, напис на книзі, фотографії і т. ін. *Іван показав книгу з автографом редакторові журналу* (Руд., Вітер.., 1958, 434).

АВТОГРАФІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **авто́граф.**

АВТОГУЖОВИ́Й, а́, е́. Який здійснюється автомобілями, підводами і т. ін. *При автогужових перевезеннях картоплі насипом апробатор перевіряє кожну машину або підводу* (Картопля, 1957, 177); //Який складається з автомобілів, підвід і т. ін. *Автогужовий транспорт;* //Признач. для їзди автомобілями, підводами і т. ін. *Автогужовий шлях.*

АВТОГУ́МА, и, *ж.* Вироби (колеса і т. ін.) з гуми для автомобілів. *Була одна пара повстяників, а друга — чуні, склеєні з автогуми* (Ю. Янов., II, 1958, 357).

АВТОДОРО́ЖНІЙ, я, є. Стос. до будівництва й обслуговування шосейних шляхів. *Автодорожній інститут.*

АВТОДРЕЗИ́НА, и, *ж.* Дрезина з двигуном внутрішнього згоряння. *Батуллі поїхав з Синявіним на автодрезині головної контори* (Ле, Міжгір'я, 1953, 361).

АВТОДРО́М, у, *ч.* Спеціально обладнана ділянка для випробування автомобілів, а також для автомобільних змагань.

АВТОЗАВО́Д, у, *ч.* Завод, що виготовляє автомобілі та їх частини. *Московським автозаводом імені Лихачова виготовлено новий базовий вантажний автомобіль* (Колг. Укр., 5, 1961, 16).

АВТОЗЧЕ́ПЛЕННЯ, я, *с.* Пристрій для автоматичного зчеплення вагонів і локомотивів.

АВТОІНСПЕ́КТОР, а, *ч.* Працівник, що здійснює нагляд за правильністю автомобільного руху. *Громадський автоінспектор.*

АВТОІНСПЕ́КЦІЯ, ї, *ж.* Нагляд за правильністю автомобільного руху; //Державна установа, що здійснює цей нагляд.

АВТОКА́Р, а, *ч.* Те саме, що **автовізо́к.** *Гупали парові молоти, чахкав маневровий паровоз, глухо котилися автокари* (Кучер, Чорноморці, 1956, 35).

АВТОКА́РА, и, *ж.* Те саме, що **автока́р.**

АВТОКЕФА́ЛЬНИЙ, а, е: ◇ **Автокефа́льна це́рква** — православна церква, яка має цілковиту самостійність у розв'язанні організаційних і культових питань. *Шалену діяльність в цей період* [1921 р.] *розгорнуло духовенство, особливо попи автокефальної церкви, виголошуючи з церковних амвонів антирадянські проповіді* (Іст. УРСР, II, 1957, 221).

АВТОКЛА́В, а, *ч., техн.* Товстостінна металева герметично закрита посудина для здійснення фізичних і хімічних процесів при підвищеному тиску та різній температурі. *На заводах впроваджується новий спосіб виготовлення трести шляхом пропарювання в автоклавах конопляної соломки* (Техн. культ., 1956, 209).

АВТОКОЛО́НА, и, *ж.* Колона автомобілів для перевезення вантажів і т. ін. *Грізні народні месники безстрашно нападали на німецькі автоколони* (Шер., Молоді месники, 1949, 14).

АВТОКРА́Н, а, *ч.* Підіймальний кран на автомобільному ходу. *Заповнені контейнери навантажують на автомашину автокраном* (Колг. Укр., 8, 1956, 6); *До машини під'їхав невеликий автокран* (Жур., Вечір.., 1958, 177).

АВТОКРА́Т, а, *ч., книжн.* Особа з необмеженою верховною владою; самодержець.

АВТОКРАТИ́ЧНИЙ, а, е, *книжн.* Прикм. до **автокра́тія.**

АВТОКРА́ТІЯ, ї, *ж.*, *книжн.* Форма правління, при якій одній особі належить необмежена верховна влада: абсолютизм.

АВТО́Л, у, *ч.* Мастило для автомобільних і тракторних двигунів (продукт переробки нафти). *Трактористи-хлопці на світанні, Пропахчені автолом та бензином, З вагончика ідуть іздалека* (Мал., II, 1956, 328).

АВТОЛІТОГРА́ФІЯ, ї, *ж.* Літографія з малюнка, виконаного на камені або офсетному цинку самим автором малюнка. *Автолітографія в найтиповішому виявлі є рисуванням чорною жирною крейдою на рівній поверхні каменя* (Укр. рад. граф., 1957, 208).

АВТОМАГІСТРА́ЛЬ, і, *ж.* Дорога для масового швидкісного автомобільного руху. *Було збудовано* [у 1937 р.] *ряд автомагістралей, які з’єднали столицю України з багатьма обласними центрами* (Іст. УРСР, II, 1957, 419).

АВТОМА́Т, а, *ч.* 1. Апарат (машина, прилад), що виконує роботу за допомогою особливого механізму без участі людини. *Дівчина вийшла в коридор.., потім зійшла вниз, до автомата, і подзвонила Волошиній* (Собко, Стадіон, 1954, 285); *На хлібопекарських заводах працюють тістоділильні машини та бубличні автомати* (Наука.., 7, 1956, 10); *У порівн. [Барабаш:] *Ми, як автомати, виконували всі директиви зверху...* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 64); // *перен.* Про людину, що діє механічно, машинально. *Був* [Начко] *автоматом, що живе лише теперішністю* (Фр., VI, 1951, 300).

2. Ручна автоматична скорострільна зброя. *Комуністи й комсомольці з’явились до майора уже в повній бойовій готовності, обвішані гранатами й дисками, з автоматами на грудях* (Гончар, III, 1959, 96); *Я смертний вирок виніс там Для ката-супостата І виконав той вирок сам Із свого автомата* (Воскр., З перцем!, 1957, 50).

АВТОМАТИЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Дія за знач. **автоматизува́ти** і **автоматизува́тися** 1. *Автоматизація виробництва — найвищий етап розвитку машинної техніки, грунтується вона на застосуванні автоматичної системи машин і є могутнім фактором підвищення продуктивності праці* (Рад. Укр., 26.IV 1961, 3); *Людина виробляє деякі постійні, стійкі, закріплені способи виконання тих або інших дій. Це становить необхідну умову автоматизації цих способів* (Психол., 1956, 186).

АВТОМАТИ́ЗМ, у, *ч.* Механічність, мимовільність дій, рухів. *Серце має власний автоматизм, тобто воно може скорочуватися без діяння зовнішнього фактора* (Заг. догляд за хворими, 1957, 76); *У льотчика-винищувача повинен бути вироблений своєрідний автоматизм, в якому мислення зливається з дією* (Рад. Укр., 12.VIII 1961, 1).

АВТОМАТИЗО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **автоматизува́ти.** *Кременчуцька ГЕС майже повністю автоматизована* (Рад. Укр., 30.VII 1952, 3); // **автоматизо́вано**, *безос. присудк. сл.* *В* [обчислювальній] *машині цілком автоматизовано весь обчислювальний процес* (Наука.., 7, 1956, 3).

2. *прикм.* Який виконує виробничі процеси за допомогою автоматичних приладів, машин. *Особливість цього* [рефрижераторного] *судна полягає в тому, що рибу тут оброблятимуть у закритих автоматизованих цехах* (Наука.., 2, 1957, 17); // Який здійснюється автоматично. *Автоматизоване подавання води.*

3. *прикм.* Який став автоматичним (у 2 знач.), машинальним. *Навички — це автоматизовані компоненти свідомої діяльності* (Психол., 1956, 184).

АВТОМАТИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.*, *перех.* 1. Застосовувати в роботі автоматичні прилади, машини. *Радіотелеметричні прилади дають змогу автоматизувати метеорологічні спостереження на дрейфуючих кригах Арктики, в суворих умовах Антарктики* (Наука.., 2, 1958, 6).

2. Робити автоматичним (у 2 знач.), машинальним.

АВТОМАТИЗУВА́ТИСЯ, у́ється. 1. *недок. і док.* Ставати автоматичним.

2. *тільки недок.* Пас. до **автоматизува́ти** 1. *Автоматизується також управління скловарними і випалювальними печами* (Наука.., 1, 1957, 6).

АВТОМА́ТИКА, и, *ж.* 1. Галузь науки й техніки, що розробляє методи й технічні засоби автоматизації виробничих процесів. *Вчені Академії наук УРСР приділяють багато уваги розвитку наукових основ автоматики* (Наука.., 1, 1960, 8).

2. Сукупність механізмів, приладів, що діють автоматично. *На початку 17 витка відповідно до програми польоту* [на кораблі «Восток-2»] *була включена автоматика, яка забезпечує спуск і приземлення корабля в заданому районі* (Рад. Укр., 12.VIII 1961, 2).

АВТОМАТИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Який діє механічно; самодіючий. *Коли робоча машина виконує всі рухи, необхідні для обробки сирового матеріалу, без допомоги людини і потребує лише контролю з боку робітника, ми маємо перед собою автоматичну систему машин..* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 382); *Він нарочито повів її.. світлим складальним цехом, де стояли готові до відправки нові автоматичні верстати* (Кучер, Трудна любов, 1960, 189); *12 лютого 1961 року в Радянському Союзі розпочато політ автоматичної міжпланетної станції по траєкторії до планети Венера* (Рад. Укр., 28.II 1961, 3); // Який здійснюється механічно. *Впроваджуване в останні роки автоматичне зварювання під флюсом є найбільш прогресивним і економічним* (Вісник АН, 1, 1957, 22).

2. *перен.* Який відбувається незалежно від волі, несвідомо; машинальний. *Вона ходила по залі з кутка в куток, автоматичною, розбитою ходою, похитувалась наперед при кожному ступні* (Л. Укр., III, 1952, 526); *Лакей виконував усе з винятковою вправністю. Його автоматичні, завчені рухи нагадували Сахно рухи заводної ляльки* (Смолич, I, 1958, 67).

АВТОМАТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **автомати́чний** 2. *Часто і тепер у такі самі ночі моя думка.. схиляється в головах ліжка молодої чорноокої дівчини, що з автоматичністю розпачу качає головою по подушці* (Л. Укр., III, 1952, 576).

АВТОМАТИ́ЧНО. Присл. до **автомати́чний.** *Двері відчинилися автоматично: загув маленький моторчик, і замок відсунувся* (Собко, Серце, 1952, 25); *Спеціальне гальмувальне приладдя автоматично зупиняє весь поїзд* (Донч., I, 1956, 475); *Владко автоматично простягнув руку до паперу* (Фр., VI, 1951, 317); *Дзвінок телефону пролунав над самим вухом у Саїда. Майже автоматично взяв трубку, як звик у себе в кабінеті* (Ле, Міжгір’я, 1953, 169).

АВТОМА́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **автома́т.** *Багато думав зварник автоматно-штампувального цеху.. над тим, як полегшити зварювання радіальної рами* (Наука.., 1, 1958, 51); *Недалеко, над лінією фронту, тремтіли спалахи ракет, чулися автоматні черги* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 36).

АВТОМА́ТНИК, а, *ч.* 1. Той, хто обслуговує автомат (у 1 знач.).

2. Боєць, озброєний автоматом (у 2 знач.). *Танк спинився на мить, автоматники зіскочили на землю* (Собко, Кавказ, 1946, 155); *Біля командира автоматників,*

лейтенанта Петра Кошового, старенька бабуся з глечиком у руках (Головко, I, 1957, 438).

АВТОМА́ТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **автома́тник.** *Загальну любов і повагу викликала відважна автоматниця Ніна Созіна* (Шер., Молоді месники, 1949, 31).

АВТОМАШИ́НА, и, *ж.* Те саме, що **автомобіль.** *В Голодний Степ плавом ішов люд, скрипіли ширококолесі арби, знімали куряву.. вантажні й легкові автомашини* (Ле, Міжгір'я, 1953, 152); *Вибіг з критої автомашини інтендант Гаркуша* (Кучер, Чорноморці, 1956, 441).

АВТОМОБІЛЕБУДУВА́ННЯ, я, *с.* Галузь промисловості, що виробляє автомобілі. *Швидко за післявоєнні роки зросли нові галузі промисловості — тракторобудування, автомобілебудування* (Рад. Укр., 11.VI 1957, 1).

АВТОМОБІЛІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Широке застосування автомобілів.

АВТОМОБІЛІ́ЗМ, у, *ч.* Автомобільна справа; автомобільний спорт. *На світанку автомобілізму.. електромобілів було збудовано чимало* (Наука.., 7, 1967, 51).

АВТОМОБІЛІ́СТ, а, *ч.* Той, хто займається автомобілізмом. *Все більшого розвитку набирає в республіці автотуризм. Для автомобілістів створено спеціальні пансіонати* (Рад. Укр., 8.VII 1958, 3).

АВТОМОБІЛІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **автомобіліст**.

АВТОМОБІ́ЛЬ, я, *ч.* Самохідна машина з двигуном внутрішнього згоряння для перевезення пасажирів і вантажів по безрейкових дорогах. *Пробіг автомобіль, і синя хмарка диму За ним розвіялась* (Рильський, I, 1946, 155); — *У нас щороку збільшується кількість тракторів, автомобілів, аеропланів,* — *захоплено говорила вона* (Донч., II, 1956, 20).

АВТОМОБІ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **автомобіль.** *Маленька лампочка з автомобільної фари ясно освітила вогкі стіни, дощаний стіл* (Кучер, Чорноморці, 1956, 280); *Автомобільний транспорт, так само як залізничний, морський, річковий, повітряний, справедливо називають «артеріями життя» країни* (Наука.., 6, 1960, 4); //Признач. для автомобілів. *Дедалі більше розширюється використання газів.. як автомобільного палива* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 28); *Автомобільні шляхи.* //Який виробляє або лагодить автомобілі. *Автомобільна промисловість;* //Який здійснюється за допомогою автомобілів. *Автомобільні перевезення.*

АВТОМОТРИ́СА, и, *ж.* Самохідний залізничний (пасажирський або службовий) вагон з двигуном внутрішнього згоряння. *В СРСР розроблена конструкція надшвидкісного поїзда (автомотриси), яка дасть можливість на звичайній рейковій дорозі досягти швидкості 250 км за годину* (Цікава фізика.., 1950, 7).

АВТОНАВАНТА́ЖУВАЧ, а, *ч.* Те саме, що **автованта́жник.** *Автонавантажувач належить до підйомно-транспортних видів машин* (Наука.., 10, 1956, 7).

АВТОНАПУВА́ЛКА, и, *ж.* Спеціальне обладнання з автоматичним подаванням води для напування худоби. *Довгий і чистий корівник. Мирно жують іжу корови, інші п'ють воду з автонапувалок* (Минко, Повна чаша, 1950, 50).

АВТОНАПУВАННЯ, я, *с.* Напування худоби з автонапувалок. *На фермах радгоспу* [«Перемога»] *впроваджено механічне доїння, автонапування* (Колг. Укр., 7, 1962, 3).

АВТОНОМІ́СТ, а, *ч.* Прихильник автономії (в 1 знач.). *Вас я добре знаю ще з днів боротьби з так званим урядом кокандських буржуазно-націоналістичних автономістів* (Ле, Міжгір'я, 1953, 145).

АВТОНОМІ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **автономіст;** //Власт. автономістові. *Угоди козацької старшини з турецькими султанами, з шведами, автономістські прагнення старшини майже не знайшли свого відображення в піснях* (Іст. укр. літ., I, 1954, 97).

АВТОНО́МІЯ, ї, *ж.* 1. Самоврядування певної частини держави, що здійснюється на основі загальнодержавного закону (конституції). *Демократична держава повинна визнавати автономію різних областей, особливо областей і округів з різним національним складом населення* (Ленін, 20, 1950, 200); *Написи і речові пам'ятки дають змогу припускати, що своєї автономії Ольвія не втратила, хоч вона, очевидно, і була однією з резиденцій чи опорних баз скіфських царів* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 250).

2. Право установи, підприємства, організації самостійно розв'язувати певні питання. *Статут 1804 р. надавав університетам автономію: ректора й деканів обирали на зборах професорів* (Іст. СРСР, II, 1957, 102).

АВТОНО́МНИЙ, а, е. 1. Який користується автономією, який має автономію (в 1 знач.); самоврядний. *Верховні Суди автономних республік обираються Верховними Радами автономних республік на строк п'ять років* (Конст. СРСР, 1945, 17); *Автономна область.*

2. Самостійний, незалежний у розв'язанні певних питань. *Всі партійні організації автономні у вирішенні місцевих питань, якщо ці рішення не суперечать політиці партії* (Статут КПРС, 1961, 12); //Який ведеться, здійснюється окремо, незалежно від чого-небудь. *В кораблі-супутнику розміщаються.. система автономної реєстрації даних про роботу приладів, радіотелеметричні системи і різні датчики* (Наука.., 5, 1961, 16).

АВТОНО́МНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **автоно́мний.** *Ці два періоди* [період війни і період мирного будівництва].. *полягають головне в наданні більшої автономності місцям* (Еллан, II, 1958, 266); *Тепер вилов риби провадиться з промислових суден, які мають високі мореходні якості, характеризуються великою автономністю плавання, забезпечені потрібним навігаційним і промисловим устаткуванням* (Наука.., 2, 1958, 18)

АВТОНО́МНО. Присл. до **автоно́мний.** *Усі її* [машини «Київ»] *вузли—арифметичний, запам'ятовуючий та інші пристрої — працюють автономно* (Веч. Київ 12.III 1958, 1).

АВТОПІЛО́Т, а, *ч.* Пристрій для автоматичного керування літаком. *Автопілот веде літак по заданому курсу* (Наука.., 9, 1959, 18).

АВТОПО́ЇЗД, а, *ч.* Автомобіль або тягач з одним чи кількома причепами. *Не лише багаж, але й пасажирів до літака, який стоїть в ста метрах, підвозять відкритими, зручними автопоїздами* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 22).

АВТОПОЇЛКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **автонапува́лка**. *Приходить вона* [худоба] *у корівник і п'є з автопоїлок свіжу, грунтову, здорову воду* (Горд., Цвіти.., 1951, 37).

АВТОПОЇ́ННЯ, я, *с., розм.* Те саме, що **автонапува́ння.** *Коли б в усіх колгоспах було введено автопоїння, це вивільнило б багато доярок і дало економії близько 100 тисяч карбованців* (Колг. Укр., 12, 1956, 3); *На фермі Рябуха* [корова].. *через недовгий час вирівнялася, призвичаїлася до автопоїння, розкуштувала солодкі стебла молодої кукурудзи, принюхалася до масного духу еспарцету і погнала молоко, наче помпою* (Вол., Місячне срібло, 1961, 251).

АВТОПОРТРЕ́Т, а, *ч.* Портрет художника, скульптора, виконаний ним самим. *Протягом двадцяти років Шевченко зробив більше тридцяти автопортретів* (Мист., 2, 1961, 12).

А́ВТОР, а, *ч.* Той, хто написав будь-яку працю, твір, лист і т. ін. або розробив якийсь план, проект і т. ін. *Він.. догадався, хто був автор чудової поезії* (Н.-Лев.

IV, 1956, 190); *Звичайні слова, сполучені волею автора в урочисті ряди, обертаються часом в поеми, сповнені нового, хвилюючого змісту* (Довж., I, 1958, 86); *Вирішено поквапитися з закінченням робочого проекту. А для цього.. треба бригаді наблизитися до автора проекту, до місцевості* (Ле, Міжгір’я, 1953, 10).

АВТОРЕГУЛЮВА́ННЯ, я, *с.* Автоматичне регулювання. *Система авторегулювання подає сигнали безпосередньо на паровоз* (Донч., I, 1956, 475).

АВТОРЕМО́НТНИЙ, а, е. Признач. для ремонту машин з автомобільним двигуном. *Авторемонтні майстерні.*

АВТОРЕФЕРА́Т, у, *ч.* Реферат, або короткий виклад змісту твору (звичайно наукового), написаний самим автором. *Автореферат кандидатської дисертації.*

АВТОРИЗО́ВАНИЙ, а, е, *книжн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **авторизува́ти**; //*у знач. прикм. Академічне видання* [творів Т. Шевченка] *цінне не тільки своєю повнотою, а й тим, що в ньому всі тексти Шевченка подаються за автографами, авторизованими копіями* (Рад. літ-во, 10, 1949, 83); *Авторизований переклад.*

АВТОРИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., книжн., юр.* Давати дозвіл, згоду на поширення свого твору, проекту, винаходу або на переклад, копію з нього і т. ін.; //Схвалювати певну форму своїх творів (переклад і т. ін.) для поширення.

АВТОРИТА́РНИЙ, а, е, *книжн.* 1. Заснований на беззастережному підпорядкуванні владі, авторитетові. *Революція є, безсумнівно, найавторитарніша річ, яка тільки можлива* (Ленін, 25, 1951, 396).

2. Який прагне незаперечно утвердити свій авторитет (у 1 знач.); владний.

АВТОРИТЕ́Т. 1. *тільки одн., род.* у. Загальновизнане значення, вплив, поважність (особи, організації, колективу, теорії і т. ін.). *Тепер ми стали організованою партією, а це й означає створення влади, перетворення авторитету ідей в авторитет влади..* (Ленін, 7, 1949, 324); *Нарешті лікарі порадили їй змінити оточення і виїхати на село в якусь родину, де був би порядок і де сама хвора узнавала б чийсь авторитет* (Л. Укр., V, 1956, 416); *Незмірно зріс міжнародний авторитет Радянської України, яка послідовно бореться за збереження миру і безпеки народів* (Колг. Укр., 7, 1963, 56).

2. *род.* а. Про особу, що користується впливом, повагою, заслуговує повного довір’я. *Гаврило неперевершений авторитет у солов’їних співах* (Коп., Як вони.., 1948, 66); *Вона з молодих літ заопікувалася садом і стала беззаперечним авторитетом для жінок селища в цій галузі* (Ю. Янов., II, 1958, 425).

АВТОРИТЕ́ТНИЙ, а, е. 1. Який користується авторитетом (у 1 знач.); впливовий, поважний. *При висуванні кандидатів у депутати Рад забезпечувати якнайширше, всебічне обговорення на зборах і в пресі особистих і ділових якостей кандидатів, щоб обирати найбільш достойних і авторитетних* (Програма КПРС, 1961, 89); //Який заслуговує на повне довір’я. *Задовольняючи прохання Квітки* [Г. Ф. Квітки-Основ’яненка], *Максимович написав велику статтю «О правописании малороссийского языка», що була авторитетним джерелом для пізніших дослідників* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 123); *Звісно, моя думка не авторитетна — я й не претендую на се* (Л. Укр., V, 1956, 200).

2. Який не терпить, не допускає заперечень; владний (про тон, жест, вигляд і т. ін.). *Головний інженер знав: що авторитетнішим тоном розмовляє він з директором, то швидше той стає поміркованим* (Шовк., Інженери, 1956, 99).

АВТОРИТЕ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **авторите́тний**. *Однією з вимог до організаторів агітаційної роботи є авторитетність їх в масах* (Рад. Укр., 26.VI 1957, 1); *В голосі* [Бажая] *несвідома авторитетність* (Л. Укр., III, 1952, 718).

АВТОРИТЕ́ТНО. Присл. до **авторите́тний**. *Слово Петушека завжди звучало для нього авторитетно* (Шовк., Інженери, 1956, 30); *Прохіра значно заспокоїлась, говорила голосно і авторитетно, хоч часом і помітно було, що її щось мучило* (Коцюб., I, 1955, 264).

А́ВТОРІВ, рова, рове. Належний авторові. *Мені вже хотілось би так чи сяк заспокоїти зрозумілу цікавість авторову* (Коцюб., III, 1956, 155).

А́ВТОРКА, и, *ж.* Жін. до **а́втор**. *Авторка* [О. Кобилянська] *чимало читала творів чужої літератури* (Л. Укр., V, 1956, 43); *Єдине, на що він міг послатися, це на відому вже телефонограму, знов процитувавши її і давши повністю ім’я авторки* (Ле, Міжгір’я, 1953, 320).

А́ВТОРСТВО, а, *с.* Належність твору, проекту, винаходу і т. ін. певному авторові. *Авторство цього твору* [«Синопсису» 1674 р.] *по традиції пов’язують з ім’ям Інокентія Гізеля* (Іст. УРСР, I, 1953, 302).

А́ВТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **а́втор**. *Повна емансипація особи автора з рамок схоластики, ..якнайповніший вираз авторської індивідуальності в його творах — се характерний, пануючий оклик наших часів* (Фр., XVI, 1955, 249); *Я їх* [переклади] *переглянув би, може, зробив би деякі авторські зміни в самому тексті* (Коцюб., III, 1956, 359); *Оголошений конкурс повинен виявити нові авторські сили* (Літ. газ., 9.IX 1948, 2); //*у знач. ім.* **а́вторські**, ких, *мн.* Гонорар.

△ **А́вторський а́ркуш** *див.* **а́ркуш**.

АВТОРУ́ЧКА, и, *ж.* Ручка з автоматичним подаванням чорнила до пера. *Вийнявши трофейну авторучку, сів писати записку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 210).

АВТОСАМОСКИ́Д, а, *ч.* Автомашина, що розвантажується автоматично. *На металеву естакаду в’їхали перші автосамоскиди з бетоном* (Роб. газ., 14.III 1962, 1).

АВТОСКЛАДА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для складання автомашин з окремих деталей. *Автоскладальний цех.*

АВТОСКЛАДА́ННЯ, я, *с.* Складання автомашин з окремих деталей.

АВТОСТО́П, а, *ч.* Пристрій для автоматичної зупинки поїзда при наближенні його до закритого колійного сигналу. *Якщо машиніст своєчасно не зреагує на світловий, а потім на звуковий сигнали, автоматично включається автостоп, який зупиняє поїзд* (Рад. Укр., 3.IX 1958, 1).

АВТОСТРА́ДА, и, *ж.* Широкий бетонований шлях (без поперечних переїздів) для масового автомобільного руху. *З кінця в кінець республіки* [України] *стрілами тягнуться широкі автостради* (Рад. Укр., 12.VII 1962, 1); *Попереду, на автостраді, смугами лягали сяйва автомобільних фар* (Дмит., Розлука, 1957, 115).

АВТОТРА́КТОРНИЙ, а, е. Стос. до автомобілів і тракторів; //Признач. для їх вироблення або лагодження. *Автотракторна промисловість.*

АВТОТРА́НСПОРТ, у, *ч.* Автомобільний транспорт. *Перевезення їх* [буряків] *майже повністю здійснюється автотранспортом* (Колг. Укр., 8, 1956, 6); *Це була звичайна піхотна дивізія, з автотранспортом і мотоциклістами* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 228).

АВТОТРАНСФОРМА́ТОР, а, *ч.* Різновид силового трансформатора. *Для регулювання напруги в невеликих межах користуються автотрансформаторами* (Монтаж і ремонт.., 1956, 208).

АВТОТРА́СА, и, *ж.* Те саме, що **автошля́х**. *Нові автотраси — нові селам окраси* (Укр.. присл.., 1955, 379).

АВТОТЯГА́Ч, а́, *ч.* Трактор-тягач.

АВТОФУРГО́Н, а, *ч.* Автомашина, спеціально обладнана для перевезення чого-небудь. *Протягом ці-*

лої доби курсують вулицями міста автофургони, доставляючи хліб сотням торговельних підприємств Києва (Веч. Київ, 1.III 1957, 2).

АВТОХТО́Н, а, *ч., книжн.* Корінний житель країни або місцевості; абориген, тубілець.

АВТОХТО́ННИЙ, а, е, *книжн.* Корінний, місцевого походження; аборигенний, тубільний.

АВТОЦИСТЕ́РНА, и, *ж.* Цистерна для перевезення рідин, установлена на шасі автомашини або причепа.

АВТОШЛЯ́Х, у, *ч.* Шлях для автомобільного руху.

АВТОШЛЯХОВИ́Й, а́, е́. Признач. для автомобільного шляху. *Із збірного залізобетону, зокрема, виконано автошляховий міст майбутньої автостради Одеса — Ростов-на-Дону* (Наука.., 11, 1956, 6).

АВТУ́РА, и, *ж.* Збірн. до **а́втор.** *До участі в передачах місцевого радіо залучається широка автура з числа трудящих міст і сіл* (Рад. Укр., 7.V 1957, 1); *Серед автури видавництва багато молодих письменників* (Літ. газ., 8.IV 1958, 4).

АГА́^{1}, *виг.* 1. Виражає подив, здогад, пригадування.— *Ага, ти заховавсь,— промовила сама до себе і пішла розшукувати* [Івася] (Мирний, I, 1954, 252); — *Ага, я й забувсь — ось до тебе лист! Здається, від Богдана* (Л. Укр., III, 1952, 583);— *Скажіть, як звати... вашого Брянського? Як?..— Звати? Гм... Дайте подумати... Як це вони між собою... Ага: Юрій* (Гончар, III, 1959, 169).

2. Виражає злорадість, насмішку, погрозу і т. ін. *«Ага! проклятії поганці, Недогарки Троянські, ланці! Тепер прийшлось вам погибать»* (Котл., I, 1952, 237); *Як вибігли вночі хлопці на дзвін та взнали, що горить Гмиря, зразу й вернулись у хату — так йому й треба! Ага, найшла-таки його погибель* (Головко, II, 1957, 362).

АГА́^{2}, *част., розм.* 1. Уживається при вираженні згоди, потвердження; еге, так.— *А казав же він?— Ага!* (Сл. Гр.).

2. *ірон.* Виражає заперечення; якраз!, аякже!, чому б не так! — *Зробив же він своє діло? — Ага!* (Сл. Гр.).

АГА́^{3}, и́, *ч.* Титул поміщика, начальника, старшини в Туреччині, Ірані й дореволюційному Закавказзі.

АГА́ВА, и, *ж. (Agave).* Багаторічна тропічна й субтропічна трав'яниста рослина з грубим, м'ясистим великим листям, з якого виробляють волокно; на півдні СРСР вирощується як декоративна рослина. *Завжди хвилююсь, коли бачу агаву: сіру корону твердого листу, зубатого по краях і гострого на вершечку* (Коцюб., II, 1955, 421); *З агави одержують тонкі міцні нитки, з яких виробляють одежу, мотузки, пергаментний папір тощо* (Наука.., 12, 1956, 36).

АГА́КАЛО, а, *с. і ч., зневажл.* Про людину, що, погоджуючись із співрозмовником чи потверджуючи його слова, часто повторює «ага». *От це ще мені агакало!* (Сл. Гр.).

АГА́КАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Погоджуючись із співрозмовником або потверджуючи його слова, говорити часто «ага». *Порох, подумавши трохи, знову писав, ..знову одгаркувався, агакав та егекав...* (Мирний, II, 1954, 146).

АГА́КНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Однокр. до **ага́кати.**— *Ага! — агакнув чоловічий голос* (Вишня, I, 1956, 116).

АГА́Р, у, *ч., спец.* Те саме, що **ага́р-ага́р.** *Сухі креми. Це брикетовані суміші цукру, сухого молока, агару та інших.. речовин* (Укр. страви, 1957, 282).

АГА́Р-АГА́Р, у, *ч., спец.* Рослинні драглі з морських водоростей; використовуються в лабораторній практиці, в кондитерському виробництві та ін. *Ця водорість* [філофора] *містить багато цінних речовин, в тому числі вуглеводисту речовину — агар-агар* (Колг. село, 10.VII 1956, 3).

АГА́РОВИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **ага́р.** *У безазотному агаровому або желатиновому середовищі вирощують дводенну культуру азотобактера* (Колг. енц., I, 1956, 51); //Який виробляє агар. *Агаровий завод.*

АГА́РСЬКИЙ, а, е, *заст.* Те саме, що **агаря́нський.**

АГАРЯ́НИ, я́н, *мн. (одн.* **агаря́нин,** а, *ч.;* **агаря́нка,** и, *ж.), заст.* Магометани.

АГАРЯ́НИН *див.* **агаря́ни.**

АГАРЯ́НКА *див.* **агаря́ни.**

АГАРЯ́НСЬКИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **агаря́ни.** *Сироти Степана молодого Синє море не втопило, А в турецьку землю, агарянську, Без весел і кормиг прибило* (Шевч., I, 1951, 285).

АГА́Т, а, *ч.* Твердий мінерал, напівдорогоцінний кварцовий камінь, що використовується для прикрас, а також для виготовлення хімічного посуду і т.ін. *Червоний халцедон називають сердоліком, смугастий — агатом* (Курс заг. геол., 1947, 55); *Худа й бліда, мов свічка, пані розповідала про те, як їй тяжко було добути собі чорного агата для намиста* (Досв., Вибр., 1959, 393); *У порівн. *Чорні очі лиснілись, як два агати* (Коцюб., I, 1955, 61).

АГА́ТОВИЙ, а, е. Прикм. до **ага́т;** //Власт. агатові, схожий на агат. *Хороші очі втратили агатовий полиск* (Л. Укр., III, 1952, 710); *Теплим промінням засвітились у дівчинки чорні, агатові очі* (Мас., Життя.., 1960, 61).

АГЕ́Й, *виг.* Виражає спонукання до якоїсь дії або бажання привернути чиюсь увагу; гей, ей. *Агей, поети, глибше тон!* (Тич., II, 1947, 44); — *Агей, Іване, чи не страшно тобі під землею?* (Ю. Янов., I, 1958, 454).

АГЕ́НТ^{1}, а, *ч.* 1. Представник, довірена особа організації, установи і т. ін., що виконує різні доручення, завдання. *Тобі посилку принесуть в хату, ..ти тільки покажи квитанцію агентові і кажи при собі розкрити ящик, чи не поломили чого* (Л. Укр., V, 1956, 209).

2. Особа, що є чиїмсь ставлеником, служить чиїмсь інтересам. *Вони стали його помагачами й агентами* (Н.-Лев., II, 1956, 85); *На нью-йоркській біржі ще з весни агенти Мак-Келлі скуповують для свого шефа акції на донецькі шахти* (Гончар, Таврія.., 1957, 584).

3. Таємний співробітник органів розвідки якоїнебудь держави, організації; шпигун. *Ну, що тут довго: він тайний агент. Служить в поліції...* (Коцюб., II, 1955, 242); *Був у нас у батальйоні командир третьої роти поручик Деркач. Нічого не помічали за ним. А виявилось — звичайнісінький петлюрівський агент* (Головко, II, 1957, 460).

АГЕ́НТ^{2}, а, *ч., книжн.* Причина, що викликає ті або інші явища в природі, в організмі людини і т. ін.; чинник. *Туберкульозні палички.., відомі своєю стійкістю проти більшості фізичних агентів, руйнуються ультразвуком* (Наука.., 11, 1956, 20).

АГЕ́НТСТВО, а, *с.* Місцеве (районне і т. ін.) відділення якої-небудь центральної установи або підприємства, а також назва деяких інформаційних або посередницьких установ. *Присутні на процесі представники незліченних газет і агентств не можуть приховати враження, що його на них справили перші виступи Руденка і Покровського* (Галан, Перед лицем фактів, 1949, 29); *Агентство мирного використання атомної енергії.*

АГЕ́НТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **аге́нт^{1}** 1.

АГЕНТУ́РА, и, *ж.* 1. Розвідувальна служба, організована для збирання секретних відомостей і проведення підривної роботи. *Скориставшись з того, що кращі частини Червоної Армії були перекинуті на Східний* *фронт, агентура Антанти організувала велику військову змову в Петрограді* (Іст. УРСР, II, 1957, 160).

2. Збірн. до **аге́нт** ^{1} 3. *В запеклій боротьбі проти відкритих ворогів пролетаріату та їх прихованої агентури В. І. Ленін відстояв чистоту марксистського вчення, творчо розвинув його і збагатив новими висновками й положеннями* (Ком. Укр., 4, 1961, 5).

АГЕНТУ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **агенту́ра.** *Розпалюючи нову світову війну, США насаджують свою агентурну сітку в країнах народної демократії* (Іст. УРСР, II, 1957, 626).

АГЕ́НЦІЯ, ї, *ж., рідко.* Те саме, що **аге́нтство.** *Ніхто не вірив, що він поїде.. А Юра все ж таки одного дня прийшов у пароплавну агенцію і заплатив собі дорогу до рідного села* (Ірчан, II, 1958, 189).

АГІ́ *див.* **агі́й.**

АГІ́Й, АГІ́, *виг., діал.* Виражає подив, обурення, роздратування, осуд, неприязнь.— *Калатаю — не докалатаюся, а далі гадаю собі: «Агій, та чого я ту калатаю»* (Фр., V, 1951, 315);— *Слухайте, пани, агій на вашу голову!* (Вишня, II, 1956, 32).

АГІОГРА́ФІЯ, ї, *ж.* Різновид церковної літератури — оповідання про життя осіб, яких церква оголосила святими. *Зовнішні риси народного оповідання про св. Валентія споріднюють його з творами стародавньої агіографії* (Рад. літ-во, 3, 1957, 62).

АГІТ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **агітаці́йний**, напр.: агітбрига́да, агітваго́н, агіткампа́нія, агітколекти́в, агітплака́т.

АГІТА́ТОР, а, *ч.* Особа, що займається агітацією — виступає перед трудящими з бесідами, доповідями і т. ін. *Агітатор — вихователь і водночас організатор мас. Його обов'язок — агітувати запальним словом і особистим прикладом, бойовою організацією справи* (Рад. Укр., 23.VII 1961, 1); *Запальний промовець, він у міському комітеті працював постійним агітатором* (Смолич, Мир.., 1958, 223).

АГІТА́ТОРКА, и, *ж.* Жін. до **агіта́тор.** *Тут, у таборі, Ольга була агітаторкою.. Вона запросила колгоспників у садок, де завжди провадила бесіди* (Минко, Ясні зорі, 1951, 88).

АГІТА́ТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **агіта́тор.** *Ми тебе звільнимо від агітаторських обов'язків* (Донч., V, 1957, 343).

АГІТАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **агіта́ція.** *Пропаганда передового досвіду має стати найважливішим в агітаційній роботі* (Рад. Укр., 4. X 1956, 1); *Поряд з агітаційно-ідейним впливом на трудящі маси.. могутньою силою піднесення продуктивності праці є змагання* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 56); *Саїдові неначе щось надало агітаційного запалу, і він, запалюючись, викладав єдиному своєму слухачеві науку політграмоти* (Ле, Міжгір'я, 1953, 299).

АГІТАЦІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **агітаці́йний.** *Плакатна агітаційність.. довгий час лишалась в арсеналі засобів окремих драматургів* (Укр. рад. драм.., 1957, 18).

АГІТА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Дія за знач. **агітува́ти.** *Повість* [А. Головка] *«Пасинки степу» пройнята глибокою вірою в перемогу колгоспів, вона була умілою і переконливою агітацією за них* (Іст. укр. літ., II, 1956, 432).

2. Громадська й політична діяльність, робота серед трудящих, спрямована на роз'яснення політики якої-небудь партії чи організації. *В нерозривному зв'язку з пропагандою стоїть* ***агітація*** *серед робітників..* (Ленін, 2, 1948, 293); *Вразила мене тільки одна справа в тутешній виборчій агітації, се так звані «видатки на агітацію»* (Л. Укр., V, 1956, 41); *В. І. Ленін підкреслював необхідність того, щоб пропаганда і агітація велись рідною мовою населення* (Рад. Укр., 28.IX 1956, 1).

АГІ́ТКА, и, *ж., розм.* Невеликий літературний, мистецький і т. ін. твір, признач. для агітації. *Наші колективно скомпоновані агітки вже лягали під преси ротаційних машин, щоб негайно ж зникнути по всій периферії, мов у прірву* (Смолич, Театр.., 1940, 277).

АГІТМА́СОВИЙ, а, е. Агітаційно-масовий. *Для агітмасової роботи в МТС посилалися кращі робітники* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 184).

АГІТПО́ЇЗД, а, *ч.* Відповідно обладнаний поїзд, що використовується як пересувний агітаційний пункт. *Начдив говорив про потребу створити спеціальний агітпоїзд, який пересувався б від частини до частини, де б бійці могли дістати цікаву книгу, послухати лекції, подивитись кінофільм* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 68).

АГІТПРО́П, у, *ч., іст.* Скорочена назва відділів агітації і пропаганди при ЦК і місцевих комітетах ВКП(б) (до 1934 р.). *Агітпроп ЦК повинен поставити на належну висоту відповідні відділи на місцях, установивши з ними найтісніший зв'язок* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 71).

АГІТПУ́НКТ, у, *ч.* Осередок масово-політичної роботи серед населення, а також спеціально обладнане приміщення для такої роботи. *На дверях висіло оголошення, що сьогодні в приміщенні агітпункту буде прочитано для виборців доповідь* (Донч., V, 1957, 236); *Студенти складають списки виборців, впоряджують агітпункти* (Вол., Сади.., 1950, 111).

АГІТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. *неперех.* Роз'яснювати політику якої-небудь партії чи організації, закликати до боротьби за цю політику або проти неї. *Його* [агітатора] *обов'язок — агітувати запальним словом і особистим прикладом* (Рад. Укр., 23.VII 1961, 1).

2. *за що, проти чого, перех. і без додатка.* Переконувати в чому-небудь, спонукати до чогось. *Я буду тут агітувати за твоє переселення за кордон.. через те, що тобі таки вадить петербурзький клімат* (Л. Укр., V, 1956, 376); *Революційний пролетаріат повинен безустанно агітувати проти війни..* (Ленін, 8, 1949, 36); — *Агітувати нас не треба, — озивається голова зібрання. — Це справа наша, і не один вечір ми обмірковували вже її.. Шлях наш один — у комуну* (Ірчан, II, 1958, 395).

А́ГЛИЦЬКИЙ, а, е, *заст.* Англійський. *Це аглицька матерія* (Н.-Лев., III, 1956, 213).

АГЛОМЕРА́Т, у, *ч.* 1. *геол.* Незцементоване скупчення уламків гірських порід і мінералів.

2. *техн.* Спечена в грудки дрібнозерниста або пилувата руда. *Чи доводилось вам бувати на агломераційних фабриках, де з залізної руди роблять агломерат, чудову сировину для домен?* (Наука.., 6, 1960, 13).

АГЛОМЕРА́ТНИК, а, *ч.* Працівник, майстер агломератного виробництва. *Дніпродзержинські агломератники впровадили нову технологію спікання руд у суміші з вапном* (Рад. Укр., 2. XI 1957, 3).

АГЛОМЕРАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *техн.* Прикм. до **агломера́ція.** *Агломераційний процес;* //Признач. для агломерації. *Агломераційна фабрика.*

АГЛОМЕРА́ЦІЯ, ї, *ж., техн.* Процес утворення агломерату (в 2 знач.) спіканням у грудки дрібнозернистої або пилуватої руди. *Важливе значення для нормальної роботи доменного виробництва..має поліпшення підготовки сирих матеріалів — подрібнення, сортування і усереднення руд, агломерація дрібних руд і колошникового пилу* (Наука.., 5, 1956, 4).

АГЛЮТИНАТИ́ВНИЙ, а, е. 1. *біол.* Прикм. до **аглютина́ція** 1.

2. *лінгв.* Який характеризується аглютинацією (в 2 знач.). *Аглютинативні мови.*

АГЛЮТИНА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. *біол.* Злипання, склеювання в грудочки й осідання завислих у рідині мікроорганізмів або окремих клітин — червонокрівців чи білокрівців. *При змішуванні еритроцитів однієї людини з сироваткою іншої часто відбувається склеювання еритроцитів у великі купки, тобто відбувається їх аглютинація* (Заг. догляд за хворими, 1957, 179).

2. *лінгв.* Спосіб творення граматичних форм і похідних слів у деяких мовах (тюркських, фінських та ін.) додаванням до незмінюваних основ однозначних афіксів.

А́ГНЕЦЬ, нця, *ч., книжн., заст.* Ягня, ягнятко; //*перен., ірон.* Про покірливу, лагідну, сумирну людину. *І от у цей тяжкий час меншовики і праві есери, ці ласкаві агнці, кричать про нашу жорстокість, забуваючи про те, що вони поставили шибеницю для тов. Шаумяна* (Ленін, 27, 1951, 194).

АГНО́СТИК, а, *ч.* Послідовник, прибічник агностицизму. *..агностик.. виходить з* ***відчуттів*** *і не визнає ніякого іншого джерела знань* (Ленін, 14, 1949, 91).

АГНОСТИЦИ́ЗМ, у, *ч.* Ідеалістичне філософське вчення, що заперечує можливість пізнання об'єктивного світу і його законів. *Радищев — ворог агностицизму. Його світогляд просякнутий вірою в силу людського пізнання* (Вісник АН, 8, 1949, 16); *Рішуче критикував Т. Г. Шевченко різні форми ідеалізму, скептицизм, агностицизм* (Наука.., 3, 1962, 16).

АГНОСТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до агностицизму. *Визнаючи об'єктивною реальністю той чуттєвий світ, який ми пізнаємо через відчуття, Фейєрбах природно відкидає і феноменалістське (як сказав би Мах про себе) або агностичне (як висловлюється Енгельс) розуміння простору і часу..* (Ленін, 14, 1949, 155).

АГО́В, *виг.* Уживається, коли треба привернути чиюсь увагу, покликати когось або відгукнутися на чийсь заклик. *Підняв голову догори і став командувати: «Агов, десятські! набийте на арештанта заліза та посадіте у холодну»* (Кв.-Осн., II, 1956, 262); [Панюта:] *Агов! Чи чуєш? Щось тріщить у лісі!* (Фр., IX, 1952, 273); — *Валю, чуєш, агов, я живий!* (Мал., II, 1956, 179).

АГОНІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Бути в стані агонії; конати.

АГО́НІЯ, ї, *ж.* 1. Останні прояви життєвих функцій організму перед смертю; передсмертні муки; конання. *У неї сіпалася в передсмертній агонії рука і чомусь тремтіли повіки* (Шиян, Гроза.., 1956, 206); * У порівн. *Машина бухає і стогне важко, мов велетенські груди в агонії...* (Л. Укр., I, 1951, 312).

2. *перен.* Останні хвилини існування того, що гине, зникає. *Перший день російської революції з разючою силою поставив лицем в лице стару і нову Росію, показав агонію споконвічної селянської віри в царя-батюшку..* (Ленін, 8, 1949, 89); *Місто зберегло сліди страшної агонії гітлерівців* (Собко, Запорука.., 1952, 7); * Образно. *Остання агонія... Ще година й затихає ярмарок...* (Вишня, I, 1956, 58).

АГРА́РІЙ, я, *ч., книжн.* Те саме, що **землевла́сник.** *Дрібний землероб, за своїм* ***класовим*** *становищем, стає неминуче, в міру розвитку товарного виробництва,* ***дрібним аграрієм*** (Ленін, 22, 1950, 80).

АГРА́РНИЙ, а, е, *екон.* Стос. до землеволодіння, до землекористування; земельний. *Аграрна програма російської соціал-демократії є пролетарська програма в селянській революції..* (Ленін, 13, 1949, 308); *Група правників, особливо молодших, помалу зосередилась коло судового радника, що оповідав про новий аграрний бунт* (Фр., VI, 1951, 208).

АГРА́РНИК, а, *ч.* Фахівець з аграрного питання.

АГРЕГА́Т, у, *ч.* 1. *техн.* Кілька різнотипних машин, конструктивно з'єднаних в одне ціле для спільної роботи. *Каховську ГЕС.. устатковано механізмами та агрегатами радянського виробництва* (Наука.., 11, 1956, 5); *На розлогих артільних ланах гудуть трактори, ведучи за собою по три, по чотири сівалки — цілі посівні агрегати* (Вишня, I, 1956, 355); *Образно. *..Маркс поклав край поглядові на суспільство, як на механічний агрегат індивідів, що допускає всякі зміни з волі начальства..* (Ленін, 1, 1948, 120).

2. *гірн.* Сукупність окремих мінералів, які складають гірську породу.

АГРЕГА́ТНИЙ, а, е, *техн.* Прикм. до **агрега́т** 1. *Створення агрегатних верстатів і впровадження їх у виробництво замість універсальних дало можливість значно збільшити випуск продукції на існуючих виробничих площах* (Верстати-гіганти, 1958, 29).

△ **Агрега́тний стан** — один із фізичних станів речовини (твердий, рідкий, газоподібний). *Агрегатний стан звичайних тіл залежить від ступеня інтенсивності теплового руху їх молекул* (Наука.., 7, 1960, 24).

АГРЕГА́ТНИК, а, *ч.* Робітник, що обслуговує агрегат (у 1 знач.).

АГРЕГАТУВА́ННЯ, я, *с., техн.* Дія за знач. **агрегатува́ти** і **агрегатува́тися.** *Особливу увагу звернуто на агрегатування тракторів з наявними в колгоспах та радгоспах сільськогосподарськими машинами і знаряддями* (Рад. Укр., 3.III 1961, 2).

АГРЕГАТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., техн.* Сполучати машини чи їх деталі в одне ціле для спільної роботи. *Агрегатують обприскувач з культиватором, що обладнаний підживлювальним пристроєм* (Колг. Укр., 4, 1957, 20).

АГРЕГАТУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок., техн.* Пас. до **агрегатува́ти.** *Плуг агрегатується з тракторами КД-35 і МТЗ-36* (Наука.., 5, 1956, 10).

АГРЕГА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Сполучення частин речовини в більші об'єднання. *Білки дуже мінливі. При зміні умов середовища вони можуть зазнавати оборотних процесів асоціації і дисоціації, процесів агрегації і дезагрегації* (Ком. Укр., 3, 1963, 59).

АГРЕСИ́ВНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **агре́сія.** *Маркс і Енгельс викривали агресивні плани Пруссії і закликали німецьких робітників боротися за укладення справедливого миру з Францією* (Нова іст., 1957, 8); *Агресивні сили;* //Схильний до агресії. *В самому капіталістичному світі поряд з агресивними імперіалістичними державами є чимало країн, які провадять політику нейтралітету, ведуть боротьбу за мирне співіснування* (Ком. Укр., 10, 1960, 15); //Здійснюваний методом агресії; нападницький, загарбницький. *Поки зберігається імперіалізм, лишатиметься грунт і для агресивних воєн* (Деклар. наради.., 1957, 8).

2. Наступальний; ворожий. *У першій половині гри наша команда не зробила жодного агресивного руху, тільки відбивалася, не сходячи з місць* (Ю. Янов., I, 1958, 488).

3. *спец.* Який хімічно руйнує речовину. *Висока стійкість фторопластів до хімічно найагресивніших речовин ставить їх щодо цього вище навіть таких стійких благородних металів, як золото і платина* (Наука.., 12, 1958, 24).

△ **Агреси́вна вода́** — вода, що хімічно руйнує, роз'їдає карбонатні гірські породи та бетон внаслідок вмісту в ній деяких кислот. *Радянські вчені.. вивчили хімічні процеси, які відбуваються в надрах бетонних товщ під час діяння на них агресивних вод* (Таєм[illegible] вапна, 1957, 66).

АГРЕСИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **агреси́вний.** *Агресивність підземних вод можна подолати* (Наука.., 11, 1962, 51).

АГРЕСИ́ВНО. Присл. до **агреси́вний.**

АГРЕ́СІЯ, ї, *ж.* Неспровокований збройний напад однієї держави на іншу з метою загарбання її території, ліквідації або обмеження її незалежності. *Разом з іншими соціалістичними державами СРСР рішуче вимагає припинення агресії США і виведення всіх військ інтервентів з В'єтнаму* (Ком. Укр., 4, 1966, 14).

АГРЕ́СОР, а, *ч.* Той, хто вдається до агресії; нападник, загарбник. *Загине всякий, хто до нас Поткнеться як агресор* (Воскр., З перцем!, 1957, 132).

АГРИКУЛЬТУ́РА, и, *ж.* Те саме, що **рільни́цтво**; хліборобство.

АГРО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **агроமі́чний**, напр.: агроба́за, агрогурто́к, агроділя́нка, агроза́хід, агроку́рси, агронавча́ння, агропропага́нда, агроте́хнікум і т. ін.

АГРОБІО́ЛОГ, а, *ч.* Фахівець з агробіології. *Вся сучасна робота.. агробіологів грунтується на застосуванні і дальшому вдосконаленні мічурінських методів свідомого керування розвитком рослин* (Наука.., 3, 1957, 2).

АГРОБІОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до агробіології. *Підготовка насіння до сівби є дуже важливим агробіологічним заходом* (Озелен. колг. села, 1955, 101).

АГРОБІОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Наука про біологічні закономірності життя рослин і тварин, а також про використання цих закономірностей у хліборобстві, рослинництві й тваринництві. *Прогрес агробіології безпосередньо зв'язаний з Великою Жовтневою соціалістичною революцією і перемогою колгоспного ладу* (Наука.., 3, 1957, 5).

АГРОГРУНТОЗНА́ВСТВО, а, *с.* Наука, що вивчає процеси, які відбуваються в грунті при застосуванні агротехнічних заходів, і вплив їх на культурні рослини.

АГРОЗООТЕХНІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до агрономії й зоотехніки. *Наукові, учбові і документальні фільми допомагають колгоспникам.. запроваджувати у виробництво досягнення радянської агрозоотехнічної науки і передового досвіду* (Колг. Укр., 4, 1955, 40).

АГРОКО́МПЛЕКС, у, *ч.* Сукупність агрономічних заходів, спрямованих на забезпечення найвищої урожайності сільськогосподарських культур. *Український науково-дослідний інститут овочівництва і картоплі розробив агрокомплекс, що забезпечує одержання високих і сталих врожаїв кавунів* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 277).

АГРОЛІСОМЕЛІОРАТИ́ВНИЙ а, е. Стос. до агролісомеліорації. *Площі, на яких мають бути створені або вже є полезахисні смуги.., становлять так званий агролісомеліоративний фонд* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 15).

АГРОЛІСОМЕЛІОРА́ТОР, а, *ч.* Працівник у галузі агролісомеліорації.

АГРОЛІСОМЕЛІОРА́ЦІЯ, ї, *ж.* Система лісівницьких заходів, спрямованих на поліпшення кліматичних і грунтових умов вирощування сільськогосподарських культур.

АГРОМЕЛІОРАТИ́ВНИЙ, а, е. Стос. до агромеліорації. *Агромеліоративні заходи.*

АГРОМЕЛІОРА́ЦІЯ, ї, *ж.* Система заходів, що застосовуються на зрошуваних і осушуваних землях, гірських схилах, пісках, ярах та ін. угіддях з метою їх сільськогосподарського використання.

АГРОМЕТЕОРОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до агрометеорології.

АГРОМЕТЕОРОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Наука, що вивчає вплив погоди на розвиток і урожайність сільськогосподарських рослин. *Працюючи в Київському університеті, Броунов захопився агрометеорологією* (Видатні вітч. географи.., 1954, 104).

АГРОМІ́НІМУМ, у, *ч.* Агрономічний мінімум; мінімум агрономічних заходів, знань і т. ін., необхідних для роботи в сільському господарстві. *Агромінімум вивчай — гарний матимеш врожай* (Укр.. присл.., 1955, 369).

АГРОНО́М, а, *ч.* Фахівець з агрономії. *Уважне вивчення місцевих умов, творче застосування прогресивних агротехнічних заходів, поширення передового досвіду — такі найважливіші вимоги, що стоять перед кожним агрономом* (Рад. Укр., 5. IV 1957, 1); *Скорити сили матері-природи, стократ помножити її щедроту Взялись геологи і агрономи* (Рильський, III, 1961, 108).

АГРОНОМІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до агрономії. *Механізатори, як і колгоспники, заінтересовані в тому, щоб кожна робота була виконана так, як цього вимагає передова агрономічна наука* (Колг. Укр., 8, 1956, 2); *Він* [бригадир] *натхненно й переконливо змальовував слухачам машини, котрі полегшують труд, електричні сапки, що сапають городи, а дівчата.. читають тим часом у холодку розумні агрономічні книжки* (Ю. Янов., I, 1958, 446).

АГРОНО́МІЯ, ї, *ж.* Наука про хліборобство; наукові основи сільськогосподарського виробництва. *В. В. Докучаєв був одним з основоположників російської класичної агрономії* (Вісник АН, 7, 1957, 43).

АГРОНО́МКА, и, *ж.* Жін. до **агроно́м.** *Агрономка натякала на те, що вона торік першою почала хлібоздачу державі* (Гончар, Південь, 1951, 141).

АГРОТЕ́ХНІК, а, *ч.* Фахівець з агротехніки. *Агротехнік захоплено.. розповідає про окремі високоврожайні сорти* [цитрусових] (Вол., Сади.., 1950, 120).

АГРОТЕ́ХНІКА, и, *ж.* Система заходів для вирощування сільськогосподарських культур. *Висока агротехніка і наполеглива праця завжди забезпечують багатий урожай* (Рад. Укр., 27.XI 1956, 1).

АГРОТЕХНІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до агротехніки. *Вирішальне значення у боротьбі з бур'янами мають агротехнічні заходи* (Бур'яни.., 1957, 139).

АГРОХІМІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до агрохімії.

АГРОХІ́МІЯ, ї, *ж.* Наука про живлення рослин, застосування добрив і хімічних засобів захисту рослин з метою одержання високих сталих урожаїв.

А́ГРУС, у, *ч.* 1. Кущова рослина з колючими гілками та великими кисло-солодкими їстівними ягодами. *Садочок собі зростив; в тому садкові понасаджував агрусу та порічок на грядках* (Вовчок, VI, 1956, 223); *Походжаючи стежкою, поміж кущами порічок та агрусу, товаришка моя помалу завела річ про те, що от уже весна* (Л. Укр., III, 1952, 574); *Агрус є надзвичайно цінною ягідною рослиною* (Юним мічур.., 1955, 81).

2. *збірн.* Ягоди цієї рослини. *Балабашиха розсилала наймичок в садки сусідніх панів та селян за гіркими черешнями, за агрусом, вишнями* (Н.-Лев., III, 1956, 223); *Для виготовлення доброякісного вина.. смородину, агрус роздавлюють на вальцях, а потім відпресовують* (Колг. Укр., 7, 1956, 39).

АГРУСІ́ВКА, и, *ж.* Наливка або настоянка з агрусу. *Полуничник. Напій приготовляють так само, як і агрусівку,тільки замість агрусу беруть полуниці* (Укр. страви, 1957, 371).

А́ГРУСОВИЙ, а, е. Прикм. до **а́грус.** *В агрусових кущах почувся шелест* (Шиян, Баланда, 1957, 142).

АГУ́, *виг.* 1. Уживається при відганянні птахів. *Чи то не гуси, то пани, Дивися, в ірій полетіли —*

Агу! гиля! — до сатани, До чорта в гості! (Шевч., II, 1953, 98).

2. Уживається при звертанні до немовляти, щоб привернути його увагу, викликати усмішку, заспокоїти і т. ін. *Агу! Івасю, агу, не плач!* (Сл. Гр.).

3. Уживається при перекликанні в лісі, вночі і т. ін., щоб знайти або не загубити один одного; агов.

4. *рідко.* Використовується в значенні, близькому до от, от уже, аж ось. *Агу! Троянцям легше стало, І тяжке горе з серця спало* (Котл., I, 1952, 159); *Агу! нашій Марусі трошки легше стало* (Кв.-Осн., II, 1956, 51).

АГУ́КАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Говорити «агу». *Мала четверту онуку, Колискову турчала, агукала* (Мал., II, 1956, 18); *Василько плямкає губами, усміхається, агукає — йому хочеться, щоб Галя гралася з ним, а не з куклою* (Ряб., Жайворонки, 1957, 207).

АГУ́Л *див.* **агу́ли.**

АГУ́ЛЕЦЬ *див.* **агу́ли.**

АГУ́ЛИ, ів, *мн.* (*одн.* **агу́л,** а *і* **агу́лець,** льця, *ч.;* **агу́лка,** и, *ж.*). Одна з народностей Дагестанської АРСР.

АГУ́ЛКА *див.* **агу́ли.**

АГУ́ЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **агу́ли.**

АГУ́СІ, *виг.* Уживається як ласкаве звертання до немовляти. *Оксана з колиски взяла Маркуся, закутала в грубі полотняні пелюшки і чукикала на руках.— Ну, агусі!* (Чорн., Потік.., 1956, 252).

АГУ́СІНЬКИ, *виг.* Те саме, що **агу́сі.**

АГУ́СЬКАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Те саме, що **агу́кати.** *Іноді Кузьма Григорович зупинявся над колискою, де дригала ніжками й агуськала мала Надійка* (Донч., V, 1957, 129).

АГУ́Ш, АГУ́ША, *виг.* Уживається при відганянні птахів. — *Агуш, агуша, йдіть собі порпатися попід тином..— проганяла їх* [курей] *Гафійка* (Коцюб., II, 1955, 19).

АГУ́ША *див.* **агу́ш.**

АД, у, *ч., заст.* Пекло. *Енея так вона любила, Що аж сама себе спалила, Послала душу к чорту в ад* (Котл., I, 1952, 86); [Олізар:] *Що воля вийде, я цьому так вірю, як тому, що завтра буде день. Треба тільки частіше будить людей од аду, будить приспану волю, нагадувать правду* (Вас., III, 1960, 445).

АДА́ЖІО, *присл., муз.* 1. Повільно, протяжно (про темп виконання музичних творів).

2. *у знач. ім., невідм., с.* Назва музичного твору або його частини, що виконується повільно.

АДА́М: ◊ **Від Ада́ма [почина́ти]** — від самого початку, з давніх-давен; дуже здалека. *З безперестанними охами, сапанням та умліванням Прохіра розказувала. Вона почала від Адама* (Коцюб., I, 1955, 262).

АДАМА́ШКА, и, *ж.* 1. *заст.* Гатунок шовкової тканини; //Вироби з цієї тканини. *Стіни її* [зали] *прикрашували артистично викладені візерунки з дерева впереміж з малюванням, адамашки й венецькі дзеркала* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 44).

2. *діал.* Дамаська шабля.

АДАМА́ШКОВИЙ, а, е. Прикм. до **адама́шка** і **адама́шок;** //Зробл., пошитий з адамашки. *Входить Русаловський і Чичеря, одягнені в сині жупани за коліно, підперезані зеленими адамашковими поясами* (К.-Карий, II, 1960, 189).

АДАМА́ШОК, шку, *ч., заст.* Те саме, що **адама́шка** 1. *Дівчино моя, за твою ласку скажу тебе малювати на адамашку* (Сл. Гр.); [Купець:] *Прийми Від нас цей адамашок злототканий, Ці килими, китайку* (Коч., I, 1956, 482).

АДА́МІВ, мова, мове: △ **Ада́мова голова́,** *ент.*— великий нічний метелик з родини сфінксів; **Ада́мове я́блуко,** *анат.*— випнута хрящова частина гортані. *На тонкуватій шиї шарніром рухається адамове яблуко* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 63).

◊ **Ада́мове ребро́ (ребе́рце),** *заст., жарт.*— про жінку. *Місцеві «батюшечки» дуже слабкі щодо «адамових реберців» і мало не щотижня за ту слабкість платять власними святими ребрами...* (Вишня, I, 1956, 27); **Ада́мові слі́зки,** *жарт.*— про горілку.

АДАМСИ́Т, у, *ч.* Стійка отруйна задушлива речовина подразнювальної (чхальної) дії.

АДАПТА́ЦІЯ, ї, *ж., біол.* Пристосування організмів, органів чуття до умов існування, до оточення. *У більшості хворих відзначалися слабість, головний біль, ..ускладнене дихання, зв'язане, можливо, з адаптацією до умов високогірного клімату* (Фізіол. ж., VI, 6, 1960, 779).

АДА́ПТЕР, а, *ч.* Електромагнітний прилад для відтворення звукозапису з пластинок за допомогою підсилювача і гучномовця; звукознімач.

АДАПТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., біол.* Пристосовувати організм, органи чуття до умов існування, до оточення.

АДВЕНТИ́СТ *див.* **адвенти́сти.**

АДВЕНТИ́СТИ, ів, *мн.* (*одн.* **адвенти́ст,** а, *ч.*). Християни-сектанти, які вірять у «другий прихід» Христа. *В Росії перші общини адвентистів з'явилися в 90-х роках минулого століття* (Наука.., 1, 1958, 43); *Був він псаломщиком, церковним регентом, адвентистом, євангелістом чи ще якоюсь штундою?* (Ю. Янов., I, 1958, 544).

АДВЕРБІАЛІЗА́ЦІЯ, ї, *ж., лінгв.* Перехід слів якоїнебудь граматичної категорії в прислівники (напр.: бігом, ранком, гуртом). *Адвербіалізація відбувається внаслідок відриву однієї форми слова від інших його форм* (Сл. лінгв. терм., 1957, 9).

АДВЕРБІАЛІЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док., лінгв.* Зазнавати адвербіалізації.

АДВОКА́Т, а, *ч.* 1. Юрист, що захищає обвинуваченого або веде якусь справу в суді, а також дає поради з правових питань; захисник, оборонець. — *З мене адвокат — он який вийде!* (Мирний, V, 1955, 170); —*Рятуй мене, Насте!.. Піди до адвоката, заплати йому, що схоче* (Коцюб., I, 1955, 76); *Марко Черемшина.. усе життя заробляв собі хліб як селянський адвокат у глухому містечку* (Козл., Відродження.., 1950, 79).

2. *перен.* Про людину, що заступається за кого-небудь, захищає когось.— *Говори, адвокате, говори! — сказала.. мати. — Цікава я знати, що він тобі дав за те, що ти так за ним обстаєш?* (Фр., III, 1950, 388); [Люда:] *Я можу про це поговорити сама. Мені не потрібні адвокати* (Голов., Драми, 1958, 160).

АДВОКА́ТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **адвока́т** 1 і **адвокату́ра** 1. [Петро:] *Отаке ще випливло! На адвокатську стежку мене пхнуто!* (Мирний, V, 1955, 188); *По всіх студіях* [в університеті] *почалася мандрівка Мартовича по адвокатських канцеляріях* (Стеф., II, 1953, 29); //Власт. адвокатові (в 1 знач.). *Адвокатські прийоми, добірні фрази, плаські дотепи полонили деяких слухачів* (Ле, В снопі.., 1960, 307).

АДВОКАТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., розм.* Працювати, бути адвокатом.

АДВОКАТУ́РА, и, *ж.* 1. *тільки одн.* Діяльність адвоката.— *Тепер я заробляю дещо дрібною адвокатурою тощо..,— сказав Кміта* (Н.-Лев., IV, 1956, 340); *Назвав його паном доктором: припускав, видко, що Славко має намір посвятитися адвокатурі* (Март., Тв., 1954, 277).

2. Добровільне об'єднання осіб, що подають юридичну допомогу населенню та організаціям порадами,

складанням різних документів, участю в судових процесах. *Радянська адвокатура, яка існує майже чотири десятиріччя, грає важливу роль в справі охорони прав і законних інтересів громадян, підпорядковуючи всю свою діяльність.. боротьбі за додержання соціалістичної законності* (Рад. право, 2, 1960, 122).

АДЕКВА́ТНИЙ, а, е, *книжн.* Цілком відповідний; тотожний. *Найкращі російські поети багато попрацювали для того, щоб досягти адекватного перекладу поезії Шевченка* (Рад. літ-во, 11, 1949, 77); *Одне з найважливіших положень мічурінської науки полягає в тому, що зміна природи будь-якого рослинного організму адекватна (відповідна) впливові зовнішніх умов життя* (Наука.., 4, 1963, 22).

АДЕКВА́ТНІСТЬ, ності, *ж.*, *книжн.* Абстр. ім. до **адеква́тний.**

АДЕКВА́ТНО, *книжн.* Присл. до **адеква́тний.** *Мабуть, не можна твір одного мистецтва передати адекватно зображальними засобами іншого мистецтва* (Довж., III, 1960, 266).

АДЕНО́ЇД, а, *ч.*, *мед.* Хворобливе розрощення лімфатичних утворів носоглотки.

АДЕНО́ЇДНИЙ, а, е, *мед.* Прикм. до **адено́їд.** *У дітей часто виникає своєрідне захворювання, відоме під назвою аденоїдних розрощень* (Шк. гігієна, 1954, 82).

АДЕ́ПТ, а, *ч.*, *книжн.* Прибічник, послідовник якогонебудь учення або ідеї.— *Думка про права і суспільну працю жінки зглядно ще нова і мало розповсюджена навіть між самими жінками, то й потребує гарячих апостолів.. і адептів* (Фр., II, 1950, 328); *Адепти його* [конструктивізму].. *заперечували значення світової і вітчизняної реалістичної спадщини та народного мистецтва* (Укр. рад. граф., 1957, 83).

АД'ЄКТИВА́ЦІЯ, ї, *ж.*, *лінгв.* Перехід слів якої-небудь граматичної категорії (переважно дієприкметників) у прикметники.

АДЖА́РЕЦЬ *див.* **аджа́рці.**

АДЖА́РКА *див.* **аджа́рці.**

АДЖА́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **аджа́рці** і Аджарія.

АДЖА́РЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **аджа́рець,** рця, *ч.;* **аджа́рка,** и, *ж.*). Корінне населення Аджарської АРСР. *До грузинів належать також аджарці.. На їх землях утворено Аджарську АРСР* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 327).

АДЖЕ́ ¹, *част.* 1. Уживається на початку речення для підсилення висловлюваної думки; та ж, тож. — *Хіба мій батько панський був? Адже він — москаль!— каже, здивувавшись, Чіпка* (Мирний, II, 1954, 63); *Адже це уже не дивно, що ми твердо, супротивно, владно устаєм* (Тич., I, 1946, 195).

2. *у сполуч.* з **ж,** *діал.* Уживається як стверджувальна частка при відповідях; так, авжеж, звичайно. — *Чи ти підеш туди? — Адже ж!* (Сл. Гр.).

АДЖЕ́ ², *спол.* Поєднує підрядне речення причини з головним; тому що, бо. *Я старався заспокоїть себе: адже то були звичайні господарські розмови, які ведуться скрізь* (Коцюб., II, 1955, 358); *Зовсім нема чого ставити питання про перемогу того чи іншого діалекту, адже літературна мова мусить витворитись з усіх діалектів* (Л. Укр., V, 1956, 126).

АДЗУ́СЬ *див.* **дзусь.**

АДЗУ́СЬКИ *див.* **дзу́ськи.**

АДИ́, АДИ́-НО, *виг.*, *діал.* Уживається при здивуванні або при бажанні звернути чию-небудь увагу на щось; дивись, дивись-но.— *Переїжджаємо через рогачку, аж тут, ади, коло рогачкової будки сидить підстаркуватий панисько* (Фр., III, 1950, 212); *Почала* [дівчинка] *шукати щось за пазухою. Витягла врешті довгий цукерок.— Ади!* (Коцюб., II, 1955, 311).

АДИГЕ́ЄЦЬ *див.* **адиге́йці.**

АДИГЕ́ЙКА *див.* **адиге́йці.**

АДИГЕ́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **адиге́йці** і Адигея

АДИГЕ́ЙЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **адиге́єць,** йця, *ч.;* **адиге́йка.** и, *ж.*). Корінне населення Адигейської автономної області.

АДИ́-НО *див.* **ади́.**

АДІ́Т, АДІ́ТЬ, *виг.*, *діал.* Те саме, що **ади́, ади́-но.** *Адіть, я весь мокрий, так утомився* (Фр., IV, 1950, 342).

АДІ́ТЬ *див.* **аді́т.**

АДМІНІСТРАТИ́ВНИЙ, а, е. 1. Стос. до адміністрації (в 1 знач.). [Андрій:] *Я не маю ніякої адміністративної влади над матір'ю і не хочу мати* (Л. Укр., III, 1952, 721); *Економічний адміністративний район в СРСР — район діяльності рад народного господарства, створених для управління промисловістю та будівництвом за територіальним принципом* (Рад. Укр., 26.IV 1961, 3).

Адміністрати́вним поря́дком; В адміністрати́вному поря́дку — за розпорядженням органів виконавчої влади. *Виселення з жилих приміщень адміністративним порядком допускається лише у випадках, окремо зазначених у законі* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 33).

2. Власт. адміністраторові; організаторський. *Адміністративні здібності.*

АДМІНІСТРАТИ́ВНО. Присл. до **адміністрати́вний** 1. *Ольвія* [на початку III ст. н. е.] *була адміністративно віднесена до складу найближчої до міста римської провінції Нижньої Мезії* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 265).

АДМІНІСТРА́ТОР, а, *ч.* Керівник установи, організації, підприємства і т. ін. *Адміністратор сів; поштар махнув на коней батогом, задзеленчав голосний дзвоник — і тільки курява встала...* (Мирний, II, 1954, 278); *З середовища робітників вийшло багато талановитих організаторів, господарників і адміністраторів в усіх галузях народного господарства* (Іст. УРСР, II, 1957, 262).

АДМІНІСТРА́ТОРКА, и, *ж.* Жін. до **адміністра́тор.** *Тільки Овсій повернувся в колгоспний готель.., як адміністраторка пильно оглянула його з ніг до голови і об'явила: «Вас хоче бачити сам секретар обкому»* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 398).

АДМІНІСТРА́ТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **адміністра́тор.**

АДМІНІСТРА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Керівний орган установи, організації, підприємства і т. ін. *Професорська колегія обрала його* [І. Франка] *доцентом* [Львівського університету], *але адміністрація не затвердила* (Коцюб., III, 1956, 35); *Тисячі пролетарів зайняли керівні пости в новій адміністрації Парижа і в національній гвардії* (Нова іст., 1957, 14).

2. *збірн.* Особи, що керують установою, організацією, підприємством і т. ін. *Краще, якби на сю адресу були послані і перші дві книжки «Вісника» за сей рік, не відмовте переказати се моє прохання шановній адміністрації* (Л. Укр., V, 1956, 298); *З адміністрації. крім нього, Храпкова, не було кому давати ордена* (Ле, Міжгір'я, 1953, 352).

3. *рідко.* Те саме, що **адмініструва́ння.** *Помимо всеї геніальності Густавової адміністрації діла батьківського маєтку показались дуже сумні та невтішні* (Фр., III, 1950, 379).

АДМІНІСТРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **адмініструва́ти.** *Партійне керівництво не має нічого спільного з голим адмініструванням, командуванням. В основі його лежать методи переконання, ідейного впливу, виховання* (Ком. Укр., 11, 1964, 4).

АДМІНІСТРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Керувати установою, організацією, підприємством і т. ін.; управляти. — *Ви собі пишіть,— а ми будемо адмініструвати й хазяйнувати...* (Еллан, II, 1958, 46); //Керувати бюрократично, за допомогою наказів і розпоряджень замість конкретного керівництва. *Комуністи нетерпимо ставляться до тих секретарів, які зазнаються, адміністрyють, відриваються від мас* (Рад. Укр., 18.I 1958, 1).

АДМІРА́Л, а, *ч.* Військове звання вищого командного складу військово-морського флоту, а також особа, що має це звання. *Одхилилися двері, і сліпий Жан.., адмірал у одставці, ввійшов під руку з своїм «міноносцем», як він кликав лакея* (Коцюб., II, 1955, 385); *В 1782 р. йому* [В. Я. Чичагову] *надали чин адмірала* (Видатні вітч. географи.., 1954, 41); *Невеличка бригантина з адміралом та штабом одна мужньо відбивалася* (Ю. Янов., II, 1958, 200).

АДМІРАЛТЕ́ЙСТВО, а, *с.* 1. *заст.* Місце будівництва, озброєння та лагодження кораблів.

2. У царській Росії — орган управління флотом; морське відомство.

АДМІРАЛТЕ́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **адміралте́йство.** *Вдалині палав купол Ісаакія, адміралтейський шпиль, блищали вікна високих корпусів і скляні дахи, здіймалися вгору заводські труби, сивіла Нева, облямувавши острови* (Автом., В. Кошик, 1954, 256).

АДМІРА́ЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **адміра́л;** //Належний адміралові. *Жан посадив пляму з сметани на адміральську тужурку* (Коцюб., II, 1955, 388); *Він* [Ф. Ф. Матюшкін] *уже повний адмірал. Адміральські орли заслужені не в покоях царя, а чесною працею, хоробрістю в боях* (Видатні вітч. географи.., 1954, 69).

АДО́НІС, у, *ч.* Весняна рослина з великими жовтими квітками; горицвіт. *Тут* [у заповіднику «Михайлівська цілина»] *зростає у великій кількості досить рідка тепер і цінна лікарська й декоративна рослина адоніс весняний* (Укр. бот. ж., XIII, 2, 1956, 6).

АДРЕНАЛІ́Н, у, *ч., фізл., фарм.* Виділювана наднирковими залозами або одержувана синтетичним способом речовина, що є лікувальним засобом. *Надниркові залози.. виділяють гормон — адреналін* (Шк. гігієна, 1954, 101).

АДРЕНАЛІ́НОВИЙ, а, е, *фізл., фарм.* Прикм. до **адреналі́н.**

А́ДРЕС, а, *ч.* 1. Письмове вітання кого-небудь з нагоди відзначення видатної події в його житті. *Ювілярові були вручені вітальні адреси від Президії Академії наук УРСР* (Рад. Укр., 26.III 1950, 3).

2. *рідко.* Те саме, що **адре́са.** *Запечатавши* [вірші] *в конверту, написавши адрес, писар уночі зайшов через садок і уткнув пакет в щілину дверей, котрі виходили в садок* (Н.-Лев., IV, 1956, 190).

АДРЕ́СА, и, *ж.* Позначення місця проживання чи перебування кого-небудь або місцезнаходження чого-небудь. *Пиши тепер коротко, аби подати свою адресу* (Коцюб., III 1956, 324); *На прощання спитала його адресу,— повторила кілька разів,— завчила* (Головко, II, 1957, 407); //Напис на конверті, пакунку і т. ін., що вказує на місце призначення й одержувача. *Він послав дещо Вам, та не знає, чи дійшло воно до Вас, бо посилка була не під Вашою адресою* (Коцюб., III, 1956, 117).

◊ **На адресу,** *рідко* **В адре́су** *чию* — про кого-небудь. *Проходячи контрольною, я чув не дуже похвальні епітети на вашу адресу* (Шовк., Інженери, 1956, 69); *Хотілося розгадати з інтонацій репліки в його адресу: чи знає секретар, що він виїздив до Уч-Каргалу* (Ле, Міжгір'я, 1953, 46); **Помили́тися адре́сою** — звернутися не до того, до кого потрібно.— *Ви бачите, що... — він на мить замовк, підшукуючи потрібні слова,— що ви трохи помилились адресою* (Донч., I, 1956, 459).

АДРЕСА́НТ, а, *ч.* Той, хто адресує, посилає кому-небудь лист, телеграму і т. ін.; відправник.

АДРЕСА́Т, а, *ч.* Той, кому адресується, посилається лист, телеграма і т. ін.; одержувач. *Він* [листоноша] *такий педант, що тільки в руки адресатові віддає рекомендовані листи* (Л. Укр., V, 1956, 351); *Комсомолка Катерина Салогуб щодня розносить адресатам листи, газети, журнали* (Рад. Укр., 20.III 1949, 3).

АДРЕСА́ТКА, и, *ж.* Жін. до **адреса́т.** *Писав листа кілька днів — перечитував написане, рвав і знову писав. Нарешті.. я вручив його у власні руки адресатці* (Минко, Моя Минківка, 1962, 130).

А́ДРЕСНИЙ, а, е. Прикм. до **а́дрес** і **адре́са.**

А́дресне бюро́; А́дресний стіл — установа, в якій ведеться реєстрація мешканців даного міста й видаються довідки про місце їх проживання. *Запитай про його адресу.. просто в адресному столі* (Л. Укр., V, 1956, 379); — *А де вона живе?* — *спитав зраділим голосом Максим.— А на це вам дасть відповідь адресне бюро* (Рибак, Час.., 1960, 452).

АДРЕСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **адресува́ти.** *Драгоманов старанно зберігав усі адресовані до нього листи* (Фр., XVI, 1955, 365); *Вони* [притчі і легенди І. Франка].. *адресовані до сучасності* (Рильський, III, 1956, 271).

АДРЕСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **адресува́ти.**

АДРЕСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. Посилати (лист, телеграму і т. ін.) на певну адресу. *Друзям на ближні і дальні кордони я адресую листи* (Дор., Єдність, 1950, 116); //Писати адресу. *Він.. завжди присилає мені все, адресуючи власною рукою* (Коцюб., III, 1956, 186).

2. *перен.* Звертати, направляти до кого-небудь (мову, погляд та ін.). *Вона.. чула всі слова, які він адресував Олі, співчувала йому в хвилини розчарувань* (Загреб., Спека, 1961, 81).

АДРЕСУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* 1. *заст.* Звертатися особисто чи листовно до кого-небудь, кудись. *Васька, до якого адресувався бригадир, щось вигукнув* (Панч, II, 1956, 456).

2. Пас. до **адресува́ти** 2. *Ці вітання.. адресувалися значно далі й вище заводської бригади* (Ле, Міжгір'я, 1953, 523); *Хоч і звертався він до секретаря партколективу, всі слова його адресувалися головному інженерові* (Шовк., Інженери, 1956, 98).

АДСОРБЕ́НТ, а, *ч., фіз., хім.* Тіло, що своєю поверхнею поглинає, вбирає з оточення частинки газу або окремі складові частини розчину.

АДСОРБУВА́ТИ, у́є, *недок. і док., перех., фіз., хім.* Поглинати, вбирати поверхнею частинки газу або окремі складові частини розчину. *Органічні добрива будуть активно адсорбувати солі з мінеральних добрив, зменшувати високу концентрацію ґрунтового розчину* (Добрива.., 1956, 81).

АДСОРБУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок., фіз., хім.* Пас. до **адсорбува́ти.**

АДСОРБЦІ́ЙНИЙ, а, е, *фіз., хім.* Прикм. до **адсо́рбція.**

АДСОРБЦІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж., фіз., хім.* Абстр. ім. до **адсорбці́йний.**

АДСО́РБЦІЯ, ї, *ж., фіз., хім.* Поглинання, вбирання поверхнею тіла частинок газу або окремих складових частин розчину. *Властивість вугілля та інших твердих тіл удержувати на своїй поверхні частинки газів, пари і розчинених речовин називається адсорбцією* (Хімія, 9, 1956, 107).

АДЮЛЬТЕ́Р, у, *ч., заст.* Подружня невірність. [Любов:] *Ви забуваєте ще другу любов поетів, наприклад, любов Данте до Беатріче..* [Милевський:] *Ну, знаєте, Любов Олександрівно.. У трубадурів часом трудно одрізнити блакитну квітку від адюльтера* (Л. Укр., II, 1951, 24).

АДЮЛЬТЕ́РНИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **адюльте́р;** //Який зображує подружню невірність. *Адюльтерна повість.*

АД'Ю́НКТ, а, *ч.* 1. Аспірант вищих військово-навчальних закладів.

2. У дореволюційній Росії і в Західній Європі — вчене звання в деяких наукових установах; також особа, що має це звання. *Повернувшись до Петербурга, він* [М. П. Соколов] *подає в Академію наук дисертацію.. на здобуття звання ад'юнкта Академії наук* (Видатні вітч. географи.., 1954, 43).

АД'Ю́НКТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ад'ю́нкт.**

АД'ЮТА́НТ, а, *ч.* Військовослужбовець (звичайно офіцер), що перебуває при командирі для виконання службових доручень. *Ад'ютант вибіг на горбок, розглянувся і вернувся скоренько до генерала* (Мак., Вибр., 1956, 170); *З приміщення вийшов полковник Бабенко, супроводжуваний писарем і ад'ютантом* (Шиян, Гроза.., 1956, 72).

АД'ЮТА́НТСТВО, а, *с.* Посада ад'ютанта.

АД'ЮТА́НТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ад'юта́нт.** *Ад'ютантські аксельбанти.*

АЕРА́РІЙ, я, *ч.* Майданчик у лікувальних закладах, пристосований для приймання повітряних ванн.

АЕРАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **аера́ція.**

АЕРА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Насичення повітрям (води, грунту і т. ін.). *Для боротьби з бур'янами, знищення корки і поліпшення аерації грунту посіви до з'явлення сходів боронують легкими боронами* (Колг. Укр., 4, 1957, 13); //Природна вентиляція приміщень. *Аерація — це природна безперервна зміна повітря в приміщенні* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 474).

АЕРО... Перша частина складних слів, що відповідає: 1) слову **авіаці́йний,** напр.: аеробо́мба, аероклу́б, аеромая́к і т. ін.; 2) слову **пові́тряний,** напр.: аеронавіга́ція, аеропо́шта, аеротра́нспорт і т. ін.

АЕРО́Б *див.* **аеро́би.**

АЕРО́БИ, ів, *мн.* (*одн.* **аеро́б,** а, *ч.*), *біол.* Організми, які не можуть жити в середовищі, позбавленому вільного кисню; протилежне анаероби.

АЕРО́БНИЙ, а, е, *біол.* Прикм. до **аеро́б** і **аеро́би.** *Грунтові мікроорганізми.. розташовуються по горизонталях: у верхніх шарах переважають аеробні, а в нижніх — анаеробні* (Колг. Укр., 1, 1954, 5).

АЕРОВОКЗА́Л, у, *ч.* Вокзал аеропорту. *Ярина вискочила з машини і відчинила двері аеровокзалу саме в ту мить, коли диктор оголосив про прибуття літака* (Собко, Стадіон, 1954, 283).

АЕРОДИНА́МІКА, и, *ж.* Розділ аеромеханіки, що вивчає рух повітря та різних газів і взаємодію між ними й твердими тілами, що рухаються в них.

АЕРОДИНАМІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до аеродинаміки. *Конструювання і розрахунок літаків провадять на основі аеродинамічної теорії* (Курс фізики, II, 1956, 104).

АЕРОДРО́М, у, *ч.* Місце стоянки, зльоту й посадки літальних апаратів. *Весь бій тривав кілька хвилин. «Яструбок» на поземному льоті повернувся до аеродрому* (Ю. Янов., I, 1958, 271); *Важкий срібний літак пройшов низько над аеродромом* (Собко, Стадіон, 1954, 283).

АЕРОДРО́МНИЙ, а, е. Прикм. до **аеродро́м.** *Сержант з аеродромної обслуги роздавав пасажирам гумові рятувальні жилети* (Загреб., Європа. Захід, 1960, 38).

АЕРОЗО́ЛЬ, ю, *ч., хім.* Безліч найдрібніших частинок якої-небудь речовини, розпилених у газі або газоподібному середовищі. *Аерозолі (тумани) ДДТ застосовуються переважно в боротьбі з комірними шкідниками* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 34).

АЕРОЗО́ЛЬНИЙ, а, е, *хім.* Прикм. до **аерозо́ль.** *Порожні зерносховища можна ще знезаражувати новим так званим аерозольним способом* (Колг. енц., II, 1956, 706).

АЕРОЛІ́Т, а, *ч., астр.* Те саме, що **метеори́т.**

АЕРО́ЛОГ, а, *ч.* Фахівець з аерології. *Метеорологи і аерологи провадять спостереження за погодою і станом атмосфери* (Наука.., 2, 1955, 6).

АЕРОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до аерології. *Виняткову цінність являють собою матеріали метеорологічних і аерологічних спостережень на внутрішньоматерикових станціях* (Наука.., 6, 1962, 47).

АЕРОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Наука, що вивчає фізичні, хімічні та інші властивості високих шарів атмосфери.

АЕРО́МЕТР, а, *ч.* Прилад для вимірювання ваги й густини повітря та інших газів.

АЕРОМЕХА́НІКА, и, *ж.* Наука про закони руху та рівноваги газів (головним чином повітря), а також взаємодію газів та твердих тіл, які перебувають у них.

АЕРОНА́ВТ, а, *ч., книжн.* Те саме, що **повітропла́вець.** *Аеронавти і льотчики при висотних польотах користуються кисневими приладами* (Хімія, 7, 1956, 35); *Над Північним океаном, В гострій, птичій далині, Прокладають путь сувору Молоді аеронавти* (Рильський, II, 1956, 142).

АЕРОНА́ВТИКА, и, *ж., книжн.* Теорія та мистецтво повітроплавання.

АЕРОПЛА́Н, а, *ч., заст.* Літак. [Мордан:] *Учора о дванадцятій годині дня над містом з'явився червоний аероплан* (Сам., II, 1958, 193); *Зробивши коло над аеродромом, аероплан почав набирати висоту* (Донч., VI, 1957, 94).

АЕРОПЛА́ННИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **аеропла́н.**

АЕРОПЛА́НЧИК, а, *ч., заст.* Зменш.-пестл. до **аеропла́н.** *Посеред натовпу, над аеропланчиком, маяли вже червоні прапори з плакатами: «Хай живе авіація!»* (Вас., II, 1959, 243).

АЕРОПО́РТ, у, *ч.* Аеродром, обладнаний усім необхідним для забезпечення регулярних польотів транспортної авіації. *Нарешті тролейбус зробив коло, і ось він — київський аеропорт* (Собко, Стадіон, 1954, 283).

АЕРОСТА́Т, а, *ч.* Літальний апарат, наповнений газом, легшим від повітря; повітряна куля.— *Чи ви читали, куди вже долітали прусські аеростати?* (Н.-Лев., IV, 1956, 53); *Воднем наповнюють повітряні кулі, або аеростати, які підіймають високо в повітря людей і великі вантажі* (Уроки.. хіміка, 1956, 59).

АЕРОСТА́ТИКА, и, *ж.* Розділ аеромеханіки, вчення про закони рівноваги повітря й газів, що застосовуються в теорії повітроплавання.

АЕРОФОТОГРА́ФІЯ, ї, *ж.* Фотознімок, здобутий аерофотозніманням.

АЕРОФОТОЗНІМА́ННЯ, я, *с.* Фотографування місцевості з літака фотокамерами спеціальної конструкції. *Для різних геодезичних робіт і, зокрема, аерофотознімання потрібна міцна основа у вигляді астрономічних пунктів* (Наука.., 9, 1956, 3).

А́ЄР *див.* **а́їр.**

АЖ^1, *част. підсил.* 1. Уживається для підсилення ознаки або дії. *Ідуть хвилини, Земля, здається, аж горить...* (Стар., Поет. тв., 1958, 25); *Ніч була темна, аж чорна* (Коцюб., I, 1955, 348); *Обличчя її в сутінках аж голубе* (Гончар, III, 1959, 217).

Аж-аж-а́ж — уживається для вираження великого бажання, найвищої міри якості чого-небудь. *Никав* [вовк] *всю ніч, аж утомився — Та й що ж! Ніде не поживився!.. А їсти, кумо, аж-аж-аж!* (Гл., Вибр., 1957, 37); *Та він* [пиріжок] *такий солодкий, що аж-аж-аж!..* (Укр.. казки, 1951, 27); **Аж геть** — дуже далеко. *І співає, і сміється, аж геть чутно її голосок дзвенячий* (Вовчок, I, 1955, 65); **Аж на́дто** — дуже, вкрай, надзвичайно. *А іноді то ще й заплачу, Таки аж надто* (Шевч., II, 1953, 241); **Аж нія́к не** — ніскільки **не**, нітрохи **не**. *Ці безперечні успіхи аж ніяк не повинні нас заспокоювати* (Рад. Укр., 25.X 1959, 1).

2. Уживається перед словами, що означають кількість, указуючи на її значність; повний, цілий. *Вже ж минуло з того часу Аж три довгі роки, Як втопилась дівчинонька У річці глибокій* (Л. Укр., I, 1951, 325); *Потім у льох аж два повело його* [Давида] *з ліхтарем* (Головко, II, 1957, 173).

3. Уживається перед словами, що означають місце або час дії, звичайно з прийменниками до, за, на та ін., вказуючи на досягнення далекої або крайньої межі; самий. *А над самою водою Верба похилилась; Аж по воді розіслала Зеленії віти* (Шевч., II, 1953, 8); *Марія щось пильно їх* [мички] *розглядала,— аж до лампи підійшла, похвалила-таки плоскінь свою навмисне голосно, щоб і чоловік чув* (Головко, II, 1957, 152); *Місяць сходив аж перед світанком* (Коз., Серце матері, 1947, 52); //З тим самим значенням — у підрядних реченнях часу із сполучниками поки, доки. *Погасне світло; та палають очі, Аж поки досвітки в вікно тихенько Заглянуть сивими очима* (Л. Укр., I, 1951, 180); *Стає тихо-тихо, аж доки не заляскає соловей* (Панч, О. Пархом., 1939, 20).

Аж он — он там, там далеко; **Аж ось (от) де** — так ось де; **Аж ось (от) коли́** — так ось коли.

4. Уживається для вираження несподіваності дії; як ось, коли раптом. *Дивлюся, аж світає, Край неба палає* (Шевч., I, 1951, 241); *Чабан прокинувся — аж перед ним Гадюка* (Гл., Вибр., 1957, 193).

Аж гульк (глядь) — коли раптом. *Аж гульк — з Дніпра повиринали Малії діти, сміючись* (Шевч., I, 1951, 5); *Аж глядь!— палати зайнялися* (Шевч., II, 1953, 98); **Аж ось (от)** — коли раптом. *Аж ось, двері розчинилися — і.. вскочила Галя в хату* (Мирний, II, 1954, 229).

АЖ^2, *спол.* 1. Сполучає підрядне наслідкове речення з головним; так що. *Віють вітри, віють буйні, Аж дерева гнуться* (Котл., II, 1953, 5); *Надворі лютує зима-лихоманка, А в мене у хаті щебече веснянка, Аж серце радіє* (Гл., Вибр., 1957, 249); *То Трясило йде,— аж земля гуде* (Сос., I, 1957, 369).

2. Виражає протиставний зв'язок між сурядними реченнями або однорідними членами речення; а, а тим часом. *Я думала, що спить батько, Аж він умирає* (Шевч., I, 1951, 535).

3. Сполучає підрядне речення часу з головним; доти... поки, поки. *Носив вовк козу, аж і вовка понесли* (Номис, 1864, № 4092); *Редакція.. журналу.., певне, чекає, аж я пошлю передплату, і через те мені книжок не посилає* (Л. Укр., V, 1956, 296); *Треба було лиш сердитись і чекати, аж лихо порозносить дітиськів* (Козл., На переломі, 1947, 55).

АЖЕ́НЬ, *част. підсил., діал.* Аж (*див.* **аж**^{1}). *Він отямився ажень, коли знов узято його за плече* (Фр., IV, 1950, 484); *Голуби ажень вилискують від ситості й гарного догляду* (Донч., I, 1956, 53).

АЖИТА́ЦІЯ, ї, *ж., заст.* Збуджений стан; схвильованість. *Йон був в ажитації та щось з гарячковістю шептав своєму сусідові* (Коцюб., I, 1955, 277); *В ажитації він замахав руками й порозкидав папери* (Смолич, I, 1958, 383).

АЖІОТА́Ж, у, *ч.* 1. У капіталістичних країнах — штучне підвищення або зниження курсу біржових паперів або цін на товари для одержання прибутку.

2. *перен.* Велике збудження, хвилювання, боротьба інтересів навколо якої-небудь справи, питання. *У моїй палаті запанував ажіотаж, університетом запахло не лише мені, а й кільком іншим інвалідам* (Ю. Янов., I, 1958, 379); *Повідомлення про бориславські фонтани ви́кликали серед великих і дрібних капіталістичних акул Європи неймовірний ажіотаж* (Наука.., 6, 1958, 31).

АЖУ́Р^1, *присл.* 1. *бухг.* Стан рахівництва, коли записи в бухгалтерських книгах робляться безпосередньо після проведення відповідних операцій.

2. *у знач. ім.* **ажу́р,** у, *ч., розм.* Повний порядок. *І несхибний він, як мур,Бо в ділах його ажур!* (Воскр., З перцем!, 1957, 368).

В ажу́рі — в порядку (про справи і т. ін.).— *Товариш Ласій вже багато років веде наш колгосп по правильному шляху, ..справи у нас в ажурі* (Збан., Переджнив'я, 1955, 124).

АЖУ́Р^2, у, *ч.* Просвітчасте в'язання, плетіння, вишивання; //Просвітчаста тканина. *Образно. *Летять в блакить шпилі, як птиці невідомі, ажурами мостів співає далина...* (Сос., Поезії, 1950, 90).

АЖУ́РНИЙ, а, е. 1. Прозорий, просвітчастий, гратчастий (про в'язані, плетені, різьблені та інші вироби). *Вже блакитний шовк неба покрився мереживом чорних гіллячок, наче ажурною мантильєю* (Коцюб., II, 1955, 249); *Над ажурними балконами житлових будинків, де цвіли ясно-зелені олеандри, літали сизі голуби* (Кучер, Прощай.., 1957, 17).

2. *перен.* Майстерно й тонко зроблений. *Люблю я красиву й ажурну роботу* (Ю. Янов., II, 1958, 223).

АЖУРО́ВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **ажу́рний.** *По обох сторонах широких сходів здіймалося залізне ажурове поруччя* (Коб., III, 1956, 165); *На майдан Тремтячі тіні ажурові Розквітлий кидає каштан* (Рильський, II, 1946, 38).

АЗ, а́, *ч., заст.* 1. Стара назва літери «а». *У понеділок Кирилик уже викрикував на всю хату аз, буки, віди...* (Мирний, I, 1954, 152); *Поважно.. приступивсь Семен до граматки і силкувався таким самим, як у Романка, голосом проказувати з ним: аз, буки, віди...* (Коцюб., I, 1955, 100).

◇ **Ні аза́ не зна́ти (не розумі́ти** *і т. ін.*) — нічого не знати (не розуміти і т. ін.); **Почина́ти з азі́в** — починати з початку, з найпростішого. *Людина він політично грамотна, чи зручно йому з «азів» починати з групою дільниці?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 190).

2. *тільки мн.* Літери. *Вночі вивчає згорблений Спіноза Біблейські темні титла і ази* (Мал., I, 1956, 377).

3. *тільки мн., перен., розм.* Первісні, початкові відомості; основи чого-небудь. *Вивчіть ази науки, перш ніж намагатися зійти на її вершини* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 229).

АЗА́ЛІЯ, ї, *ж.* (*Asalea*). Південна гірська чагарникова рослина з великими квітками різного забарвлення; вирощується як декоративна. [Крамар:] *Ось є гіацинти, нарциси і рожі, Азалії є запашні, Конвалії свіжі, фіалочки гожі...* (Л. Укр., I, 1951, 46).

АЗАРИ́Н, у, *ч.* Жовта фарба, яку добувають з рослини кінський ладан.

АЗА́РТ, у, *ч.* Сильне захоплення чим-небудь; запал, завзяття. *Він сидів, в три погибелі зігнувшись, на брудній підлозі коло шахматної дошки, завожений, розхристаний, з блискучими од азарту очима* (Вас., II, 1959, 148); *Юнак дивився на ринг, де саме закінчувалася перша зустріч, і дуже скоро відчув, як спортивний азарт охоплює і його* (Собко, Звич. життя, 1957, 159); *Навіть не* *закінчивши середньої школи, Вася нетерпляче, з буйним азартом молодості, кинувся у білий світ* (Гончар, III, 1959, 186).

◇ **Вхо́дити (впада́ти) в аза́рт** — дуже захоплюватися чим-небудь; виявляти завзяття. *Василь Онопрійович входив у музичний азарт. Він розстебнув білого піджака і завзято диригував обома руками* (Є.Кравч., Сердечна розмова, 1957, 148).

АЗА́РТНИЙ, а, е. Дуже запальний; завзятий, пристрасний. *Над усім — азартна, безупинна, голосна сварка* (Вас., II, 1959, 123); *Змалку.. жив Сашко не тільки ніжною і азартною пристрастю до голубів, але й гарячими, п'янкими мріями* (Смолич, V, 1959, 26); *Сергій Павлович перетворився на того азартного картяра, що, випадково зірвавши велику ставку, йде тепер тільки ва-банк* (Шовк., Інженери, 1956, 165).

Аза́ртна гра — гра, в якій виграш буває тільки випадково, а не залежить від уміння того, хто грає. [Любов:] *В лотереї, як і в усякій азартній грі, головне — риск і осягнення мети* (Л. Укр., II, 1951, 27).

АЗА́РТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **аза́ртний.**

АЗА́РТНО. Присл. до **аза́ртний.** *Вони* [солдати] *читають один одному листи або азартно змагаються в доміно* (Ле, Мої листи, 1945, 136); *Завтра у місті свято — відкриття найбільшого в Європі стадіону, і кияни азартно готувалися до цього свята* (Баш, Проф. Буйко, 1946, 6).

АЗБЕ́СТ, у, *ч.* Вогнестійкий і кислототривкий мінерал волокнистої будови. *Азбест широко застосовується в промисловості як прекрасний теплоізоляційний матеріал* (Цікава хімія, 1954, 112).

АЗБЕ́СТОВИЙ, а, е. Прикм. до **азбе́ст.** *Азбестові поклади;* //Вигот. з азбесту. *Азбестовий картон;* //Який виробляє з азбесту будівельні матеріали, деталі різних конструкцій тощо. *Азбестовий завод.*

А́ЗБУКА, и, *ж.* 1. Сукупність літер якого-небудь письма, розміщених у встановленому порядку; алфавіт, абетка. *І книжечок з кунштиками В Ромні накупила* [княжна].. *І азбуку по кунштиках Заходилась вчити* (Шевч., II, 1953, 12); *Славу дітям чукотським, що азбуки вчаться, співаю* (Рильський, Наша сила, 1952, 113).

2. Книжка для початкового навчання грамоти; буквар. *Як пройшов усю азбуку,— аж повеселішав: діло пішло спірніше* (Мирний, II, 1954, 130).

3. *перен.* Основні, найпростіші положення, основи чого-небудь. *Планіметрія й стереометрія — то лише початки, азбука математики* (Фр., III, 1950, 36).

△ **А́збука Мо́рзе** — система умовних знаків для передачі літер на телеграфному апараті. *Він за п'ять хвилин збагнув цілу азбуку Морзе* (Сам., II, 1958, 237); **Но́тна а́збука** — сукупність нотних знаків, які служать для зображення музичних звуків.

А́ЗБУЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **а́збука** 1; алфавітний, абетковий.

2. *перен.* Загальновідомий, елементарний. *В хімічній лабораторії повинна бути чистота — це ж азбучна істина* (Шовк., Інженери, 1956, 44).

АЗЕРБАЙДЖА́НЕЦЬ *див.* **азербайджа́нці.**

АЗЕРБАЙДЖА́НКА *див.* **азербайджа́нці.**

АЗЕРБАЙДЖА́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **азербайджа́нці** і Азербайджан. *Розпечене азербайджанське сонце сліпучо виграє на сірих надгробках з тюркськими написами* (Донч., II, 1956, 80).

АЗЕРБАЙДЖА́НЦІ. ів, *мн.* (*одн.* **азербайджа́нець,** нця, *ч.*. **азербайджа́нка,** и, *ж.*). Народ, що становить основне населення Азербайджанської РСР.

А́ЗИМУТ, а, *ч.* 1. *астр., геод.* Кут між площиною меридіана точки спостереження й вертикальною площиною, що проходить через цю точку й спостережуване світило (або предмет).

2. *військ.* Кут, який утворюється заданим напрямом руху й напрямом на північ; //Напрям руху навпростець по земній поверхні, визначений за допомогою карти й компаса. *Командири бригад вели свої колони по азимутах* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 348).

АЗИМУТА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до визначення азимута; признач. для цього (про геодезичні, астрономічні інструменти та їх частини). *Азимутальні спостереження.*

АЗІА́Т, а, *ч.* 1. Корінний житель Азії.

2. *заст., лайл.* Про відсталу, грубу, некультурну людину.

АЗІА́ТКА, и, *ж.* Жін. до **азіа́т.**

АЗІА́ТСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до Азія. *Гунни являли собою великий союз азіатських кочових племен, на чолі якого стояли кочівники монгольського походження* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 350).

2. *перен., заст.* Невпорядкований, дикий, глухий. *Лист ваш отримала.. через тиждень після його послання, як видно по штемпелях,— се ще для тутешніх азіатських шляхів не так-то багато часу* (Л. Укр., V, 1956, 58); — *Каприз лукавої долі.. закинув мене в ці азіатські хащі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 30); //Відсталий. *Як зримі символи.., як живі знаки, що свідчать про міць духу і слави, про незаперечність грядущої перемоги нових сил над старим азіатським світом, ..з гармонічним рокотом з'являються в небі важкі літаки* (Довж., I, 1958, 125).

3. *заст., зневажл.* Грубий, жорстокий (про вчинки людини).

АЗІА́ТЧИНА, и, *ж., заст.* Дикість, відсталість; грубість. *Глибоке протиріччя побачив Чацький між безглуздим наслідуванням західноєвропейського блиску і азіатчиною духовного життя панівного класу* (Літ. газ., 16.I 1940, 2).

АЗІ́ЙСЬКИЙ, а, е, *заст.* Те саме, що **азіа́тський** 1. *Убрання її було схоже на ті квітчасті азійські убори, в яких виходять на сцену актриси й танцюристки* (Н.-Лев., III, 1956, 389).

АЗО́ЙСЬКА Е́РА, *геол.* Те саме, що **архе́йська е́ра.**

АЗО́Т, у, *ч.* Газ без кольору, запаху й смаку, який не підтримує горіння; кількісно становить головну складову частину повітря. *У природі є величезні запаси вільного азоту атмосфери, що обчислюються десятками тисяч тонн над кожним гектаром площі* (Наука.., 9, 1956, 33).

АЗО́ТИСТИЙ, а, е. Який містить у собі азот. *В овочах містяться мінеральні солі, органічні кислоти, азотисті речовини, вітаміни* (Мед. ж., XXIII, 4, 1953, 64).

△ **Азо́тиста кислота́** — нестійка хімічна сполука азоту з киснем і воднем з незначним ступенем окислення. *Азотиста кислота окислює сірчисту кислоту, що утворюється з сірчистого газу і води, в сірчану кислоту* (Заг. хімія, 1955, 332).

АЗО́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **азо́т.** *Азотобактер підвищує азотний баланс грунту* (Мікр. ж., XXII, 3, 1960, 35); //Який виробляє або переробляє азот. *Азотний завод;* //Який містить у собі азот. *Азотні добрива не тільки підвищують урожай, але й збільшують у рослинах вміст білка* (Колг. Укр., 6, 1956, 19).

△ **Азо́тна кислота́** — хімічна сполука азоту з киснем і воднем. *Азотна кислота належить до сильних кислот* (Хімія, 9, 1956, 7).

АЗОТОБА́КТЕР, а, *ч.* Грунтова бактерія, здатна засвоювати атмосферний азот. *Азотобактер — вологолюбна бактерія, тому в засушливі роки він розвивається в грунті дуже слабо* (Мікроорг. і родюч. грунту, 1955, 38).

АЗОТОБАКТЕРИ́Н, у, *ч., спец.* Бактеріальне добриво, що містить культуру азотобактера. *Азотобактерин — препарат, що має велику кількість бактерій азотобактера, які засвоюють азот з повітря і збагачують ним грунт* (Картопля, 1957, 67).

АЗОТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **азотува́ти.** *Процес хіміко-термічного насичення стальних виробів азотом називається азотуванням* (Слюс. справа, 1957, 52); *Азотування грунту.*

АЗОТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Насичувати що-небудь азотом, азотними речовинами.

АЗОТУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **азотува́ти.**

А́ЇР, *діал.* **А́ЄР,** у, *ч.* Трав'яниста багаторічна рослина з довгими мечоподібними листками й гострим запахом; татарське зілля, лепеха. *Вогкість у повітрі, специфічний дух болота та аєру давали знати про близькість річки* (Коцюб., I, 1955, 205); *Долина Хрещатого яру та Козяче болото густо заросли очеретами, аїром та дикими півниками* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 135).

АЙ^1, *виг.* 1. Виражає біль, переляк, страх і т. ін. — *Не дивіться на мене.— Коли я хочу.— ..Тільки насмільтесь.— Уже насмілився. — Ай!* (Коцюб., II, 1955, 213); *Кінський тупіт вже на вигоні. Бахнуло од волості. Ай, горе ж яке!* (Головко, II, 1957, 354).

2. Виражає незадоволення, докір, осуд, жаль і т. ін. — *Яковось-то жилося тобі, серденько, самій? — питає стара. — Ай, бабусечко! Що там розказувати! Нуда така!* (Вовчок, I, 1955, 104).

3. Виражає подив, захоплення, схвалення і т. ін. *Ай! Як тут гарно!* (Коцюб., II, 1955, 111).

АЙ^2, *спол., діал.* Уживається для поєднання сурядних речень або членів речення із значенням протиставлення; та, але.

АЙВА́, и́, *ж.* 1. *(Cydonia).* Південне плодове дерево родини яблуневих. *Оця десятина землі, густо засаджена розкішними кущами.., делікатними жерделями та сіролистими айвами, дісталась йому ще від батька* (Коцюб., I, 1955, 189); *Айва. Ця культура мало поширена в Радянському Союзі. Вона вимоглива до тепла, і тому вирощують її переважно на півдні* (Сад. і ягідн., 1957, 16).

2. Жовтий кисло-солодкий запашний плід цього дерева, схожий на яблуко.

АЙВІ́ВКА, и, *ж.* Наливка або настоянка з айви.

АЙВО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **айва́.** *Айвове дерево;* //Пригот. з айви. *Айвове варення.*

А́ЙКАЛО, а, *ч., розм.* Про людину, яка часто говорить, скрикує «ай».

А́ЙКАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Говорити, скрикувати «ай».

АЙЛА́НТ, а, *ч. (Ailanthus).* Швидкоросле дерево з непарнопірчастим листям і дрібними квітками, зібраними у волоть. *Айлант, або китайський ясен,— дерево другої або третьої величини. Росте в степу і лісостепу УРСР* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 80).

А́ЙСБЕРГ, а, *ч.* Пливуча льодова гора, що відкололася від материкового льодовика або льодового бар'єра. *Льодові гори, або айсберги, ..являють собою уламки криги льодовиків, що спускаються з прибережних гір у море* (Курс заг. геол., 1947, 134).

А́ЙСТРА, и, *ж.* Трав'яниста декоративна рослина з великими квітками різного забарвлення. *Перед вікнами було видно клумби, засаджені.. левкоями, айстрами та фіалками* (Н.-Лев., III, 1956, 38); *Опівночі айстри в саду розцвіли...* (Олесь, Вибр., 1958, 15); *А пам'ятаєш, десять літ назад Червоні айстри я для тебе вибирала* (Забашта, Вибр., 1958, 30).

АКАДЕМІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Суто теоретичне спрямування наукової роботи й навчання, відірваність їх від практики, від вимог життя.

2. Напрям в образотворчому мистецтві, який установив традиційні правила наслідування певних класичних зразків і протистояв реалістичному мистецтву. *Реалізм поеми «Катерина» стимулював розв'язання нових складних художніх завдань у живопису, де треба було переборювати традиції академізму* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 60).

АКАДЕ́МІК, а, *ч.* 1. Член академії наук. *Опріч Горького.., є тут ще інші російські літератори — Бунін (академік, цебто член академії), дуже гарний поет і белетрист, та інші* (Коцюб., III, 1956, 406); *Серед академіків і членів-кореспондентів АН УРСР багато робітників і селян, активних учасників громадянської і Великої Вітчизняної воєн* (Наука.., 12, 1957, 9); //Звання вченого, художника, скульптора і т. ін., обраного членом відповідної академії.

2. *зах., заст.* Студент університету.— *Для мене нема в тім нічого лякаючого бачити, як хтось вправляється в спорті, котрим я, будучи ще академіком, займався досхочу* (Коб., III, 1956, 238).

АКАДЕМІ́СТ, а, *ч., заст.* 1. Студент академії (військової, медичної, художньої і т. ін.). [Швець:] *А вгадайте, хто найрозумніший у Києві: чи семінарист, чи академіст* (Н.-Лев., II, 1956, 489).

2. Прихильник академізму (в 2 знач.).

АКАДЕМІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до академії; здійснюваний нею. *Розпочато видання повного академічного зібрання творів Шевченка (в десяти томах)* (Рад. літ-во, 11, 1949, 69); //Власт. академікові. *Вадим напустив на себе академічну суворість і строго сказав: — Вам треба навчитись розмовляти зі старшими* (Руд., Остання шабля, 1959, 103).

Академі́чний теа́тр — почесна назва, що надається зразковим державним театрам. *Театр було нагороджено орденом Леніна і визнано академічним* (Мист., 1, 1955, 12).

2. Навчальний. — *Ви маєте на розв'язання задачі дві академічні години* (Донч., V, 1957, 349); *Академічний рік.*

3. *перен.* Суто теоретичний, абстрактний. *Бійці.. охоче зверталися* [до Івана Івановича] *в питаннях, що мали для них суто академічний інтерес, приміром: чи можливе міжпланетне сполучення, з чого робиться маргарин та інші* (Багмут, Опов., 1959, 56); //Який не має практичного значення, відірваний від життя. *Вивчення найскладніших суспільних проблем ніколи не було для В. І. Леніна самоціллю. Для нього не існувало так званих академічних питань, тобто питань, відірваних від суспільно перетворюючої діяльності трудящих мас* (Ком. Укр., 5, 1960, 43).

4. Який додержується встановлених традицій у мистецтві. *Академічний живопис.*

АКАДЕМІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **академі́чний** 3, 4.

АКАДЕМІ́ЧНО. Присл. до **академі́чний** 3, 4. — *Ви, я бачу, ..здорово потрудились. Але ви так академічно підходите до всього* (Шовк., Інженери, 1956, 188).

АКАДЕ́МІЯ, ї, *ж.* 1. Назва найвищих державних наукових установ, завданням яких є розвиток наук або мистецтв. *Національний театр є ознакою повноліття нації, так само як академія, університети, музеї* (Про мист. театру, 1954, 87).

Акаде́мія нау́к — найвища наукова установа країни, до складу якої входять науково-дослідні інститути з різних галузей наук. *Тепер майже в усіх республіках створено національні академії наук, які перетворилися в справжні осередки творчої думки* (Наука.., 11, 1956, 31); **Акаде́мія мисте́цтв** — найвища наукова установа в галузі образотворчих мистецтв, а також вища художня школа.

2. Назва деяких вищих навчальних закладів. [Хілон:] *Я можу стати ритором в тій школі, а згодом в академії де-небудь* (Л. Укр., III, 1952, 418); — *Мріє він про художню академію, хоче в майбутньому працювати коло великих картин* (Ю. Янов., IV, 1959, 228); *Військова академія.*

А́КАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **а́кати.** *Українській орфоепії, на відміну від російської, зовсім не властиве акання — заміщення ненаголошеного «о» звуком «а»* (Худ. чит.., 1955, 74).

АКА́НТ, АКА́НФ, а, *ч.* 1. Південна трав'яниста, рідше кущова рослина з великими зубчастими листками; вирощується як декоративна. *Акант (аканф) — рослина, лист якої став зразком для ліпного архітектурного орнаменту* (Архіт. Рад. Укр., 3, 1939, 40).

2. Скульптурна прикраса капітелей, карнизів, ваз і т. ін., що має форму листків цієї рослини.

АКА́НФ *див.* **ака́нт.**

А́КАТИ, аю, аєш, *недок.* Вимовляти в ненаголошених складах етимологічне «о» як звук «а» або звук, близький до «а».

АКА́ФІСТ, а, *ч.* У християнській богослужебній літературі — особливий вид молитовно-хвалебних пісень на честь Христа, богородиці й святих. — *Треба буде Акафіст найняти Миколаєві святому Й на часточку дати* (Шевч., I, 1951, 321); [Свічкогас:] *Та годі-бо акафіста читати, А то ще горло з крику заболить* (Коч., III, 1956, 68).

АКА́ЦІЄВИЙ, а, е. Прикм. до **ака́ція.** *Ось уже війнуло назустріч медовими пахощами акацієвого цвіту* (Гончар, Таврія.., 1957, 388); //Який паразитує на акації. *Акацієва метелиця.*

АКА́ЦІЙКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ака́ція.** *На малім кладовищі виросла буйна трава.. і вже дві акаційки вихопилися із землі* (Мак., Вибр., 1954, 302).

АКА́ЦІЯ, ї, *ж.* Назва кількох видів посухостійких дерев або кущів з білими чи жовтими квітками. *Гаряче повітря було повне гострих пахощів акацій і розливало якусь розкіш на ввесь двір* (Н.-Лев., II, 1956, 223); *Одеса лежала на крутому узгір'ї в садах акацій і каштанів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 65).

△ **Біла ака́ція** — дерево з пахучими білими квітками. *У нас (себто у кубанців) уже одцвіла біла акація* (Сам., II, 1958, 466); **Жо́вта ака́ція** — чагарник з жовтими квітками. *Коло самого дому, під вікнами, росли кущі жовтої акації* (Н.-Лев., II, 1956, 38).

А́КАЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **а́кати.**

△ **А́каючі го́вори** — говори, яким властиве акання. *На правобережжі Десни в багатьох акаючих говорах.. він* [перехід «о» в «а»] *зустрічається лише зрідка* (Нариси з діалектології.., 1955, 78).

АКВАЛА́НГ, а, *ч.* Апарат для дихання під водою. *Винайдення «водяних легенів» — акваланга дало можливість людині перебувати під водою тривалий час, не будучи зв'язаною, як звичайний водолаз, з базою* (Наука.., 10, 1960, 17).

АКВАЛАНГІ́СТ, а, *ч.* Той, хто користується під час підводного плавання аквалангом. *Аквалангіст може опускатися на глибину кількох десятків метрів* (Наука.., 10, 1960, 17).

АКВАМАРИ́Н, а, *ч.* Дорогоцінний камінь блакитнувато-зеленого або блакитного забарвлення, різновид берилу. *Багато коштовних каменів, наприклад ізумруд.., аквамарин, являють собою добре утворені кристали природних силікатів* (Заг. хімія, 1955, 447).

АКВАМАРИ́ННИЙ, а, е. Те саме, що **аквамари́новий 1.**

АКВАМАРИ́НОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **аквамари́н.**

2. Кольору аквамарина, блакитнувато-зелений. *Порошинки іскор спалахували у ласкавих аквамаринових хвильках, блискучо-мінливих, як шовк* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 243).

АКВАРЕЛІ́СТ, а, *ч.* Художник, який малює аквареллю. *Художник, — аквареліст, графік, живописець, — він* [Т. Шевченко] *приділяв у своїх віршах менше місця барвам видимого світу, ніж цього можна було б чекати* (Рильський, Поезія Т. Шевченка, 1961, 25).

АКВАРЕЛІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **акварелі́ст.**

АКВАРЕ́ЛЬ, і, *ж.* 1. *тільки одн.* Клейові фарби, що розводяться водою. *Повернувшись до великого портрета, намальованого аквареллю, він зосередив на ньому увагу всіх* (Ткач, Моряки, 1948, 79); *Я дуже люблю малювати. Мені мама обіцяла фарби подарувати, акварель називається* (Ю. Янов., I, 1958, 266); //Живопис такими фарбами.

2. Картина, малюнок, виконані такими фарбами. *Сіро.. ставало на острові по заході сонця: всі фарби линяли, як в акварелі, що її підмочили* (Коцюб., II, 1955, 296); *Образно. *Поміж трьох віршів виділяється «Вечір» — дуже вдала лірична акварель* (Літ. газ., 9. VI 1959, 5).

АКВАРЕ́ЛЬКА, и, *ж.* Зменш. до **акваре́ль 2.** — *Ото дві акварельки моєї роботи. Хочете пам'яті від мене?* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 283).

АКВАРЕ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **акваре́ль 1.** *Діти.. перебирали пера, зошити, вимагали промокашок, циркулів, акварельних фарб* (Кучер, Чорноморці, 1956, 151); * Образно. *Ніжними акварельними тонами переливалася далечінь, прозора й чиста після дощу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 187).

2. Виконаний, намальований аквареллю (у 1 знач.). *Крім акварельного живопису, який переважає на виставці, є етюди, виконані маслом* (Архіт. і буд., 2, 1955, 8).

АКВА́РІУМ, а, *ч.* 1. Скляна посудина або штучне водоймище для утримання й розведення риб, водяних тварин і рослин. *Золоті рибки, вирячивши очі, тикаються в стінки акваріума* (Донч., V, 1957, 517).

2. Спеціальний заклад, в якому вивчають і демонструють водяних тварин і водяні рослини. *Вчора обдивився акваріум і зоологічний сад* (Коцюб., III, 1956, 266); *Уранці я в акваріум водила Своїх малят...* (Мур., Повість.., 1948, 9).

АКВА́РІУМНИЙ, а, е. Прикм. до **аква́ріум 1;** //Який живе в акваріумі. *Акваріумні риби.*

АКВАТИ́НТА, и, *ж.* 1. *тільки одн.* Різновид заглибленого гравірування, що здійснюється травленням кислотою із застосуванням асфальтового порошку. *Акватинта.. — техніка, з допомогою якої досягають передачі різноманітних світло-тіньових переходів зображень, виконаних пензлем чорною аквареллю або тушшю* (Укр. рад. граф., 1957, 205).

2. Гравюра, малюнок, виконані таким способом.

АКВАТО́РІЯ, ї, *ж.* Простора ділянка водної поверхні (моря, озера, затоки). *Щоб захистити гавань від хвиль й уберегти від наносів піску штучний канал, який з'єднує акваторію порту з відкритим морем, довелося спорудити два моли* (Знання.., 1, 1965, 26).

АКВЕДУ́К, а, *ч.* Надземна кам'яна або залізобетонна споруда, міст для переведення водопровідних труб, зрошувальних і гідроенергетичних каналів через глибокі яри, ущелини, долини рік, залізниці і шосейні шляхи. *Рим лежав за червоними старовинними акведуками, прекрасний і білий, як хмара на літньому небі* (Загреб., Європа. Захід, 1960, 29); *Якщо канал.. лежить дуже низько, воду пропускають над ним з допомогою ак-*

ведука, що являє собою трубу або лоток (жолоб) на опорах (Колг. енц., I, 1956, 271).

АКИ́Н, а, *ч.* Народний поет-імпровізатор і співець у казахів, киргизів та деяких інших середньоазіатських народів. *В юрті я сидів на килимі в гостях у столітнього акина у Джамбула* (Тич., I, 1946, 315); *Батько Акіша — акин, народний співець. Він грає на домбрі і співає пісень про вільне життя казахського народу* (Донч., IV, 1957, 11).

АКЛІМАТИЗА́ТОР, а, *ч.* 1. Фахівець з акліматизації. *І. В. Мічурін звертав увагу акліматизаторів на флору Південно-Східної Азії* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 358).

2. Спеціально обладнане приміщення для акліматизації чого-небудь. *З кліткових батарей каченят переводять в акліматизатори* (Хлібороб Укр., 10, 1963, 26).

АКЛІМАТИЗАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **акліматиза́ція**. *Акліматизаційний сад.*

АКЛІМАТИЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Пристосування рослин або тварин до нових кліматичних та інших життєвих умов; акліматизування. *Застосовуючи мічурінські принципи акліматизації, ми можемо набагато збільшити асортимент і кількість рослинної сировини для потреб народного господарства* (Бот. ж., X, 3, 1953, 4).

АКЛІМАТИЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **акліматизува́ти**; //*у знач. прикм. Важливе місце в хутрозаготівлях України починає займати.. акліматизований хутровий звірок — ондатра, батьківщиною якої є Північна Америка* (Наука.., 1, 1955, 23).

АКЛІМАТИЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **акліматизува́ти** і стан за знач. **акліматизува́тися**.

АКЛІМАТИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Пристосовувати рослини або тварин до нового клімату, до нових умов життя. *Садоводи України не раз пробували акліматизувати айву в середній і в північній частині республіки* (Колг. Укр., 9, 1962, 25).

АКЛІМАТИЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* 1. Пристосовуватися до нового клімату, до нових умов життя (про рослини, тварин). *Мічурін з презирливою усмішкою показав.. вимерзлі сіянці відбірних південних порід, які мали акліматизуватись* (Довж., I, 1958, 432).

2. *перен.* Призвичаюватися до нової обстановки, нового середовища (про людину). — *Дмитре Івановичу!.. Ну, як, голубе, обжився на новому місці? Додому не тягне? — Цілком акліматизувався, товаришу Боровик* (Збан., Переджнив'я, 1955, 230); *Коропова ж холод не брав — він уже встиг акліматизуватись у цій хаті* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 160).

АКМЕЇ́ЗМ, у, *ч.* Реакційний напрям у російській літературі, що виник у 1912—1913 рр. і проповідував теорію «мистецтва для мистецтва», індивідуалізм, формалізм. *Реалізм.. розвивається в непримиренній боротьбі з різноманітними ідеалістичними.. течіями, такими, як, наприклад, ..натуралізм, реакційний романтизм, символізм, акмеїзм* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 24).

АКМЕЇ́СТ, а, *ч.* Послідовник, прихильник акмеїзму.

АКОМОДАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **акомода́ція**; //Який здійснює акомодацію. *Тривале напруження очей під час письма і особливо читання викликає перевтому війчастого тіла (акомодаційного м'яза), а іноді його спазм* (Щк. гігієна, 1954, 63).

АКОМОДА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Пристосування до чого-небудь. *Елементарні відомості про акомодацію.. дають можливість дуже коротко пояснити, що таке короткозорість і далекозорість* (Метод. викл. анат.., 1955, 198).

△ **Акомода́ція оче́й (о́ка)** — здатність очей пристосовуватися до розглядання предметів на різних відстанях. *Акомодація ока має межу, і ми дуже близькі предмети бачити чітко не можемо* (Курс фізики, III, 1956, 302).

АКОМПАНЕМЕ́НТ, у, *ч.* 1. Музичний супровід до сольної партії голосу або інструмента, а також до основної теми, мелодії музичного твору. *Вона дошукувала акорди акомпанементу якоїсь пісні* (Коб., III, 1956, 402); *Десь зовсім близько забриніли звуки мандоліни; молоді голоси співали під її акомпанемент* (Бойч., Молодість, 1949, 74); //Музичний супровід до танцю, декламації і т. ін.

2. *перен.* Дії, події, явища, що супроводять що-небудь, утворюють фон чого-небудь. *І знов лунає сміх, а з ним єднається прикрим акомпанементом цинічний регіт підстаркуватої жінки з кокетливими жестами* (Л. Укр., III, 1952, 577); *Акомпанементом вриваючись у постріли рушниць, бухає і шарпається назад гармата* (Ю. Янов., V, 1959, 131).

АКОМПАНІА́ТОР, а, *ч.* Той, хто акомпанує співцеві, декламаторові і т. ін. *Сцена. Рояль. За роялем акомпаніатор* (Вас.,III, 1960, 310); *Він вступив акомпаніатором до театрального сектору агітпросвіту військкомату* (Смолич, Театр.., 1940, 101).

АКОМПАНІА́ТОРКА, и, *ж.* Жін. до **акомпаніа́тор**. *Не мав він.. бажання нав'язувати скрипалеві та його акомпаніаторці свої незакінчені твори* (Дмит., Розлука, 1957, 180).

АКОМПАНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **акомпанува́ти**.

АКОМПАНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Виконувати акомпанемент (у 1 знач.).— *Я буду грати польку, а ви будете мені акомпанувати* (Н.-Лев., III, 1956, 238); [Любов:] *Я сподівалась, що ти згодишся мені акомпанувати* (Л. Укр., II, 1951, 37); *Кривобокий скрипаль щось пиляє на скрипці, а його партнер акомпанує йому на старому розбитому роялі* (Кол., На фронті.., 1959, 143).

АКОНІ́Т, у, *ч.* (*Aconitum* L.). Трав'яниста отруйна рослина з жовтими, синіми або фіолетовими квітками; тоя. *Але ні тигра, ні дикого лева немає, Ні аконіту, що смертю грозить збирачам легковажним* (Ант. літ., 1938, 353).

АКО́РД ^{1}, у, *ч.* Гармонійне поєднання кількох музичних звуків або голосів. *Загриміли акорди, міцні, як сталь, дужі, глибокі, як море* (Н.-Лев., III, 1956, 305); *Її руки сміливо і впевнено брали найважчі акорди і з блискавичною швидкістю виконували найскладніші пасажі* (Ів., Вел. очі, 1956, 79); *Образно. *Я ввесь був як пісня, як акорд суму, що злився з піснею моря, сонця і скель* (Коцюб., II, 1955, 288); *Тим часом розвиднялося, світало. Пташиний гомін з гомоном людським Бринів здаля акордом неясним І в вогкій ямі завмирав луною* (Рильський, II, 1956, 49).

△ **Ако́рд стру́н** — набір струн для смичкового або щипкового музичного інструмента.

◇ **Заклю́чний ако́рд** — дія, явище, подія і т. ін., якими що-небудь закінчується. *Заключним акордом.. свята радянського мистецтва став 8 грудня концерт у Кремлівському палаці з'їздів* (Літ. Укр., 11.XII 1962, 1).

АКО́РД ^{2}, у, *ч., заст.* Угода, договір між ким-небудь. — *Ти, посол, людина розумна, помисли: учинити зараз акорд не можемо* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 68).

АКОРДЕО́Н, а, *ч.* Хроматична гармонія з клавіатурою для правої руки.— *Нічого працюється, весело! ..Якби ще хтось на акордеоні пригравав, зовсім було б непогано* (Вишня, I, 1956, 441); *Пісня стала загальною, з'явився акордеон, пари кинулися танцювати польки* (Ю. Янов., II, 1958, 332).

АКОРДЕОНІ́СТ, а, *ч.* Музикант, що грає на акордеоні. *Тріо акордеоністів.*

АКОРДЕОНІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **акордеоні́ст**.

АКО́РДНИЙ ^{1}, а, е. Прикм. до **ако́рд** ^{1}. *Зникло все. І лише дзвони далекі й акордні десь у далечі, сповитій туманами...* (Головко, І, 1957, 55).

АКО́РДНИЙ ^{2}, а, е. Прикм. до **ако́рд** ^{2}.

△ **Ако́рдна систе́ма опла́ти [пра́ці]** — оплата за угодою окремої, наперед визначеної, завершеної роботи. *Запровадження акордної системи оплати сприяє значному підвищенню якості польових робіт* (Колг. Укр., 5, 1958, 45).

АКО́РДНО. Присл. до **ако́рдний** ^{2}.

АКО́РДОВИЙ, а, е. Те саме, що **ако́рдний** ^{1}. *Перший хор* [опери М. В. Лисенка «Гаркуша»] *витриманий у похмурих і суворих тонах. Цьому сприяє.. строгий акордовий склад* (Укр. клас. опера, 1957, 159).

АКР, а, *ч.* Одиниця виміру земельної площі в Англії і Північній Америці; дорівнює 4047 м^{2}.

АКРЕДИТИ́В, а, *ч.* Грошовий документ, що являє собою наказ однієї кредитної установи (банку, ощадкаси) іншій про виплату певної суми власникові документа. *Перед від'їздом заскочила до каси, взяла кілька акредитивів* (Ле, Вибр., 1939, 352).

АКРЕДИТИ́ВНИЙ, а, е. Прикм. до **акредити́в**. *Акредитивна форма розрахунків.*

АКРЕДИТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **акредитува́ти.** *Ходили чутки, що з головнокомандувачем прибудуть в Чаплинку.. всі акредитовані в Криму іноземні військові аташе* (Гончар, Таврія.., 1957, 635).

АКРЕДИТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **акредитува́ти.**

АКРЕДИТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. Давати кому-небудь повноваження на одержання грошей або на проведення торговельних операцій. *Білограй говорив усім, нібито направив у Брянську область одного «ділового чоловіка» заготовляти ліс. Акредитував він його на суму сто п'ятдесят тисяч карбованців* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 178).

2. *дипл.* Призначати кого-небудь дипломатичним представником в іноземній державі.

АКРЕДИТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* Пас. до **акредитува́ти.**

АКРИХІ́Н, у, *ч.* Лікувальний протималярійний препарат, який замінює хінін. *Для лікування малярії застосовуються спеціальні засоби: хінін, акрихін і плазмоцид* (Хвор. дит. віку, 1955, 279); *Леночка спитала, кивнувши в бік лейтенанта: — Акрихін він прийняв?* (Ю. Янов., II, 1954, 10).

АКРОБА́Т, а, *ч.* Вправний гімнаст, виконавець складних гімнастичних номерів у цирку. *Чутка про мандрівних акробатів облетіла слободу з дивовижною швидкістю* (Шиян, Баланда, 1957, 128); *Стрімчасті стіни, їх не подолає найспритніший акробат* (Кач., II, 1958, 332); *У порівн. *Зіскочивши з сідла, Вася спочатку не втримався на ногах від страшного болю і впав. Але ту ж мить звівся на руки і, мов акробат, млинком перекинув власне тіло через себе вбік, вихоплюючись з-під коня* (Гончар, III, 1959, 223).

АКРОБАТИ́ЗМ, у, *ч.* Спритність, майстерність у виконанні гімнастичних вправ.

АКРОБА́ТИКА, и, *ж.* Вид гімнастики й циркового мистецтва. *Він займався різними видами спорту, аж поки не зупинився на акробатиці, де, йому здавалося, сконденсовано більшою чи меншою мірою всі види спорту* (Ткач, Арена, 1960, 127); *Історія акробатики нерозривно зв'язана з розвитком циркового мистецтва* (Спорт.., 1958, 5).

АКРОБАТИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до акробатики. *Максим виконав цілу комбінацію коротких гармонійно завершених рухів, які становили чудовий акробатичний каскад* (Ткач, Арена, 1960, 72).

2. *перен.* Власт. акробатові; спритний.

АКРОБА́ТКА, и, *ж.* Жін. до **акроба́т.** *На кону стали з'являтися.. акробатки-єгиптянки.., жонглери і жонглерки* (Л. Укр., III, 1952, 447).

АКРО́ПОЛЬ, я, *ч.* У давній Греції — укріплена центральна частина міста, розташована звичайно на горі. *Обдивився Акрополь, до якого од пристані треба їхати коло години* (Коцюб., III, 1956, 351).

АКРОСТИ́Х, а́, *ч., поет.* Вірш, у якому перші літери рядків утворюють слово або речення. *Автор нашого вірша в акростиху називає себе Александром Падальським* (Фр., XVI, 1955, 326).

АКСЕЛЬБА́НТ, а, *ч.* 1. У формі деяких військових чинів дореволюційної російської армії і армій деяких зарубіжних країн — наплічний шнур із срібних або золотих ниток, оздоблений металевими наконечниками. *Світлиця Олесина наче засяла од синіх з сріблом мундирів, ..аксельбантів та орденів* (П.-Лев., III, 1956, 136); *— Високо стоїте, ваше превосходительство, на весь край аксельбанти ваші поблискують, але не буде вам у вашому величанні добра* (Гончар, Таврія.., 1957, 640).

2. Наплічна нашивка на вбранні лакеїв, швейцарів.

АКСЕСУА́Р, а, *ч.* 1. Характерна для чого-небудь ознака, предмет; //Деталь оформлення, оздоблення. *В оформленні ландшафтних парків, створених в кінці XVIII століття, містки були необхідним аксесуаром* (Парк Олександрія.., 1949, 75).

2. *тільки мн.* Другорядні, побічні явища, деталі, які доповнюють що-небудь, створюють фон, обстановку для головного (в живопису, скульптурі, літературі). *Самобутній жіночий характер розкрив художник* [Т. Г. Шевченко] *у портреті Горленко.. Скомпоновано портрет просто, без нагромадження деталей, аксесуарів* (Мист., 2, 1961, 12); //Дрібні речі, предмети театральної обстановки; бутафорія. *Аксесуари — не дрібниця в роботі актора. Вживання якої-небудь палички, гребінця, лави, пляшки та іншого може допомогти акторові більше, ніж пояснювальні монологи* (Думки про театр, 1955, 136).

АКСЕСУА́РНИЙ, а, е. Прикм. до **аксесуа́р.**

АКСІО́МА, и, *ж.* 1. Вихідне положення в науці, яке приймається без доказів і лежить в основі доказу правдивості інших положень. *Коли б се сказав ученик, котрий перший раз довідався, що два рази два — чотири, і в великій радості прикладає сю аксіому всюди, де треба і де не треба, ми б не дивувались* (Фр., XVI, 1955, 139); *Частій вважав, що перша аксіома геометрії «пряма лінія — найкоротша відстань між двома точками» — придатна для всякого випадку в житті* (Шовк., Інженери, 1956, 405).

2. *перен.* Незаперечна істина, цілком очевидне твердження. *Революційний клас в реакційній війні не може не бажати поразки своєму урядові. Це — аксіома* (Ленін, 21, 1950, 237); *Людина не може жити з пробитим серцем.. Для нього* [професора] *вищеподане твердження ще не було аксіомою* (Смолич, І, 1958, 178).

АКСІОМАТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **аксіо́ма.** *В кінці XIX ст. було поставлено завдання загального перегляду і уточнення всієї аксіоматичної бази геометрії* (Геом., II, 1954, 92).

АКТ, *ч.* 1. *род.* у. Окремий прояв якої-небудь діяльності; дія, подія, вчинок. *Соціалістична революція не один акт, не одна битва по одному фронту, а ціла епоха загострених класових конфліктів, довгий ряд битв по всіх фронтах..* (Ленін, 22, 1950, 129); *Скерований розумом і волею людини, він* [нейтрон] *здійснить нечуваний акт втручання в ту частку молекули, котра споконвіку вважалася неподільною* (Рибак, Час.., 1960, 227); *Вольові акти завжди спираються на вміння і навички особистості* (Рад. психол. наука.., 1958, 323).

2. *род.* у. Закінчена частина театральної вистави, драматичного твору; дія. *Була й новинка Карпенкова — «Суєта». Перші три акти добрі* (Мирний, V, 1955, 419); *Зав'ялов не вперше грав у виставі, яка йшла сьогодні, але ніколи ще він не проводив заключного акту з такою силою, як у цей вечір* (Дмит., Наречена, 1959, 131).

3. *род.* а. Писаний указ, грамота, постанова державного, суспільного значення. [Анна:] *А хутко я вам подарую інакший* [перстень], *щоб печаті прикладати до командорських актів* (Л. Укр., III, 1952, 410); //Офіційний документ, протокол, запис про який-небудь факт. *Сів голова на своє місце за столом, звелів рахівникові акта скласти* (Головко, І, 1957, 309).

А́кти громадя́нського ста́ну — записи спеціальними державними органами фактів народження, смерті, шлюбу, розлучення і т. ін.

4. *род.* а, *заст.* Урочисті збори в шкільних закладах у зв'язку з закінченням навчального року. *Другого дня в школі був акт* (Вас., І, 1959, 181); *На випускному акті його урочисто вітали викладачі* (Кол., Терен.., 1959, 145).

АКТИ́В, у, *ч.* 1. Найбільш діяльна, ініціативна, передова частина якої-небудь організації, колективу. *Піднесення ролі профспілок у комуністичному будівництві немисливе, якщо вони не будуть залучати до своєї роботи численний актив з робітників, службовців та інженерно-технічних працівників* (Рад. Укр., 21.VI 1957, 1); *Іскров допоміг Зінаїді Данилівні організувати при кооперації хороший жіночий актив* (Бойч., Молодість, 1949, 224); //*розм.* Збори такої частини організації, колективу. *На цьому активі* [Мосфільму] *розглядалися творчі питання загального порядку.., оцінювали кращі фільми минулого 1955 року* (Довж., III, 1960, 318).

2. *фін.* Частина господарського балансу, що відображає на певну дату всі матеріальні цінності, кошти й боргові вимоги, належні даному підприємству або установі; протилежне пасив.

3. *перен.* Досягнення, надбання. *Краще, що є в книзі «Під осінніми зорями» і що лишилося у творчому активі Рильського, зв'язане з оспівуванням природи та простої селянської праці* (Криж., М. Рильський, 1960, 19); *Кіномистецтво нашої республіки* [УРСР] *має у своєму активі ряд фільмів, які давно заслужили симпатію мільйонів глядачів в усьому Радянському Союзі* (Наука.., 10, 1960, 10).

АКТИВА́ТОР, а, *ч., спец.* Речовина, що надає молекулам іншої речовини здатності вступати в хімічну реакцію, прискорює перебіг хімічної реакції; //Те, що посилює діяльний стан чого-небудь. *Істотна роль щитовидної залози як активатора збудливості центральної нервової системи* (Шк. гігієна, 1954, 98).

АКТИВА́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Перехід з недіяльного стану в діяльний; посилення діяльного стану. *Біогенні стимулятори, будучи добавлені до ферментів рослинного походження, викликають їх активацію* (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 26).

АКТИВІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Дія за знач. **активізува́ти** і стан за знач. **активізува́тися.** *Знайомство, а потім і літературне співробітництво з Шашкевичем сприяли активізації фольклористичної діяльності Головацького* (Іст. укр. літ., І, 1954, 211); *Поєднання лущення* [стерні] *з наступною своєчасною оранкою.. створює умови для активізації діяльності корисних мікроорганізмів* (Колг. Укр., 2, 1957, 18).

АКТИВІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **активізува́ти.** *Внаслідок сучасної інгресії Чорного моря, активізованої.. опусканням суші, затоплено річкові долини, які обернулися в бухти* (Геол. Укр., 1959, 584).

АКТИВІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Робити кого-, що-небудь діяльнішим, активнішим. *Партійне доручення активізує комуністів* (Рад. Укр., 11.І 1948, 1); *Збудження — це активний процес у нервових клітинах, що активізує діяльність організму* (Фіз. вихов. жінки, 1954, 33).

АКТИВІЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* Ставати діяльнішим, активнішим. *У грунті, де внесено органо-мінеральні суміші, значно активізуються мікробіологічні процеси* (Колг. Укр., 2, 1956, 19); *Ідейне життя республіки помітно активізувалось, стало більш творчим, змістовним і цілеспрямованим* (Рад. Укр., 2.XI 1960, 2).

АКТИВІ́СТ, а, *ч.* Діяльний член якого-небудь колективу; громадський діяч. *Михась пройшов сувору школу.., вступив у лави комсомолу, став активістом молодим* (Сос., II, 1958, 436).

АКТИВІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **активі́ст.** *Активістки жіночої ради.*

АКТИ́ВНИЙ, а, е. 1. Енергійний, діяльний; протилежне пасивний. *Моя любов більш активної, ніж пасивної натури* (Л. Укр., V, 1956, 137); *В члени партії приймаються свідомі, активні і віддані справі комунізму робітники, селяни і представники інтелігенції* (Статут КПРС, 1961, 7); *Почалася активна підготовка до операції. Добирали людей, зброю* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 73); //Який розвивається, діючий. *На всьому.. протязі узбережжя* [Криму] *носить ознаки активного руйнування морем* (Геол. Укр., 1959, 583); *Активна форма захворювання.*

△ **Акти́вне ви́борче пра́во,** *політ.*— право громадян брати участь у виборах до представницьких органів державної влади.

2. *спец.* Здатний вступати в реакцію, взаємодіяти з чим-небудь. *Процент активних молекул, здатних до хімічної взаємодії, зростає при їх зустрічах, зіткненнях однієї з одною* (Наука.., 4, 1963, 27).

3. *грам.* Який показує дію, що переходить на об'єкт (про зворот, стан). *Дієслово активного стану.*

△ **Акти́вний словни́к,** *лінгв.*— запас слів, яким практично користується людина в усній та писемній мові.

4. *фін.* Стос. до активу (в 2 знач.).

Акти́вний бала́нс *див.* **бала́нс** 1.

АКТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Властивість за знач. **акти́вний** 1. *Він* [О. М. Сибіряков] *відзначався ще надзвичайною спостережливістю, активністю та письменницьким хистом* (Видатні вітч. географи.., 1954, 102); *В рядах комсомолу в суворій боротьбі формувалися благородні риси нашого юнацтва, його висока політична активність, невгамовна громадська ініціатива, почуття обов'язку перед Батьківщиною* (Рад. Укр., 16.VI 1957, 1); //Енергійна діяльність; діяльна участь у чому-небудь; протилежне пасивність. *В нинішніх умовах партія вимагає від профспілок ще більшої активності в комуністичному будівництві* (Рад. Укр., 21.VI 1957, 1); *Зростання активності народних мас у будівництві нового життя — закон епохи соціалізму* (Програма КПРС, 1961, 13).

2. *спец.* Здатність до реакції, взаємодії з чим-небудь. *Через свою високу хімічну активність щодо кисню фосфор у природі не зустрічається у вільному стані* (Хімія, 9, 1956, 93); *За допомогою марганцевих мікродобрив можна регулювати активність ферментів* (Наука.., 3, 1957, 3).

АКТИ́ВНО. Присл. до **акти́вний** 1. *Сім'я дуже одбиває людей від їх давніх друзів, .. не то, щоб вони забували чи переставали любити своїх друзів, але їм якось нема часу і настрою виявити се так активно, як перше*

(Л. Укр., V, 1956, 198); *Піонерський загін активно бореться за успішність* (Донч., V, 1957, 495).

АКТИВО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **активува́ти.** *Для того, щоб амінокислоти могли виконувати певну роль у біосинтезі білка, вони повинні бути активовані* (Наука.., 12, 1963, 8); //*у знач. прикм. Особливо добре вбирає гази активоване вугілля* (Заг. хімія, 1955, 386).

АКТИВУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Здійснювати активацію чого-небудь. *Вони* [мікроорганізми].. *в процесі своєї життєдіяльності утворюють речовини, що активують ріст організмів* (Наука.., 3, 1959, 40); //Піддавати вугілля спеціальній обробці з метою збільшення його вбирної здатності (активності).

АКТИ́НІЄВИЙ, а, е. Прикм. до **акти́ній.** *Актинієвий ряд елементів.*

АКТИ́НІЙ, ю, *ч.* Один з радіоактивних елементів, що добувається з уранової руди. *Слідом за радієм були відкриті полоній, актиній та інші радіоактивні елементи* (Заг. хімія, 1955, 157).

АКТИ́НІЯ, ї, *ж.* Морська тварина типу кишковопорожнинних з щупальцями для хапання їжі; морський анемон. *Причаївся голчастий їжак під.. водоростями, пливуть актинії* (Ів., Вел. очі, 1956, 64).

...АКТНИЙ, *рідко* **...АКТОВИЙ**, а, е. Друга частина складних слів, першою частиною яких є числівник, що вказує на кількість актів (у 2 знач.), напр.: одноа́ктний, двоха́ктний, трьоха́ктний.

А́КТОВИЙ, а, е. Прикм. до **акт** 3, 4. *До нас дійшли пам'ятки актової мови Галичини* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 30).

А́ктовий зал — зал для урочистих зборів у навчальних закладах, в установах. *Вікна актового залу кидали світло аж до пам'ятника Шевченку* (Собко, Стадіон, 1954, 241).

...АКТОВИЙ *див.* **...актний.**

АКТО́Р, а, *ч.* 1. Виконавець (професіонал) ролей у театральних виставах. *Вискочив і я по тій кладці на ганок, а за мною актор з обголеними щоками* (Н.-Лев., II, 1956, 391); *У спектаклях художників нас завжди чарує те, що не помічаєш маленьких ролей, а відчуваєш насамперед великих акторів* (Корн., Разом із життям, 1950, 50); *До складу першої української трупи Кропивницького увійшли і професіональні актори і талановиті аматори* (Життя Саксаганського, 1957, 26).

2. *перен., розм.* Про людину, яка показує себе не такою, якою вона є насправді. [Монтаньяр:] *Та годі вже базікання того!.. Які актори всі ви, жірондисти!* (Л. Укр., II, 1951, 177).

АКТО́РКА, и, *ж.* Жін. до **акто́р;** актриса. *Вона сміялась чудним сміхом, як сміються акторки на сцені* (Н.-Лев., III, 1956, 130); *«За ситуаціями» я написала під враженням гри одної великої драматичної акторки* (Коб., III, 1956, 565); *Моя мила двоюрідна сестричка Олена —.. талановита акторка драматичного театру* (Грим., Подробиці.., 1956, 35).

АКТО́РСТВО, а, *с.* 1. Заняття, професія актора; //Гра актора. *Я не помилився,— він* [трюк] *мав успіх. Викликáли.. За що? За режисерство чи акторство?* (Моє життя в мист., 1955, 163).

2. Збірн. до **акто́р** 1. *Творчому змаганню, обміну досвідом Кропивницький надавав тим більшого значення, що акторство України дійсно ніякої школи не мало* (Збірник про Кроп., 1955, 108).

3. *перен.* Штучність, манірність, нещирість у поведінці; удавання.—*Жодне акторство, мамо, а щира правда* (Коб., III, 1956, 236).

АКТО́РСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.* 1. *розм.* Бути, працювати актором.

2. *перен.* Бути штучним, манірним, нещирим у поведінці; удавати.

АКТО́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **акто́р** 1. *Після чотирьох років професіонального акторського життя я вступив до великого театру* (Смолич, Театр.., 1946, 55); *Глядач з повною підставою вимагає рішучого піднесення і акторської майстерності, і майстерності драматургів* (Літ. газ., 25. XI 1953, 2); *Акторська молодь;* //Власт. акторові. *У його манерах не було нічого специфічно акторського* (Довж., III, 1960, 138).

АКТОРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., рідко.* Те саме, що **акто́рствувати.** *Ви правди не любите й акторуєте* (Коб., III, 1956, 360).

АКТРИ́СА, и, *ж.* Те саме, що **акто́рка.** *Убрання її було схоже на ті квітчасті азійські убори, в яких виходять на сцену актриси й танцюристки* (Н.-Лев., III, 1956, 389); *Актриса випурхнула за лаштунки* (Смолич, Театр.., 1946, 55).

АКТУА́ЛЬНИЙ, а, е. Важливий для даного часу; який відповідає найважливішим потребам сучасності. *Бойовим публіцистичним словом письменники.. відгукуються на актуальні події суспільно-політичного життя* (Іст. укр. літ., II, 1956, 294).

АКТУА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **актуа́льний.** *Звертання до героїчно-історичних тем і мотивів, піднесений тон надавали альманахові* [«Русалка Дністровая»] *значної на той час громадської актуальності* (Іст. укр. літ., I, 1954, 206); *Глибоку актуальність п'єс Микитенка зумовлювали його тісний і постійний зв'язок з життям, партійний інтерес до дійсності і розуміння ролі літератури* (Мист., 5, 1957, 54).

АКТУА́ЛЬНО. Присл. до **актуа́льний.** *Тепер, коли весь радянський народ піднявся на виконання історичних рішень XX з'їзду КПРС.., «Бруски»* [Ф. Панфьорова] *звучать актуально* (Рад. літ-во, 6, 1957, 90).

АКУ́ЛА, и, *ж.* 1. Велика хижа морська риба. *Вечері з яхти дивилися на свято. І що це було за чудо! ..Оркестри гриміли на воді, човни були перероблені в форми акул, пишна ілюмінація і тисячі народу* (Коцюб., III, 1956, 326); — *Ви кажете — щука! А її, не вміючи, не візьмеш. Це ж, скажу вам, річкова акула!* (Донч., VI, 1957, 509).

2. *перен.* Про великих ділків капіталізму, багатіїв, які по-хижацькому експлуатують трудящих. *Хай Абдул не ховається за Селімову спину! Знаємо й його, хижака.. Акула він ненажерлива* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 453); *Сашко, звичайно, глибоко зневажав погорілого поміщика Золотарьова, як акулу капіталу і представника світової буржуазії* (Смолич, V, 1959, 40).

АКУ́ЛЯЧИЙ, а, е. Прикм. до **аку́ла.** *Веслом по акулячій голові, Щоб розскочився череп!* (Рильський, Вибр., 1940, 31).

АКУМУЛЮВА́ННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **акумулюва́ти** і стан за знач. **акумулюва́тися.** *Установки водневого акумулювання.*

АКУМУЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок., перех., спец.* Збирати, нагромаджувати, зосереджувати. *Він* [хлорофіл] *акумулює сонячну енергію* (Бесіди про всесвіт, 1953, 63); *Завдяки спорудженню греблі Каховської ГЕС створено водоймище місткістю до 19 мільярдів кубометрів води, що дає змогу акумулювати паводкові води Дніпра і зберігати їх для корисної роботи* (Наука.., 11, 1956, 8).

АКУМУЛЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *недок., спец.* Збиратися, нагромаджуватися, зосереджуватися. *Особливість Ірпінської заплави та, що грунтові й паводкові води там не спускаються в річку, а акумулюються в штучних водоймах* (Рад. Укр., 19.IX 1962, 2).

АКУМУЛЯТИ́ВНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до акумуляції, пов'язаний з нею. *Акумулятивна діяльність вітру.*

АКУМУЛЯ́ТОР, а, *ч.* Прилад для нагромадження електричної енергії з метою дальшого її використання. *Рівне сліпуче світло акумуляторів заливало простору лаву* (Коз., Вісімсот.., 1953, 14); *Найпростіша модель акумулятора складається з двох свинцевих пластинок, вміщених у розчин сірчаної кислоти* (Фізика, II, 1957, 97); //*гідр.* Апарат для нагромадження енергії води в гідравлічних установках.

АКУМУЛЯ́ТОРНИЙ, а, е. Прикм. до **акумуля́тор.** *При роботі автомобіля генератор і акумуляторна батарея працюють у повній взаємодії, доповнюючи одно одного* (Автомоб., 1957, 213); //Який живиться струмом з акумулятора. *Світло від маленької акумуляторної лампочки падало тільки на стіл* (Собко, Вогонь.., 1947, 117); //Який виробляє акумулятори. *Акумуляторна промисловість.*

АКУМУЛЯ́ЦІЯ, ї, *ж., спец.* Збирання, нагромадження, зосередження чого-небудь. *В результаті своєрідного поєднання процесу акумуляції мінеральної речовини і біогенезу на дні солоних озер Криму нагромаджується верства чорного масткого мулу* (Геол. Укр., 1959, 636).

АКУМУЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **акумулюва́ти**. *Він* [Кесар] *рішуче звівся на ноги.. Ніби вся акумульована в ньому за час лежання енергія раптом знайшла собі вихід* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 32); //*у знач. прикм. Акумульована енергія вітру.*

АКУРА́Т, *присл., розм.* Точно, якраз. *Буде акурат, як ти казав* (Сл. Гр.); [Пелагія:] *О! Роман Степанович! З приїздом. Акурат на Юліччине свято приїхали!* (Мороз, П'єси, 1959, 174).

◇ **В акура́т** — якраз. *Кінчається вірьовка, А до землі ще далеченько.. Не розгубивсь я в акурат, Рвонув вірьовки верхній шмат* (Нех., Казки.., 1958, 19).

АКУРАТИ́СТ, а. *ч., розм.* Про людину, що додержується порядку, точності. *Всіма визнаний на кораблі акуратист, він ретельно приглядався, чи не пом'явся та чи не відволожився одяг* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 295); *Олекса зустрів мене вигуком: — Ти акуратист! Ми думали, що ти запізнишся* (Перв., Невигадане життя, 1958, 38).

АКУРАТИ́СТКА, и, *ж., розм.* Жін. до **акурати́ст.** *Дома затишно, чисто. Дунай пробує пальцем землю в горщиках з квітами: чи не забули полити. Ні. Не забули. Такого невістка не забуває: акуратистка* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 125).

АКУРА́ТНЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **акура́тний.** *Я ніколи його не бачив, а уявляю напомаджений чуб, акуратненький проділ, манікюр* (Донч., V, 1957, 297).

АКУРА́ТНЕНЬКО. Присл. до **акура́тненький.** *Акуратненько навідувалася Храпкова на пошту при «Інтуристі» і з приємністю одержувала їх* [листи] *«до запитання»* (Ле, Міжгір'я, 1953, 513).

АКУРА́ТНИЙ, а, е. 1. Який додержується порядку, точності (про людину). *Постараюся бути акуратним і швидко повернути коректу* (Коцюб., III, 1956, 259); *Я був.. дуже акуратним і дисциплінованим пацієнтом* (Збан., Єдина, 1959, 209).

2. Який підтримується в порядку; старанно зроблений; точно виконуваний або виконаний (про предмет і дію). *Середнього росту.. двадцятитрилітній юнак, з русою акуратною борідкою.., Щорс стояв перед повстанцями* (Довж., Зач. Десна, 1957, 98); *Він зупинився посеред кімнати і весело обвів поглядом стіни з дешевими олеографіями в акуратних рамках* (Донч., I, 1956, 423).

АКУРА́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **акура́тний.** — *Яка може бути акуратність в листуванні при таких умовах?* (Л. Укр., V, 1956, 292); *Організація господарства позначалася акуратністю: технічні культури були обведені захисними рівчаками, грядки на городі поможовані стежками, кожне дерево в саду — окопане* (Смолич, III, 1959, 526).

АКУРА́ТНО. Присл. до **акура́тний.** *Я щодня, акуратно, пишу до тебе* (Коцюб., III, 1956, 178); *Сторінки були заповнені акуратно надрукованими на машинці рядками* (Донч., III, 1956, 207).

АКУ́СТИК, а, *ч.* Фахівець з акустики. *Удосконалення способів ізоляції квартир від внутрішнього, а також від вуличного шуму — важливе завдання акустиків* (Наука.., 10, 1962, 53); //Той, хто обслуговує звуковловлювальні апарати. *На морозі такої ночі акустики що завгодно почують і розпізнають...* (Кучер, Прощай.., 1957, 102).

АКУ́СТИКА, и, *ж.* 1. Розділ фізики, що вивчає звукові явища.

2. Чутність звуків у якому-небудь приміщенні. *Він не був оперним співаком і не вмів пристосовуватися до умов акустики оперного театру* (Смолич, V, 1959, 422).

АКУСТИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до акустики. — *Кажуть, вони привезли якісь акустичні апарати, щоб угадувати ними появу.. ворожих кораблів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 306); *У межах кожного звукового типу можуть існувати деякі артикулятивні та акустичні відхилення* (Худ. чит., 1955, 27).

2. Який має добру акустику (в 2 знач.), добру чутність. *Декотрі Дністрові яри такі акустичні, що на сотки кроків чути звичайну розмову* (Мак., Вибр., 1954, 329).

АКУ́Т, а, *ч., лінгв.* Один із видів музикального наголосу (висхідний) у давньогрецькій, сербській та інших мовах; //Знак цього наголосу на письмі (′).

АКУШЕ́Р, а, *ч.* Лікар — фахівець з акушерства. *Акушери, педіатри і весь персонал, який доглядає дітей, повинні прагнути до створення найкращих умов для новонароджених* (Хвор. дит. віку, 1955, 10).

АКУШЕ́РКА, и, *ж.* Жінка з середньою медичною освітою, що має право самостійно подавати медичну допомогу при пологах. *Чи приїхала врешті вже Ліза? Якщо і досі не приїхала, то звернися.. до другої акушерки та поспитай у неї, що тобі робити* (Коцюб., III, 1956, 143); *У хворої — акушерка, та вона нічого не може вдіяти* (Донч., VI, 1957, 330).

АКУШЕ́РСТВО, а, *с.* 1. Галузь медицини, що розробляє заходи лікарської допомоги жінкам під час вагітності, пологів і в післяпологовий період.

2. Діяльність акушера, акушерки.

АКУШЕ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **акуше́р** і **акуше́рство.** *В селах, розташованих більш як за 10 км від дільничної лікарні або амбулаторії, організуються фельдшерські чи фельдшерсько-акушерські пункти* (Заг. догляд за хворими, 1957, 21).

АКЦЕ́НТ, у, *ч.* 1. Своєрідний характер вимови, властивий тій або іншій мові (діалектові), особі. *В крамниці було повно люду; високі й кремезні руснаки гомоніли прудко, з особливим акцентом* (Коцюб., I, 1955, 253); *Вона й говорила з ним потім по-руськи, але з якимось неруським акцентом* (Фр., III, 1950, 94); *Жінка прислухалася до його слів, але він говорив чистою українською мовою, без чужого акценту* (Кучер, Чорноморці, 1956, 163).

2. *лінгв.* Наголос у слові; //Знак (′), яким цей наголос позначається на письмі; //*муз.* Ритмічний наголос.

3. *перен.* Особлива увага до чого-небудь; підкреслення. *Вистава* [«Ревізор»] *йшла.. з акцентом на гостру,*

соковиту акторську подачу образів (Минуле укр. театру, 1953, 160).

Роби́ти акце́нт *на чому* — підкреслювати якунебудь думку, звертати особливу увагу на що-небудь; акцентувати.

АКЦЕ́НТНИЙ, а, е, *лінгв.* Прикм. до **акце́нт** 2. *В різних виданнях друкувались історичні коментарії до фонетичних, морфологічних, акцентних та синтаксичних явищ* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 88).

АКЦЕНТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **акцентува́ти.**

АКЦЕНТОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до акцентології. *Акцентологічні дослідження української мови, як і інших слов'янських, відіграють велику роль у реконструкціях слов'янської акцентологічної системи* (Мовозн., XVI, 1961, 6).

АКЦЕНТОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Розділ мовознавства, що вивчає систему словесних наголосів та історичні зміни їх в окремій мові або в групі споріднених мов. *Огляд слов'янської акцентології.*

АКЦЕНТУА́ЦІЯ, ї, *ж., лінгв.* 1. Виділення наголосу в слові; акцентування.

2. Система наголосів у будь-якій мові або в групі споріднених мов.

АКЦЕНТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **акцентува́ти.** *Вона* [рима] *є одним із засобів акцентування слів, доповнює і збагачує ритм* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 106).

АКЦЕНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех. і без додатка.* 1. *лінгв.* Ставити наголос; наголошувати. *Ті хурмани, що хурами заробляють у Щавниці,.. акцентують слова трохи по-польському, вдаряючи на передостанній склад* (Н.-Лев., II, 1956, 410); //*муз.* Виділяти окремий звук або акорд, посилюючи його звучання.

2. *перен.* Висувати на перший план, підкреслювати яку-небудь думку у висловлюванні, повідомленні; наголошувати. *З великим.. смаком і розумінням.. живопису аналізує Франко дві ікони Завалівської церкви, акцентує в них передусім реалістичну основу, життєвість і гуманізм, властивий мистецтву Відродження* (Мист., 4, 1956, 2).

АКЦЕНТУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **акцентува́ти.** *Він* [учень], *видно, не мав поняття про те, як акцентується німецьке слово der Gesell* (Фр., IV, 1950, 218); *Вадою атеїзму Франка було те, що у нього більше акцентується боротьба проти духівництва, ніж боротьба проти основ релігії* (Вісник АН, 4, 1949, 46).

АКЦЕ́ПТ, у, *ч.* 1. *фін.* Форма розрахунків, при якій платіжна вимога, виписана постачальником, оплачується банком тільки після згоди боржника. *Найбільш розповсюдженими формами розрахунку є акцепт і акредитив* (Матер.-техн. постач.., 1959, 57); //Напис на векселі, що потверджує згоду того, хто має сплатити вексель.

2. *юр.* Згода вступити в договір на запропонованих умовах.

АКЦЕ́ПТНИЙ, а, е, *фін.* Прикм. до **акце́пт** 1.

АКЦЕПТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., фін.* Затверджувати до оплати грошові документи (платіжні вимоги, рахунки, векселі і т. ін.).

АКЦИ́З, у, *ч.* 1. У капіталістичних країнах — вид непрямого податку на продукти масового споживання (цукор, горілку, тютюнові вироби і т. ін.), який підприємці включають у їх продажну ціну. [Старий чоловік:] *Жалується* [пан], *що за одну гуральню сім раз більше акцизу платить, ніж податку з усіх своїх грунтів* (Фр., II, 1950, 364).

2. *розм., заст.* Назва установи, що збирає такий податок.

АКЦИ́ЗНИЙ, а, е. Прикм. до **акци́з;** //*розм., заст.* Який працює в акцизі (в 2 знач.). *Хоч на фабрику приватним особам закон забороняє ходити, а проте чиновник акцизний дозволив мені оглядіти* (Коцюб., III, 1956, 185); //*у знач. ім.* **акци́зний,** ного, *ч.* Чиновник, що працює в акцизі. *Баглам не був знайомий з акцизним, але, наблизившись, поклав йому руку на плече* (Панч, I, 1956, 67).

АКЦИ́ЗНИК, а, *ч., розм., заст.* Акцизний чиновник. *Але хто ж справді тут єсть? ..Той акцизник, що тільки й мови у нього про собаки та про горілку?* (Л. Укр., III, 1952, 519).

АКЦІОНЕ́Р, а, *ч.* Власник акцій; член акціонерного товариства. *Буржуазні економісти силкуються довести, що теперішнє капіталістичне суспільство не має класів, а всі його члени є акціонерами* (Наука.., 12, 1958, 49); *Польські акціонери.. задумали провести односторонню шахрайську операцію з продажею цінної кедровини французам* (Козл., Ю. Крук, 1957, 490).

АКЦІОНЕ́РНИЙ, а, е. Стос. до акції (*див.* **а́кція** ^{1}); //Заснований на акціях. *В акціонерних товариствах сидять разом, цілком зливаючись один з одним, капіталісти різних націй* (Ленін, 20, 1950, 19).

АКЦІОНЕ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **акціоне́р.** *Акціонерські внески.*

А́КЦІЯ ^{1}, ї, *ж.* Цінний папір, який свідчить про те, що його власник вніс певний пай у капіталістичне підприємство та має право на участь у справах і прибутках цього підприємства. *Капіталістів, що живуть на проценти з капіталу, вкладеного в банки або в цінні папери (акції, облігації), називають рантьє* (Нова іст., 1957, 56); — *Хто після Жовтневої революції скуповував за безцінь акції нафтових товариств у Баку власне для сера Детердінга?—П'єр Гусаров* (Донч., II, 1956, 98).

◇ **А́кції підви́щуються** *чиї* — значення, вплив кого-, чого-небудь збільшується; **А́кції па́дають** *чиї* — значення, вплив кого-,чого-небудь зменшується.

А́КЦІЯ ^{2}, ї, *ж., книжн.* Дія, діяльність, спрямовані на досягнення якої-небудь мети. *Висилаю Вам до «Зорі» кілька віршів. Всі ці поезії.. складають укупі щось подібне до поеми без фабули і акції* (Сам., II, 1958, 455); *Загалом тут виборча акція йде жваво і попи не годні нічого подіяти* (Стеф., III, 1954, 245); *Нова влада країни.. тепер зважується ще на одну нечувану акцію: безмежну пустелю.. перетворити на висококультурний.. край!* (Ле, Міжгір'я, 1953, 25).

АЛБА́НЕЦЬ *див.* **алба́нці.**

АЛБА́НКА *див.* **алба́нці.**

АЛБА́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **алба́нці** і Албанія.

АЛБА́НЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **алба́нець,** нця, *ч.;* **алба́нка,** и, *ж.*). Народ, що становить основне населення Албанії. *З Константинополя сіло багато пасажирів. Французькі попи, турецькі офіцери з жінками і дітьми, албанці* (Коцюб., III, 1956, 348).

А́ЛГЕБРА, и, *ж.* Розділ математики, що вивчає загальні закони дій над величинами, вираженими літерами, незалежно від їх числового значення. *Дістала* [Ганна] *підручник з алгебри і пробувала розв'язувати задачі* (Коз., Сальвія, 1959, 122).

АЛГЕБРАЇ́ЧНИЙ, а, е. Те саме, що **алгебри́чний.** *Юнак стояв біля чорної дошки і виписував довжелезні алгебраїчні формули* (Смолич, III, 1959, 258).

АЛГЕБРАЇ́ЧНО. Присл. до **алгебраї́чний.**

АЛГЕБРИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **а́лгебра.** *Алгебричний дріб.*

АЛГЕБРИ́ЧНО. Присл. до **алгебри́чний.**

АЛГОРИ́ТМ, у, *ч.* Система правил виконання обчислювального процесу, що приводить до розв'язання певного класу задач після скінченного числа операцій. *Для* *того, щоб розв'язати будь-яку задачу, треба керуватися цілою системою правил — алгоритмом* (Наука.., 5, 1960, 18).

АЛЕ́ ^{1}, *спол.* Виражає протиставний зв'язок між сурядними реченнями або однорідними членами речення; та, проте, однак. *О думи мої! о славо злая! За тебе марно я в чужому краю Караюсь, мучуся... але не каюсь!..* (Шевч., II, 1953, 32); *Тепер ми знову над морем і знову наші очі бродять по синій пустелі, але в мене є певність, що вони й там стрітися можуть* (Коцюб., I, 1955, 419); *Батькове вирішення вступити в колгосп окрилило його. Правда, доведеться ще подолати наївні материні «умови», але загалом все так хороше й так мудро* (Довж., I, 1958, 72); //*у знач. ім. Нема нічого без але* (Номис, 1864, № 2447).

АЛЕ́ ^{2}, *виг.* Виражає здивування, незадоволення. — *Та яке там лихо? Кажіть швидше, спати хочу. — Але! кому спати, а кому ні! — сказав Уласович* (Кв.-Осн., II, 1956, 156); //*ірон.* Уживається в значенні, близькому до нічого й казати!. [Служебка:] *Ото але! Король пастушку свата, ..чому б мені.. не стати панею?* (Л. Укр., II, 1951, 197).

АЛЕ́ ^{3}, *част., рідко.* 1. Уживається в значенні, близькому до невже, хіба, з відтінком здивування, сумніву. — *А почім груші? — По гривні. — Але?* (Сл. Гр.).

2. *розм.* Уживається в підсилювальному значенні; оце, ото. *Гйон, гйон же, вража мати! Але Еней наш зледащів* (Котл., I, 1952, 79).

3. *діал.* Цілком, зовсім. *Без мене одного ніхто, але то ніхто.. не міг би під час зими виглянути з хати* (Фр., III, 1950, 196).

АЛЕБА́РДА, и, *ж.* Старовинна зброя — сокирка у вигляді півмісяця, насаджена на довгий держак із списом на кінці. *Біля дверей стояло дванадцять драбантів з алебардами* (Панч, III, 1956, 205)

АЛЕБА́СТР, у, *ч.* Дрібнозернистий гіпс білого кольору, що використовується в будівництві, як в'яжуча речовина, а також для скульптурних виробів. *Для вмазування спіралей використовують матеріали, які швидко твердіють після розбавлення водою, — алебастр або гіпс* (Монтаж і ремонт.., 1956, 21); — *Ремонтувала його* [будинок] *до свят, тинькувала алебастром* (Кучер, Чорноморці, 1956, 34).

АЛЕБА́СТРОВИЙ, а, е. Прикм. до **алеба́стр.** *Товариство отаборилося біля підніжжя алебастрової скелі* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 24); //Зробл. з алебастру. *Алебастрова статуетка;* * У порівн. *Вона була в білій.. сукні, тоненькі рученята і гнучка дитяча шийка вирізнялись, мов алебастрові, на темному полі фотографії* (Л. Укр., III, 1952, 601); //Який виробляє алебастр. *Алебастровий завод.*

АЛЕГОРИ́ЗМ, у, *ч.* Алегоричний спосіб висловлювання або зображення. *Третя важна признака* [ознака] *шкільної драми.. се алегоризм* (Фр., XVI, 1955, 215); *В «Казках життя»* [Якуба Коласа] *діють лише образи природи. Алегоризм служить тут письменникові одним з мистецьких засобів для розкриття явищ життя* (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 59).

АЛЕГОРИ́ЧНИЙ, а, е. Який має в собі алегорію; образно виражений. *«Каменярі» — се алегоричний образ громади працівників, що спільною важкою працею ламають скелю для промощення дороги* (Фр., XVI, 1955, 401); *В байці зберігаються вироблені народною творчістю гнучкі алегоричні засоби* (Літ. газ., 29.VII 1958, 3).

АЛЕГОРИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **алегори́чний.** *Поезії Лесі Українки при всій їх алегоричності ясні й доступні* (Укр. літ., 9, 1957, 260).

АЛЕГОРИ́ЧНО. Присл. до **алегори́чний.** — *Пробачте, — спинила його Сахно. — ..Я не збагну, як тлумачите ви оце слово «операція», алегорично чи достеменно?* (Смолич, I, 1958, 82).

АЛЕГО́РІЯ, ї, *ж.* Втілення абстрактного поняття в конкретному художньому образі. *Вдаючись до поетичної алегорії, автор* [Ю. Боршош-Кум'ятський] *в образі «зажуреної трембіти» показав тогочасне Закарпаття* (Рад. літ-во, 6, 1957, 45); *У байці більше, ніж у будь-якому іншому жанрі, алегорія є засобом художнього розкриття явищ* (Літ. газ., 29.VII 1958, 3); //Вислів, що виражає абстрактне поняття через конкретний художній образ. *Він* [лист] *був писаний трохи старим квітистим стилем, з алегоріями й довгими виробленими періодами* (Коцюб., I, 1955, 406).

АЛЕГРЕ́ТТО, *муз.* 1. *присл.* Помірно швидко (про темп виконання музичного твору).

2. *невідм., с.* Назва музичного твору або його частини, що виконується в такому темпі. *Чумацька пісня з виразним алегретто залунала зовсім близько* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 25).

АЛЕ́ГРІ: ◇ **Лотере́я-але́грі,** лотере́ї-але́грі, *ж., заст.* Лотерея з негайною виплатою виграшу. [Любов:] *Шкода, через сей вечір пропустила лотерею-алегрі!* (Л. Укр., II, 1951, 32).

АЛЕ́ГРО, *муз.* 1. *присл.* Швидко, жваво (про темп виконання музичного твору).

2. *невідм., с.* Назва музичного твору або його частини, що виконується в такому темпі. *Увертюра до «Чорноморців» нагадує сонатне алегро з повільним вступом, жвавою головною партією* (Укр. клас. опера, 1957, 170).

АЛЕ́ЙКА, и, *ж.* Зменш. до **але́я.** *Від головної алеї відбігали вбік алейки вужчі* (Донч., V, 1957, 538).

АЛЕ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **але́я.** *Для.. алейних насаджень у парках кращими породами є каштан кінський, клени гостролистий і сріблястий, липа, тополі* (Колг. енц., II, 1956, 442).

АЛЕРГЕ́Н, у, *ч., мед.* Речовина, яка викликає алергію. *В організмі тварини, хворої на інфекційну хворобу, виробляється своєрідна підвищена чутливість до відповідних алергенів* (Профіл. захвор.., 1955, 136).

АЛЕРГІ́ЧНИЙ, а, е, *мед.* Стос. до алергії, пов'язаний з нею. *Алергічні захворювання.*

АЛЕРГІ́Я, ї, *ж., мед.* Змінена чутливість організму тварин і людини до чужорідних речовин, що вводяться повторно. *Під алергією взагалі розуміють такий стан зміненої чутливості організму до антигену, який виражається в прояві незвичних реакцій організму на введену речовину* (Профіл. захвор.., 1955, 135).

АЛЕ́Я, ї, *ж.* Дорога (в садку, парку), обсаджена з обох боків деревами, кущами. *Панський будинок з білого каменю стоїть, немов палац над усім селом. на узгір'ячку, округи його квітники рябі, алеї темні* (Вовчок, I, 1955, 351): *Липовою алеєю йде звільна якась темна жіноча постать* (Фр., VII, 1951, 121); *За будинком культури починалися широкі алеї молодого парку* (Коз., Вісімсот.., 1953, 51).

АЛЖІ́РЕЦЬ *див.* **алжі́рці.**

АЛЖІ́РКА *див.* **алжі́рці.**

АЛЖІ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **алжі́рці** і Алжір.

АЛЖІ́РЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **алжі́рець,** рця, *ч.;* **алжі́рка,** и, *ж.*). Корінне населення Алжіру.

АЛИЧА́, і, *ж.* (*Prunus divaricata*). 1. Плодове дерево, що росте на півдні СРСР; рід сливи. *Алича.. Дерево заввишки 10 м і більше. Плоди дрібні, світло-жовті або червонуваті, кислі* (Сад. і ягідн., 1957, 18).

2. Плід цього дерева. *Грузинська кухня має цілий ряд історично усталених особливостей. До них належать:..*

використання горіхів, гранатів, аличі і ін. (Технол. пригот. їжі, 1957, 4).

А́ЛІБІ, *невідм., с., юр.* Перебування обвинуваченого в момент злочину в іншому місці як доказ його непричетності до злочину. *Свідки захисту переконливо довели алібі підсудних* (Веч. Київ, 23.VIII 1962, 3).

АЛІГА́ТОР, а, *ч.* Тупорилий крокодил, що водиться в Америці і Південному Китаї. *Китайський алігатор.. Це єдиний представник роду алігаторів у Старому світі, який водиться вздовж замулених берегів р. Янцзицзян* (Посібник з зоогеогр., 1956, 78).

АЛІЗАРИ́Н, у, *ч.* Барвник, який раніше добували з коріння марени, а тепер виготовляють штучно; застосовується для фарбування у червоний, фіолетовий і рожевий кольори. *Фарбувальна речовина алізарин до 1868 року.. добувалася з коріння рослини марени* (Наука.., 3, 1957, 24).

АЛІЗАРИ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **алізари́н.** *Алізаринові барвники.*

АЛІЛУ́ЙЩИК, а, *ч., зневажл.* Людина, що на шкоду справі надміру вихваляє кого-, що-небудь.

АЛІЛУ́ЙЩИНА, и, *ж., зневажл.* Надмірне вихваляння кого-, чого-небудь. *Заступник начальника будівництва застерігав нас від надмірного захоплення, від алілуйщини* (Кулик, Записки консула, 1958, 233).

АЛІЛУ́Я, *виг.* Уживається у відправах іудейської і християнської релігій для вираження славлення бога. *Кат лютує, А ксьондз скаженим язиком Кричить: «Те deum! алілуя!..»* (Шевч., II, 1953, 33).

◇ **Співа́ти алілу́я** *кому, ірон., зневажл.*— надмірно вихваляти кого-небудь.

АЛІМЕНТА́РНИЙ, а, е, *мед.* Пов'язаний із живленням, харчуванням. *До хронічних* [захворювань] *належать розлади живлення.. Вони бувають викликані харчовими й аліментарними факторами* (Хвор. дит. віку, 1955, 60).

АЛІМЕ́НТИ, ів, *мн.* Кошти на утримання, що виплачуються за законом непрацездатним членам сім'ї (дітям, батькам та ін.) особами, зв'язаними з ними відносинами спорідненості або свояцтва. *Реєстрація шлюбу є безумовним доказом шлюбу при розв'язанні таких важливих для сім'ї питань, як стягнення аліментів, поділ майна* (Рад. суд охороняє права.., 1954, 17).

АЛІМЕ́НТНИЙ, а, е. Прикм. до **аліме́нти.** *Аліментна справа.*

АЛІМЕ́НТНИК, а, *ч., розм.* Той, хто платить аліменти.

АЛІМЕ́НТНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жінка, яка одержує аліменти.

АЛІТЕРА́ЦІЯ, ї, *ж.* Поетичний прийом, який полягає в доборі слів з повторюваними однаковими приголосними звуками. *Поговоримо докладніше про ті музикальні ефекти самої мови, про.. алітерації, асонанси і рими* (Фр., XVI, 1955, 277); *Художньої майстерності поет* [П. Тичина] *досягає багатим озвученням твору, застосуванням численних алітерацій та асонансів* (Укр. літ., 10, 1957, 32).

АЛІТУВА́ННЯ, я, *с., мет.* Дія за знач. **алітува́ти.** *На відміну від термічної обробки існує термохімічна обробка металів, до основних видів якої відносяться: цементація, ..алітування — насичення поверхневого шару сталі або чавуну алюмінієм і ін.* (Практ. з машинозн., 1957, 105).

АЛІТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., мет.* Покривати алюмінієм сталеві або чавунні вироби, щоб запобігти окисленню їх при високих температурах.

АЛКАЛО́ЇД, у, *ч.* Азотовмісна органічна речовина, яка має властивості лугу й характеризується сильною фізіологічною дією. *Алкалоїдами називають звичайно дуже складні органічні речовини, які виявляють різні ознаки, зокрема здатність утворювати солі з кислотами* (Цікава хімія, 1954, 98); *Багато алкалоїдів уживається в медицині (морфій, хінін, атропін та ін.)* (Наука.., 3, 1957, 25).

АЛКАЛО́ЇДНИЙ, а, е. Прикм. до **алкало́їд.** *Алкалоїдні сполуки;* //Який містить у собі алкалоїд. *Раніше колгоспи сіяли переважно алкалоїдний люпин, а з 1954 року почали заміняти його кормовим* (Колг. Укр., 1, 1957, 27); //Який виробляє алкалоїди. *Алкалоїдний завод.*

АЛКОГОЛІ́ЗМ, у, *ч.* Захворювання, що розвивається внаслідок тривалого зловживання спиртними (алкогольними) напоями. *Се був мужик коло 35 літ, низького росту, худий.., з виразними слідами алкоголізму* (Фр., VII, 1951, 32); *Радянська медицина має ефективні засоби лікування алкоголізму* (Наука.., 10, 1958, 33); //*розм.* Зловживання спиртними напоями; пияцтво. *Серед пережитків минулого одним з найбільш живучих є алкоголізм* (Наука.., 10, 1958, 31).

АЛКОГО́ЛІК, а, *ч.* Той, хто хворіє на алкоголізм; п'яниця. *Їх очі блищали.., неначе скляні або кришталеві, які бувають.. в алкоголіків у найважчий час їх хвороби* (Н.-Лев., IV, 1956, 235); *Хронічний алкоголік.*

АЛКОГОЛІ́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **алкого́лік.**

АЛКОГОЛІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **алкого́ль.**

АЛКОГО́ЛЬ, ю, *ч.* Винний спирт. *Алкоголь дуже негативно впливає як на нервову і серцево-судинну систему, так і на печінку* (Наука.., 12, 1956, 23); //*розм.* Про горілку і взагалі спиртні напої. *Павлусь розторсав собі нерви систематичною гульнею по ночах, алкоголем* (Н.-Лев., IV, 1956, 230); *Олена знала, що Аркадій ніколи не зловживав алкоголем* (Вільде, На порозі, 1955, 306).

АЛКОГО́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **алкого́ль;** //Який містить у собі алкоголь. *Алкогольні напої;* //Викликаний, спричинений алкоголем. *Алкогольне отруєння організму.*

АЛЛА́Х, а, *ч.* Назва бога в мусульманській релігії. *А вас, письменних, треба б бити, Щоб не кричали: «Ах! аллах! Не варт, не варт на світі жити!»* (Шевч., II, 1953, 52); *Софта зняв руки й простяг над землею, немов прикликав на неї гнів грізного аллаха* (Коцюб., I, 1955, 293).

◇ **Алла́х його́ зна́є,** *жарт.*— невідомо; **Оди́н алла́х зна́є (ві́дає); Одному́ алла́ху відо́мо,** *жарт.*— ніхто не знає.

АЛЛО́, *виг.* Уживається при звертанні до особи під час розмови по телефону в значенні слухаю, слухайте.— *Алло! Прошу п'ятий! — П'ятий? В телефонній трубці почулося спокійне дихання* (Кучер, Чорноморці, 1956, 28).

АЛМА́З, *ч.* 1. *род.* у. Прозорий, звичайно безбарвний мінерал і коштовний камінь, що блиском і твердістю переважає всі інші мінерали; огранований певним чином називається брильянтом. *Богдан в червоній горностаєвій мантії, з золотою булавою, обсипаною алмазами* (Н.-Лев., III, 1956, 308); *Алмаз трапляється в природі у вигляді невеликих прозорих кристалів, безбарвних або забарвлених домішками у різні відтінки* (Хімія, 9, 1956, 14); *У порівн. *Алмазом добрим, дорогим Сіяють очі молодії* (Шевч., II, 1953, 238); *Благословляю я з подякою щораз Лісів глибокий шум і мовчазну вологу, Росинку, що тремтить на гілці, мов алмаз* (Рильський, II, 1946, 159).

2. *род.* а. Тонкий осколок цього каменя, вставлений в оправу з ручкою, що вживається для різання скла. *Якось.. алмазом вирізав* [Рубін] *круглу дірку в шибці* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 4).

АЛМА́ЗНИЙ, а, е. Прикм. до **алма́з** 1. *Вироби, створені майстрами алмазної грані склотермосного заводу, відомі далеко за межами нашої республіки* (Веч. Київ, 8.VIII 1957, 1); //Виготово з алмазу (в 1 знач.). *Алмазні різці забезпечують високу продуктивність праці* (Різальні інстр.., 1959, 16); //Власт. алмазові (в 1 знач.). *— Часом інколи вглядиш на небі якусь.. блискучу зірку, що ясно-преясно миготить.. і лле алмазний блиск; задивишся на неї, милуєшся довго, а потім на другий вечір шукаєш її на небі між іншими зірками і вже не знайдеш* (Н.-Лев., IV, 1956, 232); *Образно. *Міст над рікою прогнувся дугою, Бризки алмазні летять з-під турбін* (Дор., Єдність, 1950, 61).

АЛОГІ́ЗМ, у, *ч., книжн.* Що-небудь безглузде; те, що суперечить логіці; //Літературний прийом, який полягає в навмисному порушенні (розриві) логічного зв'язку з метою створення комізму, іронії і т. ін.

АЛОГІ́ЧНИЙ, а, е, *книжн.* Суперечний логіці; безглуздий.

АЛОГІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж., книжн.* Абстр. ім. до **алогі́чний.** *Дані радянських психологів заперечують концепцію алогічності мислення дітей раннього і дошкільного віку* (Рад. психол. наука.., 1958, 190).

АЛО́Е, *невідм., с.* 1. Багаторічна тропічна й субтропічна трав'яниста рослина з довгастим м'ясистим листям, укритим по краю шипами; використовується в медицині; столітник. [А л ь б і н а:] *Я заважаю, Мартіане? Вибач,— я на хвилинку. Чи нема у тебе з алое ліків?* (Л. Укр., III, 1952, 313); *У графській оранжереї, крім пальм і цитронів, росла туя — дерево життя.., численні м'ясисті алое з Південної Африки* (Донч., III, 1956, 43).

2. *фарм.* Густий сік цієї рослини, який застосовується в медицині; сабур.

АЛО́ЕВИЙ, а, е. Прикм. до **ало́е** 1. *Дедалі у нозі нестерпний біль зростав І виразка ніяк у нього не минала, Хоч і садову масть туди він прикладав, І лист алоевий* (Рильський, Поеми, 1957, 257).

АЛОПА́Т, а, *ч.* Лікар, який не застосовує гомеопатичних методів і засобів лікування.

АЛОПАТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **алопа́тія.**

АЛОПА́ТІЯ, ї, *ж.* Застаріла назва, вживана гомеопатами по відношенню до звичайної, негомеопатичної системи лікування.

АЛОТРОПІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до алотропії. *Переходити з однієї кристалічної форми в другу, чи підлягати алотропічним змінам, можуть залізо, цинк, олово* (Токарна справа.., 1957, 40).

АЛОТРО́ПІЯ, ї, *ж.* Здатність деяких хімічних елементів існувати у вигляді двох або кількох простих речовин, напр. вуглець існує у вигляді вугілля, графіту і алмазу.

АЛТАБА́С, у, *ч., заст.* Рід парчі, суцільно затканої срібними нитками. [К у п е ц ь:] *Прийми Від нас цей адамашок злототканий, Ці килими, китайку, алтабас* (Коч., I, 1956, 482).

АЛТА́ЄЦЬ *див.* **алта́йці.**

АЛТА́ЙКА *див.* **алта́йці.**

АЛТА́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **алта́йці** і Алтай. *Панас Олексійович повів алтайського гостя дорогого в чавуноливарний цех* (Вол., Самоцвіти, 1952, 85).

АЛТА́ЙЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **алта́єць,** йця, *ч.;* **алта́йка,** и, *ж.*). Народність, що становить основне населення Горно-Алтайської автономної області Алтайського краю РРФСР.

АЛТИ́Н, а. *ч.* Старовинна російська монета, вартість якої дорівнювала трьом копійкам.— *Та що се ти мені даєш? Се на сміх, чи що? Ти давай більш, давай усі, сорок алтин* (Кв.-Осн., II, 1956, 476).

АЛФАВІ́Т, у, *ч.* Сукупність літер, прийнятих у писемності якої-небудь мови і розміщених у певному усталеному порядку; азбука, абетка. *Найдавніша, що дійшла до нас, слов'янська писемність знає два алфавіти — кирилицю і глаголицю* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 499).

За алфа́вітом; По алфа́віту — в алфавітному порядку; за абеткою. *Узяти список з усіма запоріжцями — і всіх згадати за алфавітом* (Вишня, I, 1956, 336).

АЛФА́ВІТНИЙ, а, е. Прикм. до **алфа́віт.** *В додатках вміщено алфавітний покажчик авторів книг* (Літ. газ., 14.I 1958, 2).

В алфа́вітному поря́дку — в тому порядку, за яким розміщені букви алфавіту. *Словник — це зібрання слів мови, розміщених звичайно в алфавітному порядку* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 113).

АЛХІ́МІК, а, *ч.* Той, хто займається алхімією. *Реторта з ртуттю була неодмінним предметом у лабораторії алхіміка* (Рад. Укр., 15.V 1946, 2); *Ця кімната чимось скидалась на житло чаклуна або потаємну лабораторію середньовічного алхіміка* (Збан., Переджнив'я, 1960, 8).

АЛХІ́МІЯ, ї, *ж.* Середньовічне містичне вчення, спрямоване на відшукання чудодійної речовини — «філософського каменя», за допомогою якого можна було б перетворювати прості метали в золото, срібло, лікувати різні хвороби та ін. *В свій час середньовічна алхімія послужила новітній хімії* (Л. Укр., V, 1956, 396).

АЛЮВІА́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **алю́вій;** наносний. *Всі осади, які відкладаються проточними водами, називаються алювіальними* (Курс заг. геол., 1947, 102).

АЛЮ́ВІЙ, ю, *ч.* Відклади (валуни, піски і т. ін.), нагромаджені в долинах річками або струмками. *Перша тераса.. Дніпра вкрита сучасним глинисто-піщаним алювієм, нижче якого залягають давні річкові піщано-глинисті відклади* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 7).

АЛЮМІ́НІЄВИЙ, а, е. Прикм. до **алюмі́ній.** *Алюмінієві поклади;* //Зробл. з алюмінію. *Незабаром принесли з кухні велику алюмінієву миску з водою і поставили її на стіл* (Донч., II, 1956, 374); //Признач. для здобування алюмінію з руди. *В роки соціалістичної індустріалізації в нашій країні виросла потужна металургійна, алюмінієва, машинобудівна та інші галузі промисловості* (Рад. Укр., 30.VI 1957, 1).

АЛЮМІ́НІЙ, ю, *ч.* Хімічний елемент; легкий сріблясто-білий метал, пластичний і ковкий. *Алюміній — основний конструктивний матеріал у літакобудуванні* (Наука.., 12, 1961, 7).

АЛЮ́Р, у, *ч.* Спосіб, характер ходи, бігу коня: крок, галоп, кар'єр та ін. *Мов у манежі, ми обскакали дворище і тим же алюром понеслись назад* (Панч, II, 1956, 64); *— На такому конику швидким алюром не поскачеш* (Логв., Літа.., 1960, 26); *Образно. *І дядько Сашко тим же алюром зник* (Ю. Янов., II, 1958, 401).

А́ЛЯР, у, *ч., діал.* Шум, крик. *В хоромах аляр і огні* (Щог., Поезії, 1958, 199).

АЛЯ́РМ, у, *ч., заст., рідко.* Тривога. *Се вчора був легкомисний, сліпий алярм хоч не зовсім безпідставний* (Фр., IV, 1950, 267); *Наполоханий бригадний генерал оголосив алярм* (Кач., II, 1958, 367); //Шум, крик. *Кожен день — як вибух і як штурм, Шалений марш напружень і енергій, Салют, і виклик сурм, і натиск, і алярм* (Бажан, Роки, 1957, 39).

АЛЯРМІ́СТ, а, *ч., заст., рідко.* Той, хто поширює тривожні (звичайно неперевірені) чутки, схильний до паніки.

АЛЯ́РМОВИЙ, а, е, *заст., рідко.* Прикм. до **аля́рм:** тривожний.— *Тате, чуєш? — промовив Дувідко.*

— *Дзвінок із ями. Ну, що ж у тім дивного? — Алярмовий дзвінок!* (Фр., VIII, 1952, 401).

АЛЬБАТРО́С, а, *ч.* Великий морський водоплавний птах із довгими вузькими крилами і видовженим дзьобом. *Паруси були червоно-золоті, грало на них сонячне проміння, і летів перед ними красень морів — альбатрос* (Ів., Вел. очі, 1956, 119); *Над головами носяться хмарами.. альбатроси, торкаючи крилами пришельців* (Довж., II, 1959, 207).

АЛЬБЕ́ДО, *невідм., с.* Число, що показує, яку частину падаючої на тіло променевої енергії відбиває його поверхня.

АЛЬБІНІ́ЗМ, у, *ч., фізл.* Відсутність нормальної для даного виду організмів пігментації (забарвлення). *Альбінізм вважається ознакою виродження* (Конярство, 1957, 29).

АЛЬБІНО́С, а, *ч.* Людина, тварина або рослина з ознаками альбінізму. *Білого горобця мені ніколи не доводилось бачити! ..Такі птахи звуться альбіносами* (Коп., Як вони.., 1961, 86).

АЛЬБІНО́СКА, и, *ж.* Жін. до **альбіно́с.**

АЛЬБО́М, а, *ч.* 1. Книга або зошит з чистими листками для малювання, вписування віршів, зберігання фотографій, листівок, марок та ін. [Любов:] *Знаєте, що я вас попрошу? Достаньте мені мій альбом з фотографіями. Він там, у скрині* (Л. Укр., II, 1951, 71); *Роман Петрович жваво.. збігав до кімнати, миттю повернувся, тримаючи в руках великий альбом для малювання* (Коз., Сальвія, 1959, 67).

2. Об'єднане за темою видання або збірка репродукцій картин, малюнків, фотографій та ін., оправлених разом або вміщених в одну папку. *Усе село з своєю дерев'яною старою церквою схоже на малюнок, вирваний з історичного альбома* (Н.-Лев., II, 1956, 401).

АЛЬБО́МНИЙ, а, е. Прикм. до **альбо́м.** *За кілька днів справді принесла* [Леся] *з гімназії Павлуші рожевий аркушик альбомний з його віршем* (Головко, II, 1957, 376).

АЛЬБО́МЧИК, а, *ч.* Зменш. до **альбо́м.** *А Володя теж пише вірші. У нього є навіть альбомчик* (Донч., III, 1956, 231).

АЛЬБУМІ́Н, у, *ч., біох.* Найпростіший білок, розчинний у воді. *Зміни складу білкових фракцій сироватки крові у собак при гострій променевій хворобі характеризуються виразним зменшенням кількості альбумінів і збільшенням вмісту глобулінів* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 91).

АЛЬБУМІ́ННИЙ, а, е, *біох.* Прикм. до **альбумі́н.**

АЛЬБУМІ́НОВИЙ, а, е, *біох.* Те саме, що **альбумі́нний.** *Альбуміновий* [клей].. *виготовляється з свіжої крові, взятої на бойнях* (Стол.-буд. справа, 1957, 223).

АЛЬВЕО́ЛА *див.* **альвео́ли.**

АЛЬВЕО́ЛИ, о́л, *мн.* (*одн.* **альвео́ла**, и, *ж.*), *анат.* 1. Міхурці в легенях на кінцях найтонших розгалужень бронхів, куди проходить повітря під час дихання. *В легенях людини, у найдрібніших альвеолах, ..відбувається основний газообмін організму* (Наука.., 12, 1962, 39).

2. Ямки в щелепах, де містяться корені зубів.

АЛЬВЕОЛЯ́РНИЙ, а, е, *анат.* Прикм. до **альвео́ли.** *Альвеолярна емфізема легень.*

△ **Альвеоля́рні зву́ки**, *лінгв.* — передньоязичні приголосні, при вимові яких передня частина язика наближається до альвеол верхніх зубів або торкається їх.

АЛЬДЕГІ́Д, у, *ч., хім.* Органічна сполука, яка утворюється при окисленні спиртів, напр. винного, деревного. *Мурашиний альдегід..— газ з різким, неприємним запахом, добре розчинний у воді* (Заг. хімія, 1955, 433).

АЛЬКИ́Р, а, *ч., діал.* Альков. *Милян жив по-панськи. В нього були дві світлиці й алькир і кухня* (Мак., Вибр., 1954, 211).

АЛЬКО́В, а, *ч.* Заглиблення в стіні кімнати для ліжка; ніша. *В глибині хати зроблений альков; замість ліжка в нім маленька естрада* (Л. Укр., III, 1952, 44); *Таємничий альков із вигнутим склепінням ховався за складками важкої завіси* (Донч., III, 1956, 61).

АЛЬКО́ВНИЙ, а, е. Прикм. до **алько́в.**

АЛЬМАНА́Х, у, *ч.* Збірка літературних творів різних авторів-сучасників. *На Ваш замір.. видавати альманахи теж прихиляюсь* (Мирний, V, 1955, 358); *Недавно, повернувши з Криму, ..написав новелку для альманаху в честь Кобилянської* (Коцюб., III, 1956, 259); *Цей літературний альманах був багато ілюстрований місцевими художниками* (Смолич, III, 1959, 527).

АЛЬМАНА́ШНИЙ, а, е. Прикм. до **альмана́х.** *Іншим разом поділюся з Вами своїми думками, а тепер кілька слів про альманашні справи* (Коцюб., III, 1956, 200); //Власт. альманаху. *Звернення до альманашної форми періодичних видань в принципі було навіть корисним* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 69).

АЛЬПАГА́, АЛЬПАКА́, и́, *ж.* 1. Південноамериканська свійська тварина з родини лам з високоякісною шерстю. *Серед представників роду лам є і одомашнені форми: альпака — Lama pacos та лами — Lama glama, яких використовують як м'ясо-шерстних та гужових тварин* (Посібник з зоогеогр., 1956, 44).

2. Легка тканина, що виробляється з шерсті цієї тварини. *Піджак з альпаги.*

АЛЬПАГО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **альпага́.** *Альпагова шерсть;* //Зробл. з альпаги (в 2 знач.). *З м'якого купе вийшов добре поголений чоловік.. в сірому альпаговому костюмі* (Донч., II, 1956, 83).

АЛЬПАКА́ *див.* **альпага́.**

АЛЬПЕНШТО́К, а, *ч.* Довга палиця з загостреним залізним наконечником, якою користуються при сходженні на високі гори, льодовики. *Проходили люди то на лижах, то з великими альпенштоками — це вони хотіли, напевне, приручити ці дикі гори* (Ів., Вел. очі, 1956, 70).

АЛЬПІ́ЙСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до Альпи. *Скільки веселості в тих мелодіях! Яка свіжість! Неначе свіжа трава альпійських гір* (Н.-Лев., III, 1956, 311).

2. Високогірний. *Смуга гірських лук особливо добре представлена в Альпах, тому такі луки і на інших горах дістали назву альпійських* (Фіз. геогр.., 6, 1957, 45).

АЛЬПІНІА́ДА, и, *ж.* Масовий похід у високогірні райони.

АЛЬПІНІ́ЗМ, у, *ч.* Вид спорту; сходження на важкодоступні гірські вершини, льодовики. *Багаторічна боротьба українських альпіністів за підкорення Хан-Тенгрі відіграла виняткову роль в розвитку всього радянського альпінізму* (Рад. Укр., 16.IX 1956, 4).

АЛЬПІНІ́СТ, а, *ч.* Той, хто займається альпінізмом. *По голих крутих скелях лише добрі альпіністи могли проходити* (Воронько, Партиз. генерал.., 1946, 66).

АЛЬПІНІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **альпіні́ст.**

АЛЬПІНІ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **альпіні́ст.** *Альпіністська експедиція.*

АЛЬТ, а́льта́, *ч.* 1. Низький жіночий або дитячий голос. *Вона підхоплювала останні куплети пісні, і її дужий дзвінкий альт дзвенів і розливався, як чиста струна дорогого рояля* (Н.-Лев., IV, 1956, 91); *У Миколи* [Тобілевича] *був чудовий альт і слух* (Думки про театр, 1955, 29); *Коли пісню заводив тенор, хлопчик йому підтягував альтом* (Кучер, Чорноморці, 1956, 181).

2. Про людину, що співає таким голосом. *Виконувався* [спів] *при тому голосовому складі співців, як він вико-*

нується й зараз, а саме: перші й другі тенори, альт та бас (Іст. укр. музики, 1922, 133).

3. Струнний або духовий інструмент низького регістру. *Оркестр «Сбитенщика» своїм складом невеликий: скрипки* (*I та II*), *два гобої, ..альт і контрабас* (Укр. клас. опера, 1957, 59).

АЛЬТА́НА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **альта́нка.** *Я ввійшов до альтани й поздоровив його* (Фр., IV, 1950, 282); *В альтані було на диво тихо* (Ільч., Серце жде, 1939, 262).

АЛЬТА́НКА, и, *ж.* Покрита зверху легка будівля в саду, парку і т. ін. для відпочинку й захисту від сонця, дощу. *Тихенько він ішов чистенькою доріжкою з гори до альтанки* (Н.-Лев., III, 1956, 123); *В однім куті* [горо́да] *стояла альтанка, отінена густим диким хмелем та обсаджена смерічками* (Фр., IV, 1950, 282); *З маленької альтанки з верху гірки відкривувся чудовий краєвид на Дніпро* (Собко, Зор. крила, 1950, 12).

АЛЬТА́НОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **альта́нка.** *Отож я тепер уже й у тій альтаночці* (Л. Укр., V, 1956, 13).

АЛЬТЕМБА́С, у, *ч., заст.* Те саме, що **алтаба́с.** *Срібним альтембасом Стін* [труни] *не обіб'ю* (Щог., Поезії, 1958, 111).

АЛЬТЕРА́ЦІЯ, ї, *ж., муз.* Підвищення або пониження звука на півтон або на цілий тон.

АЛЬТЕРНАТИ́ВА, и, *ж.* Необхідність вибору між двома або кількома можливостями, що виключають одна одну. *Між нас поставила ти альтернативу: або я мушу виконати рівний твоєму геройський вчинок, або.. зректись тебе!* (Коб., III, 1956, 230); *Суперечливі судження завжди виражають собою якусь альтернативу, тобто наявність тільки двох можливостей, з яких одна заперечує другу* (Ло́гіка, 1953, 86); //Кожна з цих можливостей. *Народи рішуче виступають за політику мирного співіснування і відкидають його альтернативу — політику «ядерного залякування», гонки озброєнь і балансування на грані війни* (Рад. Укр., 4.VI 1961, 1).

АЛЬТЕРНАТИ́ВНИЙ, а, е. Який містить у собі альтернативу. *Альтернативні судження.*

АЛЬТЕРНАТИ́ВНО. Присл. до **альтернати́вний.**

АЛЬТИМЕ́ТР, а, *ч.* Прилад, що застосовується для визначення висоти місцевості або висоти польоту; висотомір. *Дуже чутливі металеві барометри, що мають шкалу, по якій безпосередньо можна визначити висоту місцевості, називаються альтиметрами (висотомірами)* (Фізика, I, 1957, 61); *Альтиметр показував сім тисяч метрів висоти* (Кучер, Голод, 1961, 454).

АЛЬТО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **альт.** *Стиха лунав щирий, трохи тремтливий, мов альтова струна, голос* (Автом., Щастя.., 1959, 65).

Альто́вий го́лос — те саме, що **альт** 1. *Невеличкі школярі.. почали співати чудовими альтовими голосами* (Н.-Лев., II, 1956, 403).

АЛЬТРУЇ́ЗМ, у, *ч., книжн.* Безкорисливе піклування про благо інших і готовність жертвувати для інших своїми особистими інтересами; протилежне егоїзм. *Побіда альтруїзму над класовим егоїзмом, якою кінчається повість* [«Захар Беркут» І. Франка], *здається нам утопічною і не зовсім натуральною* (Коцюб., III, 1956, 39).

АЛЬТРУЇ́СТ, а, *ч., книжн.* Той, хто виявляє в своїх діях альтруїзм; протилежне егоїст. [Любов:] *Цікава б я знати психологію спеціалістів по чужих справах, певне, се якісь великі альтруїсти, бо вже ж напевне їм на свої справи часу не зостається* (Л. Укр., II, 1951, 53).

АЛЬТРУЇСТИ́ЧНИЙ, а, е, *книжн.* Оснований на альтруїзмі, пройнятий ним. *При її мало експансивній і.. не дуже альтруїстичній натурі ся обстановка може ще більше заставити її заховатись в собі* (Л. Укр., V, 1956, 399).

АЛЬТРУЇСТИ́ЧНО, *книжн.* Присл. до **альтруїсти́чний.**

АЛЬТРУЇ́СТКА, и, *ж., книжн.* Жін. до **альтруї́ст;** протилежне егоїстка. *Справді, не знаю, звідки встановилась за мною слава альтруїстки!* (Л. Укр., V, 1956, 231).

А́ЛЬФА, и, *ж.* Назва першої літери грецького алфавіту.

◇ **А́льфа і оме́га** — початок і кінець чого-небудь; основне, головне в чомусь. *Тут* [на полях] *Сахно мала нагоду висловити своє захоплення з ідеально організованої системи штучного зрошування. — О! Це моя альфа і омега! — не без самовдоволення відказав господар* (Смолич, I, 1958, 69).

А́ЛЬФА-ЧАСТИ́НКИ, нок, *мн.* (*одн.* **а́льфа-части́нка,** и, *ж.*), *фіз.* Ядра атомів гелію, випромінювані ядрами деяких радіоактивних речовин. *Випромінювані радієм частинки називаються альфа-частинками* (Хімія, 9, 1956, 22).

АЛЬФО́НС, а, *ч., заст., зневажл.* Коханець, що перебуває на утриманні жінки.

АЛЬФРЕ́СКО, *невідм., с.* Настінний живопис водяними фарбами по сирій штукатурці.

АЛЬЯ́НС, у, *ч.* Спілка, об'єднання на основі договірних зобов'язань. *Міжнародний кооперативний альянс (МКА), заснований у 1895 р., об'єднує споживчі, виробничі, сільськогосподарські, житлобудівні, кредитні й інші види кооперації 55 країн* (Рад. Укр., 7.VII 1962, 3).

АМАЗО́НКА, и, *ж., заст.* 1. Жінка-вершник. *—О, панна Обринська дуже спритна амазонка, —кликнув до мене пан К. з гурту* (Коб., III, 1956, 82).

2. Жіноча довга сукня спеціального крою для їзди верхи. *Алла Михайлівна була вбрана в чорній амазонці, на голові був маленький циліндр, а в руці хлист* (Л. Укр., III, 1952, 612).

АМАЛЬГА́МА, и, *ж.* 1. Сплав якого-небудь металу з ртуттю або розчин деяких металів (напр., золота, срібла та ін.) у ртуті. *Ртуть має здатність розчиняти в собі багато металів, утворюючи з ними сплави, що називаються амальгамами* (Заг. хімія, 1955, 556).

2. *перен.* Про будь-яку суміш різнорідних речей, ідей та ін. *В.. щедро оплачених дифірамбах* [кореспондентів] *Асканія виступала романтичним островом, твердинею західної культури серед.. варварського моря, а хазяйка Асканії була «чудесною амальгамою паризького виховання і бурхливого скіфського.. темпераменту»* (Гончар, Таврія.., 1957, 99).

АМАЛЬГА́МНИЙ, а, е. Прикм. до **амальга́ма.**

АМАЛЬГА́МОВИЙ, а, е. Те саме, що **амальга́мний.**

АМАЛЬГАМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. Сплавляти який-небудь метал з ртуттю; розчиняти метал у ртуті.

2. Вкривати поверхню чого-небудь шаром амальгами.

АМАРА́НТ, а, *ч.* Трав'яниста рослина з родини щирицевих; деякі види вирощуються як декоративні; щириця, щир. *Амарант..— однорічна кормова культура, яку можна вирощувати в усіх областях УРСР* (Колг. енц., I, 1956, 628).

АМАРИ́ЛІС, а, *ч.* Рід цибулинних рослин; деякі види з великими гарними квітками вирощуються як декоративні.

АМА́ТОР, а, *ч., чого, з інфін. і без додатка.* Той, хто охоче займається чим-небудь, хто кохається в чому-небудь; любитель (у 1 знач.). *Запрохав я ще одного аматора фотографії, поклав на бричку апарат і гайда до Гуцулії в гостину...* (Коцюб., I, 1955, 255); [Трубай:]

Будьте ласкаві, звеліть викопати мені з коренем одну квітку.. Я страшенний аматор (Сам., II, 1958, 207); *Аматор пострілять, мисливською порою Щовечора було він жде качиних зграй* (Рильський, Поеми, 1957, 262); //Той, хто займається чим-небудь не як професіонал; любитель (у 2 знач.). *Тепер то був кожух звичайний, буденний, невидний, не цікавий для етнографа-аматора* (Фр., III, 1950, 196); *До складу першої української трупи Кропивницького увійшли і професіональні актори і талановиті аматори* (Життя Саксаганського, 1957, 26).

АМА́ТОРКА, и, *ж.* Жін. до **ама́тор.** *Аматорка поезії.*

АМА́ТОРСТВО, а, *с.* Заняття якою-небудь справою не як професією, а з любові до неї. *І Гулак-Артемовський, і Лисенко, і Сокальський вже свідомо порвали з аматорством своїх попередників* (Укр. клас. опера, 1957, 156).

АМА́ТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ама́тор;** любительський. *По.. містах і містечках почали організуватися аматорські трупи* (Фр., XVI, 1955, 96); //Виконуваний аматорами. *На вакаціях учителі здебільшого робляться акторами і грають препогано аматорські спектаклі* (К.-Карий, III, 1961, 20).

А́МБА, *виг., розм.* Уживається здебільшого як присудок у значенні, близькому до слів: кінець, загибель, смерть, капут.— *Я ж казав,— сміявся Пархоменко,— що буде цареві амба!* (Панч, О. Пархом., 1939, 52); — *Земля селянам, фабрики робочим! Геть буржуазію! Паразитам амба!* (Смолич, Мир.., 1958, 186).

АМБА́Р, а, *ч., розм.* Велике приміщення для зберігання зерна; комора. *Ряди величезних амбарів.. тіснилися понад берегом* (Гончар, Таврія.., 1957, 301).

АМБА́РНИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **амба́р.** *Перегородкою відокремлювалась кухонна частина* [житла] *від амбарної* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 60).

АМБАСА́ДА, и, *ж., заст.* Посольство. *Амбасада — представництво однієї держави на території іншої* (Фр., VI, 1951, 495).

АМБІ́ТНИЙ, а, е. Самолюбний; гордий; честолюбний. *Він був молодий іще, амбітний, бажав життя і його радощів* (Фр., VII, 1951, 333); *І сам Карпо Цар, дарма, що був амбітний і гонористий,— раптом став благати Василя Івановича* (Ю. Янов., II, 1958, 267).

АМБІ́ТНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Те саме, що **амбі́ція.**

АМБІ́ЦІЯ, ї, *ж.* Самолюбство; гордість; честолюбство. *Мені здається, що сама амбіція не доведе чоловіка до того, щоб силкувався знати все ліпше від когось іншого* (Фр., III, 1950, 257); *Його плебейську амбіцію вже відтепер люди не кривдили, його поважали* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 100).

◇ **Полі́зти (вда́ритися** *і т.ін.*) **в амбі́цію** — дуже образитися. *Тут Карпо поліз в амбіцію, вийшов на місце голови* [зборів] *й давай лаятись* (Ю. Янов., II, 1958, 312).

А́МБРА, и, *ж.* 1. Воскоподібна речовина сірого кольору, яку виділяють кашалоти; застосовується в парфюмерії для надання стійкості запахові парфумів. *Кита ж відрижка амброю зоветься І за кита дорожче продається* (Забашта, Пісня.., 1961, 109).

2. *заст.* Пахощі, парфуми. *Слуги.. панські уживають завжди амбру та лаванду* (Л. Укр., IV, 1954, 149); *Летіли в південному сяйві* [на турецькому базарі] *дзвінкі голоси:.. — Амбра! Мускус! Пахощі сходу!* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 218).

АМБРАЗУ́РА, и, *ж.* 1. Отвір у стіні укріплення, оборонної споруди, у бронебашті і т. ін., через який стріляють і ведуть спостереження. *Високі цегляні мури з сторожовими вежами й амбразурами відділяли кляштор від міста* (Рибак, Помилка.., 1956, 170); *І тільки близько, коли уважно придивитися, можна було помітити амбразури — прямокутні отвори, з яких добре видно все навколо* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 141).

2. *архт.* Отвір у стіні будинку для дверей або вікна, розширений всередину. *Вона* [площа] *вся завалена була старим мармуром церкви, уламками пілястрів, орнаментами амбразур* (Коцюб., II, 1955, 403); *За широкою амбразурою* [вікна] *кучерявилися верхів'я паркової гущавини* (Смолич, I, 1958, 125).

АМБРАЗУ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **амбразу́ра.**

АМБРО́ЗІЯ, АМВРО́СІЯ, ї, *ж.* У давньогрецькій міфології — ароматна їжа богів, що нібито надавала їм вічної юності, краси й безсмертя. [Префект:] *Їм же* [панегіристам] *треба амброзію та нектар заробити, то й мусять панегіріки співати* (Л. Укр., III, 1952, 456); *Це ж незрівнянне вино на амбросію з нектаром схоже* (Ант. літ., 1938, 92).

АМБУЛАТО́РІЯ, ї, *ж.* Невеликий лікувальний заклад, що подає медичну допомогу прихожим хворим, а також тим, які лежать вдома. *Десятки нових шкіл, нових лікарень, нових амбулаторій, нових майстерень..— ось що ви бачите нині на Підкарпатті й Гуцульщині* (Козл., Сонце.., 1957, 8); *Біля амбулаторії зібралося чимало людей. То хворі ждали прийому* (Збан., Переджнив'я, 1960, 268).

АМБУЛАТО́РНИЙ, а, е. Прикм. до **амбулато́рія.** —*Юсуп Ахмат-Алієв. Його поранено на святкуванні в обителі.. — До амбулаторного бараку підвозьте* (Ле, Міжгір'я, 1953, 238); //Здійснюваний в амбулаторії. *Амбулаторний прийом; Амбулаторне лікування.*

Амбулато́рний хво́рий — хворий, який одержує медичну допомогу в амбулаторії, особисто відвідуючи її.

АМВО́Н, а, *ч.* Підвищення в церкві перед так званими царськими вратами, з якого виголошуються проповіді. *Виступив* [єпископ] *з вівтаря через дияконські двері.. і зійшов на амвон* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 300); *Не отуманять слова нас, Слова пусті з амвона* (Укр.. думи.., 1955, 449).

АМВРО́СІЯ *див.* **амбро́зія.**

АМЕ́БА, и, *ж.* Найпростіша одноклітинна тварина, яка не має сталої форми. *Амеба складається з протоплазми і овального ядра* (Зоол., 1957, 9).

АМЕРИКА́НЕЦЬ *див.* **америка́нці.**

АМЕРИКА́НКА^{1} *див.* **америка́нці.**

АМЕРИКА́НКА^{2}, и, *ж.* 1. Майстерня, в якій лагодження взуття або одягу здійснюється негайно, у присутності замовника.— *Нового я не шию, а ремонт подужаю... — Одне слово, не індпошив, а американка?* (Ю. Янов., IV, 1959, 227); — *На лівій половині* [приміщення] — *ремонт портфелів і дамських сумочок, на правій — американка: утюжка брюк за п'ять хвилин в присутності замовця* (Донч., VI, 1957, 521).

2. Різновид невеликої друкарської машини. *Газета тепер виходила маленька. Її друкували на ручній американці, яку крутили по черзі робітники й журналісти* (Кучер, Голод, 1961, 161).

3. Сорт ярої пшениці на півдні СРСР.

4. Сорт картоплі.

АМЕРИКА́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **америка́нці** і Америка. *Дами так і продражнили її американською дзигою* (Н.-Лев., III, 1956, 230); — *Ти не плутай англійського народу з лордами. І американського народу не змішуй з мільйонерами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 307).

АМЕРИКА́НЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **америка́нець**, нця, *ч.;* **америка́нка**, и, *ж.*). Населення Сполучених Штатів Америки. *Я ще раз озирнувся на неї.. Француженка чи британка? Ні, певно, американка* (Коцюб., II, 1955, 418); *Подзвонили вранці, Що приїдуть у село два американці. Два якихось діячі у поважній ролі — Подивитись на артіль, побувати в полі* (С. Ол., Вибр., 1959, 128).

АМЕТИ́СТ, у, *ч.* Коштовний камінь — різновид кварцу фіолетового або блакитнувато-фіолетового кольору, що використовується для ювелірних і художніх виробів. *Забарвлений у різні відтінки фіолетового кольору* [кварц] *має назву аметисту* (Курс заг геол., 1947, 54); *У порівн. *Вона* [квітка] *виглядає, як гніздо аметистів на сірій скелі* (Коцюб., II, 1955, 290).

АМЕТИ́СТОВИЙ, а, е. Прикм. до **амети́ст**; //Зробл. з аметисту, прикрашений аметистами. *Аметистове намисто; Аметистовий перстень*

АМІА́К, у, *ч.* Безбарвний газ з різким запахом, що складається з азоту і водню, а в сполуці з водою утворює нашатирний спирт. *Аміак — газоподібна речовина, з сильним характерним запахом, добре розчинна у воді* (Уроки.. хіміка, 1956, 76).

АМІАКА́Т, у, *ч.* Розчин твердих мінеральних солей у рідкому аміаку.

АМІА́КОВИЙ, а, е. Те саме, що **аміа́чний**.

АМІА́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **аміа́к**. *Аміачні випари;* //Який містить у собі аміак. *Важливим резервом у підвищенні врожайності сільськогосподарських культур є застосування рідких азотних добрив, серед яких найбільше поширення дістала аміачна вода* (Колг. Укр., 10, 1960, 19).

АМІ́НИ, ів, *мн.* Азотисті органічні сполуки, похідні сполуки аміаку, в якому атоми водню заміщені вуглеводневими радикалами. *Аміни за будовою їх молекул є похідними аміаку* (Заг. хімія, 1955, 439).

АМІНОКИСЛО́ТИ, о́т, *мн.* Органічні кислоти — безбарвні кристалічні речовини, переважно розчинні у воді. *Білок складається з ряду амінокислот, які утворюються в організмі рослини з аміаку та органічних кислот* (Добрива.., 1956, 13).

АМІ́НЬ. 1. *стверджувальна част.* Уживається як заключне слово в молитвах, проповідях; вірно, істинно.— *Настане пилипівочка, то не гуляйте, молітеся, та й в скриню добре дбайте,— амінь!— так закінчив свою проповідь Моссаковський* (Н.-Лев., III, 1956, 87).

2. *у знач. ім., невідм., с. (звичайно як присудок).* Кінець, усе скінчено. *Ти ж під тином, Сумуючи, у бур'яні Умерла з голоду. Амінь* (Шевч., II, 1953, 323); — *Раз ти йому* [господареві] *шкоду зробиш, то й нашій приязні амінь* (Фр., IV, 1950, 86); — *Гляди, Маковею, вдруге розгубишся: тоді амінь тобі!* (Гончар, II, 1959, 59).

АМНЕЗІ́Я, ї, *ж.* Ослаблення або втрата пам'яті внаслідок різних уражень головного мозку. — *В психології таке явище провалу пам'яті називається амнезією,— почав розважливо.. редактор* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 66).

АМНІ́СТІЯ, ї, *ж.* Здійснюване актом верховної влади часткове або повне звільнення засуджених від кари. *Уряд оголосив амністію всім засудженим* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 503); *Народ став домагатись амністії для всіх політичних в'язнів і — покарання катюг* (Вільде, Сестри.., 1958, 391).

АМНІСТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **амністува́ти**. [Антін:] *Не бійтесь, я не втік з заслання. І навіть не амністований. Просто реабілітований* (Лев., Нові п'єси, 1956, 102).

АМНІСТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **амністува́ти**.

АМНІСТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Застосовувати до кого-небудь амністію, звільняти кого-небудь за амністією. *Юхима Кудрю амністували, на радість Одарці* (Ле, Вибр., 1939, 172).

АМОНА́Л, у, *ч.* Вибухова речовина з групи аміачно-селітряних, яка застосовується в гірничій та військовій справі. *З різними горючими речовинами* [нітрат амонію] *утворює вибухові суміші, що мають назву амоналів* (Заг. хімія, 1955, 363); *Минали години в шумі, в праці, у вибухах амоналу, яким висаджували в повітря породу* (Ткач, Плем'я.., 1948, 96).

АМОНІА́К, у, *ч.* 1. Аміачна смола, що застосовується у ветеринарії та медицині. *Водень, добутий з води, вони* [хіміки] *використовують для виробництва амоніаку, жирів, штучного бензину* (Наука.., 2, 1959, 25).

2. *заст.* Аміак.

АМО́НІЙ, ю, *ч.* Сполука атомів азоту й водню, яка входить до складу багатьох солей, що широко застосовуються в техніці й сільському господарстві. *З азотних добрив найбільше використовують.. сірчанокислий амоній, хлористий амоній* (Техн. культ., 1956, 326).

АМОНІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **амо́ній**. *Серед азотних добрив найважливішими є амонійна селітра.. і сірчанокислий амоній* (Овоч., 1956, 55).

АМОНІ́Т, у, *ч.* Аміачно-селітряна суміш, до складу якої входять вибухові нітросполуки. *Амоніти мають достатню швидкість вибуху* (Таємн. вапна, 1957, 30).

АМОНІ́ТИ, ів, *мн.* Група викопних головоногих молюсків, що жили в палеозойську і мезозойську ери. *Раковини деяких амонітів.., знайдені в крейдяних відкладах, досягають двох метрів у діаметрі* (Наука.., 2. 1958, 23)

АМОРАЛІ́ЗМ, у, *ч.* Заперечення моралі, відмовлення від принципів совісті, честі, справедливості.

АМОРА́ЛЬНИЙ, а, е. Позбавлений моралі; неморальний. *У тісній співдружності з органами соціалістичної держави радянська громадськість дедалі посилює роботу по комуністичному вихованню трудящих, по боротьбі з аморальними явищами і вчинками* (Наука.., 2, 1960, 11); *Василь Козаченко прагнув своєю повістю «Сальвія» викрити носіїв егоїзму, себелюбства, аморального ставлення до жінки* (Літ. газ., 11.III 1959, 3).

АМОРА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **амора́льний**. *Карпенко-Карий зосередив головну увагу* [у п'єсі «Глитай, або ж Павук»] *на розкритті його* [глитая] *аморальності, розбещеності, лицемірства й підступності* (Життя К.-Карого, 1957, 90).

АМОРА́ЛЬНО. Присл. до **амора́льний**.

АМОРТИЗА́ТОР, а, *ч.* Пристрій, який пом'якшує дію поштовхів, ударів під час руху автомобіля, при посадці літака і т. ін. *Для швидкого гасіння вертикальних коливань рами та кузова в підвіску вводять амортизатори* (Автомоб., 1957, 177).

АМОРТИЗАЦІ́ЙНИЙ, а, е. 1. *ек.* Стос. до амортизації (в 1 знач.). *У встановлені строки кошти амортизаційного фонду повністю вносять у Сільгоспбанк на капітальні вкладення і капітальний ремонт* (Колг. Укр., 9, 1956, 16).

2. *техн.* Який використовується для амортизації (в 2 знач.). *Щоб пом'якшити поштовхи, яких жатка зазнає під час роботи.., встановлено амортизаційні пружини* (Зерн. комбайни, 1957, 56).

АМОРТИЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. *ек.* Поступове зниження вартості основних фондів (устаткування, будинків і т. ін.) внаслідок їх зношування. *До собівартості продукції тваринництва включають амортизацію тваринницьких приміщень, силосних споруд та інвентаря ферм* (Колг. Укр., 3, 1957,9); //*фін.* Перенесення вартості машин, будинків та ін. на вироблювану продукцію.

2. *техн.* Пом'якшення дії поштовхів, ударів у машинах, літаках і т. ін. за допомогою спеціальних пристроїв.

АМОРТИЗО́ВАНИЙ, а, е, *ек., техн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **амортизува́ти** і **амортизува́тися**. *Верстат викинули невідомо коли як амортизований* (Бурл., Напередодні, 1956, 358).

АМОРТИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. *ек.* Проводити амортизацію (в 1 знач.).

2. *техн.* Здійснювати амортизацію (в 2 знач.).

АМОРТИЗУВА́ТИСЯ, у́ється. 1. *недок. і док., ек.* Внаслідок зношування поступово знижуватися у вартості (про основні фонди). *Економічні підрахунки показують, що дерев'яні сховища для картоплі амортизуються протягом 8—10 років* (Картопля, 1957, 251).

2. *тільки недок.* Пас. до **амортизува́ти.**

АМО́РФНИЙ, а, е. 1. *хім., геол.* Який не має кристалічної будови. *Існують тіла кристалічні і аморфні, тобто ті, в яких відсутня симетрія у розташуванні атомів або молекул* (Наука.., 10, 1956, 10); *Прикладами аморфних тіл можуть служити скло, смоли та пластмаси* (Токарна справа.., 1957, 39).

2. *книжн.* Безформний, розпливчастий. *Повість* [Івана Ле «Інтеграл»] *композиційно аморфна, не має чіткого сюжету* (Іст. укр. літ., II, 1956, 546).

△ **Амо́рфні мо́ви**— те саме, що **Ізолю́ючі мо́ви** (*див.* **мо́ва**).

АМО́РФНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **амо́рфний.**

АМПЕ́Р, а, *ч.* Одиниця виміру сили електричного струму. *За одиницю сили струму приймають 1 ампер* (*а*) *— силу такого струму, при якому за 1 секунду через поперечний переріз провідника проходить електричний заряд в 1 кулон* (Фізика, II, 1957, 106).

АМПЕРМЕ́ТР, а, *ч.* Прилад, яким вимірюють силу електричного струму. *Для вимірювання сили струму користуються спеціальним приладом — амперметром* (Фізика, II, 1957, 107).

АМПЕ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **ампе́р.**

АМПІ́Р, у, *ч.* Стиль пізнього класицизму в західноєвропейській архітектурі і прикладному мистецтві. *Меблі в залі були червоного дерева, стилю ампір* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 183).

АМПІ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **ампі́р.**

АМПЛІТУ́ДА, и, *ж.* 1. *фіз.* Найбільше відхилення тіла, що коливається, від положення рівноваги; розмах коливань. *Від амплітуди, тобто розмаху коливань зв'язок, залежить сила звука* (Худ. чит.., 1955, 23); * Образно. *Амплітуда його* [сільвиконкому] *роботи — від важливого завдання державної ваги до вирішення найдрібніших справ* (Вишня, I, 1956, 358).

2. *метеор.* Різниця між найвищою і найнижчою температурою повітря або найбільшим і найменшим атмосферним тиском у певний період. *У пустині Сахарі вдень можна в піску спекти яйце, а вночі іноді замерзає вода. Амплітуда коливання температури при цьому доходить до 70°, а то й більше* (Курс заг. геол., 1947, 84).

АМПЛІТУ́ДНИЙ, а, е, *фіз.* Прикм. до **амплiту́да.** 1. *Амплітудна модуляція.*

АМПЛІФІКА́ЦІЯ, ї, *ж., літ.* Стилістичний прийом для підсилення характеристики явища, що полягає у нагромадженні кількох синонімів, однотипних виразів тощо.

АМПЛІФІКУВА́ННЯ, я, *с., літ.* Те саме, що **ампліфіка́ція.** *Особливо широко виявлене у Шевченка парне ампліфікування різнотипних синонімічних.. прислівників* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 228).

АМПЛУА́, *невідм., с.* 1. Певне коло ролей, що відповідає сценічним даним актора. *В амплуа комедійних старух та жартівливих молодиць Ганна Петрівна* [Затиркевич] *створила цілу галерею образів* (Минуле укр. театру, 1953, 63); *Театральне амплуа — річ, як відомо, дуже умовна* (Рильський, III, 1956, 348).

2. *перен.* Певне коло занять.— *Я й забув представити мосьє Діденка в новому його амплуа, як молодого дипломата* (Головко, II, 1957, 485).

А́МПУЛА, и, *ж.* Герметично запаяна скляна посудина для зберігання в стерильному стані лікарських та інших речовин. *Розчин набирають у шприц з ампули або із стерильної широкогорлої скляночки через голку* (Заг. догляд за хворими, 1957, 172); *Біля ліжка стоїть медсестра Надя, розбиває ампулу, набирає ліки в шприц* (Собко, П'єси, 1958, 199).

А́МПУЛКА, и, *ж.* Зменш. до **а́мпула.** *Узяла* [Сахно] *шприц і ампулку* (Смолич, I, 1958, 135).

АМПУТАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **ампута́ція.**

АМПУТА́ЦІЯ, ї, *ж.* Хірургічна операція, під час якої вирізують (повністю або частково) той чи інший орган, відтинають кінцівку. *Ампутація руки.*

АМПУТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ампутува́ти.** *Люди навчились відновлювати зір сліпим, повертати кінцівки тим, у кого вони ампутовані* (Наука.., 10, 1958, 52).

АМПУТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Робити ампутацію чого-небудь; вирізувати, відтинати. *В боях на Дніпрі Еріху розтрощено ліву руку, її довелося ампутувати майже по лікоть* (Собко, Запорука.., 1952, 38).

АМУЛЕ́Т, а, *ч.* Невеликий предмет, що його як чаклунський засіб носять марновірні люди, вірячи, ніби він оберігає від хвороб, ран тощо; талісман. *Коли б мати дізналась, що з нею* [Мір'єм] *робиться нині, то певно сказала б, що то лихий дух — «джін» — увійшов у неї, бо перестала вплітати в коси святі амулети* (Коцюб., III, 1955, 143); *Перші проблиски його* [чоловіка] *духовного життя — його віри в загробове життя та віри в демонів бачимо хіба в матеріальних останках його похоронів та в амулетах* (Фр., XVI, 1955, 383); *Тепер він не боявся Насті. Кайтмаза дала йому амулет від лихого ока* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 222).

АМУНІ́ЦІЯ, ї, *ж., збірн.* 1. *військ.* Сукупність речей (крім одягу і зброї), що становлять спорядження військовослужбовця, а також військове спорядження коня. *Тисяча солдатів, як один, забряжчали амуніцією, перекинувши гвинтівки на руку* (Смолич, I, 1958, 442); *—Тримайте, хлопці, і для мене коня при повній амуніції. Швидко прибуду* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 6).

2. *перен., ірон.* Про одяг і речі, які свідчать про заняття людини (напр., про рибальське спорядження та ін.). *Незабаром рипнули в прихожій двері, і в хату вступив батько* [жебрак] *з торбами на плечах. Він здійняв свою амуніцію, передягся і ввійшов у світлицю з запаленою папіросою в губах* (Н.-Лев., IV, 1956, 345).

АМУ́Р, а, *ч.* 1. У римській міфології — бог кохання, якого зображали крилатим хлопчиком з луком і стрілами. *На другім боці канапи червоніло повне, кругле лице о. Хведора, неначе лице товстого свіжого амура, що вишивають гарусом на подушках* (Н.-Лев., I, 1956, 118); // Статуя або зображення його. *Важка чаша.., цяцькована білими.. амурами, завжди привертала увагу гостей* (Донч., III, 1956, 43).

2. *тільки мн., розм., заст.* Любовні справи, пригоди.

АМУ́РНИЙ, а, е, *розм., заст.* Любовний. *Усе те було дуже далеким од яких-небудь амурних ілюзій* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 161); [Карл:] *Мене не цікавлять твої амурні справи* (Собко, П'єси, 1958, 409).

АМФІ́БІЯ, ї, *ж.* 1. Земноводна тварина (жаба, саламандра та ін.), личинка якої дихає зябрами, а дозріла особина — легенями. *З тварин, що характеризують Патагонсько-Чілійську підобласть, слід ще назвати безхвосту амфібію з Чілі* (Посібник з зоогеогр., 1956, 44).

2. Земноводна рослина, яка може жити і в воді, і на суші.

3. Літак, пристосований для зльоту і посадки на суші й на воді.

4. Танк або автомобіль, що може рухатися по суші й по воді. *А військо все йшло та мчало на танках.., плавучих машинах-амфібіях* (Кучер, Чорноморці, 1956, 562).

АМФІБРАХІА́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **амфібра́хій.** *Дуже поширений в поезії амфібрахіальний розмір* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 104).

АМФІБРА́ХІЙ, я, *ч.* У силабо-тонічному віршуванні — стопа, що має три склади, з яких середній наголошений (◡ –́ ◡), напр.: «В нас кля́тва |єди́на| і во́ля |єди́на» (Бажан). *Давніші перекладачі зовсім знебарвлювали ритміку Шевченка, перекладаючи вірші першого типу* [восьми- й шестискладові] *чистими хореями, другого типу* [одинадцяти- й дванадцятискладові] — *амфібрахіями* (Рильський, III, 1956, 238).

АМФІБРАХІ́ЧНИЙ, а, е. Те саме, що **амфібрахіа́льний.** *Своєрідністю силабічного вірша Шевченка є.. амфібрахічна тенденція (розміщенням наголосів деякі рядки нагадують амфібрахій)* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 52).

АМФІТЕА́ТР, у, *ч.* 1. У давній Греції і Римі — відкрита кругла або півкругла споруда для видовищ з ареною посередині, навколо якої уступами розташовані місця для глядачів. *Амфітеатр кінчається з другого боку високою горою Голицею* (Н.-Лев., II, 1956, 414); *Особливий розряд рабів становили гладіатори. Це були люди, яких.. примушували битися один з одним або з дикими звірами на арені амфітеатрів* (Іст. стар. світу, 1957, 162).

2. У сучасному театрі — ряди крісел, розташовані уступами безпосередньо за партером, а також частина залу, де розміщені ці крісла. *В Олиних очах щезло все — і амфітеатр.., і червоні обої лож* (Фр., II, 1950, 73).

3. *у знач. присл.* **амфітеа́тром.** Півколом, що підвищується, розширяючись догори. *Салоніки розкинулись на горі, як і Константинополь, амфітеатром* (Коцюб., III, 1956, 350); *Бойові підрозділи батальйонів.. зайняли всі сади підгір'я, що нависали над селом величезним квітучим амфітеатром* (Гончар, III, 1959, 315).

А́МФО́РА, и, *ж.* Велика посудина (для вина, олії та ін.) яйцеподібної форми з двома вертикальними ручками, широко вживана в античному світі і Київській Русі. *А в Римі свято.. Жерці і ліктори стоять Круг Капітолія. І хором Співають гімн і курять дим З кадил і амфор* (Шевч., II, 1953, 271); *З храму виходить хор дівчат таврідських.. Дівчата несуть квіти, вінки.., амфори з вином та олієм* (Л. Укр., I, 1951, 158); *Череп'яні амфори використовувались для зберігання вина і маслинової олії* (Наука.., 6, 1958, 61).

АНАБАПТИ́ЗМ, у, *ч.* Релігійний рух XVI ст. у Німеччині. Англії і Нідерландах, який заперечував церковну ієрархію, ряд догматів церкви й становив форму соціального протесту проти феодального гноблення.

АНАБАПТИ́СТ, а, *ч.* Послідовник, прибічник анабаптизму.

АНАБАПТИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **анабапти́ст.**

АНАБІО́З, у, *ч., біол.* Припинення або пригнічення життєдіяльності організму в несприятливих умовах. *Анабіоз.. виражається у зниженні інтенсивності життєвих процесів при несприятливих умовах існування* (Наука.., 10, 1963, 44).

АНАБІОТИ́ЧНИЙ, а, е, *біол.* Прикм. до **анабіо́з.** *Зимове заціпеніння тварин багатьох видів, сповільнене життя насіння рослин до їх висіву і початку проростання —..все це приклади анабіотичного стану живих істот* (Наука.., 10, 1956, 18).

АНАЕРО́Б *див.* **анаеро́би.**

АНАЕРО́БИ, ів, *мн.* (*одн.* **анаеро́б,** а, *ч.*), *біол.* Організми, здатні жити й розвиватися без вільного кисню за рахунок розщеплення хімічних сполук; протилежне аероби. *Анаероби, як і інші мікроорганізми, потребують для свого розвитку цілого ряду вітамінів* (Мікр. ж., XXII, 1, 1960, 20).

АНАЕРОБІО́З, у, *ч., біол.* Здатність деяких організмів жити й розвиватися без вільного кисню.

АНАЕРО́БНИЙ, а, е, *біол.* Прикм. до **анаеро́би.** *В природі є й такі мікроби, які не потребують присутності вільного кисню. Ці мікроби звуться анаеробними* (Мікроорг. і родюч. грунту, 1955, 10).

АНАКРЕОНТИ́ЧНИЙ, а, е, *літ.* Який оспівує безпечне життя, вино, кохання (про поезію, поетичний твір). *В російській літературі.. анакреонтичну поезію наслідували зокрема: Державін, Батюшков, Пушкін* (Ант. літ., 1938, 127).

АНА́ЛІЗ, у, *ч.* 1. Метод наукового дослідження предметів, явищ та ін. шляхом розкладу, розчленування їх у думці па складові частини; протилежне синтез. *Проходять* [у «Бориславських оповіданнях» І. Франка] *живі люди, ярко змальовані, в світлі тонкого психологічного аналізу* (Коцюб., III, 1956, 38); *Аналіз — це мисленне розчленування предмета або явища, виділення окремих його частин, ознак, властивостей* (Психол., 1956, 125); //Розгляд чого-небудь. *На комсомольських зборах Андросов за наказом Руднєва зробив аналіз операції і подав список товаришів для нагороди* (Шер., Молоді месники, 1949, 64).

2. Визначення складу і властивостей якої-небудь речовини, дослідження їх. *Зробив мені він* [лікар].. *аналіз мокроти* (Л. Укр., V, 1956, 389); *Він зробив хімічний аналіз багатьох гірських порід* (Видатні вітч. географи.., 1954, 46).

АНАЛІЗА́ТОР, а, *ч.* 1. *фіз.* Прилад, за допомогою якого роблять аналіз (у 2 знач.) речовини, явища і т. ін. *Частоту шуму вимірюють з допомогою частотного аналізатора, а його силу — шумоміром* (Наука.., 12, 1960, 42).

2. *фізл.* У людини і високоорганізованих тварин — орган чуття разом з відповідною йому ділянкою мозку і сполучними нервами, що здійснюють аналіз подразнень із зовнішнього і внутрішнього середовища. *Аналізатор є складний нервовий механізм, що починається зовнішнім сприймаючим апаратом і закінчується у мозку* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 45).

АНАЛІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. до **аналізува́ти:** а) (*мин. ч.*).. *ще в Комуністичному маніфесті аналізовані були зразки соціалізму не тільки дрібнобуржуазного, але і буржуазного* (Ленін, 8, 1949, 63); б) (*теп. ч.*) *Не буває певності, що особа, якій належить текст, ..народилась або набувала свої мовні і орфографічні навички саме в тій місцевості, з якої походить аналізований текст* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 46).

АНАЛІЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **аналізува́ти.** *Без сумніву, для організму важливий не тільки аналіз зовнішнього світу — для нього так само необхідне.. аналізування того, що відбувається в ньому самому* (Шк. гігієна, 1954, 66); *Уранці, тільки-но розпочнеться праця в лабораторіях. треба здати туди на аналізування все, що можна в Черемашка взяти* (Шовк., Людина.., 1962, 236).

АНАЛІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Робити аналіз; досліджувати, розкладаючи на складові частини. *Чую, що таки не видержу і впаду в ліричний, дифірамбічний тон і, замість аналізувати, почну оспівувати свого героя* (Фр., III, 1950, 260); *Він докладно почав аналізувати зауваження, з якими виступали літстудійці* (Донч., V, 1957, 377); — *Повертайтесь до лабораторії* *і пам'ятайте: все, що братимуть тут лаборантки, аналізуватимете ви* (Шовк., Інженери, 1956, 89).

АНАЛІЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **аналізува́ти**. *Другого дня на заняттях, де аналізувалися наслідки вчорашньої стрільби, лейтенант показував усім, у чому помилка Цимбала* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 40).

АНАЛІ́ТИК, а, *ч.* 1. Фахівець, що займається аналізом речовин. — *Хімік-аналітик Горленко.. завжди дбає за чистоту свого робочого місця* (Шовк., Інженери, 1956, 47).

2. *перен.* Той, хто має схильність до аналізу своїх переживань, поведінки, оточення і т. ін.— *У Ольги краще це* [писання] *виходить, ніж у мене: в неї віра, а в мене холодне лезо аналітика* (Кач., II, 1958, 56).

АНАЛІ́ТИКА, и, *ж.* 1. *лог.* Вчення про силогізми й доведення.

2. *мат.* Те саме, що **Аналіти́чна геоме́трія** (*див.* **аналіти́чний**). *Прийшовши до школи, взявся* [Демидів] *пильно переробляти аналітику* (Мак., Вибр., 1954, 50).

АНАЛІТИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Який базується на застосуванні аналізу (в 1 знач.). *Хотячи чи не хотячи, вона* [критика] *мусить бути не догматичною, а аналітичною, не дедуктивною, а індуктивною* (Фр., XVI, 1955, 246); *У цьому віці* [від 4 до 6 років включно] *у дітей значно ускладнюється як аналітична, так і синтетична діяльність кори великих півкуль* (Шк. гігієна, 1954, 52).

2. Здатний до аналізу (в 1 знач.). [Ватутін:] *Аналітичний розум, Олександре Володимировичу,— велика сила!* (Дмит., Драм. тв., 1958, 114).

3. Який служить для аналізу (в 2 знач.). *Аналітичні ваги.*

4. Стос. до аналітичної геометрії. *Найважливішим способом задання функцій двох змінних, як і функцій однієї змінної, є аналітичне задання* (Курс мат. анал., II, 1956, 8).

△ **Аналіти́чна геоме́трія** —розділ математики, що вивчає властивості геометричних ліній, поверхонь і тіл методами алгебри й математичного аналізу; **Аналіти́чні мо́ви** — мови, в яких відношення між словами в реченні виражені не формами слів, а за допомогою службових частин мови, інтонації та порядку слів тощо; **Аналіти́чна хімія** — розділ хімії, що займається визначенням хімічного складу речовин. *Основні завдання сучасної неорганічної та аналітичної хімії зв'язані з питаннями розробки технології нових матеріалів* (Наука.., 12, 1957, 14).

АНАЛІТИ́ЧНО. Присл. до **аналіти́чний** 1. *Призвичаював* [учитель Міхонський] *його розуміти історію даного часу, так сказати, аналітично, із свідоцтв та настроїв тогочасних людей* (Фр., III, 1950, 37).

АНА́ЛОГ, а, *ч., книжн.* Те, в чому виявляється схожість, подібність до іншого предмета або явища. *Останнім часом багато уваги приділяють вивченню кортизону — синтетичного аналога гормону кори надниркової залози* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 61).

АНАЛОГІ́ЙНИЙ, а, е. Який грунтується на аналогії.

АНАЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Який становить аналогію до чого-небудь; подібний, схожий. *Аналогічний випадок був у той же час у Роменському повіті* (Л. Укр., V, 1956, 166); *В комуністичному суспільстві збережуться функції, аналогічні теперішнім державним функціям, але характер і способи їх здійснення зміняться* (Ком. Укр., 2, 1962, 18).

АНАЛОГІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **аналогі́чний;** подібність, схожість.

АНАЛОГІ́ЧНО. Присл. до **аналогі́чний.** *Цілком аналогічно функціям двох змінних визначаються функції будь-якого числа незалежних змінних* (Курс мат. анал., II, 1956, 8).

АНАЛО́ГІЯ, ї, *ж.* 1. Подібність, схожість у чому-небудь між предметами, явищами, поняттями. *Я порадив би грім і блискавку.. ввести в комедію не на самому кінці, а трохи раніше, щоб більше звернути на неї увагу глядача і тим підкреслити аналогію* (Коцюб., III, 1956, 244); *Відомий мистецтвознавець Мутер гадав, що всі сюжети, крім замовлених, виникали у Рембрандта як аналогія до його інтимних переживань* (Мист., 4, 1956, 42); *Між роботою обчислювальних машин і деякими функціями мислення людини існує формальна аналогія* (Фізіол. ж., VI, 4, 1960, 453).

2. *лог.* Висновок, зроблений на підставі схожості, подібності у чому-небудь предметів, явищ, понять.

3. *лінгв.* Вплив одних елементів мови на інші однорідні чи споріднені з ними, в результаті чого менш впливові елементи змінюються за зразком більш впливових.

АНАЛО́Й, я, *ч.* У церкві — високий, з похилим верхом столик, на який кладуть ікони, богослужбові книги тощо. *Отець Палладій сидів коло низького аналоя* (Н.-Лев., III, 1956, 365); *Молодих обкрутили навколо аналоя, наділи їм вінчальні обручки* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 72).

АНА́ЛЬНИЙ, а, е, *анат.* Відхідниковий. *Анальний отвір.*

АНАЛЬФАБЕ́Т, а, *ч., книжн., заст.* Неписьменна, неграмотна людина; //Неук.

АНА́МНЕЗ, у, *ч., мед.* Відомості, що їх дає хворий або його близькі про умови життя, які передували захворюванню, і про історію розвитку хвороби.

АНАМНЕСТИ́ЧНИЙ, а, е, *мед.* Який базується на анамнезі. *За анамнестичними даними, переважна більшість довгожителів (близько 90%) провела усе своє життя в місці народження, займаючись сільською працею і харчуючись переважно молочно-рослинними продуктами* (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 94).

АНАНА́С, а, *ч.* 1. Тропічна трав'яниста рослина.

2. Великий, овальної форми, соковитий і запашний плід цієї рослини. *Я сиджу за столом, бокали переді мною, фрукти: виноград, ананаси...* (Шиян, Баланда, 1957, 86); * У порівн. *На вершечках* [сосон], *жовтих, як ананаси, лежали чорні корони, мов волохаті папахи* (Коцюб.. II, 1955, 211).

АНАНА́СНИЙ, а, е. Прикм. до **анана́с;** //Вигот. з ананасів. *Офіціант.. приніс їм кока-кола й ананасного джусу* (Ю. Янов., II, 1958, 413).

АНАНА́СОВИЙ, а, е. Те саме, що **анана́сний.** *Ананасовий запах.*

АНА́ПЕ́СТ, а, *ч.* У силабо-тонічному віршуванні — трискладова стопа, в якій наголошений останній склад (◡◡—́), напр.: «Наша ціль — | людське ща́ | стя і во́|ля» (Франко).

АНАПЕСТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **ана́пе́ст.**

АНАРХІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Ворожа марксизмові дрібнобуржуазна політична течія, яка заперечує будь-яку державну владу, організовану політичну боротьбу і виступає проти революційної диктатури пролетаріату. *Між соціалізмом і анархізмом лежить ціла прірва, яку даремно намагаються показати неіснуючою.. газетні прислужники реакційних урядів* (Ленін, 10, 1949, 54).

2. *перен.* Невизнання авторитету, порядку, дисципліни; сваволя. *Дійшли* [дадаїсти] *до самоліквідації мистецтва, заведення його в кут індивідуалістичного анархізму* (Еллан, II, 1958, 123).

АНАРХІ́СТ, а, *ч.* 1. Прибічник анархізму (в 1 знач.). *Анархісти зовсім заперечують і революційну і всяку іншу владу..* (Ленін, 10, 1949, 414); *Мобілізований*

Івашко з анархістами щодня приносили свої оперативні звіти (Кач., II, 1958, 313).

2. Про людину, яка нехтує встановленими правилами виробничої й суспільної дисципліни. *Іноді в ньому проривався анархіст, він заїдався і важко його було переконати в протилежному* (Минко, Вибр., 1952, 27).

АНАРХІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до анархізму і анархістів; //Власт. анархістам. *Сю блискучу, а фальшиву балаканину* [Ніцше], *сю справді анархістичну філософію, роблену «без царя в голові»,— сього абсолютно не розуміємо* (Фр., XVI, 1955, 192).

АНАРХІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **анархіст**.

АНАРХІ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **анархі́ст.** *Анархістська організація;* //Власт. анархістам; який має в собі риси анархізму. *У Франції завжди багато шкодила анархістська фраза* (Ленін, 22, 1950, 114); *На протиставленні революційного обов'язку і анархістських, індивідуалістичних настроїв побудована трагедія «Ваграмова ніч»* (Укр. рад. драм.., 1957, 49).

АНАРХІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до анархізму або до анархії (в 1 знач.). *..всі повинні знати, що синдикалістський ухил — це і є анархічний ухил..* (Ленін, 32, 1951, 169).

2. Схильний до анархії (в 2 знач.), безладдя; безладний, хаотичний. *Був він якийсь крутий, суворий, і разом лагідний, добрий; анархічний і водночас хазяйновитий* (Минко, Вибр., 1952, 21); *Образно. *Дніпро протягом найближчих двадцяти років.. закінчить еру свого, так би мовити, анархічного буття і перетвориться на ряд водних б'єфів, розділених греблями з потужними гідростанціями, шлюзами і системою зрошувальних каналів* (Довж., III, 1960, 96).

АНАРХІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **анархі́чний** 2.

АНАРХІ́ЧНО. Присл. до **анархі́чний** 2. [Прокурор:] *Але цей їхній головуючий надто анархічно веде збори* (Кучер, Трудна любов, 1960, 469).

АНА́РХІЯ, ї, *ж.* 1. Стан суспільства, в якому відсутні організована влада, закони, немає певних обов'язкових норм поведінки; безвладдя. *Тяжке становище народних мас України погіршувалося феодальною анархією, що панувала в Польській державі і проявлялася в розгнузданій сваволі магнатів і шляхти* (Іст. укр. літ., I, 1954, 62); //Заперечення, невизнання будь-якої влади, авторитету. *— А в Давида зараз якесь зборище,— як ковтнув шматок, раптом згадав Яків.. І Сахновський з-за столу: — ..Що це за анархія! Влади не визнають?!* (Головко, II, 1957, 64); //Відсутність планової організації в чому-небудь; безладність, хаотичність. *Капіталізм — це лад економічної анархії і періодичних криз, хронічного безробіття і злиднів мас, хижацького розтрачання продуктивних сил* (Програма КПРС, 1961, 30).

2. *перен.* Безладдя, хаос. *На станції в цей день панувала повна анархія, все йшло шкереберть!* (Гончар, Таврія.., 1957, 520).

АНА́РХО-СИНДИКАЛІ́ЗМ, у, *ч.* Дрібнобуржуазна ворожа пролетаріатові опортуністична течія в міжнародному робітничому професійному русі, що ідеологічно і політично перебуває під впливом анархізму.

АНА́РХО-СИНДИКАЛІ́СТ, а, *ч.* Прибічник анархо-синдикалізму.

АНАСТИГМА́Т, а, *ч.* Фотооб'єктив, у якому способом підбору лінз різної кривизни максимально усунено астигматизм. *Для точних фотозйомок рисунків найкраще застосовувати подвійний анастигмат або спеціальні репродукційні анастигмати — апохромати* (Довідник фот., 1959, 78).

АНА́ТОМ, а, *ч.* Фахівець з анатомії або анатомування. *Ворог усякого сентименталізму, він* [Темницький] *поглядав на світ холодним оком анатома* (Фр., II, 1950 292); [Рафальський:] *Але ж ви анатом. Хіба анатоми займаються мікробами?* (Коч., II, 1956, 284).

АНАТОМІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до анатомії. *Пирогов розробив особливі методи анатомічного дослідження на замороженому людському трупі* (Наука.., 11,1956, 41); *Анатомічний атлас.*

2. Стос. до анатомування.

Анатомі́чний теа́тр — спеціально обладнане приміщення при науково-навчальному закладі, де анатомують. *Була на одній лекції з Лілею, а в анатомічний театр не пішла* (Л. Укр., V, 1956, 300).

АНАТО́МІЯ, ї, *ж.* Наука про будову, функції і розвиток живого організму. *В однім кутку* [кімнати] *шафа, в другім — ..кістяк для навчання анатомії* (Л. Укр., III, 1952, 86); *Анатомія — наука про зовнішню і внутрішню будову людського тіла* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 3); //Будова живого організму.— *Щоб бути психологом, треба знати анатомію й фізіологію нервової системи* (Донч., II, 1956, 202).

АНАТО́МКА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **Анатомі́чний теа́тр** (*див.* **анатомі́чний**). *Тут в анатомці університетській.. На голому, холодному столі Лежить товариш з кулею в чолі* (Бажан, I, 1946, 231).

АНАТОМУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **анатомува́ти.**

АНАТОМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.*, *перех.* Розтинати, препарувати труп з метою дослідження.

АНА́ФЕМА, *заст.* **АНА́ХТЕМА**, и, *ж.* 1. Відлучення від церкви, прокляття. *Сьогодня* [сьогодні] *в церкві анахтему співали* (Сл. Гр.).

Віддава́ти (піддава́ти) ана́фемі — проклинати, осуджувати, таврувати.

2. Уживається як лайливе слово.— *А в мене ж мужики, то анафеми, .. антихристи!* (Н.-Лев., IV, 1956, 52); — *Один наш зайдиголова до району поліз.. та заблудив, анахтема* (Вишня, I, 1956, 420).

АНА́ФЕМСЬКИЙ, *заст.* **АНА́ХТЕМСЬКИЙ**, а, е, *лайл.* Проклятий, жахливий. *Анафемський піст* (Мирний, V, 1955, 344); *І доки ото жінки гнутимуть спину з тими анафемськими сапками?* (Ю. Янов., I, 1958, 446).

АНА́ФОРА, и, *ж.*, *літ.* Стилістичний прийом, що полягає в повторенні тих самих звуків, слів, речень на початку двох або кількох суміжних рядків, строф, фраз; напр.: «Чи я в лузі не калина була? Чи я в лузі не червона була?». *У нього* [М. Рильського] *нерідко є вірші, цілком збудовані на анафорі (однаковий початок), як, наприклад, «Моя Батьківщина»* (Іст. укр. літ., II, 1956, 400).

АНАФОРИ́ЧНИЙ, а, е, *літ.* Прикм. до **ана́фора.** *Величезне емоціональне нагнітання.. посилюється анафоричним і епіфоричним прийомом* (Мова і стиль «Вершників», 1955, 67).

АНАХОРЕ́Т, а, *ч.*, *заст.* 1. Релігійний фанатик, який живе у відлюдному місці — в пустелі, печері тощо; пустельник, пустинник. *Раз в літню пору край порога Своєї хаточки старий Анахорет моливсь до бога* (Фр., XI, 1952, 475).

2. *перен.* Про людину, яка живе самітно, уникає спілкування з людьми; відлюдник, самітник. *Той анахорет Щапов, що, здавалося, китайським муром відгороджується від жінок, ..іде поруч з Преображенською* (Ле, Міжгір'я, 1953, 530); *Він* [Каргат] *жив анахоретом, віддавшися своїй роботі, нічого, крім неї, не знаючи...* (Шовк., Інженери, 1935, 150).

АНАХОРЕ́ТКА, и, *ж.*, *заст.* Жін. до **анахоре́т.**

АНАХОРЕ́ТНИЙ, а, е, *заст.* Власт. анахоретові; пустельницький, відлюдний. *Анахоретне життя в хуторських школах* (Вас., IV, 1960, 40).

АНАХОРЕ́ТСЬКИЙ, а, е, *заст.* Те саме, що **анахоре́тний.**

АНАХРОНІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Помилка в літочисленні, хронології подій, явищ. *Анахронізм: титаря ляхи замучили зимою, а не літом* (Шевч., I, 1951, 148).

2. Явище, поняття, погляд, звичай та ін., які застаріли і не відповідають сучасності; пережиток. [Галя:] *Адже справді, хто, окрім українського поета, напише так тепло про кохання, про те, як дівчина виглядає козаченька, який хоч і зробився анахронізмом, але не з вини поетів* (Сам., II, 1958, 97); *Був мирний час, слово «фронт» звучало анахронізмом* (Смолич, Ми разом.., 1950, 181).

АНАХРОНІ́ЧНИЙ, а, е. Який є анахронізмом (у 2 знач.), який не відповідає сучасності. *Анахронічні візники Сахаються* [від Ілька], *як од химери* (Рильський, Поеми, 1957, 180).

АНАХРОНІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **анахроні́чний.**

АНА́ХТЕМ, а, *ч.*, *лайл.* Те саме, що **ана́фема** 2. *Анахтем вічний — Турн пропав!* (Котл., I, 1952, 219).

АНА́ХТЕМА *див.* **ана́фема.**

АНА́ХТЕМСЬКИЙ *див.* **ана́фемський.**

АНГАЖЕМЕ́НТ, у, *ч.*, *заст.* Запрошення артистів на певний строк для участі в спектаклях або концертах на основі договору. *На літо 1874 р. здобув я ангажемент з Петербурга.. від антрепренера Зізеріна* (Збірник про Кроп., 1955, 68); *Сезон закінчився передчасно, і на півтора місяця театр зостався без ангажементу* (Смолич, III, 1959, 167).

АНГАЖУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.*, *перех.*, *заст.* Запрошувати артистів для участі в спектаклях або концертах на основі договору.

АНГАЖУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.*, *заст.* Приймати ангажемент.

АНГА́Р, а, *ч.* Приміщення, де стоять літаки і де проводиться їх поточний ремонт. *Одинокий ангар стояв на величезному аеродромі* (Собко, Зор. крила. 1950, 16); *Перед надводними ангарами Вихор побачив кілька гідролітаків* (Кучер, Чорноморці, 1948, 109).

АНГА́РНИЙ, а, е. Прикм. до **анга́р.** *Ангарна форма павільйону;* //Формою схожий на ангар. *Ангарні теплиці будують за типом двосхилих багатосекційних теплиць* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 13).

А́НГЕЛ, а, *ч.* 1. У релігійному культі — надприродна істота, посланець, вісник бога; зображується звичайно у вигляді юнака з крилами. *Якби ангел з неба прилетів в Горобцівку, то й він не помирив би їх* (Н.-Лев., IV, 1956, 132); *Ах, скільки радості, коли ти любиш землю..! Нема у ній ні ангелів, ні бога, ані семи небес. А є лиш гордість і горіння, сукупна праця і хвала* (Тич., I, 1957 115).

2. *чий, перен.*, *заст.* Захисник або заступник; охоронець.— *А знаєш, Густочко, пан Борис для молодих женщин небезпечний чоловік!.. Так що, я буду твоїм добрим ангелом і заберу його від тебе* (Фр., III, 1950, 418).

3. *перен.*, *заст.* Про людину (переважно жінку), що відзначається красою чи добрістю, лагідністю або зробила чи робить кому-небудь щось гарне, приємне. — *Полю, здрастуй! Скоріше, бо ми запізнимось. А ось і водичка мінеральна й помідорчики. Ти у мене ангел!* (Автом., Щастя.., 1959, 10).

АНГЕЛЯ́ТКО, а, *с.* 1. Зменш.-пестл. до **а́нгел** 1. *У порівн. *В четвер почули ми, що вмерла* [Одарочка]. *Побігла я туди: вона вже на столі.. І така ж вона хороша лежала, як ангелятко боже!* (Вовчок, I, 1955, 47).

2. *перен.*, *заст.* Про дівчинку або хлопчика, які відзначаються своєю красою, невинністю, ніжністю. *Край села саме хатина мріє; Там не спить мати, серцем боліє.. Сироти бідні лежать голодні... Спіть, ангелятка, не знайте болю* (Граб., I, 1959, 315).

АНГЕЛЯ́ТОЧКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **ангеля́тко.** *У порівн. *Отож і спить собі дитина, Мов ангеляточко в раю* (Шевч., II, 1953, 319).

А́НГЕЛЬСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **а́нгел** 1. *Її душа не могла раптом порвати побожних мелодій, чистих і гарних, як ангельські хори* (Коцюб., II, 1955, 119).

2. *перен.*, *розм.* Який відзначається ласкавістю, покірливістю, ніжністю, добротою і т. п. [Жінки:] *Ось ідуть сюди черниці..* [Герасим:] *А, се ті, що ангельський голосок мають. а чортову думку* (Мирний, V, 1955, 77); *Не удавай святої з себе, не обдурить мене нічим, ні синім поглядом, як небо, ні личком ангельським твоїм* (Сос., II, 1958, 118).

АНГІДРИ́Д, у, *ч.* Безводний (кислотний) окис, який при сполученні з водою утворює кислоту. *При горінні фосфористого водню утворюються фосфорний ангідрид і вода* (Заг. хімія, 1955, 369).

АНГІДРИ́Т, у, *ч.* Безводний сірчанокислий кальцій, який, сполучаючись з водою, переходить у гіпс; використовується як природна в'яжуча речовина. *Кальцієва сіль.. входить до складу мінералів — гіпсу і ангідриту* (Заг. хімія, 1955, 312).

АНГІ́НА, и, *ж.* Гостре запалення слизової оболонки зіва, зокрема мигдаликів глотки. *З ногою скінчилось, нахопилась ангіна, пуста, правда, та все ж три дні пролежать довелось* (Л. Укр., V, 1956, 276); *Ангіна — гостре інфекційне захворювання* (Хвор. дит. віку, 1955, 160).

АНГЛІ́ЄЦЬ *див.* **англі́йці.**

АНГЛІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **англізува́ти;** //*у знач. прикм.*— *Він чомусь ненавидить оті рижі англізовані вуса* (Ле, Міжгір'я, 1953, 178).

АНГЛІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.*, *перех.* Надавати чому-небудь англійського вигляду; робити що-небудь на англійський зразок. *Навіть школи англізували* (Ле, Міжгір'я, 1953, 427).

АНГЛІ́ЙКА *див.* **англі́йці.**

АНГЛІ́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **англі́йці** і Англія. *Ірландці не журяться англійською бідою* (Л. Укр., V. 1956, 402); *Мусій стояв на порозі в кожушку, критому зеленим англійським сукном* (Кос., Новели, 1962, 87).

АНГЛІ́ЙЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **англі́єць,** йця, *ч.*; **англі́йка,** и, *ж.*). Народ, який становить основне населення Англії. *Читав Стріндберга, англійця Б. Шоу і польського — Жулавського* (Коцюб., III, 1956, 431); *Услід за ними* [португальцями] *в Індії з'явились голландці, англійці та французи* (Нова іст., 1956, 20); *Увечері в колгоспному Палаці культури.. відбулася невимушена розмова між англійками і колгоспницями* (Рад. Укр., 28.VII 1962, 4).

АНГЛІКА́НСТВО, а, *с.* Різновид протестантської релігії. *В Англії державною релігією є англіканство* (Наука.., 6, 1958, 45).

АНГЛІКА́НСЬКИЙ, а, е. Стос. до англіканства. *При Карлі I надзвичайно посилилась англіканська церква, главою якої був король* (Нова іст., 1956, 7).

АНГЛІЦИ́ЗМ, у, *ч.*, *лінгв.* Слово або зворот, запозичені з англійської мови.

АНГЛОМА́Н, а, *ч.* Той, хто захоплюється всім англійським.

АНГЛОМА́НІЯ, ї, *ж.* Пристрасть до всього англійського.

АНГЛОСА́КС *див.* **англоса́кси.**

АНГЛОСА́КСИ, ів, *мн.* (*одн.* **англоса́кс,** а, *ч.*). Загальна назва германських племен, які в V—VI ст. колонізували Британію.

АНГЛОСАКСО́НСЬКИЙ, а, е. Те саме, що **англоса́кський.**

АНГЛОСА́КСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **англоса́кси.**

АНГЛОФІ́Л, а, *ч.* Прихильник англійської нації, її культури; протилежне англофоб.

АНГЛОФІ́ЛЬСТВО, а, *с.* Схиляння перед англійською нацією, її культурою; протилежне англофобство.

АНГЛОФО́Б, а, *ч.* Противник, ворог англійської нації, її культури; протилежне англофіл.

АНГЛОФО́БСТВО, а, *с.* Ненависть до англійської нації, її культури; протилежне англофільство.

АНГО́РА *див.* **анго́ри.**

АНГО́РИ, ів, *мн.* (*одн.* **анго́ра,** и, *ж.*). Порода кролів, кіз, котів із довгою м'якою шерстю.

АНГО́РСЬКИЙ. а, е. Прикм. до **анго́ри.**— *Дивіться, очі гарні, як в ангорської кози,— сказав Копронідос* (Н.-Лев., III, 1956, 390); — *Казав я голові колгоспу: «Прикупіть, Даниловичу, племінних ангорських кролів!»* (Донч., VI, 1957, 131).

А́НГСТРЕ́М, а, *ч., фіз.* Одиниця довжини, яка дорівнює одній стомільйонній частині (10^{-8}) сантиметра. *Все ультрафіолетове випромінювання небесних тіл, починаючи з довжини хвилі близько 3 тисяч ангстрем, повністю поглинається в атмосфері* (Ком. Укр., 10, 1962, 46).

АНДА́НТЕ, *муз.* 1. *присл.* Повільно (але швидше, ніж адажіо), плавно.

2. *у знач. ім., невідм., с.* Назва музичного твору або його частини (напр.: сонати, квартету та ін.), що виконується в такому темпі. *Великою популярністю у нашій республіці користується.. анданте і скерцо із струнного квартету Данькевича* (Мист., 5, 1957, 26).

АНДЕЗИ́Т, у, *ч.* Гірська порода вулканічного походження. *Андезит — застигла лава* (Курс заг. геол., 1947, 65).

АНДЕЗИ́ТОВИЙ, а, е. Прикм. до **андези́т.** *Більшість вулканів, розташованих поблизу гірських кряжів.., має лаву андезитову* (Курс заг. геол., 1947, 65).

АНЕВРИ́ЗМ, у, *ч.* Місцеве розширення артерії внаслідок змін або пошкоджень її стінок.

АНЕВРИ́ЗМА, и, *ж.* Те саме, що **аневри́зм.** *Личинки твердоустки.. заглиблюються у внутрішню оболонку судини і викликають її запалення.. Відбувається потовщення ураженої стінки судини з наступним її розширенням (аневризмою)* (Профіл. захвор.., 1955, 170).

АНЕКДО́Т, а, *ч.* 1. Коротке жартівливе (здебільшого вигадане) оповідання про яку-небудь смішну подію. *Він усе розказував українські народні анекдоти, смішні, повні жарту* (Н.-Лев., I, 1956, 442); *У великі твори, наприклад романи, включають іноді окремі закінчені оповідання, казки, легенди, анекдоти* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 159); //Вигадка, жарт. *Він довго сердився і спочатку навіть соромився їздити* [на автомобілі], *аж поки не звик і не перестав прислухатись до зауважень і анекдотів з цього приводу* (Довж., II, 1959, 94).

2. Кумедний випадок, подія або пригода.

АНЕКДО́ТИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **анекдо́т** 1. *Бориса Ріпак не любив. Той завше цвітасто одягався.. А потім оті Борисові анекдотики, історійки. Де він їх почув, де вичитав?* (Хор., Місто.., 1962, 30).

АНЕКДОТИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **анекдо́т** 1. *Переважна більшість антиклерикальних новел Боккаччо має безсумнівно анекдотичне походження* (Рад. літ-во, 2, 1958, 18).

2. Схожий на анекдот; смішний, кумедний. *Матрос розповідав про свою поїздку у відпустку, пересипаючи оповідання смішними, часом анекдотичними епізодами* (Ткач, Моряки, 1948, 48); //Малоймовірний, незвичайний. *Його непродуманий виїзд до них* [басмачів] *і такий анекдотичний кінець всієї авантюри посіяв у Мухтарова настрій діяти* (Ле, Міжгір'я, 1953, 372).

АНЕКДОТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **анекдоти́чний.**

АНЕКДОТИ́ЧНО. Присл. до **анекдоти́чний.**

АНЕКДО́ТНИК, а, *ч.* Любитель анекдотів, майстер розповідати анекдоти. *Першим виглянув у коридор мій сусід по купе, анекдотник і веселун* (Збан., Любов, 1957, 133).

АНЕКСІОНІ́СТ, а, *ч.* Той, хто здійснює або пропагує політику анексії, прибічник політики анексії; загарбник. *Ясно, що* ***анексіоністами*** *є* ***на ділі*** *і ті французькі соціалісти, які захищають війну за Ельзас-Лотарінгію..* (Ленін, 22, 1950, 158).

АНЕКСІОНІ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **анексіоні́ст;** //Власт. анексіоністові; загарбницький.

АНЕ́КСІЯ, ї, *ж.* Насильне приєднання, загарбання якоюсь державою іншої країни або частини її території. *Анексії тримаються зв'язками фінансового, банкового, імперіалістського капіталу.* ***В цьому*** *сучасна, господарська основа анексій* (Ленін, 24, 1950, 17); [II Всеросійський з'їзд Рад] *у «Зверненні до народів і урядів воюючих країн» запропонував негайно укласти мир — мир без анексій і контрибуцій* (Вісник АН, 1, 1957, 30).

АНЕКСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Насильно приєднувати, загарбувати чужу територію, іншу державу. *Восени 1908 р. Австро-Угорщина анексувала дві турецькі провінції Боснію і Герцеговину* (Нова іст., 1957, 140).

АНЕМІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **анемі́я;** недокрівний.

2. *перен.* Безсилий, млявий, кволий. *Буваю часто в анемічному стані, надто надвечір,— маленькі одливи від голови і певна безсилість* (Л. Укр., V, 1956, 356); *Образно. *Жадна земля випила за літо сонце, і воно стало бліде, анемічне* (Коцюб., II, 1955, 248).

АНЕМІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **анемі́чний.**

АНЕМІ́Я, ї, *ж.* Недокрів'я. *Мені, якби не анемія, то зовсім добре було б* (Л. Укр., V, 1956, 162); *Анемією називають загальне падіння кількості гемоглобіну в крові і зниження числа еритроцитів у ній* (Курс патології, 1956, 249).

АНЕМО́МЕТР, а, *ч.* Прилад для вимірювання швидкості вітру.

АНЕМО́НА, и, *ж.* Отруйна трав'яниста рослина з квітками різного кольору; вирощується як декоративна. [Іфігенія:] *Підуть в гай аргоськії дівчата Зривати анемони та фіалки* (Л. Укр., I, 1951, 161); *Анемона — одна з ранньовесняних рослин, дуже поширених у листяних лісах серед кущів* (Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 103).

АНЕРО́ЇД, а, *ч.* Прилад для вимірювання атмосферного тиску. *Найбільш уживаним приладом для вимірювання атмосферного тиску як на метеорологічних малих станціях, так особливо і в повсякденному житті є металевий барометр, або анероїд* (Нар. прикмети.. погоди, 1956, 100).

АНЕСТЕЗІ́ЙНИЙ, а, е, *мед.* Прикм. до **анестезі́я.** *Потім розгорнув* [Гальванеску] *анестезійну маску й добув слоїк із хлороформом* (Смолич, I, 1958, 134).

АНЕСТЕЗІ́Я, ї, *ж., мед.* Втрата чутливості до зовнішніх подразнень, особливо до болю. *В гіпнозі ми словом-подразником викликаємо анестезії, аналгезії і.. функціональний параліч* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 156); //Штучне виключення чутливості на обмеженій ділянці тіла; знеболювання, знечулення. *Розроблено ефективні методи знеболювання (місцева анестезія),* *що дають змогу виключити больову чутливість після розтину* (Наука.., 3, 1957, 14).

АНЕСТЕЗО́ВАНИЙ, а, е, *мед.* Дієпр. пас. мин. ч. до **анестезува́ти.**

АНЕСТЕЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., мед.* Штучно викликати анестезію; знеболювати, знечулювати.

АНІ́. 1. *спол.* Варіант єднального сполучника ні, вживаний для підсилення заперечення. *Не хотів ані дружитись, ані дома жити — чумакував* (Вовчок, I, 1955, 40); *Страшне лихо придушило його: він не чує ані жалю в серці, ані гніву* (Коцюб., I, 1955, 218); *Ну й зима — хуртеча та вітрюга. Ні проїхати, ані пройти* (Перв., I, 1958, 169).

2. *част.* Варіант заперечної частки ні, вживаний для підсилення. *Сіяло сонце; в небесах Ані хмариночки* (Шевч., I, 1951, 312); *Траплялось на віку мені Такеє бачити ледащо,— Подивишся — не годне ані на що* (Гл., Вибр., 1957, 77); *Ані колихнеться нерухома вода* (Трубл., II, 1955, 467).

АНІ́Д, у, *ч.* Синтетичне волокно, цінний матеріал для виробництва трикотажних тканин, штучного хутра, пластмас і т. ін. *Синтетичне волокно анід надзвичайно міцне: нитка аніду товщиною в один міліметр може витримати вагу дорослої людини* (Наука.., 2, 1959, 28).

АНІДЕ́, *присл.* Варіант прислівника ніде, вживаний для підсилення заперечення; в жодному місці.

АНІ́Ж, *спол.* Варіант сполучника ніж, уживаний для підсилення. *Звичайно, я міг би більше зробити, аніж зробив, але перший місяць завжди трудніший* (Коцюб., III, 1956, 414); *Хай би серце вразила стріла, Аніж покора серце пройняла* (Бажан, I, 1946, 298).

АНІЖЕ́, *присл., розм.* Уживається в значенні, близькому до ні-ні, нічого. *Нікому ж про це аніже!* (Сл. Гр.).

Ані́же не — нітрохи не, зовсім не. *Комірник Гнат, треба сказати, аніже не пригнічений з першої невдачі* (Горд., I, 1959, 586).

АНІЗА́ЩО, *присл.* Варіант прислівника нізащо, вживаний для підсилення.

АНІКОГІ́СІНЬКО, *займ. запереч., розм.* Варіант займенника нікогісінько, вживаний для підсилення; зовсім, абсолютно нікого. *Нема з ким тихо розмовляти, Ані порадитись. Нема Анікогісінько! — Нема!* (Шевч., II, 1953, 354); *Ось уже й вибалок. Ніяких свіжих слідів — анікогісінько* (Логв., Літа.., 1960, 22).

АНІКО́ЛИ, *присл.* Варіант прислівника ніколи, вживаний для підсилення; зовсім, абсолютно ніколи. *І знаємо, що не шуміти їм* [порогам] *більше ніколи. Аніколи!* (Гончар, Південь, 1951, 88).

АНІЛІ́Н, у, *ч.* Безбарвна або жовтувата оліїста отруйна речовина — рідка органічна сполука; використовується для виготовлення барвників, ліків, вибухових речовин та ін. *Анілін та інші ароматичні аміни використовуються для добування найрізноманітніших штучних барвників* (Заг. хімія, 1955, 426).

АНІЛІ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **анілі́н;** //Вигот. з аніліну. *Анілінові барвники.*

АНІМАЛІ́ЗМ, у, *ч.* Зображення тварин у живописі, різьбярстві, скульптурі.

АНІМАЛІ́СТ, а, *ч.* Художник, різьбяр або скульптор, який у своїх працях зображує тварин. *Талановитий анімаліст, він* [В. Г. Литвиненко] *цікаво ілюструє казки І. Франка «Фарбований лис», «Осел і вовк» та «Війна пса з вовком»* (Мист., 4, 1956, 7).

АНІМІ́ЗМ, у, *ч.* Донаукове, містичне уявлення первісних людей, згідно з яким кожна річ має свого духа, душу; одухотворення сил і явищ природи. *Найдавнішими формами релігійних уявлень і вірувань були тотемізм, магія і анімізм* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 21).

АНІМІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **анімі́зм.** *За допомогою анімістичних уявлень первісна людина намагалася зрозуміти життя навколишньої природи* (Наука.., 2, 1957, 30).

АНІ-НІ́, *част., розм.* Варіант повторюваної заперечної частки ні-ні, вживаний для підсилення; зовсім нічого.— *Немає тепер у мене нічого — ані-ні!..* (Мирний, II, 1954, 157).

АНІО́Н, а, *ч., фіз., хім.* Негативно заряджений іон, що осідає під час електролізу на аноді. *Позитивно заряджені іони називаються катіонами, а негативно заряджені — аніонами* (Хімія, 9, 1956, 41).

АНІ́С ^{1}, у, *ч.* 1. Однорічна трав'яниста ефіроносна рослина; ганус. *Аніс — однорічна рослина з родини зонтичних, своїм виглядом.. схожа на кріп* (Колг. енц., II, 1956, 177).

2. Насіння (плоди) цієї рослини, що використовуються в медицині, а також як прянощі.

АНІ́С ^{2}, а, *ч.* 1. Сорт яблуні. *Аніс бархатний.., старовинний російський сорт* [яблуні] *народної селекції, походить з районів Поволжя* (Сад. і ягідн., 1957, 59).

2. Запашні кисло-солодкі плоди цієї яблуні.

АНІСКІ́ЛЕЧКИ, *присл., розм.* Зменш. до **аніскі́льки.** — *А не страшно було? — Аніскілечки... — запишався Слава* (Коп., Подарунок, 1956, 52).

АНІСКІ́ЛЬКИ, *присл.* Варіант прислівника ніскільки, вживаний для підсилення; зовсім, ні в якій мірі, анітрохи, аж ніяк. *Очевидно, молодик аніскільки не сумнівається в своєму праві робити тут усе, що тільки впаде йому в буйну голову* (Шовк., Інженери, 1956, 177); *Вона читала, робила виписки, але вперед не посувалася аніскільки* (Руд., Вітер.., 1958, 226).

АНІ́СОВИЙ ^{1}, а, е. Прикм. до **ані́с** ^{1}; //Виготов. з анісу. *Анісові краплі вживають при шлунково-кишкових захворюваннях* (Лікар. рослини.., 1958, 178).

АНІ́СОВИЙ ^{2}, а, е. Прикм. до **ані́с** ^{2}. *Кальвіль анісовий.*

АНІТЕЛЕ́НЬ, *присудк. сл., розм.* Варіант незмінного присудкового слова ніттелень, уживаний для підсилення; ні слова, ні звука. *І всі уряд поставали, Ніби без'язикі — Анітелень* (Шевч., I, 1951, 247); *Тільки перед татарами — анітелень про те, що Настя його наречена* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 164).

АНІТРІ́ШЕЧКИ, АНІТРО́ШЕЧКИ, *присл.* Зменш. до **анітрі́шки, анітро́шки.** *Звістка про те, що посада в повітовій управі занята вже, анітрішечки не засмутила мене* (Коцюб., III, 1956, 175); *Ляля анітрішечки не змінилася за цей рік, лише нова зачіска.. і модне віденське плаття робило її невпізнанною на перший погляд* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 277).

АНІТРІ́ШКИ, АНІТРО́ШКИ, *присл.* Зменш. до **анітро́хи.**— *Вставай,— будила його* [Івана] *Марічка. — Вставай і ходім. Він глянув на неї і анітрошки не здивувався* (Коцюб., II, 1955, 345); — *Ви думаєте,— боюся, що ото він мамі розкаже?— казала Галя,— нехай розказує: анітрішки не страшно* (Вас., I, 1959, 178); *Посухи смертоносний подих, Дощів невчасних мокрий бич.. Усе це речі, анітрішки Не схожі до ідилій з книжки* (Рильський, Поеми, 1957, 164).

АНІТРО́ХИ, *присл.* Варіант прислівника нітрохи, вживаний для підсилення переважно перед присудком із заперечною часткою не в значенні, близькому до зовсім, ні в якій мірі. *Крута гора, рови, ями, здається, анітрохи не перетинали хлопцям шляху* (Мирний, I, 1954, 250); *Владко сидів зовсім спокійний і анітрохи не змішавсь під цим градом докорів* (Фр., VI, 1951, 238); — *Я анітрохи не сумніваюсь,* *що ми доможемось неабияких наслідків і в лабораторії, і поза її стінами* (Шовк., Інженери, 1956, 125).

АНІТРÓШЕЧКИ *див.* **анітрíшечки.**

АНІТРÓШКИ *див.* **анітрíшки.**

АНІХТÓ, анікóго (*з прийм.* ані в кóго), *займ. запереч.* Варіант займенника ніхто, вживаний для підсилення; зовсім, абсолютно ніхто. *Було, тобі Ніже анікого Не зачепить, ніже ділом, Ніже яким словом* (Шевч., II, 1953, 255).

АНІЧИЧИ́РК, *присудк. сл., розм.* Варіант незмінного присудкового слова нічичирк, уживаний для підсилення; ні слова, ні звука.— *Заляжте там, мов неживі, анічичирк! — аж поки голосна гаківниця не промовить: пора!..* (Мирний, II, 1954, 111); — *Коронний гетьман перехоплює валки, ..а він* [Сагайдачний] *сидить собі в хаті і анічичирк!* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 432).

АНІЧОГІ́СІНЬКО, *займ. запереч., розм.* Варіант займенника нічогісінько, вживаний для підсилення. *Раби і підніжки всякої влади палять фіміам навіть земським начальникам. Хоч би тобі одна благородна думка, хоч би одно людське слово! Анічогісінько* (Коцюб., III, 1956, 154); — *Я анічогісінько не второпаю.. Розкажіть же.., як ви тут опинилися* (Смолич, I, 1958, 104); — *Бачили що-небудь?— питаю я їх.— Анічогісінько не бачили!* (Вишня, II, 1956, 162).

АНІЩÓ, анічóго (*з прийм.* ані з чóго), *займ. запереч.* Варіант займенника ніщо, вживаний для підсилення; зовсім, абсолютно ніщо. *Не чула того вечора Маруся-наймичка, як хазяйка сварилася на неї за гаяння.., і не доходило їй аніщо гіркеє до серденька* (Вовчок, I, 1955, 353).

АНІЯ́К, *присл.* Варіант прислівника ніяк, уживаний для підсилення; жодним способом, ніяким чином, абсолютно. *Коні ж бійців аніяк не хотіли стояти на місці* (Тич., I, 1946, 296).

АНІЯ́КИЙ, а, е, *займ. запереч.* Варіант займенника ніякий, вживаний для підсилення; жоден.— *Помилуйте, Олексійовичу! Хіба не знаєте, яка ця осінь була? Заробітку аніякого!* (Мирний, III, 1954, 25); *Ефект цієї пальби з ходу був поки що аніякий* (Головко, I, 1957, 288).

АНІЯКІ́СІНЬКИЙ, а,е, *займ. запереч., розм.* Варіант займенника ніякісінький, вживаний для підсилення. *У.. книжці «Серед степів» цензура не зробила аніякісінької заборони* (Мирний, V, 1955, 410); *Тирада була довга. Але Івась не звернув аніякісінької уваги на неї, хоча й вислухав до кінця* (Л. Янов., I, 1959, 411).

А́НКЕР, а, *ч.* 1. Деталь годинникового механізму, що регулює хід годинника.

2. Металева (сталева) зв’язка, якою скріплюють складові частини машини, кам’яної споруди і т. ін.

А́НКЕРНИЙ, а, е. Прикм. до **áнкер.** *В їдальні на стіні у нього з’явився дорогий годинник з боєм, з вільним анкерним ходом на одинадцяти рубінових каменях* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 74); *Анкерний болт.*

АНКЕ́ТА, и, *ж.* Бланк установленої форми для запису в ньому певних біографічних та інших відомостей. *Дехто з наших літературознавців і критиків зверталися до мене з листами і з анкетами, прохаючи в мене відповіді на різні питання про моє життя, працю і про інше* (Вас., IV, 1960, 48); *Комісар читав анкету. Вона була коротка і ясна, як і саме життя Андрія Голуба* (Кучер, Чорноморці, 1956, 50); *Образно. *Працювать, працювать, безумовно! Кожній хвилі нема ж воротя! Ні! Я зовсім іще не заповнив золотої анкети життя* (Сос., I, 1957, 245).

АНКЕ́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **анкéта.** *Начальнику відділу кадрів Шульга сердито зауважив, що той досконало знає анкетні дані і мало знає ділові якості співробітників* (Рибак, Час.., 1960, 651).

АННА́ЛИ, ів, *мн.* Записи історичних подій за роками у давніх народів (єгиптян, ассірійців, персів, китайців); літопис. *В анналах Ашурбаніпала розповідається про перемогу лідійського царя Гугу.. над кіммерійцями* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 112); *А Родіонів син, ровесник мій Іван.., В окопі десь дрижав.. Аж поки ждана смерть від двох нежданих ран Прийшла, невписана в історії аннали* (Рильський, Поеми, 1957, 269); //*уроч.* Взагалі записи.

АНО́Д, а, *ч.* Позитивно заряджений електрод; протилежне катод. *Рух позитивних іонів до катода, а негативних іонів та електронів до анода являє собою електричний струм у газі* (Курс фізики, III, 1956, 61).

АНО́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **анóд.** *Якщо анодний струм змінює свою величину, то разом з тим змінюватиметься і напруга* (Курс фізики, III, 1956, 248); *Анодна напруга.*

АНОМА́ЛІЯ, ї, *ж.* Відхилення від норми, від загальної закономірності; неправильність, ненормальність. *У нас бачимо ту аномалію, що галицько-руський театр держиться досі в переважній мірі працею і грішми духовенства* (Фр., XVI, 1955, 181); *Аномаліями і природженими пороками розвитку ми називаємо більш або менш значні відхилення органів плода від нормальної структури* (Хвор. дит. віку, 1955, 22).

△**Аномáлія магнíтна** — різке відхилення від нормальної величини земного магнетизму в якій-небудь області земної поверхні. *Про магнітні аномалії в районі Курська вперше стало відомо в 1783 році* (Наука.., 4, 1960, 55).

АНОМА́ЛЬНИЙ, а, е. Який характеризується аномалією; незвичний. *Аномальний, дивний і неприродний був настрій людських умів у тім злопам’ятнім* [1863] *році* (Фр., VIII, 1952, 281); *Поява* [атмосферних хвилеводів у тропічних зонах] *зв’язана з аномальним станом атмосфери, який виникає при певних метеорологічних умовах* (Наука.., 7, 1957, 7).

АНОМА́ЛЬНО. Присл. до **аномáльний.** *Поява в природі аномально забарвлених.. звірів і птахів — рідке явище* (Веч. Київ, 7.III 1957, 3).

АНОНІ́М, а, *ч.* 1. Автор листа або твору, який не назвав свого прізвища. *Не звертаюся просто до редакції, бо знаю з досвіду, що практичніше звертатись до одної виразної особи, ніж до.. аноніма* (Л. Укр., V, 1956, 379); *Овсянюку передали з залу записку.., писав якийсь анонім* (Веч. Київ, 13.VI 1961, 2).

2. Лист або твір, на якому не зазначене прізвище автора; лист або твір невідомого автора. *Вражена неприємним передчуттям,* [Леся] *розгорнула* [лист] *і найперше подивилась на підпис. «Приятель». Перший порух був спалити анонім* (Вільде, На порозі, 1955, 64).

АНОНІ́МКА, и, *ж., розм.* Лист без підпису; анонім (у 2 знач.). [Ярошенко:] *Відповідати ж на анонімки вважаю принизливим* (Лев., Нові п’єси, 1956, 32).

АНОНІ́МНИЙ, а, е. 1. Який не зазначив у листах або в творах свого прізвища (про автора). *Анонімний писака.*

2. Невідомо ким написаний, не підписаний; безіменний (про лист або твір). *До вищої власті долетів один анонімний лист, потім другий і третій* (Н.-Лев., I, 1956, 570); *Вона перша з сестер.. почала одержувати любовні листи від поклонників, анонімні й за підписами* (Вільде, Сестри.., 1958, 349).

АНОНІ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **анонíмний** 2. *В сучасній народній творчості певною мірою відпали ознаки усності та анонімності* (Рильський, III, 1955, 421).

АНОНІ́МНО. Присл. до **аноні́мний.**

АНО́НС, а, *ч.* Попереднє оголошення про наступний спектакль, фільм, лекцію та ін. *Коло брами висіли анонси про лотерею, що мала відбутися того ж дня тут у саду* (Л. Укр., III, 1952, 621); *Через місяць оперу* [«Продана наречена»] *вже так підготовлено, що я мав змогу оголосити про її поставу. Скоро з’явився анонс* (Про мист. театру, 1954, 173).

АНОНСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Робити анонс про що-небудь; оголошувати. *На головних вулицях міста вже висять афіші, анонсуючи приїзд ансамблю* (Рад. Укр., 18.V 1962, 4).

АНОРМА́ЛЬНИЙ, а, е, *книжн.* Який відхиляється від загальної норми; ненормальний. *Страх! Прищеплений дитині, виплеканий анормальними умовами суспільними, він стає чіпкою пошестю* (Коцюб., I, 1955, 150).

АНОРМА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж., книжн.* Абстр. ім. до **анорма́льний.** *Він* [пролетаріат] *не творить людства, він його очищає від поділу на класи й інших анормальностей* (Еллан, II, 1958, 71).

АНОРМА́ЛЬНО, *книжн.* Присл. до **анорма́льний.** *— Годі нам говорити на різних мовах. Це анормально, що кримський татарин погано розуміє, що пише казанський, а письменника з Тифліса не всі можуть читати в Оренбурзі або в Баку* (Коцюб., II, 1955, 139).

АНОТА́ЦІЯ, ї, *ж.* Коротка бібліографічна довідка, характеристика змісту книги, статті і т. ін. *Повідомлення про вихід у світ нових творів мали здебільшого характер анотацій* (Рад. літ-во, 5, 1958, 108); *Ніхто не відмовиться від того, щоб дати докладну анотацію на знайомий йому твір* (Пит. перекл., 1957, 190).

АНОТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **анотува́ти.**

АНОТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **анотува́ти.**

АНОТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Складати анотацію.

АНО́ФЕЛЕС, а, *ч.* Малярійний комар. *Переносником малярійного паразита є особливий вид комара — анофелес* (Хвор. дит. віку, 1955, 277).

АНСА́МБЛЕВИЙ, а, е. Прикм. до **анса́мбль.** *Ансамблевий спектакль — це.. суцільний твір, в якому не повинно бути ні однієї фальшивої ноти, ні однієї вражаючої неприємно фарби* (Думки про театр, 1955, 167); *Акакію Церетелі подобається в українських трупах серйозна добросовісність,.. внутрішня згуртованість, ансамблева злагоджена гра* (Збірник про Кроп., 1955, 218).

АНСА́МБЛЬ, ю, *ч.* 1. Група співаків, музикантів або танцюристів, що постійно виступає як єдиний художній колектив. *В кращих концертних залах столиці виступали українські народні хори та ансамблі* (Літ. газ., 28.VI 1951, 1); //Художня узгодженість, злагодженість у виконанні артистами драматичного, музичного і т. ін. твору. *Мистецтво сценічного ансамблю вимагає від усіх учасників вистави єдності світовідчуття, єдності творчого методу і розуміння ідейної суті твору* (Мист., 1, 1956, 14); *Кожний учасник спектаклю мусить добиватися ансамблю, злагодженості в роботі актора й режисера* (Життя К.-Карого, 1957, 235).

2. Музичний твір або окрема частина його, призначена для одночасного виконання кількома музикантами або співаками. *Значне місце у концертах зайняли вокальні ансамблі — дуети і терцети* (Мист., 1, 1957, 14).

3. Сукупність будівель, споруд та ін., що є частинами одного цілого (в архітектурі, шляховій справі). *Обриси майбутніх ансамблів вимальовувалися дедалі чіткіше. Одні будинки вже було закінчено, другі пнулися своїми білими стінами вгору, для третіх ще тільки закладали фундаменти* (Собко, Стадіон, 1954, 139); //Гармонійна єдність у розташуванні і оформленні групи будівель, пам’ятників, зелених насаджень та ін., що становлять єдину архітектурну композицію. *Чарівна, неповторна краса* [парку «Софіївки» в Умані] *обумовлена надзвичайно вдалим поєднанням усіх елементів рельєфу, води, зелених насаджень, архітектури і скульптури в єдиному художньому ансамблі* (Наука.., 1, 1958, 32).

АНТАБЛЕМЕ́НТ, а, *ч.* Верхня частина будівлі, що лежить на колонах і складається з художньо оздоблених частин — карниза, фриза і архітрава.

АНТАГОНІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Непримиренна суперечність. *Вільний і раб, патрицій і плебей, поміщик і кріпак, майстер і підмайстер, коротко кажучи,— гнобитель і гноблений перебували у вічному антагонізмі один до одного* (Комун. маніф., 1947, 48); //Неприязнь, ворожість. *В її відносинах до старшого брата і сестри чується глухий антагонізм* (Л. Укр., III, 1952, 718).

2. *біол.* Боротьба між деякими тваринами, рослинами, мікроорганізмами, що веде до знищення чи пригнічення одних організмів іншими. *Явище антагонізму між окремими видами мікроорганізмів привернуло увагу багатьох дослідників* (Наука.., 11, 1956, 22).

АНТАГОНІ́СТ, а, *ч.* 1. Непримиренний противник. *Лев і ягня та інші їм подібні антагоністи мирно лежали під одним кущиком* (Л. Укр., V, 1956, 200).

2. *перев. мн., біол.* Органи або речовини, що своїми функціями і дією цілком протилежні одні одним. *Успішно застосовуються в медицині здобуті недавно з культур мікробів-антагоністів різноманітні антибіотики — пеніцилін, стрептоміцин і багато інших* (Наука.., 11, 1956, 22).

АНТАГОНІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Пройнятий антагонізмом; непримиренно ворожий. *Він* [народник] *не розрізняє двох антагоністичних класів, феодалів і буржуазії..* (Ленін, 1, 1948, 325); *Письменник-реаліст* [Панас Мирний] *розкриває антагоністичні взаємини селянської бідноти з поміщиками* (Укр. літ., 9, 1957, 37); //Пов’язаний з боротьбою між тваринами, рослинами, мікроорганізмами. *Вивченню антагоністичних взаємовідношень між мікроорганізмами і питанню використання антагонізму у боротьбі з хворобами рослин.. присвячена велика кількість праць* (Мікр. ж., XXII, 4, 1960, 15).

АНТАГОНІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **антагоні́ст.**

АНТАРКТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до Антарктика. *Антарктичний материк;* //Який відбувається, здійснюється в Антарктиці. *Антарктична експедиція.*

АНТЕ́НА, и, *ж.* Провід або система проводів, що служить для випромінювання радіохвиль під час радіопередачі або для їх уловлювання під час радіоприймання. *Горбок виявився добре замаскованим танком. Навіть антена радіостанції.. дуже скидалась на тоненький прутик молодої осики* (Собко, Стадіон, 1954, 289); //Щогла, висока тичина і т. ін., до верху якої прикріпляється цей провід. *Будинки світяться вночі, просторі, теплі, чисті. Стримлять антени, й приймачі з Москви приймають вісті* (Забіла, Промені, 1951, 25).

АНТЕ́ННИЙ, а, е. Прикм. до **анте́на.** *Настройка антенних елементів;* //Признач. для антени. *На щоглі антенній Зелений клубок Засяв, запалав — Аж у очах болить* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 40).

А́НТИ, ів, *мн.* Назва східнослов’янських племен, які в IV—VI ст. заселяли територію між Дністром і Дніпром. *Візантійські автори VI ст. н. е. розповідають про численні слов’янські племена антів* (Іст. УРСР, I, 1953, 30); *Раніше тут проходили хоробрі племена антів. Може, ось цей горбок біля самої дороги і є могила вождя одного з тих племен* (Автом., В. Кошик, 1954, 24).

АНТИ... Префікс, що вживається для творення слів із значенням протилежний, ворожий чому-небудь; проти; напр.: антиколоніа́льний і т. д.

АНТИАЛКОГО́ЛЬНИЙ, а, е. Спрямований проти алкоголізму; протиалкогольний.

АНТИБАКТЕРІА́ЛЬНИЙ, а, е. Який має здатність протидіяти розвиткові бактерій; протибактеріальний. *Застосування найновіших антибактеріальних препаратів.. вже дало величезний ефект* (Наука.., 10, 1957, 21).

АНТИБІО́ТИК *див.* **антибіо́тики.**

АНТИБІО́ТИКИ, ів, *мн.* (*одн.* **антибіо́тик,** а, *ч.*). Виділювані деякими мікроорганізмами хімічні речовини, що мають здатність пригнічувати ріст і розвиток тих чи інших мікробів (або навіть вбивати їх). *Кращим засобом лікування фурункулів і фурункульозу є антибіотики* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 37).

АНТИВОЄ́ННИЙ, а, е. Спрямований проти війни. *Активні антивоєнні дії народу не можна відкладати до початку війни, треба розгортати боротьбу негайно, не чекаючи, коли почнуть падати атомні і термоядерні бомби* (Ком. Укр., 2, 1963, 43).

АНТИГІГІЄНІ́ЧНИЙ, а, е. Який суперечить (не відповідає) нормам гігієни. *Особливого значення Писарєв надавав нагляду за станом здоров'я учнів і рішуче виступав проти антигігієнічних умов шкільних занять* (Шк. гігієна, 1954, 21).

АНТИГРОМА́ДСЬКИЙ, а, е. Який суперечить інтересам громадськості, завдає шкоди суспільству; протигромадський. *Дармоїдство — це зло, глибоко антигромадське явище, недопустиме в соціалістичній країні. Воно в основі своїй суперечить комуністичній моралі* (Ком. Укр., 11, 1960, 4).

АНТИДЕМОКРАТИ́ЧНИЙ, а, е. Спрямований проти демократії, ворожий їй. *Ідейний поворот.. ліберальної буржуазії полягає в створенні антидемократичного напряму..* (Ленін, 20, 1950, 250).

АНТИІМПЕРІАЛІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Спрямований проти імперіалізму, ворожий йому. *Величезний розвиток сил соціалізму стимулював бурхливе зростання антиімперіалістичного національного руху в післявоєнний період* (Деклар. наради.., 1957, 6).

АНТИ́К, а, *ч., заст.* 1. Пам'ятка античного мистецтва, переважно скульптурна, що збереглась до наших днів; //Старовинний рідкісний предмет художньої роботи. *Взяла візника і вивезла з дому на Джерельну квіти і буфетик-антик* (Вільде, Сестри.., 1958, 506).

2. *у знач. прикм., невідм.., розм.* Дуже гарний, надзвичайний.

АНТИКАТО́Д, а, *ч.* Шматок тугоплавкого металу, об який ударяються катодні промені в рентгенівській трубці. *При гальмуванні електронів, що вдаряються об антикатод, виникає рентгенівське випромінювання* (Курс фізики, III, 1956, 331).

АНТИКВА́Р, а, *ч.* 1. Продавець старовинних картин, книжок та інших цінних предметів.

2. *заст.* Про людину, що любить збирати старовинні речі

АНТИКВА́РІЙ, я, *ч., заст.* Те саме, що **антиква́р.** *У мене в руках є інший список «Енеїди» Котляревського.., я одержав його від львівського антикварія* (Фр., XVI, 1955, 299); *Я запитала антикварія про ціну книжки* (Л. Укр., III, 1952, 742).

АНТИКВА́РНИЙ, а, е. 1. Старовинний і цінний. *Антикварні картини.*

2. Пов'язаний із старовинними й цінними предметами. *Він обминав редакції й антикварні крамниці і не помічав знайомих* (Рибак, Помилка.., 1956, 268).

АНТИКЛЕРИКА́ЛЬНИЙ, а, е. Спрямований проти церкви, духовенства, ворожий їм. *Його* [Я. Галана] *антиклерикальні і антифашистські памфлети стали гострою ідеологічною зброєю в боротьбі за мир, демократію і соціалізм* (Іст. укр. літ., II, 1956, 295).

АНТИКЛІНА́ЛЬ, і, *ж., геол.* Складка верств гірських порід, повернена опуклістю догори; протилежне синкліналь.

АНТИКЛІНА́ЛЬНИЙ, а, е, *геол.* Який має характер антикліналі. *Внаслідок останніх* [тектонічних рухів] *шари гірських порід утворюють горби, або, як їх називають геологи, антиклінальні складки* (Нафта.., 1957, 12).

АНТИКОМУНІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Спрямований проти комунізму, ворожий йому. *Антикомуністична політика.*

АНТИКРІПОСНИ́ЦЬКИЙ, а, е. Спрямований проти кріпосництва, ворожий йому. *Проза поета* [Т. Шевченка], *як і його поезія.., має виразну антикріпосницьку спрямованість* (Укр. літ., 8, 1957, 210).

АНТИЛЕ́НІНСЬКИЙ, а, е. Спрямований проти ленінізму; який суперечить принципам ленінізму. *На* [VI] *з'їзді було дано рішучу відсіч антиленінській капітулянтській лінії Преображенського* (Іст. УРСР, II, 1957, 42).

АНТИЛО́ПА *див.* **антило́пи.**

АНТИЛО́ПИ, о́п, *мн.* (*одн.* **антило́па,** и, *ж.*). Велика група жуйних парнокопитних ссавців. *Далеко, на самому крайнебі, паслися гуртиком гіллясторогі олені, зебри та антилопи* (Гончар, Таврія.., 1957, 126).

АНТИМАРКСИ́СТСЬКИЙ, а, е. Спрямований проти марксизму; який суперечить принципам марксизму. *Антимарксистські погляди Бернштейна.. стали програмою опортуністів усіх країн* (Нова іст., 1957, 32).

АНТИМАТЕРІАЛІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Спрямований проти матеріалізму; який суперечить принципам матеріалізму.

АНТИМІЛІТАРИ́ЗМ, у, *ч.* Масовий міжнародний рух проти гонки озброєнь і розв'язування імперіалістичних воєн, проти мілітаризму. *Паризький конгрес прийняв резолюцію, яка .. закликала соціалістичні партії до спільних дій проти мілітаризму, ..до виховання юнацтва в дусі антимілітаризму* (Нова іст., 1957, 118).

АНТИМІЛІТАРИ́СТ, а, *ч.* Противник мілітаризму.

АНТИМІЛІТАРИСТИ́ЧНИЙ, а, е. Те саме, що **антимілітари́стський.**

АНТИМІЛІТАРИ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **антимілітари́зм** і **антимілітари́ст.** *Цілий ряд поетичних творів О. Маковея має антиімперіалістичне, антимілітаристське спрямування* (Жовт., 2, 1956, 94).

АНТИМО́НІЯ, ї, *ж., розм.* Беззмістовна, пуста балаканина.

Розво́дити антимо́нії (антимо́нію) — вести беззмістовну, непотрібну розмову. *Виступи робітників були короткі. Аматорам поговорити просто не давали розводити антимоній* (Шовк., Інженери, 1935, 395).

АНТИМОРА́ЛЬНИЙ, а, е. Який суперечить принципам моралі, ворожий їй. *В новелах «У св. Івана» (1890) і «За готар» (1902) Кобилянська показала експлуататорську, антиморальну суть релігії, церкви, монастирів* (Іст. укр. літ., I, 1954, 714).

АНТИНАРО́ДНИЙ, а, е. Спрямований проти народу, ворожий його інтересам. *Лозунг «мистецтво для мистецтва» є реакційним, антинародним* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 10); *У проведенні антинародної політики гноблення і експлуатації трудящих* [гетьманський] *уряд спирався на підтримку буржуазно-поміщицьких кіл* (Вісник АН, 1, 1957, 32).

АНТИНАУКО́ВИЙ, а, е. Який суперечить принципам науки, ворожий їй. *Антинауковий характер має не* *тільки протиставлення законів природи і суспільства, але й їх ототожнення* (Ком. Укр., 5, 1961, 70).

АНТИПАРТІ́ЙНИЙ, а, е. Спрямований проти ідейних та організаційних основ партії, ворожий їй. *Центральний Комітет КПРС своєчасно викрив і розгромив антипартійну групу* (Рад. Укр., 6. I 1959, 1).

АНТИПАСА́ТИ, ів, *мн., геогр.* У тропіках — повітряні течії у верхніх шарах атмосфери (на висоті 5 — 10 км), що мають протилежний до пасатів напрям. *Внаслідок нерівномірного баричного рельєфу виникають вітри — пасати й антипасати* (Курс заг. геол., 1947, 28).

АНТИПАТИ́ЧНИЙ, а, е. Який викликає антипатію; неприємний; протилежне симпатичний. *Якимсь.. твердим і антипатичним видавався той чоловік* (Фр., VIII, 1952, 113); [Биков:] *Господи, ну до чого ж антипатична людина. Іде як, дивіться* (Довж., I, 1958, 440).

АНТИПА́ТІЯ, ї, *ж.* 1. Почуття неприязні, огиди, відрази до кого-, чого-небудь; протилежне симпатія. *Симпатії, антипатії у неї залежать від настроїв і часто міняються* (Л. Укр., III, 1952, 718); *— Правда твоя, у мене до нього є й особиста неприязнь, глибока антипатія* (Донч., V, 1957, 367).

2. *розм.* Про людину, що викликає таке почуття. *—Я це також уже завважала, — вмішалася одна з пань, якраз моя антипатія* (Коб., III, 1956, 62).

АНТИПІРИ́Н, у, *ч.* Протигарячковий і болезаспокійливий засіб. *Лікування полягає у прийомі препаратів саліцилової кислоти.., антипірину та його сполучень (пірамідон), хініну та ін.* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 74).

АНТИ́ПКА, и, *ж., розм. (Prunus Mahaleb).* Вид дикорослої вишні з дрібними чорними, терпкими на смак плодами, непридатними для споживання; кучина. *Антипка, або магалебська вишня. Невелике, до 10 м заввишки, дерево з широкою кроною* (Озелен. колг. села, 1955, 66).

АНТИ́ПКО, а, *ч., діал.* Чорт.— *Ну, ну, ти, антипку! Цур тобі та дзусь!* (Фр., IX, 1952, 419).

АНТИПО́Д, а, *ч.* 1. *тільки мн.* Жителі двох діаметрально протилежних пунктів земної кулі.

2. *перен.* Про людину, що своїми поглядами, рисами характеру або соціальним становищем цілком протилежна іншій людині. *Між сільським пролетаріатом і селянською буржуазією перебуває верства середнього селянства, в становищі якої є риси і того і другого з двох антиподів* (Ленін, 8, 1949, 203); *Антиподом Чіпки* [в романі Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»] *є дрібний власник Грицько, що пнеться у великі господарі* (Іст. укр. літ., I, 1954, 390); //Взагалі про що-небудь, своїм характером, особливостями протилежне іншому. *Реалізм і романтизм не тільки змінювали один одного в часі як антиподи, а й мирно співіснували протягом майже всього XIX ст. не лише в літературі в цілому, а навіть у творчості одних і тих же письменників* (Рад. літ-во, 1, 1961, 24).

АНТИРАДЯ́НСЬКИЙ, а, е. Спрямований проти радянської влади, ворожий їй. *Антирадянський заколот юнкерів.*

АНТИРЕЛІГІ́ЙНИЙ, а, е. Спрямований проти релігії. *Антирелігійна пропаганда.*

АНТИСАНІТА́РНИЙ, а, е. Який не відповідає вимогам санітарії.

АНТИСЕМІ́Т, а, *ч.* Людина, що вороже ставиться до євреїв.

АНТИСЕМІТИ́ЗМ, у, *ч.* Вороже ставлення до євреїв, штучно створюване й розпалюване реакціонерами в своїх класових інтересах. *Верховоди самодержавного ладу насаджували антисемітизм з тим, щоб відвернути трудящих від класової боротьби проти капіталізму, роз'єднати бідноту різних націй, підірвати єдиний класовий фронт трудового народу* (Наука.., 2, 1960, 52).

АНТИСЕМІ́ТСЬКИЙ, а, е. Власт. антисемітизму, антисемітові; пройнятий антисемітизмом. *З темних щілин, з цвілих закутків, з смердючих боліт плазує куркулівська, антисемітська, «православная» контрреволюція* (Еллан, II, 1958, 220).

АНТИСЕ́ПТИК *див.* **антисе́птики.**

АНТИСЕ́ПТИКА, и, *ж.* 1. *мед.* Знезараження або запобігання зараженню ран за допомогою хімічних речовин, що вбивають хвороботворні мікроби.

2. *збірн.* Те саме, що **антисе́птики**.

АНТИСЕ́ПТИКИ, ів, *мн.* (*одн.* **антисе́птик,** а, *ч.*). 1. *мед.* Хімічні речовини, за допомогою яких знезаражують рани або запобігають їх зараженню; антисептичні засоби. *В клініці терапевтичної стоматології мікроцид майже повністю витіснив застосування антисептиків* (Мікр. ж., XVIII, 3, 1956, 57).

2. *техн.* Речовини, якими просочують дерев'яні частини будівель, шпали і т. ін., щоб зберегти їх від гниття. *Щоб запобігти руйнуванню деревини різного роду гнилями, її сушать, просочують антисептиками (креозот, мідний купорос, фтористий натрій)* (Стол.-буд. справа, 1957, 47).

АНТИСЕПТИ́ЧНИЙ, а, е, *мед., техн.* Власт. антисептикам. *При обробці води вапном проявляється.. його антисептичне діяння, бо воно знищує бактерії і шкідливі для здоров'я людини мікроорганізми* (Таємн. ванна, 1957, 103); //Який застосовується для здійснення антисептики (в 1 знач.). *Антисептичні засоби.*

АНТИСЕПТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж., мед., техн.* Властивість за знач. **антисепти́чний**. *Ці речовини* [креозотове масло, карболінеум] *є найкращими антисептиками, бо вони мають високу антисептичність, не вимиваються водою, негігроскопічні, не руйнують метал та деревину* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 225).

АНТИСЕПТУВА́ННЯ, я, *с., мед., техн.* Дія за знач. **антисептува́ти.** *Найпростіший вид антисептування вологої деревини називається дифузійним* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 226).

АНТИСЕПТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., мед., техн.* Обробляти що-небудь антисептиками. *Для підвищення строку служби паль.. їх антисептують* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 104).

АНТИТЕ́ЗА, и, *ж.* 1. Протилежність; протиставлення. *У справжнього таланта його твір мусить бути антитезою його біографії, бо, творячи, він завжди вільний від свого щоденного «я»* (Л. Укр., V, 1956, 261); *З кожною її* [трилогії Л. Толстого] *частиною все яскравіше і різкіше виступає антитеза: «дворянство — народ»* (Рад. літ-во, 2, 1957, 107); //*літ.* Стилістичний прийом, що полягає у зіставленні протилежних думок або образів для посилення враження. *Весь вірш* [П. Грабовського «Справжні герої»] *побудований на антитезі: справжні герої протистоять псевдогероям; активна дія народних борців протиставлена пустій і безплідній романтиці буржуазно-дворянських поетів* (Укр. літ., 9, 1957, 174).

2. *філос., лог.* Те саме, що **антите́зис.**

АНТИТЕ́ЗИС, у, *ч., філос., лог.* Судження, яке заперечує тезис.

АНТИТЕТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **антите́за**; протилежний. *Колективність антитетична індивідуальності* (Еллан, II, 1958, 68).

АНТИТІЛА́, і́л, *мн.* (*одн.* **антиті́ло**, а, *с.*), *біох.* Речовини, що утворюються в організмі внаслідок введення в нього сторонніх білків, бактерій та ін. *Чудова здатність крові людей, що перенесли інфекційне захворювання, утворювати згубні для мікробів або вірусів ре-*

човини — антитіла — відома давно і широко застосовується у медичній практиці (Наука.., 11, 1963, 50).

АНТИТІ́ЛО *див.* **антиті́ла**.

АНТИТОКСИ́Н *див.* **антитокси́ни**.

АНТИТОКСИ́НИ, ів, *мн.* (*одн.* **антитокси́н**, у, *ч.*), *біох.* Речовини, що утворюються в організмі внаслідок дії токсинів і оберігають організм від отруєння ними; //Препарати, що мають такі самі властивості. — *Євгене Вікторовичу! Швидше антитоксин! Може, ще можна врятувати* [хвору] (Ле, Міжгір'я, 1953, 212).

АНТИТОКСИ́ЧНИЙ, а, е, *біох.* Який має властивості антитоксинів; протиотруйний. *Антитоксична сироватка.*

АНТИФАШИ́СТ, а, *ч.* Той, хто веде боротьбу з фашизмом; противник фашизму. *Вони* [фашисти Західної Німеччини] *відкрито нападають на учасників демократичних організацій, на відомих антифашистів* (Літ. газ., 22.XI 1959, 4).

АНТИФАШИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **антифаши́ст**.

АНТИФАШИ́СТСЬКИЙ, а, е. Спрямований проти фашизму, ворожий йому. *Громадськість.. відзначила 15-і роковини народного антифашистського повстання трудящих Словаччини* (Рад. Укр., 28.VIII 1959, 1).

АНТИ́ХРИСТ, *діал.* **АНЦИ́ХРИСТ**, а, *ч.* 1. У християнській релігії — противник Христа, який нібито з'явиться перед кінцем світу. *Розказує* [дяк], *яке то лихо людям буде, як народиться анцихрист* (Кв.-Осн., II, 1956, 239).

2. *розм., заст.* Уживається як лайливе слово. —*Ой-ой! А в мене ж мужики, то анафеми, злодії, антихристи!.. — бідкався о. Артемій* (Н.-Лев., IV, 1956, 52);— *Втік* [Семен] *анахтема, втік антихрист, а мене оце в тюрму запроторив,— плакав старий Коструб* (Чаб., Катюша, 1960, 175).

АНТИХУДО́ЖНІЙ, я, є. Який суперечить вимогам художності; позбавлений ознак художності. *Натуралізм — безідейний і антихудожній, і письменник повинен з ним суворо боротись* (Смолич, VI, 1959, 98).

АНТИЦИКЛО́Н, у, *ч., метеор.* Ділянка високого атмосферного тиску, від центру якої розходяться спадні потоки повітря; протилежне циклон. *Погода в антициклонах буває малохмарна, суха; на рівнинах вона жарка літом і холодна зимою* (Фіз. геогр., 7, 1957, 38).

АНТИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до давньогрецької або давньоримської культури, мистецтва, суспільного ладу і т. ін. *На тлі вечірнього неба пропливають чотири жінки з кошиками на голові, наче античні вази* (Коцюб., II, 1955, 406); — *Я дуже задоволений, що моїм синам школа прищепила любов до античних авторів* (Письмен. зблизька, 1958, 59); *У Північному Причорномор'ї розвивалася антична культура, що збагатила культуру місцевих племен, які донесли її кращі традиції аж до часів Київської Русі* (Вісник АН, 6, 1957, 3).

2. Який своєю красою, пропорціями нагадує давньогрецькі або давньоримські статуї (про постать, риси обличчя і т. ін.). *Це була дівчина неповторної вроди ...Чорні, шнурком витягнуті брови відтіняли це античне чоло знизу* (Смолич, Мир.., 1958, 85).

АНТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Давньогрецький, давньоримський світ, його культура.

АНТОЛО́ГІЯ, ї, *ж., літ.* Збірка вибраних творів одного жанру (перев. віршів) різних авторів. *Домагання видати у нас нову антологію лунають здавна* (Фр., XVI, 1955, 335); *У видавництві «Болгарський письменник» у Софії.. вийшла з друку антологія української класичної поезії болгарською мовою* (Вітч., 2, 1961, 180).

АНТО́НІВ ВОГО́НЬ, *заст.* Зараження крові; гангрена. *Про збереження життя цій людині турбувалось ціле село. Найавторитетніші медичні «світила», найдосвідченіші бабусі й жінки розмірковували, яким зіллям, якими травами найкраще гояться рани, чим їх промивати, перев'язувати, щоб не кинувся антонів вогонь* (Коз., Гарячі руки, 1960, 126).

АНТО́НІВКА, и, *ж.* 1. Зимостійкий сорт яблуні. *Біля старої антонівки Валерій завжди любив попостояти, притуляючись щокою до гладенького стовбура* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 29); *Для антонівки звичайної умови північних районів України, зокрема Полісся, більш сприятливі, ніж умови півдня* (Колг. Укр., 2, 1957, 33).

2. Плід цього дерева, велике жовтувате кисло-солодке запашне яблуко, що дозріває восени. *Яблуні сторукі й стоногі.. кректять під центнерами антонівки, шафранки, кальвіля* (Ю. Янов., I, 1958, 574); *На деревах красувалися червонобокі яблука, жовтіла велика й смачна під осінь антонівка* (Шиян, Вибр., 1947, 152).

АНТО́НІМ *див.* **анто́німи**.

АНТО́НІМИ, ів, *мн.* (*одн.* **анто́нім**, а, *ч.*), *лінгв.* Пари слів з протилежним значенням, напр.: життя — смерть, дорогий — дешевий і т. ін. *Слова, що мають протилежне значення, звуться антонімами* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 62).

АНТОНІМІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **анто́нім**. *Для уточнення означуваного використовується поєднання двох синонімічних або антонімічних слів* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 389).

АНТРАКНО́З, у, *ч.* Грибкова хвороба сільськогосподарських культур, що викликає появу на рослинах жовтих чи бурих плям, тріщин, виразок і спричиняється до загибелі рослин. *Бура плямистість, або антракноз.. Небезпечна хвороба смородини, що уражує листя і викликає осипання їх* (Сад. і ягідн., 1957, 330); *Антракноз льону. Це одна з найбільш поширених хвороб льону* (Хвор. с.-г. рослин, 1953, 387).

АНТРА́КТ, у, *ч.* 1. Перерва між двома діями вистави, між відділами концерту і т. ін. *В перший же антракт я викликала його за куліси і попросила познайомити мене з його жінкою* (Л. Укр., III, 1952, 706); *В антракті — в залі і фойє — гарячі сперечання про виставу: одні — «за», другі —«проти»* (Минуле укр. театру, 1953, 159); //*розм.* Перерва під час якої-небудь дії, в роботі і т. ін. *Написав одно оповідання й пишу друге, в антрактах, звісно, коли серце не заважає* (Коцюб., III, 1956, 381); *Допитував він* [генерал] *мене з антрактами, висилаючи на якийсь час до іншої кімнати* (Сам., II, 1958, 402).

2. Музичний твір, що виконується між двома діями вистави, опери. *Невеличкий, але тепло й щиро написаний антракт до 2-ої дії* (Іст. укр. музики, 1922, 245).

АНТРАЦЕ́Н, у, *ч.* Вуглеводень, що добувається з кам'яновугільної смоли у вигляді безбарвних блискучих кристалів; використовується для добування алізарину та інших барвників.— *Він наполягав, щоб наша хімічна промисловість запровадила винайдений ним спосіб у себе.. Це підведе нас до видобування антрацену* (Шовк., Інженери, 1956, 94).

АНТРАЦЕ́НОВИЙ, а, е. Який містить у собі антрацен. *Антраценове масло;* //Який виробляють з антрацену. *Антраценові барвники.*

АНТРАЦИ́Т, у, *ч.* Один із найкращих сортів кам'яного вугілля, що характеризується великою щільністю, блискучо-чорним кольором і має високу калорійність. *Найдавнішим викопним вугіллям є антрацит* (Хімія, 9, 1956, 123); *Комбайн веду. Рубаю антрацит, І тут у мене на виду, Як у орла,— весь світ* (Нагн., Вибр., 1957, 117); *У порівн. *Юля немов уперше помітила круті дуги його брів і здивувалась, що вони поблискують при електриці, як антрацит* (Донч., V, 1957, 255).

АНТРАЦИ́ТНИЙ, а, е. Те саме, що **антраци́товий**.

АНТРАЦИ́ТОВИЙ, а, е. Прикм. до **антраци́т.** *Антрацитове вугілля не спікається* (Сіль. тепл. електростанції, 1957, 25); //Характерний для антрациту. *Антрацитовий блиск.*

АНТРЕКО́Т, а, *ч.* Яловичина, вирізана з міжреберної частини туші. *Антрекот.. нарізають з товстого краю під прямим кутом завтовшки 1,5—2 см по одному куску на порцію* (Технол. пригот. їжі, 1957, 51); //Страва, приготовлена з такого м'яса.

АНТРЕПРЕНЕ́Р, а, *ч.* У капіталістичних країнах і дореволюційній Росії — приватний театральний підприємець, власник театру, цирку і т. ін. *Напиши мені, які умови звичайне бувають між автором і антрепренером* (Л. Укр., V, 1956, 204); *Як і всі антрепренери українських театрів, М. К. Садовський тримав трупу «на слово»* (Минуле укр. театру, 1953, 168); *Антрепренер виконував звичайно найрізноманітніші функції: був водночас директором, художнім керівником, режисером і адміністратором* (Укр. клас. опера, 1957, 80).

АНТРЕПРЕНЕ́РСТВО, а, *с.* Діяльність антрепренера.

АНТРЕПРЕНЕ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **антрепрене́р.**

АНТРЕПРИ́ЗА, и, *ж.* У капіталістичних країнах і дореволюційній Росії — ведення театрального, циркового та ін. підприємств приватною особою.— *Про свою антрепризу Найда не признавалась, либонь для якоїсь політики тонкої* (Л. Укр., V, 1956, 234); *Найпоширенішою формою організації труп.. у першій половині XIX ст. на Україні стає приватна антреприза* (Укр. клас. опера, 1957, 80); //Приватне театральне підприємство. *З 1898 року працював* [Ф. В. Левицький] *по різних антрепризах та товариствах* (Минуле укр. театру, 1953, 68).

АНТРЕСО́ЛІ, ей, *мн.* (*одн.* **антресо́ль,** і, *ж.*). 1. Верхній низький півповерх будинку. *За дверима знайомо зарипіли сходи. Хтось підіймався на антресолі* (Рибак, Опов., 1949, 165); *Сиза хмарка диму поплила по кімнаті, до невисокої стелі антресолей* (Ільч., Серце жде, 1939, 114).

2. Рід балкона у високому приміщенні.

3. *розм.* Дощатий настил під стелею для зберігання речей. *Микола відшукав на атресолі свої інструменти* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 204); *Іноді там, де це можливо, замість окремої комори для речей влаштовують вбудовану шафу або антресолі, що заміняє комору* (Жилий буд. колгоспника, 1956, 97).

АНТРЕСО́ЛЬ *див.* **антресо́лі.**

АНТРОПОГЕНЕ́З, у, *ч.* Розділ антропології, що висвітлює історію виділення людини з тваринного світу і дальшого її розвитку.

АНТРОПО́ЇД *див.* **антропо́їди.**

АНТРОПО́ЇДИ, ів, *мн.* (*одн.* **антропо́їд,** а, *ч.*). Людиноподібні мавпи. *Вони* [Келер і Йєркс] *забули.. про вплив практичної діяльності антропоїдів на їх свідомість* (Наука.., 5, 1958, 35).

АНТРОПО́ЛОГ, а, *ч.* Фахівець з антропології. *Буржуазні антропологи й етнографи лише приблизно і неточно могли визначити склад населення колишньої Росії* (Рад. літ-во, 10, 1949, 4).

АНТРОПОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до антропології. *Антропологічні дослідження.*

АНТРОПОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Наука, що вивчає біологічну природу людини, її раси і т. ін. *Вона* [етнографія] *не раз послуговується і матеріалами економіки, географії, архітектури, археології, антропології* (Рильський, III, 1956, 161).

АНТРОПОМЕТРИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до антропометрії. *Ознайомлення з розвитком зростаючого організму.. звичайно починають з вивчення основних антропометричних даних* (Шк. гігієна, 1954, 39).

АНТРОПОМЕ́ТРІЯ, ї, *ж.* Один із методів антропологічного дослідження, що полягає у вимірюванні частин людського тіла.

АНТРОПОМОРФІ́ЗМ, у, *ч.* 1. Уподібнення будь-чого до людини або перенесення властивих людині фізичних і психічних ознак на тварин, явища природи, предмети; уособлення.

2. У багатьох релігіях — уявлення бога в образі людини.

АНТРОПОМОРФІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **антропоморфі́зм.** *Вона* [персоніфікація] *почасти лежить уже в мові і має своє джерело в стародавнім, антропоморфічнім погляді на природу* (Фр., XVI, 1955, 287); *Засобами гострої сатири Франко разив попівські грубі антропоморфічні уявлення про бога і чорта* (Вісник АН, 4, 1949, 45).

АНТРОПОМО́РФНИЙ, а, е, *зоол.* Людиноподібний. *Відомо три роди сучасних людиноподібних, або антропоморфних, мавп* (Осн. дарв., 1956, 121).

АНТРОПОФА́Г, а, *ч., книжн.* Те саме, що **людоі́д.**

АНТРОПОФА́ГІЯ, ї, *ж., книжн.* Те саме, що **людоі́дство.**

А́НТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **а́нти.**

АНТУРА́Ж, у, *ч., заст.* Навколишні умови, обстановка; середовище. *Двері, ослони, кахлі і килим створили новий антураж, цілком доречний в фойє театру* (Смолич, День.., 1950, 192); *Побутовий антураж у новелах* [Натана Рибака] *майже відсутній або ж грає лише допоміжну роль* (Літ. Укр., 4.I 1963, 3).

АНУ́, *розм.* 1. *виг.* Виражає спонукання до дії. — *Ану, горлиці! — гукнув з кучі Денис Деканенко* (Кв.-Осн., II, 1956, 30); *Дід удвох з Грицьком і отару заняли.— Ану, рушай! додому час!— гукнув дід уже з шляху* (Мирний, II, 1954, 64); — *Ану, діти, ходімо зо мною на пашу!* (Ю. Янов., I, 1958, 234).

2. *виг.* Уживається перед знахідним відмінком особових займенників 2 і 3 ос. з відтінком присудковості в значенні, близькому до геть. *Ану тебе, дай мені спокій!*

3. *част.* Уживається на початку речення, яке виражає сумнів, припущення, здогад про що-небудь небажане; виступає в значеннях, близьких до словосполучень: а що як, а коли. *Гнат обійшов увесь двір, заглядав по всіх кутках — теляти нема. Гната взяла тривога. Ану ж де замерзне, дурне, під тином?* (Коцюб., I, 1955, 31).

АНУЛЮВА́ННЯ, я, *с., книжн.* Дія за знач. **анулюва́ти;** скасування.

АНУЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок. і док., перех., книжн.* Скасовувати, визнавати що-небудь недійсним. *Підписавши «Вічний мир» з Польщею* [у 1686 р.], *Росія анулювала попередній договір з Туреччиною і Кримом* (Іст. УРСР, I, 1953, 301).

АНУЛЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *недок., книжн.* Пас. до **анулюва́ти.** *В них* [телеграмах] *повідомлялося, що договори анулюються і нових замовлень не буде* (Шиян, Гроза.., 1956, 238); *В казармі, звичайно, він смачно пообідав би в цей час, але тоді анулювалася б його відпустка* (Сміл., Зустрічі, 1936, 12).

АНУЛЬО́ВАНИЙ, а, е, *книжн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **анулюва́ти.**

АНУ́МО, *виг., розм.* Виражає спонукання, заохочення до дії; уживається при звертанні до кількох осіб. — *Анумо, давайте купатися та варити куліш!* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 80).

АНУ-НУ́, *виг., розм.* Підсилений варіант вигука ану, що виражає спонукання, заохочення до дії.

— *Тепер, хлопці, дивіться, що за кумедія буде. А ми кажемо: — Ану-ну, що там буде?* (Кв.-Осн., II, 1956, 5).

АНУ́ТЕ, *виг., розм.* Виражає спонукання, заохочення до дії; уживається при звертанні до кількох осіб. — *Ануте дівчата, звеличаймо Домаху!* (Вовчок, I, 1955, 61); *Ануте ж, будемо хвалиться, Хто розгадав* [загадку] *— чи ви, чи я* (Гл., Вибр., 1957, 282); — *Ануте, покуримо* (Мирний, I, 1954, 335).

АНФА́С, *присл.* Обличчям до того, хто дивиться. *Одна з телевізійних камер передає зображення пілота анфас, а друга — збоку* (Рад. Укр., 26.IV 1961, 2).

АНФІЛА́ДА, и, *ж.* Ряд прямолінійно розташованих суміжних кімнат, з'єднаних дверима або відкритими арками, що розміщені по одній осі. *Лукія вільно проходить довгою анфіладою кімнат* (Донч., III, 1956, 61).

АНЦИ́БОЛ, а, *ч., діал., лайл.* Те саме, що **анци́болот.**

АНЦИ́БОЛОТ, а, *ч., діал., лайл.* Болотний чорт. — *Всі оці легіонери Пілсудського й отого їхнього Галлера, що скинула нам на шию Америка,— анциболоти,— сказав раз Юркові Штефан* (Козл., Ю. Крук, 1957, 361).

АНЦИ́БОЛОТНИК, а, *ч., діал., лайл.* Те саме, що **анци́болот.**

АНЦИ́ХРИСТ *див.* **анти́христ.**

АНЧО́УС, а, *ч.* Дрібна морська риба з родини, подібної до оселедців; хамса *По-діловому анчоусів ловили Чайки. черкаючи то синь, то чорноту...* (Рильський, Дал. небосхили, 1959, 71); *Найбільшу роль в рибному промислі Чорного моря відіграє анчоус, або хамса,— маленька, але надзвичайно смачна рибка* (Наука.., 5, 963, 44).

АНШЛА́Г, у, *ч.* Стан, коли всі квитки на виставу, концерт і т. ін. продані; також оголошення про це в касі театру, цирку і т. ін.— *Ви знаєте, не залишилося жодного білета. Аншлаг!* (Собко, Запорука.., 1952, 197); *У касах цирку в день відкриття сезону були вивішені таблички з написом «Аншлаг»* (Веч. Київ, 29.IV 1957, 3).

АО́РИСТ, а, *ч., лінгв.* Одна з форм минулого часу дієслова в деяких мовах, що виражала єдину, нерозчленовану дію, яка відбувалася цілком у минулому. *В морфології «Руської правди» виразно виступає відсутність імперфекта і аориста, що, очевидно, зникали в живій мові* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 26).

АО́РТА, и, *ж.* Головна артерія, що через свої відгалуження постачає артеріальну кров у всі органи тіла. *Дуже в нього* [дядька] *на грудях розпухло (ото все ота аорта роздимається)* (Л. Укр., V, 1956, 157); *З лівого шлуночка серця виходить найбільша кровоносна судина — аорта, яка незабаром розгалужується на дрібніші гілки — артерії* (Заг. догляд за хворими, 1957, 76).

АПАРА́Т, *ч.* 1 *род.* а. Прилад, пристрій для виконання якої-небудь роботи. *Запрохав я ще одного аматора фотографії, поклав на бричку апарат і гайда до Гуцулії в гостину...* (Коцюб., I, 1955, 255); *Привезли кіномеханіки апарати, стали екран лаштувати у клубі* (Козл., Весн. шум, 1952, 88); *Ракета — найбільш швидкохідний літальний апарат серед усіх інших, створених людиною* (Наука.., 8, 1958, 16).

2. *род.* у. Установа або сукупність установ, що обслуговують яку-небудь ділянку державного управління чи господарства. *..визволення пригнобленого класу неможливе не тільки без насильственої революції, але й без знищення того апарату державної влади, який пануючим класом створений..* (Ленін, 25, 1951, 350); //Сукупність працівників такої установи; штат. *Раніше він працював в апараті обкому інструктором сільгоспвідділу* (Ряб., Жайворонки, 1957, 20); *Тут* [в установі], *коли він зайшов, відбувалося щось неймовірне..: столи зсунуто, і весь його апарат танцює* (Баш, На землі.., 1957, 83).

3. *род.* у, *фізл.* Сукупність органів, які виконують певні функції в організмі. *Районний лікар прийшов до висновку: старий майстер завдав своєму травному апаратові надмірної роботи* (Шовк., Людина.., 1962, 80); *У нижній частині трахеї.. знаходиться гортань з голосовим апаратом* (Зоол., 1957, 110).

АПАРА́ТИК, а, *ч.* Зменш. до **апара́т** 1.— *Я.. хочу запобігти протіканню труб. Такий апаратик хочу вигадати...* (Донч., I, 1956, 511).

АПАРА́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **апара́т** 1, 2. *Іван Петрович хутко сягнув по сходах і відчинив двері в апаратну залу* (Сам., II, 1958, 243); *Ще не виправлено апаратних хиб* (Еллан, II, 1958, 136); //*у знач. ім.* **апара́тна,** ної, *ж.* Приміщення, де знаходяться апарати (в 1 знач.). *Ось апаратна. Тепла, вся завита в залізні труби, колеса, машини.., вона тряслась, як в трясці, і блискавично мигтіла широким пасом* (Коцюб., II, 1955, 90); *В апаратній почувся звук, що нагадував віддалений шум реактивного літака* (Наука.., 10, 1963, 9).

АПАРА́ТНИК, а, *ч.* Робітник, що стежить за роботою апаратів (у 1 знач.). *Старий апаратник одступив на крок убік, пропускаючи інженера в цех* (Шовк., Інженери, 1956, 411).

АПАРА́ТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **апара́тник.** *Апаратниця натискає важіль на пульті управління. Спалахує червона лампочка* (Веч. Київ, 19.VII 1957, 4).

АПАРАТУ́РА, и, *ж., збірн.* Сукупність апаратів (у 1 знач.). *Велика кімната.. Гарні старомодні меблі, шафа з медичною і хімічною апаратурою* (Коч., II, 1956, 85); *З допомогою радіолокаційної апаратури можна на великій відстані стежити за літаками в повітрі і кораблями в морі* (Наука.., 3, 1959, 18); //Обладнання заводу, цеху, лабораторії і т. ін. *Хочу якнайдокладніше вивчити завод.., знати його апаратуру* (Шовк., Інженери, 1956, 152); *Політ проходив дуже успішно, вся апаратура космічного корабля працювала чітко* (Веч. Київ, 13.IV 1961, 1).

АПАРТА́МЕНТ *див.* **апарта́менти.**

АПАРТА́МЕНТИ, ів, *мн.* (*одн.* **апарта́мент,** у, *ч.*), *заст.* Великі розкішні кімнати; розкішна квартира. *Трагічність ситуації полягала ще й у тому, що Вася, ховаючись ранком, не встиг зорієнтуватися в апартаментах старого* (Ле, Міжгір'я, 1953, 435); *Олександр кваплячись пішов по червоному килиму до відведених йому апартаментів губернаторського дому* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 415).

АПАТИ́Т, у, *ч.* Мінерал, що використовується для виробництва фосфатних добрив. *Колір суперфосфату світло-сірий, але буває і майже білий, якщо його виготовлено з апатиту* (Добрива.., 1956, 138); *В руці любовно зважив кристалик апатиту, Похожий на засохлий, брудний, несвіжий сніг* (Бажан, I, 1946, 250).

АПАТИ́ТОВИЙ, а, е. Прикм. до **апати́т.** *Апатитове родовище;* //Який містить у собі апатит. *Апатитові концентрати.*

АПАТИ́ЧНИЙ, а, е. Який перебуває в стані апатії; схильний до апатії; байдужий, млявий. *Ватя вдалась в матір свою.. вдачею, була непроворна, спокійна, нешвидка і ніби апатична до всього* (Н.-Лев., IV, 1956, 141); *Якимось упертим, твердим і апатичним видавався той чоловік* (Фр., V, 1951, 9); *Зниження діяльності щитовидної залози позначається і на центральній нервовій системі: хворий апатичний, млявий, байдужий до оточення* (Курс патології, 1956, 343); //Який виражає апатію. *Софія взялась знов до пера, потім апатичним рухом кинула його на стіл і підвела голову* (Л. Укр., III, 1952, 543); *Чекаючи на поїзд, вони з апатичним виглядом* *лежали, сиділи і тинялись по перону* (Панч, О. Пархом., 1939, 123).

АПАТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **апати́чний.**

АПАТИ́ЧНО. Присл. до **апати́чний.** *Вона.. звелася й апатично обвела круг себе очима* (Коцюб., I, 1955, 285); *В залі хтось апатично співав під акомпанемент рояля* (Панч, Ерік.., 1950, 23).

АПА́ТІЯ, ї, *ж.* Стан байдужості, млявості. *Вона й собі стала якось проворніша й веселіша і вийшла з своєї звичайної апатії* (Н.-Лев., IV, 1956, 67); *Поганий день: не то щоб скучно, а якась апатія, пригнобленість* (Коцюб., III, 1956, 130); *Павла охопила якась апатія, і незабаром він впав у холодне й темне забуття* (Кучер, Голод, 1961, 347).

АПА́Ш, а, *ч.* У Франції — людина, що належить до декласованих елементів суспільства; хуліган, злодій. *Апаш паризького бульвару, Герой сумнівних авантюр* (Еллан, I, 1958, 207).

АПЕЛЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **апелюва́ти.**

АПЕЛЮВА́ТИ, юю, юєш, *недок. і док.* 1. *юр.* Оскаржувати яку-небудь ухвалу, постанову нижчої інстанції перед вищою, подавати апеляцію.— *Мухтаров Саїд Алі подав заяву до ЦКК, апелюючи проти ухвали бюро Кокандського обкому партії* (Ле, Міжгір'я, 1953, 458).

2. *перен.* Звертатися до кого-, чого-небудь за підтримкою, порадою; посилатися на чий-небудь авторитет. *В своїх статтях у цьому журналі* [«Німецько-Французький Щорічник»] *Маркс виступає вже як революціонер, ..апелює до* ***мас*** *і до* ***пролетаріату*** (Ленін, 21, 1950, 29); — *Будемо, отже, доти апелювати до її розуму, доки вона квінтесенції не зрозуміє* (Коб., I, 1956, 81); — *Нічим не проймеш! — апелюють жінки вже до мене, розгнівано тикаючи тремтячими руками на Саву Зарудного* (Довж., II, 1959, 124).

АПЕЛЯЦІ́ЙНИЙ, а, е, *юр.* Прикм. до **апеля́ція** 1. *Апеляційний суд.*

АПЕЛЯ́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. *юр.* Оскарження ухвали, постанови нижчої інстанції (звичайно судової) перед вищою. *І почав* [Кирило Іванович] *розказувати, що як секретар з одного зідрав.., а потім і з противника взяв за те, що написав апеляцію* (Мирний, I, 1954, 160); *За виключеними із партії зберігається право в двомісячний строк подати апеляцію* (Статут КПРС, 1961, 9); *Образно. _Це було сказано надміру ввічливо, але так, що ніяких апеляцій не припускало_ (Ле, Міжгір'я, 1953, 102).

2. Звернення до кого-, чого-небудь за підтримкою, порадою.— *Ну, а те, що все це треба тримати в найсуворішій таємниці, ясно само собою. Ні слова нікому! — Кузнецов звернувся до Супрун: — Ніяких апеляцій до комітету* (Головко, II, 1957, 470).

АПЕЛЬСИ́Н, а, *ч.* 1. Вічнозелене плодове цитрусове дерево, яке росте на півдні. *До цитрусових належать вічнозелені дерева та кущі тропічного і субтропічного клімату — лимони, апельсини, мандарини* (Колг. енц., II, 1956, 691).

2. Запашний, соковитий плід цього дерева жовтогарячого кольору. *Далі мама йде на місто по вино, апельсини* (Л. Укр., V, 1956, 38); *Ось апельсини, лимони в підвалі, жовті, пахущі* (Тесл., Вибр., 1950, 168); *Острів'яни виявляють морякам свою приязнь і гостинність, запрошують в свої оселі, частують кокосовими горіхами й апельсинами* (Довж., II, 1959, 244).

АПЕЛЬСИ́НКА, и, *ж.* Зменш. до **апельси́н** 2. *У порівн. _Вона_ [жінка] _жовта-жовта-жовта, як не знать що! як добра апельсинка_ (Вовчок, I, 1955, 376).

АПЕЛЬСИ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **апельси́н.** *Апельсинові шкурки валялися на прихваченій морозом землі* (Ільч., Серце жде, 1939, 149); //Вигот. з апельсинів. *Апельсиновий напій.*

АПЕ́НДИКС, а, *ч.*, *анат.* Червоподібний відросток сліпої кишки людини та деяких тварин.— *Розумієте, Олександре Даниловичу, кладуть хворого з паховою грижею, а я ледве за апендикс його не взявся* (Ле, Міжгір'я, 1953, 387).

АПЕНДИЦИ́Т, у, *ч.*, *мед.* Запалення апендикса. *Приступ гострого апендициту починається раптом болями.., нудотою, блюванням* (Лікар. експертиза.., 1958, 46); — *Вертить мене млинком по канапі... Я й сього, я й того... І що б ви гадали: апендицит* (Вишня, I, 1956, 83).

АПЕТИ́Т, у, *ч.* 1. *тільки одн.* Бажання їсти, охота до їди. *Тепла пахуча пара од поросятини страшенно дратувала в них апетит* (Н.-Лев., III, 1956, 377); *Апетит здоровий, все з'їдаю, що дають, і другий раз прошу* (Коцюб., III, 1956, 332); — *А ти чого не їси? — ..питає Віктор свою супутницю.— Щось апетиту нема.— А ти їж: апетит приходить під час їди* (Головко, I, 1957, 459).

◊ **Во́вчий апети́т** — дуже великий апетит. *У нього з'явився.. вовчий апетит* (Донч., II, 1956, 65).

2. *перев. мн.*, *перен.* Прагнення до чого-небудь. *Король Зігмунд був таємний єзуїт, і конгрегація роздмухувала його апетит, щоб підкорити Ватіканові безмежні землі північно-східного царя* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 334).

АПЕТИ́ТНИЙ, а, е. Який збуджує апетит; смачний. *Апетитний кок-чай, співці, перепелині бої — все, чим заповнювалося нехитре буття чайхан, раптом пішло в розлад* (Ле, Міжгір'я, 1953, 21); //*розм.* Привабливий, принадний. *У дівчини були трохи худуваті.. плечі, зате з біса апетитні губи й виразисті оченята* (Загреб., Європа 45, 1959, 173).

АПЕТИ́ТНО. Присл. до **апети́тний.** *Мар'ян репаними руками делікатно брав шматок хліба й апетитно їв, облизуючись, як лисиця* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 119); *Рис у мисочках апетитно парував* (Донч., III, 1956, 357).

АПЛІКАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **апліка́ція.**

АПЛІКА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Виготовлення орнаментів чи яких-небудь художніх зображень нашиванням або наклеюванням на що-небудь різнокольорових клаптиків тканини, паперу.

2. Виріб, створений таким способом. *По стінах — над ліжком.., над канапкою, де тільки можна було повісити,— килимки-аплікації* (Головко, I, 1957, 461); *Серветочки, аплікації на стіні, вироби з черепашок на комоді* (Ю. Янов., IV, 1959, 226).

АПЛОДИСМЕ́НТИ, ів, *мн.* Те саме, що **о́плески.** *Публіки було не дуже багато, але аплодисментів та «bis» було чимало, бо грав він* [Грюнфельд], *як завжди, чудово* (Л. Укр., V, 1956, 117); *Трибуна нагородила переможця гучними аплодисментами* (Собко, Звич. життя, 1957, 160).

АПЛОДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Плескати в долоні на знак схвалення або вітання. *Оркестр скінчив грати, слухачі, хоч їх було й небагато, від душі аплодували* (Дмит., Розлука, 1957, 311); *Образно. _Весь світ з захопленням аплодує першому польотові людини в космос— радянської людини_ (Літ. газ., 25.IV 1961, 1).

АПЛО́МБ, у, *ч.* Самовпевненість у поведінці, розмові. *Лікар, здавалося, забув.. про своє недавнє розгублення і навіть переляк, говорив тепер самовпевнено, з апломбом, з почуттям власної вагомості і невразливості* (Збан., Сеспель, 1961, 37); *Промовець, витерши хустинкою чоло, почав знову, хоч і без попереднього апломбу* (М. Ол., Леся, 1960, 178).

АПОГЕ́Й, ю, *ч.* 1. *астр.* Найвіддаленіша від центра Землі точка орбіти Місяця або штучного супутника Землі. *Висота апогею ракети-носія нижча від апогею супутника більш як на 100 кілометрів* (Рад. Укр., 14.XI 1957, 3).

2. *перен.* Найвищий ступінь чого-небудь; вершина, розквіт. *Я її* [«Одержиму»] *в таку ніч писала, після якої, певне, буду довго жити, коли вже тоді жива осталась. І навіть писала, не перетравивши туги, а в самому її апогею* (Л. Укр., V, 1956, 436); *Апогеєм боротьби Київської держави з Візантією за панування в Північному Причорномор'ї був загальновідомий похід князя Володимира на Херсонес* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 592); *Ураган досяг свого апогею* (Довж., II, 1959, 199).

АПОКА́ЛІПСИС, а, *ч.* Одна з книг християнської церковної літератури I ст. н. е., у якій зібрані містичні пророцтва про кінець світу.— *Піїтика — чужий для мене світ... Мене обходить більш апокаліпсис...* (Голов., Поезії, 1955, 283).

АПОКАЛІПСИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **апока́ліпсис.** *Апокаліпсичні картини майбутнього.*

АПО́КРИФ, а, *ч.*, *літ.* Стародавній релігійно-легендарний твір, зміст якого не цілком відповідав офіційному віровченню і який відкидався церквою, не визнавався нею священним. *Здається мені, Ренан даремне так нехтує неканонічними євангеліями і всякими апокрифами* (Л. Укр., V, 1956, 150); *В деяких апокрифах про боротьбу бога з дияволом.. як боротьбу двох рівноправних сил наочно порушений принцип почитання нижчими вищих, основний принцип феодальної ієрархії* (Іст. укр. літ., I, 1954, 49).

АПОКРИФІ́ЧНИЙ, а, е. 1. *літ.* Прикм. до **апо́криф.** *Завважу тільки, що, окрім численних статей апокрифічного змісту, тут* [у рукописному збірнику XVII в.] *переписано чимало житій, легенд, проповідей* (Фр., XVI, 1955, 322); *Апокрифічна література.*

2. *перен., книжн.* Вигаданий, несправжній, сумнівний. *Дві сльози.. покотились по сухих щоках і впали.. на ту коробочку з апокрифічними святощами* (Н.-Лев., III, 1956, 396).

АПОЛІТИ́ЗМ, у, *ч.* Те саме, що **аполіти́чність.** *Активну боротьбу проти аполітизму і націоналізму, проти розтлінної писанини в українській літературі в 20-х роках здійснювали члени літературних об'єднань «Плуг», «Гарт»* (Рад. літ-во, 3, 1958, 8).

АПОЛІТИ́ЧНИЙ, а, е. Який стоїть осторонь або ухиляється від участі в суспільно-політичному житті. *Наші журнали, наукові чи художні, не можуть бути аполітичні* (Рад. Укр., 27.VIII 1946, 1); *Преображенський — позапартійний і сугубо вузький «спец», може навіть і зовсім аполітичний* (Ле, Міжгір'я, 1953, 166).

АПОЛІТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Ухиляння від участі в суспільно-політичному житті. *В боротьбі з натуралізмом, формалізмом, безідейністю та аполітичністю діячі українського кіномистецтва опирались на настанови партії з ідеологічних питань* (Укр. кіномист., II, 1959, 71).

АПО́ЛО́Г, а, *ч.*, *літ.* Невелике алегоричне оповідання з життя тварин, як правило, повчального характеру, що поклало початок розвиткові байки. *Зі сходу і з заходу нанесено .. велику силу різних творів, апокрифів, легенд, апологів, світських оповідань* (Фр., XVI, 1955, 319); *Є серед творів Тичини окремі речі, які в жанровому відношенні наближаються до притчі або аполога* (Поезія.., 1956, 202).

АПОЛОГЕ́Т, а, *ч.*, *книжн.* Захисник кого-, чого-небудь. *Апологети імперіалізму намагаються всіляко применшити досягнення країн соціалістичного табору на чолі з СРСР в розвитку економіки* (Наука.., 2, 1959, 2).

АПОЛОГЕ́ТИКА, и, *ж.* 1. Галузь богослов'я, що захищає догми християнської релігії.

2. *перен.* Захист, вихваляння якого-небудь учення, суспільного ладу і т. ін. *Перегляд спадщини* [дожовтневого літературознавства] *ніяк не означає ні апологетики, ні реставрації буржуазних традицій* (Від давнини.., I, 1960, 60).

АПОЛОГЕТИ́ЧНИЙ, а, е. Пройнятий апологетикою (в 2 знач.). *Найважливішою рисою сучасної буржуазної соціології є її апологетичний характер. У виправданні та захисті капіталістичної системи.. вона бачить.. своє основне теоретичне завдання* (Ком. Укр., 5, 1961, 73).

АПОЛО́ГІЯ, ї, *ж.*, *книжн.* Усний або писемний захист, вихваляння кого-, чого-небудь. *Найбільш поширеним методом апології капіталістичної системи є намагання буржуазних теоретиків зобразити капіталізм в нових умовах як «новий», докорінно змінений суспільний лад* (Ком. Укр., 5, 1961, 73).

АПОПЛЕКСИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **апопле́ксія.** *Апоплексичний удар.*

АПОПЛЕ́КСІЯ, ї, *ж.* Тяжкий хворобливий стан, викликаний крововиливом у мозок або закупоркою мозкових судин. *Після одної дуже бурливої сцени зі своїми вірителями він впав у таку лютість, що дістав удару апоплексії* (Фр., VII, 1951, 11); *Крововилив, що швидко розвивається, має назву апоплексії* (Курс патології, 1956, 235).

АПО́РТ, а, *ч.* 1. Один з кращих осінньо-зимових сортів яблунь.

2. Великий кисло-солодкий плід цього дерева. *Широко відомі* [у Казахстані] *яблука алма-атинський апорт* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 355).

АПОСТЕРІО́РІ, *присл.*, *філос.*, *лог.* На основі досвіду; протилежне апріорі.

АПОСТЕРІО́РНИЙ, а, е, *філос.*, *лог.* Який випливає з досвіду, оснований на досвіді; протилежне апріорний.

АПО́СТОЛ, а, *ч.* 1. Згідно з євангельськими переказами — кожний із дванадцяти учнів Христа, яких він послав проповідувати своє вчення. *Чомусь пригадалося євангельське оповідання, як апостол Петро зрікся Христа* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 40).

2. *чого, перен., книжн.* Гарячий послідовник і проповідник якого-небудь учення, ідеї і т. ін. *І день іде, і ніч іде. І голову схопивши в руки, Дивуєшся, чому не йде Апостол правди і науки?* (Шевч., II, 1953, 362); *Островський — великий апостол життєвої правди, простоти* (Про мист. театру, 1954, 164).

3. Церковна книга, що містить «Діяння апостолів» і їх «Послання». *Джериха розказувала десятий раз, як її син тієї неділі перший раз читав апостола в церкві* (Н.-Лев., II, 1956, 170).

АПО́СТОЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **апо́стол** 1. *Кругом неправда і неволя, Народ замучений мовчить. І на апостольськім престолі Чернець годований сидить* (Шевч., I, 1951, 265).

АПО́СТРО́Ф, а, *ч.* Знак у вигляді коми, який ставиться вгорі після приголосного перед йотованим для позначення твердої вимови приголосного (напр.: Лук'ян; Мар'яна; бур'ян; в'янути; п'ять та ін.), а також на місці пропущеного голосного (напр.: «Всіх панів до 'дної ями» — П. Тичина).

АПОФЕ́МА, и, *ж.*, *мат.* Перпендикуляр, опущений із центра правильного багатокутника на будь-яку з його сторін.

АПОФЕО́З, у, *ч.* 1. В античних греків і римлян — культ обожнювання якої-небудь видатної особи.

2. *книжн.* Звеличування якої-небудь особи, події, явища. *Тота ціла картина оприського курища, так*

чудно і артистично змальована Шашкевичем в «Олені», чи ж не виходить вона на апофеоз того єдиного протесту проти неволі, який тоді був можливий для народу? (Фр., XVI, 1955, 39); *Такого полум'яного культу материнства* [як у Т. Шевченка], *такого апофеозу жіночого кохання і жіночої муки не знайти, мабуть, ні в одного з поетів світу* (Рильський, III, 1956, 245).

3. *театр.* Урочиста сцена в кінці спектаклю або концерту, в якій прославляється народ, герой, подія і т. ін. *Ще після одного відступу й наступу з'явилася й шоста дія. На цей раз то був апофеоз* (Смолич, Театр.., 1940, 68).

АПРЕТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., техн* Здійснювати остаточне оброблення тканини, шкіри тощо спеціальними речовинами.

АПРЕТУ́РА, и, *ж., техн.* 1. Остаточне обробляння тканини, шкіри тощо спеціальними речовинами.

2. Речовина, що використовується для такої обробки; лак для шкіри.

АПРІО́РІ, *присл.* 1. *філос., лог.* Незалежно від досвіду; протилежне апостеріорі.

2. *перен., книжн.* Без перевірки, наперед

АПРІО́РНИЙ, а, е, *філос., лог.* Який не грунтується на досвіді, передує йому; протилежне апостеріорний. *Справа дослідів територіальних відмін і течій літературного руху.. не поступила наперед поза деякі надто апріорні.. проби* (Фр., XVI, 1955, 311); *Як справжній експериментатор, Богомолець мало довіряв апріорним висновкам* (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 29).

АПРІО́РНО, *філос., лог.* Присл. до **апріо́рний.**

АПРОБА́ТОР, а, *ч.* Той, хто робить апробацію (в 2 знач.). *Апробацію гороху провадять агрономи-апробатори в період достигання нижніх бобів у основної маси рослин* (Зерн. боб. культ., 1956, 48).

АПРОБАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до апробації (в 2 знач.). *Апробаційні ознаки.*

АПРОБА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. *книжн.* Офіційне схвалення, затвердження чого-небудь після випробування, перевірки. *Однак Рим.. не дав своєї апробації, і товариство не було відкрите* (Фр., XVI, 1955, 147); *Роботи.. інститутів діставали апробації на широких конференціях всесоюзного характеру* (Мікр. ж., XVIII, 3, 1956, 5).

2. *с.-г.* Визначення сортових якостей посівів з метою виділення кращого з них для насіння. *Контроль за збереженням сортової чистоти* [насіння] *здійснюється методом польової апробації* (Техн. культ., 1956, 134).

АПРОБО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **апробува́ти;** //*у знач. прикм. Живці для окулірування треба заготовляти з апробованих, високоврожайних, цілком здорових маточних дерев* (Колг. Укр., 7, 1958, 34).

АПРОБУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **апробува́ти.**

АПРОБУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. *книжн.* Давати апробацію, офіційно схвалювати, затверджувати що-небудь. *Редактор покликаний.. допомагати перекладачеві і апробувати його роботу* (Перв., З щоденника.., 1956, 53).

2. *с.-г.* Робити апробацію (в 2 знач.).

АПСИ́ДА, *рідше* АБСИ́ДА, и, *ж., архт.* Півкруглий (іноді багатокутний) виступ у стіні античної або церковної будівлі. *Заново відкрита переяславська будівля являє собою.. майже квадратну в плані церкву з однією півциркульною апсидою із східного боку* (Археол., IX, 1954, 5).

АПТЕ́КА, и, *ж.* 1. Медично-санітарний заклад, в якому виготовляють ліки за рецептами, а також продають готові лікувальні засоби та інші медичні товари. *Нетрудно дістати* [морфій]. *В сільській аптеці.. напевно знайдеться* (Коцюб., II, 1955, 263); *Ніколи досі в нас не було аптеки. А тепер — дивіться — є* (Вільде, Ти мене не любив, 1958, 3).

◇ **Як в апте́ці**, *жарт.*— дуже точно. *Давид Мотузка поклав два мішки на ваги й дивиться. Ні,— фунт у фунт, «як в аптеці»* (Головко, II, 1957, 30).

2. Набір ліків для надання першої допомоги хворому або для домашнього лікування.

АПТЕ́КАР, я, *ч.* Працівник аптеки, який приймає рецепти, виготовляє і відпускає ліки; фармацевт. *До аптеки я сама люблю йти. Я ж мушу розповісти аптекареві, де й що мені хибує* (Коб., III, 1956, 468); *При багатьох монастирях ще в XVII ст. були лікарі й аптекарі і навіть лікарні* (Шк. гігієна, 1954, 17); //Власник аптеки. *Перша приватна аптека в Києві була відкрита в 1728 році аптекарем Бунче* (Матеріали.. охор. здоров'я.., 1957, 21).

АПТЕ́КАРКА, и, *ж.* Жін. до **апте́кар.**

АПТЕ́КАРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **апте́кар** і **апте́ка** 1.

АПТЕ́ЧКА, и, *ж.* 1. Зменш. до **апте́ка** 1.

2. Те саме, що **апте́ка** 2. *Заохочена мимовільним порятунком бідних хворих, вона стала думати, чи не можна завести традиційну аптечку* (Кобр., Вибр., 1954, 105); *Аптечка туриста розміщається у футлярі з тонкого брезенту* (В дорогу, 1953, 32).

АПТЕ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **апте́ка** 1. *Тут смішки недоречні, побачите самі, що ліки ті аптечні у лісі знайдем ми* (Забіла, У.. світ, 1960, 64); *Аптечний склад*; //Власт. аптеці. *Аптечний запах.*

АПЧХИ́ *див.* **ачхи́.**

АР, а, *ч.* У метричній системі — міра земельної площі, що дорівнює 100 м^2. *Для вимірювання площі полів уживаються ар (а) і гектар (га)* (Арифм., 1956, 77).

АРА́Б *див.* **ара́би.**

АРАБЕ́СКА, и, *ж.* Вид орнаменту з геометричних фігур, стилізованого листу, квітів і т. ін., який поширився в Європі під впливом арабського мистецтва. *Емене.. накинула на себе новий халат з дивними арабесками й підперезалася косинкою* (Коцюб., I, 1955, 290); *Під керівництвом архітектора Коваса двадцятирічний юнак* [Т. Шевченко] *виконував малюнки для арабесок і орнаменту плафона театру* (Мист., 2, 1956, 35).

АРА́БИ, ів, *мн.* (*одн.* **ара́б**, а, *ч.;* **ара́бка**, и, *ж.*). Група народів, що становить основне населення Передньої Азії і Північної Африки. *Прислужниці арабки, туркені.. розносять кофе, фрукти й шербети* (Н.-Лев., II, 1956, 446); *Котиться з Африки хвиля.. І може, та хвиля, що мила ноги араба, набігає тепер на мої ноги, як символ єднання...* (Коцюб., II, 1955, 291); *Основну масу населення Південно-Західної Азії становлять араби* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 237).

АРАБІ́ЗМ, у, *ч., лінгв.* Слово або вислів, запозичені з арабської мови.

АРАБІ́СТ, а, *ч.* Фахівець у галузі арабської культури (мови, літератури і т. ін.).— *Один з моїх колишніх шкільних товаришів зробивсь арабістом* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 120).

АРАБІ́СТИКА, и, *ж.* Сукупність дисциплін, що вивчають арабську культуру (мову, літературу і т. ін.). *Численні історико-географічні праці Г. Ю. Крачковського.. свідчать про незвичайну ерудицію автора в галузі арабістики і історії культури Близького Сходу* (Видатні вітч. географи.., 1954, 136).

АРА́БКА *див.* **ара́би.**

АРА́БСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ара́би.** *Заходився* [шкільний товариш] *перекладати мені з арабської мови скількись історичних уривків* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 120).

Ара́бський кінь — одна з найкращих порід верхових коней. *Вивели й Саїбові такого арабського коня, котрому й ціни не можна було скласти* (Н.-Лев., IV, 1956, 24).

АРА́К, у, *ч.* Поширений на сході міцний спиртний напій, що виготовляється із соку пальми, рису, ячменю, пшениці та ін. *У небі там нема горілки, Ні араку, меду, ні вина* (Пісні та романси.., II, 1956, 156).

АРАКЧЕ́ЄВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **аракче́євщина.** *В апогеї аракчеєвської реакції була введена особливо сувора цензура на суспільно-політичні і філософські твори* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 54); //Власт. аракчеєвщині. *Прихильники Марра.. створили у мовознавстві аракчеєвський режим* (Рад. Укр., 20.VI 1951, 1).

АРАКЧЕ́ЄВЩИНА, и, *ж.* 1. Режим необмеженого поліцейського деспотизму і грубої сваволі воєнщини, уведений на початку XIX ст. в Росії графом Аракчеєвим. *Поет* [О. Пушкін] *з усією силою зненавидів не тільки.. Аракчеєва, а й аракчеєвщину, як одно з найбридкіших явищ в історії людства* (Рильський, III, 1956, 184).

2. *перен.* Стан, коли одна людина або група людей по-деспотичному, самовільно розпоряджається в якій-небудь ділянці суспільного життя

АРАНЖО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **аранжува́ти.** *Кожна пісня в «Наталці Полтавці», аранжована Васильєвим, має невеликий.. вступ* (Укр. клас. опера, 1957, 101).

АРАНЖУВА́ННЯ, я, *с.* Дія або її результат за знач. **аранжува́ти.**

АРАНЖУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Пристосовувати музичний твір, написаний для певного складу інструментів (голосів), до виконання іншим складом інструментів (голосів). [Лисенко:] *Творець пісні — народ. А ми, композитори...* [Чайковський *(сміється)*:] *...лише аранжуємо те, що створено народом, як сказав великий Глінка?* (Мокр., П’єси, 1959, 303).

АРА́П, а, *ч., заст.* Негр. *І перевізчик тут явився, ..Од сонця ввесь він попалився І губи, як арап, оддув* (Котл., I, 1952, 130).

АРА́ПКА, и, *ж., заст.* Жін. до **ара́п.**

АРА́ПНИК, а, *ч.* Довгий ремінний канчук для мисливських собак. *Так частенько вичитував Олексій Іванович своїм кріпакам, додаючи до того ще більше снаги черкеським арапником* (Мирний, IV, 1955, 220); *Він копилив верхню губу і грав арапником* (Рибак, На світанку, 1940, 210).

АРА́Т, а, *ч.* У Монгольській Народній Республіці і в Тувінській автономній РСР — селянин, що займається кочовим тваринництвом. *Більшість населення* [Монголії] *— селяни (арати), які займаються кочовим тваринництвом* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 166).

АРА́ХІС, у, *ч.* 1. Однорічна трав’яниста олійна рослина родини бобових; земляний (китайський) горіх. *— Це що у вас посаджено?— запитав скульптор.. — Арахіс.— Вперше чую.— Земляні горіхи...* (Гончар, Новели, 1954, 99); *Олія арахісу відзначається добрими смаковими якостями* (Ол. та ефір. культ., 1956, 196).

2. *збірн.* Плоди цієї рослини; земляні (китайські) горіхи. *За хімічним складом і смаком до горіхів близький арахіс, який належить до бобових культур* (Укр. страви, 1957, 317).

АРА́ХІСОВИЙ, а, е. Прикм. до **ара́хіс;** //Вигот. з арахісу. *Сорти халви розрізняють за основною сировиною — тахінова, соняшникова, горіхова, арахісова* (Укр. страви, 1957, 333).

АРБАЛЕ́Т, а, *ч.* 1. Старовинна зброя, що має форму лука для метання стріл, каменів і т. ін.; самостріл.

2. *мисл.* Рушниця для полювання під водою.

АРБІ́ТР, а, *ч.* Посередник, суддя, до якого звертаються для розв’язання спорів, що не підлягають судовому розглядові; третейський суддя. *Маковей хотів мене обрати арбітром у цьому спорі* (Письмен. зблизька, 1958, 148); *Не кожний критик може бути остаточним арбітром* (Смолич, VI, 1959, 108).

АРБІТРА́Ж, у, *ч.* Розв’язання арбітрами спорів, які не підлягають судовому розглядові; третейський суд; //*юр.* У СРСР — орган, що займається розглядом майнових спорів між установами і підприємствами. *Державний арбітраж розглядає суперечки і претензії постачальників та одержувачів, що виникають як у момент укладання договорів, так і в період їх виконання* (Матер.-техн. постач.., 1959, 59).

АРБІТРА́ЖНИЙ, а, е. Стос. до арбітражу.

АРГЕНТІ́НЕЦЬ *див.* **аргенті́нці.**

АРГЕНТІ́НКА *див.* **аргенті́нці.**

АРГЕНТІ́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **аргенті́нці** і Аргентіна.

АРГЕНТІ́НЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **аргенті́нець**, нця, *ч.;* **аргенті́нка**, и, *ж.*). Народ, що становить основне населення Аргентіни. *Аргентінці — майже всі європейського походження, говорять іспанською мовою* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 283).

АРГО́, *невідм., с., лінгв.* Умовна говірка якого-небудь соціального середовища (групи, гуртка і т. п.), в якій є специфічні слова й вислови, незрозумілі для сторонніх; жаргон.

АРГО́Н, у, *ч.* Хімічний елемент, безбарвний, без запаху газ, що входить до складу повітря і не вступає в хімічні сполуки; використовується для наповнення електричних ламп та ін. *Аргон Ar являє собою безбарвний газ, який майже в півтора раза важчий від повітря* (Заг. хімія, 1955, 273).

АРГОНА́ВТ *див.* **аргона́вти.**

АРГОНА́ВТИ, ів, *мн.* (*одн.* **аргона́вт**, а, *ч.*). 1. У грецькій міфології — герої, які здійснили далекий морський похід на кораблі «Арго» в Колхіду за золотим руном. *Міф про аргонавтів;* *У порівн. *Як аргонавти в давнину, покинемо свій дім* (Ю. Янов., II, 1958, 35).

2. *перен.* Про відважних мореплавців, які подорожують у невідомі країни, шукаючи багатства, пригод і т. ін. *Аргонавти без човна, Що по горах пішки лазять І не руна золотого, А з ведмедя шкури хочуть* (Л. Укр., IV, 1954, 179); *Сотні піонерів, новітніх аргонавтів, ..кинулися шукати нового золотого руна таємниць пролетарської творчості* (Еллан, II, 1958, 65); //*рідко.* Про повітроплавців. *Аргонавти всесвіту.*

АРГОТИ́ЗМ, у, *ч., лінгв.* Слово або вислів, запозичені літературною мовою з якого-небудь арго. *Арготизми — слова з жаргонів, переважно з жаргонів декласованих елементів* (Сл. лінгв. терм., 1957, 16).

АРГОТИ́ЧНИЙ, а, е, *лінгв.* Прикм. до **арго́** і **арготи́зм.**

АРГУМЕ́НТ, у, *ч.* 1. *книжн.* Підстава, доказ, які наводяться для обгрунтування, підтвердження чого-небудь. *Те, що загал.. почуває, він* [критик] *повинен висказати словами. Обставити аргументами, підвести під якісь вищі принципи* (Фр., XVI, 1955, 247); *Ніякі аргументи не переконували його* (Дмит., Розлука, 1957, 183).

2. *мат.* Незалежна змінна величина. *Та з двох пов’язаних між собою змінних величин, якій можна надавати довільних числових значень, називається незалежною змінною, або аргументом* (Алг., II, 1957, 30).

АРГУМЕНТА́ЦІЯ, ї, *ж., книжн.* 1. Те саме, що **аргументува́ння.** *Відчуваєш силу в його такій грубій, але й незаперечній аргументації* (Ле, Міжгір’я, 1953, 342).

2. Сукупність аргументів (у 1 знач.). *Властивої полемічної аргументації в його* [І. Вишенського] *писаннях не так багато, як би веліла догадуватися назва полеміста* (Фр., XVI, 1955, 426); *Галілей розробив філософську й фізичну аргументацію на користь системи Коперника про обертання Землі навколо Сонця* (Наука.., 10, 1958, 45).

АРГУМЕНТÓВАНИЙ, а, е, *книжн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **аргументувáти**; //*у знач. прикм. Обов’язком всіх літераторів, працівників усіх галузей мистецтва є зміцнення творчої дружби на основі.. взаємної допомоги, всемірного розвитку товариської ділової, аргументованої критики й вимогливості* (Рад. Укр., 6.I 1957, 3).

АРГУМЕНТÓВАНО, *книжн.* Присл. до **аргументóваний.** *Треба.. аргументовано показувати переваги соціалістичної системи перед капіталістичною* (Наука.., 5, 1960, 3).

АРГУМЕНТУВÁННЯ, я, *с.*, *книжн.* Дія за знач. **аргументувáти.**

АРГУМЕНТУВÁТИ, ýю, ýєш, *недок. і док., перех., книжн.* Наводити аргументи (в 1 знач.), докази; обгрунтовувати. *Головне враження, яке вона* [«Русалка Дністровая»] *робить на нас, се якесь неясне, а сильне чуття, ніжне.., як чуття дитини, котра рветься на волю силою вродженого потягу, не аргументуючи, не роздумуючи* (Фр., XVI, 1955, 39); *Вони не мали ніяких доказів, нічим не могли аргументувати.. підозріння про злочинну діяльність доктора Гальванеску — відомого наукового діяча* (Смолич, I, 1958, 111).

ÁРГУС, а, *ч.* 1. У грецькій міфології — стоокий сторож, якого богиня Гера поставила стерегти Іо, дочку аргонського царя.

2. *перен., книжн., заст.* Пильний, невсипущий сторож; //Символ пильності.

АРЕÁЛ, у, *ч., книжн.* Територія поширення чого-небудь, напр. виду тварин, рослин та ін. *Серед сільськогосподарських культур картопля має найбільший ареал поширення* (Картопля, 1957, 8).

АРÉНА, и, *ж.* 1. У давньоримському цирку — посипаний піском майданчик, де відбувалися бої гладіаторів, спортивні змагання та ін. *Другий день Реве арена. На арені Лідійський золотий пісок Покрився пурпуром червоним, В болото крові замісивсь* (Шевч., II, 1953, 276); *На сцені видко чверть цирку з глядачами і частину арени* (Л. Укр., II, 1951, 510).

2. Круглий майданчик посередині цирку, де виступають артисти. *На арену вискочили два рудих клоуни* (Донч., VI, 1957, 431); *Люди різного віку і найрізноманітніших професій люблять життєрадісне мистецтво цирку, гаряче аплодують чудовим майстрам арени, що демонструють.. відвагу, витримку і мужність* (Літ. газ., 20.XII 1960, 4).

3. *чого, перен.* Місце, де відбувається яка-небудь дія, подія. *Дніпро димів, як пожарище. Він нагадував арену фантастичної битви* (Баш, На землі.., 1957, 21).

4. *чого і яка, перен., книжн.* Галузь, поле діяльності. *М. П. Старицький свідомо обрав театр ареною своєї громадської і мистецької діяльності* (Життя Саксаганського, 1957, 27); *Зародження соціалістичного реалізму пов’язане з виходом на історичну арену найбільш послідовного і до кінця революційного класу — пролетаріату* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 35).

АРЕÓМЕТР, а, *ч., фіз.* Прилад для визначення густини й питомої ваги рідини. *Питому вагу молока визначають з допомогою молочного ареометра* (Колг. енц., II, 1956, 80).

АРЕОПÁГ, у, *ч.* 1. У стародавніх Афінах — найвищий орган судової й політичної влади.

2. *перен., перев. жарт., ірон.* Група авторитетних осіб, які зібралися для розв’язання яких-небудь питань. [Любов:] *Тіточко! де ваш ареопаг? Перед ким ораторствуєте?* (Л. Укр., II, 1951, 7).

АРÉШТ, у, *ч.* 1. Позбавлення волі, взяття під варту кого-небудь. *Грабунки, заборони, труси і арешти Мов град на хлопську зігнуту, прибиту спину* (Еллан, I, 1958, 198); *Батька ми бачили вдома ніби в гостях, між одним арештом та другим* (Козл., Сонце.., 1957, 15).

2. *юр.* Судова заборона вільно розпоряджатися власним майном.— *Оформляйте справу до суду. Накладіть арешт на домашні речі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 241).

3. *заст.* Приміщення для осіб, позбавлених волі; в’язниця. *Три неділі вже кум у арешті сидів, А селом якийсь шум, наче рій той гудів* (Фр., XI, 1952, 120).

АРЕШТÁНТ, а, *ч.* Той, хто перебуває під арештом; арештований, в’язень. *Арештанти мовчки виконали його* [наглядача] *наказ, і похід рушив.. на вулицю* (Фр., VI, 1951, 168); *Настя вперше зроду вступила до тюрми. Важкий дух, високі та чорні хати з загратованими вікнами, арештанти в широких сіряках — усе те вразило її дуже прикро* (Коцюб., I, 1955, 75); *Вже давно на горі Березовій, біля кам’яного стовпа, попрощались з рідним краєм арештанти* (Донч., III, 1956, 40).

АРЕШТÁНТКА, и, *ж.* Жін. до **арештáнт.** *До двох арештанток-бабів ще третю пан ключник привів* (Фр., XIII, 1954, 103); — *Треба б лікаря для арештантки,— промовила вона байдуже до поручика* (Досв., Вибр., 1959, 83).

АРЕШТÁНТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **арештáнт, арештáнти.** *Він щовечора розповідав нам свої прекрасні казки.. і багато закрашував наше сумне арештантське життя* (Вас., IV, 1960, 44); //Належний арештантові. *Арештантський халат;* //Признач. для арештантів. *На запасній колії стоїть невеличкий поїзд: арештантський вагон з загратованими вікнами, два тепляки і класний* (Донч., II, 1956, 235); //*у знач. ім.* **арештáнтська,** кої, *ж.* Приміщення для тимчасового утримання арештованих. *А потім розмістили їх: в арештантську всіх, — лише Давида взяв рудий за руку й повів до флігеля* (Головко, II, 1957, 162).

АРЕШТÓВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **арештувáти.** *Більшовицька фракція IV Державної думи, що рішуче виступила проти імперіалістичної війни, в листопаді 1914 року була арештована і заслана в Сибір* (Біогр. Леніна, 1955, 136); //**арештóвано,** *безос. присудк. сл. Не встиг я придивитись до живого й шумкого шахтарського життя кругом себе, як мене.. було арештовано й посаджено в Бахмутську тюрму* (Вас., IV, 1960, 43); //*у знач. ім.* **арештóваний,** ного, *ч.*; **арештóвана,** ної, *ж.* Той (та), хто перебуває під арештом; арештант, арештантка. *Між першими арештованими була Грицева мати* (Фр., III, 1950, 304); *Слідчий подав знак, і арештовану забрали* (Кач., II, 1958, 67).

АРЕШТÓВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **АРЕШТУВÁТИ**, ýю, ýєш, *док., перех.* Брати кого-небудь під варту, позбавляти волі. *Року 1877 з Франком сталася пригода: його й цілу редакцію «Друга» арештовують* (Коцюб., III, 1956, 32); *У Карпа Нехльоди двоє міліціонерів одібрали наган, а його самого арештували й відправили до повітового міста* (Шиян, Баланда, 1957, 240).

АРЕШТУВÁТИ *див.* **арештóвувати.**

АР’ЄРГÁРД, у, *ч.* Частина війська або флоту, яка під час походу йде позаду головних сил з метою охорони їх від нападу; протилежне авангард. *Товариш Данило пливе в ар’єргарді десантного флоту, виконуючи наказ штабарма* (Ю. Янов., II, 1958, 197);

Полк ішов правим берегом Дніпра по п'ятах денікінських ар'єргардів (Гончар, Таврія.., 1957, 419).

АР'ЄРГА́РДНИЙ, а, е. Прикм. до **ар'єрга́рд.** *В щоденних переходах і ар'єргардних боях.. частина махновців була забита, а ще більша повтікала з награбованим майном* (Панч, II, 1956, 336).

АРИ́К, а, *ч.* У Середній Азії — назва зрошувального каналу. *Шумлять бистрі арики, купають корені яблунь, груш, абрикосів* (Десняк, II, 1955, 483); *Зараз інженера більш за все на світі цікавлять ось ці широкі арики, з рівними похилими боками* (Збан., Незабутнє. 1953, 41).

АРИСТОКРА́Т, а, *ч.* Той, хто належить до аристократії (в 2 знач.). *А в Римі свято. Велике свято! ..Непевне видумали свято Патриції-аристократи І мудрий кесарів сенат* (Шевч., II, 1953, 271); *— Останній бал в княгині зрівняється з балами.. вищих і багатших варшавських аристократів,— промовила Теодозя* (Н.-Лев., I, 1956, 171); *Вільне населення Аттіки поділялось на аристократів (знать) і простий народ — демос* (Іст. стар. світу, 1957, 84).

АРИСТОКРАТИ́ЗМ, у, *ч.* Характерна для аристократів манера поведінки, що виявляється в зовнішній вишуканості, витонченості, гордовитості. *Лейзор Рабиненко, не більше як начальник повіту, ще не мав гонору й аристократизму одеських міністрів* (Н.-Лев., II, 1956, 96): *Господар неприховано хизувався своїм аристократизмом та пишнотою і вишуканістю столу* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 162); //Благородство, шляхетність. *Витонченість, артистичність та аристократизм не залишали його* [Ю. В. Шумського] (Моє життя в мист., 1955, 39).

АРИСТОКРАТИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **аристокра́тія** 2. *Народна трагедія народилася на майдані.. і потім уже була покликана в аристократичне товариство* (Про мист. театру, 1954, 8); *Влада скіфських вождів поступово втрачає свій демократичний характер і набуває рис деспотичного правління в інтересах родової аристократичної верхівки* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 154).

2. Власт. аристократові, аристократам. *Пані Олімпія довгим поглядом окинула його, поглядом, у котрім виразно малювалася погорда аристократичної натури до плебея* (Фр., VII, 1951, 40); *Його рухи, манери одразу набрали якоїсь аристократичної вишуканості* (Баш, Вибр., 1948, 54).

3. *іст.* Який характеризується панівною роллю аристократії (в 2 знач.). *Рабовласницькі республіки розрізнялись своєю внутрішньою організацією: були республіки аристократичні і демократичні* (Ленін, 29, 1951, 427).

АРИСТОКРАТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **аристократи́чний** 2; аристократизм. *Ватя і сама не знала, чи лізти через перелаз, чи ні.. Аристократичність і демократичність несподівано почали таки добру борню в Ватиній думці перед тим перелазом* (Н.-Лев., IV, 1956, 84).

АРИСТОКРАТИ́ЧНО. Присл. до **аристократи́чний** 2. *І манери, і вирази, і поводіння, все те в нього так тонко, аристократично виходить* (Л. Укр., III, 1952, 504); *Чомусь антипатичним йому досі здавався цей рижий інженер з надмірно підкресленою манерою говорити аристократично чистою вимовою* (Ле, Міжгір'я, 1953, 131).

АРИСТОКРА́ТІЯ, ї, *ж.* 1. *тільки одн., іст.* Форма державного правління, при якій вся влада перебуває в руках заможної родової знаті.

2. *збірн.* Вища верства експлуататорських класів, якій належить вся влада в державі; родова знать. *Гордість — то прикмета.. аристократії* (Н.-Лев., I, 1956, 166); *Польська аристократія з своєю буржуазною мораллю і голим цинізмом в «Основах суспільності» і в повісті «Для домашнього огнища», робота інтелігента серед.. народної маси..— от що служить темою більших Франкових повістей* (Коцюб., III, 1956, 39); //Привілейована верхівка якого-небудь класу або соціальної групи. *Робітнича аристократія.*

АРИСТОКРА́ТКА, и, *ж.* Жін. до **аристокра́т.** *Вона казала, що так поводяться всі аристократки* (Л. Укр., III, 1952, 654); *Одної препишної місячної зимової ночі їхав молодий мужик з аристократкою.. й обоє вони мовчали* (Коб., III, 1956, 243).

АРИТМІ́ЧНИЙ, а, е. Позбавлений ритму; неритмічний. *Він ходив по довгій світлій кімнаті знервованим аритмічним кроком* (Собко, Граніт, 1937, 185); *Пульс у дітей молодшого віку несталий, часто буває аритмічний (нерівний, з перебоями)* (Шк. гігієна, 1954, 80).

АРИТМІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **аритмі́чний.**

АРИТМІ́ЧНО. Присл. до **аритмі́чний.** *Він* [хворий] *стояв напівроздягнений — гострі старечі ребра напинали суху шкіру, і з лівого боку, де серце, шкіра і м'язи аритмічно здригались* (Смолич, III, 1959, 223).

АРИТМІ́Я, ї, *ж., мед.* Порушення нормального ритму діяльності серця. *При захворюваннях серцево-судинної системи часто виникають порушення ритму серцевих скорочень, які називаються аритміями* (Заг. догляд за хворими, 1957, 80).

АРИФМЕ́ТИКА, и, *ж.* 1. Розділ математики, що вивчає найпростіші властивості чисел і дії над ними. *—То це й мені треба доконечно сідати за граматику та арифметику? — крикнула Настуся* (Н.-Лев., IV, 1956, 266); *Зінаїда Федорівна викликала його відповідати урок з арифметики* (Донч., V, 1957, 445).

2. *розм., іноді ірон.* Рахунок. *Ось уже двадцять років, як я з ними в одній школі.. А й до мене Ганна Антонівна дітей вчили,— років знову двадцять ще до мене. Арифметика чимала — сорок років, як однісінький день* (Ю. Янов., I, 1958, 240).

АРИФМЕТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до арифметики (в 1 знач.). *Вона* [електронна машина] *провадить обчислення з швидкістю 2000 арифметичних операцій на секунду* (Наука.., 1, 1957, 7).

АРИФМЕТИ́ЧНО. Присл. до **арифмети́чний.**

АРИФМО́ГРАФ, а, *ч.* Лічильна машина для механічного виконання арифметичних дій, результати яких автоматично записуються на особливій стрічці.

АРИФМО́МЕТР, а, *ч.* Настільна лічильна машина, за допомогою якої механічно виконуються чотири арифметичні дії. *Ніна Волик сиділа одна за своїм столом і щось підраховувала на арифмометрі* (Гур., Життя.., 1954, 224).

А́РІДНИК, а, *ч., діал.* Злий дух; чорт, дідько. *Знав* [Іван], *що на світі панує нечиста сила, що арідник.. править усім* (Коцюб., II, 1955, 307).

АРІ́ЄЦЬ *див.* **арі́йці.**

А́РІЙКА, и, *ж., муз.* Зменш. до **а́рія.**— *Вечір чудовий. Хочеться погуляти, походити,— сказав Гануш, приспівуючи якусь арійку* (Н.-Лев., III, 1956, 224).

АРІ́ЙКА *див.* **арі́йці.**

АРІ́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **арі́йці.** *Ім'я у неї, пам'ятаю, було якесь зовсім не арійське — Броня...* (Ю. Янов., I, 1958, 565).

АРІ́ЙЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **арі́єць**, йця, *ч.;* **арі́йка**, и, *ж.*). 1. У буржуазній етнографії та антропології — назва індійців, іранців та інших народів, що говорять мовами східної групи індоєвропейських мов, перенесена пізніше на всі народи, які розмовляють індоєвропейськими мовами.

2. У расистській німецькій літературі — представники «вищої», німецької раси.— *Я не можу бути*

спокійним, коли на площах палять [фашисти] *книжки, коли за колючий дріт садовлять відомих учених тільки тому, що вони не арійці* (Рибак, Час.., 1960, 229).

АРІО́ЗО, *невідм., с., муз.* Невелика арія, що має наспівно-речитативний характер. *Для розкриття образів героїв опери* [«Різдвяна ніч»] *Лисенко користується переважно формою вільно побудованого аріозо* (Укр. клас. опера, 1957, 180).

А́РІЯ, ї, *ж., муз.* Вокальний твір для одного голосу, що входить як складова частина до опери, ораторії та ін. *От почулась арія Мефістофеля з «Фауста»...* (Н.-Лев., IV, 1956, 311); *Хтось грав на губній гармошці арію Кармен* (Кучер, Чорноморці, 1956, 169); //Невеликий вокальний або інструментальний твір. *Сяли блискучі труби,— оркестр грав якусь арію* (Н.-Лев., III, 1956, 140).

А́РКА, и, *ж.* 1. Склепіння, що має форму дуги, яким перекривають проріз у стіні або сполучають стояни моста, два суміжні будинки і т. ін. *Дві невеликих хати, з високими стелями в формі склепінь (арок), прибрані.. зеленню* (Коцюб., III, 1956, 425); *Піднеслись над річкою крани, і мостова арка звисла на них понад бистриною* (Ю. Янов., IV, 1959, 116); *У порівн. *Над заставою випиналось велетенською блакитно-золотистою аркою бездонне літнє небо* (Збан., Між.. людьми, 1955, 23).

2. Декоративна споруда у вигляді брами, що завершується склепінням. *Перед ними була арка із тонких жердин, зверху — портрет Леніна, а над ним — зірка* (Панч, Ерік.., 1950, 66).

Тріумфа́льна а́рка — декоративна арка на відзначення якої-небудь важливої події (перемоги і т. ін.). *Тріумфальні арки виростали назустріч полкам* (Гончар, I, 1954, 387).

АРКА́ДА, и, *ж.* Ряд арок, що спираються на стовпи або колони; галерея з арок. *Осередній дворик.. оточений будовою з галереєю під аркадами* (Л. Укр., III, 1952, 346); *Галереї були спочатку з відкритими аркадами, пізніше вони були закладені* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 514).

АРКА́Н, а, *ч.* 1. Довгий мотузок із зашморгом на кінці, за допомогою якого ловлять коней та інших тварин. *Василь на аркані вів жеребця до Псла* (Мирний, IV, 1955, 193); *Влучно кинутий аркан раптом сплутав йому руки, і хлопець звалився на землю* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 140); *Образно. *Твій край татарським стиснуто арканом, Ординські коні стоптують твій край* (Бажан, Роки, 1957, 227).

2. Гуцульський чоловічий танок. *Тут, біля Дніпра, гуцули танцювали свій славетний аркан, вихровий танець карпатських богатирів* (Жур., Опов., 1956, 264).

АРКЕБУ́З *див.* **гаркебу́з.**

А́РКОВИЙ, а, е. Прикм. до **а́рка.** *Вентиляційний штрек.. підтримують металевим арковим кріпленням* (Наука.., 3, 1958, 32).

АРКТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до Арктика. *Арктичні повітряні маси — це повітря, яке сформувалося в Арктиці, над Північним Льодовитим океаном* (Фіз. геогр., 7, 1957, 34); //Який відбувається, здійснюється в Арктиці. *Арктична навігація.*

А́РКУШ, а, *ч.* 1. Шматок якого-небудь тонкого і плоского матеріалу (паперу, фанери, картону і т. ін.) певної форми і розміру. *Та й куплю Паперу аркуш. І зроблю Маленьку книжечку* (Шевч., II, 1953, 45); *Перед Густавом лежав цілий аркуш, покритий цифрами* (Фр., III, 1950, 75); *Каргат вийняв з кишені аркуш паперу, обережно розгорнув і поклав на стіл* (Шовк., Інженери, 1956, 150).

2. *спец.* Одиниця вимірювання обсягу книги, що дорівнює шістнадцяти сторінкам друкованого тексту. *Називається воно* [оповідання] *«Тіні забутих предків», розміром буде трохи більше 3 аркушів друку* (Коцюб., III, 1956, 402).

△ **А́вторський а́ркуш** — друкований аркуш з визначеним числом знаків (звичайно 40 000), який служить одиницею виміру виконаної автором праці, обсягу твору.

АРКУШЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **а́ркуш** 1.

А́РКУШИК, а, *ч.* Зменш. до **а́ркуш** 1. *Ти ж пиши щодня і посилай в конвертах стільки аркушиків, скільки можна на одну марку* (Коцюб., III, 1956, 143); *Катя.. великим червоним олівцем пише літери на аркушику паперу* (Забіла, Катруся.., 1955, 32).

АРЛЕКІ́Н, а, *ч.* Традиційний персонаж італійської «комедії масок», який у костюмі з різнокольорових клаптів і в чорній напівмасці виконував роль дотепного слуги-блазня. *У порівн. *Він літав по залі, як справжній арлекін* (Мик., II, 1957, 61).

АРЛЕКІНА́ДА, и, *ж.* Невеличка театральна п'єса (пантоміма), в якій головну роль виконує арлекін. *Розвилась в Польщі в XVI і XVII віку широко комедія т. зв. м'ясопусна, переважно сатирична, арлекінади, інтермедії* (Фр., XVI, 1955, 216).

АРМА́ДА, и, *ж.* Велике з'єднання військових кораблів, літаків або танків. *Величезні армади літаків із червоними зорями на крилах пропливали над селом, де стояв полк* (Собко, Вогонь.., 1947, 136); *Образно. *Чорні армади гір лягли, закриваючи собою обрії заходу* (Шиян, Переможці, 1950, 5); *Величезна, незчисленна армада борців за мир протистоїть купці атомних гангстерів* (Літ. газ., 21.IX 1950, 1).

АРМАТУ́РА, и, *ж.* 1. *техн.* Сукупність допоміжних приладів, деталей, необхідних для роботи якого-небудь апарата, машини, конструкції; //Сукупність предметів для обладнання електричного освітлення; електроустаткування. *Для нерухомого закріплення патронів і абажурів використовують різну освітлювальну арматуру* (Монтаж і ремонт.., 1956, 32).

2. *буд.* У залізобетонних спорудах — сталевий каркас; також сукупність металевих частин, уміщених у який-небудь матеріал або споруду для зміцнення їх. *Не згледілись, піднявся вже новий завод бетонний. Тепер для шлюзу, корпусів готують арматуру* (Шер., Дружбою.., 1954, 88).

3. *заст.* Зброя, обладунок; рицтунок; //*мист.* Скульптурне або живописне зображення зброї та обладунку, що використовується з декоративною метою. *Кімната* [полковника].. *переділена на дві половини; у більшій половині — арматура* (Кроп., V, 1959, 533).

АРМАТУ́РНИЙ, а, е, *техн., буд.* Прикм. до **армату́ра** 1, 2. *При спорудженні фундаментів під обладнання трест широко застосував жорсткі арматурні каркаси і зварні сітки* (Архіт. і буд., 3, 1955, 18); //Який виготовляє арматуру (в 1, 2 знач.). *Арматурний цех;* //Признач. для арматури. *Три ряди колон.. підпирали нештукатурену бетонну стелю з арматурним дротом* (Ле, Міжгір'я, 1953, 475).

АРМАТУ́РНИК, а, *ч.* Той, хто виготовляє, встановлює чи обслуговує арматуру (в 1 і 2 знач.). *Арматурники ставлять сталеві конструкції, зварники варять електрикою шви* (Ю. Янов., II, 1958, 424).

АРМАТУ́РНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **армату́рник.** *Випускниця середньої школи.. добровольцем приїхала на ударну комсомольську будову, була арматурницею* (Рад. Укр., 3.III 1963, 3).

АРМІ́ЄЦЬ, йця, *ч.* 1. Той, хто служить в армії (в 1 знач.); військовослужбовець.— *Прийшла, значить, революція,— сидить Ілліч у Кремлі. Державою керує,* *мудрі справи вирішує, на білих шле червоних армійців воювати за свободу* (Ю. Янов., I, 1954, 7).

2. *дорев.* Військовослужбовець армії (в 4 знач.); не гвардієць.

АРМІ́ЙСЬКИЙ, а, е. 1. Стос. до армії (в 1—4 знач.). *Був він сміливий і відважний, мав потрібні знання і значний досвід армійської роботи* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 139); *Ідуть невпинно громадяни —..Командировані з районів, червонофлотці, лікарі, бійці армійських батальйонів* (Уп., Вірші.., 1957, 16); *Я їх знав особисто — і майора, і капітана. Вони працювали кореспондентами Н-ської армійської газети* (Ю. Янов., I, 1958, 331).

2. Прикм. до **армієць, армійці.** *Ми поверталися з армійського зльоту в свої частини, на передову* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 34); *Тема війни, армійське життя має широкий відгомін у численних віршах поетів старшого і молодшого віку* (Мал., Думки.., 1959, 57).

А́РМІЯ, ї, *ж.* 1. Сукупність усіх сухопутних, морських і повітряних збройних сил держави. *У справедливих армій доля завжди прекрасна* (Гончар, I, 1954, 3); *Марко розповідав про свою службу в армії, про селищні новини, про різні випадки й зустрічі* (Коз., Сальвія, 1959, 41).

Ді́юча а́рмія — війська, які під час війни перебувають на фронті. *Щорс, навпаки, сам просить командування послати його в діючу армію на фронт* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 19); **Радя́нська А́рмія** — назва армії Радянського Союзу з 1946 р. *Партійні організації Радянської Армії у своїй діяльності керуються Програмою і Статутом КПРС і працюють на основі інструкцій, затверджуваних Центральним Комітетом* (Статут КПРС, 1961, 27); **Черво́на А́рмія** — назва армії Радянського Союзу до 1946 р. *Українське населення Галичини з невимовною радістю зустрічало Червону Армію — армію-визволительку* (Іст. УРСР, II, 1957, 191).

2. Сухопутні збройні сили.

3. З'єднання, що складається з кількох корпусів або дивізій різних родів військ для ведення бойових операцій під час війни. *Приморська армія генерала Петренка і частини морської піхоти стримують шалений натиск фашистських військ* (Кучер, Чорноморці, 1956, 110).

4. *дорев.* Переважна більшість сухопутних військ, яка, на відміну від гвардії, не мала службових привілеїв. *Його до нас перевели Із армії, чи що?* (Шевч., I, 1951, 397).

5. *кого, чого, перен.* Маса людей, об'єднаних спільною ознакою, справою і т. ін. *Лиш ми, робітники, ми, діти Святої армії труда, Землею будем володіти, А паразитів жде біда* (Інтернаціонал); *Армія пролетаріату міцніє в усіх країнах* (Ленін, 13, 1949, 73); *Армія юних мічурінців прагне опанувати вчення І. В. Мічуріна та його методи роботи* (Юним мічур.., 1955, 3).

АРМО́ВАНИЙ, а, е, *техн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **армува́ти.** *Досліди показали, що коли в пази, вирізані в дерев'яних брусах, покласти сталеві прутики, а потім покрити їх спеціальними смолами, то армований таким способом брус може витримати велике додаткове навантаження* (Колг. Укр., 10, 1960, 46); //*у знач. прикм. З нього* [скла] *можна робити такі армовані деталі, як перемички, східці та ін.* (Рад. Укр., 27.III 1957, 3).

АРМУВА́ННЯ, я, *с., техн.* Дія за знач. **армува́ти.** *Оскільки міцністю на розрив базальтові волокна не поступаються перед сталлю, використання їх для армування бетонних конструкцій, безумовно, дасть неабиякий економічний ефект* (Наука.., 9, 1961, 31).

АРМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., техн.* Зміцнювати матеріал (споруду), вводячи в нього арматуру (в 2 знач.). *Для підвищення опірності конструкцій розтягненню в бетон.. укладають металеві стрижні, тобто бетон армують металом* (Наука.., 12, 1956, 17).

АРНАУ́ТКА, и, *ж.* 1. *тільки одн.* Сорт ярої пшениці з твердим і білим зерном. *Пшениця-арнаутка сіяна рівними-рівними рядками* (Вишня, I, 1956, 370).

2. Хліб з борошна цього сорту пшениці.

А́РНІКА, и, *ж.* 1. Висока багаторічна трав'яниста рослина з жовтими квітками; широко використовується в медицині. *Тут виростала поміж.. камінням висока пишна арніка* (Коб., I, 1956, 470); *Майже двісті видів лікарських рослин входить до місцевої флори* [Українських Карпат], *серед них арніка гірська, тирлич жовтий, чемерник червонуватий* (Наука.., 10, 1961, 36).

2. *фарм.* Ліки, виготовлені з квітів цієї трави.

А́РНІКОВИЙ, а, е. Прикм. до **а́рніка;** //Вигот. з арніки. *Його жінка ніколи не одмовляла хорим в порошках хіни.. і арніковій примочці...* (Коцюб., II, 1955, 57).

АРОМА́Т, у, *ч.* 1. Приємний і ніжний запах; пахощі. *Вся зала сповнилась неначе ароматами Лівана й Аравії* (Н.-Лев., I, 1956, 386); *Вітерець заносив* [у клас] *ніжний аромат яблуневого цвіту* (Панч, Ерік.., 1950, 113).

2. *чого, тільки одн., перен.* Властива чому-небудь ознака. *Від спектаклю віє ароматом юності і свіжості, якоїсь особливої сердечності, щирості і цнотливості* (Літ. газ., 26.IX 1946,4); *Прекрасний стиліст, хороший драматург, Старицький зумів, не порушуючи аромату поеми* [«Майська ніч»], *створити міцне оперне лібретто* (Укр. клас. опера, 1957, 183).

АРОМАТИЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Дія за знач. **ароматизува́ти.** *Есенції застосовуються для ароматизації штучних фруктових вод* (Технол. інструкція.., 1954, 16); *Ароматизація нафти.*

АРОМАТИЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ароматизува́ти;** //*у знач. прикм. Виноградні вина поділяють на три групи: столові, кріплені й ароматизовані* (Укр. страви, 1957, 379).

АРОМАТИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. *кул.* Додавати в страву, напій ароматичні речовини. *Ароматизувати тісто можна ваніліном, тонко розтертою корицею, дуже подрібненими смаженими горіхами, мигдалем та ін.* (Укр. страви, 1957, 320).

2. *техн.* Збагачувати (нафту, бензин і т. ін.) ароматичними вуглеводнями.

АРОМАТИ́ЧНИЙ, а, е. Який має аромат, уживається для надання аромату. *Бабуня казала принести ароматичного оцту* (Л. Укр., III, 1952, 635); *Рідку їжу готували з додаванням багатьох ароматичних приправ та овочів* (Укр. страви, 1957, 5); //Який одержують за допомогою ароматизації. *Карпатові пощастило виявити наявність у кам'яновугільному маслі ряду ароматичних речовин* (Шовк., Інженери, 1956, 285).

АРОМАТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **аромати́чний.** *Густота стояння сосен, їх віддаленість від джерела пилу й вологи.. позначаються на ароматичності повітря* [соснового лісу] (Наука.., 9, 1956, 18).

АРОМА́ТНИЙ, а, е. Який виділяє аромат (у 1 знач.); запашний. *Сонячне проміння надавало блиску очам, а прохолодне повітря, наче ароматний напій, наповнювало легені* (Трубл., II, 1955, 188); //Насичений ароматом (у 1 знач.). *Тепла хвиля повітря.. тихо колихалась поміж маслин і била в лице нам ароматним прибоєм* (Коцюб., II, 1955, 301).

АРОМА́ТНО. Присл. до **арома́тний.**

А́РОЧНИЙ, а, е. Прикм. до **а́рка;** //Який має форму арки.

АРПЕ́ДЖІО, *муз.* 1. *присл.* Про спосіб виконання акордів, при якому звуки йдуть у швидкій послідовності один за одним.

2. *у знач. ім., невідм., с.* Акорд, виконуваний таким способом. *З усіх класів, з усіх кутків неслися арпеджіо, гами й рулади* (Смолич, II, 1958, 204).

АРСЕНА́Л, у, *ч.* 1. Склад зброї і військового спорядження. [Пані Люба:] *Як самі бачите, у нас все разом: і арсенал, і шпиталь, і опочивальня,— звичайне, як в облозі* (Вас., III, 1960, 231); *Немає таких арсеналів із зброєю, нема такого вогню в світі, щоб спалив і знищив твій народ, Україно Радянська* (Мал., II, 1956, 36).

2. Завод, на якому виготовляють зброю і військове спорядження. *Тиміш Стоян повернувся на рідний свій завод — Київський Арсенал* (Довж., Зач. Десна, 1957, 13); *Кував в арсеналах він зброю, Точив за снарядом снаряд* (Нагн., Вибр., 1957, 133).

3. *перен.* Великий запас чого-небудь (засобів, можливостей та ін.). *Озброєний арсеналом грунтовного, як на ті часи, філологічного знання, він* [М. Левицький] *узявся до вивчення української народної мови* (Фр., XVI, 1955, 147); *Сучасна наука має великий арсенал засобів для вивчення космосу* (Наука.., 5, 1961, 14).

АРСЕНА́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **арсена́л** 1,2. *Після битв і походів навальних.. на спокійних станках арсенальних спочивають багнети в чохлах* (Уп., Вірші.., 1957, 74).

АРСЕНА́ЛЬСЬКИЙ, а, е. Те саме, що **арсена́льний.** *Арсенальські робітники.*

АРТ...— Перша частина складних слів, що відповідає слову **артилері́йський**, напр.: артба́за, артдивізіо́н, артпідгото́вка, артпо́лк, артснаря́д.

АРТЕЗІА́Н, а, *ч.* Те саме, що **Артезіа́нський коло́дязь** (*див.* **артезіа́нський**). *В тому гаю — вода свіжа, артезіани б'ють, чорні лебеді по ставках плавають* (Гончар, Таврія.., 1957, 71); *Незабаром у селі пробурять артезіани і проведуть воду для парового опалення* (Рад. Укр., 6.IV 1961, 3).

АРТЕЗІА́НСЬКИЙ, а, е. Який знаходиться в глибоких водоносних шарах землі; глибинний. *Кожної доби наше місто споживає понад 140 мільйонів літрів артезіанської води, яка майже не потребує очищення* (Веч. Київ, 26.VII 1957, 3).

△ **Артезіа́нський коло́дязь** — глибока свердловина, зроблена в землі для забирання глибинної води. *У деяких місцях вода під землею буває затиснута між водотривкими шарами, які залягають у вигляді чаші.. Якщо в такому місці зробити свердловину і тим самим дати воді вихід, то вона нерідко б'є фонтаном. Такий колодязь називають артезіанським* (Фіз. геогр., 5, 1956, 40).

АРТЕРІА́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **арте́рія** 1; // Який знаходиться в артеріях. *Кров, насичена киснем, має яскраво-червоне забарвлення і називається артеріальною* (Метод. викл. анат.., 1955, 89).

АРТЕРІОСКЛЕРО́З, у, *ч.* Хронічне захворювання артерій, що виражається в ущільненні їхніх стінок унаслідок відкладання на них вапнякових солей та жирів.

АРТЕ́РІЯ, ї, *ж.* 1. Кровоносна судина, що розносить кров від серця по всіх частинах тіла. *З лівого шлуночка серця виходить найбільша кровоносна судина — аорта, яка незабаром розгалужується на дрібніші гілки — артерії* (Заг. догляд за хворими, 1957, 76); * У порівн. *Тямиш ту лісничівку в самій середині того ліса* [лісу]? *До неї сходилися всі лісові дороги, як артерії до серця* (Фр., IV, 1950, 351); *Як сотні вен, артерій і аорт, Струмують улиці* (Рильський, I, 1956, 146).

2. *перен.* Важливий комунікаційний шлях, напр.: залізнична лінія, судноплавна ріка, канал, головна вулиця і т. ін. *Великі ріки Прип'ять, Десна, Інгулець є важливими транспортними артеріями* (Геол. Укр., 1959, 8); *Головна артерія Варшави сполучала ринок із замком* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 7).

АРТИ́ЗМ, у, *ч.* Висока майстерність; віртуозність, артистичність. *Цілу бурю оплесків і навіть сльози викликав вірш «Якби ви знали, паничі», якого продекламувала Настя з високим піднесенням і щирим артизмом* (Вас., II, 1959, 194); *Ще й досі, хто у нас його запам'ятав, Тонкий його артизм у цьому ділі* [рибальстві] *славить* (Рильський, Поеми, 1957, 228).

АРТИ́КЛЬ, я, *ч., грам.* Частка, що вживається в деяких мовах при іменниках для розрізнення роду, надання їм означеності або неозначеності. *Означений артикль уживається, коли йде мова про якийсь певний, відомий предмет або особу* (Сл. лінгв. терм., 1957, 16).

АРТИ́КУЛ, а, *ч.* 1. *заст.* Стаття, розділ або параграф якого-небудь закону, договору, розпорядження та ін. *А Лев так далі мовив: — Слухайте ж, яка моя воля! Перший артикул нової конституції каже: «Всі звірі рівні перед правом, а право — то цар!»* (Фр., III, 1950, 230); — *Пригадай, чому Львівське братство вписало в свій статут такі артикули* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 132).

2. Тип виробу, товару. *Херсонські ткачі почали освоювати новий артикул штапельної шотландки, яку назвали «південною»* (Рад. Укр., 2.VI 1962, 3).

АРТИКУ́Л, у, *ч., заст.* Рушничний прийом. *Тогді* [тоді] *ну військо муштровати* [муштрувати], *Учить мушкетний артикул* (Котл., I, 1952, 190); *Старанно виробляє Данько перед враженими баранами єфрейторські артикули* (Гончар, Таврія.., 1957, 131).

АРТИКУЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок., перех., лінгв.* Вимовляти звуки мови за допомогою органів мовлення.

АРТИКУЛЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *лінгв.* Пас. до **артикулюва́ти.** *Ті дзвінкі та глухі приголосні, які артикулюються однаково, відрізняючись лише наявністю або відсутністю голосу, називаються парними* (Худ. чит.., 1955, 31).

АРТИКУЛЯЦІ́ЙНИЙ, а, е, *лінгв.* Стос. до артикуляції. *Артикуляційна база мови — обумовлені фонетичною системою певної мови навики вимовляння звуків у носіїв даної мови* (Сл. лінгв. терм., 1957, 17).

АРТИКУЛЯ́ЦІЯ, ї, *ж., лінгв.* Робота мовних органів, спрямована на вимовляння того чи іншого звука мови; також положення мовних органів при вимові такого звука. *Роботу над дикцією слід починати з.. вироблення вірної артикуляції* (Худ. чит.., 1955, 35); *Це звуки* [дифтонги] *неоднорідної артикуляції, в яких переважає перший або другий компонент* (Нариси з діалектології.., 1955, 21).

АРТИЛЕРИ́СТ, а, *ч.* Той, хто служить в артилерії (в 2 знач.). *Багато визволив мій брат радянських сіл і міст. Ворожі танки бив з гармат, він був артилерист* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 37); *Артилеристи дістали наказ безпосередньо від генерала — не шкодувати снарядів* (Гончар, III, 1959, 155).

АРТИЛЕРІ́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **артиле́рія.** *Артилерійська зброя;* //Здійснюваний артилерією (в 1 знач.). *Розвідка встановила, що артилерійська підготовка проведена блискуче* (Мороз, П'єси, 1959, 109); *Увечері до міста долинув глухий гул далекої артилерійської канонади* (Донч., III, 1956, 447); //Признач. для стрільби з артилерії (в 1 знач.). *Рівнина й рівнина, як безкраїй артилерійський полігон* (Гончар, Таврія.., 1957, 302); //Який належить до артилерії (в 2 знач.). *Артилерійський полк Устима Богучара вступив по тривозі в.. бій ще на світанку першого дня війни* (Кучер, Чорноморці, 1956, 36); //Який готує артилеристів. *Артилерійська школа.*

АРТИЛЕ́РІЯ, ї, *ж.* 1. *збірн.* Вогнепальна зброя різних конструкцій, що вражає противника з великої відстані. *Над бліндажем стояла абсолютна тиша, тільки зрідка здригалася глухо земля: у сусідів била важка артилерія* (Ю. Янов., I, 1958, 382); *Танкісти.., стрімко йдучи вперед, залишали.. свіжі сліди своєї роботи: потрощену німецьку артилерію, дотліваючі по кюветах машини* (Гончар, II, 1959, 433).

2. *тільки одн.* Рід військ, основним озброєнням яких є така зброя. *Артилерія в боях перемозі стеле шлях* (Укр.. присл.., 1955, 400).

3. *тільки одн.* Наука про вогнепальну зброю та її застосування в бою.

АРТИ́СТ, а, *ч.* 1. Той, хто публічно виконує твори мистецтва (актор, музикант, співак та ін.). *Йому заманулось піти в оперу й послухати якогось приїжджого артиста* (Н.-Лев., IV, 1956, 292); *Крізь парусинову завісу глядачам було видно, як метушились по сцені артисти, готуючись до початку вистави* (Шиян, Баланда, 1957, 209); *У порівн. *Гризлов високо розмахував рукою, наче артист* (Кучер, Чорноморці, 1956, 332).

2. *перен.* Той, хто досяг високої майстерності в будь-якій галузі; митець. *В тих* [Бориславських] *оповіданнях ви бачите самого Франка — Франка-борця, який не криє своїх симпатій і антипатій, борця, що часом перемагає в нім артиста* (Коцюб., III, 1956, 38).

АРТИСТИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **арти́ст** 1. *Була в театрі на новій п'єсі з артистичного життя* (Л. Укр., V, 1956, 420); *Кожний з них умів похвалитися тим, як починав він свою артистичну кар'єру в театрі Корша* (Смолич, Театр.., 1940, 25); //Власт. артистові. *Багаті акорди, симпатичні арії розворушили її* [Олесину] *артистичну вдачу* (Н.-Лев., III, 1956, 228).

2. Який відзначається високим мистецтвом виконання, майстерністю; майстерний, мистецький. *Хоч ваша музика і не до слів, зате — яка артистична штука!* (Мирний, III, 1954, 204); *Моє артистичне читання подобалося Сергієві Валентиновичу* (Сміл., Сашко, 1957, 33).

АРТИСТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **артисти́чний** 2. *Умінням розповідати, вилити свій талант, явити його людям він* [Хренов] *набагато перевершував.. позбавленого артистичності Мічуріна* (Довж., Зач. Десна, 1957, 214).

АРТИСТИ́ЧНО. Присл. до **артисти́чний** 2. *Увечері я вже в нього* [М. Горького], *і ведемо безконечні літературні розмови, або він розказує (і розказує артистично) епізоди свого життя* (Коцюб., III, 1956, 357); *Винувато, але артистично прикриваючись удаваною ввічливістю, Любов Прохорівна бідкалася* (Ле, Міжгір'я, 1953, 118).

АРТИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **арти́ст.** *Молодий голос артистки заспівав коротенькі пісні Вебера, Шуберта й Шумана* (Н.-Лев., III, 1956, 312); *Ось вулиця, будинок і квартира Записані. Там дівчина жила. Була вона артисткою кіно* (Рильський, Мости, 1948, 13).

АРТИШО́К, у *і* а, *ч.* 1. *(Cynara scolymus).* Багаторічна городня рослина з їстівними м'ясистими квітковими голівками й великим пірчастим листям. *Розмножують артишок поділом кущів.. або насінням* (Колг. енц., II, 1956, 158).

2. М'ясиста частина квітки цієї рослини, яку використовують як їжу. *Цілу зиму цвітуть квітки, скоро буде молода картопля, огородні овощі, артишоки і деякі фрукти* (Коцюб., III, 1956, 408).

АРТІ́ЛЕЦЬ, льця, *ч.* Член артілі. *Повернулася додому, розповідала нашим артільцям усе, що бачила* (Гончар, I, 1954, 474).

АРТІ́ЛЬ, і, *ж.* Група людей однієї професії або ремесла, які об'єднались для спільної праці на основі усуспільнення засобів виробництва. *Після визволення західних областей України народні різьбярі.. організували в Косові артіль «Гуцульщина», у яку вступило багато талановитих майстрів-різьбярів з Косова і навколишніх сіл* (Матеріали з етногр.., 1956, 4); *А там, на дунайській хвилі, Розвіявся вимпел багряний, І зібрані в дружній артілі Рибальські пливуть каравани* (Нагн., Вибр., 1957, 164).

Сільськогоспода́рська арті́ль — кооперативне об'єднання трудящих селян на основі добровільного членства для ведення великого соціалістичного господарства; колгосп.

АРТІ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **арті́ль.** *В синім, яснім надвечір'ї, Звично проносячи втому, Чистим артільним подвір'ям З хлопцями йдемо додому* (Гірник, Сонце.., 1958, 42).

2. Спільний, колективний. *Дрібним господарством з нужди не вийти, говорив він* [В. І. Ленін], *вказуючи на необхідність переходу до великого, артільного господарства* (Біогр. Леніна, 1955, 270).

АРТІ́ЛЬНИК, а, *ч.* Член артілі. *Посходилися до червоного кутка всі артільники, вся бригада: хлопці, дівчата, старші люди...* (Вишня, I, 1956, 414); *По селу шугали найнеймовірніші чутки, збуджували і так схвильованих артільників і гнали їх до громадських стаєнь* (Епік, Тв., 1958, 285).

АРТІ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **арті́льник.**

АРТІ́ЛЬНО. Присл. до **арті́льний** 2. *Працювати артільно.*

АРТРИ́Т, у, *ч.* Запалення суглобів. *На грязьових курортах успішно лікують захворювання суглобів — артрити* (Наука.., 7, 1956, 13).

А́РФА, и, *ж.* Щипковий музичний інструмент, що має форму трикутної рами з натягнутими на ній струнами. *Увійшли невольниці з арфами і заграли чудові пісні* (Н.-Лев., IV, 1956, 25); *І грає арфа, мов у сні, Про щось солодке і болюче, І все життя — як ліс дрімучий, Як ліс терновий навесні* (Олесь, Вибр., 1958, 370); *Під колесами плутаються порвані телефонні проводи, наче струни розбитої арфи* (Кучер, Чорноморці, 1956, 217).

Ео́лова а́рфа — дерев'яна рамка з натягнутими на ній струнами, які мелодійно звучать під дією вітру. *Пролітав буйний вітер край вежі, Що стояла самотньо на кручі, Там знайшов він еолову арфу; Він шарпнув її довгії струни — І всі струни озвалися співом, Лагіднішим од вітру дзвінкого* (Л. Укр., I, 1951, 128).

АРФІ́СТ, а, *ч.* Музикант, який грає на арфі.

АРФІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **арфі́ст.** *Режисер виявив величезну творчу винахідливість, вигадку, дотепно і вдало ввів у виставу.. вуличного співака та арфістку* (Мист., 6, 1958, 45).

АРФ'Я́НКА, и, *ж., заст.* Арфістка. *На другий вечір зібрався до Штемберга в садок трохи не увесь город подивитися на чудо садове — на писану красу арф'янки* (Мирний, III, 1954, 281).

АРФ'Я́РКА, и, *ж., заст.* Арфістка. *Арф'ярка видивилася на нього, а її пальці тим часом машинально забігали по струнах* (Фр., I, 1955, 339).

АРХАЇЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Дія за знач. **архаїзува́ти.** *П. Панч ..продовжує кращі традиції представників російської радянської історично-художньої прози, якій чужа як архаїзація, так і модернізація мови твору* (Рад. літ-во, 1, 1963, 25).

АРХАЇ́ЗМ, у, *ч.* 1. Застаріле явище, пережиток старовини.

2. *лінгв.* Застаріле слово, мовний зворот або граматична форма, що вийшли з ужитку. *Особливо тим*

цікаві вони [пісні], *що майже всі.. новішого походження, як се доказує бесіда, чиста, без архаїзмів, часом зовсім локально забарвлена* (Фр., XVI, 1955, 53).

АРХАЇЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Надавати чому-небудь архаїчних рис, наслідувати стародавні форми й засоби мистецтва. *Безперечно, вартий осуду той автор, який без усякої потреби архаїзує мову в своєму творі* (Рильський, III, 1956, 73).

АРХА́ЇКА, и, *ж.* Старовина, старовинні речі, а також усе те, що характеризується рисами старовини. *Народний орнамент можуть відносити до пережитої старовини, до архаїки.. тільки невігласи* (Літ. Укр., 7.XII 1962, 2).

АРХАЇ́ЧНИЙ, а, е. Стародавній, старовинний. *В архаїчний період (VII—VI ст. до н. е.) основні торговельні зв’язки скіфів йшли в напрямку Кавказу і країн Передньої Азії* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 140); //Який вийшов із загальнонародного вжитку; застарілий *Лексика архаїчна.. застосовується в художніх творах для внесення в змалювання певних подій і явищ відтінку старовини* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 95).

АРХАЇ́ЧНІСТЬ, ності, *ж* Абстр. ім. до **архаї́чний.**

АРХАЇ́ЧНО. Присл. до **архаї́чний.**

АРХА́НГЕЛ, а, *ч.* У християнській релігії — ангел вищого рангу *Потім дяк знайшов десь у дзвіниці дерев’яного змія, з-під старинної статуї архангела Михаїла* (Н.-Лев., II, 1956, 82).

АРХА́НГЕЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **арха́нгел.** *І, схиливши голову на книжку, Василь почне пробігати рівні стрічки... Бог... божеський,.. архангел, архангельський... Сумно-нудно, у голові, мов у коробці. гуде...* (Мирний, IV, 1955, 80).

АРХА́Р, а, *ч.* Дикий гірський баран, поширений у Центральній Азії. *Раптом з-за скель вискочив чималий гурт архарів* (Ле, С. Голубар, 1950, 35).

АРХА́РОВЕЦЬ, рівця, *ч., лайл.* Бешкетник, босяк, волоцюга. [Ольга:] *Сказав* [Михайло], *що жениться на Галі тому, що вона напевне стане чемпіонкою світу..* [Катя:] *От архаровець* (Собко, П’єси, 1958, 359); *Не міг же Павло обійти її* [молотарку] *мовчки й байдуже, коли ті архарівці так жорстоко й по-дикунському знущалися з машини* (Кучер, Прощай.., 1957, 186).

АРХЕ́ЙСЬКА Е́РА, *геол.* Найдавніша ера історії Землі.

АРХЕО́ГРАФ, а, *ч.* Фахівець з археографії.

АРХЕОГРАФІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до археографії. *Археографічна праця.*

АРХЕОГРА́ФІЯ, ї, *ж.* Галузь історичної науки, яка займається дослідженням писемних пам’яток старовини та виробленням наукових принципів їх видання.

АРХЕО́ЛОГ, а, *ч.* Фахівець з археології. *Кожда нова карта рукопису наповняла його такою радістю, як археолога кожда викопана з старих гробовищ чашка* (Фр., III, 1950, 443); *Багато зробили за роки Радянської влади українські археологи у справі вивчення пам’яток стародавньої історії людського суспільства на Україні* (Вісник АН, 12, 1957, 51).

АРХЕОЛОГІ́ЧНИЙ, а,е. Стос. до археології. *Навколо міста збереглися археологічні пам’ятки III—I тисячоліть до нашої ери* (Визначні місця Укр., 1958, 119).

АРХЕОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Наука, що вивчає давні побут і культуру людського суспільства на підставі речових пам’яток минулого, добутих розкопками. *Розкопками і вивченням добутих таким способом пам’яток минулого займається археологія* (Іст. стар. світу, 1957, 4).

АРХІ... 1. Префікс, за допомогою якого виражають найвищий ступінь ознаки, що міститься в другій частині слова; значенням наближається до дуже, найбільший, напр.: архісерйо́зний, архішахра́й і т. ін.

2. Перша частина складних слів, що вказує на старшинство у церковному званні, напр.: архідия́кон, архієпи́скоп і т. ін.

АРХІ́В, у, *ч.* 1. Установа, яка займається збиранням, упорядковуванням і зберіганням старих документів, писемних пам’яток та ін. *Годинами переглядав* [М. Костомаров] *у темних кімнатах архівів старовинні пожовклі рукописи* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 373); *Поки розшукав його* [документ] *в Житомирі, в обласному архіві, то не один пуд солі з’їв* (Кучер, Трудна любов, 1960, 112); //Відділ установи, в якому зберігаються старі документи, листи, закінчені справи тощо. *Центральний партійний архів Інституту марксизму-ленінізму перетворився тепер в найбільше сховище безсмертної спадщини Маркса і Енгельса* (Літ. газ., 6.V 1958, 1).

2. Листи, рукописи, знімки і т. ін., які стосуються діяльності якої-небудь установи або особи. *Архів Нечуя-Левицького, розкиданий по різних місцях, ніким ще не описаний і не вивчений* (Від давнини.., I, 1960, 284); У *жовтні 1932 р поліція* [у Львові] *розгромила редакцію «Вікон», знищила весь архів, заарештувала багатьох співробітників журналу* (Іст. укр. літ., II, 1956, 580).

◇ **Зда́ти в архі́в (до архі́ву)** *кого, що* — забути, визнати непотрібним. [Орест:] *Коли пропало, то вже не поправиш...* [Острожин:] *Як ви можете так спокійно? Се ж значить, здати себе в архів?* (Л. Укр., II, 1951, 83); [Божко:] *Е, Гришо, рано ви здаєте до архіву свій скальпель. Поки що операція — радикальна допомога* (Голов., Драми, 1958, 160).

АРХІВА́РІУС, а, *ч.* Охоронець архівних матеріалів; співробітник архіву. [Касьянов:] *Мені хотілося потиснути вам руку за блискучий маневр під Києвом та просити вас забути про те, як погарячився старий архіваріус* (Дмит., Драм. тв., 1958, 158).

АРХІВІ́СТ, а, *ч.* Знавець архівної справи.

АРХІВНИЙ, а, е. Прикм. до **архі́в.** *Коли читаєш твір* [«Мир хатам, війна палацам»], *то відчуваєш, що письменник* [Ю. Смолич] *багато й сумлінно працював над архівними матеріалами* (Літ. газ., 28.I 1958, 2); //Власт. архіву (в 1 знач.). *Архівний пил*; //Який вивчає, досліджує архіви (в 2 знач.). *Посилаю Вам* [І. Франкові] *етнографічну програму нашої Архівної комісії* (Коцюб., III, 1956, 242).

АРХІДИЯ́КОН, а, *ч.* Старший диякон, який служить при митрополиті. *Архідиякон з міста Алеппо, що десь там, у Сірії, писав.. про київський хоральний спів у Кремлі* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 551).

АРХІЄПИ́СКОП, а, *ч.* Духовне звання, середнє між єпископом і митрополитом; //Служитель релігійного культу, який має це звання. *Взнав про приїзд посольства і архієпископ — глава новгородського уряду* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 196).

АРХІЄПИ́СКОПСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **архієпи́скоп.**

АРХІЄРЕ́Й, *розм.* **АРХІРЕ́Й,** я, *ч.* Загальна назва вищих чинів духовенства (єпископа, архієпископа та ін.) у православних християн. *Без правди горе! — Горе вам, Учителі архієреї!* (Шевч., II, 1953, 320); //Особа, що має це звання.— *Що таке? Будній день, а так дзвонять? — Може, архієрей приїжджає?* (Шиян, Гроза.., 1956, 272).

АРХІЄРЕ́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **архієре́й.** *Колись, кажуть, він в архієрейському хорі співав, та горілкою зіпсував свій голос* (Шиян, Баланда, 1957, 85).

АРХІМАНДРИ́Т, а, *ч.* Найвище духовне звання в монахів; титул ігумена монастиря; //Особа, що має цей титул. *З монастиря.. У золоті, аж сяє, Сам архімандрит вихожає, Акафіст читає* (Шевч., II, 1953, 137); *Пиячив наш отець архімандрит з панотцями, роздаровував селян і монастирське майно родичам* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 77).

АРХІПА́СТИР, я, *ч.* Стара шаноблива назва вищих чинів духовенства (єпископа, митрополита та ін.).

АРХІПА́СТИРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **архіпа́стир**. *Архіпастирська патериця.*

АРХІПЕЛА́Г, у, *ч.* Група морських островів, що лежать близько один від одного. *Радянські дослідники спростували думку про те, що східна Антарктида являє собою архіпелаг островів, покритий єдиним крижаним щитом* (Наука.., 6, 1962, 47); *Співробітники* [полярної] *станції об'їхали на собаках і дослідили весь архіпелаг Землі Франца-Йосифа* (Видатні вітч. географи.., 1954, 148).

АРХІРЕ́Й *див.* **архієре́й.**

АРХІТЕКТО́НІКА, и, *ж.* 1. *архт.* Гармонійне сполучення частин у єдине ціле; //*мист., літ.* Розмірність художнього твору; побудова. *Він* [Панас Мирний] *домагався психологічної правдивості, стрункої архітектоніки твору, взаємозумовленості дії персонажів, чистоти і народності мови* (Іст. укр. літ., I, 1954, 389).

2. *геол.* Загальна картина геологічної будови земної кори або її частини.

АРХІТЕКТОНІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до архітектоніки.

АРХІТЕ́КТОР, а, *ч.* Фахівець в галузі архітектури; будівничий. *Приїздили вже архітектори, планували, прикидали, як і куди воно* [село Сеньків] *повинно рости, якими будинками й спорудами його буде оздоблено* (Вишня, I, 1956, 359); *Ще з дитинства я готувалася стати архітектором* (Донч., V, 1957, 329).

АРХІТЕ́КТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **архіте́ктор.**

АРХІТЕКТУ́РА, и, *ж.* Мистецтво проектування, спорудження та художнього оздоблення будов; будівельне мистецтво. *Один мій чернігівський знайомий, інженер, має замір вислідити вплив українського стилю в давній архітектурі* (Коцюб., III, 1956, 227); *Високого розвитку досягла в Єгипті архітектура, тобто будівельне мистецтво* (Іст. стар. світу, 1957, 31); //Характер, стиль будови. *Другий бік* [гори] *Соколиці. Над самою водою неначе стоїть величезний храм класичної архітектури* (Н.-Лев., II, 1956, 415); *Загальний характер візантійської архітектури обумовлюється розвитком купольної системи перекриття* (Архіт. Рад. Укр., 5, 1939, 41).

АРХІТЕКТУ́РНИЙ, а, е. Стос. до архітектури. —*В школі, в старших класах, я вже твердо вирішила, що піду вчитись на архітектурний факультет* (Донч., V, 1957, 329); *Черниша будинок вразив своєю архітектурною досконалістю* (Гончар, III, 1959, 136).

АРХІТРА́В, а, *ч.*, *архт.* Головна балка, що перекриває проліт між колонами, нижня частина антаблемента. *Я пам'ятаю величавий І неповторюваний сон — Канали, арки, архітрави, Високі лінії колон* (Рильський, I, 1956, 270); *З внутрішнього боку підкови амфітеатру розміщались по кривій 12 колон.., зв'язаних масивним архітравом, який підтримував односхилу покрівлю споруди* (Парк Олександрія.., 1949, 66).

АРХО́НТ *див.* **архо́нти.**

АРХО́НТИ, ів, *мн.* (*одн.* **архо́нт**, а, *ч.*). У стародавній Греції — вищі службові особи, які обирались на певний строк. *Колегія архонтів здійснювала дипломатичні зносини, відала карбуванням монети, стежила за додержанням законів* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 254).

АРШИ́Н, а, *ч.*, *заст.* Давня східнослов'янська міра довжини, яка вживалася до запровадження метричної системи; дорівнює 0,711 *м.* *Зимою були великі сніги, так деінде закидало, що аршинів у три було* (Кв.-Осн., II, 1956, 144); *Соломіїн човен повернув боком і був усього на аршин од турецького* (Коцюб., I, 1955, 386); *Допитувалась* [мати],.. *скільки коштує аршин ситцю у Москві* (Шиян, Гроза.., 1956, 320); //Лінійка, прут і т. ін. такої довжини. *Він зайшов у перший мануфактурний магазин, позичив там.. залізний аршин* (Сам., II, 1958, 273).

◇ **Ви́рости на арши́н** — в очах людей піднятися вище в матеріальному, культурному та ін. відношеннях; **Мі́ряти на свій арши́н** — оцінювати кого-, що-небудь тільки із свого погляду. *Не міряй всіх на свій аршин* (Укр.. присл.., 1955, 189); **Ні́би (нена́че, немо́в** *і т. ін.*) **арши́н проковтну́в** — про людину, яка держиться неприродно прямо, виструнчено. *А тримався він так, ніби аршин проковтнув* (Шовк., Інженери, 1956, 119); **Під арши́н** [**става́ти**], *заст.* — іти до війська. *Усі невлад, усіх назад, В усіх доля мати. А у вдови один син, Та й той якраз під аршин* (Шевч., I, 1951, 233).

АРШИ́ННИЙ, а, е, *заст.* Мірою в один аршин. *Шляхи в лісах прокладалися по горах снігу, а на річках кололася і ребром ставала аршинна крига* (Ле, Наливайко, 1957, 45).

АС, а, *ч.*, *розм.* Льотчик-винищувач, який відзначається літальною і бойовою майстерністю. *Льотчик кріпкий був. Ас!* (Вишня, I, 1956, 256).

АСАМБЛЕ́Я, ї, *ж.* 1. Загальні збори членів якої-небудь міжнародної організації. *Всесвітній конгрес за загальне роззброєння і мир, який відбудеться в липні у Москві, буде найбільш представницькою асамблеєю прихильників миру* (Рад. Укр., 29.VI 1962, 1).

Генера́льна Асамбле́я Організа́ції Об'є́днаних На́цій — один з головних органів Організації Об'єднаних Націй, що складається з представників всіх держав, які входять до її складу. *На Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй ми внесли пропозиції про повне і загальне роззброєння з встановленням дійового контролю* (Рад. Укр., 1.X 1959, 1).

2. *іст.* Бал, зібрання за часів Петра I. *Дворяни почали збиратись один в одного разом з дружинами й дітьми. Такі зібрання називались асамблеями* (Іст. СРСР, II, 9, 1957, 34).

АСЕНІЗА́ТОР, а, *ч.* Людина, яка здійснює асенізацію. — *Асенізатори міські — це теж кваліфікація, і я не соромлюся працювати з ними* (Ле, Міжгір'я, 1953, 346).

АСЕНІЗАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до асенізації; //Признач. для асенізації. *Асенізаційний обоз.*

АСЕНІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Видалення і знешкодження нечистот.

2. Поліпшення гігієнічних умов, очищення місцевості.

АСЕ́ПТИКА, и, *ж.*, *мед.* Запобігання зараженню рани шляхом стерилізації, знезараження предметів, які дотикаються до неї під час операції, лікування та ін. *При щепленні худоби в підслизову оболонку слід точно дотримуватись асептики індивідуального щеплення* (Соц. твар., 2, 1956, 52).

АСЕПТИ́ЧНИЙ, а, е, *мед.* Який знезаражує; знезаражений.— *Ах, ви подивіться, який велетень! Яка грудна клітина! А плече яке, а?* — *захоплено казав хірург, оброблюючи страшну Орлюкову рану перекисом водню й накладаючи на неї асептичну пов'язку* (Довж., Зач. Десна, 1957, 309).

АСЕ́СОР, а, *ч.*, *іст.* Засідатель казенної палати, військового суду та ін. *Асесори, ісправники За мною ганяють,— Більше ж вони людей вбили, Як я гріхів маю!* (Нар. лірика, 1956, 111); *В 1777 р. він* [О. Радищев] *знову вступив на державну службу на посаду асесора в комерц-колегію* (Вісник АН, 8, 1949, 9).

Коле́зький асе́сор, *іст.*— у дореволюційній Росії — штатський чин восьмого класу. *У двадцять вісім років..* [М. Гоголь] *став колезьким асесором* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 49).

АСЕ́СОРСЬКИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **асе́сор**. *Були посли се од Латина, І всі асесорського чина* (Котл., І, 1952, 269).

АСИГНА́ЦІЯ, ї, *ж., іст.* Назва паперових грошей, які випускалися в Росії з 1769 р. по 1843 р. *Вона пішла в кімнату, одчинила скриню, витягла вісім сотен карбованців асигнаціями* (Н.-Лев., IV, 1956, 172); *Під кінець царювання Катерини II в країні в обігу було дуже багато паперових грошей — асигнацій, які за встановленим курсом розмінювались на металеву монету* (Іст. СРСР, II, 9, 1957, 100); //*розм., заст.* Взагалі паперовий грошовий знак.

АСИГНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **асигнува́ти.**

АСИГНУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **асигнува́ти.**

2. Сума грошей, виділена на ті чи інші потреби. *Державні асигнування на охорону здоров'я і фізичну культуру зростають у нас рік у рік* (Рад. Укр., 12.VIII 1961, 1).

АСИГНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Виділяти певну грошову суму на які-небудь потреби. *Поліпшення життєвого рівня і матеріального добробуту дає можливість робітничим сім'ям асигнувати на культурні потреби значну частину коштів* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 88); *Понад 28 мільйонів карбованців з неподільного фонду асигнував колгосп на будівництво* (Цюпа, Україна.., 1960, 248).

АСИГНУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **асигнува́ти.** *Величезні кошти асигнуються урядом на розширення і впорядкування міста* (Рад. Укр., 12.VIII 1951, 2).

АСИМЕТРИ́ЧНИЙ, а, е. Який характеризується браком симетрії або її порушенням; несиметричний, нерозмірний. *Вулиця йде ламаною кривулькою.. Появилися голі тротуарні плити. Асиметричні, вичовгані ногами перехожих* (Вільде, Сестри.., 1958, 535); *З часом симетричність річкових долин порушується. Один з боків долини підмивається інтенсивніше, ніж другий, через що долина стає асиметричною* (Курс заг. геол., 1947, 107).

АСИМЕТРИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **асиметри́чний.**

АСИМЕТРИ́ЧНО. Присл. до **асиметри́чний.**

АСИМЕТРІ́Я, ї, *ж.* Брак або порушення симетрії; несиметричність, нерозмірність.

АСИМІЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок. і док., перех.* 1. Робити кого-, що-небудь подібним до себе, перетворювати на свій лад. *Саме полтавсько-київська її* [літературної мови] *основа назавжди асимілювала.. тимчасові місцеві.. відхилення* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 28).

2. *що, біол.* Засвоювати. *Рослини асимілюють вуглекислоту;* //Пристосовуватись до чого-небудь. *Коли ж організм змушений асимілювати умови зовнішнього середовища, які в тій чи іншій мірі не відповідають його природі, створюється організм, відмінний від попереднього покоління* (Наука.., 3, 1957, 2).

АСИМІЛЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *недок. і док.* 1. *з ким — чим.* Ставати подібним до кого-, чого-небудь. *В створенні трипільської культури відіграли певну роль окремі племена, що проникли на територію Правобережжя України із східного Середземномор'я. Вони асимілювались тут з місцевим неолітичним населенням* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 54).

2. *біол.* Засвоюватися. *Одногрупні дози, може й не цілком тотожної, крові легко асимілюються* (Смолич, І, 1958, 139).

АСИМІЛЮ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **асимілюва́ти.** *Зменшення асимілюючої поверхні листя внаслідок пошкодження шкідниками і хворобами.. негативно впливає на вміст жиру в насінні* (Ол. та ефір. культ., 1956, 9).

АСИМІЛЯТИ́ВНИЙ, а, е. Те саме, що **асиміляці́йний.**

АСИМІЛЯ́ТОР, а, *ч.* Той, хто насильно проводить асиміляцію (в 1 знач.).

АСИМІЛЯ́ТОРСТВО, а, *с.* Насильницьке нав'язування пригнобленим національностям мови й культури панівної нації. *Закарпаття протягом тисячоліття було відірване від українського народу, проте в упертій боротьбі проти асиміляторства закарпатські русини зберегли свою мову і культуру* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 151).

АСИМІЛЯ́ТОРСЬКИЙ, а, е. Стос. до асиміляторства. *На західноукраїнських землях уряд буржуазної Польщі проводив жорстоку асиміляторську політику* (Нар. тв. та етн., 1, 1963, 73).

АСИМІЛЯЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до асиміляції (в 2, 3 знач.). *При швидкому темпі* [мовлення] *асиміляційний вплив наступних голосних на «и» (як і «е») попереднього складу є сильніший, дужчий, ніж при повільнішому* (Курс сучасної укр. літ. мови, І, 1951, 168).

АСИМІЛЯ́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Дія за знач. **асимілюва́ти** 1 і стан за знач. **асимілюва́тися** 1; уподібнення; протилежне дисиміляція. *Нестерпний економічний і політичний гніт посилювався політикою насильної асиміляції, денаціоналізації українського народу, яку здійснював цісарський уряд і польська шляхта* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 15).

2. *біол.* Процес засвоєння рослинним чи тваринним організмом зовнішніх щодо нього речовин. *Обмін речовин являє собою єдність двох процесів — асиміляції і дисиміляції, тобто засвоєння речовин, які надходять до організму, і розкладу складної речовини тіла на простіші* (Осн. дарв., 1956, 79).

3. *лінгв.* Уподібнення одних звуків іншим. *Асиміляція (уподібнювання) приголосних в українській* [мові].. *напрямом своїм здебільшого є регресивною* (Курс сучасної укр. літ. мови, І, 1951, 201).

АСИМІЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **асимілюва́ти.** *Частина сарматів, які жили на півдні Лісостепу, була асимільована слов'янами* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 242); *Породи тварин є наслідком людської праці і умов життя тварин, асимільованих ними в попередніх поколіннях* (Конярство, 1957, 32).

АСИНХРО́ННИЙ, а, е, *книжн.* Який не збігається з чим-небудь у часі; неодночасний; протилежне синхронний. *Швидкість обертання витка в обертовому магнітному полі завжди менша за швидкість обертання поля, тому прийнято говорити, що обертання витка відносно поля є асинхронним (неодночасним)* (Курс фізики, II, 1956, 203).

АСИСТЕ́НТ, а, *ч.* 1. Помічник професора, лікаря та ін. в тій чи іншій роботі. *А професор дотепер керував моєю працею. Я був у нього за асистента* (Шовк., Інженери, 1956, 120); *Коли прийшов Мартинов, асистенти* [хірурга] *готувалися до операції* (Донч., І, 1956, 371); *Зараз почнеться сцена, перед написанням якої хочеться звернутись до художників, операторів, асистентів, освітлювачів,— до всіх, хто повинен розділити зі мною складний труд створення картини* (Довж., І, 1958, 185).

2. Нижча посада викладача у вузах, а також особа, що займає цю посаду. *Він* [О. А. Гроссгейм] *зайняв посаду асистента при кафедрі ботаніки* (Видатні вітч. географи.., 1954, 140).

АСИСТЕ́НТКА, и, *ж.* Жін. до **асисте́нт** 1. *Всі лаборантки по черзі будуть вашими асистентками* (Шовк., Інженери, 1956, 133).

АСИСТЕ́НТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **асисте́нт**. *Професор кивнув докторові Івановському, і вони вдвох зникли за дверима асистентського кабінету* (Смолич, I, 1958, 272).

АСИСТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Виконувати роботу асистента (в 1 знач.). *Дозвольте, Федоре Іполитовичу, я піду й скажу, щоб Черемашка почали готувати до операції. Час не терпить. І ще одного прошу: дозвольте мені асистувати вам* (Шовк., Людина.., 1962, 351).

АСКАРИ́ДА *див.* **аскари́ди.**

АСКАРИ́ДИ, и́д, *мн.* (*одн.* **аскари́да, и,** *ж.*). Круглі білі черв’яки, що паразитують у кишечнику ссавців і людини. *До паразитичних червів належить аскарида людська* (Зоол., 1957, 23).

АСКАРИДО́З, у, *ч.* Хвороба, що розвивається внаслідок наявності в організмі аскарид.

АСКЕ́Т, а, *ч.* 1. У давнину — християнський подвижник, який виснажував себе постом; пустельник. *Довгий, сухорлявий о. Мойсей трохи скинувсь своєю постаттю й видом на тих довгих, темних аскетів святих, що малюють на візантійських образах* (Н.-Лев., I, 1956, 117); *Строгий мораліст і аскет Іван Вишенський по смерті князя Острозького прямо відзивався про нього як про єретика* (Фр., XVI, 1955, 213); *Він був схожий на молодого аскета, що перебрався в пустиню* (Кол., Терен.., 1959, 348).

2. *перен.* Про людину, яка вкрай обмежує свої життєві потреби, веде суворе життя. *Може він зробитися якимсь аскетом-ученим, упірнути в науку і, далеко-далеко од світу й од життя, потонути в своїх учених книжках* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 48).

АСКЕТИ́ЗМ, у, *ч.* 1. Релігійно-етичне вчення, що полягає в проповіді зречення радощів життя, відлюдництва і «умертвіння плоті» для досягнення моральної досконалості. *Йому абсолютно чужі релігійний аскетизм чи яке-небудь інше спотворене розуміння громадянського обов’язку* (Вісник АН, 5, 1949, 37).

2. *перен.* Надзвичайна здержливість, відмовлення від життєвих благ. *Батько оповідав сю притчу жартом. Аскетизм, що лежить у її основі, був зовсім чужий його вдачі* (Фр., IV, 1950, 195); *І. Кочерга у деяких п’єсах наділяє героїв рисами невиправданого аскетизму й самозречення, невластивими радянській людині* (Укр. рад. драм.., 1957, 67).

АСКЕТИ́ЧНИЙ, а, е. Який має риси аскета або ознаки аскетизму. *Проти самого митрополичого крісла висів великий.. портрет Петра Могили, чорнявого, з гарним грецьким класичним лицем, хоч і трохи аскетичним* (Н.-Лев., I, 1956, 363); *Сосюрі пощастило художньо передати, що революція означає не аскетичну відмову від особистого, а, навпаки, небувалий розквіт і громадських, і особистих почуттів рядового її учасника* (Поезія.., 1956, 154).

АСКЕТИ́ЧНО. Присл. до **аскети́чний.** *Він* [о. Харитін] *став блідий та худий од клопоту, од важких довгих постів, що їх старі батюшки держали сливе аскетично* (Н.-Лев., III, 1956, 191).

АСКОРБІ́НОВА КИСЛОТА́. Органічна речовина, потрібна організмові для нормального обміну речовин; нестача її в організмі спричиняє цингу; вітамін С. *На вітамін С — аскорбінову кислоту — багаті шипшина, лимони, апельсини, чорна смородина, капуста* (Заг. догляд за хворими, 1957, 53).

АСКОХІТО́З, у, *ч., с. г.* Грибкова хвороба рослин. *Аскохітоз (відмирання стебел). Ця хвороба проявляється на рослинах звичайно під час бутонізації, цвітіння та дозрівання гороху* (Техн. культ., 1956, 69).

АСОНА́НС, а, *ч., поет.* Неповна рима, в якій співзвучні тільки наголошені голосні звуки; повторення однакових голосних звуків у рядку чи строфі. *Користується Рильський і таким засобом художнього впливу, як звукопис. Його поетика має зразки чудових асонансів та алітерацій* (Криж., М. Рильський, 1960, 189).

АСОНА́НСОВИЙ, а, е, *поет.* Прикм. до **асона́нс.** *Часто поет* [М. Т. Рильський] *звертається до асонансових рим: про́стим — зро́стом, тита́нів — роста́нув* (Укр. літ., 10, 1957, 55).

АСОРТИМЕ́НТ, у, *ч.* Набір товарів або виробів різних видів і сортів. *Прискорений розвиток важкої індустрії відкриває можливості для значного зростання виробництва, розширення асортименту і підвищення якості товарів народного споживання* (Ком. Укр., 1, 1965, 7); //Взагалі різноманітний набір чого-небудь. *Незабаром велика шкіряна сумка з найрізноманітнішим асортиментом харчів опинилась у моїх руках* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 207).

АСОЦІАТИ́ВНИЙ, а, е, *псих.* Стос. до асоціації (в 3 знач.). *Це* [ріст лобових часток] *викликає поліпшення у дітей асоціативних зв’язків у корі головного мозку* (Шк. гігієна, 1954, 53); *Асоціативний експеримент.*

АСОЦІАТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж., псих.* Абстр. ім. до **асоціати́вний.** *Інтенсивна асоціативність — це одна з найголовніших рис всякого справді художнього мислення* (Поезія.., 1956, 247).

АСОЦІАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *псих.* Те саме, що **асоціати́вний.** *Весь механізм вольового руху є умовний, асоціаційний процес* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 169).

АСОЦІА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Добровільне об’єднання осіб або організацій для досягнення спільної господарської, політичної, культурної чи якої-небудь іншої мети; товариство, спілка. *«Робітничий клас — пише Маркс у «Злиденності філософії» — поставить, в ході розвитку, на місце старого буржуазного суспільства таку асоціацію, яка виключає класи і їх протилежність..»* (Ленін, 25, 1951, 362); *Існування численних художніх асоціацій та угруповань на початку 30-х років перетворилось на гальмо для дальшого розвитку радянського мистецтва* (Мист., 5, 1957, 9).

2. Сполучення, з’єднання чого-небудь в одно ціле. *Сполучення простих молекул у складніші, яке не спричиняє зміни хімічної природи речовини, має назву асоціації молекул* (Заг. хімія, 1955, 196); *Радянські вчені відкрили ще один тип малих зоряних систем — зоряні асоціації* (Наука.., 2, 1955, 19).

3. *псих.* Зв’язок між окремими нервово-психічними актами — уявленнями, думками, почуттями, внаслідок якого одне уявлення, почуття і т. ін. викликає інше.—*Хіба українця ці слова не можуть навести на дуже поетичні асоціації ідей?* (Крим., А. Лаговський, I. II, 1905, 85); *По якійсь невловимій асоціації вона несподівано побачила себе восьмирічною дівчинкою* (Донч., V, 1957, 319); *Асоціації утворюються в тому випадку, коли відповідні психічні процеси переживаються одночасно або безпосередньо один за одним* (Психол., 1956, 81).

АСОЦІЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок. і док., перех., псих.* Установлювати зв’язок між уявленнями, явищами і т. ін. *Мозку людини досить сприйняти один факт або предмет з оточуючого середовища, щоб асоціювати ряд моментів і подій, пов’язаних з цим предметом чи фактом.. Такої властивості асоціювати машина, безперечно, позбавлена* (Фізіол. ж., VI, 4, 1960, 457).

АСОЦІЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *недок. і док., псих.* Поєднуватися в уявленні за асоціацією (в 3 знач.). *Війну*

Едіт ненавиділа. Всі злигодні в її житті асоціювалися з тією хвилиною, коли прийшла звістка про загибель батька (Собко, Запорука.., 1952, 19); *У свідомості сотень і сотень мільйонів людей усіх континентів поняття «соціалізм», «марксизм-ленінізм» все міцніше асоціюються з колосальним економічним і соціальним прогресом* (Літ. газ., 25.IV 1961, 2).

АСПАРА́ГУС, а, *ч.* Рід спаржі з буйною зеленню, що вирощується як кімнатна рослина; варнак. *Прибиральниця Рая.. помила густий, мов папороть, аспарагус* (Автом., Щастя.., 1959, 37).

АСПЕ́КТ, у, *ч., книжн.* Точка зору, з якої розглядаються предмети, явища, поняття. *Шевченкову фонетику (в історичному аспекті) від сучасної нам літературної відрізняють, взагалі кажучи, лише малозначні деталі* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 18); *Мрійливість і уява* [хлопчика] *були такими сильними, що іноді життя, здавалось, існувало в двох аспектах, які змагалися між собою,— реальному і уявному* (Довж., I, 1958, 13).

А́СПИД *див.* **га́спид.**

А́СПІД, у, *ч., заст.* Аспідний сланець.

А́СПІДНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **а́спід;** //Зробл. з аспіду. *Аспідна дошка.*

△ **А́спідний сла́нець** — сланець чорного кольору, що використовується для виготовлення грифельних дощок і як покрівельний матеріал. *У 1830 році Кульшин.. виїжджає в село Покровське.. для добування та заготівлі аспідного сланцю* (Наука.., 1, 1959, 45).

2. Який має колір аспіду; чорний. *Небо відбивається в аспідній грязюці величезного болота* (Довж., II, 1959, 75).

АСПІРА́НТ, а, *ч.* Особа, що готується до педагогічної або наукової діяльності при вузі чи науково-дослідному інституті. *Щоб як слід перевірити юнака, професор запропонував йому тему, яка була б під силу аспірантові* (Шовк., Інженери, 1956, 284).

АСПІРА́НТКА, и, *ж.* Жін. до **аспіра́нт.**

АСПІРА́НТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **аспіра́нт.**

АСПІРАНТУ́РА, и, *ж.* Система підготовки професорсько-викладацьких і наукових кадрів при вузах або науково-дослідних інститутах. *В Академії наук УРСР основною формою підготовки наукових працівників є аспірантура* (Рад. Укр., 25.X 1959, 3).

АСПІРА́ТИ, ів, *мн., лінгв.* Придихові приголосні звуки. *Аспірати — приголосні звуки, що вимовляються з легким гортанним придихом, утворюваним внаслідок проходження видихуваного повітря крізь звужену голосову щілину* (Сл. лінгв. терм., 1957, 18).

АСПІРА́ТОР, а, *ч.* Прилад для всмоктування газів, повітря та ін. з метою визначення їх хімічного складу, вмісту вологи і т. ін. *Для збирання газів зручно застосовувати аспіратор* (Цікава хімія, 1954, 135).

АСПІРИ́Н, у, *ч.* Біла кристалічна речовина, що вживається як ліки для зниження температури і вгамування головного болю. *Від головного болю можна рекомендувати невеликі дози пірамідону чи аспірину* (Наука.., 3, 1959, 33).

АССІРІ́ЄЦЬ *див.* **ассірі́йці.**

АССІРІ́ЙКА *див.* **ассірі́йці.**

АССІРІ́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ассірі́йці** і Ассірія. *Ассірійська культура; Ассірійські клинописні тексти.*

АССІРІ́ЙЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **ассірі́єць,** йця, *ч.*; **ассірі́йка,** и, *ж.*). 1. Невелика семітська народність, основна частина якої живе в Іраку, а меншість — у СРСР (Закавказзя).

2. Те саме, що **ассірі́яни.**

АССІРІ́ЯНИ, ян, *мн.* (*одн.* **ассірі́янин,** а, *ч.*; **ассірі́янка,** и, *ж.*). Населення Ассірії, однієї з найбільших держав Передньої Азії, що існувала з кінця III тисячоліття до VII ст. до н. е.

АССІРІ́ЯНИН *див.* **ассірі́яни.**

АССІРІ́ЯНКА *див.* **ассірі́яни.**

АСТЕ́НІК, а, *ч., мед.* Той, хто перебуває у стані астенії.

АСТЕНІ́ЧНИЙ, а, е, *мед.* Який виявляє ознаки астенії; безсилий, кволий, млявий. *Дуже яскраво виявляється протилежність між стенічними, активними і астенічними, пасивними почуттями* (Психол., 1956, 151).

АСТЕНІ́Я, ї, *ж., мед.* Загальна кволість організму; безсилля.

АСТЕРО́ЇД *див.* **астеро́їди.**

АСТЕРО́ЇДИ, ів, *мн.* (*одн.* **астеро́їд,** а, *ч.*). Малі планети сонячної системи, що обертаються навколо Сонця переважно між орбітами Марса і Юпітера. *Малі планети, або астероїди, обертаються по своїх орбітах між орбітами Марса і Юпітера* (Наука.., 11, 1963, 33).

АСТИГМАТИ́ЗМ, у, *ч.* Вада оптичних лінз або ока, що призводить до нечіткості зображення.

А́СТМА, и, *ж.* Задишка, спричинювана деякими захворюваннями серця або бронхів; ядуха. *Я здоров, хоч серце в мене в останній місяць таки.. погіршало, часті і болючі припадки астми* (Коцюб., III, 1956, 433); *Приступи серцевої астми часто настають вночі* (Заг. догляд за хворими, 1957, 86); *Бронхіальна астма.*

АСТМА́ТИК, а, *ч.* Людина, що хворіє на астму. *Астматики в умовах соснового лісу відчувають велике полегшення* (Наука.., 9, 1956, 19).

АСТМАТИ́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **астма́тик.**

АСТМАТИ́ЧНИЙ, а, е. Характерний для астми. *Він дихав шумним астматичним подихом, весь напружений і червоний* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 507); //Який хворіє на астму. *Астматичний хворий;* //Признач. для лікування астми. *Астматичне зілля.*

АСТРАГА́Л, у, *ч.* (*Astragalus*). Однорічна і багаторічна трав'яниста або кущова рослина. *Ботаніки виявляли ресурси камеденосних астрагалів* (Наука.., 11, 1956, 32).

АСТРА́ЛЬНИЙ, а, е, *заст.* 1. Зоряний. *Астральне світло.*

2. *перен.* Абстрактний, неземний. *Мистецтво мертве в них* [ворогів], *астральне,— у нас же дійсністю реальне* (Тич., До молоді.., 1959, 14).

АСТРО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **зо́ряний,** напр.: астроспектроско́п, астрофотогра́фія.

АСТРОБОТА́НІКА, и, *ж.* Розділ астрофізики, що вивчає рослинний покрив планет (зокрема, Марса). *Дослідження земних рослин стосовно до умов на інших планетах привели видатного радянського вченого Гаврила Андріановича Тихова до заснування нової науки — астроботаніки* (Бесіди про всесвіт, 1953, 66).

АСТРО́ГРАФ, а, *ч.* Апарат для фотографування небесних світил. *Вводиться в дію* [в обсерваторії АН УРСР] *великий шестикамерний астрограф, об'єктиви якого зможуть одночасно фотографувати більше половини небесної сфери* (Веч. Київ, 8.X 1958, 4).

АСТРО́ЛОГ, а, *ч.* Людина, що займається астрологією; ворожбит на зорях. *В середні віки при дворах феодалів і королів тримали спеціальних людей — астрологів, що вгадували майбутнє по розташуванню зірок на небі* (Наука.., 8, 1959, 46); *Казали, що він складає гороскопи краще за всіх європейських астрологів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 275).

АСТРОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до астрології.

АСТРОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Відома з давніх часів псевдонаука, що визнає безпосередній зв'язок між розташуванням та рухом небесних тіл та явищами суспільного життя, долею людини та ін. *Ще й досі в капіталістичних країнах культивується псевдонаука астрологія, яка за характером небесних явищ, розташуванням планет і зірок на небі «пророкує» долю окремих осіб і складає так звані гороскопи* (Наука.., 2, 1958, 43)

АСТРОЛЯ́БІЯ, ї, *ж., геод., астр.* Прилад для вимірювання кутів, з допомогою якого до XVIII ст. визначали положення небесних світил, а пізніше робили геодезичні вимірювання.

АСТРОМЕ́ТРІЯ, ї, *ж.* Розділ астрономії, що займається визначенням положення небесних тіл. *Почала успішно розвиватися ще одна галузь астрономії — класична астрометрія. наука про точні положення небесних світил* (Наука.., 5, 1963, 37).

АСТРОНА́ВТ, а, *ч.* 1. Фахівець з астронавтики.

2. *рідко.* Те саме, що **космона́вт.** *Вплив перевантаження, викликаний силою тяги ракетного двигуна, і повинен відчувати астронавт у кабіні ракети* (Веч. Київ, 13.IV 1961, 2).

АСТРОНА́ВТИКА, и, *ж.* Наука про польоти літальних апаратів у міжпланетному просторі. *При планетарії створено секцію астронавтики, яка вивчає проблеми міжпланетних перельотів* (Наука.., 12, 1956, 31).

АСТРОНО́М, а, *ч.* Фахівець з астрономії. *Ми цілим гуртом пішли на вечір до відомого астронома Мейєра* (Коцюб., III, 1956, 334); *Радянські астрономи пильно вивчали Сонце — найближчу до нас зірку* (Наука.., 12, 1957, 18)

АСТРОНОМІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до астрономії. *Планетарій подає певну допомогу учням шкіл у засвоєнні астрономічних і географічних знань* (Наука.., 12, 1956, 29); *Астрономічна обсерваторія.*

◇ **Астрономі́чні чи́сла (ци́фри)** — про величини, дуже великі в числовому відношенні.

АСТРОНО́МІЯ, ї, *ж.* Наука про рух, будову й розвиток небесних тіл і їх систем. *Панування релігії захиталося з того часу, коли зародилася наука про будову і розвиток Всесвіту — астрономія* (Рад. наука про походж. Землі, 1955, 3); *В останні місяці вона захопилась астрономією* (Донч., V, 1957, 233).

АСТРОФІ́ЗИК, а, *ч.* Фахівець з астрофізики. *Астрофізики, використовуючи закон випромінювання, визначають температуру і вік небесних тіл* (Наука.., 8, 1963, 42).

АСТРОФІ́ЗИКА, и, *ж.* Розділ астрономії, що вивчає фізичну будову та хімічний склад небесних тіл і міжзоряного середовища. *Здійснення накресленої програми наукових досліджень за допомогою штучних супутників Землі відіграватиме революціонізуючу роль у багатьох питаннях фізики, геофізики і астрофізики* (Колг. Укр., 11, 1957, 10); *Теорія відносності і ядерна фізика стали основою астрофізики* (Наука.., 8, 1962, 7).

АСТРОФІЗИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до астрофізики. *У Криму.. височить 28-метрова башта астрофізичної обсерваторії* (Наука.., 9, 1961, 11).

АСФА́ЛЬТ, у, *ч.* 1. Чорна смолиста маса природного походження або штучно виготовлена з бітуму і тонкоподрібнених мінеральних матеріалів. *Вийду, вийду на ріг я і стану, подивлюсь на розгойдану путь, як залиті асфальтом майдани ліхтарями янтарно цвітуть* (Сос., I, 1957, 238); *Вперше в Радянському Союзі кольоровий асфальт був застосований на автомагістралі Київ — Харків* (Наука.., 4, 1963, 17).

2. Шлях, тротуар, покриті цією масою. *Новий блискучий* [автомобіль] *мчав по широкому асфальту на південь від Києва* (Руд.. Вітер.., 1958, 296); *І вони* [радянські кавалеристи] *цокотіли й цокотіли по міських асфальтах, вилітаючи знову в степ, і гнали, гнали коней, охоплені шалом переслідування ворога* (Гончар, III, 1959, 74).

АСФА́ЛЬТНИЙ, а, е. Те саме, що **асфа́льтовий.** *Я йду по вулицях пустих асфальтних* (Воронько, Драгі.., 1959, 18).

АСФА́ЛЬТНИК, а, *ч.* Робітник, який асфальтує шлях, вулицю і т. ін. *Бригадир асфальтників.. окинув поглядом Галину* (Зар., Світло, 1961, 18).

АСФА́ЛЬТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **асфа́льтник.**

АСФАЛЬТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **асфальтува́ти;** //*у знач. прикм. Асфальтована дорога, обсаджена яблунями й черешнями, в'ється в підгір'я* (Кучер, Зол. руки, 1948, 92); //**асфальто́вано,** *безос. присудк. сл. Значну роботу проведено по впорядкуванню міста* [Борислава]. *Багато доріг асфальтовано, вулиці освітлені* (Наука.., 8, 1956, 13).

АСФА́ЛЬТОВИЙ, а, е. Прикм. до **асфа́льт** 1. *При температурі, нижчій за 15 градусів тепла, а також при вологій погоді асфальтове покриття робити не рекомендується* (Рад. Укр., 4.VII 1962, 3); //Який виробляє асфальт (у 1 знач.). *Поблизу Керчі був заснований асфальтовий завод* (Гірн. пром.., 1957, 99); //Покритий асфальтом (у 1 знач.). *Асфальтова підлога була вся мокра від поналиваної води* (Фр., I, 1955, 273); *Нагріті за день асфальтові тротуари і кам'яні будинки повертали своє тепло* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 15).

АСФАЛЬТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **асфальтува́ти.** *Дорогу вирівнюють, підсипають..— готують до асфальтування* (Мельн., Коли кров.., 1960. 74).

АСФАЛЬТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Покривати асфальтом (у 1 знач.). *Бригада Прокопа Михайловича асфальтувала майдан біля театру* (Зар., Світло, 1961, 19).

АСФАЛЬТУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **асфальтува́ти.**

АТ, *виг.* Уживається для вираження незадоволення, досади. — *Та ну-бо розкажи!— Ат, одчепись!* (Сл. Гр.); *Цілий вік мати на меті обережність і так вклепатися? Ат!* (Коцюб., I, 1955, 168); — *Грицю, а справді, чому ви цілий вечір отакий сумний? — Ат! Не будемо за це,— скипів Грицько* (Головко, II, 1957, 562).

АТАВІ́ЗМ, у, *ч.* Поява в нащадків (людей, тварин, рослин) ознак, що були властиві їх далеким предкам. *Атавізми вказують на те, що у тваринних предків людини були і шерсть, і хвіст* (Осн. дарв., 1956, 118).

АТАВІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до атавізму, пов'язаний з ним. *Що таке страх? Це така дика, атавістична, звіряча сила, яка не залежить од логіки, сили волі, розуму* (Коцюб., I, 1955, 427).

АТА́КА, и, *ж.* 1. Навальний напад війська на ворога; вирішальний етап наступу. *Уранці наступного дня почалась атака* (Донч., III, 1956, 118); *Командирам коштувало зусиль стримувати бійців від передчасного виступу, від негайної атаки на Перекоп* (Гончар, Таврія.., 1957, 689).

В ата́ку йти (ки́датися *і т. ін.*) — навально наступати на ворога. *Два чорноморці в бліндажі Лишилися в живих... Вже котрий раз ворожий полк В атаку йде на них* (Нагн., Пісня.., 1949, 45); **Психі́чна ата́ка** *див.* **психі́чний.**

2. *перен.* Рішуча дія, спрямована проти кого-небудь або на досягнення якої-небудь мети. *Планомірна атака радянських фізиків на атомне ядро, проникнення в найглибші таємниці природи ядерних сил відбуваються.. чимдалі інтенсивніше* (Наука.., 4, 1957, 3); *Він* [чоловік] *був радий, що так щасливо одбився од жінчиної атаки* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 414).

АТАКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **атакува́ти.** *Піхота, атакована бронетранспортерами, опини-*

лась у скрутному становищі (Гончар, III, 1959, 139); //**атако́вано**, *безос. присудк. сл. Йона атаковано зо всіх боків: він мусить згодитися, щоб його дочку оглянули* (Коцюб., I, 1955, 280).

АТАКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. Навально наступати на ворога. *Підполковник Давидов, діючи в тилу французів, атакував і розбив охорону транспорту з набоями гарматними* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 334); *Командувач видає наказа до негайного виконання: атакувати в лоб Турецький вал* (Ю. Янов., II, 1958, 238).

2. *перен.* Спрямовувати свої дії проти кого-небудь або на досягнення якої-небудь мети. *Він глянув на викопані ямки, на школярів, які вже атакували з заступами горба* (Донч., VI, 1957, 374); *Зоя одразу атакувала Катрю десятками запитань* (Рибак, Час.., 1960, 469).

АТАКУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **атакува́ти**; //*у знач. ім.* **атаку́ючий**, чого, *ч.* Той, хто атакує. *Атакуючі прорвались до самого Перекопського валу* (Гончар, Таврія.., 1957, 684).

АТАШЕ́, *невідм., с.* Фахівець-консультант з певного кола питань, напр. у військовій справі, торгівлі, при дипломатичному представництві. *Був він тільки аташе при одній з дипломатичних місій у Європі* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 235); *Ходили чутки, що з головнокомандувачем прибудуть в Чаплинку, крім вищих чинів Ставки, також всі акредитовані в Криму іноземні військові аташе* (Гончар, Таврія.., 1957, 635); //Молодший дипломатичний ранг у міністерстві закордонних справ. *Аташе радянського посольства, який зустрічав його* [Федора Архиповича], *пройшов з ним у залу чекання* (Рибак, Час.., 1960, 857).

АТЕЇ́ЗМ, у, *ч.* Заперечення існування бога; відмова від релігійних вірувань; безбожність, безвір'я. *Наша пропаганда необхідно включає і пропаганду атеїзму..* (Ленін, 10, 1949, 66); *Атеїзм Пушкіна, який дотепно і влучно викривав попівщину і мракобісся, не втратив свого значення і тепер* (Наука.., 2, 1958, 51).

АТЕЇ́СТ, а, *ч.* Прихильник атеїзму; безбожник, безвірник. *Читання настільки перевернуло мій світогляд, що з незвичайно релігійного хлопця, яким я був до 12 років, я став на 13 році життя атеїстом* (Коцюб., III, 1956, 281); *В поемі «Кавказ» Шевченко.. таврував грабіжницьку колоніальну політику царизму, боровся, як атеїст, проти релігії* (Іст. УРСР, I, 1953, 427).

АТЕЇСТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до атеїзму, пройнятий ним; безбожницький, безвірницький. *Ранні твори поета* [П. Тичини] *свідчать.. про атеїстичну основу його світосприймання* (Рад. літ-во, 1, 1958, 30); *Інтереси комуністичного будівництва вимагають дальшого поліпшення атеїстичного виховання трудящих* (Ком. Укр., 3, 1962, 15).

АТЕЇ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **атеї́ст**.

АТЕЛЬЄ́, *невідм., с.* Майстерня маляра, скульптора, фотографа. *Велике ательє, де хотіла сфотографуватись Марійка, було сьогодні зачинене* (Донч., V, 1957, 222); //Майстерня одягу, взуття, головних уборів. *Кімната перетворилася на справжнє ательє мод* (Собко, Стадіон, 1954, 240).

АТЕРОСКЛЕРО́З, у, *ч., мед.* Хронічне захворювання серцево-судинної системи. *При атеросклерозі в стінках артерій відкладаються жироподібні речовини — холестерин та його ефіри* (Наука.., 11, 1962, 38).

АТЕСТА́Т, а, *ч.* 1. Свідоцтво про закінчення навчального закладу. *Попереду ще був випускний вечір, вручення атестатів і медалей* (Донч., V, 1957, 557); *Сашко атестат одержав з відзнакою* (Кучер, Трудна любов, 1960, 285); //Свідоцтво про присвоєння вченого або спеціального звання. *Атестат старшого наукового співробітника.*

Атеста́т зрі́лості — документ про закінчення середньої загальноосвітньої школи. *Віталій Калмиков за якийсь тиждень мав* вже *одержати.. атестат зрілості* (Смолич, II, 1958, 116).

2. Документ на право одержання грошового чи речового забезпечення військовослужбовцем або членами його сім'ї. *Грошовий атестат він уже оформив на неї* [матір] (Кучер, Чорноморці, 1956, 189).

3. Посвідчення про проходження служби; рекомендація з попереднього місця служби. *Петушек —..іноземний спеціаліст з похвальними атестатами видатних хімічних фірм* (Шовк., Інженери, 1956, 140).

4. Взагалі характеристика, відзив. [Лікар:] *Старий кавалер, то так, все одно, як старий собака.* [Любов:] *От так атестат старим кавалерам!* (Л. Укр., II, 1951, 50); *— Бій, бій — це для нас найкращий атестат,— провадив далі Самієв* (Гончар, III, 1959, 21); *Правильність взятого партією курсу перевірена життям. Могутнє піднесення всіх галузей економіки країни — найкращий атестат цьому курсові* (Літ. Укр., 23.IV 1963, 2).

АТЕСТАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Який здійснює або містить у собі атестацію (в 2 знач.). *Атестаційна комісія.*

АТЕСТА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **атестува́ти**. *Перечислено* [в інструкції] *вимоги до кандидатів на атестованих керівників курсів та порядок їх атестації* (Еллан, II, 1958, 286).

2. Характеристика фахових знань та ділових якостей службовця; відзив, висновок про кого-, що-небудь. *— Степан у нас — молодець! — похвалив замполіт емтеесівського кур'єра.. Така атестація цілком влаштовувала Степанка* (Збан., Переджнив'я, 1955, 320).

АТЕСТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **атестува́ти**.

АТЕСТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* 1. Надавати кому-небудь якесь звання. *А через півроку Колобродов умовив командування полку атестувати Солода і призначити йому в заступники* (Руд., Вітер.., 1958, 89).

2. Давати кому-, чому-небудь атестацію (в 2 знач.), характеристику. *— Ти мені тоді добре атестував своє село* (Кучер, Прощай.., 1957, 299).

АТЛА́НТ *див.* **атла́нти**.

АТЛА́НТИ, ів, *мн.* (*одн.* **атла́нт**, а, *ч.*), *архт.* Колони у вигляді чоловічих постатей. *Що не дім, то зараз каріатиди, атланти, маски* (Л. Укр., V, 1956, 40); *Атланти..— ліпні чоловічі фігури, що підтримують виступаючі частини будівлі* (Архіт. Рад. Укр., 4, 1939, 40).

А́ТЛАС, у, *ч.* Укладений за певною системою і виданий у формі альбома або книжки збірник географічних, історичних та ін. карт. *Збирання матеріалів до Діалектологічного атласу української мови проводиться.. водночас по всій території України* (Нариси з діалектології.., 1955, 212); // Збірник таблиць, малюнків, креслень і т. ін.

АТЛА́С, у, *ч.* Шовкова або напівшовкова тканина, блискуча і гладенька з лиця. *Блискучий атлас переливався делікатними сутінками, спадаючи аж до помосту фалдами* (Н.-Лев., III, 1956, 244); *Ядзя сиділа на своєму звичайному місці й цим разом гаптувала на білому атласі* (Кобр., Вибр., 1954, 103); *Катерина набрала Іванові на сорочку червоного атласу, аж горить* (Чорн., Потік.., 1956, 395); *У порівн. *Тихе повітря атласом лоскотало щоки* (Коцюб., II, 1955, 439); // Про одяг з такої тканини. *Обідньої вже доби сама пані вкотила, як на колесах; пухла така,.. у перснях, у атласах* (Вовчок, I, 1955, 75).

АТЛА́СИСТИЙ, а, е. Схожий на атлас; гладенький, блискучий, глянсуватий. *Шепочучи пестливі слова,* *Лобода ніжно.. поцілував жінку в гарячу атласисту щоку й поквапно вийшов* (Ле, Україна, 1940, 214).

АТЛА́СНИЙ, а, е. 1. *Прикм. до* **атла́с.** *Атласна тканина;* //Зробл. з атласу. — *Треба тебе вбрати в якусь дорожчу* [сукню]. *Я думаю зробити тобі атласну білу* (Н.-Лев., III, 1956, 239); *Вона підійшла до дзеркала, оправленого в червоне дерево і схованого за рожевою атласною завісою* (Мик., II, 1957, 289).

2. *перен.* Схожий на атлас; гладенький, блискучий. *Внизу, між борами, химерно звивалася, вся в сонячних бурунах, атласна бинда ріки* (Донч., IV, 1957, 263).

АТЛА́СОВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **атла́сний** 1. — *Коли вже я в атласову сукню вберуся?* (Вовчок, I, 1955, 107).

АТЛЕ́Т, а, *ч.* 1. Спортсмен, який займається силовими вправами. *Він був свого часу циркачем і навіть влаштовував змагання атлетів* (Ю. Янов., I, 1958, 486); *Атлет, який набере у сумі цих трьох рухів* [стиск, ривок і поштовх] *найбільшу кількість кілограмів, стає переможцем* (Спорт.., 1958, 40).

2. Про людину великої фізичної сили і міцної будови тіла.

АТЛЕ́ТИКА, и, *ж.* Система фізичних вправ, спрямованих на виховання в людини спритності, сили, витривалості.

Важка́ атле́тика — вид спорту, який охоплює боротьбу, бокс і піднімання тягарів. *На чемпіонаті світу з важкої атлетики.. радянський штангіст завоював почесне звання чемпіона світу* (Рад. Укр., 20.IX 1962, 4); **Легка́ атле́тика** — вид спорту, який включає біг, стрибки, кидання списа, диска та ін. *Антти Тойвонен говорив, захлинаючись, про своє навчання в інституті, про те, що він вийшов переможцем з легкої атлетики* (Збан., Любов, 1957, 118).

АТЛЕТИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **атле́тика.** *Люблять у нас волейбол, цю справді атлетичну, емоційну гру* (Веч. Київ, 26.VI 1961, 3); *Атлетичні вправи.*

2. Прикм. до **атле́т;** //Власт. атлетові. *Коло міномета стоїть Денис, атлетичної будови чолов'яга років тридцяти* (Гончар, III, 1959, 55).

АТМОСФЕ́РА, и, *ж.* 1. *тільки одн., фіз.* Газоподібна оболонка Землі і деяких інших планет. *У верхніх шарах атмосфери повітря дуже розріджене* (Фізика, II, 1957, 27); *Атмосфера Марса не містить озону, який у земній атмосфері поглинає небезпечне для життя ультрафіолетове випромінювання* (Наука.., 12, 1962, 25).

2. *тільки одн.* Повітря. *Він приніс з собою в душну і сперту атмосферу зачиненої хати вогкість і свіжість літнього дощу* (Коцюб., I, 1955, 316).

3. *тільки одн., чого, перен.* Умови, обстановка, породжувані соціальним середовищем, колективом, родиною і т. ін. *Як у дитячих літах, так і пізніше я жив в атмосфері теплих, сердечних відносин* (Коцюб., III, 1956, 286); *В школі відчувалася та атмосфера хвилюючої урочистості, в якій розпочався перший день екзаменів* (Донч., V, 1957, 542).

4. *фіз., техн.* Одиниця вимірювання тиску, яка дорівнює тискові ртутного стовпа заввишки 760 мм, або 1,033 кг/см^2. *Дівчина подивилася на манометр і спустила пару аж до двох атмосфер* (Донч., III, 1956, 431); *Тиск у кабіні корабля* [«Восток-2»] *дорівнював одній атмосфері* (Рад. Укр., 12.VIII 1961, 2).

АТМОСФЕ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **атмосфе́ра** 1. *Атмосферний азот;* //Який виникає, відбувається в атмосфері. *Відомо, що сильний ураган, особливо атмосферний вихор, ..може іноді підняти і перенести дуже важкі предмети* (Наука.., 7, 1958, 42); *Атмосферні опади; Атмосферна електрика.*

△ **Атмосфе́рний тиск** — тиск стовпа повітря від верхньої межі атмосфери до поверхні землі, що дорівнює, в середньому, 1,033 кг/см^2. *Зміни атмосферного тиску і температури в Арктиці впливають на погоду в Європі* (Видатні вітч. географи.., 1954, 130).

АТО́Ж, *част., розм.* Уживається для вираження згоди з чим-небудь або підтвердження чого-небудь; справді, так, авжеж. — *Що ж там відбирати? себто і плахти, і юпки, і намиста, і мої очіпки?* — *Атож!* (Кв.-Осн., II, 1956, 128); — *Ви добре знаєте Карпа?— поспитав я.* — *Атож...* (Коцюб., I, 1955, 297); *Йому захотілось показати, що й він не остання людина в селі. Атож, хіба кому доводилось тягати таких щук, як дідові Олофіру!* (Донч., III, 1956, 103).

АТО́Л, а, *ч.* Кораловий острів кільцеподібної форми. *Атоли утворюються на деякій віддалі від берега, а іноді й серед океану* (Курс заг. геол., 1947, 171).

А́ТОМ, а, *ч.* 1. Найдрібніша частинка хімічного елемента, що складається з ядра й електронів. *Всі речовини складаються з атомів. Атом у свою чергу складається з ядра, зарядженого позитивно, і електронів, що рухаються навколо ядра* (Курс фізики, III, 1956, 14).

2. *перен.* Найменша частинка чого-небудь. *Лиш розсіяні атоми вражень, почувань.. в душі його клубились* (Фр., X, 1954, 197); *Кожний атом, атом серця Оберну я в слово, в звук...* (Олесь, Вибр., 1958, 165); *У плині залізної маси, У кожному атомі крові Одбилось замовлення класу І відповідь горда: готовий!* (Рильський, I, 1956, 28).

АТОМІ́ЗМ, у, *ч.* Те саме, що **атомі́стика.** *В середні віки атомізм не знаходив собі прихильників, але з епохи Відродження вчені відродили цей принцип* (Логіка, 1953, 131).

АТОМІ́СТИКА, и, *ж.* Матеріалістичне вчення про природу, згідно з яким матерія складається з атомів. *Величезною історичною заслугою Ломоносова перед світовою наукою є обгрунтування і розвиток атомістики — провідного принципу в науковому розумінні природи* (Наука.., 11, 1961, 27).

АТОМІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до атомізму і атомістики. *Атомістична теорія стала для М. В. Ломоносова основою наукової системи матеріалістичного пояснення явищ природи* (Наука.., 11, 1961, 27).

А́ТОМНИЙ, а, е. Прикм. до **а́том** 1. *Наша наука і промисловість наблизили початок ери мирного застосування атомної енергії* (Наука.., 3, 1958, 3); //Пов'язаний з використанням енергії атома. *З 1954 року в нашій країні почала працювати перша в світі атомна електростанція* (Колг. Укр., 12, 1958, 2); *Атомна бомба.*

А́ТОМНИК, а, *ч.* 1. Фахівець у галузі атомної енергії. *Яка країна найбільше готує спеціалістів—вчених, інженерів, агрономів, кораблебудівників і медиків, зоотехніків і мирних атомників? Наша!* (Чаб., Шляхами.., 1961, 126).

2. Той, хто прагне розв'язати атомну війну.

АТОМОХІ́Д, хо́да, *ч.* Пароплав, двигуни якого працюють на атомній енергії. *Цей атомохід* [криголам «Ленін»] *буде символом нашої рішимості використати найважливіші відкриття людського генія.. на благо людства* (Київ. пр., 20.II 1960, 4).

АТОНІ́Я, ї, *ж., мед.* Ослаблення або втрата пружності та еластичності тканин і м'язів організму, їх в'ялість. *Атонія виникає при хворобах зубів.., після тяжких родів* (Профіл. захвор.., 1955, 173).

АТРАКЦІО́Н, у, *ч.* 1. Номер у цирковій або естрадній програмі, що привертає увагу глядачів своєю ефектністю, незвичайністю. *Цирковий атракціон не відбувся через негоду* (Смолич, Після війни, 1947, 42).

2. *перев. мн.* Розваги в місцях відпочинку: карусель, гойдалка, тир і т. ін. *Великою популярністю користуються серед наймолодших недавно відкриті атракціони «Містечка розваг». Тут завжди багато дітей* (Рад. Укр., 14.V 1957, 4).

АТРА́МЕ́НТ, у, *ч., заст.* Чорнило. *Можна олівець витерти гумою, а як хтось так хоче, То можна й атраментом перекреслити* (Л. Укр., V, 1956, 406); *Я пишу червоним атраментом, Атраментом червоним, як кров* (Еллан, I, 1958, 61); *Помацки відшукує Сагайдачний дощечку... Кладе на неї білий аркуш і вмочує вигострене гусяче перо в атрамент* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 588).

АТРА́МЕ́НТОВИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **атра́ме́нт.**

АТРИБУ́Т, а, *ч.* 1. *філос.* Суттєва, невід’ємна властивість предмета або явища. *Рух — атрибут матерії.*

2. Ознака або предмет, які становлять характерну прикмету кого-, чого-небудь. *Скромність і строгість З Леніним завжди злиті, Скромність і строгість — Його атрибути святі* (Забашта, Квіт.., 1960, 155); *Пальма стала в Туреччині символом родючості і атрибутом весільного обряду* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 286).

3. *грам.* Означення. *Атрибут — термін, який широко вживається переважно в західноєвропейському мовознавстві в такому ж значенні, як і термін означення* (Сл. лінгв. терм., 1957, 19).

АТРИБУТИ́ВНИЙ, а, е, *грам.* Означальний. *Атрибутивний член речення.*

АТРОПІ́Н, у, *ч.* Отруйна речовина, яку добувають із блекоти, дурману та ін.; використовується як болезаспокійливий засіб. *Вплив лікарських речовин різноманітний, наприклад, кофеїн, атропін.. пульс прискорюють, наперстянка сповільнює* (Заг. догляд за хворими, 1957, 78).

АТРОФІ́Я, ї, *ж.* 1. *біол., мед.* Зменшення розмірів окремих органів або тканин організму, яке супроводиться занепадом їх життєдіяльності. *Всяке тривале зниження виділення шлункового соку або припинення його виділення супроводиться атрофією слизової оболонки* (Курс патології, 1956, 287).

2. *перен.* Втрата, притуплення якого-небудь чуття, властивості.

АТРОФО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **атрофува́тися;** //*у знач. прикм. Після 60-річного віку кількість атрофованих нервових волокон збільшується* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 114).

АТРОФУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док.* 1. Зазнавати атрофії (в 1 знач.). *Доктор дуже настоював, щоб я гуляв щодня, бо це потрібно і для ноги, мускули якої можуть атрофуватися од сидіння* (Коцюб., III, 1956, 166); *Варто лише перерізати нерви, які підходять до м’яза, як він припиняє діяльність і через деякий час атрофується* (Метод. викл. анат.., 1955, 178).

2. *перен.* Зникати, втрачатися. *В неї немов атрофувалось відчуття часу* (Сміл., Зустрічі, 1936, 122).

АТУ́ *див.* **атю.**

АТЮ, АТУ́, *виг.* Уживається для нацьковування собак на звірів під час полювання; значенням відповідає словам: бери, лови. *«Атю його! гуджа!» — і крикнув, І.. поспускав хортів* (Котл., I, 1952, 181); *Здалека тріскали постріли, чулися вигуки: «Ату його!», «Ату його!»* (Бурл., О. Вересай, 1959, 156).

АУДИ́ТОР, АВДИ́ТОР, а, *ч., заст.* 1. У дореформених семінаріях — учень, призначений учителем перевіряти, як вивчили урок його товариші. *Перевели мене в семінарію, зачув я волю. Дивлюсь, авдиторів немає, греки та латини валяються в нас під ліжками* (Н.-Лев., I, 1956, 127).

2. *дорев.* Прокурор.

АУДИТО́РІЯ, АВДИТО́РІЯ, ї, *ж.* 1. Зал для читання лекцій, доповідей. *Студенти виходили з університетських аудиторій* (Фр., IV, 1950, 303); *У великій фізичній аудиторії збиралися студенти.. на збори* (Ле, Міжгір’я, 1953, 382).

2. *збірн., перен.* Слухачі лекції, доповіді, промови і т. ін. *Перед численною аудиторією, що уважно слухала свого секретаря парторганізації, малювалися картини недалекого привабливого майбутнього* (Минко, Вибр., 1952, 41); *Дмитро Іванович був задоволений, що йому нарешті вдалося знайти контакт з аудиторією* (Руд., Остання шабля, 1959, 210).

АУДІЄ́НЦІЯ, ї, *ж.* Офіційний прийом у глави держави або в особи, що займає високий державний пост. *На урочистій аудієнції Сагайдачний передав королевичеві полонених воєвод* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 336); //Про приватний прийом, особисту розмову.— *Можеш зміркувати, любий мій, що з сеї аудієнції я вийшов.. увесь облитий потом* (Фр., III, 1950, 245); *Вона подзвонила й попросила негайно аудієнції в хірурга* (Смолич, I, 1958, 141).

АУ́КАТИ, аю, аєш, *недок.* Вигукувати «ау». *У вовчу шкуру одяглось* [ягня] *І ну скакать, аукать і страшити* (Гл., Вибр., 1957, 157); *У лісі щось аукало* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 81).

АУКЦІО́Н, у, *ч.* Прилюдний продаж товарів, майна, причому власником їх стає той, хто дає за них найбільшу суму. *І концерт і аукціон відбувалися в залі будинку графа* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 127).

Продава́ти з аукціо́ну — продавати що-небудь способом прилюдного торгу.

АУКЦІОНІ́СТ, а, *ч.* Офіційна особа, що проводить продаж майна з прилюдного торгу.

АУКЦІО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **аукціо́н.**

АУ́Л, у, *ч.* Назва села в деяких тюркських народів у Середній Азії та на Кавказі. *Яких-небудь новітніх осад та колоній намість покинутих черкеських аулів іще тут обмаль* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 102); *Майоріли по балках.. аули з рудими черепичними покрівлями* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 183).

АУ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **ау́л.**

АУСКУЛЬТА́ЦІЯ, ї, *ж.* Метод лікарського обстеження внутрішніх органів людини й тварин вислухуванням. *В цю частину* [історії хвороби] *вносяться результати огляду хворого, його обмацування (пальпація), вистукування (перкусія) і вислухування (аускультація)* (Заг. догляд за хворими, 1957, 189).

АУСТЕНІ́Т, у, *ч., мет.* Одна із складових частин залізовуглецевих сплавів. *Аустеніт цілком стійкий лише при високій температурі* (Заг. хімія, 1955, 607).

АУСТЕНІ́ТНИЙ, а, е. Який містить у собі аустеніт. *Титан вводиться в аустенітні нержавіючі сталі, щоб запобігти міжкристалічній корозії* (Наука.., 6, 1956, 9).

АУСТЕНІ́ТОВИЙ, а, е. Те саме, що **аустені́тний.** *Чи буде грім, чи буде стужа — ти прожени іржавий жаль: ти будь виносливим, як дужа аустенітовая сталь* (Тич., II, 1957, 78).

А́УТ, а, *ч.* У спортивних іграх — переліт м’яча, шайби і т. ін. за межу, встановлену правилами гри. *Раптом вилітає волейбольний м’яч і б’є його в груди.* [Панахида:] *Аут! (Кидає м’яч назад)* (Мик., I, 1957, 266).

АУТОДАФЕ́, *невідм., с.* У середні віки — прилюдне спалення на вогнищі людей, оголошених інквізицією єретиками, або так званих єретичних творів.

АФА́ЗІЯ, ї, *ж., мед.* Повна або часткова втрата здатності мовлення внаслідок ураження мовних центрів кори головного мозку. *Особливе значення мають.. дослідження порушення фонематичного слуху при афазії* (Рад. психол. наука.., 1958, 448).

АФГА́НЕЦЬ *див.* **афга́нці.**

АФГА́НКА *див.* **афга́нці.**

АФГА́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **афга́нці** і Афганістан. *Афганська мова.*

АФГА́НЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **афга́нець,** нця, *ч.;* **афга́нка,** и, *ж.*). Народ, який становить основне населення Афганістану. *На іранському плоскогір’ї живуть перси та афганці, в Аравії — араби* (Фіз. геогр.., 6, 1957, 100).

АФЕ́КТ, у, *ч.* Стан дуже великого, але короткочасного нервового збудження. *Афектами називають емоціональні процеси, які навально й бурхливо оволодівають людиною і мають характер короткочасних спалахів* (Психол., 1956, 152); *Вже непідвладний здоровому глуздові, в стані афекту.., він тупо гатив стиснутим кулаком лівої руки в полум’я* (Руд., Остання шабля, 1959, 200).

АФЕКТА́ЦІЯ, ї, *ж.* Неприродність, штучність у поведінці, манерах, піднесеність у мові. *Голос плив, мов річка, рівно, без утоми, без афектації* (Фр., III, 1950, 87); — *Для народу стараємося, для нашої держави,— просто, без афектації продовжувала ланкова* (Минко, Вибр., 1952, 408).

АФЕКТИ́ВНИЙ, а, е. Пройнятий афектом; емоціональний. *М. К. Садовський.. ніколи не втрачав почуття міри в афективних місцях ролі* (Мин. укр. театру, 1953, 150); //Який служить для вираження афекту. *Засоби гумору української мови з щедрим використанням просторічної, афективної і подібної лексики та фразеології особливо характерні для бурлескних і пародійних віршів і діалогів, коротких оповідань* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 127).

АФЕКТО́ВАНИЙ, а, е. Який відзначається афектацією; неприродний, штучний. *З афектованим рухом щирого сіцілійця він підняв руку* (Коцюб., II, 1955, 403).

АФЕ́ЛІЙ, ю, *ч.* Найвіддаленіша від Сонця точка орбіти якої-небудь планети або комети. *Найближча до Сонця точка орбіти називається перигелієм, а найдальша — афелієм* (Астр., 1956, 64).

АФЕ́РА, и, *ж.* Ризикована справа, здійснювана з метою наживи; шахрайство. *Є тільки один вихід, Щоб хтось із жертв Кемпбелових заскаржив цього шахрая за аферу* (Кулик, Записки консула, 1958, 196).

АФЕРИ́СТ, а, *ч.* Той, хто займається аферами; шахрай. — *Так роблять аферисти...* (Кучер, Прощай.., 1957, 303); *Коли він* [Мамонтов] *починав цю важливу культурну справу* [будівництво залізниці], *з нього сміялися і називали його аферистом та авантюристом* (Моє життя в мист., 1955, 88).

АФЕРИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **афери́ст.** *Раз за разом стражники.. підводили до нього* [пристава] *то впійманих на гарячому кишенькових злодіїв, то всяких зальотних аферисток* (Гончар, Таврія.., 1957, 56).

А́ФІКС, а, *ч., лінгв.* Частина слова, що має певне граматичне значення і вносить зміну у зміст кореня. *Основні типи афіксів — суфікси й префікси* (Сл. лінгв. терм., 1957, 19).

АФІКСА́ЛЬНИЙ, а, е, *лінгв.* Стос. до афікса.

АФІКСА́ЦІЯ, ї, *ж., лінгв.* Спосіб творення слів за допомогою афіксів.

АФІ́ША, і, *ж.* Надруковане або написане за певною формою оголошення про концерт, виставу, лекцію і т. ін., що вивішується на видному місці. *Спинявсь перед стовпами, читав афіші* (Коцюб., II, 1955, 185); *Афіша висіла коло університету. В ній сповіщалось, що в актовому залі відбудеться концерт Франца Ліста* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 405).

АФІ́ШКА, и, *ж.* Зменш. до **афі́ша.**

АФІ́ШНИЙ, а, е. Признач. для афіш. *Біля афішних тумб юрмляться загорілі, обвішані зброєю степовики* (Гончар, Таврія.., 1957, 391).

АФІШУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Виставляти що-небудь напоказ; привертати загальну увагу до чого-небудь. *Хто має який товар, яку особливість, яку цінну річ,— зараз її напоказ дає,.. по вулицях афішує* (Фр., II, 1950, 303); — *А про те, що ви вступили в більшовицьку партію, кому-небудь з боротьбистів відомо? — задав друге запитання товариш Севастьян.— Ні, я цього не афішувала ...* (Бурл., М. Гонта, 1959, 164).

АФІШУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **афішува́ти.**

АФОРИ́ЗМ, у, *ч.* Яка-небудь узагальнена думка, висловлена стисло в дуже виразній формі. *Я знаю одного поета, що склав собі афоризм: «гарна рифма — погибель для ідеї!»* (Л. Укр., V, 1956, 75); *Старий афоризм — усі жанри хороші, крім нудних,— не беруть до уваги деякі наші редактори, видавці, критики* (Літ. газ., 29.VII 1958, 3).

АФОРИСТИ́ЧНИЙ, а, е. Який має риси, ознаки афоризму. *Письменниця* [Леся Українка] *любила афористичні вислови і сама творила їх* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 569).

АФОРИСТИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **афористи́чний.** *В народній творчості наших днів.. надзвичайно посилився потяг до афористичності мови* (Нар. тв. та етн., 4, 1961, 12).

АФОРИСТИ́ЧНО. Присл. до **афористи́чний.** *Поетична думка повинна бути виражена свіжо, точно, лаконічно, по можливості — афористично* (Літ. газ., 12.I 1962, 2).

АФРИКА́НЕЦЬ *див.* **африка́нці.**

АФРИКА́НКА *див.* **африка́нці.**

АФРИКА́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **африка́нці** і Африка. *Сьогодні трохи душно — подув африканський вітер — сироко* (Коцюб., III, 1956, 327).

АФРИКА́НЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **африка́нець,** нця, *ч.;* **африка́нка,** и, *ж.*). Корінне населення Африки.

АФРИКА́Т, а, *ч., лінгв.* Складний приголосний звук, який утворюється в результаті злиття двох приголосних, напр.: «ц», «ч», «дз», «дж». *Африкати — складні приголосні, які утворюються в результаті поєднання приголосного змичного з приголосним щілинним того самого місця творення* (Сл. лінгв. терм., 1957, 19).

АФРО́НТ, у, *ч., заст.* Публічна образа, зневага. *Що значить афронт Леонтовича, я щось не зрозумів з Вашого листа* (Коцюб., III, 1956, 358).

АХ, *виг.* 1. Уживається при вираженні переляку, здивування, радості і т. ін. [Олімпіада Іванівна:] *Га, що тут? Ах, це ти, Любочко?* (Л. Укр., II, 1951, 42); //Уживається при вираженні захоплення, нетерпеливості і т. ін. *А він дививсь у віконце, дививсь і заспівав... Ах, що то яка пісня була!* (Вовчок, I, 1955, 348); *Ах, яка глибінь альтова — наче в озері блакить!* (Тич., II, 1957, 196); //Уживається при вираженні горя, співчуття і т. ін.— *Ах, бідні коні,— зітхнула Ліда,— що ж вони винні?* (Коцюб., II, 1955, 399); //*у знач. ім., розм. Вона з охами та ахами заходила в море по шию* (Трубл., II, 1955, 98).

2. Виражає обурення, незадоволення, досаду. *А вас, письменних, треба б бити, Щоб не кричали: «Ах! аллах! Не варт, не варт на світі жити!»* (Шевч., II, 1953, 52); [Любов:] *Ах, сії гами! Тьотю Ліпо! підіть попросіть тую пані, щоб перестала грати* (Л. Укр., II, 1951, 66).

3. Уживається при вираженні думки, що несподівано з’явилась, здогаду, спогаду. *Лишився біль у серці та безталання — і більш нічого.. Ах, правда: лишилась ще глуха ненависть до всього, що зветься паном* (Коцюб., I, 1955, 227).

А́ХАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **а́хати.**

А́ХАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* 1. Вигукувати «ах», виражаючи здивування, захоплення, радість, горе, співчуття та ін. *Артамонов намагався думати про батьків, як вони зрадіють, побачивши його, як будуть охати й ахати, пританцьовуючи від радості* (Дмит., Розлука, 1957, 127).

2. Утворювати глухі, переривчасті звуки (внаслідок удару, вибуху, пострілу).

АХІЛЛÉСОВА П'ЯТÁ. Дошкульне місце, вразлива сторона кого-, чого-небудь. *Вона хотіла як слід розглядіти Каргата, вгадати його настрій.., відчути його тим особливим жіночим почуттям, що швидко знаходить ахіллесову п'яту в найнеприступнішій людині* (Шовк., Інженери, 1956, 201).

АХІНÉЯ, ї, *ж., розм.* Нісенітниця, дурниця. *Щоб здіймати ахінею — Треба ж буть не при собі!* (Тич., II, 1957, 92).

ÁХКАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **áхкати.**

ÁХКАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Те саме, що **áхати.** *Він смачно затягнувся димом і, ахкаючи та сплескуючи руками, пішов* (Шиян, Партиз. край, 1946, 171); *Лунко б'є сокира під дзвінкий корінь грабини, і ахкає луна аж у других гонах* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 659).

ÁХНУТИ, ну, неш, *док., розм.* 1. Однокр. до **áхати.** *Євгеній аж ахнув при такім несподіванім обороті справи* (Фр., VII, 1951, 310); *Швець Омелько довго вдивлявся у вершників і раптом ахнув і зблід* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 17); *Несподівано чорнолісся сухо ахнуло одним і другим пострілом* (Стельмах, На.. землі, 1949, 284).

2. Вистрілити. *Баштовий стрілець ахнув довгою чергою по вікнах будинку, коло якого мотались посильні* (Ю. Янов., I, 1958, 277).

АХРОМАТИ́ЗМ, у, *ч.* Властивість оптичного скла заломлювати промені світла, не розкладаючи їх на складові кольори; безколірність, безбарвність.

АХРОМАТИ́ЧНИЙ, а, е. Який не розкладає променів світла на складові кольори; безколірний, безбарвний. *Ахроматична лінза.*

АЦЕТИЛÉН, у, *ч.* Безбарвний отруйний газ з неприємним запахом, що складається з вуглецю і водню; горить яскравим полум'ям. *А як твоя стаття про ацетилен? Чи пишеш?* (Коцюб., III, 1956, 151); *В особливих умовах термічної обробки з метану одержують ацетилен* (Наука.., 3, 1958, 14).

АЦЕТИЛÉНОВИЙ, а, е. Прикм. до **ацетилéн.** *У 1891 році Фаворський блискуче захистив магістерську дисертацію про однозаміщені ацетиленові вуглеводні* (Наука.., 3, 1960, 27); //Пов'язаний із використанням ацетилену. *Самородній поклав у гумову шлюпку ацетиленовий ліхтар і бляшанку з бензином* (Ткач, Моряки, 1948, 83).

АЦЕТÓН, у, *ч.* Органічна сполука — безбарвна рідина з характерним різким запахом; використовується як розчинник у багатьох виробництвах. *Крім води, є й інші розчинники, наприклад мурашина кислота, винний спирт, ацетон* (Заг. хімія, 1955, 234).

АЦЕТÓНОВИЙ, а, е. Прикм. до **ацетóн;** //Власт. ацетону. *Ацетоновий запах.*

АЦИДОФІЛІ́Н, у, *ч.* Те саме, що **Ацидофíльне молокó.**

АЦИДОФÍЛЬНЕ МОЛОКÓ. Молоко, заквашене молочнокислими бактеріями. *Із молока, сквашуванням його молочнокислими мікробами, приготовляють молочнокислі продукти: кисле молоко, ацидофільне молоко, кефір* (Укр. страви, 1957, 21).

АЧ, *розм.* 1. *виг.* Уживається для вираження здивування, докору, незадоволення, захоплення і т. ін.— *Ач, утекла!..— мовить він голосно.— Ген-ген уже... за горою... Ну, та й дівчина ж!* (Мирний, II, 1954, 72); — *Ач, привітався, ледве підняв бриля.— скипів Аркадій Петрович* (Коцюб., II, 1955, 396).

2. *част.* Уживається (часто в сполученні з який, як), щоб звернути чиюсь увагу на кого-, що-небудь. *Дивилися та дивувались На новобранця чабани, Та промовляли, що й вони Таки не дурні: — Ач якого Собі ми виблагали в бога Самодержавця* (Шевч., II, 1953, 352); — *Та який вінок сплела. Ач як гарно їй у віночку!— додала Христя, зиркнувши на Одарочку* (Мирний, I, 1954, 253); — *Ач яку новину сказав!* (Ю. Янов., I, 1958, 520).

АЧÉЙ, *част., розм., рідко.* Може, можливо, а що як. *Вийди, вийди, дівчинонько, вранці по водицю, ачей же я надивлюся на плахту-дрібницю* (Сл. Гр.); *Ходім! ачей се гіркеє страждання Нащадкам нашим скоротить дорогу До ясної і певної мети!* (Л. Укр., I, 1951, 167); //Мабуть, здається. *Була то ніч, з усіх ночей Найнеспокійніша, ачей* (Підс., Загули.., 1960, 67).

АЧХИ́, АПЧХИ́. Вигук при чханні; //*у знач. присудк. сл. Нюхнув та — ачхи!* (Сл. Гр.).

АШУ́Г, а, *ч.* У кавказьких народів — народний поет-співець. *І молодість плуга, І шахти зоря — В натхненні ашуга, В струні кобзаря* (Рильський, Мости, 1948, 45); *Він чув, як бродячі гірські ашуги славлять небо і зорі, гори й долини, славлять любов і солов'я* (Десняк, II, 1955, 478).

АЯ́КЖЕ, *част., розм.* 1. Уживається для ствердження якоїсь думки; авжеж, звичайно.— *Та на таке питання зауряд одказують: «еге, авжеж, аякже, любитиму, дуже»,— одмовила вона всміхаючись* (Вовчок, I, 1955, 378); — *Хто знає, обід буде?..— Аякже! Повинен бути* (Мирний, IV, 1955, 203); [Ніна:] *Вона їде з Мальвановим? Напевно?* [Хламушка:] *Ну, аякже! Вони ж побрались* (Коч., II, 1956, 42).

2. Уживається для вираження незгоди з чим-небудь, заперечення, відмови. *Він думає, що для нього фабрику збудують. Аякже, чорта пухлого дочекаєшся!..* (Коцюб., II, 1955, 28).

Б

Б^{1}. Друга літера українського алфавіту на позначення приголосного звука «б» (вимовляється «бе»).

Б^{2} *див.* **би.**

БА^{1}, *виг., розм.* Уживається для вираження здивування, здогаду і т. ін.; значенням близький до дивись. — *Ти, як те сонечко, закрасиш мою смутну хату, розвеселиш матір...— Ба! У тебе й мати є? А я й забула...* (Мирний, II, 1954, 242); *От я їх вже бачу Ба, ба! Як вас багато...* (Коцюб., II, 1955, 225); [Мавка:] *Ба! чуєш?.. То весна співає?* (Л. Укр., III, 1952, 196); *Хороше! А що плутає ноги втома та чавкає в драних чоботях — дарма: ось і відпочине, і онучі просушить. О, ба! Спереді у темряві блиснув вогник (видно, в халупці світло засвітилося). Хороше!* (Головко, II, 1957, 179).

Ти ба! — ти диви, дивись! *От бісові діти — ти ба!* (Головко, II, 1957, 226); **Ти́м-то й ба** — в тім-то й справа. *Мусій випріг вози серед двору.— Закочуй, козаче,* *під повітку. — А то що хіба, ясно ж? — Тим-то й ба, що дощ буде* (Панч, III, 1956, 457); **Чи ба!** — бач диви, дивись! — *Та то Грицаївна! — чулося де-де. — Чи ба, як напиндючилася!* (Мирний, IV, 1955, 143).

БА ^{2}, *част.* 1. *у сполуч. із сл.* та, але. Вживається для вираження заперечення сподіваної дії, причому далі, як правило, розкриваються причини неможливості її виконання. *Полетів би, послухав би, Заплакав би з ними... Та ба, доля приборкала Меж людьми чужими* (Шевч., I, 1951, 68); *А воно б і гаразд: у Петра Степановича — сини, у Василя Семеновича — дочки... Та ба! Така ворожнеча піднялася...* (Мирний, II, 1954, 107).

2. Уживається при відповідях для посилення заперечення.— *Пусти! — кричав Микола, посатанівши од злості. — Ба, не пущу!.. — кричав отаман* (Н.-Лев., II, 1956, 250); — *То ти й не знаєш, яке зілля подобає хлопцеві в купіль класти, а яке дівчині? — Ба ні, на цьому не битий* (Ю. Янов., I, 1954, 18).

БА ^{3}, *спол.* 1. Уживається для приєднання речень, що уточнюють зміст попередніх; значенням близький до та й, навіть. *Ще в гімназії Борис займав видне місце серед товаришів, ба й учителі гляділи на нього як на головну оздобу закладу* (Фр., III, 1950, 29); *Наступний день Панас зустрів спокійно, ба навіть поважно, як годиться старшому в сім'ї* (Кач., Вибр., 1953, 451); — *Гай-гай, сину, скільки це літ отак не сиділи. Ба й у вічі не бачили один одного* (Головко, II, 1957, 21).

2. Приєднує речення з протилежним або обмежувальним значенням; змістом наближається до але. *Макар Іванович лишився в хаті. Ба не сам, бо й Хо втисся за доктором і причаївся в куточку* (Коцюб., I, 1955, 167).

БА́БА ^{1}, и, *ж.* 1. Мати батька або матері. *Пустила баба внука, то він і побіг, тільки дверми стукнув* (Свидн., Люборацькі, 1955, 212); *І в темні зарості бузкові Од баби вимкнувшись тихцем, Малий трьохліток чорнобровий За хитрим диба горобцем* (Вітч., 10, 1947, 40).

2. Стара віком жінка. *Був собі дід та баба. З давнього давна, у гаї над ставом, Удвох собі на хуторі жили* (Шевч., I, 1951, 311); *Баба глянула на Горпину, і в старих очах заграв жаль* (Мирний, I, 1954, 265).

3. *розм.* Взагалі жінка. *Баби вхопили осавулиху попід руки та й повели по селі* (Н.-Лев., II, 1956, 191); — *Добре, коли баба стає козаком, гірше, як козак стає бабою!* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 376).

4. *перен., зневажл.* Про слабкого, боязкого, нерішучого чоловіка або хлопця. *Що це з Юрасем? Щоб мав все краще й краще ходити, то він з кожним днем гірше ходить. Скажи йому, що він «баба»* (Коцюб., III, 1956, 171); [1-й вартовий:] *Ох, моторошно мені...* [2-й вартовий:] *Ну-ну, не будь бабою! Вартуй, коли наказано* (Мам., Тв., 1962, 145).

5. *у сполуч. з присв. займ., розм* Те саме, що **дружи́на** 1. — *Та, — махнув рукою Мирон, — звиняйте, моя баба життя не дає.. Мов кліщ, вчепилася за душу, живцем заїдає* (Стельмах, II, 1962, 21).

6. *заст.* Жінка, що приймає дітей під час пологів. *Де багато баб, там дитя безпупе* (Номис, 1864, № 6667); *Батько був веселий, подавав бабі то те, то друге, жартував, допитувався, щоб долю народженому вгадала* (Вас., II, 1959, 347).

7. *заст.* Ворожка, шептуха. *Скажи-бо, Степане! Може, справді нездужаєш? ..Я побіжу за бабою* (Шевч., I, 1951, 278); *Надвоє баба ворожила: ..або вмре, або буде жила* (номис, 1864, № 5616).

Ба́ба-яга́ — в народних казках — потворна і зла чарівниця. *Раз убили брати дику козу, а то не коза була — то була дочка баби-яги* (Укр.. казки, 1951, 164).

8. Людська фігура із снігу. *Бабу здоровенную, Уночі страшенную, Зліпимо гуртом* (Гл., Вибр., 1957, 269).

◇ **Кам'яна́ ба́ба** — кам'яний бовван давнього походження, що найчастіше трапляється в степу на могилах. *У порівн. *Ще проїхав* [січовик] *кілька гонів, роздивився, аж то чоловік, і сидів він нерухомо, неначе кам'яна баба на могилі* (Стор., I, 1957, 334); **Снігова́ ба́ба:** а) велика конусоподібна кучугура снігу. *По дворах врівень з хатами стоять страшенні снігові баби, і тільки вітер куйовдить їх гострі голови* (Мирний, III, 1954, 8); б) те саме, що **ба́ба** 8; **Тісна́ ба́ба** — гра, в якій ті, що сидять на кінцях лавки, тиснуть на тих, що сидять посередині, намагаючись витіснити їх і зайняти їх місце. —*Ну, та й напакували ж нас у сей вагон, нема де й голкою штрикнути. Тут награємось за ніч в тісної баби, — говорить хтось з кутка* (Л. Укр., III, 1952, 569).

БА́БА ^{2}, и, *ж., техн.* Важка підвісна довбня для забивання паль. *Важко грюкнула, падаючи перший раз, сталева баба копра, і звичний робочий день розпочався* (Собко, Серце, 1952, 8); //Ручна довбня для забивання паль або утрамбовування землі. *Тягнуть оце залізну бабу, щоб убивать палі* (Сл. Гр.); *Кузьма Петриченко подивився в той бік, де майстри тесали податливу деревину,.. забивали чавунними «бабами» палі* (Шиян, Гроза.. 1956, 628).

БА́БА ^{3}, и, *ж.* Рід печива з пшеничного борошна.

БА́БА ^{4}, и, *ж., діал.* Пелікан. *В небі крутились білі мартини й чайки, а здорові білі, з червоними носами баби, неначе лебеді, вкривали купами й море й береги* (Н.-Лев., II, 1956, 226).

БА́БА ^{5}, и, *ж., діал.* Рід великих груш.

БАБА́ЙКА, и, *ж.* Велике весло, прикріплене до човна. *Рибалки вдарили по воді плиском бабайками, і здоровий човен полинув по лимані, неначе птиця по небу* (Н.-Лев., II, 1956, 225); *Кожен поспішив стати на своє місце: хто біля якорів, хто біля довгих бабайок* (Баш, Вибр., 1948, 3).

БАБА́К, *рідко* **БАЙБА́К,** а́, *ч.* 1. Великий гризун, товстий і незграбний, що живе в степу в норах; з ранньої осені до весни впадає в сплячку; цінний своїм хутром і шкірою. *Рушиться по полю сніг, Свиснув бабак, почорніла дорога. Струмінь в ярочку побіг* (Щог., Поезії, 1958, 87); *Вже на одвалах нір вигрівались на сонці байбаки* (Рибак, Помилка.., 1956, 247); *У порівн. *До війни ніде отак і не доводилось бувати. Сидів, як бабак у своїй балці* (Головко, II, 1957, 434); //Хутро бабака. *Та таки й одягнена* [Явдоха].. *Кожух білих смушків під тяжиною і бабаком обложений* (Кв.-Осн., II, 1956, 10).

2. *перен.* Про неповоротку, ледачу людину; нероба, ледар. *Хто б сподівавсь, що Турн бабак?* (Котл., I, 1952, 214).

БАБАКО́ВИЙ, *рідко* **БАЙБАКО́ВИЙ,** а, е. Прикм. до **баба́к, байба́к** 1.

БАБА́Х, *виг.* 1. Уживається як наслідування сильного низького уривчастого звука.

2. *розм.* Уживається як присудок за знач. **баба́хнути.** *Бабах у воду* (Сл. Гр.).

БАБА́ХАТИ, БАБА́ХКАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* 1. *неперех.* Утворювати сильні низькі уривчасті звуки; //Стріляти. *Одного разу з Ільком вони надумали, що не дуже їхній пістолет бабахкає, треба, щоб луна дужче пішла* (Вишня, II, 1956, 261).

2. *перех.* Сильно бити, вдаряти, кидати.

БАБА́ХКАТИ *див.* **баба́хати.**

БАБА́ХНУТИ. ну, неш, *док., розм.* 1. *неперех.* Однокр. до **баба́хати** 1. *Хтось цілиться з-за клена, Бабахнув постріл* (Нех., Казки.., 1958, 31); *//безос. Ось* *відкілясь блимнуло світлом... раз... і вдруге... А це — як бабахне!* (Мирний, IV, 1955, 332).

2. *перех.* Однокр. до **бабáхати** 2. *Велика дошка впала зверху так близько, що ледве не бабахнула мене по голові* (Сміл., Сашко, 1957, 66).

3. *неперех.* Упасти з шумом. *Так і бабахнув у воду* (Сл. Гр.); *Вовк перекинувся і стрімголов бабахнув у море* (Фр., IV, 1950, 79).

БАБÁХНУТИСЯ, нуся, нешся, *док., розм.* Те саме, що **бабáхнути** 3.

БАБАЧÓК, *рідко* **БАЙБАЧÓК,** чкá, *ч.* Зменш.-пестл. до **бабáк**, **байбáк** 1.

БАБÉГА, и, *ж., зневажл.* Збільш. до **бáба**^{1} 2, 3. *Теща малювалася йому страшною мегерою, здоровенною бабегою з чорною бородавкою на носі, з гучним лайливим голосом* (Загреб., Спека, 1961, 252).

БАБÉРА, и, *ж., зневажл.* Збільш. до **бáба**^{1} 2, 3.

БАБÉРІЯ, ї, *ж., зневажл.* Те саме, що **бабéра**.

БАБÉЦЬ-ГОЛОВÁЧ, ~бця́- ~чá, *ч.* Річкова риба з великою головою із породи бичків.

БАБÉШКИ, шок *і* шків, *мн. діал.* Нутрощі тварини; потрух. *Вареники з свинячими бабешками.*

БАБИ́ЗНА, и, *ж., заст.* Майнова спадщина, що залишилася після баби (*див.* **бáба**^{1} у 1 знач.). *Ця хата ще моя бабизна* (Сл. Гр.).

БÁБИН, а, е. Належний бабі (*див.* **бáба**^{1} у 1—3 знач.). *Хлопець аж спотикається за саньми у ковзьких бабиних шкарбанах* (Гончар, II, 1959, 151); *— Ой, не гудьте мене, що я на ці збори прителіпалась,— мовляв, хай бабине слово почують* (Ю. Янов., I, 1954, 13).

◊ **Бáбине лíто**: а) погідні, теплі дні на початку осені. *День був ясний, сонячний та теплий. Починалось бабине літо* (Н.-Лев., II, 1956, 183); *Стояла тепла осінь, бабине літо* (Ле, Наливайко, 1957, 7); б) павутиння, що літає в цей період. *«Бабине літо» висіло по віттях, як прядиво* (Л. Укр., III, 1952, 738).

БАБИ́НЕЦЬ, нця, *ч.* Окреме місце в церкві, де стоять жінки. *Церква була зовсім порожня, тільки в бабинці стояли три баби в намітках* (Н.-Лев., II, 1956, 268); *З усіх кутків бабинця, як на знак, починають баби голосно сякатися* (Коцюб., I, 1955, 88).

БАБИ́СЬКО, а, *с., зневажл.* Збільш. до **бáба**^{1} 2, 3.

БÁБИТИ, блю, биш; *мн.* бáблять; *недок., розм., заст.* Займатися акушерством, приймати дітей під час пологів.

БÁБИТИСЯ, блюся, бишся; *мн.* бáбляться; *недок., зневажл.* Виявляти безвільність, нерішучість, розніженість.— *Годі бабитись, годі, як дитя за метеликом, ганятись за власними привидами!* (Фр., III, 1950, 405); *—Якого мені біса тут сидіти!—здивувався Бульба, звертаючись до Товкача.— Щоб я став гречкосієм, пічкуром. Доглядати вівці та свині та з жінкою бабитися* (Довж., I, 1958, 220).

БÁБИЧ, а, *ч., розм.* Те саме, що **бабíй**^{1}.

БАБИ́ЩЕ, і, *ж. і* а, *с., зневажл.* Збільш. до **бáба**^{1} 2, 3. *Як вийшла бабище старая, Крива, горбатая, сухая* (Котл., I, 1952, 115); [1-й майстер:] *Ну, лицарю, я жалую, що не віддав тебе тій бабищі. Якраз була б з вас пара!* (Л. Укр., II, 1951, 215).

БАБІ́Й, я́, *ч., розм.* 1. Той, хто дуже упадає за жінками; залицяльник, зальотник. — *Товариша проміняв на бабу... Ех ти, бабій!* (Вас., I, 1959, 157); *Нечипора знали у війську як доброго й щасливого бабія* (Ле, Україна, 1940, 71).

2. Про нерішучого, розніженого чоловіка. *Співай про бої, співай про січу. Коли ти справжній кобзар, а не бабій* (Мирний, V, 1955, 77).

БАБІ́Т, у, *ч.* Сплав олова з міддю і сурмою. *Робочі поверхні металевих вкладишів* [підшипника] *з метою зменшення тертя здебільшого заливають антифрикційним сплавом — бабітом* (Практ. з машинозн., 1957, 185).

БАБІ́ТОВИЙ, а, е. Прикм. до **бабíт**.

БÁБКА^{1}, и, *ж.* 1. Те саме, що **бáба**^{1} 1, 6, 7. *Погляди внуків зверталися з тихим, цікавим подихом на бабку* (Коб., I, 1956, 405); *Івась занедужав... Усіх бабок понакликала* [Уляна] (Мирний, I, 1954, 301).

2. Пестл. до **бáба**^{1} 2. *Вони регочуть.— Іди, кажуть, бабко, додому, ми не те міряємо...* (Коцюб., II, 1955, 24).

БÁБКА^{2}, и, *ж.* Одна з частин токарного верстата, призначених для закріплення оброблюваної деталі. *Токарний верстат складається з таких частин: станини, передньої бабки, задньої бабки, підручника, або супорта* (Стол.-буд. справа, 1957, 164).

БÁБКА^{3}, и, *ж.* 1 У копитних тварин — суглоб над копитом ноги. *Білограй звернув з дороги на стернище. Коні грузли по самі бабки* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 68); *Для швидкоалюрних коней хорошими бабками вважаються довгі, сухі, з нормальним нахилом і міцними зв'язками* (Конярство, 1957, 16).

2. Кістка цього суглоба, що вживається для гри.

БÁБКА^{4}, и, *ж* Коваделко, на якому здебільшого клепають коси. *На бабці клепає собі щось замурзане хлоп'я* (Головко, II, 1957, 222); *Антін дістав з горища бабку, зняв свою стару косу і сів її клепати* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 58).

БÁБКА^{5}, и, *ж.* Страва з локшини, рису, сиру і т. ін. *Дуже популярні* [для литовської кухні] *другі страви з картоплі (бабки.., млинці картопляні)* (Технол. пригот. їжі, 1957, 5).

БÁБКА^{6}, и, *ж.* Хижа комаха з довгим тонким тілом і двома парами великих прозорих крил. *До неї* [маківки] *раз у раз літа бджола, Бабок, метеликів над нею грає сила* (Греб., I, 1957, 54); *А над стеблиною вже тремтить сітчастими крилами темно-синя й блискуча в сяйві сонця бабка!* (Шиян, Гроза.., 1956, 667).

БÁБКА^{7}, и, *ж.* Купка складених на полі снопів жита, льону і т. ін. *Свіжовибраний льон вручну в'язали в снопи і розставляли їх у бабки для просушування* (Колг. Укр., 6, 1962, 32).

БÁБКА^{8}, и, *ж.* Петелька, на яку застібають гаплик.

БÁБКА^{9}, и, *ж., діал.* Подорожник. [Марина:] *Ідіть лиш у поле та нарвіть бабок* (Кроп., II, 1958, 318).

БÁБКА^{10}, и, *ж., діал.* Гриб підберезник. *Гайку, гайку, дай нам гриба і бабку!* (Номис, 1864, № 340).

БАБКУВÁТИЙ, а, е, *діал.* Старкуватий, зморшкуватий. *Він став зовсім бабкуватий* (Сл. Гр.); *Бабкуватим обличчям сміється сторож* (Стельмах, Хліб.., 1959, 266).

БÁБЛЯТИСЯ, яюся, яєшся, *недок., діал.* Бабратися. *Мелашка мила руки, але руки в тісті не швидко обмивались.— Чого ти там бабляєшся? Мий хутчій руки..! —вже крикнула Кайдашиха* (Н.-Лев., II, 1956, 324); *А я не піду баблятися в мокрому картоплинні!* (Ле. Право.., 1957, 24).

БАБНЯ́, і, *ж., зневажл.* Збірн. до **бáба**^{1} 3.— *А ви, бабня, мені вважайте. Щоб не кліпав я перед кумами. Щоб усього було вдосталь* (Кач., II, 1958, 8).

БАБОЛЮ́Б, а, *ч., зневажл.* Те саме, що **бабíй** 1. — *Я кохаю іншу.— А цілуєш цю?.. Джигун! Баболюб!* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 352).

БÁБОНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **бáба**^{1} 3.— *Ой, бабонько, правда ваша!* (Фр., I, 1955, 106); *Коло тину Ладуриха сусідок збивала: — Бабоньки! Ви гарненько придивіться, їй-бо, в Олени щось чортяче єсть* (Ковінька, Кутя.., 1960, 58).

БÁБРАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бáбратися**. *Остогидло мені оце бабрання коло хати* (Сл. Гр.).

БА́БРАТИ, аю, аєш, *недок., перех. і без додатка, рідко.* 1. Бруднити, мазати. *Не бабрай руками!* (Сл. Гр.).

2. Перебирати, перекидати що-небудь, порушуючи лад, порядок у чомусь. *Оленко, полізь, доню, в погріб та відерце картоплі витягни. Та бери скраю, підряд не бабрай усієї...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 277).

БА́БРАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.* 1. Бовтатися руками в чому-небудь рідкому, брудному. *Сиди цілий вік у кухні, бабрайся у помиях, і ніколи тобі ні приємності, ні розваги...* (Коцюб., II, 1955, 372); *Обома руками, по-робочому, він бабрався у намулі, як у тісті* (Гончар, Таврія.., 1957, 119); *Образно. [Микола:] *Люди! ..Не мучте мене! Не бабрайтесь у моїм серці!* (Фр., IX, 1952, 138); //Порпатися в чому-небудь рідкому, брудному (про тварин). *В калюжах бабрались горобці* (Юхвід, Оля, 1959, 53); *Був тут звичайнісінький і, до того ж, занехаяний вигін-пустир, де паслися гуси та в калюжах після дощу бабралися свині* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 5).

2. *перен.* Повільно що-небудь робити; копатися. — *Але скажи мені, чому бабрався властиво ваш артист так довго коло того портрета?* (Коб., II, 1956, 360).

БА́БСТВО, а, *с., зневажл.* Збірн. до **ба́ба** ^{1} 3.

БА́БСЬКИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **ба́ба** ^{1} 3; // Належний бабі, бабам. *Дрижачі бабські тоненькі голоси розлягались по садку* (Н.-Лев., IV, 1956, 195); *Ох, і перепаде мені від Сергія за мій бабський язик* (Головко, I, 1957, 488); //Власт. бабам, жінкам; жіночий. *Бабські забобони.*

БАБУВА́ННЯ, я, *с., заст.* Дія за знач. **бабува́ти.**

БАБУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., заст.* Бути бабою (*див.* **ба́ба** ^{1} 6); приймати дітей під час пологів. *Лазорчиху взяли в друге село бабувати* (Мирний, IV, 1955, 223); [Риндичка:] *У вівторок я бабувала у Зіньки Тухленкової* (Кроп., I, 1958, 502); *Горпина все життя куховарила на весіллях, бабузала на родинах* (Кучер, Трудна любов, 1960, 597).

БАБУ́НЯ, і, *ж.* Пестл. до **ба́ба** ^{1} 1, 2.— *Добре вам, бабуню, було тут жити на волі* (Вовчок, I, 1955, 104); [Ольга:] *Тату, давно лежить від бабуні лист, а ти не прочитав* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 13).

БАБУ́СЕНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **бабу́ся.**— *Бабусенько, голубонько, Серце моє, ненько!* (Шевч., I, 1951, 51); *Бабусенька була розумниця велика* (Гл., Вибр., 1957, 153); *І згадав свою бабусеньку... Ось іде вона в садок, Щоб нащось нарвати на зиму В'язку жовтих нагідок* (Олесь, Вибр., 1958, 167).

БАБУ́СЕЧКА, и, *ж.* Пестл. до **бабу́ся.** *Стара вже світом нудить, а панночка втішається: — Як славно, бабусечко,.. як у нас велично та пишно!* (Вовчок, I, 1955, 108).

БАБУ́СИН, а, е. Належний бабусі. *Казочки бабусині.. пластом ложилися на дитячий* [Чіпчин] *розум* (Мирний, II, 1954, 48); *Від полум'я з печі бабусині лиця Червоними стали* (Коцюб., I, 1955, 432).

БАБУ́СЯ, і, *ж.* Пестл. до **ба́ба** ^{1} 1, 2. *Взяла зілля, поклонилась: — Спасибі, бабусю!* (Шевч., I, 1951, 52); — *Чи воли, бабусю, говорять?..— питає Чіпка в Оришки* (Мирний, II, 1954, 48); *За дівчиною чимчикувала стара бабуся* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 357).

БА́БЦЯ, і, *ж., діал.* Бабуня. *Старій бабці добре і в шапці* (Номис, 1864, № 8673); *Кругом столу дітвора. Пестить бабця їх стара І онукам самі ласі Подає шматочки м'яса* (Шпак, Вибр., 1952, 72).

БА́Б'ЯЧИЙ, а, е. Прикм. до **ба́ба** ^{1} 3. [Храпко:] *Ця* [Галька], *здається, змогла б дати мені підпомоги. Та що? Не баб'ячих рук це діло* (Мирний, V, 1955, 122); *В кількох кроках від лугу, звідки вжед олинав баб'ячий сміх і гуки, Ксеня обережно спинила Любу за рукав* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 256); //Такий, як у баби; власт. бабі, бабам. *Зморшкувате баб'яче обличчя дідугана почервоніло від хвилювання* (Донч., III, 1956, 324).

БА́ВИТИ, влю, виш; *мн.* ба́влять; *недок.* 1. *перех.* Забавляти, няньчити, доглядати (дітей). *І досі сниться: ..Сидить Неначе й досі сивий дід Коло хатиночки і бавить Хорошеє та кучеряве Своє маленькеє внуча* (Шевч., II, 1953, 242); *Я гуси пасла за селом, і діти бавила, і пряла* (Фр., XIII, 1954, 112); *Кармелюк поспішав у холодок під грушу, до внука, і радісно бавив його* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 117); //Розважати чим-небудь (дорослих).— *Ви ще ніколи не були в Парижі?— питає* [Софі].— *Ні,— кажу,— це ми уперше тут.— Ото усе ж вас бавитиме...* (Вовчок, I. 1955, 375); [Д. Мерседес:] *Пабло, нам слід піти нагору гості бавить* (Л. Укр., III, 1952, 347).

2. *перех., діал.* Гаяти, барити. *Не бавте нас.*

◇ **Ба́вити час** — проводити час. [Михайло:] *Хіба не можна чесно та мило бавити часу без всяких зальотів?* (Стар., Вибр., 1959, 148).

3. *неперех., діал.* Баритися, гаятися. *Де ти бавиш, біловусе, де, мій ясний світе!* (Федьк., I, 1960, 71).

БА́ВИТИСЯ, влюся, вишся; *мн.* ба́вляться; *недок.* 1. *чим, з ким і без додатка.* Забавлятися, гратися. *Ріс я в лісі на самоті і бавився, як сам собі знав* (Вовчок, VI, 1956, 301); *Ось уже недалеко знайомий будинок, де ..зустріне її хлопчик, з яким завжди любила бавитись* (Шиян, Гроза.., 1956, 55); *Образно. *Пустотливий вітрець з Дніпра бавився дідовою бородою* (Донч., VI, 1957, 60); //Весело проводити час; розважатися. *Тут* [у пана] *Тарас коли не сам малював, що спаде йому на думку, то бавився усякими малюнками* (Мирний, V, 1955, 310); *Кавалери крутилися, бавилися, але ні один не освідчився* (Кобр., Вибр., 1954, 91).

2. Грати в яку-небудь гру. *В коника бавиться* [Володя], *за мотузочку мене прив'яже і цьвохкає батіжком* (Коп., Вибр., 1953, 385); //*перен.* Займатися чим-небудь несерйозно. *Суддя старався про переведення до більшого міста, та сказали, щоб не бавився в політику* (Кобр., Вибр., 1954, 37).

3. *діал.* Баритися, гаятися. *Ой їдь, милий, та не бався* (Чуб., V, 1874, 12); — *Не бався ж довго,— мовила мати услід* [синові] (Л. Укр., III, 1952, 563).

БА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ба́вити 1** і **ба́витися** 1.

БАВО́ВНА, и, *ж.* 1. Те саме, що **баво́вник.** *Підійшов* [Саїд] *до вікна, біля самого виходу з вагона, і так вистояв до третьої зупинки.. А за вікном квадрати зеленої бавовни* (Ле, Міжгір'я, 1953, 56); *Там із морем злилась Приазовська земля, Голубіють під небом Бавовни поля* (Нагн., Вибр., 1957, 149).

2. Волокно бавовнику, з якого виробляють пряжу і т. ін. *Ідуть із бавовною Вдаль ешелони* (Нагн., Вибр., 1957, 114); //Нитки з цього волокна. *Кинула* [пані Шумінська] *в куток клубок з бавовною, розложила дроти й почала жваво ними перебирати* (Кобр., Вибр., 1954, 4).

БАВО́ВНИК, у, *ч.* Рослина з насінням, вкритим пухнастим волокном, з якого виробляють пряжу. *На полі вже дозрів бавовник білосніжний* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 14); *Бавовник є найціннішою і найбільш посухостійкою технічною культурою* (Колг. Укр., 4, 1955, 20).

БАВО́ВНИКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **баво́вник.** *Скрізь, куди прийшла вода, розкинулись багаті врожаями бавовникові поля* (Фіз. геогр., 5, 1956, 136); //Вигот. з бавовнику. *Бавовникова олія.*

БАВО́ВНИЦТВО, а, *с.* Вирощування бавовнику. *Останнім часом партія і уряд прийняли ряд рішень щодо дальшого могутнього піднесення бавовництва в нашій країні* (Техн. культ., 1956, 218).

БАВО́ВНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до бавовництва. *Україна в найближчі роки повинна стати могутньою бавовницькою базою нашої Батьківщини* (Рад. Укр., 11. III 1949, 1).

БАВО́ВНИЩЕ, а, *с.* Поле, з якого зібрано бавовник.

БАВОВНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **баво́вна** в 2 знач., напр.: бавовнозаготі́вля, бавовнозбира́ння, бавовнопряді́ння, бавовносі́яння.

БАВОВНОЗБИРА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для збирання бавовни. *В нашому радгоспі працювало декілька бавовнозбиральних машин* (Рад. Укр., 26.III 1952, 2).

БАВОВНООЧИ́СНИЙ, и́сна́, и́сне́. Який здійснює очищення бавовни. *З заготівельних пунктів бавовна надходить на бавовноочисні заводи* (Колг. енц., I, 1956, 44).

БАВОВНООЧИ́ЩУВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **бавовноочи́сний.**

БАВОВНОПРЯДИ́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до вироблення пряжі з бавовни. *Бавовнопрядильне виробництво.*

БАВОВНОПРЯДИ́ЛЬНЯ, і, *ж.* Фабрика, де виробляють пряжу з бавовни. *Першим великим робітничим страйком в Росії був страйк на Невській бавовнопрядильні в Петербурзі* (Іст. УРСР, I, 1953, 513).

БАВОВНОРО́Б, а, *ч.* Те саме, що **бавовня́р**. *Меткі бавовнороби, Стрункі і жилаві,— такі вони тут всі* (Бажан, I, 1946, 103).

БАВОВНОСІ́ЙНИЙ, а, е. Який вирощує бавовну. *Бавовносійний радгосп.*

БАВОВНОСУША́РКА, и, *ж.* Те саме, що **бавовносуша́рня**. *При збиранні бавовни в сиру погоду сирець просушують на відкритому повітрі або в спеціальних бавовносушарках* (Колг. енц., I, 1956, 44).

БАВОВНОСУША́РНЯ, і, *ж.* Приміщення, в якому просушують бавовну-сирець або насіння бавовнику. *Насіння бавовнику найкраще прогрівати заздалегідь, до сівби, в бавовносушарнях* (Техн. культ., 1956, 242).

БАВОВНОТКА́ЦЬКИЙ, а, е. Признач. для ткання бавовни. *Бавовноткацька фабрика.*

БАВОВНЯ́НИЙ, а, е. Прикм. до **баво́вна**. *Чорні бавовняні зернятка вискубувалися з сніжно-білих та чистих клубочків пуху* (Ле, Міжгір'я, 1953, 94); //Вигот. з бавовни. *За останні три роки в легкій промисловості України освоєно нові вироби. Це бавовняні тканини — «плетінка», трико меланжеве, плахта* (Наука.., 1, 1957. 4); *Образно. *Зимовий день, короткий і сірий, з бавовняними хмарами над верхівками сосен, гойдав тишу, як пухнасту білу колиску* (Донч., I, 1956, 399).

БАВОВНЯ́НКА, и, *ж., розм.* Бавовняна тканина.

БАВОВНЯ́Р, а́, *ч.* Той, хто вирощує бавовну; фахівець у галузі вирощування бавовни. *Конон Макарович подався в поле, до бавовнярів* (Гончар, Новели, 1954, 122); *Передові бавовнярі довели високу ефективність агротехнічних заходів боротьби з кореневою гниллю* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 218).

БАВОВНЯ́РКА, и, *ж.* Жін. до **бавовня́р**. *Йдуть дівчата рядами, Бавовнярки ідуть* (Нагн., Вибр., 1957, 149).

БАГА́Ж, у́, *ч.* 1. Речі пасажирів, споковані для перевезення різними видами транспорту. *Хлопчик здав чемодан до камери схову ручного багажу* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 119); *Незважаючи на щирі протести гостя, вона взялася нести його багаж* (Гончар, Новели, 1954, 93).

Відправля́ти (відпра́вити) багаже́м *що-небудь* — відсилати, відправляти які-небудь речі поїздом, літаком і т. ін. нарізно від пасажирів; **Здава́ти (зда́ти) в бага́ж** *що-небудь* — здавати речі в багажне відділення для відправки їх яким-небудь видом транспорту нарізно від пасажирів.

2. *перен.* Запас відомостей з певної галузі знань, які має хто-небудь. *За ці півгодини Каргат хотів скласти більш-менш повне уявлення про науковий багаж своїх нових помічниць* (Шовк., Інженери, 1956, 135); *Кожного дня він повертався з школи додому з новим захоплюючим багажем* (Ле, Право.., 1957, 14).

БАГА́ЖНИЙ, а, е. Прикм. до **бага́ж** 1; // Признач. для зберігання або перевезення багажу. *Даша пішла працювати в багажний склад* (Жур., Вечір.., 1958, 218); *Багажний вагон;* //*у знач. ім.* **бага́жний**, ного, *ч.* Той, хто приймає, видає та охороняє багаж.

БАГА́ЖНИК, а, *ч.* Пристрій ззаду велосипеда, мотоцикла або автомобіля для перевезення невеликого багажу. *Багажник був відкритий; біля лівого ската лежало невелике барильце з вином* (Руд., Вітер.., 1958, 402).

БАГА́Т-ВЕ́ЧІР, чора, *ч.* Те саме, що **Бага́тий ве́чір** (*див.* **бага́тий**).

БАГАТЕ́НЬКИЙ, а, е, *розм.* 1. Пестл. до **бага́тий** 1. *Ой, коли б ти, дівчинонько, Трошки багатенька, Взяв би тебе за рученьку, Повів до батенька!* (Укр.. лір. пісні, 1958, 301).

2. Досить багатий. — *Бог посилає нам дурня, та, здається, ще й грошовитого, багатенького,— додав отець Тарасій* (Н.-Лев., III, 1956, 373); *Особливо галасували багатенькі слободяни... Всім давати* [ліс]! *Тепер всі однакові* (Шиян, Баланда, 1957, 115).

БАГАТЕ́НЬКО, *присл., розм.* Досить багато. *Раз, увечері, зійшлися* [офіцери].., *і багатенько їх* (Кв.-Осн., II, 1956, 455); *А коней під повітками стояло багатенько, не одна сотня* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 234).

БАГА́ТИЙ, а, е. 1. Який має багатство, володіє великими матеріальними цінностями; заможний; протилежне бідний. *І сниться їй той син Іван І уродливий і багатий, Уже засватаний, жонатий* (Шевч., II, 1953, 287); //*у знач. ім.* **бага́тий**, того, *ч.* Те саме, що **бага́ч**. *Хто не служив та в багатого, Той не знає лиха!* (Укр.. думи.., 1955, 284).

2. *на що, чим.* Який має багато, в достатку чого-небудь. *Багатий на лати Та на дрібні сльози — бодай не втирать!* (Шевч., I, 1951, 85); *Багатий на смачні страви, розкішний на дорогі трунки обід кінчався* (Мирний, II, 1954, 277); *Різноманітними корисними копалинами багаті надра України* (Наука..., 7, 1956, 7); *Образно. *Я дивилась на тебе, мій брате; Що гадала,— не вимовлю зроду; Чим було тоді серце багате, Поховала я в тихую воду* (Л. Укр., I, 1951, 67).

◇ **Бага́тий ве́чір** — вечір напередодні різдва, коли виставляють на стіл багато різних страв. *Заступало свято; настав багатий вечір* (Мирний, III, 1954, 32); **Чим бага́ті, тим і ра́ді** — традиційна формула звертання до гостя, припрошування користуватися всім тим, що йому пропонують господарі дому.— *Сідайте, сідайте,— стала енергійніше припрошувати й Вутанька. — Чим багаті, тим і раді!* (Гончар, II, 1959, 159).

3. Великий, достатній, повний. *Звичайно, чув я, що врожай Зібрали ви багатий* (Рильський, III, 1961, 51); *Секретар мав за своїми плечима багатий досвід партійного працівника і воїна* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 15); *Образно. *Дороги веселі Пливуть повз оселі, І осінь багата Заходить у села* (Стельмах, Живі огні, 1954, 5).

4. Розкішний, пишний, дуже гарний. *Не один попадавсь тоді бідак, який одежиною драний, так постаттю багатий* (Вовчок, I, 1955, 366); *І непокірні багаті коси, і живучі молоді рухи, і стан одточений — усе заговорило в Назіри заворожливим урочистим говором* (Ле, Міжгір'я, 1953, 281).

5. *перен.* Цінний чим-небудь, високоякісний. *Дякую і за обидва збірники: це такий багатий, інтересний ма-*

теріал (Коцюб., III, 1956, 344); //Різноманітний, з великим запасом слів (про мову). *І виходить Наталка із хати, І виносить вам кухоль води, І така в неї мова багата, Хоч в словник її, чисту, введи* (Забашта, Пісня.., 1961, 20).

БАГАТИ́Р, я́, *ч., розм.* Те саме, що **бага́ч.** *Он двір стоїть багатиря гладкого, Неначе городок* (Гл., Вибр., 1957, 173); *Земля для всіх. А хто її має? А хто ж її має? Пан, багатир...* (Коцюб., II, 1955, 71); [Робітники:] — *От яке наше життя! — От до чого доводять нас багатирі!* (Мам., Тв., 1962, 81).

БАГАТИ́РКА, и, *ж., розм.* Жін. до **багати́р**. *Джериха не вважала, що Варка була багатирка, а її син був убогий* (Н.-Лев., II, 1956, 170); — *Така багатирка з білої хати та за мене в курну хату пішла* (Л. Укр., III, 1952, 637); *Багатирка Хима довго забивала баки парубкам* (Кач., II, 1958, 8).

БАГАТИРНЯ́, і, *ж., зневажл.* Збірн. до **багати́р.** —*Їм тільки спусти, так вони й на шию сядуть, багатирня чортова!*(Головко, II, 1957, 243).

БАГАТИ́РСТВО, а, *с., розм., рідко.* 1. Те саме, що **бага́тство** 1.— *Нехай йому з його багатирством!* (Мирний, III, 1954, 53).

2. Збірн. до **багати́р**. *Не знали* [дрогобицькі муляри] *про те, як робітники стають докупи та організуються до великої боротьби з багатирством* (Фр., V, 1951, 301).

БАГАТИ́РСЬКИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **багати́р.** — *Добре серце положили йому в груди; та й розуму не задурили багатирськими витребеньками* (Мирний, V, 1955, 184); *Іван і Василь були се два багатирські сини із Соколія* (Федьк., Буковина, 1950, 58); *Це Костенко, багатирський син на все село* (Кач., II, 1958, 57); //Належний багатиреві. *Багатирська хата.*

БАГАТІ́Й, я́, *ч.* Те саме, що **бага́ч.** *Багатії, бач, раділи, Що багатше стали* (Шевч., II, 1953, 51); *Проти царів, проти багатіїв і духівництва.. його* [Шота Руставелі] *поезії люті!* (Тич., III, 1957, 61); *Хутір.. належав колись багатієві Карпові Куксі* (Донч., I, 1956, 67).

БАГАТІ́ЙКА, и, *ж., розм.* Жін. до **багаті́й.** *Незадоволені крикливі багатійки розійшлися* (Еллан, II, 1958, 9).

БАГАТІ́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **багаті́й**; //Належний багатієві. *Старенькі Михайлові чоботята грузнуть в масну ріллю мало не за халяви, та хлопець вперто міряє сажнем багатійську землю* (Цюпа, Грози.., 1961, 211).

БАГАТІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **багаті́ти**.

БАГАТІ́ТИ, ію, ієш, *недок.* Ставати багатим (у 1, 2 знач.).— *Сам багатієш, а мені од тебе нема ніякої помочі,— сказав Коцюба та й пішов з двору* (Н.-Лев., IV, 1956, 159); *Радянська влада шанує таких, що чесно працюють і багатіють разом з усією країною* (Козл., Весн. шум, 1952, 91); *Росте, багатіє й квітне колгоспне село!* (Вишня, День.., 1950, 11).

◇ **Ду́мкою багаті́ти** *див.* **ду́мка** 1.

БАГАТІ́ШАТИ, аю, аєш, *недок.* Ставати багатшим; багатшати. *Багатішала військова скарбниця від торговельного мита й плати за переїзд через мости* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 400).

БАГА́ТО. 1. Присл. якісний до **бага́тий** 1, 3, 4. *Ми в дружній живемо сім'ї, Розумно і багато* (Рильський, I, 1956, 362); *Вони* [українські культурні діячі старшого віку].. *одслонили перед усіма народами багато обдаровану душу нашого народу* (Сам., II, 1958, 393); *З обох боків портрета висять кінці багато вишиваного рушника* Коцюб., III, 1956, 45).

(2. *присл.* У великій кількості; протилежне мало. *Поїдеш далеко, Побачиш багато; Задивишся, зажуришся,— Згадай мене, брате!* (Шевч., I, 1951, 69); // *у знач. числ.* Велика кількість кого-, чого-небудь. *Рідні пісні навіювали на нього багато споминів* (Гончар, III, 1959, 132); // *у знач. присудк. сл. Вужів було так багато, що Соломія скоро перестала звертати на них увагу* (Коцюб., I, 1955, 361); //*у знач. ім.* **бага́то,** багатьо́х. *Він* [В. Самійленко], *як, мабуть, і кожен з письменників, багатьом подобається, а багатьом ні* (Коцюб., III, 1956, 197); *Багатьом не повернутись уже ніколи до рідних своїх хат* (Довж., II, 1959, 78).

Бага́то хто (кого́, кому́ *і т. д.*) — про неозначено велику кількість людей. *В публіці палка цікавість. Багато хто спинається, щоб краще стежити за боєм Нартала з пантерою* (Л. Укр., II, 1951, 542); **Бага́то що (чого́, чому́** *і т. д.*) — про неозначено велику кількість предметів, явищ і т. ін. *Я усе згадала собі..; згадала багато чого* (Вовчок, I, 1955, 228); *Вицвіли в матері очі від чекання, сліз і багато чого* (Довж., I, 1958, 33).

3. *у сполуч. з вищ. ст. прикм. і присл.* Значно, далеко. *Ті здорові квітки були багато кращі од квіток, що малюють по стінах дівчата* (Н.-Лев., II, 1956, 171); [Дівчина:] *Вона багато молодша від тебе?* (Л. Укр., II, 1951, 97).

БАГАТО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **бага́то** в 2 знач., напр.: багатово́дий і т. д.

БАГАТОА́КТНИЙ, а, е. Який складається з кількох або багатьох актів. *Багатоактна п'єса.*

БАГАТОБА́ЛЬНИЙ, а, е. Який має велику кількість балів (при вимірюванні сили вітру, землетрусу і т. ін.). *Багатобальний шторм.*

БАГАТОБА́РВНИЙ, а, е. З багатьма барвами; барвистий. *Навкруги маєтку лежав.. багатобарвний степ* (Десняк, I, 1955, 318); *Багатобарвна веселка;* //Який має різноманітне забарвлення; різнобарвний. *Народна творчість розлилась по всьому нашому багатонаціональному Союзу, як чудове, багатобарвне море* (Рильський, III, 1956, 142); *Образно. *Базар кипів, переливався райдугою багатобарвного життя* (Кач., I, 1958, 369).

БАГАТОБА́РВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **багатоба́рвний.** *Його душа, його вдача наче увібрали в себе стоголосся національної музики, багатобарвність рідної природи* (Рад. літ-во, 5, 1962, 24); * Образно. *Автор малює багатобарвність трудового життя радянських людей, які активно беруть участь у будівничій праці* (Вітч., 3, 1965, 190).

БАГАТОБА́РВНО. Присл. до **багатоба́рвний.** *Образно. *Сильно і багатобарвно звучать хори* [в опері «Богдан Хмельницький» К. Ф. Данькевича] (Рад. Укр., 18.II 1951, 3).

БАГАТОБІ́ЧНИЙ, а, е. Який характеризується різноманітністю рис, ознак, інтересів і т. ін; різнобічний, різноманітний. *Багатобічна діяльність.*

БАГАТОБІ́ЧНО. Присл. до **багатобі́чний.** *Багатобічно висвітлене питання.*

БАГАТОБО́ЖЖЯ, я, *с.* Релігія, що визнає існування багатьох богів; політеїзм. *Стародавньою релігією східних слов'ян був.. політеїзм — багатобожжя* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 495).

БАГАТОБО́РСТВО, а, *с.* Спортивне змагання, що охоплює різні фізичні вправи з одного або кількох видів спорту (напр., біг, стрибки і т. ін.), а також самий комплекс фізичних вправ з цих видів спорту. *Змістом змагань з художньої гімнастики є багатоборство, що примушує гімнасток вивчати одночасно велику кількість вправ* (Худ. гімнаст., 1958, 8).

БАГАТОВАЛЕ́НТНИЙ, а, е, *хім.* Здатний сполучатися з великою кількістю атомів іншого елемента.

БАГАТОВЕРСТА́ТНИЙ, а, е. Стос. до роботи на кількох верстатах. *Багатоверстатне обслуговування.*

БАГАТОВЕРСТА́ТНИК, а, *ч.* Той, хто обслуговує одночасно кілька верстатів. *Робітники-багатоверстатники.*

БАГАТОВЕРСТА́ТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **багатоверста́тник**.

БАГАТОВІКОВИ́Й, а́, е́. Який існує або триває протягом багатьох віків. *Побудова комунізму в СРСР буде найвизначнішою перемогою людства за всю його багатовікову історію* (Програма КПРС, 1961, 123).

БАГАТОВО́ДДЯ, я, *с.* Велика, висока вода в річці, озері і т. ін.; також час, коли це буває.

БАГАТОВО́ДНИЙ, а, е. Який має багато води; повноводий. *У протоку Ла-Манш впадає Сена, недовга, але багатоводна ріка* (Фіз. геогр.., 6, 1957, 33); *Війська і вози в кількох місцях убрід почали переходити по-весняному багатоводну річку* (Ле, Наливайко, 1957, 380).

БАГАТОВО́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **багатово́дний**. *Багатоводність, круте падіння русла, високі береги дають змогу створювати на Ангарі великі водоймища, високонапірні гідротехнічні споруди* (Наука.., 8, 1956, 14).

БАГАТОГАЛУЗЕ́ВИЙ, а, е. Який має багато різних галузей. *Наші колгоспи економічно зміцніли, керують ними досвідчені організатори, спеціалісти, а господарство стало багатогалузевим* (Колг. Укр., 4, 1958, 4).

БАГАТОГОЛО́ВИЙ, а, е. Який має кілька (багато) голів. *Багатоголовий змій.*

БАГАТОГОЛО́СИЙ, а, е. 1. Який має в своєму складі багато голосів, що звучать одночасно. *Незважаючи на ранкову годину, вулицями вже йшли нескінченні колони піхоти, везли артилерію, обози, стояв багатоголосий гомін* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 73); *Багатоголосий хор;* //Який виконується багатьма голосами. *Раптом коло самого села луною вдарила в усі кутки багатоголоса, урочиста, хвилююча пісня* (Вас., II, 1959, 352).

2. *муз.* Прикм. до **багатоголо́сся**; поліфонічний. *Той, хто хоче вивчити багатоголосий народний спів, має передусім звернутися до так званих Леонтовичевих обробок* (Літ. газ., 1.II 1946, 6).

БАГАТОГОЛО́СНИЙ, а, е. Те саме, що **багатоголо́сий**. *Основним жанром музичної творчості В. Г. Захарова були пісні, в яких він розвивав традиції російського селянського народного багатоголосного співу* (Мист., 5, 1956, 48).

БАГАТОГОЛО́ССЯ, я, *с., муз.* Одночасне звучання кількох (багатьох) самостійних мелодійних голосів в хорі або музичних тем в оркестрі; поліфонія. *Однією з основних ознак його* [М. Д. Леонтовича] *творчого стилю є поєднання високої поліфонічної техніки з прийомами народного багатоголосся* (Мист., 1, 1956, 34).

БАГАТОГРА́ННИЙ, а, е. 1. Який має кілька (багато) граней. *Багатогранний камінь.*

△ **Багатогра́нний кут** — те саме, що **Многогра́нний кут** (*див.* **многогра́нний**).

2. *перен.* Різносторонній, різноманітний. *Тайга прокидалась, починалось невидиме зовні, цікаве, багатогранне, таємне життя* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 65); *Своєю багатогранною творчістю Іван Франко вніс величезний вклад не тільки у вітчизняну, але й у світову культуру* (Наука.., 8, 1956, 4).

БАГАТОГРА́ННИК, а, *ч., мат.* Те саме, що **многогра́нник**. *Правильний багатогранник.*

БАГАТОГРА́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **багатогра́нний** 2; різносторонність, різноманітність. *Поетичний талант Шевченка визначався своєю багатогранністю* (Корн., Разом із життям, 1950, 16).

БАГАТОГРА́ННО. Присл. до **багатогра́нний** 2. *Як багатогранно може виявлятися людська радість!* (Жур., Вечір.., 1958, 287).

БАГАТОДЕ́ННИЙ, а, е. Який триває багато днів. *На вулицях Москви точились багатоденні бої робітників.. з загонами офіцерів і юнкерів* (Бажан, Наша.. Москва, 1951, 53).

БАГАТОДІ́ТНИЙ, а, е. Який має багато дітей. *Щорічно держава виплачує мільйони карбованців багатодітним і одиноким матерям* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 91).

БАГАТОДІ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Наявність у батьків багатьох дітей.— *Дивіться! Вона ордена свого почепила за багатодітність!..* (Кучер, Трудна любов, 1960, 157).

БАГАТОЖА́НРОВИЙ, а, е. Який має багато жанрів. *Драматургічна творчість О. Корнійчука багатожанрова* (Укр. літ., 10, 1957, 164).

БАГАТОЖЕ́НЕЦЬ, нця, *ч.* Той, хто одружений одночасно з кількома жінками.

БАГАТОЖЕ́НСТВО, а, *с.* 1. Форма шлюбу, при якій чоловік може бути одружений одночасно з багатьма жінками. *У скіфів існувало багатоженство* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 151).

2. Перебування чоловіка в шлюбі одночасно з кількома жінками.

БАГАТОЖИ́ЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Який складається з багатьох жил. *Багатожильний провід.*

БАГАТОЗАБІ́ЙНИЙ, а, е, *гірн.* Який здійснюється одночасно в кількох забоях. *Метод багатозабійного буріння знайшов багатьох послідовників* (Чорна метал. Укр.., 1957, 93).

БАГАТОЗЕМЕ́ЛЛЯ, я, *с.* Наявність великої площі землі, придатної для хліборобства. *Район родючого багатоземелля.*

БАГАТОЗЕМЕ́ЛЬНИЙ, а, е. Який має велику площу землі, придатної для хліборобства.

БАГАТОЗНА́ЙКА, и, *і ж., ч., ірон.* Те саме, що **багатозна́йко**.

БАГАТОЗНА́ЙКО, а, *ч., ірон.* Про людину, яка вважає себе знавцем багатьох речей; всезнайко.

БАГАТОЗНА́ЙСТВО. а, *с.* Манера поведінки людини, яка вважає себе знавцем багатьох речей.

БАГАТОЗНА́ЧНИЙ, а, е. 1. Який має кілька або багато значень. *Часто слово може мати не одно, а кілька значень, може бути багатозначним* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 56); *Особливо захоплював Петра Антоновича Щедрін. Він міг годинами читати дітям казки та пояснювати багатозначні щедрінські алегорії* (М. Ол., Леся, 1960, 11).

2. Який має велике значення. *Багатозначним є факт благополучного, майже одночасного приземлення обох* [космічних] *кораблів у визначеному заздалегідь районі* (Наука.., 9, 1962 4).

3. Який містить у собі натяк на що-небудь; промовистий, виразний. *Він зробив багатозначну паузу* (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 48); *Обидва обмінялися багатозначними поглядами* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 142).

4. *мат.* Який складається з багатьох цифрових знаків. *Багатозначне число.*

БАГАТОЗНА́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **багатозна́чний**. *Цю противну машкару багатозначності і глибокодумності на обличчі* [Киселя], *що прикривала порожнечу в голові, Борисенко уже навчився розпізнавати* (Стельмах, Правда.., 1961, 291).

БАГАТОЗНА́ЧНО. Присл. до **багатозна́чний** 3. *Петро Григорович багатозначно замугикав від задоволення* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 175); *До них підійшов Мечик Гайдай і багатозначно кахикнув* (Донч., V, 1957, 324).

БАГАТОКВАРТИ́РНИЙ, а, е. Який має багато квартир (про житловий будинок). *В Дніпропетровську був споруджений багатоквартирний житловий будинок* (Рад. Укр., 27.VIII 1959, 2).

БАГАТОКВІТКО́ВИЙ, а, е, *бот.* Який має велику кількість квіток. *Суцвіття соняшника — багатоквітковий кошик з випуклим або плоским диском* (Ол. та ефір. культ., 1956, 20).

БАГАТОКІВШЕ́ВИЙ, а, е, *техн.* Який має кілька ковшів. *Багатокiвшевий екскаватор.*

БАГАТОКІЛОМЕТРО́ВИЙ, а, е. Який тягнеться або триває на відстані багатьох кілометрів. *Багатокілометровий простір; Багатокілометровий перехід.*

БАГАТОКЛІТИ́ННИЙ, а, е, *спец.* 1. Який складається з багатьох клітин. *У багатоклітинному організмі різні групи клітин виконують різну роботу* (Зоол., 1957, 18).

2. *у знач. ім.* **багатоклiти́нні**, них, *мн., спец.* Тваринні або рослинні організми, що складаються з великої кількості клітин різної будови.

БАГАТОКОЛІ́НЧАСТІ, них, *мн.* Клас безхребетних тварин, які мають довгі членисті кінцівки.

БАГАТОКО́ЛІРНИЙ, а, е. Те саме, що **багатокольоро́вий**. *В безхмарну погоду часто в небі спалахує напрочуд гарне багатоколірне північне сяйво* (Фіз. геогр., 5, 1956, 127).

БАГАТОКО́ЛІРНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **багатоко́лірний**.

БАГАТОКОЛОСКО́ВИЙ, а, е. Який має кілька (багато) колосків. *Багатоколосковий ячмінь.*

БАГАТОКОЛЬОРО́ВИЙ, а, е. Який має багато кольорів. *Горде, радісне почуття викликає дружнє єднання багатокольорових полотнищ — державних прапорів країн соціалістичного табору* (Рад. Укр., 8.XI 1960, 1); //Який виконується кількома кольорами. *Вивчення хрестикової техніки починають з найпростіших узорів, переходячи поступово до складних, багатокольорових* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 47); *Багатокольоровий друк.*

БАГАТОКО́РПУСНИЙ, а, е, *спец.* Який має кілька корпусів. *Багатокорпусний плуг; Багатокорпусний вулик.*

БАГАТОКРА́ТНИЙ, а, е. Який повторюється багато разів. *Глухий гуркіт грому, повторений багатократною луною, здавалося, перекочувався по крилах літака* (Собко, Граніт, 1937, 67); *Багатократне «ура».*

БАГАТОКУ́ТНИЙ, а, е. Який має багато кутів. *Клітини можуть мати форму округлу, багатокутну, пластинчасту, зірчасту та ін.* (Практ. з анат. рослин, 1955, 9); *Багатокутна фігура.*

БАГАТОКУ́ТНИК, а, *ч., мат.* Те саме, що **многоку́тник.**

БАГАТОЛА́МПОВИЙ, а, е, *радіо.* Який має багато електронних ламп. *Багатоламповий радіоприймач.*

БАГАТОЛЕ́ЗОВИЙ, а, е, *техн.* Який має кілька (багато) лез. *Фрезерування здійснюється фрезою — багатолезовим різальним інструментом* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 20).

БАГАТОЛЕМІ́ШНИЙ, а, е, *с. г.* Який має кілька лемешів. *Якщо за зиму грунт дуже ущільнюється, його переорюють багатолемішними плугами без полиць на глибину 5—6 см* (Ол. та ефір. культ., 1956, 232).

БАГАТОЛЕМІ́ШНИК, а, *ч., с. г.* Плуг з багатьма лемешами. *При наявності на полі гірчака, осоту лущення краще робити багатолемішниками на 10—12 см* (Техн. культ., 1956, 232).

БАГАТОЛИ́КИЙ, а, е. 1. Який складається з багатьох різних осіб. *Багатоликий колектив.*

2. Який виявляється в різних формах; різноманітний. *В основі його* [С. Жураховича] *творів лежать більш чи менш значні явища нашого різноманітного, багатоликого життя* (Вітч., 1, 1961, 189).

БАГАТОЛИ́СТИЙ, а, е. Який має багато листя або густе листя. *Багатолисте дерево.*

БАГАТОЛІ́ТНИК, а, *ч.* Те саме, що **багаторі́чник.**

БАГАТОЛІ́ТНІЙ, я, є. Те саме, що **багаторі́чний.** *Багатолітнє дерево.*

БАГАТОЛЮ́ДНИЙ, а, е. 1. Який складається з великої кількості людей. *Торг на Подолі кипів, шумів, вирував. Уже здалеку було видно багатолюдний натовп* (Скл., Святослав, 1959, 119); *Це були багатолюдні збори більшовиків шахтоуправління* (Ле, С. Голубар, 1950, 83); *Багатолюдна демонстрація.*

2. Такий, у якому живе багато людей. *Повз гостроверхий багатолюдний будинок, де жили всі вони, сунули юрби біженців* (Ів., Таємниця, 1959, 133); *Багатолюдне місто;* //На якому в даний момент перебуває багато людей. *Міські проспекти і майдани Багатолюдні і шумні* (Уп., Укр. поема, 1950, 29).

БАГАТОЛЮ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Наявність великої кількості людей. *Про багатолюдність древньоруських міст свідчить і густота забудови, яка встановлюється археологічними розкопками* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 469).

БАГАТОЛЮ́ДНО, *присудк. сл.* Про наявність великої кількості людей. *Де раніше було багатолюдно, тепер стояли тільки де-не-де остовпілі люди та мекали вівці* (Мак., Вибр., 1956, 419).

БАГАТОМАНІ́ТНИЙ, а, е. Який проявляється в різних формах і видах. *Яскраве і багатоманітне життя нашої країни* (Рад. Укр., 2.IV 1948, 3); *Вона любила вдивлятися в обличчя, вгадувати професії, біографії. Строката, багатоманітна течія линула перед нею* (Жур., Вечір.., 1958, 224); //Різноманітний. *Коцюбинський користується багатоманітними структурами речення* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 530).

БАГАТОМАНІ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **багатомані́тний.** *Життя блискуче підтвердило правоту ленінського положення про можливу багатоманітність форм переходу різних країн до соціалізму* (Наука.., 4, 1957, 6).

БАГАТОМІЛЬЙО́ННИЙ, а, е. Який складається з багатьох мільйонів. *Будівництво комуністичного суспільства — це жива творча діяльність багатомільйонних народних мас* (Наука.., 2, 1959, 6).

БАГАТОМО́ВНИЙ, а, е. 1. Який користується багатьма мовами. *Багатомовний натовп;* //Який пишеться, видається, укладається і т. ін. багатьма мовами. *Успішний розвиток української, як і всієї багатомовної радянської дитячої літератури, відбувався в тісному зв'язку з розвитком в СРСР народної освіти, школи* (Іст. укр. літ., II, 1956, 146).

2. Який любить багато говорити. *Він ніколи не був багатомовним з своєю жінкою* (Коп., Вибр., 1953, 433).

3. Який виразно натякає на що-небудь; багатозначний. *Одного офіцера* [царської армії] *назвали «тигром», і в цьому багатомовному прізвиську відкривається його лиха вдача, його нелюдське ставлення до солдатів* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 46).

БАГАТОМО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Стан, коли люди спілкуються багатьма або кількома мовами.

2. Схильність людини багато говорити. *Говорив* [Діденко] *небагато — багатомовність, звичайно, зараз не личила йому* (Головко, II, 1957, 486).

БАГАТОМО́ВНО. Присл. до **багатомо́вний** 3. *Глибоко й багатомовно подивилися одне одному в очі й мовчки рушили* (Ле, Міжгір'я, 1953, 74).

БАГАТОМОТО́РНИЙ, а, е. Який має кілька (багато) моторів. *Багатомоторний літак.*

БАГАТОМУ́ЖЖЯ, я, *с.* Форма шлюбу, при якій жінка може одночасно бути одруженою з багатьма чоловіками. *..крім одношлюбності було відоме ще східне багатоженство та індійсько-тібетське багатомужжя..* (Енгельс, Походж. сім'ї.., 1948, 12).

БАГАТОНАДІ́ЙНИЙ, а, е. Який подає великі надії на що-небудь.— *Я сьогодні багатий, Кіро, як банк! Одержав місячний заробіток за працю із своїми багатонадійними ледарями* (Коп., Десятикласники, 1938, 7).

БАГАТОНАСІ́ННИЙ, а, е. Який дає велику кількість насіння. *Кормові буряки сорту Переможець схрестили з багатонасінними цукровими буряками сорту БЦ-136* (Колг. Укр., 4, 1961, 30).

БАГАТОНАЦІОНА́ЛЬНИЙ, а, е. Який складається з багатьох націй. *Дружба народів нашої багатонаціональної країни росте й міцніє в спільній боротьбі за побудову комуністичного суспільства* (Ком. Укр., 4, 1961, 7); //Створений різними націями. *Радянська література — багатонаціональна література* (Літ. газ., 19.VII 1951, 1).

БАГАТОНІ́ЖКА, и, *ж.* Багаторічна папоротева рослина з повзучим коренем.

БАГАТОНІ́ЖКИ, жок, *мн.* Клас наземних тварин з червоподібним тілом і великою кількістю членистих ніжок. *Фауна кримських печер не багата, але своєрідна. У колекції.. вона представлена мокрицями, ногохвістками, багатоніжками і ракоподібними* (Наука.., 3, 1962, 49).

БАГАТОПЕЛЮСТКО́ВИЙ, а, е, *бот.* Який має багато пелюсток.

БАГАТОПІ́ЛЛЯ, я, *с.* Система сівозміни, при якій на тій самій земельній ділянці по черзі сіють кожного року різні культури.

БАГАТОПІ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **багатопілля.**

БАГАТОПЛА́НОВИЙ, а, е. Який має кілька (багато) планів. *Справжній твір мистецтва завжди багатоплановий* (Рильський, III, 1955, 277); *Багатопланова панорама.*

БАГАТОПЛА́НОВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **багатопла́новий.** *Композиція роману* [Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»] *відзначається багатоплановістю* (Укр. літ., 9, 1957, 43); *У нових селах з прямими широкими вулицями можуть поєднуватися і криві, і ламані, і навіть неширокі провулки, тобто все те, що надає селу затишку, захисту від вітрів, композиційної компактності, цілісності і приємної для ока багатоплановості* (Довж., III, 1960, 91).

БАГАТОПЛЕМІ́ННИЙ, а, е. Який складається з багатьох племен. *Багатоплемінні держави не були міцними, бо трималися не на економічних зв'язках, а на владі завойовника* (Іст. СРСР, I, 8, 1956, 11).

БАГАТОПЛІ́ДНИЙ, а, е. Який дає великий приплід (про тварин). *Багатоплідна свиня;* //Який дає великий урожай плодів. *В умовах УРСР найкращим сортом огірків для тепличної культури є Клинський багатоплідний* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 38).

БАГАТОПЛІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **багатоплі́дний.** *Багатоплідність овець.*

БАГАТОПОВЕРХО́ВИЙ, а, е. Який має кілька (багато) поверхів. *Вони вийшли через горішні ворота і проходили повз багатоповерховий будинок* (Панч, Ерік.., 1950, 61).

БАГАТОПРЕДМЕ́ТНИЙ, а, е. З великою кількістю навчальних предметів. *Багатопредметна шкільна програма.*

БАГАТОПРЕДМЕ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Наявність великої кількості навчальних предметів.

БАГАТОРАЗО́ВИЙ, а, е. Який повторюється багато разів. *Після багаторазового поливання і підживлення коріння огірків часто оголюється* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 49).

БАГАТОРАЗО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **багаторазо́вий.**

БАГАТОРАЗО́ВО. Присл. до **багаторазо́вий.** *Тема знеславленої дівчини багаторазово повторюється.. у Шевченка* (Рильський, III, 1956, 232).

БАГАТОРІ́ЧНИЙ, а, е. Який живе, існує або триває протягом багатьох років. *Для даної місцевості в результаті багаторічних спостережень можна встановити загальний стан погоди* (Фіз. геогр., 5, 1956, 95); *Багаторічні трави;* //Нагромаджений протягом багатьох років. *Багаторічний досвід.*

БАГАТОРІ́ЧНИК, а, *ч.* Трав'яниста або напівкущова рослина, яка живе протягом кількох (багатьох) років. *Ячмінь фіолетовий — багаторічник, поширений на вологих ділянках високогірних лук Кавказу* (Колг. Укр., 6, 1961, 24).

БАГАТОСИ́ЛЬНИЙ, а, е. Який має велику потужність (про мотори, машини, механізми та ін.). *Багатосильний трактор.*

БАГАТОСІМЕ́ЙНИЙ, а, е. Який має багато дітей, велику сім'ю; великосімейний.

БАГАТОСІМЕ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Наявність великої сім'ї, багатьох дітей; великосімейність.

БАГАТОСКЛАДО́ВИЙ, а, е, *лінгв.* Який складається з кількох (багатьох) складів. *Багатоскладове слово.*

БАГАТОСЛІ́ВНИЙ, а, е. Який містить багато слів. *Там, де інший вдався б до багатослівних пояснень, ..Ковдя лише відмовчувався* (Жур., Опов., 1956, 13); //Який має звичку висловлюватися надто широко, докладно.

БАГАТОСЛІ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **багатослі́вний.** *Шевченківські описи.. вільні від надмірної багатослівності, емоційно перенасиченої синоніміки* (Рад. літ-во, 9, 1965, 51).

БАГАТОСЛІ́ВНО. Присл. до **багатослі́вний.** *Багатослівно, час од часу зриваючись на фальшивий пафос, Діденко став говорити* (Головко, II, 1957, 559).

БАГАТОСЛІ́В'Я, я, *с.* Уживання без потреби в розмові, книзі і т. ін. великої кількості слів; багатослівність. *Відчувалося, що багатослів'я лікареве — лише вияв господарської чемності* (Ле, Міжгір'я, 1953, 38).

БАГАТОСТО́ВБУРНИЙ, а, е. Який має кілька стовбурів. *Багатостовбурне дерево.*

БАГАТОСТОРО́ННІЙ, я, є. 1. Те саме, що **багатобі́чний.** *У своїй багатосторонній філософській діяльності В. І. Ленін велику увагу приділяв розвиткові теорії пізнання діалектичного матеріалізму* (Ком. Укр., 4, 1960, 26).

2. Який охоплює кілька учасників. *Створення Ради Економічної Взаємодопомоги у 1949 р. поклало початок багатосторонньому співробітництву спершу в галузі торгівлі, а потім в галузі виробництва* (Ком. Укр., 9, 1962, 5); *Багатостороння зустріч.*

БАГАТОСТОРО́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **багатосторо́нній.** *Багатосторонність суспільного життя.*

БАГАТОСТРАЖДА́ЛЬНИЙ, а, е. Який зазнав багато страждань; нещасний. *17 вересня 1939 року зійшло над багатостраждальною Східною Галичиною.. сонце визволення* (Козл., Відродження.., 1950, 19).

БАГАТОСТРУ́ННИЙ, а, е. Який має багато струн. *Багатострунна кобза.*

БАГАТОСТУПЕНЕ́ВИЙ, а, е. Який проходить кілька стадій, ступенів.

БАГАТОСТУПІ́ННИЙ, а, е. Те саме, що **багатоступене́вий.**

БАГАТОСТУПІ́НЧАСТИЙ, а, е, *спец.* Який має кілька (багато) ступенів. *В Радянському Союзі була запущена багатоступінчаста космічна ракета* (Наука.., 2, 1959, 7).

БАГАТОТИРА́ЖКА, и, *ж.*, *розм.* Друкована газета, яку регулярно випускає великим тиражем яке-небудь підприємство, установа. *У цьому році в ряді колгоспів України почали виходити друковані багатотиражки* (Рад. Укр., 15.XII 1956, 1); *Про нього не раз писали в заводській багатотиражці, говорили на зборах* (Донч., V, 1957, 221).

БАГАТОТИРА́ЖНИЙ, а, е. Який видається, виходить великим тиражем. *У пропаганді нового, передового неабияку роль відіграє багатотиражна преса* (Рад. Укр., 26.VIII 1958, 1).

БАГАТОТИ́СЯЧНИЙ, а, е. Який складається з багатьох тисяч кого-, чого-небудь. *На станичній площі відбувся багатотисячний мітинг* (Літ. газ., 1.IX 1959, 1); *Багатотисячна армія;* //Який має вартість, що дорівнює багатьом тисячам карбованців.

БАГАТОТО́МНИЙ, а, е. Який складається з кількох (багатьох) томів. *Багатотомна історія української літератури.*

БАГАТОТО́ННИЙ, а, е. Який важить багато тонн. *Клепальники клепали кожух домни, обшивали її стальними багатотонними плитами* (Донч., I, 1956, 160).

БАГАТОУКЛА́ДНИЙ, а, е, *політ.*, *ек.* Який має кілька (багато) укладів. *Багатоукладна економіка.*

БАГАТОУКЛА́ДНІСТЬ, ності, *ж.*, *політ.*, *ек.* Абстр. ім. до **багатоукла́дний.**

БАГАТОФА́ЗНИЙ, а, е, *спец.* Який має кілька (багато) фаз проходження. *Він* [Донбас] *є багатофазним вугільним басейном, який виник в результаті неодноразових тектонічних зрушень* (Геол. ж., XIV, 4, 1954, 18); *Багатофазний струм.*

БАГАТОФІГУ́РНИЙ, а, е. Який охоплює, на якому зображено кілька (багато) фігур. *Народні майстри зуміли втілити патріотичний задум у складній багатофігурній композиції* [килима «30 років Радянської України»] (Мист., 1, 1955, 33); *Ансамблі ряду міст України прикрасились високохудожніми монументами, наприклад, Харків — багатофігурним монументальним пам'ятником Т. Г. Шевченку* (Архіт. Рад. Укр., 1957, 15).

БАГАТОЦИЛІ́НДРО́ВИЙ, а, е, *техн.* Який має кілька (багато) циліндрів. *Багатоциліндровий двигун.*

БАГАТОШАРО́ВИЙ, а, е. Який складається з кількох (багатьох) шарів; покритий кількома шарами чого-небудь. *Багатошарова кіноплівка.*

БАГАТОШЛЮ́БНІСТЬ, ності, *ж.* Форма шлюбу, при якій можна бути одруженим (одруженою) одночасно з багатьма жінками (чоловіками); полігамія.

БАГАТОЯ́ДЕ́РНИЙ, а, е, *спец.* Який складається з кількох (багатьох) ядер. *Багатоядерні клітини.*

БАГАТОЯ́РУСНИЙ, а, е. Який має кілька (багато) ярусів. *Через величезний, багатоярусний театр.. я пройшов і зійшов на кін* (Смолич, Театр.., 1946, 234); *Західні Карпати мають багатоярусну структуру* (Вісник АН, 3, 1957, 52).

БАГА́ТСТВО, а, *с.* 1. Велике майно, цінності, гроші. *Не той чоловік вбогий, що багатство стратив, а той, що не дбає ні об чім* (Вовчок, VI, 1956, 251); *А звідки в мене те багатство візьметься, коли я день і ніч на панській землі роблю?* (Ю. Янов., I, 1954, 32); *Образно. *Бліде сонце, показавшись на мить, висипало з-за хмар на землю своє останнє багатство* (Коцюб., II, 1955, 74); //Достаток усього, розкіш; протилежне бідність. *Максим бажав дочку виростити в багатстві та розкоші* (Мирний, I, 1949, 236); *Жити в багатстві.*

2. *перев. мн.* Сукупність матеріальних цінностей (про надра землі, тваринний і рослинний світ). *Ще ж лежать під землею багатства* (Тич., I, 1957, 164); *В океанах і морях є великі багатства. Це насамперед різноманітні тварини і рослини* (Фіз. геогр., 5, 1956, 59).

3. *чого.* Велика кількість, багатоманітність. *Він.. захопився блиском та багатством європейської культури* (Коцюб., II, 1955, 135); *Багатство дієслівних синонімів, які письменник* [М. Коцюбинський] *часто вживає в новому значенні, допомагає передати глибокі людські переживання* (Укр. літ., 9, 1957, 232).

4. *перен.* Про щось дуже цінне, важливе, значне. *Найбільше багатство — здоров'я* (Укр.. присл., 1955, 143); *Яка краща спадщина, яке більше багатство може бути для чабана, ніж цей колодязь.. І чабан береже його* (Гончар, Тронка, 1963, 56).

БАГА́ТТЯ, я, *с.* 1. Купа дров, хмизу, ломаччя і т. ін., що горить; вогнище. *Після вечері хлопці назбирали сухого хмизу й запалили багаття* (Н.-Лев., II, 1956, 36); *Нічліжани вечеряли, чим хто мав. Страви не варили, багаття не розкладали, бо лісу не було поблизу* (Коцюб., I, 1955, 97); *Була новорічна година, Зійшлися бійці до багаття* (Нагн., Вибр., 1957, 52).

2. *діал.* Вогонь. *Крешіть, дядьку, багаття* (Сл. Гр.); *Приставляла* [жінка] *в печі до багаття горшки* (Л. Укр., IV, 1954, 262).

БАГА́ТТЯЧКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **бага́ття** 1. *Скоро перед ганком затеплилось кволе багаттячко* (Коз., Серце матері, 1947, 29).

БАГА́ТШАТИ, аю, аєш, *недок.* Ставати багатшим. *А дід собі багатшає та й багатшає* (Барв., Опов.., 1902, 195).

БАГАТЮ́ЩИЙ, а, е. Дуже багатий.— *Чи то правда, що він багатющий?* (Н.-Лев., III, 1956, 363); *А хіба не може зацікавити дитячих письменників така тема, як перетворення грандіозної піщаної пустелі у багатющий плодородний край?* (Донч., VI, 1957, 594); *Іван Якович Франко залишив після себе не тільки величезну художню і публіцистичну, але й багатющу наукову спадщину* (Наука.., 8, 1956, 8); *Шах був у багатющому східному халаті* (Моє життя в мист., 1955, 32).

БАГА́ЦЬКИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **бага́ч**. *Його Палагна була з багацького роду* (Коцюб., II, 1955, 332); [Антей:] *Сестра моя й без посагу цінніша від всіх багацьких дочок* (Л. Укр., III, 1952, 420); //Належний багачеві, багачам. *Ходить* [Іван] *по панських фільварках та багацьких маєтках, шукає роботи, а її немає* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 10).

БАГА́ЦЬКО, *присл.*, *розм.* 1. Те саме, що **бага́то** 2. — *Доню моя мила, доню моя люба! багацько ти мене журила* (Вовчок, I, 1955, 16); *Оксаночка тепер дуже багацько говорить* (Л. Укр., V, 1956, 7); *Розпитувався* [Давид Мотузка] *про життя, розповідав багацько* (Головко, II, 1957, 90); //*у знач. присудк. сл.*— *У нього усього є багацько* (Кв.-Осн., II, 1956, 488); *Пером не можна написати, Не можна і в казках сказати, Яких було багацько див!* (Котл., I, 1952, 135).

2. *у сполуч. з вищ. ст. прикм. і присл.* Значно, далеко. *Марія думала, що вона багацько краща за Василину* (Н.-Лев., II, 1956, 134).

БАГА́Ч, а́, *ч.* Той, хто має багатство (в 1 знач.); багата людина, багатій; протилежне бідняк. *Попадавсь їм багач у руки — вони його оббирали, попадався вбогий — вони його наділяли* (Вовчок, I, 1955, 358); — *Бачив я: Багач в дворі препишнім проживає У злоті, сріблі, розкоші* (Фр., XIII, 1954, 32); *Всяк знає, як багач дбає: не своїм горбом, а чужим трудом* (Укр.. присл.., 1955, 4).

БАГА́ЧИК, а, *ч., діал., зневажл.* Зменш. до **бага́ч.** — *І все наше присихало кожний раз до багачиків* (Козл., Сонце.., 1957, 40).

БАГАЧІ́В, че́ва, че́ве. Належний багачеві, багачам. *Багачева хата.*

БАГА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **бага́ч.** *Нема гірше, сину, як докора багачки! Через те я не раяла б тобі багачки брати* (Мирний, II, 1954, 224); *Федора Гинцариха була собі багачка на все село* (Федьк., Буковина, 1950, 61); *А тепер, а тепер — я багачка, Замість курочки — Є в мене качка!* (Нех., Казки.., 1958, 69).

БА́ГЕР, а, *ч.* Екскаватор, яким виймають торф із покладу. *У міжсезонний період.. наш агрегат — багер № 9 був добре відремонтований* (Більше торфу.., 1948, 7).

БАГЕРМЕ́ЙСТЕР, а, *ч.* Той, хто керує роботою на земснаряді. *В рубці біля пульта управління стояв старий багермейстер* (Жур., Опов., 1956, 103).

БА́ГЕРНИЙ, а, е. Прикм. до **ба́гер.** *Багерний агрегат.*

БАГЕ́Т, а, *ч.* Пофарбована або позолочена планка, з якої виготовляють рами, карнизи або яку використовують для скріплення і оздоблення стелі, стін і т. ін. *На фабриці випускається вісім найменувань художнього багета для.. картинних рам, віконних і дверних карнизів* (Веч. Київ, 27.III 1957, 4).

БАГЕ́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **баге́т;** //Зробл. з багета. *По стінах кімнат, у багетних рамках, були розвішані фотографії* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 14); //Який виробляє багети. *Багетна фабрика.*

БАГЕ́ТОВИЙ, а, е. Те саме, що **баге́тний**. *Знайомі обличчя* [артистів] *усміхалися з багетових рамок* (Рибак, Час.., 1960, 344).

БАГЛАЇ́: ◇ **Баглаї́ би́ти** — ледарювати; байдики бити. *От, баглаї б'є* (Номис, 1864, № 10940); **Баглаї́ напа́ли (вки́нулися)** — лінощі напали. *Такі мене баглаї напали* (Мирний, V, 1955, 344); *Баглаї вкинулись, та й робити не хочеться* (Сл. Гр.).

БАГНЕ́Т, а, *ч.* 1. Ко́люча зброя, яку звичайно насаджують на кінець дула рушниці; штик. *Жандарм, що досі зі своїм карабіном і настромленим багнетом ішов за мною крок у крок, підійшов так, що порівнявся зо мною* (Фр., III, 1950, 233); *І дивиться пильно гвардієць вперед, Пригвинчуючи на рушницю багнет* (Бажан, I, 1946, 139); *Потім кинулися* [матроси] *на ворожу піхоту з багнетами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 130).

Іти́ на багне́ти — іти в атаку з багнетами. *Добрий муляре, щастя ключі ти здобув, ідучи на багнети* (Сос., Вірші, 1954, 16).

2. *перен.* Один боєць-піхотинець (при вказуванні на кількість бійців). *У батальйонах полку лишилося по 15—20 активних багнетів* (Гончар, I, 1954, 101).

БАГНЕ́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **багне́т** 1. *Багнетне вістря;* //Здійснюваний за допомогою багнетів. *Відкритого багнетного бою вони* [румуни] *не витримували і бігли врозтіч* (Кучер, Чорноморці, 1956, 130); *Вони підводяться — борці сивобороді, Що знали смак нужди, дим перших барикад, Що йшли у наступи, в атаки йшли багнетні* (Бажан, I, 1946, 82).

БАГНИ́СТИЙ, а, е. 1. З багнищами; болотистий, грузький. *Багнисті береги Пляшової такі, що там ні пішки пройти, ні конем проїхати* (Кач., Вибр., 1953, 161); *Вершники обминули останній чагарник і виїхали на багнистий луг правого берега Вісли* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 5).

2. Укритий болотом (у 2 знач.); грязький. *Багнистою вулицею йшов мужик* (Коцюб., I, 1955, 309); *Деякі з них* [січовиків] *відстають, падають прямо на багнистий шлях* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 109).

БАГНИ́СТО, *присудк. сл.* Про стан, коли можна загрузнути; грузько. *Тут дуже багнисто,— не можна проїхати* (Сл. Гр.).

БАГНИ́СЬКО, а, *с.* Збільш. до **багно́** 1, 2. *Коли ротмістр ступив уже на багнисько, Кривоніс враз нахилився, блиснув зубами і мигцем проткнув ротмістрові груди* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 31).

БАГНИ́ТИ, ню, ни́ш, *недок., перех., діал.* Бруднити. *У цьому ставку мити — тільки шмаття багнити* (Сл. Гр.).

БАГНИ́ЩЕ, а, *с.* Те саме, що **багно́** 1—3. *У долині, мов у ямі, На багнищі город мріє* (Шевч., I, 1951, 245); — *Не любиш мене, а я візьму з горя та й утоплюся в оцім багнищі* (Н.-Лев., III, 1956, 343); *У повітрі вогко, аж мокро, а під ногами чвиркало багнище* (Епік, Тв., 1958, 384); *А ти, натхнення,.. Не дай заснуть душі співцевій ..У цім багнищі, де загруз Між друзів і служитель муз!* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 162).

БАГНІТУВА́ТИ, ніту́ю, ніту́єш, *недок., перех., діал.* 1. Бруднити.

2. Псувати, нівечити щось. *Образно. *Хіть напала мандрувати, Аж молодшає чуття; Годі ум багнітувати Над питаннями життя* (Граб., I, 1959, 193).

БАГНО́, а́, *с.* 1. Болотисте місце; трясовина, болото (в 1 знач.). *Прийшов приказ з волості рівняти шляхи, лагодить мости та насипать на багнах греблі* (Н.-Лев., II, 1956, 367); *Сотні гинули від настирливого переслідування козаків або тонули в багні і в річці* (Ле, Україна, 1940, 291); *Стежка вивела на багна, вкриті іржею* (Панч, III, 1956, 72); //Велика калюжа, грязьке місце. *По дворах стояли багна й зеленасті калюжі* (Коцюб., I, 1955, 308).

2. *тільки одн.* Розріджена внаслідок дощів, розтавання снігу та ін. земля на шляхах, стежках і т. д.; болото (в 2 знач.). *Де не взялась Свиня і стала чухать об драбину Багном обляпаную спину* (Гл., Вибр., 1957, 216); *В масному багні загрузали підводи до осей* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 325); *Черевик полетів.. просто в груди, заплескав багном бороду, новий мундир, обличчя* (Руд., Вітер.., 1958, 95).

◇ **Затопта́ти (втопта́ти) в багно́** — принизити, заплямувати. *Воно* [минуле] *зібгало Ярину Валах на роздоріжжі, затоптало в багно, але вона вже підвелася* (Кучер, Зол. руки, 1948, 3).

3. *перен.* Про погане оточення, середовище лихих або відсталих людей, що має несприятливий вплив на кого-небудь. *Щось починало їй* [Левантині] *казати, що даремна її надія, що не має вона такої сили, щоб вирвати Романа з того багна* [злодійського], *в якому він опинився* (Гр., II, 1963, 285); — *З цим коханням.. неминучі перспективи потрапити тобі в гниле багно, яке так легко використовують наші класові вороги...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 43).

4. *(Ledum palustre).* Болотяна чагарникова рослина з дурманячим запахом; використовується в народній медицині. *Багно дуже популярна народна лікарська рослина, на яку є попит навіть у тих місцевостях, де вона звичайно не росте* (Лікар. рослини.., 1958, 220).

БАГНОВИ́ЦЯ, і, *ж.* 1. Болотисте місце; трясовина. *Туди й тягтиме холодний вітер з боліт та багновиць* (Сл. Гр.).

2. Болото (в 2 знач.). *І трупи, й колеса, і люшні з возів Летять у рідку багновицю...* (Стар., Поет. тв., 1958, 228).

БАГНОВИ́ЩЕ, а, *с.* Те саме, що **багно́** 1—3. *Олеся з Михайликом лагодились іти в ліс по ягоди, а дід казав: — Глядіть, діточки, далі від багновища, а то лихо буде* (Гр., I, 1963, 346); *Весняна вода розмила шляхи, видовбала рови і ями, перетворила дорогу на суцільне багновище* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 151).

БА́ГНУТИ, ну, неш, *недок.*, *діал.* 1. *з інфін.* Дуже хотіти, бажати. *Мій син багне йти до школи так, що ну!* (Сл. Гр.); *Він багне забути і про свій немолодий вік, і про осоружну хворобу* (Дмит., Обпалені.., 1962, 14).

2. *за чим, чого.* Прагнути до чого-небудь.— *Добре, коли молодий чоловік привикає любити правду, шукає її, багне за новими науками* (Мак., Вибр., 1954, 71).

БА́ГНУТИСЯ, неться, *недок.*, *безос.*, *діал.* Хотітися. *Багнеться бути* [Семенкові].. *кондуктором* (Еллан, I, 1958, 123); — *Тобі, чернеча душе, багнеться на вольную волю* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 261).

БАГНЮ́КА, и, *ж.* Збільш. до **багно́** 1, 2. *Ріки й озера каламутив* [Святослав], *Непролазні болота й багнюки гатив* (Мирний, V, 1955, 268); *Незабаром розтане сніг, вкриються багнюками дороги, не один тиждень чекай, поки просохне* (Шиян, Баланда, 1957, 49); *Ми теж чепуримо себе, зчищаємо з ніг багнюку* (Гончар, Маша.., 1959, 31).

◇ **Затопта́ти (втопта́ти) в багню́ку** — принизити, заплямувати. *Всю душу мені перевернула* [Хівря], *всю гідність мою чобітьми в багнюку затоптала* (Збан., Єдина, 1959, 142).

БАГОВИ́ННЯ, я, *с.* 1. *збірн.* Тонкі густі водорості. *І рибалка випливає, Несе на сорочку Баговиння зеленого* (Шевч., I, 1951, 169); *Під прозорчастою, чистою, як сльоза, водою зеленіло якесь баговиння, зубчасте, то́несеньке, дрібне, як пух* (Н.-Лев., I, 1956, 103); *Щосили намагається* [Ольга] *швидше випливти на чисте плесо, та це їй не вдасться, бо рясне баговиння міцно і владно тримає її в своїх тенетах* (Шиян, Гроза.., 1956, 470).

2. Те саме, що **багно́** 1—2; болото. *Чавкають чоботи, які ви з трудом витягаєте з баговиння, видираєтесь на купину, і потім, з купини на купину перестрибуючи, наближаєтеся до очерету...* (Вишня, II, 1956, 216); *До вечора луки перед польським табором обернулися в баговиння, з якого коні вже насилу витягали ноги* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 407).

БАГО́Р, гра́, *ч.* Довга дерев'яна тичина з металевим вістрям і гаком. *Ішов через лід урядник та й провалився. Зібрався народ. Побігли за баграми* (Україна.., I, 1960, 14); *Ігор вимахує якимсь багром чи довгими кліщами, скидаючи на землю другу бомбу* (Кучер, Чорноморці, 1956, 401): *Потім взяв* [Данько] *в одного з них* [дядьків] *багор, став промацувати ним дно біля кручі* (Гончар, Таврія.., 1957, 512).

БА́ГРА, и, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **багря́нець**. *У суті своїй цвіти маків демонічні.. Кроваво-вогниста багра їх шати змережана взорами чорними, як ніч... як гріх чорний...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 289).

БАГРЕ́ЦЬ, ю, *ч.* Те саме, що **багря́нець**. *Гомоніла зграя, поки сонечко не закочувалося, багряна зоря не кидала на все місто свій багрець і мороз не кріпчав* (Вовчок, I, 1955, 297); *Гасне багрець від заходу сонця, синіють поля і хати* (Кучер, Прощай.., 1957, 321); *Багрець лісів, душі моїй відрада, Хоч і жовтій, ніколи ж не в'ялись* (Мал., I, 1956, 129).

БАГРИ́СТИЙ, а, е. Який має багряний відтінок. *Все засмутилось на багристім лузі, Дощем-сльозами вкрилась сіножать* (Шпорта, Ти в серці.., 1954, 120); *Чому ці скелі в багристих переблисках, чому гудуть сосни..?* (Гончар, III, 1959, 78).

БАГРИ́ТИ, и́ть, *недок.*, *перех.* Надавати чому-небудь густо-червоного, багряного кольору. *Сонечко сходило на ліси, на гори і.. їх багрило* (Черемш., Тв., 1960, 183); //Заливати (про кров). *Як зловісно блищали штики! Кров не раз їх багрила в бою* (Сос., Близька далина, 1960, 124).

БАГРИ́ТИСЯ, и́ться, *недок.* Бути, ставати багряним. *Там ллється сталь і даль багриться, Там зварника дуга Спалахує, мов блискавиця, Горить, мов райдуга* (Забашта, Нові береги, 1950, 70).

БАГРІ́ТИ, іє, *недок.*, *поет.* 1. Набирати багряного кольору, ставати багряним. * Образно. *Земля вся навкруг почорніла, А битва гула і гула. В димах задихались світанки, Багріли вогнем вечори* (Нагн., Вибр., 1957, 374).

2. Виднітися, виділятися своїм багряним кольором. *В осінній день, мов смолоскип, Багріє липа* (Мал., III, 1957, 516).

БАГРО́ВИЙ, а, е. Густо-червоний. *Ой чого ти, роженько, сама в городі, Рожа моя повна, червона, багрова?* (Чуб., III, 1872, 432); *Підіймалося сонце над степ, Мов багровеє коло* (Фр., XII, 1953, 514); *Саїд схопився і щось хотів заперечити, а обличчя з блідого, втомленого зробилося червоним, аж багровим* (Ле, Міжгір'я, 1953, 324); *Місяць був багровий, немов увібрав у себе відблиски крові* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 30); //Густо-червоний з легким синюватим відтінком. *Швидким рухом зняла* [Настя] *браслети і показала багрові синці від мотузків на руках* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 246).

БАГРО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **багро́вий**.

БАГРОВІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок.* 1. Набирати багрового кольору, ставати багровим.— *Бреше вона!— вигукнув піп, багровіючи від сорому і злості* (Шиян, Гроза.., 1956, 259); *Як розтоплений метал, воно* [сонце] *багровіло й тануло за горизонтом* (Ле, Історія радості, 1947, 70).

2. Виднітися, виділятися своїм багровим кольором. *Тачанка його, багровіючи килимами, стоїть впоперек колій просто на рейках* (Гончар, Таврія.., 1957, 523).

БАГРО́ВО. Присл. до **багро́вий.** *Палав огонь в печі і жовто, і багрово* (Рильський, Сад.., 1955, 56); *Уже зоря цвіте багрово, Немов знамено вдалині* (Шпорта, Вибр., 1958, 495).

БАГРЯ́НЕЦЬ, нцю, *ч.* Густо-червоний, пурпуровий колір. *Вигравали густим багрянцем китиці горобини* (Шиян, Баланда, 1957, 125); *Де-не-де по лісах уже прохоплювалось перше полум'я осіннього багрянцю* (Гончар, III, 1959, 91); *У порівн. *На білих крилах червоніє кров, Мов на снігу зорі вечірньої багрянець* (Л. Укр., I, 1951, 123).

БАГРЯ́НИЙ, а, е. Густо-червоний, пурпуровий. *Розжеврене, червоне сонце низько Спустилося, багряним світлом грало По деревах, по квітках і по річці* (Л. Укр.. IV, 1954, 117); *Багряні сережки вовчих ягід схожі на коштовні самоцвіти, що хтось розвішав на кущах* (Кочура-Зол. грамота, 1960, 368); *Шумлять багряні прапори* (Сос., II, 1958, 418).

БАГРЯНИ́СТИЙ, а, е. Який має багряний відтінок. *На суворому небі неспокійно бовдурились багрянисті дими* (Козл., На переломі, 1947, 127).

БАГРЯНИ́ТИ, и́ть, *недок.*, *перех.* Надавати чому-небудь густо-червоного, багряного кольору. *Очі Іванові наливались кров'ю, кров багрянила йому лице, зачервонілася навіть потилиця* (Смолич, Мир.., 1958, 8); *Образно. *Одна* [сила] — *це та, що світ ще вчора багрянила, Це — глум напасників, це — зрадницька війна* (Рильський, Мости, 1948, 49).

БАГРЯНИ́ТИСЯ, и́ться, *недок.* Бути, ставати багряним. *Вийду світанком: багря́ниться обрій* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 5); *Червона заграва стояла над лівим берегом Дніпра, і навіть крига.. теж багрянилась і наче мерехтіла* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 746).

БАГРЯНИ́ЦЯ, і, *ж.* Довгий верхній одяг з дорогої тканини багряного кольору, який у старовину носили монархи. *І в багряниці довгополій Ходив* [Саул] *по храмині, ходив* (Шевч., II, 1953, 352); — *Королівно, ясна* *панно, стану вашому належить багряниця і корона, а не ся буденна одіж* (Л. Укр., I, 1951, 434).

БАГРЯ́НІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **багря́ний.** *Вся земля — в шерхітливій багряності* (Гончар, I, 1954, 152).

БАГРЯНІ́ТИ, іє, *недок.* 1. Набирати багряного кольору, ставати багряним. *Все дужче багряніють хмари* (Шиян, Партиз. край, 1946, 140).

2. Виднітися, виділятися своїм багряним кольором. *І прапор веселий, червоний На щоглах, мов жар, багряніє!* (Мур., Піонер. слово, 1951, 40); *Мов над Бугом, багряніють маки, І, мов Дніпро, розлився тут Дунай* (Дмит., Вітчизна, 1948, 114).

БАГРЯ́НО. Присл. до **багря́ний.** *Небо на заході багряно світилося в останньому промінні сонця* (Руд., Вітер.., 1958, 109); //*у знач. присудк. сл. На вулиці від прапорів аж багряно, І музика грає давно* (Нех., Ми живемо.., 1960, 17).

БАГРЯ́НЬ, і, *ж., поет.* Багрянець, багряний колір. *І бригадиру в теплу рань Ходить отут, у чистім полі, Де в сизих росах стерні голі, Де лісу ближнього багрянь* (Шпорта, Вибр., 1958, 97); *Ти* [Київ] *для мене, як пісня крилата Над багрянню прапорів твоїх* (Сос., Вірші, 1954, 30).

БАДДЯ́, і, *ж., рідко.* 1. Велике цебро. *Тягне він* [хлопець] *здорову, важку баддю, повну води, а в очах аж позеленіє від великої натуги...* (Коцюб., I, 1955, 22).

2. Посудина для витягання руди або землі з шахти; цебер. *З вишки у шахту раз по раз спускалася баддя, яка виносила на поверхню вапнякуватий грунт впереміш з камінням* (Минко, Вибр., 1952, 417).

БАДИЛИ́НА, и, *ж.* Стеблина якої-небудь рослини. *Вона вирвала бадилину нехворощі і гнала додому худесенькі овечата* (Н.-Лев., III, 1956, 329); *Широке поле, як морська даль, сріблилося шовковими шатрами павутиння, посланого на тернових кущах та на пожовклих бадилинах будяків і кінського щавлю* (Ле, Україна, 1940, 4); *У порівн. *Як самотньо! Стоїш тут* [на полонині] *маленький, як бадилина в полі* (Коцюб., II, 1955, 322).

БАДИЛИ́НКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **бадили́на.** *Вітер пішов по полю, траву гнув, бадилинки зривав* (Трубл., I, 1955, 77).

БАДИ́ЛЛЯ, я, *с., збірн.* Стебла і листя трав'янистих і коренеплідних рослин. *Хлопці тим часом як вихор ускочили в кукурудзу і тільки зашелестіли високим бадиллям* (Фр., VI, 1951, 146); *Прив'яле бадилля пожовкло й вилягло. Та під кожним кущем вродило мало не піввідра добірних картоплин* (Шиян, Баланда, 1957, 250); *Соняшники давно пообрізувані. Стирчить саме руде бадилля* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 327).

БАДИ́ЛЛЯЧКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **бади́лля.** *Як підкрадеться до мене* [будяка] *Те бадиллячко зелене, Чи бур'ян, чи лобода,— Через мене всім біда* (Гл., Вибр., 1951, 215); *Андрій збирав сухе бадиллячко* (Чендей, Вітер.., 1958, 200).

БА́ДІКА, и, *ч., діал.* Старший віком чоловік; дядько (в 2 знач.). *Літній вечір спускався сивим соколом додолу, прохолоджував зрошених потом бадіків* (Черемш., Тв., 1960, 66); *За візком ступає повільно високий бадіка* (Козл., На переломі, 1947, 13).

БАДЬОРЕ́НЬКИЙ, а, е. 1. Пестл. до **бадьо́рий.**

2. Досить бадьорий.

БАДЬОРЕ́НЬКО. Присл. до **бадьоре́нький.** *Хитнув Тихін головою. Так я, мовляв, і знав, і похнюпився. Давид бадьоренько: — Та не хили ти голови так, Тихоне* (Головко, II, 1957, 84).

БАДЬО́РИЙ, а, е. Сповнений енергії, сили; жвавий. *— Осе так заснулось!— промовив я, почуваючи себе таким бадьорим та дужим, та й почав мерщій вставати* (Мирний, IV, 1955, 360); *Ми молоді, захоплені, бадьорі, герої ми, і скромні і прості* (Сос., Поезії, 1950, 249); //Який виражає жвавість, свідчить про енергію, силу. *Гримаса жалю та каяття перекосила не по літах бадьоре лице* (Ле, Міжгір'я, 1953, 88); *Секретар міськкому.. бадьорим кроком іде їй назустріч* (Хижняк, Тамара, 1959, 213); //Веселий, пожвавлений. *Із-за саду долітає бадьорий робочий гомін: співають дівчата, гукають біля скотини хлопці* (Вас., III, 1960, 133); *Бадьора пісня лине Над берегом крутим* (Тарн., З дал. дороги, 1961, 41); //Який надає енергії, сили. *Бадьорий холод сповняє цю дику чашу, холодні води спадають по сірих каміннях, і п'ють їх дикі олені* (Коцюб., II, 1955, 109); *Ранок був ясний, бадьорий* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 41).

БАДЬОРИ́СТИЙ, а, е. Сповнений жвавості, молодецького завзяття. *Старий Карапет вивів проти Саіба своє міцносиле, бадьористе, хоч невелике військо* (Н.-Лев., IV, 1956, 33); *Там, де трудно, де дух бадьористий одкриває простори землі, попереду завжди комуністи, комуністи завжди на чолі* (Сос., Так ніхто.., 1960, 8); //*рідше.* Який виражає бадьорість. *— Знайомтесь, товариші,— бадьористим тоном спробував розвіяти напружену атмосферу Гречкун* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 148).

БАДЬОРИ́СТО. Присл. до **бадьори́стий.** *Образно. *Стежка бадьористо збігала на долину* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 40).

БАДЬОРИ́ТИ, рю́, ри́ш, *недок., перех.* Надавати енергії, сили; створювати бадьорий настрій. *Море дихає; свіжий, солоний віддих його.. пестить обличчя, бадьорить груди* (Коцюб., I, 1955, 289); *Білі колони дерев-тридцятиліток.. наче додавали світла в лісі; воно приємно тішило очі.., бадьорило серця, настроювало людей на веселий лад* (Вол., Місячне срібло, 1961, 172); //Заохочувати до чого-небудь. *Тільки дивовижною силою волі тримав* [Захар] *свою увагу на окопі, відповідав бійцям, бадьорив їх, мобілізуючи на пильність* (Ле, Право.., 1957, 121); *Крекчучи, я почав видиратися по драбині, а він* [бандит] *бадьорив мене ззаду держаком автомата* (Мур., Бук. повість, 1959, 232).

БАДЬОРИ́ТИСЯ, рю́ся, ри́шся, *недок.* Намагатися триматися бадьоро, мати бадьорий вигляд. *А диво-цариця, Мов та чапля меж птахами, Скаче, бадьориться* (Шевч., I, 1951, 247); *На них* [возах] *сиділи дядьки, одні з них бадьорилися, перемовлялися між собою, інші, обіпершись ногами об війя, куняли, зморені сном* (Тют., Вир, 1960, 145); *Я бадьорився, намагався розігнати туман смутку, що горнув мені душу, а все марно* (Грим., Подробиці.., 1956, 90); //Триматися по-молодецькому. *Дід Корній — значно старіший. Йому вже за шістдесят. Але він ще бадьориться* (Коз., Сальвія, 1959, 20); *Образно. *Хата хоч стара була, та як полагодив був Остап,.. то вона мов і бадьорилася* (Мирний, II, 1954, 45).

БАДЬО́РІСТЬ, рості, *ж.* Стан за знач. **бадьо́рий.** *Тільки чорні блискучі очі надавали бадьорість і енергію видові і всій його постаті* (Н.-Лев., III, 1956, 40); *Свіжа вода повертала йому* [бійцеві] *бадьорість і веселий настрій* (Цюпа, Три явори, 1958, 17).

БАДЬОРІ́ШАТИ, аю, аєш, *недок.* Ставати бадьорішим. *Вона трохи бадьорішала й хапалася скінчити за ніч розпочаті сорочки* (Л. Янов., I, 1959, 284).

БАДЬО́РО. Присл. до **бадьо́рий.** *Дарка співала.. так бадьоро, голосно, завзято* (Л. Укр., III, 1952, 660); *Усім нам ця прогулянка була приємна, почували ми себе бадьоро* (Трубл., III, 1956, 404); *Образно. *Свіжий сніжок.. бадьоро рипів під ногами* (Добр., Очак. розмир, 1965, 205); //*у знач. присудк. сл.* Про наявність бадьорого настрою. *Рушаю далі — тепер бадьоріше. Тепер є певність. Я скоро побачу панну Анелю* (Коцюб., II, 1955, 267).

БÁЄВИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **бáя;** //Пошитий з баї. *Славна була то жіночка.. У червоному очіпку, у зеленій юпочці баєвій* (Вовчок, I, 1955, 124).

БÁЄЧКА, и, *ж.* Зменш. до **бáйка**^{1} 1. *Навчає баєчка великого й малого* (Гл., Вибр., 1957, 210).

БÁЄЧНИЙ, а, е. Прикм. до **бáйка**^{1} 1. *У другій половині XIX ст. в українській літературі формується новий сатиричний баєчний жанр* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 198).

БÁЖÁНИЙ, а, е. Такий, якого бажають, чекають, до якого прагнуть. *Настала бажана неділя* (Н.-Лев., III, 1956, 138); [Свічка:] *Вийди ж скоріше, о друже бажаний, Вийди на тихий мій гук* (Коч., I, 1956, 464); *Намагалась* [княгиня Ольга] *заснути, але бажаний спокій не йшов до неї, думки заважали спочити* (Скл., Святослав, 1959, 50); //Який відповідає чиїм-небудь уподобанням, смакам, інтересам, поглядам. *Найдалі за місяць я пришлю Вам рукописи і бажаний мені порядок оповідань* (Коцюб., III, 1956, 203); *Вона сильно любила життя — світле, радісне, сповнене сонцем бажаної роботи* (Трип., Дорога.., 1944, 66); //*у знач. ім.* **бáжáне,** бáжáного, *с.* Те, чого хто-небудь бажає, до чого хтось прагне *Коли чогось дуже бажаєш, то бажане здається простим, можливим* (Моє життя в мист., 1955, 107).

БÁЖÁНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **бáжáний.**

БАЖÁННЯ, я, *с.* 1. Прагнення, потяг до здійснення чого-небудь; хотіння. *А в Чіпчинім серці вже ворушилося бажання верховодити* (Мирний, II, 1954, 269); *Розказав я дідусеві Про бажання школярів Коло шахти «Кочегарки» Парк садить для шахтарів* (Бойко, З Дон. краю, 1952, 63); *Втомлених цілодобовим маршем піхотинців охопило бажання швидше пересісти на коней* (Гончар, III, 1959, 70).

2. Висловлювана ким-небудь думка про бажаність здійснення чого-небудь; побажання. *Прийміть найгарячіші бажання Вам усього найкращого* (Коцюб., III, 1956, 228).

3. Любовний потяг, пристрасть. *Мої очі кричали, пекли, штурмували, щоб у них глянуть, щоб прочитати в них муку, кохання, бажання* (Коцюб., II, 1955, 256); *Тоді було це на світанні... щока і огневе плече... Лилось нестримане бажання од золотих її очей* (Сос., I, 1957, 311).

БÁЖÁНО, *присудк. сл.* Хочеться, хотілося б. [Д. Жуан:] *Що ж вам бажано, прехороша пані?* (Л. Укр., III, 1952, 355); *Бажано, навіть потрібно, щоб між автором оригіналу і перекладачем була внутрішня спорідненість* (Рильський, III, 1956, 98).

БАЖÁТИ, áю, áєш, *недок., перех.* 1. *чого або з інфін.* Прагнути, мати бажання здійснити, одержати, здобути що-небудь; хотіти. *Серце моє трудне, Чого ти бажаєш, що в тебе болить?* (Шевч., I, 1951, 257); *З великими труднощами встановили чергу для тих, хто бажав висловитися* (Донч., I, 1956, 170); //*кого, розм.* Хотіти, щоб хтось був поруч. *Засумує* [Маруся], *і слізоньки хусточкою обітре, і бажа батенька, щоб розвів її тугу* (Кв.-Осн., II, 1956, 33).

2. *кому чого або з інфін.* Висловлювати побажання про здійснення чого-небудь. *Бажаю Вам всього найкращого і найлюбішого в світі* (Мирний, V, 1955, 363); *І господи! чого тільки він* [дід] *не бажав панам, як тільки не кляв їх!* (Коцюб., I, 1955, 257); *Взявши чарку,* [жінка] *саме щось проказує до господаря, певно, щастя йому бажає та довгого віку...* (Головко, II, 1957, 194); //Хотіти чогось для кого-небудь. [Олімпіада Іванівна:] *Всякий своєму рідному добра бажає* (Л. Укр., II, 1951, 40); *Ми ж до всіх народів — у добрі й привіті. Миру їм бажаєм, миру у всім світі* (Тич., II, 1957, 267).

БАЖÁТИСЯ, áється, *недок., безос., чого або з інфін.* Хотітися. *Сього Анхизу не бажалось, Щоб попрощатися з синком* (Котл., I, 1952, 156); *Кайдашисі дуже бажалось на старість полежати та одпочити* (Н.-Лев., II, 1956, 323); *Я сто літ проживу. Та бажається більше прожити* (Криж., Під зорями.., 1950, 26).

Не так склáлось, як бажáлось *див.* **складáтися.**

БАЖÁЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **бажáти;** //*у знач. ім.* **бажáючий,** чого, *ч.* Той, хто бажає здійснити, одержати, здобути що-небудь. *Всі тільки ніченьку й ждуть, Щоб.. Щедро і сміло бажаючим сипала В вічі снодійні маки* (Щог., Поезії, 1958, 316); *Бажаючих виконувати роль піонера й партизанів знайшлося багато* (Донч., IV, 1957, 465).

БÁЗА, и, *ж.* 1. *архт.* Нижня розширена частина колони або стовпа.

2. *тільки одн., перен.* Основа, грунт, на яких виникає або розвивається те чи інше явище; сукупність умов, необхідних для існування чого-небудь. *..більшовизм виник в 1903 році на наймiцнішій базі теорії марксизму* (Ленін, 31, 1951, 9); *Сучасність, дійсність Радянської України стала чудовою базою, на якій плідно проростає, квітне, соком наливається українська література і мистецтво, міцно зв'язані з життям народу* (Вітч., 1, 1961, 174); //Сукупність матеріальних ресурсів, необхідних для розвитку чого-небудь. *Радянський Союз приступив до розв'язання історичного завдання — створення матеріально-технічної бази комунізму* (Ком. Укр., 7, 1962, 27).

3. Місце скупчення матеріалів, сировини, використовуваних для забезпечення якого-небудь району, підприємства і т. ін. *Ви чули про Караганду? Це вугільний басейн, що має стати третьою, після Донбасу й Кузбасу, вугільною базою* (Донч., I, 1956, 161); //Склад, місце зберігання різних продуктів, товарів. *Наряд міська база виписала до одного з приміських колгоспів, де закуплена з осені картопля зберігалася цілу зиму в кагатах* (Коз., Сальвія, 1959, 205); //*військ.* Територія із зосередженою на ній військовою технікою, спорудами, складами для обслуговування військових частин.— *Основні бойові сили цього району будуть: кораблі одеської морської бази Чорноморського флоту і частини Приморської армії* (Кучер, Чорноморці, 1956, 83); //Установа для тимчасового обслуговування екскурсантів, туристів, фізкультурників. *Наявність широкої сітки спортивних баз забезпечує дальше зростання рядів фізкультурників у республіці* (Спорт.., 1958, 3).

Китобíйна бáза — велике, спеціальної конструкції судно для переробки китових туш і зберігання продуктів з них.

△ **Артикуляцíйна бáза,** *лінгв.*— навики вимовляння звуків якої-небудь мови.

БАЗÁЛЬТ, у, *ч.* Вулканічна гірська порода щільної або дрібнозернистої будови переважно темного кольору *Земна кора має товщину в 30—60 кілометрів і складається з гранітів, базальтів і осадочних порід* (Наука... 5, 1958, 32).

БАЗÁЛЬТОВИЙ, а, е. Прикм. о **базáльт.** *Вважають, що на дні Тихого океану.. залягають безпосередньо базальтові породи* (Про вулкани.., 1955, 8); //Зробл. з базальту. *Базальтове волокно набагато переважає за своїми якостями скляні нитки* (Наука.., 11, 1964, 28).

БАЗÁР, у, *ч.* 1. Торгівля (переважно приватна) продуктами харчування або предметами широкого вжитку (часто в певні дні тижня) на площі або в спеціально збудованому приміщенні. *В неділю, в місто на базар Жінки возили свій товар* (Нех., Під.. зорею, 1950, 32);

//Місце, де відбувається така торгівля. *Вже їй можна, коли захотіла, і по базару самій походити* (Кв.-Осн., II, 1956, 455); *Утоптала стежечку Через яр, Через гору, серденько, На базар* (Шевч., II, 1953, 144); *У менших селах.. можна передбачити невеликі базари площею 0,3—0,5 га* (Колг. енц., II, 1956, 292); //Час такої торгівлі.— *У базар то й чоловіка попадеш, бо в базар людей найбільше* (Вовчок, I, 1955, 77); //*у знач. присл., кого, перен., розм.* Дуже багато. *Базар люду насходилось* (Шевч., I, 1951, 305).

2. Організована торгівля спеціальними товарами в певні сезони або періоди найбільшого попиту на них. *Книжковий базар; Шкільний базар.*

3. *перен., розм.* Шум, гам, голосні безладні розмови. *Хата з дітьми — базар* (Укр.. присл.., 1955, 127); *А я не люблю, коли на будівельному майданчику базар і смітник* (Кучер, Дорога.., 1958, 44).

◇ **Пташи́ний база́р** — місце на морському березі, де оселюються величезною масою птахи. *Хоча цей скелястий, похмурий, майже без дерев острів і звався пташиним базаром, проте там ніхто нічого не продавав і не купував.. Просто там завжди збиралася величезна кількість різних птахів* (Ів., Ліс. казки, 1954, 147).

БАЗАРИ́НКА, БАСАРИ́НКА, и, *ж., заст.* Хабар, подарунок. *Ти базаринку любиш брати, А людям в нужді помагати Не дуже, бачу, поспішивсь* (Котл., I, 1952, 105); *Од панів тікали* [кріпаки] *в козаки, давали військовим дряпіжкам басаринки, щоб записали в «компут козачий»* (Мирний, II, 1954, 85).

БАЗАРИ́ЩЕ, а, *с.* Місце, де буває базар. *Як пішов дідище да на базарище* (Чуб., V, 1874, 842); *На базарищі стояв гамір* (Воскр., Весна.., 1939, 11).

БАЗА́РНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **база́р** 1; //Признач. для базару. *Завтра день базарний* (Мирний, III, 1954, 79); *Ішов шум від базарної площі, як від поводі* (Тудор, Вибр., 1949, 318); //Який перебуває, відбувається, продається на базарі. *Поміж возами, поміж базарного люду гукає дід до своїх хлопців, до забродців приказ* (Вас., II, 1959, 221); *Брів* [Проць] *до містечка на базар і, не маючи що продавати, прислухався до різношерстих базарних розмов* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 44); *Базарні пиріжечки;* //*у знач. ім.* **база́рний,** ного, *ч.*: а) той, хто продає або купує на базарі. *До Щербинівки йшла пішки з базарними* (Ле, Вибр., 1939, 261); б) *заст.* службовець (у минулому — наглядач), що слідкує за порядком на базарі. *Тесть на тому ж базарі змолоду працював двірником, потім, поки не проштрафився,— довгі роки базарним* (Сенч., Опов., 1959, 99); //*у знач. ім.* **база́рне,** ного, *с.* Плата з того, хто продає, за місце на базарі. *Довго вона* [баба Секлета] *сварилася тоді, але базарне заплатила* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 53).

2. *перен.* Грубий, вульгарний. *Базарні лайки і гармидер.. ще клекотіли в ньому* (Коцюб., II, 1955, 366).

БАЗАРУВА́ЛЬНИК, а, *ч., розм.* Той, хто продає що-небудь на базарі. *Найзаповзятливіші базарувальники та перекупки почали швидко збирати свій немудрий крам і розбігатися в усі боки* (Коз., Блискавка, 1962, 189).

БАЗАРУВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **базарува́льник.** *Поталанило: одна з базарувальниць, дуже жвава жіночка, всунула мені за гривеник огірків, сказала традиційне «їжте на здоров'я»* (Логв., Давні рани, 1961, 180).

БАЗАРУВА́ННЯ, *рідше* **БАЗАРЮВА́ННЯ,** я, *с., розм.* Дія за знач. **базарува́ти** і **базарюва́ти.** *Все те юрмище, покинувши роботу й навіть базарування, як ніколи густо присунуло на кумедію* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 202); *Чи не думає він завтра до нас на базарювання приїхати?* (Кучер, Трудна любов, 1960, 142).

БАЗАРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *рідше* **БАЗАРЮВА́ТИ,** ю́ю, ю́єш, *недок.. розм.* Продавати або купувати на базарі. *Чи ви добре сьогодня базарювали?* (Сл. Гр.); *І базарював трохи* [Кирило Тарасович], *і в районі вчора на празнику був* (Кучер, Дорога.., 1958, 225).

БАЗАРУВА́ТИСЯ, у́ється, *рідше* **БАЗАРЮВА́ТИСЯ,** ю́ється, *недок., безос., розм.* Ітися, вдаватися — про продаж або купівлю на базарі. [Даша *(до Полі)*:] *Як вам тут базарується, тітонько?* [Поля:] *Та нічого, як бачите, спродалася: тільки три віники зосталось...* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 87).

БАЗАРЮВА́ННЯ *див.* **базарува́ння.**

БАЗАРЮВА́ТИ *див.* **базарува́ти.**

БАЗАРЮВА́ТИСЯ *див.* **базарува́тися.**

БАЗАРЯ́НИН, а, *ч., розм., рідко.* Той, хто базарує. *По накоченому санному шляху колгоспні базаряни швидко приїхали в Турку* (Чорн., Потік.., 1956, 391).

БАЗГРАНИ́НА, и, *ж., зневажл.* Невміла писанина. *Шановний друже! ..Готуйтесь читати препогану базгранину, бо на кращу не спроможусь* (Л. Укр., V, 1956, 255).

БА́ЗГРАННЯ, я, *с., зневажл.* Дія за знач. **ба́зграти.**

БА́ЗГРАТИ, аю, аєш, *недок., перех., зневажл.* 1. Невміло, погано писати.

2. Писати погані вірші.

БАЗЕ́ДОВА ХВОРО́БА. Хвороба, яка виникає внаслідок порушення діяльності щитовидної залози; супроводиться опухом цієї залози і витрішкуватістю очей. —*У мене щось схоже на базедову хворобу* (Донч., V, 1957, 491).

БАЗИЛІ́К, у, *ч. (Ocitum Basilicum).* Кущова або напівкущова трав'яниста рослина, деякі види якої ефіроносні і мають промислове значення; васильки. *У дощову погоду і жаркі вітряні дні базиліку не збирають, бо дуже знижується вихід ефірної олії* (Ол. та ефір. культ., 1956, 325).

БАЗИЛІ́КА, и, *ж.* Антична і середньовічна будівля, що має форму витягнутого прямокутника, поділеного всередині двома поздовжніми рядами колон. *Здається мені, що я в якомусь храмі. Якась велика базиліка, якийсь готичний храм* (Н.-Лев., III, 1956, 305).

БА́ЗИС, у, *ч.* 1. *філос.* Сукупність виробничих відносин, що становлять економічну структуру суспільства. *Матеріальний базис суспільства, його економічний лад визначають і соціально-політичний характер та духовне обличчя націй* (Ком. Укр., 1, 1962, 33).

2. *перен.* Те саме, що **ба́за** 2. *Для соціаліста економічна боротьба служить базисом для організації робітників у революційну партію..* (Ленін, 4, 1948, 263).

3. *архт.* Те саме, що **ба́за** 1.

4. *спец.* Точно виміряна пряма лінія на площині, що служить основою для тригонометричних обчислень під час топографічних зйомок. *Відстань по прямій лінії між тими двома точками, з яких спостерігач визначає напрям до предмета, називається базисом* (Астр., 1956, 44).

БА́ЗИСНИЙ, а, е, *філос.* Прикм. до **ба́зис** 1.

БАЗІ́КА, и, *ч. і ж., зневажл.* Той, хто любить багато говорити, базікати. *І чого цей базіка все язиком меле?* (Сл. Гр.); *Хома Микитович від природи чоловік неговіркий. І базік не терпить* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 25).

БАЗІ́КАЛО, а, *ч. і с., зневажл.* Те саме, що **базі́ка.** *Тоді вона засміялася й сказала, що вона тільки пожартувала, щоб переконатися, чи вмію я держати язик за зубами, чи, може, я базікало* (Сміл., Сашко, 1957, 182); — *Тю на тебе!* — *відгукнулася люта Марта.— Помовч вже, базікало!* (Смолич, Мир.., 1958, 42).

БАЗІ́КАННЯ, я, *с., зневажл.* Дія за знач. **базі́кати.** *Данило, побоюючись, щоб вона знов не почала своє довге базікання, втрутився й собі* (Коп., Лейтенанти, 1947, 124); *Не всяке речення є думкою. Ось чому треба уникати базікання, яке часто займає багато місця в сценаріях і ні про що не говорить* (Довж., III, 1960, 200).

БАЗІ́КАТИ, аю, аєш, *недок., перех. і неперех., що, про що і без додатка, зневажл.* Говорити багато, беззмістовно, про щось неістотне, не варте уваги. *Панич не слухав, що п'яний коваль базікав* (Мирний, IV, 1955, 188);— *І навіщо б ото я базікав отаке язиком?..* (Вас., I, 1959, 68); *Та держи невід, бісів сину! Базікаєш, а риба низом тікає* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 230); *Гомонять* [заробітчани], *базікають всячину, хто їде, хто повертається* (Головко, II, 1957, 226); //*фам.* Взагалі говорити. *Довго вони базікали, доказуючи один одному те, в чому вже й так всі вони були певні* (Л. Укр., IV, 1954, 271); *Може, ви робите винахід світової ваги і, не помічаючи цього, базікаєте далі про механічне оживлення органів* (Донч., I, 1956, 370); «*Так себто я брешу? — тут Вовк йому гукнув.— Чи бач! Ще і базікать стало... Такого ще поганця не бувало!..*» (Гл., Вибр., 1957, 71); — *Ідіть спокійно і не базікайте. Ми вартові, і нам заборонено встрявати в розмови з незнайомими* (Козл., Мандрівники, 1946, 23); //Говорити те, чого не можна розголошувати. *Лука додає пошепки: — Казала* [пані], *завтра прийде в Мозолівку, тільки не базікайте* (Панч, II, 1956, 393).

БА́ЗОВИЙ, а, е. Прикм. до **ба́за** 3. *Однією з нових форм організації науково-дослідної і конструкторської роботи є базові лабораторії* (Наука.., 8, 1963, 6).

БАЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Робити що-небудь на якійсь базі (в 2 знач.), основі, ставити що-небудь на якусь основу, базу; грунтувати. *Багато економістів виступає за те, щоб базувати планування і облік на кінцевій продукції* (Ком. Укр., 3, 1966, 57).

БАЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* 1. *на чому.* Грунтуватися на чому-небудь, мати щось за основу. *Ми не раз говорили, що всі сили Радянської влади базуються на довір'ї і свідомому ставленні робітників* (Ленін, 29, 1951, 222); *Мічурінське вчення.. базується на передовій матеріалістичній теорії* (Наука.., 3, 1957, 2).

2. Мати базу (в 3 знач.). *Тепер там* [у Ялті] *базувались підводні й надводні кораблі* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 326).

БА́ЗЯ, і, *ж., дит.* Вівця, ягня, ягнятко.

БАЙ ^{1}, я, *ч.* У дореволюційній Середній Азії — багач, великий землевласник або скотар, лихвар. *Бай друзів наскликав, Тож випить є потреба* (Шпорта, Вибр., 1958, 516).

БАЙ ^{2}, *невідм., дит., рідко.* Спати; спи; //Приспів у дитячих колискових піснях. *Йди, мисливцю лютий, Баюньки, бай, Зайця-побігайця Не бий, не стріляй!* (Мал., I, 1956, 361).

БАЙБА́К *див.* **баба́к.**

БАЙБАКО́ВИЙ *див.* **бабако́вий.**

БАЙБАРА́, и́, *ж., діал.* Довгий батіг у пастухів. *Замекали вівці, заляскали байбарами підпасичі, розлучаючи по дворах* (Головко, II, 1957, 226); *У селі є вигін, на якому пасуться телята, свині, гуси, вівці, кози, і коли голова сільради Гнат Рева іде куди-небудь.., то наказує кучерові, одноокому Кузьмі, розганяти їх байбарою, щоб не задавити котрогось* (Тют., Вир, 1960, 6).

БАЙБАРА́К, а, *ч.* Верхній чоловічий або жіночий сукняний одяг чи кожушок, критий сукном.— *Якось я раз зібралась на музики, Взяла новенький синій байбарак* (Сам., II, 1958, 9); *Одягнений у сукняний байбарак домашнього виробу, дідок мав святковий вигляд* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 72).

БАЙБАЧО́К *див.* **бабачо́к.**

БА́ЙДА, и, *рідко.* 1. *ч. і ж.* Безтурботна, гуляща людина, гульвіса. *Всім до мене байдам байдуже* (Бажан, I, 1946, 101).

◇ **Ба́йди би́ти** — те саме, що **Ба́йдики би́ти** (*див.* **ба́йдики**).— *Ішов би, ледарю, робити, а не байди бити* (Укр.. присл.., 1955, 392).

2. *тільки ж., діал.* Шматок чого-небудь ламкого або крихкого (хліба, цукру, дерева). *Галаган маю в хустині зав'язаний, булок повні пазухи та й цукру добру байду* (Стеф., III, 1954, 41).

БАЙДА́К, а́, *ч.* 1. *заст.* Великий човен, яким плавали по річках і морю. *Ой заграй, заграй, синесеньке море, Та під тими байдаками, Що пливуть козаки* (Шевч., I, 1951, 199); — *Без голоти теж не проживеш,— заговорив він примирливо.—..Хто дуби та байдаки ганятиме Дніпром?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 58); *Січ мала свій флот з човнів, які звалися чайками, або байдаками* (Іст. УРСР, I, 1953, 165).

2. *діал.* Те саме, що **ба́йда** 2. *Дід.. бив сокирою байдаки й стругав ложки* (Ю. Янов., Мир, 1956, 190).

БАЙДА́РА, и, *ж.* Великий промисловий човен, обшитий шкірою (на річках і морях Західної Азії та Далекого Сходу). *Посунули по синій хвилі.. Байдару та баркас чималий* (Шевч., II, 1953, 207).

БАЙДА́РКА, и, *ж.* 1. Зменш. до **байда́ра.** *По затоці снували байдарки* (Л. Укр., III, 1952, 622); *Там* [у Зеленому Камені] *виробляли байдарки, що славилися своєю легкістю та швидкістю* (Трубл., II, 1955, 222).

2. Спортивний човен з закритим верхом, в якому є отвір для одного або двох гребців, що гребуть дволопатевими веслами. *Республіканські змагання з веслування на байдарках і каное входили до програми спартакіади* (Спорт.., 1958, 63); *Він уявляє її собі по тому фото, що найбільше було йому до вподоби: на березі моря, біля байдарки, з веслом у руці...* (Гончар, I, 1954, 158).

БА́ЙДИКИ, ів: ◇ **Ба́йдики би́ти** — нічого не робити, нічим не займатися; байдикувати. *Мабуть, дома байдики била* [невістка], *а господарства не вчилася...* (Кв.-Осн., II, 1956, 227); — *Цілі вакації байдики б'ю без роботи. Хоч-не-хоч, то поправишся* (Н.-Лев., IV, 1956, 103); — *Ви думаєте, мабуть,— говорив Кость на зборах комуни,— що піонери байдики битимуть та голубів ганятимуть з безділля?* (Донч., I, 1956, 52).

БАЙДИКУВА́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **байдикува́ти.** *Тепер у мене знов робочий період після недовгого періоду байдикування* (Л. Укр., V, 1956, 88); *Вчитель запідозрив учня в байдикуванні і лінощах* (Збан., Старший брат, 1952, 57).

БАЙДИКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., розм.* Нічого не робити, нічим не займатися. *Яким почав байдикувати й залежуватись* (Н.-Лев., I, 1956, 181); *День у день тинявся він без діла, байдикуючи по станції* (Кач., II, 1958, 360).

БАЙДУ́ЖЕ. 1. Присл. до **байду́жий** 1. *Вставав* [Лазар] *серед ночі і йшов на роботу, байдуже, холодно, без цікавості* (Коцюб., II, 1955, 199); *Що людям до жалю чужого? — Одні позіхали, байдуже мовчали, А другі тікали від нього* (Л. Укр., I, 1951, 344); *Чи міг Вася байдуже писати про бійця, який пробивався з ним трансільванськими лісами..?* (Гончар, I, 1954, 172); *Образно. *Осіння ніч байдуже шамотіла десь за тином опалим листям* (Донч., I, 1956, 101).

2. *у знач. присудк. сл.* Все одно, однаково, не має значення. *Байдуже, які в картині обводи, Аби малювання майстерне* (Сам., I, 1958, 128); *Дівчата в ясних убраннях Усміхаються ясно — Не мені, та байдуже!* (Рильський, I, 1946, 188); //Не беру (не береш і т. д.)

до уваги. [Мар'яна *(спохватившись)*:] *Е, ні, треба додому бігти..; заслухалась вас та й байдуже, що пора уже додому* (Вас., III, 1960, 29); //Не журюся, не турбуюся (не журишся, не турбуєшся і т. д.). *В сусід моя матусенька, А батько й байдуже* (Щог., Поезії, 1958, 74); — *А я про своє* [пальто] *байдуже,— додав Власов, лягаючи прямо на траву* (Мирний, IV, 1955, 142).

3. *у знач. присудк. сл., кому до кого, до чого, про кого, про що.* Не цікавить, не обходить кого-небудь щось. *Відніні в них одна дорога. А до людських теревенів їм байдуже* (Руд., Остання шабля, 1959, 11); *Розтовстів наш котик дуже — До мишей йому байдуже* (Бойко, Ростіть.., 1959, 83); *Дарма, про все йому* [ведмедикові] *байдуже, Лежить та ласує медком* (Гл., Вибр., 1951, 57).

БАЙДУ́ЖИЙ, а, е. 1. *без додатка і до кого, до чого, рідко на що.* Який не звертає уваги на кого-, що-небудь, не виявляє зацікавлення. *Владко був маломовний і байдужий* (Фр., VI, 1951, 318); *Бродять лісом хлопчаки малі, До дощу травневого байдужі* (Руд., Поезії, 1949, 33); *Ганна Іванівна слухала уважно: вона ніколи не була байдужою до справ чоловіка* (Шовк., Інженери, 1956, 197); *Образно. *Пишні.. мавзолеї самітно сіріють на полі, між будяками й грузом, важкі, великі, байдужі, як ті святі та хани, що спочивають під ними* (Коцюб., II, 1955, 129); //Який виражає незацікавленість, безсторонність. *Він повернувся до нас і обвів усіх байдужим поглядом людини, що дивилась не на близьких людей, а на якісь мертві речі* (Досв., Вибр., 1959, 160); //Який не виявляє співчуття; нечутливий, нечуйний. *Він зняв її руки з своїх плечей, байдужий.. до сліз і запізнілого каяття* (Шиян, Баланда, 1957, 178); //Який не відчуває кохання до кого-небудь. *Самійло Вихор зробився якийсь байдужий і навіть холодний до Марії* (Кучер, Чорноморці, 1956, 423); //*у знач. ім.* **байду́жий**, жого, *ч.* Про нечутливу, нечуйну людину, яку ніщо не цікавить, не хвилює. *Скажи мені, фантазіє дивна,.. Як научить байдужих почувати?* (Л. Укр., I, 1951, 49).

2. *кому.* Який не викликає до себе інтересу, не цікавий, не важливий для кого-небудь. *Як живий стоїть* [батько] *в очах — в далекому дитинстві сиротою підпаском, сиротою ковальчуком — усім чужий, всім байдужий, ніким не пожалуваний* (Головко, II, 1957, 389); *І цей вечірній холодок Байдужий нам. Йдемо веселі* (Шпак, Вибр., 1952, 99).

3. *спец.* Який не піддається жодному впливові; індиферентний *Якщо при переміщенні тіла центр ваги лишається на тому самому рівні, то така рівновага називається індиферентною, або байдужою* (Курс фізики, I, 1957, 106).

БАЙДУЖІ́СІНЬКИЙ, а, е, *розм.* Цілком, зовсім байдужий (у 1 і 2 знач.).— *Бачу, що й ви до Насті байдужісінькі* (Речм., Весн. грози, 1961, 263).

БАЙДУЖІ́СІНЬКО, *розм.* 1. Присл. до **байдужісінький.** *Він собі дививсь байдужісінько, наче крізь сон, на цю сцену* (Н.-Лев., I, 1956, 169).

2. *у знач. присудк. сл.* Те саме, що **ба́йду́же** 2. *Хай усі знають, що йому все байдужісінько, крім школи* (Донч., V, 1957, 147).

БАЙДУ́ЖІСТЬ, жості, *ж.* Стан і властивість за знач. **байду́жий** 1. *Байдужість доччина дражнила її* (Н.-Лев., III, 1956, 65); *В голосі Ярослави відчувалося куди більше байдужості, ніж зацікавлення* (Дмит., Розлука, 1957, 106); *Та Павло обманював себе удаваною байдужістю. Він не міг заспокоїтись. Марійка заволоділа всім його єством* (Хижняк, Килимок, 1961, 12); *Образно. *Я не співець чудовної природи з холодною байдужістю її* (Граб., I, 1959, 171).

БАЙДУЖІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок.* Ставати байдужим (у 1 знач.). *Ми часом байдужіли до себе, заношувались.., а він* [командир загону] *завжди з'являвся до нас свіжий, чистий, бадьорий* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 25)

БАЙДУ́ЖКИ, *розм.* 1. *присл.* Те саме, що **ба́йду́же** 1.

2. *у знач. присудк. сл.* Те саме, що **ба́йду́же** 2.— *Не холодно. Блаженко?— питається старший лейтенант. —Байдужки* (Гончар, I, 1954, 259); *Вона, Христя, готова була б половину життя оддати, аби видряпатись на своє хазяйство, а йому* [чоловікові] *байдужки!* (Григ., Вибр., 1959, 197).

БАЙДУ́ЖЛИВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме що **байду́жий** 1. *Образно. *А сонце цілує (байдужливе сонце!) її* [пальми] *чарівничий наряд* (Граб., I, 1959, 313).

БАЙДУ́ЖЛИВО, *рідко.* Присл. до **байду́жливий.** *Вона й привіталася, і снідання подала,.. та все якось наче недбайливо, якось байдужливо* (Вовчок, I, 1955, 310).

БАЙДУ́ЖНИЙ, а, е. Те саме, що **байду́жий** 1. *Згорда поглядають вони* [чумаки] *довкола, певні в своїх силах, байдужні до всяких життєвих незгод* (Коцюб., I, 1955, 180); *Він відвернувся, силкуючися надати своєму лицю згірдний і байдужний вигляд* (Фр., VII, 1951, 312); *Знов* [Рустам] *присьорбнув чаю, куточком ока простежив за Саїдом, який своєю байдужною мовчанкою починав лякати таджика* (Ле, Міжгір'я, 1953, 132).

БАЙДУ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Стан і властивість за знач. **байду́жний.** *Тіло терпне.., напівсолодка втома обхоплює людину, байдужність закрадається в серце...* (Коцюб., I, 1955, 349).

БАЙДУЖНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок.* Ставати байдужним *Я ані не чув про неї, ані не мав змоги бачитись з нею, тим більше, що сам, як здавалось мені, я чи не байдужнів до неї* (Коб., III, 1956, 89).

БАЙДУ́ЖНО. Присл. до **байду́жний.** *Олеся привіталась до всіх дуже байдужно.. й сіла коло стола* (Н.-Лев., III, 1956, 122); *Кирило лишився сам і байдужно дивився, як ніч обгортала садок* (Коцюб., II, 1955, 209); *Образно. *Хай сонце байдужно по небу пливе, Проте його любить усе, що живе* (Сам., I, 1958, 129).

БАЙДУ́ЖО, *присл.* Те саме, що **ба́йду́же** 1. *Слова ті бринять зовсім не так байдужо, як звичайна розмова* (Л. Укр., III, 1952, 476); *Минали його байдужо, бо таких, як він,.. було тут багато* (Гончар, Таврія.., 1957, 676).

БА́ЙКА ^{1}, и, *ж.* 1. Невеликий віршований або, рідше, прозовий повчальний твір алегоричного змісту. *Моя байка, добрі люди. У пригоді, може, буде* (Гл., Вибр., 1957, 156); *Він* [М. Старицький].. *перекладає на українську мову поезії Лермонтова, Огарьова, Пушкіна та байки Крилова* (Про мист. театру, 1954, 107).

2. *розм.* Вигадка, розповідь про те, чого насправді не було, не може бути. *То байка, що Іван був дев'ятнадцятий в батька, а Анничка двадцята. Їхня родина була невелика* (Коцюб., II, 1955, 310); — *Я не знаю, люди, що ми слухали: правду чи байку?* (Стельмах, I, 1962, 197).

БА́ЙКА ^{2}, и, *ж.* М'яка бавовняна, рідше вовняна тканина з ворсом; бая. *Хороша була та Катря.. Плахта на їй шовкова,.. корсет зелений з байки або з сукна* (Вовчок, I, 1955, 182); *Витяг* [Федот] *кілька пар червоноармійської білизни, два відрізи на шинелю, три пари нових галіфе, білу байку на онучі* (Тют., Вир, 1964, 215).

БАЙКА́Р, я́, *ч.* Складач, автор байок. *В Чернігові поховано одного з найталановитіших українських поетів, байкаря Л. Глібова* (Коцюб., III, 1956, 202); *Стати хорошим ліриком, публіцистом чи байкарем не можна без загальної широти уявлень, справжньої сучасності світоглядних і художніх переконань* (Літ. Укр., 17.VI 1966, 1).

БАЙКА́РСТВО, а, *с.* Складання байок; байкарська творчість. *Байка Сковороди про Козеня і Вовка створена на езопівський сюжет, але оброблена вона письменником безперечно оригінально і є зразком давнього українського байкарства* (Рад. літ-во, 8, 1965, 25).

БАЙКА́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **байка́р.** *Байкарський хист;* //Який складається з байок. *Байкарська спадщина Л. І. Боровиковського.*

БА́ЙКОВИЙ, а, е. Прикм. до **ба́йка** ^{2}; //Зробл., пошитий з байки. *У байковій юбці — Вона мені все на думці* (Чуб., V, 1874, 403); *Мати поправила байкову пелюшку, віддала дитину Мірошниченкові* (Стельмах, Кров людська.., І, 1957, 218).

БАЙКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **ба́йка** ^{1} 1. *Ще в Греції існувала байкова традиція вже в VIII — VII ст. до н. е.* (Ант. літ., 1938, 111).

БАЙРА́К, у, *ч.* Ліс у яру, в долині або яр, порослий лісом, чагарником. *Ой, не шуми, луже, зелений байраче, Не плач, не журися, молодий козаче* (Чуб., V 1874, 147); *Лісів стало менше, тільки по долинах траплялися невеликі байраки* (Н.-Лев., II, 1956, 215); *Вже перед самим заходом сонця чоловік.. завів коні в глибокий байрак, міцно прив'язав їх до дерева* (Стельмах, І, 1962, 500).

БАЙРА́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **байра́к.** *Байрачні чагарники густішали, заважали швидкій їзді* (Ле, Побратими, 1954, 37); //Характерний для байраку *Степова зона характеризується наявністю лісової рослинності байрачного типу* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 14).

БАЙРОНІ́ЗМ, у, *ч.* Літературна течія початку XIX ст., що виникла під впливом творчості англійського поета Байрона; характеризується романтичним індивідуалізмом, розладом між поетом і суспільством, розчарованістю.

БАЙРОНІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до байронізму. *Байронічна поезія.*

БАЙСТРЮ́К, а́, *ч., дорев., зневажл., лайл.* Позашлюбний син. *За сим на бендюгах плететься Байструк Авентій попадич* (Котл., І, 1952, 194); — *Бач, а хлопці казали, що в мене батька не було... байстрюк! — кажуть* (Мирний, II, 1954, 49); — *Який лист? Я й не бачив ніякого листа. — Ах ти ж, байстрюк! Не бачив? — Матюха вп'явся поглядом в Ількові засльозені очі* (Головко, II, 1957, 144).

БАЙСТРЯ́, я́ти, *с., дорев., зневажл., лайл.* Позашлюбна дитина. — *А я, неначе навісна,.. З байстрям розхристана бреду. Сміються люди надо мною, Зовуть покриткою, дурною* (Шевч., II, 1963, 121).

БА́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бай.** *До революції вчитися могли тільки байські, поміщицькі синки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 58); //Належний баєві. *Посеред двору височіла широка шопа, і в затінку її, рятуючись від спеки, спочивали байські коні* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 24).

БАК ^{1}, а, *ч.* Велика закрита металева посудина для рідини. *У високих зелених баках були запаси бензину, нафти, масла* (Собко, Шлях.., 1948, 81).

БАК ^{2}, а, *ч.* Передня (носова) частина верхньої палуби судна. *Вахтенні на салінгах, на баці, біля бортів, очі всіх спрямовані на південь* (Довж., II, 1959, 209).

БАКА́Й, я́, *ч., діал.* 1. Вибій з водою, калюжа на дорозі; баюра. *Їдуть наші молодцями, Навмання, скрізь манівцями; Бакаї.. Їм ніпочім* (Манж., Тв., 1955, 168); *А деякі шофери то й самі норовили грюкнути машиною в бакай коло своєї хати чи біля воріт куми* (Кучер, Трудна любов, 1960, 60).

2. Глибока яма в річці, ставку. *Вона* [річечка] *повиривала на своєму шляху глибокі темні бакаї, і в них, виставляючи круглі, як веретена, спини, плавала форель* (Загреб., Європа 45, 1959, 98).

БАКАЛА́ВР, а, *ч.* 1. *іст.* Звання викладача (доцента) в духовних академіях Росії і України до 1869 р. *Другого дня пішла чутка між студентами, що Воздвиженського.. мали навіть замір зоставити при академії бакалавром* (Н.-Лев., І, 1956, 367).

2. Найнижчий учений ступінь у старовинних і деяких сучасних західноєвропейських університетах. *Здобуття Юрієм Дрогобичем у 1470 р. ступеня бакалавра, а в 1472 — магістра свідчить про його наукові здібності і неабияку наполегливість у подоланні труднощів* (Укр. іст. ж., 4, 1960, 81).

БАКАЛІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **бакалі́я.** *Тут.. нема крамів, окрім бакалійних* (Л. Укр., III, 1952, 711); //Признач. для торгівлі бакалією. *Вона була звичайна собі сільська дівчина, працювала в бакалійній крамниці* (Шиян, Гроза.., 1956, 19).

БАКАЛІ́ЙНИК, а, *ч.* Торговець бакалійними товарами. *Повертаючись з лікарні, бакалійник з тривогою думав про собаку-шукача* (Шиян, Гроза.., 1956, 97).

БАКАЛІ́Я, ї, *ж.* Група харчових продуктів і предметів споживання таких, як цукор, крупи, чай, мило та ін. *Пан Куценко років 25—30 був волосним писарем, а жінка його торгувала бакалією* (Гр., І, 1963, 244); —*В лавці моїй все є: і бакалія, і дьоготь, і вина всякі* (Шиян, Баланда, 1957, 44).

БАКАЛЯ́Р, а, *ч., іст.* 1. Учень середньої школи в XVII, XVIII і до середини XIX ст. *Сюди, поганці-бакаляри!* (Котл., І, 1952, 93); *А бакалярів розігнали За те, що шапки не ламали У Острій брамі* (Шевч., II, 1953, 157).

2. Те саме, що **бакала́вр** 1. *Це був з тих старих ще панотців, з тих, що у бакалярів вчились* (Свидн., Люборацькі, 1955, 5); //Дячок, що вчив дітей. *Казав мені бакаляр промовити: «аз, аз». А як же я не вимовив — він по пиці раз, раз!* (Пісні та романси.., І, 1956, 293).

БАКА́Н, у, *ч.* 1. Лакова фарба різних кольорів.

2. Яскраво-червона фарба. *Образно. *Осінь змережила землю мазками вохри. бакану й кадмію* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 155).

БАКАРА́, *невідм., с., заст.* Азартна гра в карти. *Багато зразу схопилося і закричали: — У єралаш! преферанс! вінт! бакара!— Столи знову загули, і гості.. розсілися різатись у карти* (Мирний, III, 1954, 289).

БАКАЮВА́ТИЙ, а, е, *діал.* З бакаями (про дорогу). *Попід кручею вився вузький шляшок, вибоїстий і бакаюватий* (Н.-Лев., IV, 1956, 271).

БА́КЕН ^{1}, а, *ч.* Поплавець на якорі (вночі із світлом), що встановлюється на річках, озерах і т. ін. для позначення фарватеру і небезпечних місць. *Вздовж течії миготіли білі й червоні бакени* (Жур., Вечір.., 1958, 93); — *Гав не лови, а дивись на мої бакени, коли не хочеш наскочити на мілину* (Донч., VI, 1957, 286); *Треба було знову засвітити бакен біля входу в бухту* (Трубл., II, 1955, 271).

БА́КЕН ^{2} *див.* **ба́кени.**

БАКЕНБА́РД *див.* **бакенба́рди.**

БАКЕНБА́РДА *див.* **бакенба́рди.**

БАКЕНБА́РДИ, а́рд, *мн.* (*одн.* **бакенба́рда,** и, *ж.* і *заст.* **бакенба́рд, а,** *ч.*). Борода від скронь вздовж щік до виголеного підборіддя. *Панок, що перший збив йому циліндер з голови, вже хопив його за довгі бакенбарди обома руками* (Фр., III, 1950, 312); *Сіверцев замислився. Його хлоп'яче обличчя, обрамлене ранніми бакенбардами, одразу стало старшим* (Гончар, III, 1959, 241).

БА́КЕНИ, ів, *мн.* (*одн.* **ба́кен, а,** *ч.*), *заст.* Те саме, що **бакенба́рди.** *Латинським учителем був вже немолодий чоловік, Заторський звався; ходив з бакенами* (Свидн., Люборацькі, 1955, 111).

БА́КЕННИЙ, а, е. Прикм. до **ба́кен** ^{1}. *Бакенні ліхтарі.*

БÁКЕННИК, а, *ч.* Робітник, що обслуговує бакени (*див.* **бáкен** [1]).

БÁКЕНЩИК, а, *ч.* Те саме, що **бáкенник.** *Де-не-де снували своїми легкими човниками бакенщики* (Гончар, I, 1954, 471); *Їде бакенщик проти хвилі I запалює ліхтарі* (Дор., Серед степу.., 1952, 55).

БÁКИ [1], ів, *мн.* Те саме, що **бакенбáрди.** *Руді рідкі баки, мов гичка з пшенички, спускалися з запалих щік* (Мирний, III, 1954, 160); *В сьомому класі вже ясно виявилося, що Федько Луговий — шатен і що вуса й баки в його чорняві* (Вишня, II, 1956, 297).

БÁКИ [2], ів: ◇ **Забивáти (забúти) бáки** *кому*—нав'язливими розмовами відвертати чиюсь увагу від чого-небудь; заморочувати, задурювати голову комусь. *Він вам заб'є баки своїми словами, що набрався у розумних людей* (Кв.-Осн., II, 1956, 484);—*Чужим людям можете се говорити, —може, вам і повірять, але нам тим баки не заб'єте* (Фр., VIII, 1952, 30); — *То... то... ви мене в дурні пошили? Під боком кохалися, а ти мені баки забивав якоюсь дівчиною на селі* (Вільде, Троянди.., 1961, 351); *Багатирка Хима довго забивала баки парубкам; крутила ними* (Кач., II, 1958, 8); — *Одне слово, забила мені баки* [дочка шевця] — *далі нікуди. Та й оженила таки ж на собі* (Збан., Єдина, 1959, 139).

БАКЛÁГ, БÓКЛАГ, а, *ч.* Те саме, що **баклáга.** *Він зупинився біля криниці, набрав у боклаг води* (Стор., I, 1957, 334); *Під столом валявся порожній боклаг* (Мирний, II, 1954, 296); *Боярські слуги.. звивалися, ..наповнюючи шипучим медом і яблучником подорожні боклаги* (Фр., VI, 1951, 10).

БАКЛÁГА, БОКЛÁГА, и, *ж.* Невелика дерев'яна або металева плоска посудина, барило для зберігання води або іншої рідини. *Потяг Охрім з двома баклагами до криниці* (Кв.-Осн., II, 1956, 10); *Цибулько, не мовивши слова, поставив баклагу* (Головко, I, 1957, 278); //Невелика металева, сплюснута з боків пляшка, яку носять при поясі у походах. *I рушив він, гвинтівка та баклага Весь скарб його, на битву йшли сини* (Мал., I, 1956, 234).

БАКЛАЖÁН, а, *ч.* 1. Однорічна овочева рослина з плодами довгастої форми синього або фіолетового кольору. *Баклажани та перці більш вибагливі до тепла, ніж помідори* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 87); [Ликерія Степанівна:] *Он там, на грядках, Харитониха обполює баклажани* (Кроп., II, 1958, 273).

2. Плід цієї рослини. *Я ж полола й поливала твій город. Отже, будуть у тебе й сині баклажани, і огірки, і квасоля, і дині...* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 262).

3. *рідко.* Те саме, що **помідóр.** *На рундуках скрізь здорові купи червоних баклажанів* (Н.-Лев., III, 1956, 264); *На грядках часом іще позалишались баклажани, великі, червоні, аж горять* (Мик., II, 1957, 128).

БАКЛАЖÁННИЙ, а, е. Прикм. до **баклажáн.** *За смугою капусти темнів лан густого баклажанного стебла* (Коз., Нові Потоки, 1948, 14); //Вигот. з баклажанів. *Недостиглі плоди баклажанів використовують для приготування баклажанної ікри* (Укр. страви, 1957, 202).

БАКЛАЖÁНОВИЙ, а, е. Те саме, що **баклажáнний.** — *Тепер наш.— сказав тут Матрос, підіймаючи на руку кавуна, до якого пристала в дорозі баклажанова плівка, пісок* (Мик., II, 1957, 191).

БАКЛÁЖКА, и, *ж.* Зменш. до **баклáга.** *Сулії, тикви, баклажки. Все висушили* [троянці] *без остатку* (Котл., I, 1952, 168); *Ніяких харчів з собою не мали* [козаки], *а з речей — тільки порожні баклажки для води* (Ле, Наливайко, 1957, 429); *Вже хлопці стоять у шоломах і зброї, Баклажки при боці, куди подивлюсь* (Мал., I, 1956, 250).

БАКЛÁН, á, *ч.* Водоплавний птах середньої величини звичайно чорного кольору (з металічним відблиском). *Море ані дихне, як дзеркало: пролетить баклан над морем — і одбивається в воді* (Коцюб., III, 1956, 133); *Страшні, потворні баклани.. летіли цілими зграями поснідати вранці рибою* (Ів., Вел. очі, 1956, 62).

БАКТЕРИЗÁЦІЯ, ї, *ж., спец.* Дія за знач. **бактеризувáти.** *Бактеризація насіння огірків прискорює плодоношення на 6—7 днів* (Колг. Укр., 5, 1962, 34).

БАКТЕРИЗУВÁТИ, ýю, ýєш, *недок. і док., перех., спец.* Піддавати дії бактерій (насіння, молоко, грунт та ін.). *Насіння бактеризують у день сівби* (Колг. Укр., 7, 1956, 18).

БАКТЕРИЦИ́ДНИЙ, а, е, *бакт., мед.* Здатний убивати бактерії. *Речовини, що вбивають і розчиняють мікроби, називаються бактерицидними* (Курс патології, 1956, 76); *Цибуля-ріпка містить різні мінеральні солі, органічні кислоти, а також ефірні масла, що мають бактерицидні властивості* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 212).

БАКТЕРІÁЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **бактéрія.** *Бактеріальна клітина;* //Який містить у собі бактерії. *Бактеріальні добрива.. містять не поживні речовини, необхідні рослинам, а бактерії, які в процесі своєї життєдіяльності створюють у грунті засвоювані форми азотних і фосфорних сполук* (Техн. культ., 1956, 239); //Який викликається бактеріями. *При лікуванні бактеріальної дизентерії широко застосовується синтетичний антибіотик синтоміцин* (Мікр. ж., XVIII, 3, 1956, 10).

БАКТЕРÍЙНИЙ, а, е. Те саме, що **бактеріáльний.** *У практиці сільського господарства широко застосовуються бактерійні добрива* (Наука.., 9, 1956, 34).

БАКТЕРІÓЗ, у *ч., спец.* Захворювання рослин, викликане бактеріями. *Бактеріоз огірків відомий також під назвою кутастої плямистості* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 306).

БАКТЕРІÓЛОГ, а, *ч.* Фахівець з бактеріології. *Тут* [в Одесі] *працювали великий фізіолог Сєченов, всесвітньо уславлений бактеріолог Мечников* (Кучер, Чорноморці, 1956, 95).

БАКТЕРІОЛОГÍЧНИЙ, а, е. Стос. до бактеріології. *На Україні мікробіологія почала розвиватися з 1886 року, коли І. І. Мечников заснував в Одесі першу в Росії бактеріологічну лабораторію* (Наука.., 2, 1957, 12); //Пов'язаний із застосуванням хвороботворних бактерій. *Бактеріологічна зброя.*

БАКТЕРІОЛÓГІЯ, ї, *ж.* Наука про бактерії, їх використання і боротьбу з ними. *Медична бактеріологія; Сільськогосподарська бактеріологія.*

БАКТЕРІОФÁГ, а, *ч., бакт., мед.* Природна речовина, що має здатність убивати бактерії, розчиняючи їх. *Найбільш складною структурою відзначаються бактеріофаги — віруси, що вражають бактерії* (Наука.., 12, 1963, 21).

БАКТÉРІЯ, ї, *ж.* Мікроскопічний одноклітинний організм; мікроб. *Особливе значення мали дослідження Пастера про роль певних видів бактерій у заразних хворобах людини і тварин* (Наука.., 2, 1959, 50); *Бактерії, як і всякі інші живі істоти, підлягають закону мінливості* (Мікр. ж., XI, 1, 1946, 6).

БАКÝН, ý, *ч.* Сорт міцного простого тютюну. *Спасибі за тютюн, бо се турецький, не бакун* (Сл. Гр.); *Дід закашлявся.— У тебе, Максиме, й бакун такий, як характер: усіх бджіл мені подушиш* (Панч, III, 1956, 162).

БАКУНÓВИЙ, а, е. Прикм. до **бакýн.**

БАКШÁ, í, *ж., діал.* Баштан. *Кого і до ратуші приведуть, піймавши на бакші з огірками* (Кв.-Осн., II, 1956, 175); *Влітку дід Гусак наймався глядіти бакші,* *так у нас називали баштани, а ми ходили до нього красти кавуни* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 174).

БАКШИ́Ш, у, *ч., розм., заст.* Дарунок; хабар (у Туреччині).— *Бакшиш треба дати... ви не знаєте, що то бакшиш? ..хабар... як не дамо, одвезуть раба божого* [Остапа] *у Рені, до москалів. А ті не погладять по головці, ой, ні...* (Коцюб., I, 1955, 382); *Я пам'ятаю місто на Босфорі.. І хлопчаків, що за малий бакшиш Стрибають в воду* (Перв., I, 1958, 520); *Бакшишами в Туреччині можна було добитися всього* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 418).

БАКШТЕ́ЙН, у, *ч.* Сорт голландського сиру.

БАЛ ^{1}, у, *ч.* Великий вечір з танцями. *Приїхавши од Турна з балу, Пальонки дома ковтонув* (Котл., I, 1952, 226): *За балом бал у генерала. За генеральшею чимала Орда панів і паничів* (Шевч., II, 1953, 220); *Був справжній маскарадний бал, дуже людний і парадний* (Коцюб., III, 1956, 193); *Правління колгоспу влаштувало для обох бригад колгоспний бал* (Шиян, Переможці, 1950, 230).

БАЛ ^{2}, а, *ч.* 1. Одиниця виміру сили якого-небудь природного явища (вітру, землетрусу і т. ін.). *З моря дув сильний вітер, не менш як п'ять-шість балів* (Смолич, Світанок.., 1956, 138).

2. Виражена цифрою оцінка знань і поведінки учня. *Меншого бала як п'ять ніколи не одержував* (Донч., VI, 1957, 581); *Вчився* [Валерик] *тільки на високі бали* (Гончар, Таврія.., 1957, 53); — *А цього року іспиту не витримали? — Ні, витримав. Набрав три п'ятірки і дві четвірки. Двадцять три бали* (Собко, Нам спокій.., 1959, 50); //Цифрова оцінка успіхів у спортивних змаганнях. *На самому фініші динамівці вдалось випередити Ніну на 0,3 бала* (В ім'я Вітч., 1954, 26).

БАЛАБА́ЙКА, и, *ж., діал.* Балалайка. *Лушня у танцях, як не перерветься, музику перетанцьовує; Пацюк на язиці, як на балабайці, вибиває* (Мирний, II, 1954, 194); *Молодий бовць уже не в силі був розплутати — існує перед ним сонце, обриси недалекого міста, бренькіт балабайки.. чи це він все ще снить* (Сміл., Зустрічі, 1936, 7).

БАЛАБА́Н ^{1}, у, *ч.* Трав'яниста рослина з суцвіттями білих квіток. *По дорозі до хати дядько зірвав кілька квіточок браток, балабану і заніс їх тітці* (Коцюб., I, 1955, 463); — *Воду в глечику треба тримати до весни.. Коли ж.. бджоли гарненько облетяться, на цій воді треба зварити їм мед і зілля роївник, матошник* [маточник], *ракова шийка, балабан* (Стельмах, II, 1962,79).

БАЛАБА́Н ^{2}, а, *ч.* Птах родини соколових.

БАЛАБО́Н, а, *ч., діал.* Брязкальце, бубонець. *І грали балагульські балабони, І машталір хитавсь на передку* (Рильський, I, 1956, 203).

БАЛАБО́НЧИК, а, *ч., діал.* Зменш. до **балабо́н.** *І дзвоник, і балабончики, і на скрипці музика ріже* (Барв., Опов.., 1902, 513); *Очікували поїзда десятки візників із дзвониками та балабончиками на кінських шиях, на наритниках, навіть на віжках* (Ле, Міжгір'я, 1953, 8).

БАЛА́БУХА, и, *ж., діал.* 1. Гуля. *Під плечем така балабуха* (Сл. Гр.); *З тих балабух, що понависали над очима, полилася якась мутна вода* (Мирний, III, 1954, 173).

2. Невелика булочка. *У порівн.— *А жіночка в нього яка? — своє товче Івга.— Кругла та пухла, немов балабуха* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 93).

БАЛА́БУШКА, и, *ж., діал.* Зменш.-пестл. до **бала́буха.** [Хима:] — *Чи коржа і балабушки печете вже?* (Кроп., III, 1959. 13); *Завелось у хаті деяке хазяйстечко; у неділю повелись пиріжки, балабушки; одно слово — Горпина зажила добре* (Л. Янов., I, 1959, 40).

БАЛАГА́Н, а, *ч.* Легка будівля для тимчасового користування (торгівлі і т. ін.); рундук. *Тріпотіли од вітру хисткі стіни легкого балагана* (Ільч., Серце жде, 1939, 91); //Тимчасове дерев'яне приміщення для театральних або циркових вистав на площі, вулиці. *Як з-під землі виростали рундуки, балагани, карусели* (Гончар, Таврія... 1957, 24); *Люблю, коли у нас під балаганом Гучна юрба хвилює ураганом І тиснеться до цих дверей вузьких* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 5).

БАЛАГУ́ЛА, и, *ж., заст.* 1. Критий дорожній віз. *Балагула ледве примітно підіймалась на пригорки, то знов спускалась у неглибокі долини* (Н.-Лев., I, 1956, 408).

2. Візник на такому возі. *Не пішов я до кузні, тільки заплатив балагулі й привіз доктора з міста* (Козл., Сонце.., 1957, 56).

БАЛАГУ́ЛЬСЬКИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **балагу́ла.** *На шляху задзвенів балагульський дзвоник. промчали коні, п'яна весільна пісня покотилася попідвіконню* (Стельмах, II, 1962, 390); //Належний балагулі (в 2 знач.). *Велика балагульська бричка підкочувалась під один з багатших домів* (Коцюб., II, 1955, 174).

БАЛАГУ́Р, а, *ч., розм., рідко.* Той, хто любить балагурити; балакун. *Один з Троянської ватаги.. Сміленький був і балагур* (Котл., I, 1952, 87); *Сам урядник, видно, штукар великий та балагур. Анекдотів знав тьму* (Вас., IV, 1960, 23).

БАЛАГУ́РИТИ, рю, риш, *недок., розм., рідко.* Говорити, розмовляти про щось весело, дотепно, пересипаючи мову жартами. *Щось балагурили довгенько* (Котл., I, 1952, 146); *Вони, сидячи на порожній бочці, балагурили далі* (Фр., III, 1950, 172); — *Час дорогий... ніколи тут балагурити...* (Чендей, Поєдинок, 1962, 38).

БАЛА́ДА, и, *ж.* 1. Віршовий твір на героїчну, легендарну або казкову тему. *Балади, а також багато пісень, поем, зокрема поеми Т. Г. Шевченка, поєднують в собі риси і епосу, і лірики* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 150).

2. Музичний твір епічного характеру для голосу або інструмента. [Річард:] *Забув слова, а голос пам'ятаю,— бувало часто батенько співав... А мати ненавиділа балади...* (Л. Укр., III, 1952, 102); *Охрипло, слабовито Співав він,— а таких зворушливих балад Я ні від кого вже не чув* (Рильський, Поеми, 1957, 215).

БАЛА́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **бала́да.** *Не знаю, чи буде цікаво, як я пошлю туди* [в журнал] *пісні баладного змісту* (Л. Укр., V, 1956, 140); *Пісні про Нечая, Морозенка, Супруна, Максима Залізняка та інших народних героїв.. мають виразний баладний характер* (Рад. літ-во, 1, 1965, 78).

БАЛАКАНИ́НА, и, *ж.* Довга, багатослівна розмова або висловлювання. *І тільки з виступів.. зрозуміла нарешті Сташка, що вся ота балаканина оберталася довкола індивідуальних і колективних договорів друкарських робітників з власниками друкарень* (Вільде, Сестри.., 1958, 392); *В Сахно урвався терпець. Незрозуміла Гальванескова балаканина дратувала й злостила її* (Смолич, I, 1958, 123); *Образно. *Товщина твору є сумнівна цінність, швидше хиба. В своїй творчості я всіма силами боровся з балаканиною* (Вас., IV, 1960, 55); //*збірн.* Поверхові, беззмістовні висловлювання, балачки про що-небудь. *С. Тудор з величезною силою і наочністю показав у своєму романі всю облудність націоналістичної балаканини* (Іст. укр. літ., II, 1956, 587); //Легка, невимушена розмова. *Їм так хотілося розважитися дотепною балаканиною* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 70).

БАЛА́КАНКА, и, *ж., діал.* Балакання, розмова. *Кузня мого тата.. була.. місцем збору, нарад та приязної* *балаканки для всіх сусідів* (Фр., IV, 1950, 463); *Їй лучалося лиш дуже рідко забігти на яку там балаканку* (Коб., II, 1956, 57).

БАЛА́КАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бала́кати** 1. *Заки громада змогла розібрати дотепно, що робити, над'їхав комісар; то вже не було часу на балакання* (Кобр., Вибр., 1954, 50); //Те, що хтось говорить. *Без мене, може, розгадали Чудне балакання моє* (Гл., Вибр., 1957, 286); *— Що я маю слухати їх нудного балакання?* (Фр., III, 1950, 155).

БАЛА́КАТИ, аю, аєш, *недок.* 1. *неперех., про кого-що і без додатка.* Те саме, що **розмовля́ти.** *А мельник той був чоловік дуже понурий.. і балакати не любив* (Вовчок, I, 1955, 351); *В хаті старі балакали про свої справи* (Н.-Лев., III, 1956, 59); *Посходилися люди, балакають* (Март., Тв., 1954, 48); *Без хвилювань, без мук з тобою я балакав* (Рильський, I, 1956, 26); //*перех.* Говорити, казати. — *Сьогодні Зінька така сумна була. Питала мене, чи правда, що ото балакають?* (Головко, II, 1957, 136).

2. *неперех., розм.* Володіти мовою. *Народ письменний страх, Бував у всяких школах, Один балакає на сотні язиках* (Греб., I, 1957, 75); *Ось уже їй восьмий пішов, а вона ще й балакати не навчилась* (Мирний, I, 1954, 54).

БАЛА́КАТИСЯ, ається, *недок., безос., розм.* Мати бажання, охоту розмовляти. *А у дорозі, бач, балакається много* (Федьк., Буковина, 1950, 44); — *Чого ж ви мовчите? — Та якось не балакається* (Сл. Гр.); //Легко точитися, вестися (про розмову). *Вітерець листом шешелить, бджола гуде.., то воно й балакається — точиться розмова, точиться...* (Вовчок, VI, 1956, 218).

БАЛА́КИ, а́к, *мн., розм.* Балачки. *Третій підходе до короля з тими ж самими балаками* (Чуб., III 1872, 46); *Повів* [абат] *його* [Феронда] *в монастирський двір і разом з іншими ченцями потішався його дурними балаками* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 224).

БАЛАКЛИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **балаку́чий.** *Балакливий був чоловік, веселий, громадський* (Вовчок, VI, 1956, 217); *Він мало говорив, та багато пив і все зупиняв свою, не в міру балакливу, жінку, Домаху* (Григ., Вибр., 1959, 238).

БАЛАКУ́Н, а́, *ч., розм.* Балакуча людина; базіка. *В лікареві, що схилився до хворого, нічого не зосталося від того балакуна, який п'ять хвилин тому торочив абищо, не думаючи* (Шовк., Людина.., 1962, 167); //*зневажл.* Людина, яка любить багато говорити про що-небудь, не виконуючи того на ділі.— *У, пустомолот! — злісно подумала вслід йому дівчина.. — Самі розмовочки й резолюції! Балакун* (Донч., II, 1956, 161).

БАЛАКУ́ХА, и, *ж., розм.* Жін. до **балаку́н.**

БАЛАКУ́ЧИЙ, а, е. Який любить багато балакати, який багато говорить. *Та, здається, на йому* [Лушні] *й шкура говорила, такий балакучий* (Мирний, I, 1949, 260); *Бжеський був надто балакучий і за келехом міг розпатякати багато зайвого* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 8); *Він* [шинкар] *і бігав від столів до ванькирчика, і прислухався до розмов своїх гостей. А вони підпивали і ставали все балакучіші* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 7).

БАЛАКУ́ЧІСТЬ, чості, *ж.* Властивість за знач. **балаку́чий.** *Роман Петрович, незважаючи на свою балакучість, за кілька днів так жодним словом і не натякнув на те, що він думає про їхні відносини* (Коз., Сальвія, 1959, 164); *Замула відзначався балакучістю. Слова з нього сипалися, як полова та остюки з-під молотарки* (Вол., Місячне срібло, 1961, 330).

БАЛАЛА́ЄЧНИЙ, а, е. Прикм. до **балала́йка.**

БАЛАЛА́ЄЧНИК, а, *ч.* Музикант, що грає на балалайці. *Тих, хто бажав навчатись грати, було чимало. Значилося серед них і прізвище Федора Кабанця, який виявив бажання стати балалаєчником* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 172).

БАЛАЛА́ЙКА, и, *ж.* Російський народний музичний триструнний інструмент з декою у формі трикутника. *Іван приніс з другої кімнати балалайку і вдарив гопака* (Десняк, I, 1955, 101); *Вечорами вже молодь забігає до хати, балалайка побренькує, пісні гудуть* (Гончар, Таврія.., 1957, 487).

БАЛА́МКАННЯ, я, *с., діал.* Дія за знач. **бала́мкати** 1 і звуки, утворювані цією дією. *Мідне баламкання наче пливе-хилитається в затужавілій тиші* (Речм., Весн. грози, 1961, 322).

БАЛА́МКАТИ, аю, аєш, *недок., діал.* 1. Бити в дзвін; дзвонити. *На дзвіниці.. монотонно баламкав одинокий дзвін* (Гжицький, У світ.., 1960, 11).

2. Недбало махати. *А впорожні йшла* [Улянка] *помалу, човгаючи ногами і безсило баламкаючи руками* (Л. Укр., III, 1952, 664).

БАЛАМУ́Т, а, *ч.* 1. Той, хто сіє неспокій серед людей, підбурює на якісь учинки; бунтівник. *А воєвода вже кричить: — Це ж баламут! Чому він вчить! Таких крамольників за грати Давно уже пора саджати* (Забашта, Калин. кетяг, 1956, 113); //Той, хто поводиться задерикувато, чия поведінка виходить за межі норми; бешкетник. *Переді мною був не той Павло, безжурний співун і баламут, якого я звик бачити* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 10).

2. Той, хто залицяється до жінок, настирливо домагається взаємності в коханні; спокусник, зальотник. *Баламуте, вийди з хати; Хочеш мене закохати, Закохати та й забути,— Всі ви, хлопці, баламути!* (Народна пісня); [Водяник:] *Ти, клятий баламуте, ще знатимеш, як зводити русалок!* (Л. Укр., III, 1952, 191).

3. *діал.* Риба макрель; скумбрія. *Невід був повнісінький баламутів, осятрів, білуги* (Н.-Лев., II, 1956, 249).

БАЛАМУ́ТА, и, *ч., рідко.* Те саме, що **баламу́т** 1, 2. — *У волості скажи кому слід, щоб цього баламуту* [Ярему] *мотузками скрутили, бо він дорогою дряпоне в ліс* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 55); *І знову він заговорив тоном провінціального баламути: — Віднині я житиму надією, що ми з вами ще побачимось...* (Шовк., Інженери, 1956, 260).

БАЛАМУ́ТИТИ, у́чу, у́тиш. *недок., перех.* 1. *рідко.* Робити неспокійним, каламутити (воду і т. ін.).

2. *кого.* Хвилювати кого-небудь, сіяти неспокій серед когось. *Театр понад два тижні баламутив публіку, обіцяючи виставу п'єси «Украдене щастя»* (Фр., XVI, 1955, 204); *Він* [Юзько] *останнім роком зчаста баламутив маму й не все бував там, як казав дома* (Коб., III, 1956, 499); //Підбурювати на якісь учинки; бунтувати. *«Бунтар, кричить* [пан], *гайдамака! Він мені людей баламутить»* (Коцюб., I, 1955, 336); [Якимаха:] *Баламутить* [Шевченко] *Моїх селян! Кричить на все село, Що я не маю права віддавати У рекрути Івана Смоляка* (Коч., III, 1956, 167); [1-й солдат:] *Тут він один цілий полк баламутить* (Корн., I, 1955, 175); //*без додатка* Поводитися задерикувато, робити таке, що виходить за межі норм поведінки. [Орися:] *Таточку! Що се за комедія? Що він тут баламутить?* (Фр., IX, 1952, 76); — *Ти що ж це баламутити задумав, не слухатися старших?* (Шиян, Гроза.., 1956, 314).

◇ **Баламу́тити сві́том** — хвилювати, тривожити багатьох.— *Не баламутьте, мамо, світом. Доконче вам треба розтривожити всіх* (Стельмах, Правда.., 1961, 25).

3. Залицятися, настирливо домагатися взаємності в коханні. *Баламуте всього світа, баламутиш мої літа: як приїдеш, мене любиш; як поїдеш, то й забудеш* (Сл. Гр.); — *Ти навіщо мого чоловіка*

баламутиш? — запитала Віра (Шиян, Баланда, 1957, 80).

БАЛАМУ́ТИТИСЯ, у́чуся, у́тишся, *недок.* 1. Перебувати в стані неспокою, бути неспокійним. *Повільніше билося серце, вже не так гарячково баламутилась кров у розслаблених жилах* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 346); //*перев. безос.* Втрачати ясність, чіткість; паморочитися. *Бачила виразно, що Яцеві почало баламутитися в голові* (Фр., II, 1950, 227).

2. Поводитися неспокійно, хвилюватися; виявляти непокору. *Було із-за чого баламутитися людям: зовсім нікчемні ціни виставили наймачі в цей перший день ярмарку* (Гончар, Таврія, 1952, 80).

БАЛАМУ́ТКА, и, *ж.* Жін. до **баламу́т** 1, 2. *Кращою її подружкою була непосидюча, сміхотлива, свавільна баламутка Антося* (Донч., VI, 1957, 433); *Образно. *Масляниця — баламутка: обіцяла масла й сиру, та не хутко* (Номис, 1864, № 526).

БАЛАМУ́ТНИЙ, а, е. 1. *рідко.* Неспокійний, каламутний. *Налетіли баламутні хмари, закрили жар-птицю* (Дмит., Наречена, 1959, 159); *Образно. *В голові баламутний хаос* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 14).

2. Бентежний, непокірливий. *Такий вчинок учителів виразно доводив, що він — чоловік баламутний* (Гр., I, 1963, 322); — *Може на інші краї перекинулась* [Ганна], *а може й зовсім де-небудь баламутну свою голову загубила...* (Гончар, Таврія.., 1957, 428); //Який викликає неспокій, тривогу. *Її* [Ярославу] *теж зачепили за живе баламутні Бунчукові слова* (Дмит., Розлука, 1957, 260).

БАЛАМУ́ТСТВО, а, *с.* Дії, поведінка баламута. — *Гляди, щоб за баламутство і розбій не забряжчав іржавими кайданами до самого Сибіру* (Стельмах, Хліб.., 1959, 245); [Калеб:] *То мусить він із нею одружитись. Громада баламутства не попустить* (Л. Укр., III, 1952, 66); — *Баламутство припини, з голови Зіньку викинь* (Шиян, Баланда, 1957, 217).

БАЛАМУ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **баламу́тити** 2, 3.

БАЛАНДА́, и́, *ж., розм.* Дуже рідка пісна юшка. *П'ятнадцять узятих з поля бою червоноармійців німці примушували працювати з ранку до ночі, годуючи їх так званою баландою* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 72).

БАЛА́НС, у, *ч.* 1. *бухг.* Порівняльний підсумок прибутків і видатків при завершенні розрахунків, а також відомість, в якій зафіксовано цей підсумок.— *У твоїх вікнах, на службі, ще світилося...— Баланс підбивали. Морока та й годі...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 520).

△ **Акти́вний бала́нс** — підсумок, в якому прибутки перевищують витрати; **Паси́вний бала́нс** — підсумок, в якому витрати перевищують прибутки.

2. *чого, який.* Співвідношення між взаємозв'язаними частинами, сторонами чого-небудь, між тим, що надходить і що витрачається. *В'яне вся рослина або окремі її частини. Основна причина — порушення водного балансу в рослині* (Захист рослин.., 1952, 85); *Серед радіоактивних елементів, розпад яких поповнює баланс тепла Землі, найважливіші уран, торій, калій, рубідій і самарій* (Наука.., 1, 1957, 23); *Докорінно поліпшено структуру паливного балансу; на нову технічну базу переведено електроенергетику* (Резол. XXII з.., 1961, 12); *Річна потреба колгоспу в кормах встановлюється на основі кормового балансу* (Свинарство, 1956, 264).

БАЛАНСИ́Р, а, *ч.* 1. Довга жердина, за допомогою якої акробат-танцівник на канаті зберігає рівновагу.

2. Важіль у машині, що служить для передачі руху поршня або для рівномірного розподілу ваги; //Головний регулятор, який замінює маятник у механізмі годинника.

БАЛА́НСОВИЙ, а, е, *бухг.* Прикм. до **бала́нс** 1. *Одним з найважливіших методів досягнення потрібної пропорціональності між галузями матеріального виробництва, між споживанням і нагромадженням, між товарними фондами і грошовими ресурсами населення є балансовий метод у плануванні* (Ком. Укр., 3, 1963, 15); *Балансовий звіт.*

БАЛАНСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **балансува́ти.** *Вся вища нервова діяльність.. складається з постійного чергування або, краще сказати, балансування цих трьох основних процесів: збудження, гальмування і розгальмовування* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 44).

БАЛАНСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. *неперех.* Зберігати рівновагу, роблячи відповідні рухи тілом. *Далі ми нагляділи гачену соломою узеньку стежку, що тяглася од фіртки до старенького ганку, і, балансуючи руками, один за одним пішли до господи* (Вас., II, 1959, 495); *Лариса ловко стрибнула на ребро опалубки і, балансуючи, мов на тросі, подріботіла до стіни* (Гур., Друзі.., 1959, 188); *Образно. *Не скаже за, не скаже й проти, Від нього правди ждати всує. Немов циркач отой на дроті, Усе життя він балансує* (Воскр., З перцем!, 1957, 413); *Балансувати між життям і смертю — річ нелегка* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 60).

2. *перех.* Доводити до правильного співвідношення взаємно зв'язані частини, сторони чого-небудь, надходження і витрати чогось.

3. *перех., техн.* Зрівноважувати обертальні деталі машини, механізму.

БАЛА́СТ, у, *ч.* 1. Додатковий вантаж (пісок, камінь і т. ін.) на судні або аеростаті для надання їм потрібної стійкості при недостатньому корисному вантажі, а також для регулювання висоти польоту повітроплавальних апаратів; //*с. г.* Домішка до дуже дрібного насіння для забезпечення рівномірного висіву його. *Якщо невелику кількість білої гірчиці на гектар висіяти звичайною сівалкою не можна, то до неї як баласт додається просяна лузга, тирса* (Зерн. боб. культ., 1956, 38).

2. *перен.* Що-небудь непотрібне, зайве. *Майже всяке паливо складається з двох частин: горючої і негорючої (баласту)* (Сіль. тепл. електростанції, 1957, 20); //Про людину, яка не дає ніякої користі, є тягарем для кого-небудь. *Нарвало на нозі, ходити не можу, баластом у кулеметному взводі неохота бути* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 128).

3. *зал.* Верхній шар залізничного полотна з піску, гравію, шлаку і т. ін., на який кладуть шпали. *Ленінградський поїзд, збиваючи стовпи дрібного баласту й сміття, швидко підходив до перону вокзалу* (Ле, Право.., 1957, 94).

БАЛА́СТНИЙ, а, е. Прикм. до **бала́ст.** *Ефірні масла містять тільки близько 10% легколетучих сполук, що зумовлюють характерний аромат ефірного масла, решта 90% припадає на баластні речовини* (Технол. інструкція.., 1954, 14).

БАЛАСТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., зал.* Покривати залізничне полотно баластом (у 3 знач.).

БАЛАХО́Н, а, *ч.* Просторий і довгий одяг, що надівається поверх усього для захисту від пилу. *З повозки зскочив Гапуш, увесь закутаний в білий, довгий до землі балахон* (Н.-Лев., III, 1956, 217); *Дмитренко скинув з плечей верхнього балахона, струснув пил* (Мирний, II, 1954, 265); //Маскувальний одяг. *Із ворожого стану оддiлився гурток.. 5—6 душ у білих балахонах* (Вас., IV, 1960, 381); *Вони* [стрільці] *одяглись у білі балахони, щоб бути непримітними на снігу та кризі* (Трубл., I, 1955, 208); //Про широкий, не підігнаний в талії одяг взагалі. *Одяг на обох черницях був однаковий: плаття-балахони з грубого сірого сукна* (Смолич, Мир.., 1958, 112).

БАЛА́ЧКА, и, *ж.* 1. Те саме, що **розмо́ва.** *І прийшли вони до мене З серцем щирим для балачки* (Сам., I, 1958, 180); *В сусідньому купе були чутні балачки* (Панч, II, 1956, 272); //*рідше.* Пуста, беззмістовна балаканина. *Осла взнаєш по вухах, ведмедя — по кігтях, а дурня по балачках* (Укр.. присл.., 1955, 254); — *Досить балачок. Треба діло робити. Час не стоїть* (Головко, II, 1957, 465).

Балачки́ розво́дити — вести пусту розмову.— *Виймай, виймай..,— засміявся і Прохор,— ставляй її* [пляшку] *сюди. Чого було й розводить балачки?* (Мик., II, 1957, 92).

2. *тільки одн., розм., заст.* Говірка, діалект. [Гнат:] *Знайомий голос і балачка чисто запорозька. Хто ти?* (К.-Карий, II, 1960, 287); [Прокуратор:] *Був іонійський діалект, аттічний, ще не знаю там який,— що не письменник, то й балачка інша,— але гартованої міцно мови.. не мали греки зроду* (Л. Укр., III, 1952, 450).

БАЛДА́, и́, *ж., розм.* Великий з довгим держаком молот. [Ганджа:] *Хе-хе, була колись така техніка. Один свердло держить, другий балдою його забиває* (Мокр., П'єси, 1959, 196).

БАЛДАХІ́Н, а, *ч.* Накриття, переважно з дорогої тканини з оздобами, над троном, ліжком, носилками, катафалком і т. ін. *Потім Палланта покадили.., Під балдахіном положили* (Котл., I, 1952, 269); *З одного боку.. стояв трон з кріслом, завішаний зверху аж до стелі червоним оксамитовим балдахіном з золотими торочками* (Н.-Лев., IV, 1956, 28); *Мовчки лягла* [Настя] *під пишно оздоблений балдахін* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 226).

БАЛЕРИ́НА, и, *ж.* Артистка балету; танцівниця. [Саня:] *Вам он навіть любов уявляється в постаті якоїсь балерини* (Л. Укр., II, 1951, 33); *Катя і Рита навперебій торохтіли про балерин і про «Лебедине озеро»* (Забіла, Катруся.., 1955, 68).

БАЛЕРИ́НКА, и, *ж.* Зменш. до **балери́на.** *Образно. *Кружляють у повітряному танку невагомі снігові балеринки* (Руд., Остання шабля, 1959, 52).

БАЛЕ́Т, у, *ч.* 1. Вид театрального мистецтва, що поєднує танець, музику і драматургічний задум.

Бале́т на льоду́ — вид мистецтва, в якому танці виконуються на ковзанах. *Плавне ковзання, стрімкий політ, динаміка рухів.. разом з акторською майстерністю дали можливість створити чудове і оригінальне мистецтво — балет на льоду* (Мист., 2, 1961, 33).

2. Театральна вистава з певним сюжетом, який розкривається засобами танцю, міміки й музики.— *А мені здається, що я на якійсь оригінальній опері чи балеті..,— шепотіла Ватя* (Н.-Лев., IV, 1956, 100); //Музичний твір, що становить основу такої вистави. *Балет К. Данькевича «Лілея».*

3. Колектив артистів, виконавців цієї вистави. *Так мова повстає і ніби річка плине Про жанри, про пейзаж, про різних малярів, Про композиторів, балет і тенорів* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 31).

БАЛЕ́ТКА *див.* **бале́тки.**

БАЛЕ́ТКИ, ток, *мн.* (*одн.* **бале́тка,** и, *ж.*). Легкі туфлі без підборів. *Ноги в легких вовняних шкарпетках, обуті в лосеві балетки* (Кучер, Чорноморці, 1956, 422).

БАЛЕТМЕ́ЙСТЕР, а, *ч.* Фахівець-хореограф, що здійснює постановку танців у балеті. [Аліна:] *Ходімо ти, невдаха-балетмейстер!* (Собко, П'єси, 1958, 272); *В шуканнях нової форми балетмейстери звертались до традицій національного музично-драматичного театру* (Мист., 2, 1963, 15).

БАЛЕ́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **бале́т.** *Балетна вистава.*

БАЛЕ́ТНИК, а, *ч., розм.* Артист балету.

БАЛЕ́ТНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **бале́тник;** балерина.— *Помайбі, балетнице! — гукнув Гриб зненацька* (Козл., Мандрівники, 1946, 12).

БАЛЕТОМА́Н, а, *ч.* Людина, що захоплюється балетом як глядач і часто відвідує балетні вистави. *Балетомани відбувають свого роду службу. Вони не пропускають жодного спектаклю* (Моє життя в мист., 1955, 91)

БА́ЛИ, ів, *мн., діал.* Розмови, балачки. *Всі ж не з балами стояли, Всі були по ділу тут* (Котл., I, 1952, 301); [Пріська:] *Так чуєш, Максиме, яке діло.* [Максим:] *Нема коли слухати мені ваші бали* (Вас., III, 1960, 86).

◊ **Ба́ли точи́ти (розво́дити)** — вести пусті розмови, балачки. — *До світу бали точать, а до півдня вилежуються* (Вас., I, 1959, 271); — *Чого ж мовчиш, бабо? — Нема мені про що з тобою бали розводити* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 651).

БАЛИ́К, у́, *ч.* Просолена і пров'ялена (інколи ще й прикопчена) спинка великої красної риби. *Од Дніпра і Дону* [везли] *всяку рибу, кав'яр, балики* (Стор., I, 1957, 367); *Вчорашній обід був для мене незвичайним: сардини, балик, мариновані карасі, раковий холодець* (Коцюб., III, 1956, 69); *Баликом називають спинку частину риби, зрізану нижче основи ребер* (Укр.. страви, 1957, 69).

БАЛИКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **бали́к.** *Баликові товари.*

БАЛІ́СТИКА, и, *ж.* 1. Розділ теоретичної механіки, що вивчає рух важкого тіла, кинутого під кутом до горизонту.

2. Наука, що вивчає закони руху артилерійських снарядів (у каналі ствола вогнепальної зброї і після вильоту назовні). *Молодий Бонапарт написав спеціальну працю з балістики, тобто про метання ядер* (Нова іст., 1956, 85).

БАЛІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до балістики.

△ **Балісти́чна раке́та**—ракета, що рухається по балістичній траєкторії після закінчення роботи двигуна. *Справжнім тріумфом радянської науки і техніки є створення міжконтинентальної балістичної ракети* (Наука.., 4, 1958, 4).

БА́ЛІЯ, ї, *ж.* Широка і низька посудина для прання білизни. *Стояла велика балія, обік неї лежали два праники* (Фр., VII, 1951, 347); *Як стояла* [Варвара] *біля балії з солдатською білизною, так і кинулася назустріч* [Вихору] (Кучер, Чорноморці, 1956, 358).

БА́ЛКА ^{1}, и, *ж.* Яр з пологими схилами. *Вийшов* [Максим] *в поле геть од шляху, У балку спустився* (Шевч., II, 1953, 257); *Село лежало в довгій, покрученій, розгалуженій балці* (Ряб., Жайворонки, 1957, 63); *Криниця в балці, журавель при ній. Тут, кажуть, воду пив колись Шевченко* (Рильський, I, 1956, 422).

БА́ЛКА ^{2}, и, *ж.* Дерев'яна колода або залізний брус, що є основою перекриття, настилу (стелі, підлоги і т. ін.). *Стіна тріснула, розійшлася, балки підгнивали — падали* (Мирний, IV, 1955, 16); *Не пан ставив будинки. Мужичі руки складали до бруса брус, до балки балку, і все те мусить тепер служити на користь людям* (Коцюб., II, 1955, 80); *Теслярі, зчищаючи кору, обтісували сокирами довгі лати, товсту балку сволока і крокви* (Коз., Нові Потоки, 1948, 229).

БАЛКА́Р *див.* **балка́ри.**

БАЛКА́РЕЦЬ *див.* **балка́ри.**

БАЛКА́РИ, БАЛКА́РЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **балка́р,** а *і* **балка́рець,** рця, *ч.;* **балка́рка,** и, *ж.*). Один з кавказьких народів тюркського походження.

БАЛКА́РКА *див.* **балка́ри.**

БАЛКА́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **балка́ри** і **балка́рці.**

БАЛКА́РЦІ *див.* **балка́ри.**

БА́ЛКОВИЙ ^{1}, а, е. Прикм. до **ба́лка** ^{1}.

БА́ЛКОВИЙ ^{2}, а, е. Прикм. до **ба́лка** ^{2}.

БАЛКО́Н, а, *ч.* 1. Прибудована до зовнішньої стіни будинку на певній висоті площадка, огороджена поручнями (або низькими стінками) і сполучена дверима з внутрішнім приміщенням. *Скляні двері виходять на великий балкон з видом на море* (Коцюб., III, 1956, 403); *На нашім другім поверсі Балкон неначе сад,— Пахучі квіти в горщиках І дикий виноград* (Мур., Піонер. слово, 1951, 101).

2. У театрі — місця для глядачів у середніх і верхніх ярусах. *Катя й Оленька оглядали ложі обох ярусів, крісла, стільці, балкон* (Ільч., Серце жде, 1939, 226).

БАЛКО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **балко́н.** *Іван Залізняк міцно сіпнув за ручку балконних дверей, але вони не піддалися* (Собко, Звич. життя, 1957, 72).

БАЛКО́НОВИЙ, а, е. Те саме, що **балко́нний.** *Біжить* [Любов] *до балконових дверей, одчиняє обидві половинки* (Л. Укр., II, 1951, 27).

БАЛКО́НЧИК, а, *ч.* Зменш. до **балко́н** 1. *Вона* [дорога] *вела до химерного двоповерхового будинку з гострими шпилями і різьбленими балкончиками* (Коз., Сальвія, 1959, 16).

БАЛ-МАСКАРА́Д, ~ у -~ у, *ч.* Великий танцювальний вечір, учасники якого одягнені в особливі спеціально виготовлені костюми й маски (етнографічні, казкові і т. ін.). — *В Палаці піонерів готуються до новорічного балу-маскараду на теми Пушкінських творів* (Сміл., Сашко, 1957, 213).

БА́ЛОВИЙ, а, е. Прикм. до **бал** ^{2} 2. *Балова система оцінки успішності.*

БАЛОВСТВО́, а́, *с., розм.* Те саме, що **ба́лощі.** *Баловство ніколи до добра не доводить* (Номис, 1864, № 10811); — *Діти люблять веселощі,— сказала вчителька.— А гурток — зовсім не баловство* (Донч., VI, 1957, 420).

БАЛО́Н, а, *ч.* 1. Скляна, металева або гумова посудина круглої чи циліндричної форми, призначена для зберігання газів або рідин. *Біля будки майстра стояв синій сталевий балон з киснем* (Собко, Біле полум'я, 1952, 257).

2. Гумова автомобільна та ін. шина, яка наповнюється повітрям. *Билися об каміння гумові балони, дерев'яні кузови кидало на поворотах, наче іграшкові, гуркіт моторів то ставав глухішим, то хвилинами здіймався до виючих нот* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 328).

3. Газонепроникна оболонка аеростата.

БАЛО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **бало́н;** // Здійснюваний з допомогою балонів. *Після війни на Україні дуже поширилась так звана балонна газифікація, тобто газифікація скрапленими.. газами* (Наука.., 11, 1956, 10); //Признач. для виготовлення балонів. *Балонний цех.*

БАЛО́НЧИК, а, *ч.* Зменш. до **бало́н.** *Санітарка взяла гумовий балончик* (Смолич, I, 1958, 228).

БАЛОТУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для балотування.

БАЛОТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **балотува́ти.**

БАЛОТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Закритим голосуванням вирішувати питання про обрання когонебудь.

БАЛОТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* 1. Висувати свою кандидатуру для балотування. *В 1919 р. Є. С. Федоров дав згоду балотуватися в дійсні члени академії наук* (Видатні вітч. географи.., 1954, 107); *Кандидат у депутати Верховної Ради Української РСР може балотуватися тільки в одній окрузі* (Полож. про вибори.., 1946, 10).

2. Пас. до **балотува́ти.**

БА́ЛОЧКА ^{1}, и, *ж.* Зменш. до **ба́лка** ^{1}. *Бистроокий, він зразу підглядів Івася, що приткнувся за буртою у балочці під широкою лопушиною* (Мирний, IV, 1955, 8); *А от понад балочкою примружився хутірець* (Мик., II, 1957, 18).

БА́ЛОЧКА ^{2}, и, *ж.* Зменш. до **ба́лка** ^{2}.

БА́ЛОЧНИЙ, а, е. Прикм. до **ба́лка** ^{2}. *Балочне перекриття.*

БА́ЛОЩІ, ів, *мн.* 1. Дія за знач. **ба́лувати** 1. — *І в кого вона така вдалась? ..Охо-хо, все то балощі!* (Л. Укр., III, 1952, 603).

2. Дія за знач. **ба́луватися;** пустощі, пустування. —*Нічого, правдонько, убожество — не опорок. Балощі, лінощі... ото опорок* (Тесл., Вибр., 1950, 27); *Та й цю дочку, Одарку, якось не догледів: за балощами дитячими випорснула з-під батьківського впливу* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 16);— *Хіба ти що, не ловив ніколи вудкою або переметом? — ..Ні, не визнаю. Я сільський житель, а в селі це балощами вважається* (Загреб., Спека, 1961, 268).

БАЛУ́-БАЛУ́, *невідм., розм.* Звуконаслідування на означення довгої, багатослівної, беззмістовної розмови, балаканини; //*у знач. присудк. сл. Я тут балу-балу, а тісто біжить по столу* (Гал.-руські приповідки, I, 1901—1905, 21).

БА́ЛУВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ба́лувати.** *Не балувана людською увагою і ласкою.., Мотя особливо цінувала щирість і відвертість в людях* (Коз., Сальвія, 1959, 125).

2. *прикм.* Розбещений, вередливий. [Олімпіада Іванівна:] *От балувана!* [Любов:] *Хто ж винен, тіточко?* (Л. Укр., II, 1951, 9); — *Ой, тут же не діти, а бісенята... Ану такі балувані, такі вреднющі* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 57).

БА́ЛУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех.* 1. Надмірно пестити когось, потурати кому-небудь в його бажаннях і примхах.— *Балує тебе мати, балує! — гладячи рукою по голові, казав батько* (Мирний, I, 1954, 323); [Любов:] *Мене ж балували, а не виховували* (Л. Укр., II, 1951, 21); *Зустрічаються ще й батьки, які надмірно балують молодь, роблячи погану послугу і дітям і суспільству* (Рад. Укр., 28.II 1957, 1); *Образно. *Життя ніколи не балувало Лешнера* (Собко. Запорука.., 1952, 38).

2. *перев. чим.* Виявляти увагу до когось, робити комунебудь щось приємне. *Мені так приємно, коли дістаю од тебе більшого листа. А ти мене не балуєш* (Коцюб., III, 1956, 421); *Ніколаєв.. поглядав із заздрістю на ставлення товаришів до Келембета: його цим ще ніхто не балував...* (Ю. Янов., II, 1954, 103).

БАЛУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., розм.* Гуляти на балах; бенкетувати. *Хто змолоду балує, той під старість старцює* (Укр.. присл.., 1955, 205).

БА́ЛУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.* 1. *з ким і без додатка.* Пустувати, гратися. *Євця.. сьогодні ранком прийшла до мене, як я ще лежала, і ми з нею довго балувались* (Л. Укр., V, 1956, 300); *Після цього ті учні, які найбільше кричать та балуються на перервах, зажурились* (Донч., V, 1957, 165); //Поводитися грайливо (про тварин).— *Ну ти! не балуйсь! — ласкаво сказав Котовський до коня* (Тич., I, 1957, 267).

2. *чим, на чому, розм.* Займатися чим-небудь для розваги.— *Сам балуюся дробовичком* (Донч., III, 1956, 126); — *Як же його грати, коли я зроду ні на чому не грав? На бубоні колись молодим балувався* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 27).

БАЛУХА́ТИЙ, а, е, *вульг.* Те саме, що **банька́тий.** *Як чотири багнети, дивились на нього* [Борового] *буравчики Вадима і мутні, раптом почервонілі, балуха-*

ті очі Коростилевського (Грим., Незакінч. роман, 1962, 199); *Примітним було Андріянове сизо-червоне балухате обличчя* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 204).

БА́ЛУХИ, ів, *мн.*, *вульг.* Те саме, що **баньки́**. *Він увесь став багровий, балухи наллялись кров'ю* (Досв., Вибр., 1959, 70).

БАЛЦА́НКА, и, *ж.*, *рідко.* Металева посудина з вузьким отвором для зберігання рідин (гасу і т. ін.). *Подвір'я було закидане старими побитими балцанками, ганчір'ям та іншим мотлохом* (Мик., II, 1957, 179).

БАЛЮВА́ТИ, юю, юєш, *недок.*, *діал.* Балувати; бенкетувати. *Отоді приходь, Іване, В мене балювати!..* (Рудан., Тв., 1956, 122); *В дворі із паном день у день Балює* [староста], *бавиться, полює* (Фр., X, 1954, 329).

БАЛЮВА́ТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, *діал.* Те саме, що **балюва́ти.** *Ов, довго щось балюються панотчикові гості!* (Фр., I, 1955, 184); *Балювалися раз пани. Але запросили межи себе одного мужика — може, аби посміятися з нього* (Україна.., I, 1960, 74).

БАЛЮСТРА́ДА, и, *ж.* Поручні балконів, галерей і т. ін., утворені з ряду фігурних стовпчиків або колонок, з'єднаних зверху перекладиною. *Покрівля галереї рівна, з балюстрадою* (Л. Укр., III, 1952, 346); *Ліда встала з крісла, спершись на балюстраду, і дивилася вниз на асфальтовану вулицю* (Трубл., III, 1956, 281).

БАЛЮСТРА́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **балюстра́да.**

БАЛЯНДРА́СИ, ів, *мн.*, *розм.* Пусті, веселі розповіді, розмови про щось незначне, несерйозне. *Хазяйка кишки порве од її баляндрасів* (Кв.-Осн., II, 1956, 290); *В вагоні через дверці два купе.. Сміх, жарти, баляндраси...* (Фр., XI, 1952, 248); *Навіть дідок-чабан, покинувши баляндраси, журно хитав головою* (Баш, На землі.., 1957, 10).

◇ **Баляндра́си точи́ти (пра́вити, нести́** *і т. ін.*) — весело розмовляти, розповідати про щось незначне, несерйозне. *І молодиці-цокотухи Тут баляндраси понесли* (Котл., I, 1952, 74); *Далі Максим уже орудував бесідою: точив баляси та баляндраси* (Мирний, II, 1954, 115).

БАЛЯНДРА́СИТИ, а́шу, а́сиш, *недок.*, *розм.* Те саме, що **Баляндра́си точи́ти** (*див.* **баляндра́си**). *Ті* [парубки] *було зійдуться на вечорниці.. та як стануть баляндрасить, то й мертвий би розреготався...* (Стор., I, 1957, 101); *Він* [Тимко] *був зайнятий своїми думками і навіть не чув, про що баляндрасить Марко* (Тют., Вир, 1964, 481).

БАЛЯНДРА́СНИК, а, *ч.*, *розм.* Той, хто любить баляндраси точити; балакун. *Дивно було, що цей дотепний баляндрасник, веселий і гостинний товариш, зараз у такому похмурому настрої* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 420).

БАЛЯНДРА́СНИЦЯ, і, *ж.*, *розм.* Жін. до **баляндра́сник.**

БАЛЯ́СИ, ів, *мн.* 1. Виточені фігурні стовпчики поручнів балкона, сходів і т. ін., а також поручні, що відгороджують одне місце від іншого. *Перед балясами тягнулась довга лава свідків* (Фр., VI, 1951, 267).

2. *перен.*, *розм.* Пусті, веселі балачки, розмови; баляндраси, теревені.

◇ **Баля́си точи́ти** — весело розмовляти, розповідати про щось незначне, несерйозне. *Точила* [Дідона] *всякії баляси.., Енею тілько б угодить* (Котл., I, 1952, 77); *Частина вільних козаків видивлялась на польський табір і точила баляси, від яких схоплювався то тут, то там регіт* (Панч, III, 1956, 390).

БАЛЯ́СИНА, и, *ж.* Виточений фігурний стовпчик поручнів балкона, сходів і т. ін.

БАЛЯ́СИНКА, и, *ж.* Зменш. до **баля́сина.** *Ось уже дівчина зійшла на легкий, обгороджений балясинками рундук* (Стельмах, Хліб.., 1959, 135).

БАЛЬ, ю, *ч.*, *заст.* Бал. *Кажуть, голод в їх* [мужиків] *почався,— якщо правда, дуже жаль. Я б зібрався, розпитався, але ж нині маю баль...* (Л. Укр., I, 1951, 276).

БАЛЬЗА́КІВСЬКИЙ: ◇ **бальзаківський вік** — вік жінки від 30 до 40 років (за іменем французького письменника XIX ст. Бальзака, у творах якого більшість героїнь такого віку). *Вам доводилось чути розмову двох дам бальзаківського віку?* (Кулик, Записки консула, 1958, 28).

БАЛЬЗА́М, у, *ч.* 1. Напіврідка запашна, з домішкою ефірних масел смола деяких рослин, що має застосування в техніці, медицині, парфюмерії. *Ось ви бачите смеречину. Така собі деревинка незавидна, а вона ж дає так званий бальзам для оптичної промисловості* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 102); //Розчин рослинних смол в ефірному маслі; мазь, виготовлена з лікарських рослин.— *Є у нас м'які завої і бальзам на рану гойний* (Л. Укр., I, 1951, 433); * У порівн. *Повітря було чисте, чудове, пахуче, що, бачилось, так і лилося цілющим бальзамом у груди* (Фр., III, 1950, 91); *Ваші слова спливають бальзамом у зболілу душу* (У. Кравч., Вибр., 1958, 247).

2. *перен.* Цілющий засіб, що приносить полегшення, втіху, заспокоєння. *Вдихнув* [Забейко] *на повні груди зрошеного, свіжого повітря — що за розкіш жити й могти вдихати отакий бальзам!* (Вільде, Винен.., 1959, 55); *Молінням-жалінням душі не суши — Чарчина єдина — бальзам для душі* (Бернс, Вибр., перекл. Лукаша і Мисика, 1959, 24).

БАЛЬЗАМІ́Н, у, *ч.* Декоративна садова і кімнатна рослина з м'ясистим стеблом і яскравими квітами. *Скільки квітів, і які різні! Петунія, красоля, кручені паничі, резеда, бальзамін, півонії* (Смолич, II, 1958, 8).

БАЛЬЗАМІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **бальза́м** 1. *Пахтіло.. бальзамічною смолою гірських сосен* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 128); // Який виділяє бальзам (про рослини). *У заплавних умовах добре росте тополя бальзамічна* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 117).

2. *перен.* Який діє як бальзам; цілющий. *Власна одіж тяжіла йому на тілі, мов стокілові штаби, а від бальзамічного весняного повітря ставало йому душно* (Фр., VI, 1951, 301).

БАЛЬЗА́МНИЙ, а, е. Те саме, що **бальзамі́чний** 1.

БАЛЬЗАМУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бальзамува́ти.** *Бальзамування — це спосіб зберегти труп від розкладу та згнивання* (Смолич, I, 1958, 202).

БАЛЬЗАМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *перех.* Просочувати труп бальзамічними та іншими речовинами, щоб зберегти його від гниття. *Вони* [єгиптяни] *бальзамували тіло померлого* (Іст. стар. світу, 1957, 26).

БАЛЬНЕО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **бальнеологі́чний**, напр.: бальнеотерапія і т. ін.

БАЛЬНЕО́ЛОГ, а, *ч.* Фахівець з бальнеології.

БАЛЬНЕОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до бальнеології. *На Чорноморському узбережжі розташований один з кращих бальнеологічних курортів* (Цюпа, Україна.., 1960, 237).

БАЛЬНЕОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Галузь медицини, що вивчає фізико-хімічний склад, застосування в лікуванні і дію на організм мінеральних вод та грязей.

БА́ЛЬНИЙ^1, а, е. Прикм. до **бал**^{1}; //Признач. для балу. *Бальні сукні дівчат утворювали химерний карнавал яскравих барв і кольорів* (Донч., III, 1956, 17).

БА́ЛЬНИЙ^2, а, е. Прикм. до **бал**^{2}.

БА́ЛЬОВИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **баль.** *Бальовий фрак на нім* (Фр., XI, 1952, 257); *Вона була в білій.. бальовій сукні* (Л. Укр., III, 1952, 601).

БАМБУ́К, а, *ч.* Висока тропічна і субтропічна деревовидна рослина з порожнистим колінчастим стеблом і видовженим листям. *Хащі півтораметрового сахалінського бамбука тяглися на протилежному боці річки* (Донч., II, 1956, 361).

БАМБУ́КОВИЙ, а, е. Прикм. до **бамбу́к.** *Вдалі.. мріють . цілі ліси бамбукові Бенгалю* (Фр., V, 1951, 186); *Вже третій день вони.. живуть у приморському містечку, серед бамбукових заростів* (Руд., Вітер.., 1958, 399); //Зробл. з бамбука. *У руках старого довге бамбукове вудлище* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 7).

БАМБУ́ЛА, и, *ч.*, *зневажл.* Тюхтій. *У Матвія Матвійовича з одної циркової програми, баченої ще замолоду, лишився в пам'яті.. сорокалітній, обважнілий, стягнений корсетом і неохайний бамбула з юхтово лисніючим обличчям* (Вол., Місячне срібло, 1961, 10).

БА́МКАННЯ, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **ба́мкати** і звуки, утворювані цією дією. *Раптом чути уривчасте бамкання: б'ють на сполох* (Коч., I, 1956, 574); *Таке веселе бамкання бува хіба що під великдень* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 371).

БА́МКАТИ, аю, аєш, *недок.*, *розм.* Гудіти, дзвеніти від ударів (про дзвін); //Бити, ударяти з певними інтервалами в дзвін або в що-небудь металеве. *Хто ж там із старих дзвонарів бамкав оце зараз..?* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 334).

БА́МКНУТИ, ну, неш, *док.*, *розм.* Однокр. до **ба́мкати.** *Церковний дзвін якось самотньо й плаксиво бамкнув* (Козл., Ю. Крук, 1957, 372).

БАНА́ЛЬНИЙ, а, е. Який утратив виразність через часте повторення; утертий, неоригінальний. *Він танцював з нею кілька турів, обмінявся кількома банальними фразами* (Фр., VII, 1951, 238); *Чижик підкинув до підборіддя скрипку.. і зацигикав банальну полечку* (Панч, I, 1956, 197); *Звичайно, банальні, заялложені рими не можуть нікого зворушити* (Рад. літ-во, 5, 1958, 27); //Буденний, звичайний. *Вже й черемха розпускається — Хоч банальна, а така, Що безсило опускається І в деструктора рука* (Рильський, I, 1956, 94).

БАНА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* 1. *тільки одн.* Абстр. ім. до **бана́льний.** *Він* [П. Тичина] *як вогню боїться банальності, знеосібленості ритмічного звучання* (Поезія.., 1956, 235).

2. Банальна, утерта думка або вираз.— *Всі ми вік живемо і більшу частину його вчимося, щоб кінець кінцем уміти доладно висловлювати чужі думки, позичені банальності* (Ле, Міжгір'я, 1953, 52).

БАНА́ЛЬНО. Присл. до **бана́льний.** *За столом* [Никодим] *був привітний і банально дотепний* (Кол., Терен.., 1959, 339); — *А життя ж має свої терни, висловлюючись банально* (Ле, Міжгір'я, 1953, 546); //*у знач. присудк. сл. З чого ж почати* [книгу]? *Може з чайки, яка одиноко в'ється, наче когось шукає на дні морському?.. Ні, то банально* (Кучер, Голод, 1961, 195).

БАНА́ЛЬЩИНА, и, *ж.*, *зневажл.* Що-небудь банальне, утерте, буденне.

БАНА́Н, а, *ч.* 1. Пальмоподібна тропічна рослина з величезним листям і великим суцвіттям. *Закам'янів на бананах широких порепаний лист* (Л. Укр., I, 1951, 304); *Така собі непоказна* [яблунька] *серед розкішних пальм та бананів* (Головко, I, 1957, 451).

2. Довгастий солодкуватий плід цієї рослини. *Слуга приніс лускаті ананаси й жовті банани* (Донч., III, 1956, 249).

БАНА́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **бана́н.** *Бананове листя.*

БАНА́ТКА, и, *ж.* Сорт пшениці. *Волами возили банатку і українку до портів Чорного моря* (Сміл., Сад, 1952, 124).

БА́НДА, и, *ж.* 1. Озброєна група злочинців, що чинять грабежі, розбої, вбивства. [Грек:] *То винні все закони ваші римські — заборонили чесні товариства.., от маєте тепер злочинні банди!* (Л. Укр., II, 1951, 523); — *Одного злодія піймали були з конем аж під Полтавою на ярмарку.. Хотіли самосуд над ним учинити. А він став проситися: всіх, каже, викажу, усю банду, тільки щоб не вбивали* (Головко, II, 1957, 8); //*зневажл.* Про озброєний контрреволюційний загін, організовану групу шпигунів, диверсантів або ворожі війська. *Це тут ми білі банди гнали і йшли вперед під кульний спів* (Сос., II, 1958, 218); *Всі радянські народи віддавали свої сили на те, щоб розгромити фашистські банди, які напали на нашу Батьківщину* (Рад. Укр., 20.XII 1946, 2).

2. *розм.* Ватага, юрба, гурт. *Часто серед ночі.. хату сповняла ціла банда якогось непевного люду* (Коцюб., I, 1955, 375).

3. *діал.* Група музикантів. *Ось жнива. Скочно граючи, Женців провадить банда* (Фр., XI, 1952, 276).

БАНДА́Ж, а́, *ч.* 1. Хірургічний пояс чи пов'язка для підтримання в нормальному положенні яких-небудь органів або частин тіла. *Незабаром мені мають робити гіпсовий бандаж, і маю в ньому пробути місяць* (Л. Укр., V, 1956, 34); //Взагалі пов'язка. *Сахно послабила пута й, дарма що поранений дуже опинався, змінила йому бандаж на рані* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 104).

2. *техн.* Сталевий обруч, обід, який насаджують на частини машин для зменшення їх зносу, зокрема обід (шина) на вагонному або паровозному колесі. *Насадка бандажів — виключно складний процес* (Баш, Вибр., 1948, 116); *Широкі бандажі важких лафетів під гаубицями народжували на бруковій рівномірний незграбний звук* (Сміл., Зустрічі, 1936, 64).

БАНДАЖИ́СТ, а, *ч.* Майстер, що виготовляє бандажі (в 1 знач.). *Казав бандажист, що апарат буде стоїти 70 марок* (Л. Укр., V, 1956, 261).

БАНДАЖИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **бандажи́ст.**

БАНДА́ЖНИЙ, а, е. Прикм. до **банда́ж**; //Признач. для виготовлення бандажів. *Знімали могутні колеса, щоб віддати їх на обточку до бандажних верстатів* (Донч., I, 1956, 434); *Бандажна сталь.*

БАНДЕРО́ЛЬ, і, *ж.* 1. Паперова обгортка або відкритий конверт, в яких пересилаються поштою книги, журнали, ділові папери і т. ін. *Купою викладена ранкова пошта; тут головно медичні журнали; серед них чимало в іноземних бандеролях* (Вол., Місячне срібло, 1961, 49).

2. Поштове відправлення в такій обгортці. *«Лист» і «Хвала життю» висилаю рівночасно бандероллю* (Коцюб., III, 1956, 459); *Шістдесят листів, шість бандеролей і чотири закордонних, о!* (Довж., Зач. Десна, 1957, 192).

БАНДЕРО́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **бандеро́ль.**

БА́НДЖО, *невідм.*, *с.* Струнний щипковий музичний інструмент американських негрів, що набув великого поширення в джаз-оркестрі.

БАНДИ́Т, а, *ч.* Озброєний грабіжник, розбійник. *Напружено вслухалася* [Федора Михайлівна] *в голоси, вони вже чулися в сінях. Може, бандити?* (Панч, В дорозі, 1959, 73); //*зневажл.* Про того, хто належить до контрреволюційної банди, ворожого війська, або про шпигуна, диверсанта і т. ін. *На Київщині орудувала куркульська банда отамана Зеленого. Бандити вбивали партійних і радянських працівників, тероризували населення* (Іст. УРСР, II, 1957, 157); *Смерть бандитам! Смерть фашистам! Сміливо на бій!* (Гонч., Вибр., 1959, 179).

БАНДИТИ́ЗМ, у, *ч.* Злочинна діяльність озброєних банд, що чинять грабежі, розбої, вбивства; терористична діяльність контрреволюційних банд. *У 1921 р. на Україні існували десятки банд.. Бандитизм перешкоджав переходові до мирної праці, створював додаткові труднощі* (Іст. УРСР, II, 1957, 221); [Гармаш:] *Товаришу Смола.* [Смола:] *Селянин. Незаможник. Працював у боротьбі з бандитизмом* (Мик., I, 1957, 113).

БАНДИ́ТКА, и, *ж.* Жін. до **банди́т**.

БАНДИ́ТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **банди́т**. *Очевидно, у бандитської ватаги була своя розвідка, надійні вуха і очі* (Цюпа, Три явори, 1958, 17); [Ольга:] *Та краще буду я.. героєвою удовою, аніж бандитською жоною* (Голов., Осінь.., 1938, 12).

БАНДИТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Чинити грабежі, розбої, вбивства; бути бандитом. *Кривий він, каліка. Чи йому кульгати за спритним загоном Келеберди, що зараз бандитував аж у Холоднім Яру?* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 293).

БАНДУ́РА, и, *ж.* Український народний багатострунний щипковий музичний інструмент з декою овальної форми. *Запорожець, підгорнувши ноги, виграє на бандурі, а біля його стоїть, насторожививши вуха, прив'язаний до дуба кінь, ніби слуха ту музику* (Стор., I, 1957, 234); *Взяв би я бандуру та й заграв, що знав,— Через ту бандуру бандуристом став* (Пісні та романси.., II, 1956, 32); *Так вдармо піснею! Торкнем бандуру! Хвала герою, воїну, буй-туру!* (Тич., II, 1957, 207).

БАНДУРИ́СТ, а, *ч.* 1. Музикант, який грає на бандурі, або співак, що акомпанує собі на бандурі. *У Василя теж була своя «хвороба» — пристрасть до бандури. У шкільному гуртку бандуристів його ставили навіть за приклад* (Баш, Надія, 1960, 11); *Капела бандуристів.*

2. *етн.* На Україні з давніх часів—мандрівний народний співець, що акомпанував собі на бандурі й нерідко сам складав пісні та думи; кобзар. *Бандуристе, орле сизий! Добре тобі, брате: Маєш крила, маєш силу, Є коли літати* (Шевч., I, 1951, 68); *І довго лунала з майдану дрібна швидкомовка підків і веселий гомін струн старого бандуриста* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 47).

БАНДУРИ́СТА, и, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **бандури́ст**. *Й по сусідніх селах знали бандуристу.. Всюди його пісню, щиру і огнисту, Мир невередливий слухати любив* (Щог., Поезії, 1958, 396).

БАНДУРИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **бандури́ст** 1. *В гості до письменників завітали бандуристки* (Літ. газ., 9.X 1959, 4); *Самодіяльна народна капела бандуристок.*

БАНДУ́РКА, и, *ж.* Зменш. до **банду́ра**. *Зробив* [Котик] *собі бандурку, узяв мішок і молоток і пішов до лисиччиної хатки* (Укр.. казки, 1951, 45); *Ішло два козаки степом, надибали дерево й сіли в холодку. Один на бандурці пограває, а другий слухає* (Україна.., I, 1960, 105).

БАНДУ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **банду́ра**.

БАНДУ́РНИК, а, *ч.* Майстер, що робить бандури.

БАНДЮ́ГА, и, *ч. і ж.*, *зневажл.* Бандит. *Виявилось, що і люди знайшлися в селі хороші та відважні, й бандюги не страшні й не невловимі* (Козл., Сонце.., 1957, 22).

БАНЕЛЮ́КИ, ів, *діал.*: ◇ **Банелю́ки плести́** — говорити дурниці. *Що ти мені банелюки плетеш?* (Гал.-руські приповідки, I, 1901—1905, 21).

БАНИ́Т *див.* **бані́т**.

БАНИ́ТА, и, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **бани́т**.

БА́НИТИ, ню, ниш, *недок.*, *перех.*, *діал.* 1. Мити. *Довго напередодні мама банила йому голову лугом, материнкою* (Ю. Янов., Мир, 1956, 156).

2. *кого, перен.* Бити.— *Гамселити* [панів],— *підказав Покиван..— Банити!* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 368); //Лаяти.— *От же лукаве зілля,* — *..без угаву банив чоловік свою жінку* (Баш, Надія, 1960, 215).

БАНІ́Т, БАНИ́Т, а, *ч.*, *заст.* Людина, оголошена поза законом; вигнанець. [Анна:] *А хто баніт, той, звісно, утікач* (Л. Укр., III, 1952, 394); *Кожен братчик повинен позиватися в братському суді, а за порушення статуту виключають із братства, тобто відлучають від церкви. Тоді він — банит, людина поза законом* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 202).

БАНІ́ТА, и, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **бані́т**. [Турський:] *Скривдили тебе, ясновельможний пане! Банітою, паливодою об'явлено, до двору не пускають, у Варшаві жить забороняють!* (К.-Карий, II, 1960, 8).

БАНІТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *перех.* 1. *заст.* Засуджувати кого-небудь на вигнання.

2. *діал.* Дуже сильно лаяти кого-небудь. *Василь.. радо слухав, як мати банітувала сестру* (Мирний, IV, 1955, 28); [Домаха:] *Мамо! краще мене банітуйте, а не паскудьте моєї дружини!* (Стар., Вибр., 1959, 336).

БАНІ́ЦІЯ, ї, *ж.*, *заст.* Покарання, що полягає в оголошенні людини поза законом, засудженні її на вигнання. *Придушивши повстання 1594—1596 рр., польський уряд наклав на козаків баніцію, тобто оголосив їх поза законом* (Іст. УРСР, I, 1953, 170).

БАНК, у, *ч.* 1. У СРСР — державна фінансова установа, яка здійснює кредитування народного господарства і є розрахунковим центром країни; у капіталістичних країнах — фінансова установа, що концентрує капіталовкладення, які дає в позику капіталістам з метою одержання прибутків і надприбутків. *..капітал переходить весь час з однієї країни до іншої. Банки, ці величезні склади капіталів, що збирають.. і розподіляють його в позику капіталістам, стають з національних міжнародними..* (Ленін, 2, 1948, 90); *Всі знали, що Сухобрус мав гроші в банку* (Н.-Лев., I, 1956, 351); *—Заборгованість дворянства почала катастрофічно рости і в дворянському і в земельних банках* (Стельмах, Хліб.., 1959, 43).

2. В азартних карточних іграх — поставлена на кін сума грошей. *У порівн. *Вибух власної гранати вплинув на старшого сержанта, як зірваний банк на картяра* (Панч, Іду, 1946, 58).

Держа́ти (трима́ти) банк — вести гру, маючи в своєму розпорядженні всю поставлену на кін суму.

3. Назва азартної гри в карти; банчок.

БА́НКА ^{1}, и, *ж.* 1. Скляна, металева і т. ін. посудина переважно циліндричної форми. *У них знайдено.. по кілька скляних банок, у яких лежить якась пахуча біла й рожева мазь* (Кучер, Трудна любов, 1960, 445); //Бляшана коробка для консервів. *Сажнєв великим кишеньковим ножем вигорнув у миску з банки консерви* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 79).

△ **Ле́йденська ба́нка**, *фіз.*— лабораторний прилад для нагромадження електрики. *Великою подією в науці було винайдення так званої лейденської банки, цього першого конденсатора електричної енергії* (Нариси розв. прикл. електр.., 1957, 9).

2. *мед.*, *звичайно мн.* **а́нки**, нок. Невеликі грушовидні скляночки з потовщеними вінцями, що застосовуються для того, щоб викликати приплив крові на окремих ділянках тіла. *Коли приступ минув, ми почали ставити банки* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 4); *Відтяжним засобом, який діє на кровообіг, є банки* (Заг. догляд за хворими, 1957, 142).

БА́НКА ^{2}, и, *ж.*, *мор.*, *геол.* Підвищення морського дна, мілина в морі. *Часто вони* [черепашки] *налягають одна на одну і утворюють підводні підвищення — банки* (Курс заг. геол.., 1947, 172).

БА́НКА ^{3}, и, *ж.*, *мор.* Лавка для сидіння веслярів у човні. *Біля молодого на лавці, яка в моряків називається банкою, біліла в темряві дерев'яна милиця* (Кучер, Голод, 1961, 221); *Шлюпка стрибнула вгору, вниз, хвиля покрила з головою людей. Володя відчув, що він уже не сидить на банці і його ноги не торкаються днища* (Донч., III, 1956, 229).

БАНКЕ́Т^{1} *див.* **бенке́т.**

БАНКЕ́Т^{2} *див.* **банке́ти.**

БАНКЕ́Т^{3}, а, *ч.*, *буд.* Земляний або кам'яний насип для якої-небудь споруди. *В Жигулях від правого берега Волги на 270 метрів простягся поперек ріки кам'яний банкет* (Рад. Укр., 22. VIII 1951, 1).

БАНКЕ́ТИ, ів, *мн.* (*одн.* **банке́т**, а, *ч.*). Закриті ящики в житловому приміщенні корабля, де зберігається одяг матросів.— *Загляньте в банкети, боцмане, що там робиться? Сором!* (Ткач, Моряки, 1948, 12).

БАНКЕ́ТНИЙ *див.* **бенке́тний.**

БАНКІВНИ́К, а́, *ч.* Той, хто держить банк (у 2 знач.), банкує під час гри в карти.

БА́НКІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **банк** 1. *Банківські кредити; Банківський капітал.*

БАНКІ́Р, а, *ч.* У капіталістичних країнах — власник банку або акціонер, що володіє великою кількістю банківських акцій. *Був це один із значніших львівських банкірів* (Фр., VI, 1951, 280); *Доля самої культури в країнах капіталу залежить від волі банкірів* (Еллан, II, 1958, 185).

БАНКІ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **банкі́р.** *Всі одвернулись од чорної* [ліфтерші] — *білі, Топчуться важко бики здичавілі, Не шахтарі, їм тут їхать не мода, Не трударі,— все банкірська порода* (Мал., Звенигора, 1959, 211); //Належний банкірові.— *Я.. мав жінку, четверо дітей й банкірську контору* (Коцюб., II, 1955, 403).

БАНКНО́Т *див.* **банкно́ти.**

БАНКНО́ТА *див.* **банкно́ти.**

БАНКНО́ТИ, о́тів *і* о́т, *мн.* (*одн.* **банкно́т**, а, *ч. і* **банкно́та**, и, *ж.*). В СРСР — банківські білети, радянські гроші, що забезпечуються реальними товаро-матеріальними цінностями; в капіталістичних країнах — кредитні гроші, що випускались емісійними банками, а тепер, по суті, перетворилися на звичайні паперові гроші. *Маня живо вхопила банкнот, сховала його і ..вибігла з кімнати* (Фр., I, 1955, 337); *В шухляді лежали банкноти по десять доларів* (Панч, Ерік.., 1950, 31).

БА́НКОВИЙ, а, е. Прикм. до **банк.** *В міру розвитку банкової справи і концентрації її в небагатьох установах, банки переростають.. у всесильних монополістів..* (Ленін, 22, 1950, 193); *Внизу* [в нижній шухляді] *готівка, книжечки податкові і банкові* (Фр., III, 1950, 75); *Він* [Уолл-стріт] *старий. Він клацає зубами Металевих банкових вітрин* (Дмит., Осінь.., 1959, 11).

БАНКРО́Т *див.* **банкру́т.**

БАНКРО́ТСТВО *див.* **банкру́тство.**

БАНКРОТУВА́ТИ *див.* **банкрутува́ти.**

БАНКРУ́Т, БАНКРО́Т, а, *ч.* 1. Комерсант, банкір, підприємець, що внаслідок розорення став неспроможним боржником. *Річинського по смерті оголошено банкротом* (Вільде, Сестри.., 1958, 172).

◊ **Злі́сний банкру́т (банкро́т)** — особа, що, при наявності коштів, видає себе за неспроможного боржника. *Я не банкрот, принаймні не злісний* (Л. Укр., III, 1952, 678).

2. *перен.* Той, хто зазнав краху в своїй діяльності, виявився в чому-небудь ідейно або морально неспроможним.

БАНКРУ́ТСТВО, БАНКРО́ТСТВО, а, *с.* 1. Фінансова неспроможність, розорення, що призводить до припинення виплат по боргових зобов'язаннях. *..державна монополія в капіталістичному суспільстві є лише засіб підвищення і закріплення прибутків для близьких до банкротства мільйонерів тієї чи іншої галузі промисловості* (Ленін, 22, 1950, 200); — *Вашому синові грозить банкротство, позбавлення всього маєтку* (Фр., VII, 1951, 68); *Чотири тисячі банкрутств зареєстрував у капіталістичнім світі тисяча дев'ятсот тридцять перший рік* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 265).

2. *чого, перен.* Неспроможність, провал у чому-небудь. *Історичний досвід показав банкрутство як ідеології, так і політики соціал-демократизму* (Програма КПРС, 1961, 48); *З великою переконливістю говорить* [С. Тудор] *про неминуче банкрутство тієї літератури, яка перебуває під владою реакційних антинародних тенденцій* (Іст. укр. літ., II, 1956, 589).

БАНКРУТУВА́ТИ, БАНКРОТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Ставати банкрутом. [Шпіцкопф:] *Скажіть мені,.. через що властиво банкротує пан Чирняк?* (Фр., IX, 1952, 375);— *Ідеї ваші не мають грунту в Галичині! Ось причина того, що всі ваші видання банкрутують* (Кол., Терен.., 1959, 353).

БАНКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Здавати карти партнерам, маючи в своєму розпорядженні банк (у 2 знач.). — *Гра триває! Геннадію Сергійовичу, твоя черга банкувати* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 230); *Він банкує, щось приказуючи до кожної карти* (Ю. Янов., IV, 1995, 49).

БА́ННИЙ, а, е. Прикм. до **ба́ня**^{1} 1; //Визначений для миття в бані. *Настав банний день* (Гончар, Маша.., 1959, 6).

БА́ННИК, а, *ч.* Циліндричної форми щітка на довгому держаку для прочищання і змащування дула гармати. *Бійці до них* [мінометів] *звертались, як до панянок, тільки на «ви».— Дозвольте перевірити ваш приціл... —Дозвольте вас протерти банником* (Гончар, III, 1959, 194).

БАННИ́К, а́, *ч.*, *діал.* Банщик. *Входить* [Бассім] *в лазню.. Втім до нього наближаєсь Той, що вслугує, банник* (Фр., XII, 1953, 404).

БА́ННО, *безос. присудк. сл.*, *діал.* Шкода, жаль, сумно. *Банно, милий, мій миленький, банно, А вже ж моє біле личко цiловане давно* (Чуб., V, 1874, 280); *То так йому банно було за своєю ненею, що сама лишається* (Черемш., Тв., 1960, 118); — *Мені здається, що тужно і банно йому за кимсь* (Галан, Гори.., 1956, 88).

БА́НОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **ба́нка**^{1}. *Порох.. витяг звідти* [з груби] *недогарок шабашкової свічки, каламар з помадної баночки, перо* (Мирний, II, 1954, 146); *На підлогах замість килимів валялось сміття.., порожні баночки з-під крему для лиця* (Мик., II, 1957, 407).

БАНТ, а, *ч.* Вузол з вільними петлями й кінцями; зав'язана таким вузлом стрічка або стьожка, що використовується переважно як прикраса. *Дрижав чудовий бант на талії з чорного кружева та білих шовкових стрічок* (Н.-Лев., II, 1956, 77); *На маленькому Вані красувався сірий костюмчик і великий білий бант* (Бойч., Молодість, 1949, 248); *У неї на ногах дразливо виблискували нові черевики з широкими стрічками-шнурочками, зав'язаними подвійним бантом* (Юхвід, Оля, 1959, 12); *Над нею* [тумбочкою] *висіла гітара з пишним голубим бантом* (Кучер, Трудна любов, 1960, 24).

БА́НТА, и, *ж.* Те саме, що **ба́нтина.** *Борошняний пил висів у повітрі, а стіни* [млина], *банти і постав були обсипані ним, як снігом* (Коцюб., I, 1955, 353).

БА́НТИК, а, *ч.* Зменш. до **бант.** *Балабушиха причепурила свою дочку, попришпилювала бантики* (Н.-Лев., III, 1956, 230); *В білій шовковій блузці з.. оксамитовим бантиком на грудях, вона була строга* (Кучер, Чорноморці, 1956, 319).

◊ **Гу́би (гу́бки) ба́нтиком** — про форму рота з дещо піднятою і вигнутою верхньою губою. *«Хіба я була* *погана?» — не втрималася Ка́рпиха, складаючи губи бантиком* (Ю. Янов., Мир, 1956, 236).

БА́НТИНА, и, *ж.* Поперечна балка між кроквами. *Під стелею на бантинах лежали колодки й сушились в диму* (Н.-Лев., II, 1956, 392); *Улас розшукав книжку в бур'яні і заховав за бантиною* (Тют., Вир, 1964, 48); // Взагалі поперечина. *Перед піччю на бантині сушиться шмаття* (Л. Укр., IV, 1954, 212).

◇**На ба́нтину** — повіситися, повісити когось. [Тимоха *(з сльозами):*] *Пропало чотирнадцять з полтиною ні за цапову душу!.. Одне тепер зосталось мені: коли не в річку, то на бантину!..* (Кроп., IV, 1960, 186).

БАНТИ́ННЯ, я, *с.* Збірн. до **ба́нтина** і **ба́нта.** *Усе бантиння, крокви в зарубках* (Головко, I, 1957, 256).

БАНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *без додатка і за ким, чим, недок., діал.* Сумувати, журитися.— *Почав я банувати. А найгірше за Марією* (Коцюб., I, 1955, 141); *Наче за мерцем, за Петриком банувала* [баба] (Черемш., Тв., 1960, 38); — *Діду, ви не бануйте. От побачите, що все буде наше: і земля, і заводи, всі ліси і полонини,— говорить Василько дідові* (Турч., Зорі.., 1950, 133).

БА́НУШ, а, *ч., діал.* Кукурудзяний куліш на овечім салі. *Тут* [при волах] *уже не покушаєш.. ані бриндзи, ані бануша* (Фр., IV, 1950, 27); //Кулеша на сметані. *Кожного дня на столі й голубці, і локша в молоці, а то й бануш — дуже смачна мамалига, зварена у сметані* (Мур., Бук. повість, 1959, 129).

БАНЧО́К, чка́, *ч.* Назва азартної гри в карти.

БА́НЩИК, а, *ч.* Працівник бані, який обслуговує відвідувачів. *Коропов пройшов у чоловічу роздягалку й попросив банщика піддати пари* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 179).

БА́НЩИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **ба́нщик.**

БА́НЯ^1, і, *ж.* 1. Те саме, що **ла́зня.** *Показався і місяць з-за гори — повний, червоний, неначе в бані паривсь* (Мирний, III, 1954, 140); *Сходили на базар, помилися у бані* (Сос., Вибр., 1941, 17); *У порівн. *Тепло, як в бані* (Номис, 1864, № 14039).

2. *тільки одн., перен., розм.* Прочуханка, прочухан. — *Звели лишень покинути Явдоху, нехай відпочине після такої бані* (Кв.-Осн., II, 1956, 187); — *Знову була йому* [Гаркуші] *баня?* (Кучер, Чорноморці, 1956, 262).

Завда́ти ба́ні *кому* — сильно побити когось; дати прочуханки кому-небудь.

◇ **Крива́ва ба́ня** — кровопролиття, нещадна різанина.

3. *хім.* Прилад для рівномірного нагрівання чого-небудь гарячою водою, парою, повітрям і т. ін.

БА́НЯ ^{2}, і, *ж.* 1. Опуклий дах, що має форму півкулі; купол. *Баня виведена зкругла-гранчаста, одна гранка більша, а друга менша* (Свидн., Люборацькі, 1955, 19); *Підійшли* [некрути] *ближче, побачили верховини церков — і з золотими банями, і з блакитними* (Мирний, II, 1954, 120); *Вже показалась на обрії синя смуга.. лісу і жіночий монастир на горі з позолоченими банями* (Шиян, Вибр., 1947, 154); * У порівн. *Високі крислаті верби зеленою банею нависли над вуличкою* (Коцюб., I, 1955, 27).

2. *перен.* Про сферичну поверхню або предмет такої форми. *І росте вона* [рожа] *сама одинока, під скляною банею чистої блакиті* (Кобр., Вибр., 1954, 173); *І тоді раптом, майже коло самої землі, над ним* [льотчиком] *виникла баня парашута.. Приземлення було вдалим* (Ю. Янов., I, 1954, 50).

БАНЯ́К, а́, *ч., розм.* Чавунний горщик; казан. *Було й дітям частенько повнісінькі баняки молодих качанів варили* (Вишня, II, 1956, 80); *Полиці заставлені ночвами з холодцем, баняками й макітрами з їжею, хлібом, пирогами* (Кучер, Трудна любов, 1960, 164); * У порівн. *Голова ватажка напухла, як баняк* (Фр., III, 1950, 152); *Грицько Вересай, сидячи під церковною оградою, грав на кобзі і підспівував деренчливим, наче розбитий баняк, голосом* (Бурл., О. Вересай, 1959, 4).

БАНЯЧО́К, чка́, *ч., розм.* Зменш. до **баня́к.** *Ставила* [Богучариха] *в кошик банячок з їжею, не зводячи очей з Шагайди* (Кучер, Чорноморці, 1956, 158).

БА́НЬКА ^{1}, и, *ж.* Зменш. до **ба́ня** ^{1} 1.

БА́НЬКА ^{2}, и, *ж.* 1. Зменш. до **ба́ня** ^{2} 1. *Показується біла мурована брама, з-за якої визирають кулясті чорні баньки церкви з золотими зірками* (Коцюб., III, 1956, 139).

2. Кулястий або опуклий предмет, здебільшого порожній усередині; куля, кулька. *Он величезні скляні баньки, немов три сонця, висять над трьома вокзальними дверима* (Мирний, III, 1954, 261); *У порівн. *Котивсь* [хлопчик Іван].. *маленький і білий, наче банька кульбаби* (Коцюб., II, 1955, 306); //Булька, бульбашка. *Чоловік на світі як банька на воді* (Номис, 1864, № 8260).

Як (мов) ми́льна ба́нька зни́кнути (ще́знути *і т. ін.*) — виявившись нетривким, швидко й безслідно зникнути, зруйнуватися. *Потім розлетілося все, щезло, мов мильна банька* (Круш., Буденний хліб, 1960, 149); *По довгій годині прокинулися* [втікачі] *від голосних вигуків: — Тут вони! Тут! Страшне то було пробудження! Мрія про волю зникла, як мильна банька* (Гжицький, Опришки, 1962, 111).

3. Глиняна чи скляна циліндрична посудина або кругла пляшка; банка, пляшка, глек. *Той тільки пив воду з копанки, хто приходив з банькою* (Свидн., Люборацькі, 1955, 209); — *В горлі посуха! але ми зараз порадимо на це,— казав Лука, присовуючи до себе чималу баньку з вином* (Коцюб., I, 1955, 138); *І тільки й спочиву, що у старої Ганьки Води напитися з полив'яної баньки* (Рильський, Поеми, 1957, 234).

4. *діал.* Очне яблуко. *Олексій Іванович був чоловік неабиякий: височенного зросту, плечистий, рукатий, цибатий,.. вуси, руді та довгі, униз загнулися, очі — бульками, з червоними жилочками на білих баньках* (Мирний, IV, 1955, 200).

БАНЬКА́ТИЙ, а, е, *вульг.* 1. Надто о́пуклий, витріщений (про очі).— *Бряжчать карбованці! — аж крикнув Копронідос, і його здорові, банькаті очі аж закрутились* (Н.-Лев., III, 1956, 364); *Банькаті, немов аж підпухлі очі боярина ніби хотіли проникнути в душу* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 98).

2. Який має такі очі; витрішкуватий. *Галина Петрівна враз упізнала банькату англійку* (Донч., VI, 1957, 323).

БАНЬКИ́, ньо́к, *мн., вульг.* Очі.— *Чого ви, братця, так баньки повитріщали?* (Греб., I, 1957, 44); *Він* [цар] *вилупив баньки з лоба — і все затрусилось* (Шевч., I, 1951, 252); *Андрущенко, розпустивши кучері, все нахабніше глипає посовілими баньками в Настин бік* (Гончар, Таврія, 1952, 45); *Образно. *Осіння ніч шемрала навколо у мряці, моргала жовтими баньками електроламп* (Донч., I, 1956, 383).

БАНЬКУВА́ТИЙ, а, е, *вульг.* Трохи банькатий. *Від нервозності її банькуваті очі ставали каламутні* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 163);— *Я їх* [ворогів] *не боюся. Отого банькуватого Бенедикта та лякатимусь! — огризнувся Людомир* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 109).

БА́НЬОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ба́нька** ^{2} 2.

БАОБА́Б, а, *ч.* Тропічне розложисте дерево, стовбур якого досягає надзвичайної товщини. *Баобаби величні стоять, Ждуть з ураганом змагання страшного...* (Черн., Поезії, 1959, 61); — *Я вчора читав книжку, там написано про дерево баобаб, що росте в Африці.. Одно* *посадити, так виросте і закриє весь наш двір* (Коп., Сон. ранок, 1951, 95).

БАПТИ́ЗМ, у, *ч.* Учення однієї з християнських сект, що заперечує більшість релігійних обрядів і визнає хрещення тільки в дорослому віці.

БАПТИ́СТ, а, *ч.* Сектант — послідовник баптизму. *Софія сама не вірить в бога і дивиться на службу в общині християн-баптистів як на комерцію, що дає їй великі гроші* (Автом., Щастя.., 1959, 151); *Головною особливістю релігійного культу баптистів є хрещення дорослих* (Наука.., 1, 1958, 42).

БАПТИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **бапти́ст.**

БАПТИ́СТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бапти́ст.** *Не раз Мишко обмірковував, що ж йому і комсомольцям треба зробити, щоб вирвати Раю з лабет баптистської секти* (Автом., Щастя.., 1959, 80).

БАР^{1}, у, *ч.* Невеликий ресторан, в якому напої і закуски споживають біля стойки буфету або за столиками. *Микола Скрипко йшов позаду. Напроти пивного бару він затримався* (Петльов., Хотинці, 1949, 34).

БАР^{2}, а, *ч.*, *метеор.* Одиниця виміру атмосферного тиску.

БАР^{3}, а, *ч.*, *мор.* Наносний підводний вал у прибережній зоні моря або в гирлі річки; мілина. *На морі здіймались великі хвилі, а там, де була мілина, вони злітали вгору стовпами сліпучо-білих бризок так високо, ніби від вибухів міни. Отакі мілини, або «бари»,— найнебезпечніші місця для моряків* (Багмут, Опов., 1959, 33).

БАР^{4}, а, *ч.* Деталь врубової машини і гірничого комбайна, яка робить зарубну щілину в пласті. *Бачити комбайн у крутоспадній лаві якось незвично. Спускаючись вздовж вибою на канаті, нова машина зубками бара сколює пласт* (Рад. Укр., 28.XII 1960, 6).

БАРАБА́Н, а, *ч.* 1. Ударний музичний інструмент, що має форму широкого порожнього циліндра, обидва отвори якого затягнені шкірою. *Разом заторохтіли барабани, і заграла музика* (Стор., I, 1957, 372); *Попереду всіх ішов невеличкий білявий хлопчик з барабаном і дуже вправно вистукував паличками марш* (Ів., Вел. очі, 1956, 22); *У порівн. *Я нишком помацав його* [Юрчика] *живіт. Він став тугий, як барабан* (Сміл., Сашко, 1954, 223).

2. *техн.* Деталь у різних машинах і механізмах, яка має форму порожнистого циліндра. *Мотря кидає на молотарку снопи. Марія подає їх у барабан* (Руд., Остання шабля, 1959, 466); //Обертовий циліндр у револьвері з заглибинами для патронів. *Костиль зиркнув у барабан свого нагана* (Панч, В дорозі, 1959, 62); //Великого розміру котушка, циліндр, на який намотують канати, дріт і т. ін. *Повагом почав іти вглиб вагончик, прив'язаний до кодоли, що потроху розмотувалася з барабана* (Гр., I, 1963, 387); *Під'їжджає до розсадника загін червоноармійців, руйнує огорожу, знімаючи колючий дріт і намотуючи його на барабан* (Довж., Зач. Десна, 1957, 227).

3. *архт.* Циліндрична або багатогранна частина будівлі, на яку спирається купол, баня.

БАРАБА́НИТИ, ню, ниш, *недок.* 1. Бити в барабан. — *Попереду барабанщик іде — чуєте, як барабанить?* (Фр., IV, 1950, 89); *Ми з сестричкою мирились — Барабаном ми ділились: Трохи я побарабаню, Потім дам сестричці Ані, Барабаню знову я, Потім — черга не моя...* (Бойко, Ростіть.., 1959, 62); //*перен.* Голосно і без будь-якої майстерності грати на роялі, піаніно. [Товстоліс:] *Я вчений. У мене хворі. А він цілі дні барабанив на роялі* (Коч., II, 1956, 272).

2. Часто й дрібно стукати по чому-небудь. *У вікна стиха барабанив дощ* (Мирний, III, 1954, 235); *Хмельницький барабанив пальцями по столу* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 252).

БАРАБА́ННИЙ, а, е. Прикм. до **бараба́н.** *Вони* [фашисти] *ввійшли в село під барабанний дріб і музику губних гармошок* (Довж., I, 1958, 288).

△ **Бараба́нна пере́тинка**, *анат.*— пружна тонка перетинка між зовнішнім і середнім вухом. *Внутрішній кінець слухового проходу затягнутий пружною сполучнотканинною барабанною перетинкою, яка розмежовує зовнішнє і середнє вухо* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 162); *Снаряди летять.. над самою головою, аж глухнеш від них, аж лопаються барабанні перетинки* (Гончар, Людина.., 1960, 94).

БАРАБА́НЩИК, а, *ч.* 1. Той, хто вибиває на барабані такт, сигнали і т. ін. *Починається парад частин гарнізону. Його відкриває струнка колона юних барабанщиків* (Рад. Укр., 11.XI 1952, 3); — *Кррроком рруш!* — *люто гримнув Гусейн-ага, змахнувши ятаганом.— Барабанщиків наперед..!* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 451); //Музикант, що грає в оркестрі на барабані та інших ударних інструментах. *Вже грав оркестр.. Веселий барабанщик так брязкотів мідними тарілками, що аж у вухах лящало* (Ткач, Плем'я.., 1961, 136);— *А що по весіллях ходить, то що ж тут такого? В нього професія така, барабанщик* (Кучер, Трудна любов, 1960, 62).

2. Робітник, що працює біля барабана молотарки. *Хлопчак подавав із стіжка снопи на машину дівчині, яка шпурляла їх у руки барабанщикові* (Ю. Янов., Мир, 1956, 103).

БАРАБО́ЛЯ, і, *ж.*, *діал.* Картопля. *За кілька хвилин на столі стояла миска з смаженою бараболею* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 39); *Так Хомі й не довелося на цей раз засадити Маковея чистити бараболю* (Гончар, I, 1954, 305).

Нена́че (як) барабо́ля — товстий, круглий (звичайно про ніс). [Уляна:] *І в кого він такий удався? Кривомордий, рудий і ніс неначе бараболя!..* (Кроп., III, 1959, 330).

БАРАБО́ЛЬКА, и, *ж.*, *діал.* Зменш.-пестл. до **барабо́ля.**— *Я оглух, осліп, їсти не їв, хіба барабольку і трохи води* (Стеф., I, 1949, 218).

БАРАЖУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *ав.* Патрулювати над певним районом, об'єктом, щоб не допустити повітряного нападу (про літаки). *Над кораблями позмінно баражували винищувачі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 228).

БАРА́К, а, *ч.* Житлове приміщення, призначене для тимчасового користування. [Рябина:] *Сього літа в нашім повіті великі маневри будуть.. То дощок треба, бо будуть бараки ставити* (Фр., IX, 1952, 51); *Жили всі* [лісоруби] *в таборі однім, У гуртожитку, як солдати; Барак для них був спільний дім, Неначе спільна їхня хата* (Тарн., З дал. дороги, 1961, 292).

БАРА́Н, а́, *ч.* 1. Самець вівці. *Кучерявий баране, Чого гаєм скачеш?* (Чуб., V, 1874, 244); *Вони знали господаря свого, сі барани і ягниці, і з радісним беканням терлись до його ніг* (Коцюб., II, 1955, 334).

Мов (як) бара́н на нові́ воро́та, диви́тися, (ви́рячитися *і т. ін.*), *зневажл.*—дивитися на кого-, що-небудь, виявляючи повне нерозуміння, здивування. *Петро мовчав, тільки втелющився в Хлипала, мов баран на нові ворота* (Збан., Єдина, 1959, 192); **Як бара́н в апте́ці [розумі́тися** *на чому*, **розбира́тися** *в чому і т. ін.*], *ірон.*— виявляти цілковите незнання якої-небудь справи.

2. Дика травоїдна тварина з довгою шерстю і вигнутими рогами, що живе у відкритій гірській місцевості. *Гірський баран.*

3. *лайл.* Про нерозумну, слабодуху людину. [Нартал:] *Чому він їм не наступив на шиї? ото б то дякували!.. Барани!* (Л. Укр., II, 1951, 489).

4. *розм.* Гребінь замету, крижини. *На димарі повикручувало такі кудлаті барани,— і не пізнати, чи то людське житво, чи навернуло таку кучугуру снігу?..* (Мирний, III, 1954, 10); //М'ясиста середина кавуна. *Кавун хруснув і розколовся зигзагами на дві рівні половинки.— Яку береш? — Та все одно,— сказав Альоша. — Бери ось цю, вона з бараном* (Мик., II, 1957, 191).

БАРАНЕ́ЦЬ, нця́, *ч.* 1. Зменш. до **бара́н** 1, 4.— *Ні птиці не патрають, ні баранця не зарізано* (Кв.-Осн., II, 1956, 209); *Скибка кавуна з чудовим, червоним, як жар, баранцем несподівано, якось сама собою, вивалилася з її руки* (Л. Янов., I, 1959, 336).

2. *тільки мн.* Білі пінисті гребені хвиль. *Хвилювання на морі зменшилося, зникли білі баранці, вщух прибій* (Трубл., II, 1955, 70); //Дрібні кучеряві хмарки. *Високо над горами повисли золотаві баранці* (Галан, I, 1960, 481); //Котики на рослинах. *Уже запухнатились баранці на шелюгах* (Коп., Вибр., 1953, 242).

БАРАНИ́, ів, *мн., діал.* Кожух з овечих шкур. *Врешті він накинув барани й вийшов* (Коцюб., I, 1955, 410).

БАРА́НИНА, и, *ж.* М'ясо барана або вівці. *Опісля подали юшку.., печене було баранина* (Кв.-Осн., II, 1956, 68); *Приніс Хвесько додому ту баранину та й кинув її на долівці в сінях* (Стор., I, 1957, 36); *Баранина пряна, гостра, була на диво смачна* (Собко, Кавказ, 1946, 52).

БАРАНИ́ЦЯ, і, *ж.* Вичинена овеча шкура. *Доктор казав ще Іванові взяти шубу і бараницю* (Мак., Вибр., 1954, 341); *Мати сиділа на санях і обтулювала бараницями ноги* (Кобр., Вибр., 1954, 109); *За годину дід Омелько спав на лаві на м'яких бараницях* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 191).

БАРА́НКА, и, *ж., розм.* Рульове колесо автомашини; бублик. *Його волохаті круглі руки міцно тримають баранку руля* (Довж., Зач. Десна, 1957, 589); *Три дні чоловік баранки з рук не випускав, два райони вздовж і впоперек об'їздив...* (Грим., Подробиці.., 1956, 168).

БАРАНЦІ́ *див.* **баране́ць** 2.

БАРА́НЧИК, а, *ч.* 1. Зменш. до **бара́н** 1, 2. *Вівчарики прехорошенько Найкращого баранчика взяли Та й патрають гуртом* (Гл., Вибр., 1957, 33); *На плечі він ніс забитого баранчика* (Собко, Кавказ, 1946, 98).

2. Глиняна посудина, що має форму такої тварини, для подавання на стіл горілки, вина. *До закусок рекомендується подавати горілку і настойки в графинах, куманцях і баранчиках* (Укр. страви, 1957, 318).

3. Те саме, що **баране́ць** 2. *Хвилі по ньому* [ставку] *перекочувалися одна через одну, і хвилі не прості, а з білими баранчиками...* (Вишня, I, 1956, 346).

БАРА́НЯЧИЙ, а, е. 1. Прикм. до **бара́н** 1, 2. *На гіллях висіли обідрані волові й баранячі туші* (Стор., I, 1957, 397);— *Але я.. ще раз помажу тобі очі баранячим лоєм* (Донч., I, 1956, 137); //Зробл. з хутра барана. *Мефодій тут же скинув свою напівоблізлу баранячу шапку* (Гончар, Таврія.., 1957, 345); //Приготовлений з баранини. *Баранячі котлети.*

2. Такий, як у барана. *Шепелявий Гаврило перелякано дивився на нього п'яними баранячими очима* (Козл., Сонце.., 1957, 44).

◇ **У бара́нячий ріг зігну́ти (скрути́ти)** — примусити кого-небудь бути сумирним, покірним.— *А що може вдіяти Нехльода, коли ми всі згуртуємось.— Доки згуртуємось, то він тебе в баранячий ріг зігне* (Шиян, Баланда, 1957, 117); [Бобочка:] *Дама з таким характером в одну мить скрутить вас у баранячий ріг* (Собко, П'єси, 1958, 356).

БАРАХЛО́, а́, *с., розм.* 1. *збірн.* Старі речі домашнього вжитку.— *Ось тобі, Мишко, барахло,— замотайся гарненько в нього, бо холодно буде* (Вас., II, 1959, 135);— *Та й кімнату прибрати оту треба, що забита нашим барахлом* (Ле, Міжгір'я. 1953, 482); *Марина розв'язала оклунок, почала викладати барахло: сорочки, хустки, спідниці, корсети, полотно* (Епік, Тв., 1958, 554); //Непотрібні речі; мотлох. *Виймають спідсподу літературу, ставлять на полиці, барахло звідти скидають* (Мик., I, 1957, 148).

2. *лайл.* Про погану, негідну людину. *Звісно, Гордієнко — барахло, інтриганка, плетуха, і, якби він* [лікар] *був на місці Ахметджанова, він давно б уже вигнав її* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 146).

БАРАХО́ЛЬНИК, а, *ч., розм.* 1. Людина, що скуповує та перепродує старі речі. *Коли проходили повз магазин букіністів, жерстяників і барахольників, Альоша мимохіть кинув оком на розбите залізо широких запон* (Мик., II, 1957, 243).

2. *зневажл.* Про погану людину.— *У мене дома порядок повний,.. а за твоїх барахольників сам в одвіті. Ти та ще отакі, як ти, чого терпите у себе погань всяку?* (Кучер, Прощай.., 1957, 292).

БАРА́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **бара́к.** *Десь із-за барачних дахів з'явилося сонце і послало сюди свої проміння* (Хижняк, Тамара, 1959, 170).

БАРБАРИ́С, у, *ч.* 1. Колючий чагарник з їстівними кислуватими ягодами червоного кольору. *Червонясті гілки барбарису На прощання мені подаруй* (Мас., Поезії, 1950, 198).

2. *збірн.* Ягоди цієї рослини.

БАРБАРИ́СОВИЙ, а, е. Прикм. до **барбари́с.**

БАРБО́С, а, *ч.* 1. *розм.* Собака (від поширеної власної назви собак). *За хатою коло воріт забрехав барбос наче на вовка* (Н.-Лев., I, 1956, 30).

2. Уживається як лайливе слово.— *А я робітник,— сказав Щорс,— а не царський генерал, як бреше ваш барбос Петлюра* (Довж., I, 1958, 162).

БА́РВА, и, *ж.* 1. Колір, забарвлення (в 2 знач.). *В глибині затоки долі кам'яною стіною ревів водопад, мов живий срібний стовп, граючи до сонця всіма барвами веселки* (Фр., VI, 1951, 25); *Вся вона* [гора] *вкрита густим-прегустим сосновим лісом, що своєю темною барвою так одрізняється од ясно-золотистого бука* (Коцюб., III, 1956, 139); *Їхні обличчя лисніли від поту, кольором зливаючись із барвою сорочок* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 113); *Образно. *Заіскрилося всіма барвами народне мистецтво, вдарили ключем з гущі народної таланти* (Цюпа, Україна.., 1960, 267).

2. *перен.* Характер, тон, колорит, манера, відтінок викладу, виконання. *Я згадую хоч не самі слова, то барву їх* (Л. Укр., III, 1952, 742); //*перев. мн.* Виражальні засоби мови, музики, сценічного мистецтва. *Романтична піднесеність та інтенсивність художніх барв потрібні нашій поезії так само, як реалістична правдивість і конкретність зображення* (Про багатство л-ри, 1959, 157).

3. *рідко.* Те саме, що **фа́рба.** *Якби я всіми* [всіма] *барвами владала, то я б на барву барву накладала і малювала б щирим самоцвітом* (Л. Укр., I, 1951, 258).

◇ **Згу́щувати (згуща́ти) ба́рви** *див.* **згу́щувати.**

БАРВИ́СТИЙ, а, е. Забарвлений у різні кольори; різнокольоровий. *А йшли ті пахощі з квіток, що всюди Росли — барвисті, дивних форм, яких, Мабуть, ніколи не плекали люди* (Фр., XI, 1952, 291); *Небо вияснилося, перетнуте барвистою веселкою* (Кучер, Зол. руки, 1948, 60); //Квітчастий, яскравий, кольористий. *Це був чудовий букет, барвисте сузір'я всіх кольорів і відтінків, гаряча мозаїка тріпотливих пелюстків* (Донч., I, 1956, 373); *Образно. *Параскіца могла довго отак просиджувати, упиваючись солодкими, барвистими мріями* (Коцюб., I, 1955, 267); //Багатий, різноманітний (про мову). *Хороша, барвиста і водночас проста мова*

Івана Вазова зробила приступним його роман [«Під ігом»] *для найширших кіл читачів* (Тич., III, 1957, 406).

БАРВИ́СТІСТЬ, тості, *ж.* Абстр. ім. до **барви́стий.** *В снігах губляться контрасти українського пейзажу, зникає безмежжя ланів, поезія давніх могил і пісенна барвистість байраків* (Ле, Мої листи, 1945, 35); *Барвистість мови, зокрема гіперболічність у зображенні героїв та їх вчинків, відповідає змістові та характерові твору* [Т. Г. Шевченка «Гайдамаки»] (Укр. літ., 8, 1957, 167).

БАРВИ́СТО. Присл. до **барви́стий.** *Клара була схожа зараз на ялинку. Все на ній сяяло і барвисто світилося* (Руд., Остання шабля, 1959, 30); — *Гарна була людина* [учитель] — *тихий, спокійний, розумний. Читав історію барвисто, наче поему* (Дмит., Розлука, 1957, 158).

БА́РВИТИ, влю, виш; *мн.* ба́рвлять; *недок., перех., рідко.* Надавати чому-небудь якогось забарвлення; забарвлювати. *Марія розшарілась, кров барвила її лице гарячим рум'янцем* (Смолич, Ми разом.., 1950, 8).

БА́РВИТИСЯ, виться; *мн.* ба́рвляться; *недок.* Набирати якогось забарвлення; забарвлюватися. *На Говерлі ще лежав шматками сніг. Він барвився від сонячного проміння і вигравав різнокольоровими вогнями* (Турч., Зорі.., 1950, 329); *Пам'ятаєш, як було У долині гарно нам — Все співало, все цвіло, Далиною барвилось* (Ус., Листя.., 1956, 85).

БАРВІ́НКОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **барві́нок.** *Барвінкове листя;* //Зробл. з барвінку. *Густі лози та вільхи обсіли з обох боків.. береги, як рівно уложені дві барвінкові гірлянди* (Фр., VIII, 1952, 8); *Барвінковий вінок квітчав граціозну голівку* (Ільч., Серце жде, 1939, 49).

2. Який має колір квітів барвінку; голубуватий. *Білясті хмарини на очах розпливаються і тануть у барвінковому небі* (Коз., Сальвія, 1959, 45).

БАРВІ́НОК, нку, *ч.* Трав'яниста рослина з вічнозеленим листям і голубуватими квітами. *Барвінок цвів і зеленів, Слався, розстилався* (Шевч., II, 1953, 346); *Росте на пагорбі маленькому землі Серед могил загиблих партизанів Барвінок голубий* (Рильський, Урожай, 1950, 96); * У порівн. *Хлопець молодий, як барвінок* (Номис, 1864, № 8462); *Накладено вівцям за драбинки пахучого гірського сіна, дрібного та зеленого, як барвінок* (Фр., III, 1950, 271).

БАРВІ́НОЧОК, чку, *ч.* Пестл. до **барві́нок.** *Цвіти, цвіти, барвіночку, З весни до зими!* (Гл., Вибр., 1957, 239); *У порівн. *На підмурках хати — Як ті квіточки, Зеленіють дахи, Мов барвіночки* (Укр.. думи.., 1955, 394).

БА́РВНИЙ, а, е. Те саме, що **барви́стий.** *Розлилась* [вода] *поміж деревами, одбиваючи в собі їх зелень, барвні халати татарок та голі тіла дітвори* (Коцюб., I, 1955, 392); *Сій, травеню, квітами, сій, Луки, поля засівай! Край неподоланий мій В райдуги барвні вбирай!* (Ус., Вибр., 1948, 298); //Яскравий, квітчастий. *В собі відбивши барвний світ,.. Пливли в тонких своїх орбітах Очата бистрі і живі* (Фомін, Вибр., 1958, 141); *Образно. *Барвні думки, чудні образи хвилювали та гнали, неначе скажені, одна за одною* (Коб., I, 1956, 116).

БАРВНИ́К, а́, *ч.* Фарбувальна речовина. *Це ж вона, природна ткаля, навчила його любити і просте, селянське полотно, і валовину, і вовну для килимів, і ті трави, з яких народжувались різні барвники* (Стельмах, Хліб.., 1959, 497); *Доки з кам'яновугільної смоли не навчилися видобувати такі барвники, як індиго, алізарин та багато інших, їх одержували виключно з рослин* (Знання.., 11, 1965, 23).

БА́РВНО. Присл. до **ба́рвний.** *Райдуга на небі барвно грає* (Сос., Щастя.., 1962, 136).

БАРД, а, *ч.* 1. *іст.* Співець-поет у стародавніх кельтів.

2. Взагалі поет, що оспівує героїв та їхні подвиги. *Надто здіймався серед бардів в німецькому гаю той.. неплідний пафос* (Л. Укр., IV, 1954, 133); *Він* [Т. Г. Шевченко] *друг і вчитель найулюбленішого поета-грузина, нашого бояна і барда — Акакія Церетелі* (Вітч., 3, 1962, 182); //*чого, перен.* Про людину, що прославляє кого-, що-небудь. *На що розраховує бард мілітаризму, генерал Фуллер?* (Смолич, Після війни, 1947, 18).

БА́РДА, и, *ж., діал.* Сокира, тесак. *Їм* [дітям] *часом здавалось, що вони чують чийсь хід потайний, глухе гупання барди, хекання втомлених грудей* (Коцюб., II, 1955, 312); *Були* [в руках] *сокири, барди, ломи, киї, рогачі* (Смолич, II, 1958, 35).

БАРДА́, и́, *ж.* Відходи виробництва на спиртових заводах, що використовуються для годівлі худоби. *Він* [сотник] *почув, що у пана хорунженка у винниці барда добра* (Кв.-Осн., II, 1956, 154); *Частину картоплі здаємо на спиртовий завод, а звідти одержуємо барду, яку використовуємо для годівлі корів* (Колг. Укр., 2, 1959, 36).

БАРДИ́НА, и, *ж., діал.* Те саме, що **ба́рда.** *Як глухо гупають бардини* (Забашта, Вибр., 1958, 190).

БАРЕ́Ж, у, *ч., заст.* Прозора, схожа на сітку тканина, що виробляється з вовняної, шовкової і бавовняної пряжі.

БАРЕ́ЖЕВИЙ, а, е, *заст.* Зробл. з барежу.— *В якого кольору сукню я тебе приберу, моя доню? — Мабуть, в рожеву, легеньку барежеву,— сказала Настя* (Н.-Лев., III, 1956, 239).

БАРЕЛЬЄ́Ф, а, *ч.* Скульптурна прикраса на плоских поверхнях, що виступає над площиною фону менше ніж на половину своєї товщини. *Щиро народними проф. Відеман уважає отсі дві невеличкі пісеньки, написані над барельєфами* (Л. Укр., IV, 1954, 278); *На стелі був барельєф: сцена виїзду на полювання* (Собко, Граніт, 1937, 79).

БАРЕЛЬЄ́ФНИЙ, а, е. Прикм. до **барельє́ф.** *Михайло Волощук з с. Кути на Станіславщині виготовив кілька великих полумисків, прикрашених барельєфним зображенням Кобзаря* (Нар. тв. та етн., 1, 1961, 87).

БАР'Є́Р, а, *ч.* 1. Невисокі поручні, паркан, грати, огорожа. *Тут же, коло мене так близько, понад камінним бар'єром скверу снувалася рухома юрба люду* (Л. Укр., III, 1952, 608); * Образно. *Руська земля була бар'єром, що віками захищав Європу від спустошливих наскоків печенігів і половців* (Цюпа, Україна.., 1960, 17); *Соціалістичний суспільний лад ліквідував усі бар'єри між радянськими народами і відкрив найширші простори для збагачення їх культур* (Ком. Укр., 1, 1962, 38).

2. Перепона, перешкода, що встановлюється на біговій доріжці, арені цирку та ін. *Я спинився мов огнистий кінь-бігун перед бар'єром* (Фр., III, 1950, 247); *Після урочистої частини почалося військове змагання. Кіннотники брали бар'єр* (Донч., I, 1956, 71).

3. *перен.* Про те, що перешкоджає здійсненню, розвиткові чого-небудь. *Всі причини, які досі гальмували розвиток сільського господарства, всі бар'єри й перешкоди були назавжди усунуті з дороги твердою рукою партії* (Руд., Остання шабля, 1959, 372).

БАР'Є́РНИЙ, а, е. Прикм. до **бар'є́р** 1, 2.

Бар'є́рний біг — спортивна вправа або змагання, що полягає в доланні на бігу перешкод — бар'єрів, встановлених на біговій доріжці.

БАР'Є́РЧИК, а, *ч.* Зменш. до **бар'є́р** 1, 2. *Спершись руками на металевий бар'єрчик кабіни, вона,* [кранівниця] *уважно стежила за двома начальниками цехів* (Собко, Біле полум’я, 1952, 234).

БА́РЖА, і, *ж.* 1. Велике вантажне судно, що плаває своїм ходом або на буксирі. *Внизу на причалі поважно дрімала нова фарбована баржа з написом на борту: «Хлібна»* (Гончар, Новели, 1954, 146).

2. *заст.* Веслове судно, схоже на катер.— *Ось переведуть на баржу веслярів, тоді й.. поговорите на дозвіллі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 455).

БА́РЖЕВИЙ, а, е. Прикм. до **ба́ржа.**

БА́РЗО, *присл., заст.* Дуже. *А в мене шапка барзо дорога* (Сл. Гр.); *То у суботу на неділю Присниться удові сон, Барзо дивен напрочуд...* (Укр.. думи.., 1955, 29).

БАРИКА́ДА, и, *ж.* Укріплення, загородження, що служить захистом під час вуличних боїв. *На верху барикади, під самим костьолом, стояв високий мужчина в сорочці і камізельці, без шапки і сурдута* (Фр., VI, 1951, 157); *Про Жовтень Великий — бої, барикади Розкаже червоний наш стяг* (Мур., Піонер. слово, 1951, 82); *Образно. *Шляхом перекопським без кінця рухаються червоні війська.. В усіх.. піднесений, радісний настрій. Зламано останню барикаду білого світу. Те, за що так довго билися, нарешті настало. Мир!* (Гончар, Таврія.., 1957, 722).

БАРИКА́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **барика́да**; //Який відбувається на барикадах, здійснюється з допомогою барикад. *..грудневе повстання* [1905 р.] *висунуло нову барикадну тактику і довело взагалі можливість відкритої збройної боротьби народу навіть проти сучасного війська..* (Ленін, 10, 1949, 126); *В барикадних боях паризьких комунарів брали безпосередню участь члени Російської секції Інтернаціоналу* (Ком. Укр., 9, 1964, 35).

БАРИКАДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Перегороджувати барикадами. *Фашистські молодчики відбирають у населення рештки продуктів, всіх гонять барикадувати вулиці, зводити протитанкові споруди* (Гончар, I, 1954, 224).

БАРИКАДУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* Захищати себе від можливого нападу, споруджуючи барикаду. *Часи були тривожні, і Улас Уласович старанно барикадувався на ніч* (Смолич, V, 1959, 434).

БАРИ́ЛКО, а, *с.* Зменш. до **бари́ло.** *Випив лис барилко пива Та й питає горобця: — Де дістав хлібця, пивця?* (Стельмах, Жито.., 1954, 212).

БАРИ́ЛКУВАТИЙ, а, е, *розм.* Схожий на барило; опуклий, круглий, товстий. *Постать свекра з’явилася, несподівана, барилкувата. Мовчки стояв, дивився* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 77).

БАРИ́ЛО, а, *с.* Невелика посудина для рідини (найчастіше з дерева) з двома днищами і опуклими стінками, стягнутими обручами. *А всім вкупі — червоного Вина з Цареграду Відер з троє у барилі, І кав’яру з Дону,— Всього везе* [Марко] (Шевч., I, 1951, 322); *Сало й пшоно в казаночки складали, Воду в барила з криниць наливали...* (Щог., Поезії, 1958, 85); *Після всіх виступів внесли барило з вином і поставили його на головному столі* (Бурл., Напередодні, 1956, 20); * У порівн. *Опухлі очі, як в сови, І ввесь обдувся, як барило* (Котл., I, 1952, 91).

БАРИ́ЛЬЦЕ, я, *с.* Зменш.-пестл. до **бари́ло.** *Барильця, пляшечки, носатку, Сулії, тикви, баклажки, Все висушили без остатку* (Котл., I, 1952, 168); *Кавун добув з льоху барильце старої вишнівки* (Козл., Сонце.., 1957, 43); *У порівн.— *Товариші, в чім справа? — заверещав, вистрибнувши з натовпу, круглий, як барильце, коротконогий чоловік* (Панч, II, 1956, 266).

БАРИСФЕ́РА, и, *ж., геол.* Важка центральна частина, ядро Землі. *Виділяють окремі частини Землі: верхню, що складається з легких порід і має назву кам’яної оболонки, або літосфери, і глибинну, де тиск і щільність дуже великі,— барисферу* (Курс заг. геол., 1947, 21).

БАРИ́Т, у, *ч.* Мінерал кристалічної будови, білого або сіруватого кольору, що використовується для виготовлення білил, емалей, в рентгенотехніці та ін. *Геологорозвідники знайшли.. родовище бариту в Закарпатті* (Роб. газ., 30.IV 1966, 1).

БАРИ́ТИ, барю́, ба́риш, *недок., перех.* Затримувати кого-небудь довше, ніж треба; гаяти. *Підійшла я під віконце — Мати горох варить, Горох варить, серце в’ялить, На вулицю барить* (Укр.. лір. пісні, 1958, 230); *Прийшов день збору. Христя раніше і обід зварила, щоб не барити матері* (Мирний, III, 1954, 47); [Прися:] *Ой, Настуню, не бари мене, там же дома турбуються, де я поділась* (Вас., III, 1960, 155).

БАРИ́ТИСЯ, барю́ся, ба́ришся, *недок.* Затримуватися, бути десь довго; гаятися. *«Не барися, мій синочку, Швидче* [швидше] *повертайся!..» — Старий сказав та й заплакав* (Шевч., I, 1951, 281); *Та дивіться не баріться По хатах, Бо без вас самим нам нудно Так, що страх.* (Стар., Поет. тв., 1958, 233); *Данило не барився і йшов до себе* (Коп., Вибр., 1953, 206); //*з чим.* Зволікати, довго не приступати до якої-небудь справи. *З сівбою не можна баритися жодного дня, жодної години* (Рад. Укр., 15.IX 1946, 1); //Наставати із запізненням (про явища природи). *Ніколи в своєму житті Бачура не чекав так жагуче весни, як цього року... А вона чомусь барилася* (Чаб., Тече вода.., 1961, 124).

БАРИТО́Н, а, *ч.* 1. Чоловічий голос, за висотою середній між басом і тенором. *Який се в нього, властиве, голос? Здається, баритон чи низький тенор* (Л. Укр., III, 1952, 679); *Шевченко заспівав приємним молодечим баритоном, спочатку стиха, потім дужче, легко беручи верхи* (Сміл., Крила, 1954, 111); // Співець з таким голосом. *Баритон заспівав соло жалібну пісню* (Н.-Лев., III, 1956, 308); *Колись це був знаменитий баритон, та ще й зараз він може заспівати для друзів у неповний голос з великим почуттям* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 27).

2. Мідний духовий музичний інструмент. *Гобої м’яко тремтять, їх підтримують кларнети й покриває, вібруючи, звуками поважна труба — баритон* (Ю. Янов., II, 1958, 19).

БАРИТОНА́ЛЬНИЙ, а, е. Близький до баритона тембром і діапазоном. *Кравчина швидко переключається на баритональний бас, і вже чути нову пісню* (Довж., Зач. Десна, 1957, 538).

БАРИТО́ННИЙ, а, е. Те саме, що **барито́новий.**

БАРИТО́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **барито́н.** *Рухи його були повільні і поважні, голос баритоновий* (Фр., II, 1950, 292).

БАРИ́Ш, у́, *ч.* Прибуток від торгівлі або перепродажу. *Він почав марить про свій магазин з тютюном, про бариші, про дівчат* (Н.-Лев., I, 1956, 345); // Взагалі всяка вигода, прибуток. *І пригадались їм* [правовірним] *усі незчисленні способи заробітків та баришів, які давали їм гяури* (Коцюб., I, 1955, 294); — *Паразитам, царям та буржуям з війни бариші, а робочим людям скрізь кров, смерть, каліцтво* (Козл., Ю. Крук, 1950, 266).

БАРИШІ́ВНИК, а, *ч., діал.* Баришник. *Ходить собі такий баришівник по торговиці, чи кінській чи худоб’ячій, та й лиш пасе оком, хто з чим показується на торг* (Фр., VIII, 1952, 353).

БАРИ́ШНИК, а, *ч., заст.* Людина, яка скуповує товар та перепродує його; перекупник, перепродувач. *В темні, безмісячні ночі.. прослизали заскорузлі, просалені до самої душі баришники в голодне місто, вивозячи* *звідти одіж, взуття, золото і торби керенок* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 34).

БАРИ́ШНИЦТВО, а, *с.*, *заст.* Заняття баришника.

БАРИ́ШНИЦЬКИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **бари́шник.** *Яків Данько.. не захотів ламати свого баришницького норову* (Стельмах, II, 1962, 11).

БА́РИШНЯ, і, *ж.*, *розм.*, *заст.* Незаміжня дівчина з багатої, панської родини; панна, панночка. [Націєвський:] *А хіба ви не баришня?* [Марися:] *Не знаю, як вам здається... Я проста дівчина, мужичка* (К.-Карий, I, 1960, 352).

БАРИШО́К, шку́, *ч.*, *заст.* Зменш.-пестл. до **бари́ш.** *Велів* [Турн] *тривогу бить в клепало, Щоб військо к бою виступало, Оддать Троянцям з баришком За зроблену вночі потіху* (Котл., I, 1952, 230).

БАРИШУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *заст.* Торгувати, перепродувати що-небудь з вигодою.— *А давно ти рибою та дохлим м'ясом баришував?* (Мирний, III, 1954, 287); *Справді, був він невдачливий:.. накупив цибулі — думав баришувати, цибуля померзла — продав на вбиток* (Григ., Вибр., 1959, 109); //Одержувати прибуток з чого-небудь. *Лихі язики, правда, твердять, мовби конюх Парфило баришує конем, оре службовцям в райцентрі городи, а наспіє пора возить сіно, городину — збагачує свій двір* (Горд., Дівчина.., 1954, 90).

БА́РІЄВИЙ, а, е. Прикм. до **ба́рій.** *При діянні перекису водню на водний розчин гідрату окису барію випадає осад барієвої солі перекису водню* (Заг. хімія, 1955, 310).

БА́РІЙ, ю, *ч.* М’який метал сріблясто-білого або жовтуватого кольору. *Фторосилікати натрію і барію широко застосовуються для боротьби з шкідниками сільськогосподарських культур* (Заг. хімія, 1955, 491).

БАРІ́ННЯ, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **бари́ти** і **бари́тися.** *За вашим барінням, то й не впораємось сьогодня помолоти* (Сл. Гр.); *І.. баріння, і вся ота нудотна длявість його мови..— усе це вже доводило владику замалим не до сказу* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 415).

БА́РКА, и, *ж.* Плоскодонне річкове судно без палуби для перевезення вантажу. *За ним Азиллас плив на барці* (Котл., I, 1952, 251); *Теплий вітерець вечірній роздуває білий парус, і пливе, мов лебідь, барка до Афонської гори* (Фр., XI, 1952, 205); *Внизу, біля пристані, поскрипувала погойдувана поривами вітру, прип’ята до берега барка* (Ільч., Серце жде, 1939, 83).

БАРКА́Н, а, *ч.*, *діал.* Паркан. *Якраз проти вікна, звичайно під барканом, Дворовий пес Бровко лежав* (Гл., Вибр., 1951, 115); *Город був обведений кругом дощаним барканом* (Григ., Вибр., 1959, 332).

БАРКАРО́ЛА, и, *ж.* 1. Пісня венеціанських гондольєрів (човнярів), часом імпровізована.

2. Інструментальний або вокальний музичний твір ліричного характеру. *Всі в хаті грали або, щонайменше, співали.. Зачувалися з одчинених вікон соната Бетховена.., баркароли Баха* (Коб., III, 1956, 297).

БАРКА́С, а, *ч.* 1. Великий багатовесловий човен. *Готово! Парус розпустили, Посунули по синій хвилі Помеж Кугою в Сир-Дар’ю Байдару та баркас чималий* (Шевч., II. 1953, 207); *Відібравши кількох грецьких матросів, ..повстанці виділили їм старий рибальський баркас на веслах* (Гончар, Таврія.., 1957, 343).

2. Невеличке портове судно. *Батько мій був моряком і водив баркаси з Ростова до Керчі* (Скл., Хазяїни, 1948, 130).

БАРКА́СНИЙ, а, е. Прикм. до **барка́с.**

БА́РКИ: ◇ **Бра́ти (взя́ти, вхопи́ти) за ба́рки:** а) хапати за груди (під час сварки, бійки). *Кинувся* [Улас] *на Івана, неначе звір, одним скоком і вхопив його за барки* (Н.-Лев., III, 1956, 328); *Йому неодмінно треба побачити Івана Залізняка, взяти його за барки, витрясти з нього душу* (Собко, Звич. життя, 1957, 168); б) примушувати щось зробити; чогось настійливо домагатися, вимагати. *Стоколос* [бурильник] *брав за барки компресорщиків, примушував їх ремонтувати труби* (Ю. Янов., Мир, 1956, 167).

БАРЛІ́Г, лога́ і ло́гу, *ч.* 1. Лігво ведмедя. *Раз пішла одна дівчина в ліс по горіхи. Там її здибав ведмідь та й забрав до свого барлогу* (Укр.. казки, 1951, 105); *А у лісі, у барлозі, у норі.., де прудкі стрибають білки з верховіть, жив кошлатий непривітливий ведмідь* (Забіла, Одна сім’я, 1950, 112); *Образно. *Тільки в брудний свій барліг «самостійний» Ти не заманиш нікого, фашист!* (Шер., Дружбою.., 1954, 67).

2. *перен.*, *зневажл.* Про неохайне, брудне житло. *В кутку, виганяючи цвіль і вологу, «Буржуйку» пристроїли — і затишна́ З барлогу вчорашнього стала кімната* (Перв., II, 1958, 332); //Про місце для спання або схову. *На тих полах покотом спали бурлаки й бурлачки, розкидавши на барлозі драні свитки й кожухи* (Н.-Лев., II, 1956, 201).

3. *перен.* Безладдя; речі, що лежать у безладді. *На долу грязь, якийсь барліг, тріски, шматки дерева, бо в хаті стояв верстат для стругання дерева* (Н.-Лев., II, 1956, 392).

4. Болото (у 2 знач.); калюжа. *Валяється, як свиня в барлозі* (Номис, 1864, № 11344); *Упавши на землю,* [Сивилла] *качалась, У барлозі мов порося* (Котл., I, 1952, 119).

БАРЛОЖИ́ТИСЯ, жу́ся, жи́шся, *недок.* Валятися, качатися в болоті (у 2 знач.), в калюжі. *Свиня захрюкала, барложачись край тину* (Бор., Тв., 1957, 180); *Чорногузи на кількох високих шопах гнізда свої мали, ..кури в дворах, поросята на вулиці в калюжах барложаться...* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 387).

БАРО́ГРАФ, а, *ч.* Прилад для автоматичного запису змін атмосферного тиску. [Градов:] *Кіро Павлівно, гляньте, як там барографи встановили* (Собко, П’єси, 1958, 244).

БА́РОК, рка, *ч.* Дерев’яний або залізний орчик, до якого прив’язують посторонки в упряжці. *Червоноармієць.. пильно оглянув полагоджений барок* (Головко, I, 1957, 353).

БАРОКА́МЕРА, и, *ж.* Камера низького тиску, що застосовується для вивчення впливу висотних умов на організм людини й для випробування авіаційних приладів. *При однаковому ступені розрідження повітря порушення вищої нервової діяльності людей більш виявлені в умовах високогір’я, ніж в барокамері* (Мед. ж., XXIII, 2, 1953, 9); *Збудовано висотну барокамеру з програмним управлінням для випробування системи кондиціонування повітря на літаках* (Наука.., 2, 1959, 59).

БАРО́ККО, *невідм.*, *с.* Стилістичний напрям у європейському мистецтві кінця XVI — середини XVIII ст., що характеризується примхливістю форм та декоративною пишністю. *Стиль барокко характерний вільною трактовкою класичних форм архітектури* (Архіт. Рад. Укр., 5, 1939, 41); *Минув, як сон, блаженний час і готики й барокко, Іде чугунний ренесанс* (Тич., I, 1957, 69).

БАРО́МЕТР, а, *ч.* Прилад для вимірювання атмосферного тиску. *Барометр уперто показував «дощ», хоч в той день не капало навіть, і сонце блищало часом крізь хмари* (Коцюб., II, 1955, 234); *Барометр показував на бурю* (Панч, Ерік.., 1950, 30); *Образно.— *Діду,— звернувся Сидір Семенович до місцевого барометра, Панька Тодосовича Стріхи,— як по-вашому, чи довго воно дощитиме, чи недовго?* (Вишня, I, 1956, 387); *Ярмарок був для мене живою поштою, радіо, телебаченням. Він був діаграмою того, як люди жили, він* *показував види на майбутній урожай, бо ціни на жито і пшеницю були добрим барометром* (Кучер, Прощай.., 1957, 389).

БАРОМЕТРИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до атмосферного тиску.

БАРО́Н, а, *ч.* Дворянський титул, нижчий за графський; особа, що носить цей титул. *Степи, шляхи, Мов сарана, вкрили Барони, герцоги і дюки* (Шевч., І, 1951, 268); *Дрімучі карпатські ліси були власністю баронів Гредлів, митрополита графа Шептицького й десятків інших політиків* (Козл., Сонце.., 1957, 4).

БАРОНЕ́СА, и, *ж.* Жінка або дочка барона. *Вона вже не раз чула про ту баронесу, про її свідомість, про достотне знаття всіх звичаїв панських* (Л. Укр., III, 1952, 507).

БАРО́НСТВО, а, *с.* 1. Титул барона.

2. Збірн. до **баро́н**. *Зібралися кардинали, ..І три папи, і баронство, І вінчані глави; Зібралися, мов Іуди На суд нечестивий* (Шевч., І, 1951, 269).

БАРО́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **баро́н**. *Важно те, що напсувати нам, і здорово напсувати нова баронська авантюра може, коли ми не зможемо дати* [Врангелю] *негайної відсічі* (Еллан, II, 1958, 250); //Належний баронові. *Баронський замок.*

БАРО́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **баро́кко**. *В 50-х роках XVIII ст. талановитий архітектор, лаврський кріпак Степан Ковнір збудував у садибі Лаври флігель з високими барочними щитами* (Іст. УРСР, І, 1953, 382).

БАРС, а, *ч.* Великий хижий звір родини котячих, схожий на леопарда і пантеру. *А що ж я знаю? Те, що ми в пустині, що на безвідді, що на нас чигають шакали, барси, тигри, хиже птаство* (Л. Укр., І, 1951, 169); *Жадоба боротьби увінчується знаменитим поєдинком* [Мцирі] *з барсом* (Рильський, III, 1955, 207); *У порівн. *І ніч повзла, як барс, по кручах* (Бажан, І, 1946, 100).

БА́РСОВИЙ, а, е. Прикм. до **барс**. *Витязь, ховаючись в барсову шкуру, З піснею знов до народу спішить...* (Криж., Калин. міст, 1940, 92).

БА́РТКА, и, *ж.*, *діал.* Маленька сокира. [Іван] *затряс барткою в Юри перед лицем* (Коцюб., II, 1955, 343); *Довбушеві опришки-ремісники робили ножі та такі бартки, що ними можна було тесати каміння* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 445).

БАРХА́Н, а, *ч.* Нанесений вітром піщаний горб в пустелі або в степу, на якому немає рослинного покриву; материкова дюна. *Вітер здіймає піщинки і несе їх, поки не натрапить на перешкоду, що затримує пісок. Так іноді утворюється бархан — підковоподібний піщаний горб* (Фіз. геогр.., 6, 1957, 89); *Мисливець приїхав конем до засідки, коли сонце виглянуло з-за бархана, по той бік озера* (Десняк, II, 1955, 9).

БАРХА́ННИЙ, а, е. Прикм. до **барха́н**. *Колишні пастухи, що кочували з отарами овець по барханних пісках суворих Каракумів, ..почали будувати нове, заможне життя* (Мист., 5, 1957, 31).

БА́РХАТ, у, *ч.* Те саме, що **оксами́т**. *Дівчатка чинно розсілися спереду, поспиравшись на бильця, оббиті.. яскравим бірюзовим бархатом* (Ільч., Серце жде, 1939, 226); * У порівн. *Вода, хмурна й чорна, як чорний бархат, гойдає на своїх хвилях плями ліхтарів* (Донч., II, 1956, 129).

△ **Аму́рський ба́рхат**, *бот.*— амурське коркове дерево. *Бархат амурський дає цінну пробку для виробництва лінолеуму, ізоляційних плит тощо* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 74).

БАРХАТИ́Н, у, *ч.*, *діал.* Рід тканини. *Стоять скрізь столи, застеляні дорогими килимами, рядочками кресельця з червоного бархатину* (Вас., І, 1959, 107); *Міліціонери непорушно стояли при дверях, занавішених червоним бархатином* (Тич., III, 1957, 14).

БАРХАТИ́ННИЙ, а, е, *діал.* Прикм. до **бархати́н**; //Зробл. з бархатину. *Бархатинні штанці.*

БАРХАТИ́СТИЙ, а, е. 1. Подібний до бархату на вигляд або на дотик. *На великій клумбі серед подвір'я багряно горіли вмиті ранковою росою червоні півонії та бархатисті гвоздики* (Збан., Між.. людьми, 1955, 16).

2. *перен.* М'який, приємний (про голос, звук). *Ще ніколи так не билось воно* [серце] *від одного тільки погляду її великих з поволокою очей, від бархатистого голосу, від пругкої ходи* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 54).

БАРХАТИ́СТІСТЬ, тості, *ж.* Якість за знач. **бархати́стий**.

БАРХАТИ́СТО. Присл. до **бархати́стий**.— *Цить! — гримнув на цей раз, і вже аж ніяк не бархатисто голос Михайла Леонідовича* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 541).

БА́РХАТКА, и, *ж.*, *розм.* Стрічка з бархату; оксамитка. *До старенької плахти та почепила люстринову запаску, одягла тож шовкову юпку та на шию дукат на бархатці* (Кв.-Осн., II, 1956, 155); *У порівн. *Над очима, неначе дві бархатки, чорніло дві брови* (Мирний, III, 1954, 158).

БА́РХАТНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ба́рхат**. *Бархатні тканини;* //Зробл. з бархату. *Олдрідж одягнений був у бархатний костюм, розшитий золотом* (Ільч., Серце жде, 1939, 229).

2. *перен.* М'який, приємний (про голос, звук). *Відтепер щоранку гомонітиме оживаючий степ, пройнятий бархатною музикою моторів* (Гончар, І, 1954, 519).

△ **Ба́рхатний дуб**, *бот.*— амурське коркове дерево. *Я милувався вашими посадками амурського бархатного дуба* (Донч., VI, 1957, 455).

◇ **Ба́рхатний сезо́н** — осінні місяці (вересень, жовтень) на півдні. [Надія:] *Якщо хочете, можете збиратися до моря.. Саме сезон... Бархатний сезон* (Мороз. П'єси, 1959, 256).

БА́РХАТНІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **ба́рхатний** 2.

БАС, а, *ч.* 1. Низький чоловічий голос. *Троянські плакси тут ридали, Як на завійницю кричали, Еней зарюмав басом сам* (Котл., І, 1952, 268); *Співають чумаки хриплими басами* (Довж., Зач. Десна, 1957, 517); //Співець з таким голосом. *Сам народний бас, що сидів попереду, теж вибіг на сцену, трохи поспівав, ткнув перед усіма пальцем на своє горло і втік до зали на місце* (Ю. Янов., І, 1954, 22).

◇ **Бас урва́вся** — не стало сил, змоги. *Либонь тепер урвався бас!.. Земля родити перестала...* (Мирний, V, 1955, 287); *У нього б стало коштів захопити й поміщицький шмат, та бас урвався йому несподівано й нагло,— він повісився* (Ю. Янов., Мир, 1956, 87); **Ба́сом диви́тися (погляда́ти)** — дивитися, поглядати недоброзичливо, з неприязню. *Мовчить* [Гризота], *тільки дивиться басом та сопе* (Речм., Твій побратим, 1962, 20); **На бас бра́ти** *кого* — піднімати, брати кого-небудь на сміх.

2. Струнний або духовий музичний інструмент з низьким ладом. *На улиці скрипка й бас, пусти, мамо, хоть на час* (Сл. Гр.).

3. **баси́**, і́в, *мн.* Найнижчі лади музичного інструмента. *Оркестр гуркотить тихо на басах* (Н.-Лев., III, 1956, 307); *В акордеоні були розбиті баси, але основні клавіші були справні* (Собко, Кавказ, 1946, 42).

БАСА́, *присл.*, *розм.*: ◇ **Говори́ти (співа́ти, гука́ти** *і т. ін.*) **баса́** — говорити (співати, кричати та ін.) низьким голосом, басом. *Спитали Клима раз, яка найлучча птиця: Чи чиж, чи соловей, чичітка, чи синиця?*

Голодний Клим озвавсь баса́: «Найлучча птиця — ковбаса!» (Бор., Тв., 1957, 194).

БАСАМА́Н, у, *ч.*, *розм.* Смуга на тілі від удару. *Голова в ватажка напухла.., а поперек лиця мав він синій басаман* (Фр., III, 1950, 152); *Все тіло в неї в синіх басаманах, як розмальоване, а вона сміється* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 153); //Смуга на тканині і т. ін. *Моя весільна вишита кошуле! ..Твій кожен рубчик, кожен басаман Став наче кров плачів моїх, прокльонів* (Бажан, Роки, 1957, 254).

БАСАМА́НИСТИЙ, а, е, *розм.*, *рідко.* Укритий басаманами, смугами; смугастий. *Оцею стежкою повзли мої земляки одно за одним, згорблені та прикурені пилом, повзли звільна, мов довга сіра гусільниця по зеленій басаманистій хустці* (Фр., III, 1950, 218).

БАСАРИ́НКА *див.* **базари́нка.**

БАСЕ́ЙН, у, *ч.* 1. Штучне водоймище із стінами, укріпленими цеглою, цементом і т. ін. *Колонада кругом, посередині басейн з водою* (Л. Укр., III, 1952, 722); *Посередині бив фонтан, і вода збігала в маленький басейн* (Трубл., III, 1956, 273); *Не щодня табір святкує відкриття купальних басейнів...* (Шовк., Починається юність, 1938, 133).

2. *чого.* Територія, яку охоплює річка з притоками. *Басейном ріки називається ділянка земної поверхні, з якої поверхневий і підземний стоки надходять в основне русло річки і в усі її притоки* (Інж. геод., 1959, 358); //Територія, прилегла до моря, озера. *На півночі, в басейні оз. Ільмень, жили слов'яни новгородські, або, як називає їх літопис, словени* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 357).

3. *геол.* Велика ділянка залягання гірських порід, що містить поклади корисних копалин. *Поширились кар'єри й рудні Криворізького залізорудного басейну, поглибились нікопольські марганцеві видобутки...* (Вишня, I, 1956, 292); — *Ви чули про Караганду? Це вугільний басейн, що має стати третьою, після Донбасу і Кузбасу, вугільною базою, форпостом важкої промисловості* (Донч., I, 1956, 161).

БАСЕ́ЙНОВИЙ, а, е. Прикм. до **басе́йн** 1. *Протягом багатьох віків у країні* [Єгипті] *застосовувалась басейнова система зрошення, яка ще й тепер збереглася у верхньому Нілі* (Наука.., 5, 1958, 49).

БАСИ́ *див.* **бас** 3.

БАСИ́ЛО, а, *ч. і с.*, *розм.* Дуже гучний, сильний бас. — *Куди ви, Пилипе Митрофановичу, тягнете? Раді, що басилом бог нагородив, то готові весь хор заглушити?* (Збан., Переджнив'я, 1960, 409).

БАСИ́СТА, и, *ч.*, *заст.* Те саме, що **баси́стий** 2.— *Бач! як наш басиста розходився* (Свидн., Люборацькі, 1955, 157).

БАСИ́СТИЙ, а, е. 1. Низький звучанням (про голос, звук). *Долетіло тупотіння коней, зарипів віз, заляскав батіг, і басистий чоловічий голос гукнув хазяїна* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 64); *З пониззя Дніпра долинув басистий гудок пароплава* (Скл., Хазяїни, 1948, 90).

2. *у знач. ім.* **баси́стий**, того, *ч.*, *заст.* Той, хто грає на контрабасі. *Басистий не має де сісти* (Номис, 1864, № 12474).

БАСИ́СТО. Присл. до **баси́стий** 1.— *Ура! — лунко, басисто, ніби в бочку, загудів Зуб* (Собко, Справа.., 1959, 16); *Встало сонце чисте-чисте, до ріки побіг струмок, і гудок озвавсь басисто* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 99).

БАСИ́ТИ, башу́, баси́ш, *недок.*, *розм.* Говорити або співати басом.— *Я не винуватий, Костянтин Іванович! — басив Жук,— я нічого не чув...* (Мирний, I, 1954, 329); *Згодом чути було з хати, як тихо благала* [Катря] *й як глухо басив Якуба* (Головко, I, 1957, 264).

БАСИ́ЩЕ, а, *ч. і с.* Збільш. до **бас** 1. *Тиша. І нагло з-за спини басище: — Ану, розступись!* (Головко, II, 1957, 35).

БАСК *див.* **ба́ски.**

БАСКА́К, а, *ч.*, *іст.* Татарський урядовець, намісник монгольського хана й збирач податків на Русі в часи монгольсько-татарської неволі. *Щоб тримати в покорі руське населення, хани призначали в руські землі баскаків з військами. Під їх контролем перебували князі* (Іст. УРСР, I, 1953, 103); *Нур'ялі підвівся, рушив до дверей, але на порозі вже стояв гладкий баскак у малиновому шовковому халаті з ремінним нагаєм* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 361).

БАСКАЛИ́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *недок.*, *діал.* Упиратися, пручатися. *Сивилла в дальший путь таскала — Не баскаличивсь би та йшов; І так швиденько поспішала, Еней не чув аж підошов* (Котл., I, 1952, 129);— *Район наказав нам переселяти хутори..— А ти чого баскаличишся? Переселення — це теж війна,— рипить шкірянкою Гнат* (Тют., Вир, 1960, 172).

БАСКЕТБО́Л, а, *ч.* Спортивна гра в м'яч між двома командами, учасники якої повинні руками закидати м'яч у «кошик» (сітку), що висить на стовпі. *Баскетбол — одна з найулюбленіших ігор у нашій країні* (Спорт.., 1958, 6).

БАСКЕТБОЛІ́СТ, а, *ч.* Гравець у баскетбол. *Він комсомольський секретар в цеху, а в заводській команді перший баскетболіст* (Автом., Щастя.., 1959, 13).

БАСКЕТБОЛІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **баскетболі́ст.** *Жіноча команда СРСР здобула перемогу над американськими баскетболістками* (Рад. Укр., 27.IV 1958, 4).

БАСКЕТБО́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **баскетбо́л.** *Звання чемпіонів Європи одержали радянські жіночі баскетбольні й волейбольні команди* (Фіз. вихов. жінки, 1954, 9); // Признач. для гри в баскетбол. *Баскетбольний майданчик.*

БА́СКИ, ів, *мн.* (*одн.* **баск**, а, *ч.*). Народність, що живе у північно-західних областях Іспанії і в прилеглих південно-західних районах Франції. *Атта Троль і чорна Мумма — Звалась так його дружина — Виступають, і від дива Аж не тямляться всі баски* (Л. Укр., IV, 1954, 135).

БАСКИ́Й, а́, е́. Дуже швидкий, прудкий, жвавий (перев. про коней). *Селами, полями та лугами летіла парою баских коней запряжена легка бричка* (Фр., V, 1951, 334); *Він швидко уявив себе на баскому коні з шаблею при боці* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 86).

БА́СКІСТЬ, кості, *ж.* Абстр. ім. до **баски́й.**

БА́СКО. Присл. до **баски́й.** *Трюхав вороний по накоченій вулиці, баско вигравав так, що й підганяти його не треба* (Кир., Вибр., 1960, 392).

БА́СКСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ба́ски.** *Баскська мова.*

БАСМА́ЦТВО, а, *с.* Контрреволюційний націоналістичний рух в Середній Азії під час громадянської війни. *Становлення і зміцнення Радянської влади в Таджикистані відбувалося в запеклій боротьбі трудящих мас проти повалених експлуататорських класів, контрреволюційного басмацтва, яке активно підтримував міжнародний імперіалізм* (Ком. Укр., 2, 1966, 71).

БАСМА́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **басма́ч**. *Разом з частинами Червоної Армії трудовий народ вщент розгромив басмацькі зграї* (Ком. Укр., 2, 1966, 71); — *Ар'єргард басмацький,— промайнуло в голові, й міцніше стис* [Саїд] *гвинтівку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 368).

БАСМА́Ч, а́, *ч.* Учасник басмацтва. *Басмачі гинули ще до того, як знаходили зручне місце для оборони* (Ле, С. Голубар, 1950, 38); *Ось басмачі за високим горбом Збились, неначе шакали, гуртом* (Перв., З глибини, 1956, 20).

БАСО́ВИЙ, басо́ва́, басо́ве́. Прикм. до **бас 1, 2.** *Почав* [Леонід Семенович] *перекривляти дяка, далі вчителя, як він силкується.. брати низькі басові ноти* (Н.-Лев., IV, 1956, 124); *Підлога ледве вловимо дрижала й гула, як глуха басова струна* (Гончар, II, 1954, 170).

БАСОВИ́ТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **баси́стий** 1. *Голос був незнайомий, басовитий, зухвалий* (Гончар, Таврія.., 1957, 509); *Прокотився другий гудок,— ще густіший, басовитіший* (Жур., Опов., 1956, 113).

БАСОВИ́ТО, *розм.* Присл. до **басови́тий.** *Мороз розсміявся приємно, басовито, м'яко* (Собко, Біле полум'я, 1952, 163); *Велично й басовито гудуть од вітру дуби* (Кучер, Прощай.., 1957, 71).

БАСО́К, ска́, *ч.* 1. Зменш. до **бас 1.** *У хлопця був ще непевний басок* (Донч., IV, 1957, 130); *Образно. *Бринить дощів різноголосся, Баском прокочується грім* (Мал., II, 1956, 324).

2. Струна в музичних інструментах, що дає низький звук. *Перші струни тонко та важко голосили; баски глухо гули, мов задавлений плач з-під землі виривався-доносився...* (Мирний, III, 1954, 205).

БАСО́ЛЯ, і, *ж.* Український народний смичковий музичний інструмент, схожий на віолончель. *Тепер мені не до солі, коли грають на басолі* (Чуб., II, 1878, 678); *— Музика, ша! — гукнув раптом голос Качковського, та так зично, що скрипка й басоля зараз замовкли* (Л. Укр., III, 1952, 671).

БАСО́Н, у, *ч.* Плетені вироби (торочки, тасьма, шнур) для прикраси одягу, меблів і т. ін.

БАСО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **басо́н**; // Який виготовляє басон. *Басонна фабрика.*

БА́СТА, *виг.* Уживається на означення припинення якої-небудь дії; досить, годі, кінець.— *Оттаке! Уже й не хваста: Вмерла пані — та і баста!* (Щог., Поезії, 1958, 178); *Годі з вами цяцькатись! Баста!* (Гончар, Таврія.., 1957, 556).

БАСТІО́Н, у, *ч.* Старовинне укріплення — п'ятикутна бойова споруда на розі фортечного муру; невеликий форт. *Замок* [Ужгородський] *має симетричну форму трохи витягнутого чотирикутника. По кутах його височать бастіони, що з'єднуються високою кріпосною стіною* (Знання.., 5, 1966, 26); *Фортеця була обнесена валами сажнів десять заввишки, з бастіонами на чотирьох рогах і з глибоким ровом довкола* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 195); //Взагалі укріплення різного типу. *Глибокі траншеї, ескарпи, дроти, Міцні бліндажі — в шість, у вісім накатів,— Це був бастіон!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 161); *Образно. *Віковий бастіон слов'янства на заході — чеська красуня-столиця вирувала радісною повінню свята* (Гончар, I, 1954, 418); *Радянський Союз — незламний бастіон миру* (Рад. Укр., 11.XI 1952, 1); *У порівн. *Сині снігові кучугури здіймались, як непереможні бастіони* (Донч., III, 1956, 126).

БАСТІО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **бастіо́н.**

БАСТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., рідко.* Те саме, що **страйкува́ти.**— *Бастуймо — і край,— рішає Півтора Лиха* (Коцюб., II, 1955, 54); *Вирішили — бастувати. Бастувати до переможного кінця* (Вас., Незібр. тв., 1941, 192); *— Ми бастували сьогодні,— засміявся Данько* (Гончар, Таврія.., 1957, 121).

БАСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. Зводитися на диби; скакати, бігти галопом (про коней). *Кінь басує,— от-от річку, От... от... перескочить* (Шевч., I, 1951, 249); *— Попустіть поводи,— кричить* [Прокіп Іванович] *на конюхів.— Дайте волю, нехай басує!* (Стор., I, 1957, 183); *Жінка, три дочки, баба — все тужить-голосить. Виють пси. Навіть коні, чуючи лихе, хропуть і басують у стайні* (Довж., Зач. Десна, 1957, 39); //Баско, жваво їхати верхи; гарцювати. *Козаки на конях жваво басували* (Граб., Вибр., 1949, 120).

2. *перен.* Бігати підскакуючи, стрибати. *Хлопець крутився на одному місці, басував, схиляв голову то на сторону, то униз, буцім справді ситий кінь борсується...* (Мирний, I, 1954, 169).

БАСЮ́РА, и, *ч.* Збільш. до **бас 1.** *Своїм панським басюрою* [Демид] *гукнув: — А викрешіть вогню!* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 31).

БАТА́ВА *див.* **бато́ва.**

БАТАЛЕ́Р, а, *ч.* У морському флоті — особа старшинського командного складу, обов'язком якої є харчове й речове постачання. *Він* [адмірал] *ясно уявив собі бойовий двотрубний корабель, на якому служив боцманом, а Остап Богучар — баталером* (Кучер, Чорноморці, 1956, 22).

БАТАЛІ́СТ, а, *ч.* Художник, який малює батальні картини. *То картина оригінальна, гідна пензля першорядного баталіста* (Коцюб., I, 1955, 226); *З гнівним обуренням проти розправи над беззбройними робітниками виступає український художник-баталіст Микола Самокиш у роботі «Вулична демонстрація»* (Мист., 5, 1955, 5).

БАТА́ЛІЯ, ї, *ж.* 1. *заст.* Бій, битва, бойовище. *Торік приїздив наш братик з війська та розказував, як він був у баталії* (Вовчок, I, 1955, 333); *— Як ви здогадуєтесь, це їм* [шведам] *Петро Великий дав під Полтавою баталію* (Ю. Янов., II, 1954, 123).

2. *розм., ірон.* Сварка, бійка. *Христя сиділа, як на вугіллях, і ждала, що ось незабаром і здійметься баталія!* (Мирний, III, 1954, 229); *Невже ми тут до вечора будемо вести баталію з оцим зухвалим хлопчиськом?* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 120).

БАТАЛЬЙО́Н, у, *ч.* 1. Військовий підрозділ, що складається з кількох рот. *Се ж пісня того батальйону, що збройно в поле виступав під прапор свого легіону, незломну силу закликав* (Л. Укр., I, 1951, 265); *Десну перейшли батальйони богунців* (Десняк, Вибр., 1947, 225).

2. *перев. мн., перен.* Лави, загони. *Керувати трудящими і експлуатованими масами може тільки клас, який без вагань іде своїм шляхом, не занепадає духом і не впадає у відчай.. Нам істеричні пориви не потрібні. Нам потрібна мірна хода залізних батальйонів пролетаріату* (Ленін, 27, 1951, 241); *Трудові батальйони.*

БАТАЛЬЙО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **батальйо́н** 1. *Час від часу по той бік річки в чорній глибині протилежного берега звивались ракети, лунала коротка перестрілка — то батальйонні автоматники, форсувавши річку.., вели десь розвідку боєм* (Гончар, III, 1959, 309); *В третьому кутку* [камери] *— щось схоже на похідний батальйонний лазарет в умовах повного оточення* (Збан., Єдина, 1959, 117); //*у знач. ім.* **батальйо́нний,** ного, *ч.* Командир батальйону. *Батальйонний весь час викликає нас на інструктаж* (Кучер, Чорноморці, 1956, 136).

БАТА́ЛЬНИЙ, а, е. Який відображає воєнні події, баталії. *Бракувало акторів на всі персонажі і надто на масу в батальних сценах* (Смолич, Театр.., 1940, 118); *Окремим розділом історичного жанру можна вважати батальний живопис. Це зображення боїв, баталій* (Наука.., 12, 1962, 41).

БАТАРЕ́ЄЦЬ, йця, *ч., розм.* Те саме, що **артилери́ст.** *Півдесятка німецьких підбитих машин тепер стояло в балці перед самою дамбою. Це був наслідок славної роботи батарейців* (Гончар, III, 1959, 362).

БАТАРЕ́ЙКА, и, *ж., техн.* Зменш. до **батаре́я 2.** *Батарейки кишенькового ліхтарика працюють довше, якщо їх час від часу підігрівати* (Знання.., 1, 1966, 32).

БАТАРЕ́ЙНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **батаре́я** 1. *Стоять гармати жерлами в зеніт, Притихла батарейна вогнева* (Гірник, Сонце.., 1958, 118); //*у знач. ім.* **батаре́йний**, ного, *ч.* Командир батареї.— *Та оце ж вони... їхнє благородіє,— промовив* [Оленчук], *вказуючи на похнюпленого, геть блідого — чи то зроду, чи з переляку — офіцера. — Ми їх з Куликом ще з фронту знаєм: нашим батарейним були* (Гончар, II, 1959, 27).

2. *техн.* Який працює на батареях, здійснюється за допомогою батарей (у 2 знач.). *Перегуда.. прокинувся дуже рано у своєму кабінеті голови колгоспу і увімкнув батарейного радіоприймача* (Кучер, Прощай.., 1957, 262); *Батарейне запалювання.*

БАТАРЕ́Я, ї, *ж.* 1. Артилерійський підрозділ, що має в своєму складі кілька гармат. — *Узяли наші батарею та вже хотіли назад вертатися... Коли — зирк! — ..зчепилася купка, рубається...* (Мирний, II, 1954, 131); *Лісом іде командир батареї, Полем побитим по чорній росі* (Мал., II, 1956, 74); *У порівн. *Над Калинівкою вдарив грім. Набравшись сили за цілісінький вечір, він бахнув, як батарея найважчих гармат* (Собко, Звич. життя, 1957, 141).

2. *ел.* Кілька гальванічних елементів або акумуляторів, з'єднаних між собою. *Створено напівпровідникові електричні батареї, які використовують енергію розпаду штучного радіоактивного ізотопу стронцію* (Наука.., 12, 1956, 34).

3. Обладнання з кількох з'єднаних між собою однакових частин. *Над вікнами ледве помітно коливалися фіранки,— від батарей опалення йшов теплий, животворний струм* (Собко, Стадіон, 1954, 208).

4. *чого, перен., жарт.* Ряд будь-яких однорідних предметів. *Через одчинені двері було видно в пекарні на помості цілу батарею глечиків* (Н.-Лев., III, 1956, 230); *На них* [столах] *уже розташувалася батарея прозорих іскристих пляшок і новорічних страв* (Донч., VI, 1957, 454).

БА́ТЕНЬКО, а, *ч.* 1. Пестл. до **ба́тько** 1. *Ненька зітхає, а батенько лає; Слава недобра про мене біжить* (Пісні та романси.., II, 1956, 199); — *Нема в мене ні батенька, ні братика, ні сестриці* (Кв.-Осн., II, 1956, 426); *Коли летить табун гусей. Телесик їх і просить: — Гуси-гуси-гусенята, візьміть мене на крилята та понесіть до батенька, а в батенька їсти й пити, ще й хороше походити* (Тич., I, 1957, 152).

2. *тільки в кличній формі, розм.* Уживається як ввічливе звертання до співбесідника.— *Але ж, батеньку мій, усім не догодиш!* (Довж., I, 1958, 441).

БАТЕРФЛЯ́Й, ю, *ч., спорт.* Спосіб плавання, при якому плавець підноситься над водою, одночасно загрібаючи воду обома руками. *Напружено проходили запливи стилем батерфляй на 200 метрів* (Рад. Укр., 29.VIII 1951, 4).

БА́ТЕЧКО, а, *ч.* 1. Пестл. до **ба́тько** 1. *Як ось Анхиз йому приснився, Із пекла батечко явився І синові таке сказав* (Котл., I, 1952, 108); — *В хаті темно, нема дома Або вже ліг спати Мій батечко одинокий* (Шевч., I, 1951, 367).

2. *тільки в кличній формі, розм.* Уживається як ввічливе звертання до співбесідника.— *Батечку... Не знаю, як вас і величати!* (Кв.-Осн., II, 1956, 286).

[Ох (ой)] ба́течку [мій]!; Ба́течки [мої]! — уживається як вигук, що передає здивування, захоплення, переляк. *Прийшла Маруся додому; батечку! весела, моторна* (Кв.-Осн., II, 1956, 49); *Зирк — горить! І, батечку! Як обхопило — Усе до цурочки згоріло* (Гл., Вибр., 1957, 64); — *Нуте, я на вас хоч подивлюся. Батечку мій! а убір який!..* (Мирний, V, 1955, 142).

БАТИ́Р, я́, *ч.* У деяких східних народів — герой, хоробра людина. *Скачуть на конях крилатих батирі в пісках* (Перв., З глибини, 1956, 19).

БАТИ́СТ, у, *ч.* Тонка бавовняна тканина. *Сукенка ніби пух майнула лебединий, Розвіявся батист легенької хустини* (Міцк., Пан Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 162).

БАТИ́СТОВИЙ, а, е. Прикм. до **бати́ст**; //Зробл. з батисту. *Путя збирається сьогодні купатись в морі, бо гаряче (+25°), всі ходять в батистових блузках* (Л. Укр., V, 1956, 419); *Неквапливо, немов граючи у п'єсі, зняв* [Коробка] *окуляри, протер скельця батистовою хустинкою* (Збан., Переджнив'я, 1955, 122).

БАТИСФЕ́РА, и, *ж.* Сферична сталева камера для дослідження морських глибин. *У воду занурюють батисфери з передавальними камерами і потужними прожекторами. Дослідники знаходяться на кораблі і ведуть спостереження* (Осн. радіотехн., 1957, 201); *Почалися розмови про водолазів і батисферу — круглу сталеву кулю, в якій вчені спускалися досліджувати підводний світ* (Донч., IV, 1957, 385).

БАТІ́Г, тога́, *ч.* 1. Прикріплений до держака мотузок або ремінець, яким поганяють тварин; канчук, пуга. *Батога з піску не сплетеш* (Укр.. присл.., 1955, 287); *Погоничі кричали на коней, свистіли, ляскали батогами* (Н.-Лев., II, 1956, 29); *Кілька разів Кармалюка арештовували, били батогами і засилали в Сибір* (Кучер, Дорога.., 1958, 204); *Образно. *Вже швидко весна, і під золотими сонячними батогами доведеться морозам знітитись, збавити пихи і, врешті, ганебно втекти на далеку північ* (Кир., Вибр., 1960, 75); *У порівн. *Ці слова, мов батоги, періщать парубка, він ледве стримує гнів* (Стельмах, Хліб.., 1959, 29).

Да́ти батога́ — ударити батогом.— *А ну, Гнідко, розправляй ноги! — промовив дід до коня.. і.. дав батога гнідому* (Мирний, I, 1954, 281).

◇ **[Як] з кло́ччя баті́г:** а) поганий, нікудишній. [Галина:] *З Бойка такий командир, як з клоччя батіг* (Зар., Антеї, 1962, 21); б) про слабовільну, слабохарактерну людину. *Батько Ксенин був батіг з клоччя: що жінка казала, те він і робив* (Гр., Без хліба, 1958, 64); — *Та й чоловік мій, як з клоччя батіг, сказати правду* (Н.-Лев., II, 1956, 14); **Як із батога́ трі́снув** — дуже швидко. *Тиждень минув, як із батога тріснув, у звичайній домашній роботі* (Мак., Вибр., 1954, 200).

2. Стебло виткої або сланкої рослини; огудина. *Кущі калини та орішника порозпускали тонкі гілки аж додолу. Березка, хміль укривали їх своїми довгими батогами* (Мирний, III, 1954, 293); *Численні сорти огірків відрізняють за скоростиглістю і довжиною батогів* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 186).

Петро́ві батоги́, *мн.* (*одн.* **петрі́в баті́г**) — багаторічна трав'яниста рослина, з коріння якої виготовляють сурогат кофе; цикорій. *Підбирала* [дівчина] *один колір до другого, сплітала докупи* [квіти], *перев'язуючи гнучкими петровими батогами* (Мирний, II, 1954, 68); *Цвіли над шляхом петрові батоги, зоріли ромашки, а з гущавини придорожнього жита виглядали соромливі волошки* (Цюпа, Грози.., 1961, 288).

БАТІЖО́К, жка́, *ч.* Зменш.-пестл. до **баті́г** 1. *Ой ходила дівчина беріжком* [бережком], *заганяла селезня батіжком* (Народна пісня); *Воли поздихали, Вози поламались, З батіжками чумаченьки Додому верталась* (Шевч., II, 1953, 120).

БАТО́ВА, БАТА́ВА, и, *ж., заст.* 1. Лава, ряд. — *Готово! до бою! — кричить Тихович. І от наближаються батови війська, усе по парі, усе по парі...* (Коцюб., I, 1955, 226); *Чи серед вражої батави не мають давні бунчуки?* (Л. Укр., I, 1951, 266).

2. *діал.* Юрба, валка. *Аж онде яка батова од шинку йде* (Сл. Гр.).

БАТОЖИ́ЛНО, а, *с.*, *розм.* Держак батога; пужално. *Візники, підпершись батожилнами, закам'яніли на своїх високих сидіннях* (Мик., II, 1957, 274).

БАТОЖИ́СТИЙ, а, е. Який має довгі стебла, батоги. *Батожиста квасоля.*

БАТО́ЖИТИ, жу, жиш, *недок.*, *перех.* Бити батогом, сікти. *Хто бачив, куди подалася вдова? Може, в ополонку де потрапила? Самі ж козаки ганяли її поза городами, а тепер невинних людей батожать* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 226); * Образно. *Ні, не такий він тепер, як колись був. Життя його батожить, гне, життя забрало в нього все, що тільки можна забрати в людини,— родину, домівку, єдину сестру* (Скл., Карпати, II, 1954, 291).

БАТО́МЕТР, а, *ч.* Прилад, яким беруть пробу води з глибини для лабораторного дослідження. *Батометр складається з невеликого скляного циліндра, закритого гумовою пробкою, та довгої (кількаметрової) гумової трубки* (Навч.-досл. робота.., 1956, 25).

БАТО́Н, а, *ч.* Білий хліб довгастої форми.

БАТО́НЧИК, а, *ч.* 1. Зменш. до **бато́н.**

2. Кондитерський виріб у формі палички. *Шоколадний батончик.*

БАТРА́К, а́, *ч.* Бідний селянин-наймит у поміщика або куркуля. *Аж тут батрак вже й держить його коня, і вже осідланого* (Кв.-Осн., II, 1956, 157); *В поезію прийшов батрак, сільський робітник* (Еллан, II, 1958, 78).

БАТРАКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **батракува́ти.** *Страшне в степах батракування — Пекельна спека від світання* (Нагн., Вибр., 1957, 138); *Такі, як Андрій Торган, не мали ні землі, ні хати; їхньою долею-мачухою було батракування* (Колг. Укр., 12, 1957, 17).

БАТРАКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Працювати батраком, наймитом; наймитувати. *Опанас Трубенко розумівся трохи на машинах — замолоду років зо два батракував у Фальцфейна в Каховці й бачив там, як хліб збирають машинами* (Довж., Зач. Десна, 1957, 42).

БАТРА́ЦТВО, а, *с.* 1. Те саме, що **батракува́ння.**— *Сашко! Коли виростеш, не знатимеш ти вже ні жандармів, ні батрацтва, ні злиднів!* (Гончар, Таврія.., 1957, 571).

2. Збірн. до **батра́к.** *Молоде батрацтво починає бачити в КСМ свого захисника* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 201).

БАТРА́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **батра́к.** *Михась уже десять років був на своєму батрацькому хлібі* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 15); *Світова війна, революція — важко опам'ятатися в потоці подій, але батрацька душа підказала Іванові вчасно, що йому робити* (Ю. Янов., II, 1954, 119); //Належний батракові. *У батрацькій вбогій хаті Народився я на світ* (Нех., Чудесний сад, 1962, 17).

БАТРА́ЧИТИ, чу, чиш, *недок.* Те саме, що **батракува́ти.** *Син незаможника-стельмаха, він* [Яків] *не пішов, як його брат Дем'ян, батрачити до барона* (Крот., Сини.., 1948, 47).

БАТРА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **батра́к.**

БАТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *перех.*, *розм.* Різати великими шматками. *Їдять* [вартові] *м'ясо, батуючи мечами, їдять садовину і п'ють шоломами вино* (Л. Укр., II, 1951, 321); *Трактор з плугом на стерні батує лемешами чорну, аж масну, землю* (Головко, I, 1957, 339).

БАТУ́РА, и, *ж.*, *діал.* Великий батіг. *Звелів кучерові стьобонути цигана батурою* (Чуб., II, 1878, 583); *На толоці пастухи. Ціла юрба з батурами, з кийками — торбинки через плече* (Головко, I, 1957, 363).

БА́ТЮШКА ^{1}, и, *ч.*, *розм.* Те саме, що **піп.**— *Як даси п'ять карбованців, то повінчаю сина,— сказав батюшка* (Н.-Лев., II, 1956, 180).

БА́ТЮШКА ^{2}: ◇ **По ба́тюшці,** *заст.* По батькові. — *Те, те, те! тепер згадав: його звали Кузьмою, а по батюшці Трохимович* (Кв.-Осн., II, 1956, 6); *Звався дідусь Степан Хомич, А баба Варвара — Трохимовна по батюшці,— Хорошая пара* (Гл., Вибр., 1957, 256).

БА́ТЮШЧИН, а, е. Належний батюшці (*див.* **ба́тюшка** ^{1}). *Вони.. часом дивувались трохи, що слова проповіді і вчинки батюшчині не зовсім сходяться якось* (Коцюб., I, 1955, 326);— *У батюшки красти гріх,— сказав Павлуша.— Пусте! Я тобі більше скажу. Батюшчині яблука, вони, я гадаю, ні на що інше не годящі* (Довж., Зач. Десна, 1957, 186).

БА́ТЯ, і, *ч.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **ба́тько** 1,4. *Пусти, батю, на поле!* (Номис, 1864, № 4360); *Каленик Романович спитав: — Навіщо оце витрачатися? — А ви вже, батю, мені дозвольте знати навіщо,— відказав Рубін* (Сенч., Опов., 1959, 40).

БАТЬКИ́, ів, *мн.* 1. Батько й мати стосовно до своїх дітей. *Батьки приводили дітей записувати до школи* (Коцюб., I, 1955, 322); *Дивився* [Давид] *— за столиком старенькі батьки, схудлі, зажурені, мовчки сьорбали з ложок* (Головко, II, 1957, 23).

2. Предки. *Отож вона мені, маленькій, було розказує про наших батьків вільних, та й сама волі забажала!* (Вовчок, I, 1955, 263).

БА́ТЬКІВ, ова, ове. Належний батькові (в 1 знач.). — *Чия ти* [дівчина]?— *Батькова та материна...* (Мирний, I, 1949, 167); *І мріє він про батьків дім, про яблуню в саду і про засмучену по нім красуню молоду* (Голов., Поезії, 1955, 136).

БАТЬКІ́ВСТВО, а, *с.* Спорідненість по крові між батьком і його дитиною. *Батьки повинні допомагати своїм дітям за неписаним законом батьківства* (Рад. Укр., 13.II 1966, 4).

БА́ТЬКІВСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ба́тько** 1. *Тепер би треба описати Евандра батьківську печаль І хлипання всі розказати, І крик, і охання, і жаль* (Котл., I, 1952, 271); //Належний батькові, батькам. *Він* [Лаврін] *був менший син у батька, і все батьківське добро, по українському звичаю, припадало меншому синові* (Н.-Лев., II, 1956, 345); *Нам тільки б хліба, сонця й волі, Шаноби й пам'яті в живих Та на батьківськім орнім полі Пісень хмільних і вікових* (Мал., II, 1956, 163).

Ба́тьківська ра́да; Ба́тьківський комі́те́т — виборний орган при школах, дитячих садках та інших дитячих закладах. *Другого дня Женя з першої парти розповіла мені все, що говорили про мене на батьківській раді* (Сміл., Сашко, 1957, 17).

△ **Ба́тьківська росли́на** — рослина з чоловічими квітками. *Коли на батьківських рослинах достиг пилок, а на материнських з'явились жіночі квітки, юннати провели штучне запилення* (Колг. Укр., 3, 1956, 9).

◇ **На ба́тьківських,** *жарт.*— пішки. *Було й замочу ноги, і захолоджу, а кочу на батьківських до дітей по селах та на місто* (Барв., Опов.., 1902, 504).

2. Власт. батькові, батькам (у 1 знач.); пройнятий любов'ю, ніжний. *Він запускав пальці в пухнату вовну або з батьківським почуттям брав на руки ягня — і дух полонини віяв тоді над ним та кликав у гори* (Коцюб., II, 1955, 334); *За плечі рукою обняв його* [Сергійка] *кулеметник і любовно з батьківською ласкою глянув на хлопця* (Головко, I, 1957, 353).

БА́ТЬКІВЩИНА ^{1} *і* **БАТЬКІВЩИ́НА**, и, *ж.* 1. Країна стосовно до людей, які народилися в ній і є її громадянами; вітчизна. *Ніхто її* [України] *не рятує...*

Козачество гине; Гине слава, батьківщина (Шевч., І, 1951, 63); *Цвіте Казахстан, Закавказзя і Дін, Росія цвіте і Вкраїна... Союз непоборний радянських країн — Моя батьківщина* (Рильський, І, 1956, 167); // Місце народження кого-небудь. *Звенигородський повіт — пишний куточок України, край садків, Шевченкова батьківщина!* (Н.-Лев., ІІ, 1956, 27).

2. *перен.* Місце зародження, походження або виникнення чого-небудь. *Питання про походження сої до цього часу як слід не вивчено, проте більшість авторів вважає батьківщиною її Східну Азію і передусім Китай* (Зерн. боб. культ., 1956, 75); *Росія — батьківщина ленінізму.*

БА́ТЬКІВЩИНА^2, и, *ж.* 1. Спадщина від батьків. — *Батьківщини ми з нею не розтратили* (Кв.-Осн., ІІ, 1956, 61); *Він одружився, взяв половину батьківщини — три шнури поля, та поставив собі хату край села* (Коцюб., І, 1955, 104); *Він у нещаснім засліпленню змарнував свою батьківщину* (Фр., І, 1955, 96).

◊ **Нам ба́тьківщини не діли́ти**, *розм.*— нам нема за що сваритися.

2. *заст.* Спадковий маєток. *Правив панюга Гетьманським, як своєю батьківщиною. Що було скаже,— так тому й бути* (Мирний, ІІ, 1954, 109).

БА́ТЬКО, а, *ч.* 1. Чоловік стосовно до своїх дітей. *Він батька спас в злу саму пору* (Котл., І, 1952, 274); *Кого ж їй любити? ні батька, ні неньки; Одна, як та пташка в далекім краю* (Шевч., І, 1951, 4); * Образно. *Спочиваєш ти, наш батьку* [Т. Г. Шевченко], *Тихо в домовині, Та збудила твоя пісня Думки на Вкраїні* (Л. Укр., І, 1951, 24); * У порівн. *Покохав Андрій Семена, як рідного брата, як батька, як неньку...* (Коцюб., І, 1955, 447).

Весі́льний ба́тько *див.* **весі́льний**; **Хреще́ний ба́тько** *див.* **хреще́ний**.

◊ **По ба́тькові** — складова частина власного імені людини, що вказує на ім'я батька. *Бригадирів знає* [Шагайда] *на ім'я і по батькові* (Кучер, Чорноморці, 1956, 11).

2. *чого, перен.* Основоположник якого-небудь учення, якої-небудь галузі науки, мистецтва і т. ін. *Батьком української літературної мови ми вважаємо Тараса Григоровича Шевченка* (Корн., Разом із життям, 1950, 36).

3. Шанобливе називання козацької старшини, отаманів тощо. *Ой, Богдане, батьку Хмелю, Славний наш гетьмане! Встала наша Україна На вражого пана* (Укр.. думи.., 1955, 129).

4. Ввічливе звертання до чоловіка похилого віку. *Добре еси, мій кобзарю, Добре, батьку, робиш* (Шевч., І, 1951, 25).

5. Самець стосовно до свого потомства.

◊ **Біс (біси́, чорт) ба́тька зна що** (**яки́й** *і т. ін.*) *див.* **зна́ти; До бі́сового ба́тька,** *рідко* **К бі́совому ба́тькові** *див.* **бі́сів; Клясти́ (ля́яти) в ба́тька** *див.* **клясти́; На бі́сового ба́тька** *див.* **бі́сів; Яко́го бі́сового ба́тька** *див.* **бі́сів.**

БАТЬКОВБИ́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Вбивця свого батька.

БАТЬКОВБИ́ВСТВО, а, *с.* Вбивство свого батька.

БА́ТЬКО-МА́ТИ, ~а-~ері. Те саме, що **батьки́** 1. *Жила* [Олеся] *в батька-матері, не знаючи горя, ані лиха* (Вовчок, І, 1955, 21); *У батька-матері серце все хилиться до них* [дітей] (Фр., IV, 1950, 405); *Іван зітхнув з глибини душі.. Чогось йому стало жалко батька-матері* (Круш., Буденний хліб, 1960, 135).

БАТЬКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., розм.* 1. *перех. і без додатка.* Лаяти, сварити, образливо згадуючи при цьому батька. *Він.. дав волю серцю, став батькувати, лаятись...* (Мирний, І, 1954, 153); *Потім доберем, кому дякувати, а кого батькувати* (Головко, ІІ, 1957, 257).

2. *неперех., рідко.* Бути батьком (у 1 і 3 знач.). *Ой, важко батькувати, маючи таку гарну та вродливу дочку, як Одарка в Юхима* (Ле, Вибр., 1939, 99); *Батьку козацький, славний лицаре!.. Час-пора йти на Вкраїну батькувати...* (Сл. Гр.).

БАТЬКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок., розм.* Лаятися. *Всі лаялись, батькувались...* (Мирний, IV, 1955, 59).

БАХ, *виг.* 1. Звуконаслідування, що означає звук від удару, пострілу і т. ін. *Бахнув у лісі стріл. Бах-бах-бах... загриміли з рушниць верхи* (Коцюб., ІІ, 1955, 323).

2. *розм.* Уживається як присудок за знач. **ба́хкати** 1,2 і **ба́хнути** 1. *Раз увечері гомоню я собі так-о з жінками у клубі, аж тут — бах! — мені в голову каменюка з вікна* (Козл., Сонце.., 1957, 23).

БА́ХАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **ба́хати** і звуки, утворювані цією дією.

БА́ХАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Те саме, що **ба́хкати.**

БА́ХАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок., розм.* Важко, з шумом падати.

БА́ХКАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **ба́хкати** 1, 2 і звуки, утворювані цією дією. *Чути бахкання моторів.*

БА́ХКАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* 1. *неперех.* Створювати гучні короткі звуки; з силою стукати, ударяти. [Мамаїха (*виносить запалену свічку*):] *Хто це там бахкає? В голові б йому бахкало!* (Ю. Янов., ІІІ, 1959, 107).

2. *неперех.* Гучно стріляти.— *Хто воно ото в березі бахкав? — То панич горобці стріляв! — відповів Олекса...* (Вишня, ІІ, 1956, 260); *Оглушливо бахкала гармата в ярку* (Донч., ІІІ, 1956, 423).

3. *перех.* Пити горілку, вино. *Іван бахкав чарку за чаркою* (Н.-Лев., ІІІ, 1956, 352).

БАХМА́Т, а, *ч., діал.* Бойовий верховий кінь. *В голові загону на сильних бахматах, черкаючись стременами, їхало троє в однакових чорних киреях і в однакових високих шапках* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 209); *Важко дихав його.. кінь-бахмат* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 6).

БАХМА́ТИЙ, а, е, *розм.* Дуже широкий, мішкуватий (про одяг). *Він одягнений у широку, трохи навіть бахмату на ньому білосніжну сорочку з великим відкладним коміром* (Коз., Сальвія, 1959, 45).

БАХМАТО, *розм.* Присл. до **бахма́тий.**

БА́ХНУТИ, ну, неш, *док., розм.* 1. *неперех. і перех.* Однокр. до **ба́хкати** і **ба́хати.** *Затички бахнули: шампанське полилось в чарки рікою* (Н.-Лев., ІІІ, 1956, 143); *Панас приклав рушницю мало не до обличчя і бахнув* (Коцюб., ІІ, 1955, 104); *Мокрієвська закинула голову назад і бахнула чарку одразу* (Н.-Лев., IV, 1956, 341); *Матрос вихопився і вмить опинився біля вихідних дверей. Він щосили бахнув у них ногою — і вони тріснули надвоє* (Досв., Вибр., 1959, 111).

2. *перех.* Не подумавши, сказати щось недоречне, не до ладу.— *Я думаю, що пан просто жовторотий горобець,— бахнув згарячу Заславський* (Кач., ІІ, 1958, 445); *Він.. часом таке бахне, що всіх зіб'є з пантелику* (Кол., На фронті.., 1959, 152).

БА́ХНУТИСЯ, нуся, нешся, *док., розм.* Однокр. до **ба́хатися.** *З височини триповерхового будинку бахнулася вона* [Медже] *на стос дров біля чорного ходу* (Тулуб, Людолови, ІІ, 1957, 456).

БАХРОМА́, и́, *ж.* Суцільний ряд ниток, шнурків, що вільно звисають; тасьма з таким рядом ниток або шнурків. *Над хлопчиком несуть круглий єгипетський парасоль з довгою бахромою* (Коцюб., ІІІ, 1956, 412); *Хустина була оторочена шовковою рожевою бахромою* (Збан., Між.. людьми, 1955, 22); * Образно. *Над обрієм тліла хмара, звісивши знизу гарячу бахрому* (Коп., Вибр., 1953, 371).

БАХРО́МЧАТИЙ, а, е. Те саме, що **бахро́мчастий.**

БАХРО́МЧАСТИЙ, а, е. Який має бахрому; з бахромою.

БАХТИ́Р *див.* **бохта́р.**

БА́ХУР, а, *ч.* 1. *лайл.* Розпусник; залицяльник, полюбовник. *Познайте, молодиці гожі,— З Енеєм бахурі всі схожі, Щоб враг зрадливих всіх побрав!* (Котл., I, 1952, 85).

2. *зневажл.* Позашлюбна дитина; байстрюк.

3. *діал.* Хлопець; дитина. *Лиш небіжка Доця зо мною йшла, а бахурі полетіли, як вітер...* (Стеф., I, 1949, 42); *На вулиці десь сусідка Петриха «любко солоденька» веріщить, чути, бахура, аж у вухах лящить від вереску* (Козл., Ю. Крук, 1957, 12).

БА́ХУРКА, и, *ж., лайл.* Жін. до **ба́хур** 1.— *Накупив землі на земські гроші та.. вигодовує бахурок* (Мирний, III, 1954, 373).

БАХУРНЯ́, і́, *ж., збірн., діал.* Діти, дітвора.— *Кукурудза готова! Гей, до кукурудзи, бахурня! — кличе Стефко* (Фр., VI, 1951, 150).

БАХУРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *вульг., заст.* Вести розпутне життя. *З другими бахурують* [троянці], *Свої ж жінки нехай горюють* (Котл., I, 1952, 102).

БАЦ ^{1}, *виг.* 1. Звуконаслідування, що вживається на означення різкого короткого звуку.

2. *розм.* Уживається як присудок за знач. **ба́цати.** *Підходжу до свого щоденника, що вишкіряє до мене білі сторінки, і — бац! бац! ним об стіл* (Коцюб., II, 1955, 253).

БАЦ ^{2}, а, *ч., діал.* Старший вівчар.— *То ти, Паньку? — питає бац ізсередини* (Фр., IV, 1950, 27).

БА́ЦАТИ, аю, аєш, *недок., кого і без додатка, розм.* Різко вдаряти.— *Ах ти!.. — сердито бацає Лукин насмішника ложкою по чолі* (Козл., Ю. Крук, 1957, 253).

БАЦИ́ЛА, и, *ж.* Бактерія, що має форму палички. *Тих бацил та бактерій вона боялася гірше, ..ніж нудьги од науки* (Н.-Лев., IV, 1956, 227); *Для того, щоб виявити бацилу, її збільшують у мільйон разів* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 88); * Образно. *Я маю спокій, а проте... Якась невикрита руїнницька бацила не дає мені нормально розгорнути полотно моєї творчості* (Кач., II, 1958, 104).

БАЦИЛОНОСІ́Й, я́, *ч.* Людина (тварина), в органах якої знаходяться збудники заразних хвороб, не викликаючи в неї захворювання. *Людей, які після повного клінічного одужання продовжують носити в собі і виділяти в навколишнє середовище хвороботворні мікроби, називають бацилоносіями* (Підручник дезинф., 1953, 42).

БАЦИЛЯ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **баци́ла;** // Викликаний, спричинений бацилами. *Інкубаційний період при бацилярній дизентерії становить 2—7 днів* (Шк. гігієна, 1954, 316).

БА́ЦНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Однокр. до **ба́цати.** *Юрко хотів звестись тихенько на ноги і несподівано бацнув головою об якусь біду* (Козл., Ю. Крук, 1957, 68).

БАЧ, *част.* 1. Уживається, щоб звернути чиюсь увагу на що-небудь; бачиш, дивись, ось. *Бач, заснула виглядавши, Моя сизокрила!* (Шевч., I, 1951, 7); — *Бач, птицю сполошив! А я вже от-от мав вистрілити!* (Фр., III, 1950,9).

2. Уживається для вираження здивування, докору і т. ін. «*Так себто я брешу? — тут Вовк йому гукнув. — Чи бач! Ще і базікать стало... Такого ще поганця не бувало!..*» (Гл., Вибр., 1957, 71); — *Бач, бач! розбудив батька,— каже мати,— не дав спочити...* (Мирний, II, 1954, 76).

3. *у знач. вставн. сл.* Бачиш, як бачиш. *Бо, бач, чим їм* [паничам] *у світі розважатись? Як свій молодий вік собі скрасити?.. Солодко з'їсти, п'яно спити, хороше походити,— а більше що?* (Вовчок, I, 1955, 108); *З ділом, бач, у нас ніколи Не розходяться слова* (Дор., Серед степу.., 1952, 122).

БА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **ба́чити** 2. *Він пробував зосередитись докладніше над тим, що так тягне його до неї, незнайомої, перший раз баченої* (Фр., VI, 1951, 241); *І земля, і села пішли знайомі, немов уже бачені колись давно* (Гончар, I, 1954, 288); // **ба́чено,** *безос. присудк. сл.— Вже ж такого розору, вогню та нівечення від сотворіння світу не бачено* (Довж., I, 1958, 343); //*у знач. ім.* **ба́чене,** ного, *с.* Те, що хто-небудь бачив. *Удова слуха, часочком сама що-небудь промовить про бачене, про чуте* (Вовчок, I, 1955, 314).

БА́ЧЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **ба́чити** 2. — *І затям собі..: при читанню всякої книжки від планіметричного способу бачення доходити до стереометричного* (Фр., III, 1950, 36); *Соціалістичний реалізм — не сума абстрактних формул і догм. Це той художній метод відчування, бачення, відтворення явищ дійсності, який грунтується на ленінській теорії відображення* (Рад. літ-во, 1, 1957, 5); — *Від них* [письменників] *учіться не лише писати, але головна річ — бачити!.. В баченню, в оці головна штука* (Фр., IV, 1950, 249).

2. Здатність бачити. *При нормальному зорі — баченні двома очима — людина розглядає природу і предмети, що її оточують, під кутом, який в горизонтальному напрямі дорівнює майже 180 градусам і у вертикальному — приблизно 90 градусам* (Наука.., 5, 1958, 14).

3. *рідко.* Побачення, зустріч. *Пожди, будь мудрий і не май гадки про бачення* (Свидн., Люборацькі, 1955, 184).

БА́ЧИТИ, чу, чиш, *недок.* 1. *неперех.* Мати здатність сприймати зором. *Він ще не встиг накласти окуляри, погано бачив, і лице його.. здавалось змішаним* (Коцюб., II, 1955, 165); *Зараз він зовсім погано бачить, тільки тримається так, ніби нічого особливого немає* (Коп., Десятикласники, 1938, 161).

2. *перех.* Сприймати очима, спостерігати. *Чуже бачить під лісом, а свого не бачить під носом* (Номис, 1864, № 9603); — *А хіба ви, тату, бачили ракету? — сміщливо подає голосок Тоня* (Гончар, Тронка, 1963, 10); *Глядачі бачать на екрані прославлених героїв з заводів, шахт, колгоспів* (Літ. газ., 7.IX 1950, 2); * Образно. *Співай, моя пташко, гуляй на просторі. Щоб сонечко чуло, щоб бачили зорі!* (Гл., Вибр., 1957, 249); // Зустрічати кого-небудь; мати особисту зустріч з кимсь. *Хіба вона мало бачила людей на своєму віку?* (Мирний, IV, 1955, 122); *Здалося, що Черниш уже бачив майора колись давно, і відчув тепер себе з ним невимушено й вільно* (Гончар, I, 1954, 17); [Груїчева:] *Мені треба Любов Олександрівну бачити. Вона дома?* (Л. Укр., II, 1951, 78); // Уявляти собі що-небудь. *Досі бачить Леонід, як мчать нічними полями.. палаючі, без машиністів бронепоїзди* (Гончар, II, 1959, 281); // Зазнати, пережити. *Мені здається, що ніколи воно* [хлоп'я] *не бачитиме волі, святої воленьки* (Шевч., II, 1953, 204).

◇ **Ба́чити на вла́сні о́чі** — самому спостерігати кого-, що-небудь, бути очевидцем чогось. *Я ж тебе бачив на власні очі* (Коцюб., II, 1955, 95); **Ба́чити на́скрізь** *кого* — добре знати чиї-небудь думки, наміри і т. ін. *Вона бачить його наскрізь, всі його думки й бажання* (Коцюб., I, 1955, 274); **Ба́чиш (ба́чите, ба́чте),** *у знач. вставн. сл.*— вживається при потребі звернути чиюсь увагу на що-небудь. *Гірш за те їй* [Юноні] *не любився* [Еней], *Що, бачиш, в Трої народився І мамою Венеру звав* (Котл., I, 1952, 66); **Не ба́чити в ві́чі** *кого, чого* — зовсім, ніколи не зустрічати кого-, чого-небудь. *Другі, кого не питала Пріська,* *казали, що не бачили і в вічі її Пилипа* (Мирний, III, 1954, 15); **Не ба́чити сві́ту** *через що, за чим:* а) бути дуже зайнятим; б) тяжко страждати, мучитися. *За сльозами за гіркими I світа* [світу] *не бачить* [Катерина] (Шевч., I, 1951, 35); **[Не] ба́чити сма́леного во́вка** *див.* **вовк; Ті́льки його́** (її *і т. ін.*) **й ба́чили** — зник (зникла) безслідно. *Попрощався генерал з ними... Та тільки його піщани й бачили* (Мирний, II, 1954, 94).

3. Добре розуміти, усвідомлювати. *Мати сама бачила, що одежа вже не по Василеві, та з чого вона йому нову пошиє?* (Мирний, IV, 1955, 117); *Юрба ще трохи погомоніла, потопталась і, бачачи, що вже нічого не зробиш, стала поволі розходитися* (Тют., Вир, 1964, 180); // *в кому, в чому кого, що.* Мати, вбачати. *Вони бачили в своїй дочці добру помічницю* (Мирний, II, 1954, 133); *Ленін спокійно крокує господарем,— з краю до краю,— світ поневолених бачить в ньому майбутнє своє* (Дмит., Вітчизна, 1948, 14).

4. *кого, що чим.* Вважати, визнавати. *Харитон, слухаючи нарікання жінки, бачив виною їх — Андрійка* (Коцюб., I, 1955, 441).

БА́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *недок.* 1. *з ким і без додатка.* Зустрічатися, бувати разом де-небудь. *Я дуже близько зійшовся з Горьким, бачимось мало не щодня* (Коцюб., III, 1956, 358); *Павло Сергійович бачився тепер з Тасею тільки на службі* (Дмит., Розлука, 1957, 313).

2. *тільки в 3 ос., перев. кому.* Бути видним, сприйматися зором. *Тільки вона йому і бачиться, тільки об ній і дума* (Кв.-Осн., II, 1956, 28); // *безос. Хоч стала вона* [дівчина] *оддалік, хоч стала в затінку, та мені добре бачилось, що не рада вона гостю* (Вовчок, VI, 1956, 238); // Ввижатися, поставати в уяві. *Земля бачилась їм на всіх румбах від Сяну до Владивостока, від Мурманська до Балаклави* (Кучер, Чорноморці, 1956, 49); *З них же один мені бачиться всюди, До одного тільки серце лежить...* (Пісні та романси.., II, 1956, 198); *А потім у снах воскресав без упину Померлої образ, він бачився сину Крізь срібний на сонці розвіяний пил* (Перв., II, 1958, 307); // Здаватися. *В селі убогім (Мені так бачиться) нічого Не виросло і не згнило, Таке собі, як і було* (Шевч., II, 1953, 205).

◇ **Ба́читься,** *заст.* **ба́чся, ба́чилось,** *у знач. вставн. сл.*— вживається для вираження непевності в чому-небудь; здається, мабуть. *По його думці, він, бачиться, закинув Марусі наздогад, що се він її любить* (Кв.-Осн., II, 1956, 36); *Світ, бачся, широкий, Та нема де прихилитись В світі одиноким* (Шевч., I, 1951, 35); *А й невелика, бачся, штука,— Так Лебідь рветься підлетіть, Рак упирається, а Щука тягне в воду* (Гл., Вибр., 1957, 34); *Він, бачилось, бажав усім своїм єством нассатися тої краси, свіжості та живучої сили, якою тут дихала вся природа* (Фр., III, 1950, 9); *Старенький, бачилось, дрімав собі край столу* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 180).

БА́ЧКИ, ів, *мн.* Зменш. до **ба́ки** ¹.

БА́ЧНИЙ, а, е, *діал.* Обачний, обережний. *Петрій урвав оповідання і пильним, бачним оком став поглядати довкола себе* (Фр., V, 1951, 25).

БА́ЧНІСТЬ, ності, *ж., діал.* 1. Абстр. ім. до **ба́чний.** *До права треба мати два мішки: один грошей, а другий бачності* (Номис, 1864, № 7387).

◇ **Ма́ти себе́ на ба́чності** — бути обачним; бути насторожі. *Воно* [нещастя] *приходить і відходить, а коли не маєш себе на бачності.., то відтак приходять другі і кажуть тобі, що ти є.. і ти є пропащий* (Коб., III, 1956, 425).

2. *у знач. виг.* Уживається при потребі звернути чиюсь увагу на небезпеку, закликати когось до обережності.— *Бачність! — скрикнув Максим.— Звір наближається!* (Фр., VI, 1951, 14).

БА́ЧНО, *діал.* Присл. до **ба́чний.** *Йшов* [жандарм] *стежкою понад рікою.. і бачно роззирався довкола* (Фр., II, 1950, 27).

БАЧО́К, чка́, *ч., розм.* Зменш. до **бак** ¹. *Маринка попила води з алюмінієвого кухля, прикутого міцним ланцюгом до бачка* (Жур., Вечір.., 1958, 69).

БАША́, і́, *ч.* У давній Туреччині і Єгипті — титул найвищих урядовців, вельмож та генералів. *У туркені яничари I баша на лаві* (Шевч., I, 1951, 200); — *Надивилися ми там* [у Сінопі] *на всячину: і на сади райські, і на палаци башів, і на муки невільницькі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 61).

БАШИБУЗУ́К, а, *ч.* 1. Солдат нерегулярних військ у Туреччині XVIII і XIX ст. *Маєтком відав управитель Мечелар, далекий нащадок турецьких башибузуків* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 30).

2. *перен., заст.* Розбишака, головоріз. *..на звіряче цькування царських башибузуків ми відповідаємо спокійно: революціонери загинули — хай живе революція!* (Ленін, 2, 1948, 310).

БАШКА́, и́, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **голова́** 1. [Горлов:] *А що йому перев'язувати, знову башку?* (Корн., II, 1955, 66).

БАШКИ́Р *див.* **башки́ри.**

БАШКИ́РЕЦЬ *див.* **башки́ри.**

БАШКИ́РИ, *рідше* **БАШКИ́РЦІ,** ів, *мн.* (*одн.* **башки́р,** а, *рідше* **башки́рець,** рця, *ч.;* **башки́рка,** и, *ж.*). Народ, що становить основне населення Башкирської АРСР. *На магнітці в нас працюють росіяни, українці, татари, башкири, казахи...* (Донч., I, 1956, 158).

БАШКИ́РКА *див.* **башки́ри.**

БАШКИ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **башки́ри, башки́рці** і Башкирія. *Башкирський край зима чудова в одежі срібні одягла* (Сос., II, 1958, 193).

БАШКИ́РЦІ *див.* **башки́ри.**

БАШКОВИ́ТИЙ, а, е, *розм., рідко.* Розумний, кмітливий, тямущий.— *Хорошу статтю написав Сотник... Він, видно, башковитий* (Руд., Вітер.., 1958, 73).

БАШЛИ́К, а́, *ч.* Сукняний каптур (відлога) з довгими кінцями, що звичайно надівається поверх шапки. *Трохим Іванович привітався з господарями, не поспішаючи зняв башлик, струсив біля порога сніг* (Шиян, Гроза.., 1956, 171).

БАШЛИЧО́К, чка́, *ч.* Зменш.-пестл. до **башли́к.** *Після вечері став збиратися Андрійко додому. Обдарувала Катря чим було небожа, обв'язала башличком на мороз* (Головко, II, 1957, 215).

БАШМА́К, а́, *ч.* 1. *техн.* Пристрій, що служить опорою чому-небудь. *Пальцевий брус косарок спирається на два низьких башмаки — зовнішній і внутрішній* (Механ. і електриф.., 1953, 136).

2. *зал.* Пристрій, який накладають на рейки для гальмування вагонів.— *От, для прикладу, щоб башмак.. справді гальмував вагони, а не перекидав. Тут же вміння потрібне* (Донч., I, 1956, 405).

БАШМА́ЧНИЙ, а, е, *техн., зал.* Прикм. до **башма́к.**

БАШМА́ЧНИК, а, *ч.* Робітник на залізниці, який накладає на рейки башмаки (в 2 знач.) для гальмування вагонів. *Щоб бути башмачником, треба добре знати техніку цієї справи* (Донч., I, 1956, 402).

БА́ШТА, и, *ж.* 1. Висока і вузька споруда багатогранної або круглої форми, що будується окремо або становить частину будівлі; вежа. *Ворота в баштах запирали* (Котл., I, 1952, 279); *Вдаряє дванадцять на башті Кремля!* (С. Ол., Наші знайомі, 1948, 123); *Могутньо здіймається цегляна водонапірна башта* (Гончар, Таврія.., 1957, 87); * У порівн. *Вона* [гора Соколиця] *вузька, висока, неначе башта величезного готицького собора* [собору] (Н.-Лев., II, 1956, 397).

2. *військ.* Верхня обертова частина корпусу танка або броньованого автомобіля; вишка на судні, в якій містяться гармати й кулемети. *Капітан стояв, висунувшись по груди з башти* (Перв., Атака.., 1946, 64).

БАШТÁН, á *і* у, *ч.* 1. Ділянка поля, на якій вирощують кавуни, дині і т. ін. *Оттак йому, оттак, щоб знав, Як з баштана робить толоку!* (Гл., Вибр., 1957, 106); *Приходь подивитись баштан мій чудовий, Де динь огудиння блищить від роси* (Нагн., Вибр., 1957, 301).

2. *діал.* Рід дитячої гри. *Проте — сама нянька — ще дитина,— хочеться з подругами в баштана на шляху погуляти* (Вас., Вибр., 1950, 187).

БАШТАНИ́ЩЕ, а, *с.* Ділянка поля, де був баштан.

БАШТÁННИЙ, а, е. Прикм. до **баштáн** 1; // Який росте на баштані. *Баштанними культурами називають кавуни, дині й гарбузи* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 249).

БАШТÁННИК, а, *ч.* 1. Сторож на баштані. *Я на старість за баштанника буду. Надіну широкий бриль, запущу бороду аж по пояс* (Коцюб., II, 1955, 388); *Зліва на згір'ї стояла хижка: в ній влітку жив старий баштанник Ларивон* (Кочура, Родина.., 1962, 204).

2. Власник баштана. *Старший брат пішов служити до молодого заможного хазяїна, баштанника* (Вовчок, I, 1955, 309).

БАШТÁННИЦТВО, а, *с., с. г.* Вирощування баштанних культур.

БАШТÁННИЦЬКИЙ, а, е, *с. г.* Стос. до баштанництва. *Баштанницький колгосп.*

БÁШТОВИЙ. Прикм. до **бáшта.** *Немов на зелену сторінку, рука фронтового бійця вписала на баштову стінку* [танка] *велике наймення співця* [В. Маяковського] (Уп., Вірші.., 1957, 127); // Який знаходиться на башті. *Механічний баштовий годинник з'явився на Русі в 1404 р. ..і був встановлений у Москві на Фролівській (Спаській) вежі Кремля* (Наука.., 12, 1960, 17).

Бáштовий кран — установлений на високій металевій опорі механізм для піднімання й переміщення вантажів. *Баштові крани — ці однорукі залізні велетні — подавали бетонні плити кудись під саме небо* (Руд., Остання шабля, 1959, 22).

БÁШТОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **бáшта** 1. *На горі.. стояв палац, високий, убраний в карнизи, заквітчаний на покрівлі химерними шпичастими башточками* (Н.-Лев., I, 1956, 161).

БАЮ́РА, и, *ж.* 1. Велика, глибока калюжа. *Лежала свиня в баюрі та й ось як хрюкала — балакала сама з собою* (Фр., III, 1950, 121); *Вода стояла великими і малими калюжами, баюрами і цілими озерами, наповнювала колії, невиразно поблискувала, мов тьмяне дзеркало* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 152); *Тонка плівка криги затягувала баюри у лісових хащах* (Рибак, Помилка.., 1956, 114).

2. Яма, вибій. *Сотні кріпаків місяців зо два тільки й знали, що рили сиру землю. Вирили баюру страшенну* (Мирний, IV, 1955, 15); *Візок, запряжений однією конякою, стрибав по баюрах* (Панч, I, 1956, 266); // Ямка в земляній підлозі. *В хаті.. усюди баюри під ногами,— уже й не зазнать, коли долівку мазано* (Барв., Опов.., 1902, 31).

БАЮ́РИСТИЙ, а, е. Який має багато баюр. *Баюриста дорога.*

БÁЯ, ї, *ж., заст.* М'яка бавовняна, рідше вовняна тканина з ворсом; байка. *Я зробив собі плащ з баї* (Сл. Гр.).

БАЯДÉРА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **баядéрка.**

БАЯДÉРКА, и, *ж.* Індійська храмова, а також мандрівна танцівниця. *Входять європеянки і танцюють. Після них виступають баядерки* (Н.-Лев., II, 1956, 449); * У порівн. *Наче сонні баядерки, Гори дивляться холодні В сорочках з туману білих, Що колише ранній вітер* (Л. Укр., IV, 1954, 154).

БАЯ́Н, а, *ч.* Велика вдосконалена гармонія із складною системою ладів. *Десь у юрбі, зовсім близько, заграв баян* (Донч., V, 1957, 135); *Тихо співають* [бійці] *вечорами під традиційний матроський баян* (Кучер, Чорноморці, 1956, 331).

БАЯНÍСТ, а, *ч.* Музикант, що грає на баяні. *І встали хлопці в повен зріст, Аж пил у колі стелиться, І вже виводить баяніст «Берізку» і «Метелицю»* (Мал., III, 1957, 284).

БÁЯННЯ, я, *с., фольк.* Дія за знач. **бáяти.**

БÁЯТИ, бáю, бáєш, *недок., перех., фольк.* Говорити, розповідати. *Що говорять, то й виговорять.— Що бають, то й вибають* (Номис, 1864, № 7810); *Якби нам хата тепла та люди добрі, казали б ми казку, баяли байку до самого світу* (Л. Укр., V, 1956, 200); *Омелько заходився казку баяти* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 528).

БГÁНКА, и, *ж., розм.* Зморшка або складка на чомусь. *Очі його якось пригасли, між бровами лягла глибока бганка* (Григ., Вибр., 1959, 300); *З якою любов'ю вона розгладжувала кожну бганку* [на піджаку].., *а Сергій сидів збоку, милуючись роботою її рук* (Гур., Друзі.., 1959, 108).

БГÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бгáти.** *Розпочато і найвідповідальнішу процедуру бгання весільного короваю* (Смолич, Мир.., 1958, 27).

БГÁНОК, нка, *ч., діал.* Пакунок, згорток.— *Не клопочіться, мамо. Все передбачено,— коротко махнув рукою Михайло, порився у бганкові, куди було загорнено подарунки батькам* (Коп., Земля.., 1957, 140).

БГÁТИ, бгáю, бгáєш, *недок., перех.* 1. Стискаючи в руках, м'яти, скручувати що-небудь. *Вона.. хапала листки, бгала їх у руках і оберемками кидала в камін на жар* (Н.-Лев., IV, 1956, 241); *Ланкові — молоді дівчата — ..опускали очі та бгали краєчок біленької хустки, помереженої власними руками, і боялися поворухнути лівим плечем, щоб, бува, не брязнули голосно ордени й медалі, щедро почеплені до новенької жакетки* (Ю. Янов., II, 1954, 152).

2. Певним чином складати, згортати що-небудь. *Гнат стояв оддалік та осміхався, дивлячись, як Настя примірювала червону, як жар, матерію і бгала її в дрібненькі фалди* (Коцюб., I, 1955, 54).

3. *у що.* Вкладати, втискати щось куди-небудь. *То свитинку куплю за її гроші, то запаску, то те, то се, та все в скриню і бгаю* (Барв., Опов.., 1902, 292); * Образно. *В питанні про те, в якій мірі чужомовні слова можуть увіходити в українську мову, можна прийняти такий принцип: не цуратися їх, але й не бгати їх у нашу мову без міри* (Сам., II, 1958, 371).

◇ **Хоч у вýхо бгай** — дуже лагідний, тихий, покірний.— *Що за люба дитина мій Карпо, такий слухняний, такий тихий, хоч у вухо бгай* (Н.-Лев., II, 1956, 281); *Диво дивне сталося з Йосипом: то бувало нікому на світі не вступить, не послухає нікого, а то хоч у вухо бгай* (Мирний, IV, 1955, 36).

4. Робити з тіста пироги і т. ін. *Звечора під новий год Дівчата гадали: ..З тіста бгали шишечки; Оливо топили* (Бор., Тв., 1957, 60); *Через яр ходила Та воду носила, Коровай сама бгала, Дочку оддавала* (Шевч., I, 1951, 368).

5. *діал.* Вити (гніздо). *Не бгай же гніздечка у діброві, А зобгай же гніздечко у степу, край дороги* (Чуб., V, 1874, 1057).

6. *діал.* Підгортати, підгинати. *Коло них лежала мама, марна, жовта, і бгала коліна під груди* (Стеф., Вибр., 1945, 147).

БГА́ТИСЯ, бга́юся, бга́єшся, *недок.* 1. М'ятися, скручуватися. *Свою половину* [городу] *міряла* [Мотря], *то натягувала, аж пояс лущав, а Лаврінову половину міряла, то аж пояс бгався* (Н.-Лев., II, 1956, 356).

2. Збиратися у складки; зморщуватися. *У безщасного від того нагадування* [про мертву дитинку] *все обличчя якось бгалося, стискалося в один вираз страшної пекучої муки* (Гр., II, 1963, 449).

3. Скулитися, згинатися, корчитися. *Хомиха з рогачем присікалась: «Вилазь! Вилазь, личино зла!..» Хома в куточку бгавсь, І, плачучи, озвавсь: «Не вилізу!»* (Бор., Тв., 1957, 136); * Образно. *Тепер* [Ісен-Джан] *не бгався у рабській покорі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 186).

4. Стискатися.— *А в мене пучки так і бгаються, так би й дав стусана* (Барв., Опов.., 1902, 339); *Кулаки бгаються, з горлянки от-от крик зірветься, не знаю й сама, що зі мною* (Ю. Янов., I, 1954, 27).

БДЖІ́ЛКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **бджола́**. *Груша, сливи цвітуть, бджілка гуде, і як прихилиш ухо до землі, то так, як музика, заграє все живе* (Мирний, V, 1955, 326); *Продзвеніла ніжно бджілка* (Шпорта, Вибр., 1958, 340); * Образно. *В сивих очах його вже золотилися летючі бджілки* (Ільч., Серце жде, 1939, 10); * У порівн. *Приязлива* [Галочка] *до усякого.., а роботяща, як бджілка* (Кв.-Осн., II, 1956, 314).

БДЖІ́ЛОНЬКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **бджі́лка**. — *Гоню і я вас, мої бджілоньки, по ярий віск, по солодкий мед* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 80).

БДЖІ́ЛОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **бджі́лка**. *Кругом — як рай: і бджілочки гудуть, І пташечки, радіючи, співають* (Гл., Вибр., 1957, 170).

БДЖІЛЬНИ́ЦТВО, а, *с.* Розведення бджіл. *Бджільництво. Високодоходна галузь сільського господарства* (Колг. енц., I, 1956, 61).

БДЖІЛЬНИ́ЦЬКИЙ, а, е. Стос. до бджільництва. *І молоде дівча схилялося до нього, Науку прагнучи бджільницьку перейнять...* (Рильський, I, 1956, 272); *Бджільницький технікум вона на тому тижні закінчила* (Воскр., З перцем!, 1957, 85)

БДЖОЛА́, и́, *ж.* Медоносна комаха, що збирає квітковий нектар і переробляє його на мед. *Ведмідь мед дістає з дерева, а його бджоли кусають* (Вовчок, VI, 1956, 244); *Збирають світлі, золоті меди Веселокрилі та прозорі бджоли* (Рильський, I, 1956, 64); * У порівн. *Народ гомонить, гуде, як бджоли в улику* (Н.-Лев., III, 1956, 278); *Він товкся в саду з ранку й до ночі, як та молода бджола* (Гончар, Таврія, 1952, 244).

БДЖОЛИ́НИЙ, а, е. 1. Прикм. до **бджола́**. *Він знає всі тайни бджолиного життя* (Коп., Як вони.., 1948, 67); *Бринять бджолині крила, гудуть вулики у виноградних лозах* (Кучер, Чорноморці, 1956, 11); // Виробл. бджолами. *Бджолиний мед.*

2. *у знач. ім.* **бджоли́ні**, них, *мн.* Назва групи жалоносних комах, до яких належать бджола, оса, джміль та ін.

БДЖОЛОЗАПИ́ЛЕННЯ, я, *с.* Запилення рослин пилком, перенесеним бджолами з однієї квітки на іншу. *Використання бджіл для запилення соняшника є додатковим заходом підвищення його врожайності, тому бджолозапилення треба застосовувати в кожному господарстві* (Ол. та ефір. культ., 1956, 63).

БДЖОЛОЗАПИ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Те саме, що **бджолозапи́лення**.

БДЖОЛОЗНА́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Фахівець з бджолознавства. *Радянські бджолознавці старанно прохронометрували у скляному вулику робочий день матки* (Бджоли, 1955, 38).

БДЖОЛОЗНА́ВСТВО, а, *с.* Галузь науки, що вивчає життя бджіл.

БДЖОЛОЇ́ДКА, и, *ж.* Пташка з яскравим забарвленням і довгим, трохи зігнутим донизу дзьобом, яка живиться переважно бджолами. *Живуть бджолоїдки в норах по урвищах, а живляться різними комахами, особливо бджолами, яких ловлять на льоту* (Бджільн., 1956, 72).

БДЖОЛОСІМ'Я́, ї, *ж.* Бджоляний рій, що живе в одному вулику. *Кожна бджолосім'я має матку, робочих бджіл та трутнів* (Бджільн., 1956, 9).

БДЖОЛЯНИ́Й, а́, е́. Прикм. до **бджола́**. *Вони* [жінки] *збилися круг візка, як чорний бджоляний рій* (Коцюб., II, 1955, 404); *Бджоляна матка;* // Признач. для бджіл. *В сільраді загуло, зашуміло, мов у бджоляному вуликові* (Кир., Вибр., 1960, 336).

БДЖОЛЯНИ́К, а́, *ч.*, *діал.* 1. Омшаник. *У хаті була піч, ..одним одно віконечко — мале, як оддушина у бджоляниках, виглядало збоку на шлях* (Мирний, II, 1954, 81).

2. Пасіка.— *Я на перепутті, їдучи через Вербівці, завернув до свого небожа. Там наш бджоляник укупі стоїть* (Барв., Опов.., 1902, 11).

БДЖОЛЯ́Р, а́, ч. Той, хто розводить бджіл. *У 1814 році видатний український бджоляр П. І. Прокопович вперше сконструював розбірний рамочний вулик* (Знання.., 6, 1965, 14).

БДЖОЛЯ́ЧИЙ, а, е. Прикм. до **бджола́**. *Бджоляче жало.*

БЕ [1], *виг.* Звуконаслідування, що відтворює крик кози або вівці. *Вівці ліниво згинають коліна.. Голі морди, з старечим виразом зануди, одкривають слиняві губи, щоб поскаржитись бозна-кому:* бе-е... ме-е... (Коцюб., II, 1955, 320).

◇ **Ні бе ні ме [ні кукурі́ку]**, *зневажл.*— нічого не тямити, зовсім не розумітися на чомусь. *Не вміє ні бе ні ме. Ні бе ні ме не знає* (Номис, 1864, № 6059); *Що твої промови, Коли ти ні бе ні ме В правилах із мови* (С. Ол., Вибр., 1959, 157).

БЕ [2], *виг.*, *дит.* Уживається для вираження огиди до чого-небудь; // *у знач. ім.* **бе**, *невідм.* Про щось гидке, погане. *Не руш того, бо то бе* (Сл. Гр.).

БЕБЕ́ВХ *див.* **бебе́х.**

БЕБЕ́ВХНУТИ *див.* **бебе́хнути.**

БЕБЕ́Х, *діал.* **БЕБЕ́ВХ**, *виг.* 1. Звуконаслідування, що відтворює звук від падіння, удару по чомусь м'якому, пострілу.

2. *розм.* Уживається як присудок за знач. **бебе́хнути** і **бебе́хнутися.** *Хома дума собі: «Чому сей скарб та не розсипається? Еге, знаю!» Та з сим словом хряп дідуся по щоці... а той бебех об землю...* (Кв.-Осн., II, 1956, 230); *Інший рветься З усієї сили За долею; от-от догнав І — бебех в могилу!* (Шевч., I, 1951, 274); *Налетіла друга* [муха] — *і бебевх у молоко* (Круш., Буденний хліб, 1960, 30).

БЕ́БЕХИ, ів, *мн.* 1. *зневажл.* Подушки, взагалі пожитки; манатки. *Хто їде в Щавницю, той мусить везти з собою бебехи, укривала тепліші й простирадла,— сливе усю постіль* (Н.-Лев., II, 1956, 394); *Вдарили німців так, що вони з бебехами покотились до кордону* (Скл., Шлях.., 1937, 34); *В кутку ліжко з бебехами* (Ю. Янов., IV, 1959, 13).

2. *розм.* Те саме, що **ну́трощі**. *А сто дідьків у твої бебехи та печінки!* (Сл. Гр.).

Бе́бехи відби́ти (надсади́ти) *кому* — дуже сильно побити кого-небудь.— *А такий гладкий і завзятий* [січовик],— *знов почав Щука,— що насилу десять чоло-*

вік його подужали; деяким таки добре надсадив бебехи... (Стор., I, 1957, 376).

3. *розм.* Стусани. *Ось я вам зараз обом бебехів дам!* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 83).

Бе́бехами годува́ти *кого* — бити кого-небудь; давати прочухана комусь. *Хома подумав, що ще трохи його товкмачив, прийнявсь лежачого шкварити... дідусь не розсипається, а Хома знай його бебехами годує...* (Кв.-Осн., II, 1956, 230); — *Оце діждався діточок на старість.. Не хлібом, а бебехами годують* (Тют., Вир, 1964, 258).

БЕБЕ́ХНУТИ, *діал.* **БЕБЕ́ВХНУТИ,** ну, неш, *док., розм.* 1. *перех.* Кинути з силою. *Як бебехнув його об землю!* (Сл. Гр.); *Мерщій його за грудки та з коня, мов сніп проса, і бебехнув його додолу* (Морд., I, 1958, 128).

2. *перех.* Сильно вдарити.

3. *неперех.* Вистрілити. [Шрам:] *Марцевий звір!.. Ану, стара, бебехни! (Стріляє)* (Стар., Вибр., 1959, 488); // *безос.* [Пан Душечка:] *Сиди та й озирайся, що ось-ось улетить каменюка у вікно. А то гляди, ще й із рушниці бебехне* (Вас., III, 1960, 398).

4. *неперех.* Важко, з шумом упасти. *Погасив* [сотник] *світло та й бебехнув на ліжко... та й захріп на всю хату* (Кв.-Осн., II, 1956, 205); *Кінь бебевхнув у пропасть* (Сл. Гр.).

БЕБЕ́ХНУТИСЯ, нуся, нешся, *док., розм.* Те саме, що **бебе́хнути** 4. *Вовк, побачивши собаку, підібгав лякливо хвіст, відстрибнув — та з переляку як бебехнеться під міст!* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 178); *Підняли* [парубки] *..хорта на дрючок.. та й шпурнули в вікно, а він як бебехнеться об поміст* (Стор., I, 1957, 60).

БЕБРЯ́НИЙ, а, е, *заст.* Бобровий. *Рукав бебряний омочу в ріці Каялі...* (Шевч., II, 1953, 337).

БЕ́ВЗЕНЬ, зня, *ч., лайл.* Вайло, йолоп, бовдур. — *Бевзні! нікчемники!.. пеньки головаті!! — закричить на остатку* [піщанам] *Мирін та й затихне...* (Мирний, II, 1954, 86).

БЕВЗЬ, я, *ч., лайл.* Те саме, що **бе́взень.** — *Який-бо ти бевзь і справді* (Шевч., I, 1951, 104); *Коли ж доводилося побороться За любу справу з бевзем тупоумним Чи бюрократом (є ще цей бур'ян!), — Він був мов кремінь — і перемагав* (Рильський, Мости, 1948, 102).

БЕ́ВКА, и, *ж., діал.* 1. Пійло з борошна.

2. Рідка страва з борошна або крупів; бовтанка. *Вона дає йому якусь бевку, — він того не хоче їсти* (Укр.. казки, 1951, 329); — *Коби якого борщику* [дала] *або бевки* (Стеф., I, 1949, 47).

БЕ́ВКАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бе́вкати** і звуки, утворювані цією дією. *Над Вербівкою розлягалося тривожне бевкання великого дзвона* (Іщук, Вербівчани, 1961, 410).

БЕ́ВКАТИ, аю, аєш, *недок.* 1. *неперех.* Неголосно дзвонити (про дзвін). *Дзвін сумно бевкав на гвалт* (Н.-Лев., II, 1956, 196); *Далеко почав бевкати дзвін* (Ю. Янов., I, 1954, 122).

2. *перех. і без додатка, розм.* Говорити дурниці, нісенітниці. *Чорт зна, що ти бевкаєш* (Сл. Гр.).

БЕ́ВКНУТИ, ну, неш, *док.* 1. *неперех.* Однокр. до **бе́вкати** 1. *В селі бевкнув дзвін на гвалт* (Н.-Лев., II, 1956, 195); *Бевкнули востаннє дзвони* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 169).

2. *перех. і без додатка, розм.* Сказати що-небудь коротко, уривчасто глухим, низьким голосом. *Коли один із отців бевкнув «Благослови, отче», Данило Харитонович навіть підскочив і захрестився* (Панч, В дорозі, 1959, 9); // Сказати що-небудь необдумано, необережно. *Дивись, щоб не бевкнула кому, що я тут. Не бевкнеш?* (Чаб., Катюша, 1960, 85).

БЕГЕМО́Т, а, *ч.* Велика наземно-водяна травоїдна тварина, що живе в тропічній Африці біля річок і озер; гіпопотам. *Очерет затріщав, — То по йому бродив бегемот* (Граб., Вибр., 1949, 268); *Особливо цікава велика травоїдна тварина — гіпопотам, або бегемот. Цілі дні він сидить у воді і тільки на ніч виходить пастися на берег* (Фіз. геогр., 5, 1956, 139).

БЕГЕТА́ТИ, ечу́, е́чеш, *діал.* Мекати. *А вони* [вівці], *біднятка, вже навіть не бегечуть, тільки зіб'ються в купку і чекають тихо своєї смерті* (Фр., IV, 1950, 25).

БЕГО́НІЯ, ї, *ж. (Begonia).* Трав'яниста тропічна рослина з гарно забарвленим листям і рясними яскравими квітами; вирощується як декоративна. *І свіжі квіти молодих бегоній Не тішать ока, хоч такі червоні!* (Рильський, I, 1956, 302); [Бегонія] *має багато форм з різним кольором листя й квіток* (Озелен. колг. села, 1955, 209).

БЕДЛА́М, у, *ч., розм.* Хаос, безладдя. — *Я прагну, щоб ви були вченим-комуністом.. А у вас у голові бедлам* (Рибак, Час.., 1960, 437).

БЕДРА́ТИЙ, а, е, *рідко.* Який має широкі, міцні бедра. *Ідуть воли дорогою та все бедратії* (Сл. Гр.); *Лінивою, тихою ходою чвалають круторогі бедраті воли* (Коцюб., I, 1955, 180).

БЕДРИ́НЕЦЬ, нця, *ч. (Pimpinella).* Багаторічна трав'яниста кормова рослина; корінь використовується в народній медицині. *Бедринець-ломикамінь — багаторічна трав'яниста рослина з більш або менш галузистим стеблом .. Квітки дрібні, білі, зібрані у складні зонтичні суцвіття* (Лікар. рослини.., 1958, 185).

БЕДРО́, а́, *с., рідко.* Те саме, що **стегно́.** *Підперезана* [богиня Діана] *високо, Груди й бедра ледве вкриті* (Л. Укр., IV, 1954, 172).

БЕДУЇ́Н *див.* **бедуї́ни.**

БЕДУЇ́НИ, ів, *мн.* (*одн.* **бедуї́н,** а, *ч.;* **бедуї́нка,** и, *ж.*). Араби-кочовики. [Одна арабка:] *Наші смертельні вороги бедуїни вгляділи нас... Їх коні, як вихрі, закрутились по піску. Засвистіли кулі в пальмовому листі* (Н.-Лев., II, 1956, 448); *Одне тільки слово — мир — привело сюди, в Париж, у цей зал, негра з далекої африканської країни, бедуїна у білій чалмі, старенького індуса* (Рибак, Час.., 1960, 860).

БЕДУЇ́НКА *див.* **бедуї́ни.**

БЕДУЇ́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бедуї́ни.**

БЕЖ, *прикм., невідм.* Те саме, що **бе́жевий.**

БЕ́ЖЕВИЙ, а, е. Світло-коричневий з кремовим відтінком. *Босоніжки бежевого кольору.*

БЕЗ ^{1}, *прийм., з род. в.* 1. Уживасться при вказівці на відсутність кого-, чого-небудь. *Що то за життя нудне без сім'ї, без дружини!* (Вовчок, VI, 1956, 257); *Але ж Матерія якраз і є та сила, без якої й самий Дух не може існувати* (Тич., II, 1957, 63); // *у сполуч. з ім. у род. в.* Уживається як означення (предмета або особи). *Дивлюся, в могилі усе козаки: Який безголовий, який без руки* (Шевч., II, 1953, 232); // *у сполуч. з деякими ім.* Уживається у значенні прислівника від відповідного іменника з префіксом без або не. *Не висне ще без сил робочая рука* (Сос., I, 1957, 298); // *у сполуч. з абстр. ім. перев. із знач. дії або стану.* Передає заперечення дії. *Так-то проживає Олеся, працюючи без спочинку, без утоми* (Вовчок, I, 1955, 29).

◇ **Не без то́го, щоб не...** — буває (бувало), трапляється (траплялося), що... *Не без того, щоб часом не посварив* [чоловік], *не раз було і попоб'є; а все ж я за ним лиха не зазнала* (Л. Укр., III, 1952, 470).

2. Крім. *От тепер я помочі не маю, тільки маю жалощі дівочі, чи й без них мені не досить жалю?* (Л. Укр., I, 1951, 392).

3. *у сполуч. з кільк. числ.* Вказує на кількість, якої не вистачає до потрібної. *Грими ж но, хвилино страшна і велична, Всім вікам і народам всім: 21 січня. Без десяти сім* (Бажан, Роки, 1957, 6); *Без ста грамів кілограм.*

БЕЗ ², у, *ч.*, *діал.* Бузок. *Як гарно зацвів без* (Сл. Гр.); * У порівн. *Семениха попісніла: побіліла, як стіна, губи стали сині, як без* (Март., Тв., 1954, 105).

БЕЗАВАРІ́ЙНИЙ, а, е. Який не має аварій, не супроводиться аваріями. *Від стану ізоляторів залежить безаварійна робота* [електричної] *лінії* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 58).

БЕЗАВАРІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безаварі́йний.**

БЕЗАЛКОГО́ЛЬНИЙ, а, е. Який не містить у собі алкоголю. *Безалкогольні напої.*

БЕЗАПЕЛЯЦІ́ЙНИЙ, а, е. 1. *юр.* Який не може бути оскаржений, не підлягає апеляції.

2. Який не допускає заперечення, сумнівів; незаперечний, категоричний. *Цей жест завжди означав, що слова професора безапеляційні й дискусії не підлягають* (Кучер, Чорноморці, 1956, 85);— *Що ж, поїхали до мене! — говорить* [о. Миколай] *безапеляційним тоном* (Стельмах, I, 1962, 411).

БЕЗАПЕЛЯЦІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безапеляці́йний** 2.

БЕЗАПЕЛЯЦІ́ЙНО. Присл. до **безапеляці́йний** 2. *Він сказав се так рішуче, безапеляційно, що я й не думав сперечатися з ним* (Фр., III, 1950, 223); *І вона.. твердо й безапеляційно вирішує: справді, з ним щось діється* (Коз., Сальвія, 1959, 62).

БЕЗА́ТОМНИЙ: ◇ **Беза́томна зо́на.** Територія, вільна від атомної зброї. *Зусилля всіх людей доброї волі, які живуть у прибалтійських країнах,.. спрямовані на те, щоб перетворити район Прибалтики й Північної Європи в безатомну зону* (Літ. Укр., 23. VII 1965, 1).

БЕЗА́ФІКСНИЙ, а, е, *лінгв.* Який не має, не використовує афіксів, здійснюється без афіксів. *Безафіксне словотворення.*

БЕЗБА́РВНИЙ, а, е. 1. Який не має кольору, забарвлення, позбавлений барв. *Рудий розгортав іще мокрі вуса, з яких стікала вода, та застьобував свою безбарвну піджачину* (Коцюб., I, 1955, 138); *Її скам'яніле обличчя, здавалося, не виказувало ніяких почуттів, безбарвні губи ледве рухалися* (Жур., Вечір.., 1958, 370); *При нагріванні без доступу повітря фосфор легко плавиться, перетворюючись в безбарвну рідину* (Хімія, 9, 1956, 92).

2. *перен.* Який не має яскраво виявлених рис; нічим не примітний; невиразний. [Дон Жуан:] *Живу, немов якась душа покутна, серед людей чужих або й ворожих, життям безбарвним* (Л. Укр., III, 1952, 396); *Боровик навмисне підбирав безбарвні слова, і від того мова ставала кострубатою, ніби неживою* (Собко, Справа.., 1959, 202).

БЕЗБА́РВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безба́рвний.** *Це був час страшної безбарвності, час моторошної сірості, коли законитъся день після нічної тиші* (Ю. Янов., I, 1954, 291); — *Звичайно,— рівним голосом відповів Малахов, і саме ця рівність і безбарвність голосу насторожила старого Зуба* (Собко, Справа.., 1959, 28).

БЕЗБА́РВНО. Присл. до **безба́рвний.** *А трапляється й таке, що людина, яка в житті говорить соковитою, барвистою мовою, пише сухо, безбарвно* (Рильський, III, 1956, 413).

БЕЗБА́ТЧЕНКО, а, *ч.* 1. *розм.*, *заст.* Нешлюбна дитина. *Валя глянула на дитину, на свого малесенького безбатченка, що тихо спав коло її розтерганого серця* (Довж., Зач. Десна, 1957, 533).

2. Той, хто не має батьків; спрота. *Заховаюсь, дитя моє, Сама під водою, А ти гріх мій спокутуєш В людях сиротою, Безбатченком!..* (Шевч., I, 1951, 34); *Уява додавала тут багато лихого до недоброго, малювала йому сироту-безбатченка, попихача у всіх, кому тільки він попаде під руки* (Фр., I, 1955, 284).

3. *перен.*, *зневажл.* Людина, що не має батьківщини або не визнає своїх батьків, попередників. *Ми не безбатченки. Радянська література шанує й любить славні традиції дореволюційної демократичної літератури* (Рильський, III, 1956, 372); *Покинувши батьківщину, поет* [О. Олесь] *прирік себе на становище безбатченка* (Рад. літ-во, 1, 1958, 100).

БЕ́ЗБАЧ, БЕ́ЗБАШ, *присл.*, *діал.* 1. Без мети, врозбрід. *Вбога царина змарніла, Сіножаті — пожари, Череда он зачуміла Бреде безбаш по горі* (Манж., Тв., 1955, 72); *Ось гноми безбач дріботять, Іти у парах не хотять* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 234).

2. Наосліп, не дивлячись. *Навмання перегортав* [Мамай] *сторінку за сторінкою, помацав безбач томики Скаррона та Сореля* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 70).

БЕ́ЗБАШ *див.* **бе́збач.**

БЕЗБЕРЕ́ЖЖЯ, я, *с.* Простір без берегів, без меж. *І земля її* [Ярину] *стрічала Хлібом, свистом солов'їним, Хмар веселим безбережжям, Морем росяних лугів* (Мал., Народження.., 1939, 31); *Безбережжя в морі й порожнеча, На землі — життя, і рух, і врода* (Криж., Срібне весілля, 1957, 42).

БЕЗБЕРЕ́ЖНИЙ, а, е. 1. Який не має берегів, меж, не має краю. *Я іду до моря безбережного І вдивляюся... Чи не долі із землі заморської Дожидаюся?* (Крим., Вибр., 1965, 117); *Се був сумний краєвид. Величезна, безбережна рівнина, якої краї губилися десь далеко в поранковій імлі* (Фр., II, 1950, 95); *Розляглося безбережне поле,— оком важко осягти* (Тер., Щедра земля, 1956, 31); * Образно. *Кремлівські знову чую я куранти. Навколо мене — тиша безбережна Нічного вересня* (Рильський, I, 1956, 252).

2. *перен.* Безмірно великий, довгий; безмежний. *Чорні думи, чорна, як море, безбережна ніч...* (Коз., Зол. грамота, 1939, 5); *Тематика радянського фольклору невичерпна і безбережна* (Рильський, III, 1956, 158).

БЕЗБЕРЕ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безбере́жний.** *Поет співає хвалу силі і безбережності океану, що символізує міць народу* (Вітч., 4, 1962, 200).

БЕЗБІЛЕ́ТНИЙ, а, е. 1. *заст.* Який не має паспорта, документа на проживання де-небудь; безпаспортний. *Безбілетні бурлаки.*

2. *розм.* Який не має квитка (на проїзд і т. ін.); безквитковий. *Безбілетний пасажир.*

БЕЗБІЛКО́ВИЙ, а, е. Який не містить у собі білка. *Для одержання безбілкової фракції сироватку екстрагували у фізіологічному розчині, звільняли від білків* (Мікр. ж., XXIII, 1, 1961, 57).

БЕЗБО́ЖНИЙ, а, е. 1. Який не вірує в бога; // *у знач. ім.* **безбо́жний**, ного, *ч.* Той, хто не дотримується релігійних поглядів, не вірує в бога; безбожник (у 1 знач.). *Час летів, і пройшли над Єгиптом віки незчисленні.. Руйнувать стали руки безбожних гробниці і храми* (Л. Укр., I, 1951, 424).

2. *перен.*, *розм.* Безсовісний, безсоромний, злочинний. *Встають стовпом передо мною Його* [паря] *безбожнії діла...* (Шевч., II, 1953, 281).

3. *перен.*, *розм.* Надзвичайно великий; надмірний. [Народ:] *Гнобителі! Кати! Знущання це нелюдське! Глум безбожний!* (Коч., I, 1956, 474); *Зараз він.. скаже, що я шкуродер, бо ламаю таку безбожну ціну* (Чаб. Катюша, 1960, 112).

БЕЗБО́ЖНИК, а, *ч.* 1. Людина, що не визнає існування бога, не вірує в бога; безвірник. [Храпко:] *У церкву не ходять, дома — не моляться, як звір, скотина яка, живуть... Чого ж ви хочете від безбожників?..* (Мирний, V, 1955, 163); *Крім «бунтаря», він придбав ще й звання безбожника* (Ле, Опов. та нар., 1950, 4).

2. *перен., розм.* Про безсовісну, погану людину. *Хто смів сказать, що не богиня ти* [Сікстинська мадонна]? *Де той безбожник, що без серця дрожі В твоє лице небесне глянуть може?* (Фр., X, 1954, 143); *Безбожник ви, пане Шеметун. Голуб — то ж божий птах... І у вас ото вистачає нахабства, щоб крутити голову такій пташці?* (Збан., Єдина, 1959, 104).

БЕЗБО́ЖНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **безбо́жник.** *А тая безбожниця йому, під вікном нашим стоячи, вигукнула: — Бурлакуй увесь вік, Якове, та люби тільки мої очі ясні!* (Вовчок, I, 1955, 220); *— З черниць хай зробить* [Ольга] *безбожниць* (Мик., II, 1957, 378).

БЕЗБО́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безбо́жний** 1. *Надто смішно вони* [попи] *виглядають у тій своїй борбі* [боротьбі] *з радикалами і з мужицькою безбожністю* (Стеф., II, 1953, 70); *За кілька днів до смерті своєї.. Серафима Миколаївна, твердо підкреслюючи свою безбожність, просила не класти в головах її труни ніяких ікон* (Тич., III, 1957, 134).

БЕЗБО́ЖНО. Присл. до **безбо́жний** 2, 3. *Вони* [запоріжці].., *безбожно вихваляючись та прибріхуючи, розповідали про вільне козацьке життя* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 212); *Дядьки, розсівшися на ослонах і долі, безбожно чадять самосадом, пересміюються* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 5).

БЕЗБО́ЛІСНИЙ, а, е. 1. Який не викликає болю. *Справи Петра Шкаруби були не блискучі. Безболісна попервах рана виявилася.. небезпечною* (Собко, Шлях.., 1948, 227).

2. *перен.* Який не супроводиться труднощами, ускладненнями і т. ін., не зв'язаний з ними.

БЕЗБО́ЛІСНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безбо́лісний.**

БЕЗБО́ЛІСНО. Присл. до **безбо́лісний.** *При капіталістичному суспільстві були не раз приклади організації трудових комун з боку людей, які сподівалися мирно і безболісно переконати людство в перевазі соціалізму і забезпечити його введення* (Ленін, 27, 1951, 174); *Щеплення віспи робиться безболісно.*

БЕЗБОРО́ДИЙ, а, е. 1. Який не має бороди. *Троє мисливців сидять при багатті, Один — безбородий, а два — бородаті* (Нех., Казки.., 1958, 41); *Це був пухкенький дідок із сніжно-білим волоссям і рожевим безбородим обличчям* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 8).

2. *розм.* Молодий, ще не змужнілий. *Одкрилися нові місця з великою платою, і на ті посади присилались то безбороді, то в моху учені хлопці* (Мирний, III, 1954, 185).

БЕЗБОРО́ННИЙ, а, е. 1. На який не поширюється заборона; не пов'язаний з перешкодами; вільний. *Стенографістки мали безборонний доступ у всі відділи головного штабу* (Рибак, Час., 1960, 59).

2. Неспроможний себе оборонити, захистити; позбавлений захисту; беззахисний. [Орфей:] *І знову на місто безборонне вдарить ворог* (Л. Укр., I, 1951, 449); *Здавалося, розбурхане море вогню кипіло.. і йшло сердитими хвилями на чорні безборонні плавні* (Коцюб., I, 1955, 355); *— Стривай, пане,— сказав Хліб.. — Ти взяв мене в полон п'яного, коли я спав безборонний* (Довж., I, 1958, 250).

БЕЗБОРО́ННО. Присл. до **безборо́нний** 1. *На легковій німецькій машині партизани безборонно проїжджали повз поліцейські пости і застави* (Шер., Молоді месники, 1949, 72).

БЕЗБО́ЯЗНИЙ, а, е. Який не боїться небезпеки; сміливий, хоробрий, відважний. *Князь Ярема метнув своїми зеленуватими очима на приведеного Богуна і мимоволі довго милувався цим безбоязним, відважним козаком* (Кач., Вибр., 1953, 10); // Який відзначається безстрашністю. *Вся молодіж любила Максима за його вдачу, за веселий, безбоязний норов* (Мирний, II, 1954, 113).

БЕЗБО́ЯЗНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **безбо́язний.**

БЕЗБО́ЯЗНО. Присл. до **безбо́язний.** *Треба вміти визнати зло безбоязно, щоб твердіше повести боротьбу з ним..* (Ленін, 32, 1951, 320); *Долі позаду ти більше не жди, Через безодню безбоязно йди* (Щог., Поезії, 1958, 429); *Досвітчана мати Жалійка безбоязно, прихильно поставилася до тих розмов* (Горд., I, 1959, 156).

БЕЗБРО́ВИЙ, а, е. Який не має брів. *На широкому, безбровому, всіяному густим ластовинням обличчі лежав сум* (Десняк, I, 1955, 10).

БЕЗБУРЖУА́ЗНІСТЬ, ності, *ж.* Етап відсутності буржуазії. *Вони* [українські поміщики] *здирали по три шкури з українського селянина і робітника. А в цей час «трубадури» буржуазного націоналізму галасували про безбуржуазність української нації* (Цюпа, Україна.., 1960, 31).

БЕЗБУ́РНИЙ, а, е, *поет.* Спокійний, безтурботний. *Щоб простелилося в віки Життя погоже та безбурне,— Ідіть, дівчата й юнаки, Усі до виборчої урни* (Рильський, I, 1956, 306).

БЕЗВЕ́РХИЙ, а, е. 1. Який не має верхівки, верху. *Летів ворон через безверхе дерево* (Номис, 1864, № 13759).

2. Який не має даху (про будівлю). *Тяжко матір покидати У безверхій хаті* (Шевч., I, 1951, 243); *Баштан жовтіє понад яром, Курінь безверхий ніби спить...* (Рильський, I, 1956, 45).

БЕЗВИ́ГІДНИЙ, а, е. Який не дає прибутку, користі, вигоди.

БЕЗВИГЛЯ́ДНИЙ, а, е, *зах.* Безперспективний, безнадійний. *Бачив* [Лі Юнк-шан] *безвиглядні вічні злидні своєї чисельної родини* (Ірчан, II, 1958, 24).

БЕЗВИГЛЯ́ДНІСТЬ, ності, *ж., зах.* Абстр. ім. до **безвигля́дний.**

БЕЗВИГЛЯ́ДНО, *безос. присудк. сл., зах.* Про стан безперспективності, безнадії. *Мені так тяжко на душі! так сумно... так безвиглядно якось* (Коб., II, 1956, 344).

БЕЗВИ́ЇЗНИЙ, а, е. Постійний, без виїзду (про перебування де-небудь).

БЕЗВИ́ЇЗНО, *присл.* Постійно, не виїжджаючи нікуди. *Кирило Іванович Голуб.. безвиїзно живе у своєму хуторі на Глибокій* (Мирний, I, 1954, 148).

БЕЗВИ́ННИЙ, а, е. Не винний ні в чому; безневинний. *І не раз заступалася Ганя за безвинних людей* (Н.-Лев., I, 1956, 166); *Трикляті гітлерівці!.. Так за що ж ви мучите народ безвинний?* (Тич., II, 1957, 147); // *у знач. ім.* **безви́нний,** ного, *ч.;* **безви́нна,** ної, *ж.* Про ні в чому не винну людину. *Він знав, що.. вона справедлива й ніколи не гримне на безвинного, хоч ніколи й не подарує вини...* (Коцюб., I, 1955, 101).

БЕЗВИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безви́нний.**

БЕЗВИ́ННО. Присл. до **безви́нний.** [Василь:] *Скажіть же тепер, хто ж її до сього довів? ..от так безвинно молоду душу загубили...* (Мирний, V, 1955, 116); [Микита:] *Зараз я згадав Великий гріх, яким пергамент чистий Свого життя заплямив Ярослав, Коли схопив і ув'язнив безвинно Посадника чесного Коснятина...* (Коч., III, 1956, 15).

БЕЗВИРА́ЗНИЙ, а, е. Те саме, що **невира́зний.** *У поета знов з'явився на обличчі жорсткий вираз.., і він заговорив голосом, навмисне безвиразним* (Л. Укр., III, 1952, 704); — *І усміхнувшися якимсь безвиразним усміхом, дивилась я на неї широко отвертими очима* (Коб., I, 1956, 187); — *Селом, де я не йшла, на мене видивлялися понурі, безвиразні очі* (Кач., II, 1958, 45).

БЕЗВИРА́ЗНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безвира́зний.**

БЕЗВИРА́ЗНО. Присл. до **безвира́зний.** *Він глянув по раз другий на неї, безвиразно, неначе в забутті* (Коб., II, 1956, 119).

БЕЗВИ́ХІДДЯ, я, *с.* Те саме, що **безви́хідь.** *Мимоволі заглиблювався* [Онисько] *в гущавину лісову.., немов тріска в хвилях моря, губився він у цьому байрачному безвихідді* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 105); *Не житла людські — темні печери, повні чорної нужди, злигоднів і безвихіддя* (Козл., Сонце.., 1957, 7).

БЕЗВИ́ХІДНИЙ, а, е. 1. Такий, з якого немає виходу, не можна вийти. *Ніщо для нас тюрма. Ми інші тюрми знаєм, Тверді, безвихідні* (Фр., XIII, 1954, 91); *Густе, глибоке, безвихідне чорне болото вкривало зелену колись землю* (Мак., Вибр., 1956, 587); // Постійний (про перебування де-небудь).

2. *перен.* В якому немає порятунку, виходу; дуже тяжкий; безнадійний, безпорадний. *Положення те було справді страшне, бачилось навіть — безвихідне* (Фр., VI, 1951, 71); *У Варі майнула гірка думка, що Жорж користається з її безвихідного становища* (Донч., V, 1957, 380); // Глибокий, нерозважний (про почуття та ін.). *Безвихідний трагізм — головний настрій, що панує в циклі віршів «Скорбна мати». Поет* [П. Тичина] *присвятив його пам'яті своєї матері* (Поезія.., 1956, 49).

БЕЗВИ́ХІДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безви́хідний** 2. *Безвихідність його положення побільшувало ще те почуття, що чув себе безсильним скинути з себе той нечуваний тягар* (Фр., III, 1950, 135); *Розуміння власної безвихідності ще дужче лютило його* (Шиян, Гроза.., 1956, 442).

БЕЗВИ́ХІДНО. Присл. до **безви́хідний.** *Зарікся я весь рік не виходити із келії.. І так я рік безвихідно прожив* (Фр., XIII, 1954, 297); *Малоземельні й безземельні селянські господарства щораз безвихідніше поринали в борги* (Козл., Відродження.., 1950, 10).

БЕЗВИ́ХІДЬ, ході, *ж.* Безвихідне становище. *Викликав її до дошки.— Не піду! — уперто сказала вона. Так я зайшов у безвихідь. Ну, що з нею робити?* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 102).

БЕЗВІ́ДДЯ *див.* **безво́ддя.**

БЕЗВІДЛУ́ЧНИЙ, а, е. Який нікуди не відлучається, постійно залишається де-небудь.

БЕЗВІДЛУ́ЧНО. Присл. до **безвідлу́чний.** *Гаркуша був майже безвідлучно на току* (Гончар, Таврія.., 1957, 201).

БЕЗВІДМО́ВНИЙ, БЕЗОДМО́ВНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Який, не відмовляючись, робить, виконує що-небудь. *Безвідмовні і меткі підручні, Що ти сам їх з року в рік ростив,— У варінні стали кращі учні* (Шер., Дружбою.., 1954, 25).

2. Який, не відповідаючи, мовчки слухає те, що йому говорять; мовчазний. *Пожвавлювала його лише розмова з Ганною, чи, вірніш, його розповіді безвідмовній, уважній слухачці про себе* (Коз., Сальвія, 1959, 83).

3. *спец.* Який працює без перебоїв. *Трактор цей був гусеничний, рідної марки, дужий, зграбний, солідний, безвідмовний і доброго характеру* (Ю. Янов., II, 1954, 134).

БЕЗВІДМО́ВНІСТЬ, БЕЗОДМО́ВНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Абстр. ім. до **безвідмо́вний** 2. *Усе хлопчик приймав мовчки. Здається, що тая безодмовність дражнила хазяїна ще більш* (Вовчок, I, 1955, 296).

БЕЗВІДМО́ВНО, БЕЗОДМО́ВНО, *рідко.* Присл. до **безвідмо́вний** 1, 3. *Навіть старші віком безвідмовно слухаються, але слухають, почувається, не тільки тому, що він над ними командир: дружать вони між собою* (Гончар, Таврія.., 1957, 592); *Комбайн працював безвідмовно* (Головко, Літа.., 1956, 121).

БЕЗВІДНО́СНИЙ, а, е. Який зберігає своє значення в будь-яких умовах, незалежно від інших предметів і явищ.

БЕЗВІДНО́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безвідно́сний.**

БЕЗВІДНО́СНО. Присл. до **безвідно́сний.**— *А збори,— він сказав,— Продовжим безвідносно* (Воскр., З перцем!, 1957, 345); *Яка ж художня вага поезії Мацинського, коли брати його творчість безвідносно до особливостей її розвитку?* (Літ. Укр., 7.XII 1962, 4).

БЕЗВІДПОВІДА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який не несе або не усвідомлює відповідальності (про особу). *Русевич накинувся на Сергія Павловича: як він міг дозволити щось подібне? Хіба не бачить директор, як використовують це безвідповідальні елементи?* (Шовк., Інженери, 1956, 193).

2. Який є наслідком втрати або відсутності відповідальності. *Можливо, це була тільки.. безвідповідальна фраза* (Епік, Тв., 1958, 102).

БЕЗВІДПОВІДА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безвідповіда́льний** 1. *Була думка дружно взятися, розворушити кубло, яке звили собі нехлюйство, саботаж, безвідповідальність* (Донч., I, 1956, 444).

БЕЗВІДПОВІДА́ЛЬНО. Присл. до **безвідповіда́льний.** *Партійні організації.. повинні зосередити головну увагу на живій організаторській роботі, суворо закликати до порядку базік, які легковажно, а іноді просто безвідповідально ставляться до своїх обіцянок і рішень* (Рад. Укр., 18.XI 1960, 2).

БЕЗВІДРА́ДІСНИЙ, БЕЗОДРА́ДІСНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **безвідра́дний.** *Христя мовчала, слухаючи безодрадісне материне зітхання* (Мирний, III, 1954, 17).

БЕЗВІДРА́ДІСНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Абстр. ім. до **безвідра́дісний.**

БЕЗВІДРА́ДІСНО, *рідко.* Присл. до **безвідра́дісний.**

БЕЗВІДРА́ДНИЙ, БЕЗОДРА́ДНИЙ, а, е. Який не має, не дає радості; тяжкий, похмурий. *Він не знав, що моє положення таке безвідрадне, що моє одруження таке невідповідне* (Коб., I, 1956, 171); *Через кілька хвилин Горицвіт не тільки знав про бій, а вже й бачив у думках його безвідрадний кінець* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 206).

БЕЗВІДРА́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безвідра́дний.**

БЕЗВІДРА́ДНО, БЕЗОДРА́ДНО. Присл. до **безвідра́дний.** *Їй* [Христі] *ще тяжче стало дома, ще безодрадніше* (Мирний, III, 1954, 334).

БЕЗВІДРИ́ВНИЙ, а, е. Який відбувається безперервно, постійно; безперервний, постійний.

БЕЗВІДРИ́ВНО. Присл. до **безвідри́вний.** *Стоїть* [Ліна] *у дверях майстерні та безвідривно дивиться, як працює товариш Курінний, токар по металу, колишній морський офіцер* (Гончар, Тронка, 1963, 179).

БЕ́ЗВІК: ◇ **На бе́звік**—на вічні часи. *Похолонула кожна жила В тілі виробленім, старім — Одлетіла на безвік сила, В чорну землю ввійшла, як грім!* (Вирган, В розп. літа, 1959, 61).

БЕЗВІ́КИЙ, а, е. Який не має віка. *Безвіка бодня.*

БЕЗВІ́ЛЛЯ *див.* **безво́лля.**

БЕЗВІ́ЛЬНИЙ *див.* **безво́льний.**

БЕЗВІ́ЛЬНІСТЬ *див.* **безво́льність.**

БЕЗВІ́ЛЬНО *див.* **безво́льно.**

БЕЗВІ́РНИЙ, а, е. Який не визнає існування бога; невіруючий.

БЕ́ЗВІ́РНИК, а, *ч.* Людина, яка не визнає існування бога, релігію і бореться з релігійним культом.— *Пан Франко — безвірник, бога не визнає,— сказав, усміхаючись лагідно, отець Михайло* (Кол., Терен.., 1959, 136).

БЕЗВІ́РНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **безві́рник.**

БЕЗВІ́РНИЦЬКИЙ, а, е. Спрямований проти віри в бога; антирелігійний. *Богомольний Івко озвався безвірницьким словом* (Горд., I, 1959, 180).

БЕЗВІ́Р'Я, я, *с.* 1. Відсутність віри в кого-, що-небудь. *Не раз мене обгорне, мов туман, Страшного розпачу отрутнеє дихання, Тяжке безвір'я в себе, в свій талан* (Л. Укр., I, 1951, 122).

2. Відсутність віри в бога; безбожність. *Складний шлях від віри в бога до безвір'я пройшов* [робітник] (Наука.., 6, 1959, 50).

БЕЗВІ́СНИЙ, а, е. Нікому не відомий; незнаний. *І піде між людьми розладдя, ворожнечі. Чи варт вона, безвісна Пріська з своєю безвісною нуждою, тії спірки?* (Мирний, III, 1954, 47); *Багато їх у степу, цих безвісних, безіменних могил по чумацьких шляхах...* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 385).

БЕЗВІ́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безві́сний.**

БЕЗВІ́СНО. Присл. до **безві́сний.**

БЕ́ЗВІСТИ, *присл.* Невідомо де. *Збігли сарни прудконогі, Олень безвісти пропав* (Щог., Поезії, 1958, 315); // Невідомо куди. *Каменотеси поховалися по льохах, по горищах, деякі позабігали безвісти* (Вас., I, 1959, 238); // Безслідно. *Центральне бюро обліку втрат діючої армії сповіщало, що командир танка.. числиться в списку зниклих безвісти* (Донч., VI, 1957, 294).

БЕ́ЗВІСТЬ, і, *ж.* Невідомі, незнані місця. *І довго ворушились сумні думи в душі, неначе море вхопило цю безталанну людину.., несло в якусь сіру безвість* (Н.-Лев., IV, 1956, 285); *Ну й які тепер заробітки десь у безвісті! Чи й своя земля тепер не прогодує. Торби на плечі, додому й край!* (Головко, II, 1957, 218); *Безмежним морем тече до самого обрію припорошений весняною пилюкою степ, петляє в степову безвість покручений шлях...* (Тют., Вир, 1964, 73).

БЕЗВІ́ТРИЙ, а, е. Те саме, що **безві́тряний.** *Безвітра весна.*

БЕЗВІ́ТРЯ, я, *с.* Відсутність вітру; безвітряна погода. *Тихо, поволі.. пливе валка битим шляхом у безлюдній пустелі. Достоту корабель той у безвітря серед моря* (Коцюб., I, 1955, 181); *На безвітрі ліс стояв нерухомо* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 327).

БЕЗВІ́ТРЯНИЙ, а, е. Тихий, без вітру. *Була тиха, безвітряна погода. Лан застиг, ніщо не порушувало його спокою* (Минко, Вибр., 1952, 262); * Образно. *Все життя моє, недовге й безвітряне, немов у калейдоскопі пролітало передо мною* (Збан., Єдина, 1959, 90).

БЕЗВІ́ТРЯНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безві́тряний.**

БЕЗВІ́ТРЯНО, *присудк. сл.* Про стан безвітря. *Надворі тихо, безвітряно, в небі ясно світять зорі* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 121); *З моря дув сильний вітер, ..а тут, унизу під деревами, було спокійно й безвітряно, як у тиху погоду* (Смолич, Світанок.., 1956, 138).

БЕЗВІ́ЧНИЙ, а, е, *рідко.* Який не перестає існувати; вічний, довічний. *А тим часом Твої* [місяця] *сестри — зорі, Безвічнії, попід небом Попливуть, засяють* (Шевч., II, 1953, 372); *У віршах періоду заслання Шевченко оспівує Україну, але не безвічну, не абстрактну, а «безталанну», «убогу», яка віками стогнала під ярмом визискувачів* (Іст. укр. літ., I, 1954, 249).

БЕЗВЛА́ДДЯ, я, *с.* Відсутність державної влади. *Користуючись безвладдям і заколотами, казанські татари чинили спустошливі набіги на російські землі* (Іст. СРСР, I, 1956, 128).

БЕЗВЛА́ДНИЙ, а, е. Який не має сил, можливості діяти; безсилий, безпомічний *Вона стояла німа, без тями, важко дишучи, безвладна, немов розбита* (Фр., VII, 1951, 124); *Секретар зустрів цю заяву трохи незрозумілим чи недовірливим поглядом, але, будучи безвладним заперечити своєму начальникові, зібрав миттю папери, уклонився і пішов собі геть* (Епік, Тв., 1958, 117).

БЕЗВЛА́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **безвла́дний.** *Моя пам'ять, той нерозлучний секретар мій, вже записує і цю безвладність тіла серед цвіту яблунь* (Коцюб., I, 1955, 420); *Тяжка безвладність огорнула ціле її тіло, а зів'ялі руки безсило впали на коліна* (Кобр., Вибр., 1954, 10).

БЕЗВЛА́ДНО. Присл. до **безвла́дний.** *Баронеса безвладно опустилась на канапу* (Л. Укр., III, 1952, 522); *Рука безвладно випускає Перо,— бо повстає в моїх очах Жіноча постать, як ламка крижинка...* (Рильський, I, 1956, 86).

БЕЗВО́ДДЯ, БЕЗВІ́ДДЯ, я, *с.* Відсутність, нестача води у водоймищах. *На безвідді і рак риба* (Номис, 1864, № 9799); *Як у літню спеку, на безводді, надибавши невеличку течію бігучої води.., припадає чоловік до неї..,— так Христя з згагою прислухалася до того вечірнього клекоту...* (Мирний, III, 1954, 112); *Я благав би марева в пустині: хто мусить погибати на безвідді, нехай же бачить хоч надію марну* (Л. Укр., I, 1951, 168); *Земля почала горіти від безводдя* (Стельмах, Хліб.., 1959, 591).

БЕЗВО́ДНИЙ, а, е. 1. Позбавлений води, вологи, без води. *Непримітно переходив він безкраї степи без утоми, безводні довгі шляхи без пекучої згаги* (Мирний, II, 1954, 76);— *В обителі й на камені в безводні роки, як море те, пшениця й бавовна грали* (Ле, Міжгір'я, 1953, 232).

2. *хім.* Який у своєму складі не має води. *Безводні солі міді мають різне забарвлення* (Хімія, 9, 1956, 42).

БЕЗВО́ЛЛЯ, БЕЗВІ́ЛЛЯ, я, *с.* Брак волі, наполегливості, рішучості. *Калитчин двір спороджував страх, безволля* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 156); *Думки кружляли в якомусь зачарованому колі і не знаходили виходу. У всьому тілі відчувалася млявість і безволля* (Коз., Сальвія, 1956, 170).

БЕЗВОЛО́СИЙ, а, е. Який не має волосся. *Його* [бандита] *безволосий череп огидно блищав* (Мур., Бук. повість, 1959, 239).

БЕЗВО́ЛЬНИЙ, БЕЗВІ́ЛЬНИЙ, а, е. Який не має волі, не здатний самостійно щось зробити, вирішити. *Ніхто не мучив мене так, як один мій шкільний товариш, безвольний до краю* (Л. Укр., III, 1952, 687); *Може, йому* [батькові], *такому вольовому, такому енергійному, й подобалося таке полохливе, безвільне створіння, як наша мама?* (Вільде, Сестри.., 1958, 100); // Який виражає брак волі, нерішучість. *Жест був непевний, безвольний* (Руд., Вітер.., 1958, 312); // Млявий, розслаблений (про тіло, його частини). *Якась жінка почала втискати свічку в безвільні пальці правої руки Фросини* (Стельмах, Хліб.., 1959, 174).

БЕЗВО́ЛЬНІСТЬ, БЕЗВІ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і стан за знач. **безво́льний, безві́льний.** *Та безвольність .. скінчилася у нього потім справжнім божевіллям* (Л. Укр., III, 1952, 687); *Він багато прощав дружині, ніколи не дорікав за розхристаність, за безвольність* (Коп., Дуже добре, 1937, 28); *Павло — незлобивий, ба навіть добрий.. Але хто зна, чого в ньому більше — доброти чи безвільності* (Мушк., Серце.., 1962, 145).

БЕЗВО́ЛЬНО, БЕЗВІ́ЛЬНО. Присл. до **безво́льний, безві́льний.** *Знявши з голови косинку, вона майнула нею в повітрі, раз і вдруге, потім безвольно опустилась її рука* (Шиян, Гроза.., 1956, 605);— *Лягай на підлогу! — крикнула Клава Вані. Але той ліг якось дивно — він повалився м’яко, безвольно, судорожно махнувши рукою* (Донч., VI, 1957, 172); *Михайлина безвільно опустила руки* (Збан., Між.. людьми, 1955, 153); *Тіфенбах стояв охлялий, з безвільно опущеною головою* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 190).

БЕЗВСТИ́ДНИЙ, а, е, *діал.* Безстидний, безсоромний. *Безвстидна! Чого вона тільки не виробляла, ота родима відьма!* (Коцюб., II, 1955, 333).

БЕЗВСТИ́ДНИК, а, *ч., діал.* Безстидник, безсоромник.— *Безвстиднику.. Мило надула* [Марічка] *губи і так лукаво поглядала на нього* [Івана] (Коцюб., II, 1955, 346).

БЕЗВСТИ́ДНИЦЯ, і, *ж., діал.* Жін. до **безвсти́дник.**— *А, так ти їдеш до неї, до тої... тої безвстидниці! — скрикнула вона* (Фр., III, 1950, 421).

БЕЗВСТИ́ДНІСТЬ, ності, *ж., діал.* Абстр. ім. до **безвсти́дний.**

БЕЗВУ́СИЙ, *рідко* **БЕЗУ́СИЙ,** а, е. 1. Який не має вусів. *Хома видимо глузує. В зморшках старого безвусого виду глибоко залягла злість* (Коцюб., II, 1955, 34); *Безвусий Брянський по старшинству був весільним батьком* (Гончар, III, 1959, 189).

2. *перен.* Дуже молодий. [Спартак:] *Коли я був безвусим юнаком, Я уявляв собі нову людину Як суміш із заліза та бетону* (Дмит., Драм. тв., 1958, 45).

3. Те саме, що **безо́стий.** *Після вусатої жовтогарячої озимої* [пшениці].. *закрасувались такі ж неозорі масиви уже безвусої, булькатозернистої і ще рутої ярої* (Баш, Надія, 1960, 238).

БЕЗВУ́ХИЙ, *рідше* **БЕЗУ́ХИЙ,** а, е. 1. Який не має вуха або вух. *Чого це ваша собака безвуха?* (Сл. Гр.).

2. Який не має вушка (про посуд, голку і т. ін.). *Отут, біля безвухого, зсередини блискучого від поливи глечика, він опускається на землю* (Стельмах, Хліб.., 1959, 479).

БЕЗГАРА́ЖНИЙ, а, е. Не пов’язаний з використанням спеціальних приміщень для зберігання автомобілів, літаків і т. ін. *Втрати металу від корозії при безгаражному зберіганні машин в два рази більші, ніж при зберіганні в закритих приміщеннях* (Орг. і технол. тракт робіт, 1956, 93).

БЕЗГЛА́СНИЙ, а, е, *рідко.* Німий, безмовний. *Погашу лампу і сам потону у чорній пітьмі.. Так добре було б стати «нічим», безгласним, непорушним спокоєм* (Коцюб., II, 1955, 224).

БЕЗГЛУ́ЗДИЙ, а, е. Позбавлений глузду; пісенітний, дурний. *Мемет був п’яний.. Його рухи були безглуздими й зайвими* (Коцюб., I, 1955, 401); *Нема на світі такої дурниці, такої безглуздої справи, котра б не знайшла свойого запаленого апостола і свойого мученика* (Фр., III, 1950, 278); *Вона зашарілась, бо відповідь її здалася самій неймовірно безглуздою* (Донч., V, 1957, 402).

БЕЗГЛУ́ЗДІСТЬ, дості, *ж.* Абстр. ім. до **безглу́здий.** *Саїд спочатку кинувся по вулиці, але тут же зрозумів безглуздість такого плану* (Ле, Міжгір’я, 1953, 312).

БЕЗГЛУ́ЗДО. Присл. до **безглу́здий.** *Обличчя бабусі в капорі маячило перед очима. Вона безглуздо посміхалася* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 139); // *у знач. присудк. сл. Оленка вмирає... Ні, це не може бути... Се дико... це безглуздо* (Коцюб., I, 1955, 417); *Левко зупинився. Було безглуздо битися одному беззбройному проти двох з револьверами* (Трубл., II, 1955, 414).

БЕЗГЛУ́ЗДЯ, я, *с.* Нерозумна дія, вчинок; глупство, дурниця, нісепітниця.— *Ти хочеш, щоб твоя дочка вбиралась, як старчиха, зосталась старою дівкою? Це безглуздя! — репетувала Балабушиха* (Н.-Лев., III, 1956, 241); [Руфін:] *Я не оправдуюсь проти безглуздя* (Л. Укр., II, 1951, 442); *Їхати туди, по Полтавській вулиці, не дізнавшись, в чім справа, було чисте безглуздя* (Головко, II, 1957, 567); // Брак здорового глузду; безумство (в 2 знач.). *Напало на його таке безглуздя, що нічого не второпає* (Сл. Гр.).

БЕЗГОЛІ́В’Я *див.* **безголо́в’я.**

БЕЗГОЛО́ВИЙ, а, е. 1. Який не має голови. *Тут же* [на морському дні] *живуть деякі представники безголових, або пластинчатозябрових, молюсків* (Курс заг. геол., 1947, 165); // Якому відтято голову; обезглавлений. *Дивлюся, в могилі усе козаки: Який безголовий, який без руки* (Шевч., II, 1953, 232); *Кинула* [Секлета] *на долівку безголовий тулуб* [курки], *він бив крилами, підкидався* (Донч., III, 1956, 133).

2. *перен.* Дурний, дурноголовий. *Тут Микита зірвавсь: — Усі ви безголові!* (Тич., I, 1946, 112); *Я все пам’ятаю. Все: і як той Цуперюк з німецьким кайзером безголового гетьмана в нашому Києві ставив... І як він Україну пілсудчикам продавав* (Жур., Вечір.., 1958, 356).

БЕЗГОЛО́В’Я, *рідше* **БЕЗГОЛІ́В’Я,** я, *с.* Нещастя, горе, біда. *Велике тут було роздолля Тому, хто праведно живе, Так як велике безголов’я Тому, хто грішну жизнь веде* (Котл., I, 1952, 149); *Вітрова Балка ждала завжди князя й терпіла його з гістьми, як справжнє своє безголов’я* (Головко, Мати, 1940, 53); *Дівчину зустрів я. Ой яка ж вона хороша—не знайду і слів я:.. тільки глянув, то й зав’янув,— моє ж безголів’я!* (Тич., III, 1947, 83).

На [**моє́ (на́ше** *і т. ін.*)] **безголо́в’я (безголі́в’я)** — на чиюсь біду, на нещастя. *Отож і вчити почали Письму панят. На безголов’я І я учуся. Слізьми! Кров’ю! Письмо те полилося...* (Шевч., II, 1953, 63); *Кругом же бандити, кругом. Як не Гальчевський, то Шепель, ..і все на безголов’я наше* (Стельмах, II, 1962, 43).

БЕЗГОЛО́В’ЯЧКО, а, *с., нар.-поет.* Те саме, що **безголо́в’я.** *Дівчата.. впали коло мене, плачучи: — .Мати божа! За що се над нами таке безголов’ячко?* (Вовчок, I, 1955, 109).

БЕЗГОЛО́СИЙ, а, е. 1. Який втратив голос. *Від сарайчика загавкав древній і вже майже безголосий від старості пес* (Головко, I, 1957, 461); // Який має поганий або слабий голос. *Де там йому співати — він зовсім безголосий* (Сл. Гр.); *Я пам’ятаю надзвичайну манеру співу майже безголосого тенора Нодена* (Моє життя в мист., 1955, 25); // Глухий, неголосний. *Засміявся* [Панталаха] *коротким, безголосим, грудним сміхом* (Фр., II, 1950, 250).

2. *перен.* Беззвучний, тихий; німий. *Працівників у полі не чути. Одчайдушний безголосий сум обгорнув усе* (Ю. Янов., I, 1958, 147).

3. *перен.* Безсловесний. *Лис поважно докладає: «Великий господар! Се безголоса твар* [риби] *Пред королем своїм ликує, Радіє і танцює...»* (Гл., Вибр., 1957, 143).

БЕЗГОЛО́СНИЙ, а, е. Те саме, що **безголо́сий** 2. *В тихих, безголосних ночах, коли сон утікає від моїх утомлених очей, я плачу* (Коб., I, 1956, 133).

БЕЗГОЛО́СНО. Присл. до **безголо́сний.** *Нараз так само безголосно відчиняються двері* (Фр., VIII, 1952, 104).

БЕЗГОЛО́СО. Присл. до **безголо́сий** 1, 2.

БЕЗГОЛО́ССЯ, я, *с.* 1. Повна втрата або погіршення голосу.

2. Відсутність звуків; тиша. *Пустель і тюрем безголосся, Жагучий крик кривавих сліз,— Усе, що в них*

[очі] *ввійшло й впеклося, Він нерозтрачено проніс* (Бажан, Роки, 1957, 241).

БЕЗГОМІ́ННИЙ, а, е. В якому не чути гомону, звуків, голосів; тихий, беззвучний. *Вона.. дивилась якийсь час мовчки в чудову безгомінну ніч* (Коб., III, 1956, 207); *Гудіння моторів, крякання автомобільних сигналів, паровозні сирени сповнюють колись безгомінні ліси, нагадуючи про нові часи* (Загреб., Європа 45, 1959, 46).

БЕЗГОМІ́ННО. Присл. до **безгомі́нний.** *Виринула в його душі туга за домом... туга.., що безгомінно пристала до нього...* (Коб., II, 1956, 91); //*у знач. присудк. сл. Рудник ще спав. Скрізь було безлюдно і безгомінно* (Гур., Життя.., 1954, 278).

БЕЗГОМІ́ННЯ, я, *с.* Відсутність гомону, звуків, голосів; тиша. *На місяцеві споконвіку безвітря, безгоміння* (Сл. Гр.); — *Мене якось бентежить оця тиша у селі,— майже пошепки сказала Ніна, щоб не дуже порушувати безгоміння* (Коп., Земля.., 1957, 85); *І морок вливається в парк, і тиша над парком спливла, І никнуть будівлі навкруг, сповиті важким безгомінням* (Бажан, Роки, 1957, 191).

БЕ́ЗГОМІ́НЬ, і, *ж., поет.* Те саме, що **безгомі́ння.** *Підвівся прапор в безгомінь ясну над рідним краєм* (Голов., Близьке.., 1948, 70); *Стрілянина тим часом вщухла, і вітер ніби поменшав — над степом наступила безгомінь* (Гончар, Таврія.., 1957, 653).

БЕЗГОСПОДА́РНИЙ, а, е. 1. Який не вміє вести господарство, недбало ставиться до господарювання. — *Огорожа навколо школи розвалилась..— А до чого ж тут я? Директори були безгосподарні* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 53); // Нераціональний, неекономний. *Пленум ЦК КП(б) України постановляє: ..Провадити рішучу боротьбу з безгосподарним використанням устаткування, сировини і матеріалів* (Рад. Укр., 4.III 1951, 2).

2. Який не має свого власного господарства. *Для одержання прибутку (зиску) капіталіст повинен мати перед собою саме безземельного, безгосподарного робітника, змушеного продавати свою робочу силу..* (Ленін, 15, 1949, 64).

3. Який не має господаря, власника. *До безгосподарного майна відноситься всяке майно, в тому числі цінності і гроші, власник якого невідомий або яке не має власника* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 88).

БЕЗГОСПОДА́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безгоспода́рний** 1. *За найменшу безгосподарність нападав Олександр Петрович на гуртовщиків* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 539); *Треба насамперед виявити факти безгосподарності і усунути її причини* (Колг. Укр., 7, 1958, 5).

БЕЗГОСПОДА́РНО. Присл. до **безгоспода́рний** 1. *Тепер, звичайно, він розумів, оскільки то було по-юнацькому поспішно, може, й безгосподарно, зате мудро* (Ле, Наливайко, 1957, 26).

БЕЗГОТІВКО́ВИЙ, а, е. Який здійснюється без виплати готовими грішми, готівкою, у спосіб перерахування. *Завод будівельних матеріалів продає колгоспам ходи парокінні за готівку і за безготівковим розрахунком* (Рад. Укр., 16.XII 1959, 4).

БЕЗГРА́МОТНИЙ, а, е. 1. Який не знає грамоти, не вміє читати і писати; неписьменний. *Як пліт той без підпор вітер валить скорий, Так безграмотний паде без знання підпори* (Фр., XI, 1952, 331); //Який погано знає грамоту, робить багато помилок у письмовому викладі думки; малограмотний, малописьменний; // Який має багато граматичних і стилістичних помилок. *Розглядаю папір. В кінці — незграбним дрюччям так-сяк зляпано безграмотний підпис: «Дувид Волинський»* (Вас., I, 1959, 256).

2. *перен.* Який не знає основ якої-небудь науки, галузі знань і т. ін. *Це припустити могла б людина, абсолютно безграмотна* (Еллан, II, 1958, 196); // Який містить у собі багато помилок в якій-небудь ділянці знань, науки і т. ін.; неуцький.— *Ні, ви можете ставитися до безграмотних вправ цього молокососа інакше, ніж я...* (Шовк., Інженери, 1956, 223).

БЕЗГРА́МОТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безгра́мотний.** *Темнота, неуцтво, безграмотність, забитість селянської маси виступили з жахливою відкритістю.. в сучасній* [1904—1905 рр.] *війні..* (Ленін, 8, 1949, 35).

БЕЗГРА́МОТНО. Присл. до **безгра́мотний.** *Кожний автор пише у нас по-своєму, а деякі й безграмотно* (Коцюб., III, 1956, 291); *Та й тих поетів, що вивчаються в школах, часто характеризують невірно, а то й безграмотно* (Мал., Думки.., 1959, 41).

БЕЗГРІХО́ВНИЙ, а, е, *заст.* Те саме, що **безгрі́шний** ^{1}.

БЕЗГРІ́ШНИЙ ^{1}, а, е. 1. Який не має ніякої провини, ні в чому не винний; безвинний.— *Не прикидайтесь безгрішним ягням! Я зірву з вас маску!* (Шовк., Інженери, 1956, 383); *Франка, безгрішного і безневинного, тримали* [в тюрмі] *і мучили* (Вітч., 8, 1956, 46); // Чистий, невинний. *Дивишся на дитину, як воно оченятами поводить, рученятами силкує, і думаєш: янгол, янгол! безвинне, безгрішне* (Мирний, I, 1954, 87); *Він* [Солод] *підвівся, поцілував безгрішну сестринську руку* (Руд., Вітер.., 1958, 408).

2. Який нічого не робить (не зробив) супроти релігійної, церковної моралі. [Хлопець:] *Святий, безгрішний мученику, пробі! Прости мене! Позбав мене гріха!* (Л. Укр., II, 1951, 484).

БЕЗГРІ́ШНИЙ ^{2}, а, е, *розм.* Який не має грошей. *Ми зовсім безгрішні: ні гріхів, ні грошей не маємо*(Сл. Гр.).

БЕЗГРІ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безгрі́шний** ^{1}. *Ліні раз у раз стає соромно за батька, її дратує ота його впевненість у власній безгрішності* (Гончар, Тронка, 1963, 147).

БЕЗГРІ́ШНО. Присл. до **безгрі́шний** ^{1}. *Ах пані, пані чарівна, Як я люблю, люблю вас ніжно, Прозоро, радісно, безгрішно!* (Олесь, Вибр., 1958, 328).

БЕЗГРІ́ШШЯ, я, *с.* Недостача у грошах або відсутність їх. *Любий мій Василь Васильович! Якби не трапилися ви або я до вас не заїхав, то довелося б мені в Москві захряснуть на безгрішші* (Шевч., VI, 1957, 196); *Позував йому і один з його учнів, якого довелося взяти через те прокляте безгрішшя* (Ільч., Серце жде, 1939, 206).

БЕЗГРОШЕ́ВИЙ *див.* **безгрошови́й.**

БЕЗГРОШІ́В'Я, я, *с.* Те саме, що **безгрі́шшя.** *Політичного засланця* [І. Тобілевича] *чекало безгрошів'я, злидні* (Мартич, Повість про нар. артиста. 1954, 76); — *Хоч клюють мене біди — і нездоров'я, і безгрошів'я, і безкнижжя,— та вирішив не піддаватися* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 339).

БЕЗГРОШОВИ́Й, á, é, *рідше* **БЕЗГРОШЕ́ВИЙ**, а, е. 1. Який здійснюється без виплати готовими грішми; безготівковий.

2. Який характеризується відсутністю грошей. *Шлях до комуністичного безгрошового господарства йде не через необгрунтоване заперечення або штучне згортання.. товарно-грошових відносин в соціалістичній економіці, а через повне використання всіх можливостей, які закладені у цих відносинах* (Наука.., 3, 1961, 8).

БЕЗГРОШО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **безгрошови́й.** *Позичальник має право заперечувати дійсність договору позики повністю або частково по її безгрошовості* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 39).

БЕЗГРУНТО́ВИЙ, а, е. 1. Те саме, що **безземе́льний.** *Дані інвентарів цих* [Ямпільського повіту] *сіл про поділ селян на грунтових і безгрунтових такі: кількість* *перших зменшилася з 291 до 289* (Укр. іст. ж., 4, 1960, 39).

2. Який здійснюється не в грунті (про вирощування рослин). *Безгрунтове вирощування овочевих культур забезпечує більш раннє достигання плодів* (Колг. Укр., 1, 1962, 33).

БЕЗГРУНТО́ВНИЙ, а, е. Який не має під собою грунту (в 4 знач.); для якого немає жодних підстав; безпідставний. *Цей талановитий дилетант вразив Івана.. пристрастю, з якою він обстоював свої твердження, які навіть для молодого, ще незрілого розуму здавались, проте, безгрунтовними* (Кол., Терен.., 1959, 48).

БЕЗГРУНТО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безгрунто́вний.** *Грунтовність пролетарської революції, безгрунтовність буржуазної контрреволюції, от що з точки зору стихійності руху показують факти* (Ленін, 26, 1951, 12); *Хвороба ця — відрив од живого життя мас, безхребетність, безгрунтовність* (Еллан, II, 1958, 181).

БЕЗГУ́ЧНИЙ, а, е. Який не подає голосу, звуків, не робить шуму; тихий, беззвучний, безшумний. *Ген-ген чорніє ліс зубчастим муром, а туман на нього безгучним тихим морем напливає* (Л. Укр., I, 1951, 234); *Обгорілі дерева з безгучним зойком здіймали вгору мертві гілки* (Жур., Вечір.., 1958, 279).

БЕЗГУ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безгу́чний.**

БЕЗГУ́ЧНО. Присл. до **безгу́чний.** *Неріса танцює, все держачись позад Антея; танцює — безгучно, тихо, плавко, мірно* (Л. Укр., III, 1952, 463); *Безгучно ронять верби пожовкле листя на чисті застиглі плеса води* (Гончар, Таврія.., 1957, 656).

БЕЗДА́РА, и, *ч. і ж.* Людина, яка не має таланту взагалі або в якійсь певній галузі; нездара. *Бездари, що грізним фронтом ідуть в літературу, далеко енергійніші і більш пристосовані до боротьби за місце в літературі, ніж більше обдаровані одиниці* (Вас., IV, 1960, 59); [Антін:] *Для своєї мерзенної ролі він виявився морально цілком готовим. Чужак, бездара і.. кар'єрист* (Лев., Нові п'єси, 1956, 98).

БЕЗДА́РНИЙ, а, е. Позбавлений будь-якого таланту взагалі або в якійсь певній галузі. *Щорс не міг терпіти, що бездарні офіцери дивізіону знущаються з солдатів* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 17); *Лабухами, на їх власному жаргоні, звуть бездарних музикантів-невдах* (Дмит., Розлука, 1957, 35); // Створений неталановитою людиною. *Коли який твір бездарний і нужденний, критикові вільно.. зовсім не читати його* (Фр., XVI, 1955, 247).

БЕЗДА́РНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Властивість за знач. **безда́рний.** *Внутрішня порожнеча і бездарність Аркадія* [з оповідання М. Коцюбинського «Коні не винні»] *проявляються в його мові* (Укр. літ., 10, 1957, 148).

2. Те саме, що **безда́ра.** *Він був би «круглою бездарністю» на сцені...* (Л. Укр., III, 1952, 701).

БЕЗДА́РНО. Присл. до **безда́рний.** *Сценка* [зустрічі], *треба сказати, бездарно театралізована* (Літ. газ., 15.XII 1954, 4).

БЕЗДЕ́ННИЙ, а, е, *діал.* Бездонний. *Безденна миска* (Сл. Гр.); *Нам остогидли переднівки в байраках, темних, понурих, безденних* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 8); * Образно. *Люта, голодна, безденна зима!* (Фр., XIII, 1954, 169).

БЕЗДЕРЖА́ВНИЙ, а, е. Який не має державного устрою (про народ, народність).

БЕЗДЕФІЦИ́ТНИЙ, а, е. Який не має або не дає дефіциту.

БЕЗДЕФІЦИ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **бездефіци́тний.** *Основним завданням в галузі бюджетної справи є всемірне зміцнення бездефіцитності і дальший розвиток бюджету* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 272).

БЕЗДИ́МНИЙ, а, е. Який під час горіння або спалаху і т. ін. не дає диму.— *Я ось найнялася на поденщину до Круппа, щоб пильнувати фабрикації нових карабінів, гармат та бездимного пороху* (Фр., III, 1950, 114); *Румуни.. варили щось на бездимних вогнищах* (Гончар, III, 1959, 73); // У якому немає диму. *Я дивилась на ті бездимні села італьянські* (Л. Укр., I, 1951, 234).

БЕЗДИ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безди́мний.** *Корабельні машиністи борються всю дорогу за бездимність ходу* (Кучер, Чорноморці, 1956, 404).

БЕЗДИ́МНО. Присл. до **безди́мний.** *При правильному положенні гвинта холостого ходу двигун має працювати бездимно і стало* (Зерн. комбайни, 1957, 182).

БЕЗДИХА́ННИЙ, а, е. Який не дихає; мертвий. *Під ним* [платком] *лежала вже не Олена Іванівна, а бездиханний труп з страшно витріщеними очима...* (Мирний, III, 1954, 119); *Щодня вранці Митько з завмираючим серцем входив у хлів, чекаючи побачити свого вихованця холодним і бездиханним* (Донч., VI, 1957, 144).

Упа́сти бездиха́нним [**тру́пом**] — померти. *Він глянув на мене так, що коли б людський погляд мав вбивчу силу, я мусив би впасти бездиханним трупом* (Грим., Подробиці.., 1956, 59).

БЕЗДИХА́ННО. Присл. до **бездиха́нний.** *Може, вона думала, що його вже нема? Що лежить він десь бездиханно у братській могилі?* (Рибак, Час.., 1960, 181).

БЕЗДІ́ЛЛЯ ^{1}, я, *с.* 1. Брак будь-якої роботи, заняття; бездіяльність, неробство. *Маленька праця краща за велике безділля* (Укр.. присл.., 1955, 84); *Хто не жив посеред бурі, не збагне журби безсилля, той не знає всеї муки примусового безділля* (Л. Укр., I, 1951, 314); *Труд найбільше шануй. Всі пороки з безділля і ліні* (Криж., Під зорями.., 1950, 27); // Невикористання чого-небудь у роботі. *Рейки.. вкрилися свіжою іржею від безділля* (Ле, Міжгір'я, 1953, 241).

2. *розм.* Неважлива, незначна справа, річ; дрібниця, дурниця. *Оснівочку пропила, клубки на похмілля,— нехай теє не лежить у скрині безділля* (Сл. Гр.); *Сим двом безділля — всяке горе, Здавалось по коліна море* (Котл., I, 1952, 235).

3. *діал.* Ледар, нероба. «*Доню ж моя, доню, Да яке ти ледащо.., Да яке ти безділлє* [безділля]*!*» (Чуб., V, 1874, 905).

БЕЗДІ́ЛЛЯ ^{2} *див.* **бездо́лля.**

БЕЗДІ́ЛЬНИЙ ^{1}, а, е. 1. Який не хоче або не має потреби працювати. *Та ще ж він шличок іздіймає, До Хведора до бездільного та безрідного словами промовляє* (Думи.., 1941, 65).

2. Не зайнятий роботою; бездіяльний, пасивний. [Руфін:] *Уперше зрозумів я, що як то тяжко, склавши руки, ждати, чи вернеться одважний друг додому.. Мов ганьба, так гнітить оця тривога бездільна і безсила!..* (Л. Укр., II, 1951, 384); [Івась:] *Той* [фабрикант] *живе бездільним життям* (Ірчан, I, 1958, 105).

БЕЗДІ́ЛЬНИЙ ^{2} *див.* **бездо́льний.**

БЕЗДІ́ЛЬНИК, а, *ч.*, *рідко.* Той, хто не працює, не хоче, не любить працювати; нероба, ледар. *Ніхто й не знав, що він таке ледащо й таки зовсім бездільник, а не знавши, та й оддали за нього Пріську* (Кв.-Осн., II, 1956, 102); *За друзями рушили й більшість бездільників, що стояли довкола чума* (Ільч., Серце жде, 1939, 399).

БЕЗДІ́ТНИЙ, а, е. Який не має власних дітей. *Лука Митрофанович одружився вдруге з бездітною вдовою Докією* (Коз., Нові Потоки, 1948, 47); // *тільки ж. р.* Яка не може народити дитину; безплідна. *Трохим Упир хоч і багату жінку взяв, та здоров'ям слабу — бездітна вона* *була* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 27); // Без дітей (про шлюб).

БЕЗДІ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безді́тний.** *Старість у бездітності — То гірка година* (Фр., XI, 1952, 78); *Вона, після довгої бездітності, народила.. сина* (Бурл., О. Вересай, 1959, 145).

БЕЗДІЯ́ЛЬНИЙ, а, е. Який не діє; не заінятий роботою. *Минали тижні. А ворожі табори весь час стояли бездіяльні* (Кач., Вибр., 1953, 145); *Бажалося боротьби, перемоги, і безнадійне, бездіяльне животіння гаремних жінок висмоктувало з неї сили і віру в себе* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 238); // Який ніким не використовується. *Основною і первісною операцією банків є посередництво в платежах. В зв’язку з цим банки перетворюють бездіяльний грошовий капітал в діяльний, тобто такий, що дає зиск..* (Ленін, 22, 1950, 193).

БЕЗДІЯ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **бездія́льний.** *Робота лежить, а я мучуся бездіяльністю і проклинаю життя* (Коцюб., III, 1956, 440); *Наливайко розумів, до яких згубних наслідків може привести бездіяльність повстанських загонів* (Ле, Наливайко, 1957, 167).

БЕЗДІЯ́ЛЬНО. Присл. до **бездія́льний.** *Не можна рік у рік по-санаторськи бездіяльно жити, а треба навчатись «бути здоровою в умовах нормальних», себто в умовах не лежня, а людини* (Л. Укр., V, 1956, 425).

БЕЗДО́ВІДНИЙ, а, е, *книжн.* Який не потверджується доводами; бездоказовий. *Схильність до бездовідного мислення виховують усякого роду релігії* (Логіка, 1953, 89).

БЕЗДО́ВІДНІСТЬ, ності, *ж.*, *книжн.* Абстр. ім. до **бездо́відний.**

БЕЗДОГА́ННИЙ, а, е. Який не заслуговує ніякої догани; позбавлений будь-яких недоліків. *Хто шукає приятелів бездоганних, той ніяких не має* (Крим., А. Лаговський, III—IV, 167); *Робота начальника цеху була бездоганна* (Собко, Біле полум’я, 1952, 157); *При всій поетичній свободі перекладача переклад сеї строфи щодо передання думок і образів можна назвати бездоганним* (Фр., XVI, 1955, 405); // Який відзначається довершеністю форми; чудовий. *Устя молодицею бездоганна* [красуня] *була* (Барв., Опов.., 1902, 510); *Маленьке, але міцне та круте — вольове підборіддя завершувало цей чарівний образ бездоганним овалом матових щік* (Смолич, Мир.., 1958, 85).

БЕЗДОГА́ННІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **бездога́нний.** *Бездоганність ритмізованої мови, складні і прозорі воднораз речення, дзвінка рима в урочистій оді — все це так полюбляв літній ритор* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 116); *Ця моральна бездоганність Олеся Васильовича була прекрасна, і чистота його творів відбиває чистоту його душі* (Донч., VI, 1957, 633).

БЕЗДОГА́ННО. Присл. до **бездога́нний.** *Скальпелем орудував Мартин бездоганно* (Шиян, Гроза.., 1956, 589); *Підвівся* [Захар Билина], *виявивши при тому напрочуд правку постать майже високого, бездоганно складеного чоловіка* (Ле, Право.., 1957, 11).

БЕЗДО́ГЛЯДНИЙ, а, е. Позбавлений догляду. — *Моя дочка добре відпочиває* [в піонерському таборі].., *ми з чоловіком можемо спокійно працювати, бо знаємо, що вона не бездоглядна* (Рад. Укр., 25.VI 1959, 3).

БЕЗДО́ГЛЯДНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **бездо́глядний.** *У справі боротьби з бездоглядністю і безпритульністю почесна роль належить комсомолові* (Рад. Укр., 8.VI 1946, 1).

БЕЗДОКАЗО́ВИЙ, а, е. Який не потверджується доказами.— *В нашій справі бездоказових почуттів мало, потрібні докази* (Собко, Справа.., 1959, 153).

БЕЗДОКАЗО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **бездоказо́вий.**

БЕЗДОКУМЕ́НТНИЙ, а, е. Який не має або на який нема документів.— *Рядовий саперного батальйону Кузнецов затриманий патрулем як бездокументний* (Головко, II, 1957, 533); *Бездокументні вантажі.*

БЕЗДО́ЛЕЦЬ, льця, *ч.*, *рідко.* Нещаслива людина; нещасливець. *Чого ж мене гонить повсюди догана, Що я захищаю бездольця від пана?* (Стар., Поет. тв., 1958, 118).

БЕЗДО́ЛЛЯ, *діал.* **БЕЗДІ́ЛЛЯ**, я, *с.* Відсутність долі, талану в житті; безталання, нещастя. *Як твоя, доню, доля, то накупить чоловік і поля; а як безділля, то продасть і подвір’я* (Номис, 1864, № 1661); *Сюди.. харківські міщани і народ, ударивши лихом об землю, сходяться одвести душу і задавить горе свого бездолля* (Стор., I, 1957, 76); — *Чув, пане голово, про наше бездолля. У цій же кам’яниці чув* (Стельмах, I, 1962, 382).

БЕЗДО́ЛЬНИЙ, *діал.* **БЕЗДІ́ЛЬНИЙ**, а, е. Який не має долі, талану в житті; безталанний, нещасний. *Найгірше тим, що марно світом нудять у полоні, як отой бездольний лицар* (Л. Укр., I, 1951, 395); *Царював він, воював, Люд бездольний грабував* (Перв., Райдуга.., 1960, 108);* Образно. *Я не літав в надзоряні країни, А все державсь бездольної землі* (Граб., I, 1959, 595).

БЕЗДО́МНИЙ, а, е. Який не має житла, притулку; безпритульний. *Одна тільки бездомна птиця — зозуля, перелітаючи з деревини на деревину, сумно кувала* (Мирний, IV, 1955, 20); *Марія сходила помалу до криниці з клунком на плечі. Була бездомна під ніч* (Тудор, Народження, 1941, 13); *У Лондоні, на Грінвічі, вночі Включають саморобні приймачі Бездомні люди — слухати щораз Московський час* (Воронько, Поезії, 1950, 96); // Без постійного місця проживання; кочовий (про спосіб життя). *Галина нервово сприймала найменше непорозуміння в нашому бездомному житті* (Ле, Вибр., 1939, 330); // Який не має сім’ї; одинокий. *Короткий був роман старого канцеляриста й бідної, бездомної сироти* (Фр., VI, 1951, 165); *Москва вабила бездомного поета все життя* (Ільч., Серце жде, 1939, 188).

БЕЗДО́МНИК, а, *ч.* Одинока людина; бурлака. *Не нагадуйте мені, що я знов сирота і бездомник* (Крим., А. Лаговський, III—IV, 14); *Я один бездомник і сірома Розумію: ти одна, одна* (Мал., II, 1956, 406).

БЕЗДО́МНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **бездо́мник.**

БЕЗДО́МНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **бездо́мний.** *Чим глибше в степ,— хмурнішають криничани, все гостріше відчувають свою бездомність* (Гончар, Таврія.., 1957, 16).

БЕЗДО́ННИЙ, а, е. 1. Який не має дна; без дна. *Дощ лив несамовито. Здавалося, десь угорі відкрилася глибока бездонна дірка і звідти без упину хлюпали бурхливі холодні потоки* (Донч., II, 1956, 50); // *перен.* Який важко наповнити. *В бездонний мішок* [розвідників] *полетіли обидва планшети обера з усіма військовими дислокаційними картами* (Кучер, Голод, 1961, 130).

2. *перен.* Дуже глибокий. *Над Летою бездонною Та каламутною Благослови мене, друже, Славою святою* (Шевч., II, 1953, 373); *Кругом вода, кругом киплять та піняться високі хвилі, чорніють бездонні кручі...* (Мирний, III, 1954, 232); *Могла без кінця, немов зачарована.., вдивлятися з солодким острахом у бездонну, здавалося, глибінь насправді міленького прозорого лісового озерця* (Коз., Сальвія, 1959, 4); // Безмежний, неосяжний. *А над головою розляглося таке широке, бездонне, всіяне зірками небо* (Шиян, Баланда, 1957, 102); // Дуже сильний. *Вона всміхалася, одкрита і жива, В очах світилася любов її бездонна* (Фомін, Вибр., 1958, 177).

БЕЗДО́ННО. Присл. до **бездо́нний** 2. *Дивлячись в воду, побачив* [Мирон] *нараз замість плиткого дна, камінчиків і м’яких зелених пачосів водоросту — одну* *бездонно глибоку синяву* (Фр., I, 1955, 233); *Ненавидь ворога-людожера.. Будь бездонно щедрим на відплату за зло, заподіяне тобі!* (Довж., III, 1960, 27).

БЕЗДОРІ́ЖЖЯ, я, *с.* 1. Брак упорядкованих, придатних для проїзду доріг. *Навкруги — путей нема, Вовчі ями, бездоріжжя* (Дор., Серед степу.., 1952, 118); *Бездоріжжя та різко пересічений рельєф, що обмежує огляд і обстріл, змусили стрілецькі підрозділи користуватися найбільш легкими і рухливими артилерійськими системами* (Гончар, III, 1959, 113); // Розгрузла, мало придатна для їзди дорога. *Приїхав би я, матінко, і раніше, та страшенне бездоріжжя було* (Вовчок, Вибр., 1937, 126); *Виїжджали з Криничок по добрій санній дорозі, а повернулись уже по весняному бездоріжжю* (Гончар, Таврія.., 1957, 481); * Образно. *І не те, щоб якісь там ледацюги чи паливоди, а й навіть хороші, ініціативні учні інколи опинялися на бездоріжжі* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 224).

2. Пора, коли дороги стають непроїжджими. *Починалась весна, бездоріжжя, скрізь розмило шляхи, ішли невпинні дощі* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 64); *Треба використати всі види транспорту, завезти мінеральні добрива до колгоспів у найкоротші строки, до бездоріжжя* (Рад. Укр., 17.II 1949, 1).

БЕЗДОРІ́ЖНІЙ, *рідше* **БЕЗДОРО́ЖНІЙ**, я, є. Який не має доріг, придатних для сполучення. *Радянські танки, пробиваючись лісисто-гірською бездоріжньою місцевістю на північ від Будапешта, досягли Дунаю* (Гончар, I, 1954, 205); *Він пробивавсь бескеттям бездорожнім* (Воронько, Тепло.., 1959, 164).

БЕЗДОРО́ЖНІЙ *див.* **бездорі́жній**.

БЕЗДОХО́ДНИЙ, а, е. Який не дає доходів.

БЕЗДОХО́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **бездохо́дний**.

БЕЗДОЩЕ́ВИЙ *див.* **бездощови́й**.

БЕЗДОЩІ́ВНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **бездощови́й**. *Випала суха, бездощівна весна* (Вол., Самоцвіти, 1952, 117).

БЕЗДОЩІ́В'Я, я, *с.* Відсутність дощів. *По спраглих від зимового бездощів'я полях потечуть води каналів* (Минко, Намасте.., 1957, 22).

БЕЗДОЩОВИ́Й, а́, е́, *рідше* **БЕЗДОЩЕ́ВИЙ**, а, е. Який характеризується відсутністю дощів.

БЕЗДРОТО́ВИЙ, а, е. При якому не користуються дротами (для приймання і передачі звуків, сигналів і т. ін.). *Багато вчених усього світу спрямовували свої зусилля на створення бездротового зв'язку* (Осн. радіотехн., 1957, 3).

БЕЗДУ́ЖНИЙ, а, е, *діал.* Безсилий. *Панський двір і Одрада сумно позирають на те вогненне море, бездужні що-небудь зробити, як-небудь запомогти горю* (Мирний, IV, 1955, 248).

БЕЗДУ́МНИЙ, а, е. Позбавлений будь-яких думок, міркувань.— *Ні, ще одного спробую,— сказав по довгій хвилі бездумного остовпіння Невеличкий* (Фр., VIII, 1952, 226); *Катя мовчала і дивилась перед собою бездумним поглядом* (Гур., Наша молодість, 1949, 292); // Безтурботний, легковажний.— *Слухай, Криничний,— перебив його бездумне базікання Доронін.— Я прийшов не в гості* (Руд., Вітер.., 1958, 176).

БЕЗДУ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **безду́мний**. *Після нападу болів заступав спокій та бездумність* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 77).

БЕЗДУ́МНО. Присл. до **безду́мний**. *Юзя.. одчинила вікно і сіла край нього, бездумно дивлячись у простір* (Л. Укр., III, 1952, 659); *Метелик ранній пролетів бездумно* (Рильський, Поеми, 1957, 290).

БЕЗДУ́МСТВО, а, *с.*, *рідко.* Те саме, що **безду́мність**. *Знову тільки якийсь шум, бездумство, порожнеча й сухість в мозкові* (Епік, Тв., 1958, 379).

БЕЗДУ́М'Я, я, *с.* Те саме, що **безду́мність.** *Дивне бездум'я охопило дівчину* (Собко, Зор. крила, 1950, 209).

БЕ́ЗДУХ, а, *ч.*, *діал.* Боягуз.— *Хіба ж не стидно тобі, старому рицареві, ватажкувати над такими бездухами, що тільки в юрбі смілі, мов барани..?* (Фр., VI, 1951, 83).

БЕЗДУ́ШНИЙ, а, е. 1. Який нічого не почуває, не відчуває (про неживу природу, речі в протиставленні їх живим істотам). *З прислугою* [пані] *обходилася, як з худобою або бездушними меблями* (Фр., III, 1950, 153); *Погашу лампу і сам потону у чорній пітьмі. Може, і я обернусь тоді у бездушний предмет, який нічого не почуває* (Коцюб., II, 1955, 224); // Позбавлений життя; мертвий. *Хвастун бездушний повалився* (Котл., I, 1952, 237); *Там мої холодні очі По смерті закриють І бездушне моє тіло В тихий гріб зариють* (Рудан., Тв., 1956, 74); *Музо моя — госте одинокої душі! ..Хіба ж моїй душі сконать так у бездушній пустині..?* (Мирний, V, 1955, 343).

2. Позбавлений гуманних почуттів; безсердечний, жорстокий. *Тоді війною звали братовбійство.., Бездушну помсту звали правосуддям* (Л. Укр., I, 1951, 53); *Тільки пуста, бездушна людина могла б діяти так, не даючи ради своїм вчинкам* (Ле, Міжгір'я, 1953, 54).

3. Байдужий, холодний.— *Що можу я йому написати? Бездушний лист про різні питання, про міські новини* (Л. Укр., III, 1952, 583); *Ніщо в ньому не нагадувало того бездушного педанта, яким Каргат показав себе вранці* (Шовк., Інженери, 1956, 115).

БЕЗДУ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **безду́шний** 2, 3. [Любов:] *Наше бідне століття стільки вже ганьби прийняло за необачність, бездушність, егоїзм своїх дітей* (Л. Укр., II, 1951, 13); *Цей сміх вразив її найбільше. У ньому бриніли бездушність, тупа жорстокість* (Донч., I, 1956, 485).

БЕЗДУ́ШНО. Присл. до **безду́шний** 2, 3. *Лежав* [Бовдур], *немов і не чув їх бесіди. Тільки очима кліпав, позираючи бездушно проти себе* (Фр., I, 1955, 311); *Не можна вважати хорошим керівником того, хто за виробничими планами не бачить людей, бездушно ставиться до їх потреб і вимог* (Рад. Укр., 23.IX 1956, 1).

БЕЗДУ́ШШЯ, я, *с.* Те саме, що **безду́шність.** *Ми повинні бути просто-таки непримиренними до будь-яких проявів чиновництва і бездушшя у ставленні до людини-трудівника* (Рад. Укр., 24.III 1963, 1).

БЕЗЕ́, *невідм.* 1. *с.* Легке тістечко із збитих та запечених яєчних білків із цукром.

2. *ч.*, *заст.* Поцілунок. *Актриса розкланювалась на всі боки.., посилала в залу кокетливі безе* (Смолич, Театр.., 1946, 55).

БЕЗЖА́ЛІСНИЙ, а, е. Який не має жалості, жалю; жорстокий. *Вдався Денис безжалісним, лінивим, грубим і злодійкуватим.. Літом бив качок, зимою зайців* (Тют., Вир, 1964, 240); *Безжалісні дівчатка почали по кісточках розбирати нового учителя* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 372); * Образно. *Слово, чому ти не твердая криця, Що серед бою так ясно іскриться? Чом ти не гострий, безжалісний меч, Той, що здійма вражі голови з плеч?* (Л. Укр., I, 1951, 126); [Ярослав:] *І кожен, хто порушить справу миру,— ..Того вразить безжалісна сокира* (Коч., III, 1956, 62).

БЕЗЖА́ЛІСНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **безжа́лісний**.

БЕЗЖА́ЛІСНО. Присл. до **безжа́лісний**. *Жалкував він тепер за.. чорнявими та палкими дівчатами, котрих він замолоду так безжалісно з ума зводив...* (Мирний, II, 1954, 132); *Оленка спритно здіймає рибу з гачка і* *кладе її живу безжалісно в торбину* (Турч., Зорі.., 1950, 363); * Образно. *Сонце безжалісно пече його лису непокриту голову* (Собко, Шлях.., 1948, 30).

БЕЗЖА́ЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **безжа́лісний.** *За вікном, на подвір'ї, сполохано кричать кури. Там господарює німець. Чужий, страшний і безжальний* (Коз., Сальвія, 1959, 28); * Образно. *Та в'януть вони* [думки], *як в'януть зірвані квіти, кинуті безжальною рукою під сонце* (Шиян, Баланда, 1957, 175).

БЕЗЖА́ЛЬНО. Присл. до **безжа́льний.** *Батько бив його чим потрапить і безжально* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 5); * Образно. *Кімнату огортала зловісна тиша, туга безжально краяла на шматки серце* (Хижняк, Тамара, 1959, 136).

БЕЗЖИ́ВНИЙ, а, е. Який не має ознак життя, позбавлений життя; мертвий; протилежне живий. [Амфіон:] *То* [звірі] *живі створіння, мають серце, коли не душу, але щоб каміння безживне, мертве...* (Л. Укр., I, 1951, 448); [Ніна:] *Що з цією дівчиною!.. Зомліла.. (Макс бере на руки безживну дівчину)* (Коч., II, 1956, 274); // Який не має ознак життєздатності. *Партія кадетів — ефемерна, безживна партія* (Ленін, 10, 1949, 188); // Позбавлений жвавості. *Краса безживна* (Сл. Гр.); // *перен.* Маловиразний, блідий. *Безживний образ.*

БЕЗЖИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **безжи́вний.**

БЕЗЖИ́ВНО. Присл. до **безжи́вний.** *Ліва рука* [Меланки] *безживно звисла* (Коч., I, 1956, 579).

БЕЗЖИТТЄ́ВИЙ, а, е. 1. Те саме, що **безжи́вний.** *Денис мовчки підняв у руці забиту птицю, полюбувався безжиттєвою кволістю* (Тют., Вир, 1960, 140).

2. Не заселений живими істотами, в якому немає живих істот. *Оленчук повагом бреде поміж бур'янами, оглядає перед собою бурий безжиттєвий степ* (Гончар, Маша.., 1959, 65).

БЕЗЖИТТЄ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Якість за знач. **безжиттє́вий.** *Все було мертве, неправдиве, це мовби сама війна поставала з муляжів своєю мертвістю, черствістю, безжиттєвістю* (Гончар, Людина.., 1960, 10).

БЕЗЖУ́РНИЙ, а, е. Який не журиться, не схильний до журби, турбот; веселий, безтурботний. *Весела, балакуча, жартовлива* [жартівлива] [Парасочка], *як і мати була замолоду, і така безжурна, ласа на ласощі* (Мирний, IV, 1955, 32); *Тут хорий батько.., що має лише даровані дні перед собою, а вона безжурна...* (Коб., II, 1956, 294); *Анатолій намагався вдавати з себе безжурного, щоб ніхто не здогадався про його справжній душевний стан* (Гур., Життя.., 1954, 299); // Який не має в собі ознак журби, туги.— *Цей чолов'яга й справді веселий, приємний, ...колись подобавсь мені своїми жартами та безжурною вдачею* (Н.-Лев., I, 1956, 607); *Видно, материн жаль уразив і його безжурне серце: стоїть він біля матері, похнюпившись...* (Мирний, I, 1954, 116); *Серед скель, як сон, легких, Я думок тяжкою сіллю Посипав безжурний сміх* (Рильський, Мости, 1948, 68); * Образно. *Ліс прокидався безжурним дзвоном незримих пташок* (Баш, Проф. Буйко, 1946, 98).

БЕЗЖУ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і стан за знач. **безжу́рний.** *В очах не було дівочої легкодумної безжурності* (Л. Укр., III, 1952, 664); *Анатоль понуро слухав: співрозмовникова легковажність, його сентенції і безжурність — дратували* (Кач., II, 1958, 308).

БЕЗЖУ́РНО. Присл. до **безжу́рний.** *Живу собі, як пташка та, безжурно* (Мирний, III, 1954, 169); *Як наші діти цвірінчать безжурно, Простуючи до школи сніжним ранком* (Рильський, Мости, 1948, 17).

БЕЗЗАБОРО́ННИЙ, а, е. Те саме, що **безборо́нний** 1.

БЕЗЗАБОРО́ННО. Присл. до **беззаборо́нний.**

БЕЗЗАКО́ННИЙ, а, е. Який суперечить установленим законам; протизаконний.— *Наш великий інквізитор, Віри стовп і оборона, Перед ним не може скритись Навіть думка беззаконна* (Сам., I, 1958, 193); // Який іде всупереч вимогам моралі, справедливості. *Свій суд беззаконний над вами Катюги-судді вирікали, і ви На смерть волочили кайдани* (Пісні та романси.., II, 1956, 280).

БЕЗЗАКО́ННИК, а, *ч.*, *заст.* Той, хто порушує закон. *Цар.. зараз же бомагу й посилає, Щоб беззаконника такого-то схопить* (Гл., Вибр., 1957, 60).

БЕЗЗАКО́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **беззако́нний.**— *Революція — це якраз над усіма беззаконностями закон!* (Гончар, Таврія.., 1957, 357).

БЕЗЗАКО́ННО. Присл. до **беззако́нний.** *Губернатор беззаконно викинув мене, мою жінку.. і ще кількох з «Просвіти»* (Коцюб., III, 1956, 313).

БЕЗЗАКО́ННЯ, я, *с.* Порушення правового порядку, законів, установлених у певному суспільстві, державі, в певну епоху. *Він* [Т. Шевченко] *гостро говорив на слідстві про пригнічення панами народу, про беззаконня, які чинили скрізь царські чиновники* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 38);— *Як же так, діду? — чужий біль гострим ножем полоснув серце парубка..— Це ж беззаконня! Це ж і раніше ви своє право висудили!* (Стельмах, I, 1962, 340); *Сваволя і беззаконня суперечать самій суті радянської соціалістичної демократії і караються як найтяжчий злочин* (Рад. суд охороняє права.., 1954, 15).

БЕЗЗАПЕРЕ́ЧНИЙ, а, е. Якого не можна заперечити; безспірний. *Вона з молодих літ заопікувалася садом і стала беззаперечним авторитетом для жінок селища в цій галузі* (Ю. Янов., Мир, 1956, 262); // Який не допускає заперечень; категоричний.— *Брешеш! — сказав беззаперечним тоном баришник* (Шиян, Баланда, 1957, 86).

БЕЗЗАПЕРЕ́ЧНО. Присл. до **беззапере́чний.** *Люди беззаперечно підкорялися його розпорядженням* (Бойч., Молодість, 1949, 134); *Хай би Черниш, хай би хтось інший, близький до Брянського, очолював роту — Сагайда погодився б на таке беззаперечно* (Гончар, I, 1954, 302).

БЕЗЗАСТЕРЕ́ЖНИЙ, а, е. Не обмежений ніякими застереженнями, умовами; безумовний. *Війна проти гітлерівської Німеччини закінчилася.. беззастережною капітуляцією збройних сил фашизму на європейському континенті* (Смолич, Після війни, 1947, 45); *Мирна політика СРСР спирається на повну і беззастережну підтримку радянського народу* (Рад. Укр., 9.VIII 1951, 1).

БЕЗЗАСТЕРЕ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **беззастере́жний.** *Дівчина.. ішла з довірою та беззастережністю назустріч людям, несучи їм своє відкрите дитяче серце...* (Коз., Сальвія, 1959, 29).

БЕЗЗАСТЕРЕ́ЖНО. Присл. до **беззастере́жний.** *Хворий повинен беззастережно вірити своєму лікареві* (Шовк., Людина.., 1962, 86); *Навіки два серця забилися влад. Кохаю по-справжньому й беззастережно* (Підс., Поеми, 1954, 116).

БЕЗЗА́ХИ́СНИЙ, а, е. 1. Який не має захисту, оборони. *Чого вони прийшли сюди, в цей степовий беззахисний порт?* (Гончар, Таврія.., 1957, 337); *А кіннота все мчала до беззахисних варшавських воріт* (Ле, Наливайко, 1957, 279).

2. Який не може захистити себе; безпорадний, безпомічний. *Світ широкий, а де в нім подітися бідному, беззахисному?* (Фр., I, 1955, 363); *Кирило пожалів беззахисного, затурканого хлопця* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 204); * Образно. *І вранішній порізаний лиманами степ, і відкрите небо над ним, і по-дівочому беззахисні тополі — все, причаївшись, наче ждало якогось нещастя* (Гончар, II, 1959, 46).

БЕЗЗА́ХИ́СНІСТЬ, ності, *ж.* Стан і властивість за знач. **безза́хи́сний.** *Так само скаржилися інші на несправедливі побори дозорців.. і на свою беззахисність* (Ле, Наливайко, 1957, 67).

БЕЗЗА́ХИ́СНО. Присл. до **безза́хи́сний.** *Пожалійте її молодесеньку, Що була беззахисно слаба!* (Граб., I, 1959, 470); *Тополі, тополі... Є щось... беззахисно дівоче в їхній тополиній стрункості* (Гончар, II, 1959, 8).

БЕЗЗБИТКО́ВИЙ, а, е. Який не дає збитків, втрат. *Беззбиткова торгівля.*

БЕЗЗБИТКО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **беззбитко́вий.**

БЕЗЗБИТКО́ВО. Присл. до **беззбитко́вий.**

БЕЗЗБРО́ЙНИЙ, а, е. 1. Який не має зброї; неозброєний. *Плаче беззбройний над братом-борцем так, наче в землю ховає живцем* (Л. Укр., I, 1951, 264); *Я був беззбройний і поранений* (Ю. Янов., 1, 1954, 73).

2. *перен.* Позбавлений засобів захисту від кого-, чого-небудь; беззахисний, безпорадний. *Вона відчувала себе беззбройною* (Руд., Вітер.., 1958, 61).

БЕЗЗВІ́ТНИЙ, а, е. 1. Який не потребує звіту, здійснюється без контролю. *Беззвітна витрата коштів.*

2. Який не спрямовується свідомістю. *Сумно бути на похоронах своєї першої, беззавітної і беззвітної любові* (Ряб., Жайворонки, 1957, 131).

БЕЗЗВІ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **беззві́тний.**

БЕЗЗВІ́ТНО. Присл. до **беззві́тний.**

БЕЗЗВУ́ЧНИЙ, а, е. Який не подає звуків; безмовний, німий. *Ніби в німому кіно, перед Віктором пропливали беззвучні кадри* (Руд., Вітер.., 1958, 117); // Позбавлений звуків, звучання; тихий. *Ранок був беззвучний, сільська вулиця порожня* (Ю. Янов., I, 1954, 292); *Михайлина схиляється до дівчинки, сухими вустами цілує в теплу щічку довгим беззвучним поцілунком* (Збан., Між.. людьми, 1955, 145); * Образно. *Це ж кінець нашої історії. Тихий, беззвучний, відчутний кінець* (Коб., I, 1956, 186).

БЕЗЗВУ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **беззву́чний.** *Швидкий, як блиск грози, Григорій Встає в беззвучності суворій І рвучко б'є вперед штиком* (Бажан, I, 1946, 151).

БЕЗЗВУ́ЧНО. Присл. до **беззву́чний.** *Беззвучно запали двері за Аглаєю-Феліцітас у замок* (Коб., III, 1956, 419); *Учениця замовкла, беззвучно поворушила губами* (Донч., V, 1957, 551).

БЕЗЗГЛЯ́ДНИЙ, а, е, *зах.* Рішучий, зважливий. *Все її почуття для нього, що колись робило її сильною, відважною, беззглядною, зібралось в одно-одніське могутнє почування* (Коб., II, 1956, 251).

БЕЗЗГЛЯ́ДНО, *зах.* Присл. до **беззгля́дний.** *Строгі його приписи регулювали моє життя.. Найменше переступлення тих приписів каралось остро і беззглядно* (Фр., I, 1955, 345).

БЕЗЗГУ́ЧНИЙ, а, е, *заст.* Беззвучний, тихий. *Серед тихої, беззгучної ночі встають перед нього давні спогади* (Коцюб., I, 1955, 222).

БЕЗЗГУ́ЧНО, *заст.* Присл. до **беззгу́чний.** *Йон винісся на руках, перегнувся, налігши грудьми на баркан, і беззгучно переліз на другий бік* (Коцюб., I, 1955, 240).

БЕЗЗДОРІ́ВНИЙ, БЕЗЗДОРО́ВНИЙ, а, е, *діал.* Кволий, хворобливий. *Вона така безздоровна: ніякої роботи важкої не може робити* (Сл. Гр.); *Ростом вона була невеличка, безздоровна; життя ледве-ледве тліло в її жилах* (Мирний, I, 1954. 46).

БЕЗЗДОРО́ВНИЙ *див.* **безздорі́вний.**

БЕЗЗДОРО́В'Я, я, *с.*, *діал.* Кволість, хворобливість.— *Хай господь того покарає, хто сміється з твого безздоров'я, а тобі, сину, не можна встрявати у важку роботу* (Л. Янов., I, 1959, 91).

БЕЗЗЕМЕ́ЛЛЯ, я, *с.* Брак землі для господарювання. *Мара безземелля в пришлості, що була зникла на якийсь час, знов з'явилась і стала перед ним* [Семеном] *у грізній постаті* (Коцюб., I, 1955, 117); *Співали* [на весіллі] *давніх пісень, говорили про селянське безземелля* (Вас., IV, 1960, 33); — *Хоч-не-хоч, а при отакім безземеллі надівай торбу на плечі та й на заробітки* (Головко, II, 1957, 201).

БЕЗЗЕМЕ́ЛЬНИЙ, а, е. Який не має землі для господарювання. *Він був безземельний, бо Марусин дід, за панського ще права, був при панах, а не хліборобом, і через те землі йому не дано* (Гр., I, 1963, 371); *Нема більше безземельних селян на Закарпатській Україні!* (Ільч., Вибр., 1948, 41); // *у знач. ім.* **безземе́льний,** ного, *ч.* Те саме, що **безземе́льник.** *Поміщицьку і попівську Землю розділили, Безземельних і бідняків Нею наділили* (Укр.. думи.., 1955, 464).

БЕЗЗЕМЕ́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто не має землі для господарювання.— *А вони теж із нашого брата, безземельники?* (Стельмах, Хліб.., 1959, 148).

БЕЗЗЛО́БНИЙ, а, е. Який має незлостиву вдачу; незлобний, лагідний; // Який не виражає або не заховує в собі злоби. *Подоляк дувся і робив страшні очі. Але художник.. надав його обличчю відкрито веселого, доброго, зовсім гуманного виразу, а очам — беззлобної мудрої лукавості* (Гончар, I, 1954, 210).

БЕЗЗЛО́БНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **беззло́бний.**

БЕЗЗЛО́БНО. Присл. до **беззло́бний.** *Гослен.. поклав свої обнизані перснями руки на стіл. «Ці персні він заробив на моїх книжках»,— подумав беззлобно Бальзак* (Рибак, Помилка.., 1956, 29).

БЕЗЗМІ́ННИЙ, а, е. Який не зазнає змін, замін; постійний. *За мить він* [Сагайдачний] *уже кликав Юзика, що став його беззмінним джурою* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 409); *В зоні Полісся УРСР окремі колгоспи вирощують коноплі на спеціально виділених ділянках — коноплищах як беззмінну культуру* (Колг. Укр., 11, 1956, 16); // Який ніким, нічим не переривається; безперервний. *Вони беззмінну вахту тут нестимуть цілу осінь* (Шер., Дружбою.., 1954, 79).

БЕЗЗМІ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **беззмі́нний.**

БЕЗЗМІ́ННО. Присл. до **беззмі́нний.** *Беззмінно, от уже тридцять років, очолює колгосп.. ветеран колгоспного руху* (Рад. Укр., 10.I 1961, 2).

БЕЗЗМІСТО́ВНИЙ, а, е. Позбавлений змісту, убогий змістом; пустий. *Інтелігенція богуславська, в порівнянні з моїм потікським оточенням, здавалась мені ще більше безкольорною* [безколірною] *і беззмістовною* (Вас., IV, 1960, 35); *Виступаючи і в беззмістовних водевілях, і в поверхових мелодрамах.., він збагачував їх текст самоцвітами своєї фантазії* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 32); // Позбавлений рації, сенсу. *Нехай я у серці святе погашу, Нехай упаду в беззмістовній борні я,— Та слово останнє, що я напишу: Марія* (Рильський, I, 1956, 37).

БЕЗЗМІСТО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **беззмісто́вний.** *Критика повинна бути однаково непримиренною і до формалістичної беззмістовності, снобізму, естетства, і до схематизму, спрощення, догматизму, ремісництва* (Вітч., 4, 1963, 119).

БЕЗЗМІСТО́ВНО. Присл. до **беззмісто́вний.** *Журба підводить голову, беззмістовно дивиться на двері* (Епік, Тв., 1958, 546).

БЕЗЗО́РЯНИЙ, а, е. Без зірок. *Блакитні стовпи прожекторів шугали в темному беззоряному небі* (Донч., III, 1956, 420); *В осінні беззоряні ночі того року в лісах і на болотах за Унечею часто чути було притамовані оклики: — Стій! Хто йде?* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 38).

БЕЗЗУ́БИЙ, а, е. 1. Який не має всіх або багатьох зубів. *Вийшла бабище старая.., ряба, беззуба, коса* (Котл., I, 1952, 115); *Знахарка дивилася їй вслід і невідомо чому посміхалася беззубим ротом* (Шиян, Баланда, 1957, 187); // Який не має всіх або багатьох зубців. *Од його руху підскочив на лутці жінчин беззубий гребінь* (Коцюб., II, 1955, 366).

2. *перен.* Позбавлений різкості, гостроти, занадто м'який. *Гуманізм Грабовського.. спрямований на боротьбу за інтереси трудящих, насичений ненавистю до їх гнобителів, вільний від релігійного всепрощення, беззубого толстовського «непротивлення злу»* (Ком. Укр., 8, 1964, 75); *Беззуба критика;* // Який не може за себе постояти; слабовільний, не енергійний. *О, скільки на землі беззубих, бояться сонця і води!..* (Тич., I, 1957, 121).

БЕЗЗУ́БІСТЬ, бості, *ж.* Абстр. ім. до **беззу́бий** 2. *Об'єктивістській беззу́бості і уявній політичній абстрактності ідеалістичної буржуазної естетики марксизм протиставив бойову теорію мистецтва* (Рад. літ-во, 3, 1958, 19).

БЕЗЗУ́БКА, и, *ж.* Прісноводний молюск, у якого немає замкових зубів між стулками черепашки. *Колгоспи, розміщені поблизу моря, лиманів і рік, можуть з успіхом використовувати мідій, беззубок, перловиць.. для годівлі сільськогосподарських тварин* (Соц. твар., 7, 1956, 33).

БЕЗЗУ́БО. Присл. до **беззу́бий.** *Розхмаривсь і дід. — О, горобенятка вже встали.— Сміявсь їм із далечі беззубо* (Головко, I, 1957, 211).

БЕЗІДЕ́ЙНИЙ, а, е. Який не має твердих політичних переконань, поглядів. *Безідейним назвемо хіба чоловіка, у якого нема жодних ідей, се значить, який зовсім не думає ні про які загальні справи* (Фр., XVI, 1955, 348); //Позбавлений ідейного змісту. *Поезія, листи.. та інші матеріали цього часу* [1857—1861 рр.] *показують Шевченка як активного учасника боротьби.. проти безідейного «чистого мистецтва»* (Рад. літ-во, 6, 1957, 125).

БЕЗІДЕ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безіде́йний.** *Я знов удома. Знов та сама одноманітність, «старосвітськість»,.. та сама (чи не) безідейність, все те саме* (Коб., III, 1956, 100); *Радянські люди не терплять сірості, безідейності, фальші і ставлять високі вимоги до творчості наших письменників* (Літ. газ., 12.II 1953, 2).

БЕЗІДЕ́ЙНО. Присл. до **безіде́йний.**

БЕЗІМЕ́ННИЙ, а, е. Який не має імені, назви, ніяк не названий. — *Нехай би краще я розточився на безіменні атоми і розійшовся межи «людським порохом»* (Л. Укр., III, 1952, 689); *Молода мати лежала в ліжку, але почувала себе дуже добре, а маленький синок, поки що безіменний, .. спав спокійно у візочку* (Мак., Вибр., 1954, 276); *Біля гирла безіменної степової річки сиділи сторожові козаки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 137); // Ім'я якого невідоме. *Безіменним героям Опору стоять пам'ятники у Франції, і не можна не схилити чола перед ними* (Рильський, Дал. небосхили, 1959, 55); // Ім'я автора і т. ін. якого невідоме; анонімний. *Безіменні твори.*

Безіме́нний па́лець — те саме, що **Підмізи́нний па́лець** (*див.* **підмізи́нний**). *Криця з посвистом опустилася на руку чоловіка, а з неї одразу ж упало на сніг три пальці: мізинець, безіменний і середній* (Стельмах, Хліб.., 1959, 655).

БЕЗІНІЦІАТИ́ВНИЙ, а, е. Який не виявляє або не може виявити ініціативи. *Саме там, де клуби очолюють некваліфіковані, безініціативні люди.., підготовка до оглядів і концертів* [художньої самодіяльності] *проходить незадовільно* (Рад. Укр., 27.IX 1959, 3).

БЕЗІНІЦІАТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безініціати́вний.**— *Мене дратують часом наші строковики своєю разючою безініціативністю* (Гончар, Таврія.., 1957, 257).

БЕЗКА́РНИЙ, а, е. Який не дістав покарання, залишається без покарання. *Зойки роздовбували стіни, важили на спокій, руйнували все живе і здібне мислити в цьому приміщенні безкарного насильства* (Кач., II, 1958, 328).

БЕЗКА́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безка́рний.** *Горбулін кинувся в атаку, вже зовсім переконавшись у безкарності своїх промахів, не думаючи про силу супротивника* (Собко, Звич. життя, 1957, 163).

БЕЗКА́РНО. Присл. до **безка́рний.** *В клумбах безкарно рили землю свині* (Н.-Лев., III, 1956, 250); *Ніхто інший, подібний до тебе, не сміє безкарно вступити на сю землю* (Фр., III, 1950, 242); *Запорожці одверто похвалялися знищити впень усі католицькі кодла, довести панству, що не можна безкарно чіпати козацтво* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 353).

БЕЗКВИТКО́ВИЙ, а, е. Без квитка. *В поїзді старший кондуктор перевіряє квитки. Безквитковий пасажир (заєць) сховався під лавку* (Україна.., I, 1960, 284); *Люди ці були покарані за всілякі вчинки — за намагання вкрасти якусь консервну бляшанку з німецьких складів, за безквитковий проїзд залізницею* (Хижняк, Тамара, 1959, 152).

БЕЗКВІТКО́ВИЙ, а, е. Який не має квіток (про спорові рослини); // *у знач. ім.* **безквітко́ві**, вих, *мн.* Родина спорових рослин, які не дають квіток.

БЕЗКІНЕ́ЧНИЙ *див.* **безконе́чний.**

БЕЗКІНЕ́ЧНІСТЬ *див.* **безконе́чність.**

БЕЗКІНЕ́ЧНО *див.* **безконе́чно.**

БЕЗКІ́ННИЙ, а, е. Який не має коня (коней). *Як далеко зайшов розклад селянства під кінець XIX ст., можна судити з кількості безкінних селянських дворів на Україні* (Іст. УРСР, I, 1953, 493); — *Ну, а де ж ваші коні? — Коней немає. Пробачте, безкінні ми, так би мовити, біднуваті люди* (Довж., Зач. Десна, 1957, 149).

БЕЗКЛА́СОВИЙ, а, е. Який не поділяється на суспільні класи.— *Ми радянська влада! Ми будуємо безкласове суспільство* (Ле, Міжгір'я, 1953, 532).

БЕЗКЛА́СОВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **безкла́совий.** *«Громадівці» старались прищепити українському народові брехливі ідеї про «безкласовість» української нації, про «спільність» інтересів українських трудящих з інтересами української буржуазії і поміщиків* (Іст. УРСР, I, 1953, 490).

БЕЗКЛО́ПІТНИЙ, а, е. Який нічим не клопочеться, якого ніщо не турбує; безтурботний. *Безклопітна людина;* // Не обтяжений клопотом, турботами. *Безклопітному життю старого Чирика цієї весни настав кінець* (Збан., Мор. чайка, 1959, 225); // Який виражає безтурботність. *Ніжний чорний вус вирізняється на поголеному і безклопітному обличчі* (Ле, Мої листи, 1945, 133).

БЕЗКЛО́ПІТНО. Присл. до **безкло́пітний.** *Безклопітно течуть мої гостини, У радощах за днем минає день* (Мур., Повість.., 1948, 58).

БЕЗКЛОПІ́ТТЯ, я, *с.* Відсутність будь-якого клопоту, турбот.— *Мабуть, непогано жилось на віку, коли надбали од безклопіття такого зайвого здоров'я! — промовив о. Хведор* (Н.-Лев., I, 1956, 133).

БЕЗКОЗИ́РКА, и, *ж.* Кашкет без козирка, який носять військові моряки. *Він* [матрос] *в безкозирці, на плечах накинутий бушлат* (Корн., II, 1955, 210).

БЕЗКОЗИ́РНИЙ, а, е. Без козиря (про гру в карти).

БЕЗКО́ЛІРНИЙ, а, е. Який не має кольору. *Пропілен — це безколірний газ* (Наука.., 7, 1958, 11).

БЕЗКО́ЛІРНІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **безко́лірний.** *Перше, що вражало при погляді на тіла,—*

це їхня дивовижна, незвичайна блідість, безколірність (Смолич, I, 1958, 159).

БЕЗКОЛЬОРО́ВИЙ, а, е. Який не має забарвлення. *Ці шафи не були порожні. В них стояли банки.. Прозорі скляні банки звичайного безкольорового скла* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 182); // Який не має чітко виявленого кольору. *Павлюк побачив брезкле обличчя з гострою безкольоровою борідкою* (Коп., Вибр., 1953, 20).

БЕЗКОМПРОМІ́СНИЙ, а, е. Який не визнає компромісів, не йде на компроміси. *Вільний художник, правдивий і безкомпромісний, він не щадив у розмовах салашистів* (Гончар, III, 1959, 228); // Який виключає можливість примирення, проходить без компромісів. *Доки існуватиме капіталізм, боротьба на ідеологічному фронті.. буде жорстокою, безкомпромісною класовою боротьбою* (Ком. Укр., 5, 1963, 5).

БЕЗКОМПРОМІ́СНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і якість за знач. **безкомпромі́сний.**— *О, ця принциповість, ця безкомпромісність юності!* (Дмит., Обпалені.., 1962, 195); *Безкомпромісність перед лицем складних життєвих питань і в сутичках з ідейним ворогом є певною ознакою соціалістичного реалізму* (Криж., М. Рильський, 1960, 167).

БЕЗКОМПРОМІ́СНО. Присл. до **безкомпромі́сний.** *Поміж письменників Мате Залка був найкращим читачем. Ніхто.. не вмів так прямо і безкомпромісно висловити товаришеві свою критичну думку* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 59).

БЕЗКОНЕ́ЧНИЙ, *розм.* **БЕЗКІНЕ́ЧНИЙ**, а, е. 1. Який не має ні початку, ні кінця. *Електрон є так само* ***невичерпний****, як і атом, природа безконечна..* (Ленін, 14, 1949, 240); // Який не має видимих меж; безмежний. *Хіба я можу впевненим бути, що не відхиляться двері.. і з невідомої темряви, такої глибокої та безконечної, не почнуть виходити люди...* (Коцюб., II, 1955, 225); *Безконечним океаном Голубіють всюди далі* (Нагн., Вибр., 1950, 13); // Дуже великий, довгий. *І немає злому На всій землі безконечній Веселого дому* (Шевч., I, 1951, 336); *В'ється степова дорога безконечна, покручена, запетльована, як слід хижого звіра* (Тют., Вир, 1964, 282).

2. *перен.* Надзвичайно сильний, глибокий (про почуття). *Всякий, хто бував у таких закладах* [для божевільних], *знає те почуття страху, жалості безконечної* (Л. Укр., III, 1952, 576).

3. Який дуже довго триває; тривалий. *Життя не давало покою: ..воно голосно гомоніло, свою безконечну пісню заводило* (Мирний, III, 1954, 24); *Сі години безконечні! Кожна з них замерзла вічність* (Л. Укр., IV, 1954, 165); *Нестерпно довго й нудно тягнулася безкінечна ніч* (Коз., Сальвія, 1959, 207); // Повсякчасний, постійний, безперервний. *Волочачись по полях та зарінках, вони вели з собою безконечні розмови* (Фр., III, 1950, 46); *З цим безконечним рухом, з цим безупинним спаданням дрібних крапель пливуть і згадки* (Коцюб., II, 1955, 32).

БЕЗКОНЕ́ЧНИК, а, *ч.*, *рідко.* 1. Те, що не має кінця. *Мов чайка, Що.. все кричить, і б'ється, й колесить,— Отак і Каїнова дума-скрута В тім безконечнику металась, билась Без виходу* (Фр., X, 1954, 383); * У порівн. *Хати, сонні і тихі, одну минеш, друга встає на дорозі, як безконечник* (Коцюб., II, 1955, 48).

2. Вид візерунка, схожого на спіраль. *Молодиці.. понашивали од злості таких безконечників, що потім прийшлось їм довго випорювать та розплутувати* (Н.-Лев., II, 1956, 292).

БЕЗКОНЕ́ЧНІСТЬ, *розм.* **БЕЗКІНЕ́ЧНІСТЬ**, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безконе́чний, безкіне́чний.** *Чудова, ясна ніч! На небі зорі ярко так палають — се безконечність нам морга до віч!* (Фр., XI, 1952, 140); *Безконечність простору і часу визначається безконечністю матерії* (Наука.., 8, 1956, 36); *Сторожа зосереджено дивилась у безкінечність степів* (Скл., Святослав, 1959, 337); *Терпко-радісне відчуття ранку життєвого, його безконечності обіймає, бадьорить Яреська* (Гончар, Таврія.., 1957, 723).

БЕЗКОНЕ́ЧНО, *розм.* **БЕЗКІНЕ́ЧНО.** Присл. до **безконе́чний, безкіне́чний.** *Справа і зліва безконечно тяглися спресовані маси дерева, цегли* (Коцюб., II, 1955, 403); [Шалімов:] *Я прожив біля тебе, і тільки тепер.. зрозумів, як безконечно ти мені дорога* (Коч., II, 1956, 53); *Здавалось, що хвилини такі довгі-довгі і гнітюче чекання триватиме безкінечно* (Хижняк, Тамара, 1959, 264).

БЕЗКОНТРО́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який ніким не контролюється; якого ніхто не має права контролювати, перевіряти. *Самодержавство є верховна, безконтрольна, безвідповідальна, невиборна влада однієї особи* (Ленін, 7, 1949, 319).

2. Який не спрямовується свідомістю. *Нестримне молодецтво юнацьке штовхнуло його на безконтрольний вчинок непокори* (Ле, Мої листи, 1945, 146).

БЕЗКОНТРО́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безконтро́льний.** *Безконтрольність, погано поставлена перевірка виконання, легковажне ставлення до добору кадрів серйозно шкодять справі* (Рад. Укр., 19.VII 1958, 1).

БЕЗКОНТРО́ЛЬНО. Присл. до **безконтро́льний.** *Козацька старшина, яка тримала збір податків у своїх руках, всі надходження залишала на місці, безконтрольно ними розпоряджалась* (Іст. УРСР, I, 1953, 274).

БЕЗКОНФЛІ́КТНИЙ, а, е. Який не має в собі конфлікту, відбувається без конфлікту (конфліктів). *Процес становлення нового в соціалістичному суспільстві, незважаючи на те, що воно вільне від класових і національних антагонізмів, зовсім не є плавним, безконфліктним* (Ком. Укр., 8, 1965, 37).

БЕЗКОНФЛІ́КТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безконфлі́ктний.** *Безконфліктність там, де немає гострої.. думки і сильного.. почуття* (Талант.., 1958, 192).

БЕЗКОНФЛІ́КТНО. Присл. до **безконфлі́ктний.** *Перебудова школи в напрямі трудової підготовки не проходить безконфліктно* (Літ. газ., 13.X 1959, 2).

БЕЗКО́РИЙ, а, е. Без кори.— *Я зустріну тебе, мамо, Над чужим порогом. Над горбатим, над дубовим, Тесаним, безкорим* (Мал., Народження.., 1939, 113).

БЕЗКОРИ́СЛИВИЙ, а, е. Який не дбає про користь для себе, не шукає вигоди; некорисливий. *Ніколи не забуде український народ тієї безкорисливої дружньої допомоги, яку йому завжди надавали і надають.. всі народи Радянського Союзу* (Рад. Укр., 1.V 1957, 1); *Приятелювання не припинялося з давніх-давен і справді було безкорисливим, увійшло в кров, і друзі рідними поробилися* (Ле, Наливайко, 1957, 48).

БЕЗКОРИ́СЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **безкори́сливий.** *Багірову прощали багато чого, бо знали його безкорисливість* (Гончар, I, 1954, 170).

БЕЗКОРИ́СЛИВО. Присл. до **безкори́сливий.** *Ми щиро і безкорисливо подаємо велику допомогу народам країн, які скинули ярмо колоніалізму* (Матер. XXII з. КПУ, 1961, 8).

БЕЗКОРИ́СНИЙ, а, е. 1. Який нікому не дає користі; некорисний. «*Ех ти, безкорисна вода! Виходить, нам через тебе передчасна смерть!*» (Ю. Янов., I, 1954, 221).

2. *рідко.* Те саме, що **безкори́сливий.** *За часів батька у нас бувало багато людей, .. водились знайомості чисто безкорисні і поетичні* (Фр., I, 1955, 12); *В піснях, репліках народного співця, цілком безкорисного, байдужого до грошей, виявляється настрій повсталого народу* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 97).

БЕЗКОРИ́СНО. Присл. до **безкори́сний.** *Дорош бачить, що говорити з ним зараз безкорисно* (Тют., Вир, 1960, 136); *Скільки світ життєлюбів тих зна, Що йому безкорисно всі сили Віддали* (Воскр., З перцем!, 1957, 139).

БЕЗКОРІ́ВНИЙ, а, е. Який не має корови (корів). *В артілі вже немає безкорівних господарств* (Рад. Укр., 25.VIII 1946, 2).

БЕЗКОРІ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Відсутність у господарстві корови (корів). *Правління допомогло частині колгоспників ліквідувати безкорівність* (Рад. Укр., 26.III 1946, 2).

БЕЗКО́СТИЙ, а, е. Без костей. *Говорить язик безкостий* (Номис, 1864, № 1123); * Образно.— *Нехай тим часом тут поскачуть міми, а потім ті єгиптянки «безкості», що то показують з мечами штуки* (Л. Укр., III, 1952, 447); * У порівн. *Борис дивився на широкі м'язисті Вальчині руки, які, взявши котрусь деталь, ставали наче безкостими* (Гончар, II, 1954, 56).

БЕЗКОШТО́ВНИЙ, а, е. Який не потребує коштів, оплати; безплатний. *Навчання, одяг і харчі там* [в школі] *були безкоштовні* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 11); *В нашій країні запроваджена безкоштовна медична допомога і навчання* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 88).

БЕЗКОШТО́ВНО. Присл. до **безкошто́вний.** *Тридцять дев'ятий. Вулиці в об'явах: Відкрито школи. Безкоштовно вчись!* (Брат., Світанки, 1950, 27).

БЕЗКРА́ЇЙ, я, є. 1. Який не має видимих меж; безмежний, безконечний. *Горе нам! Невольникам і сиротам, В степу безкраїм за Уралом* (Шевч., II, 1953, 40); *А за Дніпром очі тонуть в безкраїй далечі* (Н.-Лев., II, 1956, 384); *Широка й безкрая долина зачорніла поміж пологими горами* (Коцюб., I, 1955, 240); *Вітчизна вся безкрая Підводиться, зростає, розцвітає* (Дор., Єдність, 1950, 106); *Широку долину заповнювала безкрая вода* (Ю. Янов., II, 1954, 91); // Нічим не обмежений. *Наче сп'янілий від нових безкраїх можливостей, Вася хотів швидше усе побачити* (Гончар, I, 1954, 169).

2. *перен.* Надзвичайно сильний, глибокий (про почуття). *Мені те кохання безкрає Розшарпало серце давно* (Л. Укр., IV, 1954, 101); *Як передать журбу безкраю, що закувала серце в лід!* (Сос., Вибр., 1941, 270); *Спасибі народу за щастя безкрає, За радість учитись, трудитись і жить!..* (Бичко, Вогнище, 1959, 11).

БЕЗКРА́ЇСТЬ, йості, *ж.* Абстр. ім. до **безкра́їй;** безмежність. *Мене вабить ця безкраїсть засніжених просторів Росії* (А.-Дав., Слово.., 1964, 41).

БЕ́ЗКРАЙ, ю, *ч., рідко.* 1. Безкраїсть, безмежжя. *Скільки оком кинеш — море!. І. манить безвістю своєю, і страшить безкраєм...* (Вишня, I, 1956, 162); *Далі — нічого: величезний, безмірний простір, безодня, безкрай* (Смолич, II, 1958, 15).

2. *чого, перен.* Надзвичайна глибина, сила вияву чого-небудь. *Коли розкрився світлий і тривожний безкрай материнської любові, в її коханні до Тимофія.. влилась нова течія* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 175).

3. *у знач. присл.* **бе́зкрай** (**безкраю**). Дуже, надзвичайно. *Як одкрити очі цьому темному, безщасному, але безкрай милому людові?..* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 96); *Хай знає весь світ, що ми безкраю на культуру могутні й багаті* (Тич., Магістралями життя, 1941, 73).

БЕЗКРА́ЙНІЙ, я, є. Те саме, що **безкра́їй.** *Безкрайні і дикі степи України* (Щог., Поезії, 1958, 268); *Ясно сонце світить, небо безкрайнє та синє* (Вас., II, 1959, 354); [Ольга:] *Ми летимо в безкрайній Сибір, щоб повернути могутні ріки і одружити їх навіки з Волгою* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 25); *В його* [лісовому] *безкрайньому шумі степовикам вчувався то шум ковили, то шум рідних.. узбереж* (Гончар, Таврія.., 1957, 434).

БЕЗКРА́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безкра́йній;** безмежність. *Його постать зникла — розтанула в зеленавій безкрайності місячного неба* (Смолич, II, 1958, 117); *Безкрайність і кінець прядуть єдину сталь, Бо світ скінченний, і безкраїй він же* (Бажан, I, 1946, 205).

БЕЗКРИ́ЛИЙ, а, е. 1. Який не має крил. *Птах летів, і крила посіклись. І він сів тоді на мураву.— Ні, безкрилий я не проживу!* (Тер., Серце.., 1962, 29); *Поряд з безкрилими в колоніях на капусті народжуються і крилаті попелиці* (Шкідн. поля.., 1949, 38); // *у знач. ім.* **безкри́лі,** лих, *мн.* Птахи і комахи з ряду тих, що мають тільки зачатки крил.

2. *перен.* Позбавлений творчої сили, фантазії; знижений, буденний, сірий. *І знов я буду виправдуватися.., ховаючись за те нудне безкриле слово «помилка»* (Л. Укр., III, 1952, 678); *Безкрилу тьму навіки переможе Визвольник людства, вільний пролетар* (Рильський, I, 1946, 165); *Реалізм Тичини далекий від безкрилої описовості* (Іст. укр. літ., II, 1956, 368).

БЕЗКРИ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **безкри́лий.** *Великі завдання, що стоять перед літературою.., вимагають нетерпимості до ремісництва, безкрилості, сірятини, примітиву* (Літ. газ., 15.III 1959, 3).

БЕЗКРИ́ЛО. Присл. до **безкри́лий** 2.

БЕЗКРІ́В'Я, я, *с.* Стан за знач. **безкро́вний** 1.

БЕЗКРО́ВНИЙ, а, е. 1. Який утратив багато крові, який має мало або зовсім не має крові. [Річард:] *Розмова безкровній тіні жалю завдала, що аж заплакали погаслі очі...* (Л. Укр., III, 1952, 114); // Дуже блідий. *Його великі, тепер зовсім білі, безкровні уста ще порушувалися* (Фр., IV, 1950, 185); *У Брянського юнацьке вродливе обличчя з тонкими рисами, безкровне, але не худе* (Гончар, III, 1959, 24); * Образно. *З-за лапатих засніжених лип виплутувалося холодне, безкровне сонце* (Стельмах, Хліб.., 1959, 35).

2. *перен.* Маловиразний, нежиттєвий; неяскравий, сірий. *Іншим легко риму підшукати, Сни свої оспівувать безкровні, А мені нелегко залп гармати Перелити в посвисти любовні* (Мал., II, 1956, 298); *Індивідуаліст — творець лише з власної крові.. Ось чому його найкращі твори безкровні, анемічні* (Еллан, II, 1958, 68).

3. Який відбувається без пролиття крові. *Диктатура пролетаріату є запекла боротьба, кривава і безкровна, насильствена і мирна, воєнна і господарська, педагогічна і адміністраторська, проти сил і традицій старого суспільства* (Ленін, 31, 1951, 26).

БЕЗКРО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Стан і якість за знач. **безкро́вний.**

БЕЗКУЛЬТУ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Те саме, що **безкульту́р'я.** *Се, як бачу тепер, був великий промах.., а зовсім не.. безкультурність, варварство* (Л. Укр., V, 1956, 85).

БЕЗКУЛЬТУ́Р'Я, я, *с.* Брак культури; культурна відсталість. *Їй* [молоді] *важко уявити собі колишнє безправ'я робочої людини, безкультур'я, безробіття, злидні трудящих мас* (Рад. Укр., 3.VII 1957, 1); *Загоруйко воював не тільки з картярством, а й з усяким безкультур'ям* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 144).

БЕ́ЗЛАД, у, *ч.* Те саме, що **безла́ддя.** *Він.. уже читав серйозні книжки і вичитав, що деякі геніальні люди полюбляли безлад* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 24); *На ці слова в залі знову пішов безлад. Учасники зборів гукали, схвалюючи ідею* (Смолич, Мир.., 1958, 223).

БЕЗЛА́ДДЯ, я, *с.* Брак будь-якого ладу, порядку, системи. *Дурне безладдя лихо діє* (Гл., Вибр., 1957, 34); *Мелодії ґиплються, переплутуються в якомусь хаотичному безладді* (Н.-Лев., III, 1956, 305); *Веселий та говіркий, він.. насміхувався над повітовим байдикуванням, над порядками городського життя, над громадянським безладдям* (Мирний, III, 1954, 190); *Над-*

мірного безладдя в кімнаті не було. Каргат перебільшив (Шовк., Інженери, 1935, 148); // Порушення встановленого порядку, норм громадського життя тощо. *..коли продуктивні сили виходять за межі, що їх ставлять їм буржуазні відносини, вони приводять у безладдя все буржуазне суспільство..* (Комун. маніф., 1947, 20); // Розлад, неспокій (про душевний стан людини). *Душевна роздвоєність його така важка, внутрішнє безладдя так гнітить його, що він навіть похитується, ідучи* (Довж., II, 1959, 72).

БЕЗЛА́ДНИЙ, а, е. В якому немає ніякого порядку, ладу; хаотичний. *Чорне розпущене волосся безладною сіткою покриває її плечі і груди* (Л. Укр., III, 1952, 576); *Перед його очима вимальовуються безладні, дивні нагромадження гір* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 195); *В голові вихрилися уривки безладних і невловимих думок* (Коз., Сальвія, 1959, 106); // В якому немає певної системи, послідовності, ритму. *В хаті почалася безладна метушня* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 140); *Стукіт був нервовий, безладний* (Руд., Вітер.., 1958, 347); // Позбавлений будь-якої планомірності, організованості. *Щось немов стид і немов острах переняло пана Трацького на вид тих паперів, німих та не збитих свідків його хаотичного та безладного господарювання* (Фр., III, 1950, 75); *Поки що вів я життя безладне, нічого не робив — і се мене мучило* (Коцюб., III, 1956, 409); *В глибокій сніжній ріллі просувалися безладні загони і просто юрби людей* (Ле, Наливайко, 1957, 47).

БЕЗЛА́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **безла́дний;** безладдя. *Плавлення — це перехід від розміщення молекул у строгому порядку до безладності* (Наука.., 10, 1956, 13); *Він* [Фур’є] *плямував конкуренцію, безплановість і безладність виробництва при капіталізмі* (Нова іст., 1956, 120).

БЕЗЛА́ДНО. Присл. до **безла́дний.** *Цупкі покручені кущі винограду безладно розповзлись по вогкій землі* (Коцюб., I, 1955, 277); *Думки безладно плутались у голові* (Головко, II, 1957, 476); *Учитель і сам розумів, що говорить плутано, безладно* (Жур., До них іде.., 1952, 18); *Перелякані, збиті з пантелику німці, кидаючи зброю, навіть одяг, безладно тікали з хутора* (Ле, Мої листи, 1945, 180).

БЕЗЛИ́КИЙ, а, е. Те саме, що **безли́ций.** *Весь людський потік пропливав мимо неї гомінкою, живою, але безликою масою, мов у тумані...* (Ряб., Жайворонки, 1957, 158); *Радянська влада тому й перемогла.., що в кожній людині прагнула бачити не безликого представника маси, а живу, неповторну, незамінну індивідуальність* (Рад. літ-во, 5, 1966, 18).

БЕЗЛИ́КІСТЬ, кості, *ж.* Властивість за знач. **безли́кий.** *Одноманітність, безликість в літературі пояснюється тим, що в творах переважають не конкретні уявлення, а абстрактна схема* (Талант.., 1958, 87).

БЕЗЛИ́СТИЙ, а, е. Який не має листя. *Котючий вітер низався поміж деревом безлистим* (Вовчок, I, 1955, 203); *Схилились берези безлисті, А вітер у гаї завив* (Граб., II, 1959, 414); *Рідкі безлисті віти не могли як слід сховати його від ворожих очей* (Шиян, Гроза.., 1956, 83).

БЕЗЛИ́ЦИЙ, я, е. Який не має виразного зовнішнього вигляду, чітко окреслених характерних рис; розпливчастий, невиразний. *Безлиця в пітьмі юрба здригнулась і пішла на гуральню* (Коцюб., II, 1955, 90).

БЕЗЛИ́ЧНИЙ, а, е, *діал.* Безсоромний, безстидний. [Матрона *(соромливо закриваючись)*:] *Матрона варвара цілує! Ганьба!* ..[Патрицій:] *А чоловік стоїть і — хоч би слово! Безлична секта...* (Л. Укр., II, 1951, 539); *Нагнічений і злобний погляд ще раз прошив водяві, безличні очі* (Кач., II, 1958, 330).

БЕЗЛИ́ЧНИК, а, *ч.*, *діал.* Безсоромник, безстидник.

БЕЗЛИ́ЧНИЦЯ, і, *ж.*, *діал.* Жін. до **безли́чник.** [Йоганна:] *Що він для мене — висловить несила.* [Хуса *(люто)*:] *Безличниця!!* (Л. Укр., III, 1952, 160).

БЕЗЛИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.*, *діал.* Абстр. ім. до **безли́чний.** [Пан:] *Дивіться, пане суддя, що за безличність!* (Март., Тв., 1954, 90).

БЕЗЛИ́ЧНО, *діал.* Присл. до **безли́чний.** [Пан *(сердиться)*:] *Та як можна безлично брехати?* (Март., Тв., 1954, 90).

БЕ́ЗЛІК, у, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **бе́зліч.** *Став я позирати з берегових стін.. На жартливий безлік водяних тварин* (Щог., Поезії, 1958, 357); *Бачу я навкруг велику землю, багато племен і родів, що прожили безлік віків* (Скл., Святослав, 1959, 55).

БЕЗЛІ́СИЙ, а, е. Не порослий лісом, позбавлений лісу, лісів; бідний на ліси. *На крутому узгір’ї стоїть віковічний дуб. Навкруги розкинувся безлісий простір* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 5).

БЕЗЛІ́СНИЙ, а, е. 1. Те саме, що **безлі́сий.** *Де-не-де.. стоять ясні безлісні гори* (Коцюб., II, 1955, 237); *На південь від лісостепу починається безлісна смуга степів* (Фіз. геогр., 7, 1957, 41).

2. *буд.* Для виготовлення якого не використовується дерево, ліс. *Велике значення у здешевленні вартості будівництва та економії такого цінного будівельного матеріалу, як ліс, має застосування безлісних конструкцій* (Рад. Укр., 2.XII 1953, 2).

БЕЗЛІ́ССЯ, я, *с.* Відсутність лісу, лісів. *На лисий від безлісся горб крутого берега навпроти Сороки виїздила група збройних вершників* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 201); // Місцевість без лісу. *А тут починається вже скрізь безлісся* (Сл. Гр.).

БЕ́ЗЛІЧ, і, *ж.* Дуже велика, незліченна кількість кого-, чого-небудь. *Акації стояли саме в цвіту, заквітчані безліччю білих китиць* (Н.-Лев., II, 1956, 223); *Була то, правду кажучи, звичайна крамарська буда, яких безліч в Італії* (Л. Укр., III, 1952, 740); *Крізь відчинені вікна струмував мішаний різкий дух безлічі його улюблених квітів* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 41).

БЕЗЛУ́СКИЙ, а, е. Який не має луски. *Безлуска риба в’юн* (Сл. Гр.).

БЕЗЛУСКО́ВИЙ, а, е. Те саме, що **безлу́ский.** *У безлускових риб шкіру можна вивернути внутрішньою стороною назовні* (Вигот. чучел.., 1956, 7).

БЕЗЛЮ́ДДЯ, я, *с.* 1. Відсутність людей. *На безлюдді й Хома чоловік* (Номис, 1864, № 9798); *Лукавая доле! Покинь її хоть на старість. Хоть на чужім полі На безлюдді* (Шевч., II, 1953, 17); *Зачинені хатні двері, темні вікна справляли враження цілковитого безлюддя* (Трубл., II, 1955, 252); // *перен.* Відсутність однодумців, рідних, знайомих людей і т. ін. *Так уже втомився подоріжжю* [подорожжю] *і безлюддям — бо тут* [у Цюріху] *усе чужі люди, що швидше хочу до своїх* (Коцюб., III, 1956, 273); *Гину тут на безлюдді, в селі. Сиди цілий день, як заклята, нема з ким і слова мовити* (Л. Укр., III, 1952, 490).

2. *перен.* Глухі, необжиті, малозаселені місця. *Друзі вийшли геть далеко, на безлюддя* (Кач., II, 1958, 385).

БЕЗЛЮ́ДНИЙ, а, е. В якому (на якому) немає людей; незаселений, дикий. *В степу, безлюдному степу, В далекій неволі, Ти сіяла, пишалася* (Шевч., II, 1953, 284); *Юнак опинився в справжній гірській країні — дикій, безлюдній, укритій тайгою* (Донч., III, 1956, 360); // З якого зникли люди, в якому (на якому) зараз немає нікого, який рідко відвідують. *Нема вже села. Дорога й дорога, безлюдная доріженька попередо мною...* (Вовчок, I, 1955, 118); *Вони вийшли з кав’ярні, посідали на трамвай і поїхали до Стрийського парку, який іще* *був зовсім безлюдний* (Фр., IV, 1950, 319); *Десь недалеко ще гуркотів бій, і село.. здавалося йому змертвілим, безлюдним* (Жур., До них іде.., 1952, 14).

БЕЗЛЮ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безлю́дний.** *Над безлюдністю провулочків порожніх Білий ранок опалево плакав* (Еллан, I, 1958, 75).

БЕЗЛЮ́ДНІТИ, іє, *недок., рідко.* Ставати, робитися безлюдним. *Пустіє, безлюдніє вулиця* (Гончар, Людина.., 1960, 52).

БЕЗЛЮ́ДНО, *у знач. присудк. сл.* Про відсутність людей де-небудь. *Скрізь безлюдно на дорозі* (Гл., Вибр., 1957, 155); *В вузьких вуличках.. було безлюдно і сумно* (Коцюб., II, 1955, 403); *На острові безлюдно, тихо, лиш потривожена чайка стогне* (Вол., Самоцвіти, 1952, 24).

БЕЗЛЮ́ДЬКО, а, *ч., розм.* Те саме, що **відлю́дник;** відлюдько. *Ото безлюдько! не хоче з людьми ні випити, ні з'їсти* (Сл. Гр.).

БЕ́ЗМАЛЬ, *присл.* 1. *розм.* Трохи менше; майже. — *Вже ж Улянка безмаль шість літ має тепера* (Л. Укр., III, 1952, 651); — *Мешкали ми в них безмаль тиждень* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 10).

2. *діал.* Мабуть, певно. *Сусідки хитали головами над дитиною та пророкували, що, безмаль, з неї нічого не буде* (Л. Укр., III, 1952, 667).

БЕ́ЗМАТЕНЬ, тня, *ч.* Те саме, що **безма́ток.**

БЕЗМА́ТЕРНІЙ, я, є, *заст.* Який не має матері; осиротілий. *І не одну безматірню* [безматерню] *дитину від болесті* [болісті] *лихої рятувала* (Сл. Гр.).

БЕЗМА́ТОК, тка, *ч.* Бджолиний рій, бджолина сім'я без матки.

БЕЗМА́ТОЧНИЙ, а, е. Який не має матки (про бджіл). *Безматочним сім'ям дають маток з нуклеусів* (Колг. енц., I, 1956, 64).

БЕЗМЕ́ЖЖЯ, я, *с.* 1. Безмежні простори. *Про даль я мрію, про безмежжя хмарні* (Бажан, I, 1946, 221); *Безмежжям лугів серед сонних лісів струміли тихі російські ріки* (Довж., Зач. Десна, 1957, 221).

2. *перен.* Надзвичайна глибина, сила вияву чого-небудь. *Він заліз на повозку і голосом, що в йому було безмежжя болю, сказав: — Клянусь.., що ворога ми знищимо* (Епік, Тв., 1958, 298).

До безме́жжя — надзвичайно, до останньої межі, до краю; безмежно. *Я був вражений до краю. До крайніх меж. До безмежжя* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 31).

БЕЗМЕ́ЖНИЙ, а, е. 1. Який не має видимих меж; безкраїй, безконечний. *Хоч тремтить ся темрява безмежна, але хто збагне її тремтіння?* (Л. Укр., I, 1951, 238); *Не видно живого — тільки небо та степ, а серед того безмежного степу тільки нас двоє мріє, як комашки* (Вас., I, 1959, 255); *Зелом проросли пустель сухі безмежні гони* (Тич., I, 1957, 279); *Ти пливеш, моя країно мила, До безмежних обріїв ясних* (Рильський, III, 1961, 29); // Нічим не обмежений, не поставлений ні в які рамки. *Життя коротке, та безмежна штука І незглибиме творче ремесло* (Фр., XI, 1952, 233); *Доки не був* [Махно] *отаманом, доки не мав безмежної влади в руках — ніколи не думав стільки про себе* (Гончар, Таврія.., 1957, 620); *Техніка — безмежна у своїх можливостях* (Руд., Вітер.., 1958, 432).

2. *перен.* Надзвичайно сильний, глибокий (про почуття). *Підніся* [Сенько] *й показав своє лице, що на нім проявлявся якийсь сум і безмежна доброта* (Март., Тв., 1954, 283); *Він увесь сповнений безмежної відваги й глибокої віри в перемогу робітничого класу* (Панч, II, 1956, 228).

БЕЗМЕ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безме́жний;** безмежжя. *Передо мною встала його* [поля] *безмежність, тепла, жива, непереможна міць* (Коцюб., II, 1955, 227); *І лине далі ніч у безмежність Атлантичного океану* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 595); *Безмежність одкрив незрячим Найзіркіший з людей — Ілліч!* (Рильський, I, 1946, 231).

БЕЗМЕ́ЖНО. Присл. до **безме́жний.** *Чорні роздоли ріллі під майбутній врожай залягли безмежно до горизонтів* (Смолич, III, 1959, 577); *Всі разом побачили, який він зараз багатий та який безмежно щедрий, оцей їхній майор Воронцов* (Гончар, I, 1954, 402); *Ой розпущу ж я мрії По зеленому гаю, Чей знайду очі тії, Що безмежно кохаю* (Фр., XI, 1952, 259).

БЕЗМИЛОСЕ́РДНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **немилосе́рдний;** безжалісний.* Образно. *У смутку й журбі дні проходили ще легше, але ніч була безмилосердна* (Кобр., Вибр., 1954, 39).

БЕЗМИЛОСЕ́РДНО, *рідко.* Присл. до **безмилосе́рдний.** *Безмилосердно — удар за ударом — Рудик шльогав коні лозиною* (Кос., Новели, 1962, 134).

БЕЗМИ́СНИЙ, а, е, *зах.* Безглуздий. *Тупий і безмисний вираз його лиця свідчив, що він не порозумів зовсім, чого хоче од нього панотець* (Фр., I, 1955, 165); *Тітчине лице мов задеревіло, а довкола уст блукав безмисний усміх* (Коб., I, 1956, 240).

БЕЗМИ́ТНИЙ, а, е. Який не підлягає митному оподаткуванню. *Безмитна торгівля;* // Контрабандний. *Французи напитували фактора, якому б зіпхнути безмитний товар* (Смолич, V, 1959, 24).

БЕЗМИ́ТНО. Присл. до **безми́тний.** — *Нам треба домогтися.. права безмитно торгувати* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 299).

БЕЗМІ́ЗКИЙ, а, е, *діал.* Безмозкий. *Безмізкі голови.*

БЕ́ЗМІН, а, *ч.* Ручна важільна або пружинна вага; кантар. *Тихон достав* [дістав] *хліб, покраяв на шматки і на безмені* [безміні] *порозважував* (Кв.-Осн., II, 1956, 130); — *Оце бігав до Калини Кавунової по безміна,* — *швидко сказав учитель і вийняв з кишені старовинну мідну вагу* (Кучер, Трудна любов, 1960, 431).

БЕ́ЗМІР, у, *ч.* 1. Те, що неможливо або важко виміряти; неозорі простори, безмежжя. *Пурпуром, золотом, ізмарагдом, сапфіром набитий, стелеться геть у безмір круто веселчаний шлях* (Фр., XIII, 1954, 305); *Скільки-то ще доведеться виорать панського лану? ..Ще того поля — безмір!* (Коцюб., I, 1955, 97); *Нахилився* [Григорій] *до самої землі. Вона розбухла від дощів, лежала чорним, незасіяним безміром перелогів* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 677); *Поглянь в вікно — твоя це перемога, Це дружби й братства пам'ятник живий,— Цей лан, цей сад, цей порив твій і мій, Ця в безміри прокладена дорога!* (Рильський, I, 1956, 284).

2. *чого, перен.* Надзвичайна глибина, сила вияву чого-небудь.— *Пустіть мене, люди добрі, пустіть!..— благав Гнат, і на його.. виду малювався безмір муки* (Коцюб., I, 1955, 74); *Тарасові промінні очі — Весь безмір людських дум і мрій.. Таїли в сяйності своїй* (Бажан, Роки, 1957, 241).

3. *у знач. присл.* Дуже, надзвичайно. *Галя.. раділа його маленьким радощам, безмір уболівала його болінями* (Крот., Сини.., 1948, 19).

БЕЗМІ́РНИЙ, а, е. 1. Який неможливо або важко виміряти; неосяжний, безмежний. *Небо безкрає та безмірне* (Сл. Гр.); *Ліси кінчаються десь під Знам'янкою, і далі біжать розлогі, запашні, безмірні степи Херсонщини* (Ю. Янов., II, 1954, 234).

2. *перен.* Надзвичайно сильний, глибокий (про почуття). *Схиливши на груди голову, довго так стояв* [Замфір], *мовчазний та замислений, як жива статуя безмірного смутку* (Коцюб., I, 1955, 230); *Данько дивився на неї, і безмірна ніжність, безмірне любовне чуття до неї розтоплювали йому серце* (Гончар, Таврія.., 1957, 380).

БЕЗМІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безмі́рний.** —*І що нам смерть? Прожитого безмірність Ніяка смерть не в силі нам узять* (Фр., XI, 1952, 249); *Він* [народ] *знав давно, що наших сил безмірність В серцях мужицьких глибоко захована* (Забашта, Вибр., 1958, 43).

БЕЗМІ́РНО. Присл. до **безмі́рний.** *Безмірно широким колом розпросторилось* [небо] *над землею* (Мирний, III, 1954, 260); *Вона дівчина безмірно тиха і скромна* (Стеф., III, 1954, 251); *Її любов до чоловіка така неземна, вона кохає його безмірно* (Ю. Янов., I, 1958, 188).

БЕЗМІ́Р'Я, я, *с.* Те саме, що **бе́змір** 1. *У блакитному безмір'ї Сонце плине і палає* (Щог., Поезії, 1958, 94); *Перед собою він бачив.. титанічне безмір'я снігів і хмар* (Стельмах, Правда.., 1961, 12).

БЕЗМІ́СЯЧНИЙ, а, е. Не освітлений місяцем; без місячного світла. *На безмісячному небі ярко палають зорі* (Фр., IV, 1950, 419); *Ніч опустилася над полем бою — тиха, безмісячна* (Собко, Кавказ, 1946, 74).

БЕЗМІ́СЯЧНО, *у знач. присудк. сл.* Про стан, коли немає місяця, місячного світла. *Вечір.. здався особливо хорошим: безмісячно, але досить видно, зрідка пролітає сніжок* (Гончар, Таврія.., 1957, 468).

БЕЗМО́ВНИЙ, а, е. Який нічого не говорить, мовчить. *Мама стояла біля неї, бліда й безмовна* (Смолич, II, 1958, 33); *Сиділи* [школярі] *зачаровані, безмовні* (Гірник, Стартують.., 1963, 16); * Образно. *В душі* [композитора] *жила Весна непереборна й неув'язна, І він для інших, не для себе, клав Її на сніг безмовного паперу, Як мак, дрібними нотними значками* (Рильський, I, 1956, 315); // Який неохоче розмовляє, не любить багато говорити; мовчазний. *Він сидів, як німий, перед нею, і мельникова дочка знудилася б з тим безмовним гостем* (Вовчок, I, 1955, 352); // Який не має здатності говорити; безсловесний. *Панам всюди добре, а вже тим хлопам.. Гнуть спини наші люди, мов ті воли... безмовнії* (Чаб., Катюша, 1960, 312); // *перен.* Який не наважується подати голос, висловити свою думку; боязкий, покірний. *А раб безмовний — не людина, Гарматне м'ясо тільки він...* (Черн., Поезії, 1959, 303); // Який виявляється без слів, не супроводжується мовленням. *Тричі владика Нептун виринав і в безмовному гніві Руки в повітря здіймав* (Зеров, Вибр., 1966, 319); *Софія глянула на ката, що стояв осторонь, і той, зрозумівши безмовний наказ багачки, підійшов до Македонихи* (Шиян, Гроза.., 1956, 408); // *перен.* У якому не чути ніяких звуків; тихий. *Ще повні темряви, задуми Безмовні вранішні ліси* (Нагн., Вибр., 1957, 293); [Свічка:] *І сім років безмовне наше місто, І темно скрізь, і сім років нема Ні гулянок, ні зборів цехових...* (Коч., I, 1956, 455).

БЕЗМО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безмо́вний.** *Мабуть, ніколи не забуде Горпина того зимового лісу, білої урочистості й безмовності* (Ю. Янов., Мир, 1956, 149).

БЕЗМО́ВНО. Присл. до **безмо́вний.** *Кожен бачив.. молодицю, що безмовно сиділа, наче стративши-таки дощенту усе дороге та любе* (Вовчок, I, 1955, 362); *У полі кипіла робота, Сивіли воли на ріллі,— А ввечері тиха дрімота Безмовно плила по землі* (Рильський, I, 1956, 30).

БЕЗМО́ЗКИЙ, а, е. 1. Який не має мозку. *Безкосте, безмозке усе море виплавляє* [п'явка] (Номис, 1864, № 98).

2. *зневажл.* Дурний, безглуздий.— *Через вас, п'яниць безмозких, я сам стояв перед панами голіруч...* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 434).

БЕЗМОТО́РНИЙ, а, е. Який працює без мотора або з виключеним мотором. *Протягом 40 хвилин над аеродромом ширяли безмоторні апарати* (Рад. Укр., 22.VII 1958, 2); *Високе мистецтво безмоторного польоту продемонстрували.. планеристи* (Веч. Київ, 10.VII 1961, 1).

БЕЗНАДІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Який не подає надії на щасливий кінець, на успіх або покращання, на одужання тощо. *Кожний страйк нагадує робітникам, що їх становище не безнадійне, що вони не одинокі* (Ленін, 4, 1948, 282); *Що ж се таке: старість іде, чи безнадійне життя нагнітило?.. Мар'ї стало гірко-гірко* (Мирний, III, 1954, 199); *Коли його* [Орлюка] *перевезли в тиловий госпіталь, він був уже без пульсу. Він був безнадійним* (Довж., I, 1958, 319); // Який утратив надію на щастя, успіх і т. ін. *Не треба всіх тих згуків, що нагадують життя, хай буде тиша і невпинний, щемлячий біль одинокого безнадійного серця* (Коцюб., I, 1955, 331); // Який виражає втрату або відсутність надії. *Поклик гіркий, безнадійний, вразливий Співцеві у серці віддався,— Мов серце розкраяв...* (Л. Укр., I, 1951, 346).

2. Який не піддається перевихованню. [Стьопа:] *Платон Іванович безнадійний ідеаліст* (Корн., I, 1955, 86); — *Будемо виправляти людину. Я не думаю, що він* [Ельсберг] *безнадійний* (Ле, Міжгір'я, 1953, 430).

БЕЗНАДІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **безнаді́йний** 1. *Аж ось минув тиждень-другий безнадійності та горя, утрати відходять назад, криються забуттям* (Мирний, I, 1954, 231); *Ця безнадійність боліла Семена гірше, ніж найтрудніші рани в світі* (Коцюб., I, 1955, 127); *Цей і попередній період — період сумнівів, резигнації, що одбиваються у віршах нотками безнадійності* (Еллан, II, 1958, 104); *В душі її зостались лише біль, страждання, безнадійність і муки* (Шиян, Баланда, 1957, 249).

БЕЗНАДІ́ЙНО. Присл. до **безнаді́йний** 1. *Колись десятки років безнадійно боровся народ Західної України за кілька шкіл на рідній мові* (Козл., Відродження.., 1950, 57); *Тепер уже скілька літ, як чоловік її* [господині] *хворий безнадійно* (Л. Укр., V, 1956, 387); *Вартовий щось хотів заперечити чи застерегти.., але тільки махнув безнадійно рукою* (Досв., Вибр., 1959, 159); // *у знач. присудк. сл. Не радив би вам втручатися, це безнадійно* (Кулик, Записки консула, 1958, 91).

БЕЗНАДІ́Я, ї, *ж.* Відсутність надії на краще; безнадійність. *Вже годі плакати! Нехай із уст смутних Не йде в нас слово безнадії* (Сам., I, 1958, 96); *Чутки, одна страшніша від другої, інколи вселяли в душу острах і безнадію* (Ле, Міжгір'я, 1953, 454); *На обличчі його лежав вираз безнадії і розпачу* (Собко, Звич. життя, 1957, 69).

БЕЗНАПА́СНИЙ, а, е, *діал.* Який не зазнає лиха, напасті. *Та хто ж не зна, як-то слухати легкі речі безнапасного щасниці при своїй лихій годині?* (Вовчок, I, 1955, 216).

БЕЗНАСТА́ННИЙ, а, е. Який ніколи не припиняється, невідомо, коли закінчиться; повсякчасний, безупинний.— *Чому ти так побіліла, коли невинна? — Чому? Мабуть, тому, що я слаба, що безнастанна боротьба з вами нищить мої сили* (Коб., I, 1956, 174); *Творчість — це праця безнастанна* (Тич., III, 1957, 465); *Останні тижні проминули для Тимофія Калиновського в безнастанних тривогах* (Жур., Опов., 1956, 152).

БЕЗНАСТА́ННО. Присл. до **безнаста́нний.** *Безнастанно підганяв* [багач] *своїх дітей і наймитів* (Стеф., I, 1949, 124); *Ми будемо безнастанно удосконалювати свою бойову майстерність* (Вишня, I, 1956, 310); *Паровоз, безнастанно збільшуючи рух, помчав до помосту* (Десняк, II, 1955, 320).

БЕЗНАЦІОНА́ЛЬНИЙ, а, е. Який не стосується ніякої нації, не пов'язаний з будь-якою нацією. *Безнаціональної культури не існує* (Рад. літ-во, 1, 1961, 26).

БЕЗНЕВИ́ННЕ, *присл.*, *рідко.* 1. Те саме, що **безневи́нно.**

2. *діал.* Без причини, безпідставно.— *Точнісінько так! 8 ринських з мене безневинне злупив* (Фр., IX, 1952, 67).

БЕЗНЕВИ́ННИЙ, а, е. За яким немає ніякої вини; безвинний, невинний. *Над моєю хатою чорна хмара встала; На мене молоду, безневинную, неслава* (Чуб., V, 1874, 279); — *Грицьку! братику! Ти бачиш? кров безневинна ллється...* (Мирний, II, 1954, 199); *Нехай краще кілька душ загине — винуватих, але зате весь безневинний народ врятується од погибелі* (Головко, II, 1957, 303); // Який нікому не робить шкоди, зла. — *Устрель сю пташку, Тимоше! ..— А нащо я маю безневинну щебетушечку стріляти?* (Вовчок, I, 1955, 55).

БЕЗНЕВИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безневи́нний.** *Он тим, хто не просився, не доказував своєї безневинності, все прощають, ..а на його просьби.. навіть відповіді ніякої* (Збан., Сеспель, 1961, 237).

БЕЗНЕВИ́ННО. Присл. до **безневи́нний.** *«Отак безневинно і досталося* [дісталося] *Галі на горіхи»,— подумав він* (Мирний, IV, 1955, 92); *Відчував* [джура] *себе безневинно обвинуваченим* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 340).

БЕЗНО́ГИЙ, а, е. 1. Який не має ноги або ніг, втратив ногу (ноги). *Після великої зими Вернувся і Максим безногий: В поході, каже, загубив* (Шевч., II, 1953, 54); // У якого немає кінцівок (про тварин). *День за днем і ніч за ніччю полізли, мов безногі черви поплазували* (Мирний, III, 1954, 24); *Личинки землисто-сірі, матові, трохи зморщені, безногі* (Шкідн.. рослин, 1949, 169); // *розм.* Який має покалічені, паралізовані ноги; // *у знач. ім.* **безно́гий,** гого, *ч.;* **безно́га,** гої, *ж.* Людина, що втратила ногу (ноги). *Стукали милицями безногі й криві* (Донч., III, 1956, 144).

2. *розм.* Який не має ніжки, ніжок (про меблі). *Тут* [у комірчині] *мостилися в безладді один на одному безногі стільці* (Донч., II, 1956, 393).

БЕЗНО́СИЙ, а, е. 1. Який не має носа. *Маріка сиділа на печі, мляво одівала свою безруку й безносу ляльку* (Вас., II, 1959, 216); — *Плачів моїх ждеш, окаянна! — в нестямі шепоче Вутанька вгору просто в безносе обличчя бабі* (Гончар, Таврія, 1952, 370).

2. *у знач. ім.* **безно́са,** сої, *ж.*, *розм.* Про уявлювану постать смерті. *Зітхнув Сеспель.. Вже он,— чув те добре,— стоїть безноса з косою за плечима* (Збан., Сеспель, 1961, 437).

БЕЗОБОРО́ННИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **безза́хисний.** *Вони — сироти безоборонні.*

БЕЗОБОРО́ННІСТЬ, ності, *ж.*, *рідко.* Абстр. ім. до **безоборо́нний.**

БЕЗО́БРАЗНИЙ, а, е, *спец.* Позбавлений образності. *В науковому творі автор.. вживає переважно слова з прямим значенням, слова безобразні, які виражають точні поняття* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 68).

БЕЗО́БРАЗНІСТЬ, ності, *ж.*, *спец.* Якість за знач. **безо́бразний.** *Новаторство форм.. бере верх над беззмістовністю, безобразністю готових словесних формул* (Літ. Укр., 15.X 1962, 2).

БЕЗОГЛЯ́ДНИЙ, а, е. Який не зважає на будь-які застереження, обставини і т. ін., ні з чим не рахується у своїх діях; рішучий. *Він* [Безбородько] *тепер є таким, яким він є. Безоглядний і до нестями самозакоханий* (Вільде, Сестри.., 1958, 216); *Нерчин.. не вважав себе вже до кінця безоглядним мрійником* (Рибак, Час.., 1960, 13); // Який виявляється або здійснюється, незважаючи на будь-які умови, обставини і т. ін., без розмірковування. *Веселий погляд на створіння боже, І безоглядна віра до людей, І чулість серця.. Усе те В собі я поховав* (Сам., I, 1958, 63); *В сутінках очі її* [Даші] *здавалися ще більшими, в них іскрилася безоглядна рішучість* (Жур., Вечір.., 1958, 201); *Безоглядне, наївне епігонство, некритичне сприймання зарубіжних взірців завдало немало шкоди* (Літ. Укр., 9.IV 1963, 2).

БЕЗОГЛЯ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безогля́дний.** *То, синку, війна, в якій треба більше дотепу, хитрості, безоглядності і обережності, як у розбійництві* (Фр., VIII, 1952, 397); *Він сам не знав, звідки в нього раптом взялася така упевненість і безоглядність у його вчинках* (Кач., Вибр., 1953, 385).

БЕЗОГЛЯ́ДНО. 1. Присл. до **безогля́дний.** *З ляком підвела старенька очі на молоду дівчину Такої бесіди вона ще від неї не чула, так суворо, безоглядно ніколи вона не говорила* (Коб., I, 1956, 93); [Клавдія:] *Зараз я думаю тільки про те, що люблю тебе безмежно, безоглядно...* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 41).

2. *присл.* Не оглядаючись.— *Я не гадав, що ви здатні кинути законтрактовану вами людину напризволяще, а самі безоглядно тікати* (Смолич, I, 1958, 105); *Не бійся нічого, нічого, нічого, Вперед безоглядно дивись!* (Мур., Піонер. слово, 1951, 42).

БЕЗОДГОЛО́СНИЙ, а, е, *діал.* Неголосний.

БЕЗОДГОЛО́СНО, *діал.* Присл. до **безодголо́сний.** *Я ледве дочула: безодголосно такечки вона гомоніла* (Вовчок, I, 1955, 253).

БЕЗОДМО́ВНИЙ *див.* **безвідмо́вний.**

БЕЗОДМО́ВНІСТЬ *див.* **безвідмо́вність.**

БЕЗОДМО́ВНО *див.* **безвідмо́вно.**

БЕЗО́ДНІЙ, я, є, *діал.* Бездонний. *Безодньої бочки не наллєш* (Укр.. присл.., 1955, 165); *Над головою стеля з глибокого безоднього неба, синього, аж темного* (Н.-Лев., I, 1956, 154); *Мічурін почав роздавати членам ревкому яблука.., добуваючи їх з безодніх кишень свого сюртука* (Довж., Зач. Десна, 1957, 226).

БЕЗО́ДНЯ, і, *ж.* Глибоке провалля; прірва. *З одного боку дороги стирчала.. стіна урвища, а з другого — чорніла широка безодня, дно якої, мабуть, ніколи не бачило сонця* (Коцюб., I, 1955, 197); *Ревіли з гір потоки, і котилося каміння аж туди кудись в безодню...* (Тич., II. 1957, 18); // *перев. чого або яка.* Безмежний простір, безмірна глибина. *Багато є планет, багато вічних зір Серед блакитної безодні неба* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 342); *Шквал крутить корабель, нахиляє його і от-от перекине в безодню* (Ів., Вел. очі, 1956, 141); * У порівн. *Хто збагне глибину мого горя, глибокого, як морська безодня!* (Н.-Лев., II, 1956, 441); // *чого, перен.* Про дуже велику кількість, найвищий ступінь вияву чого-небудь. [Лисенко:] *У великих поетів чим глибша безодня страждань, тим вища вершина їх духу* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 47); *Тема війни на довгі роки буде основною темою мистецтва.. Щоб не потонути у безодні надзвичайних фактів, треба добре-добре продумати конструкцію і п'єси, і оповідання* (Довж., III, 1960, 351).

◇ **Па́дати (впа́сти) в безо́дню:** а) безслідно минати; щезати. *В безодню Падали, як олово, віки* (Сос., I, 1957, 52); б) *(тільки док.)* про чию-небудь неминучу загибель. *В уготовану самим же ним Безодню чорну упаде наш ворог* (Рильський, III, 1961, 10); **Приве́сти на край безо́дні; Утопи́ти в безо́дню** *кого, що:* а) довести кого-, що-небудь до дуже тяжкого стану, до неминучої загибелі. *Самодержавство і буржуазія привели Росію на край безодні, писав Ленін* (Біогр. Леніна, 1955, 173); б) зробити нещасним кого-небудь, завдати великого горя комусь. — *Жінко моя кохана! не поминай лихом мене, безщасного, що втопив тебе в безодню та й покидаю* (Вовчок, I, 1955, 29); **Стоя́ти над безо́днею (на краю́, край**

безо́дні) — бути під загрозою загибелі. *Я знов затужив; Розпучно стою край безодні* (Граб., I, 1959, 376).

БЕЗОДРА́ДІСНИЙ *див.* **безвідра́дісний.**

БЕЗОДРА́ДНИЙ *див.* **безвідра́дний.**

БЕЗОДРА́ДНО *див.* **безвідра́дно.**

БЕЗО́КИЙ, а, е. Який не має очей, втратив око (очі). *Безокая фортуна Зробила* [Азилласа] *паном із чупруна* (Котл., I, 1952, 251); *Кайдашиха, котру тепер на селі дражнили безокою економшею, сердилась на Мотрю* (Н.-Лев., II, 1956, 370).

БЕЗОПА́РНИЙ, а, е, *спец.* При якому не роблять опари. *Безопарний спосіб приготування тіста.*

БЕЗОПІ́РНИЙ, а, е, *зах.* Який не чинить опору; легко піддається кому-, чому-небудь. *Гнет* [гніт] .. *м'які, безопірні* [тіла] *роздавлює* (Фр., IV, 1950, 322).

БЕЗОПІ́РНО, *зах.* Присл. до **безопі́рний.** *Вас мусить ординарне тверезе життя задавити, коли підете дальше тою дорогою, що досі, піддаючись безопірно грубим і сильним елементам!* (Коб., III, 1956, 218).

БЕЗОПЛА́ТНИЙ, а, е. За який не платять; безплатний. *Опір буржуазії проти безоплатної передачі землі селянам.. неминучий* (Ленін, 26, 1951, 18).

БЕЗОПЛА́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безопла́тний.**

БЕЗОПЛА́ТНО. Присл. до **безопла́тний.** *Суспільна продуктивна сила праці розвивається безоплатно, тільки-но робітника поставили в певні умови, а капітал якраз і ставить його в ці умови* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 334).

БЕЗОРУ́ЖНИЙ, а, е, *заст.* Який не має при собі зброї; беззбройний. *Перебігають через майдан троянці, безоружні, в святочній одежі* (Л. Укр., II, 1951, 324); *Це добре, що він взяв на себе команду. Хоч і безоружні, ми менше так скидаємось на сліпий своєю неорганізованістю натовп* (Кол., На фронті.., 1959, 97).

БЕЗОСОБО́ВИЙ, а, е, *грам.* Який не може бути пов'язаний з будь-яким суб'єктом дії або підметом. *Безособове дієслово; Безособове речення; Безособовий зворот.*

БЕЗО́СТИЙ, а, е. Який не має остей, остюків. *Твердий безостий колос* [пшениці] *б'є по руках, а стебло лізе під ноги* (Коцюб., II, 1955, 227); *Схили засівали сумішшю стоколоса безостого та еспарцету піщаного* (Колг. Укр., 4, 1957, 15).

БЕЗОЩА́ДНИЙ, а, е, *заст.* Жорстокий, немилосердний. *Безощадна, вовік ненаситна орда* (Сл. Гр.); *Холодний в'їдливий вітер приспівував свою безощадну пісню* (Барв., Опов.., 1902, 25).

БЕЗПА́ЛИЙ, а, е. Який не має пальця або пальців, утратив палець (пальці).— *Ось,— показав фельдфебель безпалу ліву руку,— бачив, як одчесало?* (Загреб., Європа 45, 1959, 77).

БЕЗПА́ЛЬКО, а, *ч.*, *розм.* Безпала людина.— *Чи то ж я безпалько, сам не скручу собі цигарки* (Гончар, I, 1954, 269).

БЕЗПА́ЛЬЧИЙ, а, е, *діал.* Безпалий. *Його* [Андрія Волика] *брали за руку і уважно роздивлялись безпальчий цурпалок, наче бачили вперше* (Коцюб., II, 1955, 85).

БЕЗПА́М'ЯТНИЙ, а, е, *розм.* 1. Який утратив свідомість; непритомний.— *Вона ослабла, впала на мої руки, а я її, безпам'ятну, кинула в яму* (Фр., I, 1955, 106); *Безпам'ятного бійця лісник одвіз до слобідської лікарні* (Шиян, Гроза.., 1956, 277); // Який діє несвідомо, ніби втративши розум; безтямний. *На Христю — як найшло що: безпам'ятна, наче з-за угла прибита, вона вешталася поміж людьми* (Мирний, III, 1954, 119); * У порівн. *Йшла* [Зінька], *наче безпам'ятна. І тільки гілля лоз чіплялось за неї* (Шиян, Баланда, 1957, 176); // Дуже сильний, несамовитий. *Нараз смертельний переляк обхопив його* [Спориша], *він кинувся до виходу і впав.. з безпам'ятним криком* (Фр., II, 1950, 283).

2. Який має погану пам'ять; забутливий. *Забула* [мати] ... *голова стала така дірява, така безпам'ятна* (Збан., Сеспель, 1961, 387).

БЕЗПА́М'ЯТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безпа́м'ятний** 2.

БЕЗПА́М'ЯТНО. Присл. до **безпа́м'ятний** 1.— *Він такий бистрий і палкий, він так гаряче і безпам'ятно любить мене* (Фр., V, 1951, 445).

БЕЗПА́М'ЯТСТВО, а, *с.* Втрата свідомості; непритомність, забуття. *Я було на сих днях утяла такий нервовий припадок.., але до безпам'ятства.. не дійшло* (Л. Укр., V, 1956, 222); *В безпам'ятстві у мене на руках Він помирав* (Підс., Поеми, 1954, 8).

БЕЗПА́М'ЯТТЯ, я, *с.* Те саме, що **безпа́м'ятство.** *Перенесли Юрка на шпитальну койку тюрми в безпам'ятті* (Козл., Ю. Крук, 1957, 499).

БЕЗПА́М'ЯТЬ, і, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **безпа́м'ятство.** *У безпам'яті він лежав навзнак, широко розметавши руки* (Рибак, Дніпро, 1953, 53).

БЕЗПАРДО́ННИЙ, а, е, *розм.* Дуже розв'язний; грубий, нахабний, занадто набридливий; безцеремонний. *Дуже вже розсердили мене сі безпардонні панове, тим більше, що вони мені ще вдома обридли* (Л. Укр., V, 1956, 174).

БЕЗПАРДО́ННО, *розм.* Присл. до **безпардо́нний.** *Не могла* [Катерина] *повірити, що це Суліман. Таким грубим, безпардонно нахабним був його тон* (Вільде, Сестри.., 1958, 401).

БЕЗПА́РИЙ *див.* **безпа́рний.**

БЕЗПА́РНИЙ, *рідше* **БЕЗПА́РИЙ**, а, е. Який не має пари. *Не знати тобі, Свириде, того щастя, ..не вити свого гнізда тобі, безпарна птице — приймаче чужої сім'ї* (Мирний, I, 1954, 282); *Останнім часом Софія полюбляє більше жіноче, безпарне товариство* (Гончар, Таврія.., 1957, 182).

БЕЗПАРТІ́ЙНИЙ, а, е. Який не належить до якоїсь партії, не є членом партії. *Партія не може жити і розвиватися без зв'язків з безпартійними масами* (Біогр. Леніна, 1955, 65); — *А я вже помру, хлопці, безпартійним більшовиком* (Збан., Єдина, 1959, 238); // Який не відбиває поглядів жодної партії. *В цій статті* [«Партійна організація і партійна література»] *В. І. Ленін з властивою йому силою показав, що література не може бути безпартійною* (Укр. літ., 9, 1957, 19); // *у знач. ім.* **безпарті́йний,** ного, *ч.;* **безпарті́йна,** ної, *ж.* Той, хто не належить до якоїсь партії, не є членом партії. *Наші колгоспники знають, що підтримують блок комуністів і безпартійних, зміцнюють Радянську владу* (Ю. Янов., V, 1959, 160).

БЕЗПАРТІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безпарті́йний.** *Безпартійність в буржуазному суспільстві є лише лицемірний, прихований, пасивний вияв належності до.. партії експлуататорів* (Ленін, 10, 1949, 59); *Ідея буржуазної безпартійності зазнала краху* (Рад. літ-во, 1, 1958, 6).

БЕЗПА́СПОРТНИЙ, а, е. Який не має паспорта.

БЕЗПА́СПОРТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безпа́спортний.** [Селім:] *За втечу нас зашлють, а за безпаспортність, може, й повісять!* (Сам., II, 1958, 201).

БЕЗПЕ́КА, и, *ж.* Стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує. *На сторожі миру й безпеки народів стоїть могутня співдружність соціалістичних країн* (Ком. Укр., 5, 1966, 6); *За мурами лубенського замка, слава богу, можна почувати себе в цілковитій безпеці* (Кач., Вибр., 1953, 5).

△ **Те́хніка безпе́ки** — технічні умови й засоби, які усувають небезпеку, запобігають небезпеці. *Коли агре-*

гат у роботі, треба особливу увагу звертати на техніку безпеки (Колг. Укр., 4, 1958, 20).

БЕЗПЕЛЮСТКО́ВИЙ, а, е. Який не має пелюсток (про рослини).

БЕЗПЕРЕБІ́ЙНИЙ, а, е. Який відбувається без затримок, перебоїв; безперервний. *Лінія електропередачі вважається готовою до роботи, якщо по ній може бути гарантоване безперебійне подавання споживачам якісної електричної енергії* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 29); *Гармаш домовився з майстром і підготував піч Василя Пилиповича до безперебійної роботи* (Донч., VI, 1957, 463).

БЕЗПЕРЕБІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безперебі́йний.** *Чотириста кубометрів за секунду приносила бурхлива Кзил-Су.., і це цілком гарантувало безперебійність роботи гідроелектростанцій* (Ле, Міжгір'я, 1953, 247).

БЕЗПЕРЕБІ́ЙНО. Присл. до **безперебі́йний.** *Мартени мусять працювати разом, точно, розраховано, безперебійно* (Собко, Біле полум'я, 1952, 267); *Трамваї ходили безперебійно* (Руд., Вітер.., 1958, 52).

БЕЗПЕРЕМІ́ННИЙ, а, е, *заст.* Який відбувається, проходить без змін.

БЕЗПЕРЕМІ́ННО. 1. *заст.* Присл. до **безперемі́нний.** *Він безперемінно був маршалом, а маршал був тоді не те, що тепер предводитель* (Мирний, IV, 1955, 221).

2. *присл., діал.* Обов'язково, неодмінно.

БЕЗПЕРЕ́РВКА, и, *ж., розм.* Організація праці, при якій робочий процес відбувається безперервно, без зупинок. — *Близько півроку думав я про переведення свого цеху на безперервку* (Шовк., Інженери, 1956, 414).

БЕЗПЕРЕ́РВНИЙ, а, е. Який не переривається; суцільний. *Безперервним шнуром тяглись вози* (Вільде, Сестри.., 1958, 246); *Вулицею йшли безперервні колони військ* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 201); // Який відбувається весь час, не припиняючись; постійний, безупинний. *Спрямований вплив нашої партії забезпечує безперервний технічний прогрес народного господарства СРСР* (Рад. Укр., 13.XI 1948, 13); *Між шахтою та залізницею підтримувався безперервний рух* (Трубл., III, 1956, 403).

БЕЗПЕРЕ́РВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безпере́рвний.** *Сучасний письменник завжди живе з відчуттям безперервності літературного процесу* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 224).

БЕЗПЕРЕ́РВНО. Присл. до **безпере́рвний.** *Удень і вночі безперервно йшла робота* (Донч., I, 1956, 156); *Понад чотири роки безперервно проплавав Вакуленко на «Пильному»* (Ткач, Моряки, 1948, 111).

БЕЗПЕРЕСА́ДОЧНИЙ, а, е, *зал.* Без пересадки, не пов'язаний з пересадкою. *Безпересадочне сполучення.*

БЕЗПЕРЕСТА́НКУ, *присл.* Не зупиняючись, не припиняючись; безперервно. *Краньцовська говорила безперестанку, але Славко її вже не чув і не розумів* (Март., Тв., 1954, 326); *А скло дзвеніло й дзвеніло безперестанку і сипалось долі, як груші з дерева* (Коцюб., II, 1955, 89); *Паровоз майже безперестанку подавав сигнали, і свисток ревів* (Смолич, II, 1958, 390).

БЕЗПЕРЕСТА́ННИЙ, а, е. Який відбувається без перерв, не зупиняючись, не припиняючись; безперервний, постійний. *Настала осінь з її негодою, пішли дощі дрібні та безперестанні* (Мирний, IV, 1955, 249); *Непевність та тривога, мов вогонь, жерли Гнатове серце, він аж зблід від безперестанного зворушення* (Коцюб., I, 1955, 48); *Супротивників майже не видно. Тільки безперестанні кулеметні черги.. оповіщають про розмір і завзяття бою* (Довж., Зач. Десна, 1957, 25).

БЕЗПЕРЕСТА́ННО. Присл. до **безпереста́нний;** безперестанку. *Щось вило там безперестанно І страшним голосом ревло* (Котл., I, 1952, 123): *Йшов я по городу в грязь і негоду; З хмар безперестанно дощ хлюпотів* (Щог., Поезії, 1958, 419); *Йонеску мовчав.. Тільки уста жували безперестанно, наче щось шепочучи нишком* (Смолич, I, 1958, 109).

БЕЗПЕРЕ́СТАНУ, *присл.* Те саме, що **безпереста́нку.** *Чарка ходила кругом столів безперестану* (Н.-Лев., III, 1956, 76); *Десь високо в небі бушували в піснях жайворонки.. Пісня їхня ллється з неба безперестану, неугавно* (Коп., Подарунок, 1956, 20).

БЕЗПЕРЕ́СТАНЬ, *присл., розм.* Те саме, що **безпереста́нку.** *Безладний стоголосий гомін, наче на ярмарку, кипів безперестань* (Головко, II, 1957, 304).

БЕ́ЗПЕРЕЧ, БЕ́ЗПЕРІЧ, *присл., діал.* Безперестанку. *Конон безпереч чадів люлькою* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 223); *Ніч ішла, як всі вони Безперіч ідуть,— Одному — щоб мучитись, Другому — заснуть* (Щог., Поезії, 1958, 176).

БЕЗПЕРЕ́ЧНИЙ, а, е. Який не викликає заперечень, проти якого не можна заперечити; безсумнівний, незаперечний, безспірний. *«Все на світі має свій кінець» — се таки безперечна правда, бо от і мій лист кінчається* (Л. Укр., V, 1956, 438); *Його перемога* [в диспуті] *була безперечна* (Ле, Міжгір'я, 1953, 347); *Наші досягнення в галузі сільськогосподарської економіки безперечні, зримі, відчутні* (Рад. Укр., 7.VIII 1958, 1).

БЕЗПЕРЕ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безпере́чний.**

БЕЗПЕРЕ́ЧНО. 1. Присл. до **безпере́чний.** [Мартіан:] *Брат Ізоген довів так безперечно потребу жертви, що і сам я мусив схилити голову* (Л. Укр., III, 1952, 301); // *у знач. присудк. сл. Я казав: «Безперечно, людина Є вінець для створіння всього»* (Сам., I, 1958, 169).

2. *у знач. вставн. сл.* Без сумніву, безсумнівно. *Голос, що пролунав у коридорі, належав, безперечно, командирові корабля Журбі* (Ткач, Моряки, 1948, 18).

БЕЗПЕРЕШКО́ДНИЙ, а, е. Якому ніщо не перешкоджає; який не пов'язаний ні з якими перешкодами, перепонами; без перепон, вільний. *..єдність мови і безперешкодний розвиток є одна з найважливіших умов дійсно вільного і широкого, відповідного до сучасного капіталізму, торгового обороту..* (Ленін, 20, 1950, 364).

БЕЗПЕРЕШКО́ДНО. Присл. до **безперешко́дний.** *Вони рушили безперешкодно всі гуртом із здобиччю своєю до корабля* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 310).

БЕЗПЕ́РИЙ, а, е. Без пір'я; неоперений (про птахів). *Яструб на камінь сідає, Щоб гадину діткам безперим піймать...* (Морд., I, 1958, 512); *Суха, як безперий горобчик, заплющила бабка вже очі* (Коцюб., II, 1955, 360).

БЕ́ЗПЕРІЧ *див.* **бе́зпереч.**

БЕЗПЕРСПЕКТИ́ВНИЙ, а, е. Який не має перспектив; який не дає підстав сподіватися на добрі результати.— *Робота їх* [лаборанток] *була механічною, безперспективною* (Шовк., Інженери, 1956, 70).

БЕЗПЕРСПЕКТИ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безперспекти́вний.** *Міщанином його зробила безперспективність сподівань* (Руд., Вітер.., 1958, 315); *Вчені змушені визнати безперспективність застосування сучасних антибіотиків при вірусних захворюваннях* (Наука.., 7, 1964, 23).

БЕЗПЕЧА́ЛЬНИЙ, а, е, *поет., рідко.* Те саме, що **безжу́рний.**

БЕЗПЕЧА́ЛЬНО, *поет., рідко.* Присл. до **безпеча́льний.** *Нарешті безпечально всміхнувся Лисенко* (Рильський, II, 1946, 180).

БЕЗПЕЧЕ́НСТВО, а, *с.*, *зах.* Безпека. *Для безпеченства казав Василь ще вліті заложити яму дошками, щоби хто в неї не впав поночі* (Фр., I, 1955, 130).

БЕЗПЕ́ЧНИЙ, а, е. 1. Який не має в собі небезпеки або захищає кого-, що-небудь від небезпеки. *Їм* [тюремникам] *і трохи не шкода свого безпечного захисту, даремного хліба...* (Мирний, I, 1954, 343); *Він нині щасливий. В його ремені завиті в шматині лежать у безпечнім сховку 50 ринських, зароблені за рік* (Фр., I, 1955, 365); — *Перемога, товариші! ..Яким безпечним, надійним, просторим зробився одразу світ! Вже смерть не загрожує тобі на кожному кроці, вже ти заворожений від ран і каліцтва, вже перед тобою відчинилися прекрасні брами в радісне, світле майбутнє* (Гончар, III, 1959, 437).

2. Якому не загрожує небезпека; гарантований від небезпеки. *Олень кинувся у воду, переплив ріку і зупинився на другім березі, немов там почув себе безпечним від погоні* (Фр., IV, 1950, 141); *З ким ще могла* [Олена] *почувати себе такою безпечною, як за Аркадієм? Ішла крізь життя, як за запоною, що охороняла її перед всякими неприємними випадковостями* (Вільде, Сестри.., 1958, 44).

3. Який не завдає, не повинен завдавати шкоди. *Він.. видобув лезо безпечної бритви.. і наголо зняв бороду* (Ю. Янов., II, 1954, 49).

4. *рідко.* Те саме, що **безтурбо́тний;** безжурний. *Мимоволі зринули в голові його товариство, безпечні виграшки, щирі розмови* (Вас., I, 1959, 162); *Хто його не знав,— не йняв віри, щоб цей, здавалось, безпечний сміхун був батьком багатьох дітей і революціонером ціле своє життя* (Досв., Вибр., 1959, 133).

БЕЗПЕ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Відсутність небезпеки; безпека. — *Я не шукав безпечності в той час, як навколо мене брилі́ли кулі* (Л. Укр., III, 1952, 678); *Юра здригається і стурбовано озирається. Але почуття безпечності й недосяжності тут, на верховітті височенного дерева, враз заспокоює його* (Смолич, II, 1958, 49).

2. *рідко.* Те саме, що **безтурбо́тність.** *Тяжка образа матернього серця, пекучий жаль дитини.., п'яна безпечність батькова,— все це, мов обценьками, ухопило за горло бездольну Горпину* (Мирний, I, 1954, 267).

БЕЗПЕ́ЧНО. 1. Присл. до **безпе́чний** 1, 2. *Ніхто його* [лева] *вже не боїться, Усяк безпечно йде дивиться* (Гл., Вибр., 1957, 41); *Поміж коноплі та кукурудзи він заліз безпечно аж до передмістя* (Фр., IV, 1950, 91); *Солдати йшли безпечно, не криючись, перегукуючись між собою* (Кач., Вибр., 1953, 303); // *у знач. присудк. сл.*— *Тут мені безпечно. Ніякої тітки, ніякої дядини сюди й ворон кості не занесе* (Н.-Лев., IV, 1956, 258); *Навіть вночі сюди під'їздити було не зовсім безпечно* (Гончар, Таврія.., 1957, 650).

2. *присл.*, *рідко.* Те саме, що **безтурбо́тно;** безжурно. *Зими там, кажуть, не буває, Гуляй, безпечно живучи* (Гл., Вибр., 1957, 93).

БЕЗПИСЕ́МНИЙ, а, е. Який не має писемності.

БЕЗПИСЕ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безписе́мний.**

БЕЗПІДМЕТО́ВИЙ, а, е, *грам.* Який не має підмета. *Безпідметове речення.*

БЕЗПІДСТА́ВНИЙ, а, е. Який не має підстави, підстав; необґрунтований. [Стась:] *Мені здається, що взагалі увесь цей переполох безпідставний* (Вас., III, 1960, 384); *Твердження, буцімто.. розвиток письменності підтинає під корінь квітуче дерево народної поезії, цілком безпідставні* (Рильський, III, 1956, 143).

БЕЗПІДСТА́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безпідста́вний.** *Погоджуючись на угоду з Данилом, папа тим самим визнавав безпідставність зазіхань угорських баронів на руські землі* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 579).

БЕЗПІДСТА́ВНО. Присл. до **безпідста́вний.**

БЕЗПІЛО́ТНИЙ, а, е, *ав.* Який діє або відбувається без участі пілота, не потребує пілота. *Радіотелеметрія широко використовується під час льотних випробувань ракетних пристроїв, безпілотних літаків і керованих снарядів* (Наука.., 2, 1958, 6).

БЕЗПЛА́НОВИЙ, а, е. Який не має певного плану, системи. *Стихійне, безпланове використання народних багатств може завдати великої шкоди людству* (Наука.., 8, 1958, 2).

БЕЗПЛА́НОВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **безпла́новий.** *Він* [Фур'є] *плямував конкуренцію, безплановість і безладність виробництва при капіталізмі* (Нова іст., 1956, 120).

БЕЗПЛА́НОВО. Присл. до **безпла́новий.** *В дореволюційні часи підприємства.. розміщували в містах безпланово* (Наука.., 8, 1958, 2).

БЕЗПЛА́ТНИЙ, а, е. Який не оплачується, не потребує оплати. *Селянство одержало від Великої Жовтневої соціалістичної революції в безплатне користування понад 150 млн. дес. землі* (Іст. УРСР, II, 1957, 57); *Не так легко було дістати безплатну путівку поза чергою й саме туди, куди радила лікарка* (Ю. Янов., II, 1954, 102).

БЕЗПЛА́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безпла́тний.**

БЕЗПЛА́ТНО. Присл. до **безпла́тний.** *Не говорячи вже про дрова, котрих мали безплатно і на топливо, і на всякі будинки,— ліси достачали тухольцям звірини, лісових овочів і меду* (Фр., VI, 1951, 23); *Медична допомога населенню надається* [в СРСР] *безплатно* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 34).

БЕЗПЛАЦКА́РТНИЙ, а, е. Без плацкарти. *Безплацкартний проїзд.*

Безплацка́ртний ваго́н, *зал.*— вагон, у якому місця не позначені номерами. *Павло.., взявши на вокзалі квитка прямо до Києва, опинився у безплацкартному вагоні* (Кучер, Прощай.., 1957, 297).

БЕЗПЛІ́ДДЯ, я, *с.* Нездатність давати потомство, плоди. *Безпліддя сільськогосподарських тварин обумовлюється рядом факторів* (Соц. твар., 2, 1956, 52); *Вчені відкрили цікаву особливість деяких сортів кукурудзи — стерильність, тобто безпліддя пилку* (Наука.., 12, 1962, 48).

БЕЗПЛІ́ДНИЙ, а, е. 1. Який не дає плодів, нездатний давати потомство. *Тепер я догадуюсь, що була то не шовковиця, а безплідний шовкун* (Гончар, II, 1954, 203); *Надмірне ожиріння може зробити організм зовсім безплідним* (Бджоли, 1955, 193); // Неродючий. *Солонці характеризуються дуже низькою родючістю, а в ряді випадків — зовсім безплідні* (Наука.., 11, 1956, 24); *Де степи безплідні Лиш були колись, Хвилі Волги й Дону Тут навік зійшлись!* (Тер., Правда, 1952, 83).

2. *перен.* Який не дає наслідків; даремний, марний. *Відомо, що які б хороші не були прийняті рішення, вони можуть лишитися безплідними, якщо не будуть підкріплені активною організаторською роботою* (Рад. Укр., 25.IX 1957, 1); *Роздратований безплідними розшуками, старшина міліції постукав у двері, зайшов до кімнати, не питаючи дозволу* (Собко, Звич. життя, 1957, 62).

БЕЗПЛІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безплі́дний.** *Нестача вітаміну Е викликає морфологічні і функціональні зміни в органах розмноження, які призводять до безплідності* (Наука.., 12, 1956, 19); *Як і Феофан Прокопович, Сковорода висловлював твердження про безплідність схоластики* (Іст. укр. літ., I, 1954, 115).

БЕЗПЛІ́ДНО. Присл. до **безплі́дний** 2.— *Не будемо дурно гаяти часу, Ахмете, бо ніхто не поверне безплідно втрачених хвилин* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 44).

БЕЗПЛО́ТНИЙ, а, е, *заст.* Який не має тіла, плоті. [Неофіт-раб:] *Може ж, і по смерті.. безплотні душі ваші будуть вічно терпіти і «боротися в покорі»* (Л. Укр., II, 1951, 236); // *перен.* Який не має чітко окреслених рис; невиразний, схематичний. *Ми побачили й полюбили в «Прапороносцях»* [О. Гончара] *просту й красиву душу радянського воїна-переможця — постаті живої, не умовної, не безплотної, не схематичної, але водночас наче очищеної від всього дрібного, випадкового, минучого* (Про багатство л-ри, 1959, 170).

БЕЗПОВІ́ТРЯ́НИЙ, а, е. Не заповнений повітрям. *Він відчув себе так, наче раптом опинився в безповітряному просторі* (Шовк., Інженери, 1956, 65).

БЕЗПОВОРО́ТНИЙ, а, е. 1. Який виключає повернення до того, що було раніше; рішучий, твердий, остаточний. *Вирішення покинути «Березову дачу» і кинути якнайскоріше було твердим і безповоротним* (Коз., Сальвія, 1959, 229); // Який ніколи не повернеться, втрачений назавжди. *Скільки ті понурі стіни чули.. окриків болю та шептів гіркого жалю за безповоротним минулим!* (Фр., IV, 1950, 179); *За роком рік, як дорогоцінні діаманти, нанизував він* [Саїд] *безповоротні літа на таке нерівне, часом вузлувате прядиво життя* (Ле, Міжгір'я, 1953, 91); * Образно. *Карпати... Темними лісами ви оповиті, і над вами Ширяють в синяві орли. Віки залізно тут пройшли Безповоротними шляхами* (Рильський, II, 1956, 295).

2. Який не підлягає поверненню. *Безповоротна позика.*

БЕЗПОВОРО́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безповоро́тний.** *Щемливою тугою безповоротності розбентежила вона* [школа] *зараз його вразливу душу* (Гончар, Таврія.., 1957, 85).

БЕЗПОВОРО́ТНО. Присл. до **безповоро́тний.** *Як і в усіх республіках Радянського Союзу, в Українській РСР остаточно і безповоротно переміг соціалістичний лад, соціалістична система господарства* (Іст. УРСР, II, 1957, 429); [Ліда:] *Платоне, я вирішила безповоротно. Прощайте!* (Корн., I, 1955, 142); *Чародійний сон тривав так коротко й минув безповоротно* (Фр., VI, 1951, 225); *Допомогу каса видає і позичкою, і безповоротно, залежно від того, для якої мети і хто її одержує* (Колг. Укр., 11, 1957, 36).

БЕЗПОКРИ́ВНИЙ, а, е, *с. г.* Який здійснюється без загортання насіння. *Сівбу провели дисковою тракторною сівалкою безпокривним широкорядним способом* (Соц. твар., 2, 1956, 28); *На осушених торфових грунтах кращі наслідки дають безпокривні літні посіви багаторічних трав* (Хлібороб Укр., 4, 1966, 17).

БЕЗПОЛИ́ЦЕ́ВА О́РАНКА, *с. г.* Оранка плугом без полиці. *Глибока безполицева оранка.. може дати високу ефективність на півдні України на солонцевих грунтах* (Техн. культ., 1956, 233).

БЕЗПОЛИ́ЧНА О́РАНКА, *с. г.* Те саме, що **Безполи́це́ва о́ранка.** *На пісках при підготовці грунту застосовують глибоку безполичну оранку* (Колг. Укр., 11, 1961, 36).

БЕЗПОМИЛКО́ВИЙ, а, е. Який не має помилок; який робиться без помилок; правильний.— *Сьогодні я пересвідчився, що моє перше враження було безпомилковим — у вас є всі дані для того, щоб стати чемпіоном* (Собко, Стадіон, 1954, 127); *Безпомилковим чуттям вона вгадала, що це людина важкої долі* (Жур., До них іде.., 1952, 84).

БЕЗПОМИЛКО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **безпомилко́вий.** *Виплекав він* [П. Куліш] *цю самопогорду, самовпевненість і справді вірить у свою безпомилковість!* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 335).

БЕЗПОМИЛКО́ВО. Присл. до **безпомилко́вий.** *Так тільки він умів в одну мету націлити своє разюче слово, немов стрілець, що б'є безпомилково* (Голов., Поезії, 1955, 226); *Вірний кінь безпомилково вгадував дорогу до полку* (Кач., Вибр., 1953, 90).

БЕЗПОМИ́ЛЬНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **безпомилко́вий.** *Чому ж ми безпомильних слів не носим Там, де лежить блокнот із олівцем?* (Рильський, I, 1956, 173).

БЕЗПОМИ́ЛЬНО, *рідко.* Присл. до **безпоми́льний.** *Він снайпер був, він гостре око мав, Він бив по ворогові безпомильно* (Рильський, II, 1956, 182).

БЕЗПОМІ́СНИЙ, а, е, *іст.* Який не має маєтку.

БЕЗПО́МІЧНИЙ, а, е. Нездатний сам собі допомогти, захистити себе; безпорадний, безсилий.— *Що я тепер? Перед хвилею цар, а тепер голий, безпомічний хробак, котрого кождий може розтоптати* (Фр., IV, 1950, 142); *Як жива, виникла вона в його уяві, змарніла і безпомічна після хвороби* (Головко, II, 1957, 516); *Ось чиїсь кулаки різко й сильно загрюкали в двері, а Метеличиха стоїть.. безпомічна, розгублена вкрай* (Шиян, Гроза.., 1956, 187); * Образно. *Воно* [життя] *його кидало, як безпомічну тріску, з боку на бік, гнуло, нагинало* (Мирний, IV, 1955, 173).

БЕЗПО́МІЧНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **безпо́мічний.** *Безпомічність старих літ і самота ще тілько скріпили в нім той нахил* (Фр., III, 1950, 442); *Розбирала злість на власну безпомічність, на власне безсилля* (Гончар, Таврія.., 1957, 420).

БЕЗПО́МІЧНО. Присл. до **безпо́мічний.** *Антін задумавсь.. Напружував пам'ять і безпомічно мовчав* (Коцюб., II, 1955, 302); *Валя ніби безпомічно опустила руки й замислилась на кілька секунд* (Коп., Вибр., 1953, 296).

БЕЗПОРА́ДА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **безпора́дність.** *Голод, холод, безпорада, За грядуще скритий страх* (Стар., Поет. тв., 1958, 138).

БЕЗПОРА́ДДЯ, я, *с., рідко.* Те саме, що **безпора́дність.** *Знову попи, урядники, горілка, гризота, безпораддя* (Вас., II, 1959, 74).

БЕЗПОРА́ДНИЙ, а, е. Неспроможний своїми силами справитися з чим-небудь; який потребує допомоги, підтримки; безпомічний. *Він почуває себе таким кволим, таким безпорадним, розбитим* (Коцюб., I, 1955, 218); *І от вона стояла одна серед лісу, замерзла, безпорадна, і плакала, не знаючи, що робити* (Коз., Сальвія, 1959, 219); // Який виражає безпомічність. *Вигляд у неї* [Віри] *був розгублений і безпорадний* (Руд., Вітер.., 1958, 402); // *перен.* Недосконалий, недовершений (про художній твір). *Не можна миритися більше з творами, написаними наспіх, на основі поверхових спостережень над життям, з творами художньо безпорадними, сірими* (Рад. літ-во, 5, 1957, 11).

◇ **Безпора́дне стано́вище** — становище, з якого немає виходу; безвихідне становище. *Становище дівчини було безпорадне* (Ільч., Серце жде, 1939, 387).

БЕЗПОРА́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **безпора́дний.** *Софія стояла нерухомо, безвладно опустивши руки, обличчя її мало вираз дитячої безпорадності* (Л. Укр., III, 1952, 515); *Сліпа байдужість охопила Настю. Це була свідомість свого безсилля, самотності, безпорадності* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 226); *І такий розпач раптом пойняв Романа від почуття своєї безпорадності, що спазми здавили горло* (Головко, II, 1957, 609).

БЕЗПОРА́ДНО. Присл. до **безпора́дний.** *Юзя дивилася на неї безпорадно* (Л. Укр., III, 1952, 658); *Петро спинився перед братом і безпорадно розвів руками*

(Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 8); *Андрій безпорадно зиркнув спідлоба на голову сільради* (Минко, Повна чаша, 1950, 208).

БЕЗПОРО́ДНИЙ, а, е, *с. г.* Непородистий; несортовий. *От і скотина завелася, та не яка-небудь безпородна, а з науковим паспортом* (Ю. Янов., II, 1954, 166); *Доведено, що сівба насінням кращих районованих сортів та гібридів при однаковій агротехніці дає врожай на 15—30% вищий, ніж сівба безпородним насінням* (Колг. енц., II, 1956, 97).

БЕЗПОРЯ́ДОК, дку, *ч., рідко.* 1. Те саме, що **безла́ддя.** — *Прошу пробачити, товаришу Яремченко,— виправдовувався Біляєв, показуючи на кухонний безпорядок* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 11).

2. *мн.* **безпоря́дки**, ів. В офіційній мові дореволюційної Росії — заворушення революційного характеру.

БЕЗПОСА́ДОЧНИЙ, а, е, *ав.* Який відбувається без посадки на проміжних пунктах.—*..Чкалов, Бєляков і Байдуков готуються до безпосадочного перельоту на тисячі кілометрів* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 74).

БЕЗПОСЕРЕ́ДНІЙ, я, є. 1. Який не має проміжних ланок, здійснюється без посередництва кого-, чого-небудь; прямий. *Тішили його* [Івана] *прекрасні коні, піддані його безпосередній опіці* (Фр., III, 1950, 145); *В ніч на 25 жовтня Ленін прибув у Смольний для безпосереднього керівництва повстанням* (Біогр. Леніна, 1955, 181); *Безпосередня участь найширших мас у складанні планів розвитку економіки своєї держави можлива тільки в умовах соціалізму* (Наука.., 2, 1959, 5); // Зовсім близький; найближчий. *Побудова комуністичного суспільства стала безпосереднім практичним завданням радянського народу* (Програма КПРС, 1961, 54);— *Над Одесою нависла безпосередня загроза оточення з трьох боків* (Кучер, Чорноморці, 1956, 81); // Який прямо випливає з чого-небудь або зумовлює щось. *Оця невдала затія з санаторієм ще більше загострила відносини між Аркадієм і парафіянами, вона й була тією безпосередньою причиною, через що в двадцять третьому році Річинські переїхали до міста* (Вільде, Сестри.., 1958, 43).

2. Який, не задумуючись, іде за своїм внутрішнім потягом, нахилом; простий, щирий. *Тетяна справді здавалась дитиною — така була безпосередня і проста душею* (Коп., Вибр., 1953, 167); *Занадто він безпосередній, нехитрий. Що думає, те й на язиці* (Донч., I, 1956, 469); // Який прямо випливає з внутрішнього потягу, нахилу. *Край ниви стоять вітряки.. Я все бачу, і прості, безпосередні мої стосунки з землею* (Коцюб., II, 1955, 230).

БЕЗПОСЕРЕ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і якість за знач. **безпосере́дній** 2. *Тичину, звичайно, полонила безпосередність, простота, щирість і сила тих небагатьох поезій, що їх залишив Ботев* (Рильський, III, 1955, 329); *Постать робітника відразу привертала увагу енергійним обличчям і водночас майже дитячою безпосередністю* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 51).

БЕЗПОСЕРЕ́ДНЬО. Присл. до **безпосере́дній.** *Мало єсть таких, що провадять культурну роботу в народі безпосередньо* (Л. Укр., V, 1956, 94); *Лодиженко мовчав увесь час. Тільки коли зверталися до нього безпосередньо, відповідав* (Ле, Міжгір'я, 1953, 277); *Посмішка тремтіла їй в куточках губ. Це було так безпосередньо і любо, що Валя прошепотіла Данилові: — Яка вродлива жінка...* (Коп., Вибр., 1953, 294).

БЕЗПОЩА́ДНИЙ, а, е. Який не знає пощади; жорстокий, непримиренний. *Безпощадній зброї сміху Я боюся піддаватись* (Л. Укр., I, 1951, 141); *Я такого, що тепер, ніколи не бачив. Йде боротьба безпощадна* (Стеф., I, 1949, 259); *І сад на лінії вогню Гіллям сухим у небо тиче — Немов гукає на борню, На помсту безпощадну кличе* (Шер., Дорога.., 1957, 73); // Який дуже дошкульно діє. *Безпощадне сонце ворогує з землею* (Довж., Зач. Десна, 1957, 517).

БЕЗПОЩА́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безпоща́дний.** *Артем помітив, що це вже не той давній Остап, ..що усмішка його роблена, а в очах вогники безпощадності* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 42).

БЕЗПОЩА́ДНО. Присл. до **безпоща́дний.** *Тебе самого безпощадно в глину Затопчуть, як камінчик в брук дороги* (Фр., XI, 1952, 295); *Робітничо-селянська влада примушена безпощадно карати всіх тих, хто.. допомагає їм* [нашим ворогам] (Панч, Солом. дим, 1929, 25).

БЕЗПРА́ВНИЙ, а, е. Який не має ніяких прав. *Наш закон вперше в історії викреслив усе те, що робило жінок безправними* (Ленін, 28, 1951, 157); *Неначе з усього світу зійшлися такі ж, як і він сам, гнані й безправні в минулому, а тепер готові все перенести ради іншого життя* (Гончар, Таврія.., 1957, 705).

БЕЗПРА́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **безпра́вний.** *У рабовласницькому суспільстві — повна безправність раба, його не визнавали за людину..* (Ленін, 29, 1951, 428); *Але фон Гофману замало й тії безправності рабів — щодня з десятником бувало він шахтарів по черзі бив* (Уп., Вірші.., 1957, 208).

БЕЗПРА́В'Я, я, *с.* Те саме, що **безпра́вність.** *Хто не цінить наданих йому прав, той сам приречений на безправ'я* (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 70); *Жодна країна в Австро-Угорській імперії не зазнавала такого економічного гніту, політичного безправ'я й податкових страхіть, як зазнавала їх Східна Галичина* (Козл., Відродження.., 1950, 10).

БЕЗПРЕДМЕ́ТНИЙ, а, е. Який не спрямований на певний об'єкт, не має певної мети або підстави. *Скоро ми вийшли з села, і піддержування строгої урядової поваги зробилося зовсім безпредметне супроти безлюдних піль і лісів* (Фр., III, 1950, 233); *Етнографічне милування, безпредметне оспівування краси природи не мають місця в творах Франка* (Іст. укр. літ., I, 1954, 552).

БЕЗПРЕДМЕ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безпредме́тний.** *Найбільший гріх формалізму — це відірваність від життя.., дешеве побрязкування словом, безпредметність, індивідуалізм* (Тич., III, 1957, 50).

БЕЗПРЕДМЕ́ТНО. Присл. до **безпредме́тний.** *Я не люблю безпредметно тужити* (Фр., XI, 1952, 60); *І знову — з-поза чулого романтика.. дивився на мене практик, закоханий в техніку, закоханий не безпредметно, а з повним усвідомленням користі від техніки* (Смолич, III, 1959, 551).

БЕЗПРЕМІ́ННИЙ, а, е, *розм., заст.* Неодмінний, обов'язковий. *Потреба розумної, живої, корисної праці сталася для нього безпремінною умовою життя* (Коцюб., I, 1955, 222).

БЕЗПРЕМІ́ННО, *розм., заст.* Присл. до **безпремі́нний.** *По селах їздить* [Василенко] *та людей підбадьорює.., щоб безпремінно на вибори їхали* (Мирний, IV, 1955, 364); [Старшина:] *Піду безпремінно — чи не влучу години, щоб побалакать з нею* (К.-Карий, I, 1960, 48);— *Вам, бабусю, безпремінно завтра буде* [лист] (Ів., Таємниця, 1959, 62).

БЕЗПРЕТЕНЗІ́ЙНИЙ, а, е. Не розрахований на певний ефект, який не має вигляду чогось значного; простий. *Оця ніжна безпретензійна музика дзвеніла, мов прегарна казка з давніх, минулих часів* (Коб., I, 1956, 313); *З правої кишені сукенки визирав цікаво ріжок безпретензійної, але доброго гатунку, хустинки* (Вільде, На порозі, 1955, 42); *Проста і безпретензійна пісня Івана Шевченка про нові відносини на селі.. стала широко відомою народною піснею* (Літ. газ., 29.VII 1958, 3).

БЕЗПРЕТЕНЗІ́ЙНО. Присл. до **безпретензі́йний.**

БЕЗПРЕ́ФІКСНИЙ, а, е, *грам.* Який не має префікса. *Дієслово у безпрефіксній формі.*

БЕЗПРЕЦЕДЕ́НТНИЙ, а, е. Який не мав подібних прикладів у минулому; небувалий, безприкладний. *Шевченко-поет — явище безпрецедентне в світовій літературі XIX ст.* (Рад. літ-во, 6, 1957, 6).

БЕЗПРЕЦЕДЕ́НТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безпрецеде́нтний.**

БЕЗПРЕЦЕДЕ́НТНО. Присл. до **безпрецеде́нтний.**

БЕЗПРИБУТКО́ВИЙ, а, е. Який не дає прибутку; невигідний. *Безприбуткове господарство.*

БЕЗПРИБУТКО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **безприбутко́вий.**

БЕЗПРИВІ́ТНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **неприві́тний;** похмурий. [Мавка:] *Сунеться хмарка по небу повільна... йде безпричальна, сумна, безпривітна...* (Л. Укр., III, 1952, 256).

БЕЗПРИВІ́ТНО, *рідко.* Присл. до **безприві́тний.**

БЕЗПРИ́В'ЯЗНЕ УТРИ́МАННЯ, *с. г.* Утримання великої рогатої худоби не на прив'язі і не в приміщенні. *При відгодівлі великої рогатої худоби більш раціонально застосовувати.. безприв'язне, вільне утримання* (Колг. Укр., 1, 1958, 32).

БЕЗПРИ́ДАНКА, и, *ж., дорев.* Дівчина, що не має посагу.— *У мене, може, будуть свої діти, котрих треба до розуму довести! ..Дочкам — придане надбати... бо хто тепер бере безприданок?* (Мирний, I, 1954, 340).

БЕЗПРИДА́ННИЦЯ, і, *ж., дорев.* Те саме, що **безпри́данка.** *В чужих скринях пріють їхні* [дівчат] *полотна, а вони, безприданниці, сидять тепер край шляху* (Гончар, Таврія, 1952, 23).

БЕЗПРИЙМЕННИКО́ВИЙ, а, е, *грам.* Який не має прийменника. *Безприйменникові конструкції.*

БЕЗПРИ́КЛАДНИЙ, а, е. Який не мав прикладу, ні з чим не зрівнянний; надзвичайний. *Безприкладний політ Героя Радянського Союзу Германа Титова був дальшим видатним кроком людини на шляху до зірок* (Наука.., 9, 1961, 7); *Бути гідним свого народу, нашого героїчного часу, відобразити безприкладний подвиг сучасників — ось до чого закликає партія письменників* (Літ. газ., 8. IX 1951, 1).

БЕЗПРИ́КЛАДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безпри́кладний.**

БЕЗПРИНЦИ́ПНИЙ, а, е. Який не має певних принципів, твердих переконань, поглядів.— *Це людина, як бачиш, зовсім безпринципна. Це метелик, що весело пурхає на сонці* (Н.-Лев., I, 1956, 615); [Пронашка:] *Це дрібний і безпринципний писака* (Мик., I, 1957, 222); // Який не виражає певних принципів, твердих переконань. *Суб'єктивна, безпринципна і ненаукова критика доведена у нього* [Германа Бара] *до того, що робиться виразом капризу* (Фр., XVI, 1955, 255); *Треба покінчити з благодушним, безпринципним рецензуванням поганих фільмів* (Довж., III, 1960, 209).

БЕЗПРИНЦИ́ПНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безпринци́пний.** *Подивіться в своєму колективі — чи не трапляється вам часом спостерігати, як іржаві плями кар'єризму, заздрості, безпринципності роз'їдають душу людини* (Жур., Вечір.., 1958, 140).

БЕЗПРИНЦИ́ПНО. Присл. до **безпринци́пний.**

БЕЗПРИ́СТРАСНИЙ, а, е, *рідко.* Який до всього ставиться байдуже, не схильний до почуттів, пристрастей; байдужий. *Тихонов гостро бачить і чудесно описує світ. Але він — далеко не безпристрасний спостерігач* (Рильський, III, 1955, 397); // Який виражає байдужість. — *Ви до мене? — спитав господар безпристрасним голосом* (Чаб., Тече вода.., 1961, 51).

БЕЗПРИ́СТРАСНО, *рідко.* Присл. до **безпри́страсний.**

БЕЗПРИСУДКО́ВИЙ, а, е, *грам.* Який не має присудка. *Безприсудкове речення.*

БЕЗПРИТО́МНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **неприто́мний.**— *Де там він їх* [коней] *бачив, як звечора до самого ранку під коморою безпритомний лежав! — озвалась Демчиха* (Вовчок, VI, 1956, 262); *Почав* [Василь] .. *кидатись, немов у конвульсіях, а далі, безсильний, безпритомний, упав горілиць на свій тапчан* (Фр., I, 1955, 173).

БЕЗПРИТО́МНО, *рідко.* Присл. до **безприто́мний.**

БЕЗПРИТУ́ЛЬНИЙ, а, е. Який не має притулку, позбавлений догляду, сімейної опіки; бездоглядний, бездомний. *Матимеш хату й грунт. Матимеш притулок, і син твій не буде безпритульний* (Н.-Лев., IV, 1956, 222);— *Це ж Улька, сиротинонька, дитя безпритульне,— простогнав дідок із сивою борідкою* (Мик., II, 1957, 309); *А на темних шляхах, біля вогнищ, наче стани циган — безпритульні бурлаки* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 595); // *у знач. ім.* **безприту́льний,** ного, *ч.;* **безприту́льна,** ної, *ж.* Бездоглядна, бездомна дитина. *То була громадська господа, там харчували дітей червоноармійців села та безпритульних, що жили в родинах колгоспників* (Ле, Мої листи, 1945, 31); * У порівн. *А син у той день, немов безпритульний, ходив біля Софійного дому, чекаючи, коли ж, нарешті, вийде з майстерні його мати* (Шиян, Гроза.., 1956, 187).

БЕЗПРИТУ́ЛЬНИК, а, *ч.* Безпритульна, бездоглядна дитина. *Базар починав життя рано. Ще не сходило сонце, як господарі яток та рундуків, маленьких столиків та місць на брукові поспішали сюди з своїми товарами, щоб раніше від свого конкурента розпочати торгівлю. Вони перші сполохували безпритульників* (Мик., II, 1957, 330).

БЕЗПРИТУ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Наявність бездоглядних, безпритульних дітей. *Значне місце в дитячій літературі зайняла тема безпритульності* (Іст. укр. літ., II, 1956, 109).

2. Стан за знач. **безприту́льний.** *Надовго зоставалось на душі тяжке, кривдне почуття своєї бурлацької безприту́льності* (Гончар, Таврія.., 1957, 17).

БЕЗПРИХИ́ЛЬНИЙ, а, е, *діал.* Безпритульний. — *Де ж я тепер дінусь? Куди я голову прихилю з сиротами? ..Тепер вже я нещаслива й безприхильна навіки! — голосила Онися Степанівна* (Н.-Лев., III, 1956, 195).

БЕЗПРИЧА́ЛЬНИЙ, а, е, *діал.* Безпритульний. —*Я хочу стати за няньку або за економку, бо я, бачте, безприхильна й безпричальна удова* (Н.-Лев., IV, 1956, 277); * Образно. *Ось налетіла* [думка] *одна промениста, як метеор безпричальна, вогниста і пролетіла... її не спинить...* (Л. Укр., I, 1951, 271).

БЕЗПРИЧА́СНИЙ, а, е, *діал.* Байдужий. *На духмару́ вона походила з своїм нездвиженим обличчям, із своїм поглядом безпричасним...* (Вовчок, I, 1955, 253).

БЕЗПРИЧА́СНО, *діал.* Присл. до **безприча́сний.** *Розбігалася чутка, що його* [Кармелюка] *голоса чути, його погляду стріти, а його краси бачити — ніхто в світі не приміг безпричасно та недбало* (Вовчок, I, 1955, 361).

БЕЗПРИЧИ́ННИЙ, а, е. Який не має певної причини, підстави. *Її відказ, що не буде його жінкою, такий упертий та безпричинний відказ, лютив і дразнив його* (Фр., III, 1950, 425); *Безпричинний жаль до Тимофія танув, як димок у повітрі* (Ряб., Золототисячник, 1948, 177).

БЕЗПРИЧИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безпричи́нний.**

БЕЗПРИЧИ́ННО. Присл. до **безпричи́нний.** *І вона заплакала так само нагло і безпричинно, як уперед сміялася* (Фр., III, 1950, 452); *Поруч полковника щебетали* *міські панночки, безпричинно сміючись і кокетуючи* (Шиян, Гроза.., 1956, 35); // *заст.* Безневинно, без вини. *Ви, Семене Івановичу, грамотні, знаєте, усе знаєте, як важко чоловікові терпіти і переносити худу славу безпричинно* (Кв.-Осн., II, 1956, 342).

БЕЗПРОБУ́ДНИЙ, а, е. Те саме, що **непробу́дний.** *Опочивав сном тихим, безпробудним* (Сл. Гр.); *Поміщик Золотарьов спинився перед Сашком, дивлячись на нього мутнуватими очима безпробудного п'янички* (Смолич, Світанок.., 1956, 39).

БЕЗПРОБУ́ДНО. Присл. до **безпробу́дний.** *А вона* [красуня].. *Безпробудно спочиває,— Понад нею сон літає* (Щог., Поезії, 1958, 181); *Цілий день Франц Таубенфельд безпробудно пив* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 167).

БЕЗПРОВИ́ННЯ, я, *с.*, *діал.* Безневинність. *Його дитина легше вибачила б йому найтемнішу справу, ніж його безпровиння* (Вільде, Винен.., 1959, 74).

БЕЗПРОГРА́МНИЙ, а, е. Який не має програми.

БЕЗПРОГРА́МНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безпрогра́мний.**

БЕЗПРО́ГРАШНИЙ, а, е. Який обов'язково забезпечує виграш, не дає програшу. *Безпрограшна позика; Безпрограшна лотерея.*

БЕЗПРОГУ́ЛЬНИЙ, а, е. Який не має прогулів, виконується без прогулів.

БЕЗПРОГУ́ЛЬНО. Присл. до **безпрогу́льний.**

БЕЗПРОСВІ́ТНИЙ, а, е. 1. Який не має просвітку, позбавлений світла; темний (про ніч і т. ін.). *Туман знов десь узявся, стирав верхами небо, долами поле і сіяв нудне щось і безпросвітне* (Коцюб., II, 1955, 281); *В грудневі безпросвітні ночі Читали в хаті букварі* (Мал., I, 1956, 312); // Який не припиняється; тривалий, постійний. *Але дощ не безпросвітний. Вчора, наприклад, зовсім гарний і сухий був день* (Л. Укр., V, 1956, 392); *Безпросвітні злидні гнали колись людей з Волині за океан* (Ком. Укр., 10, 1959, 71); *Ну, коли вже воно все закінчиться? Оце безпросвітне пияцтво, хабарі з могоричами?* (Кучер, Прощай.., 1957, 222).

2. *перен.* Сумний, безрадісний. *Та смутна минулість безпросвітна відійшла у темряву віків* (Забіла, Промені, 1951. 15); *Важкою, безпросвітною була доля наших жінок до Великого Жовтня* (Рад. Укр., 9.V 1957, 1).

3. *розм.* Який відзначається великою мірою негативної ознаки. *Побалакавши з селянами, що прикидалися безпросвітними дурнями.., Шахай почув одинокий постріл недалеко* (Ю. Янов., I, 1958, 155); *Стій! Та це ж «хворий» Панько Сулима! Ач як стриба, безпросвітне ледащо!* (С. Ол., Вибр., 1959, 101).

БЕЗПРОСВІ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безпросві́тний.**

БЕЗПРОСВІ́ТНО. Присл. до **безпросві́тний;** // *у знач. присудк. сл. Десь після обіду похмуро й безпросвітно стало* (Збан., Єдина, 1959, 220).

БЕЗПРОСИ́ПНИЙ, а, е. Те саме, що **непробу́дний.**

БЕЗПРОСИ́ПНО. Присл. до **безпроси́пний.** *Уже Христя цілий місяць живе у гостиниці. День спить, ніч гуляє. Де сама вона не була, кого у неї не перебуло. І все те безпросипно п'яне, зачуміло завзяте, безмірно розкидчасте. Вино — річкою ллється, гроші — наче полова сиплються* (Мирний, III, 1954, 385); — *Він* [Тит Назарович] *зі мною у сварці. А коли посвариться, тоді п'є безпросипно* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 245).

БЕЗПРОЦЕ́НТНИЙ, а, е. На який не нараховуються проценти.

БЕЗПУ́ТНИЙ, а, е. Який відзначається легковажністю; безладний, розгульний. *Мотря спершу дивилася на.. безпутне життя* [Чіпчине] *та плакала, та вговорювала Чіпку* (Мирний, II, 1954, 161); *Де цей безпутний Багрич пропадав цілу ніч? Пиячив? У кого? З ким?* (Дмит., Обпалені.., 1962, 48); // Непутящий. *Ах ти ж хлоп'я безпутне. Та хіба ж можна на рідну бабусю отаке плести?* (Баш, На землі.., 1957, 66); // Плутаний, хаотичний. *Бувай здоровенька і прости, що лист якийсь безпутний — дуже гаряче!* (Л. Укр., V, 1956, 54).

БЕЗПУ́ТНИК, а, *ч.*, *розм.* Безпутна людина. [Сестра Серахвима:] *Отак вона завжди: як п'яницю то й криє, безпутника якого то й покриває* (Мирний, V, 1955, 79).

БЕЗПУ́ТНИЦЯ, і, *ж.*, *розм.* Жін. до **безпу́тник.**

БЕЗПУ́ТНО. Присл. до **безпу́тний.**

БЕЗПУ́ТСТВО, а, *с.* Безпутна поведінка, безпутне життя. *Хоч і бачив Чіпка таке безпутство — часом робилося йому противне таке життя й таке товариство — та залле очі* [горілкою] — *мовчить...* (Мирний, II, 1954, 193).

БЕЗПУ́ТТЯ ¹, я, *с.*, *рідко.* Те саме, що **безпу́тство.** *Сувора натура, загартована давнім злиденним життям, м'якшала: він* [Чіпка] *тепер соромився свого давнього безпуття* (Мирний, II, 1954, 253); // Безладдя. [Конон *(зітхає):*] *Коли б мати були живі, не було б у нас цього розгардіяшу та безпуття!* (Кроп., II, 1958, 477).

БЕЗПУ́ТТЯ ², я, *с.*, *рідко.* Те саме, що **бездорі́жжя.** *Чим далі вони їхали, тим більше було безпуття* (Скл., Святослав, 1959, 213).

БЕЗРА́ДІСНИЙ, а, е. Позбавлений радості; сумний. *Якби не було в їх надії, що тією роботою осягнуть вони мету бажану, було б життя їм безрадісне* (Гр., I, 1963, 377); *У багатьох творах Манжура показав тяжке становище трудящої жінки — дівчат-наймичок, матерів у експлуататорському суспільстві, безрадісну долю дітей-сиріт* (Іст. укр. літ., I, 1954, 478); // Який не викликає радості; похмурий, невеселий. *Заграло та й ущухло Червоне море, висохло, й осталась безрадісна пустиня після нього* (Л. Укр., I, 1951, 257);— *Скажіть, Оленчук, чим вас привабив цей суворий безрадісний край?* (Гончар, Таврія.., 1957, 350).

БЕЗРА́ДІСНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безра́дісний.**

БЕЗРА́ДІСНО. Присл. до **безра́дісний.** *Дні минали безрадісно, в'яло і без того тепла, якого я так прагнув зазнати в родині* (Коцюб., II, 1955, 365).

БЕЗРА́ДНИЙ, а, е, *діал.* Безпорадний. *Всі вояки оніміли з переляку і стояли з карабінами в руках, безрадні, як барани, призначені на заріз* (Фр., VI, 1951, 453); *Син схилив голову вниз і почав тихо плакати. Старий був безрадний* (Коб., II, 1956, 104).

БЕЗРА́ДНІСТЬ, ності, *ж.*, *діал.* Стан за знач. **безра́дний.** *Вони ж, мов вівці ті в кошарі, спали; Безрадність і зневіра в власні сили Їм обережність навіть відібрали* (Фр., XII, 1953, 342).

БЕЗРА́ДНО, *діал.* Присл. до **безра́дний.** *Одну хвилину вона стояла безрадно* (Коб., III, 1956, 176).

БЕЗРЕЗУЛЬТА́ТНИЙ, а, е. Який не дає бажаних наслідків, результатів. *Гордій зовсім не бажав безрезультатного клопоту* (Гр., II, 1963, 134); *Безрезультатними виявились.. досліди з додаванням до випарюваної сечі невеликих кількостей азотної кислоти* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 13).

БЕЗРЕЗУЛЬТА́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безрезульта́тний.**

БЕЗРЕЗУЛЬТА́ТНО. Присл. до **безрезульта́тний.** *Він перепробував усі ліки, всі засоби, докладав усе своє уміння, але безрезультатно* (Добр., Тече річка.., 1961, 197).

БЕЗРЕ́ЙКОВИЙ, а, е. Який не має рейок. *Автомобіль призначений для швидкого перевезення вантажів і пасажирів по безрейкових дорогах* (Підручник шофера.., 1960, 5).

БЕЗРЕЛІГІ́ЙНИЙ, а, е. У якому немає (не було) релігії. *В сиву давнину на протязі сотень тисяч років тривав безрелігійний період* (Наука.., 9, 1962, 58); // Не пов'язаний з релігією. *Традиційні безрелігійні звичаї, в яких виражена духовна краса багатьох поколінь народу, сповнюються нині новим, соціалістичним змістом По-новому, наприклад, прозвучали недавно в Києві новорічні поздоровлення — щедрування* (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 31).

БЕЗРЕЛІГІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безрелігі́йний.** *Характерною рисою суспільства в період раннього палеоліту є його безрелігійність* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 16).

БЕЗРЕСО́РНИЙ, а, е. Який не має ресор. *На чому тільки він не їздив! І на драбинчастому возі, і на гринджолах.., і в безресорній допотопній бричці* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 97).

БЕЗРИ́БНИЙ, а, е. У якому немає риби. *Безрибний ставок.*

БЕЗРИ́Б'Я, я, *с.* Відсутність або недостача риби. —*Нема,— кажуть,— риби, одні раки. Що тут робити? .. Давай, думає, хоч раків наберемо: на безриб'ї і рак — риба* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 515); *Не повірю я, щоб безриб'я робило рака рибою* (Л. Укр., V, 1956, 174).

БЕЗРІ́ДНИЙ, а, е. Який не має батьків, родичів; одинокий. *Були там і безрідні хлопці, ніхто їх не проводжав, ніхто не плакав за ними* (Л. Укр., III, 1952, 568); *Бувала коло заповітного каменю й Меланочка, підліток, сирота безрідна, занедбана й занехаяна по наймах* (Ю. Янов., II, 1954, 158); // Який утратив або порвав зв'язок із своїм народом, своєю країною. *Буржуазні націоналісти та їх двійники безрідні космополіти прагнули змалювати Панаса Мирного відірваним від народу* (Вісник АН, 5, 1949, 15); * Образно. *А по голому степу, мов та бурлацька доля у світі, помандрувало безрідне покотиполе* (Вас., Опов., 1947, 40).

БЕЗРІ́ДНИК, а, *ч.*, *рідко.* Безрідна людина.— *Служив зо мною вкупі наймит.., з нашої таки сторони, тільки сирота, безхатник і безрідник* (Барв., Опов.., 1902, 243).

БЕ́ЗРІК: ◇ **В (на) бе́зрік** — на вічні часи; назавжди. *І не хотілося мені, Щоб тії ночі, тії дні Минали в безрік* (Щог., Поезії, 1958, 193); *Коли я кажу, що зосталась би тут на безрік, то Ви ж знаєте, які тому причини* (Л. Укр., V, 1956, 152); **Відда́ти за бе́зрік** — ніколи не віддати; **За бе́зрік** — через дуже довгий час, дуже нескоро. «*Коли ж він* [велетень] *встане?*» — *тремтячи, Спитала я хлопчину.*— «*За рік, сто рік, чи за безрік, А може й в сю хвилину!*» (Л. Укр., I, 1951, 460).

БЕЗРОБІ́ТНИЙ, а, е. 1. Який не має роботи, заробітку, не знаходить застосування своїй праці. *Розумієш, чим Івась її заспокоює?* «*Тато тепер безробітні, не проси хліба, бо немає... Води напийся*» (Шиян, Баланда, 1957, 105); // *у знач. ім.* **безробі́тний,** ного, *ч.;* **безробі́тна,** ної, *ж.* Той, хто ніде не працює, не має роботи. *Утворення резервної армії безробітних — такий же неминучий результат застосування машин в буржуазному землеробстві, як і в буржуазній індустрії* (Ленін, 1, 1948, 433); *Батько два роки тому навесні пішов з безробітними домагатись роботи* (Козл., На переломі, 1947, 132).

2. *заст.* Вільний від роботи; неробочий. *Вільне, безробітне його життя текло, як медова річка* (Н.-Лев., II, 1956, 39).

БЕЗРОБІ́ТТЯ, я, *с.* 1. Стан, коли не всі можуть одержати роботу, мати постійний заробіток. *Застій у промисловості* [Росії] *створював безробіття, яке тяжко позначалось на становищі робітничого класу* (Іст. УРСР, I, 1953, 639); // Наявність безробітних. *В усіх іноземних державах ми бачимо промислові кризи і величезне безробіття* (Ленін, 33, 1951, 91).

2. Брак роботи. *Злидні, голод, безробіття та малоземелля загнали тисячі українських селян в Канаду, США, країни Латинської Америки* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 132).

3. Незайнятість роботою, якоюсь справою і т. ін.; безділля.— *А з нудьги, з гульні та од безробіття можна й бог зна чого надумать і накоїти* (Н.-Лев., IV, 1956, 253); *Комусь три місяці безробіття (нібито спочинку!) і цензурні капризи вилізуть боком, бо муситиме потім подвійно гарувати...* (Л. Укр., V, 1956, 351).

БЕЗРО́ГИЙ, а, е. 1. Який не має рогів. *Високий очіпок поламався й увігнувся. Кайдашиха стала шута, як безрога корова* (Н.-Лев., II, 1956, 318).

2. *у знач. ім.* **безро́га,** гої, *ж.*, *жарт.* Свиня. *Сутінь* [у хліві] *по кутках здається зовсім чорною, так що в ній ледве видко, як ворушаться безрогі* (Л. Укр., II, 1951, 194); [Багатий Брат *(до Убогого Брата):*] *Що ти? зовсім з глузду збився,— Тут лузати заходився, Засмітив усю підлогу... От тобі й пусти безрогу!* (Олесь, Вибр., 1958, 446).

БЕЗРОЗДІ́ЛЬНИЙ, а, е. Який не поділяється, не поділений ні з ким; повний, цілковитий. *Довге і безроздільне панування самодержавства нагромадило небачену, мабуть, в історії кількість революційної енергії в народі..* (Ленін, 8, 1949, 402).

БЕЗРОЗДІ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безрозді́льний.**

БЕЗРОЗДІ́ЛЬНО. Присл. до **безрозді́льний.** *Наша партія є єдиною партією в країні. Їй безроздільно належить керівна роль у радянському суспільстві* (П'ятдесят років КПРС, 1953, 27); *Мистецтво не любить млявості і байдужості. Йому треба віддаватися цілком, енергійно, безроздільно* (Думки про театр, 1955, 166); *Його душею і серцем безроздільно заволоділа Софія* (Шиян, Гроза.., 1956, 20).

БЕЗРОЗСА́ДНИЙ, а, е, *с. г.* Який здійснюється без розсади. *На півдні України їх* [помідори] *культивують також і безрозсадним способом, висіваючи насіння в грунт* (Колг. енц., II, 1956, 346); *Колгосп впроваджує вигідне, перспективне масштабністю безрозсадне вирощування капусти, огірків* (Рад. Укр., 19.VII 1961, 2).

БЕЗРОЗСУ́ДНИЙ, а, е. Який діє нерозумно, нерозсудливо; нерозсудливий. *Такий же він безрозсудний, як і був!* (Шовк., Людина.., 1962, 305); // Який здійснюється без обдумування, необачно, суперечить вимогам розуму; нерозумний. [Марія:] *Я мушу застерігати тебе від безрозсудних вчинків* (Собко, П'єси, 1958, 177); *Ми не можемо забувати про воєнну небезпеку, що загострюється безрозсудною, авантюристичною політикою міжнародного імперіалізму* (Ком. Укр., 1, 1967, 19).

БЕЗРОЗСУ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безрозсу́дний.** *З верболозу піднявся сполоханий крижень. Жучок, зухвало гавкаючи, побіг за ним, але швидко повернувся, зрозумівши, мабуть, усю безрозсудність переслідування* (Мокр., Острів.., 1961, 19).

БЕЗРОЗСУ́ДНО. Присл. до **безрозсу́дний.** *Наймитові стало шкода цього здорового силача, що безрозсудно погодився на таке програшне змагання* (Шиян, Баланда, 1957, 136).

БЕЗРОЗСУ́ДСТВО, а, *с.*, *рідко.* 1. *тільки одн.* Те саме, що **безрозсу́дність.** *Сили миру знову продемонстрували свою могутність. В дні небезпечної кризи в районі Карібського моря вони завдавали поразки силам безрозсудства і війни* (Рад. Укр., 1. I 1963, 1).

2. Безрозсудний вчинок.

БЕЗРОЗУ́МНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **нерозу́мний.** *Дурна дівчина безрозумная по гультяєві плаче*

(Чуб., V, 1874, 275); *Вгамується безрозумне завзяття* (Сл. Гр.); *На балу кокетлива Мадонна В'ється безрозумна, як мотиль* (Рильський, I, 1956, 193).

БЕЗРОЗУ́МНІСТЬ, ності, *ж.*, *рідко.* Абстр. ім. до **безрозу́мний.** *Досада справедлива на твою безрозумність пече мені душу* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 253).

БЕЗРОЗУ́МНО, *рідко.* Присл. до **безрозу́мний.** *— Ще ти злої смерті не видала; Безрозумно рвешся на се діло* (Фр., XII, 1953, 249).

БЕЗРО́СЯНИЙ, а, е. Без роси. *Ніч скрипуча, суха, безросяна, і чути далеко-далеко* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 470); *Безросяна отава на леваді сухо шелестить під ногами* (Іваничук, Край.. шляху, 1962, 276).

БЕЗРУКА́ВИЙ, а, е. Те саме, що **безрука́вний.**

БЕЗРУКА́ВКА, и, *ж.* Вид одягу без рукавів. *Мені ввижається бородатий Тришка в червоній сорочці та чорній плисовій безрукавці* (Мирний, IV, 1955, 336); *Байкова безрукавка його була вже добре перемазана* (Ільч., Серце жде, 1939, 145).

БЕЗРУКА́ВНИЙ, а, е. Без рукавів. *Назустріч нам виходить дівчина Катруся в безрукавному кожушку* (Шиян, Переможці, 1950, 170).

БЕЗРУ́КИЙ, а, е. Який не має руки або рук, втратив руку (руки). *Маріка сиділа на печі, мляво одівала свою безруку й безносу ляльку* (Вас., II, 1959, 216); *І от тоді з'являється безрукий дід і підходить до нас* (Ю. Янов., I, 1954, 64); // *у знач. ім.* **безру́кий**, кого, *ч.* Той, хто не має руки або рук. *Казав сліпий до глухого: «Слухай, як безрукий голого обдирає»* (Укр.. присл.., 1955, 326)

БЕЗРУ́ЛЬНИЙ, а, е. Який не має руля, пересувається без руля. *Гребля на двійці, парній, безрульній, мало чим різниться від одиночної* (В ім'я Вітч., 1954, 65).

БЕЗСЕРДЕ́ЧНИЙ, а, е. Нечулий до інших; безжалісний, жорстокий. *Франко виставляє перед читачем цілу портретну галерею таких хижаків — з залізною волею, з звірячими.. інстинктами, сухих, упертих і безсердечних* (Коцюб., III, 1956, 38); [Зінаїда:] *Який ти безсердечний! Дитина не виспалась...* [Погода:] *Яка дитина? Бельбас має двадцять один рік!* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 18).

БЕЗСЕРДЕ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безсерде́чний.** *Стару попеласту гуску забив хворостиною в шкоді сусід і у варварській безсердечності прип'яв бездушного трупа за лапу до тої ж хворостини* (Фр., II, 1950, 60); *Хоч і знав я запопадливість хоробливу, ощадність і безсердечність своєї матері — однак.., що вона допускалася найгрубшого лихварства,.. — я не міг сподіватися* (Коб., III, 1956, 214).

БЕЗСЕРДЕ́ЧНО. Присл. до **безсерде́чний.** *Не віддам чайки цим хлопчиськам, які так безсердечно перебили крило бідній пташці* (Збан., Мор. чайка, 1959, 24).

БЕЗСЕ́РДИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **безсерде́чний.** *О, дайте під сі пазурі султана, кривавого безсердого тирана* (Сл. Гр.).

БЕЗСЕ́РДНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **безсерде́чний.**

БЕЗСЕРЕ́БРЕНИК, а, *ч.*, *заст.* Те саме, що **безсрі́бник.** *Що ж, коли належу до народу, у якого літератори мусять бути безсеребрениками* (Л. Укр., V, 1956, 273)

БЕЗСИ́ЛИЙ, а, е. 1. Який не має фізичної сили; немічний, слабий, знесилений. *Лишились тільки дрібні діти, божевільний батько та хвора, безсила від перевтоми жінка* (Коцюб., I, 1955, 227); *Була пізня ніч, і Кім, безсилий, лежав на березі ріки* (Донч., V, 1957, 447).

2. Нездатний або неспроможний що-небудь зробити, подолати. *Лютиться стара, а вже нічого не годна вдіяти — безсила боронитися* (Хотк., II, 1966, 43); // Який не може виявити себе в дії. *Айша падає додолу на килим і ридає в безсилій лютості* (Л. Укр., II, 1951, 340); *Образно. *Момент — і вітрило в човні, зв'язане, скручене, безсиле...* (Вишня, I, 1956, 185).

БЕЗСИ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* 1. Стан за знач. **безси́лий 1**; безсилля (в 1 знач.). *Буваю часто в анемічному стані, надто надвечір,— маленькі одливи від голови і певна безсилість* (Л. Укр., V, 1956, 356).

2. Абстр. ім. до **безси́лий 2.** *В житті було багато радісного, хорошого, але петляло й хитре, вивертливе зло, і перед ним Петро відчував свою безсилість* (Жур., Вечір.., 1958, 222).

БЕЗСИ́ЛІТИ, ію, ієш, *недок.* Ставати безсилим, втрачати сили.

БЕЗСИ́ЛЛЯ, я, *с.* 1. Фізична слабість, знемога. *Хоч вона* [хвороба] *його й не трясла, зате інше нівечила,— то безсиллям, то таким поганим настроєм духу* (Мирний, V, 1955, 422); *Якась знемога, якесь безсилля опанувало його* (Коцюб., I, 1955, 218).

2. Нездатність або неспроможність що-небудь зробити, подолати. *В почуттю своєї нижчості, свого безсилля і ненастанного роздразнення Іцко дивився на Германа як на свого особистого ворога* (Фр., VIII, 1952, 412); *Безсилля людини в боротьбі з природою і гнітом суспільних відносин породило віру в чудеса, бо слабість, як відзначав Маркс, завжди шукала порятунку в надії на чудо* (Наука.. 10, 1958, 50);— *Пішовши звідси, ви лише розпишетесь у своєму безсиллі* (Шовк., Інженери, 1956, 225).

БЕЗСИ́ЛО. Присл. до **безси́лий.** *Голова одхилилась набік, наче сама собою впала, так в'яло, безсило* (Л. Укр., III, 1952, 708); *Віктор безсило опустився на лаву* (Руд., Вітер.., 1958, 152); *В кутку в пічці залізній полум'я безсило б'ється* (Головко, I, 1957, 179).

БЕЗСИ́ЛОК, лка, *ч.*, *діал.* Безсила людина. *Тепер люди маленькі й безсилки* (Барв., Опов.., 1902, 423).

БЕЗСИ́ЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **безси́лий.** *Йдучи на сходах, він удавав такого в'ялого, такого старого, такого аскета безсильного* (Н.-Лев., I, 1956, 364); *Але той в безсильній злості лишень плював та сипав прокльони* (Коцюб., I, 1955, 295); *А він* [чоловік] *продовжує зустрічатися із Зінькою, і це вона знає, але перешкодити чи припинити ці зустрічі безсильна* (Шиян, Баланда, 1957, 177); // *у знач. ім.* **безси́льний**, ного, *ч.* Той, хто не має сили.— *Чого се ти так задумався? об чім все мислиш? — А все думаю, хто кого посідає — сильний безсильного чи безсильний того?* (Вовчок, I,1956, 158).

БЕЗСИ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безси́льний.** *Рвався хлопець до школи, та мати, бачачи його безсильність, не хотіла його пустити* (Фр., III, 1950, 412); *І коли хто говорить, що поетові не слід займатися пропагандою якихось ідей та ідеалів.., то се говорить тільки його власна безсильність* (Фр., XVI, 1955, 250).

БЕЗСИ́ЛЬНО. Присл. до **безси́льний.** *Руки звисали безсильно* (Коб., II, 1956, 94).

БЕЗСИСТЕ́МНИЙ, а, е. Який не має певної системи ладу; безладний. *Безсистемне і нерегулярне харчування відбивається на здоров'і і працездатності* (Укр. страви, 1957, 28); *Як літні тіні, проносились згадки, безладні, безсистемні* (Коцюб., I, 1955, 407).

БЕЗСИСТЕ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безсисте́мний.** *Артилерія ще тільки приміряється, б'ючи з удаваною безсистемністю та скупістю* (Гончар, I, 1954, 358).

БЕЗСИСТЕ́МНО. Присл. до **безсисте́мний.** *На місці старого безсистемно спланованого села Вознесенівки, що розкинулось над Дніпром, виросла нова частина міста Запоріжжя* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 43).

БЕЗСІМЕ́ЙНИЙ, а, е. Який не має сім'ї; // *у знач. ім.* **безсіме́йний**, ного, *ч.* Той, хто не має сім'ї; одинак.

Ми приготували йому тимчасове житло — ліжко в гуртожитку, разом з безсімейними (Рад. Укр., 18.VIII 1962, 2).

БЕЗСІМ’Я́НИЙ, а, е. Який не має сім’я.

БЕЗСІМ’Я́НКА, и, *ж.*, *сад.* Сорт груші або інших плодів без зерен.

БЕЗСКОРО́МНИК, а, *ч.*, *заст.* У віруючих — людина, що суворо додержується постів. *Він був святобожний, начитаний у богослов’ї, безскоромник і любитель обряду* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 541).

БЕЗСКОРО́МНИЦЯ, і, *ж.*, *заст.* Жін. до **безскоро́мник.**

БЕЗСЛА́ВИТИ, влю, виш; *мн.* безсла́влять; *недок.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **несла́вити.** *Тебе ворог топче, давить, Обдирає і безславить* (Фр., XIII, 1954, 152).

БЕЗСЛА́ВНИЙ, а, е. Який не заслужив слави, поваги. *Згадай же хто-небудь її* [душу] *на сім світі,— Безславному тяжко сей світ покидать* (Шевч., I, 1951, 75); // Який не приносить слави. *Краще б уже загинути в якомусь безславному бою при сонці чи зорях, аніж під камінними мурами* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 235); // Який заслуговує осуду; ганебний. *7 жовтня 1812 р. вона* [французька армія] *вийшла з Москви і почала свій безславний відступ* (Іст. УРСР, I, 1953, 404).

БЕЗСЛА́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безсла́вний.**

БЕЗСЛА́ВНО. Присл. до **безсла́вний.** *Гине безславно Самсон в самотині, Серцем же рветься свій люд визволять* (Л. Укр., I, 1951, 337); *8 лютого 1918 року Центральна Рада з побитим своїм військом безславно тікає з Києва* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 25).

БЕЗСЛА́В’Я, я, *с.* Погана слава; ганьба, безчестя. *Безслав’я, наче та болячка, І сон і їжу одбира* (Мирний, V, 1955, 288); *Цілу ніч прождав я... Сором і безслав’я! Хлопця одурила, Посміхом зробила!* (Олесь, Вибр., 1958, 394); *Життєву путь свою Нерівно і хитаючись верстав я.. Але ніколи чорного безслав’я Я не доходив — утопить свій дар У чорній лжі* (Рильський, Поеми, 1957, 208).

БЕ́ЗСЛИХИ, ів, *мн.*, *діал.* Глушина. *А там, по суворих диких верхах, десь.. в безслихах гніздиться всяка мара, ворожа сила, з якою тяжко боротись* (Коцюб., II, 1955, 322).

БЕЗСЛІ́ВНИЙ, а, е. Без слів. *До кожного загального тосту адресував* [Лебідь] *їй свій, особистий, хоч і безслівний, але виразний і щирий* (Баш, Надія, 1960, 71).

БЕЗСЛІ́ДНИЙ, а, е. Який не залишає, не залишив слідів; який зовсім зник. *Як гірко трупом почуватись, Безслідним полум’ям згоріть* (Граб., I, 1959, 132); *Відмирання держави не означає її безслідного зникнення* (Ком. Укр., 4, 1960, 23).

БЕЗСЛІ́ДНО. Присл. до **безслі́дний.** *Марина безслідно зникла, пропала* (Мирний, IV, 1955, 237); *Настя слухає, пестливо гладить голівку малої внучки, і давні безсонні ночі з чорними маревами десь утікають безслідно* (Козл., Лелеки.., 1953, 11).

БЕЗСЛІ́ЗНИЙ, а, е. Без сліз. *Виймала* [мати] *Василеві сорочки, кожну сорочку тулила вона до лиця, до сухих, безслізних очей* (Н.-Лев., I, 1956, 90); // *перен.* Не зрошений сльозами. *Яка ясна звитяжців путь безслізна, у ній злились народів всіх путі!* (Сос., Солов. далі, 1957, 13).

БЕЗСЛОВЕ́СНИЙ, а, е. 1. Який не має здатності говорити. *Вдома неначе підміняли старого фахівця Любчика. Він перетворювався на безсловесну рибу...* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 158); [Онисько Чугай:] *Полягли наші гурти геть усі до останнього симентала.. Бачить же, проклятий* [німець], *що то безсловесна скотина, і бомбить* (Мокр., П’єси, 1959, 137); // Який робиться, відбувається без слів. *І здавалося йому, що таке його безсловесне кликання мусить мати гіпнотичну.. силу* (Крим., А. Лаговський, III—IV, 63).

2. Який завжди мовчить; мовчазний; який не заперечує, не протестує проти чого-небудь; покірний. *Краще не жити, ніж доживати вік такою безсловесною рабинею, таким нещасним попихачем, безнадійним послугачем, як ота безталанниця!* (Л. Укр., III, 1952, 547); *Його* [Івана] *вигнано, як пса, і він, як пес, скорився й вийшов, безпомічний, безсловесний, полохливий* (Коцюб., I, 1955, 405); *Настя мовчала, пригноблена, прибита.. Кінець: рабиня, річ, безсловесна істота, яку продають, калічать, безчестять, як цього забажає власник* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 162).

БЕ́ЗСМАК, у, *ч.* Брак доброго смаку; несмак.

БЕЗСМЕ́РТКА, и, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **безсме́ртник.**

БЕЗСМЕ́РТКИ, ів, *мн.* (*Xeranthemum* L.). Однорічні й багаторічні трав’янисті рослини з сухими, яскраво забарвленими листочками; вирощуються як декоративні.

БЕЗСМЕ́РТНИЙ, а, е. 1. Який вічно живе, ніколи не вмирає. *Така руїна, просто розсипається від старості, а все їй ліки потрібні та купелі... Чи вона думає, що люди безсмертні?* (Л. Укр., III, 1952, 530); * Образно. *Людина — смертна, а народ — безсмертний* (Криж., Калин. міст, 1940, 46); // *у знач. ім.*, *звичайно мн.*, *міф.* **безсме́ртні**, них. Боги. *Поспитавшися ради в дружини, Спільне бажання тоді Філемон одкриває безсмертним* (Зеров, Вибр., 1966, 327).

2. Який назавжди лишається в пам’яті людей, завжди зберігає своє значення; незабутній. *Борис перечитав безсмертну поему одним духом за кілька день* (Фр., III, 1950, 34); *Безсмертне Партії учення — яка це мудрість, глибина! Безсмертне Леніна учення — вглибляйся, молодь, аж до дна!* (Тич., До молоді.., 1959, 36).

БЕЗСМЕ́РТНИК, а, *ч.* Народна назва рослин із сухими квітками, переважно безсмертків і тмину. *На покутті стояли образи в срібних шатах, заквітчані васильками, гвоздиками, безсмертниками* (Мирний, II, 1954, 232); *Над їхнім* [бійців] *прахом зацвіта ромен, Безсмертник бронзовий розплющив кругле око* (Мал., II, 1956, 245).

БЕЗСМЕ́РТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безсме́ртний.** *І щоб мої могутні крила Не зупиняла, не гнітила Важка матерії, інертність, Він* [бог] *дав душі моїй безсмертність* (Фр., XI, 1952, 290); *Це — голос боротьби, безсмертності і слави, Як гімн вітчизни, гордо нам звучить* (Бажан, Роки, 1957, 214).

БЕЗСМЕ́РТЯ, я, *с.* 1. Вічне існування, вічне життя. *Нам треба жити, а не надіятись на безсмертя, тоді тільки ми почуваємо себе і великими, і безсмертними* (Л. Укр., III, 1952, 703).

2. Вічне існування в пам’яті людей. *Дарма! Нехай умру, та думка не умре! В таке безсмертя й я привикла вірить* (Л. Укр., I, 1951, 118); *Тарас Шевченко увійшов в історію нашої й світової літератури як поет — і як поет здобув собі безсмертя* (Рильський, III, 1955, 252); *Схопили діда німці. Що вже вони старого мучили й катували.. Дід не похитнувся. Колишній наймит, вихований колгоспним ладом, увійшов у безсмертя, як Людина з великої літери* (Ю. Янов., II, 1954, 163).

БЕЗСНІ́ЖЖЯ, я, *с.* Відсутність або мала кількість снігу взимку. *Холод пробирав до кісток: при цілковитому безсніжжі мороз досягав кільканадцяти градусів* (Гончар, Таврія.., 1957, 702).

БЕЗСНІ́ЖНИЙ, а, е. Без снігу або з малою кількістю снігу. *Мокра, непривітна, а потім безсніжна погода спричинилася до зменшення числа відпочиваючих* (Коз., Сальвія, 1959, 131); *Був той район у холодних степах безсніжних* (Мик., II, 1957, 40).

БЕЗСНІ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безсні́жний.**

БЕЗСО́ВІСНИЙ, а, е. Який не має совісті, робить не по совісті, несправедливо; несовісний, безсоромний. — *Я став громадським писарем, викуривши з села давнього писаря, збанкротованого канцеліста* [канцеляриста], *п'яницю, безсовісного деруна та ошуканця* (Фр., IV, 1950, 315); *Це був безсовісний брехун, що любив добре попоїсти і не любив працювати* (Трубл., I, 1955, 282); // Який виражає безсовісність, безсоромність.— *Великий святий боже! Ти чуєш цих людців? Врази ж їх негайно громом за іхній безсовісний наклеп на мене!* (Донч., V, 1957, 366);— *На кутні засмієшся, як видряпаю твої безсовісні очі* (Стельмах, Хліб.., 1959, 94).

БЕЗСО́ВІСНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **безсо́вісний.** *Від нього* [зятя] *одержала я одного разу.. лист, де жалівся гірко на легкодушність та безсовісність і недбалість своєї жінки* (Коб., II, 1956, 320).

БЕЗСО́ВІСНО. Присл. до **безсо́вісний.** *Той* [Юрій] *безсовісно дурив їх* [дівчат] *своїми легкими і веселими словами* (Стельмах, Хліб.., 1959, 128); * Образно. [Трактор] *жер безсовісно пальне, стогнав, коли плуг, примірам, ставили на глибшу оранку* (Ю. Янов., II, 1954, 134).

БЕЗСОЛЬОВИ́Й, á, é. Без солі.

БЕЗСО́ННИЙ, а, е. Який не спить, перебуває без сну; позбавлений сну. *Гуде безсонний жук* (Гл., Вибр., 1957, 206); *Так, знову я вояк, я знов боєць безсонний* (Рильський, Мости, 1948, 47); // Який має ознаки неспання. *Здорова свіжість літнього ранку промивала безсонні очі бійців* (Гончар, I, 1954, 53); // Який проходить без сну. *Перекажіть про бідність, сльози вічні, Про труд безсонний в бою і натузі* (Фр., X, 1954, 21); *Ночі безсонні на маршах, в походах, Вдень спочиваємо до темноти* (Шер., Дружбою.., 1954, 63).

БЕЗСО́ННИЦЯ, і, *ж.* Те саме, що **безсо́ння** 2. *Від безсонниці й утоми На лиці її засіла блідість* (Фр., XIII, 1954, 420); *Ні з того ні з сього напали.. безсонниці* (Л. Укр., V, 1956, 223);— *Як здоров'ячко? — тривожиться Таран.— Тебе, я бачу, безсонниця мучить* (Жур., До них іде.., 1952, 132).

БЕЗСО́ННІСТЬ, ності, *ж., зах.* Безсоння. *Мучила її безсонність, і гарячка до крайності підтинала її сили* (Коб., I, 1956, 80).

БЕЗСО́ННО, *присл.* Без сну. *Марина багато, майже безсонно працювала ці дні* (Собко, Зор. крила, 1950, 296).

БЕЗСО́ННЯ, я, *с.* 1. Довге перебування без сну; неспання. — *Од безсоння звелась. П'яту ніч не спимо, не гасимо світла, пильнуєм, щоб не здрімати* (Коцюб., II, 1955, 79); *З туману почали виринати озброєні мокрі люди, з запаленими від безсоння очима, босі, погано вдягнені* (Довж., Зач. Десна, 1957, 96).

2.Хвороблива відсутність сну. [Психіатр:] *Головне, не треба читати на ніч. Тоді, сподіваюсь, і безсоння мине* (Л. Укр., II, 1951, 66); *Іонізоване повітря показане також неврастенікам, особам, що хворіють на безсоння, підвищену втому, головні болі* (Наука.., 4, 1961, 50); *Михайло в ті дні помітно змарнів, його напало безсоння* (Кучер, Зол. руки, 1948, 52).

БЕЗСО́НЯЧНИЙ, а, е. Без сонця, без сонячного світла.— *Ах, матінко моя, що се мусила бути за безсонячна днина, в котрій ти мене на світ привела!* (Коб., I, 1956, 366); *Як пізно розвиднювалося тут, у Петербурзі.., яким коротким-коротким був блідий, безсонячний день!* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 61).

БЕЗСОРО́МНИЙ, а, е. Який не почуває сорому, не соромиться; безстидний. «*І яка ся безсоромна Мар'я: плеще таке, що й на голову не злізе!*» — *думається їй* (Мирний, III, 1954, 155); *Погані брошури сього Сікорського, цур їм! Безсоромний він чоловік* (Л. Укр., V, 1956, 123); *Карпо, нагнувшись до Віриного вуха, щось їй шепотів, а вона, безсоромна, тільки шарілася ще дужче та дурнувато всміхалася!* (Шиян, Баланда, 1957, 45); // Який виражає безсоромність; непристойний. *Чарівні були обличчя* [дам]. *Тільки трошки безсоромні* (Л. Укр., IV, 1954, 171); *Зосина мати.. Юрія кляла і святими, і всіма чортами, що він своїми безсоромними циганськими очима причарував її доньку* (Стельмах, I, 1962, 649); // Нічим не стримуваний; безсовісний, зухвалий.— *Брехня! — надсаджувався Балика, силкуючись перекричати гамір.— Безсоромна брехня!* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 32); — *Я принаймні добився одного: частина людей побачила, що чудо — це безсоромний грабіж, грабують там прочан і наші дукачі, і за́йдисвяті* (Стельмах, II, 1962, 321).

БЕЗСОРО́МНИК, а, *ч.* Людина, що не має сорому, порушує правила пристойності; безстидник.— *А чого ж ти лізеш, безсоромнику? Рад, що саму дівчину застукав у полі, то вже й лізе!..— каже вона* (Мирний, I, 1949, 166).

БЕЗСОРО́МНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **безсоро́мник.** —*Тобі, негіднице, тобі, безсоромнице, буде окрема подяка! — погрозив Жигай і швидко пішов геть* (Шиян, Баланда, 1957, 226).

БЕЗСОРО́МНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безсоро́мний.** *Відмовлення в цих найскромніших і найзаконніших вимогах* [автономії] *з боку Тимчасового уряду було нечуваною безсоромністю, дикою зухвалістю контрреволюціонерів..* (Ленін, 25, 1951, 79): *Молоді липи вже роздяглись й стояли голі, мов діти у своїй безсоромності* (Коцюб., II, 1955, 248).

БЕЗСОРО́МНО. Присл. до **безсоро́мний.** *Дочка богомільних батьків, забувши давні звичаї й закон Магометів, скрізь безсоромно ходить з одкритим лицем* (Коцюб., II, 1955, 142); *Хто вона та жінка, що безсоромно приходила до її сина в узбецькій паранджі?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 127); *Ми не пустим на поріг — Торбохвата і хапугу, Що таскав у свій барліг Безсоромно все, що міг!* (С. Ол., Вибр., 1959, 250).

БЕЗСПІ́РНИЙ, а, е, *рідко.* Який не викликає заперечень; безперечний, загальновизнаний. *Розвиток дрібного господарства є розвиток дрібнобуржуазний, є розвиток капіталістичний, раз є обмін; це — безспірна істина..* (Ленін, 32, 1951, 313).

БЕЗСПІ́РНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Абстр. ім. до **безспі́рний.**

БЕЗСПІ́РНО, *рідко.* Присл. до **безспі́рний.**

БЕЗСПОЛУЧНИКО́ВИЙ, а, е, *грам.* Який не має сполучника. *Безсполучникове речення.*

БЕЗСРЕ́БРЕНИК, а, *ч., заст.* Те саме, що **безсрі́бник.**

БЕЗСРЕ́БРЕНИЦЯ, і, *ж., заст.* Жін. до **безсре́бреник.** *На ході вона злегка хиталася і гугнявим голосом вичитувала: — Святі безсребрениці і чудотворці...* (Коцюб., II, 1955, 116).

БЕЗСРІ́БНИК, а, *ч., заст.* Не жадібна до грошей, некорислива людина.

БЕЗСРІ́БНИЦЯ, і, *ж., заст.* Жін. до **безсрі́бник.**

БЕЗСТА́НОВИ́Й, а́нова́, а́нове́, *іст.* Який не належить ні до якого стану; не пов'язаний з належністю до якогось стану, однаковий для всіх станів. *У листопаді 1864 р. була проведена судова реформа, в результаті якої в Росії формально було запроваджене гласне безстанове, буржуазне судочинство* (Іст. УРСР, I, 1953, 481).

БЕЗСТАТЕ́ВИЙ, а, е. Який не має ознак статі.

△ **Безстате́ве розмно́ження,** *біол.*— розмноження без запліднення, відокремленням частинки організму з дальшим розвитком із неї нового організму. *Безстатевого* *розмноження, як у гідри, у дощового черв'яка немає* (Зоол., 1957, 23).

БЕЗСТИ́ДНИЙ, а, е. Те саме, що **безсоро́мний.** *Принц, не бажаючи давати відповіт На крики й вигуки безстидні та шалені, Промовив: «Геть, старий, іди собі від мене!»* (Рильський, Вибр., 1940, 181).

БЕЗСТИ́ДНИК, а, *ч.* Те саме, що **безсоро́мник.** [Баба:] *Сказись ти з своєю Лисою горою, безстиднику!* (Вас., III, 1960, 51); *Мовчав би вже, безстиднику, сам ніколи лоба не перехрестить, а інших на глузи бере* (Стельмах, II, 1962, 392).

БЕЗСТИ́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **безсти́дник.** *Так-бо нічого б і не було, якби вона втекла, а то й стоїть, і регочеться... У! безстидниця!* (Кв.-Осн., II, 1956, 433); *Безстиднице! Нема тобі сорому перед матір'ю, перед людьми, перед богом!* (Н.-Лев., II, 1956, 528).

БЕЗСТИ́ДНІСТЬ, ності, *ж.*, *рідко.* Абстр. ім. до **безсти́дний.** *В них* [очах] *грав вираз такої безсердечної холодності, такої погорди до людей і такої безстидності* (Фр., III, 1950, 317).

БЕЗСТИ́ДНО. Присл. до **безсти́дний.** *Чарівні були обличчя, Тільки трошки безсоромні. Розмальовані безстидно, Всі кричали мов скажені* (Л. Укр., IV, 1954, 171).

БЕЗСТИ́ДСТВО, а, *с.* Відсутність стида, сорому; безсоромність. *Не впору згадує* [Січкар] *гнучку, сухоляву Настю, жагу її поцілунків.. і безстидство слів у сварці і любовних утіхах* (Стельмах, II, 1962, 108).

БЕЗСТІ́ЧНИЙ, а́, е́. Який не має стоку. *Озера — це, як правило, безстічні водойми* (Наука.., 5, 1967, 44).

БЕЗСТОРО́ННІЙ, я, є. Який складає думку про кого-, що-небудь або щось робить на підставі об'єктивних фактів, а не особистого почуття; неупереджений, справедливий. *Відома Вам стаття в енциклопедичному словарі все-таки робить велике враження на свіжих безсторонніх людей* (Л. Укр., V, 1956, 98); *Щось блиснуло в очах Петушека. Та він приховав їх повіками і відповів тоном безстороннього спостерігача* (Шовк., Інженери, 1956, 20); // Який постає (постав) не з особистого почуття (прихильності, неприязні чи упередження і т. ін.). *Савченко радився з Павлом, давав кожному безсторонню характеристику* (Кир., Вибр., 1960, 59).

БЕЗСТОРО́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безсторо́нній.** *Начко виклав розвідку ясно й зрозуміло, з безсторонністю і спокоєм історика* (Фр., VI, 1951, 249); *Треба віддати належне комісії,— вона справді виявила більшу безсторонність, ніж можна було на це сподіватися* (Кулик, Записки консула, 1958, 127).

БЕЗСТОРО́ННЬО. Присл. до **безсторо́нній.** *Опоненти сиділи спокійно, безсторонньо,— вони вже давно підготувалися до виступу* (Руд., Остання шабля, 1959, 348); *Потім, коли я почав більш безсторонньо судити себе, я зрозумів, що Россі не міг сказати нічого іншого* (Моє життя в мист., 1955, 182).

БЕЗСТРА́СНИЙ, а, е, *рідко.* Який не піддається пристрасті, до всього ставиться з холодним спокоєм, не виявляє ознак пристрасті; байдужий. *У нас люди звикли, що наука та публіцистика мусять говорити мовою сухих, безстрасних мумій, а не живою мовою певної в своїх поглядах людини* (Л. Укр., V, 1956, 62); // Який виражає байдужість. *В холодному, безстрасному тембрі голосу, звичному до панування, Сахно відразу впізнала ту особу, що балакала допіру через гучномовець* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 21).

БЕЗСТРА́СНІСТЬ, ності, *ж.*, *рідко.* Абстр. ім. до **безстра́сний.** *Що потрібно драматичному письменникові? Філософія, безстрасність, ..кмітливість, жвавість уяви* (Про мист. театру, 1954, 6).

БЕЗСТРА́СНО, *рідко.* Присл. до **безстра́сний.**

БЕЗСТРА́СТЯ, я, *с.*, *рідко.* Те саме, що **безстра́сність.** *Гарячий і нетерпеливий замолоду, він тепер добре вмів носити маску безстрастя* (Ільч., Серце жде, 1939, 50).

БЕЗСТРА́ШНИЙ, а, е. Який не знає, не почуває страху; відважний, хоробрий. *Підпара знов ходить, стереже клуні, суворий, безстрашний, готовий оборонити своє не рушницею тільки, а й зубами* (Коцюб., II, 1955, 68); *Безсонні й безстрашні, кидаються робітники-арсенальці в контратаки* (Довж., Зач. Десна, 1957, 26).

БЕЗСТРА́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безстра́шний.** *Зовні Артем лишався спокійним. Навіть у голосі його почувалися спокій, сила, безстрашність* (Шиян, Гроза.., 1956, 140); *Не відступлять* [сили народу], *о ні! В них безстрашність сама. Не злякає їх голод, арешти й тюрма* (Тич., II, 1957, 286).

БЕЗСТРА́ШНО. Присл. до **безстра́шний.** *Безстрашно Ішов він в воду, з хвилями боровся* (Фр., X, 1954, 375); *Радянські моряки безстрашно бились і на сухопутних ділянках фронту* (Рад. Укр., 28. VII 1946, 3)

БЕЗСТРА́ШШЯ, я, *с.* Те саме, що **безстра́шність.** *В пориві безстрашшя, з гранатами в руках кидались з окопів бійці.. на танки* (Гончар, Таврія.., 1957, 660); *Сміливістю, хоробрістю, відвагою, безстрашшям руського війська був знаменитий руський бій* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 337).

БЕЗСТРОКО́ВИЙ, а, е. Не обмежений певним строком. *Колгоспи республіки одержали у безплатне і безстрокове користування 45 мільйонів гектарів орної землі та інших сільськогосподарських угідь* (Колг. Укр., 11, 1957, 2).

БЕЗСТРОКО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **безстроко́вий.**

БЕЗСТРОКО́ВО. Присл. до **безстроко́вий.**

БЕЗСТРУКТУ́РНИЙ, а, е, *с. г.* Який не має сталої структури; сипкий. *Безструктурні грунти.*

БЕЗСТРУ́ННИЙ, а, е. Який не має струн. [Антей:] *Мені не хоче муза помагати, либонь вона сьогодні не голодна, а я без неї мов безструнна ліра* (Л. Укр., III, 1952, 457).

БЕЗСТУПІ́НЧАСТИЙ, а, е. Який не має ступенів. *Верстат має великий діапазон безступінчастого регулювання робочих швидкостей і зворотних ходів* (Верстати-гіганти, 1958, 76).

БЕЗСУБ'Є́КТНИЙ, а, е, *грам.* Який не має суб'єкта, підмета; безпідметовий. *Безсуб'єктне речення.*

БЕЗСУМЛІ́ННІСТЬ, ності, *ж.*, *рідко.* Відсутність сумлінності. *Щодалі — глибше поринала* [удова] *у безодню шахрайства та безсумлінності* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 66).

БЕЗСУ́МНИЙ, а, е, *рідко.* Який не знає суму; безжурний, безтурботний. *Згадали наші забавки давні дитячі,— пригадали й дівочі безсумнії часи...* (Вовчок, I, 1955, 241); *Безсумну я згадав давнину* (Щог., Поезії, 1958, 272).

БЕЗСУМНІ́ВНИЙ, а, е. Який не викликає сумнівів; незаперечний, безперечний. *При наявності безсумнівних досягнень дитяча драматургія* [30-х років] *мала, проте, і певні прогалини* (Іст. укр. літ., II, 1956, 226); *Було створено чимало фільмів, відзначених безсумнівним хистом і майстерністю* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 119).

БЕЗСУМНІ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безсумні́вний.**

БЕЗСУМНІ́ВНО. 1. Присл. до **безсумні́вний.** *Взявши владу відразу і в Москві і в Пітері (не має значення, хто почне; можливо, навіть Москва може почати), ми переможемо безумовно і безсумнівно* (Ленін, 26, 1951, 3); // *у знач. присудк. сл. Безсумнівно, вона казала правду* (Донч., V, 1957, 449).

2. *у знач. вставн. сл.* Уживається для вираження певності в чому-небудь. *Невихід на співанку трьох голосів вона, безсумнівно, сприйняла б як тяжку особисту образу* (Смолич, Мир.., 1958, 31).

БЕЗСУПЕРЕ́ЧНИЙ, а, е. 1. Без суперечок; беззаперечний. [Родіон:] *Слухайте, секретарю, а ви не зустрічали такої цитати, щоб міцно було сказано так, як тут у кінці: «безсуперечне підкорення»..?* (Корн., Над Дніпром, 1960, 33).

2. *юр.* Який не підлягає оспорюванню в адміністративному, судовому та інших відношеннях.

БЕЗСУПЕРЕ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безсупере́чний.**

БЕЗСУПЕРЕ́ЧНО. Присл. до **безсупере́чний.**

БЕЗСЮЖЕ́ТНИЙ, а, е, *літ.* Який не має певного сюжету. *Такі новели* [М. Черемшини], *як «Село потерпає» або «Після бою», мають характер безсюжетних малюнків, які узагальнено зображують війну як страшне лихо* (Іст. укр. літ., I, 1954, 692); *Не можна сказати, що лірика взагалі безсюжетна* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 142).

БЕЗСЮЖЕ́ТНІСТЬ, ності, *ж., літ.* Абстр. ім. до **безсюже́тний.** *Безсюжетність, як відомо, була властива деяким біографічним фільмам минулого* (Рад. Укр., 10. I 1963, 3).

БЕЗТА́КТНИЙ, а, е. Який не виявляє такту, тактовності у поводженні з іншими; нетактовний. *Чи не ляпнула часом свекруха здуру щось таке, що образило гостя? Вона ж бо така безтактна!* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 203); *Історія здалась настільки буденною, що Артамонов не став розпитувати детальніше, та й боявся бути безтактним* (Дмит., Розлука, 1957, 216); // Який є виявом нетактовності, свідчить про відсутність такту в кого-небудь. *Звичка Ярини втручатися в чужі справи здавалася їй* [Ніні] *безтактною* (Собко, Стадіон, 1954, 212).

БЕЗТА́КТНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Відсутність такту; нетактовність. *«Слівце» п. Кобринської пес plus ultra безтактності* (Л. Укр., V, 1956, 176); *Безтактністю молодої жінки, такою зрозумілою йому, пояснив* [Мухтаров] *ту поквапність* (Ле. Міжгір'я, 1953, 37).

2. Безтактний, нетактовний вчинок. *«І нащо було!» — картав уже Чумак себе, не знаючи, як би загладити свою безтактність* (Головко, II, 1957, 477); *З боку глави іноземної місії було грубою безтактністю нагадувати зараз .. про ганебні константинопольські дні* (Гончар, Таврія.., 1957, 584).

БЕЗТА́КТНО. Присл. до **безта́ктний.** *І він знову, зовсім безтактно, на думку Болера, розсміявся* (Собко, Запорука.., 1952, 109).

БЕЗТАКТО́ВНИЙ, а, е. Те саме, що **безта́ктний.** *Одного разу він* [М. Кропивницький] *був дуже засмучений безтактовним виступом проти нього в сатиричному українському журналі «Шершень»* (Збірник про Кроп., 1955, 229).

БЕЗТАКТО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безтакто́вний.** *Це не зменшує ординарності й безтактовності самої думки віддячитись дівчині в такий спосіб за її благородний і героїчний вчинок* (Коб., III, 1956, 233).

БЕЗТАЛА́ННИЙ, а, е. 1. Який не має талану, щастя; нещасний. *А я бідний, безталанний, Без пари, без хати, Не досталось мені в світі Весело співати* (Пісні та романси.., II, 1956, 24); *В поезіях молодого Шевченка бачимо правдиве відтворення думок і почуттів народу, пригноблених, безталанних людей* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 52); // *у знач. ім.* **безтала́нний**, ного, *ч.;* **безтала́нна**, ної, *ж.* Той, хто не має талану, щастя. *Деякі образи сих безталанних не покидали мене.. цілу ніч* (Л. Укр., III, 1952, 578); // Який не приносить радості; сповнений горя, нещастя. *Її міцна душа задавила в собі всі сльози, та не задавила свого безталанного кохання* (Н.-Лев., II, 1956, 239);— *Поки співаєш* [зозуле] *на калині, То й весело мені, і забуваю я Свою недоленьку, життя своє погане Та безталанне...* (Гл., Вибр., 1951, 24); * Образно. *О славо злая! За тебе марно я в чужому краю Караюсь, мучуся... але не каюсь!.. Люблю, як щиру, вірну дружину, Як безталанную свою Вкраїну!* (Шевч., II, 1963, 50).

2. *рідко.* Те саме, що **безда́рний.** *А що, коли його проект поряд з іншими проектами славетних майстрів скульптури буде блідим, нікчемним, безталанним?* (Донч., I, 1956, 502).

БЕЗТАЛА́ННИК, а, *ч.* Безталанна, нещасна людина. *Такий недотепа, такий безталанник був і Грицько Вареник, батько цієї самої дівчини* (Мирний, I, 1954, 48).

БЕЗТАЛА́ННИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **безтала́нник.** *Як же зосталась Ганна сама в хаті безталанницею, знов Марина пригорнулась до Ганни* (Н.-Лев., I, 1956, 95); — *Краще не жити, ніж доживати вік.. таким нещасним попихачем, безнадійним послугачем, як ота безталанниця!* (Л. Укр., III, 1952, 547); *Як видно, чужі руки покалічили безталанницю* (Стельмах, Хліб.., 1959, 128).

БЕЗТАЛА́ННОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **безтала́нниця.** *Ми вже ту безталанночку молочком напували* (Вовчок, I, 1955, 268); *Мати аж тужить, наче по мертвій по мені: — Дочко моя, безталанночко!* (Барв., Опов.., 1902, 238).

БЕЗТАЛА́ННЯ, я, *с.* 1. Гірка, лиха доля; недоля. — *Та коли ж таке безталання моє! Така мені доля гірка випала* (Вовчок, I, 1955, 114); *Розвіялося оплакане всіма віками дівоче безталання* (Горд., Вірність, 1943, 6); *Через свої твори Мирний провів ідею про те, що причиною безталання трудящих мас є не їх зіпсованість,— як то твердили буржуазно-поміщицькі ідеологи,— а ненависний економічний, суспільно-політичний лад* (Літ. газ., 27.I 1955, 3).

2. *рідко.* Те саме, що **безда́рність.** *О, як ненавидів Олексій Іванович усіх отих, що прикривали своє безталання, свою ледачість і нездарність готовенькими формулами красивості, винайденими тисячу років тому!* (Загреб., День.., 1964, 232).

БЕЗТАЛА́ННЯЧКО, а, *с., нар.-поет.* Пестл. до **безтала́ння** 1.— *Безталанняічко ж моє!..— побивається Катря* (Вовчок, I, 1955, 209).

БЕЗТА́РКА, и, *ж., розм.* Віз або машина, пристосовані для перевезення сільськогосподарських продуктів без тари. *До безтарки, застеленої брезентом, насипали відрами зерно з-під віялки* (Ю. Янов., Мир, 1956, 103); *На подвір'ї стоїть безтарка, наповнена яблуками* (Стельмах, На.. землі, 1949, 557).

БЕЗТА́РНИЙ, а, е. Без тари. *На хлібозаводах міста впроваджується безтарне збереження борошна* (Веч. Київ, 24.V 1957, 2).

БЕЗТЕМПЕРАМЕ́НТНИЙ, а, е. Який не виявляє темпераменту; млявий. *Безтемпераментна мова.. призводить до сірості й одноманітності інтонацій* (Худ. чит.., 1955, 126).

БЕЗТЕНДЕНЦІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Відсутність певної тенденції. *Партія послідовно розвінчувала міф про «надкласовість», безтенденційність преси і літератури* (Рад. літ-во, 3, 1958, 4).

БЕЗТІЛЕ́СНИЙ, а, е. Який не має тіла, плоті; нематеріальний. *Ніби безтілесний дух, з виразом найбільшого напруження на лиці, перейшов ключник увесь коридор від кінця до кінця* (Фр., II, 1950, 254); *Став він для неї не живою істотою, не чоловіком, а спогадом, безтілесною тінню людини, чия поява лякає, а не тішить* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 426).

БЕЗТІ́ЛЬНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **безтіле́сний.** *Вся вона, легка, тонка, в тонкому, як пух, білому убранні, здавалась ніжним, безтільним духом* (Н.-Лев., І, 1956, 221).

БЕЗТІ́ННИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **безтіньови́й.** *Хмарини безтінні, далекі хмарини, Вітри, вітровії степів... В південних, полинних степах України Котився наш зоряний спів* (Ус., Листя.., 1956, 80); *Жнива. Безтінний день* (Рильський, Поеми, 1957, 234).

БЕЗТІНЬОВИ́Й, а́, е́. Який не дає тіні або не має тіні. *Над столом спалахують безтіньові лампи, чітко освітлюючи операційне поле* (Рад. Укр., 3. IX 1961, 3); *При денному освітленні безтіньові знімки дістають, розміщаючи дрібні об'єкти на скляній пластинці* (Довідник фот., 1959, 93).

БЕЗТОВА́РНІСТЬ, ності, *ж.* Те саме, що **безтова́р'я.** *З'їзд* [III з'їзд КП(б)У] *постановляє: ..закликати всіх трудящих дружніше зімкнутися навколо своїх Рад, допомагати їм долати голод, безтоварність, розруху* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 35).

БЕЗТОВА́Р'Я, я, *с.* Брак товарів. *Капіталісти нахабніють все більше, викидаючи робітників на вулицю,— і це в такий час, коли народ бідує від безтовар'я* (Ленін, 25, 1951, 202).

БЕЗТОЛКО́ВИЙ, а, е. 1. Який мало що розуміє; нетямущий. *Се все десятські та соцькії, Начальники, п'явки людськії.., Судді і стряпчі безтолкові* (Котл., І, 1952, 128); *Ніде нема таких безтолкових дітей та жінки, як у нього* (Стельмах, Хліб.., 1959, 74).

2. У якому немає ладу, порядку; безладний. *На Зорин розвиток мало фатальний вплив життя в «безалаберній» і безтолковій сім'ї Гольштейнів* (Л. Укр., V, 1956, 212).

БЕЗТОЛКО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **безтолко́вий.**

БЕЗТОЛКО́ВО. Присл. до **безтолко́вий.** *Я добре знаю вашу вдачу,— Стрімку, настирливу, гарячу, Що вимага боїв, подій.., Щоб коні мчали безтолково* (Мал., І, 1956, 315).

БЕЗТОЛКО́ВЩИНА, и, *ж., розм., рідко.* Що-небудь безтолкове, безладне, неясне; безладдя. *Він* [В. І. Ленін] *глибоко ненавидів непотрібну засідательську метушню, безтолковщину* (Біогр. Леніна, 1955, 253).

БЕЗТО́РЖЯ, я, *с., іст.* Застій у торгівлі. *Знов почалися скарги на безторжя, на панські фільварки і на суперництво шляхти на ринках* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 302).

БЕЗТРЕ́ПЕТНИЙ, а, е, *заст., поет.* Який не виявляє ознак страху; небоязкий; спокійний. *І ворогові лютому проклін Безтрепетними посилав устами* (Рильський, Мости, 1948, 21); *Безтрепетні руки тримають штурвал; Літак свій останній бере перевал* (Бажан, І, 1946, 122).

БЕЗТРЕ́ПЕТНО, *заст., поет.* Присл. до **безтре́петний.** *Скажи: чи ти зі мною поруч Пройдеш безтрепетно по схрещених мечах?* (Сим., Земне тяжіння, 1964, 43).

БЕЗТУРБО́ТНИЙ, а, е. 1. Який байдуже, спокійно ставиться до труднощів життя, не журиться ними. *Він засинає, міцно заколисаний мріями і снами, безтурботний і щасливий* (Грим., Син.., 1950, 25); // Вільний від турбот. *Перед нею проходило її сите, безтурботне життя* (Мик., II, 1957, 295); // Який виражає безтурботність. *Діти бавляться у дворах, сповнюючи чисте весняне повітря безтурботним галасом та вереском* (Ткач, Плем'я.., 1961, 122).

2. Те саме, що **недба́лий.** *Сільськогосподарські органи.. повинні рішуче покінчити з практикою безтурботного ставлення до насінництва в колгоспах* (Колг. Укр., 2, 1957, 14).

БЕЗТУРБО́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безтурбо́тний.** *Їде* [Яресько] *серйозний, нема вже колишньої хлопчачої безтурботності* (Гончар, II, 1959, 128); *Вираз безтурботності зник з обличчя хірурга, він раптом спохмурнів* (Дмит., Розлука, 1957, 244); *Пленум ЦК КПРС різко засудив безтурботність деяких працівників при розв'язанні невідкладних завдань збільшення виробництва техніки для сільського господарства* (Ком. Укр., 8, 1963, 50).

БЕЗТУРБО́ТНО. Присл. до **безтурбо́тний.** *Вихиливши у вікно голову, вона* [Наталя].. *пильно дослухалася, а разом із тим приспівувала стиха, неповинно, безтурботно...* (Вас., II, 1959, 61); *Марина безтурботно і весело щось розповідала* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 43); *— А от погані господарства — це річ інша, до них так безтурботно ставитись ніяк не можна* (Мик., II, 1957, 352).

БЕЗТУРБО́ТТЯ, я, *с., рідко.* Те саме, що **безтурбо́тність.**— *Хотілось би хоч на мить повернути собі оте безтурбоття ваше. Ви ж, як метелик, пурхаєте по квітах* (Іщук, Вербівчани, 1961, 332).

БЕЗТЯ́МА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **безтя́мність.** *Мстислав аж тепер повірив своєму щастю, радий і до безтями збуджений, кинувся дружинникові на шию* (Міщ., Сіверяни, 1961, 142).

БЕЗТЯ́МКИ, *присл., розм.* Те саме, що **безтя́мно.** *Він безтямки засовався на ліжку, зітхнув, заскреготав зубами* (Мирний, І, 1954, 358); *З широко отвореними очима.. плenталася* [Марійка] *безтямки, без заміру й цілі по хаті* (Коб., II, 1956, 242).

БЕЗТЯМКИ́Й, а́, е́, *розм.* Те саме, що **безтя́мний.** *На одному візку лежав на спині якийсь каліка.. з чорними безтямкими каламутними очима* (Н.-Лев., IV, 1956, 289).

БЕЗТЯ́МНИЙ, а, е. 1. Який утратив самовладання, розуміння, свідомість. *Довго потім він ходив по своїм покою, безтямний, мов одурілий від того, що бачив і чув того вечора* (Фр., VII, 1951, 270); *Безтямного богатиря Поклали так на ноші, як царя* (Бажан, II, 1954, 198); // Який виявляє ознаки нестями; нестямний. *А тая жінка в фіалковій сукні,— Недбало вбрана, груди впалі, погляд Скляний, безтямний* (Л. Укр., IV, 1954, 117); *Оглянулась* [Тася] *довкола безтямними очима й притьмом кинулась на перон* (Дмит., Розлука, 1957, 124); // Викликаний великим збудженням; несамовитий. *Мати з безтямним зойком упала на дорогу* (Коз., Вісімсот.., 1953, 22); *І йому пригадалася незабутня картина прощання, сльози дружини, її безтямні обійми, ридання без слів, без голосіння* (Шиян, Гроза.., 1956, 73).

2. *перен.* Надзвичайно сильний, величезний. *У цей день грузовики мчали по шосе на безтямних швидкостях* (Гончар, Людина.., 1960, 161); *Безтямна жадоба життя прокинулась у грудях* (Донч., III, 1956, 189).

БЕЗТЯ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **безтя́мний** 1. *Скоро тільки вирветься* [Василь] *на самоту, в ліс, на толоку, то співає-співає, а властиво, галайкоче без тями, людям на сміх, а собі, мабуть, на полекшу, а бодай на забуття, на оп'яніння та безтямність* (Фр., І, 1955, 59); *Вночі, коли всі сплять, він іноді схоплюється з ліжка, страшний у своїй безтямності, лізе до вікон, кричить, комусь погрожує* (Шиян, Баланда, 1957, 71).

БЕЗТЯ́МНО. Присл. до **безтя́мний.** *Голова їй морочилась, вона світа перед очима не бачила. Безтямно взяла зі стола групу Адоніса й Венери і.. крутила її в руках* (Л. Укр., III, 1952, 547); *За те, що Степан безтямно захоплюється морем, його й прозвали хлопці адміралом* (Коп., Вибр., 1953, 526).

БЕЗУВА́ЖНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **неува́жний.**

БЕЗУВА́ЖНО, *рідко.* Присл. до **безува́жний.** *Я сумно слухала товаришки розповідь І безуважно торочки сплітала На обрусі* (Л. Укр., І, 1951, 106).

БЕЗУГА́ВНИЙ, а, е. Який не вгаває, не перестає, не змовкає; безперервний, невпинний. *З його* [Петруся] *приходом принишкла хата завжди виповнялася безугавним щебетом* (Вол., Самоцвіти, 1952, 41); *Земля горіла, двигтіла від безугавних вибухів* (Баш, На землі.., 1957, 34).

БЕЗУГА́ВНО. Присл. до **безуга́вний.** *Тут безугавно день і ніч вода біжить* (Сл. Гр.); *Річ старої безугавно, безперестанно лилася* (Мирний, IV, 1955, 145); *Вітер з берега тут, на краю урвища, дув не поривами.., а постійно й безугавно* (Смолич, Світанок.., 1953, 385).

БЕ́ЗУМ, у, *ч.* 1. *тільки одн., поет.* Те саме, що **безу́мство.** *Та землю не скорив одеську, Життям торгуючи людським, Ні туполобий Антонеску, Ні фюрер в безумі гидкім* (Рильський, II, 1956, 284); [Мефістофель:] *Його думки на безум хворі, Ширяють десь в непевній далині* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 14).

2. *діал.* Безумець.— *В чім, в чім тобі помогти, ти, безуме якийсь?* (Фр., III, 1950, 173).

БЕЗУ́МЕЦЬ, мця, *ч.* 1. Людина, що втратила розум. — *Нехай діди, розказуючи внукам Про вчинок мій, їм скажуть: це зробив Безумець Герострат...* (Сам., I, 1958, 85).

2. Людина, що діє надто нерозсудливо. *В цю останню хвилину так несподівано і невчасно з'явилася думка: «Зупинися, безумцю! На кого руку підіймаєш?»* (Шиян, Гроза.., 1956, 197).

БЕЗУ́МІТИ, ію, ієш, *рідко.* Ставати безумним; шаленіти. *Нещасний хлопець безумів зо страху* (Фр., VIII, 1952, 345); * Образно. *Ніколи так душа ще не мужала! Ніколи так ще дух не безумів!* (Тич., I, 1946, 119).

БЕЗУ́МНИЙ, а, е. 1. Який утратив розум; божевільний. *Тебе самого Безумним люди назовуть* (Шевч., II, 1953, 416); // Який виявляє ознаки безумства; безтямний. *Шторре слухняно сів. Погляд його став безумним* (Собко, Граніт, 1937, 227); // *у знач. ім.* **безу́мний,** ного, *ч.;* **безу́мна,** ної, *ж.* Людина, що втратила розум. *Раз прийшов, там* [у царя] *танці, крики, Регіт, скоки і музики, Мов безумних дім великий* (Фр., XI, 1952, 332); [Єпископ:] *Безумний мовив мудро ненароком* (Л. Укр., II, 1951, 434); * У порівн. *Як безумний, бреду хмарою своєї фантазії* (Стеф., I, 1949, 174); *Забувши про все на світі, мати, як безумна, кинулась до сина, обмацуючи його руки, ноги, голову* (Шиян, Гроза.., 1956, 88).

2. Невиправданий розумом; нерозсудливий, безглуздий. [Руфін:] *Тортури вічні готові* [християни] *обіцяти з легким серцем всім «грішникам» — так, наче бог їх кат, що присуди виконує безумні* (Л. Укр., II, 1951, 417); *Все, що створює наш народ,— кожна тонна сталі і чавуну, кожний пуд хліба, кожний новий будинок — це відчутний удар по безумних планах імперіалістичних атомників* (Ком. Укр., 12, 1962, 53); // Сповнений безумства (в 2 знач.). *Ніколи не забути Софії того безумного вечора, коли вона каталася разом з ним на тройці, рискуючи кожної хвилини розбитися на смерть* (Шиян, Гроза.., 1956, 254); *Лютий ворог* [фашизм] *згине, встане Україна після днів безумних і ночей страшних* (Сос., II, 1958, 231).

3. *перен.* Надзвичайно сильний, величезний. *Його опанувала безумна тривога* (Фр., VI, 1951, 472); *Гроші безумні йому заплатили за мертву царицю* (Л. Укр., I, 1951, 425).

БЕЗУ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **безу́мний** 1. *Калган-корінь.. навіював оманливий туман, що мусив породити веселість і безумність...* (Рибак, Помилка.., 1956, 247).

БЕЗУ́МНО. Присл. до **безу́мний.** [Ага:] *В Сочі на нього чекає Людмила Аполлонівна.. Вона безумно любить його* (Корн., II, 1955, 246); *Легко так дісталась перша перемога; Ворога змішав безумно смілий напад* (Еллан, I, 1958, 75).

БЕЗУМО́ВНИЙ, а, е. Нічим не обмежений; повний, беззастережний. *Відстоюючи послідовно демократичний державний лад, соціал-демократія вимагає безумовної рівноправності національностей..* (Ленін, 19, 1950, 209); // Незаперечний, безсумнівний. *Для Енгельса безумовною є вимога до перекладу — зберігати в ньому «силу вислову оригіналу»* (Мовозн., VII, 1949, 14).

△ **Безумо́вний рефле́кс,** *фізл.*— вроджений рефлекс, на відміну від умовного, набутого. *Безумовні рефлекси створювалися протягом тривалого періоду розвитку даного виду тварин* (Наука.., 11, 1958, 31).

БЕЗУМО́ВНО. 1. Присл. до **безумо́вний.** *Щось безумовно порочне й хворобливе було в усіх отих гримасах, позах майже всіх постатей.. на картинах* (Головко, II, 1957, 411); // *у знач. присудк. сл.— Може, й справді я тенденційно зараз міркую.. — Безумовно* (Ле, Міжгір'я, 1953, 350).

2. *у знач. вставн. сл.* Уживається для вираження певності в чому-небудь. *В дорозі він, Пронька Сокіл, безумовно, буде дуже корисний Павликові* (Донч., VI, 1957, 14).

БЕЗУ́МСТВО, а, *с.* 1. Божевілля. *Застиглий погляд відбивав жах, безумство* (Собко, Шлях.., 1948, 51); *Царський уряд впав у безумство. Він хоче позичити грошей на продовження війни..* (Ленін, 8, 1949, 306).

2. Нерозсудливість; нерозумні, безглузді дії, вчинки. *І через те, що мірою життя є добро, а не зло, щезнуть безумство, ненажерливість, зарозумілість, злочинність і моральне здичавіння* (Довж., III, 1960, 71); *Батарея виконала своє завдання, і залишати її в тилу ворога було безумством* (Кучер, Чорноморці, 1956, 270); — *Імператор Никифор.. вчинив безумство, коли розірвав мир і хоче почати війну з болгарами* (Скл., Святослав, 1959, 292).

3. *перен.* Надзвичайна відвага, рішучість у вчинках. *Може, то відьма-гарячка спогади й мрії зібрала, з них на вогні мого палу дивний зварила напій і пройняла мені душу непереможним безумством* (Л. Укр., I, 1951, 309).

БЕЗУ́МСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Діяти нерозсудливо; робити нерозумні, безглузді вчинки; шаленіти. *І от довгоочікуваний бал у повному розпалі.. Скільки манірності і пустопорожньої пишноти.. Адже ж це танці, в яких безумствує молодість!* (Кол., Терен.., 1959, 178).

БЕЗУПИ́ННИЙ, а, е. Який не спиняється, не робить зупинок у русі, в дії; безперервний. *З цим безконечним рухом, з цим безупинним спаданням дрібних крапель пливуть і згадки* (Коцюб., II, 1955, 32); *В усі кінці країни ідуть по рейках поїзди, невтомні, безупинні* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 21); // Який не припиняється; постійний. *В спокої цім — тривога безупинна Своїм кривавим тріпала крилом, У протиріччях билась мисль єдина* (Рильський, Сад.., 1955, 28); *Зосереджений погляд свідчив про безупинну, напружену роботу мислі* (Жур., Вечір.., 1958, 224).

БЕЗУПИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безупи́нний.**

БЕЗУПИ́ННО. Присл. до **безупи́нний.** *Я в морі купалась, і хвилі Мене на хребтах білосніжних Пестили, вбирали у перли І далі несли безупинно* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 274); *Воно* [сонце] *непереможно і безупинно лилось на квітник і на поля* (Коцюб., II, 1955, 392); *Богунці гайдамаків б'ють І наступають безупинно* (Шер., Щастя.., 1951, 164); *Музика грала безупинно* (Трубл., Шхуна.., 1940, 66).

БЕЗУ́СИЙ *див.* **безву́сий.**

БЕЗУСПІ́ШНИЙ, а, е. Який не дає бажаних наслідків; неуспішний, марний, даремний. *Ти на сей труд* *важкий і безуспішний В сій хвилі кличеш свойого слугу?* (Фр., XI, 1952, 280); *Запросини їхні були безуспішні* (Смолич, Мир.., 1958, 39).

БЕЗУСПІ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безуспі́шний.**

БЕЗУСПІ́ШНО. Присл. до **безуспі́шний.** *Не за провини я призвав тебе, Не безуспішно будеш працювати, А серце в тобі я скріплю слабе* (Фр., XI, 1952, 280).

БЕЗУСТА́НКУ, *присл., рідко.* Те саме, що **безуста́нно.** *Жінка підкидала безустанку в піч віхті соломи та вперто мовчала* (Ірчан, II, 1958, 20).

БЕЗУСТА́ННИЙ, а, е. Який ніколи не припиняється; безперервний, постійний. *Їй докучила самота у хаті-пустці, хатня безустанна робота* (Коцюб., I, 1955, 65); *Безустанне зміцнення табору соціалізму, братерської дружби і взаємодопомоги між соціалістичними націями — запорука збереження миру й безпеки* (Рад. Укр., 1.XI 1956, 1).

БЕЗУСТА́ННО. Присл. до **безуста́нний.** *Лінивою, тихою ходою чвалають круторогі бедраті воли, похитують лобатими головами, жують безустанно жвачку* (Коцюб., I, 1955, 180); *Радянський народ безустанно бореться за підвищення продуктивності праці, за створення достатку матеріальних благ* (Літ. газ., 19.III 1957, 1).

БЕЗУТІ́ШНИЙ, а, е. Який не знаходить розради. *Зраджена й кинута я, безутішная, Жертва чужого гріха* (Пісні та романси.., II, 1956, 249); *Гліб не міг дивитися на матір, прибиту безутішним горем* (Шиян, Гроза.., 1956, 176).

БЕЗУТІ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безуті́шний.**

БЕЗУТІ́ШНО. Присл. до **безуті́шний.** *І вчувається йому знову голосіння — тонке, тягуче.., — так щось безутішно голосило* (Мирний, I, 1954, 358).

БЕЗУТРА́ТНИЙ, а, е. Який не приносить утрат, збитків. *Безутратна робота.*

БЕЗУТРА́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безутра́тний.**

БЕЗУТРА́ТНО. Присл. до **безутра́тний.**

БЕЗУ́ХИЙ *див.* **безву́хий.**

БЕЗФО́РМНИЙ, а, е. 1. Який не має певної форми, чітких обрисів. *А поміж величезними.. деревами головної алеї звисала рання мряка великими безформними шматами* (Коб., I, 1956, 332); *Друга група* [речовин] — *це тіла аморфні, або безформні* (Наука.., 9, 1956, 5); // Неясний, невиразний. *У грудях* [Івана] *повзла невиразна, безформна невдоволеність* (Коцюб., I, 1955, 407).

2. *лінгв.* Неоформлений, який не має у своїй будові показників певних граматичних категорій. *З повнозначними частинами мови змикаються також безформні, незмінні слова, що служать у реченні для виявлення присудковості* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 295).

БЕЗФО́РМНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безфо́рмний.**

БЕЗХАРА́КТЕРНИЙ, а, е. Який не має твердого характеру; слабовольний, безвольний. *Я не така безхарактерна, як часом здаюсь і як звикли мене вважати, і в рішучі хвилини тільки я сама можу собі помогти або пошкодити* (Л. Укр., V, 1956, 408); *Не повернулась чомусь під батьківський дах після розлуки зі своїм пихуватим, але безхарактерним Борисом і Тетяна* (Шовк., Людина.., 1962, 59).

БЕЗХАРА́КТЕРНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безхара́ктерний.** *Наша російська ліберальна буржуазія теж викривається тепер — паки і паки — у своїй полохливості і безхарактерності* (Ленін, 16, 1949, 150); *Дочці «дає* [батько] *волю» не з безхарактерності, а з переконання і з довір'я до неї* (Л. Укр., III, 1952, 722).

БЕЗХА́ТНИК, а, *ч., дорев.* Той, хто не має хати. — *Служив зо мною вкупі наймит Хведір Кандзюбенко, ..сирота, безхатник і безрідник* (Барв., Опов.., 1902, 243).

БЕЗХА́ТНІЙ, я, є. Який не має хати, домівки; бездомний. *Безхатні бурлаки п'яніли од них* [страхів], *а над маєтками плакали сови* (Панч, Солом. дим, 1929, 77).

БЕЗХА́ТТЯ, я, *с.* Брак хати. *Поблизу співав.. старий кобзар, висушений усіма вітрами України, ..виснажений безхаттям і безхліб'ям* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 465).

БЕЗХА́ТЧЕНКО, а, *ч., дорев.* Те саме, що **безха́тник.** *І може б у наймах вік прожив* [Тиміш] *безхатченком, якби не революція* (Минко, Вибр., 1952, 145).

БЕЗХВО́СТИЙ, а, е. 1. Який не має хвоста. *Сміються* [з щуки] *всі, карасики найбільш: «Догралася! Тепер мовчи та диш, Безхвостая проява!»* (Гл., Вибр., 1957, 142); *Як би приманити хоч поганесенького якогось, хоч безхвостого шпака?* (Донч., VI, 1957, 251).

2. *у знач. ім.* **безхво́сті,** тих, *мн., зоол.* Ряд класу земноводних, які, виростаючи, втрачають хвіст. *Земноводні поділяються на безхвостих (жаба, ропуха) і хвостатих (тритон)* (Зоол., 1957, 95).

БЕЗХИ́ТРІСНИЙ, а, е., *рідко.* Без хитрощів і лукавства; простодушний. *Безхитрісний був* [Ничипір], *ясний для кожного* (Руд., Остання шабля, 1959, 199); // Простий, немудрий. *Нема нічого більш шкідливого, ніж зводити поняття «сучасності» в мистецтві до безхитрісного фотографування того, що ти бачиш навколо себе в даний момент* (Поезія.., 1956, 200).

БЕЗХИ́ТРІСНО, *рідко.* Присл. до **безхи́трісний.** *Вона ні з чим не крилася, ішла назустріч людям безхитрісно, з відкритою душею* (Коз., Сальвія, 1959, 217).

БЕЗХЛІ́БНИЙ, а, е. Який не родить хліба. *Безхлібні степи;* // Який не має хліба. *То з чого ж будуть жити ті тисячі безхлібних та незарібних людей тут в Бориславі..?* (Фр., V, 1951, 357); // Без хліба. *Тоді доводилося переживати скрутні безхлібні дні* (Стельмах, Хліб.., 1959, 131).

БЕЗХЛІ́Б'Я, я, *с.* Стан, коли немає хліба; голод. *То побило меншого брата в полі три недолі: Одно — безвіддя, А друге — безхліб'я, А третє — буйний вітер у полі повіває Та бідного козака з ніг валяє* (Думи.., 1941, 91); — *Нічого, мамо,* — *сказала до свекрухи господарка хати,* — *хіба наше безхліб'я од ледарства?* (Ю. Янов., Мир, 1956, 278).

БЕЗХЛОРОФІ́ЛЬНИЙ, а, е. Який не має хлорофілу. *Бактерії являють собою одноклітинні рослинні безхлорофільні організми* (Захист рослин.., 1952, 119).

БЕЗХМА́РИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **безхма́рний.** *Сонце палало ясно на безхмарому небі* (Фр., IV, 1950, 200).

БЕЗХМА́РНИЙ, а, е. 1. Не закритий або не вкритий хмарами. *Сонечко гріло, як і вчора, небо синіло в високості чисте, безхмарне* (Коцюб., I, 1955, 133).

2. *перен.* Нічим не затьмарений; радісний, щасливий. [Петро:] *І хочеться мені, щоб життя твоє безхмарним було, як оце небо, і радостей тобі було, як оцих зірок* (Собко, П'єси, 1958, 299); *Безхмарна юність проліта, Надходять зрілості літа* (Уп., Вірші.., 1957, 77).

БЕЗХМА́РНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **безхма́рний.** *Від сильної інсоляції та безхмарності в пустині всі предмети вдень дуже нагріваються* (Курс заг. геол., 1947, 84); *І якщо мрії про мир, спокій, злагоду, безхмарність бували тільки хвилинами в житті Лермонтова, то земні пристрасті характеризують усе його життя і всю його поезію* (Рильський, III, 1956, 203).

БЕЗХМА́РНО. Присл. до **безхма́рний.** *Уже вечоріло. Сонце заходило безхмарно* (Гончар, I, 1954, 483); // *у* *знач. присудк. сл. На душі полковника ставало гарно, тепло і безхмарно* (Рибак, Що сталося.., 1947, 18).

БЕЗХРЕБЕ́ТНИЙ, а, е. 1. Який не має хребта, кістяка. *Серед жуків є багато хижаків; є й хижаки, які живляться іншими комахами або різними безхребетними тваринами* (Шкідн.. поля.., 1949, 71); // *перен.* Який має недостатньо твердий характер; нестійкий. *Ми повинні закликати до порядку комуніста Рипнюка, нам не потрібний такий безхребетний секретар* (Зар., Антеї, 1962, 119).

2. *у знач. ім.* **безхребе́тні**, них, *мн., зоол.* Загальна назва нижчих тварин, які не мають кістяка. *Відмерлі залишки рослин служать їжею для багатьох безхребетних* (Наука.., 2, 1958, 19).

БЕЗХРЕБЕ́ТНІСТЬ, ності, *ж., перен.* Брак твердості, стійкості в характері; нестійкість. *Хвороба ця — відрив од живого життя мас, безхребетність, безгрунтовність* (Еллан, II, 1958, 181).

БЕЗЦЕНЗУ́РНИЙ, а, е. Який не проходить цензури. *Попередницею робітничої (пролетарськи-демократичної або соціал-демократичної) преси була тоді загальнодемократична безцензурна преса з «Колоколом» Герцена на чолі її* (Ленін, 20, 1950, 219);— *Та в мене,— кажу,— безцензурних* [книжок] *немає* (Мирний, IV, 1955, 372)

БЕЗЦЕРЕМО́ННИЙ, а, е. Який не додержується правил пристойності, ввічливості; надто розв'язний. — *А як тебе забавляють його* [Боккаччо] *комічні оповідання, в яких він такий безцеремонний* (Черн., Що робити?, перекл. Дукина, 1936, 393); // Який не відповідає правилам пристойності, ввічливості. *Леся вибігла назустріч машиністці, але так і не спитала про ніщо, збентежена безцеремонною поведінкою Зоні* (Вільде, На порозі, 1955, 55); *Монополісти всіляко спрямовують свої урядові й пропагандистські апарати на безцеремонне втручання у внутрішні справи інших країн* (Рад. Ук.., 18.VII 1956, 1).

БЕЗЦЕРЕМО́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безцеремо́нний.** *Досадно теж, що у них з Дорою такі дурні відносини, ..ота дрібна пікіровка, безцеремонність у виразах* (Л. Укр., V, 1956, 399); *Його починала дратувати настирлива безцеремонність невгамовного гостя* (Хижняк, Килимок, 1961, 30).

БЕЗЦЕРЕМО́ННО. Присл. до **безцеремо́нний.** *Вона взяла мене безцеремонно під руку, і ми пішли алеєю до моєї хати!* (Коб., III, 1956, 137); *Шухновський безцеремонно дістав товстими пальцями ще дві грудки* [цукру], *опустив у мою склянку* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 22).

БЕЗЦІ́ЛЬНИЙ, а, е. Який не має певної цілі, мети. *Огонь повстання, а опісля перебута на еміграції тяжка школа нужди, унижень та безцільної блуканини переробили його* (Фр., III, 1950, 345); *Мало зігрівало і безцільне тупцювання* (Коз., Сальвія, 1959, 207); // Безглуздий, нісенітний. *Він* [спомин] *мучить моє сумління грижею, і мені здається, що все дурне, безцільне, жорстоке і погане* (Фр., III, 1950, 255).

БЕЗЦІ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безці́льний.** *Вживаючи в мові референта трафаретні фрази, автор доводить не тільки безцільність, а й шкідливість таких пустопорожніх виступів* (Рад. літ-во, 6, 1957, 106).

БЕЗЦІ́ЛЬНО. Присл. до **безці́льний.** *Блукали її очі безцільно, несупокійно, а несказанно важке, сумне чуття обгорнуло її душу...* (Коб., I, 1956, 107); *Антін безцільно блукав по тихих, малолюдних вулицях міста* (Коцюб., II, 1955, 284).

БЕ́ЗЦІН *див.* **бе́зцінь.**

БЕЗЦІ́ННИЙ, а, е. 1. Якому не можна скласти ціни; дуже цінний, дуже дорогий. *Приносить він безцінний дар, і люди звуть його — Шахтар* (Уп., Вірші.., 1957, 153); *Тепер він бачив, що ця дівчина — безцінний самородок, її голос — чудовий дар природи* (Донч., III, 1956, 105).

2. *перен.* Який має дуже велике значення для кого-небудь. *Чистота душевна й фізична, властива їй, відчувалася на передньому краї, як безцінний подих вітчизни — родини, товаришів, друзів* (Ю. Янов., II, 1954, 9); // Любий, коханий. [Шалімов:] *Любуша! Рідна моя дівчинка! ..Рідна, безцінна, кохана* (Коч., II, 1956, 52).

БЕЗЦІ́НОК: ◇ **За безці́нок** — те саме, що **За бе́зцінь** (*див.* **бе́зцінь**). *Прийдеться своє продавати — за безцінок іде, а в городі що купити треба — ціни не закажеш* (Мирний, IV, 1955, 182); *У кількох бідніших він позакупляв за безцінок частки поля* (Фр., V, 1951, 214).

БЕ́ЗЦІНЬ, *рідко* **БЕ́ЗЦІН**: ◇ **За бе́зцінь,** *рідко* **За бе́зцін** — дуже дешево, майже дарма. *Старшина часто вдавалась до грубих насильств, примушуючи козаків і селян продавати за безцінь свої землі* (Іст. УРСР, I, 1953, 332); *Порадившись, загнали* [Василь і Василиха] *в місті швейну машину за безцін* (Козл., Сонце.., 1957, 75).

БЕЗЧА́СНИЙ, а, е, *діал.* Безщасний.

БЕЗЧЕ́ЛЬНИЙ, а, е, *діал.* Безсоромний, нахабний. *Горе тому, хто словами безчельними Грізну богиню образить здола* (Л. Укр., I, 1951, 158).

БЕЗЧЕ́ЛЬНИК, а, *ч., діал.* Безсоромник, нахаба. *Як зобачила* [молодиця] *дядька Володька, зірвалась з місця.. — Ти, безчельнику... ти, проява...* (Вовчок, VI, 1956, 283).

БЕЗЧЕ́СНИЙ, а, е. Який порушує вимоги честі; безсовісний, нечесний (про людину та її вчинки). *Скажіть тілько, що не будете вважати мене підлим, безчесним, невдячним, коли я покину вас, мушу вас покинути!* (Фр., III, 1950, 356); [Огнєв:] *А мені здається, нерозумно ми робимо, що так чесно воюємо з самим безчесним ворогом* (Корн., II, 1955, 45); // *рідко.* Безславний, ганебний. *Тепер він уже не вмре безчесною смертю* (Ле, Міжгір'я, 1953, 369).

БЕЗЧЕ́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безче́сний.**

БЕЗЧЕ́СНО. Присл. до **безче́сний.** *Лучче* [краще] *чесно, як безчесно* (Номис, 1864, № 4440); // *у знач. присудк. сл.* [Мар'яна:] *Це ж безчесно — за спинами комуністів пускати плітки, збирати підписи* (Зар., Антеї, 1961, 43).

БЕЗЧЕ́СТИТИ, е́щу, е́стиш, *недок., перех.* Позбавляти доброї слави; неславити, ганьбити. *І, як перекупки, горланять* [богині], *Одна другу безчестять, ганять* (Котл., I, 1952, 249); *Перегуда зблід та все бігав очима на всі боки, щоб запопасти того, хто його так безчестить перед начальством* (Кучер, Прощай.., 1957, 283).

БЕЗЧЕ́СТЯ, я, *с.* 1. Те, що завдає неслави; ганьба. — *Не принесу нікому безчестя, не зав'яжу чужого віку, ..не піду ні за кого* (Кв.-Осн., II, 1956, 466);— *Я вас урятував від безчестя, а ви...* (Гончар, Таврія.., 1957, 389).

2. *заст.* Грошова винагорода за образу чиновної особи, яку ображений міг стягнути з свого кривдника. — *Погашу світло, вилазьте тоді помацки з хати, мов злодії; і безчестя вам не заплачу і всюди розказуватиму* (Кв.-Осн., II, 1956, 300).

БЕЗЧИ́ННИЙ, а, е, *заст.* Який нічого не робить; бездіяльний. *Панок сидів так час якийсь безчинний, Ніщо не кажучи, в простір дививсь* (Фр., X, 1954, 196).

БЕЗЧИ́ННІСТЬ, ності, *ж., заст.* Стан за знач. **безчи́нний.**

БЕЗЧИ́ННО, *заст.* Присл. до **безчи́нний.** *Я не складу безчинно рук На грудях спорожнілих, Люблю роботи грім і грюк І кров живу у жилах* (Рильський, II, 1956, 199).

БЕЗЧИ́НСТВО, а, *с.* Порушення порядку, пристойності; бешкет, колотнеча.— *Чи не відаєте, люди,— котилося від хати до хати,— що то за безчинство чинять.. на плаці?* (Скл., Карпати, II, 1954, 6); *Реквізиції, безчинства, грабунки — було гірко й прикро йому це слухати* (Гончар, Таврія.., 1957, 581).

БЕЗЧИ́НСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Робити безчинства, бешкет; бешкетувати. *В приміських селах безчинствує отаман Гаркуша, поголовно вирізує наших сільських комунарів* (Гончар, II, 1959, 105).

БЕЗЧУТТЄ́ВИЙ, а, е, *книжн.* Позбавлений чуття.

БЕЗШАБА́ШНИЙ, а, е, *розм.* Нестримний, нерозсудливий, відчайдушний.— *Матросе мій безшабашний! Де ж ти взявся? — питала Варвара* (Кучер, Чорноморці, 1956, 358).

БЕЗШАБА́ШНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Властивість за знач. **безшаба́шний.** *Ніщо не завдавало йому стільки клопоту і тривоги, як безшабашність, неслухняність напівбезпритульного сина* (Баш, Надія, 1960, 433).

БЕЗШАБА́ШНО, *розм.* Присл. до **безшаба́шний.** *Посміхнулась* [молода] *безшабашно І собі в танок іде!* (Воскр., З перцем!, 1957, 381); *Заморивши голод та безшабашно випивши з горя чарку вишнівки.., юнак став говіркий* (Козл., Ю. Крук, 1957, 486).

БЕЗШАРНІ́РНИЙ, а, е, *техн.* Який не має шарнірів. *Безшарнірна арка.*

БЕЗША́ХТНИЙ, а, е, *техн.* Не пов'язаний з шахтами. *Безшахтна підземна газифікація вугілля.*

БЕЗШЕЛЕ́СНИЙ, а, е. Тихий, безшумний. *В глибині його* [лісу] *темній, безшелесній співали полохливі соловейки* (Коб., I, 1956, 559).

БЕЗШЕЛЕ́СНО. Присл. до **безшеле́сний.** *Спираюсь на мур і годинами стежу, як безшелесно бродять тіні з місця на місце* (Коцюб., II, 1955, 413); *Сніг падав безшелесно й рівно* (Рильський, I, 1956, 29).

БЕЗШЕ́РСТИЙ, а, е. Який не має шерсті. *Зі смертельним жахом, іще безшерсте, як гола дитина, металося порося по подвір'ю* (Коцюб., II, 1955, 358).

БЕЗШЛЮ́БНИЙ, а, е. Який не перебуває в шлюбі; без шлюбу.

БЕЗШЛЮ́БНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **безшлю́бний.** *Хіба воно* [християнство] *не проповідувало.. безшлюбність і умертвіння плоті, монастирське життя і церкву?* (Комун. маніф., 1947, 37).

БЕЗШЛЮБ'Я, я, *с.* Те саме, що **безшлю́бність.** *Порушення обітниці безшлюб'я й цноти кінчались* [на Січі] *завше страшною розплатою* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 111).

БЕЗШО́ВНИЙ, а, е, *спец.* Який не має шва, швів. *Безшовні труби.*

БЕЗШТА́НЬКО, а, *ч., розм.* 1. Той, хто ходить без штанів (про маленьких хлопчаків). *Одно хлоп'я, ще безштанько, знай верталось додому, кричучи* (Барв., Опов.., 1902, 239); *Про Тараса Григоровича я і раніш чув, коли ще безштаньком був* (Коз., Зол. грамота, 1939, 50).

2. *перен., зневажл.* Про бідно одягнену людину; взагалі про бідняка. *Не дуже лиш гнатимеш коней: невелика цяця їде — знаємо ми сих безштаньків!* (Мирний, III, 1954, 190); *Чому ж на чолі боротьби не стати саме йому, кобищанському безштанькові?* (Смолич, Мир.., 1958, 500).

БЕЗШУ́МНИЙ, а, е. Який не робить шуму; тихий. *Йшла вона легким безшумним кроком, наче пливла над стежкою* (Донч., Вибр., 1948, 210); *Шестерні, виготовлені з шаруватих пластмас, забезпечують безшумну роботу механізмів* (Наука.., 10, 1958, 16); *Ніч прозора, безшумна, тепла; ніби оксамитом огортає людину м'яке степове повітря* (Гончар, Маша.., 1959, 46).

БЕЗШУ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **безшу́мний.** *Копита, для безшумності, обмотані повстю, таємничість і гострота моменту,— все це так відповідало вихруватій Даньковій вдачі* (Гончар, Таврія.., 1957, 386).

БЕЗШУ́МНО. Присл. до **безшу́мний.** *Безшумно лине подих вітерця* (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 20); *Мечники безшумно відчинили південні ворота і швидко, без шелесту, вийшли* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 313).

БЕЗЩА́ДНИЙ, а, е, *заст.* Який не знає пощади; безпощадний, жорстокий.

БЕЗЩА́ДНО, *заст.* Присл. до **безща́дний.** *Безщадно кров Рутульську ллють* [троянці] (Котл., I, 1952, 238).

БЕЗЩА́СНИЙ, а, е. Який не має щастя; нещасний, безталанний. *Ніч моя темна, Ще й ти, зоре ясна, Видно, моя доля безщасна!* (Укр.. лір. пісні, 1958, 120); *Співає безщасна душа, що хоче щастя* (Н.-Лев., III, 1956, 306); — *Який ти, Романе, безщасний* (Стельмах, Хліб.., 1959, 69).

БЕЗЩА́СНИЦЯ, і, *ж., рідко.* Нещасна, безталанна жінка; нещасливиця.— *Доки він буде згнущатись над тією безщасницею? доки збиткуватись? — гула громада* (Свидн., Люборацькі, 1955, 191).

БЕЗЩА́СТЯ, я, *с.* Відсутність щастя; нещастя, безталання, бездолля. *То розкаже* [свекруха] *яку пригоду людську, то на своє безщастя плачеться* (Вовчок, I, 1955, 27); *Хто угледів в час безщастя Сонце крізь тумани, Той для люду рідним батьком І пророком стане* (Олесь, Вибр., 1958, 237).

БЕЗ'ЯЗИ́КИЙ, а, е. 1. Який не має язика. * У порівн. *Ні того дня, ні на другий не дивилася вже вона на свекра, що.. ходив мовчазний, мов без'язикий* (Мирний, I, 1954, 225).

2. Який не говорить; німий. *У стайнях, хлівах стоїть худоба, тремтить з холоду, чекає турботливого доглядача, що полегшить холодну долю без'язиких істот* (Кир., Вибр., 1960, 300); * Образно. *Колись без'язикі, німі, забиті і уярмлені народи піднімаються на весь зріст, заявляючи про свої людські права* (Чаб., Шляхами.., 1961, 129).

БЕЙ, я, *ч.* У султанській Туреччині та в давні часи у татар — титул дрібних феодальних власників або вищих чиновників. *Не подоба, щоб ліва дочка у бея була краще від правої вбрана* (Л. Укр., III, 1952, 712); *Ширинський бей пішов у напад на Україну* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 136).

БЕ́ЙКАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок., діал.* Тягтися, плентатися. *Сиділа б ти лучче* [краще] *дома, чого його по грязі бейкатися* (Сл. Гр.).

БЕ́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бей;** // Належний беєві, беям. *Важко було жити на бейській та мурзинській землі, сплачувати податки й данини* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 450).

БЕК, а, *ч., дорев.* У Закавказзі і в Середній Азії — титул людей знатного походження, князів або начальників невеликих племен, урядових осіб і військових. *Сулейман протестував проти беків і дагестанських князів, проти російських поміщиків і царя* (Десняк, II, 1955, 477).

БЕ́КА, и, *ж., дит.* Про щось погане, гидке.— *Не слухай тата, маму слухай, мама цяця, а татко бека* (Ковінька, Кутя.., 1960, 51).

БЕ́КАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бе́кати** і звуки, утворювані цією дією. *Теля бекнуло і слідом за його беканням почулося втретє Грицькове «ку-ку!»* (Мирний, IV, 1955, 9); *Вони знали господаря свого, сі барани і ягниці, і з радісним беканням терлись до його ніг* (Коцюб., II, 1955, 334).

БЕКА́Р, а, *ч.* Нотний знак, що скасовує бемоль або дієз, відновлюючи основне звучання ноти.

БЕКА́С, а, *ч.* Невеликий болотяний птах з довгим прямим дзьобом. *Майже з-під ніг зірвався бекас і кривулями помчав над водою* (Коп., Як вони.., 1948, 16).

БЕКА́СИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **бека́с.** *Бекасик — пташка сумирненька — вона не реве і скальпів із людини не здіймає* (Вишня, II, 1956, 152).

БЕКАСИ́НИЙ, а, е. Прикм. до **бека́с.** *Вернувши з бекасиного болота, Кіндрат засів край темного стола, Замовив кухоль, другий — і пішла Оповідань мисливських плетениця* (Рильський, II, 1956, 83).

БЕ́КАТИ, аю, аєш, *недок.* Кричати, видавати звуки, властиві козі, вівці. *Ціла отара овець та кіз, ягнят, козенят мекала та бекала* (Н.-Лев., I, 1956, 69); *Бекали вівці, верещали свині* (Гончар, II, 1954, 190).

БЕКЕ́Т, у, *ч., іст.* Військова сторожа, пікет. *Округи табора жодних бекетів* (Сл. Гр.); [Воєвода:] *Бекети всі уважно перевірить. Підсилить варту. Жодної душі До замка не пускать* (Коч., I, 1956, 544).

БЕКЕ́ША, і, *ж.* Чоловічий верхній теплий одяг старовинного крою з брижами в стані. *Рукави його бекеші попропорювалися на ліктях* (Фр., III, 1950, 20); *Полковник блискавично скинув бекешу, френч і сорочку* (Довж., Зач. Десна, 1957, 130).

БЕКЕ́ШКА, и, *ж.* Зменш. до **беке́ша.** *Своїм дітям справляє* [Мошко] *гарні бекешки* (Фр., II, 1950, 343).

БЕКМЕ́С, у, *ч.* Згущений сік солодких фруктів або овочів; штучний мед. *Деякі багаті на цукор екстракти, наприклад сливовий, виноградний, називаються бекмесами* (Укр. страви, 1957, 298).

БЕ́КНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **бе́кати.** *Теля бекнуло та й скочило прямо на пліт* (Март., Тв., 1954, 173).

БЕКО́Н, у, *ч.* Малосольна свинина з туш особливим способом відгодованих молодих свиней. *На бекон відгодовують молодих підсвинків скороспілих порід свиней і їх помісей* (Свинар., 1956, 298).

БЕКО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **беко́н;** // Признач. для виробництва бекону. *Виднілась легка напівпрозора будівля нещодавно збудованої беконної фабрики* (Стельмах, На.. землі, 1949, 293).

БЕЛАДО́ННА, и, *ж., бот.* Багаторічна отруйна трав'яниста рослина; красавка. *Беладонна — багаторічна трав'яниста рослина, дуже отруйна* (Колг. енц., I, 1956, 695); // *фарм.* Ліки з цієї рослини.

БЕ́ЛБАС *див.* **бе́льбас.**

БЕ́ЛЕБЕНЬ, бня, *ч., розм.* Високе відкрите місце; гора, шпиль. *Послужив він* [Остап] *рік, а на другий уже грунт і хату купив. Якраз на краю села, на белебні* (Мирний, I, 1949, 133); *Знову виходжу на Володимирську гірку, звідки видно далеко-далеко. Навіть той белебень у Вишгороді, де був Дитинець княгині Ольги* (Панч, В дорозі, 1959, 307).

БЕЛЕМНІ́ТИ, ів, *мн.* Група вимерлих морських молюсків класу головоногих. *В.. відкладах* [вапняків] *багато скам'янілостей.. Особливо численні рештки белемнітів* (Геол. Укр., 1959, 610).

БЕЛЕНДІ́ТИ, джу́, ди́ш, *недок., діал.* Базікати. *От белендить нісенітниці!* (Фр., IX, 1952, 13); *Ну, я почав йому белендіти про оті всякі чутки про сироїдів* (Козл., Ю. Крук, 1950, 235).

БЕЛЕТРИЗА́ЦІЯ, ї, *ж., літ.* Дія за знач. **белетризува́ти.** *Ю. Смолич застосовує різноманітні засоби белетризації наукового матеріалу* (Іст. укр. літ., II, 1956, 464).

БЕЛЕТРИЗО́ВАНИЙ, а, е, *літ.* Дієпр. пас. мин. ч. до **белетризува́ти.** *Вся повість* [М. Білкуна «Валерій Коваленко»] *скидається на белетризовану педагогічну лекцію* (Рад. літ-во, 3, 1958, 38).

БЕЛЕТРИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., літ.* Викладати що-небудь засобами художньої літератури (белетристики).

БЕЛЕТРИЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок., літ.* Пас. до **белетризува́ти.**

БЕЛЕТРИ́СТ, а, *ч.* Автор прозових художніх творів. *Старинні історики всі, можна сказати, на добру половину белетристи* (Фр., XVI, 1955, 383);— *Сього вечора читаю в Літературному товаристві реферат про буковинських белетристів* (Л. Укр., V, 1956, 293).

БЕЛЕТРИ́СТИКА, и, *ж.* Художня література, переважно романи, повісті та оповідання. *Либонь цар повелів: белетристику пропускати без запинки* (Мирний, V, 1955, 379); *У творах історичного характеру правда повинна бути фактична; в белетристиці, де пригоди вигадані, вона заміняється логічною правдою* (Про мист. театру, 1954, 74).

БЕЛЕТРИСТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до белетристики. *Платон надає своїм філософічним писанням форму наскрізь белетристичних діалогів* (Фр., XVI, 1955, 383); *Коли.. почав виходити журнал «Просвещение», В. І. Ленін особисто залучив Горького до керівництва белетристичним відділом цього журналу* (Рад. літ-во, 2, 1958, 4).

БЕ́ЛЬБАС, *рідше* **БЕ́ЛБАС,** а, *ч., зневажл.* Вайлуватий і ледарюватий хлопець, парубок; ледар, вайло. *Здоровий бельбас, а такий дурний* (Сл. Гр.); — *Бельбас,— приказував Сашко,— дурень кудлатий. Чорти тебе випхнули нагору* (Ю. Янов., I, 1954, 99);— *А ти чого, белбас, сидиш в чотирьох стінах?* (Мирний, IV, 1955, 127).

БЕ́ЛЬБАХИ, БЕ́ЛЬБУХИ, ів, *мн., зневажл.* Внутрішні органи; тельбухи. *Таких йому* [Нечипорові] *стусанів надають, та так йому бельбахи повідбивають, що насилу удосвіта додому долізе* (Кв.-Осн., II, 1956, 102); [Макуха:] *Ну скажіть на милость, до чого тут черево? Хіба людина бельбухами богу молиться, чи що?* (Мам., Тв., 1962, 337).

БЕ́ЛЬБУХИ *див.* **бе́льбахи.**

БЕЛЬВЕДЕ́Р, а, *ч., архт.* Башта на якомусь будинку або альтанка на високому місці, звідки можна оглядати краєвид. *В центрі площадки.. була кругла альтанка, або бельведер* (Парк Олександрія.., 1949, 38); *Бельведер.. взагалі легке спорудження, з якого відкривається гарний краєвид* (Архіт. Рад. Укр., 5, 1939, 41).

БЕЛЬГІ́ЄЦЬ *див.* **бельгі́йці.**

БЕЛЬГІ́ЙКА *див.* **бельгі́йці.**

БЕЛЬГІ́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бельгі́йці** і Бельгія. *На заводі служив тоді бельгійський інженер* (Шовк., Інженери, 1956, 158).

БЕЛЬГІ́ЙЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **бельгі́єць,** йця, *ч.;* **бельгі́йка,** и, *ж.*). Основне населення Бельгії. *Був се промисел директора фабрики, бельгійця Ван-Гохта* (Фр., III, 1950, 191); *Бельгійці за своїм походженням та мовою поділяються на дві національні групи — фламандців і валлонів* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 96).

БЕЛЬЕТА́Ж, а, *ч.* 1. Кращий, звичайно другий поверх житлового будинку. *На самих парадних із сходів на вулицю, в бельетажі, жила.. хазяйка з сином* (Черн., Що робити?, перекл. Дукина, 1936, 33).

2. У театрі — нижній ярус лож над партером. *Щербина, ставши в бельетажі, презирливо дивився вниз* (Ільч., Серце жде, 1939, 227); *Група студентів з третього ярусу радісно вітала когось в бельетажі* (Мокр., Сто.., 1961, 87).

БЕ́ЛЬКНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Однокр. до **белькота́ти** і **белькоті́ти;** бовкнути. *Хотів* [пан] *щось казати і белькнув щось, та задихавсь, і зо всіх чотирьох повалився на діл* (Мирний, IV, 1955, 185); *І не думав, ..що*

Тихін отакий легковірний: хтось белькнув дурним язиком, а він уже й глузд втратив (Головко, II, 1957, 123).

БЕЛЬКОТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **белькота́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Широкоплечий циган.. не звертає уваги ані на тривожне белькотання циганки, ані на вершника, що наближається* (Тют., Вир, 1964, 69); * Образно. *Відчувалося, що незабаром жерла їх* [гармат] *глянуть із-за гори, за цим полетить похапливе й рясне белькотання кулеметів* (Епік, Тв., 1958, 377).

БЕЛЬКОТА́ТИ, очу́, о́чеш, **БЕЛЬКОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *недок.* Нерозбірливо, без ладу щось говорити. «*Тату! белькотали* [діти], *Тату, тату... ми не ляхи! Ми...*» (Шевч., I, 1951, 139);— *А в діда борода з конопель, — белькотав Петрусь і брав рученятами діда за бороду й плутав її на всі лади* (Н.-Лев., IV, 1956, 219); — *Я замордував маму! — белькотів він* (Коб., II, 1956, 302); *Стара пані притуляє до очей якісь прозорі скельця і щось белькоче* (Донч., III, 1956, 19); * Образно. *Жайворонок белькоче вгорі* (Тесл., Вибр., 1950, 106)

БЕЛЬКОТІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **белькоті́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Йому неприємно було дивитись на скривлену Спартакову щелепу і слухати, замість членоподільної людської мови, нерозбірливе белькотіння* (Гончар, Людина.., 1960, 199).

БЕЛЬКОТІ́ТИ *див.* **белькота́ти.**

БЕЛЬКОТУ́Н, а́, *ч., розм.* Той, хто багато говорить, белькотить. [Андрій:] *Белькотун ти та й більш нічого! Старий чоловік, а таке варняка!* (Кроп., III, 1959, 145).

БЕЛЬМЕ́С: ◇ **Ні бельме́са не розумі́ти (не зна́ти)** — нічого не розуміти (не знати). *Ні бельмеса не знає* (Номис, 1864, № 6059); — *Чого вам треба від мене? ..Ні бельмеса не розумію, не ро-зу-мі-ю...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 34).

БЕМІ́Т, у, *ч.* Легкий покрівельний матеріал, що виготовляється з паперу. *Дах з паперу має переваги порівняно з шиферною і залізною покрівлею: він дуже легкий і не потребує громіздких кроков та лат, крім того, беміт набагато дешевший від заліза* (Роб. газ., 13.II 1963, 1).

БЕ́МКАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **бе́мкати** і звуки, утворювані цієї дією. *Дзвін бемкав оглушливо, він тривожно кликав, і бемкання його зливалося в суцільне важке гудіння* (Донч., V, 1957, 154).

БЕ́МКАТИ, ає, *недок., розм.* Звучати від ударів (про дзвін і т. ін.). *На дзвіниці Софії бемкав великий дзвін* (Смолич, Мир.., 1958, 304).

БЕ́МКНУТИ, не, *док., розм.* Однокр. до **бе́мкати.** *Бемкнула і довго вібрувала, колишучи нічне повітря, рейка біля контори колгоспу* (Ряб., Жайворонки, 1957, 64).

БЕМО́ЛЬ, я, *ч.* 1. Знак зниження ноти на півтону.

2. Уживається після назви ноти у знач. «на півтону нижче». [Поліна К.:] *Не поспішай,— третім пальцем, сі бемоль* (Коч., II, 1956, 85).

БЕ́МСЬКЕ СКЛО, *техн.* Віконне скло високої якості, більше від звичайного розміром листів і товщиною. *Вони* [промені], *пробивають віконні рами, Дробляться в полоні бемського скла* (Криж., Срібне весілля, 1957, 84).

БЕНГА́ЛЕЦЬ *див.* **бенга́льці.**

БЕНГА́ЛКА *див.* **бенга́льці.**

БЕНГА́ЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бенга́льці** і Бенгалія.

△ **Бенга́льський вого́нь,** *техн.*—барвисте яскраве полум'я, що виникає під час горіння особливих хімічних сумішей (бертолетової солі, сірки, деревного вугілля і т. ін.). *Того вечора співатимуть в садку тірольці.., а в кінці всього будуть запалені бенгальські вогні* (Н.-Лев., I, 1956, 435); *В глибині саду закрутилось ракетне колесо, обсипаючи пелюстки квітів іскрами бенгальських вогнів* (Трубл., II, 1955, 18).

БЕНГА́ЛЬЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **бенга́лець,** льця, *ч.;* **бенга́лка,** и, *ж.*). Основне населення Бенгалії.— *Кого вже тільки не бачив їхній порт за ці роки! Бачив зуавів, бенгальців, сенегальців* (Гончар, Таврія.., 1957, 299).

БЕНДЮ́Г *див.* **биндю́г.**

БЕНДЮГИ́ *див.* **биндюги́.**

БЕНДЮ́ЖНИК *див.* **биндю́жник.**

БЕНЕДИКТИ́Н, у, *ч.* Сорт французького лікеру, що виготовляється з спирту та різних рослин і ефірної олії. *Отут-таки в Кельні насмокталися в ресторані Гертвіга коньяку, змішаного з бенедиктином* (Загреб., Європа 45, 1959, 139).

БЕНЕ́РЯ, і, *ж.* Лайливе слово, що вживається у значенні, близькому до нечиста сила, нечистий, біс. [Катря:] *За мною оце проти середи бенеря гналась...* (Кроп., I, 1958, 380);— *Чого це тебе так рано тут бенеря носить, Самійле?* (Коп., Земля.., 1957, 154).

БЕНЕФІ́С, у, *ч.* Вистава в дореволюційному театрі на користь одного з її учасників. *Щепкін, родовий українець, хотів дати її* [п'єсу І. П. Котляревського «Наталка Полтавка»] *на свій бенефіс* (Фр., XVI, 1955, 224); // У радянському театрі — урочиста вистава, що є творчим звітом актора з нагоди його ювілею.

БЕНЕФІ́СНИЙ. а, е. Прикм. до **бенефі́с.**

БЕНЕФІЦІА́НТ, а, *ч.* Особа, на користь якої давався бенефіс. *Центральна постать у п'єсі* [«Батраки»] *Юрко, якого грав бенефіціант* (Про мист. театру, 1954, 309).

БЕНЕФІЦІА́НТКА, и, *ж.* Жін. до **бенефіціа́нт.** *Ніжність люблячого серця, живість, пристрасність, шалена рішучість безнадії — всі ці поруxи душевні бенефіціантка передала яскраво* (Минуле укр. театру, 1953, 166).

БЕНЕФІ́ЦІЯ, ї, *ж., іст.* Земля, надана в користування (звичайно довічно) або подарована королем за службу. *Практикувалися також і князівські бенефіції, тобто земельні пожалування тим або іншим особам за будь-які заслуги* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 484); // Всяке майно чи прибутки католицького духовенства, пов'язані з церковною посадою.

БЕНЗИ́Н, у, *ч.* Безбарвна горюча рідина з характерним запахом, яку добувають з нафти. *Мотор джерготів, наче хотів когось з'їсти, а вулицею попливли пахо́щі бензину* (Трубл., I, 1955, 74); *Бензином тхнуть змертвілі трави При спопелілих бліндажах* (Мал., II, 1956, 47).

БЕНЗИ́НКА, и, *ж., розм.* Невеликий нагрівальний прилад, у якому як пальне використовується бензин. *Бензинка з бляшаним чайником, що служив замість самовара, сичала вже на столі* (Коцюб., I, 1955, 205).

БЕНЗИ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **бензи́н.** *Запах бензинового диму донесло на другий бік вулиці* (Хор., Місто.., 1962, 115); // Який працює на бензині. *Бензиновий двигун;* // Признач. для зберігання бензину. *Бензиновий бак з заливною горловиною прикріплено до бункера комбайна* (Зерн. комбайни, 1957, 183).

БЕНЗОБА́К, а, *ч.* Бак для бензину. *На сучасних автомобілях часто застосовують кришки горловини бензобака, які мають паро-повітряний клапан* (Автомоб., 1957, 96).

БЕНЗОВО́З, а, *ч.* Спеціально обладнана машина для перевезення бензину. *Кожному такому* [тракторному] *загону.. виділяються автопересувна майстерня, не менше двох бензовозів* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 9).

БЕНЗОЗАПРА́ВНИЙ, а, е. Признач. для заправлення машин пальним.

БЕНЗОКОЛО́НКА, и, *ж.* Установка для продажу рідкого пального і заправлення автомашин. *Для заправки транспорт під'їжджає до бензоколонки* (Автомоб., 1957, 288).

БЕНЗО́Л, у, *ч.* Безбарвна горюча рідина із своєрідним запахом, яку добувають з продуктів сухої перегонки кам'яного вугілля або з нафти.

БЕНЗО́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **бензо́л.**

БЕНЗОПРОВІ́Д, во́ду, *ч.* Трубка в автомашині, через яку бензин надходить до карбюратора. *Бензопроводи виготовляються невеликого діаметра з латунних або мідних трубок* (Автомоб., 1957, 96).

БЕНКЕ́Т, БАНКЕ́Т, у, *ч.* Урочистий обід, сніданок або вечеря, що влаштовується на честь кого-небудь або на відзначення якоїсь події. *Хрестини, іменини, похорони ніколи не справляються без бенкету* (Мирний, III, 1954, 191); *Далі наш весільний бенкет продовжувався без промов і спогадів, більше — з піснями й танцями* (Ю. Янов., II, 1954, 82); *Там* [у Кремлі] *було влаштовано на честь українських артистів банкет* (Смілл., Сад, 1952, 8); // Взагалі багатолюдна учта, бучне гуляння з частуванням. *Почалися пири та банкети, музики та танці: гуде будинок* (Вовчок, I, 1955, 145); *Поїхали* [пани] *в село весною, В селі банкети загули* (Шевч., II, 1953, 221); * Образно. *Налагодь струни золоті: Бенкет весна справляє* (Олесь, Вибр., 1958, 42).

БЕНКЕТА́Р, я́, *ч.* Учасник бенкету; любитель бенкетів. *Усі бенкетарі напруго посхапувались, вискакуючи хто куди міг, перевернули стіл з усіма кубками й стравами* (Фр., VI, 1951, 77); *Ось він сидить, цей куций Мефістофель, Недобрих учт похмурий бенкетар* (Бажан, I, 1946, 188).

БЕНКЕ́ТНИЙ, БАНКЕ́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **бенке́т** і **банке́т.** *З царського двору чутно відгуки музики і веселого бенкетного гомону* (Л. Укр., II, 1951, 312); // Який буває на бенкеті. *Погляд його впав на заставлений бенкетними стравами та пляшками стіл* (Шовк., Інженери, 1948, 333).

БЕНКЕ́ТНИК, а, *ч.* Те саме, що **бенкета́р.** *Бенкетники довго удавали, що не помічають цих зблідлих, знекровлених людей з вовчим блиском в голодних очах* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 552).

БЕНКЕТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бенкетува́ти.** *Іван Олександрович Лисевич був багатий землевласник; ..любив бенкетування, полювання й музику* (Сам., II, 1958, 410); *Ніби добирав* [Преображенський] *слів, як йому запитати, що це за бенкетування було* (Ле, Міжгір'я, 1953, 515).

БЕНКЕТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Брати участь у бенкеті; гуляти. *Ось що, добрі люди: Я гуляю, бенкетую В неділю і в будень* (Шевч., I, 1951, 240); *Не можуть вони.. схопити автомати, щоб полоснути вогнем і залізом по вікнах, за якими бенкетує п'яна офіцерня* (Кучер, Чорноморці, 1956, 329).

БЕНТЕ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бенте́жити** і стан за знач. **бенте́житися.**

БЕНТЕ́ЖИТИ, жу, жиш, *недок., перех.* 1. Виклика́ти хвилювання, тривогу; хвилювати, тривожити. *Ти знаєш, сестро, як блакитна нічка бентежить серце, думку порива?* (Л. Укр., I, 1951, 135); *На фронт, на фронт! .. а на пероні люди... Біля вагонів ми співаєм «Чумака»... І радість лоскотно бентежить наші груди...* (Сос., Вірші, 1954, 38).

2. Виклика́ти стан замішання, зніяковілості в кого-небудь. *Щось бентежило, муляло його в присутності Каті* (Коз., Вибр., 1947, 58).

БЕНТЕ́ЖИТИСЯ, жуся, жишся, *недок.* 1. Хвилюватися, тривожитися. *Душа в Копронідоса все-таки бентежилась і тривожилась* (Н.-Лев., III, 1956, 397); *— Нехай там бідний рекрут не бентежиться* (Фр., II, 1950, 340).

2. Приходити в стан замішання; ніяковіти. *Серед товаришів він завжди веселий, жартівливий, а це мовчить, бентежиться* (Бойч., Молодість, 1949, 23); *Голосно ділиться* [Кулик] *з селянами своїми думками про капітана Дьяконова, ніскільки не бентежачись його особистою тут присутністю* (Гончар, Таврія.., 1957, 329).

БЕНТЕ́ЖНИЙ, а, е. Який викликає хвилювання, тривогу; хвилюючий, тривожний. *Вранці вона прокинулась від бентежного почуття, що одразу облило всю її істоту, жахнуло серце* (Тют., Вир, 1964, 452); // Який виражає тривогу, хвилювання. — *Рятуйте! Рятуйте! — вирвався бентежний крик із далекої кімнати* (Вас., I, 1959, 259); *Саїд, не давши собі ніякої ради, схопився на ноги. В очах блимнули бентежні вогні* (Ле, Міжгір'я, 1953, 335); // Пройнятий, охоплений хвилюванням; схвильований, неспокійний. *Ніколи Не був він таким мовчазним, Сумним і бентежним* (Воронько, Райком.., 1949, 20); *Ніхто й ніщо не могло тепер спинити його бентежної, охопленої гнівом душі* (Шиян, Гроза.., 1956, 459); // Сповнений тривог, хвилювань. *Це було в бентежний серпень сорок першого року* (Гончар, Новели, 1954, 71).

БЕНТЕ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **бенте́жний.** *Йому* [Циганкову] *приємно було бачити, як при його появі в обличчя їй бурхала кров і полохлива бентежність з'являлася в округлих очах* (Голов., Тополя.., 1965, 353); *А вітер кохання нашіптує травам, Бентежність вкладає у душу мою* (Забашта, Вибр., 1958, 151).

БЕНТЕ́ЖНО. Присл. до **бенте́жний.** *Чорні, глибоко посаджені очі дивляться на світ бентежно* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 34); // *у знач. присудк. сл. Микола ступав немов по розпечених кам'яних плитах, так йому було бентежно від однієї думки, що скрізь тут встає жива історія* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 55).

БЕНТОНІ́Т, у, *ч.* Різновид вибілювальних глин, що утворюється в процесі вивітрювання вулканічних туфів і попелу. *Бентоніти широко використовують як наповнювачі у виробництві паперу, мила, гуми та різних фарб* (Наука.., 7, 1957, 3).

БЕНТОНІ́ТОВИЙ, а, е. Прикм. до **бентоні́т.** *Промислове використання бентонітових глин найбільшого в Європі Черкаського родовища сприятиме утворенню нової потужної сировинної бази* (Наука.., 2, 1959, 29).

БЕНУА́Р, а, *ч.* Нижній ярус лож за партером у театрі. *Ложі бенуара, бельєтажа й ярусів червоніють оксамитом і сяють електрикою* (Ю. Янов., II, 1958, 19); *Ми сиділи в бенуарі, близько до сцени* (Моє життя в мист., 1955, 24).

БЕ́РА, и, *ж., розм.* Те саме, що **бе́ре.**

БЕРБЕНИ́ЦЯ, і, *ж., діал.* Діжечка, барило. *Гості набирали у бербениці бриндзи та.. знову спускались в долини* (Коцюб., II, 1955, 327).

БЕРВЕ́ННЯ, я, *с., збірн., діал.* Колоди, багато колод. *У воді стояли почорнілі соснові слупи, сяк-так пов'язані між собою подовжніми балками. Ледве хто наважувався ступати на півзогниле бервення* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 6).

БЕРВЕНО́, а́, *с., діал.* Колода. *У людей бачиш запороху в оці, а в себе і бервена не бачиш* (Чуб., I, 1872, 273); *Де-не-де.. виглядали повалені останки печей або чорні перепалені обломки берверн* (Фр., VIII, 1952, 242).

БЕРГАМО́Т^1, а, *ч.* 1. Сорт гібридного дерева — груші.

2. Назва групи столових сортів груші. *Плоди цього гібрида нагадували собою грушу з групи бергамотів* (Юним мічур.., 1955, 47).

БЕРГАМО́Т^2, а, *ч.* (*Citrus bergamia*). 1. Невелике цитрусове ефіроносне дерево, з листя, квіток, пагінців і плодової шкірки якого добувають цінну для парфюмерної і кондитерської промисловості ефірну ароматичну олію.

2. Кисло-солодкий плід цього дерева.

БЕРГАМО́ТНИЙ ^{1}, а, е. Прикм. до **бергамо́т** ^{1}.

БЕРГАМО́ТНИЙ ^{2}, а, е. Прикм. до **бергамо́т** ^{2}.

БЕРГАМО́ТОВИЙ ^{1}, а, е. Те саме, що **бергамо́тний** ^{1}.

БЕРГАМО́ТОВИЙ ^{2}, а, е. Те саме, що **бергамо́тний** ^{2}.

БЕРДА́НКА, и, *ж.* Однозарядна рушниця зразка 1870 р. *В окопах ратники з берданками* (Вас., Незібр. тв., 1941, 204); *Команда стріляла з берданок* (Кучер, Зол. руки, 1948, 72).

БЕРДИ́Ш, а́, *ч.* Старовинна зброя — сокира з лезом видовжено-півкруглої форми, насаджена на довгий держак. [Князь:] *Путяту вчастував один із твоїх людей почерез тім'я бердишем* (Фр., IX, 1952, 305); *Зоветься бердишем.. зброя, Тепер уже в військах не вживана до бою* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 273); *Стрільці з бердишами та нагаями протурювали геть усіх цікавих* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 518).

БЕ́РДНИЙ, а, е. Прикм. до **бе́рдо.**

БЕ́РДНИК, а, *ч.* Майстер, який робить берда. *Ситник бердniку не товариш* (Номис, 1864, № 1026).

БЕ́РДО, а, *с.* Деталь ткацького верстата, що нагадує гребінь у рамці. *Човник і ляда — ткачеві порада; Берди і цівки — ви хліб його й сіль!* (Щог., Поезії, 1958, 105); *Навчила* [мати] *його любити і просте, селянське полотно.., і стукіт ляд, і граційне переміщення тонкосяйних берд* (Стельмах, Хліб.., 1959, 497).

БЕ́РДОВИЙ, а, е. Те саме, що **бе́рдний.**

БЕ́РЕ, *невідм.*, *ж.* 1. Багаторічне садове дерево — груша. *Груші —Бере Боск, Деканка зимова добре почувають себе в південних зонах Наддніпрянщини* (Колг. Укр., 2, 1957, 33).

2. Назва групи столових сортів груші з соковитим м'якушем.

БЕ́РЕГ, а, *ч.* 1. Край землі, що межує з поверхнею річки, озера, моря і т. ін. *І небо невмите, і заспані хвилі; І понад берегом геть-геть Неначе п'яний очерет Без вітру гнеться* (Шевч., II, 1963, 130); *Просто по Росі вгору видно високі скелисті покручені береги* (Н.-Лев., II, 1956, 199); *Він з жахом позадкував від високого берега. Дунай темнів унизу, як прірва* (Гончар, III, 1959, 287).

◇ **Вихо́дити (ви́йти) з берегі́в** *див.* **вихо́дити** 1; **Вхо́дити (увійти́) в [свої] береги́** *див.* **вхо́дити** 1; **Держа́тися бе́рега** *див.* **держа́тися; Держа́тися сво́го бе́рега** *див.* **держа́тися; Нема́ берегі́в** *чому* — про велику міру, безмежність чого-небудь. *Грім одгримів, соловей заспівав, заіржали Коні в далекій імлі. Щастю нема берегів* (Рильський, I, 1960, 182); **Пусти́тися бе́рега** — ні про що не дбати, занедбати себе; розпуститися. *Зовсім пустився* [Чіпка] *берега... Допився до того, що ні знадвору, ні в хаті нічого...* (Мирний, I, 1949, 283); *Мав цей маляр якийсь хист у роботі, але, видно, вже зовсім пустився берега* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 202).

2. *чого і без додатка.* Суходіл, територія, що прилягає до річки, озера, моря і т. ін. *В 1895 році мене перенесено на південний берег Криму, де я прослужив до 1897 р.* (Коцюб., III, 1956, 281); *Другий берег був покритий густим молодим ліском* (Март., Тв., 1954, 186); *Пробиває молодь до океану новий шлях. А на березі.. будується місто Аероград!* (Довж., I, 1958, 105); * Образно. *Опліч прийдуть вони* [росіяни і українці] — *разом з іншими народами-братами — до сонячних берегів комунізму* (Рильський, III, 1956, 7).

3. Край, узбіччя, обочина (шляху, провалля, ущелини і т. ін.). *Тихо тут, свіжо тут, вільно тут! Тільки пташки щебечуть, зашелестить, похилиться пшениця від вітру (а вона так і має своїм струнким стеблом по березі стежки)* (Коцюб., I, 1955, 458); *Ліда спинилася на березі площадки* (Тудор, Народження, 1941, 136); *Пофарбовані в біле береги тротуару здавалися примарною стрічкою, яка розгорталась під ногами* (Донч. III, 1956, 418).

4. *тільки мн.* Краї тканини, посуду. *Принесу хвартух дорогий — золотії береги* (Сл. Гр.); *Ястшембський купив Василині дорогу червону хустку з зеленими берегами* (Н.-Лев., II, 1956, 82); *Дівчата.. вишивали* [гасло] *на полотні. Одарка мережила крайки, Маланка гаптувала береги* (Горд., I, 1959, 246); *Вінця, а також місця, де кінчається берег і починається дно* [миски], *вкриті широкими смугами червені та вохри з вузенькими контурами описки* (Нар. тв. та етн., 4, 1963, 68); //Краї книжки, зшитка, аркуша і т. ін.; поля. *Книжка з золотими берегами* (Сл. Гр.); *Одну* [кореспонденцію] *по одній прочитував Начко уважно, робив на берегах знаки, криски або уваги червоним олівцем* (Фр., VI, 1951, 258); *Плями на берегах* [сторінок] *таїли в собі приємні й неприємні згадки* (Рибак, Дніпро, 1953, 7).

БЕРЕГИ́НЯ, і, *ж.*, *діал.* Русалка. *Численні фантастичні істоти, якими східні слов'яни населяли навколишню природу,— Див, русалки, або берегині, лісовики, водяники і т. ін.,— усе це стародавні божества, які уособлювали природу* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 495).

БЕРЕГІ́ВКА, и, *ж.*, *діал.* Берегова ластівка; стриж, щур.

БЕРЕГОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **бе́рег** 1, 4. *В берегових ямках лишилась вода* (Коцюб., I, 1955, 393); *Темрява геть розступилася, далеко відкривши контури берегових круч* (Гончар, II, 1959, 418); // Розміщений, розташований на прибережних ділянках. *Заговорила берегова артилерія* (Кучер, Чорноморці, 1956, 57); // Який дме з берега (про вітер). *Легкий береговий вітрець тріпотів широкими складками її білого плаття* (Руд., Вітер.., 1958, 116).

△ **Берегови́й водоски́д** — водовідвідний канал; водоскид. *Відкритий береговий водоскид являє собою канал, розташований поблизу або на деякій віддалі від земляної греблі* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 83); **Берегова́ орнамента́ція** — один з видів художнього оздоблення країв посуду. *Шарівка — ..доповнення до складної берегової орнаментації мисок* (Гуцульська кераміка, 1956, 43).

БЕРЕГОВИНА́, и́, *ж.*, *діал.* Прибережні простори. *Крута гора ясно виступає на синьому небі і виразно видається серед рівної задніпрянської береговини* (Н.-Лев., II, 1956, 384); — *Хто далі?* — *жваво горлав він до дівчат, навантажуючи по черзі всіх очеретяними снопами, зв'язаними зеленою осокою, яка ще не втратила пахощів береговини* (Логв., Літа.., 1960, 178).

БЕРЕГТИ́, ежу́, еже́ш; *мин. ч.* берíг, берегла́, ло́; *недок.*, *перех.* 1. *що і чого.* Не давати витрачатися, зберігати цілим.— *За усіх усе зробить* [Микола], *ніколи не заліниться, хазяйського добра, як ока, береже* (Кв.-Осн., II, 1956, 349); *Ті гроші я берегла про чорну годину* (Фр., III, 1950, 99); // Ощадливо витрачати, використовувати. *Нужда та злидні навчають і свого берегти і чужого глядіти* (Мирний, I, 1949, 354); *Віра чомусь таку помаду вважала особливо красивою і берегла для винятково урочистих випадків* (Руд., Вітер.., 1958, 128).

2. Тримати в доброму стані що-небудь, оберігаючи від псування, руйнування. *Молоді та дорогі щепи сохли, кострубатіли,— не берегло їх дозорливе око* (Мирний, IV, 1955, 205); // Виявляти турботу, піклуватися про кого-небудь; доглядати. *Гірко було Маланці. От, зростила дитину, берегла, доглядала, рада була неба*

їй прихилити та зорями вкрити, а тепер оддай між люди на поневіряння (Коцюб., II, 1955, 50);— *Ластівка своїх малят годує, вона їх береже, доглядає, поки крила їм відростуть* (Гончар, Тронка, 1963, 110); // Оберігати, охороняти кого-, що-небудь від чогось. *Бережуть кордони Бійці-богатирі* (Рильський, Урожай, 1950, 107); * Образно. *Бачу хати: ні цеглини, Ні замок не стереже: Стіни з вільхи та вербини, Правда двері береже* (Щог., Поезії, 1958, 369).

◇ **Берегти́ як зіни́цю о́ка (як о́ко, як о́ка в голові́)**— пильно зберігати, старанно доглядати, охороняти що-небудь. *Які старі зв'язки з людьми були, то тих я бережу, як ока в голові, і тому я дуже радий, що можу до вас знов писати* (Стеф., III, 1954, 232).

3. Тримати в пам'яті, пам'ятати. *Молоде покоління будівників комунізму свято береже і виконує заповіти Ілліча* (Рад. Укр., 26. I 1954, 2); // Старанно підтримувати, цінити, шанувати (якусь рису, властивість, почуття і т. ін.). *Маєте щастя, що маєте веселу вдачу, добрий гумор. І це треба берегти, бо воно підтримує сили* (Коцюб., III, 1956, 369); — *У нас люди вже навчилися високо цінувати і берегти почуття своїх друзів* (Собко, Зор. крила, 1950, 30).

БЕРЕГТИ́СЯ, ежу́ся, еже́шся; *мин. ч.* despite берí́гся, берегла́ся, ло́ся; *недок.* 1. Дбати про своє здоров'я, бути обачним, уважним до себе. *Прошу тебе, бережися ти і бережи всіх, щоб не слабували* (Коцюб., III, 1956, 319).

2. *кого, чого, із спол.* щоб *і без додатка.* Бути пильним, обережним; остерігатися. *Бережись козла спереду, коня ззаду, а лихого чоловіка з усіх боків* (Укр.. присл.., 1955, 159); *Бережись, як огню!* (Номис, 1864, № 4290); [Матушка гумення:] *Треба, кажу, дуже берегтися, велику силу духа* [духу] *мати, щоб від його захиститися* (Мирний, V, 1955, 73); *Бережися байських подарунків. Вони — як гадючі зуби* (Донч., I, 1956, 131).

3. Постійно триматися в пам'яті, не забуватися. *Та не одна про нього* [Михася] *згадка Серед студентів береглась* (Воскр., I всерйоз.., 1960, 82).

4. Пас. до **берегти́**. *Ну, а честь? Вона з колиски Бережеться* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 104).

БЕРЕ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **берегти́** 1, 2. *Ламаються стіни, і падають долі З обвитих вогнем постаментів своїх Поети й мислителі високочолі, Сторожа дбайливо бережених книг* (Бажан, Роки, 1957, 165); * Образно. *Долина тягнулася закрутами, розпираючи гори, і, бережена направо й наліво залісненими вершинами, губилася враз із весело біжучим потоком поміж стінами гір* (Коб., I, 1956, 449).

БЕРЕЖЕ́НИЙ, а, е. Який усього остерігається; обережний, обачний; // *у знач. ім.* **береже́ний**, ного, *ч.* Обережна, уважна, обачна людина.— *А все-таки стережися. Бережeного й бог береже!* (Мирний, IV, 1955, 232).

БЕРЕЖЕ́ЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **бережо́к**. *Розлилися круті бережечки, Гей, гей, по роздоллі* (Укр.. думи.., 1955, 91).

БЕРЕЖИ́НА, и, *ж.* Узбережжя, берег. *Берегом, берегом, бережиною ой хто ж то приходив вечориною* (Чуб., V, 1874, 92); *Хлопець, із споважнілим обличчям, вертав додому. Він не пішов на міст, пішов бережиною, по вузенькій стежечці, що крутилася поміж надбережними лозами* (Крим., Вибр., 1965, 356).

БЕРЕЖИНА́, и́, *ж.* Берегова або лугова трава, берегове або лугове сіно. *Підем бережину поскидаємо* (Сл. Гр.); *За городами, широке й рівне, на кілька кілометрів стелилось поросле високою бережиною, обрамлене кущами низької лози дно балки* (Коз., Нові Потоки, 1948, 144).

БЕРЕЖИ́СТИЙ, а, е. Який має високі або розлогі береги. *Оберне й степ сухий в озера бережисті* (Сл. Гр.).

БЕРЕЖІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **берегти́** і **берегти́ся.** *Бережіння лучче* [краще] *ворожіння* (Сл. Гр.); *Надто думати про бережіння.. нема нагоди* (Л. Укр., V, 1956, 322).

БЕРЕЖКИ́Й, а́, е́. Який повсякчас бережеться, всього остерігається; обачний, обережний. *Дика вутка бережка* (Сл. Гр.).

БЕ́РЕЖКО. Присл. до **бережки́й.** *Полонини стеляться широкі.., Худоба ходить безбач там рогата, Над урвищами бережко пнучись* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 374).

БЕРЕЖЛИ́ВИЙ, а, е. Ощадливий, економний. *Колгоспники, як справжні бережливі господарі, почали рахувати кожну копійку, ..повели рішучу боротьбу з марнотратством* (Ком. Укр., 3, 1963, 23); // *у знач. ім.* **бережли́вий**, вого, *ч.* Ощадлива, економна людина. *Чи порвалося що з одежі, при бійці, до останку,— вони йому вислужену й залежану в якого бережливого брали й давали...* (Мирний, I, 1949, 223).

БЕРЕЖЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* 1. Властивість за знач. **бережли́вий.** *Бережливість не скнарість, а природна риса людини-творця. Вона рідна сестра достатку* (Рад. Укр., 26.VII 1963, 1).

2. Ощадливе витрачання, використання чого-небудь; ощадливість, економність. *Особливо важливе значення має.. додержання бережливості в усьому народному господарстві* (Наука.., 3, 1961, 9); *Великого поширення набув.. рух за економію і бережливість* (Ком. Укр., 6, 1966, 7).

БЕРЕЖЛИ́ВО. Присл. до **бережли́вий.** [Марія Василівна:] *Не спинять, А цінувати треба мить щасливу... Їх для життя збирайте бережливо* (Коч., III, 1956, 195).

БЕ́РЕЖНИЙ, а, е. Який уміє берегти що-небудь, дбайливо поводитися з чим-небудь; дбайливий.

БЕ́РЕЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **бе́режний;** дбайливість. *Така стара та непоказна, а подушками, ще й не малими, мов тими куклами, грається. Підкида їх угору, перебиває на руках і, пухкі та м'які, бережно складає одна на одну* (Мирний, III, 1954, 306).

БЕ́РЕЖНО. Присл. до **бе́режний;** дбайливо. *Бережно зняв з верстака я основу, Людям роботу розніс і роздав* (Щог., Поезії, 1958, 104); *Бережно він узяв обома руками матір і, як мушку, посадовив на стілець* (Панч, Іду, 1946, 66); *Син бережно взяв у свої гарячі долоні трохи потьмянілі від часу священні відзнаки доблесті й геройства* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 27); // Обережно. *Коли за порогом палацу затихає людський гомін, Свирид Яковлевич гасить каганчик, і в цей час до нього бережно скрадаються чиїсь кроки* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 22).

БЕРЕЖНЯ́К, а́, *ч.* Прибережна рослинність. *Течія прибила човен до плаву, під густий бережняк* (Мушк., Серце.., 1962, 89).

БЕРЕЖО́К, жка́. Зменш. до **бе́рег.** *Тече річка бережками, Тече річка лугом* (Нар. лірика, 1956, 209); *Пальці руки знову побігли по бережку простирадла* (Смолич, II, 1958, 275).

БЕРЕ́ЗА [1], и, *ж.* 1. Лісове білокоре дерево з тоненьким довгим гіллям і серцевидним листям. *Величезні дуби, ялиці і берези дрімали недвижно над Івановою головою* (Фр., III, 1950, 128); *Чорніє здалеку свіжа могила, а над нею похилились білі берези, мов сестри-жалібниці над братовою могилою...* (Коцюб., I, 1955, 182); *Є декілька видів берези (залізна, чорна, жовта), але найпоширеніша — береза звичайна* (Стол.-буд. справа, 1957, 41).

2. *збірн.* Дрова або будівельний матеріал із цього дерева; березина (в 2 знач.). *Чи не пора нам березу везти?* (Номис, 1864, № 11516).

БЕРЕ́ЗА ^{2}, и, *ч. і ж., фольк., заст.* Хлопець (або дівчина), що його (її) обирають за ватажка у спільних розвагах, на вечорницях і т. ін. [Іван:] *Ходімо, там хлопці зібрались на раду.* [Семен:] *На яку раду?* [Іван:] *Березу на цю зиму обібрати* (Кроп., І, 1958, 66); // Той, хто заспівує в хорі. *Настя-береза завела, а за нею всі. Найбільше купальних співали пісень* (Барв., Опов.., 1902, 221).

БЕ́РЕЗЕНЬ, зня, *ч.* Третій календарний місяць року. *Погода у нас.. весняна. Ані крихти снігу, ..скрізь вода, капає, мов у березні* (Коцюб., III, 1956, 180); *В середині березня почалась весна* (Трубл., II, 1955, 507).

БЕРЕ́ЗИНА, и, *ж.* 1. Березове дерево; береза (в 1 знач.). *На тлі яро-зеленої молодої березини гаптувались чорні гілки соснини* (Коцюб., I, 1955, 308); *Жалібно жовте листя березини, Здається, шепче: «Літо, де ти, літо!»* (Фр., X, 1954, 22).

2. *збірн.* Дрова або будівельний матеріал із цього дерева. *Осичино, березино! чом не гориш, тільки куришся?* (Чуб., V, 1874, 548).

3. Березовий гай, ліс; березник, березняк. *Я зіскакую на землю, путаю Обмінну й розміркову, куди ж гайнути по гриби: в березину чи в загороду Костюків* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 145).

4. Березова гілка, палиця.— *Цить, блазню! Ти, видно, не був ні в кого в руках, видно, не держано тебе як слід... Мазали тебе зверху пирогом... А дубини, березини не хоч?* (Мирний, I, 1954, 162); *От піду десь-колись до близького зрубу, наріжу березини, ..а в понеділок беремо з жінкою по зв'язкові на плечі та й на торг до Дрогобича* (Фр., I, 1955, 370).

◇ **У три бере́зини потяга́ти (потягти́)** — побити березовим прутням.— *Ей, козаки,— каже* [Ганжа Андибер],— *діти, друзі, молодці! Прошу я вас, добре дбайте, .. У три березини потягайте* [дуків] (Укр.. думи.., 1955, 76).

БЕРЕ́ЗІВКА, и, *ж.* Горілка, настояна на молодих березових листочках або бруньках. [Храпко:] *Ходімо лишень до хати,— у мене березівка є* (Мирний, V, 1955, 158);— *Щастя, що тільки вирвано шматок м'яса, а сам хоч цілий зостався.. Залий березівкою* [рану] (Кос., Новели, 1962, 60).

БЕРЕЗІ́ЛЬ, зо́ля, *ч., заст.* Березень. *Коли зможете прислати їх* [книжечки] *до 1-го березоля — то висилайте в Вінницю* (Коцюб., III, 1956, 125); *Про весну шумів водою березіль* (Сос., II, 1947, 117).

БЕРЕ́ЗКА ^{1}, *рідше* **БЕРІ́ЗКА,** и, *ж.* 1. Багаторічна бур'янова витка рослина; повійка. *Пахуча березка коло сухого дуплинастого пенька повилась* (Вовчок, I, 1955, 100); *Личинки* [бурякового довгоносика] *живляться корінцями осоту, будяка, берізки і багатьох інших.. бур'янів* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 168).

2. *діал.* Дереза. *Тин увесь увитий хмелем.. та колючою березкою, що, як прядиво, спускалася сюди своєю мичкою* (Мирний, I, 1954, 219).

БЕРЕ́ЗКА ^{2} *див.* **despite**

БЕРЕЗНЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **бе́резень.** *Березневий похмурий день був холодним* (Хижняк, Тамара, 1959, 234); // Який буває, відбувається у березні. *Згинув, як березневий сніг* (Укр.. присл.., 1955, 301); *Свіжий березневий вітер прохолодив мені чоло і зогрів груди* (Смолич, Театр.., 1946, 102); *Березневий Пленум ЦК КПРС.*

БЕРЕ́ЗНИК, бере́зника́, *ч.* Те саме, що **березня́к.** *Тут йому з березника назустріч шкандиба рижа кобила* (Кв.-Осн., II, 1956, 229).

БЕРЕ́ЗНИЧО́К, бере́зничка́, *ч.* Зменш. до **бере́зник.** *Тоді моя пасіка була у березничку, що за селом гайок* (Вовчок, VI, 1956, 218).

БЕРЕЗНЯ́К, а́, *ч.* Березовий гай, ліс. *Дише тишею долина, Йде березняком дівчина* (Щог., Поезії, 1958, 381); *Обабіч, між.. берестами і голубою грабиною, рожевіють.. бе́резняки* (Стельмах, Хліб.., 1959, 39); *Нерідко* [у Беловезькій Пущі] *можна натрапити і на суцільні березняки* (Наука.., 8, 1958, 39).

БЕРЕЗНЯЧО́К, чка́, *ч.* Зменш. до **березня́к.** *В березнячку пересвистувались зелені синички* (Збан., Переджнив'я, 1960, 81).

БЕРЕ́ЗОВИЙ, а, е. Прикм. до **бере́за** ^{1} 1. *Білі поплавці з березової кори.. падали на землю з рук* (Н.-Лев., I, 1956, 54); *Березовий сік... Він фіалкою пахне* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 39); *Низькоросла ліщина темною крайкою облямовувала світлі березові гаї* (Бойч., Молодість, 1949, 27); // Зробл. з берези. *Юрко стає за рідким березовим тином і навмисно кашляє* (Козл., Пов. і опов., 1949, 35).

◇ **Да́ти (всі́пати) бере́зової ка́ші** *кому* — відшмагати, побити різками кого-небудь; **Скуштува́ти бере́зової ка́ші (ка́шки)** — бути побитим різками. *Хведько не вчивсь — і скоштував Березової кашки* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 78).

БЕРЕЗО́ЛЬ, я, *ч., заст.* Березень. *А в марці завсігди вже береза зовсім зелена,— тим-то його й прозвали березоль* (Свидн., Люборацькі, 1955, 56).

БЕРЕ́ЗОНЬКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **бере́зка** ^{2}. *Ой, не хилися ти, березонько, Ще ж ти зеленая* (Укр.. лір. пісні, 1958, 253).

БЕРЕ́ЙТОР, а, *ч., спец.* Людина, яка виїжджує коней і навчає верхової їзди. *Мисливці спішилися, і берейтори одвели коней подалі* (Бурл., О. Вересай, 1959, 152).

БЕРЕ́ЙТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бере́йтор.**

БЕРЕ́КА, и, *ж.* 1. *(Sorbus torminalis).* Листяне дерево, що використовується в захисних лісонасадженнях. *На Правобережжі Української РСР успішно росте в лісових смугах явір.., а також берека* (Бот. ж., X, 1, 1953, 4); *Береку широко використовують і як декоративне дерево у парковому будівництві* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 74).

2. Цінна промислова деревина цього дерева.

3. *збірн.* Кисло-солодкі зимові плоди (ягоди) цього дерева.

БЕРЕ́КОВИЙ, а, е. Прикм. до **бере́ка.**

БЕРЕСКЛЕ́Т, а, *ч.* (*Evonymus* L.), *діал.* Бруслина. *Враз я нахиляюся до кружечка ніздрястого снігу, що зеленкуватим ковніром охопив молоденького бересклета* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 34).

БЕРЕСКЛЕ́ТОВИЙ, а, е, *діал.* Прикм. до **бересклет.** *Дівчинка почала розглядати бересклетову сережку* (Донч., IV, 1957, 52).

БЕ́РЕСТ ^{1}, а, *ч.* Листяне дерево з коричнево-сірою корою і овальними, на кінці загостреними листками, яке використовують для живоплотів та захисних лісонасаджень. *А що, як присядем Отутечки під берестом Та трохи спочинем!* (Шевч., I, 1951, 305); *Дедалі все більше густішав ліс. Дуби відступали перед навалою широколистих кленів і осик, берестів і густого ліщинника* (Донч., III, 1956, 74);* У порівн. *Не було в селі парубка над Максимишиного Лукина. Високий, стрункий, як берест* (Кобр., Вибр., 1954, 190).

БЕ́РЕСТ ^{2}, у, *ч.* Кора, луб берези. *Як матеріал для письма в древній Русі застосовувався пергамент, тобто особливим способом оброблена шкіра.., а також берест (кора берези)* (Іст. УРСР, I, 1953, 78).

БЕРЕСТИ́НА, и, *ж.* Берестове дерево; берест. *Дрючки держали з берестини* (Котл., I, 1952, 238); *В очеретах бугай реве. На берестині ворон крюка* (Щог., Поезії, 1958, 302).

БЕ́РЕСТО́ВИЙ ^{1}, а, е. Прикм. до **бе́рест** ^{1}. *Починався старий дубовий та берестовий ліс* (Н.-Лев., III, 1956, 144); *Вони зайшли на галявину, пориту лисячими норами.. Федот присів біля однієї з них, заглянув у темну дірку: звідти несло прілим листям і гіркою берестовою коренякою* (Тют., Вир, 1964, 228); // Зробл. з береста. *Шахва* [шафа] *гарна, берестова* (Сл. Гр.).

БЕ́РЕСТО́ВИЙ ^{2}, а, е. Зробл. з бересту (*див.* **бе́рест** ^{2}). *Трійко її дітей, взявшися за руки, тягнуться на узбіччя дороги, всі в полотняних катаночках та берестових личаках* (Стельмах, I, 1962, 394).

БЕРЕСТО́К, тка́, *ч.* Зменш. до **бе́рест** ^{1}. *Дзвінкий голос лунав між гущавиною високих берестків та пахучих лип* (Мирний, IV, 1955, 8); *М'ясистий, непересохлий бересток легко розколюється на четвертинки* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 32).

БЕРЕСТО́ЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **бересто́к**. *Колись невеличкі, замлілі дубки, кленки, бересточки, липи тепер визирали.. такими ..пишними велетнями, гордо, аж під хмарами* (Мирний, IV, 1955, 16).

БЕРЕСТЯНИ́Й, а́, е́. Зробл. з бересту (*див.* **бе́рест** ^{2}). *На півночі, в лісових місцевостях, берестяний посуд дуже поширений у хатньому вжитку* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 108); *Вночі на Верховині затрембітала трембіта, берестяна гуцульська сурма* (Перв., Атака.., 1946, 119); // Написаний на бересті (про рукопис). *Радянські археологи недавно відкрили в Новгороді древньоруські берестяні грамоти* (Іст. УРСР, I, 1953, 78).

БЕРЕСТЯ́НКА ^{1}, и, *ж.* Гриб, який росте на пеньках береста (*див.* **бе́рест** ^{1}). *Галушки з берестянками* (Сл. Гр.).

БЕРЕСТЯ́НКА ^{2}, и, *ж.* Кошик або коробка з бересту (*див.* **бе́рест** ^{2}). *Для збирання ягід, грибів.. легко зробити берестянку* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 107).

БЕРЕСТЯ́НКА ^{3}, и, *ж.* Маленький корисний перелітний птах.

БЕРЕ́Т, а, *ч.* Жіночий або чоловічий головний убір з м'якої тканини (або плетений) без окола і козирка. *Червоне вино грає у його жилах, берет палає на сонці* (Коцюб., II, 1955, 417); *Марія, одягнувши.. свій флотський берет, зняла дзеркало з стіни, поставила долі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 421).

БЕРЕ́ТИК, а, *ч.* Зменш. до **бере́т**. *Вона стояла — висока, струнка, ..в синьому беретику* (Смолич, Світанок.., 1953, 329).

БЕРЕ́ТКА, и, *ж.* Зменш. до **бере́т**. *З-під беретки на нього дивились кругленькі, холодні.. оченята* (Коп., Вибр., 1953, 252).

БЕРИ́Л, у, *ч.* Мінерал, прозорі різновиди якого, забарвлені домішками в різні кольори, є дорогоцінними каменями. *На перстені* [персні] *був великий золотисто-зелений берил* (Фр., VI, 1951, 68).

БЕРИ́ЛІЄВИЙ, а, е. Прикм. до **бери́лій**. *Багато цінних властивостей має берилієва бронза* (Фрез. справа.., 1957, 57).

БЕРИ́ЛІЙ, ю, *ч.* Хімічний елемент — дуже легкий, твердий метал сріблястого кольору. *За літієм іде берилій — теж метал, але двовалентний* (Заг. хімія, 1955, 79).

БЕ́РІ-БЕ́РІ, *невідм., ж., мед.* Захворювання, що постає через неправильний обмін речовин в організмі або недостачу деяких вітамінів. *При відсутності або недостатній кількості в їжі вітаміну* B_1 *розвивається характерна для цього авітамінозу хвороба, яка дістала назву бері-бері* (Курс патології, 1956, 323).

БЕРІ́ЗКА ^{1} *див.* **бере́зка** ^{1}.

БЕРІ́ЗКА ^{2}, *рідше* **БЕРЕ́ЗКА**, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **бере́за** ^{1} 1. *Ми сходили на гору. Гора така крута.. Приходилось хапатись руками за молоді берізки, котрими засіявся доволі густо цей бік гори* (Н.-Лев., II, 1956, 383); *Дуже березку сокирою тнули; Сльози сріблясті на корінь скапнули* (Граб., I, 1959, 320); * У порівн. *При згадці про струнку, мов берізка, гарну, мов квітка у полі, ласкаву, як весняний вітер, дочку лисого вибійника у Данилка тьохнуло серце* (Панч, Синів.., 1959, 100).

БЕРІ́ЗОНЬКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **бері́зка** ^{2}.

БЕРКИ́Й, а́, е́. 1. *до чого, розм.* Охочий, запопадливий до роботи. *Берка і здібна дівчина до всього* (Барв., Опов.., 1902, 384); — *Я своєї Лукини за Уласа не оддам, бо він не дуже беркий до роботи* (Н.-Лев., III, 1956, 336).

2. *без додатка.* Липкий, чіпкий. *Він не беркий, не чіпляється за колеса* (Сл. Гр.).

БЕРКИ́Ц *див.* **берки́ць**.

БЕРКИ́ЦАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Раптом падати, перекидаючись. * Образно. *Юру раптом штовхає вперед, потім назад.. І тоді зникає все. Все стає дибки, догори ногами, беркицає і летить.. у прірву...* (Смолич, Дитинство, 1937, 118).

БЕРКИ́ЦНУТИ *див.* **берки́цьнути**.

БЕРКИ́ЦНУТИСЯ *див.* **берки́цьнутися**.

БЕРКИ́ЦЬ, БЕРКИ́Ц, *виг., розм.* Уживається як присудок за знач. **берки́цьнути** і **берки́цьнутися**. *Беркиць* [Олена] *з ліжка до ніг Зубишиних та й лежить, і плаче, і просить* (Кв.-Осн., II, 1956, 206); *От почалася засуха. Вівці гинуть. Отак ходить полем, щипає деяку бадилину і раптом беркиць* (Кучер, Прощай.., 1957, 21); *Я лечу, ..запинаюся на перелазі і в поспіху беркиц догори ногами в рівчак* (Фр., IV, 1950, 396); *Схопили мене, беркиць так, як жабу, на ряденце і розпластали* (Стор., I, 1957, 113).

БЕРКИ́ЦЬНУТИ, БЕРКИ́ЦНУТИ, ну, неш, *док., розм.* 1. *неперех.* Однокр. до **берки́цати**. *З несподіванки той* [шпигун] *утратив рівновагу й беркицнув рядом з Володею* (Донч., III, 1956, 299).

2. *перех.* Раптом кинути, перекинути кого-, що-небудь. *Так і беркицьнув його на землю* (Сл. Гр.).

БЕРКИ́ЦЬНУТИСЯ, БЕРКИ́ЦНУТИСЯ, нуся, нешся, *док., розм.* Раптом упасти, перекинувшись.— *Отак навіть беркицьнутись можна! — ледве втримався на санках Хведько* (Стельмах, Правда.., 1961, 15); *Стьопін його так торохнув, що той беркицнувся* (Збан., Єдина, 1959, 382).

БЕ́РКОВЕЦЬ, ківця, *ч., заст.* Міра ваги, яка дорівнювала 10 пудам. *Кількість цукру з одного берківця (10 пудів) буряків збільшилась з 1830 р. до початку 90-х років у вісім з половиною раз* (Іст. УРСР, I, 1953, 501).

БЕ́РКУТ, а, *ч.* Великий хижий птах з породи орлів, який має темно-буре оперення. *Беркути відразу вдарилися вгору* (Щог., Поезії, 1958, 273); *З усіх орлів, які зустрічаються в УРСР, тільки найбільший орел — беркут може вважатися шкідливим птахом* (Корисні птахи.., 1950, 40); * У порівн.— *Кидай шаблю!.. —закричав Яків, налітаючи, мов беркут.— Кидай!* (Шиян, Гроза.., 1956, 429).

БЕРКШИ́Р, а, *ч.* Англійська порода скороспілих свиней. *Особливостями будови тіла беркширів є: середні розміри, компактний, широкий.. тулуб* (Свинар., 1956, 46).

БЕРКШИ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **беркши́р**. *В Закарпатській області здавна розводили свиней беркширської породи* (Свинар., 1956, 46).

БЕРЛИ́Н, а, *ч., заст.* Карета. *І руки голі, і шиї голі, точнісінько, як на панях, що у городі берлинами роз'їжджають* (Кв.-Осн., II, 1956, 240); *Їде шляхом до Києва Берлин шестернею, А в берлині господиня З паном і сім'єю* (Шевч., I, 1951, 46).

БЕРЛИ́НА, и, *ж., заст.* Велике річкове плоскодонне вантажне судно; барка. *По бистрій воді Гуляють берлини, свистять пароходи* (Гл., Вибр., 1957, 246); *Мов великі палаци, ходили* [по лиману] *судна, берлини, баркаси, плоти* (Мирний, II, 1954, 77); * У порівн. *Далі пісня не йшла. Тягли її, як важку берлину проти води* (Довж., Зач. Десна, 1957, 482).

БЕ́РЛО, а, *с., іст.* Палиця, оздоблена коштовним камінням і різьбою; символ, знак влади. *Чи заздрісно тобі на сю корону, сю багряницю, сеє берло?* (Л. Укр., I, 1951, 429); *Війт низько вклонився старості і воєводі і поклав перед ними берло, ознаку своєї гідності* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 364).

БЕРЛО́ГА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **барлі́г** 1, 2. *Неначе з берлоги Медвідь виліз, ледве, ледве Переносить ноги* (Шевч., I, 1951, 252); *Тільки один димар нагадував, що то не берлога звіряча, а людська оселя* (Мирний, I, 1949, 178).

БЕ́РМА, и, *ж., спец.* Горизонтальна ділянка для укріплення схилів. *Якщо висота греблі понад 10 м, то для більшої стійкості укосів влаштовують горизонтальні площадки — берми різної ширини* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 26); *В бетонному каналі ще котилися могутні хвилі, мало не переливаючись на берми* (Ле, Міжгір'я, 1953, 282).

БЕРНАРДИ́Н, а, *ч., заст.* Член католицького чернечого ордену. *В Махнівці був укріплений замок, до замка тулився монастир бернардинів* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 368).

БЕРНАРДИ́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бернарди́н.** — *Що там політика? Як лист я й отримав. З Варшави там, чи що, то бернардинських справ Все те стосується* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 42).

БЕРТОЛЕ́ТОВА СІЛЬ. Застаріла назва хлорнуватокислого калію — кристалічний білий порошок, що має широке застосування в хімічній промисловості та медицині. *Бертолетова сіль при нагріванні вся без залишку перетворюється у хлористий калій і кисень* (Заг. хімія, 1955, 174).

БЕРУ́ЧИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **беручки́й.** — *І не вчив би його, сякого-такого хлопця, коли ж вам таке.. беруче — на що не гляне, те й зробить: треба вчить* (Вас., Талант, 1955, 16).

БЕРУЧКИ́Й, á, é, *розм.* 1. Дуже працьовитий, старанний. *Вона була проворна і беручка, і не міг нахвалитися нею десятник Іван Якимович* (Гур., Новели, 1951, 50); // *до чого.* Охочий, запопадливий. *І всім у Катерини була хороша невістка: до роботи беручка, до старших привітна* (Чорн., Потік.., 1956, 71).

2. Який береться, липне, чіпляється до чого-небудь, за щось; липкий, чіпкий. *Вітрові вслід котився не знати куди беручкий курай* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 91).

3. Який добре бере, схоплює. *Шия рожева і товста, важкі бичачі плечі, беручкі довгі руки* (Коп., Дуже добре, 1937, 20); * Образно. *Його* [П. К. Саксаганського] *пам'ять була беручка до деталей* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 225).

БЕ́СА́ГИ *див.* **би́са́ги.**

БЕСЕМЕ́Р, а, *мет.* Апарат (конвертор), у якому виплавляють сталь. *В огні розтоплюйте руду, розлийте чавуну озера, щоб міліони тонн продув огненний подих бесемера* (Гонч., Вибр., 1959, 52).

БЕСЕМЕ́РІВЕЦЬ, вця, *ч.* Робітник сталеплавильного виробництва; сталевар. *Перевиконали завдання першого дня нового року бесемерівці заводу імені Петровського* (Рад. Укр., 3.I 1962, 1).

БЕСЕМЕ́РІВСЬКИЙ, а, е, *мет.* Прикм. до **бесеме́р.** *Бесемерівський конвертор..— це поворотна піч грушоподібної форми, в яку заливають розплавлений чавун* (Слюс. справа, 1957, 7); // Який одержують в результаті бесемерування. *Бесемерівська сталь.*

БЕСЕМЕРУВА́ННЯ, я, *с., мет.* Дія за знач. **бесемерува́ти.** *Бесемерування чавуну.*

БЕСЕМЕРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., мет.* Добувати сталь з розплавленого чавуну, продуваючи крізь нього повітря (кисень), що випалює наявні в чавуні домішки.

БЕ́СІДА, и, *ж.* 1. Розмова з ким-небудь. *Служниця підслухала їх бесіду і пішла подивитися золотогривого коня* (Калин, Закарп. казки, 1955, 64); *Жваві суперечки й бесіди чулися по всіх вулицях і провулках* (Шиян, Гроза.., 1956, 271).

2. Доповідь, повідомлення на яку-небудь тему з наступним обміном думками; співбесіда. *Агітатори серйозно готуються до своїх бесід* (Літ. газ., 27.XI 1947, 1); *В партгрупах провадилися бесіди з комуністами про наступні звітно-виборчі збори* (Рад. Укр., 27.XI 1948, 2).

◇ **Наро́дні бе́сіди** — те саме, що **Наро́дні чита́ння** (*див.* **чита́ння**).— *Заведи школу — учитися; у свята — народні бесіди, поучай уму-розуму...* (Мирний, I, 1954, 340).

3. *розм.* Гуляння в когось; бенкет. *Хоч небагатечко гостей зібралось, А все ж бесіда гарная була* (Гл., Вибр., 1957, 182);— *На цю покрову на бесіді стрілися мої старі з Тетяниними, та й пішло у них чаркування* (Стельмах, Хліб.., 1959, 63).

4. *розм.* Товариство, компанія. *Іноді було насмішить* [дід] *бесіду, аж за животи беруться* (Мирний, I, 1949, 258); *В Филона така бесіда зібралась* (Барв., Опов.., 1902, 179).

5. *діал.* Мова, мовлення. *Петрикові лють бесіду відобрала, стояв, як свічка* (Черемш., Тв., 1960, 38).

БЕСІ́ДКА, и, *ж., рідко.* Легка крита будівля в саду або парку і т. ін. для відпочинку і захисту від сонця, дощу; альтанка. *У бесідці стало тихо* (Мирний, III, 1954, 147); *Сад був невеликий, зате густий і вигідний. В найглибшій його частині стояла бесідка* (Смолич, I, 1947, 100).

БЕСІ́ДКОВИЙ, а, е, *рідко.* Прикм. до **бесі́дка.** *Бесідкові культури.*

БЕСІ́ДЛИВИЙ, а, е, *діал.* Балакучий. *Якась дитиняча веселість охоплює серце Кранцовської. Стається тоді такою бесідливою, що не може вдержати свого язика* (Март., Тв., 1954, 323).

БЕ́СІДНИК, а, *ч.* 1. Учасник бесіди (в 1 знач.); співрозмовник. *Найгіршої моєї невидержки мої бесідники не бачили: я півночі проплакала після тієї суперечки* (Л. Укр., V, 1956, 434); *Нестор поглянув щиро бесідникові в очі й відгорнув якимось заклопотаним рухом волосся з чола* (Коб., III, 1956, 203); *Говорив кожен голосно, мов бесідників своїх уважав за глухих* (Головко, II, 1957, 63).

2. *рідко.* Особа, яка проводить бесіду (в 2 знач.); лектор, доповідач. *Бесідники розповідали про нові види тканин і розвиток в другому році семирічки промисловості, яка їх виробляє* (Ком. Укр., 10, 1960, 43).

3. *зах.* Той, хто виступає на зборах; промовець, оратор. *Мені прийшлося сидіти в санках Андрія Крицького, .. котрого я пізнав на вічах як доброго бесідника* (Фр., III, 1950, 201); *Голова зборів звертає вдруге увагу бесідника, щоб говорив про крамниці* (Мак., Вибр., 1956, 229); — *Я маю щось вам прочитати,— сказав бесідник — і взяв.. якийсь папір* (Март., Тв., 1954, 113).

БЕ́СІДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **бе́сідник** 1. *Моя бесідниця часто торкала мене за плече* (Л. Укр., III, 1952, 598).

БЕ́СІДНИЦЬКИЙ, а, е, *зах.* Промовницький, ораторський. *Мої знайомі.. не могли мені нахвалитися Грицуняка за його незвичайний бесідницький талант* (Фр., III, 1950, 208).

БЕ́СІДОНЬКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **бе́сіда** 1.

БЕСІ́ДОЧКА, и, *ж., рідко.* Зменш.-пестл. до **бесі́дка.** *Сад панський великий.. У ньому й хатиночки побудовані, у ньому і бесідочки* (Вовчок, Вибр., 1937, 149).

БЕСІ́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок.* 1. Розмовляти з ким-небудь. *Баба Дмитриха то була вогонь — не жінка. Любила дуже бесідувати, розмови розводити* (Стеф., I, 1949, 113); *Ось він* [хлопчик] *бесідує з селянами і передає їм останні відомості з фронту* (Ю. Янов., II, 1954, 11).

2. *зах.* Промовляти (на зборах і т. ін.), виголошувати промову. *Встає бесідник та й бесідує: — Як нашого кандидата не виберете, то запродасте діти свої, родину і Русь* (Стеф., III, 1954, 86).

БЕ́СКЕ́Д *див.* **бе́ски́д.**

БЕСКЕ́ДДЯ *див.* **беске́ття.**

БЕ́СКЕ́Т *див.* **бе́ски́д.**

БЕСКЕ́ТТЯ, *рідко* **БЕСКЕ́ДДЯ**, я, *с., збірн.* 1. Круті урвища, провалля. *Он дивіться, яке бескеття ліворуч від дороги* (Сл. Гр.); *Як стріла, шугнула* [орлиця] *просто на Уласа і вже хотіла вдарити його крилом, щоб зіпхнуть в бескеття* (Н.-Лев., III, 1956, 300); *Цілісінький день невтомно облазив* [Саїд Алі] *бескеття берегів Кзил-Су, милуючись її казковою красою...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 21).

2. Гори, скелі, великі кам'яні виступи. *Перескакуючи через бескеття й спотикаючись по снігу, він* [чортик] *то.. летів по полю, наввипередки з вітром, то.. нісся йому назустріч* (Вас., I, 1959, 127); *Бескеття літакові не перепона, бездоріжжя — не страшне* (Гончар, Новели, 1954, 182); * Образно. *Біліло бескеття хмар* (Ле, Наливайко, 1957, 7).

БЕ́СКИ́Д, БЕ́СКЕ́Д, БЕ́СКЕ́Т, у, *ч.* 1. Круте урвище, провалля. *Звалюсь з високої скелі в глибокий бескид або кручу — і скочусь.., не забившись* (Стор., I, 1957, 352); *— І понесло мене.. аж геть поза.. якісь кручі, та яруги, та бескеди...* (Вовчок, VI, 1956, 272); *Від вас по праву руч збігає вниз шлях, наче змій-велетень, в'ється він поміж деревом, а по ліву — яри та бескети* (Мирний, IV, 1955, 315).

2. Гора, скеля. *Я зійду на тії гори, На ті бескиди стрімкі, Де на замку на руїнах Грають проміні палкі* (Л. Укр., IV, 1954, 120); *Стриманої сили Вщерть сповнені, струмочки з верховин Підточували бескиди камінні* (Мур., Осінні сурми, 1964, 36); *На крайньому бескеті стояло кілька смерек* (Смолич, II, 1958, 112); * Образно. *Бескиди хмар громадились на обрії* (Рибак, Помилка.., 1956, 175); * У порівн. *За нею* [гаванню], *уздовж Дніпра, вогнистими бескидами звелися заводи* (Баш, Надія, 1960, 7).

БЕ́СТІЯ, ї, *ж.* 1. *заст.* Дикий звір. *Страшні бестії вишкірюють зуби з полотен буди* [комедіантської] (Стеф., I, 1949, 166).

2. *лайл.* Про лиху, хитру людину, бешкетника, крутія і т. ін.— *Що скажеш, шельмо?.. І не стогне! Завзята бестія!* (Шевч., I, 1963, 92);— *А писар, то вже й не буду говорити про нього..— ця бестія хитра, як лисиця, а розумна, як сатана* (Н.-Лев., IV, 1956, 52); *Розпилася бестія, і з пам'яті його вибило, забув, що родину має!* (Фр., II, 1950, 216); — *О,.. це порядна бестія. За кілька тижнів така блискуча кар'єра...* (Кач., II, 1958, 331).

БЕ́СУР, а, *ч., розм., заст.* Те саме, що **бусурма́н** 2. [Микита:] *Ой бесуре, не попадайся ти мені!* (Кроп., I, 1958, 64).

БЕ́СУРКА, и, *ж., розм., заст.* Жін. до **бе́сур.** [Текля:] *Стривай, бесурко, дасться тобі узнаки та бенеря!* (Кроп., I, 1958, 380).

БЕТО́Н, у, *ч.* Будівельний матеріал, виготовлений з суміші твердих матеріалів (гравію, піску, щебеню, глини і т. ін.) і цементу або іншої в'яжучої речовини. *Пісок, крейда, глина, відходи металургійної та енергетичної промисловості — от і все, що потрібне для одержання силікатного бетону* (Наука.., 1, 1963, 55); *По під'їзних дорогах ешелони везли бетон, залізо і граніт* (Перв., II, 1958, 63); * У порівн. *Земля була мерзла і тверда, як бетон* (Тют., Вир, 1964, 481).

БЕТОНІ́Т, у, *ч., буд.* Штучний камінь, зроблений з бетону. *Стіни будинку були складені з сірого бетоніту, а дах, як і в більшості,— шиферний* (Руд., Вітер.., 1958, 373).

БЕТО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **бето́н.** *Бетонний розчин;* // Зробл. з бетону або покритий бетоном. *Вікно виходило просто на сірий бетонний мур* (Собко, Граніт, 1937, 82); // Признач. для виготовлення бетону. *Ліворуч уже здіймаються вгору конструкції бетонного заводу* (Рад. Укр., 8.V 1961, 2); *Десь на десятий день.. налічувалося вже коло тисячі робітників, бетонний цех, електроустановка* (Ле, Міжгір'я, 1953, 146).

БЕТО́ННИК, а, *ч.* Те саме, що **бетоня́р.** *Не сидять без роботи і бетонники. Щоправда, в стовбурі* [шахти] *їм поки що робити нема чого — бетонування виробки ще не почалося* (Літ. газ., 8.I 1957, 1); — *Я бачу: на мокрім.. бетоні викарбувані імена й прізвища мулярів,.. бетонників* (Довж., Зач. Десна, 1957, 512).

БЕТО́ННИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **бето́нник.** [Наташа:] *Ось вам ще одна бетонниця* (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 21).

БЕТОНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **бетонува́ти;** // *у знач. прикм. Посеред двору красувався широкий бетонований басейн для купання* (Руд., Вітер.., 1958, 173).

БЕТО́НОВИЙ, а, е. Те саме, що **бето́нний.** *Дощова вода звичайно стікала в рови, потім крізь бетонові труби у валу — в річку* (Бойч., Молодість, 1949, 134).

БЕТОНОЗМІ́ШУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для перемішування суміші, з якої виробляють бетон. *Металеві конструкції бетонозмішувального вузла, цегляні і дерев'яні споруди, над ними довга стріла підйомного крана — все свідчить про те, що робота в розпалі* (Літ. газ., 6.I 1955, 4).

БЕТОНОЗМІ́ШУВАЧ, а, *ч.* Те саме, що **бетономіша́лка.**

БЕТОНОМІША́ЛКА, и, *ж.* Машина для механічного перемішування суміші, з якої виробляють бетон. *З одного боку стукала бетономішалка, з другого — торохкотів транспортер* (Донч., VI, 1957, 311).

БЕТОНОПІДІЙМА́Ч, а́, *ч.* Пристрій, машина для автоматичного подавання бетону вгору.

БЕТОНОУКЛАДА́Ч, а́, *ч.* Машина для рівномірного розподілення і розрівнювання бетонної суміші при формуванні залізобетонних виробів та бетонуванні.

БЕТОНУВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Те саме, що **бетоня́р.** [Пронашка:] *Член першої комсомольської бригади бетонувальників, Микола Сильвестрович Пронашка. (Вклоняється)* (Мик., I, 1957, 197).

БЕТОНУВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **бетонува́льник.** [Пронашка:] *Дівчина.. організувала бригаду бетонувальниць із кращих дівчат нашого будівництва* (Мик., I, 1957, 206).

БЕТОНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бетонува́ти.** *Будівельники почали бетонування підпірних стін* (Роб. газ., 20.VIII 1965, 2); *Сотні робітників готували трасу* *для бетонування від гори аж до провалля* (Ле, Міжгір'я, 1953, 171).

БЕТОНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Заливати, покривати бетоном.— *Ми бетонуємо фундаменти бункерної естакади* (Гур., Друзі.., 1959, 69).

БЕТОНУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **бетонува́ти.**

БЕТОНЯ́Р, а́, *ч.* Майстер, що здійснює бетонування. *На будові — на Дніпрі — Стрілись два богатирі, Не із пісні, не із казки, А з життя — бетонярі* (Бичко, Сійся.., 1959, 107); *Прийдуть сюди бригади бетонярів і укладуть сотні тисяч тонн залізобетону* (Жур., Опов., 1956, 121).

БЕТОНЯ́РКА, и, *ж.* Жін. до **бетоня́р.**— *Може, і ви чули про мою дочку? ..Надя Білозер, знатна бетонярка Дніпрогесу...* (Гончар, I, 1954, 475).

БЕФ-СТРО́ГАНОВ, *невідм., ч.* Страва з дрібних шматочків м'яса (волового або яловичини) в соусі. *Бефстроганов (порційний) нарізують з тонкої частини філейної вирізки або з обрізків філейної вирізки після виготовлення інших півфабрикатів* (Технол. пригот. їжі, 1957, 51).

БЕХ, *виг., розм., рідко.* Уживається як присудок за знач. **бе́хнути** і **бе́хнутися.**

БЕ́ХАТИ, аю, аєш, *недок., розм., рідко.* 1. *неперех.* Важко падати.

2. *перех.* Сильно бити, вдаряти.

БЕ́ХНУТИ, ну, неш, *док., розм.* 1. *неперех.* Однокр. до **бе́хати** 1. *А там футбол* [м'яч] *десь за ворітьми на вигоні бехне* (Головко, I, 1957, 191).

2. *перех.* Сильно вдарити. *Він і його* [діда] *в потилицю як бехне, да з хати й виштовхнув, аж той лобом об стіну вдарився* (Барв., Опов.., 1902, 500).

БЕ́ХНУТИСЯ, нуся, нешся, *док., розм.* Те саме, що **бе́хнути** 1. *Якби не вона, бехнулась би перед усіма* (Барв., Опов.., 1902, 398).

БЕ́ЦМА́Н, а, *ч., фам.* Про велику, але неповоротку і ледачу людину; здоровило, вайло, ледащо.— *Ми ось разом підемо,— сказала Христя, узявши його* [хлопчика] *за руки, і посунулася за стіл.— У-у, страмовище, отакий бецман на руках гніздиться! — сказала з серцем Горпина* (Мирний, III, 1954, 324); *Сей бецман дров не рубав, води не носив, хати не топив* (Номис, 1864, № 9266).

БЕ́ЦМА́НКА, и, *ж., фам.* Жін. до **бе́цма́н.**

БЕШИ́ХА, и, *ж.* Гостре запалення шкіри у людей і деяких тварин; рожа.— *Та, не вам кажучи, прикинулась бешиха, та усю пику мені роздуло... ох!..* (Кв.-Осн., II, 1956, 194); *За вказівкою ветеринарного лікаря провадяться щеплення проти бешихи* (Свинар., 1956, 252); — *Лице спухло, й у жар кидає його. Наче, сказати б по-нашому,— бешиха* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 92).

БЕШИ́ХОВИЙ, а, е. Прикм. до **беши́ха.** *Бешиха, або бешихове запалення, являє собою запальне захворювання лімфатичних шляхів шкіри* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 71).

БЕ́ШКЕТ, у, *ч.* 1. Грубий, непристойний вчинок, сварка, колотнеча; безчинство, буча. *Якось само собою перевелась на селі п'яна парубоча сваволя, бійки та нічний галас. Ті, що недавно робили бешкет, тепер втяглись в роботу, у гуртове читання* (Коцюб., II, 1955, 66); [Корній Данченко:] *Годі вам, сусідо, лаятися! Чого це ви прийшли в чужу хату, та ще й бешкет учинили?* (Гр., II, 1963, 530); *З підлітка працюючи на торговельних суднах, він нібито встиг уже побувати в далеких плаваннях, але потім за якийсь хмільний бешкет був списаний з корабля* (Гончар, Таврія, 1952, 227); * Образно. *Хутко підвівшись, Гаврило прислухався до бешкету хуртовини* (Коп., Вибр., 1948, 212); // Розбій, насильство.— *Що це за бешкет і розбій?! — зустрів його* [Балику] *кир Єлисей, блиснувши очима.— Геть звідси!* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 139).

2. Велика ганьба, сором; безчестя. *Випровадили нечестю старостів і трохи чи й не позивали ще за бешкет, що за такого жениха приходили сватати їх дочку* (Кв.-Осн., II, 1956, 489); [Війт:] *Пан шандар нині ваш гість.. Ну, а тепер такий бешкет йому робите?* (Фр., IX, 1952, 126).

БЕШКЕ́ТНИЙ, а, е. 1. Схильний до бешкетування, безчинства.— *Бувало, бешкетна парубота одного кутка посвариться з другим та й пускає в хід не тільки рушниці, але й кулемети* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 132).

2. Грубий, непристойний. *З центру села долинав бешкетний спів* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 193).

БЕШКЕ́ТНИК, а, *ч.* Той, хто робить, зчиняє бешкет; учасник, призвідник бешкету. *Бешкетники свистіли пронизливо й неприємно* (Ільч., Серце жде, 1939, 147); *Впіймати бешкетника не вдалось* (Донч., VI, 1957, 146); // Учень, який систематично порушує дисципліну, пустує. *Боявся він* [молодий учитель] *не тільки таких бешкетників, як Льонька, а навіть відмінниць — Ліди, Лесі, Рози* (Ів., Таємниця, 1959, 56).

БЕШКЕ́ТНИЦТВО, а, *с.* 1. Вчинки, поведінка бешкетника. *Він притис долоні рук до грудей, як це робить дитина, коли хоче довести свою непричетність до виявленого бешкетництва* (Смолич, I, 1958, 253); // Порушення дисципліни, пустування. *Студенти сиділи тісним гуртком.. і на все реагували голосніше, ніж це було б потрібно, з якимсь школярським бешкетництвом* (Смолич, Мир.., 1958, 223).

2. Нахил до бешкетування. *Вони* [підлітки] *з бешкетництва його* [невільника] *камінням побивають* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 462).

БЕШКЕ́ТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **бешке́тник.**

БЕШКЕТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бешкетува́ти.** *Буйне, завойовницьке бешкетування було саме в розпалі* (Гончар, Таврія, 1957, 562); *Бешкетування іспанців.. викликали обурення по всій країні* (Іст. середніх віків, 1955, 184).

БЕШКЕТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Чинити бешкет, колотнечу.— *Сором ховатися — умів бешкетувати, зумій і відповідь казати* (Вас., I, 1959, 245); // Чинити розбій, насильство. *Хвилею по цілій країні прокотились погроми.. А по селах.. бешкетує цареве військо, катуючи народ, вбиваючи, гвалтуючи, в полон забираючи...* (Головко, II, 1957, 311); // Порушувати дисципліну, пустувати. *В школі бешкетував* [Валя], *і батька щоразу викликали до вчителя* (Гончар, IV, 1960, 79); * Образно. *Рве знамена вітер, бешкетує, налітає вихором здаля* (Дмит., Вірші.., 1949, 12).

БЕШМЕ́Т, а, *ч.* Верхній чоловічий одяг у татар і кавказьких народностей; півкаптан, схожий на чумарку. *Іде повагом високий сановитий чолов'яга.. в синьому бешметі, блакитних штанях і жовтих чоботях* (Стор., I, 1957, 181).

БЕШТАНИ́НА, и, *діал.* Лайка, дорікання.— *За се я.. зроблю* [Будзиновському] *таку бештанину на з'їзді, що в чотирьох водах не обмиєся* [обмиється] (Стеф., III, 1954, 43).

БЕ́ШТАТИ, аю, аєш, *недок., перех., діал.* Ганити, лаяти. *Не вважає архірей, Що сам не без того, А бештає за гріхи Вдівця молодого* (Рудан., Тв., 1956, 151).

Б'ЄФ, а, *ч., гідр.* Ділянка річки, каналу, водоймища вище або нижче водопідпірної споруди (греблі, шлюзу і т. ін.). *У верхньому б'єфі водопідйомної греблі бере свій початок річище каналу* (Наука.., 6, 1956, 4); *Світлі іскряні потоки звільненої води шугнули на нижній б'єф* (Собко, Шлях.., 1948, 131).

БИ, *після голосного* **Б**, *част.* 1. Уживається для творення дієслівних форм умовного способу. *З ним забула б чорнобрива Шляхи, піски, горе* (Шевч., I, 1951, 37); *— Засмутилась би небіжка, коли б прочитала моє життя, як воно списане на спині...* (Коцюб., I, 1955, 388); *Я жив би двічі і помер би двічі, Якби було нам два життя дано* (Бажан, I, 1946, 232).

2. Уживається для означення бажаності або можливості здійснення дії, вираженої дієсловом. *Тільки й на думці, що Павло; як би то хутче побачитись!* (Вовчок, I, 1955, 3); *Красо моя молодая, Горенько з тобою! Жить би, жить та.. красотою Людей веселити. Так же ні* (Шевч., II, 1963, 27); *— Ей, чи ж били? — Ні, не били,— панночка блідо всміхнулась,— а нехай би вже ліпше били...* (Л. Укр., III, 1952, 633); *— Вам би милосердною сестрою бути,— кволо промовив він Шовкунові* (Гончар, III, 1959, 213).

3. Уживається при дієслівних формах для виразу у ввічливій, м'якій формі прохання, пропозиції.*— А я, бач, і прийшов попрохати, чи не позичив би ти мені катеринку?..* (Коцюб., I, 1955, 106); [Поліксена:] *Пождав би ти безмісячної ночі* (Л. Укр., II, 1951, 271); *— Ти почав би ще, як дівчина, вінок собі з того зілля плести,— сміялися бійці* (Гончар, III, 1959, 63).

4. *розм.* Уживається у знач. мов, немов, ніби, буцімто.*— А справді: що це воно* [земство], *Василь Васильович? — питає голова писаря.— Та кажуть би то, нова якась управа...* (Мирний, II, 1954, 267).

БИ́ВЕНЬ *див.* **би́вні.**

БИ́ВНІ, ів, *мн.* (*одн.* **би́вень**, вня, *ч.*). Дуже розвинені різці в сучасних та вимерлих хоботних (слонів, мамонтів та ін.). *Мамут.. копирснув землю великими бивнями й ліг* (Ю. Янов., I, 1958, 94); *Зуби в слонів своєрідні. Спереду з рота стирчать два бивні. Це видозмінені різці* (Зоол., 1957, 163).

БИ́ДЛО, а, *с.* 1. *збірн., розм.* Свійська рогата худоба. *В тій оборі повно бидла* (Сл. Гр.); *Ярмарок аж кипів.. Ржуть коні, реве бидло* (Вовчок, VI, 1956, 294); *Відчувати себе бидлом на землях українських поселянин не звик і не хотів* (Ле, Наливайко, 1957, 44); * У порівн. *— Ти* [гуцул] *наймит вбогий, Що тягне лямку день від дня, І наглядач мадьярський, строгий Тебе, мов бидло, поганя* (Забашта, Вибр., 1958, 191).

2. Зневажлива назва поневолених трудящих, яку вживали експлуататори, пани. *Панської худоби доглядав панок-ляшок Оношко, дуже лютий до хлопів-бидла* (Морд., I, 1958, 140); [Хмельницький:] *Схизматик, бидло, хлоп, презирство — ось що польська шляхта нам дала* (Корн., I, 1955, 236).

3. *лайл.* Скотина, хам. *Ах ти, скотина, бидло! Пан бере шори, щоб занести на місце* (Коцюб., II, 1955, 59).

БИК^1, а́, *ч.* 1. Велика свійська рогата тварина; самець корови. *Міняй бики на воли, аби дома не були* (Чуб., I, 1872, 272); *Племінний бик;* * У порівн. [Люди:] *Та ну не бришкай! Хоч ти і здоровий, як той бик, а проте і нас чимало* (Мирний, V, 1955, 115); // Самець деяких порід диких рогатих тварин. *Невдовзі на сході з'явилася хмара куряви, і за якісь півгодини я вже розглядів.. плескуваті голови горбатих биків зебу* (Мур., Бук. повість, 1959, 67).

Бій бикі́в — популярне циркове видовище в Іспанії та деяких інших країнах. [Анна:] *На завтра покраси вибираю. Завтра хочу піти на бій биків* (Л. Укр., 1952, 377).

◇ **Бра́ти (взя́ти) бика́ за ро́ги** — діяти рішуче, не гаючись, починаючи з найважливішого. [Вітровий:] *Шполянці, та й не вони одні, повірили в свою силу і взяли бика за роги* (Корн., II, 1955, 222); *Замість того, щоб.. відразу взяти бика за роги, тобто розвивати гірничі виробки,.. колектив змушений був тривалий час доробляти те, чого не зробили шахтобудівники* (Рад. Укр., 17.VII 1962, 2).

2. Назва робочої тварини; віл. *У неділю.. Грицько запріг своїх пару биків.. та.. поїхав до Чіпки* (Мирний, I, 1949, 278); *Оленів.. використовують там* [на півночі], *як у нас биків* (Видатні вітч. географи.., 1954, 7).

3. *мн.* **бики́**, ів. Назва підродини великих жуйних ссавців, до якої належать тур, бізон, зубр та ін.

БИК ^{2} *див.* **бики́.**

БИК ^{3}, а́, *ч., заст.* Великий казан. *Наливайка пекли в мідному бику* (Стор., I, 1957, 89); *Перед очима Хмельницького стали спалені в мідних биках, четвертовані на плахах, посаджені на палі, обезглавлені його попередники* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 302).

БИКИ́, ів, *мн.* (*одн.* **бик**, а́, *ч.*), *техн.* Масивні проміжні бетоновані або кам'яні опори, на яких тримається міст. *Міст складається з опор і прольотних будов. Берегові опори, які служать для підтримки прольотної будови і з'єднання моста з насипом, називаються стоянами, проміжні опори — биками* (Інж. геод., 1959, 369); *За двоє гін залізничний міст — стрімко повис на кам'яних биках* (Десняк, II, 1955, 323); // Берегові бетоновані або кам'яні опори греблі; стояни. *Вишукали матеріали і з правого боку закінчили бики для перекриття через канал.., а з лівого боку — тільки стіну бика* (Ле, Міжгір'я, 1953, 432).

БИ́ЛЕНЬ, льня, *ч., діал.* Бич від ціпа.*— Ціпивно хтось держить у руці, а билень кінцем загруз у болоті* (Фр., IV, 1950, 274); *Все чомусь летіло з рук.. Вже другий раз билень з ціпа злітає* (Іваничук, Край.. шляху, 1962, 282).

БИЛИ́НА ^{1}, и, *ж.* Стебло трав'янистої рослини. *Пустиня циганом чорніла: Де город був або село — І головня уже не тліла, І попіл вітром рознесло, Билини навіть не осталось* (Шевч., II, 1953, 60); *На високу билину видряпався вусатий коник з жовтим черевцем* (Донч., III, 1956, 388); * У порівн. *Кругом мене все чужі люди, чужий рід, чуже село. Я одна, як билина в полі* (Н.-Лев., II, 1956, 327).

БИЛИ́НА ^{2}, и, *ж.* Російська народна епічна пісня про богатирів та їх подвиги. *Гіперболічні образи дуже поширені в усній народній творчості, зокрема в російських билинах* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 90); *В Олексі Поповичі українських дум ми пізнаємо риси Альоші Поповича російських билин* (Рильський, III, 1956, 15).

БИЛИ́НКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **били́на** ^{1}. *Чи щаслива та билинка, що росте на полі?* (Пісні та романси.., II, 1956, 5); *Літом пекучі вітри й сонце випалюють все навкруги.. Ні квітки, ні свіжої билинки* (Кучер, Чорноморці, 1956, 11); * У порівн. *Всі померли, саму бабу лишили на світі, саму, як билинку в полі* (Фр., III, 1950, 280).

БИЛИ́ННИЙ, а, е. Прикм. до **били́на** ^{2}. *Кругла вежа бронепоїзда здавалася шапкою билинного витязя-богатиря* (Донч., III, 1956, 426); *Найвищий зразок творчого використання билинного стилю дає саме Лермонтов* (Рильський, III, 1956, 196).

БИЛИ́НОНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **били́нка.** *Хочу к серцю.. Я притиснуть билиноньку кожну* (Забашта, Вибр., 1958, 173); * У порівн. *Отака моя доля! Все я сама та сама, як билинонька у полі* (Н.-Лев., II, 1956, 162).

БИЛИ́НОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **били́нка.** *Годі ж тобі, билиночко, колихатися* (Укр.. лір. пісні, 1958, 283); *Ходили нині до Кучук-Узеню.. Ні билиночки. Голо* (Коцюб., III, 1956, 146); * У порівн. *Ой одна я, одна, Як билиночка в полі* (Шевч., I, 1951, 380).

БИЛИ́ЦЯ, і, *ж.* Те, що було в дійсності; бувальщина. *Не шкодить Такую річ і записать. Бо се не казка, а билиця, Або бувальщина, сказать* (Шевч., II, 1953, 249); *Казка була йому* [Чіпці] *не вигадкою, а билицею* (Мирний, I, 1949, 142); *Оповідач невтомний, дід Наум.. Розповідав билиці й небилиці* (Рильський, Вибр., 1937, 32).

БИ́ЛЛЯ, я, *с.* Збірн. до **били́на** ^{1}; трава. *І наче лежить* [Давид] *у борозні край битого шляху, а над ним з облогу, з дикого поля над борозною, гойдається билля дике, стиха шелестить* (Головко, II, 1957, 23).

БИ́ЛО ^{1}, а, *с.* 1. Підвішена до стовпа чи дерева дошка або рейка для відбивання сигналів, годин доби.— *Я йому як у било б'ю: женись та женись* (Сл. Гр.); *Дівчина Роксана.. б'є у било на сполох* (Ю. Янов., V, 1959, 133); // Палиця, шматок металу і т. ін., якими б'ють, подаючи сигнал. *Біля рейки під грушею зняв* [Лука] *з гілки било і закалатав* (Головко, I, 1957, 339); // Серце дзвона. *Марко поторгав рукою дзвін, злегенька гойднув било, і мідь.. обізвалася низьким співучим голосом* (Стельмах, Правда.., 1961, 298).

2. *техн.* Товкач у маслоробці, деталь барабана в машині і т. ін. *До маслоробки пристосували.. била* (Соц. твар., 1, 1956, 43).

БИ́ЛО́ ^{2}, би́ла́, *с.* Бокова опора, крило у саней; //Верхня бокова перекладина воза, що служить опорою при перевезенні снопів, соломи і т. ін.

БИЛО́ ^{2}, а́, *с.*, *діал.* Стебло. *На однім билі* [кукурудзи] *по два стрюки було* (Сл. Гр.); *Струнке било. Листя синяво-зелене. На довгих черешках поодиноко цвіти, що як кров свіжа* (У. Кравч., Вибр., 1958, 289); // Гілка дерева. *Схилились дерева... На їх розчепірених билах кора зашкарубла й покрили її лишаї* (Дмит., Присяга.., 1937, 24).

БИ́ЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Прикм. до **би́ло** ^{1} 2. *Бильний барабан.*

БИ́ЛЬЦЕ *див.* **би́льця.**

БИ́ЛЬЦЯ, лець, *мн.* (*одн.* **би́льце,** я, *с.*). Невисока огорожа по краях сходів, балкона, містка, трибуни і т. ін.: поручні. *Шофер і Журба обережно простують до мосту. Погляди їхні зосереджено на нічній пітьмі, на бильцях містка* (Епік, Тв., 1958, 567); *Галерея не вгаває: ходять, розмовляють, перехиляються через бильця.. й нетерпляче підіймають хвилі оплесків* (Ю. Янов., II, 1958, 19); *Бригадир стояв, учепившись руками в бильця трибуни* (Собко, Біле полум'я, 1952, 22); // Бічні опори крісла, канапи; спинка стільця, ліжка. *Упала* [княгиня] *на дзиглик і.. схилилась на бильце, неначе зомліла* (Стор., I, 1957, 375); *З бильця на ліжку взяв Сахновський хустку велику жовтогарячу* (Головко, II, 1957, 176); *На бильці крісла лежав вичищений, вигладжений його святковий костюм* (Вільде, Сестри.., 1958, 127); // Бокові обводи колиски. *Шовковії вервечки, золотії бильця, мальована колисочка* (Сл. Гр.); *Навіть мала Надійка стала іншою — вона вже підіймала голову і вміла триматись рученятами за бильця колиски* (Донч., V, 1957, 152); // Планка, валок рами у бороні та в інших знаряддях господарського вжитку. *Треба було розібрати двоє бильців у бороні* (Чуб., II, 1878, 561); *Те, що лишилося від дозорця, поточилося двором і впало через розбитий шматок бильця з рала* (Ле, Україна, 1940, 276).

БИ́НДА, и, *ж.*, *діал.* Стрічка. [Устя:] *Ой, зберіться, хлопці, по грошу — Купіть мені бинду хорошу!* (Стар., Вибр., 1959, 246); *Висіли довгі, русі, у червоних биндах коси* (Кобр., Вибр., 1954, 163); // *чого, перен.* Смуга. *Біліє широка бинда гречки, і пахощі повівають* (Коцюб., I, 1955, 459); *Внизу, між борами, химерно вивалася.. атласна бинда річки* (Донч., IV, 1957, 263); // Пов'язка на руці і т. ін. *На рукаві в нього червоніла широка бинда* (Донч., II, 1956, 516); *Траурна бинда;* // *військ.* Стрічка кулемета та ін. *Хо Ю-ме швидко подавав йому бинду набоїв* (Ірчан, II, 1958, 26); // *техн.* Пас. *Транспортерна бинда.*

БИ́НДОВИЙ, а, е, *діал.* Прикм. до **би́нда.** *В нашому цеху ми будемо користуватися переважно биндовими конвейєрами* (Шиян, Магістраль, 1934, 278).

БИ́НДОЧКА, и, *ж.*, *діал.* Зменш. до **би́нда.** *Угорі, під хмарами, гуде літак.. Це розвідувач. Біплан з білими биндочками на крилах* (Трубл., I, 1955, 54); *Срібляста биндочка Прута кривульками порізала зелені береги* (Коцюб., I, 1955, 196).

БИНДЮ́Г, БЕНДЮ́Г, а́, *ч.*, *розм.* Кінь-ломовик. *Торохтить.. по бруку військова гарба, парою биндюгів запряжена* (Вас., II, 1959, 209).

БИНДЮГИ́, БЕНДЮГИ́, і́в, *мн.*, *розм.* Великий простий віз для вантажів. *Колеса, бендюги і кари І самії церковні мари В депо пушкарськеє тягли* (Котл., I, 1952, 189); *Він спиняв візників... записував номери биндюгів, які везли вантажу проти норми* (Смолич, II, 1958, 65).

БИНДЮ́ЖНИК, БЕНДЮ́ЖНИК, а, *ч.*, *розм.* Візник-вантажник, що перевозить вантажі на биндюгах. *Вночі листівки.. виносили до підводи в подвір'ї биндюжника Єгоренка* (Смолич, V, 1959, 384); [Єфрем (*входить збентежений, він в одежі, яку бендюжники носять*):] *Здрастуйте!* (Кроп., IV, 1959, 327); *За відчиненим вікном прогуркотіли бруком дроги бендюжника* (Донч., Секрет, 1947, 83).

БИНТ, а́, *ч.* Стрічка з марлі або з іншої тканини для перев'язування ран і т. ін. *Вчора зробили мені пов'язку не гіпсову, а просто з крохмального бинта* (Л. Укр., V, 1956, 261); *Поранена рука його була сповита великим бинтом, і він тримав її на грудях, наче сонне дитя* (Довж., I, 1958, 189).

БИНТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **бинтува́ти.** *Кінця він не знає бинтованим ранам своїм* (Мал., II, 1956, 138).

БИНТОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **бинт.** *Ще в лікарні, коли лежав* [Філька] *з бинтовою пов'язкою, не спав ночами* (Шиян, Баланда, 1957, 105).

БИНТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бинтува́ти.** *Коли бинтування закінчили, Князьковський стер піт з чола і сів перепочити* (Смолич, Театр.., 1946, 71).

БИНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *перех.* Перев'язувати, обмотуючи бинтом, марлею і т. ін. *Вона розрізала рукав* [Жаку] *і бинтувала руку аж під плече, щоб спинити кров* (Смолич, Світанок.., 1956, 403); *Сировим полотном бинтували рану* (Мал., I, 1956, 371).

БИР-БИ́Р, *виг.* Уживається для скликання овець. *Бир-бир!.. Вівчарки нюхають вітер і одним оком скоса поглядають на вівці, чи все в порядку* (Коцюб., II, 1955, 320); *Буває, дивиться Лаврін — одбилось одно-двоє, нагукає: «А бир-бир, а куди!..» І йде завертати* [вівці] (Сміл., Зустрічі, 1936, 26).

БИ́РКА ^{1}, и, *ж.*, *діал.* 1. Однорічна вівця; ярка. * У порівн. *Мокра, як бирка, Параска з верещанням кинула кашкета Данилові в обличчя* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 168).

2. *лайл.* Про нікчемну, погану жінку. *Вона буде мовчати, а він бігатиме по чужих, а він буде любитися з тою биркою, з тою слинявою Настею* (Коцюб., I, 1955, 29).

3. Овеча шкура; смушок; // Смушева шапка. *А ще на козаку, бідному летязі, шапка-бирка, Зверху дірка* (Укр.. думи.., 1955, 73); *Будь-який козак волів радніше вийти поміж люди без штанів, ніж без бодай драної бирки на голові чи в руках...* (Ільч., Козацьк. роду...

1958, 23); *І припилила зір важка пилюка, На бирки випала, на кунтуші* (Мал., Звенигора, 1959, 85).

БИ́РКА [2], и, *ж.* 1. Паличка або дощечка, на якій робили нарізки для лічби, підрахунків у господарстві. *Очевидно, всі народи спочатку позначали числа зарубками на паличках, які на Русі називались бирками* (Наука.., 7, 1964, 21).

2. Невеличка дощечка або металева бляшка з номером або написом, яку прив'язують до шиї тваринам, а також до різних товарів, тари і т. ін. *Живці кожного сорту в'яжуть в окремі пучки і прив'язують до них бирки з назвою сорту* (Колг. Укр., 7, 1958, 35).

БИ́РОЧКА [1], и, *ж.* Зменш.-пестл. до **би́рка** [1] 1. *Хоч отара й молода — Бирочок з десяток, Та ростиме, не біда! Є вже сім ягняток* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 138).

БИ́РОЧКА [2], и, *ж.* Зменш. до **би́рка** [2]. *На вікнах і на підлозі стояли всякі квіти з бирочками* (Ткач, Плем'я.., 1961, 302).

БИРЮЧИ́НА, и, *ж.* *(Ligustrum).* 1. Чагарникова рослина, яка культивується для декоративних насаджень; вовчі ягоди. *Бирючина (вовчі ягоди). Низька кущова рослина, яка природно розмножується в насадженнях відводками* (Колг. енц., І, 1956, 714); *Для живоплоту найбільш придатні рослини, які легко витримують підстригання: граб, в'яз, лох вузьколистий, бирючина* (Колг. Укр., 8, 1962, 24).

2. *збірн.* Ягоди цієї рослини.

БИ́РЯ, і, *ж.*, *дит.* Вівця, овечка, ягня; вівці, ягнята. «*Гей, орлику-братику! Ти високо літаєш, Ти далеко видаєш, Чи не бачив ти моєї.. бирі?*» (Укр.. думи.., 1955, 288); *Як піду я яром по долині Свої бирі гукати* (Чуб., V, 1874, 1172).

БИ́СА́ГИ, БЕ́СА́ГИ, ів, *мн.*, *діал.* Подвійна торба; сакви. *Готовились* [тухольці].., *складаючи в невеличкі дорожні бисаги печене м'ясо, паляниці, сир* (Фр., VI, 1951, 10); *Наймити повні бесаги колачів на возі примістили* (Черемш., Тв., 1960, 200).

БИ́СТРЕНЬ, я, *ч.*, *діал.* Бистрінь.— *Ось дерева, горикручі, Онде бистрень клекотить, Прямовисно вниз летючи* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 462).

БИСТРЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **би́стрий.** *Ніжечки ж наші бистренькії!* (Вовчок, І, 1955, 323); *Веселку хвилечка бистренька Гулять на берег принесла* (Гл., Вибр., 1957, 325).

БИСТРЕ́НЬКО. Присл. до **бистре́нький.** *Ївга веселенька, підбігла до його бистренько і каже: — Не турбуйтесь, пане писарю* (Кв.-Осн., II, 1956, 303).

БИ́СТРИЙ, а, е. Який дуже швидко рухається (бігає, літає, плаває, тече і т. ін.); швидкий. *Кого ж, сиротина, кого запитає, І хто їй розкаже.., Де милий ночує: чи в темному гаю, Чи в бистрім Дунаю коня напува..?* (Шевч., І, 1951, 4); *Ой чому я не вродився птахом бистрим та швидким* (Метл. і Кост., Тв., 1906, 363); *Ординарець наче з-під землі вилетів на бистрому коні* (Ю. Янов., І, 1958, 145); // Який має велику швидкість, проходить у прискореному темпі. *До обіду* [Антін] *спізнився, але ввійшов кроком легким і бистрим* (Коцюб., II, 1955, 286); *Козаки, припавши до коней, зникли.. Один тільки струмінь толоченої трави показував слід їх бистрого бігу* (Довж., І, 1958, 226); *Йшли лучники, сховавши в колчани Рій бистрих стріл — разючий дощ війни* (Бажан, І, 1946, 305); // Моторний, спритний (про людину). *Подружка її, гостроноса бистра молодиця, показала..: повільною ходою, мовби прогулюючись, ідуть садом Сергій і Марина* (Головко, І, 1957, 448); // Який швидко розуміє, схоплює; гострий, меткий. *Де ж провидливість моя..? Де мій розум бистрий?* (Вовчок, І, 1955, 228); *Було просто дивовижно, як він швидко все схоплював, який розум у нього чіпкий та бистрий* (Гончар, Тронка, 1963, 251); // Жвавий (про очі, погляд). *Очиці бистрі* [в Галочки], *аж горять* (Кв.-Осн., II, 1956, 353); * Образно.— *Так, я* [поет] *вільний, маю бистрі Вільні думи-чарівниці* (Л. Укр., І, 1951, 367); *Досада брала Гната, що він не похопиться бистрим словом, як Петро* (Коцюб., І, 1955, 23).

◇ **Би́стрий на ро́зум** — тямущий, кмітливий. *Бистра на розум, вона розмовляла так жваво й дотепно,.. що.. слухати її не можна було без зворушення і теплої посмішки* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 17): **Би́стрий на сло́во** — який швидко, не задумуючись, дає влучну дотепну відповідь. *Антон Коза, говіркий і насмішкуватий, бистрий на слово* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 208); **Диви́тися (гля́нути** *і т. ін.*) **би́стрим о́ком** — уважно дивитися. *Дивиться* [батько] *бистрим оком та й каже: «А в якому кутку пожар в нашій хаті?»* (Вовчок, І, 1955, 200).

БИСТРИНА́, и́, *ж.* Швидка течія, а також місце, де найшвидше тече вода в річці. *Човник натрапляв на бистрину в шумі; вода гойдала його, неначе трісочку* (Н.-Лев., III, 1956, 225); *Остап опиравсь бистрині з усієї сили.., пліт несло серединою річки* (Коцюб., І, 1955, 355); *Образно. *Тепер все життя її вийшло з тихої і мутної заводі на широкий простір, на бистрину* (Коз., Вісімсот.., 1953, 116).

БИСТРІ́НЬ, і, *ж.* Те саме, що **бистрина́.** *Бистрінь підхопила його* [човен] *й з ще більшою швидкістю понесла на фарватер ріки* (Ле, Наливайко, 1957, 398).

БИ́СТРО. Присл. до **би́стрий.** *Бистріше бігли* [троянці] *од хортів* (Котл., І, 1952, 228); *Тільки птиця хутко гору перелітає, риба бистро ріку перепливає* (Вовчок, І, 1955, 330); *Ніч бистро надходила* (Коцюб., І, 1955, 315).

БИСТРОВО́ДИЙ, а, е. Такий, у якому швидко тече вода. *Серед міста плине каламутна і бистровода річка Уж* (Кучер, Зол. руки, 1948, 82).

БИСТРОВО́ДНИЙ, а, е. Те саме, що **бистрово́дий.**

БИСТРОКРИ́ЛИЙ, а, е. Який швидко літає. *Немов чайки ті бистрокрилі, човни у синю даль пливуть* (Тер., Щедра земля, 1956, 80); *Бистрокрилі літаки летять без перешкоди в усі міста* (Забіла, Промені, 1951, 81).

БИСТРОНО́ГИЙ, а, е. Який швидко ходить, бігає; легкий на ходу, прудкий. *Кричить він услід їм* [татарам] *і пускається навздогін своїм баским бистроногим вороньком...* (Мирний, II, 1954, 118); *А бистроногі хлопчаки Зайчат ганяють в кручі* (Гірник, Сонце.., 1958, 191).

БИСТРОО́КИЙ, а, е. Який має жваві, бистрі очі. *Моргне бистроока,— готово! Не встоїть ніяка душа* (Крим., Вибр., 1965, 277); *Вбіг бистроокий, рухливий, наче живе срібло, ..ад'ютант* (Кучер, Голод, 1961, 74); // Який має гострий, меткий зір. *Бистроокий, він зразу підглядів Івася* (Мирний, IV, 1958, 8).

БИСТРОПЛИ́ННИЙ, а, е. Який швидко плине, летить, тече. *Ловив* [Кирило] *нещирість і чув знеохоту, що блукала у ньому, як тінь бистроплинної хмарки* (Коцюб., II, 1955, 211); *Замріялась дівчина, в думках понеслася, мов на хвилях бистроплинної річки* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 87); // Який швидко проходить, минає; скороминущий. *Для нього* [Антона] *не було різниці між дійсністю й сном .. Хіба життя не бистроплинний сон, а сон не життя?* (Коцюб., II, 1955, 287); *Одна нам показана доля — не даром прожить бистроплинні високі літа* (Криж., Гори.., 1946, 99).

БИСТРОПЛИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **бистропли́нний.**

БИСТРОТА́, и́, *ж.* Велика швидкість. *Куди летиш, куди чвалаєш ти З могучим розмахом, залізний коню?*

Земля тісна для твої [твоєї] *бистроти* (Фр., X, 1954 195); *О поїздів фронтових бистрота, Вечірня даль.,розкраяна надвоє, І хмар низьких посивілі сувої, І на шляху сосонка золота!* (Мал., Звенигора, 1959, 320).

БИСТРОТЕКУ́ЧИЙ, а, е, *рідко*. Який швидко тече, плине, спливає; швидкоплинний. *Нова Зеландія багата на бистротекучі порожисті річки* (Посібник з зоогеогр., 1956, 11)

БИСТРОТЕ́ЧНИЙ, а, е, *заст.*, *поет*. Який швидко тече, протікає; який швидко проходить, минає. *Внизу Гримлять Ліахви хвилі бистротечні* (Бажан, І, 1946, 92); *Над бистротечним Дністром западав вечір* (Оп., Іду.., 1958, 5).

БИСТРОУ́МНИЙ, а, е. Який відзначається здатністю швидко схоплювати розумом, розуміти; бистрий на розум; кмітливий. *Нарешті Сельм і Тур обрали мага, Людину бистроумну, красномовну* (Крим., Вибр., 1965, 198); – *І гніватись на нього? Та за що?.. Що бистроумний? Хитрий?* (Коб., І, 1956, 77).

БИСТРОУ́МНІСТЬ, ності, *ж*. Властивість за знач. **бистроу́мний**. *Вона чудувалася його бистроумності* (Мак., Вибр., 1954, 183).

БИСТРОХІ́ДНИЙ, а, е, *рідко*. Який пересувається з великою швидкістю. *Вийшли до моря вони, де стояв корабель бистрохідний* (Гомер, Одіссея, перекл. Бориса Тена, 1963, 53).

БИСТРЯ́, і́, *ж.*, *розм*. Швидка течія; бистрина. *Вже вона* [Наталя] *й далеченько. Червона хустка пішла бистрею; довга коса розпустилась по воді* (Вовчок, І, 1955, 101).

БИСТРЯ́НКА [1], и, *ж.*, *розм*. Швидкоплинна, бистровода й глибока річка.

БИСТРЯ́НКА [2], и, *ж*. Дрібна прісноводна риба, схожа на верховодку.

БИСТРЯ́НОЧКА, и, *ж*. Пестл. до **бистря́нка** [1]. *Течуть річки-бистряночки, Що й не перескочу* (Чуб., V, 1874, 577).

БИ́ТВА, и, *ж*. 1. Бій між ворожими арміями, військовими з'єднаннями і т. ін. *Зібрав* [Еней] *і кінних, і піхотних І всіх для битви шикував* (Котл., І, 1952, 214); *По битві копали гроби, витягали мерців з води* (Стеф., І, 1949, 195); *Битва під Москвою мала величезне воєнне і політичне значення* (Рад. Укр., 5.XII 1961, 3); * Образно. *На небі й у Дніпрі гримотіли велетенські битви між весняними хмарами* (Довж., І, 1958, 388).

2. *за що, з ким — чим і без додатка, перен*. Уперта, наполеглива політична, господарська і т. ін. боротьба. *На широкому колгоспному полі розпочалася остання вирішальна битва за врожай* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 447); * Образно. *Стан був настільки критичний, що я вже думала з журбою про морфій, або, ще й гірше, про нову хірургічну битву...* (Л. Укр., V, 1956, 276).

БИТЕ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж*. Те саме, що **бите́льня**. *Бувало — чорногуз злітав на землю й ходив по подвір'ї, з цікавістю придивляючися, як Ганна тіпає торішні коноплі на бительниці* (Ю. Янов., Мир, 1956, 65).

БИТЕ́ЛЬНЯ, і, *ж*. Станок для первинної обробки льону, конопель. *Молодиці на сонці били на бительнях і тіпали коноплі* (Н.-Лев., ІІ, 1956, 184); *Гірський потік б'є в дерев'яні колеса, крутить жорна і бительні* (Кучер, Зол. руки, 1948, 111).

БИ́ТИ, б'ю, б'єш; *наказ. сп.* бий; *недок*. 1. *неперех.*, *з прийм.* в (у), об, по *і без прийм*. Стукати, ударяти по чому-небудь, об щось. *За кілька хвилин було чути, як вона била по клавішах і тріпала стиркою по струнах фортеп'яно, витираючи його* (Л. Укр., ІІІ, 1952, 498); *Тимофій бере долото, злегка сокирою б'є по ньому — робить зарубки* (Стельмах, ІІ, 1962, 34); * Образно. *Серце, тріпаючись, як пташка під сіткою,.. б'є й дзвонить у глуху дошку вашої груднини* (Мирний, IV, 1955, 308); // Хлюпатися, плескати. *Глухо бив морський прибій у берег* (Трубл., ІІ, 1955, 82).

◇ **Би́ти в доло́ні** *кому і без додатка* — плескати в долоні, аплодувати. *Білозуб.. глянув на Крутояра, який теж захоплено, як і всі, бив у долоні* (Собко, Біле полум'я, 1952, 113); **Би́ти себе́ в гру́ди** — ударяти себе кулаком у груди, запевняючи кого-небудь у чомусь або виражаючи каяття, розпач і т. ін. [1-й християнин:] *Ми каємось, владико. (Всі троє.. стають навколішки і б'ють себе в груди)* (Л. Укр., ІІ, 1951, 489); *Одні били себе кулаками в груди та присягалися, що на власні очі бачили, як Інокеша стояв посеред хати на колінах у сльозах і молився на свою жінку, як на ікону* (Тют., Вир, 1964, 75).

2. *перех.*, *кого*. Завдавати ударів кому-небудь. *Хоча лежачого й не б'ють, То й полежать не дають* (Шевч., ІІ, 1953, 356);— *Я був сирота... мене не любили, мене били, надо мною знущалися...* (Коцюб., І, 1955, 450); // *кого, по кому — чому, перен*. Спрямовувати які-небудь дії, заходи проти когось, піддавати гострій критиці, викривати кого-, що-небудь. [Вітровий:] *Скликайте, Іване Петровичу, загальні збори колгоспу і починайте бити ледарів і тих, хто їх покриває* (Корн., ІІ, 1955, 238); *Кожна з його* [В. І. Леніна] *статей влучно била по ворогах революції* (Біогр. Леніна, 1955, 163); // *чим*, *перен*. Завдавати страждання кому-небудь. — *Побила б тебе лиха година, як ти мене б'єш на старість отими словами!* (Коцюб., І, 1955, 55).

◇ **Би́ти по кише́ні** *кого* — завдавати збитків, шкоди кому-небудь. *Тоді писар почав бити о. Артемія по найчутливішому місці: по кишені* (Н.-Лев., IV, 1956, 169).

3. *перех*. Завдавати поразки кому-небудь, перемагати ворога в бою, на війні.— *Читав я книжку по історії, все в ній сказано, як ще наші предки, запорізькі козаки, били німецьких рейтарів* (Панч, Іду, 1946, 5); *На порозі політком: — Депеша! Під Царицином наші б'ють білих!..* (Довж., І, 1958, 190).

4. *перех*. Позбавляти життя, убивати кого-небудь. *Троянці, як чорти, озлились. Рутульців били наповал* (Котл., І, 1952, 236);— *Коли забить, то бийте, а ні, то пускайте* (Вовчок, І, 1955, 357); // Полюючи, забивати дичину. *Він левів полює, левіафанів ловить, б'є пташок* (Л. Укр., І, 1951, 252); *Більше всього промишляв* [Денис] *полюванням. Літом бив качок, зимою зайців* (Тют., Вир, 1964, 240).

5. *неперех*. Ударами по чому-небудь створювати звуки. *Гай примарний. Вечір. Літо. Спить у вербах вітровій. Десь далеко б'ють копита* (Сос., ІІ, 1958, 28); *Б'є дятел. Старанно, і довго, й нудно б'є* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 151); // *у що*. Грати на деяких ударних музичних інструментах. *Музики грають, у бубон б'ють* (Вовчок, І, 1955, 79); // Ритмічними ударами, дзвоном позначати час (про годинник). *Дев'ять. Годинник б'є в кутку* (Бажан, Вибр., 1940, 130); *Б'ють куранти: — Добрий ранок!* (Нех., Хочу буть.., 1949, 4); // *безос*. — *Це скільки б'є?— запитав Саїд Алі у доглядачки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 277); // Бемкати, звучати (про дзвін). *Бий, дзвоне, бий, Хмару розбий, Нехай хмара На татари, А сонечко на христьяне* [християни], *Бий, дзвоне, бий!* (Шевч., ІІ, 1953, 99); // Видавати характерні уривчасті звуки (про деяких птахів). *Ніч була темна й задушлива, в хлібах дзвінко били перепели* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 108).

◇ **Би́ти зорю́** — давати сигнал до сну або пробудження у військових таборах, казармах і т. ін.— *Благаю бога, щоб світало, Мов волі, світу сонця жду. Цвіркун замовкне; зорю б'ють* (Шевч., ІІ, 1953, 48); *То б'ють зорю воєнні сурмачі* (Мал., І, 1956, 171); **Би́ти на гвалт** *див.* **гвалт; Би́ти на спо́лох** — подавати сигнал тривоги, сповіщати про небезпеку і т. ін. *В хаті виразно було чути, як довго й густо били на сполох* (Епік, Тв., 1958, 408); **Би́ти триво́гу:** а) подавати сигнал про небезпеку. *Велів* [Турн] *тривогу бить в клепало, Щоб військо к бою виступало* (Котл., I, 1952, 230); б) виявляти занепокоєння, тривожитися. *Хай колонізатор б'є тривогу — Хитається тюремних стін граніт* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 84).

6. *неперех.* Стріляти. *У дзвони дзвонять, в гармати б'ють* (Сл. Гр.); *Десь за лісом б'є зенітка* (Тич., II, 1957, 136); *Він бив наводкою прямою* (Сос., II, 1958, 438).

7. *перех.* Розбивати, розколювати на шматки. *П'є* [Тимоха], *гуляє.., пляшки, вікна б'є* (Кв.-Осн., II, 1956, 271); *Шибки б'є* [бешкетник], *двері ламає* (Ю. Янов., I, 1954, 26); *Сухо кайло б'є блискучий антрацит...* (Сос., I, 1957, 59); *На Дону хтось б'є ломом лід, мабуть, вирубує ополонку для худоби* (Тют., Вир, 1964, 478); // Топтати, толочити. *Вона* [Соломія] *рвала його* [очерет], *ламала, крутила і била ногами* (Коцюб., I, 1955, 362).

Би́ти коло́дязь — розбиваючи тверду породу, вирубувати отвір для колодязя. *І чабанував* [Оленчук] *по маєтках. І колодязі бив. І сіль збирав* (Гончар, II, 1959, 408).

8. *у сполуч. з ім., перех.* Певним способом виготовляти або обробляти що-небудь.

Би́ти во́вну — чухрати, чесати вовну. *Все було шиє* [батько] *кожухи та свитки та б'є вовну на струні* (Н.-Лев., I, 1956, 55); **Би́ти вощи́ну** — пресувати вощину. [Печариця:] *Що ти бачив? Як щетину збирати та вощину бити?* (Мирний, V, 1955, 153); **Би́ти гро́ші,** *заст., рідко* — карбувати гроші; **Би́ти коно́плі (льон)** — тіпати коноплі, льон. *То було тільки корову подоїть* [мати], *на ступі товче, льон б'є, мак ріже* (Барв., Опов.., 1902, 370); **Би́ти олі́ю** — вичавлювати, добувати олію з насіння. *Колгоспники молотять пшеницю й жито, б'ють свіжу олію* (Кучер, Дорога.., 1958, 27).

9. *неперех.* З силою вириватися назовні (про рідину, повітря і т. ін.); витікати сильним струменем. *З-під коріння липи било джерело погожої води і відтак.. вливало до потока* (Фр., VI, 1951, 33); *У всі щілини й дірки* [котлів] *з шумом і свистом б'є пара* (Еллан, II, 1958, 10); *Коли він прибіг, захеканий, до свердловини, побачив, що з товстої труби могутнім чорним струмом б'є нафта* (Цюпа, На крилах.., 1961, 278); * Образно. *Страх і досі бив йому з очей* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 297).

◊ **Би́ти джерело́м** — дуже активно виявлятися. *Народна ініціатива, що джерелом б'є у наших колгоспників, подолає всі труднощі* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 29); *Скрізь на радянській землі б'є джерелом творча енергія народних мас* (Літ. газ., 9.VII 1951, 1); **Би́ти через край** *див.* **край.**

10. *неперех.* З особливою силою діяти на чуття людини, проникати, доноситися куди-небудь (про запах, світло і т. ін.). *У вікна било полуднєве проміння* (Коцюб., II, 1955, 384); *Вогонь бив мені в обличчя. Я не міг затулити очей* (Ю. Янов., II, 1954, 75); // *перев. безос., від кого — чого, перен.* Яскраво виражатися зовнішніми ознаками (про риси характеру, властивості і т. ін.); випромінюватися (в 2 знач.). *На її погляд, він був гарний: од його високого чола били чесність і шляхетність* (Коцюб., II, 1955, 322); *Якою силою, якою завзятою нездоланною вірою б'є від цього юнака* (Гончар, II, 1959, 405).

Би́ти в ніс, *безос., чим і без додатка* — дуже відчуватися, доноситися (про сильний, різкий запах). *Батько взяв сина за руку, нахилився, понюхав* [голову]. *— Фу-у-у! аж у ніс б'є!..* (Мирний, I, 1954. 322); *У ніс било живицею і ще чимось таким, до чого принюхуєшся і не можеш зрозуміти, чим воно пахне* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 5); **Би́ти в о́чі (у ві́чі):** а) яскраво світити; засліплювати (про сильне, різке світло). *Сонце клониться в надвечір'я і б'є прямо в очі* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 57); *Величезний круглий прожектор.. б'є в очі, сліпить, наведений просто на нього* [Яреська], *круглий, повний, як сонце* (Гончар, II, 1959, 49); б) бути дуже помітним; впадати в око. *Праця відбувалася надзвичайним темпом, і люди, здавалося, не ходили, а бігали. І в той же час зразу бив в очі надзвичайний лад і організованість усієї роботи* (Смолич, I, 1958, 75).

11. *кого, перех.* Трясти, трусити (про сильне діяння хвороби і т. ін.). *Очі горіли огнем, уста тремтіли, і вся вона трусилась, мов трясця її била* (Мирний, I, 1954, 264); *Сама* [Тася] *не знала — від збудження чи від холоду — її била лихоманка, лише в метро трохи зігрілась і заспокоїлась* (Дмит., Розлука, 1957, 210); // *безос. Змерзла я — так мене й б'є* (Барв., Опов.., 1902, 62).

12. *неперех., розм.* Сіпатися, пульсувати. *Спазма перещіпнула голос. Коло ока б'ють живчики. Я зараз запла́чу* (Коцюб., II, 1955, 260).

13. *на кого — що, неперех., перен., розм.* Розраховувати на кого-, що-небудь; мати на увазі щось. *Розумний б'є на те, що справді в нього є, а дурень думкою, як кажуть, багатіє* (Гл., Вибр., 1957, 171); *— Брат старший від мене, може, бив на мої гроші, що я з полку принесу* (Барв., Опов.., 1902, 412).

14. *перех.* Виводити з гри, забирати фігуру або карту противника. *Захищаючись.., чорні б'ють слона* (Шах. композ.., 1957, 14).

◊ **Бий його́ (тебе́** *і т. ін.*) **лиха́ годи́на (си́ла бо́жа, коцюба́)!:** а) вигук, яким виражають здивування або захоплення чим-небудь. *А, бий тебе сила божа! Ще не чула, одколи живу на світі, щоб свині цибулю їли!* (Н.-Лев., II, 1956, 10); б) уживається як лайка.— *Бий його лиха година!— скрикнув з розпукою Семен і вдарив шапкою об землю* (Коцюб., I. 1955, 127); **Би́ти ба́йдики** *див.* **ба́йдики; Би́ти ли́хом об зе́млю** — забувати горе, біду, не журитися. [Кобзар:] *Бий лихом об землю! (Випива)* (Мирний, V, 1955, 88); **Би́ти но́ги (чо́боти)** — далеко йти; марно ходити куди-небудь.— *Попрощаємось, мамо, чого вам бити далі ноги* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 10); — *То чого ж маєш бити чоботи на наш куток?* (Стельмах, Хліб.., 1959, 214); **Би́ти покло́ни,** *заст.*— низько, до землі вклонятися. *Ілько стояв перед іконами і бив низькі поклони* (Л. Янов., I, 1959, 403); *Маруся, смутна й невесела, усе молилася та знай поклони била* (Кв.-Осн., II, 1956, 78); **Би́ти телегра́му** — посилати телеграму.— *Вже хотіли бити телеграму, так не знали куди* (Горд., I, 1959, 603); **Би́ти третяка́ (тропака́** *і т. ін.*) — танцювати, витанцьовувати третяка, тропака і т. ін. *Танцювала* [Ганна] *викрутасом.. Під дудку била третяка* (Котл., I, 1952, 73); *А Марина б'є тропака та ще й приспівує* (Н.-Лев., I, 1956, 95); **Би́ти чоло́м,** *заст.:* а) низько вклонятися кому-небудь, шанобливо вітати когось. [Купець:] *Селям-алейкум, славний воєводо! Із Перекопа караван тобі.. Дарунками оцими б'є чолом!* (Коч., I, 1956, 482); б) уклінно просити кого-небудь про щось. [Яків:] *Сідай* [Семене] *на мотоцикл і їдь до баби Химы. Вона на всю губернію колись славилась як повариха.. Їдь і бий чолом від партійної організації — хай прийде в нашу їдальню на місяць-другий молодих навчити* (Зар., Антеї, 1961, 51).

БИ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **би́ти** 2, 3, 7. *Ой там криниця під перелазом — Вмиємось, серденько, обоє разом. Моя хустина шовками шита — Утремось, серденько, хоч буду бита* (Укр.. лір. пісні, 1958, 139); *Ларька таки знали люди. Знали й гомоніли, що він —*

справді дорогий чоловік, хоч часто ходить і битий і лаяний (Вас., I, 1959, 105); * Образно. *Гола земля, бита крилами вітру, сіріла під олив'яним небом* (Коцюб., II, 1955, 98); // **би́то,** *безос. присудк. сл. За моє, як кажуть люди, жито Та ще й мене і бито!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 53).

◇ **Би́тий ту́гою (го́рем** *і т. ін.*) — який зазнав багато лиха, горя і т. ін. *Затих мій сивий* [дідусь], *битий тугою, Поник старою буй-головою* (Шевч., II, 1953, 26); *Коли він пригада її заплакану — горем биту,— його серце рветься від болю на часті* (Мирний, IV, 1955, 173); **Не в ті́м'я би́тий** *хто* — не дурний (про метку, тямущу людину). [Лікар:] *До нашої панночки нелегко приступитись, та я теж не в тім'я битий, либонь і ми в свій час книжки читали, та ще такі, про які панночкам і не снилось* (Л. Укр., II, 1951, 40); *Так же піп не в тім'я битий: його не обдуриш* (Март., Тв., 1954, 40).

2. Розгромлений у боях. *Наступ німецьких військ припинився, бите німецьке командування негайно погодилось укласти мир* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 25); *Особливої викривальної сили письменник* [П. Панч] *досягає в змалюванні націоналістичних дипломатів і битих петлюрівських вояк* (Іст. укр. літ., II, 1956, 448).

3. Набитий, настріляний (про дичину).— *А се для кого? — раділа Оля, повернувши мене до купи битої птиці, яка завалила весь стіл* (Коцюб., II, 1955, 360); *Я виїхав на плесо і, ледве посуваючи човна, почав підбирати биту дичину* (Досв., Вибр., 1959, 415).

4. Розбитий, поколений на шматки. *Одна хата .. скоса поглядала на улицю своїми битими вікнами* (Мирний, I, 1954, 48); *На згарищі валялася бита цегла* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 11); // Витоптаний, витолочений. * Образно. *Буде бите Царями сіянеє жито!* (Шевч., II, 1953, 347).

5. Кований (про зброю). *Неначе срібло куте, бите І семикрати перелите Огнем в горнилі,— словеса Твої, о господи, такії* (Шевч., II, 1953, 289); // Карбований (про гроші). *Тут тобі.. биті таляри і червінці* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 157).

6. Мощений, брукований. *По середині* [вулиці], *битій каменем, гуркотали карети,.. фаетони* (Мирний, II, 1954, 73).

Би́та доро́га (путь); Би́тий шлях (гости́нець *і т. ін.*) — широка уторована дорога, широкий уторований шлях і т. ін. *Ой біда, біда чайці небозі, Що вивела діток при битій дорозі* (Сл. Гр.); *Стали хлопців В кайдани кувати Та повезли до прийому Битими шляхами* (Шевч., I, 1951, 233); *Широкий битий гостинець тягнувся, як розвитий звій полотна серед зеленого лісу* (Кобр., Вибр., 1954, 75).

7. *перен., розм.* Бувалий, з великим досвідом, навчений життям. *Не новий Оцей лукавий лановий; Стара собака, та ще й бита* (Шевч., II, 1953, 187); *Начальник* [складу] *був хоч малописьменний, але битий — умів докинути.. грамотне слівце* (Збан., Сеспель, 1961, 281); // *на чому.* Який знається на чомусь.— *То ти й не знаєш, яке зілля подобає хлопцеві в купіль класти, а яке дівчині? — Ба ні, на цьому не битий* (Ю. Янов., I, 1954, 18); // *у знач. ім.* **би́тий,** того, *ч.* Бувала, досвідчена людина. *За битого двох небитих дають, та й то не беруть* (Укр.. присл.., 1955, 86).

◇ **Би́та голова́; Би́тий жак** — про бувалу людину.

8. Узятий противником; програний гравцем. *Битий козир.*

◇ **Ва́ша (його́** *і т. д.*) **ка́рта (ста́вка) би́та** — хто-небудь зазнав цілковитої поразки у чомусь. *Гестапівська карта була бита, як і вся стратегія і тактика Гітлера* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 292).

БИ́ТИСЯ, б'ю́ся, б'є́шся; *наказ. сп.* би́йся; *недок.* 1. *з прийм.* в (у), об (о) *і без прийм.* Стукатися, ударятися. *І довгі коси в реп'яхах О поли бились в ковтунах* (Шевч., I, 1951, 361); *В шибку билась здорова муха* (Коцюб., I, 1955, 310); *Він бився головою об стіл* (Дмит., Розлука, 1957, 143); * Образно. *Тонкий виразний крик дочки зливався з охриплим лементом матері, розходився по хаті, бився об стіни, слався по долівці...* (Мирний, III, 1954, 19); // Хлюпатися, плескати. *Високі білі гребені бились об дошки, підскакували вгору* (Н.-Лев. II, 1956, 234); *Шелестіли і бились під кручею хвилі* (Перв., II, 1948, 85).

2. Удаватися до бійки, бити кого-небудь. *Як сп'янчиться* [коваль], *то.. зараз битись!* (Вовчок, I, 1955, 34); *Стоїть* [хлопець].. *та думає своїм дитячим розумом: — Чого він* [батько] *б'ється, проклятий? Що я йому зробив?* (Коцюб., I, 1955, 439); // Бити один одного.— *Паробоцтво* [парубоцтво], *ходіте биться! Чи бороться..!* (Шевч., II, 1953, 80); *І почали* [горобці] *битися. Та так б'ються, та так скубуться.., аж пір'я з них летить* (Л. Укр., III, 1952, 480); // Ударяти рогами, лобом, ногами (про тварин). *Бичок. наставляв круто лоб, хотів, видно, битись* (Мирний, IV, 1955, 11).

◇ **Ще (й) чорти́ навкула́чки не би́лися (не б'ю́ться)** — дуже рано. *Йонька прокинувся, ще й чорти навкулачки не билися* (Тют., Вир, 1964, 223); — *І чого тебе так рано марудить і колотить? Ще чорти навкулачки не билися!* (Стельмах, I, 1962, 99).

3. Воювати, боротися проти кого-небудь, за щось. *За городом Келебердою Овраменко з туркою б'ється* (Укр.. думи.., 1955, 19); *Б'ється Остап і рубається, аж правиця козацька зомліває* (Вовчок, I, 1955, 333); — *Закріпи перемогу! — ми чули в бою, Коли бились за землю священну свою* (Нагн., Пісня.., 1949, 13).

4. *над чим і без додатка, перен.* Уживати всіх заходів, докладати зусиль, добиваючись чого-небудь або переборюючи якісь труднощі. *Усюди старається* [Настя], *б'ється, достає.., чого мужикові хотілось* (Кв.-Осн., II, 1956, 24); *Хотілось, щоб переклади вийшли найкращими, і я бився над трудними місцями, часом надаремне* (Коцюб., III, 1956, 386); *Хлопці все ще билися в садку над ракетопланом* (Гончар, II, 1954, 54); // *з чим.* Намагатися подолати, перебороти що-небудь, не піддаватися чомусь.— *Бився, бився з нуждою, кинув кожухи, почав чоботи шить* (Н.-Лев., I, 1956, 60); // Жити в злиднях, сяк-так перебиватися. — *Бач, доню,— було мати каже,— яка наша доля! Цілий вік б'ємось, працюємо, та не свої, чужі скрині сповняємо, не себе, чужих людей зодягаємо* (Барв., Опов.., 1902, 232); *Хоч як він б'ється на своїх чотирьох десятинках, хоч як переривається, а в справжні господарі ніяк не може вискочити* (Стельмах, I, 1962, 567).

◇ **Би́тися як го́рлиця (як пта́шка)** — гірко тужити, побиватися. *Ой п'є Овраменко, ой п'є молоденький.. Його мати та старенькая Як горлиця б'ється* (Укр.. думи.., 1955, 18); **Би́тися як ри́ба об лід** — жити в нужді, переборюючи злидні, нестатки.— *Як живеш недоїдаючи щодня та б'єшся як риба об лід, заробляючи, то не будеш веселий* (Гр., I, 1963, 351); *Нас семеро було в батька Микити, і бився він з нами як риба об лід* (Кучер, Дорога.., 1958, 45).

5. Розбиватися на шматки. *Нехай горшки б'ються — на гончарову голову* (Номис, 1864, № 3140).

6. З силою вириватися назовні, бити струменем (про рідину, повітря і т. ін.). бурхливо витікати. *Б'ється глибоке джерельце — чисте, як материні сльози* (Мур., Бук. повість, 1959, 122); *Тут бились водограї поруч димних домен* (Тер., Ужинок, 1946, 47).

7. Сильно трястися, кидатися, метатися. *Що вже плакала та билась сердешна Оксана, так і міри нема!* (Кв.-Осн., II, 1956, 461); *Ридала, билася* [генеральша]... *нечистую Огненную сльозу лила* (Шевч., II, 1953, 223); *Панна Анеля в істериці б'ється, читаючи лист* (Коцюб., II, 1955, 267); *В передній тачанці везуть Килигея. Він з самого вечора б'ється в жару, сорочку подер на собі, хрипить* (Гончар, II, 1959, 86); * Образно. *В той час, коли перемога соціалізму відкрила перед трудящими СРСР перспективи нових величних перемог, капіталістичний світ бився в тенетах нерозв'язних протиріч* (Жовт., 4, 1956, 60); // Пручатися. *Дівчатко голосно плакало і билося в дужих руках* (Донч., III, 1956, 16); // Ворушитися (про дитину в утробі матері). *Вона була вже матір'ю, чула, що щось коїться з нею, щось б'ється під її серцем...* (Мирний, I, 1954, 63);— *Ще не б'ється? — усміхнулася Юля, вказуючи очима на Орисин живіт* (Тют., Вир, 1964, 456); // Тріпотіти крилами (про птахів). *Побитому наймиту малому снилося, що усі ті птиці рябопері.. зграєю в'ються, б'ються, кружляють над його узголов'ячком* (Вовчок, I, 1955, 297); — *Щоб у ній* [симфонії] *жита шуміли в росах, Жайворонок бився в вишині* (Шпорта, Мужність, 1951, 13); * Образно. *Схвильовані почуття, наче окрилені, билися в душі* (Рибак, Зброя.., 1943, 129).

8. Ритмічно рухатися, пульсувати. *Немає з ким полюбитись, Серцем поділитись... Серце моє!.. Тяжко тобі битись Одинокому* (Шевч., I, 1951, 237); *Поки б'ється в жилах кров, із небуттям у вічнім герці, нас все вперед веде любов!* (Сос., II, 1958, 156); *Ничипір намацав пульс. Ледь-ледь билася під пальцями маленька жилка* (Руд., Остання шабля, 1959, 557); * Образно. *З кожним кроком почувалось, як б'ється потужний пульс майбутньої будови* (Дмит., Розлука, 1957, 189).

◇ **Би́тися навби́тки** *див.* **навби́тки; Би́тися об (у) закла́д** *див.* **закла́д.**

БИ́ТКА, и, *ж.* 1. Сільськогосподарське знаряддя для первинної обробки льону і конопель, подібне до терниці, але з ширшою щілиною для мечика. *Дві битки й терниця трахкотять од ранку до ночі* (Головко, II, 1957, 24).

2. *діал.* Варене яйце, яким б'ються навбитки; розбите яйце. *У мене є з двадцять биток* (Сл. Гр.); — *Оцей рудий дідько.. на великдень бере не тільки цілі крашанки, але й битки: він дуже ласий до яєць* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 46).

БИТКИ́, і́в, *мн.* (*одн.* **бито́к,** тка́, *ч.*). Круглі котлети з посіченого або відбитого м'яса. *Книш захотів битків у сметані* (Мирний, III, 1954, 268).

БИТКИ́Й, а́, е́, *розм.* Який добре, дошкульно б'є. *Битка хворостина.*

БИТКО́М: ◇ **Битко́м наби́тий** — переповнений. *Битком набитий людьми ешелон ледве повзе* (Гончар, Таврія.., 1957, 588); **Битко́м наби́то** — дуже багато, переповнено. *А народу набралося — і в вокзалі, і коло вокзалу..— всюди повно, битком набито* (Мирний, III, 1954, 263).

БИТЛИ́ВИЙ, а, е. Який має звичку битися, накидатися на всіх. *Така корова маленька, а битлива* (Сл. Гр.); — *Писар —чоловік лихий, лайливий, битливий* (Н.-Лев., IV, 1956, 165).

БИТО́К [1] *див.* **битки́.**

БИТО́К [2], тка́, *ч.* Шматок свинцю, палиця і т. ін., взагалі предмет, яким б'ють у грі. *Він же добре поціляв битком, як малим грав у бабки* (Панч, О. Пархом., 1939, 12).

БИТО́ЧКИ, ів, *мн.* (*одн.* **бито́чок,** чка, *ч.*). Зменш. до **битки́.** *На сковорідках смажили те, що тепер називають шашликами, биточками* (Довж., I, 1958, 277).

БИТО́ЧОК *див.* **бито́чки.**

БИТТЯ́, я́, *с.* 1. Дія за знач. **би́ти** 1, 2, 5, 7, 9. *Рясніє дощ, і падає лункіше М'яких краплин розмірене биття* (Бажан, I, 1946, 170); *Софії хотілося розчинити вікно, припинити це жорстоке биття, але сусіда вже й сам випустив з рук козу* (Шиян, Гроза.., 1956, 224); *Биття годинників, що продзвонили першу годину, перервало хід його думок* (Фр., VI, 1951, 430); *Дівчата, співаючи, пішли у долину, а ти стоїш на царині, відчуваючи під собою биття підземних джерел* (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 62).

2. Дія за знач. **би́тися** 8. *Настала тиша.., за якою чуєш тільки биття свого серця* (Перв., Атака.., 1946, 142).

БИТЮ́Г, *рідко* **БИТЮ́К,** а́, *ч.* Порода великих дужих робочих коней; кінь такої породи. *З-за цегляних будівель висілка вигинула в поле підвода, запряжена важкими мадьярськими битюгами* (Гончар, I, 1954, 212).

БИТЮ́К *див.* **битю́г.**

БИ́ЦЯ, і, *ж., дит.* Корова, бик, теля та інша рогата худоба. *Соб, бицю, коло плота — яка плата, така і робота* (Номис, 1864, № 10362); *Бичок.., як вітер, попер вподовж поля.— Бицю, бицю! — гукав Грицько* (Мирний, IV, 1955, 10).

БИЧ, а́, *ч.* 1. Довгий батіг; канчук, нагайка. *Кругом болото обступивши, Бичами ляскали псарі* (Котл., I, 1952, 181); *Не б'є чумак волів своїх, Бичем не махає* (Щог., Поезії, 1958, 434); *Спалахував поодинокий постріл, і звук його.. здавався коротким і різким, мов хльоскання бича* (Перв., Атака.., 1946, 143). * У порівн. *Вітрило рве і вигинає рею, І свист січе по кораблю, як бич* (Бажан, Роки, 1957, 280); *Огненними бичами сікли землю сліпучі блискавки* (Коз., Гарячі руки, 1960, 222); // Кий або палиця, якою б'ють. *Пес не тікає від колача, але від бича!* (Стеф., II, 1953, 76).

2. *перен.* Те, що завдає великої шкоди, лиха. *Безробіття, цей страшний бич робітничого класу при капіталізмі, набирає дедалі більш загрозливих розмірів* (Наука.., 6, 1962, 17); *Неволі бич навіки зник, І, видячи безмежні мети, Ідуть колгоспник, робітник, Ідуть учені і поети!* (Рильський, Наша сила, 1952, 28).

3. *перен.* Гостре викриття, картання. *Все те, що найбільш обурювало і хвилювало Франка в австрійському ладі, в громадському житті Галичини, в поведінці її реакційних елементів, потрапляло під його сатиричний бич* (Рад. літ-во, 3, 1957, 43); *В посланії «І мертвим, і живим, і ненародженим» Шевченко .. прилюдно в обличчя б'є перевертнів бичем свого презирства* (Тич., III, 1957, 181).

4. Коротка частина ціпа, якою б'ють, вимолочуючи колос; бияк. *Микола задумавсь і з усієї сили так уперіщив снопа, що рипиця луснула і бич одскочив* (Н.-Лев., II, 1956, 185); *Ціп їй батько дав окремий: бич із вареного вишневого дерева, капиця з найміцнішої шкіри* (Ю. Янов., Мир, 1956, 147); * У порівн. *Голий, як бич* (Номис, 1864, № 1520).

БИЧА́ЧИЙ, а, е. Прикм. до **бик** [1]. *Землю почали обкоблювати з допомогою примітивної сохи з бичачою упряжкою* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 61); *Від бичачих морд віяло теплом* (Тют., Вир, 1960, 90); // Такий, як у бика. *Тупав* [поміщик] *короткими, товстими ногами, мотав бичачою головою, поривався встати* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 32).

БИЧЕ́ЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **бичо́к** [1] 1. *Бичечків купили на випас* (Барв., Опов.., 1902, 414).

БИЧИ́СЬКО [1], а, *с.* Збільш. до **бич** 1. *Лясканням предовгого бичиська Тірольських пастухи загонили корів* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 34).

БИЧИ́СЬКО [2], а, *ч.* Збільш. до **бик** [1].

БИЧКИ́, ів, *мн.* (*одн.* **бичо́к**, чка́, *ч.*). Невелика головата морська риба. *Сьогодні він устав дуже рано, щоб піти на берег і наловити бичків* (Трубл., II, 1955, 270).

БИЧНЯ́, і, *ж.*, *заст.* Загін, обора, загорода для волів. *Звелів* [Еней] *з бичні волів пригнати* (Котл., I, 1952, 124).

БИЧОВА́, и́, *ж.*, *рідко.* Линва, на якій тягнуть уздовж берега судно. *Бурлаки тягнуть бичову, Замучені, в поту* (Мал., I, 1956, 85).

БИЧО́К^1, чка́, *ч.* 1. Зменш. до **бик**^{1}. *Гості скінчили кабана, з'їли половину бичка* (Н.-Лев., III, 1956, 79); *Козаки розкладали вогнища, білували бичків та телят* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 399); * У порівн. [Кембль:] *Він так собі, як молодий бичок, що не навчився ще в ярмі ходити* (Л. Укр., III, 1952, 30).

2. *розм.* Недокурок цигарки. *Пихтять цигарки.. Малеча тягне бичка* (Чумак, Черв. заспів, 1956, 144)

3. *діал.* Лежак на горищі для виходу диму. *Хата в його з рундучком і піч не з бовдуром, а так, як у панів, в бичком* (Барв., Опов.., 1902, 424).

БИЧО́К^2 *див.* **бички́.**

БИЧУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бичува́ти**^{1}. [Долорес:] *Я буду черницею. Обітницю мовчання, і посту, й бичування дам я богу* (Л. Укр., III, 1952, 372); *Ованес Туманян вирішив боротися проти царського свавілля. Не стогонами, не протестами тільки, ні! а висміюванням цих же самих царів сатирою, бичуванням!* (Тич., III, 1957, 87).

БИЧУВА́ТИ^1, у́ю, у́єш, *недок.*, *перех.* 1. *рідко.* Бити бичем; взагалі бити, шмагати. *І руки ломить* [син], *головою б'є О білий камінь, то в гущавині Кропивою, терном бичує тіло* (Фр., XIII, 1954, 220); [Тірца:] *Спиніться ви! Дозорець вавілонський з намету вийде і рабам накаже вас бичувати!* (Л. Укр., II, 1951, 159).

2. *перен.* Гостро викривати, засуджувати, картати. *..Маркс усе своє життя бичував тих людей, які стараються погасити революційний дух робітників* (Ленін, 22, 1950, 100).

БИЧУВА́ТИ^2, у́ю, у́єш, *недок.* 1. Підпрягати коня або вола для перевезення вантажу на гору, у бездоріжжя і т. ін. *На гору йду — не бичую, а згори йду — не гальмую* (Сл. Гр.).

2. *рідко* Тягти судно на бичові.

БИЧУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* 1. Те саме, що **бичува́ти**^{2} 1. *Ми раз у раз бичуємось, їдучи на цю гору* (Сл. Гр.); *Замордована скотина по саме черево грузне у багні; народ бичується, топиться по балках* (Стор., I, 1957, 77).

2. Пас. до **бичува́ти**^{2} 2. *Кілька дубів і берлинок з кавунами бичувалося по Дніпру* (Н.-Лев., I, 1956, 531).

БИША́К, а́, *ч.* Сорт великих астраханських оселедців.

БИЯ́К, а́, *ч.* 1. Те саме, що **бич** 4. *Ой бияк* [у ціпа] *черешневий, капиця залізна* (Чуб., V, 1874, 1081).

2. *рідко.* Те саме, що **би́вень.**

БІ, *невідм.*, *заст.* Скорочення: біг (бог). Уживається в сполученнях: **Помага́й бі** — побажання успіху. *Помагай бі Вам на усе добре!* (Кв.-Осн., Вибр., 1937, 99); **Дасть бі** — нема, бог дасть. *Підбились ми, дасть бі булої сили* (Стар., Поет. тв., 1958, 60).

БІА́НДРІЯ, ї, *ж.* Шлюб жінки з двома чоловіками.

БІБ, бо́бу, *ч.* 1. Однорічна городня рослина, що має в стручках поживні плоди. *Ці похилі спадисті гори.. засіяні житом, ячменем, вівсом, засаджені бобом та картоплею* (Н.-Лев., II, 1956, 396); *На Україні поширені найбільше такі зернобобові культури, як горох, вика.., кінські боби, нут* (Колг. Укр., 5, 1961, 45).

2. Плоди цієї рослини. *Вона* [худоба] *першою мусила скоштувати голубці, сливи, біб* (Коцюб., II, 1955, 335); *В сінях у мішку кукурудза, трохи бобів* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 18); *Сухі боби мають 25 процентів перетравного білка* (Наука.., 1, 1957, 11); * Образно.— *Тут* [на барикадах] *залізним бобом частують* (Фр., VI, 1951, 338); * У порівн.— *А в мене є перша картопелька, ще дрібна вона, як біб* (Стельмах, I, 1962, 524).

3. Дрібний плід, стручок деяких городніх і польових культур з родини бобових. *Ручне обривання бобів — найбільш трудомістка робота при збиранні арахісу* (Ол. та ефір. культ., 1956, 211).

◇ **Зада́ти (всі́пати** *і т. ін.*) **бо́бу** *кому* — побити когось. *Задав бобу* (Номис, 1864, № 4180); *Всипали йому такого бобу, що пару днів нікуди не ходив* (Фр., IV, 1950, 87); *Дадуть такого бобу, що й на печі не всидить і не влежить!* (Стельмах, I, 1962, 572); **На боба́х,** *перев. із сл.* зоставатися, сидіти, зоставляти *і т. ін.*— без нічого, ні з чим. *Де не взявся сивенький голубок та й зоставив на бобах наших горобчиків* (Мирний, III 1954, 273).

БІ́БКА, и *ж.*, *розм.* Маленька кулька овечого, козячого, заячого і т. ін. посліду. *Навколо дикої груші зайці, як вівці на тирлі, збили сніг і густо посипали бібками* (Чорн., Потік.., 1956, 12).

БІБКОЛЕ́КТОР, а. *ч.* Скорочення: бібліотечний колектор. *Коли потрібної книжки чи журналу в бібліотеці не знаходилось, вона йшла в бібколектор і діставала те, що потрібно було Сагайдаку* (Добр., Тече річка.., 1961, 7).

БІБЛЕ́ЙСЬКИЙ *див.* **біблі́йський.**

БІБЛІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **біблія.** *Крок за кроком наука викриває і спростовує вигадки та біблійні легенди* (Наука.., 3, 1957, 22); *Шевченко використовує біблійну форму для пропаганди революційно-демократичних ідей* (Життя і тв Т Г. Шевченка, 1959, 525); // Який згадується, змальовується в біблії. *Ми з вами як той біблійний Саул, що пішов шукати загублених ослиць, а знайшов корону* (Фр., III, 1950, 31); *На відміну від раю біблійного, їхній, родинний, не був дарунком від господа-бога* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 46); *У багатьох церквах царської Росії виставлялась ікона біблійного Ноя* (Наука.., 2, 1959, 55).

БІБЛІ́ЙСЬКИЙ, БІБЛЕ́ЙСЬКИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **біблі́йний.** *Я взяв задля своєї драми біблійський переказ* (Мирний, V, 1955, 406); *Вночі вивчає згорблений Спіноза Біблейські темні титла і ази* (Мал., I, 1956, 377).

БІБЛІО́ГРАФ, а, *ч.* Фахівець у галузі бібліографії (в 1 і 2 знач.). *Найбільшою заслугою Б. Грінченка І. Франко. вважає його діяльність як популяризатора, етнографа, бібліографа* (Рад. літ-во, 1, 1963, 118).

БІБЛІОГРАФІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **бібліогра́фія.** *До бібліографічного списку моїх праць додати б хіба ще, що з моїх новел «Цигани» були перекладені на німецьке* (Фр., I, 1955, 21); *Книжкова Палата Української РСР та Харківська бібліотека ім. В. Г. Короленка видають двотомний бібліографічний покажчик «Українська радянська культура за 40 років»* (Літ. газ., 14. I 1958, 2); // Признач. для підготовки фахівців з бібліографії, бібліотекознавства. *Бібліографічний інститут.*

Бібліографі́чна рі́дкість — про рідкісну книгу або видання. *Більш повне видання його* [І. Нечуя-Левицького] *творів, розпочате у нас в 20-х роках, залишилось незакінченим і стало бібліографічною рідкістю* (Від давнини.., I, 1960, 283).

БІБЛІОГРА́ФІЯ, ї, *ж.* 1. Науковий, систематизований опис книг та інших видань. *На Україні до перемоги Радянської влади не було державної бібліографії* (Рад. Укр., 15. VI 1962, 4); // Список літератури (книжок і статей) на яку-небудь тему або з якої-небудь галузі знань. *В книзі вміщено дуже цінну докладну бібліографію з теорії перекладу, починаючи з античності* (Пит. перекл., 1957, 156).

2. Наука про способи систематизованого опису і обліку складання (списків) книг та інших видань. *Бібліографія і бібліотекознавство повинні бути підпорядковані насамперед розв'язанню конкретних завдань комуністичного будівництва* (Ком. Укр., 3, 1960, 48).

3. Відділ журналу або газети, в якому публікують списки нових видань, анотації до них та рецензії на книжки.

БІБЛІОМА́Н, а, *ч.* Людина, яка має надмірну пристрасть до книг, до збирання їх. *Може купив її* [книжку] *той «лорд» або який інший бібліоман* (Л. Укр., III, 1952, 742);— *То я книжками так натовк свої валізи: я такий самий нещасний бібліоман, як і мій батько* (Мас., Під небом.., 1961, 7).

БІБЛІОМА́НІЯ, ї, *ж.* Надмірне захоплення збиранням книг; взагалі пристрасть до книг.

БІБЛІОТЕ́КА, и, *ж.* 1. Установа, культосвітній заклад, де зберігаються і видаються читачам книжки, журнали і т. ін., а також здійснюється популяризація і пропаганда літературних творів. *Розвиток темних мас не робиться за якийсь десяток років, .. коли немає доброї національної школи, ні народних бібліотек, ні читалень, ні піддержання й ініціативи зверху* (Н.-Лев., IV, 1956, 70); *Вона згадала, що їй треба здати кілька книжок до клубної бібліотеки* (Гончар, Тронка, 1963, 173).

Бібліоте́ка-чита́льня — бібліотека, в приміщенні якої є зал або кімната, де можна одержувати й читати книжки, журнали, газети і т. ін.; **Публі́чна бібліоте́ка** *див.* **публі́чний.**

2. Більш або менш значна кількість книжок, спеціально підібраних для читання, наукової роботи, з метою колекціонування і т. ін. *Перша бібліотека* [в Київській Русі] *була створена князем Ярославом Мудрим у 1037 р. при Софійському соборі* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 503); *Любов до книжки виявляється і в тому, що з шостого класу Франко починає збирати свою бібліотеку — за три роки заповнює велику шафу європейськими класиками* (Коцюб., III, 1956, 28).

Бібліоте́ка-пересу́вка — комплект книг, спеціальний фонд стаціонарних бібліотек для обслуговування населення за місцем роботи або проживання. *Ми завжди налітали на нову бібліотеку-пересувку, наче голодні оси на мед* (Вол., Дні.., 1958, 87).

3. Приміщення, кімната для зберігання книжок; книгосховище. *В бібліотеці, повній старих книжок, висять портрети поважних предків* (Коцюб., III, 1956, 154); —*Це наша державна бібліотека,— сказав він.. — Її будував архітектор академік Бекетов* (Багмут, Опов., 1959, 75); *Другий будинок за рогом — була Громадська бібліотека* (Головко, II, 1957, 538).

4. *кого, яка.* Назва споріднених за темою серійних видань або книжок чи журналів, призначених для певної категорії читачів.

БІБЛІОТЕ́КАР, я, *ч.* Працівник бібліотеки, фахівець бібліотечної справи. *Павлусь вступив на бібліотечні курси і тепер був бібліотекарем у робітничому клубі* (Донч., II, 1956, 15); *Хороша і почесна професія сільського бібліотекаря. Хороше бути.. порадником читача* (Рад. Укр., 1.XII 1960, 3).

БІБЛІОТЕ́КАРКА, и, *ж.* Жін. до **бібліоте́кар.** *Сербин був син міської бібліотекарки* (Смолич, I, 1947, 32); *Марія картає себе: «Колись ти була бібліотекаркою в полку.. А зараз... Ким ти стала?»* (Руд., Остання шабля, 1959, 41).

БІБЛІОТЕ́КАРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бібліоте́кар.**

БІБЛІОТЕКОЗНА́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Фахівець з бібліотекознавства.

БІБЛІОТЕКОЗНА́ВСТВО, а, *с.* Навчальна дисципліна — наука про форми і методи організації й ведення бібліотечної справи.

БІБЛІОТЕКОЗНА́ВЧИЙ, а, е. Стос. до бібліотекознавства.

БІБЛІОТЕ́ЧКА, и, *ж.* Зменш. до **бібліоте́ка** 2, 4. *Мати подарувала синові бібліотечку чудових книг* (Грим., Син.., 1950, 19); *Перечитав* [Дмитро] *усю бібліотечку «Сам собі агроном»* (Стельмах, II, 1962, 397).

БІБЛІОТЕ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **бібліоте́ка** 1. *Кожна бібліотечна книжка обов'язково позначена печаткою* (Донч., VI, 1957, 495); *За багатством книжкових фондів, розмахом і якістю бібліотечної роботи Радянський Союз вже давно залишив далеко позаду всі капіталістичні країни світу* (Ком. Укр., 3, 1960, 43); // Признач. для організації роботи в бібліотеках або підготовки кадрів для бібліотек. *Я знов нагадував бібліотечному комітету про їх обіцянку* (Мирний, V, 1955, 412); *Бібліотечні курси.*

БІБЛІОФІ́Л, а, *ч.* Пристрасний любитель книжок, знавець і колекціонер рідкісних і цінних видань; книголюб. *Лесі раптом уявилося, як це Михайло Федорович, пристрасний бібліограф і бібліофіл, вчитується у Франкові про неї слова* (М. Ол., Леся, 1960, 121); *В багатющій бібліотеці відомого бібліофіла Г В. Юдіна Ленін напружено працював, збираючи матеріал для своїх майбутніх робіт* (Наука.., 4, 1961, 20).

БІ́БЛІЯ, ї, *ж.* Книга, збірка міфів, легенд, догматів, повчань, молитв і т. ін. єврейської і християнської релігій. *У нас Святую біблію читає Святий чернець і научає, Що цар якийсь-то свині пас Та дружню жінку взяв до себе, А друга вбив. Тепер на небі* (Шевч., I, 1951, 327); *Він* [І. Франко] *читав усе, що попадало в руки..: Шекспіра, ..Гомера, Софокла, біблію* (Коцюб., III, 1956, 28); *З обох боків* [розп'яття] *лежали меч апостола Петра з одного і кована біблія — з другого* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 118); *Біблія вводить в оману віруючих, перешкоджає їм оволодівати знаннями,.. сковує їх творчу ініціативу і активність* (Наука... 1, 1958, 59).

БІБУ́ЛА, и, *ж.*, *заст.* 1. Грубий обгортковий папір. *В супроводі ключника і ще двох дозорців.. робив* [директор] *ревізії по всіх казнях.. Забрано багато ножів, шил, цвяхів, шахів, роблених із хліба, карт, роблених із бібули* (Фр., II, 1950, 284).

2. Промокальний папір. * У порівн. *Галя вмитися забула, Вся в чорнилі, як бібула..* (Бичко, Сійся.., 1959, 201).

БІБУ́ЛКА, и, *ж.* Зменш. до **бібу́ла.** *Пан учитель Лупина.. витягнув зі столика два паперові пуделка, обвинені гарно рожевою бібулкою* (Ков., Світ.., 1960, 106).

БІВА́К *див.* **бівуа́к.**

БІВА́ЧНИЙ *див.* **бівуа́чний.**

БІВУА́К, БІВА́К, у, *ч.* Зупинка військ для відпочинку або ночівлі в польових умовах. *Він тут зупинявсь на короткий бівак, Стелив він пропахчену порохом бурку На синій, крихкий, як мороз, солончак* (Бажан, I, 1946, 233); // Місце відпочинку або ночівлі військ, туристів та інших груп людей у польових умовах. *Ситий був* [Ангарович] *своїм щастям, .. родинною атмосферою, про котру марив там, на гірських бівуаках* (Фр., VI, 1951, 374); *Зупинилися коло ганку, і перед ними відкрився .. справжній солдатський бівуак* (Кучер, Чорноморці, 1956, 242); * Образно. *Сопки.. розкинули свій бівуак понад кордоном* (Сміл., Зустрічі, 1936, 147); * У порівн. *І стала затишна кімната — немов польовий бівуак: на лаві стояла гармата, готова до грізних атак* (Уп., Вірші.., 1957, 219).

Стоя́ти (розташо́вуватися) бівуа́ком; (Ста́ти на бівуак) — перебувати на відпочинку, на ночівлі в польових умовах.— *Незабаром станемо на бівак, відпочинемо* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 98).

БІВУА́ЧНИЙ, БІВА́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **бівуа́к** і **біва́к**. *Поки що ніяких сутичок з ворогом не було, і козакам набридло одноманітне бівуачне життя* (Добр., Очак. розмир, 1965, 383).

БІГ ^{1}, у, *ч.* 1. Дія за знач. **бігти** 1—4. *Наздогнав Павло дівчину..— Варко! тривай, зажди! — ледве промовляє вже: дух у бігу однявсь* (Вовчок, I, 1955, 159); *Замфір стягнув віжки, коні зменшили біг* (Коцюб., I, 1955, 189); *Від швидкого бігу калатало серце* (Собко, Шлях.., 1948, 27); *День розпочинавсь.. піснею гудків, бігом на далекім перегоні вугільних маршрутних поїздів* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 38); *Історична гребля перетнула велику ріку, велетенським луком випнулася напроти течії, біг води направляє в турбіни* (Ю. Янов., IV, 1959, 139); *Аж поки кров свій не спинила біг, моя любов сіятиме зорею в очах твоїх* (Сос., Так ніхто.., 1960, 79); *Світова історія за останні дні надзвичайно прискорила свій біг до всесвітньої робітничої революції* (Ленін, 28, 1951, 83).

◇ **З бі́гом ча́су** — згодом, пізніше; в пізнішому розвитку (ході) подій.

2. *спорт.* Вид фізичних вправ, що полягають у швидкому пересуванні по доріжці стадіону або в природних умовах по пересіченій місцевості і становлять головну складову частину легкої атлетики. *Всі вправи художньої гімнастики.. побудовані на поєднанні ходьби, бігу і стрибків* (Худ. гімнаст., 1958, 4).

БІГ ^{2} *див.* **бог.**

БІГА́, БІГИ́, ів, *мн.* 1. *заст.* Переховування, втеча. — *Пане голова! Трохим Макуха стар чоловік, приймит пішов на каторгу, син у бігах; йому б дати льготу* (Кв.-Осн., II, 1956, 300); [Прохор:] *Я цілий вік збираюсь у біга.., а от ні разу не втік* (Кроп., III, 1959, 79).

2. *спорт.* Перегони на бігових конях.

БІГА́МІЯ, ї, *ж.*, *книжн.* Форма шлюбу, коли кожен може одружитися одночасно з двома особами іншої статі; двошлюбність.

БІГАНИ́НА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **бігання** 1. *Піднявся гомін та біганина. Парубки ловили дівчат, .. жартували* (Мирний, III, 1954, 42); *На вулиці біганина, шум* (Головко, II, 1957, 22); *Все, здавалось, було готове у мене в дорогу, проте днів на три ще вистачило біганини; білизна не готова, черевики стоптались, родичів треба було перед од'їздом усіх обійти* (Вас., Вибр., 1950, 32); *Федорова мати.. починала біганину: з дому до лікаря, від лікаря до завпеда* (Ткач, Арена, 1960, 89).

БІ́ГАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **бігати** 1. *Піднявсь було по усіх вулицях гомін, бігання, крик, галас* (Кв.-Осн., II, 1956, 172); // *перен.* Поспішне метушливе ходіння куди-небудь, з якоюсь метою; безперервна метушня. *В Ніцці наші дами так зайнялись біганням по магазинах.., що навіть не мали часу подивитись на могилу Герцена* (Л. Укр., V, 1956, 384).

2. *спорт.* Те саме, що **біг** ^{1} 2.— *Вам, товаришу Цимбал, треба як слід попрактикуватися в біганні,— каже лейтенант* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 76).

БІ́ГАТИ, аю, аєш, *недок.* 1. Швидко пересуватися на ногах у різних напрямках. [Печариця:] *Давайте, Ганно Василівно, наввипередки бігати!* [Галя *(здвигнувши плечима)*:] *Бігайте самі; а я — не вмію* (Мирний, V, 1955, 145); *Маленьке хлоп'я по цілих днях бігало по полю* (Коцюб., III, 1956, 26); *Посмітюхи бігали по дорогах, вигріваючись на сонці* (Мирний, IV, 1955, 121); *Праця відбувалася надзвичайним темпом, і люди, здавалося, не ходили, а бігали* (Смолич, I, 1958, 75); // *перен.* Поспішно ходити, маючи яку-небудь роботу, який-небудь клопіт; метушитися. *Старий батько.. На весілля просить. Знай, бігає, а самого Ледве ноги носять* (Шевч., I, 1951, 317);— *Що мені чинити, що робити?.. — бігає по хаті збурений Макар Іванович* (Коцюб., I, 1955, 168); // Мати звичку пересуватися бігом. *А пан лікар.. тільки підскакує. Добре бігав* (Вовчок, I, 1955, 176); // *до кого-чого, куди, перен.* Часто відвідувати кого-, що-небудь, бувати у кого-небудь десь. *Бігає до дідуся Оленка було. Дідусь.. гостинчика дасть їй якого, яблучко, абощо* (Тесл., Вибр., 1950, 95); *Тепер я бігаю в поле й годинами слухаю, як в небі співають хори* (Коцюб., II, 1955, 231); // *за ким.* Невідступно, скрізь ходити за ким-небудь. *Він бачив, що дурненький Власов утюрився в його сестру, що хвостиком бігав би усюди за нею* (Мирний, IV, 1955, 144); // *до кого, розм.* Залицяючись, ходити до кого-небудь.— *До других бігав? Кращих шукав? — .. допитувалася вона його* (Мирний, III, 1954, 286).

2. *перен.* Швидко рухатися (про засоби пересування). *Бігають вулицями автобуси, бігають легкові й вантажні авто, трамваї* (Вишня, I, 1956, 327).

3. *розм.* Швидко міняти напрям руху, перебігати з одного предмета на інший.— *Як вдарю по струнах, то було вже не дуже й націлююсь,— самі руки бігають, наче хто другий водить ними* (Н.-Лев., I, 1956, 67); *Маленькі, запалі оченята неспокійно бігали в ямках, немов злякалися чогось* (Фр., II, 1950, 7); *Очі Лібанова починають здивовано бігати, коли на порозі кімнати з'являється Оленка* (Собко, Любов, 1935, 67).

◇ **Мура́шки (мура́хи, кома́шки** *і т. ін.*) **бігають (бігали) по ті́лу (спи́ні** *і т. ін.*) — про почуття великого страху, переляку. *Мурашки бігали по спині, але цікавість перемогла страх* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 15).

4. *від кого — чого, рідко.* Тікати, утікати від кого-, чого-небудь, уникати зустрічі з кимсь або чимсь; цуратися кого-, чого-небудь. [Маруся:] *Вони* [апостоли] *були духом ченці.* [Василь:] *Як? Цуралися миру, бігали від людей?* (Мирний, V, 1955, 105).

5. *спорт.* Змагатися, тренуватися в бігу (в 2 знач.). — *Ви чим займалися? — звернувся він* [тренер] *до Ярини.— Бігала.— На які дистанції? — Сто метрів* (Собко, Стадіон, 1954, 87).

6. *розм.* Бути в періоді злучки (про тварин).

БІ́ГВІСТЬ: ◇ **Бі́гвість куди́ (де** *і т. ін.*) — невідомо куди, де і т. ін. [Бабуся:] *Пан утік додому .. Бігвість куди зникають черемошці* (Воронько, Казка.., 1957, 11).

БІГКИ́Й, а́, е́, *розм.* Який швидко і легко бігає (про тварин); // Який швидко і легко їде (про засоби пересування). *Бігка бричка.*

БІ́ГЛИЙ, а, е, *заст.* Який утік від когось або від чогось.— *Біглий хлоп ти, бидло, а не козак,— спалахнув архімандрит* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 304); // *у знач. ім.* **біглий**, лого, *ч.*; **бігла**, лої, *ж.* Утікач, утікачка. *Троянці з біглими змішались* (Котл., I, 1952, 279); — *Ви передержанці! — заревів писар,— ви передержуєте біглих? Десяцькі! шукайте скрізь, .. поки знайдеться Левко* (Кв.-Осн., II, 1956, 303).

БІ́ГМА, *присл.*, *розм.* Бігом. *Віта одразу накинула пальто, вийшла з кімнати і бігма кинулася через вулицю* (Грим., Подробиці.., 1956, 168); *Лара.. бігма бігла до цеху, щоб там швидше взнали про наближення перемоги* (Шовк., Інженери, 1935, 130).

БІГМА́ ^{1}, *невідм.*, *у знач. присудка*, *заст.* Немає. *Всього надбали. Та діточок у їх бігма* (Шевч., I, 1951, 311); *В мене бігма тепереньки ані хати, ані господи* (Вовчок, I, 1955, 149).

БІГМА́ ^{2}, **БІГМЕ́**, *част.*, *розм.*, *заст.* Уживається для підтвердження чого-небудь або запевнення в чомусь і т. ін.— *Ей, бігма, не піду, бігма, не піду,— забормотіла та, кидаючи полохливо чорними очима на всі боки* (Л. Укр., III, 1952, 676);— *Бігме, страшно простій людині на таку гору стати — звідкіль її видно, може, і з-за кордону позирають* (Ю. Янов., I, 1954, 38).

БІГМЕ́ *див.* **бігма́** ^{2}.

БІГОВИ́Й, а́, е́. 1. Признач. для швидкої їзди, бігу.

2. *спорт.*, *ав.* Признач. для вправ з бігу або для пробігу літаків і т. ін. *Ігрові майданчики, бігові доріжки.. можна зробити всюди* (Рад. Укр., 13.IV 1957, 1); *Літак вирулював.. на широку бігову доріжку* (Смолич, Ми разом.., 1950, 148).

БІГО́М, *присл.* Швидко пересуваючись на ногах. *Та біжи мені бігом, щоб одна нога тут, а друга там!* (Номис, 1864, № 11020); *Піхота кинулась бігом...* (Мирний, II, 1954, 131); *Додому поверталися майже бігом* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 454).

БІ́ГОС, у, *ч.*, *кул.* Тушкована капуста з шматочками ковбаси або м'яса. *Розмаїті потравки, бігоси, лозанки парують і смачним пахом дратують охоту до їжі* (Стар., Облога.., 1961, 23).

БІГОТНЯ́, і́, *ж.*, *розм.* Те саме, що **бі́гання** 1; біганина. *Аж ось незабаром стукотня, біготня...* (Кв.-Осн., II, 1956, 286); *Втомившись від біготні, сідали* [пастушки] *над урвищем глиняних печер* (Цюпа, Три явори, 1958, 4); *Ціле середмістя було як пекло: Крик, писк, біготня* (Фр., III, 1950, 323).

БІ́ГТИ, біжу́, біжи́ш; *мин. ч.* біг, ла, ло; *наказ. сп.* біжи́, біжі́мо, біжі́ть; *недок.* 1. Прискорено пересуватися на ногах; рухатись, швидко переставляючи ноги. *Всіх би перегнав, та бігти боюсь* (Укр.. присл.., 1955, 214); *На ловця і звір біжить* (Номис, 1864, № 9940); *Аж ось і дітвора біжить* (Шевч., II, 1953, 322); *Василина не йшла, а бігла* (Н.-Лев., II, 1956, 76); *Інтендант біг, раз у раз припадаючи до землі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 37); // *розм.* Поспішно йти кудись, до кого-, чого-небудь; поспішати, поспішатися, квапитися. *Стара мати.. шукає ліків, з усіма радиться та плаче, біжить оце до лікарки, то знов поспішається до знахарки: син в'яне! син нудиться!* (Вовчок, I, 1955, 355); *Павло віддав листа і за хвилину біг уже шпаркою ходою вгору вулицею* (Л. Укр., III, 1952, 583); // Поспішно відступати; утікати. *На захід зелені шинелі од радянських багнетів біжать* (Сос., Щоб сади.., 1947, 18).

◇ **Як [дурно́му] з гори́ бі́гти** — дуже просто, немудро, легко.— *Була весела,— одкаже* [Катря],— *бо перше було жити легко у світі, як дурному з гори бігти...* (Вовчок, I, 1955, 225).

2. *перен.* Швидко рухатися (їхати, котитися і т. ін.) в якому-небудь напрямі. *Скакали коні.., Ридван, мов вихор, в полі біг* (Котл., I, 1952, 110); *Швидко біжать легкі саночки.., але якою тихою здається та їзда молоденькому мандрівникові!* (Л. Укр., III, 1952, 473); *Автомобілі бігли по мосту* (Рильський, III, 1961, 8); // Швидко нестися в повітрі (про хмари, дим і т. ін.). *В небі хмари біжать... може буде гроза?* (Сос., I, 1947, 88); * Образно. *Куди серце лежить, туди й око біжить* (Номис, 1864, № 8744); *Чіпка вимовляв кожне слово з протягом.., язик казав одно, а думка вперед бігла за другим* (Мирний, II, 1954, 207); // *перен.* Простягатися в далечінь довгою смугою, довгим рядом. *Від хатки вузенька стежечка.. бігла до самого синього Дніпра* (Вовчок, I, 1955, 288); *Під нами бігли до моря цвітучі цитрини* (Коцюб., II, 1955, 418); *Гору перетинають ажурні металеві опори, по яких біжать проводи високої напруги* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 5).

3. *перен.* Швидко текти, плинути. *Прудко біжить та річка.. до самої луки зеленої* (Вовчок, I, 1955, 180); *Біжить піт з женців, заливає очі, капає з носа, мов з лійки* (Мирний, I, 1954, 345); *У жилах кров Біжить шалено* (Рильський, II, 1946, 94); *А сталь біжить по жолобу, як вода, і хлюпоче, і грає, падаючи в глибокий ківш* (Собко, Біле полум'я, 1952, 304); // Швидко сипатися, насипатися. *У нашому колгоспі добре жить — трактор оре, хліб біжить* (Укр.. присл.., 1955, 367).

4. *перен.* Швидко минати, проходити, збігати в часі. *Наш вік біжить, не скажеш: потривай* (Гл., Вибр., 1957, 143); *Якось так біжить мені час, що я його не помічаю* (Коцюб., III, 1956, 422).

5. *перен.* Шумуючи під час кипіння, виливатися, литися через вінця (краї) посуду; швидко витікати. *Молоко біжить; Борщ біжить* (Сл. Гр.).

БІГУ́Н ^{1}, а́, *ч.* 1. Той, хто може швидко і легко бігти, бігати.— *Се був мій знайомий друкар.., невтомний бігун по вулицях та сходах, завжди готовий до всякої послуги для справи* (Л. Укр., IV, 1954, 272); — *Я біг за вами із самого порту. Ці круті гори.. можуть ухекати найкращого бігуна* (Кучер, Чорноморці, 1956, 237).

2. *спорт.* Спортсмен, який володіє технікою бігу. *Почався пробіг. Десь за муром одна по одній проносяться постаті бігунів* (Коч., II, 1956, 77).

3. *розм.* Вісь у дверях, воротях. *Ще хазяї, здається, сплять: Не рипає бігун частенько.. Та от бігун і заскрипів, І сонні двері відімкнулись* (Рудан., Тв., 1956, 78).

БІГУ́Н ^{2}, а́, *ч.*, *заст.* 1. Полюс. *Найхолодніше* [на землі] *коло бігунів* (Сл. Гр.); * У порівн. *В останні часи вона почувала себе такою втомленою.., байдужою до всього, немов вона і світ були два бігуни, які ніколи не стрінуться* (Коцюб., I, 1955, 275).

2. *перен.* Те, що цілком протилежне чомусь іншому. *Я оце, опинившись між двома критичними бігунами, думаю взяти якраз посередині, то, може, тоді якраз по правді буде* (Л. Укр., V, 1956, 59).

БІГУ́Н ^{3} *див.* **бігуни́**.

БІГУНЕ́ЦЬ ^{1}, нця́, *ч.* 1. Зменш. до **бігу́н** ^{1} 1.

2. *розм.* Дитина того віку, коли вона починає самостійно ходити, бігати.

БІГУНЕ́ЦЬ ^{2}, нця́, *ч.* Зменш. до **бігу́н** ^{3}.

БІГУНИ́, і́в, *мн.* (*одн.* **бігу́н,** а́, *ч.*), *техн.* Спаровані камені для розтирання зерна, подрібнення каміння і т. ін. в дробильній машині. *Глина вагонетками подається в бункер. Звідти вона потрапляє на бігуни, подрібнюється* (Веч. Київ, 27.IV 1961, 1); *Подрібнення.. заповнювача можна провадити на.. бігунах або дробарках* (Архіт. і буд., I, 1955, 20).

БІГУ́НКА, и, *ж.*, *розм.*, *заст.* Розлад шлунка, понос. *Чогось бігунка напала* (Сл. Гр.); *Сидів, після бою спочиваючи, немалий гурт мирославців, добре вже впевнених, що вражені бігункою вороги.. на обложене місто напасти не спроможуться* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 497).

БІГУНКИ́, і́в, *мн.* Легкі дрожки або сани. *Зирк, аж їде обніжком полковник, буланим конем на бігунках* (Збірник про Кроп., 1955, 6); *Сиджу на бігунках; на вибоях мене підкидає* (Коцюб., II, 1955, 268); *Партизанські господарники уважно і старанно збирали в дорогу новий загін. Виділили кращих коней і міцні сани-бігунки* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 116).

БІГУНО́К, нка́, *ч.*, *техн.* Деталь механізму, в якому розподіляється струм високої напруги. *Механізм розподілу струму високої напруги* [магнето] *складається з бігунка з електродом і розподільника — з електродами і контактними гвинтами* (Зерн. комбайни, 1957, 240).

БІГУНЦІ́ ^{1}, і́в, *мн.*, *розм.* Те саме, що **бігунки́.** *Бачили.., як згодом біля конюшні Омелько запрягав у бігунці коняку* (Головко, II, 1957, 239).

БІГУНЦІ́ ^{2}, ів, *мн.* (*одн.* **бігуне́ць,** нця́, *ч.*). Зменш. до **бігуни́.** *Здобувши електричний струм, пустив* [голова комуни] *його .. гріти й освітлювати село.., рухати верстати в майстернях, жорна в млині, бігунці в олійниці* (Ю. Янов., II, 1954, 157).

БІГУ́НЧИК ^{1}, а, *ч.* Те саме, що **бігуне́ць** ^{1} 2. *Потім.. було четверо* [дітей], *бігунчики вже, та прокинулась хвороба та.. усіх ... подушила* (Тесл., Вибр., 1936, 116).

БІГУ́НЧИК ^{2}, а, *ч.*, *розм.*, *рідко.* Узор зигзагом. *Он уже він пише бігунчик по піддашші...* (Л. Укр., I, 1951, 304).

БІГУ́ЧИЙ, а, е. 1. Який швидко біжить; прудкий, бистрий. [Михайло:] *А у нас в'ятські, теж нічого коники — бігучі* (К.-Карий, II, 1960, 158); *Бігучі річечки спускалися з гір, рили талий сніг* (Мирний, III, 1954, 60).

2. Не стоячий; текучий, проточний. *Тут водиця бігучая — трохи покупайся* (Сл. Гр.).

3. Який швидко минає, проходить. *Не шукай* [руїн]: *доба бігуча, Як усе, і їх пожерла!* (Щог., Поезії, 1958, 258).

БІГЦЕ́М, *присл.*, *розм.* Те саме, що **бігóм.** *А він бігцем, бігцем з кіньми* (Сл. Гр.); *Парубки бігцем, не задержуючися, побігли містом* (Фр., V, 1951, 74); *Людина майже бігцем прямувала до дверей* (Коп., Лейтенанти, 1947, 189); // Швидко. *Скосим луг бігцем* (Пісні та романси.., II, 1956, 72); *Обійшов* [Дмитро] *машину, бігцем кинув оком, чи чогось не пошкодили, і підійшов до Химочки* (Епік, Тв., 1958, 326).

БІДА́ ^{1}, и́, *ж.* 1. Нещаслива пригода, подія, що завдає кому-небудь страждання; нещастя, лихо. *Млин меле — мука буде, язик меле — біда буде* (Номис, 1864, № 1124); *Кажуть люди: як одна біда йде, то й другу за собою веде* (Вовчок, I, 1955, 4); * *Бідою знов небо дихало. Ми в тьмі були* (Сос., I, 1957, 444); // Несприятливі, важкі умови, труднощі, неприємності. *Тільки що одчинили скриню, в мене в душі похололо: ото, думаю, знайдуть те дороге намисто, що подарував Грегор, то й буде біда* (Н.-Лев., III, 1956, 277); *До всіх моїх бід за останні часи прилучились іще громадські біди* (Л. Укр., V, 1956, 185); *Сплітав* [кат].. *добренні зашморги,— запас біди не чинить!* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 161); // *у знач. присудк. сл.* Погано кому-небудь, лихо, нещастя з кимсь. *Біда мені, усе слабую та й слабую* (Коцюб., III, 1956, 311); *Був собі горобець. І був би він нічого собі горобчик, та тільки біда, що дурненький він був* (Л. Укр., III, 1952, 480).

◊ **Біда́ гне** *див.* **гну́ти; Гну́тися в три біди́** — сильно гнутися, горбитися. *Дідусь сивенький нам зустрівсь, Весь гнеться в три біди* (Граб., Вибр., 1949, 246); **На біду́** — на нещастя, на лихо. *Хліб вийшов липкий.. На біду й борщ вийшов недобрий* (Н.-Лев., II, 1956, 302); **Не біда́** — нічого, не погано; дарма, байдуже.— *Не біда,— поет відмовив,— Як ти й сам з дороги звернеш* (Л. Укр., I, 1951, 365); *В горах ми всі хрипіли .. Це не біда* (Гончар, III, 1959, 170).

2. *заст.* Провина, шкода. *Частенько між людьми буває — Один свою біду на другого звертає* (Гл., Вибр., 1957, 134).

БІДА́ ^{2}, и́, *ж.* Двоколісний однокінний візок на одну або дві особи. *По дорозі їдуть бідою Михно з Притулою* (Головко, I, 1957, 307).

БІДА́ГА *див.* **біда́ха.**

БІДА́К, а́, *ч.*, *розм.* 1. Убога людина; бідняк. *Бідаку не первина, що ні з чим до млина* (Укр.. присл.., 1955, 38); *Була на всю губу господинею, що й бідакові у неї єсть заробіток* (Барв., Опов.., 1902, 308); *За синім морем — поле тихе, На ньому чорні бідаки* (Мал., За.. морем, 1950, 39).

2. Бідна, нещасна людина; бідняга, бідолаха. *Віз застряг у болоті, дощ промочив бідака до нитки* (Фр., VI, 1951, 166).

БІДА́Р, я́, *ч.*, *розм.* Те саме, що **бідня́к.** *Колись бідарі ішли в грабарі, а тепер живуть у добрі* (Укр.. присл.., 1955, 376); *З сивої давнини чувся стогін поневоленого бідаря, який продавав свої працьовиті руки багатим, а собі ледве заробляв на шматок чорного хліба* (Кучер, Дорога.., 1958, 3).

БІДА́РКА ^{1}, и, *ж.*, *розм.* Жін. до **біда́р.**

БІДА́РКА ^{2}, и, *ж.* Те саме, що **біда́** ^{2}. *На своїй бідарці під'їхала до вагончика Килина Іванівна* (Головко, Літа.., 1956, 96); *Кінь .. біжить підтюпцем, котиться, погойдуючись, висока бідарка* (Жур., Вел. розмова, 1955, 49).

БІДА́РСТВО, а, *с.*, *розм.* 1. Те саме, що **біда́цтво** 1. *Кожний дума про своє: Що царенко — він про царство, А Іван так про бідарство* (Перв., Райдуга.., 1960, 97).

2. *збірн.* Бідарі, бідняки; біднота. *Тож бідарство дивувалось, правду знати добивалось* (Перв., Нова лірика, 1937, 196).

БІДА́РСЬКИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **біда́р;** // Належний бідареві, бідарям. *Чоловік став поважний — і геть у куток Кинув шапку бідарську, змокрілу до лиха* (Л. Укр., IV, 1954, 267); *Іде вже з далеких гір дужа сила і розбудить вікову тишу галицького поля.., розоре бідарські межі* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 326).

БІДА́ХА, *рідко* **БІДА́ГА**, и, *ч.* *і ж.* Той, хто зазнає або зазнав якоїсь біди, кривди, прикрості; бідолаха. *Прийшлось бідасі пропадать* (Греб., I, 1957, 43); *До пана спершу прилетів гонець, А там і бранця привезли, бідаху, Що тріпотався од дурного страху* (Рильський, II, 1956, 25); [Кирило:] *Пізнав* [Харко], *бідага, що вигодував гадюку коло свого серця, пізнав — та пізно вже...* (Мирний, V, 1955, 142)

БІДА́ЦТВО, а,. *с.*, *розм.* 1. Стан убогого; убогість, бідність. *Довше моє бідацтво, ніж його багатство* (Гал.-руські приповідки, I, 1901—1905, 52); *Тоді майже байдуже поставилася* [Одарка] *до того Микити, адже їй те бідацтво було незрозуміле* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 289).

2. *збірн.* Бідняки; біднота.

БІДА́ЦЬКИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **біда́к 1**; бідняцький. *Дьяконов почував і себе в чомусь винуватим перед ним, наче сам колись загнав сюди Оленчуків рід на бідацьке оце поселення* (Гончар, Таврія.., 1957, 351); *Ради.. боротимуться за бідацьку правду і долю — проти панів, поміщиків та інших експлуататорів* (Смолич, Мир.., 1958, 174); // Належний бідакові. *Бідацька свитина.*

БІДАЧИ́СЬКО, а, *ч. і с.*, *розм.* Бідна, нещасна людина; бідолаха. *І даремно він* [поет], *бідачисько, безсонними ночами «числив зорі і вчився читати..»* (Фр., XVI, 1955, 110).

БІДА́ЧКА, и, *ж.*, *розм.*, *рідко.* Жін. до **біда́к.** *Побачивши свого єдиного сина зомлілого,.. бідачка* [Бенедьова мати] *гадала, що вже по її синові* (Фр., V, 1951, 268).

БІДИ́ТИ, джу́, ди́ш, *недок.*, *діал.* Бідувати. *Нарід дуже з голоду бідив* (Сл. Гр.); *Досить чоловік наймитував, гірко бідив, на чужих робив* (Фр., IV, 1950, 25); — *Як побралися ми з Юхимом, то вже не одна бідила, а вдвох* (Гончар, Південь, 1951, 102).

БІ́ДКА, и, *ж.* *Зменш.* до **біда́** ^{2}. *Осавула ледве поспішав за ним маленькою бідкою* (Н.-Лев., II, 1956, 204); *Микола Іванович — секретар райпарткому, носиться по селах на двоколісній бідці* (Коз., Вибр., 1947, 110).

БІ́ДКАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **бі́дкатися** 1. *О. Хведор взявсь обома руками за голову і, замість бідкання, дрібно й весело зареготався* (Н.-Лев., I, 1956, 141); // Скарги, плач і т. ін. *Люди проходять — живі люди; чути їх мову — живий голос... їх бідкання, регіт, ра-*

дощі, сльози (Мирний, III, 1954, 19); *Уже в сінях він чує бідкання Дарини і злобне шипіння брата* (Стельмах, Хліб.., 1959, 114).

2. *рідко.* Те саме, що **бідува́ння;** бідність. *В образку «Як жити»* [М. Ірчана] *реалістично змальовано бідкання старого фермера-українця з Умані, що.. двадцять п'ять років обливався кривавим потом, але так і не спромігся домогтися людського життя* (Рад. літ-во, 2, 1957, 31).

БІ́ДКАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.* 1. Висловлювати жаль, скаржитися, жалітися, плакатися.— *Ой, доле моя проклята! — бідкався Іван, важко ступаючи під гору по .. каменюках* (Фр., III, 1950, 134); *Але бідкатись не маю чого, бо тепер все-таки не така я безнадійна, як була зимою* (Л. Укр., V, 1956, 57); *Варвара пригощала гостей та бідкалася, що.. хазяїна немає* (Кучер, Чорноморці, 1956, 413); *Коваль бідкався, що заліза нема* (Ряб., Жайворонки, 1957, 84).

2. *з оруд. в. без прийм. і з прийм.* над, за, про *і т. ін.* Бути стурбованим чим-небудь; журитися, сумувати.— *Оце, боже мій! де це вона загаялась? — бідкались баби* (Н.-Лев., II, 1956, 335); *Там* [у селі] *чоловіки бідкаються своїм убожеством та лютими морозами* (Мирний, II, 1954, 66);— *Ти не бідкайся за шапкою й кожухом,— співчутливо додав чорнявий,— у мене навіть шуба була... на позиції пропала* (Скл., М. Щорс, 1938, 15).

3. *без додатка і з род. в. з прийм.* за, коло, біля. Дбати про кого-, що-небудь; клопотатися, піклуватися. *Клопочуся, бідкаюся з ночі до ночі. Ніколи зараз і діточками втішатись...* (Вовчок, I, 1955, 273); *Її взяла злість, що всім байдуже про те лихо, а їй самій прийшлось бідкатись за всіх* (Н.-Лев., III, 1956, 64); *Баба Горлиця сіла край ліжка, сумно і приязно глянула на Марину, й Марині здалося, що це її рідна мати бідкається біля хворої дочки* (Дмит., Наречена, 1959, 234).

4. *рідко.* Жити в бідності, бідувати.— *Матері буду усього постачати, чого забажа. Нехай, коли досі бідкалась, .. у розкоші поживе* (Кв.-Осн., II, 1956, 408); *Час іде, минається; ми ждемо собі кращого, бідкаємось, страхаємось* (Вовчок, I, 1955, 206).

БІДКУВА́ННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **бідкува́тися.** *Однак Ядзя, розчулена бідкуванням Лукинихи, не пожалкувала труду. І дійсно, їй вдалось знайти три порошки хініну* (Кобр., Вибр., 1954, 104).

БІДКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., рідко.* Тужити, уболівати, клопотатися. *А той.. Все храми мурує; Та отечество так любить, Так за ним бідкує, Так із його, сердешного, Кров, як воду, точить!..* (Шевч., I, 1951, 239); *По дорозі він уже бідкував, що будова ще аж через тиждень має бути готова* (Фр., V, 1951, 382).

БІДКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок., рідко.* Те саме, що **бі́дкатися.**— *А я так бідкуюся — чи вже вони поїхали, чи й досі ні* (Сл. Гр.).

БІДНЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **бі́дний** 1, 6.— *Я візьму бідненьку* [дівку] *хіба аж тоді, як розстараюсь грошей* (Н.-Лев., IV, 1956, 282); *Страшенна буря зразу заревла.. Лозина бідненька на землю прилягла* (Гл., Вибр., 1957, 202).

БІДНЕ́НЬКО. Присл. до **бідне́нький.** *У хату вступила бідненько зодягнена дівчина* (Мирний, II, 1954, 265).

БІДНЕ́СЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **бі́дний** 6. *Узяла дитину, обгорнула та й пішла. А воно, біднесеньке, кричить та кричить* (Вовчок, I, 1955, 66).

БІ́ДНИЙ, а, е. 1. Який живе в нужді, нестатках; убогий; протилежне багатий. *Забачать — ти вбогий, бідний чоловік, так іди собі цілий, як був — і пучкою до тебе не доторкнуться* (Вовчок, I, 1955, 357); // Недостатньо забезпечений матеріально; небагатий, незаможний. *Кирило Іванович Голуб.. був з самого бідного полупанського роду* (Мирний, I, 1954, 149); // *у знач. ім.* **бідний,** ного, *ч.* Убога людина, бідняк. *Бідний піт ллє, а багатий його кров п'є* (Укр.. присл.., 1955, 3); *Та багатому багато його* [щастя] *треба, а бідному й то гаразд, коли буде що назавтра кусати* (Мирний, IV, 1955, 287); *Ми йдемо походом гідним,— всім пригнобленим і бідним руку подаєм!* (Тич., I, 1957, 167).

2. Такий, як у бідняка, власт. бідняковi; недорогий, непишний. *На дівчині була дуже бідна одежа: рукави на сорочці були ледве поцяцьковані попівкою та маленькими блідими зірочками* (Н.-Лев., II, 1956, 174); *Гнат дивився на свою хату й не пізнавав її. Хата наче покращала, побільшала, з бідної хатини стала багатою світлицею* (Коцюб., I, 1955, 53).

3. Невеликий кількістю, недостатній. *Серед шалених прерій і в тундрі, де сивіє бідний мох, Нам світять Гейне, Тютчев, Архілох* (Рильський, II, 1946, 8).

4. Який має в незначній кількості потрібні риси, ознаки. *Бідна фантазія;* // Невиразний, одноманітний, з малим запасом слів (про мову, художні засоби і т. ін.). *Чого ж дума така пишна? Чого ж слово таке бідне?* (Рудан., Тв., 1956, 56).

5. *на що, чим.* Який має, містить у собі мало, недостатньо чого-небудь. *Такий блідий, бідний враженнями день!* (Коцюб., III, 1956, 147); *У нас кінчився період, бідний на фільми* (Довж., III, 1960, 8).

6. Який викликає співчуття; нещасний, бідолашний. *А що тих бідних покриток Пустив* [управитель] *по світу з байстрюками!* (Шевч., II, 1953, 94); *Раз якось хмара наступила, Схопилась буря і зломила Деревце бідне з корінцем* (Гл., Вибр., 1957, 112); *Бідній сиротині без батька темний, непривітний світ!* (Фр., XIII, 1954, 55); * Образно. *Ой, на балі веселая Музиченька грає, Конвалії та музика Бідне серце крає* (Л. Укр., I, 1951, 6).

Бі́дна [**моя́** (**на́ша** *і т. ін.*)] **голі́вонька (голова́)** — уживається при вираженні відчаю, розпачу.— *Ганну сьогодні били, учора Параску.. Ой, матінко, коли б там не огледілись іще за мене! Ох, Усте, бідна наша голівонька!* (Вовчок, I, 1955, 110).

БІДНІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бідні́ти.**

БІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Матеріальна незабезпеченість, нестатки, брак засобів для існування; убогість. *Багатство дме, а бідність удвоє гне* (Укр.. присл.., 1955, 6); *Працює* [Маруся] *з ранку до вечора — не розгинається, а в хаті нужда, бідність* (Н.-Лев., III, 1956, 325); *У всьому відчувалася бідність, запустіння* (Шиян, Баланда, 1957, 56).

2. Абстр. ім. до **бі́дний** 2—4. *Ця кімната вразила бідністю обстановки. Біля вікон стояв стандартний письмовий стіл, біля нього два стільці* (Хижняк, Тамара, 1959, 71); *Бідність лексики письменника.. пояснюється тим, що він не засвоїв глибоко і органічно різноманітні, незліченні скарби народної мови* (Літ. газ., 26.IX 1958, 2).

БІДНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок.* Ставати бідним, біднішим; протилежне багатіти. *Села бідні і біднiють що раз, то дужче, бо й там орендарі та другі п'явки не сплять* (Фр., I, 1955, 125).

БІДНІ́ШАТИ, аю, аєш, *недок.* Ставати біднішим. *Дрібна шляхта біднішала і помаленьку вмішувалась у народ* (Н.-Лев., I, 1956, 131).

БІ́ДНО. Присл. до **бі́дний** 1, 2. *Як не працювала Мотря з Остапом та з Оришкою — старою своєю матір'ю, а все бідно жили* (Мирний, II, 1954, 39); *Ми увійшли до ванькирчика, бідно вмебльованого двома топчанами, сільської роботи ослончиками і великим столом* (Коцюб., I, 1955, 254); *Наперед вийшов тихий, бідно одягнутий юнак* (Шиян, Баланда, 1957, 96).

БІДНО́ТА́ ^{1}, но́ти́, *ж., збірн.* Бідні, убогі, незаможні люди. *З усіх сторін біднота безробітная Пливе, гуде,* *розмахує руками* (Фр., XIII, 1954, 310); *На полі одразу зчинився галас, Варчукова братія доводила своє, біднота своє* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 137); // Клас експлуатованих селян-бідняків за капіталізму. *Вороги металися в паніці,.. вили, проклинали і вмирали від рук повсталої бідноти* (Довж., Зач. Десна, 1957, 93).

БІДНОТА́ ^{2}, и́, *ж.* Те саме, що **бідність** 1. *Мотря під холод дві дошки спалила, бо не було чим у хаті прокурити... Біднота несказанна, злидні невилазні!* (Мирний, II, 1954, 45); *Вдома, у бідноті, у великій сім'ї, де не було місця зайвому ротові, жилось* [Раїсі] *невесело* (Коцюб., I, 1955, 312).

БІДНУВА́ТИЙ, а, е. 1. Не заможний. *Коней немає. Пробачте, безкінні ми, так би мовити, біднуваті люди* (Довж., Зач. Десна, 1957, 149).

2. Не дорогий, не пишний, не рясний. *Біднувата зелень де-не-де показувалась на висохлих.. землях* (Ле, Міжгір'я, 1953, 202).

БІДНУВА́ТО. Присл. до **біднува́тий.** *Була* [Ганна] *у великій, біднувато, але охайно вмебльованій кімнаті* (Коз., Сальвія, 1956, 311).

БІДНЯ́ГА, *рідко* **БІДНЯ́КА**, и, *ч. і ж.* Нещасна людина; бідолаха. *Пропав навік сей Маг бідняга, Порхне душа на другий бік* (Котл., I, 1952, 260); *Та от великий піст настав,— Гордій щось сохнути начав. Бідняка він! За неділь кілька Зісох, зів'яв, як тая квітка!* (Рудан., Тв., 1956, 81).

БІДНЯ́ЖЕЧКА, и, *ж. і ч.* Пестл. до **бідня́жка.** * Образно. *На черепочки всі, бідняжечки* [горщики], *товчуться!* (Бор., Тв., 1957, 158).

БІДНЯ́ЖКА, и, *ж. і ч.* Пестл. до **бідня́га**. *Еней, попливши синім морем,.. Боровсь з своїм, сердега, горем, Слізьми, бідняжка, обливавсь* (Котл., I, 1952, 87); *У Ради сильніша форма* [кору], *ніж у Зорі, і вона, бідняжка, лежить в великій гарячці* (Л. Укр., V, 1956, 293).

БІДНЯ́К, а́, *ч.* Бідна, убога, незаможна людина; протилежне багач. *Волох бідняк в шатрі сидить* (Бор., Тв., 1957, 107); *Був* [серед каторжан] *сільський учитель, який читав біднякам газети й революційні прокламації* (Донч., III, 1956, 78).

БІДНЯ́КА *див.* **бідня́га.**

БІДНЯ́ТКО, а, *с., пестл.* Бідолаха, бідняжка. *Я пообіцяла принести їй викройку наймоднішого фасону.., біднятко мусило подякувати* (Л. Укр., III, 1952, 707); *Недовго жила її від грудей відлучена дитина; біднятко зниділо, мов поросло мохом, та й навіки заснуло* (Кобр., Вибр., 1954, 86).

БІДНЯ́ТОЧКО, а, *с.* Пестл. до **бідня́тко.** [Журейко:] *Голубко люба! Зіронька ясна! О, як же я стужився за тобою, Бідняточко, в землі отій чужій!* (Коч., III, 1956, 72).

БІДНЯ́ЦТВО, а, *с., збірн.* Бідняки, незаможники; біднота.— *По цій стежці я зможу дійти далеко-далеко, аж до самого Леніна! — А що ж,— хитнув головою Кузь,— як разом ітимеш з бідняцтвом, то й дійдеш* (Тич., I, 1957, 242).

БІДНЯ́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бідня́к.** *Як настала бідняцька воля — змінилась панська доля* (Укр.. присл.., 1955, 338); // Належний біднякові, біднякам. *Худенькі бідняцькі шкапинки із шкури вилазили, тягнучи погано зрихтовані плуги* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 153).

БІДНЯ́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **бідня́к.**— *Оце тобі, тітко Катре, біднячко Гармашиха, така подяка від мене* (Головко, II, 1957, 491).

БІДО́ВИЙ, а, е, *розм., рідко.* Жвавий, сміливий, рішучий. *То був хлопчик на вигляд років дванадцяти, бідовий, непосидющий* (Вас., I, 1959, 72); *З гарячою промовою виступила Ярина. Я не знав, що вона така бідова, така рішуча* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 135); — *А нащо йому рости тихим та сумирним? Щоб потім комусь там легше було попихати ним?.. Рости, сину, бідовий та завзятий!* (Головко, II, 1957, 576).

БІДОЛА́ГА *див.* **бідола́ха.**

БІДОЛА́КА *див.* **бідола́ха.**

БІДОЛА́Х, а, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **бідола́ха.** *Знала вона, як з ким поводитись.. Прийде який-небудь бідолах, то вона йому гучно говорить* (Вовчок, I, 1955, 258).

БІДОЛА́ХА, *рідко* **БІДОЛА́ГА, БІДОЛА́КА**, и, *ч. і ж., розм.* Бідна, нещасна людина; бідняга. *Чисто на сміх та на глум зробила* [доля] *його наймитом, бідолахою без поля і ріллі, без хати і роду* (Фр., III, 1950, 126); *Сидять в путах арештанти, Трохи одпочити Позволено бідолагам Та води напитись* (Шевч., II, 1953, 187); *Зловили десь у лісі чоловіка непевного, та се був якийсь бідолака, що його вигнала на великий шлях нуждонька та бідонька* (Вовчок, I, 1955, 361); — *Мабуть, здоров'ям плохенький, бідолаха, бо дуже блідий* (Шиян, Баланда, 1957, 130).

БІДОЛА́ШЕЧКА, и, *ч. і ж.* Пестл. до **бідола́шка.** — *Бідолашечко моя!.. Скажи ж мені, як тебе там кривдили* (Вовчок, I, 1955, 104).

БІДОЛА́ШКА, и, *ч. і ж.* Пестл. до **бідола́ха.** *А тепер Ївгу бідолашку прохала — допомогти мені кругом хату.. обмазати* (Барв., Опов.., 1902, 249); *А мені — серце крається, коли дивлюся на тих бідолашок* (Вільде, Сестри.., 1958, 457).

БІДОЛА́ШНИЙ, а, е, *розм.* Бідний, нещасний, безталанний. *Пили на його кошт; гуляли за його добро; розказували йому своє бідолашне життя* (Мирний, II, 1954, 160); *Пропали ми, бідолашні, загинули...* (Коцюб., I, 1955, 122); // *у знач. ім.* **бідола́шний**, ного, *ч.;* **бідола́шна**, ної, *ж.* Нещасна, безталанна людина. *Ми чекаємо — ждемо: чи смерть, чи воля бідолашним буде* (Вовчок, I, 1955, 271); *Знову повернулась окаянна хвороба, знову він* [нечистий] *охопив бідолашну...* (Донч., III, 1956, 140).

БІДО́Н, а, *ч.* Бляшана посудина циліндричної форми із звуженим отвором, який щільно закривається. *Від залізних бочок, з котрих цівкою ллється паруюча рідина, раз у раз бігають з повними бідонами носії* (Коцюб., I, 1955, 227); *З'являються на березі доярки з порожніми бідонами. Увечері в цих бідонах одвезли молоко* (Коп., Сон. ранок, 1951, 9).

БІДО́НЧИК, а, *ч.* Зменш. до **бідо́н.** *Із цієї майстерні Варвара листівки приносила, в подвійному дні бідончика на молоко* (Кучер, Чорноморці, 1956, 558).

БІ́ДОНЬКА, и, *ж., нар.-поет.* Пестл. до **біда́** ^{1} 1. — *Не страшно мені, хоч по увесь вік горечко, бідонька.., мені усе байдуже* (Кв.-Осн., II, 1956, 334); *Лихе горе та бідонька, Мов гірка та лебідонька* (Манж., Тв., 1955, 36).

БІДО́ТА, и, *ж., розм.* 1. Велика бідність, убогість; убозтво, злидні.— *Явдохо! Біжи хоч до баби Пирожихи, попрохай її, хай зглянеться на мою бідоту, на моє горенько лихе* (Мирний, I, 1954, 52); *Кругом нас неправда, горе і бідота, аж серце стискає від гіркої муки* (Коцюб., I, 1955, 423).

2. *збірн.* Бідні люди; біднота. *О гаспидське щастя! Чого ти трешся тільки коло грошей, чого ти обминаєш бідоту?..* (Мирний, IV, 1955, 135); *От і полюбила ся бідота одно одного* (Барв., Опов.., 1902, 189).

БІ́ДОЧКА, и, *ж., нар.-поет.* Пестл. до **біда́** ^{1} 1. *От і правда, як співають: «ой піду я до дочки, наберуся бідочки; ой піду я до сина — лиха моя година!»* (П.-Лев., III, 1956, 200); *Живуть люди з бідочкою, Гонять матір на лан жати Разом із дочкою* (Нар. лірика, 1956, 90).

БІДУВА́ННЯ, *я, с.* Стан за знач. **бідува́ти.** *Крайні бідування для мас, створювані війною, не можуть не породжувати революційних настроїв і рухів..* (Ленін, 21, 1950, 132); *Убогій Марусі здавалось, що вже настав кінець її бідування* (Н.-Лев., III, 1956, 333); *Від університетських часів почалося Мартовичеве бідування. Батько не міг йому нічого давати, постарівся* (Стеф., II, 1953, 27).

БІДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Жити в бідності, нужді, терпіти злидні, нестатки.— *І дивні ті люди: бідує, горює, гине з голоду, а нічого не радить собі, не запобігає лихові...* (Коцюб.. I, 1955, 110); — *Збагатимо країну, і кожен її чесний трудівник-громадянин перестане бідувати* (Ле, Міжгір'я, 1953, 117); // Жити в горі; горювати. *П'є п'яниця неділю... П'є п'яниця другую, а я, бідна, бідую* (Чуб., V, 1874, 585); *Відколи Грициха вмерла, то він* [Гриць] *бідував. Не міг собі дати ради з дітьми без жінки* (Стеф., I, 1949, 51); *Професор Стожар бідував без дочки* (Нех., Повість.., 1952, 46).

БІ́ЖЕНЕЦЬ *див.* **біженці.**

БІ́ЖЕНКА *див.* **біженці.**

БІ́ЖЕНСТВО, а, *с.* Масовий відхід людей з місць свого проживання під час війни або стихійного лиха.

БІ́ЖЕНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **біженець, біженці.** *На смерть нажахана, вкрай здеморалізована біженська маса і товпища втомлених, завшивлених військ з появою Врангеля в Криму раптом підняли голови, заіскрились надіями* (Гончар, II, 1959, 205).

БІ́ЖЕНЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **біженець,** нця, *ч.;* **біженка,** и, *ж.*). Люди, що залишають місце свого проживання під час війни або стихійного лиха. *Біженці котили на двоколках убогий свій скарб* (Довж., Зач. Десна, 1957, 332); *Поступово веселішають обличчя поранених, згасає жах в очах одеських біженок та їхніх дітей* (Гончар, Таврія .., 1957, 415).

БІЖКА́, *присл., розм., рідко.* Те саме, що **бігóм.** *Біжка добіг би, не то що ходою* (Сл. Гр.).

БІЖКО́М, *присл., розм., рідко.* Те саме, що **бігóм.** *В той луг та у лужечок ти біжком і я біжком* (Тич., II, 1957, 44).

БІЖУ́ЧИЙ, а, е. 1. Який біжить, тече; проточний, бігучий (у 2 знач.). *Біжуча вода.*

2. *перен.* Який відбувається, здійснюється тепер; поточний. *Далі почалися розмови про всякі біжучі діла* (Фр., V, 1951, 389); — *Біжучі події примусили мене звернути увагу на вузькі місця нашої роботи* (Ів., Вел. очі, 1956, 91).

БІЗА́НЬ, і, *ж.* Косий парус на задній щоглі вітрильних суден.

△ **Біза́нь-щóгла** — задня щогла. *Колодкін глянув на бізань-щоглу і, підвівши голову, ніжно посміхається: — Ось бізань, дивіться! Бачили бізань?* (Довж., Зач. Десна, 1957, 382); *Кормова бізань-щогла раптом звалилася на борт* (Донч., III, 1956, 222).

БІ́ЗНЕС, у, *ч., розм.* Комерційна, біржова або підприємницька діяльність як джерело наживи в капіталістичному світі.— *Інше становище в капіталістичних країнах! — вигукнув юнак: — Там усе підкорено бізнесу, наживі* (Панч, Ерік.., 1950, 129).

БІЗНЕСМЕ́Н, а, *ч.* Великий ділок, комерсант, підприємець. *Не спиться вам, нью-йоркські бізнесмени, Чікагські м'ясники і різники, Вам, що хотіли б світ увесь зелений Залить огнем смертельної ріки?* (Рильський, I, 1956, 390).

БІЗО́Н, а, *ч.* Великий північноамериканський бик, подібний до європейського зубра. *Як із Ноєвого ковчега, висипало все.., помчали в степ прудконогі олені та смугасті зебри, дикі монгольські коні та сайгаки, могутні бізони* (Гончар, Таврія .., 1957, 322).

БІЙ, бóю, *ч.* 1. Дія за знач. **би́тися** 2; бійка. *Після бою кулаками не махають* (Укр.. присл.., 1955, 268); *Він бігав, як роздратований півень, що б'є себе крильми і витяга шию перед завзятим боєм* (Коцюб., II, 1955, 399).

2. Сутичка ворожих військ або військових з'єднань і т. ін. *Щоб хоч трохи скоротити час, вони* [рекрути].. *то різні пригоди з життя пригадували, то про давні бої переказували* (Мирний, II, 1954, 118); *Раптом зброя заблищала, і гукнуло військо хором: «Ми готові йти до бою!»* (Л. Укр., I, 1951, 377); *До бою звелась богатирська дружина Радянських народів-братів. Ніколи, ніколи не буде Вкраїна Рабою німецьких катів!* (Бажан, I, 1946, 115).

Смерте́льний (сме́ртний) бій — рішучий, запеклий бій, який завершується смертю кого-небудь з тих, що б'ються. *У нас всі сподіваються лише смертельного бою, в якому або поляжемо, або переможемо* (Коцюб., III, 1956, 285).

◇ **Бра́ти з бóю (з бóєм)** — здобувати, переборюючи труднощі; **Дава́ти (да́ти) бій** *кому* — рішуче виступати проти кого-небудь. *Гоборідзе.. пішов на нараду червоний, збуджений, з твердим рішенням дати інженеру бій перед усіма* (Гур., Життя.., 1954, 26).

3. *перен.* Змагання, боротьба за що-небудь. *Злічім, брати, і тих борців за волю, що сей рік в бою правім полягли* (Фр., XIII, 1954, 80); *За майбутнє, світле і чудесне, що за нього бій лунає скрізь, я люблю тебе, моя ти весно* (Сос., II, 1958, 168); * Образно. *Сильна уперта натура* [І. Франка].. *цілою вийшла з житейського бою* (Коцюб., III, 1956, 26).

4. *розм., рідко.* Завдавання ударів; покарання. *Бою більше не буде, а.. під арешт саджатимуть* (Сл. Гр.).

Би́ти смерте́льним (сме́ртним) бóєм — бити дуже сильно, жорстоко. *Не раз і не два його* [конокрада] *смертним боєм били дядьки* (Стельмах, Хліб.., 1959, 513).

5. Дія за знач. **би́ти** 5 і звуки, утворювані цією дією. *Годинник скрипнув і почав свій бій* (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 27); *«Ура-а!» Брязкіт посуди, бій чарок!..* (Мирний, III, 1954, 262).

6. *збірн.* Битий посуд, скло, черепиця і т. ін. *Як в'яжучі матеріали для шлакобетону беруть різні цементи і.. черепичний бій* (Колг. енц., I, 1956, 113).

7. *рідко.* Забивання худоби. *Та мовчки як іти на плаху, Мов у різницях віл на бій* (Греб., I, 1957, 103).

8. *рідко.* Спортивне змагання з боротьби, боксу і т. ін.

БІ́ЙКА, и, *ж.* 1. Взаємне завдавання ударів, побоїв. —*Лайка — не бійка: в боку не болить* (Сл. Гр.); —*Лаєшся з жінкою, часом до бійки доходить* (Коцюб., I, 1955, 451); *Часом то в одному, то в іншому місці зчиняється бійка* (Гончар, Таврія.., 1957, 39).

2. Биття, побої. *Од безперестанної лайки, а то й бійки, мусив Тарас ховатися по бур'янах* (Мирний, V, 1955, 309); *Однак бійка не помогла. Все залишилось, як було* (Коцюб., II, 1955, 343).

3. *рідко.* Те саме, що **бій** 2. *Над Олегом п'є-гуляє Сивая дружина. І срібнії й золотії Чари вихиляє І давнії і нові Бійки споминає* (Рудан., Тв., 1956, 214).

БІЙНИ́ЦЯ, і, *ж.* Отвір для стрільби у стіні оборонної споруди, бронепоїзді і т. ін. *Стояло те дворище у степу проти міста і грізно дивилося на його своїми бійницями* (Мирний, IV, 1955, 15); *Будинок став фортецею, кожне вікно — бійницею* (Бойч., Молодість, 1949, 49).

БІ́ЙНЯ, і, *ж.* Масове знищення людей. *Був ще двічі поранений — віддав свою данину всесвітній бійні Андрій-столяр* (Крот., Вибр., 1959, 28); *Прокляті фашисти! Це вони почали криваву бійню* (Ряб., Жайворонки, 1957, 224).

БІК, бóку, *ч.* 1. Права або ліва частина тулуба від плеча до стегна. *Тріщали кості, ребра, боки, Летіли* *зуби, пухли щоки* (Котл., I, 1952, 236); *Потомились вівчарки. Лягають і носять боками* (Коцюб., II, 1955, 322); *Він, видобувшись на ганок, став до людей так, щоб усім було видно бомби, що теліпаються в нього при боці* (Гончар, Таврія.., 1957, 308).

◇ **Бра́тися (взя́тися) в (під) бо́ки** — обпиратися зігнутими в ліктях руками на стегна. *І знову ліри заревли, І знов дівчата мов сороки, А парубки, узявшись в боки, Навприсідки пішли* (Шевч., II, 1953, 77); **Вила́зити (ви́лізти) бо́ком** *див.* **вила́зити; Під бо́ком** — дуже близько, поруч. *Ставок недалечко, під боком у комуни* (Донч., I, 1956, 50); **Полата́ти (нам'я́ти) бо́ки** *кому* — побити кого-небудь.— *То й не сіймо! — гукнула громада.— А хто почне орать, то ми полатаємо киями боки* (Н.-Лев., II, 1956, 260); **Ру́ки в бо́ки** — взявшись у боки. «*В мене жінка не така,— коцюбою б'ється...» Руки — в боки, гопака, аж земля сміється...* (Сос., I, 1957, 368); **То сим, то тим бо́ком** — сяк-так, якось, абияк. *То сим, то тим боком зиму перебудемо* (Мирний, IV, 1955, 248).

2. Яка-небудь сторона, стінка, площина предмета. *І опинився Горщик золотий Між череп'яними Горшками, Щербатий і кривий, З розбитими боками* (Гл., Вибр., 1957, 128); *Між темною тінню голих верб біліла боками церковка* (Мирний, II, 1954, 204); *Він* [човен] *летів серед бризків і піни, скрегочучи, б'ючись боками об скелі* (Коцюб., II, 1955, 300); * Образно. *Життя вперше поверталося до неї своїм суворим боком* (Мирний, III, 1954, 78).

3. Місце, місцевість, що знаходиться не посередині, збоку чого-небудь. *Ой заграй, заграй, синесенькe море, Та під тими байдаками, Що пливуть козаки.. Та на сей бік за нами* (Шевч., I, 1951, 199); *За станцією починався яр, по другий бік колії лежав степ* (Панч, Синів.., 1959, 4).

4. Напрямок або місцевість, що лежить у цьому напрямку. *Кругом корчми слалося на всі боки рівне поле* (Н.-Лев., II, 1956, 217); *Недалеко була невеличка площа, відки розходилися вулиці на п'ять боків* (Фр., VII, 1951, 241); *Нестір.., розходившись, погрожував у бік панської економії* (Гончар, Таврія.., 1957, 12).

◇ **На всі бо́ки,** *у сполуч. із сл.* лаяти, славити, хвалити *і т. ін.*— дуже. *Пістряка лаяв-лаяв* [сотник] *на всі боки* (Кв.-Осн., II, 1956, 221); *Славили мене на всі боки* (Мирний, IV, 1955, 333); **На всі чоти́ри бо́ки** — уживається, коли проганяють або відпускають кого-небудь; куди хоч.

5. *перен.* Одна із сторін явища, поняття.— *Треба викривати підлоту буржуазних націоналістів, яку вони прикривають своїм брехливим базіканням. Але це один бік справи. Разом з тим треба привести до бойової готовності Червону Гвардію* (Головко, II, 1957, 465).

6. *перен.* Погляд, точка зору, розуміння. *Це для мене має значення з матеріального боку, бо... потрібні гроші* (Коцюб., III, 1956, 437).

7. *перен.* Певний напрям, спрямування. *Перебудування навчальної програми в бік більшої виробничої спеціалізації.*

8. Лінія спорідненості. *Були, правда, дядьки та тітки з матерного боку* (Мирний, IV, 1955, 293); *Потомствені мартенівці! Діди їхні з батькового і материного боку ще в Кам'янському стояли біля пічок* (Рудь, Гомін.., 1959, 97).

9. *мат.* Кожна з площин геометричної фігури.

◇ **Бу́ти на бо́ці** *кого, чиєму;* **Ста́ти (перейти́** *і т. ін.*) **на бік** *кого, чий* — бути, стати прибічником кого-небудь; поділяти думки, обстоювати інтереси, підтримувати когось. *Юзбашева партія немов переважала, бо на її боці був мулла Асан* (Коцюб., I, 1955, 394); *В минулому він учитель, на війні здобув чин офіцера, але в дні падіння престолу перейшов разом із своїм батальйоном на бік революційних повсталих мас* (Гончар, II, 1959, 168); **З бо́ку** *кого, чого, чийого:* а) кого, чий. *Се ж не був каприз з мого боку* (Л. Укр., III, 1952, 702); б) від кого, від чого. *Треба поставити справу так, щоб кожний пропагандист відчував постійний контроль і допомогу з боку партійних організацій* (Рад. Укр., 27.VIII 1959, 1); **З одного́ бо́ку..., з дру́гого бо́ку...:** а) уживається у знач. спол. хоч..., але... при зіставленні. *Якось так біжить мені час.. З одного боку це добре, бо я таки скучаю за домом, а з другого й не дуже, бо робота йде мляво* (Коцюб., III, 1956, 422); б) при переліку уживається у знач. і..., і...; по-перше..., по-друге... *Приходилось з одного боку держатися біблейського оповідання, а з другого — народних легенд* (Мирний, V, 1955, 405); **На** *чиєму* **бо́ці вла́да (си́ла, пра́во** *і т. ін.*) — хто-небудь має владу, силу, право і т. ін. *Сила, і батьківська влада, і житейський досвід — все на його боці* (Гончар, Тронка, 1963, 165).

БІКАРБОНА́Т, у, *ч.* Кисла сіль вугільної кислоти. *Бікарбонат натрію, який інакше називається двовуглекислою содою, є білий порошок, мало розчинний у воді* (Хімія, 9, 1956, 122); *Кальцинована сода, перероблена в очищений бікарбонат, застосовується у фармацевтичній.. промисловості* (Рад. Укр., 19.I 1963, 2).

БІКВАДРА́Т, а, *ч.* Четвертий степінь якого-небудь числа.

БІКВАДРА́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **біквадра́т.** *Рівняння четвертого степеня, ..в яке входять тільки парні степені невідомого, називається біквадратним* (Алг., II, 1957, 65).

БІКФО́РДІВ: ◇ **Бікфо́рдів шнур,** *техн.*— вогнепровідний шнур для запалювання вибухової речовини. *З правого берега Дніпра уже підводили під настил моста бікфордові шнури* (Гончар, Таврія.., 1957, 571).

БІЛА́Н, á, *ч.* Шкідник садових і городніх культур — білий метелик з чорними жилками або плямами на крильцях. *Капустяний білан, як і білан жилкуватий, добре відомий кожному. Це — білий метелик, і на крилах у нього не чорні жилки, а чорні плями* (Шкідн. поля.., 1949, 58).

БІЛА́СТИЙ *див.* **біля́стий.**

БІ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **білúти.** *Дивлюся я, хатка невеличка, стіни не обмазані й не білені* (Н.-Лев., II, 1956, 392); *Був ти в сорочці тоді полотняній, Білений сонцем і потом твоїм* (Шпорта, Ти в серці.., 1954, 96); *Підперли ганочок старий Дбайливо білені колони* (Рильський, I, 1956, 366); // *у знач. прикм. Понад 5 тисяч біленої целюлози цюрупинські целюлозники повинні дати вже в цьому.. році* (Рад. Укр., 24.V 1962, 1).

БІ́ЛЕННЯ *див.* **біління** ^{1}.

БІЛЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **білий** 1. *І в білій свитині З біленької хати Вийшла* [дівчина] *погуляти У гай на долину* (Шевч., II, 1953, 192); *Поки Харитя говорила ті слова, в біленькій голівці її промайнула думка* (Коцюб., I, 1955, 14).

БІЛЕ́НЬКО. Присл. до **біле́нький.** *Ой устану раненько Та й умиюсь біленько* (Нар. лірика, 1956, 325).

БІЛЕ́СЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **біле́нький.** *Посипались білесенькі квітки* (Л. Укр., I, 1951, 95).

БІЛЕ́Т, а, *ч., розм.* 1. Те саме, що **квито́к.** [Юркевич:] *У мене є ще білет мові екскурсії — я ще поїду* (Коч., I, 1956, 607); *Лотерейний білет.*

2. Документ, який свідчить про відношення людини до тих чи інших обов'язків, про належність до певного громадянського стану, організації і т. ін. *По дорозі йшов молодий москаль додому по білету* (Н.-Лев., I, 1956, 71); *Рибалки одягнули Вихора у військове, дали солдат-*

ського білета, що його забув якийсь вояка в шинелі (Кучер, Чорноморці, 1956, 175).

Бíлий білéт — свідоцтво про звільнення від військової служби; **Вóвчий білéт,** *заст.*— документ з помітками поліції про неблагонадійність його власника. *Опинився Шовкун серед великого города без шага грошей,.. без веселих товаришів.., з одною бідою — «вовчим білетом» в кишені* (Мирний, II, 1954, 262); — *Злочинця? Коли викриє гімназіальна рада — його виженуть, можливо, не без вовчого білета* (Кач., II, 1958, 39); **Жóвтий білéт,** *дорев.*— особовий документ повій і злодіїв. *Самі незаможники й протурять і циган, і ще декого... жовтий білет пропишемо* (Ле, Історія радості, 1947, 78).

3. Картка з питаннями для тих, хто складає іспити або заліки. *Був у нас усний іспит з української мови.. Підійшов я до столу, взяв з купи білет і читаю* (Донч., V, 1957, 209).

4. *заст.* Паперовий грошовий знак. *Купили вони її* [кобилу] *за білета* [25 крб.],— *хотіли ж продати.. хоч за 27 крб.* (Григ., Вибр., 1959, 103).

БІЛЕТÉР, а, *ч.* Особа, яка контролює вхідні білети в кіно, театрі, музеї та інших закладах. *Поруч товклись білетери похмурі — Я ж без квитка був, як на біду* (Перв., II, 1958, 110).

БІЛЕТÉРКА, и, *ж.* Жін. до **білетéр.**

БІЛÉТИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **білéт** 1. [Носильник *(швидко входить з квитком у руці):*] *Прошу білетик, 11 карбованців 75 копійок* (Коч., I, 1956, 591).

БІЛÉТНИЙ, а, е. Прикм. до **білéт** 1; // Признач. для продажу білетів. *Білетна каса.*

БІЛИ́ЗНА^1, и, *ж., збірн.* Вироби з тканин (переважно білі) для одягання на тіло або для побутових потреб (на постіль і т. ін.). *Прийшов він до річки, поскидав з себе білизну* (Чуб., II, 1878, 401); *Сойка змахує з себе нічний халат і білизну й шугає під душ* (Тудор, Вибр., 1949, 34); *На ліжка послали чисту, накрохмалену білизну* (Коз., Сальвія, 1959, 31).

БІЛИ́ЗНА^2, и, *ж.* (*Aspius aspius*). Хижа прісноводна промислова риба.

БІЛИЗНÁ, и́, *ж.* Абстр. ім. до **бíлий** 1; білість. *Весело сміялася* [школа] *білизною своїх стін* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 3); *Брови довгі і тонкі підкреслювали білизну крутого дівочого чола* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 104).

БІЛИ́ЗНЯ́НИЙ, а, е. Прикм. до **біли́зна**^{1}; // Признач. для пошиття або зберігання білизни. *Білизняне полотно; Білизняний склад.*

БÍЛИЙ, а, е. 1. Який має колір крейди, молока, снігу; протилежне чорний. *Заступила чорна хмара Та білую хмару* (Шевч., II, 1953, 160); *Одна чепурна молодиця в білій сорочці замітала казарму* (Н.-Лев., II, 1956, 201); *Плили б вони* [квітки], *аж поки в яку сагу спокійну не прибились до білих водяних лілей* (Л. Укр., I, 1951, 193); // Який кольором наближається до крейди, молока, снігу; світлий. *Справді, гарно тут. І білі піски берегів, і ця тиша неміряна, і ласкавий степовий вітерець* (Гончар, Тронка, 1963, 335); // Уживається як постійний епітет до деяких назв. *Під білою березою козаченька вбито* (Укр.. лір. пісні, 1958, 356); *Не вимили біле личко Слізоньки дівочі* (Шевч., I, 1951, 4); // Вимитий, випраний; чистий. *Неначе ляля в льолі білій, Святеє сонечко зійшло* (Шевч., II, 1953, 59); *Тоді сироті неділя, як сорочка біла* (Номис, 1864, № 10700); // Посивілий, сивий, сивоволосий. *Се був дід дуже старий, білий* (Вовчок, I, 1955, 25); [Храпко:] *Що голова трохи біла — то тож більше розуму* (Мирний, V, 1955, 140); // Зблідлий, блідий. *А Катря стоїть коло стіни, сама, як стіна, біла,— бачу — зомліває* (Вовчок, I, 1955, 224); // Безколірний, безбарвний, прозорий. *Очі самі собою упали на графин і залюбувалися тими непримітними голочками, якими грала біла горілка* (Мирний, III, 1954, 268); // *у знач. ім.* **бíле,** лого, *с.* Білий колір; протилежне чорне. *Піч Галя розмалювала синіми квітками по білому* (Мирний, II, 1954, 250); // *у знач. ім.* **білі,** лих, *мн.* Фігури в шахах або шашках білого, кремового, червоного кольору на протилежність до чорних. *Білі починають і дають мат за два ходи.*

2. На (у) якому є багато білих плям, вибілених предметів і т. ін. *Бачилося* [Галі] — *голе каміння, темні гаї.., велике біле село на горі...* (Вовчок, I, 1955, 326); —*Ввижається мені вечір теплий з пахощами весняними.., з вишняком, білим від цвіту рясного* (Коцюб., I, 1955, 142).

3. Світлошкірий (про расу). *Підняли його* [саркофаг] *білі раби, щоб понести й поставити в храмі* (Л. Укр., I, 1951, 425); *Любка вигадала носити паранджу, щоб ніхто не впізнав її, білої жінки, що.. ходить з узбеком* (Ле, Міжгір'я, 1953, 82); // *у знач. ім.* **білі,** лих, *мн.* Про людей, що належать до такої раси. [Нартал:] *От візьму́ть нас і варварів, і римлян, чорних, білих, гарненько всіх засмолять і запалять, мов скіпочки. І будем ми світити в садах у цезаря.. мов світло правди!* (Л. Укр., II, 1951, 434).

4. *перен., політ.* Ворожий радянській владі; контрреволюційний; протилежне червоний. *Ішли бійці на білі банди, На мури, на колючий дріт* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 9); // *у знач. ім.* **білі,** лих, *мн.* Білогвардійці. *Я був у Дюшамбе, як відступали білі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 296).

5. Уживається як складова частина ботанічних, зоологічних, технічних, хімічних та інших назв, термінів. *Велика біла порода свиней — одна з найстаріших і найбільш поширених порід не тільки на Україні, а й в усьому Радянському Союзі* (Свинар., 1956, 25); *У древній Греції і Римі як лікувальний засіб дуже цінилась біла чемериця. Відомо, що вона досить сильна отрута* (Знання.., 10, 1965, 13); *Білий фосфор — безбарвна, дуже отруйна, майже не розчинна у воді речовина* (Хімія, 9, 1956, 92).

◇ **Бíлий білéт** *див.* **білéт; Бíле винó** — натуральне виноградне вино. *Йон приніс карафку білого вина* (Коцюб., I, 1955, 274); **Бíлий вірш** — вірш без рим. [Оля:] *Петро вигадав білі сонети, цебто сонети білими віршами* (Сам., II, 1958, 99); **Бíла ворóна** — про того, хто виділяється серед інших чимсь незвичайним. *Ганна здавалася тут багатьом білою вороною* (Гончар, Таврія.., 1957, 152); **Бíле вугíлля** *див.* **вугíлля; Бíлий гриб** — один з кращих їстівних грибів; боровик; **Бíлий двір,** *заст.*— не забруднений, чистий двір.— *Фе! Який тут сморід!..— сказала пані до панни і подалась до свого білого двору* (Л. Укр., III, 1952, 730); **Бíлий ліс** — березовий ліс; **Бíле м'я́со** — м'ясо, придатне для дієтичного харчування (курятина, телятина і т. ін.). *В період видужування хворому треба давати.. біле м'ясо, телятину* (Наука.., 2, 1952, 56); **Бíлі нóчі** — літні ночі на півночі, коли вечірній присмерк зливається з світанком. *Біла ніч блукала над Невою* (Перв., I, 1958, 200); **Бíла пля́ма:** а) необжитий, невивчений район. *На географічних картах рясніли білі плями* (Рад. Укр., 6.IX 1956, 4); б) недосліджене питання. *Історики літератури розкрили частину білих плям у біографії письменника* [Леся Мартовича]. *Проте ще й досі їх лишається немало* (Літ. Укр., 1.I 1966, 2); **Бíлий рáнок** — світанок. *Ми вкупочці розмовляли до білого ранку* (Метл. і Кост., Тв., 1906, 52); **Бíлий світ:** а) ранок, світанок. *До самого білого світу не втихала колотнеча* (Мирний, III, 1954, 253); б) земля; життя. *Чи винна ж голубка, що голуба* *любить? Чи винен той голуб, що сокіл убив? Сумує, воркує, білим світом нудить* (Шевч., I, 1963, 4); **Бі́лий хліб** — хліб, спечений з сіяного пшеничного борошна; **На бі́лому (бі́лім) сві́ті** — на землі, серед людей. *Як хороше, як весело На білім світі жить!..* (Гл., Вибр., 1957, 233); **Серед бі́лого дня** — удень. *Розказували, як Параскіца серед білого дня чаклувала коло криниці* (Коцюб., I, 1955, 273); **Чо́рним по бі́лому** — цілком ясно, виразно, зрозуміло.— *Ось же написано чорним по білому — неблагонадійний!* (Збан., Єдина, 1959, 108).

БІЛИ́ЛО, а, *с.* 1. Біла мінеральна фарба, яка не розчиняється у воді. *Рами цинковим білилом Артем красив* (Кучер, Чорноморці, 1956, 34); *Раніше* [карбонат свинцю] *широко застосовувався для виготовлення білої олійної фарби.., відомої під назвою свинцевих білил* (Заг. хімія, 1955, 578).

2. *розм.* Картина, написана білилом. *Сепія й китайське білило «Серед товаришів»* [Т. Шевченка] *довгий час ототожнювалась з сепією «Тріо», але це зовсім різні твори* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 346).

3. *тільки мн.* **біли́ла,** и́л. Біла речовина, що застосовується як косметичний засіб для фарбування обличчя. [А н н а:] *Як хочеш, я білил тобі позичу, бо в тебе навіть і чоло червоне* (Л. Укр., III, 1952, 349); *Білила на лиці ще мертвили шкіру, надаючи йому страшного вигляду* (Ільч., Серце жде, 1939, 389).

БІЛИ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **біли́ло** 1.

БІЛИ́ЛЬНЯ, і, *ж.* Приміщення, де здійснюється біління чого-небудь.

БІЛИНА́, и́, *ж., рідко.* Те саме, що **білизна́.** *Густий чорний вуаль затуляв її білий лоб і прибільшував білину її лиця* (Н.-Лев., I, 1956, 188); *І знову над лугом прозорим Ясніє берез білина* (Мал., II, 1956, 283).

БІЛИ́ТИ, білю́, білиш, *недок., перех.* 1. Робити білим, покриваючи розчином крейди, вапна і т. ін. *А у нас хатина біла; Я й полола, я й білила* (Щог., Поезії, 1958, 146); *Від ранку й до ранку — стук, грюк, хлюпанина; метуть, білять, миють, краскою криють...* (Мирний, III, 1954, 255); * Образно. *Зима у грудні білить віти* (Мал., Любов, 1946, 53).

2. Доводити до білого кольору, вибілювати у воді і на сонці (полотно і т. ін.). *Над Черемошем дівчата полотна та пряжі білють* [білять], *перуть, жартують та регочуться* (Черемш., Тв., 1960, 345); *З якого білого полотна ці сорочки пошиті!.. Скільки разів у воду вмочали та розстилали на траві зеленій, щоб своїми променями сонце його білило!* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 520).

3. Робити чистим, білим, умиваючись. *Дівка Катерина личенько білила* (Чуб., V, 1874, 574); // Робити блідим. *Той легкий дим.. п'є кров з лиця і гасить людський погляд, обличчя білить і чорнить одежу* (Л. Укр., I, 1951, 236).

БІЛИ́ТИСЯ, білю́ся, білишся, *недок.* 1. Пас. до **біли́ти** 1. *Прихорошується* [місто] *до Першого травня. Фарбується, білиться, миється...* (Вишня, I, 1956, 345).

2. Ставати білим внаслідок дії сонця і води. *За зеленими вербами, на траві білиться три шматки полотна* (Н.-Лев., I, 1956, 114); *Він марив землею свого дитинства, тими лужками, на яких білились полотна і репались ноги* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 167).

3. Чисто вмиватися. *Встала дівчина раненько, білилася біленько* (Чуб., V, 1874, 1082); //Покривати обличчя білилами. [Г а л я:] *Наталя й Аделя мов побожеволіли: миються, біляться, малюються, зодягаються, чепуряться...* (Крот., Вибр., 1959, 476).

БІЛИ́ЦЯ [1], і, *ж., заст.* Невисвячена черниця. * У порівн. *А Марина в сукні білій, Неначе білиця, Богу молиться та плаче, Замкнута в світлиці* (Шевч., II, 1953, 96).

БІЛИ́ЦЯ [2], і, *ж., діал.* Білка. *Білиця сипала вниз під смереку об'їдки шишок* (Коцюб., II, 1955, 317).

БІ́ЛІ, ей, *мн.* Хворобливі виділення із статевих органів у жінок.

БІЛІ́ННЯ [1], **БІ́ЛЕННЯ**, я, *с.* Дія за знач. **біли́ти** 1, 2 і **біли́тися** 1, 2. *Весна означала тут.. виснажливе порання в кухні біля обідів для сапальників, війну з квочками, що унаджувалися з малими в город, білення курників і хлівів* (Вільде, Сестри.., 1958, 11); *На леваді смуги полотен для біління простелені проти сонця* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 378); *Дуже важливим заходом є осіннє біління стовбурів плодових дерев* (Шкідн. і хвор. с.-г. рослин, 1956, 380).

БІЛІ́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **білі́ти** 1. *Процес біління* [салату] *триває 10—12 днів, після чого рослини зрізують, обривають зовнішнє зелене листя і вибілену середину споживають* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 241).

БІЛІ́СІНЬКИЙ, а, е. Зовсім, дуже білий.

БІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **бі́лий** 1. *Його груба, висока фігура ясно відрисувалася на тлі.. неба, облитого величезною пурпуровою пожежею з золотим, тепер уже аж до білості розжареним низом* (Фр., III, 1950, 327); *Його голена голова залисніла пергаментовою білістю* (Досв., Вибр., 1959, 226).

БІЛІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок.* 1. Ставати, робитися білим, світлим, ясним. *Біліє місяць; люди сплять* (Шевч., I, 1951, 97); *А день біліє та біліє* (Вовчок, VI, 1956, 230); // Ставати, робитися блідим; бліднути. *Опісля, як було побачить* [Павло] *тую дівчину, біліє, тікає геть* (Вовчок, I, 1955, 179).

2. Виділятися білим кольором; виднітися (про щонебудь біле). *Цвітуть сади, біліють хати. А на горі стоять палати* (Шевч., I, 1951, 243); *Загорілі молоді обличчя припорошені золотим пилом степових шляхів. У хлопців біліють зуби і марлеві свіжі бинти на головах і руках* (Довж., I, 1958, 191); // Світитися білим відблиском. *В очереті біліла срібною стрічкою Расава* (Н.-Лев., III, 1956, 317); // Цвісти білим, світлим цвітом. *Цвітуть бузки, садок біліє І тихо ронить пелюстки* (Рильський, I, 1956, 32).

БІЛІ́ТИСЯ, і́ється, *недок.* Те саме, що **білі́ти** 2. *Понад ставом білілися крізь туман хатки* (Мирний, III, 1954, 305); *Двір біліється крізь мряку, мов білі зуби якогось величезного звіра* (Фр., VII, 1951, 291).

БІЛІ́ШАТИ, ає, *недок.* Ставати, робитися білішим; світлішати. *Ніч уже кінчалась, і похмурий невеселий день уже зазирав у вікно. Маруся не помічала цього, не помічала, як потроху білішали перед нею стіни, піч* (Гр., I, 1963, 384); // Бліднути. *Чим більше він наливався супом, тим дальше все блідніщав та білішав* (Мирний, I, 1954, 283).

БІ́ЛКА, и, *ж.* 1. Невеличкий лісовий гризун, що живе на деревах. *Десь у хвойній верховині завовтузилася білка* (Донч., II, 1956, 7).

◇ **Крути́тися як (на́че) [та] бі́лка в ко́лесі** *див.* **крути́тися; Обідра́ти як (мов, на́че) бі́лку** *див.* **обдира́ти.**

2. Хутро цього гризуна. *Від кожного двору по білці данину брали* (Мирний, V, 1955, 268).

БІЛКИ́, і́в, *мн.* (*одн.* **біло́к,** лка́, *ч.*). Білі опуклі оболонки очей. *Сірі очі.. плавали на білках серед червоних жилок* (Коцюб., II, 1955, 384); *В неї очі чорні, а білки очей великі-великі і наче підсинені синькою* (Донч., II, 1956, 152).

БІЛКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **біло́к** [1] 2. *Виникнення життя на Землі і всі життєві процеси в рослинних і тваринних організмах нерозривно зв'язані з білковими речовинами* (Наука.., 1, 1957, 11); *Білкова молекула;* // Який має у своєму складі білок. *Щоб мати більше* *білкових кормів, колгоспи розширюють посіви бобових* (Колг. Укр., 1, 1957, 21).

БІЛКОВИ́НА, и, *ж., біол., хім.* Білкова речовина; білок.

БІЛКО́ВІСТЬ, вості, *ж., спец.* Кількість, вміст білкової речовини у чому-небудь. *Російські пшениці ще у дореволюційний час виділялись на закордонному ринку високою білковістю і добрими технологічними показниками* (Колг. Укр., 6, 1959, 23).

БІ́ЛЛЯ, я, *с., діал.* 1. Білила. *На тобі, дівчино, таляра на білля, а сто злотих на мило* (Сл. Гр.).

2. Білизна. *Іди, бабо, уберися, візьми своє білля,— хочу тебе повести хоч раз на весілля* (Сл. Гр.); *Ходила* [мати] *пішки до Львова, щоби забирати білля до прання* (Март., Тв., 1954, 398); *Він переодягнувся в чисте білля і святочну одежу* (Коб., III, 1956, 489).

БІ́ЛО. Присл. до **білий** 1. *А в городі калинонька зацвіла біло* (Чуб., V, 1874, 189); *Яблуні дихають цвітом, росяно, червоно, біло* (Мал., II, 1956, 241); // *у знач. присудк. сл. Всюди було рівно, біло; сніг сіяв* (Коцюб., I, 1955, 84).

БІЛО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **білий** у 1 знач., напр.; білоколо́нний, білоті́лий.

БІЛОБАНДИ́Т, а, *ч.* Той, хто належить до контрреволюційного угруповання. *Були й такі, що.. просто йшли в білобандити* (Ле, Міжгір'я, 1953, 23); *У тій банді.. петлюрівці недавні і білобандити* (Забашта, Вибр., 1958, 225).

БІЛОБО́КИЙ, а, е. Який має білий бік (боки) або білі плями на боках. *Біг кінь білобокий через яр глибокий* (Сл. Гр.); *Береза ця снилась Сашкові, ти бачиш її, білобоку?* (Мал., II, 1956, 55); // Уживається як постійний епітет сороки. *А сорока білобока на скрипочку грає* (Чуб., V, 1874, 1145); *Сидить на сучку сорока білобока* (Л. Укр., III, 1952, 482).

БІЛОБОРО́ДИЙ, а, е. Який має сиву бороду. *Сидить білобородий дервіш над свіжою могилою* (Коцюб., II, 1955, 151); *Дзвонить білобородий професор-голова. Стукає дзвоником по столу* (Довж., I, 1958, 48).

БІЛОБРО́ВИЙ, а, е. Який має світлі брови. *З намету вийшов високий.. юнак у білому одязі.., білобровий* (Шиян, Баланда, 1957, 130).

БІЛОВИ́ДИЙ, а, е. Який має біле обличчя; білолиций. *На ганку все ще стояв щасливий Харитін, високий, тонкий, рівний станом, біловидий* (Н.-Лев., III, 1956, 10).

БІЛОВОЛО́СИЙ, а, е. Який має світле волосся. *З сусідньої кімнати вибіг хлопчик років чотирьох-п'яти. Біловолосий, пухкенький* (Збан., Любов, 1957, 35).

БІЛОВУ́С, *рідше* **БІЛОУ́С**, а, *ч.* 1. Той, хто має світлі або сиві вуса. *Де ти бавиш, біловусе, де, мій ясний світе?* (Сл. Гр.); *Трудненько було сказати про цього білоуса — чи сивий він, а чи просто вродився аж таким русявим чоловіком* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 120).

2. *бот.* Бур'янова злакова рослина, яка росте в полі й на луках. *Лука була вкрита біловусом, щучником дернистим та мітлицею звичайною* (Хлібороб Укр., 5, 1966, 24).

БІЛОВУ́СИЙ, а, е. Який має світлі або сиві вуса. *Біловусий парубок;* * Образно. *Добре змерзнувши на нічному біловусому морозці, вони* [квіти] *підставляли заплакані личка під осіннє далеке сонце* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 289).

БІЛОГВАРДІ́ЄЦЬ, йця, *ч.* Член антирадянської контрреволюційної військової організації, а також той, хто воював проти Радянської влади в лавах білої гвардії; контрреволюціонер. *Цими сходами, в часи громадянської війни, тікали з міста* [Одеси] *інтервенти та білогвардійці* (Кучер, Чорноморці, 1956, 97).

БІЛОГВАРДІ́ЙКА, и, *ж.* Жін. до **білогварді́єць.**

БІЛОГВАРДІ́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **білогвардійці.** *Ми гнали білогвардійських недобитків, як отару овець* (Ірчан, II, 1958, 39); *Білогвардійська преса; Білогвардійська банда.*

БІЛОГВАРДІ́ЙЩИНА, и, *ж., збірн., зневажл.* Білогвардійці, контрреволюціонери.— *Не таємниця, що контрреволюція узбецька з'єднується з білогвардійщиною російською, з петлюрівщиною українською* (Ле, Міжгір'я, 1953, 524); *Ватажки білогвардійщини збирали на Україні контрреволюційні сили для повалення Радянської влади в Росії* (Іст. УРСР, II, 1957, 116).

БІЛОГОЛО́ВИЙ, а, е. 1. Який має світле або сиве волосся. *Білоголовий Миколка їздив у ночвах, хлюпостючись у теплій водиці* (Мирний, III, 1954, 107); *Білоголова мати, вірна сестра і я. Група невелика* (Коб., III, 1956, 280).

2. Уживається як складова частина ботанічних, зоологічних та інших назв, термінів, що вказує на зовнішні ознаки — колір, масть і т. ін. *Білоголова капуста; Білоголова українська худоба.*

БІЛОГРИ́ВИЙ, а, е. Який має світлу або сиву гриву. [Човен] *підскакував і плигав, немов нісся кудись на білогривих звірах* (Коцюб., I, 1955, 391); *І десь летить зима полями на білогривому коні* (Сос., Солов. далі, 1957, 20); * Образно. *А з туману.. набігають Грізні, люті вали білогриві* (Л. Укр., I, 1951, 68).

БІЛОГРУ́ДИЙ, а, е. Який має білу шерсть або біле пір'я спереду, на грудях. *Кружляла білогруда зграя* [чайок] *і танула у небесах* (Рильський, Поеми, 1957, 162); * Образно.— *Ідуть вони* [кораблі] *обов'язково вперед, море тоді уявляєш калюжею, яка гордиться з того, що по ній плаває білогрудий корабель* (Ю. Янов., II, 1958, 40).

БІЛОДЕРЕ́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Майстер неполірованих столярних виробів; столяр.

БІЛОДЕРЕ́ВНИК, а, *ч.* Те саме, що **білодере́вець.**

БІЛОЕМІГРА́НТ, а, *ч.* Людина, яка після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції емігрувала за кордон. *Усі внутрішні вороги Радянської влади покладали великі надії на «переродження» радянської системи господарства в капіталістичну. Надії непманської буржуазії і куркульства всіляко підтримувала група білоемігрантів* (Іст. УРСР, II, 1957, 236); — *Як же ви з такими думками і поглядами опинилися білоемігрантом у Польщі..? — відверто дивувався Юрко* (Козл., Ю. Крук, 1957, 493).

БІЛОЕМІГРА́НТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **білоемігра́нти.** *П'єра Гусарова добре знає весь білоемігрантський світ* (Донч., II, 1956, 98).

БІЛОЗЕ́РНИЙ, а, е. Який має біле зерно, з білим насінням. *Місцеві господарські сорти гороху бувають як білозерні, так і зеленозерні* (Колг. енц., I, 1956, 300); *Білозерна пшениця.*

БІЛОЗІ́Р ^{1}, зо́ру, *ч.* *(Parnassia).* Багаторічна трав'яниста рослина з білими поодинокими квітками з п'яти пелюсток, що росте на вологих луках і болотах. *Білозір болотяний.*

БІЛОЗІ́Р ^{2}, зо́ра, *ч., нар.-поет.* Уживається як постійний епітет назв білозорих, ясноокиx людей, тварин, птахів, а також місяця. *Місяцю-білозору, зайди за комору* (Сл. Гр.).

БІЛОЗО́РИЙ, а, е. Який має ясні очі; білозір. *Білозорий кінь* (Сл. Гр.).

БІЛОЗУ́БИЙ, а, е. Який має дуже білі зуби. *Скрізь і всюди никають.. білозубі цигани* (Вовчок, VI, 1956, 230); *Регочуть за волячим військом на конях білозубі.. степовики* (Гончар, Таврія.., 1957, 372); * Образно. *Виростає у степах Кукурудза в кісниках, Повновісна,* *білозуба, Подивитись прямо любо!* (Стельмах, Живі огні, 1954, 13).

БІЛОЗУ́БКА, и, *ж.* (*Crocidura*). Маленька комахоїдна землерийка. *Розміри білозубок малих, здобутих у західних областях УРСР..: довжина тіла і голови 55,0—56,0 мм, довжина хвоста 31,0—33,0 мм* (Звірі зах. обл. Укр., 1956, 26).

БІЛО́К [1], лка́, *ч.* 1. Густа напівпрозора маса пташиного яйця, в якій міститься жовток. *Тонка оболонка відокремлює жовток від білка* (Зоол., 1957, 112); * У порівн. *Алі.. скочив у море, занурюючи мокрі рожеві литки у легку й білу, як збитий білок, піну* (Коцюб., I, 1955, 390).

2. *біол., хім.* Складна хімічна сполука, органічна речовина, яка є основною складовою частиною клітин організмів; білковина. *Білки відіграють особливо важливу роль в біології, тому що вони є незамінною основою живої речовини* (Мікр. ж., XXIII, 1, 1961, 35); *Джерелами білка в харчуванні людей є продукти тваринного і рослинного походження (м'ясо, риба, яйця, молоко, сир, хліб, крупи)* (Колг. Укр., 5, 1958, 15).

БІЛО́К [2] *див.* **білки́.**

БІЛОКА́МІННИЙ, БІЛОКА́М'ЯНИЙ, а, е. Збудований з білого каменю. *Встає перед ним Величний палац — білокамінний дім* (Криж., Калин. міст, 1940, 82); *Таким його* [Севастополь] *всі знають, відколи й стоїть біля моря... Білокам'яний, наче з мармуру...* (Кучер, Чорноморці, 1956, 34).

БІЛОКА́М'ЯНИЙ *див.* **білока́мінний.**

БІЛОКОПИ́ТИЙ, а, е. Який має білі копита або білі ноги нижче колін. *Раптом білокопитий кінь аж присів, спиняючись* (Ле, Наливайко, 1957, 36).

БІЛОКОПИ́ТНИК, а, *ч.* Те саме, що **кремена́.** *На скелі вироста ожина, Білокопитника пучки* (Шпорта, Вибр., 1958, 56).

БІЛОКО́РИЙ, а, е. Який має білу кору, оболонку. *Заглянула я, матушко-серце, в той мішок, аж там білокора пшениця* (Н.-Лев., III, 1956, 282); *Білокорі Ми посадили осокори* (Мас., Побратими, 1950, 67); // Уживається як постійний епітет берези. *Бліді на небі гасли зорі, І вітер плутався в мережах верховіть, І не гойдалися берези білокорі* (Рильський, Поеми, 1957, 27); *Навпроти ялинки жила білокора красуня-берізка* (Ів., Ліс. казки, 1954, 15).

БІЛОКРИ́ЛИЙ, а, е. Який має білі крила. *У повітрі, попискуючи, в'ються над водою ластівки та легкі білокрилі крячки* (Гончар, Маша.., 1959, 37); * Образно. *Білокрилими кораблями пливли сліпучо-білі хмари* (Тулуб Людолови, I, 1957, 16); //Уживається як постійний епітет лебедя, чайки. *Плавав лебідь білокрилий По глибокому ставу* (Щог., Поезії; 1958, 445).

БІЛОКРІ́ВЕЦЬ *див.* **білокрі́вці.**

БІЛОКРІ́ВЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **білокрі́вець,** вця, *ч.*), *біол.* Білі кров'яні тільця; протилежне червонокрівці.

БІЛОКРІ́В'Я, я, *с.* Захворювання кровотворної системи, що виявляється у значному збільшенні кількості білих кров'яних тілець у крові; лейкемія.

БІЛОЛИ́ЦИЙ, я, е. Який має біле обличчя. *Чи є в світі молодиця, Як та Гандзя білолиця?* (Пісні та романси.., II, 1956, 47); *Серед села вдова жила У новій хатині, Білолиця, кароока І станом висока* (Шевч., I, 1951, 164); *Чорноока, білолиця й молода, чом не чути, як дзвенить твоя хода?* (Голов., З листів.., 1940, 103); * Образно. *І всміхнулась білолиця Галичина своїй новій світлій долі* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 150); //Уживається як постійний епітет місяця. *Білолиций місяць тихо плив високим небом* (Гр., Без хліба, 1956, 78); //у *знач. ім.* **білоли́ций**, цього, *ч.* Місяць. *Зорі сяють; серед неба Горить білолиций* (Шевч., I, 1951, 92).

БІЛОЛО́БИЙ, а, е. Який має на лобі лисину (в 3 знач.); лисий (про тварин). *У лозі, коло криниці, кінь знесилений поліг. Сірогривий, білолобий, в таврах, в сажі та диму* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 96).

БІЛОПЕ́РИЙ, а, е. Який має біле пір'я, оперення. *І купають птиці Білоперi крила* (Ус., Листя.., 1956, 71).

БІЛОПІДКЛА́ДОЧНИК, а, *ч., заст., зневажл.* Студент аристократичного походження, що зневажливо ставився до рядового студентства і був ворожий революційному рухові.

БІЛОПОЛЯ́К *див.* **білополя́ки.**

БІЛОПОЛЯ́КИ, ів, *мн. (одн.* **білополя́к**, а, *ч.), іст.* Війська буржуазно-поміщицької Польщі, які в 1919—1920 рр. після розгрому другого походу Антанти пішли війною на Радянську країну. *Петлюрівці і білополяки в паніці очищали залізничну колію. З темряви показалися таращанські ешелони* (Довж., I, 1958, 207).

БІЛОПО́ЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **білополя́ки.** *Білопольські інтервенти; Білопольська армія.*

БІЛОРИ́БИЦЯ, і, *ж. (Stenodon leucichthys).* Цінна промислова риба родини лососевих. *В притоку Волги р. Чардим.. випущено коло 5 тисяч мальків білорибиці* (Рад. Укр., 21.VIII 1949, 3).

БІЛОРУ́КИЙ, а, е. Який має білі руки. *Ціла зграя чорних ряс, як ворони злетілися, білозубі, білорукі, бистроокі* (Вовчок, VI, 1956, 253); *І не один у яр скотився звір.., де між борів та гір Пройшла з мечем красуня білорука* (Рильський, Поеми, 1957, 288).

БІЛОРУ́С *див.* **білору́си.**

БІЛОРУ́СИ, ів, *мн. (одн.* **білору́с**, а, *ч.;* **білору́ска,** и, *ж.).* Один з трьох східнослов'янських народів, що становить основне населення Білоруської РСР. *Скрізь по майдані.. біліли білі свитки та магерки на білорусах* (Н.-Лев., IV, 1956, 326); *Це ж туляки, костромичі, кияни, Рязанські теслі, ковалі з Уралу, Азербайджанець, білорус, таджик.. Цей міст мостили* (Рильський, I, 1956, 336).

БІЛОРУ́СКА *див.* **білору́си.**

БІЛОРУ́СЬКИЙ, а, е. Прикм. до **білору́с** і Білорусія. *Він* [Янка Купала] *мови білоруської гранив Ясний алмаз любовно і дбайливо* (Рильський, I, 1956, 322).

БІЛОРУ́ЧКА, и, *ч. і ж., розм.* Той, хто цурається фізичної, чорної роботи; нероба. *Хлопець назвався Максимом Чуприною. Високий, рослий, долоня широка, видно відразу, що не білоручка* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 152); //Не призвичаєна до фізичної праці людина; пестун, пестунка. [Олеся:] *Я білоручка: ні панянка, ні мужичка, ні богу свічка, ні чорту кочерга* (Кроп., II, 1958, 266); *Катруся зросла білоручкою, мати не дозволяла їй і за холодну воду братись* (Збан., Переджнив'я, 1955, 40).

БІЛОСНІ́ЖНИЙ, а, е. Яскраво-білий; білий, як сніг. *Коли я входив в столову свого готелю, перше гудіння гонга густо пливло над рядами білосніжних столів, в той час ще порожніх* (Коцюб., II, 1955, 291); *В небі хмарки білосніжні, легкі, ніби пір'я* [Рильський, Орл. сім'я, 1955, 5); *Одягнувши білосніжного халата, Докія.. увійшла в невелику палату* (Стельмах, На.. землі, 1949, 426).

БІЛОСНІ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **білосні́жний.**

БІЛОСТІ́ННИЙ, а, е. Який має білі, вибілені стіни. *Серед озер, садів, в білостінних хатах спочивають спокійно колгоспники Чапаївки* (Рибак, Зброя.., 1943, 4).

БІЛОТУ́РКА, и, *ж.* Те саме, що **арнау́тка.** *Ледве-ледве коливає Білотурка золотая, І поник густий ячмінь, Мов йому стояти лінь* (Черн., Поезії, 1959, 178).

БІЛОУ́С *див.* **білову́с.**

БІЛОЦВІ́Т, у, *ч.*, *збірн.* Білий цвіт на деревах, білі пелюстки. *Летить із вишні білоцвіт В широкий світ* (Гірник, Сонце.., 1958, 85); * Образно. *Сипавсь з весен білоцвіт* (Ус., Листя.., 1956, 95).

БІЛОЦВІ́ТТЯ, я, *с.*, *збірн.* Те саме, що **білоцві́т.** *Весною, коли рясним білоцвіттям каштанів і акацій закипає Київ, .. виходжу я на круті зелені схили Дніпра* (Цюпа, На крилах.., 1961, 52); *Вже вся земля квітує білоцвіттям садів, .. грає і міниться в променях сонця* (Рад. Укр., 26.IV 1961, 3).

БІ́ЛОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **білка** 1. *З дерева на дерево перескакують білочки* (Н.-Лев., I, 1956, 154); * У порівн. *Як білочка на деревину в лісі.., збігла* [дівчина] *прудко на згірок* (Мирний, II, 1954, 35).

◇ **Обідра́ти як бі́лочку** *кого див.* **обдира́ти.**

БІЛО́ЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **біло́к**^{1} 1. *Яєшня то здималась своїми жовтими очками.., то лопотіла білим пузирястим білочком* (Мирний, IV, 1955, 130); * У порівн. *Уступила* [дівчина] *до хати біла, мов білочок...* (Вовчок, I, 1955, 197).

БІЛОШИ́ЇЙ, я, є. Який має білу шию. *Випасалась в череді кілька літ корова, Білошия, показна і, як віл, здорова* (С. Ол., Вибр., 1957, 236).

БІЛОШКІ́РИЙ, а, е. Який має білу (не кольорову) шкіру. *І чорношкірі, і білошкірі, і французи, і греки — всі на них* [карателів] (Гончар, Таврія.., 1957, 312).

БІЛУВА́ЛЬНИК, а, *ч.*, *спец.* Людина, що робить білування, обдирає шкуру із забитих тварин.

БІЛУВА́ННЯ, я, *с.* 1. *спец.* Дія за знач. **білува́ти** 2. *Лише на п'ятий день скінчилось полювання й білування тюленячих туш* (Трубл., Лахтак, 1953, 56).

2. *етн.*, *заст.* Біла намітка молодої на весіллі.

БІЛУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *перех.* 1. *рідко.* Білити крейдою, вапном і т. ін. *Ми ще хати не білували* (Сл. Гр.); *Одного разу Юрко прийшов із школи.. Мати комин білувала* (Головко, Мати, 1940, 34).

2. *спец.* Обдирати шкуру із забитих тварин. *Той овець ріже, той білує, той жир обдира* (Мирний, I, 1954, 48); — *Бачите он той дуб? — показав дід рукою. — Там вони й білували її* [тварину], *щоб не нести отак* [необідрану] (Козл., Сонце.., 1957, 130); // *рідко.* Обчищати від шкірки, знімати оболонку.— *Ти, Петре, не білуй так, бо з картоплі одні злизки залишаються* (Кач., I, 1958, 380).

БІЛУВА́ТИЙ, а, е. З білим відтінком, трохи білий. *Снігову хмару можна зараз примітити, бо вона білувата* (Сл. Гр.); *Поснули вже тоді, як.. Волосожар на північній стороні догоряв і тремтів білуватим світлом* (Мирний, I, 1949, 317); *В його білуватих очах промайнув легкий, невміло прихований ляк* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 60).

БІЛУ́ГА, и, *ж.* (*Huso huso*). Велика морська риба з родини осетрових; цінна м'ясом та ікрою. *Голодні бурлаки уплітали свіжу щуку.. й білугу* (Н.-Лев., II, 1956, 222); *І ось — з'явилась в морі білуга* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 291).

БІЛУ́ГОВИЙ, а, е. Прикм. до **білу́га.**

БІЛУ́ЖАЧИЙ, а, е. Те саме, що **білу́говий.**

БІЛУ́ЖИНА, и, *ж.* М'ясо білуги.

БІЛУ́ХА, и, *ж.* (*Delphinapterus leucas*). Ссавець з родини дельфінових, поширений в арктичних і прилеглих до них водах. *Із ссавців — зубатих китів велике промислове значення має білуха. Це великий дельфін довжиною до 6 метрів і вагою до однієї тонни* (Наука.., 2, 1958, 18).

БІЛЧЕНЯ́, я́ти, *с.* Маля білки. *В зубах вона* [білка] *несла маленьке білченя* (Коп., Подарунок, 1956, 89).

БІ́ЛЯ, *прийм. з род. в.* 1. Уживається на позначення місця; коло, близько, недалеко. *Ти знаєш.., Чого Еней приплив к Латину І біля моря поселивсь* (Котл., I, 1952, 244); *Під горою, Біля того гаю, Що чорніє над водою, Щось біле блукає* (Шевч., I, 1951, 3); *Герман опинився недалеко вівчарської колиби, що стояла.. біля обгородженої овечої кошари* (Фр., VIII, 1952, 371); *За садком, біля дороги, лежало глинище* (Панч, Іду, 1946, 79); // Уживається як рівнозначне прийм. на, при. *Біля боку в Богуна висіла стара батьківська шабля* (Ле, Україна, 1940, 277); // Уживається у знач. прийм. над, коло при дієсловах працювати, клопотати і т. ін. та відповідних віддієслівних іменниках. — *Я не обіцяю вистачити другу частину* [рукопису].., *біля неї чимало треба попрацювати* (Мирний, V, 1955, 360); *Соромно мені, що досі не зібрався.. подякувати за клопоти біля видання книжечок моїх* (Коцюб., III, 1956, 126); // *із сл.* ходити. Уживається у знач. прийм. коло, за. *Хата хоч старенька, та чепурна, біла — видно, біля неї ходили хазяйські руки* (Мирний, II, 1954, 35); *Йому навіть жаль стало тих апаратів, він так довго ходив коло них, наче нянька біля дитини* (Коцюб., II, 1955, 94).

2. Уживається у знач. прийм. близько, коло при числівниках на позначення приблизної кількості. *Біля сотні озброєних мисливців-старовірів товпиться коло тайгової дзвіниці* (Довж., I, 1958, 118).

БІЛЯ́ВЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **біля́вий.** *А що то за дівка була! Білявенька, моторненька, швидка, прудка* (Кв.-Осн., II, 1956, 423); *Матері ішли і діти, І білявеньке дівча Розсипало сині квіти* (Мал., За.. морем, 1950, 131).

БІЛЯ́ВИЙ, а, е. Який має світле волосся; біловолосий; протилежне чорнявий. *Проз браму йшов на службу молоденький урядовець, русявий, аж білявий* (Н.-Лев., IV, 1956, 305); *Я ще був у школі. Висока, білява панна мене полюбила* (Стеф., III, 1954, 121); *У дверях сусідньої кімнати з'являється білява дівчина* (Галан, Перед лицем фактів, 1949, 44); // Який має білувате забарвлення; білий, білястий, блідий. *Мережку ти шиєш, тобі я читаю, А світ.. ласкаво лягає На стомлене личко біляве твоє* (Манж., Тв., 1955, 53); *З берега.. тиснулося бадилля високих гірських лопухів з білявим листям* (Фр., III, 1950, 10); *Данило Хронь кліпав білявими віями* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 33).

БІЛЯ́ВКА, и, *ж.*, *розм.* Світловолоса або білолиця жінка, дівчина; білянка. *Ой не піду до білявки, не піду* (Сл. Гр.); *Це була ніби писана на полотні геніальною рукою художника синьоока білявка* (Збан., Любов, 1957, 135).

БІЛЯ́ВОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **біля́вка.** *Білявочка мовчала, щоб не сполохати його говіркого настрою* (Ільч., Серце жде, 1939, 99).

БІЛЯ́К, а́, *ч.* 1. Заєць, що має біле хутро. *Заєць-біляк на зиму змінює шерсть;* // *розм.*, *рідко.* Тварина білої масті, птах з білим оперенням. *На ставі пишно Лебідь плив, А Гуси сірії край його поринали. «Хіба оцей біляк вас з глузду звів?» — Один Гусак загомонів* (Греб., I, 1957, 44).

2. *бот.* Білий гриб. *Як загадав боровик,— На всі гриби полковник..: Ой тим білякам Да на войну* [війну] *йти. Ой казали біляки, Що ми зроду козаки* (Чуб., V, 1874, 1183).

3. *заст.*, *зневажл.* Білогвардієць, білобандит. *Це ж мій бойовий товариш! Разом біляків били!* (Донч., I, 1956, 482).

БІЛЯ́НКА, и, *ж.*, *розм.* 1. Світловолоса або білолиця жінка, дівчина; білявка. *Певно знала — не зустрітись* *більш, Не обнять тобі сестри, білянко* (Шер., Дорога.., 1957, 81).

2. *рідко.* Білість обличчя (на протилежність до ластовиння, веснянок).— *Ластівко, ластівко! На тобі веснянки, дай мені білянки!* (Номис, 1864, № 226).

БІЛЯ́СТИЙ, *рідко* **БІЛА́СТИЙ,** а, е. Трохи білий; білуватий. *Він одначе на виду був трохи схожий на маленького делікатного хлопчика з.. м'якими білястими кучерявими васильками на висках* (Н.-Лев., I, 1956, 585); *Косинка, зв'язана вузликом під бородою, зливалась з її лицем в одну біласту пляму* (Коцюб., II, 1955, 377); *Небо від спеки було білясте, наче вкрите полудою* (Гончар, II, 1959, 293).

БІ́ЛЯЧИЙ, а, е. Прикм. до **бі́лка.** *Російські купці привозили на Україну хутро (соболеве.., біляче, рідше — горностаєве та ін.)* (Іст. УРСР, I, 1953, 126).

БІЛЬ [1], бо́лю, *ч.* Відчуття фізичного страждання. *Біль без язика, але каже, де болить* (Укр.. присл.., 1955, 145); *Він аж застогнав від болю* (Вовчок, I, 1955, 445); *Що то за біль голови у Вас, чи це біль не нервового характеру?* (Коцюб., III, 1956, 399); *Прокинувся Арсен Черкашин з тупим болем у голові, з гірким тягарем у серці* (Дмит., Розлука, 1957, 5); * У порівн. *Самота, як біль зубів, починa ссать йому серце* (Коцюб., II, 1955, 330); // Відчуття прикрості, образи, смутку. *Буденне життя з його болем та горем, з його радощами та утратами краще і докладніше укладається під прозою* (Мирний, V, 1955, 377); *З болем у серці згадав Силантьєв, що техгурток.. працює кволо* (Донч., II, 1956, 117).

БІЛЬ [2], і, *ж.*, *рідко.* 1. Білі нитки, біла пряжа. *Усю ніч не спала, Та біль сукала; По горі ходила, Біль білила* (Нар. лірика, 1956, 351); *Сорочка «навипуск», мережана біллю, з виложистим коміром* (Л. Укр., III, 1952, 193).

2. Яскраво-білий колір; білість. *Чи тільки справді то сніги біліють? А може то розжеврілася туга, як те залізо, що біліє біллю..?* (Л. Укр., I, 1951, 228); * У порівн. *Як біль біла спочивала* [Глашка] *по чорних муках* (Черемш., Тв., 1960, 67).

БІЛЬ [3], і, *ж.* Біла іржа — хвороба хрестоцвітих, що спричиняється до появи білих блискучих плям на листках, стеблах, квітках і плодах рослини. *Біль, або біла іржа хрестоцвітих. При цій хворобі на листках, стеблах, квітках і плодах з'являються білі блискучі плями* (Шкідн. і хвор. с.-г. рослин, 1956, 224).

БІЛЬЙО́Н, а, *ч.*, *числ. кільк. і ім.* Назва числа 1 000 000 000 і його цифрового позначення; тисяча мільйонів; // *чого.* Кількість з 1 000 000 000 одиниць.

БІЛЬЙО́ННИЙ, а, е. Порядк. числ. до **більйо́н.**

БІЛЬМА́СТИЙ, а, е, *розм.* Який має більмо; з більмом, з більмами. *Кволе світло просочувалось крізь маленьке віконечко, що нагадувало більмасте око* (Коп., Вибр., 1953, 255).

БІЛЬМО́, а́, *с.* 1. Білувата пляма на роговій оболонці ока, яка спричиняється до сліпоти. *На очах більма поробились* (Котл., I, 1952, 104); *Жан охоче.. почав оповідати, встромивши більма кудись в стіну, через стіл* (Коцюб., II, 1955, 385); *Він осліп і більмами не бачив, Як ідуть сусіди в партизани* (Мал., I, 1956, 306); * Образно. *Як вони* [шибки] *гірко плачуть сьогодні.. По більмах вікна безупинно стікають сльози* (Коцюб., II, 1955, 410); * У порівн. *Над головою стояла сива мла, і крізь неї сліпим більмом дивилося жовте сонце* (Панч, В дорозі, 1959, 47).

◇ **Як (мов** *і т. ін.*) **більмо́ на о́ці [бу́ти]** — бути на заваді, дратувати. *Козаки ніколи не корилися панові, податків не платили, і тому Драчів хутір для Щеньковського був як більмо на оці* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 107).

2. *звичайно мн.* **бі́льма,** більм, *зневажл.* Те саме, що **о́чі.**

БІЛЬМОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **більмо́.**

БІЛЬШ *див.* **бі́льше.**

БІ́ЛЬШАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бі́льшати.**

БІ́ЛЬШАТИ, аю, аєш, *недок.* 1. Ставати більшим, збільшуватися розміром, обсягом, кількісним складом і т. ін. *Плата за день ніколи не падала від карбованця; зате більшала іноді й до п'яти* (Мирний, II, 1954, 78); *Сонце, поволі спускаючись на захід, більшає, немов росте, яснішає* (Коцюб., I, 1955, 232); *Шхуну гойдало все більше, хвиля більшала й заливала палубу* (Трубл., Шхуна.., 1940, 249); // *безос.* Зростати кількісно; прибувати. *Коней на майдані все більшає* (Гончар, Таврія.., 1957, 317); // Рости, підростати; розростатися. *Більшають діти — більшають і клопоти* (Укр.. присл.., 1955, 129).

2. Ставати дужчим, сильнішим; посилюватися (про інтенсивність, ступінь вияву чого-небудь). *А жага кохання росла, більшала* (Н.-Лев., IV, 1956, 256); *Починається лайка, змагання. Крик, гук дедалі все росте, все більшає, просториться* (Мирний, I, 1954, 237); *А на березі все більшав гомін тисячі білих чалм* (Ле, Міжгір'я, 1953, 250).

БІ́ЛЬШЕ, *рідше* **БІЛЬШ,** *присл.* 1. Вищ. ст. до **бага́то** 2. *А люди йшли на панщину, усе більш та більш їх збиралось* (Вовчок, I, 1955, 174); — *Знов подумала: ..що буде — те й буде! Більше, кажуть, копи лиха не буде* (Мирний, I, 1954, 73).

◇ **Більш за все; Більш усьо́го; Бі́льше всьо́го** — найбільше. *Тут* [на ярмарку].. *більш усього купчиться молодиць коло сковород, мисок та глечиків* (Вовчок, VI, 1956, 230); **Більш-ме́нш** — приблизно, в якійсь мірі, якоюсь мірою. *Весь час, як повернув з Криворівні, працюю щодня більш-менш правильно* (Коцюб., III, 1956, 400); **Бі́льше (більш) ні́чо́го** — та й усе, та й годі, і тільки. *А довелось на чужині Тілько сльози лити! Більш нічого* (Шевч., II, 1953, 106); **Бі́льше (більш) то́го, що...** — скоріше (швидше, ймовірніше), що... *Після свят не знаю, чи будемо в Києві, більш того, що ні* (Л. Укр.. V, 1956, 136); **Ні більш, ні менш [як...]** — саме, якраз так; так само, як... [Жірондист:] *Ідея — вічна.* [Монтаньяр:] *Як і ваше тіло, ні більш, ні менш* (Л. Укр., II, 1951, 166).

2. Уживається в реченнях із запереченням не у знач. далі, надалі, потім, після цього, вже і т. ін. *Лукина мала надію, що мати не буде більш говорити про тих багатирів* (Н.-Лев., III, 1956, 331); *Тут вже ніколи не ступить більше моя нога* (Коцюб., II, 1955, 267).

3. Переважно, здебільшого. *В лимані ловилась риба більше дністрова* (Н.-Лев., II, 1956, 223); *Мені зима було теж так розстроїла здоров'я, що я вже й по світі не могла ходити, а все більш лежала* (Л. Укр., V, 1956, 138).

4. *тільки* **більш.** Уживається у складених формах вищ. ст. прикм. і присл. *З'являється Острожин.., рухи ще більш несамовиті* (Л. Укр., II, 1951, 82); *Скоро напишу тобі більш детально про своє життя і його умови* (Коцюб., III, 1956, 307).

БІ́ЛЬШЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **бі́льший.** *Лисиця десь м'ясця дістала. Тихесенько прибігла під стіжок — Ум'яла більшенький шматок, А менший у сінце сховала* (Гл., Вибр., 1957, 37); *Уляна більшенька, ..Матвій зовсім малий* (Вас., Вибр., 1954, 44).

БІ́ЛЬШИЙ, а, е. Вищ. ст. до **вели́кий** (при порівнянні — з прийм. від, за або спол. ніж). *Страх більший від переполоху* (Номис, 1864, № 4400); *Мишва таку приміту знає: У кого довший хвіст — той розум більший має* (Гл., Вибр., 1957, 90); *Брянський бачив, що* *сьогодні бійці з більшим нетерпінням, ніж будь-коли, чекали бою* (Гончар, I, 1954, 31).

БІ́ЛЬШІСТЬ, шості, *ж.* Більша частина, більша кількість кого-, чого-небудь. *Вибрано мене величезною більшістю на посла до крайового сейму* (Фр., III, 1950, 247); *Більшість моїх оповідань перекладені на російську мову* (Коцюб., III, 1956, 282); *Радянську мирну політику схвалює величезна більшість населення Землі* (Рад. Укр., 23.I 1954, 1).

БІЛЬШОВИЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Поширення ідей марксизму-ленінізму в масах і посилення їх впливу; збільшення кількості більшовиків у складі якої-небудь організації. *На Україні, особливо в Донецькому басейні, спостерігається процес більшовизації Рад. На виборах до Луганської Ради 18 вересня* [1917 р.] *більшовики здобули 95% усіх місць* (Іст. УРСР, II, 1957, 48).

БІЛЬШОВИ́ЗМ, у, *ч.* Ідейні, теоретичні, стратегічні й тактичні основи революційного пролетарського руху та революційного перетворення капіталістичного суспільства в комуністичне, розроблені В. І. Леніним на основі досвіду боротьби російського і міжнародного робітничого класу. *Більшовизм виразив пролетарську суть руху, меншовизм — його опортуністичне, міщанськи-інтелігентське крило* (Ленін, 20, 1950, 225); *Більшовизм.. дав теорію, програму і тактику для світового комуністичного руху* (Біогр. Леніна, 1955, 209).

БІЛЬШОВИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Посилювати більшовицький вплив на кого-небудь; збільшувати число більшовиків у складі якої-небудь організації.

БІЛЬШОВИЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док.* Ставати більшовицьким.

БІЛЬШОВИ́К, а́, *ч.* Послідовник більшовизму, член більшовицької партії (первісно — належний до очолюваної В. І. Леніним революційної більшості на II з'їзді Російської соціал-демократичної робітничої партії); комуніст. *Прихильників Леніна, які дістали на II з'їзді* [РСДРП] *більшість голосів при виборах, стали називати більшовиками* (Іст. УРСР, I, 1953, 587); *Голова комісії, старий більшовик, довго вдивлявся в риси знайомого лиця* (Донч., I, 1956, 481); *Іде по шляху перемог батьківщина Під прапором більшовиків* (Бажан, I, 1946, 116).

БІЛЬШОВИ́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **більшови́к** і **більшови́зм.** *Підпільний більшовицький комітет спішно прибув до Броварів* (Довж., I, 1958, 165); *Правдиве більшовицьке слово пішло в народ, воно будило надії, піднімало дух, кликало до активного опору, до боротьби* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 34); *Більшовицька партія;* // Власт. більшовикам. *Більшовицьке ставлення до праці.*

БІЛЬШОВИ́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **більшови́к.** *Жандарм узяв паспорт, і враз обличчя його змінилось — він пополотнів, тоді почервонів..— Більшовичка!.. Держіть її!* (Смолич, I, 1958, 118).

БІЛЬЯ́РД, а, *ч.* 1. Гра кулями на спеціально обладнаному столі. *Яких тільки розваг не було тут* [в ігротеці]!.. *Особливо мене приваблював дитячий більярд* (Сміл., Сашко, 1957, 40).

2. Стіл з бортами, лузами, кулями і киями для цієї гри. *Новий більярд виблискував свіжим лаком* (Десняк, I, 1955, 303).

БІЛЬЯ́РДНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **білья́рд.** *Він був абсолютний профан у складній теорії більярдного грання* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 64).

2. *у знач. ім.* **білья́рдна**, ної, *ж.* Приміщення, призначене для гри в більярд. *Тишу більярдної порушував тільки шелест слонової кістки по зеленому полі та зрідка грюк кулі* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 63).

БІЛЬЯ́РДОВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **білья́рдний** 1. *В більярдовій залі.. офіцери грали в більярд* (Фр., VI, 1951, 417).

БІМЕТА́Л *див.* **бімета́ли.**

БІМЕТАЛЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **бімета́л, бімета́ли;** // Зробл. з біметалу. *Біметалева втулка складається з стального корпусу, вкритого зсередини шаром бронзи різної товщини* (Слюс. справа, 1957, 307); *Біметалева спіраль; Біметалеві різальні інструменти.*

БІМЕТА́ЛИ, ів, *мн.* (*одн.* **бімета́л**, у, *ч.*). Дріт, пластинки і т. ін., виготовлені з двох шарів різних металів.

БІМЕТАЛІ́ЗМ, у, *ч.* Грошова система, при якій в обігу одночасно функціонують монети з двох різних металів (золоті й срібні або інші).

БІМЕТАЛІ́ЧНИЙ, а, е. Те саме, що **біметале́вий.**

БІНА́РНИЙ, а, е. Який складається з двох частин, елементів; подвійний. *Великою заслугою К. Ліннея є запровадження ним чітких назв для рослин і тварин, які складаються з двох слів, так званої подвійної або, бінарної, номенклатури* (Наука.., 5, 1957, 30); *Бінарні металеві сплави.*

БІНО́КЛЬ, я, *ч.* Оптичний прилад з двох паралельних, з'єднаних між собою зорових трубок для розглядання віддалених предметів. *Вчора ходили ми на руїни вілли Тіберія, звідки такий чарівний краєвид на море, Везувій, Калабрію, острови і навіть Неаполь в бінокль видно* (Коцюб., III, 1956, 331); *Погодняк розглядав через бінокль розлогий гірський степ* (Галан, Гори.., 1956, 68).

БІНО́М, а, *ч.* Сума або різниця двох алгебричних величин (виразів), що звуться його членами; двочлен. *Біном Ньютона.*

БІО... Перша частина складних слів — наукових термінів, що відповідає слову **біологі́чний**, напр.: біокіберне́тика, біоста́нція, біоти́п,— або вказує на стосовність до життя, життєвих процесів, напр.: біогене́з, біогенети́чний, біосфе́ра і т. ін.

БІОГЕ́ННИЙ, а, е. Який підтримує, стимулює розвиток організму, життя. *Біогенні стимулятори.*

БІОГЕОХІМІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до біогеохімії.

БІОГЕОХІ́МІЯ, ї, *ж.* Наука, що вивчає історію та хімічний склад органічних елементів Землі. *В. І. Вернадський створив нову галузь геохімії — біогеохімію* (Заг. хімія, 1955, 46).

БІО́ГРАФ, а, *ч.* Автор чиєї-небудь біографії. *Багато і наполегливо працював над собою і над своїми творами М. Коцюбинський. Про це говорять біографи й дослідники творчості письменника* (Мовозн., XIII, 1955, 104).

БІОГРАФІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **біогра́фія.** *Жадаєте біографічних звісток? Подаю вам кілька фактів* (Коцюб., III, 1956, 218).

БІОГРА́ФІЯ, ї, *ж.* Опис чийого-небудь життя і діяльності; життєпис. *Біографія Ковалевського — я її не скінчила* (Л. Укр., V, 1956, 256); * Образно. *Українська пісня — це геніальна поетична біографія українського народу. Це історія українського народу* (Довж., III, 1960, 23); // Життєвий шлях кого-небудь. *В його бойовій біографії було чимало героїчних епізодів* (Смолич, III, 1959, 445); *Митці знаходили багато спільного в своїх біографіях* (Ільч., Серце жде, 1939, 302).

БІО́ЛОГ, а, *ч.* Фахівець з біології. *Бехтерєв був блискучим біологом і представником теоретичної медицини* (Наука.., 1, 1957, 30); // *розм.* Той, хто вчиться на біологічному факультеті. *Перша* [дівчина] *була математик, друга — біолог, а третя — вчилася на філологічному* (Ю. Янов., II, 1954, 83).

БІОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до біології. *Деякі біологічні відкриття.. зумовили революцію в медицині* (Наука.., 4, 1957, 15); *Біологічний метод боротьби полягає* *у знищенні шкідників з допомогою їх природних ворогів* (Захист рослин.., 1952, 138); *Біологічна кібернетика;* // Стос. до життя, життєвих процесів організму. *Найважливішою біологічною особливістю зернових бобових культур є здатність використовувати необхідний для життя азот з повітря за допомогою бульбочкових бактерій* (Зерн. боб. культ., 1956, 6).

БІОЛОГІ́ЧНО. Присл. до **біологі́чний.** *Короткоцвіта повитиця біологічно має більше подібності з європейською повитицею, ніж з повитицею польовою* (Бур'яни.., 1957, 103); *Біологічно активні речовини.*

БІОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Наука про закономірності життя і розвитку організмів. *Праці І. В. Мічуріна і його послідовників в СРСР мали великий вплив на розвиток біології всіх країн* (Вісник АН, 8, 1957, 42); *Перед наукою стоїть завдання глибокого вивчення питань космічної біології* (Фізіол. ж., VI, 2, 1960, 158); // *чого.* Сукупність природних особливостей життя і розвитку рослинних або тваринних організмів. *Досконале вивчення біології бур'янів — найкраща основа для побудови системи раціональних засобів боротьби з ними* (Вісник АН, 4, 1949, 26); *Біологія бджоли.*

БІОМІЦИ́Н, у, *ч.* Лікувальний препарат — антибіотик. *Застосовуючи після операції пеніцилін, стрептоміцин, біоміцин, вдається запобігти запальному процесові в рані* (Наука.., 3, 1957, 14).

БІОМІЦИ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **біоміци́н.**

БІО́НІКА, и, *ж.* Одна з галузей технічної кібернетики, що застосовує математичне моделювання біологічних процесів для розв'язання складних інженерних завдань. *Співробітництво біологів і кібернетиків вилилося в зовсім нову форму: з'явилась молода галузь технічної кібернетики — біоніка* (Наука.., 7, 1962, 11).

БІОПА́ЛИВО, а, *с.* Гній, сміття або інші органічні речовини, які, перегниваючи, виділяють тепло, що використовується для обігрівання парників. *Основним засобом обігрівання парників є біопаливо* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 22).

БІОПСІ́Я, ї, *ж., мед.* Відтинання шматочка ураженої тканини для мікроскопічного дослідження з метою встановлення діагнозу.— *Ми маємо до наших послуг рентген, лабораторний аналіз, біопсію, і все ж — скільки ще лишається в нашій амбулаторній практиці нерозпізнаних випадків рака* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 73).

БІОСИ́НТЕЗ, у, *ч.* Біохімічний процес утворення речовин в організмі. *Тепер учені знають загальну схему, за якою відбувається біосинтез білка. Та для повного оволодіння всіма таємницями живої фабрики білка — клітини треба подолати ще чималий шлях* (Знання.., 10, 1965, 6).

БІОСТРУ́М, у, *ч.* Слабкий електричний струм, що виникає в тваринному і рослинному організмі. *Користуючись чутливими приладами, можна одержати запис біострумів серця — електрокардіограму* (Наука., 2, 1960, 41).

БІОФІ́ЗИК, а, *ч.* Фахівець з біофізики.

БІОФІ́ЗИКА, и, *ж.* Наука, що вивчає фізичні й фізико-хімічні закономірності життєдіяльності рослинних і тваринних організмів, а також вплив на організми фізичних факторів. *В результаті проникнення фізики в біологію утворилася спеціальна галузь знань — біофізика, складовою частиною якої є радіобіологія* (Наука.., 8, 1962, 7).

БІОФІЗИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до біофізики.

БІОХІ́МІК, а, *ч.* Фахівець з біохімії. *Радянські біохіміки створюють дуже складні органічні речовини — білки-*(Наука.., 3, 1957, 25).

БІОХІМІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до біохімії. *Біохімічна лабораторія;* // Пов'язаний з хімічними процесами в живих організмах. *При достиганні помідорів у плодах відбуваються біохімічні перетворення* (Овоч. закр і відкр. грунту, 1957, 179).

БІОХІ́МІЯ, ї, *ж.* Наука, що вивчає хімічний склад живих організмів та хімічні процеси, що відбуваються в них. *В комплексі біологічних наук велике значення має біохімія — наука про «хімію життя», як часто її називають* (Наука.., 2, 1964, 29); // *чого.* Сукупність хімічних процесів, що відбуваються в організмі або в якійсь частині його. *Біохімія нервової системи; Біохімія рослин.*

БІПЛА́Н, а, *ч.* Літак, крила якого мають дві площини, розташовані одна над другою. *Наталя з Юлькою теж змайстрували модель.. аероплана. Це був великий біплан* (Донч., I, 1956, 72); *Перехід з біплана.. на моноплани.. зробив переворот у літакобудуванні* (Наука.., 1, 1959, 24).

БІР, бо́ру, *ч.* Сосновий або інший шпильковий ліс; також мішаний ліс з переважанням сосни. *Передо мною сніг біліє, Кругом бори та болота* (Шевч., I, 1951, 243); *То не звір блукає в сосновому бору, то мати тікає з сином* (Н.-Лев., I, 1956, 103); *Їхали мовчки, тільки вітер глухо стогнав у смерекових борах, віщуючи близьку відлигу* (Фр., III, 1950, 309); // Взагалі будь-який ліс. *Гуляє вітер у степах, Верхи борів гойдає* (Рильський, II, 1960, 308).

БІ́РЖА, і, *ж.* 1. У капіталістичних країнах — установа, де здійснюються торговельні, фінансові та інші операції. *На нью-йоркській біржі ще з весни агенти Мак-Келлі скуповують для свого шефа акції на донецькі шахти* (Гончар, Таврія.., 1957, 584).

2. Капіталістична установа, в якій проводиться реєстрація безробітних і здійснюється посередництво між трудящими та підприємцями в купівлі й продажу робочої сили. *Ні один негр не дістане в Чікаго роботи, аж поки біржа забезпечить роботою всіх білих безробітних* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 280); // *іст.* Спеціальний пункт, де за часів німецької окупації брали на облік радянських трудящих для примусового вивезення на каторжні роботи у фашистську Німеччину. *Серед ночі темної біржа запалала, Що молодих хлопців та дівчат В неволю тяжкую фашистськую висилала* (Укр.. думи.., 1955, 488); // *перев. із сл.* праця, *іст.* Установа, що в перші роки Радянської влади проводила боротьбу з безробіттям, регулюючи трудовлаштування і попит на працю.— *У мене ніяких робіт нема. Я — інженер.. Штати маю повністю і... не мені доручено справи біржі робочої сили* (Ле, Міжгір'я, 1953, 29).

3. *заст.* Місце стоянки візників, фурманів у містах. *Візники стояли на біржі;* // Сани або дрожки візника. *Ми приїхали біржею* (Сл. Гр.).

БІРЖОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **бі́ржа** 1. *Біржовий крах;* // Який здійснюється на біржі. *Він* [Колінз] *з головою пірнув у біржові спекуляції* (Рибак, Час.., 1960, 333).

БІРЖОВИ́К, а́, *ч.* У капіталістичних країнах — той, хто займається біржовими операціями. *Стривожився біржовий мурашник, потай зібралися вночі біржовики* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 595).

БІРМА́НЕЦЬ *див.* **бірма́нці.**

БІРМА́НКА *див.* **бірма́нці.**

БІРМА́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бірма́нці** і Бірма.

БІРМА́НЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **бірма́нець,** нця, *ч.;* **бірма́нка,** и, *ж.*). Корінне населення Бірми. *Більшість її* [Бірми] *населення становлять бірманці, один з найдавніших народів Азії* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 200).

БІРЮЗА́, и́, *ж.* 1. Непрозорий дорогий камінь голубого або голубувато-зеленого кольору; використовується для прикрас. *Одного дня Зогак усадовився На троні, зробленім з кісток слонових, І заквітчавсь вінцем* *із бірюзи* (Крим., Вибр., 1965, 170); *Вона* [люлька] *прикрашена орнаментальною різьбою та інкрустована опалом, бірюзою* (Нар. тв. та етн., 1, 1966, 49); * Образно. *Сяє хмара білокрила, Квітне неба бірюза* (Мал., I, 1956, 168); * У порівн. *Хвилі то сині-сині, як бірюза, то фіолетові* (Н.-Лев., III, 1956, 313).

БІРЮЗО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **бірюза́**; // Зробл. з бірюзи. *Вгледівши його кремезну бородату постать та в руках важкі бірюзові чотки, правовірні віддадуть належну йому пошану* (Ле, Міжгір'я, 1953, 137).

2. Який має колір бірюзи; ніжно-голубий. *Дівчатка чинно розсілися спереду, поспиравшись на бильця, оббиті.. яскравим бірюзовим бархатом із позолотою* (Ільч., Серце жде, 1939, 226); *Образно. *Над Шварцвальдом пливла осінь, тиха й бірюзова* (Донч., II, 1956, 78).

БІС ^{1}, а, *ч.* 1. Уявна надприродна істота, що втілює зло і звичайно зображується у вигляді людини з козячими ногами, хвостом і ріжками; злий дух, чорт, диявол, сатана.— *Як воно скоїлось — і не вгадаю. Се біс проклятий спокусив* (Гл., Вибр., 1957, 135);— *Їм чи чорт, чи біс, аби яйця ніс* (Збан., Єдина, 1959, 165); *Багатому й біс дітей колише,— говорить давнє прислів'я* (Ле, Міжгір'я, 1953, 203).

2. Уживається як лайка. *Сунеться який біс — йому колючка в ніс* (Гл., Вибр., 1957, 218).

◇ **Біс (біси́) ба́тька зна що (яки́й** *і т. ін.*); **Біс його́ (її** *і т. ін.*) **зна (зна́є)** *див.* **зна́ти; Бісом диви́тися (позира́ти** *і т. ін.*) — сердито, гнівно, вороже дивитися (позирати і т. ін.); сердитися. *Йому не вгодиш: ..все бісом дивиться!* (Коцюб., I, 1955, 29); *Тільки один козак бісом позирав скоса на Хмельницького і сам з собою щось гарикав* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 245); **Де в бі́са!** — уживається як заперечення, спростування у знач. ні!, де там! — *А що, куме, багато заробив грошенят на заробітках? — Де в біса! Тепер не те стало, що колись у старовину* (Сл. Гр.); **До бі́са:** а) *(у сполуч. із сл.* посилати, проганяти *і т. ін.*) геть; на всі чотири вітри.— *Та пустіть її до біса,— крикнув затурканий писар. Молодицю пустили* (Вовчок, VI, 1956, 233); б) *(чого)* багато, безліч. *Мишей до біса назбігалось; Чимало й Пацюків зібралось, Старих і молодих* (Гл., Вибр., 1957, 89); **З бі́са** — дуже, вельми, занадто. — *З біса розумна ти* [Катря], *моя люба! — кепкує з неї Назар* (Вовчок, I, 1955, 128); «*Та який ти з біса мудрий! — Мовить лицар,— ще ні разу Я таких, як ти, не бачив*» (Л. Укр., I, 1951, 366); **К бі́су,** *рідко* — геть; на всі чотири вітри. [Твардовський:] *Я з вами згоден: тиран-поміщик — к бісу* (Голов., Драми, 1958, 69); **На [яко́го] бі́са** — нащо, для чого.— *Ти хоч би пику вмив,— докоря йому Лушня.— На біса я буду мити, коли дощ і без того обмиє* (Мирний, II, 1954, 228); — *На якого біса їх* [блузки] *шити, коли не носити?* (Л. Укр., III, 1952, 602); **Оди́н біс** — однаково, все одно.— *Один біс, що пан, що багатий мужик* (Коцюб., II, 1955, 46); **У (в) бі́са** — уживається у знач. підсил. част. при займ. хто, що, який або присл. де, коли, куди, як. *Який там в біса звір! На Вовка тільки поговір, А овечок Тарас хапає!..* (Гл., Вибр., 1957, 78), [Чіп:] *Еге, кажи! Який же після цього Ти в біса війт?* (Коч., I, 1956, 460);— *І де у біса застряла? — охриплим голосом заспаний привітав її брат* (Мирний, IV, 1955, 121); *Кому-кому, а Василю Йвановичу півень той без діла: невідомо було, коли він сам у біса спить* (Ю. Янов., Мир, 1956, 38); **Хай (неха́й) йому́ (їм** *і т. ін.*) **біс!** — бодай минуло, згинуло!; хай пропаде, згине (пропадуть, згинуть)! і т. ін.— *Що, вже давала, Христе, курям? — Та давала, хай їм біс!* (Мирний, I, 1954, 237); *Сі панове не знають, яку шкоду вони роблять всій справі своєю безличністю. Ну, та нехай їм біс!* (Л. Укр., V, 1956, 159); **Що за біс?** — уживається для вираження здивування. *Ревнув медвідь: «Се що за біс?»* (Фр., XIII, 1954, 265); **Яки́й** (*рідко* **кий**) **біс!** — уживається як заперечення, спростування у знач. ні!, де там! *Чіпка випив* [чарку] *і собі.— Що, посолодшало? — Кий біс!* (Мирний, II, 1954, 153); **Яко́го бі́са?** — уживається для вираження незадоволення у знач. навіщо, чому. *Якого біса ти спеклася? Хіба на світі нажилася?* (Котл., I, 1952, 145);— *Що це ви розляглися, як на пляжі? Ну, давай, давай, ворушись!..— Якого біса? — пробурмотів сонний солдат* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 88).

БІС ^{2}, *виг.* Уживається як прохання глядачів повторити виступ. *Панночки для виду поопускали очі у землю, а паничі і пани одно гукали: «біс! біс!»* (Мирний, III, 1954, 273); *Бійці аплодували, тупотіли ногами і на повні груди гукали «браво» та «біс»* (Смолич, Театр.., 1946, 50).

На біс виклика́ти — просити актора повторити виступ. *Ася чудово грала на роялі, і це був, напевно, найкращий номер. Її без кінця викликали на біс* (Ів., Вел. очі, 1956, 76).

БІСЕКТРИ́СА, и, *ж.* Пряма лінія, що проходить через вершину кута і поділяє його навпіл. *Відрізок прямої.., що ділить який-небудь кут трикутника пополам, називається рівноподільною кута трикутника, або його бісектрисою* (Геом., I, 1956, 21).

БІСЕНЯ́, я́ти, *с.* 1. Зменш. до **біс** ^{1} 1. *Та й мордувалося ж скажене бісеня! І скаче, і тупоче, і по землі качається* (Вовчок, VI, 1956, 271).

2. *розм.* Про кого-небудь жвавого, меткого, хитрого, лукавого. *Кирило Сидоренко глянув на неї, усміхнувся — ну й бісеня, а очі ж які, золотаво-карі* (Собко, Звич. життя, 1957, 50).

БІ́СЕР, у, *ч.*, *збірн.* Дрібне різнокольорове скляне намисто, що застосовується у вишиванні.— *Закури, браток, тут можна,— озвався П'ятниця і подав Вихору оксамитовий, вишитий бісером кисет* (Кучер, Чорноморці, 1956, 346); *Образно. *Поважні гості.. роздивлялися вкриті бісером чисел сторінки* (Рибак, Час.., 1960, 34); *У порівн. *Зверху посипалась дрібна роса, мов бісер* (Н.-Лев., IV, 1956, 31).

◇ **Мета́ти бі́сер перед сви́ньми́; Ки́дати бі́сер сви́ням** — говорити що-небудь людям, які не можуть зрозуміти того, що їм кажуть.

БІСЕРИ́НА, и, *ж.* Одна намистина бісеру. *Мав* [одяг у сарматів] *вигляд довгої сукні-сорочки, обшитої на рукавах і на подолі.. дрібними голубими або зеленими рубчастими бусами — бісеринами* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 230).

БІСЕРИ́НКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **бісери́на.** *У порівн. *Стоїть мала Маринка з торбинкою в руці, блищать, як бісеринки, сльозинки на лиці...* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 82).

БІ́СЕРНИЙ, а, е. Прикм. до **бісер.** *Єдиний разочок бісерного намистечка неначе відмежовував покаті плечі мальовничою рискою* (Ле, Право.., 1957, 11); *Образно. *На широких чорних бровах його Тоня помітила бісерні краплини поту* (Донч., II, 1956, 277); // Оздоблений бісером. *Анеля.. обклалася бісерними подушечками* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 10).

◇ **Бі́серний по́черк** — дуже дрібний, рівний почерк. *Учителька довгенько-таки вчитувалася в бісерний почерк студента* (Ле, В снопі.., 1960, 365).

БІ́СИК, а, *ч.* Зменш. до **біс** ^{1} 1. *Коли зирк: він* [чорт] *сидить.. — А що,— кажу,— бісику, чого се такеньки зажурився?* (Вовчок, VI, 1956, 265); * Образно. *Бісик зухвалості раптом ускочив Жаку в груди. Жаку було весело, Жаку було радісно — захват переймав його* (Смолич, Світанок.., 1953, 347).

◇ **Бісики (бісик) в очáх (в óці) [грáють (грáє** *і т. ін.*)] — про веселий, грайливий настрій у когось. *Буває* [Маруся] *часом страх сумна, А часом бісик в оці грає* (Коцюб., I, 1955, 425); *В очах* [Люди] *не горіли звичайні сміхотливі бісики* (Донч., I, 1956, 508); **Пускáти (посилáти, робúти) бісики [óком (очúма)]** — кокетувати очима, заграваючи з ким-небудь. *І кожна* [панянка] *навперейми перед подругою наряджалася якнайкраще, .. були й такі, що й бісики перед дзеркалом учились пускати* (Мирний, III, 1954, 190).

БІСИ́РУВАТИ, ую, уєш, *недок. і док., перех. і без додатка.* Викликати на біс. *Її по кілька разів бісирували, і знов здіймався гамір* (Моє життя в мист., 1955, 26); // Виступати на біс.

БІСИ́ТИ, бішу́, бісиш, *недок., перех., розм., рідко.* Дуже сердити, гнівити кого-небудь. *Спокій Сулятицького все ще бісив князя. Хотів чимось дошкулити шляхтичеві, але не знаходив чим* (Гжицький, Опришки, 1962, 114).

БІСИ́ТИСЯ, бішу́ся, бісишся, *недок., розм., рідко.* Бути в стані роздратування, дуже сердитися; лютувати. *І поки ж будеш ти біситься? На Трою і Троянців злиться?* (Котл., I, 1952, 292); *Дівчата мовби веселіли з того, як бісився Нестір* (Горд., II, 1959, 76); * Образно. *А надворі бісилась метелиця* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 5).

◇ **З жиру бісúтися** — капризувати, вередувати, живучи розкішно, сито.— *Один з жиру біситься, а другий риється по смітниках за кухонними покидьками* (Вільде, Сестри.., 1958, 154).

БІСИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **біс**^{1} 1. *Не «сокотилася» баба при злогах, не обкурила десь хати, не засвітила свічки — і хитра бісиця встигла обміняти її дитину на своє бішеня* [бісеня] (Коцюб., II, 1955, 306).

БІ́СІВ, сова, сове. 1. Належний бісові.

2. *лайл.* Капосний, лихий, поганий. *Облиймо бісову бабу холодною водою, як вона прибіжить за відром* (Н.-Лев., II, 1956, 13);— *Стій, я тебе, бісова звірюко, скупаю! — свариться Яким і почина одв'язувати повід* (Мирний, IV, 1955, 319);— *А, бісові шкуродери, попалися!..* (Гр., II, 1963, 296).

◇ **Бісового бáтька** — вживається при дієсловах у знач. заперечення не.— *Еге! Бісового батька мене обдуриш* (Хотк., I, 1966, 82); **Бісова личúна (пáра)** — уживається як лайка. *Він не каже бісовій личині, що вона нехлюя, не хазяйка, що вона не годна страви зварити..!* (Коцюб., I, 1955, 29); **Бісів син** — уживається як лайка.— *Та йди ж, бісів сину, людям поклонися за честь* (Стельмах, II, 1962, 20); **До бісового бáтька** (*рідко* **К бісовому бáтькові); До бісової мáтері** (*рідко* **К бісовій мáтері**), *лайл.*— уживається у сполуч. з дієсловами посилати, іти, кидати та ін. у знач. геть, світ за очі і т. ін.— *Тебе просиш, а ти до бісового батька посилаєш* (Мирний, III, 1954, 229); **На [якóго] бісового бáтька** — нащо, навіщо. *На батька бісового я трачу І дні, і пера, і папір!* (Шевч., II, 1953, 241); — *На бісового батька ти оце заквітчала колючками драбину, неначе молоду до вінця! — гукнув він до жінки* (Н.-Лев., II,1956, 178); **Якóго бісового бáтька** — вживається при дієсловах у знач. чому, чого для вираження незадоволення, недоброзичливості.— *Якого це бісового батька ви стоїте, згорнувши руки, діла не робите..! — крикнув Кайдаш* (Н.-Лев., II, 1956, 266); — *Якого ти бісового батька качаєшся та рвеш на собі волосся?* (Мирний, II, 1954, 179).

БІСІ́ВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **біс**^{1} 1. [Чорт:] *Чого регочете, бісівське кодло?* (Крот., Вибр., 1959, 465); // Власт. бісові; нелюдський. *Знову дивиться* [Січкар] *на Денисенка, а згадує Настю. Прямо бісівську силу мають її злющі очі* (Стельмах, II, 1962, 109).

БІСКВІ́Т, а, *ч.* Солодке пухке бездріжджове печиво. *Троє.. людей поволеньки ковтали чай, заїдаючи бісквітами* (Досв., Вибр., 1959, 250); *До складу бісквітного тіста входять борошно, цукор і яйця. Існує два способи приготування бісквіта: холодний і з підігріванням* (Укр. страви, 1957, 352).

БІСКВІ́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **бісквіт**. *Бісквітні тістечка мають пишне, ніжне тісто* (Укр. страви, 1957, 341); // Признач. для виробництва бісквіта. *Бісквітна фабрика.*

БІ́СКУП, а, *ч.* Католицький єпископ.— *Її* [горілку] *п'ють і пани, й мужики, і царі, і князі, і біскупи* (Н.-Лев., I, 1956, 211).

БІСНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **біснувáтися**. *Рясний регіт покрив біснування полковника* (Кулик, Записки консула, 1958, 175); *Образно. *От-от вже мала впасти на землю злива страшна і лиховісна. Ми стояли під стіною хати, спостерігаючи це біснування огню* (Смолич, III, 1959, 442).

БІСНУВА́ТИЙ, а, е, *заст.* Психічнохворий, божевільний. [Річард (*..бере від Деві молота і замахує ним*):] *Гей, одступіться! ..здіймається лемент: «Він біснуватий!»* (Л. Укр., III, 1952, 85); — *Те, що вони* [німці] *дістали під Москвою, приголомшило навіть біснуватого Гітлера* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 32); * У порівн. *Готліб, мов біснуватий, зачав бігати по хаті* (Фр., V, 1951, 400); // *у знач. ім.* **біснувáтий**, того, *ч.*; **біснувáта**, тої, *ж.* Про божевільну людину. *Оженився дурний та взяв біснувату, та не мали що робити — підпалили хату* (Укр.. присл.., 1955, 257); // *розм.* Лютий, роздратований, розгніваний; несамовитий. *Зробився Турн наш біснуватим, Реве, як ранений кабан* (Котл., I, 1952, 257).

БІСНУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* Бути в стані великого збудження, роздратування; лютувати. *Турн біснується, лютує, В сусідні царства шле послів* (Котл., I, 1952, 191); *Максим біснувався, а проте ще дужче закохувався* (Мирний, I, 1949, 235); *Бачачи безнадійність свого становища, Шулькевич біснувався в своєму безсиллі* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 160); * Образно. *Море навколо нас. Воно біснується й вирує* (Тич., II, 1957, 35).

БІСНУВА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Стан за знач. **біснувáтий**. *Апатія трохи минає, а напади біснуватості теж зникають* (Л. Укр., V, 1956, 342).

БІ́СОВИЙ, а, е. Те саме, що **бісів**.

БІСУЛЬФА́Т, у, *ч., хім.* Кисла сірчанонатрієва сіль.

БІ́СЯЧИЙ, а, е. Прикм. до **біс**^{1} 1. *Мало не все місто вибігав* [чортик] *..Хоч ніжки бісячі, а гудуть* (Вовчок, VI, 1956, 291).

БІ́ТЕР, а, *ч.* Пристрій на комбайні. *Допоміжний бітер призначений для подавання зрізаних стебел кукурудзи з похилої частини жатки в приймальні транспортери* (Колг. село, 2.VII 1954, 3).

БІ́ТУМ *див.* **бітуми.**

БІ́ТУМИ, ів, *мн.* (*одн.* **бітум**, у, *ч.*). Назва різноманітних вуглеводневих смолистих в'яжучих речовин. *В природі зустрічаються бітуми в газоподібному, рідкому і твердому станах* (Нафта.., 1951, 6).

БІ́ТУМНИЙ, а, е. Прикм. до **бітум, бітуми.** *Бітумні матеріали;* // Який має в своєму складі бітуми. *Стовпи.. на лініях електричних сіток покривають бітумною пастою, яка складається з ураліту, бітуму, зеленого масла і води* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 227).

БІФШТЕ́КС, а, *ч.* Кулінарний виріб з м'яса — шматок відбитої смаженої яловичини. *Через дві хвилини*

Валентин Модестович сидів за столом перед тарілкою з рум’яним і запашним біфштексом (Шовк., Інженери, 1956, 12).

БІЦЕПС, а, *ч.* М’яз руки між ліктем і плечем. — *Гляньте, які ось у мене біцепси на руках* (Гончар, Людина.., 1960, 53).

БІЧНИ́Й, а́, е́. Те саме, що **бокови́й.** *Тільки задня стіна мурована, а дві бічні заміняються завісами, що можуть розсуватися* (Л. Укр., III, 1952, 270); *Це була бічна вулиця, що йшла від левади* (Коп., Лейтенанти, 1947, 121); *Пірамідою називається многогранник, в якого одна грань, що називається основою, є який-небудь многокутник, а всі інші грані, що називаються бічними,— трикутники, які мають спільну вершину* (Геом., II, 1954, 37).

БЛАВА́Т, у, *ч.* 1. (*Centaurea cyanus* L.). Волошка. *Коло.. хати Зацвіли блавати* (Нар. лірика, 1956, 371); *Де-не-де видніється.. синє чаруюче око блавату або квітка куколю* (Фр., I, 1955, 57); *Олена.. поспішає на подвір’я, де біля виполеного блавату, тупцюючи, розкошує корівчина* (Стельмах, Хліб.., 1959, 561); * У порівн. *Над нами синь небес, як росяний блават* (Рильський, Сад.., 1955, 37).

2. *заст.* Шовкова тканина блакитного кольору; взагалі шовк; одяг з такої тканини. *Має вона сукні, має і блавати* (Сл. Гр.).

БЛАВА́ТНИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **блава́т** 2. *Заложив* [Герш] *склеп з блаватними товарами* (Фр., VIII, 1952, 391).

БЛАГА́ЛЬНИЙ, а, е. Який виражає благання. *Юля не доказала, бо зустрілася з благальним поглядом Марійки* (Донч., V, 1957, 531).

БЛАГА́ЛЬНО. Присл. до **блага́льний.** *Падає* [виночерпець] *навколішки і здіймає благально руки до Хуси* (Л. Укр., III, 1952, 147); *Нарешті Ярина благально сказала: — Заграйте, дідусю!* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 21); *Дівчина благально підвела на нього очі* (Баш, Вибр., 1948, 30); * Образно. *Вирване з землі коріння благально простягає свої чорні руки до неба, до сонця* (Руд., Остання шабля, 1959, 234).

БЛАГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **блага́ти.** *Оксана простерла в тузі, в благанні руки* (Мушк., Серце.., 1962, 174); * Образно. *Струни бриніли благанням тиші й спокою* (Ільч., Вибр.,1948, 28);// Прохання. *Марічку несла ріка, а люди чули крики й благання і не могли врятувати* (Коцюб., II, 1955, 331); *Не раз з благанням на вустах Румун дививсь на Схід* (Підс., Героїка, 1951, 121); *Був се тон також тихий..— повний несказанного болю і розпуки, невимовного благання* (Фр., III, 1950, 128).

БЛАГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., кого про що, чого і без додатка; часто з інфін., також спол.* щоб. Наполегливо, невідступно, ласкаво просити. *Сам і їсти їй приносить, І просить, благає, Щоб на його подивилась, Щоб утерла очі...* (Шевч., II, 1953 97); *Пару літ терпіли бойки, благали і жандармів, і ревізорів, щоб увільнили їх від напасті* (Фр., III, 1950, 45); *«Відчиніть мерщій, благаю»,— За дверима голос просить* (Сам., I, 1958, 258); *Матроси обливалися потом, поранені благали хоч краплі води* (Кучер, Чорноморці, 1956, 129); *Образно. *Мамині очі, повиті незникаючою тугою, благали* (Гончар, II, 1954, 25).

БЛАГА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **блага́ти.** *Вона* [Параскіца] *сама, благаюча та протестуюча проти людської несправедливості, ..чекала моменту, коли співатимуть «херувимську»* (Коцюб., I, 1955, 276); // *у знач. прикм.* Який виражає благання. *Схопив* [Василь], *що було під рукою, побіг на тривожний, благаючий крик* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 79).

БЛАГЕ́НЬКИЙ, а, е. Зменш.-пестл. до **благи́й** 1. *А вона вже коло мене прихилилась, у вуха мені благенький голосочок дзвенить,— та такий-то вже голосочок скрадний!* (Вовчок, I, 1955, 377); *Проходить Міла, дівчинка років 10—11,..в благенькій, вже подертій суконці* (Коч., II, 1956, 325); *Охрім сідає в тиші серед хати, Бере благенький зошит у внучати І пише, пише Леніну листа* (Мал., I, 1956, 185).

БЛАГЕ́НЬКО, *розм.* Присл. до **благе́нький.** *Як дочка мала кинулася до неї, вона ж благенько.. всміхнулася* (Вовчок, I, 1955, 365); *Її наздоганяє благенько одягнута Галина Шорохова, і вони тепер ідуть поряд* (Шиян, Гроза.., 1956, 51).

БЛАГИ́Й, а́, е́. 1. *розм.* Слабий, кволий; // Старий, ветхий, убогий, поганий. *Горенько Парасці! А ще більше горе, коли хто з дівчат або хлопців насміється з її благого одягу* (Мирний, IV, 1955, 33); *У Маріки теж уже сині бриніли од холоду губи, під благою сорочиною хвилями ходили дрижаки* (Вас., II, 1959, 213); *Міст через Янгі-арик дрижав від сили напору.. Місток здався благим, ніби тимчасовим* (Ле, Міжгір’я, 1953, 309).

2. *заст.* Добрий, добросердий, лагідний. — *Вибач мені, Петре! О-ох! не зможу ж я удержатися, дивлячись на те, що ти таким благим оком та добрим серцем поглядаєш на діла миру сього* (Мирний, I, 1954, 352); *Жигай ось уже кілька років збирався засипати.. ковбаню, та для цього ж потрібно зробити якісь витрати. Саме вони і стримували його благі наміри* (Шиян, Баланда, 1957, 90).

БЛА́ГО, а, *с.* 1. Добро, щастя.— *Кланяйся отцю Мирону од мене і скажи, що я йому добра усякого зичу і блага* (Вовчок, VI, 1956, 247); *Нас натхнуло благо спільне; Геть змести поклали ми Бідування підневільне Та нерівність між людьми* (Граб., I, 1959, 397).

2. *тільки мн.* **бла́га,** благ. Достатки, вигоди, дари природи і т. ін.; все те, чого потребує людина в житті. *Партія завжди вважала.., що трудящі, які створюють всі матеріальні блага, є справжніми творцями і духовної культури* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 13); *Природа, обважнена осінніми благами, лагідно благословляла людські веселощі* (Кач., I, 1958, 482).

◇ **Всіх благ!** — побажання при прощанні; всього найкращого!, на все добре!

3. *невідм., у знач. присудк. сл., заст.* Добре. *Благо тобі, друже-брате, Як є в тебе хата* (Шевч., II, 1953, 209).

БЛАГОВІ́РНА, ної, *ж., жарт.* Дружина, жінка. — *Уже... защебетала,— милуючись дружиною, ..добродушно промовив Горбатюк. Потім звернувся до Турбая.— Оце ж і є моя благовірна* (Руд., Остання шабля, 1959, 88).

БЛАГОВІ́РНИЙ, ного, *ч., жарт.* Чоловік.— *Оце я одна сиділа-сиділа, дожидала-дожидала свого благовірного* (Мирний, III, 1954, 158);— *Ганна Іванівна нежить піймала, а її благовірний впав у розпач* (Шовк., Інженери, 1956, 58).

БЛАГОВІ́СНИЙ, а, е. Який несе добрі вісті, віщує добро; радісний. *Увесь світ став прислухатися до його* [Т. Шевченка] *мови, а на Вкраїні вірші його приймали, як благовісне, пророче слово* (Мирний, V, 1955. 312); *Мати слухала благовісну річ Паськову, вклонялася* (Горд., II, 1959, 9); * Образно. *Бернсові слова І досі ще в народній пісні Живуть, як правди річ жива, Як іскри гніву благовісні* (Бажан, Роки, 1957, 209).

БЛАГОВІ́СНИК, а, *ч., книжн., рідко.* Провісник добра, щастя. * У порівн. *Селяни слухали коваля, як благовісника нових, омріяних часів* (Ле, Наливайко, 1957, 145).

БЛАГОВІ́СНИЦЯ, і, *ж., книжн., рідко.* Жін. до **благові́сник.** * Образно. *Дорога й праця — сестри* *рідні І благовісниці живі* (Рильський, Поеми, 1957, 187).

БЛАГОВІ́СНО. Присл. до **благові́сний.** *Голос боротьби, безсмертності і слави, Як гімн вітчизни, гордо нам звучить. Як східний вітер, він прилинув благовісно* (Бажан, Роки, 1957, 214).

БЛА́ГОВІСТ, у, *ч.*, *заст.* Дзвоніння перед початком церковної відправи, служби. *На дзвіниці чатував старий пасічник Чмель, щоб зустріти молодих урочистим благовістом* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 267); *Ударив благовіст, і сальви дужі Врочисто гримнули* (Забашта, Вибр., 1958, 96); * Образно. *Перемога! ..Ще кілька хвилин тому бійці чули золотий благовіст над землею, чули святковий.. гомін народів* (Гончар, I, 1954, 409).

БЛАГОВІСТИ́ТЕЛЬ, я, *ч.*, *заст.*, *уроч.* Провісник, передвісник. «*Першими російськими благовістителями свободи*» *називав Шевченко декабристів* (Рильський, III, 1956, 10).

БЛАГОВІСТИ́ТИ, іщу́, істи́ш, *недок.*, *заст.* 1. Дзвонити, оповіщаючи про початок церковної відправи. *Була неділя. В селі почали благовістить на службу* (Н.-Лев., II, 1956, 200).

2. *перен.*, *уроч.* Виголошувати, зачитувати проповідь; сповіщати, повідомляти про що-небудь. *Іде святий Петро Та, йдучи в Рим благовістити, Зайшов у гай води напитись І одпочити* (Шевч., II, 1953, 268); * Образно. *Зима вже йшла з півночі, невблаганна і сувора, і зграї чорних круків вже благовістили її прихід* (Рибак, Помилка.., 1956, 114).

3. *розм.* Поширювати серед людей, розголошувати що-небудь. *Уже Мелашка бігає по хатах, мабуть, якусь новину благовістить* (Сл. Гр.).

БЛАГОВІ́ЩЕННЯ, я, *с.* Одно з християнських свят. *На благовіщення ще вона закопала у муравлисько сіль, булку і намисто* (Коцюб., II, 1955, 337).

БЛАГОВОЛИ́ТИ, лю́, ли́ш, *док.*, *з інфін.*, *заст.*, *ірон.* Виявити бажання, охоту зробити що-небудь; зволити. *Аж потіють, та товпляться, Щоб то ближче стати Коло самих* [царя]: *може вдарять Або дулю дати Благоволять* (Шевч., I, 1951, 247).

БЛАГОГЛУ́ПІСТЬ, пості, *ж.*, *ірон.* Повчальний формою, але нерозумний вислів; дурниця.

БЛАГОГОВІ́ЙНИЙ, а, е, *книжн.* Сповнений найщирішої поваги, шани; безмежно відданий; побожний.

БЛАГОГОВІ́ЙНО, *книжн.* Присл. до **благогові́йний.** *Вихованки стояли в їдальні.., благоговійно й боязко чекаючи знатну гостю* (Донч., III, 1956, 38).

БЛАГОГОВІ́ННЯ, я, *с.*, *книжн.* Найбільша, найщиріша повага, шана; безмежна любов; побожність. *Ми з безмежним благоговінням думаємо про нашого великого Кобзаря, нашого безсмертного Прометея* (Вітч., 8, 1958, 173).

БЛАГОГОВІ́ТИ, ію, ієш, *недок.*, *книжн.* Відчувати благоговіння, побожно схилятися перед ким-, чим-небудь.

БЛАГОДА́ТНИЙ, а, е. Який дає щастя, добро, радість, достаток. *Задоволення і певність після побіди* [перемоги] *над завзятим Довбущуком перелилися в душі його в благодатне почуття надії* (Фр., V, 1951, 14); *Це був благодатний дощ першої половини червня* (Донч., V, 1957, 548); *Настала благодатна пора року, коли природа особливо щедро розкриває свої багатства, свої живлючі сили для оздоровлення людини, доброго її відпочинку* (Рад. Укр., 19.V 1957, 1); // Багатий, щасливий. *Аж ось.. Прийшла молодиця На той хутір благодатний У найми проситься* (Шевч., I, 1951, 314).

БЛАГОДА́ТНО. Присл. до **благода́тний;** // *у знач. присудк. сл.*— *Чудова в вас лука цяя: і Дніпро шумить, і дерева округи, і гори — свіжо, благодатно* (Вовчок, I, 1955, 317).

БЛАГОДА́ТЬ, і, *ж.* 1. *ц.-с.* У релігійному уявленні — щедроти, дари, ласка невідомих, таємничих сил. *Сон, кажуть, божа благодать,— ні, часом кара божа!* (Л. Укр., I, 1951, 459); *Не слід би закладати руки та ждати з неба благодаті* (Фр., III, 1950, 385).

2. Усяке багатство, добро, достаток; джерела багатств, добра, достатків. *Без сліду їдять панські сахарні нашу благодать, наші «зелені діброви», наші темні луги* (Н.-Лев., I, 1956, 154); *А під горою джерело — струмок вибився з-під камінних гір, і живиться старезний Кара-Су з тієї благодаті* (Ле, Міжгір'я, 1953, 97); // Спокій, щастя. [Джонатан:] *А відколи я сам себе відрікся, я мир і благодать у серці чую* (Л. Укр., III, 1952, 106); * Образно. *Прогуло Прокляте лихо, та й заснуло. На хутір знову благодать З-за гаю темного вернулась До діда в хату спочивать* (Шевч., I, 1951, 316); // *у знач. присудк. сл.*, *розм.* Дуже гарно, спокійно. *По нічнім дощику порох ледве знімавсь над шляхом, свіжість така округи, і широта, й благодать, що не надихаєшся* (Вовчок, I, 1955, 349);— *Підліз під хату — тихо... Вліз в хату — благодать!* (Фр., XIII, 1954, 67).

БЛАГОДЕ́НСТВО, а, *с.*, *книжн.*, *заст.* Спокійне, безтурботне життя.

БЛАГОДЕ́НСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *заст.*, *ірон.* Жити безтурботно, спокійно, в достатку. *Од молдаванина до фіна На всіх язиках все мовчить, Бо благоденствує!* (Шевч., I, 1951, 327).

БЛАГОДІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Який дає, приносить добро, користь; корисний. *Під благодійним сонячним промінням підводились прибиті дощем жита* (Рибак, Помилка.., 1940, 275); // Благотворний, добрий. *Благодійний вплив.*

2. *дорев.* Признач. для подавання матеріальної допомоги бідним, сиротам і т. ін. *У притулку було двадцятеро дівчаток різного віку.. Це був власний благодійний заклад графині Скаржинської* (Донч., III, 1956, 22); *Було ясно, що просвітительсько-культурницькі і благодійні заходи не є тим шляхом, який приводить до поліпшення становища трудящих* (Життя К.-Карого, 1957, 23); *Благодійний спектакль.*

БЛАГОДІ́ЙНИК, а, *ч.* 1. *кого, чий, заст.* Той, хто подає комусь допомогу, підтримку і т. ін.; добродійник. *Дуже часто буває, що фабрикант старається всіма силами одурити робітників, виставити себе їх благодійником..* (Ленін, 4, 1948, 284); [Залєський:] *Хто тебе з Зільбером звів? Я. Так ти замість того, щоб дякувати мені, своєму благодійникові, одурив мене* (Собко, П'єси, 1958, 31).

2. *дорев.* Той, хто займається благодійністю. *Так, наприклад, батько — відомий благодійник — заснував лікарню для селян* (Моє життя в мист., 1955, 44).

БЛАГОДІ́ЙНИЦЯ, і, *ж.*, *заст. дорев.* Жін. до **благоді́йник.**— *Навчи її, Гасане, нашої мови і звичаю,— говорила вона.— А головне, втлумач їй, що я її благодійниця* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 236).

БЛАГОДІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.*, *дорев.* Подавання приватними особами матеріальної допомоги, підтримки бідним, сиротам і т. ін. *Добре вчинив той чоловік, що взяв на глум інквізитора за лицемірну благодійність ченців, які дають убогим те, що годилось би свиням згодувати або геть викинути* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 74); *Дитинство своє провела* [Докія Григорівна] *в притулку, який утримувала вдова-поміщиця. Любила вона.., коли в газетах вихваляли її благодійність* (Донч., IV, 1957, 61).

БЛАГОДІ́ЙНО. Присл. до **благоді́йний** 1; добре, благотворно. *Безупинний міський рух благодійно впли-*

нув на Начка, мов повів холодного вітру в жарке літнє полуднє (Фр., VI, 1951, 254).

БЛАГОДІЯ́ННЯ, я, *с.*, *заст.* Безкорислива допомога, підтримка; добре діло, добрий учинок.— *Велике було б благодіяння* [для поміщиків],— *зауважив Василь Опанасович,— коли б з предержателів наших кріпаків, що тікають до Костянтиноградського повіту, ..стягували штрафи* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 79).

БЛАГОДУ́ШНИЙ, а, е. Лагідний, ласкавий, прихильний до людей; добродушний. *Велика й благодушна фігура о. Василя, безперестанне бурчання старої матушки.. навівали на душу спокій* (Коцюб., I, 1955, 320); // Який виражає лагідність, ласкавість. *Сагайдачний рвучко обертається, зусиллям волі зганяє з обличчя турботу і рушає назустріч Замойському з привітною і благодушною всмішкою* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 418).

БЛАГОДУ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **благоду́шний.** [Стась:] *От мене дуже дивує.. одміна твоєї вдачі: звідкілясь надійшло миролюбіє, голубина благодушність, молитовність* (Вас., III, 1960, 195); *Тривога, з якою він стежив за.. суперечкою, поступилася місцем властивій йому веселій благодушності* (Жур., До них іде.., 1952, 66); *Партія учить не віддаватися благодушності, а активно боротися за викорінення хиб, відкрито і прямо говорити про них* (Рад. Укр., 5.XII 1953, 1).

БЛАГОДУ́ШНО. Присл. до **благоду́шний.**— *Ви чіпляєтесь, діти мої,— благодушно обізвався Аркадій Петрович, кінчаючи борщ* (Коцюб., II, 1955, 386); *Кучеренко грає музичний вступ. Гості благодушно слухають мелодійну музику* (Голов., Поезії, 1955, 314).

БЛАГОЗВУ́ЧНИЙ, а, е. Який гарно, приємно звучить; доброзвучний. *Ніколи не сподівався, що цей благозвучний.. ботанічний термін стане своєрідним ключем до такої багатої змістом і бажаної зустрічі в недалекому майбутньому* (Ле, Право.., 1957, 6).

БЛАГОЗВУ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **благозву́чний.** *Благозвучність — добре, з точки зору фонетичних і лексико-стилістичних норм певної мови, звучання окремих мовних елементів — звуків, звукосполучень, слів і словосполучень* (Сл. лінгв. терм., 1957, 21).

БЛАГОЛІ́ПНИЙ, а, е, *книжн.*, *заст.* Гарний. — *Розплющую очі,— а він такий благоліпний, кучері в'ються по плечах, щоки рум'яні* (Коцюб., II, 1955, 115);— *Дивлюсь — аж де взявся переді мною муж юний і благоліпний* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 259).

БЛАГОЛІ́ПНО, *книжн.*, *заст.* Присл. до **благолі́пний**; // *у знач. присудк. сл.— Гарно! дивно! благоліпно! — сказав отець Тарасій швидко й голосно* (Н.-Лев., III, 1956, 389).

БЛАГОНАДІ́ЙНИЙ, а, е, *заст.* 1. Який заслуговує на довіру, цілком надійний. *Благонадійний позичальник.*

2. У дореволюційній Росії — який з політичного погляду не викликає недовіри у влади. *Він* [Жолкевський] *думав.. показати, що уряд відокремлює старшину і реєстрове благонадійне козацтво від буйної голоти і хлопства, і посіяти поміж козаками розбрат* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 203).

БЛАГОНАДІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.*, *заст.* Абстр. ім. до **благонаді́йний** 2. *У канцелярії школи у Олександра Щорса прийняли заяву.., зажадали довідки про благонадійність* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 12).

БЛАГОНАМІ́РЕНИЙ, а, е, *заст.* 1. Який має добрі, щирі наміри. *Як і всі благонамірені люди, люблю й сам, щоб вади людської натури, принаймні в фантастичному оповіданні, справлялись, але жодним робом не перемагали* (Сам., II, 1958, 238).

2. Те саме, що **благонаді́йний** 2.

БЛАГОНАМІ́РЕНІСТЬ, ності, *ж.*, *заст.* Абстр. ім. до **благонамі́рений.** *Ах, се були часи святої благонаміреності та патріотичних поривів, ..коли все блискуче було золото* (Фр., XVI, 1955, 5).

БЛАГООБРА́ЗНИЙ, а, е, *рідко.* Поважний і гарний на вигляд. *Враз благообразне обличчя Маркевича пройнялося якоюсь урочистістю* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 283); *Благообразний на вигляд аксакал.. сповістив про приїзд Храпкових* (Ле, Міжгір'я, 1953, 73).

БЛАГОПОЛУ́ЧНИЙ, а, е. Який перебуває в доброму стані; який щасливо, успішно відбувається чи закінчується; щасливий, успішний, добрий. *Була вчора благополучна, а вночі і занедужала* (Сл. Гр.); [Микола:] *Ну, прощай, брат, благополучної тобі дороги* (К.-Карий, I, 1960, 326); *Комплектувати свиноферми необхідно тільки з поголів'я благополучних щодо чуми місцевостей* (Соц. твар., 7, 1956, 55).

БЛАГОПОЛУ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **благополу́чний.**

БЛАГОПОЛУ́ЧНО. Присл. до **благополу́чний.** *День пройшов благополучно* (Мирний, IV, 1955, 246); *Благополучно повертаючись із завдання, вони* [розвідники] *щоразу приносили для командування цінні відомості* (Шиян, Гроза.., 1956, 415); // *у знач. присудк. сл.— Я певна, що все буде благополучно* (Собко, Справа.., 1959, 7).

БЛАГОПОЛУ́ЧЧЯ, я, *с.* Життя в достатку й спокої; добробут, щастя. *Аркадій.. усвідомив, що авторитет церкви, а за ним і благополуччя священиків і їх родин — це по суті функція ставлення до цих справ мирян* (Вільде, Сестри.., 1958, 36); *Літопис, починаючи з найдавніших часів, пройнятий високою ідеєю служіння рідній землі, піклуванням про її благополуччя, ревним ставленням до її честі і гідності* (Іст. укр. літ., I, 1954, 31).

БЛАГОПРИСТО́ЙНИЙ, а, е, *заст.* Цілком пристойний.

БЛАГОПРИСТО́ЙНІСТЬ, ності, *ж.*, *заст.* Абстр. ім. до **благопристо́йний.** *Кума моя, розуміється, для благопристойності на цей час до спальні вийшла* (Баш, На землі.., 1957, 63).

БЛАГОПРИСТО́ЙНО, *заст.* Присл. до **благопристо́йний.**

БЛАГОРО́ДИТИ, джу, диш, *недок.*, *перех.*, *заст.* Робити благородним. *Твій* [пісне] *подих всі серця людські рівняє, Твій поцілуй всі душі благородить І сльози на алмаз переміняє* (Фр., XI, 1952, 234); *Захват наш — високий подив — Серце наше благородив* (Рильський, III, 1961, 61).

БЛАГОРО́ДІЄ, я, *с.*, *перев. із займ.* ваше, його, їхнє. У дореволюційній Росії — титулування невисоких за чином військових і урядових службовців, а також форма звертання до них.— *Ваше благородіє! Не знаю, як вас ще вище возвеличати?* (Кв.-Осн., II, 1956, 451);— *Було колись: — його благородіє, поручик Лука Іванович, дідич подільський, а тепер...* (Коцюб., I, 1955, 138); // *розм.* Взагалі про пана, начальника. — *Коли к тобі ні заверну у хату — Ти з благородієм сидиш запанібрата* (Греб., I, 1957, 55).

БЛАГОРО́ДНИЙ, а, е. 1. Який відзначається високими моральними якостями; чесний, порядний.— *У мене чесні люди бувають, благородні; один ти з усіх вихида вирискався* (Мирний, III, 1954, 94);— *Я думаю, що ви справді ліпше зробите, коли повернете в обійми сього чесного і благородного братчика* (Фр., III, 1950, 169); *Люди наші кріпкі і високі, як дуби. Не поступляться нікому на крок, дуже горді та благородні* (Ю. Янов., I, 1954, 75); // Власт. такій людині. *В світлому образі Лялі Убийвовк розкривається благородний, мужній характер радянської людини* (Рад. Укр., 19.XI 1949, 2),

2. Породжений високою метою, пройнятий високим поривом, ідеєю і т. ін. *Має* [мати] *добрий смак, благородні погляди, любить літературу* (Коцюб., III, 1956, 286); *Чи це не так, що благородні думки вирізьблюють благородний вираз на обличчі людини?* (Вільде, На порозі, 1955, 103); *У нашої молоді ясний шлях у майбутнє, ясна і благородна мета — будівництво комунізму* (Рад. Укр., 19.IV 1958, 1).

3. Який відзначається дуже гарними рисами, якостями.— *Це яблуко,— звернувся Мічурін до хлопця..,— це найдосконаліший плід землі, хлопче. Дивись, яка краса, яка благородна форма* (Довж., I, 1958, 411).

4. *дорев.* Аристократичного, дворянського походження; дворянський.— *Ви ж,— каже,— благородний; у ваших жилах тече дворянська кров* (Мирний, III, 1954, 168);— *П'ять літ оце минуло, брате мій, як я.. в благородній кумпанії дворянській розливав вина коштовні* (Коцюб., I, 1955, 139); * Образно. *Я й забув, що то осінь холодна! Я й забув, що то смерті пора, Я й забув, що ти кров благородна, Що між нами безодня стара* (Фр., XIII, 1954, 148); // *у знач. ім.* **благоро́дний**, ного, *ч.*; **благоро́дна**, ної, *ж.*, *розм.* Про людину дворянського походження, панського роду. [Хотина:] *А пішла б* [Марися] *за вчителя, за благородного — не була б мужичкою, не робила б важкої роботи* (Гр., II, 1963, 523).

5. Уживається як складова частина термінів — складних назв у ботаніці, зоології, хімії і т. ін. *Благородний лавр; Благородний олень; Благородний метал.*

БЛАГОРО́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і якість за знач. **благоро́дний** 1, 2. *Деякі кланяються перед батьком за.. благородність душі* (Коб., III, 1956, 53); *Старий аксакал, глибоко вірячи в благородність вчинку, кожну нагоду використовував, щоб агітувати про ту допомогу* [індусам] (Ле, Міжгір'я, 1953, 501).

БЛАГОРО́ДНО. Присл. до **благоро́дний** 1, 2. *Яку психологічну ломку пережила вона, щоб благородно виконати найвище покликання жінки — стати матір'ю* (Ле, Міжгір'я, 1953, 342); // *у знач. присудк. сл. Се з вашого боку так гарно, так благородно!* (Фр., III, 1950, 236).

БЛАГОРО́ДСТВО, а, *с.* 1. Чистота моральних якостей; чесність, порядність. [Наша література] *проповідує ідеї миру, гуманізму, духовного благородства* (Літ. газ., 15.III 1959, 4); *Рубанюк добре розумів благородство жінки, що тільки-но давала свідчення і не видала його* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 58).

2. Висока якість, довершеність, досконалість. *Чкалов, вражений благородством обрисів старенької машини, придивлявся до відблисків вечірнього сонця на металевих частинах мотора* (Ільч., Вибр., 1948, 101); *Рухи швидкі і легкі, але немає в них благородства* (Довж., Зач. Десна, 1957, 72).

3. Належність до дворянського стану, роду.

БЛАГОСЛОВЕ́Н, *у знач. присудк. сл.*, *заст.* Те саме, що **благослове́нний** 3, 4. *І благословен я був між золотим сонцем і зеленою землею* (Коцюб., II, 1955, 232); *Благословен той день і час, Коли прослалась килимами Земля, яку сходив Тарас Малими босими ногами* (Рильський, I, 1956, 256).

БЛАГОСЛОВЕ́ННИЙ, а, е. 1. *заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **благослови́ти** 1. *Чудовий, богом благословенний і богом забутий край!* (Н.-Лев., I, 1956, 463); * Образно. *Рушають визволителі в колоні, Благословенні громом канонад* (Дор., Єдність, 1950, 52).

2. *прикм.*, *заст.* Багатий, щедрий, життєдайний. — *Пшениця посходила, значиться, місце благословенне...* (Н.-Лев., I, 1956, 125);— *Землиця благословенна, навіть найбідніший може жити* (Фр., III, 1950, 201); *Просив* [голова колгоспу] *до себе в гості в благословенний, чудесний край* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 385).

3. *прикм.*, *заст.* Щасливий, радісний. *Мир став на порозі! ..Невже справді настане день, світлий і чистий, без пожарів, без канонад, без крові та вбивств? О, як хотілося кожному дожити до того благословенного дня* (Гончар, III, 1959, 388); — *Благословенне життя і в стократ благословенна країна, що простим серцям відкриває шлях у безсмертя* (Галан, Перед лицем фактів, 1949, 194).

4. *прикм.*, *уроч.* Гідний слави; прославлений, славний. [Чоловік:] *Благословенне слово, що гартує!* (Л. Укр., II, 1951, 151); *Як світоч правди світової, Благословенна ти* [Комуністична партія] *в віках!* (Рильський, Сад.., 1955, 8).

БЛАГОСЛОВЕ́ННЯ, я, *с.*, *заст.* 1. Дія за знач. **благословля́ти, благослови́ти** 1, 2. *Диякон, а з ним усі.. підходять під благословення до єпископа* (Л. Укр., II, 1951, 411); *Все старе, що примовлялося батьками й дідами до благословення, тепер неначе до пуття не йшло* (Смолич, Мир.., 1958, 55); *Знав лиш в материнському цілунку Я одне благословення в бій* (Шпорта, Вибр., 1958, 290).

2. Згода, дозвіл, схвалення.

БЛАГОСЛОВЕ́НСТВО, а, *с.*, *заст.*, *рідко.* Те саме, що **благослове́ння.** *О. Квінтіман наморщив брови.. Без батькового благословенства не можна дати шлюбу* (Фр., VIII, 1952, 56).

БЛАГОСЛОВИ́ТИ *див.* **благословля́ти.**

БЛАГОСЛОВИ́ТИСЯ *див.* **благословля́тися.**

БЛАГОСЛОВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідко* **БЛАГОСЛОВИ́ТИ**, влю́, ви́ш; *мн.* благословля́ть; *недок.*, **БЛАГОСЛОВИ́ТИ**, влю́, ви́ш; *мн.* благословля́ть; *док.*, *перех.* 1. *заст.* Хрестити кого-небудь, проказуючи при цьому молитву, побажання. *Веде Олександра діток, обливаючись сльозами, та все тільки благословляє їх та хрестить...* (Вовчок, I, 1955, 33); *Сиділа* [Згода] *на балконі нового будинку та все лиш усміхалася та благословила* (Фр., III, 1950, 119); *Там плач, і регіт, і пісні, розп'яття шибениць безкраї, і піп хрестом благословляє розстрілів смерчі огняні* (Сос., II, 1958, 413); *Дай вам боже..дочечку до року до вінця благословити...* (Л. Укр., III, 1952, 673); *Благослови ж, матусю, чумаків На їх непевну і тяжку дорогу* (Рильський, II, 1946, 14); * Образно. *Природа.. лагідно благословляла людські веселощі* (Кач., Вибр.,1953, 286).

2. *перев. на що*, *заст.* Давати згоду на що-небудь, дозволяти кому-небудь щось.— *Я піду у черниці,— промовляє Катря..— Я* [батько] *ніколи тебе на се не благословлю!* (Вовчок, I, 1955, 231);

3. *уроч.* Славити, прославляти, вихваляти кого-, що-небудь (у подяку за щось). *Умийся, серце, щоб пізнала* [мати] *тебе.. І господа благословляла за долю добрую твою* (Шевч., II, 1953, 14); *Старий Гуртер.. поселився у капітана і благословить його ім'я та пильнує його дітей* (Фр., VI, 1951, 484).

4. *кого ким, чим*, *розм.*, *заст.* Дати, подарувати. *Живе Олеся рік і другий.. і четвертий. Благословив господь діточками: три сини як три соколи* (Вовчок, I, 1955, 28).

◇ **Го́споди благослови́!**, *заст.*— вираз, що вживається, коли приступають до роботи або їди.— *Бог дав празник і паску свячену.. Сідайте лишень. Господи благослови!* (Кв.-Осн., II, 1956, 68); **На світ благослови́ло**, *безос.*— розвиднілось.

БЛАГОСЛОВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і рідко* **БЛАГОСЛОВИ́ТИСЯ**, влю́ся, ви́шся; *мн.* благословля́ться; *недок.*, **БЛАГОСЛОВИ́ТИСЯ**, влю́ся, ви́шся; *мн.* благословля́ться; *док.*, *заст.* Діставати благословення. *Зроду-*

віку по-християнському в церкві вінчалися і благословлятися під ікони ставали (Смолич, Мир.., 1958, 20); *Благословилась Марусенька у свого татка на посад сісти* (Сл. Гр.).

◇ **Благословля́тися (благослови́тися) на світ,** *безос.* — розвиднятися, світати. *Ось нічка утекла.., Мов почало на світ благословляться* (Греб., I, 1957, 71); *Мотря того лихого дня прокинулась, ще тільки стало на світ благословитись* (Мирний, II, 1954, 186); *Парубки бувало ждуть* [красуню] *біля воріт — аж почне благословлятися на світ...* (Голов., Поезії, 1955, 123).

БЛАГОСЛОВЛЯ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **благословля́ти.** *Зіновій-Богдан.. торкнувся устами благословляючої руки* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 241).

БЛА́ГОСНИЙ, а, е, *заст.* Який щедро дає, розсипає блага; дуже гарний, приємний, сприятливий. *Благосний дощ; Благосна ніч.*

БЛАГОСТИ́НЯ, і, *ж., заст.* Милість, ласка, благодіяння. *Слава ж тобі, чернче, твоїй благостині* (Сл. Гр.); *Вночі хороший дощ рясний Послав нам щедру благостиню* (Рильський, I, 1956, 324).

БЛАГОТВОРИ́ТЕЛЬ, я, *ч., заст.* Те саме, що **благоді́йник.** *Ніде там не було видно портрета.. Навіть Богдана Хмельницького і благотворителів монастиря і академії* (Н.-Лев., I, 1956, 364).

БЛАГОТВО́РНИЙ, а, е. Який робить добрий вплив; корисний, сприятливий. *Благотворний вплив могутньої радянської культури уже приносить свої плоди* (Гончар, Зустрічі.., 1950, 10).

БЛАГОТВО́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **благотво́рний.** *Для Франка очевидною була благотворність об'єднання українського народу з російським* (Рад. літ-во, 3, 1957, 53).

БЛАГОТВО́РНО. Присл. до **благотво́рний.** *Визвольні ідеї Жовтневої революції благотворно позначилися на всій прогресивній літературі Закарпаття* (Вітч., 8, 1958, 153).

БЛАГОУ́СТРІЙ, рою, *ч.* Добре впорядкування, забезпечення всім потрібним; упорядкованість.— *Я склав план реконструкції кількох площ і вулиць міста з метою його благоустрою* (Довж., I, 1958, 25); *Невід'ємним елементом благоустрою населених місць є озеленення* (Озелен. колг. села, 1955, 3); *Міста древньої Русі щодо свого благоустрою стояли вище, ніж міста Західної Європи* (Іст. УРСР, I, 1953, 67).

БЛАГОУСТРО́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **благоустро́їти.** *Комуністична партія наполегливо і послідовно розв'язує одне з найважливіших завдань..— забезпечення всіх трудящих благоустроєним житлом* (Матер. XXII з. КПУ, 1961, 58).

БЛАГОУСТРО́ЄНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **благоустро́єний.**

БЛАГОУСТРО́ЇТИ *див.* **благоустро́ювати.**

БЛАГОУСТРО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок., рідко,* **БЛАГОУСТРО́ЇТИ,** о́ю, о́їш, *док., перех.* Добре впорядковувати, забезпечувати всіма вигодами.

БЛАГОУСТРО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок., рідко.* Ставати добре впорядкованим (про житло, населений пункт і т. ін.). *Будується річковий порт, місто благоустроюється, виникають нові вулиці* (Цюпа, Україна.., 1960, 131).

БЛАГОУХА́ННИЙ, а, е, *ц.-с.* Який приємно, добре пахне; запашний, пахучий. *О світе наш незаходимий! ..Благоуханний сельний крине!* (Шевч., II, 1953, 307); *І лани, й гаї благоуханні В електричнім колі світлянім* (Рильський, I, 1956, 106).

БЛАГОЧЕСТИ́ВИЙ, а, е, *книжн., заст.* 1. Який додержується приписів релігії; побожний, набожний. *Давид, святий пророк і цар, Не дуже був благочестивий* (Шевч., II, 1953, 71); *В рік волі.. попував у нас один старий благочестивий батюшка* (Стельмах, I, 1962, 357); // Який виявляє ознаки благочестя (в 1 знач.), виражає побожність. *Благочестиві міни помаленьку щезли* (Н.-Лев., III, 1956, 110).

2. Належний до православної віри. *Як же воно так, що благочестивий панотець потяг до католика?* (Свидн., Люборацькі, 1955, 5).

БЛАГОЧЕСТИ́ВО. Присл. до **благочести́вий** 1. — *Певно, благочестиво живе* [о. Палладій] *й піснюкає, бо такий захуджений, з лиця такий тихий, такий добрий* (Н.-Лев., III, 1956, 364); *Розенберг спантеличено подивився на Слинька. Той благочестиво звів очі до стелі* (Шовк., Інженери, 1956, 84).

БЛАГОЧЕ́СТЯ, я, *с., книжн., заст.* 1. Додержання приписів релігії; побожність, набожність.— *Ще тільки й зосталось благочестя, що поміж купецтвом,— почав отець Ісакій* (Н.-Лев., III, 1956, 376); *Зовні єпископ — втілення благочестя. Він ні кроку не зробить, щоб не процитувати щось з євангельського тексту* (Укр. літ., 9, 1957, 269).

2. Православна віра, православ'я. *От у Тройці благочестя, а у нас унія* (Сл. Гр.).

БЛАГОЧИ́ННИЙ, ного, *ч., заст.* Служитель культу, що керує церквами кількох парафій.— *Молітесь, братія, молітесь!—Так благочинний начина* (Шевч., I, 1951, 107); *Вона, наприклад, ніяк не могла уявити собі, що той.. семінарист.. дослуживсь до благочинного* (Коцюб., I, 1955, 318); *Зіна Московець пішла до благочинного просити посаду вчительки* (Шиян, Переможці, 1950, 91).

БЛАГОЧИ́НСТВО, а, *с., заст.* Посада благочинного. *Він* [о. Артемій] *став недавно благочинним, і це благочинство пригодилось йому, щоб через його добувати собі користь навіть од сусідніх дідичів* (Н.-Лев., IV, 1956, 45).

БЛАГУВА́ТИЙ, а, е, *діал.* Недоумкуватий, дурнуватий. *Сміх її тепер був неприродний і тупий. Так сміються тільки хворі чи благуваті люди* (Сміл., Зустрічі, 1936, 127).

БЛАЖЕ́Н, *у знач. присудк. сл.* Те саме, що **блаже́нний.** *Не той блажен, хто загрібає золото Та дивні перли Індії,— Щасливий, хто малим задовольняється, Нещасний, хто не знає меж!* (Зеров, Вибр., 1966, 384).

БЛАЖЕ́ННИЙ, а, е. Дуже щасливий. *Де згода в сімействі, Де мир і тишина, Щасливі там люди, Блаженна сторона* (Пісні та романси.., II, 1956, 8); *Блаженний муж, що йде на суд неправих І там за правду голос свій підносить* (Фр., XI, 1952, 278); *Минув, як сон, блаженний час і готики й барокко* (Тич., I, 1957, 69);// Пройнятий щастям, радістю; який виражає щастя, радість. *Наталя намагалася нахмуритися сердито, та лице її мимохіть прояснялося тихою, блаженною усмішкою* (Вас., II, 1959, 57).

БЛАЖЕ́ННО. Присл. до **блаже́нний.** *Вона була така щаслива в цю мить, і так блаженно сяяли її блискучі очі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 141).

БЛАЖЕ́НСТВО, а, *с.* Велике щастя, велика насолода; раювання. *Яке блаженство — припасти грудьми до землі, всю ніч вдихнути в себе* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 585); *Чутлива душа його сповнилася блаженства невимовного* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 169).

БЛАЖЕ́НСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Переживати, відчувати блаженство, насолоду; раювати. *Після міського шуму та гуркоту, після втомливої дороги скульптор блаженствував, нерви його відпочивали* (Гончар, Новели, 1954, 88).

БЛАЗЕ́НСТВО, а, *с.* Удавання з себе блазня, дурника; штукарство. *Блазенством довелося панові Струве прикривати своє цілковите безсилля спростувати Маркса*

(Ленін, 20, 1950, 172); *Не кажемо вже про суцільне блазенство й антинародне блюзнірство представників «лівої формації мистецтв»* (Рильський, III, 1956, 65).

БЛАЗЕ́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бла́зень;** // Власт. блазневі; такий, як у блазня. *На лиці в нього відбита школярська ніяковість і... блазенська покора* (Ле, Історія радості, 1947, 131).

БЛА́ЗЕНЬ, зня, *ч.* 1. *заст.* Особа при дворі монарха або вельможного пана, що розважала господаря та його гостей різними витівками, жартами і т. ін. *Султан обдаровує блазнів, німих, карлів, євнухів* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 342).

2. Комедійний персонаж у старовинних виставах. *На думній гордій голові юнацькій Вбачаю я строкату шапку блазня* (Л. Укр., IV 1954, 114); *Образ Харка не має нічого спільного з розумними й дотепними блазнями-гострословами, яких чимало є у світовій драматургії* (Життя Саксаганського, 1957, 106).

3. *перен., зневажл.* Про людину, яка на потіху іншим удає з себе дурника, штукаря.— *Хто лиш з блазнями зайде, Той сам блазнем буде!* (Рудан., Співомовки.., 1957, 22); *У порівн. *З нудьги.., Як блазень, чмокавсь та лизавсь* [Юпітер] (Котл., I, 1952, 261).

4. *лайл.* Дурень, телепень. *Боже мій єдиний! І цей блазень забиває мені баки* (Н.-Лев., II, 1956, 21); [Коломийчиха:] *Тебе ще, блазня, не вчили, так я поучу!* (Стар., Драм. тв., 1941, 227); — *Вавілонський ти кухар.., самого гаспида внук і всього світу й підсвіту блазень!* (Гончар, Таврія.., 1957, 343).

5. *діал.* Молокосос, малюк. *Чи не сором такому блазневі горілку пить?* (Сл. Гр.); *Тату, я не вітер, я вже не хлопець, не блазень* (Кв.-Осн., II, 1956, 584).

БЛА́ЗНІВСЬКИЙ, а, е. Те саме, що **блазе́нський.** *Він і надалі дотримувався думки, що молодий Філіпчук — надто галасливий.., що та його самовпевненість іноді стає просто блазнівською* (Вільде, Сестри.., 1958, 143).

БЛАЗНЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **блазнюва́ти.** *Уляні Грицай не подобалось оце блазнювання впертого одноосібника* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 46).

БЛАЗНЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок.* 1. Бути блазнем (у 2 знач.). *Став* [Тиміш] *мандрівним лицедієм, блазнював на базарі перед усією громадою* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 184).

2. *перен., зневажл.* Удавати з себе дурника, штукаря. [Ольга:] *Коли ви перестанете блазнювати, Бобочка? Невже ви не можете говорити нормально?* (Собко, П'єси, 1958, 321).

БЛАЗНЮ́К, а́, *ч.* Те саме, що **бла́зень.** *Вона ліпила з глини.. кумедні та химерні постаті: і пихатого німця, і блазнюка з вистави* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 181);— *Мовчи, блазнюк! — гукнув дозорець* (Оп., Іду.., 1958, 91).

БЛАКИ́Т, у, *ч., рідко.* Те саме, що **блаки́ть.** *Я золота в сонця візьму, блакиту морського позичить попросим русалку саму* (Л. Укр., I, 1951, 412); *Чисте небо усміхалось своїм безмежним блакитом до темної зелені борів* (Фр., V, 1951, 52).

БЛАКИТНЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **блаки́тний.** *І рій дітей привітненький На той горбок Несе вінок З фіалочок блакитненьких* (Гл., Вибр., 1957, 267).

БЛАКИ́ТНИЙ, а, е. Небесно-голубого кольору; голубий. *Як небо блакитне — нема йому краю, Так душі почину і краю немає* (Шевч., I, 1951, 75); *Бліде лице з блакитними очима визирнуло з кімнати* (Мирний, III, 1954, 94); *Блакитним цвітом рясту.. цвіли горби земні* (Бажан, I, 1946, 268); * Образно. *Душно... Вікно одчинити? Ні — тихо Мрії блакитні влетять у вікно* (Рильський, I, 1956, 18).

БЛАКИТНІ́ТИ, іє, *недок.* 1. Робитися, ставати блакитним. *Здригалась* [Раїса] *кожен раз, коли вікна раптом блакитніли од сильної блискавки* (Коцюб., I, 1955, 315).

2. *рідко.* Виднітися, виділятися блакитним кольором. *Дивлюсь — жита колосіють, волошки блакитніють* (Барв., Опов.., 1902, 352); *А море радісно й ніжно блакитніє крізь світанкову імлу* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 145).

БЛАКИТНІ́ШАТИ, ає, *недок.* Робитися, ставати блакитнішим.

БЛАКИ́ТНО. Присл. до **блаки́тний.** *Вимережить пісню.., щоб у ній блакитно далечінь замріла* (Чумак, Черв. заспів, 1956, 72); // *у знач. присудк. сл. Уже блакитно у вікні* (Нагн., Зустрічі.., 1955, 10); * Образно. *Од блакитних просторів на душі в мене було блакитно, тепло, просторо* (Коцюб., II, 1955, 288).

БЛАКИТНОО́КИЙ, а, е. Який має блакитні очі. *Бачила себе Ївга блакитноокою, з русою косою* (Рибак, Зброя.., 1943, 240); * Образно. *Стелився по землі блакитноокий барвінок* (Дмит., Наречена, 1959, 242).

БЛАКИТНУВА́ТИЙ, а, е. Трохи, злегка блакитний. *Крижинками танули зорі в якомусь блакитнуватому світлі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 5).

БЛАКИ́ТЬ, і, *ж.* Блакитний колір; голубінь. *Небо сміялося своєю чистою, глибокою блакиттю* (Фр., VI, 1951, 303); *Світло зникло, небо змеркло, і блакить укрила хмари* (Л. Укр., I, 1951, 245); *Сивизна лягла на скроні, А в очах — жива блакить* (Воронько, Славен мир, 1950, 51); * Образно. *В небі світлім — ні хмаринки. На душі моїй — блакить* (Шер., Дорога.., 1957, 11); * У порівн. *О, принесіть мені пролісок з лісу, Ніжний і чистий, Як неба блакить* (Пісні та романси.., II, 1956, 248); // Блакитний простір неба. *А вгорі ж — нема блакиті міри, ..В тій безодні потопає око...* (Стар., Поет. тв., 1958, 27).

БЛАНК, а, *ч.* Друкована стандартна форма якогось документа, що заповнюється окремо конкретними даними. *Рука його машинально потяглася до спідньої кишені, добула звідти.. аркушик телеграфного бланка* (Ле, Міжгір'я, 1953, 12); *Їй треба було.. викрадати бланки посвідчень для працівників підпілля* (Ю. Янов., II, 1954, 86).

БЛАНКІ́ЗМ, у, *ч., політ.* Дрібнобуржуазна теорія і тактика повалення влади капіталізму шляхом революційної змови без участі у класовій боротьбі народних мас. *А в романських країнах, у Франції, Іспанії, Бельгії, найбільш поширеними вченнями серед передових робітників були прудонізм, бланкізм, анархізм, що явно відбивали точку зору дрібного буржуа, а не пролетаря* (Ленін, 9, 1949, 393).

БЛА́НКОВИЙ, а, е. Прикм. до **бланк.**

БЛАНШО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **бланшува́ти.** *Плоди, бланшовані в лужних розчинах, декілька раз промивають чистою водою* (Сад. і ягідн., 1957, 278).

БЛАНШУВА́ННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **бланшува́ти.** *Сливи перед сушінням бланшують. Після.. бланшування сливи опускають в холодну воду* (Колг. Укр., 8, 1957, 35).

БЛАНШУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., спец.* Обварювати, проварювати або обробляти парою перед консервуванням. *Моркву обчищають, миють, ріжуть.. і злегка проварюють (бланшують)* (Укр. страви, 1957, 411).

БЛАТ, у., *ч., фам.* Знайомство, зв'язки і т. ін., що використовуються в особистих інтересах. *Був блат на все* (Фр., II, 1950, 354).

По бла́ту — за протекцією, завдяки знайомству. — *Це я даю Козакову по блату,— висловлювався сержант про себе в третій особі* (Гончар, I, 1954, 95).

БЛАТНИ́Й, á, é, *фам.* Належний злодіям, злодійський. *Блатний жаргон.*

БЛЕ́ЙВАС, у, *ч.*, *заст.* Те саме, що **блейве́йс;** білила. *Щоки терли* [молодиці] *манією. А блейвасом і ніс, і лоб* (Котл., I, 1952, 140).

БЛЕЙВЕ́ЙС, у, *ч.* Свинцеве білило.

БЛЕКОТА́, и́, *ж.* 1. Отруйна бур'янова рослина. *Говорив Юрко і в пальцях крутив галузку сухої блекоти* (Чорн., Потік.., 1956, 346).

◇ **Блекоти́ наї́стися (об'ї́стися)** — одуріти.— *Вона певно ж через твого Уласа й слухати нічого не хоче, неначе блекоти наїлась* (Н.-Лев., III, 1956, 336); *Говорить, мов блекоти об'ївся* (Номис, 1864, № 12957).

2. *перен.* Все, що отруює, одурманює, притуплює розум.— *Признаюсь тобі, що й я в дечому буддист, тільки без тих латок, без того буддійського чернецтва, без тієї буддійської блекоти* (Н.-Лев., IV, 1956, 235).

БЛЕКО́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **блекота́** 1; // Який паразитує на блекоті. *Гусінь блекотної совки виїдає насіння в недостиглих плодах рицини* (Ол. та ефір. культ., 1956, 138).

БЛЕНОРЕ́Я, ї, *ж.*, *мед.* Гостре гнійне запалення слизової оболонки ока, спричинюване гонококами.

БЛЕСНА́, и́, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **бле́шня́.** *Навіть найхитрішу, найобережнішу* [рибу] *ловить Йона на звичайну блесну* (Донч., IV, 1957, 155).

БЛЕФ, у, *ч.* Вигадка для обману чи залякування кого-небудь. *Розенбергова затія виявилась блефом* (Шовк., Інженери, 1956, 32).

БЛЕ́ШНЯ́, бле́шні, *ж.* Прикріплена на кінці волосіні блискуча металева пластинка, що використовується як принада для риби. *Можна впіймати під кригою на блешню окуня або щуку* (Коп., Подарунок, 1956, 112).

БЛЕ́ЯННЯ, я, *с.*, *діал.* Бекання. *Йому пригадалися зелені ниви.., почулося блеяння овець* (Фр., I, 1955, 95).

БЛЕ́ЯТИ, бле́ю, бле́єш, *недок.*, *діал.* Бекати. *Мечуться пси, блеють овечки* (Коцюб., II, 1955, 323); *Трава стелиться буйною зеленню, а там вівці блеють з голоду* (Кобр., Вибр., 1954, 170).

БЛИ́ЖНІЙ, я, є. 1. *рідко.* Те саме, що **близьки́й** 1, 3, 4. *На ближньому дубі загойдалася гілка* (Шиян, Гроза.., 1956, 31); *Верба була широка .. Каленик Романович та ближні сусіди любили сидіти влітку під нею* (Сенч., Опов., 1959, 37); — *А може, яка ближня стежина є? — пита* [чорниця] (Вовчок, VI, 1956, 326); *Зійшлася сама ближня рідня* (Кв.-Осн., II, 1956, 352).

2. *у знач. ім.* **бли́жній**, нього, *ч.*, *заст.* Про всяку людину стосовно до іншої. [Неофіт-раб:] *Учили ви мене любити ближніх, так научіть мене їх боронити* (Л. Укр., II, 1951, 237);— *Любити ближнього? Якого? Того, що шкуру з мене здер?* (Бажан, Роки, 1957, 243).

БЛИ́ЖЧАТИ, ає, *недок.* Ставати ближчим; наближатися. *Рев юрби ближчає* (Л. Укр., III, 1952, 318); *А береги все насувалися, ближчали* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 231).

БЛИ́ЖЧЕ, *присл.* Вищ. ст. до **бли́зько.** *Я підійшов ближче* (Кв.-Осн., II, 1956, 468); *Зібрав трохи матеріалу, ближче познайомився з природою й життям гуцулів* (Коцюб., III, 1956, 398).

БЛИ́ЖЧИЙ, а, е. Вищ. ст. до **близьки́й.** *Дьяконов знаком попросив у ближчого з бійців бінокль* (Гончар, Таврія.., 1957, 368); *Я ріс під впливом матері, до якої завжди був ближчим, ніж до батька* (Коцюб., III, 1956, 286).

БЛИЗЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **близьки́й** 1, 2. *Одна мила далекая, А другая близька. У цієї близенької Воли та корови, А в тієї далекої Та чорнії брови* (Нар. лірика, 1956, 213).

БЛИЗЕ́НЬКО. Присл. до **близе́нький.** *Пилип підплив близенько до човна* (Мирний, I, 1954, 313); // *у знач. присудк. сл. Сонце низенько, вечір близенько, Вийди до мене, моє серденько!* (Укр.. лір. пісні, 1958, 138).

БЛИЗЕ́СЕНЬКИЙ, а, е, *розм.* Дуже близький. *Геть щоденні близесенькі цілі, Подамся в далекі краї!* (Граб., I, 1959, 498).

БЛИЗЕ́СЕНЬКО, *розм.* Присл. до **близе́сенький.** *Ой, знати, знати, Хто кого любить: Сяде близесенько Ще й приголубить* (Укр.. лір. пісні, 1958, 118).

БЛИ́ЗИТИ, ить, *недок.*, *рідко.* Наближати. [Петро:] *Все, здається, близило мене до щастя* (Котл., II, 1953, 31).

БЛИ́ЗИТИСЯ, иться, *недок.*, *рідко.* Наближатися. *Жар починав стухати, сонце близилося до землі* (Стор., I, 1957, 334); *Перша частина концерту близилась до кінця* (Сам., II, 1958, 222); *На сході згасли зорі, близився світанок* (Десняк, I, 1955, 156).

БЛИЗНЮ́К, á, *ч.* 1. Дитина, що народилася одночасно з іншою в однієї матері. *Його щастя дійшло до зеніту, коли Ганя в рік по шлюбі вродила йому близнюків* (Фр., VI, 1951, 165); *До Романа водночас повернулися три недовірливі русяві голови близнюків* (Стельмах, Хліб.., 1959, 30); * У порівн. *Вони* [Купа та Стецько] *були достоту схожі, як двоє близнюків* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 214); *Рівними рядочками вишикувались.., ніби брати-близнюки, один в один, новісінькі, мов перемиті, будинки* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 195).

2. *перен.*, *частіше мн.* **близнюки́**, íв. Про дуже схожих між собою тварин або схожі предмети; з'єднані однакові предмети, воли, що ходять у парі і т. ін. *В руках його погойдувались у вузлику горнята-близнюки. Видко, підпарубчак ніс батькові обід* (Стельмах, II, 1962, 137); *На узліссі.. у тіні двох розлогих близнюків-яворів стояли поліцейські мотоцикли* (Вільде, Сестри.., 1958, 260).

БЛИЗНЮ́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **близню́к** 1. * У порівн. *Обидві* [Таня й Галя] *однакові на зріст, немов близнючки* (Збан., Між.. людьми, 1955, 25).

БЛИЗНЮЧО́К, чкá, *ч.* Зменш.-пестл. до **близню́к** 1. — *Не згубив, діду, нічого, а знайти — знайшов: двоє близнючків опівночі біля Христі* (Тудор, Народження, 1941, 221).

БЛИЗНЯ́ ^{1}, í, *тільки одн.*, *ж.* Близнята. *Дружина його народила близню* (Ю. Янов., Мир, 1956, 133).

БЛИЗНЯ́ ^{2} *див.* **близня́та.**

БЛИЗНЯ́ТА, я́т, *мн.* (*рідко одн.* **близня́**, я́ти, *с.*). 1. Діти, що одночасно народилися в однієї матері. *Сю ніч будуть в Україні Родиться близнята* (Шевч., I, 1951, 302); *Залишає на плем'я маток та баранців, що народилися в числі близнят* (Соц. твар., 2, 1956, 62); * Образно. *Краса і думка, дві сестри-близнята, Давно на морі людському пливли* (Рильський, II, 1946, 7); * У порівн. *Сосни стояли стрункі, схожі одна на одну, мов близнята* (Збан., Над Десною, 1951, 33).

2. *перен.* Про дуже схожі між собою або з'єднані однакові предмети. *Для того* [щоб не перекидалися] *зв'язують докупи два або три човни.. Ці два човни-близнята дуже схожі на пару довгелецьких калош, зв'язаних докупи* (Н.-Лев., II, 1956, 416).

БЛИЗНЯ́ТКА, ток, *мн.* (*одн.* **близня́тко**, а, *с.*). Зменш.-пестл. до **близня́та.** * У порівн. *Вони росли укупочці, мов ті близнятка* (Мирний, IV, 1955, 70).

БЛИЗНЯ́ТКО *див.* **близня́тка.**

БЛИЗНЯ́ТОЧКА, чок, *мн.* (*одн.* **близня́точко**, а, *с.*). Зменш.-пестл. до **близня́тка.** [Відьма:] *Трохи була не втопилась, Та жаль було кинуть Близняточок* (Шевч., I, 1951, 367).

БЛИЗНЯ́ТОЧКО *див.* **близня́точка.**

БЛИЗЬКИ́Й, а́, е́; вищ. ст. бли́жчий. 1. Який є або відбувається на невеликій відстані; недалекий; протилежне далекий. *В близьких селах думали, що в Вербівці пожежа* (Н.-Лев., II, 1956, 182); *В близьких хатах ще не світилось* (Л. Укр., III, 1952, 518); *Близькі пожарища дихнули йому в обличчя* (Гончар, III, 1959, 424); // Який перебуває, живе недалеко.— *От і добре! Слава богу! — промовив Прокопович.— Будемо близькими сусідами* (Н.-Лев., III, 1956, 36); // Який простягається на невелику відстань; короткий. [Аецій Панса:] *Шлях не близький, я рано вибрався* (Л. Укр., II, 1951, 355).

◇ **Не близьки́й світ** — далеко.— *Ти ж, Христе, раніше порайся та раніше й лягай спати.., бо не близький світ тобі йти* (Мирний, III, 1954, 101); [Прочанин:] *Світ не близький мені додому йти. Я з Галілеї* (Л. Укр., III, 1952, 125); **Не близьки́й світ топта́в** — бував далеко. *Не близький світ топтав: Не тільки в Крим ходив,— в Туреччині бував* (Гл., Вибр., 1957, 177).

2. Який незабаром настане, наблизиться, здійсниться і т. ін. *Збентежила ся річ Латина, Здавалось, близька зла година* (Котл., I, 1952, 275); *Вже північ близька. Вулиці поснули* (Фр., XIII, 1954, 432); *Вони йшли вузькою стежкою, дивились на далекий Рим, що горів уже у вогні сонця, близького до заходу* (Тудор, Вибр., 1949, 127); *Це Партія веде до щастя нас — У комунізм, що вже близький сьогодні!* (Нех., Під.. зорею, 1950, 3).

3. Який перебуває у прямих родинних стосунках з ким-небудь. *Ледве виліз Улас за ворота, та й загадався... «Куди його?!» До роду — близького нікого, а далекий — у панській роботі...* (Мирний, II, 1954, 53); // *у знач. ім.* **близькі́,** ки́х, *мн.* Родичі, рідні. *Вороги й друзі, близькі й сторонні — і всі кричать у мої вуха криком свого життя або своєї смерті* (Коцюб., II, 1955, 225); *Скликав молодий ханенко Рідних, близьких, свояків* (Фр., XIII, 1954, 355).

4. Зв'язаний почуттям симпатії, дружби, спільністю ідей, інтересів. *Прохання близьких приятельок не вгамувало її* (Н.-Лев., I, 1956, 144); [Мальванов:] *Борець за волю — близький мені і за океаном, а якийнебудь міщанин — навіть в одному зі мною коридорі — далекий від мене, як комета* (Коч., II, 1956, 28): // Милий, любий. *В його словах Тамара вловила задушевну щирість близької людини* (Хижняк, Тамара, 1959, 23); *До болю близька, До сліз дорога ця земля під ногами!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 259).

Близькі́ взає́мини: а) товариські, дружні, приятельські взаємини; б) інтимні, любовні стосунки, зв'язок.

5. Добре знаний, відомий, зрозумілий. *Вона оповідала йому* [Івану], *що зветься Марічка, що пасе вже дробета* [вівці], *що якась Марцинова — сліпа на одне око — покрала у них муку... і таке інше, обом цікаве, близьке і зрозуміле* (Коцюб., II, 1955, 312); // Який глибоко хвилює, безпосередньо стосується кого-небудь. *Огненне слово його* [Т. Шевченка] *наскрізь проймало серце не тільки тих, кому близьке було народне горе* (Мирний, V, 1955, 312); *П'ятирічний план — близька і рідна справа мільйонам радянських людей* (Рад. Укр., 5.XI 1952, 1).

6. Дуже схожий, подібний до чого-небудь. *Я.. хотів помогти Вам зробити переклад ближчим до оригіналу* (Коцюб., III, 1956, 370); *Мова листів Богдана Хмельницького настільки зрозуміла і близька сучасній українській і російській мові, що перекладу не потребує* (Мовозн., XIII, 1955, 156).

БЛИ́ЗЬКІСТЬ, кості, *ж.* Абстр. ім. до **близьки́й** 1—4, 6. *Я не знала, що в такій безпосередній близькості від міста може рости така цілинна трава* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 45); *Вже відчувалася близькість весни* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 580); *Спільність умов життя породжує у радянських людей різних національностей глибокі почуття нерозривної близькості й ідейної, духовної єдності* (Ком. Укр., 12, 1961, 28); *Близькість Лесі Українки до марксистських гуртків.., творче служіння трудовому народові — загальновідомі* (Рильський, III, 1955, 118); *В перекладі я вдержав форму білого вірша оригіналу і, де можна було, то й близькість дослівну* (Сам., II, 1958, 418).

БЛИ́ЗЬКО. 1. Присл. до **близьки́й** 1—4, 6. *Я дуже близько зійшовся з Горьким, бачимось мало не щодня* (Коцюб., III, 1956, 358); *Перекладаю близько, віддаляючись від оригіналу в будові фрази тільки в конечній потребі* (Сам., II, 1958, 473); // *у знач. присудк. сл.* На невеликій відстані. *Близько лікоть,— та не вкусиш* (Номис, 1864, № 5395); *Близько хата, де дівчина Ворота одчинить* (Шевч., I, 1951, 7); // *у знач. присудк. сл.* Скоро. [Тірца:] *Близько день! В новій славі сонце просіяє, Згине ніч!* (Л. Укр., II, 1951, 151).

◇ **Бли́зько бра́ти (прийма́ти) до се́рця** *що* — болісно сприймати, переживати що-небудь.— *Чого ви, мамо, так близько берете це до серця? — підійшов до неї Роман* (Стельмах, Хліб.., 1959, 142).

2. *прийм. з род. відм.* Уживається при означенні місця; біля, коло. *Рад був* [Андрій] *жити близько батька, якого дуже любив і поважав* (Фр., V, 1951, 17); *Близько воза дітвора — школярі зволочини стягають у купу* (Головко, I, 1957, 333); // При назвах міри, часу, числа вживається для позначення приблизної кількості. *Вранці прокидаємось близько десятої години* (Л. Укр., V, 1956, 38); *В УРСР тепер працює близько 32 тисяч наукових співробітників* (Наука.., 12, 1957, 6).

БЛИЗЬКОЗНА́ЧНИЙ, а, е. Близький значенням. *Префікс «без-» близькозначний до префікса «не-»* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 370).

БЛИЗЬКОЗО́РИЙ, а, е. Те саме, що **короткозо́рий.** *Низько схилив* [чоловік] *голову над столом, як це роблять близькозорі люди, і щось старанно писав* (Коп., Земля.., 1957, 19).

БЛИЗЬКОЗО́РО. Присл. до **близькозо́рий.** *Лейтенант подививсь близькозоро* (Мас., Сорок.., 1957, 375).

БЛИ́КАННЯ, я, *с.*, *діал.* Дія за знач. **бли́кати.** *Бликання очима.*

БЛИ́КАТИ, аю, аєш, *недок.*, *діал.* Блимати. *Пес.. тільки бликає на всіх спідлоба* (Донч., III, 1956, 134).

БЛИ́КНУТИ, ну, неш, *діал.* Однокр. до **бли́кати.** *Явдоха, сидячи на лаві, тільки бликнула на Кирила очима* (Мирний, III, 1954, 72); *Перше ніж отець Олександер бликнув на мене й зібрався щось сказати, я вибіг із вівтаря* (Мик., II, 1957, 153).

БЛИМ, *невідм.*, *розм.* Уживається як присудок за знач. **бли́мати** і **бли́мнути.**— *Це грабіж! — горобчик каже,— Забирайся з хати, враже. Лис очима люто — блим: — Сам втікай, бо зараз з'їм!* (Стельмах, Жито.., 1954, 216).

БЛИ́МАВКА, и, *ж.* Освітлювальний прилад (лампа, каганець і т. ін.), що горить слабо, блимаючи, і дає мало світла.— *Прийде час, — ви назавжди розстанетесь з оцією допотопною блимавкою* (Гончар, Таврія.., 1957, 449); // Тьмяне світло; далекий, нeяскравий вогник; блукаючий вогник. *Бліда радість засвітилася в її очах, наче повабила її на болоті мінлива блимавка* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 439).

БЛИ́МАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бли́мати.** *Лампа була маленька, вона блимала.. Це блимання відбивалося на білій завісці коло маленького вікна* (Коп., Земля.., 1957, 93); *Блимання зірок.*

БЛИ́МАТИ, аю, аєш, *недок.* 1. *тільки 3 ос.* Світитися тьмяним нерівним світлом. *Я на небо позираю — Сумно блимають зірки* (Граб., I, 1959, 627); *Де-не-де на розі вулиці блимала жовтавим світлом лампа* (Фр., VII, 1951, 347); *Стаха хлипала не дуже переконливо, бо крізь розставлені пальці.. хитро блимало синє, як намистинка, око* (Вільде, Сестри.., 1958, 498).

2. *чим.* Світити уривчасто, з перервами; блискати, мигати. *Клим.. не думав спати, блимав у темряві цигаркою* (Вас., I, 1959, 97); *Блимає червоною цяткою семафор* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 84).

3. *перен.* Раптово з'являтися і зникати. *Думки блимали, як брудні шкельця на сонці* (Панч, Солом. дим, 1929, 89).

4. *на кого — що.* Кидати погляди, поглядати. *Яків раз по раз блимав на чоловіка* (Мирний, I, 1954, 296); *Ставав* [Сава] *у дверях.. і похмуро блимав звідти на барометр, повішений на стіні* (Гончар, I, 1954, 526); *Кулина спідлоба блимала на Франку* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 177).

◇ **Бли́мати очи́ма** *див.* **о́ко.**

БЛИ́МНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **бли́мати.** *Над головою часом блимне ліхтар* (Коцюб., II, 1955, 407); *В очах* [Саїда] *блимнули бентежні вогні* (Ле, Міжгір'я, 1953, 335).

◇ **Бли́мнути очи́ма** — глянути; моргнути. *Жук тільки грізно блимнув очима* (Мирний, I, 1954, 334).

БЛИ́НДАР, я, *ч.*, *діал.* Жебрак, старець.— *Палажці тільки б сліпих блиндарів водити по селах, а не людей до Києва* (Н.-Лев., II, 1956, 336).

БЛИСК, у, *ч.* 1. Яскраве сяяння, світіння. *Тихий ранковий блиск освітив печеру* (Н.-Лев., III, 1956, 293); *Наші очі однаково пили блиск сонця і моря — і з нас було сього дозолі* (Коцюб., II, 1955, 299); *Сніг переливався блиском і сліпив очі* (Коп., Вибр., 1953, 308); // Яскравий спалах чого-небудь. *Ну і пішов я ланами, там ешелони, сніги... Блиски гарматні над нами* (Сос., I, 1957, 82); * Образно. *І знову блиски полум'яні В очах дівочих мерехтять* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 16); * У порівн. *Швидкий, як блиск грози, Григорій.. б'є вперед штиком* (Бажан, I, 1946, 151).

До бли́ску чи́стити (натира́ти *і т. ін.*) — дуже добре чистити, натирати і т. ін. *Люди підмітали в дворах, ..лагодили паркани, до блиску витирали вікна* (Гур., Наша молодість, 1949, 332).

2. *тільки одн., перен., розм.* Багатство, розкіш, пишнота. *Нічого не щадила* [мати] *для блиску й краси своєї дочки* (Кобр., Вибр., 1954, 90); *Особливого блиску феодальна Грузія досягла за цариці Тамари* (Іст. СРСР, I, 1956, 69).

3. *тільки одн., чого, перен., розм.* Яскравий прояв високих якостей, таланту, розуму і т. ін. *Красою слова, блиском уяви — він оглушив Марту, скорив, водив за собою* (Коцюб., II, 1955, 294); *Талант* [К. П. Брюллова] *відрізнявся такою яскравістю, блиском, що одразу був зрозумілий кожному* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 322).

4. Складова частина назв деяких мінералів. *Мідний блиск; Свинцевий блиск; Молібденовий блиск.*

БЛИСКА́ВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **блиску́чий** 1. *Данило і вловив її за ту косу шовкову... як замахнувся блискавою шаблею* (Вовчок, I, 1955, 101); — *Що то є любов? — міркувала Ніна, розглядаючи свої вогкі вишневі губи.., брівки й карі блискаві очі* (Досв., Вибр., 1959, 231).

БЛИСКАВИ́ЦЯ, і, *ж.* 1. Те саме, що **бли́скавка** 1. *Надворі чорно; блискавиця поблискує* (Вовчок, I, 1955, 246); *В синіх хмарах миготять блискавиці...* (Мирний, V, 1955, 265); *Ой, то-то не грім-громовиця, Не ясная блискавиця... А тільки це то з синього моря Першою обізвалась — вдарила «Аврора»* (Нар. тв. та етн., 4, 1958, 32); *Десь далеко спалахнули відблиски грозових блискавиць* (Кач., Вибр., 1953, 324); * Образно. *Миттю гніву блискавиця в очах потомлених пройшла* (Уп., Вірші.., 1957, 208); * У порівн. *Як блискавиця, вразила її та краса чаруюча — впала пані без пам'яті* (Вовчок, I, 1955, 358).

2. Короткий спалах вночі на обрії без грому — відблиск далекої блискавки; зірниця. *Пливла над ними зоряна ніч, десь на обрії спалахували блискавиці* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 233).

БЛИСКАВИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **бли́скавка** 1. *Блискавичне сяйво.*

2. Швидкий, як блискавка. *Блискавичним рухом скочив* [Юрій] *на підвіконня* (Собко, Зор. крила, 1950, 52); *Напад був блискавичний* (Кучер, Чорноморці, 1956, 314); *Блискавична швидкість.*

БЛИСКАВИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **блискави́чний** 2. *Його вразила блискавичність катастрофи* (Донч., III, 1956, 229).

БЛИСКАВИ́ЧНО. Присл. до **блискави́чний** 2. *Події розгорнулися блискавично* (Собко, Стадіон, 1954, 250).

БЛИ́СКАВКА, и, *ж.* 1. Зигзагоподібна електрична іскра — наслідок розряду атмосферної електрики в повітрі, що буває під час грози. *Блискавка розгорялася, жевріла, ставала сліпучо-білою* (Коцюб., I, 1955, 315); *За вікном знову спалахнула блискавка. Ударив грім* (Дмит., Драм. тв., 1958, 560); *Образно. *Блискавки тримав поет в руці — тож блискавки він кидав і з трибуни* (Тич., До молоді.., 1959, 11); * У порівн. *«Яструбок» сховався в білій хмарі. На ворога він вихопився, як блискавка* (Ю. Янов., I, 1954, 47).

2. *перен., розм.* Невелика стінна газета, що виходить зразу ж після якої-небудь важливої події з метою її висвітлення.— *Вся цехова преса, листівки, стінні вки, блискавки — все це переходить у ваше відання..,— урочисто оголосив він* [парторг] (Собко, Біле полум'я, 1952, 39).

3. *перен.* Телеграма, що передається негайно. *Подає* [Сергій Іванович] *Петрові телеграму.— Тобі. Та ще — блискавка* (Головко, I, 1957, 459).

4. Довга механічна застібка на одягу, а також на портфелі, сумці і т. ін. *Блискавка комбінезона.*

БЛИ́СКАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бли́скати.** *Тіснота, галас, лайка, гуркіт возів, і знову чорна дорога в гори, блискання іскор, викресаних підковами, клекіт копит* (Гончар, III, 1959, 82).

БЛИ́СКАТИ, аю, аєш, *недок.* 1. *тільки 3 ос.* Раз у раз яскраво блищати, світитися переливчастим світлом; поблискувати. *Поле зеленілось, як оксамит зелений, росиночки блискали, сонечко зіходило* (Вовчок, I, 1955, 349); *Надворі душно, як у пеклі, а на всьому небі блискає страшна блискавка і гримить грім* (Н.-Лев., II, 1956, 247); *Там десь у темряві блискає вогнями санаторій* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 181); // Яскраво спалахувати. *Поглянь — ракета йде до хмар І домни блискає пожар* (Мал., Запов. джерело, 1959, 41); * Образно. *Коли ти дивився на море, твої очі робилися такими ж синіми і блискала радість, як у птиці в блакитних просторах* (Головко, I, 1957, 78); // *безос. Ніч. Гримить і блискає* (Фр., IX, 1952, 227): *Тільки блискало у хмарах та ревли із гір потоки* (Тич., II, 1957, 19).

2. *чим.* Уривчасто, з перервами світити; блимати (у 2 знач.).

◇ **Бли́скати [очи́ма (о́ком)]** *на кого — що* — кидати погляд (погляди), поглядати на кого-, що-небудь. — *Так він вас і прийме, командуючий..,— сказав Славко і пригнувся над столом, косо блискаючи оком на батька* (Кучер, Чорноморці, 1956, 75).

3. *перен.* Раптово з'являтися.— *Дожену,— блискає думка Яреськові* (Гончар, Таврія.., 1957, 316).

БЛИ́СКІТ, коту, *ч.* Те саме, що **блиск** 1. *Кругом життя кипіло, наче море, І блискіт ламп мене дразнив* (Фр., XIII, 1954, 234); *Очі в старця — блискіт лез* (Тич., II, 1947, 32).

БЛИ́СКІТКА, и, *ж.* Блискуча платівка, лусочка, цятка і т. ін. *Схвильована вода загорілась незчисленною кількістю блискіток* (Трубл., I, 1955, 186); *Вранці сніг заблищав так, ніби зима жменями понасипала блискіток* (Ів., Ліс. казки, 1954, 83); * Образно. *Мені захотілося до хвилі радісного піднесення.. додати ще й блискітку чужого щастя* (Вільде, Ти мене не любив, 1958, 19).

БЛИСКОНУ́ТИ, не́, *док., однокр.* Підсил. до **бли́снути** 1. *Уста стиснув* [Чайченко] *і голову підняв гордо, і очі блисконули...* (Вовчок, I, 1955, 204); // *безос. Саме в цю мить із темряви блисконуло ясним огнем, потім ударило, і важкий гугот струсонув шахту* (Гр., Без хліба, 1958, 149).

БЛИСКОТА́ТИ *див.* **блискоті́ти.**

БЛИСКОТІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **блискоті́ти;** блиск. *Зорі неба в блискотінні, хвилі моря в плюскотінні* (Тич., II, 1957, 327).

БЛИСКОТІ́ТИ, оти́ть *і* **БЛИСКОТА́ТИ,** о́че, *недок.* Підсил. до **бли́скати** 1. *Сонечко вже запало за гору, річка ледве блискоче* (Вовчок, VI, 1956, 261); *Сонце міцно припікало, а блиск його проміння аж за очі хапав, і все від нього сяяло, блискотіло* (Кобр., Вибр., 1954, 142); *Блискотіли коси в травах* (Тич., III, 1947, 40).

БЛИСКОТЛИ́ВИЙ, а, е. Який часто, весь час блискає; блискучий. *Сльози прозорими блискотливими камінцями викочувалися з її очей* (Турч., Зорі.., 1950, 89); *Мед був густий, прозорий, зверху ніби посипаний блискотливими піщинками* (Донч., VI, 1957, 230).

БЛИСКУНЕ́ЦЬ, нця́, *ч., заст., розм.* Каганець, ліхтарик. *В хаті маленькою зірочкою світив бляшаний блискунець-каганчик* (Вас., II, 1959, 214); *Біля комина, запаливши блискунець, стояла злякана Федора* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 195).

БЛИСКУ́ЧЕ, *присл.* Дуже добре, чудово, успішно і т. ін. *Року 1895 він* [І. Франко] *блискуче прочитав у Львівському університеті.. лекцію на тему «Наймичка» Тараса Шевченка* (Коцюб., III, 1956, 35); *Бєлінський блискуче сказав, що «гумор є стільки ж розум, скільки й талант»* (Літ. газ., 19.IX 1946, 3); *Ми торжествували — перша атака була блискуче відбита* (Збан., Незабутнє, 1953, 32).

БЛИСКУ́ЧИЙ, а, е. 1. Який дає блиск, блищить; лискучий, сяючий. *Сиділа Маруся край віконця й дивилася на зорі блискучі, на небо прозоре* (Вовчок, I, 1955, 353); *У всіх були чорні тонкі брови, блискуче темне волосся, круглі карі очі* (Н.-Лев., II, 1956, 29); *Звір, побачивши блискуче залізне вістря, зупинився* (Фр., VI, 1951, 18); *Круглий зручний стіл займав своє місце майже посередині кімнати на дерев'яній блискучій підлозі* (Коп., Вибр., 1953, 262); // Дуже ясний, яскравий, сонячний. *День був блискучий, літній* (Коцюб., II, 1955, 210); *Сонце обдало землю блискучим промінням* (Мирний, I, 1949, 136).

2. *перен.* Дуже гарний, пишний, розкішний. *Уривки думок.. розгортали перед закритими очима пишний малюнок якогось іншого життя — таємного, як і сон той, блискучого та утішного* (Мирний, IV, 1955, 326); // Пишно, розкішно вбраний, з вишуканими манерами. *Поміж лицарів блискучих, поміж дам препишно вбраних королівна йде поволі у буденних чорних шатах* (Л. Укр., I, 1951, 436).

3. *перен.* Дуже розумний, дотепний; досконалий формою і змістом. *Тут* [у журналі «Народ»] *він* [І. Франко] *містить багато блискучих публіцистичних і програмових статей* (Коцюб., III, 1956, 35); *Несподівана й блискуча спалахнула у голові думка* (Головко, I, 1957, 369); *Раптом блискучий план виник у голові Обушного* (Кир., Вибр., 1960, 337); // Надзвичайний, видатний. *Велика Вітчизняна війна завершилася блискучою перемогою радянського народу* (Рад. Укр., 13.VII 1946, 2); [Хрипун:] *Ваш брат блискучий полководець* (Корн., II, 1955, 31); *Блискучий талант;* // Майстерний, довершений. *Мистецтво її* [С. А. Крушельницької] *відзначалося щасливим поєднанням феноменального співу з блискучою драматичною грою* (Нар. тв. та етн., 4, 1964, 65); *Блискучий переклад;* // Дуже успішний, вдалий. *Блискучий політ.. радянського космонавта показує, що недалекий той час, коли космічні кораблі, якими управлятиме людина, прокладуть міжпланетні траси до Місяця, Марса, Венери* (Літ. газ., 8.VIII 1961, 1).

◇ **Блиску́ча сторі́нка в істо́рії** *чого* (**в житті́** *кого*) — найбільш знаменна, славнозвісна, видатна подія (період) в історії народу або в житті людини. *Героїчний захист Сталінграда — блискуча сторінка в історії Вітчизняної війни* (Вісник АН, 11, 1953, 21).

БЛИСКУ́ЧІСТЬ, чості, *ж.* Абстр. ім. до **блиску́чий.** [Олена *(Бере намисто):*] *Дороге та блискуче! ..Оця-то блискучість і красує очі, ..і дурить серце, і ламає волю!..* (Кроп., I, 1958, 472).

БЛИСКУ́ЧО, *рідко.* Присл. до **блиску́чий;** // *у знач. присудк. сл. Сонечко високо піднялося на синьому небі.. На церкви, на стіни аж глянути не можна. Світло та блискучо!* (Н.-Лев., I, 1956, 113).

БЛИ́СНУТИ, ну, неш, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Однокр. до **бли́скати** і **блища́ти.**— *Де лісок? ..— Он як блисне блискавка, так від дороги на праву руку* (Кв.-Осн., II, 1956, 412); *Софія ще раз дивиться в дзеркало, очиці блиснули вогнем утіхи* (Л. Укр., III, 1952, 499); *В Мелашки блиснула в голові чудна думка* (Н.-Лев., II, 1956, 334); *Уляна блиснула на Орисю: — Іди до хати. Без тебе обійдеться* (Тют., Вир, 1964, 455); * Образно. *Іскра надії блиснула в серці бідної жінки* (Фр., V, 1951, 19).

2. *чим, перен.* Попишатися, похвалитися, похвастатися. *Попов любив вишукувати хитромудрі словечка й факти, щоб блиснути ними* (Бойч., Молодість, 1949, 77).

БЛИСТІ́ТИ, блищу́, блисти́ш, *недок., рідко.* Те саме, що **блища́ти** 1. *Веселе сонечко блистить, Проміння щедро ллє* (Граб., I, 1959, 327); *По тім боці Пруту простяглася широка рівна низина, заросла лозою, з болотами, в яких і досі блистіла до сонця вода* (Мак., Вибр., 1956, 426); *Хмари розповзлися — виглянуло сонечко. Обмиті дощем, блистіли в траві зірки* (Горд., Дівчина.., 1954, 150).

БЛИСЬ, *невідм., розм.* Уживається як присудок за знач. **бли́снути** 1. *Він дивився, як мама шиє. Голка все блись, блись...* (Л. Укр., III, 1952, 488); *Очі в тебе — наче плеса, що на сонці — тільки блись* (Тич., II, 1957, 168).

БЛИЩА́К, а́, *ч.* Світляк. * У порівн. *З-під них* [весел] *скакали вогні. Дрібні, маленькі, зелені, як блищаки в петрівчані ночі* (Коцюб., I, 1955, 302); *Блищаками блимають в тайзі вовчі та рисячі очі* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 589).

БЛИЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **блища́ти.** *Південь почувався в бадьорому й п'яному подихові вулиць і в яскравому блищанні зір* (Ю. Янов., II, 1958, 119); *Блищання бляхи.*

БЛИЩА́ТИ, щу́, щи́ш, *недок.* 1. *чим і без додатка.* Світитися яскравим світлом; сяяти. *Не блищало сонечко..— Дощ ішов і вітер вив* (Щог., Поезії, 1958, 175); *На небі зірочки блищали* (Гл., Вибр., 1957, 275); // Давати блиск, бути блискучим. *Не все то золото, що блищить* (Укр.. присл.., 1955, 178); *Під гаєм в’ється річенька... Як скло, вода блищить* (Пісні та романси.., II, 1956, 126); *Всі машини і прилади блищали, як дзеркало* (Фр., III, 1950, 192); *Десь далеко блищить в передвечірньому сонці шпиль дзвіниці* (Корн., I, 1955, 151); // Виділятися білизною, блиском (про очі, зуби, тіло); біліти; лисніти. *Венгерки.. сміялись.. Їх білі зуби блищали через тонкі розтулені губи* (Н.-Лев., II, 1956, 395); *Хома з перекривленим ротом, весь мокрий, блищав од поту* (Коцюб., II, 1955, 88); *Очі її блищали недобрим вогнем, проте вона стримала себе* (Скл., Святослав, 1959, 32).

2. *перен.* Вражати зовнішнім блиском, пишністю. *Хотілось би бути матір’ю, жити родинним тихим, супокійним життям — хотілось би і на балах та виставах блищати красою одягу, фігури* (Хотк., I, 1966, 54).

БЛИЩА́ТИСЯ, щи́ться, *недок., рідко.* Те саме, що **блища́ти** 1. *Ой, в полі-полі криниченька, В ній вода блищиться* (Укр.. думи.., 1955, 211); *Глянь, як хвилі від срібла блищаться! Глянь, як небо синіє вгорі!* (Л. Укр., I, 1951, 66); // *безос. Став, дивлюся: в вікнах блищиться, але вікна позаслонювані, не видно нічого* (Фр., V, 1951, 316).

БЛИ́ЩИК, а, *ч.* Те саме, що **бли́скітка.** *На узорчастих вікнах тремтять блищики зірок* (Стельмах, На.. землі, 1949, 421); *Сонячні блищики розсипалися в лісі золотими дукатами* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 41).

БЛІДА́ВИЙ, а, е. Трохи, злегка блідий; блідуватий. *Нічна темінь здригнула.., і вслід за тим тихо розквітло блідаве світло* (Смолич, I, 1947, 149); *Блідаве лице.*

БЛІДЕ́НЬКИЙ, а, е. Зменш.-пестл. до **бліди́й.**

БЛІДИ́Й, á, é. 1. Без рум’янця; позбавлений природного кольору (про обличчя). *Біда — як жінка бліда, але ж лиха година, коли жінка — як калина* (Укр.. присл.., 1955, 122); *Блідий, він ще дужче поблід і опустив на груди свою важку голову* (Мирний, I, 1954, 320); *Дівчинка була захекана, бліда від хвилювання* (Донч., V, 1957, 499).

2. Неяскравий, слабо забарвлений. *Світало. На блідому небі ясно горіла зірниця* (Коцюб., I, 1955, 341); // Який слабо світиться, дає слабке світло. *Місяць блідий крізь туман прозира* (Фр., XIII, 1954, 173); *Вгорі.., бліда при денному світлі, горіла велика електролампа* (Коз., Вісімсот.., 1953, 51).

3. *перен.* Невиразний, недосконалий. *Не хочу перечитувати того, що написав, бо знаю, що воно бліде і не може змалювати розкішного гірського образу в Кузьмі-Дем’яні* (Коцюб., III, 1956, 142); *Мені одно.. потрібно,.. Щоб річ, що я накреслив, виткав, Горіла, діяла, жила, Щоб не була блідим відбитком Чужого світла і тепла* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 66).

4. Уживається як складова частина різних ботанічних та інших назв-термінів. *Бліда поганка; Бліда неміч.*

БЛІ́ДІСТЬ, дості, *ж.* Абстр. ім. до **бліди́й** 1—3. *Лице облила блідість, тонкі губи.. тремтіли нервово* (Фр., VII, 1951, 116); *Він підійшов до матері, і йому впала в очі страшна блідість її худого обличчя* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 134).

БЛІ́ДНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **бліди́й** 1, 2. *Блідна* [Оксана], *труситься, мов лихоманка її б’є* (Кв.-Осн., II, 1956, 286); *І блідний місяць на ту пору Із хмари де-де виглядав* (Шевч., I, 1951, 3); *Над лісом небо здавалося бліднішим* (Вільде, Сестри.., 1958, 24).

БЛІДНІ́ТИ, íю, íєш, *недок., розм., рідко.* Ставати блідним; бліднути. *Почало світати... Зорі меркли у синьому небі, само воно біліло та блідніло* (Мирний, I, 1954, 174); *Коли я бачу очі чарівні, Тоді блідніють зорі вечорові* (Забашта, Вибр., 1958, 10).

БЛІДНІ́ШАТИ, аю, аєш, *недок., розм., рідко.* Ставати бліднішим. *Чим більше він наливався супом, тим дальше все бліднішав та білішав* (Мирний, I, 1954, 283).

БЛІДНУВА́ТИЙ, а, е, *розм., рідко.* Трохи, злегка блідний; блідуватий.

БЛІ́ДНУТИ, ну, неш, *недок.* 1. Ставати блідим, блідішим. *Шавкун не міг слова вимовить від радості та від страху,— то блід, то черво́нів* (Мирний, II, 1954, 263); *Ярина жахається, блідне* (Коцюб., I, 1955, 161); *Рожа червона, та й та блідне* (Укр.. присл.., 1955, 146); *Блідне місяць, гаснуть зорі, І сонечко сходить* (Л. Укр., I, 1951, 322); *Небо почало сіріти, й у Степанівцях вогонь блід перед сходячим сонцем* (Мак., Вибр., 1956, 457).

2. *тільки 3 ос., перен.* Втрачати яскравість, виразність. *Блідли в його пам’яті фантастичні пригоди* (Фр., III, 1950, 35); *Їй було.. весело і легко сьогодні на душі: ..все погане, що було в житті, одсувалося назад, блідло* (Коцюб., I, 1955, 377); *Є слова, що під впливом часу стираються і бліднуть* (Вол., Сади.., 1950, 51).

БЛІ́ДО. Присл. до **бліди́й** 1—3. *Маня стояла оперта на фортеп’яні й виглядала блідо* (Коб., III, 1956, 222); *Блідо горять радіолампи* (Ткач, Моряки, 1948, 131); *Ще раз вибачай, ясочко моя, що так блідо описав тобі цю пам’ятну для мене по́дорож* (Коцюб., III, 1956, 144).

БЛІДОЛИ́ЦИЙ, я, е. Який має бліде лице. *І блідолиці паничі, стрінувшися з нею, оживають, проясняються* (Мирний, IV, 1955, 296); *Всюди сновигали блідолиці актори* (Ільч., Серце жде, 1939, 446).

БЛІДО́ТА, и, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **блі́дість.** *Місяць навівав на її вид ідеальну блідоту, сховав гарячий рум’янець на щоках* (Н.-Лев., I, 1956, 359); *Виплакані червоні очі блищали хворобливим блиском, а непомірний шар пудри блідотою відтіняв густі, рівні брови* (Ле, Міжгір’я, 1953, 323).

БЛІДУВА́ТИЙ, а, е. Трохи, злегка блідий (у 1—3 знач.). *Настуся була гарна, але трохи блідувата, ніби втомлена* (Н.-Лев., IV, 1956, 226); *На блідуватих запалих щоках Павлуші зайнявся рум’янець* (Баш, Вибр., 1948, 71).

БЛІДУВА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Абстр. ім. до **блідува́тий.**

БЛІДУВА́ТО. Присл. до **блідува́тий.** *Часто в наших романах і повістях.. герої виглядають блідувато* (Літ. Укр., 21.XII 1962, 2).

БЛІНДА́Ж, á, *ч.* Укриття, влаштоване на бойових позиціях для захисту групи воїнів від артилерійського та іншого вогню. *В кожному бліндажі було поруч по дві бійниці — і в кожній ясним кружальцем полискувало дуло кулемета* (Вітч., 6, 1947, 123); *Ми гріли серце в бліндажі про́стою піснею людською* (Уп., Вірші.., 1957, 164).

БЛІНДА́ЖНИЙ, а, е. Прикм. до **бліндáж.**

БЛІ́ШКА, и, *ж.* 1. Зменш. до **блохá.**

2. Складова частина ентомологічних назв. *Сходи капусти дуже ушкоджуються хрестоцвітими (городніми) блішками* (Колг. Укр., 5, 1962, 39); *Бурякова блішка.*

БЛОК ^{1}, а, *ч., техн.* Простий механізм для підняття важких предметів, що має форму колеса (на осі) з жолобом, через яке перекинуто ланцюг, канат і т. ін. *Міни лежать на палубі й у трюмі, ..блоками опускають їх у морську дорогу* (Ю. Янов., II, 1958, 33); *Вітер гуляє у вітах каштанів.., Ніжно посвистує блоками кранів* (Гірник, Сонце.., 1958, 76).

БЛОК ^{2}, а, *ч.* 1. *техн.* Окрема, незалежна частина споруди, машини і т. ін., що складається також з окремих елементів або деталей. *Всі судна будуються тепер з великих блоків і секцій* (Наука.., 2, 1957, 17).

2. *буд.* Природний або штучний будівельний камінь, порізаний на плити. *З різних глин виготовляють кера-*

мічні блоки для стін, панелей та перекрить (Наука.., 10, 1961, 8).

БЛОК^{3}, у, *ч.*, *політ.* Об'єднання держав, організацій, партій і т. ін. *Наші дрібнобуржуазні демократи.. захитались гігантськи, відмовившись від блоку, тобто від коаліції, з кадетами* (Ленін, 26, 1951, 5); *Ой і хитро ж в Італію влізла змія Атлантичного блоку!* (Тич., II, 1957, 285); *Блок комуністів і безпартійних.*

БЛОКА́ДА, и, *ж.* 1. Оточення, облога міста, країни, армії, військами ворожими з метою паралізувати їх діяльність. *Радянська республіка в Росії не мала політичної і воєнної підтримки ніде. Навпаки, вона роки і роки боролася проти воєнних навал Антанти та її блокади* (Ленін, 32, 1951, 286); *Прорвана блокада! .. Безсмертні діти Ленінграда Тропою Леніна ідуть* (Рильський, I, 1956, 271); * Образно. *Крізь блокаду зими прилетіла весна* (Уп., Вірші.., 1957, 36).

2. *перен.* Система заходів, спрямованих на політичну або економічну ізоляцію країни з метою здійснення політичного або економічного тиску на неї. *У 1806 р. Наполеон видав у Берліні декрет про «континентальну блокаду», про те, щоб закрити доступ для англійських товарів на європейський континент* (Нова іст., 1957, 91).

3. *мед.* Припинення, виключення функцій однієї з систем організму або якогось його органа. *Акад. Бурденко.. запропонував свій спосіб відкритої блокади блукаючого нерва* (Наука.., 10, 1956, 41); *Новокаїнова блокада.*

БЛОКА́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **блока́да**.

БЛОКГА́УЗ, а, *ч.*, *військ.* Бойова споруда, призначена для самостійної кругової оборони невеликих військових частин.— *Новий Верден! — чулися вигуки серед гостей.— Оті форти, блокгаузи, бетоновані бліндажі — це ж чудово!* (Гончар, Таврія.., 1957, 673).

БЛОКІРО́ВКА, и, *ж.*, *зал.* Система сигнального обладнання для механічного регулювання руху поїздів. *Автоматична блокіровка.*

БЛОКНО́Т, а, *ч.* Книжка або зошит для записів, нотаток і т. ін. з відривними аркушами. *Учитель витяг.. пописаного вздовж і впоперек блокнота, розшукав чисту сторінку* (Ю. Янов., II, 1954, 117); *Ніна акуратно записувала все в блокнот* (Собко, Стадіон, 1954, 142).

БЛОКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **блокува́ти**. *Німеччина була блокована англійським флотом, що позбавляло її можливості ввозити з-за кордону продовольство й сировину* (Нова іст., 1957, 148); // *у знач. прикм. Тяжко боровся блокований Ленінград* (Кучер, Чорноморці, 1956, 253).

БЛО́КОВИЙ^{1}, а, е, *техн.* Прикм. до **блок**^{1}. *Блоковий спосіб скиртування.*

БЛО́КОВИЙ^{2}, а, е, *техн.* Прикм. до **блок**^{2}.

БЛОКУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для блокування (в 2 знач.).

БЛОКУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **блокува́тися**.

2. *зал.* Дія за знач. **блокува́ти** 2.

БЛОКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док.*, *перех.* 1. Піддавати блокаді, брати в блокаду; оточувати, ізолювати. *Наші частини прорвалися штурмом до всіх бухт Севастополя і блокували їх* (Кучер, Чорноморці, 1956, 560).

2. *зал.* Автоматично закривати залізничний проїзд за допомогою спеціального обладнання (блокіровки).

БЛОКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* Об'єднуватися в блок (*див.* **блок**^{3}); ставати в спілку. *Український «чумазий» Загнибіда* [герой роману Панаса Мирного «Повія»] *блокується з поліцією, урядовим чиновництвом, буржуазією* (Іст. укр. літ., I, 1954, 398).

БЛО́НДА *див.* **бло́нди**.

БЛО́НДИ, блонд, *мн.* (*одн.* **бло́нда**, и, *ж.*), *заст.* Найкращий сорт шовкових мережив кремового кольору. *Розкидала* [Настя] *на канапі на вишиваних подушках рукавички, блонди, рожі й не могла на їх надивитись* (Н.-Лев., III, 1956, 244).

БЛОНДИ́Н, а, *ч.* Чоловік з білявим волоссям; білявий. *То був високий на зріст, поставний, пишний блондин з синіми очима* (Н.-Лев., IV, 1956, 187);— *Ну, то скажіть принаймні, які вам більше подобаються, брюнети чи блондини?* (Л. Укр., III, 1952, 619); *Васько — стрункий і чорнявий, Васюта — присадкуватий і блондин* (Смолич, II, 1958, 54).

БЛОНДИ́НКА, и, *ж.* Жін. до **блонди́н**. *Блищить на сонці золотисте жіноче волосся. Мусить бути гарна блондинка* (Коцюб., II, 1955, 269); *За одним столиком сидить молода, дуже вродлива.. дама, блондинка* (Коч., II, 1956, 236).

БЛОНДИ́НОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **блонди́нка**. *Це була тендітна.., худорлява блондиночка* (Смолич, III, 1959, 251).

БЛОХА́, и́, *ж.* 1. Безкрила маленька комаха — паразит тварин і людей. *Бігають маленькі собачки та вичісують бліх* (Коцюб., III, 1956, 412); *Спали в сінях на долівці, встеленій луговою травою і полином (щоб не кусалися блохи)* (Тют., Вир, 1964, 267).

2. Маленький жучок з коротким яйцевидним тілом — шкідник сільськогосподарських рослин. *Конопляна блоха зимує в дорослій стадії у верхньому шарі грунту або в залишених на коноплищах рештках конопель* (Шкідн. поля.., 1949, 79).

БЛО́ХИ, бліх, *мн.*, *заст.* Рід дитячої гри. *Старшенький .. грає з нею у коні, у блохи, у хрещика* (Мирний, IV, 1955, 70).

БЛОХОЛО́ВКА, и, *ж.*, *с. г.* Коритце з липкою рідкою речовиною для виловлювання бліх та інших комах. *Щоб знищити блоху, присипали попелом рядки і виловлювали її блохоловкою* (Рад. Укр., 17. VI 1946, 2).

БЛО́ЧНИЙ^{1}, а, е, *техн.* Прикм. до **блок**^{1}. *Автонавантажувач, обладнаний блочною стрілою, застосовується .. у портах, доках і на будівельних площадках* (Наука.., 10, 1956, 7).

БЛО́ЧНИЙ^{2}, а, е, *техн.* Прикм. до **блок**^{2}. *Блочні теплиці — це об'єднання двосхилих теплиць, у яких немає проміжків між секціями, а бокові простінки замінені стояками* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 13); *Блочне будівництво.*

БЛОША́ЧИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **блоши́ний**.

БЛОШИ́НИЙ, а, е. Прикм. до **блоха́**.

БЛОЩИ́ЦЯ, і, *ж.* 1. Невелика сплюснена хоботна комаха — паразит тварин і людини.— *Тут, прошу пана, найукусливіші блощиці на всі гори* (Фр., IV, 1950, 281); *Розплющив очі* [Федір Прокопович] *й задумався: чого це він прокинувся, чи хтось пройшов через комірчину, де він спав, чи блощиці розбудили?* (Трубл., I, 1955, 82); * У порівн. *Лец-Отаманів побачив, як долиною, мов блощиці по стіні, в безладді повзала кіннота в австрійських кунтушах і галицьких мазепинках* (Панч, I, 1956, 206).

2. Невелика хоботна комаха — паразит рослин.

БЛОЩИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **блощи́ця**.

БЛОЩИ́ЧНИК, а, *ч.*, *розм.* Місце, приміщення, де є дуже багато блощиць. *То хоч вільна ти, а то так і бійся: запру́ть тебе у той каторжний блощичник або ще й далі завдадуть* (Мирний, III, 1954, 385).

БЛУД^{1}, у, *ч.*, *заст.* Статева розпуста. [Годвінсон:] *Я думаю, нам варто прочитати, що роблено в Ізраїлі такому, хто блуд чинив з поганськими жінками* (Л. Укр., III, 1952, 74); *Рідний батько тебе за блуд вижене з хижі* (Скл., Святослав, 1959, 237).

БЛУД ^{2}, у, *ч.*, *діал.* 1. Неправильна, помилкова дія, думка, помилкове твердження; помилка. *І кожний блуд слізьми я полоскав, І топтано мене, і гнано, й клято* (Фр., XIII, 1954, 177); *Вони* [пуристи] *раді-радісінькі, коли можуть.. поначеркувати синім олівцем по кільканадцять блудів язикових* (Фр., XVI, 1955, 175).

2. Блукання.

◇ **Блу́дом ходи́ти (іти́)** — блукаючи, шукати шляху; блукати. *Зашуміли темні лози Козакові при дорозі. По дорозі блудом ходить, Вороного свого водить* (Федьк., Буковина, 1950, 27).

БЛУДИ́ТИ ^{1}, блуджу́, блу́диш, *недок.* 1. Ходити, їздити і т. ін. навмання, не знаючи шляху, напрямку; блукати. *Ото ж тая дівчинонька, Що сонна блудила* (Шевч., I, 1951, 6);— *Як почав ходить, як почав блудить, Де був — і сам не знаю* (Мирний, IV, 1955, 126); *Йому здавалося, що десь близько свого села блудить* (Ков., Світ.., 1960, 19); * Образно. *Нам* [радянським письменникам] *треба уважно ставитися до молодого літератора, ..щоб він не блудив манівцями і дарма не губив свого обдарування* (Мал., Думки.., 1959, 17).

2. *перен.* Поволі рухатися, пересуватися в різних напрямках, переходити з одного предмета на інший. *В тій хвилі збудилася* [пані Олімпія] *і прожогом сіла на ліжку. Широко розкриті очі блудили в пітьмі, що панувала у її покою* (Фр., VII, 1951, 7); // Раз у раз з’являтися і зникати. *Рахівник за столом читає газету. І ввесь час по губах у нього блудить недобра усмішка* (Головко, I, 1957, 308).

3. *діал.* Помилятися, робити помилки. *Я блудив багато, блудив, бо правди і добра шукав, в добро і правду віруючи свято* (Фр., XIII, 1954, 52).

◇ **Блуди́ти очи́ма (по́глядом)** — переводити очі, погляд з одного предмета на інший, не спиняючись ні на чому. *Горпина.. довго блудила тривожним поглядом по хаті, шукаючи Якова* (Мирний, I, 1954, 208); **Блуди́ти слова́ми** — говорити несвідомо, безтямно; марити. *Ой ти, дівчино, словами блудиш, Сама не знаєш, кого ти любиш* (Чуб., V, 1874, 14); *В камері* [тюрми] *тихо, парко.. Всі сплять, часом зо сну блудячи словами* (Вас., II, 1959, 67).

БЛУДИ́ТИ ^{2}, блуджу́, блу́диш, *недок.*, *заст.* Вести розпусне статеве життя.

БЛУДЛИ́ВИЙ, а, е, *заст.* Який відзначається статевою розпустою; розпусний. *Провчити надумали блудливого попа* (Збан., Єдина, 1959, 133); // Який має або виявляє ознаки розпусти. *До столу з блудливою усмішкою підбігла шинкарка і почала збирати на стіл начиння* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 72).

БЛУДЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.*, *заст.* Абстр. ім. до **блудли́вий.**

БЛУДЛИ́ВО̀, *заст.* Присл. до **блудли́вий.**

БЛУ́ДНИЙ ^{1}, а, е. 1. Який блудить, блукає, постійно змінюючи місце перебування. *Блудним лицарем зробитись.., Рушить з дому в світ широкий — Ось що враз задумав він* (Фр., XII, 1953, 114).

◇ **Блу́дний син**, *заст.*— про людину, що після довгих блукань і розпусного життя з каяттям повертається до своєї родини. * У порівн. [Жанна:] *Ну, ваш милий Петрусь дуже швидко повернеться до вас, як блудний син, без копійки і, можливо, без піджака* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 86).

2. *перен.* Який рухається в різних напрямках, весь час переходить з одного предмета на інший. *Блудними очима водив* [ключник] *довкола, заломлював руки* (Фр., II, 1950, 283); *Блудним розгубленим поглядом повела вона навкруги і раптом пригадала все* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 141).

3. *діал.* Помилковий, неправильний. *Була се душа дуже грішна, то й очевидне діло, що блудна стежка завела її просто до пекла* (Фр., II, 1950, 121).

БЛУ́ДНИЙ ^{2}, а, е, *заст.* Прикм. до **блуд** ^{1}. *Одрях старий, і покривали Многими ризами його, А все-таки не нагрівали Котюгу блудного свого* (Шевч., II, 1953, 73).

БЛУДНИ́К, а́, *ч.*, *заст.* Розпутна, розпусна людина.— *І хто в нас попує? Блудники, двоєженці, розбійники, лихварі* (Тулуб. Людолови, I, 1957, 133).

БЛУДНИ́ЦЯ, і, *ж.*, *заст.* Жін. до **блудни́к.**— *Сама вона блудниця зроду, як і мати її була* (Н.-Лев., II, 1956, 19).

БЛУ́ДСТВО, а, *с.*, *заст.* Те саме, що **блуд** ^{1}. *Вони зробили гріх, блудство* (Сл. Гр.).

БЛУДЯ́ГА, и, *ч. і ж.*, *діал.*, *зневажл.* Волоцюга, бродяга. *Пили та гуляли, переховували всяких блудяг, переводили крадіжку* (Мирний, II, 1954, 133).

БЛУ́ЗА, и, *ж.* Верхній легкий робочий одяг. *Він досі, не обідавши, ждав біля ями, не скидаючи з себе гірничої блузи* (Фр., VIII, 1952, 410); *Всі дивились на невідомих людей, одягнених у робочі блузи* (Шиян, Гроза.., 1956, 38).

БЛУ́ЗКА, и, *ж.*, *розм.* Легкий короткий (до пояса) жіночий одяг; кофта (в 1 знач.). *Всі ходять в батистових блузках* (Л. Укр., V, 1956, 419).

БЛУ́ЗОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **блу́зка.** *Ввіходила привітна Наталя Павлівна у клас В сіренькій блузочці пригожій* (Мал., I, 1956, 314).

БЛУКАНИ́НА, и, *ж.*, *розм.* Безперервне або довгочасне блукання.— *Мені вже трохи обридло бурлацьке та циганське життя та блуканина* (Н.-Лев., III, 1956, 224); *Весела й добродушна вдача Іванова не раз ставала їм у пригоді при довгій і важкій блуканині по чужих краях* (Коцюб., I, 1955, 346); // Постійні роз’їзди; мандри. *Я скаржуся на блуканину, а вона.. увійшла вже мені в кров: як настає весна, то мене у вирій тягне* (Л. Укр., V, 1956, 76).

БЛУКА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **блука́ти.** *Повернувши після 2-х місячного блукання по Європі, висилаю Вам рукопис Вашого оповідання* (Коцюб., III, 1956, 273); *Лука Тихонович приїхав у Водяне. Коли він навіть не підстрелить жодної качки, то й то матиме величезне задоволення від блукання по озерах та болотах, по глухих очеретах* (Донч., III, 1956, 83); * Образно. [Прісцілла:] *Де ж край блуканню мандрівної думки? Де дно в розумуванні?* (Л. Укр., II, 1951, 352).

2. Непостійність, хитання (у поглядах і т. ін.). *Ідейні блукання і суперечності, які переживає Тичина в 1917—1918 роках, виразно відбились також в невеликій поемі «Золотий гомін»* (Поезія.., 1956, 50).

БЛУКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.* 1. Ходити, їздити і т. ін. без певної мети і напрямку. *В таку добу під горою, Біля того гаю, Що чорніє над водою, Щось біле блукає* (Шевч., I, 1951, 3); *Хведір з нудьги і жалю довго блукав по лісах* (Стор., I, 1957, 92); *Без мети по вулицях блукаю, без вина п’янію од юрби* (Сос., I, 1957, 171); // Ходити, їздити навмання, не знаючи шляху, напрямку; блудити. *Хто просто йде, той дома ночує, а хто об’їжджає, той в лісі блукає* (Номис, 1864, № 11404); *Вже другий день блукаємо по морю.., од берега відбились* (Л. Укр., I, 1951, 312); * Образно. *Я щось передчуваю. Блукаю навмання, як сліпа* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 69); // Їздити по світу, часто змінюючи місце перебування. *Еней в чужих землях блукає, Дружину в поміч набирає* (Котл., I, 1952, 214); *Той блукає за морями, Світ перепливає, Шука долі, не находить — Немає, немає! — Мов умерла* (Шевч., I, 1951, 274); [Оксана:] *А може, наш Петро живий, десь у світах блукає...* (Корн., II, 1955, 131); * Образно. *В того доля ходить полем, Колоски збирає; А моя десь, ледащиця, За морем блукає* (Шевч., І, 1951, 15); // *розм.* Робити прогулянку; прогулюватися. *Як люблю я по лісі блукати!..* (Фр., X, 1954, 182); *Ранки — над морем, по обіді — на морі, а як ні, то блукаю по диких місцях* (Коцюб., III, 1956, 358).

2. *перен.* Поволі рухатися, пересуватися в різних напрямках. *Ніч ясна така... Блідний промінь мляво По стіні блука* (Граб., І, 1959, 371); *Сухі, виснажені очі бездумно блукали по стінах* (Мик., II, 1957, 104).

◇ **Блука́ти очи́ма (по́глядом)** — переводити очі, погляд з одного предмета на інший, не спиняючись ні на чому. *Став* [Чіпка] *ходити вподовж хати та блукав страшними очима по стінах...* (Мирний, II, 1954, 234); *Сидить в темниці в'язень самотний І скрізь блукає поглядом, смутний* (Л. Укр., І, 1951, 30).

БЛУКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., діал.* Блукати (в 1 знач.).— *Я по усіх шляхах битих блукаюся* (Вовчок, І, 1955, 174); * Образно. *Без ладу блукалися* [думки] *в його знесиленій голові* (Фр., III, 1950, 174).

БЛУКА́Ч, а́, *ч., рідко.* Той, хто блукає, не має постійного місця проживання; бурлака. [Дієго:] *Хіба ж не краще вік прожить недовгий Безвісним блукачем, коли нема Ні спогадів, ні сподівань...* (Мур., Ост. хмарина, 1959, 19).

БЛУКА́ЧКА, и, *ж., рідко.* Жін. до **блука́ч.**

БЛУКА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **блука́ти.** *Видко було море рудого комишу та білу, блукаючу коло хати козу* (Коцюб., І, 1955, 372); // *у знач. прикм. Блукаючий погляд Володі впав на дзвін біля капітанської рубки* (Донч., III, 1956, 358).

△ **Блука́ючий нерв,** *анат.*— один з черепномозкових нервів, що має велику ділянку поширення і складне розгалуження волокон. *Блокада блукаючого нерва;* **Блука́юча ни́рка,** *мед.*— захворювання, що полягає у надмірній рухомості нирки.

◇ **Блука́ючі вогні́** — блідо-синє світіння, утворюване згорянням болотного газу — метану, що виділяється внаслідок гниття *Розповів про блукаючі вогні на болоті, про фіолетові плями на воді* (Донч., II, 1956, 69).

БЛУ́МІНГ *див.* **блю́мінг.**

БЛЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **блюва́ти.** *Блювання виникає внаслідок подразнення блювотного центру, що міститься в довгастому мозку* (Курс патології, 1956, 283).

БЛЮВА́ТИ, блюю́, блює́ш, *недок.* Мимовільно викидати з шлунка через рот спожитий продукт харчування. *При корбі один робив звичайно три шихти, тобто 18 годин.. В перших днях блювали* [робітники] *від завороту в голові* (Фр., VIII, 1952, 400).

БЛЮВО́ТА, и, *ж.* 1. Хворобливе явище викидання через рот із шлунка спожитого продукту харчування; блювання. *Шкварчало щось, і дух смаженого несло, аж на блювоту зводить* (Головко, II, 1957, 42).

2. Те, що викидається із шлунка під час блювання. *До горла підкотила блювота* (Шовк., Інженери, 1956, 470).

БЛЮВО́ТИ́НА, и, *ж., розм.* Те саме, що **блюво́та.** *Дотик язика до нього* [кактуса] *викликає невгамовну блювотину* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 72); *Передо мною на брукові двора була моя блювотина. Я витер рота й повернувся до своїх товаришів у кафе* (Ю. Янов., II, 1958, 77).

БЛЮВОТИ́ННЯ, я, *с., розм.* Те саме, що **блюво́та** 2.

БЛЮВО́ТНИЙ, а, е. 1. Який викликає блювання. *Собака.. їсть траву як шлункові ліки, а дуже часто як блювотний засіб* (Нар. прикмети погоди, 1956, 41); // *у знач. ім.* **блюво́тне,** ного, *с., фарм.*— ліки, що викликають блювання.

2. Прикм. до **блюво́та** 2. *Блювотні маси.*

БЛЮ́ДЕЧКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **блю́дце** 1. *Забряжчали ложечки, задзвеніли стакани та блюдечка* (Н.-Лев., III, 1956, 45); *Стара обережно поставила на блюдечко допиту склянку* (Собко, Звич. життя, 1957, 126).

◇ **На блю́дечку піднести́ (пода́ти** *і т. ін.*) — готове піднести (дати і т. ін.).— *То що ж, може, партійна організація на блюдечку подасть цьому нерозгаданому сфінксові* [Преображенському] *свою згоду?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 190).

БЛЮ́ДО, а, *с.* Широка посудина, в яку кладеться або насипається страва. *На полицях блищав золотий та срібний посуд: полумиски, здорові блюда, кубки* (Н.-Лев., III, 1956, 302); *Увійшла Параска, несу́чи на блюді печену качку* (Мирний, IV, 1955, 363); *Стіл увесь був заставлений тарілками і блюдами з їжею* (Мик., II, 1957, 290); *Добре засмажені зайці, підпливши жиром, лежали на фарфоровому блюді* (Шиян, Гроза.., 1956, 181).

БЛЮДОЛИ́З, а, *ч., зневажл.* Той, хто догоджає комунебудь, підлабузнюється заради власної вигоди; підлабузник. *Так от де рай* [у палаці царя]! *уже нащо Золотом облиті Блюдолизи* (Шевч., І, 1951, 247); *Царські блюдолизи намагалися паралізувати.. роботу таких геніальних умів, як Ползунов, Попов, Мічурін* (Рильський, III, 1955, 11).

БЛЮ́ДЦЕ, я, *с.* 1. Чайний посуд, який ставлять під чашку або склянку. *Він, наливаючи чай у блюдце, схлюпнув трохи на стіл* (Мирний, III, 1954, 161); *Жінка поставила склянку з блюдцем перед Мариною* (Дмит., Наречена, 1959, 233).

2. *геол.* Полога западина округлої або овальної форми, дно якої поступово підвищується до країв і непомітно зливається з навколишньою поверхнею. *Характерну особливість рельєфу становлять блюдця або поди* (Геол. Укр., 1959, 372).

БЛЮЗНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *недок., перех. і без додатка.* Зневажати, поганити що-небудь святе, ви́соке і т. ін. [Князь:] *Безумна жінко! Невже ти думаєш, що, блюзнячи Отак мій суд і праведні закони, Осягнеш те, за чим сюди прийшла?* (Фр., IX, 1952, 212).

БЛЮЗНІ́Р, а, *ч.* Той, хто чинить блюзнірство.

БЛЮЗНІ́РСТВО, а, *с.* Зневажання чого-небудь святого, високого і т. ін. [Антей:] *По-моєму, блюзнірство — рівняти дім римлянина до храму!* (Л. Укр., III, 1952, 436); *Розкопки могил здавались поетові* [Т. Шевченкові] *блюзнірством, знущанням із слави народу* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 152); *Такими ніжними, такими проникливо щирими були його слова, що було б блюзнірством їм не вірити* (Коз., Сальвія, 1959, 116).

БЛЮЗНІ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **блюзні́р;** // Власт. блюзнірові. [Прісцілла:] *Прикро їй дивитися на те, що спокушає до думок блюзнірських* (Л. Укр., II, 1951, 422); *Блюзнірський вчинок;* // Який виражає зневагу до чого-небудь святого, високого і т. ін. *Той смертний зухвалець, ..називаючи речі божественні словом блюзнірським, В небі збирається сонця проміння навік погасити...* (Зеров, Вибр., 1966, 198).

БЛЮ́МІНГ, *рідко* **БЛУ́МІНГ,** а, *ч.* Потужний прокатний обтискний стан. *На наших підприємствах побудовано нові високопродуктивні стани.., потужні блюмінги, слябінги* (Наука.., 5, 1956, 6); *За своїм призначенням прокатні стани поділяються на обтискні — блумінги і слябінги, сортові, листові і спеціальні* (Слюс. справа, 1957, 45).

БЛЯ́ВКАТИ, аю, аєш, *недок., діал.* Базікати. *Старий бовдур блявкав, не даючи Ананію можливості вставити хоч би словечко* (Ю. Янов., І, 1954, 132).

БЛЯ́ГА, и, *ж., діал.* Базікання. *Се.. справді недобра і немудра бляга* (Л. Укр., V, 1956, 366).

БЛЯ́КЛИЙ, а, е. 1. Який утратив свіжість; зів'ялий. *Вітер жене стернею блякле перекотиполе* (Гончар Партиз. іскра, 1958, 73).

2. Нея́скравий; тьмяний, затьмарений. *Хмари спливли за вершини Казбека і затьмарили місяць. Зникло блякле, тремтливе світло зірок* (Собко, Кавказ, 1946, 121); *Бляклий колір.*

БЛЯ́КЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан і властивість за знач. **бля́клий.**

БЛЯ́КЛО. Присл. до **бля́клий.**

БЛЯ́КНУТИ, ну, неш, *недок.* 1. Втрачати свіжість; в'янути, прив'ядати. *Сонцем не пригріте листя обпадало; Паростки.. блякнули і жовкли* (Щог., Поезії, 1958, 215).

2. Ставати неяскравим; тьмяніти, затьмарюватися. *Блякне, згасає вечірня зоря* (Шиян, Гроза.., 1956, 732); * Образно. *У пеклі війни чим далі, тим більше черствіло серце, і спогад цей* [про Орисю] *блякнути став* (Головко, II, 1957, 516).

БЛЯСК, у, *ч.*, *діал.* Блиск. *Червоний світ.. сполоснув білу стіну, криваво-червоним бляском засвітилось скло та позолота на іконах* (Вас., II, 1959, 7).

БЛЯ́ХА, и, *ж.* 1. *тільки одн.* Листове залізо, звичайно покрите оловом. *А топірці наробили Із самої бляхи* (Укр.. думи.., 1955, 251); * У порівн. *Крізь зелені віти просвічувало сіре, мов цинкова бляха, передсвітанкове небо* (Панч, I, 1956, 117); // Дахове залізо. *А що з того, що в мене хата вкрита бляхою?* (Н.-Лев., IV, 1956, 155).

2. Пряжка, значок і т. ін., зроблені з такого заліза або з іншого металу. *На грудях з бляхою ладунка* (Котл., I, 1952, 80); *Мав* [юнга] *матроського бушлата, безкозирку і мідну бляху з якорем на широкому поясі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 109); // Металева пластинка для прикраси.— *Виводь мені коня мого.., Надінь збрую із цвяхами, Із цвяхами, із бляхами* (Щог., Поезії, 1958, 57); *Корж у новій білій свитині, підперезаній поясом з дрібних срібних блях, сидів поруч із сватом* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 265).

3. *діал.* Деко, лист. *Вкладають* [печеню] *на бляху.. і печуть* (Сл. Гр.); — *Чую дрібне цокання підошов* [дерев'яних] *у камінь.. Наче хтось сипле на бляху волоські горіхи* (Коцюб., II, 1955, 406).

БЛЯХА́Р, я́, *ч.* Майстер, що виготовляє різні бляшані вироби. *То був роботящий, як віл, чоловік, по професії коваль і бляхар* (Тют., Вир, 1964, 464); // Робітник, що покриває бляхою дахи. *На читальнянім будинку вже повзав бляхар* (Март., Тв., 1954, 326); *Дахи — Костева стихія: він працював перед війною бляхарем* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 393).

БЛЯХА́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бляха́р.** *Високий чайник старовинної бляхарської роботи стояв поруч Юсупа* (Ле, Міжгір'я, 1953, 492).

БЛЯХО́ВАНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. мин. ч. до **бляхува́ти;** // *у знач. прикм. Вуздечки були не прості, а циганські, бляховані* (Сл. Гр.).

БЛЯХУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *перех.*, *діал.* 1. Покривати бляхою (в 1 знач.).

2. Прикрашати металевими пластинками.

БЛЯША́НИЙ, а, е. Прикм. до **бля́ха** 1; // Зробл. з бляхи. *Бляшана покрівля на домі.. зчорніла* (Н.-Лев., I, 1956, 617); *У сінях стояла бочка з водою, бляшана коновка й березовий віник* (Март., Забобон, 1950, 134); *Дзвоником бляшаним біля ганку Дзенькає поштовий тарантас* (Бажан, Роки, 1957, 286); * У порівн. *Хведір Турпак був високий, сухий, як тарань, чоловік, з.. гострими, наче бляшаними, сірими очима* (Григ., Вибр., 1959, 255).

БЛЯША́НКА, и, *ж.* Посуд — банка або коробка з бляхи. *Бляшанки, підплигуючи на возі, дзвеніли* (Коцюб., I, 1955, 226); *Батько відкрив бляшанку з консервами* (Донч., IV, 1957, 25); *Самородній поклав у гумову шлюпку ацетиленовий ліхтар і бляшанку з бензином* (Ткач, Моряки, 1948, 83).

БЛЯША́НОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **бляша́нка.** *Бляшаночки для їжі голубам блищать* (Донч., I, 1956, 63).

БЛЯ́ШКА, и, *ж.* Зменш. до **бля́ха** 2. *Єсть у мене топір, топір ще й кована бляшка* (Пісні та романси.., II, 1956, 67); *Плисова камізелька була вигаптувана бляшками* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 67); *В одній кам'яній гробниці було виявлено поховання, можливо, царя Скілура, від багатого одягу якого збереглося близько 800 золотих бляшок* (Розв. науки в УРСР, 1957, 119).

БО ¹, *спол.* Уживається звичайно на початку підрядного речення, а іноді — після першого слова підрядного речення в знач. тому що, через те що і т. ін. *Не крути, бо перекрутиш* (Номис, 1864, № 5868); *Швидше будемо писати, бо хочеться спати і вам, і мені* (Шевч., II, 1953, 54); *Місяць яснесенький Промінь тихесенький Кинув до нас. Спи, мій малесенький! Пізній бо час* (Л. Укр., I, 1951, 48); *Стежка вигиналась знаком питання, бо треба було обминати вишню.. і розбитий навколо неї квітник* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 51).

БО ², *част.* 1. *спонук.* Уживається переважно при дієслівних формах наказового способу та інших, близьких їм значенням словах.— *Галю! Галю! послухай-бо,— промовив менший брат,— слухай-бо, мама принесла чоботи* (Вовчок, I, 1955, 291); — *Дивіться. Дивіться-бо! — крикнув Колісник, упираючи очі на середню дівчину* (Мирний, III, 1954, 272).

2. *підсил.* Уживається при питальних займенниках, прислівниках, дієсловах дійсного способу та ін. у знач. же (ж). *Іде та.. зупиняється раз у раз, наче його хто пита щохвилинки: «Чий ти парубок, чий парубок у чоботях, чий-бо ти?»* (Вовчок, I, 1955, 292); *Багато радощів, але ж бо й праці!* (Л. Укр., I, 1951, 441).

БОА́, *невідм.* 1. *ч.* Велика змія з родини удавів, що водиться в тропічних країнах.

2. *с.*, *заст.* Жіночий шарф з хутра або пір'я. *І знов на їх* [дам] *лобах забіліли білі хусточки, а на шиях теплі та мохнаті боа* (Н.-Лев., II, 1956, 70); *Вона.. з любов'ю старшої сестри защіпляла їй коло шиї якесь легеньке боа* (Коб., III, 1956, 110).

БОБЕ́Р, бра́, *ч.* 1. Великий водяний (річковий) гризун, що дає цінне хутро. *Гризе бобер гінкі дерева* (Рильський, II, 1946, 42).

2. Хутро цього гризуна. *Беруть* [пани] *на себе м'якенькі оксамити, обгортаються теплими кунами та бобрами* (Вовчок, I, 1955, 380); *Ходить* [Німцевичева].. *у перлах і бобрах* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 10).

БО́БИК, а, *ч.* 1. Зменш. до **біб;** одна насінина бобової рослини.

2. Стручок бобу. *На рослинах попелиця заражає стебла, бутони, квітки і молоді бобики* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 246).

БОБИ́ЛЯЧИЙ, а, е. Прикм. до **боби́ль;** // Належний бобилеві. *Він* [Омелько] *не міг заснути і довго зітхав та перевертався з боку на бік у своїй занедбаній бобилячій хаті* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 49).

БОБИ́ЛЬ, я́, *ч.* 1. *заст.* Бідний, безземельний селянин; бідар. *Багато селян розділялось і перетворювалось в бобилів, тобто осіб, які, як правило, не мали орної землі і повинні були працювати в господарстві феодалів* (Іст. СРСР, I, 1957, 112).

2. *розм.* Безпритульна, одинока людина.— *Підсусідками будете, якщо ви одружені, а якщо ви парубки або бобилі — живіть собі у пахолках на здоров'я* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 125).

БОБИ́Р, я́, *ч.*, *діал.* Дрібна прісноводна риба з великими колючими плавцями; йорж. *Тут* [у басейні

Дніпра] *водяться:.. верховодка, щипавка, бобир тощо* (Наука.., 10, 1960, 31).

БОБІВНИ́К ТРИЛИ́СТИЙ, ~а́ ~ого, *ч.* (*Menyanthes trifoliata*). Багаторічна трав'яниста рослина з повзучим стеблом і трійчастими листками на довгих черешках, що росте на болотах і заболочених луках, медонос; відвар з листя і кореневища використовується в медицині.

БОБІ́НА, и, *ж., спец.* Котушка, валок і т. ін. для намотування дроту, кіноплівки, пряжі тощо. *У пристрої для введення чисел перфострічка перемотується з бобіни на бобіну* (Наука.., 6, 1963, 44).

БОБО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **біб.** *Найпоживнішим для свиней є сіно бобових рослин, а саме: люцерни, конюшини* (Свинар., 1956, 158).

2. *у знач. ім.* **бобо́ві**, их, *мн.* Родина дводольних, роздільнопелюсткових рослин.

БОБРЕНЯ́, я́ти, *с.* Маля бобра. *Боброва сім'я складається з пари старих звірів, молодняка виводу минулого року і малих бобренят* (Наука.., 8, 1959, 35).

БОБРЕНЯ́ТКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **бобреня́.** *А тепер Бобер На гаті — Вчить маляток-бобреняток Майструвати* (Стельмах, Колосок.., 1959, 45).

БО́БРИК, у, *ч.* Грубе тепле сукно з короткою стоячою ворсою.

◇ **Бо́бриком; Під бо́брик** — про дуже коротку чоловічу стрижку. *Карцев похилив свою сиву, стрижену під низький бобрик голову* (Собко, Стадіон, 1954, 75).

БО́БРИКОВИЙ, а, е. Прикм. до **бо́брик;** // Зробл. з бобрику. *З його бобрикового пальта сипались додолу краплинки принесеного знадвору дощика* (Досв., Вибр., 1959, 248).

БОБРИ́ХА, и, *ж.* Самиця бобра. *Тихо-тихо Йде бобриха Через брід* (Стельмах, Живі огні, 1954, 36).

БОБРО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **бобе́р** 1; // Зробл. з хутра бобра.— *Та понад Доном полечу, Рукав бобровий омочу В ріці Каялі* (Шевч., II, 1953, 336); *В шафі висіла.. висока боброва шапка і стояли теплі чоботи* (Рибак, Помилка.., 1956, 115).

БОБЧУ́К, а́, *ч.* Дикий мигдаль. *Дикий мигдаль, або так званий бобчук, був єдиним родичем персика, який не боявся морозів* (Юним мічур., 1955, 40).

БОВ, *виг.* Уживається як звуконаслідування для відтворення звучання дзвона й інших предметів, об які чим-небудь б'ють. *Тільки що я налаяла його* [чоловіка], *а тут дзвін до церкви: бов!* (Н.-Лев., III, 1956, 285); *Важко впав перший звук* [дзвона].. *За ним другий, третій... Бов... бов... бов...* (Донч., III, 1956, 114).

БОВВА́Н, а, *ч.* 1. *заст.* У язичників — статуя, що зображає бога; ідол. *Збившись навкруги високого дерев'яного боввана, перед яким горів вогонь, кричали* [люди], *сперечались, махали руками* (Скл., Святослав, 1959, 65); * У порівн. *Вони* [жандарми] *стояли, як боввани* (Донч., III, 1956, 138).

2. *лайл.* Про дурну, обмежену людину.

БОВВАНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок.* 1. Виднітися, показуватися здаля (про те, що стоїть, здіймається над чимсь). *Замки величезно бовваніють на скелях* (Н.-Лев., III, 1956, 312); *Ніч. Немов копиці пітьми, бовваніють дерева* (Фр., XI, 1952, 146); *Високий правий берег бовванів за рікою, мов далекі гори* (Ю. Янов., II, 1954, 233).

2. *діал.* Сидіти, стояти непорушно, як бовван; стовбичити.— *Я не гірша від них, а мушу отут бовваніти в темній, брудній кухні* (Фр., III, 1950, 101); *Праворуч від воріт бовваніло одне-однісіньке дерево з ріденьким листям* (Хижняк, Тамара, 1959, 165).

БО́ВДУР, а, *ч.* 1. Димар (у хаті, на хаті). *Темним стовбом дим пішов з його бовдура* (Сл. Гр.); *Сідало за снігами сонце, а проти сонця — дими з бовдурів.. мчали у прозоре небо* (Вас., II, 1959, 143).

2. *діал.* Стовп диму, клуб туману, хмар і т. ін. *З.. хмари виривались грізні бовдури* (Козл., Мандрівники, 1946, 38); * Образно. *Виступали, щораз виразніше, темні стіни лісів, стіжкуваті бовдури розрізнених дерев* (Фр., III, 1950, 92).

3. *лайл.* Про грубу, нерозумну людину; дурень, недотепа, йолоп, гевал.— *Якою ж вона тобі снилась? чи таким бовдуром, як і ти? — спитав його Дашкович* (Н.-Лев., I, 1956, 347); — *За тобою, бовдуре, плачуть!* (Козл., Ю. Крук, 1957, 393); *Мартин вважає Омелька бовдуром, а насправді цей безправний наймит стоїть на цілу голову вище від свого гоноровитого господаря* (Іст. укр. літ., I, 1954, 454); * У порівн. *Чіпка собі блудить, як бовдур, не знає, що й розпочати* (Мирний, II, 1954, 292).

БОВДУРИ́ТИСЯ, ться, *недок., діал.* Збиратися клубами, купою, стовпом. *Тут бовдуривсь туман у яр лісистий* (Фр., XIII, 1954, 175); *На суворому небі неспокійно бовдурились багрянисті дими й хилиталися в темряві* (Козл., На переломі, 1947, 127).

БО́ВКАЛО, а, *с., діал.* 1. Било (у дзвоні). *Юнак підскочив до нього* [дзвона] *і зірвав ковпачок з металевого бовкала* (Донч., III, 1956, 358).

2. Калатало. *О, який то був знайомий стукіт — сухий і голосний звук дерев'яного бовкала, яке прив'язують коровам до шиї* (Донч., VI, 1957, 149).

БО́ВКАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бо́вкати** 1 і звуки, утворювані цією дією. *Невгаваюче бовкання дзвона, чад з диму, що розноситься вітром,— сповняють повітря несказанною тривогою* (Коцюб., I, 1955, 121); *Солдат Гордій.. прислухався до жалібного бовкання* [дзвонів] (Юхвід, Оля, 1959, 56).

БО́ВКАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* 1. *неперех.* Дзвонити (про великий дзвін). *Чуємо, що бовка дзвін, та не знаємо, де він* (Номис, 1864, № 13 827); *На дзвіниці бовкав дзвін* (Ірчан, II, 1958, 82); *Тривожно бовкають дзвони* (Гончар, Таврія.., 1957, 70).

2. *перех., що і без додатка, перен.* Говорити, не обдумавши, навмання; говорити те, чого не слід. [Андрій:] *Слухай! Ти насправжки чи аби бовкати язиком?* (Кроп., III, 1959, 144); *Піддавшись інтимній щирості його голосу, бовкає* [Ганна] *й таке, чого вона комусь іншому, може, й віками б не сказала* (Коз., Сальвія, 1959, 56).

БО́ВКНУТИ, ну, неш, *док., розм.* 1. Однокр. до **бо́вкати.** *А було як прийде неділя або свято, як тільки бовкне дзвін, Ганна поперед всіх іде до церкви* (Н.-Лев., I, 1956, 93); *Якби.. бовкнув несподівано дзвін або розрізав густе повітря постріл рушниці, люди вибігли б з хат та кинулись осліп одні на одних* (Коцюб., II, 1955, 73); *Одного, другого питаю, та вони* [хлопці] *щось мені бовкнуть та й утікають* (Фр., III, 1950, 274); [Мальванов:] *Ну, що це ти, моя радість! Я дійсно бовкнув, не подумавши,— а ти вже й образилась* (Коч., II, 1956, 44).

2. З шумом упасти, зануритися у воду. *Камінець бовкнув у воду недалеко від берега* (Збан., Мор. чайка, 1959, 14).

БОВКУ́Н, а́, *ч.* 1. *діал.* Віл, якого використовують у роботі без пари. *Їде чоловік бовкуном* (Сл. Гр.); * У порівн.— *Я б свого* [пана] *зараз, як бовкуна, запріг у санчата — та по дрова* (Мирний, II, 1954, 66).

2. *зневажл.* Про відлюдкувату, мовчазну, похмуру людину.— *Добра хата, хоч конем грай! Не такому б бовкунові, як дід Улас, вона личить* (Мирний, IV, 1955, 240).

БОВТ, а́, *ч.* Тичина, жердина з порожнистим потовщенням на кінці — рибальське знаряддя, яким заганяють рибу в сітку. *Закинули рибалки сітку, одпливли вгору й почали бовтами полохать рибу* (Н.-Лев., I, 1956, 60); — *А я, дурень, ще й торкаю її* [щуку] *бовтом під ніс, а сак на плечах держу* (Фр., III, 1950, 333).

БО́ВТАНКА^{1}, и, *ж.* Рідкий розчин чого-небудь. *Щоб краще зберегти коріння, потрібно відразу ж після вибирання розсади занурити коріння в бовтанку з землі* (Овоч., 1956, 111); // Розчин корму у воді; пійло. *При нормальних опоросах свиноматкам через 5—7 годин починають згодовувати бовтанку з вівсянки, розмоченої кукурудзи, висівок і доброякісної макухи* (Ком. Укр., 1, 1962, 27).

БО́ВТАНКА^{2}, **и,** *ж., розм.* Хитання літака в повітрі. *Видно, що людина в критичному стані. Це авіаційна бовтанка завдає таких мук сердешному пасажирові* (Мельн., Обличчя.., 1960, 28); *Пасажири «Антея» не відчуватимуть ні бовтанки, ні перепадів тиснення за бортом* (Літ. Укр., 9.VII 1965, 1).

БО́ВТАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бо́втати** 1—3 і **бо́втатися** 1— 3. *Та щука не чекала бовтання. Почувши наш голос, вона, як стріла, рушила просто на мене* (Фр., III, 1950, 336); *Шум, галас, бовтання і молодечі викрики знімались над ставом* (Іщук, Вербівчани, 1961, 23).

БО́ВТАТИ, аю, аєш, *недок.* 1. *перех.* Розмішувати рідину, струшуючи або колотячи її.— *У цієї* [Христі] *кров — огонь! — бубонів Довбня, бовтаючи ложечкою чай* (Мирний, III, 1954, 201); *Господиня ретельно бовтала дерев'яною ложкою квашу в прикрашеному кривулькастим візерунком череп'янику* (Чендей, Поєдинок, 1962, 189); // Приводити в стан неспокою; сколочувати. [Олеся:] *Дай мені одну вудочку..* [Влас:] *Знов бовтатимете, усю рибу розполохаєте?* (Кроп., II, 1958, 284); *Він почав тупотіти і бовтати навколо воду* (Донч., III, 1956, 226).

2. *неперех., чим.* Хлюпатися. *Сиділи навпочіпки над струмком, бовтаючи руками у воді* (Донч., III, 1956, 364).

3. *неперех., чим.* Махати, хитати туди й сюди. *Летить* [сотник] *попід небесами: руками бовта, мов крилами* (Кв.-Осн., II, 1956, 201); *Володислав задоволено реготав,.. бовтав як тільки міг руками* (Епік, Тв., 1958, 122); *Данько, весело бовтаючи ногами, задер голову кудись у небо* (Гончар, II, 1959, 40).

БО́ВТАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.* 1. Хлюпатися, купатися, плавати і т. ін. у воді (або в якійсь іншій рідині). *Ні риби то були, ні раки. І бовталися, як собаки* (Котл., I, 1952, 253); *Лев бовтавсь там* [у колодязі], *поки й захлинувсь* (Укр. казки, 1951, 59); — *Кільки пак год буде, як ви, діду, бовтаєтесь отут за рибою?* (Н.-Лев., I, 1956, 54); *Там* [у калюжі] *бовтаються й квакають жаби* (Коп., Як вони.., 1948, 15).

2. Бути в стані неспокою; колихатися, хлюпатися. *Вода бовталась в криниці* (Сл. Гр.).

3. Нестійко висіти; хилитатися, метлятися, теліпатися. *На жилетці бовтався золотий ланцюжок* (Мирний, I, 1954, 354); *Дідові ноги зірвались з педалей і бовтались тепер у повітрі* (Донч., VI, 1957, 54)

БО́ВТНУ́ТИ, бо́втну́, бо́втне́ш, *док.* 1. Однокр. до **бо́втати** 2. *Бовтнув* [Гаєвський] *ногою по воді* (Коцюб., I, 1955, 145)

2. Утворити звук, який буває від сплеску води, коли в неї щось падає. *Вона тільки почула, як дитина впала у воду й бовтнула, неначе хто кинув у воду камінь* (Н.-Лев., III, 1956, 90).

3. Раптом, важко впасти. *Вона так і бовтнула в гарячу смолу* (Сл. Гр.); — *Скакала через річку, і всі три міхи ввірвалися і бовтнули в воду* (Фр., IV, 1950, 77); *Вуж відлип від гілки, бовтнув у воду* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 128).

4. *рідко.* Кинути (раптом, важко). *Дідок такий плюгавенький, п'яненький та маленький — насилу вдержався од спокуси винести* [його] *під руки надвір і бовтнуть у грязь* (Вас., IV, 1960, 22).

БО́ВТНУТИ, ну, неш, *док., перех. і без додатка, розм.* Сказати що-небудь, не обдумавши, навмання; сказати дурницю; бовкнути. *Язиком бовтне та не доведе* (Номис, 1864, № 1122); — *Може, ти, Льоню, що бовтнув про їх при кому? — сказала писарша до брата* (Н.-Лев., IV, 1956, 136);— *Тьфу!.. Що то за естетичне, що за гарне слово! Ляпнув! — Ну, то нехай тобі буде: бовтнув!* (Фр., III, 1950, 10); *Вона глянула на мене заляканими очима.. і «Добрий день» ... бовтнула стисненим голосом* (Коб., III, 1956, 27).

БО́ВТНУ́ТИСЯ, нуся, нешся, *док.* 1. Хлюпнутися, тріпнутися. *На Горбачово плесо ми мали свій план, бачивши вчора, як здоровенна щука бовтнулася в шуварі* (Фр., III, 1950, 335).

2. Те саме, що **бо́втну́ти** 3. *Обважніле тіло незграбно бовтнулося в воду* (Ле, Міжгір'я, 1953, 313).

БОВТУ́Н, а́, *ч.* Зіпсоване засиджене пташине яйце. *Параска ворогувала з невісткою Галькою. Крала в неї яйця.. І ось попалися їй бовтуни...* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 61).

БОВТЬ, *виг.* 1. Звуконаслідування, що означає сплеск води (або якоїсь іншої рідини). *Серед тієї темряви ясно й виразно розносилося: бовть!* (Н.-Лев., II, 1956, 91); *«Бовть!» — сказала вода, ковтнувши камінчик...* (Коцюб., II, 1955, [illegible]4).

2. *розм.* Уживається як присудок за знач. **бо́втну́ти** 3. *Бовть, мов козел у воду* (Укр.. присл.., 1955, 254).

БОГ, *рідко* **БІГ,** бо́га, *ч.* У релігійних віруваннях — уявна надприродна істота, що нібито створила світ і керує ним та вчинками людей. *Була б сестра, і був би брат, А то.. нема тепер нічого, Ні бога навіть, ні півбога* (Шевч., II, 1953, 364); *Ах, скільки радості, коли ти любиш землю, Нема у ній ні ангелів, ні бога, ані семи небес. А є лиш радість і горіння, сукупна праця і хвала* (Тич., I, 1957, 115); *Не ждіть рятунку ні від кого: Ні від богів, ні від царів, Позбудеться ярма тяжкого Сама сім'я пролетарів* (Сто пісень.., 1946, 7); * Образно. — *Жіноча врода — бог мій* (Мирний, IV, 1955, 127); // *чого, перен.* Найбільший умілець у чомусь, наймогутніший володар чого-небудь.— *Ми повинні за всяку ціну наздогнати богів золота* [банкірів], *інакше станемо.. їхніми титулованими офіціантами* (Стельмах, Хліб.., 1959, 44).

◇ *перев. заст.* **Бі́йся (побі́йся, бі́йтесь, побі́йтесь) бо́га!** — вираз, що вживається як застереження, прохання не робити, не казати чого-небудь; не робіть так!, не можна так!— *Он храм божий, а вони заставили сліпця пісень мирських співати. Побійтесь бога!* (Мирний, V, 1955, 78); **Бог дасть:** а) уживається як відмова тому, хто просить що-небудь; немає, не маємо, не маю, не дам; б) те саме, що **Дасть бог.** *Бог дасть, виростуть* [дітки] (Шевч., II, 1953, 324); **Бог [його́] зна́є що (куди́, як** *і т. ін.***)** — хто його знає, невідомо що (куди, як і т. ін.). *Бог знає звідки з'являвся на морі човен* (Коцюб., II, 1955, 288);— *І бог його знає що то за приємність мордувати таку бідну та нешкідливу пташину* (Фр., III, 1950, 9); **Бог з ним (з не́ю** *і т. ін.***)** — вираз на позначення згоди, примирення, прощення; хай так і буде, дарма і т. ін.— *Не можу їй докучати собою, не хочу собою її гнівити — бог із нею!* (Вовчок, I, 1955, 238); *Він, хоч і родич нам, але не такий чоловік, щоб я могла його по щирості хвалить, бог з ним* (Л. Укр., V, 1956, 135); **Бог з тобо́ю (з ва́ми)!:** а) уживається на позначення здивування, заперечення, докору тощо. *Бог з тобою, нерозсудлива дівчино! Хіба не знаєш — я вже заручився?* (Вовчок, I, 1955, 52); б) уживається як заспокоювання у знач. не треба (гніватися, плакати і т. ін.). [Петро:] *Бог з тобою, Галино! Хіба я думав тебе зобіжати?* (Мирний, V, 1955, 156); **Бо́же [мій]** —

уживається як вигук для вираження здивування, радості, страждання і т. ін.— *Боже мій, Катрусю! — згадаю їй: — як колись — що ти за весела була!* (Вовчок, I, 1955, 225); [П р і с ц і л л а:] *Ой, боже мій! Такої муки я ще не терпіла!* (Л. Укр., II, 1951, 465); *Ох, боже, боже, трошки того віку, а як важко його прожити* (Коцюб., II, 1955, 13); **Бо́же поможи́ (помага́й)!; Бог на по́міч!**— уживається як вітання з побажанням успішної роботи тому, хто щось робить, працює.— *Коли чую: — Боже помагай, і день вам добрий! — Дивлюсь — се наша сусіда* (Вовчок, I, 1955, 5); *Жінки, проходячи шляхом.., здалеку гукають Яреськам: — Боже поможи! І.. котиться понад лісом це весняне радісне вітання* (Гончар, II, 1959, 220); **Борони́ (боро́нь) бо́же!; Крий бо́же!; Не дай (не приведи́) бо́же!; Неха́й (хай) бог боро́нить (ми́лує)!** — вживається для вираження небажаності, заперечення чого-небудь. *Для Юзі було новим мати таку товаришку, з якою не треба було по кутках ховатись, щоб, борони боже, ніхто не побачив* (Л. Укр., III, 1952, 647); *Ми з братом щиро любилися зроду, змалку. Щоб посваритись або скривдити одно одного, крий боже!* (Вовчок, I, 1955, 4); *Повернутись до нього* [сонця] *спиною — крий боже! Яка невдячність* (Коцюб., II, 1955, 229); *— Так ви лежали, немов — хай бог боронить! — мертві* (Мирний, IV, 1955, 354); *— Живи в мене, дочко! Чого ти маєш у чужому селі одинока сидіти! Хіба ти сирота, нехай бог милує!* (Вовчок, I, 1955, 4); **Відда́ти бо́гові ду́шу** — померти. *Вчителька злягла та й хутко й душу богові оддала* (Коцюб., I, 1955, 311); **Дай бо́же** — вживається для висловлення побажання. *На біду вона* [праця] *розростається і, дай боже, щоб я вбгав її у 3 аркуші друку* (Коцюб., III, 1956, 401); **Дай бо́же (бог) но́ги** — швидше утікати, бігти.— *Я тоді* [від стражника] *дай боже ноги* (Мирний, IV, 1955, 379); *Опісля треба було роззброїти всіх коридорних, вивести в'язнів на подвір'я, відчинити двері з тюрми і ... дай бог ноги* (Збан., Єдина, 1959, 211); **Дай бо́же па́м'ять** — уживається як висловлення бажання, намагання пригадати що-небудь.— *Я десь когось на неї схожу бачив. О-о, дай боже пам'ять* (Мирний, III, 1954, 272); **Дасть бог** — уживається при вираженні надії, сподівання на добре завершення чогось. *— Дасть бог, вродить хліб, то й заплатимо* [подушне] (Н.-Лев., II, 1956, 189); **З бо́гом** — уживається як побажання успіху; хай щастить.— *З богом, Парасю, коли люди трапляються! — обізвався Балабуха* (Н.-Лев., III, 1956, 178); *— Коли не влучив* [стрілець], *тікай з богом! — добродушно промовив козак* (Коцюб., I, 1955, 356); **Куди́ (звідки) бог несе́?** — куди (звідки) йдеш (їдеш, йдете, їдете)? *— Доброго здоров'я, молодице, куди це вас бог несе?* (Ю. Янов., I, 1954, 61); **Ні бо́гові сві́чка, ні чо́ртові коцюба́ (кочерга́)** — ні до чого не придатна річ, справа і т. ін. *Ми за поезію великих почуттів; ми лише проти тієї інтимної лірики, що нічого не стверджує, нічого не заперечує,.. де немає ні глибоких людських переживань, ні справжньої любові, а солоденько-сиропні віршики чи мініатюри, з яких, як кажуть, ні богу свічки, ні чорту кочерги* (Мал., Думки.., 1959, 132); **Ра́ди бо́га** — дуже прошу, будь ласка.— *Ради бога, Аркадію, не говори таких слів...* (Стельмах, I, 1962, 285); **Сла́ва бо́гові (бо́гу):** а) *(у знач. присудка)* добре, гаразд.— *Але філоксери нема. Ну, і слава богові...* (Коцюб., I, 1955, 208); б) *(у знач. вставних слів)* нівроку, далебі, як видно.— *Бо ти вже, слава богу, дівка, а в тебе і одежі доброї немає! — додала вона* [мати] *і так тихо, так ласкаво* (Мирний, IV, 1955, 138); **Хвали́ти бо́га; Бо́гові (бо́гу) дя́кувати** — вживаються як вставні слова у знач. на щастя.— *Вже, хвалить бога, не робимо панщини,— обізвався Любчин чоловік* (Н.-Лев., II, 1956, 257); *Хвалити бога, Олена не ходитиме на свята в подраних чоботях* (Коцюб., I, 1955, 79); [Г р у ї ч е в а:] *А що, хіба вона слаба?* [О л і м п і а д а І в а н і в н а:] *Та ні, богу дякувати* (Л. Укр., II, 1951, 6); **Чека́ти (жда́ти) як бо́га** *кого, чого* — чекати кого-, чого-небудь як великого свята, великої втіхи. *Вона* [Галя] *ждала того приходу Олександрового як бога, вона готовилася більше до його, ніж до церкви* (Мирний, IV, 1955, 137); **Що (як) бог дасть** — що буде, те буде.— *Ні, нема тут нічого вічного! Та й ми самі що? Сьогодні жив, завтра — що бог дасть!* (Кв.-Осн., II, 1956, 22); **Як у бо́га за па́зухою (за двери́ма)** — в найкращих умовах, у затишку й достатках.— *Тут, біля села — ліси та яри, звір шкодить; а там* [у степу] *як у бога за пазухою! — одказує Улас* (Мирний, IV, 1955, 237).

БОГАДІ́ЛЬНЯ, і, *ж.* У дореволюційний час — благодійна установа, притулок для інвалідів, убогих, непрацездатних, старих людей.— *Напитував я для вас місця в богадільні вже давненько* (Н.-Лев., IV, 1956, 348).

БОГАРА́, и́, *ж.*, *збірн.* 1. У Середній Азії — неполивні землі, придатні для використовування під посів без зрошування.

2. Посіви на цих землях.

БОГА́РНИЙ, а, е. Прикм. до **богара́.** *Богарні землі.*

БОГАТИ́Р, я́, *ч.* 1 Оспіваний у народній творчості герой, хоробрий воїн — людина-велетень з надзвичайною силою і відвагою *Нерідко образ Леніна набирає поетичних рис легендарного богатиря і героя* (Вісник АН, 11, 1957, 52); * Образно. *Змужнів богатир наш Могутній Донбас* (Укр.. думи.., 1955, 543); * У порівн. *Сагайда з'явився в роті на коні, як богатир десь із Київської Русі: на баскому коні, у блискучій збруї* (Гончар, I, 1954, 62).

2. *перен.* Про дужу, кремезну, працьовиту, відважну людину. *За столом чотири сини.. Всі змужнілі, на порі, Як один — богатирі!* (Шпак, Вибр., 1952, 75); //Про велику, могутню тварину, рослину і т. ін. *В славі наш могутній богатир — срібний бук* (Воронько, Три покоління, 1950, 8).

БОГАТИ́РСТВО, а, *с.* Риси, якими відзначається богатир перед іншими людьми — сила, відвага і т. ін; також богатирські вчинки. *Богатирство.. ось краса мого народу!* (Тич., II, 1957, 170).

БОГАТИ́РСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **богати́р.** *До бою звелась богатирська дружина Радянських народів-братів* (Бажан, I, 1946, 115).

2. Такий, як у богатиря, власт. богатиреві; могутній, великий. *Випростався* [Кузьменко] *на весь свій богатирський зріст* (Головко, II, 1957, 545).

◇ **Богати́рський сон** — дуже міцний, глибокий сон. *Мій приятель заснув богатирським сном* (Донч., VI, 1957, 366).

БОГДИХА́Н, а, *ч.*, *заст.* Китайський імператор. *Обрядова церемоніальна музика* [в Китаї] *особливо була поширена в палацах богдиханів та храмах феодалів* (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 110).

БОГЕ́МА, и, *ж.* 1. *збірн.* У буржуазних країнах — матеріально незабезпечені люди з інтелігенції, переважно актори, музиканти, художники, що живуть легковажно, безладно. *В п'єсі «Житейське море» опукло.. показаний побут театральної богеми, куди потрапляє Іван Барильченко* (Рильський, III, 1955, 286).

2. *перен.* Безладність, неорганізованість у побуті представників такої інтелігенції.

БОГЕ́МСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **боге́ма** 1. *Зростав* [старий поет] *або в поміщицьких маєтках.., або по шинках, кав'ярнях, в умовах богемсько-босяцького життя* (Еллан, II, 1958, 159).

БОГИ́, ів, *мн.*, *заст.* Зображення бога або церковних святих; ікони, образи. *Тут суздальці з богами та з* *книжками* (Кв.-Осн., II, 1956, 13); *Мозаїчні боги без голів або з половинками лиць валялись тут-таки, в поросі під ногами* (Коцюб., II, 1955, 403); *Прабаба лежить на столі під богами* (Довж., Зач. Десна, 1957, 473).

БОГИЛА́ *див.* **бугила́.**

БОГИ́НЯ, і, *ж.* 1. В античній міфології і деяких східних релігіях — божество жіночої статі. [Кассандра:] *Боги й богині тільки слуги в храмі* (Л. Укр., II, 1951, 274); * Образно. *Приходь же, весно: вже готові всі ми Тебе, богине пишна, зустрічати* (Сам., I, 1958, 116); * У порівн. [Ткаля:] *Не перший рік живе вона* [принцеса] *між нами, кохання королівське все росте, але вона байдужа й гордовита, не як принцеса вже, а як богиня* (Л. Укр., II, 1951, 190); // Скульптурна фігура такого божества. *В руїнах давній храм на гострому шпилі, Там незворушно сплять у мертвому спокої Богині з мармуру* (Зеров, Вибр., 1966, 467).

2. *перен.* Про жінку, дівчину надзвичайної, чарівної вроди. *Дріадам нічого робить Перед такою красотою, Перед богинею такою!* (Шевч., II, 1953, 335); // Про кохану жінку.— *Музо моя, богине моя! — думав Балабуха, пригадуючи собі Онисю* (Н.-Лев., III, 1956, 26).

БОГОБІ́ЙНИЙ, а, е, *діал.* Богобоязливий. *З цим богобійним різником, що наскрізь пропахся овечим лоєм, старий Хаджі вічно мав справи* (Коцюб., I, 1955, 287).

БОГОБІ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.*, *діал.* Властивість за знач. **богобі́йний.**

БОГОБІ́ЙНО, *діал.* Присл. до **богобі́йний.** *В церкві йде відправа. Люд богобійно то входить, то виходить; часами чути співи духовні* (Стар., Вибр., 1959, 537).

БОГОБО́РЕЦЬ, рця, *ч.*, *книжн.* Той, хто бореться, виступає проти богів. *Раб звертає свій погляд до того, хто боровся проти всіх богів-тиранів,— до богоборця Прометея* (Укр. літ., 9, 1957, 266).

БОГОБОЯЗКИ́Й, а́, е́, *заст.* Те саме, що **богобоязли́вий.** [Храпко:] *Це то та тиха, богобоязка* [Дуня], *а нищечком.. проти мене замишляєш!..* (Мирний, V, 1955, 198).

БОГОБОЯЗЛИ́ВИЙ, а, е, *заст.* Який сліпо вірує у владу бога і церкви, боїться порушувати заповіді так званого святого письма. *Він син був богобоязливий* (Котл., I, 1952, 89); *А той, тихий та тверезий, Богобоязливий, Як кішечка підкрадеться, Вижде нещасливий У тебе час та й запустить Пазурі в печінки* (Шевч., I, 1951, 239); — *Невже вони, справді, не ті, за кого себе видавали? Отакі богобоязливі, прибиті...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 434).

БОГОБОЯЗЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.*, *заст.* Властивість за знач. **богобоязли́вий.** *Він* [Роберт Бернс] *переконливо показує, що покора, богобоязливість, сліпа послушність церковним заповідям.. несумісні з людською гідністю* (Рад. літ-во, 5, 1958, 73).

БОГОБОЯЗЛИ́ВО, *заст.* Присл. до **богобоязли́вий.** *Мусив оволодіти собою й спинитися, богобоязливо вичікуючи кінця молитви* (Ле, Міжгір'я, 1953, 526).

БОГОБОЯ́ЗНИЙ, а, е, *заст.* Те саме, що **богобоязли́вий.** [Мусій:] *Жив я собі смирно та тихо, як належить всякому християнинові і богобоязному чоловікові* (Кроп., II, 1958, 87).

БОГОБОЯ́ЗНО, *заст.* Присл. до **богобоя́зний.** *Він богобоязно звів своє око в небесний простір* (Ле, Міжгір'я, 1953, 252).

БОГОБОЯ́ЩИЙ, а, е, *заст.*, *рідко.* Те саме, що **богобоязли́вий.** *Чоловік він добрий, богобоящий, не гордий* (Н.-Лев., III, 1956, 9); *Не помагали* [проти чуми] *й смиренні молитви, що не раз та й не два творили богобоящі люди* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 38).

БОГОБУДІВНИ́К, а́, *ч.*, *іст.* Прихильник або послідовник богобудівництва. *Боротьба Леніна проти ліквідаторів, одзовістів, махістів і богобудівників дістала гарячу підтримку в партійних організаціях Росії* (Біогр. Леніна, 1955, 112).

БОГОБУДІВНИ́ЦТВО, а, *с.* Ворожа марксизмові реакційна релігійно-філософська течія, що виникла в Росії після поразки революції 1905—1907 рр. у середовищі ідейно нестійкої соціал-демократичної інтелігенції. *Георгій Валентинович* [Плеханов] *викрив реакційний характер богобудівництва, як і богошукання* (Наука.., 2, 1957, 31).

БОГОВІДСТУ́ПНИЙ, а, е, *заст.* Який не визнає бога, зрікся віри в бога; безбожний. *Тепер, коли той боговідступний брат сокиру зняв і над моєю головою.., не брат він мені!* (Ле, Наливайко, 1957, 354).

БОГОВІДСТУ́ПНИК, а, *ч.*, *заст.* Той, хто відмовився від релігії, від віри в бога.

БОГОВІДСТУ́ПНИЦЯ, і, *ж.*, *заст.* Жін. до **боговідсту́пник.**— *Так їй і треба, боговідступниці* (Донч., III, 1956, 29).

БОГОГЛА́СНИК, а, *ч.* Збірка віршів і пісень релігійно-моралістичного змісту. *Так звані «Богогласники» і були тими збірками, що вміщали в собі всю велику кількість пісень «набожних»* (Іст. укр. музики, 1922, 153); — *Тату, ви їсти будете? — підходить до старого Дарина..— Ні, дочко,— скидає кожуха.— Ти краще дістань богогласник, або ні, євангеліє і почитай мені* (Стельмах, I, 1962, 317).

БОГОМА́З, а, *ч.* 1. Той, хто малює ікони; іконописець. *Послав* [цар] *гінця до богомаза, Щоб мальовання* [малювання] *накупить* (Котл., I, 1952, 170); *На.. щоці богородиці ясно було видно відбиток пальця.. Богомаз-маляр, який «оновляв» ікону, необережно доторкнувся пальцем до свіжої фарби* (Донч., III, 1956, 176).

2. *розм.* Поганий художник.

3. Ікона, намальована малярем-іконописцем. *На стіні розвішані довкола Дерев'яні давні богомази* (Фр., XI, 1952, 113).

БОГОМА́ТІР, тері, *ж.* Те саме, що **богоро́диця.** *Баба Ганна поставила свічку перед образом богоматері* (Стельмах, I, 1962, 245).

БОГОМЕ́РЗЬКИЙ, а, е, *заст.* Нечестивий, безбожний.— *В нашій церкві було багато негідних слов'янських книг, різних нот.., навіть богомерзькі записки* (Скл., Карпати, II, 1954, 164).

БОГОМІ́ЛЛЯ, я, *с.*, *заст.* Ходіння по так званих святих місцях; проща. *Уже просо поспіло, як Горпина з богомілля повернулась* (Л. Янов., I, 1959, 335).

БОГОМІ́ЛЬНИЙ *див.* **богомо́льний.**

БОГОМІ́ЛЬНО, *присл.* Побожно; благально. *Саня склала руки і богомільно дивилась на неї* (Коцюб., II, 1955, 431).

БОГОМО́ЛЕЦЬ, льця, *ч.*, *заст.* Той, хто ходить на богомілля. *Вона шукала його між богомольцями в лаврі* (Н.-Лев., II, 1956, 245); *Увійшовши через ворота на монастирське подвір'я, богомольці падали навколішки і так повзли через увесь двір до монастирського собору* (Донч., III, 1956, 142).

БОГОМО́ЛКА, и, *ж.*, *заст.* Жін. до **богомо́лець.** — *Сестра ж моя звісно богомолка* (Мирний, V, 1955, 327).

БОГОМО́ЛЬНИЙ, БОГОМІ́ЛЬНИЙ, а, е, *заст.* Який вірить у бога, старанно виконує релігійні обряди, багато молиться; побожний. *Наділив її бог розумом, вона й богобоязлива, і богомольна* (Кв.-Осн., II, 1956, 79); *Був собі чернець і такий богомільний* (Сл. Гр.).

БОГОРІ́ВНИЙ, а, е, *книжн.*, *заст.* Рівний богові. [Неофіт-раб:] *Коли я.. хоч на час, на мить здолаю жити не рабом злиденним, а вільним, непідвладним, богорівним, то я щасливим і на смерть піду* (Л. Укр., II, 1951, 240); *Гнівом його* [Посейдона] *Одісей богорів-*

ний Гнаний весь час був, аж поки до рідного краю дістався (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 29).

БОГОРО́ДИЦЯ, і, *ж.* У християнській релігії — звичайна назва матері Христа. *В одному кутку висів під самою стелею здоровий образ Печерської богородиці* (Н.-Лев., III, 1956, 14).

БОГОСЛО́В, а, *ч.* 1. Фахівець з богослов'я. *Незважаючи на численні легенди про чудесні події і явища, жоден богослов ніколи не зміг ні обгрунтувати, ні довести їх правильності* (Наука.., 7, 1958, 41).

2. *заст.* Учень старшого класу духовної семінарії. — *Богослови знають, що в мене не гурт-то грошей, обминають мою хату.. А мої дочки сидять, хоч і гарні* (Н.-Лев., I, 1956, 121).

БОГОСЛО́ВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **богосло́в'я** і **богосло́в.**— *А справа в тому, що я просто.. люблю інколи в розмові посилатись на бога, читав богословські твори...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 60).

БОГОСЛО́В'Я, я, *с.* 1. Сукупність церковних учень про бога й догмати релігії. *Церковний, релігійний характер середньовічної культури позначився і на розвитку науки. Розвивались.. гуманітарні дисципліни і передусім богослов'я* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 504).

2. *заст.* Назва старшого класу духовної семінарії.

БОГОСЛУ́ЖБА, и, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **богослужі́ння.** *Біля кринички виросла хрестова церква, і сюди в дні прощі на богослужби мало не з усього Поділля стікалися люди* (Стельма́х, Хліб.., 1959, 264).

БОГОСЛУЖБО́ВИЙ, а, е. Стос. до богослужби. *З Київської колегії вийшли такі знавці грецької і латинської мов, як Єпіфаній Славинецький і Арсеній Сатановський, що брали активну участь в перекладі і виправленні богослужбових книг у Москві* (Іст. УРСР, I, 1953, 207).

БОГОСЛУЖЕ́БНИЙ, а, е. Те саме, що **богослужбо́вий.** *В світлиці нема жодної книги — ні світської, ні богослужебної, ні духовної* (Стельмах, Хліб.., 1959, 424).

БОГОСЛУЖІ́ННЯ, я, *с.* Виконання в церкві релігійних обрядів; церковна служба, відправа. *О. Василь докінчив проповідь і правив далі богослужіння* (Мак., Вибр., 1956, 326).

БОГОСПАСЕ́ННИЙ, а, е, *заст.*, *ірон.* Який мирно, спокійно існує. *Так завершилося тисячоліття богоспасенного міста Чернігова* (Сміл., Сад, 1952, 174).

БОГОТВОРИ́ТИ, рю́, ри́ш, *недок.*, *перех.* Обожнювати кого-, що-небудь, схилятися перед ким-, чим-небудь. *Це був.. той самий учитель мови і літератури, якого ми так самовіддано, по-дитячому боготворили* (Гур., Осок. друзі, 1946, 32).

БОГОТВОРІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **боготвори́ти.**

БОГОУГО́ДНИЙ, а, е, *заст.*, *церк.* Угодний богові. [Матушка гуменя:] *Оцю молоду дівчину за її святі заміри та богоугодні діла маємо ми покрити чернечою рясою, прийняти між свої сестри* (Мирний, V, 1955, 82).

БОГОХУ́ЛЬНИЙ, а, е, *заст.* Який виявляє богохульство; пройнятий богохульством. *Він намагавсь інколи молитись, але з уст його гордії богохульні речі лились* (Фр., X, 1954, 376).

БОГОХУ́ЛЬНИК, а, *ч.*, *заст.* Той, хто лає, зневажає бога і релігійні догмати.— *Отруїли кляті* [ченці] *та потім і кажуть, що бог скарав богохульників* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 79).

БОГОХУ́ЛЬСТВО, а, *с.*, *заст.* Паплюження, зневажання бога, догматів віри або взагалі того, що належить до релігії.

БОГОХУ́ЛЬСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *заст.* Виявляти або висловлювати богохульство.— *А ви не богохульствуйте,— вигукнула котрась із жінок* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 411).

БОГОШУКА́ННЯ, я, *с.* Реакційна релігійно-філософська течія, що поширилась серед російської буржуазної інтелігенції в роки реакції після поразки революції 1905—1907 рр. *Георгій Валентинович* [Плеханов] *викрив реакційний характер богобудівництва, як і богошукання* (Наука.., 2, 1957, 31).

БОГОШУКА́Ч, а́, *ч.* Прибічник богошукання.

БОГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *заст.* Бути богом.— *Чорний і білий боги не жили в згоді і раз на рік, на святого Купала, бились за те, кому богувати* (Гжицький, Опришки, 1962, 234); — *І дідько хотів богувати! — сміливо поглянули економісти на Солуху* (Стельмах, Хліб.., 1959, 342).

БОДА́Й, *част.* 1. Уживається переважно при дієслівних формах для вираження побажання; щоб, хай, нехай.— *Бодай він сього не діждав! І бодай йому так тяжко і важко було, як мойому* [моєму] *серцю* (Кв.-Осн., II, 1956, 443); *Коли забули, бодай заснули, Про мою доленьку щоб і не чули* (Шевч., II, 1953, 20); — *Бодай тії вороги Поконали до ноги!* (Н.-Лев., II, 1956, 439).

2. Уживається в допустово-обмежувальному значенні; хоч би, хоч. *Коли перестанеш брехати бодай собі самому?* (Коцюб., II, 1955, 266); *Праця над речами далекими й чужими.. заспокоїла його, приносячи йому бодай на хвилину забуття* (Фр., VI, 1951, 254); *В першу мить спала думка сховатися бодай би в оцих панських ровах* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 31).

БО́ДЕНЬКА, и, *ж.* Зменш. до **бо́дня.** *В мене ще зосталося в боденьці.. дві четвертини сала* (Н.-Лев., III, 1956, 282); *В ній* [кімнатці] *стояло вузьке залізне ліжко.., завалений книгами стіл, два стільці і боденька з харчами* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 98).

БО́ДНАР, я, *ч.*, *діал.* Бондар. [Нута:] *То, певно, твій боднар пішов сьогодні в ліс по обручі?* (Фр., IV, 1950, 12).

БО́ДНЯ, і, *ж.* Дерев'яна низька діжка з кришкою. *Кажуть, вона назгрібала незліченну силу грошей.. і держить їх в скрині чи в бодні в сувоях полотна* (Н.-Лев., I, 1956, 588); *Кращі майстри вивезли на продаж свої діжки, відра, кадуби, бодні, жлукта* (Кучер, Дорога.., 1958, 170); * У порівн. *Сама* [Олена] *товста, як бодня, а шия хоч обіддя гни* (Н.-Лев., II, 1956, 265).

БОДЯ́ГА, и, *ж.* (*Spongia fluviatilis*). Прісноводна губка.

БОДЯ́Н, у́, *ч.* (*Illicium anisatum* L.). Ароматична вічнозелена олійна рослина. *Люльки курили, полягавши, Або горілочку пили.., Настояную на бодян* (Котл., I, 1952, 149); *Проміння од свічок.. вигравало в жовтій, чистій, як сльоза, горілці, заправленій пахучими корінцями — бодяном, каманом та гвоздичками* (Н.-Лев., I, 1956, 118).

БОЄЗАПА́С, у, *ч.* Бойовий запас; визначена командуванням кількість бойових припасів. *Розіклали* [червонофлотці] *в погребку боєзапас, пляшки із запалювальною рідиною, гранати* (Кучер, Чорноморці, 1956, 347).

БОЄЗДА́ТНИЙ, а, е. Здатний вести бойові дії. *Довгий ряд літ він* [Білютін] *шліфувався у великій боротьбі нашої країни.. за соціалістичне сільське господарство, за боєздатну Червону Армію* (Ле, Мої листи, 1945, 177).

БОЄЗДА́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **боєзда́тний.** *Наслідки першої операції наочно виявили боєздатність.. Богунського полку* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 53).

БО́ЄНСЬКИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **бо́йня** 1. *Дуже цінним білковим кормом є ряд відходів харчової промисловості: макуха, висушені боєнські відходи, збиране молоко* (Наука.., 1, 1958, 26).

БОЄПОСТАЧА́ННЯ, я, *с.* Постачання зброї, снарядів та ін. спорядження, потрібного для ведення бою.

БОЄПРИПА́СИ, ів, *мн.* Бойові припаси; запаси снарядів, патронів та ін. спорядження для вогнепальної зброї.— *Боєприпаси кінчалися, ми використали німецькі гранати й німецьку зброю, яку захопили* (Ю. Янов., I, 1958, 447).

БОЄ́ЦЬ, бійця́, *ч.* 1. Учасник бою, боїв; воїн.— *А тепер боєць проти Антанти буде,— оглядаючи Яреська, докінчив Баржак* (Гончар, Таврія.., 1957, 307).

2. Солдат, рядовий. *Генерал стояв і стежив, як поверталося дорогоцінне життя бійця-героя* (Ле, Мої листи, 1945, 102).

3. *перен.* Про людину, що бореться за здійснення чого-небудь. *Подаймо їм велику розвагу, Скажім і докажім, що ми бійці сами* (Л. Укр., I, 1951, 110); *Нові ударні бригади ставали до шеренг бійців за реконструкцію транспорту* (Донч., I, 1956, 474).

БОЖБА́, и́, *ж., заст.* Присягання іменем бога. — *Я ж тобі і без божби вірю* (Кв.-Осн., II, 1956, 60); *І ніяка божба і клятьба не поможе!* (Мирний, IV, 1955, 62).

БОЖЕВІ́ЛЕЦЬ, льця, *ч., рідко.* 1. Психічнохвора, божевільна людина.

2. *зневажл.* Про нерозсудливу, нерозважливу людину. *Погана справа!.. Лихий поніс його туди, до тих божевільців* (Коцюб., I, 1955, 163).

БОЖЕВІ́ЛЛЯ, я, *с.* 1. Стан божевільного (в 1 знач.). [Люцій:] *Ти доведеш мене до божевілля чи до гріха!* (Л. Укр., II, 1951, 436); *Нестямні очі його світилися божевіллям* (Довж., I, 1958, 360).

2. *розм.* Нерозумний, нерозважний вчинок. *Було в ньому в цю мить щось страшне, як у тих, що носять в собі падучу. Від такого справді можна ждати всякого божевілля* (Гончар, Таврія.., 1957, 470).

БОЖЕВІ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який має психічний розлад; психічнохворий. *Тихович здригнувся, глянув на двір і стрівся очима з божевільним мош-Дімою* (Коцюб., I, 1955, 230); *Зійшов з помосту божевільний Лір* (Рильський, I, 1946, 214); // *у знач. ім.* **божеві́льний,** ного, *ч.;* **божеві́льна,** ної, *ж.* Психічнохвора людина. *Не знаю, Чи се шпиталь, чи дім для божевільних* (Л. Укр., IV, 1954, 114); * У порівн. *Як божевільна, вона* [Параска] *бігала по хаті, вибігала на двір, кричала, голосила, лаялась* (Мирний, IV, 1955, 59); // Який виражає божевілля. *Простоволоса, обірвана мати лізе на скелю, світить божевільними очима* (Збан., Єдина, 1959, 141).

2. *зневажл.* Нерозсудливий, нерозважливий.— *Ох, я дурна та божевільна! Забула зайти до шевця!* (Кв.-Осн., II, 1956, 44); — *Куди ти? Божевільний! Стій! Вернись!* (Л. Укр., II, 1951, 209); *Старого Йоселя я просто не пізнавав. Немов щез у ньому добрий, розсудливий і люблячий батько й зостався лише дражливий божевільний деспот* (Хотк., I, 1966, 158); // Позбавлений розумного змісту (про вчинки, думки і т. ін.). *Голова гаряча в дівчини, і в голові такі божевільні складалися плани* (Головко, II, 1957, 172).

3. *перен.* Дуже великий, сильний, надмірний. *Почне молитися* [Параскіца] — *і не може: якась сила душить за горло, проситься з грудей божевільним криком* (Коцюб., I, 1955, 278); *Поїзд летів божевільною скорістю* (Коб., I, 1956, 457).

БОЖЕВІ́ЛЬНО. Присл. до **божеві́льний.** *Пріська все божевільно дивилась на неї та тремтіла* (Мирний, III, 1954, 18); *Санька присіла, схопилась обома руками за обличчя й дико, божевільно крикнула* (Донч., III, 1956, 29); *Вузька стежка тулилася до скель, щоб не впасти у прірву, в якій божевільно мчала.. швидка гірська річка* (Ів., Вел. очі, 1956, 66).

БОЖЕВІ́ЛЬНЯ, і, *ж.* Лікарня для божевільних. *Їх обох треба одвезти просто в божевільню, в Кирилівське, а не додому* (Н.-Лев., IV, 1956, 273); *Її відвезено до божевільні, а хата стала тиха, як рай* (Ю. Янов., II, 1958, 445).

БОЖЕВО́ЛІТИ, ію, ієш, *недок.* 1. Ставати психічнохворим, божевільним.— *Чи ти пак божеволієш, чи це в тебе новомодна символічна загранична мова!* (Н.-Лев., IV, 1956, 262); «*Невже те все видалось мені? А може, я божеволію?*» *з'явилася раптом думка* (Шиян, Баланда, 1957, 184).

2. *перен.* Чинити безумство, шаленіти. *За сценою голосні крики юрби:* «*Слава!*» [Івась:] *Чуєте, як божеволіють люди?* (Ірчан, I, 1958, 109); *Суддя шпурнув свисток і побіг з поля. Глядачі божеволіли* (Ю. Янов., I, 1958, 490).

БО́ЖЕНЬКА, и, *ч., дит.* Пестл. до **бог.** *Повчала* [матушка Раїса], *як люто карає боженька тих нечестивців, котрі їдять у піст скоромне* (Донч., III, 1956, 23).

БОЖЕ́СТВЕННИЙ, а, е. 1. Прикм. до **божество́** 1. *Повсякденні свої інтереси прості люди.. вважали по скромності недостойними божественного втручання* (Довж., Зач. Десна, 1957, 465); *Щоб захистити ідею божественного створення світу, деякі ідеалісти.. висунули теорію про безперервне виникнення матерії з* «*нічого*» (Наука.., 5, 1958, 58).

2. Пов'язаний з релігією; церковний. *Раніше він лише зимою заглядав у божественні книги* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 170).

3. *заст.* Надзвичайно гарний; чудовий.— *Божественна поезія! високі думи! — говорили разом Дашкович і Радюк* (Н.-Лев., I, 1956, 558).

БОЖЕ́СТВЕННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **боже́ственний** 1, 2. *Ніколи ідея бога не* «*зв'язувала особу з суспільством*», *а завжди* ***зв'язувала*** *пригноблені* ***класи*** *вірою в* ***божественність*** *гнобителів* (Ленін, 35, 1952, 93).

БОЖЕ́СТВЕННО, *заст.* Присл. до **боже́ственний** 3.

БОЖЕСТВИ́ТИ, влю́, ви́ш; *мн.* божествля́ть; *недок., перех. заст.* Відчувати до когось надзвичайну любов, шанувати когось як бога, схилятися перед ким-небудь. *Шевченко, якого вона* [Леся Українка] *божествила, тільки за ранньої пори її творчості мав на неї безпосередній стилістичний вплив* (Рильський, III, 1955, 296).

БОЖЕСТВО́, а́, *с.* 1. Те саме, що **бог.** *Своїм головним божеством східні слов'яни вважали творця блискавок* (Іст. УРСР, I, 1953, 36).

2. *заст.* Про предмет захоплення і шанування. [Милевський:] *Чим маю вмилостивити розгніване божество?* (Л. Укр., II, 1951, 33).

БО́ЖЕСЬКИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **бог.** *Із нічого Навіть по божеській волі ніщо́ народитись не може* (Зеров, Вибр., 1966, 127).

БО́ЖИЙ, а, е. Прикм. до **бог.**— *На те воля божа, моя любко,— кажу я* (Вовчок, I, 1955, 86); *Він* [Теокріт] *казав* «*нема рабів божих*»,— *єсть і повинні бути люди, вільні* «*тілом і духом*» (Л. Укр., III, 1952, 728).

Бо́жий світ, *нар.-поет., заст.*— світ.— *Один розкошує, другий сльози ковтає... Де ж та правда в світі божому?* (Коцюб., I, 1955, 110); **Слу́жба бо́жа,** *заст.*— церковна відправа.— *Мати його богомільна жінка, ніколи не пропустить служби божої...* (Коцюб., I, 1955, 322).

◇ **Бий його́ си́ла бо́жа!** *див.* **би́ти; Святи́й та бо́жий,** *ірон.*— удавано, лицемірно тихий і добрий.— *Стрічаю я Солов'їху; йде вона з церкви — така свята та божа* (Н.-Лев., II, 1956, 12).

БОЖИ́СТИЙ, а, е, *рідко.* 1. Те саме, що **бо́жий.** *Тепер я сам, як день божистий, Сиджу, співаю акафісти* (Фр., XIII, 1954, 46).

2. Те саме, що **боже́ственний** 1. [Голос покликача судового:] *Зволив божистий цезар-імпера-*

тор, щоб Кнея Люція скарать вигнанням (Л. Укр., II, 1951, 543).

БОЖИ́ТИСЯ, божу́ся, бо́жишся, *недок., заст.* Говорити «їй-богу» на підтвердження висловленого, присягатися богом у тім, що сказане є правда. *Ярмарок аж кипів... Цокотять перекупки, божаться цигани* (Вовчок, VI, 1956, 294); *Сама мати божилася, що буде в раю між святими* (Довж., Зач. Десна, 1957, 469).

БОЖИ́ЩЕ, а, *с.* Бог, ідол. *Здійнявши руки, Святці* [жерці] *співають вдячні гімни Своєму божищу Ваалу* (Л. Укр., I, 1951, 338); // Фігура бога, ідола. [Протей:] *Поставлять вражі остров’яни Велике божище мідяне Та й носяться не знати з чим* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 331).

БОЖІ́ННЯ, я, *с., заст.* Дія за знач. **божи́тися.** *Божіння тобі нічого не поможе* (Сл. Гр.).

БО́ЖКАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **бо́жкати.** *Наче крізь сон, чув* [Роман] *плач і божкання матері* (Головко, II, 1957, 607).

БО́ЖКАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Бідкаючись або журячись, повторювати «боже, боже» *Зараз почне* [Явдоха] *розводити руками.., та охати, та божкати* (Григ., Вибр., 1959, 94); *Жінки божкали, хитали головами журно* (Головко, II, 1957, 158).

БОЖНИ́К, а́, *ч., заст.* Поличка з образами. *Гафійка мусила нарізати з паперу нових козаків та квіток і обліпити ними стіни од божника аж до дверей* (Коцюб., II, 1955, 30);— *Іване, зніми ікону.— Іван поліз до божника і зняв* (Гр., II, 1963, 408).

БОЖНИ́ЦЯ, і, *ж., заст.* 1. Те саме, що **божни́к.** *У чистій, просторій світлиці, у кутку під божницею.., сидів Яків Бородай* (Мирний, I, 1954, 196); *Вустя кинулася шукати за іконою на божниці листа* (Гончар, Таврія.., 1957, 430); // Місце (куток) у хаті або в церкві з поличками, на яких поставлені образи (ікони).— *Матір божу* [ікону],— *додав він Кузьмі,— візьми й постав за олтарем, у божниці...* (Скл., Карпати, II, 1954, 94).

2. Храм, церква. *Сотник глянув у сторону божниці, що одна на ціле місто мала бляшаний дах* (Мак., Вибр., 1954, 304); *У Києві новгородські купці мали свою новгородську божницю, яка знаходилась на Подолі* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 471).

БОЖНИЧО́К, чка́, *ч., заст.* Зменш. до **божни́к.** *З божничка виглядали дорогі образи з-за лісу васильків, м’яти* (Мирний, II, 1954, 250).

БОЖО́К, жка́, *ч.* Зменш. до **бог.** *Ох, коли б скоріше, хлопче, мрії ті твої справдились, бо й на їх позаздрить може який-небудь злий божок...* (Л. Укр., I, 1951, 312); // Скульптурна фігурка якого-небудь божества. *То був східний божок пожовклої слонової кості* (Ю. Янов., II, 1958, 121).

БОЗ, у, *ч., діал.* Бузок.— *По-моєму, поберіться навесні. Це найкращий час, як усе зачне розцвітатися. Буде боз, будуть уже конвалії, будуть уже лілеї* (Коб., III, 1956, 268); *Панна Маня зірвала гілочку бозу, що цвів понад ослоном* (Мак., Вибр., 1954, 34); * У порівн. *Лице.. було синє, як боз* (Фр., III, 1950, 46).

БО́ЗНА, *присудк. сл., розм., заст.* Невідомо. *Бозна чи тут краще було, чи в хаті Килини Івановни, повній диму* (Мирний, I, 1954, 149).

БО́ЗНА-ДЕ, *присл., розм., заст.* Невідомо де. — *Сиди в хаті та не вештайся бозна-де по садках* (Коцюб., I, 1955, 266).

БО́ЗНА-ЗВІДКИ, *присл., розм., заст.* Невідомо звідки. *Бозна-звідки, мов з моря блакиті.., вигулькнули веселі дніпрові гори* (Коцюб., III, 1956, 44).

БО́ЗНА-КОЛИ, *присл., розм., заст.* Невідомо коли.

БО́ЗНА-КОЛИШНІЙ, я, є, *розм., заст.* Дуже давній, застарілий. *Хліб черствий, бозна-колишній* (Сл. Гр.).

БО́ЗНА-КУДИ, *присл., розм., заст.* Невідомо куди. *Він сам не пам’ятає, коли і як та чудовна краса.. підхопила його і занесла бозна-куди* (Мирний, IV, 1955, 174).

БО́ЗНА-ХТО, бо́зна-кого, *розм., заст.* Невідомо хто.

БО́ЗНА-ЧИЙ, бо́зна-чия, бо́зна-чиє, *розм., заст.* Невідомо чий.

БО́ЗНА-ЩО, бо́зна-чого, *розм., заст.* Невідомо що; // Дурниця, дурниці.— *Що це ти бозна-що верзеш?!* (Мирний, II, 1954, 264);— *Овва... бозна-що вигадали..,— образився Іван* (Коцюб., I, 1955, 345).

БО́ЗНА-ЯК, *присл., розм., заст.* Невідомо як.

БО́ЗЯ, і, *ч., дит.* Те саме, що **бо́женька.** *Погримала на його* [Чіпку] *Мотря, налякала, що бозя битиме, коли таке буде робити* (Мирний, II, 1954, 51).

БО́ЇЩЕ, а, *с.* 1. Збільш. до **бій** 1, 2. *Удові здавалося, що, як одбиватись од якого лиха руками, то хоч і не одіб’єшся вже, так боїщем натішишся славно* (Вовчок, I, 1955, 184); — *Я бачу січу страшенну, боїще люте* (Мирний, IV, 1955, 333).

2. Місце, де відбувався бій. *Пішли ся брати* [битися] *на олов’яне боїще* (Сл. Гр.).

БО́ЙКИ, ів, *мн.* (*одн.* **бо́йко,** а, *ч.;* **бойки́ня,** і, *ж.*). Представники однієї з етнічних груп західноукраїнських областей. *Бойки — місцева назва українців, що живуть у Підкарпатті* (Фр., IV, 1950, 526).

БОЙКИ́НЯ *див.* **бо́йки.**

БО́ЙКІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бо́йки.** *Бойківський діалект.*

БО́ЙКО *див.* **бо́йки.**

БОЙКО́Т, у, *ч.* Спосіб політичної та економічної боротьби, що полягає в повному припиненні стосунків з якою-небудь державою, організацією, установою або окремою особою. *Пітер і Москва, майже всі більшовики були за бойкот* III *Думи..* (Ленін, 27, 1951, 10); // *розм.* Припинення стосунків з ким-небудь як міра покарання, знак протесту та ін. *Жахливий бойкот і прокльони, якими братство загрожувало своєму свавільному членові, вмить оберталися на мильні бульбашки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 203).

БОЙКОТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Застосовувати бойкот проти кого-, чого-небудь. *І все-таки більшовики* **не** *бойкотували Установчих зборів, а брали участь у виборах..* (Ленін, 31, 1951, 39); *Куркульня всюди заворушилася, стала відкрито бойкотувати продрозверстку* (Гончар, Таврія.., 1957, 517); *Оті його закляті друзі просто бойкотують його. Не хочуть і жити разом, обминають* (Коз., Сальвія, 1959, 211).

БОЙКОТУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **бойкотува́ти.** *.. вибори до другої Думи не бойкотувалися ні одною впливовою партією* (Ленін, 13, 1949, 323).

БО́ЙНЯ, і, *ж.* 1. Спеціально устатковане приміщення для забою худоби; різниця. *Хотілося.. звільнити безпорадний і покірливий гурт людей, який жене він* [Сафар] *на продаж, як отару до боєнь...* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 187).

2. *перен.* Масове вбивство людей; бійня, різанина. *9-го січня була бойня в Петербурзі..* (Ленін, 8, 1949, 114).

БОЙОВИ́Й, а́, е́. 1. Пов’язаний з виконанням воєнних операцій, веденням бою. *Артем тільки вранці нарешті дізнався докладно про наслідки нічної бойової операції* (Головко, II, 1957, 619); *Капітан Чумаченко, зібравши під деревом своїх командирів рот, розтлумачує їм бойове завдання* (Гончар, III, 1959, 350); // Признач. для бою. *Правда, перед ними він тільки раз появився у своїй бойовій зброї* (Мирний, III, 1954, 190); // Здобутий у боях. *Сім’ї у нас такої Нема і не було, Де б слави бойової Про-*

міння не лягло (Рильський, III, 1961, 58); *У декого на грудях виблискували бойові ордени* (Довж., I, 1958, 388).

Бойова́ триво́га — сигнал про початок воєнних операцій. *Сигнал бойової тривоги раптом порушив спокій* (Ткач, Моряки, 1948, 32); **Бойове́ хре́щення** — перша участь у бою. *Лине синове слово живе про бої, про жорстокі морози, про хрещення його бойове* (Сос., II, 1958, 472); **Взя́ти (звести́) на бойову́** — привести зброю в бойову готовність. *Обидва хлопці взяли гвинтівки на бойову* (Ле, Вибр., 1939, 13); *Я поспішно взяв двері на засув, звів на бойову пістолет* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 23).

2. Готовий до боротьби. *Комуністична партія Радянського Союзу є бойовий випробуваний авангард радянського народу* (Статут КПРС, 1961, 3); // Дуже енергійний, діяльний, активний.— *Вона не просто собі вчителька, Даньку... Бойова!..* (Гончар, Таврія.., 1957, 68); // Сповнений напруженої діяльності.— *День у мене сьогодні такий бойовий,— не знаю, чи впораюсь* (Шовк., Інженери, 1956, 174).

3. Дуже важливий; який треба виконати в першу чергу. *Бойовою програмою діяльності партії в справі комуністичного виховання трудящих є рішення червневого Пленуму ЦК КПРС* (Ком. Укр., 9, 1963, 43).

БОЙОВИ́К, а́, *ч.* 1. Учасник якої-небудь бойової групи, загону і т. ін. *Ішли вони — гінці мільйонів і мільйонів Пробуджених, грізних, безстрашних трударів,— Московських передмість бойовики повстали* (Бажан, Роки, 1957, 212); *Як тільки зажила рана, Левко Когут вирішив вивести своїх бойовиків на операцію* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 357).

2. Робітник-ударник. *Іде спочити скромний син Комуністичної партії.., бойовик-виробничник, старший майстер, один з фундаторів заводу* (Вітч., 2, 1956, 100).

3. *розм.* Кінофільм, вистава і т. ін., що користується великим успіхом у глядачів.

БОЙОВИ́СЬКО, а, *с.* Те саме, що **бойови́ще.** *І йде той люд, мов хвилі в океані, без ліку, без числа на бойовисько* (Л. Укр., I, 1951, 253); *Зараз вони* [генерали] *вирішують долю майбутнього бойовиська* (Собко, Кавказ, 1946, 91); [Тірца:] *Зори плугами се бойовисько, не давай ні кроку землі обітованої* (Л. Укр., II, 1951, 160).

БОЙОВИ́ЩЕ, а, *с.* 1. Битва, бій. *Я почував себе зовсім розбитим, ніби я теж брав участь у тому запеклому бойовищі* (Досв., Вибр., 1959, 155); * Образно. *На бойовище світа вийшов я.., І кождий вал мене збивав з пуття* (Фр., XIII, 1954, 445).

2. Поле бою, битви. *Як загинув, як поліг у битві Христо Ботев, світлозорий воїн,.. Не знайшли на чорнім бойовищі.. Рицарського тіла молодого, Не знайшли ні друзі, ані кревні* (Рильський, Дал. небосхили, 1959, 45); *Окремі козаки ще гасали бойовищем, добиваючи рештки поляків* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 356); * Образно. *Тихович стоїть посередині садка й оком досвідченого вояки озирає будуче бойовище* (Коцюб., I, 1955, 210).

БОЙО́К, йка́, *ч.* 1. Кінчик курка, передня частина ударника вогнепальної зброї. *Думка в Свирида Яковлевича була проста: при ударі ..бойок розіб'є капсуль, і снаряд полетить на ворогів* (Стельмах, На ..землі, 1949, 24).

2. *техн.* Ударна частина механічного парового молота. *В середній частині молоток має овальний отвір, ..на кінцях — носок і бойок* (Слюс. справа, 1957, 150).

БОКА́Л, а, *ч.* Шкляна або кришталева посудина для вина, схожа на чарку, але більша; келих. *З усіх боків почулись вигуки схвалення, цокання чарок, бокалів* (Дмит., Розлука, 1957, 70).

БОКАСА́, *присл.*, *розм.* Боком. *А кінь жахається да рже, На дибки спиниться да гривою мотає, То піде бокаса, то б'ється і кусає* (Греб., I, 1957, 68); *Кинувся вбік.. вороний, пішов бокаса в степ* (Гончар, Таврія.., 1957, 409).

БОКА́СТИЙ, а, е. Який має великі боки. *Химерний, маленький, Бокастий, товстенький Коханчик удавсь* (Гл., Вибр., 1957, 301).

БОКА́ТИЙ, а, е. Те саме, що **бока́стий.** *Сама хазяйка накраяла хліба, а хазяїн вніс з хижки бокату пляшку горілки* (Н.-Лев., II, 1956, 280).

БО́КЛАГ *див.* **бакла́г.**

БОКЛА́ГА *див.* **бакла́га.**

БОКЛА́ЖКА, и, *ж.* Зменш. до **бокла́га.** *Іван мав таке почуття.., що має на плечах невеличку боклажку горілки* (Фр., III, 1950, 134).

БОКЛАЖО́К, жка́, *ч.* Зменш. до **бо́клаг.** *А я вийму горілочки фляшу, Вареної з медом боклажок* (Пісні та романси.., II, 1956, 156).

БО́КЛО, а, *с.*, *діал.* Боклаг. *Серед рожевого полум'я, наче червоні бокла, стоїть-колишеться сонячне коло* (Мирний, IV, 1955, 322).

БОКОВЕ́НЬКА: ◇ **На бокове́ньку** — спати. *Потім і господарі почали позіхати — їм теж було пора на боковеньку* (Дмит., Розлука, 1957, 267).

БОКОВИ́Й, а́, е́. Який міститься збоку; спрямований убік; бічний. *Хто смирніший.., боковою улицею обійде* (Мирний, IV, 1955, 352); *Іван.. повернув на бокову доріжку* (Фр., III, 1950, 172); *З бокової кишені* [видно] *кінчик рожевої хустки* (Коцюб., II, 1955, 411); *З бокових дверей увійшов командуючий військовою округою* (Кучер, Чорноморці, 1956, 80).

БО́КОМ, *присл.* Не прямо, а боковою частиною. *Побіг старий не просто — боком І ввесь од радості згорів* (Котл., I, 1952, 152); *Він ліг боком і лежав тихо* (Мирний, I, 1954, 321); *Економ насунув шапку і якось боком просунувсь крізь юрму* (Коцюб., II, 1955, 82); *Іти можна лише боком, виставляючи плече вперед* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 19).

БОКС ^{1}, у, *ч.*, *спорт.* Кулачний бій особливого виду між двома спортсменами. *Сучасний бокс як вид спорту культивується в нашій країні порівняно недавно* (Спорт.., 1958, 18).

БОКС ^{2}, у, *ч.* Вид чоловічої стрижки. *Стрижений під бокс, з цигаркою в роті, він нахабнувато дивився спідлоба* (Вишня, II, 1956, 65).

БОКСЕ́Р ^{1}, а, *ч.* Спортсмен, що займається боксом (*див.* **бокс** ^{1}). *Українські боксери.. зайняли одне з провідних місць в СРСР* (Спорт.., 1958, 18).

БОКСЕ́Р ^{2}, а, *ч.*, *іст.* Учасник повстання 1900—1901 рр. проти іноземних імперіалістів у Китаї.

БОКСЕ́РСЬКИЙ ^{1}, а, е. Прикм. до **боксе́р** ^{1}. *Боксерські рукавички.*

БОКСЕ́РСЬКИЙ ^{2}, а, е. Прикм. до **боксе́р** ^{2}. *Боксерське повстання.*

БОКСИ́Т, у, *ч.* Гірська осадочна порода, що має в собі глинозем; найкраща алюмінієва руда. *Серед корисних копалин.. особливе місце займають боксити — сировина для видобутку алюмінію* (Геол. Укр., 1959, 136).

БОКСИ́ТОВИЙ, а, е. Прикм. до **бокси́т.**

БОКУВА́ННЯ, я, *с.*, *діал.* Дія за знач. **бокува́ти.** *Чорний здіймаю бич Проти всіх, чий девіз — бокування* (Рильський, Вибр., 1937, 112).

БОКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *діал.* Ухилятися від кого-, чого-небудь, сторонитися, уникати когось. *Бокує чогось від мене* (Сл. Гр.); *Від читальників він завсіди бокував* (Март., Тв., 1954, 113); *Він бокував від її тривожно вивідуючих очей* (Коб., I, 1956, 392).

БОЛВА́Н, а, *ч.* Дерев'яна форма для розправлення капелюхів, париків тощо.

БОЛВА́НКА, и, *ж.*, *техн.* Злиток сталі, шматок заліза для якого-небудь виробу. *Молот з гуркотом м'яв і бив покірливу м'яку крицю, чавив у смужки, розкочував у довгі циліндричні болванки* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 316).

БОЛГА́РИ, га́р, *мн.* (*одн.* **болга́рин**, а, *ч.;* **болга́рка**, и, *ж.*). Народ, що становить основне населення Болгарії.

БОЛГА́РИН *див.* **болга́ри.**

БОЛГА́РКА *див.* **болга́ри.**

БОЛГА́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **болга́ри** і Болгарія. *Румунський берег і болгарський Мов два брати* (Воронько, Тепло.., 1959, 90).

БОЛЕЗАСПОКІ́ЙЛИВИЙ, а, е, *фарм.* Який припиняє біль. *Болезаспокійливі засоби.*

БО́ЛЕЩІ, ів, *мн.*, *заст.* Хвороби, страждання. — *Бачиш, живуть вони, як свої, і все у їх вкупі: болещі і радощі, думки і гадки* (Вовчок, I, 1955, 237).

БОЛИ́ГОЛОВ, а, *ч.* (*Conium*). Дворічна отруйна трав'яниста рослина родини зонтичних. *І тільки кропиви та болиголови шумлять там поволі* (Вас., I, 1959, 268); *Болиголов поріс, а може, й рута, На тих місцях, де гримотіли пута* (Мал., I, 1956, 185).

БОЛІ́Д, а, *ч.* Великий яскравий метеор. *Болід виникає в результаті проникнення з міжпланетного простору в земну атмосферу великого каменя* (Астр., 1956, 93).

БОЛІ́ЛЬНИК, а, *ч.*, *розм.* Завзятий любитель спортивних змагань, що пильно стежить за їх проходженням, уболіваючи за успіх однієї з команд; уболівальник. *Іван Ярош з вихрастим хлопчиною грають у шахи. Болільники уважно стежать за їх грою* (Головко, I, 1957, 395); *Матч* [футбольний] *закінчився перемогою господарів поля, і болільники розходились у піднесеному настрої* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 261).

БОЛІ́ННЯ, я, *с.* 1. Стан за знач. **болі́ти**^{2}; муки, страждання. *Він разом з ним жив, він вкупі з ним ділив і радощі й боління* (Стар., Облога.., 1961, 41); *Прости мені усі боління, Що я в житті тобі завдав* (Мас., Сорок.., 1957, 240); *Всі боління переборюйте й вагання. Хай живе святе горіння й братнє поміж нас єднання!* (Тич., II, 1957, 240).

2. *розм.*, *рідко.* Стан за знач. **болі́ти**^{3}. *Геть боління!.. Я дужий віднині* (Граб., I, 1959, 264).

БО́ЛІСНИЙ, а, е. 1. Схильний до захворювань; хворобливий, хоровитий. *Вид* [жінки] *болісний, жовтий,— тільки одні очі.. блищали якимсь божевільним світом...* (Мирний, II, 1954, 145); *Худощавий на лиці, аж болісний якийсь, промовець покорив безмежною щирістю і силою переконань* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 69).

2. Викликаний, спричинений болем, болями; пов'язаний з хворістю. *Болісний стогін мимоволі розіпнув її вуста* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 87).

3. *перен.* Тяжкий, болючий. *У новелах Стефаника майстерно змальовано болісний процес обезземелення галицьких селян* (Укр. літ., 9, 1957, 292); // Скорботний, сумний, тужливий. *Біля брами по-осінньому шарудить листям якесь дерево, навіває болісні думки* (Стельмах, II, 1962, 77); *Ніби всміхнувся* [Саїд], *хоч від цього болісного сміху плакати хотілося* (Ле, Міжгір'я, 1953, 337).

БО́ЛІСНІСТЬ, ності, *ж.* Те саме, що **болю́чість.** *При .. дослідженні виразкового хворого відмічається болісність у підложечковій ділянці* (Лікар. експертиза, 1958, 49).

БО́ЛІСНО. Присл. до **бо́лісний** 2, 3. *Сусіда,— ще молода молодиця,— якось болісно усміхнулася* (Мирний, II, 1954, 186);— *Я б вас просив.. не сміятись так,— тихо і болісно вимовив поет* (Л. Укр., III, 1952, 698); *Тихович бігає по хаті.. Несправедливість.. болісно ятрить його серце, труїть життя* (Коцюб., I, 1955, 222); *Його смерть батько пережив особливо болісно* (Донч., V, 1957, 293); // *у знач. присудк. сл. І на серці в Гната ставало так погано, прикро, болісно...* (Коцюб., I, 1955, 40); [Жура:] *Нехай це болісно, але скажи спасибі, що ти пізнала правду, поки не пізно* (Коч., II, 1956, 513).

БО́ЛІСТЬ, і, *ж.*, *розм.* 1. Хвороба, хворість. *Гріх смертельний накликати на себе не тільки смерть,— і саму болість* (Кв.-Осн., II, 1956, 23); *На другий день трохи не все місто заговорило про Парасчину болість,— чого вона і від чого* (Мирний, IV, 1955, 65); *Знали його не лиш як чудового лікаря, що лічить рани і всякі болісті* (Фр., VI, 1951, 37); *Та в неї ж* [дитини] *після болісті кишечки тоненькі-тоненькі, як папір, а ти їй гречаник!* (Донч., III, 1956, 7).

2. Відчуття болю, страждання; біль. *В очах виявлявся переляк і важка болість душі* (Н.-Лев., III, 1956, 394); *Скрипуче перо казало, з якою болістю виливалась вона* [думка] *на білім папері...* (Мирний, I, 1954, 319).

БОЛІ́ТИ^1, ли́ть, *недок.* 1. *у кого, рідше кому, розм., рідко кого, також без додатка.* Давати відчуття фізичного болю (про яку-небудь частину тіла). *Та болять ручки, Та болять ніжки, Та пшениченьку жнучи* (Чуб., V, 1874, 270); *Голова горить, і серденько кипить, і тіло болить* (Вовчок, I, 1955, 353);— *Чого ти, сину, став такий смутний? Чи в тебе що болить?* (Н.-Лев., II, 1956, 314); *В умілого бригадира руки не болять* (Укр.. присл.., 1955, 359); *Кого болять кості, той не думає в гості* (Номис, 1864, № 11950); *Дуже сумував і од того перший раз на Капрі боліла мені голова і груди* (Коцюб., III, 1956, 334); *Після бійки Семен лежав на соломі, і всі кості йому боліли* (Л. Укр., III, 1952, 638);— *А я коло хати такого мазання мала, що ще й досі болять мене, любко, руки й ноги* (Коцюб., I, 1955, 51); // *безос. Сухе тіло його ще дужче розгорялося; очі застилало заволокою; у висках — сіпало; у грудях — боліло-хрипіло* (Мирний, I, 1954, 325); *Він затискав зуби та кривився, щоб не стогнати,— так його боліло за кожним рухом десь під лопаткою* (Коцюб., I, 1955, 359).

◇ **Аж шку́ра боли́ть** — про сильне відчуття голоду, великий апетит.— *Вже од голоду аж шкура болить,— подумав Кайдаш* (Н.-Лев., II, 1956, 268); — *Їсти так захотілося — аж шкура болить,— казав він* (Мирний, I, 1954, 333); **Се́рце боли́ть; Душа́ боли́ть** — про почуття великого жалю, туги, журби. *Дітки плачуть, а в матері серце болить* (Номис, 1864, № 9215); *І серце жде чогось. Болить, болить, і плаче, і не спить, Мов негодована дитина* (Шевч., II, 1953, 288).

2. *кому, кого, перен.* Завдавати страждання кому-небудь, мучити когось. *Тяжко було б описати, як ті сльози боліли пані Шумінській* (Кобр., Вибр., 1954, 16); *Болить і йому кривда, що її чинить над посполитими шляхта* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 420); *Промине, проплине, Наче лист по воді, Все, що в дні молоді Так боліло мене* (Фр., XIII, 1954, 82); *Але та зневага до найкращого її почуття боліла Раїсу* (Коцюб., I, 1955, 329); // *безос.* [Руфін:] *Ні, мене болить, що Римом зватись може така потвора...* (Л. Укр., II, 1951, 507); *О, Україно! Сонце волі! Від ран твоїх мене болить* (Тич., II, 1957, 109).

БОЛІ́ТИ^2, і́ю, і́єш, *недок.* Відчувати біль, переживати горе; страждати, мучитися. *Кожен за себе думав, кожен за себе болів, мучився* (Мирний, IV, 1955, 202); *Даремно клопотав* [суддя] *свою голову, кидався і болів* (Кобр., Вибр., 1954, 36); // *за кого — що, розм.* Хвилюватися, піклуватися за кого-, що-небудь; уболівати. *Слово честі, Аміджан переконується, що цей мулла таки природно нервується, боліє за нього* (Ле, Міжгір'я, 1953, 468); *Він безумовно своя людина, що боліє за роботу завода* (Собко, Любов, 1935, 41).

◇ **Болі́ти се́рцем (душе́ю)** — журитися, уболівати. *Доки буду мучить душу І серцем боліти?* (Шевч., I, 1951, 340); *Вона думала про землю, за котру стільки боліла душею* (Мирний, III, 1954, 52).

БОЛІ́ТИ^{3}, і́ю, і́єш, *недок.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **хворі́ти.** *Вона не боліла, вона не страждала, а час від часу догоряла, мов свічечка* (Кв.-Осн., II, 1956, 358); *На другий рік по весіллю вмерла* [Чайчиха]. *Не дуже й боліла* (Вовчок, I, 1955, 238); *Солоха, правда, довго-довго кволіла, боліла, та таки вичуняла* (Мирний, I, 1954, 53).

БОЛІ́ТЦЕ, я, *с.* Зменш. до **боло́то** 1. *Де-не-де блищали іржаві болітця* (Донч., III, 1956, 284).

БОЛО́НКА, и, *ж.* Маленький кімнатний песик з довгою волохатою вовною. *За нею вслід біжить болонка на золотому ланцюжку* (Сос., Вибр., 1941, 224).

БОЛОТИ́СТИЙ, а, е. Багатий на болота; багнистий. *Темний одвічний інстинкт гнав їх* [журавлів] *з пекучого півдня на болотисті низовини* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 3).

БОЛО́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **боло́то** 1. *Був я в ранах, пив болотну воду, Знав я смуток бою й переправ* (Мал., II, 1956, 277); // Який живе, росте на болотах. *На свист її* [черепахи] *обізвались нічні болотні пташки, жаби* (Мирний, V, 1955, 349); *Болотні трави.*

БОЛО́ТО, а, *с.* 1. Грузьке місце з надмірно зволоженим грунтом, часто з стоячою водою та вологолюбною рослинністю; багно (в 1 знач.), трясовина. *Аби болото, а жаби будуть* (Укр.. присл.., 1955, 272); *Лечу, лечу, а вітер віє, Передо мною сніг біліє, Кругом бори та болота* (Шевч., I, 1951, 243); *Насилу вибрались стороною і пішли найглухішими болотами в потрібному напрямку* (Ю. Янов., I, 1958, 279).

2. *тільки одн.* Розріджена внаслідок дощів, розтавання снігу та ін. земля на шляхах, стежках і т. д.; багно (в 2 знач.), грязюка. *Сонце було на заході. Надворі болото, вітер, холод* (Коцюб., I, 1955, 453); *Міг би ти* [сніг] *в калюжу впасти Та й зробитися болотом* (Л. Укр., IV, 1954, 166); *Козаки й поляки однаково були заляпані болотом по̀ самі очі* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 407).

◇ **Зміша́ти з боло́том** *кого* — образливо схарактеризувати кого-небудь, заплямувати чию-небудь гідність. *Він знав наперед, що пан мусить чоловіка з болотом змішати, що мусить посміятися* (Стеф., I, 1949, 122); **Ки́дати боло́том** *у кого, на кого* — бруднити, ганьбити чиєсь ім'я. [Жірондист:] *А Цезарям своїм хай б'є чолом, бо ті дозволять всім, хто хоче, на голову, посвячену тріумфом, болотом кидать* (Л. Укр., II, 1951, 163).

3. *тільки одн., перен.* Усе те, що характеризується брудом, застоєм, відсутністю живої діяльності, ініціативи. *Нащо вони зробили свідком хатнього болота ту чисту душу?..* (Коцюб., I, 1955, 408).

БОЛО́ТЯНИЙ, а, е. Прикм. до **боло́то** 1. *Чоловік з папкою ступав по риштуваннях так, як ходять по болотяних купиннях, щомиті пробуючи грунт під ногами* (Руд., Остання шабля, 1959, 25); // Багатий на болота; заболочений. *З болотяних плавнів, з Поліських лісів.. Ішов партизанський загін на прорив* (Мур., Піонер. слово, 1951, 16); // Який росте, живе на болоті. *Перед ними відкрилося невелике озеро, густо заросле болотяною травою* (Мирний, IV, 1955, 12); *Се був маленький болотяний пташок, які в нашій підгірській околиці показуються дуже рідко* (Фр., III, 1950, 251); *За другим плесом він.. обходить «вовчу пастку» — вікно, затягнуте болотяною кашкою і цвітом* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 68).

БОЛТ, а́, *ч.* 1. *техн.* Металевий стрижень для скріплення чого-небудь. *Болтом називається круглий стрижень, який з одного боку має головку, а з другого — гвинтову різь* (Практ. з машинозн., 1957, 173); *Макар ретельно підтягнув болти* (Бойч., Молодість, 1949, 51).

2. *рідко.* Залізний прут для замикання віконниць; прогонич. *Залізний болт з брязком ударив у віконницю* (Коцюб., III, 1956, 220); *Братський будинок стояв мовчазний і похмурий з наглухо замкнутими віконницями на важких залізних болтах* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 386).

БОЛТО́ВИ́Й, о́ва́, о́ве́, *техн.* Прикм. до **болт** 1; // Здійснюваний з допомогою болтів (у 1 знач.). *Болтове з'єднання деталей.*

БОЛТОРІ́З, а, *ч.*, *техн.* Прилад для виготовлення, нарізування болтів.

БОЛЮ́ЧЕ. Присл. до **болю́чий.** *Матрос болюче стогне* (Мал., I, 1956, 187); *Я пам'ятаю тільки жадобу помсти, що поняла моє серце болюче...* (Коцюб., II, 1955, 144).

БОЛЮ́ЧИЙ, а, е. 1. Який болить, викликає біль, пов'язаний з відчуттям болю. *Він сам.. оберігав той страх і той настрій, ворушив його, немов болючий зуб* (Коцюб., II, 1955, 129).

2. *перен.* Який викликає гіркі, тяжкі почуття, смуток, сум; викликаний цими почуттями; тяжкий. *Тільки тепер капітан почув.. якісь безмірно болючі уколи* (Фр., VI, 1951, 449); *В своїм оповіданні вона багато наплутала.. Але тут була часточка болючої правди* (Коцюб., I, 1955, 456); *Чому її погляд.. тепер блищить вогким промінням щирих аж болючих радощів?* (Л. Укр., III, 1952, 745); *Її охопила раптом болюча журба* (Шиян, Гроза.., 1956, 233); *Перед очі виринув болючий спогад* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 116).

◇ **Болю́че мі́сце** — про що-небудь найбільш уразливе для когось. *Очевидно, примівка муляра вразила його в саме болюче місце: він був з хлопського роду і тепер, ставши «паном підмайстром», дуже стидався свого походження* (Фр., I, 1955, 227); **Болю́че пита́ння; Болю́ча спра́ва** — невідкладне питання, невідкладна справа, розв'язання, вирішення яких пов'язане з труднощами. *Мені щеміло серце за Жабі. «Що з нею?» Одного дня це болюче питання було розв'язане: з контори тюрми сповістили, що мені дозволено побачитися з нею* (Досв., Вибр., 1959, 138); *Питання про мир є пекуче питання, болюче питання сучасності* (Ленін, 26, 1951, 213).

БОЛЮ́ЧІСТЬ, чості, *ж.* Абстр. ім. до **болю́чий.** *Тілько помалу, ходячи по покою, він починав відчувати всю жорстокість і болючість сього удару* (Фр., VII, 1951, 276).

БО́ЛЯЧЕ́. Присл. до **боля́чий.** *Під лопухом у ямці Жук сидів І сам собі тихесенько гудів.., Що дуже сонечко і світить, і пече: І гаряче, і боляче* (Гл., Вибр., 1951, 146); *Тверді міцні пальчики боляче стиснули мою руку* (Л. Укр., III, 1952, 683); *Маковей почув, що за спиною в нього.. боляче б'ється автомат* (Гончар, I, 1954, 51); *Золоті мрії! Не буду вас згадувати, боляче роз'ятряти й так наболілеє серце* (Коцюб., I, 1955, 466); // *у знач. присудк. сл. Знову Зінька лишилася вдома, і так часом їй боляче, так тоскно буває на душі, що хочеться рвати на собі волосся* (Шиян, Баланда, 1957, 9).

БОЛЯ́ЧИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **болю́чий.** *Не пройшло і години, як вона, улягаючи на болячу ніжку, пішла бігати з Івасем* (Мирний, IV, 1955, 73); — *Чого тобі журитися?* — *втішала мати, а сама зажурилась незгірше дочки: вона знала, яке то важке та боляче горе серця...* (Н.-Лев., IV, 1956, 142); *І враз короткий* *крик за спиною, болячий зойк. У тому зойку — і жах і відчай...* (Донч., I, 1956, 55).

БОЛЯ́ЧКА, и, *ж.* 1. Невелика ранка на шкірі; виразка, опух, чиряк. *В Настусі серце ще трохи нило, як ниє болячка, котра вже гоїться* (Н.-Лев., IV, 1956, 249); *Роман терпіти не міг тих людей, які, гублячи гідність, вивертали напоказ кожну свою невдачу, мов старець болячку* (Стельмах, I, 1962, 126).

◇ **Бода́й на те́бе (на нього́) боля́чка,** *лайл.* — хай тобі (йому) все лихе і недобре. *Бодай на тебе трясця й болячка!* (Н.-Лев., III, 1956, 285); **Годи́ти, як (мов, немо́в, нена́че) [лихі́й] боля́чці** *кому* — дуже догоджати кому-небудь. *Енеєві так, як болячці.., Годила пані всякий день* (Котл., I, 1952, 78); *— Ви з ним отакноситесь та годите йому, неначе тій болячці!* (Мирний, IV, 1955, 356).

2. *перен.* Про що-небудь неприємне, важке. *Тепер Гава почув.., що та бориславська болячка починає швидко сходити з його душі і гоїтися* (Фр., III, 1950, 23); // Вада. *З позицій демократа Карпенко-Карий розкриває болячки капіталістичної дійсності* (Укр. літ., 9, 1957, 83); *Важко було з'ясувати причини прориву, розкрити болячки, що створили.. такий ганебний стан* (Донч., I, 1956, 404).

БОЛЯ́ЩИЙ, а, е, *заст.* Хворий. *Вона.. буде поміччю і для болящої Мотрі* (Мирний, IV, 1955, 209); // *у знач. ім.* **боля́щий,** щого, *ч.;* **боля́ща,** щої, *ж.* Той (та), хто хворіє; хвора людина. *Не помогла* [Наталя] *болящому, Бо не допустили* (Шевч., I, 1951, 373).

БОЛЬОВИ́Й, а́, е́, *мед.* Прикм. до **біль** ¹. *Больове відчуття у новонародженого ще недостатньо розвинене* (Шк. гігієна, 1954, 61).

БО́МБА, и, *ж.* Розривний снаряд, начинений вибуховою речовиною. *Вона* [вчителька] *ще не прохолола після історії з попом, мов відламок розірваної вибухом бомби* (Коцюб., I, 1955, 307); *Літаки руйнували місто, але жодна бомба не впала в передмісті* (Донч., VI, 1957, 118); * Образно. — *Той пан.. добре пише, добре пише.. Кождий його опис — то бомба* (Фр., IV, 1950, 252); * У порівн. *З другої хати, як бомба, влетів його* [Макара Івановича] *чотирилітній синок* (Коцюб., I, 1955, 164); *Виступ Оленчука бомбою розірвався над зборами* (Мик., II, 1957, 365).

БОМБАКО́ВИЙ, а, е, *діал.* Бавовняний. *Зробивши в хаті лад, Маріора перед дзеркалом обсмикнула рівні широкі рукави тонкої бомбакової сорочки* (Коцюб., I, 1955, 187).

БОМБАРДИ́Р, а, *ч., заст.* У дореволюційній армії — звання солдатів артилерії.

БОМБАРДУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для бомбардування. *Бомбардувальна авіація.*

БОМБАРДУВА́ЛЬНИК, а, *ч.* 1. Бомбардувальний літак. *В небі пропливають ланки бомбардувальників і винищувачів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 208).

2. *розм.* Льотчик такого літака.

БОМБАРДУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **бомбардува́ти.** *Бомбардування триває, снаряди падають по вулицях, по садках, по будинках* (Ю. Янов., II, 1958, 196).

2. Напад бомбардувальної авіації.

БОМБАРДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Обстрілювати з гармат; атакуючи з повітря, скидати бомби на кого-, що-небудь. *З Олешок білі починають бомбардувати Херсон шестидюймовими гарматами* (Ю. Янов., II, 1958, 195)

БОМБИ́ТИ, блю́, би́ш; *мн.* бомбля́ть, *недок., перех., розм.* Атакуючи з повітря, скидати бомби на кого-, що-небудь. *Іван Маківчук прислухався до гудіння, спокійно пояснював: — Мабуть, міст бомбитимуть* (Шиян, Гроза.., 1956, 617).

БО́МБОВИЙ, а, е. Прикм. до **бо́мба.** *Земля здригнулася від бомбового удару* (Собко, Кавказ, 1946, 10).

БОМБОВО́З, а, *ч., ав.* Те саме, що **бомбардува́льник** 1. *Не гудуть угорі бомбовози вночі* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 75).

БОМБОСХО́ВИЩЕ, а, *с.* Спеціально обладнаний захисток від авіабомб і артилерійських снарядів. *Деякі з них* [людей] *лягли під вагонами, інші побігли в бомбосховище* (Донч., III, 1956, 452); *Кожен взвод рив для себе бомбосховище* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 59).

БОМБОТРИМА́Ч, а́, *ч., ав.* Пристрій для підвішування бомб на літаках.

БО́МБОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **бо́мба.** — *Вночі сонце світимо, бомбочки падають. Не сумуємо...* (Кучер, Чорноморці, 1956, 120).

БОМБУВА́ННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **бомбува́ти.** *З перших днів війни вона* [Дніпровська гідроелектростанція] *стала об'єктом запеклого бомбування* (Баш, На землі.., 1957, 33).

БОМБУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., рідко.* Те саме, що **бомби́ти.** *Літаки викрили обоз і бомбували його* (Трубл., I, 1955, 42).

БО́МКАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **бо́мкати** і звуки, утворювані цією дією. *І туди* [на острів] *не долітає Дзвін глухий, нудний, безсилий, Теє бомкання сумнеє* (Л. Укр., IV, 1954, 177); *Відлунням котилося бомкання дзвона з церковної вежі* (Чендей, Вітер.., 1958, 188).

БО́МКАТИ, ає, *недок., розм.* Дзвонити уривчасто, неголосно (про дзвін).

БОМО́НД, у, *ч., заст.* Вишукане аристократичне товариство. [Михайло:] *Я не знаю, що мені робить, як мені перед бомондом показать своїх батьків-мужиків?* (К.-Карий, III, 1961, 67).

БОН *див.* **бо́ни.**

БОНАПАРТИ́ЗМ, у, *ч.* Одна з форм диктатури великої буржуазії в революційній обстановці, коли контрреволюційний уряд, спираючись на воячпну, намагається видати себе за надпартійну владу. *Бонапартизм є лавірування монархії, що втратила свою стару, патріархальну або феодальну, просту і суцільну, опору...* [Ленін, 15, 1949 233].

БОНБОНЬЄ́РКА, и, *ж.* Гарно оздоблена коробочка для цукерок. *Малесенька кімната Зої з вікном на захід.. дуже скидалася на світлу, добре оздоблену зсередини бонбоньєрку* (Собко, Біле полум'я, 1952, 59).

БО́НДАР, я, *ч.* Майстер, ремісник, що виробляє діжки, бодні, дерев'яні відра і т. ін. *Унадився ж наш Василь до старого Наума..: то діло було до коваля, то до бондаря* (Кв.-Осн., II, 1956, 55); *У Йосипа, у тесляра Чи бондаря того святого, Марія в наймичках жила* (Шевч., II, 1953, 306); *Свистів стругом бондар, що тут.. робив обручі* (Коцюб., II, 1955, 125).

БОНДАРИ́ХА, и, *ж., розм.* Жінка бондаря. *Бондариха ходила у місто на звідини* (Козл., Ю. Крук, 1957, 528).

БО́НДАРІВ, рева, реве. Належний бондареві. *І веселенькая пішла* [Марія] *На хутір бондарів убогий* (Шевч., II, 1953, 308).

БОНДАРІ́ВНА, и, *ж.* Дочка бондаря. *Нащо ж брав, коли знав — я тобі не рівна, Бо ти гордий багатир, а я бондарівна* (Пісні та романси.., II, 1956, 54).

БОНДА́РНИЙ, а, е. Те саме, що **бо́нда́рський.** *Існували цілі села, в яких головним заняттям населення були промисли — ткацький, бондарний та ін.* (Іст. УРСР, I, 1953, 314).

БОНДА́РНЯ, і, *ж.* Майстерня, де виробляють діжки, бодні і т. ін. *Тут розташувалися ятки та рундуки* *«базарних людей», кузні, бондарні, слюсарні та інші майстерні* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 401).

БО́НДА́РСТВО, а, *с.* Ремесло бондаря. *На Поліссі було розвинуте столярство, теслярство, бондарство* (Матеріали з етногр.., 1956, 50); *До Заріччя він прибився колись із дружиною, жив з бондарства та теслярства* (Ю. Янов., I, 1958, 512).

БО́НДА́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бо́ндар;** // Признач. для вироблення діжок, бодень і т. ін. *Бондарський інструмент.*

БОНДАРЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бондарюва́ти.**

БОНДАРЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок.* Займатися бондарством. *Став я бондарювати, що люди аж дивуються* (Барв., Опов.., 1902, 347); *Гриць і майструє, і бондарює, і фурманує, в промисловця в лісі робить* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 12).

БО́НЗА, и, *ч.* Буддійський священик або чернець в Японії і Китаї. *А маги, бонзи і жерці (Неначе наші панотці) В храма́х, в пагодах годувались* (Шевч., II, 1953, 351); * У порівн. *Сів непорушно, як бонза, і нічичирк* (Письмен. зблизька, 1958, 46).

БО́НИ, ів, *мн.* (*одн.* **бо́н,** а, *ч.*), *мор.* Плавуча огорожа, що застосовується при лісосплаві, а також плавучі загородження, що перешкоджають ворожим кораблям проходити з моря в гавань. *У суцільній темряві катери — підривники бонів — непомітно для противника проникли в бухту* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 264).

БОНІТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бонітува́ти.** *Під час бонітування птицю оцінюють за.. живою вагою і станом здоров'я* (Птахівн., 1955, 88).

БОНІТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Оцінювати племінні якості сільськогосподарських тварин для встановлення їх породності і визначення господарського використання. *На племінних фермах відлучених ягнят зважують і бонітують* (Колг. енц., I, 1956, 122).

БО́ННА, и, *ж., заст.* У дореволюційній Росії — вихователька, переважно з іноземців, яку наймали до дітей у дворянських і буржуазних сім'ях. *Вона хотіла, щоб татко найняв до нього бонну* (Коцюб., II, 1955, 246); *Катруся мала приходити тоді, коли Ядзя захоче з нею побавитись та надоїсть їй французька бонна* (Кобр., Вибр., 1954, 87).

БО́НОВИЙ, а, е, *мор.* Прикм. до **бо́ни.** *Марія задумано дивилася на бонову загороду бухти* (Кучер, Чорноморці, 1956, 238).

БОР ^{1}, у, *ч.* Хімічний елемент, що входить до складу деяких мінералів. *Бор порівняно мало поширений у природі* (Заг. хімія, 1955, 560).

БОР ^{2}, а, *ч.* Сталеве свердло, що застосовується у зуболікарській справі.

БО́РА́, бо́ри́, *ж.* Дуже сильний холодний вітер, що дме в приморських місцевостях з гір. *Коли це схопилась бора, Грім розлігся, залунав* (Стар., Поет. тв., 1958, 116).

БОРВІ́Й, ю, *ч., поет.* Великий вітер; буря, ураган. *Стрічалися нам.. Явори й темні дуби, до негоди та борвію звиклі* (Л. Укр., I, 1951, 151); *Коли ж зненацька налетить борвій, Він* [дуб] *спереду стоїть, як вартовий, Уп'явши в грунт коріння вузлувате* (Перв., II, 1958, 209); * Образно. *Сміло глянемо в вічі борвію Та зміркуємо усе розумом* (Стар., Поет. тв., 1958, 170); * У порівн. *Життєдайний Жовтень Пройшов борвієм, грозами над краєм* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 13).

БОРГ, у, *ч.* Те, що взяте в позику; позичене. *Ані Владко, ані спадкоємці нічого не знали про ті борги* (Фр., VI, 1951, 270); *В заставу віддавали землі, які у випадку несплати боргу переходили у власність монастирів* (Іст. СРСР, I, 1956, 119).

[Бу́ти] в борга́х — мати дуже багато боргів. *Панок це був задрипаний — в боргах, як у реп'яхах, але пихатий, шкідливий і мстивий* (А.-Дав., Слово.., 1964, 6); **[Бу́ти] в боргу́** *перед ким і без додатка* — бути зобов'язаним кому-небудь. *Радянські письменники, і зокрема письменники українські, давно в боргу перед своїми читачами, перед всім своїм народом* (Тич., III, 1957, 494); **Вила́зити (ви́лізти) з боргі́в** *див.* **вила́зити; Вла́зити (влі́зти, зала́зити** *і т. ін.*) **у борги́** *див.* **вла́зити; У борг бра́ти (взя́ти** *і т. ін.*): а) позичати в кого-небудь гроші і т. ін.; б) купувати що-небудь з умовою сплатити пізніше; **У борг дава́ти (да́ти** *і т. ін.*): а) позичати кому-небудь гроші і т. ін.; б) продавати що-небудь з умовою, що покупець сплатить гроші пізніше. — *Шинкар більш у борг не дає* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 74).

БОРГОВИ́Й, а́, е́. Стос. до боргу, боргів. *Созоненко.. виймав з городського гамана боргові розписки і велично кидав на придане молодій* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 92).

БОРГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. *кому.* Давати в борг. *Грек розвозив сіль по прибережних кримських селах раз на рік і звичайно боргував* (Коцюб., I, 1955, 393).

2. *у кого.* Позичати, брати в борг.

3. *перен.* Бути винним або зобов'язаним кому-небудь. [Стьопа:] *Ну, а я не хочу боргувати перед вами* (Голов., Драми, 1958, 448).

БОРДО́, *невідм., с.* 1. Сорт червоного вина.— *Угорське, шампан благородний, портвейн, бордо — от мої трунки* (Коцюб., I, 1955, 138).

2. *прикм.* Те саме, що **бордо́вий.**

БОРДО́ВИЙ, а, е. Темно-червоний. *Поверх легкої недомотканої сорочки носив* [хлопець] *ще й короткі з бордового оксамиту штанці* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 4).

БОРДО́СЬКА РІДИНА́. Рідкий отруйний хімікат; застосовується проти грибкових хвороб рослин. *При захворюванні* [гірчиці] .. *провадиться обприскування рослин бордоською рідиною* (Ол. та ефір. культ., 1956, 194).

БОРДЮ́Р, у, *ч.* 1. Облямівка по краях тканини, шпалерів і т. ін.

2. Смуга зелених насаджень, яку вирощують для прикраси з обох боків доріжки, по краях майданчиків і т. ін. *За аркою починалась алея з широким бордюром квітів по обидва боки* (Панч, Ерік.., 1950, 66).

БОРЕ́ЦЬ, рця́, *ч.* 1. Той, хто бореться (в 1 знач.), б'ється з ким-небудь. *До впаду міг борюкатися* [Василько] .. *з рябеньким лобатим своїм приятелем.. А дядько тільки сміється на буйні Василькові вибрики.— Ану, ану, чий лоб міцніший,— під'юджує він борців* (Гончар, II, 1959, 164); *Почалася небувала різня.. Очі борців прислонювала кривава мряка, від напруги омлівали руки, віддих рвався у грудях* (Оп., Іду.., 1958, 335); // Спортсмен, що займається боротьбою. *Широкоплечий і присадкуватий, він нагадував Вихору скорше борця легкої ваги, ніж піхотинця* (Кучер, Чорноморці, 1956, 294).

2. Той, хто бере участь у боротьбі (в 2 і 3 знач.), бореться за що-небудь. *Згадати тільки всі тяжкії муки, Що завдали борцям за правду вороги* (Л. Укр., I, 1951, 113); *Тарасові промінні очі ..Таїли в сяйності своїй — І пломінь клятв саможертовних, І лють затятого борця* (Бажан, Роки, 1957, 241).

БОРЕ́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **боре́ць** 1. *Ми роду борецького* (Барв., Опов.., 1902, 420).

БОРЖІ́Й, *присл., діал.* Вищ. ст. до **бо́рзо.** *А сонечко наче сміється та гонить: «Скоренько! боржій! мерщій!*

Поспішайся, поживай світа!» (Вовчок, VI, 1956, 312).

БОРЖНИ́К, а́, *ч.* Той, хто взяв у борг що-небудь, винен кому-небудь. *Боржник весело бере, а сумно віддає* (Укр.. присл.., 1955, 282); — *Ви мій боржник. Я стягну з вас те, що ви мені завинили* (Смолич, I, 1958, 124); *Незаможні жителі міста* [Ольвії] *часто бували боржниками багатих купців і лихварів* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 250).

БОРЖО́К, жка́, *ч.* Зменш. до **борг.**— *До вас я, Аркадію Павловичу, боржок хочу забрати* (Шиян, Баланда, 1957, 102).

БОРЖО́М, у, *ч.* Цілюща мінеральна вода. [Ромодан *(дістає гроші)*:] *Будь ласка, купіть мені пляшку боржому* (Корн., II, 1955, 278).

БОРЖО́МІ, *невідм., ч.* Те саме, що **боржо́м.** *У Закарпатті виділяються кілька типів мінеральних вод. Серед них велике значення мають.. вуглекислі мінеральні води типу боржомі* (Геол. Укр., 1959, 679).

БОРЖО́МНИЙ, а, е. Прикм. до **боржо́м.**

БОРЗЕ́НЬКО, *присл., діал.* Зменш. до **бо́рзо.** *Борзенько я обкрутив перевеслами путо і прив'язав його до ноги* (Фр., II, 1950, 24);— *Ластівочко моя, перепеличко моя, їдь здоровенька, вертай борзенько!* (Черемш., Вибр., 1952, 270).

БО́РЗИЙ, а, е, *діал.* Прудкий, швидкий, моторний. *Та як же ти найшов мені ба такий лік борзий* (Сл. Гр.); *Так мерщій на борзі коні І летім, де Дон шумить, Де об землю половецьку Я волію спис зломить!* (Олесь, Вибр., 1958, 352); *Не полюбляв він борзих молодців, Що настрочили безліч дифірамбів* (Забашта, Калин. кетяг, 1956, 181).

БО́РЗО, *діал.* Присл. до **бо́рзий.** *Руш, хлопці, до школи, Борзо, не поволі!* (Федьк., Буковина, 1950, 51); *Станула* [Романиха] *коло дверей та й почала борзо крізь плач говорити* (Стеф., I, 1949, 78).

БОРЗОПИ́СЕЦЬ, сця, *ч., ірон.* Плодовитий, але поганий письменник, журналіст. *Борзописці буржуазної преси.. на всі лади розхвалюють «демократичні» порядки свого світу* (Літ. газ., 2.IV 1957, 1).

БОРИ́ВІТЕР, тра, *ч.* Хижий птах з родини соколиних, що живиться переважно мишами й великими комахами. *Називається птах «боривітер звичайний» за свою звичку стояти в повітрі, часто проти вітру* (Корисні птахи.., 1950, 43).

БОРІ́ДКА, и, *ж.* 1. Зменш. до **борода́.** *Шовкова борідка, та розуму рідко* (Укр.. присл.., 1955, 252); *Здурів скажений Цап, ріжки назад загнувши, Махнув борідкою, замекав, заскакав* (Греб., I, 1957, 43); *Я бачив його блукаючі очі.., його русяву борідку, гостру, клинком* (Коцюб., II, 1955, 428); *Він тряс своєю рідкою борідкою, схожою на кущик тирси* (Донч., I, 1956, 117).

△ **Ца́рська борі́дка** — те саме, що **Нічна́ красу́ня** (*див.* **красу́ня**). *Між городиною в Бондарихи жартовлива* [жартівлива] *рука бризнула квітами: королевий цвіт, кручені паничі, чорнобривці, майори, нечесані панни, царська борідка* (Вас., II, 1959, 195).

2. *спец.* Мичка, щітка на нозі у коня.

3. Шпеник, виступ у ключі. *Марко взяв один з ключів, затиснув його в лещата і почав підпилювати борідку* (Мик., II, 1957, 325).

БОРІ́НКА, и, *ж.* Зменш. до **борона́.** *Для кращого розпушування і вирівнювання грунту за культиваторами треба обов'язково чіпляти легкі борінки* (Колг. Укр., 2, 1962, 19); *Сівачі.. стояли позад сівалок, доглядали за всім, що до них належало. За зерном, за дисками, за борінками* (Ю. Янов., I, 1958, 440).

БОРІ́ННЯ, я, *с., заст.* Дія за знач. **боро́ти і боро́тися.** *В тім стогоні все моє кволе буття, І втіхи, і смутки, й надії, І прикре, побите в борінні життя* (Стар., Поет. тв., 1958, 184); *Люблю я місто на Лугані.. за те, що в лютому борінні його не вбив чужинець-кат* (Уп., Вірші.., 1957, 64).

БО́РКАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бо́ркати.**

БО́РКАТИ, аю, аєш, *недок., перех.* 1. Підрізувати або зв'язувати крила у птахів. *Боркати голубів.*

2. *перен.* Угамовувати кого-небудь.

БОРЛА́К, а́, *ч., розм.* Верхня випнута частина горла; кадик. *Він принишк і прислухався, спершись на руки, витягнувши вперед тонку шию з гострим борлаком* (Голов., Тополя.., 1965, 307).

БОРМАШИ́НА, и, *ж.* Зуболікарський апарат для свердління зубів. — *Тісно, скажу тобі. Оце в Кам'янці жде мене новісінька бормашина, не знаю, де й діти її* (Стельмах, I, 1962, 113).

БО́РНИЙ, а, е, *хім.* Прикм. до **бор** ^{1}.

△ **Бо́рні до́брива** — мінеральні добрива, у складі яких є мікроелемент бор. *Застосування борних добрив дає значне збільшення врожаю цукрових буряків, льону, тютюну і махорки* (Роб. газ., 25.I 1964, 2); **Бо́рна кислота́** — слабка неорганічна кислота; широко вживається в медицині як антисептичний засіб, а також у деяких виробництвах. *Не могли вони навіть таргана придушити чи отруїти прусака борною кислотою* (Ю. Янов., I, 1958, 559).

БОРНЯ́, і́, *ж., поет., уроч.* Те саме, що **боротьба́** 1, 2. *Аристократичність і демократичність несподівано почали таки добру борню в Ватиній думці* (Н.-Лев., IV, 1956, 84); *Україно! Ти в славній борні не одна, В ній з тобою під стягом багряним — народи!* (Рильський, 300 літ, 1954, 77).

БОРОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **бір.** *Рослинність Полісся в недавньому минулому являла собою суцільні борові .. ліси, які чергувались з рослинністю боліт* (Нариси про природу.., 1955, 223); // Який живе або росте в бору. *Боровая зозуленька, Чому ти рано не кувала?* (Чуб., V, 1874, 360).

БОРОВИ́К, а́, *ч.* Білий гриб. *Як загадав боровик, На всі гриби полковник* (Чуб., V, 1874, 1182); *Хіба ж не любий час такий На спаді літа, вже під осінь, Коли у вереску між сосен Почнуть рости боровики?* (Рильський, Урожай, 1950, 137).

БОРОВИЧО́К, чка́, *ч.* Зменш.-пестл. до **борови́к.** *Тут були рижики, боровички, підберезники* (Збан., Між.. людьми, 1955, 118).

БОРОДА́, и́, *ж.* 1. Волосяний покрив на нижній частині обличчя. *Борода виросла, та ума не винесла* (Номис, 1864, № 6355); *А он їде, а онде їде Дідусь з бородою* (Шевч., I, 1951, 283); *Засмаглі щоки вкривала колюча, вже посріблена борода* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 60); * У порівн. *Грубе виноградне коріння обросло корінцями та тоненькими мочками, як бородою* (Коцюб., I, 1955, 206); *Зілля бородами нависало з сволока* (Стельмах, Хліб.., 1959, 145); // *перен., розм.* Про бородатого чоловіка. *Сиві бороди з села переказали нам давню легенду* (Вол., Сади.., 1950, 5); — *Ей, борода, у тебе мій диск?* (Гончар, III, 1959, 160); // У деяких тварин і птахів — пучок шерсті або пір'я коло шиї.

◇ **Бо́га за бо́роду вхопи́ти (впійма́ти)** — здійснити те, що здається неможливим; опанувати що-небудь. *Що він — бога за бороду впіймав, що всі на будові говорять, що треба працювати по-рум'янцівському?* (Вишня, I, 1956, 332); **Сивина́ в бо́роду, а чорт (біс) у ребро́**, *жарт.*— про залицяння немолодого, підстаркуватого чоловіка. *На старість воно так завжди: сивина в бороду, а чорт у ребро!* (Мирний, IV, 1955, 237).

2. Підборіддя, нижня щелепа.— *Оце тобі, Манюню, букетик,— подав він квітки тітці.. Потому, взявши*

її за бороду, поцілував у губи (Коцюб., І, 1955, 463).

3. *етн.* Кущик жита чи пшениці, залишений господарем на обніжку після закінчення жнив. *Довго і смачно розповідає Федір про те, як у їхньому селі справляють зажинки, як він пастушком не раз підстерігав «бороду». Дожинає господар ниву — на обніжку обов'язково кущик жита чи пшениці лишить. Зав'є його гніздечком, такою «бородою» викладе, а на ту «бороду» — паляницю та яблук, груш, а то ще й цукерок* (Збан., Сеспель, 1961, 144).

БОРÓДАВКА, и, *ж.* Невеликий твердий наріст на шкірі, на поверхні листа, на корі дерева та ін. *Я бачив його блукаючі очі.. і бородавку на лиці* (Коцюб., І, 1955, 428); *На такому виду, здавалось, навіть бородавки були потрібні* (Стельмах, Хліб.., 1959, 198); *На спині і на боках у неї* [гусениці золотогуза] *бородавки, вкриті пучечками рудих волосків* (Шкідн. поля.., 1949, 63).

БОРÓДАВОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **борóдавка.** *З дзеркальця виглянули блискучі очі.. й кругленьке підборіддя з чорною бородавочкою посередині* (Н.-Лев., II, 1956, 106).

БОРÓДАВЧАСТИЙ, а, е. Укритий бородавками. *Кора в нього* [старого кедра] *бура й бородавчаста* (Донч., III, 1956, 53).

БОРÓДАВЧАСТІСТЬ, тості, *ж.* Якість за знач. **борóдавчастий.**

БОРОДÁЙ, ая́, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **бородáнь.** *Це був вищий від усіх на голову чорний бородай* (Смолич, II, 1958, 35).

БОРОДÁНЬ, я́, *ч., розм.* Бородата людина.— *Зродувіку не оддам своєї Насті за духовного, за якогось патлача та бороданя* (Н.-Лев., III, 1956, 215); *Не впізнав би дядько Федір у цьому бороданеві свого небожа* (Головко, II, 1957, 573).

БОРОДÁТИЙ, а, е. Який має бороду. *У темно-рожевій мглі, при зорях сребристих, бачив Остап тільки обличчя бородате* [турка] (Вовчок, І, 1955, 334); *За столом говорив бородатий селянин* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 127); *Цап рогатий, бородатий Зразу лобом з ніг збива* (С. Ол., Вибр., 1959, 159); // *у знач. ім.* **бородáтий,** того, *ч.* Людина з бородою; бородач. *Василько знову закрив очі й знесилено похилився бородатому на руки* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 108).

БОРОДÁТІСТЬ, тості, *ж., спец.* Хворобливе розрощення коріння рослин. *Бурякова нематода спричиняє бородатість коренів буряків* (Захист рослин.., 1952, 81).

БОРОДÁЧ, á, *ч.* 1. *розм.* Бородата людина. *Чутно було: п'яними голосами тоненько бородачі виводили «Лучинушку»* (Мирний, II, 1954, 127); *Янош і бородач засміялися хриплим іржавим сміхом* (Рибак, Що сталося.., 1947, 160).

2. Великий хижий птах з пір'ям навколо шиї, схожим на бороду; живиться падлом.

3) *(Andropogon).* Багаторічна південна злакова рослина.

БОРОДИ́ЩЕ, а, *с.* Збільш. до **бородá** 1. *Сидить в літаку* [Дід Мороз], *немов у тачанці, у білім кожусі, у шапці-вушанці. Літак піднімається вище і вище... А дід тільки гладить своє бородище* (С. Ол., Вибр., 1959, 161).

БОРОЗÉНКА, и, *ж.* Зменш. до **борознá.** *Ой послала мене мати Зеленого жита жати, А я жита не жала, В борозенці лежала* (Народна пісня); *На суміжній горі коловоротом метушаться возії, тиснучись по вузьких борозенках свіжих стежин* (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 95); *Бережно узявся* [Довбня] *за пальчики і.. роздивлявся долоню, ті невеличкі борозенки, що покарбували її* (Мирний, III, 1954, 215); *Над кущуватими бровами пролягли вузькі глибокі борозенки* (Руд., Вітер.., 1958, 366).

БОРОЗÉННИЙ, а, е. Стос. до борозни (в 1 знач.). *При борозенному способі* [зрошення] *воду подають у прокладені в міжряддях борозни, тоді вона використовується краще* (Колг. Укр., 3, 1959, 18); // Який під час оранки йде з правого боку, тобто борозною (про коня або вола, запряженого в парі з другим). *Олександра по-чоловічому хльоснула борозенного вола батогом* (Логв., Літа.., 1960, 112); // *у знач. ім.* **борозéнний,** ного, *ч.* Запряжений у парі кінь або віл, що під час оранки йде борозною. *Треба* [купити] *до п'ятої пари борозенного* (Кв.-Осн., II, 1956, 227); * У порівн. *Везе, як борозенний* (Номис, 1864, № 10015).

БОРОЗÉНЧАСТИЙ, а, е. Який має борозни, покритий борознами. *Борозенчастий рельєф поля; Борозенчасте стебло.*

БОРОЗНÁ, и́, *ж.* 1. Довга, рівна заглибина в землі, проведена плугом. *Вона знялася з місця й побігла борозною через город* (Н.-Лев., III, 1956, 338); *Мавка сіла в борозні над стернею і похилилась у смутній задумі* (Л. Укр., III, 1952, 239); *Воли парубчак спинив, виліз із борозни на обліг і стояв у лахмітті,— зразу видно, що наймит* (Головко, II, 1957, 11); * Образно. *Немовби в життю* [житті] *того чоловіка пройшла якась широка й глибока борозна, якою відорано його минуле від теперішнього* (Фр., IV, 1950, 284); *Ти, говорять, Хомо, вже академію соціалізму пройшов, а ми тільки за парту сідаємо! Ти он яку практику маєш за плечима, а ми ще тільки першу борозну йдемо!* (Гончар, III, 1959, 324).

2. *перен.* Поздовжня заглибина в чому-небудь; зморшка, складка. *Лице* [Химине] *жалібно кривиться, і сльози мимохіть котяться тими борознами, що поорало на виду довголітнє лихо* (Коцюб., І, 1955, 88); *Думи мужицькі провели борозни на чолі в кожного* (Головко, І, 1957, 239).

БОРÓЗНИЙ, а, е. Те саме, що **борозéнний.** *Борозний кінь, злякавшись трактора, раптом метнувся вбік і став дибки* (Коз., Вісімсот.., 1953, 112); // *у знач. ім.* **борóзний,** ного, *ч.* Борозенний кінь або віл. *Терентій.. непомітним рухом, по-конокрадськи вбиває в ніздрю борозного пучку тертого тютюну* (Стельмах, Хліб.., 1959, 512).

БОРОЗНИ́К, á, *ч.* Сільськогосподарське знаряддя для прокладання борозен.

БОРОЗНИ́СТИЙ, а, е. Який має борозни.

БОРОЗНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *недок., перех.* 1. Проводити, прокладати борозни. *Він працював на заводі, трактори якого борознили колгоспні лани великої Вітчизни* (Ле, Право.., 1957, 45); * Образно. *Шлюпки і білокрилі яхти борознили море* (Кучер, Чорноморці, 1956, 359).

2. *перен.* Перетинати в різних напрямках, утворюючи заглибини. *Чоло борознили зморшки.*

БОРОЗНÓНЬКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **борознá** 1.

БОРОЗНЮ́К, БОРОЗНЯ́К, á, *ч.* Личинка хруща. *По ріллі, вишукуючи борозняків, статечно ходили ворони* (Стельмах, На.. землі, 1949, 310).

БОРОЗНЯ́К *див.* **борозню́к.**

БОРОНÁ, и́, *ж.* Сільськогосподарське знаряддя для розпушування землі. *Вози, плуги, борони, рала.. так собі і стоять* (Кв.-Осн., II, 1956, 172); *На шістнадцятий рік.. став ходити* [Івась] *біля волів, додивлятися до плуга, до борони* (Мирний, II, 1954, 84); *Для боротьби з бур'янами.. посіви до з'явлення сходів боронують легкими боронами* (Колг. Укр., 4, 1957, 13).

БОРОНИ́ТИ ¹, оню́, о́ниш, *недок.* 1. *перех. і без додатка.* Обороняти, захищати кого-, що-небудь.— *Мене од всіх ти боронив* (Котл., I, 1952, 232); [Василь:] *Закипіло тоді моє серце, запеклося: .. пішов боронити малосилих та неможних* (Мирний, V, 1955, 107); *Коли народ усім своїм життям Присягся діло праве боронити, Його ніяким не розбить громам І жодним океаном не залити!* (Рильський, I, 1956, 231).

◇ **Борони́ (боро́нь) бо́же!; Неха́й (хай) бог боро́нить!** *див.* **бог.**

2. *неперех.* Не дозволяти, не давати робити що-небудь; забороняти. *Собаки, ворони Гризуть шляхту, клюють очі; Ніхто не боронить* (Шевч., I, 1951, 119); *Засватав Павло Варку, пани не боронили, весілля одбулося* (Вовчок, I, 1955, 167); *Ніхто ніколи не боронив рибу ту ловити* (Мирний, III, 1954, 308); [Лісовик:] *Ось тута мають хижку будувати,— я й то не бороню, аби не брали сирого дерева* (Л. Укр., III, 1952, 195); *Рада б тобі ручку дати, Та боронить стара мати* (Федьк., Буковина, 1950, 64); // *чому, рідко.* Перешкоджати, заважати. *Вони* [перші п'єси] *краще задумані і краще виготовлені. А тепер — чи поспіх тому боронить, чи що друге.., тілько недостає того почування правди, що в перших бувало* (Мирний, V, 1955, 385).

БОРОНИ́ТИ ², оню́, о́ниш, *недок., перех., рідко.* Те саме, що **боронува́ти.** *Оре плугом, кіньми боронить* (Чуб., V, 1874, 199).

БОРОНИ́ТИСЯ, оню́ся, о́нишся, *недок.* Оборонятися, захищати себе від кого-, чого-небудь; оборонятися. *Маруся не з гніву так чи так боронилася, а тільки з самого сорому* (Вовчок, I, 1955, 381); — *Даремно він боронився — ворогів було багато* (Фр., IV, 1950, 112); *Лежу самотна в накритті важкому, від холоду, чим можу, боронюся* (Л. Укр., I, 1951, 312); *Хлопцеві ніяк було боронитися, він навіть не міг підняти для захисту руки* (Хижняк, Тамара, 1959, 37).

БОРОНУВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто боронує. *Стелиться за вітром низько понад землею дим: бур'яни палять. І то від нього, як у легенькому тумані, виступають сівачі, боронувальники* (Головко, I, 1957, 332).

БОРОНУВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **боронува́льник.**

БОРОНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **боронува́ти.** *Добрива слід вносити.. весною перед боронуванням посіву* (Соц. твар., 3, 1956, 26).

БОРОНУВА́ТИ, у́ю, у́єш. *недок., перех.* Розпушувати землю бороною. *Недоцільно боронувати озимі посіви дуже рано* (Бур'яни.., 1957, 181).

БОРО́ТИ, борю́, бо́реш, *недок., перех.* Перемагати кого-небудь у двобої.— *Саженний, каже, чоловік був, а сила — ведмеді боров* (Мирний, I, 1954, 183); *А чи правда, Марто, що ти в своєму селі всіх парубків борола?* (Вас., III, 1960, 83); * Образно. *Ти чуєш, як правду неправда скрізь боре? Ой, горе!* (Л. Укр., I, 1951, 74); // *поет., уроч.* Перемагати в бою. *Шотландці крикнули: «Біда! Король Едвард нас боре!»* (Л. Укр., I, 1951, 352); // Тамувати в собі які-небудь почуття, бажання. *Згадай в пустині, Далеко над морем, Свого друга веселого, Як він горе боре* (Шевч., II, 1953, 179); *Стократно полюбив я сонце і зело, Мурашок на траві і людську вдачу милу, Що боре у собі і заздрощі, і зло...* (Рильський, II, 1946, 221); // *рідко.* Намагатися подолати або знищити що-небудь. *Гаї ми садим і сади, Ми злу посуху борем* (Рильський, III, 1961, 37); // Змагати кого-небудь (про сон, утому і т. ін.). *Страх боре людей* (Коцюб., II, 1955, 79); *Сон.. почав бороти мене* (Мик., II, 1957, 54).

БОРО́ТИСЯ, борю́ся, бо́решся, *недок.* 1. *з ким і без додатка.* Схопивши один одного, намагатися подужати супротивника, перемогти.— *Мерзенне, мерзле парубоцтво, Ходіте биться! Чи бороться, Бо я борець!..* (Шевч., II, 1953, 80); *Він* [ведмідь] *всюди ходив за хлопчиком, їв і пив з його рук, часто боровся з ним* (Ткач, Гриць.., 1955, 11); *Дід у мене був не простий, кожному побажаю такого діда. Любив боротися по ярмарках* (Ю. Янов., I, 1958, 264); * Образно. *Голоси боролися з хугою, перемагаючи її або знесилено затихаючи в снігах* (Стельмах, Хліб.., 1959, 12); // *з ким.* Воювати з ким-небудь, битися проти когось. *За що ж боролись ми з ляхами? За що ж ми різались з ордами?* (Шевч., I, 1951, 227); *Сини Радянськоі Вітчизни За береги Дніпра-ріки Боролися в години грізні* (Рильський, Урожаї, 1950, 25); // *з чим.* Намагатися подолати, затамувати в собі яке-небудь почуття, бажання. *Еней.. Боровсь з своїм, сердега, горем, Слізьми, бідняжка, обливавсь* (Котл., I, 1952, 87); *Дружина припадає до подушки, борючись зі сном* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 40); // *перен.* Змагатися між собою (про думки, почуття і т. ін.). *В серці бідного молдувана надія боролась з жадобою дикої помсти* (Коцюб., I, 1955, 215); [Антоніо:] *Життя і мрія в згоді не бувають і вічно борються, хоч миру прагнуть* (Л. Укр., III, 1952, 120).

◇ **Боро́тися з [сами́м] собо́ю** — намагатися подолати в собі якесь почуття, бажання. [Прісцілла:] *Навіщо ж се? Якби ти справді вірив, було б за що боротися з собою,— ти б виборов собі небесне царство* (Л. Укр., II, 1951, 508).

2. *з ким — чим, проти кого — чого.* Чинити опір кому-, чому-небудь, намагаючись подолати або знищити його. *Правда, що попівство, разом з клерикалізмом всякого розбору, ще міцне в Галичині, але тим більше треба з ним боротись, а не потурати йому* (Л. Укр., V, 1956, 36); *Він розглядав.. його важкі селянські руки, що звикли.. вирощувати високий урожай, боротися з посухою* (Кучер, Чорноморці, 1956, 44); *Ми, радянські вчені, будемо боротися проти паліїв нової війни, проти пропагандистів людиноненависництва* (Вісник АН, 5, 1949, 5).

3. *за що і без додатка.* Настійливо змагатися за що-небудь, домагатися чогось.— *Я довго, Петре, думав над цим і додумався ось до чого: не можна просьбою — бери силою! Бийся! борися,— а бери, добувай!* (Мирний, I, 1954, 352); — *А ми* [ланка] *обговорили між собою і вирішили боротися за ще вищий урожай* (Колг. Укр., 2, 1954, 4).

БОРОТЬБА́, и́, *ж.* 1. Сутичка, бійка, в якій кожний з учасників намагається подужати супротивника. *Недовга боротьба: хтось один упав і застогнав* (Вовчок, I, 1955, 325); [Кассандра:] *Пустіть мене! (Одкидається назад, знесилена боротьбою і розбита жахом)* (Л. Укр., II, 1951, 277); // Битва, бій. *Він вів полки до київських висот на боротьбу за місто златоглаве* (Бажан, I, 1946, 161); // Вид спорту, єдиноборство. *Вільна боротьба культивується в СРСР порівняно недавно* (Спорт.., 1958, 32); // *перен.* Зіткнення у свідомості людини протилежних думок, почуттів і т. ін. *Ярина сидить бліда, непорушна з слідами переляку та боротьби на обличчі* (Коцюб., I, 1955, 161).

◇ **Боротьба́ з [сами́м] собо́ю** — долання в собі якогось бажання, почуття. *Годі вам розказувати детально про боротьбу, яку я зчинив з собою* (Коцюб., I, 1955, 260).

2. Активне противенство, зіткнення між протилежними соціальними групами, станами, протилежними напрямами, течіями в суспільстві і т. ін. *Історія всіх суспільств, що існували до цього часу, була історією боротьби класів* (Комун. маніф., 1947, 14); *Серйозна класова боротьба в усякому капіталістичному суспільст-*

ві ведеться насамперед в галузі економічній і політичній (Ленін, 20, 1950, 19); *А його старий приятель усе ще був агітатором, газетярем, борцем у великій всесвітній боротьбі праці з капіталом* (Фр., IV, 1950, 317); *Віковічна боротьба двох станів, панського й мужичого.., ніколи не кінчалась* (Коцюб., I, 1955, 335).

3. *з ким — чим, проти кого — чого.* Діяльність, що має на меті подолати або знищити кого-, що-небудь. *Ті билиці-казки про Січ, козацтво, про боротьбу з панами за волю.. будили в дитячій голові химерні мрії, вояцький запал* (Коцюб., I, 1955, 339); *Леденіють бушлати й руки в матросів, але вони не припиняють боротьби з кригою* (Кучер, Чорноморці, 1956, 404).

4. *за що.* Діяльність, скерована на створення, досягнення чого-небудь. *Боротьба за соціалізм є боротьба проти панування капіталу* (Ленін, 10, 1949, 24); *Хай руки славляться і очі молоді, Хай квітне боротьба за мир у нас єдина!* (Рильський, III, 1961, 151).

БОРОТЬБИ́СТ *див.* **боротьби́сти.**

БОРОТЬБИ́СТИ, ів, *мн.* (*одн.* **боротьби́ст,** а, *ч.*). Члени української дрібнобуржуазної націоналістичної партії, що діяла в 1918—1920 рр.

БОРОШЕ́ННИЙ, а, е. Прикм. до **бо́рошно** 1; // Признач. для зберігання борошна. *Борошенна комора* (Сл. Гр.).

БОРОШЕ́ННИЦЯ, і, *ж., заст.* Місце, комора, куди зсипають борошно. *Не жалкували братчики.. кращого припасу з своїх льохів, крамниць, борошенниць, куренів* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 82).

БОРОШЕ́НЦЕ, я, *с.* Зменш.-пестл. до **бо́рошно** 1. *Послухалась баба, пішла в хижку, назмітала в засіку борошенця* (Укр.. казки, 1951, 47).

БОРОШНИ́СТИЙ, а, е. Який містить у собі борошно або крохмаль. *Плоди* [глоду] *червоні, рідше червоно-жовтуваті, з борошнистою м'якоттю* (Лікар. рослини.., 1958, 210); *Борошнисте зерно.*

БО́РОШНО, а, *с.* 1. Продукт розмелювання хлібного зерна; мука. *Де борошно, там і порошно* (Номис, 1864, № 9875); *А було так, що ні дрібка солі, ні пилини борошна...* (Мирний, II, 1954, 46); *Виносить мати коржиків із молодого борошна* (Мал., I, 1956, 273).

2. Порошок з якої-небудь подрібненої мінеральної або органічної речовини. *Риб'яче борошно виготовляють на рибних промислах, висушуючи і розмелюючи цілі риби або їх відходи* (Колг. енц., I, 1956, 614); *Фосфоритне борошно; Кісткове борошно.*

БОРОШНОМЕ́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до переробки зерна на борошно; признач. для неї. *В борошномельній галузі* [харчової промисловості] *застосовується пневматичне транспортування зерна* (Наука.., 7, 1956, 10).

БОРОШНЯ́НИЙ, а, е. Прикм. до **бо́рошно** 1. *В широкому промінні сонця крутився борошняний тонкий пилок* (Коцюб., II, 1955, 359); // Вигот. з борошна. *Високу поживну цінність мають страви з овочів з крупами і борошняними виробами* (Укр. страви, 1957, 19).

БО́РСАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бо́рсатися.** *Важко пирхали коні, зморені борсанням у снігу* (Донч., III, 1956, 125).

БО́РСАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.* Робити швидкі безладні рухи руками, ногами, всім тілом. *Параскіца хрипіла та борсалась, мов звір у пастці, під важким тілом глухої Маріори* (Коцюб., I, 1955, 282); *Човен вивертався в бурхливій течії, знесилена людина борсалася і вже не кричала* (Ле, Україна, 1940, 362); * Образно. *Він борсався в цьому клубкові думок, як риба в сітці* (Панч, В дорозі, 1959, 16).

БОРСУ́К, а́, *ч.* Хижий лісовий хутровий звір з родини куницевих. *Аж ось виступив до трону, Щоб взять Лиса в оборону, Стрий його, Борсук Бабай* (Фр., XII, 1953, 11); *Старий борсук з білою стьожкою на лобі довго біг, рохкаючи, поряд з Явдохою* (Донч., III, 1956, 57); * У порівн.— *Андрію! Ти чому сидиш, як борсук, у бараці? — накинувся на мене Бобров* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 112).

БОРСУКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **борсу́к;** // Зробл. з хутра або шкіри борсука. *Селянин вийняв із своєї борсукової торби велику хустку* (Фр., III, 1950, 239).

БОРСУ́ЧИЙ, а, е. Те саме, що **борсуко́вий.** *Пив* [Іван] *і вивар соснової кори, і борсуче та собаче сало..— нічого не помогло* (Козл., Опов. І. Клена, 1950, 10).

БОРСУЧИ́ЩЕ, а, *ч. і с.* Збільш. до **борсу́к.**— *Перед тим, як заснути на зиму, він вештається по лісу,— розповідав пошепки лісничий,— жирує борсучище* (Донч., IV, 1957, 50).

БОРТ, *ч.* 1. *род.* у. Бокова стінка судна; бічна частина палуби. *Черпаючи бортом воду, ледве-ледве доліз він* [пароплав] *до Севастополя* (Л. Укр., V, 1956, 219); *Уже дерев'яна щогла починає хилитися набік, і разом з нею схиляється борт рибальського судна* (Шиян, Гроза.., 1956, 570); *Матроси, всі в білому, стояли на бортах, наче мармурові статуї* (Кучер, Чорноморці, 1948, 21).

За борт — у воду. *На ньому* [Голубці] *загорілась одежа, спалахнуло на голові волосся, а він, пересилюючи біль, усе скидав і скидав бомби за борт* (Кучер, Дорога.., 1958, 125); **За бо́ртом** — у воді.— *Хто за бортом?! — Матрос першої статті Блоков Пилип,— доповідає вахтенний офіцер* (Довж., Зач. Десна, 1957, 449); **На борту́ корабля́ (літака́, раке́ти** *і т. ін.*) — на кораблі (літаку, ракеті і т. ін.). *Наукова апаратура, встановлена на борту ракети, функціонувала нормально* (Рад. Укр., 13.I 1959, 4).

◇ **Ви́кинути за борт** — відкинути як непотрібне. *Людську мисль і почуття орлине Ніхто й ніщо не викине за борт* (Рильський, II, 1946, 8); **Залиша́тися (перебува́ти** *і т. ін.*) **за бо́ртом** — стояти осторонь від чогось, бути усунутим від участі в чому-небудь. *Всі працюватимуть — сталевари, ливарники, пресувальники,— а от Сахно, як він сам про себе казав, опиниться за бортом* (Собко, Біле полум'я, 1952, 140).

2. *род.* у. Невисока стінка кузова автомашини і т. ін. *До машини підійшов Іван. Взявся за борт* (Головко, I, 1957, 423).

3. *род.* а. Боковий край у посуді. *Якщо на бортах посуду є рисунок, то страва і гарнір не повинні закривати його* (Технол. пригот. їжі, 1957, 242).

4. *род.* а. Край одягу, капелюха. *Він ішов один, поклавши за борт кітеля руку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 22).

БО́РТИК, а, *ч.* Зменш. до **борт.** *Мчать з люків моряки, шикуються біля бортиків на прапор* (Корн., I, 1955, 43).

БОРТМЕХА́НІК, а, *ч.* Особа, що належить до складу льотного екіпажу і відповідає за стан і роботу всіх механізмів на літаку. *Пранек у літаку був і за бортмеханіка і за стрільця на баштовому кулеметі, а в далеких рейсах підміняв навіть пілота* (Ле, Клен. лист, 1960, 53).

БО́РТНИЙ, а, е, *заст.* Стос. до борті, бортництва. *Значна роль у феодальному господарстві* [Київського Полісся].. *належала бджільництву. Бортні землі згадуються майже в кожному документі на земельні володіння* (Іст. УРСР, I, 1953, 123).

Бо́ртний про́мисел, *заст.*— бджільництво.

БО́РТНИК, а, *ч., заст.* Той, хто займається бортництвом. *Ватаги запорожців, загони татар, товариства рибалок, бортників, мисливців..— ось життя* *колишнього Дикого Поля — степового Правобережжя* (Ю. Янов., V, 1959, 148); *Все життя ішло в напрузі У бортника і сіяча: Козак при неводі й при плузі Не випускав із рук меча!* (Рильський, Сад.., 1955, 19).

БОРТНИКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., заст.* Займатися бортництвом.— *Оце моє найбільше добро.— Зіновій Петрович рукою показав на вулики, що гуділи, мов крихітні вітряки.— Бортникуєте? — Полюбляю бджолу і дітей, щось у них однакове є* (Стельмах, Правда.., 1961, 129).

БО́РТНИЦТВО, а, *с., заст.* Лісове бджільництво. *Поряд із землеробством у східних слов'ян розвивались і інші галузі господарства: скотарство, мисливство, бортництво (збирання меду і воску диких бджіл)* (Іст. УРСР, I, 1953, 42).

БОРТНЯ́К: ◇ **Ведмі́дь-бортня́к,** *заст.*— ведмідь, який вибирає в лісі мед із бортей. * У порівн. *Широко ступав він* [Марко], *неначе ведмідь-бортняк продирався між заростю* (Стор., I, 1957, 389).

БОРТОВИ́Й, а́, е́. 1. Прикм. до **борт** 1, 2; // Який є на борту. *Петимко виліз з рубки й почав світити бортові ліхтарі* (Трубл., II, 1955, 363).

2. Признач. для бортів (у 4 знач.). *Бортова парусина.*

БОРТЬ, і, *ж. і* я, *ч., заст.* Найпростіший вулик — видовбана колода, яку навішують на дерево, або дупло в дереві, де живуть бджоли. *Люди з долини навісили борті — такі колоди для бджіл* (Ів., Ліс. казки, 1954, 74); * У порівн. *Мов розворушений борть з бджолами, гуде сьогодні дворище княжого города* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 25).

БОРУ́ШКАННЯ, я, *с., діал.* Дія за знач. **бору́шкатися.** *В окопах зчинився дружний регіт і якесь борушкання* (Кучер, Чорноморці, 1956, 209).

БОРУ́ШКАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок., діал.* Борюкатися. *Школа була ще замкнена. Не бігали* [учні], *не борушкались, говорили стиха* (Вас., II, 1959, 224); // Копошитися. *Вони* [бджоли] *борушкались на дні яблуневих квіток* (Кучер, Чорноморці, 1956, 59).

БО́РШЕ, *присл., діал.* Швидше. *Проти багачів та силачів один одинокий робітник не встоїть, а всі як зберуться докупи, то, певно, борше зможуть устояти* (Фр., V, 1951, 364); — *Скажи, чи встав ти коли борше від мене?* (Стеф., Вибр., 1949, 196).

БОРЩ, у́, *ч.* Рідка страва, що вариться з посічених буряків, капусти з додатком картоплі та різних приправ. *Не поцурайтесь хліба-солі. Борщу скоштуйте, галушок* (Котл., I, 1952, 205); *Швиденько насипала* [Христя] *борщу, ..поставила серед столу* (Мирний, II, 1954, 169);— *Та й що за життя наше! Бульба та борщ, часом деякі крупи* (Фр., I, 1955, 370); *Борщ був нізчимний. Ані м'яса в ньому, ані сала, ані будь-яких інших присмаків* (Збан., Сеспель, 1961, 386).

Зеле́ний борщ — борщ, в який замість буряків і капусти кладеться весняна зелень: щавель, лобода, шпинат. *Варвара поставила в лозовий кошик горнятко зеленого борщу* (Кучер, Чорноморці, 1956, 35); **Холо́дний борщ** — те саме, що **холодни́к.**

БОРЩЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **борщ.**

БО́РЩИК, у, *ч.* Пестл. до **борщ.** *Добрий борщик, та малий горщик* (Укр.. присл.., 1955, 281); *Осінь матусі їсти несе: Борщик у горщику, кашка у жменьці* (Тич., I, 1946, 125).

БОРЩІВНИ́К, а́, *ч.* 1. *(Heracleum* L.*).* Дворічна й багаторічна рослина з родини зонтичних з великим листям; молоде стебло її їстівне. *Деякі дівчата вже сало з пшоном товкли в казанах, а інші щавель, борщівник.. рвали* (Морд., I, 1958, 110).

2. Посуд, у якому варять переважно борщ. *Борщівник — горщик, в якому варять страви для сім'ї* (Полт.-київський діалект.., 1954, 116).

БОРЮКА́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **борюка́тися.**— *Життя — це довічне борюкання одного з другим* (Мирний, V, 1955, 147).

БОРЮКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., розм.* Те саме, що **боро́тися.** *Ось блиснула іскорка — і видко... два чоловіки качаються серед двору, борюкаються...* (Мирний, II, 1954, 201); *Поплював* [Сивенко] *у руки й полетів у той бік, де борюкалися між собою скілько душ школярів* (Вас., I, 1959, 150); *Вони* [хлопці] *дуріли, реготалися, борюкалися* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 230).

БОСЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **бо́сий.** *Видко навіть сліди на прив'ялій траві, сліди босеньких дитячих ніжок* (Воронько, Казка.., 1957, 29); * Образно. *А чи мало я знаю, хоч би і в нашому місті, таких, що ходили в тих капелюшках, а тепер і босенькі ходять!* (Н.-Лев., I, 1956, 192).

БО́СИЙ, а, е. Невзутий, без взуття. *Раз увечері зимою, У одній свитині, Іде боса титарівна І несе дитину* (Шевч., II, 1953, 81); *Марін лежав простертий на землі, На грудях руки зложені, і босі ноги* (Фр., XIII, 1954, 301); // *у знач. ім.* **бо́сий,** сого, *ч.* Про бідну людину, бідняка. *До волі, бідні, босі й голі! не час сидіти у норі!* (Тич., I, 1946, 97).

БОСІ́СІНЬКИЙ, а, е, *розм.* Зовсім босий. *Мерзла* [Христя], *гибіла на тих буряках, боса-босісінька* (Головко, II, 1957, 87).

БОСКЕ́Т, а, *ч., спец.* Невеликий штучний гай; садок з рівно підстриженими деревами. *У більших парках суцільні зелені масиви невеликих розмірів, так звані боскети, насаджують також і посеред парку* (Озелен. колг. села, 1955, 55).

БО́СО. Присл. до **бо́сий.** *Ось чути тихі-тихі кроки, немов хтось.. ходить босо* (Фр., VII, 1951, 133); // *у знач. присудк. сл., рідко. Уже й посіли* [рибалки] *наоколо, І спогадів струмок тече, Що їм і босо, їм і голо, І в люту зиму гаряче* (Мал., I, 1956, 318).

БОСОВИ́ЛО, а, *ч., зневажл.* Босяк. *Розплющую очі, аж коло мене босовило стоїть* (Тесл., Вибр., 1950, 46).

БОСО́НІЖ, *присл.* Те саме, що **бо́со.** *Молоденька наймичка, сільська дівчина, босоніж.. внесла самовар* (Н.-Лев., IV, 1956, 337); *Якби не ті простори, я певне побігла б до нього босоніж* (Л. Укр., III, 1952, 704); *Щоранку спускається нею* [стежечкою] *босоніж чорняве смугле дівчатко років десяти* (Гончар, I, 1954, 535).

На босо́ніж — на босу ногу. *Орест Білинський був у сандалях на босоніж* (Вільде, Сестри.., 1958, 10).

БОСОНІ́ЖКА, и, *ж.* Дівчина, жінка, що ходить боса, босоніж. *Біляvenька, русявенька босоніжка, Михайлова маленька сестричка Мелася, як почує, що дід говорить і сміється, зараз собі теж піддзвонює...* (Вовчок, I, 1955, 338); [Принцеса:] *Годі, люди, і шана, й посміх не до речі справді принцесі-босоніжці* (Л. Укр., II, 1951, 212); * Образно. *Липневий день мандрує пішки, Казки нашіптує малечі. Берези, ніжні босоніжки, Задумались про синій вечір* (Мал., I, 1956, 281).

БОСОНІ́ЖКИ, жок, *мн.* Вид літнього відкритого взуття. *На Ксені було світле.. плаття, босоніжки, солом'яний капелюшок з блакитною стрічкою* (Гур., Життя.., 1954, 327).

БОСОНО́ГИЙ, а, е. Те саме, що **бо́сий.** *Боги, богині і півбоги, Простоволосі, босоногі, Біжать* (Котл., I, 1952, 242); *Вершників уже чекали, юрмлячись край доріжки, босоногі діти* (Гончар, I, 1954, 81); * Образно.

Тут пройшло моє босоноге дитинство і моя буремна юність (Довж., Зач. Десна, 1957, 523).

БОСО́ТА, и, *ж., збірн., лайл.* Босячня, босяки. *Батько сплюнув: — От уже босота!* (Гірник, Сонце.., 1958, 190).

БОСТО́Н, у, *ч.* 1. Дорогий сорт тонкого сукна. *Англійські шерстяні тканини — шевіот, бостон.. відзначаються своєю добротністю* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 70).

2. Гра в карти. *Столи зелені вже накрили; Завзятих киче картярів Бостон і ломбер* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 134).

3. Повільний вальс.

БОСТО́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **бостóн** 1; // Пошитий з бостону. *Одягнена* [дівчина] *в бостонове пальто темно-синього кольору з коміром з чорно-бурої лисиці* (Логв., Літа.., 1960, 156).

БОСЯ́К, á, *ч.* Представник декласованих шарів населення міст дореволюційної Росії.— *Ондечки стоїть недоук попович, що тинявсь по монастирях, був слимаком та розпивсь, розледащів і пошився в босяки* (Н.-Лев., IV, 1956, 294); *Безперечно, хлопець цей не з босяків* (Гончар, Таврія.., 1957, 50).

БОСЯКУВА́ТИ, ýю, ýєш, *недок., розм.* Жити, як босяк.— *Він* [дід] *чув, що ти був без притулку й босякував у місті* (Сміл., Зустрічі, 1936, 25).

БОСЯЦЮ́ГА, и, *ч., зневажл.* Збільш. до **бося́к.** *Відвів* [батько] *на мить від грудей синову голову.., шорсткою долонею придавив їжакуватий чорний чубчик.— Босяцюга мій дорогий!* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 326).

БОСЯЦЮ́РА, и, *ч., зневажл* Збільш. до **бося́к.** — *Ах, ти ж, босяцюро! Так ти наших бити!* (Смолич, Мир.., 1958, 14).

БОСЯ́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бося́к.** *Старий поет, старий письменник зростав або в поміщицьких маєтках, або в «салонах» доморослої курдупельної буржуазії, що чимдуж намагалася жити, «як у Європі», або по шинках, кав'ярнях в умовах богемсько-босяцького життя* (Еллан, II, 1958, 159).

БОСЯ́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **бося́к.**

БОСЯЧНЯ́, í, *ж., збірн., зневажл.* Босяки. *Нічліг тільки що одперли. Босячня.., як той рій, так і сунула в двері* (Тесл., Вибр., 1950, 46).

БОТ^1, а, *ч.* Невелике веслове, парусне (звичайно з однією щоглою) або моторне судно. *Бот рушив помалу..; море, як і раніше, спокійне* (Дмит., Наречена, 1959, 19).

БОТ^2 *див.* **бóти.**

БОТАНІЗУВА́ТИ, ýю, ýєш, *недок.* Збирати рослини з метою їх вивчення. *Ботанізую та мінералля збираю* (Фр., III, 1950, 350).

БОТА́НІК, а, *ч.* Учений, фахівець з ботаніки. [Київська академія] *виховувала не тільки богословів, а й математиків, астрономів, ботаніків* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 198).

БОТА́НІКА, и, *ж.* Наука про рослини. [Галя:] *Адже ви ботаніку в семінарії вчили?..* (Мирний, V, 1955, 146); — *Я з дитинства захоплювався ботанікою* (Ю. Янов., I, 1958, 273).

БОТАНІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до ботаніки. *Жарко, а приходиться в хаті сидіти, навіть в ботанічний сад ходить не можна* (Л. Укр., V, 1956, 190); *Ботанічні дослідження;* // Рослинний. *У ботанічному складі його* [сіна] *злаків 95%, різнотрав'я 5%* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 50).

БОТВИ́НА, и, *ж.* Стебла і листя коренеплідних рослин. *Нарвала ботвини свині* (Сл. Гр.); *Від залізниці розбігалися в синю далечінь рівні, як стріла, буйнозелені рядки ботвини* (Десняк, I, 1955, 380).

БОТВИ́ННЯ, я, *с., збірн.* Те саме, що **ботви́на.** *Земля вкрита сухим ботвинням* (Гончар, Земля.., 1947, 19).

БОТЕ́Й, ю, *ч., діал.* Отара. *Цілий ботей овець іде за двома вівчарами* (Сл. Гр.); *Гірськими плаями, ізворами пливуть та й пливуть ботеї овець, череди корів* (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 290).

БО́ТИ, ів, *мн. (одн.* **бот,** а, *ч.*). 1. Зимове взуття, яке носять поверх черевиків. *Ніна скинула шубку, боти* (Донч., V, 1957, 355); // Високі калоші (переважно гумові). *Промивальники* [паровозів] *в гумових ботах з брандспойтами в руках метушились і кричали* (Донч., I, 1956, 418).

2. *заст.* Чоботи з короткими халявами. *Та на козаку боти, та на козаку нові* (Сл. Гр.).

БО́ТИК^1, а, *ч.*Зменш. до **бот**^{1}.

БО́ТИК^2 *див.* **бóтики.**

БО́ТИКИ, ів, *мн.* (*одн.* **бóтик,** а, *ч.*). Зменш. до **бóти** 1. *Ноги взуті у невеликі ботики з високими та гострими закаблуками* (Мирний, III, 1954, 262).

БОТИ́НКИ, ів, *мн.* (*одн.* **боти́нок,** нка, *ч.*), *розм., рідко.* Те саме, що **череви́ки.** *Він був у фраку, в палевих рукавичках.., в ботинках* (Н.-Лев., III, 1956, 245); *Швидким рухом зняв* [Гейко] *ботинки* (Ткач, Моряки, 1948, 22).

БОТИ́НОК *див.* **боти́нки.**

БОТФО́РТ *див.* **ботфóрти.**

БОТФО́РТИ, ів, *мн.* (*одн.* **ботфóрт,** а, *ч.*), *заст.* Чоботи з твердими халявами, спереду вище колін. *На нього без сміху не можна дивитись: на ногах якісь ботфорти петровських часів, на голові величезний крислатий капелюх* (Гончар, Маша.., 1959, 27).

БОХТА́Р, БАХТИ́Р, я́, *ч., діал.* Оповісник, вістовець. *Ніколи ще сільський бохтар Сава Шепа не бубнив так урочисто й переможно, як у цей день* (Скл., Карпати, II, 1954, 407).

БО́ЦМАН, а, *ч.* Помічник командира корабля, що керує загальнокорабельними роботами і стежить за утриманням корабля в чистоті й порядку. *Він ясно уявив собі бойовий двотрубний корабель, на якому служив боцманом* (Кучер, Чорноморці, 1956, 22).

БО́ЦМАНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бóцман.** *Над круглими горловинами люків почувся свист боцманської дудки* (Ткач, Моряки, 1948, 96).

БОЦЮ́Н, БОЦЯ́Н, á, *ч., діал.* Лелека.

БОЦЯ́Н *див.* **БОЦЮ́Н.**

БО́ЧЕЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **бóчка**^{1}.

БОЧИ́ТИСЯ, чýся, чи́шся, *недок., діал.* Відвертатися; сторонитися; цуратися. *Ганна явно уникала його, бочилась і не бажала зустрічатися* (Коз., Сальвія, 1956, 277).

БОЧІ́ВКА, и, *ж., діал.* Бочка, діжка. *Заходилася* [Меланія].. *укладати заховане під сидінням добро: горщик з топленим маслом, бочівку з бринзою* (Вільде, Сестри.., 1958, 458); * У порівн. *Пан директор.. колишеться, як бочівка, коридором* (Черемш., Вибр., 1952, 292).

БО́ЧКА^1, и, *ж.* Велика дерев'яна або металева циліндрична посудина перев. опукла посередині, з двома плоскими днищами. *Безодньої бочки не наллєш* (Номис, 1864, № 11 644); *На лимані не солили риби в бочках на просіл* (Н.-Лев., II, 1956, 223); *Біля будки.. стоїть парокінна підвода з бочками пального* (Гончар, Маша.., 1959, 19); * У порівн. *Бурхнуло з неба, мов із бочки* (Котл., I, 1952, 106).

◇ **Мов оселéдців у бóчці** — дуже тісно, дуже багато. *На помості набито, мов оселедців у бочці, якихось людських істот* (Фр., I, 1955, 79).

БО́ЧКА^2, и, *ж.* Повітряний маневр у горизонтальному польоті, при якому літак робить повний оберт навколо своєі подовжньої осі.— *Я думаю, що на віршах теж потрібний вищий пілотаж, га? Всякі там бочки.., штопори* (Ю. Янов., I, 1958, 271).

БОЧКОВИ́Й, á, é. Прикм. до **бо́чка** ¹. *Бочкова тара;* // Який зберігається в бочці. *Бочкова олія* (Сл. Гр.); *Андрій наспіх випив кухоль пінявого бочкового пива* (Дмит., Наречена, 1959, 243).

БОЧКО́М, *присл.* Те саме, що **бо́ком.** *Ми з дорослими й малими в двері втиснулись бочком* (Тич., II, 1957, 327).

БОЧКОПОДІ́БНИЙ, а, е. Який має форму бочки. *Відмінними особливостями будови тіла беркширів є: середні розміри.., бочкоподібний тулуб* (Свинар., 1956, 46).

БОЧКУВА́ТИЙ, а, е. Схожий на бочку; товстий. *Раптом двері в хаті наче бурею шарпонуло, і з сіней викотився бочкуватий чоловічок* (Речм., Весн. грози, 1961, 309)

БОЧО́К, чка́, *ч.* Зменш до **бік** 1. *Ураз опинилася* [Софі] *проти дзеркальця, обертається бочком, обертається другим* (Вовчок, I, 1955, 377); *Патлатий Цуцик спочивав; То ляже на бочок, то догори на спинку, Або на лапки морду клав* (Гл., Вибр., 1957, 151).

БОЧО́НОК, нка, *ч.* Невелика бочка. *Викотили людям бочонок горілки, меду, заграла музика* (Стор., I, 1957, 186); *І нерідко, по пояс у воді, виносили* [робітники] *на головах дошки, бочонки* (Мирний, II, 1954, 78); *Іван кинувся до бочонка з водою* (Головко, I, 1957, 123).

БОЯГУ́З, а, *ч.* Дуже несмілива, боязка, ляклива людина. [Луіза:] *Тхори, боягузи, від дитячого калатала втікаєте* (Л. Укр., IV, 1954, 251); — *Але я таки порядний боягуз!* (Фр., IV, 1950, 350); *Франко своїм гострим словом карає, б'є тих.., яким тільки й є одне ім'я ганебне: боягуз, відступник, зрадник* (Тич., II, 1957, 165).

БОЯГУ́ЗКА, и, *ж.* Жін. до **боягу́з.** *Женя і слухати не хотіла, коли позавчора Тамара почала її умовляти зачекати з небезпечною подорожжю до лінії фронту. І боягузкою назвала Тамару, і зрадницею* (Хижняк, Тамара, 1959, 36).

БОЯГУ́ЗЛИВИЙ, а, е. 1. Який легко піддається почуттю страху; боязкий, лякливий.— *Йолопи!* — *гарикнув Купа на боягузливих гайдуків* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 279).

2. Який виражає почуття страху; пройнятий страхом. *Відбігши вбік, спекулянт позирав на Гришу з боягузливою злістю* (Вітч., 1, 1947, 75); *Ганя вловила в його погляді щось боягузливе і зрозуміла, що це був жалюгідний страх перед хвилиною, коли він мав подивитися їй просто в вічі* (Жур., Опов., 1956, 126).

БОЯГУ́ЗЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **боягу́зливий** 1.

БОЯГУ́ЗЛИВО. Присл. до **боягу́зливий.** *Вікторія.. гукала, щоб бігли на поміч Іра, Люся, Женя. А вони чомусь раптом боягузливо зникали* (Хижняк, Тамара, 1959, 217).

БОЯГУ́ЗТВО, а, *с.* Властива боягузові боязкість, лякливість. [Тимофій:] *Тільки примітивні люди чіпляються за цього старого бога* [совість], *щоб виправдати своє боягузтво* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 23); *Ненавидить* [Віра] *Карпа. Все в ньому тепер їй огидне: і оцей притишений голос, і пристрасть його, і боягузтво* (Шиян, Баланда, 1957, 169).

БОЯЗКИ́Й, á, é. 1. Який усього боїться; несміливий, полохливий, лякливий. *Вчувши клекіт* [орла], *в комишах Ховалась боязкая птиця* (Щог., Поезії, 1958, 376); *Я стала дівка на порі, хоть боязка, похила й тиха* (Фр., XIII, 1954, 112); *На людях неговірка* [Тетяна], *навіть трохи боязка* (Баш, На землі.., 1957, 43); * Образно. *І впивалася* [Галя] *щастям, хоч полохливим, боязким, а все-таки щастям...* (Мирний, II, 1954, 291); *День непевний, тремтячий встає, боязкий* (Л. Укр., IV, 1954, 264).

Не з боязки́х — не лякливий, сміливий. *Та я не з боязких, нівроку, У жилах кров, а не окріп* (Мал., I, 1956, 311).

2. Власт. несміливій людині, який має ознаки боязкості, несміливості. *Хто б тепер пізнав Яся з тими дитячими ласкавими очима, з боязкою, несміливою ходою!* (Н.-Лев., I, 1956, 157); *Довгі години Софія чекала чоловіка з тремтінням і боязкою надією в серці* (Козл., Весн. шум, 1952, 10); // Який виражає боязкість; пройнятий страхом. *Нецікава стала Тетяна: і погляд боязкий, і мова тихіша, ніби й сама понижчала, з лиця спала* (Вас., II, 1959, 104).

БО́ЯЗКІСТЬ, кості, *ж.* Властивість за знач. **боязки́й** 1 *Героїзм — це все, що протистоїть. нікчемній боязкості* (Літ. Укр., 8.V 1964, 1); *Соромлячи себе за дитячу боязкість, вона пішла далі повільно й спокійно* (Смолич, I, 1958, 79); // Почуття страху. *Невідома боязкість скувала його* (Довж., I, 1958, 224).

БО́ЯЗКО. Присл. до **боязки́й.** *Мати боязко на його* [батька] *споглядала — гніву не вбачала, тільки думу* (Вовчок, I, 1955, 224); *Іван був червоний, кліпав очима й боязко поглядав на Соломію* (Коцюб., I, 1955, 385); *Старий селянин притишив мову і боязко озирнувся навколо* (Смолич, I, 1958, 53); * Образно. *Молода червонокора вишенька боязко й соромливо стукала у вікно сніжно-білою галузкою* (Дмит., Наречена. 1959, 169); // *у знач. присудк. сл.* Страшно. *Не боязко* [пастухам], *заснути можна сміло: Отара стишилась, лінується ходить* (Гл., Вибр., 1957, 193); *Тарасові було і цікаво і трохи боязко йти до школи* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 18).

БОЯЗЛИ́ВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **боязки́й.** *Чи се ж вона* [Олеся]? *Стоїть якась постара, замучена молодиця, печаловита, бояздива...* (Вовчок, I, 1955, 30); *Лояльні галичани, боязливі, залякані, одвернулись від нього* [І. Франка] (Коцюб., III, 1956, 33); *Уляна крадькома переводила свій боязливий погляд.. на його* [Федора] (Мирний, I, 1954, 307).

БОЯЗЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж., рідко.* Властивість за знач. **боязли́вий.** *Стеха полохливо глянула в лице синові. Матірня боязливість майнула їй в очах* (Коп., Вибр., 1953, 195).

БОЯЗЛИ́ВО, *рідко.* Присл. до **боязли́вий.** *Намагався* [лікар] *боязливо уникати подій, які «хвилюють серце»* (Ле, Міжгір'я, 1953, 414).

БОЯЗНИ́Й, á, é, *рідко.* Те саме, що **боязки́й.** *Боязна, як сарна.., Я не знала в матері смутної години* (Щог., Поезії, 1958, 89).

БО́ЯЗНО, *рідко.* Присл. до **боязни́й.** *Мороз лютує, аж скрипить.., І сторож боязно кричить, Щоб злого пана не збудить* (Шевч., II, 1953, 98); *В мене знов мороз на душу вдарив, І я боязно зирнув довкола* (Фр., XIII, 1954, 338); *Дуже вона хвилювалась, боязно поглядала в зал* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 30); // *у знач. присудк. сл.* Страшно. *Так мені чогось сумно й боязно, аж моє серце мре* (Вовчок, I, 1955, 10); *А вдаватися до рідних Тосі, як радить вона в листі,— незручно та й боязно* (Ле, Міжгір'я, 1953, 353).

БОЯ́ЗНЬ, і, *ж.* Почуття страху; побоювання, неспокій, викликані ким-, чим-небудь. *Серце його занилозав'яло: страх не страх, якась боязнь обняла його* (Мирний, IV, 1955, 61); *З боязню й непокоєм у серці слідкувала мати за кожним словом і рухом сина* (Кобр., Вибр., 1954, 13).

БОЯ́РИН, а, *ч.* 1. *іст.* У Росії до Петра I — особа, що мала найвищий сан, звання серед службовців.

Стоїть Хмельницький — України син, А поруч з ним боярин Бутурлін (Шпорта, Ти в серці.., 1954, 172); // У Київській Русі — великий землевласник, що належав до князівського двору і входив до складу військової дружини князя. *Бояри й воєводи.. поспішали до широких дверей княжого терема* (Скл., Святослав. 1959, 29).

2. *етн., заст.* Товариш молодого (жениха), який є головним розпорядником весілля; шафер. *Перед вечором прийшов молодий з боярами, свашками та світилками* (Н.-Лев., II, 1956, 181); *Дружками будемо тобі ми —..боярами Микунька і Юрко* (Л. Укр., V, 1956, 346); *Молодий і молода, дружки й бояри і поважні сусіди сиділи за столом* (Довж., I, 1958, 154).

БОЯРИНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., етн., заст.* Бути боярином (у 2 знач.).

БОЯ́РИНЯ, і, *ж., іст.* Жін. до **боя́рин** 1. *І намальовані боярині з дітьми були єдиними слухачами й свідками туги молодої дівчини* (Н.-Лев., IV, 1956, 126).

БОЯ́РИШНЯ, і, *ж., іст.* Дочка боярина (в 1 знач.).

БОЯ́РСТВО, а, *с.* 1. *збірн., іст.* Бояри. *Його* [І. Франка] *цікавить боротьба двох елементів: гордого егоїстичного боярства.. з нижчим, біднішим класом народу* (Коцюб., III, 1956, 39); *Чи могли мирно жити Роман і велике боярство? Ні* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 72).

2. *тільки одн., етн., заст.* Звання боярина, обов'язки його на весіллі. *Пан Ригорович мав було покинути і своє боярство і притулитися до чужого весілля* (Кв.-Осн., II, 1956, 218).

БОЯ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **боя́рин**; // Належний бояринові, боярам. *Поли боярського єдвабного кафтана розступалися на животі* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 98); *Бере старший боярин боярські шапки і несе їх у хату* (Сл. Гр.).

БОЯ́ТИСЯ, бою́ся, бої́шся, *недок.* 1. *кого, чого.* Відчувати страх перед ким-, чим-небудь. *Вовка бояться — в ліс не ходить* (Номис, 1864, № 4230); *Дарес довгенько дожидався, Мовчали всі, ніхто не йшов; З ним всякий битися боявся* (Котл., I, 1952, 93); — *А вуйка свого я боявсь відмалу, Мов найстрашнішого з страшних звірів* (Фр., IX, 1952, 26); — *Я на повнім ходу стрибав з поїзда, а деякі боялись* (Гончар, I, 1954, 32).

2. *чого.* Побоюватися чогось; відчувати неспокій, турбуватися. *Боюся сам себе спитати, чи се коли сподіється?* (Шевч., II, 1953, 48); *Як я тебе добре знала! Найдужче ти боявся, щоб мене не розхвилювати* (Ю. Янов., I, 1958, 281).

Не бі́йся; Не бі́йтеся *(на початку речення)* — не турбуйся, не турбуйтесь; будь спокійний, будьте спокійні. *Не бійся, твоє не втече!* (Фр., IV, 1950, 9).

БРА ^{1}, *невідм., с.* Настінний свічник або держак для лампи. *Тисячосвічкові електричні бра сліпили світлом очі* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 88); *Арматуру типу бра встановлюють на стінах* (Монтаж і ремонт.., 1956, 32).

БРА ^{2}, *невідм., ч., фам.* Те саме, що **бра́те, брати́** (у звертанні).— *Вже мені осточортіло тинятись по сахарнях,— промовив Микола.— Ходім, бра, ще на степи* (Н.-Лев., II, 1956, 214);— *Не журися, бра!* (Мирний, III, 1954, 67).

БРАВА́ДА, и, *ж.* Удавана сміливість, хоробрість, удаване молодецтво. *Секретар посміхається, і жодного почуття приреченості немає на його обличчі Немає й бравади* (Ю Янов., IV, 1959, 250).

БРА́ВИЙ, а, е. Який відзначається сміливістю, енергійністю, жвавістю. *Який то він бравий, який красивий, який проворний* (Кв.-Осн., II, 1956, 432); *Хлопці ж які, неспокійні та браві, В очі поглянеш — аж сяють до дна* (Мал., Звенигора, 1959, 304); // Гарний, ставний. *Високого зросту* [Максим].., *бравий, широкоплечий, як з заліза збитий* (Мирний, II, 1954, 113); // *рідко.* Молодецький, хвацький. *Патронташ, ремінці, киси, свистки, ланцюжки й болотні чоботи, разом з погонами й форменими гудзиками, все надавало йому вигляду картинного й дуже бравого* (Довж., I, 1958, 422); *Не стільки змінила його ота брава з червоним денцем кубанка.., скільки змінився він внутрішньо* (Гончар, Маша.., 1959, 5); // *діал.* Добрий. *Є і пиво, і мед бравий, І ренського вволю* (Гл., Вибр., 1957, 258).

БРАВІ́ССІМО, *виг.* Найвищ. ст. до **бра́во** ^{2}.

БРА́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **бра́вий.** *Обличчя бабські, без борід, ні бравості у них* [якутів-дикунів], *ні зросту* (Л. Укр., I, 1951, 404); *Старий солдат, батько й досі — ще з японської — зберіг унтерську бравість* (Гончар, Таврія.., 1957, 303).

БРА́ВО ^{1}. Присл. до **бра́вий.** *Один Барило браво йшов, і втома його не брала* (Стор., I, 1957, 389); *Браво клацнувши каблуками,* [Денис Блаженко] *питається дозволу гвардії старшого лейтенанта звернутись до нього* (Гончар, III, 1959, 85).

БРА́ВО ^{2}, *виг.* Уживається як вияв похвали, схвалення чого-небудь. *Всі* [звірі] *схвалили річ лиса, гукнули «браво»* (Укр.. казки, 1951, 61); *Слухачі наділили співачок цілим забоєм ляскання в долошки, грюку ногами, криками «браво!»* (Мирний, III, 1954, 272); — *Браво, пане Броніслав, браво! — похвалив його чорнявий товариш* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 20).

БРАВУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бравува́ти.**

БРАВУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Удавати з себе хороброго, сміливого, навмисно легковажити небезпекою, показуючи свою сміливість. *Він* [лейтенант] .. *намагався триматися байдуже, може, навіть бравував, але на серці в нього шкребло* (Багмут, Записки.., 1961, 4).

БРАВУ́РА, и, *ж., заст.* Удавання з себе хороброго, сміливого; бравада *Зовсім зав'яв* [Балевич] *і знов стратив усю свою бравуру* (Л. Укр., V, 1956, 240).

БРАВУ́РНИЙ, а, е. Бадьорий, жвавий, піднесений, гучний (перев. про музичний твір). *Павло віддав листа і за хвилину біг уже шпаркою ходою вгору вулицею, поспівуючи тихенько щось досить бравурне* (Л. Укр., III, 1952, 583); *Оркестр з бравурного маршу перейшов на повільну, задумливу мелодію* (Кач., Вибр., 1953, 289).

БРАВУ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **браву́рний.**

БРАВУ́РНО. Присл. до **браву́рний.** *Голосно, бравурно, на все село полилася дрібна полька, затопивши тихі сади* (Кучер, Трудна любов, 1960, 210).

БРА́ГА, и, *ж.* 1. Спиртний напій різної міцності, рід пива. *І кубками пили* [троянці] *слив'янку, Мед, пиво, брагу, сирівець* (Котл., I, 1952, 73); *Як було зготують обід, то кухарі і ставлять на сирно по всіх столах дерев'яні ваганки з потравою, а між ними у великих кінвах, теж дерев'яних, трунки: горілку, мед, пиво і брагу* (Стор., I, 1957, 256): *В трьох бочках шумувала брага Із ячменистого зела* (Мал., I, 1956, 317)

2. Відходи горілчаного виробництва, якими годують худобу.— *Адже ж пан не шкодує сіна своїм волам, ще й брагою їх поїть* (Н.-Лев., II, 1956, 192).

БРАДИКАРДІ́Я, ї, *ж* Сповільнений ритм биття серця. *Рідшання пульсу називається брадикардією* (Заг. догляд за хворими, 1957, 79).

БРА́ЖЕЧКА, и, *ж.* Пестл. до **бра́жка.** *Браго ж моя, бражечко медовая, З ким я тебе пить буду. молодая?* (Чуб., V, 1874, 51)

БРА́ЖКА, и, *ж* Пестл. до **бра́га** 1. — *Ладки, ладусі! — А де були? — В бабусі! — А що їли? — Кашку! — А що пили? — Бражку!* (Номис, 1864, № 9264).

БРА́ЖНИЙ, а, е. Прикм. до **бра́га** 2.

БРА́ЖНИК, а, *ч.* Великий метелик з різноманітним забарвленням. *Валерій бачив, як.. прилетів* [на квіти] *лиловий бражник* (Ільч., Вибр., 1948, 118).

БРАЗІ́ЛЕЦЬ *див.* **брazі́льці.**

БРАЗІ́ЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бразі́льці** і Бразілія.

БРАЗІ́ЛЬЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **бразі́лець,** льця, *ч.*). Основне населення Бразілії.

БРАЗОЛІ́Я, ї, *ж., діал.* Темно-синій сандал. *А там бринять під ятками Усякі розкоші: .. Калган, перець, бразолія, Бодян і кориця* (Гл., Вибр., 1957, 243).

БРАК ^{1}, у, *ч.* Нестача чогось, відсутність кого-, чого-небудь. *Разом з тими відомостями почали приходити й інші — про голод в краю, про брак паші, про дорожнечу* (Фр., IV, 1950, 45); *Досі не писала.. через брак часу* (Л. Укр., V, 1956, 175); *Євген Вікторович тепер особливо відчував брак товаришів, знайомих* (Ле, Міжгір'я, 1953, 445).

БРАК ^{2}, у, *ч.* Продукція або товар низької якості. *Не маючи ніякого досвіду, Оксана спочатку робила̀ багато браку* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 176).

БРАКЕ́Р, а, *ч., спец.* Те саме, що **бракува́льник.** *За встановленим порядком, хліб не може бути вивезений із заводу без документа, підписаного бракером* (Рад. Укр., 28. VI 1951, 2).

БРАКЕРА́Ж, у, *ч.* Огляд товарів спеціалістами (бракерами), які визначають їх якість, сортність і вилучають брак.

БРА́КНУТИ, не, *док., безос., розм.* Те саме, що **бракува́ти** ^{1}. *Не бракло, здається, Охрімові ані розваги, ані прозору* (Вовчок, Вибр., 1937, 300); *Мільці бракло сил дальше іти...* (Фр., VIII, 1952, 221); *Ніколи нам не бракне диваків...* (Рильський, I, 1956, 98).

БРАКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **бракува́ти** ^{2}; // *у знач. прикм.* Недоброякісний, з браком; дефектний. *Печатка «Зроблено вірно» впала на бракований калібр* (Собко, Любов, 1935, 35); [Юрченко:] *Я — що! Я — бракований екземпляр. Контузія своє зробила...* (Дмит., Драм. тв., 1958, 447).

БРАКОНЬЄ́Р, а, *ч.* Людина, що займається браконьєрством. *Він, скромний браконьєр, уранці ятері Таємно витрусив* (Рильський, Поеми, 1957, 217).

БРАКОНЬЄ́РСТВО, а, *с.* Полювання в недозволених місцях або в заборонений час. *Безробітний Семен мусив годувати онуків браконьєрством на ставу* (Козл., Ю. Крук, 1957, 431).

БРАКОНЬЄ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **браконьє́р.**

БРАКОРО́Б, а, *ч., зневажл.* Той, хто в роботі дає брак (*див.* **брак** ^{2}).— *Ти, Давид, не покривай мені бракоробів! Не в цьому дружба народів! Дружба народів у бою!* (Ю. Янов., I, 1954, 240); *Бракороб і нероба — одна хвороба* (Укр.. присл.., 1955, 389).

БРАКУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до бракування.

БРАКУВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Особа, яка оглядає вироби й товари та оцінює їх щодо якості.

БРАКУВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **бракува́льник.**

БРАКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бракува́ти** ^{2}. *При готуванні садивного матеріалу провадиться старанний відбір і бракування його* (Захист рослин.., 1952, 143).

БРАКУВА́ТИ ^{1}, у́є, *недок., безос.* Не вистачати, не бути. *То чому ж ти такий в мене зробивсь? За чим сумуєш? Що бракує тобі?* (Вовчок, I, 1955, 347); *Нічого йому не бракувало, а проте був блідий, як труп* (Фр., IV, 1950, 384); *Було так душно, що грудям бракувало повітря* (Коцюб., II, 1955, 247); *Мені дуже мало бракує до цілковитого видужання* (Л. Укр., V, 1956, 415); *Щурячі очі його враз помітили, що на роботі бракує посполитих* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 156).

◇ **Тільки цього́ [ще] бракува́ло!** — уживається, коли сталося (або може статися) що-небудь небажане, неприємне.— *Оце то так! тільки сього бракувало!* (Л. Укр., III, 1952, 547).

БРАКУВА́ТИ ^{2}, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Визнавати незадовільним, низькоякісним. *Той* [Січкар] *пильно оглядав кряжі, бракував за найменший сучок* (Стельмах, II, 1962, 366); // Відкидати, відхиляти; нехтувати. *Мені здається, що не варт бракувати такої потреби, треба і задля неї піклуватись* (Мирний, V, 1955, 376); *Тася в душі сердилась на матір, бракувала кандидатури женихів* (Дмит., Розлука, 1957, 14).

БРА́ЛЬНИЙ, а, е, *с. г.* Який використовують для брання, призначений для цього. *По всій довжині* [апарата] *попарно розміщені бральні лапи* (Колг. енц., I, 1956, 146).

БРА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, що бере льон або коноплі.

БРА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **бра́льник.**

БРА́МА, и, *ж.* Великі ворота, переважно при монументальних спорудах. *І плаче, плаче Ярославна В Путивлі на валу на брамі* (Шевч., II, 1953, 337); *Довкола будови був досить обширний плац, обведений височезним парканом, з широкою брамою для в'їзду* (Фр., V, 1951, 383); *Біля високої брами Морського заводу вже стояв гурт жінок і дітей* (Кучер, Чорноморці, 1956, 35).

БРАМІ́Н, а, *ч.* В Індії — особа, що належить до вищої касти (первісно — до касти жерців). *Вчені брахміни поприносили старі пергаментні документи* (Н.-Лев., IV, 1956, 32).

БРАМІ́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **брамі́н.**

БРАН, у, *ч., поет.* Те саме, що **поло́н.** *І вголос віщує шабльований пан: — Віддався козачий отаман у бран!* (Стар., Поет. тв., 1958, 212); *Водою наповниться знову криниця, І вернеться з брану сестра білолиця* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 33); * Образно. *Він ріс у бруді передмістя.., Де люди, наче мухи в тісті, Дались буденності у бран* (Рильський, Поеми, 1957, 33).

БРАНДВА́ХТА, и, *ж.* Вартове судно на рейді або в порту; допоміжне судно землечерпального каравану. *Здалеку, звідти, де стояла брандвахта, викликаний по телефону буксирний катер уже тягнув на місце розриву* [троса] *водолазний бот* (Жур., Опов., 1956, 116).

БРАНДМА́УЕР, а, *ч.* Глуха стіна з вогнетривкого матеріалу, яка розділяє два будинки або проведена всередині одного великого будинку з протипожежною метою.

БРАНДМЕ́ЙСТЕР, а, *ч.* Начальник пожежної команди. *Пише професор заяви.. Навіть брандмейстер московський від нього заяву одержав* (Еллан, I, 1958, 217).

БРАНДСПО́ЙТ, а, *ч.* 1. Переносний пожежний насос. *Пожежники вдарили в вікна бараків водою з брандспойтів* (Ю. Янов., I, 1954, 141).

2. Наконечник пожежного шланга.

БРА́НЕЦЬ, нця, *ч., нар.-поет.* 1. Полонений, військовополонений. *І накинувся на бранця З лютим вереском Кончак* (Фр., XIII, 1954, 373); [Тірца:] *Пройдуть роки, з полону бранець верне* (Л. Укр., II, 1951, 161); *Бранців посадили за колючий дріт і тримали під особливо суворою охороною* (Смолич, Мир.., 1958, 70).

2. *діал.* Рекрут, новобранець.

БРАНЗОЛЕ́ТА, и, *ж., діал.* Браслет. * У порівн. *І досі чорніли на зап'ястях глибокі смужки, мов бранзолети* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 233).

БРАНЗОЛЕ́ТКА, и, *ж., діал.* Браслет. *Вона звернулася до Орядина і попросила його защіпнути їй бранзолетку на правій руці* (Коб., I, 1956, 318).

БРА́НКА, и, *ж.* 1. *нар.-поет.* Жін. до **бра́нець.** [Панас:] *Заберемо бранок з татарських базарів* (Н.-Лев., II, 1956, 442); *Стоять з гарему звалища сумні, Садок і башта; тут в колишні дні Вродливі бранки вроду марнували* (Л. Укр., I, 1951, 71); — *Чуєш, Ваня, дома я! Вже не бранка, не сірома, Вірна подруга твоя* (Воскр., З перцем!, 1957, 43).

2. *тільки одн., діал.* Рекрутський набір.— *Е, ні, пане. То не така бранка. То перед війною бранка, така, що лише кривого та сліпого пустять* (Фр., VII, 1951, 302).

БРА́ННИЙ, а, е, *ц.-с.* Прикм. до **брань;** воєнний, бойовий. [Ярослав:] *Так, вже знялася бранная тривога, Комоні ржуть, почувши дим війни* (Коч., III, 1956, 102); *Спіть, сини мої високочолі,— сон припав метеликом до вій... Вже пора. Уже на бранні́м полі розгулявся, запалав двобій...* (Криж., Гори.., 1946, 94).

БРАННЯ́, я́, *с.* Дія за знач. **бра́ти 1—5, 9.** *З ким мені льон брати? .. з свекорком бра́ння — тільки воркотання* (Сл. Гр.); *Запізнення з бранням і обмолотом льону приводить до значних втрат льононасіння* (Рад. Укр., 28.II 1947, 2); — *Він, знаєте, до брання скорий, а до віддавання звичайно нема його дома* (Фр., I, 1955, 200)

БРАНЬ, і, *ж., ц.-с.* Війна; битва.— *Чи мир нам везете, чи брань?* (Котл., I, 1952, 201); *Друзі зброї і смертної брані Не вмирають, не гинуть, живуть* (Ус., Вибр., 1948, 233).

БРАС, у, *ч., спорт.* Спосіб плавання на грудях або спині, при якому обидві руки водночас рухаються під водою. *Він брасом обплив Васю, Марка, Ванду і погнав їх до берега* (Трубл., II, 1955, 62)

БРАСЛЕ́Т, а, *ч.* Прикраса з коштовного і гарного матеріалу, яку носять на зап'ясті руки. *Антося вдавала, ніби надіває на руки браслети, на пальці — перстені, чіпляє в уха сережки* (Н.-Лев., IV, 1956, 186); *Вийшла Мар'яна. Англійський сірий сак, дорогий капелюх з вуаллю, браслет золотий на руці* (Вас., I, 1959, 289).

БРАСЛЕ́ТКА, и, *ж.* Те саме, що **браcле́т.**

БРАТ, а, *ч.* 1. Кожний із синів по відношенню до інших дітей того ж батька або матері. *Випроводжала сестра свого брата* (Шевч., II, 1953, 42); [Андрій:] *Тобі ж він у всякім разі брат по батькові* (Л. Укр., III, 1952, 719); * Образно. *До бою звелась богатирська дружина Радянських народів-братів* (Бажан, I, 1946, 115); * У порівн. *Покохав Андрій Семена, як рідного брата* (Коцюб., I, 1955, 447).

Брат у пе́рших — син дядька або тітки. *До Лемішки заїхав.. брат у перших із жінкою* (Н.-Лев., I, 1956, 189); **Брат у дру́гих** — син двоюрідного дядька або тітки. *А ваш брат у других, чи здоровий він з молодою жінкою?* (Вовчок, I, 1955, 244); **Двою́рідний брат** — те саме, що **Брат у пе́рших.** *Мирон Підіпригора схожий на свого двоюрідного брата Василя* (Стельмах, II, 1962, 13); **Моло́чний брат** — син годівниці по відношенню до чужих дітей, яких вона годує; **Троюрі́дний брат** — те саме, що **Брат у дру́гих.**

◇ **Ваш брат** — ти або ви і подібні. [Горлов:] *Я вашого брата* [кореспондентів] *люблю, поважаю* (Корн., II, 1955, 10); **На бра́та** — на кожного. *Панкратов.. читав список необхідних для подорожі речей.. — В середньому по дев'ять кіло на брата* (Донч., II, 1956, 28); **Наш брат** — ми, я і подібні до нас, до мене. *Дякую.. за обидва збірники: це такий багатий, інтересний матеріал, особливо для нашого брата — белетриста* (Коцюб., III, 1956, 344); **Свій брат** — подібний або подібні до кого-небудь. *Час від часу шумів шинелями і свій брат, відпущений, видно, також до 24.00* (Гончар, Дорога.., 1953, 30).

2. Близька, своя людина; однодумець, друг. *Ми на путі зметем усі загати, щоб на землі замовкнув гул гармат, бо на чолі в нас партія крилата, бо в нас людина для людини брат* (Сос., Щастя.., 1962, 31); //Співвітчизник. *Наш отаман Гамалія.. Забрав хлопців та й поїхав По морю гуляти.., Слави добувати, Із турецької неволі Братів визволяти* (Шевч., I, 1951, 203); *О, люде мій бідний, моя ти роди́но, Брати мої вбогі, закуті в кайдани! Палають страшні, незагойнії рани На лоні у тебе, моя Україно!* (Л. Укр., I, 1951, 74).

3. *тільки одн., у кличній формі:* **бра́те, брат.** Фамільярне або дружнє звертання до сторонньої особи чоловічої статі. *Слухай, брате, та научай Своїх малих діток* (Шевч., II, 1953, 45); *Ревнощі — це, брат, така штука, що з чоловіка може звіра зробити!* (Головко, II, 1957, 114).

4. Член релігійного братства; чернець. [Кембль:] *Ми всі брати і сестри по Христу, і всім повинна просто «ти» казати, хоч би й самому королеві* (Л. Укр., III, 1952, 22); // *заст.* Про всяку людину по відношенню до іншої; ближній. [Неофіт-раб:] *А се ж не гріх— голодних об'їдати і голих обдирати? і кого ж? своїх братів, працівників, рабів...* (Л. Укр., II, 1951, 230).

БРАТА́Н, а, *ч., діал.* Племінник по братові, небіж. *У нас залізничників повна родина. В депо працювали мої братани* (Перв., II, 1958, 335).

БРАТА́НЕЦЬ, нця, *ч., діал.* Те саме, що **брата́н.** *Коли се прийшов у ложу молоденький графчик, братанець баронеси* (Л. Укр., III, 1952, 542).

БРАТА́НИЦЯ, і, *ж., діал.* Племінниця по братові, небога. *Сказав він таке, що у Львові живе його братаниці сестра за кондуктором* (Мак., Вибр., 1954, 89).

БРАТА́НИЧ, а, *ч., діал.* Те саме, що **брата́н.** *Зоня гостра, мов бритва, а пан «братанич» хоч і привітні, але такі вже неприступні, що крий боже!* (Коб., I, 1956, 141).

БРАТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **брата́тися.** *Знов зрина жадання Тихої розмови, Щирого братання, Вірної любові* (Стар., Поет. тв., 1958, 33); — *Коли ми.. попадемо в окопи, теж почнемо братання* (Шиян, Вибр., 1947, 67).

БРАТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., рідко.* 1. *перех.* Здружувати. *Єдина воля окриляє нас, Єдина правда нас братає й кличе* (Рильський, Мости, 1948, 88).

2. *неперех.* Те саме, що **брата́тися.**— *Чому вона* [доля] *однаково Не братає з нами? Зачим один виспівує, А другому лихо?* (Гл., Вибр., 1957, 259).

БРАТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.* 1. Близько здружуватися, виявляти до кого-небудь братні почуття. — *Я хліба не цураюсь І з добрими людьми братаюсь* (Котл., I, 1952, 169); *Колись божились та клялись, Брались, сестрились зо мною* (Шевч., II, 1953, 152); [Руфін:] *Значить, він не може ні з ким братались, тільки панувати або ворогувати* (Л. Укр., II, 1951, 363); *Братався друг, як з братом брат, Від Приазов'я до Карпат* (Мал., II, 1956, 103).

2. Припиняти воєнні дії і обмінюватися між собою знаками дружби (про солдат ворожих армій). «*Братайтеся, солдати ворожих армій! До братання на фронті закликає солдатів більшовицька партія та вождь, товариш Володимир Ілліч Ульянов-Ленін...*» (Смолич, Мир.., 1958, 76).

БРАТВА́, и́, *ж., збірн., фам.* Товариші, друзі. *Козаков вів свою лобату братву, що вміла на бігу рвати фашистські підметки* (Гончар, I, 1954, 396); — *Ей, братва, розсувайся! Що це ви розляглися, як на пляжі?* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 88).

БРАТЕ́РНІЙ, я, є. Те саме, що **брате́рський.** *Хай чех оповіда, чи ми не стояли За справу братерню горою?* (Стар., Поет. тв., 1958, 35).

БРАТЕ́РСТВО, а, *с.* Велика дружба, братське єднання. *Братерство славне ожива* (Шевч., II, 1953, 37); *Сумно, але з надією в серці пішла я шукати братерства між людьми* (Л. Укр., III, 1952, 730); *Повік братерства не зламати, Не затемнити нашу путь: З Росією Вкраїна-мати До сонця комунізму йдуть* (Рильський, Сад.., 1955, 21).

БРАТЕ́РСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **брат** 1, 2. *Магнат лютився, ..і знову розливалася, шуміла річка братерської крові...* (Мирний, I, 1949, 186); *Друзі, прощайте! Братерським гуртком З дому забились ми в даль незнайому, На́різно шлях свій верстаєм додому* (Зеров, Вибр., 1966, 207); // Належний братові, братам.— *Приніс я тобі грошенят крихту.. Се не панські гроші — братерські* (Вовчок, I, 1955, 141).

2. Власт. братам; який буває між братами; дуже дружній, товариський. [Хвора:] *Колись і я була як ти, лагідна, тиха, І вірила в братерськую любов* (Л. Укр., I, 1951, 118); *Щось рідне, братерське, батьківське вона відчула в відношенні до Суворого* (Досв., Вибр., 1959, 252).

3. Який живе в братерстві, в братському єднанні. *Червона Арміє! Ростеш на подив! З братерських-бо складаєшся народів* (Тич., II, 1957, 122).

БРА́ТЕЦЬ, тця, *ч., перев. у кличній формі мн.:* **бра́тці, бра́тця.** Пестл. до **брат** 1, 2.— *А хто, братця, Співа про Богдана?* (Шевч., I, 1951, 305); *—Ой, братці, пече! — скрикнув Олекса* (Коцюб., II, 1955, 114).

БРА́ТИ, беру́, бере́ш, *недок.* 1. *перех.* Схоплювати, охоплювати руками або яким-небудь знаряддям. *Бере* [Максим] *заступ і лопату, Шкандибає в поле* (Шевч., II, 1953, 56); *Сама брала* [Харитя] *серп і жала!* (Коцюб., I, 1955, 15); * Образно. *А скільки в нас багатства і щастя золотого! Бери його рукою — не вибереш до дна* (Тич., II, 1957, 10).

◇ **Бра́ти бика́ за ро́ги** *див.* **бик**^{1}; **Бра́ти м'ячі́,** *спорт.*— ловити, відбивати або не пропускати у ворота м'ячі. *Він брав найважчі м'ячі на всіх героїчних матчах столиці, і йому заздрили голкіпери всіх команд* (Коп., Вибр., 1948, 28); **У рот не бра́ти** *чого* — не їсти або не пити чого-небудь. *Сама нічого у рот не беру* (Мирний, I, 1954, 92); *Не буду ж я тієї горілки та вина і в рот брати* (Н.-Лев., III, 1956, 252).

2. *перех.* Набирати певну кількість чого-небудь. *Поїзд бере вугілля.*

3. *перех.* Черпати, набирати (воду або іншу рідину). *Ставок під кригою в неволі I ополонка — воду брать* (Шевч., I, 1951, 42); *— Спасибі, дівчино,— каже* [козак],*— яка вода славна! Це з Дніпра берете?* (Вовчок, I, 1955, 317).

4. *перех.* Збирати (гриби, ягоди і т. ін.). *От ще б то їх* [рижики] *брала, та як же пішов дощ* (Кв.-Осн., II, 1956, 80); *Хлопці цілими зграями приходили сюди з села, влітку — купатися, брати гриби та ягоди* (Вас., I, 1959, 155).

5. *перех.* Вибирати, рвати, виривати (коноплі, льон і т. ін.). *Поза лісом зелененьким Брала вдова льон дрібненький* (Укр.. лір. пісні, 1958, 210); *Тепер Катря була і в будень дома — брала собі і людям плоскінь* (Головко, II, 1957, 203).

6. *перех.* Здобувати, діставати.— *Я.. додумався ось до чого: не можна просьбою — бери силою!* (Мирний, I, 1954, 352); [Жірондист:] *Скажи мені, де ти береш отруту, що.. зумів мені всю душу отруїть?* (Л. Укр., II, 1951, 175); // Купувати. *Брати квитки на поїзд;* // Наступаючи, захоплювати, займати населений пункт, територію і т. ін. *У мене є дорослий брат, він брав колись Берлін* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 37).

Бра́ти з бо́ю (бо́єм) *див.* **бій** 2.

7. *перех.* Одержувати в користування. *Пан забрав собі кращі землі.., половина села мусила брати землю на шпилях понад крутими балками* (Н.-Лев., II, 1956, 260).

8. *перех.* Стягувати з кого-небудь, одержувати (податки, платню за роботу тощо).— *Та дівчина, що у мене була, п'ятнадцять карбованців на рік брала на моїй одежі* (Мирний, I, 1954, 74); *Напишіть мені про себе, де Ви служили, скільки брали і якої служби хотіли б* (Коцюб., III, 1956, 259).

9. *перех.* Позичати в когось. *Бере гроші на відробіток* (Сл. Гр.).

10. *перех., перев. за що.* Сприймати певним чином. [Аецій Панса:] *Ти ж не бери всього вже так поважно.., в нього жарт одягнений мов правда* (Л. Укр., II, 1951, 364); *Слова товаришеві він бере за жарт* (Вас., I, 1959, 240).

11. *перех.* Вести, везти, нести з собою, забирати з собою, до себе.— *Торік я тебе брав на те полювання, то ти мусив бачити, як я справлявся...* (Вовчок, VI, 1956, 275); *Беремо з собою обід і обідаємо десь на скелях* (Коцюб., III, 1956, 362).

Бра́ти у при́йми *див.* **при́йми.**

12. *перех.* Наймати на роботу.— *Нехай собі із другого села беруть* [на жнива], *а ми подивимося та підождемо* (Мирний, IV, 1955, 242).

13. *перех.* Арештовувати, затримувати кого-небудь. *Послали людей до Павлової хати Варку забрать. Знайшли її у хаті, у кутку, стали брати — вона одбивалася* (Вовчок, I, 1955, 175); [Матушка гуменя:] *Беріть його! ..в'яжіть його! ..Він злодій, злодій... украв добро наше* (Мирний, V, 1955, 114).

14. *перех., заст.* Женитися на комусь.— *Може, думаєш брати її за себе? — Буду сватів слати в неділю* (Вовчок, I, 1955, 50); — *Кажи справді: кого задумав брати? — допитується Христя* (Мирний, II, 1954, 245); — *Нащо займаєш, коли не думаєш брати?.. — А пішла б за мене? — питав він* (Коцюб., I, 1955, 239).

Бра́ти рушники́, *заст.*— свататися. *Аж ось увечері лізе пан писар з старостами до старого Макухи, себто за Ївгу рушники брати* (Кв.-Осн., II, 1956, 300); **Бра́ти шлюб** *з ким, заст.*— одружуватися. *Ти одна йому найближча, найдорочша* [найдорожча]. *Ти з ним шлюб брала, руки в'язала* (Мирний, V, 1955, 69); *Слюсар Данило брав шлюб з дівчиною Антоніною* (Смолич, Мир.., 1958, 52).

15. *перех. і без додатка, діал.* Приймати дитину під час пологів.—*Чи такая баба брала — Щастя, долі не вгадала* (Чуб., V, 1874, 34).

16. *неперех., тільки 3 ос., розм.* Їсти наживку на гачку; ловитися на вудку (про рибу). *Опівночі добре беруть соми.*

17. *неперех. і перех.* Виконувати певну дію, роботу (про машину, знаряддя і т. ін.). *Жнемо собі; Грицько коней поганяє, машина добре бере* (Мирний, IV, 1955, 247); *Поле було рівним, косарки брали низькорослий хліб при самій землі* (Гончар, Таврія.., 1957, 215).

18. *перех.* Долати важку ділянку шляху, перешкоду і т. ін. *Паровоз із важким хвостом вагонів з розгону бере гору* (Еллан, II, 1958, 10); *Літак свій останній бере перевал* (Бажан, I, 1946, 122).

19. *неперех., розм.* Змінювати напрям руху, відхилятися від попереднього напряму; повертати. *Соломія міркувала, що, коли брати у ліву руку, плавні мусять швидко скінчитися* (Коцюб., I, 1955, 361); *Як уві-*

йдеш, бери направо, третя кімната (Хижняк, Тамара, 1959, 70).

20. *перех.* Забирати, віднімати час, сили і т. ін. *Когена чекаю завтра або позавтра, знов, певно, братиме у мене вільний час вечорами* (Коцюб., III, 1956, 169).

21. *перех.* Опановувати, охоплювати кого-небудь (про почуття, фізичний стан і т. ін.). *Досада брала Гната, що він не похопиться бистрим словом, як Петро* (Коцюб., I, 1955, 23); — *Не звикну я ніколи жити в цій оселі... Журба мене бере* (Н.-Лев., III, 1956, 349).

Дрімо́та бере́ (бра́ла) — хочеться спати. *Вони тихо лежали й не ворушилися — декого, певне, брала дрімота* (Сміл., Зустрічі, 1936, 152); **Ду́мка бере́** — з'являється думка; думається. *Вас бере думка: а що, як то тільки одно марево.. в безмірних пісках безводного степу?* (Мирний, IV, 1955, 313); **[Живи́й] жаль бере́ [за се́рце]** — стає дуже шкода, дуже жаль. *Дивиться він на її роботу, а самого жаль бере, що вона так працює* (Мирний, II, 1954, 76); *Харитю живий жаль бере за серце* (Коцюб., I, 1955, 16); — *Ех! — казав Харитон..— І жаль же мене бере, Даниле, такий жаль!* (Смолич, Мир.., 1958, 28); **Моро́з з-за плече́й бере́** — стає страшно. моторошно.— *Так нащо ж ви мені проти ночі таке говорите? Мене вже мороз з-за плечей бере* (Кв.-Осн., II, 1956, 156); *Було й слухати, як ваш батько-покійничок розказує, то мороз з-за плечей бере* (Вовчок, I, 1955, 307); **Непосидя́чка бере́ (бра́ла)** — не сидиться. *Мотрю в бабиній хаті непосидячка брала* (Мирний, II, 1954, 215); **Нетерпля́чка бере́ (бра́ла)** — не терпиться. *Жде Чіпка годину, жде дві... Бере його нетерплячка* (Мирний, II, 1954, 151); *Нетерплячка брала палку Олександру* (Коцюб., I, 1955, 26); **Охо́та (хіть) бере́ (бра́ла)** — хочеться. *До листів щось не дуже охота бере* (Л. Укр., V, 1956, 413); *Нарікання сипались на діда Овсія, усіх брала хіть скоріш покинути небезпечний берег* (Коцюб., I, 1955, 350); **Плач бере́** — хочеться плакати. *Аж плач його бере,— який він несміливий та незугарний* (Мирний, III, 1954, 44); **Сміх бере́** — стає смішно. *А овечата? Подивишся — аж сміх бере: Такі малесенькі, як кошенята...* (Гл., Вибр., 1957, 81); — *Значить, ти більше в тилу воюєш? — спитав моряка Голуб.— Я? В тилу? Сміх мене бере. Я день і ніч на фронті* (Кучер, Чорноморці, 1956, 120); **Сон [не] бере́ (брав)** — [не] спиться. *Лягла вона спати, її сон не брав* (Н.-Лев., II, 1956, 342); **Су́мнів бере́ (су́мніви беру́ть)** — з'являється сумнів. *Я признаюся Вам.., що мене беруть сумніви, чи добре ми з Вами зробили, що випустили перших два* [томи]? (Коцюб., III, 1956, 389).

22. *неперех.* Уживається при дієсловах у значенні початку виконання дії або, частіше, як спонукальне слово при наказовому способі.— *Хто його зна, що й робити, хоч бери та переорюй все поле вдруге!* (Л. Укр., III, 1952, 476).

◊ **Бра́ти ако́рди** — натискаючи пальцями одночасно на кілька клавіш або вдаряючи по струнах, викликати їх звучання. *Підходить* [Любов] *до піаніно і бере скілька акордів, не сідаючи* (Л. Укр., II, 1951, 10); *Перестроївши струну сі на сі-бемоль, бере* [поет] *кілька акордів* (Сам., I, 1958, 243); **Бра́ти верх (го́ру)** *над ким — чим* — здобувати перевагу в чомусь; перемагати. *Утома була така сильна, що брала верх над усім: вони просто впали* (Коцюб., I, 1955, 351); *Буває таке, що індивідуальність перекладача бере гору над індивідуальністю поета* (Рильський, III, 1956, 98); **Бра́ти відпу́стку** — іти у відпустку; **Бра́ти в робо́ту** *кого* — розправлятися з ким-небудь; лаяти, сварити когось за якусь провину. *Брати в роботу дядю Ваню було не легко* (Ю. Янов., II, 1954, 101); *Його* [Рубіна] *брали в роботу, і кожного разу після прочуханки він обіцяв, що більше не буде* (Сенч., Опов., 1959, 4); **Бра́ти в тямки́** *що* — розуміти. *Не знав* [дід Йосип] *письма, а через те нічого не брав у тямки у тих мудрих книжках* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 14); **Бра́ти до ві́дома** *див.* **ві́дома; Бра́ти [бли́зько] до се́рця** *що* — болісно переживати що-небудь; надавати чомусь великого значення.— *Марійко, — звернувся ласкаво Василь до зажуреної дівчини, — не бери всього так близько до серця* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 385); **Бра́ти до ува́ги (на ува́гу)** *що* — зважати на що-небудь, ураховувати щось; **Бра́ти за ба́рки** *див.* **ба́рки; Бра́ти за ду́шу (за се́рце)** — сильно хвилювати, розчулювати, зворушувати. *Пісня.. заповнила кімнату, вулицю, весь світ вона брала за душу* (Собко, Біле полум'я, 1952, 29); *Її голосочок.. так за серце і бере...* (Кв.-Осн., II, 1956, 426); **Бра́ти за живе́** *див.* **живи́й; Бра́ти зобов'я́зання** — зобов'язуватися що-небудь робити, виконувати; приймати на себе певний обов'язок. *Все більше прохідників беруть у змаганні конкретні індивідуальні зобов'язання* (Рад. Укр., 11.X 1956, 1); *Я перший беру на себе зобов'язання йти шляхом Русова* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 55); **Бра́ти на глум (на глу́зи, на кпи́ни, на сміх)** *кого, що* — глузувати, кепкувати, насміхатися з когось, чогось.— *То ти береш мене, старого, на глум?* (Март., Тв., 1954, 60); *Коли хто його ноги бере на кпини, то він того не може дарувати* (Фр., IV, 1950, 64); [Гаптін:] *Все зо сміхом, все на глузи береш...* (Л. Укр., III, 1952, 718); *Засмутився Карпо, не їсть, не п'є, як ніч ходить... Глузують наші,— на сміх його беруть...* (Коцюб., I, 1955, 298); **Бра́ти на замо́к** *що* — замикати. *Двері веранди, які вона сама брала на замок, тепер були розчиненими навстіж* (Коз., Сальвія, 1959, 43); **Бра́ти на зу́би** *кого* — лаяти, гудити, судити кого-небудь. *Коли проходив котрийсь з багачів.., ті, що мокли під ганком зборні, брали його на зуби* (Коцюб., II, 1955, 69); **Бра́ти на му́ки** *кого* — мучити.— *Хоть мене на муки тут беріть.., коли на моїм цілім обійстю ринський готівкою знайдеться!* (Фр., III, 1950, 199); **Бра́ти на ро́зум (на ум)** *що* — усвідомлювати. *Старі скажуть на глум, а молодшим треба брати на ум* (Номис, 1864, № 117); **Бра́ти [на се́бе] сміли́вість** — насмілюватися. *Нижчеписані однак беруть на себе сміливість скромним почином задовольнити.. потреби сучасного інтелігентного читача* (Коцюб., III, 1956, 239); **Бра́ти но́ги на пле́чі** — іти геть, тікати. — *Тоді, Андрюшко, мабуть, і тобі треба брати ноги на плечі* (Панч, Мир, 1937, 18); **Бра́ти но́ту** — відтворювати той чи інший звук голосом або на музичному інструменті. *Залізний.. брав безнастанно ту ж саму ноту* (Еллан, I, 1958, 78); **Бра́ти о́чі на (в) се́бе** — привертати до себе увагу; приваблювати.— *На Марині плахта — аж очі на себе бере: картата, шовком заткана* (Мирний, IV, 1955, 225); *Квітник перед ганком аж горить червоними, рябенькими, білими гвоздиками, аж очі бере в себе* (Коцюб., I, 1955, 460); **Бра́ти при́клад** *з кого* — мати кого-небудь за приклад, наслідувати когось.— *А як же було Зоні брати приклад з граб'янки?* (Л. Укр., III, 1952, 655); **Бра́ти розгі́н** — розганятися, починати швидко рухатися. *Роман.. бере розгін, вперед веде машину* (Дор., Три богатирі, 1959, 59); **Бра́ти розлу́ку** — розлучатися. [Хуса:] *Ти, значить, зрадила мене, що хочеш розлуку брати?* (Л. Укр., III, 1952, 164); **Бра́ти [свій] поча́ток** — починатися. *Дніпро бере свій початок на братній Русі* (Рад. Укр., 24. I 1948, 3); **Бра́ти своє́**: а) виявляти свою перемогу; перемагати. *Сон таки своє бере* (Котл., I, 1952, 199); — *Час своє бере! — глухим голосом одказав Рубець* (Мирний, III, 1954, 265); *Жовтень був теплий, безвітряний, але осінь брала своє* (Жур., Вел. розмова, 1955, 26); б) діставати для себе яку-небудь користь; домагатися своєї мети.

Максим, докладаючи ротному, що москалі просяться.. «на побывку»,— брав з них своє (Мирний, II, 1954, 135); **Бра́ти сло́во** — зголошуватися виступати із словом; виступати із словом; **Бра́ти уро́ки** *в кого* — учитися. *Я іще беру уроки на фортепіані* (Л. Укр., V, 1951, 5); **Бра́ти у́часть** *у чому* — бути учасником чого-небудь. *У Львові 19-літній студент* [І. Франко].. *бере живу участь в редакції студентського журналу «Друг»* (Коцюб., III, 1956, 28); *Колгоспники стояли попід стінами, беручи жваву участь в суперечці* (Коп., Вибр., 1953, 302); **Бра́ти ціль** — прицілюватися. *На тлі заграви вороги видавалися силуетами, вирізаними з чорного оксамиту. Це полегшувало брати ціль* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 109); **Біс (кат, чорт) його́ (її́** *і т. ін.*) **бери́** — звороти, які виражають зневажливе або байдуже ставлення до того, про що йде мова.— *Та кат його бери. Тут аби швидше* (Мирний, III, 1954, 256); **За живі́т (за печінки́) бере́ (бра́ло)** — сильно болить, дошкуляє. *Слізьми Троянці облилися, Еней за живіт бере* (Котл., I, 1952, 68); *Ясь бігав по хаті та кричав; його, знать, брало за печінки* (Н.-Лев., I, 1956, 303); **Моро́з бере́** — стає холодно; мороз більшає; **На ко́льки бере́ (бра́ло)** *кого* — стає боляче, коле. *Сміялися ми з друзями, аж на кольки нас брало* (Вишня, I, 1956, 289); **На́ша бере́** — ми перемагаємо. *Уже Вулкан розм'як, як кваша, Венера те собі на ус. За діло, ну! — бере, бач, наша!* (Котл., I, 1952, 207).

БРА́ТИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **брат** 1. *Як приїхав братик Та до сестриці в гості, Та поставив кониченька Та на довгім помості* (Укр.. лір. пісні, 1958, 441); *Ані братика я, Ні сестрички не знала, Меж чужими зросла, І зросла — не кохалась* (Шевч., II, 1963, 8).

БРА́ТИСЯ, беру́ся, бере́шся, *недок.* 1. Хапатися рукою. *Змій каже:— Беріться за мене, понесу* (Укр.. казки, 1951, 208); *Судденко.. став.. за шапку братись, щоб іти за поїздом* (Кв.-Осн., II, 1956, 210); *Замість шматка хліба за кухоль береться* (Шевч., I, 1951, 278); *Чую я, в мене плечі гарячі на тому місці, де він брався руками* (Н.-Лев., III, 1956, 267); *Левіт береться за камінь і наміряється в пророка самарійського* (Л. Укр., II, 1951, 159).

Бра́тися за ру́ки — брати за руки один одного. *Ігра їх така: беруться ключем за руки і, співаючи, пробігають попід руками першої пари* (Мирний, V, 1955, 340).

2. *за що.* Беручи якесь знаряддя, діяти ним, виконувати певну роботу. *Потому я.. брався за весла й плив далі* (Коцюб., II, 1955, 302).

3. *за що, до чого, рідко чого; також з інфін.* Починати яку-небудь справу, приступати до чого-небудь.— *Але чом оце свекруха не береться до роботи? — подумала вона* [невістка] (Н.-Лев., II, 1956, 283); *А вже сонечко край неба, За роботу братись треба* (Щог., Поезії, 1958, 79); *Дівчина здіймає кужілку і знов береться прясти* (Л. Укр., II, 1951, 148); *Хлопці зразу ж бралися до роботи — терти фарбу* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 61); *Я згортаю задачник, зошит і берусь за географію* (Донч., Перемога.., 1949, 10); // *перев. з інфін., рідко.* Збиратися, готуватися щось робити. *Стріляй швидше, бо вже беруться летіть качки* (Сл. Гр.); — *Постояла я трохи, та й беруся йти додому* (Вовчок, I, 1955, 213); — *Вели всьому народові зараз братися в дорогу* (Фр., IV, 1950, 116).

4. *до кого, за кого, рідко на кого.* Застосовувати до кого-небудь якісь дії, картати когось, докоряти комусь і т. ін. *Що дужче зледачію, то більше він за мене береться* (Барв., Опов.., 1902, 356); *Коли він занадто рішуче брався до неї, на неї нападав страх* (Коцюб., I, 1955, 407); — *І чого ти все мовчиш, Євмене? — бралася за нього баба Явдоха* (Вишня, I, 1956, 315); *Як ходив із правдою між людом Горький — то ж і бралося на нього люте панство!* (Тич., I, 1957, 214).

5. *перен., на що, розм., рідко.* Удаватися до яких-небудь дій, засобів і т. ін. *Братися на хитрощі.*

6. *розм., рідко.* Іти, прямувати куди-небудь. *Вони брались не на північ.., а на південь* (Н.-Лев., II, 1956, 204); — *Беріться сюди,— побачите.— Не знаю куди — кругом болото* (Вас., Талант, 1955, 45); // Лізти вгору, дратися. *Недалеко слива була рясна. Дивлюсь, щось береться на неї і трусить* (Барв., Опов.., 1902, 361); *Ми беремося вузькою стежкою на круту гору* (Кучер, Дорога.., 1958, 160); // *перен., до кого.* Рівнятися з ким-небудь.— *Таку засватаю, що годі! Куди тобі до неї братися..!* (Коцюб., I, 1955, 464).

7. *заст.* Женитися або виходити заміж; одружуватися. *Ой у полі вишня, Чому не черешня? Любилися, кохалися, Чому не беремся?* (Чуб., V, 1874, 97); *Оставайся, Степаночку! Коли не хочеш братись, То так будем. Я сестрою, А ти мені братом* (Шевч., I, 1951, 287); *Коли вони брались — і ще в перші часи по шлюбі, у них були інші слова, але життя їх потроху стирало і розвівало* (Коцюб., II, 1955, 297).

8. *тільки 3 ос.* Набиратися. *Ой я в бору воду беру,— вода не береться* (Сл. Гр.).

9. *тільки 3 ос.* З'являтися, виникати. *А що Катря сліз вилила, то де вже тії й сльози брались* (Вовчок, Вибр., 1937, 71); *Минає рік, минув другий, Знову дивувались, Де в тих сиріт безталанних Добро теє бралось* (Шевч., II, 1953, 50).

10. Приставати, липнути. *Болото береться до коліс* (Сл. Гр.); — *На них* [соснах] *смола так живицею до підошви береться, як глей* (Мик., II, 1957, 180); * Образно. [Матушка гуменя:] *За їх* [черниць] *гріх швидше береться, чим за мирян, до їх він мерщій пристане, ніж до кого другого* (Мирний, V, 1955, 71).

11. *чим.* Укриватися, покриватися чим-небудь. *При біді за ніч голова молоком береться* (Укр.. присл.., 1955, 274); *Береться білим інеєм стіна* (Мур., Повість.., 1948, 15); *Чорно-зелене листя її береться іржавими осінніми плямами* (Коз., Вибр., 1947, 6); *Обличчя його* [Юрка] *міниться — то плямами червоними береться, то суцільною блідістю покривається* (Ряб., Жайворонки, 1957, 7).

12. *чим.* Пройматися чим-небудь, набувати певного стану, виразу і т. ін. *Сніг дедалі все більше тав, брався водою; ноги грузли* (Мирний, III, 1954, 68); *Вгорі дуже холодно, як у нас зимою, через що пара та, що йде од землі.., ..береться маленькими бульбашками* (Сл. Гр.); *Обличчя Якова береться зажурою* (Стельмах, Хліб.., 1959, 335); * Образно. *Гнівом береться серце, але вона мовчить* (Шиян, Баланда, 1957, 169).

13. *безос., розм.* Наближатися до певного віку, часу і т. ін. *До сорока год вже мені береться* (Сл. Гр.); *Хоч ще й не бралося на світанок, було видно, як серед білого дня* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 25).

14. *перев. 3 ос., розм.* Ловитися на вудку (про рибу). *Берися, рибко, велика й маленька* (Номис, 1864, № 1650); — *Доведеться, мабуть, прийти сюди надвечір. На заході сонця риба береться краще* (Шиян, Гроза.., 1956, 668).

15. Пас. до **бра́ти** 1—9, 12—14.

◇ **Бра́тися в но́ги** *див.* **нога́; Бра́тися за го́лову** *див.* **голова́; Бра́тися за живі́т** *див.* **живі́т; Бра́тися за ро́зум** — починати діяти розумно. *Годі нам слухати бая та його прихильників. Треба бідноті братися за розум* (Донч., I, 1956, 168); **Бра́тися за чуби́** — битися. — *Хіба він мені брат? —каже було Василь.. Ониько собі не дякує Василеві. Не раз і за чуби бралися* (Мирний, II, 1954, 117); **Бере́ться (бра́лося) на моро́з; Бере́ться (бра́вся) моро́з** — починається мороз. *Мороз береться,.. вбрались в іній дерева* (Забіла, Промені, 1951, 129); *Бралось на мороз. Під ногами поскрипував сухий, пухкий сніжок* (Скл., Карпати, II, 1954, 181); **[І] за холо́дну во́ду не бра́тися** *див.* **вода́; Не бере́ться (бра́вся) сон** *кого* — не спиться, не хочеться спати кому-небудь. *І не береться сон — ходжу, картаю себе думками, розважаю згадками* (Вас., II, 1959, 275); *Багач Іван лежав на постелі, і сон його не брався* (Стеф., Вибр., 1949, 192); **Робо́та не бере́ться** *кого, рідко* — не хочеться працювати, робити кому-небудь. [Микола:] *Не береться мене ніяка робота, відійшла охота до життя, до господарства* (Фр., IX, 1952, 138); *Занедужав Іван, із печі не встає, а Аницю вже й робота не береться* (Март., Тв., 1954, 38).

БРА́ТІВ, това, тове. Належний братові. *Покликала* [сестра] *братових дівчаток та їх обділила* (Вовчок, I, 1955, 5); *Замкнувши братову квартиру, вона востаннє обійшла сад* (Кучер, Чорноморці, 1956, 60).

БРАТ-І-СЕСТРА́, ~а-і-~и́, *ж.* Народна назва перестріча (*Melampyrum*), а також фіалки триколірної (*Viola tricolor*) та деяких інших рослин; братки.

БРА́ТІЯ, ї, *ж., збірн.* 1. *розм., іноді ірон. або жарт.* Люди однієї професії, одного суспільного середовища. *Не для людей, тієї слави, Мережані та кучеряві Оці вірші віршую я. Для себе, братія моя!* (Шевч., II, 1953, 112); *Спочатку було нелегко — шоферська братія кепкувала з неї, намагалася чинити каверзи* (Руд., Вітер.., 1958, 30).

2. Ченці однієї общини або монастиря. *Пройшли три дні. Вся братія зібралась На монастирському подвір'ю* (Фр., XIII, 1954, 295); *З монастиря* [Михайло] *не пішов.., проте.. на ігумена й монастирську братію дивився з прихованими хитрими іскорками в очах* (Донч., III, 1956, 151).

БРА́ТКИ, ів, *мн.* Народна назва деяких видів фіалки, зокрема фіалки триколірної (*Viola tricolor*). *Мати прикликала мене, передаючи кільканадцять чудових братків до розсадження* (Коб., III, 1956, 18).

БРАТКО́, а́, *ч., фам.* Те саме, що **брат** 1.— *Он той братко припас задля його таку важну штуку, що й не здивує* (Мирний, II, 1954, 296).

БРА́ТНІЙ, я, є. 1. Прикм. до **брат** 1, 2. *З думки мені не йде братня біда* (Сл. Гр.); *Щоб братню кров пролити, просять І потім в дар тобі приносять З пожару вкрадений покров!!* (Шевч., I, 1963, 327); // Належний братові, братам. *Я не спала, не дрімала, ..Лиш в один дивилась бік — Де Іван мій, де талан мій Білим тілом, духом смілим Захищає нашу хату, Братню хату захищає Від напасників-шулік* (Рильський, II, 1960, 248).

2. Власт. братові; такий, який буває між братами; братерський, товариський, дружній. *Фрунзе дивився на них* [бійців], *і тепле братнє почуття переповнювало його* (Гончар, II, 1959, 425).

3. Який живе в братерстві, в братському єднанні. *Разом з братнім російським народом ми безсмертні в віках* (Тич., II, 1947, 275).

БРАТОВА́, бої, *ж.* Дружина брата. *Його жінка.. пішла.. до своєї братової* (Кв.-Осн., II, 1956, 231); *В Києві застала з родини тільки татка (потім над'їхала братова)* (Л. Укр., V, 1956, 414).

БРАТОВБИ́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Те саме, що **братовби́вця.**

БРАТОВБИ́ВСТВО, а, *с.* Убивство свого брата, побратима, однодумця.

БРАТОВБИ́ВЦЯ, і, *ч. і ж.* Убивця свого брата, побратима, однодумця. *Джентльмен мандрівний цей В честь імперії трудивсь, Підкупляв, лякав і лаяв Неохочих братовбивць* (Бажан, Роки, 1957, 187).

БРАТОВБИ́ВЧИЙ, а, е. Прикм. до **братовби́вство.** *Життя віддаси, щоб спинити Страшну, братовбивчу війну* (Гірник, Сонце.., 1958, 114).

БРАТОЛЮ́БНИЙ, а, е, *заст.* Який проявляє до людей таку любов, як до братів. [Калеб:] *Учитель наш, ти знаєш, братолюбний* (Л. Укр., III, 1952, 69); // Який виражає таку любов. *Заспівають гуртом братолюбний псалом, В спільній праці зміцнять свої руки* (Стар., Поет. тв., 1958, 111).

БРАТОЛЮ́БНІСТЬ, ності, *ж., заст.* Абстр. ім. до **братолю́бний.** *У братолюбності треба жити* (Сл. Гр.).

БРА́ТСТВО, а, *с.* 1. Група, товариство людей, об'єднаних спільною діяльністю і метою, які додержуються певних установлених ними правил. *Перше і найславніше з тих братств було братство львівське ставропігійське* (Фр., XVI, 1955, 417); *Для захисту своїх соціально-економічних і національно-релігійних інтересів львівське міщанство уже в XV ст. створило свою окрему організацію — церковне братство* (Іст. УРСР, I, 1953, 128); *Поет* [Т. Шевченко] *зустрічається на літературних вечорах з членами Кирило-Мефодіївського братства* (Корн., Разом із життям, 1950, 9).

2. *тільки одн.* Братське почуття, ставлення; дружба. *А на давнім пожарищі Іскра братства тліла* (Шевч., I, 1951, 262); // Братня близькість, єдність. *Росія й Україна! Братство крові, І мови братство* (Ю. Янов., V, 1959, 91).

БРА́ТСЬКИЙ, а, е. 1. Власт. братові (в 1 знач.), братам; пройнятий почуттям любові, дружби; братерський. *Ті очі юнацькі Я бачу й сьогодні, І потиски братські Горять у долоні* (Воронько, Поезії, 1950, 65).

◇ **Бра́тська моги́ла** — спільна могила, в якій поховані ті, хто загинув на війні або в боротьбі за спільну справу. *Надвечір того ж дня у братській могилі ховали загиблих під час бою воїнів* (Шиян, Гроза.., 1956, 433).

2. Прикм. до **бра́тство** 1. *Київська братська школа.*

БРА́ТТЯ, *збірн., заст.* Товариство, братія (в 1 знач.).— *А що, браття! Чи не послухать нам цієї ради? — спитав Микола в своїх товаришів* (Н.-Лев., II, 1956, 217); *Славне товариство, любе-миле браття! Від душі тут хочу всіх вас привітать я!* (Тич., II, 1957, 266).

БРАТУ́НЬ, я, *ч.* Пестл. до **брат** 1. [Мати:] *А ти, братуню, вже б не відзивався, коли не зачіпають!* (Л. Укр., III, 1952, 226).

БРАТУ́НЬО, я, *ч., розм.* Те саме, що **брату́нь.**

БРАТУ́СЬ, брату́ся *і* братуся́ *ч.* Пестл. до **брат** 1. [Онися:] *Братусь ваш зволили приїхати* (Д. Бедзик, Ост. вальс, 1959, 19).

БРАТУ́ХА, и, *ч., фам.* Брат (у 1, 3 знач.). *А братуха встав та й каже: «Стійте, хлопці, підождіть!»* (Щог., Поезії, 1958, 188); [Жрець:] *Гей, братухо, чи й сам ти не з таких?* (Л. Укр., II, 1951, 520); *Братуха зібрався вийняти гроші з скрині й перекласти в кошик* (Скл., Карпати, II, 1954, 389).

БРА́ТЧИК, а, *ч.* 1. Член товариства, компанії; товариш.— *Нащо ж ти п'єш, сину? ..Слухай отих братчиків, що понаводив з собою, то вони тебе підведуть!..* (Мирний, II, 1954, 162); — *Слухайте, братчики! — говорить з дерева Ведмідь.— Ідуть уже, йдуть наші вороги!* (Фр., IV, 1950, 89).

2. Член братства (в 1 знач.). *Писав він* [І. Вишенський] *до простих письменних людей, міських та сільських священиків і братчиків* (Фр., XVI, 1955, 428); // Член козацької Січі; січовик.— *А де ж твої братчики, січовики дунайські, що ти сам лежиш поміж очеретом?* (Коцюб., I, 1955, 365); *Єдиною надією* [посполитих] *були братчики з Низового війська Запорізького* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 51).

3. *іст.* Заможний ремісник, повноправний член цеху. *Ремісники* [на Україні в XVIII ст.] *об'єднувались у цехи. Тільки найбільш заможні ремісники були повноправними членами цехів, так званими братчиками* (Іст. УРСР, І, 1953, 315).

4. *діал.* Братик. *Боками попри дорогу біжуть* [біжать] *її дві менші сестрички і братчик* (Черемш., Тв., 1960, 107).

БРА́УНІНГ, а, *ч.* Пістолет особливої системи. *І навіть браунінг ховає дві кулі* (Коцюб., II, 1955, 187); *Щорс стояв перед повстанцями без коня і шаблі, з одним лише маленьким браунінгом біля пояса* (Довж., Зач. Десна, 1957, 98).

БРАХІЦЕФА́Л, а, *ч., антр.* Людина, яка відзначається брахіцефалією.

БРАХІЦЕФА́ЛІЯ, ї, *ж., антр.* Форма черепа, в якому подовжній вимір не набагато більший від поперечного; короткоголовість.

БРАХМА́Н, а, *ч.* Те саме, що **брамі́н**. *Брахмани постійно повчали трудящих, що вони повинні коритись волі богів, проповідували пасивність і послух* (Іст. середніх віків, 1955, 53).

БРАХМА́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **брахма́н**. *Та, вичитавши у брахманських книгах Про величезну силу й міць покути, Котра перемага людську природу, ..Він забажав все те собі здобути* (Фр., X, 1954, 403).

БРА́ЧА, і, *ж., діал.* Кар'єр.

БРА́ШПИЛЬ, я, *ч., спец.* Лебідка, встановлена на носі корабля для підіймання якоря. *Брашпиль давно потребував ремонту, а механік не звертав на це ніякої уваги* (Донч., II, 1956, 82).

БРЕДНЯ́, БРИДНЯ́, і́, *ж.* Безглузді думки; химери. *Усе бредня, що люде* [люди] *кажуть* (Номис, 1864, № 5323); *Бридня! ..а й досі, як згадаю, То серце плаче та болить* (Шевч., II, 1953, 22); *Сам я Чоловік, і я не хочу Переказувати бридню* (Л. Укр., IV, 1954, 145); *Я й здумала, невже ж то все бредня, про що нам потай говорили люди?* (Рильський, Марина, 1944, 68).

БРЕЗЕ́НТ, у, *ч.* Груба лляна водонепроникна тканина. *Ідуть геодезисти з інструментом, На них плащі-дощовики з брезенту* (Дор., Єдність, 1950, 53).

БРЕЗЕНТИ́НА, и, *ж.* 1. Те саме, що **брезе́нт**. *Погонич крайньої каруци наспіх підняв шмат брезентини* (Рудь, Гомін.., 1959, 137).

2. Одяг із брезенту. *Я ледве впізнаю інженера Левицького в якійсь брезентині* (Гончар, Маша.., 1959, 26).

БРЕЗЕ́НТОВИЙ, а, е. Прикм. до **брезе́нт**; // Зробл. з брезенту. *Крізь брезентовий плащ в Михася намокла кожушина* (Чорн., Потік.., 1956, 396); *В зеленому кітелі, широкому плащі й брезентових чоботях, Петренко мало був схожий на генерала* (Кучер, Чорноморці, 1956, 78).

БРЕ́ЗКЛИЙ, а, е. Набряклий, опухлий (про тіло або обличчя). *Павлюк побачив брезкле обличчя з безкольоровою гострою борідкою* (Коп., Вибр., 1948, 15); // Який має набрякле тіло або обличчя. *Він ледве встиг похмелитися і після безсонної ночі здавався брезклим і старим* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 438).

БРЕ́ЗКЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **бре́зклий**. *І тільки тепер впадає в очі несвіжий колір обличчя і передчасна якась брезклість* (Коз., Сальвія, 1959, 94).

БРЕ́ЗКНУТИ, ну, неш, *недок.* Ставати хворобливо товстим, брезклим; набрякати. *Дзеркало показало йому людину з явним натяком на друге підборіддя.. Тіло вже почало брезкнути* (Шовк., Інженери, 1956, 11).

БРЕ́КЧІЯ, ї, *ж.* Гірська порода, що складається з уламків, зцементованих якою-небудь мінеральною речовиною. *Брекчії складаються з різних уламків порід різного складу. Іноді буває, що брекчії складаються з цементованих уламків однієї якоїсь породи* (Курс заг. геол., 1947, 68).

БРЕЛО́К, а, *ч.* Прикраса, привішена до ланцюжка кишенькового годинника або на браслеті. *Він раптом витяг годинник та забрязкав брелоками* (Коцюб., II, 1955, 140).

БРЕ́МСБЕРГ, а, *ч., техн., гірн.* Пристосування для транспортування вантажів у вагонетках по похилій площині. *Ілько знав, що там працює бремсберг, спускаючи на линвах униз до корінного штреку вагончики з вугіллям* (Панч, І, 1956, 389); *Сакій стояв на площадці бремсберга, чекав порожняку вагонеток* (Ле, Історія радості, 1947, 109).

БРЕ́НЬКАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бре́нькати** і звуки, утворювані цією дією. *Але Регіна не йшла, бренькала далі завзято, немов боронилася тим бреньканням від якоїсь ворожої сили* (Фр., VII, 1951, 244); *Почалися танці. Лемішковський раз у раз танцював з нею під бренькання розбитого клавікорда* (Н.-Лев., І, 1956, 186).

БРЕ́НЬКАТИ, аю, аєш, *недок.* 1. Утворювати короткі дзвенячі звуки; дзенькати. *Розмова уривалась лише тоді, як бренькав дзвоник на дверях* (Смолич, V, 1959, 201); *Тонко бренькало скло в котрійсь шибці* (Грим., Син.., 1950, 122).

2. *на чому.* Невміло або недбало грати на музичному інструменті. *Панни познайомились і завели веселу розмову; бренькали на гітарі, а потім пішли танцювати* (Н.-Лев., III, 1956, 186); *Хтось бренькав на балалайці* (Шиян, Вибр., 1947, 154).

БРЕ́НЬКІТ, коту, *ч.* Звуки, утворювані бреньканням. *Свіжий, кріпкий вітерець.. доносив до слуху пішоходів легесенький бренькіт дзвінків* (Фр., III, 1950, 16); *Знову слуги подалися До убогої хатини, І, підходячи, почули Тихий бренькіт мандоліни* (Л. Укр., І, 1951, 384); *Тихо стало по вічно шумливих парках на дніпрових кручах, завмер бренькіт останнього трамвая* (Смолич, Мир.., 1958, 68).

БРЕ́НЬКНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **бре́нькати** 1. *За стіною, за шафою, бренькнула гітара* (Головко, II, 1957, 94).

БРЕНЬКОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **БРЕНЬКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *недок.* Підсил. до **бре́нькати** 1. *Веретено бренькотіло* (Сл. Гр.); *По полях, куди оком кинеш, блищали серпи, бренькотіли коси, розлягалися співи* (Фр., II, 1950, 183).

БРЕСТИ́, бреду́, бреде́ш; *мин. ч.* брів, брела́, ло́, *мн.* брели́; *наказ. сп.* бреди́; *недок.* 1. Повільно йти. — *Відкіль бредеш ти, голово лиха? — Лисиця так мовля Ослові* (Гл., Вибр., 1957, 41); *Назустріч нам по дорозі неквапливо бреде пастух, сивобородий дід в солом'яному брилі* (Збан., Над Десною, 1951, 205); * Образно. *Брели літа своєю тихою ходою* (Мирний, IV, 1955, 326); *Я у спогадах брів В юнь мою синьооку* (Криж., Срібне весілля, 1957, 294).

2. *через що і діал. що.* Переходити вбрід, перебродити (річку, струмок, болото і т. ін.). *Брести тобі дві річеньки, а третій Дунай* (Сл. Гр.); *Звільна, обережно переступаючи з ноги на ногу, він почав брести ріку* (Фр., IV, 1950, 424); *Доводилось і через болота брести* (Шиян, Партиз. край, 1946, 28).

БРЕТЕ́ЛЬКА *див.* **брете́льки.**

БРЕТЕ́ЛЬКИ, льок, *мн.* (*одн.* **брете́лька**, и, *ж.*). Перекинені через плече стрічки з матерії або з мережива, на яких тримається жіноча сорочка, ліф і т. ін. *Летять з неї резинки, гудзики, банти, теліпаються бретельки — і тільки шелест іде* (Вишня, II, 1956, 92).

БРЕТЕ́Р, а, *ч., заст.* Людина, яка шукає найменшого приводу, щоб викликати на дуель. *Втихомирити* *сп'янілого бретера було нелегко* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 101).

БРЕТНА́ЛЬ, я, *ч.*, *заст.* 1. Даховий цвях.

2. *техн.* Костиль. *Меліорували низини, сипали насипи, клали рейки, гупали об бретналі молотами* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 262).

БРЕТО́НЕЦЬ *див.* **брето́нці.**

БРЕТО́НКА *див.* **брето́нці.**

БРЕТО́НЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **брето́нець**, нця, *ч.*; **брето́нка**, и, *ж*). Народність, що населяє західну частину півострова Бретань. *Крім французів.., у Франції проживають бретонці* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 87).

БРЕХ, у, *ч.*, *діал.* Гавкіт, гавкання. *Рев сурем, дзвін броні, брех панських хортів, І гвалт навіжений мов з пекла злетів* (Стар., Поет. тв., 1958, 215); *Кінське ржання, брех собачий! Сміх і гук мисливських сурем!* (Л. Укр., IV, 1954, 169).

БРЕХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бреха́ти.** *Герман у ямі благословив тих псів і тільки тепер пригадав собі, як утікаючи чув їх скажене брехання* (Фр., VIII, 1952, 373).

БРЕХА́ТИ, брешу́, бре́шеш, *недок.*, *розм.* 1. Говорити неправду. *Бреше, як піп у церкві* (Укр.. присл.., 1955, 24); *Брешеш, дівчино, неправда твоя* (Чуб., V, 1874, 81); *Чіпка мовчав.. Він думав: чи Лушня каже правду, чи бреше?..* (Мирний, II, 1954, 206); *То нібито так: брехали старі люди, та й я за ними брешу* (Фр., IV, 1950, 63).

2. Гавкати. *Собаки брехали, аж вили, неначе за поли когось водили* (Н.-Лев., III, 1956, 339); [Старшина:] *Нехай собі чешуть язики! Собака бреше, а вітер несе* (К.-Карий, I, 1960, 37); *На селі було тихо. Тільки десь на далекому кутку сонно брехав собака* (Донч., III, 1956, 9).

БРЕХА́Ч, а́, *ч.*, *зневажл.* Те саме, що **бреху́н.** *Брехач — як деркач: усе дерчить* (Укр.. присл.., 1955, 189).

БРЕХА́ЧКА, и, *ж.*, *зневажл.* Те саме, що **бреху́н, бреху́нка.** *Паллант і сам був зла брехачка* (Котл., I, 1952, 250).

БРЕХЕ́НЬКА, и, *ж.*, *розм.* 1. Зменш. до **брехня́** 1. *— Гапка, мабуть, плескала вам, ніби я нишком втік, так се її жіноча брехенька* (Вовчок, VI, 1956, 261).

2. Коротка розповідь про що-небудь малоймовірне; нісенітниця. *Чи брехеньки які сточити, Кому імення приложити, То так якраз і додала* [дівчина] (Котл., I, 1952, 154); *Молодому розповідав* [Проценко] *брехеньки, точив ляси, старого — привертав до себе розсудливою мовою про життя* (Мирний, III, 1954, 190); *Ходить Фауст по Європі в смішках, свистах, брехеньках* (Тич., I, 1957, 89).

БРЕХЛИ́ВИЙ, а, е. 1. Який завжди говорить неправду; схильний брехати (в 1 знач.). *Брехлива свекруха невістці не вірить* (Укр.. присл.., 1955, 132); *Ми й між людьми чимало знаєм Брехливих прихвоснів таких; Вертяться скрізь, щоб бачили і їх* (Гл., Вибр., 1957, 207).

2. Який не відповідає правді, має в собі брехню; неправдивий. *Цей навіжений молодик не спиниться ні перед наклепом, ні перед брехливим обвинуваченням у недбалому ставленні головного інженера до обов'язків* (Шовк., Інженери, 1956, 184).

3. Несправжній; нещирий. *Тяжкі переслідування одвертих ворогів та брехливих друзів не могли не втомити навіть цей* [І. Франка] *могутній дух* (Рильський, III, 1956, 272); * Образно. *Обманні, брехливі ріки! Близькі, майже відчутні, біжать і біжать під сонцем, то зникаючи на мить, то виникаючи знов...* (Гончар, Таврія.., 1957, 21).

4. Який часто гавкає (про собак). *Брехливу собаку далеко чути* (Укр.. присл.., 1955, 191).

БРЕХЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* 1. Властивість за знач. **брехли́вий** 1. — *Бо люблю я тебе не лише За твою добру вдачу, А й за хиби та злобу твої, Хоч над ними і плачу. ..За брехливість твого язика, За широке сумління* (Фр., XII, 1953, 504).

2. Якість за знач. **брехли́вий** 2. *Ой гнилеє ж панське право по своїй брехливості* (Тич., I, 1946, 246); *Агітатор.. розповів виборцям про брехливість і облудність американської конституції* (Літ. газ., 2.III 1950, 2).

БРЕХЛИ́ВО. Присл. до **брехли́вий** 2.

БРЕХНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.*, *розм.* Однокр. до **бреха́ти.** *Попробував би* [хто-небудь] *що брехнути.. і вже з брехунів повік не вийдеш* (Кв.-Осн., II, 1956, 354); *Один був гріх* [у Севастяна]: *і не дихне, Як не брехне* (Гл., Вибр., 1951, 78); *Песик Ложка на ці Козакові слова схвально брехнув, облизався* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 410).

БРЕХНЯ́, і́, *ж.*, *розм.* 1. Те, що не відповідає правді; неправда. *Брехнею світ пройдеш, та назад не вернешся* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 398); — *Може, воно й брехня, а чого люди не накажуть, — почав знову Грицько* (Мирний, IV, 1955, 25); *Він на брехню такий спритний, що цигана би обдурив* (Март., Тв., 1954, 283); *Брехня, шановний сер, Міраж. Ви гляньте в іншу призму, — Двадцятий вік не ваш, А наш, Вік щастя, комунізму* (Воскр., З перцем!, 1957, 128); * У порівн. *Вайнтроб також не цурається мужицької чарки. Він майстерно перехиляє її, і одразу ж кривляться його очі, уста і навіть кружалко борідки. — Пішла, мов брехня по селу, — задоволено погладив груди* (Стельмах, I, 1962, 195).

Брехню́ завдава́ти *кому* — звинувачувати кого-небудь у неправді. — *Брешеш! — стрибнувши до Супруненка, не своїм голосом крикнула вона.. — Хе-е! Ще й брехню завдає! — сказав Грицько* (Мирний, III, 1954, 125).

2. *мн.* **бре́хні,** бре́хень. Вигадки, плітки і т. ін. [Аецій Панса:] *Найкраще так, побачити на очі, тоді ніяким брехням не повіриш* (Л. Укр., II, 1951, 356); *Насті вже давно хотілося провчити бабу, щоб по хатах брехень не розносила* (Кач., Вибр., 1947, 15).

Бре́хні точи́ти (справля́ти) — те саме, що **Баляндра́си точи́ти** (*див.* **баляндра́си**). — *Годі тобі брехні справлять. Вставай та в печі розтоплюй* (Н.-Лев., I, 1956, 289); — *А чи не пора б вам кинути брехні точити та заходитись коло роботи? — мовив Корж* (Добр., Тече річка.., 1961, 34).

3. Гавкання. *На собачу брехню вибігла з хати молода, як дівчина, молодиця* (Мирний, II, 1954, 166).

БРЕХУ́Н, а́, *ч.*, *розм.* Людина, яка завжди говорить неправду. *Брехун собі ворог і людям зло робить* (Кв.-Осн., II, 1956, 487); *З тим брехуном не дійдеш до ладу* (Коцюб., III, 1956, 182); *Лиш брехуни умруть, а правда з віку в вік стече в один акорд, де звук є робітник* (Тич., I, 1946, 121).

БРЕХУНЕ́ЦЬ, нця́, *ч.*, *розм.* 1. Зменш. до **бреху́н.** [Лучицька:] *Кого це ви, няню, допіру виганяли та ще й брехунцем налаяли?* (Стар., Вибр., 1959, 414); [Романюк:] *Треба допомогти гостям, щоб зустрічались не з якими-небудь брехунцями, а з людьми достойними* (Корн., II, 1955, 198).

2. *заст.*, *ірон.* Адвокат. — *Будеш адвокатом, будеш боронити селян... — Брехунцем! — не менше злобно втрутив Хома з серцем* (Фр., IV, 1950, 308).

БРЕХУ́НКА, и, *ж.*, *розм.* Жін. до **бреху́н.**

БРЕХУ́ХА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **бреху́нка.** *Ірися.. Завзятіша од всіх брехух* (Котл., I, 1952, 175); — *Але ж і ти, Марто, й справді велика брехуха..! — сказав Мельхиседек до своєї жінки* (Н.-Лев., III, 1956, 59); *Ця дика* *вигадка.. вигрівалася в середовищі брехух* (Ле, Міжгір'я, 1953, 313).

БРИГ, а, *ч.*, *заст.* Вітрильне судно з двома щоглами. *Ранком бриг підняв вітрила* (Рибак, На світанку, 1940, 65).

БРИГА́ДА, и, *ж.* 1. Частина сухопутної армії, що складається з кількох полків, батальйонів або батарей та інших військових частин і підрозділів. *Група штабістів штабу армії і вищого комскладу — командирів дивізій та бригад — з цікавістю оглядали позицію людей другої сотні* (Трубл., I, 1955, 76); // Частина флоту, в якій є кілька однотипних військових суден.

2. Колектив, група людей одного фаху, які разом виконують певне виробниче завдання на заводі, в колгоспі і т. ін. *Бригад у колгоспі п'ять: три польових, одна городня та одна тваринницька* (Вишня, I, 1956, 365).

Брига́да комуністи́чної пра́ці — виробничий колектив, який узяв на себе зобов'язання жити і працювати по-комуністичному. *В авангарді трудового руху до комуністичних висот з'явились перші бригади комуністичної праці* (Рад. Укр., 1.I 1959, 1).

3. *зал.* Кондукторський персонал, що обслуговує поїзд.

БРИГАДИ́Р, а, *ч.* 1. Керівник виробничої бригади. *Сашкова мати, Марина Чайка,— найкращий бригадир у рибальській артілі* (Донч., II, 1956, 367); *Нас чотири трактористи з бригадиром на чолі, тільки сіли на машини — так і крешем по землі* ...(Тич., I, 1957, 172).

2. *заст.* У Росії XVIII ст.— військовий чин, середній між полковником і генералом.— *А мій небіжчик дід, бригадир його царського величества* ... (Н.-Лев., III, 1956, 345).

БРИГАДИ́РІВ, ова, ове. Належний бригадирові. *Ще раз оглянув бригадирову постать* (Мик., I, 1957, 205); *Неясна, несформульована думка з'явилася на мить у бригадировій голові* (Донч., I, 1956, 479).

БРИГАДИ́РКА, и, *ж.*, *розм.* Жін. до **бригади́р** 1. *Вітер віє і грайливо Пашин волос розвіва, Усміхається щасливо Бригадирка бойова* (Укр.. думи.., 1955, 401).

БРИГАДИ́РСТВО, а, *с.* Посада бригадира (в 1 знач.); коло його обов'язків. *На цю заяву Василь.. доводив, що йому рано думати про бригадирство* (Ю. Янов., II, 1954, 100).

БРИГАДИ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бригади́р.**

БРИГА́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **брига́да** 1, 2. *Наполоханий бригадний генерал Багрій проголосив алярм* (Кач., II, 1958, 367); *Бригадні ділянки повинні бути приблизно однакові* (Колг. енц., I, 1956, 84).

БРИГА́ДНИК, а, *ч.*, *розм.* Член бригади (в 2 знач.). *Більшість бригадників були в своєму робочому одязі* (Донч., II, 1956, 167).

БРИГАНТИ́НА, и, *ж.* Легке вітрильне військове або корсарське судно. *Невеличка бригантина з адміралом та штабом одна мужньо відбивалася* (Ю. Янов., I, 1954, 275).

БРИ́ДЖІ, ів, *мн.* Особливого крою вузькі нижче колін штани, що заправляються в чоботи. *На сцену виходить Марі-Клер. Вона в бриджах і високих лакових чоботях* (Собко, П'єси, 1958, 67).

БРИ́ДИТИ, джу, диш, *недок.*, *діал.* 1. *перех.* Викликати в кого-небудь огиду. *Підкупство бридило його гірш усього* (Кобр., Вибр., 1954, 36).

2. *неперех.* Бридитися. *Чого ти став такий вередливий? Усім бридиш* (Сл. Гр.).

БРИ́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *недок.*, *ким*, *чим.* Відчувати огиду до кого-, чого-небудь. *Бридиться, як кіт салом* (Номис, 1864, № 5010); *І як доказати, що він, панич, не похваляє батькового вчинку, бридиться ним?* (Фр., III, 1950, 281).

БРИДКИ́Й, á, é. Який викликає огиду; гидкий, огидний. *Чи теплий гад, розпарений на сонці, чи холодний — однаково бридкий* (Л. Укр., III, 1952, 143); // Дуже поганий, негарний; потворний.— *Нехай я і стидкий, і бридкий, і усякий; а ти таки так зроби, щоб вона.. за мене заміж пішла* (Кв.-Осн., II, 1956, 191); *Нащо було їй, бридкій, убогій, зводити очі на нього.., гарного, як молодий місяць на небі?* (Коцюб., I, 1955, 268); *Але не мала* [Чинар-бібі] *сили терпіти ту наругу від бридкого і завжди п'яного звіра, що звався її чоловіком...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 405).

БРИ́ДКІСТЬ, кості, *ж.* Якість за знач. **бридки́й.** *Се було лице трупа, огидливе, жовте.., аж страшне своєю мертвотою і бридкістю* (Фр., III, 1950, 317); *Вона майже вражала своєю бридкістю* (Коб., III, 1956, 319).

БРИ́ДКО. Присл. до **бридки́й.** *Ні, старий мій чепуриться, Аж бридко дивиться* (Шевч., II, 1953, 169); *А щодо мене, то мені навіть бридко говорити про такий роман — цур йому!* (Л. Укр., V, 1956, 63); // *у знач. присудк. сл.* *«То бридко!» сказав я, а нишком додав: «Яка ж бо ти добра, серденько!»* (Сам., I, 1958, 128); *Дівчині було бридко, розуміла, що принижує себе, але їй конче треба було знати правду* (Дмит., Наречена, 1959, 226).

БРИДЛИ́ВИЙ, а, е. Який відчуває або виявляє огиду до чого-небудь гидкого. *Будучи зразком чистоти й охайності, медичний працівник не повинен бути бридливим* (Заг. догляд за хворими, 1957, 32); // Який є виявом або вираженням огиди до кого-, чого-небудь. *Січкар примічає бридливі складки біля вуст Горицвіта* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 36); *Губи її мимохіть склалися в бридливу гримасу* (Гончар, Земля.., 1947, 25).

БРИДЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **бридли́вий.** *Мінялись хазяї, але не мінялася опаска і недовіра.., бридливість і холод, гнів і злоба в тих очах* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 33).

БРИДЛИ́ВО. Присл. до **бридли́вий.** *Ярема бридливо потиснув плечима* (Кач., Вибр., 1947, 209); *Ворожі трупи.. лежали по всьому узгір'ю. Ясногорська бридливо обминала їх* (Гончар, I, 1954, 384).

БРИДНЯ́ *див.* **бредня́.**

БРИДО́ТА, и, *ж.* 1. *тільки одн.* Дуже поганий, негарний вигляд; потворність. *Скільки раз заглянула вона в своє дзеркальце, стільки раз з глибини її дівочого серця зринав ревний жаль на власну бридоту* (Коцюб., I, 1955, 267).

2. Те, що викликає огиду; гидота.— *Що таке? Що це вже знову таке? ..Знову якась бридота?* (Коз., Сальвія, 1959, 176); — *Припиніть, панове міщани, оцю бридоту!* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 368).

БРИ́ЖА, і, *ж.* 1. *див.* **бри́жі.**

2. *анат.* Складка очеревини, прикріплена до хребця, яка охоплює і підтримує тонкі кишки.

БРИЖА́ТИЙ, а, е. З брижами. *Брижаті чоботи.*

БРИ́ЖИК, а, *ч.* Те саме, що **бри́жка.** *У старшої дочки почали вже в куточках коло очей складатись ледве помітні брижики* (Мирний, II, 1954, 100).

БРИ́ЖИТИСЯ, иться, *недок.* 1. Укриватися брижами, утворювати дрібні хвилі. *Вряди-годи по ній* [воді] *пропливе запізнілий човен, і вона соромливо брижиться* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 158); *Затока злегка брижиться від теплого південного вітру* (Сміл., Сад, 1952, 274).

2. Укриватися зморшками, складками. *Лоб* [Леонтія] *дрібненько брижиться над руденькими бровами* (Вол., Місячне срібло, 1961, 259).

БРИ́ЖІ, бриж і бри́жів, *мн.* (*одн.* **бри́жа**, і, *ж.*). 1. Дрібні хвилі на злегка сколиханій поверхні води. *Пішла хвиля та брижі далеко по гладенькому поверсі* *води* (Н.-Лев., I, 1956, 60); *Човни пливли проти течії. Об борти хлюпали хвилясті брижі* (Десняк, I, 1955, 332).

Ме́ртві бри́жі — пологі морські хвилі, що утворюються в безвітряну погоду і поширюються на великі простори. *Шторм перелютував біля турецьких берегів, і до нас дійшли лише ліниві мертві брижі* (Логв., Давні рани, 1961, 5).

2. Складки на одягу, халявах чобіт і т. ін. *Маніжка трохи висмикнулася, камізелька взялася брижами* (Мик., II, 1957, 61); *Сидорчук.. скинув чоботи.. в брижах мало не на всю халяву* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 82); // Зморшки на шкірі (обличчя і т. ін.). *Розпустив* [Синявін] *брижі над очима* (Ле, Міжгір’я, 1953, 245); *Спина йому збігалася брижами* (Гончар, I, 1954, 41).

БРИ́ЖКА, и, *ж.* Зменш. до **бри́жа**.

БРИЖУВА́ТИЙ, а, е. Укритий брижами. *Брижувата широка течія річки на мить освітилася* (Вітч., 9, 1948, 43).

БРИЖЧА́ТИЙ, а, е. Те саме, що **брижа́тий**. *Широкі домоткані сорочки і брижчаті штани* [у чумаків] *тверді й чорні, як кора* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 380).

БРИЗ, у, *ч.* Легкий береговий вітер, який дме вдень з моря, а вночі з суші. *Бриз буває тому, що над морем і сушею створюється різниця в атмосферному тиску* (Фіз. геогр., 5, 1956, 86); *З берега у море дмухнув ледве помітний нічний бриз* (Трубл., Шхуна.., 1940, 81).

БРИЗА́НТНИЙ, а, е, *заст.* Який розривається і роздробляє навколишні предмети (про вибухові речовини, артилерійські снаряди, гранати і т. ін.); розривний. *Десь зовсім близько розриваються бризантні снаряди* (Мокр., П’єси, 1959, 19); *Важкі бризантні вибухи піднімали гейзери землі* (Довж., Зач. Десна, 1957, 139).

БРИ́ЗКА *див.* **бри́зки.**

БРИ́ЗКАЛКА, и, *ж.* Прилад для бризкання.

БРИ́ЗКАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бри́зкати.** *Опанас положив хлопця на траву і почав бризкати на нього водою. Те бризкання відживило Санька, і він розплющив очі* (Гр., I, 1963, 365); * Образно.— *Змалилась, ніяк не награєшся, дівуля,— казав лікар, потай милуючись донькою, її здоров’ям, свіжим бризканням молодої енергії* (Гончар, Земля.., 1947, 23).

БРИ́ЗКАТИ, аю, аєш, *недок.* 1. *неперех.* Розлітатися, розсипатися бризками, дрібними частинками. *Дощик бризкав* (Чуб., III, 1872, 218); *Пшениця валиться йому на плече; з колосків бризкає золоте зерно* (Н.-Лев., II, 1956, 245); *Сльози бризками бризкають з її очей* (Фр., VII, 1951, 13); *Іскри бризкають з ковадла* (Ю. Янов., IV, 1959, 150); * Образно. *Радість бризкала з очей дівчини* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 111).

2. *неперех., чим і без додатка.* Викидати, розкидати, розсипати бризки рідини, іскри, дрібні частинки чого-небудь. *Серед двору бризкали фонтани* (Н.-Лев., III, 1956, 294); *Хвиля гралась навкруги нього* [баркаса], *плюскала в боки, бризкала піною* (Коцюб., I, 1955, 402); *Десь нуртує і бризка море в береги* (Тич., I, 1946, 265); *Він мав неприємну звичку, розмовляючи, забуватися і бризкати слиною на співбесідника* (Гончар, Таврія.., 1957, 96); * Образно. *Кіннота йшла на рисях, а танк бризкав на ліс з кулеметів* (Трубл., I, 1955, 70).

3. *перех., кого, що чим.* Обливати дрібними краплями, бризками. *Він ранком так заспішив, що забув про свою звичку бризкати чуб хінною водою* (Ле, Міжгір’я, 1953, 425).

БРИ́ЗКАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.* Бризкати на кого-небудь або на себе. *Одна за одною черниці входили в воду, бризкались, і бризки ті в сяйві місяця нагадували живе срібло* (Шиян, Гроза.., 1956, 469).

БРИ́ЗКИ, зок, *мн.* (*одн.* **бри́зка**, и, *ж.*). Краплини рідини, які швидко розлітаються від удару, вітру і т. ін. *Світ падав на бризки білої хвилі, що лилася по камінні* (Н.-Лев., II, 1956, 137); *Водяні гребені б’ють у борт, обдаючи одежу солоними бризками* (Шиян, Гроза.., 1956, 599); *Болото бризками виривається з-під коліс* (Рибак, Зброя.., 1943, 191); // Дрібні частинки твердого тіла, що розлітаються від удару, вибуху і т. ін. *Смертельні бризки з розірваної в десяти метрах.. міни різонули по деревах* (Ле, Право.., 1957, 114); * Образно. *Яке тепле повітря навкруги, пташки на голих кущиках, як бризки радості* (Ю. Янов., I, 1954, 90).

БРИ́ЗНУТИ, ну, неш, *док.* 1. Однокр. до **бри́зкати.** *Вода бризнула й облила ногу* (Н.-Лев., II, 1956, 163); *Мільйони іскор бризнули з-під вістря* (Фр., II, 1950, 94); *Незчулася, як сльози бризнули їй з очей* (Гончар, Таврія.., 1957, 463); *Остап зачерпнув пригоршнею* [пригорщею] *води і бризнув на вовка* (Коцюб., I, 1955, 366); * Образно. *Трясучись, вириваючись з рук, заговорив кулемет, бризнув просто по колоні вогнем* (Гончар, Таврія.., 1957, 529); *Дівчата бризнули сміхом* (Вільде, Сестри.., 1958, 561).

2. *розм.* Кинути з силою, шпурнути. *Як бризне* [писар] *шапку об землю.. та й підійшов до пана Уласовича* (Кв.-Осн., II, 1956, 166).

3. *розм.* Те саме, що **бри́знутися.** *Розхитавшись, бризнув* [Тарас] *в воду* (Котл., I, 1952, 111).

БРИ́ЗНУТИСЯ, нуся, нешся, *док., розм.* Упасти. *Так і бризнулась вона* [Ївга] *губернаторові до ніг* (Кв.-Осн., II, 1956, 297).

БРИК, *виг.* 1. Уживається як присудок за знач. **брика́ти 1** і **брика́тися 1.** *Ой чук-брик з рогом бик* (Сл. Гр.).

2. Уживається як присудок за знач. **бри́кнути.**— *От би куди стрілу пустити! — подумав він.— Горобців би з п’ять можна положити. Та гарно так. Тільки — цок! Горобець брик! — тільки пір’ячко посипалося* (Мирний, I, 1954, 247).

БРИ́КА, и, *ж., заст.* Віз, хура. *Одна з брик круто повернула набік, і всі плюснули в калюжу* (Мирний, I, 1954, 146).

БРИКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **брика́ти** і **брика́тися.**

БРИКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.* 1. *неперех.* Підкидати зад і задні ноги (про копитних тварин); вихати, хвицати. *Ускочив* [Осел] *у село — всяк очі витріщає, А він брикає, хвіст задрав, Аж куряву підняв* (Гл., Вибр., 1957, 186); *А Хуанова кобила, Наче справді норовиста, Так брикає, Що здається, Скине геть кавалериста* (Сам., I, 1958, 261).

2. *неперех.* Граючись, пустуючи, бігати й стрибати. *На вінику по хаті брикають* [діти] (Черемш., Тв., 1960, 298); *Старого пастуха бере і сміх і гнів: Ну, сказано — малі! Усе б то їм брикати!* (Рильський, I, 1956, 2).

3. *неперех., перен., розм.* Виявляти норовистість; капризувати. *Пархоме, В щасті не брикай! В нудьзі притьмом не лізь до неба!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 82).

4. *перех.* Бити задніми ногами. *Я музу кличу не такую: Веселу, гарну, молодую — Старих нехай брика Пегас* (Котл., I, 1952, 234).

БРИКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.* 1. Битися однією або обома задніми ногами (про копитних тварин). *Коли жартують, так хочеш відчути себе молодесеньким лошаком і брикатися* (Ле, Міжгір’я, 1953, 480).

2. *перен., розм.* Виявляти норовистість; упиратися, пручатися; капризувати.— *То словом щирим обізвуся, то гостинця привезу... От моя дівчина й залишила брикатися...* (Коцюб., I, 1955, 139); — *А, так ти ще брикатися! — трусонув його Корж* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 52).

БРИКЕ́Т, у, *ч.* Речовина, спресована у форму цеглинки, плитки. *Пробували в брикети його* [вугільний пил] *пресувати, не горить* (Кучер, Чорноморці, 1956, 73); *Концентровані (комбікорми, кормові брикети тощо) краще готувати на спеціальних заводах* (Колг. Укр., 1, 1958, 31).

БРИКЕ́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **брике́т;** // Який виготовляє брикети. [Тоня:] *Зараз нова брикетна фабрика почала працювати* (Собко, Життя.., 1950, 71).

БРИКЕТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **брикетува́ти.** *Сухі креми — це брикетовані суміші цукру, сухого молока, агару та інших смакових речовин* (Укр. страви, 1957, 282).

БРИКЕТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **брикетува́ти.** *Збагачення і брикетування вугілля має величезне народногосподарське значення* (Рад. Укр., 3.IV 1946, 3).

БРИКЕТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Спресовуючи дрібні або пилуваті матеріали, виготовляти з них брикети. *Щоб поліпшити якість бурого вугілля, його брикетують на спеціальних фабриках* (Наука.., 7, 1956, 7).

БРИКЛИ́ВИЙ, а, е. 1. Який любить брикатися. *Брикливий кінь.*

2. *перен., розм.* Норовистий, капризний. *Ти, кажуть, дівка не бриклива, Але од старості сварлива* (Котл., I, 1952, 234); — *Я люблю, щоб дівчина була трохи бриклива, щоб мала серце з перцем,— сказав Карпо* (Н.-Лев., II, 1956, 265).

БРИКЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **брикли́вий.**

БРИ́КНУТИ, ну, неш, *док., діал.* Упасти, перекинутися. *Іде, іде вівця і раптом захиталася, брикнула і край* (Кучер, Прощай.., 1957, 19).

БРИКНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Однокр. до **брика́ти** 1. *Кобила брикнула ногою* (Сл. Гр.).

БРИКУ́ЧИЙ, а, е. Те саме, що **брикли́вий.**

БРИ́ЛА, и, *ж.* Великий безформний шматок каменю, землі, глини, льоду і т. ін. *Рве* [вода] *каміння з-під ніг, котить кам'яні брили з гори і дуже легко може перевернути віз* (Фр., III, 1950, 7); *Гурток людей котить покинуту Зетом брилу до вилому* (Л. Укр., I, 1951, 455); *Он під самим берегом розмокає у воді свіжа глиняна брила, що недавно відкололася від берега* (Руд., Вітер.., 1958, 155).

БРИЛА́СТИЙ, а, е. Укритий брилами; з брилами. *Колгоспи.. сіяли кукурудзу по переораній бриластій поверхні* (Соц. твар., 3, 1956, 27).

БРИ́ЛИК, а, *ч.* Зменш. до **бриль.** *Прийшов Данилко до річки рибу ловити. Сів коло мосту, скинув брилик* (Коцюб., I, 1955, 469); *Довгими тонкими пальцями вона заправила пару неслухняних кучерів під брилик* (Сміл., Сад, 1952, 189).

БРИЛИ́СТИЙ, а, е. Те саме, що **брила́стий.** *Ущільнення особливо корисне, коли рілля брилиста і грудкувата* (Колг. енц., II, 1956, 151).

БРИ́ЛКА, и, *ж.* Зменш. до **бри́ла.** [Пастух:] *А тепер, гляди, коли б на гарній кришталевій брилці не з'їхала з гори у діл принцеса* (Л. Укр., II, 1951, 201); *Чоботи журно дивились — на.. брилки землі, що зашерхли за ніч, од підошви одлипли* (Тич., I, 1957, 246).

БРИЛУВА́ТИЙ, а, е. Те саме, що **брила́стий.** *Брилуваті й сухі грунти мають малу теплоемкість і теплопровідність* (Овоч., 1956, 41).

БРИЛЬ, я́, *ч.* Головний убір з широкими полями. *Меркурій низько поклонився, Перед Зевесом бриль ізняв* (Котл., I, 1952, 80); — *Сердешненький! Книжки складає У торбину і бриля бере* (Шевч., II, 1953, 172); *Сонце запалило криваві вогні на цератовім брилі Семена* (Коцюб., II, 1955, 378); *Крислатий бриль з рисової соломи був низько опущений на лоб* (Кучер, Чорноморці, 1956, 86).

БРИЛЬЯ́НТ, а, *ч.* Відшліфований і гранований коштовний камінь; алмаз. *Брильянт на перстені в пана старости блиснув до сонячного світла* (Фр., III, 1950, 239); *Виблискували золоті персні: з рідкісним чорним брильянтом.. і з фіолетовим бразільським аметистом* (Скл., Карпати, II, 1954, 66).

БРИЛЬЯ́НТОВИЙ, а, е. Прикм. до **брилья́нт;** // Зробл. з брильянтів, прикрашений брильянтами. *І Антося сама зареготалася щирим реготом, мабуть, з свого брильянтового намиста* (Н.-Лев., IV, 1956, 186).

△ **Зе́лень брилья́нтова** *див.* **зе́лень.**

БРИ́НДЗА *див.* **бри́нза.**

БРИНДУ́ША, і, *ж.* (*Crocus reticulatus*), *діал.* Шафран сітчастий. *Білі плескаті зуби* [овець] *вигризають у корінь солодку бриндушу* (Коцюб., II, 1955, 321); *Троє дівчат.. принесли пучок білих бриндуш та пролісків* (Коз., Сальвія, 1959, 225).

БРИ́НЗА, *діал.* **БРИ́НДЗА,** и, *ж.* Сир з овечого молока. *Малай варили з просяного борошна на воді без солі, бо їли його з солоним сиром або з бринзою* (Стор., I, 1957, 266); *Гості набирали у бербениці бриндзи та в мирності знову спускались в долини* (Коцюб., II, 1955, 327); *Жінки незабаром стали переобідувати хлібом та овечою бринзою* (Гончар, Таврія.., 1957, 578).

БРИНІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бриніти** 1 і звуки, утворювані цією дією. *Він несе в собі весь гомін землі, од тихого бриніння мушки до гуркоту грому* (Коцюб., I, 1955, 388); *Всі.. почули металічне бриніння. З моря йшов літак* (Трубл., II, 1955, 293).

БРИНІ́ТИ, ни́ть, *недок.* 1. Утворювати дзвенячий протяжний звук (перев. про струни і т. ін.); дзвеніти. *Там бубни й сопілки бринять* (Л. Укр., IV, 1954, 122); // Дзвінко звучати. *Тонкий голосок її.. бринів, як струна, і вона вела ним довго-довго* (Мирний, I, 1954, 252); * Образно. *І дзвінке повітря, і дзвінкі гори, і ліси, здавалося, все починало від кожного слова бриніти, як грандіозна мембрана* (Гончар, I, 1954, 81); // Дзижчати (про комах). *Над Семеновою головою бриніли комарі дивними голосами* (Март., Тв., 1954, 110); *Бриніли бджолині крила у винограднім лозі* (Кучер, Чорноморці, 1948, 9); // Дзюрчати (про воду). *А в Перейму річки біжать, бігли ж вони, аж бриніли* (Чуб., III, 1872, 220); *З гір потоки плинуть, рвуться, Струмені бринять* (Ус., Листя.., 1956, 47).

2. Яскраво вирізнятися своїм кольором (звичайно червоним) при цвітінні, дозріванні (про квіти, плоди). *Аби почала перша маківочка бриніти, вже й угледить* [Горпина], *і зараз вирве й любує єю* [нею] (Вовчок, I, 1955, 68).

3. Блищати, виблискувати. *Бринять багнети, виструнчені скісно* (Бажан, I, 1946, 69); *На очах Любові Максимівни бриніли сльози* (Собко, Звич. життя, 1957, 137).

БРИНЬ, *виг., рідко.* Уживається як присудок за знач. **бри́нькати, бри́нькнути** (про звучання струни). *Далі — бринь-бринь!..— і вихрем полинув задирливий козачок* (Вас., I, 1959, 242).

БРИ́НЬКАННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **бри́нькати** і звуки, утворювані цією дією. *З другої кімнати почулося бринькання піаніно* (Вишня, II, 1956, 67).

БРИ́НЬКАТИ, аю, аєш, *недок., рідко.* Те саме, що **бре́нькати.**

БРИ́НЬКНУТИ, ну, неш, *док., рідко.* Однокр. до **бри́нькати.**

БРИНЬЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *недок.* Ударами по чому-небудь утворювати легкі дзвенячі звуки; бряжчати. *Десь.. бриньчали стиха струни бандури* (Ільч., Серце жде, 1939, 52).

БРИТА́НЕЦЬ *див.* **брита́нці.**

БРИТА́НКА *див.* **брита́нці.**

БРИТА́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **брита́нці** і Британія. *Русявий британський посол здавався їй будущим тестем* (Н.-Лев., I, 1956, 428).

БРИТА́НЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **брита́нець,** нця, *ч.;* **брита́нка,** и, *ж.*), *заст.* Англійці. *Де вона — там і я невідступно. На британця — ані тіні уваги* (Коцюб., II, 1955, 420).

БРИ́ТВА, и, *ж.* Гострий сталевий ніж або спеціальне приладдя для гоління. *Як топишся, то й за бритву вхопишся* (Укр.. присл.., 1955, 270); *Ласкавий, гарний і проворний, І гострий, як на бритві сталь* (Котл., I, 1952, 78); *Він видобув лезо безпечної бритви.. і наголо зняв бороду* (Ю. Янов., II, 1954, 49); * У порівн. *Кінь падав. Його права передня* [нога], *вище копита, була зчесана, як бритвою* (Гончар, III, 1959, 223); [Кость:] *Серце моє полонила одна дівчина. Очі в неї голубі-голубі, як небо весняне, коси немов шовкові, губи малинові, голос ніжний-ніжний, як струмочок, а язик — як бритва* (Зар., Антеї, 1962, 54).

БРИ́ТИ, бри́ю, бри́єш, *недок., перех.* 1. Те саме, що **голи́ти.** [Варпеховський:] *В Томській опері один перукар.. брив тенорів і баритонів* (Коч., II, 1956, 492).

2. *перен., розм.* Влучно, гостро ганити кого-небудь. *На зборах добре брили Василя: «Ледачого, як він, не бачила земля!»* (Год., Заяча математ., 1961, 20).

БРИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **бри́ти** 1. *Голова наголо брита, сам присадкуватий, міцно злитий* (Гончар, Таврія.., 1957, 534); // *у знач. прикм. Стара мати заливається гіркими сльозами, обнімаючи бриту голову синову* (Мирний, II, 1954, 115).

БРИ́ТИСЯ, бри́юся, бри́єшся, *недок.* 1. Голити волосся на бороді, щоках, голові; голитися.

2. Не носити бороди і вусів.

БРИТОГОЛО́ВИЙ, а, е. З бритою головою. *За прилавком буфету володарює буфетник — огрядний бритоголовий мужчина з чорними вусиками* (Гончар, Маша.., 1959, 77).

БРИТТ *див.* **бри́тти.**

БРИ́ТТИ, ів, *мн.* (*одн.* **бритт,** а, *ч.*). 1. *іст.* Назва кельтського народу, який колись населяв Англію.

2. *книжн., заст.* Англійці. *Так ось вона — ця круча Альбіону, Вапнисто-білий невисокий щит, Який, немов удану перепону, Поперед себе звів гордливий бритт* (Бажан, Роки, 1957, 179).

БРИТТЯ́, я́, *с.* Дія за знач. **бри́ти** 1 і **бри́тися** 1.

БРИ́ЦЯ, і, *ж.* (*Setaria glauca*). Мишій сизий. *Бриця в пашні помічниця* (Номис, 1864, № 10 136).

БРИ́ЧКА, и, *ж.* Легкий візок для їзди, іноді з відкидним верхом. *У Гетьманському, коло нового будинку пана Польського, стояли в три ряди карети, брички, натачанки* (Мирний, II, 1954, 269); *Затупотіли коні. Затуркотіла бричка* (Фр., IV, 1950, 363); *До самого дворика підкотили дві ковані брички, запряжені баскими жеребцями в сірі яблука* (Кучер, Чорноморці, 1956, 562).

БРИ́ШКАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Поводитися чванливо; чванитися, задаватися. *Голову змінили, щоб не бришкав, що «ось ми то!..»* (Кв.-Осн., II, 1956, 305); [Храпко:] *Правду кажучи, що з того, що ти будеш бришкати та вгору нестись* (Мирний, V, 1955, 173).

БРИ́ЮЧИЙ ПОЛІ́Т. Політ літака або групи літаків на невеликій височині над поверхнею землі. *Над сосновим ліском на бриючому польоті, як яструбки, шугали штурмовики* (Головко, Дружба, 1942, 26).

БРІ́ВКА^1, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **брова́.** *Аж — гульк! ..з води Дівчинонька пливе І косу зчісує, і брівками моргає!..* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 76); *Очиці, наче блискавиці, Так і грають з-попід брівок темних!* (Л. Укр., I, 1951, 70); *Дівчинка хмурить брівки* (Донч., III, 1956, 27).

БРІ́ВКА^2, и, *ж.* 1. Підвищений край канави або насипу, утворений викопаною землею; край залізничного полотна, шляху і т. ін. *Яка знайома ця стежка брівкою насипу до заводу і яка вона завжди нова!* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 33).

2. Підвищений край бігової доріжки, обкладений дерном (на стадіоні, іподромі і т. ін.). *Голосов, як чемпіон, мав право ставати, не тягнучи жеребка, біля самої брівки* (Собко, Біле полум'я, 1952, 187).

БРІ́ВОНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **брі́вка**^{1}. *Чи вже ж їй вік продівувать, Зносити брівоньки нізащо?..* (Шевч., II, 1953, 49); *А в дівчини брівоньки, А в дівчини чорнії — Матуся дала* (Укр.. лір. пісні, 1958, 86); *— Я сказав їй: золота! Гнівно брівоньки зламалися. Одвернулася. Пішла* (Тич., I, 1946, 34).

БРІД, бро́ду, *ч.* Мілке місце річки, озера або ставка, в якому можна переходити або переїжджати на інший бік. *Коло млина, коло броду Два голуби пили воду* (Укр.. лір. пісні, 1958, 129); *Не розглядівши, кажуть, броду, Не лізь прожогом перший в воду* (Котл., I, 1952, 166); *Чомусь дівчина до броду По воду не ходить* (Шевч., II, 1953, 146); *Вільні броди й переходи Здовж великої ріки* (Фр., XIII, 1954, 355).

◇ **Пита́ти (спита́ти) бро́ду** — розпитувати людей, дізнаватися про кого-, що-небудь перед тим, як починати щось. *— Про мене, мамо, спитайте броду,— не будете жалкувать на Нимидору: вона дівчина здорова, робоча* (Н.-Лев., II, 1956, 179).

БРОВА́, и́, *ж.; мн.* бро́ви, брів. Дугаста смужка волосся над очною ямкою. *Михайло.. низько насува чорну шапку на чорні брови* (Вовчок, I, 1955, 380); *Дві чорні брови, мов дві чорні п'явки, повпивалися над очима* (Мирний, II, 1954, 34); *Очі пильні, блищать з-під густих розльотистих брів* (Кучер, Зол. руки, 1948, 226).

[I] **бровó́ю не веде́ (не моргне́, не здвигне́** *і т. ін.*); **Хоч би бров́ою моргну́в** *хто* — байдуже комусь, не звертає ніякої уваги хтось. *Говоримо було із мамою та згадуємо* [Катрю],*— батько слухає,— бровою не здвигне...* (Вовчок, I, 1955, 232).

БРОВА́Р, я́, *ч., заст.* 1. Те саме, що **брова́рня.** *І будеш.. До броваря дрова таскати* (Котл., I, 1952, 160); *Збоку тяглися комори, рублені з дубового лісу, бровар, в якому стояли пивні каді, каді для затирання браги* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 82).

2. Робітник броварні; броварник. *Четвертим партизаном був бровар у селі Королівка* (Козл., Сонце.., 1957, 5).

БРОВА́РНИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **брова́р** 1.

БРОВА́РНИК, а, *ч., заст.* 1. Власник броварні. *— Він оженився, здається мені, з донькою якогось багатого броварника?* (Коб., I, 1956, 118).

2. Робітник броварні. *Серед повстанців* [на Україні в XVII ст.] *відзначалась найбільш гноблена частина селян і міська біднота, так звані робітні люди: будники, гуральники, броварники, пастухи* (Іст. УРСР, I, 1953, 223).

БРОВА́РНИЦЯ, і, *ж., заст.* Те саме, що **брова́рня.**

БРОВА́РНЯ, і, *ж., заст.* Пивоварний завод. *Він згодився найнятись не в кого з хазяїв, а де-небудь.. на винниці або в броварні* (Мирний, II, 1954, 213); *Саливон працював бондарем на броварні* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 164).

БРОВА́СТИЙ, а, е. Те саме, що **брова́тий.** *Вона.. й не пізнала б в оцьому кремезному, бровастому, з ясними* *сірими очима солдаті отого сільського парубійка* (Головко, II, 1957, 582).

БРОВА́ТИЙ, а, е. Який має густі, широкі і т. ін. брови. *Поза столом сидить.. сквапний чоловічок..— сивоусий, пикатий, броватий, очима, як списом, пройма* (Вовчок, VI, 1956, 281); *Данило Гамалія і був «броватий», чи «бровко», як його дражнили ще у бурсі за те, що в нього були густі чорні брови* (Морд., I, 1958, 186).

БРОВЕНЯ́ *див.* **бровеня́та.**

БРОВЕНЯ́ТА, я́т, *мн.* (*одн.* **бровеня́**, я́ти, *с.*). Зменш.-пестл. до **бро́ви.** *Одна його доля — чорні бровенята* (Шевч., I, 1951, 41); *А які в неї бровенята! Неначе хто намалював на папері!* (Н.-Лев., II, 1956, 64); *Таня суворо супила бровенята* (Збан., Між.. людьми, 1955, 9).

БРО́ВИ *див.* **брова́.**

БРО́ВКА, и, *ж.* Те саме, що **брі́вка**^{2}. *Маковей, набивши патронами ріжки, лежав біля самої бровки асфальту* (Гончар, I, 1954, 409); *Шуріпа ішов бровкою понад самою дерезою* (Ряб., Золототисячник, 1948, 119).

БРОВКО́, а́, *ч.*, *розм.* Собака. *Пройшовши відсіль гонів з двоє.., Побачили, що ось лежав У бур'яні бровко муругий* (Котл., I, 1952, 134).

БРОДИ́ЛО, а, *с.* 1. *спец.* Фермент, що викликає бродіння.

2. *перен.* Те, що викликає який-небудь процес, яке-небудь явище. *Російська революція повинна була стати бродилом і прологом пролетарської революції* (Іст. УРСР, I, 1953, 573).

БРОДИ́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до бродіння. *Найбільше застосування в бродильній промисловості дістали дріжджі з роду «цукроміцетів»* (Технол. інструкція.., 1954, 58); *Бродильне виробництво.*

БРОДИ́ТИ^{1}, броджу́, бро́диш, *недок.* 1. Повільно ходити без певної мети й напрямку; блукати. *Еней теж по лісу бродив...* (Котл., I, 1952, 211); *Хоробро в снігу бродили* [половці], *Але швидко заблудили* (Фр., XIII, 1954, 375); *По долині бродили коні на паші* (Коцюб., I, 1955, 240); * Образно. *Де ти бродиш, моя доле? Не докличусь я тебе!* (Пісні та романси.., II, 1956, 13); // Поволі ходити по мілкій воді, болоту. *Над берегом річки вона роззувалась, бродила по мілкій воді* (Коцюб., II, 1955, 214); *Серед блискучої водяної гладіні бродить, розгулюючи на мілкому, всяка озерна дрібнота: тонконогі куличата, бекаси* (Гончар, Маша.., 1959, 38).

2. *перен.* Повільно рухатися, пересуватися. *Бродить сірий і густий туман, Де Дніпро вливається у море* (Дмит., Вірші.., 1949, 22); * Образно. *Бродить осінь в садах пурпурових, дзвонить жовтим намистом беріз* (Сос., Поезії, 1950, 152).

БРОДИ́ТИ^{2}, бро́дить, *недок.* Бути в стані, в процесі бродіння. *В суліях бродили пахучі меди* (Нех., Повість.., 1952, 9); * Образно. *Всередині в нього росло щось, як тісто у діжці, бродило, немов опара* (Коцюб., II, 1955, 204).

БРОДІ́ННЯ, я, *с.* Біохімічний процес розкладу вуглеводів, що відбувається під впливом мікроорганізмів або їх ферментів. *Бактерії і грибки спричиняють процеси бродіння* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 26); *З глибини дубини повіває пахощами диких яблук.., гнилуватим бродінням опалого листу* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 141).

БРО́ДОМ, *присл.* Переходячи, перебродячи річку, озеро і т. ін. по дну; убрід. *В лісах В'єтнаму, У джунглях бродом по ріці, По гиблих болотах, стежками, До тебе йдуть твої бійці* (Перв., II, 1958, 62).

БРОДЯ́ГА, и, *ч.* Бездомна людина, що не має постійного місця проживання, сталого заняття, роботи. *Поплив* [козак] *Дністром на сей бік, Покинувши волю, Бродягою...* (Шевч., II, 1953, 106); *Бурлаки зглянулись і все подивлялись на проворного бродягу, все чогось не йняли йому віри* (Н.-Лев., II, 1956, 217); *Тут не раз.. проходили і бродяги, і колишні втікачі-каторжани* (Донч., III, 1956, 203).

БРОДЯ́ЖИЙ, а, е. Прикм. до **бродя́га.**

БРОДЯ́ЖИТИ, жу, жиш, *недок.* Бути бродягою.

БРОДЯ́ЖНИЦТВО, а, *с.* Стан, спосіб життя бродяги. *Він* [М. Горький] *починав життя типовим для часів зростаючого капіталізму в Росії бродяжництвом, шуканням долі* (Ле, В снопі.., 1960, 310).

БРОДЯ́ЖНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бродя́жництво;** // Власт. бродязі. *Леонідові подобалась його енергія, напористість і навіть оцей звірячий бродяжницький його апетит* (Гончар, Таврія.., 1957, 403).

БРОДЯ́ЧИЙ, а, е. Який не живе на одному місці або не має постійного місця проживання. [Руфін:] *То шлях непевний,— всякий люд бродячий, усяке розбишацтво там буває, а ти смерком ідеш, самотня жінка...* (Л. Укр., II, 1951, 343); *Говорив з бродячим людом по лісах і степових шляхах* (Ле, Наливайко, 1957, 131); // Який постійно переходить з місця на місце; мандрівний. *Бродячий цирк;* // Який має або виявляє схильність бродити, переходити з місця на місце. *Бродяча натура.*

Бродя́чі во́гники — те саме, що **Блука́ючі вогні́** (*див.* **блука́ючий**). *В очеретах заблимали два бродячі вогники* (Л. Укр., III, 1952, 218); **Бродя́чий спо́сіб життя́** — постійна або часта зміна місця проживання. *Близько 400—100 тисяч років тому вели* [люди] .. *бродячий спосіб життя* (Іст. СРСР, I, 1957, 3).

БРОМ, у, *ч.* 1. Хімічний елемент, червоно-бура рідина з різким запахом, що використовується в медицині, фотографії і техніці. *Бром широко застосовується у промисловості органічного синтезу і зокрема для виробництва етилової рідини* (Наука.., 11, 1956, 13).

2. Ліки, які містять у своєму складі сполуки брому; застосовуються для заспокоєння нервової системи. *Вона почимчикувала до свого покоїка, налила ложку брому* (Н.-Лев., IV, 1956, 258).

БРО́МИСТИЙ, а, е. Який має в своєму складі бром. *Звичайно радій добувається у вигляді хлористої або бромистої солі* (Заг. хімія, 1955, 99).

БРО́МНИЙ, а, е. Прикм. до **бром;** // Який виробляє бром. *Бромний завод.*

БРОНЕАВТОМОБІ́ЛЬ, я, *ч.* Бойова броньована автомашина, призначена для розвідки, охорони і зв'язку. *Бронеавтомобіль.. покидав село з останніми лавами відступаючих* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 25).

БРОНЕБІ́ЙКА, и, *ж.*, *розм.* Гармата або інший вид вогнепальної зброї, снаряди, міни або кулі якої пробивають броню. *Внизу під горою загули мотори, вдарили наші бронебійки* (Гончар, Новели, 1954, 40).

БРОНЕБІ́ЙНИЙ, а, е. Який пробиває броню або застосовується для стрільби по броньованих цілях. *Артилеристи батареї Голуба приготували бронебійні снаряди* (Собко, Шлях.., 1948, 160).

БРОНЕБІ́ЙНИК, а, *ч.* Боєць, що стріляє з бронебійної зброї. *На світанку наші бронебійники підпалили «пантеру»* (Гончар, Новели, 1954, 40).

БРОНЕМАШИ́НА, и, *ж.* Те саме, що **бронеавтомобі́ль.** *Зводилися високі стріли підйомних кранів, легко підіймаючи над водою.. бронемашини* (Кучер, Чорноморці, 1956, 234).

БРОНЕНО́СЕЦЬ, сця, *ч.* Корабель військового флоту, покритий бронею і озброєний далекобійними гарматами. *Вчора ми їздили оглядати один італьянський броненосець* (Л. Укр., V, 1956, 404); *До Одеси прибув броненосець «Потьомкін», і на ньому матроси підняли червоний прапор* (Кучер, Чорноморці, 1956, 96).

БРОНЕНО́СНИЙ, а, е. Покритий бронею (в 2 знач.).

БРОНЕПО́ЇЗД, а, *ч.* Броньований поїзд, призначений для ведення бойових дій у смузі залізниці. *Сьогодні ввечері бронепоїзд мав уже вийти на фронт* (Донч., III, 1956, 428).

БРОНЕТА́НКОВИЙ, а, е. Який має на озброєнні танки і самохідну артилерію. *По шляхах рухались бронетанкові частини й маси кінноти козачого корпусу* (Гончар, I, 1954, 114).

БРОНЕТРАНСПОРТЕ́Р, а, *ч.* Бойова броньована машина для перевезення піхоти на поле бою і для розвідки. *З окопів по бронетранспортерах дружно захльостали станкові й ручні кулемети* (Кучер, Чорноморці, 1956, 377).

БРО́НЗА, и, *ж.* 1. Сплав міді з оловом, алюмінієм та іншими металами. *Перед ним Із бронзи литую статую Самого кесаря несуть* (Шевч., II, 1953, 271); *З часом люди.. пізнали різні метали, бронзу, мідь, залізо* (Фр., IV, 1950, 117).

2. Художній виріб з такого сплаву. *О росяні квіти на тому кургані! — Ми їх назбирали у чистому полі, Ми їх опустили на бронзу поволі* (Нагн., Вибр., 1957, 92); // *збірн. Тут кілька музеїв, скрізь чудовий мармур, бронза* (Коцюб., III, 1956, 267).

3. *перен.* Колір, подібний до кольору такого сплаву. *Вечірнє сонце обливало їх бронзою заходу* (Кучер, Чорноморці, 1956, 202).

БРО́НЗОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **бро́нза** 1; // Зробл. з бронзи.— *Оті всі бронзові каблучки подавали йому тутешні дівчата* (Н.-Лев., IV, 1956, 383); *Славний той міст знаменитими чотирма вороними бронзовими кіньми* (Вишня, I, 1956, 302).

2. Який має колір бронзи; золотисто-коричневий. *Гаряче світло грало на запеченому бронзовому виду Олександри, обливало темні бронзові руки* (Коцюб., I, 1955, 61); *Гафійці років вісімнадцять-дев'ятнадцять. Це міцна чорноброва дівчина з бронзовим засмаглим обличчям* (Збан., Любов, 1957, 275).

△ **Бро́нзовий вік** — період в історії людства, коли поряд з кам'яними були поширені вироби з бронзи. *Бронзовим віком називають наступну за мідним віком епоху. В цей час у виробництві знарядь праці та зброї, крім каменю, застосовували бронзу* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 85); *Як відомо, на берегах і на островах* [Дніпра] *жили люди кам'яного і бронзового віків* (Коцюба, Нові береги, 1959, 139); **Бро́нзова хворо́ба**, *мед.*— хвороба надниркових залоз, що викликає бронзове забарвлення шкіри.

БРОНЗОВІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок.* Набувати кольору бронзи; виділятися бронзовим кольором. *Сидять* [діди] *вечорами тихими... Бронзовіють високі чола* (Мал., I, 1956, 337); *Очі його ще дивилися по-селянськи наївно, на обличчі бронзовіла засмага виноградників і ланів* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 172).

БРОНЗУВА́ЛЬНИК, а, *ч., спец.* Майстер, який бронзує.

БРОНЗУВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж., спец.* Жін. до **бронзува́льник.**

БРОНЗУВА́ННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **бронзува́ти.**

БРОНЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., спец.* Покривати металеві вироби тонким шаром бронзи або фарбувати що-небудь бронзовими лаками чи фарбами.

БРОНХ *див.* **бро́нхи.**

БРО́НХИ, ів, *мн.* (*одн.* **БРОНХ**, а, *ч.*). Трубки, які з'єднують дихальне горло (трахею) з легенями і проводять в них повітря. *Від нижнього кінця трахеї відходять двома вітами бронхи, поділяючись у легенях на дрібніші гілки та найтонші ходи* (Худ. чит.., 1955, 19).

БРОНХІА́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **бро́нхи.** *У деяких людей різні запахи викликають явища захворювання, відомого під назвою бронхіальної астми* (Курс патології, 1956, 36).

БРОНХІ́Т, у, *ч., мед.* Запалення слизової оболонки бронхів. *Мені не повезло трохи, я застудився, схопив бронхіт* (Коцюб., III, 1956, 437); *Потім був трошки хворий, маленький бронхіт вчепився* (Л. Укр., V, 1956, 428).

БРОНЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бронюва́ти** 1. *Захист* [станції] *від метеорної небезпеки здійснюється.. бронюванням її життєво важливих частин* (Наука.., 1, 1958, 7).

БРОНЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок., перех.* 1. Покривати бронею (у 2 знач.) для захисту від гарматних пострілів, ударів і т. ін.

2. *рідко.* Надавати кому-небудь право розпоряджатися, володіти ким-, чим-небудь; закріпляти за ким-, чим-небудь.

БРО́НЯ́, бро́ні, *ж.* 1. *заст.* Металевий одяг для захисту тулуба воїна. *Вже зібрався Олег віщий На вражу недолю, Їде конем білогривим По чистому полю. Блищить броня цареградська, Шелом аж палає* (Рудан., Тв., 1956, 209); *Вони схилились у земнім поклоні Московським далям, рідній стороні, І, брязнувши кружальцями броні, Звелися рвучко й скочили на коні* (Бажан, Роки, 1957, 230); * У порівн. *А кінь.. як намальований: шерсть на йому блищить, як броня* (Стор., I, 1957, 94); // Зброя. *У той день, як нам рушать, подарував він свого коня і роздав броню: кому шаблю, кому пістолі, кому гвинтівку* (Стор., I, 1957, 178); *До броні! Настала година слушна За рідний край стать в обороні* (Стар., Поет. тв., 1958, 39).

2. Захисне облицювання із сталевих плит на військових кораблях, поїздах, автомобілях і т. ін. *Вони бронепоїзди обшивали корабельною бронею* (Кучер, Чорноморці, 1956, 144); *Де бронею танки в просторах гриміли, комбайни в житах попливуть* (Сос., Вірші, 1954, 57); // Броньовані бойові машини. *Вони чекали тієї хвилини, коли, сівши на броню, ринуться в прорив* (Ю. Янов., Мир, 1956, 202).

3. *тільки* **бро́ня.** Закріплення когось або чогось за ким-, чим-небудь; документ на це закріплення.— *Всю війну я провів у Казахстані.. З бронею в кишені просиджую штани у заводській лабораторії* (Рибак, Час.., 1960, 144).

БРОНЬ, і, *ж., рідко* 1. Те саме, що **бро́ня́.**— *Що? Скласти бронь? Віддать?* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 67); *Хоробрі серця моряків, Надійні — і бронь, і гармати* (Гончар, Вибр., 1959, 230).

2. Те саме, що **бро́ня** 3. *Студенти поки що можуть спати спокійно — у них бронь до закінчення університету* (Гончар, Людина.., 1960, 15).

БРОНЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **бронюва́ти 1**; // *у знач. прикм. Хлюпотить у бухті мала хвиля, б'ючись в броньовані тіла кораблів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 26); *В бій, у бій броньовані колони* (Мал., II, 1956, 83).

БРОНЬОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **бро́ня́.** *Ховаючи обличчя за охоронними щитами, вони* [газозварники], *краячи сталь, різаками вирізували броньові плити* (Донч., III, 1956, 413); // Покритий бронею. *На сувору війну громадянську, як солдата, у шлях бойовий слюсарі трудового Луганська повели паровоз броньовий* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 125); *Вранці в місто.. на повному ходу влетів маленький броньовий автомобіль* (Собко, Серце, 1952, 71).

БРОНЬОВИ́К, а́, *ч.* Те саме, що **бронеавтомобіль.** *В вибухах, у вирі Йшли броньовики* (Сос., Солов. далі, 1957, 105); *Здіймаючи стовп куряви, раз у раз гуркотіли вулицею вантажні авто й броньовики* (Донч., VI, 1957, 117).

БРО́СТКА, и, *ж.* Листкова або квіткова брунька. *Хай розкаже* [пролісок], *що вчуває, Пробиваючись, трава, У якому дивуванні Кожна бростка ожива* (Олесь, Вибр., 1958, 195).

БРОСТЬ, і, *ж.* 1. *перев. збірн.* Листкові або квіткові бруньки. *На тій яблунці, що в ярку, та й брость є* (Сл. Гр.); *Дерева ще безлисті, але вкриті бростю, що от-от має розкритись* (Л. Укр., III, 1952, 186); *На гілочках береста тільки-тільки з'явились тверді і холодні ще бруньки, але брость на кінському каштані була вже глейка* (Смолич, V, 1959, 646).

2. *збірн.* Гілки, зелень на дереві. *Мостила мости з зеленої брості, Сподівалася матері в гості* (Чуб., V, 1874, 509); *Вікові дуби стоять понад молодою бростю* (Фр., IV, 1950, 473).

3. *діал.* Гроно, кетяг. *На столах чекають нас давно страви, яблука і винограду брості* (Дор., Передгроззя, 1935, 107); *Вітер шумів листям дуба і гойдав багряні брості горобини* (Шиян, Партиз. край, 1946, 211).

БРО́ШКА, и, *ж.* Прикраса із застібкою, яку приколюють на жіночий одяг біля шиї або на грудях.— *До чого-то стільки уборів? Цілий ювелірний магазин! ..Браслети, персні, гребені, брошки* (Л. Укр., III, 1952, 541); *У тітки на столику лежала красива брошка — зелена бабка з золотими очима* (Донч., V, 1957, 281).

БРОШУ́РА, и, *ж.* Невелика (не більше як 4—5 друкованих аркушів) книжка, звичайно в м'якій оправі. *Замір спілки видавати популярні брошури для молоді — дуже мені до вподоби* (Коцюб., III, 1956, 216); *О Ленінське слово, народжене в бурі, Одлите на сірий газетний папір! О, як ти кипіло в тоненькій брошурі І владно вело і виводило спір!* (Перв., II, 1958, 297).

БРОШУ́РКА, и, *ж.* Зменш. до **брошу́ра.** *Спасибі добрим людям: мало не щотижня хтось щось пришле: то книжку, то брошурку, то газету* (Коцюб., III, 1956, 289); *В кутку між купами газет лише кілька примірників брошурок пореволюційної літератури* (Ле, Міжгір'я, 1953, 225).

БРОШУ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **брошу́ра.**

БРОШУРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **брошурува́ти.** *Просив би тільки, коли можна, щоб 20 з них* [оповідань] *було оправлених, а 30 брошурованих* (Коцюб., III, 1956, 211).

БРОШУРУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до брошурування; // Признач. для брошурування. *Брошурувальна машина.*

БРОШУРУВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник друкарні, який брошурує книжки.

БРОШУРУВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **брошурува́льник.**

БРОШУРУВА́ЛЬНЯ, і, *ж.* Майстерня для брошурування.

БРОШУРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **брошурува́ти.**

БРОШУРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Зшивати надруковані аркуші в книгу або брошуру. *Сфальцьований аркуш не розсипається, і його зручно брошурувати* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 20).

БРУД, у, *ч.* 1. Те, що робить що-небудь нечистим; грязь, болото, сміття, різні покидьки. *Увесь той бруд покривав тільки прибережні хвилі* (Л. Укр., III, 1952, 611); *Валентин Модестович мимоволі глянув собі під ноги: чи не приніс, бува, бруду знадвору?* (Шовк., Інженери, 1956, 179).

2. *перен.* Розпуста, аморальна поведінка, нечесні вчинки і т. ін.— *Скрізь люди! — казала ображена думка, перелякана стріванням з брудом, злиднями і всею недолею людською* (Л. Укр., III, 1952, 598).

БРУ́ДЕР, а, *ч., с. г.* Апарат для обігрівання вилуплених в інкубаторі пташат домашньої птиці. *Радгосп виріс, збагатився просторими пташниками, брудерами* (Рад. Укр., 15.IV 1959, 2).

БРУДЕРГА́УЗ, а, *ч., с. г.* Приміщення для вирощування інкубаторних пташат. *За зиму збудовано нові інкубатори: брудергаузи та качатники* (Колг. Укр., 2, 1959, 39).

БРУДЕРША́ФТ: ◇ **Пи́ти [на] брудерша́фт** *з ким* — випити чарку з ким-небудь і поцілуватися на знак дружби, після чого обидва учасники звертаються один до одного на «ти». *Ми на брудершафт не пили, в одній партії не перебуваємо, хіба те, що на роботі зустрічаємося* (Донч., I, 1956, 435).

БРУ́ДНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бридни́ти** 1.

БРУДНЕ́НЬКИЙ, а, е. Зменш. до **брудни́й.** *Моя принцесо, пишна босоніжко, згадай той час, як ти гусята пасла.. Нехай тебе не лицарі там стрінуть, а ...все одно, зате ти будеш вільна, хоч і брудненька трошки* (Л. Укр., II, 1951, 193).

БРУДНИ́Й, а́, е́. 1. Покритий брудом (у 1 знач.), болотом; з брудом. *Видко обом — і Андрієві і Маланці,— як брудною, розгрузлою дорогою йдуть заробітчани* (Коцюб., II, 1955, 32); — *Хто б це міг .. наслідити брудними чобітьми на паркеті?* (Донч., III, 1956, 17).

2. Нечистий, замазаний, забруднений.— *Дай, братику, мені хусточку: вона брудна, я піду та виперу тобі* (Сл. Гр.); *Зокола стіни* [хати] *не рівні та білі, а брудні — аж чорні* (Мирний, IV, 1955, 249); *Сплинули води брудними потічками, прилетіли бузьки з далеких країн* (Кобр., Вибр., 1954, 172); *Навіть брудний од сажі сніг на клумбах серед двору* [заводу] *виглядав чепурно* (Ю. Янов., II, 1954, 98); *На столі лежав нарізаний засохлий хліб, стояли брудні тарілки* (Дмит., Наречена, 1959, 181); // Сірувато-мутний (про колір). *Брудні та важкі хмари вистилали високе небо* (Мирний, IV, 1955, 326); // При виконанні якого людина брудниться. *Брудна робота.*

3. *перен.* Який викликає моральну огиду, осуд; огидний, мерзенний. *..влаштовують реакційні і брудні дільця чорносотенці і клерикали..* (Ленін, 20, 1950, 7); *Як він, цей брудний, підлий Боровик, сміє міряти всіх людей на свій аршин?* (Собко, Справа.., 1959, 206); // Сороміцький, непристойний. *Брудні натяки в пісні ставали все виразнішими* (Л. Укр., III, 1952, 657).

БРУДНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *недок., перех.* 1. Робити кого-, що-небудь брудним, нечистим. *Невеличкі рученята невпокійно бігали по личку, витираючи сльози, бруднили його* (Мирний, IV, 1956, 27); *Іноді Оленка, бігаючи за метеликами, бруднила черевички* (Ільч., Серце жде, 1939, 96).

◇ **Брудни́ти ру́ки** *об кого — що і без додатка* — устрявати у якусь невигідну чи неприємну справу; зв'язуватися з ким-небудь недостойним (переважно у бійці). *Сагайдак-бей не жав «хліба козацького». Та й навіщо було бруднити руки, коли йому і так належала лев'яча частка здобутого?!* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 125); *Він* [сержант] *гордовито підняв голову: — ..Буду об нього* [німця] *руки бруднити!* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 56).

2. *перен.* Плямувати, опоганювати, ганьбити, безчестити кого-, що-небудь. *Плісвява минулого таки лип-*

не — з останніх сил, намагається ще бруднити, як може (Ле, Міжгір'я, 1953, 337).

БРУДНИ́ТИСЯ, нюся, ни́шся, *недок.* Ставати брудним, нечистим. *Учителька.. показала, як краще загорнути кожний підручник у папір, щоб не бруднилася палітурка* (Донч., IV, 1957, 299).

БРУ́ДНО. Присл. до **брудни́й.** *У двері грюкає прикладом вартовий, брудно лається* (Хижняк, Тамара, 1959, 131); *Брудно і неохайно написана робота; // у знач. присудк. сл. Там* [у другій кімнаті] *було теж брудно й безладно* (Шовк., Інженери, 1956, 17).

БРУДНО́ТА, и, *ж.* Те саме, що **брудо́та.**

БРУДНУВА́ТИЙ, а, е. Злегка, трохи брудний (у 1, 2 знач.). *А нижче.. висіли непорушні бруднуваті стіни пилюки, вісники далеких чорних бур* (Гончар, Дорога.., 1953, 17).

БРУДНЮ́ЩИЙ, а, е, *розм.* Дуже брудний (у 1, 2 знач.).

БРУДО́ТА, и, *ж.* 1. Бруд, грязь. *Брудота в хаті.*

2. *перен.* Те саме, що **бруд** 2. *Підлоту, самолюбство і брудоту Ти здалека добачуєш* [добачаєш] *достоту* (Фр., XI, 1952, 281).

БРУК, у, *ч.* Дорога або вулиця (мостова), вимощена камінням. *Розтинався раптом голосний гуркіт коліс по бруку* (Коцюб., II, 1955, 174); *Брук був такий розбитий, що шофер об'їжджав його узбіччям* (Коп., Земля.., 1957, 39).

БРУ́КВА, и, *ж., бот.* (*Brassica napus* L. var. *esculenta*). Городня рослина, овоч; уживається як їжа і як корм для худоби. *Їдять брукву, а лушпайки кидають* (Чуб., II, 1878, 115); *Жовті сорти брукви в кормовому відношенні вважаються кращими, ніж білі* (Свинар., 1956, 154).

БРУ́КВЯНИЙ, а, е. Прикм. до **бру́ква.**

БРУКІ́ВКА, и, *ж.* Те саме, що **брук.** *Кінські ноги б'ють бруківку.., викрешуючи підковами іскри* (Шиян, Магістраль, 1934, 238); *Один квартал села має вже тротуари, а вся центральна вулиця — акуратну хазяйську бруківку* (Ю. Янов., II, 1954, 180).

БРУКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **брукува́ти.** *Спершу поволі, потім хутко торохкотнули колеса по брукованому річковим каменем двору* (Чендей, Поєдинок, 1962, 32); // *у знач. прикм. Тим часом вона без мети блукала стежками брукованого двору* (Коцюб., II, 1955, 144); *Увесь день їхали брукованим шляхом, а надвечір завернули на грунтову дорогу* (Кучер, Зол. руки, 1948, 200).

БРУКОВИ́ЦЯ, і, *ж., діал.* Брук, бруківка. *Машина з гуркотом вилітає по бруковиці на Царичанський шлях* (Гончар, Маша.., 1959, 27).

БРУКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **брукува́ти.** *Брукування вулиць.*

БРУКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Вимощувати камінням вулицю, дорогу і т. ін.

БРУКУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **брукува́ти.** *Тюремна сторожа доводила в'язнів тільки до того перехрестя, де брукувалося шосе* (Кулик, Записки консула, 1958, 94).

БРУЛЬЙО́Н, у, *ч., заст., рідко.* Чорновий список; чернетка. *Коли б він* [рукопис] *показавсь вам цілком не до вжитку, то ..прошу відіслати рукопис, бо не маю жодного брульйону* (Фр., I, 1955, 46); *Якщо просто загубились* [вірші], *то мені їх шкода, бо в мене нема й брульйону* (Сам., II, 1958, 468).

БРУНА́СТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **бруна́тний.** *Йому схотілося купити брунастий, в вишневих цяточках галстук* (Горд., Дівчина.., 1954, 307); *В музеї під склом лежить її скромний одяг. Брунаста сукня з білим комірцем* (Кучер, Дорога.., 1958, 185).

БРУНА́ТНИЙ, а, е. Коричневий; темно-жовтий. *Оддаль кінський щавель, зруділий на сонці, куривсь брунатним димом* (Коцюб., II, 1955, 215); *Вона йде по асфальту, і брунатні плоди каштанів поблискують біля її ніг* (Собко, Граніт, 1937, 175); *Пастушки З брунатними ногами, з торбинками Через плече, махали нам устріч Руками* (Рильський, II, 1956, 138).

БРУНЕ́Т *див.* **брюне́т.**

БРУ́НЕЧКА, и. *ж.* Зменш.-пестл. до **бру́нька.** *Зародок* [насінини] *складається з брунечки та первинного кореня* (Практ. з анат. рослин, 1955, 198).

БРУ́НИТИСЯ, ться, *недок.* Викидати бруньки. *Дерево бруниться* (Сл. Гр.); *За вікном.. яблуньки вбиваються у силу, Бруняться у місячній імлі* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 9); *Весь сад брунився* (Гончар, Земля.., 1947, 118).

БРУ́НЬКА. и, *ж.* Ще не розвинений пагін рослини, зачаток квітки або стебла з листям. *Гай ожива.. На гілках уже скрізь поналивало бруньки* (Фр., XIII, 1954, 306); [Пастух:] *Поглянь, як сонце світить над безлистим гаєм, от-от неначе вискочать бруньки* (Л. Укр., II, 1951, 200); *Бруньки на каштанах стікали липучим соком, тополя обвішалася сережками* (Смолич, Мир.., 1958, 6); * У порівн. *Зо дня в день бубнявіла Вітрова Балка, як брунька* (Головко, II, 1957, 257).

БРУНЬКОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **бру́нька.** *Чути бруньковий дух од верб понад ставом* (Головко, II, 1957, 179).

БРУНЬКОЇ́Д, а, *ч.* Жучок сірого кольору з коротким хоботком і нерозвиненими крилами. *Брунькоїд пошкоджує всі плодові породи, а також смородину та агрус* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 354).

БРУНЬКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **брунькува́ти.**

БРУНЬКУВА́ТИ, у́є, *недок.* Викидати бруньки. *Ластівки летять. Брунькують клени* (Криж., Срібне весілля, 1957, 86); *Німі дерева тихо, урочисто брунькували* (Гончар, I, 1954, 325).

БРУНЬКУ́ВА́ТИСЯ, у́ється, *недок., рідко.* Те саме, що **брунькува́ти.**

БРУС, а, *ч.* 1. Обтесана чи обпиляна чотиригранна колода, довгий чотиригранний шматок каменю або металу, що застосовується на будівництві. *Вся хата була зложена з липових .. брусів* (Стор., I, 1957, 226); *Андрусь купив віз і пару добрих коней і возив дубові бруси для залізної дороги* (Фр., III, 1950, 66); *Нетерпляче кидається* [раб-гебрей], *притуляючи голову до затіненого боку бруса камінного* (Л. Укр., II, 1951, 242); *Майстри тесали податливу деревину, ладнали бруси, скріплювали* (Шиян, Гроза.., 1956, 628).

Парале́льні бруси́ — гімнастичний прилад, який складається з двох паралельних круглих жердин, прикріплених до підставок. *Криниця припасовував труби для паралельних брусів і турника* (Бойч., Молодість, 1949, 296); *Він підійшов до брусів і спробував підтягнутись угору на руках* (Донч., II, 1956, 387).

2. Довгастий чотиригранний шматок чого-небудь. *Брус мила* (Сл. Гр.).

3. Спеціальний камінь для гостріння металевих предметів (ножа, коси і т. ін.). *Бодай коса зломилася, а брус перебився* (Пісні та романси.., I, 1956, 123); [Конон:] *А попереду Молодий косар косе, Чорнява вдова Бруса йому підносе* (Кроп., II, 1958, 431).

БРУСКО́ВИЙ, о́ва́, о́ве́. Прикм. до **брусо́к.**

БРУСЛИ́НА, и, *ж.* 1. *бот.* (*Evonymus europaea* L.). Переважно кущова рослина, що має промислове значення: з неї добувають гутаперчу, а з деревини роблять шевські дерев'яні гвіздки. *Сам було виріже нам удлища довгі та гнучкі із бруслини* (Морд., I, 1958, 56).

2. *збірн.* Ягоди цієї рослини. *Так уже хотілося Тарасові чимсь Катрусі прислужитися — сам він наламав калини і бруслини* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 28).

БРУСЛИ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **брусли́на**; //Зробл. з бруслини. *Міцними бруслиновими гвіздками підбивав* [швець] *якомусь здоровому дядькові відірвану підметку* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 159).

БРУСНИ́ЦЯ, і, *ж.* 1. *бот. (Vaccinium vitis-idaea* L.*).* Напівкущова вічнозелена рослина.

2. *збірн.* Ягоди цієї рослини. *Був початок серпня; в тайзі достигали кедрові горіхи і визрівала червона брусниця* (Донч., III, 1956, 52).

БРУСНИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **брусни́ця.** *Брусничні листки;* // Вигот. з брусниці. *Брусничний напій; Брусничне варення.*

БРУСО́ВАНИЙ, а, е. Обтесаний на чотири грані; // Зробл., збудований з брусів. *Вздовж брусованих стін — укриті килимами лави* (Коч., I, 1956, 509).

БРУСО́К, ска́, *ч.* 1. Зменш. до **брус.** *Кріпильники теж не сиділи без діла, вони підносили дерев'яні бруски кріпильних рам* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 156); *Він брав брусок мила, загортав у хустку і роздаровував на спогад гостям* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 371); *Ще роса з житів не спала, Ми взяли бруски й клепала І з зорі Гострим коси* (Щог., Поезії, 1958, 139); *Бруски й мантачки вже лежали на полиці в Оленки, в коморі* (Вишня, I, 1956, 380).

2. Частина полудрабка — кожна з двох горизонтальних жердин, з'єднаних щаблями.

БРУСО́ЧОК, чка, *ч.* Зменш. до **брусо́к** 1. *Сам він почав стругати брусочки, а мені наказав відпиляти дошку* (Збан., Мор. чайка, 1959, 99); *Вийняла* [мати] *брусочок мила.., рушника вишиваного із скрині добула* (Кучер, Дорога.., 1958, 132); *На шиї — широкий ремінь акордеона, маленькі брусочки клавішів сяють перламутром* (Руд., Вітер.., 1958, 422).

БРУ́ССЯ, я, *с.* Збірн. до **брус** 1. *І кленове брусся, яке роками беріг для нової хати, лягає вподовж гаті на дно Сиваша* (Гончар, Таврія.., 1957, 712).

БРУ́СТВЕР, а, *ч., військ.* Земляний насип або кам'яне підвищення на зовнішній стороні окопу чи траншеї для прикриття бійців од ворожого вогню. *Савченко з автоматом у руці вискочив на бруствер і побіг вперед* (Собко, Вогонь.., 1947, 71); *Схопив бінокля Гризлов і застиг на кам'яному бруствері окопу* (Кучер, Чорноморці, 1956, 276).

БРУТА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Грубий; жорстокий (про вдачу, поводження і т. ін.). *Він був брутальний супроти нього, ніколи не заговорив щиро, а все або з гнівом, або з кпинами* (Фр., VII, 1951, 191); *Серце народу! Надто багато пережило воно глибоко несправедливого, брутального, звірячого від фашистських лютих собак* (Тич., III, 1957, 174); *Відчувала, що над нею хочуть учинити щось гидке, брутальне...* (Кач., II, 1958, 12); *Він закінчив* [розмову] *брутальною лайкою й, поставивши пляшку на стіл.., рвучко вихопився з підвалу* (Сміл., Зустрічі, 1936, 129).

2. *зах.* Великий, сильний. *Намети оказалися* [виявилися] *дуже марною охороною проти такої брутальної студені* (Коб., II, 1956, 129).

БРУТА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і якість за знач. **брута́льний** 1. *Він* [офіцер-вихователь] *пояснив Маслюку, що зазнайство і брутальність недостойні радянського громадянина* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 69); *Знову Ганні Іванівні стало не по собі від його прямоти, що так скидалася на звичайну брутальність* (Шовк., Інженери, 1935, 273).

БРУТА́ЛЬНО. Присл. до **брута́льний** 1. *Сперанський стогнав і брутально лаявся* (Гончар, I, 1954, 213).

БРУ́ТТО, *невідм., у знач. прикм.* Вага товару разом з упаковкою.

БРУХТ, у, *ч.* Ламані або придатні тільки для переробки металеві предмети. *Від вокзалу починаються кучугури залізного брухту, звисає покручене у вогні залізо* (Кучер, Дорога.., 1958, 90).

БРУЦЕЛЬО́З, у, *ч.* Інфекційна хвороба свійських тварин, якою можуть заражатися і люди. *Радянські вчені досягли великих успіхів у вивченні бруцельозу овець* (Мікр. ж., XV, 1, 1953, 11).

БРУЦЕЛЬО́ЗНИЙ, а, е. Прикм. до **бруцельо́з.** *Бруцельозний ендотоксин.*

БРУЩА́ТИЙ, а, е. Зробл. з брусків.

БРУЩА́ТКА, и, *ж.* 1. Матеріал для брукування вулиць; камені у формі брусків.

2. *розм.* Бруківка, вимощена цим матеріалом. *Брущатка кінчалась; далі йшов брук із дикого каменю* (Бойч., Молодість, 1949, 141).

БРЮНЕ́Т, *рідко* **БРУНЕ́Т**, а, *ч.* Темноволосий, чорноволосий чоловік; чорнявий. *Один із них був високий, плечистий брюнет, літ, може, тридцяти п'яти* (Фр., VIII, 1952, 321); *Юля безсоромно розглядала його своїми млосними, ледь прищуленими очима.— Брюнет, жагучий брюнет* (Тют., Вир, 1960, 212); *Середній на зріст* [Митро Хведорович]! *Кремезненький! .. Ні шатен, ні блондин, ні брунет...* (Вишня, I, 1956, 30).

БРЮНЕ́ТКА, и, *ж.* Жін. до **брюне́т.**— *А які ж вам більше припадають до вподоби: чи блондинки, чи брюнетки?* (Н.-Лев., II, 1956, 224); *Вони різнились лише тим, що Зоя була блондинка, Тамара — шатенка, а Зіна — брюнетка* (Трубл., II, 1955, 7).

БРЯЖЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бряжча́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Почалося наливання чаю в стакани, бряжчання ложечками об посуд* (Н.-Лев., III, 1956, 45); *Чулися крики, бряжчання зброї* (Головко, I, 1957, 72).

БРЯЖЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *недок.* 1. Ударяючись, утворювати дзвенячі звуки (про металеві, скляні предмети). *Та ось бряжчать ключі, скриплять завіси, Стукочуть кроки — се сторожа входить* (Фр., XI, 1952, 299); *Одвага наша — меч, политий кров'ю, Бряжчить у піхвах, ржа його взяла* (Л. Укр., I, 1951, 114); *Били гармати, били... Вікна тривожно бряжчали...* (Сос., I, 1957, 266); *Серед гомону й викриків бряжчали струни то в одних, то в інших руках* (Ле, Міжгір'я, 1953, 76); * Образно. *Часом розмова ставала гарячою, бурхливою, слова бряжчали, немов вози з залізом* (Коцюб., II, 1955, 174); // *чим.* Викликати дзвенячі звуки, вдаряючи по металевих і т. ін. предметах або трусячи ними. *Перекупка, як жар, червонолиця, стала проти сонця, бряжчить коралями та вигукує: «Е, е! Коралі добрі!»* (Вовчок, I, 1955, 14); *Бряжчала ключами й ходила, присвічуючи ліхтарем, ..ключниця княжа Ярина* (Скл., Святослав, 1959, 29); *На річці хтось брав воду і бряжчав відрами* (Чорн., Потік.., 1956, 54).

◇ **Гро́ші (гро́шики, карбо́ванці) бряжча́ть (бряжча́ли)** *у кого* — є гроші в кого-небудь. *Поки бряжчали ще тітчині карбованці, було й за холодну воду не візьметься* (Коцюб., I, 1955, 305).

2. *на чому, розм.* Невміло або недбало грати на музичному інструменті. *Хто хоче — грає або співає, Кому хіть — бряжчить на арфі* (Вовчок, Вибр., 1937, 320).

БРЯЗК, у, *ч.* Звуки від ударів по металевих або скляних предметах; брязкіт. *Чути скрип пер, шелест паперу, брязк ножиць* (Фр., IV, 1950, 31); *Летить додолу склянка, і в брязк розбитого скла влилось налякане «ах!»...* (Коцюб., II, 1955, 250); *В руці пахолка блиснув ніж І покотився з брязком вниз, Коли козак пахолка стис* (Бажан, Роки, 1957, 233).

БРЯ́ЗКАЛО, а, *с.* 1. Брязкуча дитяча іграшка. *На возах діти свистали в закуплені в місті свиставки, калатали глиняними брязкалами* (Фр., VIII, 1952, 364); // Взагалі предмет, що бряжчить (від ударів або трясіння). *Як старець обідраний, диліжанс вибиває у всі свої брязкала* (Вас., I, 1959, 183); // Брязкуча металева тарілочка або дзвіночок на бубні. * У порівн. *Він люто розмахнувся руками — і графин на тумбочці видав звуки, як брязкала бубона* (Баш, Вибр., 1948, 51); // Брязкуча прикраса. *За що ж, панотче, вас вельможністю зробили..; В блискучому всьому, як птаха, нарядили, На шию брязкал натягли?* (Щог., Поезії, 1958, 480).

2. *перен., зневажл.* Про те, що не становить ніякої цінності, є тільки пустою прикрасою. [Пророк самарійський:] *Вам відомо, які то святощі вона втопила?* [Самарянин:] *Ти ж сам казав, що брязкало старе!..* (Л. Укр., II, 1951, 156).

3. *зневажл.* Про балакучу людину; базіка, базікало. — *Ну, таки принесло ледащо отого дзвонаря, оте брязкало!* (Н.-Лев., I, 1956, 623).

БРЯ́ЗКАЛЬНИЙ, а, е. На якому грають, ударяючи по струнах (про музичний інструмент, напр. балалайку).

БРЯ́ЗКАЛЬЦЕ, я, *с.* Зменш. до **бря́зкало** 1, 2. *Скрізь будуть* [на зброї] *брязкальця, дзвінки* (Котл., I, 1952, 208); *Прикрасив жандарм мої руки добре припасованими залізними обручками, що були злучені залізними брязкальцями* (Фр., III, 1950, 233); *Бубон забубнив, забряжчав брязкальцями* (Головко, I, 1957, 207); *Треба тільки завжди розрізняти органічно виниклі, потрібні неологізми від неологізмів-брязкалець, виграшок, цяцьок* (Рильський, III, 1956, 75).

БРЯ́ЗКАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бря́зкати** і звуки, утворювані цією дією. *Вже не чути глухого брязкання від кайданів* (Вовчок, I, 1955, 364); *В'їдливе брязкання острог помітно наближалось* (Епік, Тв., 1958, 38); *Страшне брязкання на чотирьох фортеп'янах розбило його нерви так, що він не міг витримати і вибіг із свого покою* (Фр., VII, 1951, 241).

БРЯ́ЗКАТИ, аю, аєш, *недок.* 1. Ударяючись, утворювати різкі дзвенячі звуки (про металеві, скляні предмети). *Довго підступали до стола люди, довго брязкали п'ятаки на столі* (Н.-Лев., II, 1956, 43); *І чути — у темряві брязкає зброя* (Нагн., Пісня.., 1949, 56); // *чим.* Викликати різкі дзвенячі звуки, вдаряючи по металевих, скляних предметах або трусячи ними. *Відчинилася темниця, і, глухо брязкаючи кайданами, почали виходити злочинці, пара по парі* (Вовчок, I, 1955, 363); *У двориках за кам'яними стінами люди гупали ломами, брязкали лопатами, копаючи рови від бомб* (Кучер, Чорноморці, 1956, 35).

2. *на чому, розм.* Невміло або недбало грати на музичному інструменті. *Дійсний осел не засяде грати на фортеп'яні, але кілько ж то двоногих ослів брязкає на фортеп'янах.. і загалом роблять такі роботи, котрих не вміють, до котрих би не повинні братися!* (Фр., IV, 1950, 133).

БРЯ́ЗКІТ, коту, *ч.* Те саме, що **брязк.** *Почувся брязкіт шпор, рип чобіт* (Мирний, I, 1954, 353); *До пізнього вечора тривали в новій фабриці стукання та брязкоти* (Фр., V, 1951, 383); *На світанку Дмитра розбудили брязкіт зброї і радісні голоси* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 692).

БРЯ́ЗКІТКА, и, *ж., рідко.* Брязкуча іграшка, якою бавлять дітей; брязкальце.

БРЯЗКІТЛИ́ВИЙ, а, е. Який бряжчить або супроводжується брязкотом. *Всі шибки у вікнах кабінету.. з огидним брязкотом посипалися на лутки, і чути було, як брязкітливий осип битого скла побіг уздовж усього фасаду* (Смолич, V, 1959, 779); *По якомусь особливому брязкітливому торохтінні Андрій здогадувався, що вози порожні* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 14).

БРЯЗКОТЕ́ЛЬЦЕ, я, *с.* Те саме, що **бря́зкальце.** *З хати чуються заливчасті перебори гармонії, торохтіння бубона з мідними брязкотельцями* (Кучер, Прощай.., 1957, 75); * У порівн. *Знову пивниця втонула в гучних, як дитяче брязкотельце, мелодіях оркестру* (Сміл., Зустрічі, 1936, 135).

БРЯЗКОТІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **брязкоті́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Це брязкотіння і розбудило Каргата* (Шовк., Інженери, 1956, 3).

БРЯЗКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *недок.* Підсил. до **бря́зкати.** *Цап на цимбалах паличками І брязкотить, і дзенькотить* (Гл., Байки.., 1959, 161); *За ними коні захропли, А зброя брязкотить зловіще* (Граб., I, 1959, 482); *Я чую: десь по межах торохтить грабарка.. А сапки — залізо об залізо — безугавно брязкотять* (Мик., II, 1957, 34); *Горішня частина дверей була скляна, і шибки завжди брязкотіли від стуку* (Шовк., Інженери, 1935, 7).

БРЯЗКУ́ЧИЙ, а, е. Який бряжчить. *Співав* [Т. Шевченко] *про чесну боротьбу, Про сором кайданів брязкучих* (Пісні та романси.., II, 1956, 223); *Напою ж я тебе із криниці, Де дзвенять відеречка брязкучі* (Мал., I, 1956, 65).

БРЯ́ЗНУТИ, ну, неш, *док.* 1. *неперех.* Однокр. до **бря́зкати** 1.— *Стукну-брязну підківками, Словами додам!* (Гл., Вибр., 1957, 237); *Брязне клинок об залізо кайданів, Піде луна по твердинях тиранів* (Л. Укр., I, 1951, 126); *Вікно брязнуло, розлетілась шибка, посипалося скло* (Горд., Буян, 1938, 17); * Образно. *Брязнули промені сонця* (Чумак, Черв. заспів, 1956, 77).

2. *неперех., розм.* Важко, з шумом упасти. *Мати зробилась як крейда біла; так і брязнула об землю* (Барв., Опов.., 1902, 402); *А він* [хорт] *як бебехнеться об поміст, так і брязнув, і задзвенів* (Стор., I, 1957, 60); *Але пароплав раптом так хитнуло, що графин не встояв на столику і брязнув на підлогу* (Донч., III, 1956, 215).

3. *перех. і неперех., розм.* З силою кинути, ударивши об що-небудь. [Мирон:] *Брат одним блюдом так брязнув об долівку, що тільки іскри полетіли* (Корн., II, 1955, 30).

4. *перех., розм.* Сильно вдарити. *Брязнула невістку по зубах* (Сл. Гр.).

БРЯ́ЗНУТИСЯ, нуся, нешся, *док., розм.* Важко, з шумом упасти. *Убігши у хату, так і брязнулась жінці у ноги, що доглядала її Митрика* (Кв.-Осн., II, 1956, 455); *Заднє колесо з розгону наскочило на пень, звело наниз воза і так брязнулось в землю, що все тіло занило в Дмитра* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 564).

БРЯЗЬ, *виг.* Уживається як присудок за знач. **бря́зкати, бря́знути.** *Стук, брязь у віконечко: Вийди, вийди, коханочко* (Чуб., V, 1874, 207); *Як скажений бик, налітає* [Чіпка] *на хату... Брязь!..— одно* [вікно]... *Дзень!...— друге...* (Мирний, II, 1954, 161).

БРЯ́КНУТИ[1], ну, неш, *док.* 1. *неперех.* Задзвеніти з брязком; брязнути. *Брякнула защіпка, і вибігла Кохапівна Марта* (Вовчок, Вибр., 1937, 40); *Трамвай брякнув дзвоником, заскреготів колесами й покотився далі* (Дмит., Розлука, 1957, 209).

2. *перех., розм.* З силою кинути.— *Я думав гроші! — сказав Пилип і брякнув рака об землю* (Мирний, I, 1954, 314).

3. *перех., розм.* Сказати щось не до речі, не до ладу; бовкнути.— *Василь брякнув, що то ти підхопив гроші* (Мирний, IV, 1955, 192); *Щоб сказати хоч будь-що, дівчина брякнула: — Ну й цікаво з вами гуляти* (Дмит., Розлука, 1957, 103).

БРЯКНУТИ^{2}, не, *недок.* Набрякати, вбираючи в себе вологу; бубнявіти; // Брезкнути (про тіло, обличчя). *Яків розмарнів-почервонів... тіло його наливалося, брякло-напухало* (Мирний, I, 1954, 292); *Йому вже минув тридцять третій рік, і його широке синювате обличчя починало брякнути з самогону* (Мик., II, 1957, 283).

БРЯ́КНУТИСЯ, нуся, нешся, *док., розм.* Важко, з шумом упасти; брязнутися. *Молоденький чортик, що його випустили святами пожирувати, з радощів брякнувся прямо в кучугуру снігу* (Вас., I, 1959, 127).

БРЬО́ХАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Поволі рухатися в чому-небудь рідкому, грузькому (воді, болоті, снігу і т. ін.). *Так і брьохав по воді* (Сл. Гр.); *В глибоких заметах брьохають коні* (Коцюб., I, 1955, 430); *Перед цим за ніч я пройшов чимало кілометрів, перетинав убрід річки, брьохав через болота* (Ю. Янов., I, 1954, 71).

БРЬО́ХАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок., розм.* 1. Те саме, що **брьо́хати**. *Коні, брьохаючись по заметах та по кучугурах, потомилися і стали* (Коцюб., I, 1955, 81); *Гуменний теж цілу ніч брьохався з батареєю до самої дамби, щоб знати, де буде вогнева* (Гончар, Новели, 1954, 12).

2. Плескатися, хлюпатися. *Пере Ганна сорочки, а син купається, пірнає, брьохається, хлюпається, грає, як та риба, в чистій воді* (Н.-Лев., II, 1956, 104); *В ній* [торбі] *ще брьохалась свіжозловлена риба* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 149).

БРЬО́ХНУТИ, ну, неш, *док., розм.* 1. *неперех.* Важко, з шумом упасти; брязнути. *Так і брьохнув у воду* (Сл. Гр.); *Із каменем на шиї Мусій брьохнув з берега, його потягла вглиб течія* (Ю. Янов., Мир, 1956, 237).

2. *перех.* Кинути з силою, ударивши об що-небудь. *Брьохнув оберемок об землю* (Сл. Гр.).

БРЬО́ХНУТИСЯ, нуся, нешся, *док., розм.* Те саме, що **брьо́хнути** 1. *Раптом я почув постріл, і один німець, що волочив мене за ногу, брьохнувся мертвий поруч мене* (Ле, Мої листи, 1945, 127); *Романюк важко брьохнувся, розпластався на кризі* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 121).

БУБЛЕ́ЙНИК, а, *ч.* Те саме, що **бу́бличник**. *Чого там немає?.. Цокотухи, бублейники, Перекупки з міста* (Гл., Вибр., 1957, 242).

БУБЛЕ́ЙНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **бубле́йник**. *Піднялися на місто йти бублейниці, палянишниці* (Кв.-Осн., II, 1956, 10); *Тетяна, пишна й рум'яна, гладка бублейниця, наступає* (Коч., I, 1956, 512).

БУ́БЛИК, а, *ч.* 1. Круглий крендель із заварного тіста, що має форму кільця. *Пили горілку до ізволу І їли бублики* (Котл., I, 1952, 174); *Продавала бублики козакам, Вторгувала, серденько, п'ятака* (Шевч., II, 1953, 144); *На мить в уяві постають гарячі, посипані маком, рум'яні бублики* (Донч., III, 1956, 10); * Образно. *Уночі приснились йому* [Семенові] *ті карлючки, хрестики, бублики, що прозиваються літери* (Коцюб., I, 1955, 100); *Та тут ось ізсередини на лантусі помітка якась накарлякана. Бублик якийсь, начебто як «о»* (Гончар, II, 1959, 153); * У порівн. *Біля вогню було тепло, і ми навіть могли по черзі спати, згорнувшись бубликом на постелі* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 15).

◇ [**Держа́ти**] **хвіст (хвоста́) бу́бликом** — бути бадьорим, життєрадісним. *Головне, Романе, держи хвоста бубликом!* (Стельмах, Хліб.., 1959, 124); *Всі ходять, голови задравши і хвіст бубликом* (Коп., Вибр., 1953, 131); **Ді́рка з бу́блика** *див.* **ді́рка**; **Діста́неться на бу́блики** *див.* **діставатися.**

2. *розм.* Рульове колесо автомашини.— *Нема чого мені плакати,— розсудливо й серйозно веде мову шофер..,— тут аби встигав бублика крутити* (Ю. Янов., II, 1954, 184); *Мчить полуторка згори над самою кручею — хто це ранньої пори бублика накручує?* (Голов., Поезії, 1955, 157).

БУ́БЛИКОВИЙ, а, е. Те саме, що **бу́бличний.**

БУ́БЛИЧНИЙ, а, е. Прикм. до **бу́блик**; // Признач. для випікання бубликів. *На хлібопекарських заводах працюють тістоділильні машини та бубличні автомати* (Наука.., 7, 1956, 10).

БУ́БЛИЧНИК, а, *ч.* Пекар, який випікає бублики; також продавець бубликів.

БУ́БЛИЧНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **бу́бличник**. *У вдови-бубличниці Лепестини парубки зняли з петель ворота* (Донч., III, 1956, 98).

БУ́БЛИЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **бу́блик** 1. *Той добридень прийде скаже, Той зілля попросить, Той бубличків, паляничку, Всього понаносять* (Шевч., I, 1951, 538).

БУ́БНА^{1}, и, *ж., карт.* Масть у гральних картах, позначувана червоним ромбиком, а також карти цієї масті.

БУ́БНА^{2}: ◇ **Ви́бити бу́бну (бу́бни)** *кому, вульг.*— побити кого-небудь.— *Ходім, голубчику,— сіпнув юнака за рукав Кирило Сидоренко,— я тобі виб'ю таку бубну, що дядькові закажеш* (Собко, Звич. життя, 1957, 173).

БУБНИ́ТИ, ню, ни́ш, *недок.* 1. Грати на бубні. — *Що се? Хто се бубнить? — загомоніли вони* [люди] (Фр., VII, 1951, 349); *Ніколи ще сільський бохтар Сава Шепа не бубнив так урочисто й переможно, як у цей день* (Скл., Карпати, II, 1954, 407); // Утворювати глухі звуки (про бубон); густи. *За горою бубни бубнять, у повітрі сурми грають* (Фр., XI, 1952, 176); *Захлиналася гармошка, і бубон бубнив* (Головко, I, 1957, 284).

2. *розм.* Стукати, тарабанити. *Він то білів, то червонів на обличчі і нервово бубнив пальцями по столу* (Козл., Сонце.., 1957, 37).

БУБНІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бубні́ти**^{1} і звуки, утворювані цією дією. *За другими дверима* [хати].. *чулось верещання, плач, сердите бубніння капрала і жовнірів* (Досв., Вибр., 1959, 70).

БУБНІ́ТИ^{1}, ню, ни́ш, *недок.* Те саме, що **бубоні́ти** 1, 3. *За дверима асистентської все бубніли два голоси, перебиваючи один одного* (Смолич, I, 1958, 275); *Через тиждень у дворі і в Стецька весілля було: музики бубніли, чарки дзвеніли* (Свидн., Люборацькі, 1955, 49).

БУБНІ́ТИ^{2}, іє, *діал.* Набрякати, бубнявіти. *Бубніє пашня, як надворі мокро* (Сл. Гр.).

БУБНО́ВИЙ, а, е, *карт.* Прикм. до **бу́бна**^{1}. *Крім бубнового, червового й винового королів, на світі є ще колишній югославський король* (Вишня, I, 1956, 448).

◇ **Бубно́вий туз,** *заст.*— червоний або жовтий чотирикутний клапоть, що його в царській Росії нашивали на спину засудженим на каторгу. *О, де ти, Кюхля, друже вірний? І чути відгомін: — Іду.. Прийшов закутий над землею Із каторжанської нори. Бубновий туз, суворі плечі Покрито подихом хуртечі* (Мал., I, 1956, 107).

БУБНЯ́ВІННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бубня́віти.** *Рано навесні під час бубнявіння бруньок* [треба] *обприскувати дерева 3-процентною бордоською рідиною* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 376).

БУБНЯ́ВІТИ, іє, *недок.* Збільшуватися, набрякати, наповнюючись вологою, соком. *На деревах бубнявіли бруньки* (Ле, Наливайко, 1957, 295).

БУБНЯ́Р, а́, *ч.* Гравець на бубні. *Бриніли струни бандур, відбивали ритм бубнярі* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 302); *Значить, в путь, Туди, де бубнярі по селах гулко б'ють* (Забашта, Вибр., 1958, 206).

БУ́БОН, бна, *ч.* Ударний музичний інструмент. *По всьому селі пішла чутка, що в нас весілля; музики грають, у бубон б'ють,— весело було, бучно!* (Вовчок, I, 1955, 79); *Загриміли труби, загули бубни: то молодий раджа скликав військо* (Н.-Лев., IV, 1956, 33); *Співали баяни, гримів із дзвониками бубон* (Кучер, Чорноморці, 1956, 348); * У порівн. *Зосталася Одарка з трьома невеличкими дітками-дівчатками без грошей.. Злидні, кругом злидні, голі, як бубон* (Мирний, I, 1954, 49); *А вишень, а груш солодких було, як наїсися — цілий день живіт як бубон* (Довж., Зач. Десна, 1957, 462); — *Запекла баба, а дурна, як бубон* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 137).

БУБО́Н, у, *ч.* Напухла лімфатична залоза.

БУБОНЕ́ЦЬ, нця́, *ч.* Брязкальце, що має форму порожньої металевої кульки з шматочками металу всередині. *Помчали коні, мов навіжені, гримлячи бубонцями* (Шиян, Гроза.., 1956, 243).

БУБОНІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бубоні́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Дівчата раптом перестали сміятися, навіть лектор зробив паузу в своєму бубонінні* (Ле, Право.., 1957, 104); *Захоплений роботою, він не дуже прислухався до розмов навколо. Але бубоніння Таранця дратувало його* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 59).

БУБОНІ́ТИ, ню́, ни́ш, *недок.* 1. *перех. і без додатка.* Говорити невиразно; бурмотіти. *Ніби в нас і в хаті повеселішало: і брат заговорить, і братова всміхнеться, й дітвора бубонить, регочеться* (Вовчок, I, 1955, 4); *Семенець стояв серед шляху один, длубався в своєму гаманці і щось бубонів сам до себе* (Вас., II, 1959, 49); — *Який може бути сон,— бубонів професор.— Я давно втратив сон* (Кучер, Чорноморці, 1956, 178); // Неголосно читати, вивчати урок. *Деякі* [школярі] *сиділи.. і бубоніли завдану лекцію* (Фр., I, 1955, 239).

2. *неперех.* Дрібно стукати. *Щось глухо бубонить біля вікна — все стук і стук з самісінького ранку...* (Голов., Поезії, 1955, 104); *В чорні шибки б'ються перші вогкі сніжинки, глухо бубонять важкими мокрими кульками у скло* (Коз., Зол. грамота, 1939, 13).

3. *неперех.* Бити в бубон; грати (про бубон). *«Лихо буде»,— бубонить бубон на весь куток та до скрипки прислухається* (Кос., Новели, 1962, 18).

БУБО́ННИЙ, а, е, *мед.* Який супроводжується появою бубонів. *У людини бувають в основному бубонна і легенева форма чуми* (Підручник дезинф., 1953, 93).

БУБОТА́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **бубота́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Щось позіхнуло; почувся гомін... якесь глухе буботання, а слів не розбереш* (Мирний, I, 1954, 321).

БУБОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **БУБОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *недок., розм.* Те саме, що **бубоні́ти** 1.

БУБОТІ́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **буботі́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Оришка вешталась по кухні, Кирило стояв в кутку перед образами і вголос молився. То його глухе буботіння доходило до Христі* (Мирний, III, 1954, 341).

БУБОТІ́ТИ *див.* **бубота́ти.**

БУБУ́СІ, *невідм., дит.* Падати; упасти; упадеш.

БУБУ́Х, *виг.* Уживається як присудок за знач. **бу́хнути** 3 і **бу́хнутися.** *Коли це зміюка — бубух! Аж земля затряслась* (Укр.. казки, 1951, 80); *Як покотиться під ноги.. хлопчисько якийсь. І під самі ноги бубух!* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 37).

БУВА́, БУВА́Є. 1. 3 ос. одн. теп. ч. до **бува́ти.**

2. *вставн. сл.* Уживається при вираженні нерегулярно повторюваної дії у знач. часом, іноді, трапляється. [Охрім:] *Зайду, бува, у корчму, люде* [люди] *п'ють, співають, інші борюкаються, а я сидю* [сиджу], *мов німий, не беруть мене ні співи, ні борюкання* (Кроп., I, 1958, 149); *Хоч дрібниці, клопоти і злидні життя нас надовго, бува, розлучають — так і перше було — в тім нема забуття* (Л. Укр., I, 1951, 248); // Уживається для вираження ймовірності чогось неприємного; чого доброго.— *Чи ти, бува, не здурів? чи не збожеволів, Чіпко?..— гукає Лушня* (Мирний, II, 1954, 205); — *Нічогенька хмарка, — каже людина з йоржиком,— доки змалюєте, щоб, бува, не втопила...* (Ю. Янов., II, 1954, 197); // Уживається для вираження припущення у знач., близькому до може. *А що, як спитаю, чи не треба їм, бува, коням овса або якого борошна?* (Кв.-Осн., II, 1956, 20); — *Що ж, коли їх доля так помежувала: одному дала багато, а другому — нічого...— Доля?.. Гляди лишень, Галю, чи доля то! чи не самі люди, бува, й винні?..* (Мирний, II, 1954, 252); // *у сполуч. з сл.* як. Коли, якщо, випадком. *Старший собі почав гукати: «Прошу сторонніх вийти.., бо як не вийдуть, бува, самі, то за десятником пошлю!»* (Мирний, V, 1955, 293); *Як, бува, спитають про мене, скажи, що жив і здоров* (Сл. Гр.).

БУВА́Є *див.* **бува́.**

БУВА́ЛЕЦЬ, льця, *ч.* Людина з великим життєвим досвідом, яка багато бачила, зазнала у своєму житті. — *Гей, та пішов я, брате мій, степами, та пішов ланами у той край, про який чував лиш від бувальців...* (Коцюб., I, 1955, 141).

◇ **Бува́ти (бу́ти) в бува́льцях** — багато в житті бачити, зазнавати. *Я, щоб ви знали, провідав того світа — був, як то кажуть, у бувальцях* (Вовчок, VI, 1956, 260); — *Я бувала в бувальцях і людина аж по шию досвідна* (Н.-Лев., IV, 1956, 296); *Одразу видно, що вони бували в бувальцях. По одежі знати, де вони стіни обтирали по бліндажах* (Ю. Янов., I, 1954, 94).

БУВА́ЛИЙ, а, е. Який багато бачив, зазнав у своєму житті; який має великий життєвий досвід. *Ой, знає він чимало пригод, той кремезний, як з криці злитий, бувалий отаман!* (Коцюб., I, 1955, 181); — *Дуже добре, коли пише бувала людина,— говорив Олесь Васильович* (Донч., VI, 1957, 632); // *у знач. ім.* **бува́лий,** лого, *ч.* Про досвідчену людину, яка багато бачила, зазнала у своєму житті; бувалець.— *Не питай старого, а питай бувалого,— сказав Лаврін* (Н.-Лев., II, 1956, 346).

БУВА́ЛО. 1. 3 ос. одн. с. р. мин. ч. до **бува́ти.** *Батько діда просить, щоб той розказав.., як колись бувало* (Шевч., I, 1951, 144); *Бувало, що ти мені пособляв, бувало* (Стельмах, I, 1962, 115).

2. *вставн. сл.* Уживається при вираженні дії, що нерегулярно повторювалась у минулому, у знач. часом, іноді, траплялось. *Оце, бувало, як ідуть пізно люди по селу та регочуться, то хоч і не питай — од Самійленка* (Вовчок, I, 1955, 85); [Дівчина:] *Ти пам'ятаєш того великого чорного парасоля, як ми, бувало, під ним удвох від дощу ховались?* (Л. Укр., II, 1951, 103); *Цілими днями, бувало, просиджує хлопець над книжкою* (Головко, I, 1957, 214).

БУВА́ЛЬЩИНА, и, *ж.* 1. Те, що було раніше. *Тіло в його горіло; в думках сон мішався з бувальщиною* (Мирний, II, 1954, 203); *Прадід Данило розповідав рибалкам різну бувальщину* (Ю. Янов., Вершники, 1939, 22).

2. Щось дійсне, реальне; те, що справді було. *Се не казка, а билиця, Або бувальщина, сказать* (Шевч., II, 1953, 249).

БУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.* 1. Існувати, бути (з відтінком багатократності). *З життя партії відомо, що бували люди, які вносили розкол* (Ленін, 7, 1949, 261); *Бували войни й військовії свари: Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Нагаї; Було добра того чимало* (Шевч., II, 1953, 367).

◇ **Бува́й [здоро́в]** *(до особи чол. статі)*; **Бува́й [здоро́ва]** *(до особи жін. статі)* — усталена формула прощання з однією особою — *Ну, бувай же здорова,* *Марусе! — кажу. — На добраніч!* (Вовчок, I, 1955, 195); — *Та навідайся лишень до пана Лотоцького, або до Жука... Бувай!..* (Коцюб., I, 1955, 446); [Принцеса:] *Я друга сьогодні поховала, може, завтра зустріну ворога. Бувай здоров* (Л. Укр., II, 1951, 219); **Бува́йте [здоро́ві]** — прощання з кількома особами або з однією при звертанні до неї на «ви». *Засвистали партизани Вночі по діброві, Виряджали їх дівчата: — Бувайте здорові!* (Мал., II, 1956, 79); **Як [ні́би] не бува́ло** — зник (зникла і т. ін.) без сліду. *Де ділася та похмурість, той недобрий вогонь в очах? Як ніби й не бувало* (Коцюб., I, 1955, 448).

2. Відбуватися (не раз); траплятися. *Диво дивнеє на світі З тим серцем буває!* (Шевч., II, 1953, 79); *Часто буває так, що мені мало 24 годин на добу* (Коцюб., III, 1956, 369); [Сергій:] *Даруй мені, Лесю. Бувають хвилини — гіркота перемагає* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 36).

3. Іноді приходити, приїжджати куди-небудь, відвідувати кого-, що-небудь. *Я в пекло стежку протоптала, Я там не раз, не два бувала* (Котл., I, 1952, 126); *Поселившись на кілька тижнів у Львові, я часто бував у Франка* (Сам., II, 1958, 395); *Під приводом жалоби в домі нареченої перестав* [Безбородько] *бувати в театрі і відвідувати кіно* (Вільде, Сестри.., 1958, 411); — *Даруйте мені мою настирливість, але дозвольте бувати у вас* (Донч., II, 1956, 77).

4. Тимчасово перебувати де-небудь. *Тепер, останніми днями — я менше буваю на людях* (Коцюб., III, 1956, 410); *Коли Марія бувала вдома, посланець чекав, поки вона писала відповідь* (Кучер, Чорноморці, 1956, 64).

5. Уживається у знач. зв’язки в складеному присудку. *Погода незвичайно гарна... Тепло, навіть душно буває* (Коцюб., III, 1956, 154); [Любов:] *Коли б ви знали, як мені часом буває сором при спогадах, просто хоч крізь землю провалитись!..* (Л. Укр., II, 1951, 70); *Звуки теж бувають всякі — тільки треба уміти їх слухати* (Смолич, II, 1958, 14).

БУ́ВШИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **бу́ти;** // *у знач. прикм. Спокій... лиш я тужу за чимсь, нема мені спокою; мабуть, чи то не жаль мені за бувшою весною* (Мак., Вибр., 1954, 359); *Платформа ж «Плуга».. перехиляє центр ваги роботи спілки в бік роботи серед бувшого селянства* (Еллан, II, 1958, 128).

БУГА́Й [1], я́, *ч.* Некастрований племінний бик. *Рудий бугай вдарив ногами в землю, зігнув воласту шию і підняв хвіст* (Коцюб., II, 1955, 323); *Біжать отари, коні ржуть, реве Тяжкий бугай на буйнім пасовищі* (Рильський, Вибр., 1937, 108); * У порівн. *Задзвонили у Констанці Рано в усі дзвони. Збиралися кардинали, Гладкі та червоні, Мов бугаї в загороду* (Шевч., I, 1951, 269); *Здоровий* [Василь], *як бугай* (Мирний, IV, 1955, 20); // *лайл.* Про людину. [Яким:] *Добрим людям спочивок, а йому, чортовому бугаєві, співи* (Кроп., II, 1958, 354).

БУГА́Й [2], я́, *ч.* Нічний болотяний птах з родини чапель. *Крикнув бугай у болоті — і замовк* (Мирний, I, 1954, 318); *На луках гуде бугай, глушить рибу, скиглить чайка* (Горд., Дівчина.., 1954, 135).

БУ́ГЕЛЬ, я, *ч., техн.* Залізне кільце, обруч на щоглі, палі; рихва.

БУГИЛА́, *рідше* **БОГИЛА́**, и́, *ж., бот. (Anthriscus).* Трав’яниста рослина з родини зонтичних із солодким стеблом. *І твій барвіночок хрещатий Заріс богилою* (Шевч., I, 1951, 384); *А на другий день у бур’яні Шевченко будує з бугили та коров’яків курінь* (Вас., Вибр., 1950, 193).

БУГО́Р, гра́, *ч., рідко.* Невеликий горб; невелике підвищення на поверхні чого-небудь. *Еней на старших галасає, Мерщій до себе їх ззиває, І мовить, ставши на бугру* (Котл., I, 1952, 288); *Над кручею на високім бугрі стояли два будинки* (Ільч., Вибр., 1948, 60).

БУГОРЕ́ЦЬ, рця́, *ч., рідко.* Зменш. до **бугО́р.** *Зачепився ногою за якийсь бугорець і плазом упав на холодну росяну землю* (Дмит., Наречена, 1959, 190).

БУГОРО́К, рка́, *ч., рідко.* Зменш. до **бугО́р.** *Ось уже довга тінь від очерету протяглася вподовж озера, добирається до бугорка, де грають хлопці* (Мирний, IV, 1955, 24); *Серед яскравої зелені виднівся свіжий бугорок землі* (Шиян, Гроза.., 1956, 81).

БУГОРЧА́ТКА, и, *ж., мед., заст.* Туберкульоз. *В Полтавській губернії захворюваність бугорчаткою легень в 1900—1914 рр. становила в середньому 66,3 на 10 тисяч населення* (Матеріали.. охор. здоров’я.., 1957, 109).

БУГРИ́СТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **бугрува́тий.** *Його бугристим м’язам міг би позаздрити не один спортсмен* (Руд., Вітер.., 1958, 235).

БУГРУВА́ТИЙ, а, е, *рідко.* Покритий буграми. *Підрозділ мав перед собою невелику річку, а за нею бугрувате поле* (Ле, Мої листи, 1945, 138); // Нерівний, з опуклостями. *Обличчя його з високим бугруватим лобом виснажене й жовте* (Коз., Зол. грамота, 1939, 18).

БУГШПРИ́Т, а, *ч.* Передня похила щогла корабля. *Корабель поринає стрімголов у прірву, зариваючись бугшпритом в холодну воду* (Довж., Зач. Десна, 1957, 394).

БУ́ДА [1] и, *ж.* 1. Невелика будівля для господарських потреб, для захисту від негоди та ін.; будка. *Переходячи Борислав, він побачив якусь муровану буду обік села* (Фр., VIII, 1952, 392); *Поставили з дощок буду... таку, в якій тютюн сушать...* (Коцюб., II, 1955, 144); // Рід намета, що має основу з жердин, покритих соломою, корою, шкірами і т. ін. *Мешкав він собі на громадській толоці в солом’яній буді* (Март., Тв., 1954, 176).

2. *заст.* Простий екіпаж з верхом. *Через місяць прикотила в Піски велика-велика буда* (Мирний, II, 1954, 94).

3. Невеличке крите приміщення для собаки; будка, конура. *Перед будою напроти веранди стояв на ланцюгу величезний пес* (Вітч., 7, 1947, 58).

БУ́ДА [2], и, *ж., заст.* Поташний завод. *Поташне виробництво (буди) особливо поширювалось у лісовій, північно-східній частині України* (Іст. УРСР, I, 1953, 284).

БУДДИ́ЗМ, у, *ч.* Релігія, що виникла в Індії в VI ст. до н. е. і була названа за іменем свого легендарного засновника Будди. *Секти існують у багатьох релігіях, наприклад у християнстві, мусульманстві, буддизмі тощо* (Наука.., 1, 1958, 41).

БУДДИ́СТ, а, *ч.* Послідовник буддизму. *І довгі вже століття Побожнії буддисти Стоять під кипарисом, Читають акафісти* (Фр., XI, 1952, 82); *Серед індійців буддистів мало* (Минко, Намасте.., 1957, 26).

БУДДИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **будди́ст.** — *Чи ти пак знаєш, що я буддистка?* (Н.-Лев., IV, 1956, 235).

БУДДІ́ЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **будди́зм.**

БУ́ДЕ. 1. 3 ос. майб. ч. одн. до **бу́ти.**

2. *безос. присудк. сл., розм.* Уживається у знач. вистачить, досить. *Буде з мене, поки живу, І мертвого слова, Щоб виливать журбу, сльози* (Шевч., I, 1951, 79); // Уживається у знач. годі. *Нешвидко встав старший, та й каже: «Ще, може, хоче хто сказать?» «Не треба! буде! і так гоже!»* (Мирний, V, 1955, 292); *Нарешті Чугайстир знемігся. — Буде, не можу...* (Коцюб., II, 1955, 349).

БУДЕ́ННИЙ, а, е. 1. Не святковий, робочий. *Тимоха козак штепний був: ..шапка одна буденна, друга празникова* (Кв.-Осн., II, 1956, 254); *Христя нудьгує:*

будені дні були їй щасливіші над свято! (Мирний, III, 1954, 244); *Багато діла, Час полуденний, Це ж не неділя, А день буденний* (Дор., Літа.., 1957, 40).

2. Повсякденний, звичайний. *О. Нестор пірнув з головою в те море буденних клопотів та заходів: орав і сіяв, плекав худобу* (Фр., VII, 1951, 15); *Все було як завжди, життя йшло буденним, звичайним темпом* (Коцюб., II, 1955, 397); *За полем міцно вросло в землю мирне, трудове місто. В ньому кипіла буденна праця* (Дмит., Обпалені.., 1962, 235); // *перен.* Позбавлений радості, яскравості; одноманітний, сірий. *І от прийшов буденний час, як темний гай в снігу навколо...* (Сос., I, 1957, 406); *Не можна тему простої людини трактувати в мистецтві як буденну, дрібну тему* (Довж., III, 1960, 8); *Про величні діяння радянських людей, їх трудовий героїзм не можна говорити словами сірими, безбарвними, буденними* (Рад. Укр., 7.V 1957, 1).

БУДЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **буде́нний** 2. *Сіра, гнила й мерзенна буденність царювала тут зовсім спокійно та непорушно* (Фр., II, 1950, 13); *На художніх образах, створюваних великим артистом* [М. Л. Кропивницьким], *ніколи не було помітно одноманітного, сірого відбитка буденності* (Збірник про Кроп., 1955, 90).

БУДЕ́ННО. Присл. до **буде́нний** 2. *І все це виглядає так буденно, так звичайно* (Жур., До них іде.., 1952, 68).

БУДЕ́НЩИНА, и, *ж.* Усе звичайне, повсякденне, посереднє, нічим не примітне. *Буденщина, нестатки, так звана проза життя, стали на їхньому шляху, обступили їх, і вони розгубились* (Дмит., Розлука, 1957, 44).

БУ́ДЕНЬ, дня, *ч.* 1. Не святковий, робочий, будній день. *Шовкова плахта не к будню, а к святу* (Номис, 1864, № 11 131); *В будень і в неділю Головоньку йому змиє* [мати] (Шевч., I, 1951, 315); *В будні обоє вони працювали* (Мирний, II, 1954, 80); *Василь Васильович воліє приїжджати до Опанасовича не в дні свят.., а в будні* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 157).

2. *перен.* Трудове, повсякденне життя. *Вона бажала кращого, празникового життя. А у службі усе будень, усе загайно. Найнялась — продалась* (Коцюб., I, 1955, 64); [О р ф е й:] *Тепер же день робітний, тяжкий будень, не можу я, не смію святкувати!* (Л. Укр., I, 1951, 451); *Оповідати ввечері він любить Про сутички, про будні бойові* (Рильський, Мости, 1948, 91); // *перев. мн.* Одноманітне безрадісне існування; буденщина. *Вона.. знала, що повинна щось робити, а не скніти в своїх сірих буднях* (Донч., I, 1956, 387).

БУДЖАНИ́НА *див.* **будженúна.**

БУДЖЕНИ́НА, БУДЖАНИ́НА, и, *ж.*, *діал.* Буженина.

БУДЗ, у, *ч.*, *діал.* Свіжий овечий сир. *З подри* [полиці під дахом], *де сохнуть великі круглі боханці будзу, повіває на ва́тага вітер* (Коцюб., II, 1955, 324).

БУДИ́ЛЬНИК, а, *ч.* Годинник із спеціальним механізмом, що дзвонить у потрібний час. *О сьомій годині ранку в сто сорок третій кімнаті гуртожитку пронизливо заверещав будильник* (Собко, Стадіон, 1954, 210); *Чути було, як дзвінко відбиває секунди будильник на столі* (Дмит., Розлука, 1957, 44).

БУДИНКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **буди́нок.** *Простягались до неба.. димарі будинкові* (Морд., I, 1958, 90).

БУДИ́НОК, нку, *ч.* 1. Будівля, споруда, призначена для житла. *Латин од поєдинків Сховавсь під спід своїх будинків І ждав, що буде за кінець* (Котл., I, 1952, 191); *Зійшло сонце; Україна — Де палала, тліла, А де шляхта, запершися, У будинках мліла* (Шевч., I, 1951, 119); *Оці будинки, покої, по яких перше блукала одна несита і загребуща людина — тепер підуть під школи* (Коцюб., II, 1955, 83); *Вони підійшли до будинку, де жив Каргат, спинились коло входу* (Шовк., Інженери, 1956, 306).

2. Науковий, культурно-освітній, побутовий та ін. державний заклад, установа, а також будівля, де він (вона) міститься. *З будинків найбільше подобались мені університет і академія* (Коцюб., III, 1956, 351).

Буди́нок відпочи́нку — заклад для відпочинку трудящих. *В місті й на околицях розташовано шістдесят три прекрасні санаторії і шістнадцять будинків відпочинку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 97); **Буди́нок культу́ри** — заклад для задоволення культурних потреб трудящих; **Буди́нок Радя́нської А́рмії** — заклад для задоволення культурних потреб військовослужбовців; **Дитя́чий буди́нок** — закритий навчально-виховний заклад для дітей. *Обіч за огорожею — будинок дитячий у попівському дворищі* (Головко, I, 1957, 209); **Роди́льний (поло́говий) буди́нок** — медичний заклад, призначений для подавання медичної допомоги під час пологів.

БУДИ́НОЧОК, чка, *ч.* Зменш. до **буди́нок** 1. *В тім будиночку були дві половини, розділені невеличкими сіньми* (Фр., VII, 1951, 35); *Загін розташувався в невеличкому будиночку* (Бойч., Молодість, 1949, 28).

БУДИ́ТИ, буджу́, бу́диш, *недок.*, *перех.* 1. *кого.* Переривати, припиняти чий-небудь сон, примушувати прокинутися. *Сього сердешного тімаху Будити стали, щоб устав* (Котл., I, 1952, 94); *Ще не світало, а Прокіп будив наймитів* (Коцюб., II, 1955, 83); *— А я думала, ти ще спиш,— сказала вона.. Я йшла будити тебе* (Шовк., Інженери, 1956, 12); * Образно. *А щоб збудить Хиренну волю, треба миром, Громадою обух сталить; Та добре вигострить сокиру — Та й заходиться вже будить* (Шевч., II, 1953, 288).

2. *перен.* Збуджувати, спонукати до діяльності. *Твори росіян.. порушували наше сумління, будили в нас чоловіка, будили любов до бідних* (Фр., XVI, 1955, 139); // Викликати думки, мрії і т. ін. *Не дивуйте, що думи глибокі Будять речі та сльози пекучі* (Л. Укр., I, 1951, 26); *До неї* [семінарії] *приймали щороку 10—12 душ казенними стипендіатами, і це будило світлі мрії про науку в сільської бідноти* (Вас., IV, 1960, 15); // *на що.* Закликати до чого-небудь. *Сонце гріє і голубить, На геройство серце будить* (Тич., II, 1957, 8).

БУДИ́ТИСЯ, буджу́ся, бу́дишся, *недок.* 1. Прокидатися від сну, переставати спати. *Коли був добре п'яний, він* [Іван] *спав твердіше і не будився при її* [Ганки] *окриках* (Фр., I, 1955, 92); *Ольга бачила сни, від яких будилася вся облита потом* (Галан, Гори.., 1956, 22).

2. *перен.* Виникати, з'являтися, поставати. [П р и н ц е с а:] *Нова вступає в душу сила, одвага в серці будиться, як гляну на се нове життя* (Л. Укр., II, 1951, 214).

БУДІВЕ́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до спорудження будов, до будівництва (в 1 знач.). *На будову прийшла молодь, здебільшого колгоспна, яка ще не мала будівельного досвіду* (Баш, На землі.., 1957, 37); *Будівельна механіка;* // Який здійснює будівництво чого-небудь, бере безпосередню участь у будуванні чогось. *Після того, як завод прийняв від будівельного тресту новий гуртожиток, Коля попросив для себе окрему кімнату* (Руд., Вітер.., 1958, 107); *Будівельна бригада;* // Признач. для будівництва; придатний для нього. *Паровози з довгою валкою вагонів і платформ підвозили будівельні матеріали* (Донч., I, 1956, 156); *Знайшли в суворих цих місцях* [в Сибіру] *багатства небувалі: і хутра, й будівельний ліс, і золото блискуче* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 11); // Який виготовляє окремі конструктивні елементи будов. *Будівельна індустрія.*

БУДІВЕ́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто будує, споруджує що-небудь, працює на будівництві. *Я гадаю, що проектно-дослідна експедиція й стане базою штабу будівельників* (Ле, Міжгір'я, 1953, 13).

БУДІВЕ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **будіве́льник**.

БУДІВЕ́ЛЬНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **будіве́льник**.

БУДІ́ВЛЯ, і, *ж.* 1. Архітектурна споруда; будова. *На долині видно якусь темну будівлю з колодок* (Н.-Лев., II, 1956, 411); *Сімферополь вражає подорожнього своїми старовинними будівлями* (Вишня, I, 1956, 159).

2. *тільки одн., рідко.* Дія за знач. **будува́ти** 1. *Він раявся з Мотрею.., що його робить: чи розпочати будівлю, чи оселитися тут* (Мирний, IV, 1955, 207).

БУДІВНИ́Й, а́, е́. 1. Стос. до будування (в 1 знач.). *Будівна механіка.*

2. *перен.* Який створює що-небудь; творчий. *Будівна робота партії.*

БУДІВНИ́К, а́, *ч.* 1. Те саме, що **будіве́льник**. *До праці стали скрізь робітники: І сталевари, і будівники* (Тарн., З дал. дороги, 1961, 243); *У поезії з'являється образ будівника, що зводить нові будови* (Іст. укр. літ., II, 1956, 241).

2. *чого, перен.* Той, хто створює що-небудь; творець. — *Ми ж повинні прийти на зміну старшим, як будівники нового світу, як творці* (Донч., V, 1957, 246); *У даль мені путі відкриті, Народ мету мені прорік! Я найщасливіший у світі,— Я комунізму будівник* (Нагн., Вибр., 1957, 158).

БУДІВНИ́ЦТВО, а, *с.* 1. *тільки одн.* Те саме, що **будува́ння** 1. *Будівництво йшло повним ходом вдень і вночі, на всіх ділянках панував ритмічний шум напруженої роботи* (Собко, Зор. крила, 1950, 212); *По всій країні розгорталося бурхливе будівництво* (Гончар, I, 1954, 444).

Житлове́ будівни́цтво — спорудження житлових будинків. *Завдання першого року семирічки по житловому будівництву виконані достроково* (Наука.., 2, 1960, 2); **Зеле́не будівни́цтво** — створення парків, скверів, озеленення вулиць. *В упорядкуванні колгоспного села величезне значення має зелене будівництво* (Озелен. колг. села, 1955, 6).

2. Місце, де здійснюється будування, а також споруджувана будівля; установа або організація, яка будує, споруджує що-небудь. *Іван Максимович ще ніколи не бачив, як працює дочка, і вирішив піти до неї на будівництво* (Донч., VI, 1957, 310).

3. *чого або з означенням, тільки одн., перен.* Створення певних суспільних відносин, суспільного ладу, нових форм управління державою, організації праці і т. ін. *Роль Комуністичної партії як керівної і організуючої сили радянського народу особливо зростає зараз, в період розгорнутого будівництва комунізму* (Ком. Укр., 1, 1959, 9); *В центрі уваги районних партійних конференцій стоять найважливіші питання державного і партійного будівництва* (Рад. Укр., 28.XI 1956, 1).

4. *тільки одн.* Наука про спорудження будов і їх художнє оформлення; архітектура. [Єгиптянин:] *Либонь, що я б не мури малював, різьби, малярства, будівництва вчився б* (Л. Укр., II, 1951, 245).

БУДІВНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **будівни́к**.

БУДІВНИ́ЧИЙ, а, е. 1. Стос. до будівництва (в 1 знач.); будівельний. *Почалася справжня будівнича гарячка* (Ле, Міжгір'я, 1953, 131); *Коли Андрій підійшов до річки, він з радістю побачив картину справжнього будівничого розмаху* (Гур., Наша молодість, 1949, 237).

2. *перен.* Який створює що-небудь; творчий. *Програма* [КПРС] *виражає могутню будівничу силу нашої партії, щедрість працьовитих рук, мудрість колективного розуму і полум'я гарячих сердець радянських людей* (Рад. Укр., 3.X 1961, 1).

3. *у знач. ім.* **будівни́чий**, чого, *ч.* Будівник, архітектор. *Знову гора* [де будували панський палац] *обізвалась, загула; з губернії приїхав будівничий* (Мирний, IV, 1955, 159); *Будинок цей звів колись .. Ярема Ярило, давно забутий, а славний у ті давні часи майстер на всячину, що був і будівничим, і корабельником, і меблярем* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 158); * Образно. *Він* [В. І. Ленін] *стоїть, великий будівничий І стратег нечуваних боїв, Він щоденно учить нас і кличе, Як у Смольнім кликав і учив* (Рильський, II, 1960, 256).

БУ́ДКА, и, *ж.* 1. Невелика споруда для вартового, сторожа, взагалі для тимчасового перебування. *Ось майнув блиск — се з вартової будки* (Фр., X, 1954, 195); *Мов із землі виріс новий прикордонний стовп і ряба, смугаста будка поста* (Гончар, I, 1954, 3).

Суфле́рська бу́дка — приміщення на авансцені для суфлера.

2. Будиночок залізничного сторожа. *Дедалі мені стає тепліше, я розумію окремі слова і вже помічаю залізну дорогу, будки. Чи не на станцію їдемо?* (Коцюб., II, 1955, 269); *Кожна залізнична будка — дзот, між будками ходять вартові* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 107).

3. Півкругле накриття на возі, вантажному автомобілі, човні і т. ін. *Це* [паланкін] *швидше звичайні носилки з будкою на випадок дощу* (Літ. газ., 29.IX 1959, 3).

4. *заст.* Простий екіпаж з верхом. *Богиня сіла в просту будку, На передку сів Купидон* (Котл., I, 1952, 217).

5. Невеличке крите приміщення для собаки; конура. *Псу поставили будку на пагорбку* (Грим., Син.., 1950, 68).

БУ́ДНИК, а, *ч.* 1. *діал.* Сторож, будочник. *Дорко визирає крізь вікно в ліс, бачить будника, як стоїть біля своєї хати* (Мак., Вибр., 1954, 37).

2. *заст.* Робітник на поташному заводі, на буді.

БУ́ДНІЙ, я, є. 1. Не святковий, робочий. *У будній день багацький син Личенько вмиває,— Бурлак бідний напас воли Та з плугом рушає* (Укр.. думи.., 1955, 286).

2. Повсякденний, звичайний. *Але все ж серед буднього чвару Там були й поривання святі* (Стар., Поет. тв., 1958, 198).

БУДО́ВА, и, *ж.* 1. Кам'яна, дерев'яна та ін. споруда для житла, господарських потреб і т. ін.; будівля. — *Ач, як люди живуть! Ач, як будови помурували!* (Мирний, II, 1954, 72); *Залізний шум над нами, будови в вишині, і зорі з ліхтарями злили свої огні* (Сос., Щоб сади.., 1947, 51).

2. *тільки одн.* Дія за знач. **будува́ти** 1, 2. *Гурти робітників працюють коло будови: хто робить цеглу, хто носить мул та воду* (Л. Укр., II, 1951, 242); *Так виріс він* [хлопчик] *за ці роки будови* (Довж., II, 1959, 152).

3. Місце, де відбувається будівництво. *І видно сяють корпуси у Харкові, у Львові, І чути юні голоси На молодій будові* (Нагн., Слово.., 1954, 9).

4. *тільки одн.* Розміщення, взаємне розташування частин чого-небудь; побудова, структура. *Вивчення будови атомів дало змогу встановити, що в атомному ядрі заховані величезні запаси енергії* (Наука.., 3, 1957, 23); *Керівним принципом організаційної будови партії є демократичний централізм* (Статут КПРС, 1961, 11); *Записав од осетина Олексія Хостнаєва.. серію осетинських казок, які мене вразили буйною фантастикою і особливо своєю надзвичайно красивою будовою* (Вас., IV, 1960, 47); // Статура, постать (про людське тіло). *Коло міномета стоїть Денис, атлетичної будови чолов'яга років тридцяти* (Гончар, III, 1959, 55).

БУДО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **будува́ти.** *Вони минули будований княжий терем і перейшли пагорок* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 554); *Наприкінці минулого століття повз Сновськ ..пройшла будована капіталістами Лібаво-Роменська залізниця* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 4); *Міць країни будованого комунізму ..надихає всіх справжніх поборників людяності, вселюдського щастя* (Рад. Укр., 24.VII 1963, 1).

2. Не природний, штучний; збудований. [Пастух:] *Вона ж* [гора] *таки будована, не справжня, і будівничі величезні гроші побрали за будівлю* (Л. Укр., II, 1951, 200).

БУ́ДОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **бу́дка** 1. *Електричні вогні гарно освітлюють в'їзд у ворота і маленьку будочку, в якій несе варту охорона* (Тют., Вир, 1964, 144).

БУ́ДОЧНИК, а, *ч.* 1. Залізничний сторож. *Будочник зняв з полички згорнуті прапорці й вийшов на рейки* (Панч, Солом. дим, 1929, 54).

2. *заст.* Постовий поліцай, що наглядав за порядком на вулицях і мав свою будку. *Далеко в центрі міста глухий будочник Кіндратій.. несамовито калатав у розтрісле калатало* (Смолич, II, 1958, 9).

БУДУА́Р, а, *ч.* Невелика розкішно прибрана кімната багатої жінки для відпочинку і приймання найближчих друзів. *Стала* [Софія] *на порозі і.. роздивлялась по хаті: будуар був ясний, розкішний, вигідний* (Л. Укр., III, 1952, 546).

БУДУА́РНИЙ, а, е. Прикм. до **будуа́р.**

БУДУВА́ННЯ, я, *с.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **будува́ти** 1, 2. *Андрій був як у гарячці. Йому здавалось, що все йде дуже помалу, що будуванню кінця не буде* (Коцюб., II, 1955, 39); *Він захоплений не тільки процесом будування, а й ефектом від нього!* (Ле, Міжгір'я, 1953, 355).

2. Готова будівля, споруда. *Студент.. почав розказувати про старинні будування в Азії і в Європі* (Н.-Лев., I, 1956, 366); *Хто руйнує,— по тім зостається руїна, ..Хто будує,— лиша по собі будування* (Гр., I, 1963, 125).

3. *тільки одн.* Характер, особливості, стиль будови; архітектура. *Кладовище в Мадріді.. Збоку гранітна каплиця стародавнього будування* (Л. Укр., III, 1952, 390).

БУДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* 1. Споруджувати, зводити яку-небудь будівлю (будівлі). *Йосип заходився хату із очерету будувати, Щоб хоч укритися вночі* (Шевч., II, 1953, 315); *Тим часом будували кухні, комори, сараї, стайню. Не тільки треба панам десь жити,— треба десь челядь містити, провізію складати, коней ставити...* (Мирний, II, 1954, 96); *Плацдарм жив своїм життям: будували, вдосконалювали лінії оборони* (Гончар, Таврія.., 1957, 649); * Образно. *Згода дім будує, а незгода — руйнує* (Номис, 1864, № 328); // Виготовляти, складати (механізм, машину тощо). *Буду також, як татусь, будувати паровози* (Нех., Хочу буть.., 1949, 6).

2. *перен.* Створювати, організовувати що-небудь. *Ми будуємо комуністичне суспільство* (Рад. Укр., 2.IV 1948, 2); *Ви можете будувати собі які хочете гіпотези, але, повторюю, не чекайте від мене відповіді на це питання* (Смолич, I, 1958, 74); *Не вірте багатющому зрадливому — будуйте ви життя по-справедливому!* (Тич., II, 1957, 165).

3. *на чому, перен.* Грунтувати на чому-небудь, формувати на якійсь основі. *Соціал-демократія будує весь свій світогляд на науковому соціалізмі, тобто марксизмі* (Ленін, 15, 1949, 354).

4. Креслити на підставі зроблених розрахунків. *Будувати трикутник.*

БУДУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* 1. Будувати, споруджувати для себе яку-небудь будівлю (будівлі). *Пішли* [троянці], *щоб землю озирать, Де їм показано селитись, Жить, будуватися, женитись* (Котл., I, 1952, 168); *А дві сотні — гроші та ще й чималі, і будуватися тоді можна* (Мирний, IV, 1955, 212); [Лукаш:] *Ми завтра й будуватися почнемо* (Л. Укр., III, 1952, 202).

2. Пас. до **будува́ти.** *Над вулицею будувались дві великі кам'яниці* (Л. Укр., III, 1952, 604); *Нове будується метро в столиці України* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 27); *Там, на схід, у далечезній подині простелялись ферганські степи, ташувалися кишлаки, міста, будувалося теж невсипуще життя* (Ле, Міжгір'я, 1953, 86).

БУ́ДУЧИЙ, а, е, *рідко.* Який буде згодом, настане в майбутньому; майбутній. *Таке було життя будучого мільйонера Германа Гольдкремера аж до десятого року* (Фр., V, 1951, 190); *Цілую міцно вас обох і вітаю всіх будучих «світил», яких знаю* (Л. Укр., V, 1956, 406); // *у знач. ім.* **бу́дуче,** чого, *с.* Будучність, майбутнє. *Досі у мене не було ні одного потішаючого вигляду на будуче* (Коцюб., III, 1956, 163).

БУ́ДУЧИНА́, и, *ж., рідко.* Те саме, що **бу́дучність.** *Так перебула* [Палажка] *цілий тиждень, ..лякаючись сама своєї будучини* (Барв., Опов.., 1902, 166); *— За молодість! За нашу прекраснішу будучину! — покривав бурхливий потік вигуків тост Дудника* (Кач., Вибр., 1953, 291).

БУ́ДУЧНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Те, що буде згодом, події майбутнього часу; стан, становище кого-, чого-небудь у майбутньому; майбутнє. *Разом з вірою в людину в душі Франковій живе віра в світлу будучність для нашої землі* (Коцюб., III, 1956, 40); *В сутінках світанку він все малював будучність своїх дітей* (Стеф., I, 1949, 238).

БУ́ДУ́ЩИЙ, а, е, *заст.* Майбутній. *Чуть надію в тих.. співах пізнього соловейка, надію будущої весни* (Н.-Лев., III, 1956, 310); *Читали ми «Что делать?», і розмови Йшли про часи будущі, невідомі* (Фр., X, 1954, 151).

БУ́ДУ́ЩИНА, и, *ж., заст.* Будучність, майбутнє. *Її думки вже полетіли вперед, в будущину* (Н.-Лев., IV, 1956, 109); [Калинович:] *Будущина в руках нового покоління* (К.-Карий, II, 1960, 334); *За ваше щастя, синочки, за вашу будущину...* (Гончар, Таврія, 1952, 78).

БУДЯ́К, а́, *ч.* (*Carduus* L.). Колюча трав'яниста рослина-бур'ян. *Бур'ян, Будяк колючий з кропивою Коло криниці поросли* (Шевч., II, 1953, 317); *Гарно у полі! Толока. Будяки червоніють* (Тесл., Вибр., 1950, 157); *На кручі росте висока кропива, червоніють квіти будяків* (Донч., VI, 1957, 63); * У порівн. *Кожне Степанове слово кололо мене, мов будяки* (Фр., I, 1955, 245).

БУДЯКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **будя́к.** *Раннього майового ранку ухмиляється будякова квіточка першому промінню ясного сонця* (Мирний, I, 1954, 57).

БУДЯЧИ́НА, и, *ж.* Одне стебло будяка.— *Тільки на одній будячині... Дивлюся, щось блищить проти сонця* (Мирний, IV, 1955, 11).

БУДЯЧИ́ННЯ, я, *с.* Збірн. до **будя́к.** *Літом пекучі вітри й сонце випалюють все навкруги, і на жовтих пагорбках шумлять гіркий полин, жовті трави, колюче будячиння* (Кучер, Чорноморці, 1956, 11).

БУДЯЧИ́ЩЕ, а, *ч. і с.* Збільш. до **будя́к.** *Зараз цей будячище стоїть засохлий за склом у шафі в піонерській кімнаті* (Донч., V, 1957, 202).

БУДЯЧО́К, чка́, *ч.* Зменш. до **будя́к.** *З-під жовтого піску, порослого хирлявим будячком, визирають стовбури житла...* (Досв., Гюлле, 1961, 151); * У порівн. *Ріс* [Омелько] *як будячок отой, настовбурчений, завжди готовий відповісти колючим словом на глузування та насмішки* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 196).

БУДЯ́ЧЧЯ, я, *с.* Збірн. до **будя́к.** *Поле внизу, непривітна стерня, тогорічне будяччя* (Фр., XIII, 1954, 305); *Він помчав миттю, як вихор. Навіть не шляхом, а навпростець до гайка. По будяччю й по стернях* (Козл., Ю. Крук, 1950, 208).

БУ́ДЬ-ДЕ, *присл.* У всякому місці; байдуже де; хоч де, хоч би де.

БУ́ДЬ-КОЛИ, *присл.* У всякий час; байдуже коли; хоч коли, хоч би коли. *Він звелів січовій кінноті за раз відбити охоту у князя Вишневецького будь-коли дражнити справжню армію* (Ле, Україна, 1940, 85); *Черниш більше, ніж будь-коли, був гордий з того, що він є сином такої могутньої держави* (Гончар, I, 1954, 36).

БУ́ДЬ-КУДИ, *присл.* У всяке місце; байдуже куди; хоч куди, хоч би куди. [Данило:] *Здорові, хлопці. Куди се простуєте?* [Хвилимон і Йосип:] *Та так... будь-куди* (Кроп., IV, 1959, 269).

БУДЬО́НІВКА, и, *ж.* Червоноармійський шолом (за прізвищем командира Першої Кінної армії С. М. Будьонного). *Троє в будьонівках, а четвертий, очевидно, командир, в кубанці* (Стельмах, На.. землі, 1949, 6).

БУДЬ-ХТО́, будь-кого́, *займ. неознач.* Все одно (байдуже) хто; всякий.

БУДЬ-ЧИ́Й, я́, є́, *займ. неознач.* Все одно (байдуже) чий.

БУДЬ-ЩО́ ^{1}, будь-чого́, *займ. неознач.* Все одно (байдуже) що, що завгодно. *Для «Вісн*[ика]*» я хотів би дати не будь-що, а таку річ, яка справді оправдала б постанову редакції* (Коцюб., III, 1956, 293).

БУДЬ-ЩО́ ^{2}, *присл.* За всяку ціну; що б не було; при всяких умовах; обов'язково, неодмінно. *Василько будь-що заповзявся наловити йому на юшку бубирів* (Донч., V, 1957, 8).

БУДЬ-ЩО-БУ́ДЬ, *присл.* Те саме, що **будь-що́** ^{2}. *Будь-що-будь, а ти повік моя!* (Фр., X, 1954, 67); *Ним володіла одна думка. Здійснити її він мусив будь-що-будь* (Ільч., Серце жде, 1939, 385).

БУ́ДЬ-ЯК, *присл.* Як-небудь, недбало, абияк.

БУДЬ-ЯКИ́Й, а́, е́, *займ. неознач.* Все одно (байдуже) який; всякий. *КПРС ставить завдання всесвітньоісторичного значення — забезпечити в Радянському Союзі найвищий життєвий рівень порівняно з будь-якою країною капіталізму* (Програма КПРС, 1961, 79).

БУ́ЄР, а, *ч.* Легкий човен або поміст (платформа) з вітрилом, поставлений на особливі ковзани, для катання на льоду.

БУ́ЄРНИЙ, а, е. Прикм. до **бу́єр.**

БУЖ, а́, *ч.* Медичний інструмент, що має форму вузького стрижня або трубочки, для розширення трубчастих органів людського організму (сечового каналу, стравоходу та ін.) при дослідженні або лікуванні.

БУЖА́НИ, а́н, *мн.* Стародавнє східнослов'янське плем'я. *У верхів'ях Західного Бугу і правих приток верхньої течії Прип'яті жили дуліби, або волиняни (вони ж бужани)* (Іст. УРСР, I, 1953, 41).

БУЖЕНИ́НА, и, *ж.* Особливим способом приготовлена свинина. *Буженину подають на стіл з відвареною картоплею* (Укр. страви, 1957, 156).

БУЗ, у, *ч., діал.* Бузок. *Навколо цвів мигдаль і буз...* (Олесь, Вибр., 1958, 332); *У порівн. *Пошила Мотря сорочку, випрала й наділа. Товсте полотно синіло, неначе буз* (Н.-Лев., II, 1956, 295).

БУЗА́ ^{1}, и́, *ж.* На Кавказі, в Криму — легкий хмільний напій із проса, гречки, ячменю. *А татари співали, кричали.. і смоктали з бурдюків п'яну бузу та кумис* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 165).

БУЗА́ ^{2}, и́, *ж., вульг.* Бешкет, безладдя, скандал. [Дудар:] *Візьмемось до роботи!* [Зубченко:] *Ну, глядіть. Щоб не було бузи* (Мик., I, 1957, 31).

БУ́ЗИМОК, мка, *ч.* Однорічне теля; назимок. —*Хоч сердься, хоч ні, а я звеліла забити рябого бузимка, заколоти чорного кабанця* (Н.-Лев., I, 1956, 143); *Невеликий статечний пастушок з гідністю погнав дві корови, телицю та бузимки* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 664).

БУЗИНА́, и́, *ж.* 1. Кущ або деревце з родини жимолостевих з чорними або червоними ягодами. *Дід насадив і калину, і бузину, і рожу гожу* (Вовчок, I, 1955, 382); *А вздовж тину, за старою повіткою, росли великі кущі смородини, бузини і ще якихось невідомих рослин* (Довж., Зач. Десна, 1957, 462).

2. Ягоди цієї рослини. *Дівчина.. зварила кисіль з бузини та яблук* (Донч., IV, 1957, 42).

БУЗИ́ННИК, а, *ч.* Кущі бузини, бузинові зарості. *Медже зупинилася у кущах бузинника* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 414); *Вони.. крізь густий бузинник продерлися до огорожі* (Смолич, II, 1958, 89).

БУЗИНО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **бузина́.** *Калиновий цвіт і бузиновий розпускавсь там* [у гаю] *у два рази більш і дужіш* [дужче] (Вовчок, I, 1955, 367); *Плахти аж горять, нитки виварені в соняшниковому цвіті, бузиновій ягоді, вільховій корі* (Горд., II, 1959, 19); // Виготовлений з ягід бузини. *За столом сиділа Якимова сестра Тетяна — школярка — і старанно виводила на великому аркуші бузиновим чорнилом* (Головко, II, 1957, 105); *Бузиновий кисіль.*

БУ́ЗІВОК, вка, *ч., діал.* Бузимок, назимок. *За один цільничок обіцяла* [мати] *бузівка подарувати* (Стор., I, 1957, 57); *Чіпка на поминки заколов свиню, зарізав три овечки, убив великого бузівка* (Мирний, II, 1954, 292); *Враз у прогалину на бур'яни як стрибне бузівок — потолочив їх* (Головко, II, 1957, 17).

БУЗКО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **бузо́к.** *Добре йому впали у пам'яті.. І той вечір весни молодої, і навіть та квіточка бузкова* (Вовчок, I, 1955, 148); *Сидить Ольга на лавочці під бузковим кущем* (Шиян, Гроза.., 1956, 677).

2. Такого кольору, як квіти бузку; ясно-ліловий. *Горять, міняться на очах сині, зелені, бузкові, оранжеві й бурштинові легкі осяйні хмарини* (Коз., Сальвія, 1959, 5).

БУЗО́ВИЙ, а, е, *діал.* Прикм. до **буз;** бузковий. *Червоний мак на синім тлі, На чорній грядці кущ бузовий* (Рильський, Поеми, 1957, 188).

БУЗО́К, зку́, *ч.* 1. Густий чагарник з великими волотями ясно-лілових, фіолетових або білих дуже запашних квітів. *Воркувала Горлиця у садку, У куточку тихенькому, на бузку* (Гл., Вибр., 1957, 87); *Кругом хати росли кущі бузку та густі вишні* (Н.-Лев., II, 1956, 125); *Цвітуть бузки, садок біліє І тихо ронить пелюстки* (Рильський, I, 1956, 32).

2. Квіти цієї рослини. *Марійка побачила маленького хлопчика з таким великим букетом бузку, що за ним майже ховалось його обличчя* (Донч., V, 1957, 529).

БУЗУВІ́Р, а, *ч.* Людина, яка виявляє крайню релігійну нетерпимість до інакомислячих, жорстоко переслідує їх; запеклий фанатик. *На прю! Без ляку і зневіри — За правду, волю, за наш край! Перелили вже бузувіри Скорботи чашу через край* (Стар., Поет. тв., 1958, 37); // *перен.* Взагалі зла, жорстока людина; мучитель, гнобитель, недолюдок.— *Наштовхали й мені боки оті бузувіри та п'янюги* (Н.-Лев., IV, 1956, 301); *Ось вони* [фашисти] *сидять на лаві підсудних — змовники.. Крім того — і найперше вони палії війни, агресори і расистські бузувіри* (Смолич, Після війни, 1947, 20); // Уживається як лайливе слово.— *А ти чого, бузувіре, тут у сінях кадиш?* (Мирний, II, 1954, 226).

БУЗУВІ́РКА, и, *ж.* Жін. до **бузуві́р**.— *У! якби я піймала отту бузувірку, я б їй голову відтяла, щоб не кидала матері* (Кв.-Осн., II, 1956, 449).

БУЗУВІ́РСТВО, а, *с.* Релігійний фанатизм; жорстокість на грунті релігійної нетерпимості. *Ще за часів бузувірства Для богів — людей вбивали* (Л. Укр., IV, 1954, 152); // *перен.* Бузувірський вчинок; жорстоке ставлення до кого-, чого-небудь.

БУЗУВІ́РСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Діяти дуже жорстоко, робити бузувірські вчинки.

БУЗУВІ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бузуві́р**. *Бузувірська секта;* // Власт. бузувірові; дуже жорстокий. *У деяких стародавніх народів існував бузувірський звичай спотворювати обличчя військовополонених і злочинців: їм відрізували носи, губи, вуха* (Наука.., 5, 1958, 18).

БУЗЬКО́, а́, *ч.*, *діал.* Лелека. *На одній сіножаті й віл пасеться, і бузько жаби ловить* (Номис, 1864, № 155); *Заклекотів запізнений бузько на сусідовій хаті* (Фр., I, 1955, 66); * У порівн. *Критикували* [Дарка з Ориською] *у ньому* [Костику] *все: і його розгойдану ходу, і його довгі, як у бузька, ноги, і його широкі, як лопати, долоні* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 13).

БУЙ, я, *ч.* Сигнальний плавок на річці, озері для позначення мілизни, підводних каменів, рибальських сіток та ін. *Далеко за коліном, біля Кресу, блимав на воді буй* (Вітч., 6, 1947, 36); *Вихор пливе до бонової загороди, ясно розрізняє металеві буї на якорях* (Кучер, Чорноморці, 1956, 339).

БУ́ЙВІЛ, вола, *ч.* Велика свійська тварина — рід бика. *Скриплять татарські гарби, запряжені буйволами і верблюдами* (Стор., I, 1957, 77); *Чорні, важкі буйволи, ліниво ремигаючи, лежали в загородах у теплій багнюці* (Гончар, I, 1954, 82); // *лайл.* Про людину. — *Хто просив пана втручатися? — з люттю обернувся Манцевич.— Я б і сам упорався з цим буйволом* [Андрієм] (Тулуб, Людолови, I, 1957, 110).

БУЙВОЛИ́ЦЯ, і, *ж.* Самка буйвола.

БУЙНЕ́НЬКИЙ, а, е. Зменш.-пестл. до **бу́йний** 1. *Там стоять хатки тихенькі, Вільно дихають там груди, Віють вітри там буйненькі* (Л. Укр., IV, 1954, 119).

БУЙНЕ́СЕНЬКИЙ, а, е. Зменш.-пестл. до **буйне́нький**. *Плач же, серце, плачте, очі, Поки не заснули, Голосніше, жалібніше, Щоб вітри почули, Щоб понесли буйнесенькі* (Шевч., I, 1951, 55).

БУ́ЙНИЙ, а, е. 1. Який виявляється з великою силою; сильний, навальний. *Вітре буйний, вітре буйний! Ти з морем говориш. Збуди його, заграй ти з ним* (Шевч., I, 1951, 9); *Весна прийшла в Донбас рання, буйна, дружна* (Собко, Звич. життя, 1957, 72).

2. Який дуже сильно розрісся; пишний, розкішний. *Молоді буйні верби вже поросли тут подекуди по леваді* (Н.-Лев., II, 1956, 159); *Поет поправив своє буйне волосся і почав* (Л. Укр., III, 1952, 709); *Буйна рослинність, затіняючи собою воду, не давала їй добре прогріватися* (Донч., I, 1956, 51); * Образно. *Численні фабрично-заводські палаци і клуби свідчать про буйний розквіт радянської культури* (Козл., Відродження.., 1950, 68).

3. Великий розміром. *Прийнявся Півень жито розгрібать І буйні зерна вибирать* (Гл., Вибр., 1957, 210); *Ці скіпки дрібні — беріть оці буйніші* (Сл. Гр.); *Буйні краплі поту котилися з-під рудої шапки по його чолу й падали на землю, як горох* (Коцюб., I, 1955, 305); *Вони* [листи] *були писані.. енергійним, твердим, буйним почерком* (Л. Укр , III, 1952, 689).

4. *перен.* Невгамовний, нестримний. *Вони полюбляли Юрка за товариську вдачу, за буйний, але завжди справедливий норов* (Стельмах, I, 1962, 55); *Повиростали* [Данько та Вутанька] *буйні обоє, голосисті та непосидющі, а матері через їхні невгамовні вдачі душа ніколи не буває на місці* (Гончар, II, 1959, 199); *Буйна фантазія молодого письменника ..знаходить широкий простір у тій першій Франковій повісті* (Коцюб., III, 1956, 31); *Було чути, як.. заходились вони* [Настя і Соня] *од буйного, шаленого, невтриманого реготу* (Вас., II, 1959, 202); *Схвильований і не в силі стримати буйну радість,— обличчя аж розпливлося в усмішці,— погладив рукою кулемет* (Головко, I, 1957, 363); // Норовистий (про тварин). *Корова була буйна, насилу з нею справлявся кривий Андрійко* (Коцюб., I, 1955, 442); // Який виявляє велике збудження, вирує; неспокійний.— *Батько! Батько наш! — ревнув у радісній нестямі буйний, розхмелілий натовп* (Гончар, II, 1959, 235); *Арлекін з трояндою в руці Йде серед буйного карнавалу* (Рильський, I, 1960, 172); // Бурхливий (про потік, хвилі і т. ін.). *Сильне море! зберися на силі! ..Розжени свої буйнії хвилі* (Л. Укр., I, 1951, 68); *Прощавайте, буйні ріки й бистрі ручаї!* (Бернс, Вибр., перекл. Лукаша і Мисика, 1959, 47).

БУ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **бу́йний** 4. *Молодість — буйність, а старість не радість* (Номис, 1864, № 8717); [Панько:] *То-то й є, молодість, буйність! Гай, гай! Хто з нас не має на собі гріха!* (Фр., IX, 1952, 347); *В долині ріка гучлива, повна буйності й поспіху* (Коб., III, 1956, 134).

БУЙНІ́ТИ, іє, *недок.* Пишно рости, розквітати; буяти. *Буйніє дружне поле, пахне материнка, полинець* (Горд., Дівчина.., 1954, 135); * Образно. *Це дуже добре, коли минуле зникає і на його місці буйніє сучасне* (Смолич, День.., 1950, 89).

БУЙНІ́ШАТИ, ає, *недок.* Ставати буйнішим. *Вогонь буйнішав, та пожежі, либонь, ніхто й не гасив* (Ільч., Серце жде, 1939, 11).

БУ́ЙНО. Присл. до **бу́йний** 2, 4. *Тепер наче осіла* [церква] — *зовсім і не видно її з-за лип, що кругом так буйно розрослись* (Мирний, III, 1954, 318); *Щоб зерно зійшло, почало буйно зростати, воно повинно впасти на родючий грунт* (Шовк., Інженери, 1956, 212); [Д. Жуан:] *Чи маю я зложити вам під ноги свою так буйно викохану волю?* (Л. Укр., III, 1952, 396); — *Не даймо втекти, не даймо!—буйно гримів Хома* (Гончар, III, 1959, 373); * Образно. *Буйно розквітли всі духовні і матеріальні сили нашого народу* (Колг. Укр., 2, 1954, 3).

БУЙНОГРИ́ВИЙ, а, е. Який має пишну гриву. *Ех, і коні, скачуть коні, Буйногриві скакуни* (Шер., Дорога.., 1957, 30); * Образно. *Віє вітер буйногривий, Ще й чуприну розвіва* (Укр.. лір. пісні, 1958, 586).

БУЙНОЛИ́СТИЙ, а, е. З великим, пишним листям. *Махорка вже вистигла, стояла буйнолиста* (Десняк, I, 1955, 440); *Неначе у разках намиста, стоїть калина буйнолиста* (Тер., Щедра земля, 1956, 3).

БУЙО́К, йка́, *ч.* 1. Зменш. до **буй**. *Сарай був невисокий і захаращений усякою всячиною — старими буйками, безліччю якорів* (Ільч., Вибр., 1948, 99).

2. Рятувальний круг.

БУ́ЙСТВО, а, *с.*, *рідко.* Буяння. *І ночі сині напівтони Цвітуть під буйством завірюх* (Мал., Любов, 1946, 56).

БУ́ЙСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *рідко.* Поводити себе нестримано; бушувати, бешкетувати.

БУК, а, *ч.* 1. Листяне дерево з гладкою сірою корою і міцною деревиною. *На горі між буком чорніє подекуди сосна, а над струмком стоять горіхи* (Коцюб., III, 1956, 139); *Голі вузлуваті горіхи та буки переплутувалися гіллям* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 336).

2. *діал.* Ціпок, палиця, кий. *Чого просьба не докаже, то докажуть буки* (Номис, 1864, № 1059); *Я з п'ющими за пліт не виливаю, З їдцями їм, для бійки маю бук* (Фр., XI, 1952, 61).

БУКА́РКА, и, *ж.* Маленький зеленувато-синій жучок-довгоносик, що пошкоджує бруньки й листя яблуні та груші. *Листя плодових дерев пошкоджують різні шкідники: гусениці багатьох метеликів, ..довгоносик-букарка* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 346).

БУ́КВА, и, *ж.* 1. Письмовий знак, що позначає звук або сполучення звуків мови; літера. *Писар переписав свій утвір церковними буквами* (Н.-Лев., IV, 1956, 190); *Софія схопила книжку, розгорнула її раптово, не читаючи, дивилась на букви* (Л. Укр., III, 1952, 545); *По боках, де квіти рожі, в два ряди слова ясні (всі ж там букви прописні): «Раз ми в дружбі, то ворожі нам погрози не страшні!»* (Тич., II, 1957, 326).

◊ **Від бу́кви до бу́кви** — від початку до кінця. — *А хто ж працює в колгоспі? — цікавився Артьомов, перечитуючи від букви до букви кожен папірець* (Чорн., Потік.., 1956, 121).

2. *перен.* Суто формальне значення чого-небудь. *Геніальність і велич Леніна полягає в тому, що він умів відділяти суть марксизму від його букви* (Біогр. Леніна, 1955, 148); — *Нам просто важко повірити тільки букві вашого наказу* (Ле, Міжгір'я, 1953, 176).

БУКВАЛІ́ЗМ, у, *ч.* У перекладацькій практиці — сліпе копіювання слів оригіналу. *Ленін завжди боровся як з ..буквалізмом, так і з невірними, неточними перекладами* (Мовозн., VII, 1949, 27).

БУКВА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який точно відповідає якомусь текстові, розмові та ін.; дослівний. *Стрічаються татарські вислови і фрази, які в буквальному перекладі звучать доволі чудно* (Коцюб., III, 1956, 371).

2. Прямий, не переносний. *Вітри такі, що в буквальному значенні цього виразу — стріхи зривало* (Л. Укр., V, 1956, 218).

БУКВА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **буква́льний** 1. *Творчість великого письменника зобов'язує добиватись найбільшої точності перекладу, але тут нема місця буквальності тупого суконного підрядника* (Кундзич, Дієзи.., 1956, 25).

БУКВА́ЛЬНО. Присл. до **буква́льний.** *Ворог не шкодував нічого. Він кидався в атаки буквально по власних трупах* (Довж., I, 1958, 285); // Уживається як підсилювальне слово у знач. прямо, прямо-таки. *До кінця роботи залишилися вже буквально хвилини* (Собко, Біле полум'я, 1952, 315).

БУКВА́Р, а́, *ч.* Книжка для початкового навчання грамоти. *Заробила Чи то позичила вдова Півкопи тую на буквар* (Шевч., II, 1953, 319); *Найбільше подобається Катрусі новий буквар* (Донч., VI, 1957, 424).

БУКВА́РИК, а, *ч.* Зменш. до **буква́р.**

БУКВА́РНИЙ, а, е. Прикм. до **буква́р.**

БУ́КВЕНИЙ, а, е. Прикм. до **бу́ква** 1. *Буквене письмо;* // Позначений буквою (буквами). *Буквений співмножник.*

БУ́КВИЦЯ, і, *ж.* (*Betonica* L.). Багаторічна трав'яниста рослина, окремі види якої використовуються для виготовлення ліків, а також як декоративні. *Найбільш цікавими.. дикоростучими рослинами є скабіоза кавказька, буквиця великоквіткова* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 360).

Бу́квиця ліка́рська (*Betonica officinalis*) — поширена на Україні багаторічна трав'яниста рослина з прямим шерстистим стеблом і пурпуровими квітками, зібраними кільцями в пазухах верхніх листків; у народній медицині використовується для лікування дихальних шляхів.

БУКВОДРУКУ́ЮЧИЙ, а, е. Який друкує не умовними знаками, а звичайними літерами. [Якобі] *вперше запровадив буквoдрукуючі апарати* (Фіз., II, 1957, 144).

БУКВОЇ́Д, а, *ч., ірон.* Формаліст, педант, який надає великого значення дрібницям і за дрібницями не бачить суті.

БУКВОЇ́ДСТВО, а, *с., ірон.* Надання переважного значення дрібницям, формальній, зовнішній стороні чого-небудь; буквальне розуміння, формальне витлумачення чогось.

БУ́КВОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **бу́ква.**

БУ́КЕР, а, *ч.* Сільськогосподарське знаряддя для розпушування грунту.

БУКЕРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **букерува́ти.**

БУКЕРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Обробляти букером.

БУКЕ́Т, а, *ч.* 1. Пучок зірваних або зрізаних і складених докупи квітів. *Хтось крикнув: «букета!» — і цілі пучки квіток полетіли під ноги співачці* (Мирний, III, 1954, 273); *У мене в хаті щодня свіжий букет з літніх квіток* (Коцюб., III, 1956, 406); *Вона.. квіти якісь знаходила і збирала в букети* (Кучер, Вогник, 1952, 3); * Образно. *І на Москви ясні майдани, До наших гордих прапорів, Усі моря і океани Нам принесуть букет вітрів* (Нагн., Вибр., 1950, 30); * У порівн. *Від залітання бомб, розриву мін вода з глибин злітала, як букети...* (Тич., II, 1947, 272).

2. Сукупність ароматичних і смакових властивостей, характерних для певних сортів продуктів. *Сир має тонкий смаковий і ароматичний букет* (Укр. страви, 1957, 72).

3. *с. г.* Кущик молодих рослин. *При першому проривaнні в букетах лишають по 3—4 рослини і землю навколо їх розпушують* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 175).

БУКЕ́ТИК, а, *ч.* Зменш. до **буке́т** 1.— *Оце тобі, Манюню, букетик,— подав він квітки тітці* (Коцюб., I, 1955, 463); *На вулицях Москви спохвату розпродавалися букетики ніжних і цнотливих кримських пролісків* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 241).

БУКЕТУВА́ННЯ, я, *с., с. г.* Дія за знач. **букетува́ти.** *При нормальній густоті сходів проріджування (букетування) махорки-сіянки провадять тракторними культиваторами* (Колг. енц., II, 1956, 15).

БУКЕТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., с. г.* Проріджувати сходи сільськогосподарських культур, щоб у букетах залишалося по кілька рослин. *Посіви цукрових буряків будемо букетувати впоперек рядків* (Колг. Укр., 1, 1958, 30).

БУ́КИ, *невідм., с., заст.* Стара назва літери «б». *У понеділок Кирилик уже викрикував на всю хату аз, буки, віди...* (Мирний, I, 1954, 152).

БУКІНІ́СТ, а, *ч.* Торговець старими і рідкісними, старовинними книжками.— *Німці усю мою бібліотеку пограбували, а те, що з неї осталося, я змушений був перевезти до Києва букіністам* (Кучер, Прощай.., 1957, 454).

БУКІНІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до торгівлі старими і рідкісними, старовинними книжками. *Букіністична книгарня.*

БУ́КЛІ, ів, *мн.* (*одн.* **бу́кля,** і, *ж.*), *заст.* Завиті кільцями пасма волосся. *Очі Щербини стежили за її вже зморшкуватою рукою, що промайнула невловимим рухом по товстій буклі* (Ільч., Серце жде, 1939, 192).

БУ́КЛЯ *див.* **бу́клі.**

БУ́КОВИЙ, а, е. Прикм. до **бук** 1. *Тільки й чути, як тріскаються й падають на землю букові горішки* (Коцюб., III, 1956, 137); *Вітер свище, букові ліси колише* (Тич., II, 1957, 18).

БУКОВИ́НЕЦЬ *див.* **букови́нці.**

БУКОВИ́НКА *див.* **букови́нці.**

БУКОВИ́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **букови́нці** і Буковина. *Вже синіми хмарами підпирали крайнебо буковинські верхи* (Коцюб., II, 1955, 318).

БУКОВИ́НЦІ, ів, *мн. (одн.* **букови́нець,** нця, *ч.;* **букови́нка,** и, *ж.).* Жителі, уродженці Буковини. *Привітним буковинцям я завжди готова служити словом і ділом* (Л. Укр., V, 1956, 368); *І першим дарунком бійцям на кордоні — Несли буковинці букети червоні* (Нагн., Вибр., 1957, 27).

БУКО́ЛІКА, и, *ж.* Жанр поезії, що ідеалізовано описує пастуше і сільське життя на лоні природи.

БУКОЛІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **буко́ліка.**

БУ́КСА, и, *ж., зал.* Металева коробка, в якій обертається вісь колеса вагона. *Край вагона ходить залізничник, Букси молотком перевіря* (Шер., Дорога.., 1957, 47).

БУКСИ́Р, а, *ч.* 1. Судно або машина, що тягне за собою або штовхає інше судно чи машину. *Якби ще годину пароход побув у дорозі, то вже б його ніякі буксири не врятували* (Л. Укр., V, 1956, 219); *Все далі відпливає буксир, відпливають баржі* (Шиян, Гроза.., 1956, 739).

2. Канат або трос для буксирування. *Мотор.. завернув до лівого берега, ведучи на буксирі невеличкого човна* (Трубл., I, 1955, 100).

◇ **Бра́ти (взя́ти) на букси́р** *кого, що* — допомагати кому-небудь, сприяти у виконанні чого-небудь. [Середа:] *Треба взяти на буксир будівництво* (Голов., Драми, 1958, 170).

БУКСИ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **букси́р.** *Катя побачила десь унизу.. буксирний пароплав, що тягнув за собою довгу валку барж* (Забіла, Катруся.., 1955, 117); *Боцман Смола стояв на юті з буксирним кінцем і пильно стежив за командирським містком* (Ткач, Моряки, 1948, 16).

БУКСИРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **буксирува́ти.** *Буксирування дока-гіганта здійснив караван радянських суден* (Рад. Укр., 1.VIII 1961, 4).

БУКСИРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Тягти за собою або штовхати (судно, машину і т. ін.). *При тумані і негоді забороняється буксирувати транспорт* (Автомоб., 1957, 287); *А от як бочку буксирувати, я вже не знаю* (Трубл., II, 1955, 367).

БУ́КСОВИЙ, а, е, *зал.* Прикм. до **бу́кса.** *Він підрахував, що ремонт буксових підшипників прискориться вп'ятеро* (Донч., III, 1956, 405).

БУКСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **буксува́ти.** *Якщо одне з ведучих коліс загальмувати, то.. друге колесо може обертатись із подвійною швидкістю. Таке небажане явище називається буксуванням* (Автомоб., 1957, 107).

БУКСУВА́ТИ, у́є, *недок.* Обертатися, ковзаючись на місці (про колеса); // Стояти на місці, не рухатися внаслідок того, що колеса, обертаючись, ковзаються на місці (про машину). *Буксують машини, засівши в багно* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 199).

БУЛАВА́, и́, *ж.* 1. Кулясте потовщення на кінці палиці і т. ін. *У великій.. хустці на голові Мотря була схожа на довгу швайку з здоровою булавою* (Н.-Лев., II, 1956, 374).

2. *іст.* Палиця з кулястим потовщенням на кінці, яка була колись військовою зброєю. *З наскоку тріснув* [Турн] *булавою По в'язах, великан упав* (Котл., I, 1952, 239); *Ось налягли здобичники, тісною каблучкою здушили чумаків, вимахують ножами та булавами...* (Коцюб., I, 1955, 185); *Бабуся відчинила комору, де береглись.. шаблі, списи, булави й інша холодна зброя* (Стар., Облога.., 1961, 64); // Така ж палиця як символ влади. *До булави треба й голови* (Укр.. присл.., 1955, 76); *Не хотілось в снігу, в лісі, Козацьку громаду З булавами, з бунчуками Збирать на пораду* (Шевч., I, 1951, 22); *От неначе перед моїми очима Богдан Хмельницький з золотою булавою вступає в Корсунь* (Н.-Лев., III, 1956, 308); *Сагайдачний любив популярність і частенько сидів із голотою, бо розумів, що без голоти на Січі не довго втримаєш у руках булаву* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 91).

3. *заст.* Довга палиця з кулею зверху — річ, належна до парадної форми швейцара в установах і аристократичних домах дореволюційної Росії. *Стояв* [перед дверима] *страшного росту швейцар із здоровенною булавою* (Мирний, III, 1954, 286).

БУЛА́ВКА, и, *ж, рідко.* Голка з головкою на тупому кінці; шпилька. *Сагайда відстебнув на грудях булавку, і роздерта гімнастьорка розійшлася на дві поли* (Гончар, III, 1959, 122);// Довга голка з прикрасою на головці як предмет жіночого туалету. *Бере* [гетьман Скоропадський] *жінчині від капелюха булавки та махає* (Вишня, I, 1956, 213).

БУЛА́ВОЧКА, и, *ж., рідко.* Зменш.-пестл. до **була́вка.** * У порівн.— *А тюленів бачиш? Тільки далеко-далеко, манюні-манюні, як булавочки* (Донч., I, 1956, 440).

БУЛА́ВОЧНИЙ, а, е, *рідко.* Прикм. до **була́вка.**

БУЛА́НИЙ, а, е. Світло-рудий (про масть коня). *Сідлай коня вороного, а під себе ще буланого* (Чуб., V, 1874, 41); // *у знач. ім.* **була́ний,** ного, *ч.* Кінь такої масті або взагалі кінь. *Того ж таки дня запріг він буланого в санчата й повіз жінку кататися* (Коцюб., I, 1955, 303).

БУЛА́Т, *ч., заст.* 1. *род.* у. Високоякісна міцна сталь особливого гарту, з узорчастою поверхнею. *Стьогнув* [Паллант] *ще Турна через лоб. Но Турн байдуже, не скривився, Бо, бач, булатом ввесь обшився І був, як в шкаралупі боб* (Котл., I, 1952, 258); *Ох, ти серце, моє серце молодецьке, Що булату ти твердіше, міцніше каменю!* (Перв., Слов. балади, 1946, 17).

2. *род.* а. Сталевий клинок, меч; взагалі зброя. *Усі ми станемо єдині, на плуга змінимо булат* (Рад. Укр., 26.V 1951, 3).

БУЛА́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **була́т** 1. *Булатна сталь;* // Зробл. з булату. *Булатними шаблями глибоку яму копали* (Думи.., 1941, 68).

БУЛДИ́МКА, и, *ж., заст.* Вид старовинної рушниці. *Наклали* [волонтери] *повні гамазеї Гвинтівок, фузій без пружин, Булдимок, флинт і яничарок* (Котл., I, 1952, 188).

БУЛДИ́МОК, мка, *ч., заст.* Те саме, що **булди́мка.** *Біля боку висіла шабля в срібній піхві, а за плечима матлявся булдимок* (Стор., I, 1957, 334).

БУЛИ́ЖНИЙ, а, е. Зробл. з булижнику.

БУЛИ́ЖНИК, у, *ч.* Середньої величини круглий камінь твердої породи; використовується як будівельний матеріал (головним чином для брукування вулиць); дикий камінь. *Під ногами — сіра бруківка. Та сама бруківка, з якої колись виламувався булижник — найперша зброя пролетаріату* (Руд., Остання шабля, 1959, 565).

БУ́ЛИЙ, а,е, *діал.* Колишній. *На булих товаришок — сільських дівчат і спідлоба не поглянула* [Мася] (Свидн., Люборацькі, 1955, 63); *Підбились ми, дастьбі булої сили,— Розгублена в дорозі зниклих літ...* (Стар., Поет. тв., 1958, 60).

БУ́ЛКА, и, *ж.* 1. Хліб з білого пшеничного борошна.— *Одному залюбки житній хліб, а другому — булку подавай* (Мирний, IV, 1955, 330); *Виходжу від нього та й іду через склепок із булками* (Март., Тв., 1954, 190); — *Вам булку подати з маслом чи коржики?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 59).

2. *діал.* Дерев'яна куля; рід гри з такою кулею. *Учора я дививсь, як хлопці Гуляли на толоці.. в дучку булку заганяли* (Греб., I, 1957, 80).

БУ́ЛЛА, и, *ж.* Папська грамота, послання.— *Ми розрішаємо гріхи Святою буллою сією* (Шевч., I, 1951, 266); [Д. Жуан:] *Декрет від короля... і папська булла... Мені прощаються усі злочини і всі гріхи...* (Л. Укр., III, 1952, 369); *Осторонь сидів кардинал, нещодавно посланий до Каффи з папською буллою* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 115).

БУЛО́. 1. Мин. ч. с. р. одн. до **бу́ти.**

2. *част.* Уживається при дієсловах мин. ч. для підсилення.— *Ви, діточки, не скучайте за братиком,— почала було мати, та голос ввірвавсь і замер* (Вовчок, I, 1955, 294); *Хотів було гукати* [Ладим] *на допомогу: задубілий язик не повертається* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 242).

3. *вставн. сл.* Уживається для вираження нерегулярно повторюваної дії у знач. часом, іноді, траплялось; бувало. *Було, роблю що, чи гуляю, чи богу молюся, Усе думаю про його* (Шевч., I, 1953, 198); *I не доїм, і не досплю; Усе, було, тружусь, роблю* (Гл., Вибр., 1951, 8).

БУ́ЛОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **бу́лка** 1. *Купи лишень їй кав'яру солоного та булочку, нехай вона поїсть* (Кв.-Осн., II, 1956, 473); *На понеділок пані загадала другу роботу: пекти булочки до чаю* (Мирний, III, 1954, 250).

БУ́ЛОЧНИЙ, а, е. Прикм. до **бу́лка** 1. *Булочні вироби; // у знач. ім.* **бу́лочна**, ної, *ж.* Крамниця для торгівлі хлібом. *Увіходить біла й рум'яна дівчинка з булочної з кошиком* (Коч., II, 1956, 165).

БУ́ЛОЧНИК, а, *ч.* 1. Власник булочної або торговець булками.

2. Пекар, що випікає булки.

БУ́ЛОЧНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **бу́лочник.**

БУ́ЛЬБА, и, *ж.* 1. М'ясисте потовщення на коренях або взагалі на підземній частині рослини. *В бульбах картоплі є багато крохмалю й цукру, а також значна кількість білка* (Картопля, 1957, 7).

2. Кулька на поверхні рідини; пухир, бульбашка. *Лій у казані клекотить, шкварчить, здіймає бульби* (Мирний, I, 1954, 48); * У порівн. *Туман надувся, як бульба, піднявся над водою і луснув на тисячу клаптиків* (Донч., VI, 1957, 436).

3. *діал.* Картопля. — *У діброві дики стадами ходять, шкоду страшенну роблять по полю. На самій бульбі люди тисячні шкоди понесли* (Фр., VII, 1951, 323); *Копала* [Санда] *бульбу.., а далі встала й понесла недалеко коло хати сполоскати її* (Коб., III, 1956, 486).

БУЛЬБА́СТИЙ, а, е, *діал.* Схожий формою на бульбу (в 3 знач.). *Інколи Леус повертав голову, і тоді перед Чумаком хитався його широкий засмаглий лоб.., бульбастий ніс, поритий глибокими старечими порами* (Збан., Переджнив'я, 1960, 132).

БУ́ЛЬБАШКА, и, *ж.* 1. Водяний або мильний пухир; банька. *А надворі дощик іде, аж бульбашки дмуться* (Сл. Гр.); *Його з непоборною силою тягне знизу наверх, як ті бульбашки повітря, що з дна криниці тиснуться вгору* (Фр., III, 1950, 258); *Січе дощ. Бульбашками береться поверхня води* (Шиян, Баланда, 1957, 64).

◇ **Ми́льна бу́льбашка** — про щось нетривке, нецінне.— *А що ж діяти? — розпалився Калиновський. — Невже всі наші постанови — фікція, мильна бульбашка?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 94).

2. *рідко.* Порожниста кулька. *У термометрі.. скляна дудочка з бульбашкою на кінці* (Сл. Гр.).

БУ́ЛЬБОВИЙ, а, е. Прикм. до **бу́льба** 1.

БУЛЬБОПЛІ́Д, ло́да, *ч.* Рослина з їстівними бульбами. *Під бульбоплоди передпосівну культивацію провадять знаряддями без полиць на глибину до 16—18 см* (Колг. енц., II, 1956, 250).

БУЛЬБОУТВО́РЕННЯ, я, *с.* Утворення бульб. *Вони* [фосфорно-калійні добрива] *впливають на процеси бульбоутворення* (Картопля, 1957, 62).

БУ́ЛЬБОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **бу́льба.** *Внесення мінеральних добрив прискорило утворення бульбочок* (Соц. твар., 2, 1956, 27); *Сталь кипіла бурхливо, весело, бульбочками* (Собко, Біле полум'я, 1952, 135).

БУ́ЛЬБОЧКОВИЙ, а, е. Прикм. до **бу́льбочка.** *Бульбочкові бактерії.*

БУЛЬ-БУ́ЛЬ, *виг.* Уживається як звуконаслідування для передачі звуків, що чуються при виливанні рідини (з пляшки і т. ін.). *Пірнула* [риба] *вглиб, А з нею й змія заодно... Буль-буль — і пішла на дно* (Нех., Казки.., 1958, 52).

БУЛЬВА́Р, у, *ч.* Обсаджена деревами широка алея посередині вулиці в місті; вулиця з такою алеєю. *Бульвар серед міста з рядом голих тополь, що біліли на осінньому небі* (Коцюб., II, 1955, 282); *Широкі, прямі вулиці.. кучерявляться чудовими бульварами* (Вишня, I, 1956, 327).

БУЛЬВА́РНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **бульва́р.**

2. *перен.* Розрахований на міщанські смаки і вподобання. *За довгі роки блукань, зазнавши стільки пригод, що їх стало б на добрий десяток бульварних романів, він зробився відомим не одному десятку контррозвідок* (Довж., I, 1958, 293).

БУЛЬВА́РЧИК, а, *ч.* Зменш. до **бульва́р.**

БУЛЬДЕНЕ́Ж, у, *ч.* (*Viburnum opulus* var. *sterile*). 1. Кущова декоративна рослина з великими кулястими суцвіттями білих квіток. *Зеленими живцями розмножують.. бульденеж, смородину, виткі й дрібноцвіті рози* (Озелен. колг. села, 1955, 105).

2. Квіти цієї рослини. *Трепетною рукою сувора панна стискала білоцвітний кетяг бульденежу* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 77).

БУЛЬДО́Г, а, *ч.* 1. Собака особливої породи з великою тупою мордою, широкими грудьми та короткими товстими лапами. *Була там* [на псарні] *сотня тої з'їжні: ..Хорти, бульдоги* (Фр., X, 1954, 343); * У порівн. *Кілька броньовиків.. мчаться балкою. Тупорилі, мов бульдоги, вони гасають попід самим лісом, наче обнюхують його* (Гончар, III, 1959, 450).

2. Невеликий короткоствольний револьвер з набоями великого калібру. *У п'ятигранний барабан бульдога Ніяк не влазив погнутий набій* (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 80).

БУЛЬДО́ЗЕР, а, *ч.* Будівельна землерийно-транспортна машина, що складається з трактора, механізму керування і робочого знаряддя для різання і розрівнювання грунту. *Скрепери і бульдозери використовують для спорудження земляних гребель* (Колг. енц., II, 1956, 24); *Де піски дрібні течуть, Бульдозер, мов господар, ходить* (Рильський, II, 1956, 320).

БУЛЬДОЗЕРИ́СТ, а, *ч.* Водій бульдозера. *Бульдозеристи.. зняли багатометровий шар грунту і проникли до багатих покладів мінеральних солей* (Рад. Укр., 15.XI 1961, 2).

БУЛЬЙО́Н, у, *ч.* Чистий відвар з м'яса без овочів і приправ. *По хвилі сторож приніс у бляшаній мисці бульйон і два шматки м'яса* (Фр., VI, 1951, 164); *Юшок тоді не подавали, але кожне м'ясо плавало в бульйоні, в якому воно варилося* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 95).

БУЛЬЙО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **бульйо́н.**

БУЛЬЙО́НЧИК, а, *ч.* Пестл. до **бульйо́н.** — *А мама все нам дає супчик та супчик та бульйончик* (Н.-Лев., I, 1956, 592).

БУЛЬК, *виг.* 1. Уживається на позначення звука, що утворюється від сплеску води, коли в неї щось падає.— *Не підходьте до води, а то бульк і каюк на віки вічні* (Собко, Звич. життя, 1957, 135).

2. Уживається як присудок за знач. **бу́лькати.**

БУ́ЛЬКА, и, *ж.* Порожниста, наповнена повітрям водяна і т. ін. кулька; пухир. *Важка мережа тонула в воді, тільки зверху вискакували бульки* (Н.-Лев., II, 1956, 227); *Дощ укрив бульками став...* (Рильський, I, 1946, 226); * У порівн. *Великі банькаті очі, наче дві блакитних бульки, ..запаморочливо озирались навколо* (Донч., III, 1956, 163).

◇ **Бульки́ пуска́ти** — тонути. *Вже й очі вирячив бідаха наш Максим, Уже й бульки пуска* (Рильський, Поеми, 1957, 265).

БУ́ЛЬКАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бу́лькати** і звуки, утворювані цією дією. *З яру витікає світловодий крижаний ручай і з бульканням.. вливається в рукав* (Донч., V, 1957, 15); *Він чув шарудіння дощу в траві.., булькання гірського струмочка* (Рибак, Що сталося.., 1947, 31).

БУ́ЛЬКАТИ, ає, *недок.* Утворювати короткі й часті звуки під час виливання або втікання крізь вузький отвір, а також при кипінні (про рідину). *Розмова стихла, чутно було тільки, як працювали молоді щелепи та булькало вино при наливанні у склянки* (Коцюб., I, 1955, 200); *В степу все було тихо й спокійно, тільки булькав куліш у казані та цвірчали коники* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 137); // *перев. безос.* Видавати звуки, схожі на ті, що утворюються при переливанні або кипінні рідини. *Десь в глибинах землі, наче в череві великої тварини, щось важко сопло, булькало* (Кол., Терен.., 1959, 209); *В грудях його* [пілота] *все зловісніше булькало, хрипіло. Рожева піна виступила на губах* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 124).

БУЛЬКА́ТИЙ, а, е, *розм.* 1. Який має дуже опуклу поверхню; витріщений, вирячений, лупатий. *Карпо, хоч і непоказний з себе.., з товстими оддутими губами, з сірими, як у кота, булькатими очима.. Зате смілий, меткий, проворний* (Мирний, I, 1954, 244).

2. Який має лупаті очі; витрішкуватий, лупатий. *Позуючи, повнощокий, булькатий Хома надимався ще більше, «аби бути страшнішим»* (Гончар, I, 1954, 209).

БУ́ЛЬКІТ, коту, *ч.* Дія за знач. **бу́лькати, булькота́ти** 1 і звуки, утворювані цією дією. *Усе це, з плачем, викрикнула Маланка Андрієві в спину при булькоті горнятка* (Коцюб., II, 1955, 22); *Талі й дощові води з шумом, шипінням і дзвінким булькотом поспішали до річки* (Коз., Гарячі руки, 1960, 23).

БУ́ЛЬКНУТИ, не, *док.* 1. Однокр. до **бу́лькати.** *Ломачевський кинув жабу в воду; жаба булькнула й сховалась* (Н.-Лев., III, 1956, 128).

2. *розм.* Упасти з бульканням. *Зірвавшись з-під ноги, покотився вниз і дзвінко булькнув у річку камінець* (Коз., Вісімсот.., 1953, 57).

БУЛЬКОТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **булькота́ти** і звуки, утворювані цією дією.

БУЛЬКОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **БУЛЬКОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *недок.* 1. Підсил. до **бу́лькати.** *Сало шипіло, як змія, булькотало, кувікало, як свиня в тину* (Н.-Лев., II, 1956, 304); *Булькоче, пріє каша в казані* (Мал., II, 1956, 327); *Горілка з пляшок булькотіла, Ніхто ні каплі не пролив* (Котл., I, 1952, 163); *Ярина.. принесла й поставила на стіл горнці, в яких парувало смажене м'ясо, казанок, у якому булькотіла юшка* (Скл., Святослав, 1959, 31).

2. *перен., розм.* Невиразно говорити; бурмотати. *Портьє булькотів щось грізно по-мадьярськи* (Фр., III, 1950, 219).

БУЛЬКОТІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **булькоті́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Чути, як вода з булькотінням цідиться в горлянку* (Вільде, Сестри.., 1958, 89).

БУЛЬКОТІ́ТИ *див.* **булькота́ти.**

БУМ ^{1}, *виг.* Уживається як наслідування звуку від пострілу, удару дзвона, барабана і т. ін.

◇ **Ні бум-бу́м** [**не зна́ти** (**не розумі́ти** *і т. ін.*)] — зовсім не розумітися на чомусь. — *А старий ваш — як? Він же, по-моєму, в автоматиці ні бум-бум?* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 35).

БУМ ^{2}, у, *ч.* У капіталістичних країнах — штучне пожвавлення, галас, створювані з метою підвищення грошового курсу.

БУМ ^{3}, а, *ч.* Спортивний прилад для вправ з рівноваги.

БУМА́ГА, и, *ж., розм., заст., рідко.* Ділове письмове повідомлення, розпорядження або інший офіційний документ. *На Щуку хтось бумагу в суд подав* (Гл., Вибр., 1957, 74); *На другий день летіла од предводителя до губернатора бумага* (Мирний, II, 1954, 275).

БУМА́ЖКА, и, *ж., розм., заст., рідко.* Зменш. до **бума́га.** *Було, писар, коли тільки побачить, що суддя у колегію йде, зараз і хова усі бумажки* (Кв.-Осн., II, 1956, 179).

БУМА́ЖНИК, а, *ч.* Кишеньковий портфельчик для паперових грошей і документів. *Їх руки розщібували шинель, шукаючи.. тільки бумажники з документами* (Еллан, II, 1958, 26); *Бумажник з документами й цінними нотатками та ніж вона сунула за пазуху сорочки* (Смолич, I, 1958, 100).

БУМАЗЕ́ЙНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Прикм. до **бумазе́я;** // Пошитий з бумазеї. *Бумазейна сорочка;* // Який виробляє бумазею. *Бумазейна фабрика.*

БУМАЗЕ́Я, ї, *ж., розм., рідко.* Ворсиста бавовняна тканина; байка.

БУМЕРА́НГ, а, *ч.* Кидальна зброя австралійських племен, що має форму зігнутої палиці, яка сама повертається до того, хто її кинув. *Дивні заплутані фігури, які описує бумеранг у повітрі, можуть здивувати кожного* (Цікава фізика.., 1950, 67).

БУ́МКАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бу́мкати** і звуки, утворювані цією дією. *Оркестр ..негайно вирушив вітати й собі революційне робітниче подружжя і служити йому рохканням валторн та бумканням барабанів* (Смолич, Мир.., 1958, 53).

БУ́МКАТИ, аю, аєш, *недок.* Видавати, утворювати глухі звуки. *В хаті бумкав бубон, бряжчали цимбали* (Смолич, Мир.., 1958, 67).

БУНД, у, *ч., іст.* Дрібнобуржуазна єврейська націоналістична організація. *З огляду на те, що статут Бунду грунтувався на федеративних засадах,* [II] *з'їзд відхилив його, як такий, що суперечить статутові РСДРП* (Ком. Укр., 7, 1963, 48).

БУ́НДА, и, *ж., діал.* Рід верхнього одягу. *На нім був короткий кожушок без рукавів, так звана бунда* (Фр., I, 1955, 51); — *Скидай свою бунду! — крикнув на зарослого чоловіка Славко* (Март., Тв., 1954, 260).

БУ́НДІВЕЦЬ, вця, *ч.* Член Бунду. *З історії робітничого руху відомо, що в 1903 році бундівці* ***вийшли з партії..*** (Ленін, 19, 1950, 65).

БУНДЮ́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *недок.* Поводитися бундючно, чванливо. [Микола:] *Він живе тільки тут, бач, возний — так і бундючиться, що помазався паном* (Котл., II, 1953, 28); — *Ти гляди мені, жени коні під самісінький ганок: треба бундючитися! — навчав отець Харитін погонича* (Н.-Лев., III, 1956, 168); *Він* [пан Купа], *запорожець колишній, бундючиться, величається.. супроти простих людей* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 219).

БУНДЮ́ЧНИЙ, а, е. 1. Надмірно чванливий, пихатий. *Не вподобала й Мотря Явдохи. Вона здалася їй гордою, бундючною, недоступною...* (Мирний, II, 1954, 248); *На якусь мить він.. бачив перед собою тільки бундючного вояку* (Ле, Наливайко, 1957, 28).

2. Дуже багатий; пишний, розкішний.— *Не хотів я справляти бундючного весілля, а воно таки само справилось!* (Н.-Лев., I, 1956, 144); *Чи варто ж їй справляти іменини? Та ще такі бундючні, на все село?* (Ряб., Жайворонки, 1957, 42).

3. Пишномовний. *Демагоги виголошують гучні промови, та водночас уважно стежать за тим, яке враження їх бундючні слова справляють на слухачів* (Шовк., Інженери, 1956, 126).

БУНДЮ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **бундю́чний** 1.— *Випиймо, о. Мойсей, за вічну пам'ять шляхетського польського гонору! За їх бундючність давню!* (Н.-Лев., I, 1956, 126); *Він захлинався від радості, маючи нарешті змогу потішитись над бундючністю своячки* (Рибак, Помилка.., 1956, 180).

БУНДЮ́ЧНО. Присл. до **бундю́чний.** *Не те за панщини було! Там кожний пан ступав так бучно І відзивався так бундючно, Немов король* (Фр., X, 1954, 267); *Ротмістр, який стояв над купою риби, взявся в боки й бундючно скинув догори голову* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 30); *От глитай. Обідравши побожно На селі усіх бідних людей, Він живе так бундючно, вельможно* (Сам., I, 1958, 155); *В емігрантській пресі з'явився бундючно написаний в стилі царських рескриптів лист* (Еллан, II, 1958, 253); *Маєвський не говорив, а промовляв голосно й бундючно, немов справдешній мітинговий оратор* (Шовк., Інженери, 1956, 52).

БУ́НКЕР, а, *ч.* Вмістище для недовгого зберігання і перевантаження сипких матеріалів; може бути складовою частиною якоїсь машини (напр., комбайна і т. ін.). *Під бункер одна за одною підходять автомашини, які вивозять хліб у державні засіки. Дві-три хвилини витрачається на завантаження кожної* (Рад. Укр., 12.VII 1961, 1); *Сонце припікало, ячмінь був сухий.., в бункер текло золоте зерно* (Збан., Любов, 1957, 16).

БУ́НКЕРНИЙ, а, е. Прикм. до **бу́нкер.** *Із збірного залізобетону зроблений ливарний двір і опори піддоменника, бункерна естакада* (Рад. Укр., 25.VI 1957, 1).

БУНКЕРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бункерува́ти.**

БУНКЕРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Засипати в бункер.

БУНТ ¹, у, *ч.* Стихійне повстання, заколот. *Мезентій їх тіснить.., На чинш нікого не пускає, Готові зараз бунт піднять* (Котл., I, 1952, 211); *Багато тоді лягло правих і винуватих, поки той бунт замирили...* (Мирний, II, 1954, 115); *Хто хоч трохи знайомий з історією Південної Америки, той знає, що страйки, бунти і заколоти в країнах цього материка.. бувають часто* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 7); * Образно. *Він хоче придушити в собі несподіваний бунт думок, що його викликав робітник-сусіда* (Шиян, Магістраль, 1934, 6).

БУНТ ², а, *ч.* Зв'язка, сувій, пачка або тюк якихось матеріалів. *Укладають тютюн в бунти зразу ж після зв'язування* (Техн. культ., 1956, 389).

БУНТА́Р, я́, *ч.* Підбурювач до бунту, учасник бунту. *Микола, замість панського лану, вийшов на своє поле; він стрівся з людьми і тих намовив жати своє жито.. Од того часу пан мав на прикметі Миколу й звав його бунтарем* (Н.-Лев., II, 1956, 185); *Навіть самий задурений націоналіст, навіть темний бунтар-отаманчик не посміє заперечити, що з Петлюрою йде реакція і окупація* (Еллан, II, 1958, 234); // Непокірлива, схильна до бунту людина. *Довго-довго згадували люди Самуся — палкого бунтаря* (Криж., Калин. міст, 1940, 84); *З характеристикою атеїста і бунтаря його* [Михайла Яцкова] *прийняли до гімназії в Бережанах* (Вітч., 12, 1962, 187).

БУНТА́РКА, и, *ж.* Жін. до **бунта́р.**

БУНТА́РСТВО, а, *с.* Виявлення непокори, виступ проти пригнічення. *Пан староста зволять мене випитати тільки про ті незаконності і бунтарства, про які там стоїть у реляції* (Фр., III, 1950, 235); // Непокірливість, схильність до бунту, протесту. *Може тоді й запало вперше в його* [Т. Шевченка] *душу зернятко бунтарства, непокірливості лихій долі* (Ів., Тарасові шляхи, 1954, 18).

БУНТА́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бунта́р.** *Навіть дивно, як у цьому* [дідовому] *кряжистому тілі вміщуються два протилежні світи: то лагідний і тихий, як рівна надвечірня година, то гострий, мов бунтарський ніж* (Стельмах, I, 1962, 233); // Власт. бунтареві; пройнятий бунтарством. [Куче:] *Базікай, базікай! .. Твою бунтарську пащеку давно чутно аж до пана начальника* (Л. Укр., IV, 1954, 231); *Загримів бунтарський голос Володимира Маяковського, в боротьбі і в огні народилася радянська російська література* (Рильський, III, 1956, 12).

БУНТІВЛИ́ВИЙ, а, е. Схильний до бунту, бунтарства. *Ми вже ходили раз боронити турка од його бунтівливого холопа — білого орапа* (Мирний, II, 1954, 130); * Образно. *У Тису всі річки течуть, Що в горах починають путь, Весною шумні й бунтівливі, А влітку — ясністю щасливі...* (Рильський, II, 1956, 299).

БУНТІВНИ́Й, а́, е́. Пройнятий бунтарством; бунтівницький. *Ще й досі жандарми гасають по селах, виловлюючи його* [Т. Шевченка] *бунтівні вірші* (Рибак, Помилка.., 1956, 98).

БУНТІВНИ́К, а́, *ч.* Учасник бунту; той, хто зчиняє бунт; бунтар. — *Запріть браму! Всім по двадцять п'ять* [гарячих], *а сьому старому бунтівникові кілько влізе* (Фр., III, 1950, 273); *Ігуменя виголошувала прокляття на голови бунтівників, що палять і громлять маєтки та хутори* (Шиян, Гроза.., 1956, 528).

БУНТІВНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **бунтівни́к.**

БУНТІВНИ́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бунтівни́к;** // Власт. бунтівникові; пройнятий бунтарством. *Він* [новий кандидат] *представлявся виборцям. Промовляв.. Правдиві бунтівницькі речі про нужду, та біду, та насильства* (Фр., III, 1950, 245); *Та вдарив бунтівницький клич У хмари кам'яні, Сказав минулому Ілліч Своє і наше: ні!* (Рильський, I, 1956, 113).

БУНТІВНИ́ЧИЙ, а, е. Те саме, що **бунтівни́цький.**— *Ви скажіть сьому зухвальцю.., Коли він складання віршів Бунтівничих не покине, То в тюрму його закину* (Л. Укр., I, 1951, 384); * Образно. *Де над полками сонце бунтівниче, Над танками пожарів ожеред — Там битва йде* (Мал., II, 1956, 109).

БУНТЛИ́ВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **бунтівли́вий.** *Ось він, цей бунтливий віршописець з Вільна, Неспокійно зводить голову худу* (Бажан, Роки, 1957, 273).

БУНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. *неперех.* Здіймати бунт, повстання; брати участь у бунті. *Не село бунтувало, а тільки привідці* (Коцюб., II, 1955, 98); *Стоять заводи та шахти німі (бунтує робітництво)* (Головко, II, 1957, 229); // *розм.* Виявляти велике незадоволення або неспокій, роздратування. [Одарка:] *Та що скоїлося, скажи ти мені? Чого ти так бунтуєш та вбиваєшся?* (Мирний, V, 1955, 250); * Образно. *Коні сердито іржуть. Вони десь бунтують у стайні, б'ють землю ногами і роздувають од гніву ніздрі* (Коцюб., II, 1955, 61).

2. *перех.* Підбурювати до бунту. *Осавула не раз кричав на Миколу, що він бунтує всю громаду в*

селі (Н.-Лев., II, 1956, 186); // Підбурювати проти кого-небудь. [Рябина:] *Ти смієш іще мою дитину проти мене бунтувати?* (Фр., IX, 1952, 77).

3. *перех., що, перен.* Хвилювати, бентежити. *А тільки барва їх* [розмов], *мелодія раптова тепер, як і тоді, мені бунтує кров* (Л. Укр., I, 1951, 186); *Зелений плав, сон, дзвін... Бунтує душу... Скільки сонця, праці, втіхи!* (Горд., I, 1959, 473).

БУНТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* Те саме, що **бунтува́ти** 1. *Параскіца — тиха, покірлива, сумирна — починала бунтуватись кожним своїм фібром проти невірної долі* (Коцюб., I, 1955, 267); * Образно. *Серце* [Тасі] *бунтувалося й кричало без слів, без звуків* (Дмит., Розлука, 1957, 271).

БУНЧУ́ЖНИЙ, ного, *ч., іст.* Виборна особа, що мала один з найвищих військових чинів на Україні в XVI—XVIII ст.,— охоронник бунчука і командир частини козацького війська. *Попереду бунчужний ніс бунчук, а слідом з шапками під пахвою ішли полковники* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 256); *Всі повернулися, дивляться. Виходить з гетьманським бунчуком бунчужний* (Корн., I, 1955, 214).

БУНЧУ́К, а́, *ч.* 1. *іст.* Булава з металевою кулькою на кінці і прикрасою-китицею з кінського волосу; в давні часи широко застосовувалася в Туреччині, Польщі, Росії (як ознака влади козацьких отаманів) і на Україні (як ознака влади гетьманів). *Не хотілось в снігу, в лісі, Козацьку громаду З булавами, з бунчуками Збирать на пораду* (Шевч., I, 1951, 22).

2. У деяких військових оркестрах — шумовий музичний інструмент (з дзвіночками), прикрашений волоссям з кінських хвостів.

БУНЧУКО́ВИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **бунчу́к**; // *у знач. ім.* **бунчуко́вий**, вого, *ч.* Почесне звання, яке українські гетьмани спочатку надавали синам генеральної старшини і полковників, а пізніше — відставним полковникам і полковій старшині. *Бувають військові, значкові, І сотники, і бунчукові* (Котл., I, 1952, 151).

БУПР, у, *ч., заст.* Скорочення: будинок примусових робіт.— *Роздеру йому пащеку аж до вух! Нехай тоді беруть мене до бупру...* (Кач., II, 1958, 20).

БУ́ПРІВСЬКИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **бупр**. *Бупрівська лікарня.*

БУР ¹, а, *ч.* Інструмент для буріння свердловин у грунті та різних гірських породах. *Цим буром.. можна за 5 секунд зробити яму завширшки 1 метр* (Ком. Укр., 1, 1958, 46).

БУР ² *див.* **бу́ри.**

БУРА́, и́, *ж.* Натрієва сіль борної кислоти. *У борних озерах, сполучених з термами, завжди відкладається бура* (Курс заг. геол., 1947, 121).

БУРА́В, а́, *ч., рідко.* Те саме, що **све́рдло.** *Отвори в дерев'яних стінах роблять за допомогою буравів різних діаметрів* (Монтаж і ремонт.., 1956, 64); * У порівн. *Холодно стає Чайчисі, мороз кам'янить на її обличчі сніжинки, буравами всвердлюється в кості* (Стельмах, Хліб.., 1959, 299).

БУРА́ВИТИ, влю, виш; *мн.* бура́влять; *недок., рідко.* Те саме, що **свердли́ти.** *Гуділа машина, включена в електричний струм, свердлик буравив порожнє повітря* (Тудор, Вибр., 1949, 292); * Образно. *Важкі думи буравили мозок Храпчука* (Жур., Звич. турботи, 1960, 73).

БУРА́ВЧИК, а, *ч., рідко.* Зменш. до **бура́в**; свердлик. *Для свердління невеликих отворів користуються буравчиками* (Стол.-буд. справа, 1957, 98); * У порівн. *Розумні очі* [господаря] *впиваються, мов гострі буравчики, у відвідувача* (Шиян, Баланда, 1957, 84).

БУРА́Н, у, *ч.* Сніжна буря; завірюха, метелиця в степу. *Ще з того ж вечора, по заході сонця, пішов сніг з вітром, зірвався буран* (Коз., Сальвія, 1956, 287); * Образно. *За бурями, за грозами, буранами — я чую: суд вершиться над тиранами!* (Тич., II, 1957, 165).

БУРА́ННИЙ, а, е. Прикм. до **бура́н.**

БУРБО́Н, а, *ч., розм., заст.* Брутальний, зарозумілий, неосвічений правитель; // Взагалі брутальна, некультурна людина.— *Але вас примушу бути вчителем, а не бурбоном* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 147).

БУРГОМІ́СТР, а, *ч.* Голова міської управи в деяких країнах Західної Європи і в давнину в Росії. *І кого тільки тут не було: ..ратмани, бургомістри, судді* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 167); *Він призначив себе на бургомістра самочинно* (Собко, Серце, 1952, 104).

БУРДА́, и́, *ж., розм.* Каламутна, несмачна рідка страва або напій. *Подали вечерю — якусь бурду з мерзлих буряків* (Збан., Єдина, 1959, 59).

БУРДЕ́Й, БУРДІ́Й, я, *ч., діал.* 1. Житло, викопане в землі; землянка. *Окрім хати, що стояла недалеко панського дому, мали ще тут два бурдеї* (Коб., II, 1956, 27); *Такі землянки.. були розкидані скрізь по запорізьких займищах і називалися бурдеями* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 14); // Благенька хата; халупа. *Зайдімо в бурдій; подивимось, як воно тут в школярській стації* (Свидн., Люборацькі, 1955, 20); *На гиблому грунті якоюсь купиною стоїть не то хатка, не то старий бурдей* (Стельмах, Хліб.., 1959, 143).

2. Дім розпусти. *Ну, і була* [Сусана] *в бурдеї, але потому вони законно звінчались* (Коцюб., II, 1955, 367).

БУРДІ́Й *див.* **бурде́й.**

БУРДЮ́К, а́, *ч.* Мішок із цілої шкури тварини для зберігання або перевезення вина, води і т. ін. *За сотні кілометрів у бурдюках зогріту воду привозили до табору* (Ле, Міжгір'я, 1953, 259).

БУРДЮ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **бурдю́к.**

БУРЕВІ́Й, ю, *ч.* Дуже сильний вітер; ураган. *Зима не хотіла поступатися весні, враз розлютувалася буревіями та метелицями* (Минко, Вибр., 1952, 42); * Образно. *Вперед назустріч гніву блискавиць, Нас не злякають люті буревії, Перед грозою не впадемо ниць* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 33).

БУРЕВІ́СНИЙ, а, е. Який віщує бурю. *Тичина вводить у передджовтневу українську лірику пейзажі буревісної природи, які символізують соціальний протест* (Укр. літ., 10, 1957, 17); *Лунали* [над Львовом] *революційні промови і пісні, і розносив їх повсюди буревісний вітер зі сходу* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 127).

БУРЕВІ́СНИК, а, *ч.* 1. Великий морський птах з чорно- або буро-білим оперенням і довгими вузькими крилами. *Немов шалені, то припадали до хвиль, то шугали вгору прудкі буревісники* (Збан., Сеспель, 1961, 5).

2. *перен.* Провісник бурі. *Сам Горький з нами вів розмову, Наш буревісник-більшовик* (Нагн., Вибр., 1950, 249).

БУРЕЛО́М, у, *ч.* 1. Сильний вітер (ураган), що ламає дерева в лісі. *Гучно б'ють об скелю громи, Ходять лісом буреломи* (Дмит., Вірші .., 1949, 90); *Тільки не бурелом — артилерійським огнем повалені дерева* (Головко, I, 1957, 473).

2. Повалені бурею дерева. *Звір сховався в нетрі темні, в непролазні буреломи* (Бажан, II, 1947, 98); *Раз у раз дорогу загороджував бурелом. Бійці.. вправно перескакували по столітніх повалених деревах* (Гончар, III, 1959, 99).

БУРЕ́МНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **бу́ря** 1; який буває під час бурі. *Не заспокоювались стривожені думи, як не може одразу заспокоїтись море, розбурхане буремними вітрами* (Шиян, Баланда, 1957, 168); // З бурею, буря-

ми. *Минала довга, виснажлива буремна ніч* (Гур., Друзі.., 1959, 114); // Неспокійний, розбурханий (про море, річку і т. ін.). *За галявиною вдалині ще вищі шереги відрогів, які нагадують буремне море, що в пориві піднялось до самого неба і раптом закам'яніло* (Воронько, Казка.., 1957, 3).

2. *перен.* Сповнений подій, тривог, хвилювань. — *Тут пройшло моє босоноге дитинство і моя буремна юність* (Довж., Зач. Десна, 1957, 523); *Наближався буремний 1917 рік* (Цюпа, Україна.., 1960, 42).

БУ́РЕЦЬ *див.* **бу́рці.**

БУРЖУА́, *невідм., ч.* Особа, що належить до буржуазії. *Надудлившись пива, європейські буржуа задумали танцювати* (Н.-Лев., III, 1956, 233); *Я тепер бачу і буржуа, й інтелігентів, і слуг, і робітників у звичайних обставинах* (Л. Укр., V, 1956, 401); — *Подивитись на якогось буржуа, капіталіста, ласуна — він зовсім втратив людську подобу* (Ле, Міжгір'я, 1953, 116).

БУРЖУАЗІ́Я, ї, *ж.* В капіталістичному суспільстві — клас експлуататорів, що володіє засобами виробництва і живе на прибутки від експлуатації найманої праці. *Основною умовою існування і панування класу буржуазії є нагромадження багатства в руках приватних осіб, утворення і збільшення капіталу* (Комун. маніф., 1947, 26); *Не розгинаючись, гехкає молодий Цимбал. Здається, вся його лють на світову буржуазію.. повернулась тепер у роботу* (Гончар, II, 1959, 341); *Браття! Друзі! Побратими! Дні які в нас ясні, чисті! А в буржуазії — ніч...* (Тич., II, 1957, 249).

БУРЖУА́ЗНИЙ, а, е. Прикм. до **буржуазі́я.** *Буржуазні партії;* // Власт. буржуазії, притаманний їй. *Польська аристократія з своєю буржуазною мораллю і голим цинізмом.., робота інтелігента серед народної маси..— от що служить темою більших Франкових повістей* (Коцюб., III, 1956, 39); *Член партії* [КПРС] *повинен.. вести рішучу боротьбу з будь-якими проявами буржуазної ідеології* (Статут КПРС, 1961, 4) ; // Який характеризується панівною роллю буржуазії, здійснюваний в інтересах буржуазії. *Буржуазна революція є така революція, яка не виходить з рамок буржуазного, тобто капіталістичного суспільно-економічного ладу* (Ленін, 9, 1949, 31); // Який існує в умовах капіталістичного ладу. *Буржуазні нації; Буржуазна державність.*

БУРЖУ́Й, я, *ч., розм.* Те саме, що **буржуа́.** —*Царя.. уже нема—скинули. А тепер і до буржуїв черга підійшла. До поміщиків та фабрикантів* (Головко, II, 1957, 496); * У порівн. [Дудар:] *Ти, браток, просто кажи: живете в городі, як буржуї* (Мик., I, 1957, 71).

БУРЖУ́ЙКА, и, *ж., розм.* 1. Жін. до **буржу́й.** — *Буржуйка! — сказав з люттю в голосі столяр.— Хіба в неї совість чиста? Невинних людей посадила до в'язниці...* (Шиян, Гроза.., 1956, 213).

2. Невелика залізна грубка. *І згадаєм не ліжко, не хату, не сад, А старі бліндажі.., І обтесаний стіл.., І залізну «буржуйку»* (Мал., II, 1956, 142).

БУРЖУ́ЙСЬКИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **буржу́й;** //Належний буржуєві, буржуям. *Тріумфальним маршем ішли.. червоні війська через весняний квітуючий Крим. Карою народною вривалися загорілі степовики на білі буржуйські вілли* (Гончар, II, 1959, 84).

БУ́РИ, ів, *мн.* (*одн.* **бур,** а, *ч.*). Народність у південній Африці, нащадки європейських (головним чином голландських) колоністів.— *Скажу тобі по секрету: я вчора був у Трансваалі, хотів битись з бурами* (Н.-Лев., IV, 1956, 246); *У південній Африці.. є області, населені вихідцями з Голландії, так званими бурами* (Нова іст., 1957, 42).

БУ́РИЙ, а, е. Темно-коричневий із сіруватим або червонуватим відтінком. *Бурою гадюкою в'ється по степу шлях битий* (Мирний, IV, 1955, 321); *Бура перекопська рівнина лежить між морями, як величезний, вигорілий на сонці полігон* (Гончар, Маша.., 1959, 64).

△ **Бу́ре вугі́лля** *див.* **вугі́лля.**

БУРИ́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для буріння. *Семена Голубаря цього року перевели в бурильники, дали в руки бурильний молоток* (Ле, С. Голубар, 1950, 32).

БУРИ́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, що бурить свердловини і шпури. *Бурильник був одягнутий, як на свято, в новий темно-синій костюм і блискучі черевики* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 113).

БУРИ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **бури́льник.**

БУ́РИТИ ^{1}, рить, *недок., діал.* Литися, сильно текти. *Бурить як з барила* (Сл. Гр.).

БУ́РИТИ ^{2}, рю, риш, *недок., перех., діал.* Хвилювати. *Всі живемо боротьбою, Всім хитрий демон часто бурить кров* (Фр., XIII, 1954, 294).

БУРИ́ТИ, рю́, ри́ш, *недок., перех.* Свердлити грунт або гірську породу спеціальним інструментом. *Там, де немає балок і ярів, бурять свердловини, щоб використати на службу врожаєві і підземні води* (Хлібороб Укр., 2, 1964, 13).

БУ́РИТИСЯ, риться, *недок., діал.* 1. Хвилюватися. —*А тут з усіх боків вісті, що народ по селах буриться, варти стоять і не пускають нікого* (Фр., III, 1950, 299).

2. *перев. безос.* Збиратися на бурю (в 1 знач.). *Хмариться, буриться,— дощ буде...* (Сл. Гр.); *Небо бурилося, грізно гурчало, хмурилося* (Горд., I, 1959, 485).

БУРИ́ТИСЯ, бу́риться, *недок.* Пас. до **бури́ти.** *В камінному урвищі на скелі рудного пласта бурився шпур для заряджання бурки* (Ле, С. Голубар, 1950, 6).

БУРІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бури́ти.** *Перспективу дальшого піднесення видобутку* [нафти] *створює буріння нових експлуатаційних і глибоких розвідувальних свердловин* (Наука.., 8, 1956, 12); [Чорноліс:] *Я доповів про підгрунтові води. Але вони примусили мене продовжувать буріння* (Дмит., Драм. тв., 1958, 345).

БУРІ́ТИ, і́є, *недок.* Ставати бурим; набувати бурого кольору. *Під час сушіння м'якоть різаних овочів швидко буріє* (Колг. Укр., 6, 1956, 39); // Виднітися, виділятися бурим кольором. *Де-де буріє останнє просо і пізня гречка спіє* (Сл. Гр.).

БУ́РКА ^{1}, и, *ж.* Повстяний безрукавний плащ або накидка з козячої вовни (переважно на Кавказі). *Цупко в бурку завернувшись, Захріп старий* (Котл., I, 1952, 206); *Голений хурман в широкій бурці.. взяв з рук моїх чемодан* (Коцюб., II, 1955, 244); *Помітила я одного чоловіка в чорній бурці* (Шиян, Партиз. край, 1946, 95).

БУ́РКА ^{2}, и, *ж.* Вузький отвір, який висвердлюють у гірських породах тощо і наповнюють вибуховою речовиною для висадження їх у повітря. *Доводилося бурити в гарячому шлаку, закладати в бурки вибухові патрони* (Наука.., 6, 1956, 16); *Стоколос показував місце кожної бурки, напрям свердла, глибину шпура, найвигіднішу для вибухової дії* (Ю. Янов., Мир, 1956, 171).

БУ́РКАТИ ^{1}, аю, аєш, *недок., перех. і без додатка, розм.* Говорити уривчасто і невиразно; бурмотати, мурмотіти. *Мотя тільки іноді сердито буркала йому на відповідь якесь слово* (Коз., Сальвія, 1959, 164); * Образно. *Тут, коло його ніг, колисалися хвилі й буркали щось сумне* (Коб., I, 1956, 394); *Десь за Дніпром, поза білою тучею, Буркає грім дідуганом столітнім* (Шпорта, Вибр., 1958, 53).

БУ́РКАТИ ^{2}, аю, аєш, *недок., перех., рідко.* Те саме, що **буди́ти** 1.— *Так спи ж дома, Меджиде,— Ми буркать не будем* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 168).

БУ́РКІТ, коту, *ч.* Дія за знач. **буркота́ти, буркоті́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Іноді тут* [у домі] *як в казані кипить, клекоче, і співи йдуть, і сварки, і так крик та буркіт* (Свидн., Люборацькі, 1955, 149).

БУРКІТЛИ́ВИЙ *див.* **буркотли́вий.**

БУРКІТЛИ́ВІСТЬ *див.* **буркотли́вість.**

БУРКІТЛИ́ВО *див.* **буркотли́во.**

БУ́РКНУТИ, ну, неш, *док., перех. і без додатка.* Однокр. до **бу́ркати**^{1}.— *Мовчала б, коли сказати не вмієш,— буркнув сердито Карпо Петрович* (Коцюб., II, 1955, 370); *Дядя Михайло пильно подивився на нас і щось буркнув собі під ніс* (Сміл., Сашко, 1957, 137).

БУРКОТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **буркота́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Він висловлював своє вдоволення глухим буркотанням: — А так, так, так! Так йому треба* (Фр., IV, 1950, 237); *Буркотання голубів.*

БУРКОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **БУРКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *недок.* 1. *перех. і без додатка.* Говорити тихо і невиразно.— *Ви, діточки (до мене та до Катрі), не слухайте, що стара буркоче* (Вовчок, VI, 1956, 298); *Край відчиненого вікна майстерні Мічурін, буркочучи, сідав до робочого столика лагодити годинника* (Довж., I, 1958, 412); *Чоловічий голос щось буркотить та буркотить, а жіночий озветься словом та й пустить срібний сміх на дорогу* (Стельмах, Хліб.., 1959, 269); // Говорити невиразно і сердито, висловлюючи невдоволення ким-, чим-небудь; бурчати. *Буркотів* [Щука] *собі під ніс, лаючи козаків* (Стор., I, 1957, 387); *Олівець був короткий, списаний... Оксентій, буркочучи, послинив його* (Смолич, Мир.., 1958, 182).

2. *неперех.* Утворювати одноманітні, приглушені, схожі на булькання звуки; дзюрчати (про річку, струмок і т. ін.). *По шляху біжать жваві струмочки — крутяться, підстрибують, танцюють, весело про щось буркочуть* (Вас., I, 1959, 124); *Приток води далеко десь рвав греблі, і хвилі буркотіли, розливаючись по долині* (Стор., I, 1957, 359).

3. *неперех.* Воркувати (про голубів). *Голуб в'ється круг неї* [принцеси] *і буркоче* (Л. Укр., II, 1951, 193); * Образно. *Моя мила, милесенька, Голубка сивесенька, Усю нічку буркотала, Мені спать не давала* (Чуб., V, 1874, 13).

БУРКОТІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **буркоті́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Ласточкін подзвонив і за хвилину почув за дверима сердите буркотіння Уласа Уласовича* (Смолич, Світанок.., 1956, 6); *А Кушнір, десь у темряві, продовжував своє голубине буркотіння* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 6).

БУРКОТІ́ТИ *див.* **буркота́ти.**

БУРКОТЛИ́ВИЙ, *рідше* **БУРКІТЛИ́ВИЙ**, а, е. 1. Схильний буркотати, бурчати; який буркоче, бурчить (про людину). *Він завжди був трохи грубуватий і буркотливий* (Довж., Зач. Десна, 1957, 217); — *Лежи тихо! Чого крутишся! Їй* [дитині] *і там добре,— підійшла буркітлива Тайфіде* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 375); // Який виражає незадоволення. *Випускає* [жаба] *з себе згуки, раз жалібні.., то знов сердиті, буркотливі* (Коцюб., I, 1955, 285).

2. Який часто воркує, любить воркувати (про голубів).— *Чи бачили сивую голубку? ..Яка вона? — Сиза, сиза, буркотлива* (Чуб., V, 1874, 24).

БУРКОТЛИ́ВІСТЬ, *рідше* **БУРКІТЛИ́ВІСТЬ**, вості, *ж.* Абстр. ім. до **буркотли́вий, буркітли́вий.**

БУРКОТЛИ́ВО, *рідше* **БУРКІТЛИ́ВО.** Присл. до **буркотли́вий, буркітли́вий.**

БУРКОТУ́Н, а́, *ч.* Буркотлива людина. *Якою оманливою буває людська зовнішність! Він спочатку не злюбив був оцього буркотуна, а виявилось, що це добросердечна, душевна людина* (Збан., Сеспель, 1961, 12).

БУРКОТУ́ХА, и, *ж.* Жін. до **буркоту́н.**

БУРКУ́Н^1, а́, *ч.* Те саме, що **буркоту́н.** *У запічку буркун бурчить* (Сл. Гр.); [Химка:] *Я вам не пара... У мене є свій буркун дома* (Мирний, V, 1955, 229); *Він скоріше нагадував собі генерала у відставці, буркуна, невдоволеного і примхливого* (Рибак, Помилка.., 1940, 140).

БУРКУ́Н^2, у́, *ч.* (*Melilotus* Adans.). Трав'яниста кормова і медоносна рослина з трійчастим вузьким листям і довгими китицями дрібних квіток. *На піщаних площах вирощують буркун і з гектара одержують до 300 центнерів зеленої маси* (Хлібороб Укр., 1, 1963, 16); *Квітли жовтим цвітом буркуни* (Коз., Вибр., 1947, 81).

БУРКУ́Н-ЗІ́ЛЛЯ, я, *с.* (*Melilotus albus*), *діал.* Лугова і лісова трава з вузьким трійчастим листям і дрібними квітками; буркун білий. *В огороді буркун-зілля по тичині в'ється* (Чуб., V, 1874, 1029); *Сіно таке слизьке, гладеньке, так гарно пахне, що кортить.. зворушити мертве стебло і пустити з неволі придушений там дух материнки, горошку та буркун-зілля* (Коцюб., II, 1955, 62).

БУРЛА́К, а́, *ч., заст.* 1. *рідко.* Те саме, що **бурла́ка** 1. *У неділю багацький син На конику грає,— Бурлак бідний напас воли ..Та з плугом рушає* (Укр.. лір. пісні, 1958, 549).

2. У дореволюційній Росії — робітник, що разом з іншими тягне линвою річкове судно вгору проти течії. *Він.. показував мені, як ходять бурлаки в лямках* (Горький, Дитинство, 1947, 26); * У порівн. *Бійці тягнули за собою норовистих коней силоміць, як бурлаки баржу* (Гончар, I, 1954, 73).

БУРЛА́КА, и, *ч.* 1. *заст.* Людина без постійної роботи і постійного місця проживання. *Нема в світі так нікому, як бурлаці молодому, що бурлака робить, заробляє, аж піт очі заливає, а хазяїн його лає* (Сл. Гр.); *Ой талане, талане!.. Чи ти в полі, чи ти в гаї.. З бурлаками гуляєш?* (Шевч., I, 1951, 232); *Бурлаки розказали про все своє горе, розказали, як вони втекли з села од пана, як бідували* (Н.-Лев., II, 1956, 206); *Михайло Качан — сирота, бурлака, голий, як бубон* (Мик., II, 1957, 20).

2. Одинокий, неодружений чоловік; парубок. *Так до віку бурлакою й зоставсь наш Гриць* (Вовчок, I, 1955, 39); *Саме це ж хворий він, а вона б покинула його. Як же він сам бурлакою зостався б? Ні зварити, ні випрати нікому* (Головко, II, 1957, 110).

БУРЛАКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бурлакува́ти.** *Пробували вони удвох співати своєї єдиної бурлацької, згадуючи бурлакування по Дону та по Каховських степах запорозьких* (Довж., Зач. Десна, 1957, 482); [Лікар:] *Думаєте, добро яке з того бурлакування? де там! Старий кавалер, то так, все одно, як старий собака* (Л. Укр., II, 1951, 50).

БУРЛАКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. *заст.* Не мати постійної роботи і постійного місця проживання; бути бурлакою (у 1 знач.). *Йому* [Миколі] *так огидло бурлакувать, так забажалось осістись і оселитись на одному місці* (Н.-Лев., II, 1956, 240).

2. Бути одиноким, несімейним.— *Ти б одружився, сину! ..Другі твоїх літ дітками любуються, а ти все бурлакуєш!* (Мирний, II, 1954, 230); *Сам собі їсти варить, сорочки пере... бурлакує старий причуда* (Вас., I, 1959, 140).

БУРЛА́ЦТВО, а, *с.* 1. Збірн. до **бурла́ка** і **бурла́к**; бурлаки. *То наступало парубоцтво: шевчики, кравчики.., гончарі і зо всякого ремесла бурлацтво* (Кв.-Осн., II, 1956, 19); *До пізньої осені кипів Базавлук буйним і бучним життям низового бурлацтва* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 400).

2. Те саме, що **бурлакува́ння.**— *Остобісіло вже мені те бурлацтво,— сказала Марія і задумалась* (Н.-Лев., II, 1956, 105).

БУРЛА́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бурла́ка** і **бурла́к.** *Силу ж панів перебила Голота бурлацька, Та не хтіла в одно стати Старшина козацька* (Укр.. думи.., 1955, 86); *Художник працював, сидячи в самій сорочці навпроти вузького, загратованого вікна. Підтяжки, мов бурлацькі лямки, оперізували йому плечі* (Гончар, I, 1954, 245); *Перед його очима носилося господарське щастя: весела жінка, щебетливі дітки, своє господарство... ззаду визирала бурлацька, невольницька доля без ласки, без привіту, серед чужих, нерідних людей* (Мирний, IV, 1955, 36).

БУРЛА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **бурла́ка** 1 і **бурла́к** 1. *В корчмі служила за наймичку стара баба, бурлачка з Подільської губернії* (Н.-Лев., II, 1956, 217).

БУРЛЕ́СК, у, *ч., літ.* Жартівливе змалювання в зниженому, пародійному тоні тем і образів, про які звичайно прийнято говорити поважно. *Котляревський додержує встановлених теорією правил бурлеску* (Укр. літ., 8, 1957, 112).

БУРЛЕ́СКНИЙ, а, е, *літ.* Прикм. до **бурле́ск;** // Власт. бурлескові. *Пушкінська «Полтава» була перекладена Є. Гребінкою під дуже сильним впливом «Енеїди» Котляревського, хоч елементи бурлескної лексики рішуче суперечили стилю «Полтави»* (Талант.., 1958, 16).

БУРЛИ́ВИЙ, а, е. 1. Який бурлить, бушує; бурхливий (у 1 знач.). *Перед ним.. розгорнулась горяна місцина.., як.. велетенські хвилі бурливого моря* (Н.-Лев., IV, 1956, 170).

2. *перен.* Неспокійний, невгамовний. *Його нам’ятність, сліпа і бурлива, як ціла його вдача, несподівано і нагло виросла до надзвичайної сили* (Фр., V, 1951, 400); *В неладі хатньому почувається якась бурлива нетерплячка* (Л. Укр., II, 1951, 190).

БУРЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **бурли́вий.**

БУРЛИ́ВО. Присл. до **бурли́вий.** *Кохання заворушилось в його душі бурливо та шумливо* (Н.-Лев., III, 1956, 29).

БУРЛИ́ТИ, и́ть, *недок.* Бурхливо, з шумом текти. *Чути, щось гуде, клекоче, бурлить, страшніше самого грому* (Кв.-Осн., II, 1956, 473); *Бурлила річка, котячи повні береги темно-жовтої, каламутної води* (Фр., IV, 1950, 340); *Бурлить у тілі кров: — Вперед, вперед! — нас кличе знов* (Гірник, Сонце.., 1958, 80).

БУРЛІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бурли́ти** і звуки, утворювані цією дією. *І він почув бурління волзьких вод* (Бажан, I, 1946, 141).

БУРЛО́, а́, *с., діал.:* ◇ **Збити бурло́** — зняти бучу, шарварок. *Хлопці гасали по припічках і збили таке бурло, що не видно було світа* (Вас., I, 1959, 166); **Текти́ бурло́м** — текти бурхливо. *Вода у Дніпрі тече бурлом, а не тихо, як у Донці* (Сл. Гр.).

БУРМИ́ЛО, а, *ч.* 1. Жартівливе прозвисько ведмедя. *Хотів* [Данило] *тим криком більше наполохати звіра* [ведмедя]. *Бурмило й справді заплигав, як кінь на галопі* (Трубл., I, 1955, 157).

2. *перен.* Про неповоротку людину; тюхтій, вайло. *От таким-то бурмилом у сільській роботі був і наш Іван Лінюх* (Фр., III, 1950, 127).

БУРМИ́СТЕР, тра, *ч., іст., розм.* Те саме, що **бурмі́стр.**

БУРМІ́СТР, а, *ч., іст.* 1. Те саме, що **бургомі́стр.** *Одні кажуть: «Чим він досі Був у нас? Цехмістром! Тепер його за заслугу Виберім бурмістром!»* (Фр., XI, 1952, 267).

2. У Росії за часів кріпацтва — призначений поміщиком староста над селянами. *За кріпосного права селянин мусив працювати неодмінно на свого пана в такі дні, коли бурмістр укаже* (Ленін, 6, 1949, 321).

БУРМОТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бурмота́ти** і звуки, утворювані цією дією.

БУРМОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **БУРМОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *недок., перех.* Говорити невиразно, неясно; бурчати. *— Співав мій Шпак, співав, Аж покіль всіх порозганяв,— Ніхто і слухати не хоче, Тікає геть та ще й бурмоче* (Гл., Вибр., 1957, 73); *Почав* [Грицько] *щось сам собі бурмотати, наче спросоння* (Мирний, III, 1954, 65); *Мажарин.., ніяковіючи, бурмочучи щось під ніс, вручив Катерині книгу* (Вільде, Сестри.., 1958, 581); *Лукія часто й глибоко дихала, бурмотіла.. якісь незрозумілі слова й раптом прокидалася* (Донч., III, 1956, 20).

БУРМОТІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бурмоті́ти** і звуки, утворювані цією дією. *А звіддалік доносилось лише неясне бурмотіння* (Жур., Вечір.., 1958, 217).

БУРМОТІ́ТИ *див.* **бурмота́ти.**

БУ́РНИЙ, а, е. 1. Розбурханий, бурхливий. *І хатки, садки, і річка чорна та бурна — все почервоніло, неначе кров’ю залите* (Мирний, I, 1954, 77); *Мореплавець море синє, Море бурне переплив* (Рильський, I, 1956, 151); *Прийшла весна.. Прилетіла, як щаслива доля, припливла веселими, бурними потоками* (Довж., I, 1958, 178).

2. *перен.* Насичений подіями, сповнений хвилювань; неспокійний, бентежний. [Ярослав:] *І мушу знов трудити хвору ногу І брати меч, як в они бурні дні* (Коч., III, 1956, 102).

БУ́РНО́. Присл. до **бу́рний.** *Чорний дим встеляв Холодні води, бурно закипілі* (Бажан, I, 1946, 141).

БУРНУ́С, а, *ч., заст.* Просторе жіноче пальто з широкими рукавами. *Вони* [панни] *були позавірчувані в шуби, в бурнуси, в кохти* (Н.-Лев., II, 1956, 70); // Рід плаща або накидки. *А та стоїть собі під тином Та вовну білую пряде На той бурнус йому святешний* (Шевч., II, 1953, 306).

БУРОВИ́Й, а́, е́. Стос. до буріння; признач. для нього. *Йдемо, а за нами ростуть по трасі бурові вишки* (Дор., Серед степу.., 1952, 8); // Який працює на бурінні. *Буровий майстер.*

БУРОВИ́К, а́, *ч.* Фахівець з буріння. *Радянські вчені та інженери давно працюють над тим, щоб максимально механізувати важку працю буровиків* (Наука.., 6, 1958, 35).

БУРОЗЕ́М, у, *ч.* Бурий лісовий або степовий грунт. *Гірська зона Карпат укрита переважно бурими лісовими грунтами, або буроземами* (Добрива.., 1956, 38).

БУРОЗЕ́МНИЙ, а, е. Прикм. до **бурозе́м.** *Буроземні грунти.*

БУ́РСА, и, *ж.* 1. Чоловіча духовна школа у XVIII — середині XIX ст. *А сина.., сина дав* [сотник] *У бурсу в Київ обучатись* (Шевч., II, 1953, 164); *Тепер вони згадували, як колись обоє вчились у бурсі* (Морд., I, 1958, 214).

2. Гуртожиток при такій школі.— *А де ж ми поставимо нашу школу? ..Для неї треба цілого будинку, навіть кілька будинків, бо, певно, буде там і бурса* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 134).

3. *діал.* Юрба, гурт. *Чимала бурса косарів пішла,— чи не на Дін* (Сл. Гр.); // Табун, зграя. *Від різдва до водохреща вовки бурсами бігають, лютують* (Сл. Гр.).

БУРСА́К, а́, *ч.* Вихованець бурси (в 1 знач.). *Попенко розказує про своїх знайомих бурсаків, про їх завзяття, про п’яницькі бенкети* (Мирний, I, 1954, 340); *Вигравали музики. Вище за коней злітали на прудких ногах козаки, на них заздрими очима дивилися бурсаки, висипавши із Братського монастиря* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 100).

БУРСА́ЦТВО, а, *с.* Збірн. до **бурса́к.** *А музика реве, грає, Людей звеселяє. А із Братства те бурсацтво Мовчки виглядає* (Шевч., II, 1953, 35).

БУРСА́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бу́рса** 1 і **бурса́к.** [Палажка:] *Не видно, щоб тобі багато доставалося бурсацької каші: чоловіком би був* (Мирний, V, 1955, 228); *Він розповідав.. про кумедні бурсацькі пригоди* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 491).

БУРСАЧНЯ́, і, *ж., збірн., зневажл.* Бурсаки. *Бурсачня розсипалась уже по заснулих улицях села і дала собі волю* (Вас., I, 1959, 239).

БУ́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бу́ри.** *Журнал «Нива» друкував малюнки боїв бурських інсургентів проти англійського війська* (Смолич, II, 1958, 9).

БУРТ, у, *ч.* 1. Велика купа (картоплі, буряків, зерна, гною та ін.). *По півкілометра бурти картоплі, Овець отари, табунами гуси Гуляють на просторах Білорусі* (Дор., Єдність, 1950, 105); *При вивезенні гною восени і зимою його складають в полі в бурти і прикривають землею* (Колг. Укр., 12, 1956, 2); *На току лежали великі бурти зерна* (Рад. Укр., 18.IX 1956, 2).

2. Невеликий горбок, насип, підвищення.

БУ́РТА, и, *ж., діал.* Бурт. *Біжить вона* [вода] *з крутих бурт у глибокі долини* (Мирний, III, 1954, 66).

БУРТОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **бурт** 1. *Температуру в кагаті перевіряють буртовими термометрами* (Ол. та ефір. культ., 1956, 303).

БУРТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **буртува́ти.** *Викопану картоплю вивозять до місця буртування* (Механ. і електриф.., 1953, 270).

БУРТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Складати в бурти (в 1 знач.).

БУРУВА́ТИ, у́є, *недок., рідко.* Шумно клекотати; бурлити. *Де по весні вода бурує, там буде яма* (Сл. Гр.); * Образно. *Крик перекидався з вулиці на вулицю, і за якийсь час бурувало вже все містечко* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 165); *Все навкруги бурувало життям і щастям* (Гончар, III, 1959, 73).

БУРУВА́ТИЙ, а, е. Злегка, трохи бурий. *Помідори збирають.., коли плід має бурувате або жовтувате забарвлення* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 178).

БУРУ́ЛЬКА, и, *ж.* Льодинка, що утворилася при стіканні рідини і має форму загостреної донизу палички. *Бурульки, що знай кругом бряжчали, Уже зовсім пообпадали* (Греб., I, 1957, 71); *На вусиках у Чуприніського танули дрібненькі льодові бурульки* (Грим., Син.., 1950, 205); * У порівн. *Серце Мишунине розтоплювалось, як крижана бурулька* (Ю. Янов., II, 1954, 145).

БУРУ́Н, а́, *ч.* Навальна піниста хвиля. *Вже не хвилі, а буруни вставали на морі, високі, сердиті, з білими гребнями* (Коцюб., I, 1955, 392); *З гір спадає водопад, буруни скажено стрибають по камінню* (Донч., III, 1956, 213); * Образно. *З долин, з узлісь — бурун пісень, Розливно кров збудилась давня* (Еллан, I, 1958, 78).

БУРУНДУ́К, а́, *ч.* Дрібний звірок-гризун з родини білячих, що має вздовж спини п'ять чорних смуг на жовто-вохристому фоні. *У своїй норі міцно спав бурундук* (Трубл., I, 1955, 80).

БУРУНДУКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **бурунду́к.** *Унизу під ногами чавкало болото, а вище так позаростало кущами, що доводилося безперервно.. плигати через уламки старих дерев, провалюватись ногами в листя та старі бурундукові нори* (Трубл., I, 1955, 109).

БУРУ́НИТИ, ить, *недок., рідко.* 1. *перех.* Здіймати на воді хвилі, буруни; хвилювати. *Вітер шугав, як навіжений, бурунив воду і сіяв густим.холодним дощем* (Ткач, Жди.., 1959, 32).

2. *неперех.* Здійматися хвилями, бурунами. *Внизу сирени рев і море бурунить* (Тич., Вибр., 1945, 166).

БУРУ́НИТИСЯ, иться, *недок., рідко.* Здійматися хвилями, бурунами. *Важка вода в гнилому морі.. клекотіла, вирувала, бурунилась* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 322); *Весело бурунились бурчаки* (Збан., Єдина, 1959, 9).

БУРХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бурха́ти.** *Мій крок загубивсь у бурханні негоди* (Л. Укр., IV, 1954, 129); *Він.. зачаровано вдивлявся в каламутне бурхання води* (Ле, Міжгір'я, 1953, 41).

БУРХА́ТИ, а́є, *недок.* Діяти, виявлятися з великою руйнівною силою (про стихійні явища — вогонь, воду, вітер та ін.); бушувати. *І вітри зачали бурхати, Аж човни на морі тряслись* (Котл., I, 1952, 87); *Вода бурхала коло самісінького порога* (Н.-Лев., II, 1956, 390); *Вогонь бурхав, скаженів, мов лютий звір, кидався на все, що могло горіти, вихоплювався там, де його й не сподівались* (Коцюб., I, 1955, 121); * Образно. *Над панським палацом бурхало, стугоніло полум'я людського гніву* (Горд., I, 1959, 325).

БУРХЛИ́ВИЙ, а, е. 1. Який бурхає, бушує. *Жде спрагла земля плодотворної зливи, І вітер над нею гуляє бурхливий* (Фр., X, 1954, 10); *Над тим бурхливим морем.. лунав протяглий жалібний спів* (Коцюб., II, 1955, 125); *За вікном надворі бурхлива негода зимова* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 154).

2. *перен.* Сповнений подій, хвилювань; неспокійний. *Захотілось бурхливого життя. Мене вже давно тягло повчителювати в робітничих центрах* (Вас., Незібр. тв., 1941, 194).

3. *перен.* Який виявляється з великою силою; дуже сильний, палкий (про почуття та їх вираження). *Мовчазні, похмурі, ніби й не прихильні до Мухтарова, люди схопилися з лав і бурхливою овацією покрили його слова* (Ле, Міжгір'я, 1953, 187); *Передане по радіо повідомлення про запуск космічної ракети в сторону Місяця викликало в Донбасі бурхливу радість* (Рад. Укр., 4.I 1959, 1).

4. Дуже швидкий; нестримний (про розвиток, зростання чого-небудь). *Найхарактернішою рисою нашого часу є бурхливе зростання сил соціалізму, перетворення світової соціалістичної системи у вирішальний фактор світового розвитку* (Колг. Укр., 9, 1963, 11).

БУРХЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **бурхли́вий.**

БУРХЛИ́ВО. Присл. до **бурхли́вий.** *Кзил-Су реве в камінних берегах, бурхливо несе потік свій у скелях, пробиває підземні ходи* (Ле, Міжгір'я, 1953, 97); *Втрату матері хлопець переживав бурхливо і гостро* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 19); *Місцеве населення, бурхливо вітаючи полк, з особливою ніжністю вітало Ясногорську* (Гончар, III, 1959, 441); *Бурхливо розвиваються країни соціалістичного табору* (Наука.., 4, 1960, 10).

БУРХНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., розм.* 1. *неперех.* Швидко рушити вперед. *Іграє і піниться синєє море. Хтось човен на море пустив, Бурхнув він по хвилі, ниряє на волі* (Греб., I, 1957, 83); // Навально ринути. *Двері в келію неначе рвонулись і одскочили, неначе в двері бурхнула буря...* (Н.-Лев., III, 1956, 371); // *перев. безос.* Хлипути (про рідину). *Бурхнуло з неба, мов із бочки* (Котл., I, 1952, 106).

2. *перех.* З силою кинути; шпурнути. *Вона сеє зачула, Рученьками сплеснула; Рученьками сплеснула, В Дунай зілля бурхнула* (Чуб., V, 1874, 833); // Лину́ти (рідину). *Отець Тарасій.. без сорому взяв пляшку, бурхнув рому в стакан* (Н.-Лев., III, 1956, 376); * У порівн. *Я кидаюсь, ніби хто бурхнув на мене відро холодної води* (Вас., II, 1959, 296).

БУРХНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., розм.* Швидко кинутися.— *Бурхнувсь у воду, щоб утопиться,— плаваю, як цурупалок* (Стор., I, 1957, 353).

БУРХОТА́ТИ, о́че *і* **БУРХОТІ́ТИ**, **ти́ть**, *недок.* Підсил. до **бурха́ти**. *Зривається буря від краю до краю, Бурхочуть навколо вали* (Граб., I, 1959, 58).

БУРХОТІ́ТИ *див.* **бурхота́ти.**

БУ́РЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **бу́рець,** рця, *ч.*), *заст.* Баки. *Нас впустив лакей з здоровими бурцями на щоках* (Н.-Лев., I, 1956, 598).

БУРЧА́К, а́, *ч.* Дзюркотливий, стрімкий потік води.— *Я поки що шургну у бурчак та поплаваю* (Вовчок, VI, 1956, 313); *Навколо в бурчаках пінилась і клекотіла вода* (Коз., Серце матері, 1947, 71); * У порівн. *Ні, Марко не такий. Він, як бурчак, рвав би каміння, рив береги, з корінням вивертав би дерева* (Коцюб., II, 1955, 41).

БУРЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бурча́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Стара була дуже рада і виявляла це бурчанням* (Коцюб., I, 1955, 320); *Вона чула від тітки здебільшого саме бурчання та гримання і мало, дуже мало коли зазнавала жалування* (Гр., Без хліба, 1958, 151); *З-під ковдри прозвучало невдоволене бурчання* (Шовк., Інженери, 1948, 29); *Дід.. прислухається до задумливого бурчання водоспаду* (Ільч., Вибр., 1948, 31); *По бурчанню в животі він* [робітник] *чує, що вже швидко мусить бути полудне* (Фр., IV, 1950, 28).

БУРЧА́ТИ, **чу́**, **чи́ш**, *недок., розм.* 1. *перех. і без додатка.* Говорити невиразно, нерозбірливо. *Гапка й собі бурчала щось під носом* (Фр., VII, 1951, 27); // Докучливо висловлювати своє невдоволення чим-небудь, дорікати комусь. *Молодицям вся неволенька,— У колисці дитина кричить, На припічку та горщик біжить, У запічку свекруха бурчить* (Нар. лірика, 1956, 359); *Та вже й убралась того дня панночка хороше! А стара супиться та все бурчить* (Вовчок, I, 1955, 113); [Рябина:] *Ніхто до мене слова не промовить.., навіть жінка не говорить, або бурчить, або лає* (Фр., IX, 1952, 410); *І довго ще бурчав старий, пораючись у себе на дворі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 47); * Образно. *Зима іти не хоче, На весну щось бурчить* (Рильський, Урожай, 1950, 115).

2. *неперех.* Утворювати одноманітні, приглушені, схожі на булькання звуки; дзюрчати (про річку, струмок і т. ін.); // *безос.* Утворювати переливчасті звуки низького тону (при переміщенні їжі в шлунку). *У животі в матушки Раїси приємно бурчало від ситої м'ясної вечері* (Донч., III, 1956, 23).

БУРШ, а, *ч.* У Німеччині — назва студента, який належить до однієї з студентських корпорацій. [Лікар:] *Ще в мене був один товариш, чистий німецький бурш* (Л. Укр., II, 1951, 36);— *Чорт йому.., оцьому дурному буршеві, котрий тут невідомо звідки взявся* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 469).

БУРШТИ́Н, у, *ч.* Те саме, що **янта́р.** *Хрестів усяких, дукатів.., бурштинів разками... та чого у неї не було!* (Кв.-Осн., II, 1956, 313); *Блимали нанизані на ремінці персні і обручки, палали жаровнями миски шліфованих, але не оправлених бурштинів, коралів, рубінів* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 127); * У порівн. *Чиста рідина світиться проти свічки, як бурштин, золотистими переливами* (Кол., Терен.., 1959, 333).

БУРШТИНО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **буршти́н;** // Зробл. з бурштину. *В світлицю, подзвонюючи бурштиновим намистом, увійшла Плачиндиха* (Стельмах, Хліб.., 1959, 318).

2. Який має колір бурштину; прозоро-жовтий. *В повітрі дощ, і гречка пахне тепло, Немов розлився бурштиновий мед* (Рильський, III, 1946, 5).

БУ́РЯ, і, *ж.* 1. Навальний вітер з дощем, грозою, а взимку — з снігом. *Заревіла престрашенна буря, шумить під небесами* (Кв.-Осн., II, 1956, 413); *В темний вечір сиджу я в хатині, Буря грає на Чорному морі* (Л. Укр., I, 1951, 67); *Минулася буря — і сонце засяло, Веселка всміхнулась в ясних небесах* (Рильський, I, 1960, 86); * Образно. *Воєнна буря закрутила, Латинське серце замутила, Завзятість всякого бере* (Котл., I, 1952, 192); * У порівн. *І в тітки й у небожа піднялась бурею шляхетська гордість* (Н.-Лев., II, 1956, 71).

2. *перен.* Глибоке хвилювання. *Ти не знаєш, яка в душі моїй буря, Маріє!..* (Сос., II, 1958, 141).

3. *чого, перен.* Дуже сильне, бурхливе виявлення почуттів. *Буря оплесків розірвала тишу* (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 14); — *Друзі! Одне це слово, одне це — перекладене дівчиною — звертання викликало серед румунів бурю радості* (Гончар, III, 1959, 129).

БУРЯ́К, а́, *ч.* 1. Городня рослина, однорічний і багаторічний овочевий коренеплід. *Коло кожного рядка молодиць стояв «наставник». Він пантрував, щоб сапальниці не лінувались та добре обгортали землею кожний буряк* (Коцюб., I, 1955, 58); *При правильній сівбі однонасінних буряків рослини розподіляються в рядках рівномірно* (Колг. Укр., 4, 1957, 23).

2. Корінь цієї рослини, що вживається як їжа і корм для худоби, а також є сировиною для промисловості. *Візьми ж, моє серце, начисть картоплі на борщ та накриши буряків* (Н.-Лев., II, 1956, 283); *Кращими коренеплодами є кормові напівцукрові буряки, морква* (Свинар., 1956, 290); * У порівн. *Молодиця почервоніла, наче буряк, гнівні іскорки заграли у запалих очах* (Мирний, III, 1954, 309).

◇ **Наздога́д буряків [,щоб дали́ капу́сти]** *див.* **наздога́д.**

БУРЯКІВНИ́К, а́, *ч.* Фахівець у галузі вирощування буряків.

БУРЯКІВНИ́ЦТВО, а, *с.* Вирощування буряків з промисловою метою. *Буряківництво в нашій республіці є однією з провідних галузей сільського господарства* (Колг. село, 23.I 1955, 1).

БУРЯКІВНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **буряківни́к.** *Ранком.. по всій плантації замерехтіли білі хустки буряківниць* (Рад. Укр., 12. VI 1946, 2).

БУРЯКІВНИ́ЦЬКИЙ, а, е. Стос. до буряківництва. *Буряківницькі ланки.*

БУРЯКО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **буря́к.** *Гуде над буряковими плантаціями літак, оббризкуючи буряки хімікалією від довгоносика і совки...* (Вишня, День.., 1950, 36); // Виготю з буряків.— *Неначе хто помочив пальці в буряковий квас та лапнув тебе за щоку? — спитав Мина насмішкувато* (Н.-Лев., II, 1956, 120); // Який міститься в буряках. *Звичайний буряковий цукор.. належить до групи дисахаридів* (Заг. хімія, 1955, 438); // Який пошкоджує буряки. *Буряковий довгоносик.*

2. Який має колір буряка; темно-червоний з синюватим відтінком. *Любила* [Кошицька] *при малюванню.. підмінювати фарби. Замість бурякового обрамовання* [обрамування] *дасть синє* (Фр., IV, 1950, 210); *Давид дивився, як молоток та молот місили червоний шмат заліза. Вже буряковий він, темнішає* (Головко, II, 1957, 15).

БУРЯКОВИ́ННЯ, я, *с., збірн., рідко.* Бурякова гичка, ботвина. *Які були волики, на завод узяли буряковиння звозити* (Морд., I, 1958, 50).

БУРЯКОВІ́ТИ, іє, *недок., рідко.* Ставати темно-червоним з синюватим відтінком. *Від такого зухвальства Ігнатьєв на мить занімів.., і його синювато-бліде обличчя знову стало буряковіти* (Собко, Справа.., 1959, 60).

БУРЯКОВО́Д, а, *ч.* Те саме, що **буряківни́к.** *Українські буряководи мають великий досвід роботи, вміють вирощувати високі врожаї цукрових буряків* (Рад. Укр., 3.II 1957, 1).

БУРЯКОЗБИРА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для збирання буряків. *Бурякозбиральний комбайн.*

БУРЯКОЗБИРА́ННЯ, я, *с.* Викопування і вивезення з поля буряків.

БУРЯКОКОМБА́ЙН, а, *ч.* Машина для викопування цукрових буряків, очищення їх від землі і обрізування гички. *Наша промисловість виробляє в достатній кількості трирядкові бурякокомбайни* (Механ. і електриф.., 1953, 249).

БУРЯКОКОПА́Ч, а́, *ч.* Знаряддя для викопування буряків.

БУРЯКОМИ́ЙКА, и, *ж.* Прилад, машина для очищення і миття буряків на цукрових заводах.

БУРЯКОНАВАНТА́ЖУВАЧ, а, *ч.* Знаряддя для навантажування буряків.

БУРЯКОПІДІЙМА́Ч, а́, *ч.* Знаряддя для підкопування цукрових буряків. *Застосування бурякокомбайнів і бурякопідіймачів.. зменшує затрати ручної праці* (Колг. енц., I, 1956, 140).

БУРЯКОРАДГО́СП, у, *ч.* Радгосп, який вирощує цукрові буряки. *Бурякорадгоспи республіки виростили.. високий урожай бурякового насіння* (Рад. Укр., 5.XI 1952, 2).

БУРЯКОРІ́ЗКА, и, *ж.* Знаряддя для різання, подрібнення буряків.

БУРЯКОСІ́ЙНИЙ, а, е. Який займається сіянням буряків. *Бурякосійний колгосп.*

БУРЯКОСІ́ЯННЯ, я, *с.* Сіяння буряків. *Кубань.. перетворилася в один з провідних районів бурякосіяння і виробництва цукру в Російській Федерації* (Рад. Укр., 14.VI 1963, 1).

БУР'Я́Н, у́, *ч.* Трав'яниста рослина, що не культивується людиною, але росте в посівах культурних рослин, а також на необроблюваних землях. *Де колись були бур'яни, там тепер широкі лани* (Укр.. присл.., 1955, 349); *Бур'ян, Будяк колючий з кропивою Коло криниці поросли* (Шевч., II, 1953, 317); *Почнуть кущі* [винограду] *бур'яном заростати — знов сапа в роботі, знов мозолі на руках* (Коцюб., I, 1955, 191); *Глибокі ущелини й урвище заросли бур'яном і полином* (Донч., II, 1956, 276); *Бур'яни завдають сільському господарству величезної шкоди* (Колг. енц., I, 1956, 149); * Образно. *Як парость виноградної лози, Плекайте мову. Пильно й ненастанно Політь бур'ян. Чистіша від сльози Вона хай буде* (Рильський, III, 1961, 211); — *Може, серед ваших людей і небагато того сміття-бур'яну, та тільки заважає він вашим колгоспникам* (Вишня, I, 1956, 392); * У порівн. *Паліїв війни проклятих ми навік безжально скосим, ми підкосим, як бур'ян* (Тич., II, 1957, 250).

БУР'ЯНЕ́ЦЬ, нцю́, *ч.* Зменш. до **бур'я́н.** *Стежечки дбайливо прометені, земля між квітами на клумбах просапана, бур'янець виполений* (Кучер, Чорноморці, 1956, 33).

БУ́РЯНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **бу́ря** 1. *Знявся раптовий буряний вітер* (Шиян, Партиз. край, 1946, 6); // Який буває під час бурі. *Надворі бушувала буряна злива* (Коз., Серце матері, 1947, 71).

2. Бурхливий, бурний. *Нам треба буряного льоту,— Грими ж, фанфар мідяний тон!* (Еллан, I, 1958, 74); *Останні його слова потонули в буряних оплесках* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 29); // *перен.* Неспокійний, тривожний. *Розгорталися буряні події* (Донч., III, 1956, 184); *Пейзаж у неї виходив не спокійний, безхмарний, а тривожний, буряний* (Руд., Вітер.., 1958, 200).

БУР'ЯНИ́НА, и, *ж.* Одна рослина бур'яну. *Ніде не видно було ні бур'янини* (Н.-Лев., III, 1956, 232).

БУР'ЯНИ́НКА, и, *ж.* Зменш. до **бур'яни́на.** *Жодної бур'янинки в полі не знайдете* (Вишня, I, 1956, 368).

БУР'ЯНИ́СТИЙ, а, е. Засмічений бур'яном. *Виспіває коса, і лягає за Петром глибокий слід — ..валок густої, бур'янистої, переплетеної берізкою та заквітчаної ромашкою трави* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 45).

БУ́РЯНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **бу́ряний** 2. *Чи можна.. припустити, що цю буряність його творчого темпераменту Іван Франко дістав готовою при самому народженні?* (Тич., III, 1957, 523).

БУР'ЯНІ́ТИ, іє, *недок.* Заростати бур'яном. *Город бур'яніє* (Сл. Гр.).

БУ́РЯНО. Присл. до **бу́ряний** 2. *Буряно клекотів унизу Урал* (Коз., Зол. грамота, 1939, 11); *Радісно, буряно, з піснями йшов на панів народ* (Вітч., 7, 1948, 62).

БУР'ЯНО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **бур'я́н.** *Стійкими проти препарату 2,4-ДУ виявились бур'янові злакові трави і березка польова* (Колг. Укр., 8, 1956, 26).

БУР'ЯНУВА́ТИЙ, а, е. Засмічений бур'яном. *Бур'янувате сіно* (Сл. Гр.).

БУРЯ́Т *див.* **буря́ти.**

БУРЯ́ТИ, ів, *мн.* (*одн.* **буря́т**, а, *ч.;* **буря́тка**, и, *ж.*). Народ, що становить корінне населення Бурятської АРСР.

БУРЯ́ТКА *див.* **буря́ти.**

БУРЯ́ТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **буря́ти** і Бурятія.

БУРЯЧИ́ННЯ, я, *с.* Бурякова гичка, ботвина. *Бурячиння було високе й лапате* (Вишня, II, 1956, 227).

БУРЯЧИ́ЩЕ, а, *с.* 1. Збільш. до **буря́к.** *Вирвали буряк! Не буряк, А бурячище* (Стельмах, Колосок.., 1959, 86).

2. Поле, з якого зібрані буряки. *Зернові культури, посіяні на бурячищі, дають майже такі самі врожаї, як на чорних парах* (Колг. Укр., 2, 1954, 3).

БУРЯЧКО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **бурячо́к.** *Почалась гарячкова прополка тієї бурячкової плантації* (Збан., Єдина, 1959, 277).

2. Який має колір бурячка; темно-червоний з синюватим відтінком. *Від озера наближається мати, а з нею молода повновида молодиця.. в бурячковій спідниці* (Л. Укр., III, 1952, 234).

БУРЯЧО́К, чка́, *ч.* Зменш.-пестл. до **буря́к.** *Усі їли мовчки. Шестірний цідив юшечку, одгортав бурячки, цибулю, кріп* (Мирний, I, 1954, 334); *Кожен бурячок, кожну цибульку сама вона поклала в землю* (Коцюб., II, 1955, 15).

БУ́СЕЛ *див.* **бу́сол.**

БУ́СИ, бус, *мн., рідко.* Те саме, що **нами́сто.** *Антося.. брязкала разками простих бусів* [бус] *на шиї* (Н.-Лев., IV, 1956, 186).

БУСИ́НА, и, *ж., рідко.* Одна намистина.

БУСИ́НКА, и, *ж., рідко.* Зменш.-пестл. до **буси́на.** * Образно. *Шарко дивився на нього бусинками своїх очей* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 95).

БУ́СІ, *невідм., дит.* Падати, упасти; упадеш, упав.

БУСЛИ́НИЙ, а, е. Прикм. до **бу́сол, бу́сел.**

БУСЛИ́ХА, и, *ж.* Самиця бусла. *Гніздо лаштує* [бусол], *буслиху кличе* (Мал., I, 1956, 279).

БУСЛЯ́ЧИЙ, а, е. Те саме, що **бусли́ний.**

БУ́СОЛ, БУ́СЕЛ, сла, *ч.* Великий перелітний птах з довгим прямим дзьобом і довгими ногами; лелека. *З низин летіли в село буслі* (Коцюб., II, 1955, 16); *Колись-то захотів* [Карпович], *Щоб бусол на стовпі у нього жив* (Рильський, II, 1956, 25); *Бусел у своїм гнізді, як сторож вірний, калатає* (Шер., Дорога.., 1957, 141).

БУСО́ЛЬ, і, *ж.* Геодезичний прилад для вимірювання азимутів. *Каюмов глянув у бусоль — степ курить* (Кучер, Чорноморці, 1956, 128).

БУСУРМА́Н, БУСУРМЕ́Н, а, *ч.* 1. *заст., нар.-поет.* Про людину іншої віри (переважно про магометанина). «*Ріж! і бий! Катуй невіру бусурмана!*» *Кричать за муром* (Шевч., I, 1951, 201); *Хто не знає «Мекки», куди збиралось з цілого повіту панство, як на Магометову могилу бусурмани з цілого світу?* (Мирний, II, 1954, 106); — *Три роки вибув я на каторзі турецькій.. Покалічено тоді мене добре. А надто годували погано бусурмени: цвілими сухарями та смердючою водою* (Гр., I, 1963, 345); *Бусурман ступив, хитаючись, вперед. І впав лицем в шорсткий намет* (Бажан, Роки, 1957, 235).

2. Уживається як лайливе слово. — *Ходив на той куток, батько посилали до одного чоловіка. Тогобіцькі парубки погнались, ледве втік. От бусурмени!* (Кроп., II, 1958, 129); — *Ванюшко, що ж це ти, бусурмане, цураєшся дядька Ларівона? .. То ти казав, що я тобі за батька рідного був, а це й писати лінуєшся* (Логв., Давні рани, 1961, 27).

БУСУРМА́НКА, БУСУРМЕ́НКА, и, *ж., заст., нар.-поет.* Жін. до **бусурма́н, бусурме́н 1.** [Настя:] *Я прикинусь туркенею, прикинусь бусурманкою, а таки знайду свою дочку* (Н.-Лев., II, 1956, 442); *Ти, дівчино, бусурманка, чи що?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 60).

БУСУРМА́НСЬКИЙ, БУСУРМЕ́НСЬКИЙ, а, е, *заст., нар.-поет.* Прикм. до **бусурма́н, бусурме́н 1.** *Весь мир християнський і бусурманський* (Чуб., III, 1872, 412); — *Легше в бусурманській землі згнити,— ніж у себе дома, в панській неволі, пропасти...* (Мирний, II, 1954, 91); *Там за морем геть лежало Бусурменське господарство* (Л. Укр., I, 1951, 374).

БУСУРМЕ́Н *див.* **бусурма́н.**

БУСУРМЕ́НКА *див.* **бусурма́нка.**

БУСУРМЕ́НСЬКИЙ *див.* **бусурма́нський.**

БУТ [1], у, *ч.* Будівельний камінь, що використовується головно для фундаменту. *Для мурування вживали в основному бут (рваний камінь) на глині* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 254).

БУТ [2], у, *ч., діал.* Молода зелена цибуля. *Він і веде нас до себе на город молодий бут поливати* (Морд., I, 1958, 56).

БУТА́, и́, *ж., зах.* Пиха. *Бута хоче прута* (Гал.-руські приповідки, I, 1901—1905, 130).

БУТА́Н, у, *ч., хім.* Вуглеводень парафінового ряду, який міститься в нафті і природних газах; застосовується як паливо. *Нормальний бутан та ізобутан мають однакову формулу.., але властивості їх різні* (Цікава хімія, 1954, 95).

БУТАФО́Р, а, *ч.* Особа, яка відає в театрі бутафорією, а також майстер, що виготовляє бутафорію. *В Одесі відкрилось театральне художньо-технічне училище, де навчаються майбутні гримери, бутафори* (Рад. Укр., 15.I 1954, 3).

БУТАФО́РІЯ, ї, *ж.* 1. Зроблені з легких і дешевих матеріалів копії справжніх речей (меблів, посуду і т. ін.), що використовуються в театрі як предмети сценічної обстановки. *Постановка* [інтермедії] *.. навряд чи потребувала декорацій та якоїсь бутафорії* (Від давнини.., I, 1960, 195); // *перен.* Обманлива видимість, фальш, розраховані на зовнішній ефект. *Багато дечого в їхньому домі держиться вже лише на бутафорії* (Вільде, Сестри.., 1958, 636).

2. Копії наявних у продажу товарів, спеціально виготовлені для обладнання вітрин, реклами тощо.

БУТАФО́РНИЙ, а, е. Те саме, що **бутафо́рський.** *Зупинившись над великим столом з бутафорним полем, вони* [студенти] *..розглядають муляжну пересічену місцевість з мініатюрними горбами* (Гончар, Людина.., 1960, 10).

БУТАФО́РСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бутафо́рія.** *Його дебют на сцені відбувся під гуркіт не бутафорських, а справжніх гармат у грозові дні громадянської війни* (Дмит., Наречена, 1959, 129).

БУ́ТЕЛЬ, тля, *ч.* Велика пляшка. *Внесла* [господиня] *здоровий бутель рому* (Н.-Лев., III, 1956, 112); *У моїх хазяїв стоять десятки букетів, вино у великих відерних бутлях і в пляшках* (Коцюб., III, 1956, 411); *Під комином стояли обплетені лозою бутлі* (Трубл., Шхуна.., 1940, 77).

БУТЕ́ЛЬКА, и, *ж., діал.* Пляшка. *Тисячі бутельок* [для бенкету] *виставляли рядочками* (Стор., I, 1957, 370); — *І не забудь про бутельку коньяку* (Фр., IX, 1952, 368).

БУТЕРБРО́Д, а, *ч.* Шматочок хліба з маслом, ковбасою, сиром або шинкою чи ікрою. *На столах з'явились чай, бутерброди, цукерки* (Трубл., Мандр., 1938, 9).

БУ́ТИ, *теп. ч. усіх осіб одн. і мн. має форму* є, *рідше* єсть, *арх. 2 ос. одн.* єси, *3 ос. мн.* суть; *мин. ч.* був, була́, було́; *мн.* були́; *недок.* 1. Існувати. *Грає кобзар, виспівує — Аж лихо сміється... «Була колись гетьманщина, Та вже не вернеться»* (Шевч., I, 1951, 63); *Був собі колись-то якийсь-то маляр...* (Кв.-Осн., II, 1956, 5).

◇ **Бу́дьмо!** — традиційний тост при частуванні вином, горілкою.— *Будьмо! — привітався перший Проценко, беручи у руку чималу чарку з горілкою* (Мирний, III, 1954, 268); — *Ну, будьмо,— сказав Карпо Цар,— раз ми земляки, значить — пиймо!* (Ю. Янов., Мир, 1956, 21).

2. Уживається на означення наявності кого-, чого-небудь десь, у когось. *У Франка є прекрасна річ — лірична драма «Зів'яле листя»* (Коцюб., III, 1956, 41); *Була собі на всьому господарстві одна кобилка* (Стельмах, II, 1962, 61); // *безос. Землі у нас було сім чи сім з половиною десятин* (Довж., I, 1958, 11); // *тільки майб. ч., безос., розм.* Уживається при наближеному визначенні кількості, ваги, віддалі тощо. *Розглянувшись уважно, Остап зміркував, що звідси до Кишниці, де стояв вітряк Якимів, буде верст з тридцять* (Коцюб., I, 1955, 352).

3. Знаходитися, перебувати де-небудь. *За Прутом була Туреччина* (Коцюб., I, 1955, 352); *Молодь вся була на полі, Бо якраз настали жнива* (Л. Укр., I, 1951, 369); *Десантні групи вже були тут, неподалік, за спинами у розвідників* (Гончар, III, 1959, 342).

4. *тільки мин. або майб. ч., у кого, рідко до кого.* Прийти, приїхати куди-небудь, до когось; відвідати кого-, що-небудь. *Попрощавсь Кармель із дружиною, і чули товариші, що промовив він до дружини «буду до тебе»* (Вовчок, I, 1955, 360); [Руфін:] *От як? Ти був у Секста?* (Л. Укр., II, 1951, 360); [Завірюха:] *Дорога на Чигирин є навпростець коротка, За ніч ми будем там* (Дмит., Драм. тв., 1958, 197).

5. *тільки мин. або майб. ч.* Трапитися, статися.— *Та не дуже ж то й заснула од думок та гадок, що з нею завтра буде!* (Кв.-Осн., II, 1956, 284);— *Маріє! — наблизився Свирид до неї й узяв за руку. — Скажи мені, що з тобою було?..* (Коцюб., I, 1955, 146); *Роман.. зрозумів з мови старого, що й тут колись була революція* (Гончар, III, 1959, 145); // Настати (про час, пору року, погоду і т. ін.). *Поки, каже, доїдемо, то і день буде* (Кв.-Осн., II, 1956, 370); *Була весна, море було спокійне і синє, небо — так само, сонце обливало помаранчеві сади по горбах* (Коцюб., II, 1955, 401).

Будь що бу́де; Хай бу́де, що бу́де — вживається для вираження рішучості у здійсненні чогось небезпечного, ризикованого. *Доктори — пани, а пани завжди живуть з мужиків, а дурні мужики завжди терплять панську кривду.. Але годі! Замфір не стерпить... Хай буде, що буде...* (Коцюб., I, 1955, 213); **Бу́ти** *чому* — неодмінно трапиться, настане що-небудь. *Школярочка іде у перший клас. Вже скоро бути бабиному літу* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 65); **Не бу́ти** *кому, чому* — не існуватиме хтось, не відбуватиметься що-небудь. *Ні! Не бути панам на Вкраїні, ми на попіл розвіємо їх!* (Сос., II, 1958, 448); *Народи всього світу говорять: — Ні! Не буть війні!* (Дор., Серед степу.., 1952, 15); **Як [тут] бу́ти?** — що робити (діяти, чинити)? — *Листівки вже одержано, як бути?* (Гончар, III, 1959, 351); **Я́кось-то бу́де** — все якимсь чином улаштується, владнається.— *Не журися, жінко, якось-то буде,— заспокоює її поглядом і рухом руки Мар'ян...* (Стельмах, I, 1962, 32).

6. *тільки мин. або майб. ч., кому, розм.* Дістатися, випасти на долю кого-небудь (перев. про покарання за провину).— *Якби ти знала, що мені вчора було за те, що з тобою ходила гойдатися до Ривки...* (Л. Укр., III, 1952, 633); — *Що буде, як то кажуть, громаді, те й бабі...* (Козл., Ю. Крук, 1957, 418); // *безос. Було їй уже за той модний передчасний хвіст* [зачіску], *критикували на шкільних комсомольських зборах* (Гончар, Тронка, 1963, 33).

Бу́де (було́) на горі́хи *див.* **горі́х.**

7. *тільки майб. ч., безос., розм.* Вистачити. *Виходить тоді отаман сам з пущі і промовляє до неї: «Віддай, пані, гроші! Пожила ти у золоті, у розкоші, буде вже з тебе: дай іншим!»* (Вовчок, I, 1955, 358); *Запасу на три дні буде* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 115).

8. *за ким, розм.* Перебувати у шлюбі з ким-небудь (про жінку).— *Мамо моя! — плаче* [Наталя],— *не губіть мене, молодої, не топіть за Гурчем. Лучче мені вмерти, як за ним бути!* (Вовчок, I, 1955, 98).

9. *тільки майб. або мин. ч., з кого, розм.* Стати ким-небудь, набувши певних знань, рис і т. ін. — *Віддай, — каже,— твою дочку за мого сина, то побачиш, яка з неї буде невсипуща хазяйка* (Стор., I, 1957, 27); *І з Вас ще буде комуніст* (Тич., I, 1946, 91).

Бу́дуть лю́ди *див.* **лю́ди.**

10. Уживається як зв'язка у складеному присудку (форма теп. ч. є, єсть часто пропускається). *Ми, як представники партії революційного пролетаріату, скажемо, що наша партія завжди була і завжди буде разом з пригнобленими масами..* (Ленін, 25, 1951, 187); *Чого ж тепер заплакав ти? Чого тепер тобі, старому, У цій неволі стало жаль — Що світ зав'язаний, закритий! Що сам єси тепер москаль..?* (Шевч., II, 1963, 106); *Не писав до Вас, бо був слабий* (Коцюб., III, 1956, 124); — *Не нами сказано: терпи, козаче — отаманом будеш* (Головко, I, 1957, 305); *Хто був нічим, той став усім* (Сос., I, 1957, 470); *Сценарій «Звенигори» був написаний письменником Йогансеном* (Довж., I, 1958, 21); // *безос. Неспокійно було в селі* (Коцюб., II, 1955, 73); *На Монастирській слобідці без суду, без слідства, за саму лише підозру в зв'язках з більшовицьким підпіллям було розстріляно групу старих матросів та робітників* (Гончар, II, 1959, 35); // *тільки мин. ч., безос., розм.* У поєднанні з інфін. уживається для підкреслення доцільності якої-небудь дії в минулому. [Молодий хлопець:] *Було їм* [переможцям] *про славу наших предків заспівати, щоб знали силу нашого народу!* (Л. Укр., II, 1951, 141).

Будь здоро́в (здоро́ва); Бу́дьте здоро́ві — ввічливе побажання при прощанні. [Кассандра:] *Прощай же, Ономаю!* [Ономай:] *Будь здорова* (Л. Укр., II, 1951, 288); **Будь ла́ска; Бу́дьте ласка́ві** — ввічлива форма звертання до кого-небудь з якимсь проханням. *Та й скажіть мені, будь ласка, яке там добро з тієї брехні?* (Вовчок, VI, 1956, 260); — *Будьте ласкаві, прошу вас,— сказав Мічурін з пустотливими вогниками в очах і підкреслено делікатним жестом запросив Карташова на драбину* (Довж., I, 1958, 479); **Бу́ти за ба́тька (си́на** *і т. ін.)* *кому* — заступати батька (сина і т. ін.); ставитися до когось, як батько (син і т. ін.); **Здоро́в був; Здоро́ва була́; Здорове́нькі були́** — вітання при зустрічі. [Васильович *(проходить через казановий* [цех]):] *Здоров був, Федоровичу* (Мик., I, 1957, 27).

11. *тільки майб. ч.* У поєднанні з інфін. уживається як допоміжне дієслово для творення майбутнього часу *Так! Я буду крізь сльози сміятись, Серед лиха співати пісні, Без надії таки сподіватись, Буду жити! — Геть думи сумні!* (Л. Укр., I, 1951, 42); *За те, що жили ми в цей зоряний час, нам заздрити будуть нащадки* (Сос., I, 1957, 457).

12. *тільки мин. ч.* У поєднанні з особовими формами мин. ч. дієслів уживається як допоміжне дієслово для творення давноминулого часу. *Лукаш нахиляється.., знаходить вербову сопілку, що був кинув, бере її до рук і йде по білій галяві до берези* (Л. Укр., III, 1952, 267); *Віл щось почав був говорить, Да судді річ його.. перебили* (Греб., I, 1957, 48); *Піп колись був розсердився на дідових батьків, і як у них народився хлопець, то й назвав його Македоном* (Сенч., Опов., 1959, 7).

◇ **Був (була́, було́, були́), та загу́в (загула́, загуло́, загули́)** — давно зник, немає вже.— *Нема, дідусю, вже Січі... Була, та загула...* (Коцюб., I, 1955, 365); **Де вже було́,** *у сполуч. з інфін.*— уживається для підкреслення неможливості виконання якої-небудь дії в минулому. *Найбільше спокутував Вася свої конокрадські гріхи боєм.. Де вже було карати людину, про відчайдушну хоробрість якої знав увесь полк!* (Гончар, III, 1959, 188); **Добра́ б тобі (йому́, їй** *і т. ін.*) **не було́!** — уживається як прокльон.— *І все той навіжений чоловік! — репетує вона.— Усе він, добра б йому не було!* (Коцюб., I, 1955, 437); **Не я бу́ду** — уживається для запевнення у чому-небудь. *Можна ці турбіни раніше зробити! Не я буду!* (Собко, Біле полум'я, 1952, 149); **Хто б там не був** — байдуже хто. *Врангелівські корпуси з'єднуються в районі станції Апостолово і розвивають звідти удар на захід, в глибину Правобережної України назустріч західним союзникам — Пілсудському, Петлюрі чи кому б там не було* (Гончар, II, 1959, 372), **Щоб [і] ду́ху не було́** *див.* **дух; Щоб твоє́ї (ва́шої) ноги́ тут більше не було́** *див.* **нога́**[1]; **Як би там не було́; Що б там не було́; Хоч би там що було́** — за всіх умов і обставин; неодмінно. *Як би там не було, а література моя професія* (Л. Укр., V, 1956, 20); — *Пронести ось це наше почуття, це розуміння життя через все, все, що б там не було...* (Довж., I, 1958, 436); **Як був (була́, були́)** — не переодягаючись. *Вони бігли в подвір'я, скакали в калюжу, як були в одежі* (Коцюб., II, 1955, 93).

БУ́ТИНА, и, *ж., діал.* 1. Рубання лісу *Ось він чує, як наближається гуркіт возів. Це з Коломиї повертаються порожняком по бутині, думає він* (Галан, Гори.., 1965, 115).

2. Лісова ділянка, призначена на зруб; лісосіка. *Особливо жваво говорив селянин Кирило Тупчик, який.. то чабанував, то рубав ліс на бутинах* (Скл., Карпати, II, 1954, 346).

БУТИ́ТИ, бучу́, бути́ш, *недок., перех., техн.* Робити бутову кладку.

БУТÍТИ, бучý, бути́ш, *недок., діал.* Глухо ревіти. *Десь ревнула скотина, бугай бутить на все село* (Мирний, III, 1954, 364).

БÝТНИЙ, а, е, *діал.* Пихатий, чванькуватий. *Вона була горда і бутна, і її гнало, мов орла, вивинутися у висоту, і за те лежить тепер із розтрісканими крилами і ледве дише!* (Коб., I, 1956, 364); *Вони* [пани] *на нього звисока гляділи й жартами бутними Принижували бідака* (Фр., X, 1954, 283).

БÝТНІСТЬ ^{1}, ності, *ж., рідко.* Перебування. [Галина:] *Він знав добре мого покійного батька і приятелював з ним ще в бутність свою на роботі в колишній поміщицькій винокурні в нашому селі* (Крот., Сини.., 1948, 302).

БÝТНІСТЬ ^{2}, ності, *ж., діал.* Властивість за знач. **бýтний.**

БÝТОВИЙ, а, е. Прикм. до **бут** ^{1}. *В глибокі траншеї вкладали бутовий камінь для фундаменту* (Кучер, Трудна любов, 1960, 406); // Зробл. з буту. *Бутова кладка;* // Признач. для добування буту. *Бутовий штрек.*

БУТÓН, а, *ч.* Пуп'янок квітки. *Пробиваючи густий настил почорнілих за зиму опалих голок, з'явились перші голубі проліски, тягнучись до сонця своїми опуклими бутонами* (Збан., Над Десною, 1951, 33); * У порівн. *Вона розцвітала, як бутон на сонці* (Ле, Міжгір'я, 1953, 27).

БУТОНІЗÁЦІЯ, ї, *ж.* Викидання рослинами бутонів. *Цвітіння бавовнику починається в середині липня — через 30—35 днів після початку бутонізації* (Колг. енц., I, 1956, 40).

БУТОНЬЄ́РКА, и, *ж.* Квітка або букетик квітів, який приколюють до вбрання або всилюють у петельку. *Гергардт Пешке зодягнутий у старосвітську чорну пару, з бутоньєркою в петельці* (Ю. Янов., I, 1954, 202).

БУТС *див.* **бýтси.**

БÝТСИ, ів, *мн.* (*одн.* **бутс**, а, *ч.*). Черевики для гри у футбол. *Одібрав* [Вано] *у Рубена Амудар'яна, воротаря, бутси й крикнув: — Біжи додому в шкарпетках!* (Вишня, II, 1956, 301); // Взагалі грубі черевики. *Гриць мовчки зірвав з ніг запилені солдатські бутси* (Гончар, Новели, 1954, 111).

БУТТЯ́, я́, *с.* 1. *філос.* Об'єктивна реальність, що існує незалежно від нашої свідомості; матерія, природа. *Матеріалізм бере природу за первинне, дух — за вторинне, на перше місце ставить буття, на друге — мислення. Ідеалізм робить навпаки* (Ленін, 14, 1949, 83).

2. Сукупність умов матеріального життя суспільства. *..разом з умовами життя людей, з їх суспільними відносинами, з їх суспільним буттям змінюються також і їх уявлення, погляди і поняття,— одним словом, їх свідомість..* (Комун. маніф., 1947, 32); *Не свідомість людей визначає їх буття, а, навпаки, їх суспільне буття визначає їх свідомість* (Ленін, 21, 1950, 37).

3. *уроч.* Життя, існування. *Поете, тям, зазнати маєш ти Всіх мук буття.., Заким дійдеш до світлої мети* (Фр., XI, 1952, 293); *Вірю я в правду свого ідеалу, і коли я тую віру зламала, віра б зламалась у власне життя, в вічність матерії, в світа буття* (Л. Укр., I, 1951, 271); *Невимовне щастя буття переповнює серце Петрові* (Головко, I, 1957, 451).

4. *рідко.* Перебування. *За мого буття там* (Сл. Гр.); *Прийдуть наші люди, щоб розвалити твій дім і загладити навіть слід твого буття у нас* (Фр., VI, 1951, 54).

БÝФЕР, а, *ч.* 1. Пристрій у вагона, паровоза, автомобіля та ін. для послаблення сили удару, поштовху. *Десь спереду загудів паровоз, брязнули буфери, і здригнулися вагони* (Головко, А. Гармаш, 1954, 24).

2. *перен.* Проміжна ланка, що послаблює зіткнення протилежних сил. *Ідею самостійності* [України] *висуває дрібна буржуазія, з одного боку, як свого роду гарантії проти торжества пролетарської диктатури на Україні, з другого боку, у вигляді створення держави-буфера, яка перегороджує шлях проникненню ідей комунізму на Захід* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 124).

БÝФЕРНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **бýфер** 1. *Він перевірив, чи добре закріплені буферні тарелі* (Бойч., Молодість, 1949, 51).

2. Який виконує роль буфера (в 2 знач.). *Вони* [галицькі націоналісти] *із шкури лізли, щоб імперіалісти.. утворили із Західної України буферну державу проти більшовицької небезпеки зі Сходу* (Панч, В дорозі, 1959, 314).

БУФÉТ, *ч.* 1. *род.* а. Шафа для зберігання посуду, столової білизни, закусок, напоїв. *Ключа Ганна відшукала на кухні, в шухлядці старого буфета* (Коз., Сальвія, 1959, 6).

2. *род.* у. Стіл або стойка для продажу закусок і напоїв. *Біля буфету в білій куртці стояв директор чайної, пильнував за порядком* (Кучер, Трудна любов, 1960, 257); // Невеликий ресторан, закусочна. *На одній станції я вискочив, щоб чогось напитись. Хотів піти в буфет, випити пива* (Коцюб., II, 1955, 428); *Ясочка сидить в буфеті й куняє. Дехто сидить за столиками, вечеряють, брязкають чарками* (Вас., I, 1959, 348).

БУФÉТНИЙ, а, е. Прикм. до **буфéт.** *В залі станції біля невеличкої буфетної вітрини стояв.. залізничник і розглядав у вітрині різні страви* (Сміл., Сашко, 1957, 89); // *у знач. ім.* **буфéтна,** ної, *ж., заст.* Кімната, в якій готують закуски, напої, зберігають посуд. *Капітан і його провідник зайшли до буфетної* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 14).

БУФÉТНИК, а, *ч.* Працівник, що обслуговує буфет (у 2 знач.). *Пухкий буфетник та його.. жінка готуються до поїзда* (Мик., I, 1957, 41).

БУФÉТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **буфéтник.** *Буфетниці досить жваво торгували* (Трубл., II, 1955, 21).

БÝФИ, буф, *мн.* Великі пишні складки на вбранні. *Входить Націєвський, одягнений у сюртук.. Рукава з буфами* (К.-Карий, I, 1960, 352).

БУФÓН, а, *ч.* 1. Актор, який виконує комічні ролі в оперетках і водевілях.

2. *перен., книжн.* Про людину, що поводиться в товаристві як блазень.

БУФОНÁДА, и, *ж.* 1. Манера гри актора, який користується засобами надмірного комізму; // Вистава, побудована на таких засобах.

2. *перен., книжн.* Недоречне, брутальне блазенство.

БУХ, *виг.* 1. Звуконаслідування, що означає глухий звук від удару, падіння, пострілу. *Б'ється, стогне, зітхає* [море].. *Бу-ух!.. бу-ух!.. бу-ух!..* (Коцюб., I, 1955, 396).

2. *розм.* Уживається як присудок за знач. **бýхати** 1, 2, **бýхнути** 1, 3 і **бýхнутися.** *Чабан прокинувся — аж перед ним Гадюка, Він києм бух — і витяглась зміюка* (Гл., Вибр., 1957, 193); *— Гуляй, душа, без кунтуша! — Та бух! по столу кулаком...* (Мирний, II, 1954, 156); *Заридала Катерина та бух йому* [батькові] *в ноги* (Шевч., I, 1951, 33).

БУХÁН, á, *ч., розм.* 1. Пшенична або гречана хлібина; взагалі одна хлібина. *Очевидно, всі побували в селі за гайком: про це свідчив бухан хліба, цибуля* (Еллан, II, 1958, 26).

2. Стусан, штовхан, штурхан. *Несподівано посипались бухани й зашийники на товаришів з усіх боків* (Вас., I, 1959, 237).

◇ **Наїстися буханів** — бути побитим.

БУХАНÉЦЬ, нця́, *ч.* Зменш. до **бухáн.**— *Не хоче кишка простого хліба — буханця їй подавай! — жартував дід* (Мирний, IV, 1955, 237); *Приносить вона майже завжди молоко чи буханець хліба* (Коз., Вибр., 1947, 35); *А іноді було й буханця уліпить* [Мотря] *Чіпці в спину, щоб довго «не роздумував»...* (Мирний, II, 1954, 46).

БУХÁНКА, и, *ж.* Те саме, що **бухáн** 1. *Буханку хліба і вощину Несу опівдні у курінь* (Стельмах, Жито.., 1954, 61).

БУ́ХАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бу́хати** 1, 2 і звуки, утворювані цією дією. *В урочистій тиші чулось лиш бухання моря* (Коцюб., I, 1955, 293).

БУХÁНЧИК, а, *ч.* Зменш. до **бухáн** 1. *Там лакомини різні їли* [боги], *Буханчики пшеничні білі* (Котл., I, 1952, 95); *Буханчик хліба на столі лежить та ніж* (Вовчок, I, 1955, 147).

БУХÁРЕЦЬ *див.* **бухáрці.**

БУХÁРКА *див.* **бухáрці.**

БУХÁРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бухáрці** і Бухара. *Нова влада країни, після перемог над еміром бухарським, після земельно-водної реформи, тепер зважується ще на одну нечувану акцію: безмежну пустелю.. перетворити на висококультурний, оживлений водою й життям край!* (Ле, Міжгір'я, 1953, 25).

БУХÁРЦІ, ів, *мн. (одн.* **бухáрець**, рця, *ч.;* **бухáрка**, и, *ж.).* Мешканці міста Бухари; // *іст.* Населення Бухарського ханства.

БУ́ХАТИ, аю, аєш, *недок.* 1. *неперех.* Видавати глухі, уривчасті звуки; стукати глухо, уривчасто. *Машина бухає й стогне важко, мов велетенські груди в агонії* (Л. Укр., I, 1951, 312).

2. *перех. і неперех.* Бити; стріляти. *Тільки лис поліз за курами, а чоловік схопив його за хвіст і ну бухать бичем по ребрах* (Укр.. казки, 1951, 68); *Охрім Жалій з хлопцями бухали козаків з мисливських рушниць* (Горд., I, 1959, 339); *Бухає і шарпається назад гармата* (Ю. Янов., V, 1959, 132).

3. *неперех.* Вириватися густою масою. *Буха од коней пара, біжать кудись люди, а мороз креше* (Коцюб., II, 1955, 185); *Запалився* [Федір], *чув, що з нього бухає полумінь* (Стеф., I, 1949, 136).

4. *перех., розм.* Кидати з силою, з глухим звуком. *— Бабусю в яму — бух! — каже Оленка, показуючи.., як будуть бухати бабусю у яму* (Мирний, III, 1954, 134).

БУ́ХАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок., розм.* Важко, з глухим звуком падати. *Рада силоміць вдиралася до кімнати, бухалася поруч мами* (Ю. Янов., II, 1954, 86).

БУХГÁЛТЕР, а, *ч.* Фахівець з бухгалтерії (в 1 знач.); той, хто здійснює грошовий і матеріальний облік. *Дали йому місце бухгалтера в сахарні* (Н.-Лев., IV, 1956, 284); *— В Чадаці таких бухгалтерів, які йому потрібні для фінансової групи, не знайдеш* (Ле, Міжгір'я, 1953, 22).

БУХГАЛТÉРІЯ, ї, *ж.* 1. Теорія і практика обліку грошових і інших господарських операцій; рахівництво.— *Яка ж у вас, боже ж ти мій, професія? — закричав бас.— Мабуть, якась бухгалтерія?!* (Ю. Янов., I, 1954, 24).

△ **Подвíйна бухгалтéрія** — облік прибутків і видатків, при якому кожна облікова операція записується двічі — в різних книгах, у прибуток і видаток.

2. Рахівничий відділ установи, підприємства. *Гриць Калинович був канцеляристом при Львівській скарбовій бухгалтерії* (Фр., VI, 1951, 153); *З'їздилися люди, інженери, техніки, утворилося господарство, бухгалтерія, канцелярія* (Ле, Міжгір'я, 1953, 73).

БУХГÁЛТЕРКА, и, *ж., розм.* Жін. до **бухгáлтер.**

БУХГÁЛТЕРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бухгáлтер** і **бухгалтéрія.** *Лічильно-аналітичні машини незамінні для різних бухгалтерських та економічних розрахунків* (Наука.., 12, 1957, 10); // Власт. бухгалтерові, бухгалтерам. *Бухгалтерська точність.*

БУХИ́, *виг.* 1. Звуконаслідування на означення сильного кашлю. *Ще з Америки привіз батько до хати тяжкий кашель у грудях. Такий сухий та задушливий, що не давав нам спати по ночах. Бухи та бухи, від смеркання до ранку* (Козл., Сонце.., 1957, 56).

2. *розм.* Уживається як присудок за знач. **бухи́кати.** *— Слабий був, небога.. Все — «кихи та бухи», а далі й умер* (Григ., Вибр., 1959, 29).

БУХИ́КАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **бухи́кати** і звуки, утворювані цією дією. *Під якимсь двором чути в юрбі глухий з бухиканням голос* (Шиян, Гроза.., 1956, 516).

БУХИ́КАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Сильно кашляти. *Насилу повертається* [Хівря].. *по хаті, та тільки кахикає та бухикає* (Н.-Лев., IV, 1956, 215); *А вночі, як спала* [Маріка], *бухикала так густо, як велика* (Вас., II, 1959, 212).

БУХИ́КНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Однокр. до **бухи́кати.** *Іван Іванович.. глухо зі стогоном бухикнув* (Багмут, Опов., 1959, 58).

БУ́ХКАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бу́хкати** і звуки, утворювані цією дією.

БУ́ХКАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Те саме, що **бу́хати** 1, 2. *І знову глухо бухкають розриви* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 530); *За ліском бухкали гармати* (Панч, В дорозі, 1959, 60).

БУХКОТÍТИ, очý, оти́ш, *недок., розм.* Підсил. до **бу́хкати.** *У колгоспному саду хлопці трусять яблука, вони рясно бухкотять об землю* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 82); *Свирид нагнувся, а вона, наче по бочці, бухкотіла кулаками по його спині* (Мирний, III, 1954, 239).

БУ́ХНУТИ, ну, неш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Однокр. до **бу́хати.** *Глухо бухнули гранати, задрижали береги* (Воронько, Три покоління, 1950, 20); *Подушка знов бухнула по спині крайнього старого священика* (Н.-Лев., III, 1956, 117); *У клубах морозної пари, що бухнула до покою, стояв возний* (Фр., IV, 1950, 291); *Хвиля бухнула через двері в хату і вдарила в стіни* (Коцюб., II, 1955, 87).

2. *перех., розм.* Линýти багато чого-небудь. *Євгенію мовби води холодної бухнув у лице* [селянин] (Фр., VII, 1951, 255); *— Води з цебер бухнула в муку і перевела мені увесь запас* (Стельмах, Хліб.., 1959, 236); // Витратити на що-небудь, вкласти дуже багато грошей у щось. *Більше як 10 000 бухнув я в нього* [у титул] (Фр., III, 1950, 194).

3. *неперех., розм.* Важко впасти. *Сусідка трохи не бухнула в воду* (Н.-Лев., II, 1956, 391); *Влетіли старі Тимкові і бухнули комісарові до ніг* (Фр., III, 1950, 307).

БУ́ХНУТИСЯ, нуся, нешся, *док., розм.* Однокр. до **бу́хатися.** *Двері хутко одчинилися, і дворецький.. бухнувся прямо у ноги паничеві* (Мирний, IV, 1955, 188); *З тими словами повернувся* [Федя] *до нас спиною, сердито бухнувся на табурет, потягнув до себе книжку* (Ряб., Жайворонки, 1957, 190).

БУ́ХТА ^{1}, и, *ж.* Невелика глибока затока. *Здалеку виднілась спокійна бухта Суаку* (Коцюб., I, 1955, 400); *Десятки човнів гуляли по простору Сухумської бухти* (Трубл., II, 1955, 124).

БУ́ХТА ^{2}, и, *ж., мор.* Складений кружком канат, трос і т. ін. *Як смеркло, то Михайло вже з трьома зв'яз-*

ківцями вантажив у човен чотири бухти нового кабеля (Кучер, Зол. руки, 1948, 51).

БУХТІ́ТИ, іє, *недок.*, *діал.* Глухо звучати, бухати. *Бубон, як грім серед літа, бухтів* (Мирний, II, 1954, 249).

БУ́ХТОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **бу́хта**^{1}. *Володя побачив невеличку затишну бухточку* (Донч., III, 1956, 237).

БУ́ЦАТИ, аю, аєш, *недок.*, *перех. і без додатка.* Бити, колоти рогами (звичайно про барана). *По цвілому закопові все ще бродив апатичний цап і буцав рогами чорну тінь* (Панч, I, 1956, 85).

БУ́ЦАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.* Битися, колотися рогами. *Він* [Бородавка] *стоїть, схиливши голову наперед, як бик, готовий буцатися* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 431); // *розм.* Битися, вдарятися лобами (про людей).

БУЦЕГА́РНЯ, і, *ж*, *розм.*, *заст.* Приміщення для тимчасового ув'язнення; холодна, темна.— *Увели мене в буцегарню; дивлюсь..— в дурня грають* (Стор., I, 1957, 110).

БУ́ЦИК, а, *ч.*, *діал.* Коржик. *Невістка напече книшів, пиріжків, буциків і плескачів* (Барв., Опов.., 1902, 130)

БУ́ЦІМ, *розм.* 1. *спол.* Приєднує підрядні порівняльні речення або звороти; наче, неначе, мов, немов, ніби, нібито. *Прокоповичка жалкувала за Балабухою й очевидячки одбувала гостя, буцім панщину, сидячи на канапі* (Н.-Лев., III, 1956, 31).

2. *спол.* Приєднує підрядні додаткові речення.— *А вночі ляжеш спати, та й привиджується тобі, буцім лізе хто, кричить* (Мирний, I, 1949, 343).

3. *част.* Уживається у знач., близькому до схоже на те; ніби, наче, немов. *Дивлюсь: так буцім сова летить лугами, берегами та нетрями* (Шевч., I, 1951, 241); *Анничка буцім не хотіла й упиралась, але десятки рук випихали її з тісної юрми* (Коцюб., II, 1955, 354).

БУ́ЦІМТО, *розм.* Те саме, що **бу́цім.** *Кричав* [Харон], *буцімто навіжений, І кобенив народ хрещений, Як водиться в шинках у нас* (Котл., I, 1952, 132); *Їй* [Катрі] *здалося, буцімто її серце горить-палає* (Мирний, IV, 1955, 288); — *Відчепись-но,— буцімто сердиться дід Василь* (Мик., II, 1957, 29).

БУ́ЦКАТИ, аю, аєш, *недок.*, *перех. і без додатка.* Те саме, що **бу́цати.** *Ходить, як овечка, а буцкає, як баран* (Номис, 1864, № 3031).

БУЦМА́ТИЙ, а, е, *діал.* Повнощокий, повновидий. *Я гадав собі, що повернете з Криворівні таким буцматим та здоровим, а Ви... ще гірше кашляєте...* (Коцюб., III, 1956, 278).

БУ́ЦНУТИ, ну, неш, *док.*, *перех. і без додатка.* Однокр. до **бу́цати.** *І баран буцне, як зачепиш* (Номис, 1864, № 3294).

БУ́ЦНУТИСЯ, нуся, нешся, *док.* Однокр. до **бу́цатися.** *Буцнулись так, що аж.. гулі на лобах понабігали* (Сл. Гр.); *Ми з Толею так і кинулися. Аж лобами буцнулися* (Ряб., Жайворонки, 1957, 185).

БУ́ЧА, і, *ж.* 1. Великий крик, галас, тривога. *Оришка забила бучу: — Як се так? Чого се так?* (Мирний, IV, 1955, 209); *Стара циганка збила бучу, розворушила всіх* (Коцюб., I, 1955, 376).

2. Сварка, колотнеча. *Як же зчепились вони — така буча збилася, що ледве розняли їх* (Вовчок, I, 1955, 245); *Добра та ладу не було, а були тільки бучі, колотнеча та сваволя* (Мирний, II, 1954, 86); *Як уступливий муж, для спокою в хаті не починав* [суддя] *ніколи бучі* (Мак., Вибр., 1954, 277); * Образно. *Його займали хмари — ся неспокійна небесна людність, за якою він стежив.. Часом здіймались там бучі, народні повстання* (Коцюб., II, 1955, 212); *І закипів Дніпро! Такої бучі не бачили ще воїни могучі* (Тич., II, 1957, 181).

БУ́ЧЕННЯ^{1}, я, *с.*, *техн.* Дія за знач. **бути́ти.**

БУ́ЧЕННЯ^{2}, я, *с.*, *техн.* Дія за знач. **бу́чити.**

БУЧИ́ЛЬНИЙ^{1}, а, е, *техн.* Признач. для **бу́чення**^{1}.

БУЧИ́ЛЬНИЙ^{2}, а, е, *техн.* Признач. для **бу́чення**^{2}.

БУЧИ́ЛЬНИК, а, *ч.*, *техн.* Апарат для бучення (*див.* **бу́чення**^{2}). *Дезинфекційний бучильник.*

БУЧИ́НА, и, *ж.*, *діал.* Букове дерево; бук. *Тужив, гукав.. голуб на бучині. Зажурився мій миленький по своїй дівчині* (Пісні та романси.., I, 1956, 276).

БУ́ЧИТИ, чу, чиш, *недок.*, *перех.*, *техн.* У текстильному, паперовому, шкіряному та ін. виробництвах — різними способами очищати сировий матеріал від бруду і жиру, готуючи його для дальшої обробки.

БУЧЛИ́ВИЙ, а, е, *діал.* Неспокійний, тривожний. *Який учорашній день був для неї тихий та радісний, такий сьогодні бучливий та непривітний* (Мирний, III, 1954, 155).

БУЧНИ́Й, а́, е́. 1. Розкішний, пишний. *Жила вдова коло бучного міста, де бучнії будинки висилися* (Вовчок, Вибр., 1937, 253); *Балабушиха.. не звеліла справляти сільського бучного весілля з музиками й танцями* (Н.-Лев., III, 1956, 251); — *До чого такий бучний похорон, з вінками, з промовами?* (Коцюб., I, 1955, 168); *Вітчизно! Краю мій! Велична і могутня Ти зустрічаєш знов бучний прихід весни* (Дор., Єдність, 1950, 6); // Урочистий, піднесений (про мову, стиль). *Бучний, бравурний стиль Рубенса мав своїм вихідним джерелом мистецтво XVII століття* (Тич., III, 1957, 149).

2. Галасливий, гучний, шумливий. *Перед його* [Грицька] *очима виводила* [думка] *обстави городського життя, бучного, шумливого, клопітливого* (Мирний, I, 1949, 171); *До танцю вітер грає, І свище, і луна... Гей-гей, як плига човник! Весела ніч, бучна!* (Л. Укр., IV, 1954, 96); *Страх подобалося* [Яреськові] *здіймати по хуторах бучну веремію* (Гончар, Таврія, 1952, 21).

БУ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **бучни́й** 1.

БУ́ЧНО. Присл. до **бучни́й.** *Гучно, бучно,— а п'яти мерзнуть* (Укр.. присл.., 1955, 179); *Колись ті бенкети цілими тижнями тяглися, широко та бучно справлялися* (Мирний, III, 1954, 191); *Бучно їх у шахти виряджали* (Тер., Правда, 1952, 87); *Бучно й рішуче ввалилися вони* [старшини] *до гродського суду* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 44); //*у знач. присудк. сл.* *Поглядав я на улицю. Бучно було всюди* (Рудан., Тв., 1956, 60).

БУЧО́К, чка́, *ч.* Зменш.-пестл. до **бук.** *Ой убили Миколайка під зеленим бучком* (Сл. Гр.); *Хилилися до річища тонкі верби, їжачилися нескинутим листям молоді дубки й бучки* (Чендей, Поєдинок, 1962, 21); *У нашому селі чабан убив бучком вовка* (Сл. Гр.); *Мирон починає рахувати, цюкаючи за кожним разом бучком о землю* (Фр., I, 1955, 231).

БУ́ШЕЛЬ^{1}, я, *ч.* Міра об'єму сипких тіл і рідини в Англії і тільки сипких тіл у США.

БУ́ШЕЛЬ^{2}, шля, *ч.*, *діал.* Бусол. *Здалека чується — клекоче орел, лопотить своїм носом бушель* (Мирний, III, 1954, 293).

БУШЛА́Т, а, *ч.* Рід верхнього одягу у моряків. *Опуклі груди його під бушлатом облягав смугастий матроський тільник* (Смолич, V, 1959, 454).

БУ́ШЛЯ, і, *ж.*, *діал.* Чапля. *Ласуха Бушля до Рибок.., Крива і одноока, Не здужала бродить глибоко За Рибами в ставок* (Бор., Тв., 1957, 141); *У воді* [степового озера] *стирчали.. попелясті бушлі* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 53).

БУШМЕ́Н *див.* **бушме́ни.**

БУШМЕ́НИ, ів, *мн.* (*одн.* **бушме́н**, а, *ч.*; **бушме́нка**, и, *ж.*). Група племен, що живуть у Південній Африці.

БУШМЕ́НКА *див.* **бушме́ни.**

БУШМЕ́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бушме́ни.**

БУШУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **бушува́ти.**

БУШУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. Бурхливо, навально виявляти якийсь рух, силу, переважно руйнівну. *І від бурі, що бушує, і від грому.. шум такий і грохот, що страшно і згадати!..* (Кв.-Осн., II, 1956, 413); *Море бушує, і ревуть хвилі й лізуть на берег* (Коцюб., II, 1955, 133); *В Японському морі бушує тайфун* (Довж., Зач. Десна, 1957, 66); * Образно. *У грудях бушувало серце* (Ле, Мої листи, 1945, 126); *Ціла буря бушувала в душі.. Сокола* (Собко, Стадіон, 1954, 251).

2. Поводитися нестримано, виявляти гнів, роздратування; бешкетувати. *Отець Андрій підняв руку та йому* [панові]: *— Бушувати в моїй хаті не годиться* (Вовчок, I, 1955, 88); *— Ви бушуєте, поки нема мого Антося, а хай-но приїде, то дасть він вам гарту!* (Свидн., Люборацькі, 1955, 193); *Там* [по селах] *бушували загони монголів, рабуючи та мордуючи людей* (Фр., VI, 1951, 58); *За столом, підігрітий хмелем, бушує Ларіон Денисенко* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 109).

БУЯНІ́ТИ, і́є, *недок., рідко.* Те саме, що **буя́ти** 2. *Лукаш пристарів, садок його буяніє, а материна могила уросла густою травою зеленою* (Вовчок, VI, 1956, 227); *На узліссі на чатах стояв кремезний гіллястий дуб-віковик, а далі починався видолинок, де буяніла свіжа трава* (Коп., Вибр., 1953, 379).

БУЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **буя́ти**. *А кінь під ним — що вітрове буяння: Він за верстою рвав нову версту* (Руд., Поезії, 1949, 208); *А тепер — в буянні стихії, серед.. язиків вогню, ввижалось йому нове дивне видіння* (Ільч., Серце жде, 1939, 12); *Поле, поле, тепле і широке, Журавлів співучий рівний клин Та гречок буяння густосоке На роздоллі райдужних долин* (Мал., I, 1956, 167); *То був квітень, то було цвітіння, Парування та буяння сил* (Рильський, I, 1956, 143); * Образно. *А щоб котра* [думка] *не полетіла, приборкали усім їм крила — тепер буянню їх кінець!..* (Л. Укр., I, 1951, 280).

БУЯ́ТИ, я́є, *недок.* 1. Виявлятися на повну силу, бути в розквіті. *В горах пишно буяла весна* (Кач., I, 1958, 518); *Там наша молодість буяє На перелогах і ланах* (Дмит., Вітчизна, 1948, 131).

2. Пишно, розкішно рости, розростатися. *Над воротьми темна дрібнолиста груша.. буяє* (Вовчок, I, 1955, 18); *Лиш одна кропива та гірчиця.., пустивши глибше в землю свій веретенистий корінь, буяли та розросталися* (Фр., V, 1951, 299); *На галявині буяла блискуча, соковита трава* (Гончар, Таврія.., 1957, 123); * Образно. *Молодь поетична давно вже у нас росте, давно цвіте, буяє* (Тич., III, 1957, 45).

3. *перен.* Бути неспокійним; вирувати, бушувати. *То був якийсь блискучий карнавал, червона оргія буяла на просторі* (Л. Укр., I, 1951, 184); *Навколо буяла юрба. Стогін, постріли, зойки, благання, лайки й накази — все злилося в строкатий хаос* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 452).

4. Вільно носитися, літати; ширяти. *Легкі метелики, як відірвані квіти, буяли у повітрі* (Кобр., Вибр., 1954, 100); * Образно. *Вона думкою буяла вже по тому новому розкішному світі* (Л. Укр., III, 1952, 506).

БЮВА́Р, а, *ч.* Папка або рід портфеля з аркушами промокального паперу для зберігання поштового паперу, конвертів, кореспонденції. *Ти.. почала щось черкати олівцем по моєму бюварі* (Л. Укр., III, 1952, 692); *Валєнс протяг руку до невеликого бювара* (Собко, Зор. крила, 1950, 266).

БЮВА́РНИЙ, а, е. Прикм. до **бюва́р.** *Бюварний папір.*

БЮДЖЕ́Т, у, *ч.* Кошторис прибутків і видатків держави, підприємства на певний період. *Бюджет Радянської держави цілком відповідає.. мирним прагненням радянських людей, мирній політиці Комуністичної партії і Уряду СРСР* (Рад. Укр., 12. II 1957, 1); // Сума прибутків окремої особи або родини на певний час. *Тепер нараз.. бачить* [праля] *недобори в своїм бюджеті* (Фр., II, 1950, 310); *Ті чотириста вісім злотих викопали у бюджеті Безбородька яму, якої ні засипати, ні перескочити* (Вільде, Сестри.., 1958, 411).

БЮДЖЕ́ТНИЙ, а, е. Стос. до бюджету. *Верховна Рада УРСР обирає бюджетну комісію* (Конст. УРСР, 1946, 16).

БЮЛЕТЕ́НЬ, я, *ч.* Коротке офіційне повідомлення про події, які мають суспільне значення. *Ми на відпочинку. Стежимо за інформаційними бюлетенями* (Кучер, Чорноморці, 1956, 136).

2. Назва деяких періодичних видань. *Лексикографічний бюлетень.*

3. Виборчий листок. *Приходить він, навіки славний день, Коли зведем в мільйонах рук свобідних Наш виборчий, наш вольний бюлетень* (Бажан, I, 1946, 84).

4. *розм.* Те саме, що **Листо́к непрацезда́тності** (*див.* **листо́к** ^{2}).

Бу́ти на бюлете́ні — бути тимчасово звільненим від роботи через хворобу. *Поки я на бюлетені, приходьте щовечора з Санею до мене* (Шовк., Інженери, 1956, 409).

БЮ́РГЕР, а, *ч., заст.* 1. У Німеччині та деяких інших країнах Західної Європи — мешканець міста, городянин.

2. *перен.* Обиватель, міщанин.

БЮ́РГЕРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **бю́ргер.** *Бюргерські гільдії;* // Власт. бюргерам. *Бюргерські звичаї.*

БЮРЕ́ТКА, и, *ж., хім., техн.* Скляна трубочка з позначеними на ній поділками. *Біля кожної з печей стояли високі скляні бюретки* (Руд., Вітер.., 1958, 14).

БЮ́РКО, а, *с.* Зменш. до **бюро́** 3. *Співробітники при своїх бюрках мовчки кінчають кождий свою роботу* (Фр., IV, 1950, 31); *Поставлю свічку на бюрко і вийму з шухляди щоденник...* (Коцюб., II, 1955, 252); *Лист той був замкнений у мене в бюрку* (Коб., III, 1956, 61).

БЮРО́, *невідм., с.* 1. Назва керівного органу партії, організації, установи. *На черговому засіданні бюро обкому Мухтаров доповідав про виконання планів будівництва* (Ле, Міжгір'я, 1953, 177).

2. Назва деяких установ або їх відділів, контор. *В бюро перепусток сива жінка перевірила їхні документи* (Кучер, Чорноморці, 1956, 318); *В центрі усього заводського життя, звичайно, конструкторське бюро* (Наука.., 1, 1958, 13).

3. Рід письмового стола з висувною кришкою і шухлядами для паперів; конторка. *Склавши всі газети на бюро.., ми з дружиною знову вирядились у справах* (Досв., Вибр., 1959, 106).

БЮРО́ВИЙ, а, е, *зах.* Конторський. *Целя пригадала собі факт з перших тижнів своєї бюрової служби* (Фр., II, 1950, 314); *Маючи доволі своєї власної бюрової праці.., я не хотів займатись справами переважно дрібними* (Коб., III, 1956, 214).

БЮРОКРА́Т, а, *ч.* 1. Службова особа, яка, на шкоду справі і інтересам громадян, неухильно додержується формальностей у справах. *В комуні трапилося шкідництво, а йому допомагає бюрократ з канцелярії* (Донч., I, 1956, 88).

2. *заст.* Представник бюрократичної системи управління; великий урядовець.

БЮРОКРАТИЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Дія за знач. **бюрократизува́ти** і **бюрократизува́тися**. *..поки не експропрійовані капіталісти, поки не повалена буржуазія, доти-*

неминуча певна «бюрократизація» ***навіть*** *пролетарських службових осіб* (Ленін, 25, 1951, 442).

БЮРОКРАТИ́ЗМ, у, *ч.* 1. Канцелярщина, зневага до суті справи заради додержання формальностей. *Бюрократизм, тяганина, нечуйне ставлення до людини — чужі суті, природі нашого соціалістичного ладу* (Рад. Укр., 10.VI 1959, 1).

2. У капіталістичних країнах — система управління, що характеризується відірваністю від народу і спирається на касту урядовців.

БЮРОКРАТИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Робити бюрократичним, насаджувати бюрократизм.

БЮРОКРАТИЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док.* Ставати, робитися бюрократичним; ставати, робитися бюрократом.

БЮРОКРАТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **бюрокра́т** і **бюрократи́зм**. *Бюрократичний лад;* // Власт. бюрократові, бюрократам. *Ідея абсолютизму, бюрократичне чинопочитання, затхлість — от чим характеризується тодішня, навіть краща частина галицької інтелігенції* (Коцюб., III, 1956, 29); *Молодість, кохання, жага життя взяли своє. Їх не заглушити ні житейським невдачам, ні бюрократичній косності* (Дмит., Розлука, 1957, 17).

БЮРОКРАТИ́ЧНО. Присл. до **бюрократи́чний.**

БЮРОКРА́ТІЯ, ї, *ж.* 1. Те саме, що **бюрократи́зм** 2.

2. *збірн.* Бюрократи (в 2 знач.). *Російська буржуазія тисячами економічних ниток зв'язана і з старим помісним землеволодінням, і з старою бюрократією* (Ленін, 17, 1949, 473); *Та вона ж з бюрократії.., вона чула десь, як по салонах потріпують моєймення* (Н.-Лев., I, 1956, 397).

БЮРОКРА́ТКА, и, *ж.* Жін. до **бюрокра́т** 1.

БЮСТ, а, *ч.* 1. Верхня частина людського тіла до пояса. *В човні сидів літній чоловік; світло від сірника ореолом обкутувало його бюст* (Досв., Вибр., 1959, 412); // *розм.* Жіночі груди. *Олександр Іванович мимоволі помітив, що бюст у дружини передчасно обважнів і взагалі з'явився нахил до небажаної зайвої огрядності* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 38).

2. Скульптурне зображення людини до пояса. *Орест уміщує бюст під рослиною* (Л. Укр., II, 1951, 35); *Два бюсти — рядом: Гус великий, Пророк землі — Сковорода* (Мал., I, 1956, 198).

БЮСТГА́ЛЬТЕР, а, *ч.* Жіночий ліфчик.

БЯ́ЗЕВИЙ, а, е. Прикм. до **бязь;** // Зробл. з бязі. *Він* [білий стяг] *був зроблений з кількох солдатських бязевих рушників* (Смолич, Мир.., 1958, 168).

БЯЗЬ, і, *ж.* Густа бавовняна тканина.

В

В^1, *невідм., с.* Третя літера українського алфавіту на позначення приголосного звука «в» (вимовляється «ве»).

В^2 **(У)**, *рідко* **УВ** — *із знах., місц. і род. відмінками; ц-с., уроч.* **ВО**, *рідко* **ВВІ (УВІ́), ВІ** — *із знах. і місц. відмінками; прийм.* Сполучення з **в (у)** виражають:

Просторові відношення

1. *із знах. і місц. в.* Уживається при означенні предмета, місця, простору: а) всередину якого, куди спрямована дія *(знах. в.)*. *Увійшли вони у хатку — мати й Галя вже спали* (Вовчок, I, 1955, 312); *Він в'їхав у вузьке міжгір'я* (Коцюб., I, 1955, 197); *Міст, перегорівши, з гуркотом повалився в воду* (Гончар, III, 1959, 83); *— Ох, мені лишенько! — скрикнула Маруся й стрепенулась, як тая рибонька, ускочивши ув ятір* (Кв.-Осн., II, 1956, 35); [Ярослав:] *Замкнуть ворота всіх надвірних брам, Її* [Милушу] *ж несіть з пошаною во храм* (Коч., Я. Мудрий, 1946, 94); б) в якому, де відбувається дія чи хто-, що-небудь міститься, перебуває *(місц. в.)*. *У полі тихому жив у норі Хом'як; На самоті скучав він, неборак!* (Гл., Вибр., 1957, 173); *Ми інколи в окопах заводили розмови про війну* (Кол., На фронті.., 1959, 12); *Так дитинча мале всміхається в колисці, коли над ним пливуть якісь неясні сни* (Сос., I, 1957, 290); *Світліє шлях із кожним кроком. Засяла зірка уві млі* (Воронько, Народж. легенди, 1954, 16).

2. *із знах. і місц. в.* Уживається при означенні місця, предмета і т. ін., в бік до якого спрямована дія, предмет, або при означенні напряму. *Іде* [жінка] *було собі — як мальована: очі у землю спущені й не дивиться* (Вовчок, I, 1955, 95); *З незвичайною спритністю* [Рудий] *зірвав з плеча рушницю, клацнув затвором і спрямував її мені в голову* (Збан., Єдина, 1959, 85); *Нею* [доріжкою], *здавалось йому, можна було б проїхати хоч кілометр в потрібному напрямі* (Гончар, III, 1959, 223).

3. *із знах. в.* Уживається при означенні місця, предмета, через які проходить, проникає хто-, що-небудь; крізь, через. *Велике діло — прожену ть! Не можна в двері — я в кватирку Або пролізу в іншу дірку — І зась усім!* (Гл., Вибр., 1957, 105); *Старої арії тремтячі переливи Летять в вікно* (Рильський, I, 1960, 152); // Уживається при означенні предметів, поміж які спрямована дія. *Не клади псові пальців в зуби, бо вкусить* (Номис, 1864, № 5889).

4. *з род. в.* Уживається при вказівці на кого-небудь, в межах проживання, перебування чи діяльності якого (яких) відбувається дія. *Останніми днями у нас погана погода* (Коцюб., III, 1956, 433); *Я так люблю в країнах других такі ж пориви, як і в нас, із моря безуму і бруду в комуністичний час!* (Сос., I, 1957, 400); // Уживається при вказівці на господаря місця, приміщення, де відбувається дія. *Коли у Маринки збирались сусідки на посиденьки, діти йшли до кухні* (Гжицький, У світ.., 1960, 90); // Уживається при вказівці на автора, про твори якого йде мова. *У Івана Франка — мотив сили духу проходить геть через усю його творчість* (Тич., III, 1957, 164).

5. *з род. в., заст.* Уживається при означенні предмета, поблизу, біля якого відбувається дія або хто-, що-небудь перебуває. *Два брати, грізні ісполини ..стояли у ворот* (Котл., I, 1952, 238); *А вона, безталанночка, поклонилась та й стала в порога, як чужа* (Вовчок, I, 1955, 43).

Об'єктні відношення

6. *із знах. і місц. в.* Уживається при означенні дії: а) в яку хто-небудь включається, втручається *(знах. в.)*. *В наскок яряться вороги* (Котл., I, 1952, 233); *В поход у дорогу славні компанійці До схід сонечка рушали* (Шевч., II, 1953, 42); *Іван кинувся в бійку. Не пам'ятав, що робить. Щось підняло його* (Коцюб., II, 1955, 311); *Я іду в повстання, весь в пилу. Ти мене востаннє поцілуй* (Сос., Так ніхто.., 1960, 16); *І тут сніжинки, як пушинки, навкруг пускаються в танець* (Забіла, У.. світ, 1960, 29); б) в якій хто-небудь бере участь

(*місц. в.*). *У святкуванні шевченківського ювілею беруть участь усі народи Радянського Союзу* (Тич., III, 1957, 78).

7. *із знах. і місц. в.* Уживається при означенні сфери діяльності, організації, установи і т. ін.: а) до якої вступає, приступає, куди переходить або приймається хто-небудь (*знах. в.*). *Піду в найми, піду в люди, А за сотником не буду!* (Шевч., I, 1951, 159); [Хвора:] *Сумний був час; товариші мої Пішли у військо* (Л. Укр., I, 1951, 119); *Я говорив так довго й щиро, що воєнком мені повірив, сказав, що буде з мене толк, і записав до себе в полк* (Сос., I, 1957, 446); б) в якій бере участь, де працює, вчиться хто-небудь (*місц. в.*). *Д. Грінченка я добре знаю, бо ми разом з ним служимо в земстві* (Коцюб., III, 1956, 197); *За рогом цим шпиталь військовий, я в нім працюю...* (Сос., II, 1958, 416); *Петриків батько був ув економії за корівника, а мама за доярку* (Вишня, II, 1956, 338); *Я вчився у школі за рахунок держави як син учасника громадянської війни* (Збан., Єдина, 1959, 69).

8. *із знах.* (у давній формі, яка збігається з сучасним називним множини) *і місц. в.* Уживається при означенні професійного, соціального середовища, вікової групи: а) до якого (якої) хтось переходить, вступає, куди кого-небудь приймають (*знах. в.*). *Звісно, вона не піде до Січі у братчики* (Коцюб., I, 1955, 342); *Подоляк твердо пам’ятав, що, беручи новачка в їздові, заприсягся зробити з нього людину* (Гончар, I, 1954, 351); *Не помітила* [Оленка], *як і в дівчата вийшла* (Горд., II, 1959, 32); б) до якого (якої) хто-небудь належить (*місц. в.*). *Забув про школу Шевченко, думав за нове: яка то доля буде в малярах!* (Вас., II, 1959, 382); *Лісничий, той оце з Путіловського заводу прийшов, а Вовк був у матросах* (Мик., II, 1957, 13).

9. *із знах. і місц. в.* Уживається при означенні істоти, предмета, стану: а) в яку (який) перетворюється, переходить хто-, що-небудь (*знах. в.*). *Таку Юнона зливши кулю, Перевернувшися в зозулю, Махнула.. навпростець* (Котл., I, 1952, 264); *Коли з даху капле, він* [мороз] *обертає скапи в сталактити, бочку водовоза в мармурову скелю, людей у статуї* (Коцюб., II, 1955, 433); *У відповідь їм* [ворожим пострілам] — *іскри.., що.. їх вибив комунар і що в пожар роздули комуністи...* (Сос., I, 1957, 482); б) в образі якої (якого) перебуває або ким є хто-небудь (*місц. в.*) (звичайно із сл. подоба, роль і т. ін.). [Лісовик:] *Хіба ж то не по правді, що дізнав він самотнього несвітського одчаю, блукаючи в подобі вовчій лісом?* (Л. Укр., III, 1952, 249); — *Признаюся, я не думав зустрінути тебе в такій ролі* [арештанта] (Збан., Єдина, 1959, 68).

10. *із знах. і місц. в.* Уживається при означенні предмета, маси: а) в який одягається хто-, що-небудь, яким (якою) покривається (*знах. в.*). *Убраний Лев у полотняну одежу і в ясно-сиву, майже білу свиту* (Л. Укр., III, 1952, 193); — *Щось мені тая катеринка, як жарина, пучки пече,* — *думала вона, загортаючи в хустинку гроші, що дав Семен до сховку* (Коцюб., I, 1955, 108); б) яким (якою) що-небудь покрите, в який хтось одягнений (*місц. в.*). *По двору тихо похожає Старий веселий Рогволод; Дружина, отроки, народ Кругом його во златі сяють* (Шевч., II, 1953, 286); *Другою рукою, умазаною в землі, бо тільки що полола, вона махала перед його очима* (Коцюб., II, 1955, 23); *Цвіте в росі холодний сад* (Сос., II, 1958, 376); *Христя придивилася: се ж баба Оришка. Вона, вона. Ув одній сорочці, розпатлана* (Мирний, III, 1954, 303); // Уживається при означенні предмета, який перебуває на кому-, чому-небудь під час певної дії. *Я в сій каблучці і купаюсь і сплю* (Барв., Опов.., 1902, 218).

11. *із знах. і місц. в.* Уживається при вказівці на область прояву якої-небудь дії або ознаки, якості. *Нараз корч хопив мене в обі ноги* (Фр., III, 1957, 13); *В пальці зашпори зайшли* (Сос., I, 1957, 92); *І на зріст мов Карпо став більше і в плечах ширше, кремезніше, міцніше* (Мирний, IV, 1955, 120); *В ногах чулась міць, в руках сила* (Коцюб., II, 1955, 24).

12. *із знах. і місц. в.* Уживається при означенні області, сфери психічної діяльності. *Він аж скрипнув зубами і таки не дав прорватися в свідомість отій жахливій думці* (Головко, II, 1957, 556); *Чи ж усе, що треба, взято? Юра перевіряє в пам’яті* (Смолич, II, 1958, 44); *Іноді зітхне* [Роман], *іноді звертається до когось у думці* (Гончар, III, 1959, 153); *Революційний переворот у свідомості величезних людських мас — складний і тривалий процес* (Програма КПРС, 1961, 45).

13. *із знах. і місц. в.* Уживається при означенні кого-, чого-небудь, що є об’єктом зацікавлення, прояву того чи іншого ставлення, оцінки і т. ін.— *Чи знаєш, він який парнище? На світі трохи єсть таких, Сивуху так, як брагу, хлище, Я в парубках кохаюсь сих* (Котл., I, 1952, 97); *Вірю я в правду свого ідеалу* (Л. Укр., I, 1951, 271); *Змалку кохайтесь в освіті, Змалку розширюйте ум* (Граб., I, 1959, 150); *Може людина помилитися в людині, але не можуть народи помилятися в народах* (Довж., III, 1960, 9).

14. *із знах. в.* Уживається при означенні предмета, на який спрямована дія, з яким стикається, до якого дотикається хто-,що-небудь. *У двері стукав* [Еней], *добувався, Хотів був хатку з ніжки спхнуть* (Котл., I, 1952, 115); *Зареготався* [козак], *розігнався — та в дуб головою!* (Шевч., I, 1951, 7); *Хоче* [Килина] *поцілувати стару в руку, тая не дає* (Л. Укр., III, 1952, 241); *Та вдарили зразу в дзвони уві всі: Се ж по тому чумакові, що ходив по сіль* (Нар. лірика, 1956, 73); *Мов похитнулось неба тло, коли від пострілу уперше в плече прикладом віддало* (Сос., II, 1958, 385).

15. *із знах. в.* Уживається при означенні установи, організації і т. ін., до якої хто-небудь звертається. *Лисичка подала у суд таку бомагу* (Греб., I, 1957, 48).

16. *із знах. в.* Уживається при означенні групування кого-, чого-небудь у щось ціле, якийсь загал. *Еней Троянців в гурт ззиває* (Котл., I, 1952, 267); *У пучок останні квіти зв’яжем, Що морозом називають їх* (Рильський, Голос. осінь, 1959, 10); *Підрозділи на ходу шикувалися в похідну колону* (Гончар, III, 1959, 74).

17. *із знах. в.* Уживається при означенні предмета, з допомогою якого відбувається дія (звичайно про музичні інструменти). [Мавка:] *Заграй мені, коханий, у сопілку, нехай вона все лихо зачарує!* (Л. Укр., III, 1952, 231); *Грає хлопчик у дуду, Завертає череду!* (Нех., Ми живемо.., 1960, 105).

18. *з род. в.* Уживається при означенні особи (осіб), якій (яким) що-небудь належить чи якої (яких) щось стосується. *У няньки був біленький цуцик, Її він завжди забавляв* (Котл., I, 1952, 181); *Був квітничок у мене* (Гл., Вибр., 1957, 164); *Чимало і пригод було в подорожан* (Рильський, Поеми, 1957, 212); *Не те у нас зерно в пшениці І не такі у нас зірниці* (Мал., Серце.., 1959, 18); // Уживається при вказівці на особу, предмет, у якої (якого) виявляється та чи інша ознака. *Хороші в неї очі, і темні, мов одчай* (Л. Укр., I, 1951, 410); *Він такий, як і я, чорнобривий і хода в нього ніжна, легка* (Сос., II, 1958, 105).

19. *з род. в.* Уживається при вказівці на особу, яку про що-небудь просять, від якої щось вимагають, запозичають у той чи інший спосіб. *Не позичай у сусіда розуму* (Номис, 1864, № 6145); *Просить він* [Марець] *в сонечка помочі з неба* (Коцюб., I, 1955, 427).

Часові відношення

20. *із знах. і місц. в.* Уживається при означенні часу, в який відбувається дія або коли наявний який-небудь стан. *У суботу білю хату, коли біжить моя Марусенька* (Вовчок, I, 1955, 12); *В сю хвилину налітає порив холодного вітру* (Л. Укр., II, 1951, 205); *Ніч, і вітер віти рве вербові.. Ой, не солодко мандрівникові В ніч таку іти через поля!* (Рильський, Голос. осінь, 1959, 5); *Спека, як в червні, аж голова болить од жароти* (Коцюб., III, 1956, 133); — *Дуже приємно це з ваших уст чути: ув одному році родитися — це все одно, що поріднитися,— мовив Дмитро...* (Л. Янов., I, 1959, 256); //Уживається при означенні чийогось віку, коли відбулася, відбувається дія. *В свої двадцять п'ять років він уже встиг і теслярувати на далекому Заполяр'ї, і ходив до Монгольської Народної Республіки за гуртами худоби, і гасав по горах Уралу, шукаючи самоцвітів* (Гончар, III, 1959, 186); *А тепер я, в пору своєї зрілості, від Комуністичної партії трудящих дістав можливість.. працювати разом з мільйонами своїх рідних по партії братів!..* (Тич., III, 1957, 275); // Уживається при означенні явища, одночасно з яким відбувається дія. *Охляли* [троянці], *ніби в дощ щеня!* (Котл., I, 1952, 272).

21. *із знах. в.* Уживається при означенні проміжку часу, протягом якого відбувається дія. *Часом бійку забудеш у годину, а якесь там слово гіркеє вразить тебе до самого серця,— місяці, роки пам'ятатимеш* (Вовчок, I, 1955, 260); *В одну мить* [Хведір] *розстебнув кожух* (Мирний, III, 1954, 45); *От і все, чим змінилась Босівка в п'ять років* (Коцюб., I, 1955, 449); *Скільки таких дрібних зерен* [доцільна думка, ініціатива], *кинутих.. безіменними трудівниками армії, давали в найкоротший строк буйні сходи* (Гончар, III, 1959, 224); // Уживається при означенні проміжку часу, за який щось одержується або дається. *Давала* [нянька] *чиншу до двора: Ковбас десятків з три Латину, Лавинії к Петру мандрик, Аматі в тиждень по алтину* (Котл., I, 1952, 180); *Трохим розпитує, який є заробіток, яка ціна у день* (Кв.-Осн., II, 1956, 402).

22. *із знах. в., заст.* Уживається при означенні проміжку часу, після закінчення якого відбувається дія. *У тиждень по тому весіллю були у нас молоді і запрошали* [запрошували] *до себе* (Вовчок, I, 1955, 192); *Потім у день, чи в два дні така звіялася буря, такі вітри подули, що дерево з окоренем виривало* (Стеф., I, 1949, 151).

Кількісні відношення

23. *із знах. і місц. в.* Уживається при означенні міри, ваги, розміру і взагалі кількісної ознаки кого-, чогонебудь чи вартості чогось. *Старший стріля з лука: як попужне у п'ять пуд стрілою, то, неначе вогнем, палить військо* (Стор., I, 1957, 70); *Подивилась* [Харитина] — *паперик, аж там бумажка з царицею, аж у сто карбованців* (Барв., Опов.., 1902, 256); *А се, справді, перше говорив, що й хати нові поставлю у три віконця, а потім — то й старі розвалились!* (Вовчок, I, 1955, 66); *Та прийшов вже не один, а в п'ятьох стах козаків при двох сотниках* (Морд., I, 1958, 141); *На стінах міських будинків уже виростало величезне, в людський зріст «Л», з товстою, як рука, стрілкою дороговказу* (Гончар, III, 1959, 74).

24. *із знах. в.* Уживається при означенні кратності. *Тут ростуть цілі ліси кактусів, що вищі од чоловіка разів у 3* (Коцюб., III, 1956, 325); — *Хоч би ти у тисячну долю так мене кохала, як я тебе!..* (Стор., I, 1957, 82); *Коли зав'язувався бій і вони* [бійці] *займали бойовий лад і зброя їхня починала говорити,— тоді, здавалося, число їх одразу зростало в кілька разів* (Гончар, III, 1959, 99).

25. *з місц. в.* Уживається при означенні кількості частин, з яких складається ціле. «*Блакитна троянда*». *Драма в 5 діях* (Л. Укр., II, 1951, 5); — *А віддавати ж* [гроші] *коли, в якім проценті?* — *питаю* (Мур., Бук. повість, 1959, 21).

26. *з місц. в.* Уживається при означенні віддалі від кого-, чого-небудь. *Мешкали вони там з братом серед чарівної тиші лісу, в кількох кілометрах від найближчого села* (Гжицький, У світ.., 1960, 9)

Означально-обставинні відношення

27. *із знах. і місц. в.* Уживається при означенні стану (фізичного чи психічного): а) у який хто-небудь переходить *(знах. в.)*. *Раз якось я вдалась у таку тугу, що вже хотіла заподіяти собі смерть* (Н.-Лев., IV, 1956, 283); *Одна згадка про те, що сотні людей незабаром можуть загинути, кидала його в розпач* (Коз., Зол. грамота, 1939, 107); — *Звиняйте, тіточко, я.. тее... вашу ласку, Щоб помогли мені піднять на плечі в'язку, Як не во гнів се буде вам* (Гл., Вибр., 1957, 123); б) в якому хто-небудь перебуває *(місц. в.)*. *Пробує* [Орест] *здійнятись на ліктях над кріслом, щоб глянути на дорогу, але не може і в безсиллі опускається* (Л. Укр., II, 1951, 82); *Де ж то він, Голубчик мій? Серед чужих долин Лежить в недузі, може, плаче?* (Гл., Вибр., 1957, 114); *Є така поезія Верлена, Де поет себе питає сам У гіркому каятті: Шалений! Що зробив ти із своїм життям?* (Рильський, Голос. осінь, 1959, 11); *Кричить* [Еней] *во гніві і досаді, Що Турна лусне тут живіт* (Котл., I, 1952, 254); *І навіть коли потім удень заснув був* [Артем] *з утоми,— уві сні бачив батька* (Головко, II, 1957, 390).

28. *із знах. і місц. в.* Уживається при означенні обставин, умов: а) в які хто-, що-небудь потрапляє *(знах. в.)*. *Нищено міста красні, чимало козацтва зведено з світу, багато дівчат і жінок у полон забрато* (Вовчок, I, 1955, 327); б) в яких хто-, що-небудь перебуває *(місц. в.)*. *Гине безславно Самсон в самотині, Серцем же рветься свій люд визволять* (Л. Укр., I, 1951, 337); *Ой да то ж то-то не сизії орли заклекотали,— Як то біднії невольники У тяжкій турецькій неволі заплакали, гей!..* (Укр.. думи.., 1955, 12).

29. *із знах. і місц. в.* Уживається при означенні способу дії. *Еней від неї одступався, .. З двора в собачу ристь побіг* (Котл., I, 1952, 84); *Хто своїм конем* [оре], *хто з сусідовим у супрягу, а ми, артільнії люди, крім коней, мали ще й трактора* (Мур., Бук. повість, 1959, 189); — *Іч, куди забрався, гемонський хлопець!* — *строїть міни Данько, продовжуючи розмову в лицях* (Гончар, Таврія, 1952, 189); // Уживається при означенні взаємовідносин між ким-небудь. *Вони вговорювали Гната помиритися з жінкою та жити з нею в злагоді* (Коцюб., I, 1955, 33); *Живем у дружбі з усіма* (Нех., Ми живемо.., 1960, 9).

30. *із знах. і місц. в.* Уживається при вказівці на вигляд, форму, зовнішність або якусь ознаку кого-, чогонебудь. *Свитина вся була в латках* (Котл., I, 1952, 83); *Човни були перероблені в форми акул* (Коцюб., III, 1956, 326); *В його великих, трохи в косий проріз очах іскрилось тепло учительське* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 7); *На ній були чобітки з високими каблуками, спідниця в рубчик, тепла байкова кофта* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 346).

31. *із знах. в.* Уживається при означенні схожості, подібності кого-, чого-небудь до когось, чогось. *На виріст, і на силу, й на личко у батька удавсь* [Андрій] (Вовчок, I, 1955, 277); // При повторенні іменника означає цілковиту схожість, точність. *Вродилися ті дев'ять синів, як дев'ять соколів, один у одного: голос у голос, волос у волос* (Вовчок, I, 1955, 287).

32. *із знах. в.* Уживається при означенні відповідності однієї дії до іншої (звичайно у сполученнях так т, у ногу). *Устя любила веселе, приспівувала стиха і стукала каблучками у такт* (Коцюб., II, 1955, 216); *Цілий ряд романів, оповідань і нарисів свідчить, що література намагається йти в ногу з сучасністю* (Літ. газ., 24. I, 1961, 1).

33. *із знах. в.* Уживається при означенні того, ради чого, з якою метою здійснюється або існує що-небудь. *Жреці молитви зачитали, Олімпським в жертву убивали Цапів, баранів, поросят* (Котл., I, 1952, 282); *І мечі.. їх добрі, Острі обоюду, На отмщеніє неправди І в науку людям* (Шевч., I, 1951, 347); *А наші люди зраділи, що хоч одному у поміч стати можуть* (Мур., Бук. повість, 1959, 38); *Славлю труд їх* [комуністів] *во ім'я свободи, що розвіяв одвічную гать З ними радісно жити народу, працювати і перемагать* (Сос., Так ніхто.., 1960, 8).

34. *із знах. в., у сполуч. з сл.* грати, гуляти. Уживається при означенні гри. *Гуляли часто до півночі В ніска, в пари, у лави, в жгут* (Котл., I, 1952, 114); *Лучче з розумним свині пасти, як з дурнем в карти грати* (Номис, 1864, № 12590).

ВА́БА, и, *ж* 1. *розм.* Те саме, що **прина́дність.** *Лотос повен таїн між латаття в прозорім ставку, — А в твоїх таїнах більше ваб, і жаги, і дурману!* (Стар., Поет. тв., 1958, 147); *Кряжуватий* [гетьман] *на стать; Ваби марно питать,— Мов татарин самісінько чорний* (Граб., I, 1959, 296); *Очерети по Удаю — мов дикий праліс.. і в буйності цій, і хаотичності — їх дика ваба і краса* (Мушк., Серце.., 1962, 82).

2. *мисл.* Принада.

ВА-БА́НК, *присл., карт.* На всі гроші, що є в банку (в 2 знач.). *Грати ва-банк.*

◇ **Йти (піти́) ва-ба́нк:** а) грати на всі гроші, що є в банку (в 2 знач.). *Сергій Павлович перетворився на того азартного картяра, що, випадково зірвавши велику ставку, йде тепер тільки ва-банк* (Шовк., Інженери, 1956, 165); б) діяти, ризикуючи всім. *Фашистські ватажки це* [свою поразку] *передчувають і вже заметушилися. Все вишкребли, що мали. Калік, німих, рахітиків, злодіїв, найманих люмпенів з усієї Європи, громил — усе поставили на кін. Гра йде ва-банк* (Довж., III, 1960, 47).

ВАБЕ́ЦЬ, бця́, *ч.* 1. Птах, що приманює інших птахів. *Голуб-вабець усіх чужих голубів переманює* (Сл. Гр.).

2. Мисливець, який приманює птахів, звірів, наслідуючи їх голоси.

ВА́БИК, а, *ч.* Дудочка або інший предмет для приваблювання, заманювання птахів та звірів звуками, що наслідують їх голоси.

ВАБИ́ЛО, а, *с., мисл.* Те саме, що **ва́ба** 2.

ВА́БИТИ, блю, биш; *мн.* ва́блять; *недок.* 1. *перех. і неперех.* Манити кудись чимсь принадним, викликати бажання до чого-небудь. *Дверей не відімкнув я і гукнув: «Даремне вабиш, мій лукавий гостю!»* (Л. Укр., IV, 1954, 113); *Вечір вабив на двір, на берег, де зелена трава й верби* (Ю. Янов., I, 1958, 130); *Росяні перли, розсипані за ніч по травах і вітах ялин, займалися феєричними вогнями, горіли барвами веселки, вабили дівчину до пісні* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 56).

2. *перех. і неперех.* Притягати до себе, викликати потяг. *О, чарівнице-природо! Навіщо ти мене вабиш своїм чаром?* (Мирний, IV, 1955, 316); *Мінливе Чорне море вабить погляд* (Рильський, I, 1956, 429); *В ній бриніли й вабили сміливість, граціозність, жіноче кокетство* (Дмит., Розлука, 1957, 10).

3. *перех., мисл.* Приманювати птахів та звірів вабиком або звуками, підробленими під їх голос.— *Маєте знати, я також лісний, я також стрілець, але ваблю звірину.. в засідку* (Фр., VIII, 1952, 186).

ВА́БИТИСЯ, блюся, бишся; *мн.* ва́бляться; *недок.* 1. *на кого — що.* Спокушатися, мати потяг до кого-, чого-небудь. *Вона таки й справді і слухняна, й почтива, і на шори та вбори та на паничів не вабиться, а роботи своєї пильнує* (Вас., I, 1959, 220).

2. Пас. до **ва́бити.**

ВАБКИ́Й, а́, е́, *діал.* Який легко приваблюється; // Який охоче береться до чого-небудь. *Вабкий до роботи.*

ВА́БКО, *діал.* Присл. до **вабки́й.**

ВА́БЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **ва́бити.**

ВА́БЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **ва́бити.**

2. Принадність, здатність приваблювати. *Властивість артистичного таланту така, що він надає своїм утворам на сцені елементів благородства, естетизму, чарівливості, ваблення, внутрішньої і зовнішньої краси* (Про мист. театру, 1954, 206).

ВАБЛИ́ВИЙ, а, е. Який вабить, принаджує; привабливий [Настя:] *Ніколи не бачила я таких чарівних очей. такого ваблившого погляду!* (Кроп., V, 1959, 180); *У кого є голос могутній, дзвінкий, Нехай на весь світ про Вітчизну співає, І співом вабливим докупи єднає* [народ] (Дн. Чайка, Тв., 1960, 329); *Чи згодна ти забуть про те життя вабливе, Заритись на селі і з того буть щаслива?* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 355).

ВАБЛИ́ВІСТЬ. вості, *ж.* Властивість за знач. **ваблі́вий**.

ВАБЛИ́ВО. Присл. до **ваблі́вий.**

ВА́БЛЯЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **ва́бити.** *Тієї ж миті він побачив Ясногорську.. Спускаючись, Черниш дивився під ноги, а проте, здається, бачив тільки її, довгождану, небезпечну і ваблячу* (Гончар, I, 1954, 361); *Попереду простував Шаптала — затягнутий широким офіцерським ременем, до блиску виголений, з очима ясними й ваблячими, як високе небо* (Загреб., Спека, 1961. 22).

ВАБНИ́Й. ва́бна́, ва́бне́. Те саме, що **ваблі́вий.** *Пахло духами вабних далей* (Головко, I, 1957, 56); *Невже таким пам'ятним є погляд його вабних очей, що не можна забути?* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 188).

ВА́БНО Присл до **ва́бни́й.**

ВА́ВА. и, *ж* , *дит.* 1. Виразка, ранка.

2 *у знач. присудк. сл.* Боляче, болить.

ВА́ВКА, и, *ж* 1. *дит* Зменш. до **ва́ва**.

2 *розм.* Виразка, ранка. *Вони* [коні] *паслися вкупі, однаково худі й мозолясті, з великими вавками на потертих спинах* (Довж., Зач. Десна, 1957, 491); *Вавки, які з'явилися на ногах в дорозі, незабаром полущились* (Сміл., Сашко, 1957, 157).

ВА́ВОЧКА, и, *ж., дит.* Зменш.-пестл. до **ва́ва** 1. —*Де вавочка, яка вавочка? Покажи!* (Мирний, I, 1954, 178)

ВАГА́, и́, *ж., тільки одн.* 1. Важкість (у 1 знач.) предмета, що звичайно визначається зважуванням. *Тоненькі гіллячки слив гнулися під вагою темно-синіх сливок* (Фр., IV. 1950, 201); *За витоптані буряки Митько приніс бабі Христі щуку вагою в п'ять кілограмів* (Донч., VI, 1957, 146); *Поринаючи в ці думки, Мар'ян* *навіть відчув вагу коси у руках* (Стельмах, Хліб.., 1959, 183).

△ **Важка́ вага́** *див.* **важки́й; Жива́ вага́** *див.* **живи́й; Забі́йна вага́** *див.* **забі́йний; Легка́ вага́** *див.* **легки́й; Молекуля́рна вага́** *див.* **молекуля́рний; Пито́ма вага́** *див.* **пито́мий; Сере́дня вага́** *див.* **сере́дній; Чи́ста вага́** *див.* **чи́стий.**

◇ **На вагу́ зо́лота** — дуже дорого, високо цінується. — *Це у вас* [у Середній Азії] *вода на вагу золота, а в нас цього добра вистачає* (Збан., Між.. людьми, 1955, 4); *Та кожен інженер тут на вагу золота* (Ле, Міжгір'я, 1953, 38).

2. *перен.* Значення, вплив. [Кобзар:] *І слово — не полова, і воно велику вагу має* (Мирний, V, 1955, 87); *Нові завдання тривожили його допитливий мозок, нові досліди величезної ваги стояли перед ним* (Донч., I, 1956, 369); *У клубі Юрко швидко відчув під собою деякий грунт, набирав громадської ваги і починав обростати пір'ям* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 215).

3. Важкий предмет (предмети), тягар, вантаж і т. ін. *А так як на одному коні далеко не заїдеш і багато ваги не завезеш, то вони спрягались кіньми* (Н.-Лев., II, 1956, 366); *Три тіні зігнулися під якоюсь вагою — щось несуть на плечах* (Мирний, II, 1954, 20); *Зеленим пушком кучерявилась дрібненька і напрочуд тонка травиця, для якої і краплина роси була вагою* (Стельмах, II, 1962, 144); * Образно. *На серце моє, на голову, на всеньке тіло вагою налягло лихо* (Коцюб., I, 1955, 144).

◇ **Бу́ти (ста́ти) у вазі́** — бути (стати) вагітною. *На третій годочок я стала у вазі* (Барв., Опов.., 1902, 97).

4. Система мір, застосовувана при зважуванні. *Десяткова вага.*

5. Прилад для зважування. *Земля загула від гаю, і щось важке наближається до пасіки — таке важке, що й не зважити на вазі!* (Вовчок, I, 1955, 383); *Керівництво колгоспу привезло вагу в поле, щоб виміряти й визначити загальні показники зібраного врожаю* (Смолич, III, 1959, 449).

6. *фіз.* Сила, з якою нерухоме відносно Землі тіло діє на підпору внаслідок тяжіння.

Центр ваги́ *див.* **центр.**

7. *заст.* Те саме, що **вага́ння** 1, 2. *Ревуть, лютують вороги. Козацтво преться без ваги — І покотились яничари* (Шевч., I, 1951, 201); [Доля:] *Ти стоптав дивоцвіти без ваги попід ноги* (Л. Укр., III, 1952, 267).

ВАГА́ДЛО, а, *с., заст.* Маятник. *Тодішні дзигарі не дзвонили й не мали вагадла* (Коцюб., III, 1956, 8).

ВАГАНИ́, ів, *мн.* 1. *заст.* Довгаста дерев'яна миска для їжі. *Всю страву в вагани вливали І роздавали всім ложки* (Котл., I, 1952, 91).

2. *діал.* Ночви.

ВАГАНКИ́, ів, *мн., заст.* Зменш. до **вагани́** 1. *Як було зготують обід, то кухарі і ставлять.. по всіх столах дерев'яні ваганки з потравою* (Стор., I, 1957, 256); *Викручує* [сторож] *з посивілих жарин горщик, схоплює мокрою ганчіркою, одразу висипає у ваганки загуслий куліш і ставить його біля хлібини* (Стельмах, Хліб.., 1959, 266).

ВАГА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **вага́тися.** *Антін спинився, глянув на жінку і по хвилині вагання в його зірвалось: — Я бачив сон* (Коцюб., II, 1955, 287); *Так не раз перемагати мушу Я вагання остогидлу мить* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 66).

2. Неспроможність відразу вирішити щось; роздумування. [Джонатан:] *Невже не знаєш ти ні муки, ні вагання?* (Л. Укр., III, 1952, 52); *Здавалось, що вагання, нерішучість, слабість волі та розчарування були зовсім не доступні для його вдачі* (Фр., VII, 1951, 51); *Зрілість людська виростає з боротьби. Часто з боротьби з самим собою. Зі своїми сумнівами, ваганнями* (Руд., Остання шабля, 1959, 91); *Ми пройшли грозу залізну, й тільки той безсмертним став, хто у битві за Вітчизну без вагань життя віддав* (Сос., Зел. світ, 1949, 117).

3. Непослідовність у поглядах, хитання. *..справедливість вимагає сказати, що, при всіх ваганнях Герцена між демократизмом і лібералізмом, демократ все ж брав у ньому гору* (Ленін, 18, 1950, 11).

ВАГА́Р, я́, *ч.* Особа, яка важить що-небудь або контролює зважування чогось. *На ганку вагар важив гору мішків* (Збан., Старший брат, 1952, 73); *На період збирання зернових культур правління виділяє вагаря* (Колг. енц., II, 1956, 129).

ВАГА́РКА, и, *ж.* Жін. до **вага́р.** *Жила собі, працювала вагаркою* (Вишня, II, 1956, 35); *Серед зміни прибігла вагарка* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 191).

ВАГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.* 1. Відчувати неспроможність відразу вирішити що-небудь; роздумуючи, схилятися то до одного, то до іншого рішення. *З тої ночі, як сходились в лісі і поклали забрати панову землю, минув цілий тиждень, але люди вагались* (Коцюб., II, 1955, 73); *А Мар'яна стоїть біля порога, вагається: чи зараз відкритись матері, чи потім* (Шиян, Гроза.., 1956, 480).

2. *перен.* Бути нестійким, непослідовним у діях; хитатися. *Меншовики і есери весь час революції 1917 року тільки й робили, що вагались між буржуазією і пролетаріатом, ніколи не могли зайняти правильної позиції..* (Ленін, 28, 1951, 180).

ВА́ГИ, ваг., *мн., рідко.* Те саме, що **вага́** 5. *На піддашші біля комори — ваги* (Головко, II, 1957, 30); *Автомашина з кукурудзою після зважування на автоматичних двадцятитонних вагах під'їжджає до приймального бункера* (Колг. Укр., 4, 1957, 12).

ВАГІВНИ́ЦЯ, і, *ж.* Те саме, що **вага́** 5. *Прибулих ..бачив комірник. Стоячи біля вагівниці, він стежив за кожним їхнім рухом* (Шиян, Партиз. край, 1946, 55).

ВАГІ́ТНИЙ, а, е. 1. *тільки ж., р.; без додатка і ким.* Яка перебуває в стані вагітності. *Онися ходила вагітна* (Н.-Лев., III, 1956, 108); *Першим, як і личило вожакові, з'явився на вигоні довготелесий Нестір Цимбал з усім своїм виводком та з вагітною дружиною* (Гончар, Таврія, 1952, 17); *//у знач. ім.* **вагі́тна,** ної, *ж. Консультація для вагітних.*

2. *чим, перен.* Який має в початковому, зародковому стані що-небудь, що розвивається. *Насильство є повитухою всякого старого суспільства, коли воно вагітне новим* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 749); *Я бачу її* [душу поета]. *Велика і важка, повна туги й невиплаканих сліз, вагітна всіма скорботами світа* (Коцюб., II, 1955, 106); *Голодний степ — ..це отрута для капіталістичних зазіхань деяких наших сусідів, вагітних концесійними і колоніальними прагненнями* (Ле, Міжгір'я, 1953, 130).

ВАГІ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Стан жінки в період розвитку в її організмі плоду. *Дівчина приховувала, як могла, свою вагітність, але.. призналась одного дня, плачучи, своїй матері* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 338).

2. *фізл.* Процес розвитку плоду з заплідненої яйцевої клітини в материнському організмі людини і живородних тварин.

ВАГІ́ТНІТИ, ію, ієш, *недок.* 1. Ставати вагітною.

2. *перен.* Мати щось у зародковому стані. *Це б вийти на поле, стати посеред ланів безмежних, колективних, і слухати, як вагітніє плодами повноколосими земля...* (Кач., II, 1958, 51).

ВАГОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **вага́** 1. *Вагова категорія;* // Який підлягає зважуванню (при продажу і т. ін.). *Надходять кекси в продаж штучними (вагою від 75 до 300 г) і ваговими (вагою від 1 до 3 кг)* (Укр. страви, 1957, 343).

2. Стос. до ваги (в 5 знач.). *Вагове господарство;* //Признач. для виробництва ваги (в 5 знач.). *На Київському ваговому заводі ім. Дзержинського виготовляється устаткування для автоматичних бетонних заводів* (Наука.., 8, 1956, 17).

ВАГОВИМІ́РЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для вимірювання ваги. *Одеський завод.. випускає складну ваговимірювальну апаратуру для металургійних заводів* (Наука.., 11, 1962, 17).

ВАГОВИ́ТИЙ, а, е. 1. Повноцінний вагою. *А квасоля у мене така дорідна та ваговита — справжні тобі горіхи* (Ряб., Жайворонки, 1957, 149); *Дід, обережно пересипаючи з руки в руку ваговите зерно пшениці, відповів: — Авжеж непогана!* (Колг. Укр., 1, 1958, 18); * Образно. — *А чого ж по інших колгоспах і врожаї кращі, і трудодень ваговитіший?* (Вишня, I, 1956, 391).

2. *перен.* Важливий своїм значенням. *І дівчатко.. Все розказує про справи, Ваговиті, таємні* (Л. Укр., IV, 1954, 123); //Змістовний, авторитетний. *Він говорив неголосно, але слова лягали ваговиті й гарячі* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 54).

ВАГОВИ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **вагови́тий**. *Схожість насіння конопель у різні роки буває неоднакова, що залежить від ряду причин: часу збирання, крупності і ваговитості насіння* (Техн. культ., 1956, 160); *Відразу впізнав почерк матері. Затривожився.. Але по самій ваговитості листа, по тому, що було списано кілька аркушів, догадався: все гаразд* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 94).

ВАГОВИ́ТО. Присл. до **вагови́тий** 2. *Збуджено крокуючи по землянці, Завадовський говорив запально, переконливо, ваговито* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 213).

ВАГОВІ́З *див.* **ваговóз.**

ВАГОВО́З, ВАГОВІ́З, во́за, *ч.* 1. Вантажний автомобіль, грузовик. *Скрізь стояли дбайливо замасковані ваговози* (Собко, Вогонь.., 1947, 111); *Гудуть на промислах гудки. Снують на горах вагонетки й ваговози* (Кучер, Дорога.., 1958, 161).

2. Те саме, що **важковóз**. *Коні були хороші, але все ваговози* (Сміл., Зустрічі, 1936, 29).

ВАГОВО́ЗНИЙ, а, е. Який призначений, використовується для перевезення вантажів. *Маневрує ваговозний поїзд, перечіплює вагони* (Кач., II, 1958, 189); *Ваговозна порода коней.*

ВА́ГОМ, *присл., заст.* На вагу, вагою. *Усім розказала, який-то Тихон став скупий, що вже і хліб вагом дає* (Кв.-Осн., II, 1956, 131).

ВАГО́МИЙ, а, е. 1. Який має вагу (в 1 знач.). *Кожне вагоме тіло, яке рухається горизонтально на земній поверхні, відхиляється від первісного напряму свого руху в північній півкулі вправо, а в південній — вліво* (Курс заг. геол., 1947, 18).

2. *перен.* Змістовний, авторитетний, переконливий. *Мова її стала скупа, точна, яскрава, слова з'явились вагомі* (Ю. Янов., II, 1954, 10); *Він називає незаперечні і вагомі цифри* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 89).

ВАГО́МІСТЬ, мості, *ж.* Властивість за знач. **вагóмий**. *На позаземній станції треба буде подбати.. про створення штучної вагомості, оскільки на супутнику всі речі невагомі* (Наука.., 1, 1958, 5); *До старечих відчуттів Геннадія додалося ще одне, досі ним незвідане: наче він втрачав фізичну вагомість* (Вол., Місячне срібло, 1961, 130).

ВАГО́МО. Присл. до **вагóмий**. *Це слово лягло вагомо, відчутно, і проти нього нічого не можна було заперечити* (Собко, Стадіон, 1954, 201); *Він любив висловлюватись коротко й вагомо, знаючи ціну влучному й розумному слову* (Дмит., Розлука, 1957, 216).

ВАГО́Н, а, *ч.* 1. Спеціально устатковане приміщення для перевезення людей і вантажу по рейкових коліях. *Поїзд уже стояв.. Молоді подались до вагона* (Л. Укр., III, 1952, 507); *Вийшли з вагона троє пасажирів: сержант і двоє рядових* (Шиян, Переможці, 1950, 155); *Пливуть полями поїзди, Везуть у даль по срібних струнах Вагони вугілля й руди* (Рильський, I, 1956, 183).

2. Кількість вантажу, що входить у товарний вагон. *Саме в цей час Подільський продкомгуб* [продовольчий комітет губернії] *розподілив для населення двадцять три вагони солі* (Стельмах, II, 1962, 235).

ВАГОНЕ́ТКА, и, *ж.* Невеликий відкритий вагон для перевезення вантажу по вузькоколійних залізницях і підвісних дорогах (звичайно на території або в районі якого-небудь промислового підприємства). *Він бачив себе коло вагонеток з цукром* (Коцюб., II, 1955, 7); — *Ви тільки глянули б, що робилося, як видали на-гора першу вагонетку руди* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 78); *Повільно снували вагонетки з механізмами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 288).

ВАГОНІ́ТИ, ію, ієш, *недок., діал.* 1. Вагітніти. *Дівка не повинна їсти усього близнята — яблука там, чи що, бо буде вагоніть усе близнятами* (Номис, 1864, № 286).

2. *перен.* Лежати тягарем; тяжіти. *Напала моя Горбоносиха на другу тему, що вагоніла на її думках* (Барв., Опов.., 1902, 429).

ВАГО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **вагóн** 1. *Припавши до вагонного вікна, Ната схвильовано вгадувала знайомі краєвиди* (Донч., VI, 1957, 127).

ВАГО́ННИК, а, *ч.* Робітник вагонобудівного заводу або вагонного парку. *Поїзд пролетів рейками сам, все стишуючись, а згодом за допомогою вагонника, що, увиваючись біля коліс вагонів, затримував їхній біг, і зовсім спинився* (Досв., Вибр., 1959, 343).

ВАГОНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **вагóн** у 1 знач., напр.: вагононавантáжувач, вагоноскладáльник і т. ін.

ВАГОНОБУДІВНИ́Й, а́, е́. Стос. до вагонобудування; // Признач. для будування вагонів. *Вагонобудівний завод.*

ВАГОНОБУДУВА́ННЯ, я, *с.* Галузь транспортного машинобудування, що виробляє залізничні вагони. *Потреби транспорту, які виявляються у зв'язку з неухильним зростанням господарства, ставлять на чергу завдання швидкого розвитку паровозо- і вагонобудування* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 274).

ВАГОНОВО́Д, а, *ч.* Водій трамваю. *Згори якраз мчав трамвай, вагоновод ледве встиг загальмувати* (Дмит., Розлука, 1957, 243).

ВАГОНОО́БІГ, у, *ч.* Хід вагона до певного місця призначення і повернення його у вихідний пункт.

ВАГОНОПЕРЕКИДА́Ч, а́, *ч.* Механізм, що розвантажує вагони, нахиляючи або перекидаючи їх. *Разом з домною будується великий комплекс промислових споруд. Це рудний двір з грейдерним краном, новий потужний розвантажувальний механізм — вагоноперекидач* (Рад. Укр., 25. VI 1957, 1).

ВАГОНОРЕМО́НТНИЙ, а, е. Признач. для ремонту вагонів. *Нам попалися.. вагони, подовбані за війну кулями та осколками і вже старанно позашивані десь на наших вагоноремонтних заводах* (Гончар, III, 1959, 341).

ВАГОНОСКЛАДА́ЛЬНИЙ, а, е. В якому з окремих частин, деталей складають вагони. *Вагоноскладальний цех.*

ВАГО́Н-РЕСТОРА́Н, ~а- ~у, *ч.* Вагон пасажирського поїзда, обладнаний як їдальня для продажу страв і напоїв. *У вагоні-ресторані Петро розплативсь за обід* (Головко, I, 1957, 492).

ВАГО́НЧИК, а, *ч.* 1. Зменш. до **вагóн** 1.

2. *розм.* Те саме, що **вагонéтка.** *І вагончики, поскрипуючи, котилися штреками до кліті; винісшись на поверхню, гуркотливо вивантажувались з високої естакади і, повертаючись назад, чекали в черзі інших передніших вагонеток* (Досв., Вибр., 1959, 285); *У глинищі працює екскаватор. А по блискучих рейках цокотять Вагончики — то в корпус, то під кручу...* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 126).

3. Перевізне приміщення у вигляді легкого вагона, що використовується як житло трактористів, механізаторів сільського господарства, залізничників та ін. робітників, що працюють на певному віддаленні від населеного пункту. *Бульдозеристи тим часом збились у затінку, під польовим вагончиком, що править їм тут за все: і за гуртожиток, і за буфет, і за клуб* (Гончар, Тронка, 1963, 78).

ВАГОТА́, и́, *ж.*, *заст.* 1. Вага, тягар.— *Тільки, голубонько моя, нащо тобі таку ваготу на своїх плечах носити? Хіба нікого послати?* (Барв., Опов.., 1902, 420); * Образно. *І він появився звідти, ..Де кріпацька хатина, з нужди й терзань, Ваготою болю вгрузала у землю* (Мал., Віщий голос, 1961, 8).

2. *перен.* Важкі переживання, хвилювання. *О. Нестор задихався, уривав слова, упадав під ваготою страшної новини* (Фр., VII, 1951, 116); *Сиджу.., така вагота душить* (Ю. Янов., I, 1958, 283).

3. *діал.* Вагітність. *Сестра у ваготі ходить* (Сл. Гр.).

ВАГОТІ́ТИ, ваготі́ю, ваготі́єш *і діал.* вагочу́, ваготи́ш, *недок.*, *заст.* 1. Обтяжувати вагою. *Він* [олівець] *тепер ваготів, мов камінь, у моїй торбі* (Фр., I, 1955, 245).

2. *перен.* Бути тягарем. *Їх* [людей] *дотик холодний, мов крига, проймає його до костей, ваготить на нім* (Фр., I, 1955, 174).

3. *ким, діал.* Бути вагітною. *Та й в «обителі» я змалечку. Матінка моя обрікалась — дітей довго бог не давав... Ось, як мною ваготіли, дак і оддали мене богу* (Григ., Вибр., 1959, 372).

ВАГРА́НКА, и, *ж.* Невелика шахтна піч для плавлення чавуну, рідше — для випалювання вапняку, руди і т. ін. *З високої вагранки хлинув пекучою білою малясою чавун* (Мик., II, 1957, 98); *Синім полум'ям б'є вагранка* (Забашта, Нові береги, 1950, 52).

ВАГРА́НКОВИЙ, а, е. Прикм. до **вагрáнка;** // Стос. до вагранки. *Новий спосіб перегріву вагранкового чавуну знайшов широке застосування в чавуноливарному виробництві* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 431).

ВАГРА́ННИК, а, *ч.* Робітник, що обслуговує вагранку. *Ливарники в широкополих повстяних брилях — вагранники, заливальники, формувальники — всі на своїх постах* (Рад. Укр., 11. VI 1961, 2).

ВАГРА́ННИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **вагрáнник.** *Сидів Корольов мовчки.. й думав чомусь про вагранницю Марію Коханцеву* (Шиян. Магістраль, 1934, 13).

ВАГРА́НОЧНИЙ, а, е. Прикм. до **вагрáнка.**

ВАГУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.*, *діал.* 1. Вагатися. *Борис хвилю вагувався, немов шукаючи слів* (Фр., III, 1950, 35).

2. Сваритися, сперечатися. *Вони щодня вагуються. Така звяга йде в дому* (Барв., Опов.., 1902, 536).

ВАГУ́ЧИЙ, а, е. Дуже важкий. *Роса з ялин намистами звиса, Така вагуча, мов краплини ртуті* (Дмит., Добрі сусіди, 1951, 8); *Вагуча пітьма пеленою Щораз ляга на скутий ум* (Граб., I, 1959, 99).

ВА́ДА, и, *ж.* 1. Негативна риса, особливість кого-, чого-небудь; недолік. *Вказавши хиби й вади утвору — зробите добре діло молодому авторові, а може, й літературі нашій* (Коцюб., III, 1956, 123); *Вона наскрізь бачить усі вади цього сивого.. діда* (Донч., III, 1956, 411); *Він добре міг оцінити всі вади і хороші якості цього літака* (Собко, Зор. крила, 1950, 113); // Фізичний недолік внаслідок захворювання або ушкодження організму, а також природжений. *Кожного разу Нонна знаходила в моїх зубах якусь нову ваду* (Збан., Єдина, 1959, 203); *Одну ваду мав коник, якого дістали Чернишеві: розкувавшись, він стер копито і шкутильгав тепер на праву передню* (Гончар, I, 1954, 79); *Тільки порівнюючи цих двох красунів, можна добачити вади в обличчі й поставі голови комісії* (Ле, Міжгір'я, 1953, 350); *Вада вимови;* // Пошкодження або неякісність чого-небудь.— *Монтаж комунікаційної мережі в дистиляції має якусь ваду* (Шовк., Інженери, 1956, 99).

2. Те, що шкодить, має шкідливий вплив. *На плохенький животок і вареники вада* (Номис, 1864, № 7159); [Маринка:] *Тільки не хвилюйтесь: вам і радість і горе — одна вада!* (Стар., Вибр., 1959, 460).

ВА́ДИТИ, джу, диш, *недок.* 1. *рідко.* Завдавати шкоди, робити комусь неприємність. *Ніколи вже не буду вадить тому чоловікові, котрого ти милуєш!* (Стор., I, 1957, 34).

2. *тільки 3 ос.* Бути шкідливим, шкодити (здоров'ю людей, тварин, ростові рослин); заважати, перешкоджати. — *Бач, самі п'ють вино, їм воно нічого не вадить* (Коцюб., I, 1955, 199); *То, певне, ся погана зима так всім вадить на здоров'я* (Л. Укр., V, 1956, 128); — *А мені світло не вадить, — відповів Заруба* (Кучер, Прощай.., 1957, 313); //*безос. Перед обідом не вадить, а по обіді загладить* (Номис, 1864, № 11534); *Правда!.. правда, наїдались, А вам тепер вадить* (Шевч., I, 1951, 334).

Не вáдить (не вáдило б), *безос.*— варто, варто б, слід, слід би, не зайве. *Воно б не вадило сьогодні й підгулять* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 130); *Дорога кепська: чи саньми, чи возом — Не розбереш. Подекуди й чозном не вадило б* (Рильський, I, 1946, 128).

3. *безос.* Нудити.— *А мені не те, щоб жити з ним: дивиться на нього вадить* (Метл. і Кост., Тв., 1906, 96).

4. *на кого, діал.* Наговорювати. *Чи хто всміхнеться.., панночка біжить до старої: «Бабуню, мене не шанують!».. Та на всіх такеньки вадить та й вадить навадниця наша* (Вовчок, I, 1955, 111).

ВА́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *недок.*, *діал.* Сваритися. *Не зжиться двом добрим молодцям; Із-за мене все вадяться вони* (Фр., XI, 1952, 472); — *Не вадьтеся, буде обом* [картопля]! — *заспокоїла мати дітей* (Чендей, Вітер.., 1958, 203).

ВАДКИ́Й, á, é. Те саме, що **вадли́вий.**

ВА́ДКО. Присл. до **вадки́й.**

ВАДЛИ́ВИЙ, а, е. Який завдає або може завдати шкоди (здоров'ю); //Нудний.

ВАДЛИ́ВО. Присл. до **вадли́вий.**

ВАЖЕ́ЗНИЙ, а, е, *розм.* Дуже важкий. *Впрігшись у санчата, розшарівшись з морозу та напруги, тягне Вутанька вуличкою на гору важезні свої лантухи* (Гончар, II, 1959, 151); *Щодня робив* [Максим] *вправи з гантелями, все збільшуючи їх вагу, витискав важезні гирі* (Коз., Блискавка, 1962, 77); [Годвінсон:] *Хто двигає такі гріхи важезні на скутій нечестю своїй душі. тому нема ні прощі, ні рятунку* (Л. Укр., III, 1952, 75).

ВАЖЕЛЕ́ЗНИЙ, а, е, *розм.* Дуже важкий. *Вони* [рудокопи] *підтягли з штреку порожню і важелезну, з заліза викувану вагонетку і взялися за лопати* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 47); *Чемодан був важелезний, бо навіть Петро впрів, поки дотяг його до сто четвертої кімнати* (Загреб., Спека, 1961, 27).

ВА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ва́жити.** — *А щоб ніхто не діждав, щоб я важений хліб їла!* (Кв.-Осн., II, 1956, 131).

ВАЖЕ́ННИЙ, а, е, *розм.* Дуже важкий. *Співом свій крам вихваляють жінки й чоловіки, гордо важенную ношу несучи на головах гарних* (Л. Укр., I, 1951, 307); *Поважно бамкав важенний, тисячопудовий дзвін* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 372); *Важенні хмари білопінні пливли до кримської землі* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 89); *Жде терпляче* [В. І. Ленін].. *Хоч і зна, які думи важенні Командира обсіли в ту мить...* (Бичко, Вогнище, 1959, 80).

ВА́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ва́жити 3.**

ВАЖЕ́НЬКИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **важке́нький.** *Смикнулося* [Вороненя] *нести, да ба! вага не в силу: Баран важенький і Орлу* (Греб., I, 1957, 66).

ВАЖЕ́НЬКО, *розм.* Присл. до **важе́нький.** *Мати моя зітхає важенько* (Вовчок, VI, 1956, 221); *//у знач. присудк. сл. І журно так, важенько так робиться чумакові на серці* (Коцюб., I, 1955, 183).

ВА́ЖИТИ, жу, жиш; *наказ. сп.* важ; *недок.* 1. *неперех.* Мати певну вагу.— *Малесенькі то малесенькі, а як вдасться часом такий опецьок..— 15 фунтів важив!* (Л. Укр., III, 1952, 746); — *Важив я торік сім пудів, а тепер більше, як три, не заважу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 476).

2. *неперех., перен.* Мати значення; значити. *Що він на своєму господарстві важить? Що він за чоловік?* (Барв., Опов.., 1902, 271); *Авторитет Русевича і його двадцятирічний стаж важать куди більше, ніж два роки роботи.. Розенберга* (Шовк., Інженери, 1956, 84); *І він побачив, що часто зовсім незначна на перший погляд деталь у роботі важила надзвичайно багато* (Донч., Шахта.., 1949, 55); *Для нас багато важить думка, розум, досвід простої трудової людини* (Гончар, II, 1959, 398).

3. *перех.* Визначати вагу чого-, кого-небудь. *Там важили барила з сахаром і накладали на хури* (Н.-Лев., III, 1956, 323); *З ранку до вечора сидів він у своїй лабораторії.., важив на аптекарських тендітних терезах білі порошки* (Ів., Вел. очі, 1956, 31).

4. *неперех., на кого — що.* Розраховувати, сподіватися мати своїм. *На віщо ж ти важиш: Чи на мою ясненькую зброю, Чи на мого коня вороного, Чи на мене, козака молодого?* (Укр.. думи.., 1955, 6); *Мотря важить на іншого... на того Гайдученка...* (Вовчок, VI, 1956, 276); // Замірятися, зазіхати. *Хто на моє здоров'я важить, той (сам його) не має* (Номис, 1864, № 3823); — *Ой, се він* [чарівник] *на мою душу важить!* — *простогнав Кабан* (Фр., IV, 1950, 90); *Як сміють.. важити на їхній спокій?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 102).

5. *неперех., чим.* Ризикувати, наражати на небезпеку. *Не раз, не два через плоти лазив, не раз я, не два здоров'ям важив* (Чуб., V, 1874, 79); *Люди твої ведуть мене, важать своїм життям, передають все далі й далі на схід* (Ю. Янов., I, 1958, 304).

◇ **Ва́жити свое́ю голово́ю** — піддавати своє життя смертельній небезпеці. *Він* [Гармаш] *ходив зосереджений, задуманий.. Ще б пак! Стільки перетерпіти, висіти на волосині від смерті! Чи міг ще раз важити своєю головою?* (Коз., Гарячі руки, 1960, 220).

6. *неперех., на що, перен., рідко.* Зважати, брати до уваги. *На небезпечності не важив бойові, А слави не шукав, лише добра народу* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського. 1949, 324); — *Важимо на ваші літа й присуд той відкладемо* (Ле, Україна, 1940, 212).

ВА́ЖИТИСЯ, жуся, жишся; *наказ. сп.* ва́жся; *недок.* 1. Визначати свою вагу, важити себе. *Оце було молодими та важимось на вагах* (Вовчок, VI, 1956, 246); *Важився, як приїхав, зважусь, як буду виїздити, тоді напишу* (Коцюб., III, 1956, 328).

2. *з інфін., перен.* Насмілюватися щось робити, зважуватися на щось. *Діти в класі вже не важились говорити голосно* (Фр., IV, 1950, 216); *Настя, здається, любила його, але якось не важилась сказати йому рішуче слово* (Коцюб., I, 1955, 23); [Середа:] *Адже вдруге він уже не важився покоряти серця відважних трактористок* (Мик., I, 1957, 483).

3. *на кого.* Замірятися, зазіхати. *Не бийтеся, не лайтеся, ви на мене не важтеся* (Сл. Гр.); *Та ж ті.. важаться навіть на короновані голови!* (Вільде, Сестри.., 1958, 13).

4. Пас. до **ва́жити** 3.

ВАЖІЛЕ́ЦЬ, льця́, *ч.* Зменш. до **ва́жіль** 1. *Розглядав* [дід Ялисей] *блискучий лак, плоский нікельований важілець і прицмокував язиком: — Хитрі речі навчилися робити...* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 125).

ВА́ЖІЛЬ, желя, *ч.* 1. Найпростіше знаряддя у вигляді стрижня, що може обертатися навколо нерухомої точки опори і служить для піднімання, підважування чого-небудь, зрівноважуючи більшу силу за допомогою меншої. *Його* [злиток] *важелі підіймали і кидали* (Шпорта, Вибр., 1958, 216); *Майнувши до колодязя, Ілонка з захопленням береться за теплий металевий важіль* (Гончар, I, 1954, 456); // Деталь машини у вигляді стрижня з ручкою для регулювання чого-небудь. *Рука звично лягла на холодний важіль регулятора* (Донч., I, 1956, 495); *Шофер натиснув на важіль швидкостей, і машина м'яко зашелестіла по дрібній гальці* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 127).

2. *перен.* Засіб, яким можна надати дії, сприяти розвитку чого-небудь або пожвавити, підсилити діяльність кого-, чого-небудь. *Найважливіша вимога правильного стилю партійної роботи — в повну міру використати такий важіль керівництва, яким є політична і організаторська робота в масах* (Рад. Укр., 6. I 1955, 1).

ВА́ЖІЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **ва́жіль** 1. *Важільний підйомник; Важільна система підняття.*

ВАЖКЕ́НЬКИЙ, а, е. Досить важкий (у 1—9 знач.). *Маленьке, але важкеньке* (Номис, 1864, № 7329); *Він і тепер ніс з собою важкенький кошик пиріжків* (Трубл., II, 1955, 177); — *Як тільки щось важкеньке візьму, чи вила, чи лопату,— воно як штриконе,— криком кричу!* (Вишня, I, 1956, 351); — *Оце твоя лава?* — *спитав Парамон Пархомович.— Важкенький шмат хліба їсти!..* (Ю. Янов., II, 1954, 147).

ВАЖКИ́, ів, *мн.* (*одн.* **важо́к,** жка́, *ч.*). Дрібні гирки. *При терезах для зважування тіл є спеціальні набори гир — важки* (Фізика, I, 1957, 22).

ВАЖКИ́Й, а́, е́; *вищ. ст.* **ва́жчий.** 1. Який має велику вагу; тяжкий; протилежне легкий. *Замфір бачив, як возили на Прут важкі залізні бочки* (Коцюб., I, 1955, 215); *Брама важка городська заскрипіла на мідних завісах* (Фр., XIII, 1954, 317); *Важкий пором пропливає мимо і наче тане в густих сутінках* (Донч., V, 1957, 11); // Який має вагу, більшу, ніж звичайно мають подібні предмети. *Пшениця колихалася густа й висока, з важким багатим колосом* (Смолич, I, 1958, 55); *І закрапав краплинами важкими дощ* (Тич., II, 1957, 156); // Вигляд якого (значні розміри, масивність, густота і т. ін.) свідчить про велику вагу. *І та потвора стала в людях богом. Їй будувалися просторі храми з* *важкими колонадами* (Л. Укр., I, 1951, 422); *Незабаром вона круто звернула під важке склепіння старого підворіття* (Руд., Остання шабля, 1959, 33); *Передчуття грози гнітило його. Важкі хмари облягали небо, й не було майже просвітку* (Довж., I, 1958, 292); // Густий, щільний (про тканину). *Підходить* [Лена] *до вікон і розсовує важкі завіси. Починає розвиднюватись* (Коч., II, 1956, 409); // Який повільно засвоюється організмом і викликає відчуття тягаря в шлунку (про їжу). *Вдома я повинен берегтися втомлюватись, їсти щось важке* (Коцюб., III, 1956, 455).

△ **Важка́ атле́тика** *див.* **атле́тика; Важка́ вага́; Важка́ вагова́ катего́рія** — категорія спортсменів (борців, боксерів, штангістів) з вагою тіла не меншою 81 кг; **Важка́ вода́,** *фіз.*— вода із значно більшою молекулярною вагою, ніж звичайна. *Фізико-хіміки збиралися* [на конференції] *продемонструвати нові дослідження проблеми видобутку важкої води* (Рибак, Час.., 1960, 171); **Важкі́ грунти́,** *с. г.*— грунти із значним вмістом глини. *Можна одержувати високі врожаї картоплі й на важких глинистих грунтах при систематичному внесенні в достатній кількості гною і старанному догляді* (Картопля, 1957, 24); **Важкі́ мета́ли,** *спец.*— метали з великою питомою вагою (свинець, олово, мідь та ін.).

◇ **Важки́й на ру́ку** — про людину, удар якої дуже сильний, відчутний. *Ще ніколи піщани не зазнали такого лиха, як тоді, коли ними правила тілиста рука товстопузого Потаповича. Важкий був на руку Потапович та дужий!* (Мирний, II, 1954, 105); — *Ви, пане Гульський, пам'ятайте, що Нечипір та Богданін — люди важкі на руку* (Ле, Наливайко, 1957, 55); **Важки́й хрест нести́,** *книжн.*— переживати великі труднощі, незгоди; страждати. *І хреста тобі зовсім не треба,— За життя важкого ніс хреста* (Мал., Серце.., 1959, 121); **З важкі́м се́рцем** — з гнітючим, тривожним настроєм. *З важким серцем ішов Максим Беркут посеред невеличкої ватаги тухольських молодців на сповнення громадської волі* (Фр., VI, 1951, 74); *Так і не діждавшись Стахи, Бронко з важким серцем повернувся додому* (Вільде, Сестри.., 1958, 395).

2. Великий, масивний (про людину, тварину та їх частини тіла). *Кайдаш скочив з війя, побіг за волами, спиняв їх, бив пужалном по мордах, але важкі воли не могли здержати воза* (Н.-Лев., II, 1956, 317); *Це був середнього зросту чолов'яга, з широченною спиною, важкий, огрядний* (Руд., Остання шабля, 1959, 23); *В цей час Роман опустив на його щелепи важкий, мов довбня, кулак* (Стельмах, I, 1962, 464); *Рука* [у Лукійченка] *була важка, кістиста, з застарілими мозолями* (Сенч., Опов., 1959, 8); // Який здається значним вагою внаслідок утоми, слабості і т. ін. *Остап повзе. Йому трудно, кожну купину доводиться брати з бою, в грудях коле й спирає дух, ноги важкі, як колодки* (Коцюб., I, 1955, 367); *А сьогодні, коли скінчився робочий день, він йшов із заводоуправління з важкою головою* (Руд., Вітер.., 1958, 414); // Малорухливий, неповороткий. *Матюха пройшов в опочивальню, свекор важкий, з задишкою, сів на перший стілець* (Головко, II, 1957, 45); *З-під важких повік дивляться мудрим поглядом древньої птиці бабині очі* (Ю. Янов., I, 1954, 18).

3. Позбавлений легкості, швидкості, характерний для руху кого-небудь значного вагою, незграбного або втомленого (про ходу, біг і т. ін.). *Не доходячи до лісу, почули вони жалібний скрип полозків об мерзлу дорогу, важку ступню кінську* (Мирний, II, 1954, 125); *До воріт важкою ходою підходить лановий* (Стельмах, I, 1962, 571); *На вулиці загупали важкі кроки. За ним гналися* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 56).

4. Який вимагає великого напруження, великих зусиль для здійснення, проведення, подолання і т. ін. *Наймити та невільники обливались потом, аж стогнали від важкої роботи* (Н.-Лев., III, 1956, 296); *Головко відтворив тип українського робітника-більшовика, одного з тих, хто у важкій і впертій боротьбі готував перемогу справи пролетаріату* (Рад. літ-во, 3, 1957, 6); *Росте в важких боях полків безсмертна сила, що йдуть і йдуть на штурм, під срібний гук пісень* (Сос., II, 1958, 253); // Який відбувається, проходить з напруженням, утрудненням. *Важке зітхання спиралося у грудях і раз по раз виривалося здавленим криком плачу* (Мирний, IV, 1955, 27); *Тупіт наблизився, і всі почули важке відсапування* (Донч., VI, 1957, 41); *Ніч прийде — упадеш на твердий піл або лаву і проспиш коротку ніч у важкому тривожному сні* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 20); // Складний для розуміння, сприйняття.— *Що громаді, те й бабі, а лісів я не покину,— підводиться гнівний і красивий Демид.— Тут моя земля і в межових книгах і в експлікаціях записана!* — *запам'ятав навіть таке важке слово* (Стельмах, I, 1962, 302); *Важка задача;* // Позбавлений чіткості, громіздкий, обтяжений деталями. *Стиль книги Величка важкий, багатослівний* (Іст. укр. літ., I, 1954, 99).

5. Який несе з собою всілякі незгоди, труднощі, страждання. *Пропало те важке пригноблення, що всіх, Мов сонна змора, натискало* (Фр., XIII, 1954, 311); *З часом, на очах Франка, відбувається важкий соціальний процес. Процес розвитку капіталізму* (Коцюб., III, 1956, 37); *Важкі випробування падали на їх голови одне за одним, не даючи ні спокою, ні спочинку* (Довж., I, 1958, 424); // Обтяжливий, надмірний. *Злигалися поміж себе* [вискочки-верховоди], *та що хотять, те й роблять, важкими податками обкладають* (Мирний, III, 1954, 258); — *Покуту несу. Важку покуту, чоловіче добрий.. Караюся, як той колодник, кінця-краю не видно* (Тют., Вир, 1964, 111); // Пов'язаний з фізичним чи розумовим напруженням, великими турботами або неприємностями; несприятливий.— *Пан хоче нас оддать в москалі; як він нам обголить лоби, то ми тоді пропащі навіки; а тим часом ми втечемо на сахарні, перебудемо цей важкий час та й знов повертаємось* (Н.-Лев., II, 1956, 193); [Платон:] *Я надзвичайно стомився. Сьогодні важкий день* (Корн., I, 1955, 97); //Сповнений труднощів, нестатків, горя. *Ви молоді; міцний ваш голос; А діло з вас яке? Нехай посивіє перш волос, Навчить життя важке!* (Граб., I, 1959, 514); *Важка доля.*

6. Значний за ступенем, силою прояву. *Кончак слуха і не слуха, мов важкий удар обуха його зразу оглушив* (Фр., XIII, 1954, 374); *Чотири важкі вибухи піднімають землю й людей* (Довж., I, 1958, 35); *В голові* [Ганни] *гуло. А в усьому тілі відчувалася важка незвична втома* (Коз., Сальвія, 1959, 6); // Великий, значний, який призводить до поганих наслідків. [Джонатан:] *Важкі гріхи, се правда, взяв на душу нещасний мій товариш!* (Л. Укр., III, 1952, 76); *Важка провина;* // Сповнений фізичних мук, страждань; небезпечний. *Мов з мішка посипались на мене деякі пригоди — і важкі хвороби в родині, ..що не давали мені й дихати, не то писати щось* (Коцюб., III, 1956, 209); *Вона ще не зовсім видужала після важких пологів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 17); // Який дуже вражає, викликає глибокі переживання. *Фрузині слова тремтіли в його серці важким докором і відобрали йому охоту до їди і до пиття, до жартів і до пісень* (Фр., I, 1955, 89); *Гнів очі хлопця засліпив, гірку, важку образу відчув він* (Дор., Три богатирі, 1959, 71); *Його спіткала важка втрата, така важка, що аж сльози непроханими свідками вели-*

кого горя навертаються на очі (Собко, Срібний корабель, 1961, 240).

7. Дуже сумний, гнітючий, безрадісний. *І мелодія задзвеніла елегією, смутком, але не важким, не тим, що вбиває душу, гнітить серце й накидає чорне покривало на очі* (Н.-Лев., III, 1956, 310); *Важке було прощання Мирослави з Максимом* (Фр., VI, 1951, 106); *Пеньки моїх кленів обросли губками, яблуні здичавіли, важка картина постала перед моїми очима* (Ю. Янов., V, 1959, 143); *Біля другої гармати двоє.. Важкі думки. Чи не останню ніч стоять вони біля грізного свого верстата?* (Довж., I, 1958, 59); // Який свідчить про напружену, гнітючу обстановку. *Який час у темниці панує важка тиша* (Л. Укр., II, 1951, 429); *Важке мовчання залягло у вагоні. Як видно, нагадування про нічну подію пригнітило кожного* (Головко, II, 1957, 461); //Який викликає або залишає після себе неприємне почуття.— *Не пришанували й вони* [сусіди] *мене і важка мені їх ласка* (Вовчок, I, 1955, 376); *Ніщо не змінилося, ніби взагалі не було ніколи всіх цих важких розмов, почуттів і подій* (Собко, Біле полум'я, 1952, 309); //Який темними фарбами, забарвленням справляє враження похмурості. *Моя лампа під широким картоновим абажуром ділить хату на два поверхи — вгорі темний, похмурий, важкий; під ним — залитий світлом* (Коцюб., I, 1955, 414); *І диван, і шовкові килимки на стіні над ним.. ба, навіть м'який товстий килим на підлозі — все воно витримано в срібно-чорному важкому тоні* (Вільде, Сестри.., 1958, 362).

8. Дуже густий, сильний і неприємний (про запах і т. ін.). *Од кропиви, од бузини розливався важкий чад* (Н.-Лев., II, 1956, 89); *Важкий дух вуглецю розходиться в повітрі* (Коцюб., I, 1955, 227); *Понесло вогкістю і важким духом* (Вас., I, 1959, 91).

◇ **Важки́м ду́хом ди́хати** *на кого* — сердитися, злоститися, проявляти до кого-небудь неприязнь. *А він на тих сусідочок важким духом дише: бодай їх слід запав!* (Вовчок, I, 1955, 115).

9. Нелегкий для порозуміння, незлагідний у стосунках; непривітний (про людину та її вдачу). [Енн:] *Ні, це нечувано. Люба моя, у вас дуже важкий характер* (Собко, П'єси, 1958, 83); *Важка вдача; Важка людина;* //Який нелегко піддається впливові, вихованню. *Важка дитина; Важкий учень;* //Який виражає суворість, похмурість. *Обличчя товстого Оникія наливається кров'ю. Він спиняє на Вустимкові важкий погляд* (Багмут, Опов., 1959, 12); *Зирнувши вниз запрошеним оком, зустрівся* [Макар] *з парою допитливих і важких Каранових очей* (Панч, II, 1956, 95).

10. *тільки ж., без додатка і ким, розм.* Вагітна.

Ходи́ти важко́ю — бути вагітною.— *Ти ходила важка? — Ходила,— кажу.— Де ж ти дитину діла?* (Мирний, III, 1954, 170); [Домаха:] *Доки важкою ходила оцим вилупком, чого ви тільки не казали на мене* (Кроп., II, 1958, 173).

11. Великий розмірами і потужний у дії. *Наводчиками біля важких гармат можна було бачити навіть дебелих ветеранів у полковницьких погонах* (Гончар, II, 1959, 389); *Важкі електровози;* //Який має потужне озброєння, великокаліберну зброю. *Офіцери важкого артилерійського дивізіону закінчували обідати* (Панч, В дорозі, 1959, 277); *Дамба мовчала. Високо над нею пливли на захід в супроводі жвавих «яструбків» важкі бомбардувальники* (Гончар, III, 1959, 371); *Важкі танки;* // Признач. для виробництва великих і потужних машин, верстатів і т. ін. *Важке машинобудування; Важке верстатобудування.*

Важка́ інду́стрія; Важка́ промисло́вість — сукупність галузей промисловості, що виробляє засоби виробництва. *Він* [В. І. Ленін] *говорив, що без створення важкої індустрії не можна успішно будувати соціалістичне суспільство* (Біогр. Леніна, 1955, 268); **Важкі́ фігу́ри**, *шах.*— тури і ферзі.

ВА́ЖКІСТЬ, кості, *ж.* 1. Властивість тіл притягатися до землі.

2. Абстр. ім. до **важки́й** 1—9. *Праця одного робітника відрізняється від праці іншого не тільки своїм видом, формою, але й складністю, важкістю, умовами* (Ком. Укр., 7, 1965, 45); *Він сам найліпше знав важкість свого положення* (Фр., VIII, 1952, 412); *Разом зі зброєю виносять вони з табору і якусь важкість на душах, нову, досі ще не звідану тривожність* (Гончар, Людина.., 1960, 81).

ВА́ЖКО. 1. Присл. до **важки́й** 1—9; *вищ. ст.* **ва́жче.** *Хлоп'я кладе хустину на місце і тихо крадеться до кишені в жилетці. Товста Якова рука важко налягла на той бік* (Мирний, I, 1954, 279); *Він стрибає. Вода важко накрила його голову* (Донч., VI, 1957, 64); *Дід Баклага важко ступає своїми юхтовими чобітьми* (Мик., II, 1957, 316); *Руки* [Боровика] *опустились важко, безвільно і повисли враз, втративши всю свою силу* (Собко, Справа.., 1959, 219); *Зітхнула Настя важко, обтерла сльози дрібні* (Вовчок, I, 1955, 264); *Сходились* [повстанці] *мовчки, шаблі витирали і дихали важко* (Тич., I, 1957, 105); *Наймичка невсипуща Щовечір, небога, Свою долю проклинає, Тяжко-важко плаче* (Шевч., I, 1951, 315); *Важко задумався Войтарович* (Фр., II, 1950, 142); *Матюха глянув важко* (Головко, II, 1957, 63); *Важко гув міддю великий двохсотпудовий дзвін* (Донч., III, 1956, 174).

2. *у знач. присудк. сл., кому.* Про відчуття великої ваги, великого напруження, зусиль.— *А може, вам важко, то дайте мені клунок, я понесу,— жебонів він* (Коцюб., I, 1955, 348); // Про наявність знегод, труднощів. *Тяжко, важко в світі жити Сироті без роду* (Шевч., I, 1951, 15); // *також без додатка.* Про почуття втоми, неприємного фізичного стану, болю, страждань.— *Ні, дочко, моя смерть вже в мене за плечима. Так мені оце стало важко, що вже не стає духу й дихать* (Н.-Лев., II, 1956, 247); — *Ох, важко, спочити б уже...— зітхає він* (Коцюб., I, 1955, 173); //*також без додатка.* Про дуже сумний, безрадісний, гнітючий настрій. *Сон не бере, нема спокою, сумно та важко* (Вовчок, I, 1955, 310); — *Чогось мені так важко на серці, така в мене журба, що я й не знаю, де й дітись!* (Н.-Лев., II, 1956. 189); // *без додатка.* Про гнітючу, напружену обстановку. *Галя мовчала. Замовк і Чіпка.. Зробилося тихо, важко* (Мирний, II, 1954, 234).

ВАЖКО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **важки́й** у 1 знач., напр.: важкованта́жний; у 2 знач., напр.: важкоті́лий; у 4 знач., напр.: важкопрохідни́й, важкорозчи́нний; у 6 знач., напр.: важкопора́нений; у 11 знач., напр.: важкоозбро́єний.

ВАЖКОАТЛЕ́Т, а, *ч.* Спортсмен, що займається важкою атлетикою. *Тепер рабянських важкоатлетів з цілковитою підставою вважають за найсильніших у світі* (Спорт.., 1958, 41).

ВАЖКОАТЛЕТИ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до важкої атлетики.

ВАЖКОВАГОВИ́Й, а́, е́. Те саме, що **великовагови́й.**

ВАЖКОВАГОВИ́К, а́, *ч.* Спортсмен важкої ваги. *Він* [Семен Климко] *б'ється у середній вазі, а перемагає важковаговиків* (Собко, Звич. життя, 1957, 157].

ВАЖКОВАНТА́ЖНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для перевезення особливо важких вантажів.

ВАЖКОВИХО́ВУВАНИЙ, а, е. Який важко піддається вихованню.

ВАЖКОВО́З, а, *ч.* Назва породи коней, здатних перевозити значні вантажі, але повільних у бігові. *Залежно від характеру продуктивності і пристосованості до умов використання породи коней поділяють на: рисистих (запряжних), важковозів (важкозапряжних) і верхових* (Колг. енц., I, 1956, 605).

ВАЖКОВО́ЗНИЙ, а, е. Прикм. до **важково́з**. *Важковозні коні проходять три обов'язкових види випробувань* (Конярство, 1957, 108).

ВАЖКОДУ́М, а, *ч.* Людина, що повільно думає, нешвидко вирішує. *Той* [Лагутін] *дотепний, вродливий, блискуче вчиться, а він важкодум, з грубим, широким обличчям* (Гончар, Людина.., 1960, 50); *Дробницький слухає цю розмову і про щось уперто думає: він взагалі важкодум і цілком неписьменний* (Гжицький, У світ.., 1960, 53).

ВАЖКОХВО́РИЙ, а, е. Який важко хворіє; // *у знач. ім.* **важкохво́рий**, рого, *ч.;* **важкохво́ра**, рої, *ж.* *Безбородько вибрався до лікарні нібито екстрено відвідати одного важкохворого* (Вільде, Сестри.., 1958, 50); *Ліс шумів, Чорнів і похмурнів дедалі більше, Немов пірнаючи одразу в ніч, Без переходів, наче важкохворий Пірнає з яви у тривожний сон* (Перв., I, 1958, 381).

ВАЖКУВА́ТИЙ, а, е. Дещо важкий (у 1—9 знач.). *Стьопа відчував, що ноша для нього важкувата* (Трубл., I, 1955, 392); *Повернув* [Храпков] *свій важкуватий тулуб і ввійшов до кабінету* (Ле, Міжгір'я, 1953, 167); *Чоло високе, чисте, а підборіддя трохи важкувате* (Речм., Твій побратим, 1962, 20); *Всі рухи його важкуваті звичайно, ставали у танці легкими й повабними* (Коцюб., I, 1955, 375); *Пані усе життя наше посписувала, то воно важкувате* (Барв., Опов.., 1902, 490); *Шлях на гору, хоч він і асфальтований.., був важкуватий* (Трубл., Мандр., 1938, 156); — *Важкувата твоя ціль номер два, Павле,— сказав хтось з курсантів* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 61); *Існує думка, ніби віршувальна техніка Франка важкувата.. Це — невірно* (Рильський, III, 1956, 268); *Цвіт отой* [черемухи] *не з вітерцем летючий.. Важкуватий, сильний і пахучий Нас п'янив майбутнім у житті* (Мал., II, 1956, 345); — *Вас не було, а він* [хворий] *приплентався вранці.. Я поклав його в ліжко, хай спить. Важкуватий у вас пацієнт* (Дмит., Обпалені.., 1962, 51).

ВАЖКУВА́ТО. Присл. до **важкува́тий**. *Але біжить він важкувато* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 76); //*у знач. присудк. сл.* Про наявність певних труднощів у чомусь. [Мирон:] *Важкувато працювати вам з моїм братом* (Корн., II, 1955, 28); *Ніде правди діти, важкувато доводилось Гармашеві* (Донч., VI, 1957, 461).

ВАЖЛИ́ВИЙ, а, е. 1. Який має велике, особливе значення.— *Не той воїн, хто не підупав духом у важливому ділі, а той добрий воїн, хто все витерпить, і хоч ви йому що, а він все-таки доскочить свого...* (Довж., I, 1958, 241); — *Ідея штучного зрошення для нашого краю особливо важлива, бо сонця в нас скільки хочете, але сонце наше посушне* (Смолич, I, 1958, 69); *Для Козакова чеська столиця не була просто собі стратегічним пунктом, важливим воєнним об'єктом чи вузлом доріг. Прага для нього насамперед була гордим, нескореним містом* (Гончар, III, 1959, 431); // *у знач. ім.* **важли́ве**, вого, *с.* *Зараз Василь із сумом пригадував, скільки важливого він забув сказати* (Ю. Янов., II, 1954, 105); // *рідко.* Який має значне становище в суспільстві. *Конвоїри говорили перед тим, що є тут нібито між захопленими важливий комісар, тільки не знають котрий* (Гончар, Таврія.., 1957, 630); *Спочатку троянівське жіноцтво довго базікало і навіть підсміювалося з того, що такий важливий чоловік та поселився в німої Саньки* (Тют., Вир, 1964, 157).

2. *заст.* Тяжкий, значний силою прояву. *Рідніша б йому та душа була, що нидіє в самогризоті,.. те серце що ворушиться од жалю гнівного та од туги важливої* (Вовчок, I, 1955, 148).

ВАЖЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **важли́вий** 1. — *Далі я хочу сказати, що суть цього зібрання, безсумнівно, полягає в тому, що величезна своєю незмірною важливістю садова справа наших колгоспів перемагає* (Довж., I, 1958, 499); *Вони розуміли важливість обстановки й намагалися не пропустити й слова з бесіди* (Ю. Янов., II, 1954, 126); *Важливість питання, прямота, сила правди, глибока переконаність і пристрасність у промовах Володимира Ілліча* [Леніна] *завжди захоплювали і брали в полон слухачів* (Рад. Укр., 25.VIII 1962, 3).

ВАЖЛИ́ВО, *присл.* 1. *у знач. присудк. сл.* Має значення; істотно, потрібно.— *Мене ви дійсно не знаєте, та це вже й не так важливо* (Ле, Міжгір'я, 1953, 32); — *Ти не пригадуєш часом, якої вони пісні співали? Це важливо* (Ю. Янов., II, 1958, 63).

2. *діал.* Поважно, велично. *Начальник вийшов, буркнув два слівця До машиніста і пройшовсь важливо Здовж поїзду* (Фр., X, 1954, 195).

ВАЖНЕ́НЬКИЙ, а, е, *розм.* Досить важний (у 3 знач.), гарний. — *А в мене овесець важненький, дешево віддам* (Кв.-Осн., II, 1956, 10).

ВА́ЖНИЙ, а, е, *розм.* 1. Поважний, гордий, з виразно виявленим почуттям власної гідності. *Виходять люди з церкви — вона після всіх, і важна така йде* (Вовчок, Вибр., 1937, 95); *Він* [Рустем] *перестане служити цим товстопикам хаджам, що сидять по канапах, важні й непорушні, немов мішки з мукою* (Коцюб., II, 1955, 148); *На уроках* [професор] *такий важний, коректний, знаючий, а тут — наче мала дитина* (Кол., Терен.., 1959, 37).

2. Який має велике значення; важливий. *Минула й покрова, така важна дорослим дівчатам* (Барв., Опов.., 1902, 373); *Не смійтесь — у нас питання про погоду дуже важне!* (Л. Укр., V, 1956, 159); // Пов'язаний із значним службовим становищем, владою і т. ін.— *Не слід мені, бувши у сьому важному чину, лишнє слово говорить* (Кв.-Осн., II, 1956, 58); //Який має значне становище в суспільстві. [Романюк:] *Вчора ввечері приїхала до нас одна важна особа* (Корн., II, 1955, 194).

3. Який має добру якість; гарний. *Вибрав він собі гарне місце над річкою.. і поставив важну хату на дві половини* (Стор., I, 1957, 99); *А дубки піднялися такі — рівні та важні, повище мого росту* (Мирний, III, 1954, 347).

ВА́ЖНИЦЯ, і, *ж., розм.* 1. Поважна, значна особа. *А що він за важниця!* (Номис, 1864, № 5542).

2. Важлива справа.

◇ **Яка́ ва́жниця!**— не важливо, не заслуговує уваги.

ВАЖНИ́ЦЯ, і, *ж., заст.* 1. Підставка для підважування воза під час змащування коліс. *Ой не стеле чумак собі постіленьку, А зелену травицю, А у головки, замість подушечки, Кленьчасту важницю* (Чуб., V, 1874, 1038); *Не цурається і важниці, аби б що-небудь узяти* (Кв.-Осн., II, 1956, 132); *Ось другий* [чумак]: *бинда, ніби мак, іскриться, Накинутий наопашки чекмен... Жартує з лихом! В головах важниця Замість подушки* (Рильський, Поеми, 1957, 13).

2. *рідко.* Те саме, що **вага́** 5.

ВА́ЖНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Абстр. ім. до **ва́жний** 1, 2. *Нема у нього і сотої долі тієї важності, що у наших «світил»* (Л. Укр., V, 1956, 251); *По дорозі він не бачив нічого, не чув нічого, не займався нічим, а тільки роздумував про важність своєї місії* (Фр., II, 1950, 147).

ВАЖНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок.* 1. Ставати важким, збільшуватись у вазі. *Я мрію так свій вік прожити, Щоб серце все віддать землі своїй, Щоб у плодах мої важніли віти* (Стельмах, Жито.., 1954, 41); // *безос. І спо́тайня.. шипіло зло: Коли б я був один,— лише б для мене ниви Гойдали колосом! Лише б мені цвіло І наливалося, і спіло, і важніло!* (Рильський, Поеми, 1957, 27).

2. Від утоми, ослаблення робитися малорухливим. *Тіло важніло, руки опускалися* (Мирний, I, 1954, 285); *«Де це він?» ..Довго, настирливо думав. А повіки важніли, спускались, спускались на очі. І враз — хряп!— упали й закрили* (*Головко*, I, 1957, 128).

ВА́ЖНО, *розм.* 1. Присл. до **ва́жний** 1, 3. *А молодий.. йде важно і землі під собою не чує* (Кв.-Осн., II, 1956, 393); *Врешті вийшла* [дама], *підійшла, Сіла важно* (С. Ол., Вибр., 1959, 252); *Та й зажили вони важно, Стали багатіти* (Гл., Вибр., 1957, 256).

2. *у знач. присудк. сл.* Має значення; істотно, важливо.— *Я, чи не я, се, тату, не важно,— засюсюкав Антоша* (Коцюб., II, 1955, 399); [Андрій:] *Важно, що ми вкупі зросли, маємо спільні спогади, багато спільних звичок* (Л. Укр., III, 1952, 719).

ВАЖНЮ́ЩИЙ, а, е, *розм.* Дуже важний. *Тимоха подався, притих; мати й взяла собі в голову, що Антосьо важнюща персона, коли й Тимоха проти його нічичирк* (Свидн., Люборацькі, 1955, 193); — *Дивіться, панове: сідло та вуздечка вся у золоті. Важнющий кінь: хоч самому гетьманові* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 408).

ВАЖО́К, жка́, *ч.* 1. Див. **важки́**.

2. Гирка, тягарець у ватерпасі; // Невеликий тягар, що прив'язується до мотузка і т. ін. переважно при зануренні його в воду. *Кабель розмотувався з котушки і занурювався в воду, його тягли на дно важки* (Перв., Атака.., 1946, 93); * У порівн. *І, як важок на батозі, жбурнули його* [Айтакова] *в річку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 273).

ВАЖУ́ЧИЙ, а, е, *розм.* Дуже важкий (у 1—9 знач.). *Та вже й мусив* [козак] *на полицю класти.. Шаблю й спис товстючий, І пістоль, і дробівницю, І мушкет важучий* (Щог., Поезії, 1958, 149); *Який же важучий мішок! Як болить спина! Явдоха не пам'ятає, як вона донесла свою здобич* (Донч., III, 1956, 10); *Роси мені шепотіли важучі: — Будь, як і ми, ти прозірним і чистим* (Мал., Запов. джерело, 1959, 49); *Курить потоптана дорога, і сонця ясного нема — лиш пил важучий підійма сумна юрба тисячонога* (Уп., Вірші.., 1957, 157); *Не плакали друзі, Бо сльози, Як кажуть, Солдати в обози Здають ще до першого бою. Хоч груди важучі журбою* (Воронько, Тепло.., 1959, 58); *Кругом Якась важуча тиша враз настала* (Бичко, Простота, 1963, 24).

ВА́ЖЧАТИ, аю, аєш, *недок.* 1. Набувати більшої ваги, ставати важчим. *Чим більше невід тягли, тим він усе важчав* (Мирний, I, 1954, 313).

2. Втрачати рухливість, ослаблятися внаслідок утоми, сонливості і т. ін. *Голова дальше і дальше важчала, клонилася на груди* (Мирний, I, 1954, 196); *Сотник Балика відчуває, як важчають його повіки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 28).

3. Ставати труднішим у якомусь відношенні. *Здавалося, він жив по правді, вчасно приносив жертви богам.., але ніхто тепер не допомагав, життя важчало, двір убожішав* (Скл., Святослав, 1959, 97); *Бій важчав* (Ю. Янов., I, 1958, 153); // Проходити, відбуватися і т. ін. з більшим утрудненням, ніж до цього. *Помалу ви берéтеся все вгору та вгору. І непримітно наче, а натуга гарячить вашу кров, серце стукає дрібніше, зітхання важчає, затинається* (Мирний, IV, 1955, 315).

4. *перен.* Набувати темніших, похмуріших тонів, робитися інтенсивнішим. *Темнота важчала, наче самі гори змикалися над головою* (Гончар, I, 1954, 69); *Ні вітанням, ані репліками пошепки не порушували ці люди засинання дня під садовими тінями, що густішали й важчали* (Ле, Міжгір'я, 1953, 199).

◇ **Ва́жчає на душі́**, *безос.*— посилюється поганий, гнітючий настрій.— *Ану, говори, послухаєм,— щоразу важчає на душі чоловіка. Не дочекався він такого, як хотілося, помічника* (Стельмах, II, 1962, 345).

ВА́ЖЧЕ, *присл.* Вищ. ст. до **ва́жко.** *Загріті танцем обличчя блищать від краплистого поту, ..груди важче дихають...* (Коцюб., I, 1955, 232); *Ця сувора чоловіча дружба, яка не раз випробовується смертю, забувається важче, ніж перше кохання* (Гончар, III, 1959, 126); // *у знач. присудк. сл. А Павлу все важче і важче учитися* (Вовчок, I, 1955, 151); *Бігти навпростець чимдалі було важче* (Смолич, I, 1958, 94).

ВАЖЧЕ́ЗНИЙ, а, е, *рідко.* Надзвичайно важкий, потужний, сильний. *Німецьких батарей важчезна канонада за Родаковим десь гриміла віддалік* (Бажан, I, 1946, 268).

ВА́ЖЧИЙ, а, е. Вищ. ст. до **важки́й** 1—9. *На руці в нього грубий перстень — печатка, від якого рука ще важча* (Коцюб., II, 1955, 245); *Кінські ноги чвакали* [у багні], *ніби заринали в розведену смолу, і чимдалі їх хода ставала важча* (Досв., Вибр., 1959, 63); *Важчим здається Івасеві тихе, люб'язне материне слово, ніж суворе та грубе батькове* (Мирний, II, 1954, 84); *Його тверда душа трохи сполохалась, але його горе було важче од тієї хвилі* (Н.-Лев., II, 1956, 234).

ВА́ЗА, и, *ж.* Різноманітної форми посудина, що використовується для квітів, фруктів, солодощів і т. ін. або як декоративна річ. *Між усім тим розставлені букети з квіток та зелені у високих порцелянових вазах* (Вовчок, Вибр., 1937, 124); *Ясно вигравала в руці велика слива. В кришталевих вазах вони сяяли купками* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 7); *У всіх палатах, галереях, переходах.. стояли золоті, емалеві й ковані з срібла амфори й вази, скрізь висіла зброя* (Скл., Святослав, 1959, 151).

ВАЗЕЛІ́Н, у, *ч.* Мазеподібна речовина білого або жовтого кольору, що добувається з нафтових продуктів і застосовується в медицині та техніці. *На підлогах замість килимів валялось сміття, кінці вірьовок, вийняті з столів шухлядки, старі коробочки з-під вазеліну* (Мик., II, 1957, 407); *Затискачі батареї.. повинні бути завжди покриті тонким шаром технічного вазеліну* (Автомоб., 1957, 219).

ВАЗЕЛІ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **вазелін.**

ВА́ЗКА, и, *ж.* Зменш. до **ва́за.** *Балабушиха налила чай й понакладала в скляні вазки свіжого варення* (Н.-Лев., III, 1956, 220).

ВАЗО́Н, а, *ч.* Горщик для квітів. *Андрій одною рукою ламав галузки живих рослин, розсипав землю з вазонів* (Коцюб., II, 1955, 88); *Підходить* [Вікентій] *до вікна, заставленого вазонами з фуксією і калачиками* (Стельмах, I, 1962, 414); // *розм.* Квіти разом з горщиком, у якому вони ростуть. *Задрижали зелені листки герані на вазонах* (Н.-Лев., IV, 1956, 140); *На вікні стояв майже засохлий уже вазон гортензії* (Сміл., Сашко, 1957, 188).

ВАЗО́НИК, а, *ч., зах.* Зменш. до **вазо́н.** *Ліжко, софа, оббита червоним плюшем, стіл з цвітучими хризантемами у вазонику* (Фр., IV, 1950, 444); *Під пахами несуть* [жінки] *напівзів'ялі вазоники* (Стеф., I, 1949, 145).

ВАЗО́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **вазо́н.** * У порівн. *Ядзя проживала, мов вазонова квітка, яку переносять з покою до покою* (Кобр., Вибр., 1954, 110).

ВАЗО́НОК, нка, *ч., зах.* Те саме, що **вазо́н**.— *Гей, Ганю,— гукає Марія у вікно,— винеси вазонки надвір! Будемо пересаджувати квіти* (Вільде, На порозі, 1955, 8).

ВАЗО́НЧИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **вазо́н**.

ВА́ЗОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ва́за**. *На столі було чимало порцелянових ляльок, штучних вазочок, кошичків* (Л. Укр., III, 1952, 546); *Варення і мед подають у вазочках* (Укр. страви, 1957, 285).

ВАЙЛО́, а́, *ч. і ж., розм.* Неповоротка, незграбна людина; тюхтій. *Біда якомусь вайлові, якщо він потрапить Багірову під руку в таку мить!* (Гончар, III, 1959, 188); // *зневажл., лайл. Певно, ота мацапура, оте вайло сидить та човпе, бо хоче буть магістром* (Н.-Лев., I, 1956, 608);— *Гей, ти, вайло! — гукала вона на неї, коли Гафійці ненароком вилітало з рук веретено* (Коцюб., II, 1955, 31).

ВАЙЛО́М, *присл., діал.* Юрбою, натовпом. *По сіль або там по рибу не ходять по одному, а все вайлом* (Сл. Гр.).

ВАЙЛУВА́ТИЙ, а, е. Незграбний, неповороткий, повільний у рухах. *Він мовчазний, вайлуватий і ходить завжди насуплений* (Збан., Мор. чайка, 1959, 134); *Люда, як дика коза, легко спустилася з урвища, і Терень, вайлуватий, як ведмідь, ледве встигав за нею* (Донч., I, 1956, 526); // Хиткий (про ходу, біг і т. ін.). *Торяник ішов своєю неквапливою, трохи вайлуватою ходою* (Жур., Опов., 1956, 148).

ВАЙЛУВА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **вайлува́тий**. *Навіть вайлуватість, що була властива йому, зараз не могла приховати його внутрішньої неврівноваженості* (Гур., Друзі.., 1959, 97).

ВАЙЛУВА́ТО. Присл. до **вайлува́тий**. *Настя піднесла джурам по чарці. Вони вайлувато вклонилися* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 60); *Край поля біліють тільки гуси, які, вайлувато переступаючи, тикають носами в стерню* (Панч, Ерік.., 1950, 77).

ВАКА́НСІЯ, ї, *ж.* Вільна посада в штаті установи. *Ти накажи всім, кому можна, щоб стежили і не пропускали вакансії* (Коцюб., III, 1956, 175); *А недавно побачив у газеті оголошення конкурсу на заміщення вакансії доцента в рідному університеті* (Руд., Остання шабля, 1959, 38).

ВАКА́НТНИЙ, а, е. Ніким не зайнятий, вільний (про посаду).— *От добре, що ти приїхав, Гришо. А в мене, розумієш, вакантне місце є* (Ткач, Моряки, 1948, 52).

ВАКАНЦЬО́ВИЙ, а, е, *заст.* 1. Вакантний.

2. Відставний. *Ісправники все ваканцьові* (Котл., I, 1952, 128).

ВАКА́ЦІЇ, ій, *мн., заст.* Канікули, перерва в роботі навчальних закладів, установ.— *Чи ви скінчили академію, чи тільки приїхали на вакації?* (Н.-Лев., III, 1956, 40);— *Чому ти не в школі, Андрушко? Чи у вас тепер вакації?* (Коб., II, 1956, 268).

ВАКАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **вака́ції**. *Тепер разом з батьком їхав* [гімназист] *у рідне село, щоб на повній свободі користуватися вакаційним часом* (Фр., III, 1950, 215).

ВА́КСА, и, *ж.* Чорна мазь для чищення шкіряного взуття. *Загнибіда нарядився у новий сукняний убір, ..чоботи до вакси, на рипу* (Мирний, III, 1954, 82); *Шагайда побачив лише одного безногого грека в тюбетейці, що дрімав біля своїх щіток і пуделок з ваксою* (Кучер, Чорноморці, 1956, 155); * У порівн. *Море здавалося там зовсім чорним, як вакса* (Смолич, Світанок.., 1953, 277).

ВАКСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Натирати, чистити ваксою (взуття). *Одні ваксували чоботи та примірювали одежу, інші накручували фасонні зачіски* (Мик., II, 1957, 562).

ВАКСУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **ваксува́ти**.

ВАКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., розм.* 1. *тільки 3 ос.* Залишатися необробленим (про землю). *Віками поблизу Рокосова вакували заболочені місця, які по-місцевому звуться мочарами* (Колг. Укр., 12, 1954, 25); // Не бути нічим заповненим; не використовуватися.

2. *перен.* Марнувати, гаяти час. *Чи ще ж тобі каторга турецька не ввірилася... Щоб ти назад завертався та дні вакував* (Сл. Гр.).

ВАКУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок., розм.* Те саме, що **вакува́ти** 1.— *Оце тобі земля й воля! — сплеснув руками Вересай.— Ну, коли так, то нехай земля вакується* (Бурл., О. Вересай, 1959, 187);— *Добру нічого вакуватись без догляду* (Іщук, Вербівчани, 1961, 115).

ВАКУО́ЛІ, ль, *мн.* (*одн.* **вакуо́ля**, і, *ж.*), *біол.* Невеликі, заповнені рідиною порожнини в клітинах рослинних і тваринних організмів, які виконують різні фізіологічні функції. *Пульсуючі вакуолі; Травні вакуолі.*

ВАКУО́ЛЯ *див.* **вакуо́лі**.

ВА́КУУМ, у, *ч., спец.* 1. Розріджений стан газу або повітря всередині закритого резервуара. *Після створення вакууму апарат заповнюється аргоном* (Наука.., 6, 1956, 9); *Мріялося про виготовлення великих злитків сталі під вакуумом, в безповітряному просторі, коли метал швидко і певно позбавляється всіх газових пухирів, які позалишалися в ньому* (Собко, Біле полум'я, 1952, 268).

2. Простір, у якому немає речовини.

ВАКУУМ-... Перша частина складних слів, що відповідає слову **ва́куумний**, напр.: вакуум-маши́на, вакуум-насо́с, вакуум-фі́льтр.

ВАКУУММЕ́ТР, а, *ч., спец.* Прилад для вимірювання тиску розрідженого газу або повітря в замкненому просторі.

ВА́КУУМНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до вакууму. *Працювали вакуумні насоси, висмоктуючи повітря з приладів* (Рибак, Час.., 1960, 501); *Вакуумна плавка; Вакуумна установка.*

ВАКУУМУВА́ННЯ, я, *с., спец.* Витримування під вакуумом. *Перспективи вакуумування плавок величезні. Вони в дальшому зможуть внести значні зміни в існуючу технологію виплавки сталі* (Наука.., 1, 1957, 10).

ВАКХАНА́ЛІЯ, ї, *ж.* 1. *мн.* В античному світі — свято на честь Вакха — бога родючості, виноградарства і виноробства,— яке супроводжувалось оргіями.

2. *перен.* Розгульне бенкетування, безтямне пияцтво, оргія. *Повертався* [чоловік] *додому тільки під час ярмарків та великих свят. Тоді у Литвинишиній хаті.. невгавав п'яний гамір,— то перекупницький світ справляв свої дикі вакханалії* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 152); // Про нестримний вияв чого-небудь. [Неріса:] *Такі співці не рухаються з місця, а понад ними пролітає буйно барвиста вакханалія життя* (Л. Укр., III, 1952, 443).

ВАКХАНА́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **вакхана́лія**. *Світ серед темної ночі, ясно освічена червона вода, несамовиті танці, маси молодиць, музики й несамовиті співи надавали картині образ чогось гарячого, палкого, вакханального* (Н.-Лев., III, 1956, 82).

ВАКХА́НКА, и, *ж.* 1. В античному світі — жриця бога Вакха, учасниця вакханалій (у 1 знач.). *Під фрескою мозаїка, що зображає.. воскресіння* [Адоніса] *в постаті Діоніса, оточеного хорами вакханок* (Л. Укр., II, 1951, 385).

2. *перен.* Жінка, нестримна у проявах своєї пристрасті. *Очі закохані, веселі: в їх запалився вогонь вакханки*

(Н.-Лев., III, 1956, 313); *Не ясноокий образ Беатріче І не вакханки темний, п'яний зір, Мене тривожить і невпинно кличе В незнану даль, у золотий простір* (Рильський, I, 1956, 39).

ВАКХІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до культу бога Вакха або вакханалій. [Антей:] *Я бачу оргію перед собою, то й спів пригадується не весільний, скоріш вакхічний* (Л. Укр., III, 1952, 462); *У шостій яві хор.. розважає його вакхічними піснями* (Укр. клас. опера, 1957, 46).

ВАКЦИ́НА, и, *ж.*, *мед.* Виготовлений із штучно ослаблених або вбитих мікробів, збудників інфекційних хвороб препарат, що вводиться в організм людини та тварини для попередження хвороб і частково для їх лікування. *Радянська наука вже має на своєму озброєнні туберкульозну, поліомієлітну, віспяну, туляремійну, бруцельозну, сибіро-виразкову вакцини* (Наука.., 3, 1962, 6).

ВАКЦИНА́ЦІЯ, ї, *ж.*, *мед.* Введення вакцини в організм людини чи тварини. *Розроблено й впроваджено в практику науково обгрунтовані способи масової вакцинації проти туберкульозу* (Рад. Укр., 13.IX 1961, 3); *Вакцинація новонароджених; Нашкірна вакцинація.*

ВАКЦИ́ННИЙ, а, е, *мед.* Прикм. до **вакци́на**.

ВАКЦИНО́ВАНИЙ, а, е, *мед.* Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **вакцинува́ти**. *Вакцинована тварина.*

ВАКЦИНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *перех.*, *мед.* Вводити вакцину в організм. *Дітей, інфікованих туберкульозом, вакцинувати недоцільно* (Хвор. дит. віку, 1955, 250).

ВАЛ^1, у, *ч.* 1. Високий земляний насип навколо поселення, міста або фортеці для захисту від ворога. *Було полковник так Лубенський Колись к Полтаві полк веде, Під земляні Полтавські вали* (Котл., I, 1952, 194); *Косінський з Ничипором оглядали п'ятківські фортеці. Високі земляні вали в дубових зрубах, а за ними — глибокі, непролазні сніги в ровах* (Ле, Наливайко, 1957, 77); *Помалу підбитий танк, мов ранений, ступав і вдарився об мерзлий насип валу* (Гонч., Вибр., 1959, 164); // Довгий і високий земляний насип для господарських потреб або захисту від поводі і т. ін. [Став] *тепер валом обнесли, од села одгородили — водопою нема* (Мирний, IV, 1955, 241); *Щоб припинити збільшення розмивів і ярів, вище їх вершин влаштовують водозатримуючі.. вали* (Наука.., 8, 1959, 31); // Що-небудь, нагромаджене високим довгим насипом. *Верх* [гори] *сам був голий, але понижче був цілий вал каміння, звалищ і вивертів* (Фр., VI, 1951, 17); *Крижаний вал виріс на тридцять метрів заввишки, прокотився кілька сот метрів і, простягшись на кілька кілометрів, зупинився* (Трубл., I, 1955, 412).

2. *с. г.* Купка сіна і т. ін., в яку згрібається покіс і т. ін. *Так і горну покіс за покосом у вали, а послі в копиці коплю* (Барв., Опов.., 1902, 429); * Образно. *А він нею* [косою], *батьку, косить Не трави, а душі, Таки людські, добрі душі, І кладе валами...* (Федьк., I, 1960, 419).

3. Висока хвиля. *Сильніше подиха холод, зростають вали на морі, і верхи, один за другим, пробиваються з білої піни* (Коцюб., II, 1955, 331); *Певно, десь у його* [моря] *далині починався шторм і котив свої вали до кам'янистих берегів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 400); * Образно. *Могутній вал національно-визвольних революцій змітає колоніальну систему, підриває устої імперіалізму* (Програма КПРС, 1961, 38).

◇ **Дев'я́тий вал** *див.* **дев'я́тий**.

4. *перен.* Суцільна маса чого-небудь, яка рухається довгою смугою. *Нічною добою, Коли мете вітер валом сніговим, Саміський не раз в хаті довго я стôю І дивлюсь на нього, балакаю з ним* (Фр., XIII, 1954, 430); *Вітер перекочував через місяць вали чорних хмар* (Донч., II, 1956, 195); *Вогневий вал насувався на окопи* (Собко, Шлях.., 1948, 49).

◇ **Ва́лом вали́ти** *див.* **ва́лом**.

ВАЛ^2, у, *ч.* Товсті нитки з клоччя. *Ой я свого чоловіка нарядила паном: сорочечка по коліна під'язана валом* (Номис, 1864, № 12551); *Проїжджаючи побіля переднього воза, ви бачите, що з-під його халабуди визирає на вас.. дівчинка з заплетеною в косах замість кісників вірьовочкою з валу* (Мирний, IV, 1955, 311); *Марічка вал пряде на мішки* (Кучер, Дорога.., 1958, 149).

ВАЛ^3, а, *ч.*, *техн.* Одна з найголовніших деталей машин і механізмів, що обертається навколо своєї осі, призначена для передачі руху зв'язаним з нею частинам. *У млині вал* (Сл. Гр.); *Великий вал повільно обертається, й цебер з'являється на земній поверхні* (Донч., II, 1956, 37); *Для компресора, машини, що як людина повітря в груди набирає, потрібно вал обточити* (Трубл., I, 1955, 132).

ВАЛА́НДАННЯ, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **вала́ндатися**.

ВАЛА́НДАТИСЯ, аюся, аєшся, *розм.* 1. Ходити без діла, вештатися. *Вона серед загальної тривоги валандалася попід хати, без пам'яті від переляку і голоду* (Фр., V, 1951, 191); *Справа громадської праці вже була добре організована, і ніхто не валандався без діла* (Бойч., Молодість, 1949, 32).

2. *з ким.* Морочитися.— *Та вже Фенька краще. З нею не валандатися так* (Мирний, IV, 1955, 131); — *І охота вам, люди добрі, валандатися з нею... Все одно вона вже пропаща!* (Шиян, Баланда, 1957, 102).

ВАЛАСА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, *діал.* Тинятися, блукати. *Мабуть увесь рід її, всі баби і прабаби з пращурами і пращурками були такі ледачі, що по світу валасались та крали* (Барв., Опов.., 1902, 366).

ВА́ЛАХ, а, *ч.*, *діал.* Кастрований баран. *Самих овець має* [дука] *вісімсот, не рахуючи баранів, кіз і валахів* (Гжицький, Опришки, 1962, 8); *Розмови ведемо про такі речі, як валахи, ярки та вовна, та норми виробітку* (Гончар, Тронка, 1963, 103).

ВАЛАША́ННЯ, я, *с.*, *діал.* Дія за знач. **валаша́ти**.

ВАЛАША́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, *перех.*, *діал.* 1. Каструвати. *Чабани заходжують валашать ягнячі баранчики* (Сл. Гр.).

2. Обрізувати кінці бадилля кавунів (щоб воно не розросталося). *Кавуни валашають* (Сл. Гр.).

ВАЛАШО́К, шка́, *ч.*, *діал.* Зменш. до **ва́лах**; молодий валах. *Вже випито першу чарку, і молодий, відварений по чабанському способу, валашок парує в мисках* (Гончар, Тронка, 1963, 10).

...ВАЛЕ́НТНИЙ, а, е, *хім.* Друга частина складних слів, що означає: який може сполучатися з атомами іншого елемента в пропорції, визначуваній у відношенні до водню: одновале́нтний, двовале́нтний і т. ін.

ВАЛЕ́НТНІСТЬ, ності, *ж.*, *хім.* Здатність атомів хімічного елемента приєднувати до себе або заміщати певну кількість атомів іншого елемента. *Валентність елемента в іонній сполуці кількісно дорівнює зарядові його іона: у металів вона позитивна, у неметалів — негативна* (Хімія, 10, 1956, 37); *У сірчаній кислоті сірка перебуває у максимально окисленому стані, виявляючи валентність* (Заг. хімія, 1955, 326).

ВАЛЕРІА́НА. и, *ж.* Багаторічна трав'яниста рослина, з кореневищ і коренів якої виготовляють лікарські настойки, що використовуються як заспокійливий і тонізуючий засіб для серця та центральної нервової системи. *Валеріана лікарська.. є дуже цінною лікарською рослиною* (Бот. ж., 1. 1953, 81).

ВАЛЕРІА́НОВИЙ, а, е. Прикм. до валеріана; //Вигот. з валеріани. *Валеріанові краплі; Валеріанова настойка.*

ВАЛЕР'Я́НКА, и, *ж.*, *розм.* Валеріанові краплі. *Любов Прохорівна.. тинялася по залі, стискали руками хвору голову, пила валер'янку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 317).

ВАЛЕ́Т, а, *ч.* У гральних картах — молодша фігура, що зображує зброєносця. *Дід Кияшко неквапливо брав карту до рук, підносив її до самих очей і, зітхнувши, проголошував: — Валет пік* (Збан., Єдина, 1959, 118).

◇ **Вале́том лежа́ти (спа́ти** *і т. ін.*) — лежати поруч, але головами в протилежні сторони. *Он лягли край долини Дві дебелі дитини — Повкладались валетом у згоді* (Криж., Срібне весілля, 1957, 281); *Коли те, що зветься ліжком, вузьке,— сон провадиться «валетом»* (Ю. Янов., I, 1958, 331).

ВАЛЕ́ЦЬ *див.* **ва́льці**.

ВА́ЛИК^1, а, *ч.* 1. Невеликий низький насип, довгаста купка нагорненої землі і т. ін. *При правильному нагортанні валиків вони затримують всю талу воду незалежно від часу розмерзання грунту* (Колг. енц., I, 1956, 433); *Марина Василівна межу саду виклала валиком з дерну* (Сенч., Опов., 1959, 31).

2. Туго набита подушка циліндричної форми на краях дивана або тахти. *Хоче прилаштувати* [солдат] *валик від дивана собі на коліно. Нічого не виходить* (Ю. Янов., I, 1954, 201).

3. Збита з волосся підкладка в жіночій зачісці; //Форма зачіски. *Русяве волосся, зібране валиком навкруг голови, підкреслювало урочистість її обличчя* (Рибак, Час.., 1960, 586).

4. Невелике довгасте підвищення округлої форми взагалі. *Валик на лобовій кістці.*
(Осн. дарв., 1956, 131).

ВА́ЛИК^2, а, *ч.*, *техн.* Зменш. до **вал**^{3}. *Розміщений за транспортером* [жатки] *валик, який обертається з великою швидкістю, запобігає затягуванню стебел під транспортер* (Зерн. комбайни, 1957, 109); — *А як несправні шестерні та валик не крутяться, полагодити умієте чи ні? — допитувалася Оленка* (Вишня, I, 1956, 380); *Немало пісень записав* [Лісовський] *од старого і на папір, і на якусь машинку з восковими валиками* (Стельмах, I, 1962, 384).

ВАЛИКОПОДІ́БНИЙ, а, е. Який має форму валика (*див.* **ва́лик**^{1}).

ВАЛИ́ТИ^1, валю́, ва́лиш, *недок.* 1. *перех.* Примушувати падати, силою перекидати. *Бронко спочатку не знав, що сталося. Коли ж захиталися телефонні дроти, здогадався. Валять* [люди] *стовпи!* (Вільде, Сестри.., 1958, 269); *Колись, бувало,* [батько] *вхопивши однією рукою за ногу, валив і зразу ж вивертав догоричерева найбільшого кабана* (Стельмах, I, 1962, 22); // Убивати. *Цілими десятками валили хоробрі молодці монголів* (Фр., VI, 1951, 84); *Намітивши серед двору синьоголового селезня, на якого йому вказувала Галя, валив його* [Уралов] *з першого пострілу* (Гончар, Тронка, 1963, 299); // Зрізувати, зрубувати (дерево, ліс). *І старший сказав: — Ну, хлоп'ята, тепера Старого* [дуба] *валіть!* (Мал., Звенигора, 1959, 141); *Він валив його* [ліс] *зі всією нещадністю і пожадністю лісового дикуна* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 34); // Руйнувати, розламувати. «*Валіть стіни!*» *Гайдамаки Стіни розвалили* (Шевч., I, 1951, 140); *Най реве навколо буря.. Валить скелі, лама дуба, землю з місця рушить* (Граб., I, 1959, 270); // *перен.* Позбавляти можливості триматися на ногах, змушувати лягати (про втому, хворобу, сон і т. ін.). *Вже не раз важка хвороба валила комісара в ліжко* (Збан., Сеспель, 1961, 135).

Вали́ти з ніг *кого:* а) ударивши, штовхнувши, змушувати падати. *Завиває хуртовина, Вітер валить з ніг* (Граб., I, 1959, 533); б) позбавляти можливості триматися на ногах, змушувати лягати (про втому, хворобу, сон і т. ін.). *Як я заздрила тим людям, що не мали відпочинку, поки їх нелюдська втома з ніг валила на часинку!* (Л. Укр., I, 1951, 314); *Сипняк та цинга нас із ніг валять* (Головко, II, 1957, 556); в) виснажувати, змучувати. *Дедалі туга за рідним краєм все дужче валила Павла з ніг, наче отой страшний голод у морі* (Кучер, Голод, 1961, 361); *З ніг Валить бабу горе!* (С. Ол., Вибр., 1959, 233).

2. *перех.* Класти, накладати щось на кого-, що-небудь безладно або у великій кількості.— *Руки пообриваєш, носячи! Нема того, щоб хурку найняти; як на того коня валять — носи!* (Мирний, III, 1954, 152).

Вали́ти все доку́пи — змішувати різні речі. *І все ж у його серці чомусь жевріла образа на тих, хто валив усе докупи* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 128).

◇ **Вали́ти з хво́рої голови́ на здоро́ву** *див.* **голова́**.

3. *перех.*, *на кого*, *перен.* Накладати якісь обов'язки, обтяжувати роботою.— *Жінки! — буркнув Микола.— Усе на жінок валимо. Тільки й біліють їхні хусточки в полі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 532); // Перекладати на когось відповідальність за провину і т. ін. [Пан Стась (*до людей*):] *Хіба я не знаю, що самі ви бунтарі, розбійники — тільки все валили на Кармелюка* (Вас., III, 1960, 219); — *Що батькам сказати? Вали, парубче, на мене всю провину. Немало ж у селі всякої всячини говорять про Окунівну. От і ти щось додай від себе: мені вже не поважчає* (Стельмах, I, 1962, 535).

4. *перех.* Безладно або у великій кількості скидати, кидати що-небудь кудись. *На весь Дніпро видніє білизна, розвішана на мотузках, і купи сміття, що його валять з берега* (Гончар, Людина.., 1960, 55).

5. *перех.* і *неперех.*, *діал.* Бити. *Тепер хлопці підбігли і почали валити бучками по ногах* (Стеф., I, 1949, 23); *Вона* [коняка] *складала вражено вуха взад і валила скажено задніми копитами* (Коб., I, 1956, 548).

ВАЛИ́ТИ^2, ва́лить, *недок.* 1. Іти у великій кількості, посуватися натовпом. *Народ так лавою і валить* (Кв.-Осн., II, 1956, 109); *А за ними валила густа юрба* (Фр., III, 1950, 175); *Нові пасажири тим часом валять у вагон з безконечними клунками* (Мик., I, 1957, 103); // Рухатися густою масою. *Дим з печі валив прямо на хату* (Мирний, II, 1954, 119); *З важкої непроглядної темряви валив і валив сніг* (Ряб., Жайворонки, 1957, 109).

◇ **Ва́лом вали́ти** *див.* **ва́лом**.

2. Іти навально, грубо, напролом.— *Прошу, сідайте,— відсуває квасолиння з призьби, звільняє йому місце. Та він навіть не дивиться в той бік, а валить просто у двері* (Вільде, Сестри.., 1958, 77).

ВАЛИ́ТИ^3, валю́, ва́лиш, *недок.*, *перех.* Прясти з клоччя вал (*див.* **вал**^{2}). *Нумо вал валити* (Сл. Гр.).

ВАЛИ́ТИСЯ, валю́ся, ва́лишся, *недок.* 1. Падати, перекидатися від поштовху, удару і т. ін. *Посилився гарматний вогонь, з оглушливим тріском валилися дерева* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 111); *На задні ноги впав* [кінь], *поник, Повільно валячись на бік* (Бажан, Роки, 1957, 236); [Коваль:] *Рушнице моя, гаківнице!.. Стріляй же мітко, влучай хвацько, у самісіньке серце, щоб ворог, як сніп, валився!..* (Кроп., V, 1959, 21); *Губить* [матрос] *помалу свідомість і чує, як скажено працює серце.. Валиться на долівку й лишається на ній* (Ю. Янов., II, 1958, 34); // Падати вниз. *Гать не могла спинити води, яка чимраз сильніше, з усіх боків валилася в яму* (Фр., VI, 1951, 124); *Він пролітає над тайгою, над широкими ріками.. Ось вривається Володимир у хмари, ось виринає, знову і знов пірнає і валиться в повітряну яму* (Довж., I, 1958, 111); *Земля за-*

вирувала від вибухів. На села і міста валились гори лютого металу (Гонч., Вибр., 1959, 208); // Розвалюватися, розпадатися. *Бульдозери зі скреготом врізуються в стіну. Хата зразу валиться* (Довж., Зач. Десна, 1957, 558); // Повільно руйнуватися. *Живу... Дивлюсь, як хата валиться; чую, що й сама я пилом припадаю* (Вовчок, I, 1955, 278); *Он Загнибідина хата — і досі пустує, валиться* (Мирний, III, 1954, 401).

◇ **Вали́тися від ві́тру** — бути дуже виснаженим, змученим, слабим. *А як вийду за ворота,— Од вітру валюся* (Чуб., V, 1874, 211); *Прокіп блідий, аж зчорнілий, од вітру валиться* (Коцюб., II, 1955, 29); **Вали́тися з ніг** — почувати себе дуже ослабленим від утоми, хвороби і т. ін. *Я притомилась: підбиваюся, з ніг валюся* (Барв., Опов.., 1902, 98); *Він хворів на сухоти, весною в часи відлиги валився з ніг* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 17); **Вали́тися з рук** *(про роботу і т. ін.)* — не вдаватися, не виходити внаслідок утоми, слабості, поганого настрою. — *Щось і в мене робота з рук валиться,— уверне батько* (Мирний, III, 1954, 221); *Орися весь час плакала і тремтіла, в неї все валилося з рук, взявшись за діло, вона не доводила його до кінця* (Тют., Вир, 1964, 278).

2. Те саме, що **вали́ти**^{2}. *Тут військо кіннеє валилось* (Котл., I, 1952, 195); *З темряви в шибки валився вітер і жбурляв рідкі краплини* (Коп., Тв., 1955, 342).

3. Пас. до **вали́ти**^{1} 4. *Всі речі в майстерні валились на купу* (Ільч., Серце жде, 1939, 317).

ВАЛІДО́Л, у, *ч.* Медичний препарат, що використовується як заспокійливий, судинорозширювальний і протиблювотний засіб.— *Я зараз валідол тобі подам...— заспокоювала Ганна чоловіка* (Автом., Щастя.., 1959, 184).

ВАЛІ́ЗА, и, *ж.* Тверда коробка з прикріпленою кришкою для дорожніх речей; чемодан. *Старі панни закидали небожів кабінет валізами та скриньками* (Н.-Лев., II, 1956, 72); *Старий оперся на палиці не сідаючи, а син стояв напочіпках коло валізи* (Фр., II, 1950, 265); *Дещо з нашого майна — валізи, торби, клунки — все їхало позаду на колгоспних возах* (Ле, Мої листи, 1945, 113).

ВАЛІ́ЗКА, и, *ж.* Зменш. до **валі́за**. *Занадто вже зряджає його жінка — білизну в валізку вкладає* (Головко, I, 1957, 328); [Шелест:] *Що за чорт. Якийсь чемоданчик... (Виймає з шафи маленьку валізку)* (Коч., II, 1956, 262).

ВАЛІ́ЗОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **валі́зка**. *Відчиняє* [лікар] *свою валізочку, виймає якісь порошки, розглядає їх, вибирає один і всипає в рот хворій* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 369).

ВАЛІСНЕ́РІЯ, ї, *ж.* *(Vallisneria)*. Водяна рослина; розводиться в акваріумах. *Для вивчення руху протоплазми часто використовують ще одну водяну рослину — валіснерію* (Практ. з анат. рослин, 1955, 25).

ВА́ЛКА, и, *ж.* 1. Окрема група підвід з вантажем, що перевозиться кудись. *Оце ж тута зупинялась чумацька валка кожного разу* (Барв., Опов.., 1902, 138); *Один з чоловіків — статечний, видати, старший у валці — оглянув усі вози — навіть лантухи перелічив і рушати знак подав* (Головко, I, 1957, 306); Допоміжна частина для перевезень у війську; обоз. *І за мить Понеслась гарматна валка. Тільки вулиця гриміла* (Воронько, Три покоління, 1950, 19).

Черво́на ва́лка — група урочисто прикрашених червоними прапорами підвід, машин, які везуть перший з урожаю хліб на зсипні пункти для здачі державі. «*Гай-гай,— сказав він бригадирові польової бригади..,— за ними й чорт не похопиться, диви, лагодять червону валку з хлібом!*» (Ю. Янов., II, 1954, 165); *Показником темпу роботи має бути червона валка з хлібом, яку раніше відправить* [комуна] *до міста* (Донч., I, 1956, 75).

2. Група людей, підвід, машин і т. ін., які рухаються одне за одним або стоять в одному ряду. *Ой ви, хлопці молодії, Становіться в валку!.. На поле плечима, До солдат — очима!* (Нар. лірика, 1956, 122); *Підеш на базар, стоять валками вози та все з бочками вина* (Н.-Лев., III, 1956, 255); *Перед самим носом проскочила валка вагонеток з породою* (Ле, Міжгір'я, 1953, 154); // Група людей, що разом ідуть кудись.— *Одні з нашої валки подались на Тульчу, на Ісакчу, до родичів, а я бачу, що й тут наші люди — та й лишивсь* (Коцюб., I, 1955, 379); *З валкою незнайомих людей Іван прийшов до Борислава тільки надвечір* (Кол., Терен.., 1959, 55).

ВАЛКО́ВИЙ, а, е. Який має в своєму механізмові валок, валки (*див.* **вало́к**^{4}). *Валкова косарка.*

ВАЛКОВИ́Й, во́го, *ч.* Візник, який їде з валкою (у 1 знач.), обозом. *Дехто з вантажників кинувся вплав до порожньої фелюки.. Це було так несподівано, що валкові не встигли озирнутися* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 5).

ВАЛКОУТВО́РЮВАЧ, а, *ч.*, *спец.* Знаряддя для укладання, згрібання якої-небудь маси (торфу, скошеної трави і т. ін.) у валки (*див.* **вало́к**^{1}). *Найкраще торф на добриво згрібати у валки скрепером або валкоутворювачем* (Добрива.., 1956, 70); *Як показав досвід, на скошуванні вологого гороху дерев'яний валкоутворювач працює надійніше, ніж металевий* (Рад. Укр., 2.II 1962, 3).

ВАЛКУВА́ННЯ, я, *с.*, *с. г.* Дія за знач. **валкува́ти**. *Валкування трави; Валкування снігу.*

ВАЛКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *перех.*, *с. г.* Збирати, згрібати, складати у валки (сіно, сніг і т. ін.). *Переобладнаними сінокосарками можна косити і валкувати зернобобові культури* (Колг. Укр., 9, 1960, 23).

ВАЛОВИ́Й^1, а́, е́. Не розділений на складові частини; загальний. *Цілком природно, що врожай озимої пшениці значною мірою визначає валовий збір зерна в республіці* (Колг. Укр., 8, 1959, 11); *Валова продукція.*

ВАЛОВИ́Й^2, а́, е́. Зробл. з валу (*див.* **вал**^{2}). *Надягай, бабо, кожуха, бо буду валовим батогом бити* (Укр.. присл.., 1955, 322).

ВАЛОВИ́НА, и, *ж.*, *діал.* 1. Те саме, що **вал**^{2}. — *Мені здається... — ...що тринадцятка снується, а то проста валовина,— перехопила Олександра* (Коцюб., I, 1955, 62).

2. Тканина з валу (*див.* **вал**^{2}). *Це ж вона, природна ткаля, навчила його любить і просте, селянське полотно, і валовину* (Стельмах, Хліб.., 1959, 497).

ВАЛО́К^1, лка́, *ч.*, *с. г.* Зменш. до **вал**^{1} 2. [Денис:] *Гляди, перевертай траву щоразу, та підбивай вгору, і валок не крутий клади* (Кроп., II, 1958, 430); *Ти цілий день в густі валки гребла Напоєне вином і медом сіно* (Рильський, I, 1956, 149); *Покірно лягають на стерню валки — дівчата швидко в'яжуть їх у снопи* (Минко, Повна чаша, 1950, 58).

ВАЛО́К^2, лка́, *ч.* Частина граблів, борони, на якій укріплені зуби. *Василь.. зо зла так і швирнув* [швиргонув] *граблі з конюшні, що валок дістав аж до кухонь, а граблище.. перебилося* (Мирний, IV, 1955, 173].

ВАЛО́К^3, лка́, *ч.* Те саме, що **кача́лка**. *Тісто розкачують валком* (Сл. Гр.).

ВАЛО́К^4, лка́, *ч.*, *техн.* Зменш. до **вал**^{3}. *Практикуючий хлопець кинувся з валком, пасочком мокрого паперу й щіткою, щоб відбити наскладаний рукопис до коректи* (Фр., VI, 1951, 254); *Наш завод є одним з основних постачальників сталевих вуглецевих валків для прокатних станів* (Наука.., 12, 1956, 13); *Валка для паперу в машинці не було* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 133).

ВА́ЛОМ, *присл.* Безперервним потоком. *Між рядняних наметів і яток пруть валом люди* (Коцюб., II, 1955, 237).

◇ **Ва́лом вали́ти** — безперервно рухатися густою масою. *Довірливі люди валом валили на Маковея до кринички* (Стельмах, Хліб.., 1959, 264); *Поміж виноградниками, курною польовою доріжкою, валом валить карнавал* (Гончар, Новели, 1954, 30).

ВАЛОПОДІ́БНИЙ, а, е. Який має форму валу, схожий на вал (*див.* **вал**^{1}). *Валоподібне підняття поверхні.*

ВАЛОУТВО́РЮВАЧ, а, *ч.*, *спец.* Знаряддя для утворювання валів (*див.* **вал**^{1} 1). *Для спорудження валів використовують найрізноманітніші механізми; плантажний плуг, валоутворювач, грейдер та інші* (Хлібороб Укр., 7, 1964, 21).

ВА́ЛОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **ва́лка.**

ВАЛО́ЧОК^{1}, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **вало́к**^{1}. — *Он бачите отой валочок соломи на шляху?* (Багмут, Опов., 1959, 88); * У порівн. *Піна осіла на берег валочком білявим* (Ю. Янов., V, 1959, 24).

ВАЛО́ЧОК^{2}, чка, *ч.*, *техн.* Зменш.-пестл. до **вало́к**^{4}. [Шумейко:] *От у нас у колгоспі вигадав я таку машину — зерно очищати. Наче віялка, тільки ж не така, бо це з сукном на валочках* (Мик., I, 1957, 435).

ВАЛТО́РНА, и, *ж.* Мідний музичний духовий інструмент, що має м'який наспівний звук.

ВАЛТОРНІ́СТ, а, *ч.* Музикант, який грає на валторні.

ВАЛУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **валува́ти** 1 і звуки, утворювані цією дією. *Як проходили хлопці темними вулицями, позаду їх піднімалося неприязне валування* (Мирний, II, 1954, 183); *Крізь вітер долинуло собаче валування* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 346); *Ані співу півнів, ані валування собак. Тиша* (Шиян, Партиз. край, 1946, 241).

ВАЛУВА́ТИ, у́є, *недок.* 1. *неперех.* Невгамовно гавкати. *За стінами вітряка, в селі, валували собаки* (Коцюб., I, 1955, 353); *Чабанські пси не валували — вони знали крок Данила* (Скл., Карпати, II, 1954, 288).

2. *неперех.* Рухатися суцільною масою. *Під казанами горів вогонь, і густий дим клубами валував вгору* (Н.-Лев., II, 1956, 221); *З дверей хлівів, стаєнь валує пара: там у стайнях, хлівах стоїть худоба, тремтить з холоду* (Кир., Вибр., 1960, 300); // Рухатися натовпом або іти нескінченними юрбами, групами. *Як плав пливе люд по шляху. І ген-ген по всіх дорогах в усі боки валують густими валками, як мурашня* (Головко, II, 1957, 256).

3. *перех.* Про баранів: покривати (вівцю). *Барани валують вівці, від чого ті стають кітні* (Сл. Гр.); *Пасучи вівці, бачила часто, як.. баран валує вівці* (Коцюб., II, 1955, 315).

ВАЛУ́Й, я́, *ч.* Неїстівний гриб на товстій ніжці з жовтуватою або брудно-рудуватою шапкою і неприємним запахом м'якуша; сироїжка смердюча.

ВАЛУ́Н, а́, *ч.* Обточений дією води або льодовиків камінь, уламок гірської породи.— *В нас круг села каміння велике по полю, валуни* (Ільч., Петерб. осінь, 1956, 213); *Вони* [бійці] *лежали в густому чагарнику за кам'яними валунами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 295).

ВАЛУ́ННИЙ, а, е. Прикм. до **валу́н;** // Стос. до валуна, валунів. *Валунні глини — груба невідсортована маса, дуже збагачена на карбонати* (Курс заг. геол., 1947, 152); *Валунні піски.*

ВАЛУНО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **валу́н.** *Валунове каміння заважало йти* (Шиян, Переможці, 1950, 9).

ВАЛЮ́ТА, и, *ж.* 1. Грошова одиниця, прийнята за основу грошової системи певної країни (карбованець, крона, долар і т. ін.).— *Ви чудесно розумієте, мій друже, що радянські карбованці цілком достойна валюта, щоб змагатися з доларом* (Ле, В снопі.., 1960, 226); // *збірн. Інфляція* [у буржуазних країнах] *призводить до зростання спекуляції золотом та іноземною валютою, що також дає прибутки* (Вісник АН, 6, 1957, 19).

2. Тип грошової системи, що діє в даній країні. *Золота валюта; Срібна валюта; Паперова валюта;* // Золоті або срібні гроші, які використовуються в міжнародних розрахунках і які забезпечують золотий вміст паперових грошей, що мають обіг в межах даної країни.

3. У вексельних операціях — сума, на яку видано вексель.

ВАЛЮ́ТНИЙ, а, е. Стос. до валюти. *Хронічна валютна криза стала постійною супутницею капіталізму* (Ком. Укр., 7, 1966, 4).

Валю́тний курс — ціна грошової одиниці однієї країни, визначеної в грошових одиницях інших країн. *Велике значення для сталості радянських грошей має валютна монополія, яка забороняє вивіз і довіз радянських грошей з-за кордону* (Наука.., 3, 1961, 3).

ВАЛЮ́ТНИК, а, *ч.*, *розм.* Спекулянт чужоземною валютою, що одержує прибутки, здійснюючи протизаконні валютні операції. *Валютників повні трактири нічні* (Перв., II, 1958, 294); *Валютник, метнувшись у першу крамничку, за мить приніс нам за крони.. копицю польських банкнотів* (Досв., Вибр., 1959, 97).

ВА́ЛЮШ, а, *ч.* Те саме, що **ва́льдшнеп.**

ВАЛЮ́ША, і, *ж.*, *заст.* Валяльня.— *У його й млини були; один саджений на каміннях, а другий — байдачний, задля валюшей* (Стор., I, 1957, 237).

ВА́ЛЮШЕНЬ, шня, *ч.* Те саме, що **ва́льдшнеп.** *Вже з'явилися валюшні, але не відлетіли ще зимові гості* (Дмит., Наречена, 1959, 24).

ВАЛЮ́ШНИЙ, а, е, *заст.* Валяльний.

ВАЛЮ́ШНИК, а, *ч.*, *заст.* Валяльник.

ВАЛЮ́ШНЯ, і, *ж.*, *заст.* Валяльня.

ВА́ЛЯВА, и, *ж.*, *діал.* Велика кількість. *Валявою йдуть люди* (Сл. Гр.); // Безладне нагромадження чогось. *Не пізнаю двора: Все в валяві — руїна на руїні! .. А де була теплиця — купа гною...* (Стар., Поет. тв., 1958, 174); *У валяві черленої дубини, У грамузді полін, дощок і бруссся, Мов пелехатий величезний джміль, Гула на все Посулля пилорама* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 119).

ВАЛЯ́КА, и, *ч. і ж.*, *розм.* Те саме, що **ле́дар.** *Про тебе й кури сокочуть по смітниках, що ти такий грубіян і валяка!* (Барв., Опов.., 1902, 500).

ВАЛЯ́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до валяння; // Признач. для валяння. *Валяльна машина; Валяльний цех.*

ВАЛЯ́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, що займається валянням.

ВАЛЯ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **валя́льник.**

ВАЛЯ́ЛЬНЯ, і, *ж.* Майстерня або фабрика, де валяють, збивають вовну, шерсть, пух і т. ін.

ВА́ЛЯНЕЦЬ *див.* **ва́лянці.**

ВА́ЛЯНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **валя́ти** 3.

2. *у знач. прикм.* Виготовлений способом валяння. *Льняної пряжі три півмітки, Серпанків вісім на намітки І двісті валяних гнотів* (Котл., I, 1952, 181).

ВА́ЛЯНКИ, ів, *мн.* (*одн.* **ва́лянок,** нка, *ч.*). Зимове взуття з валяної вовни. *Валянок намуляв йому ногу* (Ю. Янов., I, 1954, 309); *В одного* [партизана] *високі чоботи, в іншого — валянки чи постоли* (Кучер, Чорноморці, 1956, 342).

ВАЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **валя́ти** 3. *Валяння сукна.*

ВА́ЛЯНОК *див.* **ва́лянки.**

ВА́ЛЯНОЧКИ, ів, *мн.* (*одн.* **ва́ляночок,** чка, *ч.*). Зменш. до **ва́лянки.** *Полкова медсестра передала йому* *малюпусінькі валяночки і рукавички, і вони згодилися для Моргунова* (Тют., Вир, 1964, 491).

ВА́ЛЯНОЧОК *див.* **ва́ляночки.**

ВА́ЛЯНЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **ва́лянець**, нця, *ч.*). Те саме, що **ва́лянки.**— *Та чи ти маленький, чи ти з розуму вижив, що в дорогу отак вирушив? А чи в тебе валянців нема?* (Шиян, Баланда, 1957, 17); *Я хутко злізаю на запічок, звідти плигаю в дідові валянці і повз старців вибігаю стрімголов надвір* (Довж., Зач. Десна, 1957, 479).

ВАЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.* 1. *перех.* Те саме, що **вали́ти**^{1} 1. *Авентій був розбійник з пупку, Всіх тормошив, валяв на купку* (Котл., I, 1952, 195); *На вулицях вітер валяв старі тини, на дахах гримів залізною бляхою* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 75); *І чути юні голоси На молодій будові, Яка на щастя ожива,— Ось-ось задимлять труби, І як валяють дерева Свалявські лісоруби* (Нагн., Вибр., 1957, 43).

◇ **Валя́ти з ніг** — те саме, що **Вали́ти з ніг** (*див.* **вали́ти**^{1}). *Та віє вітер, повіває, А журба ж мене з ніг валяє* (Укр.. лір. пісні, 1958, 343).

2. *перех* Забруднювати. *Помалу ступайте, Пилу не збивайте, Шмаття не валяйте* (Чуб., III, 1872, 34).

3. *перех.* Розминаючи і дуже ущільнюючи, збивати (з вовни, шерсті, пуху тварин і т. ін.). *Кульжан виявилася надзвичайно здібною і в тринадцять років вміла і шити, і варити, і валяти повсть* (Тулуб, В степу.., 1964, 59); *Спеціальні робітники валяли сукно, стригли, ворсували, фарбували* (Іст. середніх віків, 1955, 166).

4. *неперех., наказ. сп.* **валя́й (валя́йте)**, *розм.* Має знач. спонукання до дії.— *Зашифрувала? Валяй далі: «Підпільний райком продовжує свою роботу»* Ю. Янов., I, 1954, 153); — *Гм... За дверима поплескати язиками хочеться,— блискав Лозовий своєю білозубою, ясноокою, посмішкою... Гаразд, валяйте* (Руд., Остання шабля, 1959, 284).

◇ **Валя́ти ду́рня** *див.* **ду́рень.**

ВАЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.* 1. Довго лежати, нічого не роблячи, нічим не займаючись. *Не ніживсь я зроду у неньки колін, В постелі впівдня не валявся* (Бор., Тв., 1957, 88); *Жінки* [у неділю] *валялися по садках на ряднах* (Тют., Вир, 1964, 174); // Лежати хворим.— *А як лежала у нас, як та колода, три тижні валялася... хто за тобою ходив?* (Мирний, III, 1954, 28); *Вчора цілий день валялась в такому стані, а сьогодні вже маюся ліпше, хоч іще не зовсім добре* (Л. Укр., V, 1956, 245); // Лежати, не знаходячи застосування, дальшого руху (про предмет).— *Не хочу,— каже* [прокурор],— *щоб діло валялося; підпишу, от йому і кінець!* (Кв.-Осн., II, 1956, 178); — *У вас, чорноризців, гроші валяються в скринях без всякої користі* (Н.-Лев., III, 1956, 383).

2. Лежати не на місці, недбало кинутим. *Бричка стоїть надворі, а коло неї валяються шори* (Коцюб., II, 1955, 58); *На підлозі валялися подерті подушки, розбиті портрети, книжки, череп'я з посуду* (Ю. Янов., II, 1954, 35); // Лежати на землі, на підлозі (внаслідок сп'яніння або знесилення, відсутності притулку і т. ін.). *Дивився* [шинкар], *як п'яні мужики валялись під його шинком* (Н.-Лев., II, 1956, 369); [Микита:] *І так вже я чотири роки, як той пес голодний валявся попід чужими тинами* (Кроп., I, 1958, 114); *Валяються* [мужики] *тижнями на пристані, доки в торбі харчів стане* (Головко, II, 1957, 218); // Лежати не прибраним кудись. *Тута ж валявсь пом'ятий явір, збита різучка-трава* (Мирний, IV, 1955, 12); *Сотні тисяч трупів гнили в землі, валялись непохованими в лісах і болотах, по занедбаних полях і згарищах* (Довж., III, 1960, 78).

◇ **Не валя́ється на (по) доро́зі (на ву́лиці, на смі́тті** *і т. ін.*) — просто і легко або задарма не добудеш. — *Розум, молодче, по дорозі не валяється* (Л. Укр., III, 1952, 482); *А волики на смітті теж не валяються, та й вирішив піти на хутір до Сердюків* [свататьись] (Стельмах, Хліб.., 1959, 63).

3. *рідко.* Те саме, що **вали́тися 1.** * Образно. *Вітри гули, як навіжені, то падали в море, сторч перекидались, валялись на скелі* (Н.-Лев., IV, 1956, 14).

4. Забруднюватися. *Коло чого ходиш, тим і валяєшся* (Сл. Гр.).

ВАЛЯ́ЩИЙ, а, е, *розм.* Який не використовується, валяється непотрібним. *Ми собі зробили сковорідку з уюшки* [в'юшки], *відбивши вушко. Нам її, валящу, зайву, панич Коровай подарував* (Барв., Опов.., 1902, 499).

ВА́ЛЬДШНЕП, а, *ч.* Лісовий птах родини куликів, що має темно-рудувате забарвлення, з довгим дзьобом і довгими ногами; валюн, валюшень. *Мені сказали, що в лісі багацько вальдшнепів, і я на другий день пішов пополювать* (Стор., I, 1957, 144); *І серце б'ється знов, неначе у дитини, Як вальдшнеп із куща мов блискавиця зрине* (Рильський, II, 1946, 159).

ВАЛЬКІ́РІЇ, ій, *мн.* (*одн.* **валькі́рія**, ї, *ж.*). 1. У староскандінавській міфології — войовничі вершниці, дівибогині, що носилися над полем бою, розподіляючи перемогу і смерть. * У порівн. *Мов ті валькірії, круг неї Танцюють, граються дівчата* (Шевч., II, 1953, 74).

2. *перен.* Про дівчину з незалежною, непокірною вдачею. [Ніна:] *І не соромно вам,— завоювали таку принадну дівчину, а ще скаржитесь?* [Хламушка *(зітхає):*] *Еге... завоювали. Завоюєш таку валькірію* (Коч., II, 1956, 42).

ВАЛЬКІ́РІЯ *див.* **валькірії.**

ВАЛЬКО́ВАНИЙ, а, е. Зробл. із глини. *Декотрі жонаті вербівці.. поробили собі вальковані хати* (Н.-Лев., II, 1956, 240).

ВАЛЬКО́ВИЙ, а, е. Те саме, що **вальќований.**

ВАЛЬКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **валькува́ти.**

ВАЛЬКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* 1. Робити стіни будівель із вальків глини.

2. Обмазуючи, накладати на стіни товстий шар глини. *Мотря валькувала стіни* (Н.-Лев., II, 1956, 305); *Заставила їх* [Тоня] *чепурити для овець кошару: там підмажте, там повимітайте, там підстеліть... Дивлячись на цілоденну чабанську роботу, вони* [жінки] *й самі заохотились, ..троє місять, а одна уже валькує* (Гончар, Тронка, 1963, 322).

ВАЛЬКУВА́ТИЙ, а, е. Схожий формою на вальок. *Як і звичайні кроти, сумчасті кроти мають валькувате тіло* (Посібник з зоогеогр., 1956, 18).

ВАЛЬКУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **валькува́ти.** *Е, ця хата ще раз валькуватиметься* (Сл. Гр.).

ВА́ЛЬНИЙ, ва́льна́, ва́льне́, *діал.* 1. Якого є багато. *Такий вальний сніг на дорозі, що й не пройдеш* (Сл. Гр.); // Численний. *Не ножем, а гарматами воює, то є ціла армія вальна* (Ле, Україна, 1940, 228).

2. Гарний. *А Михасьо з Мариною там-то вальна пара* (Сл. Гр.).

ВАЛЬНУ́ТИ^1, ну́, не́ш, *док.* Однокр. до **вали́ти**^{2}. *Робітники вальнули всі до однієї цистерни* (Мик., I, 1957, 27).

ВАЛЬНУ́ТИ^2, ну́, не́ш, *док., перех. і неперех., діал.* Однокр. до **вали́ти**^{1} 5. *Гринь Воробець хопив за тріпачку, вальнув раз Якима по спині* (Ков., Світ.., 1960, 8).

ВА́ЛЬО́К, ва́лька́, *ч.* Грудка мокрої, замішеної з соломою глини для спорудження глиняних будівель або обмазування стін. *Стара Кайдашиха не поклала своїми руками ні одного валька глини* (Н.-Лев., II, 1956, 305): *На виліплених до половини стінах копирсалися муруваль-*

ники. Вони добирали останні вальки глиняного замісу (Добр., Тече річка.., 1961, 212); *Місить* [дівчина] *після гарячих пляжних пісків холодну в замісі глину, вальками якої потім затикатиме дірки в стінах кошари* (Гончар, Тронка, 1963, 321); * У порівн. *Озирнувся Кирило — серед хати, наче вальок глини, лежала Пріська* (Мирний, III, 1954, 125); // Зліплена в грудку певної величини кольорова глина, призначена для продажу і купівлі. *—Це ж мати купила на ярмарку вальок отієї червоної глини за цілого п'ятака,— промовила Мотря* (Н.-Лев., II, 1956, 273).

ВАЛЬС, а, *ч.* 1. Плавний парний танець, що виконується під музику з розміром в $^3/_4$ такту. *Аж корчма трясеться — Краков'яка оддирають* [конфедерати], *Вальса та мазура* (Шевч., I, 1951, 89); *То ж панночка в веселому Вальсі закрутилась, А в конвалії головка Пов'яла, схилилась* (Л. Укр., I, 1951, 6); *Юля Жукова танцювала з Віктором вальс* (Донч., V, 1957, 460).

2. Музичний твір з розміром в $^3/_4$ такту для супроводу танцю або самостійного виконання. *Густав сів і заграв якогось простенького вальса* (Н.-Лев., III, 1956, 237); *Шопена вальс... Ну, хто не грав його. І хто не слухав?* (Рильський, I, 1956, 147).

ВА́ЛЬСОВИЙ, а, е. Прикм. до **вальс.** *Вальсовий ритм.*

ВАЛЬСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Танцювати вальс. *Бачивши її щасливе личко, кожен хотів вальсувати саме з нею* (Ільч., Петерб. осінь, 1956, 232); *На палубі уже вальсують пари* (Нех., Сонце.., 1947, 12).

ВА́ЛЬЦІ, ва́льців, *мн.* (*одн.* **вале́ць,** льця́, *ч.*), *техн.* 1. Два або кілька циліндричних валів (*див.* **вал** ^{3}), валків (*див.* **вало́к** ^{4}), що, крутячись, дотикаються один до одного і служать для розплющення, роздрібнення різного матеріалу, який пропускають між ними.

2. Машина, основну робочу частину якої становлять циліндричні вали (*див.* **вал** ^{3}), валки (*див.* **вало́к** ^{4}) (в металообробній, борошномельній промисловості і т. ін.). *Викував перший* [син] *плуга розорювать цілину; а другого вправні пальці, що знали вогонь давно, зробили млинарські вальці молоти нове зерно* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 20); *Вальці кувальні.*

ВАЛЬЦЮВА́ЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Стос. до вальцювання. *Адже цех — примірoм, той же вальцювальний— це щось неосяжне, сповнене невгамовного металевого гуркоту* (Шовк., Інженери, 1956, 56).

ВАЛЬЦЮВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, що працює на вальцювальній машині. *Доменщики й слюсарі, мартенщики й склодуви, шахтарі й вальцювальники, рудокопи й чорнороби — усі йшли за їхнім Чубенком* (Ю. Янов., I, 1954, 283); *До майстерні зайшов, з нічної зміни ідучи, вальцювальник* (Панч, II, 1956, 231).

ВАЛЬЦЮВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **вальцюва́льник.**

ВАЛЬЦЮВА́ННЯ, я, *с., техн.* Дія за знач. **вальцюва́ти.** *Найпродуктивнішим способом переробки пластичних мас є вальцювання і каландрування виробів* (Наука.., 11, 1958, 12).

ВАЛЬЦЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок., перех., техн.* Пропускати між вальцями (для розплющення, роздрібнення і т. ін.).— *Лабораторія на мою сталь дала аналіз: саме те, що й треба було. Отоді вже й усі почали вальцювати* (Кучер, Трудна любов, 1960, 400).

ВАЛЬЦЬО́ВАНИЙ, а, е, *техн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **вальцюва́ти.**

ВАЛЬЦЬОВИ́Й, а́, е́, *техн.* Який має у своєму механізмі вальці. *Вальцьова льономолотарка молотить льон снопами за принципом плющення коробочок між двома вальцями барабана* (Техн. культ., 1956, 113).

ВАМПІ́Р, а, *ч.* 1. За народним повір'ям — перевертень, мрець, що нібито виходить ночами з домовини і ссе кров сплячих людей; упир. *Поблідла давня казка про вампіра Перед ділами хижого банкіра* (Дмит., Добрі сусіди, 1951, 50); * У порівн. *Ти хочеш виссати мене, всю мою кров, як той вампір* (Коцюб., II, 1955, 223).

2. *перен.* Про людину, яка мучить або нещадно експлуатує залежних від неї людей; кровопивця. [Любов:] *Я не хочу бути вашим злим духом, вашим вампіром* (Л. Укр., II, 1951, 44); *Од наших рук вампір загине,— і зроблять це, на всі віки, орли червоні України, її сини, більшовики!* (Сос., Поезії, 1950, 284).

3. Рід великих кажанів, що живуть у тропічних лісах.

ВАНА́ДІЄВИЙ, а, е, *хім.* Прикм. до **вана́дій.** *Останнього часу замість нього* [платинованого азбесту] *вживають ванадієвий ангідрид* (Заг. хімія, 1955, 330).

ВАНА́ДІЙ, ю, *ч.* Хімічний елемент, твердий метал сірого кольору, що використовується при виготовленні високосортної сталі. *У керченських рудах є шкідлива домішка — миш'як,— і дуже цінний і дорогий метал — ванадій* (Чорна метал. Укр.., 1957, 94).

ВАНДА́Л *див.* **ванда́ли.**

ВАНДА́ЛИ, ів, *мн.* (*одн.* **ванда́л,** а, *ч.*). 1. Група східногерманських племен, які, завоювавши частину Римської імперії і Рим, знищили велику кількість цінних пам'яток мистецтва і архітектури. *Так звали* [Респендіал] *також одного з аланських вождів, що виступав у битві з вандалами* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 220).

2. Люди, які знищують, руйнують культурні цінності. *В окупацію фашистські вандали частину приміщення її* [**школи**] *перетворили на стайню для коней* (Вол., Самоцвіти, 1952, 124); *Стародавні пам'ятники російської землі, скарби її вікової культури були зганьблені, пограбовані, а деякі і вщент зруйновані фашистськими вандалами* (Кучер, Дорога.., 1958, 36); // Некультурні, малосвідомі люди.— *Хоч у Марії й закрита форма* [туберкульозу], *але ми не вандали якісь, щоб поселятись там, де щоденно бувають діти* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 292).

ВАНДАЛІ́ЗМ, у, *ч.* Нещадне руйнування і нищення пам'яток мистецтва й культури; // Безжальне ставлення до чого-небудь цінного.— *З цієї краси* [мармуру] *треба різати богинь і героїв, але цю красу нищить на вогні поміщик-дикун Коростишев. Він з мармуру випалює вапно! — Який вандалізм, який вандалізм! — задзвеніла приємним голосочком тоненька миловидна дівчина* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 55).

ВАНДА́ЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ванда́ли.** * Образно. *Я в своїй вандальській заїлості не розбирав, чи нищу шкідливі ростини, будяки, кропиву, осет та лопухи, чи пожиточні* (Фр., IV, 1950, 225).

ВАНДЕ́Я, ї, *ж., перен.* Загальна назва контрреволюційних заколотів, контрреволюційних областей (за назвою департаменту Вандея в Західній Франції, який під час буржуазної революції XVIII ст. був центром контрреволюційних виступів дворянства і католицького духовенства). *Пролетарська революція на Україні мусить витримати шалену боротьбу з куркулівською вандеєю* (Елан, II, 1958, 220).

ВА́НДРИ, ів, *мн., діал.* Мандри.

ВАНДРІ́ВЕЦЬ, вця, *ч., діал.* Мандрівець. *Барани з полонин дадуть нам* [опришкам] *печені.., А грошей достарчать вандрівців кишені* (Пісні та романси.., II, 1956, 68).

ВАНДРІ́ВКА, и, *ж., діал.* Мандрівка. *По кількаденній вандрівці він зайшов до Лютовиськ* (Фр., VIII, 1952, 376); *Пишний, майже безмежний великан* [**ліс**] *неначе у вандрівці задержався ось тут та задумався над тихими полями* (Коб., II, 1956, 7).

ВАНДРІВНИ́Й, á, é, *діал.* Мандрівний. *Вандрівний чоловік.*

ВАНДРІВНИ́К, á, *ч.*, *діал.* Мандрівник. *Швидко біжать легкі саночки, як тільки можна швидко,— але якою тихою здається та їзда молоденькому вандрівникові!* (Л. Укр. III, 1952, 473).

ВАНДРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *діал.* Мандрувати. *Ой зійшли, зійшли два місяці ясних — Та й вандрували два товариші красних* (Чуб., V, 1874, 96);— *Наші офіцерики до Румунії крешуть, нам* [жовнірам] *вандрувати з ними неохота. Шукаємо добрих людей, щоб до полону стати* (Ю Янов., I, 1958, 253).

ВАНІ́ЛЕВИЙ, а, е. Те саме, що **вані́льний.**

ВАНІЛІ́Н, у, *ч.* Білий кристалічний порошок з запахом ванілі, який одержують штучно, хімічним шляхом. *Ароматизувати тісто можна ваніліном* (Укр. страви, 1957, 320).

ВАНІЛІ́НОВИЙ, а, е. Прикм. до **ванілі́н.**

ВАНІ́ЛЬ, і, *ж.* 1. Тропічна повзуча рослина.

2. Спеціально оброблені ароматичні стручки такої рослини, які використовуються в кондитерському й парфюмерному виробництві. *Ваніль злегка підсушують, розтирають з цукром-піском до порошкоподібного стану і вводять у виріб перед тепловою обробкою* (Укр. страви, 1957, 345); *Різномовна юрба заповняла порт, де пахтіло мускусом, виноградним вином, солоною рибою, ваніллю* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 188).

ВАНІ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **вані́ль;** // Вигот. з домішкою ванілі або ваніліну. *Випускають сухі креми таких назв: ванільний, заварний, кофейний* (Укр. страви, 1957, 282).

ВА́ННА, и, *ж.* 1. Велика довгаста посудина для миття і купання. *Чи купили ванну, купаєшся?* (Коцюб., III, 1956, 135); *Марія прочитала суворе розпорядження про те, щоб у всіх будинках було опечатано крани у ваннах, умивальниках* (Кучер, Чорноморці, 1956, 117).

2. Процес миття, купання у такій посудині. *Софія, прийнявши ванну й одягнувши халат, влаштувалась у м'якому кріслі біля каміна* (Шиян, Гроза.., 1956, 163); // Занурення оголеного тіла або якоїсь його частини на певний час у воду чи інше середовище (грязь) з лікувальною метою. *Нічого нового він* [лікар] *мені не сказав: ванни ті ж самі, температури тієї ж самої* (Л. Укр., V, 1956, 13); *В клініці вам робитимуть ванни, перев'язки* (Донч., V, 1957, 341); *Поїздка на південь, морські ванни та лиманові грязі, хоч і поправили трохи здоров'я, повністю проте на ноги не поставили* [Лесю] (М. Ол., Леся, 1960, 127).

3. Лікування, зміцнення тіла діянням чого-небудь (повітря, сонця і т. ін.) на його поверхню. *Погода тут* [у Криму] *чудесна, беру сонячні ванни, вигріваюся на сонці* (Коцюб., III, 1956, 396); *Повітряною ванною називають перебування оголеної або напівоголеної людини на відкритому повітрі в затінку чи в кімнаті* (Наука.., 7, 1956, 17).

4. У різних галузях техніки — відкрита посудина або апарат, в якому міститься рідке середовище (розчин, розплав). *Зміна анодників* [робітників].. *вирішила перебудувати роботу в усіх своїх ланках і забезпечити високоякісне обслуговування електролізних ванн меншим числом робітників* (Рад. Укр., 16.VII 1961, 1).

ВА́ННИЙ, а, е. Прикм. до **ва́нна;** // *у знач. ім.* **ва́нна**, ної, *ж.* Спеціально обладнана кімната, в якій встановлена ванна (в 1 знач.). *Десь за стіною, мабуть у ванній, дзвінко в тиші стукали з паузами важкі краплини* (Донч., I, 1956, 507); *Коли ви заходите, скажімо, в ванну, ви одним рухом відчиняєте двері і включаєте світло* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 14).

ВА́ННОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **ва́нна 1**, 4. *Перед очима в мене встала його хата, закидана ванночками, кліше, об'єктивами, фотографіями* (Коцюб., I, 1955, 253); *Хребетних тварин препарують на дошці, спеціально призначеній для цього, а безхребетних — в чотирикутній ванночці* (Вигот. чучел.., 1956, 56).

ВА́НТА *див.* **ва́нти.**

ВАНТА́Ж, у́, *ч.* 1. Речі, товари, які перевозяться або призначені для перевезення (рідше для перенесення). *Люди з криголама вивозили вантажі на берег* (Трубл., I, 1955, 295); *Гуде, гуркоче ешелон, Везе вантаж через кордон В міста, містечка й села* (Дмит., Добрі сусіди, 1951, 30); *Вони мовчки висаджували вантаж на плечі один одному і, горблячись під важкою ношею, рушали далі* (Гончар, I, 1954, 41).

2. *перен.* Те, що обтяжує своєю наявністю. *Ну що ж,— стирчи і стережи.. Вантаж старої кривди й лжі Паперів, книг, імен* (Бажан, Роки, 1957, 183); *Критика повинна служити не для приглушення творчої ініціативи.., а для того, щоб окриляти художника, щиро допомагати йому позбутися вантажу недоліків* (Рад. літ-во, 5, 1958, 7).

ВАНТА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **ванта́жити.** *На горбі виткнулася валка саней, вантажених дубовими колодами* (Кучер, Полтавка, 1950, 55).

ВАНТА́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ванта́жити.** *Вантаження відбувалося швидко й тихо* (Кучер, Чорноморці, 1956, 214).

ВАНТА́ЖИТИ, жу, жиш, *недок.*, *перех.* 1. Наповнювати (віз, машина, вагон, судно і т. ін.) вантажем (у 1 знач.).— *Ну, звісно! Не піду ж я сам орати або вантажити вози* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 25); *Він камінь б'є, вантажить пароплави* (Сос., Зел. світ, 1949, 134).

2. Складати, накладати вантаж (у 1 знач.) на віз, автомобіль, судно і т. ін. для перевезення. *Козацтво серед ночі вантажило на мажі хліб, щоб везти на снідання оборонцям города* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 333); *Вже добре видно гору кавунів — їх вантажать у величезну баржу* (Шиян, Гроза.., 1956, 728).

ВАНТА́ЖИТИСЯ, иться, *недок.* 1. Наповнюватися вантажем, забирати вантаж (у 1 знач.). *Три могутніх мости-естакади були перекинуті з берега далеко в море, на глибінь, щоб зручніше було вантажитись океанським суднам* (Гончар, Таврія.., 1957, 301).

2. Заходити, сідати з своїм вантажем (у поїзд, літак, на судно і т. ін.). *Було наказано вантажитися на платформи і брати з собою запаси, потрібні для тривалого переїзду* (Собко, Запорука.., 1952, 3).

3. Пас. до **ванта́жити.** *І цукор, збіжжя, коні та воли Вантажилися похапцем в вагони* (Бажан, Вибр., 1940, 153).

ВАНТА́ЖНИЙ, а, е. 1. Стос. до вантажу (в 1 знач.). *Вантажні перевезення;* // Признач. для вантаження. *Вантажна лопата.*

2. Признач., пристосований для перевезення вантажу (у 1 знач.). *Чорна тінь від скелі закривала вантажне судно* (Кучер, Чорноморці, 1956, 453); *Бігають вулицями автобуси, бігають легкові й вантажні авто, трамваї* (Вишня, I, 1956, 327); *Вантажний поїзд збирався відійти на Гомель* (Ле, Історія радості, 1947, 104).

ВАНТА́ЖНИК, а, *ч.* 1. Робітник, що виконує вантажно-розвантажувальні роботи. *За кілька хвилин вантажники навантажили машину* (Сміл., Сашко, 1957, 128); *Формувалися нові поїзди, вантажники працювали біля товарних вагонів, біля складів* (Донч., I, 1956, 385).

2. Спеціальний пристрій на машині для вантаження. *З вантажника* [вугільного комбайна] *на конвейєр нестримним широким струмком полилось вугілля* (Коз., Вісімсот.., 1953, 14).

ВАНТА́ЖНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **ванта́жник** 1. *Я вирішила сполучити дві операції, для чого забираю валок торфу, не зупиняючи тачанки. Крім того, відмовилась від звичайного руху вантажниць — перебирання руками держака гребка* (Більше торфу.., 1948, 49).

ВАНТА́ЖНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ванта́жник** 1. — *Він — хлопець серйозний, та й часу для вас не має... Заняття в училищі, вантажницька робота на пристані та вокзалі* (Бурл., Напередодні, 1958, 13); // Стос. до вантажника, власт. йому. *За вантажницьким звичаєм, пустили портовики шапку по кругу* (Гончар, Таврія.., 1957, 336).

ВАНТА́ЖНІСТЬ, ності, *ж.*, *техн.* Те саме, що **вантажопідйо́мність.** *Для повнішого використання вантажності автомашин треба нарощувати їх кузови і використати всі наявні автопричепи* (Колг. Укр., 7, 1957, 28).

ВАНТАЖО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **ванта́ж,** напр.: вантажовла́сник, вантажозахва́тний і т. ін.

ВАНТАЖОВІДПРА́ВНИК, а, *ч.* Той, хто здає вантаж для відправлення куди-небудь. *Вага кам’яного вугілля, коксу та сланців при відправленні визначається на вагонній вазі вагарем вантажовідправника і посвідчується його підписом в накладній* (Рад. право, 2, 1960. 117).

ВАНТАЖОМІ́СТКІСТЬ, кості, *ж.*, *техн.* Здатність вміщати якусь кількість вантажу залежно від внутрішнього обсягу.

ВАНТАЖОНАПРУ́ЖЕНИЙ, а, е. По якому перевозиться дуже багато вантажів. *Вантажонапружена магістраль; Вантажонапружені напрями залізниць.*

ВАНТАЖОО́БІГ, у, *ч.* Кількість вантажів, перевезених транспортом за певний період, що визначається загальною вагою і далекістю пробігу вантажів. *Тисячокілометрові повітряні траси перетинають країну. Але яка частина аерофлотського вантажообігу припадає на частку далеких перевезень? Виявляється, не більш як половина* (Наука.., 2, 1964, 33).

ВАНТАЖООДЕ́РЖУВАЧ, а, *ч.* Той, на чиє ім’я адресований вантаж. *Вантажі в контейнерах, що прибули за справними пломбами, видаються вантажоодержувачам без перевірки їх ваги та вмісту* (Рад. право, 2, 1960, 117).

ВАНТАЖОПІДІЙМА́ЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Те саме, що **вантажопідйо́мний.**

ВАНТАЖОПІДЙО́МНИЙ, а, е, *техн.* Пристосований, признач. для піднімання вантажів.

ВАНТАЖОПІДЙО́МНІСТЬ, ності, *ж.*, *техн.* Здатність механізму підняти вантаж максимальної для нього ваги. *Кран вантажопідйомністю до 200 т;* // Найбільше корисне навантаження, на яке розрахований автомобіль, вагон, судно, літак. *Залежно від вантажопідйомності вантажні автомобілі поділяють на три класи* (Автомоб., 1957, 10); *Збільшився потік вугілля з лав. Це примусило насамперед подумати про підвищення вантажопідйомності підземного транспорту* (Наука.., 3, 1958, 34); // Найбільший вантаж, який кінь може зрушити з місця і везти. *Тренований молодняк випробовувався не лише на максимальну вантажопідйомність, а й на витривалість та швидке підвезення вантажів* (Конярство, 1957, 39).

ВАНТАЖОПІДНІМА́ЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Те саме, що **вантажопідйо́мний.**

ВАНТАЖОПОТІ́К, то́ку, *ч.*, *ек.* Рух вантажів по шляхах сполучення за певний час. *Волга несе на собі великі вантажопотоки сировини, палива, будівельних матеріалів* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 177).

ВА́НТИ, вант, *мн.* (*одн.* **ва́нта**, и, *ж.*), *мор.* Сталеві або прядив’яні канати для кріплення щогл і піднімання по них. *В снастях висвистував вітер.., ванти скрипіли від натуги* (Ткач, Моряки, 1948, 120); *Тримаючись за ванти, матроси стрімко піднімаються вгору по канатних сходах* (Довж., Зач. Десна, 1957, 402).

ВАНЬКИ́Р, а, *ч.*, *розм.* Бічна кімнатка, відокремлена стіною від великої кімнати. *Дженні вітається з жінками. Деві ховається в ванькир* (Л. Укр., III, 1952, 22); *Кімната, на яку вказав йому Рідке, була кімнатою тільки з назви. По суті це було щось на зразок ванькира, чи комори з одним.. віконцем вгорі* (Вільде, На порозі, 1955, 258).

ВАНЬКИ́РЧИК, а, *ч.*, *розм.* Зменш. до **ванькі́р.** *Ми увійшли до ванькирчика, бідно вмебльованого* (Коцюб., I, 1955, 254); *Зайшов* [господар] *до ванькирчика, де спала вся його родина* (Кач., II, 1958, 73).

ВА́ПНА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **вапно́.** *Стіни були чисто вимазані вапною* (Н.-Лев., III, 1956, 230); *Ось кучугура цегли, глини, вапни* (Мирний, I, 1954, 251).

ВАПНИ́СТИЙ, а, е. Який містить у собі вапно. *Вулканічні поклади представлені.. іноді щільними вапнистими пісковиками* (Курс заг. геол., 1947, 166).

ВАПНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *недок.*, *перех.* Те саме, що **вапнува́ти** 2.

ВАПНИ́ЩЕ, а, *с.* Вапняні копальні.

ВАПНО́, а́, *с.* Мінеральна речовина білого кольору, яку одержують випалюванням вапняку, крейди та інших карбонатних порід. *Я мусив обминати цілі гори різнородного грузу, балок, вапна і каміння* (Коцюб., II, 1955, 402); *Він пильно оглянув заново вимазані вапном стіни* (Кучер, Чорноморці, 1956, 144).

Га́шене вапно́ — будівельне вапно, яке готують змішуванням негашеного вапна з водою. *Гашене вапно застосовується в різних галузях народного господарства* (Хімія, 7, 1956, 86); **Нега́шене (па́лене) вапно́** — вапно, не розведене водою; **Хло́рне вапно́** — гашене вапно, насичене хлором, яке застосовують для дезинфекції, очищення води і т. ін. *Хлорне вапно являє собою білий порошок з різким запахом* (Заг. хімія, 1955, 294).

ВАПНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **вапнува́ти.** *Від згодування молочним коровам однієї тонни вапнованої соломи додатково одержують 80 кілограмів молока і 15 кілограмів приросту живої ваги* (Хлібороб Укр., 9, 1964, 20).

ВАПНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вапнува́ти.** *Вапнування застосовується на кислих і заболочених грунтах* (Картопля, 1957, 66); *Для дезинфекції і оздоровлення ставків бригада кожні 3 роки проводить вапнування їх дна* (Колг. Укр., 9, 1957, 36).

ВАПНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *перех.* 1. *с. г.* Удобрювати вапном грунт для зменшення його кислотності *Коли осушені болотяні грунти мають кислу реакцію, їх слід вапнувати* (Нариси про природу.., 1955, 248); *Біля Черемоша ланка Марії Сайнюк вапнує приозерну долинку* (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 244); // Обробляти солому певною кількістю вапняного розчину для кращого перетравлювання її (при годівлі сільськогосподарських тварин).

2. Покривати вапном, білити вапном.

ВАПНУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.*, *с. г.* Пас. до **вапнува́ти** 1.

ВАПНЯ́К, у́, *ч.* Осадова, переважно морська порода, яка містить у собі вапно. *Над головою, з правої руки, нависали брили вапняку, громадилися старі, роз’їдені морськими прибоями скелі* (Смолич, V, 1959, 35); *Вапняком, рудою наповняє* [Орися] *Звично величезні бункери* (Шпорта. Запоріжці, 1952, 54).

ВАПНЯКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **вапня́к.** *За обмілиною берег здіймався крутими горбами, які біліли вапняковими урвищами* (Донч., III, 1956, 234).

ВАПНЯ́НИЙ, а, е. Прикм. до **вапно́**. *Хмарою знялася зі стін біла вапняна кіптява* (Гончар, I, 1954, 268); // Який містить у собі вапно. *Вапняний туф — пористий, волокнуватий вапняк* (Курс заг. геол., 1947, 56); // Вигот. з вапна. *Вапняна вода; Вапняне молоко; Вапняне тісто.*

ВАПНЯ́Р, а́, *ч.* Робітник, що випалює, гасить, возить вапно.

ВАПНЯ́РКА, и, *ж.* 1. Піч для випалювання вапна.

2. Яма для гашення вапна. *Плац був гладко втолочений, ями-вапнярки були позасипані* (Фр., V, 1951, 383).

ВАР, у, *ч.* 1. *розм.* Сильна спека, жара, духота. *Вертаються з панщини люди потомлені і варом сонячним, і тяжкою працею* (Вовчок, I, 1955, 110); *Січа йде по литих касках.. Потягло димком не новим, Теплим потом, сонця варом, Тьмяним духом бензиновим* (Мал., II, 1956, 42); // Розжарене, гаряче повітря. *Земля загула, спалахнуло повітря, жахнуло варом, оглушило, засліпило, захватило дух* (Горд., Дівчина.., 1954, 149).

2. *розм.* Те саме, що **окріп**. *Христю наче варом обдало, як забачила вона ту свічку* (Мирний, III, 1954, 319); *З мурів полилися вар і смола, посипалося каміння, і штурмовики зрозуміли, що ворог не спав* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 337).

3. *розм.* Кількість для варіння на один раз. *Вареників буде тільки на один вар* (Сл. Гр.).

4. *спец.* Згущена варінням смола.

△ **Садо́вий вар** — липка мазь із смоли, воску і жиру для змазування ушкоджень та місць обрізу гілок на деревах.

ВА́РА, *виг., діал.* Геть. *Вара, вара з-під віконця, хлопче* (Чуб., V, 1874, 156); // Не можна, не смій. *Чи ласка панськая, чи кара — Все, мов нехибний божий суд, Паде на смирний, темний люд, І навіть писнуть, сплакать — вара!* (Фр., X, 1954, 268).

ВАРА́Н, а, *ч.* Велика хижа південна ящірка. *Десь під кінець західки* [трактора] *за плугом уя'залася велика пустельна ящірка — варан* (Ле, В снопі.., 1960, 343).

ВА́РВАР *див.* **ва́рвари**.

ВА́РВАРИ, ів, *мн.* (*одн.* **ва́рвар**, а, *ч.*). 1. *іст.* Назва, яку давали стародавні греки і римляни народам і племенам, що не належали до греко-римської цивілізації і стояли на нижчому рівні культурного розвитку. [Федон:] *Таке бувало в персів та в інших східних варварів* (Л. Укр., III, 1952, 439); *Напади «варварів» (неримлян) прискорили загибель рабовласницької Римської держави* (Іст. СРСР, I, 1956, 20).

2. Некультурні, малосвідомі люди. *Вона бундючилась і перед своїм батьком і вважала на його, як на грубу й просту людину, як на деспота й варвара* (Н.-Лев., IV, 1956, 230); — *Яка дикість! Який брак культури!.. Ти працюєш для їхнього добра, їхньої користі, а вони тебе у хату не пускають, варвари!* (Коцюб., I, 1955, 199); // Жорстокі, грубі люди. *Силу-силенну тих* [культурно-освітніх] *установ знищили фашистські варвари* (Вишня, I, 1956, 320).

ВАРВАРИ́ЗМ, у, *ч.*, *лінгв.* Запозичене чи створене за зразком якоїсь іншої мови слово або вираз, що пору́шує норми даної мови.

ВА́РВАРСТВО, а, *с.* 1. Низький ступінь культурного розвитку, неуцтво, грубість, безжальне ставлення до культурних цінностей. [Антей:] *Хто ж то перейшов по нас, як по містках, до храму слави всесвітньої? Кого ми на собі з безодні варварства на гору несли? Чи ж не лягли ми каменем наріжним до мавзолея нашим переможцям?* (Л. Укр., III, 1952, 439); // Жорстокість, лютість у поведінці. *В своїх оповіданнях.., що мають автобіографічний характер, Франко описав варварство тодішніх учителів* (Коцюб., III, 1956, 27); *Царська монархія виключає свободу і рівноправність національностей, будучи крім того головним оплотом варварства, звірства і реакції як в Європі, так і в Азії* (Ленін, 19, 1950, 209); *Доктор Драгомирецький.. досі не міг очуняти після недавнього споглядання лютої екзекуції. Темнота, неподобство, варварство!* (Смолич, Мир.., 1958, 22); // Жорстокий, безжальний вчинок стосовно кого-, чого-небудь. *Під ударами російських військ Наполеону довелося залишити Москву, причому він вчинив варварство — висадив у повітря кілька башт і частину стіни старовинного московського Кремля* (Нова іст., 1956, 94).

2. В періодизації історії первісного суспільства — застаріла назва періоду після дикості перед цивілізацією.

ВА́РВАРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **ва́рвари**. [Круста:] *От я знаю сам таких, що.. за гостей приймають усяких відпуще́ників, недавніх рабів, чужинців варварської крові* (Л. Укр., II, 1951, 403); *Соціалісти завжди засуджували війни між народами, як варварське й звіряче діло* (Ленін, 21, 1950, 261); — *Варварські окупанти спалили моє добро, записи й наукові спостереження* (Ю. Янов., II, 1954, 120).

ВАРГА́Н, а, *ч.* Те саме, що **дримба**.

ВА́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вари́ти**. [Чоловік *(з возиком)*:] *Правдивий чорний хліб! Мій винахід-виріб! Чотири рази печений, Чотири рази варений!* (Олесь, Вибр., 1958, 426); — *Такої каші ні в якому ресторані не покуштуєш, вона в кожусі варена!* (Гончар, Тронка, 1963, 60).

ВАРЕ́НИЙ, а, е, *прикм.* Одержаний унаслідок варіння. *Майбородиха вийняла з груби тарілку з холодною вареною таранею* (Н.-Лев., IV, 1956, 284); *Сніданок був простенький — варена картопля, смажена яєчня, гаряче молоко* (Збан., Переджнив'я, 1960, 265); *Піп опустив руку з хрестом, пішов назад червоний, мов варений рак* (Шиян, Гроза.., 1956, 270); // *у знач. ім.* **варе́на**, ної, *ж.* Те саме, що **варену́ха**. *Страви ж було усякої наварено, була ж горілка, була й варена* (Кв.-Осн., II, 1956, 218); *У двір закликає* [старий батько], *Та вареною частує* (Шевч., I, 1951, 318); *Крамарі не встигали варити варену* (Ле, Наливайко, 1957, 77); // *у знач. ім.* **варе́не**, ного, *с.* Страва або різні страви, які готуються за допомогою кип'ятіння. *Гей до мене! Є у мене І варене і печене* (Гл., Вибр., 1957, 287); *Почало з'являтися на столі.. і печене, і смажене, і варене, і парене* (Стельмах, Хліб.., 1959, 64).

ВАРЕ́НИК, а, *ч.* Невеликий варений виріб, зліплений з прісного тіста і начинений сиром, ягодами, капустою і т. ін. *Славний обід у тітки. Простий: борщ з сметаною, вареники з сиром* (Коцюб., I, 1955, 464); *Огириха з невісткою за столом вареники ліпили* (Головко, II, 1957, 141).

◇ **Як варе́ник у ма́слі (у смета́ні)** — про людину, яка живе у великих достатках.— *Вашій Лукині буде за ним, як вареникові у сметані* (Н.-Лев., III, 1956, 325); *Жив собі, як вареник у маслі* (Збан., Єдина, 1959, 82).

ВАРЕНИ́ЦЯ, ВАРЯНИ́ЦЯ, і, *ж.* Виготовлений для вареників, розкачаний як коржик шматочок тіста, який іноді варять і без начинки. *Нема жита ні снопа, Вари варениці* (Шевч., I, 1951, 106); *Раз подали на обід вареники. Варяниці були трохи товсті й цупкі* (Н.-Лев., III, 1956, 209); *Найбільш поширеними виробами з бездріжджового тіста є вареники, варениці, галушки* (Укр. страви, 1957, 236).

ВАРЕ́НИЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **варе́ник**. *І ласощі все тільки їли, Сластьони, коржики, стовпці, Варенички пшеничні, білі* (Котл., I, 1952, 149); — *Ану,— озвавсь Дем'ян,— потіш мене, мій друже! Ось глянь — вареничок бокастенький який* (Гл., Вибр., 1957, 212).

ВА́РЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вари́ти.** *Сьогодні під час цілого варення обіду вона й не виходила з неї* [кухні] (Фр., II, 1950, 80).

ВАРЕ́ННЯ, я, *с.* Зварені в цукровому сиропі, меді чи патоці ягоди або фрукти. *Коло графина стояла тарілка з скибками паляниці і мисочка з вишневим варенням* (Н.-Лев., I, 1956, 118); *Частувала* [Катерина] *його чаєм з малиновим варенням* (Шиян, Переможці, 1950, 36).

ВАРЕ́ННЯЧКО, а, *с.* Пестл. до **варе́ння.** — *Вареннячко пробуй, сама недавно зварила,— пригощала вона хлопця* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 152).

ВАРЕНУ́ХА, и, *ж.* Горілка, зварена з медом і сухими фруктами та ягодами. *Як випили варенухи, то й загули, як мухи* (Номис, 1864, № 11635); *І щедро платили кобзарям за ці пісні старшини, годували, поїли міцною горілкою, старим медом і варенухою* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 63); *На порізаному і подовбаному столярському столі стоїть страва, самогон і темна варенуха* (Стельмах, II, 1962, 60).

ВАРЕ́ХА, и, *ж., діал.* Ополоник. *Коли у котлах сухо, кашовар бубнить варехою у відро* (Козл., Ю. Крук, 1950, 263).

ВАР'ЄТЕ́, *невідм., с.* Естрадний театр легкого жанру, для якого характерні комедійність, іронія, пародія, еротичні елементи. *Старанно зберігала Софія.. листи від своїх ексцентричних заморських приятельок, з якими вона колись розтринькувала життя по паризьких пансіонах та вар'єте* (Гончар, Таврія.., 1957, 99).

ВА́РИВО, а, *с.* 1. Те. що вариться або зварене (страва і т. ін.). *На припічку палав вогонь, жінки варили якесь вариво* (Коцюб., I, 1955, 371); *Діти набирали того варива дерев'яними ложками* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 28); *Хазяйка саме виносила поросятам якесь вариво, що парувало на морозі в дерев'яному відрі* (Руд., Вітер.., 1958, 50); * Образно. *Безвітряна спека перетворила повітря в гаряче вариво* (Баш, Проф. Буйко, 1946, 66).

2. *розм.* Кількість їстівного, потрібна дляваріння на один раз. *Оцих раків буде на вариво* (Сл. Гр.); *Риба не ловилась, пшоно вийшло. Ще вчора думалось* [хлопцям], *що його там на кілька варив буде, а виявилось — на дні пакета одна пригорща* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 78).

3. *розм.* Те саме, що **варі́ння.** *Карпо і Одарка порішили ховати* [покійника] *впівдні: до того часу можна з варивом справитись* (Мирний, III, 1954, 137); *Кухар розумівся на вариві далеко ліпше, ніж сама пані* (Фр., V, 1951, 285).

ВАРИ́ВОДА, и, *ч. і ж.* Вередлива людина, яка змучує інших своїми причіпками, незадоволенням з будь-чого і т. ін. — *Це ж не чоловік, а варивода, нудьга і печаль* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 18).

ВАРИ́ЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Признач. для варіння.

ВАРИ́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, що займається варінням чого-небудь (фарби, клею і т. ін.) для технічного і побутового вжитку.

ВАРИ́СТА ПІЧ. Піч, в якій варять страву, печуть і т. ін. *Хто ж та баба дзиндзюриста? То всесвітня піч вариста* (Гл., Вибр., 1957, 287); *Ось її молоде обличчя, мокре від сліз, шаріє проти варистої печі, в якій гуде солома* (Ільч., Вибр., 1948, 20).

ВАРИ́ТИ, варю́, ва́риш, *недок., перех. і без додатка.* 1. Кип'ятити у воді або в іншій рідині якісь харчові продукти і т. ін., готуючи страву, напій. *Огонь на дворі розвели І м'яса в казани наклали, Варили страву і пекли* (Котл., I, 1952, 90); *Найшли зілля, накопали І стали варити* (Шевч., II, 1953, 114); — *Моя стара кожного дня два чавуни борщу варить і дві макітри пирогів пече* (Тют., Вир, 1964, 325); // Готувати за допомогою вогню (обід, вечерю і т. ін.). *Жінки вечерю варять* (Н.-Лев., I, 1956, 63); *Тьотя Уля будинком для приїжджих завідувала і обіди їм варила* (Вишня, I, 1956, 423); [Анзорге:] *На ті гроші вари, пали, одягайся, взувайся* (Л. Укр., IV, 1954, 218); — *Їсти й не думають варити. Біс його знає, що в цій хаті робиться* (Кучер, Чорноморці, 1956, 73); // Готувати горілку, пиво і т. ін., застосовуючи ряд процесів, одним з яких є кип'ятіння або випаровування.— *Нам уже дома горілки варити заказано* (Мирний, I, 1954, 184); — *Кажуть, на крем'янецькому пивзаводі технологом працює латиш,— раптом звернувся Лубенець до Кошика.— А латиші, я чув, майстри варити пиво* (Автом., В. Кошик, 1954, 152); // *спец.* Виготовляти, розтоплюючи або піддаючи кип'ятінню (смолу, сталь, скло, мило і т. ін.). *Цю смолу тут-таки варили в казанах два запоріжці* (Довж., I, 1958, 227); *І спокійно на Уралі Сталевари варять сталь* (Дор., Серед степу.., 1952, 62); *Усяку сталь уже навчилися варити мартенівці* (Собко, Біле полум'я, 1952, 230).

◇ **Вари́ти во́ду** *з кого* — постійно, без причини виявляти незадоволення кимсь, ставити непослідовні, суперечливі вимоги. *Підпара варив з челяді воду. Йому все було мало роботи* (Коцюб:. II, 1955, 51); *Дівчата вже цілковито поінформовані про юного, сором'язливого тракториста, з якого можна варити воду* (Ю. Янов., II, 1954, 3)); **Голова́ (казано́к) ва́рить** *у кого, чий*—людина добре розуміє, орієнтується. *Певно, спросоння в мене голова не дуже варила, бо я майже нічого не міг збагнути* (Сміл., Сашко, 1957, 48); — *Казанок твій варить, інших критикувати вже вмієш, а ось як ти сам житимеш?* (Гончар, Тронка, 1963, 100).

2. *перен.* Робити гаряче, душно, парко. *Він упрів. Товста чумарка варить його* (Мик., II, 1957, 160).

ВАРИ́ТИСЯ, варю́ся, ва́ришся, *недок.* 1. *тільки 3 ос.* Кипіти, кип'ятитися, набуваючи нових якостей (про рідину і те, що в ній знаходиться). *Курилися раз у раз величезні огнища.., де варилось і пеклось м'ясиво вбитої дичини для гостей* (Фр., VI, 1951, 10); *У казанку варилася юшка з риби* (Донч., III, 1956, 110); // Набувати готовності за допомогою вогню (про обід, вечерю і т. ін.). *У печах палало полум'я, варилася вечеря* (Мирний, I, 1949, 310); *А на хуторі я знаю Хату бідну, хату скраю; Там сьогодні не топилось І вечерять не варилось* (Щог., Поезії, 1958, 83); *Вариться обід;* // *спец.* Розтопившись, кип'ятитися, набувати певних властивостей (про смолу, сталь, скло, мило і т. ін.). *Теплотривке скло вариться при значно вищій температурі, ніж звичайне* (Рад. Укр., 25.I 1961, 3).

2. *перен.* Перебуваючи на спеці або в душному приміщенні, обливатися потом, почувати себе млявим від жаркого повітря. *На страшенній спеці на горі грали* [багато людей], *співали, варили страву і самі варились* (Л. Укр., V, 1956, 150).

3. *перен., розм.* Бути неспокійним, тривожним, чекаючи кого-, що-небудь. *Отже, мій Андрійко хутко і заскучає; так він і вариться: очі собі тре і позіхає, і зітха* (Вовчок, I, 1955, 274).

4. Пас. до **вари́ти** 1. *Величезна охота — піти до кухні і там власними очима дивитися, як ліпляться, варяться, вибираються, укладаються в полумисок, обливаються маслом і посипаються цукром його улюблені пироги з черницями* (Фр., II, 1950, 80).

◇ **Вари́тися у вла́сному соку́** — працювати без спілкування з іншими.

ВАРИ́ШКА, и, *ж., діал.* Ополоник. *Казибрід стоїть під рябиною. Довкола нього ріжні люди, хто з батогом, хто з граблями, баби з варишками* (Фр., IX, 1952, 63).

ВАРІА́НТ, а, *ч.* 1. Видозміна, різновид чого-небудь. *Я думаю, що се не пусте освоїтись одразу з новою мо-*

вою і з варіантами в програмі, прилучивши до того нормальну, вже саму по собі чималу роботу (Л. Укр., V, 1956, 381); *Двічі зазирає до кабінету великий маршалок, а Сагайдачний все розгортає різні варіанти походу* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 500); *В уяві малювалися варіанти тунелю* (Ле, Міжгір’я, 1953, 112); // Той самий твір (літературний, музичний, фольклорний і т. ін.) в іншій редакції. *Корнійчук.. знайомився з учасниками героїчної боротьби.., читав їм перші варіанти п’єси* (Укр. літ., 10, 1957, 124); *На мотив популярної пісні про громадянську війну — «Тачанка» в час війни було створено багато її варіантів, зокрема «Партизанська тачанка»* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 64); // *шах.* Одна з комбінацій ходів, можливих при даному положенні фігур на шаховому полі. *Форсований виграючий варіант.*

ВАРІА́НТНИЙ, а, е. Прикм. до **варіа́нт.**

ВАРІА́НТНІСТЬ, ності, *ж.* Наявність варіантів. *Явища варіантності,— одна з ознак фольклору,— спостерігаються всюди при виконанні й розповсюдженні пісень як літературного, так і народного походження* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 6).

ВАРІАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **варіа́ція.** *Варіаційна і підголоскова поліфонічна природа народної музики випливають з імпровізаційного характеру народного хорового виконання* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 145); *Вже з кінця XVI ст. варіаційна форма панує в інструментальній музиці* (Укр. муз. спадщ., 1940, 23).

△ **Варіаці́йна стати́стика,** *спец.*— розділ статистики, в якому застосовується математичний аналіз для вивчення суспільних і природних явищ; **Варіаці́йне чи́слення,** *мат.*— один з важливих розділів математичного аналізу.

ВАРІА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Видозміна другорядних елементів чого-небудь при збереженні основи. *Він міг щоразу в іншій варіації розповісти про свої наміри, сумніви, вагання* (Ле, Міжгір’я, 1953, 75).

2. Видозміна основної музичної теми, мелодії або її супроводу. *Пішли далі варіації на всі голоси* (Н.-Лев., III, 1956, 316); *У мелодії весь час проривався і повторювався в різних варіаціях один сумний лейтмотив* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 177); // *мн.* Вид музичного твору, що являє собою ряд п’єс, які об’єднуються спільною темою, але різняться мелодією, ритмом, гармонією, темпом і т. ін. *Сюїта для струнного квартету Козицького являє собою тему з шістьма варіаціями* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 144); *Анатолій.. обробляв народні пісні, створював варіації на їхні теми* (Кучер, Дорога.., 1958, 67).

3. *біол.* Деякі відхилення від основного типу у тварин і рослин під впливом природних або штучних умов. *У породі, крім описаного середнього типу, є ще два типи коней, які являють собою варіації в бік більшої масивності та в бік полегшеності* (Конярство, 1957, 43); *Варіації або «спортивні» відхилення, тобто раптові зміни бруньок і пагонів, що з них виростають, трапляються в плодових рослин досить рідко* (Юним мічур.., 1955, 63).

4. *мат.* Зміна виду функцій величин у варіаційному численні.

△ **Варіа́ції магні́тні**— зміна напруження магнітного поля Землі залежно від часу. *Добові та сезонні зміни в іоносфері й магнітному полі показують, що іоносфера і варіації магнітного поля Землі залежать від взаємного розташування Землі і Сонця* (Наука.., 2, 1957, 13).

ВАРІВКИ́Й, а́, е́, *діал.* 1. Небезпечний. *Робота коло машини варівка,— роби і бійся* (Сл. Гр.).

2. Нерішучий, боязкий.

ВАРІВКО́, *присудк. сл., діал.* 1. Небезпечно. *Варівко на Гавріїла орати* (Сл. Гр.).

2. Ніяково, боязко. *Пісня замовкла. Спочатку було якось варівко: чужа людина, очевидячки, псувала трохи настрій* (Коцюб., I, 1955, 178).

ВАРІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вари́ти** 1.— *Коли б нам знайти доброго кухаря: я ненавиджу те смажіння та печіння, та топління, та варіння* (Н.-Лев., III, 1956, 95); *При варінні українського борщу використовується до 20 різних продуктів, що створює приємний смаковий букет і високу поживність цієї страви* (Укр. страви, 1957, 3); *Безвідмовні і меткі підручні.. У варінні сталі кращі учні* (Шер., Дружбою.., 1954, 25).

ВАРІЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **варіюва́ти.** *Намагаючись показати все те, що міститься в тексті, народний співак вдається до імпровізаційного варіювання основного наспіву* (Мист., 6, 1955, 7).

ВАРІЮВА́ТИ, юю, юєш, *недок.* 1. *перех.* Робити або говорити одне й те ж саме по-різному; видозмінювати. *Іноді це речення вона варіювала: — Причини поясніть вашому лисому дідові* (Донч., V, 1957, 490); *Він* [П. Тичина] *уміє з чудесною гнучкістю варіювати ритмічну структуру вірша* (Поезія.., 1956, 235).

2. *перех., муз.* Видозмінювати музичний твір або частину його в мелодійному, гармонічному, метричному чи іншому плані, зберігаючи основну тему.

3. *неперех.* Змінюватися; бути різним. *Забарвлення спинної сторони тіла* [озерної жаби] *варіює від зеленого до оливкового* (Визначник земноводних.., 1955, 60); *Швидкість поширення вірусу по тканинах дуже варіює* (Захист рослин.., 1952, 131).

ВАРІЮВА́ТИСЯ, юється, *недок.* 1. Видозмінюватися, повторюватися у трохи зміненому вигляді. *Тема знеславленої дівчини багаторазово повторюється і варіюється у Шевченка* (Рильський, III, 1956, 232); *Поголоска варіювалася на різні лади і доходила до Коцюбинського* (Сміл., Сад, 1952, 207).

2. Пас. до **варіюва́ти.**

ВАРІЯ́Т, а, *ч., діал.* Божевільна людина.— *Варіят! — крикнув староста й утік до сусідньої кімнати* (Март., Тв., 1954, 187).

ВА́РКА, и, *ж.* 1. Те саме, що **варі́ння.** *Ковалі вже й горна загасили, варку покинули, нехай хазяїн її кінчає* (Панч, II, 1956, 232); *Не можна доводити варку до зеленуватого забарвлення рідини* [полісульфіду кальцію] (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 50).

2. Кількість чого-небудь, звареного за один раз. *І сталевар чотири варки Розлив з гарячого ковша* (Воронько, Три покоління, 1950, 6).

ВАРКИ́Й, а́, е́, *розм.* Який швидко вариться. *Варке м’ясо.*

ВА́РКО, *присудк. сл., розм.* Жарко, душно. *Надворі було парко, варко,— дихати нічим* (Мирний, I, 1954, 306).

ВАРНА́К, а́, *ч., дорев., розм.* Людина, що втекла з каторги або відбувала її; каторжник. *Аж за Уралом, за Елеком, Старий недобиток варнак Мені розказував отак Про сю криницю москалеву* (Шевч., II, 1953, 247); *Варнак шука дорогу биту, І пожарами світить ніч* (Мал., I, 1956, 112).

ВА́РНИЦЯ, і, *ж.* 1. *заст.* Підприємство, де добувають сіль виварюванням її із води соляних джерел, озер і т. ін.; солеварня. *Звалив їх важкий сон після пекельної праці на рудниках та на соляних варницях* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 590).

2. Велика залізна сковорода, в якій у солеварні виварюють сіль з соляного розчину.

ВАРНЯ́КАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **варня́кати.** *Далі Василь терпіти не міг. Йому надопекло слухати варнякання п’яної компанії* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 168).

ВАРНЯ́КАТИ, аю, аєш, *недок., перех. і без додатка.* 1. Говорити щось неістотне, пусте; базікати, теревенити. *П'яний буде варнякати цілу ніч!* (Мирний, III, 1954, 219); — *Варнякаєте ви таке, що воно зовсім не до діла* (Вас., I, 1959, 69).

2. Говорити невиразно, незрозуміло. *Розказує, руками бовта, слова варнякає не наші* (Кв.-Осн., II, 1956, 482).

ВАРТ^1 *див.* **ва́ртий.**

ВАРТ^2 *див.* **ва́рто.**

ВА́РТА, и, *ж.* 1. Загін, група людей (переважно озброєних), що охороняють кого-, що-небудь; сторожа. *Вони подались на Джурджулєшти, ..де, як кажуть, легше перехопитись через вузький Прут, легше обминути кордонну варту* (Коцюб., I, 1955, 147); [Кармелюк:] *Кушнірук, постав на шляху варту* (Вас., III, 1960, 183); *Їх* [полонених] *до штабу варта гонить* (Мал., II, 1956, 130); *Цілий загін жовнірів — варта теж сиділа на окремих возах поміж хурами арештованих* (Досв., Вибр., 1959, 77).

Поче́сна ва́рта — група людей, вишикуваних для вшанування когось. *Максим Нерчин стояв струнко в урочисто-напруженій шерензі почесної варти* (Рибак, Час.., 1960, 8); *Міністр, тримаючи циліндра в руці, обійшов почесну варту, що стояла, як зелена стіна* (Ю. Янов., II, 1958, 111).

2. Вартування, перебування десь протягом певного часу для охорони кого-, чого-небудь. *Маршалківська сторожа здавала нічну варту і повільно зводила міст на річці* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 6); *Тільки друга нічна зміна сторожі закінчувала свою варту, приходили сторожі денні* (Скл., Святослав, 1959, 28); *Оце тільки вдосвіта вернувся* [Юхим] *з варти та й приліг на часинку* (Головко, II, 1957, 332).

З-під ва́рти звільни́ти (ви́пустити *і т. ін.*) — надати свободи заарештованому. *Одну тільки Марію Кожушну присудили на три роки умовно і з-під варти звільнили* (Головко, II, 1957, 185); **На ва́рті бу́ти (стоя́ти** *і т. ін.*) — охороняти кого-, що-небудь. *Десяцькі зостались коло куреня на варті на цілу ніч* (Н.-Лев., II, 1956, 235); *Ніч зайшла темна, ходжу я на варті, стережу добро* (Ю. Янов., I, 1958, 37); *Солдат на варті. Од багнета відбитий промінь в трави ліг* (Сос., Солов. далі, 1957, 93); * Образно. *В простих людей вселивши віру, моя велика сторона завжди стоїть на варті миру* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 82); **Під ва́ртою** — під конвоєм; будучи заарештованим. *Григорій пройшов під вартою за якихось двадцять кроків від неї* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 100); **Під ва́рту взя́ти** — позбавити на певний час свободи; заарештувати. [Оксана:] *Візьміть під варту його. У трюм ведіть* (Корн., I, 1955, 62); *Килигей наказав взяти офіцера під варту* (Гончар, Таврія.., 1957, 319).

ВА́РТИЙ, ВАРТ, а, е. 1. *у знач. присудка.* Який заслуговує чогось.— *Хіба ж я справді не варт, щоб до мене серце прилягло?* (Вовчок, VI, 1956, 280); [Ганна:] *Не варта ти того, щоб з тобою панькатися, не таке твоє лихо велике, як дурне!* (Кроп., II, 1958, 59); *Ти вартий кращої роботи* (Л. Укр., III, 1952, 693); *Він* [Коцюбинський] *певен: коли Горький простягає йому дружню руку — значить, він вартий цього рукостискання* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 72); *Аероплан у небі лине гордий,— Хіба він, справді, захвату не варт?* (Рильський, I, 1956, 173). // Який своїми якостями цілком відповідає кому-, чому-небудь. [Міріам:] *Се правда! Він ніколи не вважав на те, що з вас ніхто його не вартий* (Л. Укр., II, 1951, 123); [Верба:] *А я питав Вакуленка, і він її* [Ганну] *так хвалив...* [Ковшик:] *А ви коло неї Вакуленка намалюйте, одне одного варті* (Корн., II, 1955, 230); *Земля різна.. Інша десятина двох варта* (Головко, II, 1957, 497).

2. *у знач. присудка.* Який має певну цінність, коштує щось.— *В Палажки брови, як шнурочки; моргне, ніби вогнем сипне. Одна брова варта вола, другій брові й ціни нема* (Н.-Лев., II, 1956, 264); *Зо мною скрізь* [у Відні] *возяться так, наче я й справді щось варт* (Коцюб., III, 1956, 319); *Так заощадила вона вже.. чверть того, чого був вартий Корж* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 358); *До мене з хусткою вв'язався* [Чорне Сало]: «*Візьми та й візьми, для тебе увесь Кам'янець обнишпорив, поки таку знайшов. Одні китиці чого варті!*» (Стельмах, I, 1962, 262).

◇ **Не ва́рта шку́рка ви́чинки** — що-небудь не коштує затрачених на нього праці, часу і т. ін.— *Зупинись, чоловіче! — горлав обозний..— Не варта шкурка вичинки,— буркнув, не спиняючись, байдужий до всього чумак.— Куплю ладан гамузом! — волав обозний* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 29); **Не ва́ртий [ла́маного] гроша́ (ша́га, ше́ляга, фу́нта, кло́ччя** *і т. ін.*) — не має ніякої цінності. *В здоровому тілі здорова душа, Та часто буває не варта гроша* (Фр., XI, 1952, 331); *Досить глянути ось на цю піщугу, щоб зрозуміти тутешнє хліборобство, що ламаного шеляга не варте* (Досв., Вибр., 1959, 39).

3. Потрібний, важливий. *Що ж вдієте, коли цензура повикидала з неї* [з книги] *усе найбільш цінне, найбільш варте* (Коцюб., III, 1956, 290).

ВАРТІВНИ́К, а́, *ч., заст.* Вартовий. *То певне добрий пройдисвіт, що аж два вартівники з ним ідуть* (Сл. Гр.); *Прокляті псища збудили вартівника* (Фр., II, 1950, 41).

ВАРТІ́ВНЯ, і, *ж., заст.* Приміщення для сторожа або військових вартових. *І ключник.. полетів до вояцької вартівні, що була зараз при вході тюремного будинку* (Фр., II, 1950, 257); *За статутом не дозволяється пускати сторонніх людей до вартівні* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 67).

ВА́РТІСНИЙ, а, е. Прикм. до **ва́ртість.** *У радгоспах.. валова продукція обчислюється у вартісному виразі* (Колг. Укр., 4, 1957, 6); *Кривбас повинен більше увійти в нашу велику пресу, бо це дуже вартісний шматок радянської казкової землі* (Ю. Янов., II, 1954, 262).

ВА́РТІСТЬ, тості, *ж.* 1. Виражена у грошах ціна чого-небудь. *На гравюрі невеликої вартості Геркулес, піднявши здорову довбню, замірявся на страшного лева* (Н.-Лев., III, 1956, 39); *Ці вагони коштували дуже дорого. Їх вартість обчислювалась втричі більш від вартості вагонів американського типу* (Трубл., III, 1956, 423).

2. Позитивна якість, цінність. *Якось старші й відомі письменники прислали твори — я сказав би — вартості не дуже високої* (Коцюб., III, 1956, 255); *Великі поети братніх народів — Пушкін і Шевченко — перші на всю височінь підняли безмежну художньо-ідейну вартість твору* [«Слова о полку Ігоревім»] (Рильський, III, 1956, 29).

3. *ек.* Економічна категорія, властива товарному виробництву, яка становить собою втілену і уречевлену в товарі суспільно необхідну працю. *..вартість товару визначається кількістю праці, затраченої під час виробництва його..* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 45).

△ **Ва́ртість додатко́ва** — частина вартості товарів, яка створюється працею найманих робітників у капіталістичному суспільстві і привласнюється капіталістами. *Цей приріст, або надлишок над первісною вартістю, я називаю додатковою вартістю..* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 153); *Адже додаткова вартість втілюється* *або в засобах виробництва, або в предметах споживання!* (Ленін, 4, 1948, 63); **Ва́ртість мінова́** — форма виявлення вартості через прирівнювання одного товару до іншого в процесі обміну. *Мінова вартість має насамперед вигляд кількісного співвідношення, вигляд пропорції, в якій споживні вартості одного роду обмінюються на споживні вартості іншого роду,— співвідношення, яке завжди змінюється залежно від часу і місця* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 42); **Зако́н ва́ртості** — об'єктивний економічний закон товарного виробництва, за яким вартість товару визначається суспільно необхідною кількістю абстрактної праці, затраченої на виробництво цього товару. *Облік праці при соціалізмі можливий тільки в грошовій формі,. на основі закону вартості* (Рад. Укр., 13.IX 1946, 2); *Було б помилково заперечувати в нашій економіці моральний знос, так само, як і діяння закону вартості* (Вісник АН, 3, 1957, 6); **Спожи́вна́ ва́ртість** — властивість товару, речі задовольнити якусь потребу покупця. *Корисність речі робить її споживною вартістю* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 42).

ВА́РТНИ́Й, ва́ртна́, ва́ртне́, *діал.* Вартий (у 1, 3 знач.).

Ва́ртні папе́ри — цінні папери. *Вартні папери були.. в порядку* (Коб., III, 1956, 75).

ВА́РТО, ВАРТ, *присудк. сл., з інфін.* Уживається у значенні слід, треба. *Самому чудно. А де ж дітись? Що діяти і що почать? Людей і долю проклинать Не варт, їй-богу* (Шевч., II, 1953, 40); — *А справді варто було б поплавати човном. Погода така тиха й тепла* (Н.-Лев., IV, 1956, 119); [Деіфоб:] *Якщо кажу, то, значить, варто слухать, а ти хоч і віщунка, та сама своєї долі, видно, не вгадаєш* (Л. Укр., II, 1951, 280); *Розкажи, все нам знати варто* (Мал., За.. морем, 1950, 169); — *Але підемо звідси. Не варт розповідати все* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 10); // *перев. з сл.* тільки, лише. Цілком достатньо для чого-небудь. *Варто було тільки поглянуть на мене в той вечір, як панна Анеля запрохала мене кататься!* (Коцюб., II, 1955, 254); // *перев. з сл.* тільки, лише. У складному реченні, звичайно з спол. і, як, щоб у другій частині, означає умову швидкого здійснення чого-небудь. *Вона певна, що варто їй добігти — і стрінеться чудо, він оживе й одужає* (Коцюб., I, 1955, 328); *Каховка поставала перед ним, як біле, веселе місто-ярмарок у пишній зелені, у каруселях, у весняних барвистих райдугах, під якими кожному везе, під які лише варто вступити, як у кишенях тобі вже задзвонять легендарні таврійські червінці* (Гончар, Таврія, 1952, 9); *Варто тепер кулеметникові надушити курок, щоб Кіхану одразу пронизали кулі* (Ю. Янов., I, 1958, 214).

ВАРТОВИ́Й, а́, е́. 1. Який стоїть на варті, охороняє кого-, що-небудь. *Парк теж оточувала вартова сторожа* (Стор., I, 1957, 370); *Прибігають вартові вояки і помагають Поліксені утримати Кассандру* (Л. Укр., II, 1951, 276); // Стос. до варти, пов'язаний з вартуванням. *Он сіра старезна в'язниця, Хатина при їй вартова* (Л. Укр., IV, 1954, 94); *Потяг спинився біля вартової будки із прикордонним знаком* (Досв., Вибр., 1959, 180); // *у знач. ім.* **вартови́й,** во́го, *ч.*; **вартова́,** во́ї, *ж. Він усе вартовим був, при садовині або при баштанах* (Барв., Опов.., 1902, 353); *Перед вікнами.. ходив мовчки вартовий з карабіном на плечі* (Фр., VI, 1951, 170); *Біля відсіку стоїть вартовий, він сперся на гвинтівку* (Корн., I, 1955, 68); *Чорне море, безбережне море, Ходять в морі наші кораблі: Крейсери, есмінці і лінкори — Вартові радянської землі* (Нех., Ми живемо.., 1960, 53); * У порівн. *Заснули кедри, рядом з ними хитаючись модрини сплять, стрункі смереки вартовими в тумані сторожко стоять* (Гонч., Вибр., 1959, 135).

2. *рідко.* Те саме, що **чергови́й.** *Саїд-Алі намагався вже самотужки підвестися, коли підбіг до нього Храпков, а за ним вартовий лікар* (Ле, Міжгір'я, 1953, 276).

3. *у знач. ім.* **вартова́,** во́ї, *ж.* Приміщення для вартових.

ВА́РТОНЬКА, и, *ж., нар.-поет.* Пестл. до **ва́рта** 1. *Стоїть сторожа, острая вартонька Коло твоєї хати* (Чуб., V, 1874, 290).

ВАРТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вартува́ти** 1, 2. *З нічного вартування прийшов батько, роздягся мовчки, поліз на піч спати* (Вол., Самоцвіти, 1952, 33); *Катерина.. обрала собі найважчу пайку в загальному обов'язку: вартування біля хворого по ночах* (Вільде, Сестри.., 1958, 98).

ВАРТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. *перех.* Охороняти, стерегти кого-, що-небудь. *У морі, далеко від рідних портів, У шторми і люту годину, Прославлена в битвах сім'я моряків Вартує свою Батьківщину* (Нагн., Слово.., 1954, 230); *Уночі Юлдаш вартував з батьком байський табун* (Донч., I, 1956, 144); // *неперех.* Стояти на варті, на сторожі. [Овлур:] *До замку я піду, Ти вартуватимеш при вході* (Фр., IX, 1952, 240); *Вартувати коменданти виділили надійні.. групи* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 188).

2. *неперех.* Невідступно перебувати в якомусь місці певний час (біля хворого або вичікуючи кого-, що-небудь і т. ін.). [Лена:] *Він спить. Ми обидві вартуємо біля нього* (Коч., II, 1956, 406); *Другого дня від самого сходу сонця я вже вартував біля її дому* (Збан., Любов, 1957, 29); * Образно. [Галя:] *В садах хати біленькі, а тополі, скільки оком глянеш, вартують на шляхах...* (Корн., II, 1955, 184).

3. *неперех., діал.* Ко́штувати. *Вона* [праця] *дома ж таки втроє більше вартує* (Сл. Гр.); — *Або я вже в тебе нічого не вартую, що дарунка не хочеш приймати?* (Коб., II, 1956, 145).

ВАРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., діал.* Берегти. *Лишваруйте серце* (Черемш., Тв., 1960, 34).

ВАРУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок., діал.* 1. Не наважуватися. *Бачу, хоче щось оповістити і варується* (Вовчок, VI, 1956, 332); // Соромитися. *Вони вже не варувалися його та вкладали йому всі поголоски, що котилися по кутку про його дочку* (Коцюб., I, 1955, 274).

2. Остерігатися, берегтися. *Котрий іде у старости, то най ся варує* (Сл. Гр.).

ВАРУ́НОК, нку, *ч., діал.* 1. Вариво, приварок. *За що* [набавляти таксу]? *За ту гнилу рибу, що, не маючи ніякого варунку, покористувався бідний чоловік піймати з його ставу?..* (Мирний, III, 1954, 310).

2. Біль у животі. *Я хоч що їм, то мені ніякого варунку нема, не так, як буває іншим* (Сл. Гр.).

ВАРФОЛОМІЇВСЬКА НІЧ. 1. *іст.* Масове вбивство гугенотів, яке вчинили католики в Парижі в ніч на 24 серпня 1572 р. (напередодні свята св. Варфоломія).

2. *перен.* Про жорстоку розправу, масове знищення людей.

ВАРЦА́Б, а, *ч., діал.* 1. Лутка. *Сьогодні діду Євмену будівельна бригада закладала хату, і сьогодні ж на ній виросли віконні варцаби* (Стельмах, Правда.., 1961 371).

2, Підвіконня. *То прийшли судільниці чотири, На вікна варцабі посідали* (Фр., XI, 1952, 428).

3. *мн.* Одвірок. *Данило тільки тепер помічає на порозі біля варцабів дівчинку в білому* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 71).

ВАРЦА́БА, и, *ж., діал.* Те саме, що **варца́б** 1, 2.

ВАРШАВ'Я́НИ, я́н, *мн.* (*одн.* **варшав'я́нин**, а, *ч.;* **варшав'я́нка**, и, *ж.*). Жителі Варшави.— *Але то, може, не скрізь по селах так,— защебетала варшав'янка* (Л. Укр., III, 1952, 675); *Варшав'яни відразу пізнавали іноземних делегатів і радісно вітали їх* (Жур., Вечір.., 1958, 237).

ВАРШАВ'Я́НИН *див.* **варшав'я́ни.**

ВАРШАВ'Я́НКА *див.* **варшав'я́ни.**

ВАРЯ́Г *див.* **варя́ги.**

ВАРЯ́ГИ, ів, *мн.* (*одн.* **варя́г**, а, *ч.*), *іст.* Давньоруська і візантійська назва скандінавів (норманів), які в IX ст. чинили напади на Східну і Західну Європу, займалися також торгівлею, а пізніше служили воїнами-найманцями у слов'янських князів. *Шляхами у греки проходили з боєм варяги* (Перв., I, 1958, 214); *Є таке місце в «Звенигорі»: оповідання про напад варягів на слов'янське селище* (Ю. Янов., V, 1959, 133).

ВАРЯ́ЗЬКИЙ, а, е. Прикм. до **варя́ги.** *В Київ прибували з товарами слов'янські, візантійські, варязькі, арабські та інші купці* (Визначні місця Укр., 1958, 47).

ВАРЯНИ́ЦЯ *див.* **варени́ця.**

ВАСА́Г, а, *ч.* 1. *діал.* Верхня частина воза, саней і т. ін.; ящик. *Страшилище, мов блискавка, кинулось на першу повозку і.. учепилося васага* (Фр., VIII, 1952, 258); *Старі трухляві копили зламались, васаг лежав нарізно від санок* (Коцюб., I, 1955, 80).

2. *заст.* Чумацький віз.

ВАСА́Л, а, *ч.* 1. У середні віки в Західній Європі феодал, який одержував від заможнішого феодала-сюзерена земельні ділянки й заступництво, за що й виконував для нього ряд повинностей. *Зміст його* [роману «Трістан та Ізольда»] — *фатальне та нещасливе кохання лицаря-васала Трістана і його королеви Ізольди Злотокосої* (Л. Укр., I, 1951, 409); // У сучасному вжитку також назва знатних підданих (в Росії, на Україні та ін.), що служили царю, князю, цілком підкоряючись їх волі. *Велику допомогу подавали Димитрієві його васали, бояри і духовенство* (Іст. СРСР, I, 1956, 100); *Ставши вірним васалом Потоцького.., Горленко відчув, що доведеться перебудувати все своє життя* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 273).

2. *перен.* Людина, країна, організація і т. ін., що у всьому підкоряється тому, від кого або від чого залежить. *Спираючись на Січ, українське козацтво вело героїчну боротьбу проти польських і литовських феодалів, а також проти султанської Туреччини та її васала — кримського ханства* (Іст. СРСР, I, 1957, 119); *Васали американського імперіалізму.*

ВАСА́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **васа́л.** *Виходило так, що й сам він зараз, зайнявши на Турецькім валу колишні позиції кримського хана, поділяє разом з ним і його васальну холопську долю!* (Гончар, Таврія.., 1957, 674).

ВАСИ́ЛЕЧКИ, ів, *мн.* Те саме, що **васи́лькИ́.** *Ой на горі василечки сходять, Під горою барвінок послався* (Укр... лір. пісні, 1958, 392).

ВАСИЛІ́СК, а, *ч.* 1. Казкова тварина, яка вбиває своїм поглядом.— *Ой ви, спокусительки! Це не Діана,— це фурія, аспид, василіск!* (Н.-Лев., III, 1956, 28); *Упирі та василіски, Змії, страхи, ящурки, Всі дива страшної казки — От співцеві сни палкі* (Л. Укр., IV, 1954, 82).

2. Рід південноамериканських ящірок з родини ігуанових, з гребенем на спині та хвості.

ВАСИ́ЛЬКИ́, ів, *мн.* (*одн.* **васи́льо́к**, васи́лька́, *ч.;* *збірн.* **васи́льок**, льку, *ч.*). 1. Кущова трав'яниста рослина з запашними синіми квітками, що в давнину використовувалася при певних народних обрядах; деякі види її вирощуються як ефіроолійні культури. *Без васильків і без рути Спочивайте, діти* (Шевч., I, 1951, 143); *Всюди так хороше, чисто; пахощі од васильків та м'яти окривали всю хату* (Мирний, II, 1954, 232); [Дружки (*співають*):] *В долину, ..в долину По червону калину, По хрещатий барвінок, По зелений васильок* (Кроп., II, 1958, 64); *Васильки (базилік) вирощують для одержання ефірного масла* (Колг. Укр., 4, 1957, 42).

2. Квіти цієї рослини.— *Я більше люблю польові квіти — волошки, васильки...* (Донч., I, 1956, 508); * У порівн. [Князь:] *Ті очі, сині, як васильки.. Се ти, моя єдина, Моя сердешна, незабутня доню* (Фр., IX, 1952, 222).

ВАСИЛЬКО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **васи́льки́.** * Образно. *Серпнева мла передранкова, Чуття майбутніх перемог, Сердечна буря василькова* (Ус., Шість, 1940, 94).

2. Кольору квіток васильків; синій. *Ходив поміж повстанцями юнак — Волосся русе, очі василькові* (Бичко, Сійся.., 1959, 386).

ВАСИ́ЛЬО́К *див.* **васи́льки́.**

ВАТ, а, *ч.* Одиниця вимірювання електричної потужності, яка дорівнює силі струму в 1 ампер при напрузі в 1 вольт. *Потужність* [електричного струму] *вимірюється ватами* (Курс фізики, III, 1956, 102).

ВА́ТА, и, *ж.* Пухната маса з бавовни, шерсті й інших волокнистих речовин. *Надя пішла сховала черепки у свій туалетний столик, ще й старанно загорнула їх у вату* (Л. Укр., III, 1952, 485); *Не поспішаючи, Лякін дістав із шафки йод, марлю, вату* (Шиян, Гроза.., 1956, 276); * У порівн. *Сніг пухнатий, Наче вата, Жаль по ньому і ступати — Білий, чистий сніг* (Бойко, Ростіть.., 1959, 27).

ВА́ТА́Г, а, *ч.* 1. Той, хто керує ватагою; ватажок. *Попереду молодий ватаг На воронім коні грає* (Чуб., V, 1874, 1052).

2. Старший чабан. *Згадуються йому оповідання вівчарського ватага* (Сміл., Сад, 1952, 259).

ВАТА́ГА, и, *ж.* 1. Велика група людей; юрба, товариство. *Лаврін знав парубоцький звичай і повів усю парубочу ватагу в шинок* (Н.-Лев., II, 1956, 313); *Під дверима регіт, галас, і в хату разом з холодом суне ватага хлопців* (Вас., I, 1959, 165); *Через кілька хвилин весела ватага рушила на гору* (Шиян, Баланда, 1957, 10).

2. Організована збройна група.— *Розіб'ємо вражу ватагу або самі погинемо в обороні свого краю* (Фр., VI, 1951, 78); *Ватага наддніпрянська перетворювалася на загрозу політичним інтригам Сходу і Заходу* (Ле, Наливайко, 1957, 43); *Коли треба було, вона* [дружина Балики] *на чолі озброєної челяді відбивала наїзд шляхетської ватаги* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 36); // *заст.* Стрій козачих загонів у поході. *Простяглася По діброві понад Дніпром Козацька ватага* (Шевч., I, 1951, 116).

3. *заст.* Артіль рибалок. *Другого дня той самий перевожчик повів їх до лиману, де, коло чагарів, одна рибальська ватага ловила рибу* (Н.-Лев., II, 1956, 221); // Група людей, що разом наймалися на сезонні роботи. *А то зустрінеться ватага косарів* (Рильський, Поеми, 1957, 211); *Проносячись мимо бурлацької ватаги орачів, вождь ковзнув по них поглядом суворим, хазяйським* (Гончар, Таврія.., 1957, 639).

4. Отара овець або стадо дрібної худоби; зграя звірів. *Собаки коло їх ватагою лежать* (Бор., Тв., 1957, 188); *Хлопці зібрали ватагу* [овець], *погнали до водопою* (Мирний, II, 1954, 58); * Образно. *Ватагами ходили хмари; Між ними молодик блукав* (Бор., Тв., 1957, 55).

ВАТАГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Бути ватагом. *Молоді пастухи стояли в кутку й мовчки стежили за кожним* *рухом ватага, прислухалися до його слів, щоб, як колись самі стануть ватагувати, могли їх точно повторити* (Гжицький, Опришки, 1962, 12).

ВАТАЖА́НИН, а́, *ч.* Член ватаги (у 1—3 знач.). *Ой, ви, хлопці, ви, добрі молодці, А де будемо ночувати? — звертається до ватажан отаман* (Коцюб., I, 1955, 182).

ВАТА́ЖИТИ, жу, жиш, *недок, розм.* Те саме, що **ватажкува́ти.**

ВАТА́ЖКА, и, *ж.* Зменш. до **вата́га.**

ВАТАЖКО́, а́, *ч., рідко.* Те саме, що **ватажо́к.**

ВАТАЖКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., розм.* Бути ватажком, керувати ватагою. — *А що, боярине,— крикнув Максим,— ..Хіба ж не стидно тобі, старому рицареві, ватажкувати над такими бездухами, що тільки в юрбі смілі, мов барани?* (Фр., VI, 1951, 83).

ВАТА́ЖНИЙ, а, е. Прикм. до **вата́га;** // *у знач. ім.* **вата́жний,** ного, *ч.* Те саме, що **ватажо́к** 1.

ВАТА́ЖНИК, а, *ч., заст.* Пастух овець. *Уже з села Ватажники ватагу гнали* (Шевч., II, 1953, 96).

ВАТАЖО́К, жка́, *ч.* 1. Керівник ватаги, (у 1—3 знач.); отаман. *Як війська ватажок начальний Про все дрібненько розказав* [Іул] (Котл., I, 1952, 261); *Хто ватажком Піде перед вами, Хто проведе?* (Шевч., I, 1951, 80); *Стояв на скелі і цигарку курив в задумі ватажок* (Сос., Солов. далі, 1957, 38).

2. Керівник, організатор, передова людина, яка має вплив на інших. *Комуністи — політичні ватажки трудящих* (Рад. Укр., 17.IX 1949, 1); *Будівничий, юнак З голубими очима, Бригадир, ватажок Десяти мулярів* (Нагн., Вибр., 1957, 144).

3. Вожак стада (про тварину). *Тільки десь далеко в гаю стукало калатайло на шиї ватажка вола* (Н.-Лев., I, 1956, 155); *А царська худоба вся розбіглася, бо вже не мала ватажка — бика з золотими рогами* (Калин, Закарп. казки, 1955, 39).

ВА́ТЕР, а, *ч., текст.* Машина для прядіння бавовни, льону, вовни.

ВА́ТЕРКА, и, *ж., діал.* Зменш. до **ва́тра.** *А донечка на ватерці Снідання готовить* (Федьк., I, 1960, 165); — *А побила б тебе сила божа, як мені жили позсотувало! Вже собі й суччя на ватерку не врубаю* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 169).

ВАТЕРКЛОЗЕ́Т, а, *ч.* Убиральня з пристроєм для механічного очищування судна водою.

ВАТЕРЛІ́НІЯ, ї, *ж., мор.* Лінія вздовж борту судна, яка вказує на межу занурення судна у воду при нормальному його навантаженні. *І коли перевантажена галера ховала в кучугурах хвиль червоний бакан ватерлінії,— похід на мить зупинявся* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 288); *Величезний, в десять тисяч тонн місткістю, він* [корабель] *сидів у воді набагато нижче ватерлінії* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 126).

ВАТЕРМАШИ́НА, и, *ж., текст.* Те саме, що **ва́тер.** *Прядильниці.. працюють на двох ватермашинах кожна* (Рад. Укр., 29.V 1946, 3).

ВА́ТЕРНИЙ, а, е, *текст.* Стос. до ватера. *Ватерна пряжа; Ватерний цех.*

Ва́терна маши́на — те саме, що **ва́тер.**

ВА́ТЕРНИК, а, *ч.* Робітник, що працює на ватері.

ВА́ТЕРНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **ва́терник.**

ВАТЕРПА́С, а, *ч.* Простий прилад для перевірки горизонтального положення лінії, площини. *Будівельні робітники користуються для перевірки горизонтального напряму так званим теслярським ватерпасом* (Фізика, I, 1957, 19); — *Ватерпас. Це дуже важлива штука. Візьми, приклади його до чого ось так — і він тобі покаже, де рівно, де криво* (Мокр., Острів.., 1961, 31).

ВАТЕРПОЛІ́СТ, а, *ч., спорт.* Гравець у ватерполо. *По доріжках, позначених линвами з кольоровими поплавками, плавають спортсмени, поруч ватерполісти до знемоги ганяють свого жовтого м’яча* (Собко, Матв. затока, 1962, 107).

ВАТЕРПОЛІ́СТКА, и, *ж., спорт.* Жін. до **ватерполі́ст.**

ВАТЕРПО́ЛО, *невідм., с.* Спортивна гра у м’яч на воді між двома командами; водне поло.

ВАТЕРПО́ЛЬНИЙ, а, е, *спорт.* Стос. до ватерполо. *Ватерпольна команда.*

ВАТИ́Н, у, *ч.* Трикотажна тканина з рідкою основою, але товстим, густим начосом, яка використовується замість вати для утеплення верхнього одягу.

ВА́ТКА, и, *ж.* Зменш. до **ва́та;** // Клаптик вати. *При наявності видимих порушень її* [шкіри] *цілості (дряпини, порізи) необхідно.. перев’язати або заклеїти ваткою, змоченою колодієм* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 23); *Кохав хлопець деревце — підпушував, поливав, водою оббризкував, листя протирав вогкою ваткою* (Донч., VI, 1957, 140).

ВА́ТМАН, у, *ч., розм.* Те саме, що **ва́тманський папі́р.** *Сергій з цікавістю розглядає наочні приладдя, розвішані по стінах, лозунги англійською мовою, аркуші ватману* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 9); — *Мені важко з вами розмовляти,— стомлено сказав професор, відгороджуючись од Віктора широким аркушем ватману з якимись кресленнями* (Руд., Вітер.., 1958, 380).

ВА́ТМАНСЬКИЙ ПАПІ́Р. Цупкий папір високої якості для креслення й малювання. *З-під скатерки визирали краї ватманського паперу, списані рисунками й числами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 71); *На столі перед Оксаною лежала готовальня, ватманський папір* (Автом., В. Кошик, 1954, 78).

ВА́ТНИЙ^1, а, е. Прикм. до **ва́та;** // Стос. до вати. *Ватне виробництво;* // Зробл. на ваті, підшитий ватою. *Круглий і грубий в своїй ватній шинелі, Доря примчався до риштовання* (Коцюб., II, 1955, 379); *У скраклі гуляють меткі хлопчаки, Вже босі, але штаненята ще ватні!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 108); * Образно. *Раптом небо зовсім спустилося на гори, і, здалося, всі вершечки гір накрилися величезною сірою ватною ковдрою* (Ів., Вел. очі, 1956, 66).

ВА́ТНИЙ^2, а, е. Прикм. до **ват.** *Ватний опір; Ватні втрати.*

ВА́ТНИК, а, *ч.* Півпальто або куртка, стьобані на ваті. *На ній був ватник і тепла сіра хустка* (Собко, Біле полум’я, 1952, 295); *Молодцювато поправив* [Гліб] *на плечі автомат, підтягнув на ватнику ремінь* (Мур., Бук. повість, 1959, 208).

ВА́ТНИЧОК, чка, *ч.* Зменш. до **ва́тник.** *Вона скинула з себе ватничок, в який нашвидку одяглася, поспішаючи відчинити двері* (Ле, Право.., 1957, 277).

ВАТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ватува́ти.** *Заплющивши очі, він* [кларнетист] *хитавсь взад і вперед своїм важким, ситим тулубом, одягненим у чорну ватовану піджачину* (Коцюб., I, 1955, 231).

ВА́ТОЧНИК, а, *ч.* (*Asclepias syriaca*). Багаторічна трав’яниста рослина з великим повстисто-пухнатим зісподу листям і пучками сніжно-білих волосків біля насіння.

ВА́ТРА, и, *ж., діал.* Вогнище, багаття. *В печі ватра горіла, жінки обід на похорон варили* (Черемш., Тв., 1960, 67); *На майдані запалювались ватри, біля яких пританцьовували, гріючись, солдати* (Панч, О. Пархом., 1939, 50); * У порівн. — *Поверни ти* [Вишенський] *на Вкраїну, зігрівай нас своїм словом, будь між нами мов та ватра у кошарі пастухів* (Фр., XI, 1952, 208).

ВА́ТРИЩЕ, а, *с.*, *діал.* Вогнище, багаття. *Ватрища тихі уночі горять* (Шпорта, Мужність, 1951, 66).

ВАТРУ́ШЕЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ватру́шка.**

ВАТРУ́ШКА, и, *ж.* Виріб із тіста, що має форму круглого пиріжка з відкритою начинкою. *Українська кухня широко відома.. виробами з тіста (галушки, вареники, пампушки, пироги, ватрушки і т. д.)*(Технол. пригот. їжі, 1957, 4).

ВАТРУ́ШКОВИЙ, а, е. Прикм. до **ватру́шка.**

ВАТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Підшивати ватою.

ВА́ТЯНИЙ, а, е. Прикм. до **ва́та.** *Увійшов Йонька в облізлій заячій шапці, теплій сардачині, з якої висіло ватяне рам'я* (Тют., Вир, 1960, 8); *І здавалось, що то незграбні кудлаті опудала з чорними обличчями і ватяними бородами й чубами товпляться знадвору у вікно* (Вас., I, 1959, 300); // Зробл. на ваті, підшитий ватою. *Данько віддав Яношеві свою ватяну свитку, а Янош йому — шинелю* (Гончар, Таврія.., 1957, 321); *Марійка побачила жінку в теплій хустці і ватяному піджаку* (Донч., V, 1957, 435).

ВА́ТЯНИК, а, *ч.* Те саме, що **ва́тник.** *Двері прочинилися, і Арсен Загорний, величезний і темний у своєму ватянику і високих чоботях, став на порозі* (Собко, Нам спокій.., 1959, 144).

ВА́ТЯНКА, и, *ж.* Те саме, що **ва́тник.** *Весняний протяг заносив часом у степ такі холодні струмені повітря, що вони дошкуляли навіть крізь ватянку* (Ю. Янов., II, 1954, 155); *Вийшла з темряви русява Оля в кирзових чоботях і ватянці* (Кучер, Чорноморці, 1956, 318).

ВА́ФЕЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **ва́фля;** // Зробл. з вафель. *Вафельно-горіхові торти готують перешаруванням листків вафель горіхово-шоколадною масою* (Укр. страви, 1957, 343).

ВА́ФЕЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, що виготовляє вафлі.

ВА́ФЕЛЬНИЦЯ, і, *ж.* 1. Жін. до **ва́фельник.**

2. Форма для випікання вафель.

ВА́ФЛЯ, і, *ж.* Сухе печиво з клітчастим або фігурним відбитком на поверхні. *Вафлі — це тонкі, дуже пористі і тому легкі борошняні кондитерські вироби* (Укр. страви, 1957, 340).

ВАХЛА́Й, я́, *ч.*, *зневажл.* Неповоротка малотямуща людина; вахлак. *І так собі ніби нікчемний народ, вахлаї такі... ходять було схилившись* (Сл. Гр.); *П'яне панство танцює хай, святкуючи свою дворянську усобну перемогу над вахлаєм, володарем твоїм* (Тич., Чуття.., 1938, 67).

ВАХЛА́К, а́, *ч.*, *зневажл.* Те саме, що **вахла́й.** *І тугодум він, і вахлак, Кебети теж у нього мало* (Воскр., Подивись.., 1962, 3).

ВАХЛАКУВА́ТИЙ, а, е. Незграбний, грубуватий, вайлуватий. *У однієї жінки був чоловік, такий собі вахлакуватий та неповороткий, та ще і не мав усіх дома* (Україна.., I, 1960, 250); *Інспектор переступив поріг і побачив за столом знайому вахлакувату фігуру* (Кир., Вибр., 1960, 126).

ВАХЛА́ЧКА, и, *ж.*, *зневажл.* Жін. до **вахла́к.**

ВАХЛЯ́Р, а́, *ч.*, *діал.* Віяло. *Одна з пань нервово замахала пальмовим вахлярем, хоча в тому не мала жодної потреби, бо з моря подихало тихою прохолодою* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 45); * У порівн. *Меценас ізняв капелюх і, мов вахлярем, холодив ним спітніле лице* (Фр., VII, 1951, 189).

ВА́ХМІСТР, а, *ч.*, *військ.* У дореволюційній армії — старший із унтер-офіцерських чинів у кавалерії і кінній артилерії, якому в піхоті відповідав чин фельдфебеля. [Єгер:] *Півроку був я у послузі, .. чистив чоботи вахмістрові, коня глядів* (Л. Укр., IV, 1954, 217); — *Ось Максим Сірко, вахмістр лейб-гусарського.. полку* (Довж., Зач. Десна, 1957, 149).

ВАХНЯ́, і, *ж.* Промислова риба з родини тріскових.

ВА́ХТА, и, *ж.* 1. *мор.* Чергування, перебування на якому-небудь посту на судні. *Матрос, Таки земляк наш з Островної, На вахті стоя, Журився сам собі чогось* (Шевч., II, 1953, 85); *Всупереч усім правилам морської служби штурман Ільїн сам ніс вахту біля штурвала* (Довж., Зач. Десна, 1957, 393); *Закріпляйте вітрила, Пильнуйте на вахті* (Рильський, I, 1956, 110).

2. *мор.* Проміжок часу (4—6 годин), протягом якого на судні чергує одна зміна.

3. *мор.* Частина екіпажу, яка відбуває позмінне чергування на судні.

4. *перен.* Посилена, самовіддана робота, присвячена чому-небудь.— *Так, вахта миру. Візьмемо на себе високі зобов'язання й виконаємо їх точно* (Собко, Біле полум'я, 1952, 98); *На шахті «КІМ» тривала першотравнева вахта. Робота йшла безперервно в чотири зміни* (Гур., Наша молодість, 1949, 311); *Наші товариші мужньо несуть наукову вахту на дрейфуючих льодах Північного Льодовитого океану* (Рад. Укр., 22.V 1962, 4).

ВА́ХТЕ́Р, ва́хте́ра, *ч.* Старший сторож; // Черговий сторож в установі; *Веселовський провів дівчину до вахтера* (Гончар, II, 1954, 128); *Старий вусатий вахтер у темно-синій сорочці з мідними гудзиками перевіряв перепустки* (Ткач, Арена, 1960, 59).

ВАХТОВИ́Й, а́, е́, *мор.* 1. Прикм. до **ва́хта** 1.

Вахтови́й журна́л — корабельний журнал, в якому послідовно робляться записи подій, що відбулися під час кожної вахти. *О 17-ій годині, коли на обрії показалась синя смужка землі, у вахтовому журналі з'явився запис, зроблений рукою командира корабля* (Ткач, Моряки, 1948, 16).

2. Який стоїть на вахті. *Подивившись, що робить вахтовий матрос, Лейте пройшов на корму* (Трубл., I, 1955, 414); *На палубі, як і перед тим, гуділи вентилятори, а вахтові матроси стояли на своїх постах* (Кучер, Чорноморці, 1956, 55); // *у знач. ім.* **вахтови́й**, во́го, *ч.* *В цей час до каюти увійшов вахтовий* (Панч, Ерік.., 1950, 26); *Секретар комсомольського осередку Силантьєв і підстаркуватий вахтовий з понтонної команди рефулера.. почали спускатися* (Донч., II, 1956, 80).

ВАШ, ва́ша, ва́ше, *займ. присв.* Який належить вам, яким ви користуєтесь. *Ваша хата, ваша й правда* (Номис, 1864, № 9608);— *Чи не продали б ви, чоловіче, тої ялинки, що росте в вашім садочку?* (Коцюб., I, 1955, 78); — *Куме Дороше! Даруйте мені, що я ваші ятері потрусив. Мав я тоді велику скруту* (Гончар, III, 1959, 153); // Який виходить від вас: зроблений, створений, сказаний і т. ін. вами. *Чрез ваші зводні, жениханя, Не маю я ушановання* (Котл., I, 1952, 243); *Несказанно зачарований Вашою «Харитею»* (Мирний, V, 1955, 378); *Дорогий Михайле Івановичу! Малюнок ваш, спасибі, дістав* (Коцюб., III, 1956, 456); *Мені конче потрібна ваша допомога* (Грим., Подробиці.., 1956, 109); // Притаманний, властивий вам. *Не вашої вдачі* (Номис, 1864, № 5176); *Ваша доброзичливість, Іване Лук'яновичу, не має собі рівних* (Грим., Подробиці.., 1956, 8); // Який перебуває у родинних або дружніх, близьких стосунках з вами. [Пилип:] *Я, пам'ятаючи, що Оксана Андріївна ваша теща, відповів їй ввічливо* (Корн., II, 1955, 151); — *Не чіпайте дівчини. Вона хоч і ваша дочка, а бити її не дозволю* (Тют., Вир, 1964, 97); // Який поділяє погляди, уподобання, смаки, близькі вам. — *Ми вас одучим, супостати, Морити вдов, дурить дівок.. Давайте вашого гульвісу, Я вмиг його одправлю к бісу* (Котл., I, 1952, 237); // Який стосується вас. — *Хто ж винуватий у вашому лихові?* — *обізвалася,* *глядячи на його, Христя* (Мирний, I, 1949, 273); *Коли вашій справі буде даний вірний хід, ви неодмінно виграєте її* (Стельмах, Хліб.., 1959, 417); // У якому чи поблизу якого ви живете, перебуваєте. *Дівчина з вашого села прийшла у наш монастир і зосталася* (Вовчок, I, 1955, 232); *Краще б я хотіла тепер бути коло Вас, у ваших лісах, аніж отут ходити понад лиманами* (Л. Укр., V, 1956, 61); // У якому ви берете участь, у якому ви працюєте і т. ін. [Руфін:] *Так, я довідався, що ваші збори вже викрито* (Л. Укр., II, 1951, 386); *Ваша установа; Ваш колгосп;* // До якого ви належите. *Щоб не зробити знов помилки, прийшов до вас, Козак я й тільки — прийміть мене до ваших лав* (Сос., I, 1957, 446); *— Ваш народ благородний і великодушний,— говорив художник.. Він розповів, як йому довелося одного разу їхати в теплушці з говіркими українськими селянками* (Гончар, III, 1959, 227); // *у знач. ім.* **вáше,** шого, *с.* Те, що належить вам. *Тепер він панське бере, а пождіть трохи — візьме і ваше* (Коцюб., III, 1956, 121); // *у знач. ім.* **вáші,** ших, *мн., розм.* Родичі або близькі вам люди. *Достанеться і вашим і нашим* (Номис, 1864, № 3520); *Я не можу більше писати, ослаб. Всі ми кланяємось Вам і вашим* (Коцюб., III, 1956, 459).

Ваш... *(у кінці листа)* — відданий вам, прихильний до вас. *Бувайте здорові і не забувайте Вашого М. Коцюбинського* (Коцюб., III, 1956, 343); *Наші всі шлють вам привітання й пишаються вами, як рідним сином. Ваша мати* (Ю. Янов., I, 1954, 59); **Ваш брат** *див.* **брат; Вáша вóля** — як ви хочете, розпоряджаєтесь. *— Добре, товаришу Опанасе. Коли вже так все склалось і на те ваша воля, поховаємо Василя самі* (Довж., I, 1958, 92); **Вáша лáска,** *заст.*— доброзичливість, прихильність, виявлена вами (звичайно при ввічливому звертанні).— *Сідайте бо, сваха, коли ваша ласка, на покуті* (Н.-Лев., I, 1956, 279); [Чоловік *(увіходить)*:] *Шановний пане! Може, ваша ласка до збору в дім громадський завітати, щоб діло завершити* (Л. Укр., III, 1952, 121); **Вáша мúлість,** *заст.*— форма шанобливого звертання до людини із значним положенням в суспільстві. [Матушка гуменя:] *Сестро Мархво, що це за люди?* [Кнуриха:] *До вашої милості прийшли з великою просьбою до вас* (Мирний, V, 1955, 68); **Вáше благорóдіє (превосходúтельство** *і т. ін.*), *дорев.*— титулування або форма шанобливого звертання до чиновних осіб. *Як же Ївга розказала йому* [судді] *все.. й питає: — Що ж ви мені, ваше благородіє, скажете?* (Кв.-Осн., II, 1956, 279); *— Ваше превосходительство, пане повітовий маршал! — виструнчився перед господарем капітан* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 12); **І нáшим і вáшим [служúти** *і т. ін.*] — про поведінку особи, яка діє на користь двом протилежним за інтересами сторонам; **Не вáше дíло** *див.* **діло.**

ВÁШГЕРД, а, *ч., техн.* Лотік для промивання золотоносного піску.— *Вашгерд! — гукав він.— Вашгерд! Я знайшов його біля струмка. Тут колись було золото!* (Донч., II, 1956, 30).

ВАШÉСЬКИЙ *див.* **вашéцький.**

ВÁШЕЦЬ, і, *ж., заст.* Те саме, що **Вáша мúлість** (*див.* **ваш**). *Просили батько й мати і я вашеці прошу на ці чесні дари* (Номис, 1864, № 345).

ВАШÉЦЬКИЙ, ВАШÉСЬКИЙ, а, е, *заст.* Гідний поваги; шановний. *А я роду не такого, щоб любила ледачого; а я роду вашецького,— люблю сина отецького* (Сл. Гр.); // *ірон.* Гордовитий, пихатий. *Вашеський панич (що на вашець гне — гордовитенький)* (Номис, 1864, № 2530).

ВБÁВИТИ *див.* **убáвити.**

ВБАВЛЯ́ТИ *див.* **убавля́ти.**

ВБАЧÁТИ (УБАЧÁТИ), áю, áєш, *недок.,* **ВБÁЧИТИ (УБÁЧИТИ),** чу, чиш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Сприймати зором, бачити. *Вбачаю — марніє та й марніє Парася моя* (Вовчок, I, 1955, 282); *І вбачаю раннім часом Луг і поле й сіножать* (Мал., II, 1956, 285); *Я таки зараз як убачив — подумав: «Се вже не моя мати»* (Вовчок, VI, 1956, 225); *Коли поїдеш навпростець З Охтирки пісками важкими.., То вбачиш бір* (Щог., Поезії, 1958, 359).

2. *перех., в кому, в чому.* Вважати кого-, що-небудь кимсь, чимсь. [Олеся:] *Мамочко, голубочко! Ви у моїй розмові завжди вбачаєте якусь собі зневагу* (Кроп., II, 1958, 294); *З самого початку вбачали в ньому не стільки цезаря, скільки відважного авантюриста* (Гончар, Таврія.., 1957, 662); *В революційних масових піснях В. І. Ленін вбачав могутнє знаряддя виховання мас* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 14); *Пан Крапивницький у кожному батракові, який поглядав на нього похмуро, вбачав свого найлютішого ворога — комуніста* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 26).

ВБАЧÁТИСЯ (УБАЧÁТИСЯ), áється, *недок.,* **ВБÁЧИТИСЯ (УБÁЧИТИСЯ),** иться, *док.* 1. *розм.* Бути приступним зору, бути видним. *У його за плечима вбачалася маленька торбочка з сухарцями* (Вовчок, I, 1955, 332); *Тут* [серед натовпу] *вбачалася й руда та порвана свитка, й білий, виложений шнуром кобеняк, і кармазиновий запорізький жупан* (Стар., Облога.., 1961, 5).

2. Здаватися, сприйматися якимсь. [Катря:] *Правдиво ж, мабуть, кажуть, що якими б рідними не вбачались свекор та свекруха, а нарешті невістка їм все-таки чужа...* (Кроп., IV, 1959, 23).

3. Привиджуватися, поставати в уяві, у сні. *Часом уві сні вбачалося йому, що соцький приніс так довго очікувану бомагу* (Коцюб., I, 1955, 117); *Брати вбачилися* [Галі] *з якимись сяющими обличчями* (Вовчок, I, 1955, 314).

4. *діал.* Мати побачення; бачитися. *Ми крадькома вбачалися* (Барв., Опов.., 1902, 82).

ВБÁЧИТИ *див.* **вбачáти.**

ВБÁЧИТИСЯ *див.* **вбачáтися.**

ВБÁЧЛИВИЙ *див.* **убáчливий.**

ВБГÁТИ (УБГÁТИ), вбгáю, вбгáєш, *док., перех.* 1. З силою втиснути, запхнути в тісне місце.— *Ховай, невісточко, в свою скриню, що запірвеш. Швидко сховаєш усе наше добро, ще й нас убгаєш у свою скриню,— промовила свекруха* (Н.-Лев., II, 1956, 301); *Потім окорок взяла* [молодиця], *Вбгала в перевесла Й на квартиру до судді Нищечком понесла* (Воскр., Цілком.., 1947, 71); // З труднощами поміщати що-небудь у місце обмеженого розміру (про написане). *А тут на біду вона* [повість] *розростається і, дай боже, щоб я вбгав її у 3 аркуші друку* (Коцюб., III, 1956, 401); *Ах, як дитинство все в рядок убгати стислий, Музики звиклої струну як оживить?* (Рильський, Поеми, 1957, 226).

Вбгáти гóлову в плéчі — втягнути голову, піднімаючи плечі. *Катюша убгала в плечі свою чорненьку голівку* (Чаб., Катюша, 1960, 39); *Макар боязко убгав голову в плечі, винувато закліпав маленькими лякливими очима* (Добр., Тече річка.., 1961, 271).

◇ **Не могтú вбгáти [собі] в гóлову** — не могти запам'ятати, зрозуміти що-небудь. *Піп був сердитий на її* [Немидориного] *неслухняного батька й надавав його дітям таких іменнів, що всі люди на селі ніяк не могли убгати їх собі в голову* (Н.-Лев., II, 1956, 174); *Хома ніяк не міг убгати в голову думку, що він мусить терпіти голод, коли в скрині лежать гроші* (Коцюб., I, 1955, 91).

2. *розм.* Те саме, що **з'їсти.** *Усе вбгав, що в мисці було* (Сл. Гр.).

ВБГА́ТИСЯ (УБГА́ТИСЯ) *і* **ВВІБГА́ТИСЯ (УВІБГА́ТИСЯ),** вбга́юся, вбга́єшся, *док.* З труднощами поміститися, втиснутися куди-небудь.

ВБЕРЕГТИ́ *див.* **уберегти́.**

ВБЕРЕГТИ́СЯ *див.* **уберегти́ся.**

ВБЕРІГА́ТИСЯ *див.* **уберіга́тися.**

ВБИВА́ННЯ ^{1}, я, *с.* Дія за знач. **вбива́ти** ^{1}.

ВБИВА́ННЯ ^{2} *див.* **убива́ння.**

ВБИВА́ТИ ^{1} **(УБИВА́ТИ),** а́ю, а́єш, *недок.*, **ВБИ́ТИ (УБИ́ТИ),** вб'ю, вб'єш, *док., перех.* Ударами заганяти якийсь предмет у що-небудь (в дерево, землю і т. ін.). *Дубові палі під мости вбивають в дно ріки, щоб через міст могли пройти важкі грузовики* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 79); *Він узяв клепку.., обстругав її приблизно в формі скрипки, вбив кілька гвіздків* (Смолич, II, 1958, 16); // Ударивши, розбивши, вливати в що-небудь (про сирі яйця). — *Я забілила його* [борщ] *сметаною та і два покладки вбила* (Коб., III, 1956, 471).

◇ **Вбива́ти (вби́ти) в го́лову** *кому* — часто повторюючи, примушувати запам'ятати, засвоїти щось. *Вона* [мати] *вбивала йому в голову, що він красивіший, розумніший і здібніший за інших* (Ткач, Плем'я.., 1961, 167); — *Ви, Степане Васильовичу, хоч лінійкою, хоч стусанами, хоч мордачами вбийте цю рихметику* [арифметику] *в його дурну голову* (Стельмах, Хліб.., 1959, 263); **Вби́ти клин** *між ким* — роз'єднати, посварити когось. *Володимир Ілліч був непримиренним до тих, хто.. намагався вбити клин між партією і народом* (Ком. Укр., 4, 1960, 58); **Вби́ти собі в го́лову** — переконати себе в правильності чого-небудь. — *Вбила собі казна-що в голову. Все старцям роздає* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 65).

ВБИВА́ТИ ^{2} *див.* **убива́ти** ^{1}.

ВБИВА́ТИСЯ ^{1} **(УБИВА́ТИСЯ),** а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВБИ́ТИСЯ (УБИ́ТИСЯ),** вб'ю́ся, вб'є́шся, *док.* 1. Заглиблюватися в що-небудь внаслідок ударяння, натискування. *Тут я скрикнув від острого болю, Бо тернова шпичка величенька Вбилася мені в п'яту порядно* (Фр., XIII, 1954, 346); *А в правиці запоясник блиснув, та й убився так глибоко в серце, що порвав би два життя одразу, якби віла смертною вдалася!* (Л. Укр., I, 1951, 393).

2. *у сполуч. з прийм.* в (у), *перен.* Набувати чого-небудь, розживатися на щось. *Ніяк Горбоносиха не спромоглася знов «убитись у свині»* (Барв., Опов.., 1902, 417).

◇ **Вбива́тися (вби́тися) в колодочки́ (в палки́, в пі́р'я** *і т. ін.*): а) виростати, вкриваючись пір'ям (про малят птахів). *Не вспів ще в колодочки вбиться, а, бач, яке затинає!* (Сл. Гр.); б) виростати, ставати дорослим. *З тобою Єдинеє добро було — Твоє дитя, поки росло, В колодочки поки вбивалось* (Шевч., II, 1953, 236); *Грицько переконався, що за час війни не лише він убився, як то кажуть, у колодочки, а й Параска не марнувала часу, змінилася до невпізнання* (Ю. Янов., Мир, 1956, 81); в) багатшати. [Колодка:] *Підживляємось потрошку, в колодочки вбиваємось потихеньку* (Сам., II, 1958, 168); **Вбива́тися (вби́тися) в лопатки́** — виростати, зав'язуючи стручки (про бобові рослини). *Зійшов горох, підріс, зацвів увесь рясненько: Хто йшов, той приглядавсь горохові пильненько, Тим часом вже почав вбиватись і в лопатки* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 60); **Вбива́тися (вби́тися) в си́лу** — зміцнюватися, набувати сили, робитися сильним. *Яблуньки вбиваються у силу* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 9); *А в Києві цехи саме тільки вбивалися в силу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 169); **Вбива́тися (вби́тися) в сла́ву** — набувати слави, прославлятися; **Вбива́тися (вби́тися) в ті́ло** — поправлятися, гладшати. — *Нічого, він* [кінь] *попасеться, вб'ється в тіло та ще й як вибрикуватиме* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 36).

ВБИВА́ТИСЯ ^{2} *див.* **убива́тися** ^{1}.

ВБИВА́ЮЧИЙ, ВБИ́ВСТВО, ВБИ́ВЦЯ, ВБИ́ВЧИЙ, ВБИ́ВЧО *див.* **убива́ючий, УБИ́ВСТВО** і т. д.

ВБИРА́ЛЬНЯ *див.* **УБИРА́ЛЬНЯ.**

ВБИРА́ННЯ ^{1} **(УБИРА́ННЯ),** я, *с.* Дія за знач. **вбира́ти** ^{1}. *Коли починає інтенсивно рости вегетативна маса, вбирання поживних речовин значно збільшується* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 186).

ВБИРА́ННЯ ^{2} *див.* **убира́ння** ^{1}.

ВБИРА́ТИ ^{1} **(УБИРА́ТИ),** а́ю, а́єш, *недок.*, **ВВІБРА́ТИ (УВІБРА́ТИ)** *і* **ВБРА́ТИ (УБРА́ТИ),** вберу́, вбере́ш, *док., перех.* 1. Втягати щось всередину, насичуватися чим-небудь. *Юра розгортає груди, вбирає повно повітря* (Смолич, II, 1958, 48); *Якщо повітря нагрівається, то воно вбирає дедалі більше водяної пари* (Фіз. геогр., 5, 1956, 89); *Скільки крові та сліз ввібрала ця багатостраждальна дорога земна* [шлях чумаків], *що зорями та сузір'ями навіки відбилася в темному дзеркалі неба нічного...* (Гончар, Тронка, 1963, 281); // *перен.* Пом'якшувати, притишувати звук (про ворсисту, пухнату поверхню). *Килимові доріжки в кімнаті вбирали найменші звуки ходи* (Ле, Міжгір'я, 1953, 310); *Голос Вадима злегка приглушений.. То сніг вбирає в себе частки звуку* (Руд., Остання шабля, 1959, 53).

Вбира́ти (ввібра́ти) го́лову в пле́чі — втягувати голову, піднімаючи плечі. *Саламов вбирає голову в плечі. Він тепер дуже подібний до сірого полинялого птаха* (Донч., II, 1956, 215); *Сержант насупився.., злегка ввібрав у плечі довгасту голову* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 54).

◇ **Вбира́ти очи́ма (в о́чі)** — дуже уважно дивитися, запам'ятовувати бачене. *Хлопчина жадібно вбирав Очима все, що лиш було круг нього* (Бичко, Сійся.., 1959, 386); *Вбирав* [Олександр] *у очі, як у дві кринички, пронизану сонцем зелень і бірюзові просвіти між листям* (Вол., Озеро.., 1959, 112); **Вбира́ти о́чі** — приваблювати погляд яскравістю кольору, якістю, досконалістю форм і т. ін. *А вчора на ярмарку купили вони мені голубу круглу гребіночку,— така ловкенька, аж очі вбирає* (Григ., Вибр., 1959, 425); *Її краса очі вбирала, і не хотілося думати — дурна вона чи розумна* (Ю. Янов., II, 1958, 263).

2. *перен.* Приймати до свого складу; включати. *Партія, вказував Ленін, вбирає в себе авангард робітничого класу, його найкращі елементи* (Біогр. Леніна, 1955, 239); *Посуваючись від села до села, загін повинен був вбирати нові людські сили* (Смолич, Світанок.., 1953, 221); // Переймати, запозичувати що-небудь. *Кожна національна культура вбирає в себе надбання інших братніх культур* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 11); *Наша культура, мистецтво, література і, зокрема, поезія, навчаючись на великих традиціях і зразках минулого, ввібрала в себе.. все краще, цінне, дороге людському серцю* (Мал., Думки.., 1959, 3).

3. *перен.* Сприймати органами чуття; уважно, жадібно слухати, дивитися. *Він дивився на сонце, на свої ниви.., вбирав у себе гамір пташок, фиркання коней, грубі лайки вояовників* (Коцюб., II, 1955, 400); *Вбираєш в себе кожен краєвид* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 104); *Я ж сиджу мовчки, вбираю в себе, наче губка, цікаві новини* (Кол., На фронті.., 1959, 120); // Нагромаджувати що-небудь в пам'яті. *Навчаючись з малих літ балакати, ми разом з тими словами, що доводиться їх запам'ятати, вбираємо в свою голову і розуміння того, що ті слова визначають* (Мирний, V, 1955, 308); *Я наводжу всі ці спогади ще й для того,*

щоб показати молодим артистам, як важливо для нас вбирати в себе якнайбільше прекрасних, сильних вражень (Моє життя в мист., 1955, 27).

4. *тільки док., у що, розм.* Рахуючи, вмістити, вкласти у назване число, в якусь міру.— *Скільки вас, чому досі не мав про вас звістки? — Бо далеко. Ми аж у Чорному лісі. Зимою в сотню можна було вбрати, а зараз і в тисячу не вбереш* (Панч, III, 1956, 347).

Не вбере́ш і в де́сять (со́тню, ти́сячу *і т. ін.*) — не вмістиш, не вкладеш у назване число, в якусь міру. [Піська:] *Яка велика копиця грошей!* [Храпко:] *Хе-хе-хе! Копиця!.. Не одна така, і в десять не вбереш!..* (Мирний, V, 1955, 140); [Іван:] *Жив собі заможний чоловік, ще за кріпацтва він отаманував, так грошей нагарбав стільки, що може його і в дві тисячі не вбереш* (Кроп., I, 1958, 83).

5. *розм.* Жадібно їсти, з'їдати. *Все військо добре убирало, Аж поза ухами лящало, Один перед другим хватав. Вбирали січену капусту, Шатковану і огірки* (Котл., I, 1952, 167); *Підвечіркуючи, панич убрав аж п'ять мандрик та горщечок маслякiв* (Кв.-Осн., II, 1956, 195).

ВБИРА́ТИ ² *див.* **убира́ти** ¹.

ВБИРА́ТИСЯ (УБИРА́ТИСЯ) ¹, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВВІБРА́ТИСЯ (УВІБРА́ТИСЯ)** *і* **ВБРА́ТИСЯ (УБРА́ТИСЯ)**, вберу́ся, вбере́шся, *док.* 1. Заходити, влазити, забиратися куди-небудь. *Вбираючись в гущавину, де саме холодом повіяло, панотець каже:— Тут треба коні попасти, та й самі покачаємось в траві* (Свидн., Люборацькі, 1955, 208).

◇ **У си́лу вбира́тися:** а) ставати сильнішим, набиратися сили. *На восьмий тиждень я устав з ліжка. Тоді вже почав жваво у силу вбиратись* (Вовчок, VI, 1956, 248); *Тяглися з землі молоді парості, тонкі та гнучкі, чекаючи простору та сонячного світу, щоб і собі убратися в силу і буйнути навперейми з своїми дідами* (Мирний, III, 1954, 293); б) ставати заможним. *Трохи та потроху обжився він, почав підніматись на ноги, у силу вбиратись* (Мирний, IV, 1955, 169).

2. *тільки недок.* Пас. до **вбира́ти**¹ 1. *Фосфор і сірка білків за допомогою відповідних бактерій у процесах гниття незабаром перетворюються з органічних сполук у розчинні мінеральні солі, які вбираються коренями* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 11).

ВБИРА́ТИСЯ ² *див.* **убира́тися** ¹.

ВБИРА́Ч, а́, *ч.*, *фіз.* Речовина, що має здатність вбирати в себе вологу, рідину, пару і т. ін.

ВБИРА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **вбира́ти** ¹ 1. *Ті йони, які легше вбираються, залягатимуть у верхніх шарах вбираючої маси (адсорбента) і створюватимуть характерне для них забарвлення цієї поверхні* (Наука.., 11, 1956, 15).

ВБИРНИ́Й, а́, е́. Здатний вбирати, насичуватись чим-небудь. *Завдяки вбирній здатності в грунтах можуть закріплюватись речовини, що вносяться з добривами* (Колг. енц., I, 1956, 311).

ВБИ́ТИ ¹ *див.* **вбива́ти** ¹.

ВБИ́ТИ ² *див.* **убива́ти** ¹.

ВБИ́ТИЙ ¹ **(УБИ́ТИЙ)**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вби́ти** ¹ 1. *Неначе цвяшок, в серце вбитий, Оцю Марину я ношу* (Шевч., II, 1953, 93); *В кутку під божницею замість стола стояла узесенька примостка на чотирьох паколах, убитих в землю* (Мирний, IV, 1955, 287); // **вби́то**, *безос. присудк. сл. Хоч вересень, а спіє жито, Ячмінь колосся підійма, Отут було кілочки вбито, А зараз їх чомусь нема* (Мал., 1, 1956, 261).

ВБИ́ТИЙ ² *див.* **уби́тий** ¹.

ВБИ́ТИСЯ ¹ *див.* **вбива́тися** ¹.

ВБИ́ТИСЯ ² *див.* **убива́тися** ¹.

ВБІГА́ТИ (УБІГА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВБІ́ГТИ (УБІ́ГТИ)**, вбіжу́, вбіжи́ш, *док.* 1. Біжучи, проникати в межі чого-небудь. *Вбігає мій Василько задиханий, блідий, і за ним два чоловіки в хату* (Вовчок, I, 1955, 276); *Бжозовський вбіг у молодий бур'ян і приліг у йому на саму землю* (Н.-Лев., II, 1956, 204); *В двір вбігла собака* (Ю. Янов., I, 1958, 62).

2. *розм.* Заходити на короткий час. *Почали до нас убігать дівчата, то одна, то друга — за те весілля гомоніти* (Вовчок, I, 1955, 188).

ВБІ́ГАТИСЯ *див.* **убі́гатися.**

ВБІ́ГТИ *див.* **вбіга́ти.**

ВБІК (УБІ́К), *присл.* У сторону від кого-, чого-небудь. *Зирк! а віз його далеченько — воли звернули вбік і пасуться* (Вовчок, I, 1955, 351); *Роман підійшов до матері й почав умовляти стару, дивлячись кудись убік неспокійними очима* (Коцюб., I, 1955, 122); *Легенька хвиля ледве помітно зносить човна вбік* (Донч., V, 1957, 12).

ВБІ́ЛЕНИЙ, ВБІЛИ́ТИ, ВБІ́ЛЮВАТИ, ВБІЛЯ́ТИ, ВБІР, ВБЛАГА́ТИ, ВБЛАГОТВОРИ́ТИ, ВБЛАГОТВОРИ́ТИСЯ, ВБЛАГОТВОРЯ́ТИ, ВБЛАГОТВОРЯ́ТИСЯ, ВБО́ГЕНЬКИЙ, ВБО́ГИЙ, ВБО́ГІСТЬ, ВБО́ГО, ВБО́ЖЕСТВО, ВБОЛІВА́ЛЬНИК, ВБОЛІВА́ННЯ, ВБОЛІВА́ТИ, ВБОРОНИ́ТИ, ВБОЯ́ТИСЯ, ВБРА́НИЙ, ВБРАННЯ́, ВБРА́ННЯЧКО *див.* **убі́лений, убіли́ти** і т. д.

ВБРА́ТИ ¹ *див.* **вбира́ти** ¹.

ВБРА́ТИ ² *див.* **убра́ти** ¹.

ВБРА́ТИСЯ ¹ *див.* **вбира́тися** ¹.

ВБРА́ТИСЯ ² *див.* **убра́тися** ¹.

ВБРЕСТИ́ (УБРЕСТИ́), вбреду́, вбреде́ш, *док.* 1. Зайти, увійти у воду, високу густу рослинність і т. ін. *Вода ласкава, солодка. П'ю ще раз, убрівши по коліна* [в річку] (Довж., Зач. Десна, 1957, 490); *Межею од шляху в жито вбрела* [дівчина]... (Головко, I, 1957, 244).

2. *перен.* Потрапити в скрутне становище. *Я ж, боячись, щоб мене не сватано, да в таке вбрела, що ледве за рік виринула* (Барв., Опов., 1902, 242).

ВБРЕХА́ТИСЯ (УБРЕХА́ТИСЯ), вбрешу́ся, вбре́шешся, *док.* Сказати неправду в такій мірі або таким чином, що вона стає очевидною; забрехатися. «*Вбрехався Гарун-паша! Казав: як побачать мене мужики, то попадають додолу мертвими. А вони стоять живісінькі!*» — *подумав Саіб* (Н.-Лев., IV, 1956, 21).

ВБРИКНУ́ТИ (УБРИКНУ́ТИ), ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Брикаючи, вдарити ногою. *Недужий лиходій і стогне, і харчить... Аж бачить — і Осел біжить, Щоб і собі хоч раз його вбрикнути* (Гл., Вибр., 1957, 197).

◇ **Щоб тебе́ (вас** *і т. ін.*) **му́ха (гу́ска, ку́рка, жа́ба** *і т. ін.*) **вбрикну́ла** — жартівливе побажання покарання за щось.— *А щоб же тебе муха вбрикнула, що ти вигадала! — повеселішав Остап* (Коцюб., I, 1955, 342); — *Хіба ж так смалють хвости та вуха, щоб вам назад п'яти! Щоб вас гуска вбрикнула!* (Морд., I, 1958, 110).

ВБРІД (УБРІ́Д), *присл.* По дну річки, ставу, озера і т. ін. в неглибокому місці; бродом (іти, їхати). *Ішли через Дон,— де убрід, де уплав* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 73); *Переїхали убрід бистру гірську річку і знову ввійшли в шосе, як у тунель* (Гончар, I, 1954, 69).

ВБУВА́ТИ (УБУВА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВБУ́ТИ (УБУ́ТИ)**, вбу́ю, вбу́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **взува́ти.** *Як Насточка вбувала, вбувала* [чоботи], *Вся діброва палала, палала* (Укр.. лір. пісні, 1958, 78); *Вбув* [Панько] *великі чоботи, надяг кожух* (Март., Тв., 1954, 158).

ВБУВА́ТИСЯ (УБУВА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВБУ́ТИСЯ (УБУ́ТИСЯ)**, вбу́юся, вбу́єшся, *док.*, *розм.* Те саме, що **взува́тися.** *Вона схопилася, швиденько вбулася й вибігла з землянки* (Гр., I, 1963, 387).

ВБУДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вбудува́ти.** *Іноді там, де це можливо, замість окремої комори для речей влаштовують вбудовану шафу або антресолі, що заміняє комору* (Жилий буд. колгоспника, 1956, 97).

ВБУДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВБУДУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Будуючи, вставляти, приладнувати якийсь предмет, деталь і т. ін. всередину чого-небудь.

ВБУДУВА́ТИ *див.* **вбудо́вувати.**

ВБУ́ТИ *див.* **вбува́ти.**

ВБУ́ТИСЯ *див.* **вбува́тися.**

ВБУ́ХАТИ (УБУ́ХАТИ), аю, аєш *і* **ВБУ́ХНУТИ (УБУ́ХНУТИ)**, ну, неш, *док.*, *перех.*, *фам.* Вкласти, витратити (звичайно про гроші) для придбання чого-небудь.— *Це він усі свої гроші туди вбухав* (Сл. Гр.); *У мене ніхто чіпців не купує. Маю їх на складі три копи, і що з ними робити? А кілько я в них грошей вбухав, самі порахуйте!* (Фр., III, 1950, 67).

ВБУ́ХНУТИ *див.* **ВБУ́ХАТИ.**

ВВАЖА́ТИ, ВВАЖА́ТИСЯ, ВВА́ЖИТИ, ВВА́ЖИТИСЯ, ВВА́ЖЛИВИЙ, ВВА́ЖЛИВІСТЬ, ВВА́ЖЛИВО *див.* **уважа́ти, ува́жити** і т. д.

ВВА́ЛЕНИЙ (УВА́ЛЕНИЙ), а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ввали́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який ввалився; запалий. *В кінці рову, під кучугурою піску на самій спеці лежала прикрита сіряком жінка, суха, аж чорна, з глибоко ввалеными очима* (Гончар, Таврія, 1952, 108); *Стара черниця посміхнулась. Чорним проваллям зазіяв ввалений рот* (Шиян, Гроза.., 1956, 476).

ВВАЛИ́ТИ *див.* **вва́лювати.**

ВВАЛИ́ТИСЯ *див.* **вва́люватися.**

ВВА́ЛЮВАТИ (УВА́ЛЮВАТИ), юю, юєш, *недок.*, **ВВАЛИ́ТИ (УВАЛИ́ТИ)**, ввалю́, вва́лиш, *док.* 1. *перех.* Вкидати якийсь важкий предмет у що-небудь. *Ось уже ввалили величезний ботюк у корито. Біле, з кори обдерте, смолисте, дерево блискотить до сонця* (Фр., I, 1955, 368).

2. *неперех.*, *розм.* Те саме, що **вва́люватися** 3. *Він увалив у хату, гаразд не обтрусивши снігу* (Л. Янов., I, 1959, 254); *Ціла зграя людей увалила в сіни, брязкаючи шаблями, цокаючи шпорами* (Мирний, I, 1954, 320); *Відчинилися двері і цілим веселим юрмищем, разом з постояльцями, ввалила до хати й малеча — своя і сусідська* (Гончар, II, 1959, 412).

ВВА́ЛЮВАТИСЯ (УВА́ЛЮВАТИСЯ), юся, юєшся, *недок.*, **ВВАЛИ́ТИСЯ (УВАЛИ́ТИСЯ)**, ввалю́ся, вва́лишся, *док.* 1. Падати в що-небудь (яму, річку і т. ін.), провалюватися через неміцний покрив чого-небудь. *Ой не ходи по льоду, бо увалишся* (Чуб., V, 1874, 200); *Пішли під землю темнотою, Еней все щупався рукою, Щоб не ввалитися куди* (Котл., I, 1952, 127); *Ішов* [старий] *якось із шинку та й увалився в глинище* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 185).

2. Заглиблюватися, западати. *На кістлявих її плечах сіріє сорочка, широка-широка, мов не на неї шита; шия жовта, як у мертвяка.., щоки усередину увалилися, жовтим воском узялися* (Мирний, III, 1954, 17); *І подобрішали сиві од смутку очі старого, які за одну ніч глибоко ввалилися в очниці* (Стельмах, Хліб.., 1959, 451).

3. *розм.* Заходити куди-небудь важкою ходою, незграбно, здіймаючи шум і т. ін. *А Геркулес як увалився, То так у пеклі розходився, Що всіх чортяк порозганяв* (Котл., I, 1952, 121); *Він не ввійшов, а ввалився в кімнату й сів, важко відсапуючись* (Донч., Шахта.., 1949, 133); // Заходити, вбігати юрбою, великою групою. *До кімнати ввалюється натовп* (Ю. Янов., IV, 1959, 30); *Нарешті хатні двері відчинилися навстіж, і увалилося гостей повна хата* (Головко, II, 1957, 44); // Навально вдиратися великими полчищами на чужу територію. *Колись ворог увалився в Карпати, руйнував села та плюндрував людей* (Чорн., Пісні.., 1958, 53).

ВВА́РЕНИЙ, ВВАРИ́ТИ, ВВАРИ́ТИСЯ, ВВА́РЮВАННЯ, ВВА́РЮВАТИ, ВВА́РЮВАТИСЯ, ВВА́РЮВАЧ, ВВА́РЮВАЧКА *див.* **ува́рений, увари́ти** і т. д.

ВВЕ́ДЕНИЙ (УВЕ́ДЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ввести́.** *Ми сонна, лінива, вигідна сила, що до терпінь звикла,.. однак, подразнена раз до крові і введена в захват, зломить тиранську руку* (Коб., I, 1956, 250); *В бій були введені всі піхотні батальйони* (Гончар, I, 1954, 45); // **вве́дено,** *безос. присудк. сл.*— *Яких же ви людей підкинете? Четвертий резервний батальйон введено в дію ще годину тому* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 19).

ВВЕ́ДЕННЯ (УВЕ́ДЕННЯ), я, *с.* Дія за знач. **ввести́** і **вво́дити.**— *Буде принародне введення молодої в дім чи як? — діловито поцікавився таджик* (Ле, Міжгір'я, 1953, 132); *Не цурався і Дорохтей цього зарібка* [торгівлі грішми], *хоч і зменшився він після введення кредиток* (Стельмах, I, 1962, 234); *Не допомогли Орлюкові ні протигангренозна сироватка, ні спроба переливання крові. Його спорожнілі кровоносні судини спались і тепер чинили вже опір введенню крові* (Довж., Зач. Десна, 1957, 308).

ВВЕДЕ́ННЯ (УВЕДЕ́ННЯ), я, *с.* Християнське свято на початку зими. *Другого дня припало свято — введення* (Коцюб., I, 1955, 87).

ВВЕ́ЗЕННЯ (УВЕ́ЗЕННЯ), я, *с.* Дія за знач. **ввезти́** і **вво́зити.** *Ввезення літератури і пропаганда ідей марксизму в країні* [в Росії 70-х років XIX ст.] *неухильно посилювались* (Ком. Укр., 9, 1964, 36).

ВВЕЗТИ́ *див.* **вво́зити.**

ВВЕРГА́ННЯ (УВЕРГА́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вверга́ти.**

ВВЕРГА́ТИ (УВЕРГА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВВЕ́РГНУТИ (УВЕ́РГНУТИ)** *і* **ВВЕ́РГТИ (УВЕ́РГТИ)**, гну, гнеш; *мин. ч.* вверг, вве́ргнув, ла, ло; *док.*, *перех.*, *книжн.* 1. З силою вкидати когось, щось куди-небудь. [Ганна:] *На страшному суді покарає її* [Орину] *господь бог наш і ввергне у пекло, і горіти буде* (Собко, П'єси, 1958, 28); // Призводити кого-небудь до якогось стану; // *безос. Ввергло бабу в лихоманку, Оком за ніч не звела* (Воскр., З перцем!, 1957, 22).

2. Втягати кого-, що-небудь у щось (у війну, важке становище і т. ін.). *На протязі життя одного покоління імперіалізм ввергнув людство в пучину двох винищувальних світових воєн* (Програма КПРС, 1961, 25).

ВВЕРГА́ТИСЯ (УВЕРГА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВВЕ́РГНУТИСЯ (УВЕ́РГНУТИСЯ)**, нуся, нешся; *мин. ч.* вве́ргся (уве́ргся), лася, лося; *док.*, *книжн.*

1. З силою падати, занурюватися в щось. *Снаряди ввергаються в неї* [річку] *і рвуться на дні* (Довж., Зач. Десна, 1957, 524).

2. *тільки недок.* Пас. до **вверга́ти.**

ВВЕ́РГНУТИ *див.* **вверга́ти.**

ВВЕ́РГНУТИЙ (УВЕ́РГНУТИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вве́ргнути.** *Їй хотілось лише одного: бути за тридев'ять земель від цього міста, від своєї нещасної батьківщини, ввергнутої в море горя і жаху* (Собко, Запорука.., 1952, 20).

ВВЕ́РГНУТИСЯ *див.* **вверга́тися.**

ВВЕ́РГТИ *див.* **вверга́ти.**

ВВЕРНУ́ТИ *див.* **вверта́ти.**

ВВЕРНУ́ТИСЯ *див.* **уверну́тися.**

ВВЕРСТА́ТИ *див.* **вве́рстувати.**

ВВЕРСТА́ТИСЯ *див.* **вве́рстуватися.**

ВВЕ́РСТКА (УВЕ́РСТКА), и, *ж.*, *друк.* Те саме, що **вве́рстування.**

ВВЕ́РСТУВАННЯ (УВЕ́РСТУВАННЯ), я, *с.*, *друк.* Дія за знач. **вве́рстувати.**

ВВЕ́РСТУВАТИ (УВЕ́РСТУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВВЕРСТА́ТИ (УВЕРСТА́ТИ),** а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *друк.* Верстаючи, робити вставку тексту чи кліше в готовий, зверстаний набір.

ВВЕ́РСТУВАТИСЯ (УВЕ́РСТУВАТИСЯ), ується, *недок.*, **ВВЕРСТА́ТИСЯ (УВЕРСТА́ТИСЯ),** а́ється, *док.*, *друк.* 1. Вміщатися в рядку, на сторінці і т. ін. (про набір).

2. *тільки недок.* Пас. до **вве́рстувати.**

ВВЕРТА́ТИ (УВЕРТА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВВЕРНУ́ТИ (УВЕРНУ́ТИ),** вверну́, вве́рнеш, *док.*, *перех.* 1. Вкручуючи, вставляти, вгвинчувати що-небудь усередину чогось.

2. *перен.*, *розм.* Вставляти в чиюсь розмову слово, зауваження, жарт і т. ін. *Більшала купа людей; довго слухала мовчки; потім хто-небудь увертав і своє слово* (Мирний, II, 1954, 282); // Вживати у своїй мові слова, вислови і т. ін., які чим-небудь різко виділяються. *Здивувало козаків тільки те, що Нікітін через два-три слова руських ввертав або татарське, або турецьке* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 305).

ВВЕРТА́ТИСЯ *див.* **уверта́тися.**

ВВЕРТІ́ТИ *див.* **ввíрчувати.**

ВВЕРТІ́ТИСЯ *див.* **ввíрчуватися.**

ВВЕРХ (УВЕ́РХ), *присл.* 1. За напрямком угору, догори; протилежне вниз. *Піднімав* [Мемет] *лице вверх, до плоскої покрівлі* (Коцюб., I, 1955, 394); *А там ставши, знов драбину Вверх підтяг* [Млака] (Фр., XIII, 1954, 251); // До верхньої частини чогось. *Дивляться — мелькає, Щось лізе вверх по стовбуру До самого краю* (Шевч., I, 1951, 6); *На обличчі Пігловського знизу вверх забігали лихі темні тіні* (Стельмах, Хліб.., 1959, 93).

◇ **Вверх нога́ми (дном)**— те саме, що **Догори́ нога́ми (дном)** *(див.* **догори́***). Я всіх поставлю вверх ногами* (Котл., I, 1952, 179); *Хоч би увесь світ з людьми вверх дном перевернувся, тільки б їм було добре* (Стор., I, 1957, 127).

2. За напрямком до верхів'я, витоку річки. *Рядом в Шевченковою горою, на північ вверх по Дніпру, стоїть зовсім гола гора* (Н.-Лев., II, 1956, 382).

3. Від нижчих до вищих звуків, нот. *Саїд Алі задумливо пройшовся по клавішах уверх, неначе розминаючи пальці* (Ле, Міжгір'я, 1953, 60).

ВВЕСТИ́ *див.* **вво́дити.**

ВВЕСЬ *див.* **весь.**

ВВЕСЬДЕ́НЕЧКИ (УВЕСЬДЕ́НЕЧКИ), *присл.*, *діал.* Протягом усього дня.— *Я увесьденечки то на подушках валявся, то сидячи дрімав* (Кв.-Осн., II, 1956, 245).

ВВЕ́ЧЕРІ (УВЕ́ЧЕРІ), *присл.* Вечірньою порою, у вечірній час. *Знов засвітилося в його хаті ввечері* (Вовчок, I, 1955, 364); *І вдень, і ввечері там соловей співав* (Гл., Вибр., 1957, 165); — *Я повернусь увечері або вночі* (Смолич, I, 1958, 86).

ВВИВА́ТИ, ВВИВА́ТИСЯ, ВВИЖА́ТИСЯ, ВВИНУ́ТИСЯ *див.* **увива́ти, увива́тися** і т. д.

ВВИСЬ (УВИ́СЬ), *присл.*, *поет.* Вгору, у височінь. *Зняли увись у сонячній красі мільйони рук знамена пурпурові* (Сос., Солов. далі, 1957, 15); *Мов фонтан із землі піднялась вона* [нафта] *ввись* (Забашта, Калин. кетяг, 1956, 34); *На селі весілля, Пісня ввись зліта* (Бойко, Про 17 літ, 1958, 64).

ВВИ́ЙТИ, ВВИ́ТИЙ, ВВИ́ТИСЯ, ВВИХА́ТИСЯ *див.* **уви́ти, уви́тий** і т. д.

ВВИ́ШКИ (УВИ́ШКИ), *присл.*, *діал.* **Заввишки.** *Як земля вширшки, до неба ввишки* (Сл. Гр.).

ВВІ *див.* **в.**

ВВІБГА́ТИСЯ *див.* **вбга́тися.**

ВВІ́БРАНИЙ (УВІ́БРАНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ввібра́ти.** *Дощова волога зникала в піску безслідно, увібрана жадібною землею* (Дмит., Наречена, 1959, 66).

ВВІБРА́ННЯ (УВІБРА́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **ввібра́ти.**

ВВІБРА́ТИ *див.* **вбира́ти**^{1}.

ВВІБРА́ТИСЯ *див.* **вбира́тися**^{1}.

ВВІГНА́ТИ *див.* **вганя́ти**^{1}.

ВВІГНА́ТИСЯ *див.* **вганя́тися**^{1}.

ВВІГНУ́ТИ *див.* **вгина́ти**^{1}.

ВВІ́ГНУ́ТИЙ (УВІ́ГНУ́ТИЙ), ввíгну́та, ввігну́те. Дієпр. пас. мин. ч. до **ввігну́ти.** *З'являються* [у скіфський час] *миски з ввігнутими всередину краями* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 122); // *у знач. прикм.* Який має форму заглибини. *Перенісся у нього ввігнуте, ніс схожий на сідло* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 122).

ВВІГНУ́ТИСЯ *див.* **вгина́тися**^{1}.

ВВІГНУ́ТІСТЬ (УВІГНУ́ТІСТЬ), тості, *ж.* Те саме, що **вгну́тість.**

ВВІД (УВІ́Д), вво́ду, *ч.* 1. Те саме, що **вве́дення.** *Використання цих матеріалів* [сухої штукатурки] *дозволяє набагато скоротити строки вводу в експлуатацію житлового фонду* (Вітч., 5, 1956, 119).

◇ **Ввід у володі́ння,** *юр.*— передача кому-небудь у власність майна, спадщини і т. ін. шляхом ствердження права на володіння відповідним юридичним актом.

2. *техн.* Спеціальний канал для проведення куди-небудь всередину електричних, телефонних проводів, різних труб і т. ін. *Воду з водопроводу беруть з допомогою розбірних колонок або вводів у окремі приміщення* (Колг. енц., I, 1956, 248).

ВВІДНИ́Й (УВІДНИ́Й), а́, е́. 1. Прикм. до **ввід.** *Ввідні ворота шлюзу;* // Який служить для введення, внесення чогось у що-небудь. *Для введення в* [лічильну] *машину вихідних даних.. служать спеціальні ввідні і вивідні прилади* (Наука.., 7, 1956, 3).

2. Початковий, загальний, який служить для ознайомлення з чим-небудь. *У ввідному залі павільйону висвітлено всесвітньо-історичне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції* (Рад. Укр., 1.VII 1958, 3).

◇ **Ввідни́й лист,** *юр.*— акт, який складається судовими органами при вводі у володіння.

ВВІЗ (УВІ́З), вво́зу, *ч.* Те саме, що **вве́зення.** *В XVI ст., у зв'язку із зростанням мануфактурного виробництва, міст і торгівлі в Західній Європі, збільшується вивіз з України на Захід лісу.., сільськогосподарських продуктів, зокрема хліба, і ввіз західноєвропейських товарів* (Іст. УРСР, I, 1953, 126).

ВВІЗВА́ТИ *див.* **увізва́ти.**

ВВІЗНИ́Й, а́, е́. Стос. до ввозу.

ВВІЙТИ́ *див.* **вхо́дити.**

ВВІК (УВІ́К), *присл.* 1. *при присудку з запереченням.* Ніко́ли. [3-й запорожець:] *Коли б мене Яків, що варту розводив, не пізнав і не гукнув на мене, то ввік би вічний не догадався, що тут є кіш такий великий* (К.-Карий, II, 1960, 265).

2. *розм.* Завжди, вічно, довіку. *Не годиться дівувати увік* (Коб., I, 1956, 111); *Наче фатум злий нависнув над тобою, І тих, хто вірним був би ввік, Він наче загодя прирік На скору смерть* (Сам., I, 1958, 112).

ВВІЛЛЯТИ *див.* **влива́ти.**

ВВІЛЛЯ́ТИСЯ *див.* **влива́тися.**

ВВІ́ЛЬНЕНИЙ, ВВІ́ЛЬНЕННЯ, ВВІЛЬНИ́ТИ, ВВІЛЬНИ́ТИСЯ, ВВІЛЬНЯ́ТИ, ВВІЛЬНЯ́ТИСЯ *див.* **уві́льнений, уві́льнення** і т. д.

ВВІ́МКНЕНИЙ (УВІ́МКНЕНИЙ) *і* **ВВІ́МКНУТИЙ (УВІ́МКНУТИЙ),** а, е, *ел.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ввімкну́ти.** *Коли інструмент увімкнений в електричну сітку, відходити від нього забороняється* (Стол.-буд. справа, 1957, 172); *Перед початком роботи проектора електродвигун і проекційна лампа вимкнуті, а лампа залу ввімкнута* (Пересувні кінопр., 1959, 106); *В рубці Василя сухо клацнув увімкнутий рубильник; тонко заспівав електромотор* (Вол., Місячне срібло, 1961, 285).

ВВІ́МКНЕННЯ (УВІ́МКНЕННЯ), я, *с., ел.* Дія за знач. **ввімкну́ти.** *Перекидний вимикач встановлюють на стіні так, щоб верхнє положення його ручки відповідало ввімкненню, а нижнє — вимкненню* (Монтаж і ремонт.., 1956, 44).

ВВІМКНУ́ТИ *див.* **вмика́ти.**

ВВІ́МКНУТИЙ *див.* **ввімкнений.**

ВВІМКНУ́ТИСЯ *див.* **вмика́тися.**

ВВІПХА́ТИ *див.* **впха́ти.**

ВВІПХА́ТИСЯ *див.* **впха́тися.**

ВВІПХНУ́ТИ *див.* **впхну́ти.**

ВВІПХНУ́ТИЙ *див.* **впхну́тий.**

ВВІПХНУ́ТИСЯ *див.* **впхну́тися.**

ВВІ́РВАНИЙ *див.* **уві́рваний.**

ВВІРВА́ТИ *див.* **урива́ти.**

ВВІРВА́ТИСЯ *див.* **врива́тися** ^{2}.

ВВІ́РЕНИЙ (УВІ́РЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вві́рити** ^{1}. [Горлов:] *Невірно говорили сьогодні, що цілий ряд великих, я б сказав, історичних, перемог ввіреного мені фронту залежить тільки від мене, як від командуючого. Це невірно* (Корн., II, 1955, 33); *Міномети, ввірені Чернишеві, приєднались до загального гуркоту* (Гончар, I, 1954, 379).

ВВІ́РИТИ ^{1} *див.* **ввіря́ти.**

ВВІ́РИТИ ^{2} *див.* **увіря́ти.**

ВВІ́РИТИСЯ ^{1} *див.* **ввіря́тися.**

ВВІ́РИТИСЯ ^{2} *див.* **уві́ритися** ^{2}.

ВВІ́РУВАТИ *див.* **уві́рувати.**

ВВІ́РЧЕНИЙ (УВІ́РЧЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вверті́ти.** *На шиї в неї був ремінець з довгим ланцюгом, прикутим до ввірченого в стіну залізного кільця* (Донч., III, 1956, 70).

ВВІ́РЧУВАТИ (УВІ́РЧУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВВЕРТІ́ТИ (УВЕРТІ́ТИ),** вверчу́, вверти́ш, *док., перех.* Обертаючи навколо осі (свердло, коловорот і т. ін.), заглиблювати, вганяти у якесь тверде тіло. *Потім* [Тимофій] *бере свідерок і однією рукою вміло ввірчує його в дерево* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 33).

ВВІ́РЧУВАТИСЯ (УВІ́РЧУВАТИСЯ), ується, *недок.*, **ВВЕРТІ́ТИСЯ (УВЕРТІ́ТИСЯ),** и́ться, *док.* Заглиблюватися в що-небудь внаслідок обертального руху (про свердло, коловорот і т. ін.). *Явдоха підлізла під ближчий гамазей. Лягла на спину і приладнала коловорот. Ввірчуючись у дерево, він заскрипів* (Донч., III, 1956, 10); * У порівн.— *Дарвіна ви, отче Вікентію, купляли чи, так би мовити, спадщина? — крутнувся* [отець Миколай] *на місці, начеб мав намір ввертітися в підлогу* (Стельмах, I, 1962, 265).

ВВІРЯ́ТИ (УВІРЯ́ТИ), я́ю, я́єш, *недок.*, **ВВІ́РИТИ (УВІ́РИТИ),** рю, риш, *док.* 1. *перех.* Покладаючись на кого-, що-небудь, довіряти, віддавати щось у чиєсь розпорядження, на чиюсь волю. *У очі твої безхмарні хоч вічність мені глядіти і серце, як власну совість, навіки ввірять тобі* (Забашта, Вибр., 1958, 160); *Народ ввірив долю країни, свою долю Червоній Армії* (Рад. Укр., 9.I 1946, 1); // Довіряючи, розкривати, розповідати те, що не підлягає розголосу. *З відкритим серцем юнаки і світлі радощі, і болі мені ввіряли залюбки* (Уп., Вірші.., 1957, 209).

2. *неперех.* Покладатися на кого-небудь, довіряти комусь.— *Я на вас увіряв, а ви...* (Крим., Вибр., 1965, 320).

ВВІРЯ́ТИСЯ (УВІРЯ́ТИСЯ), я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВВІ́РИТИСЯ (УВІ́РИТИСЯ),** рюся, ришся, *док.* Покладаючись на кого-, що-небудь, довірятися, віддавати себе на чиюсь волю. *Не бійся так дуже мене, Щодня ж ти ввіряєшся морю, А море і дике, й страшне!* (Л. Укр., IV, 1954, 95); *Він прищулив вуха, втяг голову в плечі і, як заєць від хортів, увірився ногам* (Панч, I, 1956, 139).

ВВІССА́ТИ *див.* **всиса́ти.**

ВВІССА́ТИСЯ *див.* **всиса́тися.**

ВВІСЬМО́Х (УВІСЬМО́Х), *присл.* У кількості восьми осіб.

ВВІТКА́ТИ, тчу́, тче́ш, *док., перех.* Під час ткання вставити (нитку, смужку і т. ін.).

ВВІ́ТКНЕННЯ (УВІ́ТКНЕННЯ), я, *с.* Дія за знач. **ввіткну́ти.**

ВВІТКНУ́ТИ *див.* **втика́ти.**

ВВІТКНУ́ТИЙ (УВІТКНУ́ТИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ввіткну́ти.** *Оддалік на пустирищі самотньо догоряє наспіх ввіткнутий у сніг смолоскип* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 105).

ВВІТКНУ́ТИСЯ *див.* **втика́тися.**

ВВІХО́ДИТИ *див.* **вхо́дити.**

ВВІЧ (УВІ́Ч), *присл.* В дійсності, насправді, на власні очі. *Навіть уночі приснились йому ті карлючки, хрестики, бублики, що прозиваються літерами, і Семен краще вивчив їх уві сні, ніж увіч* (Коцюб., I, 1955, 100); *Ми довго плавали, ми бачили увіч Гарячі кактуси, банани тонкошкурі* (Рильський, I, 1956, 145).

ВВІ́ЧЛИВИЙ (УВІ́ЧЛИВИЙ), а, е. Який дотримується правил пристойності, виявляє уважність, люб'язність; чемний. *Піднялась висока дівчина,.. така ласкава, привітна, ввічлива!* (Вовчок, I, 1955, 86); *А бабуся така увічлива, балакуча* (Мирний, III, 1954, 307); *Доктор був настільки ввічливий, що вислухав до кінця думки інших* (Вільде, Сестри.., 1958, 298); *Підкреслено ввічливий і шанобливий Шухновський пропустив мене першого до невеличкої вітальні* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 18); // В якому проявляється уважність, люб'язність. *Писарша глянула Ваті в очі і неначе прочитала в їх, в ласкавому солоденькому ввічливому погляді, причину ласкавих запросин на чай* (Н.-Лев., IV, 1956, 58); *Помалу зав'язалась розмова, зовні байдужа, лише ввічлива* (Шовк., Інженери, 1956, 121).

ВВІ́ЧЛИВІСТЬ (УВІ́ЧЛИВІСТЬ), вості, *ж.* Властивість за знач. **ввічливий.** *Їй здавалося: та щира привітність Одарки, та її ввічливість та шаноба мали за собою якусь скриту надію* (Мирний, III, 1954, 355); *Не знає* [Княжевич] *навіть елементарної ввічливості. Не питаючись, чи розуміє хто з нас по-французьки, говорить з сином тільки на цій мові* (Коцюб., III, 1956, 152); *Коли заглянув він по обіді до його світлиці, то зробив се тільки з увічливості* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 213); *Відвідувач торопів, упрівав, але слухав заради ввічливості* (Шиян, Баланда, 1957, 147).

ВВІ́ЧЛИВО (УВІ́ЧЛИВО). Присл. до **ввічливий.** — *Він скинув передо мною шапку та й уклонився мені ввічливо, трохи не до пояса* (Н.-Лев., III, 1956, 333); *Коли Вадим привітався, тітка відповіла ввічливо, але стримано* (Бойч., Молодість, 1949, 217); [Богоявленський:] *Я подумаю про те, про що ви мені так увічливо натякнули* (Мик., I, 1957, 163).

ВВІ́ЧНЕНИЙ, ВВІ́ЧНЕННЯ, ВВІ́ЧНИТИ, ВВІ́ЧНИТИСЯ *див.* **уві́чнений, уві́чнення** і т. д.

ВВÍЧЧЮ (УВÍЧЧЮ), *присл., діал.* Перед очима, в очах. *Ввіччю стояла.. постать Марфи* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 175).

ВВО́ДИТИ (УВО́ДИТИ), джу, диш, *недок.,* **ВВЕСТИ́ (УВЕСТИ́),** введу́, введе́ш, *наказ. сп.* вводь; *док., перех.* 1. Ведучи, супроводжуючи, примушувати або допомагати зайти куди-небудь, в межі чогось. *Одчиняються двері, і сторожа вводить скованого Руфіна* (Л. Укр., II, 1951, 434); *Невідомого злочинця вводили до кімнати* (Трубл., I, 1955, 129); *Наполеон загарбував чужі землі, вводив свої війська у прусські фортеці і поступово наближався до російських кордонів* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 63); *Йосип увів Параску у хату і підвів до батька-матері* (Мирний, IV, 1955, 49); //Включати в що-небудь, робити учасником чогось. *Хлопці вводять у танок дівчат* (Криж., Під зорями.., 1950, 103); // Включати, приймати до складу чого-небудь. [Люцій:] *Руфіне! Одважся і ходім садок садити! Як хочеш, я введу тебе в громаду. Ходім!* (Л. Укр., II, 1951, 421); *Шануючи вашу приязнь до літератури, до живого слова, вважаю за свій обов’язок увести вас до нашого Олімпу* (Кач., II, 1958, 27); // *техн.* Вставляти, вганяти всередину чогось. *Щоб уникнути передчасного спрацювання й поломки різця, його треба вводити в метал обережно, без ударів* (Різальні інстр.., 1959, 95); //*мед.* Впускати, вливати що-небудь у тканини чи порожнини організму.— *Як спали, Даниле Денисовичу? .. Та навіщо їй про це знати? Чим вона допоможе?.. Запропонує вводити бром у вену?* (Дмит., Обпалені.., 1962, 8).

Вво́дити (ввести́) в ді́ю (експлуата́цію, о́біг *і т. ін.*) — робити щось діючим, вживаним у дії. *Поширення гірничих виробок дозволило ввести в дію потужні високопродуктивні електровози* (Рад. Укр., 7.IV 1951, 3).

△ **Вво́дити (ввести́) в бій,** *військ.*— поповнювати частини війська, армії, що б’ються, новими силами; **Вво́дити (ввести́) у володі́ння,** *юр.*— передавати у власність майно, спадщину і т. ін., ствердивши право на володіння відповідним юридичним актом.

◇ **Вво́дити (ввести́) у ві́ру (в хрест),** *заст.*— здійснювати обряд хрещення; хрестити. *Що йому тепер.. колюча нива, коли він панського сина у віру вводить, самому панові кумом стає* (Мирний, IV, 1955, 225); [Василь:] *А скільки треба заплатити попові за те, що в хрест уведе?* (Кроп., II, 1958, 155); **Вво́дити (ввести́) в гріх,** *заст.*— спонукати когось на гріх. *Бодай на тебе трясця і болячка!.. як ти оце мене увів у гріх, що мушу лаятись з тобою до служби божої* (Н.-Лев., III, 1956, 285); **Вво́дити (ввести́) в зако́н,** *заст.:* а) здійснювати обряд хрещення; хрестити. — *Хазяйка лежать, нічого не кажуть. Сьогодні уже баба питає: коли і як малу у закон увести?* (Мирний, IV, 1955, 66); б) вінчати. *Вона* [мати], *побачивши, що ти вже у закон уведена, не так буде на тебе жалкувати* (Кв.-Осн., II, 1956, 462); **Вво́дити (ввести́) в несла́ву** — знеславлювати.— *Що ви мене, як вороги, стережете, в неславу сироту вводите!* (Вовчок, I, 1955, 24); **Вво́дити (ввести́) в ома́ну** — навмисно неправильно інформувати; обдурювати.— *Я просто дивуюся інженерові Синявіну. Вводить в оману і мене і вас* (Ле, Міжгір’я, 1953, 191); — *Ворога завжди треба вводити в оману* (Сміл., Сашко, 1957, 156); **Вво́дити (ввести́) в сла́ву:** а) знеславлювати. [Наталка (*співає*):] *Пошануйте сиротину і не вводьте в славу* (Котл., II, 1953, 8); б) *(рідко)* прославляти. *Дійшло до того, що хто придума найтяжчу муку, найлютішу смерть другому — того вихваляють, того у славу вводять* (Мирний, V, 1955, 107); **Вво́дити (ввести́) в со́ром** — соромити. — *Не бери, Гафіє, грошей, не вводь мене в сором!* (Стельмах, Хліб.., 1959, 16).

2. Включати в що-небудь. *Не маючи змоги сильніше розвинути в п’єсі* [«Олеся»] *тему соціального протесту, Кропивницький вводить сюди ще побічну тему нещасливого кохання з нерівнею* (Минуле укр. театру, 1953, 49); *Вводили* [прогресивні письменники] *в художні твори філософську, політичну термінологію* (Іст. укр. літ., I, 1954, 598); *Я порадив би грім і блискавку.. ввести в комедію не на самому кінці, а трохи раніше, щоб більше звернути на неї увагу глядача* (Коцюб., III, 1956, 244); // Додавати до складу чогось. *Взимку.. передбачаємо вводити в раціон свиней борошно з сіна багаторічних бобових трав* (Наука.., 9, 1956, 24).

3. Ознайомлювати з чим-небудь. *Старий коваль вводив Рубіна в таємниці свого ремесла* (Сенч., Опов., 1959, 14); *Що інше могло так швидко просувати його до цієї мети, ввести в це ніким не знане ще життя?* (Шовк., Інженери, 1956, 76).

Вво́дити (ввести́) в курс *чого* — ознайомлювати з чим-небудь. *Кількома фразами він вводить нас в курс свого життя* (Коцюб., II, 1955, 237).

4. Запроваджувати що-небудь. *Як павук, закутавшись у свою павутину, сидить* [Гамза] *і щодня нові порядки уводить* (Мирний, IV, 1955, 183); *Над лінією фронту все частіше й частіше з’являються літаки — і Щорс до програми* [Житомирської школи червоних командирів] *вводить загальне ознайомлення з літаками* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 72).

ВВО́ДИТИСЯ (УВО́ДИТИСЯ), иться, *недок.* Пас. до **вво́дити.** *На багатьох фермах вводиться двозмінна робота доярок* (Рад. Укр., 21.II 1951, 2); *В Севастополі оголошено великий збір і вводиться бойове загрозливе становище* (Кучер, Чорноморці, 1956, 29).

ВВО́ЗИТИ (УВО́ЗИТИ), ввожу, вво́зиш, *недок.,* **ВВЕЗТИ́ (УВЕЗТИ́),** ввезу́, ввезе́ш; *мин. ч.* ввіз, ввезла́, ло́; *док.; наказ. сп.* ввозь; *перех.* Везучи, доставляти кудись, в межі чого-небудь. *Не то кінь, що в болото увезе, а то, що з болота вивезе* (Номис, 1864, № 7225); // Доставляти товари з інших країн; імпортувати. *Росія ввозила колись вугілля, бо видобуток його в країні становив до революції приблизно п’яту частину вугілля, що його видобуває тепер сама лише Україна* (Рад. Укр., 25. VIII 1957, 1).

ВВО́ЗИТИСЯ (УВО́ЗИТИСЯ), иться, *недок.* Пас. до **вво́зити.**

ВВО́ЛИТИ *див.* **уво́лити.**

ВВОЛІКА́ТИ (УВОЛІКА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.,* **ВВОЛОКТИ́ (УВОЛОКТИ́),** очу́, о́чеш; *мин. ч.* вволі́к, вволокла́, ло́; *док., перех.* Волочачи кого-, що-небудь, затягувати кудись. *Уволік у хату того лантуха* (Сл. Гр.).

ВВОЛОКТИ́ *див.* **вволіка́ти.**

ВВО́ЛЮ (УВО́ЛЮ), *присл.* У мірі, яка цілком задовольняє; досхочу. *Ясну зброю ладнав І коня годував він* [козак] *уволю* (Манж., Тв., 1955, 80); [Мотря:] *Надивилися вволю одно другому в вічі?* (Кроп., II, 1958, 26); *Затихли, наспівавшися вволю, солов’ї* (Ряб., Жайворонки, 1957, 67).

ВВО́ЛЮВАТИ *див.* **уво́лювати.**

ВВОЛЯ́ТИ *див.* **уволя́ти.**

ВВО́СЬМЕРО (УВО́СЬМЕРО), *присл.* У вісім разів. *Чорні крапки, що ними зробились п’ять кіннотників у далечині, збільшились і поближчали увосьмеро* (Ю. Янов., I, 1958, 144).

ВВ’Я́ЗАНИЙ *див.* **ув’я́заний.**

ВВ’ЯЗА́ТИ ^{1} *див.* **вв’я́зувати** ^{1}.

ВВ’ЯЗА́ТИ ^{2} *див.* **ув’яза́ти** ^{2}.

ВВ’ЯЗА́ТИСЯ ^{1} *див.* **вв’я́зуватися** ^{1}.

ВВ’ЯЗА́ТИСЯ ^{2} *див.* **ув’яза́тися** ^{2}.

ВВ’Я́ЗУВАННЯ ^{1} **(УВ’Я́ЗУВАННЯ),** я, *с.* Дія за знач. **вв’я́зувати** ^{1}.

ВВ’Я́ЗУВАННЯ^{2} *див.* **ув’я́зування**^{2}.

ВВ’Я́ЗУВАТИ^{1} **(УВ’Я́ЗУВАТИ)**, ую, уєш, *недок.*, **ВВ’ЯЗА́ТИ (УВ’ЯЗА́ТИ)**, вв’яжу́, вв’я́жеш, *док.*, *перех.* Зв’язуючи, вплітати, вставляти у щось.

ВВ’Я́ЗУВАТИ^{2} *див.* **ув’я́зувати**^{2}.

ВВ’Я́ЗУВАТИСЯ^{1} **(УВ’ЯЗУВА́ТИСЯ)**, уюся, уєшся, *недок.*, **ВВ’ЯЗА́ТИСЯ (УВ’ЯЗА́ТИСЯ)**, вв’яжу́ся, вв’я́жешся, *док.* Включатися, втручатися в якусь дію з власного бажання.— *Оце ж несогласний Свирид..,— знов вв’язується Демчиха* (Вовчок, VI, 1956, 264); *Вартовий наказав: як тільки кинуться гайдамаки з казарми до воріт, не ув’язуватись у бій, а тікати* (Головко, II, 1957, 568); *Данько, видершись з Валериком та іншими підлітками на гору наваленних кругляків, теж не забарився ув’язатися в загальну катавасію* (Гончар, Таврія.., 1957, 67).

ВВ’Я́ЗУВАТИСЯ^{2} *див.* **ув’я́зуватися**^{2}.

ВГАВ, ВГАВА́ТИ, ВГА́ДАНИЙ, ВГАДА́ТИ, ВГА́ДНИК, ВГА́ДНИЦЯ, ВГА́ДУВАННЯ, ВГА́ДУВАТИ, ВГА́ДУВАТИСЯ, ВГА́ДЧИК, ВГА́ДЧИЦЯ, ВГА́ДЬКО, ВГАМО́ВАНИЙ, ВГАМО́ВУВАТИ, ВГАМО́ВУВАТИСЯ, ВГАМУВА́ТИ, ВГАМУВА́ТИСЯ *див.* **уга́в, угава́ти** і т. д.

ВГАНЯ́ТИ^{1} **(УГАНЯ́ТИ)**, я́ю, я́єш *і рідко* **ВГО́НИТИ (УГО́НИТИ)**, ню, ниш, *недок.*, **ВВІГНА́ТИ (УВІГНА́ТИ)** *і рідше* **ВГНА́ТИ (УГНА́ТИ)**, вжену́, вжене́ш, *док.*, *перех.* 1. Примушувати зайти, вбігти, потрапити в що-небудь; заганяти. *Штуркає Данило Млака, Щоби рака вгнать до сака — Е, та де там, все пусте!* (Фр., XIII, 1954, 250); *На перших же хвилинах ми увігнали* [в сітку] *противнику другий м’яч і далі продовжували гру під безперервні овації глядачів* (Ю. Янов., II, 1954, 26).

◇ **Ввігна́ти в гріб (гроб)** *кого* — призвести до смерті. *Невже вона..? Та, якої нагле і загадкове щезнення ввігнало в гріб її батька..?* (Фр., IV, 1950, 350).

2. З силою всаджувати, встромляти щось куди-небудь. *Макаренко знову зайняв своє місце на узліссі, вганяючи в гніздо кулемета нову касету* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 866); *Котигорошко, як махнув булавою, як ударив змія, — ввігнав його в залізний тік по коліна* (Укр.. казки, 1951, 96); *Тоська вийняв фінку з білою кістяною ручкою і спритним рухом угнав її гострим лезом у стіл* (Тют., Вир, 1964, 362); — *Стоїть польська охорона на кордоні, не пустить. А пробиватимешся — кулю в тебе вженуть* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 44).

3. Доводити кого-небудь до якогось стану (звичайно неприємного). *Наївне запитання це знову вганяє Володьку в пароксизм люті* (Ю. Янов., IV, 1959, 80); *Коли повертала* [Олена] *назад, мрячив дощ, над чорними полями низько кружляло гайвороння і своїм криком вганяло в сум* (Панч, II, 1956, 496).

◇ **Ганя́ти (ввігна́ти) в піт:** а) примушувати багато і напружено працювати. *Це була, здебільшого, сірома, що утікала від шляхти, а то й від заможних козаків, які ще гірше за панів вганяли в піт своїх наймитів* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 223); *Полковник встиг добре ввігнати в піт і Полупенка, й Карпа* (Ю. Янов., Мир, 1956, 123); б) розхвилювавши кого-небудь чимсь, викликати у нього спітніння. *Я тільки здогадалась по руках, що вона* [мама] *зачасто підносить до обличчя хустину. Напевно, моя поведінка увігнала її у піт* (Вільде, Сестри.., 1958, 543).

4. *розм.* Витрачати на щось певну суму грошей.— *Це хтось двигонув собі* [хату], *так двигонув! Це, брат, не одну тисячу вгнав* (Головко, II, 1957, 19).

ВГАНЯ́ТИ^{2} *див.* **уганя́ти**^{2}.

ВГАНЯ́ТИ^{3} *див.* **уганя́ти**^{3}.

ВГАНЯ́ТИСЯ^{1} **(УГАНЯ́ТИСЯ)**, я́юся, я́єшся *і рідко* **ВГО́НИТИСЯ (УГО́НИТИСЯ)**, нюся, нишся, *недок.*, **ВВІГНА́ТИСЯ (УВІГНА́ТИСЯ)** *і рідше* **ВГНА́ТИСЯ (УГНА́ТИСЯ)**, вжену́ся, вжене́шся, *док.* 1. Швидко переміщаючись, потрапляти кудись, у щось. *Охоплені жахом мізерні купки* [ворогів] *вганялися й в ставок, і в провалля* (Стар., Облога.., 1961, 36); *Він забіг у той куток.., де стояли високі олеандри, увігнався у той вертоград, не примічаючи його* (Н.-Лев., IV, 1956, 192); *Забризканий піною й болотом, породистий кінь увігнався в похмуре царство ялин* (Галан, Гори.., 1956, 34); //*розм.* З силою вриватися, вторгатися. *Під’їздили дозорні і сповіщали, що жовніри.. вганяються все ближче й ближче* (Ле, Наливайко, 1957, 395).

2. Встромлюватися, заглиблюватися у що-небудь. *Свердло гарчало, шипіло, вганяючись у породу, і з гуркотом видувало струмені пороху* (Досв., Вибр., 1959, 198); *Торкнувшись навіть волосини кінського хвоста,* [куля] *одразу рветься, вганяється в тіло безліччю металевих скалок* (Гончар, Таврія.., 1957, 409); *Пальці стали гострі, як гачки, й ввігналися у м’яке гаряче тіло* (Н.-Лев., II, 1956, 91).

3. *перен.* Міститися якоюсь частиною в межах чого-небудь; вклинюватися. *Тік був.. за панським садком в кінці села і вганявся далеко в поле під гору* (Н.-Лев., II, 1956, 183); *Невеличка смужка твердої землі вганялась у драговину* (Гр., I, 1963, 348); *Найбільшою частиною — Лановим — увігналось це село в польові простори* (Крот., Сини.., 1948, 13).

ВГАНЯ́ТИСЯ^{2} *див.* **уганя́тися**^{1}.

ВГАНЯ́ТИСЯ^{3} *див.* **уганя́тися**^{2}.

ВГАСА́ННЯ, ВГАСА́ТИ, ВГАСИ́ТИ, ВГА́СЛИЙ, ВГА́СНУТИ *див.* **угаса́ння, угаса́ти** і т. д.

ВГАТИ́ТИ^{1} *див.* **вга́чувати**^{1}.

ВГАТИ́ТИ^{2} *див.* **угати́ти**^{1}.

ВГА́ЧЕНИЙ (УГА́ЧЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вгати́ти**^{1}; // **вга́чено,** *безос. присудк. сл.*— *Ну, та й капіталу ж тут угачено! — дивуючись, скрикнув я* (Мирний, IV, 1955, 330); — *Та ж йому й на думку не спаде, скільки в цей проклятущий ладан угачено грошей! — і пані заплакала* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 30).

ВГА́ЧУВАТИ^{1} **(УГА́ЧУВАТИ)**, ую, уєш, *недок.*, **ВГАТИ́ТИ (УГАТИ́ТИ)**, вгачу́, вга́тиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Витрачати на щось у великій кількості (гроші, матеріал).— *Продам за ті самі гроші, що колоністам під Одесою вгатив, і за дорогу не накину,— сам* [селянин] *дивується з своєї великодушності* (Стельмах, Хліб.., 1959, 122); *Ми на всяк випадок заклали* [під стоян мосту] *вибухівку. Все готове, дві тонни вгатили* (Ле, Право.., 1957, 118).

ВГА́ЧУВАТИ^{2} *див.* **уга́чувати**^{1}.

ВГАША́ТИ, ВГА́ЮВАТИ, ВГА́ЯТИ *див.* **угаша́ти, уга́ювати** і т. д.

ВГВИНТИ́ТИ *див.* **вгви́нчувати.**

ВГВИНТИ́ТИСЯ *див.* **вгви́нчуватися.**

ВГВИ́НЧЕНИЙ (УГВИ́НЧЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вгвинти́ти.** *Ремінні паси, нагайки, ланцюжки, кліщі, шворні, гумові палиці, шила. Все висіло на вбитих охайно до щита гвіздках, вгвинчених гаках* (Чендей, Поєдинок, 1962, 49); *Образно. *Наче уві сні з’явився Іннин батько — череватий, з дзеркально відшліфованою лисиною і очицями, глибоко вгвинченими під важким лобом* (Речм., Твій побратим, 1962, 193).

ВГВИ́НЧУВАТИ (УГВИ́НЧУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВГВИНТИ́ТИ (УГВИНТИ́ТИ)**, нчу́, нти́ш, *док.*, *перех.* Обертаючи навколо осі, вкручувати, вставляти щось усередину чого-небудь.— *Вгвинтити ізолятор — справа не дуже мудра* (Шиян, Баланда, 1957, 217).

ВГВИ́НЧУВАТИСЯ (УГВИ́НЧУВАТИСЯ), ується, *недок.*, **ВГВИНТИ́ТИСЯ (УГВИНТИ́ТИСЯ)**, и́ться, *док.* 1. Обертаючись навколо своєї осі, входити, проникати в що-небудь. *Спина йому збігалася брижами. Чомусь був певний, що міна обов'язково вгвинтиться йому в поперек, як свердел* (Гончар, I, 1954, 41); *Образно. *Там у нього* [собаки] *була купа соломи, в яку він угвинчувався так, що виднілися тільки його очі і ніс* (Сенч., Опов., 1959, 319).

2. *тільки недок.* Пас. до **вгви́нчувати.**

ВГИБА́ТИ *див.* **угиба́ти.**

ВГИ́БНУТИ *див.* **уги́бнути.**

ВГИН (УГИ́Н), у, *ч.* Увігнуте місце.

ВГИНА́ННЯ (УГИНА́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вгина́ти** ^{1}.

ВГИНА́ТИ ^{1} **(УГИНА́ТИ)**, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВГНУ́ТИ (УГНУ́ТИ)** *і* **ВВІГНУ́ТИ (УВІГНУ́ТИ)**, ну́, не́ш, *док., перех.* Прогинати всередину, робити заглиблення в чомусь.— *Та й поступав* [ведмідь] *до гаю, вгинаючи землю під ступою...* (Вовчок, I, 1955, 384); *Ти чуєш — до бою вступають гармати, І гавбиці люто вгинають мости* (Перв., I, 1958, 158); *Довілля страв немов аж угинало дубові дошки на столах* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 317); *Червоні торочки шовкової хустки полягли на кришталеву воду і, легесенькі, навіть не ввігнули води під собою* (Н.-Лев., I, 1956, 154); // *тільки док.* Нагнувши. втягнути в плечі (голову). *Хлопчик.. угнув голову в плечі — і з розгону — головою Марка в живіт* (Вас., II, 1959, 126).

ВГИНА́ТИ ^{2} *див.* **угина́ти** ^{1}.

ВГИНА́ТИСЯ ^{1} **(УГИНА́ТИСЯ)**, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ВГНУ́ТИСЯ (УГНУ́ТИСЯ)** *і* **ВВІГНУ́ТИСЯ (УВІГНУ́ТИСЯ)**, ну́ся, не́шся, *док.* Прогинатися під дією ваги, удару, вдавлюватися всередину. *Тряский грунт плавнів вгинався під нею* [Соломією], *як на пружинах* (Коцюб., I, 1955, 356); *Тут в кімнаті вгинався стіл від страв та пляшок* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 263); *Міст угинається, кулеметник біжить по воді* (Ю. Янов., IV, 1959, 75); *Канапа на пружинах аж увігнулась під нею* [Ватею] (Н.-Лев., IV, 1956, 122); [Марина:] *Дядечку, голубчику, полагодьте мені відерце. Якось не хотячи ударила боком об цямрину, та дві клепки так і ввігнулися всередину* (Кроп., 'II, 1958, 191); *Я ступив смілим і певним кроком на кладку, що вона аж легко угнулась* (Коб., III, 1956, 26); *Хоч і вгнулася спочатку стіна руських воїнів під натиском угорських сотень, але ніхто не побіг назад* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 242).

ВГИНА́ТИСЯ ^{2} *див.* **угина́тися** ^{1}.

ВГІ́ДДЯ, ВГЛА́ДИТИ, ВГЛЕ́ДІТИ *див.* **угі́ддя, угла́дити** і т. д.

ВГЛЕ́ДІТИСЯ *див.* **вгляда́тися.**

ВГЛИБ (УГЛИ́Б), *присл.* У глибину, в середину чогось. *Густі ялички чіпають мене своїми колючими гільцями за руки, за одіж, б'ють по лиці,— але я не питаю, лізу далі, тиснуся вглиб* (Фр., IV, 1950, 473); *Черемош робився все більш покручений, а глибина у ньому щомить мінилася: то зовсім мілка вода, то на два метри углиб ямами піде* (Мур., Бук. повість, 1959, 32); *І далі вглиб весь степ переповнений ними* [атакуючими], *як птицями восени перед відлітом* (Гончар, Таврія.., 1957, 703).

◊ **Вглиб і вшир рости́** — одночасно ставати змістовнішим, серйознішим і збільшуватися числом, поширюватись. *Український нарис справді росте углиб і вшир, кількісно і якісно* (Рад. літ-во, 10, 1965, 5).

ВГЛИБА́ТИ (УГЛИБА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок., діал.* Спускатися. *Легш їй було у безодню углибати неуважно, ніж на кручі висіти обмираючи...* (Вовчок, I, 1955, 171).

ВГЛИ́БИТИ *див.* **вгли́блювати.**

ВГЛИ́БИТИСЯ *див.* **вгли́блюватися.**

ВГЛИ́БЛЮВАТИ (УГЛИ́БЛЮВАТИ), юю, юєш *і* **ВГЛИБЛЯ́ТИ (УГЛИБЛЯ́ТИ)**, я́ю, я́єш, *недок.,* **ВГЛИ́БИТИ (УГЛИ́БИТИ)**, вгли́блю́, вгли́би́ш; *мн.* вгли́бля́ть; *док., перех., рідко.* Встромлювати щось в середину, в глиб чого-небудь; заглиблювати. *Вглиблюю в дуб долота* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 55); *Хірург, що свій ланцет вглибити в рану хоче, Спочатку приторком досліджує її* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 301).

ВГЛИ́БЛЮВАТИСЯ (УГЛИ́БЛЮВАТИСЯ), ююся, юєшся *і* **ВГЛИБЛЯ́ТИСЯ (УГЛИБЛЯ́ТИСЯ)**, я́юся, я́єшся, *недок.,* **ВГЛИ́БИТИСЯ (УГЛИ́БИТИСЯ)**, вгли́блю́ся, вгли́би́шся; *мн.* вгли́бля́ться; *док., рідко.* 1. Заходити, проникати в глибину чого-небудь; заглиблюватися. *Червоні бійці стерли з лиця української землі граничну рису й стрункими, прудкими колонами вглиблювались у Західну Україну* (Тудор, Вибр., 1949, 344).

2. Вникати в суть чого-небудь. *Чим дальше вглиблявся* [Борис] *в поему, тим більше блідли в його пам'яті фантастичні пригоди* (Фр., III, 1950, 35); *Безсмертне Партії учення — яка це мудрість, глибина! Безсмертне Леніна учення — вглибляйся, молодь, аж до дна!* (Тич., II, 1957, 215).

ВГЛИБЛЯ́ТИ *див.* **вгли́блювати.**

ВГЛИБЛЯ́ТИСЯ *див.* **вгли́блюватися.**

ВГЛИ́БШКИ (УГЛИ́БШКИ), *присл., діал.* Завглибшки. *Річка в чоловіка вглибшки* (Сл. Гр.).

ВГЛЯДА́ТИСЯ (УГЛЯДА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.,* **ВГЛЕ́ДІТИСЯ (УГЛЕ́ДІТИСЯ)**, джуся, дишся *і* **ВГЛЯДІ́ТИСЯ (УГЛЯДІ́ТИСЯ)**, джу́ся, ді́шся, *док.* Уважно розглядати кого-, що-небудь. *Він озирається навколо, пильно вглядається в робітниче передмістя, але скрізь.. безлюдно* (Епік, Тв., 1958, 415); *Він пильно, напружено вглядався в бійця, немов дивився на нього здалеку* (Сміл., Зустрічі, 1936, 45); *Сів я край могили,В небо углядівся* (Щог., Поезії, 1958, 161).

ВГЛЯДІ́ТИ *див.* **угля́діти.**

ВГЛЯДІ́ТИСЯ *див.* **вгляда́тися.**

ВГНА́ТИ ^{1} *див.* **вганя́ти** ^{1}.

ВГНА́ТИ ^{2} *див.* **угна́ти** ^{1}.

ВГНА́ТИ ^{3} *див.* **угна́ти** ^{2}.

ВГНА́ТИСЯ ^{1} *див.* **вганя́тися** ^{1}.

ВГНА́ТИСЯ ^{2} *див.* **угна́тися** ^{1}.

ВГНІ́ВАТИСЯ, ВГНІВИ́ТИ, ВГНІВИ́ТИСЯ *див.* **угні́ватися, угніви́ти** і т. д.

ВГНІ́ЖДЖУВАТИСЯ (УГНІ́ЖДЖУВАТИСЯ), уюся, уєшся, *недок.,* **ВГНІЗДИ́ТИСЯ (УГНІЗДИ́ТИСЯ)**, вгніжджу́ся, вгнізди́шся, *док.* 1. Умощуватися, зручно сідати в гнізді (про птахів).

2. *розм.* Сідати, зручно влаштовуватися на чому-небудь. *Світлана вгніздилась біля механіка, як вгніжджувалась раніш біля батька* (Гончар, Таврія.., 1957, 263); *Старші вгніздились в кріслах та на м'якій канапі і балакали стиха* (Н.-Лев., IV, 1956, 69); * Образно. *В старечих костях вгніздився біль* (Стельмах, Хліб.., 1959, 48).

ВГНІЗДИ́ТИСЯ *див.* **вгні́жджуватися.**

ВГНО́ЄНИЙ, ВГНО́ЄНІСТЬ, ВГНО́ЄННЯ, ВГНО́ЇТИ, ВГНО́ЮВАЛЬНИЙ, ВГНО́ЮВАТИ, ВГНО́ЮВАТИСЯ, ВГНО́ЮВАЧ *див.* **угно́єний, угно́єність** і т. д.

ВГНУ́ТИ *див.* **вгина́ти** ^{1}.

ВГНУ́ТИЙ (УГНУ́ТИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. **ч.** до **вгну́ти.** *Гнат підніс до вгнутих слижів запалі очі й закінчив:— Тепер уже все одно* (Панч, В дорозі, 1959, 43); *Угнуті дзеркала широко застосовуються в науці і техніці* (Курс фізики, III, 1956, 275).

ВГНУ́ТИСЯ *див.* **вгина́тися** ^{1}.

ВГНУ́ТІСТЬ (УГНУ́ТІСТЬ), тості, *ж.* Стан і властивість за знач. **вгну́тий.**

ВГО́ВКУВАТИ, ВГОВОРИ́ТИ, ВГОВО́РЮВАТИ, ВГОВОРЯ́ТИ, ВГО́ВТАТИ, ВГО́ВТАТИСЯ, ВГО́ВТУВАТИ, ВГО́ДА, ВГОДИ́ТИ, ВГО́ДНИЙ, ВГО́ДНО, ВГОДО́ВАНИЙ, ВГОДО́ВАНІСТЬ, ВГОДО́ВУВАННЯ, ВГОДО́ВУВАТИ, ВГОДО́ВУВАТИСЯ, ВГОДУВА́ТИ, ВГОДУВА́ТИСЯ *див.* **уго́вкувати, уговори́ти** і т. д.

ВГО́ЛОС (УГО́ЛОС), *присл.* Так, що можна чути, голосно (говорити, сміятися, плакати, читати, думати і т. ін.). *Дворові не шепталися, а вголос гомоніли між собою, що як не крути, а правда своє візьме* (Мирний, IV, 1955, 209); *Маруся взяла яблуко й так химерно гризла його трьома зубами в роті, що дитина аж уголос зареготалась* (Н.-Лев., III, 1956, 349); *Ганна Степанівна вишивала, а чоловік її читав уголос книжку* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 376); *Побачивши Василька, вона заплакала вголос* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 94); — *Потрібні господарі,* — *подумав Никодим уголос* (Гур., Новели, 1951, 39).

ВГОМО́Н, ВГОМОНИ́ТИ, ВГОМОНИ́ТИСЯ, ВГОМО́НЮВАТИ, ВГОМО́НЮВАТИСЯ, ВГОМОНЯ́ТИ, ВГОМОНЯ́ТИСЯ *див.* **угомо́н, угомони́ти** і т. д.

ВГО́НИТИ *див.* **вганя́ти**^{1}.

ВГО́НИТИСЯ *див.* **вганя́тися**^{1}.

ВГОРІ́ (УГОРІ́), *присл.* 1. Високо у небі, в повітрі. *Зорі тихо тремтять угорі* (Коцюб., I, 1955, 31); *Над степом, вгорі, летять журавлі* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 109); // У верхній частині чогось, зверху на чому-небудь. *Громада й справді того року не орала й не сіяла хліба на тому полі, вгорі над балкою* (Н.-Лев., II, 1956, 260); *Ти* [Москва] *сяєш у Всесвіт, ти світ на землі — червонії зорі вгорі на Кремлі!..* (Тич., II, 1957, 221).

2. *у знач. прийм.* У верхній частині чогось. *Але більше, ніж сей заголовок, спинив мою увагу девіз, виставлений вгорі картки* (Л. Укр., III, 1952, 740).

ВГОРІ́ТИ, ВГО́РНЕНИЙ, ВГОРНУ́ТИ, ВГО́РНУТИЙ, ВГОРНУ́ТИСЯ *див.* **угорі́ти, уго́рнений** і т. д.

ВГОРО́Д, у, *діал.* Горо́д. *Мати пішла на вгород по буряки* (Мирн., IV, 1955, 28).

ВГОРО́ДЖУВАТИ (УГОРО́ДЖУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВГОРОДИ́ТИ (УГОРОДИ́ТИ)**, оджу́, о́диш, *док., перех.* 1. З силою встромляти якийсь предмет, переважно гострий, у що-небудь. *Та лебідка й пісню співать починає Старому Ярославові, Хороброму Мстиславові, Що лютого Редедю полонив І перед його військом касозьким ніж у серце вгородив* (Мирний, V, 1955, 261); *Вгородив* [Спиридон] *спересердя ціпок на добру четверть у мокру землю* (Л. Янов., I, 1959, 476); // *діал.* Всаджувати, поміщати щось куди-небудь. *Музики установляють амфору, угородивши її в пісок* (Л. Укр., II, 1951, 318); *З трудом, при помочі панича З., вгородив його* [мішок] *на поличку над своєю головою* (Фр., III, 1950, 220).

2. *перен.* Втуплювати у щось (очі, погляд). *Думки її далеко були від того, хоч вона й вгородила свої очі у купу лушпанин...* (Мирний, III, 1954, 235).

ВГОРО́ДЖУВАТИСЯ (УГОРО́ДЖУВАТИСЯ), ується, *недок.*, **ВГОРОДИ́ТИСЯ (УГОРОДИ́ТИСЯ)**, о́диться, *док.* Входити, врізатися кінцем, переважно гострим, у що-небудь. *І він штовхнув мене в плече. Ніж, що був у мене в руці, через цей штурханець не потрапив куди треба і вгородився просто мені в руку* (Гр., I, 1963, 293).

ВГОРОДИ́ТИ *див.* **вгоро́джувати.**

ВГОРОДИ́ТИСЯ *див.* **вгоро́джуватися.**

ВГОРТА́ННЯ, ВГОРТА́ТИ, ВГОРТА́ТИСЯ *див.* **угорта́ння, угорта́ти** і т. д.

ВГО́РУ (УГО́РУ), *присл.* 1. За напрямком догори; протилежне вниз. *Защебетав жайворонок, Угору летючи* (Шевч., I, 1951, 6); *Місяць піднявся вгору і сипнув промінням на море* (Н.-Лев., II, 1956, 228); // За напрямком до верхньої частини чогось, у верхню частину чого-небудь. *Хміль, березка чіплялись за його* [бузку] *тонкі гілки, лізли угору, спускалися униз, уростали у землю і знову піднімалися* (Мирний, IV, 1955, 16); *В чорнім котлі кипить вода, дим збивається вгору, під дах* (Коцюб., II, 1955, 329); *Пішли угору стежкою крутою* (Гонч., Вибр., 1959, 129); *На гору — все вгору та вгору — в'юниться дорога* (Смолич, II, 1958, 15); // Назовні внутрішнім боком; навиворіт. *Он ще кожушина вовною вгору, мов вівця, простяглася* (Мирний, IV, 1955, 297).

Ру́ки вго́ру! *див.* **рука́.**

2. *перен.* До вищого ступеня, рівня (розвитку, стану і т. ін.). *Книжки, розумова розмова з молодим товариством піднімала його вгору* (Мирний, III, 1954, 186); *Промисловість СРСР планомірно і неухильно підноситься вгору* (Наука.., 2, 1959, 5); *Орали ми, кували, сіяли, стругали — Ми не село — життя угору підіймали* (Стельмах, Жито.., 1954, 86).

Здійма́тися (підно́ситися *і т. ін.*) **вго́ру** — звучати вище, голосніше, проникливіше (про звуки, пісню, голос і т. ін.). *Я чую, як пісня дужчає, здіймається вгору, перекочується могутнім грюкотом і гине* (Коцюб., I, 1955, 178); *З кожним словом Ромків голос міцнів, підносився вгору, дзвенів високими нотами* (Донч., I, 1956, 66).

◇ **Іти́ (піти́** *і т. ін.*) **вго́ру:** а) рости, виростати. *Жито в полі знялося руном і пішло вгору* (Н.-Лев., II, 1956, 255); *Та ось дубки глибоко пустили коріння, пішли вгору* (Жур., Звич. турботи, 1960, 10); б) підніматися на вищий рівень, займати вище становище в суспільстві. *Пішов Лошаков угору. Панюга панюгою, з губернатором за панібрата* (Мирний, III, 1954, 283); в) підвищуватися в ціні; дорожчати. *Віск земний не мав конкуренції.. Віск пішов угору* (Фр., VIII, 1952, 407).

3. За напрямком до верхів'я, до початку річки, проти течії річки. *І поплив пароплав угору Дніпром* (Головко, II, 1957, 219).

ВГОРЯ́ТИ, ВГОСТИ́ТИ, ВГОСТИ́ТИСЯ, ВГОТО́ВАНИЙ, ВГОТОВЛЯ́ТИ, ВГОЩА́ННЯ, ВГОЩА́ТИ, ВГОЩА́ТИСЯ, ВГОЩЕ́ННЯ *див.* **угоря́ти, угости́ти** і т. д.

ВГРЕБТИ́ *див.* **вгріба́ти.**

ВГРЕБТИ́СЯ *див.* **вгріба́тися.**

ВГРИЗА́ТИ *див.* **угриза́ти.**

ВГРИЗА́ТИСЯ (УГРИЗА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВГРИ́ЗТИСЯ (УГРИ́ЗТИСЯ)**, зу́ся, зе́шся, *док.* 1. В'їдатися, заглиблюватися зубами в що-небудь. *Гусениці вгризаються відразу всередину плода і протягом усього життя в другий плід не переходять* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 364); *Я коли погляну на відсічений свій хвіст, то отруйним зубом в тебе вгризся б, так лютує злість* (Фр., XI, 1952, 226); *І зуби вгризлися глибоко В ту грушу, по якій бджола Отак лукаво підповзла* (Рильський, Поеми, 1957, 154).

2. *перен.* Встромлюючись, заганяючись гострим кінцем, поступово проникати в глиб чогось; заглиблюватися. *Відточені леза сокир з усього розмаху вгризалися в стрункі й високі стовбури ялин* (Шиян, Гроза.., 1956, 573); *А на майдані вгризалися в чорноземлю заступи* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 199); *Прийдуть землекопи засмаглі, вгризеться в граніт екскаватор* (Шпорта, Вибр., 1958, 57).

3. *перен.* Поступово проникаючи в що-небудь, міцно закріплятися. *Целя.. силувалася прогнати від себе ті жахом проймаючі картини, що вгризлися в її мозок*

(Фр., II, 1950, 318); [Анна:] *Хто самохіть їх* [громадські пута] *прийме хоч на мить, тому навік вони вгризуться в душу* (Л. Укр., III, 1952, 408); *Івашкін і його герої вгризалися все далі й далі в центр Берліна* (Дмит., Наречена, 1959, 120); // Вивчати, засвоювати. *Нелегко давалася хлопцям наука.. Вгризалися в абетку все глибше* (Гончар, Таврія.., 1957, 627).

ВГРИ́ЗТИ *див.* **угри́зти.**

ВГРИ́ЗТИСЯ *див.* **вгриза́тися.**

ВГРІБА́ТИ (УГРІБА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВГРЕБТИ́ (УГРЕБТИ́),** бу́, бе́ш; *мин. ч.* вгріб, вгребла́, ло́; *док., перех.* Класти щось у заглиблення й закидати зверху чим-небудь сипким; загрібати. *Украв діжку та вгріб у полову* (Сл. Гр.).

ВГРІБА́ТИСЯ (УГРІБА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВГРЕБТИ́СЯ (УГРЕБТИ́СЯ),** бу́ся, бе́шся, *док.* Зариватися, заглиблюватися в землю або в що-небудь сипке. *Солдат Дем'ян Нечипорук перебігає зигзагами від вирви до вирви, і в кожній він припадає, вгрібається в глей — наче добувається в самісінькі надра землі* (Смолич, Мир.., 1958, 153).

ВГРІВА́ТИ, ВГРІВА́ТИСЯ, ВГРІ́ТИ, ВГРІ́ТИЙ, ВГРІ́ТИСЯ, ВГРО́БИТИ *див.* **угріва́ти, угріва́тися** і т. д.

ВГРУ́БШКИ (УГРУ́БШКИ), *присл., діал.* Завтовшки. *Дав же орач калач, Оттакий вгрубшки, Оттакий вдовшки* (Пісні та романси.., I, 1956, 120).

ВГРУЗА́ННЯ (УГРУЗА́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вгруза́ти.**

ВГРУЗА́ТИ (УГРУЗА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВГРУ́ЗНУТИ (УГРУ́ЗНУТИ)** *і* **ВГРУ́ЗТИ (УГРУ́ЗТИ),** зну, знеш; *мин. ч.* вгруз, ла, ло; *док.* 1. Рухаючись по чомусь або стоячи на чому-небудь в'язкому, м'якому і т. ін., заглиблюватися в нього, застрягати в ньому. *Коні.. помчали, як навіжені, вгрузаючи і в ту ж мить вихоплюючись із багна* (Досв., Вибр., 1959, 64); *Він* [червонарм] *стояв, зіпершись на гвинтівку, ноги його вгрузали глибше й глибше, східний вітер гнав воду гнилого моря просто на нього* (Ю. Янов., I, 1954, 9); *І кожен угрузав в снігу, — як грузли й ми* (Тич., II, 1957, 149); *Сахно.. мало не по коліна вгрузла у мулке днище озера* (Смолич, I, 1958, 99); // Встромлюватися, проникати в щось унаслідок удару, різкого руху і т. ін. *Очевидно, залізний гак глибоко вгруз в його* [кита] *тіло і зробив криваву рану* (Трубл., I, 1955, 184); — *Пішов у поле, взяв кістяк Та як пошпурив геть від себе! Один кінець угруз в рівчак, А другий — вперся аж у небо...* (Нех., Казки.., 1958, 16); // Заглиблюватися в що-небудь м'яке, пружне. *Очі її вже заплющились, голова вгрузла в подушку* (Коз., Сальвія, 1959, 107); *Господар дому, вгрузши в глибоке масивне крісло,.. увесь час мовчки спостерігав суперечку* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 96); // Осідати (про будівлю). *Як постарів, як вгруз у землю цей рідний дім!* (Кучер, Чорноморці, 1956, 72).

2. Опускатися під якоюсь вагою; вгинатися, вдавлюватися.

ВГРУ́ЗЛИЙ (УГРУ́ЗЛИЙ), а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **вгру́знути.**

ВГРУ́ЗНУТИ *див.* **вгруза́ти.**

ВГРУ́ЗТИ *див.* **вгруза́ти.**

ВГУ́РНИЙ, ВГУ́РНО, ВДА́ВАНИЙ, ВДА́ВАНІСТЬ, ВДАВА́ННЯ ^{1}, ВДАВА́ННЯ ^{2}, ВДА́ВАНО, ВДАВАНО-ХВО́РИЙ, ВДАВА́ТИ, ВДАВА́ТИСЯ *див.* **угу́рний, угу́рно** і т. д.

ВДАВИ́ТИ ^{1} *див.* **вда́влювати.**

ВДАВИ́ТИ ^{2} *див.* **удави́ти ^{1}.**

ВДАВИ́ТИСЯ ^{1} *див.* **вда́влюватися.**

ВДАВИ́ТИСЯ ^{2} *див.* **удави́тися ^{1}.**

ВДА́ВЛЕНИЙ ^{1} (УДА́ВЛЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вдави́ти ^{1}.** *На стерні шукав* [Смолярчук] *очима колії: куди саме, до якого села повезли його просо? Довго додивлявся до ступи людської, бачив удавлену землю п'ятами* (Кос., Новели, 1962, 183); // *у знач. прикм.* Який має заглибину. *Як змінився Марко за ці роки!.. Губи зійшлись у болісній складці, вдавлене підборіддя ще більш підкреслювало його худорлявість* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 379).

ВДА́ВЛЕНИЙ ^{2} *див.* **уда́влений ^{1}.**

ВДА́ВЛЕННЯ (УДА́ВЛЕННЯ), я, *с.* Заглиблення, западина. *У черепних кістках іноді зустрічаються вдавлення, розміщені головним чином на тім'яних, рідше — на лобових кістках* (Хвор. дит. віку, 1955, 16).

ВДА́ВЛЮВАННЯ (УДА́ВЛЮВАННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вда́влювати.** *Вимірювання твердості за способом Роквелла провадиться шляхом вдавлювання алмазного конуса.. в поверхню випробовуваного металу* (Фрез. справа.., 1957, 49).

ВДА́ВЛЮВАТИ (УДА́ВЛЮВАТИ), юю, юєш, *недок.*, **ВДАВИ́ТИ (УДАВИ́ТИ),** вдавлю́, вда́виш; *мн.* вда́влять; *док., перех.* Втискувати що-небудь у щось. *При садінні під плуг вдавлюють по дві картоплини в укіс борозни* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 208);// Натискуючи, робити заглибину в чому-небудь.

ВДА́ВЛЮВАТИСЯ (УДА́ВЛЮВАТИСЯ), юється, *недок.*, **ВДАВИ́ТИСЯ (УДАВИ́ТИСЯ),** вда́виться; *мн.* вда́вляться; *док.* 1. Втискуватися всередину, заглиблюватися.

2. *тільки недок.* Пас. до **вда́влювати.** *Падали під ударами танків прикордонні стовпи, розтрощені гусеницями, вдавлювалися в землю польські орли, що хижо дивились на схід* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 121).

ВДА́ЛЕЧ (УДА́ЛЕЧ), *присл., поет.* Те саме, що **вдалину́.** *Проходить наш Жовтень удалеч і вшир Так вільно, як завжди проходив, На прапорі нашім написано — мир І дружба, і щастя народів!* (Мас., Київ. каштани, 1954, 7); *Славтеся, пісні дороги, Пройдені вдалеч і вшир* (Воронько, Тепло.., 1959, 51).

ВДАЛЕЧИНІ́ (УДАЛЕЧИНІ́), *присл.* Те саме, що **вдалині́.** *А там, де межі голодностепські губилися вдалечині, тільки марево починало загравати з сонцем* (Ле, Міжгір'я, 1953, 279); *Рвонув гудок паровоза, весело розкотився німими полями, віддався луною десь ген-ген удалечині* (Крот., Сини.., 1948, 40).

ВДАЛЕЧІ́НЬ (УДАЛЕЧІ́НЬ), *присл.* Те саме, що **вдалину́.**

ВДА́ЛИЙ (*рідко* **УДА́ЛИЙ**), а, е. 1. Який закінчився удачею; успішний. *Недаремно кажуть, що революція є вдалий бунт, а бунт є невдала революція* (Ленін, 8, 1949, 81); *Він* [мисливець] *напружує всі свої сили, щоб полювання було справді вдалим* (Рильський, III, 1956, 128).

2. Який цілком відповідає певним вимогам; гарний. *Бжеський дивився на портрет, розумів, що він дуже вдалий* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 15); *Але навіть тоді, коли ви все це гаразд обміркували, то хтозна, чи можна вважати ваш вибір за вдалий* (Донч., I, 1956, 459).

3. *на що.* Який має хист до чогось. *От, невеличкий чоловік, русявий, в літах вже був,.. усе всміхнутий, все на жарти вдалий* (Фр., XIII, 1954, 56).

4. Який точно й виразно передає суть явища; влучний. *До того ж і оці оплески, цей гул захоплення, що перехоплювали бодай не часті, але вдалі слова, п'янили Синявіна* (Ле, Міжгір'я, 1953, 536); *Він почав читати, підносячи вгору палець, коли хотів звернути увагу учнів на якесь особливо вдале місце* (Донч., V, 1957, 428).

ВДАЛИНІ́ (УДАЛИНІ́), *присл.* 1. На далекій відстані. *Вдалині тріпотіли вітрила човнів* (Коцюб., II, 1955, 299); *Вийшли танки з лісів, задвигтіла земля вдалині* (Мал., II, 1956, 101); *Удалині глухо виводили пісню. Співали дівчата* (Досв., Вибр., 1959, 408).

2. Далеко попереду, в майбутньому. *Вербова гілка зацвіла У мене на столі, Як символ сонця і тепла, Ще схованих в імлі, Як знак зеленої весни, Котра ще вдалині* (Рильський, I, 1956, 309); *Дивлюсь я в дні прийдешні — У комунізму дні. Вони — не вдалині* (Дор., Єдність, 1950, 7).

ВДАЛИНУ́ (УДАЛИНУ́), *присл.* На далеку відстань; в далекий простір. *Дехто придивлявсь вдалину, як отаман, дехто ще коло коня свого поравсь* (Вовчок, I, 1955, 333); *Зорі сяють нам вдалину* (Тич., II, 1957, 319); *Вже третій день Удалину Мчить поїзд рейками дзвінкими* (С. Ол., Вибр., 1959, 103); * Образно. *Тепер.. історія з орчиком наче одійшла вдалину і здається вже не такою дикунською* (Кучер, Трудна любов, 1960, 125).

ВДА́ЛО (*рідко* **УДА́ЛО**). Присл. до **вда́лий.** *Почуття задоволення від великої, вдало виконаної роботи пожвавлювало рухи, сильніше примушувало битися серце* (Донч., I, 1956, 483); [Аркадій:] *Він робив складні операції, правда, не завжди вдало* (Корн., I, 1955, 131).

ВДАЛЬ (УДА́ЛЬ), *присл.* Те саме, що **вдалину́.** *Нас мордують однакові муки, Гнітить душу однаковий жаль; Ось чого, друже милий мій, руки Простягаю до тебе я вдаль* (Граб., I, 1959, 518); *Їдь і серця не печаль. Свіжий вітер наостанку Полетить з тобою вдаль* (Мал., II, 1956, 211); *Фрося примовкла і задивилась удаль, на обрій, де пломеніла яскрава зірка* (Гур., Наша молодість, 1949, 192).

ВДА́НИЙ, ВДАР, ВДА́РЕНИЙ, ВДА́РИТИ, ВДА́РИТИСЯ, ВДАРУВА́ТИ, ВДАРЯ́ТИ, ВДАРЯ́ТИСЯ, ВДА́ТИ, ВДА́ТИСЯ, ВДА́ТНИЙ, ВДА́ТНІСТЬ, ВДА́ТНО *див.* **уда́ний, уда́р** і т. д.

ВДА́ЧА, і, *ж.* Сукупність психічних особливостей, з яких складається особистість людини і які проявляються в її діях, поведінці; характер. [Князь:] *Ну, бачу, горе не зломало ще Твоєї вдачі гордої, Предславо!* (Фр., IX, 1952, 211); *Неоднакову вдачу мали* [брати]. *Щирий та щедрий Семен ніяк не міг погодитися з лукавим та заздрим на чуже добро Романком* (Коцюб., I, 1955, 103); *Мав Сашко вдачу жваву, невгамовну й веселу* (Коз., Вибр., 1947, 42); //Нахил або звичка до чогось. —*Чи ви не знали його вдачі, що він п'є?* (Л. Укр., III, 1952, 469); *Добра вдача в колгоспних селян: Де зійшлись,— там і пісні звучати* (С. Ол., Вибр., 1959, 109); // Характерна риса поведінки тварини. *Десь собачатко тут взялося Кудлате, миршаве, мале, Загавкало і аж зайшлося,— Таке було на вдачу зле...* (Воскр., I всерйоз.., 1960, 70).

ВДВАДЦЯ́ТЕ (УДВАДЦЯ́ТЕ), *присл.* У двадцятий раз.— *Може, ви, бабусю, знаєте, де живе Покуть?* — *спитав він чи не вдвадцяте* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 290).

ВДВІ́ЙЗІ *див.* **вдві́йці.**

ВДВІ́ЙКУ (УДВІ́ЙКУ), *присл., діал.* Вдвох.— *Я сам уже хотів пуститися на сю експедицію, але потім розміркував, що вдвійку ліпше* (Фр., VII, 1951, 359).

ВДВІ́ЙЦІ (УДВІ́ЙЦІ), ВДВІ́ЙЗІ (УДВІ́ЙЗІ), *присл., діал.* Вдвох. *Була собі стара баба; жила вона удвійці з онукою* (Україна.., I, 1960, 233); *На моє жадання оповідає він мені про море і його красу, а за те я мушу йому оповідати, коли ми йдемо вдвійці, про своє минуле життя* (Коб., I, 1956, 263); *Прокіп мене дожидає. Перейме та постоїмо удвійзі, погорюємо обойко* (Вовчок, I, 1955, 128).

ВДВІ́ЧІ (УДВІ́ЧІ), *присл.* Те саме, що **вдво́є** 1. *Та він у нас і не такий уже розбіяка, як його уславили: як до нього добре — він удвічі добрий* (Вас., II, 1959, 361); *В час війни двічі спалене, тепер воно* [містечко] *швидко відбудовувалося і зросло майже вдвічі* (Коз., Сальвія, 1956, 46).

ВДВО́Є (УДВО́Є), *присл.* 1. У два рази. *Турн сили вдвоє прикладає І тарани сам направляє, І браму рушити велить* (Котл., I, 1952, 235); *Вийдеш на цю гору, то побачиш, що кругом неї стоять знов гори вдвоє вищі од неї* (Н.-Лев., II, 1956, 385); *Правильне використання бурякокомбайнів удвоє скорочує затрати робочої сили на копанні порівняно з бурякопідіймачем* (Наука.., 8, 1956, 29).

2. Пополам.— *Певне трусити будуть,— промовив він, та мерщій за зшиток, ухопив його з стола, перегорнув удвоє та, нагнувшись до чобота, посунув його якнайглибше в халяву* (Мирний, IV, 1955, 369); *Високий на зріст Мармура, зігнувшись удвоє, заліз у будку паровоза* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 54).

ВДВОХ (УДВО́Х), *присл.* У кількості двох осіб. *І дід, і баба у неділю На призьбі вдвох собі сиділи* (Шевч., I, 1951, 312); *Матір і дочку рідко бачили поодинці, завжди удвох, завжди у злагоді, а робили — за чотирьох* (Дмит., Наречена, 1959, 169).

ВДЕВ'Я́ТЕ (УДЕВ'Я́ТЕ), *присл.* У дев'ятий раз. *Горбань теж поспішає за ними.— Нічого,— каже він,— це вже вдев'яте за історію Франції вороги вторгаються в Париж, Францію можна стиснути, здавити, але задушити — ніколи!* (Ів., Таємниця, 1959, 135).

ВДЕ́В'ЯТЕРО (УДЕ́В'ЯТЕРО), *присл.* У дев'ять раз.

ВДЕВ'ЯТЬО́Х (УДЕВ'ЯТЬО́Х), *присл.* У кількості дев'яти осіб.

ВДЕ́НІШНІЙ (УДЕ́НІШНІЙ), я, є, *діал.* Денний. *Саїд на правах господаря не спав, хоч і говорив, що вденішній сон.. він особливо полюбляє* (Ле, Міжгір'я, 1953, 344).

ВДЕНЬ (УДЕ́НЬ), *присл.* У денний час. *Пісня до роботи додає охоти, А Мар'яні вдень не до гуляння,— на роботі зранку до смеркання* (Л. Укр., III, 1952, 494); *Був початок березня, удень пригрівало сонце* (Донч., III, 1956, 9).

І вдень і вночі́ — завжди, постійно. *І вдень і вночі перед очима чорнявії хлопченята, потомлені, поблідлі, привиджуються* (Вовчок, I, 1955, 28); **Ні вдень ні вночі́** — ніко́ли. *Не було їй спочинку ні вдень ні вночі* (Мирний, III, 1954, 28).

ВДЕ́РЖАНИЙ, ВДЕ́РЖАННЯ, ВДЕ́РЖАТИ, ВДЕ́РЖАТИСЯ, ВДЕ́РЖУВАННЯ, ВДЕ́РЖУВАТИ, ВДЕ́РЖУВАТИСЯ, ВДЕ́РТИ *див.* **уде́ржаний, уде́ржання** і т. д.

ВДЕ́РТИСЯ *див.* **вдира́тися.**

ВДЕСЯ́ТЕ (УДЕСЯ́ТЕ), *присл.* У десятий раз. *Програв раз Кирило Іванович отак діло, програв і вдруге, і втретє, і вдесяте,— воно б і нічого, якби не слава та поговір ішли* (Мирний, I, 1954, 160); *Він удесяте бере щось схоже на старезну череп'яну покришку з поточеними ієрогліфами й уважно розглядає крізь лупу* (Досв., Вибр., 1959, 235).

ВДЕ́СЯТЕРО (УДЕ́СЯТЕРО), *присл.* У десять раз. —*Добирайте, серце, убрання, щоб доконечно приставало до лиця. Покращаєте вдесятеро!* (Н.-Лев., IV, 1956, 324); *Чого тільки не наслухався цей сад, що вбирає кожен вигук з поля, кожен гомін з села, вбирає та, поширивши удесятеро, віддає луною* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 87); — *Ось воно, дивіться.* — *І подає удесятеро, може, згорнутий папір* (Морд., I, 1958, 149).

ВДЕСЯТЬО́Х (УДЕСЯТЬО́Х), *присл.* У кількості десяти осіб.— *Як був я в заброді, так ми раз неводом кит-рибу спіймали,— жуючи сало, сказав Павло.*

— *Та й який же він?— Такий, як корова. Вдесятьох ледве на берег витягли.— Може, то не кит?— допитувався Марко* (Тют., Вир, 1964, 248).

ВДЖИГНУ́ТИ *див.* **уджигну́ти.**

ВДИВИ́ТИСЯ *див.* **вдивля́тися.**

ВДИ́ВЛЮВАТИСЯ *див.* **вдивля́тися.**

ВДИВЛЯ́ТИСЯ (УДИВЛЯ́ТИСЯ), я́юся, я́єшся *і діал.* **ВДИ́ВЛЮВАТИСЯ (УДИ́ВЛЮВАТИСЯ)**, ююся, юєшся, *недок.*, **ВДИВИ́ТИСЯ (УДИВИ́ТИСЯ)**, вдивлю́ся, вди́вишся, *док., у кого — що, рідко на кого — що.* 1. Дуже пильно, уважно дивитися кудись, на кого-, що-небудь. *Усі очі козацькії вже у той бік вдивлялися* (Вовчок, I, 1955, 333); — *Ну, як же ж там... дівчино, як ви рішилися?* — *спитав* [суддя] *із одинаковим супокоем, удивлюючися в неї* (Коб., III, 1956, 504); *І мати й дочка видерлись на піл, рядком прищулились до вікна, пильно і мовчки вдивлялися на двір* (Вас., I, 1959, 199); *Юхим удивлявся в шелюги, аж різало в очі й затікали вони сльозою* (Ле, Вибр., 1939, 132); [Барабаш:] *Вдивіться в оцю пику. Сам себе, дурень, в осла перетворив* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 96).

2. *тільки док.* Втупитися очима. *Це я вдивився у те трекляте вікно, і мана від його морочить мене* (Мирний, I, 1954, 321); — *Варко? Не ведуть?* — *Повели* [Гордія], *матусю..,— прошепотіла крізь сльози і вдивилася на хвору, безпомічну матір* (Ірчан, II, 1958, 32).

ВДИВОВИ́ЖКУ, *присудк. сл.* Те саме, що **вдивови́жу.** *А де ж суконця взять? Охрімові не вдивовижку!* — *Ми знайдемо!— він каже сам собі,— Рукава трохи обчикоижу Та й поможу журбі* (Гл., Вибр., 1951, 31).

ВДИВОВИ́ЖУ, *присудк. сл.* Дуже дивно, незвичайно, так, як ще не траплялося бачити, робити. *Хіба йому вдивовижу, що комин чорний, як його трусять?* (Барв., Опов.., 1902, 109); *Очі його ніби говорили всім, що все те було не вдивовижу* (Н.-Лев., I, 1956, 161); *В перший раз, мені вдивовижу, була вся парламентська процедура!* (Л. Укр., V, 1956, 157).

ВДИРА́ТИСЯ (УДИРА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВДЕ́РТИСЯ (УДЕ́РТИСЯ)**, ру́ся, ре́шся, *док.* 1. Входити, вбігати, в'їжджати куди-небудь, пробиваючись силою через певну перепону, перешкоду. *Барикади впали, вояки штурмом вдиралися на ринок* (Фр., VI, 1951, 160); *Секретарка загородила собою двері, марно намагаючись не впустити молоду дівчину, яка, щось бурмочучи, таки вдиралася до кабінету* (Ле, Міжгір'я, 1953, 159); *Першим до міста вдерся бронепоїзд «Гроза» під командою Олександра Яковича Пархоменка* (Панч, II, 1956, 275); // Входити, вбігати куди-небудь навально, без попередження і дозволу, здіймаючи шум. *Додому Юра вдирається, як буря* (Смолич, II, 1958, 24); *У коридорі хтось загомонів, застугоніли сходи, і за хвильку крізь раптом відчинені двері до кімнати вдерлося четверо людей* (Досв., Вибр., 1959, 222); * Образно. *Він не те, щоб узяв участь у суперечці, а навально вдерся в неї* (Шовк., Інженери, 1956, 109).

2. *перен.* Раптово проникати куди-небудь у значній кількості, сильним струменем і т. ін. (про звуки, повітря і т. ін.). *Раптом в ніжні звуки рояля вдираються інші: виття сирени, гудки заводів. Повітряна тривога* (Коч., II, 1956, 373); *З вулиць вдерся гамір* (Рибак, Дніпро, 1953, 119); *Повз шкіряне запинало, що заміняло двері, в ярангу вдерся холодний вітер* (Трубл., I, 1955, 285).

ВДИХ, у, *ч.* Кожне окреме втягування повітря в легені при диханні; протилежне видих. *Вимірювання обводу грудної клітки треба провадити при опущених руках, у стані спокійного дихання, вдиху і видиху* (Шк. гігієна, 1954, 45); *Тарас на своєму балконі займався фізкультурою. Він робив глибокі вдихи і видихи* (Трубл., III, 1956, 308).

ВДИХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вдиха́ти.** *Вдихання деяких газів також може бути небезпечним або шкідливим для здоров'я* (Хімія, 7, 1956, 7); *Лікування чистим повітрям, особливо при вдиханні збагаченого киснем чи озону, стимулює окислювальні процеси* (Наука.., 9, 1956, 18).

ВДИХА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **ВДИ́ХУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВДИХНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* 1. Дихаючи, вбирати, втягувати в легені (повітря, газ, пару і т. ін.). *Коло сінешних дверей.. стояла Мотря і глибоко вдихала тихе вечірнє повітря* (Мирний, IV, 1955, 166); *Вдихав* [Вихор] *на повні груди пахощі пізньої осені* (Кучер, Чорноморці, 1956, 252); *Несучи в кімнату склянку, Олена вдихувала в себе, як озон, аромат кави* (Вільде, На порозі, 1955, 306); *Батько скинув картуз і глибоко вдихнув повітря* (Донч., VI, 1957, 256); * Образно. *Учитися! Вдихати шум віків! Рости і розумнішати!* (Рильський, I, 1956, 190).

2. *перев. док., перен.* Надавати кому-небудь чогось, вселяти якусь думку, викликати якесь почуття і т. ін. *Весна вдихає Нам нові сили Тобі служити, Вітчизно мила* (Бойко, Про 17 літ, 1958, 46); *Піднести свій народ, піднести свою батьківщину на вищий ступінь — можна тільки тоді, коли вдихнеш у нього думку про організованість* (Тич., III, 1957, 229); *Маркс велику віру вдихнув у плем'я соціалістів* (Стельмах, I, 1962, 492); // Надавати чому-небудь чогось (звичайно нового, значного, важливого). *Радянська доба вдихнула сучасний зміст у давні народні звичаї та обряди* (Літ. Укр., 1.I 1965, 3).

◇ **Вдиха́ти (вдихну́ти) ду́шу (життя́)** *в що:* а) робити схожим на живого. *Григорій Тютюнник володів умінням скульптурно ліпити образи своїх героїв і вдихати в них життя* (Рад. Укр., 5.III 1963, 3); б) надавати чогось основного, що робить повноцінним, здатним до використання, корисним.— *Раніше я теж думав, що нема в світі нічого милішого, як копатися в машинах, у різній апаратурі, вдихати в неї живу душу* (Гончар, IV, 1960, 82); *Лише вагомість ідеї здатна одухотворити фантастику, вдихнути в неї життя* (Рад. літ-во, 3, 1964, 124).

ВДИХА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **вдиха́ти** 1.

ВДИХНУ́ТИ *див.* **вдиха́ти.**

ВДИ́ХУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **вди́хувати**. *Людина вбирає з вдихуваного нею повітря кисень і виділяє назовні вуглекислоту* (Шк. гігієна, 1954, 81).

ВДИ́ХУВАТИ *див.* **вдиха́ти.**

ВДІВЕ́ЦЬ (УДІВЕ́ЦЬ), вця́, *ч.* Чоловік, який після смерті дружини не одружився вдруге. *В Богуслав приїхав немолодий.. удівець та ще й з трьома дітьми* (Н.-Лев., III, 1956, 251); *Як упився* [Гриць], *то забував зовсім, що жонатий* [удруге]: *все мав себе за вдівця та й згадував першу небіжку* (Март., Тв., 1954, 58); *Стефка, народивши мені сина, вмерла, і залишився я в чужій хаті вдівцем, ще й з немовлям на руках* (Мур., Бук. повість, 1959, 5).

ВДІ́ВОНЬКА (УДІ́ВОНЬКА), и, *ж.* Пестл. до **вдова́**. *Од зіроньки до зіроньки Сидять собі у вдівоньки* (Шевч., II, 1953, 42); *Ой, із-за гори Та буйний вітер віє... Ой, там удівонька Та пшениченьку сіє* (Укр.. лір. пісні, 1958, 438); *Бідні вдівоньки й деякі солдатки, що жили особливо нужденно, відвідували сторожку* (Шиян, Гроза.., 1956, 178).

ВДІ́ВСТВО́ (УДІ́ВСТВО́), **вдівства́ (удівства́)**, *с.* Нешлюбний стан чоловіка або жінки після смерті одного з подружжя. *Дивлюсь туди* [в батьківське подвір'я] *та дітство* [дитинство] *й дівування своє розкіш-*

не, і заміжжя щасливе, і вдівство гірке — все мов по писаному вичитую (Вовчок, I, 1955, 7); *Кривоніс про своє вдівство не сказав Ярині* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 103).

ВДІЛ (УДІ́Л), *присл., діал.* Униз. *Хитаючися і незважаючи на стежку перед собою, пішов Довбущук вділ* (Фр., VIII, 1952, 118); *Дехто поривається скочити на арену —'сусіди утримують; багато людей збігають по сходах уділ* (Л. Укр., II, 1951, 530); *Її руки звисали вділ* (Коб., II, 1956, 244).

ВДІЛИ́ТИ, ВДІЛЯ́ТИ, ВДІЛЯ́ТИСЯ, ВДІ́ЯТИ *див.* **уділи́ти, уділя́ти** і т. д.

ВДМУХА́ТИ *див.* **вдму́хувати.**

ВДМУХНУ́ТИ *див.* **вдму́хувати.**

ВДМУ́ХУВАТИ (УДМУ́ХУВАТИ), ую, уєш *і рідше* **ВДМУХА́ТИ (УДМУХА́ТИ),** а́ю, а́єш, *недок.,* **ВДМУХНУ́ТИ (УДМУХНУ́ТИ),** ну́, не́ш, *док., перех.* Дмухаючи, вганяти повітря або якусь речовину в що-небудь. *Вал рухав циліндричні ковальські міхи, і вони ритмічно і потужно вдмухували повітря у вузенький отвір на дні горна* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 315); * Образно. *Він.. вдмухнув у приречену на смерть людину життя, повернув серцю нормальний пульс* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 178); *Години було лейтенантові досить, щоб удмухнути струм життя в старечі легені* (Ю. Янов., I, 1954, 110).

ВДО́БРЕНИЙ, ВДО́БРЕНІСТЬ, ВДО́БРЕННЯ, ВДО́БРИТИ, ВДО́БРИТИСЯ, ВДО́БРЮВАЛЬНИЙ, ВДО́БРЮВАННЯ, ВДО́БРЮВАТИ, ВДО́БРЮВАТИСЯ, ВДО́БРЮВАЧ *див.* **удо́брений, удо́бреність** і т. д.

ВДОВА́ (УДОВА́), и́, *ж.* Жінка, яка після смерті чоловіка не одружилася вдруге. *Давно колись Була собі мати, Був і батько, та не стало; Осталась вдовою* (Шевч., I, 1951, 155); *В однім селі жила бідна вдова і мала четверо дітей* (Фр., XIII, 1954, 426); *Старий Супрун весело зустрів удову, обізвався привітним словом* (Донч., III, 1956, 8).

◇ **Соло́м'яна вдова́** *див.* **соло́м'яний.**

ВДОВБА́ТИ *див.* **вдо́вбувати.**

ВДОВБА́ТИСЯ *див.* **вдо́вбуватися.**

ВДО́ВБУВАННЯ (УДО́ВБУВАННЯ), *я, с.* Дія за знач. **вдо́вбувати** 1, 2.

ВДО́ВБУВАТИ (УДО́ВБУВАТИ), ую, уєш, *недок.,* **ВДОВБА́ТИ (УДОВБА́ТИ),** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Довбаючи, вганяти, вбивати що-небудь у щось.

2. *перен., розм.* Багаторазово пояснюючи і повторюючи що-небудь, примусити зрозуміти, засвоїти, запам'ятати.— *Та скільки ж я тобі, ідіоту, вдовбуватиму.., що ти талановитий, що ти не рівня всім отим котолупам* (Збан., Мор. чайка, 1959, 99); *Бастерт вдовбав в голову всім на заводі, ніби він і справді цілком незамінна людина* (Собко, Запорука.., 1952, 114).

3. *тільки док.* Довбаючи якимсь знаряддям, відламати, відірвати частину від чого-небудь.

ВДО́ВБУВАТИСЯ (УДО́ВБУВАТИСЯ), ується, *недок.,* **ВДОВБА́ТИСЯ (УДОВБА́ТИСЯ),** бе́ться, *док.* 1. Довбаючи, видовбуючи заглибину, просуватися всередину чого-небудь. *Цілі бригади настирливо вдовбуються в камінь* (Ю. Янов., IV, 1959, 96).

2. *тільки недок.* Пас. до **вдо́вбувати**. *Якщо коробки виготовляються з трьох брусків, то кінці вертикальних брусків коробок вдовбуються в підлогу* (Стол.-буд. справа, 1957, 201).

ВДОВЕ́НКО (УДОВЕ́НКО), а, *с., розм.* Син удови. *Дитяточко собі росло, З Івасем удовенком гралось.. Івась, Таки вдовенко, в його вдавсь, То вдвох собі й ходили в школу І вчились вкупочці* (Шевч., II, 1953, 318).

ВДОВЕ́ЦЬ (УДОВЕ́ЦЬ), вдівця́, *ч., діал.* Вдівець. *Був Максим удовець, мав дві дочки* (Вовчок, I, 1955, 90); *Він був вдовець, бездітний* (Фр., I, 1955, 345).

ВДОВЖ (УДО́ВЖ). 1. *присл.* У довжину, по довжині чого-небудь. *Перемінився Порох з того часу.. Колись кругле обличчя розтяглося вдовж, осунулось* (Мирний, II, 1954, 275); // *у сполуч. з прийм.* по. У довжину по чому-небудь. *І посідають удовж по вулиці на завалинах, на колодках і, де можна, попід тинами* (Кв.-Осн., II, 1956, 425).

◇ **Вдовж і впо́перек (вшир)** — у довжину і в ширину або скрізь, по всіх напрямках. *Пархім орав: У плуг молодичків він здумав попитати: Пішли Бички вихрить — аж пальці знати. І вдовж і впоперек бурхати!* (Бор., Тв., 1957, 169); *Звільна їдем. Мовчки бродить Око вдовж і вшир* (Фр., XIII, 1954, 181).

2. *прийм. з род. в.* Уживається при вказівці на розміщення кого-, чого-небудь, на спрямованість дії по довжині чогось. *Ми пливли вдовж сірих скель* (Коцюб., II, 1955, 299); *Було б учити, як лежало поперек подушечки, а як удовж, то вже не поможеться* (Номис, 1864, № 6009).

ВДО́ВЖКИ (УДО́ВЖКИ), *присл.* Довжиною, у довжину; завдовжки.

ВДО́ВИЙ (УДО́ВИЙ), а, е. Який вдовіс. *Начитався піп удовий, Як святії жили* (Рудан., Тв., 1956, 124).

ВДО́ВИН (УДО́ВИН), а, е. Який належить удові або властивий їй. *І синові за три копи Жупанок купила, Щоб і воно, удовине, До школи ходило* (Шевч., I, 1951, 232); *І вдовине жито поспіло, та нема кому його жати* (Коцюб., I, 1955, 13); *Оксана почала розповідати про своє гірке вдовине життя з малими дітьми* (Вас., II, 1959, 207).

ВДОВИ́НИЙ (УДОВИ́НИЙ), а, е, *заст.* Те саме, що **вдо́вин.** *На п'ятій неділі вдовиний плуг вийде (а усього 4 неділі в місяці)* (Номис, 1864, № 10720); *Надворі світало. В удовиній, Марії Мартинючки, хаті світилося ясно, як на урочисте свято* (Кач., Вибр., 1953, 292).

ВДОВИ́ЦЯ (УДОВИ́ЦЯ), і, *ж.* Те саме, що **вдова́**. *У одній хатці, що вкрай стояла,.. жила удова, а у вдовиці був син, дитина єдина* (Вовчок, I, 1955, 346); *На його стук у двері з хати злякано вискочила удовиця* (Стельмах, II, 1962, 121); *З попелищ підвівся перший дім! Вдовиця там звила гніздо сирітонькам своїм* (Нагн., Пісня.., 1949, 16).

ВДОВИ́ЦЬКИЙ (УДОВИ́ЦЬКИЙ), а, е. Прикм. до **вдови́ця;** // Належний вдовиці. *А за ним, за вожаком своїм, уже підходили до столу інші сільські комсомольці, удовицькі діти, батрачуки* (Гончар, II, 1959, 229); *Мадонна Берітола зосталася в Куррадової дружини за двірську даму і, завжди вбрана в удовицьку одежу, служила їй вірно, щиро і приязно* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 122).

ВДОВИЧЕ́НКО (УДОВИЧЕ́НКО), а, *ч., розм.* Син удови. *Сумує* [мати]: *чи всім у світі така доля вдовиченкам, як моїм трьом?* (Вас., II, 1959, 281).

ВДОВИ́ЧИЙ (УДОВИ́ЧИЙ), а, е, *рідко.* Те саме, що **вдо́вин.**

ВДОВИ́ЧКА (УДОВИ́ЧКА), и, *ж.* Пестл. до **вдова́.** *З розмови дізнаються хлопці, що вдовичка вона, сама й хліб косила* (Гончар, Таврія.., 1957, 626).

ВДОВІ́ВНА (УДОВІ́ВНА), и, *ж., розм.* Дочка вдови. *То сяк, то так Придбав сірома грошенят.., Та до вдовівни навпростець Шелесть за рушниками!* (Шевч., II, 1953, 50); [К н у р и х а:] *Удовівну ти віддав заміж за другого, як хотів* (Мирний, V, 1955, 92).

ВДОВІ́ТИ (УДОВІ́ТИ), і́ю, і́єш, *недок.* Жити вдовою або вдівцем. *Вдовіти — горе терпіти* (Укр.. присл.., 1955, 138); *Він вже давненько удовів* (Вовчок, VI, 1956, 301).

ВДОВО́ЛЕНИЙ, ВДОВО́ЛЕНІСТЬ, ВДОВО́ЛЕННЯ, ВДОВО́ЛЕНО, ВДОВОЛИ́ТИ, ВДОВОЛИ́ТИСЯ, ВДО-

ВОЛЯ́ТИ, ВДОВОЛЯ́ТИСЯ, ВДОВОЛЬНИ́ТИ, ВДОВОЛЬНИ́ТИСЯ, ВДОВОЛЬНЯ́ТИ, ВДОВОЛЬНЯ́ТИСЯ *див.* **удово́лений, удово́леність** і т. д.

ВДОВУВА́ННЯ (УДОВУВА́ННЯ), я, *с.* Стан за знач. **вдовува́ти.** *Йому уявилась матір, з кошиком і заступом у руках, підперезана фартушком, бліда, зістарена не так роками, як своїм трудним вдовуванням* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 193).

ВДОВУВА́ТИ (УДОВУВА́ТИ), у́ю, у́єш, *недок.* Бути, жити вдовою, вдівцем. *Живе вона сама собі, вдовуючи, і хлопчик у неї* (Барв., Опов.., 1902, 518).

ВДОГІ́Н (УДОГІ́Н), *присл., поет.* Те саме, що **навздогі́н.** *Он стали берези, як дочки, Димки з емтеесу вдогін* (Мал., Звенигора, 1959, 244); *Ой, димок на обрії хитається, Море хвилю кидає вдогін* (Бичко, Сійся.., 1959, 319).

ВДОГО́НЬ (УДОГО́НЬ), *присл., рідко.* Те саме, що **навздогі́н.** *Поїхали за ним удогонь, догнали* (Сл. Гр.); *Ти* [молодь] *метод швидкісних проходжень вперед на шахтах шлеш вдогонь* (Тич., II, 1957, 216).

ВДОЛИ́НІ (УДОЛИ́НІ), *присл., діал.* Унизу. *Задержалися* [студентки], *заким вийшли в залу нагору, вдолині коло старого портьєра* [швейцара] *університету і спитали, чи професор Чорнай буде сьогодні читати* (Коб., III, 1956, 324).

ВДОЛИ́НУ (УДОЛИ́НУ), *присл., діал.* Униз. *Ударився сердешний Василище ліктем о стіну і без сили сів на лавці, понуривши голову вдолину* (Фр., I, 1955, 159); *Семен поглянув на неї* [Олену], *почухався в голову й усміхнувся заклопотано. Відтак спустив знов очі вдолину* (Март., Тв., 1954, 123).

ВДО́МА (УДО́МА), *присл.* У своїй хаті, в своїй квартирі, садибі, на своєму подвір'ї.— *Нехай мати хазяйнують вдома, а я трохи проїжджусь у город* (Н.-Лев., II, 1956, 230); *Удома зустрів Улянку на порозі дід Маврикій* (Донч., IV, 1957, 59); *Хоч і добре було в гостях, а вдома таки краще* (Шиян, Переможці, 1950, 269); // На батьківщині, в рідному краю. *По своїх далеких войнах Граф привчився до грабунку, А потому вже і вдома Він шукав у тім рятунку* (Л. Укр., I, 1951, 380); *Лиха доля чекала втікача: його.. одсилано в кайданах назад до пана, знов у неволю, на панщину... Чого він міг сподіватися вдома від пана?* (Коцюб., I, 1955, 335).

◇ **Не всі вдо́ма** *у кого* — про дурнувату, пришелепувату людину. *Тесть дав йому сливе четверту частку того, що обіцяв; він не дав навіть Балабусі тієї баби, що обіцяв,— натомість дав йому парубка Прокопа, в котрого були не всі вдома* (Н.-Лев., III, 1956, 93); **Як [у се́бе] вдо́ма** — вільно, невимушено (почувати себе, поводитися). *Там незабаром загніздиться як вдома, мала, вісьмонога потвора — спрут* (Коцюб., II, 1955, 417); *Повним напруженням волі вона* [Галина] *стверджується— і, як у себе вдома, в своїм колгоспі, зовсім легко ступає до трибуни, легко сходить на неї* (Крот., Вибр., 1959, 10).

ВДО́СВІТА (УДО́СВІТА), *присл.* Дуже рано, перед світанком, на світанку. *Не вдосвіта, але таки ще вночі встав Панько* (Март., Тв., 1954, 158); *Устане Мартин удосвіта й пожене свої вівці в отару;.. навкруги все прокидається з дрімоти, таке вогке, сизувате од нічної роси* (Григ., Вибр., 1959, 348); *Завтра вдосвіта, як вона вижене пасти отару, він уже поїде, поїде невідомо куди і наскільки* (Гончар, Тронка, 1963, 325).

ВДОСКОНА́ЛЕНИЙ, ВДОСКОНА́ЛЕНІСТЬ, ВДОСКОНА́ЛЕННЯ, ВДОСКОНА́ЛИТИ, ВДОСКОНА́ЛИТИСЯ, ВДОСКОНА́ЛЮВАННЯ, ВДОСКОНА́ЛЮВАТИ, ВДОСКОНА́ЛЮВАТИСЯ, ВДОСКОНА́ЛЮВАЧ, ВДОСКОНА́ЛЮВАЧКА *див.* **удоскона́лений, удоскона́леність** і т. д.

ВДО́СТАЛЬ (УДО́СТАЛЬ), *присл.* У достатній мірі, в необхідній кількості. *Удосталь задовольнятимуться потреби всіх верств населення у високоякісних товарах широкого споживання* (Програма КПРС, 1961, 81); *Жирна баранина парувала поруч на дощці, а Горпина різала її, доглядаючи, щоб усім було вдосталь* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 140); // *ірон.* Дуже багато. *В неблизьку пустилися* [гості] *путь і, вдосталь наковтавшись степової порохняви, витираються тепер хусточками* (Гончар, Таврія.., 1957, 643).

ВДОСТА́ЧУ (УДОСТА́ЧУ), *присл.* Те саме, що **вдо́сталь.**

ВДОСТО́ЄНИЙ, ВДОСТО́ЄННЯ, ВДОСТО́ЇТИ, ВДОСТО́ЮВАННЯ, ВДОСТО́ЮВАТИ, ВДОСТО́ЮВАТИСЯ, ВДО́ЮВАТИ, ВДРА́ТИ, ВДРА́ТИСЯ *див.* **удосто́єний, удосто́єння** і т. д.

ВДРУ́ГЕ (УДРУ́ГЕ), *присл.* У другий раз. *Коли це в вербах хтось свиснув раз, свиснув удруге* (Н.-Лев., III, 1956, 338); *Каганець погас. Санітар Большаков засвітив його вдруге* (Ю. Янов., I, 1958, 130).

ВДРУЗК, ВДРУ́ЗКИ, *присл., рідко.* На дрібні шматки (розбитися, розвалитися і т. ін.). *Я раптом побачив, як моя будова.. позбулася цементу, репнула від стелі до підмурівку і розсипалась вдрузк* (Л. Укр., IV, 1954, 271); *Бочка розсипалась вдрузки* (Сенч., Опов., 1959, 366).

ВДРУ́ЗКИ *див.* **вдрузк.**

ВДРУКО́ВУВАТИ (УДРУКО́ВУВАТИ), ую, уєш, *недок.,* **ВДРУКУВА́ТИ (УДРУКУВА́ТИ),** у́ю, у́єш, *док., перех.* Друкуючи, вставляти (в текст, у фото). *«Місяцевий пейзаж» простіше діставати штучно, для чого фотографують з короткою видержкою вдень, коли сонце закрите хмарами.. Зображення місяця треба вдрукувати* (Довідник фот., 1959, 69); *Вдрукувати слово.*

ВДРУКУВА́ТИ *див.* **вдруко́вувати.**

ВДРЯПНУ́ТИ *див.* **удряпну́ти.**

ВДУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для вдування.

ВДУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вдува́ти.**

ВДУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВДУ́НУТИ,** ну, неш *і* **ВДУ́ТИ,** вду́ю, вду́єш *і* вдму, вдмеш, *док., перех.* Дуючи, вводити, вганяти (повітря, пару і т. ін.) всередину, в якусь порожнину. *Десять саперів, упавши на коліна, припали губами до трубочок, вдуваючи через них повітря до поплавців* (Донч., I, 1956, 71).

ВДУВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **вдува́ти.**

ВДУВНИ́Й, а́, е́. Те саме, що **вдува́льний.**

ВДУ́МАТИСЯ *див.* **вду́муватися.**

ВДУ́МЛИВИЙ, а, е. 1. Здатний серйозно, зосереджено думати, мислити, заглиблюватися в суть чого-небудь. *Обличчя здавалося вирізьбленим скупою на легкі ефекти рукою вдумливого артиста* (Л. Укр., III, 1952, 664); *Щорс — підтягнутий, дисциплінований, вдумливий офіцер, що знає своє діло* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 19); // В якому виражається серйозність, зосередженість. *Третій подорожній, закутаний у парусиновий плащ,.. дивився вдумливими сивими очима на широкий краєвид* (Коцюб., I, 1955, 196); *Це ще зовсім молода, трохи сухорлява жінка з вдумливим блідуватим обличчям і проникливим поглядом* (Баш, На землі.., 1957, 29).

2. Здійснений на основі глибокого, серйозного роздумування, вникнення в суть питання; продуманий. *Парторганізація вдумливою розстановкою сил на робочих місцях створила умови для змагання між людьми* (Вол., Самоцвіти, 1952, 184); *Головна, істотна риса російських радянських перекладачів Шевченка — це вдумлива і вірна передача непохитного революційного духу поета* (Рильський, III, 1956, 104).

ВДУ́МЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **вду́мливий** 1. *Вдумливості йому тоді не вистачало* (Коп., Лейтенанти, 1947, 205); *Критичні статті і висловлювання тов. Крупської говорили про вдумливість і чуйність друга і товариша* (Літ. газ., 28.II 1939, 1).

ВДУ́МЛИВО. Присл. до **вду́мливий.** *Вдумливо і пильно дослухався він до кожного слова* (Кучер, Дорога.., 1958, 120); *У кожного з них* [учнів] *формується характер, у кожного з них є риси, вдумливо прищеплені вчителем, школою* (Донч., V, 1957, 295).

ВДУ́МУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВДУ́МАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* Серйозно, зосереджено думаючи, вникати, заглиблюватися в суть чого-небудь. *Чим більше вдумуюся в тоту історію, тим виразніше бачу, що все се була підла, огидна інтрига її братів* (Фр., I, 1955, 358); *Ми вдумувались пильно й гарячково В її чітке і точне кожне слово* (Бажан, I, 1946, 290); *Чи буде він здатний вдуматися в цю проблему? Скільки часу він на це роздумування витратить?* (Шовк., Інженери, 1956, 65).

ВДУ́НУТИ *див.* **вдува́ти.**

ВДУРІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.*, *діал.* **Одурі́ти.**

ВДУ́ТИ *див.* **вдува́ти.**

ВДУШИ́ТИ *див.* **удуши́ти.**

ВДУШИ́ТИСЯ *див.* **удуши́тися.**

ВДЯГА́НКА (УДЯГА́НКА), и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **одяга́нка.** — *Я плачу наймичкам двадцять карбованців ще й даю юбку чи там яку удяганку,* — *сказав пан* (Н.-Лев., II, 1956, 47); *Що випроваджувало з Березняків головину доньку Катерину? Може, старий батько зобиджав її вдяганкою та обуванкою чи дорікав шматком хліба?* (Вол., Місячне срібло, 1961, 179).

ВДЯГА́ННЯ (УДЯГА́ННЯ), я, *с.* Те саме, що **одяга́ння.** — *Візьму* [Михайлика] *за покоївку.. Служитиме мені при вдяганні. При купанні* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 47).

ВДЯГА́ТИ (УДЯГА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВДЯГТИ́ (УДЯГТИ́)** *і* **ВДЯГНУ́ТИ (УДЯГНУ́ТИ)**, вдягну́, вдя́гнеш; *мин. ч.* вдяг, ла́, ло́ *і* вдягну́в, ла, ло; *док.*, *перех.* Те саме що **одяга́ти.** *Щира і мила, сама з тою лялькою схожа, Граєшся з лялькою ти, моя дівчинко гожа! Чорні їй коси розчешеш, у сукню вдягаєш; В стьожки червоні, в намисто ясне убираєш* (Щог., Поезії, 1958, 333); *Вона лише закусила губу й почала вдягати халат* (Шовк., Інженери, 1956, 46); *Василько почав лагодитись в дорогу. Він запріг коней, удяг кожушину і виїхав з двору* (Коцюб., I, 1955, 80); *Не забудь про тих ткачів, що невдягнених вдягнули!* (Ю. Янов., V, 1959, 71).

ВДЯГА́ТИСЯ (УДЯГА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВДЯГТИ́СЯ (УДЯГТИ́СЯ)** *і* **ВДЯГНУ́ТИСЯ (УДЯГНУ́ТИСЯ)**, вдягну́ся, вдя́гнешся; *мин. ч.* вдя́гся, ла́ся, ло́ся *і* вдягну́вся, лася, лося; *док.* Те саме, що **одяга́тися.** —*Добре. Ходімо. І Власов кинувся удягатись* (Мирний, IV, 1955, 132); *Текля допомагала Юрі вдягатися на кухні* (Смолич, II, 1958, 39); [Командор:] *А я прийшов до вашої господи, хотів спитати вас, в яке убрання ви маєте вдягтись для свого балу* (Л. Укр., III, 1952, 342); — *Та я... ось удягнутись побіжу* (Головко, I, 1957, 72).

ВДЯ́ГНЕНИЙ (УДЯ́ГНЕНИЙ), ВДЯ́ГНУТИЙ (УДЯ́ГНУТИЙ), а, е. Те саме, що **одя́гнений, одя́гнутий.** *Удягнений* [Опанас] *був по-святковому* (Барв., Опов.., 1902, 347); *Незграбно на всі боки стирчав і оддувався на ній* [молодиці] *недоладно вдягнутий кольоровий крам* (Вас., I, 1959, 300); *Вийшов літній тюрк, вдягнений у плисові чорні шаровари, чисту сорочку, а поверх неї — чорний халат* (Досв., Гюлле, 1961, 112).

ВДЯГНУ́ТИ *див.* **вдяга́ти.**

ВДЯ́ГНУТИЙ *див.* **вдя́гнений.**

ВДЯГНУ́ТИСЯ *див.* **вдяга́тися.**

ВДЯГТИ́ *див.* **вдяга́ти.**

ВДЯГТИ́СЯ *див.* **вдяга́тися.**

ВДЯ́КА, и, *ж.*, *діал.* Вдячність. *Приймім достойно вдяку чи невдяку, працюючи, в майбутнє зір звертаймо!* (У. Кравч., Вибр., 1958, 167).

ВДЯ́ЧЛИВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **вдя́чний** 1. *Одвічну вашу велич і красу у рідний край, на береги Дніпрові, до вас я, гори, сповнений любові, у вдячливому серці понесу* (Гонч., Вибр., 1959, 299).

ВДЯ́ЧЛИВІСТЬ, вості, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **вдя́чність.**

ВДЯ́ЧНИЙ, а, е. 1. Який відчуває вдячність до кого-, чого-небудь. *Сам* [Павло] *ні до кого не обзивався, немов не смів, а як коли до його хто обізветься, то такий він вдячний, радий такий!* (Вовчок, I, 1955, 179); *Я дуже і дуже був би вдячний Вам за поміч у сій справі* (Коцюб., III, 1956, 231); *Ми радянській владі вдячні, вдячні Партії за все* (Тич., II, 1957, 238); // Який виражає вдячність. *Один вдячний погляд урятованої дівчини проняв Максима наскрізь* (Фр., VI, 1951, 19); *Хворий відповів блідою вдячною усмішкою* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 43).

2. Який виправдовує покладені на нього надії, ставлення до нього і т. ін.— *І нічого, крім мрій, мені не зосталося,— скаржиться шофер, знайшовши вдячного слухача,— а колись було... Хто перший пілот в ескадрильї? Я* (Ю. Янов., II, 1954, 184).

ВДЯ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Почуття подяки, готовність віддячити за послугу, допомогу, зроблене добро. *Не раз із вдячністю згадував* [Семен] *Романа, що не тільки допоміг купити грунт, але й на весілля позичив тридцять карбованців* (Коцюб., I, 1955, 109);— *Ніколи не зітруться в пам'яті нашого народу найглибша повага й безмежна вдячність тим, хто приніс у жертву свою кров і життя* (Рильський, III, 1956, 56); *Наталя з глибокою вдячністю слухала цю пораду* (Донч., Шахта.., 1949, 115).

ВДЯ́ЧНО. Присл. до **вдя́чний** 1. *Тетяна вдячно подивилась на Андрія* (Вас., II, 1959, 81); *Яків бачив, як Артем Черкашин, наблизившись до Савелія, взяв його руку і вдячно потиснув* (Шиян, Гроза.., 1956, 40).

ВЕГЕ́РЯ, і, *ж.*, *діал.* Вид танцю. *Підтикався та й давай вегері скакати перед громадою* (Кв.-Осн., II, 1956, 176).

ВЕГЕТАРІА́НЕЦЬ, нця, *ч.* Людина, яка не вживає м'яса і харчується тільки рослинною й молочною їжею; послідовник, прихильник вегетаріанства. *Ігнатовський, безперечно, був вегетаріанець* (Збан., Єдина, 1959, 105); — *Ти хочеш, щоб я наздогнав Америку по м'ясу та молоку, а сам вегетаріанцем став?* (Колг. Укр., 12, 1957, 46).

ВЕГЕТАРІА́НКА, и, *ж.* Жін. до **вегетаріа́нець.** —*А втім, я вегетаріанка, люблю овочі* (У. Кравч., Вибр., 1958, 345).

ВЕГЕТАРІА́НСТВО, а, *с.* Система харчування людини тільки рослинною й молочною їжею, без вживання м'яса. *Певне, цей козарлюга щовечора влаштовує з товаришами занадто гучні гулянки й не гребує ніякими стравами, а вдень удає з себе поборника вегетаріанства* (Сміл., Сад. 1952, 316).

ВЕГЕТАРІА́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **вегетаріа́нство** і **вегетаріа́нець.**— *Ну, от, синку,— примружив короткозорі очі Дорощук,— ми маємо чудову вегетаріанську вечерю* (Донч., III, 1956, 245); *Проте одного чоловіка у бабусі, яка тримала вегетаріанську їдальню, вони все-таки застали* (Бурл., Напередодні, 1956, 88).

ВЕГЕТАТИ́ВНИЙ, а, е, *біол.* 1. Пов'язаний з ростом і живленням рослинних і тваринних організмів. *У яблуні стійке щорічне плодоношення забезпечується* *при нормальному вегетативному рості* (Колг. Укр., 4, 1954, 40); *Щоб затримати і до деякої міри обмежити розростання вегетативної маси, рослини формують, прищипуючи верхівки* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 50).

2. *перен.* Позбавлений суспільних інтересів; обивательський. *Що мені з такої жінки, що не поділяє зо мною й інтересів мого народу, а провадила б біля мене лише життя вегетативне?* (Коб., III, 1956, 107).

3. Стос. до способу розмноження нестатевим шляхом. [Кічунов:] *Я бачив тут уже цілком реальний вегетативний гібрид яблуні й груші* (Довж., I, 1958, 467).

△**Вегетати́вна нерво́ва систе́ма**, *анат.* — частина загальної нервової системи організму, яка регулює діяльність органів кровообігу, дихання, травлення, виділення і т. ін.; **Вегетати́вне розмно́ження**, *біол.* — розмноження рослин і низькоорганізованих тварин нестатевим шляхом, тобто утворенням нового організму з частини материнського.

ВЕГЕТАТИ́ВНО, *біол.* Присл. до **вегетати́вний** 3. *Троянду розмножують тільки вегетативно — живцями, відводками та діленням куща* (Ол. та ефір. культ., 1956, 310).

ВЕГЕТАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *бот.* Стос. до вегетації. *Вегетаційні поливи.*

△**Вегетаці́йний пері́од** — час життєдіяльності рослини, що починається від проростання насіння або пробудження весною (багаторічних) і закінчується з достиганням нового насіння. *Кукурудза має тривалий вегетаційний період і достигає порівняно пізно* (Колг. Укр., 1, 1957, 11).

ВЕГЕТА́ЦІЯ, ї, *ж.*, *бот.* Ріст і розвиток рослин. *В річному циклі життя плодових рослин легко відрізнити два періоди: період вегетації та період відносного спокою* (Сад. і ягідн., 1957, 41).

ВЕ́ДЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. ч. до **вести́** 1—4, 6. *І я танцювала, ведена зручною рукою, легко, ледве дотикаючись помосту* (Коб., I, 1956, 163); *І в цю боротьбу* [проти буржуазно-націоналістичних перекручень у мові], *ведену з позицій марксизму-ленінізму, повинні ми вкласти всі наші сили, всі наші знання* (Рильський, III, 1956, 96).

2. *техн.* Який рухається за допомогою іншої частини механізму, машини. *Коли змінюють не всі одразу шини, то нові слід ставити на ведені колеса автомобіля, а після обкатки встановлювати їх на ведучі* (Хлібороб Укр., 7, 1964, 23); *Ведений вал; Ведений диск; Ведена шестірня.*

ВЕ́ДЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вести́** 2. *Вони просили в газети порад щодо правильного ведення господарства, найкращого угноєння, правильної годівлі худоби* (Донч., I, 1956, 87).

ВЕДІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вести́** 1, 2, 6.

ВЕДМЕДЕНЯ́, я́ти, *с.* Маля ведмедя; ведмежа.

ВЕДМЕ́ДИК, а, *ч.* 1. Зменш.-пестл. до **ведмі́дь** 1. *Послухайте, кому і де сідать: Ведмедику — під липою старою, А Цапу треба під вербу, Ослові — на горбу, Я примощусь під бузиною* (Гл., Вибр., 1957, 133); *Явдоха побачила двох ведмедиків* (Донч., III, 1956, 56).

2. Дитяча іграшка. *В кімнаті скромній.. Ляльки й ведмедики зійшлись І малюки розташувались* (Рильський, I, 1956, 366).

3. Дитяча гра. — *Нум у ведмедика гулять!* — *Сусідній хлопчик став казать* (Гл., Вибр., 1957, 208).

4. Те саме, що **ведмі́дь** 3.

ВЕДМЕДИКУВА́ТИЙ, а, е. Який своєю зовнішністю, незграбними рухами і т. ін. нагадує ведмедя. *Враз зникає його сором’язливість. Він уже не ведмедикуватий хлопчина з дубовими плечима* (Донч., II, 1956, 149).

ВЕДМЕ́ДИНА, и, *ж.* Те саме, що **ведмежа́тина.** *Калатало третю добу живився лише сирою ведмединою* (Трубл., I, 1955, 162).

ВЕДМЕДИ́ХА, и, *ж.* Те саме, що **ведме́ди́ця.** — *Дам,— каже ведмедиха,— тобі свого й покорму, дам ще ведмежого сина тобі на послугу* (Сл. Гр.).

ВЕДМЕ́ДИ́ЦЯ, і, *ж.* Самка ведмедя. *Споглядають* [дами] *На базар строкатий, гучний:— Тож під дудочку танцюють Там ведмедиця з ведмедем* (Л. Укр., IV, 1954, 135); *Підвівши штуцер грізний і слизький, На мушку ловлять гнівну ведмедицю* (Рильський, I, 1946, 100).

ВЕДМЕДИ́ЩЕ, а, *ч. і с.* Збільш. до **ведмі́дь** 1. *Чути хрускіт під вагою підошов — це ведмедище до дуба підійшов* (Забіла, Промені, 1951, 125).

ВЕДМЕ́ДІВ, дьова, дьове. 1. Який належить ведмедеві. *Ведмедів бас реве, неначе та корова із череди додому йде* (Гл., Вибр., 1957, 132).

2. *у знач. ім.* **ведме́дьові**, вих, *мн.*, *зоол.* Родина хижих ссавців, до якої належать різні види ведмедів, єнотів.

ВЕДМЕДКУВА́ТИЙ, а, е. Те саме, що **ведмедикува́тий.** *Олесь високий, худорлявий, з білявим розтріпаним чубчиком, Івась коренастий, ведмедкуватий, ніби націлювався на противника своїм широким загорілим лобом* (Збан., Старший брат, 1952, 18).

ВЕДМЕ́ДНИК, а, *ч.* Те саме, що **ведмежа́тник** 2.

ВЕДМЕДЧА́, а́ти, *с.* Те саме, що **ведмежа́.**

ВЕДМЕДЯ́, я́ти, *с.* Те саме, що **ведмежа́.** *Це була ведмедиця з трьома кудлатими незграбними ведмедятами* (Вітч., 2, 1964, 217).

ВЕДМЕДЯ́ТКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **ведмедя́.**

ВЕДМЕ́ДЯЧИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ведмі́дь** 1. *Ведмедячий барліг* (Сл. Гр.); *Мисливець, у гаях та пущах посивілий, Що досі знав лише ведмедячі сліди, Орлині поклики, шум дерева й води, Уперше слухає далекий грім гармати* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 319); // Зробл. із шкури ведмедя. *Лихі, худі та миршаві собаки опали санки і смикали Яся за ведмедячий комір* (Н.-Лев., I, 1956, 167).

2. *перен.* Який певними рисами, особливостями нагадує ведмедя або щось властиве йому. *Дівчатко так дотепно копіювало дядька, що Надія немов уже перед собою бачила його ведмедячу постать і широке, трохи подзьобане віспою, добре вусате обличчя* (Баш, Надія, 1960, 51); *В напрямі п’ятого класу довго не чути ніякого стукоту. Врешті, дуже повільні, ведмедячі кроки* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 74).

◇**Ведме́дяча по́слуга** — те саме, що **Ведме́жа по́слуга** (*див.* **ведме́жий**).

ВЕДМЕ́ДЬКО, а, *с.* Те саме, що **ведме́дик** 1, 2.

ВЕДМЕЖА́, а́ти, *с.* Маля ведмедя. *Од свині не будуть ведмежата, а ті ж поросята* (Номис, 1864, № 13909); *Поглядають ведмежата, Як вистрибує їх батько* (Л. Укр., IV, 1954, 142); *Ведмежата стануть було на задні лапи, візьмуться одне з одним навручки і давай боротися* (Міщ., Сіверяни, 1961, 83).

ВЕДМЕЖА́ТИНА, и, *ж.* М’ясо ведмедя. *Поки кок смажив ведмежатину, Кар скликав на нараду своїх помічників* (Трубл., I, 1955, 497); — *Чому б не підсилити нам харчові запаси смачною ведмежатиною?* (Шиян, Партиз. край, 1946, 34).

ВЕДМЕЖА́ТКО, а, *с.* 1. Зменш.-пестл. до **ведмежа́.** 2. Дитяча іграшка.

ВЕДМЕЖА́ТНИК, а, *ч.* 1. Мисливець, що полює на ведмедів. — *У тайзі й живу, сину мій... Я ж — ведмежатник.. По хліб у село навідуюсь* (Донч., II, 1956, 58).

2. Людина, яка водить прирученого ведмедя.

3. Собака, з яким полюють на ведмедя.

4. Приміщення для ведмедів у зоологічному саду, звіринці.

ВЕДМЕ́ЖИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ведмі́дь** 1. *Давали Надаремне сто талярів За ведмежу пишну шкуру!* (Л. Укр., IV, 1954, 138); *Він кладе на стіл копчене ведмеже м'ясо* (Донч., III, 1956, 54); *Засніжені Татри... Ялиці, Смереки та буки ставні, Сліди ланцюжкові лисиці, Ведмежої віддрук ступні* (Рильський, I, 1956, 432); // Зробл. із шкури ведмедя. *Ольга спить, закутана у ведмежу шубу* (Галан, Гори.., 1956, 147).

2. *перен.* Який певними рисами, особливостями нагадує ведмедя або щось властиве йому. *Хвиля сорому за себе, за свою ведмежу незграбність залила Федоренкові обличчя гарячим рум'янцем* (Кач., I, 1958, 496); *Ті рейки простяглися мимо твого лісу, мимо твого ведмежого життя* (Донч., I, 1956, 432).

△**Ведме́же ву́шко:** а) те саме, що **мучни́ця;** б) народна назва рослин з родів: коров'як *(Verbascum)*, шавлія *(Salvia)*, оман *(Inula)*. *Ганка рвала рожевий дикий горошок і м'якенькі ведмежі вушка* (Ів., Вел. очі, 1956, 120).

◇ **Ведме́жий кут** — віддалене, глухе місце. *Іще ввижалась ніч велика, Матронівки ведмежий кут* (Мал., I, 1956, 317); **Ведме́жа по́слуга** — невміла послуга, що завдає тільки прикрості.— *Дивись, чи не зробив ти мені ведмежої послуги, виклопотавши землю серед козаків* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 14).

ВЕДМЕ́ЖИНА, и, *ж.* Те саме, що **ведмежа́тина.** *На столах була приготовлена й холодна веприна, й ведмежина, всіляка солона й копчена риба* (Скл., Святослав, 1959, 287).

ВЕДМЕЖИ́НА, и, *ж.* 1. Чагарник або напівчагарник родини трояндових.

2. *збірн.* Темно-червоні їстівні ягоди цієї рослини.

ВЕДМІ́ДЬ, ме́дя, *ч.* 1. Великий хижий ссавець з незграбним масивним тілом, укритий густою шерстю. *В бору плодились кабани, Ведмідь і сарна прудконога* (Щог., Поезії, 1958, 359); *А понад тим глуха тиша довкола, перериванa ніби стрекотом вивірки на гілляці або риком ведмедя в чагарі* (Фр., II, 1950, 92); *Тут усі були мисливці і знали, що значить не мати патрона, коли на тебе йде ведмідь* (Багмут, Опов., 1959, 30); *По берегах північних морів і на плавучих крижинах Північного Льодовитого океану зустрічається білий ведмідь* (Зоол., 1957, 3); * У порівн. *Денис повертався, як ведмідь за горобцями: пекли ботинки* (Тют., Вир, 1964, 341).

◇ **Ведмі́дь на ву́хо наступи́в** *див.* **наступа́ти.**

2. *перен., розм.* Про незграбну, неповоротку людину. *Ще тут живе шведка, панна, ведмідь той вчений... ся не спокусить нікого — ні!* (Вовчок, I, 1955, 376); *Данько не мав, звісно, найменшої охоти попадатися в лапи такому ведмедеві* [вартовому] (Гончар, Таврія.., 1957, 67).

3. *розм.* Суміш різних вин або суміш вина з чаєм чи кофе.— *Як вип'ю цього ведмедя ще одну чарку, то.. так і піду по хаті гацати метелиці, ще й на одній нозі* (Н.-Лев., III, 1956, 115).

ВЕДУ́ЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до **вести́.** *Там находився отвір, ведучий до саду Маєвських* (Коб., I, 1956, 227).

2. *прикм.* Який іде спереду; головний. *Враз ведучий танк окутався чорною пеленою, струсонуло землю, в ранковій тиші прогримів перший глухуватий, але сильний вибух* (Збан., Незабутнє, 1953, 30); // *у знач. ім.* **веду́чий,** чого, *ч.* — *Хто перший пілот в ескадрильї? Я. Кого становлять ведучим? Мене* (Ю. Янов., II, 1954, 184).

3. *прикм., рідко.* Те саме, що **провідни́й.** *В труді неутомний і здатний до всього — Ведучий в районі Петро-тракторист!* (С. Ол., Вибр., 1959, 76).

4. *прикм., техн.* Який надає руху, обертання іншій частині механізму, машини. *Ведучий диск; Ведуче колесо; Ведучий шків.*

ВЕ́ЖА, і, *ж.* 1. Висока вузька споруда, що має висоту значно більшу за ширину і будується окремо або як складова частина фортеці, палацу і т. ін. *Вмер вожак їх найчільніший,.. Що рік в рік на наші вежі Налітав, як хижий птах* (Фр., XIII, 1954, 358); *Бачить* [жінка] — *на їх полі прекрасний палац з трьома вежами* (Калин, Закарп. казки, 1955, 77); *Москва!.. Красна площа... І вежі в зірках... Близькі ви і рідні радянській людині* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 67); * У порівн. *А гори Зімкнулись, як вежі тяжкі, навкруги* (Гончар, IV, 1960, 14); // Вишка для спостереження і передачі сигналів. *Де-не-де зводились вежі, на вершечках під дашками стояли вартові — зорять за хлібами* (Десняк, Десну.., 1949, 263); *Сторожова вежа.*

2. *заст.* В'язниця. *Не закутий у кайдани і не замкнений на вежі, без сторожі пробуває у Баяровім наметі* (Л. Укр., I, 1951, 396); // Ув'язнення. *Вежу одсиджує* (Сл. Гр.).

3. *військ.* Те саме, що **ба́шта** 2. *І він* [танк] *пішов в бої, атаки й стежі, Гуркочучи, землею трясучи, Б'ючи удень, стріляючи вночі З своїх гармат, націлених із вежі* (Бажан, I, 1946, 126); *Дві* [машини] *звернули в провулки, щоб пронести свої кулеметні вежі по всіх закамарках* (Трубл., I, 1955, 75).

ВЕЗІ́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **везти́** 2. *Чи знає Георгій Кузьмич, чому до нього приходить останнім часом таке везіння?* (Руд., Вітер.., 1958, 202).

ВЕЗТИ́, зу́, зе́ш; *мин. ч.* віз, везла́, ло́; *недок.* 1. *перех.* Пересувати, переміщати якимсь транспортом кого-, що-небудь з одного місця на інше. *Везе Марко Катерині Сукна дорогого* (Шевч., I, 1951, 322); — *Позбирай у віз рибу та вези у місто на продаж,— промовив отаман до жінки* (Н.-Лев., II, 1956, 230); *Марія мовчала, а серце кричало: «Візьміте з собою мене до причалу. Покличте в каюту, везіть до Вкраїни»* (Воронько, Тепло.., 1959, 86); // Переміщати, тягнучи віз, сани і т. ін. або маючи вантаж на собі (про тварин). *Не в тім сила, що кобила сива, а в тім, що вона везе* (Номис, 1864, № 7221); *Білий кінь швиденько віз санки по грудовому шляшку* (Вовчок, I, 1955, 295).

2. *неперех., безос., кому.* Щастити, фортунити. —*Не везе, брат, мені, ні в чому на світі не везе!* (Мирний, I, 1954, 276); *Сьогодні знов страшенний дощ, мокро і холодно. Не везе з погодою* (Коцюб., III, 1956, 272); — *Як добре, що я вас зустрів.., мені просто везе* (Ле, Міжгір'я, 1953, 408).

ВЕЗТИ́СЯ, зе́ться, *недок.* Пас. до **везти́** 1. *Все це везлося на базар* (Мирний, I, 1954, 318).

ВЕЗУ́ЧИЙ, а, е. 1. Який добре везе. *Кобила хоч і шкапувата, та проте везуча* (Сл. Гр.).

2. Якому щастить.— *Хіба не везуча я людина? Не встиг висловити бажання, а воно вже справдилося* (Шовк., Інженери, 1956, 425).

ВЕЙСМАНІ́ЗМ, у, *ч.* Течія в біології, яка заперечує успадковування ознак, набутих організмом у процесі його розвитку під впливом змінних умов середовища.

ВЕЙСМАНІ́СТ, а, *ч.* Послідовник вейсманізму.

ВЕ́КАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Видавати звуки «ве» (про людей, тварин).

ВЕ́КНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Однокр. до **ве́кати.** *Кума не здержалася і з усього маху стусонула Колісника межи плечі; той векнув* (Мирний, III, 1954, 92); *Сарданапал, тихий, спокійний бугай, перелякався, він одпрянув од* *ясел, аж цеп затріщав, та грізно-перелякано: — Ве-е-е! — Векнув!* (Вишня, II, 1956, 89).

ВЕКСЕЛЕДА́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Особа, що дає вексель, векселі.

ВЕКСЕЛЕДЕРЖА́ТЕЛЬ, я, *ч.* Особа, що володіє векселем і має право дістати по ньому гроші.

ВЕ́КСЕЛЬ, я, *ч.* Борговий документ встановленого законом зразка про обов'язкову сплату боржником певної суми грошей у вказаний строк. [Храпко:] *Ви мені видасте векселя на стільки там треба буде, а я грошима розстараюся* (Мирний, V, 1955, 169); *Показались борги, векселі, які треба було сплачувати* (Фр., VI, 1951, 237); * У порівн. *За неї* [ворожу кулю], *як по довготерміновому векселю, Захар ще має відшкодувати борг у ворога* (Ле, Право.., 1957, 161).

ВЕ́КСЕЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **ве́ксель**. *..золото і срібло завжди переміщаються туди й сюди між сферами обігу різних націй, ідучи в цьому своєму русі за безперервними коливаннями вексельного курсу* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 148).

ВЕ́КТОР, а, *ч., мат.* Відрізок прямої з певним числовим значенням і напрямом у просторі. *Змінний вектор змінює своє положення у просторі, а сталий — зберігає* (Курс мат. анал., II, 1956, 87).

ВЕКТОРІА́ЛЬНИЙ, а, е, *мат.* Те саме, що **ве́кторний**.

ВЕ́КТОРНИЙ, а, е, *мат.* Прикм. до **ве́ктор**. *Напруженість* [електричного] *поля є векторна величина* (Курс фізики, III, 1956, 16).

△ **Ве́кторне чи́слення** — розділ математики, в якому вивчаються дії з векторами.

ВЕ́КША, і, *ж., іст.* Дрібна староруська грошова одиниця у вигляді шкурки білки. *Гривня поділялась на дрібніші грошові одиниці і дорівнювала.. 100 векшам* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 439).

ВЕЛЕЛЮ́БНИЙ, а, е, *книжн.* Здатний глибоко любити кого-, що-небудь або багатьох. *Він* [Байрон] *ненавидів їх* [англійських аристократів] *всіма силами своєї велелюбної душі* (Літ. газ., 17.IV 1939, 1); // *ірон.* Який прикривається почуттям любові для досягнення певної мети. *Велелюбний душпастир.. щойно привернув їх з невірного православ'я в вірну католицьку релігію* (Смолич, Мир.., 1958, 112).

ВЕЛЕЛЮ́ДДЯ, я, *с.* Скупчення великої кількості людей.— *Як-то нема? — заремствували, загомоніли на велелюдді селяни* (Стельмах, Хліб.., 1959, 378).

ВЕЛЕЛЮ́ДНИЙ, а, е. 1. Який складається з великої кількості людей. *На майдані в неділю скликали Велелюдний, нечуваний сход* (Мас., Степ, 1938, 58); *Найбільше прапорів було біля Народного комітету, де шумів велелюдний натовп* (Скл., Карпати, II, 1945, 408); * Образно. *В велелюднім, чеснім нашім списку Щодня нові зростають імена!* (Рильський, I, 1956, 390).

2. Такий, в якому живе або працює велика кількість людей. *Москву він бачить у цьому мареві. Велелюдну, пишну, величну* (Козл., Весн. шум, 1952, 82); *Розумака перестав відвідувати редакцію, очевидно побоюючись, що в такій велелюдній установі його, бургомістровому, життю може загрожувати небезпека* (Донч., III, 1956, 487); // Такий, де велика кількість людей перебуває в даний момент. *Тілько я, мов окаянний, І день і ніч плачу На розпуттях велелюдних* (Шевч., I, 1951, 330); *І бачив я у велелюдній залі, в Москві, на з'їзді вчених міжнароднім, Як, слухаючи ту козацьку душу, Схвильовані болгари не могли на місці всидіти* (Рильський, Зграя.., 1959, 45).

ВЕЛЕЛЮ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **велелю́дний**. *Чи в тиші, чи серед гамору та велелюдності — скрізь була одна дівчина, одна ця гнучка, бідна, тиха дівчина* (Вовчок, Вибр., 1946, 174).

ВЕЛЕЛЮ́ДНО. Присл. до **велелю́дний** 1. *Восени 1941 року велелюдно було відзначено 25-річчя від дня смерті.. Івана Франка* (Тич., III, 1957, 162).

ВЕЛЕМО́ВНИЙ, а, е. 1. Який багато говорить. *Виявилося, що стайничі тільки зараз почали годувати коней.— А звечора які були велемовні,— сказав начполіт,— треба уміти не тільки говорити, а й робити* (Панч, В дорозі, 1959, 234).

2. З великою кількістю зайвих слів; багатослівний. *Буржуазна демократія є демократія пишних фраз, урочистих слів, велемовних обіцянок..* (Ленін, 30, 1951, 100).

ВЕЛЕМО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **велемо́вний**.

ВЕЛЕМО́ВНО. Присл. до **велемо́вний** 2. *Навіть у житті він не говорив, а висловлювався велемовно, з трагічними модуляціями в голосі* (Смолич, III, 1959, 167); *Коли до Києва в'їздив, вітали славного Богдана ряди спудеїв-школярів, що велемовно та протягло читали вірші голосні* (Тер., Щедра земля, 1956, 8).

ВЕЛЕМУ́ДРИЙ, а, е, *заст.* Дуже розумний. [Кассандра:] *Я бачила, як молодик вродливий з веселим серцем на чужину плив, не посланцем народу велемудрим, не збройним вояком і не купцем* (Л. Укр., II, 1951, 252); [Голоси *(з академії)*:] *Нехай живе Василько велемудрий, Нехай пишається, як маків цвіт* (Крот., Вибр., 1959, 523); // *ірон.* Який претендує бути розумнішим, ніж є насправді. [Храпко:] *Бач, він* [син] *тепер розумний став, учений та велемудрий,— зазнався! Батько що?* (Мирний, V, 1955, 139).

ВЕЛЕМУ́ДРО, *заст.* Присл. до **велему́дрий**.

ВЕЛЕ́НЕВИЙ, а, е. Прикм. до **веле́нь**. *Наполеон зітхнув, погляд його упав на папірець. На дебелий, веленевий, що прибув з Петербурга* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 178).

ВЕЛЕ́НЬ, і, *ж.* Сорт цупкого глянцового паперу високої якості.

ВЕЛЕРЕЧИ́ВИЙ, а, е, *заст., ірон.* Багатослівний, пишномовний. *Язик отой велеречивий* (Шевч., II, 1963, 321); *Він гнівно спиняв надмірно велеречивих промовців* (Рибак. Час.., 1960, 100).

ВЕЛЕРЕЧИ́ВІСТЬ, вості, *ж., заст., ірон.* Властивість за знач. **велеречи́вий**. *Секретар консисторії прихову́є жало своєї душі.. церковною велеречивістю* (Стельмах, Хліб.., 1959, 426).

ВЕЛЕРЕЧИ́ВО, *заст., ірон.* Присл. до **велеречи́вий**. *Велеречиво описував він єднання царя з «народом», який представляли волосні старшини та предводителі дворянства* (Бурл., Напередодні, 1956, 267).

ВЕ́ЛЕТ, а, *ч.* Те саме, що **ве́летень**. *Чи велет предвічний заклятий Тут, ставши скалою, застряг?* (Фр., XIII, 1954, 102);— *А ти хіба не лицедій?— спитав русявий велет, Іванище-ковалище* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 289); *Сливе жодного дерева другої породи не стрінеш: самий бук і бук.. Стрічаються справжні велети* (Коцюб., III, 1956, 138); *Добрий день, Лівобережжя, Вітре вранішнього сходу, Гомін велетів комбайнів І пісні дівчат полтавок!* (Ус., На.. берегах, 1951, 134); *Велет з невичерпною енергією, богатир волі, мислі й духу, він* [І. Франко], *не зупиняючись, все далі йшов, вперед все далі* (Тич., III, 1957, 167).

ВЕЛЕТЕ́НСЬКИЙ, а, е. 1. Дуже великий за розмірами, силою прояву і т. ін. *Це була людина велетенських розмірів, з могутньо розвиненим важким тілом* (Мик., II, 1957, 499); *Тоді Коловратський набрав повні легені повітря і раптом гримнув на повну силу своєї велетенської горлянки* (Смолич, II, 1958, 37); *Кругом хати росли старі велетенські волоські горіхи* (Н.-Лев., II, 1956, 223); *Робітники приносили дивні, хвилюючі* *чутки про нові велетенські заводи* (Донч., II, 1956, 9); *Велетенської сили грім звалився на море, і здавалося, буря завмерла від тієї сили* (Кучер, Чорноморці, 1956, 57).

2. *перен.* Сповнений чогось надзвичайного, що вимагає для свого здійснення величезних зусиль, мужності і т. ін. *Може вмерти і людина і розсипатись на порох — та горітиме на зорях велетенське її діло!* (Ю. Янов., V, 1959, 39); *Велетенські бачу цілі я На обріях світів* (Рильський, I, 1956, 127).

ВЕ́ЛЕТЕНЬ, тня, *ч.* 1. Величезного зросту і сили людина в народних повір'ях і легендах.— *Давно то, дуже давно діялось, ще коли велетні жили в наших горах* (Фр., VI, 1951, 29); // Людина, що виділяється серед інших дуже великим ростом. *У дверях уже показався велетень латиш Август Штейн* (Ле, Міжгір'я, 1953, 216); *Дементія бентежив цей велетень, що весь час мовчав, наче йому ще змалку одібрало мову, і не спускав з нього очей та гвинтівки* (Воскр., Весна.., 1939, 35).

2. *перен.* Предмет або істота, що своїми розмірами значно переважає інші подібні предмети, істоти. *Колись невеличкі, замлілі дубки, кленки, берестечки, липи тепер визирали такими здоровенними, такими пишними велетнями, гордо, аж під хмарами* (Мирний, IV, 1955, 16); *«Запоріжсталь» — завод-велетень, гордість радянських п'ятирічок* (Вишня, I, 1956, 327);— *Я впіймав сома! Сома впіймав! ..Але.. вусатий велетень зробив раптом різкий рух і...— Ой! Держіть його! Держіть!* (Донч., VI, 1957, 89).

3. *перен.* Про людину, яка зробила або робить щось надзвичайне, що вимагає великих здібностей, праці, мужності, великого напруження сил. *Зневажуваний ворогами, він* [народ] *подарував світові велетня Франка* (Рильський, III, 1956, 41); // *чого.* Людина, надзвичайно видатна в певній галузі. *Такі велетні сцени, як М. Л. Кропивницький та М. К. Заньковецька з їх геніальною грою, були незрівнянними пропагандистами великих революційно-демократичних ідей* (Минуле укр. театру, 1953, 136).

ВЕЛИ́КДЕНЬ, кодня, *ч.*, *церк.* Християнське весняне свято, присвячене воскресінню міфічного засновника християнства — Христа. *Не к різдву йде, а к великодню: уночі тріщить, а вдень плющить* (Номис, 1864, № 518); *На великдень на соломі, Против сонця, діти Грались собі крашанками* (Шевч., II, 1953, 197); — *Наша мама і великодня так не чекала, як землі* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 40); * У порівн. *Тіснота* [на ярмарку], *як у церкві на великдень! і протовпиться не можна* (Н.-Лев., I, 1956, 58); *Вечір за вечором просиджували вони з Гафійкою у прибраній, як на великдень, хаті* (Коцюб., II, 1955, 31).

ВЕЛИ́КИЙ, а, е. 1. Значний своїми розмірами, величиною; протилежне малий. [Кобзар:] *Світ великий, світ широкий, усякого до себе прийме, всякому достаток добуде* (Мирний, V, 1955, 110); *Над селами, над нивами, Лугами та долинами Велика хмара йшла* (Гл., Вибр., 1957, 109); *Земля велика, далечінь багата, Не вичерпать рішучості і сил* (Бажан, Вибр., 1940, 172); // Значний кількістю; численний. *І мене в сім'ї великій, В сім'ї вольній, новій, Не забудьте пом'янути Незлим тихим словом* (Шевч., I, 1951, 354); *Великий гурт людей стоїть коло похилої хати* (Л. Укр., III, 1952, 730); // Який значно переважає своїми розмірами інші подібні предмети. *Вікна великі, мов двері; а двері, як ворота* (Кв.-Осн., II, 1956, 287); *Роса пообвисала великими краплями на бур'яні, дереві і спадала дощем додолу* (Мирний, I, 1954, 246); // Більший, ніж потрібно по мірці. *Великий чобіт на нозі, а малий під лавкою* (Номис, 1864, № 11157); *З дверей виставляється голова хлопчика в пошарпаній, занадто великій шапці* (Л. Укр., II, 1951, 19); // Значний за часом. *Ану, заспіваєм! Проби ради... Та цур йому! Лучче полягаєм Та виспимось. День великий. Ще будем співати* (Шевч., I, 1951, 306).

Вели́ка вода́ — про повноводну річку, повідь і т. ін. *Хіба забув ти, що великою водою Ворочають великі млини?* (Греб., I, 1957, 70); — *О, яка вода велика!— воркотів дальше жандарм.— Коли б тільки стежки не залляла та кладки не забрала* (Фр., II, 1950, 28); **Вели́ка доро́га,** *заст.*— далека дорога. *Ой, не їдь, синку, у велику дорогу* (Сл. Гр.); **Вели́ка Земля́:** а) у тих, хто перебуває в далеких експедиціях,— назва материка або центральної частини країни; б) у партизанів — назва території Радянського Союзу, не окупованої в час Великої Вітчизняної війни. *Партизани шукали всіх способів установити зв'язок з Великою Землею і тільки тепер трапилась можливість заявити про себе* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 58); **Вели́кий піст,** *церк.*— піст, що триває 7 тижнів перед великоднем. *І великий піст, і петрівка, і спасівка, і пилипівка тяглися довгими тижнями й місяцями* (Донч., III, 1956, 23); **Вели́кий шлях** — упорядкований широкий шлях, який сполучає значні населені пункти. *Його вигнала на великий шлях нуждонька та бідонька* (Вовчок, I, 1955, 361).

△**Вели́ка голінко́ва (гомілко́ва) кі́стка**, *анат.*— більша з двох кісток голінки (гомілки); **Вели́ка кало́рія,** *фіз.*— кількість тепла, потрібна для нагрівання 1 л води на 1° С; **Вели́ка лі́тера,** *грам.*— заголовна літера, яка відрізняється від малої висотою, іноді накресленням і вживається згідно з правилами правопису. *Власні назви звичайно означаються на письмі написанням з великої літери* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 300); **Вели́кий па́лець** — двосуглобовий, товщий від інших, крайній палець на руках і ногах. *Вона стала великими пальцями на вершок дверей, налапала ногою клямку* (Н.-Лев., II, 1956, 178); *Він підніс праву руку, на якій бракувало двох пальців — великого і вказівного* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 8); **Вели́кі півку́лі,** *анат.*— центральні, основні і значні величиною півкулі головного мозку. *Проводяться* [в Інституті фізіології] *дослідження, присвячені вивченню представництва ряду внутрішніх органів у корі великих півкуль* (Наука.., 1, 1961, 45); **Вели́ка рога́та худо́ба** — бики, воли, корови, буйволи, яки і т. ін. *Надзвичайно великий економічний ефект у тваринництві дає, наприклад, безприв'язне утримання великої рогатої худоби* (Наука.., 3, 1960, 31); **Вели́ка хі́мія** — промислова хімія. *Енергетики беруть безпосередню участь у створенні і розвиткові великої хімії України* (Рад. Укр., 7.I 1965, 2).

2. *розм.* Який вийшов з дитячого віку; дорослий. *Від малих дітей голова болить, а від великих — серце* (Номис, 1864, № 9195); *Перезимував він зиму щасливо, а на весну вже став великим та мудрим горобцем* (Л. Укр., III, 1952, 483); *Я маленьким збирав тут вугілля, щоб великим збирати пісні* (Сос., III, 1958, 60).

Мале́ й вели́ке — усі, незалежно від віку, діти й дорослі. *Дивлюсь — з лози іде Різак,— Його мале й велике знає* (Гл., Вибр., 1957, 297).

3. Який набагато переважає звичайний рівень, звичайну міру. *Малі тілом, та великі духом* (Номис, 1864, № 7332); *На мій погляд — у Вас дуже великий художницький талан* (Мирний, V, 1955, 383); *Вагон не мав ніяких приступок, і пасажири влазили до нього з великими труднощами* (Панч, Синів.., 1959, 11).

◇ **На вели́ку си́лу** — із значними труднощами. —*Приятель пише, що книжку ту* [«Кобзар»] *він на велику силу роздобув, хоч вона вже давно у світ вийшла*

(Мирний, IV, 1955, 389); **У вели́кій приго́ді — (бу́ти,стати)** — бути, стати дуже корисним, доречним. *Я співаю. І про Ясси, І про Жовті Води, і містечко Берестечко. В великій пригоді Нам сьогодня вони стануть!* (Шевч., I, 1951, 305).

4. Який має чималу силу прояву, інтенсивність дії. *Всі підняли великий крик* (Котл., I, 1952, 167); *У великі дощі рілля скочувалась з водою униз* (Н.-Лев., II, 1956, 260); *А вітер засипає слід... мороз великий* (Л. Укр., I, 1951, 406); // Значний глибиною, силою (про почуття, душевні переживання). *Од великого гніву так вона і палала* (Вовчок, VI, 1956, 233); *Вернувся Іван з великою радістю* (Мирний, II, 1954, 88); *Люди гадали, що він загинув з великого жалю* (Коцюб., II, 1955, 332).

5. Який має важливе значення. *Щоб відкриті всі закони Скрізь ішли враз в перегони До великої мети: Знищення гнізд темноти!* (Фр., XIII, 1954, 399); *Великі справи можуть вірно розв'язуватися лише тоді, коли за ними стоїть майбутнє!* (Стельмах, Хліб.., 1959, 22); *Ішли партизани ярами, борами, На діло велике ішли* (Воронько, Тепло.., 1959, 160); // *у знач. ім.* **вели́ке,** кого, *с.* [Марфа Варфоломіївна:] *Не біжи за великим, щоб малого не згубити* (Кроп., II, 1958, 268); *Хома.. вмів якось одразу відокремити суттєве від несуттєвого, велике від незначного* (Гончар, I, 1954, 201); // Який має визначне політичне й історичне значення. *Велика Жовтнева соціалістична революція; Велика Вітчизняна війна Радянського Союзу;* // Який має надзвичайну силу впливу, глибокий, важливий змістом. *Правду, велику правду сказав мені твій батько* (Кв.-Осн., II, 1956, 64); *Надія світить малиново Людині в ночі грозові, Велике Ленінове слово І думи Леніна живі* (Мал., III, 1957, 155); *Яке велике слово те — свобода* (Воронько, Тепло.., 1959, 166); // Визначний за суспільним становищем. *Щоб бути годним своєї коханої, я поклав собі зробитися великою людиною і накинувся на книжки* (Коцюб., III, 1956, 281); — *Ага, були великі люди. Давайте їх сюди на папір. Полководців, учених, державних діячів. Запишемо їх рядочком, а потім ще й підкреслимо, щоб короткозорі закордонні професори бува не прогавили ваших* [ланкового] *предків* (Ю. Янов., II, 1954, 117); * Образно. [Роман:] *Дві голови — два розума, п'ять голів — громада, а громада — великий чоловік* (Кроп., II, 1958, 51).

Вели́кі держа́ви, *політ.* — держави з найзначнішим міжнародним впливом і матеріальними багатствами; **Вели́ке князі́вство,** *іст.* — назва найголовніших і найвпливовіших князівств стародавньої Русі; **Вели́кий князь (вели́ка княги́ня, княжна́),** *іст.*: а) вищий князівський титул стародавньої Русі. *Боярин Полуяр впав долу, проповз на колінах кілька кроків, ніби хотів знайти руку великої княгині* (Скл., Святослав, 1959, 40); б) титул, що надавався членам імператорської родини в царській Росії. — *В газетах писали, що буде проїжджати в Крим великий князь* (Н.-Лев., IV, 1956, 47).

◇ **Вели́кий пан,** *заст.* — знатний, багатий поміщик; вельможа. *Про його* [маєток] *балакали й полупанки, і панки, і службовці, і навіть великі пани* (Мирний, III, 1954, 282); *Переліски, гроти, озера, павільйони і водограї — всю Софіївку — просто, на голому місці, на рівнині, наказав кріпакам зробити для своєї коханої Софії великий пан, граф Потоцький* (Смолич, II, 1958, 11); **Вели́кий понеді́лок,** *церк.* — понеділок останнього перед великоднем тижня. *В великий понеділок до Кайдашів зайшла бабка* (Н.-Лев., II, 1956, 329); **Вели́ка субо́та,** *церк.* — остання субота перед великоднем. *Раз в велику суботу наймичка спекла паску для слуг* (Н.-Лев., III, 1956, 205); **Вели́ке цабе́; Вели́ка ця́ця,** *ірон.* — поважна, впливова особа. [Панас:] *Як ти посмів зайти у мою господу? Велике цабе: волосний писар!..* (Кроп., I, 1958, 129); *Брат її якесь велике цабе в городі. Гроші їй посилає* (Руд., Вітер.., 1958, 158); *Він дума, як голова, то й велика цяця* (Мирний, II, 1954, 185).

6. Геніальний, загальновідомий, діяльність якого дуже високо оцінена. *Може й цей невеличкий причинок до біографії Тараса Шевченка не буде зайвим і разом з іншими кине промінь світла на дорогу постать нашого великого кобзаря* (Коцюб., III, 1956, 48); *Підняв його* [червоний галстук] *Ленін великий над світом і вище підносити — нам заповів* (Бичко, Вогнище, 1959, 16); *І проміж нас живе ясна і чиста слава.. великого Франка* (Рильський, I, 1956, 141); // Який виділяється надзвичайною обдарованістю в чому-небудь; відомий. *Дід Опанас багато знав пісень і був колись великий співака* (Вас., II, 1959, 521).

ВЕЛИ́КІСТЬ, кості, *ж.* Абстр. ім. до **вели́кий** 1,3—6. — *Я набираюсь сили і великості іхтіозавра* (Н.-Лев., IV, 1956, 271); *Цегляно-червоні комини предивної великості знімалися з землі і викидали чорні хмари диму* (Коб., I, 1956, 459); — *Не лякаймось великості праці, не жахаймось важкої дороги!* (Коцюб., I, 1955, 169); — *Я трудився для Батьківщини у великий час з великими людьми і частку їх великості прийняв на себе* (Довж., I, 1958, 350).

ВЕ́ЛИКО, *присл., заст.* 1. У великій мірі; дуже. *А він таки любив її велико* (Барв., Опов.., 1902, 465); *Велико врадувалися всі звірі, почувши таке ласкаве слово від свого царя* (Фр., III, 1950, 229).

2. Багато. *Багато було їй діла в господі, велико печалі на серці* (Вовчок, I, 1955, 257).

ВЕЛИКО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **вели́кий** у 1 знач., напр.: **великогабари́тний, великоголо́вий, великоли́стий, великоо́кий, великопромисло́вий, великоро́змірний** і т. ін.

ВЕЛИКОБЛО́ЧНИЙ, а, е, *спец.* Пов'язаний із застосуванням великих блоків. *Радянський Союз уже має досвід великоблочного будівництва* (Архіт. і буд., 4, 1955, 9); // Який складається з великих блоків. *Великоблочні будинки.*

ВЕЛИКОВАГОВИ́Й, á, é. 1. Який має велику вагу, надто важкий. *Впровадження нового методу виробництва зварних валів, що використовується також для виготовлення ряду інших великовагових унікальних деталей, — один з численних проявів ініціативи машинобудівників* (Рад. Укр., 10.III 1957, 1).

2. Який перевозить вантаж, що перевищує вагою існуючі норми навантаження для даного типу (про поїзди і судна). *Розсікаючи яскравим світлом непроглядну темінь, мчить великоваговий поїзд* (Рад. Укр., 6.VIII 1961, 2); *Великовагові каравани вантажних суден раз у раз випереджують білосніжні красені — пасажирські пароплави, теплоходи, дизель-електроходи* (Рад. Укр., 20.VI 1959, 3).

ВЕЛИКОГОЛІНКО́ВИЙ, а, е, *анат.* Стос. до великої голінкової кістки. *Великоголінковий м'яз.*

ВЕЛИКОГОМІЛКО́ВИЙ, а, е, *анат.* Те саме, що **великоголінко́вий.**

ВЕЛИКОДЕРЖА́ВНИЙ, а, е. 1. *заст.* Стос. до великої держави, властивий їй.

2. Який не поважає менші народи, прагне до панування над ними; // Який виражає такі прагнення. *Вона* [соціал-демократична партія Сербії] *провадила боротьбу проти великодержавних, загарбницьких планів сербської буржуазії, яка намагалася підкорити собі всі народи Балканського півострова* (Нова іст., 1957, 76).

Великодержа́вний шовіні́зм — реакційна буржуазна політика, спрямована на поневолення інших народів і на розпалювання національної ворожнечі між народами. *Очолюючи революційний рух трудящих всієї Росії, Комуністична партія вела рішучу боротьбу як проти великодержавного російського шовінізму, так і проти буржуазного українського націоналізму* (Тези про 300-річчя возз'єдн.., 1954, 16).

ВЕЛИКОДЕРЖА́ВНИК, а, *ч.* Послідовник, поборник великодержавної політики, великодержавного шовінізму. *Доводилося боротись* [українським прогресивним літературознавцям] *і проти великодержавників, і проти місцевих націоналістів* (Рад. літ-во, 5, 1957, 16); *Російські великодержавники стояли на тому, що українська мова — «наречие»* (Рильський, III, 1956, 83).

ВЕЛИКОДЕРЖА́ВНИЦТВО, а, *с.* Те саме, що **великодержа́вний шовіні́зм** (*див.* **великодержа́вний**).

ВЕЛИКОДЕРЖА́ВНИЦЬКИЙ, а, е. Те саме, що **великодержа́вний**. *Російський робітничий клас був рішучим противником великодержавницької політики Тимчасового уряду і виступав за братерський союз народів* (Іст. УРСР, II, 1957, 37).

ВЕЛИКО́ДНІЙ, я, є, *церк.* Стос. до великодня. *Настає весна.. Ось і великодні святки прийшли* (Мирний, II, 1954, 258); *Полк виходив уже за околиці, коли по церквах великого міста загули досвітні великодні дзвони* (Вас., II, 1959, 39).

Велико́дній ти́ждень — тиждень, що триває після великодня. *Минув великодній тиждень* (Н.-Лев., III, 1956, 105).

ВЕЛИКОДУ́ШНИЙ, а, е. Який має прекрасні душевні якості, благородні почуття, велику доброзичливість.— *А ви таки до неймовірності великодушні!* (Л. Укр., III, 1952, 705); *Поліг у битві з печенігами хоробрий і великодушний князь Святослав* (Рильський, III, 1956, 25); // В якому виражаються, проявляються ці якості. *Це великодушне й співчутливе ставлення до неї простих людей, їхні щирі слова зворушили серце Македонихи* (Шиян, Гроза.., 1956, 294).

ВЕЛИКОДУ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **великоду́шний**. *Можна навести багато прикладів великодушності і навіть самопожертви з боку наших людей по відношенню до хворих* (Наука.., 7, 1956, 21); *— Їдьте скоріше..,— посміхається* [Варава] *задоволений зі своєї великодушності і жарту* (Стельмах, Хліб.., 1959, 82); *— Ігоре,— в припливі великодушності звертається до нового свого товариша Василько.— Ти той... Не шкодуй. Ціла буде* [безкозирка] (Донч., V, 1957, 25).

ВЕЛИКОДУ́ШНО. Присл. до **великоду́шний**. *Василько великодушно залишив торбину другові* (Донч., V, 1957, 44); *— Знайомий? — запитав шофер Вася, великодушно притримуючи машину* (Собко, Нам спокій.., 1959, 8); *— Ну, співай, тільки тихо,— великодушно дозволив Хлипало* (Збан., Єдина, 1959, 155).

ВЕЛИКОКАЛІ́БЕРНИЙ, а, е. Який має великий калібр. *Часом чути було рокотіння великокаліберних кулеметів* (Довж., I, 1958, 290).

ВЕЛИКОКНЯ́ЖИЙ, а, е, *іст.* Те саме, що **великокнязі́вський**. *Єдиний знак великокняжого роду — золота гривна — поблискував на шиї* [княгині Ольги] (Скл., Святослав, 1959, 30).

ВЕЛИКОКНЯЗІ́ВСЬКИЙ, а, е, *іст.* Стос. до великого князя, великого князівства. *Після смерті Святослава між його синами, які княжили в різних землях древньоруської держави, спалахнула кривава боротьба за великокнязівський престол* (Іст. УРСР, I, 1953, 57).

ВЕЛИКОЛІ́ТНІЙ, я, є. Який має багато років. *Аж страх, аж жаль було дивиться. Дуби і всякі дерева Великолітні, мов трава В покоси стелеться* (Шевч., II, 1953, 59).

ВЕЛИКОМІСЬКИ́Й, а́, е́. Стос. до великого міста. *Тут були зів'ялі старці і молоді парубки, дівчата і старші жінки, ціла збиранина великоміської нужди* (Фр., IV, 1950, 48); *Чернівці вийшли пасажирам назустріч яскравим, великоміським світлом* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 135).

ВЕЛИКОМО́ВНИЙ, а, е. Який багато говорить; балакучий. *Не великомовна була та Чайчиха, не привітна* (Вовчок, I, 1955, 260).

ВЕЛИКОМО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **великомо́вний**.

ВЕЛИКОМО́ЖНИЙ, а, е, *заст.* Який належить до кола знатних панів.— *Великоможний пане! Приходжу до тебе не з власної волі* (Фр., IV, 1950, 101).

ВЕЛИКОМУ́ЧЕНИК, а, *ч.* 1. *церк.* Назва, яку дала церква тим християнам, що, за переказами, зазнали великих тортур за віру. *Жабі поглядала на Гриця, мов черниця на якого великомученика* (Досв., Вибр., 1959, 28).

2. *перен.* Той, хто прийняв тяжкі муки за свої переконання, свою діяльність. *Де ж ти* [М. Лермонтов]? *Великомучениче святий? Пророче божий?* (Шевч., II, 1953, 227); *Зараз потрощиться поїзд і загинуть герої, великомученики, брати* (Довж., I, 1958, 40).

ВЕЛИКОМУ́ЧЕНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **великому́ченик**. *Розповідала вона про життя й страждання Варвари-великомучениці* (Донч., III, 1956, 31); *Б'ють мене* [Палажку], *молотять, місять, рвуть на мені коси, наче на святій Варварі. Я вже тепер великомучениця, та й годі* (Н.-Лев., II, 1956, 23).

ВЕЛИКОПАНЕ́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Пов'язаний із застосуванням великих панелей. *Великопанельне будівництво;* // Складовою частиною якого є великі панелі. *Великопанельні будинки споруджуються в півтора-два рази швидше від цегляних* (Роб. газ., 5.III 1965, 1).

ВЕЛИКОПА́НСЬКИЙ, а, е. Властивий або належний великому панству, вищим поміщицьким верствам. [Монтаньяр:] *Послухай, громадянине, ти знаєш, я, монтаньяр, ненавиджу тебе і всі твої великопанські мрії* (Л. Укр., II, 1951, 163); *І великопанську зневагу до народних низів і, тим паче, утискування їх доктор теж категорично засуджував* (Смолич, Мир.., 1958, 59).

ВЕЛИКОПІ́СНИЙ, а, е, *церк.* Стос. до великого посту. *Поплив.. дзвін великопісний, Повільний* (Бажан, Роки, 1957, 241); [Цісар:] *Навіщо ця великопісна казань?* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 205).

ВЕЛИКОРО́ДНИЙ, а, е, *заст.* Належний до високого роду, до знаті. *А панночка й голову задерла, і виступає так, наче вже вона княгиня великородна* (Вовчок, I, 1955, 107); *Та й чого його журитися панночці — молодій, непоганій, з великородної сім'ї..?* (Мирний, II, 1954, 100).

ВЕЛИКОРОЗУ́МНИЙ, а, е, *ірон.* Який претендує бути розумнішим, ніж є насправді. [Храпко:] *Тепер вам батька не треба; нащо вам батько? Вигодував вас, виростив; ви тепер великорозумні стали* (Мирний, V, 1955, 138); *Вона взагалі мала дивну здатність перебивати будь-яку розмову своїми великорозумними зауваженнями* (Коп., Вибр., 1948, 34).

ВЕЛИКОРОЗУ́МНИК, а, *ч.*, *ірон.* Людина, що вважає себе розумнішою, ніж є насправді. *Хочеш, щоб і син був такий великорозумник, як батько?* (Коцюб., I, 1955, 322).

ВЕЛИКОРО́С *див.* **великоро́си**.

ВЕЛИКОРО́СИ, ВЕЛИКОРУ́СИ, ів, *мн.* (*одн.* **великоро́с, великору́с**, а, *ч.;* **великоро́ска, великору́ска**, и, *ж.*). Те саме, що **росія́ни**. *Великороси пропонують братерський союз усім народам..* (Ленін, 24, 1950, 315);

Були навіть такі, що визнавали галичан за окрему «рутенську націю», окрему од українців і великоросів (Коцюб., III, 1956, 29); [Ізольда:] *Я — великороска. Але ж тепер із гордістю скажу: люблю я вашу Україну, пісню, народ!* (Тич., I, 1957, 315); *Тут можна було побачить типи півночі з жовто-русявим волоссям на голові; можна було побачить.. сірі очі великорусів* (Н.-Лев., I, 1956, 338).

ВЕЛИКОРО́СКА *див.* **великоро́си.**

ВЕЛИКОРУ́С *див.* **великоро́си.**

ВЕЛИКОРУ́СИ *див.* **великоро́си.**

ВЕЛИКОРУ́СКА *див.* **великоро́си.**

ВЕЛИКОРУ́СЬКИЙ, а, е. Прикм. до **великору́си.** *Жилавими руками, кремезними плечима й шиями вони скидались на великоруських робітників* (Н.-Лев., I, 1956, 335); *Великоруський народ споріднений з українським та білоруським народами походженням, мовою та культурою* (Іст. СРСР, I, 1956, 190); // Належний або властивий великорусам. *Українське «и» він вимовляв як польське «у» або великоруське «ы»* (Н.-Лев., I, 1956, 132).

ВЕЛИКОСВІ́ТСЬКИЙ, а, е, *заст.* Який належить до вищих, аристократичних верств дворянства, пов'язаний з ними. *Старим стало видко, що Серединському хотілось мати жінку великосвітську пані* (Н.-Лев., I, 1956, 311); *— Про це не слід говорити десь у великосвітському товаристві* (Стельмах, Хліб.., 1959, 42); *Ще в молодості на великосвітських балах у Пітері він виділявся з-поміж ровесників не лише своїм ростом та бравістю* (Гончар, Таврія.., 1957, 661).

ВЕЛИКОСІМЕ́ЙНИЙ, а, е. Який має велику сім'ю, багато дітей у сім'ї.

ВЕЛИКОСІМЕ́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Наявність великої сім'ї, багато дітей у сім'ї.

ВЕЛИКУВА́ТИЙ, а, е. Який трохи перевищує звичайний розмір, потрібну міру.— *Чобіт у мене немає.. — То півлиха. Візьмеш мої, у мене є зайві про запас. Векуваті трохи будуть, але для зими не страшно* (Добр., Очак. розмир, 1965, 181).

ВЕЛИ́ТЕЛЬ, я, *ч., книжн.* Особа, що користується необмеженим правом наказувати, веліти комусь, керувати ким-, чим-небудь. *Прийшов... Командує, немов громів велитель* (Рильський, Вибр., 1937, 128).

ВЕЛИ́ТЕЛЬКА, и, *ж., книжн.* Жін. до **вели́тель.** *І від Фінляндії до Криму Гурти аркадських пастушків На честь велительки Росії, Порфіроносної вдові, Складали молитовний спів* (Рильський, II, 1956, 126).

ВЕ́ЛИЧ, і, *ж.* 1. *заст.* Дуже великий, надзвичайних розмірів предмет. *Ліс у мене стародавній, добрий; дуби — велич усе* (Сл. Гр.).

2. Повнота видатних, надзвичайних рис, особливостей когось, чогось великого, могутнього, які викликають подив, повагу. *Бажав би я, мій рідний краю.., Щоб велич простого народу запанувала на Русі* (Граб., I, 1959, 78); *Гора біля гори стоять разом в німій величі* (Коб., I, 1956, 449); *Перед Голубенком постав образ Москви у всій її величі* (Руд., Вітер.., 1958, 424); // Велике значення, висока політична, суспільна, культурно-історична значимість чогось. *І гімн Радянської України, і герб, і прапор могутньо і яскраво відображають велич історичних здобутків Радянської України* (Рад. Укр., 22. XI 1949, 1): *Весь світ бачить велич всесвітньоісторичних перемог, здобутих радянським народом під керівництвом Комуністичної партії* (Рильський, III, 1956, 145); // Урочистість, пишнота. *Велич зали розподільника глянцем арматури підтримувала святковий настрій* (Ле, Міжгір'я, 1953, 279).

3. Сукупність видатних рис людини, що вражають силою прояву в праці, творчості, почуттях і т. ін. *Геніальність і велич Леніна полягали в тому, що він умів відділяти суть марксизму від його букви* (Біогр. Леніна, 1955, 148); *Франко усвідомлював усю велич Гоголя, якого назвав колись найгеніальнішим російським письменником* (Рад. літ-во, 3, 1957, 46).

4. Гордовитість, поважність у зовнішньому вигляді, незалежність у манері триматися. *Вона відкинула плащ, ніби бажаючи показати офіцерові всю велич і недоторканність своєї особи* (Рибак, На світанку, 1940, 121).

ВЕЛИЧА́ВИЙ, а, е. 1. Який своїми розмірами, виглядом або діями, вчинками викликає почуття поваги, певної урочистості. *Ген місяць видом величавим з-поза тополь зирнув у сад* (Стар., Поет. тв., 1958, 26); *Розкриваються останні ворота шлюзу: переді мною Хортиця і величава дуга греблі Дніпрогесу* (Довж., II, 1959, 65); *Краю мій! Вітчизно величава!* (Дор., Серед степу.., 1952, 26); // Сповнений урочистості. *Виходьте, поети, погожого ранку, Творіть для народу нову «Варшав'янку». Хай пісня лунає гучна, величава* (Дмит., Добрі сусіди, 1951, 91).

2. Який тримається з великою гідністю, гордовитістю. *Прямий, як сосна, величавий* [Еней], *Бувалий, здатний, тертий, жвавий, Такий, як був Нечеса князь* (Котл., I, 1952, 290); *Ганна Гаврилівна була ще досить вродлива та величава* (Ільч., Серце жде, 1939, 43).

ВЕЛИЧА́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **велича́вий.** *Яка приємна заспокійлива величавість могутньо-го лісу!* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 131); *За оту саму величавість діти інакше і не називали Тургенєва, як «Юпітер Сергійович»...* (Ільч., Серце жде, 1939, 180); *Після двох кухлів мускату старий Йонеску залишив свою величавість* (Смолич, I, 1958, 48).

ВЕЛИЧА́ВО. Присл. до **велича́вий.** *З чола свого шапку смушеву він* [В. І. Ленін] *стяг, Осявши лоб величаво високий* (Бажан, Роки, 1957, 246); *Море близько, і він* [Дніпро] *тече повільно, величаво* (Гончар, Таврія.., 1957, 656); *Княгиня гордим поглядом глянула на Кобзу і величаво пішла у покої* (Стор., I, 1957, 277); *Він величаво розповідав щось* (Ільч., Серце жде, 1939, 180).

ВЕЛИЧА́ЛЬНИЙ, а, е, *фольк.* Який вшановує, звеличує кого-небудь. *Величальна пісня*; // *у знач. ім.* **велича́льна**, ної, *ж.* Пісня, що співається на весіллі на честь нареченої і нареченого. *Вони обсипали молодих квітами й заспівали величальної* (Минко, Ясні зорі, 1951, 251).

ВЕЛИЧА́ЛЬНО, *присл.* Шанобливо звеличуючи кого-небудь. *Це звучало в його устах якось особливо — не зневажливо-осудливо, а величально* (Збан., Єдина, 1959, 126).

ВЕЛИЧА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **велича́ти.** *Вони на свято тут зійшлись, Шевченка славу привітали; В простім суворім величанні, В любові щирій і пошані* (Мас., Сорок.., 1957, 503); *Серед такого величання йде сердешна Оксана, і куди йде, не зна* (Кв.-Осн., II, 1956, 463).

2. Дія за знач. **велича́тися** 2. *Ні, се, власне, не було хвалою, але се більше варто було, ніж звичайне величання матірок своїми дочками* (Л. Укр., III, 1952, 668); *І він розповідав угорцеві про це велике з пишанням та величанням* (Гончар, I, 1954, 201).

ВЕЛИЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., перех.* 1. Називати кого-небудь шанобливим ім'ям, підкреслюючи цим свою повагу до нього. *Один одного звикли добродіями величати* (Сл. Гр.); [Наталка:] *Здорові були, добродію, пане возний!.. Я вас зову так, як все село вас величає, шануючи ваше письменство і розум* (Котл., II, 1953, 6); *Він величав її «нашим заспівувачем», побажав їй багато здоров'я-віку* (Гур., Новели, 1951, 8); // *розм.* Називати кого-небудь ім'ям згідно з його чином; титулувати. — *Тільки з уговором піду: щоб ні ти, ні* *жінка твоя, ні сім'я твоя, щоб не величали мене благородієм* (Кв.-Осн., II, 1956, 322); // *ірон.* Називати когось яким-небудь ім'ям, прізвиськом, образливим або не відповідним, не властивим йому. [Храпко (*набік):*] *Щоб тобі язик руба став, як ти мене чортом величаєш!* (Мирний, V, 1955, 158); *За її горластість весь вагон уже величав бабу комендантом* (Гончар, Таврія.., 1957, 454); // *розм.* Називати по батькові. *Ніхто не смів її не тільки відьмою або чим взивати, та ще й величали її..: Семенівна* (Кв.-Осн., II, 1956, 223); [Шумейко:] *От таке! Чи ж не Андрійовичем його величають?* (Мик., I, 1957, 463); // Взагалі називати. *Вранці Марко до наймички Ручки простягає І мамою невсипущу Ганну величає* (Шевч., I, 1951, 316); *Вашій старій, як Ви величаєте свою дружину, мій аж до землі низенький поклін* (Мирний, V, 1955, 387).

2. Прославляти, вихваляти, звеличувати.— *Славно, славно! — закричали всі звірі і дуже величали Лисову розсудливість* (Фр., IV, 1950, 69); *Піснею Вітчизну величають* (Дор., Серед степу.., 1952, 39); *Стрічайте юних, стрічайте, епоху в піснях величайте!* (Тич., До молоді.., 1959, 26).

3. *фольк.* Вшановувати когось, співаючи на його честь обрядову пісню. [Дранко:] *Просимо дорогих гостей величати наших молодих весільною піснею* (Кроп., I, 1958, 22).

ВЕЛИЧА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.* 1. *розм.* Називатися згідно з чином, титулом, по батькові і т. ін. *Ментом я звусь, Анхіала премудрого я величаюсь Сином і правлю тафійським народом* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 33).

2. Бути гордим, пишатися, хвалитися чим-, ким-небудь. *Величався, не сміявся, думав — моя буде, Розраяли добрі люди, дівчини не буде!* (Чуб., V, 1874, 423); *Неначе правдою самою.., так в добрі і нещасні дні Я величався все тобою!* (Фр., X, 1954, 69); — *Тринадцять на спаса* [Ользі] *минуло,— гордо величалась мати* (Кач., II, 1958, 23); * Образно. *В лісі сосни величаються столітні* (Забіла, Малим.., 1958, 20); // Поводитися зверхньо, зарозуміло, хвалькувато. *Дарес тут дуже насміхався, Собою чванивсь, величався, Аж слухать сором всім було* (Котл., I, 1952, 93); *Він* [пан Купа] *.. бундючиться, величається, мов чумацька воша, супроти простих людей* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 219).

ВЕЛИЧЕ́ЗНИЙ, а, е. 1. Надзвичайно великий розмірами. *Посеред площі величезна бýдова* (Л. Укр., II, 1951, 242); *Внизу, під широко розкинутим гіллям величезного дуба — глибока арка брами* (Коч., III, 1956, 28); // Дуже великий за кількістю, чисельністю. *Високо-високо під небом вечірнім пролетіли величезним табуном дикі гуси* (Коцюб., I, 1955, 142); *У вечірньому присмерку з станції вихопила величезна колона танків і заповнила увесь шлях* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 144); *Дорогий гелій скрізь можна добувати з повітря, але вартість його буде величезна* (Трубл., II, 1955, 210); // Безмежний, безкрайній. *І всім їм* [зірочкам] *місце є в тому безмірному краї... Якою ж величезною повинна бути та обшир, що їх у собі розмістила?* (Мирний, IV, 1955, 323); *Далі — нічого: величезний, безмірний простір, безодня, безкрай* (Смолич, II, 1958, 15); // Дуже великий за розмірами порівняно з іншими подібними предметами. *Незабаром парубки побачили в долині гурток дівчат, що з величезними сапами на плечах хутко посувався курною дорогою* (Коцюб., I, 1955, 236); *Якось він підсів до мене, взяв з моїх малих рук величезний клубок і почав швидко мотати* (Цюпа, Три явори, 1958, 9).

2. Надзвичайно великий інтенсивністю, проявом чого-небудь. *Комуністична партія оточує величезним піклуванням художню творчість народу* (Рильський, III, 1956, 141); *Мимохіть відчув* [Мартинов] *величезну гордість, адже авторегулювання — це переворот у всьому залізничному транспорті* (Донч., I, 1956, 476); *Між частинками, з яких складається атомне ядро, діють величезні сили притягання* (Наука.., 1, 1957, 17).

ВЕЛИЧЕ́ЗНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **величéзний.** *Молодий солдат оглянувся.., ніби вражений раптом величезністю перейденого шляху* (Довж., Зач. Десна, 1957, 271).

ВЕЛИЧЕ́ННИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **величéзний.** *Дійшли ми до величенного каменя* (Стор., I, 1957, 354); *Заспівав* [співець], *і юрба величенна мов життя на той час запинила* (Л. Укр., I, 1951, 348).

ВЕЛИЧЕ́НЬКИЙ, а, е. Який трохи перевищує звичайний розмір; досить великий. *Бур'янець і величенький, та ніхто ж то його і не дума полоти* (Кв.-Осн., II, 1956, 173); — *Еге ж, еге ж,— похитувала головами зібрана величенька юрба жінок* (Еллан, II, 1958, 7); *В кутку цвіло величеньке деревце китайської троянди* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 187).

ВЕЛИЧИНА́, и́, *ж.* 1. Розмір, обсяг, протяжність чогось. *Річард ліпить з неї* [індіанки] *статую натуральної величини* (Л. Укр., III, 1952, 44); *Через зелені вишеньки та покривлені яблуньки на гробах визирали низькі дерев'яні хрестики різної величини* (Кобр., Вибр., 1954, 154).

2. *мат.* Те, що можна виміряти і обчислити. *Як і всяка точна наука, фізика має справу з цілком певними фізичними величинами* (Наука.., 4, 1962, 18); *Стала величина; Змінна величина.*

3. *перен.* Те, що має суспільне значення, суспільну цінність. *Наша сила — повна ясність і тверезість врахування* **всіх** *наявних класових величин, і російських і міжнародних..* (Ленін, 32, 1952, 329); // Про людину, визначну, видатну своєю діяльністю, суспільним становищем і т. ін. *А. Нахімов як байкар у свій час вважався четвертою величиною після Крилова, Хемніцера, Дмитрієва* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 28); *Думка, що Суліман є безпосереднім посланцем такої фінансової величини, як Річинський,. закрутила голову Безбородькові* (Вільде, Сестри.., 1958, 51).

ВЕЛИЧІ́НЬ, і, *ж.* Абстр. ім. до **вели́кий** 1, 3—6.

ВЕЛИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Який своєю величиною, грандіозністю, силою прояву або наявністю чогось видатного, надзвичайного викликає подив, захоплення. *Червоний світ од блискавки ніби запалив пожежу на горах і в долинах.. Картина була велична, але страшна, як пекло* (Н.-Лев., II, 1956, 390); *За час, за годину Тебе я покину, Величнеє море таємне!* (Л. Укр., I, 1951, 21); *Величні дії українських партизанів та підпільників, котрих вела на боротьбу з ворогом мужня й мудра партія* (Ю. Янов., I, 1954, 149); *Минулого розбивши тьму, Стоїть Кобзар перед очима; Його тяжка й велична путь.. У даль простерлася, видима* (Рильський, I, 1956, 360); // Який викликає почуття урочистості, піднесеності. *У сю величну хвилину тихо розгортаються кущі і на галяву виходить — Хо* (Коцюб., I, 1955, 149); *Величне ленінське ім'я стало жити в поетичному слові народному символом глибокої мудрості і богатирської мужності* (Вол., Сади.., 1950, 41).

2. Сповнений гідності, поважності. *Усі люди пов'яли, змарніли; тільки бабуся велична, як і була. Як не лає, як не кричить на неї пані,— бабуся не лякається, не метушиться; іде тихо, говорить спокійно, дивиться ясно своїми очима ясними* (Вовчок, I, 1955, 127); *Він* [командир] *стояв спокійний і величний, мов нічого й не трапилося* (Кучер, Чорноморці, 1956, 58); *Величний жест; Велична хода.*

3. *заст.* Який заслуговує пошани, поваги. *Твій рід хороший і величний: не плодив ні злодіїв, ні душогубців, як інші багатії роди* (Вовчок, I, 1955, 16); — *Роде мій чесний та величний, тішуся тобою* (Стеф., I, 1949, 152).

ВЕЛИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Абстр. ім. до **вели́чний** 1, 2. *Розповідає вітер: про Африку, про Єгипет, про його величність* (Л. Укр., III, 1952, 729); *Для світу на щастя, на вічність Мільйонами рук ми кладем Будов наших мирну величність, Несхитну, як стяг над Кремлем* (Бажан, Роки, 1957, 265); *Графиня Подибайлова промайнула з величністю по сходах* (Н.-Лев., IV, 1956, 293).

2. *у сполуч. із сл.* ваша, його, її, їх. Титулування монархів і їх дружин при звертанні до них або в розмові про них. [Старий гість:] *А що, дон Пабло? вже тепер нарешті покличе вас король до свого двору,— такого зятя тесть...* [Д. Пабло:] *Його величність не по зятях, а по заслузі цінить* (Л. Укр., III, 1952, 349); — *Ось бачите, ваша величність,— сказав гетьман* [королеві],— *я знаю свій народ, він боїться тільки вогню!* (Ю. Янов., II, 1954, 124).

ВЕЛИ́ЧНО. Присл. до **вели́чний** 1, 2. *Велично синіють за містом Карпати* (Кучер, Дорога.., 1958, 170); *Дівчиною як була, бігає, сміється, щебече; а тепер якось ніби розумніша стала: двір перейде тихо, велично, у вічі гляне з повагою* (Вовчок, I, 1955, 79); *Велично дивиться за обрій на греблі бронзовий Ілліч* (Нагн., Вибр., 1950, 49).

ВЕЛИ́ЧЧЯ, я, *с.* Те саме, що **ве́лич** 2—4. *В могутнім Радянськім Союзі знайшли ми величчя своє* (Нех., Під.. зорею, 1950, 196); *Стоїть там дуб, могутній, як земля. Яке величчя і незламна сила!* (Рильський, Дал. небосхили, 1959, 34).

ВЕЛІ́ННЯ, я, *с.* Наказ, вимога, розпорядження. [Марфа Варфоломіївна:] *Не все коїться по нашому хотінню, по щучому велінню* (Кроп., II, 1958, 266); *Коли ж вона механічно, мов автомат, виконала його веління, він тихо, ледь чутно промовив: — Тепер іди... Іди...* (Руд., Остання шабля, 1959, 78); * Образно.— *Не кожний обирає собі професію одразу́. Ще поміркуєш, прислухаєшся до веління серця* (Донч., V, 1957, 240).

ВЕЛІ́ТИ, лю́, ли́ш, *недок. і док.* 1. Давати розпорядження, наказувати. *Вели сестрі моїй Фамарі, Щоб коржика мені спекла* (Шевч., II, 1953, 72); *Большакову й другому санітару він діставав.. гвинтівки з багнетами і велів тримати напоготові* (Ю. Янов., I, 1958, 121); // Прохати, доручати зробити що-небудь.— *Веліли кланятися вам хазяйка і прохали у куми* (Мирний, IV, 1955, 57); // *із запереч.* не. Забороняти, не дозволяти.— *Батько не велить дружитися..,— крутив парубок, дивлячись кудись убік* (Коцюб., I, 1955, 248); *З ним нам не веліли товаришувати, бо він був злодійкуватий дуже й брехливий* (Вас., II, 1959, 467).

2. *перен.* Вимагати, вважаючи правильним. [Кугут:] *Ти ж, Семене, зостанешся надворі, а ми підемо в хату, бо так закон велить* (Кроп., I, 1958, 91); *І все було, як добрий тон велить* (Рильський, I, 1956, 157).

ВЕЛО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **велосипе́дний**, напр.: велозаво́д, велока́мера, велоспо́рт і т. ін.

ВЕЛОГО́НКА, и, *ж.*, **ВЕЛОГО́НКИ**, нок, *мн.* Спортивне змагання з велосипедної їзди на швидкість. *Вперше після Вітчизняної війни Республіканська багатоденна велогонка була проведена.. за маршрутом Київ — Харків — Київ* (Спорт.., 1958, 48); *Відбулись велогонки, в яких взяли участь гонщики Києва* (Рад. Укр., 10.VIII 1949, 4).

ВЕЛОГО́НКИ *див.* **велого́нка.**

ВЕЛОГО́НЩИК, а, *ч.* Велосипедист-спортсмен, майстер швидкої їзди.

ВЕЛОДРО́М, у, *ч.* Спортивна споруда у вигляді майданчика із спеціальними похилими доріжками для велосипедних змагань.

ВЕЛОМАШИ́НА, и, *ж.* Те саме, що **велосипе́д.** *Автоматники, на веломашинах та мотоциклах, неслися вперед* (Гончар, I, 1954, 387); *І, щоб не гаяти й хвилини, використовують усі тролейбуси, веломашини, і мотоцикли, і таксі* (Уп., Вірші.., 1957, 16).

ВЕЛОПЕРЕГО́НИ, ів, *мн.* Те саме, що **велопробі́г.**

ВЕЛОПРОБІ́Г, у, *ч.* Спортивні змагання на велосипедах на велику дистанцію. *Треба всебічно розвивати туризм, ..велопробіги, походи на човнах* (Рад. Укр., 7. II 1950, 2).

ВЕЛОСИПЕ́Д, а, *ч.* Напівавтоматична дво- і триколісна машина, що рухається силою їздця, який натискує ногами на педалі. *Шляхом їхав велосипедом якийсь чоловік* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 165); *Озирнувшись навколо себе, Юля взяла велосипед і вивела на стежку* (Тют., Вир, 1964, 246).

ВЕЛОСИПЕ́ДИК, а, *ч.* Зменш. до **велосипе́д.** *Лікар морщить носа. Тендітне пенсне подібне до золотого лялькового велосипедика* (Донч., II, 1956, 78).

ВЕЛОСИПЕДИ́СТ, а, *ч.* Людина, що їздить на велосипеді, займається велосипедним спортом. [Милевський:] *Та дещо єсть: нове товариство заснувалось, клуб велосипедистів* (Л. Укр., II, 1951, 73); *Тільки попід тинами летів усе далі й далі якийсь велосипедист, пригнувшись до руля* (Кучер, Трудна любов, 1960, 497).

ВЕЛОСИПЕДИ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **велосипеди́ст.** *Була вона заповзятою спортсменкою — велосипедисткою* (Смолич, Мир.., 1958, 44).

ВЕЛОСИПЕ́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **велосипе́д.** *У кутку лежать якісь труби — рівні й покручені, ..мідний стакан від снаряда, велосипедний руль, кусок шланга* (Донч., V, 1957, 172); // Стос. до велосипеда. *Наші сьогодні йдуть ще на велосипедні гонки, але я не піду* (Л. Укр., V, 1956, 404); *Він чомусь згадав свого батька, майстра велосипедної майстерні* (Ю. Бедзик Полки.., 1959, 111).

ВЕЛОТРЕ́К, у, *ч.* Те саме, що **велодро́м.** *Відкритий у Києві велотрек.. привертає до себе увагу не тільки велосипедистів* (Рад. Укр., 10.VIII 1949, 4).

ВЕЛЮ́Р, у, *ч.* 1. Назва кращих сортів тканин (драпу і т. ін.), фетру з низьким, дуже густим і м'яким ворсом на лицьовій поверхні.

2. М'яка шкіра хромового дублення, схожа на замшу.

ВЕЛЮ́РОВИЙ, а, е. Прикм. до **велю́р;** // Зробл. з велюру. *Юрко.. зняв з голови велюрового капелюха* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 81).

ВЕЛЯРИЗА́ЦІЯ, ї, *ж.*, *лінгв.* Особливе забарвлення (ствердіння) приголосного внаслідок піднесення задньої частини спинки язика до м'якого піднебіння.

ВЕЛЯ́РНИЙ, а, е, *лінгв.* Який вимовляється при піднесенні задньої частини спинки язика до м'якого піднебіння (про звук); задньоязичний, задньопіднебінний. *Г, к, х — велярні приголосні.*

ВЕЛЬБО́Т, а, *ч.*, *мор.* Легка швидкохідна веслова шлюпка з гострим носом і кормою. *Знайшов* [Темар] *на скелях вельбот. Оглянув і вирішив, що одремонтувати можна* (Трубл., I, 1955, 182); *Другий* [загін].. *на вельботі мав досягти острова Беннета* (Видатні вітч. географи.., 1954, 123).

ВЕЛЬБУ́ЧНИЙ, а, е, *діал.* Поважний, знатний. *Я не вельбучний чоловік,— їм і рибу просту і хліб* (Сл. Гр.); *Тихо, уважно оточили народного співця й* *молодиці, й діти, й баби й з розчуленим серцем вчували ту думу, захватну та вельбучну* (Стар., Облога.., 1961, 48).

ВЕЛЬВÉТ, у, *ч.* Схожа на оксамит бавовняна тканина з густим ворсом. *У передбаннику на вішалці висить нове обмундирування Котовського — галіфе з червоного вельвету, козацький мундир — козакин* (Мокр., П'єси, 1959, 19).

ВЕЛЬВÉТОВИЙ, а, е. Прикм. до **вельвéт;** // Пошитий з вельвету.

ВÉЛЬМИ, *присл.* Дуже, в значній мірі. *Стрів я діда вельми старого* (Шевч., II, 1953, 62); *Чи можна ж діячів таких, як ти, знайти? Їх вельми в нашім краї мало* (Сам., I, 1958, 126); *Гуде вітер вельми в полі, Реве, ліс ламає* (Пісні та романси.., II, 1956, 23); — *Причина вельми поважна,— заговорив зрештою Сорока* (Руд., Вітер.., 1958, 348); // *рідко.* Багато.— *О, бити б вас обох та бити. Горілочки не треба вельми пити* (Гл., Вибр., 1957, 65).

ВЕЛЬМИШАНÓВНИЙ, а, е. Гідний великої поваги (узвичаєна форма ввічливості при звертанні до когось або при згадуванні когось). *З цим проханням ударяємося і до вельмишановного Марка Лукича* (Мирний, V, 1955, 398); *Вельмишановний Якове Васильовичу! Я дуже радий, що Ви до мене обізвалися* (Коцюб., III, 1956, 196); — *З плином часу, вельмишановна Варваро Павлівно, питання закуски все частіше стає в центрі моєї уваги* (Собко, Справа.., 1959, 12).

ВЕЛЬМÓЖА, і, *ч.* 1. *заст.* Знатна й багата особа, що займала високу державну або придворну посаду (у феодальних і буржуазних державах). *Старий єкатерининський вельможа князь Куракін.. умів вислуховувати і монарші обурення та гнів, і зворушливі відвертості* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 65); *І од царів і од вельмож зоставсь якийсь огидний дрож* (Тич., I, 1957, 178).

2. *ірон.* Про пихату, чванливу людину. [Ромодан:] *Що це за вельможа такий тут об'явився?* (Корн., II, 1955, 303); — *Ви розмовляєте зі мною.. як бюрократ і вельможа!* (Донч., VI, 1957, 524).

ВЕЛЬМÓЖНИЙ, а, е, *заст.* 1. Родовитий, знатний, багатий, який має значну владу. *Латин, і серцем, і душею Далекий бувши од війни.., Зізвав панів вельможних* (Котл., I, 1952, 184); *Гуляли по коліна в крові І граф вельможний, і прелат* (Рильський, Сад.., 1955, 20); // *у знач. ім.* **вельмóжний**, ного, *ч.;* **вельмóжна**, ної, *ж.* *Доля карає й вельможного й неможного* (Номис, 1864, № 1720); *Сама не знає вельможна, що робити. Хоч би чим трохи одвести свою самотню душу* (Мирний, II, 1954, 101).

2. *у сполуч. із сл.* пан, пані. Вживалося при звертанні до особи (або в розмові про неї), яка займала високе суспільне становище, мала значну владу. — *Здоров був, батьку, вельможний пане сотнику! — заклекотіла громада* (Кв.-Осн., II, 1956, 178); *Збагачений війною, Вельможний пан гетьман Задумав при спокою Поставить богу храм* (Фр., XIII, 1954, 274); — *А вельможна пані Дрейсихерка нехай собі там хоч як чваниться, проте вона все не ліпша від нас!* (Л. Укр., IV, 1954, 239).

ВЕЛЬМÓЖНІСТЬ, ності, *ж., заст.* 1. Абстр. ім. до **вельмóжний;** родовитість, знатність.— *А третьому, щирому й молодому хлоп'яті: — Що,— каже* [пані],— *те світове — і вельможність, і багатство?* (Вовчок, I, 1955, 258); [Принцеса:] *Годі, люди, і шана, й посміх не до речі справді принцесі-босоніжці. Вся вельможність лишилась там (показує в діл)* (Л. Укр., II, 1951, 212).

2. *у сполуч. із сл.* ваша, їх. Форма звертання, титулування старшини, панства, чиновників.— *Якби оцей мужик та не робив діла за вас, панів, то довелося б вашій вельможності з голоду пальчики кусати!* (Мирний, IV, 1955, 336); — *Де староста? — гаркнув на писаря хорунжий.— Ваша вельможність, ви ж його самі послали скликати людей* (Багмут, Опов., 1959, 21).

3. Знатний сановник. *За що ж, панотче, вас вельможністю зробили І на ходулі підняли?* (Щог., Поезії, 1958, 480).

ВÉНА, и, *ж., анат.* Кровоносна судина, що несе кров з різних частин тіла до серця. *На худій його шиї пульсувала синя вена* (Кучер, Чорноморці, 1956, 83); *Лукія старанно розтирала їй набухлі синіми венами, наче вузлуватими вірьовками, старечі ноги* (Донч., III, 1956, 43).

ВЕНГÉРЕЦЬ *див.* **венгéрці.**

ВЕНГÉРКА ^{1} *див.* **венгéрці.**

ВЕНГÉРКА ^{2}, и, *ж.* 1. *заст.* Куртка з високою талією і нашитими впоперек шнурами. *Лиця пана Адама не бачу, лиш помічаю, що він у венгерці, у високих чоботях і в шапці* (Коцюб., II, 1955, 258); *Кармелюк зняв нову венгерку з синього сукна і зостався в одній камізельці* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 67).

2. Бальний танець і музика до нього, створені на основі угорських народних танців і мелодій; чардаш.

ВЕНГÉРСЬКИЙ, а, е, *заст.* 1. Прикм. до **венгéрці.** *Максим прицілився: бух! — венгерський офіцер зорав носом — і не скрикнув* (Мирний, II, 1954, 131).

2. *у знач. ім.* **венгéрське**, кого, *с.* Сорт виноградного вина.

ВЕНГÉРЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **венгéрець**, рця, *ч.;* **венгéрка**, и, *ж.*), *заст.* Угорці. *Погонич сидить у суконних штанях і у юпці.. з китицями, мов у венгерця* (Кв.-Осн., II, 1956, 232); *Венгерки ще гірше сміялись та галасували* (Н.-Лев., II, 1956, 395).

ВЕНДÉТА, и, *ж.* Звичай кривавої помсти за вбитого родича (на островах Корсіка і Сардінія). *Я чогось не сподівалась, що тут такі великі міста у сій «країні бандитів і вендети»* (Л. Укр., V, 1956, 413).

ВЕНÉДИ, ВЕНÉТИ, ів, *мн.* Слов'янські племена епохи первіснообщинного ладу, які на рубежі нашої ери населяли територію від Ельби до Дніпра. *Першими писаними джерелами про слов'ян є висловлювання письменників I—II ст. н. е. Тацита, Плінія і Птоломея, які називали їх венедами* (Іст. УРСР, I, 1953, 30).

ВЕНÉРИК, а, *ч., розм.* Венеричний хворий.

ВЕНЕРИ́ЧНИЙ, а, е: △**Венери́чна хворóба** — інфекційна хвороба, що передається переважно статевим шляхом; сифіліс, гонорея, м'який шанкер. *Найбільш поширеними захворюваннями в той час* [кінець XVIII ст.].. *були кишкові захворювання.., венеричні хвороби, цинга* (Матеріали.. охор. здоров'я.., 1957, 25); **Венери́чний хвóрий** — людина, що хворіє венеричною хворобою.

ВЕНЕРÓЛОГ, а, *ч.* Лікар, який лікує венеричні хвороби; фахівець з венерології.

ВЕНЕРОЛОГÍЧНИЙ, а, е. Прикм. до **венеролóгія.** *Венерологічний диспансер.*

ВЕНЕРОЛÓГІЯ, ї, *ж.* Галузь медичної науки, що вивчає венеричні хвороби і розробляє засоби їх лікування.

ВЕНÉТИ *див.* **венéди.**

ВЕНЕЦІÁНЕЦЬ *див.* **венеціáнці.**

ВЕНЕЦІÁНКА *див.* **венеціáнці.**

ВЕНЕЦІÁНСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **венеціáнці** і Венеція. *Вечоріло, але ще добре було видно місто над морем, і дехто запевняв, що бачив знамениті венеціанські канали на вулицях* (Минко, Намасте.., 1957, 5); // Зробл. у Венеції або таким способом, як робиться у Венеції. *Оглянув* [капітан] *себе у великому венеціанському дзеркалі при вході* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 8).

Венеціа́нське вікно́ — широке, закруглене зверху вікно, що складається з звичайного вікна посередині і по піввікна з боків. *Я знов заблукав у затишну У-ську вулицю з одним освітленим до пізньої ночі венеціанським вікном* (Коб., III, 1956, 100); *В розчинене венеціанське вікно гуртожитку вривається сонце* (Мик., I, 1957, 154).

ВЕНЕЦІА́НЦІ, ів, *мн. (одн.* **венеціа́нець**, нця, *ч.*; **венеціа́нка**, и, *ж.)*. Мешканці Венеції. [Річард:] *Я вже ситий тих пишнот, бенкетів, пестливої венеціанок вроди, облесливих речей венеціанців* (Л. Укр., III, 1952, 42); *У Потоцького був чудовий хор-капела під керівництвом венеціанця Петруччі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 97).

ВЕНЕЦІ́ЙСЬКИЙ, а, е, *рідко*. Те саме, що **венеціа́нський**. *Він дивився на себе в дзеркало з венеційського скла і сам собі сильно подобався* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 97).

ВЕНЕ́ЦЬКИЙ, а, е, *рідко*. Те саме, що **венеціа́нський**. *Пропускають зимний вітер, наче плетива венецькі, кожна жилочка тріпоче... о, зрадливії плащі!* (Л. Укр., I, 1951, 310); *Стіни її* [зали] *прикрашували артистично викладені візерунки з дерева, впереміж з малюванням, адамашки й венецькі дзеркала* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 44).

ВЕ́НЗЕЛЕВИЙ, а, е. Прикм. до **ве́нзель**.

ВЕ́НЗЕЛЬ, я, *ч*. Пов'язані між собою або перевиті в малюнок початкові літери власних імен. *В одному з вікон красувався вензель «ЄФТ», початкові літери її йменення, Єкатерини Толстої* (Ільч., Серце жде, 1939, 353); *На довгому столі у високих келихах зі старовинними вензелями пінилося іскристе вино* (Собко, Запорука.., 1952, 5).

ВЕНО́ЗНИЙ, а, е, *анат*. Прикм. до **ве́на**. *На скроні дрижав синій слід венозної жилки* (Кучер, Зол. руки, 1948, 41); *Бідна на кисень кров, яка має більш темне забарвлення, називається венозною* (Метод. викл. анат.., 1955, 89).

ВЕ́НТЕР, а, *діал*. Ятір.

ВЕНТИЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок., перех*. Провітрювати приміщення, здійснювати вентиляцію (в 1 знач.). *Якщо температура і вологість повітря більші, ніж потрібно, теплицю вентилюють* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 54).

ВЕНТИЛЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *недок*. 1. Провітрюватися, мати вентиляцію (у 1 знач.). *Хата моя вентилюється теплим повітрям весь день* (Коцюб., III, 1956, 443).

2. Пас. до **вентилюва́ти**.

ВЕНТИЛЯ́ТОР, а, *ч*. Пристрій, що, швидко переміщуючи спеціальними лопатями повітря, служить для провітрювання приміщення, а також використовується в ряді виробничих процесів. *Витягли мене в синематограф, де дивився якусь скучну драму і вентилятор дув мені в рот* (Коцюб., III, 1956, 418); *Вентилятор висів на стіні.. і, незважаючи на нестерпну задуху, не працював* (Вільде, Сестри.., 1958, 122); *Вентилятор* [молотарки комбайна], *створюючи струмінь повітря, сприяє відокремленню зерна від соломи і полови* (Зерн. комбайни, 1957, 37).

ВЕНТИЛЯ́ТОРНИЙ, а, е. Прикм. до **вентиля́тор**. *Вентиляторні труби, немов велетенські вуха якоїсь потвори, здавалося, прислухалися до ревіння бурі* (Донч., III, 1956, 222).

ВЕНТИЛЯЦІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **вентиля́ція**. *Вентиляційний потік;* // Признач. для вентиляції. *Аритмічно стогнуть вентиляційні машини* (Кач., II, 1958, 99).

ВЕНТИЛЯ́ЦІЯ, ї, *ж*. 1. Видалення зіпсованого повітря і заміна його свіжим у закритому приміщенні. — *Газ,* — *подумав він,* — *отруйний газ, слаба вентиляція* (Кол., Терен.., 1959, 210); *При інкубації гусячих яєць вентиляція повинна бути краща, ніж для курячих яєць* (Соц. твар., 2, 1956, 40).

2. Система приладів і пристроїв для провітрювання приміщення. *В цеху, де травили дріт, він домігся, щоб зробили вентиляцію* (Бойч., Молодість, 1949, 320); *Наші метрополітени забезпечені на всьому шляху потужною штучною вентиляцією* (Наука.., 4, 1958, 15).

ВЕ́НТИЛЬ, я, *ч*. 1. *техн*. Запірний клапан для вмикання й вимикання трубопроводу або для регулювання руху рідини, газу, пари і т. ін. у трубопроводі. *Рушила* [машина] *і немов завагалася, .. з бокових її вентилів бухнула пара* (Фр., III, 1950, 328); *Він почав повертати вентиль. У трубі забулькало, зашуміло, від неї запашіло жаром* (Шовк., Інженери, 1948, 189).

2. *муз*. Вид клапана в духових музичних інструментах для зміни висоти звука.

ВЕ́НТИЛЬНИЙ, а, е, *техн*. Прикм. до **ве́нтиль**. *Вентильні розрядники.*

ВЕНТИЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **вентилюва́ти**. *Колосальний басейн гірського повітря, постійно вентильованого високими вітрами.., стояв над цією розкішною країною* (Смолич, I, 1958, 351).

ВЕПР, а, *ч., рідко*. 1. Дикий кабан. *По тих нетрях і драговині кишіло звіру: оленів, сайгаків, кіз, вепрів, лисиць* (Стор., I, 1957, 257); *Чорно-сірий вепр вистрибнув з кущів і з грізним хрюканням затрусив на мисливців* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 361).

2. Кастрований самець свині; кабан.

ВЕ́ПРИК, а, *ч., рідко*. Зменш. до **вепр**. [Баба:] *А вночі де не взявся веприк, та й порив у старших* [братів] *грядки* (Стар., Вибр., 1959, 677); — *А, то веприк лежить!* — *Василь наблизився до дикого кабанчика, що відкинув лапки й перевалився на боці* (Чендей, Вітер.., 1958, 238).

ВЕПРИ́НА [1], и, *ж., рідко*. М'ясо вепра. *Вона винесла батькові на дорогу у міху коржів, шматок веприни, дрібок солі* (Скл., Святослав, 1959, 10).

ВЕПРИ́НА [2], и, *ж., діал*. Ягода агрусу. *Він вибрав кілька пригорщів самих достиглих веприн, великих, як терносливи* (Фр., V, 1951, 342).

ВЕПРИ́ННИК, а, *ч., діал*. Агрус.

ВЕРА́НДА, и, *ж*. Прибудована до будинку, крита дахом галерея, тераса. *З будинку ліворуч на веранду виходить Любов* (Л. Укр., II, 1951, 48); — *Дощ.. Що таке дощ нам отут, на веранді під дахом? Приємність* (Козл., Весн. шум, 1952, 100).

ВЕРБА́, и́, *ж*. Дерево або кущ з гнучким гіллям, цілісними листками і зібраними в сережки одностатевими квітками. *А над самою водою Верба похилилась* (Шевч., II, 1953, 8); *Хутірець обріс вербами та осокорами* (Мик., II, 1957, 18).

△ **Плаку́ча верба́** — вид верби, що має довгі звисаючі гілки. *З опущеним віттям стоять на острові старі плакучі верби* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 121).

◇ **Ве́рби золоті́ росту́ть** *де, за ким* — про недоладні, нерозумні дії кого-небудь. *Де Хаброня ступить, там золоті верби ростуть* (Н.-Лев., III, 1956, 258); **На вербі́ гру́ші** — безглузда вигадка, нісенітниця. — *Ти розкажеш такого, що на вербі груші, а на сосні яблука ростуть* (Вовчок, I, 1955, 319).

ВЕРБА́ЛЬНИЙ, а, е, *книжн*. Словесний. *Застосування тільки одного словесного (вербального) методу змушує учнів вдаватися до механічного заучування* (Шк. гігієна, 1954, 140).

△ **Верба́льна но́та**, *дипл.*— рівнозначне усній заяві письмове повідомлення, дипломатична нота без підпису з менш важливих питань.

ВЕРБЕ́НА, и, *ж.* Трав'яниста або чагарникова рослина з рясними квітками різних кольорів, зібраними в суцвіття. *Що тут цвіте. Отже: ..вербена, мімоза, гвоздика* (Коцюб., III, 1956, 419); *Сьогодні знов поникли п'яно мої вербени на вікні* (Сосюра, I, 1947, 36).

ВЕРБЕ́НОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **вербе́на**.

2. *у знач. ім.* **вербе́нові**, вих, *мн.* Родина дводольних рослин з квітками, зібраними у суцвіття, до якої належать трав'янисті рослини, чагарники, ліани, деякі дерева.

ВЕРБИ́НА, и, *ж.* 1. Одне вербове дерево. *Не стій, вербино, розкидайся* (Сл. Гр.); *Він не знає, де ялина, Де сосна, Не вгадає, де вербина Й бузина* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 25).

2. Вербове дерево як матеріал. *Був у нас добрий будинок з вербини, Гонтовий дах, димарі із цеглини* (Щог., Поезії, 1958, 339).

ВЕРБИ́ЦЯ, і, *ж.* Пестл. до **верба́**. *Легкий, пухкий попілець ляже, вернувшися, в рідну землицю, вкупі з водою там зростить вербицю* (Л. Укр., III, 1952, 268); *Омита ранішнім дощем.., росте стара вербиця* (Шер., Дружбою.., 1954, 86).

ВЕРБИ́ЧЕНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **верби́чка**. *Зеленая вербиченька У полі шуміла* (Щог., Поезії, 1958, 154); [Мавка *(кида́ється до верби, що стоїть, похилившись над дряговиною):*] *Вербиченько-матусенько, рятуй!* (Л. Укр., III, 1952, 220).

ВЕРБИ́ЧКА, и, *ж.* Зменш. до **верба́**. *Посадила в землю мати Дві вербички навесні* (Гірник, Сонце.., 1958, 149).

ВЕРБЛЮ́Д, а, *ч.* Велика жуйна тварина, одно- або двогорба, що живе в зоні пустель та сухих степів і відзначається надзвичайною витривалістю. *По колючім саксаулі Верблюди пастися пішли* (Граб., Вибр., 1949, 119); *Видніються юрти, біля них в холодку одногорбі і двогорбі верблюди* (Десняк, Опов., 1954, 39); *Верблюди тягли великі гарби* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 537); * У порівн. *Працював* [Абдул], *як гірський осел, як терплячий сумирний верблюд* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 384).

ВЕРБЛЮДЕНЯ́, я́ти, *с.* Маля верблюда.

ВЕРБЛЮДИ́ЦЯ, і, *ж.* Самка верблюда. *Сафар.. поляскував язиком: оце так здобич! За таку бранку можна віддати табун легконогих степових лошиць, сотню верблюдиць — і того мало* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 141).

ВЕРБЛЮ́ДКА, и, *ж.* Кущувата трав'яниста рослина-бур'ян. *Зрідка видніються над ковилами кулясті кущі верблюдки* (Гончар, Таврія.., 1957, 126).

ВЕРБЛЮ́ДЯЧИЙ, а, е. Те саме, що **верблю́жий**. *Вся вона* [земля] *в бурих плямах, схожих на пропилену верблюдячу шкіру. Мертво виблискують на сонці скам'янілі солоні озера* (Рад. Укр., 12.III 1964, 3).

ВЕРБЛЮ́ЖИЙ, а, е. Прикм. до **верблю́д**. *Мотаються горби верблюжі* (Коцюб., II, 1955, 151); // Стос. до верблюда. *Незабаром підводами у верблюжих упряжках в'їхали на майдан строганівські повстанці* (Гончар, Таврія.., 1957, 305).

ВЕРБЛЮ́ЖИНА, и, *ж.* М'ясо верблюда.

ВЕ́РБНИЙ, а, е. Стос. до верби. *Тієї ночі нам снились.. зорі.. біля вербної балки* (Мал., II, 1956, 153).

Ве́рбна субо́та; Ве́рбна неді́ля, *церк.*— назви християнських свят у суботу й неділю за тиждень перед великоднем. *Минув тиждень. Була вербна неділя* (Мирний, III, 1954, 60); *Під церкву він ходив, правда, частіше. У вербну суботу — коли після вечерні можна було безборонно нахльостувати дівчат лозиною, приказуючи «не я б'ю, верба б'є»* (Смолич, Мир.., 1958, 32); **Ве́рбний ти́ждень**, *церк.*— тиждень перед вербною неділею.— *На вербному тижні приходить до нас.. якийсь парубійко* (Гончар, Таврія.., 1957, 88).

ВЕРБНИ́К, ВЕРБНЯ́К, а́, *ч.*, *збірн.* Зарості верб або верболозу. *Тису стискають густі вербняки* (Гойда, Сонце.., 1951, 23).

ВЕРБНЯ́К *див.* **вербни́к**.

ВЕРБНЯКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **вербня́к**.

ВЕРБО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вербува́ти**; // *у знач. ім.* **вербо́ваний**, ного, *ч.* Людина, яка завербувалася на роботу. *Вербованих приїхало значно більше, ніж ми розраховували* (Руд., Вітер.., 1958, 178).

ВЕРБО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **верба́**. *Ген-ген понад тихим Дунаєм зеленою лавою простягся кучерявий гай вербовий* (Коцюб., I, 1955, 137); *Вона знає тут кожний куточок. Зберігся навіть і досі старий вербовий пеньок* (Шиян, Вибр., 1947, 271); // Зробл. з верби. *І грав би на сопілочці вербовій Тужливу ту мелодію без слів* (Фр., XIII, 1954, 415); *На камінних підвалинах стояло велике вербове корито* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 7).

ВЕРБО́ВКА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **вербува́ння**. *Йде вербовка* (Довж., I, 1958, 46).

ВЕРБОЗІ́ЛЛЯ, я, *с.* *(Lysimachia)*. Багаторічна трав'яниста рослина, що росте у вологих місцях, на берегах річок, боліт і т. ін.

ВЕРБОЛІ́З, ло́зу, *ч.* 1. Високий кущ або невелике дерево з довгими блискучими гілками і вузьким листям, що росте звичайно у вологих місцях. *Пишається калинонька, Явор молодіє, А кругом їх верболози Й лози зеленіють* (Шевч., II, 1953, 363); *Починалися рідні луги, плавні, гаї, весело полискувала Десна в густих верболозах* (Кучер, Дорога.., 1958, 136).

2. *збірн.* Зарості цієї рослини. *Кругом острова верболіз, неначе огорожа стоїть* (Стор., I, 1957, 208); *Верболіз з очеретом шумить* (Гонч., Вибр., 1959, 20).

ВЕРБОЛО́ЗОВИЙ, а, е. Прикм. до **верболі́з**. *Все це знайоме до болісної журби. І пагорбок, на якому стоїть Данило, і той гайок, і верболозові густі нетрища на берегах Уги* (Коп., Лейтенанти, 1947, 113); // Зробл. з верболозу. *Займався* [Баклагов] *тепер тим, що плів верболозові кошики* (Гончар, Таврія.., 1957, 74).

ВЕ́РБОНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **верба́**. *Годі, друже, розмовляти; Годі, друже, нам зітхати,— Будемо мовчать, Як ті вербоньки похилі, Загадавшись, на могилі Купкою стоять* (Граб., I, 1959. 592).

ВЕ́РБОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **верба́**. *Вербочко густенька! розпусти своє листячко ще густіш, покрий нас, як з милим зійдемося під тобою розмовляти* (Кв.-Осн., II, 1956, 438).

ВЕРБУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до вербування. *Втікачів із вербувального пункту.., які не бажали їхати до фашистської каторги, теж приймало місто* (Ю. Янов., II, 1954, 20).

ВЕРБУВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Особа, що займається вербуванням. *Шукаючи щастя в Америці, про яку так багато.. наговорено вербувальниками, Матвій Шувала віч-на-віч зіткнувся з жорстокою дійсністю капіталістичного світу* (Рад. літ-во, 2, 1957, 30).

ВЕРБУВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **вербува́льник**.

ВЕРБУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вербува́ти**. *—Треба вже тепер подумати про вербування будівельників та монтажників* (Шовк., Інженери, 1956, 57).

ВЕРБУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *перех.* Наймати, набирати людей на роботу (у давнину — і до війська). *А в пікінери вербували, Та теж охочих* (Шевч., II, 1953, 253); — *Дозрівають хліба, приїде економ, вербуватиме* *косарів, в'язальниць* (Шиян, Гроза.., 1956, 479); // Залучати до якоїсь діяльності, до участі у якій-небудь організації. *Наші побратими рішили вербувати до свого побратимства широку громаду бориславських ріпників* (Фр., V, 1951, 372); *Таємні агенти гестапо розбрелися.. вербувати шпіонів та провокаторів* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 161).

ВЕРБУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* 1. Найматися на роботу. *Навіть не закінчивши середньої школи, Вася нетерпляче, з буйним азартом молодості, кинувся у білий світ. Вербувався, куди тільки його вербували* (Гончар, I, 1954, 169).

2. Пас. до **вербува́ти**.

ВЕРБУ́НКА, и, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **вербува́ння**. *Пристань, пристань до вербунки, будеш їсти з маслом курки* (Номис, 1864, № 12511).

ВЕРБУ́НОК, нку, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **вербува́ння**. *Пішли к Енею на вербунок, Були ж обидва земляки* (Котл., I, 1952, 227).

ВЕ́РБ'Я, я, *с.*, *збірн.*, *рідко.* Верби.

◇ **Ве́рб'я золоте́ росте́** — те саме, що **Ве́рби золоті́ росту́ть** (*див.* **верба́**). *Куди не повернешся — золоте верб'я росте* (Номис, 1864, № 3130).

ВЕРВ, і, *ж.* Давньоруська сільська поземельна община, члени якої були зв'язані круговою порукою. *Спільним добром верві були лісові вгіддя та вигони* (Іст. СРСР, I, 1956, 34).

ВЕРВЕ́ЧКА, *рідко* **ВІРВЕ́ЧКА**, и, *ж.* 1. Один з чотирьох мотузочків, на яких підвішена колиска. *Учу й прясти, чепурною хазяйкою бути. У колисці мала дитина,— вона в мене знає, як заколихати злегка, за вервечки* (Барв., Опов.., 1902, 435); *Скрипить на вервечках колиска, І вітер по шибці шкребе* (Мал., II, 1956, 126); *Біля лежанки, на вузлуватих вірвечках, висить колиска* (М. Ол., Леся, 1960, 49); // *рідко.* Мотузок. *Погуляв, як собака на вервечці* (Номис, 1864, № 12491).

2. *перен.* Ряд, валка кого-небудь, низка чого-небудь. *І не сам гуляє Василь, а назбирає коло себе цілу вервечку таких, які сам, школярів і пішли* (Мирний, IV, 1955, 78); *На станційку влетів чорний задимлений паровоз, тягнучи за собою вервечку опецькуватих цистерн* (Загреб., Європа 45, 1959, 257).

ВЕ́РГА́ННЯ, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **ве́рга́ти**.

ВЕ́РГА́ТИ, ве́рга́ю, ве́рга́єш, *недок.*, **ВЕ́РГНУТИ** *і* **ВЕ́РГТИ**, гну, гнеш, *док.*, *перех. і неперех.*, *розм.* З силою кидати, шпурляти. *Як узяв той ведмідь дуб'я трощити; такі дуби вергає, що по півтора обіймища* (Укр.. казки, 1951, 179); *Дочка та батько німцям не здавались.. Гранатами вергали в ворогів* (Рильський, Мости, 1948, 107); * Образно. [Калеб:] *Та тяжко вергнуть каменя на брата!* (Л. Укр., III, 1952, 80).

◇ **Ве́рга́ти грома́ми (громи́)** — гнівно розмовляти, загрожувати. *Командуючий окупаційною армією мав підстави рвати й метати, мав причини вергати громи* (Смолич, V, 1959, 617).

ВЕ́РГА́ТИСЯ, ве́рга́юся, ве́рга́єшся, *недок.*, **ВЕ́РГНУТИСЯ** *і* **ВЕ́РГТИСЯ**, гнуся, гнешся, *док.*, *розм.* 1. Кидатися падати. *Пішов на кришу, де чекала жінка, Так та з страху лиш скрикнула в нетямі, Вниз верглась і розбилася об камінь* (Фр., X, 1954, 163).

2. *тільки недок.* Пас. до **ве́рга́ти**.

ВЕ́РГНУТИ *див.* **ве́рга́ти**.

ВЕ́РГНУТИСЯ *див.* **ве́рга́тися**.

ВЕ́РГТИ *див.* **ве́рга́ти**.

ВЕ́РГТИСЯ *див.* **ве́рга́тися**.

ВЕРГУ́Н^{1} *див.* **вергуни́**.

ВЕРГУ́Н^{2}, у́, *ч.* Сорт тютюну. *Курці безсонні З махорки, бакуну та вергуну Поскручували цигарки* (Рильський, I, 1956, 242); — *Кури мого,— протяг він табакерку із жовтим тютюном.— Це наш вергун* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 116).

ВЕРГУНИ́, і́в, *мн.* (*одн.* **вергу́н**, а́, *ч.*). Смажене в смальці або олії солодке печиво, що має форму продовгуватих смужечок. *Пекарня і справді чудова: ..тут баханці, вергуни, калачі* (Вовчок, VI, 1956, 283); *Вчителька поставила на стіл тарілку з хрускотливими вергунами* (Донч., IV, 1957, 46).

ВЕРДИ́КТ, у, *ч.* Вирок, ухвала (перев. суду присяжних).

ВЕ́РЕД^{1} *див.* **ве́реди**.

ВЕ́РЕД^{2}, у, *ч.* Гнійний нарив, болячка. * Образно. — *Якби Руфін і всі йому подібні сторожею законові служили, а не сиділи.., то всякі вереди на тілі Риму ізслизли б геть, як віспа вітряна* (Л. Укр., II, 1951, 366).

ВЕРЕДА́, и́, *ч. і ж.*, *розм.* Вередлива людина; той, хто вередує. *Вечір каже:— І не жди, Не зайду до вереди. Він за стіл не вміє сісти, Дерунів не хоче їсти* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 92); *Мала мама одинця, Одинця-мазунця. Мамі з ним була біда: Одинець був вереда* (Бойко, Ростіть.., 1959, 76).

ВЕ́РЕДИ, ів, *мн.* (*рідко одн.* **ве́ред**, у, *ч.*). Невиправдані бажання, примхи. *Це, мабуть, у вас якісь вереди чи примхи, щоб спати на цвинтарі* (Н.-Лев., IV, 1956, 280).

ВЕРЕДИ́ТИ, джу́, ди́ш, *недок.*, *перех.* Завдавати болю, уражати хворе місце. *Той регіт гострим ножем упивався Христі в серце, вередив і без того нетерплячу болість руки* (Мирний, III, 1954, 77); * Образно. [Пріська:] *Де ж вона, бідна, була до сього часу?* [Пилип:] *Не питав, дочко, не питав. Не хотілося болячки вередить* (К.-Карий, I, 1960, 469).

ВЕРЕДИ́ТИСЯ, джу́ся, ди́шся, *недок.* 1. Пас. до **вереди́ти**.

2. *діал.* Голосно кричати. *А нуте, хлопці, зв'яжіт*[ь] *їх обоє, зав'яжіт*[ь] *їм роти, щоб не вередилися* (Фр., VIII, 1952, 161).

ВЕРЕДІ́Й, я́, *ч.* Те саме, що **вереду́н**. *Чого тобі не стає ще? Ну, та й вередій же!* (Сл. Гр.).

ВЕРЕДІ́ЙКА, и, *ж.* Те саме, що **вереду́ха**. *Свої-то не чіпали Настусю, бо добре вивчили її химерну, примхливу вдачу страшенної вередійки* (Коп., Земля.., 1957, 53).

ВЕРЕДЛИ́ВИЙ, а, е. Який капризує, вередує, постійно має примхи; якому важко догодити. *Хазяїн був задирливий і вередливий* (Вовчок, I, 1955, 296); *Парасці.. дуже не до вподоби була ота нічна сторожа коло вередливої пані* (Фр., VII, 1951, 8); *Була собі вдовиця, і росла при ній дочка, вередлива та бридка* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 133); // Який виражає незадоволення, примхливість. *Коли пиховитий старший вередливим жестом скинув кирею.., кобзарі знову заграли* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 5); // Надто вибагливий, перебірливий. *Природжене почування краси.. зробило Михалчевського щодо дівчат трохи вередливим* (Н.-Лев., II, 1956, 127).

2. *перен.* Мінливий, непостійний за своїми ознаками. *По Дніпру біліють вередливі піскуваті мілини* (Н.-Лев., II, 1956, 384); *Що ота громовиця у квітні Над безлистям — омана лиха: Будуть.. морози досвітні, А земля вередлива й суха* (Мас., Сорок.., 1957, 319).

ВЕРЕДЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **вередли́вий**. *Чи то дивлячись на пана, вона училася вередувати, чи, може, кров панська унесла ту вередливість у її.. жили і тіло* (Мирний, IV, 1955, 32); *Вірші Н. Забіли виховували малят.. й через дотепне висміювання негативного, наприклад, вередливості* (Іст. укр. літ., I, 1956, 226).

ВЕРЕДЛИ́ВО. Присл. до **вередли́вий.** *Вона весь час вередливо кривиться і постійно незадоволена з чогось* (Коп., Десятикласники, 1938, 282); *Йому був добре знайомий і цей чагарник.. з вередливо покрученими корчами* (Коцюб., I, 1955, 338).

ВЕРЕДНИ́К, а́, *ч.* 1. Те саме, що **вереду́н.**

2. (*Thlaspi* L.). Трав'яниста рослина з родини хрестоцвітих; талабан.

ВЕРЕДНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **вередни́к** 1. *Не буде їй добра у світі, коли такою вередницею зостанеться* (Вовчок, I, 1955, 16); [Тьотя Сима:] *Ну що, призналася, нарешті, чоловікові, вереднице?* (Коч., II, 1956, 454).

ВЕРЕДУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вередува́ти.** —*Я таки й думав, що на тебе найшло вередування,— знехотя обізвався батько* (Н.-Лев., IV, 1956, 184); *Маленький Марко махав ручками, дригав ноженятами, верещав на всю хату і з натуги червонів. Антін на його вередування не зважав* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 146).

ВЕРЕДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., без додатка.* Виявляти незадоволення, мати примхи. *Сходить сонечко — вона* [панночка] *вередує, і зайде — вередує. І те не добре, й те не до ладу* (Вовчок, I, 1955, 16); *Ванько вередував і не хотів спати, доки не прийде татко й не розповість йому казки* (Панч, II, 1956, 254); // *без додатка і ким, чим.* Перебирати, бути надто вибагливим. *І почали вередувать* [Жаби]: «*Не хочемо! Не треба нам такого! Ходімте Доленьку благать, Щоб короля дала живого*» (Гл., Вибр., 1957, 160); *На коні сидів* [Синявін], *як юнак, і, незважаючи на свою огрядність, не вередував кіньми* (Ле, Міжгір'я, 1953, 69); // *над ким, заст.* Знущатися, збиткуватися. *До часу над слабим, хто дужчий, вередує* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 45); *Чи я коли думала, що та скваснілa стара кокетка буде надо мною вередувати?* (Л. Укр., III, 1952, 523).

ВЕРЕДУ́Н, а́, *ч.* Той, хто вередує. *Бідна Мотузиха не знала, на чому прягти яєшню для старих вередунів* (Н.-Лев., IV, 1956, 206).

ВЕРЕДУ́ХА, и, *ж.* Та, що вередує. *Замислив я охитрувати вередуху* (Вовчок, VI, 1956, 312).

ВЕРЕМІ́Й, я, *ч., розм.* Те саме, що **веремі́я.** *Коли над сим глухим, пустельним місцем жалібно гула одна буря, крутячи страшного веремія і закидаючи усе снігом,—ті* [горобці] *і зимою хмарами носилися і несамовито цвірінькали* (Мирний, IV, 1955, 16).

ВЕРЕМІ́Я, ї, *ж., розм.* 1. Сильний крик, галас з метушнею, безладним рухом. *Всі веремію підняли* (Котл., I, 1952, 54); [Степан:] *Та що оце ти.. влізла в чуже подвір'я, здіймаєш веремію, та ще й силуєш мовчати?* (Кроп., II, 1958, 61); *Оленку мало не повалили з ніг.. Коли б не Павло, то, здається, й повік не вибралась з тієї тісноти і веремії* (Кучер, Трудна любов, 1960, 475).

2. Вир, вихор, коловорот. *Зоїна постать поступово тане у веремії світлих сніжинок* (Гур., Новели, 1951, 110); // *перен.* Складні обставини з швидким розвитком подій. *Попався у сю веремію* [розправу над гайдамаками] *і наш дідуган Тарасович, та якось викрутивсь* (Стор., I, 1957, 164); [Всі:] *Де не взявся сірий вовк — От так веремія! Теслярівна ковалю Кинулась на шию* (Коч., I, 1956, 525).

◇ **Завда́ти веремі́ї** — ви́кликати замішання, зчинити колотнечу. *Тут шаблею шукать, а не судами прав Належить. Ножиком завдам їм веремії* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 183); **Закрути́ти (зня́ти** *і т. ін.*) **веремі́ю** — зчинити галас, крик, колотнечу.— *Учепився він: дайте та дайте* [жому].. *Не дай.. Таку веремію закрутить, що хоч з хати тікай...* (Добр., Тече річка.., 1961, 122); **Крути́ти веремі́ю** — кричати, галасувати, здіймати колотнечу. *Ой ти крутиш веремію, а я б сказав, та говію* (Номис, 1864, № 3583); *Сагайдакові що?.. Йому шаляй-валяй, крути веремію,— хіба він за щось відповідає?* (Добр., Тече річка.., 1961, 245).

ВЕРЕ́М'Я, я, *с., діал.* Гарна погода. *Тимофій зійшов на дорогу і привітався з кумом, а відтак став вихваляти сьогоднішнє верем'я* (Черемш., Вибр., 1960, 98).

ВЕ́РЕС, у, *ч.* Вічнозелений низенький кущик з дуже дрібним і численним листям та лілово-рожевими квітками. *Чіпляючись за кущики вересу та верболозу, Бронко спустився вниз до ріки* (Вільде, Сестри.., 1958, 222); *Для нас зацвітали маки, стелився низенько верес* (Шер., Дорога.., 1957, 29).

ВЕ́РЕСЕНЬ, сня, *ч.* Назва дев'ятого місяця календарного року. *Звелося літо, і не знать, Як день за днем минув, І серпень дав, що можна дать, І вересень майнув...* (Щог., Поезії, 1958, 387); *Верес квітне довго: з серпня по жовтень, але найбільша його сила в дев'ятому місяці року. Тому перший місяць осені одержав назву — вересень* (Наука.., 9, 1961, 45).

ВЕ́РЕСК, у, *ч.* 1. Пронизливий, різкий крик, виск. *Жіночий вереск роздирав вуха* (Коцюб., II, 1955, 355); *Дітлахи-пастушки з вереском і свистом вибігали навперейми машині* (Смолич, I, 1958, 52); *Надвечір величезне дворище сповнилося муканням корів, овечим меканням і страшенно неприємним свинячим вереском* (Кол., На фронті.., 1959, 68).

2. Високий, пронизливий, неприємний звук (від тертя металевих, дерев'яних і інших предметів). *Вереск коліс з кожною хвилиною замирав* (Панч, Іду, 1946, 74); // Про дуже голосний, різкий звук мисливського рогу, сирени і т. ін. *Залунав по горах і лісах роговий вереск і урвався* (Фр., VI, 1951, 80); *Пронизливий вереск автомобільної сирени ще не стихав, відколи машина в'їхала до міста* (Кучер, Чорноморці, 1956, 77).

ВЕРЕСКЛИ́ВИЙ, а, е. 1. Високий, різкий, пронизливий (про голос, звук).— *І-гі-гі-і! — почулося знизу в відповідь тонке, верескливе гукання, й незабаром парубки побачили в долині гурток дівчат* (Коцюб., I, 1955, 236); — *Стояки тріснули,— гукнув чийсь верескливий зляканий голос* (Донч., I, 1956, 430).

2. Який верещить.— *Ні, пані, у вас єсть цуцик, та ще й дуже верескливий цуцик: він і тепер, от недавно, верещав* (Григ., Вибр., 1959, 375); *Верескливі одеські хлопчаки вимахували газетами, закликаючи до себе покупців* (Кучер, Чорноморці, 1956, 86).

ВЕРЕСКЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **верескли́вий.**

ВЕРЕСКЛИ́ВО. Присл. до **верескли́вий.** *Когут десь крикнув тонко й верескливо* (Сос., II, 1947, 82); — *Ти мене виганяєш? — верескливо запитав Матюша і сів у першому ряду* (Шиян, Баланда, 1957, 97).

ВЕРЕСКНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Однокр. до **верещáти.** *Крадькома від матері дала* [Пріська] *Гапці штурханців зо два. Дитина верескнула* (Л. Укр., III, 1952, 667); *Блакитна ракша верескне, задирчить і майне в кущі* (Ю. Янов., Мир, 1956, 143).

ВЕРЕСКОТНЯ́, і́, *ж., розм.* Тривалий багатоголосий вереск.

ВЕРЕСКУ́Н, а́, *ч., розм.* Той, хто багато верещить.

ВЕРЕСКУ́ХА, и, *ж., розм.* Та, що багато верещить.

ВЕРЕСНЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **ве́ресень.** *Чудесний вересневий день починався пташиним співом* (Коп., Як вони.., 1948, 59); *Цвіли айстри — пізні вересневі квіти* (Донч., I, 1956, 373).

ВЕРЕСНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Однокр. до **верещáти.** — *Фатьме-ее!— вереснула вона тонким, проймаючим голосом* (Коцюб., I, 1955, 290);— *Ой, тьотю! — вереснула* [дівчина] (Ле, Міжгір'я, 1953, 485).

ВЕ́РЕСОВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ве́рес**. *Вересова земля. Заготовляють її у лісах, де росте верес* (Озелен. колг. села, 1955, 200).

2. *у знач. ім.* **ве́ресові**, вих, *мн.* Родина вічнозелених кущів або півкущів з дуже дрібним листям і лілово-рожевими квітками.

ВЕРЕ́ТА, и, *ж.* 1. Те саме, що **рядно́**. *А ліжко те — від лави до запічка дощок зо п'ять, соломи околіт, верета груба* (Фр., XIII, 1954, 54); *Від чистої білої верети йшов той особливий конопляний запах, що миттю переніс Данила в давні юнацькі роки* (Чендей, Поєдинок, 1962, 246); //Одяг з грубої тканини, з ряднини. *Убрання панське жінка поспішає зміняти на верету рабську* (Л. Укр., II, 1951, 226).

2. Оберемок, купа чого-небудь, що вміщується в одному рядні. *Малим ще, пам'ятаю, всі межі я знав.. Межі й на ступінь широкі були, З одної нажнеш дві верети трави* (Фр., X, 1954, 178).

3. *діал.* Різнокольоровий килим з грубої вовни. *Тепер на Гуцульщині виготовляються такі домоткані килимарські вироби: «ліжники», «коверці», «верета» і «бесаги»* (Нар. тв. та етн., 4, 1958, 64); *Якби Васильковi батьки були більш маєтні, то годилося б.. понад ліжницею красуватися добротним веретам, рушникам, кожушкам* (Турч., Зорі.., 1950, 29).

ВЕРЕТЕ́НЕЧКО, а, *с.* Пестл. до **верете́но**. *Гомонить гучніш ялина, Веретенечко шумить* (Л. Укр., IV, 1954, 124).

ВЕРЕТЕ́НИСТИЙ, а, е. Який має форму веретена. *Кропива та гірчиця, підхопившися завчасу і пустивши глибше в землю свій веретенистий корінь, буяли та розросталися* (Фр., V, 1951, 299).

ВЕРЕТЕ́ННИЙ, ВЕРЕТІ́ННИЙ, а, е. Прикм. до **верете́но** 1; //Стос. до веретена.

ВЕРЕТЕ́ННИК, а, *ч.* Той, хто виготовляє веретена.

ВЕРЕТЕ́НО, а, *с.* 1. Ручне знаряддя для прядіння, що становить собою тонку паличку з видовженими загостреними кінцями і потовщенням посередині. *Зараз вихопила у матері гребінь і почала прясти — аж хурчить веретено* (Кв.-Осн., II, 1956, 424); *Прядуть на прядках молодиці й дівчата, баби на веретенах* (Головко, II, 1957, 89); * У порівн.— *Крутимся, Корнюшо? — Як веретено, як веретено у піст* (Стельмах, Хліб.., 1959, 154); //Основна частина прядильних машин, за допомогою якої закручуються і намотуються нитки. *Тисячі крутились веретен — нитку витягали сирову* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 118).

2. Стрижень, що становить собою вісь обертання частин різних механізмів. *Веретено сепаратора обертається в шарикових підшипниках й знизу спирається на сталевий шарик* (Механ. і електриф.., 1953, 505).

ВЕРЕТЕНОПОДІ́БНИЙ, а, е. Який має форму веретена. *Осетрові риби мають видовжене веретеноподібне тіло* (Укр. страви, 1957, 121).

ВЕРЕТЕНОПОДІ́БНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **веретеноподі́бний**. *Бульби у таких* [хворих готикою] *рослин дрібні, іноді розтріскуються, але зберігають веретеноподібність* (Картопля, 1957, 228).

ВЕРЕТЕ́НЦЕ, ВЕРЕТІ́НЦЕ, я, *с.* Пестл. до **верете́но** 1. *Рано-вранці я вставала, мичку микала та пряла; А серденько занудилось, веретенце не крутилось* (Щог., Поезії, 1958, 236); *Одному на трісочці прядеться, а другому і веретінце не хоче* (Номис, 1864, № 1695); *Веретенце завжди в'ється тихо* (Воронько, Драгі.., 1959, 64).

ВЕРЕ́ТИЩЕ, а, *с., заст.* Одяг з грубої тканини; бідний одяг, лахміття. *Все веретище Остапове держалось тільки латками* (Барв., Опов.., 1902, 22); * Образно. [Одна покутниця (колишня Гретхен):] *Глянь, він* [Фауст] *вже тліну рве покрови, Земне веретище своє, І в світлій ризі ефіровій Могутня юність повстає!* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 468).

ВЕРЕТІ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Безнога, схожа на змію ящірка. *Вуж і веретільниці порозлазилися по ліжку і шукали дороги на землю* (Мак., Вибр., 1954, 334); — *Та то веретільниці — великі ящірки* (Ів., Ліс. казки, 1954, 61).

ВЕРЕТІ́ННИЙ *див.* **верете́нний.**

ВЕРЕТІ́ННИК, а, *ч.* Прилад для змотування ниток з веретена на мотовило.

ВЕРЕТІ́НЦЕ *див.* **верете́нце.**

ВЕРЕ́ТКА, ВЕРІ́ТКА, и, *ж.* Зменш. до **вере́та**. *Ноги його були накриті старою веріткою* (Март., Тв., 1954, 44).

ВЕРЕ́ТТЯ, я, *с., розм.* 1. Груба тканина з валу (*див.* **вал** ^{2}); ряднина.

2. Старі речі; лахміття.

ВЕРЕ́ТЯНИЙ, а, е. Виготовлений з веретт я (в 1 знач.). *У своїй веретяній свитині.. Остап здавався мені гайдамакою* (Барв., Опов.., 1902, 22).

ВЕРЕТЯ́НКА, и, *ж.* Одяг з грубої тканини, з ряднини. *Він тайком отирав собі очі брудним рукавом своєї веретянки* (Фр., III, 1950, 203).

ВЕРЕЩА́КА, и, *ч. і ж.* 1. Той (та), хто багато верещить.

2. *тільки ж.* Страва з свинячої грудинки. *Подаючи на стіл, верещаку посипають зеленню петрушки* (Укр. страви, 1957, 155).

ВЕРЕЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вереща́ти** і звуки, утворювані цією дією. *До нас донеслося чиєсь нестямне верещання* (Мирний, IV, 1955, 375); *Чулося грайливе верещання дівчат* (Шиян, Гроза.., 1956, 243).

ВЕРЕЩА́ТИ, щу́, щи́ш, *недок., розм.* 1. Пронизливо, різко кричати, пищати, вищати. *Хлопець верещав не своїм голосом* (Н.-Лев., III, 1956, 202); *Дівчатка аж верещали від захоплення, стрибали навколо сосни* (Збан., Між.. людьми, 1955, 17); *Верещить на возі порося, пришнуроване до драбини мотузкою* (Вишня, I, 1956, 42); //Дуже голосно співати, щебетати. *Горо̀бці верещали по вербах, збираючи сплячі хрущі* (Март., Тв., 1954, 113); *У ботанічному саду верещали на всі заставки солов'ї* (Ю. Янов., II, 1954, 88).

2. *перен.* Видавати різкі, пронизливі звуки, скрипіння (при терті металевих, дерев'яних та інших предметів). *На порожніх вулицях, занесених снігом, пронизливо верещали ковані колеса обозу* (Панч, В дорозі, 1959, 69); *В кімнаті невідома дівчина витирала зім'ятим папером вікно, воно скрипіло й верещало* (Ю. Янов., II, 1954, 68).

ВЕРЕ́Я, ї, *ж.* Стовп, на який навішують ворота.

ВЕРЗІ́ННЯ, я, *с.* 1. *фам.* Дія за знач. **верзти́**.— *Не бійсь, моє серце, то все верзіння,— говорить козак* (Вовчок, I, 1955, 324).

2. *розм.* Видіння, марення.

ВЕРЗТИ́, зу́, зе́ш, *недок., перех. і неперех., фам.* Говорити нісенітницю, дурницю; вести пусті балачки. *Таке верзе, що й купи не держиться* (Укр.. присл.., 1955, 183); *А парубки копиці клали, Та, знай, на сонце позирали, Та нісенітницю верзли* (Шевч., II, 1953, 186); *Коли мені здається, що мої співбесідники верзуть єресь, я кажу їм це в очі* (Шовк., Інженери, 1956, 205).

ВЕРЗТИ́СЯ, зе́ться, *недок., розм.* Поставати в уяві, в думках.— *Коли б ти знав, таке саме мені верзлось оце недавно, вранці, як я чесала косу* (Н.-Лев., I, 1956, 153); — *Машинка стукає, як кулемет, і я почав пригадувати...— Війну? — Так... верзлося всяке...* (Довж., II, 1959, 157); *Верзлася в голові недоспівана пісня* (Ле, Мої листи, 1945, 19); //Маритися, ввижатися у напівсвідомому стані; снитися. *Пестять обійми кохані Серце любов'ю мені.. Все ж те верзлося в омані, Все те я бачив у сні* (Граб., I, 1959, 130); [Бабуся:] *Він запитав: — Чого це сни погані Мені верзуться?* (Воронько, Казка.., 1957, 15).

ВЕРЗУ́Н *див.* **верзуни́.**

ВЕРЗУНИ́, і́в, *мн. (одн.* **верзу́н, а́**, *ч.), діал.* Постоли. *Тепер він берега пустився І так злиденно іскривився, Що став похожим на верзун* (Котл., I, 1952, 290); *На худих ногах були великі верзуни* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 183).

ВЕРЗЯ́КАННЯ, я, *с., вульг.* Дія за знач. **верзя́кати.** *Дожилися, що мусимо слухати дурного верзякання якогось задрипаного купчини, що вилупився десь на хуторі в свинячому хліві* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 437).

ВЕРЗЯ́КАТИ, аю, аєш, *недок., перех. і неперех., вульг.* Говорити нісенітницю, дурницю. *Там ..хоч хто й верзякав з п'яних очей казна-що,— та все те жило, мучилось, любило, кляло...* (Мирний, II, 1954, 285); // Говорити нерозбірливо, недоладно. *Пізно вночі він притягся додому і п'яно реготався та верзякав* (Тич., II, 1957, 59).

ВЕРИ́ГИ, и́г, *мн., заст.* Залізні ланцюги, пута, які носили на руках або на тілі релігійні фанатики з метою самокатування.— *Одягайте, газдо, вериги, беріть нагайку-трійчатку і хвощіть себе* (Кол., Терен.., 1959, 189); * У порівн. *І все це увінчують два вороновані автомати, що теліпаються на грудях у людини, як вериги* (Загреб., Європа 45, 1959, 48).

ВЕРІ́ТКА *див.* **вере́тка.**

ВЕРІ́ТЧИНА, и, *ж., діал.* Ряднина.— *Ви будете на лавиці спати; от я зараз вам дам і подушку під голову і яку верітчину або й що інше* (Коб., III, 1956, 537); *Лютий* [Никола] *на Костика, що втік,— каже,— боягуз дурний і не міг розігнати ос верітчиною* (Козл., Ю. Крук, 1950, 87).

ВЕ́РКИ, ів, *мн., заст.* Оборонні споруди й укріплення, що колись застосовувалися у фортецях.

ВЕРЛА́НЬ, я́, *ч., розм.* Той, хто багато кричить; криклива людина. *Троянець Теленор одважний.. Горлань, верлань, кулачник страшний* (Котл., I, 1952, 235).

ВЕРЛІ́БР, у, *ч.* Те саме, що **Вільний вірш** (*див.* **вільний**). *Поет* [І. Франко] *дав зразки досконалої ритмічної будови віршів — від народнопісенної до верлібру* (Іст. укр. літ., I, 1954, 536); *У «Вітрі з України» Тичина ширше, ніж будь-коли раніше, користується вільним віршем — верлібром* (Поезія.., 1956, 233).

ВЕРЛО́, а́, *с.* Дишель кінного приводу.

ВЕ́РМАХТ, у, *ч., іст.* Збройні сили фашистської Німеччини, розгромлені Радянською Армією під час Великої Вітчизняної війни 1941—1945 років.

ВЕРМІШЕ́ЛЬ, і, *ж.* Сорт тонкої круглої локшини фабричного виробництва. *Суп з вермішеллю.*

ВЕРМІШЕ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **верміше́ль.**

ВЕ́РМУТ, у, *ч.* Солодке виноградне вино, настояне на ароматичних травах. *П'ю часом трошки вина, що називається вермутом* (Коцюб., III, 1956, 328).

ВЕРНІСА́Ж, у, *ч.* Закритий перегляд художньої виставки, а також перший день відкриття її. *Ми з вами не пропускали жодного вернісажу* (Кулик, Записки консула, 1958, 160).

ВЕРНУ́ТИ ^{1}, верну́, ве́рнеш, *недок. і док.* 1. *тільки недок., перех. і неперех.* З силою рухати вперед; пересувати, перекидати. *Кинулась Орися матір відірвати, а Тимоха чим запопаде, тим і верне: і горшками, і мішками* (Свидн., Люборацькі, 1955, 194); *Сила й гори верне* (Головко, II, 1957, 408).

2. *тільки недок., неперех.* Нестримно рухатися великою масою. *Реве, стогне хуртовина, Котить, верне полем* (Шевч., I, 1951, 40); *Як узяв скот вернути із того яйця: верне та й верне* (Сл. Гр.); *Котить, верне, нагортає перемети, заносить вулиці, хати* (Горд., I, 1959, 3).

3. *тільки недок., перех. і неперех., перен.* Зводити розмову до чого-небудь. *Так завидющий чоловік На брехні верне свій язик; Чого не втне, чи не достане — Усе погане* (Гл., Вибр., 1957, 188); *Як виходила, то дядина стала така добра та тиха — і те мені радить, і друге. І все верне на те, щоб я зосталася* (Н.-Лев., I, 1954, 72).

4. *тільки недок., перех.* Складати провину на кого-небудь. [Василь:] *Все ви вернете на лукавого, все звертаєте на його* (Мирний, V, 1955, 116).

5. *неперех.* Повертати, звертати кудись.— *Та куди ти, чортяка б тебе взяла, вернеш? — розлючено гримнув дядько і щосили смикнув віжками* (Досв., Вибр., 1959, 291); *Бички були молоді, нетямущі. Денис їх тяг «соб», а вони вернули «цабе»* (Тют., Вир, 1960, 10); // *перен.* Звертати у діях до певної мети. *Що воно і до чого, і нащо воно — куди вони, діти наші вернуть* (Смолич, Мир.., 1958, 41).

◇ **Верну́ти ніс (но́са)**, *вульг.*— відвертатися від кого- або чого-небудь з презирством, зневажливо ставитися до когось.— *Вона вже й на вулиці носа верне, обминає мене десятою дорогою, наче я каторжна якась чи заразна...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 132); **З душі́ ве́рне** — про почуття огиди до кого-, чого-небудь. *Учора Христина врода вабила, а сьогодні попадине приставання з душі верне* (Мирний, III, 1954, 220); *Зварила мені жінка тої локшини, солодке, нудне, з душі верне, а їм, нічого не вдієш* (Коцюб., I, 1955, 300).

ВЕРНУ́ТИ ^{2} *див.* **верта́ти.**

ВЕРНУ́ТИСЯ *див.* **верта́тися.**

ВЕРОНА́Л, у, *ч.* Білий кристалічний порошок, що використовується як снотворний засіб. *Останніми часами почав* [Саїд] *уживати веронал та інші снотворні ліки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 305).

ВЕРО́НІКА, и, *ж.* Однорічна або багаторічна трав'яниста рослина з дрібними квітками, окремі види якої культивуються як декоративні. *Над ними здіймались топольки вероніки, то сіро-блакитні, то густо-сині* (Коцюб., II, 1955, 214).

ВЕРСИФІКА́ТОР, а, *ч.* 1. *заст.* Поет.

2. *ірон.* Людина, що складає вірші, які не мають глибокого змісту. *П'яні співуни — просто від кохання співали, а не оспівували.. своє кохання, як те часом роблять декотрі версифікатори* (*про віршомазів річ, а не про щирих поетів*) (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 438).

ВЕРСИФІКА́ТОРСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **версифіка́тор.** *Не зважаючи на його* [Глушкевича] *версифікаторський талант і на безсумнівно артистичне почуття, ми не почуваємо при читанню його «стихотворений» ані зворушення, ані жалю* (Фр., XVI, 1955, 364).

ВЕРСИФІКАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **версифіка́ція.** *В основі Шевченкової ритміки лежить версифікаційна форма української народної пісні* (Іст. укр. літ., I, 1954, 220).

ВЕРСИФІКА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Система організації поетичної віршованої мови; віршування. *Тільки тепер дехто починає вчитися версифікації, а більшість то й досі не признає її* (Л. Укр., V, 1956, 75); *Це ті, що оглушують читача.. з приводу якоїсь чергової революції в мистецтві, якогось нового досягнення у словотворчості, версифікації* (Еллан, II, 1958, 142).

2. Складання віршів. *З версифікацією чомусь зразу не наладжувалося* (Смолич, Дитинство, 1937, 142).

ВЕ́РСІЯ, ї, *ж.* Один з кількох різних переказів, викладів або одне з тлумачень якогось факту, події. *На ярмарку ходило вже кілька версій вчорашньої події — Параскіца фігурувала як родима відьма* (Коцюб., I, 1955, 269); *Хто знає, може, саме за порадою Сулімана Річинські дозволяють кружляти таким непевним версіям про свою маєтність* (Вільде, Сестри.., 1958, 215).

ВЕРСТА́, и́, *ж.* (*мн.* **ве́рсти**, верст). Те саме, що **верства́** ^{1}. *Одійшовши, може, з версту од села, стулив* [Чіпка] *пальці, приложив до рота й завив, як пугач* (Мирний, I, 1949, 328); *Верст за дві далі — червоніють кущі шелюгів* (Головко, II, 1957, 172); *Зупиняється загін.. Двісті верст вночі засніжено, не малий-таки прогін* (Мал., I, 1956, 262); *Савка.. такий сухий, високий, верстою дражнили* (Коцюб., I, 1955, 379).

ВЕРСТА́К, а́, *ч.* 1. Спеціальний стіл з пристроями для кріплення оброблюваних ручним способом дерев'яних або металевих предметів. *Верстак притуливсь до стіни; Сидить за ним майстро і струже драниці З обрубка старої сосни* (Щог., Поезії, 1958, 345); *Слюсарний верстак.*

2. *рідко.* Те саме, що **верста́т** 1. *За верстаком ткачі* (Граб., I, 1959, 247).

ВЕРСТА́ЛЬНИК, а, *ч.* Друкарський робітник, що верстає набір. *Наборщик, верстальник, друкар,..— всі вони присвятили себе творенню газети* (Рад. Укр., 1.III 1964, 1).

ВЕРСТА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **верста́льник.**

ВЕРСТА́ННЯ, я, *с.*, *друк.* Дія за знач. **верста́ти** 2.

ВЕРСТА́Т, а, *ч.* 1. Примітивне дерев'яне устаткування для ткання ручним способом полотна, килимів і т. ін. *Старий Василь тче на верстаті полотна* (Н.-Лев., III, 1956, 325); *Ольга.. прочинила двері праворуч, звідки долинав ритмічний стукіт, наче там хтось ткав на верстаті* (Вільде, Сестри.., 1958, 110); // *текст.* Машина для виробництва різних видів тканин. *На роботу ткаля вийшла, За верстат стає вона, Щоб сьогодні вдвоє більше Нам наткати полотна!* (Нех., Ми живемо.., 1960, 57).

2. *рідко.* Те саме, що **верста́к** 1. *В робітні були три* [столярні] *верстати: працювали звичайно, крім майстра, два челядники* (Фр., IV, 1950, 203); *Тимко стояв біля верстата і рубанком завзято стругав дошку* (Донч., V, 1957, 171).

3. *техн.* Машина для обробки деталей або матеріалів. *Сортовий прокат металу є матеріалом для виготовлення деталей на металорізальних верстатах* (Слюс. справа, 1957, 22); *Мені — на заводі стоять за верстатом, Робити комбайни, сівалки, плуги* (Гірник, Сонце.., 1958, 193).

ВЕРСТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., перех.* 1. *із сл.* шлях, дорогу, путь і т. ін. Пересуватися в певному напрямку, йти кудись. *Йди направо, я наліво Шлях верстатиму в тумані* (Фр., XI, 1952, 13); — *Куди верстаєте дорогу?* — *вклонялась до них* [чумаків] *і Явдоха* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 26); *З полону він німецького ішов.., Удень ховався під покровом ночі Верстаючи свою безсонну путь* (Рильський, Мости, 1948, 82).

2. *друк.* Розташовувати набір тексту по сторінках. *Редактор тут і планував сторінки, і верстав, і сам таки робив на ходу правки* (Козл., Сонце.., 1957, 112).

ВЕРСТА́ТИСЯ, а́ється, *недок., друк.* Пас. до **верста́ти** 2.

ВЕРСТА́ТКА, и, *ж.* Друкарський інструмент для ручного складання, набору. *З дванадцяти до двох ночі — в друкарню, за верстатки, до складання* (Еллан, II, 1958, 43).

ВЕРСТА́ТНИЙ, а, е, *техн.* Прикм. до **верста́т** 1, 3. *Металокераміка дозволяє одержувати вироби досить складних форм без верстатної обробки* (Наука.., 2, 1963, 15).

ВЕРСТА́ТНИК, а, *ч.* Робітник, що працює на верстаті. *Завдання спеціалістів — знайти такі інженерні рішення, які б полегшили роботу верстатника і дали йому змогу, не збільшуючи фізичних зусиль, обслуговувати одночасно кілька агрегатів* (Рад. Укр., 28.VII 1962, 2).

ВЕРСТА́ТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **верста́тник.**

ВЕРСТАТО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **верста́тний,** напр.: верстатобудува́ння, верстатозаво́д і т. ін.

ВЕРСТАТОБУДІВНИ́Й, а́, е́, *техн.* Признач. для будування верстатів. *Верстатобудівний завод;* // Стос. до будування верстатів. *Верстатобудівна промисловість.*

ВЕРСТАТОБУДІВНИ́К, а́, *ч.* Спеціаліст, що будує верстати. *Колектив верстатобудівників добре знає, що саме на оцих невеликих креслярських дошках народжується нова машина* (Наука.., 1, 1955, 13).

ВЕРСТВА́ ^{1}, и́, *ж.* (*мн.* **ве́рстви**, версто́в). 1. Давня назва східнослов'янської міри великих віддалей, що становила 1,06 км і вживалася до запровадження метричної системи. *До волості було добрих вісім верстов* (Коцюб., I, 1955, 34); *Незважаючи на обстріл, колона уперто, верства за верствою рухається далі* (Гончар, II, 1959, 121); *Згадалося, що батько мій колись, Як їздив до Юркевича у гості В село Криве, за двадцять кілометрів, Чи пак верстов,— спинявся «попасати» У Білках, у старого корчмаря* (Рильський, III, 1961, 299).

2. Верствовий стовп (*див.* **верствови́й** ^{1}). *Неначе степом чумаки Уосени верству проходять, Так і мене минають годи* (Шевч., II, 1953, 163); *Він уже проїхав повз шлагбаум, і перед ним замайоріла перша верства* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 31).

3. *перен.* Про дуже високу людину. *Христя.. тільки ображено прошептала: — Чортова верства, і сорому йому немає!* (Мирний, III, 1954, 151).

Верства́ келебердя́нська (пиря́тинська, чугу́ївська *і т. ін.*) — про дуже високу людину. *Він був чи не в два рази вищий од неї, верства келебердянська* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 355).

ВЕРСТВА́ ^{2}, и́, *ж.* (*мн.* **ве́рстви**, верств). 1. Горизонтально розміщена маса чого-небудь, що стикається з поверхнею іншої маси; шар. *Грунт між деревами був дуже спадистий і покритий верствою зів'ялого букового листя* (Фр., III, 1950, 86); *Тепер від світа цілого відділяє його оця в кільканадцять сажнів заввишки верства текучої жовтої води* (Коцюб., I, 1955, 218); *Дріботів* [Семенко] *ногами по грубій верстві пороху і лишав за собою маленькі сліди, як білі квіти* (Стеф., I, 1949, 142); // *заст.* Ряд снопів, покладених горизонтально, шар соломи, сіна в стогу і т. ін. *Чоловіки стояли рядками на скиртах, хапали снопи з довгої верстви й скидали додолу на тік* (Н.-Лев., II, 1956, 184); // *геол.* Плоска маса однорідної породи, що зверху й знизу обмежена більш-менш паралельними площинами. *Гірські кряжі складаються з різноманітних верств, товщина і склад яких швидко змінюються від однієї ділянки до другої* (Наука.., 9, 1959, 39); *Ще плетиво тросів та балок Снується у вишині І щелепи землечерпалок Вгризаються в верстви земні* (Бажан, I, 1946, 174).

2. Частина суспільного класу, соціальна група, соціальний стан. *Вона* [література] *не повинна обмежуватися селянським побутом, а давати справжній образ життя всіх верств суспільності* (Коцюб., III, 1956, 245); *Переяславська Рада була могутнім виявленням волі всіх верств українського народу* (Рильський, III, 1956, 19).

ВЕРСТВА́^{3}, и́, *ж.*, *заст.*, *діал.* Вік; вікова ґрупа. *І з менчої* [меншої] *верстви вчаться всі* (Сл. Гр.).

ВЕ́РСТВИ^{1} *див.* **верства́**^{1}.

ВЕ́РСТВИ^{2} *див.* **верства́**^{2}.

ВЕРСТВОВИ́Й^{1}, а́, е́. Прикм. до **верства́**^{1} 1.

Верствови́й стовп — один із стовпів, які ставилися біля дороги на віддалі верстви (*див.* **верства́**^{1} 1) один від одного для визначення відстані між певними пунктами; **Верствови́й шлях** — шлях, на якому стовпами відзначені верстви (*див.* **верства́**^{1} 1). *На верствовім шляху в полі Корчма під вербою Стоїть собі в холодочку* (Шевч., II, 1953, 187).

ВЕРСТВОВИ́Й^{2}, а́, е́. Прикм. до **верства́**^{2}. *У верствових породах окремі верстви або проверстки відрізняються одні від одних своїм складом і структурою* (Курс заг. геол., 1947, 67).

ВЕ́РСТИ *див.* **верста́.**

ВЕ́РСТКА, и, *ж.*, *друк.* 1. Те саме, що **верста́ння.** *Верстка є не що інше, як складання з окремих гранок журнальних сторінок* (Наука.., 5, 1965, 57); *Цей десяток фраз, очевидно, не вмістився з умов верстки газети* (Ле, Міжгір'я, 1953, 378).

2. Відбиток зверстаного тексту, набору, поділеного на сторінки.

ВЕРСТОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **верста́.**

Верстови́й стовп — те саме, що **Верствови́й стовп** (*див.* **верствови́й**^{1}). *Повз станції, повз корчми невсипущі, Повз сотні й сотні верстових стовпів.. Він мчав свій біль, свою печаль і гнів* (Бажан, Роки, 1957, 283); **Верстови́й шлях** — те саме, що **Верствови́й шлях** (*див.* **верствови́й**^{1}).

ВЕРТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **верта́ти** 1, 3. *Що ж то мені за гуляння, На улицю та й вертання?* (Пісні та романси.., II, 1956, 182); *Скільки лайки й стусанів мав від матері за порвані штани й пізнє вертання з лісу* (Кучер, Прощай.., 1957, 70).

ВЕРТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВЕРНУ́ТИ**, верну́, ве́рнеш, *док.* 1. *перех.* Віддавати назад що-небудь взяте; повертати.— *Заб'ю лихо тропаком, затопчу ногами! Грайте, музики, або гроші вертайте* (Н.-Лев., I, 1956, 98); *Менший брат сюди-туди, одмовляється. — Признавайсь,— каже суддя,— бери третину, а останні верни братам* (Стор., I, 1957, 43); * Образно. *Як-то тяжко Тії дні минають. А літа пливуть меж ними, Пливуть собі стиха, Забирають за собою І добро і лихо! Забирають, не вертають Ніколи нічого!* (Шевч., II, 1953, 210).

2. *перех.*, *перен.* Надавати чогось знову, відновлювати щось, раніше втрачене. *Врешті ми вдома. Білі стіни будинку вертають мені притомність* (Коцюб., II, 1955, 224); [Публій *(до Йоганни)*:] *Саронській квітці мій привіт. Я радий, що рідний край вернув тобі здоров'я* (Л. Укр., III, 1952, 177); *Вона стара, та крики привітальні вертають сили, втрачені давно* (Гонч., Вибр., 1959, 117); [Степан:] *Я хочу славу по кінному ділу вернути Дзвонковому* (Корн., II, 1955, 121).

3. *неперех.*, *розм.* Іти, їхати і т. ін. назад; повертатися, вертатися. *Пізно вертав Гнат додому, п'яний від щастя* (Коцюб., I, 1955, 50); *Вгорі гуси гелготали — додому вертали* (Ів., Опов.., 1949, 18); *Вуйко Наталки, професор Іванович, вернув саме перед двома годинами* (Коб., I, 1956, 369); *Гадина чув, як він двічі обернув ключ у замку, а опісля вернув назад до свого покою* (Фр., VII, 1951, 131); *Думаю, що верну додому настільки нормальною, наскільки се взагалі для мене можливо* (Л. Укр., V, 1956, 342).

ВЕРТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВЕРНУ́ТИСЯ**, верну́ся, ве́рнешся, *док.* 1. Іти, їхати і т. ін. назад; повертатися. *Уже, либонь, після покрови Вертався з Дону я* (Шевч., II, 1953, 251); *Вернулась Мотря додому рада та весела* (Мирний, II, 1954, 53); *З-за моря, звідки путь далека, Вернувсь засмучений лелека* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 42).

2. *тільки 3 ос.*, *перен.* З'являтися знову після перерви (про почуття, стан і т. ін.). *Василина почувала, що сила вертається до неї* (Н.-Лев., II, 1956, 93); *Я почуваю себе непогано, хоч часом кашель вертається* (Коцюб., III, 1956, 409); *Все якось думка верталась до останніх слів Макара Івановича* (Головко, II, 1957, 197); *Утішний звук зриває ліра, Покій загублений вернувсь* (Граб., I, 1959, 100).

3. *до чого.* Починати робити що-небудь знову, братися за те, що було припинене; повертатися — *Ви сиротою зосталися змалку, Горпино?— знов питаю. По сім слові вийшла з хати і вже ніколи я до тієї речі з нею не верталась* (Вовчок, I, 1955, 260); *Щоб освітити цю розбіжність, доведеться ще вертатися до цієї теми* (Еллан, II, 1958, 128); *Старому, цілком очевидно, було приємно почути таку відповідь. Він знову вернувся до дружнього тону* (Смолич, I, 1958, 48).

4. *тільки недок.* Пас. до **верта́ти** 1, 2.

◇ **Ве́рнеться світ** *кому* — паморочиться голова у кого-небудь). *Лежить наша Тетяна, вернеться їй світ* (Барв., Опов.., 1902, 537).

ВЕ́РТЕЛ, а, *ч.*, *анат.* Те саме, що **вертлю́г** 1.

ВЕРТЕ́П, у, *ч.* 1. *заст.* Печера. *В яких гаях? В яких ярах, в яких незнаємих вертепах Ти заховаєшся од спеки?* (Шевч., II, 1953, 307).

2. *тільки одн.* Старовинний пересувний ляльковий театр, де ставили релігійні і світські п'єси. *Однією з ранніх форм українського музичного театру був народний ляльковий театр — вертеп* (Укр. клас. опера, 1957, 21); *На різдво з вертепом до панів ходила* [бурса] (Щог., Поезії, 1958, 131).

3. Сховище або місце гульбища злочинців, розпусників і т. ін. *Підтримував* [Марчелло] *зв'язки з спекулянтами, міняйлами з П'яцца Колонна, місяцями пропадав у підозрілих вертепах* (Загреб., Європа 45, 1959, 275); *Господарі.. пускались у трахомний відсвіт ресторацій і вертепів, де проживали останні банкноти і наживали розтління духу та немощі тіла* (Стельмах, Хліб.., 1959, 290).

ВЕРТЕ́ПНИЙ, а, е. Прикм. до **верте́п** 2. *На вертепній драмі видно вже вплив школи* (Фр., XVI, 1955, 215).

ВЕРТЕ́ПНИК, а, *ч.*, *заст.* Актор, що ляльками на держаках виконував ролі персонажів вертепної вистави. *Мандрівні музиканти й актори, зокрема вертепники, творці і пропагандисти свого мистецтва, протиставляють його реалізм, його тісні зв'язки з конкретною дійсністю аскетичному, далекому від інтересів народних мас мистецтву, яке насаджувала церква* (Укр. клас. опера, 1957, 39).

ВЕРТИКА́Л, у, *ч.*, *астр.* 1. Усяке велике коло небесної сфери, яке проходить через зеніт і довільну точку небесної сфери.

2. Прилад для вимірювання висоти світил.

ВЕРТИКА́ЛЬ, і, *ж.* Прямовисна лінія, що збігається з напрямом виска (*див.* **висо́к**^{2}); протилежне горизонталь.

ВЕРТИКА́ЛЬНИЙ, а, е. Який має напрям вертикалі; прямовисний; протилежне горизонтальний. *Далі здіймалися перші шпилі гір, а між ними десь і будиночок-сторожка коло контрольної вертикальної штольні* (Ле, Міжгір'я, 1953, 279); *Хлопець глянув на неї* [Саню] *спідлоба,— коротка вертикальна зморшка з'явилася у нього між бровами* (Собко, Звич. життя, 1957, 6).

ВЕРТИКА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **вертика́льний.**

ВЕРТИКА́ЛЬНО. Присл. до **вертика́льний.** *Міномети задерли свої .труби майже вертикально в небо* (Гончар, І, 1954, 105).

ВЕРТИПО́РОХ, а, *ч., діал.* Вітрогін. *Йому й невтямки, чого вона.. йоржиться. Чи він якийсь вертипорох, як-от Тиміш, чи баламут та шелихвіст, як Боровий? Не з таких!* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 278).

ВЕРТИ́ХВІСТ, воста, *ч., розм.* Те саме, що **вітрогі́н.** [Мотря:] *То не якийсь там вертихвіст. То чоловік статечний* (Собко, П'єси, 1958, 12); *Той вертихвіст до всього призведе* (Кучер, Прощай.., 1957, 68).

ВЕРТИ́ХВІСТКА, и, *ж., розм.* Жін. до **верти́хвіст.** — *От він і вважає нас за ні на що не здатних вертихвісток* (Шовк., Інженери, 1956, 42); *Безбородько намагався відгадати, котра з тих вертихвісток — дочка о. Річинського* (Вільде, Сестри.., 1958, 52).

ВЕРТІ́Ж, тежу́, *ч.* Хвороба овець, кіз, яку викликають личинки стрічкового глиста, що потрапляють у мозок, внаслідок чого тварина кружляє в агонії.

ВЕРТІ́Й, я́, *ч., рідко.* Те саме, що **круті́й.**— *Не припав він мені спершу до душі. Думав: певне — вертій на зразок сільських юристів* (Вас., II, 1959, 78).

ВЕРТІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **верті́ти.**

ВЕРТІ́ТИ, рчу́, рти́ш, *недок., перех. і неперех.* 1. Рухати, повертати в різні боки. *Стриба Рябко, вертить хвостом, Неначе помелом* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 50); *Став костоправ мені ладити ногу; вертів, вертів, так мов коваль кліщами* (Барв., Опов.., 1902, 223); *Вона ніяково вертіла в руках хлібину* (Донч., III, 1956, 173); // Обертати навколо осі; крутити. *Але ти* [годинник] *слухать не хотів, все стрілки чергою вертів* (Щог., Поезії, 1958, 194).

◇ **Верті́ти хвосто́м** — те саме, що **Крути́ти хвосто́м** (*див.* **крути́ти).** *Вертів, вертів хвостом бісів Супруненко, та й довертівся!* (Мирний, III, 1954, 51); **Як не верти́ [як не крути́]** *див.* **крути́ти.**

2. *перен., розм.* Верховодити, розпоряджатися на свій розсуд. *Василь колись вертів цілим повітом* (Мирний, II, 1954, 147); // Повертати, спрямовувати справу, дію і т. ін. за власним бажанням. *Не минулося ж і секретарям, що брали з писаря гроші та Левкове діло вертіли, як хотіли* (Кв.-Осн., II, 1956, 304).

3. Свердлити, робити свердлом заглибини, отвори. — *А нащо, татуню, вертите так скісно дірки?* (Фр., IV, 1950, 331); *Обережно підліз він до того місця, ліг горілиць. Тоді наставив свердло, почав вертіти* (Гр., І, 1963, 256).

4. *перен., діал.* Бентежити, непокоїти. *Тільки се одно мучить, і гризе, і вертить мою душу* (Фр., III, 1950, 249); *В душі його виколювалася.. думка: збутися тяжкого ворога, що вертів мозок, прошибав душу* (Кобр., Вибр., 1954, 65).

ВЕРТІ́ТИСЯ, рчу́ся, рти́шся, *недок.* 1. Рухатися, повертатися в різні боки. *Вертячись взад, то вліво, то вправо, кінь задніми ногами шубовснув в ярок* (Фр., II, 1950, 385); *Уляна зібралася на досвітки, вертілася перед дзеркалом* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 144); *Важкі гармати, здається, вертяться у них у руках, як іграшки* (Довж., Зач. Десна, 1957, 523); // Обертатися. *На кіжці курячій стояла Та хатка.. І вся вертілася кругом* (Котл., І, 1952, 115); // Лежати, сидіти, стояти неспокійно, весь час міняючи положення. *Верчуся, світу дожидаю* (Шевч., І, 1951, 396); *За столом сидить* [Юрко], *мов на жаринах — крутиться, вертиться, не в миску дивиться, а все в вікно та в вікно* (Ряб., Жайворонки, 1957, 3).

◇ **Верті́тися як (мов** *і т. ін.*) **му́ха в окро́пі** — те саме, що **Крути́тися як (мов** *і т. ін.*) **му́ха в окро́пі** (*див.* **крути́тися).** *Массаковський тільки дивився, як вона вертілась мов муха в окропі* (Н.-Лев., III, 1956, 84).

2. *розм.* Знаходитися де-небудь або біля кого-, чого-небудь, перебуваючи в русі, не залишаючись на одному місці. *Осавулину жінку давно дражнили на селі злодійкою, і хазяйки нічого не клали напохваті, де вертілась осавулиха* (Н.-Лев., II, 1956, 191); *Біля нього вертівся Ігор, піддавав у розпечене каміння води* (Кучер, Чорноморці, 1956, 360); // *перен., коло кого—чого.* Невідступно повертатися до того самого (про розмову, думки). *Розмова поки не наладжувалась. Вона більше вертілася коло хазяйства та коло хатніх турбот* (Мирний, IV, 1955, 101); *Ястшембський ліг на постіль, курив цигару, а його думка чогось вертілась коло Василини* (Н.-Лев., II, 1956, 58).

◇ **Верті́тися на ду́мці** — не виходити з думок. — *Ой, дочко! не дурій! що се ти химеруєш, якісь панські розкоші все вертяться в тебе на думці* (Вовчок, І, 1955, 16); *В кожної доярки вертілося на думці: а навіщо ж ти Марка зігнав* [з ферми]*?* (Горд., Дівчина.., 1954, 214); **Верті́тися на язиці́ (на язику́):** а) про бажання щось сказати.— *Як спали, Палагночко, душко?—На язиці в неї вертілась одповідь: — «Гаразд, як ви?»* (Коцюб., II, 1955, 339); *Невідомою силою Юхима потягло ближче. На язиці вертілися, здавалось, страшні для офіцерів слова* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 251); б) про даремне намагання пригадати щось добре відоме, але забуте в даний момент. *Зараз Василь із сумом пригадував, скільки важливого він забув сказати, на язику вертілося, та от вислизнуло* (Ю. Янов., II, 1954, 105); **Верті́тися перед очи́ма** — невідступно бути в уяві. *Приходжу додому. Що за знак? З ума не сходить моя дівчина: так перед очима і вертиться* (Мирний, І, 1949, 180).

3. *тільки недок.* Пас. до **верті́ти.**

ВЕРТКИ́Й, а́, е́. 1. Дуже рухливий, спритний, в'юнкий. *Проворна, жвава та вертка зроду, вона ще до того вдавала з себе дуже ворушливу й жваву парижанку* (Н.-Лев., IV, 1956, 229); *Діти були верткі, рухливі, не боялись облав* (Ю. Янов., II, 1954, 21); *Там, на гнилому дні саги, Верткі вужі, лякливі жаби* (Павл., Бистрина, 1959, 121); // Який легко і швидко може повертатися в різні сторони, маневрувати. *Ми летимо маленьким вертким літаком* (Смолич, Після війни, 1947, 93); *Шугали верткі машини з червоними хрестами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 437).

2. *перен.* Який легко вміє виходити з складного становища.— *Преображенський — людина вертка. Таких людей звичайний суд не зачепить* (Ле, Міжгір'я, 1953, 411).

ВЕ́РТКІСТЬ, кості, *ж.* Властивість за знач. **вертки́й.**

ВЕ́РТКО, Присл. до **вертки́й.**

ВЕРТЛИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **вертля́вий.** *Він ледве поспішав за вертливим, як в'юн, лакеєм* (Мирний, IV, 1955, 198); [Марко:] *Крутиться, вертиться, а все без толку. Стара, а вертлива* (Мороз, П'єси, 1959, 64).

ВЕРТЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **вертли́вий.**

ВЕРТЛЮ́Г, а́, *ч.* 1. *анат.* Горб у верхній частині гомілкової кістки, до якого прикріплюються м'язи стегна.

2. *техн.* Деталь, що з'єднує дві частини механізму і дає можливість одній з них обертатися навколо своєї осі. *На іншій свердловині вона натикається на вертлюг, що лежить без діла* (Донч., II, 1956, 256).

3. Другий від основи членик ноги комахи. *Ногу комахи становлять такі відділи: тазик, вертлюг, стегно, голінка, лапка* (Шкідн. поля.., 1949, 16).

ВЕРТЛЮ́ЖНИЙ, а, е. Прикм. до **вертлю́г.**

ВЕРТЛЯ́ВИЙ, а, е. Дуже, занадто рухливий. *Колісник ішов.. за швидким і вертлявим своїм земляком* (Мирний, III, 1954, 271); *Вона й раніше була аж надто тендітною, слабенькою, але завжди — вертлявою, як дзига, непосидючою* (Ткач, Плем'я.., 1961, 18); *Приазовські степи кишіли качками — свіязями, вертлявими шилохвостами* (Дмит., Наречена, 1959, 95).

ВЕРТЛЯ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **вертля́вий.**

ВЕРТЛЯ́ВО. Присл. до **вертля́вий.** *Художниця й на цей раз була вдягнена в коричневе шовкове плаття, вертляво петляла лускою шовковистих оборок* (Збан., Любов, 1957, 169).

ВЕРТОГРА́Д, у, *ч., книжн., заст.* Сад. *А в саді, В своїм веселім вертограді, Вірсавія купалася, Мов у раї Єва* (Шевч., II, 1953, 70); *Він забіг в той куток, де.. стояли високі олеандри, увігнався у той вертоград, не примічаючи його* (Н.-Лев., III, 1956, 129).

ВЕРТОЛІ́Т, льо́та, *ч.* Важчий за повітря літальний апарат, що може підніматися в повітря без розбігу і вертикально приземлюватися, а також висіти в повітрі. *Літакам нема роботи, Наче стіл завбільшки — лан, І сідають вертольоти.. на майдан* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 112).

ВЕРТОЛІ́ТНИЙ, а, е. Стос. до вертольота. *Низько над землею пролітають дев'ятнадцять вертольотів «МИ-1». Вони відкривають перше вертолітне відділення свята* (Веч. Київ, 10.VII 1961, 1).

ВЕРТУ́Н ^{1}, а́, *ч.* 1. Неспокійна, непосидюча, вертлява людина. [Євдокія Корніївна:] *На всі Кожум'яки не було тоді такого вертуна, як ти* (Н.-Лев., II, 1956, 473).

2. Голуб штучно виведеної породи, що може у польоті перекидатися через голову або крило. *Який же гарний голуб! Ясно-глинистий вертун* (Коп., Подарунок, 1956, 14).

△ **Сосно́вий верту́н** — хвороба молодих сосен, що проявляється у викривленні пагонів. *Сосновий вертун дуже поширений на Поліссі та почасти в Лісостепу* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 423).

ВЕРТУ́Н ^{2} *див.* **вертуни́.**

ВЕРТУНЕ́ЦЬ, нця́, *ч., діал.* Кажан. *Одні тільки вертунці часом літали перед його очима* (Мирний, II, 1954, 226).

ВЕРТУНИ́, ів, *мн.* (*одн.* **верту́н**, а́, *ч.*), *діал.* Вергуни.

ВЕРТУ́ТА, и, *ж.* Печиво з коржа, змазаного начинкою і скрученого трубкою. [Козубська:] *Часто було годують* [мати] *вас коржиками або вертутою, як було заходите до нас* (Кроп., II, 1958, 264); *Готувалося.. холодець, кисіль, качки, вертути з такого тіста, що аж світиться* (Мик., II, 1957, 164).

ВЕРТУ́ХА, и, *ж.* Жін. до **верту́н** ^{1} 1. *Христинка.. терпіти не могла отих вертух, У яких все, що на душі, те й на язиці* (Стельмах, Хліб.., 1959, 287).

ВЕРТУ́ШКА, и, *ж., розм.* Загальна назва різних предметів, приладів та інструментів, що обертаються навколо своєї осі. *Староста покрутив вертушку, назвав у трубку ім'я й по батькові людини, з якою він розмовляв* (Мик., II, 1957, 391); *Михайло ремонтував скриньку для вертушки, що нею міряють силу течії на різних глибинах* (Трубл., I, 1955, 97); *Хто ривсь у викладених на прилавку книжках, хто біля вертушки проглядав листівки — літографії* (Головко, II, 1957, 451); * У порівн. *А світ кругом мене так вертушкою й ходить* (Мирний, III, 1954, 169).

ВЕРТЯ́ЧКА ^{1}, и, *ж.* Те саме, що **верті́ж.**

ВЕРТЯ́ЧКА ^{2}, и, *ж.* Водяний жук. *А ось кружляють по воді вертячки, вони теж полюють, ці хижі чорненькі жучки* (Коп., Як вони.., 1961, 10).

ВЕРТЬ, *присудк. сл., розм.* Уживається за знач. повернутися, крутнутися. — *Я силувати тебе не буду,— каже Філон.— На се нема й закону, кому кого полюбити. Дак як? Чи вподобала?.. Тоді вона верть, та за двері* (Барв., Опов.., 1902, 182).

◇ **Хоч круть, хоч верть** *див.* **круть; Хоч круть-ве́рть, хоч верть-кру́ть** *див.* **круть-ве́рть.**

ВЕРФ, і *ж.* Сукупність споруд на березі річки, моря і т. ін., де будують і ремонтують судна. *У 1908 р. на верфі Невського суднобудівного заводу почалося будівництво двох криголамів* (Видатні вітч. географи.., 1954, 114).

ВЕ́РФНИЙ, а, е. Прикм. до **верф.**

ВЕРФ'ЯНИ́Й, а́, е́. Прикм. до **верф.**

ВЕРХ, у, *ч.* 1. Верхня, найвища частина чого-небудь; вершина. *Гей, у лісі, в лісі Стоять два дубочки, Гей схилилися верхи докупочки* (Укр.. лір. пісні, 1958, 215); *Сонце над самим обрієм виглянуло.., осяяло верхи кручі й обличчя обох будівничих* (Сміл., Крила, 1954, 67); *Загриміло, ударило так, наче розкололися всі найбільші карпатські верхи* (Турч., Зорі.., 1950, 7); // Поверхня землі, якої-небудь рідини і т. ін. *Розказують люди, що часом скарби і самі вилазять на верх землі, перекинувшись у яку-небудь пакость* (Стор., I, 1957, 60); *Рибка.. завмерла, підвівши червоні плавники під самий верх води, і зникла в глибині* (Стельмах, Хліб.., 1959, 108).

2. *кого, перен.* Перевага в чому-небудь. *На першому листку так писано, а ось перевернемо на другий, що то там прочитаємо. Може, й наш верх буде* (Кв.-Осн., II, 1956, 220); — *Держіться, як будемо разом стояти, наш буде верх* (Коцюб., II, 1955, 60).

◇ **Бра́ти (взя́ти) верх** — одержувати перевагу в чомусь над ким- або чим-небудь; перемагати. [Микита:] *Так ні, не буде цього, ніколи не буде, щоб Семен.. взяв верх наді мною* (Кроп., I, 1958, 99); *Юність завжди відзначається тим, що в неї світлі думки беруть верх над чорними* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 14).

3. Купол, баня. *Лебедиця.. зникла десь в срібному тумані, між золотими верхами пишного палацу* (Н.-Лев., III, 1956, 291); *Ліворуч виглядає верх церкви* (Ю. Янов., IV, 1959, 10); // Покрівля на хаті, будинку і т. ін.: дах. [Дудар:] *Ні, я добре спав. У клуні. Верх продраний, зорі* (Мик., I, 1957, 49); — *Верх на кошарі зірвало... вівці в степ утекли* (Логв., Літа.., 1960, 164).

4. Димохід на хаті, будинку і т. ін.; димар. *Дивлюсь, вже Хаброня топить, бо дим йде з верха́* (Н.-Лев., III, 1956, 257); *Високі стовпи диму вилітали з верхів у небо* (Мирний, II, 1954, 203).

5. Зовнішня сторона одягу, який має підкладку, а також матеріал для цієї сторони. *Стара Люборацька раз зібралась до міста: треба було Орисі.. верх набрати* (Свидн., Люборацькі, 1955, 126); // Верхня, зовнішня сторона шапки, зроблена звичайно з якогось матеріалу, а не з хутра. *Левко, таки сам, гарний та бравий: ..шапка висока з червоним верхом і з сірою околицею* (Кв.-Осн., II, 1956, 303); *За рогом будинку зникла Сашкова постать у шапці з сукняним верхом* (Донч., II, 1956, 397).

6. *тільки мн.* **верхи́**, ів, *перен., розм.* Керівна, найбільш впливова частина суспільства, класу, організації і т. ін. *Здебільшого для революції недосить того, щоб* ***низи не хотіли*** *жити, як раніше. Для неї потрібно ще, щоб* ***верхи не могли*** *хазяйнувати і управляти..* (Ленін, 19, 1950, 188); *Накличуть лихо на будівництво.. Чи ви хоч повідомляєте верхи про це?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 172).

7. Високі звуки, ноти (звичайно у співові). *Голоси.. звалися.. в партитурі низ та верх* (Іст. укр. музики.

1922, 130); *Тремтливим, трохи надтріснутим, фальцетивним на верхах тенорком він проспівав уступ* (Смолич, II, 1958, 38); *Сильний голос співачки з чудовими верхами ллється вільно і красиво* (Рад. Укр., 14.I 1959, 3).

8. *у знач. прийм., діал.* Поверх, зверху. *Знать, з давніх давен ніхто не ткнув її* [сіль], *бо насіло верх неї густо диму й порохів* (Фр., XIII, 1954, 58); *Одні виносили дошки.., другі відбирали та подавали їх дальше, треті складали їх одних верх других* (Коб., I, 1956, 461).

◇ **З ве́рхом** — вище країв посудини або іншої тари, з надлишком (про що-небудь насипане, набране). *А в мене овесець важненький, дешево віддам, і міра людська: вісім з верхом* (Кв.-Осн., II, 1956, 10); — *Федоре! Я вам ще набавлю мішечок бараболі. З верхом наберу...* (Ковінька, Кутя.., 1960, 9); **Під верх** — під сідло, для їзди верхи (про коня). *Об'їжджав він під верх коней і був такий сміливий, що нічогісінько на світі не боявся* (Стор., I, 1957, 202); **Скака́ти по верха́х** — розповідати, міркувати про щось поверхово, не грунтовно.— *І все то не по верхах скаче, а розумним словом глибоко гвоздить* (Мирний, III, 1954, 190); **Слу́хати через верх** — слухати неуважно, не задумуючись, не вникаючи в сказане; нехтувати чимось. *Як батько казав: «не важся за його йти», то я слухала його через верх* (Барв., Опов.., 1902, 258); **Через верх** — в дуже великій кількості; багато, надмірно. *Вихопилося в нього через верх самолюбство і заступило людей* (Чорн., Потік.., 1956, 315).

ВЕРХА́МИ, *присл.* 1. Те саме, що **ве́рхи** (про кількох або багатьох вершників). *Боса стала серед шляху, Втерлась рукавами. А москалі їй назустріч, Як один, верхами* (Шевч., I, 1951, 42); *На ранок вони побачили, що посланці верхами кинулися з двору в різні сторони* (Мирний, IV, 1955, 242).

2. *діал.* Зверху, нагорі. *Долиною сльози, верхами глум* (Коцюб., II, 1955, 41).

ВЕ́РХИ, *присл.* Сидячи на коні (мулі, верблюді і т. ін.), звісивши ноги по його боках. *Неси ж в хату, а я верхи Кинусь за кумами в Городище* (Шевч., I, 1951, 314); — *Візьму та на твоєму барані верхи і сяду! — грозивсь Івась* (Мирний, IV, 1955, 10); *Слідом за барсуком вискочив верхи на коні Макар Макарович* (Донч., Вибр., 1948, 223); // Сидячи на чому-небудь, як на коні. *Ястшембський сидів верхи на стільці* (Н.-Лев., II, 1956, 57); *Спустили вони на хвилі липову колоду.., сіли вдвох на неї верхи* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 19).

◇ **Їздити ве́рхи** *на кому* — цілком підкорити кого-небудь своїй волі.— *Що ж вони живуть гарно? — Живуть та й годі... Горпина на йому верхи їздить* (Мирний, III, 1954, 237).

ВЕ́РХІВЕНЬ, вня, *ч., рідко.* Те саме, що **верхіве́ць.** *Уже від самої Турки всі дороги, всі гірські стежки роїлися то пішоходами, ..то верхівнями* (Фр., VIII, 1952, 360).

ВЕРХІВЕ́ЦЬ, вця́, *ч.* Людина, що їде верхи на коні; вершник. *За колісницею тягся довгий рядок верхівців на конях* (Н.-Лев., IV, 1956, 37); *Галопом мчали в гарячім степу верхівці* (Гончар, Таврія.., 1957, 274).

ВЕРХІ́ВКА, и, *ж.* 1. Верхня, найвища частина чого-небудь. *Ведмеді забралися на саму верхівку дуба* (Укр.. казки, 1951, 66); *Щогли радіо двома гострими верхівками націлились у небо* (Донч., II, 1956, 83); *При.. плечовому диханні невелика кількість дихального повітря заповнює переважно верхівки легень* (Худ. чит.., 1955, 48).

2. *перен., розм.* Керівна, найбільш впливова частина суспільства, класу, організації і т. ін. *Багатство сприяло посиленню політичної могутності верхівки новгородського суспільства* (Іст. СРСР, I, 1956, 65); — *А як себе поводить Когут і вся заможня сільська верхівка?* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 162).

ВЕРХІ́ВКОВИЙ, а, е. Прикм. до **верхі́вка.** *Південна бурякова блішка іноді виїдає верхівкову бруньку, призводячи до загибелі сходів* (Захист рослин.., 1952, 405); *Американська буржуазія.. підгодовувала верхівковий прошарок робітників, які становили робітничу аристократію* (Нова іст., 1957, 92).

ВЕРХІ́В'Я, я, *с.* 1. Верхня найвища частина чого-небудь; верх (перев. дерева, гори). *Зазолотились і верхів'я дерева* (Кв.-Осн., II, 1956, 41); *Вдалині здіймалися верхів'я гір* (Трубл., III, 1956, 402).

2. *чого, перен.* Найвища точка розвитку, найвищий ступінь. [Валент:] *Юрба плескала не тоді, як справді ставав ти на верхів'ї свого хисту, а як спускався до низин* (Л. Укр., III, 1952, 290); *Я переконаний, що твоє місце на верхів'ях слави* (Мик., II, 1957, 52).

3. Верхня течія річки, а також місцевість, що прилягає до неї. *Легкий вітерець прилітає десь із дніпрових верхів'їв* (Собко, Стадіон, 1954, 345).

ВЕ́РХНІЙ, я, є. 1. Який міститься, знаходиться зверху, вище чого-небудь; протилежне нижній. *Свої пакунки поклав на верхню поличку* (Коцюб., I, 1955, 428); *Крізь верхні шибки, над білою завісою темнів стовбур сосни* (Коз., Сальвія, 1959, 107); *Очі загорілись і стали великі та круглі, тонкі ніздрі нервово тремтіли, і верхня губа засмикалась, а з-під неї — зуби білим рядком* (Головко, II, 1957, 165).

2. Який одягається поверх вбрання. *Дмитренко скинув з плечей верхнього балахона* (Мирний, II, 1954, 265); *Несміливо, закляклими пальцями зняли верхній одяг* (Хижняк, Тамара, 1959, 167); // Який одягається поверх білизни. *Денис нічого не сказав на таке нахваляння, а тільки мовчки став готуватися до поєдинку. Тугіше стяг на животі ременяку, скинув верхню сорочку* (Тют., Вир, 1964, 234).

3. Близький від витоків, початку річки. *Верхня течія Десни.*

ВЕРХНЯ́К, а́, *ч.* 1. Верхнє жорно у млині.

2. Верхня частина гончарського круга, на якій формують посуд. *Звичною рукою обмацував* [Мамай] *начиння: верхняк і спідняк, веретено і п'ятку* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 328).

3. Верхній шар грунту, скирти і т. ін. *Трактор плазує в натузі, лемеші ріжуть густий верхняк* (Горд., Дівчина.., 1954, 110).

4. Дека в струнному музичному інструменті (кобзі та ін.). *Обмацавши ручку, спідняк та верхняк кобзи та протерши пальцем голосник од пилу.., повів* [Остап] *по всіх дванадцяти струнах зразу* (Бурл., О. Вересай, 1959, 64).

5. *діал.* Металева кришка люльки. *Чіпка одкрив верхняк, потяг люльку,— огонь осіяв сіни* (Мирний, II, 1954, 226).

6. Взагалі верхня частина чого-небудь. *Перший ряд ніс перед собою замість щита верхняк із стола* (Фр., VI, 1951, 84); *На порозі став Смик. Торкнувшись верхняка одвірок* [одвірків], *зняв кепку* (Рудь, Гомін.., 1959, 47); *Вдержують* [покрівлю] *широкі стальні верхняки секцій гідрофікованого кріплення* (Наука.., 11, 1964, 31).

ВЕРХНЬО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **ве́рхній** у 1 знач., напр.: верхньопа́лубний, верхньогубни́й і т. ін.; у 2 знач., напр.: верхньотрикота́жний і т. ін.

ВЕРХОВЕ́НСТВО, а, *с., книжн.* Панівне становище, переважаючий вплив кого-, чого-небудь. *Інтереси буржуазії вимагають участі пролетаріату в боротьбі* *з самодержавством, але тільки такої участі, яка б не переходила у верховенство пролетаріату і селянства..* (Ленін, 31, 1951, 315); *Вони* [просвітителі] *проголошували верховенство людського розуму* (Іст. СРСР, II, 1957, 53).

ВЕРХОВИ́Й, а́, е́. 1. Стос. до верху (в 1 знач.); який міститься, перебуває, діє і т. ін. зверху, нагорі. *Верхове гілля того гаю витикалося з-за зеленої гори* (Н.-Лев., I, 1956, 195); *Розрізняють чотири види або класи лісових пожеж: 1) наземні, або низові; 2) верхові, або вершинні* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 121).

2. Пов'язаний з пересуванням верхи. *Щорс любив верхову їзду і добрих коней* (Довж., Зач. Десна, 1957, 111).

Верхови́й кінь — кінь, на якому їздять верхи.

3. Який їздить верхи. *І сидить він у сідлі, Наче добрі ковалі З тим конем його скували, Наче він увесь свій вік Верховий був чоловік* (Перв., II, 1958, 496); *В нас був.. чудовий вихователь.. спортсмен, гімнаст, фехтувальник, верховий їздець* (Моє життя в мист., 1955, 33); //*у знач. ім.* **верхови́й**, во́го, *ч.*— *Запрягать коні!.. Розіслать верхових!* (Коцюб., II, 1955, 267).

4. Який міститься, знаходиться і т. ін. ближче до верхів'я ріки. *З верхової сторони греблі вода вдержується на більш високому рівні* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 6).

Верхови́й ві́тер, *діал.*— вітер, що дме з верхів'я ріки. *Вночі повіяв верховий вітер* (Горд., Дівчина.., 1954, 126).

ВЕРХОВИ́К, а́, *ч., діал.* Вершник.

ВЕРХОВИ́НА, и, *ж.* 1. Верхня, найвища частина чого-небудь (перев. гори, дерева). *Нема садочка, ані города коло неї, тільки стара тиха груша з зломленою верховиною* (Вовчок, I, 1955, 288); *А здалека заманячило їм щось високе — то там, то там... Підійшли ближче, побачили верховини церков* (Мирний, I, 1949, 220); *Старі берестки глухо гули голими верховинами* (Епік, Тв., 1958, 113); *На Голій горі, на самій верховині, притулилася.. стара дерев'яна хата* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 3); * Образно. *Вірю, прагну, будую! Ллю недаремно піт. На верховину йду я комуністичних літ* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 55).

2. *перен.* Найвищий ступінь чого-небудь. *Це він, «архангельський мужик», досяг силою свого генія таких наукових верховин* (Рильський, III, 1956, 9); *Где на життя верховини слов'янських народів сім'я* (Сос., Щоб сади.., 1947, 145).

3. *тільки одн.* Назва високогірної місцевості в межах Українських Карпат. *І почав Федькович пісню, аж усі зачудувались: хто ж це там на верховині про свободу нам співає?* (Тич., II, 1957, 21); — *Ти, як делегат верховини, .. мусиш знати і розповісти людям про все, що сталося в Хусті* (Скл., Карпати, II, 1954, 16).

ВЕРХОВИ́НЕЦЬ *див.* **верхови́нці.**

ВЕРХОВИ́НКА [1], и, *ж.* Зменш. до **верхови́на** 1. *Полонинко, верховинко, чимесь так згорділа..?* (Коцюб., II, 1955, 320).

ВЕРХОВИ́НКА [2] *див.* **верхови́нці.**

ВЕРХОВИ́ННИЙ, а, е. Стос. до верховини (в 1, 3 знач.). *Вони йшли далі і далі, забирались в холодний і непривітний глиб верховинних лісів* (Коцюб., II, 1955, 347); *Всі навколишні гірські села, низові й верховинні, вже добре знали годину повірки* (Гончар, Новели, 1954, 68).

ВЕРХОВИ́НСЬКИЙ, а, е. Стос. до верховини (в 3 знач.). *Післанці з інших верховинських громад говорили: у нас урожаї лихі* (Фр., VII, 1951, 55); *Високо і повнозвучно звучить верховинська пісня. Глядачі гаряче аплодують* (Забашта, Пісня.., 1961, 191).

ВЕРХОВИ́НЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **верхови́нець**, нця, *ч.;* **верхови́нка**, и, *ж.*). Назва українців, жителів високогірної зони Карпат. *Була* [Іллінка] *гарна, струнка, як усі верховинці* (Коб., I, 1956, 440); *Гостробородий верховинець провів мене у найдальший куток* (Збан., Єдина, 1959, 117); *Марія була вбрана в звичайну одежу верховинки* (Смолич, Ми разом.., 1950, 113).

ВЕРХОВІ́ДКА *див.* **верхово́дка** [1].

ВЕРХОВІ́ТТЯ, я, *с.* Верхня частина дерева, верхні гілки. *Темно в лісі. Молода струнка яворина.. високо сягає рябеньким стовбуром, щоб зеленим верховіттям осміхнутись до блакитного неба* (Коцюб., I, 1955, 35); *Летять хмарки в блакиті неозорій, шумлять листки зелених верховіть...* (Сос., Близька далина, 1960, 15); //*збірн. Над ними* [мандрівниками] *тихенько гуло верховіття сосен* (Донч., II, 1956, 29).

ВЕРХО́ВНИЙ, а, е. Найвищий, головний. *Верховним органом Комуністичної партії Радянського Союзу є з'їзд партії* (Статут КПРС, 1961, 15); *Після розмови полкового агітатора кожному з нас здавалося, ніби ми побували в ставці верховного головнокомандуючого* (Багмут, Записки.., 1961, 32).

Верхо́вна Ра́да УРСР — найвищий орган державної влади УРСР, що здійснює законодавство і безпосередньо обирається шляхом загальних, рівних і прямих виборів при таємному голосуванні. *Депутатом Верховної Ради Української РСР може бути обраний кожний громадянин Української РСР, який досяг 21 року* (Полож. про вибори.., 1946, 3); **Верхо́вний Суд УРСР** — найвищий судовий орган УРСР. *Верховний Суд УРСР обирається Верховною Радою УРСР на строк 5 років* (Конст. УРСР, 1946, 17).

ВЕРХО́ВНИК, а, *ч., іст.* Член Верховної таємної ради, яка була заснована в Росії в 1726 р. і ліквідована імператрицею Анною Іванівною в 1730 р.

ВЕРХО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **верхо́вний.**

ВЕРХОВО́Д [1], а, *ч.* Впливова людина, що відіграє керівну роль у певному середовищі, у своєму оточенні і т. ін.— *Щось наших верховодів не чути, полякались, сидять по хатах,— сміялись люди* (Коцюб., II, 1955, 79); *Зінько з Оверком — найзапекліші витівники, верховоди в хлоп'ячому гурті* (Горд., II, 1959, 16); *Успіхи Радянського Союзу та інших соціалістичних держав явно виводять з рівноваги верховодів капіталістичного світу* (Рад. Укр., 23.II 1957, 1).

ВЕРХОВО́Д [2], а, *ч.* Те саме, що **верхово́дка** [1]. *На запущену принадку Накидаються лини, Швидкохвості верховоди, Зачаровані плітки* (Воронько, Три покоління, 1950, 12).

ВЕРХОВО́ДА, и, *ч. і ж.* Те саме, що **верхово́д** [1]. *У найстарішого пекельника, у самого верховоди, була жінка така виніжена, що й не сказати* (Вовчок, VI, 1956, 278); *Було з усього видно, що Льоша між хлопців — ватажок, головний верховода* (Мокр., Острів.., 1961, 5).

ВЕРХОВО́ДИТИ, джу, диш, *недок., без додатка, ким і над ким.* Бути верховодом, скеровувати дії інших; розпоряджатися. *Демко був плохенький, жіночим витребенькам потурав, і жінка у його в хаті верховодила* (Вовчок, VI, 1956, 262); *Коли церемонію обмивання* [рук] *було закінчено й подано на стіл страву, господар сів у коло, а верховодити взявся дід* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 181); *А верховодить ними* [хлопцями та дівчатами] *найвищий і найдужчий за всіх Василь Боринець* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 67); *В селі відкривсь клуб. З'явилися свої комсомольці. Верховодив над ними Антон* (Руд., Вітер.., 1958, 86).

ВЕРХОВОДІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **верхово́дити.** *Як я любитиму свого чоловіка, а він мене любитиме, то нащо здалося те верховодіння?* (Н.-Лев., III, 1956, 235).

ВЕРХОВО́ДКА ^{1}, *рідко* **ВЕРХОВІ́ДКА**, и, *ж.* Дрібна прісноводна риба родини коропових, малоцінна як промислова. *Гусиний поплавець, диви, затанцював! Дрібнота! Лящика чи верховодки витів!* (Рильський, Поеми, 1957, 216); *Потім він знову вудив рибу. І навіть спіймав маленьку верховодку* (Збан., Старший брат, 1952, 49).

ВЕРХОВО́ДКА ^{2}, и, *ж.* Найближчий до поверхні шар підземної води. *Більшість джерел водопостачання одержувала воду з верхніх водоносних горизонтів, тобто використовувала верховодку* (Вісник АН, 3, 1957, 35); — *Перша вода під нами буде грунтова. Ми її звемо верховодкою* (Гончар, Таврія.., 1957, 164).

ВЕРХОВО́ДСТВО, а, *с.* Дії верховода *(див.* **верхово́д** ^{1}*). Присяжний.. приняв на себе рід верховодства в невеличкій уніатській громаді* (Фр., II, 1950, 154); *І сміх, і співи, і верховодство..— все в неї вдавалося смачним і молодечо-привабним* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 26).

ВЕРХОГІ́Р'Я, я, *с.*, *збірн.*, *поет.* Верхні частини гір. *Коли на крилах хмари злотні На землю вечір принесуть, Вони летять на верхогір'я І там солодкий спокій п'ють* (Олесь, Вибр., 1958, 101); *Йде гроза з-за верхогір'я... Справді, тільки примічай: Чорних птиць імлисте пір'я Затемнило небокрай* (Рильський, Троянди.., 1957, 9).

ВЕРХОГЛЯ́Д, а, *ч.* Людина, що виявляє верхоглядство; поверхова людина. — *І ідеї нікчемні, і в нас люди-таки настали нікчемні, пусті, верхогляди, неслухняні!— сказав архімандрит* (Н.-Лев., I, 1956, 564); *Незабаром усі переконалися, що Попов просто верхогляд* (Бойч., Молодість, 1949, 77).

ВЕРХОГЛЯ́ДКА, и, *ж.* Жін. до **верхогля́д**. *Як почали вчащати якісь приятельки, верхоглядки та верхоумки, то й звели її нінащо* (Вовчок, I, 1955, 17).

ВЕРХОГЛЯ́ДСТВО, а, *с.* Несерйозне, поверхове ставлення до чого-небудь, без ознайомлення з чимось, без заглиблення в суть справи. *Вголос він сказав, що йому не подобається в людях зарозумілість і верхоглядство* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 75).

ВЕРХОГО́НИ, ів, *мн.*, *рідко.* Змагання на верхових конях. *Хоч раз на рік, а вже конечне скличе Сусідів він і родичів своїх На верхогони* (Рильський, Марина, 1944, 9); *Завжди, бувало, разом їздять* [лицарі] *на всі турніри, верхогони та інші змагання лицарські* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 288).

ВЕРХОЛА́З, а, *ч.* Робітник, який працює на великій висоті. *На домні постать верхолаза, немов пір'їнка між хмарок* (Сос., Близька далина, 1960, 38); *На сорокаметровій висоті бригада теслярів-верхолазів розбирає і повільно спускає вниз дерев'яні підмостки* (Веч. Київ, 29.VI 1957, 1); // Людина, що любить лазити на високі предмети (дерева, будинки і т. ін.). *Мирон підходить до ліжка, .. прикриває босі ноженята семилітнього верхолаза Гнатка* (Стельмах, Хліб.., 1959, 387); *Хоч який з мене добрий був верхолаз, а довелося кілька разів відпочивати, поки вибрався я на самий верх димаря* (Сміл., Сашко, 1954, 72).

ВЕ́РХОМ, *присл.* По верхній частині, у верхній частині чого-небудь.

ВЕРХО́М, *присл.*, *рідко.* Те саме, що **ве́рхи**. *Карпові діти одв'язали коняку і почали їздити верхом* (Н.-Лев., II, 1956, 373).

ВЕРХОРІ́ЧЧЯ, я, *с.* Те саме, що **верхів'я** 3. *До Галича посунув люд звідусіль.. З верхоріччя і пониззя прибували одна за одною лодьї* [човни] (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 19).

ВЕРХОТУ́РА, и, *ж.*, *розм.*, *жарт.* Верхня частина якого-небудь приміщення, верхній поверх.— *Чекали внизу, і довелося на цю верхотуру! Ху.. з рюкзаками... без ліфта!* (Дмит., Розлука, 1957, 132); — *І багато народу було?..— Повний клуб. І внизу, і на верхотурі,— пояснив дід* (Кучер, Дорога.., 1958, 225).

ВЕРХОУ́МКА, и, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **верхогля́дка**.— *Нацокотали тії верхоумки.., а ти віри пойняла...* (Вовчок, I, 1955, 112).

ВЕРЦА́ДЛО, а, *с.*, *заст.* Дзеркало. *Вертілась, як в окропі муха, В верцадло очі все п'яла* (Котл., I, 1952, 171); *Повздовж високої стіни Верцадло висло перед мною* (Щог., Поезії, 1958, 197).

ВЕ́РЧИК, а, *ч.* 1. *розм.* Скручений жмут чого-небудь або що-небудь загорнене, згорнене; згорток. *А Чіпка.. забереться в ожеред соломи та й давай з неї то верчики крутити, то хрести вив'язувати...* (Мирний, II, 1954, 53); *Під очеретяними верчиками дорогоцінний скарб — сіль з далекого Криму* (Рибак, Помилка.., 1956, 75); *З паперового верчика він витяг дві печених картоплини* (Собко, Звич. життя, 1957, 54).

2. *діал.* Плетений бублик.

ВЕ́РЧИЧОК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **ве́рчик**.

ВЕ́РША, і, *ж.* Сплетена з лози риболовна снасть, що має форму лійкоподібної корзини. *Часом закладав у воду вершу на рибу* (Фр., III, 1950, 11); *Я з дідами ціле літо ставлю верші, ставлю сіті* (Стельмах, Живі огні, 1954, 72); * У порівн. *Роззявив рот, як вершу* (Номис, 1864, № 6593); // *перен.*, *зневажл.* Про рот. *Глянула* [Параска] *на мене, та як роззявить свою вершу, як гавкне на ввесь город* (Н.-Лев., II, 1956, 25); [Прокіп Свиридович:] *А ти думаєш, мені гарно дивитись, як ти роззявиш свою вершу?* (Стар., Вибр., 1959, 582).

ВЕ́РШЕНЬ, шня, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **ве́ршник**. — *Здоров був, Барило,— озвався передовий вершень,— протягуючи до його руку* (Стор., I, 1957, 394).

ВЕРШЕ́ЧКИ, ів, *мн.* Пестл. до **вершки́**.— *Килино! Встав у піч кофій та пошли в льох зібрати до кофію з глечиків вершечки* (Н.-Лев., III, 1956, 236); *Царські підприємці тільки вершечки забрали, як хижаки* (Донч., II, 1956, 11); *Гей, суспільності вершечки, Поживайте пиріжечки* (Сам., I, 1958, 237).

ВЕРШЕ́ЧКОВИЙ, а, е. Прикм. до **верше́чок**.

ВЕРШЕ́ЧОК, а, *ч.* Верхня кінцева частина чого-небудь (дерева, гори, споруди і т. ін.). *Сонце тільки що сіло за горою, і його останнє рожеве проміння гасло на самих вершечках верб* (Н.-Лев., II, 1956, 256); *Сонце на заході.. ще затрималось на золотому вершечку лаврської дзвіниці* (Бойч., Молодість, 1949, 142); *Катя йшла вздовж узгір'я, якраз по його вершечку, і складалося враження, що вона йде на обрії* (Гур., Наша молодість, 1949, 296).

ВЕРШИ́НА, и, *ж.* 1. Верхня, найвища частина чого-небудь (перев. дерева, гори). *Настане літо; жовтий цвіт Укриє липу до вершини* (Щог., Поезії, 1958, 302); *Гірські вершини потопали в хмарах* (Кучер, Зол. руки, 1948, 80).

△**Верши́на кута́**, *мат.*— точка перетину прямих, що утворюють кут; **Верши́на трику́тника**, *мат.*— вершина кута, що лежить проти його основи.

2. *чого, перен.* Найвища точка розвитку, найвищий ступінь. *Ми ті, що, сягнувши вершини прогресу,— В степах засвітили вогні Дніпрогесу* (С. Ол., Вибр., 1957, 30); *Вдарився* [Фред] *лобом об дубовий стовп, що правив за основу їхньої халабуди. Гострий біль у надбрів'ї став вершиною всіх Фредових страждань* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 67).

3. Початок, верхів'я яру і т. ін. *У вершині яру, який розходився двома мілкими степовими вибалками, Бармаш зупинився* (Коз., Гарячі руки, 1960, 152).

ВЕРШИ́НКА, и, *ж.* Зменш. до **верши́на**. *Зеленкуваті стріли травинок вигинались дугою, їхні вершинки* *хилились до землі під вагою прозорих краплин* (Збан., Переджнив'я, 1960, 81).

ВЕРШИ́ННИЙ, а, е. Прикм. до **верши́на** 1. *Здебільшого грибки змінюють не тільки колір, а й механічні властивості деревини.. Гнилі бувають зовнішні та внутрішні, напневі, вершинні і гнилі стовбура* (Стол.-буд. справа, 1957, 45).

ВЕРШИ́ТЕЛЬ, я, *ч.*, *книжн.* Той, хто вирішує, розпоряджається, відіграє вирішальну роль у здійсненні чого-небудь. *Великий російський письменник* [О. М. Горький] *у своїх художніх творах вперше.. дав позитивний конкретний образ пролетаря — вершителя долі історії* (Іст. УРСР, I, 1953, 716); // Той, хто доводить до кінця, здійснює, завершує що-небудь. *Був* [Громський] *радий за Парасю, за її щастя, нехай навіть не він виявився його вершителем* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 434); *Вершителі тверді Ми* [комуністи] *ленінських ідей* (Брат., Пора.., 1960, 9).

ВЕРШИ́ТЕЛЬКА, и, *ж.*, *книжн.* Жін. до **верши́тель.**

ВЕРШИ́ТИ, шу́, ши́ш, *недок.*, *перех.* 1. Доводити до кінця. закінчувати робити верх, покрівлю. *А коли вже й покрівлю вершити зачали, прийшов до мене наш різьбяр* (Мур., Бук. повість, 1959, 38); // Укладати верх стогу, скирти певним способом. *Скирта. Її вершить Дубовик. Він вивершує її так, що скирта напевне затече* (Епік, Тв., 1958, 593); *Дівчина кинулась. Набрала на вила пласт сіна.. А тоді.. на стіг подала. Важко, бо високо — вершили стогу* (Головко, I, 1957, 230).

2. Здійснювати, завершувати що-небудь. *Комунізм передбачає Радянську владу, як політичний орган, що дає можливість масі пригноблених вершити всі справи..* (Ленін, 31, 1951, 375); *Вершать творці діла свої великі* (Дор., Серед степу.., 1952, 31).

ВЕРШИ́ТИСЯ, и́ться, *недок.* 1. Закінчуватися чим-небудь у своїй верхній частині. *Двері і мармурові коминки вершились великокняжими гербами* (Стор., I, 1957, 370).

2. Відбуватися, здійснюватися. *Переворот вершився.. в його душі, переворот глибокий і сильний* (Фр., V, 1951, 252); *Вершиться суд над душогубом злим* (Рильський, I, 1956, 254); *Який прекрасний подвиг вершиться на землі!* (Бажан, Вибр., 1940, 137).

3. Пас. до **верши́ти.**

ВЕРШІ́Й, я́, *ч.* Робітник, що укладає верх стогу, скирти. *Вершія нема на оцей стіг* (Сл. Гр.).

ВЕ́РШКА, и, *ж.* Зменш. до **ве́рша**. *Адже ж се також розумна птиця, з вершки рибу виймає* (Фр., IV, 1950, 99).

ВЕРШКИ́, ів, *мн.* (*рідше одн.* **вершо́к,** шка́, *ч.*). 1. Густий продукт молока з великим вмістом жиру, одержуваний шляхом відстоювання або сепарування свіжого молока. *Зо всіх гладишок чисто було вершки поз'їдаю, наче той кіт* (Барв., Опов.., 1902, 356).

2. *перен.* Найкраща частина чогось. *Хитра ота заморська машина-віялка: одвійки залишає в Кураєвому, а вершки жене кудись, далеко, у свої загребущі краї* (Гончар, Таврія.., 1957, 150); // *заст.*, *ірон.* Найвпливовіша частина суспільства. *Повернувшись у рідне містечко з закордонним дипломом, він вважався «персона грата» серед вершків місцевого суспільства* (Вільде, Сестри.., 1958, 50).

ВЕРШКО́ВИЙ, о́ва́, о́ве́. 1. Прикм. до **вершо́к.** 1. *Квітки* [брусниці] *в тісних пониклих вершкових гронах, на коротких квітконіжках, невеликі, з білими або блідо-рожевими віночками* (Лікар. рослини.., 1958, 126).

2. Зробл. з вершків (у 1 знач.). *Смачна риба, як на вершковім маслі* (Вишня, I, 1956, 176); // Який має у своєму складі вершки. *Частування було сите, але не вишукане. Гаряче молоко, масний вершковий сир* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 8).

3. Який довжиною дорівнює вершку (в 3 знач.). *Мало не вершковий, весь у чорних цятках, висячий ніс.. тримався на вусах-крилах, легких, білих, як комірець* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 164).

ВЕРШКОВІДДІЛЬНИ́Й, а́, е́. Який служить для відділення вершків.

ВЕРШКОВІДДІ́ЛЬНИК, а, *ч.* Апарат для відокремлення вершків від молока.

ВЕРШКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вершкува́ти.** *Після вершкування різко посилюється процес нагромадження нікотину в махорці* (Техн. культ., 1956, 337).

ВЕРШКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *с. г.* Зривати верхівку суцвіть і підчищати нижнє пожовкле листя в деяких с.-г. культурах для посилення в них певних якостей. *Коли з'являються бутони, рослини вершкують* (Колг. енц., II, 1956, 15).

ВЕРШЛЯ́Г, а́, *ч.*, *заст.* Великий важкий молот для кування металу, роздрібнення каменю і т. ін. *Дядько Тимоха був коваль, і дві його здоровенні жилаві руки з засуканими рукавами щодня, як пірцем, повертали й гупали важким півпудовим вершлягом по залізному ковадлу* (Гр., I, 1963, 283); * Образно. *І мова, що в катів під вершлягом була, Міцною зробиться, як криця* (Сам., I, 1958, 96).

ВЕ́РШНИК, а, *ч.* 1. Людина, що їде верхи на коні; верхівець. *Інколи над берегом Пруту проскакував вершник і зникав за крутим поворотом річки* (Коцюб., I, 1955, 352); *Натомлених за цілий день коня і вершника потягнуло на спочинок* (Кач., II, 1958, 433).

2. *тільки мн.*, *іст.* Один з привілейованих станів у стародавньому Римі та стародавній Греції, з якого формувалась кіннота. *В стародавньому Римі ми маємо патриціїв, вершників, плебеїв, рабів..* (Комун. ман., 1947, 14).

ВЕ́РШНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **ве́ршник** 1. *Маковей, внутрішньо здригнувшись, впізнав.. і Шуриного коня. Запалено хропучи, він летів без своєї вершниці вподовж автостради* (Гончар, I, 1954, 414).

ВЕ́РШНИЦЬКИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **ве́ршник** 2.

ВЕРШО́К, шка́, *ч.* 1. Зменш. до **верх** 1, 5. *Немов живе золото, грає по вершках дерев сонячне проміння* (Коб., Вибр., 1949, 291); *Кріпость розташували на самому вершку високої стрімкої гори* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 455); *Понадівали на підголені голови шапки козацькі з решетилівських смушків, то з червоними.., то з синіми вершками* (Кв.-Осн., II, 1956, 19).

2. Те саме, що **вершки́.**

3. *заст.* Міра довжини, що дорівнює 4,4 см і застосовувалася в Росії і на Україні до запровадження метричної системи мір. *Павлик плив поряд, не здаючи жодного вершка* (Донч., VI, 1957, 90); *Черниш перепочивав, оглядаючи в той час скелю над собою і старанно вивчаючи її вершок за вершком* (Гончар, I, 1954, 90).

◇**Від горшка́ — два (три) вершка́** — про дитину або дорослу людину низького росту.— *Тобі вже одинадцять років, а ти від горшка — два вершка,— продовжував знущатися Маслюк* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 6).

ВЕСЕЛЕ́НЬКИЙ, а, е. Досить веселий. *Звичайні діточки! Ідуть І веселенькі, і здорові, Аж любо глянуть, як ідуть* (Шевч., II, 1953, 318); *Хлопець гарний, русявий.., очі веселенькі, як зірочки* (Кв.-Осн., II, 1956, 27); *Вони ляскали в долоні, гиркали. А врешті виходила веселенька мелодія* (Досв., Вибр., 1959, 79); // Приємний на вигляд. *Середина хати стояла одкрита, немов на сцені. Веселенькі шпалери, залізне ліжко, .. фотографія на стіні* (Коцюб., II, 1955, 402).

ВЕСЕЛЕ́НЬКО. Присл. до **веселе́нький.** *Лукина слухала й тільки веселенько осміхалась* (Н.-Лев., III, 1956, 339); *Веселенько заблищали огоньки у розчинених вікнах* (Мирний, III, 1954, 148); // *у знач. присудк. сл., кому. Самій тобі веселенько, а вдвох із любим чоловіком іще веселіше буде* (Вовчок, I, 1955, 22).

ВЕСЕ́ЛЕЧКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **весе́льце.** *Коли б мені новий човник, Та новеє ще й веселечко — Сів би, поїхав на той беріжечок* (Укр.. лір. пісні, 1958, 170); *Зробили йому човника, сів, одіпхнувсь, срібнеє веселечко мовби пустун — хлюп собі, хлюп* (Тич., I, 1957, 150).

ВЕСЕ́ЛИЙ, а, е. 1. Сповнений веселощів (у 1 знач.), радісного, безтурботного настрою. *Така чорнобрива та ясноока.. А що весела була, жартівлива* (Вовчок, I, 1955, 279); *Ввійшов він до хати веселий, підспівуючи* (Козл., Ю. Крук, 1950, 250); // Який виражає веселощі (у 1 знач.), радісний настрій. *Веселі сині, як небо, очі світились привітно й ласкаво* (Н.-Лев., II, 1956, 264); *Шофер слухав і весела посмішка розсувала його губи аж до вух* (Донч., I, 1956, 164); // Схильний до веселощів (у 1 знач.). *Ще ваше щастя, що маєте веселу вдачу, добрий гумор* (Коцюб., III, 1956, 369); // Грайливий (звичайно про тварин). *Далеко од берега грає в морі табун веселих дельфінів* (Коцюб., I, 1955, 288).

2. Який викликає веселощі (у 1 знач.), радісний настрій своїм жартівливим змістом, бадьорою мелодією і т. ін. *Він почав веселого козачка, а сам смичок знов повернув на жалібну думу* (Н.-Лев., II, 1956, 172); *Ми пішли гуртом досить великим Серед жартів та розмов веселих* (Фр., XIII, 1954, 338); *Моряк обірвав веселу пісеньку, круто обернувся до Марії* (Кучер, Чорноморці, 1956, 16); // Який викликає радісний настрій у зв'язку з сприятливими обставинами. *Їдуть козак з козачкою додому. О, весела, весела доріженька* (Вовчок, I, 1955, 322); *І на своїм веселім полі Удвох собі пшеницю жнуть, А діточки обід несуть* (Шевч., II, 1953, 287).

3. Приємний на вигляд, світлий, яскравий. *Під дубом на снігу горить огонь — великий, веселий, тріскучий...* (Вас., II, 1959, 303); *Нові веселі, білі пароплави мали незабаром поплисти по річці* (Скл., Помилка, 1933, 20).

ВЕСЕ́ЛИК, а, *ч., фольк.* Назва журавля весною, коли цей птах прилітає з вирію (за народним повір'ям, той, хто скаже «журавель», буде журитися увесь рік). *Виходять в поле сіячі, Веселиків веселі зграї В Радянськім краї, в ріднім краї* (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 59); *Здрастуй! ..Мій журавлику! Ти прилетів! Та треба звати веселиком* (Ів., Ліс. казки, 1954, 181).

ВЕСЕЛИ́ТИ, лю́, ли́ш, *недок., перех.* Викликати веселощі, розважати. *По-сусідськи, згідно, гарно Проживав* [Михайло] *свій вік. Все веселий, хоч убогий, Других веселив* (Фр., X, 1954, 173); *Жартівливо-суворий тон Ніни Сергіївни веселив мене* (Смолич, День.., 1950, 236); // Викликати радісний настрій, робити радісним, веселим. *Пишалася синами мати.. Росли сини і веселили старії скорбнії літа...* (Шевч., II, 1953, 33); *Кругом поле зеленіло, Хлібороба веселило* (Гл., Вибр., 1957, 155); *Здобутий успіх — веселив, додав натхнення, сили* (Дор., Три богатирі, 1959, 55); // Своїм світлим, яскравим кольором створювати приємне враження для зору. *Тільки шість нових стільців, покритих світлосиньою матерією, веселили чисту хату з білими, як сніг, стінами* (Н.-Лев., I, 1956, 148).

Весели́ти о́ко (о́чі) — бути приємним, світлим, яскравим, красивим на вигляд. *На ранок.. квітка, свіжа, пряма веселить людські очі* (Мирний, I, 1954, 231); *Серед загального сіро-зеленого кольору землі і полів радісно веселили око яскраво-червоні, сині й жовті фарби* (Смолич, I, 1958, 52).

ВЕСЕЛИ́ТИСЯ, лю́ся, ли́шся, *недок.* Проводити час у розвагах, веселощах. *Еней один не веселився, Йому немиле все було* (Котл., I, 1952, 115); *Невтомно грає гармошка, веселиться молодь* (Гончар, Таврія.., 1957, 324); // Радіти, бути у радісному, веселому настрої. *Згубиш, то не смутись, — знайдеш, то не веселись* (Номис, 1864, № 5851); *І чим частіше дідок сипав дотепами і веселився, тим більше супився похмурий член комісії, бо він вважав, що дідок веселиться і радіє через те, що святкує розгром його теорії про походження скіфів* (Тют., Вир, 1964, 61); // *ким, чим, заст.* Радіти кому́-, чому-небудь. — *От, якби баба твоя дожила до сього часу!.. От би хто нами всіма веселився!* (Барв., Опов.., 1902, 258).

ВЕСЕ́ЛИЦЯ, і, *ж., діал.* Веселка. *Поглянув Ной на небо: Дощик не стихає, Та на небі перегнулась Веселиця й грає* (Рудан., Тв., 1956, 496).

ВЕСЕЛІ́СІНЬКИЙ, а, е, *розм.* Дуже веселий.

ВЕСЕЛІ́СІНЬКО, *розм.* Присл. до **веселі́сінький.**

ВЕСЕ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* 1. Властивість і стан за знач. **весе́лий** 1. *Ватя тільки й слухала, тільки й чула Леоніда Семеновича. І його веселість, і його говорючість дуже сподобались їй* (Н.-Лев., V, 1966, 76); *Нараз він засміявся, та зараз же погасив свою веселість, уперто стулив губи* (Шовк., Інженери, 1956, 354).

2. Веселе проведення часу; розвага. *І заробітків давніх нема, і веселості та гулятики нема, як колись бувало* (Фр., IV, 1950, 7); *Веселість все розпалялась. Робилось душно, люди пріли у кептарях* (Коцюб., II, 1955, 354); *Ходила* [Ольга] *самотня, здалеку спостерігаючи веселість* (Кач., II, 1958, 32).

ВЕСЕЛІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок.* Робитися, ставати веселим. *А гарна удова веселіє, що загублене знайшла* (Вовчок, I, 1955, 217); *Веселіють при згадці про могорич очі Василенка* (Стельмах, II, 1962, 94); * Образно. *Де колгоспи сіють, там поля веселіють* (Укр.. присл.., 1955, 350).

ВЕСЕЛІ́ШАТИ, аю, аєш, *недок.* Робитися, ставати веселішим. *Кріпшала та кріпшала* [Конониха] *і веселішала, що таки одвоювала себе од смерті* (Григ., Вибр., 1959, 318); *Молодішати треба... Бадьорішати... Веселішати* (Вишня, I, 1956, 193).

ВЕСЕ́ЛКА, и, *ж.* Дугоподібна різнобарвна смуга, яка з'являється в атмосфері внаслідок заломлення сонячних променів у краплинах дощу, води; райдуга. *Небесні води густо злетіли на ниви в тінях сизої хмари, але сонце зараз десь близько засвітило веселку, і дощ перестав* (Коцюб., II, 1955, 396); *Гарна, розцвітлена пишно веселка півнеба підперла, В воду прозорую річки спустивши кінці кольористі* (Сам., I, 1958, 92); *Веселка в фонтанах біля входу до Пролетарського саду викликала в них щире і голосне захоплення* (Сміл., Крила, 1954, 23); * У порівн. *Веселкою моя надія грала* (Л. Укр., I, 1951, 33).

◇ **Гра́ти всіма́ ба́рвами весе́лки** — переливатися багатьма різними кольорами. *На столах грав усіма барвами веселки кришталь* (Панч, В дорозі, 1959, 150).

ВЕСЕ́ЛКОВИЙ, а, е. 1. Подібний до кольорів веселки; різнобарвний. *Підхоплений струменем повітря, він* [малюнок] *спочатку злетів високо вгору,.. мигнувши під сонцем веселковими кольорами фарб* (Коз., Сальвія, 1959, 221); *Говорять, мріючи, про те,.. як квітуватимуть поля веселковим вінком, як уквітчається земля, оновлена трудом* (Гонч., Вибр., 1959, 340).

2. *перен.* Приємний, радісний, який обіцяє щось гарне, добре. *Що в твоїм імені є чарівниче — Трунок чи хміль, чи веселкова зваба?* (Мал., Звенигора, 1959, 159).

ВЕСЕ́ЛКОВО. Присл. до **весе́лковий.** *Живи, народу віще слово, Над прахом царських корогов, Цвіти над ними веселко́во, Як мир, як щастя, як любов!* (Рильський, Зграя.., 1959, 13).

ВЕ́СЕЛО. Присл. до **весе́лий.** *Жваво та весело розмова у їх ішла* (Вовчок, I, 1955, 167); *У Каринського весело поблискували очі* (Шовк., Інженери, 1956, 151); *На весіллі музика гучна, То ж то шпарко та весело грає!* (Л. Укр., I, 1951, 80); *Було тихо і сумно, хоч сонце так весело освічувало кухню* (Мирний, III, 1954, 152); // *у знач. присудк. сл. Колись там весело було. Бувало, літом і зимою Музика тне* (Шевч., II, 1953, 9); *Сьогодні весело мені!* (Рильський, Голос. осінь, 1959, 5).

ВЕСЕЛО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **весе́лий** у 1 знач., напр.: веселови́дий, веселогу́бий, веселоо́кий і т. ін.; у 3 знач., напр.: веселоко́рий, веселокри́лий і т. ін.

ВЕСЕ́ЛОНЬКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **весе́лка.**

ВЕСЕ́ЛОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **весе́лка.** *Розкажи, як за горою Сонечко сідає, Як у Дніпра веселочка Воду позичає* (Шевч., II, 1953, 8).

ВЕСЕ́ЛОЩІ, ів, *мн.* 1. Стан внутрішнього задоволення, радісного настрою, безтурботності, схильності до розваг, жартів і т. ін. *Радістю і веселощами б’ється серце у Христі* (Мирний, III, 1954, 37); *Серед гурту заробітчан-українців вибухнув сміх, хоч було в цьому більше гіркоти, ніж веселощів* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 102).

2. Веселі розваги, розмови і т. ін. *Розсівшись найближче до ялини, він* [інспектор] *підморгував на хлопців, диригував рукою, сміявся, заохочував школярів до веселощів* (Вас., I, 1959, 314); *В розпал веселощів.. від грейдера до їхнього табору повернуло дві сліпучі фари* (Ю. Янов., II, 1954, 139).

ВЕСЕЛУ́Н, а́, *ч.* Весела, життєрадісна людина; той, хто любить веселитися, жартувати і т. ін. *І давно у нашій хаті Встали тато, встали мати, Встав Іванко-молодець, Веселун і в дуду грець* (Стельмах, Колосок.., 1959, 103); *Автором.. дотепу був Юлик Турбай, кмітливий і гострий на язик веселун* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 53).

ВЕСЕЛУ́ХА, и, *ж.* 1. Весела, життєрадісна людина; та, хто любить веселитися, жартувати і т. ін. *Ти ж знаєш наших веселух іздавна: Мокрина, Векла, Гапочка, Тетяна* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 130).

2. *жарт.* Алкогольний напій. *Варенухи, веселухи довелось до зволу* (Сл. Гр.); *Він обережно і пильно кривить очима на склянку, в яку до мірки наливає царську веселуху* (Стельмах, Хліб.., 1959, 202).

ВЕСЕЛЧА́НИЙ, а, е, *рідко.* Прикм. до **весе́лка.** *Червоні, жовтогарячі й жовті веселчані смуги були такі ярі, неначе горіли тихим полум’ям* (Н.-Лев., II, 1956, 234); *Пурпуром, золотом і ізмарагдом, сапфіром набитий, Стелеться геть у безмір круто веселчаний шлях* (Фр., XIII, 1954, 305).

ВЕСЕ́ЛЧАСТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **весе́лковий** 1. * Образно. *Сівба й любов, жнива і полювання Сплелися у веселчастий вінок* (Рильський, I, 1956, 315).

ВЕСЕЛЯ́ЩИЙ ГАЗ. Безбарвний, з слабким приємним запахом газ, який при вдиханні викликає стан сп’яніння. *Тому, що вдихування великих кількостей цього газу діє збудливо на нервову систему, то закис азоту дістав назву веселящого газу* (Заг. хімія, 1955, 352).

ВЕСЕ́ЛЬЦЕ, я, *с.* Зменш.-пестл. до **весло́.** *Пливе човен, води повен, в човнику весельце* (Чуб., V, 1874, 22); *Править хтось малим човенцем, Стиха весла підіймає, І здається, що з весельця Щире золото спадає* (Л. Укр., I, 1951, 64); *Пливуть човни, блищать весельця...* (Тич., II, 1957, 207).

ВЕСЕЛЬЧА́К, а́, *ч., рідко.* Те саме, що **веселу́н.** *Вмів і люлечки диміти, Весельчак та балакун* (Мал., Серце.., 1959, 140); *Це був коротконогий хлопець, весельчак і танцюрист* (Донч., II, 1956, 116).

ВЕСІ́ЛЛЯ, я, *с.* 1. Обряд одруження, а також святкування з цієї нагоди за звичаєм. *Отож послав Михайло сватів; дівчата вже в дружки прибираються та міркують, яке-то весілля в Наталі буде* (Вовчок, I, 1955, 96); *Вона.. намагалась вгадати, в чийому дворі справляють весілля* (Коцюб., II, 1955, 30); // Бенкет з нагоди одруження. *Вони* [дівчата] *в моїх вінках ходять — і на весілля, і до кіно, і на танці* (Ю. Янов., I, 1954, 43); *Обіцяли бути гості і з сусіднього району, Погуляти на дозвіллі На колгоспному весіллі* (Перв., II, 1958, 47).

Золоте́ весі́лля *див.* **золоти́й; Справля́ти (спра́вити, гра́ти, зігра́ти, гуля́ти і т. ін.) весі́лля** — святкувати одруження, виконуючи певні обряди; гуляти на бенкеті, вечірці з нагоди одруження. *Старости заміняли хліб. Справили весілля* (Коцюб., I, 1955, 77); *Явдоха була вже заручена і тільки чекала осені, щоб весілля грати* (Мирний, I, 1954, 61); *Гарні в колгоспі дівчата, будем весілля гуляти* (Забашта, Квіт.., 1960, 97); **Срі́бне весі́лля** *див.* **срі́бний.**

2. *збірн., розм.* Люди, присутні на святкуванні з нагоди одруження. *Через село весілля йшло* (Шевч., II, 1953, 94); *З вулички по дорозі напроти на його вийшло весілля* (Стор., I, 1957, 359).

ВЕСІ́ЛЛЯЧКО, а, *с.* Пестл. до **весі́лля** 1. *Яке ж твоє весіллячко смутне-невеселе!* (Барв., Опов.., 1902, 208); *Чи де бенкет, чи де обід, Або весіллячко, родини,— Такої гарної години Ніколи не втеряю я: І їм, і ласую доволі* (Гл., Вибр., 1957, 104).

ВЕСІ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Стос. до весілля (в 1 знач.). *Весільний чад одразу вийшов у всіх з голови* (Н.-Лев., II, 1956, 182); *— Хоч, може, трохи із запізненням, але весільний подарунок я вам приготував* (Ткач, Плем’я.., 1961, 170).

Весі́льний ба́тько — чоловік, який виконує на весіллі роль батька нареченого або нареченої. *Згадав він поради свої.. і сільські весілля, на яких він грав весільного батька* (Коцюб., II, 1955, 392); *Замість справжнього батька одноденний «батько» порядкував за столом, званий, весільний* (Гончар, Таврія, 1952, 13); **Весі́льна ма́ти** — жінка, яка виконує на весіллі роль матері нареченого або нареченої. *Сказала Світозара, що матір’ю весільною буде, А Дмитрій — батьком* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 62).

2. *у знач. ім.* **весі́льна,** ної, *ж.* Обрядова пісня, що виконується на весіллі. *Далі йшли молоді, а за ними музики, бояри, дружки, дівчата і народ і співали весільної* (Стор., I, 1957, 350); *Пройду усі околиці і росяні сади, Щоб гармоністи юні весільну знов заграли* (Мал., I, 1956, 280).

ВЕСІЛЬЧА́НИН, а, *ч.* Той, хто бере участь у весіллі. *Чотири пароконки.. з рушниками на оглоблях, четверо саней, переповнених весільчанами, шукали виходу* (Довж., I, 1958, 153); *Перед вікном раптом виник молодий хлопець і стовбичив хвилину, намагаючись привернути до себе увагу весільчан* (Ю. Янов., II, 1954, 90).

ВЕСІ́ННІЙ, я, є, *рідко.* Те саме, що **весня́ний.** *Одного вечора весіннього сиділа собі Галя коло віконечка у своїй хатці й співала* (Вовчок, I, 1955, 316); *Весіннє сонце хилилось уже на захід* (Мик., II, 1957, 348).

ВЕСЛО́, а́, *с.* Дерев’яна з лопаттю на кінці довга жердина, за допомогою якої переміщають човен, гребне судно. *Троянці разом принялися І стали веслами гребти* (Котл., I, 1952, 88); *З моря наближалася шаланда, видко було.. вимахи весел* (Ю. Янов., II, 1958, 173).

ВЕСЛОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **весло́**; // Який рухається за допомогою весел (про судно). *Петро* [I] *наказав будувати веслову флотилію* (Іст. СРСР, II, 1957, 8).

ВЕСЛОНО́ГІ, гих, *мн.* Ряд плаваючих птахів, у яких пальці з'єднані плавальними перетинками, що полегшують їм плавання.

ВЕСЛУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **веслува́ти.** *Максим Бабій щойно змінився з веслування і сидів тепер на носі, обережно бринькаючи на кобзі* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 178); *У бухті відбувається змагання з плавання та веслування* (Трубл., II, 1955, 236).

ВЕСЛУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Гребти веслом, веслами, переміщаючи човен, судно. *Дівчата, що веслують І зручненько правлять, часом Бризкають водою в мене* (Л. Укр., IV, 1954, 160); *Виплив човен. Дідусь вміло керував, а літня жінка веслувала* (Бойч., Молодість, 1949, 80).

ВЕСЛЯ́Р, а́, *ч.* Людина, що веслує. *Море сіре, злегка поморщене від вітру, весляр звільна січе його веслами* (Фр., XVI, 1955, 285); *Крізь легкий туман над поверхнею води вимальовується човен з двома веслярами* (Ле, Наливайко, 1957, 368).

ВЕСНА́, и́, *ж.* 1. Пора року між зимою і літом, яка характеризується подовженням дня, потеплінням, появою перелітних птахів, розквітом рослин і т. ін. *Встала й весна, чорну землю Сонну розбудила, Уквітчала її рястом, Барвінком укрила* (Шевч., I, 1951, 136); *Травень надворі... Значить, весна, Значить, гілки набростилися, І даль така прозора, ясна, І зорі грозою вмилися* (Забашта, Квіт.., 1960, 59).

2. *перен.* Молодість, роки дитинства і юності. *Не забудь, не забудь Юних днів, днів весни* (Фр., X, 1952, 13); *Нехай твою* [сестрину] *весну минуть Вітри та морози* (Пісні та романси.., II, 1956, 112); //Що-небудь початкове, яке провіщає розквіт, розвиток, перемогу чогось. *І сталось. Перший грім з «Аврори» Весну народну возвістив, І Київські прадавні гори Червоний прапор осінив* (Рильський, I, 1956, 415); // Світле, радісне почуття. *Хуга надворі північна, В серці — весни течія* (Мас., Сорок.., 1957, 216); *Весна в кожному серці, райдуга в очах* (Кучер, Чорноморці, 1956, 359).

3. Рік (тільки при визначенні віку кого-небудь). *Був я підлітком і не знаю, Скільки весен тобі було, Як зустрілись ми серед гаю, Де зі скелі б'є джерело* (Вирган, В розп. літа, 1959, 38); — *Старий Йонеску.. позаторік святкував соту весну свого життя* (Смолич, I, 1958, 46).

ВЕСНІ́ВКА, и, *ж.* 1. Те саме, що **весня́нка** ^{1}.

2. *(Majanthemum).* Багаторічна трав'яниста рослина з повзучим кореневищем, прямим стеблом і дрібними білими. зібраними в китицю квітами.

ВЕСНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок., поет.* 1. Вступати в силу (про весну). *Це там, думаю, на Вкраїні саме весна весніє та садки вишневі розцвітають* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 45); — *Як весні весніти, так нашій радості бути* (Турч., Зорі.., 1950, 138).

2. *перен.* Розквітати. *Хай весніють думи й пориви мої* (Сос., Щоб сади.., 1947, 118); *Ясніє, весніє уся батьківщина,— Радіє радянський народ!* (Тарн., З дал. дороги, 1961, 283).

ВЕ́СНОНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **весна́** 1. *Ще щебече у садочку соловій Пісню любую весноньці молодій* (Фр., X, 1954, 15); *Розлилися води На чотири броди, Веснонько, весна!* (Рильський, Мости, 1948, 72).

ВЕСНОО́РАНКА, и, *ж., с. г.* Весняна оранка необробленої восени землі. *Дослід з цукровими буряками був закладений по веснооранці* (Колг. Укр., 1, 1958, 21); *Кінь поїсть росяної трави, набереться сили. За веснооранку затягся* (Горд., II, 1959, 208).

ВЕСНО́Ю, *присл.* Під час весни; навесні. *Братові минуло десять літ весною* (Мирний, IV, 1955, 334); *Весною ми їздили в поле* (Рильський, I, 1956, 30).

ВЕСНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **веснува́ти.**

ВЕСНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Виконувати весняні роботи.— *Чи здорово коло вас, газдине Марто? Та й як веснуєте? Давно вас не бачили* (Коб., III, 1956, 526); — *Добрий день! Ой, ой, як ви, Параско, вийшли рано веснувати..,— посміхувався Микола Скрип, вітаючись* (Чендей, Вітер.., 1958, 78).

ВЕСНЯ́НИЙ, я́на́, я́не́. Прикм. до **весна́** 1, 2. *Весняна пора;* // Який буває, відбувається навесні. *Веселе сонечко ховалось В веселих хмарах весняних* (Шевч., I, 1951, 389); *Березовий сік... Ніжний трунок весняний, Що годує і поїть ледь помітні бруньки* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 39); *Весняна оранка*; * Образно. *А Давидові спогади — зелені, весняні* (Головко, II, 1957, 19).

ВЕСНЯ́НКА ^{1}, и, *ж.* 1. Хорова народнообрядова пісня, в якій оспівується пробудження природи, кохання, надії на врожай і т. ін. *Заспіває.. З дівчатами на вигоні —Гриця та веснянку* (Шевч., I, 1951, 25); *Здалека заносилися дівочі голоси — співали веснянку* (Вовчок, I, 1955, 348); *Вечорами дівчата співають веснянок* (Ю. Янов., I, 1954, 259).

2. Народна назва пташок, що прилітають ранньою весною. *Веснянкою він, як і всі наші птахолови, називає весняних пташок, що перші приносять нам з далеких теплих країв свою нову пісню* (Коп., Як вони.., 1948, 6).

ВЕСНЯ́НКА ^{2} *див.* **весня́нки.**

ВЕСНЯ́НКИ, нок, *мн.* (*одн.* **весня́нка**, и, *ж.*). Дрібні жовтувато-бурі або коричнюваті пігментні плями на шкірі (перев. обличчя) деяких людей, що особливо помітними стають навесні; ластовиння. *Ластівко, ластівко! на тобі веснянки, дай мені білянки* (Номис, 1864, № 266); *Веснянки на щоках і на носі, мокрі від сліз, видавалися ще яскравішими* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 59).

ВЕСНЯНКУВА́ТИЙ, а, е. Укритий веснянками. *Загоріле від сонця, веснянкувате обличчя Данька було зажурене* (Цюпа, Три явори, 1958, 28); *Крок за кроком* [Козаков] *посувався вгору, хапаючись за колючі кущі шкарубкими, веснянкуватими руками* (Гончар, III, 1959, 107); // Який має веснянки. *Моя сусідка, веснянкувата дівчина з червоненьким носиком, ..довбала нігтем свіжопофарбований стіл* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 98).

ВЕСНЯ́НО. Присл. до **весня́ний.** *Шумлять струмки весняно* (Сос., Солов. далі, 1957, 132); *Весняно пахнув степ* (Бажан, Вибр., 1940, 163).

ВЕСНЯ́НОЧКА, и, *ж.* Пестл. до **весня́нка** ^{1}. *Хто ж восени весняночки співа?* (Л. Укр., I, 1951, 32).

ВЕСТ, у, *ч., мор.* 1. Захід, західний напрямок. [Адмірал:] *Струнко! Слухать наказ. Піднять пари. Курс вест* (Корн., I, 1955, 75).

2. Західний вітер.

ВЕСТА́ЛКА, и, *ж.* Жриця давньоримської богині домашнього вогнища Вести, що давала обітницю довічної безшлюбності й цнотливості і зобов'язана була підтримувати невгасимий вогонь у храмі богині. *Я тільки безборонно бачу в вікна..: веселі сатурналії, поважні тефії жерців, похід весталок* (Л. Укр., II, 1952, 281).

ВЕСТГО́ТИ, ів, *мн., іст.* Західне відгалуження готів, які жили на території сучасної південно-східної Прибалтики, а в III—IV ст. оселилися між рікою Дністром і пониззям Дунаю. *У 451 р. гунни.. зазнали жорстокої поразки від з'єднаного війська римлян, вестготів, франків і бургундів* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 350).

ВЕСТИ́, веду́, веде́ш; *мин. ч.* вів, вела́, ло́; *недок.* 1. *перех.* Спрямовувати рух кого-небудь, допомагати або примушувати йти. *Плаче старий та ридає,* *Й Степан сліпий плаче Невидющими очима, Мов сонце побачив. І беруть його під руки, І ведуть у хату. І вітає Яриночка, Мов рідного брата* (Шевч., II, 1963, 341); *Він ледве тримався на ногах... та відштовхував дебелих жандармів, що вели його під руки* (Досв., Вибр., 1959, 110); *Крутим схилом Антон піднімався вгору до своєї хати й на мотузяному поводі вів гнідого коня* (Чорн., Потік.., 1956, 12); // Іти, рухатися попереду як ватажок, скеровуючи кого-, що-небудь. *Пливуть собі* [запорожці] *та співають; Рибалка літає, А попереду отаман Веде, куди знає* (Шевч., I, 1951, 61); *Веде полки Котовський* (Ус., Лави.., 1948, 40); *Вів* [Волохан] *за собою інших собак* (Трубл., I, 1955, 276); // Керувати предметом, що рухається механічно (машиною, автомобілем, судном і т. ін.). *Дівчина вела зелену, вантажну, П'ятитонну машину по горі* (Мал., I, 1956, 344); *Вдивляючися пильно в путь, від міста і до міста по рейках поїзди ведуть невтомні машиністи* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 21).

2. *перех., перен.* Спрямовувати діяльність кого-, чого-небудь; керувати. *Величні дії українських партизанів та підпільників, котрих вела на боротьбу з ворогом мужня й мудра партія* (Ю. Янов., IV, 1959, 167); *Вихований на кращих зразках російської класичної літератури, вів Іван Франко нашу поезію до верховин мислі* (Рильський, III, 1956, 274); * Образно. *Ленін вів нас до сонця крізь бурі* (Сос., Щоб сади.., 1947, 61); // Завідувати чим-небудь; викладати яку-небудь дисципліну. *Він, професор, веде кафедру історії в університеті* (Кучер, Чорноморці, 1956, 97); *Уроки ковальської справи вів Каленик Романович Лукійченко* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 4).

3. *перех.* Рухати чим-небудь у певному напрямку. *Марина майже по пояс стоїть у воді, веде рушницю, щоб вистрелить* (Епік, Тв., 1958, 599).

4. *перех.* Прокладати, проводити що-небудь довге, великої протяжності. *Тепер, чути, мають попри наші міста колію залізну вести, то заробок при ній дуже добрий буває* (Фр., III, 1950, 62); *І провесінь з Леніним, провесінь плеще низами, І трактором борозну першу ведуть комнезами* (Мал., Запов. джерело, 1959, 51).

5. *неперех.* Мати певний напрямок, простягатися куди-небудь. *Стежка, мов стьожка, збігала через самий яр і вела на другий бік* (Мирний, I, 1954, 246); *Довго йшов* [Турбай] *лісовою просікою, що невідомо куди вела* (Руд., Остання шабля, 1959, 79); * Образно. *Всі шляхи ведуть до комунізму,— Нездоланна правда в цих словах* (Криж., Під зорями.., 1950, 138); // *перен.* Маючи щось на меті, на увазі, спрямовувати в певний бік (розмову, дію і т. ін.). *Ви собі, як вже покладаєте, так буде! — та й ведете до того* (Вовчок, I, 1955, 214); *Він зрозумів, що за цими словами мусить критися якась інша думка, але до чого веде Сандро, зрозуміти ще не міг* (Собко, Біле полум'я, 1952, 128); // *перен.* Спричинятися до чого-небудь. *Розвиток великого капіталістичного виробництва — виробництва заради наживи, заради привласнення додаткової вартості — веде до витіснення дрібних самостійних виробників, до їх тяжкої залежності від капіталу* (Програма КПРС, 1961, 7).

6. *перех.* Здійснювати, виконувати, робити що-небудь. *Чіпка з Грицьком ведуть розмову про хазяйство* (Мирний, II, 1954, 254); [Котовський:] *Чого я не люблю — це вести осаду фортець* (Мокр., П'єси, 1959, 52); // Послідовно, систематично займатися чим-небудь. *Хай лишень хазяйству навчається* [Галя], *щоб, як вийде заміж, знала, як його вести* (Мирний, V, 1955, 163); *Крайнюк давно вже не вів свого щоденника, який згорів з усіма його речами, коли редакція переїздила на нове місце* (Кучер, Голод, 1961, 163).

◇ **Вести́ вого́нь** — стріляти з вогнепальної зброї. *У горах Брянський, як командир, зустрівся з новими труднощами. Його мінометники, які звикли вести вогонь на рівнині, мусили стріляти в нових умовах* (Гончар, III, 1959, 113); *Кораблі ведуть вогонь із бухти* (Гонч., Вибр., 1959, 226); **Вести́ го́лос** — співати. *Настрой свою ліру гучну, невидиму, Струна струні стиха нехай промовля, Услід за тобою* [музою] *я голос вестиму* (Л. Укр., I, 1951, 155); **Вести́ да́лі** — продовжувати говорити.— *А я такий, що й зовсім залишився б тут,— сказав Цапигін.— Глушина яка, краса!..— Дуже тайгу люблю, глушину,— вів далі Цапигін* (Донч., II, 1956, 35); — *Були раніше і в мене промахи,— вів далі Гаркуша* (Гончар, Таврія.., 1957, 34); **Вести́ лі́нію** *чию* — дотримуватися у дії певних поглядів, норм поведінки і т. ін.— *Ось воно що, хлоп'яче діло! А ти свою лінію веди,— проговорив Канушевич* (Коцюба, Нові береги, 1959, 104); **Вести́ пере́д:** а) керувати, бути головним у чомусь, десь. *Мовчки вислухав він рішенець у волості, що вже тепер не він, а жінка має перед вести в господарстві* (Л. Укр., III, 1952, 638); б) робити щось краще за інших, бути першим у чомусь. *На вулиці, на вечорницях, у колядці наша Оксана перед веде* (Кв.-Осн., II, 1956, 423); *Дільниця його групи стала вести перед у цеху* (Ю. Янов., II, 1954, 105); **Вести́ рід** *від кого, з кого* — походити від кого-небудь, бути нащадком когось. *Хто у серці іскру небесну ховає, рід свій веде з Прометея* (Л. Укр., I, 1951, 190); *Агрипина Антонівна веде рід від Кобзенків* (Вол., Сади.., 1950, 132); **Вести́ своє́ї (своє́)** — настирливо повертатися в розмові до певної думки.— *Літувати у нас добре. Хоч і роботи до біса, то зате весело дуже,— веде своєї Мотя* (Коз., Сальвія, 1959, 24); **І ву́сом (ву́хом, брово́ю) не вести́** — не звертати уваги. *Він велів побережникам не пускати нікого в ліс, та бачачи, що вони й вусом не ведуть у той бік, почав сам бігати в ліс і виганяти селян* (Фр., VIII, 1952, 92); — *Жарко ж! — волав він. — Перейди в холодок. —Але дру́жинонька і вухом не вела* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 11); *Коло них* [дівчат] *худа й довготелеса Текля Барилова вимахує руками, щось своє доказує. А вони й бровою не ведуть. Мов не чують* (Кучер, Трудна любов, 1960, 451).

ВЕСТИБУЛЯ́РНИЙ АПАРА́Т, *анат.* Орган у хребетних тварин і людини, який є частиною внутрішнього вуха і служить для координації рухів та збереження рівноваги.

ВЕСТИБЮ́ЛЬ, я, *ч.* Значних розмірів переднє прохідне приміщення у громадській будові або у деяких житлових будинках. *У вестибюлі вокзалу було порожньо* (Дмит., Розлука, 1957, 120); *Широкі, довгі коридори і вестибюлі були застелені килимами та килимовими доріжками* (Руд., Вітер.., 1958, 107).

ВЕСТИБЮ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **вестибю́ль.** *Максим і Хома, ступаючи за нею* [Катрею], *проводили її до вестибюльних дверей* (Рибак, Час.., 1960, 431).

ВЕСТИ́СЯ, веде́ться; *мин. ч.* ві́вся, вела́ся, ло́ся; *недок.* 1. Відбуватися, здійснюватися, тривати, йти. *Місяць, другий вже ведеться Нескінченна та облога* (Л. Укр., I, 1951, 376); *Розмова велася змовницьким шепотом* (Ле, Міжгір'я, 1953, 62).

2. *безос.* Бути у звичаї, узвичаєним. *Споконвіку, з дідів — з прадідів так велося, щоб хліб руками збирали* (Мирний, IV, 1955, 243); *Шурка був вже біля Котовського, вдарив, як ведеться, безкозиркою об землю,— і кинувся обійматись* (Смолич, Світанок.., 1953, 678).

3. *розм.* Бути в наявності, існувати. *Родич мій був хазяїн заможний, хлібороб; шість пар волів у його велося* (Вовчок, I, 1955, 181); *Лиш сьогодні, як на теє, Щастя не ведеться. Либонь, мені без вечері Спати*

доведеться (Рудан., Тв., 1956, 75); *Добре живеться, бо дружба в радянській сім'ї ведеться* (Укр.. присл.., 1955, 404).

4. *розм., заст.* Жити, плодитися. *На їх обійсті ведеться лишень худоба рябої масті* (Коцюб., I, 1955, 58); *Все боялася* [Хівря], *що.. вона* [телиця].. *пропаде, ..бо в їх ніколи худоба не ведеться* (Григ., Вибр., 1959, 115).

5. *безос.* Іти, складатися так чи інакше (про умови життя). *Як ведеться, так і живеться* (Номис, 1864, № 8126); *Мусій не відповідав на його запитання, а спитав сам: — Як же тут у вас ведеться?* (Панч, Синів.., 1959, 52).

6. *безос.* Щастити, вдаватися. *Коли не ведеться, то й курка не несеться* (Номис, 1864, № 1701); *Велося Шмідлеві, мав якесь особливе щастя: збирав по світі гроші і все збільшував свою циркову трупу* (Ков., Світ.., 1960, 18).

7. Пас. до **вести́** 1—3, 6.— *Тату, я зловив татарина! — То веди.. сюди.— Не ведеться бо! — То держи..— Не держиться бо* (Номис, 1864, № 4361); *— Уже вам не стане часу першому зачинати ті бої, котрі велися так талановито вами* (Мирний, III, 1954, 284).

ВЕСЬ ^{1} **(ВВЕСЬ, УВЕ́СЬ),** всього́ (усього́), *ч.*, **вся (уся́)**, всіє́ї (усіє́ї), *ж.*, **все (усе́)**, всього́ (усього́), *с.*, *займ. означ.* 1. Означає щось як ціле, неподільне, взяте повністю. *Ой сину, мій сину, Моя ти дитино! Чи є кращий на всім світі, На всій Україні!* (Шевч., I, 1951, 231); *Річка — не калюжа. Води ще стане на ввесь вік!* (Гл., Вибр., 1957, 39); *Сусід мій увесь час, мабуть, спостерігав мене збоку, бо коли я несподівано до нього звернувся, він аж кинувся* (Кол., На фронті.., 1959, 106); *Від усієї картини віє чимось пісенним* (Довж., I, 1958, 34); // Означає цілковите охоплення чим-небудь якоїсь особи, предмета, явища. *Увесь об колючки подрався; Як чорт, у реп'яхах весь був* (Котл., I, 1952, 124); *Дівчинка протирає очі, зиркає ними ще вся уві сні, в солодких видіннях* (Хижняк, Тамара, 1959, 180); // **всі**, всіх, *мн.* Означає цілковите охоплення окремих однорідних осіб, предметів, явищ — кожного у нерозривному зв'язку з іншим. *На лівій руці всі пальці трусились безперестану, навіть тоді, як він спав* (Н.-Лев., II, 1956, 172); *— Навіщо знущаєтеся з малого хлопця, паскудні боягузи?! — гукав усіма, які знав, мовами розгніваний Чіпаріу* (Смолич, I, 1958, 53); *Рубін одягся, як і всі учні* (Сенч., Опов., 1959, 4); // *у сполуч. з кільк. числ.* Указує на повну кількість, виражену цим числівником. *Коли б сім собак, то б од усіх сімох од'їлась* (Номис, 1864, № 3345); *Він знає всі вісім вітрів, як братів рідних, розуміє мову неба і моря* (Коцюб., II, 1955, 417); // *у сполуч. з абстр. ім.* Означає вищий ступінь виявлення якості, стану і т. ін. *Всю свою ненависть до хижацтва Франко сконцентрував в образі орла-беркута* (Коцюб., III, 1956, 38); *Я прагну усю мою тугу В єдинеє слово зложить* (Л. Укр., IV, 1954, 107).

2. *у знач. ім.* **все**, всього́, *с.* Вичерпне охоплення, сукупність предметів, явищ, дій, понять; те, що є, без винятку. *Упоравшись зо всім, присів, понурив голову та й задрімав собі* (Кв.-Осн., II, 1956, 7); *Як я люблю оці години праці, Коли усе навколо затиха* (Л. Укр., I, 1951, 180); *Все палало кругом... Скаженіли охриплі гармати...* (Сос., Так ніхто.., 1960, 35); // **всі**, всіх, *мн.* У повному складі, без винятку. *Сього чоловіка всі поважали змолоду* (Вовчок, I, 1955, 72); *Сіли обідати. Усі мовчки їли* (Мирний, IV, 1955, 116); // **все,** *мн.* **всі.** Уживається як узагальнююче слово при переліку. [Тетяна:] *Він так недавно в нас, аж я мов здавна його знаю! ..Обличчя, постать, очі — все, усе я бачила вже десь давно!..* (К.-Карий, I, 1960, 148); *Собаки й вівчарі твої, Усі ви — вороги мої: Од вас мені життя немає...* (Гл., Вибр., 1957, 71).

3. *при ім. з прийм.* з (з о), н а. Утворює сполуки способу дії, що означають повноту, посилене протікання дії.— *Мовчи! — писнула пані, наскакуючи..— Ти ще зо мною заходиш? Та зо всього маху, як сокирою, стару по обличчю!* (Вовчок, I, 1955, 136); *Комар присів на лоб, щоб з усієї сили Свій гострий носик устромить* (Гл., Вибр., 1957, 193); [Хома:] *Іде хтось там? Ні, хтось гукає?! Куди ж подітися мені? .. (Тіка з усіх ніг)* (Кроп., V, 1959, 266); *В хліві кувікало на весь голос порося* (Головко, II, 1957, 122).

Весь (вся, все) в... *кого* — про велику схожість з ким-небудь. *Мамочко, голубочко, моя ріднісінька! Та я ж вся у тебе...* (Кв.-Осн., II, 1956, 426); **Все одно́ (рі́вно):** а) байдуже, однаково, так чи інакше. *І нащо б мені здалися В замку пишнії палати? Чи в палатах, чи в хатині Все одно мені лежати* (Л. Укр., I, 1951, 383); б) подібно до чогось, так само, однаково. *Та й що варт селянин без землі? Усе одно, що пташка без повітря, риба без води* (Коцюб., I, 1955, 110); в) незважаючи ні на що, як би не було. *Добре лірику, їй-право! Встане, гляне у вікно... Може, вам і не цікаво,— Він напише все одно* (С. Ол., Вибр., 1959, 169); **Все (всі, весь** *і т. д.*) **чи́сто; Геть усе́ (усі́, уве́сь** *і т. д.*), *підсил.*— абсолютно, без винятку все (всі, весь і т. д.). *Міг би я вам розповісти про цей Упель все чисто: і яка його бистрінь, і де були розташовані вогневі точки* (Гончар, Новели, 1954, 38); **Всього́ до́брого (найкра́щого)** — форма прощання з добрими побажаннями. *Бувайте здорові, бажаю Вам всього найкращого. Л. Косач* (Л. Укр., V, 1956, 127); **Всього́ на (за)** — близько, тільки на (за). *Соломіїн човен повернув боком і був усього на аршин од турецького, коли турки загалакали* (Коцюб., I, 1955, 386); **Всі до о́дного (як оди́н)**, *підсил.*— поголовно, абсолютно всі. *Всі, як один, повертали голови до дверей* (Коцюб., I, 1955, 275); **На все [до́бре]** — форма прощання з добрими побажаннями.— *Тож до Слуцька нам по дорозі. Поки, на все... Дорогою вже наговоримося,— і він, козирнувши, вийшов* (Досв., Вибр., 1959, 77); **На всі бо́ки** — дуже, як тільки можна. *Вибанітував на всі боки* (Номис, 1864, № 3804); *Розгулявся на всі боки, Все байдуже, все дарма...* (Гл., Вибр., 1957, 120); **На всі сто** *див.* **сто; На всю гу́бу** *див.* **губа́; Не всі до́ма** *у кого* — про недоумкувату, божевільну людину.— *Не всі, бач, дома — божевільна...* (Мирний, II, 1954, 145); **Та й по всьо́му:** а) про закінчення чогонебудь; б) про незначну кількість чого-небудь. *Деякі прожили тут і всі десять років, але не забагатіли, хіба що із землянок перейшли в хати рублені, а майна того, що на плечах та біля печі, та й по всьому* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 119); **Чи всі до́ма**, *у кого* — чи нормальна людина. *Він шарпав агронома. Той закричав: «Чи всі у тебе дома?!»* (Воронько, Тепло.., 1959, 39).

ВЕСЬ ^{2}, і, *ж., заст.* Село. *А люта мати! Спустила друге біснувате Своє скаженеє звіря. Та вже такого сподаря, Що гради й весі пожирало* (Шевч., II, 1953, 325); *І йшла Малуша з лісу до лісу, від весі до весі* (Скл., Святослав, 1959, 453).

ВЕТ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **ветерина́рний**, напр.: ветлі́кар, ветліка́рня, ветфе́льдшер і т. ін.

ВЕТЕРА́Н, а, *ч.* 1. Досвідчений, бувалий воїн, що брав участь у багатьох боях.— *Капітане, нам треба пороху! — закричав Закшицький до якогось ветерана з обвислим вусом і в високій рогатій шапці* (Фр., VI, 1951, 158); *За тяжкі, глибокі рани Дорогої сторони Мстили наші партизани — Посивілі ветерани Громадянської війни* (Уп., Про Донбас, 1950, 30).

2. *перен.* Людина, що багато років успішно і плідно працює, працювала в якій-небудь галузі, діє, діяла в чомусь. *Півроку опікувався ним досвідчений сталевар Гордій Кумач.. Так багато почерпнув Юрій практичних знань від заслуженого ветерана, ніби вдруге пройшов курс в інституті* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 240); *У нашій бригаді мисливці різного віку та стажу: є ветерани цього діла, ..а є й зовсім новачки* (Гончар, Маша.., 1959, 26); *Ветеран праці; Ветеран революції.*

ВЕТЕРИНА́Р, а, *ч.* Лікар, що лікує тварин, фахівець з ветеринарії. *Тридцять вибракуваних ветеринаром баранів було зарізано* (Гончар, Таврія.., 1957, 100).

ВЕТЕРИНА́РІЯ, ї, *ж.* Комплекс наук про будову тваринного організму, його життєдіяльність, способи запобігання хворобам тварин і їх лікування; // Лікування і профілактика хвороб свійських тварин.

ВЕТЕРИНА́РНИЙ, а, е. Стос. до ветеринарії. *Оглянула його* [телятко] *Мотрона Григорівна і головою похитала. Покликала ветеринарного лікаря* (Донч., VI, 1957, 143); *На плечі в Макара висіла польова брезентова сумка, в якій було все потрібне для швидкої ветеринарної допомоги* (Добр., Тече річка.., 1961, 36).

ВЕ́ТО, *невідм., с.* 1. У буржуазному державному праві — остаточна чи умовна заборона, яку накладає верховна державна влада на рішення нижчого органу.

2. У міжнародному праві — право члена будь-якого органу, що складається з представників різних держав, заборонити прийняття рішення, з яким він не згоден.

ВЕ́ТХИЙ, а, е. Такий, що руйнується, зотліває, витирається від часу, від тривалого існування, використання. *Ветха старенька гребелька заросла з обох боків темною сумовитою вільшиною* (Вас., Вибр., 1954, 269); [Ольга *(читає):*] *Так слухай, Якове. Хата наша, де ти народився, стала дуже ветхою, солома на стрісі давно прогнила* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 13); *Він зодягнений у селянську ветху одежину* (Ю. Янов., IV, 1959, 239); //Дуже старий, знесилений глибокою старістю (про людину). *Вже ветхий собі був старик і трохи недобачав* (Морд., I, 1958, 41); *Раптом помітила вона спереду на обочині шляху згорблену постать зовсім ветхої бабусі, що ледве-ледве човгала хворими ногами* (Крот., Сини.., 1948, 326); // Який існує з давніх-давен; стародавній. *Скажи, що правда оживе, Натхне, накличе, нажене Не ветхеє, не древлє слово* (Шевч., II, 1953, 328).

Ве́тхий заві́т — найдавніша, дохристиянська частина біблії. *Віра його в святість ідеї ветхого й нового завіту катастрофічно захиталася* (Ле, Міжгір'я, 1953, 24).

ВЕ́ТХІСТЬ, хості, *ж.* Стан за знач. **ве́тхий.**

ВЕТХОЗАВІ́ТНИЙ, а, е. Стос. до ветхого завіту. *Говорили ми з ним чимало і про всякі інші ветхо- і новозавітні релігійні речі* (Л. Укр., V, 1956, 152); *Єпископ Іпатій спритно виконував заходи Корони не згірше, як ветхозавітна Єва* (Ле, Наливайко, 1957, 223).

ВЕХ, у, *ч.* (*Cicuta* L.). Отруйна рослина.— *Йому все єдино* [каже знахарка], *що п'ятниця, що вівторок, що вех, що переступень, що пристріт, що сояшниці — нічого не розбирає* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 26).

ВЕЧЕ́РНЯ, і, *ж.* Відправлювана у другій половині дня церковна служба у християн. *В церкві правили вечерню* (Н.-Лев., II, 1956, 342); *З святоюрської дзвіниці на вечерню вдарив дзвін* (Фр., XI, 1952, 216).

ВЕЧЕ́РОНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **вече́ря.** *Кличе мати вечеряти — вечеронька мені не мила* (Укр.. лір. пісні, 1958, 149); *От і вечеронька на столі — усі сіли вечеряти* (Вовчок, I, 1955, 300).

ВЕЧЕ́РЯ, і, *ж.* 1. Споживання їжі ввечері. *По вечері Андрій присувався до печі і виймав люльку* (Коцюб., II, 1955, 39); *За дружньою вечерею зібралися колгоспники* (Шиян, Переможці, 1950, 208).

2. Страва, приготована для споживання ввечері. *Жінка снувалася по хаті, вечерю варила* (Фр., II, 1950, 19); *На столі стояла вечеря* (Ле, Історія радості, 1947, 281).

ВЕЧЕ́РЯТИ, яю, яєш, *недок., неперех. і рідко перех.* Їсти ввечері. *Кличе мати вечеряти, А донька не чує* (Шевч., I, 1951, 28); *Вечеряли весело, дружно, ніби мали на тарілці не ковбасу, а хтозна які рідкісні страви* (Собко, Стадіон, 1954, 123).

ВЕ́ЧІР, чора, *ч.* 1. Частина доби від кінця дня до початку ночі. *Ось день проминув, зник і вечір погожий, Ніч криє і місто, і табір ворожий* (Л. Укр., I, 1951, 112); *Був уже вечір, і над хащами парку сходив великий повний місяць* (Смолич, I, 1958, 67).

До́брий ве́чір — вітання при зустрічі увечері. — *Добрий вечір, сусідоньки красні..* (Коцюб., II, 1955, 333).

2. Вечірнє зібрання гостей з розвагами, частуванням. *Вечір закінчився танцями* (Мирний, III, 1954, 197); *Він ще ніколи не уряджав такого велелюдного вечора «склянки чаю»* (Досв., Вибр., 1959, 254); // Присвячені якій-небудь події, даті, вшануванню особи і т. ін. громадські вечірні збори. *Картку з Шевченківського вечора отримала. Спасибі* (Л. Укр., V, 1956, 407); *Суворовці розповідають своїм гостям, ..що днями в них був вечір «цікавої хімії»* (Багм., Щасл. день.., 1951, 113); // Публічне вечірнє зібрання, де виконуються літературні, музичні та ін. твори. *На літературний вечір Ганна Денисівна прийшла, ввесь прослухала, подякувала* (Вишня, I, 1956, 344).

Бага́тий ве́чір *див.* **бага́тий; Ве́чір відпочи́нку** *див.* **відпочи́нок; Святи́й ве́чір (свят-ве́чір)** — те саме, що **Бага́тий ве́чір** (*див.* **бага́тий**). [Павло:] *Сьогодні ж святий вечір, то, здається, кличуть мороза вечеряти?* [Явдоха:] *Мороза кличуть вечерять на голодну кутю, а це багатий вечір* (К.-Карий, II, 1960, 154); *Заходив свят-вечір* (Ільч., Серце жде, 1939, 412).

3. *у знач. присл.* **вечора́ми.** У вечірній час протягом кількох або багатьох діб. *Вечорами зграя коло криниці була гучніш, ніж ранком* (Вовчок, I, 1955, 296).

ВЕЧІ́РКА, и, *ж.* 1. Вечірнє зібрання, гулянка з частуванням у вузькому колі. *Щотижня Олеся справляла вечірки для гусарів* (Н.-Лев., III, 1956, 146); *Почали сходитися гості, яких запросили брати на товариську вечірку* (Фр., VI, 1951, 205); — *Хіба тебе не вразило, приміром, що Марійка на сімейну вечірку запросила свого класного керівника?* (Донч., V, 1957, 338).

2. *розм.* Вечірня газета.

ВЕЧІ́РКИ, рок, *мн., заст.* Вечорниці. *У діда дочка і в баби дочка. Так вони ходили на вечірки* (Сл. Гр.).

ВЕЧІ́РНИК, а, *ч., розм.* Людина, що вчиться або працює у вечірню зміну. *Працювати і вчитись — це нелегке завдання. Тому заочник і вечірник повинен бути оточений увагою і піклуванням* (Рад. Укр., 5.VII 1961, 3).

ВЕЧІ́РНИЦЯ, і, *ж., розм.* 1. Жін. до **вечі́рник.**

2. (*Nyctalus*). Рід кажанів з довгими загостреними крилами, що полюють після заходу сонця і приносять користь, винищуючи шкідливих комах.

ВЕЧІ́РНІЙ, я, є. Прикм. до **ве́чір** 1. *Сім'я вечеря коло хати, Вечірня зіронька встає* (Шевч., I, 1951, 390); *Серед діброви в гущині Вечірньою добою, Поївши добре, Лев лежав* (Гл., Вибр., 1957, 179); // Який буває ввечері. *Веселі додому вертались Ми в свіжій вечірній імлі* (Рильський, I, 1956, 30); // Який відбувається, здійснюється, проходить або діє увечері. [Савка:] *Почнеться оте вечірнє стояннячко та північне обніманнячко* (Вас., III, 1960, 62); *Почався бій. Бій вечірній, лихоманковий бій* (Ю. Янов., I, 1958, 126); *В Озірцях, всього ж за три кілометри, цієї осені вечірню середню школу колгоспної молоді відкривають* (Коз., Сальвія, 1956, 17); // Признач. для вечора, вечорів (у 2 знач.) (про одежу, взуття і т. ін.).— *Візьми краще оте вечірнє плаття з синього оксамиту* (Кучер, Трудна любов, 1960, 418).

ВЕЧІ́РНЯ, і, *ж., діал.* Вечерня.— *Оце вже вечірня йде давно, — озвався служка* (Вовчок, VI, 1956, 254); *Вдарило на дзвіниці в дзвін — до вечірні мабуть* (Головко, II, 1957, 162).

ВЕЧОРИ́НА, и, *ж., діал.* 1. Вечір (у 1 знач.). *А я молод, діжду вечорини, Гей, піду гулять до дівчини* (Нар. лірика, 1956, 228); *Від світань до вечорини Із серпом в гарячі дні. Несміливий плач дитини Ледве чути на стерні* (Мал., Серце.., 1959, 129).

2. Вечеря (в 2 знач.). *Да спасибі, сину, за сю вечорину* (Сл. Гл.).

3. *заст.* Дівич-вечір; вечорниці.

ВЕЧОРИ́НКА, и, *ж., діал.* Зменш.-пестл. до **вечори́на.**

ВЕЧОРІ́ТИ, іє, *недок., безос.* Наближатися, проявляти свої ознаки (про вечір). *Вечоріє. Наче сизий килим, тінь лягла на море* (Фр., XI, 1952, 211); *Вечоріло вже, ще нижчим стало осіннє небо над Перекопом* (Гончар, Таврія.., 1957, 668).

ВЕЧОРНИ́ЦІ, и́ць, *мн., заст.* В українському дореволюційному селі восени та взимку — вечірні зібрання молоді, на яких у будні дні поряд із розвагами виконувалась і певна робота, а в святкові — влаштовувались гуляння. *Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці, Бо на вечорницях дівки чарівниці* (Укр.. лір. пісні, 1958, 357); *На весілля, чи на вечорниці — як-то було Катря весело поспішається. І хто її перетанцює, хто переспіває!..* (Вовчок, I, 1955, 182).

ВЕЧОРО́ВИЙ, а, е, *перев. поет.* Те саме, що **вечі́рній.** *Он зоря вечорова до мене шепоче барвиста* (Мал., II, 1956, 10); *Вогонь веселий запалав, розвіяв сутінь вечорову* (Гонч., Вибр., 1959, 133); *Все небо розгорнулось над головою в синьому вечоровому холоді* (Коп., Вибр., 1953, 245).

ВЕЧОРО́К, чірка́, *ч.* Зменш.-пестл. до **ве́чір** 2. *Ще парубком любив я прийти на вечорок разом з Іваном* (Мур., Бук. повість, 1959, 17).

ВЕ́ШТАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **ве́штатися.** *В кімнатах було чути біганину, вештання* (Н.-Лев., III, 1956, 45); *Я дивуюся, що за приємність знаходиш ти в тому вештанні* (Галан, Гори.., 1956, 162).

ВЕ́ШТАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок., розм.* Ходити сюди-туди, в різних напрямках, блукати, бродити де-небудь. *Перебендя старий, сліпий, — Хто його не знає? Він усюди вештається Та на кобзі грає* (Шевч., I, 1951, 25); *Ще довго Марія по хаті вешталась. Підбивала тісто в макітрі, поралась біля печі* (Головко, II, 1957, 118); *Дорога до Винників іде через ліси, а в лісах вештаються в цей переломний час різної масті підозрілі людці* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 81).

ВЖА́ЛЕНИЙ, ВЖАЛИ́ТИ, ВЖА́РИТИ, ВЖА́РИТИСЯ, ВЖА́РЮВАТИ, ВЖА́РЮВАТИСЯ, ВЖА́ТИ, ВЖА́ТИСЯ, ВЖАХНУ́ТИ, ВЖАХНУ́ТИСЯ, ВЖЕ, ВЖИ́ВАНИЙ, ВЖИ́ВАНІСТЬ, ВЖИВА́ННЯ, ВЖИВА́ТИ, ВЖИВА́ТИСЯ ¹, **ВЖИВА́ТИСЯ** ², **ВЖИНА́ТИСЯ, ВЖИ́ТИ** ¹, **ВЖИ́ТИ** ², **ВЖИ́ТИЙ, ВЖИ́ТИСЯ, ВЖИТКУВА́ТИ, ВЖИ́ТОК, ВЖИТТЯ́** *див.* **ужа́лений, ужали́ти** і т. д.

ВЗАГАЛІ́, *присл.* 1. В загальному, стосовно до всього. [Дівчина:] *Але хто вона взагалі, не тільки для тебе?* (Л. Укр., II, 1951, 97); *Взагалі Франко — лірик високої проби, і його ліричні вірші просяться часто в музику* (Коцюб., III, 1956, 42).

2. За всяких умов, у всіх випадках. *Лукина трохи боялась Уласа, палкого, часом не в міру сердитого, часом не в міру ласкавого, але взагалі гарячого, як огонь* (Н.-Лев., III, 1956, 327); *Стояти на місці не можна — в історії взагалі, під час війни особливо* (Ленін, 25, 1951, 323).

3. В цілому, без виділення частин, подробиць (звичайно при ім.). *Науці взагалі і зокрема інженерії й архітектурі вперше надана можливість бути в чудовому гармонійному поєднанні з природою на радість людям* (Довж., I, 1958, 12); *Історизм, який повно і безпосередньо виявляється в історичному жанрі, не є тільки його істотною ознакою — це характерна риса радянської літератури взагалі* (Рад. літ-во, 3, 1957, 4).

4. Уживається як узагальнююче слово перед підсумком. [Орест:] *Недарма люди завжди старались заселити порожні ліси і води німфами, русалками, взагалі чимсь живим, хоч би й фантастичним* (Л. Укр., II, 1951, 52).

І взагалі́ — вживається для приєднання речення (або його частини) з думкою більш загальною, ніж у попередньому. *Вона тих пирогів не любить і взагалі нічого не любить, крім грошей* (Фр., II, 1950, 79); *— Не кричи, будь ласка,— затулила вуха Шепель.— Ми не на вулиці, і взагалі я не люблю ефектних промов!* (Донч., V, 1957, 235).

ВЗАД, *присл., діал.* Назад.— *Взад вертать! — Куди вертати?— Годі йти! Лягаймо спати!* (Фр., XIII, 1954, 375).

Взад і впере́д — туди-сюди, з одного боку в інший. *Блукаємо поміж дерева, широким шляхом, взад і вперед. Отут десь.. десь завернути... повинна ж бути дорога...* (Коцюб., II, 1955, 235).

ВЗАЄ́МИНИ, ин, *мн.* Взаємні стосунки між ким-, чим-небудь. *На коліна б бажав я упасти, Слізьми виплакать горе пекуче своє, До ніг милої серденько скласти.., На мить щирих взаємин зазнати* (Граб., I, 1959, 362); *Племінник не дуже любив свого дядю, але мусив підтримувати тісні родинні взаємини* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 190); *Розкриваючи взаємини різних верств суспільства, Панас Мирний засуджував твердження про «безбуржуазність» української нації* (Укр. літ., 9, 1957, 39); // Взаємозв'язок, взаємовплив між предметами, явищами. *Взаємини гірських порід, що беруть участь у будові земної кори, дуже складні* (Наука.., 1, 1957, 24).

ВЗАЄ́МНИЙ, а, е. Який однаково виявляється з обох сторін, між ким-, чим-небудь по відношенню один до одного; обопільний. *Гриневецький сміявся з симпатії Павлика до мене, а ще гірше сміявся, коли я сказала, що та симпатія взаємна* (Л. Укр., V, 1956, 47); *Повна рівноправність, взаємне поважання незалежності й суверенітету, братерська взаємодопомога і співробітництво — характерні риси відносин між країнами соціалістичної співдружності* (Програма КПРС, 1961, 18).

ВЗАЄ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Взаємне почуття дружби, кохання або почуття у відповідь на дружбу, кохання і т. ін.— *Ця дівчина любить тебе... Вона заслужила право на взаємність* (Ле, Міжгір'я, 1953, 546).

ВЗАЄ́МНО. Присл. до **взає́мний.** *Література й народна поезія — рідні сестри, що взаємно збагачуються, що живуть і житимуть у добрій творчій злагоді* (Рильський, III, 1956, 143); *Зустріч двох колон, хай навіть пошарпаних, втомлених, обтяжених масою хворих та поранених, якось одразу взаємно посилила, збадьорила людей* (Гончар, Таврія.., 1957, 414).

ВЗАЄМО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **взає́мний,** напр.: взаємови́гідний, взаємови́ручка, взаємовиключа́ти, взаємозале́жати, взаємозни́щення, взаємоперевірка.

ВЗАЄМОВІДНО́СИНИ, ин, *мн.* Те саме, що **взає́мини.** *В результаті перемоги соціалізму відбулись докорінні зміни в економіці СРСР, класовій структурі радянського суспільства, а також в галузі національних взаємовідносин* (Тези про 300-річчя возз'єдн.., 1954, 34); *Прогрес людства залежить від форми суспільних взаємовідносин* (Ле, Міжгір'я, 1953, 116).

ВЗАЄМОВІДНО́ШЕННЯ, я, *с.* Взаємний прояв тих чи інших особливостей внаслідок взаємозв'язку, взаємодії. *Питання взаємовідношення громадської думки і правосуддя — надзвичайно складне і тонке: воно ще чекає свого дослідника у правовій науці* (Рад. Укр., 25.I 1966, 4); *Взаємовідношення нервової системи і залоз внутрішньої секреції.*

ВЗАЄМОВПЛИ́В, у, *ч.* Вплив, що здійснюється одним на одного, взаємно. *У нашій країні існує міцний взаємозв'язок і взаємовплив між народним і професіональним мистецтвом* (Мист., 2, 1956, 11).

ВЗАЄМОДІ́Я, ї, *ж.* Взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь. *Радянська наука розвивається в тісній взаємодії з виробництвом, з практикою* (Рад. Укр., 29.I 1946, 1); *Курсант школи прапорщиків Микола Щорс з головою поринає у навчання, вивчає способи водіння військ, взаємодію частин* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 18).

ВЗАЄМОДІ́ЯННЯ, я, *с.* Те саме, що **взаємоді́я.** *Справжній радянський письменник давно усвідомив, що його індивідуальна творча робота можлива лише у взаємодіянні з творчою роботою інших письменників* (Літ. газ., 27.I 1955, 2).

ВЗАЄМОДІ́ЯТИ, ію, ієш, *недок.* Перебуваючи у зв'язку, взаємно проявляти дію або погоджено взаємно діяти, бути у взаємодії. *Розчини лугів.. взаємодіють з кислотами* (Хімія, 9, 1956, 43).

ВЗАЄМОДОПОМО́ГА, и, *ж.* Допомога, що надається одним одному, взаємно. *Радянська школа, піонерська організація, як і все наше життя, виховують у дітей почуття колективізму, взаємодопомоги* (Донч., VI, 1957, 600); *На зборах партизани говорили про дружбу і взаємодопомогу в бою* (Шер., Молоді месники, 1949, 32).

ВЗАЄМОЗАЛЕ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Залежність одного від одного, взаємна залежність між явищами, людьми, предметами і т. ін. *Капіталізм тим відрізняється від старих, докапіталістичних систем народного господарства, що він створив найтісніший зв'язок і взаємозалежність різних галузей його* (Ленін, 25, 1951, 302).

ВЗАЄМОЗВ'Я́ЗАНИЙ, а, е. Який перебуває у взаємному зв'язку, впливає один на одного. *Наука встановила, що природа являє собою нерозривне єдине ціле, в якому всі предмети і явища взаємозв'язані і обумовлені одне одним* (Наука.., 10, 1958, 52).

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗО́К, зку́, *ч.* Взаємний зв'язок між двома або багатьма особами, явищами, предметами і т. ін. *Економічне, громадське, культурне життя російського, українського та білоруського народів розвивалося в тісних взаємозв'язках* (Рильський, III, 1956, 15).

ВЗАЄМОРОЗУМІ́ННЯ, я, *с.* Взаємне розуміння, згода між ким-, чим-небудь. *Обід тривав в атмосфері зворушливого взаєморозуміння* (Дмит., Розлука, 1957, 72).

ВЗАМІ́Н, *присл.* Замість кого-, чого-небудь, в обмін.— *Хочу обіцяти їм тебе взамін на вільний прохід* (Фр., VI, 1951, 102); *Парубок притуляє до себе дівчину, віддає їй поцілунок, взамін одержує штурхана* (Стельмах, Хліб.., 1959, 550).

ВЗАПА́С, *присл.* На запас, про запас.

ВЗАПЕРТІ́, *присл.* У замкненому приміщенні, під замком, в ув'язненні. *А доня взаперті сидить В своєму сумному покої* (Шевч., II, 1953, 16); *Опинились ми в неволі, Побратались взаперті, Ти не знала краще долі, Як лихі конання ті* (Граб., I, 1959, 82); // Не виходячи за межі чого-небудь, не спілкуючись з іншими людьми. *Ольга й Катерина зросли взаперті між стінами інституту* (Н.-Лев., I, 1956, 428).

ВЗАСО́С, *присл., розм.* Дуже сильно, довго, не відриваючись (цілуватися).

ВЗВОД, у, *ч.* Невеликий військовий підрозділ у різних родах військ. *Попід насипом строєм проходить взвод з лопатами, ломами й кайлами на плечах* (Гончар, I, 1954, 19); *З нами в село прибув взвод розвідників* (Збан., Над Десною, 1951, 10).

ВЗВО́ДНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **взвод.** *Підрозділи стояли, вишикувавшись у лінію взводних колон* (Гончар, Новели, 1954, 66).

2. *у знач. ім.* **взво́дний,** ного, *ч.* Командир взводу. *Яреська, як уже добре обстріляного, в перші дні було призначено взводним* (Гончар, Таврія.., 1957, 530); *Кричали* [солдати] *«ура», підкидали шапки:* — *Дозволь салютнути, товаришу взводний!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 76).

ВЗГІ́Р'Я, ВЗДОВЖ, ВЗДРІВА́ТИ, ВЗДРІВА́ТИСЯ, ВЗДРІ́ТИ, ВЗДРІ́ТИСЯ, ВЗЕЛЕ́НЕНИЙ, ВЗЕЛЕНИ́ТИ, ВЗЕЛЕНИ́ТИСЯ, ВЗЕЛЕНІ́ТИ, ВЗИВА́ТИ, ВЗИВА́ТИСЯ, ВЗИМІ́, ВЗИ́МКУ *див.* **узгі́р'я, уздо́вж** і т. д.

ВЗІР (УЗІ́Р), взо́ру, *ч., рідко.* 1. Зовнішній вигляд кого-, чого-небудь. *Як узір хороший у сіна, зелене, то й сіно в ціні* (Сл. Гр.); //Зразок кого-, чого-небудь. *В тоті часи батько Мартовича був взором порядного, непідкупного громадянина* (Стеф., II, 1953, 22).

На взір: а) на вигляд, як видно зовні. *Не коштовний на взір Вельми простий убір. Тільки шабля в камінні аж тає* (Граб., I, 1959, 296); б) на зразок, як зразок кого-, чого-небудь. [Антей:] *Будь утішена, бо наш Федон вже ж вирізьбив на взір твій Терпсіхору* (Л. Укр., III, 1952, 432); *А дівчина ота спитала:* — *Тітко Маріє, чи сюди кизяка в глину не треба більш?* — *і показала в жмені кавалок, що принесла на взір* (Головко, II, 1957, 101).

2. Те, що намальоване або вишите; візерунок. *Настя розгорнула взір, на котрому була вимальована райська птиця в гірлянді з чудових рож усякого кольору* (Н.-Лев., III, 1956, 227); *Спасибі ж, руки, вам за взори ці квітучі* (Рильський, I, 1956, 414); *Десь років двадцять, певне, вже пройшло Гіркої долі, вдовиної долі, Відколи клала я узір на тло Цієї рясно вишитої льолі* (Бажан, Роки, 1957, 251).

3. *діал.* Зір, погляд. *Жандарм надармо натужував взір і слух — годі було добачити або почути що-небудь* (Фр., II, 1950, 29); *Востаннє взір борця зайнявся з гніву і з стогоном в несилі тяжкій згас* (Стар., Вибр., 1959, 20).

ВЗІРЕ́ЦЬ, рця́, *ч.* 1. Зразок якого-небудь виробу, матеріалу і т. ін., що дає уявлення про інші подібні вироби, матеріали і т. ін. [Річард *(підходить до закритої статуї..)*:] *Що ж я хотів змінить в сій статуї? Над чим робити? Кінчати? Ні... Наблизить до природи? Взірця нема* (Л. Укр., III, 1952, 110); *Вони збирали по горах взірець мінералів та рідкісні лікарські рослини* (Гончар, Дорога.., 1953, 58).

На взіре́ць — на зразок; так, як що-небудь; подібно до чогось. *І вже 9—10 літ, пам'ятаю, я складав* *українські пісні на взірець народних* (Коцюб., III, 1956, 233); *Ми найближчими днями почуємо від нього щось на взірець його торішніх тверджень і вимог* (Шовк., Інженери, 1956, 28).

2. Те, що намальоване або вишите; візерунок. *Вона була убрана в білу довгу сорочку, вишиту чудними взірцями* (Н.-Лев., IV, 1956, 29); — *Яка гарна ця подушка! Який це взірець?* (Вільде, Винен.., 1959, 65).

3. *чого.* Те, що може бути наочним прикладом чого-небудь; щось типове. *Мати гордовито дивилась на неї зверху, ніби давала дочці своїм видом взірець непохитної завзятості та самостійності* (Н.-Лев., IV, 1956, 250); *В його очах Максим ще й раніше був взірцем доблесті, сміливості і простоти* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 208); *Саме народна пісня була й залишається взірцем досконалості художньої форми* (Рад. літ-во, 5, 1958, 28).

4. Те, що варте наслідування, видатний приклад чого-небудь. *По заслугах їх* [героїв праці] *славлять і величають — бо вони взірець, вони — квіт землі і приклад для всіх трудівників* (Літ. газ., 6.I 1961, 1); *Із них бери взірець високий — З радянських земель і країн* (Рильський, Мости, 1948, 98).

ВЗІРЦЕ́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **взіре́ць** 1, 2.

2. Який може бути зразком для інших; дуже гарний; відмінний. [Префект:] *Друже, ти й так уже великого досяг: взірцевий маєш хор панегіристів, такий і в Римі не щодня почуєш* (Л. Укр., III, 1952, 448); *Другого дня дядя Ваня застав своє робоче місце у взірцевому стані й міг лише здогадуватись, хто йому допоміг* (Ю. Янов., II, 1954, 101).

ВЗІРЦЕ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **взірце́вий** 2.

ВЗІРЦЕ́ВО. Присл. до **взірце́вий** 2. *Мав* [дім] *перед фронтоном чудовий зільник і невеликий, взірцево заложений сад* (Коб., III, 1956, 11).

ВЗІРЧА́СТИЙ, *рідше* **ВЗО́РЧАСТИЙ (УЗО́РЧАСТИЙ)**, а, е. Який має візерунки, прикрашений візерунками. *Пісня.. тужно б'ється.. під осяйним взірчастим склепінням* (Кучер, Трудна любов, 1960, 186); *Стіни обкладені узорчастою керамічною плиткою* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 5).

ВЗНАВА́ТИ, ВЗНАВА́ТИСЯ, ВЗНАКИ́, ВЗНА́ТИ, ВЗОЛОТИ́ТИ, ВЗОЛОТИ́ТИСЯ, ВЗОЛО́ЧЕНИЙ, ВЗО́РЕНИЙ *див.* **узнава́ти, узнава́тися** і т. д.

ВЗО́РЕЦЬ (УЗО́РЕЦЬ), рця, *ч.* Зменш. до **взір** 1,2. [Єгиптянин:] *Я більше б лотос брав, а не папірус за взорець для стовпів...* (Л. Укр., II, 1951, 245); *Був сей погонець взорцем дикої краси* (Барв., Опов.., 1902, 18); *На образах біліли довгі рушники, розкішно повишивані лапатими квітками та дрібними взорцями* (Н.-Лев., III, 1956, 14); *Учителька вийняла із шафи останню роботу, нарисувала на таблиці узорець до вишивання і також сіла при своїм столику* (У. Кравч., Вибр., 1958, 409).

ВЗО́РИСТИЙ (УЗО́РИСТИЙ), а, е. Те саме, що **взірча́стий.** *Присадкуваті хатки визирають з-за заметів узористими віконцями* (Кир., Вибр., 1960, 300).

ВЗО́РИТИ *див.* **узо́рити.**

ВЗО́РЧАСТИЙ *див.* **взірча́стий.**

ВЗО́РЧАТИЙ (УЗО́РЧАТИЙ), а, е. Те саме, що **взірча́стий.** *По вікнах узорчаті запони; сонце пробивається крізь їх невеличкі кружальця...* (Мирний, III, 1954, 81); *Поверх узорчатої, мов сніг, білої сорочки висіло на шиї* [Калини] *багате намисто з бурштину* (Оп., Іду.., 1958, 26).

ВЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **взува́ти.** *Як не надолужив на спанні, то на взуванні* (Укр.. присл.., 1955, 201).

ВЗУВА́ТИ (УЗУВА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВЗУ́ТИ (УЗУ́ТИ)**, взу́ю, взу́єш, *док.*, *перех.* 1. Надівати на ноги взуття. *Ніна швидко взуває свої високі боти.* (Донч., V, 1957, 328); — *На, хоч мої старі чоботи узуй...* (Мирний, II, 1954, 298).

2. Забезпечувати взуттям. *В Кракові за барвисті гетьманки Бараболя одягнув і взув підполковника* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 264); *І з-під рук її виходять заготовки для взуття.. В очі сяйва б'ють потоки... Взує Київ весь вона, комсомолка синьоока* (Сос., Близька далина, 1960, 25).

ВЗУВА́ТИСЯ (УЗУВА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВЗУ́ТИСЯ (УЗУ́ТИСЯ)**, взу́юся, взу́єшся, *док.* 1. Надівати собі на ноги взуття. *Ой вставав бурлак, не вмивався, Не мав чобіт, не взувався* (Фр., XIII, 1954, 38); *Він взувся у легенькі балетки* (Шиян, Баланда, 1957, 137).

◇ **Не в ті взу́тися** — мати великі претензії, братися за що-небудь без достатніх підстав. [Олекса:] *Ач, стара собака* [старшина]! *Чого заманулось? Молодої дівчини, та ще й найкращої! Думав, як бідна, то й поквапиться. Не в ті взувся!* (К.-Карий, I, 1960, 62).

2. Забезпечувати себе взуттям. [Анзорге:] *Мені зостається 7 талярів на цілий рік. На ті гроші вари, пали, одягайся, взувайся* (Л. Укр., IV, 1954, 218).

ВЗУ́ТИ *див.* **взува́ти.**

ВЗУ́ТИЙ (УЗУ́ТИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **взу́ти.** *Серед мертвої тиші Йон чув, як калатало його серце, як ступали ноги, взуті в постоли* (Коцюб., I, 1955, 240); *Денис, взутий у гумові чоботи, скочив у воду і потяг човен за ланцюг* (Дмит., Наречена, 1959, 159); // *у знач. ім.* **взу́тий**, того, *ч.* Той, хто має взуття на ногах. *Взутий ходить, а босі сліди робить* (Мур., Бук. повість, 1959, 42).

ВЗУ́ТИСЯ *див.* **взува́тися.**

ВЗУТТЄ́ВИЙ, а, е, **ВЗУТТЬОВИ́Й**, а́, е́. Стос. до взуття. *Взуттєва фабрика; Взуттєвий магазин; Взуттєва промисловість;* // Признач. для виготовлення взуття. *Взуттєва шкіра.*

ВЗУТТЯ́, я́, *с.*, *збірн.* Вигот. із шкіри, гуми, парусини та деяких інших матеріалів вироби, звичайно на твердій підошві, для носіння на ногах. *У неї ні одежі теплої, ні взуття як слід* (Мирний, III, 1954, 22); *Курбала довго вовтузився на кухні, хекаючи, скидав одіж, взуття, переодягаючись у чисте хатнє* (Досв., Вибр., 1959, 314).

ВЗУТТЬОВИ́Й *див.* **взуттє́вий.**

ВЗУТТЬОВИ́К, а́, *ч.*, *розм.* Робітник взуттєвої промисловості. *Несли яскраві транспаранти текстильники міста, взуттьовики, трикотажники* (Рад. Укр., 10.XI 1956, 1).

ВЗУТТЬОВИ́ЧКА, и, *ж.*, *розм.* Жін. до **взуттьови́к.**

ВЗЯ́ТИ, ВЗЯ́ТИЙ, ВЗЯ́ТИСЯ, ВЗЯ́ТОК, ВЗЯТТЯ́ *див.* **узя́ти, узя́тий** і т. д.

ВИ, вас, *займ. особ. 2 ос. мн.* Уживається при звертанні до двох чи багатьох осіб або у ввічливій формі до однієї особи. — *Ви не журіться, мамо. Я піду в найми* (Коцюб., II, 1955, 38); [Мар'яна:] *Щирі мої подруги! Не знаєте ви, що я сама нещасніша між вами* (Вас., III, 1960, 44); *Побачивши Марка й Люду, Знайда здивувалася.— Ви не на «Колумбі»?* [Трубл., II, 1955, 254).

◇ **Бу́ти на ви** — бути з ким-небудь у таких взаєминах, коли один одному говорить «ви» і коли недоречні фамільярність, панібратство і т. ін.

ВИ́БАВИТИ *див.* **вибавля́ти.**

ВИ́БАВИТИСЯ *див.* **вибавля́тися.**

ВИБАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́БАВИТИ**, влю, виш; *мн.* ви́бавлять; *док.*, *перех.* 1. Рятувати кого-небудь або допомагати комусь позбутися чогось неприємного. *Вона була тією, котра з-поміж цілого гурту* *знайомих і чужих вибавила мене одна від смерті* (Коб., III, 1956, 233); *Я.. виїду знов у Крим на цілу зиму, якщо який нещасний случай не вибавить мене від сього заслання* (Л. Укр., V, 1956, 64).

2. Виводити, знищувати. *Кропива заклюнулась у вишняку, так треба вибавити* (Номис, 1864, № 1313).

ВИБАВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́БАВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* ви́бавляться; *док.* 1. Позбуватися кого-, чого-небудь неприємного. *Дістали* [знайомі] *напади гострої істерії і не хутко від неї вибавились* (Л. Укр., V, 1956, 395).

2. Виводитися, зникати.

3. *тільки недок.* Пас. до **вибавля́ти.**

ВИБА́ГЛИВИЙ, а, е. 1. Який ставить великі вимоги; вимогливий. *В Галичині з'являються раз у раз артисти дуже здібні й талановиті.., що можуть гідно задовольнити вимоги навіть вибагливої критики* (Фр., XVI, 1955, 197); *Його роботі навіть вибагливий Іван Антонович давав позитивну оцінку* (Гончар, I, 1954, 217); // Якому важко догодити; дуже розбірливий, примхливий. *Мальовничі схили річки де в чому поступаються Псьоловим, але це тільки на вибагливий смак закоханих у Псьол* (Ю. Янов., II, 1954, 179).

2. *до чого.* Який має великі потреби в чому-небудь. *Редиска дуже вибаглива до світла* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 66); *Коні цього типу досить витривалі в роботі, енергійні, але більш вибагливі до умов утримання* (Конярство, 1957, 62).

3. Вигадливий, складніший, ніж звичайно. *Вітрини крамниць розписані срібними вибагливими мережами* (Донч., V, 1957, 440); *Архітектура спільної хати не була вибаглива, бо комунівські будівничі не бачили ще відповідних зразків* (Ю. Янов., II, 1954, 155).

ВИБА́ГЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **виба́гливий.** *Наші предки протягом тисячоліть простою сокирою будували і величні оборонні укріплення, і незрівнянні за вибагливістю й вишуканою красою палаци, і дивні церкви* (Літ. Укр., 9.II 1965, 2).

ВИБА́ГЛИВО. Присл. до **виба́гливий.** *Хата гарна, убрана майже вибагливо* (Мак., Вибр., 1954, 41); *В парадних залах скинули з меблів чохли й заквітли ніжними ясними кольорами модні крісла й канапи з вибагливо викрученими ніжками* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 92).

ВИ́БАЗІКАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Розказати що-небудь таємне, те, чого не слід розголошувати. *Плюгавенький обер-лейтенант в своїй хлопській запопадливості вибазікав* [радянським розвідникам] *неабиякої ваги військові таємниці щодо укріплення Дніпра* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 199).

ВИ́БАЛАКАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* 1. Розказати що-небудь таємне, те, чого не слід розголошувати. *Він вибалакав те, що мати казала* (Гр., Без хліба, 1958, 45); // Розказати, висловити все. *Мовчки їхали вершники, видно, далекою була їх дорога, й уже все вибалакали під час довгих нічних постоїв* (Оп., Іду.., 1958, 133).

2. Домогтися чого-небудь розмовою, бесідою.— *Ну що ж. Буду збиратися. Кращої долі не вибалакаєш, її робити треба* (Тют., Вир, 1964, 456).

ВИ́БАЛАКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Наговоритися досхочу, висловити все, що хотілося сказати. *Кукулик мовчав. Удавав, що дрімає, мружив в усміхові очі, давав вибалакатися всім* (Загреб., День.., 1964, 50); *Якось ніяково промовляти секретареві осередку першому. Хай спочатку вибалакаються комсомольці* (Донч., II, 1956, 118).

ВИ́БАЛОК, лка, *ч.* Невелика балка. *У глибоких вибалках, де було затишніше, підгодували коней* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 796); *Місцевість поблизу нашого дому була нерівна, з горбами й вибалками* (Сміл., Сашко, 1954, 14).

ВИ́БАЛОЧОК, чка, *ч.* Зменш. до **ви́балок.** *Он у вибалочку затишний гайок* (Коп., Земля.., 1957, 33); *Кудря озирнувся на широкий луг.. Спинив зір на зеленавій паші у вузькому вибалочку* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 14).

ВИ́БАЛУШЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́балушити.** *Аж підскочив* [Панталаха] *з радості, а його вибалушені очі заіскрились, як у кота* (Фр., II, 1950, 265); *Страшний, червоний, з вибалушеними очима, скочив* [Гнат] *на коня, полетів селом, полохаючи сонних курей* (Тют., Вир, 1960, 69).

ВИ́БАЛУШИТИ *див.* **вибалу́шувати.**

ВИ́БАЛУШИТИСЯ *див.* **вибалу́шуватися.**

ВИБАЛУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́БАЛУШИТИ**, шу, шиш, *док., перех., розм.* Широко розкривати, витріщати (очі). *Дехто.. вибалушує очі і перебігає зором усю довгу, просту, як лінія, стежку* (Черемш., Тв., 1960, 88);— *А ви, хлопи, чого очі вибалушили?* (Козл., На переломі, 1947, 19).

ВИБАЛУ́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́БАЛУШИТИСЯ**, шуся, шишся, *док., розм.* 1. *тільки 3 ос.* Широко розкриватися, витріщатися (про очі). *Очі полізли на лоба, вирячилися, вибалушилися* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 429).

2. Втуплюватися очима в кого-, що-небудь.—*Що так вибалушилася на мене?* — *грубо буркнув Стальський* (Фр., VII, 1951, 390).

ВИ́БАНИТИ, ню, ниш, *док., перех., діал.* Вимити (звичайно теплою водою). *Вивернули вони той шаплик, вибанили* (Сл. Гр.); *Улас повів Микитку до комори, за якою було влаштовано душ, власноручно вибанив його* (Ю. Янов., Мир, 1956, 156).

ВИ́БАНІТУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., діал.* Вилаяти. *Вибанітував на всі боки* (Номис, 1864, № 3804); *Юнак.. грубо вибанітував одного з своїх підлеглих* (Гончар, Новели, 1954, 74).

ВИБАСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́БАСУВАТИ**, ую, уєш, *док.* 1. Раз у раз басувати; басуючи, бігти (про коней); // Виїжджати на коні, що басує. *Врешті Карпо Кирилович скочив у сідло, вибасував наперед* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 68).

2. *перен.* Бігати підскакуючи, стрибати (про дітей). *На узбіччі дороги виладнувалася верхи на палицях дітвора, завидькувато гляділа Дорошеві вслід.. Вони* [діти] *притихли, доки він проїхав, а потім з гиканням та іржанням понеслися по дорозі, вибасовуючи та прикевкуючи, як справжні жеребчики* (Тют., Вир, 1960, 194).

ВИ́БАСУВАТИ *див.* **вибасо́вувати.**

ВИ́БАТОЖИТИ, жу, жиш, *док., перех., розм.* Дуже побити батогом; відшмагати.

ВИ́БАТЬКУВАТИ, ую, уєш, *док., перех. і без додатка, розм.* Грубо вилаяти в батька. *Суча дочка, коли не вибатькую* (Номис, 1864, № 3604);— *Перед старшиною я вже відрапортувався... Вибатькував на перший раз, та й усе!..* (Гончар, I, 1954, 273).

ВИБАЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́БАЧИТИ**, чу, чиш, *док., кому і без додатка.* Виявляти поблажливість, прощати провину.— *Вибачаю тобі, бо ти з дурноти се зробив, а не із злої волі* (Фр., IV, 1950, 53);— *Ти не смів брати рушниці без мене... Але я тобі вибачаю,— продовжував урочисто Мухамедов* (Донч., I, 1956, 120);— *Вибачайте, що я так гостро сказав* (Досв., Вибр., 1959, 121); // *перех. рідко.* Виправдовуючи чим-небудь, не вважати за провину.— *Перше я вмів тільки ненавидіти людей,— тепер навчився їх любити, навчився вибачати їх вину темнотою їх* (Коцюб., I, 1955, 450).

Вибача́й[те], **ви́бач**[те] — вживається як заперечення, як виявлення незгоди. *Вибачайте... кричіть собі,* *Я слухать не буду. Та й до себе не покличу* (Шевч., I, 1951, 77); *А я пряник гам та гам,— «Вибачайте, не віддам!»* (Гл., Вибр., 1957, 303); **Вибача́й[те], ви́бач[те] на [цьо́му (цім)] сло́ві** — говориться при вживанні в розмові різких, неприємних, непристойних і т. ін. слів.— *Та ж ви не повія яка, вибачайте на слові, адже вам не пусте в голові, не розпуста* (Коцюб., I, 1955, 45).

ВИБАЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́БАЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док.* Просити вибачення, усвідомлюючи свою провину. *Дуже вибачаюсь, що самому ніколи забігти до Вас* (Мирний, V, 1955, 426); *Знала, що даремно образила подругу. Першою думкою було вибачитись* (Донч., V, 1957, 335).

ВИ́БАЧЕННЯ, я, *с.* 1. Поблажливість до кого-небудь винного, до провини; прощення за провину.— *Я приїхав просити заздалегідь вибачення за свою Онисію Степанівну* (Н.-Лев., III, 1956, 182); *Маслюк був неправий і.. повинен негайно виправити свою помилку і попросити вибачення у молодшого лейтенанта* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 69).

2. Прохання вибачити.— *Ти образив людину зараз. Твій брудний рот плював на неї, як на щось огидне. Зараз же хай вона почує твоє вибачення* (Ю. Янов., II, 1958, 106).

ВИ́БАЧИТИ *див.* **вибача́ти.**

ВИ́БАЧИТИСЯ *див.* **вибача́тися.**

ВИБА́ЧЛИВИЙ, а, е. 1. Який виявляє поблажливість; несуворий. *З таким посміхом, вибачливим, стриманим, старші дивляться на пустощі улюбленої дитини* (Донч., I, 1956, 475).

2. Який виражає прохання вибачити. *Щоб загладити свою провину, вибачливим тоном промовив* [Клименко]:— *Справді, друже, сьогодні не можу* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 162).

ВИБА́ЧЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **виба́чливий.** *Але разом з любов'ю до нього ставилися з тим почуттям незлобивої вибачливості і навіть легкої іронії, з якою грубувата молодь ставиться до заслужених командирів* (Довж., Зач. Десна, 1957, 105).

ВИБА́ЧЛИВО. Присл. до **виба́чливий.**— *Сьогодні по всій Каховці жарко,— вибачливо посміхнулась Настя* (Гончар, Таврія.., 1957, 29); *Кава виплескалась з чашки і пролилася на серветку. Він вибачливо глянув у бік Надії Яківни* (Рибак, Час.., 1960, 149).

ВИБА́ЧНИЙ, а́чна́, а́чне́. Який вибачає кому-небудь щось, ставиться поблажливо до когось.

Бу́дьте виба́чні — вибачте, не вважайте за провину. — *Най пан будуть вибачні,— мовив з лукавою покорою один селянин* (Фр., II, 1951, 265);— *Частуйтеся і будьте вибачними, якщо неповний лад на вдовиній бесіді буде* (Л. Укр., III, 1952, 403); *Несподівано господар запитав: — Будьте вибачні за цікавість: ви діток маєте?* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 14).

ВИБА́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **виба́чний.** *Тільки з шматочків фраз та слів можна було догадатись, що автор просить «вибачності»* (Л. Укр., III, 1952, 741).

ВИ́БЕВКАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Розказати те, чого не слід розголошувати.

ВИ́БЕХКАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Зробити, збудувати що-небудь дуже велике, високе. *Звертаючись до Коваліва, сказав* [дід] *старечим тремтячим голосом:— Яке вибехкали! Просто не впізнаю Очеретянки* (Чаб., Тече вода.., 1961, 109); *Правда, балакун він був непоганий і про себе дбав неабияк. Має добру хату. І поруч з нею другу вибехкав: справжні тобі хороми* (Рад. Укр., 21.XII 1960, 2).

ВИ́БЕХКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Вирости дуже високим, великим.— *Про вроду й не питай: вибехкався з його такий парубок, що куди тобі! І рівні йому навколо немає...* (Л. Янов., I, 1959, 161);— *Чого тобі ображатися? Хіба ти не виріс.. Он який вибехкався!* (Загреб., Спека, 1961, 332).

ВИ́БЕШТУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., діал.* Вилаяти. *Вибештував, буде з його* (Номис, 1864, № 3804); *З великої досади вибештували вони добре своякиню, що невтішно ридала* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 262).

ВИБИВА́ЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Признач. для вибивання. *Вибивальна машина.*

ВИБИ́ВАНКА, и, *ж.* Те саме, що **ви́бійка.**

ВИБИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вибива́ти** 1—3, 5 — 10. *Мідні і свинцеві кувалди.. застосовують при забиванні і вибиванні різних деталей* (Практ. з машинозн., 1957, 218); *Загальне покриття травостою становить 35%, що теж є показником надмірного стравлювання і вибивання рослинного покриву* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 87).

ВИБИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́БИТИ**, б'ю, б'єш; *мн.* ви́б'ють; *наказ. сп.* ви́бий; *док.* 1. *перех.* Відокремлювати ударами від чого-небудь; поштовхами викидати, виламувати. *В світлиці вибивають шибки. Щось тріснуло на весь будинок* (Л. Укр., IV, 1954, 243); *Він.. наштовхнувся в глибині підвалу на замкнені двері, почав їх вибивати плечем* (Ю. Янов., II, 1954, 45); *Мене вдарив* [лісничий] *в лице — і два зуби, Два останнії, вибив як стій!* (Фр., XIII, 1954, 136); *Володя навалився на нього всім тілом і вибив у нього з рук фінку* (Донч., III, 1956, 299).

◇**Вибива́ти (ви́бити) з ко́лії** — порушувати звичаєний хід життя, ставити в незвичайні умови. *Позбавити людину її професії.., се значить вибити з колії* (Л. Укр., V, 1956, 228); *Війна всіх вибила з колії* (Дмит., Розлука, 1957, 12); **Вибива́ти (ви́бити) з рівнова́ги** — позбавляти кого-небудь душевного спокою. *Данило був сьогодні неуважним.. Всі ці несподівані пригоди вибили його з рівноваги* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 276); **Вибива́ти (ви́бити) клин кли́ном** *див.* **клин; Вибива́ти о́чі** — дорікати за що-небудь, чимсь. *То ти мені ще й очі вибиваєш своїм багатством?* (Л. Укр., III, 1952, 162); *І ще багато людей вибивало Андрієві очі за дрібні позички* (Григ., Вибр., 1959, 231); **Ви́бити з голови́** — забути, не думати про кого-, що-небудь. [Рябина:] *Дочку мою, не в гнів тобі кажучи, ти собі з голови вибий!* (Фр., IX, 1952, 54); *Стара напнула її* [Настю] *мокрим рядном. Най вона виб'є собі з голови і Гната, і любощі, бо то дурниця!* (Коцюб., I, 1955, 52).

2. *перех.* Ударяючи що-небудь, витріпувати, очищати. *Побачивши якось, що її робітниця вибиває качалкою пил з килимів,.. я почав їй допомагати* (Сміл., Сашко, 1957, 164); *Каргат був уже в пальті й вибивав рукою порох з кепки перед тим, як надіти її* (Шовк., Інженери, 1956, 6);— *І то правда. Забалакались ми,— вибив люльку Микита Петрович.— Піду помаленьку* (Мур., Бук. повість, 1959, 208); // Стріляючи, влучити певну кількість разів у мішень. *Я працюю у військовому гуртку і вибиваю двадцять із двадцяти п'яти можливих* (Смолич, Ми разом.., 1950, 155); // З боєм відкинути ворога з його позицій. *Станція в гайдамацьких руках. Ми маємо повним ходом влетіти туди й вибити ворога* (Донч., I, 1956, 494); *Наші вибили німців і з міста, і з рудника* (Ткач, Плем'я.., 1948, 3).

3. *перех.* Ударами вибирати або добувати що-небудь із чогось. *Урожай того року не густий вдався..: з копи ледве-ледве по три мірки вибивали* (Мирний, IV, 1955, 248); *Вітя коло великої купи соняшників: вибиває насіння* (Вас., III, 1960, 326);— *Нема, нема порядку, Полікарпе,— зітхає Побережний, вибиваючи кресалом*

вогонь (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 42); //*перен.* Б'ючи кого-небудь, намагатися домогтися чогось. *Опухли покусані до крові губи: двісті ударів німецьких ременів усю ніч вибивали зізнання з ніжних дівочих уст і не вибили* (Довж., III, 1960, 63);— *Вони* [поліцаї] *хочуть з мене вибити правду... Бачите — щодня б'ють. В мене спина вся мов печена* (Збан., Єдина, 1959, 94).

4. *тільки док., перех.* Побити кого-небудь. *Та й вибили поповича Дрібними різками...* (Щог., Поезії, 1958, 479);— *Так це пан наказав вибити хлопця?— запитала й Сахно* (Смолич, I, 1958, 54).

5. *перех.* Витоптуючи (про людей, тварин), б'ючи (про град), ламати, винищувати посіви, городину, траву і т. ін. *Оте гайвороння вже вибило баштани — навіть маленького кавунчика не лишилося в полі* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 186); *Все якась невдача так і тягне чоловіка за поли: то худібка переболіє, то щось не вродить, а щось град виб'є чи сонце випалить* (Стельмах, I, 1962, 567).

6. *перех.* Вбивати, винищувати всіх або багатьох. *Вибивали народ тисячами* (Стор., I, 1957, 127);— *Чому я"в хаті? Як я сюди потрапив? ..Чим кінчився бій? Вибили німців з села?— Ні,— сміється фельдшер.— Їх вибили в селі. Жодного не випустили* (Багмут, Записки.., 1961, 124).

◇ **Вибива́ти (ви́бити) до ноги́**—знищувати всіх. *Палій зробив на поляків засідку і вночі розбив усе військо Потоцького, усі дві тисячі вибив до ноги* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 247).

7. *перех.* Ударяючи чим-небудь, робити заглибини, отвори і т. ін. *Батько веде того коня за недоуздок, а він гарцює, копитами землю вибиває* (Укр.. казки, 1951, 240); *І почав працювати* [Русин] *щосили, копирсаючи та вибиваючи дрюком діру в помості* (Фр., II, 1950, 123);— *Мені запропонували самому собі вибити в скелі житло* (Ю. Янов., II, 1958, 103); *Вівці аж яму вибили на тій місцині, де був колись горбик. Хоч які маленькі ратички, а пилинку за пилинкою рознесли від колодязя землю по степу* (Гончар, Тронка, 1963, 61).

Вибива́ти (ви́бити) шлях (доро́гу) — часто їздячи, робити нерівним, з вибоями. *Повозку вашу щось підняло трохи спереду й незабаром наче в рів спустило..— Чи то шлях так вибили, чи ровом окопалися?* (Мирний, IV, 1955, 322).

8. *перех.* Ритмічними ударами позначати час (про годинник). *Цієї ночі сон випурхнув з її очей, коли старосвітський годинник закінчив вибивати дванадцяту* (Галан, Гори.., 1956, 22); *Мірно вибиває годинник вісім ударів* (Ю. Янов., IV, 1959, 102); // *безос.*— *Це скільки б'є?— запитав Саїд Алі у доглядачки..— Десяту годину вибило* (Ле, Міжгір'я, 1953, 277).

9. *тільки недок., перех. і неперех.* Стукаючи, ударяючи, видобувати звуки в певному ритмі, в такт якійсь мелодії і т. ін. *Кастаньєти.. Вибивають іспанський мотив* (Мур., Осінні сурми, 1964, 11); *Один з юнаків, добре вибиваючи в бубон, час від часу підсвистував та вигукував* (Шиян, Гроза.., 1956, 691); *Аксель.. стояла край столу, вибиваючи пальцями уявлену мелодію* (Досв., Вибр., 1959, 257); //Танцювати, притупуючи. *Трьох чортих перетанцював, усі чоботи свої пробив, вибиваючи гоцака* (Кв.-Осн., II, 1956, 242); *Он ланкова з трактористом Іваном.. Так пропливають у згоді з баяном, Так вибивають, що тягне й мене* (С. Ол., Вибр., 1959, 101).

◇ **Вибива́ти дрижаки́ (дроб)**—тремтіти, дрижати, трястися.— *А вам не страшно?— Та поки що дрижаків не вибиваю* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 198); *Його щелепи зрадницьки вибивають дроб* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 448).

Вибива́ти крок *див.* **крок; Вибива́ти такт** *див.* **такт.**

10. *перех.* Відтворювати, наносити на що-небудь або витискувати на якомусь матеріалі певні знаки. *Скрізь і завжди машиністка штабу сиділа за машинкою й уперто вибивала лілові літери* (Ю. Янов., I, 1958, 96); //*текст.* Наносити фарбою візерунки на тканину. *Напряде* [Мотря] *отак літ за двоє, оснує, витче, та й сорочка є; виб'є — спідницю пошиє, юпку... У вибійчаному і в свято ходила* (Мирний, II, 1954, 46).

11. *неперех.* Пробиватися нагору, назовні. *З пащеки гідри важким гнутим струменем вибивала вода* (Гончар, Таврія.., 1957, 115); *Гаком крана загнуло всмоктувач, і з дверцят колодязя, коли їх відкривали, трохи вибивав дим* (Баш, Надія, 1960, 59).

ВИБИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́БИТИСЯ**, б'юся, б'єшся; *мн.* ви́б'ються; *док.* 1. З труднощами, докладаючи зусиль, вириватися, вибиратися звідки-небудь.— *Пусти, Антосю! Годі-бо! Що ти? Побачать!— вибивається вона з обіймів* (Стар., Облога.., 1961, 20); *Де сон староденний, мов крига, застиг, Творці вибиваються з темних кормиг. У світі найкраще — визволення крик. Мільйони трудящих — один робітник* (Рильський, I, 1956, 122); *Та ось нарешті вибились* [бійці] *на шосе* (Головко, I, 1957, 281); *Кидався* [літак] *вгору, обходив низом, намагаючись вибитися з-під прицілів зенітної артилерії* (Ю. Янов., Мир, 1956, 199); //Переборюючи перешкоди, знегоди, виходити з важкого становища. [Петро:] *Хіба.. мало є таких сіромах, що б'ються як риба об лід з своїм безталанням і ніяк не виб'ються з гіркої нужди?* (Мирний, V, 1955, 181); *Завзятий заробітчанин об'явився в домі. Молода сила. Скоро виб'ються із боргів, нестатків...* (Горд., II, 1959, 187); //Позбуватися чого-небудь, залишатися без чогось. *Та зо сну вона зовсім вибилася. Уява, збентежена сонною зморою, почала насувати їй на ум усіляке страхіття* (Фр., VII, 1951, 8);— *Гей ти! Смішливий! Кинь закурити. З махорки вибились ми...* (Смолич, Мир.., 1958, 159).

◇ **Вибива́тися (ви́битися) з гра́фіка (з ро́зкладу)** — порушувати встановлений графік (розклад). *Поїзд ні на хвилину не вибився з графіка* (Веч. Київ, 24.V 1957, 4); **Вибива́тися (ви́битися) з ко́лії** — втрачати звичайний стан. *Письменник ніби вибився з колії, йшов своєю, відмінною від німецького народу, стежкою* (Собко, Запорука.., 1952, 229); **Вибива́тися (ви́битися) з сил** — слабнути від тривалого напруження; знесилюватися. *Чус Юлдаш, як важко, з напругою дихає кінь, він вибивається з останніх сил* (Донч., I, 1956, 178); *Васюта.. з дровами у сипкім снігу,— З сил вибився* (Фр., XIII, 1954, 36).

2. *тільки 3 ос.* Проходячи через яку-небудь поверхню, з'являтися назовні; пробиватися. *Тут вибивалася з землі моложава зелень* (Гончар, III, 1959, 377); *А під горою джерело — струмок вибився з-під камінних гір* (Ле, Міжгір'я, 1953, 97); *Махає осінь рукавами. Озимі вибились жита* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 43);— *Еге ж, запам'ятовуй! І мотай все на вус, то нічого, що в тебе тільки пушок на верхній губі вибився* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 184); //Висуватися з-під чого-небудь назовні. *Коса не розчісана вибивається з-під очіпка* (Мирний, I, 1954, 301); *У Ярославка вибилася сорочечка з-під штанців* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 15).

3. *в кого.* Докладаючи зусиль, домагатися певного суспільного становища, ставати ким-небудь (за посадою, професією і т. ін.). *Якась випадковість відсовувала його у тінь, а тим часом двадцятип'ятилітні жевжики вибивалися у міністри чи посли* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 189); *Землі він спершу мав небагато, але гендлем та всякими хитрощами вибився-таки в ду-*

качі (Мур., Бук. повість, 1959, 9); *При тих здібностях до малювання, які мав Бронко, бахур міг би вибитися в неабиякі майстри цієї справи* (Вільде, Сестри.., 1958, 124).

Вибива́тися (ви́битися) в лю́ди — з труднощами забезпечувати собі помітне становище в суспільстві, благополуччя. *Як я могла думати, що виб'юсь в люди, сидячи у сієї відьми?* (Л. Укр., III, 1952, 547); *Янек збиратиме кожен гріш і, рано чи пізно, виб'ється в люди* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 51).

4. *тільки недок.* Пас. до **вибива́ти** 1—10. *Микола висмикнув з неї* [скирти] *пучок обмолочених колосків і потер їх в руці. На долоні залишилося кілька зернин.— Не вибивається все зерно* (Логв., Літа.., 1960, 20); *Земля глухо гуділа на всю округу, і в повітрі далеко розносилися гопаки та тропаки, що вибивалися дзвінкими підковами чобіт* (Довж., I, 1958, 228).

ВИ́БИВКА, и, *ж.* 1. *техн.* Дія за знач. **вибива́ти** 1. *У ливарному виробництві намічено.. механізувати різні процеси заливки і вибивки литва* (Наука.., 9, 1959, 7).

2. Пристрій для вибивання, виштовхування чого-небудь звідкись. *На двох розстелених газетах з'явилося все — шріт, порох, патрони, вибивка, пижі* (Собко, Біле полум'я, 1952, 64).

ВИБИВНИ́Й, а́, е́, *текст.* Який має спеціальним способом нанесений малюнок. *При фабричному пошиві одягу широкого вжитку останнім часом все більше використовуються тканини з вибивним орнаментом* (Нар. тв. та етн., 2, 1963, 18); *Вибивні тканини;* // Признач. для нанесення малюнків на тканину. *Вибивний цех. Довгі, як стрічки, конвейєри, столи для обробки тканини. Вздовж столів неквапливо походжають робітниці. Там, де пройдуть вони, оживають на полотні троянди, жоржини, орнаменти* (Веч. Київ, 17.I 1961, 2).

ВИБИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вибира́ти** 1, 3, 4. *Гній в колгоспі не нагромаджують у гноєсховищах, а в міру його вибирання з тваринницьких приміщень вивозять у поля* (Колг. Укр., 2, 1959, 20); *Вибирання льону руками провадять у два прийоми: спочатку вибирають в окремі горстки високорослий льон, а потім, не сходячи з місця, низькостеблі рослини* (Техн. культ., 1956, 76).

ВИБИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВИ́БРАТИ,** беру, береш, *док., перех.* 1. Виділяючи за якими-небудь ознаками, відокремлювати від інших предметів. *У великому довгому покої лежала висока купа кукурудзи, коло якої двоє робітників вибирали більші качани й вкидали до другого, меншого покою* (Кобр., Вибр., 1954, 121); *На руїнах молодиці Цілу цеглу вибирають* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 67); *Вибрала* [Софія] *з тих оздоб щонайкращі і взяла на себе* (Л. Укр., III, 1952, 540); //Знаходити, визначати що-небудь як зручне, придатне для чогось (місце, час). *Вибираючи позиції, Барклай весь час нетерпляче чекав донесень* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 115); *Не вибираючи дороги, проламуючи власним тілом живопліт із глоду й терну, Ничипір кинувся до Грицька* (Руд., Остання шабля, 1959, 556); *Вибравши зручну хвилину, я ступив у стремено. Мить — і вже в сідлі* (Збан., Крил. гонець, 1953, 9); // *з кого.* Надавати переваги кому-небудь, вважаючи кращим. [Ганна:] *Що мені? Хіба мені було з кого вибирати: у наймах зросла, з наймів і заміж пішла* (Кроп., II, 1953, 21);— *Я вже... вибрала... собі жениха...— сказала Олена та й засоромилась і почервоніла як рак* (Кв.-Осн., II, 1956, 206).

2. Голосуючи, виділяти ту чи іншу особу для виконання певних обов'язків.— *Не мені бути вашим ватажком, вибирайте собі іншого* (Стор., I, 1957, 339); *I одногласне, одностайне Громада вибрала гетьмана — Преславного Лободу Івана* (Шевч., II, 1953, 138); [Вітровий:] *Як повернувся з армії, вибрали мене в правління і заступником голови призначили* (Корн., II, 1955, 221).

3. Витягати, вичерпувати і т. ін. що-небудь за кілька або багато прийомів. *Кинувся* [Василь] *помогти їй встати, тільки вона вже видряпалась і вибирала соломинки, що начіплялись їй у косу* (Григ., Вибр., 1959, 35); *Я сіті з моря вибираю Із сріблом трепетним живим* (Нагн., Вибр., 1950, 95); *Вибрав* [Федя] *бляшанкою воду, що набігла за ніч крізь погано забиті шви між дошками* [човна] (Трубл., I, 1955, 98); // *розм.* Брати, одержувати (гроші). [Митродора:] *Як тут гарно в садочку. Та й уродило добре цього року .. Ох, будемо грошики вибирати* (Сам., II, 1958, 155); *Ліс іде за дурницю. А за його, коли тільки з розумом продати, не двадцять вибереш* (Мирний, III, 1954, 294).

◇**Ви́брати о́чі** — позбавити очей; осліпити. *Коли йому вибрали очі, він заявив, що його годинник має в собі ще один секрет* (Фр., IV, 1950, 206); *Невідомий співаче, твої вільнолюбні очі вибрав залізом хижий ординець* (Стельмах, Хліб.., 1959, 39).

4. Вибірково збирати урожай деяких сільськогосподарських рослин, які дозрівають неодночасно (плоскінь, льон, огірки) або які треба виймати з землі за кілька прийомів (картоплю). *А дівчина При самій дорозі Недалеко коло мене Плоскінь вибирала* (Шевч., II, 1953, 21);— *Побіжи вибери свіжих огірочків та й заходжуйся коло вареників* (Н.-Лев., II, 1956, 320); *При ручному збиранні льону спочатку вибирають (в окремі горстки) довгі стебла, а потім короткі* (Колг. енц., I, 1956, 742); *Кілька днів тому зірвали квасолю.., а сьогодні вони вибирають картоплю* (Шиян, Баланда, 1957, 250).

5. Робити заглибину у чому-небудь, виймаючи масу за кілька або багато разів. *Я по пруттю видряпався аж під вершок* [стогу], *вибрав там під самим вершком у сіні таку нору, щоб зовсім закрила чоловіка* (Фр., II, 1950, 25); *Кузьмич припасував дошку.., потім показав, як треба вибирати пази* (Руд., Вітер.., 1958, 373).

ВИБИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ВИ́БРАТИСЯ,** беруся, берешся, *док.* 1. З труднощами, переборюючи перешкоди, виходити чи виїжджати з тісного, небезпечного або незручного місця. *Виїхали в старе русло і довго вибиралися з гомінкої зарості напівзатоплених верб* (Стельмах, На.. землі, 1959, 377); [Служебка:] *Та вже там буде видко, аби з темниці вибратись* (Л. Укр., II, 1951, 189); *Знову буксували, подаючи машину назад, і, нарешті, вибралися з ковбані на твердий, піскуватий грунт* (Коз., Сальвія, 1956, 320).

2. Вирушати, відправлятися куди-небудь, збиратися в дорогу. *Всі повеселішали і стали вибиратись в дорогу* (Григ., Вибр., 1959, 298); *Він же завжди опівдні на полювання вибирається. Півгодини побродить і назад повертає* (Трубл., I, 1955, 116); [Денис:] *Ач ледацюги, ледве після обід вибрались у поле* (Кроп., II, 1958, 428).

3. Переїжджати, переселятися в інше приміщення чи місце. *Розваляла їм комин, і черінь, і припічок: нехай собі вибираються, про мене, хоч на вигон* (Н.-Лев., II, 1956, 91); *За кілька день їм сказали, що в цьому будиночку житиме тепер новий сторож, а їм з бабою треба звідси вибиратися* (Мик., II, 1957, 317); [Лесь:] *З цієї хати і взагалі з міста ви мусите негайно вибратись* (Ірчан, I, 1958, 158).

4. З труднощами підніматися на підвищення, гору. *На гору вибирається дівчина. Невеличку годину стоїть задихана* (Вас., III, 1960, 271); *Я.. вибрався по ринві*

на другий поверх (Сміл., Сашко, 1957, 5); *Ми вибралися по стежці на гору* (Збан., Мор. чайка, 1959, 84).

5. *тільки док.* Трапитися, випасти. *От іще й досі, як випереться літом день гарячий, душний, то й згадаю собі те прощання наше* (Вовчок, I, 1955, 277); *Хоч була і осінь, а день вибрався теплий, погожий* (Мирний, IV, 1955, 174).

6. *тільки недок.* Пас. до **вибира́ти.** *І як розумно побудовані траншеї! ..Поки вибирається силос з одного відсіку, інші герметично закупорені, мов консервні банки* (Руд., Остання шабля, 1959, 179).

ВИ́БИТИ *див.* **вибива́ти.**

ВИ́БИТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́бити** 1-10. *Крізь вибиті вікна дивилась на мене пустка* (Коцюб., II, 1955, 404); *В коридорах та кімнатах.. вибиті, старанно повитрушувані і від того відсвіжені килимки* (Коз., Сальвія, 1959, 31); *І пише* [Охрім], *пише Леніну листа.. Про двох братів, що впали біля тину, Про вибиту копитами долину* (Мал., I, 1956, 185).

ВИ́БИТИСЯ *див.* **вибива́тися.**

ВИБИТТЯ́, я́, *с., текст.* Дія за знач. **ви́бити** 10.

ВИ́БІГАТИ, аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Бігаючи, побувати скрізь у якомусь одному місці або в багатьох місцях. *Надибав* [Хапко] *на ріжок, от і другий, п'ятий — катма грека. Мало не все місто вибігав та вишукав* (Вовчок, VI, 1956, 291); *Христя, вибігавши увесь базар, побігла знову додому* (Мирний, III, 1954, 117).

2. *неперех.* Пробігати певний час. *Тепер вони* [хлоп'ята] *цілий день вибігають та вигуляють по улицях...* (Мирний, IV, 1955, 90).

3. *перех.* Бігаючи, придбати, дістати що-небудь. [Гапка:] *Із самого ранку товчусь, обід зварила, заполочі вибігала* (Ю. Янов., III, 1959, 77).

ВИБІГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВИ́БІГТИ,** іжу, іжиш, *док.* 1. Бігом залишати, покидати яке-небудь приміщення, місце або з'являтися де-небудь. *Настуся вибігає заплакана з хати* (Шевч., II, 1953, 172); *З охоплених вогнем вулиць вибігали на околицю люди* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 154); *Син твій вибіжить з хати, простягне малі рученята* (Мал., II, 1956, 100); *На перон вибігло двоє військових* (Ю. Янов., I, 1958, 112).

2. Виливатися, витікати з якої-небудь посудини під час кипіння. *Що з горшка вибіжить, то не позбираєш* (Номис, 1864, № 1913); [Степан Демидович:] *Ось сідай лиш, Гапко.* [Гапка:] *Нема часу, борщ вибіжить* (Сам., II, 1958, 121).

3. Бігом підніматися куди-небудь. *Коні вибігли на гору, пішли підтюпцем* (Коцюб., I, 1955, 239); *Командир і комісар вибігли на верхню палубу і пройшли повз Марка* (Трубл., II, 1955, 505).

4. *перен.* Простелятися звідки-небудь кудись. *У село вони продерлися глухою стежкою, яка вибігала з балки* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 166); *З другого боку* [залізниці] *одразу здіймається сопка, а просто — ще ближче — рівчак вибігає з паді* (Трубл., I, 1955, 81); *Дорога з яру вибігла на рівнину* (Минко, Повна чаша, 1950, 5).

ВИ́БІГАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* Багато бігаючи, втомитися; набігатися.— *Та не проклинай дітей, Одарко!.. Малі — вибігаються — їсти хотять* (Мирний, V, 1955, 233).

ВИ́БІГТИ *див.* **вибіга́ти.**

ВИ́БІДУВАТИ, ую, уєш, *док.* Прожити у великій скруті, бідуючи. *Вибідував тиждень* (Сл. Гр.).

ВИ́БІЙ [1], бою, *ч.* 1. Заглибина, отвір, зроблені в чому-небудь ударянням. *З'являлись і враз зникали глибокі темні вибої у стінах тунелю* (Трубл., III, 1956, 296).

2. Вибите внаслідок частої їзди заглиблення, яма на дорозі. *Коні мечуть копитами сніг, сани пірнають в вибоях* (Коцюб., II, 1955, 254); *Де ж у тебе хоч дорога Рівна, без вибою? Де ж мені поставить ногу Поруч із тобою?* (Мал., I, 1956, 132).

ВИ́БІЙ [2], бою, *ч., гірн.* Кінець гірничого виробітку, місце роботи шахтаря, яке постійно пересувається. — *Працюю у вибої. Коли б ви побачили, як я навчився рубати вугілля відбійним молотком! — хвалився Юрко* (Кучер, Дорога.., 1958, 14).

ВИ́БІЙКА, и, *ж.* Тканина з візерунком, який наноситься вручну за допомогою різьбленої або набірної дерев'яної дошки. *Червоні чоботи обула* [Дидона], *Та і запаски не забула, А в руки з вибійки платок* (Котл., I, 1952, 74);— *Ви самі знаєте, що в нашому селі живе три безкінних шляхтичі, які прадідівські єдваби замінили на мужицьку вибійку* (Стельмах, Хліб.., 1959, 43).

ВИБІЙНИ́Й, а́, е́. Стос. до вибивання. *Поряд з механізацією та автоматизацією допоміжних процесів слід підвищити продуктивність праці робітників вибійної групи* (Рад. Укр., 19.XI 1960, 2).

△ **Вибійни́й молото́к,** *гірн.*— механізований пневматичний або електричний ручний ударний інструмент для розробки гірських порід, твердих грунтів і т. ін.

ВИБІ́ЙНИК, а, *ч.* 1. Шахтар, що працює у вибої, відбиваючи від пласта кам'яне вугілля, руду і т. ін. *Шпаркий піт заливав йому очі, а вибійники, зціпивши зуби, ще скаженіше кидалися на вугілля* (Панч, I, 1956, 396); *Від навального наступу бригади вибійників стіна забою, зранена жалом списа, крок за кроком відступала в глиб земних надр* (Чорн., Красиві люди, 1961, 61).

2. Робітник текстильної промисловості, який за допомогою спеціальних дощок наносить на тканину візерунок.

ВИБІ́ЙНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **вибі́йник** 2.

ВИБІЙЧА́НИЙ, а, е. Зробл. з вибійки. *Другі в плахтах та запасках, голови шовковими платками пов'язують, а Мотря з вибійчаної юпки та спідниці не вилазила* (Мирний, II, 1954, 46); *З уяви виринає кремезний, опецькуватий хлопчик, вічно заклопотаний, у перешитих з батька вибійчаних штанях* (Кач., II, 1958, 51).

ВИ́БІЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́білити.** *Стіни вимиті, вишарувані, неначе сього року збудовані, а стеля вибілена крейдою* (Стор., I, 1957, 234); *Сорочки з тонкого полотна так уже вибілені та вишиті різними узорами, що не надивишся* (М. Ол., Леся, 1960, 14); *Він розгорнув рукою шар вибіленої сонцем торішньої глиці* (Коз., Сальвія, 1959, 39); *Ідеально вибілений, по плечі обрізаний шовк* [волосся] *Віргінії Назарівни зливався у мінливих струмках з денним світлом* (Вол., Місячне срібло, 1961, 67).

ВИ́БІЛИТИ *див.* **вибі́лювати.**

ВИ́БІЛИТИСЯ *див.* **вибі́люватися.**

ВИ́БІЛІТИ, іє, *док., рідко.* Те саме, що **ви́білитися** 2. *Всі в нових мундирах, що не встигли ще вибіліти на дощах, сонці, всі в скрипучих чоботях і черевиках* (Чендей, Поєдинок, 1962, 58).

ВИ́БІЛКА, и, *ж., спец.* Дія за знач. **вибі́лювати** 2, 4.

ВИБІ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вибі́лювати.** *Вибілювання пряжі.*

ВИБІ́ЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВИБІЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.,* **ВИ́БІЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* 1. Білити всі предмети або всю поверхню чого-небудь розчином крейди, вапна і т. ін. *Вапном вибілює* [дідусь] *Яблуні підряд* (Позн., Ми зростаєм.., 1960, 55); [Ганна:] *Паски сама напекла.., хату пошпарувала і вибілила, дітвору пообшивала!* (Кроп., II, 1958, 21); // *перен.* Покривати чим-небудь білим. *Все частіше і частіше приморозки вибілювали аеродром сріблястим інеєм* (Собко, Зор. крила, 1950, 122).

2. Піддаючи дії сонця, повітря і води, робити що-небудь білим, позбавляючи природного забарвлення (тканину, пряжу і т. ін.); робити білим, білуватим (про сонце і т. ін.) *Тож скільки біля річки вибілювали те полотно* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 520); *І напряла, і виткала, і вибілила полотно* (Сл. Гр.); *Не всяка баба як слід вибілить тринадцятку на сорочку* (Стельмах, Хліб.., 1959, 319); // Змазуючи обличчя, руки, шию певними речовинами, мазями, робити білим. *Не ти личко вибіляла* (Сл. Гр.); *Вибілити руки;* // *спец.* Піддаючи хімічній або фізичній обробці, робити білим. *У фарбувальному цеху полотно стабілізують і вибілюють* (Веч. Київ, 4.IV 1958, 2).

3. *перен.* Виправдовувати, приховуючи провину. *Останньою свинею був би я, коли б сьогодні став вибілювати себе коштом тієї дівчини.. Мовляв, обплутала мене, збила з пантелику і так далі* (Вільде, Винен.., 1959, 6).

4. *спец.* Покривати полудою.

ВИБІ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ВИ́БІЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* 1. Покриватися чим-небудь білим. *Я стягла з себе мокре убрання і хотіла повісити його на стіну, коли се моя товаришка спинила мене: — Куди ти? воно тобі все вибілиться, та ще мокре воно, то й не одчистиш* (Л. Укр., III, 1952, 570); *А проте це* [мороз і холод] *нітрохи не заважало співати й грати у сніжки, і бігати, і борюкатися, вибілившись іскристим снігом* (Собко, Стадіон, 1954, 246).

2. Ставати білим, білуватим під дією сонця, повітря і води, втрачаючи природне забарвлення; // Змазуючи своє обличчя, руки, шию певними речовинами, мазями, ставати білим. *Сама* [Ганна] *не знала, для чого вибілюється, для кого береже свою вроду* (Гончар, Таврія.., 1957, 152); // Білішати, позбавляючись інтенсивної дії сонця (про людину, її обличчя і т. ін.). *Збентежено, радісно, вражено вдивляється* [мати] *у вузькувате з тією мінливою смаглявістю обличчя, що взимку вибілюється, а влітку землянів* (Стельмах, Правда.., 1961, 30); *Роздобріла Марина, вибілилася, мов та панянка* (Мирний, IV, 1955, 231); // *спец.* Ставати білим внаслідок хімічної або фізичної обробки.

3. *тільки недок.* Пас. до **вибі́лювати** 1, 2, 4.

ВИБІ́ЛЮЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **вибі́лювати** 1, 2.

△ **Вибі́люючі гли́ни** — глини, які мають властивість вбирати жири, смоли, пігменти, слиз.

ВИБІЛЯ́ТИ *див.* **вибі́лювати.**

ВИБІЛЬНИ́Й, а́, е́, *спец.* Стос. до вибілювання; //Признач. для вибілювання.

ВИБІЛЬНИ́К, а́, *ч.* Робітник, фахівець з вибілювання.

ВИБІЛЬНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **вибільни́к.**

ВИ́БІР, бору, *ч.* 1. Дія за знач. **вибира́ти, ви́брати** 1. *Таки ніде правди діти — Ви* [Л. Яновська] *великий майстер у виборі сюжетів* (Коцюб., III, 1956, 243); *Захар несподівано пригадав і свої колишні філософські міркування про вибір професії* (Ле, Право.., 1957, 40).

На ви́бір — вибираючи, не підряд. — *Владика дає академістам парафії на вибір, — яку хоч вибирай* (Н.-Лев., III, 1956, 50); *Вони уважно приглядались до пасажирів і час од часу, на вибір, вимагали документи* (Головко, II, 1957, 440).

2. Той, хто вибраний; те, що вибране. — *Хіба це дівчина? Один горщик м'яса, — обурювався батько вибором сина* (Стельмах, Хліб.., 1959, 310); *В душі мати не схвалювала доччиного вибору* [нареченого], *але й не наважувалася її розраджувати* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 13).

3. Можливість вибрати кого-, що-небудь. *Правління профспілок поставило перед Зілінським вибір: або вийти з товариства власників, або додержуватись пунктів договору* (Вільде, Сестри.., 1958, 119); *Колись дівчина мусила примхи свекрушині зносити, терпіти знущання, бо не було вибору. А тепер не та пора* (Горд., II, 1959, 242).

4. *заст.* Обрання; вибори. *Вибір його* [Чіпки] *в управу, зроблений під гарячий час, без поради, без розмислу, — нікому не був милий* (Мирний, II, 1954, 273); *І він тепер справді почав жалкувати, що пристав на той вибір. Не знати, на що й за ким треба давати голос* (Кобр., Вибр., 1954, 53).

ВИ́БІРКА, и, *ж.* Те саме, що **вибира́ння.** *Нині від працівників обліку вимагається мати відомості, за якими можна було б без вибірки з первинних документів правильно обчислювати затрати праці* (Колг. Укр., 11, 1956, 8).

ВИ́БІРКИ, рок, *мн.* Те, що залишилося після вибирання, перебирання. *Нема чого й купувать, там самі вибірки* (Сл. Гр.); *Сюди* [коровам] *направляли кращі види кормів, а, скажімо, молоднякові великої рогатої худоби лишалися, так би мовити, вибірки* (Хлібороб Укр., 3, 1966, 30).

ВИБІРКО́ВИЙ, а, е. Не суцільний, частковий; який вибирається. *Вибіркове збирання хлібів; Вибіркова перевірка якості.*

ВИБІРКО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **вибірко́вий.**

ВИБІРКО́ВО. Присл. до **вибірко́вий.** *Поливати ділянки треба вибірково, враховуючи глибину залягання грунтових вод* (Колг. Укр., 11, 1956, 34).

ВИ́БІРНИЙ, а, е. 1. *спец.* Який має властивість діяти на певні, конкретні види. *Встановлено, що в люпинового довгоносика є вибірна здатність не тільки до певної культури, але й до певних видів у межах однієї й тієї ж культури* (Колг. Укр., 12, 1956, 17).

2. *рідко.* Який виділяється доброю якістю; кращий, добірний. [Аврелія:] *Я пурпуром вертеп йому вистеляла, вибірні квіти сипала у ясла* (Л. Укр., III, 1952, 281); *Трохи вбік, за оселею діда Дуная, тягнеться вибірний ліс* (Стельмах, Хліб.., 1959, 77).

ВИБІРНИ́К, а́, *ч.* Робітник, який вибирає що-небудь з чогось. *На шахті імені Абакумова породу вручну не вибирають, просто ліквідовано професію вибірників* (Рад. Укр., 21.V 1961, 2).

ВИБІРНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **вибірни́к.**

ВИ́БІРНІСТЬ, ності, *ж.*, *спец.* Абстр. ім. до **ви́бірний** 1.

ВИ́БЛАГАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.* Посилено прохаючи, благаючи, домогтися чого-небудь. *Виблагай у батька дозвіл побратись — і мій тато пристане на це* (Коцюб., II, 1955, 157); *Я пробувала клонити голову терпеливо.. Благала співчуття, любові й не виблагала* (Коб., I, 1956, 132).

ВИ́БЛИСК, у, *ч.*, *чого і без додатка.* 1. Короткочасний спалах вогню, світла. *Петро побачив, як.. зникли виблиски* [пострілів] *праворуч і через мить знову замиготіли в темряві* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 88); *Коли на подвір'ї вибухав снаряд, то в бункері спалахував.. виблиск, як денна блискавиця* (Гончар, I, 1954, 245).

2. Відбите, віддзеркалене світло на блискучій, дуже гладкій, полірованій і т. ін. поверхні. *Білий сніг то виблискує, то виблиск тратить* (Вовчок, I, 1955, 289); *В руках у Сашка була блискуча труба, на якій яскравів червоний бант і грали золоті виблиски* (Чаб., Катюша, 1960, 16); // *перен.* Прояв якого-небудь почуття, переживання і т. ін. *Ішли* [заробітчани], *розбиваючи ноги до крові, несучи незгасний виблиск надії в очах* (Гончар, Таврія.., 1957, 6); *Сотні рук простяглися до келехів.. — і*

вино полилося рікою, потьмарюючи останні виблиски свідомості й обережності (Тулуб, Людолови, I, 1957, 104).

3. *рідко.* Додатковий колір при основному; відлив. *Одні тільки очі та зуби давні: очі — з зеленим виблиском, зуби дрібні та білі, як перли* (Мирний, I, 1954, 339); *А слідом за ним піднімалась курява, вилискуючи на сонці мідяним виблиском* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 62).

ВИБЛИ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вибли́скувати.**

ВИБЛИ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.* 1. Яскраво сяяти, світитися переливчастим світлом. *По небу тільки виблискували зорі та земля світила своїм білим снігом* (Мирний, III, 1954, 44); *Над дверима Будинку літератури ясно виблискував електричний ліхтар* (Досв., Вибр., 1959, 384); // Раз у раз спалахувати. *Виблискують, як три мечі, Три постріли підряд* (Бажан, I, 1946, 131).

2. Раз у раз блищати, яскраво переливатися, відбиваючи проміння, світло. *Море лежало тихе й спокійне, виблискувало проти сонця* (Кучер, Чорноморці, 1956, 432); *Дівчата будують дорогу, Виблискують гострі кирки* (Воронько, Тепло.., 1959, 72); *Був сонячний день, сніг виблискував сліпучо, я не міг на нього дивитись* (Збан., Єдина, 1959, 63); // *чим.* Раз у раз блищати якоюсь своєю частиною, окремою деталлю і т. ін. *В приміщенні електростанції, виблискуючи маховиками, безшумно крутив динамо потужний локомотив* (Руд., Остання шабля, 1959, 112); *Гість ходив по корчмі, потираючи руки, виблискуючи перснями на пальцях* (Рибак, Помилка.., 1956, 19); // *чим і без додатка.* Виділятися світлим, яскравим кольором, кольорами, чистотою і т. ін. *По улицях сторожами виставились високі кам'яні будинки, червоніючи цеглою, виблискуючи вибіленими боками* (Мирний, III, 1954, 75); *Сріблом виблискує луска,— сповняє човен риба* (Забіла, У.. світ, 1960, 113); *День видався сонячний, ..вся природа виблискувала такою незвичайною чистотою і красою, що розбігались очі* (Гур., Друзі.., 1959, 259); *В ній* [коморі] *виблискували нові засіки з свіжотесаних дощок* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 51); // *чим і без додатка.* Швидко рухаючись, мигтіти, маяти. *Вгорі в'ється жовтий метелик, виблискуючи на сонці крильцями* (Коп., Як вони.., 1948, 13); *День був погожий. Над Дунаєм виблискували ластівки, широка річка мирно синіла під чистим небом* (Гончар, Новели, 1954, 42).

3. *чим і без додатка.* Раз у раз блищати, виявляючи внутрішній неспокій, збудження, переживання і т. ін. (про очі). *Очі хлопця почали неприязно виблискувати* (Коб., II, 1956, 207); *Сухе, гостре лице свекрушине набиралося гнівом, палахкотіла шия, вуха, виблискували очі* (Горд., II, 1959, 235); // *перен.* Виразно виявлятися, передаватися через зовнішні прояви (в очах, на обличчі). *В її очах знову вже виблискує якийсь новий жарт* (Вас., II, 1959, 85); *Докії Григорівні подобався цей парубійко з лукавими очима, в яких виблискували іскорки стримуваного сміху* (Донч., IV, 1957, 182).

ВИБЛИ́СКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., рідко.* Те саме, що **вибли́скувати.** * Образно. *Строгість, що панувала тут* [у місті] *і давила все, виблискувалася проти нього щохвилини, мов гострий, блискучий ніж...* (Коб., II, 1956, 92).

ВИ́БЛИСНУТИ, ну, неш, *док., чим і без додатка.* Однокр. до **вибли́скувати**. *Крізь гущавину парку виблиснули вогні садиби* (Сміл., Сад, 1952, 136); *Десь у небі високо Шаблею між хмар Виблиснула блискавка* (Дор. Літа.., 1957, 146); *Хлопець схопився з місця, ..стулив міцно губи, виблиснув очима, як крицею* (Вас., II, 1959, 55).

ВИ́БЛІДЛИЙ, а, е, *діал.* Збліддлий; // *перен.* Вицвілий. *Старанно читав* [капітан] *написи на вивісках, виблідлі та сполоскані дощами* (Фр., VI, 1951, 461).

ВИ́БЛІДНУТИ, ну, неш, *док., діал.* Збліднути; // *перен.* Вицвісти.

ВИБЛУ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́БЛУДИТИСЯ**, джуся, дишся, *док., розм.* Виходити на дорогу, знаходити її після того, як заблудився. — *Примічай же, Любочко, як виблуджуватися з цих провулочків* (Ле, Міжгір'я, 1953, 72); *Насилу виблудивсь-таки з лісу* (Сл. Гр.).

ВИ́БЛУДИТИСЯ *див.* **ВИБЛУ́ДЖУВАТИСЯ.**

ВИ́БЛУКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Блукаючи, побувати в багатьох місцях.

ВИ́БЛЮВАТИ *див.* **вибльо́вувати.**

ВИБЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́БЛЮВАТИ**, юю, юєш, *док., перех.* Блюючи, вивергати, викидати з себе. * Образно. *Фашистська гидь пожерла совість, право. Та прийде час — і виблює криваво і побіжить — як та собака — згинці... Борітеся, братове-українці!* (Тич., II, 1957, 92).

ВИ́БОВКАТИ *див.* **вибо́вкувати.**

ВИ́БОВКНУТИ, ну, неш, *док., перех., розм.* Однокр. до **вибо́вкувати.** *Хлопешка урочисто надувся і, перечекавши якусь мить, нарешті вибовкнув те, ради чого, мабуть, і виліз перед люди* (Гончар, Таврія.., 1957, 309).

ВИБО́ВКУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **вибо́вкувати.**

ВИБО́ВКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́БОВКАТИ**, аю, аєш, *док., перех., розм.* Розказувати те, чого говорити не варто, що слід зберігати як таємницю; проговорюватися.— *Бути чесним і правдивим — не значить вибовкувати все, що знаєш, і всім, кого знаєш* (Кол., Терен.., 1959, 68); //Висловлювати що-небудь.

ВИ́БОВТАТИ *див.* **вибо́втувати.**

ВИ́БОВТАТИСЯ *див.* **вибо́втуватися.**

ВИ́БОВТНУТИ, ну, неш, *док., перех.* Однокр. до **вибо́втувати.**

ВИБО́ВТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вибо́втувати.**

ВИБО́ВТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́БОВТАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Бовтаючи, частинами виливати якусь рідину; вихлюпувати.

ВИБО́ВТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́БОВТАТИСЯ**, ається, *док.* 1. Виливатися через верх, бовтаючись; вихлюпуватися.

2. *тільки недок.* Пас. до **вибо́втувати**.

ВИБО́ЇНА, и, *ж.* 1. Заглибина, отвір, зроблені в чому-небудь ударянням; вибій. *Лише внизу* [стіни] *залишилася вибоїна, що в неї може пролізти людина* (Мик., I, 1957, 116); *При падінні з уступу вода легко робить вибоїну, яка стає дедалі глибшою* (Фіз. геогр., 5, 1956, 111).

2. Вибите внаслідок частої їзди заглиблення, яма на дорозі; вибій. *Великий чорний віз, запряжений парою невеличких гірських коней, стояв серед глибокої глинистої вибоїни* (Фр., I, 1955, 50); *Автомобіль підплигує на вибоїнах дороги* (Ю. Янов., IV, 1959, 73).

ВИ́БОЇНКА, и, *ж.* Зменш. до **вибо́їна.** *Ногою вдарив* [Терентій] *по вибоїнці біля порога, де за повір'ям закопувались злидні* (Стельмах, Хліб.., 1959, 184).

ВИБО́ЇСТИЙ, а, е. Який має багато вибоїн, з багатьма вибоїнами. *Попід кручею вився вузький шляшок, вибоїстий та бакаюватий* (Н.-Лев., IV, 1956, 271); *Товариші спускалися помалу в долину, ішли курною, вибоїстою дорогою* (Кол., Терен.., 1959, 215).

ВИ́БОЛІТИ, ію, ієш, *док., діал.* Зазнати болю, мук, страждань.— *А що вже цьому Андрійкові безталанному, то й за всіх краще: і вихворів і виболів* (Вас., II, 1959, 281); *Трапляється ж у житті й таке, про що нікому не хочеш і не можеш розповісти. Мусиш пережити, виболіти і сама ж приховати все десь аж на самому дні душі...* (Коз., Сальвія, 1956, 361); // *перех.* Створити що-небудь, подолавши переживання, вагання. [Світловидов:] *Я всю душу вклав у цей проект! Виболів його* (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 23).

ВИ́БОРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́бороти**.— *Емансипація жіноча в Швейцарії або і в інших поступових краях — се точка давно виборена* (Коб., I, 1956, 71); *І кілька юнаків та дівчат з їхнього села вирішили, що значно краще скористуватись вже з готового, вибореного іншими, аніж боротися і чекати на таке ж роками в себе* (Коз., Сальвія, 1956, 15).

ВИ́БОРЕЦЬ, рця, *ч.* Особа, що обирає або має право взяти участь у виборах; учасник виборів. *Як настане було пора виборів, то всі клопочуться, кого вибирати за маршала, чи за справника, або засідателя, бо ті, що займали ці посади, все чим-небудь не догодили виборцям* (Мирний, IV, 1955, 334); *Великі права надано вільному громадянинові Радянського Союзу. Вносити доповнення до самої основи суспільного ладу — це ж найбільше право виборця,— право, якого ніде нема* (Тич., III, 1957, 54); *Приїхав кандидат до виборців своїх У селище знайоме, рідне змалку* (Мур., Трибуна, 1950, 46).

ВИ́БОРИ, ів, *мн.* Обрання шляхом голосування депутатів у представницькі органи держави, службових осіб і т. ін. [Учитель:] *Оце тижнів через два у нас мають бути вибори попечителя школи* (Кроп., II, 1958, 330); *Говорили про наступні вибори до Верховної Ради, про сільські справи, про колгоспні* (Панч, В дорозі, 1959, 150).

ВИ́БОРНИЙ ¹, а, е. 1. Стос. до виборів. *..виборне начало в організаціях партії повинно бути проведене знизу догори..* (Ленін, 10, 1949, 136); *Виборна агітація у приміщенні для виборів під час подачі голосів не допускається* (Полож. про вибори.., 1946, 13).

2. Який визначається, обирається голосуванням на якусь посаду або для виконання певних обов'язків. *Вся запорізька старшина була виборною; перевибори старшини відбувалися щороку* (Іст. УРСР, I, 1953, 341); *Дільниця нараховувала постійного складу чоловік п'ять членів партії, потрібний був партійний організатор, виборна особа в маленькому колективі* (Ю. Янов., II, 1954, 98); // Заміщуваний шляхом виборів, а не шляхом призначення. *Він належав до тієї категорії людей на селі, які вважають себе народженими для різних виборних посад* (Кир., Вибр., 1960, 342).

3. *у знач. ім.* **ви́борний,** ного, *ч.* Особа, обрана голосуванням для виконання певних обов'язків. *Більш як десять громад з ближчої й дальшої околиці прислали до Тухлі своїх виборних на громадську раду* (Фр., VI, 1951, 38); *Виборні такими орлиними очима дивилися на світ, давали кожному свою досвідчену раду* (Горд., Чужу ниву.., 1939, 102); // **ви́борні,** них, *мн., іст., розм.* Те саме, що **Ви́борні козаки́.** *І виборних, і підпомощних, І простих, і старших вельможних, Хто ні попавсь, того і товк* (Котл., I, 1952, 226); // *дорев.* Помічник старости. [Наталка:] *Не рівняйте мене, пане виборний, з городянками: я не вередую і не перебираю женихами* (Котл., II, 1953, 20).

Ви́борні козаки́, *іст.*— привілейована група українського козацтва XVIII ст., до складу якої згідно з указом гетьманського уряду належала заможна верхівка.

ВИ́БО́РНИЙ ², ви́бо́рна, ви́бо́рне, *рідко.* Добірний, добраний за якою-небудь ознакою.— *Моє пиво з пахощами... І пахощі в мене не абиякі, а з виборних найвиборніші* (Вовчок, VI, 1956, 290); *Зашуміло гроно Гостей виборних* (Рильський, Марина, 1944, 28).

ВИ́БОРНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **ви́борець.**

ВИ́БОРНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ви́борний**¹ 2. *Керівним принципом організаційної будови партії є демократичний централізм, який означає: а) виборність усіх керівних органів партії знизу доверху* (Статут КПРС, 1961, 11).

ВИ́БОРОЗНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́борознити.** *Максим дивився на натруджені материні руки, в добрі, проникливі очі, на чоло, виборознене зморшками* (Рибак, Час.., 1960, 706).

ВИ́БОРОЗНИТИ, ню, ниш, *док., перех.* 1. Укрити борознами (в 1 знач.).

2. *перен.* Укрити довгими, вузькими заглибинами. *Глибокі зморшки виборознили обличчя і двома кривими рівчаками спускалися на підборіддя* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 326).

ВИ́БОРОТИ *див.* **вибо́рювати.**

ВИ́БОРСАТИСЯ *див.* **вибо́рсуватися.**

ВИБО́РСУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́БОРСАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* Борсаючись, вибиратися з чого-небудь тісного, незручного або небезпечного, з того, чим укритий, обмотаний хтось і т. ін. *Великий водяний вал ще з більшою силою, ніж попередній, збив його, накрив, і Марко Іванович, щодуху виборсуючись на поверхню, знову вчепився за думку: чого знялися такі хвилі?* (Баш, Надія, 1960, 326); *До землянки вбіг зв'язковий, з ним розмовляв старший лейтенант, виборсавшись із-під ковдр, з рясним потом на обличчі* (Ю. Янов., II, 1954, 14); // *перен.* Виходити із скрутного, заплутаного становища. *Відчула* [Олена], *що він хоче допомогти їй виборсатись з неприємної ситуації, і тепла вдячність заполонила її* (Вільде, Сестри.., 1958, 10).

ВИ́БОРЧИЙ, а, е. Стос. до виборів. *Ще й на вибори ходила дивитись, аж у самий виборчий двір залізла* (Л. Укр., V, 1956, 153); *Імена кращих синів і дочок народу, висунутих і зареєстрованих кандидатами в депутати, ще і ще раз показують, яким могутнім є виборчий блок комуністів і безпартійних* (Рад. Укр., 9.II 1957, 1); *В день виборів Катя пішла разом з татом і мамою на виборчу дільницю* (Забіла, Катруся.., 1955, 91).

△**Ви́борче пра́во:** а) правові норми, що встановлюють порядок виборів до представницьких органів держави. *Загальне виборче право* [в СРСР] *служить могутнім засобом залучення робітників, колгоспників, інтелігенції до керівництва державним життям* (Наука.., 2, 1958, 3); б) право обирати й бути обраним у представницькі органи держави. *Зрівнювачі.. вимагали суду над королем і добивались проголошення республіки із загальним виборчим правом, хоч і не вимагали виборчого права для жінок, для осіб найманої праці, робітників, слуг* (Нова іст., 1956, 14).

ВИ́БО́РЩИК, а, *ч.* Особа, що при непрямій виборчій системі в буржуазних державах обирається виборцями для виборів вищих представників влади. *Повітові земські зібрання складалися з гласних, обраних строком на три роки на трьох самостійних виборчих з'їздах: «з'їзді повітових землевласників», «з'їзді міських виборців» і «з'їзді виборщиків від сільських громад». Виборщики від сільських громад спочатку обирались на волосних сходах* (Іст. УРСР, I, 1953, 481).

ВИБО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́БОРОТИ**, рю, реш, *док., перех.* Боротися за щось; здобувати що-небудь упертою боротьбою. *Треба собі життя виборювати та якось там сили набиратися, а там вже, може, якось воно інше буде* (Л. Укр., V, 1956, 51); *Цієї весни* [1945 р.] *Європа виборювала собі право на життя.*

Штурмували Берлін радянські армії, визволяли Балкани, поспішали на допомогу Златій Празі (Загреб., Європа 45, 1959, 545);— *Я так гадаю, що люди все-таки виборють собі волю, хоч її пани і міцно з рук не випускають* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 537); // Здобувати щось внаслідок наполегливої праці, докладаючи багато зусиль. *Страждав наймит, виборюючи шматок хліба, тільки б животіти під буковинським сонцем — іншого він не знав* (Ле, В снопі.., 1960, 333).

ВИБО́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **вибо́рювати.** *Щоб котре з дітей одержало вчас зошит, книжку або хоч би сяку-таку одежину, — це було виключено. Все мусило зокрема дітьми виборюватися, виплакуватися, випрохуватись* (Коб., III, 1956, 298); *На Захід мчать богатирі щодня. Там, на полях моєї України, виборюється щастя для людини й свобода...* (Тич., II, 1957, 156).

ВИ́БОЧИТИСЯ *див.* **вибо́чуватися.**

ВИБО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́БОЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док.*, *розм.* Вигинати бік, спираючись на нього рукою.

ВИБРАКО́ВКА, и, *ж.* Те саме, що **вибрако́вування.** *Починається вибраковка молодняка — птицю з вадами відправляють на забій, а здорову — в продуктивне стадо* (Наука.., 10, 1964, 35).

ВИБРАКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вибрако́вувати.** *Треба, щоб вибраковування корів і телиць проводили спеціальні комісії, в складі яких повинні бути зоотехніки і ветлікарі* (Кол. Укр., 7, 1958, 2).

ВИБРАКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́БРАКУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Відбирати, бракуючи, визначаючи як неякісне або таке, що не відповідає стандарту. *Під час збирання і перед завантаженням у сховища картоплю сортують за розміром і вибраковують усі неповноцінні бульби* (Картопля, 1957, 70).

ВИБРАКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вибрако́вувати.** *Корені* [хріну] *викопують восени і ріжуть на шматочки.. Товстіші корені йдуть для споживання, а тонші вибраковуються* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 248).

ВИ́БРАКУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́бракувати.** *Тридцять вибракуваних ветеринаром баранів було зарізано ради їхнього* [строковиків] *приходу!* (Гончар, Таврія.., 1957, 100).

ВИ́БРАКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́бракувати.** *У стадах степових рябих свиней треба провести суворе вибракування з тим, щоб швидше підвищити їх продуктивні якості* (Свинар., 1956, 63).

ВИ́БРАКУВАТИ *див.* **вибрако́вувати.**

ВИБРА́НЕЦЬ, нця, *ч.*, *рідко.* 1. Особа, вибрана для виконання яких-небудь обов’язків. *Величезна купа народу звернула на вулицю Коперніка, а звідси на вулицю Оссолінських, де жив новий вибранець народу* (Фр., III, 1950, 311); // Той, хто вибраний як дружина, коханий; // Улюбленець. *Вибранець долі.*

2. Людина, яка визначається талантом, обдарованістю, здатністю зробити те, що іншим не під силу. *Відбути практику при інституті експериментальної хірургії щастить тільки одиницям, вибранцям, найбільше талановитим* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 142).

ВИ́БРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́брати.** *Сам дід Мирон.. був двічі на своєму віку вибраний старостою, а раз старшиною* (Григ., Вибр., 1959, 220); *— Коли ця рудня не вибрана і має руду, а це так, — відтворити її справа двох декад* (Досв., Вибр., 1959, 309); *Пальці стомленої руки мимоволі розігнулись, і повне вибраної картоплі відро перекинулося під ноги* (Логв., Літа.., 1960, 74); // *у знач. прикм.* Відібраний для видання (про твори). *Не читали їх* [повістей] *ні разу.. Але знаю — вийдуть зразу Вибраними томами* (Мал., II, 1956, 353); // *у знач. прикм.* Кращий, добірний. *Ми будемо у вибраному товаристві* (Коцюб., II, 1955, 237).

ВИБРА́НКА, и, *ж.*, *рідко.* Жін. до **вибра́нець.**—*Заклинаю тебе, скажи вибранці твоїй, хто був убивцею її брата* (Оп., Іду.., 1958, 342);— *Ви... будете щасливі, мусите такою бути, бо ви якась вибранка долі* (Коб., III, 1956, 375).

ВИ́БРАТИ *див.* **вибира́ти.**

ВИ́БРАТИСЯ *див.* **вибира́тися.**

ВИ́БРЕСТИ *див.* **вибро́дити.**

ВИ́БРЕХАТИ *див.* **вибрі́хувати.**

ВИ́БРЕХАТИСЯ *див.* **вибрі́хуватися.**

ВИБРИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вибрива́ти.**

ВИБРИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́БРИТИ**, ию, иєш, *док.*, *перех.* Те саме, що **виго́лювати.**

ВИБРИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́БРИТИСЯ**, июся, иєшся, *док.* Те саме, що **виго́люватися.**

ВИ́БРИЗКАТИ *див.* **вибри́зкувати.**

ВИБРИ́ЗКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вибри́зкувати.**

ВИБРИ́ЗКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́БРИЗКАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* і *неперех.* Випліскувати рідину бризками. *Кінь трощить і трощить копитищами зашерхлі калюжки, вибризкує з них воду* (Стельмах, Правда.., 1961, 197); // Бризкати протягом певного часу. *Вибризкували натуральні фонтани, освіжуючи повітря* (Фр., III, 1950, 137).

ВИБРИ́ЗКУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Викидатися, випліскуватися бризками. * Образно. *Щось вибризкувалося з цих очей таке, що відразу викликало цікавість і симпатію до їхнього власника* (Загреб., Спека, 1961, 11).

2. Пас. до **вибри́зкувати.**

ВИ́БРИЗНУТИ, ну, неш, *док.*, *перех.* і *неперех.* Однокр. до **вибри́зкувати.** — *Хай нашим ворогам така шибениця! —скрикнула Христя, вихиливши чарку і вибризнувши останню краплю поверх голови* (Мирний, III, 1954, 330); *Острий ніж входив у тіло,..поки з-під нього не вибризнула рубінова струя крові* (Фр., IV, 1950, 202).

ВИ́БРИК, у, *ч.* 1. Стрибок з відкиданням задніх ніг (про копитних тварин). *Корова здоїлася без вибриків* (Тют., Вир, 1964, 436); // Грайливий стрибок (про людей). [Панас Захарович:] *Інший як складе* [пісню], *слова в душу просяться, а музика — хоч вибрики вибрикуй* (Баш, П’єси, 1958, 140).

◇ **З ви́бриком** — із задоволенням, з радістю.— *Клим чоловік неабиякий. За його кожна дівка піде з вибриком* (Н.-Лев., III, 1956, 324).

2. *перен.* Раптова примха, безпідставна, непослідовна дія, нечемний вчинок, вислів. *Грубі вибрики о. Василя Раїса приймала за об’яв енергії та непохитної волі* (Коцюб., I, 1955, 331);— *Побіг..,— сказав Федір Дмитрович,— не витримав твоїх вибриків, Олько, й утік! Це ж золотий хлопець!* (Загреб., Спека, 1961, 69); *Якого ще вибрику можна чекати від панночки Омірової, яка змінила благословенний Кам’янець-Подільський на холодний Іркутськ?* (Стельмах, Хліб.., 1959, 291).

ВИ́БРИКОМ, *присл.* Вистрибуючи, відкидаючи задні ноги (про копитних тварин). *Як тільки сіпнув хлопець, щоб вести в кошару, воно* [теля] *рвонулося з рук та й пішло вибриком по всьому двору* (Л. Янов., I, 1959, 36); // Грайливо підстрибуючи (про людей).— *Вітя, іди ме-еду їсти!— гукав Василь. Тут уже Вітю мов щось шарпнуло за плечі, і він вибриком подався до хати* (Вас., II, 1959, 200); *Галинка вибриком побігла на сходи* (Епік, Тв., 1958, 577).

ВИБРИ́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вибри́кувати.**

ВИБРИ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.* 1. Раз у раз брикати, стрибати, відкидаючи задні ноги (про копитних тварин). *Козенята.. вибрикували на довгих тонких ніжках* (Донч., IV, 1957, 87);— *Нічого, він* [кінь] *попасеться, вб'ється в тіло та ще й як вибрикуватиме! Як стригунець іржатиме!* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 36); // Раз у раз грайливо стрибати (про людей). *На могилках пасуться вівці та часом вибрикують малі пастушки, граючи на сопілках* (Н.-Лев., I, 1956, 111); *Дивився* [Мирон] *на дітей, що в куряві бавились, вибрикували, і пригадувалось йому, може, недавнє минуле* (Головко, I, 1957, 134).

2. *перен., фам.* Пустувати, поводити себе легковажно, мати раптові примхи. *Вже за сорок молодиці, а вона — як дівчисько. Вередує. Вибрикує* (Мур., Бук. повість, 1959, 204); // Почувати себе добре, бадьоро.— *Як же там наші? Чи всі здорові, вибрикують?* (Мирний, III, 1954, 102); *Може, тобі аж нічогісінько, може, ти здорова і вибрикуєш собі, але я не можу задовольнитися тим «може»* (Коцюб., III, 1956, 140).

ВИ́БРИТИ *див.* **вибрива́ти.**

ВИ́БРИТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́брити;** виголений. *Очі* [Якова] *перекосилися, на вибритій круглій бороді лисніло щось...* (Мирний, I, 1954, 196).

ВИ́БРИТИСЯ *див.* **вибрива́тися.**

ВИБРІ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́БРЕХАТИ**, ешу, ешеш, *док., розм.* 1. *перех.* Здобувати, діставати брехнею. *А все ж таки, хоч я й брехуха, а вибрехала небожеві дві сотні карбованців, три пари волів, дві корови, два десятки гусей, ще й Килину з бабою на придачу* (Н.-Лев., III, 1956, 59).

2. *неперех.* Говорити неправду, брехати.

ВИБРІ́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́БРЕХАТИСЯ**, ешуся, ешешся, *док., розм.* Удаючись до брехні, вигадок, виходити з скрутного становища. *Забалакається* [Хівря] *з парубком — забудеться за діло, тоді вибріхується як-небудь, каже:—А я й забулась!* (Григ., Вибр., 1959, 102); *Як Чіпку випустили з чорної, Грицько перший приніс Христі звістку, що, мов, викрутився харцизяка, вибрехався!* (Мирний, I, 1949, 297).

ВИБРО́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вибро́джувати**^{1}. *Неповне виброджування* [вина] *може мати місце внаслідок відсутності в соку сильних дріжджів* (Сад. і ягідн., 1957, 296).

ВИБРО́ДЖУВАТИ^1, ує, *недок.*, **ВИ́БРОДИТИ**, ить, *док.* Кінчати бродіння, набуваючи нових якостей у зв'язку з цим процесом. *Виступати з непродуманою промовою,— це однаково, що пригощати людей вином, яке ще не вибродило* (Руд., Остання шабля, 1959, 305); * Образно. *Легкий вітер доносить з луків запах свіжого сіна, а недалеко від траншей пахне яблуками силос, у соках якого виброджує частка і твоєї праці* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 95).

ВИБРО́ДЖУВАТИ^2 *див.* **вибро́дити.**

ВИ́БРОДИТИ^1, джу, диш, *док., перех., розм.* Обходи́ти все, побувати всюди в якому-небудь місці, в якійсь місцевості і т. ін. *Коли твій перстень, так візьми, бо я все море вибродив, його шукаючи* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 153); // *неперех.* Пробродити певний час. *Вік вибродив* [дід] *по заробітках, усього надивився* (Горд., II, 1959, 232).

ВИ́БРОДИТИ^2 *див.* **вибро́джувати**^{1}.

ВИБРО́ДИТИ, джу, диш *і рідко* **ВИБРО́ДЖУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́БРЕСТИ**, еду, едеш, *док.* Бредучи, виходити звідкись (з води, високої трав'янистої рослинності і т. ін.). *Порідів після нічної купелі загін, а ті, кому судилось вціліти, задихані, знесилені, до ранку вибродили на берег в Козачому* (Гончар, Таврія.., 1957, 573); *Вибродить* [Даринка] *із соняшників, а шляшком іде дві жінки з сапами* (Вирган, В розп. літа, 1959, 266); *Повів* [Наливайко] *посланців-гусарів снігами, виброджуючи на шлях* (Ле, Наливайко, 1957, 76).

ВИ́БРОНЗУВАТИ, ую, уєш, *док., перех.* Покрити бронзою, пофарбувати бронзовою фарбою.

ВИ́БРУДНИТИ, ню, ниш, *док., перех.* Покрити брудом; забруднити. *Тико вибруднив руки і хотів їх помити, присівши біля води* (Трубл., I, 1955, 273).

ВИ́БРУДНИТИСЯ, нюся, нишся, *док.* Покритися брудом; забруднитися.

ВИБРУКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́БРУКУВАТИ**, ую, уєш, *док., перех.* Вимощувати, викладати каменем і т.ін. дорогу.— *Чому б не вибрати оте каміння .. і не збити його докупи, вибрукувавши шлях?— майнула химерна думка у Ремо* (Досв., Гюлле, 1961, 58).

ВИБРУКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вибруко́вувати.**

ВИ́БРУКУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́брукувати.** *Пилу зовсім немає, ..всі дороги вибрукувані плитками і чисті, як паркет* (Коцюб., III, 1956, 333).

ВИ́БРУКУВАТИ *див.* **вибруко́вувати.**

ВИБРЯ́ЗКУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Час від часу брязкати, бряжчати. *Увіходить Кармелиха, молода, але марна жінка, на ногах вибрязкують кайдани* (Вас., III, 1960, 236).

ВИ́БУБНИТИ *див.* **вибу́бнювати.**

ВИБУ́БНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вибу́бнювати.**

ВИБУ́БНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́БУБНИТИ**, ню, ниш, *док., неперех. і перех., діал.* Бити в барабан, бубон, публічно сповіщаючи про що-небудь. *Сьогодні в місті чую: витрублюють, вибубнюють на ринку* (Фр., VIII, 1952, 22); *Бохтар Шепа, за наказом.., вибубнив на кутках, що родини Романа Хижняка й Івана Човбана заслані в табори каторжної праці* (Скл., Карпати, II, 1954, 103).

ВИБУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вибува́ти.**

ВИБУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́БУТИ**, уду, удеш; *мин. ч.* ви́був, була, ло; *мн.* ви́були; *док.* 1. *неперех.* Виходити з числа наявних, залишати місце роботи, перебування, проживання і т. ін. *Члени ВЛКСМ, прийняті в КПРС, вибувають з комсомолу з моменту вступу їх у партію, якщо вони не займають керівних постів у комсомольських організаціях* (Статут КПРС, 1961, 27); *Ранком наша військова частина вибула з Львова* (Жур., Вечір.., 1958, 255).

Вибува́ти (ви́бути) з ла́ду *див.* **лад.**

2. *перех. і неперех.* Жити, перебувати, працювати де-небудь певний час.— *Три роки вибув я на каторзі турецькій, прикований до місця* (Гр., I, 1963, 345);— *Вам треба вибути* [на курорті] *належний час. Навіть, коли ви вже здоровий* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 77).

ВИБУДО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вибудо́вувати.**

ВИБУДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́БУДУВАТИ**, ую, уєш, *док., перех.* Споруджувати що-небудь; створювати, будуючи. *Оживляєм гори, води, вибудовуєм заводи, ростемо ж ми, гей!* (Тич., I, 1957, 167); *Старий, правда, на половині дворища вибудував нову хату, в котру і перевів Якова з Настею* (Мирний, IV, 1955, 94); *Цар звелів.. наробити цегли та й вибудувати з неї палати* (Крим., Вибр., 1965, 152).

ВИБУДО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́БУДУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.* 1. *тільки док.* Спорудити собі будівлю, будівлі. *А дві сотні — гроші та ще й чималі, і будуватися тоді можна. Та вже ж і вибудується він* (Мирний, IV, 1955, 212).

2. *тільки недок.* Пас. до **вибудо́вувати.**

ВИ́БУДУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́будувати.** *Цей камінь з жовто-золотистого стане темносірим, схожим стане на той давній, ..що з нього були колись вибудувані Херсонес севастопольський і горда еллінська Ольвія* (Гончар, Тронка, 1963, 287).

ВИ́БУДУВАТИ *див.* **вибудо́вувати.**

ВИ́БУДУВАТИСЯ *див.* **вибудо́вуватися.**

ВИ́БУКСИРУВАТИ, ую, уєш, *док., перех.* Вивести, витягти звідки-небудь, кудись на буксирі судно, машину і т. ін.

ВИ́БУЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́бути.** *І боєць Гай, і Юрій Брянський, і Саша Сіверцев, і Шура Ясногорська, всі навіки чи тимчасово вибулі з строю, мов щойно підіймалися вкупі з цим озброєним натовпом по білих сходах і вступили в цю залу* (Гончар, III, 1959, 292).

ВИ́БУРАВИТИ *див.* **вибура́влювати.**

ВИБУРА́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вибура́влювати.**

ВИБУРА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́БУРАВИТИ**, влю, виш, *док., перех.* Те саме, що **висве́рдлювати.**

ВИБУРА́ВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **вибура́влювати.**

ВИ́БУРИТИ *див.* **вибу́рювати.**

ВИ́БУРКУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., діал.* Вибрукувати.

ВИБУ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вибу́рювати.**

ВИБУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́БУРИТИ**, рю, риш, *док., перех.* Робити буром свердловину в грунті, гірській породі.

ВИБУ́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **вибу́рювати.**

ВИ́БУТИ *див.* **вибува́ти.**

ВИ́БУТИТИ *див.* **вибу́чувати**¹.

ВИБУТТЯ́, я, *с.* Дія за знач. **ви́бути** 1. *В разі вибуття членів ЦК, склад його поновлюється з числа обраних з'їздом кандидатів у члени ЦК КПРС* (Статут КПРС, 1961, 16); *В зв'язку з вибуттям саперного батальйону з міста Славгорода, депутатський мандат Кузнецова механічно втратив силу* (Головко, II, 1957, 521).

ВИ́БУХ, у, *ч.* 1. Розрив вибухової речовини, спеціального снаряда, оболонки чого-небудь і т. ін., з дуже сильним звуком і великою руйнівною силою. *Та в тій хвилі гукнув новий вибух — се був вибух тої пачки динаміту, що лишилася була в Іцковій штольні і якимось припадком загорілась* (Фр., VIII, 1952, 415); *Ніч. Десь далеко чути вибухи снарядів, гуркіт обозів* (Корн., I, 1955, 25); *А в місті гули вологі березневі вітри й здалеку було чути грімкі вибухи: то на Дніпрі рвали кригу* (Дмит., Розлука, 1957, 251); // Хімічна реакція, при якій за дуже короткий час розширюються утворені гази, спричиняючи руйнівні дії.

2. *чого, перен.* Раптовий бурхливий вияв якого-небудь почуття, дії. *Коли часом вибух гніву.. каламутив спокій, то лиш на хвилину: зараз після того знов розлягався сміх* (Коцюб., I, 1955, 355); *Почалися голосні розмови з вибухами веселого реготу й дзвоном келехів та острог* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 98); *Я трохи покуштував газу. Мене ще й досі бере задуха й часом закінчується страшенними вибухами кашлю* (Кол., На фронті.., 1959, 7).

3. *філос.* Дуже швидкий стрибкоподібний перехід якого-небудь явища від старої до нової якості, який грунтується на антагоністичній суперечності. *Марксизм-ленінізм, відкривши об'єктивні закони суспільного розвитку, показав властиві капіталізмові суперечності, неминучість їх революційного вибуху і переходу суспільства до комунізму* (Програма КПРС, 1961, 6).

4. *лінгв.* Раптовий вихід струменя повітря при розкритті зімкнутих органів мовлення під час вимовляння звуків. *Гортанний вибух — звук мови, що твориться в гортані внаслідок повного змикання голосових зв'язок* (Сл. лінгв. терм., 1957, 38).

ВИБУХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вибуха́ти** 1. *Що ж сталось у механізмі вибухання? Чому він почав працювати не в ту єдино потрібну частку секунди, коли ракета пролітала, майже перерізаючи крила літака, а на кілька секунд пізніше?* (Собко, Срібний корабель, 1961, 31).

ВИ́БУХАТИ, аю, аєш *і* **ВИ́БУХНУТИ**, ну, неш, *док., перех., розм.* Раптом вимовити, викласти все одразу.

ВИБУХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́БУХНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* ви́бухнув, нула, ло *і рідше* ви́бух, ла, ло; *док.* 1. Розриватися з дуже сильним звуком і великою руйнівною силою (про вибухові речовини, спеціальні снаряди). *Незабаром і на валу, і біля рову почали вибухати бомби, а ядра з свистом котилися по землі, здіймаючи куряву* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 150); *Міна може вибухнути під кораблем раніше, ніж потрапити в трал* (Ткач, Моряки, 1948, 124); // Розширюватися внаслідок хімічної реакції за дуже короткий час з сильним звуком і великою руйнівною силою (про гази). *Властивість цієї породи — боронити штрек: на випадок, якби тут вибухнув гримучий газ, порода душить його* (Кач., II, 1958, 99); // Розриватися, розлітатися на частини від вибуху. *Один літак вибухнув високо в небі, бо зенітний снаряд влучив йому, мабуть, у касети з бомбами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 70); *Котел міг вибухнути* (Донч., I, 1956, 449); //Раптово і з силою викидати з себе що-небудь; раптово вириватися. *Вони* [вогняні гори] *тихо жевріли, як купа іскристого золота, або вибухали червоним снопом полум'я* (Коцюб., I, 1955, 354); *З гудка вибухнула пара — різко стрибнула вгору і рвонулася* (Донч., I, 1956, 454).

2. *перен.* Раптово виникати, починатися з великою силою. *З боку Миколаєва наближаються червоні, в самому місті почали вибухати робітничі повстання* (Гончар, Таврія.., 1957, 326); *Європейська війна, яку протягом десятиріч підготовляли уряди і буржуазні партії всіх країн, вибухнула* (Ленін, 21, 1950, 11); *На ранок був день його народження. І тоді вибухла їх перша сутичка з матір'ю* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 154); // Раптово й бурхливо виявлятися (про яку-небудь дію, почуття і т. ін.). *Дикий кашель вибухає з грудей Бальзака* (Рибак, Помилка.., 1956, 299); *Налялися вже були кров'ю жили Ясенові, ось-ось вибухне страшний його гнів* (Крот., Сини.., 1948, 16); // *чим.* Раптово і бурхливо починати плакати, сміятися і т. ін. *Тут вибухла Марійка нараз голосним плачем* (Коб., II, 1956, 37); *Молодь вибухла реготом, заплескала в долоні* (Воскр., Весна.., 1939, 17); // Раптово розсердившись, нестримно виявляти свій гнів. *Підлеглі Самієва, які бачили в ньому лише сувору, з норовом людину, здатну часто вибухати, наче порох, тепер не пізнали б свого командира* (Гончар, I, 1954, 14); *Я вибухну, якщо Валентин Модестович повторить зараз бодай соту частку того, що я почув од нього..*. (Шовк., Інженери, 1956, 204).

ВИ́БУХАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., діал., фам.* Дуже вирости. *Дивись, яка вибухалась: уже й батька переросла* (Сл. Гр.).

ВИБУХІ́ВКА, и, *ж.* Вибухова речовина. *Якийсь контужений сержант.. розповідав дуже голосно, як він підкладав вибухівку під дот і як нею ж його оглушило, бо не встиг далеко відповзти* (Гончар, I, 1954, 47).

ВИ́БУХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́бухнути.** *Над містом слався ядучий дим від пожежі, стовпом* *стояла курява від допіру вибухлих бомб* (Кучер, Голод, 1961, 160).

ВИ́БУХНУТИ^1 *див.* **ви́бухати.**

ВИ́БУХНУТИ^2 *див.* **вибуха́ти.**

ВИБУХО́ВИЙ, а, е. 1. Стос. до вибуху (в 1 знач.). *Тепер для видобування вапняку і крейди на більшості кар'єрів застосовуються вибухові роботи* (Таємн. вапна, 1957, 30); // Який має здатність вибухати (в 1 знач.). *Шнур з'єднав вибухову речовину з скляними пробірками, наповненими рідиною, що мала спалахнути* (Петльов., Хотинці, 1949, 23); // Який утворюється внаслідок вибуху (в 1 знач.). *Вихора вдарило вибуховою хвилею об палубу, і він мало не знепритомнів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 57).

2. *лінгв.* Який утворюється способом вибуху (в 4 знач.).

ВИБУХО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **вибухо́вий** 1.

ВИ́БУЧИТИ *див.* **вибу́чувати**^{2}.

ВИБУ́ЧУВАННЯ^1, я, *с., техн.* Дія за знач. **вибу́чувати**^{1}.

ВИБУ́ЧУВАННЯ^2, я, *с., техн.* Дія за знач. **вибу́чувати**^{2}.

ВИБУ́ЧУВАТИ^1, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́БУТИТИ,** учу, утиш, *док., перех., техн.* Заповнювати яму бутовою кладкою доверху.

ВИБУ́ЧУВАТИ^2, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́БУЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех., техн.* Вимочувати, видержувати в лугу.

ВИБУ́ЧУВАТИСЯ^1, ується, *недок., техн.* Пас. до **вибу́чувати**^{1}.

ВИБУ́ЧУВАТИСЯ^2, ується, *недок., техн.* Пас. до **вибу́чувати**^{2}.

ВИ́БУЯЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́буяти.** *Назриваю в гаю запашного зілля, ..вибуялих трав* (Чумак, Черв. заспів, 1956, 69).

ВИ́БУЯТИ, яю, яєш, *док.* Пишно, буйно вирости, розростися (перев. про рослини). *Літом замість трави.. купками вибуяла хистка тростина* (Фр., II, 1950, 379); *Вже й городина на грядках вибуяла, вже рясно зав'язалися по садах маленькі яблука та груші, а дощу нема й нема* (А.-Дав., Слово.., 1964, 80).

ВИВАЖА́ТИ *див.* **вива́жувати.**

ВИ́ВАЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́важити.** *Далі одно по одному загули з громади інші голоси, кидаючи виважені й стримані слова мужицького, грубого та гарячого доймаючого жалю* (Вас., II, 1959, 108); *— Може ти чув, хто палив панські стоги? — Не чув. — ..Так може зараз почуєш! — з усієї сили лупонув виваженою рукою у вухо* (Стельмах, Хліб.., 1959, 475).

ВИ́ВАЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́важити.**

ВИ́ВАЖИТИ *див.* **вива́жувати.**

ВИ́ВАЖИТИСЯ *див.* **вива́жуватися.**

ВИВА́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вива́жувати.**

ВИВА́ЖУВАТИ, ую, уєш *і розм.* **ВИВАЖА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ВАЖИТИ,** жу, жиш, *док.* 1. *перех.* Визначати вагу якого-небудь предмета. *Меккінець, безтурботно присівши до клуночка, розгорнув його і почав рахувати шматки срібла, виважуючи їх на долоні* (Досв., Гюлле, 1961, 124); *— Можу ще набавити, я чоловік не скупий, — виважує* [Січкар] *пачку на руці* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 37).

2. *перех.* Вивіряти правильність ваги, терезів.

3. *перех., перен.* Всебічно обмірковувати; оцінювати. *Опанас говорив повільно, обдумуючи й виважуючи зміст кожного слова* (Довж., Зач. Десна, 1957, 59); *Була ся наймичка людина розсудливая: все обміркує, усе виважить* (Вовчок, VI, 1956, 220).

4. *перех.* Підіймати предмет за допомогою підкладеного під нього важеля, підойми. *Васюк держалном лопати виважував вугляну брилу* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 168); // Виставляти двері, висаджувати їх. *— Коли сторож, почувши стогнання в моїм покою, покликав поліцію, ся виважила двері і веліла забрати мене до шпиталю* (Фр., IV, 1950, 292); [Франко:] *Завжди з якоюсь витівкою: то заспіває* [Яремчук] *під дверима, то застукає — мало дверей не виважить* (Сміл., Сад, 1952, 346); // Піднімати що-небудь вище грудей або на спину, дуже напружуючись. *І він таки ходив на ту секцію, виважував ту ідіотську штангу і писав про Мар'яну свої безнадійні, розчулені вірші* (Гончар, Людина.., 1960, 50); *Старий Шумейко.. схопив мішок з борошном, згарячу виважив його собі на плечі і по дерев'яних східцях виніс на другий поверх* (Шиян, Баланда, 1957, 66).

5. *перех. і неперех., рідко.* Те саме, що **вива́жуватися** 2. *Як забожиться, та ще й кулаком перед очима тобі виважить — ну і все геть чисто розумієш* (Ле, Мої листи, 1945, 70).

Ви́важити ру́ку — розмахнутися рукою. *Панич якось його чи вскубнув, чи вщипнув... А той як виважить руку, як удере його з усього маху по пиці...* (Мирний, II, 1954, 63).

ВИВА́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ВАЖИТИСЯ,** жуся, жишся, *док.* 1. Підтягуватися на руках. *Легко виважившись на руках, Черниш вихопився з окопу* (Гончар, I, 1954, 376).

2. Розмахуватися, прицілюючись. *Помалу розмахавши за кінець люльку, немовби заміряючись забивати цвяшок у стіну, Василь Андронович виважився й цокнув головкою люльки писаря по лобі* (Вас., I, 1959, 129).

3. *тільки недок.* Пас. до **вива́жувати** 1—4.

ВИ́ВАКСУВАТИ, ую, уєш, *док., перех.* Почистити ваксою. *Зараз десь і маніжка в його* [Антося] *взялась і така жилетка, що до маніжки; і прості чоботи виваксував* (Свидн., Люборацькі, 1955, 115).

ВИ́ВАЛАШАТИ, аю, аєш, *перех., діал.* Док. до **валаша́ти.**

ВИ́ВАЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́валити.** *Він став навкарачки і поповзом, щоб його не помітили крізь вивалені вікна, обережно поплазував до заднього ходу* (Смолич, Мир.., 1958, 236).

ВИ́ВАЛИТИ *див.* **вива́лювати.**

ВИ́ВАЛИТИСЯ *див.* **вива́люватися.**

ВИВА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вива́лювати.**

ВИВА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ВАЛИТИ,** лю, лиш, *док.* 1. *перех.* Вибивати сильним ударом; виламувати. *Один із снарядів.. вивалює стіну і з гуркотом вибухає всередині* (Гончар, Людина.., 1960, 94); *В'язень сам вивалить двері темниці і побачить, що є ще світло сонця і для нього* (Л. Укр., V, 1956, 435).

2. *перех.* Перекидаючи, нахиляючи, примушувати випасти з чого-небудь великий предмет або велику кількість чогось. *Рибалки неквапливо підвели до сітки борт баркаса, вміло вивалили рибу з сітки на дно судна* (Збан., Мор. чайка, 1959, 104); // Виставляти, висувати назовні повністю. *Вивалив* [Лесь] *чорний язик, запхав пальці в рот, аби голос з горла вивести* (Стеф., I, 1949, 110); // *розм.* Викладати, видавати велику кількість чого-небудь. — *Ану, — гадаю собі, — не зможу й дома зложити, та й таку суму дарма вивалю!* (Фр., II, 1950, 40).

◇**Ви́валити о́чі,** *зневажл.* — широко розкрити очі. *Стоїть, сердека, очі вивалив, мов баран* (Кв.-Осн., II, 1956, 16); **Ви́валити язи́к (язика́),** *зневажл.* — дуже втомитися; задихатися. [Максим:] *Геть чисто шию спекло, а Юхим зовсім язика вивалив... Буде знати, як зо мною робити!..* (Вас., III, 1960, 86).

3. *перех.* Піднімаючи, класти якісь важкі чи великі предмети на що-небудь. *Устав рано пан-господар, Коні запрягає, Вивалює на віз скриню, Коні поганяє* (Рудан., Тв., 1956, 129); *Врешті Василь міцно зціпив його* [камінь] *долонями і притис до поясниці. Потім присів і вивалив на ліве плече* (Чендей, Вітер.., 1958, 211).

4. *неперех., розм.* Виходити звідки-небудь або з'являтися десь у великій кількості. *З глухої вулички на майдан вивалив натовп п'яних солдатів* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 126); *З усіх боків так і вивалив народ на прогалину* (Головко, I, 1957, 195).

ВИВА́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ВИ́ВАЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* 1. Падати, обвалюватися, руйнуючись від часу або від удару, тиску. *І палац уже, видно, давній.. Стіни пооблупані, де-не-де вивалюється цегла* (Мирний, I, 1949, 178); *Артьомов попробував його* [вікно] *відчинити, але гнила рама вивалилася і вікно розсипалося* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 104); *Чоловіки вперлись руками, і частина стіни з тріском вивалилась* (Скл., Святослав, 1959, 22); // Випадати звідки-небудь при русі, нестійкому положенні і т. ін. *Нескладна лебідка підіймала площадку разом з машиною так, що буряки самі вивалювалися з кузова* (Руд., Остання шабля, 1959, 528); *Обоє, і писар і старшина, вивалилися з саней у сніг* (Вас., I, 1959, 129); //Виставлятися, висуватися назовні повністю. *Язик вивалився із рота* (Сл. Гр.).

2. Те саме, що **вива́лювати** 4. *Гомонів натовп, що вивалився з поїзда і сірою лавиною плив до привокзальної площі* (М. Ол., Леся, 1960, 70); // Вайлувато, незграбно виходити звідки-небудь. *Задьористо хтось з молодших командує в сінях, і хлібороби починають важко вивалюватися на подвір'я* (Стельмах, Хліб.., 1959, 383); *На небі вже висіялися зорі, коли Мітла з Півнем з підбитими очима вивалилися з корчми* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 225).

ВИ́ВАЛЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́валяти**. —*І ходять же такі поміж людей не биті, не запльовані на кожному кроці, не виваляні в багні на людське посміховище!— думалось Юркові* (Козл., Ю. Крук, 1957, 378).

ВИ́ВАЛЯТИ, яю, яєш, *док., перех.* 1. Валяючи, убрати в що-небудь, забруднити чимсь. *Упустив хліб, виваляв у пісок,— як же його тепер їсти?* (Сл. Гр.).

2. Повалити все або більшість. *Сунулись тії тури в пущу,— так і виваляли дерево* (Сл. Гр.).

ВИ́ВАЛЯТИСЯ, яюся, яєшся, *док.* 1. Валяючись, убратися в що-небудь, забруднитися чимсь. *Кудлатий пес, що має титул Лорда, Скупався й вивалявся у піску* (Рильський, I, 1956, 173): *Філіпчук почав поправляти на собі галстук. Підтяг і обтріпав штани, ніби був вивалявся у пилюці* (Вільде, Сестри.., 1958, 492).

2. Довго пробути в постелі, в ліжку. *Два тижні вивалявся я тоді в ліжку і як ото дуба не дав — і сам не розумію* (А.-Дав., Крила.., 1959, 73).

ВИ́ВАНТАЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́вантажити**. *Важкі самохідки, вивантажені на станції, посуваються через село* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 47).

ВИ́ВАНТАЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́вантажити**. *У хлібопекарській промисловості майже повністю механізовано процеси борошнопросіювання, замісу тіста і вивантаження його з діж* (Наука.., 7, 1956, 10); — *Зараз відчеплюємо ваш вагон. Куди накажете подати його під вивантаження?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 11); *Вивантаження вагонів відбулося при допомозі самих слухачів школи* (Гжицький, У світ.., 1960, 211).

ВИ́ВАНТАЖИТИ *див.* **виванта́жувати.**

ВИ́ВАНТАЖИТИСЯ *див.* **виванта́жуватися.**

ВИВАНТА́ЖНИЙ, а, е. Те саме, що **виванта́жувальний.**

ВИВАНТА́ЖНИК, а, *ч.* Робітник, що займається вивантажуванням.

ВИВАНТА́ЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для вивантажування. *В нижній частині бункера* [молотарки] *є вивантажувальний отвір, який перекривається заслінкою* (Зерн. комбайни, 1957, 77).

ВИВАНТА́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виванта́жувати.**

ВИВАНТА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ВАНТАЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех.* Знімати, виносити вантаж, який перевозиться (підводою, машиною і т. ін.); виймати. *З машин, з підвід вивантажують ящики з яблуками* (Головко, I, 1957, 441); *Іноді з трюмів вивантажували машини в дерев'яних ящиках* (Собко, Скеля.., 1961, 4); *Поїзд стояв недовго, і Франко ледве встиг позсаджувати малих та вивантажити взяті в дорогу речі* (М. Ол., Леся, 1960, 181).

ВИВАНТА́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ВАНТАЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.* 1. Висаджуватися, знімаючи, виносячи свій вантаж. *Кар крізь темряву мацав очима кригу навколо пароплава, розмірковуючи, куди доведеться вивантажуватись* (Трубл., Лахтак, 1953, 112); *Комсомольці вивантажились на станції Червона і, збившись у великий гурт, чекали, що їм накажуть робити далі* (Гур., Друзі.., 1959, 62).

2. Звільнятися від вантажу (про машини, вагони, судна і т. ін.). *Вагончики, поскрипуючи, котилися штреками до кліті; винісшись на поверхню, гуркотливо вивантажувались з високої естакади* (Досв., Вибр., 1959, 285); *Приходили в Суд, вивантажувались і поспішали вирушити назад, до своїх земель, кораблі* (Скл., Святослав, 1959, 191).

3. *тільки недок.* Пас. до **виванта́жувати.**

ВИВАНТА́ЖУВАЧ, а, *ч.* 1. Те саме, що **виванта́жник.**

2. Пристрій, механізм, який вивантажує.

ВИ́ВАР, у, *ч.* Рідина, в якій що-небудь виварилось, наситивши її певними речовинами. *Пила* [Горпина] *густий, нудотний вивар з цибулячого лушпиння* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 332); *І що вже він не робив, щоб позбутися цієї муки* [кашлю]! *Пив і вивар соснової кори, і барсуче та собаче сало, і всякі краплі з аптеки — нічого не помогло* (Козл., Сонце.., 1957, 56).

ВИ́ВАРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́варити.**— *Чого ти ходиш, ніби в юшці виварений? Може, робота не по душі?* (Руд., Остання шабля, 1959, 272); *Яких тільки прикрас у дівчат нема! Плахти аж горять, нитки виварені в соняшниковому цвіті, бузиновій ягоді, вільховій корі* (Горд., II, 1959, 19).

ВИ́ВАРИТИ *див.* **вива́рювати.**

ВИ́ВАРИТИСЯ *див.* **вива́рюватися.**

ВИ́ВАРКА, и, *ж., розм.* Посуд, в якому виварюють білизну. *Майстер узяв великий аркуш білого цинкового заліза, покраяв його і на очах у хлопців хутко склепав виварку на білизну* (Мик., II, 1957, 474); *На плиті кипіла виварка з білизною* (Кучер, Чорноморці, 1956, 394).

ВИ́ВАРКИ, ів, *мн.* Залишки після виварювання.

ВИВАРНИ́Й, а́, е́. Одержаний способом виварювання.

ВИВА́РЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для виварювання.

ВИВА́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вива́рювати.** *В клітинах деяких дерев містяться барвники: червоні, жовті, сині і коричневі.. Люди здавна користувалися цими барвниками, добуваючи їх з дерев і кущів виварюванням і настоюванням* (Стол.-буд. спр., 1957, 30).

ВИВА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ВАРИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* 1. Варячи що-небудь, добувати, одержувати якісь речовини. *Селяни Галичини виварювали сіль, яку збували на місцевому ринку* (Іст. УРСР, I, 1953, 183); *Щоб видобути чистий озокерит, породу виварюють у котлах, причому озокерит спливає* (Гірн. пром., 1957, 98); *Накопавши всякого отруйного зілля та коріння, вона виварила його, щоб мати під рукою трутизну* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 255).

◇**Вива́рювати (ви́варити) во́ду** *з кого, кому* — те саме, що **Вари́ти во́ду** (*див.* **вари́ти**).— *Я йому виварила воду раз і другий! Тепер мене слухатиме й поважатиме* (Н.-Лев., I, 1956, 393); *Вона з сльозами на очах розповіла, як за день роботи на городі пані Тереза так виварила з неї воду, що ледве волочила ноги* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 72).

2. Варячи, очищати від чого-небудь, позбавляти бруду; довго варити в чомусь. *На столику.. парував величезний бляшаний самовар відер на десять — у таких самоварах виварюють білизну* (Смолич, V, 1959, 461); *Замаслені ганчірки не слід викидати; їх треба виварити в розчині кальцинованої соди* (Пересувні кінопр., 1959, 225); // Довго варячи, позбавляти смакових або поживних якостей. *Виварити м'ясо.*

ВИВА́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́ВАРИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Варячись, позбуватися чого-небудь, очищатися від чогось. *Горіло багаття, грілася гаряча вода, виварювалася білизна* (Шиян, Партиз. край, 1946, 173); // Довго варячись, втрачати смакові або поживні якості.

2. *тільки недок.* Пас. до **вива́рювати.** *Кістки.. виварюються в казані, жир збирається, і з нього виготовляють мило* (Донч., I, 1956, 64).

ВИ́ВЕДЕНЕЦЬ, нця, *ч.*, *заст.* Селянин, переселений на іншу землю.

ВИ́ВЕДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́вести.** *Усі були похмурі; усі ждали чогось страшного, —наче усі були на кару виведені* (Мирний, I, 1954, 342);— *Чи ти здурів, чоловіче, чи що тобі таке?— крикнув ключник, виведений із терпцю* (Фр., II, 1950, 261); *Через двадцять хвилин директорський стіл рясно вкрився клаптиками паперу з похапливо виведеними формулами й нашвидкуруч зробленими рисунками* (Шовк., Інженери, 1956, 151); *Крякухи — особлива порода качок, виведена, як нам розповідали, давненько вже в Тульській ніби губернії* (Вишня, Весна.., 1949, 139); *Отак, як у Харитини в хаті, так у Хведора в дворі..: гній, наче хата, рівно виведений, лопатки, заступи, граблі, ціпи, коси, вила рядочком притулені, повішані, поставлені* (Григ., Вибр., 1959, 258); *А наостанку велика, майстерно виведена літера F давала на здогад, що либонь то був кінець книжиці* (Л. Укр., III, 1952, 741).

ВИ́ВЕДЕНКА, и, *ж.*, *заст.* Жін. до **ви́веденець.**

ВИ́ВЕДЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́вести** і **виво́дити**^{1} (в 1—7 знач.). *Виведення другого супутника на орбіту було здійснено з допомогою складеної ракети* (Рад. Укр., 14. XI 1957, 3); *Його погляд спинився на формулі — на одній з тих формул, що на їх виведення він витратив останній рік* (Шовк., Інженери, 1956, 285); *Молодий наслідувач Мічуріна гаряче береться за виведення нових сортів ягід* (Минко, Повна чаша, 1950, 73); *На виведення споруд із збірного залізобетону йде значно менше часу порівняно з монолітним* (Наука.., 12, 1956, 16).

ВИ́ВЕЗЕНИЙ, а,е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́везти** 1—3. *Незабаром коло трьох повозок земля вкрилась усякими пакунками, неначе крамом на ярмарку, вивезеним на продаж* (Н.-Лев., I, 1956, 574); *Він справді мав-таки десь сестру, свою щебетушку Зінку, вивезену в запломбованому вагоні на німецьку каторгу...* (Гончар, III, 1959, 328).

ВИ́ВЕЗЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́везти, виво́зити** 1 — 3. *Треба, щоб на виробництві і вивезенні добрив було запроваджено правильну організацію і оплату праці* (Хлібороб Укр., 6, 1965, 3).

ВИ́ВЕЗТИ *див.* **виво́зити.**

ВИВЕРГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виверга́ти.**

ВИ́ВЕРГАТИ *див.* **виверга́ти.**

ВИВЕРГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ВЕРГНУТИ**, ну, неш *і* **ВИ́ВЕРГАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Викидати з себе з силою назовні. *В ті хвилини, коли гуркіт канонади наростав, нам здавалось, що ми наближаємося до кратера розбурханого вулкана і цей вулкан вивергає з своїх кам'яних надр гарячі потоки людської лави* (Жур., Вечір.., 1958, 286); *Під нею* [скелею] *видно печеру з виром, яка кожні шість годин поглинає морську воду, а потім з великим шумом вивергає її назад* (Видатні вітч. географи.., 1954, 6); *Ще коли Карпо Цар бив удома посуд, Карпиха йому кричала:— А бодай тебе земля не прийняла, а щоб тебе вода вивергнула* (Ю. Янов., Мир, 1956, 233).

ВИВЕРГА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВИ́ВЕРГНУТИСЯ**, неться, *док.* 1. З силою вириватися, викидатися з середини чого-небудь. *Час від часу через кратер грязьового вулкана вивергаються горючі гази, витікають величезні потоки грязі* (Геол. Укр., 1959, 652); *З височенного димаря, як бува в гамарнях, вивергався чорний дим* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 405).

2. Вибухати, викидаючи дим, тверді речовини, виливаючи лаву (про вулкани). *На поверхні земної кулі налічується багато вулканів. Серед них 500 діючих, тобто таких, які час від часу вивергаються* (Фіз. геогр., 5, 1956, 101).

ВИ́ВЕРГНУТИ *див.* **виверга́ти.**

ВИ́ВЕРГНУТИСЯ *див.* **виверга́тися.**

ВИ́ВЕРЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́вергнути;** // *у знач. прикм. Граніт — це вивержена, або магматична, порода, яка утворилася на глибині з магми* (Наука.., 8, 1958, 22).

ВИ́ВЕРЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **ви́вергнути, ви́вергнутися.** *Особливо вражають уяву людини виверження вогняних мас з глибин Землі через кратери вулканів* (Про вулкани.., 1955, 3).

2. Діяльність вулкана, що найчастіше являє собою ряд вибухів, які супроводжуються викиданням диму, твердих вулканічних речовин і виливанням лави. *При виверженні вулкана з кратера вибухами страшенної сили вириваються гарячі гази* (Фіз. геогр., 5, 1956, 100).

ВИ́ВЕРНЕНИЙ *див.* **ви́вернутий.**

ВИ́ВЕРНУТИ *див.* **виверта́ти.**

ВИ́ВЕРНУТИЙ, ВИ́ВЕРНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́вернути.** *Лежать* [деревця] *зрубані, вивернуті з корінням, прибиті курявою і вже зів'ялі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 139); *Вони дивилися вслід химерному панові, що йшов модною вулицею Коломиї з вивернутими кишенями* (Кол., Терен.., 1959, 375).

ВИ́ВЕРНУТИСЯ *див.* **виверта́тися.**

ВИ́ВЕРТ, у, *ч.* 1. *розм.* Вигадливий поворот, вигин, незвичайний рух кого-, чого-небудь. *І от якийсь легенький пантерячий скік* [літака], *виверт якийсь ледве помітний і ввесь ваш страх.., хоробрість ота ваша наниз посунулась...* (Вишня, I, 1956, 207); // Дуже крутий вигин (дороги, стежки і т. ін.). *Працюючи водієм єдиної колгоспної автомашини, він виявляв чудеса винахідливості, щоб змусити цей допотопний примус на латаних колесах торохтіти по вибоїнах і вивертах пальмірівських доріг* (Руд., Остання шабля, 1959, 49); // *перен.* Відхилення від чого-небудь загальновизнаного, загальноприйнятого. *Партія боролась і бореться проти абстракціонізму й інших формалістичних вивертів у мистецтві, водночас засуджуючи й сірі, посередні твори* (Літ. Укр., 19.III 1963, 1); //*перен.* Незвичайний вислів, зворот. *І тут же чемненько вивернули* [бандити] *йому кишені і, не знайшовши там ні цента, вилаяли з такими нечуваними вивертами, що «пан меценас» розреготався* (Кол., Терен.., 1959, 261).

2. Хитрощі, спритна, хитра дія, що має на меті досягнення або уникнення чого-небудь. *Теорія «нейтральності» є брехливий і підлий виверт, який допоміг буржуазії оволодіти масами в 1914—1918 роках* (Ленін, 29, 1951, 450); *Інші теж відмовились від коньяку, не вдаючись ні до яких вивертів, прямолінійно* (Коз., Сальвія, 1956, 148).

3. *діал.* Вивертень. *Повзучі зелені поясники вилися попід ноги, плуталися поміж корінням величезних вивертів* (Фр., VI, 1951, 11).

4. *у знач. присл.* **ви́вертом.** Незвичайно вигинаючись. *А тими дорогами «морські ластівки»* [дельфіни] *вивертом ходять, і краять їх, дороги ті, гострими хвостами своїми* (Вишня, І, 1956, 201); *Ліва рука його звисала якось вивертом: результат поранення* (Гур., Через замети, 1961, 93).

ВИВЕРТÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вивертáти.** *Оранка під льон повинна бути глибока, але без вивертання на поверхню товстого шару.. неораного грунту* (Ол. та ефір. культ., 1956, 89).

ВИВЕРТÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **ВИ́ВЕРНУТИ**, ну, неш, *док., перех.* 1. Перекидати, зрушуючи з місця; валити, вириваючи з коренем; викидати з землі, копаючи. *Невтримано несеться бурхливий, рвучкий вітер, вивертає в своїм хижім леті й каміння, й ліси* (Стар., Облога.., 1961, 81); *І йде той плуг звільна, важко та рівно і невпинно.. ломить цілину, вивертає за собою товсту, рівну скибу* (Фр., VII, 1951, 53); *Вивернув дідок дуба з коренем та й потяг за собою* (Укр.. казки, 1951, 100); *Він узяв копач і вивернув із землі буряка* (Донч., VI, 1957, 364).

2. Перекидаючи, звалюючи що-небудь, виливати або висипати вміст. *Страшно і корову так кидати, щоб часом молока не вивернула* (Мирний, І, 1954, 237); *Вона заговорила з господарем, а льошка перекинула відро і на долівку вивернула всю свинячу їжу* (Чорн., Потік.., 1956, 229).

3. Перевертати що-небудь внутрішньою стороною назовні, навиворіт. *Люди ховались* [від дощу] *під свити та рядна, вивертали шапки наверх козячим хутром і все місили болото* (Коцюб., II, 1955, 69); [Ганна:] *А кожух, кумо, де? Не забудьте вивернути вовною наверх, як зустрічатимете зятя!..* (Кроп., II, 1958, 69); *В сінях будинку ради повітової стояв.. секретар Момчинський, вивертаючи верхню губу догори, щоби оглядати свій довгий білий вус* (Март., Тв., 1954, 159); *Він вивернув кишеню, і кілька крихот упало на каміння* (Мик., II, 1957, 177); // Неприродно повертати, вигинати (руку, ногу). *І знову йому ввижається.. Ледве шкандибають вони* [тіні], *вивертаючи ноги то на той, то на другий бік* (Мирний, II, 1954, 201); // Крутячи, викручувати, пошкоджувати (перев. руку). *Він схопив одного з хуліганів за руку і так спритно вивернув її, що той опинився в нього в полоні* (Трубл., Мандр., 1938, 38);— *Сплюх н щасний! Щелепи вивернеш і чим тоді хліб жуватимеш?— кепкує Уляна* (Стельмах, І, 1962, 99).

◇ **Вивертáти ду́шу:** а) дуже хвилювати, тривожити. *Дівчина пригортає, душу вивертає своїми очима...* (Коцюб., І, 1955, 139); *Вивертає пісня душу, і Роман швидко йде назустріч старому* (Стельмах, Хліб.., 1959, 349); б) *(безос.)* викликати огиду; нудити. [Гапка:] *І зненавиділа я тебе, ..що аж душу мені вивертало* (Кроп., II, 1958, 175); **Вивертáти (ви́вернути) кишéні** — витрачати всі гроші. *Точить* [Петро] *п'яні теревені, Доки виверне кишені, Доки лишиться «герою» Лиш на пачечку «Прибою»* (С. Ол., Вибр., 1959, 195); **Вивертáти ну́трощі,** *безос.*— викликати огиду; нудити. *Як зайду, бувало, в анатомку, так і нудить, всі нутрощі вивертає* (Руд., Остання шабля, 1959, 30); **Вивертáти óчі (бі́лки́)** — вирячувати очі. *Вона не виверта із-під лоба білків, Мов цап, задушений в кошарі од вовків* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 42).

4. *розм.* Виймаючи звідки-небудь, класти кудись; вивалювати. *Поскидали з возів хвартуки та накриття й почали вивертать з хур усяку вантагу* (Н.-Лев., І, 1956, 574);— *Вивертай на стіл те, що в кишенях бряжчить* (Стельмах, Хліб.., 1959, 226); *Вивернувши все те* [пір'я] *на купу ладану, мати й син зухвало поглянули на Пампушку з Роксоланою* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 46).

5. *розм.* Утримувати з виплачуваної суми; вираховувати. *Збавляє* [німець] *всім плату на поправку машини.— А ми чим винні! — гукають у свою чергу наймити.—Ну й вивертай з винуватого, а з усіх — за віщо?* (Мирний, IV, 1955, 246); *Описав* [судовий пристав] *усю мою рухомість.. з тим, щоб суму, якої не достачуть торги, вивернути з залогу* (Сам., II, 1958, 474); *За коня звелів пан вивернути у Древетняка весь його заробіток* (Донч., III, 1956, 210).

6. *рідко.* Круто повертати при їзді (машину, підводу і т. ін.). *Марина почула гонг, спинила машину й хутко вивернула її назад* (Епік, Тв., 1958, 594).

ВИВЕРТÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ВИ́ВЕРНУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. Перекидатися, перевертатися нижнім або внутрішнім боком назовні. *З глибин і ям* [річки] *вивертаються брудно-білими черевами вгору контужені на смерть* [вибухами] *соми, коропи, щуки* (Довж., Зач. Десна, 1954, 524); *Дужі коні не йшли, а бігли, з-під полички плуга вивертала ся масна скиба, що вилискувалася проти сонця* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 201); *Спідня, товста та широка* [губа] *так вивернулась, що на їй аж шкура натяглась і лисніла* (Н.-Лев., III, 1956, 15).

2. Перекидаючись, вивалюватися, випадати з чого-небудь. *Дитина вже лежала на землі, вивернувшись з коробки* (Мирний, І, 1954, 32).

3. Спритно повертаючись, уникати чого-небудь, звільнятися від чогось. *Вона* [сусідка] *міцно тисне руку мамі і гладить по голові Серьожу, але Серьожа вивертається* (Ів., Таємниця, 1959, 74); *Гриць вивернувся з поліцаєвих рук* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 90); *Я спробував дістати її* [дівчинку] *кулаком, але вона вправно вивернулася* (Сміл., Сашко, 1954, 12); // Повертаючись, вилізати звідки-небудь, показуватися назовні. *З-під картопляного куща вивернувся білий товстий гробак з жовтою голівкою* (Донч., Дочка, 1950, 104); *—Одарко, Одарко-о! Біжи швидше-швидше!— гукала купка дівчаток до білявої дівчини, що вивернулась з-за сусідньої ліси* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 98); //*перен.* Спритно, вдало виходити із скрутного становища. [Терпилиха:] *Отак вона приговорками та одговорками і вивертається; а до того іще як придасть охання та сльоз, то я і руки опущу* (Котл., II, 1953, 20); *Сам разом з ним зробить яку шкоду, а після вивернеться, сухим з води вийде й усе на Опанаса зверне* (Григ., Вибр., 1959, 151).

4. Робити круті повороти. *Він сміливо спускався з гір* [на лижах], *вивертався між дерев, як білка* (Збан., Старший брат, 1952, 10); *З майдану машина вивернулась*

на Катерининську вулицю і помчала повним ходом (Смолич, Світанок.., 1953, 532).

5. *перев. док., розм.* Лягати або сідати, розкинувшись. *Вивернувся* [чоловік] *на увесь піл та й спить, як зарізаний* (Л. Янов., I, 1959, 82); [Голоси:] *А ти чого, Мавро, вивернулась. Вставай, гладка, копиці не розтовкуй* (Вас., III, 1960, 136).

ВИ́ВЕРТЕНЬ, тня, *ч., розм.* Повалене вітром, бурею дерево. * Образно. *Життєдайний Жовтень Пройшов борвієм, грозами над краєм, Покривши землю вивертнями, корчем, І наново крислатими садами* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 13).

ВИ́ВЕРТІТИ *див.* **виві́рчувати.**

ВИВЕРТКИ́Й, а́, е́. Який уміє знаходити вихід із скрутного становища, вдається до хитрощів. *Землянича людина товста, а шахрай тонкий. Незважаючи на неосяжну товщину свою, має багато верткого й підлесливого у висловах, вчинках* (Про мист. театру, 1954, 29).

ВИ́ВЕРТКІСТЬ, кості, *ж.* Властивість за знач. **виверткий.**

ВИВЕ́РТЛИВИЙ, а, е. Який легко вивертається; // Спритний, хитрий. * Образно. *В житті було багато радісного, хорошого, але петляло й хитре, вивертливе зло, і перед ним Петро відчував свою безсилість* (Жур., Вечір.., 1958, 221).

ВИВЕ́РТЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **виве́ртливий.**

ВИВЕ́РТЛИВО. Присл. до **виве́ртливий.**

ВИ́ВЕРЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́вертіти.** *Стіни в його покою повні були дір, виверчених в мурі ножиками* (Фр., I, 1951, 216).

ВИ́ВЕРШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вивершити.** *Стіг був уже давно вивершений, накритий околотом і перепере́заний навхрест* (Фр., II, 1950, 25); *Коли на сході почали пригасати зорі, до греблі потяглися перші гарби, вивершені збіжжям і дітьми* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 120); *Це ж будова їхня на Дніпрі! Вивершена і стрункa біліє, видна на весь світ із висоти* (Шер., Дружбою.., 1954, 99).

ВИ́ВЕРШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́вершити.** *Вчасне вивершення будови на другій дільниці важило багато* (Рибак, Гармати.., 1934, 20).

ВИ́ВЕРШИТИ *див.* **виве́ршувати.**

ВИ́ВЕРШИТИСЯ *див.* **виве́ршуватися.**

ВИВЕ́РШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виве́ршувати.**

ВИВЕ́РШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ВЕРШИТИ**, шу, шиш, *док., перех.* 1. Робити верх на будівлі, стогу, скирті і т. ін. *Скирта. Її вершить Дубовик. Він вивершує її так, що скирта напевне затече* (Епік, Тв., 1958, 593); *Як козак дівка! Віз снопів накладе, копицю вивершить,— справиться за мужика* (Горд., Чужу ниву.., 1939, 25).

2. Наповнювати що-небудь вище країв, з верхом. *Наказувала* [Марина] *робочим, щоб, вигрібаючи із засіків борошно, не дуже мірки вивершували й насипали в підставлені людьми мішки та лантухи* (Мирний, IV, 1955, 256).

3. Закінчувати що-небудь будувати, створювати; закінчувати якусь роботу, дію і т. ін. *Гуртки робітників працюють коло будови: хто робить цеглу, хто носить мул та воду.., інші.. вивершують колони* (Л. Укр., II, 1951, 242); *Другого дня, коли вивершували гребельку, вода вкрила всю глибоку балку* (Кучер, Вогник, 1952, 16);— *Добрий будиночок буде. На два тижні раніше строку вивершили* (Собко, Нам спокій.., 1959, 6); *Якщо за добу в молотарку Дадуть мої руки сто кіп,.. То вивершим ми хлібоздачу І будемо перші в строю!..* (С. Ол., Вибр., 1959, 118); // Бути закінченням чого-небудь. *Вертяться на думці якісь чулі, прекрасні слова, що вивершують вірш* (Вас., Вибр., 1954, 260).

ВИВЕ́РШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ВЕРШИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Покриватися ве́рхом. *Та де ходив в засаду взвод, Де чувся стукіт автомата, Уже будується завод, Нова вивершується хата* (Шер., Щастя.., 1951, 148).

2. Наповнюватися вище країв.

3. Закінчуватися (про будівництво, яку-небудь роботу, дію і т. ін.).

4. *тільки недок.* Пас. до **виве́ршувати.**

ВИ́ВЕСТИ *див.* **виво́дити** [1].

ВИ́ВЕСТИСЯ *див.* **виво́дитися** [1].

ВИВИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ВИНУТИ**, ну, неш, *док., перех., заст.* 1. Виймати що-небудь, розгортаючи те, у що предмет був загорнутий. *Як з платка вивинув* (Номис, 1864, № 10817); * Образно. *Він вивинув з-під ковдри свою довгу фігуру з червоним од кашлю й холоду носом і почав одягатися* (Коцюб., II, 1955, 434).

2. *тільки док.* Вивихнути. *Хто кого мине, най ногу вивине* (Номис, 1864, № 11 568).

ВИВИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ВИНУТИСЯ**, нуся, нешся, *док., заст.* Розмотуватися, звільнятися від того, що обгортає. *Гарна, чорноока дівчина вивинулась з фередже, немов метелик із капшучка, і засміялась* (Коцюб., II, 1955, 144).

ВИ́ВИНУТИ *див.* **вивива́ти.**

ВИ́ВИНУТИСЯ *див.* **вивива́тися.**

ВИ́ВИХ, у, *ч.* 1. Повне стійке зміщення суглобових кінців кісток, яке унеможливлює нормальну діяльність суглобів. *З моєю ногою можна б жити в згоді, хоч зовсім бути такою, як у людей, вона не може, в ній є укорочення і хронічний вивих* (Л. Укр., V, 1956, 138); — *Глибока непритомність, вивих плеча, можливо, тріснула ключиця,— повідомляє лікар* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 152).

2. *перен., розм.* Відхилення від чого-небудь нормального.— *В такий час у теософію вдаватися! Він би, Аркадій Валеріанович, за увесь вік до цього б не додумався. Мозковий вивих! Повний ідіотизм!* (Стельмах, Хліб.., 1959, 291).

ВИ́ВИХНЕНИЙ, ВИ́ВИХНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́вихнути;** // *у знач. прикм. Лежала вона з пораненою головою і, як сконстатував прикликаний пізніше лікар, з вивихненою ногою* (Коб., III, 1956, 183); *Він і шарлатанів, мабуть, обожнював через своє замилування всім хворобливим, вивихнутим, безглуздим і шкідливим* (Загреб., Європа 45, 1959, 190).

ВИ́ВИХНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́вихнути.** *Вояк, упавши боком на його тіло, крім вивихнення лівої руки та значного перестраху, не поніс ніякого ушкодження* (Фр., II, 1950, 263).

ВИ́ВИХНУТИ, ну, неш, *док., перех.* Зробити вивих. [Ковшик:] *Скільки ти був у армії? П'ять місяців. Навіть до Берліна не дійшов, по дорозі вивихнув ногу і в госпіталь* (Корн., II, 1955, 207); *Ведмідь упав на свою жертву і вагою свого тіла зламав їй два ребра і вивихнув руку* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 61).

ВИ́ВИХНУТИЙ *див.* **ви́вихнений.**

ВИВІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виві́вати.**

ВИВІВА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВИВІ́ЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ВІЯТИ**, ію, ієш, *док., перех.* 1. Віючи, видаляти що-небудь з чогось, звідкись або кидати кудись, на щось. *Сухі вітри вивівають з грунту вологу, і випиває її гаряче сонце* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 34); *В бережках нежданно прокинувся вітрець, зашарудів у торішній осоці, вивіяв на лід кілька округлих вільхових листків* (Стельмах, Хліб.., 1959, 133); *За кілька днів вітри вивіяли вологу, якої із зими було малувато,* *бо сніги перепадали невеликі, а морози давили, як на пропасть* (Тют., Вир, 1960, 74).

2. Віючи, очищати вимолочене зерно від полови, пилу і т. ін.; провіювати. [Пшеницю] *помолотити, вивіяти* (Сл. Гр.).

ВИВІВА́ТИСЯ, а́ється *і* **ВИВІ́ЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **ВИ́ВІЯТИСЯ**, іється, *док.* 1. Видалятися, зникати звідки-небудь під дією вітру і т. ін. * Образно. *У Василька вивіявся з серця ввесь гнів, що мав він колись на Котіцо* (Турч., Зорі.., 1950, 57).

2. *тільки недок.* Пас. до **виві́ювати.**

ВИ́ВІД, *ч.* 1. *род.* воду. Дія за знач. **ви́вести** 5, 9 і **ви́вестися** 2. *Вага гусенят при виводі становить 85—90 гр.* (Птахівн., 1955, 43); *Боброва сім'я складається з пари старих звірів, молодняка виводу минулого року і малих бобренят* (Наука.., 8, 1959, 35).

2. *род.* воду, *заст.* Переселення кріпаків, селян в інший маєток або на інші землі.— *Що ж тепер діяти?— Піти зараз же по людях, щоб ніхто не дав згоди на вивід! Щоб ніхто не поклав руки чи хрестика на панські папери...* (Стельмах, I, 1962, 242).

3. *род.* воду. Те саме, що **ви́водок**. * Образно. [Василина:] *Що це в тебе мати чарівниця яка чи відьма?.. Дивись, що вигадала вражого виводу дитина!* (Вас., III, 1960, 59).

4. *род.* вода. Комин до димаря на даху. *З високих виводів* [заводу] *завжди валували стовпи чорного смердючого диму* (Н.-Лев., II, 1956, 207); *Обійшов* [Грицько] *горище, надибав сушені груші, взяв скілька штук і почав гризти. Сів під виводом і став марити далі* (Вас., Вибр., 1954, 118).

5. *род.* воду, *техн.* Провід, пристрій, який виходить звідки-небудь або який виводить що-небудь назовні. *Катод оточено анодом — металевим циліндриком, що не дотикається ні до катода, ні до його виводів* (Осн. радіотехн., 1957, 8).

ВИ́ВІДАТИ *див.* **виві́дувати.**

ВИВІ́ДАЧ, а, *ч.* Той, хто вивідує щось. *А є ж на світі й зрадники, і шпигуни, вивідачі, підслухачі* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 419).

ВИВІ́ДАЧКА, и, *ж.* Жін. до **виві́дач.**

ВИ́ВІДКА *див.* **ви́відки.**

ВИ́ВІДКИ, док, *мн.* (*одн.* **ви́відка, и,** *ж.*), *діал.* Розвідування, розвідка.— *Це ж мої тіточки, мої непрохані наглядачки.. послали її до тебе на вивідки* (Н.-Лев., IV, 1956, 238); *Це правда, що Ганна сама не була в партизанах, але знала ж їх усіх.. Хто ходив для них аж у місто на вивідку? Ганна* (Ю. Янов., Мир, 1956, 55).

ВИВІДНИ́Й, а́, е́. Який служить для виведення, видалення чого-небудь звідкись. *З його* [пароплава-поплавка] *вивідної труби вдень і вночі з глухим ревом ллється на берег могутній потік сірого мокрого грунту* (Донч., II, 1956, 83); *Вивідною канавою, забрьохані й брудні, вони* [парубки] *волокли побитого Вівденка* (Ле, Право.., 1957, 150); *Коли машина закінчить обчислення, результат надходить у вивідний і друкуючий пристрої* (Наука.., 6, 1963, 40).

ВИВІ́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виві́дувати.** *Скільки-то люду через їх* [станових, урядників, стражників] *вивідування пішло на казенні хліби* (Мирний, IV, 1955, 352).

ВИВІ́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ВІДАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Випитуючи у когось, оглядаючи щось, дізнаватися про що-небудь (переважно таємне, приховуване). *Стражничиха доводила їм, що то чоловіка задля того поставлено, щоб, поміж людьми вештаючись, їх думки вивідував та всякі лиходійні заміри дізнавав* (Мирний, IV, 1955, 352); *Щиро й попросту всадовила* [хазяйка] *мене за стіл, терпляче вивідувала, що я п'ю* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 21); *Треба спочатку послати в Яблуневію розвідників, які б вивідали, що за сили у ворога і де вони розташовані* (Донч., V, 1957, 184).

ВИВІ́ДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.* 1. *діал.* Вивідувати. *Він про все турбувався, про все вивідувався* (Фр., V, 1951, 412).

2. Пас. до **виві́дувати.**

ВИ́ВІЗ, возу, *ч.* 1. Те саме, що **ви́везення.** *Одружився я не з великого кохання. Війна, окупація, голоднеча, страх перед вивозом, облави.. Люди сходились і жили разом, бо шукали захисту одне в одного* (Вільде, Винен.., 1959, 3); *Ні на хвилину не припинялась планомірна робота по вивозу з міста цінного державного майна* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 7).

2. Те, що вивозиться, загальна кількість і вартість вивезених за кордон товарів; експорт.

3. *діал.* Ділянка дороги, що має схил; узвіз. *Поуз водопаду викутий був у скалі вузький вивіз, яким ішлося вгору* (Фр., VI, 1951, 23); *Звідси починався славний Боричів вивіз, доїзд до княжого острогу, який займав собою схили і вершок горба* (Оп., Іду.., 1958, 33).

ВИВІЗНИ́Й, а́, е́. Прикм. до **ви́віз** 2; // Признач. для вивезення.

ВИ́ВІЛЬГА, и, *ж.* Співучий птах середніх розмірів із родини горобцеподібних, що має яскраво-жовте з чорним або оливково-зелене оперення. *Узлісся стрічає мелодійним посвистом вивільги й куванням зозулі* (Донч., V, 1957, 60).

ВИ́ВІЛЬНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́вільнити.** *Він назвав цифру вивільнених робочих рук* (Руд., Остання шабля, 1959, 112).

ВИ́ВІЛЬНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́вільнити.**

ВИ́ВІЛЬНИТИ *див.* **виві́льнювати.**

ВИ́ВІЛЬНИТИСЯ *див.* **виві́льнюватися.**

ВИВІ́ЛЬНЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВИВІЛЬНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́ВІЛЬНИТИ**, ню, ниш, *док.*, *перех.* Робити вільним, не зв'язаним з чим-небудь. *Шульга добре тепер розумів, що атом урану при розщепленні вивільнює величезну енергію* (Рибак, Час.., 1960, 175); *Надзвичайно обережно, ніби артерія та не вражена гангреною, ..він* [хірург] *вивільняє її з прилеглих, таких же змертвілих тканин* (Шовк., Людина.., 1962, 373); *Подумавши про це, одразу рвучким рухом вивільнила* [Вутанька] *руку, одвернулася до вікна* (Гончар, Таврія.., 1957, 460).

ВИВІ́ЛЬНЮВАТИСЯ, юється, юєшся *і* **ВИВІЛЬНЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́ВІЛЬНИТИСЯ**, нюся, нишся, *док.* 1. Ставати вільним, не зв'язаним з чим-небудь. *З використанням навісного комбайна під час збирання кукурудзи вивільняється трактор, потрібний у цей час для зяблевої оранки* (Колг. Укр., 8, 1959, 20); *Радів він з того, як вивільнявся з руїн улюблений Хрещатик* (Рибак, Час.., 1960, 467); *Складені невмілими чоловічими руками кінці пакуночка розпалися, і вивільнилися ручки і ніжки. Дитя чеберяло ними в повітрі* (Мушк., Серце.., 1962, 253).

2. *тільки недок.* Пас. до **виві́льнювати.** *Для самодіяльного житлового будівництва вивільнюється велика кількість деревини, азбестового порошку, багато інших матеріалів* (Рад. Укр., 28.II 1957, 1).

ВИВІЛЬНЯ́ТИ *див.* **виві́льнювати.**

ВИВІЛЬНЯ́ТИСЯ *див.* **виві́льнюватися.**

ВИ́ВІРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́вірити.** *Прокурор знову взявся до роботи і до кінця робочого дня працював діловито й точно, як добре злагоджена і вивірена машина* (Собко, Справа.., 1959, 175); *Здаля.. можна було помітити точні, добре вивірені й виміряні рухи* [робітників] (Смолич, I, 1958, 75).

ВИ́ВІРЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́вірити.**

ВИ́ВІРИТИ *див.* **вивіря́ти.**

ВИ́ВІРКА^1, и, *ж.* Те саме, що **бі́лка.** *Тут і там ставали ми, здержувані зчудовано блискавичними скоками вивірки по струнких соснах* (Коб., III, 1956, 246); *Під час відпочинку Роман виліз на дерево і ганяв вивірку на невимовну втіху дівчаток* (Ле, Клен. лист, 1960, 20).

ВИ́ВІРКА^2, и, *ж.* Те саме, що **вивіря́ння.** *Перша вивірка провадиться рейсмусом по всіх кутах деталі* (Фрез. справа.., 1957, 164).

ВИВІ́РЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виві́рчувати.**

ВИВІ́РЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ВЕРТІТИ**, рчу, ртиш, *док.*, *перех.* 1. Вертячи, повертаючи, виймати що-небудь; вигвинчувати.

2. Утворювати заглибину, отвір свердлом або яким-небудь іншим інструментом; висвердлювати. *Баба ставила мене на порозі хати, обличчям до одвірка, і на рівні голови вивірчувала в ньому свердельцем дірочку* (Минко, Моя Минківка, 1962, 24).

ВИВІ́РЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Крутячись, висуватися з отвору. * Образно. *Здавалось: кілька пар очей, то випираючи, то вивірчуючись із очниць, от-от репнуть від натуги і злоби* (Стельмах, На .. землі, 1949, 71).

2. Пас. до **виві́рчувати.**

ВИВІРЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вивіря́ти.**

ВИВІРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́ВІРИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* 1. Ретельно перевіряти точність, правильність чи придатність чого-небудь. *Знов Маруся закричить: «летить-летить-летить* [рій]!», *а Михайло біжить вивіряти, чи правда* (Вовчок, I, 1955, 381); *Михайлик тим часом вивіряв оружжя* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 458); *Мисливець захопив з собою кишеньковий компас і вивірив напрямок від пароплава на острів* (Трубл., Лахтак, 1953, 72).

2. Випробовувати когось в чомусь. [Оксана:] *А може, він* [Борис] *вивіряє мене, через те не їде?* (Кроп., I, 1958, 401); *Надувся* [дід], *настовбурчив вуса, сказав, гірко ображений: — Вивіряєш старого?* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 16); *І що ти за дівчина, що не зуміла вивірити хлопця?* (Горд., Дівчина.., 1954, 201).

◊ **Вивіря́ти (ви́вірити) пра́вди** — допитуючись, виявляти істину. *Кожне тобі не вмовчить, кожне допитується, правди вивіряє...* (Вас., I, 1959, 271); *Ото Чолак вивірив у його правди* (Н.-Лев., II, 1956, 302).

ВИВІРЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* Пас. до **вивіря́ти.** *А в якому селі знайдеться такий колгоспник, щоб поминув свою контору.. Де б і що б не почулося, достовірність його вивіряється в конторі* (Логв., Літа.., 1960, 54).

ВИ́ВІСИТИ *див.* **виві́шувати**^{1}.

ВИ́ВІСКА, и, *ж.* 1. Дошка з будь-якого матеріалу, на якій зроблено напис, іноді з малюнком, що означає рід діяльності або назву підприємства, установи і т. ін. *Молода компанія пила всю ніч, а світом пішла гуляти по містечку, позривала всі вивіски з шинків* (Н.-Лев., II, 1956, 39); *Сторож зняв вивіску з написом* — «Колгосп «*Мирна праця*» *і вніс її до хати* (Панч, Іду, 1946, 3).

2. *перен.* Зовнішній, показний бік чого-небудь, ширма, що приховує правду, істину. *Ленінська вказівка про те, що судити про характер різних партій та їх діячів слід не за вивісками і словами, а за ділами, є однією з найважливіших вимог принципу комуністичної партійності* (Ком. Укр., 5, 1960, 40); *Люда почала його навіть побоюватись. Хтозна, що за людина. Слюсар з депо. Це ще не все. Це може бути тільки вивіска. А нутро його хіба взнаєш скоро?* (Донч., I, 1956, 435).

ВИ́ВІСКОВИЙ, а, е. Прикм. до **ви́віска.**

ВИ́ВІСОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **ви́віска.** *Він підходить до дверей з білою емалевою вивісочкою* (Собко, Любов, 1953, 126).

ВИ́ВІТРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́вітрити.** *Між скелями ущелина, водою в віках розмита, вивітрена падь* (Гонч., Вибр., 1959, 392); // *у знач. прикм. Поруч, у заростях, лежало.. вивітрене, як перепрана ганчірка, весло* (Ле, Клен. лист, 1960, 89).

ВИ́ВІТРЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ви́вітрений.**

ВИ́ВІТРИТИ *див.* **виві́трювати.**

ВИ́ВІТРИТИСЯ *див.* **виві́трюватися.**

ВИ́ВІТРІЛИЙ, а, е. Який зруйнувався, змінився під дією вітру й інших атмосферних явищ. *Порода може розколюватися на окремі плити.. Ці окремості краще виявлені на поверхні, ніж на глибині породи, і у більш вивітрілих, ніж свіжих порід* (Курс заг. геол., 1947, 234); // Який відокремився у вигляді дрібних часточок під впливом такої дії. *Багато вивітрілої крейди зносилось водою і відкладалось у вигляді крейдяного мергелю* (Геол. ж., XVI, 2, 1956, 34).

ВИ́ВІТРІЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **ви́вітрілий.**

ВИ́ВІТРІТИ, іє, *док.* Те саме, що **ви́вітритися.** — *Ще вам небилиці з голови не вивітріли! — сердилася Сенька* (Фр., VIII, 1952, 214).

ВИВІ́ТРЮВАНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність вивітрюватися (у 2 знач.).

ВИВІ́ТРЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виві́трювати.** — *Хлібороби поспішають використати кожну погожу годину, щоб не допустити зайвого вивітрювання грунту* (Рад. Укр., 1.IV 1959, 2); *При вивітрюванні тверді породи перетворюються в пухкі: пісок і глину* (Фіз. геогр., 5, 1956, 108).

ВИВІ́ТРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ВІТРИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* 1. Видаляти, виносити що-небудь з чогось рухом свіжого повітря, вітром. *Коли всі розійшлися, Гертруда широко розкрила вікно, щоб вивітрити тютюновий дим* (Собко, Запорука.., 1952, 215); // *перен.* Стирати в пам'яті, примушувати забувати. *Я гадаю так, Що це життя вояцьке в чистім полі Вивітрює кохання в козака* (Сам., II, 1958, 40); *Роки вивітрили з пам'яті образ Надії* (Рибак, Гармати.., 1934, 41).

2. Повільно руйнувати, змінювати щось (про дію вітру й інших атмосферних явищ).

ВИВІ́ТРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́ВІТРИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Зникати від руху свіжого повітря. *Весна — небезпечна пора для вимерзання. Тривожні погляди розпливалися в зелених просторах. Поблискували хліба, вивітрювалася волога* (Горд., Дівчина.., 1954, 17); *Не вивітрюючись, застоялись у високім бур'яні густі пахощі прив'яленого сонцем полину* (Гончар, Таврія.., 1957, 526); // *перен.* Стиратися в пам'яті, забуватися. *Незабаром те, що він пережив у Неаполі, почало вивітрюватися із його пам'яті* (Руд., Остання шабля, 1959, 430); *Всі важкі думки Ніни вже вивітрилися, навіть згадки не лишилося про розмову в райвно* (Коп., Земля.., 1957, 34); // *перен.* Зникати, втрачаючи своє значення, гостроту. *Але тепер інші часи: романтизм вивітрюється, його виганяють навіть із найбільш властивих йому меж кохання* (Вас., I, 1959, 373); [Степан Демидович:] *І чого се дочці так не сподобався писар! Ну, та це в неї вивітриться. Молода ще дуже* (Сам., II, 1958, 135).

2. Повільно руйнуватися, змінюватися під дією вітру й інших атмосферних явищ. *В результаті тривалої дії вітру вивітрюються тверді гірські породи* (Наука.., 8, 1956, 38); *Якось лагодив я на хазяйській хатині димаря: цеглу, що вивітрилась, заміняв новою* (Мур., Бук. повість, 1959, 11).

ВИ́ВІШАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.* Вішаючи, стратити багатьох або всіх. *Коли б мені була воля та сила,* *я б третього дуба зрубав та переложив на тії два, та скільки є князів і панів, я б їх усіх вивішав* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 148); *За Дніпром гайдамаки піднялися — одну панську сім'ю вирізали, другу — вивішали, третю разом з добром спалили* (Мирний, I, 1954, 185).

ВИ́ВІШЕНИЙ ^{1}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́вісити.** *Рушниця його на посміх та острах, як опудало, вивішена була в казихані* [управі] (Ле, Міжгір'я, 1953, 93).

ВИ́ВІШЕНИЙ ^{2}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́вішити.**

ВИ́ВІШИТИ *див.* **виві́шувати** ^{2}.

ВИВІ́ШУВАННЯ ^{1}, я, *с.* Дія за знач. **виві́шувати** ^{1}. *Сашко був закоханий в Галю — з того дня, як вони разом організували вивішування червоних прапорів на заводських димарях та над заводськими брамами* (Смолич, Світанок.., 1953, 230).

ВИВІ́ШУВАННЯ ^{2}, я, *с.* Дія за знач. **виві́шувати** ^{2}.

ВИВІ́ШУВАТИ ^{1}, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ВІСИТИ**, ішу, ісиш, *док., перех.* 1. Вішаючи, розміщати десь, поміщати назовні. *Місцями вивішували на списах свитки і запрошували прибулих козаків поснідати* (Стор., I, 1957, 398); *На ганку товклися люди, а збоку дверей вивішували червоні прапори* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 60).

2. Вішаючи, виставляти для загального огляду. *Стінгазету вивісили в коридорі біля дверей п'ятого класу* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 116).

ВИВІ́ШУВАТИ ^{2}, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ВІШИТИ**, шу, шиш, *док., перех.* Позначати, встановлювати напрямок за допомогою віх.

ВИВІ́ШУВАТИСЯ ^{1}, ується, *недок.* Пас. до **виві́шувати** ^{1}. *Олександр Андрійович мав звичку закладати руки за спину та ще поглядати на стіни, на яких вивішувалися стінна газета, сатирична листівка* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 634).

ВИВІ́ШУВАТИСЯ ^{2}, ується, *недок.* Пас. до **виві́шувати** ^{2}.

ВИ́ВІЩУВАТИ, ую, уєш, *док., перех. і без додатка, заст.* Напророкувати. *Щоб воно на всю голову вивіщувало* (Номис, 1864, № 3661).— *Лучче ти мені смерті попроси,— її вивіщуй, жалібнице моя!* (Вовчок, I, 1955, 161).

ВИВІ́ЮВАТИ *див.* **вивіва́ти.**

ВИВІ́ЮВАТИСЯ *див.* **вивіва́тися.**

ВИ́ВІЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́віяти.** *В його* [тину] *заплетеному прутті тремтить самотня, вітром не вивіяна пір'їна — останній слід молодих пташиних крил* (Стельмах, Хліб.., 1959, 38).

ВИ́ВІЯТИ *див.* **вивіва́ти.**

ВИ́ВІЯТИСЯ *див.* **вивіва́тися.**

ВИ́ВОДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́водити.**

ВИВО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виво́дити** ^{1} 1—7. *Павлов розробив чудовий метод оперативного втручання — накладання фістул і виводження назовні проток травних залоз* (Вісник АН, 9, 1949, 3).

ВИВО́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виво́дити** ^{1} 1—7.

ВИВОДИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Придатність даного сорту яєць для виведення пташенят. *Кожна несучка дала в середньому 140 яєць за рік, причому інкубаційні яйця відзначалися високою виводимістю* (Птахівн., 1955, 12).

ВИ́ВОДИТИ *див.* **виво́дити** ^{2}.

ВИВО́ДИТИ ^{1}, джу, диш, *недок.; наказ. сп.* виво́дь; **ВИ́ВЕСТИ**, еду, едеш; *мин. ч.* ви́вів, вела, ло; *док., перех.* 1. Допомагати або примушувати йти з собою звідки-небудь, за межі чогось. *Батько узяв хлопчика за руку і став виводити з хати* (Мирний, I, 1954, 323); [Професор *(твердо):*] *Зараз же виведіть всіх сторонніх* (Коч., II, 1956, 54); *Двоє солдатів з рушницями вивели з провулка жінку* (Донч., III, 1956, 28); // *перен.* Виключати із складу чого-небудь.— *Ти помиляєшся,— говорила Васса.— Те, що тебе вивели із складу бюро комітету.., ще нічого не означає* (Епік, Тв., 1958, 241).

◇**Ви́вело о́чі**, *безос.*— очі дуже широко відкрилися (від болю, страждань і т. ін.). *Очі вивело із лоба од страшної муки* (Шевч., I, 1951, 168).

2. *перен., із чого.* Примушувати кого-небудь втрачати попередній стан. *Виводить Ліну з задуми брязкіт хвіртки; це прийшла мачуха, ще досить молода жінка* (Гончар, Тронка, 1963, 171); *В'їдливий писк кулі, що, здавалося, пролетіла над самим вухом, вивів його з оціпеніння* (Стельмах, На .. землі, 1949, 29).

◇**Виво́дити (ви́вести) з ла́ду** *див.* **лад; Виво́дити (ви́вести) з рівнова́ги** *див.* **рівнова́га; Виво́дити (ви́вести) з се́бе** — примушувати дуже нервувати; роздратовувати. *Мене пригнічувала домашня обстановка, виводила з себе буденними розмовами дружина* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 267).

3. Вести куди-небудь, вказуючи шлях; спрямовувати рух.— *Іди, Химо, голубочко!— говорить Катря.— Я ось тільки ще два слова скажу, я тебе наздожену. А сама виводить мене на стежечку* (Вовчок, I, 1955, 206); [Стрижень:] *Адмірал ескадру виводити в море відмовився* (Корн., I, 1955, 34); *Данила під руки виводять на вулицю, садовлять на бричку* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 169); //Керуючи за допомогою руля, весел, радіозв'язку і т. ін. предметом, що рухається, спрямовувати його куди-небудь. *Скоріше б до центру! І тут капітан Першим виводить Командирський танк* (Підс., Поеми, 1954, 24); // *перен.* Сприяти, допомагати кому-, чому-небудь діяти, розвиватися і т. ін. певним чином. *Жовтнева революція вивела країну на шлях соціалізму* (Програма КПРС, 1961, 10); — *Спасибі тим, хто вивів мене на путь праведну* (Гончар, Тронка, 1963, 337); // *перен.* Простягатися, вказуючи на напрямок руху звідки-небудь кудись (про доро́гу, стежку і т. ін.). *Міліючи, яр виводив на рівний степ* (Коз., Серце матері, 1947, 14); *Іду — сам не знаю куди, першою ліпшою доріжкою. Куди вона виведе, куди приведе — мені невідомо* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 56).

Виво́дити (ви́вести) та́нець — виконувати груповий танець, в якому учасники рухаються один за одним; бути ведучим у танці. *Дівчата, побравшись за руки в кружок, виводили танець, співаючи перепілки* (Н.-Лев., III, 1956, 104); — *Даваймо у кривого танця! Веди, Галю! Без тебе ніхто не виведе* (Кв.-Осн., II, 1956, 322).

△**Виво́дити (ви́вести) на орбі́ту** — спрямовувати рух літального космічного апарата на задану орбіту. *В Радянському Союзі створені потужні і надійні ракети, здатні виводити на орбіту важкі кораблі* (Наука.., 10, 1961, 18).

◇**Виво́дити (ви́вести) в лю́ди** — допомагати кому-небудь забезпечити помітне становище в суспільстві, вищий рівень життя. *Марія Залізняк сама виводила дітей у люди* (Собко, Звич. життя, 1957, 12); **Виво́дити (ви́вести) на чи́сту (на сві́жу) во́ду** — викривати кого-небудь в підступних, нечесних і т. ін. діях.— *Виведу я тебе на чисту воду, виведу! Тепер не викрутишся* (Чаб., Катюша, 1960, 86); [Карпо:] *Я мушу все вивести на свіжу воду, я не я буду, коли не дізнаюсь, хто перший пустив на мене та Домаху лиху славу!..* (Кроп., II, 1958, 165).

4. На основі певних міркувань, роздумувань робити якийсь підсумок, висновок. *Дивитися і підмічати, виводить висновок з подій,— тобою ж хочу я звучати,*

народе рідний, любий мій (Тич., II, 1947, 151); // Досліджуючи, обчислюючи щось, будувати формулу, теорему і т. ін. *Лежачи між гарячим камінням, виводив* [Брянський] *якісь додаткові формули для стрільби* (Гончар, I, 1954, 102); *Вчений* [Торрічеллі] *не лише дослідив явище швидкості витікання рідини з отвору, а й вивів відповідну теорему* (Наука.., 10, 1958, 46).

5. Плодити потомство (про птахів, тварин). *Всі птахи мостять гнізда і виводять діток навесні, а кривоніс зимою* (Коп., Як вони.., 1948, 88); *Це була старенька дідова шапка. Кішка виводила в ній кошенят* (Довж., Зач. Десна, 1957, 471); // Вирощувати нову породу тварин, новий сорт рослин. *Ну, словом, сорт новий морозостійких слив Данило Якович трудом натхненним вивів* (Рильський, II, 1956, 216).

6. Робити, будувати що-небудь, що має протяжність, висоту. *І раб копає землю, теше камінь, і носить мул з ріки, і ліпить цеглу, виводить мури* (Л. Укр., I, 1951, 253); *А вся решта війська стала до роботи — виводила земляні вали* (Кач., II, 1958, 419); *Якось вишукали матеріали і з правого боку закінчили бики для перекриття через канал і навіть вивели півповерх* (Ле, Міжгір'я, 1953, 432).

7. Усувати, видаляти, винищувати без залишку. — *Не ми заводили ці звичаї, не нам їх і виводить,* — *промовив швидкий Корчака* (Н.-Лев., II, 1956, 222); *Виявилось, що й перемерзлий полин добре виводить бліх* (Іщук, Вербівчани, 1961, 103); *Нова доба з новим сонцеворотом! Тевтонство — виведем, як той лишай!* (Тич., II, 1947, 197).

8. Старанно писати, вимальовувати. *Олександр сів писати листа головнокомандуючому. Рука тремтіла, виводячи на папері літеру за літерою* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 326); *Малювали* [учні] *мовчки, прикусивши язики, старанно виводили лінії, накладали тони і півтони* (Збан., Сеспель, 1961, 199); * Образно. *Місячна ніч сипала світло в хату, виводила золоті узори на стіні* (Цюпа, Три явори, 1958, 84).

9. Співати або грати щось, переважно протяжне. *Біліють хати в селі, в густі тіні сповиті, десь дівчата виводять «верби рясної»* (Вас., I, 1959, 294); *Одначе, думаю, хто ж це так гарно виводить? Пісня старовинна і по-дідівському протяжлива, а голос молодий* (Вол., Дні.., 1958, 81); *Невгамовно заливався голосний бубон в чиїхось дужих руках, то затихала, то знову тонко виводила скрипка* (М. Ол., Леся, 1960, 79); // *розм.* Довго витримувати окремі високі ноти в пісні, що співається групою. [Шумейко:] *Давайте. Я проведу голос, а ви за мною. А виводить же кому?* [Середа:] *Я буду виводить. У мене голос нічого* (Мик., I, 1957, 458); — *Хай он Марченко виведе — я охрип!.. Їй-бо ж охрип!* — *просився Максим* (Вас., I, 1959, 102); // Вимовляти протяжно, повільно. *Швидко прочитає він те, що інші по складах виводять* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 19).

10. Описувати, зображати кого-, що-небудь у якомусь творі. *Письменник вивів.. позитивні образи представників народних мас і протиставив їх образам панівної верхівки тодішнього суспільства* (Укр. літ., 8, 1957, 87).

11. Виконувати якусь роботу, витягаючи щось раз у раз або протягом певного часу. *Галочка так і слуха: забуде і роботу, устромить голку у полотно та й не виводить її* (Кв.-Осн., II, 1956, 327); *Невід рибалки повільно виводять з води* (Дор., Єдність, 1950, 4).

Виво́дити, ви́вести ни́тку — випрядати нитку. *Пріська сидить на днищі, висукує та виводить нитку за ниткою* (Мирний, III, 1954, 30); *Ця сорочка в нього зіткана з найтонших ниток, які могла вивести його Докія* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 179).

12. *тільки недок., від кого—чого, заст.* Брати початок (звичайно про рід). *От тому-то господь знає, Чи наш славний князь рутенський Виводив свій рід від давніх Галицьких князів, чи ні* (Фр., XIII, 1954, 11).

ВИВО́ДИТИ ^{2}, джу, диш, *недок.*, **ВИ́ВОДИТИ**, джу, диш, *док., перех.* 1. Водити коня з певною метою. *На дворі конюхи виводили засідланих коней. Двадцять п'ять юних кавалеристів училися сідати, їздити і злазити з коней* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 23).

2. *тільки док.* Водячи кого-небудь, примусити довго ходити десь або побувати скрізь. — *Виводив* [Лаврін] *попід руки свою Мелашку по всіх Западинцях до півночі* (Н.-Лев., II, 1956, 328); *То як учепиться кого блуд у лісі, то може виводити людину всю ніч на одному місці* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 55).

ВИВО́ДИТИСЯ ^{1}, иться, *недок.*, **ВИ́ВЕСТИСЯ**, едеться, *док.* 1. Зменшуватися в кількості, переставати існувати; зникати. *Обидва вони були відомі на все село п'яниці, одні п'яниці на все село, бо тепер на селах вже зовсім виводяться непросиплені п'яниці* (Н.-Лев., IV, 1956, 150); — *А по кількох роках гать вирвало, річка поменшала, земля просохла, і їм* [будякам] *не стало поліття. І вивелися* (Фр., IV, 1950, 326); *Злидні їх* [дехкан] *не виведуться, доки будуть панувати ішани та мулли* (Ле, Міжгір'я, 1953, 125); *За час окупації цілком вивелися такі речі, як черевики.., не кажучи вже про чоботи* (Ю. Янов., II, 1958, 356); *Звичаї давнини зачепилися на Дорошевій бригаді, не виведуться ніяк* (Горд., Дівчина.., 1954, 207); // Знищуватися, зникати безслідно. *Плями вивелися.*

Не виво́дитися — бути де-небудь, у когось весь час. *Цього дня не виводилися гості в кумачівській квартирі* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 263).

2. Народжуватися, з'являтися на світ (про малят птахів і тварин). *Голубів на Горі ніхто не чіпав, не їв, вони вважались божою птицею, вільно виводились, зграями літали над зеленою Горою* (Скл., Святослав, 1959, 69); *Вивелись дітки, слабенькі на ніжки,— Довго, поки їм літать!* (Щог., Поезії, 1958, 299).

3. *тільки недок.* Пас. до **виво́дити** ^{1}. *Наша моральність виводиться з інтересів класової боротьби пролетаріату* (Ленін, 31, 1951, 255); *Пеніцилін швидко виводиться з організму, тому необхідно досить часто робити повторні введення його в м'язи чи кров* (Наука.., 2, 1958, 34); *Гульня не вгавала: цілу ніч виводились пісні* (Кач., II, 1958, 372).

ВИВО́ДИТИСЯ ^{2}, иться, *недок.* Пас. до **виво́дити** ^{2} 1.

ВИ́ВОДКА, и, *ж.* Виведення коней із стайні для прогулянки або для огляду. *Виводка і випробування скакунів.*

ВИ́ВОДКОВИЙ, а, е. Прикм. до **ви́водок.**

◇**Ви́водкові птахи́** — група птахів, у яких пташенята вилуплюються з відкритими очима та густим пухом і здатні відразу або незабаром після виходу з яйця самостійно пересуватися.

ВИ́ВОДОК, дка, *ч.* Сукупність малят, виведених однією самкою, які тримаються разом (про птахів або тварин). *Виводок качиний Полощеться, забравшись у гущак* (Рильський, I, 1946, 275); — *Торік із батьком двох вовків убили. А в Городищі, біля Білого озера, на виводок напали. Спіймали його* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 573); // *перен., жарт.* Про велику кількість дітей у родині. *У Семків був повен двір дітвори. Глафіра вийшла із своїм виводком на сонце* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 44).

ВИ́ВОЗИТИ, ожу, озиш, *док., перех.* 1. Возячи, видалити все звідкись за кілька або багато разів. *Хоч вивози цілий ліс, то все буде один біс* (Номис, 1864, № 3220); [Юрій:] *Леся діє так, наче не існує* *жандармського управління і генерала Новицького, наче мало людей вивозила його карета ночами з квартир* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 45).

2. *розм.* Забруднити одяг, працюючи, пораючись і т. ін.— *А ти, Іване, переодягнись, бо за ніч так ся вивозиш, що потім і ради собі не даси* (Кол., Терен.., 1959, 76).

ВИВО́ЗИТИ, о́жу, о́зиш, *недок.; наказ. сп.* виво́зь; **ВИ́ВЕЗТИ**, зу, зеш; *мин. ч.* ви́віз, везла, ло; *док.* 1. *перех.* Везти звідкись за межі чогось; везучи, видаляти з якого-небудь місця. *Нальоти на Київ... Вивозили все: Заводи, музеї, театри і школи* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 26); *Не то кінь, що в болото увезе, а то, що з болота вивезе* (Номис, 1864, № 7225); [Г а в р и л о:] *Ми сьогодні з Трошею дали усім пити, рубанули стільки* [вугілля], *що аби вивезли за три зміни* (Корн., II, 1955, 142).

2. *перех.* Везти, відправляти товари в іншу країну; експортувати.— *Наша Україна до війни була «житницею Європи». І знаєте, скільки хліба вивозили ми за кордон?* (Головко, II, 1957, 49).

3. *перех.* Везучи що-небудь, доставляти кудись, в якесь місце.— *Через тиждень виїжджай до нас та вивозь нам харчі! — гукнув з човна отаман до хазяйки* (Н.-Лев., II, 1956, 225); *Відомо, щоб краще родила земля, Потрібно вивозити гній на поля* (С. Ол., Вибр., 1957, 301); // Везучи, піднімати на якесь підвищення. *Натужились коні; з долини вивезли знов на горбочок* (Тич., I, 1957, 237); // *тільки док.* Привезти з собою звідкись.— *Жінка його либонь не з наших: здалека відкілясь він вивіз її* (Мирний, II, 1954, 244); *Вслухався Віталій Леонтійович, майже притулившись вухом до потрісканого чорного уламка гучномовця, якого старанно вивіз і до Актюбінська* (Ле, Право.., 1957, 166).

4. *перех., перен., розм.* Допомагати кому-небудь в скрутному становищі, взявши на себе важливу частину справи; виручати. *Василь гордо витирає руки: —От тепер можна й третій дзвоник давати. До суфлера:— Валю, гляди ж вивозь!* (Вас., II, 1959, 193).

5. *тільки док., неперех., перен., розм.* Сказати щось зайве або недоладно, невчасно. [С о ф і я *(б'є його)*:] *От тобі, от тобі! Бач, який противний! Я йому на вухо, а він так і вивіз голосно* (К.-Карий, I, 1960, 290).

ВИ́ВОЗИТИСЯ, ожуся, озишся, *док., розм.* Забруднитися, працюючи, пораючись і т. ін.

ВИВО́ЗИТИСЯ, иться, *недок.* Пас. до **виво́зити** 1—3. *Морським шляхом вивозиться в тил устаткування важливих промислових підприємств* (Кучер, Чорноморці, 1956, 112).

ВИ́ВОЗКА, и, *ж.* Те саме, що **ви́везення**.— *А з вивозкою зерна на пункт Заготзерна як у вас?* (Вишня, I, 1956, 366); *В нас здавна було так: заможніші господарі сіяли овес та ячмінь, годували ним коней і працювали на вивозці лісу* (Чорн., Потік.., 1956, 404).

ВИВОЙО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех.* Довго воюючи, борючись, домагатися чого-небудь. *Версальський договір віддав Англії німецький флот великого тоннажу. Вивойовував цей договір Бокуда, Джо Ролінзон* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 264); * Образно. *Уже світало. Світанок наче поспішав, вивойовуючи у ночі безмежні простори небосхилу* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 67).

ВИВОЛІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ВОЛОКТИ**, очу, очеш; *мин. ч.* ви́волік, локла, ло; *док., перех.* Волочачи, витягати кого-, що-небудь звідкись за межі чогось або кудись. *Швиденько виволікає* [Мавка] *з лісу чималу суху деревину* (Л. Укр., III, 1952, 228); *За хвилину жандарми виволікають надвір напівроздягнутого Семка, що шалено відбивається від них* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 91); *Тоня вдалась і справді красна: невід був повнісінький.. Рибалки насилу виволокли її на берег* (Н.-Лев., II, 1956, 249); *Засапавшись,* [Лодиженко] *виволік колеса на рейки і з великим зусиллям прилагодив площадку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 283).

ВИВОЛІКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **виволіка́ти**.

ВИ́ВОЛОКТИ *див.* **виволіка́ти**.

ВИ́ВОЛОЧИТИ, очу, очиш, *док., перех.* Поволочити довго, на всі боки. *Тоді Семенець взявсь за Макітру: в один бік за чуба, в другий — вим'яв, виволочив, скільки сам знав* (Вас., II, 1959, 51); // *ким.* Поволочити скрізь. [Б у р л а к а *(підходить, старшина одступа)*:] *Слухай, Михайло! Я не подивлюсь, що ти старшина, а тільки не заговориш по-людськи, то виволочу тобою всю хату!* (К.-Карий, I, 1960, 46).

ВИ́ВОРІТ, роту, *ч.* Внутрішній, зворотний бік чого-небудь. *Підрубивши рубець.. з вивороту, повертають тканину на лицьовий бік* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 32); *Машинка йде легко, і руно показує свій молочно-білий виворіт* (Багмут, Опов., 1959, 102).

ВИВОРІТНИ́Й, а́, е́. Прикм. до **ви́воріт**.

ВИ́ВОРОТ, у, *ч., мед.* Ненормальне положення якого-небудь органа, при якому він або частина його вивернуті своєю внутрішньою поверхнею назовні. *Виворот повік; Виворот сечового міхура.*

ВИ́ВОРОТКИ, ток, *мн.* (*одн.* **ви́вороток**, тка, *ч.*), *розм.* Виворотне взуття (черевики, чоботи).— *А скажіть, пане Шнейдере, як шиються жіночі черевики-виворотки?..— почав іспитувати Хома* (Тулуб, Людолови, I, 1956, 200).

ВИВОРОТНИ́Й, а́, е́, *розм.* Який шиється, а потім вивертається на лице (про взуття); протилежне р а н т о в и й. *Виворотні чоботи, черевики* (Сл. Гр.).

ВИ́ВОРОТОК *див.* **ви́воротки**.

ВИ́ВОРОТОМ, *присл., діал.* Навиворіт. *А відтак усе скінчилося. Все пішло виворотом. Він почав пити* (Фр., I, 1955, 307).

ВИ́ВУДИТИ, джу, диш, *док., перех.* Піймати вудкою; //Піймати на нитку, мотузочок з приманкою, закидаючи їх як вудку. *Хлопчик знає, що це тарантулова нора, йому давно кортіло вивудити звідти її хазяїна* (Донч., V, 1957, 57); * Образно. *Дозволив собі порадити доктору уникати розмов з кореспондентами: — Справа важлива, і вони захочуть вивудити для себе якусь поживу* (Рибак, Час.., 1960, 330).

ВИВЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вивча́ти**. *Умови робітничого життя, серйозне і сумлінне вивчання суспільних наук штовхають Бебеля до соціалізму* (Ленін, 19, 1950, 257).

ВИВЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ВЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех.* 1. Навчаючись, набувати певних знань, відомостей в якій-небудь галузі; опановувати щось. *Сам каган Симеон був високоосвіченою людиною, знав мови, вивчав багато наук, наповнив палати своїх теремів книгами* (Скл., Святослав, 1959, 205); *Він вивчив молдавську мову, яка схожа на румунську* (Кучер, Чорноморці, 1956, 104); // Науково досліджувати. *Вони* [комсомольці] *також пішли.. вивчать вітрів закономірний лад, виводити пшеницю многолітню, життя нового виростити сад* (Гонч., Вибр., 1959, 76); *Будову різних тіл вдалося дуже добре вивчити за допомогою рентгенівських променів* (Наука.., 10, 1956, 10); // Набувати майстерності у чомусь. [А р с е н:] *Справжні танці — то мистецтво, яке теж треба змалку вивчати* (Мороз, П'єси, 1959, 318).

2. Учачи, запам'ятовувати, засвоювати. *Шевченкового «Кобзаря»* [І. Франко] *вивчив напам'ять* (Коцюб., III, 1956, 28); *Загін добре вивчив читати цього вірша колективно, він влучив просто в ціль* (Донч., I, 1956, 78).

3. Навчати кого-небудь чомусь. [Конон:] *Мене вивчав той шорник, що недавно у попа лагодив хомути* (Кроп., II, 1958, 418); [Марія Михайлівна:] *Ну, то ходім, я вам покажу, як розбирати гвинтівку, а потім і стріляти вивчу* (Коч., II, 1956, 222); //*тільки док.* Дати освіту. — *Цей в мене буде великим чоловіком... Я його у школу віддам, вивчу вражого сина* (Мирний, IV, 1955, 70); *Покійна дружина зоставила мені двох дочок,— одну я вже вивчив — поїхала в Арктику* (Ю. Янов., I, 1954, 21).

4. Старанно ознайомлюючись, спостерігаючи, намагатися збагнути, зрозуміти кого- або що-небудь, зробити певні висновки. *Посідавши, вони деякий час мовчки вивчали один одного* (Гончар, I, 1954, 495); *Водночас я хочу якнайдокладніше вивчити завод, мати вичерпні відомості про технологічні процеси на ньому* (Шовк., Інженери, 1956, 152); *Лобанов уже добре вивчив Сиволапа, знав, що від нього особливої ретельності в роботі ждати нічого* (Ткач, Плем'я.., 1961, 180).

ВИВЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ВЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док.* 1. *чого і з інфін.* Навчаючись, набувати знань або уміння в чому-небудь. *Ще малим хлопцем він зробив маленьку скрипочку й сам вивчився грати козачка* (Н.-Лев., II, 1956, 172); *У газди хоч можна вивчитися господарства, та за це мала була платня* (Кобр., Вибр., 1954, 128); — *А я можу читати ті книжки?* — *Чому ж? Хоч і поганенько, а грамоти ти вже вивчилась* (Донч., III, 1956, 32).

2. *тільки док., без додатка.* Здобути освіту. *Як тут у селі вивчишся, то підеш до міста до більшої школи* (Фр., II, 1950, 59); *Хто знав, чи не дідусеві легенди.. заронили в Танину душу першу любов до рідного краю, ще з шкільних літ розбудили мрію вивчитись, стати дослідником оцих островів і степових могил* (Гончар, Людина.., 1960, 57).

Ви́вчитися на ... — набути якої-небудь спеціальності, фаху. *Всі вчитимуться стрибати з неї* [вишки] *і, можливо, вивчаться колись на водолазів, як Олесин батько* (Донч., VI, 1957, 39).

3. *тільки недок.* Пас. до **вивча́ти.** *В Інституті біохімії.. Академії наук СРСР вивчається біохімічна природа спокою рослин і стійкості їх до мікроорганізмів* (Рад. Укр., 6.I 1965, 1).

ВИВЧА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **вивча́ти.** *Залужний подивився на дівчину допитливим, вивчаючим поглядом* (Донч., V, 1957, 356).

ВИ́ВЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́вчити.** *Він пригадав давні розмови та слова свого вчителя Хоцінського, як от школяр пригадує вивчену лекцію* (Н.-Лев., I, 1956, 166); *Мав* [колгосп] *досвідченого агронома, свого зоотехніка-комсомолку, колгоспом виховану і вивчену* (Вишня, I, 1956, 423); *Фізіологія і біологія вірусних інфекцій ще мало вивчені* (Наука.., 9, 1956, 16).

ВИ́ВЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан дослідження чогось, сукупність відомостей, знань про що-небудь. *Рівень вивченості четвертинних відкладів Української РСР досить високий* (Геол. Укр., 1959, 152).

ВИ́ВЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́вчити** і **вивча́ти.** *Проблема вишукання і вивчення нових антибіотиків має не тільки наукове, а й важливе практичне значення* (Наука.., 1, 1960, 13).

ВИ́ВЧИТИ *див.* **вивча́ти.**

ВИ́ВЧИТИСЯ *див.* **вивча́тися.**

ВИ́В'ЯЗАНИЙ, ¹ а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́в'язати ¹.** *Молодиці, гарно вив'язані квітчастими терновими хустками, несли клуночки та вузлики* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 39).

ВИ́В'ЯЗАНИЙ ², а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́в'язати ².** *Хутко одягла* [дівчина] *чорний светр, нею самою вив'язаний, і покинула кімнату* (Автом., Щастя.., 1959, 36).

ВИ́В'ЯЗАТИ ¹ *див.* **вив'я́зувати ¹.**

ВИ́В'ЯЗАТИ ² *див.* **вив'я́зувати ².**

ВИ́В'ЯЗАТИСЯ *див.* **вив'я́зуватися ¹.**

ВИВ'Я́ЗУВАННЯ ¹, я, *с.* Дія за знач. **вив'я́зувати ¹.**

ВИВ'Я́ЗУВАННЯ ², я, *с.* Дія за знач. **вив'я́зувати ².** *Побудову четвертого ряду* [мережива] *починаємо вив'язуванням чотирьох снопиків над шістьма нижніми, пропускаючи два останніх* (В'язання.., 1957, 78).

ВИВ'Я́ЗУВАТИ ¹, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́В'ЯЗАТИ**, в'яжу, в'яжеш, *док., перех., розм.* 1. Розв'язуючи зав'язане, виймати звідти що-небудь. *Деякі виймають гроші з чересів, другі вив'язують із хусток* (Фр., IX, 1952, 48); *Вив'язавши з вузлика горнятко з кашею, кавалок сала й кусень хліба, Лукія збиралась полуднувати* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 177).

2. Обгортаючи чимсь що-небудь, старанно або певним способом зв'язувати кінці. *Стояв* [Штепа] *біля гардероба перед дзеркалом і спокійно вив'язував, вимучував на горлі свою тоненьку оцю краватку* (Гончар, Людина.., 1960, 35); *Пишно вив'язала Ганна голову, як та краля, червоною великою хусткою* (Н.-Лев., I, 1956, 84).

3. Зв'язувати, в'язати все на якійсь ділянці (про скошений хліб і т. ін.). *Ганна вдосвіта вив'язувала понад дорогою жито, що лишилось недов'язане після лобогрійки* (Ю. Янов., II, 1958, 316); *Дасть пан десятину, а ти йому за одну ту десятину три десятини викоси й вив'яжи, і звези, і склади* (Вишня, I, 1956, 34).

ВИВ'Я́ЗУВАТИ ², ую, уєш, *недок.*, **ВИ́В'ЯЗАТИ**, в'яжу, в'яжеш, *док., перех.* В'яжучи з ниток, виготовляти що-небудь. *Кумові давно б слід вив'язати скатертину, ось дивіться — стіл голий* (Мирний, III, 1954, 159); *А мати витягла з скрині білу хустину і, розгорнувши, хвалилася:* — *Оце сама вив'язала для неї* (Шиян, Гроза.., 1956, 640).

ВИВ'Я́ЗУВАТИСЯ ¹, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́В'ЯЗАТИСЯ**, в'яжуся, в'яжешся, *док.* 1. Обгортати чимсь свою голову, шию, зв'язуючи кінці певним способом. *Мар'я не прибиралась, як учора, не милася, не вив'язувалась* (Мирний, III, 1954, 161); *В перші дні бувало не встигне* [Микола] *відпочити після роботи, а вже, гляди, зодягає святковий костюм, вив'яжеться галстуком і гайда* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 219).

2. *тільки недок.* Пас. до **вив'я́зувати ¹.**

ВИВ'Я́ЗУВАТИСЯ ², ується, *недок.* Пас. до **вив'я́зувати ².**

ВИ́В'ЯЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́в'ялити.** *Коли засвітили світло, Христя глянула на Оришку: низенька та мала на зріст, лице неначе вив'ялене та висушене* (Мирний, III, 1954, 300); *Але спочатку й сон мучив вив'ялене тіло підполковника* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 263).

ВИ́В'ЯЛИТИ *див.* **вив'я́лювати.**

ВИ́В'ЯЛИТИСЯ *див.* **вив'я́люватися.**

ВИВ'Я́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вив'я́лювати.**

ВИВ'Я́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́В'ЯЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* 1. Робити в'яленим. *Вив'ялити рибу.*

2. *перен.* Виснажувати, знесилювати.

ВИВ'Я́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́В'ЯЛИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Ставати, робитися в'яленим.

2. *перен.* Виснажуватися, знесилюватися. *Мужик у роботі вив'ялиться, виробиться та й не довго живе* (Сл. Гр.).

3. *тільки недок.* Пас. до **вив'я́лювати.**

ВИ́ГАД, у, *ч.* Те саме, що **ви́гадка.** *Він мовив навмання, не знав, що вигад зійдеться з правдою* (Л. Укр., II, 1951, 439).

ВИ́ГАДАНИЙ ^{1}, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́гадати** ^{1} 1, 2. *Виїхавши з річки до першого гирла, ми навіть затягли на голос «Молодий козаче», вигадану нами пісню* (Досв., Вибр., 1959, 432); *Не витримала* [Марина] *пішла в якійсь вигаданій справі до свого сусіда* (Сміл., Сад, 1952, 318).

2. *прикм.* Несправжній, не такий, яким його видають або яким він видається. — *А я вас зовсім не знаю, вперше бачу. Я навіть не певен, що ви своє, а не вигадане ім'я назвали...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 30).

ВИ́ГАДАНИЙ ^{2}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́гадати** ^{2}.

ВИ́ГАДАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ви́гаданий** ^{1}.

ВИ́ГАДАТИ ^{1} *див.* **вига́дувати** ^{1}.

ВИ́ГАДАТИ ^{2} *див.* **вига́дувати** ^{2}.

ВИ́ГАДКА, и, *ж.* 1. Те, що вигадане в результаті міркувань, роздумувань; рішення щодо якоїсь дії. *Він* [Яків] *любив усе по-своєму робити й за свої вигадки чіплявся так, як п'явка* (Григ., Вибр., 1959, 137); *Вся несподіванка полягала в тому, що підпільники організували удаване кінознімання, щоб ближче підібратися до табору. Ця неймовірна вигадка настільки ошелешила німецькі голови, що вони сліпо всьому повірили...* (Ю. Янов., II, 1954, 31); // Те, що створене, винайдене. *Хлопець працював з піднесенням, яке гострою радістю пронизувало груди. Бачив, що його проста вигадка вдвічі прискорює роботу* (Донч., Шахта.., 1949, 123).

2. Здатність вигадувати, винаходити. *Вигадка — свідок могутності людського розуму* (Трубл., I, 1955, 78); *Засох і зачерствів під пером деяких поетів «газетний» вірш,— а його можна було б.. робити з тією невичерпною вигадкою, гостротою і дотепністю, з якою робив його Маяковський* (Про багатство л-ри, 1959, 98).

3. Те, що створене в уяві, чого немає і не було в дійсності. [Андромаха:] *Ти наче п'яна, помішала в купу і правду й вигадку* (Л. Укр., II, 1951, 263); *Я зненавидів вигадку про бога: Вона людей тримала в кабалі* (Павл., Бистрина, 1959, 18).

4. Примхливе бажання, надумана потреба. *Оранка без худоби нам здавалася незбагненною вигадкою* (Ковінька, Кутя.., 1960, 30); // Витівка, придумана для розваги. *Все село тішилося моїми вигадками, всі хлопці й дівчата носили прізвища, що я їх бувало надаю* (Мирний, III, 1954, 162); *Парубкам подобалась ся вигадка; от вони підняли того хорта на дрючок та й понесли. Підійшовши тихенько до Павлусевої хати, розмахали хорта та й шпурнули в вікно* (Стор., I, 1957, 60).

ВИГА́ДЛИВИЙ, а, е. 1. Здатний вигадувати, винаходити; швидкий на вигадку; винахідливий. *Щоб Горобців шкідливих настрашити, Вигадливий Хазяїн взяв Солом'яного Діда приладнав Та ще й з лозиною, неначе хоче бити* (Гл., Вибр., 1951, 141); *Вигадливий, кмітливий, він просто кипів від безлічі різних проектів* (Коз., Вибр., 1947, 63).

2. Химерний, незвичайний за формою, змістом. *Закарпатський мармур має різноманітне забарвлення і вигадливі рисунки* (Наука.., 8, 1961, 34); *Голову посів рій думок, нових, тривожних, вигадливих, що опановують людину в розпуці* (Досв., Вибр., 1959, 190); *Фантастичні звірі зображені* [на орнаменті] *у найвигадливіших сплетіннях* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 529).

ВИГА́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **вига́дливий** 1. *Вони вірили у вигадливість Бариля та Петимка* (Трубл., II, 1955, 451).

ВИГА́ДЛИВО. Присл. до **вига́дливий** 2. *Він* [міліціонер] *повів невідомого громадянина ковальської нації, який шарпав на собі шкіряну фартушину, лаявся задьористо й вигадливо* (Ю. Янов., V, 1959, 140); *Часто посуд вигадливо розписаний чорною, білою та червоною фарбами* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 116); *Ромашка і деревій, материнка і конвалія вигадливо вкраплювались у зелений сувій ще не скошеного лугу* (Добр., Очак. розмир, 1965, 294).

ВИГА́ДНИК, а, *ч.* 1. Той, хто легко вигадує, видумує, людина з живою уявою. *Вигадник і поет, Він записався був одважно у приблуди І, золоті якісь шукавши береги, Чотири роки жив у темряві тайги* (Рильський, II, 1946, 172); *Особливо смішив усіх Оноприй Перегуда — парубок неймовірної сили, сміливої вдачі, чорнявий, з грайливими очима, жартун і вигадник* (Іщук, Вербівчани, 1961, 23).

2. Той, хто вигадує що-небудь брехливе, таке, що не відповідає дійсності. — *А ви й повірили. Микита такий вигадник, як ота баба Килина.. Тільки й зна, що бреше* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 32).

ВИГА́ДНИЦТВО, а, *с.* Те саме, що **вига́дування** ^{1}.

ВИГА́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **вига́дник.** *Тут ланкову свою Ланка на руки хапає, з співами й гуками Вгору її підкидає: — Ой, ти ж вигадниця наша! Найстарша сестриця!* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 161).

ВИ́ГАДОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **ви́гадка.** *Увесь день на ганочках* [стара пані]; *нічка йде — охає та стогне. А за молодого віку, славлять, вигадочки були чималі і в неї* (Вовчок, I, 1955, 102).

ВИГА́ДУВАННЯ ^{1}, я, *с.* Дія за знач. **вига́дувати** ^{1}. *Підняло* [парубоцтво] *проміж себе іграшки та сміхотню, раді, що до купки зібрались, то — вигадування, неначе колись їм було на вечорницях* (Кв.-Осн., II, 1956, 116).

ВИГА́ДУВАННЯ ^{2}, я, *с.* Дія за знач. **вига́дувати** ^{2}.

ВИГА́ДУВАТИ ^{1}, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ГАДАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Думаючи, міркуючи, знаходити якесь рішення, додумуватися до чого-небудь. *Втупивши очі у вогонь, Верига сидів перед мечетом і вигадував кару на голову панів* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 15); *Дидона вигадала грище, Еней щоб веселіший був, І щоб вертівся з нею ближче, І лиха щоб свого забув* (Котл., I, 1952, 47); *Яць вигадав спосіб обходитися зовсім без її помочі* (Фр., II, 1950, 227); //Створювати, винаходити що-небудь нове, те, чого раніше не було. *Брати у батьківській жили старій оселі,.. Але з-між них один Усе було пісні вигадує веселі* (Рильський, Поеми, 1957, 27); *Напослідок винайшли дзигарі вежові. Хто й як перший вигадав це диво — незвісно* (Коцюб., III, 1956, 7); *Мишуня встиг вигадати цілком універсальну машину, яка рубатиме вугілля* (Ю. Янов., II, 1954, 144).

2. Говорити, описувати те, чого немає і не було, створювати в уяві. *Правда, Наришкін щодня привозив цікаві вісті, більшість яких сам же він і вигадував, аби лише заспокоїти і розважити царствуючих осіб та жіноцтво* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 164); *Хлопець увійшов у хату та й каже: — Тітко! казав дядько, щоб я оті сухі дрова переносив у хату, бо дощ намочить. Він це навмисне вигадав, щоб попа трохи під піччю провчити* (Укр.. казки, 1951, 382); — *Ви ще не знаєте мого Вову. Він великий фантазер і мрійник. Як що вигадає, то потім певен, ніби так і справді було* (Трубл., I, 1955, 104); // *на кого.* Говорити неправду, робити наклеп. *Розсердились старша й середуща* [сестри] *та й стали казна-що вигадувать і наговорювать на меншу* (Стор., I, 1957, 63); *Як скажена собака бігає* [Параска] *по дворах, по хатах та вигадує на мене таке, що й купи не держиться* (Н.-Лев., II, 1956, 16).

3. *тільки недок.* Виявляти примхи; вередувати. *Як почала вигадувати: і те не добре, і се не гаразд,—*

дайте такого, що й не знаю якого (Сл. Гр.); *А там ще як почнуть* [дочки] *вигадувати свої витребеньки* (Н.-Лев., I, 1956, 121).

ВИГА́ДУВАТИ ^{2}, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ГАДАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Заощаджувати на чому-небудь, скорочувати видатки, шлях, час і т. ін.; намагатися дістати з чого-небудь прибуток, користь. *Добре знайома з усіма горішанами, вона з того вигадувала велику користь* (Мирний, IV, 1956, 213); — *Взяти напрямок ген на той хутірець, що темніє на видноколі, і таким чином вигадати не менш як чотири кілометри* (Донч., I, 1956, 89).

ВИГА́ДУВАТИСЯ ^{1}, ується, *недок.* Пас. до **вига́дувати** ^{1}.

ВИГА́ДУВАТИСЯ ^{2}, ується, *недок.* Пас. до **вига́дувати** ^{2}.

ВИГА́ДЬКО, а, *ч.*, *розм.* Те саме, що **вига́дник.** [Цісар:] *Яке добро, що ти до нас прийшов із «Тисячі й одної ночі» мов! Вигадько ти, як та Шехерезада* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 241).

ВИ́ГАНИТИ, ню, ниш, *перех.* Док. до **га́нити.** [Стефан:] *Ех ти, божий бичок! Ти гадаєш, як в'язень, то вже його можна виганить, випаскудить із останнього?* (Вас., III, 1960, 300).

ВИГАНЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виганя́ти.**

ВИ́ГАНЯТИ, яю, яєш, *док.* Бігаючи, побувати в багатьох місцях, скрізь, де-небудь; // Пробігати певний час. * Образно. *Чотири роки по степах по тих виганяв* [дід Матвій]... *А потім на Чорномор'я перекинувся... До козаків...* (Вишня, I, 1956, 33).

ВИГАНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ВИГО́НИТИ,** ню, ниш, *недок.*, **ВИ́ГНАТИ,** ви́жену, ви́женеш, *док.* 1. *перех.* Примушувати кого-небудь іти, виходити геть, залишати якесь приміщення, місце, місцевість і т. ін.; проганяти. [Демко:] *Та я тебе вижену з подвір'я!* [Зінько:] *Нащо ж виганять? Коли вже я вам так спротивився, то я й сам піду* (Кроп., II, 1958, 224); — *Як же мені, вовчику-братику, не плакати, коли в моїй хатці звір страшний сидить? А вовк: — От я його вижену* (Укр.. казки, 1951, 40); *Коли ж Іван почав вимагати своє, зароблене, то пан вигнав з фільварку* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 30); // Гнати кудись, до чогось, в якесь місце і т. ін. *Тільки й чути, що корови скільки є духу ревуть, затим, що хазяйки не йдуть їх доїти і не думають виганяти їх до череди* (Кв.-Осн., II, 1956, 172); *Весною.. вигнали ми своїх зголоднілих за зиму корівок на пашу* (Цюпа, Три явори, 1958, 4); //*розм.* Виключати звідкись, виводити із складу чогось. *Тепер губернатор напевне вижене з служби, а директор виключить Дорю* (Коцюб., II, 1955, 381); — *Уроків я й по музиці не люблю, я поламав скрипку, і мене вигнали з музгуртка* (Ів., Вел. очі, 1956, 36); // *розм.* Видаляти (хворобу). *Настойка з полиневого цвіту виганяє з тіла будь-яку лихоманку* (Ю. Янов., I, 1958, 104); — *А то вже яка хвороба. Одну горіховим соком виженеш, а іншу віджимками з пагінців молодої таволги* (Стельмах, Хліб.., 1959, 197).

2. *перех.* В процесі росту посилено витягуватися, довшати якоюсь своєю частиною (про рослини). *Будуть уже лілеї виганяти білі стрункі пупчики вгору* (Коб., III, 1956, 269); *Посадить вона дерево в садку, дерево швидко приймається і за літо вижене паростки вище од хати* (Н.-Лев., IV, 1956, 17); // Прискорено вирощувати (рослини). — *А ви спочатку навчіться елементарної чемності. З ученими людьми розмовляти — це тобі не огірки й цибулю в теплиці виганяти* (Стельмах, Зол. метелиця, 1955, 9); // *безос.* Робити високим в процесі росту. *Квітки вже так вигнало вгору, що вся голова її* [Варі] *ховається в них* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 119); *За п'ять-шість тих років вигнало Якова, як явора рослявого та стрункого* (Вас., II, 1959, 59).

3. *перех.*, *перен.*, *розм.* Робити, споруджувати що-небудь високе, велике. [Параска:] *Коли б могла, я до неба тин вигнала б і вглиб метрів на двадцять, щоб навіки відгородитись від Часника* (Корн., I, 1955, 317); *Будинок вигнали для житла на цілий квартал* (Баш, На берегах.., 1962, 46).

4. *перех. і неперех.*, *розм.* Виробляти, одержувати в процесі праці значну кількість чогось. *От такі, як вона, дівчата у мене вже по двісті процентів норми виганяють* (Кучер, Чорноморці, 1956, 144); *Пішов* [Погребняків син] *стелі у шахті кріпити.. Виганяє добре: щонеділі пиво п'є і дівчат пряниками засипає* (Рудь, Гомін.., 1959, 90).

5. *перех.* Вибивати що-небудь різким поштовхом, ударом. *Клин клином виганяй* (Номис, 1864, № 3886).

6. *перех.*, *спец.* Одержувати в процесі хімічної обробки, перегонки.

ВИ́ГАНЯТИСЯ, яюся, яєшся, *док.* Багато бігаючи, втомитися. *Виганявся за день, аж ніг не чую* (Сл. Гр.).

ВИГАНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́ГНАТИСЯ,** ви́женуся, ви́женешся, *док.* 1. Виростати високим, дуже витягуватися в процесі росту. *Осокори й верби гніздами зеленого розкішного гілля виганялися вище од скель* (Н.-Лев., II, 1956, 136); *В свою пору були вони* [штани] *й довші, та Антосьо вигнався за рік* (Свидн., Люборацькі, 1955, 115); *Тополі ще молоді, а вже вигнались далеко вище за будинок* (Збан., Старший брат, 1952, 13).

2. *тільки недок.* Пас. до **виганя́ти.** *Варяги, які появлялись на Русі як загарбники, грабіжники і насильники, виганялися слов'янами* (Іст. УРСР, I, 1953, 50); *Випили, закусили... Карпо Нехльода поцікавився, у кого ж взята сулія і добрий той апарат, у якому виганявся цей первак* (Шиян, Баланда, 1957, 42).

ВИ́ГАНЬБИТИ, блю, биш; *мн.* ви́ганьблять; *перех.* Док. до **ганьби́ти.** *Семен було мене і полає, і виганьбить, а часом і за чуприну таки гаразд покрутить* (Федьк., Буковина, 1950, 137); — *В мене кінь засікся, так я перев'язував, щоб старшина не угледів та не виганьбив принародно* (Гончар, I, 1954, 276).

ВИГАПТО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вигапто́вувати.**

ВИГАПТО́ВУ́ВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ГАПТУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. Гаптуючи, вишиваючи золотом або сріблом, прикрашати, оздоблювати що-небудь. *Хустиночко мережана, Вишиваная, Вигаптую, подарую, А він мене поцілує* (Шевч., I, 1951, 254).

2. Вишиваючи, покривати візерунками. — *А признайся, сину, хто тобі вигаптував оцю мережану сорочку, га?* (Н.-Лев., I, 1956, 451); // Взагалі вишивати якісь візерунки, написи і т. ін. *Пишно вишнею узори Вигаптовую я «КІМ»* (Ус., І сьогодні.., 1957, 47).

ВИГАПТО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ГАПТУВАТИСЯ**, ується, *док.* 1. Покриватися візерунками. * Образно. *Далеко на горі раптом спалахнуло багато вогнів, загорілися світляні колеса, барвистими узорами вигаптувався темний оксамит ночі,— це в міському парку запалили фейєрверк* (Собко, Срібний корабель, 1961, 36).

2. *тільки недок.* Пас. до **вигапто́вувати.**

ВИ́ГАПТУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́гаптувати.** *А одежа яка: .. шовкова плахта, виступці золотом вигаптувані* (Стор., I, 1957, 188); *Він привіз .. турецьку феску з вигаптуваними на ній срібним місяцем і зіркою* (Досв., Гюлле, 1961, 93).

ВИ́ГАПТУВАТИ *див.* **вигапто́вувати.**

ВИ́ГАПТУВАТИСЯ *див.* **вигапто́вуватися.**

ВИ́ГАРКИ, ів, *мн.*, *техн.* Залишки від згоряння чого-небудь.

ВИ́ГАРМАНУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *заст.* Док. до **гармануВа́ти.**
Відколи гарманую, тільки копу вигарманував (Сл. Гр.).

ВИГАРТО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вигарто́вувати.**

ВИГАРТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ГАРТУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. Гартуючи, робити міцнішим, пружнішим.

2. *перен.* Зміцнювати, робити стійким, витривалим кого-, що-небудь. [Д. Жуан:] *Яку я гарну вигартував душу!* (Л. Укр., III, 1952, 375); * У порівн. *Горе не розслабило її, а наче ще більше вигартувало, насталило, як оту вузеньку косу-тавричанку чистої співучої сталі...* (Гончар, Таврія.., 1957, 248).

ВИГАРТО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ГАРТУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.* 1. Гартуючись, ставати міцнішим, пружнішим.

2. *перен.* Ставати стійким, витривалим, зміцнюватися, набуваючи досвіду і т. ін. *З тих, які були там* [в Уральсько-Сибірській дивізії] *рядовими, згодом виростуть командири рот і батальйонів, вигартуються в боях політруки й комісари, командири полків і артдивізіонів* (Гончар, II, 1959, 303).

3. *тільки недок.* Пас. до **вигарто́вувати.**

ВИ́ГАРТУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́гартувати.** *Летять і летять* [на конях] *численні ряди осяяних сонцем облич, обвітрених і загорілих, вигартуваних стужами та спеками* (Гончар, I, 1954, 421).

ВИ́ГАРТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́гартувати.**

ВИ́ГАРТУВАТИ *див.* **вигарто́вувати.**

ВИ́ГАРТУВАТИСЯ *див.* **вигарто́вуватися.**

ВИ́ГАСАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Гасаючи, побувати в багатьох місцях або скрізь.

ВИГАСА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВИ́ГАСНУТИ**, не; *мин. ч.* ви́гас, ла, ло; *док.* 1. Переставати горіти, жевріти; згасати. *Люлька вигасла третій раз; він взяв тютюн і наповнив її знову* (Кобр., Вибр., 1954, 39).

2. *перен.* Ослаблятися, втрачати гостроту; зникати. *Всі вони* [вбивства] *забуті.. Тілько се одно не вмирає і не вигасає і оживає все наново, болить тим гірше в моїм нутрі, чим більше силкуюся забути про нього* (Фр., III, 1950, 249).

ВИГАСА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **вигаса́ти.** *Хвилинку дивився* [Іван] *на них, як би пізнавав, і у вигасаючих очах зажеврів останній вуглик життя* (Ірчан, II, 1958, 134).

ВИ́ГАСИТИ *див.* **вига́шувати.**

ВИ́ГАСЛИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́гаснути.** [Старий чоловік *(підходить до старої жінки, що сидить коло вигаслого вогнища..):*] *Давай вечерю!* (Л. Укр., II, 1951, 130); *Той старий, мовчазливий дід.. був усе-таки слабою точкою в вигаслім Гапчинім серці* (Фр., VII, 1951, 29); *Чорні брови* [помічника капітана] *були такі густі й широкі, що зовсім закривали переділку носа. А під ними холодні, вигаслі, малі очі* (Ірчан, II, 1958, 323).

ВИ́ГАСНУТИ *див.* **вигаса́ти.**

ВИ́ГАТИТИ *див.* **вига́чувати.**

ВИГА́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вига́чувати.**

ВИГА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ГАТИТИ**, ачу, атиш, *док.*, *перех.* Вистелювати хмизом, колодами і т. ін. болото, пісок тощо для проїзду, проходу; прокладати гатку. *Десь колона забралася в сипучі піски... Мусили тоді самі на протязі кілометрів вигачувати собі дорогу. Рубали довколишні лози.. і стелили їх під трактори та комбайни* (Гончар, I, 1954, 521); * Образно. *Якась погана рука невидимо викопала між ними глибоку пропасть, котрої вже ніщо не вигатить* (Фр., IV, 1950, 495).

ВИГА́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вига́чувати.**

ВИГА́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ГАСИТИ**, ашу, асиш, *док.*, *перех.* 1. Гасити все, що горить, жевріє.

2. *перен.* Знищувати що-небудь повністю. *Той тягар* [сум і важка праця] *вигасив у її серці всяку іскру веселості і радісного погляду на світ* (Фр., II, 1950, 312).

ВИ́ГВИНТИТИ *див.* **вигви́нчувати.**

ВИ́ГВИНТИТИСЯ *див.* **вигви́нчуватися.**

ВИ́ГВИНЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́гвинтити.** *Ключ глухо дзвякнув у дверях, мов капсуль, вигвинчений з гільзи снаряда* (Дмит., Обпалені.., 1962, 7).

ВИГВИ́НЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вигви́нчувати.**

ВИГВИ́НЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ГВИНТИТИ**, нчу, нтиш, *док.*, *перех.* Викручуючи, виймати що-небудь загвинчене. *Той, що в погонах, зареготавсь і почав вигвинчувати шомпола* (Головко, I, 1957, 73); *Там вона відшукала ключ, встромила його в круглу щілину, вигвинтила довгий гвинт* (Руд., Остання шабля 1959, 483).

ВИГВИ́НЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ГВИНТИТИСЯ**, нться, *док.* 1. Викручуючись, вийматися, випадати звідкись. * Образно. *Вона* [жінка] *гвинтилась на місці і не вгвинчувалась, а навпаки, вигвинчувалася з місця* (Вишня, I, 1956, 407).

2. *тільки недок.* Пас. до **вигви́нчувати.**

ВИ́ГЕМБЛЮВАНИЙ, а, е., *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́гемблювати.** * Образно. *Міцніше стискає* [Сергій] *в ніжних руках вигемблюване мозолями кленове кісся, натискає чимдуж* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 3).

ВИ́ГЕМБЛЮВАТИ, юю, юєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Вистругати гемблем, рубанком. *Вигемблювати дошку.*

ВИГИБА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВИ́ГИНУТИ**, не *і діал.* **ВИ́ГИБТИ**, бне, *док.* Гинути, вмирати (про всіх або багатьох). *Тріскались дерева по лісах. Вигибали сади* (Довж., Зач. Десна, 1957, 241); *Зубожів мій брат: то хліб не вродив, то худоба вигинула* (Вовчок, I, 1955, 4); *Дикі Вівці давно вигибли від пазурів та зубів Вовків та інших хижаків* (Фр., IV, 1950, 120); — *Тікайте на піч, бо вигинете, як мухи!* — *гукнув на дітвору Іван Побиваний* (Чендей, Вітер.., 1958, 10).

ВИ́ГИБТИ *див.* **вигиба́ти.**

ВИ́ГИН, у, *ч.* Вигнуте місце, округла лінія згину, повороту. *Сюди найближче з півночі підходив вигин Бугу, добираючись примхливо покрученими колінами до селянських садиб* (Стельмах, Хліб.., 1959, 232); *Бачив* [скульптор] *лише море соняшників, білу косинку та артистичні вигини чудових рук* (Гончар, I, 1954, 508); *У новонародженого хребет майже не має вигинів* (Шк. гігієна, 1954, 68).

ВИГИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вигина́ти.** *Тепер майже всі труби для суднових систем і трубопроводів виготовляють методом холодного вигинання на верстатах* (Наука.., 2, 1957, 18).

ВИГИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ГНУТИ**, ну, неш, *док.*, *перех.* Надавати чому-небудь форми округлих згинів або дугоподібної форми. *Озеро рівне, і чорний лебідь нечутно лине вздовж берега і вигинає до Юри свою довгу, немов не справжню, шию* (Смолич, II, 1958, 11); *Вигинаючи горбом спину, ліниво підійшла кішка* (Донч., III, 1956, 115); *Почувши волю, «Дончак»* [кінь] *дугою вигнув шию, .. переплигнув через паркан і пішов гуляти по луках* (Чорн., Потік.., 1956, 289).

ВИГИНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ГНУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. Набирати форми округлих згинів або форми дуги. *Полум'я лампочки вигиналось довгим* *язиком та чаділо* (Коцюб., I, 1955, 30); *Вигинаючись, поліз* [вуж] *по ній* [гілці] *мало не до самої серцевини деревця* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 127); *Його висока постать зігнулася, спина дугою угору вигнулася* (Мирний, III, 1954, 264); *Ріка, мов срібляна підкова, Вигнулась під кручею внизу* (Перв., II, 1958, 57).

2. *тільки недок.* Пас. до **вигина́ти.**

ВИ́ГИНИСТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **гнучки́й.** *Мати цілує його* [немовля] *і в колиску кладе обережно, Наче вигиниста віть на покіс своє яблуко перше* (Вирган, В розп. літа, 1959, 71); *Виросла* [смерека] *вигиниста до неба, Станом рівна, вітами густа* (Мал., Серце.., 1959, 121).

ВИ́ГИНУТИ *див.* **вигиба́ти.**

ВИ́ГІДНИЙ, а, е. З якого можна одержати якусь вигоду, користь, прибуток для кого-, чого-небудь. *Він* [Мотуз] *все думав, коли б часом з цього вигідного діла не вийшов якийсь невигідний для його кінець* (Н.-Лев., IV, 1956, 194); *Ні, в політиці не так важливо,* ***хто*** *відстоює безпосередньо певні погляди. Важливо те,* ***кому вигідні*** *ці погляди..* (Ленін, 19, 1950, 32); *Механізоване збирання кукурудзи економічно вигідне кожному господарству* (Рад. Укр., 2.II 1962, 3).

ВИГІ́ДНИЙ, а, е. Зручний для користування, приємний. *Доки була стежка вигідна, він їхав на коні* (Фр., IV, 1950, 174); *Сахно загорнулася в холодні тканини вигідної постелі* (Смолич, I, 1958, 68); //Який дуже підходить, придатний, сприятливий для чого-небудь. *Місце справді було вигідне для переправи* (Коцюб., I, 1955, 354); *Позиція між Корсунем і Стеблевим була цілком вигідна, щоб дати бій* (Панч, III, 1956, 425).

ВИ́ГІДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ви́гідний.** *Вигідність такого заходу* [будівництво колгоспної пекарні] *для колгоспу і для колгоспників очевидна* (Колг. Укр., 10, 1960, 14).

ВИГІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **вигі́дний.**

ВИ́ГІДНО. 1. Присл. до **ви́гідний.** *Багачі вигідно купують землю «оптом» і, звичайно, передають її при нагоді нужденному сусідові з баришем у 275%* (Ленін, 15, 1949, 80).

2. *у знач. присудк. сл.* Дає вигоду, користь, прибуток. *Мулли держать народ в темноті, бо їм це вигідно...* (Коцюб., II, 1955, 138); *Філько почав добирати собі товаришів. Він добре знав, з ким йому було б вигідно дружити* (Вільде, Сестри.., 1958, 49); *Колгоспу вигідно розводити водоплавну птицю. Затрати на її утримання не дуже великі, а доходи від неї досить значні* (Колг. Укр., 7, 1958, 23).

ВИГІ́ДНО. 1. Присл. до **вигі́дний.** *Стара циганка накладала червону люльку свіжим тютюном і вигідно мостилася на призьбі* (Коцюб., I, 1955, 375); *Форма вигідно окреслювала її.. струнку постать* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 152).

2. *у знач. присудк. сл.* Зручно, приємно.— *Ах, як тут вигідно, як тут простірно!— скрикував* [Леон] *хвиля від хвилі* (Фр., V, 1951, 276); *В кімнаті бездоганно чисто, привабливо, вигідно* (Досв., Вибр., 1959, 231).

ВИ́ГІН, гону, *ч.* Простора вільна ділянка біля села або в селі, куди виганяють пастися худобу, птицю. *На вигоні телят* [осел] *перелякав; Ускочив у село — всяк очі витріщає* (Гл., Вибр., 1957, 186); *Потім хлопчик погнав з вигону гусей* (Кучер, Чорноморці, 1956, 162).

ВИ́ГЛАДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́гладити.** *Дім боярина збудований був із грубих, у чотири гранки гладко обтесаних і .. вигладжених ялиць* (Фр., VI, 1951, 74); *На бильці крісла лежав вичищений, вигладжений його святковий костюм* (Вільде, Сестри.., 1958, 127).

ВИГЛА́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вигла́джувати** 1. *Вигладжування поверхні деталі.*

ВИГЛА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ГЛАДИТИ,** джу, диш, *док., перех.* 1. Робити поверхню чого-небудь рівною, гладкою, усуваючи нерівності, виступи, шорсткість. *Вигладжує* [Констанцій] *навосковані таблиці і загострює стиля (паличку до писання)* (Л. Укр., III, 1952, 270); *Богдан ще приязніше подивився на старшину з гострою, неголеною бородою, яку той зрідка вигладжував жменею* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 279); *Підмазати, думаєте, долівки не зуміє* [Оленка]? *Вигладить, виведе, жовтою смугою коло печі підведе, любо глянути* (Горд., II, 1959, 22).

2. Те саме, що **випрасо́вувати.** *Оксана старанно вигладжує білу сорочку* (Шиян, Вибр., 1947, 315); — *Розклади зараз, таки зараз, вогонь та постав до вогню залізка, та виглади нам сукні* (Н.-Лев., II, 1956, 71).

ВИГЛА́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВИ́ГЛАДИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Робитися рівним, гладким, нешорстким; розправлятися. *Між гостро зарисованими, високо піднятими чорними бровами зарились хмарні зморшки, що не вигладжувалися ніколи* (Коб., II, 1956, 9).

2. *тільки недок.* Пас. до **вигла́джувати.**

ВИ́ГЛАДИТИ *див.* **вигла́джувати.**

ВИ́ГЛАДИТИСЯ *див.* **вигла́джуватися.**

ВИ́ГЛУШИТИ, шу, шиш, *док., перех.* Глушачи, знищити рослини одну за одною (про всіх або багатьох).— *Не хотів* [Микола] *виполювати бур'янів, ждав, поки пшениця сама їх виглушить* (Кучер, Чорноморці, 1956, 444).

ВИ́ГЛЯД, у, *ч.* 1. Сукупність зовнішніх ознак, особливостей кого-, чого-небудь, що створює відповідне враження. *Все село має невеселий, непривітний вигляд* (Н.-Лев., II, 1956, 401); *Та чалма, вкупі з білою довгою бородою, надавала йому вигляд старозаконного патріарха* (Коцюб., I, 1955, 287); *І вся його* [Антона] *невисока, вузлувата постать мала вигляд дубового окоренка* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 8); //Певний вираз у зовнішності як прояв якогось стану, настрою. *Жінка все стоїть у порога, вигляд у неї принижений, прибитий* (Л. Укр., III, 1952, 27); *По вкрай схвильованому вигляду його видно було, що з хлопцем скоїлось щось незвичайне* (Гончар, Маша.., 1959, 7).

2. *заст.* Місцевість, яку видно, яка відкривається зорові, погляду.— *Чи й ви любите гуляти по цих взгір'ях та милуватись виглядами на околиці? — спитала вона його* (Н.-Лев., I, 1956, 189); *Вигляд крізь вікно на ліси й гори був чудовий* (Ков., Світ.., 1960, 64).

3. *заст.* Перспектива, плани на щось. *Його* [Романа] *суспільне становище було незначне, виглядів на будущину ніяких — нехай прийде на нього недуга, і він — жебрак* (Мак., Вибр., 1954, 172); *Досі у мене не було ні одного потішаючого вигляду на будуче* (Коцюб., III, 1956, 163).

З ви́глядом — набираючи якогось вигляду, маючи якийсь вигляд.— *А де ж ви дістанете грошей на губернаторський пашпорт? — з виглядом знавця запитав Білоус* (Стельмах, I, 1962, 194); *Гай квапливо розстебнув гімнастьорку і дістав з кишені.. папірець. Озирнувшись, подав його Чернишеві з таким виглядом, наче довіряв йому якусь важливу тайну* (Гончар, III, 1959, 38); **На ви́гляд** — як свідчать, показують зовнішні ознаки. *Полковник, якому на вигляд було років сорок, виплигнув із штабного вагона* (Руд., Остання шабля, 1959, 9); **Під ви́глядом** — удаючи кого-небудь, вигадавши якусь причину. *Перша зустріч з Біляєвим відбулася в хірургічному кабінеті районної лікарні, куди Яремченко зайшов під виглядом хворого* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 9): **Роби́ти (зроби́ти) ви́гляд** — удавати що-небудь. *Вона не спитала ні про що, робила вигляд, неначе у відділенні все гаразд* (Хижняк, Тамара, 1959, 204); *Сербин зробив вигляд, що в нього щось випало з рук, і хутко нахилився* (Смолич, II, 1958, 213).

ВИГЛЯДА́ННЯ 1, я, *с.* Дія за знач. **вигляда́ти** 1.

ВИГЛЯДА́ННЯ 2, я, *с.* Дія за знач. **вигляда́ти** 2. *Мовчить цілими днями й ця* [баба], *в суворому смуткові, в старечій непорушності вічного свого виглядання* [сина] (Гончар, Тронка, 1963, 44).

ВИГЛЯДА́ТИ 1, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ГЛЯНУТИ**, ну, неш, *док.* 1. Висуваючись або виходячи із-за чого-, з чого-небудь, дивитися кудись, через щось. *З-за печі часто виглядала, Прикинувшись, буцім куняла І мов вона хотіла спать* (Котл., I, 1952, 82); *Олександра Олексіївна схвильовано виходить на балкон, виглядає на вулицю* (Баш, П'єси, 1958, 7); *Марне, брате, не вигляне Чорнобрива з хати. Не покличе стара мати Вечеряти в хату* (Шевч., I, 1951, 391); *Оленчук виглянув на шлях* (Гончар, Таврія.., 1957, 314).

2. Виднітися або ставати видним, помітним. *На межі, зарослій всілякою травою, виглядав дрібненький ряст* (Кобр., Вибр., 1954, 46); *Входить Вася, причесаний, в новому галстуку, в петельці — квітка. З верхньої кишеньки виглядає хусточка* (Мик., I, 1957, 405); *А тут й Супруненкова хата виглянула з-за комори* (Мирний, III, 1954, 40).

ВИГЛЯДА́ТИ 2, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ГЛЯДІТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.* 1. *тільки недок.* Чекаючи кого-, що-небудь, дивитися, вдивлятися кудись. *Дарма щоніч дівчинонька його* [козака] *виглядає* (Шевч., I, 1951, 4); *Біля воріт давно вже виглядала синів стривожена мати* (Стельмах, Хліб.., 1959, 100).

◇**Ви́глядіти о́чі** — втомити очі, ослабити зір, довго, пильно виглядаючи когось, щось. *Не прийшло до Ганни щастя тим великим, битим шляхом, тільки вона вигляділа свої очі, виглядаючи* (Н.-Лев., I, 1956, 108).

2. *тільки док.* Доглядаючи, виростити, виховати кого-небудь.— *Як буде син — призвичаюй його до господарства, а дочка — вигляди, викохай її і віддай заміж за доброго чоловіка* (Мирний, IV, 1955, 94); * Образно. *Вірте у геній народа, В силу духовну його! Вірте, що мати-природа Виглядить сина свого* (Черн., Поезії, 1959, 294).

ВИГЛЯДА́ТИ 3, а́ю, а́єш, *недок.* Мати певний зовнішній вигляд. *Виглядала вона* [Одарка] *старою бабусею, а їй усього було літ за тридцять...* (Мирний, I, 1954, 50); *Хатинка виглядала досить привітно* (Трубл., II, 1955, 202); *Прапороносець — стрункий, жилавий, років під тридцять — був по-військовому підтягнутий, виглядав молодецьки* (Смолич, Мир.., 1958, 51).

ВИГЛЯДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, *рідко* **ВИ́ГЛЯНУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* Дивитися на себе, розглядати себе, милуватися собою. *Увесь день він чистився, чепуривсь, виглядався в дзеркало* (Н.-Лев., I, 1956, 183).

ВИГЛЯ́ДИНИ, ин, *мн.*, *розм.* Дія за знач. **вигля́да́ти** 1 1. [Коршун:] *Звідкіль ви, діду?* [Онисько Чугай:] *Ходив на виглядини або, як тепер кажуть, у розвідку* (Мокр., П'єси, 1959, 169).

ВИ́ГЛЯДІТИ *див.* **вигляда́ти** 2.

ВИ́ГЛЯНСУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́глянсувати.** *Гаврик насунув набакир зелений картуз, поважно розставив виглянсувані чоботи* (Горд., II, 1959, 98); * Образно. *Людей чимало, навіть дуже багато: вичепурені пані, виглянсувані панове, вицяцьковані діти* (Л. Укр., III, 1952, 533).

ВИ́ГЛЯНСУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.* Покрити глянсом; // Начистити до блиску.

ВИ́ГЛЯНУТИ *див.* **вигляда́ти** 1.

ВИ́ГЛЯНУТИСЯ *див.* **вигляда́тися.**

ВИГНА́НЕЦЬ, нця, *ч.* Той, хто вигнаний, висланий кудись з певної місцевості, території. *Душа бідного вигнанця терпіла багато під нестерпним тягарем розлуки* (Фр., V, 1951, 106); *І от я вже за тисячі ве́рстов од рідних. Самотний, зажурений вигнанець, сиджу у юрті, загадався* (Вас., II, 1959, 556).

ВИ́ГНАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́гнати.** *Скільки раз їх кривобока хата переховувала у собі і вигнану синами матір, пригнічену братами сестру, покинуту на світ без роду — сироту* (Мирний, I, 1954, 215); — *Гяуре, вигнаний батьком! — кричав татарин.— Ти зважившсь сміятись із правої віри, із наших святих!* (Коцюб., II, 1955, 153); *Вигнаний повсталим народом, Виговський втік у Польщу* (Іст. УРСР, I, 1953, 279).

2. *техн.* Добутий способом перегонки з якоїсь речовини (про дьоготь, спирт і т. ін.).

ВИГНА́НКА, и, *ж.* Жін. до **вигна́нець.** *Зоя побачила здалеку своє рідне село і заплакала. Ні батько, ні мати не чекають її там, і їде вона туди не в гості, а на вічне поселення, як вигнанка* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 429).

ВИГНА́ННИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **вигна́нець.** *А крик лунав ще довго в чистім полі І невиразною луною долетів До тихої вигнанниці Марії* (Л. Укр., I, 1951, 421).

ВИГНА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **ви́гнати** 1. *Демидів слухав так пильно професора, що забув навіть свою немилу розмову з директором і свій страх перед вигнанням із гімназії* (Мак., Вибр., 1956, 60); *Вчитель говорить про патріотизм, про те, як боролися трудящі України у вісімнадцятому році за вигнання кайзерівських полчищ* (Хижняк, Тамара, 1959, 73); *В боротьбі за вигнання польських військ з Росії взяла участь також і частина українських козаків* (Іст. УРСР, I, 1953, 184).

2. Стан, становище вигнанця; заслання. *Вона ділила з ним твердий вигнання хліб* (Л. Укр., I, 1951, 175).

ВИ́ГНАТИ *див.* **виганя́ти.**

ВИ́ГНАТИСЯ *див.* **виганя́тися.**

ВИГНИВА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **вигнива́ти.** *Вигнивання пнів.*

ВИГНИВА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВИ́ГНИТИ** *і рідко* **ВИ́ГНИСТИ**, иє, *док.* 1. Гниючи всередині, порожніти.

2. Гниючи, цілком знищуватись.

ВИ́ГНИЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́гнити.**

ВИ́ГНИСТИ *див.* **вигнива́ти.**

ВИ́ГНИТИ *див.* **вигнива́ти.**

ВИ́ГНІТИТИ *див.* **вигні́чувати.**

ВИГНІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ГНІТИТИ**, ічу, ітиш, *док.*, *перех.* 1. Стискуючи, здавлюючи, видаляти з чогось рідину і т. ін.; // Діяти гнітом, натискувати на що-небудь з якоюсь метою. *Дід командує залазити на* [забитого] *кабана.. Сидять довго, аж поки сало на кабанові одстане од м'яса.. Коли добре вигнітили кабана, його починають шкребти* (Загреб., Європа 45, 1959, 290).

2. *перен.* Одержувати що-небудь шляхом утисків, насильства. [Мелешко:] *Та з вас хоча роботу Вигнічує проклятий дерилюд! А з ковалів залізо вимагає, Щоб тисячу сокир йому скувать* (Коч., I, 1956, 447).

ВИГНІ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Видалятися з чогось при стискуванні, здавлюванні.

2. Пас. до **вигні́чувати** 1.

ВИ́ГНОЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́гноїти.** *Дикий щавель, пересаджений на добре вигноєну землю, розрісся* (Н.-Лев., III, 1956, 232).

ВИ́ГНОЄННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́гноїти.**

ВИ́ГНОЇТИ *див.* **вигно́ювати.**

ВИГНО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вигно́ювати.**

ВИГНО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ГНОЇТИ**, ою, оїш, *док.*, *перех.* Удобрювати грунт гноєм.

ВИГНО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **вигно́ювати.**

ВИ́ГНУТИ *див.* **вигина́ти.**

ВИ́ГНУТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́гнути.** *На жовтих сап’янцях дзвеніли зірчасті остроги, вигнуті догори* (Панч, III, 1956, 53).

2. *прикм.* Який має форму округлого згину, згинів, дуги. *Він дивився на її молоде, ніжне обличчя, на тонкі, вигнуті брови, в чорні очі* (Бойч., Молодість, 1949, 37).

ВИ́ГНУТИСЯ *див.* **вигина́тися.**

ВИ́ГОВОРИТИ *див.* **вигово́рювати.**

ВИ́ГОВОРИТИСЯ *див.* **вигово́рюватися.**

ВИГОВО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ГОВОРИТИ**, рю, риш, *док.* 1. *неперех.* Дорікати комусь, висловлюючи незадоволення його діями, поведінкою і т. ін. *Мати бурчала, гнівалася, а до Галі і трохи те не доходило, мов не до неї була річ, мов не їй виговорювали* (Мирний, IV, 1955, 120); *Оксентій схилився над матросом. Йому, людині поважній, саме й личило виговорити непутящому сусідові, всовістити його* (Смолич, Мир.., 1958, 196).

2. *перех.* Говорячи, переконуючи в чомусь, домагатися одержання чого-небудь для власної або чиєїсь вигоди. *Ще довго виговорювала* [Мартиниха] *собі право не посилати хоч одної* [дочки] (Збан., Малин. дзвін, 1958, 145); *Свати говорили, поки не виговорили зайву сотню карбованців, ще одну корову, третю пару волів* (Н.-Лев., III, 1956, 55); — *На осінь, мамо, треба неодмінно перекрити верх — буде протікать. Я вже копу кулів виговорив у хазяїна та півкопи куплю — та й вистачить* (Вас., I, 1959, 275).

3. *перех., розм.* Говорячи, вимовляти, висловлювати що-небудь.— *Бійся бога, чоловіче, що се ти виговорюєш! — скрикнула стара* (Фр., III, 1950, 60); *А жайворонок у небі.., здавалось, виговорював своїм голоском: «Оживуть, оживуть, оживуть!..»* (Морд., I, 1958, 103); //*тільки док.* Говорячи, розповісти все до кінця. *Кожному хотілось говорити, виговорить те, що притаїлось в душі* (Н.-Лев., I, 1956, 344); *Довго тієї ночі говорив Турчинович, ніби хотів виговорити все, що накипіло на душі* (Кол.. Терен.., 1959, 198).

ВИГОВО́РЮВАТИСЯ,ююся, юєшся, *недок.*, **ВИ́ГОВОРИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.* 1. Говорити досхочу, розповідати, висловлювати все. *Сусід Іван.. розповідав не раз, що «Гриць,— каже,— виговориться в неділю на весь тиждень та й цілий тиждень відтак не потребує говорити»* (Март., Тв., 1954, 64); *Груня ждала, поки мати виговориться, мовчала, щоб не розпалювати* (Горд., II, 1959, 212).

2. *тільки док., розм.* Говорячи, набути навиків до розмови; стати балакучішим. *Навіть, коли сватав мене, жодного слова не сказав.. Думала: виговориться, живучи зо мною.. Ні, таким і лишився* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 157).

3. *діал.* Виправдуватися.— *Не бійсь слави, не бійсь слави, Не бійсь поговору, Я за славу сама стану, Ще й виговорюся* (Чуб., V, 1874, 83).

ВИ́ГОДА, и, *ж.* Те, що дає добрі наслідки в чому-небудь, якийсь прибуток і т. ін. *Мир між братами поміцнішав ще більше задля господарської справи, задля спільної вигоди* (Н.-Лев., II, 1956, 366); [Товкач:] *Які ви будете для нас, такі ми для вас. Зробите ви нам вигоду, то ми вам і дві зробимо* (Фр., IX, 1952, 157); *Колгосп, щоб вчасно закінчити косовицю, давав косити з копиці, і Йонька, зачувши неабияку вигоду, поспішав сам і хлопцям не давав стояти* (Тют., Вир, 1964, 231); *Велику економічну вигоду дає господарству механізований обробіток просапних, головним чином, кукурудзи* (Хлібороб Укр., 9, 1965, 22).

ВИГО́ДА, и, *ж.* 1. Зручність у чомусь, сприятливі умови. *Мав професор від природи служку Гандзю для вигоди, бо з роками за книжками харч йому у корчмі шкодив* (Мак., Вибр., 1954, 412); *З-за обрію виплигнув.. місяць... Виразно визначилася дорога.. Для погоні з’явилася чимала вигода* (Смолич, I, 1958, 97).

2. Обладнання, річ і т. ін., що створюють певні зручності для людини у побуті. *Є в колгоспників думка розпочати будівництво нового села. І спершу хоч одну вулицю .. опорядити, щоб і тротуари були, і не звичайні хати, а такі будинки,.. на кілька поверхів, з вигодами* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 253).

ВИ́ГОДИНИТИСЯ *див.* **вигоди́нюватися.**

ВИГОДИ́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́ГОДИНИТИСЯ**, иться, *док.*, *безос.* Ставати ясно, гарно (про погоду); випогоджуватися, вияснятися. *Небо знялося високо, безхмарне і бездонно-синє. По ньому Василь пізнає, що вже вигодиниться й настануть сонячні, теплі дні* (Чендей, Вітер.., 1958, 167); // *перен.* Ставати веселішим (про обличчя і т. ін.). *Похмуре..обличчя вигодинюється, ясніє* (Вас., I, 1959, 363).

ВИГОДО́ВАНЕЦЬ, нця, *ч.*, *розм.* Той, хто вигодуваний, вихований ким-небудь. *Зарозумілий вигодованець дружини князя Романа Ружинського, Софії, поводив себе не тільки як двоюрідний значно старшої за нього сестри* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 27).

ВИГОДО́ВАНКА, и, *ж.*, *розм.* Жін. до **вигодо́ванець.**

ВИГОДО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вигодо́вувати** 1. *Особливо багато шкідливих комах винищують птахи під час вигодовування пташенят* (Зоол., 1957, 123).

ВИГОДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ГОДУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. Годуючи, вирощувати кого-, що-небудь. [Вдоха:] *Є такі черв’яки, котрих вигодовують листям шовковиці* (Кроп., II, 1958, 453); *Я знав — на цих землях колись збирав урожай та вигодовував худобу приміський радгосп* (Збан., Єдина, 1959, 276); //Годуючи, вирощувати, виховувати дітей. *Своїми невсипущими руками виношувала, вигодовувала, обпирала й обшивала своїх дітей* (Чорн., Пісні.., 1958, 85); *Викохав вас* [дітей], *вигодував, Виросли чималі* (Шевч., I, 1951, 80); * Образно. *Мова — наша зброя, якою ми служимо народові, що нас породив, вигодував і виховав* (Рильський, III, 1956, 80).

2. *тільки док.* Витратити на корм; згодувати. *Попереду треба те сіно вигодувати, а тоді вже й друге давати* (Сл. Гр.).

ВИГОДО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ГОДУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.* Годуючись, одержуючи їжу, рости, виростати.— *Там, по тих хуторах, і магазеї є; .. там — і скотина вигодовується* (Мирний, IV, 1955, 331); — *Де в тебе, Лукино, взялись такі рум’яні щоки, коли ти вигодувалась на хлібі та на цибулі?* (Н.-Лев., III, 1956, 330); *Урожай був добрий, щепи поприймались чисто всі, два ловких стригуни вигодувались* (Григ., Вибр., 1959, 276).

ВИ́ГОДУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́годувати.** *Яко син селянина, вигодуваний твердим мужицьким хлібом, я почував себе до обов’язку віддати працю свого життя тому простому народові* (Фр., I, 1955, 31).

ВИ́ГОДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́годувати.**

ВИ́ГОДУВАТИ *див.* **вигодо́вувати.**

ВИ́ГОДУВАТИСЯ *див.* **вигодо́вуватися.**

ВИ́ГОЄННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **ви́гоїти** і **ви́гоїтися.** *Нога* [після лікування] *була як нога. Кістлява,* *сухувата, із червоно-синіми плямами на місці вигоєння виразок* (Збан., Сеспель, 1961, 122).

ВИ́ГОЇТИ *див.* **виго́ювати.**

ВИ́ГОЇТИСЯ *див.* **виго́юватися.**

ВИГО́ЙДУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех.* Раз у раз гойдати, хитати що-небудь. *Вишня — її вітер рве на всі боки, хилить і вигойдує* (Ю. Янов., IV, 1959, 26).

ВИГО́ЙДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.* Раз у раз гойдатися, хитатися. *У відчинених дверях досвітнім павутинням вигойдувався дим* (Стельмах, Правда.., 1961, 115); *Часом пройде, елегантно вигойдуючись, офіцер з розкішною дамою* (Ірчан, II, 1958, 13).

ВИГО́ЙНИЙ, а, е. Який можна вигоїти, вилікувати.

ВИГО́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **виго́йний.**

ВИ́ГОЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́голити.** *Їй одчинив двері чоловік років під сорок, з ретельно виголеним обличчям* (Жур., Вечір.., 1958, 181); *//у знач. прикм.* У якого зрізана борода або борода й вуси (про людину). *Входить Ярчук; добре одягнений, виголений, прекрасна шевелюра, бадьорий настрій* (Мик., I, 1957, 373).

ВИ́ГОЛИТИ *див.* **виго́лювати.**

ВИ́ГОЛИТИСЯ *див.* **виго́люватися.**

ВИ́ГОЛОДАТИСЯ *див.* **виголо́джуватися.**

ВИГОЛО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВИ́ГОЛОДАТИСЯ,** аюся, аєшся *і* **ВИ́ГОЛОДУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *док.* Ставати голодним; терпіти голод. *Було і змерзне* [хлопчик], *і виголодається, а мовчить, терпить, аби тільки з батьком бути* (Стор., I, 1957, 215); *Чайка, видно, виголодалась, бо далеко не втікала, відразу далася в руки, а потім жадібно ковтала бичків* (Збан., Мор. чайка, 1959, 184).

ВИ́ГОЛОДНІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́голодніти.** *А он під брамою купка селян — ще обпалених сонцем від літа, але вже скулених, обдертих,.. виголоднілих* (Фр., VII, 1951, 291).

ВИ́ГОЛОДНІТИ, ію, ієш, *док.* Стати голодним, зголодніти; натерпітися голоду. *Адже натомились* [матроси], *перемерзли та й виголодніли* (Трубл., I, 1955, 155); *Вона хоч і відповідає, але на її лиці видно втому. Перевтомилася дорогою, виголодніла* (Круш., Буденний хліб... 1960, 28).

ВИ́ГОЛОДНІТИСЯ, іюся, ієшся, *док.* Те саме, що **ви́голодніти.** *Виголоднівшись,* [блощиці] *з усіх кутів у пітьмі так і налазили, так і впивалися в його тіло* (Фр., II, 1950, 157); *Мабуть, бігаючи, виголодні́лась ти дуже* (Вас., II, 1959, 451).

ВИ́ГОЛОДУВАТИСЯ *див.* **виголо́джуватися.**

ВИ́ГОЛОС, у, *ч., розм.* Те чи інше звучання голосу. *Грицуняк.. почав свою промову таким монотонним, співучим виголосом, немов наслідував сільського школяра* (Фр., III, 1950, 209); *Старий враз ніби ожив, підвів сиву голову і заспівав.. Старечий, а такий виразний голос. Стільки жалю в тих виголосах та виводах!* (М. Ол., Леся, 1960, 88).

ВИ́ГОЛОСИТИ *див.* **виголо́шувати.**

ВИ́ГОЛОШЕНИЙ, а, е. Дієпр пас. мин. ч. до **ви́голосити.** *Цю промову, виголошену гаряче й переконуюче, прийнято загальною мовчанкою* (Фр., VI, 1951, 213); *Сахно .. трохи втомилася після вишуканої тиради, щойно виголошеної* (Смолич, I, 1958, 57); *Почував, що в грудях пожежею запалало й горить..* [слово], *виголошене милим голосом* (Ле, Міжгір'я, 1953, 282).

ВИ́ГОЛОШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́голосити.** *Мова персонажів теж шліфувалася під час проб: знімалося зайве, лишалось чітке, дохідливе.., легке для виголошення* (Збірник про Кроп., 1955, 244).

ВИГОЛО́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виголо́шувати.**

ВИГОЛО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ГОЛОСИТИ,** ошу, осиш, *док., перех.* **1.** Публічно висловлювати промову, звернення і т. ін. *Скільки раз я красно виголошував їх* [думки] *на зібраннях!* (Коцюб., I, 1955, 260); *Співали пісень, виголошували тости* (Кол., Терен.., 1959, 146); *Все село зібралося зустрічати Саву.. Голова колгоспу виголосив промову* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 173).

2. Передавати голосом, вимовляти які-небудь слова, фрази. *Запалившись, Гаркуша виголошує останні слова таким тоном, немов стоїть уже десь на майдані серед заробітчанського юрмища* (Гончар, Таврія.., 1957, 33); *Не встигши ще як слід причинити за собою дверей, Чирва голосно хахакнув і переможно виголосив: — Надзвичайна знахідка!* (Коз., Сальвія, 1959, 173).

ВИГОЛО́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **виголо́шувати.** *Виголошувалися дружні, теплі промови, читалися вірші в честь гостей* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 94).

ВИГО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВИ́ГОЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* Голячи, повністю зрізувати бритвою волосся. *Взводний Крук тримав ройового Кабанця за носа й артистично виголював його піднісся* (Трубл., I, 1955, 57).

ВИГО́ЛЮВАТИСЯ, юю́ся, юєшся, *недок.,* **ВИ́ГОЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док.* 1. Голячись, цілком зрізувати собі бритвою волосся.

2. *тільки недок.* Пас. до **виго́лювати.**

ВИГО́НИТИ *див.* **виганя́ти.**

ВИ́ГОНКА, и, *ж., спец.* Дія за знач. **виганя́ти** 2, 6.

ВИГОРА́ННЯ *див.* **вигоря́ння.**

ВИГОРА́ТИ *див.* **вигоря́ти.**

ВИ́ГОРІЛИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́горіти.** *Батьківське почування.. було для нього* [Калиновича] *тим, чим є джерело свіжої води для паломника у вигорілій пустині* (Фр., VI, 1951, 165); *Черниш і Брянський лежали в садку на вигорілій траві* (Гончар, I, 1954, 75).

ВИ́ГОРІТИ *див.* **вигоря́ти.**

ВИ́ГОРНУТИ *див.* **вигорта́ти.**

ВИ́ГОРНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́горнути.** *Ілько набрав перші санки вигорнутого із врубу вугілля* (Панч, I, 1956, 392).

ВИГОРО́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вигоро́джувати.**

ВИГОРО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ГОРОДИТИ,** джу, диш, *док., перех., розм.* Заперечувати наявність за ким-небудь або за собою якоїсь провини, доводити непричетність до чогось. [Вояки:] *Нехай мовчить! Доволі! Годі! Чого він вигороджує злочинця?* (Л. Укр., II, 1951, 535); — *Ми сьогодні таки справді добре пообідали, — кажу я становому, щоб вигородити товариша* (Мирний, IV, 1955, 373); *Він всіма силами намагався вигородити себе* (Шиян, Гроза.., 1956, 349).

ВИГОРО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВИ́ГОРОДИТИСЯ,** джуся, дишся, *док. розм.*1. Заперечувати наявність за собою якої-небудь провини, доводити свою непричетність до чогось. *А ти, їй-бо, молодець! Не став виправдуватися та вигороджуватись, відразу питання руба* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 137).

2. *тільки недок.* Пас. до **вигоро́джувати.**

ВИ́ГОРОДИТИ *див.* **вигоро́джувати.**

ВИ́ГОРОДИТИСЯ *див.* **вигоро́джуватися.**

ВИГОРТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вигорта́ти.**

ВИГОРТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВИ́ГОРНУТИ,** ну, неш, *док., перех.* Гребучи, видаляти, вибирати що-небудь звідкись. *Вчитель нахиляється до ступи й рукою вигортає звідти жменьку грубо стовченого борошна* (Стельмах, Хліб.., 1959, 602); *Стара мати вигорнула з* *печі жарину, притулила до жарини скалку.. й засвітила каганець* (Н.-Лев., II, 1956, 242).

ВИГОРТА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **вигорта́ти.**

ВИ́ГОРЮВАТИ *див.* **вигорьо́вувати.**

ВИГОРЯ́ННЯ, *рідше* **ВИГОРА́ННЯ,** *я, с.* Стан за знач. **вигоря́ти.**

ВИГОРЯ́ТИ, я́є *і рідше* **ВИГОРА́ТИ,** а́є, *недок.,* **ВИ́ГОРІТИ,** рить, *док.* 1. Знищуватися від вогню, пожежі. *Вогонь перекинувся на тайгу. Вигоріло багато лісу, і тільки річка зупинила пожежу* (Донч., II, 1956, 20); *Третини села як не було: вигоріло дотла* (Довж., I, 1958, 174); //Зменшуватися, зникати в процесі горіння. *Вигоріла свічка, Леон засвітив недогарок, але і той скоро кінчився* (Рибак, Помилка.., 1956, 67); *За вечір у лампі вигорів увесь гас* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 24); * Образно. [Катерина:] *Любов справжня, дівчино,— це полум'я, це вогонь в душі такий, що в ньому вигорає все* (Корн., I, 1955, 307).

2. Засихати, гинути від спеки, посухи (переважно про злакові або трав'янисті рослини). *Навіть доброго року, по люпину, жито родило не дуже щедро, а посушливого — і зовсім дощенту вигоряло* (Коз., Сальвія, 1959, 8); *В той час, як надворі все вигорало, барометр уже третій день показував у конторі дощ* (Гончар, Дорога.., 1953, 17); *Хліба не вродило, і насіння не вернулось; паша вигоріла до кореня* (Стор., I, 1957, 50).

3. Втрачати або змінювати свій колір під впливом сонячного проміння; вицвітати. *Світло-русе волосся парубка за літо вигоріло і зробилось зовсім білим, мов шовкова трава* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 371); *Гімнастьорка вигоріла від сонця, а там, де був орден, полотно зелене* (Кучер, Чорноморці, 1956, 107).

4. *перен., розм.* Закінчуватися позитивним результатом; удаватися. *Сподіваюсь, що і з «Хліборобом» діло вигорить* (Л. Укр., V, 1956, 151); *Ну, як же твоя екскурсія в село, не вигоріла?* (Вас., III, 1960, 312); [Залеський:] *Але ваша справа, добродію Савуляк, тю-тю-тю — не вигоріла* (Собко, П'єси, 1958, 19).

ВИ́ГОРЬОВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́горювати.** *Його прикро вразило те, що університетська адміністрація поспішила виключити Павлика із складу студентів і позбавити з таким трудом вигорьованої стипендії* (Кол., Терен.., 1959, 245).

ВИГОРЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ГОРЮВАТИ,** *док., перех., розм.* Домагатися чого-небудь з великими труднощами і стражданнями. *Освітній ценз для сина вона вигорьовувала безсонними ночами над шитвом* (Смолич, Мир.., 1958, 30).

ВИ́ГОСТРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́гострити.** *Косили лан жнивів густих, Бряжчали вигострені коси* (Щог., Поезії, 1958, 376); *Всі дороги їм* [воякам] *відкриті Через гори і ліси, Гостро вигострені стріли, І шаблюки, і списи* (Олесь, Вибр., 1958, 353).

ВИ́ГОСТРЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́гострити.**

ВИ́ГОСТРИТИ *див.* **вигóстрювати.**

ВИ́ГОСТРИТИСЯ *див.* **вигóстрюватися.**

ВИГО́СТРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВИ́ГОСТРИТИ,** рю, риш, *док., перех.* Відточуючи, робити що-небудь гострим. *І, бризкаючи іскрами, коваль Вигострює мечів двосічних сталь* (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 145); *— А ви, мої невісточки-голубочки,.. батьків ніж вигостріть* (Кв.-Осн., II, 1956, 237); *Заплющивши ліве око, роздивляється* [Іванко] *правим — меч рівний, треба тільки на точилі вигострити* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 202).

ВИГО́СТРЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **ВИ́ГОСТРИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Відточуючись, робитися гострим.

2. *тільки недок.* Пас. до **вигóстрювати.**

ВИ́ГОТОВИТИ *див.* **виготовля́ти.**

ВИ́ГОТОВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́готовити.** *Згадалися десятки тисяч деталей, виготовлених оцими його руками* (Донч., III, 1956, 390); *На столику лежать виготовлені Ольгою вінчальні квіти* (Шиян, Гроза.., 1956, 521).

ВИ́ГОТОВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́готовити.** *—Я, чи бачите, не лікар. Я аптекар. Моє діло — виготовлення ліків* (Шиян, Гроза.., 1956, 276); *Тонка, довга, шовковисто-біла вовна асканійських овець йде на виготовлення найцінніших тканин* (Вол., Сади.., 1950, 222).

ВИГОТОВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виготовля́ти.**

ВИГОТОВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідко* **ВИГОТО́ВУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ГОТОВИТИ,** влю, виш; *мн.* ви́готовлять; *і* **ВИ́ГОТУВАТИ,** ую, уєш, *док., перех.* Виробляти, робити що-небудь. *Микола з Ігорем навощували папір, виготовляли мішені* (Кучер, Чорноморці, 1956, 426); *Потап Потапович сам виготував їй різці з новою заточкою* (Донч., VI, 1957, 343); //Створювати, складати (про діловий документ, твір і т. ін.). *Майор Журавльов уже виготовляв наказ Чорнобаю, і зв'язківець полку тут же його й повіз* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 359); *Я був дуже занятий, бо як тільки трохи поправився, мусив зараз засісти за роботу і до сьогоднішнього дня виготовити два оповідання* (Коцюб., III, 1956, 436); *Виготували робочі креслення домни, мартенів, прокатних станів* (Ю. Янов., II, 1958, 423).

ВИГОТОВЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* 1. Пас. до **виготовля́ти.** *Українське машинобудування повинно освоїти випуск нових конструкцій машин, устаткування і приладів, які досі ще не виготовлялися в нашій країні* (Наука.., 12, 1957, 4).

2. *діал.* Готуватися. *Настя нагадала, що треба виготовлятися до поминального обіду* (Л. Янов., I, 1959, 397).

ВИГОТО́ВУВАТИ *див.* **виготовля́ти.**

ВИ́ГОТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́готувати.**

ВИ́ГОТУВАТИ *див.* **виготовля́ти.**

ВИГО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вигóювати.** *Слина вживається твариною для облизування і вигоювання її ран, як це ми постійно бачимо* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 17).

ВИГО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВИ́ГОЇТИ,** ою, оїш, *док., перех.* Виліковувати рану, виразку, хворобу і т. ін.; робити здоровим кого-небудь. [Гапка:] *Свекруха працює, пухирів на руках не вигоює* (Кроп., II, 1958, 163); *З них* [камінчиків] *можна ножем наскребти білого порошку, і той порошок добре вигоює виразки* (Донч., VI, 1957, 36); [Долорес:] *Гляділа я його, носила воду опівночі і рани обмивала, і гоїла, і вигоїла* (Л. Укр., III, 1952, 335); *Коли Дорка Найденко йшла на станцію, щоб їхати до Києва показатися лікарям і вигоїти отой нестерпний кашель, вона стріла.. три підводи* (Ю. Янов., II, 1958, 326).

ВИГО́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.,* **ВИ́ГОЇТИСЯ,** оюся, оїшся, *док.* 1. Виліковуватися, ставати здоровим (після рани, виразки, хвороби і т. ін.). [Текля:] *Вона з чиряків ніколи і не вигоюється* (Кроп., I, 1958, 412); *Третину ув'язнених становили скалічені або хворі люди, що вигоювались тут* [у тюрмі] *без лікарської допомоги* (Досв., Вибр., 1959, 133); *Того літа мені було найліпше з ногою і, хто зна, якби не масаж, то, може б, вона і зовсім вигоїлась* (Л. Укр., V, 1956, 44).

2. *тільки недок.* Пас. до **вигóювати.**

ВИГРАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вигравáти** 4—8. *— Сир-Дар'я! — в захопленні скаже узбек навіть на скаргу про руїнницькі вигравання ріки* (Ле, В снопі.., 1960, 80); *Козака Мамая, крім настрою, крім інтелекту, крім сили духу геніального маляра, вразило.. вільне вигравання* *колориту, упевнений мазок повним пензлем* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 76).

ВИГРАВА́ТИ, виграю́, виграє́ш *і заст.* вигрива́ю, вигрива́єш, *недок.*, **ВИ́ГРАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Здобувати, одержувати що-небудь завдяки певній грі, при розігруванні лотереї і т. ін.— *І нащо ти граєш в карти, коли ти більше програєш, ніж виграєш? — спитала вона* (Н.-Лев., I, 1956, 380); *Всі сидять і грають в карти, Тільки Клара виграє* (Л. Укр., IV, 1954, 155); [Юхим:] *А ви не грали?* [Харитон:] *Та я ж виграв! Аж тринадцять копійок виграв...* (Кроп., II, 1958, 45); *В павільйоні ревла корова, яку можна було виграти в лотерею за десять копійок* (Смолич, II, 1958, 114).

2. *перех. і неперех.* Добиватися перемоги, позитивного результату в чому-небудь. *Вітчизно, земле многосила, ти виграєш останній бій* (Гонч., Вибр., 1959, 161); [Старшина:] *Я Казюку й сам добре знаю, не одну справу з ним виграв!* (К.-Карий, I, 1960, 41); — *І тобі не шкода, що ти не виграла в жодній змаганні?* (Ів., Вел. очі, 1956, 88); //Добиватися певної економії у чому-небудь. *Щоб виграти кілька секунд і тим часом зосередитись, Ніна потяглась рукою за зошитом* (Донч., V, 1957, 446); *Вона глянула назад, щоб побачити, скільки метрів виграла на цьому маневрі* (Смолич, I, 1958, 98).

◇**Вигрива́ти (ви́грати) час** — вкладатися в коротший відрізок часу, ніж потрібно; діставати перевагу в часі. *Розробляючи перспективний план розвитку економіки країни, партія виходить з необхідності виграти час в мирному економічному змаганні з найбільш розвинутими капіталістичними країнами* (Ком. Укр., 1, 1959, 2); *Він* [ворог] *виграв деякий час, поки Андрій та Михайло зупинилися біля свого товариша перевести дух і глянути, що з ним* (Трубл., I, 1955, 127).

3. *неперех.* Одержувати якусь перевагу, ставати кращим. *Кофта була обшита малиновим оксамитом, при котрому дуже вигравав її смуглявий вид та темні виразні очі* (Н.-Лев., IV, 1956, 66); — *Коли* [наукову працю] *опрацювати, так би мовити, художньо, вона тільки виграє від цього* (Ле, Міжгір'я, 1953, 480).

4. *тільки недок., перех. і неперех.* Грати на музичному інструменті щось; грати певний час. *І військо, як море, З знаменами, з бунчугами З лугу виступало Та на трубах вигравало* (Шевч., II, 1953, 137); *Вона хутко відкрила кришку* [піаніно], *вдарила кілька акордів, потім, захопившись, вигравала легеньку прелюдію* (Досв., Вибр., 1959, 233).

5. *тільки недок., неперех., перен.* Рухатися в різних напрямках енергійно, грайливо (про риб, комах і т. ін.).— *Піду над воду, спущуся над саму річку, полюбуюся як риба виграє..,— думає Христя* (Мирний, III, 1954, 242); *Бджоли вигравали проти сонця* (Кучер, Чорноморці, 1956, 361); //Гарцювати на коні. *Вигравали козаки на конях, мов хвилі на морі* (Н.-Лев., I, 1956, 457); //Рухатися дуже швидко, в різних напрямах, бушувати (про вітер, хвилі і т. ін.). *Вітер віє-виграває* (Гл., Вибр., 1957, 155); *Коли глянути на схід, то далеко бурхливими хвилями вигравала безкрая поверхня моря* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 160).

6. *тільки недок., неперех., перен.* Перебувати в діяльному, збудженому стані. *Виграє у м'язах сила, Ідемо плече в плече* (Бичко, Вогнище, 1959, 269).

7. *тільки недок. неперех., перен.* Переливатися барвами. *Сніжок під ногами поскрипує.. А як він виграє на світлі всіма барвами!* (Кол., Терен.., 1959, 186); *Багато прибрана вітрина вигравала блиском золота, жаринками коштовних камінців, тьмяним полиском срібла й дзеркальним світлом нікелю* (Кучер, Прощай.., 1957, 11); //Блищати, сяяти, відбиваючись у чомусь. *Місяць виграє на темних шибках вікон* (Мирний, I, 1954, 62); //Виділятися яскравим кольором, кольорами.— *Уже... Защебетала,— милуючись дружиною, на щоках якої вигравав здобутий біля печі рум'янець, добродушно промовив Горбатюк* (Руд., Остання шабля, 1959, 98); *Мальований комин вигравав усіма фарбами* (Кач., Вибр., 1947, 94); //Освітлювати рухливими плямами (про проміння, світло). *Воно* [сонце] *вигравало райдужними зайчиками на стінах* (Мокр., Острів.., 1961, 3); //Перебувати в русі, робитися більш або менш виразним. *На її обличчі вигравала щаслива посмішка* (Досв., Гюлле, 1961, 129); *Від кожного поруху під жупаном йому вигравали тугі м'язи* (Панч, III, 1956, 34).

8. Те саме, що **вигрива́тися** 1. *Пиво виграє* (Сл. Гр.).

ВИГРАВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВИ́ГРАТИСЯ**, ається, *док.* 1. В процесі бродіння досягати повної міцності. *Як виграється сирівець добре, то гарний* (Сл. Гр.).

2. *тільки недок.* Пас. до **вигрива́ти** 1, 2.

ВИ́ГРАВІРУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́гравірувати**. *Тамара побачила вигравірований портрет Леніна* (Хижняк, Тамара, 1959, 274).

ВИ́ГРАВІРУВАТИ, ую, уєш, *перех.* Док. до **гравірува́ти**. *Вигравірувати підпис.*

ВИ́ГРАВІЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́гравіювати**. *Знаходимо скульптури людей і тварин,.. або їхні зображення, вигравіювані на бивнях* (Нар. тв. та етн., 1, 1968, 72).

ВИ́ГРАВІЮВАТИ, юю, юєш, *перех.* Док. до **гравіюва́ти**.

ВИ́ГРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́грати** 1, 2. *Їжак узяв виграний заклад, дуката і кварту горілки, гукнув на свою жінку з борозди, і обоє пішли радісно додому* (Фр., IV, 1950, 66); *Вона спробує, раніше ніж човен удариться об шпунт, схопитись за його край і перестрибнути на перегатку. Тоді справа виграна* (Коцюба, Нові береги, 1959, 135); // **ви́грано**, *безос. присудк. сл. Бачура зрозумів, що суперечку виграно, що Вовченко здався* (Чаб., Тече вода.., 1961, 170).

ВИ́ГРАНИТИ *див.* **вигра́нювати**.

ВИГРАНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ГРАНУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Відповідно обробляючи, утворювати грані на поверхні твердих речовин (каменів, металів, скла). *Вигранувати алмази.*

ВИГРАНО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Вкриватися гранями.

2. Пас. до **виграно́вувати**.

ВИ́ГРАНУВАТИ *див.* **виграно́вувати**.

ВИГРА́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ГРАНИТИ**, ню, ниш, *док.*, *перех.* Те саме, що **виграно́вувати**. * Образно. *Я думав, що колись заволодію твоїм упертим серцем назавжди, що виграниTи я його зумію, мов діаманта чистої води* (Голов., Поезії, 1955, 45).

ВИГРА́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Те саме, що **виграно́вуватися**.

ВИ́ГРАТИ *див.* **вигрива́ти**.

ВИ́ГРАТИСЯ *див.* **вигрива́тися**.

ВИ́ГРАШ, у, *ч.* 1. Здобуття, одержання чого-небудь в процесі гри або розігрування чогось. *Аркадія Павловича оточили тісним кільцем. Йому пророкували виграш* (Шиян, Баланда, 1957, 138); *Дивлячись на програші та виграші інших, хлопець поступово проймався дивною непояснимою певністю, що йому повезе* (Гончар, Таврія.., 1957, 47).

2. Те, що одержане внаслідок вдалої гри або розігрування чогось. *Пан хвалиться виграшем, панич — нежданим гостюванням* (Мирний, III, 1954, 161); — *Знаєте що? — кажу я до хлопців.— Став хто за мене.. Виграю — твій виграш* (Мик., Кадильниця, 1959, 7).

3. *перен.* Вигода, користь від чого-небудь. *Небезпека для танків була велика, але ж і виграш міг бути путній, коли захопити непошкоджений міст і танкова частина матиме готову переправу* (Ю. Янов., I, 1958, 497); *Переробка керченських залізних руд на місці дасть великий економічний виграш* (Рад. Укр., 21.VI 1961, 2).

4. *перен.* Успіх, перемога у чому-небудь. *А він біжить і біжить навпростець порожнім полем, наче від того залежить виграш бою* (Кучер, Чорноморці, 1956, 457); *Це була страшна гра, гра зі смертю! На виграш у Васі не було майже ніяких шансів* (Собко, Скеля.., 1961, 134); *Хоч і дорого їм* [людям] *обійшовся торішній саботаж на сівбі озимих, проте виграш у цій боротьбі був не за окупантами* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 91).

5. *перен.* Заощадження у витраті внаслідок економії, вмілого використання чого-небудь. *Створення матеріально-технічної бази комунізму вимагатиме величезних капітальних вкладень. Завдання полягає в тому, щоб ці вкладення були використані найбільш розумно й економно, з максимальним результатом і виграшем часу* (Програма КПРС, 1961, 58).

ВИ́ГРАШКА, и, *ж.* 1. Те, що розважає, допомагає приємно проводити час; розвага. *У нашої старої пані Малії паничі були .. Вона й бере мене в покої Синкам на виграшку* (Шевч., II, 1953, 63); *Мимоволі зринули в голові його товариство, безпечні виграшки, щирі розмови, коли не було чого ховати в душі од хлопців* (Вас., I, 1959, 162).

2. Предмет, що служить дітям для гри, розваги; іграшка. [Марфа Варфоломіївна:] *Кажуть, що кожному зростові свої виграшки, а тобі й до старості ляльки людьми здаватимуться...* (Кроп., II, 1958, 269); * Образно. *Треба тільки завжди розрізняти органічно виниклі, потрібні неологізми від неологізмів— брязкалець, виграшок, цяцьок* (Рильський, III, 1956, 75).

ВИ́ГРАШНИЙ, а, е. 1. Який дає право на виграш, забезпечує виграш. *З невимовним трепетом Саша очікувала суботній номер центральної газети з опублікованою таблицею тиражу виграшної позики* (Ле, В снопі.., 1960, 112); *Виграшний білет.*

2. Який дає перевагу, сприяє успіхові. *Є ціла низка виграшних компонентів, що допомагають режисеру* (Довж., III, 1960, 296); *Сам Карпенко-Карий у своїй сценічній практиці.. приглушував ефектні і виграшні місця, коли це було потрібно для повноти ансамблю* (Життя К.-Карого, 1957, 236).

ВИ́ГРАШНО. Присл. до **ви́грашний** 2.

ВИ́ГРЕБТИ *див.* **вигріба́ти.**

ВИ́ГРЕБТИСЯ *див.* **вигріба́тися.**

ВИГРИЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вигриза́ти.**

ВИГРИЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ГРИЗТИ,** зу, зеш, *док.*, *перех.* 1. Гризучи, робити отвір або порожнину в чому-небудь. * Образно. *Високі скелі, гордо навислі над морем, піддались нарешті: море вигризло в них високі й глибокі гроти* (Коцюб., II, 1955, 300); //Гризучи, виїдати. *Жуки жужелиці живляться зерном. Під час його достигання вони виповзають на колос і вигризають вміст зерна* (Колг. Укр., 8, 1961, 23).

2. Гризучи, поїдати що-небудь цілком. *Білі плескаті зуби* [овець] *вигризають у корінь солодку бриндушу, храбуст або рожевий горішок* (Коцюб., II, 1955, 321); //*перен.* Знищувати повністю. *Вогонь вигризав рік у рік чималі кутки столиці* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 524); *Курява дороги насіла на них* [жінок] *густою верствою, вгризлася в їх шкіру і вигризла з неї всякий колір, усякий полиск свіжості* (Фр., II, 1950, 331).

3. *перен.* Здобувати що-небудь з великим завзяттям, запеклістю.— *Зубами, можна сказать, революцію вигризали! Он як!— констатував Іван, не приховуючи гордощів* (Смолич, Мир.., 1958, 41); *Я б, здається, на видиму смерть пішов, я б, здається, видер, вигриз би ту землю, бо без землі лихо людям* (Коцюб., I, 1955, 110).

ВИГРИЗА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **вигриза́ти** 1, 2.

ВИ́ГРИЗЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́гризти.** *Прислухався до найменшого шелесту й чув, як тріщала кожна травинка, вигризена вороним* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 17).

ВИ́ГРИЗОК, зка, *ч.* Обгризений шматок. * Образно. *Вітчизні віддати — не вигризки душ, А всю повноцінність життя або смерті* (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 8).

ВИ́ГРИЗТИ *див.* **вигриза́ти.**

ВИГРИМЛЯ́ТИ, я́є *і* **ВИГРИ́МУВАТИ,** ує, *недок.*, *розм.* Раз у раз гриміти, гуркотіти. *Здалека грім вигримляв* (Вовчок, I, 1955, 158); *Вдалині вигримляв грім, докотився глухий, гуркітливий* (Горд., I, 1959, 485); *Десь у гірських глибинах глухо вигримував бій* (Гончар, III, 1959, 316).

ВИГРИ́МУВАТИ *див.* **вигримля́ти.**

ВИ́ГРІБ, у, *ч.*, *спец.* Вигрібна яма вбиральні або яма для помий, нечистот. *Головною вимогою до вигребів є водо- і повітронепроникність* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 352).

ВИГРІБА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вигріба́ти.**

ВИГРІБА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ГРЕБТИ,** бу, беш; *мин. ч.* ви́гріб, гребла, ло; *док.* 1. *перех.* Гребучи, витягати, вибирати звідки-небудь щось сипке, розсипчасте і т. ін. *Взяв* [Валя] *граблі, сінце з-під яблунь вигрібає* (Вас., II, 1959, 183); *Зайченятком котиться* [Ксеня] *до припічка, вигрібає коцюбою жар і починає видувати вогонь* (Стельмах, Хліб.., 1959, 388); *Юрко з Уласом скотили камінь в кутку печери, вигребли землю з ями й знайшли здоровий казан з червінцями* (Н.-Лев., III, 1956, 293); *Вигріб* [друг] *жменю золотих* (Мал., I, 1956, 394); //Риючи, розгрібаючи, знаходити, видобувати що-небудь. *З'являлись* [Кирило та Устя] *тут, там, збирали квітки, вигрібали з-під листя гриби* (Коцюб., II, 1955, 214); *Нюхнув* [Треф].. *і почав одгрібати сіно. Гріб, гріб і вигріб свинячий окіст* (Вишня, I, 1956, 416).

2. *перех.* Гребучи, робити яму, заглибину в чому-небудь. *Квочка вигребла яму саме серед огудиння* (Н.-Лев., II, 1956, 370); *Він, молодий лікар санбату, пам'ятає себе в невеличкому окопчику, який вигріб перед фронтом ворога* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 179).

3. *неперех.* Гребучи веслами або руками, випливати куди-небудь. *Хлопці, коли вже вигребли в море, тільки тоді помітили, що міноносець і катер підійшли до берега, де стояли баржі* (Панч, II, 1956, 532); *Коли вже пустився берега, то пливи, вигрібай на бистрину* (Мушк., Серце.., 1962, 7).

ВИГРІБА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ГРЕБТИСЯ,** буся, бешся, *док.* 1. Розгрібаючи руками землю, каміння і т. ін., вибиратися, звільнятися. *Чумаченко.. побачив засипану до пояса людину, що одгрібала себе руками. Нещасному, що так вигрібався, не вистачало повітря, і його голова хилилася набік* (Тют., Вир, 1964, 316).

2. Гребучи веслами або руками, пересуватися, пливти по воді. *Дев'ять днів вигрібалися навпроти води дужі молоді веслярі* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 439); //Випливати з глибини на поверхню. *Роман плюхнувся і поплив.. По-тваринному таки вигрібався на поверхню, одпльовувався гіркою зеленою водою і знову гріб* (Ле, Клен. лист, 1960, 83); * Образно. *Дивиться мати вслід* [Уласові], *плаче: виросло на толоках межи коровами*

високе, як бур'янина, та невідомо, чи вистачить у нього сили вигребтися на житейську хвилю (Тют., Вир, 1960, 50).

3. *тільки недок.* Пас. до **вигріба́ти** 1, 2. *Заплющити б очі і не дивитися на той убогий колос, що сухотними дитячими рученятами вигрібається з пирію* (Стельмах, II, 1962, 409).

ВИГРІБНИ́Й, а́, е́. Який очищають, спорожнюють, вигрібаючи, вибираючи вміст. *Незабаром вона.. спинилася в одному із тих нічим не примітних дворів, у яких діряві столітні сараї перемежаються з щедро побіленими густим вапном вигрібними ямами* (Руд., Остання шабля, 1959, 33); *Вигрібні убиральні складаються з приміщення убиральні, вигребу і витяжної вентиляції* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 351).

ВИ́ГРІВ, у, *ч.* Дія за знач. **ви́гріти** 1, 2. *Ливні дощі стривожили Теклю.. Сіно в копицях вимокло, як коноплі. Нема вигріву* (Горд., I, 1959, 486).

ВИГРІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ГРІТИ,** ію, ієш, *док.* 1. *перех.* Випромінюючи, виділяючи тепло, гріти, обігрівати кого-, що-небудь протягом певного часу. *Вигрівай та вирощай, ясне сонце, добре зерно!* (Мирний, IV, 1955, 321); *Сонце знялося над зеленою халупою, вигрівало землю* (Горд., II, 1959, 7).

2. *перех.* Гріти протягом певного часу частину тіла, повернувши її до джерела тепла. *Воблий вигрівав проти огню спину, а мені огонь бив у щоку* (Вас., I, 1959, 142); *Дріма, мурличе* [кіт], *вигріває На сонечку живіт* (Бойко, Ростіть.., 1959, 73); //Витримувати кого-, що-небудь у теплі, створивши відповідні умови. *Порадив* [лікар] *вигрівати хвору, виписав ліки* (М. Ол., Леся, 1960, 100).

3. *неперех.* Випромінювати, виділяти тепло. *Сонце вже вигрівало теплим подихом* (Ле, Вибр., 1939, 96); *Зійде та вигріє сонечко — закапле з стріхи* (Вовчок, VI, 1956, 304).

ВИГРІВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ГРІТИСЯ,** іюся, ієшся, *док.* 1. Грітися протягом певного часу, одержуючи, маючи достатню кількість тепла. *З води біжить на пісок вигріватись* [Івась], *з піску в воду та знов на пісок* (Н.-Лев., I, 1956, 104); *Запаливши цигарку,* [Роман Петрович] *вигрівався під ковдрою* (Коз., Сальвія, 1959, 175); *Ні, таки краще вигрітись на сонці як слід!* (Коцюб., III, 1956, 315).

2. *тільки недок.* Пас. до **вигріва́ти** 1.

ВИ́ГРІМ, грому, *ч.* Сильний, гучний гуркіт. *Іскри кованої криці, Кров і грози — вишні; Блискавиці, луговиці, Вигроми горішні* (Ус., Дорогами.., 1951, 141); *І ревіння моторів, І трахкання зеніток, і вигрім могутнього вибуху — все було неймовірним, швидким, як бурхливе сновиддя* (Гончар, Земля.., 1947, 98).

ВИ́ГРІТИ *див.* **вигріва́ти**.

ВИ́ГРІТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́гріти** 1, 2. *Дні зарясніли веселим кольором, вигріта земля буйно хвилювала травами* (Горд., II, 1959, 12); *Славко лежав на вигрітій сонцем траві* (Кучер, Чорноморці, 1956, 108).

ВИ́ГРІТИСЯ *див.* **вигріва́тися.**

ВИ́ГУБИТИ *див.* **вигу́блювати.**

ВИ́ГУБЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́губити**.

ВИГУ́БЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вигу́блювати**.

ВИГУ́БЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВИГУБЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́ГУБИТИ,** блю, биш; *мн.* ви́гублять; *док., перех.* Знищувати, умертвляти всіх або багатьох. *Цар зараз же видав указ, щоб ніхто не смів дітей вигублять* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 244); *Але немає на Україні села, чи хутора, а то більше — міста, де б німецькі людоїди не вбили когось, не повісили, не замучили. Мільйони населення вигубили* (Ле, Мої листи, 1945, 200).

ВИГУБЛЯ́ТИ *див.* **вигу́блювати.**

ВИ́ГУК, у, *ч.* 1. Голосно викрикнуте, вигукнуте слово, фраза або звук, який передає певне почуття. *Вона* [сусідка] *трохи спізнилась...— Як! знову вона? — скрикнула Марта. Однак їй зараз стало досадно за вигук* (Коцюб., II, 1955, 292); *Їхні голоси перекрив дружний вигук «Ура!»* (Панч, В дорозі, 1959, 139); *Після вигуків здивування запанувала глибока тиша* (Донч., III, 1956, 18).

2. *лінгв.* Незмінна частина мови, яка служить для безпосереднього виявлення почуттів і вольових виявів.

ВИ́ГУКНУТИ *див.* **вигу́кувати.**

ВИГУ́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вигу́кувати.** *Галецька трохи повеселішала та пожвавішала од такого веселого вигукування* (Н.-Лев., IV, 1956, 304); *Рев бидла, лемент і стогін стоптаних, крик і вигукування тих, що на горі, зливаються в дикий гомін* (Л. Укр., II, 1951, 209).

ВИГУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ГУКНУТИ,** ну, неш, *док., перех. і неперех.* Голосно викрикувати слово, фразу, видавати звук, що передає певне почуття. *Громада не розходилась цілий день: вигукувала та викрикувала аж до самого вечора...* (Мирний, II, 1954, 197); *Вночі він спав тривожно, щось вигукував, стогнав* (Мик., II, 1957, 184); *Галя вигукнула: — Мамо! Ярмарок, ярмарок! О, ходім, мамочко, ой, ходім, сердечко, хутчій у ярмарок!* (Вовчок, I, 1955, 303); *Микола з своїми товаришами прибіг у порт і від здивування тільки вигукнув: — Ого!* (Панч, II, 1956, 527).

ВИ́ГУЛ, у, *ч., с. г.* 1. Обнесене огорожею місце під відкритим небом, призначене для перебування худоби, птиці. *Через село протікає невелика річка, а на її берегах є дуже добрі вигули для гусей* (Колг. Укр., 2, 1959, 36).

2. Дія і стан за знач. **вигу́люватися.** 1. *Навесні поставили на вигул і відгодівлю 228 бичків і вибракуваних телиць* (Колг. Укр., 11, 1961, 25).

ВИГУ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ГУЛЯТИ,** яю, яєш, *док., розм.* 1. Гуляти протягом певного часу. *Мавра суворо вичитувала дочці: ходить як п'яна, впору не з'їсть, не поспить, як поведе бригаду, коли вигулюватиме ночі?* (Горд., Дівчина.., 1954, 46); *Тепер вони* [хлопчики] *цілий день вибігають та вигуляють по улицях...* (Мирний, IV, 1955, 90); // Багато гуляти. *Мати возькається з хворим, а я собі вигулюю...* (Мирний. III, 1954, 162).

2. *тільки недок.* Вільно, без обмежень ходити, бігати. *Йдуть* [стрільці] *туди, де є лисиці, Де вигулюють зайці* (С. Ол., Вибр., 1959, 79).

3. *перен.* Бути незасіяною, пустувати (про землю). *— Там і для нас десь вигулює грунт,— захмелілими очима подивився* [Мар'ян] *поверх панської землі, начеб за нею мав побачити і свій наділ у Сибіру* (Стельмах, I, 1962, 28); *В артілі було чимало землі, яка споконвіку вигулювала. Це яри, балки, так звані непридатні землі* (Рад. Укр., 22.XI 1961, 2).

ВИГУ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ВИ́ГУЛЯТИСЯ,** яюся, яєшся, *док.* 1. *с. г.* Випасатися на пасовищі. *Її можна було бачити і на далекому полі, і ще далі в степу, де вигулювались на пастівнику отари овець* (Донч., IV, 1957, 405); // *розм.* Виростати на свободі, набуваючи здоров'я, повноти. *А я собі вигулюю. Вигулялася така здорова, огрядна!* (Мирний, III, 1954, 162).

2. *розм.* Гуляти довго, досхочу. — *Ляже не клята, встане не м'ята, наїсться, нап'ється, вигуляється, так чому ж їй не бути хорошою* (Вас., I, 1959, 266); *Хай не мучиться молодняк по стайнях, по денниках, хай бігає, вигулюється* (Вишня, II, 1956, 59).

3. *безос., рідко.* Ставати світлішим, вияснюватися (про погоду). *Вигулюється там, а тут іще запнуто. Блисне,— упустить на чугунне і довго ковзається і гуде. (Дощ іде...)* (Тич., I, 1957, 113).

ВИ́ГУЛЯНИЙ, а, е. Який набрався сил, виріс або відпочив на волі. *Та коли підводчик, значно молодший за пасажира, схопився на весь зріст і гукнув на вигуляного коня, хлопці в першу мить сторопіли* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 32); *Дужий і вигуляний, а до того ж, наляканий звіром, мов вітер, нісся* [Сокіл] *між деревами* (Міщ., Сіверяни, 1961, 105); *У Трохименка защеміло з образи серце: що вона — ця випещена й вигуляна* [панна] *— збирається робити з дівчам?* (Кос., Новели, 1962, 131); // Який пустував, був незасіяний (про грунт, землю і т. ін.). *Почалася спішна підготовка до засіву озиминою великих вигуляних за війну ланів, що перебували під толокою* (Крот., Сини.., 1948, 413).

ВИ́ГУЛЯТИ *див.* **вигу́лювати.**

ВИ́ГУЛЯТИСЯ *див.* **вигу́люватися.**

ВИ́ГУЛЬКНУТИ *див.* **вигу́лькувати.**

ВИ́ГУЛЬКНУТИСЯ, нуся, нешся, *док., діал.* Вигулькнути. *Вигулькнувся щупачок на широкій річці; Поклонився Іван дівчині Марійці* (Чуб., V, 1874, 262).

ВИГУ́ЛЬКУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ГУЛЬКНУТИ,** ну, неш, *док., розм.* 1. Виринати з води. [Сирени:] *Поглянь, царице, З пітьми ночі вниз на хвилі, Млистим блиском заяскрілі, І осяй в'юнкий народ, Що вигулькує із вод* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 321); — *На Сибір я не хочу, а жінку без грошей таки швиргону в канаву або в Дніпро, щоб і не вигулькнула з води!* (Н.-Лев., IV, 1956, 282); *Вигулькнувши з води, Маруся попливла наввимашки* (Донч., V, 1957, 136).

2. Раптово, швидко з'являтися звідки-небудь, з-за чогось; показуватися, виглядати. *До того ж Микола час від часу вигулькував з будки, щоб усі бачили, хто за ґуфлера* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 53); *Ось вигулькнула з-за гори ціла колонія вітряків* (Коцюб., I, 1955, 239); *З темряви знову вигулькнув чоловік, підкрався до купи* (Кучер, Трудна любов, 1960, 67).

ВИ́ГУЛЬНИЙ, а, е, *с. г.* Прикм. до **ви́гул.** *Дуже корисно під час хорошої погоди у вигульних двориках годувати молодняк грубими кормами (сіном, доброякісною соломою)* (Колг. енц., I, 1956, 115); // Стос. до вигулу. *Для зміцнення організму лисиць та підвищення апетиту у них слід запроваджувати вигульну систему утримання* (Наука.., 5, 1958, 28).

ВИГУ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Раз у раз гупати. *В сінях Мар'ян довго вигупує чоботиськами, обтрушує сніг, потім іде за вчителем через єдиний клас до невеличкої кімнати* (Стельмах, Хліб.., 1959, 187).

ВИД ^{1}, у, *ч.* 1. Те саме, що **обли́ччя.** *Тато сидів коло вікна на тапчані, тільки в шматті, розхристаний, аж груднину видно, і краплями піт тече по виду* (Свидн., Люборацькі, 1955, 10); *І стала жить Ганнусенька в своїй сім'ї, в роду, така русява, русенька з рум'янцем на виду* (Тич., II, 1957, 12); // *рідко.* Вигляд, зовнішність. *Взяла на себе вид Енея, До Турна просто понеслась* (Котл., I, 1952, 263); *Здалеку веселий вид має сільце* (Коцюб., I, 1955, 436).

◇ **З ви́ду** — маючи той чи інший вигляд. *Вже сніг укрив землю, як Лукина вернулась до Клима, страшна з виду* (Н.-Лев., III, 1956, 359); **Не подава́ти (пода́ти, пока́зувати, показа́ти) ви́ду** — не виявляти своїх почуттів, приховувати їх. *Виду не подала Тамара, що приємно їй було це почути: вперше заговорила мати про листівки* (Хижняк, Тамара, 1959, 68).

2. *на що і без додатка.* Частина місцевості, яку видно; краєвид. *Я вилізла тільки на одну* [могилу], *але зате на саму найвищу,— вид з неї дуже широкий і хороший* (Л. Укр., V, 1956, 245).

3. *заст.* Те саме, що **Вид на прожива́ння.**

Вид на прожива́ння, *заст.*— документ, особове посвідчення, що дає право проживати де-небудь. *Мені паспорт не потрібен, у мене студентський вид на проживання* (Бурл., Напередодні, 1956, 94).

◇ **Ви́дом вида́ти** *див.* **вида́ти; На виду́** — так, що видно.— *Так я махнув на все, та оце як бачите... У часні пішов.— І про це чули... Важка служба! Клопотна служба! Перед усіма на виду* (Мирний, III, 1954, 265); *Колона полку була в розвідників на виду* (Гончар, I, 1954, 398).

ВИД ^{2}, у, *ч.* 1. Окрема галузь роботи, заняття, різновид в ряді предметів, явищ і т. ін.; тип. *Обмінюючи продукти, люди прирівнюють найрізніші види праці* (Ленін, 21, 1950, 41); *По виробництву основних видів промислової продукції на душу населення Україна залишить позаду багато капіталістичних держав* (Цюпа, Україна.., 1960, 293).

2. Підрозділ, що об'єднує ряд предметів, явищ за спільними ознаками і входить до складу загальнішого вищого розділу — роду. *Елегія — вид лірики.*

3. Нижча одиниця в системі класифікації тваринного та рослинного світу, що об'єднує тварин або рослини, які мають однакові ознаки, і входить до складу вищої одиниці — роду. *В природі є до 200 видів однорічних, дворічних і багаторічних люпинів* (Колг. енц., I, 1956, 409); *Розгортаючи руками травостій, Валерик пробував розшукати серед нього знайомі, штудійовані в школі степові види* (Гончар, Таврія.., 1957, 123).

4. *лінгв.* Граматична категорія в слов'янських і деяких інших мовах, що характеризує дію і стан з погляду їх тривання, становлення, розгортання або цілісності, результативності, завершеності в часі. *Недоконаний вид; Доконаний вид.*

ВИДА́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **видава́ти** 5. *Він прочитував щодня всі газети, видавані в Галичині, щоб поінформуватися про настрій у краю* (Фр., IV, 1950, 164); *Потрапив до наших рук журнал «Літопис Червоної Калини», видаваний на Західній Україні ще перед війною* (Вишня, I, 1956, 271).

ВИДАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **видава́ти** 1, 4—6.

ВИДАВА́ТИ, даю́, дає́ш, *недок.,* **ВИ́ДАТИ,** дам, даси, *док., перех.* 1. Давати, відпускати на руки що-небудь із запасів, місць зберігання і т. ін. *По цілих днях він вештавсь од стодоли до стайні, од обори на тік, видавав челяді харч, коням обрік та зерно птиці* (Коцюб., II, 1955, 83); *Він* [кок] *сам видає по дві цибулини в день кожному бійцю* (Кучер, Чорноморці, 1956, 420); *Роби і роби, а що заробила? Навіть оцю шаль хазяїн видає їй лише видавцем, коли посилає на люди, а потім знову ховає в скриню, замикає на ключ* (Гончар, II, 1959, 219); // Давати що-небудь належне комусь на основі офіційного розподілу або виділення. *Бродовський вилаяв бурлак, одлічив і видав гроші і вилічив за всі дні, коли бурлаки були слабі й не були на роботі* (Н.-Лев., II, 1956, 209); *Всім* [студентам], *зважаючи на їхнє звання курсантів, видали обмундирування командирське* (Гончар, Людина.., 1960, 63); — *Коли платні не можна збільшити, видайте премію* (Донч., II, 1956, 89); // Передавати кого-небудь силою, проти його волі, переслідувачеві, ворогові.— *Чи не думають вони для врятування себе самих видати мене в руки станового?* (Фр., II, 1950, 163).

2. *перев. із сл.* заміж, *також за кого.* Одружувати, дозволяти дівчині або примушувати її одружитися. *Мати так само була привітна до Балабухи, бо вже був час видавати Олесю заміж* (Н.-Лев., III, 1956, 45);

Через два роки видала Яресьчиха Мокрину за молодого кучера в лісництво (Гончар, Таврія.., 1957, 10).

3. Видобувати з надр землі або виготовляти на виробництві (яку-небудь продукцію). *Всі розрахунки точні в мартенівський цех ідуть, і пробну гарячу плавку мартенівці видають* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 32); *— Ви тільки глянули б, що робилося, як видали на-гора першу вагонетку руди. Свято з усіх свят: квіти, музика, промови!..* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 78); // *розм.* Давати якусь кількість сільськогосподарської продукції (про певну ділянку і т. ін.). *Кілька поменших порічин, не покритих лісом, надавалися до хліборобства і видавали щороку багаті збори вівса, ячменю і проса* (Фр., VI, 1951, 22).

4. Утворювати звук за допомогою відповідних органів (про людей, тварин). *Русалка в очереті видає глухий стогін досади і зника в тумані* (Л. Укр., III, 1952, 220); *Лютий, хижий птах-шуліка, гостродзьобий, превеликий, злісний клекіт видає й лебедицю білу б'є* (Забіла, У .. світ, 1960, 137); // Утворювати звук ударом, проходженням струменя повітря крізь вузький отвір і т. ін. (про предмети). *Великий дзвін на каховській дзвіниці надколений, і звук він видає короткий, хряпаючий* (Гончар, Таврія, 1952, 35).

5. Випускати в світ друковані твори. *У 1878-79 р. видавав я разом з М. Павликом редагований в соціалістичному дусі місячник «Громадський друг»* (Фр., I, 1955, 36); *Ось гранки — збірку лірики видаю* (Головко, II, 1957, 473); *Якби я видавала її* [книжку] *тепер, то видала б інакше* (Л. Укр., V, 1956, 92).

6. Робити відомим, розкривати, показувати, виявляти якусь особливість, стан. *Вимова видає в ньому грузина* (Собко, Шлях.., 1948, 37); *Я знаю, про що зараз думає мама: її видають тяжкі зітхання* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 4); *Коли ж його ранило люто в плече, Затиснуті губи не видали муку* (Мал., II, 1956, 87); // Викривати, виказувати кого-небудь, розголошувати таємницю. *— Ви що ж мовчите? Не хочете видавати своїх спільників?* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 419); *Ураз він подумав, що може видати військову таємницю, і прикусив язика* (Панч, II, 1956, 198).

◇**Видавáти (ви́дати) [себé] з головóю** *див.* **головá.**

7. *за кого — що.* Удавати з себе кого-небудь. *Вже восени поселив* [Улас] *Марину у баби-шептухи, наказавши, щоб вона себе видавала за його небогу Пріську* (Мирний, IV, 1955, 238); // Представляти не тим, хто або що є насправді. *Не обминув драматург і тогочасних судових порядків з їх хабарництвом та крючкотворством, які панівні класи видавали за правосуддя* (Життя К.-Карого, 1957, 101).

8. Офіційно оголошувати (про накази, розпорядження і т. ін.). *Старшина розійшлася, а гетьман видав наказ зрубати зараз Бородавці голову* (Мак., Вибр., 1956, 523).

ВИДАВА́ТИСЯ, даю́ся, дає́шся, *недок.,* **ВИ́ДАТИСЯ,** дамся, дасися, *док.* 1. Здаватися, сприйматися так чи інакше, таким чи інакшим. *Легенько-легенько я виповз із-під кожуха, але так, щоб він лежав так само і щоби здалека могло видаватися, що я лежу на місці* (Фр., II, 1950, 24); *— Знаєте? Мені видається, що за нами стежать...* (Ірчан, II, 1958, 14); *Запилена, вже жовта трава видавалася м'якою жаданою постіллю* (Збан., Єдина, 1959, 276); *Він сам не знав, як до того прийшло, що Маланка видалась йому найкращою дівкою, яку коли-небудь бачив* (Кобр., Вибр., 1954, 191); *Очі її, звернені саме на мене, сіяли фосфоричним світлом якимсь і видалися мені незвичайно великі...* (Коб., I, 1956, 533).

2. Бувати, траплятися. *Ночі видавались теплі* (Шиян, Баланда, 1957, 60); *Відтоді в неділю чи в свято, чи так видалась вільна година — Гнат щезав з хати* (Коцюб., I, 1955, 27); *Зима видалась люта, море біля берегів замерзло, степи замело снігом* (Дмит., Наречена, 1959, 14).

3. Виступати наперед порівняно з чим-небудь. *Марина була чорнява.. Лице в неї було довгеньке, внизу гостре і видавалось вперед* (Н.-Лев., I, 1956, 76); *Накриття ховало темну безодню, з боків якої видавалися залізні рейки* (Досв., Вибр., 1959, 323); *Як та сокирка, видалась вона* [борода] *вперед* (Мирний, II, 1954, 150); // *тільки недок., перен.* Виділятися, відрізнятися чим-небудь, бути помітним завдяки якійсь властивості, характерній рисі. *Видавались з маси співу такі чисті та дужі голоси, котрі зробили б честь сцені у великих театрах* (Н.-Лев., II, 1956, 403); [Панна Ромця:] *Щось орлине, сміливе видається в ньому* (Вас., III, 1960, 200).

4. *тільки недок.* Друкуючись, виходити в світ. *Він же* [«Другий вінок»] *таки буде видаватися і то не в довгому часі, як тільки збереться матеріал* (Л. Укр., V, 1956, 44); *На Україні «Маніфест Комуністичної партії» видавався українською мовою багато разів і великими тиражами* (Вісник АН, 1, 1957, 42).

5. *розм.* Виходити заміж. *Дарочка бачила таке гільце у сусідів, коли їхня дівка видавалася заміж* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 60); *І стали за нею упадати хлопці, навіть із сусіднього села,.. а Мотря, на диво усім, видалася за Трохима Війтенка* (Панч, В дорозі, 1959, 189).

6. *тільки недок.* Пас. до **видавáти.** *В одному місці на боротьбу* [з філоксерою] *видавались усі гроші, в другому філоксера спокійно жерла виноградники* (Коцюб., I, 1955, 223).

ВИДАВЕ́ЦЬ, вця́, *ч.* Особа або установа, що видає, випускає у світ друковані твори. *Опісля порадила їй Оксана одного видавця, про котрого знала напевно, що приймає подібні праці, як Наталчина* (Коб., I, 1956, 341); *Бальзак зітхнув, безпорадно розвів руками і попросив вибачення. Йому ще треба попрацювати. Паризькі видавці вимагають* (Рибак, Помилка.., 1956, 95).

ВИ́ДАВИТИ *див.* **видáвлювати.**

ВИ́ДАВИТИСЯ *див.* **видáвлюватися.**

ВИ́ДАВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́давити.** *Природа ж, світ увесь — мов видавлений сік із винограду, і ми його п'ємо* (Тич., II, 1957, 60); *Сухорляве, наче видавлена цитрина, обличчя офіцерика розпливлося в її очах червоною плямою* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 125); *Іноді цілими годинами билася вона над якимись напівзниклими рядками, написаними ледве помітно олівцем або й просто видавленими нігтем* (Сміл., Сад, 1952, 233).

ВИДА́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **видáвлювати** 1, 4. *Видавлювання канавок провадять на другій швидкості трактора* (Шкідн. і хвор. рослин, 1956, 58).

ВИДА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВИ́ДАВИТИ,** влю, виш; *мн.* ви́давлять; *док., перех.* 1. Натискуючи, видаляти назовні, видобувати що-небудь (перев. рідину). *Журавлину перебирають і промивають, кладуть у каструлю, видавлюють сік, а вижимки заливають водою, дають добре прокипіти* (Укр. страви, 1957, 279); // Стискуючи що-небудь, звільняти від якоїсь рідини і т. ін. *Угри свої Риндін старанно видавлював перед люстерком кожної вільної хвилини, але вони від того не сходили* (Донч., II, 1956, 116); *— Треба скинути й сорочку, — хай болячки всі на виду. Якусь, може, треба йодом припекти, якусь, може, проколоти та видавити* (Головко, II, 1957, 73).

2. Давлячи, натискуючи, вибивати, виламувати що-небудь. *Раптом тріснуло скло, і скалки посипалися геть*

на колію.— Хто це зробив? Штраф! Знову видавили вікно! — гукала кондукторша (Автом., Щастя.., 1959, 35).

3. *перен.* Через силу, примушуючи себе, говорити що-небудь або виявляти якісь почуття.— *А ти, Ежен, на другий раз не перебивай мені, як я хочу що говорити..,— сказав попередній бесідник, опершися о стіл і видавлюючи кислий усміх* (Фр., I, 1955, 319); *Степура важко видавлює з себе товстими, ніби обвареними губами: — Бомбили вночі Київ, Севастополь і ще якісь міста...* (Гончар, Людина.., 1960, 8); — *Хи,— Юхрим за звичкою видавив з себе подобу сміху, але ні один мускул не ворухнувся на його побабченому обличчі* (Стельмах, Хліб.., 1959, 347); // *з кого.* Примушуючи, спонукаючи кого-небудь до чогось, одержувати щось. *Одному залегко правитись віршем, а другому — хоч дави його! — а вірша з його не видавиш* (Мирний, V, 1955, 377); *Недарма кажуть, що з Данила Мармури слова не видавиш* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 55).

Вида́влювати (ви́давити) сльо́зи (сльозу́) — викликати сльози.— *Та й кріпка ж яка* [горілка], *аж сльози видавила! — додав старий, утираючи рукавом очі* (Мирний, IV, 1955, 49); *Біль і образа видавили в мене сльозу* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 32).

4. Натискуючи, робити заглибину на (в) чому-небудь. *Білий комір сорочки визирав із френча, видавлював на шиї червону смужку* (Тют., Вир, 1964, 407).

ВИДА́ВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́ДАВИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Видалятися назовні при натискуванні (перев. про рідину).

2. *тільки недок.* Пас. до **вида́влювати.**

ВИДАВНИ́ЦТВО, а, *с.* 1. Установа, що видає різні види друкованих творів. *Щодо моєї драми, то у мене просив її Стешенко для якогось полтавського видавництва* (Л. Укр., V, 1956, 229); *Державне видавництво політичної літератури випустило в світ окремою брошурою «Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654—1954 рр.)»* (Рад. Укр., 20.I 1954, 1).

2. *заст.* Дія за знач. **видава́ти** 5. *Дуже зраділо моє серце, вичитуючи .. про Ваше бажання розпочати видавництво українського літературно-наукового місячника* (Мирний, V, 1955, 357).

ВИДАВНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **видаве́ць.**

ВИДАВНИ́ЦЬКИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **видавни́чий.** *Щасти Вам доля в Ваших видавницьких замірах* (Мирний, V, 1955, 396).

ВИДАВНИ́ЧИЙ, а, е. Стос. до видання або до видавництва. *Як там Ваша видавнича спілка? Що нового видали?* (Коцюб., III, 1956, 221); *З року в рік розширюється видавнича діяльність Академії наук Української РСР* (Вісник АН, 3, 1957, 42).

ВИ́ДАВЦЕМ, *присл., розм.* Міряючи, скупо, ліченими кількостями.— *Давай, отамане, добру вечерю, а то .. роботи дає багато, а харч дає видавцем* (Н.-Лев., II, 1956, 250); *Надолужувала* [біднота] *картоплею, буряками,.. і те матері видавали видавцем дітям* (Мирний, IV, 1955, 255); // Даючи на певний час.

ВИ́ДАЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́далити.**

ВИ́ДАЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́далити.** *Експериментальні дослідження на тваринах показали, що видалення будь-якої залози внутрішньої секреції призводить до тяжкого хворобливого стану* (Наука.., 8, 1958, 24).

ВИ́ДАЛИТИ *див.* **видаля́ти.**

ВИДАЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **видаля́ти.** *Передзбиральне видалення листків бавовнику сприяє підвищенню продуктивності машин на збиранні бавовни і зменшує її засміченість* (Техн. культ., 1956, 258).

ВИДАЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́ДАЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* Забирати звідки-небудь геть; відкидати, вирізувати, знищувати і т. ін. *З картоплі, що використовується для годівлі корів сирою, старанно відбирають і видаляють загнилі бульби* (Колг. Укр., 1, 1957, 21); *Загальна хірургія здебільшого видаляє уражені тканини і органи, щоб врятувати весь організм* (Наука.., 5, 1958, 18); *Вони* [хвороботворні мікроорганізми] *проникають також в устя волосяних мішечків, звідки їх важко видалити* (Шк. гігієна, 1954, 90).

ВИДАЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* 1. Виходити звідкись геть, залишати місцеперебування. *Виділювана внаслідок окиснення вуглекислота видаляється з організму через легені в процесі видиху* (Шк. гігієна, 1954, 81).

2. Пас. до **видаля́ти.**

ВИ́ДАНИЙ ^{1}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́дати.** *Аліна побачила Костя Хмеля, який сів коло неї з деркачкою в руці, виданою йому, як учасникові шумового оркестру* (Ю. Янов., I, 1958, 471); *Блищить-іскриться виданий на-гора антрацит* (Дмит., Обпалені.., 1962, 200); *Чотири збірники моїх новел, видані «Видавничою Спілкою», обнімають усі мої опубліковані досі новели* (Коцюб., III, 1956, 287); // **ви́дано,** *безос. присудк. сл. Тихцем видано її заміж за пастуха* (Фр., II, 1950, 111).

ВИ́ДАНИЙ ^{2}, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин ч. до **вида́ти.** *З їх* [карет] *виходило всяке панство і прямісінько простувало у парадні двері, перед котрими (досі ще не видане диво у городі) стояв страшного росту швейцар* (Мирний, III, 1954, 286).

Де це (се) ви́дано — уживається при вираженні здивування або обурення. *Як то можна! та де се видано! та хто таке чув, щоб вільна козачка за кріпака оддавалась!* (Вовчок, I, 1955, 22); — *Чи, може, вдома печі мало? — обурився Олександр Підіпригора: де ж це видано, щоб на серйозні збори ще й баби з'являлися* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 17).

ВИДА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **ви́дати** 5. *В своєму листі я виложив і погляд на видання альманаху* (Мирний, V, 1955, 374); *Перше видання «Маніфесту Комуністичної партії» українською мовою було здійснене у 1902 р. у Львові* (Вісник АН, 1, 1957, 42).

2. Окремий друкований твір, збірка і т. ін., виданий у світ. *Що тепер видаєте? Чи вийшла ще книжка після моєї? Як розходяться Ваші видання?* (Коцюб., III, 1956, 209); *Виїжджаючи з Москви, Федоров узяв кілька надрукованих ним книг, матриці, заставки, кінцівки; його видання, надруковані в Заблудові, а потім у Львові, дуже близькі до російських* (Іст. УРСР, I, 1953, 172).

3. Сукупність тотожних примірників якої-небудь книги, виданих одночасно. *У виданні (петербурзькому) моїх оповідань, що. саме тепер виходить, видавець не побоявся помістити сю річ* [«Невідомого»] (Коцюб., III, 1956, 388); *Протягом півтора місяця в Росії було розпродано третину тиражу першого видання «Капіталу» — факт на той час нечуваний* (Наука.., 4, 1957, 5); // Те, що періодично видається під однією назвою (газета, журнал і т. ін.). *Тепер ВЛКСМ має 164 друкованих видання, загальний разовий тираж яких становить понад тринадцять мільйонів примірників* (Рад. Укр., 28.II 1957, 1).

4. Друкований твір за його зовнішньою ознакою або типом, приналежністю до певної категорії друкованої продукції. *Книжка була маленького формату, видання гарненьке, з тонкими малюнками* (Л. Укр., III, 1952, 617).

ВИДАННЯ́: ◇ **На виданні** — у віці, коли вже можна виходити заміж (про дівчат).— *Ми хочемо поріднитись з вами,— сказав сват. —У вас дочка на виданні, а в нас жених* (Н.-Лев., III, 1956, 36); *У вінок зав'язано*

Барвінковий цвіт, Дівчина на виданні У сімнадцять літ (Забашта, Квіт.., 1960, 136).

ВИ́ДАТИ *див.* **видава́ти.**

ВИДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., перех., розм.* 1. Те саме, що **ба́чити.** *Сизокрилий орле, Високо літаєш, Чи далеко мого сина У війську видаєш?* (Укр.. лір. пісні, 1958, 520); *Поки каша укипить, от чумацтво і розказує усяк, де хто ходив, що чував і що видав* (Кв.-Осн., II, 1956, 229); // *перен.* Переживати щось, зазнавати чогось. — *Венерин сину! Не жахайся,— Дід очеретяний сказав: — І в смуток дуже не вдавайся, Ти гіршії біди видав* (Котл., I, 1952, 199).

◇ **Ви́дом вида́ти** — бачити кого-небудь. [Настуся:] *Тату, тату! Петро! Петро!.. Із Києва прийшов!* [Сотник:] *А видом видати, слихом слихати!* (Шевч., II, 1953, 168); **Хто вида́в** — уживається на означення здивування або обурення.— *Хто видав так говорить матері! — сказала Кайдашиха навчаючим голосом* (Н.-Лев., II, 1956, 284); *Хто ж видав, насадити таку силу сих лелій, та ще й білих?* (Л. Укр., III, 1952, 490).

2. *безос., у знач. присудка, перев. із запереч.* не, *розм.* Можна бачити; видно. *Та вже третій вечір, як дівчину бачив; Ходжу коло хати, її не видати* (Укр.. лір. пісні, 1958, 205); *У село шлях звивається, а села самого не видати за могилою стрімчастою* (Вовчок, I, 1955, 382).

3. *у знач. вставн. сл.* Як видно; очевидно. *Ти, парубче, видати, рідкісної породи* (Збан., Єдина, 1959, 125); *Зустрів він раз на одних зборах дівчину, по всьому видать, не просту* (Цюпа, Три явори, 1958, 13).

ВИ́ДАТИСЯ *див.* **видава́тися.**

ВИДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., діал.* Бачитися. *Я в товариствах рідко буваю і з тими панами видаюся хіба тоді, коли зволять до мене загостити* (Фр., VII, 1951, 166).

ВИДАТКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **вида́ток** 1, 2. *Рахівник вже стояв на порозі з списком у руках і викликав колгоспників, які мали забирати видаткові ордери* (Кучер, Трудна любов, 1960, 374); *Він вважав, що всяку більш-менш складну роботу — облік, ведення спеціальних прибуткових і видаткових книг, можуть виконувати лише високоосвічені люди* (Збан., Сеспель, 1961, 280).

ВИДАТНИ́Й, а́, е́. Який виділяється серед інших якими-небудь надзвичайними рисами, якостями, особливостями. *Чистий дохід з видання визначаємо на премії за видатніші твори красного українського письменства по конкурсу* (Коцюб., III, 1956, 239); *Тут* [в Одесі] *працювали: великий фізіолог Сєченов, всесвітньоуславлений бактеріолог Мечников, видатний зоолог Ковалевський* (Кучер, Чорноморці, 1956, 95).

ВИДА́ТНІСТЬ ^{1}, ності, *ж.* Абстр. ім. до **видатни́й.**

ВИДА́ТНІСТЬ ^{2}, ності, *ж., фіз., техн.* Те саме, що **Коефіціє́нт кори́сної ді́ї** (*див.* **коефіціє́нт**). *Відношення кількості теплоти, корисно витраченої, до всієї затраченої кількості теплоти називається тепловою видатністю, або коефіцієнтом корисної дії* (Фізика, II, 1957, 38).

ВИДА́ТОК, тку, *ч.* 1. Витрата, видання коштів, матеріалів і т. ін. для чого-небудь, викликана чимсь або необхідна для здійснення тієї чи іншої мети. *Їх невеличкий маєток львівськими видатками дуже підірвався* (Кобр., Вибр., 1954, 91); *Кзил-Су губила воду по проваллях, і можна видаток води подвоїти, коли б організувати її і ввести в сталі береги* (Ле, Міжгір'я, 1953, 131).

2. *бухг.* Кошти, витрачені або необхідні для витрат при здійсненні чого-небудь. *В книгах було все справно записано: увесь прихід і всі видатки були вилічені добре й позаписувані* (Н.-Лев., IV, 1956, 165); — *Сподіваюсь, ви не заперечуватимете,— я обіцяв оплатити всі його видатки* (Кулик, Записки консула, 1958, 94);— *Сьогодні мені доведеться посидіти ще ніч. Але видатки на устаткування зменшаться* (Донч., I, 1956, 477).

3. *діал.* Кількість вимолоченого зерна. *Гречка стеблом була путяща, а не було доброго видатку* (Сл. Гр.).

ВИ́ДАЧА, і, *ж.* Дія за знач. **видава́ти, ви́дати** (в 1 знач.). *З нового року може й зовсім припинять видачу жалування, бо з Петрограда ніяких звісток про це немає* (Мирний, V, 1955, 431); *Розуміючись добре на терезах, він і Данька вчив, як треба за ними стежити, щоб не обважували під час видачі кладовщики* (Гончар, Таврія.., 1957, 142).

ВИ́ДВОРИТИ *див.* **видворя́ти.**

ВИДВОРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ВИ́ДВОРИТИ,** рю, риш, *док., перех., заст.* Виселяти кого-небудь, примушувати залишити місце проживання; // Примушувати кого-небудь піти звідкись. *А ключник думає тим часом, як бути йому: видворити п'яниць оцих чи, навпаки, споїти і залишити тут похмелятися* (Міщ., Сіверяни, 1961, 129).

ВИДВОРЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок., заст.* Пас. до **видворя́ти.**

ВИДЕ́ЛКА, и, *ж.* Знаряддя для їди, що має форму ручки з кількома зубцями. *Усе срібне-золоте, усе срібне-золоте! І ложки, і тарілки, і ножі, і виделки* (Кв.-Осн., II, 1956, 403); *Ходжаєв став мовчазний і більше длубав виделкою в тарілці, ніж їв* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 205).

ВИДЕ́ЛКОВИЙ, а, е. Прикм. до **виде́лка.**

ВИДЕЛКУВА́ТИЙ, а, е. Який формою нагадує виделку. *Виделкуваті її* [стереотруби] *створи лежали на скирті* (Кучер, Чорноморці, 1956, 127).

ВИДЕ́ЛОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **виде́лка.** *От і знайшла* [баба] *одну* [кісточку], *точнісінько як виделочка, і навчила Уласовича, що з нею робити* (Кв.-Осн., II, 1956, 203).

ВИДЕ́ЛЬЦЕ, я, *с., рідко.* Те саме, що **виде́лка.** *Килина принесла купу тарілок і почала розставляти на столі; баба принесла ложку, видельця й ножі* (Н.-Лев., III, 1956, 47).

ВИ́ДЕРЖАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́держати** 7. *Ординарні вина, віком більше 1 року, називають видержаними ординарними винами* (Укр. страви, 1957, 379).

2. *прикм., рідко.* Який проявляє видержку (в 1 знач.); витриманий.

ВИ́ДЕРЖАНО. Присл. до **ви́держаний** 2. *І ще відкриття: що спокійніше й видержаніше почуває себе на сцені моє тіло, то більша у мене виникала потреба замінити жест мімікою, інтонацією голосу, поглядом* (Моє життя в мист., 1955, 122).

ВИ́ДЕРЖАТИ *див.* **виде́ржувати.**

ВИ́ДЕРЖКА, и, *ж.* 1. Уміння володіти собою в будь-яких обставинах; витримка. *Зо мною нічого нового, здорова, як і при тобі, видержка мене не покидає* (Л. Укр., V, 1956, 309); [Дудар:] *Але, крім вогню, хлопче, треба мати ще й видержку* (Мик., I, 1957, 81).

2. Дія і стан за знач. **виде́ржувати, ви́держати** (в 7 знач.). *Вироби з ковкого чавуну одержують шляхом тривалого нагрівання і видержки при певній температурі виливків з білого чавуну* (Токарна справа, 1957, 53); *В процесі бродіння і видержки відбувається розклад і виділення з соків більшої частини.. білкових речовин* (Технол. інструкція.., 1954, 17).

3. Час при фотографуванні, протягом якого залишається відкритим об'єктив фотоапарата. *Одних оптичних якостей для фотографування далеких туманностей*

і зірок ще недосить, необхідна велика, інколи багатогодинна витримка (Наука.., 9, 1961, 11).

ВИДЕ́РЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виде́ржувати** 7.

ВИДЕ́РЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ДЕРЖАТИ,** жу, жиш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Зберігати свої властивості, попередній стан, незважаючи на дію великої ваги, тиску, удару, стрімкого руху чого-небудь і т. ін. *Їж, на живіт не вважай, аби шкура видержала* (Укр.. присл.., 1955, 226); *Не видержав тонкий зубок — перепався надвоє...* (Мирний, I, 1954, 355); * Образно. *Змінили колію. Міцна оновлена дорога, бач, простягнулась, як струна, наш розмах видержить вона* (Дор., Три богатирі, 1959, 48).

2. *перех. і неперех.* Стійко зносити велике фізичне або моральне напруження, біль, несприятливі умови і т. ін. *Служив не раз Степан і на заводі, на сахарні, та тільки недовго видержував у ряду з тими здоровалями* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 37); *Ридання ще змагалося, ще розривало груди, але в грудях уже не ставало сили його видержувати* (Гр., I, 1963, 384); *Сопуху в ямі занадто багато.. Ні, довше не видержу!* (Фр., IV, 1950, 15).

3. *перех.* Не піддаватися, проявляти стійкість, моральну силу у відповідь на якусь дію. *Дивиться* [Хуса] *пильно Сабіні в вічі, вона твердо видержує його погляд* (Л. Укр., III, 1952, 157); *Очима вони стрілись. Мишачий погляд не видержав палкого та гострого — і в одну мить перебіг на діло* (Мирний, II, 1954, 152).

4. *неперех., перев. із запереч.* не. Проявляти витримку (в 1 знач.), терпіння. *Бонковський сипав компліменти, жартував, а Олеся не видержала й почала знов реготатись* (Н.-Лев., III, 1956, 59); *Райко видержав мовчанку* (Вас., I, 1959, 142); *Одного разу, в неділю, ми з кумом, ще й на достойне не дзвонили, не видержали: хильнули* (Вишня, I, 1956, 255).

5. *перех.* При перевірці, випробуванні виявлятися здатним, гідним певних вимог.— *А може я й екзамену не здержу в технічне! — подумалося йому.— Ні, хіба ж я дурніший за других?.. Інші видержують, а я хіба ні?* (Вас., I, 1959, 176).

6. *перех.* Не відступати, не відхилятися від чого-небудь уже прийнятого; дотримуватися чогось. *Здається, що пшениця сиплеться в полі, що пан не видержить більше, ось-ось покличе жати, пристане на те, чого бажають люди* (Коцюб., II, 1955, 61).

7. *перех., спец.* Довго зберігати щось у спеціальних умовах для набуття високої якості.— *Такого мускату ви не куштували ніколи. Старий видержує його по п'ять-шість років* (Смолич, I, 1958, 47).

ВИ́ДЕРТИ *див.* **видира́ти.**

ВИ́ДЕРТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́дерти.** *Томик Майн Ріда, видертий з оправи, валявся тут же догори корінцем* (Смолич, II, 1958, 63).

ВИ́ДЕРТИСЯ *див.* **видира́тися.**

ВИДЕ́ЦЬ, дця́, *ч., діал., заст.* Глядач. *Побачила сестру свою Згоду, що бліда, як крейда, вся тремтячи з переляку, стояла в першім ряді видців, і підійшла до неї* (Фр., III, 1950, 120); *Костьол був багато освітлений, набитий видцями і повний голосного шепоту* (Коб., I, 1956, 354).

ВИ́ДЗВІН, дзвону, *ч.* Дзенькіт, дзвін, що звучить раз у раз. *З видзвоном проносяться тачанки, обганяючи валки піших-пішаниць* (Гончар, Таврія.., 1957, 24); *Гомін рідної Москви чути разом з видзвонами годинника Кремлівської вежі* (Ю. Янов., I, 1958, 620).

ВИ́ДЗВОНИТИ *див.* **видзво́нювати.**

ВИДЗВО́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **видзво́нювати** і звуки, утворювані цією дією. *Музику з видзвонюванням гімну «Інтернаціонал» налагодив музикант Михайло Черемних* (Наука.., 12, 1960, 17).

ВИДЗВО́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ДЗВОНИТИ,** ню, ниш, *док.* 1. *тільки недок., неперех.* Дзвонити з старанністю, завзято, весело або раз у раз, час від часу. *Церковний сторож старанно видзвонював на дзвіниці* (Шиян, Переможці, 1950, 71); *Видзвонюючи, пройшов перший трамвай* (Донч., III, 1956, 397); * Образно. *Від змоченої блузки і сорочки Марисі було холодно, і вона видзвонювала зубами* (Вільде, Сестри.., 1958, 552).

2. *перех.* Дзвонячи, відтворювати яку-небудь мелодію, подавати сигнал і т. ін. *Вони полюбляли Юрка за.. вміння грати на всякому інструменті і видзвонювати на дзвонах від похоронної жури до «штани драні полотняні» на великдень* (Стельмах, Хліб.., 1959, 59); *В тій хвилі годинник, дзвінко і проразливо шиплячи, видзвонив три чверті на дванадцяту* (Фр., VIII, 1952, 138).

3. *перех. і неперех., перен.* Багато говорити про когось, щось.— *Йому, Петре, слави потрібно, хвали людської, щоб про нього в газетах писали та по радіо видзвонювали* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 45).

4. *тільки недок., неперех.* Дзеніти протягом певного часу або раз у раз, час від часу внаслідок удару, дотику (про дзвін, дзвінок, металеві, скляні предмети і т. ін.). *Капітан бачив, як у квартирі самі розчинялися двері,.. в буфеті тонко видзвонював посуд* (Кучер, Чорноморці, 1956, 126); *В руках Матвія Гури весело видзвонювала сокира* (Чорн., Пісні.., 1958, 70); // *перен.* Співати або звучати чисто, тонко, нагадуючи дзвінок. *Десь угорі тонко видзвонює жайворонок* (Ткач, Жди.., 1959, 61); *Йдуть дівчата. Цвіт півонії на обличчях їх, і сріблом дзвенить-видзвонює молодистий сміх* (Гонч., Вибр., 1959, 218).

ВИДЗЕ́НЬКУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Раз у раз дзенькати, видавати дзенькіт. *Нагнувшись у кабіну, Яшко почав там видзенькувати своїм шоферським скарбом* (Гончар, Новели, 1954, 143); *Не прощаючись, вийшов з кабінету, і довго по коридору чітко видзенькувала одна острога на лівому цяцькованому чоботі* (Ле, Наливайко, 1957, 36).

ВИ́ДЗЬОБАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́дзьобати.** * Образно. *Від самої підлоги і вже вище людського зросту виднілися написи, короткі, часто однослівні, видзьобані чи то паличкою.., чи, може, нігтями* (Збан., Єдина, 1959, 230).

ВИ́ДЗЬОБАТИ *див.* **видзьо́бувати.**

ВИДЗЬО́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ДЗЬОБАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* 1. Дзьобаючи, довбаючи дзьобом, витягати, виймати що-небудь звідкись.— *Невже ж се не гріх, коли ти по полю літаєш і зерно з поля, свіжо посіяне, видзьобуєш і пшеницю з колосся п'єш?* (Фр., IV, 1950, 81); *Злодійкуваті горобці внадились видзьобувати насіння* [з соняшника] (Донч., IV, 1957, 49).

2. Дзьобаючи, збираючи дзьобом, з'їдати все. *Одчайдушна зграя голубів весело видзьобувала всюди натрушене житнє та пшеничне збіжжя* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 453); *По подвір'ю снували кури, видзьобуючи щось в шпориші* (Іщук, Вербівчани, 1961, 40).

3. Дзьобаючи, довбаючи дзьобом, робити отвір, заглибину у чому-небудь. *Гава теж розуміє смак і видзьобує в кавуні дірку* (Коп., Як вони.., 1948, 41).

ВИДЗЬО́БУВАТИСЯ, ується, *недок.* Розбиваючи шкаралупу дзьобом, виходити з яйця (про пташат).— *Наша Зозулька вивела курчаток! Вже вилупилися! Я сама виділа, як одне з них видзьобувалося...* (Чендей, Вітер.., 1958, 37).

ВИ́ДИБАТИ *див.* **видиба́ти.**

ВИДИБА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВИДИ́БУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ДИБАТИ,** аю, аєш, *док., розм.* Поволі виходити звідки-небудь, кудись. *Ованес біжить, стрибає,* *З лісу ж старець видибає* (Тич., II, 1957, 28); *Десяцький невдоволено, але з повагою до своєї особи, видибує на шлях* (Стельмах, Хліб.., 1959, 527); *Декотрі з них після екзекуції вперше оце видибали на майдан* (Гончар, Таврія.., 1957, 499).

ВИДИ́БУВАТИ *див.* **видиба́ти.**

ВИ́ДИВИТИ, влю, виш; *мн.* ви́дивлять; *док., перех.*: ◇ **Ви́дивити о́чі** — ослабити, зіпсувати зір, пильно виглядаючи кого-, що-небудь, слідкуючи за ким-, чимнебудь. *Ой і видивила свої карі очі, Тебе, серце, виглядаючи* (Нар. лірика, 1956, 244); *Ноги сходив, очі видивив і горба нажив за чужими вівцями...* (Ірчан, II, 1958, 402).

ВИ́ДИВИТИСЯ *див.* **видивля́тися.**

ВИДИВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́ДИВИТИСЯ,** влюся, вишся; *мн.* ви́дивляться; *док.* 1. Пильно дивитися куди-небудь протягом якогось часу. *Увечері почали люди сходитись. Яків стояв за тином, прихилившись, видивлявся. Все то йшли більше жінки — її подруги* (Мирний, IV, 1955, 58); *Доходило до того, що Микита, ідучи на побачення до дівчини, довго видивлявся обабіч* (Ю. Янов., I, 1958, 519); // Пильно придивлятися, спостерігаючи, відшукуючи кого-, що-небудь. *Він хотів конче дізнатися, хто по ночах тиняється попід чужими вікнами і видивляється, чи підслухує, що люди роблять* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 208); *В своєму селі ніхто не пішов за нього, то він десь аж за Десною видивився собі красуню* (Збан., Єдина, 1959, 130).

2. *на кого.* Втупивши очі, дуже пильно і уважно дивитися. *Молодий осаул приязно вислухав дозорця, видивляючись на Семена та на його товаришів у повечірній сутіні* (Ле, Побратими, 1954, 24); *Вояк витріщеними очима видивився на Спориша, як на чоловіка, у якого не всі дома* (Фр., II, 1950, 282); — *Ой, щось воно тут не те! — пильно видивившись на матір, вигукнула Витанька* (Гончар, Таврія.., 1957, 438).

3. *тільки недок.* Дивитися на себе, розглядати своє відображення в чому-небудь. [Никодим:] *Чи тобі, Марино, не сором біля дзеркала крутиться? Хіба ти ще не надивилася на себе! Робота стоїть, а ти видивляєшся!* (Тоб., I, 1960, 435); *В хаті Бондариха одягнулася в святешне вбрання, довго видивлялася в дзеркало, аж сама себе докоряти почала* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 243).

◇ **Ви́дивитися о́чі** — ослабити, зіпсувати зір, дуже довго і пильно дивлячись на кого-, що-небудь. [Пашка:] *Як одягне* [Михайло] *жупан, та дорогим поясом підпережеться, та сиву шапку набакир,— і очі б видивилась!* (Стар., Вибр., 1959, 155); *Звідки ті бійці, Хлопці-молодці, Що дівчата до півночі Видивились карі очі На околиці?* (Мал., I, 1956, 247).

ВИ́ДИВО, а, *с., книжн.* 1. Те, що видно, що сприймається зором. *Нові простори в Ужгороді й Львові Очам відкрились видивом ясним* (Рильський, Наша сила, 1952, 13); *І не встигала Орися намилуватися, наглядітися, як річка вже міняла видива, там щось перелаштовувалося, творилося, шукало своєї форми* (Тют., Вир, 1964, 520); *І сталось дивне видиво, нікому й не розказую.. Зійшла вона* [дівчина] *за вибалок, полку шляхи показує* (Мал., I, 1956, 263); // Бачене, відтворене в свідомості, в уяві. *Видиво пройдених шляхів невідступно стояло в них перед очима* (Перв., Невигадане життя, 1958, 231).

2. Видіння; примара. [Калеб:] *Учителю, сі видива страшні не на погибель, а на осторогу? Запевне ж так?* (Л. Укр., III, 1952, 82); *Ліг спати схвильований.. Страшні видива ввижалися уві сні* (Ковінька, Кутя.., 1960, 31).

ВИ́ДИК, а, *ч.* Зменш. до **вид** ¹ 1. [Сербин:] *Там під тією могилою єсть криниця... вода свіжа, як твій видик, ясна, як твої очиці* (Вас., III, 1960, 35); *Обвітрені, засмаглі видики хлопців лущилися від сонця* (Панч, Іду, 1946, 90).

ВИДИМА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **видима́ти.**

ВИДИМА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ДУТИ,** ви́дую, ви́дуєш *і* ви́дму, ви́дмеш, *док., перех.* Струмом повітря виганяти, видаляти що-небудь звідкись. *Здавалось, там шумить, кипить унизу вогненне море, видимаючи вгору шумовиння* (Вас., II, 1959, 209); *Зривало дахи, замітало колодязі, з корінням видимало в людей із-під ніг посіви* (Гончар, Таврія.., 1957, 5).

ВИДИМА́ТИСЯ *див.* **видува́тися.**

ВИ́ДИ́МИЙ, ви́ди́ма, ви́ди́ме. Який можна бачити, осягнути зором. *Налила собі* [Маріора] *скляночку й вихилила з видимим задоволенням* (Коцюб., I, 1955, 281); *Ніяких видимих змін, все звичне, непорушне,— і кореневище старої верби..; і човен, прип'ятий іржавим ланцюгом до забитого кимось у грунт уламка залізничної рейки, і торішній курінь на березі* (Руд., Остання шабля, 1959, 50); *Провела* [Дарина] *пальцями по очах і посміхнулася крізь іще не видимі сльози* (Стельмах, I, 1962, 489); // Який можна зрозуміти, відчути. *Вітчимові було соромно перед Іваном за видиму скупість і зажерливість мачухи* (Кол., Терен.., 1959, 32).

◇ **Ви́ди́ма річ** — вставне словосполучення, що вживається у знач., близькому до безсумнівно, очевидно. *Видима річ, що реалізм нашого фольклору — реалізм соціалістичний* (Рильський, III, 1956, 151); **Ви́ди́ма смерть** — неминуча, очевидна загибель, яку видно наперед. [Долон:] *Ні, скажу по правді, не міг би я послухати тебе, хоч би ти смерть видиму віщувала* (Л. Укр., II, 1951, 270); *А дуже Вовкові не хочеться умерти (Бо ще він не нажився, бач!), А гірше од людей — од видимої смерти...* (Гл., Вибр., 1957, 31).

ВИ́ДИМІСТЬ, мості, *ж.* 1. Можливість бачити на далеку відстань. [Богатенко:] *Трошки хмарно, але видимість достатня. Можна літати, товаришу командир* (Мик., I, 1957, 493); *Важкі чорні й холодні хмари звисали низько над головою, видимість була дуже погана* (Ткач, Моряки, 1948, 118).

2. Те, що показується, подається або сприймається як існуюче, але чого немає насправді. *Кутузов.. збив його* [Наполеона] *з пантелику видимістю відступу російської армії по Рязанській дорозі* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 388); *І дівчині хотілося якнайдовше приховувати від людей те, що сталося, якнайдовше зберігати видимість, хоч видимість, старих відносин* (Коз., Сальвія, 1956, 315).

◇ **Для ви́димості** — не насправді, лише для створення потрібного враження. *Перед Софією він* [Гаркуша] *гнеться лише для видимості* (Гончар, Таврія, 1952, 149).

ВИ́ДИ́МО. 1. Присл. до **ви́ди́мий.** *Поправляюсь я тут видимо, товщаю в очах* (Л. Укр., V, 1956, 400); *Входить видимо збуджений Варпеховський і з місця кидається тиснути руки Мелешкові* (Коч., II, 1956, 502).

2. *у знач. вставн. сл.* Уживається у знач., близькому до очевидно, напевно. *Антін задумавсь. Видимо, він силкувавсь щось пригадати* (Коцюб., II, 1955, 302); *А Лука, видимо, не поспішався та все говорив до Марка ласкаво й запобігливо* (Мик., II, 1957, 324).

ВИ́ДИ́МО-НЕВИ́ДИ́МО, *присл., розм.* Надзвичайно багато. *Видимо-невидимо накупив* [Пархім] *ласощів...* (Кв.-Осн., II, 1956, 477); *Та і в місто, на заводи, насунуло таких бідаків з карпатських, українських земель, з Польщі, Італії видимо-невидимо* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 42).

ВИДИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **видира́ти.** *Не придумаю й я, як «видирати» гроші.., взагалі, як йде про видирання, то я без поради* (Л. Укр., V, 1956, 174).

ВИДИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ДЕРТИ** *і* **ВИ́ДРАТИ**, деру, дереш, *док.*, *перех.* 1. Рвучи, відділяти, відокремлювати що-небудь від цілого.— *Півнику-братику, відчини! Як не відчиниш, віконце видеру, борщик виїм і тебе візьму* (Укр. казки, 1951, 43); *Романенко і побагровів і нервовим рухом видер кілька аркушів з блокнота* (Жур., Звич. турботи, 1960, 78); *Він знову з тихим тріском видрав собі волосину* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 300); // Витягати, виймати з чогось в'язкого, липкого. *Бідолашна* [коняка] *намагалася вимкнутися із трясовини.. Їй таки пощастило видерти одну ногу,— і потім вона вже легше звільнила другу* (Досв., Вибр., 1959, 64); // *перен.* Діставати, знаходити з труднощами.— *Добряча шапка! Чабанська!.. Це мені Хома дав. І де він їх видирає?* (Гончар, I, 1954, 68); *І чого не наверзе баба! Діти все дивуються.— І де ви, бабо, видрали таких казок та приказок?* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 27); — *Хіба ж таки ми не знайдемо тії* [тієї] *вражої Оксани? — Гайда з нами, Щуре: ми її із землі тобі видеремо!* (Вас., I, 1959, 234).

2. Забирати з гнізда, з нори (яйця, пташенят і т. ін.). *Він ніколи не видирав сорочачих яєць, не бачив, як квочка висиджує курчат* (Донч., V, 1957, 57); [Ведмідь:] *Мед поліз я видирати, Став трухлявий сук тріщати* (Фомін, Вибр., 1958, 264); *Ой видрала кубелечко, де качка несеться, Перечула через люде, ледащо сміється* (Чуб., V, 1874, 392).

3. Забирати силоміць, виривати що-небудь у когось; віднімати. *Мотря кинулась до Мелашки та й почала видирати деркача з рук* (Н.-Лев., II, 1956, 358); *Її тішило, як горобці заметушилися, навперейми видираючи один від одного крихти* (Коцюб., I, 1955, 272); *Побачивши бінокль, він безцеремонно видер його в оторопілої Сахно* (Смолич, I, 1958, 76); // *перен.* Примушувати віддавати або віднімати що-небудь у когось, створивши відповідні умови. *Таким самим солодким, жалісним, рівним голосом обманює він і мужиків, видирає в них гроші за найменшу провину* (Коб., I, 1956, 178); — *І таки треба видирати землю в тих, хто нажертися нею не може...* (Стельмах, Хліб.., 1959, 148).

ВИДИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ДЕРТИСЯ** *і* **ВИ́ДРАТИСЯ**, деруся, дерешся, *док.* 1. З труднощами вириватися від кого-небудь або вибиратися звідкись. —*Одчепіться од моєї душі!..— крикнула Василина й насилу видерлась з бурлацьких рук* (Н.-Лев., II, 1956, 101); *Він з рук п'ятьох десятків гайдуків, звичайно, видертись не міг і опинився в казематі* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 82); *Ось за лісом, напевне, почнуться села, хутори... Аби тільки видертись з цієї глушини* (Донч., III, 1956, 75); // *перен., розм.* Відшукуватися, знаходитися (про кого-небудь небажаного).— *В мене.. на поле наслідників нема, хіба, може, десь видереться якась рідня,— десята вода на кисіль* (Н.-Лев., IV, 1956, 193); —*Ця* [панна] *навчить, як треба господарити! — казали в економії, — в цієї і трісочка не пропаде марно... І де воно видралося тут отаке зілля* (Вас., II, 1959, 64).

2. З труднощами, здебільшого допомагаючи собі руками, вибиратися, вилазити нагору, на високий предмет. *Настя зирк — та й охолола: чіпляючись за лозу, на берег видирався інспектор* (Вас., I, 1959, 223); *Крекчучи, я почав видиратися по драбині* (Мур., Бук. повість, 1959, 232); *Перед ним всі розступились. Він же видерся на скелю* (Л. Укр., IV, 1954, 137); *Андрій видрався на дерево* (Довж., I, 1958, 223).

3. *тільки недок.* Пас. до **видира́ти.**

ВИ́ДИТИСЯ, ться, *недок.*, *діал.* Увижатися. *І сняться й видяться Сашкові .. Нові будинки ажурові, Нове життя без перепон...* (Рильський, Поеми, 1957, 36); *Чудний видиться Лізі привид* (Ю. Янов., I, 1958, 182); // Здаватися.— *А мені видиться, що він багато бреше* (Фр., II, 1950, 348).

ВИ́ДИХ, у, *ч.* Одноразове виштовхування з легенів повітря, набраного під час вдиху. *Од видиху ледь ворушилися чорні вуса* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 141); *Вимірювання обводу грудної клітки треба провадити.. у стані спокійного дихання, вдиху і видиху* (Шк. гігієна, 1954, 45).

ВИДИХА́ЛЬНИЙ, а, е. Пов'язаний з видиханням, з видихом.

ВИДИХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **видиха́ти.**

ВИ́ДИХАТИ *див.* **видиха́ти.**

ВИДИХА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **ВИДИ́ХУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ДИХАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Дихаючи, виштовхувати з легенів повітря, тютюновий дим і т. ін. *Рівно дише Ліза, часом із силою видихаючи* (Ю. Янов., I, 1958, 185); * Образно.— *Ох і начальник у нас! Ох і доконав! А бодай тобі,— вигукував Заруба, наче хотів видихати із себе всю злість* (Кучер, Трудна любов, 1960, 381).

2. *тільки недок., перех., перен.* Виділяти, випускати з себе, поширювати навколо себе. *Лій у казані клекотить, шкварчить, здіймає бульби і видихує з себе страшенний чад* (Мирний, I, 1954, 48); *Тільки невсипуще море бухає десь здалеку, немов незримий велет видихає з себе денну спеку* (Коцюб., I, 1955, 291); *Кожна билинка, розніжена сонцем, видихала пахощі, від яких дурманіла голова* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 301).

3. *тільки док., неперех., перен., розм.* Знести, витримати. *За роботу такий бідолаха ледве стілько дістає, що з тяжкою бідою може видихати* (Фр., II, 1950, 131);— *Мороз такий, що дай боже видихати* (Кач., II, 1958, 472).

ВИ́ДИХАТИСЯ *див.* **видиха́тися.**

ВИДИХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ДИХАТИСЯ**, аюся, аєшся *і рідко* **ВИ́ДИХНУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. Вивітрюючись, випаровуючись, втрачати запах, смак, міцність. *Накурила* [Галя] *ладаном кріпко і заперла хату, щоб не видихалося* (Кв.-Осн., II, 1956, 320); * Образно.— *Бо в вас, городян, нема вже народної сільської поезії. В вас це все вже видихалось,— сказав Радюк* (Н.-Лев., I, 1956, 611).

2. *перен.* Втрачати силу, слабшати. *Ворог напружується до останнього.., цим удаючи, нібито він іще й не починав видихатись* (Тич., III, 1957, 160); — *Ощаджуйте свої сили, а то видихнетесь на дрібне,— а коли дійде, слухайте, до істотного, то чим будете горлати?* (Вільде, Сестри.., 1958, 475); // Втрачати наснагу, енергію, здатність до чого-небудь. *З двох книг свій шлях* [поет] *почав. А потім видихався весь І років три мовчав* (Дор., Літа.., 1957, 182);— *А може, інший зумів би виліпити Меланію? — раптом майнуло жорстоке припущення..— Може я просто видихався або в чомусь помиляюсь?* (Гончар, I, 1954, 499).

3. *тільки недок.* Пас. до **видиха́ти** 1.

ВИ́ДИХНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **видиха́ти.** *Федір так голосно видихнув повітря, що старшина відірвав очі від паперу і глянув на нього* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 46); *Він закурив, видихнув хмару диму* (Шовк., Інженери, 1956, 99).

ВИ́ДИХНУТИСЯ *див.* **видиха́тися.**

ВИДИ́ХУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **види́хувати.** *Видихуване повітря.*

ВИДИ́ХУВАТИ *див.* **видиха́ти.**

ВИ́ДІЙ, дою, *ч., діал.* Доїння. *Корові привиділося, мабуть, що то Фенчучка йде її доїти та й несе пашу, бо то якраз час до видою* (Черемш., Тв., 1960, 73); // Удій.

ВИ́ДІЛ [1], у, *юр.* Виділення майна або частини майна на користь тієї чи іншої особи.

ВИ́ДІЛ [2], у, *діал., заст.* Відділ. *Тепер я у виділі польської читальні* (Стеф., III, 1954, 37).

ВИ́ДІЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́ділити.** *Територія СРСР, виділена на карті червоним кольором, розгорталася мало не на весь світ* (Гур., Життя.., 1954, 3).

ВИ́ДІЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **ви́ділити** і **виділя́ти.** *Він проводить дівчину до хутора й прямує додому з настирливою думкою, що не сьогодні-завтра треба поговорити з батьком про виділення* (Стельмах, II, 1962, 343); *Виділення ж зеленою рослиною кисню сприяло загальному піднесенню життєдіяльності організмів* (Осн. дарв., 1956, 57).

2. Дія за знач. **ви́ділитися** і **виділя́тися.** *В обширну зону, де відбувалося виділення людини з тваринного світу, входили також південні області нашої країни* (Іст. УРСР, I, 1953, 9); *Сучасна наука розуміє під горінням будь-яку хімічну реакцію, що супроводжується виділенням тепла та випромінюванням світла* (Наука.., 6, 1963, 13).

3. *фізл.* Речовини, що виділяються тваринними або рослинними організмами (їх шкірою, органами і т. ін.). *Рослинні виділення відіграють велику роль у житті рослин, тварин та людини* (Наука.., 5, 1960, 37).

ВИ́ДІЛИТИ *див.* **виділя́ти.**

ВИ́ДІЛИТИСЯ *див.* **виділя́тися.**

ВИДІЛО́ВИЙ, а, е, *діал., заст.* Прикм. до **ви́діл** [2]. *Сьогодні щасливий день пана Яманського, виділового цензора* (Сам., II, 1958, 219).

ВИДІЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виділя́ти** і **виділя́тися.**

ВИДІЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ВИ́ДІЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* 1. Відокремлювати кого-, що-небудь від загальної кількості, маси з якоюсь метою. *Капітану Сидорчукові наказувалось негайно виділити по одній роті зі складу третього й четвертого батальйонів* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 12); *Яків наказав із зібраних грошей виділити і роздати бідноті десять тисяч карбованців* (Шиян, Гроза.., 1956, 362); // Висувати з свого середовища. *Депутацію виділяти, одначе, не довелось* (Гончар, Таврія.., 1957, 639); *Народ виділяє з-серед себе здібніших людей, які репрезентують його іншим народам, світові* (Іваничук, Не рубайте.., 1961, 119).

2. Вирізняти кого-, що-небудь серед інших, зосереджувати увагу на комусь, чомусь. *Капітан вклонився до всіх, нікого не виділяючи* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 253); *Тему пролетаризації селянства у Стефаника Леся Українка виділила і підкреслила не випадково. Наголос на цьому моменті є наслідком впливу на письменницю ідей російських марксистів* (Іст. укр. літ., I, 1954, 636); // Робити що-небудь помітним. *Виділяти цитату курсивом.*

3. Віддавати, передавати кому-небудь у власність частину майна.— *Може, ти хочеш, щоб я й тобі виділив твою частку поля, як Карпові?* (Н.-Лев., II, 1956, 346); // *кого, заст.* Відокремлювати, передавши у власність частину майна.— *Як хто з дійшовшої до свого зросту дітвори забажає одружитися або заміж вийти, того ми зараз виділяємо, щоб не було тісноти між нами* (Мирний, IV, 1955, 327).

4. Видаляти, виводити назовні з організму що-небудь. *Воду організм виділяє через нирки, легені, кишечник і шкіру* (Наука.., 8, 1959, 25); *Тонкі корінці рослин, виділяючи кислоту, розчиняють породу* (Фіз. геогр., 5, 1956, 108).

ВИДІЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.,* **ВИ́ДІЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док.* 1. Відокремлюватися від кого-, чого-небудь, виходити з якогось середовища, утворюючи певну групу. *Гострі суперечки розколювали громаду, з неї виділялися сміливі борці, до них приєднувалися.. багато й тих, які воювали у військах Острозького* (Ле, Наливайко, 1957, 109); *Що з радикалів певна частина виділиться в чисто соціал-демократичну фракцію, сього я давно ждала* (Л. Укр., V, 1956, 258); *З гурту, що стояв ближче до машини, хутко виділилося з три десятки нестарих селян* (Епік, Тв., 1958, 345); *Людина виділилася з тваринного світу в процесі праці і завдяки праці* (Іст. УРСР, I, 1953, 9).

2. Бути, ставати помітнішим, ніж інші предмети, явища і т. ін., робитися виразнішим для сприймання зором, слухом. *Обидві царівни стоять який час нерухомо, їх чорні постаті різко виділяються в місячному світлі* (Л. Укр., II, 1951, 275); *Спереду на зірці яскраво виділявся серп і молот* (Шиян, Гроза.., 1956, 313); *В хвилі вигуків особливо дзвінко виділялися дитячі голоси* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 355); // Відрізнятися якими-небудь якостями серед когось, чогось. *Невисокого росту, круглолиця, чорнява.., вона, наче лілія серед пучка квіток, виділялася серед своїх товаришок* (Мирний, III, 1954, 272); *Сам він навіть серед надстроковиків виділяється своєю підтягнутістю та бравим молодецьким виглядом* (Гончар, Людина.., 1960, 63).

3. Відокремлюватися для самостійного життя, одержавши частину майна. *Несподіване повернення матері ще більше загострило й зміцнило їх бажання виділитись* (Горький, Дитинство, 1947, 16).

4. Виходити звідкись назовні, видалятися (з організму, з якоїсь сполуки). *При засолюванні помідорів у скляних балонах їх прикривають і так залишають на 8—10 днів, поки пройде основний період бродіння і виділяться гази* (Укр. страви, 1957, 409).

5. *тільки недок.* Пас. до **виділя́ти.** *Весілля в колгоспі. Молодята женяться.. Відбувається засідання правління, виділяються для молодих подарунки* (Вишня, II, 1956, 19); *Окремо виділялась вимога добиватися техніко-економічної незалежності нашої країни* (Біогр. Леніна, 1955, 199).

ВИДІЛЬНИЙ, а́, е́, *фізл.* Який служить для виведення з організму певних речовин. *Основною видільною системою є нирки* (Курс патології, 1956, 303).

ВИДІ́ННЯ, я, *с.* Образ, що постає в свідомості, в уяві, а також у сні. *Закриєш очі — і встають в уяві видіння гір, лісів, лугів, долин* (Гонч., Вибр., 1959, 258); *Сон був тривожний, неспокійний. Лихі видіння спливали одно за одним* (Гур., Осок. друзі, 1946, 9).

ВИ́ДІТИ, джу, диш, *недок., діал.* Бачити. *Розповідають люди, що виділи на власні очі* [машину], *і не можуть нахвалитися* (Фр., II, 1950, 38); *Виділа я, що на нашому полі Гарне в цім році вродилося жито* (Павл., Бистрина, 1959, 105).

ВИ́ДІТИСЯ, диться, *недок., розм.* Поставати в свідомості, в уяві, а також у сні; уявлятися, маритися. *Не хутко те буде... Чи й буде, чи ні? Не знаю. Та видиться все те мені* (Л. Укр., I, 1951, 286); *Мені ж донині Картини видяться оці: Чи то стоять дуби в долині, Чи два поранені бійці* (Мал., II, 1956, 128); *Майже щоночі Люба виділась Геннадію уві сні* (Автом., Щастя.., 1959, 45); // *безос. — Такий мені, небожата, сон приснився, Бодай ніколи не явився! Видиться: моя галера цвіткована, мальована, Стала вся обідрана, на пожарі спускана* (Укр.. думи.., 1955, 40); // *безос.* Здаватися.— *А мені видиться, що він багато бреше* (Фр., II, 1950, 348).

ВИ́ДКО, *розм.* 1. *присудк. сл.* Те саме, що **ви́дно** 1, 2. *Галя вже знала, що козакова хата стоїть недалечко від церкви, з віконечок видко Дніпро* (Вовчок, I, 1955, 320); *Видко село, горять шибки від сонця* (Ю. Янов., IV, 1959, 9); *Надворі видко, як удень: місяць стоїть серед неба* (Н.-Лев., III, 1956, 275).

2. *вставн. сл.* Те саме, що **ви́дно** 3. *Мар'я вийшла за Свиридом. Видко, далеко вона його проводила, що не швидко вернулася* (Мирний, III, 1954, 240); *Отямилась* [Зінька] *тільки на городі в дядька Гордія — видко, впала через тин, як бігла* (Головко, II, 1957, 75).

ВИ́ДЛУБАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Длубаючи, колупаючи, витягти що-небудь. *Нервово видлубав* [Василь] *з пачки цигарку, шваркнув сірником* (Мушк., Серце.., 1962, 302); * Образно. *І видлубав же чорт назвисько, аж мороз поза шкурою пішов!* (Збан., Єдина, 1959, 347).

ВИ́ДЛУБАТИСЯ, ається, *док., розм.* Длубаючись, колупаючись, вибратися звідки-небудь. * Образно. *На третьому тижні великого посту вже з-під снігу видлубалися проліски* (Бурл., О. Вересай, 1959, 148).

ВИ́ДМА, и, *ж.* Піщане місце, з якого у вітряну погоду зноситься пісок. *А коли на пустій видмі понакидувано будяччя, то хто ж може жадати, щоб там уродила пшениця?* (Фр., XVI, 1955, 42); *Піщані видми облягали виднокруг* (Загреб., Європа 45, 1959, 314).

ВИ́ДМУХАТИ *див.* **видму́хувати.**

ВИ́ДМУХНУТИ, ну, неш, *док. перех., розм.* Однокр. до **видму́хувати.** *Теллер видмухнув струмінь диму* (Рибак, Час.., 1960, 329).

ВИДМУ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ДМУХАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* Дуючи, дмухаючи, видаляти що-небудь звідкись. *З урвищ висмикують* [вітри] *трави сріблисті. Верес вигинають, видмухують мох* (Бажан, Роки, 1957, 203); *Ковальський міх опускався верхньою щелепою додолу, видмухуючи струмінь вітру* (Чендей, Вітер.., 1958, 155); *Видмухавши з неї* [трубочки] *сіно, хлопець не витерпів і ще подивився крізь неї, мов крізь підзорну морську трубу* (Гончар, Таврія.., 1957, 196); // Дуючи, дмухаючи на жар, видобувати вогонь. *Декілька разів він, сидячи, засинав, вогонь гаснув, він мусив був ще й ще видмухувати його з вугілля, що ледве тліло* (Ю. Янов., I, 1958, 402).

ВИДМУ́ХУВАТИСЯ, ується, *недок., розм.* Пас. до **видму́хувати.**

ВИ́ДНИЙ, а, е. 1. Якого можна бачити; приступний зорові. *Він став за дерево, відки міг докладно їх оглянути, а сам не був видний для них* (Фр., VIII, 1952, 317); *Разом із моєю видною для всіх працею у мене одбувалась і друга, нічная, таємна, якої я не хотів показувати нікому* (Вас., IV, 1960, 32); // Помітний. *Та книга в нас на покуті лежала, На виднім місці, гнівна і журлива* (Мал., I, 1956, 323).

2. *перен.* Який вигідно відрізняється від інших своїми якостями; значний. *Вона добре бачила, що її будучий зять не був ані гарний, ані видний хлопець* (Коб., II, 1956, 19); — *На електротехнічному заводі залишають. Технологом працюватиму.— Цікава спеціальність, і завод видний,— зауважив Діденко* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 646).

◇ **Ви́дне мі́сце** — помітне, видатне становище кого-небудь. *Ще в гімназії Борис займав видне місце серед товаришів* (Фр., III, 1950, 29).

3. Ясний, світлий. *А ніч видна-таки, у хаті всі кутки світяться* (Вовчок, VI, 1956, 331); *Місяць так світить, ніч видна, хоч голки збирай* (Мирний, I, 1954, 92).

ВИДНІ́ТИ, іє, *недок.* 1. *безос.* Світати, розвиднятися. *З-за лісу почало видніти, мов хто золотою кайомкою обшив чорне верхів'я дерева* (Мирний, I, 1954, 172); *Сурмач починає сурмити, швидко видніє надворі* (Ю. Янов., IV, 1959, 63); // Світлішати. *По стінах скрізь розвішані рушники, червоні-червоні, аж по хаті від них видніє* (Вас., I, 1959, 81).

2. Те саме, що **видні́тися.** *Геть далеко в морі кораблі видніють, Бачу здалеченька* (Л. Укр., I, 1951, 66); *З печери видніло сіре каміння та шматочок неба* (Трубл., I, 1955, 156).

ВИДНІ́ТИСЯ, іється, *недок.* Бути видним, приступним зорові. *Там лютий звір ревів десь під скалою, Лиш в порохні його виднівся слід* (Фр., XIII, 1954, 177); *За вигоном, край села, виднілось друге село* (Коцюб., I, 1955, 309).

ВИДНІ́ШАТИ, ає, *недок. безос.* Ставати видніше, світліше, ясніше. *Хмарка проходить, дощ перестає. Виднішає* (Вас., III, 1960, 145); *Уже й світає.., виднішає потроху, ранок встає морозяний, сумирний* (Хижняк, Тамара, 1959, 136).

ВИ́ДНО. 1. *присудк. сл.* Можна бачити, доступно зорові. *Не чутно нічого, не видно нікого, тільки Дніпро шумить та дерева шелестять* (Вовчок, I, 1955, 314); *Тим часом Раїсі видно було, як у другій хаті Тася присіла перед грубкою* (Коцюб., I, 1955, 319); *Видно місто, далі поле У моєму у вікні... Здрастуй, вольний комсомоле, Що над світом світиш дні!* (Рильський, I, 1956, 161).

2. *присудк. сл.* Світло, ясно.— *Мамо, гляньте, як видно надворі! Я бачу ввесь двір і садок* (Н.-Лев., II, 1956, 198); *В хаті електрика. Дуже видно в хаті* (Рудь, Гомін.., 1959, 31); *Сонце ще не зійшло, а на горі вже видно* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 194); // *перен.* Ясно, зрозуміло, можна розібратись у чомусь. *Переглядаючи рукопис, Ви можете прийняти або одкинути їх* [поправки], *як на Вашу думку буде краще, бо Вам видніше* (Коцюб., III, 1956, 370); — *Куди ж ви, молодий чоловіче? Ночуйте в нас, а завтра видно буде...* (Кол., На фронті.., 1959, 131).

◇ **Ви́дно, хоч го́лки збира́й** — дуже видно, світло. *У світлиці стало видно, хоч голки збирай* (Мирний, III, 1954, 304).

3. *вставн. сл.* Уживається в знач. слів напевно, очевидно. *Щось, видно, хороше твердив Шестірний!* (Мирний, I, 1954, 331); *Ці слова дівчина промовила сухо й різко. Видно, дуже неприємно було їй переказувати це доручення* (Собко, Шлях.., 1948, 9).

ВИДНОКІ́Л, ко́ла, *ч., поет.* Те саме, що **видноко́ло.** *Потемніли видноколи, Скрізь таке, хоч в очі стрель* (Граб., I, 1959, 576); *По небу пливуть важкі грозові хмари. Сліпучі блискавки полосують виднокіл* (Збан., Між.. людьми, 1955, 24); *На світі Нема животворніших сил за промені, щедро пролиті з Москви на земний виднокіл...* (Бажан, Роки, 1957, 264).

ВИДНОКО́ЛО, а, *с., поет.* Обрій, горизонт. *Далеко розляглась долина Іорданська, на видноколі мріють гори* (Л. Укр., I, 1951, 147); *Даль засніжена, крута, Синь небесна видноколa Снігом сіє* (Мал., Чотири літа, 1946, 107); *Можна.. з батькового плеча побачити, як несподівано ширшає видноколо землі* (Стельмах, I, 1962, 510); // Простір, який можна охопити зором. *У сніжистім видноколі Рідні видяться тополі* (Рильський, I, 1956, 281).

ВИДНОКРА́Й, ю, *ч., поет.* Обрій, горизонт. *І сонця сніп тугий лежить на виднокраї, І місяць поле креслить череслом* (Мал., II, 1956, 388); *Після чорної бурі.. степ вбереться аж до виднокраїв в дикі тюльпани* (Гончар, Тронка, 1963, 104).

ВИДНОКРУ́Г, у, *ч., поет.* 1. Те саме, що **видноко́ло.** *У долині, на виднокрузі, сіріло щось широкою смугою і розпливалось у пітьмі. То був Дунай* (Коцюб., I, 1955, 344); *Дорога поміж хлібами, поміж городами через балки та вибалки потяглася ген-ген до самого виднокругу* (Гончар, II, 1959, 238); *Горленко замислено оглянула виднокруг — на річці катери чохкали попереду барж, хвилі ліниькувато билися об сонні береги* (Панч, В дорозі, 1959, 211); *Скоро з нашого виднокругу зникло все, крім довгого коридора* (Трубл., III, 1956, 358).

2. *перен.* Сукупність знань, інтересів. *Ширшає в людей виднокруг, культурнішають люди...* (Вишня, II, 1956, 19).

ВИДНОТА́, и́, *ж.*, *заст.* Світло, освітлення.— *Нехай одчинені двері,— тепла найде в нашу хату.— А од вас видноти в мою, бо в мене темно* (Сл. Гр.); *Пішла б краще в садок, подивилася по видноті на се місце, де ціле літо прийдеться літувати* (Мирний, III, 1954, 313).

На видноті: а) на видному, освітленому місці.— *Як же він дознався, що є* [люлька і тютюн]? *Хіба на видноті лежали?* (Мирний, I, 1954, 337); *Книжка лежала на столі, на видноті, і в ній, напевне, не могло бути секретів* (Собко, Стадіон, 1954, 296); б) про помітне становище в суспільстві. *Зміцнився* [Спартак] *у своїй певності, що його життєве покликання — це керувати, бути увесь час на видноті* (Гончар, Людина.., 1960, 197); **У всіх на видноті** — так, що всі бачать, можуть бачити. *На клуні голуби цілувалися в усіх на видноті* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 110).

ВИ́ДОБРИТИ, рю, риш, *док.*, *перех.*, *діал.* Угноїти. *Землю гарно видобрили гноєм* (Сл. Гр.).

ВИДОБУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **видобува́ти** 1, 2. *У своїй книзі під оригінальною назвою «Технічний прогрес Землі» Ціолковський передбачив видобування нафти в Каспійському морі* (Рад. Укр., 30.IX 1960, 3).

ВИДОБУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ДОБУТИ**, уду, удеш, *док.*, *перех.* 1. Виймати, витягати, діставати що-небудь звідкись. —*Дай тютюну!..— Сень видобува тютюн, І крає ножиком, І ділить всім, В кого немає* (Фр., XI, 1952, 122); *Дістає* [мати] *макітру з кислою капустою, видобуває звідкілясь пляшечку з олією, ставить все те на лаву* (Збан., Єдина, 1959, 30); *Видобула* [Марія Семенівна] *з рукавчика хустку* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 3); // Виймати зброю з піхов.— *Видобувай шаблю, пане отамане! — і сама вихопила* [Ярина] *з-за пояса самопал* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 348).

2. Вибирати з надр землі (корисні копалини). *Хотілося самому побачити ту велику гору в степу, з якої видобувають залізне каміння* (Донч., I, 1956, 138); *Кожний вибійник бригади Миколи Мамая вирішив видобувати щодня не менш як тонну вугілля* (Рад. Укр., 11.X 1956, 1); // Одержувати, виділяючи з чого-небудь при виробничих процесах або дослідах. *З нафти видобувають паливо для аеропланів та тракторів* (Донч., I, 1956, 162); *Ми навчилися видобувати з деревини навіть вітаміни!* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 102).

3. Граючи на музичному інструменті, одержувати звуки. *Терентій.. прислухається ще якусь хвильку до музики, яку видобувають з інструмента темні циганські руки* (Стельмах, Хліб.., 1959, 513).

4. *перен.* Домагатися відповіді, зізнання від кого-небудь. *Ба і з Вронським найшла вона відповідну хвилю побалакати, а що більше, видобула з нього, що Стася йому подобається* (Мак., Вибр., 1956, 110); [Адам:] *Здоровий* [Клим] *— і як камінь. Жадного слова не можуть видобути з нього* (Ірчан, I, 1958, 154).

5. Видавати голос, крик, сміх, стогін і т. ін. *Вона стояла бліда.. і лише з натугою видобувала слова до відповіді* (Коб., II, 1956, 18); [В'язень-лицар:] *Я був би радий,— може, лютий біль примусив би забути про темницю і видобув би крик такий з грудей, що мури затремтіли б і розпались!* (Л. Укр., II, 1951, 186).

ВИДОБУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ДОБУТИСЯ**, удуся, удешся, *док.* 1. З натугою вибиратися, вилазити, виходити звідкись, кудись. *Мало не по коліна вгрузла* [Сахно] *у мулке днище озера. Але зразу ж відштовхнулася і шалено запрацювала руками й ногами, видобуваючись на поверхню* (Смолич, I, 1958, 99); *Старий Волох хотів видобутися з громади веселих хлопців* (Мак., Вибр., 1956, 166); *Видобувшись на кручу, хлопець на мить застиг приголомшений* (Гончар, Таврія.., 1957, 45); * Образно. *Я живу двома життями, і.. друге потаємне, глибоко заховане, як підземні води, що не можуть видобутися наверх* (Коцюб., II, 1955, 435).

2. Вириватися (про голос, крик, сміх, стогін і т. ін.). *Страшний зойк і крик видобувався з тисячі грудей* (Кобр., Вибр., 1954, 182); *Він, мов неживий, повалився на сіно, з його очей бризнули сльози, а з грудей видобувався непритомний сміх* (Фр., IV, 1950, 340).

3. *тільки недок.* Пас. до **видобува́ти** 2, 3. *Тепер в СРСР більше, ніж у США, видобувається залізної руди, вугілля, виробляється коксу, збірного залізобетону* (Резол. XXII з.., 1961, 13); *Звук на бубоні видобувався за допомогою пальців, долоні, кулака* (Нар. тв. та етн., 3, 1958, 71).

ВИ́ДОБУТИ *див.* **видобува́ти.**

ВИ́ДОБУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́добути.** *Трофейний багнет, видобутий з чохла, блиснув, як рибина, що скинулася при місяці* (Гончар, III, 1959, 258).

ВИ́ДОБУТИСЯ *див.* **видобува́тися.**

ВИ́ДОБУТОК, тку, *ч.*, *гірн.* 1. Процес добування корисних копалин з надр землі. *Легко було вдосконалювати видобуток вугілля, йдучи поруч старого Чудина* (Ю. Янов., II, 1954, 144).

2. Певна кількість корисних копалин, видобутих з надр землі. *Видобуток вугілля, газу і нафти повинен забезпечити цілком усі потреби народного господарства* (Програма КПРС, 1961, 61); [Гаврило:] *Ми видобуток даєм за себе і за вас* [Галю і Марту] (Корн., II, 1955, 144).

ВИ́ДОВБАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́довбати.** *Він* [Лісний Потік] *шумить в вузькій щілині, схожій на велетенський коридор, видовбаний в скелі* (Н.-Лев., II, 1956, 411); // **ви́довбано,** *безос. присудк. сл.*— *Мені видовбано ще й праве око,— каже Грім стиха* (Ю. Янов., IV, 1959, 98).

ВИ́ДОВБАТИ *див.* **видо́вбувати.**

ВИ́ДОВБИНА, и, *ж.* Заглибина, видовбана в чому-небудь. *То була засідка стрільця.. Патронні гільзи, снайперська гвинтівка у спеціальній видовбині, а сам стрілець мертвий* (Ю. Янов., I, 1958, 335); *Жінка одразу ж зашпарувала видовбину* (Руд., Остання шабля, 1959, 276).

ВИ́ДОВБТИ *див.* **видо́вбувати.**

ВИДО́ВБУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **видо́вбувати** 1, 2. *Скеля була груба і тверда, видовбування прорізу в ній тривало вже цілий тиждень* (Фр., VIII, 1952, 414).

ВИДО́ВБУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ДОВБАТИ**, аю, аєш *і діал.* **ВИ́ДОВБТИ**, бу, беш, *док.*, *перех.* 1. Довбаючи, робити заглибину або отвір в чому-небудь. *Я брав невеличкого волоського гарбуза, зрізував меншу половинку, видовбував більшу і потім приробляв покришку* (Мик., Кадильниця, 1959, 3); *Вояки вийшли на гору, видовбали яму на краю гори* (Чорн., Пісні.., 1958, 53).

2. Довбаючи, виймати, витягати що-небудь звідкись. *Дятлові доводиться дерево дзьобом колупати і з-під кори комах видовбувати* (Коп., Як вони.., 1948, 36); *Видовбали, нарешті, в один із сонячних весняних днів і ми*

[в'язні] *ту першу заповітну цеглину* (Збан., Єдина, 1959, 217).

3. *діал.* Викльовувати.— *У неприятеля є й Орли, і Шуліки, і всяка погана птиця; як будемо йти вроздріб, готові нам очі видовбувати* (Фр., IV, 1950, 68); *Ворон ворону ока не видовбає* (Номис, 1864, № 7953).

ВИДО́ВБУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **видо́вбувати** 1, 2.

ВИДО́ВБУВАЧ, а, *ч.* Інструмент, яким видовбують. *В деревообробних майстернях.. використовують електрифікований деревообробний інструмент — пилки, рубанки, видовбувачі, свердла* (Колг. енц., I, 1956, 108).

ВИ́ДОВЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́довжити.** *Ще з меблів було в кімнаті тільки два предмети: дві вузькі, готично видовжені,.. невеличкі шафи* (Смолич, Мир.., 1958, 81).

2. *прикм.* Довжина якого більша за ширину; довгастий. *За формою насіння* [сої] *буває кулясте, овальне, видовжене* (Зерн. боб. культ., 1956, 82); // Довший, ніж звичайно. *Обійняв* [Петро] *видовженими білими пальцями пляшку, щоб знову наповнити келишки* (Чендей, Поєдинок, 1962, 137); *Комахи, що швидко пересуваються на поверхні, мають видовжені бігальні ноги* (Захист рослин.., 1952, 17).

ВИ́ДОВЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́довжити** і **ви́довжитися.** *До паропроводу вмикають зігнуті труби — компенсатори, які приймають на себе видовження труб паропроводу, пружинять і тим зберігають цілість паропроводу* (Фіз., II, 1957, 12).

ВИ́ДОВЖИТИ *див.* **видо́вжувати.**

ВИ́ДОВЖИТИСЯ *див.* **видо́вжуватися.**

ВИДО́ВЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ДОВЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* Робити довшим, збільшувати довжину чого-небудь.

ВИДО́ВЖУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВИ́ДОВЖИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Ставати довшим, збільшуватися в довжину. *Дарка бачить, як нерухомі очі Оріховської просвердлюють кожний гурток, а вуха, здається, видовжуються, щоб схопити нитки розмов поодиноких гуртків* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 107); *Тамара помітила, як хмарки поволі пересувалися на захід. Найбільша з них роздвоїлася і видовжилася...* (Хижняк, Тамара, 1959, 6).

2. *тільки недок.* Пас. до **видо́вжувати.**

ВИДОВИ́Й, а́, е́. Стос. до виду (*див.* **вид** ² 3). *Діброви відзначаються різноманітністю породного і видового складу* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 14).

ВИДО́ВИСЬКО, а, *с.* Те саме, що **видо́вище** 1. *Он їх ведуть на страту, а за ними увесь Єрусалим, старе й мале біжить, щоб на видовисько поглянуть* (Л. Укр., I, 1951, 444); — *Хіба гурії в раю веселяться отак з праведними,— шепче вона і не може одірвати очей від дивовижного видовиська* (Коцюб., I, 1955, 288); *Діти вовтузилися, совгались, заздалегідь готові потішити себе цікавим видовиськом* (Горд., Буян, 1938, 24).

ВИДО́ВИЩЕ, а, *с.* 1. Те, що відкрите для споглядання і привертає увагу. *Тихович неспроможен був відвести очей від того видовища* (Коцюб., I, 1955, 219); *Прекрасне і дивне видовище висадки повітряного десанту розгортається на широкому, рівному полі* (Ю. Янов., IV, 1959, 84); *Зараз — восени — і веранда відслужила своє і являла видовище сумне і незатишне* (Смолич, V, 1959, 16).

2. Вистава (театральна, циркова і т. ін.). *Театральні видовища влаштовувалися на території теперішньої України ще за античних часів у стародавніх грецьких містах північного Причорномор'я* (Від давнини.., I, 1960, 128); — *Рідний син.. готується виносити на циркове видовище, мов калачі на базар, свої «скульптурні форми»* (Вол., Місячне срібло, 1961, 9).

ВИДО́ВИЩНИЙ, а, е. Прикм. до **видо́вище** 2. *На концерти в Технологічний* [інститут], *близький від робітничих районів, звичайно ішов люд, для якого театри та інші видовищні заклади столиці були недоступні* (Бурл., Напередодні, 1956, 121); *До жодного виду мистецтва наша держава не поставить сьогодні таких вимог, як до мистецтва кінематографії, тому що воно видовищне масове мистецтво* (Довж., III, 1960, 211).

ВИДОЗМІ́НА, и, *ж.* 1. Змінювання певних ознак, властивостей у чому-небудь. *Що ж торкається такого, наприклад, питання, як видозміна дум, яка помітно посилюється в наш час, то це аж ніяк не говорить про занепад дум* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 83).

2. Змінена ознака. *Він* [І. М. Сєченов] *указував на здатність тваринного організму «передавати потомству видозміни, набуті протягом індивідуального життя»* (Осн. дарв., 1956, 60).

3. Предмет, речовина і т. ін. якоїсь загальної категорії у дещо зміненому вигляді; різновид. *Фосфор утворює кілька алотропних видозмін. Найважливіші з них: білий фосфор і червоний фосфор* (Хімія, 1956, 92).

ВИДОЗМІ́НЕНИЙ, а, е. Який видозмінився. *Видозмінені різці; Видозмінені кінцівки.*

ВИДОЗМІ́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **видозміни́ти** і стан за знач. **видозміни́тися.** *Видозмінення суджень — перетворення і обернення — має істотне значення в процесі нашого мислення* (Логіка, 1953, 77).

ВИДОЗМІНИ́ТИ *див.* **видозмі́нювати.**

ВИДОЗМІНИ́ТИСЯ *див.* **видозмі́нюватися.**

ВИДОЗМІ́ННИЙ, а, е. Який набуває нових ознак.

ВИДОЗМІ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **видозмі́нний.**

ВИДОЗМІ́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **видозмі́нювати.**

ВИДОЗМІ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВИДОЗМІНИ́ТИ,** зміню́, змі́ниш, *док., перех.* Вносити якісь зміни в що-небудь. *Ні протекціонізм, ні митна війна обміну не «розривають», а тільки тимчасово видозмінюють або переривають в одному місці, продовжуючи в іншому* (Ленін, 26, 1951, 125); *Поліпшуючи агротехніку садіння помідорів на зрошуваних землях, відповідно до місцевих умов, передові овочівники видозмінюють способи нарізування борозен* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 170).

ВИДОЗМІ́НЮВАТИСЯ, юється. *недок.,* **ВИДОЗМІНИ́ТИСЯ,** змі́ниться, *док.* 1. Набувати змін у певних ознаках, особливостях. *Суспільні функції, аналогічні нинішнім державним функціям управління господарством і культурою, збережуться і при комунізмі, видозмінюючись і вдосконалюючись відповідно до розвитку суспільства* (Програма КПРС, 1961, 95); *Мовні засоби створення характерів у драмі видозмінюються залежно від жанру твору, від індивідуального стилю драматурга та багатьох інших факторів* (Рад. літ-во, 1, 1957, 30).

2. *тільки недок.* Пас. до **видозмі́нювати.**

ВИ́ДОЇТИ *див.* **видо́ювати.**

ВИДО́К, дка́, *ч.* Зменш.-пестл. до **вид** ¹ 1. *Я хотів би вам дівчаток українських показать, Як вони, руками сплівшись, виступають у танок.. Або, мило розпишавшись, одвертають свій видок* (Сам., I, 1958, 69).

ВИ́ДОЛАТИ, аю, аєш, *док., перех., діал.* Подолати.

ВИ́ДОЛИНКА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **ви́долинок.** *Обережно почав переповзати* [Варивон] *вузькою видолинкою на інше місце* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 544).

ВИ́ДОЛИНОК, нка, *ч.* Невелика і неглибока улоговина; улоговинка. *Краще було звернути з дороги в який ярок чи видолинок* (Коцюб., I, 1955, 341); *Опускаюсь* *у видолинок. Тепер уже не видно ні кухні, ні корівника, ні лісу* (Збан., Єдина, 1959, 373).

ВИ́ДОЛИНОЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **ви́долинок.** *Є на Батиєвій горі, як іти по її гребеню, принадні видолиночки, горбочки, гаї* (Сенч., Опов., 1959, 80).

ВИДОУТВО́РЕННЯ, я, *с.* Утворення біологічних видів.

ВИ́ДОХНУТИ *і* **ВИ́ДОХТИ,** хну, хнеш; *мин. ч.* ви́дох, ла, ло; *док.* Загинути, здохнути один за одним (про багатьох або всіх).— *А половина тієї «божої скотинки» видохне за зиму з голоду та з холоду,— спадає на думку Микиті* (Вас., I, 1959, 269); // *зневажл.* Перемерти (про людей). *О роде суєтний, проклятий, Коли ти видохнеш?* (Шевч., II, 1953, 280).

ВИ́ДОХТИ *див.* **ви́дохнути.**

ВИДО́ЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **вид** ¹ 1. *У школу вбігла дванадцятилітня дівчинка з кругленьким каплоухим видочком* (Коцюб., I, 1955, 318).

ВИДО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **видо́ювати.** *У наших дослідах на видоювання кілограма молока тритактним апаратом затрачали в середньому 84 секунди, а двотактним — тільки 67 секунд* (Колг. Укр., 8, 1961, 34).

ВИДО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВИ́ДОЇТИ,** ою, оїш, *наказ. сп.* ви́дій; *док., перех.* Доячи, добувати все молоко з вимені тварини. *Тепер усі доїльні апарати повністю видоюють молоко і тому немає потреби в ручному додоюванні корів* (Колг. Укр., 9, 1956, 27); *Ні на сорочку собі не напряде, ні води не принесе, ні корови не видоїть* (Стор., I, 1957, 26); *Марина видоїла корову і замірила молоко* (Чорн., Потік.., 1956, 201).

ВИДО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **видо́ювати.**

ВИ́ДРА, и, *ж.* 1. Хижий ссавець, з цінним хутром темно-бурого кольору. *По тих нетрях і драговині кишіло звіру: оленів, сайгаків, кіз, вепрів, лисиць, кабарганів (видр), а по степах було багацько вовків, зайців, бабаків* (Стор., I, 1957, 257); — *Підвів голову, а біля верби видра патрає оцього сома. Як гукну я на увесь голос, а видра — пирхнула, наче кицька, та й шубовсть у воду* (Стельмах, Хліб.., 1959, 464).

2. Хутро цієї тварини.

3. *зневажл.* Про надмірно худорляву жінку. *Повернула до дійсності його білява, трохи вульгарна видра, яка підскочила до їхнього столика й запросила Ярему танцювати* (Загреб., Шепіт, 1966, 194).

ВИ́ДРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́драти.** [Жура:] *Перша сторінка видрана* (Коч., II, 1956, 86).

ВИ́ДРАТИ *див.* **видира́ти.**

ВИ́ДРАТИСЯ *див.* **видира́тися.**

ВИДРЕНЯ́, я́ти, *с.* Маля видри.

ВИ́ДРЕСИРУВАТИ, ую, уєш, *док., перех.* 1. Дресируючи, прищепити тварині які-небудь навички, навчити виконувати які-небудь дії. *Потім він ще розказував, що видресирував так свого собаку Марса, що той сам ключем відмикає двері і подає, коли Віті треба, задачник, або граматику, або читанку* (Ів., Таємниця, 1959, 29).

2. *ірон.* Привчити кого-небудь до механічного виконання певних правил поведінки.

ВИДРИ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок., розм.* 1. *неперех.* Раз у раз дригати (звичайно ногами). *Схопив* [Ів] *за поперек Сімону і пішов вигинатись та вихилятись, викручувати та видригувати ногами, аж у очах зарябіло* (Збан., Мор. чайка, 1959, 82).

2. *перех.* Танцювати щось, роблячи різкі рухи ногами. *Забереться* [Антосьо] *куди так, звідкіль тільки небо на його дивиться, і видригує мазура* (Свидн., Люборацькі, 1955, 166).

ВИ́ДРІБЦЕМ, *присл., розм.* Дрібними кроками, дрібочучи. *Видрібцем виступати* (Сл. Гр.).

ВИ́ДРОВИЙ, а, е. Прикм. до **ви́дра** 1,2; // Зробл. з хутра видри.

ВИДРОО́КИЙ, а, е, *розм.* З очима, повіки яких вивернуті або розтягнені (про людину). *З погляду якась* [панія] *витрішкувата, чи видроока, чи надута* (Н.-Лев., I, 1956, 597);— *То не скажеш нам ні слова? — кат питає видроокий* (Гур., Друзі.., 1959, 14); // *у знач. ім.* **видроо́кий,** кого, *ч.* *Галецька зирнула на довгі рядки старців та калік на сходах, де стояли сліпці.., блимали більмами видроокі* (Н.-Лев., IV, 1956, 295).

ВИ́ДРУКУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́друкувати.** *Його увагу прикувала видрукувана чорним шрифтом на першій сторінці стаття за підписом Трикоза* (Коцюба, Нові береги, 1959, 446); // **ви́друкувано,** *безос. присудк. сл.* *Євгена Вікторовича цікавив не так Лодиженко, як той факт, що його власну промову теж видрукувано в пресі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 479).

ВИ́ДРУКУВАТИ, ую, уєш, *перех.* Док. до **друкува́ти.** *Чи можна хоч скільки примірників* [зб. «Думи і мрії»] *видрукувати на тоншому* [папері]? (Л. Укр., V, 1956, 280); — *Так от, хлопче, нам з тобою треба зредагувати листівки... і ще цієї ночі мусиш видрукувати* (Вільде, Сестри.., 1958, 248); *Малечко згодом прагнув стати професором. Він навіть видрукував велику статтю про фольклор і побут іранської країни* (Досв., Вибр., 1959, 204); *Перший вірш мій видрукувала лубенська газета* (Донч., VI, 1957, 581); *А що знімалися і на кольорову плівку, то кілька найкращих кадрів віддали у фотоательє видрукувати на кольоровому папері* (Грим., Подробиці.., 1956, 74).

ВИ́ДРУКУВАТИСЯ, ується, *док.* Вийти, одержатися (про надруковане). *Чи будуть переклади, чи ні, не знаю ще; хай як видрукується книжка, то побачу* (Л. Укр., V, 1956, 79).

ВИ́ДРЯНИЙ, а, е. Зробл. з хутра видри.

ВИ́ДРЯПАТИ *див.* **видря́пувати.**

ВИ́ДРЯПАТИСЯ *див.* **видря́пуватися.**

ВИДРЯ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ДРЯПАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* 1. Дряпаючи, виривати що-небудь звідкись. [Івась *(далі кричить):*] *Де мої очі? (Руками ніби видряпує очі). Дайте мені очі!* (Ірчан, I, 1958, 142); [Килина:] *Хіба роздерти тобі оту пащеку та видряпати з лоба оті зелені баньки?* (Кроп., II, 1958, 423).

2. *перен., розм.* Діставати що-небудь, проявляючи наполегливість.— *Витягнули, видряпали мирові посередники всілякі закони — і всі проти мужика* (Стельмах, Хліб.., 1959, 349).

3. Дряпаючи, робити на якій-небудь поверхні написи, умовні знаки і т. ін. *На вапняку мурованого зводу Видряпує* [поет] *вночі свої пісні* (Перв., I, 1958, 521); *Години дві мовчки і вперто він* [в'язень] *працював над тюремним календарем. Видряпав його паличкою на стіні, акуратно виписав усі дні, числа* (Збан., Єдина, 1959, 94).

ВИДРЯ́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВИ́ДРЯПАТИ́СЯ,** аюся, аєшся, *док.* 1. Вилазити на що-небудь звідкись, чіпляючись за щось. *Через шанці* [Марійка] *скакала, мов серна, а де не могла перескочити, видряпувалася руками й ногами* (Коб., II, 1956, 186); *Вона сказала моїй матері, що я навчив Юрчика видряпуватись високо на дерева* (Сміл., Сашко, 1957, 17); *Їжак силкується видряпатись на пеньок* (Коп., Як вони.., 1961, 40); // Іти нагору, підніматися з труднощами. *Стрункий і досвідчений гуцульський кінь швидко видряпувався на скелі* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 143); *Стараючись ступати так, щоб не тріщало сухе ломаччя, боячись і дих-*

нути, Іванко видряпався щасливо на гору (Гжицький, Опришки, 1962, 85).

2. *перен.*, *розм.* Виходити із скрутного становища, важкого стану. *Усе ж дехто з підліщан усякими правдами й неправдами видряпувавсь із злиднів* (Крот., Сини.., 1948, 14); *Було б мені дуже соромно, що аж тепер одповідаю на Ваш.. лист — коли б не стала мені до помочі тяжка хвороба, з якої ледве видряпався* (Коцюб., III, 1956, 312).

3. *тільки недок.* Пас. до **видря́пувати.**

ВИ́ДУБИТИ, блю, биш; *мн.* ви́дублять; *док.*, *перех.* Обробити способом дублення (шкіру або іншу сировину).

ВИ́ДУБЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́дубити.** *Сірі свитки, видублені кожушки тісно стулилися в гурті* (Кучер, Зол. руки, 1948, 26); // *перен.* Який огрубів під дією вітру, дощу, сонця та ін. (звичайно про шкіру обличчя, рук і т. ін.). *Це був капітан «Неви», чорноморець з видубленим вітрами сухим обличчям і білими бровами* (Жур., Опов., 1956, 103).

ВИДУВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, який виготовляє скляні вироби способом дуття. *В українському художньому склярстві післявоєнних років відрадно спостерігати оригінальну творчість майстрів — видувальників скла на деяких заводах і в артілях* (Нар. тв. та етн., 2, 1957, 89).

ВИДУВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **видува́льник.**

ВИДУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **видува́ти** 1, 3. *Весною вони* [рештки стерні] *зменшують швидкість вітру і цим перешкоджають видуванню грунту* (Колг. Укр., 12, 1956, 12); *З України в Росію запрошувались* [у XVIII ст.] *майстри різьби, гравірування, видування скла* (Іст. УРСР, I, 1953, 306).

ВИДУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ДУТИ,** ви́дую, ви́дуєш *і* ви́дму, ви́дмеш, *док.*, *перех.* 1. Дуючи, видаляти що-небудь звідкись (про вітер, сильний струмінь повітря і т. ін.). *Свердло гарчало, шипіло, вганяючись у породу, і з гуркотом видувало струмені пороху* (Досв., Вибр., 1959, 198); *Спокійно погойдується димчаста тінь очеретини, з якої і зимові вітри не зуміли видути рожевого пуху й насіння* (Стельмах, Хліб.., 1959, 133).

Видува́ти вого́нь — дмухаючи на жар або щось тліюче, добитися появи вогню, полум'я. [Ксеня] *зайченятком котиться до припічка, вигрібає коцюбою жар і починає видувати вогонь* (Стельмах, Хліб.., 1959, 388).

△ **Видува́ти піч,** *техн.*— зупинивши доменну піч, продовжувати дуття до випуску з неї всіх рідких продуктів. *Данило Туркенич навчив його.. визначати газообіг у печі, повністю видувати її перед капітальним ремонтом* (Рудь, Гомін.., 1959, 3).

2. *розм.* Охолоджувати (про вітер і т. ін.). *Мороз зменшився, але пориви вихору видували останки тепла з людини* (Оп., Іду.., 1958, 491).

3. Виготовляти порожнисті предмети з скла за допомогою дуття. [Ярослав:] *Забрав* [пан] *мене на гуту, за склодува. Шість років я видував йому бутлі, а на сьомий збувся очей* (Мокр., П'єси, 1959, 109).

4. *розм.* Випивати щось у великій кількості; випивати весь вміст чого-небудь. *Викотили їм по сорок сорокових кухлів води й вина. Обпивайло як узяв пити, всі до каплі видув* (Укр.. казки, легенди... 1957, 117); [Пилип:] *Я б увесь самовар видув* (Мороз, П'єси, 1959, 115).

ВИДУВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВИ́ДУТИСЯ,** ви́дується *і* ви́дметься, *док.* 1. Робитися, утворюватися за допомогою дуття, при диханні і т. ін. *На його* [Гервасія] *устах видулись криваві пухирці* (Стельмах, Хліб.., 1959, 477).

2. *тільки недок.* Пас. до **видува́ти** 1, 3. *На першій стадії ним* [вітром] *видувалися менш стійкі мінерали пісковика* (Наука.., 8, 1958, 23).

ВИ́ДУВКА, и, *ж.*, *техн.* Дія за знач. **ви́дути** 1, 3.

ВИДУВНИ́Й, а́, е́. Зробл. способом дуття. *Видувний посуд;* // *техн.* Пов'язаний з дуттям. *Видувний вентиль.*

ВИ́ДУДЛИТИ *див.* **виду́длювати.**

ВИДУ́ДЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ДУДЛИТИ,** лю, лиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Багато або пожадливо випивати.— *Видудлить оцей циган усе барило* (Н.-Лев., III, 1956, 186); *З одною грудочкою цукру* [дід Хома] *міг видудлити чайник окропу* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 366); *Піднеси їм склянку води, вони або й губів не вмочать, або всю прожогом видудлять* (Рудь, Гомін.., 1959, 43).

ВИ́ДУЖАННЯ, я, *с.* Стан за знач. **ви́дужати.** *Мені дуже мало бракує до цілковитого видужання* (Л. Укр., V, 1956, 415); *Як після хвороби настає видужання, так до Марини, після блукань і помилок, прийшла глибока, непідкупна любов* (Дмит., Наречена, 1959, 249).

ВИ́ДУЖАТИ *див.* **виду́жувати.**

ВИДУ́ЖНИЙ, а, е. Який піддається лікуванню.

ВИДУ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **виду́жний.**

ВИДУ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Стан за знач. **виду́жувати.** *Період видужування.*

ВИДУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ДУЖАТИ,** аю, аєш, *док.* Ставати здоровим, поправлятися після хвороби, поранення і т. ін. *Тим часом Хведір видужував: у нього була пропасниця* (Мирний, III, 1954, 59); [Коршун:] *Слухайте, товаришу майор, а не бувало випадків, щоб люди з такою раною видужували?* (Собко, П'єси. 1958, 200); — *Ну от і видужав ти, Оксеню, видужав. Тепер сто літ житимеш,— втішав він себе* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 106).

ВИ́ДУМАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́думати.** *Всі безглузді обвинувачення, видумані, аби нацькувати на мене юрбу, ганебно розбились самі* (Л. Укр., IV, 1954, 132); [Надія:] *Він каже, що ваш матрос видуманий,— таких не буває...* (Корн., II, 1955, 226).

ВИ́ДУМАТИ *див.* **виду́мувати.**

ВИ́ДУМКА, и, *ж.* 1. Здібність, здатність видумувати, придумувати; винахідливість. *Командирів ворожих я знаю, головних принаймні — це кадрові полковники, люди без видумки. Нічого незвичайного, психологічного видумати вони не можуть* (Ю. Янов., I, 1958, 161); *Колектив працює з творчою видумкою;* // *розм.* Те, що винайдене. [Сторож (*сидить за столом і роздивляється на щотах*):] *Ну й як-то той писар може викласти усяке діло на оцій видумці?* (Кроп., I, 1958, 497).

2. *рідко.* Те, що вигадане, придумане, що не відповідає дійсності. *Зараз догадався він, що се нова видумка Чимчикевича* (Фр., II, 1950, 199).

ВИДУ́МУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виду́мувати.**

ВИДУ́МУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ДУМАТИ,** аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Вигадувати, придумувати щось, когось. *І хлопець видумував шкодливі іграшки: то на баранах їздив, то телят лякав* (Мирний, II, 1954, 113); // *розм.* Винаходити. *Хто видумав кулі і карабіни і силу облічив розгону олова, сей не провадить війни* (Стеф., III, 1954, 87); *Опісля видумали люди піщаний годинник* (Коцюб., III, 1956, 7).

◇ **По́роху не ви́думає** — не дуже здібний. *Він якось виріс неначе і вилюднів за сей рік, хоч все-таки, певне, нового пороху не видумає...* (Л. Укр., V, 1956, 245).

2. *неперех.* Говорити, описувати те, чого немає і не було. *Чи правду Гапка казала, чи видумувала,— ніхто не скаже* (Мирний, II, 1954, 103); [Ковшик:] *Знаю. Краще нехай виведе* [письменник] *нас такими, які ми є,*

а то, як почне видумувати, гірше буде (Корн., II, 1955, 235).

ВИДУ́МУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **виду́мувати.** *Коли хтось пробував переконати її, що кінофільми видумуються, баба знизувала плечима* (Смолич, II, 1958, 94).

ВИ́ДУРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́дурити.** *Набивши добре кишені грішми, видуреними у темних богобоящих селян, він пішов на хитрощі вже більше корисні: задумав дурити багатих київських ченців...* (Н.-Лев., III, 1956, 363).

ВИ́ДУРИТИ *див.* **виду́рювати.**

ВИДУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ДУРИТИ,** рю, риш, *док.*, *перех.* Добувати, одержувати що-небудь за допомогою хитрощів; виманювати.— *Усе дурить панича та видурює з рук усячину* (Мирний, II, 1954, 63); [Микита:] *Обдурив клятий ворожбит! Тільки гроші в мене видурив* (Кроп., I, 1958, 99); [Стеха:] *На, от тобі газета — видурила для тебе на цигарки* (Сам., II, 1958, 171).

ВИДУ́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **виду́рювати.**

ВИ́ДУТИ ^{1} *див.* **видува́ти.**

ВИ́ДУТИ ^{2} *див.* **видима́ти.**

ВИ́ДУТИСЯ *див.* **видува́тися.**

ВИ́ДУШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́душити** ^{1}. *Дослухаюсь, чи то голосить, чи співає... В згуках одчувається щось неприродне, обмертвіле, металеве, мов видушене пресом* (Вас., II, 1959, 329).

ВИ́ДУШИТИ ^{1} *див.* **виду́шувати.**

ВИ́ДУШИТИ ^{2}, шу, шиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Витратити духи.

ВИ́ДУШИТИСЯ *див.* **виду́шуватися.**

ВИДУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виду́шувати.** *Крім безумного напруження, душевного й фізичного виснаження, видушування з себе трагічного почуття, я нічого не домігся* (Моє життя в мист., 1955, 179).

ВИДУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ДУШИТИ,** шу, шиш, *док.*, *перех.* 1. Тиснучи, видавлювати що-небудь з чогось. *Климчук, зайнятий доспілими черешнями, видушував у чай приємний черешневий сік* (Кач., I, 1958, 457); *Він видушив із тюбика синьої фарби і розтер її* (Ю. Янов., I, 1958, 139).

2. *перен.* Говорити через силу, переборюючи яке-небудь почуття, сміх і т. ін. *Сміх його душить і не дає говорити. Нарешті видушує з себе: дів-ча-та... ха-ха! навіть дівчата... проміж собою... про політику гомонять...* (Коцюб., I, 1955, 243); *Дід Харко аж змокрів, силкуючись видушити з себе відповідь* (Ю. Янов., II, 1954, 160); — *Хто, бо стріляю! — повторив грізно той же голос. Федько, що був на самому переді, ледве видушив: — Пасемо коні* (Ірчан, II, 1958, 77); // Через силу виявляти яке-небудь почуття, настрій і т. ін. *Озирнувшись, він ледве видушив посмішку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 77).

3. *перен.* Силою домагатися одержання чого-небудь від когось. *Селяни залишилися і після звільнення «нижчим» станом, податним бидлом, чорною кісткою, з якої знущалося поставлене поміщиками начальство, видушувало податі..* (Ленін, 17, 1949, 62); *Ось коли багатирю треба гроші справити, та не хочеться бачити голодної сім'ї,— то Захара пошле; той не відступить, поки грошей не видушить* (Григ., Вибр., 1959, 158).

4. Натискаючи, виламувати, заставляти випасти. *Видушивши одну шибу в вікні, вони* [злодії] *всадили нею одного із своїх, очевидно, дуже малого хлопця, досередини* (Фр., IV, 1950, 43).

5. Умертвляти чадом, димом, газом і т. ін. багатьох або всіх. *Дідів і бабів, які не могли ходити, замкнули* [есесівці] *в клуні і видушили дощенту* (Ю. Янов., I, 1954, 76); *Бабуся не дала договорити дідові: — ..Кади, серце, може, рибу в морі видушиш своєю люлькою* (Збан., Мор. чайка, 1959, 28); // Знищувати багатьох або всіх. * Образно. [Оленка:] *Сьогодні вночі ми розклеїмо по місті афіші з написом «Смерть провокаторам!» Хай знає поліція і той зрадник, що видушує нас, що чекає його* (Ірчан, I, 1958, 191).

ВИДУ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ДУШИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Виходити назовні під дією тиску.

2. *тільки недок.* Пас. до **виду́шувати** 1, 3, 4.

ВИ́ДХЛИЙ, а, е, *рідко.* Який видихався або вивітрився (про запах).

ВИДЮ́ЧИЙ, а, е. Який бачить, має зір; зрячий. *Видюче її* [Солохи] *око заіскрилося радістю, невидюче почало блимати* (Мирний, I, 1954, 57); // *у знач. ім.* **видю́чий,** чого, *ч.* *Йде видючий і сліпий, Та й каже видючий: «Ото, брате, синій гай! Ото ліс дрімучий!»* (Рудан., Тв., 1956, 134); // Який дуже добре бачить. *Але й там* [на селі] *видюче око адміністрації постерегло небезпечного злочинця* (Коцюб., III, 1956, 34); *Очі* [у птиці] *видючі — за тридев'ять земель бачить* (Ю. Янов., I, 1954, 7).

◇ **Видю́ча смерть,** *рідко* — те саме, що **Ви́ди́ма смерть** (*див.* **ви́ди́мий**). *Видючой смерті він боявся, Енея у ногах валявся, Просив живцем в неволю взять* (Котл., I, 1952, 260).

ВИДЮ́ЩИЙ, а, е. 1. Те саме, що **видю́чий.** *Він був зовсім видющий і тільки удавав з себе сліпого* (Н.-Лев., IV, 1956, 292); // *у знач. ім.* **видю́щий,** щого, *ч.* *Я йшла за ними, як сліпий за видющим* (Коб., I, 1956, 483); *І письменні й видющі хотіли повчитися у Вересая* (Тич., III, 1957, 156); // Який дуже добре бачить. *Вона* [прабаба].. *очі мала такі видющі й гострі, що сховатись од неї не могло ніщо в світі* (Довж., Зач. Десна, 1957, 466); *Очі в нього гострі, видющі, слух, як у птиці* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 244).

2. Проникливий, прозорливий. *Ох, я прагну Сеї чистої водиці, Що видющим, мудрим робить* (Л. Укр., IV, 1954, 139); *Тарасові видющі очі,— Не вбила, не згасила їх Тьма миколаївської ночі* (Бажан, Роки, 1957, 241).

◇ **Видю́ща смерть,** *рідко* — те саме, що **Ви́ди́ма смерть** (*див.* **ви́ди́мий**). [Катря:] *Не гнівайся, мій лебедику, страшна видюща смерть, ох яка страшна!* (Кроп., II, 1958, 393).

ВИЄ́МНО, *присл.*, *заст.* Винятково.

ВИ́ЖАЛІТИ, ію, ієш, *док.*, *перех.*, *розм.* Добитися чого-небудь жалобами, скаргами. *Що їй* [Прісці] *тепер діяти? Іти жалітися старшині? — Вона вже раз жалілася йому, а що вижаліла?..* (Мирний, III, 1954, 29).

ВИ́ЖАЛІТИСЯ, іюся, ієшся, *док.*, *розм.* Висловити весь свій жаль, тугу або жалоби, скарги. *Серце йому тоскно стискується в грудях. Може б, легше стало, коли б розповів комусь, вижалівся* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 235).

ВИ́ЖАРИТИ *див.* **вижа́рювати.**

ВИ́ЖАРИТИСЯ *див.* **вижа́рюватися.**

ВИЖА́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вижа́рювати.**

ВИЖА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ЖАРИТИ,** рю, риш, *док.*, *перех.* Піддаючи дії високої температури, вогню, домагатися витікання жиру (про сало і т. ін.).

ВИЖА́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́ЖАРИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Витікати внаслідок дії високої температури, вогню (про жир).

2. *тільки док.*, *перен.* Перегрітися від спеки. *Овечата, бички щиро прийнялися щипати вогку траву, за день вони так вижарилися на тому сонці,— де вже його по такій спеці пастись* (Мирний, IV, 1955, 24).

3. *тільки недок.* Пас. до **вижа́рювати.**

ВИ́ЖАТИ ¹ *див.* **вижима́ти.**

ВИ́ЖАТИ ² *див.* **вижина́ти.**

ВИ́ЖАТИЙ¹, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́жати** ¹. *Крапля соку, вижата з кореневища* [дудника лісового] *і впущена в дупло хворого зуба, заспокоює біль* (Лікар. рослини.., 1958, 30).

ВИ́ЖАТИЙ ², а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́жати** ². *Панський хліб був уже вижатий.., а людський хліб стояв, похилився і навіть вже сипавсь* (Н.-Лев., II, 1956, 187); *І привиділась Хариті вижата нива, а на ній стоять полукіпки і блищать проти сонця, як золоті* (Коцюб., I, 1955, 15).

ВИ́ЖАТИСЯ *див.* **вижима́тися.**

ВИ́ЖБУРНУТИ, ну, неш, *док., перех., розм.* Однокр. до **вижбу́рювати.** [К и р п а:] *Та я тебе без дозволу вижбурну з цієї школи!..* (Кроп., IV, 1959, 216).

ВИЖБУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок., перех., розм.* З силою викидати звідки-небудь, куди-небудь. *Заряджена злою енергією, Мариня так гарячково почала вижбурювати речі на подвір'я, що збоку могло видатися, ніби в хаті вибухнула пожежа* (Вільде, Сестри.., 1958, 456).

ВИ́ЖГА, и, *ж.* Золото або срібло, яке добувається за допомогою випалювання.

ВИ́ЖДАТИ *див.* **вижида́ти.**

ВИ́ЖЕБРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́жебрати.** *Лучче мені гіркий полин їсти, ніж вижебраний вами хліб* (Н.-Лев., IV, 1956, 346); *Вона* [Ядзя] *часто чула, що.. сходяться з околиці всі жебраки, щоби пити й забавлятися за вижебраний гріш* (Коб., Вибр., 1954, 102).

ВИ́ЖЕБРАТИ *див.* **виже́брувати.**

ВИЖЕ́БРУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ЖЕБРАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* Жебраючи, випрохувати що-небудь. *Бідна ходачка, коли верталася до своїх дітей, впала в болото і поваляла хліб і муку, що вижебрала* (Калин, Закарп. казки, 1955, 38); * Образно.— *Радше помремо всі в чеснім бою, ніж так вижебрувати життя* (Фр., IV, 1950, 97).

ВИ́ЖЕРТИ *див.* **вижира́ти.**

ВИЖИВА́ННЯ, я, *с.* Стан і дія за знач. **вижива́ти** 1, 3. *Вага приплоду є складним показником продуктивності, пов'язаним з несучістю, запліднюваністю, виводимістю, виживанням і живою вагою гусенят* (Птахівн., 1955, 272); *Всю ніч, напевно, Каргата переслідуватимуть кошмари: наступного ранку почнеться планомірне виживання його з заводу* (Шовк., Інженери, 1956, 360).

ВИЖИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВИ́ЖИТИ,** иву, ивеш, *док.* 1. *неперех.* Залишатися живим, незважаючи на небезпеку, тяжке захворювання, важкі умови існування і т. ін. *І виживав* [Микита]. *А як бійці звільнили Вкраїну нашу — до синів пішов* (Шпорта, Вибр., 1958, 224); *Семен Лодиженко буде жити? Він виживе, не вмре?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 377); * Образно. *Виживе мова, виживе й вітчизна* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 381).

2. *тільки док., неперех.* Мати змогу прожити, проіснувати де-небудь за рахунок якихсь коштів, засобів. *Густав брався вижити у Львові за 1000 гульденів* (Фр., III, 1950, 379); *Натурально, з грядки цибулі вижить не можна, доведеться на старість служити* (Коцюб., II, 1955, 394); // Прожити певну кількість років. *Поспитала її, чи вона вже багато вижила віку* (Вовчок, I, 1955, 377); *У тітки Маруся вижила чотири роки. Важко їй там було жити!* (Гр., Без хліба, 1958, 151).

3. *перех., перен.* Створивши кому-небудь нестерпні умови, примушувати залишити місце проживання, роботу і т. ін.— *Ти знаєш, Ганно, театр мені доведеться покинути.— Що трапилось? Хто тебе виживає?* (Собко, Нам спокій.., 1959, 45); *І її* [Христю] *вижили з села, і її одірвали від рідної хати, випхнули в найми на глум чужим людям* (Мирний, III, 1954, 116); *В розпалі чого тільки не наговорить жінка.., мовляв, він* [Остап] *і дітей розігнав з дому, тепер і її хоче з хати вижить!* (Горд., II, 1959, 263); // Знищувати, ліквідувати що-небудь. *Паперовий бюрократизм виживаємо* (Вишня, II, 1956, 97).

◇ **Вижива́ти (ви́жити) з ро́зуму** — від старості позбуватися розуму, здорового глузду. — *Слухай, стара. Коли з розуму вижила, то держи і язик за зубами,— суворо почав він* (Мирний, III, 1954, 300); — *Що він меле? Левкой — це левкой, а матіола — це матіола. З розуму вижив старий* (Ле, Право.., 1957, 103).

ВИЖИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ВИ́ЖИТИСЯ,** ивуся, ивешся, *док., рідко.* 1. Проживати все.— *Будь ласка, Дувиде! візьми кожух в заставу та позич хоч два карбованці.. Так вижився, так вижився, що вже не знаю й як!* (Н.-Лев., I, 1956, 470).

2. *тільки недок.* Пас. до **вижива́ти** 3.

ВИ́ЖИВИЧИТИ *див.* **виживи́чувати.**

ВИЖИВИ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виживи́чувати.**

ВИЖИВИ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ЖИВИЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* Ловити рибу сачком, підтягаючи її до човна чи берега.

ВИЖИВИ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **виживи́чувати.**

ВИ́ЖИВЛЕННЯ, я, *с., діал.* Дія за знач. **виживля́ти** і **виживля́тися.** *Звірі.. не знали іншої війни, крім тої, якої вимагало їх власне виживлення* (Фр., IV, 1950, 117).

ВИ́ЖИВИТИ *див.* **виживля́ти.**

ВИ́ЖИВИТИСЯ *див.* **виживля́тися.**

ВИЖИВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ВИ́ЖИВИТИ,** влю, виш; *мн.* ви́живлять; *док., перех., діал.* Годувати, живити.— *Але таку громаду народа виживити, то треба величезної суми грошей!* (Фр., V, 1951, 380); *Треба було себе духовно виживляти тим, що зберігала та місцевість з культури, літератури* (Коб., III, 1956, 537).

ВИЖИВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.,* **ВИ́ЖИВИТИСЯ,** влюся, вишся; *мн.* ви́живляться; *док., діал.* Годуватися, живитися. *Два рази в рік відбувалися величаві посмертні обіди. Один восени, а навесні, як бідним людям найтяжче виживитися — другий* (Коб., II, 1956, 247).

ВИЖИДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вижида́ти.** *Нема нічого гіршого, ніж слізливе життя з опущеною головою. Та ще вижидання* (Жур., Даша, 1961, 51).

ВИЖИДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВИ́ЖДАТИ,** ду, деш, *док.* 1. *перех.* Чекати кого, що-небудь.— *Я терпеливо ждатиму на тебе* [Бориса], *вижидатиму тебе, як сходу сонця* (Фр., III, 1950, 449); *Над лугами ворон кружить, За життям своїм не тужить, Пазурі здіймає хижі, Вижидає крові-їжі* (Мал., II, 1956, 278); *А той, тихий та тверезий, Богобоязливий, Як кішечка підкрадеться, Вижде нещасливий У тебе час та й запустить Пазурі в печінки* (Шевч., I, 1951, 239); *Він пропонував виждати ворога й раптовим наскоком з усіх боків розбити* (Янов., I, 1958, 158).

2. *неперех.* Чекаючи слушного моменту, зволікати з виконанням дії. *А Василь усе вижидав та усе в кишені довбавсь, а далі витяг капшучок* (Кв.-Осн., II, 1956, 28).

ВИ́ЖИЛИТИ, лю, лиш, *док., перех. і без додатка, розм.* Настирливо домагаючись, одержати щось у когонебудь.— *В цього* [Грицька] *вижилиш, коли лишнє взяв! Цей віддасть!* — *чулося поміж народом* (Мирний, III, 1954, 26); [Д і д:] *Тягне* [Коломійчиха] *людей до волості, щоб опросити за борги; хто, мовляв, признається,— тому така-то скидка і пільга.* [С т е п а н:]

Хитро! Піймає за язик і обдере, і пільгу оту вижилить... (Стар., Вибр., 1959, 320).

ВИ́ЖИМ, у, *ч.*, *спорт.* Дія за знач. **вижима́ти** 2 і **вижима́тися** 2. *Вижим штанги; Вижим на турніку.*

ВИЖИМА́ННЯ, я, *с.*, *рідко.* Дія за знач. **вижима́ти** 1.

ВИЖИМА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ЖАТИ**, жму, жмеш, *док.*, *перех.* 1. *рідко.* Те саме, що **виду́шувати** 1. *Обутий* [Харон] *в драні постоли; Із дір онучі волочились, Зовсім хоть вижми, помочились* (Котл., I, 1952, 130).

◊ **Вижима́ти (ви́жати) [всі] со́ки** *з кого* — нещадно експлуатувати. *Вижмуть підприємці з таких, як він, соки, .. награбують доларів, заюшених кров'ю, а їх, трудівників, згодом виженуть на вулицю* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 253).

2. *спорт.* Повільно, рівномірно піднімати якусь вагу (штангу, гирю і т. ін.) від рівня грудей вгору, випрямляючи зігнуті руки.

ВИЖИМА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ЖАТИСЯ**, жмуся, жмешся, *док.* 1. *рідко.* Те саме, що **виду́шуватися** 1.

2. *спорт.* Повільно, рівномірно підтягаючись на руках, піднімати своє тіло на певну висоту. *Командир взводу лейтенант Круглов першим показав, як вижиматися на руках* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 12).

3. *тільки недок.* Пас. до **вижима́ти**.

ВИ́ЖИМКИ, ів, *мн.* Те, з чого видавлено сік. *Ця страва* [холодець з ягід] *являє собою пюреподібну масу із свіжих ягід з цукром, розведену вином і відваром (від виварювання вижимків)* (Укр. страви, 1957, 277).

ВИЖИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ЖАТИ**, жну, жнеш, *док.*, *перех.* Жнучи, зрізувати все де-небудь; закінчувати щось жати. *В кінці літа там* [у яру] *рвали ожину — сині з сивиною ягоди, весною вижинали осоку та молодий очерет для худоби* (Іщук, Вербівчани, 1961, 235); — *Вижнемо ярину, то, може, й підемо в гості* (Н.-Лев., II, 1956, 325); *Гуркотять в степах комбайни,— наших нив не вижне серп!* (Забіла, У .. світ, 1960, 81).

ВИЖИНА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **вижина́ти.**

ВИЖИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ЖЕРТИ**, ру, реш; *мин. ч.* ви́жер, ла, ло; *док.*, *перех.*, *вульг.* З'їдати все, без залишку. * Образно. *Уста мої заціпило морозом, А серце в мене вижерла гадюка* (Фр., XI, 1952, 298).

ВИЖИРА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **вижира́ти.**

ВИ́ЖИТИ *див.* **вижива́ти.**

ВИ́ЖИТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́жити** 3. —*Зараз, перед лицем нових грізних випробувань, щоб ваш полк був іще міцнішим, щоб із напівпартизанського, з не до кінця ще вижитим духом анархістської вольниці, він перетворився у справді залізну регулярну частину Червоної Армії, для цього треба, щоб у полку був... комісар!* (Гончар, II, 1959, 111).

ВИ́ЖИТИСЯ *див.* **вижива́тися.**

ВИ́ЖЛУКТАТИ, аю, аєш *і* **ВИ́ЖЛУКТИТИ**, кчу, ктиш, *док.*, *перех.*, *вульг.* Пожадливо або багато випити. *Що було остатнє у пляшці, вижлуктав.* [Демко] *без чарки, нахильцем* (Вовчок, VI, 1956, 264); *Вони* [поліцаї] *й самогон той вижлуктять і останній хлібець твій з'їдять* (Збан., Єдина, 1959, 50); *Ділові люди впріли, непомітно вижлуктили дві пляшки коньяку, кожний сподівався, що співбесідник сп'яніє* (Ю. Янов., I, 1954, 129).

ВИ́ЖЛУКТИТИ *див.* **ви́жлуктати.**

ВИ́ЖОВКЛИЙ, а, е. Який вижовтів. *Чомусь перед очима стало обличчя сестри. Запалі очі.., обличчя вижовкле, худе, передчасно постаріле* (Ірчан, II, 1958, 95); *Осіннє листя дивно схоже на давні вижовклі листи* (Перв., I, 1958, 263).

ВИ́ЖОВТИТИ, вчу, втиш, *док.*, *перех.* Зробити що-небудь жовтим; забруднити чимсь жовтим.

ВИ́ЖОВТИТИСЯ, вчуся, втишся, *док.* Зробитися жовтим; забруднитися чимсь жовтим.

ВИ́ЖОВТІТИ, ію, ієш, *док.* Зробитися жовтим. *Високо над лісом законився щерблений місяць, він був кволий і ледве виблискував, а потроху вижовтів, набрався жару і став світити скільки міг* (Ю. Янов., I, 1954, 287).

ВИ́ЖОЛОБИТИ *див.* **вижоло́блювати.**

ВИЖОЛО́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ЖОЛОБИТИ**, блю, биш; *мн.* ви́жолоблять; *док.*, *перех.* Робити, видовбувати в чому-небудь заглибину, отвір. *Потоки біжать нестримно стрімголов додолу, вижолоблюють гірські кременисті груди* (Черемш., Тв., 1960, 848); *Капля води — і та вижолоблює камінь, а що ж.. гаряче людське слово?* (Вільде, Винен.., 1959, 6); *Подорожні.. подалися до темної печери, котру вижолобила вода в стрімкій стіні яру* (Фр., V, 1951, 60).

ВИ́ЖОЛОБЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́жолобити.** *Марко з одчаєм ухопив ще один ключ, з трьома борідками,— вони були посередині трохи вижолоблені* (Мик., II, 1957, 326).

ВИЗ, а, *ч.* Велика промислова риба родини осетрових.

ВИ́ЗАДКУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *розм.* Вийти, задкуючи, спиною наперед. *Він* [сенатор] *визадкував у двері, зберігаючи на обличчі шанобливий і серйозний вираз* (Гончар, Таврія.., 1957, 498); *Синявін визадкував з мечеті* (Ле, Міжгір'я, 1953, 71).

ВИ́ЗБИРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́збирати.** *Тася часом з самого ранку забігала до неї й тягла її в ліс або в поле. Часом вони брали з собою о. Василя.. Зносили йому визбирані губи* (Коцюб., I, 1955, 320).

ВИ́ЗБИРАТИ *див.* **визби́рувати.**

ВИЗБИ́РУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **визби́рувати.**

ВИЗБИ́РУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЗБИРАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Збирати що-небудь старанно, намагаючись нічого не лишити. *Хлопчики й дівчатка йшли широкою ланкою, визбируючи в пляшки коваликів* (Донч., VI, 1957, 57); *Мама визбирувала.. квіти, а я приглядався до ховрашиних нірок* (Збан., Мор. чайка, 1959, 124); — *Постривайте, ще визбираю маленькі гарбузці, щоб додому не везти* (Н.-Лев., III, 1956, 28); *Причеплені до дишла коні витягали довгі, худі шиї, щоби визбирати останні стебла розсипаного по землі сіна* (Кобр., Вибр., 1954, 76).

ВИЗБИ́РУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **визби́рувати.**

ВИ́ЗВАТИ *див.* **визива́ти.**

ВИ́ЗВАТИСЯ *див.* **визива́тися.**

ВИ́ЗВІЛ, ви́зволу, *рідше* визво́лу, *ч.* Те саме, що **ви́зволення.** *Чим частіше думав про визвіл.., тим частіше оті папери ставали мені перед очима* (Фр., II, 1950, 345); *Щеня припне* [хлопець] *на мотузочці та й держить його голодне. Воно вищить, задравши голову, визволу просить* (Барв., Опов.., 1902, 279); [Дон Жуан:] *Я б розрубав їх* [громадські пута] *знову, коли інакше з них нема визволу* (Л. Укр., III, 1952, 408); *Гейбо з усією переконливістю став доводити негайну потребу їхати на визвіл Василя Йвановича* (Ю. Янов., Мир, 1956, 124).

ВИ́ЗВІРИТИСЯ *див.* **визвіря́тися.**

ВИЗВІРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́ЗВІРИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.*, *розм.* Звертатися до кого-небудь або відповідати комусь із нестриманим роздратуванням, злістю. [Готліб:] *Се ти так на старого чоловіка визвіряєшся?* (Л. Укр., IV, 1954, 256); — *Це що?* — *визвірявся Карпо Нехльода і підвищував голос так, щоб його чули за дверима інші прохачі* (Шиян, Баланда, 1957, 149); — *Одчепись, поганий!* — *визвірилась на його Ганна* *так, що аж в хаті стихло* (Н.-Лев., I, 1956, 98); *Гнида визвірився на них* [дітей]: *«К чорту звідси!»* (Головко, II, 1957, 127).

ВИ́ЗВОЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́зволити.** *Жив в Римі десь.. Памфилій, визволений раб, грек родом* (Фр., XIII, 1954, 214); *Депо працюватиме на новому місці до того дня, коли можна буде повернутися на визволену від окупантів Батьківщину* (Донч., III, 1956, 442); // *у знач. ім.* **ви́зволений,** ного, *ч.* Той, кого визволили, звільнили від чого-небудь. [Кассандра:] *Чи ти бачив, як оборонця визволені славлять?* (Л. Укр., II, 1951, 287); *Визволені не можуть забути визволителів, це зрозуміло* (Гончар, I, 1954, 311).

ВИ́ЗВОЛЕННЯ, *рідко* **ВИЗВО́ЛЕННЯ,** я, *с.* Дія за знач. **ви́зволити.** *Демократія має величезне значення в боротьбі робітничого класу проти капіталістів за своє визволення* (Ленін, 25, 1951, 428); *Старий Василь осліп ще до визволення од панщини* (Н.-Лев., III, 1956, 325); *І день прийшов — і впала влада панська, і запалав багряно сонця схід, і привітала Ольга Кобилянська великого визволення прихід* (Гонч., Вибр., 1959, 117).

ВИЗВО́ЛЕННЯ *див.* **ви́зволення.**

ВИЗВОЛИ́ТЕЛЬ, я, *ч.* Той, хто що визволив, визволяє кого-, що-небудь. *Кожен козак обертався в тих думах на лицаря, визволителя бідних невільників, ставав героєм* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 63); *Крилатий вітер з Дніпра розвіває над вільним Києвом червоний прапор і несе по всій країні славу визволителів* (Корн., Разом із життям, 1950, 153).

ВИЗВОЛИ́ТЕЛЬКА, и, *ж.* Жін. до **визволи́тель.** *З величезною радістю зустріли трудящі Західної України і Західної Білорусії свою визволительку — Червону Армію* (Бажан, Наша.. Москва, 1951, 71).

ВИ́ЗВОЛИТИ *див.* **визволя́ти.**

ВИ́ЗВОЛИТИСЯ *див.* **визволя́тися.**

ВИЗВОЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **визволя́ти.**

ВИЗВОЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́ЗВОЛИТИ,** лю, лиш, *док.*, *перех.* 1. Звільняти кого-небудь з неволі, полону, ув’язнення і т. ін. *Наш отаман Гамалія, Отаман завзятий, Зібрав хлопців та й поїхав.. Із турецької неволі Братів визволяти* (Шевч., I, 1951, 203); [Панас:] *Ми визволимо бранців або покладемо в степу свої голови* (Н.-Лев., II, 1956, 442); *Революція не дала загинути Котовському і визволила його з в’язниці* (Смолич, Світанок.., 1953, 24).

2. Робити вільним, надавати свободи кому-, чому-небудь, позбавляючи пригноблення, безправ’я, чийогось панування. *Велика Жовтнева соціалістична революція визволила людину з пут експлуатації і темноти* (Козл., Відродження.., 1950, 87).

3. Відвойовувати захоплену ворогом територію. *Данило з дружиною мчав у Галич визволяти його від угорських баронів* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 423); *То — Богдан, орел крилатий, Йде на Україну Визволяти-рятувати Стоптану країну* (Черн., Поезії, 1959, 277); *Виступають наші лави Визволять радянський край* (Криж., Під зорями.., 1950, 75).

4. Висмикувати, витягати що-небудь схоплене, затиснуте кимсь, чимсь.— *Се ви, Семене Івановичу,— насилу промовила словце* [Галочка] *і стала визволяти тихенько свою руку* (Кв.-Осн., II, 1956, 332); *Сидить дідок і вже майже всю бороду визволив з дуба* (Шиян, Іван — мужицький син, 1959, 17).

5. Допомагати виходити з скрутного становища. *Дозволь тобі, моя зброє, шану дати, Вміла ж мене у поході визволяти* (Ус., Вибр., 1948, 291); *Пропав би був Вівчар, Та визволив Комар* (Гл., Вибр., 1957, 193); *Хлопчина радісно посміхнувся, коли задзеленчав дзвоник і визволив його з важкого становища* (Донч., IV, 1957, 184).

ВИЗВОЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́ЗВОЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док.* 1. Звільнятися з неволі, полону, ув’язнення і т. ін.— *А тільки визволятись із неволі, мабуть, доведеться вам разом, хлопці* (Гончар, Таврія.., 1957, 322); *Цієї ж таки весни почулося скрізь, ..що знов Кармелюк отаманує, визволивсь, повернувсь* (Вовчок, I, 1955, 366); [Бабуся:] *Ні, їх* [ворожбитів] *уже тепер немає тута, бо визволились чарами з темниці* (Л. Укр., II, 1951, 523).

2. Ставати вільним, здобувати собі свободу в боротьбі проти пригноблення, безправ’я, чийогось панування. *І усіх кличе* [Остап]: *«Ходім, браття, за край воювати! Ходім, браття, визволятись!»* (Вовчок, I, 1955, 331); *У великих трудах і жертвах визволяється Україна від куркулів та поміщиків* (Довж., I, 1958, 56); *Це Партія у той далекий час Вела на штурм старого світу в Жовтні,— І визволивсь з ярма трудящий клас!* (Нех. Під.. зорею, 1950, 3).

3. Звільнятися від того, хто або що тримає, заважає рухам. [Антей *(затримує її, обнявши):*] *Ні, ні, кохана!* [Неріса *(визволяючись):*] *Пусти мене!* (Л. Укр., III, 1952, 433); *Він* [Друзь] *одступив на крок, щоб визволитися з його рук. Та Ігор тримав його міцно* (Шовк., Людина.., 1962, 243).

4. Позбавлятися чого-небудь неприємного (хвороби, болю і т. ін.). *Се ж була курортна публіка. Вона прибула сюди, щоб залишити морю і горам свої болі, щоб визволитись від своїх недугів* (Л. Укр., III, 1952, 622); *Тіло здригалось, хотіло визволитись від болю* (Скл., Святослав, 1959, 267); *Наче щось важке спало мені на серце, стиснуло його, і я не мав сили визволитися від цього тягаря* (Сміл., Сашко, 1957, 159).

5. *тільки недок.* Пас. до **визволя́ти.** *Визволялись міста. Визволялись тисячі сіл.. Мільйони правобережних чоловіків і парубків влились у довгождану Червону Армію* (Довж., I, 1958, 356).

ВИЗВО́ЛЬНИЙ, а, е. Який ставить за мету визволення кого-, чого-небудь або визволяє когось, щось. *Населення Запорізької Січі, відки почався визвольний похід Богдана Хмельницького, складалося головним чином з українських козаків* (Рильський, III, 1956, 16); *Стара Європа чує над собою Визвольних армій сурми бойові* (Ю. Янов., V, 1959. 87); *На Захід ми йшли у визвольний похід! — На клич білорусів, на клич українців, Що скніли в неволі, що рвались на Схід...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 194).

ВИЗВО́ЛЬНИК, а, *ч.* Те саме, що **визволи́тель.** *Згори визвольників немає — Ані богів, ані царів: Свої кайдани розламає Міцна рука пролетарів* (Пісні та романси.., II, 1956, 290); *Тоді визвольників-синів Стрічали рідні хати, Ковпак під прапором провів Героїв на Карпати* (Мас., Сорок.., 1957, 271).

ВИЗВО́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **визво́льник.** *Славте брата руського, Карпати! Ваша сила знову ожива, Вам до сонця ясного устати Помогла визвольниця-Москва!* (Мас., Побратими, 1950, 28); *Я голос подаю за те, що недаремно Визвольницею звуть незламну нашу Рать* (Рильський, I, 1956, 331).

ВИЗВО́ЛЬНИЦЬКИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **визво́льний.** *Обіруч б’є митець, і звуки тріумфальні Дзвенять, як бойові, звитяжні труби дальні, Усім визвольницький віщаючи похід* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 364).

ВИ́ЗДИХАТИ, ає, *док.*, *розм.* 1. Загинути до останнього де-небудь (про тварин, птахів і т. ін.). *Та й півні кукурікають, щоб вони виздихали!* (Стор., I, 1957, 90); *На подвір’ї ходили олені. За огорожею лежала корова, свині. Все виздихає від отрути* (Шиян, Гроза.., 1956, 567).

2. *зневажл.* Вимерти (про людей). *Каже* [Ничипір] *собі нищечком: — А щоб ви виздихали з вашою вигадкою їсти вареники!* (Кв.-Осн., II, 1956, 114); — *Ворогів багато примазалось, у всі щілини, мов ті таргани, поналазили. Міцним тютюнцем треба їх підкурювати, поки виздихають* (Донч., I, 1956, 378).

ВИ́ЗЕЛЕНИТИ *див.* **визеле́нювати.**

ВИЗЕЛЕ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ЗЕЛЕНИТИ,** ню, ниш, *док.*, *перех.* Робити що-небудь зеленим; забруднювати чимсь зеленим. *Весна пройшла степом, визеленивши його* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 76).

ВИ́ЗЕЛЕНИТИСЯ, нюся, нишся, *док.* Зробитися зеленим; забруднитися чимсь зеленим.

ВИЗИВА́ННЯ, я, *с.*, *розм.*, *рідко.* Дія за знач. **визива́ти.** *На різних кінцях арештантського будинку, з різних поверхів, з кільканадцяти вікон нараз посипалися крики, визивання, свист* (Фр., II, 1950, 354).

ВИЗИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ЗВАТИ,** ву, веш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **виклика́ти.** —*Дмитре, чому тебе в суд визивають? — Бо пан об мене руку побив* (Укр.. присл.., 1955, 20); *Не в пир, бач, запрошав* [Турн] *напитись, А в поле визивав побитись* (Котл., I, 1952, 183); *«Чорноморці» пройшли дуже добре, людей було сила, аплодисментів сила! Визивали Лисенка* (Л. Укр., V, 1956, 28).

ВИЗИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ЗВАТИСЯ,** вуся, вешся, *док.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **виклика́тися.**

ВИЗИВНИ́Й, а́, е́. Який виявляє або містить у собі виклик; задирливий. *Та й не тільки стогнав народ, інколи виривалася з його грудей.. одчайдушно-весела, ..безстрашно-визивна пісня* (Рильський, III, 1956, 11); *Коси впали їй на груди, і вона визивним рухом закинула їх за плечі* (Смолич, III, 1959, 100).

ВИЗИ́ВНО. Присл. до **визивни́й.** *Сотник визивно засміявся в привітне обличчя господаря і круто повернувся* (Ле, Наливайко, 1957, 32); *Визивно, на весь зріст бігли солдати до річечки, з ходу ведучи скажену стрілянину* (Збан., Незабутнє, 1953, 31).

ВИЗИ́ГА, и, *ж.* Спинна струна осетрових риб, що вживається як їжа. *Осетра, білугу і севрюгу обробляють однаково: одрубують голову з грудними плавниками, зрізують нижні плавники.. і виймають визигу* (Технол. пригот. їжі, 1957, 37).

ВИЗИМО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЗИМУВАТИ,** ую, уєш, *док.* 1. *неперех.* Проживати зиму, існувати протягом зими. *Визимовував лелека У далекій стороні* (Позн., Ми зростаєм.., 1960, 37); *Ото пасіка... Визимувала добре. Будемо з медом...* (Вишня, I, 1956, 373); // Виживати зиму, залишатися жити після зими. *Щоранку тривожно оглядали поле — чи жива пшениця? Жито визимує, а от пшениця — утла...* (Горд., Цвіти.., 1951, 15).

2. *перех.*, *розм.* Годувати, доглядати протягом зими. *Бере* [Тихон], *коли до чого чоловікові приходиться, що не здужа визимувати, бере, кажу, і скотину* (Кв.-Осн., II, 1956, 132).

ВИ́ЗИМУВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́зимувати** 2. *Перед весною скотина в ціні, вигодована, визимувана* (Горд., Чужу ниву.., 1940, 54).

ВИ́ЗИМУВАТИ *див.* **визимо́вувати.**

ВИЗИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **визира́ти.** *Одна* [галка] *усіла близько мого вікна.. і, мов уражена моїм цікавим визиранням, вдарила люто крилами і відлетіла* (Коб., I. 1956, 222).

ВИЗИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ЗИРНУТИ,** ну, неш, *док.* 1. *неперех.* Дивитися, вигляцаючи звідки-небудь, із-за чогось.— *Адже ото неначе дітвора з-за ліси визирає? — питає* [бабуся] *мене* (Вовчок, I, 1955, 135); *З недалекої печери.. визирало ще кільканадцять опришків* (Мак., Вибр., 1956, 429); *Марія Семенівна визирнула у вікно* (Ткач, Плем'я.., 1948, 3); * Образно. *У хаті душно, чути вогкість, квас... З усіх куточків бідність визирає* (Фр., XI, 1952, 158).

2. *тільки недок.*, *перех.*, *розм.* Шукати поглядом, очима кого-, що-небудь. [Мотря:] *Ач, неначе той яструб зорить! (Ніби голосно). Кого ти там визираєш?* (Кроп., II, 1958, 22); *Жученко раптом просіяв, визираючи когось між прибулими* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 392); // Дивлячись куди-небудь, чекати когось, щось. *Баба стояла вже навперед хати і визирала годованця* (Черемш., Тв., 1960, 34); *Щоднини визирав я вас, думав, що прийдете відвідати мою матір* (Коб., III, 1956, 224); * Образно. *Чужі дочки зорі не просипали, Щастя, доленьки знай визирали* (Барв., Опов.., 1902, 478).

3. *неперех.* Бути видним, виднітися. *Ворота помережані. З-за огорожі дощаної визирає акація* (Тесл., Вибр., 1950, 115); *З очерету визирав ніс другого човна, вкритого брезентом* (Досв., Вибр., 1959, 410); *Скривавлені, понівечені пальці З подертих визирали черевиків І крилися болотом* (Рильський, II, 1946, 196).

ВИЗИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ЗИРИТИСЯ,** рюся, ришся, *док.*, *розм.* 1. Видивлятися, обдивлятися. *Роззявить* [півень] *дзюба і визирається, наче очі йому зараз вискочать* (Вовчок, VI, 1956, 294); *Спинився* [Вітя] *в садку, де маленьке вікно проти зелення одсвічувало, як дзеркало. Почав визиратись* (Вас., II, 1959, 180).

2. Пильно дивитися, втуплюватися поглядом. *Визирився на полум'я, стежиш, як стріха стріляє на всі боки іскрами* (Вирган, В розп. літа, 1959, 253).

ВИ́ЗИРИТИСЯ *див.* **визира́тися.**

ВИ́ЗИРКАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *діал.* Придивляючись, вибрати. *Я визиркала таку годину, що люд поховавсь трохи, ..та й у гай* (Барв., Опов.., 1902, 94).

ВИ́ЗИРНУТИ *див.* **визира́ти.**

ВИ́ЗИСК, у, *ч.* Привласнення результатів додаткової і частини необхідної праці трудящих приватними власниками засобів виробництва; експлуатація. *Зійде над сірим туманом Пролетарськеє сонце ясне, Запалають вертепи тиранів, Царство визиску й горя мине* (Пісні та романси.., II, 1956, 268); *Двадцять злотих на тиждень кваліфікованому друкареві, до того ж такому здібному, такому меткому, як його Бронко,— це не лише визиск, але й глум серед білого дня!* (Вільде, Сестри.., 1958, 152); *Москва — це столиця ..першої в світі могутньої багатонаціональної держави, де нема визиску людини людиною* (Бажан, Наша.. Москва, 1951, 3); *Немає між людьми тепла-привіту, Де визиску загусла чорна тьма* (Павл., Бистрина, 1959, 7).

ВИЗИ́СКУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **визи́скувати.** *Незаможник свідомий своєї належності до класу гнобленого, класу визискуваного, класу передового передусім* (Еллан, II, 1958, 88); // *у знач. ім.* **визи́скуваний,** ного, *ч.* Той, кого визискують.— *Колись буде така революція, яка одним замахом доконає побіди визискуваних над визискувачами, утиснених над тиранами* (Фр., IV, 1950, 309).

ВИЗИ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **визи́скувати;** експлуатація. *Я не зношу переваги над другим, не зношу визискування та кривди людської* (Кобр., Вибр., 1954. 38).

ВИЗИ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *перех.* Піддавати визиску; експлуатувати.— *Не йдіть на такі становища, де мали б ви мучити людей або визискувати!* (Фр., VI, 1951, 196); *Тепер біднота взяла владу в свої руки й хоче загнуздати бая, щоб він не визискував своїх наймитів-пастухів* (Донч., I, 1956, 168);— *Так уже не буде,* *пане Губо, як було. Радянська влада не дозволить кривдити, визискувати, ображати трудящу людину* (Шиян, Гроза.., 1956, 705).

ВИЗИ́СКУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **визи́скувати.**

ВИЗИ́СКУВАЧ, а, *ч.* Той, хто визискує; експлуататор. *Потім.. найшла нова течія. Говорено багато про бідних пролетаріїв і твердосердих визискувачів* (Фр., IV, 1950, 307); *Найбільш хвилювало те, що в п'єсі осміяний був мулла, темний визискувач народу* (Коцюб., II, 1955, 142); *На рідкість жорстокими визискувачами виявились поміщики Базилевські* (Гончар, Таврія, 1952, 193).

ВИЗИ́СКУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **визи́скувач.**

ВИЗИЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ЗИЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех., заст.* Позичати що-небудь комусь, давати в борг. *Я вдоволив його бажання, обіцяючи визичити потрібну книжку* (Коб., III, 1956, 17); *А людям хто ж зоре? Чи ж визичить граф машини? Визичить — якщо люди задурно орати підуть* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 172).

ВИ́ЗИЧИТИ *див.* **визича́ти.**

ВИЗНАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **визнава́ти.**

ВИЗНАВА́ТИ, наю́, нає́ш, *недок.*, **ВИ́ЗНАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Вважати дійсним, законним, стверджувати своєю згодою, позитивним ставленням право на існування кого-, чого-небудь. *Хто визнає боротьбу класів, той не може не визнавати громадянських воєн..* (Ленін, 23, 1950, 65); *Запорізьке козацтво не визнавало шляхетської Польщі і підтримувало тісні зв'язки з Російською державою* (Іст. УРСР, I, 1953, 290); *Старий визнав її* [невістку], *проте сорочки сам собі пере* (Гончар, Таврія.., 1957, 303).

2. *перех. і неперех., також із спол.* **що.** Одверто признаватися в чому-небудь, погоджуватися з чимсь, стверджувати істинність чогось. [Дремлюга:] *Наша область ніколи не була серед останніх.. Недоліки є, визнаю* (Корн., II, 1955, 296); — *Визнаю, що, може, не тут мені з вами треба говорить* (Шиян, Баланда, 1957, 123); — *Не так було б мені свою праву руку одрубати важко, як тую правду визнати-вимовити* (Вовчок, I, 1955, 153); *Він визнавав і зараз може вголос визнати, що опоненти не завжди додержувались правил наукової дискусії, вдавались і до недозволених прийомів* (Шовк., Інженери, 1956, 26); // Упевнившись у чому-небудь, вирішувати щось. *Ісен-Джан визнав найкраще зникнути за першим горбом скель* (Ле, Міжгір'я, 1953, 249).

3. *перех.* Вважати кого-, що-небудь за кого — що, ким, чим. *Майнула в пам'яті обполіскана ранковим Чадаком* [річкою] *пругка постать. Коли б завмерло стала — за шедевр монументу краси дівочої визнав би* (Ле, Міжгір'я, 1953, 127); *Шофер .. почав лаштувати свої вудки, бо принципово не визнавав спінінга за серйозну рибальську снасть* (Чаб., Тече вода.., 1961, 46).

4. *тільки недок., перех.* Дотримуватися того чи іншого віросповідання. *Вимирали звільна старці, тямущі давньої віри, а хоч деякі й жили ще, то вже не сміли визнавати її одверто* (Фр., VI, 1951, 110).

5. *із спол.* **що**, *діал.* Дізнаватися. *Знайшли у його замок, та по тому й визнали, що він украв гроші у скрині* (Сл. Гр.).

ВИЗНАВА́ТИСЯ, нає́ться, *недок.*, **ВИ́ЗНАТИСЯ**, ається, *док.* 1. *заст.* Робитися, ставати відомим. *Зняла ж бучу Пилипиха, як визналась батькова подія...* (Вовчок, I, 1955, 206).

2. *тільки недок.* Пас. до **визнава́ти** 1—3. *На нараді у старих Чупських рішили всі, щоб сам Савка відвіз сина до Львова; все він у Львові борше визнається, він там уже бувалий* (Мак., Вибр., 1954, 94); *Це був загін одчайдушних хлопців, ватажком якого завжди визнавався Микола Щорс* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 5).

ВИ́ЗНАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́знати** 1—3. *На Україні є багато визнаних широкою громадськістю артистів, самодіяльних та професіональних читців, дикторів, лекторів* (Мист., 2, 1966, 38); *Андрій Горленко ще на японській війні був тяжко поранений і визнаний цілковитим інвалідом* (Крот., Сини.., 1948, 22).

2. *у знач. прикм.* Який одержав загальне визнання, відомий всім або багатьом. *Семен Ларивонович був учасник Вітчизняної війни, визнаний герой* (Ю. Янов., I, 1958, 439); *В числі передовиків змагання шахтарів ідуть старі досвідчені гірники, визнані майстри* (Рад. Укр., 31.VIII 1958, 1).

ВИЗНА́ННЯ, я, *рідко* **ВИЗНАТТЯ́**, я́, *с.* 1. Дія за знач. **ви́знати** 1—3.— *Визнання нас французами — питання днів.— А що нам з того визнання? Яка користь? — Як це! — навіть посміхнувся Павло.— Та вже сам факт виходу на міжнародну арену* (Головко, II, 1957, 484); *По його* [Павла] *визнаттю, продумавши, стала громада радитись — що робити* (Вовчок, I, 1955, 175).

2. Те, в чому хто-небудь признається. *У дворі було тихо, ніби дівчина скам'яніло стояла на своїм місці.. А можливо, вона спересердя кусала губи, що не пощастило їй видобути від нас визнання, хто ми* (Досв., Вибр., 1959, 87).

3. Загальна позитивна оцінка кого-небудь в суспільстві. *Панас Карпович Саксаганський мав щастя здобути собі всенародне визнання* (Рильський, III, 1956, 346).

ВИЗНАТИ *див.* **визнава́ти.**

ВИ́ЗНАТИСЯ *див.* **визнава́тися.**

ВИЗНАТТЯ́ *див.* **визна́ння.**

ВИЗНАЧА́ЛЬНИЙ, а, е. Основний, істотний, який характеризує кого-, що-небудь. *Мужність, нерушима воля, пристрасність переконань і бойовий темперамент — риси визначальні і для Лесі* [Українки]*-лірика, і для Лесі-драматурга, і для Лесі-публіциста* (Рильський, III, 1956, 112); *Головним, визначальним у розробці Шевченком історичної теми була усна народна творчість, особливо думи та історичні пісні* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 71).

ВИЗНАЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **визнача́ти** 1—4.

ВИЗНАЧА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **ВИЗНА́ЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЗНАЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех.* 1. Встановлювати, розпізнавати що-небудь за певними ознаками. *Погиба насторожено визначає, що дорогою проїхав не віз, а бричка* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 80); *Начальник цеху з одного погляду точно визначив, що трапилось* (Собко, Біле полум'я, 1952, 22); *І тільки по розривах зенітних снарядів у небі Вихор визначив її* [ескадри] *напрямок* (Кучер, Чорноморці, 1956, 58); // Обчислюючи, вимірюючи і т. ін., знаходити певну величину, місце і т. ін. *Доки очі не звикнуть до гірських умов, старший лейтенант заборонив і собі, і своїм підлеглим визначати дистанції на око* (Гончар, I, 1954, 102).

2. Розкривати суть чого-небудь, характеризувати, формулювати, робити визначення (в 2 знач.). *Більшовики позитивно визначали класовий характер і класове значення революції, говорячи: переможна революція, це — «революційно-демократична диктатура пролетаріату і селянства»* (Ленін, 13, 1949, 89); *Визначити поняття — значить розкрити його зміст, тобто вказати істотні ознаки, які є відображенням корінних властивостей предметів* (Логіка, 1953, 37).

3. Виділяти, призначати кого- або що-небудь для якоїсь мети. *За скликання об'єднаного засідання Рад*

голосували всі.. Зразу ж визначили і доповідача (Головко, II, 1957, 465); — *А ми землю одберемо!.. Залишимо вам стільки, скільки визначить громада* (Шиян, Гроза.., 1956, 705); // Указувати, призначати місце, час і т. ін. для чого-небудь. *Тихович, мов полковник той, визначує місце бойовища, відмірюючи ланцюгом стосажневий квадрат* (Коцюб., I, 1955, 226); *Бойовий наказ, що його одержав Білогоров, точно визначав місце дивізії в наступі* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 331); *Металургійного велетня треба було пустити в строк, який визначили уряд і партія* (Донч., I, 1956, 156).

4. Намічати, накреслювати для виконання. *Озброєна знаннями законів суспільного розвитку, партія чітко, на науковій основі визначає чергові завдання* (Ком. Укр., 5, 1966, 8); *Я бачу, що все-таки і я можу часом осягти мету, яку собі визначу* (Л. Укр., V, 1956, 223).

5. Зумовлювати що-небудь, бути причиною чогось. *Тільки ленінська національна політика партії ще на самому початку Жовтневої революції могла визначити існування України як держави* (Тич., III, 1957, 277); *Ця несподівана згадка... визначила весь характер майбутньої дружби між Юрою і Сьомкою* (Смолич, II, 1958, 50).

ВИЗНАЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і рідко* **ВИЗНА́ЧУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ЗНАЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док.* 1. Ставати виразним, чітко окресленим, з’ясовуватися. *Чим дальше вглиблявся* [Борис] *в поему.., тим яркіше визначувалися картини сільського віча, возової подорожі польовими дорогами серед родючих нив* (Фр., III, 1950, 35); *Треба користати з спочинку, бо за годину-півтори знов праця, аж поки більш-менш не визначаться границі заражених виноградників* (Коцюб., I, 1955, 210); *Як тільки визначилося виробниче застосування селену, його видобуток почав швидко зростати* (Наука.., 10, 1958, 14).

2. Бути помітним, виділятися якими-небудь ознаками між іншими або серед когось, чогось. *Між усіма бурлаками визначався Микола своїм зростом, своїм рівним станом* (Н.-Лев., II, 1956, 252); *Я була гарна, я визначалася межи всіма* (Коб., I, 1956, 127); *Туман закривав мало не все, що можна було бачити, тільки передні будинки ледве визначалися серед його хвиль* (Гр., Без хліба, 1958, 82); *Він* [Гальванеску] *визначився своєю системою господарювання* (Смолич, I, 1958, 50).

3. *тільки недок.* Пас. до **визнача́ти.** *Ще й посівній не визначався строк, А в нас вже кожен трактор, як дзвінок..* (Мур., Трибуна, 1950, 48).

ВИ́ЗНАЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́значити** 1, 3, 4. *У визначений день зібрались у судді всі родичі Петра Гельє* (Коцюб., III, 1956, 10); *Від загону відділилися сім чоловік і пішли ліворуч, щоб стати на визначені пости* (Бойч., Молодість, 1949, 251).

ВИ́ЗНАЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Чіткість, виразність чого-небудь. *Визначеність, несуперечливість, послідовність і обгрунтованість є обов’язковими якостями правильного мислення* (Логіка, 1953, 3).

ВИ́ЗНАЧЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **ви́значити** 1—4. *Кристали алмазу вживаються при визначенні твердості загартованих сталей* (Наука.., 10, 1956, 14); *Повідомлення були закінчені, тепер перейшли до визначення дальших дій кожному з товаришів* (Смолич, Світанок, 1958, 401).

2. Формулювання, вислів, у якому розкривається зміст чого-небудь, його істотні ознаки. *Коли б треба було дати якнайкоротше визначення імперіалізму, то слід було б сказати, що імперіалізм є монополістична стадія капіталізму* (Ленін, 22, 1950, 246); *Задумалась* [Слава] *на хвилинку, щоб сформулювати визначення* (Головко, II, 1957, 269).

ВИ́ЗНАЧИТИ *див.* **визнача́ти.**

ВИ́ЗНАЧИТИСЯ *див.* **визнача́тися.**

ВИЗНАЧНИ́Й, а́, е́. 1. Який відзначається своїми позитивними рисами; видатний. *Визначний російський письменник Тургенєв переклав «Українські оповідання» Марка Вовчка* (Фр., XVI, 1955, 399); *Одразу потрапив* [Франко] *в оточення молоді, яка вже бачила в ньому визначний поетичний талант* (Кол., Терен.., 1959, 154).

2. Важливий за своїм значенням. *Визначні події в житті народу .. неодмінно відбиваються в народній творчості* (Рильський, III, 1956, 157); // Який має значне становище в суспільстві. *Княгиню Ольгу здивувало, що ця визначна особа імперії — права рука імператора, перший його боярин і воєвода, розмовляє з нею руською мовою* (Скл., Святослав, 1959, 157).

3. Який можна обчислити, виміряти і т. ін.

ВИЗНА́ЧНИК, а, *ч.* 1. Те, що обумовлює, визначає що-небудь. *Довжина — єдиний визначник лінії.*

2. Книга, таблиця, де даються визначення тварин, рослин і т. ін. *Визначник птахів України.*

ВИЗНА́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **визначни́й** 1; сукупність позитивних рис кого-, чого-небудь, яка заслуговує на увагу.

2. Здатність до визначення (в 1 знач.).

ВИЗНА́ЧУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **визна́чувати.** *Він* [колориметричний метод] *грунтується на тому, що визначуваний елемент переводиться у забарвлену сполуку* (Наука.., 12, 1957, 14); // *у знач. ім.* **визна́чуване**, ного, *ч.*, *мат.* Те, що визначається за допомогою обчислень.

ВИЗНА́ЧУВАТИ *див.* **визнача́ти.**

ВИЗНА́ЧУВАТИСЯ *див.* **визнача́тися.**

ВИ́ЗОЛИТИ *див.* **визо́лювати.**

ВИ́ЗОЛИТИСЯ *див.* **визо́люватися.**

ВИ́ЗОЛОТИТИ *див.* **визоло́чувати.**

ВИ́ЗОЛОТИТИСЯ *див.* **визоло́чуватися.**

ВИ́ЗОЛОЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́золотити** // *у знач. прикм. Зупинився перед червоною табличкою, що була вже пригвинчена до дверей. «Клуб юннатів»,— читав він визолочені літери* (Мокр., Острів.., 1961, 80).

ВИЗОЛО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за значенням **визоло́чувати.**

ВИЗОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЗОЛОТИТИ**, очу, отиш, *док.*, *перех.* 1. Вкривати позолотою. *Василь Опанасович забожився визолотити своїм коштом іконостас* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 287).

2. *перен.* Освітити жовтим сяйвом. *Коли Антон вийшов на берег, сонце ще не сходило, лише визолотило небосхил над дубцями соснового лісу* (Вол., Озеро.., 1959, 141).

ВИЗОЛО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ЗОЛОТИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Вкриватися позолотою; // *перен.* Набувати золотистого кольору; виділятися золотистим кольором. *Десь аж перед світанком на південно-східному схилі Довгої балки, по всій її двокілометровій довжині, визолотилися язикаті вогнища* (Вол., Місячне срібло, 1961, 319).

2. *тільки недок.* Пас. до **визоло́чувати.**

ВИЗО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **визо́лювати.**

ВИЗО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ЗОЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* 1. Видобувати луг з рослинного попелу.

2. Видобувати з маси за допомогою води найбільш розчинні складові частини.

3. Виварювати, промивати, видержувати в лугові. *На голові мав* [Свиридон] *стару батькову кепку, якою баба затуляла в комині,— кепку випрали й визолили, вона стала, як нова* (Ю. Янов., Мир, 1956, 155).

ВИЗО́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́ЗОЛИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Виділятися з якої-небудь суміші за допомогою рідини.

2. Очищатися під дією лугу.

ВИ́ЗОРІТИ *див.* **візо́рювати.**

ВИЗО́РЮВАТИ, ює, *недок.*, **ВИ́ЗОРІТИ,** рить, *док.* Вкриватися зірками (про небо). *Ніч була темна, небо визоріло, лягло над садками, над фронтом високою смугою правічного Чумацького шляху* (Гончар, Людина.., 1960, 147); // *безос. Поволі визорювало. На сході, вище лісу, то розгорялись, то гасли Стожари* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 699).

ВИЗРІВА́ННЯ, я. *с.* Стан за знач. **визріва́ти.** *Велика російська література була тою духовною силою, яка сприяла визріванню революційної свідомості Христо Ботєва* (Корн., Разом із життям, 1950, 85); *Сироварним заводам був переданий «стимулятор», вживання якого прискорювало визрівання сирів і поліпшувало їх якість* (Наука.., 12, 1957, 13).

ВИЗРІВА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВИ́ЗРІТИ,** іє, *док.* 1. Ставати спілим, досягти спілості, зрілості; достигати. *Був початок серпня, в тайзі достигали кедрові горіхи і визрівала червона брусниця* (Донч., III, 1956, 52); *В минулому році ніхто не вірив, що у нас* [в дитячому будинку] *рис визріє. А він узяв та й визрів, і ми зібрали цілих два кілограми насіння* (Коп., Подарунок, 1956, 72).

2. *перен.* Набувати завершеності в розвитку. *Маніфест* [Базельського конгресу 1912 р.] *визнавав, що соціальна революція* ***можлива****, що її передумови* ***визріли..*** (Ленін, 22, 1950, 94); *Зразу ж визріває сміливе і рисковане рішення* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 648); *Як побачили єзуїти, що заміри їх визріли, і звеліли ксьондзові Заленському.. довести діло до кінця* (Стор., I, 1957, 369); *Підозріння, що закралося в душу, швидко визріло в переконання* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 69).

3. *спец.* Набувати кращих якостей в процесі витримування. *Вино визріло; Сир визрів.*

ВИ́ЗРІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́зріти.** *Тож приїдьте! Будем в полі Бульбу визрілу пекти* (Ющ., Люди.., 1959, 156); *Стандартні саджанці малини повинні мати добре визрілі пагони* (Сад. і ягідн., 1957, 263).

ВИ́ЗРІТИ *див.* **визріва́ти.**

ВИ́ЗУБЕНЬ, бня, *ч.* 1. Пошкодження, виїмка на лезі гострого знаряддя; щербина.

2. Зубчастий виступ на чому-небудь. *Картини зміняються за кожним закрутом бистрої річки; їдеш неначе між двома темно-зеленими стінами, що вирізуються на небі зеленими визубнями* (Н.-Лев., II, 1956, 415); *Коли одна з них* [вогняних гір] *падала, друга підхоплювала її, здіймалась догори й бистро ламала лінію блискучих визубнів* (Коцюб.. I, 1955, 354); *Він ішов у непроглядній темряві* [печери] *впевнено, видно, знав кожен поворот, кожен закуток і кожен визубень* (Ткач, Арена, 1960, 222).

ВИ́ЗУБИТИ *див* **визу́блювати.**

ВИ́ЗУБИТИСЯ *див.* **визу́блюватися.**

ВИЗУ́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ЗУБИТИ,** блю, биш; *мн.* ви́зублять: *док.*, *перех.* Робити на чомусь щербини, виїмки.

ВИЗУ́БЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́ЗУБИТИСЯ,** блиться; *мн.* ви́зубляться; *док.* Вкриватися виїмками, щербинами. * Образно *У гуркоті кранів і металу, в зляганні бетону визублилась гребенем биків дамба Дніпрельстану* (Рудь, Гомін.., 1959, 36).

ВИ́ЗУБРЕНИЙ, а, е., *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́зубрити.** *Спотикаючись і витираючи піт, Качан дотягував свою скрипучу розмову, як тупий учень старанно визубрену лекцію* (Вас., I, 1959, 280).

ВИ́ЗУБРИТИ *див.* **визу́брювати.**

ВИЗУ́БРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ЗУБРИТИ,** рю, риш, *док.*, *перех.*, *розм.* Механічно завчати що-небудь, не вникаючи у зміст. *Визубрила текст, як папуга* (Донч., V, 1957, 552).

ВИЗУ́БРЮВАТИСЯ, юється. *недок.*, *розм.* Пас. до **визу́брювати.**

ВИЗУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ЗУТИ,** ую, уєш, *док.*, *перех.*, *діал.* Роззувати. *Сень роздяг його* [Василя], *визув і поклав спати* (Фр., I, 1955, 172); *Присів* [Кирило] *за хатою, визув черевик, підкотив штанку і заліплював м'якушкою хліба рану* (Ірчан, II, 1958, 88).

ВИЗУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЗУДИТИ,** джу, диш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Домагатися чогось настирливим проханням. *Чи хоч раз син набрав матері на чоботи, на спідницю? Теща все визудить, хіба не знати, що то за люди?* (Горд., II, 1959, 290).

2. Те саме, що **визу́брювати.**

ВИЗУ́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, *розм.* Пас. до **визу́джувати.**

ВИ́ЗУДИТИ *див.* **визу́джувати.**

ВИ́ЗУТИ *див.* **визува́ти.**

ВИЇДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ЇСТИ,** їм, їси, *док.*, *перех.* 1. З'їдати вміст або внутрішню частину чого-небудь. *Не в такому горщику наварювали, та.. виїдали* (Вовчок, VI, 1956, 260); *В Джериній хаті.. цілий день.. пили* [гості] *та закушували.. виїли цілу діжечку солоних огірків* (Н.-Лев., II, 1956, 182); — *Кавун — то наш піт і наша праця, а він вибере.. якнайбільшого, хряп об коліно, середину виїсть, а решту в бур'ян* (Тют., Вир, 1964, 35); *Йому належало виїсти третину казанка, а він сягнув за половину* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 58); // З'їдати все, не залишаючи нічого. *Було там усього і поїсти, і попити, так те все вже випили і виїли, а пити ще хочеться* (Мирний, V, 1955, 325); *Так і Іван: виїв борщ та й віддихується* (Март., Тв., 1954, 37).

2. З'їдаючи частину чого-небудь, робити отвір, дірку, заглибину. *Він* [жук] *живиться листям, виїдаючи в листових пластинках маленькі дірочки* (Шкідн. поля.., 1949, 86).

3. Подразнювати (оболонку ока). *Митриха топила в печі. Диму напхалося повна хата, і вона все втирала сльози. Дим очі виїдав* (Стеф., I, 1949, 48); // *безос. Дим клубочився під стелею темною хмарою. Виїдало очі. Захоплювало дух* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 110).

◊ **Виїда́ти о́чі** — в'їдливо дорікати кому-небудь, лаяти когось. [Варка:] *Коли вже й рідня одно другому виїдає очі, то чого ж сподіватись від чужих?..* (Кроп., II, 1958, 187).

ВИЇДА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **виїда́ти.**

ВИ́ЇДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́їсти** 1,2. *Знову знайшов біля Синяви свою худобину з виїденою серединою. І пішов тоді Тодір шукати вовка* (Стельмах, Хліб.., 1959, 216).

ВИЇЖДЖА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВИЇЗДИ́ТИ,** виїжджу́, виїзди́ш, *недок.*, **ВИ́ЇХАТИ,** ви́їду, ви́їдеш, *док.* 1. Їхати, відправлятися звідки-небудь, за межі чогось, кудись. *Сідлай коня вороного, Та й виїжджай з двору мого* (Чуб., V, 1874, 252); *Нині виїжджу в Сімеїз* (Коцюб., III, 1956, 126); *І коли з подвір'я замку виїздив загін кінноти, гетьман стояв біля вікна і тихо та весело сміявся* (Ле, Наливайко, 1957, 33); // Залишати своє місце проживання, переселяючись в інше. *Наш дядько Микита виїздив на поселення кудись аж на Зелений Клин* (Вас., II, 1959, 468); // Їхати, відправлятися куди-небудь з якоюсь метою.— *Перша партія робітничої молоді виїздить сьогодні.. на жнива* (Кучер, Чорноморці, 1956, 44); *Сапіга виїздив часто заготовляти дрова в Диканські ліси* (Гончар, IV, 1960, 92).

2. Їдучи, з'являтися де-небудь, у якомусь місці. *Десь за заводом, виїжджаючи на вузькоколійку, свистів паровозик* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 22); *Біля воріт казарми знялась безладна стрілянина. В цей час валка із зброєю виїздила вже на Полтавську вулицю* (Головко, II, 1957, 568).

3. Їдучи, підніматися куди-небудь, на щось. *Передні підводи ген на горбок виїжджали* (Тич., I, 1957, 236); *Воли виїхали на гору* (Н.-Лев., II, 1956, 322).

4. *на кому, на чому, перен., розм.* Перекладати на кого-небудь свої обов'язки. [Аркадій:] *Я тут* [у лікарні] *горів у роботі, день і ніч, як віл, тягнув. Бочкарьова нічого не розуміла, виїздила на мені* (Корн., I, 1955, 140); *На роботі він намагається виїхати на плечах товаришів* (Донч., II, 1956, 120).

ВИ́ЇЖДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́їздити.** *Летять вони, неначе стріли з лука, На вірних, виїжджених скакунах* (Рильський, II, 1956, 24); *Привокзальна площа, виїжджена вздовж і впоперек автомобілями, була оточена стіною з білої акації, осокорів і берестів* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 218); *Виїжджений шлях крутився між горбами й зникав у далині* (Сміл., Зустрічі, 1936, 234).

ВИ́ЇЖДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́їздити.**

ВИЇЖДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виїжджувати.**

ВИЇЖДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЇЗДИТИ**, їжджу, їздиш, *док., перех.* 1. Привчати коня до їзди, ходити в упряжі або під сідлом; об'їжджати. *Він* [дідусь] *зараз на манежі Смерча виїжджує* (Шиян, Гроза.., 1956, 742).

2. *тільки док.* Об'їздити що-небудь; їздячи, побувати скрізь, в якомусь місці, районі, країні і т. ін.— *Усі нишпорки, усі глухі кутки виїздили та виходили,— немає, ніде немає!* (Мирний, I, 1954, 184); *Шофером Антон Зайченко виїздив на автомобілі всю Польщу, від кордону до кордону* (Мас., Під небом.., 1961, 20).

3. *тільки док.* Їздячи куди-небудь, добути собі щось. —*Ну, а ви що виїздили?—Нічого* (Головко, II, 1957, 443); — *Як, діду, їздилось до столиці?.. Виїздив щось?* (Стельмах, Хліб.., 1959, 430).

4. Їздячи, робити, в'їжджувати (дорогу). *Проїздили обози й виїздили на свіжому неглибокому снігу нову дорогу* (Сміл., Зустрічі, 1936, 203).

ВИ́ЇЗД, у, *ч.* 1. Дія за знач. **виїжджа́ти** 1 і **виїзди́ти.** *Перед виїздом за кордон я мав кращі надії на найближчий час, але тепер вони розвіялись* (Коцюб., III, 1956, 278); *Та й те, що він зможе застати там Мухтарова, не в меншій мірі спричинило його ранній виїзд з Намангана* (Ле, Міжгір'я, 1953, 276); // *заст.* Відвідування кого-, чого-небудь.— *Треба мені справити шовкову сукню на виїзди в гості* (Н.-Лев., III, 1956, 96).

2. Місце, яким виїжджають звідки-небудь. *При виїзді з села дорога була перекопана ровом, збоку горіло вогнище* (Гончар, Маша.., 1959, 18); *На виїзді з балки кінь поворушив ніздрями, наставив уперед вуха й почав наддавати ходу* (Панч, I, 1956, 597).

3. Коні з екіпажем, упряжжю, збруєю. *В селі не треба питати, де, в якій хаті весілля. Його видно здалеку, його чути на всю околицю. Видно по виїздах, що запруджують мало не всю вулицю* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 364); *У нього було два виїзди — кабріолет і тильбюрі* (Рибак, Помилка.., 1956, 269).

ВИ́ЇЗДИТИ *див.* **виїжджувати.**

ВИЇЗДИ́ТИ *див.* **виїжджа́ти.**

ВИЇЗНИ́Й, а́, е́. 1. Пов'язаний з виїздом (у 1 знач.). *Ось уже понад місяць Даша працює виїзним касиром* (Жур., Даша, 1961, 15); // Признач. для їзди, а не для сільськогосподарських робіт. *Наступного дня скульптор поїхав. Вони вирушили разом з Іваном Федоровичем виїзною тачанкою* (Гончар, I, 1954, 504); *Сірі виїзні коні, в яблуках, викотились з густої імли й пішли чвалом* (Кучер, Трудна любов, 1960, 13).

2. Влаштований, організований на певний строк за межами місця постійного перебування, місця роботи. *В неділю.. в селі Щербанівці виїзна сесія губсуду буде розглядати справу «Матюшиної банди»* (Головко, II, 1957, 183); *Враховуючи свої виробничо-творчі ..можливості, театр запланував провести у цьому році 39 виїзних вистав* (Мист., 6, 1958, 31).

ВИ́ЇМКА, и, *ж.* 1. Невелика заглибина, западина у чому-небудь. *Вони знову оглянули знайому дорогу, на якій було вивчено кожен камінь, виїмку і поворот* (Кучер, Чорноморці, 1956, 307); *Її налякали й дядькові очі й химерні губи — верхня схожа на чирвину, товсто вростала у виїмку нижньої* (Стельмах, Хліб.., 1959, 353); // Заглибина, зроблена способом виймання, вирізування і т. ін. частини чого-небудь звідкись. *За тунелем пішов глибокий арик — виїмка аж до північного тунелю* (Ле, Міжгір'я, 1953, 246); *Півкруглі й круглі напилки застосовують для обпилювання угнутих поверхонь, розпилювання круглих отворів і виїмок* (Практ. з машинозн., 1957, 60).

2. *заст.* Те саме, що **ви́няток.** *4 збірники моїх новел, видані «Видавничою Спілкою», обнімають усі мої опубліковані досі новели, з виїмкою 3-х оповідань для дітей* (Коцюб., III, 1956. 287).

3. *кул.* Інструмент, яким роблять заглибини в продуктах або кулінарних виробах. *Для нарізання картоплі у формі стружки.. застосовують спеціальні ножі, а для вирізування кульок — виїмки різних розмірів* (Технол. пригот. їжі, 1957, 22).

ВИ́ЇМКОВИЙ, а, е. Прикм. до **ви́їмка** 1. *Перехід на суцільну систему розробки пластів.. вимагав переглянути питання про розміри виїмкових ділянок* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 405).

ВИЇМКО́ВИЙ, а, е, *заст.* Те саме, що **винятко́вий.** *Куна сьогодні виїмковим способом..* [залишився] *аж до обіду дома* (Фр., II, 1950, 80).

ВИЇМКО́ВО, *заст.* Присл. до **виїмко́вий.** *Щодо «Киевской старины», то там платять не дуже багато, так, може, 25 рублів від друкованого аркуша, часом 30, виїмково навіть 40* (Л. Укр., V, 1956, 319): *Маленький Микольцьо дивився своїми великими очима на незнайомих людей, але був виїмково чемним* (Мак., Вибр., 1954, 290).

ВИ́ЇМОК, мка, *ч., заст.* Те саме, що **ви́няток.**— *Адже ви у всім виїмок, у всім, у всім не подібні до інших!* (Фр., II, 1950, 304); *Все те побороли чесні виборці, що з малими виїмками стояли, як один муж* (Кобр., Вибр., 1954, 68); *Не робив* [Степан] *ні для кого виїмків і ні з ким не поводився інакше, як з іншим. Всі в нього рівні* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 62).

ВИ́ЇМЧАСТИЙ, а, е. Який має у собі виїмки (в 1 знач.), вирізи. *Темно-синя, лискуча ріка виїмчастими шматками проглянула з-за кущів* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 916).

ВИ́ЇСТИ *див.* **виїда́ти.**

ВИ́ЇХАТИ *див.* **виїжджа́ти.**

ВИЙ, ви́ю, *ч., рідко.* Те саме, що **виття́**^{1}. *І в п'яту ніч під вітру вий, Як в очі билася заграва, Упав відважний вартовий* (Мал., I, 1956, 97); *І взяли тебе друзі в пошані — Бій і клекіт і вий навкруги* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 30).

ВИЙМА́ЛЬНИЙ, а, е. Який можна виймати; // Признач. для виймання чого-небудь. *На шахті.. закінчено випробування вузькозахватного виймального агрегату «А-2»* (Рад. Укр., 25.V 1959, 3).

ВИЙМА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вийма́ти.** *Виймання вугілля, доставка і кріплення в дореволюційному Донбасі були важкою ручною працею* (Гірн. пром.., 1957, 28).

ВИЙМА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ЙНЯТИ**, йму, ймеш, *док., перех.* Діставати, витягати що-небудь звідкись. *Іде в покої.., Ключ виймає, Прийшов і двері одмикає* (Шевч., II, 1953, 16); [Горпина:] *Чого стовбичиш? В хату йди. Хліб вже досі виймати час* (Собко, П'єси, 1958, 29); *Стара Джериха вийняла з скрині сувій полотна* (Н.-Лев., II, 1956, 243); *Дівчина вийняла з кишені пакуночок* (Дмит., Наречена, 1959, 157); // Витягати звідки-небудь руку, палець. *Потому я виймав руки, з них стікала вода, а я брався за весла* (Коцюб., II, 1955, 302); // Вибирати, викопувати (грунт, корисні копалини). *Вдень і вночі працюють електричні екскаватори, які виймають грунт з берегової частини котлована* (Рад. Укр., 22.VIII 1951, 1).

Вийма́ти (ви́йняти) о́чі — викльовувати або виколювати очі. *Орел вийняв карі очі На чужому полі* (Шевч., I, 1951, 4).

◇ **Вийма́ти (ви́йняти) ду́шу (се́рце)** — викликати такі почуття, які знесилюють, виснажують, поволі гублять людину. *Нехай.. щодня, щогодини серце їй* [дівчині] *крає, нехай раз у раз душу з неї виймає — байдуже!* (Вовчок, VI, 1956, 288); [Мар'яна:] *Ох, люблю я твої очі! Вийняли вони у мене моє серце* (Вас., III, 1960, 35).

ВИЙМА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВИ́ЙНЯТИСЯ**, йметься, *док.* 1. Витягатися, виволікатися звідки-небудь. *Копирсаю, копирсаю,— ніяк не виймається скабка з пальця* (Сл. Гр.).

2. *рідко.* Сходити (про сонце). *Було скоро сонечко вийметься, лікар і котить удвуконь* (Вовчок, I, 1955, 113).

3. *тільки недок.* Пас. до **вийма́ти.**

ВИ́ЙНЯТИ *див.* **вийма́ти.**

ВИ́ЙНЯТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́йняти.** *Оля любовно ворушила довгі кільця ще сирових ковбас з їх сизим блиском застиглого сала, повних, наче тільки що вийнятих з ситого живота* (Коцюб., II, 1955, 360); *На лавці під вікнами лежить вийнятий з печі хліб* (Кучер, Зол. руки, 1948, 34).

ВИ́ЙНЯТИСЯ *див.* **вийма́тися.**

ВИ́ЙТИ *див.* **вихо́дити.**

ВИ́КА, и, *ж.* Кормова бобова рослина, плоди якої мають форму довгих стручків. *Лийся, дощику, кругом, А найбільше над вівсом, Заіскрись на сочевиці, На люцерні і на виці* (Стельмах, Колосок.., 1959, 17).

ВИКАБЛУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех. і неперех., розм.* Танцювати, б'ючи підборами в такт мелодії. *В хлоп'ячому гуртожитку.. викаблучували такого гопака, що будинок ходором ходив* (Жур., Опов., 1956, 108); *На другому кінці стояв парубійко й викаблучував ногами у такт пісні* (Панч, Синів.., 1959, 55).

ВИКАБЛУ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., розм.* Вигинатися, випинатися підборами (про взуття). *Молодь вперше по-справжньому розговлялася в своєму житті, танцюючи під таку музику, від якої чоботи лящали, викаблучувались і грузли в землю по самі щиколотки* (Мик., II, 1957, 538); // *перен.* Хизуючись, вихилятися, вигинатися.— *Мам честь вітати шановного пана підстаросту! — викаблучувався бравий ротмістр, змушений для етикету зіскочити з сідла при такій урочистій події* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 175); *Ото тільки й краси в ньому, що стан гнучкий, чуб буйний.. А сам — в'їдливий хлопець, маніжиться, викаблучується, кожного норовить на сміх узяти* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 7).

ВИКА́ЖЧИК, а, *ч., розм.* Те саме, що **вика́зувач.**— *Ти б, сину, мовчав. Дивись, он недалеко стоїть гуменний; він почує та ще й панові за це викаже. Це ж відомий на селі викажчик* (Н.-Лев., II, 1956, 184).

ВИКА́ЖЧИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **вика́жчик.**

ВИ́КАЗ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **ви́казати** 3. *Михайликові сльози й викази не матимуть сили, бо він неповнолітній* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 353); *Хотять вони помститись жінці Давида Гаркавого за виказ їх місця перебування* (Крот., Сини.., 1948, 373).

2. Те саме, що **доно́с.** *Пилку вже через виказ найдено,— хлопець виказав* (Сл. Гр.).

ВИ́КАЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́казати.** *Знов недовір'я — недовір'я, так грубо, так одверто виказане йому* (Гончар, Людина.., 1960, 21).

ВИ́КАЗАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́казати** 1, 3.

ВИ́КАЗАТИ *див.* **вика́зувати.**

ВИ́КАЗИТИСЯ, иться, *док., розм.* Сказитися один за одним (про всіх або багатьох).— *Та хіба це тільки наші такі? Усі чисто паненята такі, бодай вони виказилися!* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 89); *Та нехай вони виказяться, не займай їх!* (Номис, 1864, № 5126).

ВИКА́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вика́зувати** 1, 3.

ВИКА́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КАЗАТИ**, ажу, ажеш, *док., перех.* 1. Казати, висловлювати все, що є на думці (перев. неприємне); дорікати. *Дідова дочка прийде додому, а мачуха почне її бити і дідові виказувати: — Твоя дитина ледащо* (Ів., Укр.. казки, 1950, 88); — *Слухай лиш, Катре, чого-бо ти вгнівалась? Я правду тобі виказала, та я ж тобі і в пригоді стану* (Вовчок, I, 1955, 198).

2. *перен.* Виявляти, показувати ознаки чого-небудь (почуттів, настрою і т. ін.). *Уся його постать виказувала цілковиту розгубленість* (Донч., III, 1956, 218); *Лице його нічого не виказало: ні похвали, ні огуди* (Мирний, II, 1954, 163); *Вона одвернулася до стіни, щоб не виказати свого хвилювання* (Кучер, Чорноморці, 1956, 320).

3. Видавати, викривати кого-небудь, роблячи донос. *Всі люди загомоніли, що осавула гріха не боїться: сам бреше ще й виказує панові, як люди крадуть панську пашню* (Н.-Лев., II, 1956, 192); *Під червоним знаменом давши клятву, партизани вмирали, а не виказували товаришів, боролись і перемагали* (Шер., Молоді месники, 1949, 14); — *Нас хтось виказав, Лука, в підпіллі є провокатор* (Мик., II, 1957, 320); // Робити відомим що-небудь таємне, приховане. *Сич вилетів на полювання. Стережись! Умри! Жодним рухом не виказуй своєї схованки!* (Донч., II, 1956, 43); *Хтось втратив пильність і виказав явку, цим скористався ворог* (Ю. Янов., I, 1954, 173).

Вика́зувати (ви́казати) себе́ — видавати себе чим-небудь, робити помітним. *Коли хто й ховався, то ховався спритно, не виказуючи себе жодним рухом* (Трубл., I, 1955, 125).

ВИКА́ЗУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Виднітися, бути помітним. *А з долини церква виказувалась в садку, як горіх з гранки, і рябіли хатки* (Свидн., Люборацькі, 1955, 32).

2. Пас. до **вика́зувати** 1, 3.

ВИКА́ЗУВАЧ, а, *ч., розм.* Той, хто виказує, доносить на кого-небудь. *Але султан слухав виказувачів і шептунів і загадково мовчав* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 418).

ВИКА́ЗУВАЧКА, и, *ж., розм.* Жін. до **вика́зувач.**

ВИ́КАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **ви́кати.** *Чимало дивував* [Гриць] *їх тим виканням* (Мирний, III, 1954, 189); *Лодиженко перебив Щапова: — Терпіти не можу отого холодного викання у вас з Саїдом!* (Ле, Міжгір'я, 1953, 544).

ВИ́КАНЮЧИТИ *див.* **виканю́чувати.**

ВИКАНЮ́ЧУВАННЯ, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **виканю́чувати.**

ВИКАНЮ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КАНЮЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Домагатися чого-небудь настирливим проханням; випрошувати.— *Чи для того ж нам бог дав живоття, щоб ми кожну копійку виканючували в їх* [чоловіків], *як старчихи?* (Н.-Лев., III, 1956, 235); *Підскочивши до якоїсь пані, що проходила,* [Микитка] *стяг з себе подрану шапку і завів: «Па-а-ні, дайте ко-пі-і-єчку!..» ..Так Микитка виканючив швидко три копійчини* (Григ., Вибр., 1959, 413).

ВИКАНЮ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, *розм.* Пас. до **виканю́чувати.**

ВИ́КАПАНИЙ, а, е, *розм.* Дуже схожий на кого-небудь; такий самий, як хтось. *На краю ліжка сидить мати і милується вродою сина: батько. Викапаний Василь Чупер* (Чорн., Пісні.., 1958, 4).

ВИ́КАРАБКАТИСЯ *див.* **викара́бкуватися.**

ВИКАРА́БКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́КАРАБКАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* З труднощами вибиратися звідкись, підніматися на що-небудь. *Тільки що плигнув на горбик — так зразу й загруз по пояс.— Отака ловись! — скрикнув він, викарабкуючись* (Мирний, III, 1954, 70); *Викарабкався* [Андрійко] *з болота й одним махом посунув човен* (Оп., Іду.., 1958, 652); *Обережно ступаючи, кінь викарабкався на скелю* (Галан, Гори.., 1956, 34).

ВИ́КАРАСКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* 1. З труднощами вибратися звідки-небудь, піднятися на щось. *Лікар стоїть у дверях кабінету і якийсь час стежить за тим, як вони з приймальні викараскаються на сходи* (Вільде, На порозі, 1955, 27); // Вирватися, звільнитися від кого-, чого-небудь.— *Де Марія? Олекса? — викараскався я з його* [Гліба] *залізних обіймів* (Мур., Бук. повість, 1959, 255).

2. *перен.* Докладаючи зусиль, вийти з скрутного становища, важких обставин і т. ін. *Тим часом його брат, не викараскавшися з нужди, вмер, дрібні діти розійшлися по світі, батьківщину розшарпали чужі люди* (Фр., II, 1950, 274); *Надто він необачний і не в силі викараскатися з-під впливу цього вченого фантазера* (Шовк., Інженери, 1956, 219).

ВИКАРБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КАРБУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. Карбуючи, витискувати, вирізувати, вибивати рельєфне зображення, напис або предмет. *На Монетному дворі недавно викарбували другий екземпляр учнівської золотої медалі, якою був нагороджений Ленін після закінчення гімназії* (Наука.., 12, 1960, 8); *Нове покоління поставить пам'ятники цим простим нашим людям і золотом викарбує їх імена* (Скл., Карпати, II, 1954, 272); * Образно. *І висихали від сліз очі спрацьованої Марії. Ніхто ніколи не дізнається, яку велику рану викарбувало горе в її серці* (Ірчан, II, 1958, 274).

2. *перен.* Описувати щось дуже виразно, чітко. *Ярина зосталася свідком кривавих подій.. Їх викарбував Михайло Коцюбинський, і вони завжди оживатимуть з незабутніх сторінок «Фата моргана»* (Кучер, Зол. руки, 1948, 4).

ВИКАРБО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́КАРБУВАТИСЯ**, ується, *док.* 1. *перен.* З'являтися дуже виразним, чітким. *А в пам'яті викарбовуються давно забуті картини* (Цюпа, Три явори, 1958, 48); *На місячну дорогу виплив човен, серед мінливого срібного мерехтіння викарбувався силует рибалки* (Вол., Озеро.., 1959, 99).

2. *тільки недок.* Пас. до **викарбо́вувати.**

ВИ́КАРБУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́карбувати.** *Тільки високий обеліск та викарбувані золотом імена героїв височать на цій верховині* (Кучер, Дорога.., 1958, 84).

ВИ́КАРБУВАТИ *див.* **викарбо́вувати.**

ВИ́КАРБУВАТИСЯ *див.* **викарбо́вуватися.**

ВИ́КАТИ, аю, аєш, *недок.*, *розм.* Звертаючись до кого-небудь, говорити «ви». [Оксана:] *З якої ж це речі мені викаєш? Чи я тобі тітка, чи дядина?* (Кроп., I, 1958, 400); — *Як звати вас? — повторив я запитання.— Мене?..— і дівчина осміхнулася.— Чудний ти якийсь. У нас тільки на старших.. викають* (Минко, Моя Минківка, 1962, 126); — *На другому блоці спитай Щербака Тимофія Лаврентійовича.. І не здумай на нього викати. Він цього не терпить* (Рудь, Гомін.., 1959, 76).

ВИКА́ТНИК, а, *ч.*, *гірн.* Робітник, який займається відкочуванням (у 2 знач.).

ВИКА́ТНИЦЯ, і, *ж.*, *гірн.* Жін. до **вика́тник.**

ВИ́КАЧАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́качати.**— *Дивіться, навіть біле убрання на їх* [дівчатах] *негарне.— Чому? — озвалась несміло молоденька дочка посесора,— як чисте і добре викачане, то...* (Л. Укр., III, 1952, 674); *Шапка його, як і пальто, викачані в сніг, борідка трясеться, мов віхоть, тремтять і стискаються в кулаки його руки* (Шиян, Баланда, 1957, 11).

ВИ́КАЧАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́качати.**

ВИ́КАЧАТИ *див.* **вика́чувати.**

ВИ́КАЧАТИСЯ *див.* **вика́чуватися.**

ВИ́КАЧКА, и, *ж.*, *розм.* Дія за знач. **вика́чувати** 4, 5. *Коли закінчиться робота в котловані і попередні всі роботи в болотах по перемичках і вийманні землі, і викачці води.., тоді тільки згадають будівники, якої величезної складності і трудності шлях пройшли вони в цьому котловані* (Довж., III, 1960, 443); — *Сходка була. Про викачку хліба говорилося* (Гончар, II, 1959, 242).

ВИКА́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вика́чувати.** *Чоловік і Василь прилаштовують у хаті діжку для викачування меду* (Вас., III, 1960, 329).

ВИКА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КАЧАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Качаючи рублем білизну, полотно і т. ін., вигладжувати. *Дістає* [Докія] *чисту, трохи прим'яту сорочку, намотує її на качалку і з силою викачує рублем* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 179); *Випрала* [мати], *викачала сорочку, майже до півдня латала подерті штанці* (Вас., II, 1959, 257).

2. Качаючи густу масу (тісто і т. ін.), надавати їй відповідної форми. *Мелашка викачувала тісто та все поглядала на двері* (Н.-Лев., II, 1956, 335); *З готового тіста викачують кульки.., надають їм форми булочок, дають підійти* (Укр. страви, 1957, 242).

3. Качаючи по чому-небудь, забруднювати, вбирати в щось. *Клунки перевіряв румунський жандарм.. Не зав'яже клунка та й жбурне у двері вагона, на злість, щоб у смітті викачати* (Мур., Бук. повість, 1959, 175).

4. Видаляти з чого-небудь воду або якусь рідину, газ і т. ін. механічним способом (за допомогою насоса, центрифуги і под.). *Недавно з шахти викачали воду, А вже їде вугілля на-гора* (Дмит., Вітчизна, 1948, 58); *За свій вік дід перебрав сотні роїв, викачав стільки меду, що в ньому можна було б усім нам утопитись* (Донч., VI, 1957, 11).

5. *перен.*, *розм.* Поступово, частинами забирати що-небудь. *Польські жовніри гасали по селу, викачували контрибуцію, виводили із стаєнь коней, вигонили рогату худобу* (Воскр., Весна.., 1939, 54).

ВИКА́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́КАЧАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Довго лежати після сну, повертатися з боку на бік (про людину).— *А чого ж ви так довго спите та викачуєтесь на соломі?* (Н.-Лев., III, 1956, 119); *Виспляться* [хлопці], *викачаються*

(Мирний, II, 1954, 160); // Розминатися, качаючись по землі (про тварин). *Кінь викачався* (Сл. Гр.).

2. Качаючись по чому-небудь, забруднюватися, вбиратися в щось. *Та все це не бентежило Гриця, і він так само завзято, як Петро, залазив у найглибший сніг і викачувався в ньому* (Юхвід, Оля, 1959, 96).

3. *тільки недок.* Пас. до **вика́чувати.**

ВИКА́ШЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вика́шлювати.**

ВИКА́ШЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́КАШЛЯТИ,** яю, яєш, *док.*, *перех.* Кашляючи, видаляти що-небудь з горла. * Образно. *Парубки її щиро боялися, бо коли Горпина кимось потрусить або й кине під ноги, то вже тому треба мерщій тікати й місяць викашлювати сором* (Ю. Янов., II, 1958, 351).

ВИКА́ШЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ВИ́КАШЛЯТИСЯ,** яюся, яєшся, *док.*, *розм.* Прочищати горло, кашляючи. *Баба Оришка тільки що рушила з постелі, сиділа на полу і викашлювалась* (Мирний, I, 1954, 237); *Собальський ходить по хаті, відкашлюється; викашлявся і сів* (Свидн., Люборацькі, 1955, 82).

ВИ́КАШЛЯНУТИ, ну, неш, *док.*, *перех.* Однокр. до **вика́шлювати.**

ВИ́КАШЛЯТИ *див.* **вика́шлювати.**

ВИ́КАШЛЯТИСЯ *див.* **вика́шлюватися.**

ВИ́КИД, у, *ч.* Дія за знач. **ви́кинути** 7. *Комети є продуктами викидів з поверхні самих планетних тіл* (Наука.., 7, 1961, 19).

ВИКИДА́ЙЛО, а, *ч.*, *розм.*, *заст.* Про служника в шинку, будинку розпусти, який виводив, виштовхував п'яних. *Вітала там їх кругла панiматка, Співала скрипка «Добрий вечір» їм,— І навіть викидайло Гарасим До паничів прихильно усміхався* (Рильський, II, 1956, 38).

ВИКИДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **викида́ти.**

ВИ́КИДАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Викинути все за кілька разів. *Василина викидала з мішка свою одежу, взяла одну спідницю й розгорнула* (Н.-Лев., II, 1956, 103); *Після того, коли я викидав усі папери, охоплені полум'ям, залишалася порожня шафа* (Сміл., Сашко, 1957, 202).

2. Випустити, утворити при рості один за одним, неодночасно (колосся, пуп'янки, листя і т. ін.). *Крізь каміння та землю пробились сальвії та гвоздики, викидали бутони, зацвіли червоно, краплинами гарячої крові розсипавшись по землі* (Збан., Між.. людьми, 1955, 93).

ВИКИДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́КИНУТИ,** ну, неш, *док.*, *перех.* 1. Кидати що-небудь звідкись, зсередини чогось назовні або геть. *Десяцькі! Шукайте скрізь, викидайте усе на улицю, бийте, ламайте, шарте всюди* (Кв.-Осн., II, 1956, 303); *Учитель обома руками викидає з нього* [кошика] *якісь пакунки* (Донч., I, 1956, 104); *Зразу й не розбереш, що добре, а що, вибачайте, годиться в сміття викинути* (Вовчок, I, 1955, 75); // Кидати звідкись на щось. *Річка шумить і викидає колоди на берег сердито* (Мур., Бук. повість, 1959, 4): *Копронідос вийняв портмоне й викинув два червінці на стіл* (Н.-Лев., III, 1956, 394).

2. *перен.*, *розм.* Виганяти кого-небудь, примушувати залишити приміщення, роботу і т. ін. *Вона* [мати] *мене била малого, вона мене серед зими на шлях викидала* (Мирний, II, 1954, 56); *Не приховувала* [Ельвіра] *навіть того, що директори театру викидали її одними дверима, а вона вдиралася іншими, щоб тільки добитися свого* (Вільде, Винен.., 1959, 53); *У мене нема чим заплатити. Ще викинуть з готелю* (Коцюб., III, 1956, 163); *А тут з доручення Самойловички викинув його* [Андрія] *барон із винокурні* (Крот., Сини.., 1948, 18).

◇ **Викида́ти (ви́кинути) з голови́ (з се́рця** *і т. ін.*) *кого, що* — забувати, не думати про кого-, що-небудь. *Ні, козаче! викинь із голови, щоб відсіля втекти* (Кв.-Осн., II, 1956, 114); *В якій справі вона зайшла до Саїда, викинувши його з свого серця?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 214); **Викида́ти (ви́кинути) на ву́лицю** *кого:* а) позбавляти житла. *Суд відсудив на користь Генріха стару Глущукову хату і шматок поля.. Старого й немічного Северина Глущука Генріх викинув на вулицю* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 45); б) звільняючи з роботи, кидати напризволяще. *А молодий* [пан] *— навпаки: і не кричить, і не лає: все тихо та мирно, а дивись — уже й викинув на вулицю* (Мирний, III, 1954, 189).

3. *перен.*, *розм.* Виключати, випускати з тексту; викреслювати. *Недавно дістав я з цензури свій збірник. Тяжко покалічила його цензура, багато зовсім викинула* (Коцюб., III, 1956, 261).

◇ **З пісні сло́ва не ви́кинеш (не викида́ють)** — наявного факту не обминеш. *Хотілося, щоб у Тасі була інша мати, але з пісні слова не викинеш* (Дмит., Розлука, 1957, 18); *Правда, грубувато вийшло, але з пісні слова не викидають. Ми по-робочому сказали...* (Кучер, Чорноморці, 1956, 147).

4. *перен.*, *розм.* Витрачати марно гроші.— *То на дурний кавалок пасовиська вам не жаль викидати тисячі* (Фр., VII, 1951, 255); [Анзорге:] *Три талярі я мушу викинути на податок за хату., один таляр на податок за землю* (Л. Укр., IV, 1954, 218).

5. Випускати, утворювати при рості колосся, пуп'янки і т. ін. *Ячмінь почав колос викидати* (Барв., Опов.., 1902, 146); *Вже прокинувся і дуб-зимовик, викинувши тендітні жовтаво-зелені листочки* (Цюпа, Три явори, 1958, 18).

6. Піднімати різким рухом (руки, ноги, якийсь предмет). *Тоді ну військо муштрувати, Учить мушкетний артикул, Вперед як ногу викидати* (Котл., I, 1952, 190); *Він біг, пригинаючись, широко викидаючи ноги* (Кучер, Чорноморці, 1956, 132); *Раптом викинула* [Ольга] *свої тоненькі руки з широких рукавів халата* (Кол., Терен.., 1959, 138); *І раптом з усього бігу він зупинився, вкляк на місці, стрибнувши в найближчу воронку, викинув автомат вперед* (Гончар, I, 1954, 346); // Виставляти або піднімати на висоту (знак, прапор і т. ін.). [Настя:] *Вони* [запоріжці] *швидко будуть тут. Я обіцяла їм викинути на березі знак, як вже буде все готово* (Н.-Лев., II, 1956, 456); *І ось, викинувши прапори союзників біля політехнічного інституту, походжали озброєні американською зброєю люди, зодягнені в костюми напіввійськового крою* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 275); // *перен.* Проголошувати.— *Ти розумієш, що ми йдемо до безкласового суспільства. А тут мечеть, мулла. Чи на те Ленін викинув гасло!* (Ле, Міжгір'я, 1953, 260).

7. Випускати з себе, вивергати. *На найближчому від нього* [озера] *горбі час від часу починали бити невеличкі джерела, викидаючи нафту* (Трубл., I, 1955, 477); *Грязьові вулкани Керченського півострова викидають значні маси газових рідких і твердих продуктів* (Геол. Укр., 1959, 658); // *розм.* Блювати. *Не змогла випити Хівря — викинула... Криком кричить, духу пускається!..* (Мирний, IV, 1955, 223); *А Іван, як викинув із себе борщ.., то взяв стогнати* (Март., Тв., 1954, 37).

8. *розм.* Передчасно родити, мати викидень.

9. *розм.* Випускати товар на ринок або виставляти його в магазині для продажу. *Америка, Вест-Індія, Аргентіна і Манітоба, як правило, на зовнішні ринки викидають хліб не восени, а пізніше,— вони не квапляться, бо мають час вичікувати високі ціни* (Стельмах, I, 1962, 370).

◇ **Викида́ти (ви́кинути) колі́нце (колі́нця, ко́ника, ге́дзика, ге́дзики** *і т. ін.*) — робити щось незвичайне, несподіване. *Ті дурні дівчиська здатні викидати які завгодно колінця від ревнощів* (Коз., Сальвія, 1959, 177); *Його послали на пенсію.., а він викинув такого коника, що й двадцятилітньому парубійкові пробачати годі* (Руд., Остання шабля, 1959, 282).

ВИКИДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́КИНУТИСЯ,** нуся, нешся, *док.* 1. Кидатися, стрибати звідкинебудь вниз. *Незабаром парашутисти почали приземлятися, а з літаків викидалися все нові й нові* (Сміл., Сашко, 1957, 74); *Що то за брязкіт битого скла з вікна? Може, викинулася Любов Прохорівна, втікаючи від грізного мужа?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 311).

2. Вискакувати на поверхню води (про рибу). *Микався себелик, плітка викидалась: Всюди лютий ворог здобич сторожив...* (Щог., Поезії, 1958, 358); *Викинулась риба. По чистій паводі розпливлися водяні кола* (Шиян, Вибр., 1947, 261); // З розгону випливати на берег, мілину. *Пароплав викинувся на мілину.*

3. *тільки 3 ос., розм.* З'являтися (про хворобу). *Каже* [Кармель]: *«Душно мені щось, піду трохи». Мати стара потурбувалася, чи не хворість яка викидається* (Вовчок, I, 1955, 355).

4. *тільки недок.* Пас. до **викида́ти.** *Одсувались комоди і звідти викидались тонкі сорочки* (Коцюб., II, 1955, 89); *Із пісні слова не викидаються* (Номис, 1864, № 13115).

ВИКИДА́Ч, а́, *ч.*, *спец.* Пристосування у затворі вогнепальної зброї, яке автоматично викидає патронну гільзу після пострілу.

ВИ́КИДЕНЬ, дня, *ч.* 1. Передчасне припинення вагітності; аборт. *Спори сажки отруйні для тварин і викликають викидні у корів та свиней* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 131).

2. Недоношений плід, народжений унаслідок перерваної вагітності.

ВИКИДНИ́Й, а́, е́. Поганий, ні на що не придатний.

ВИ́КИНЕНИЙ, ВИ́КИНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́кинути** 1. *Чути було вигуки, оклики, тріск ламаних меблів, розпучливий брязкіт фортеп'яно, викиненого через вікно* (Фр., VI, 1951, 155); *Валялись галузки, уламки дощок, викинуті на берег повінню* (Коцюб., I, 1955, 354).

ВИ́КИНУТИ *див.* **викида́ти.**

ВИ́КИНУТИЙ *див.* **ви́кинений.**

ВИ́КИНУТИСЯ *див.* **викида́тися.**

ВИКИПА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **википа́ти.**

ВИКИПА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВИ́КИПІТИ,** пить, *док.* Перетворюватися в пару при кипінні; випаровуватися. *Скоро в кулеметах википіла вся вода, і вони вже мали замовкнути* (Кучер, Чорноморці, 1956, 129).

ВИ́КИПІТИ *див.* **википа́ти.**

ВИ́КИП'ЯТИТИ, п'ячу, п'ятиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Піддати тривалому кипінню, прокип'ятити, проварити що-небудь.

ВИ́КИП'ЯТИТИСЯ, иться, *док.*, *розм.* Унаслідок кип'ятіння набути чистоти.

ВИКИСА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **викиса́ти.**

ВИКИСА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВИ́КИСНУТИ,** не, *док.*, *розм.* Довго мокнути в воді або в іншій рідині. *Бовть* [мужик] *у воду! викис, вимок, виліз, висох, став на колоду та знов бовть у воду* (Номис, 1864, № 6074).

ВИ́КИСНУТИ *див.* **викиса́ти.**

ВИ́КИШКАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Відігнати, прогнати птицю вигуками «киш-киш!». *Яка копаночка там славна — каченятка було й на став не хочуть: гиля-гиля, а їх з копаночки не викишкати...* (Вовчок, VI, 1956, 298); — *Квочка ж більша горобця,.. а горобець — маленький,— доки його викишкаєш* (Вишня, I, 1956, 317).

2. *перен.* Вигнати кого-небудь звідкись, примусити залишити щось. *Всім бажалось викишкати його* [панотця], *і тільки приключки чекали* (Свидн., Люборацькі, 1955, 195); *Ті, що плутаються в картоплинні, не втечуть і так, а той, на горищі, міг сховатися. Спробуй потім його викишкати* (Загреб., Європа 45, 1959, 224).

ВИ́КІНЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́кінчити.** *З викінчених перекладів я маю «Життя і філософські думки Пінгвіна» пані Сталь, якщо вважаєте сю штуку куди придатною, то пришлю вам* (Л. Укр., V, 1956, 20); *Готова, вже викінчена дорога, обігнувши скелю, зникала десь у горах за перевалом* (Гончар, I, 1954, 544).

2. *прикм.* Довершений, досконалий; який досягає найвищого рівня. *Філософія Маркса є викінчений філософський матеріалізм, який дав людству великі знаряддя пізнання..* (Ленін, 19, 1950, 5); *Світ Здається викінченим, як поема Митця старого,— а буває часом, Коли хотілось би його зламати, Розвіяти, по вітру розпустить!* (Рильський, I, 1956, 76); *Його біле личко з тонкими викінченими рисами блідо зарожевілось* (Гончар, IV, 1960, 73).

ВИ́КІНЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ви́кінчений** 2. *Вже все у виставі стало на своє місце, а режисер усе не випускав п'єсу, домагаючись повної викінченості кожного образу* (Собко, Стадіон, 1954, 369).

ВИ́КІНЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́кінчити.** *Його заклопотаність ще збільшилась із викінченням першої кліті, коли стали готуватися до спуску її на воду* (Коцюба, Нові береги, 1959, 38).

ВИ́КІНЧИТИ *див.* **викі́нчувати.**

ВИКІ́НЧУВАЛЬНИЙ, а, е. Пов'язаний з викінченням. *Викінчувальні роботи;* // Признач. для викінчення. *Викінчувальні верстати.*

ВИКІ́НЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КІНЧИТИ,** чу, чиш, *док.*, *перех.* Обробляючи, відшліфовуючи і т. ін., завершувати, закінчувати що-небудь. *Вчора сиділа я до пізньої ночі, викінчувала якесь шитво* (Коб., III, 1956, 134); *Дві частини* [«Повії»] *ніяк не діждуться ні доброї години, ні зайвого часу, щоб їх викінчити* (Мирний, V, 1955, 410).

ВИКІ́НЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **викі́нчувати.**

ВИ́КЛАД, у, *ч.* 1. Письмова чи усна розповідь, опис, передача яких-небудь фактів, матеріалів і т. ін. *Лікар іде додому, обідає, а по обіді замикається в своїй хатині, щоб ніхто не заважав йому писати популярний виклад з гігієни* (Коцюб., I, 1955, 174); *Водій Цюпа замислився. А чого він замислився — детальний виклад буде далі* (Ю. Янов., I, 1954, 51).

2. Стиль, манера розповіді, опису. *Розуміння предмета, ясність викладу Валентини Григорівни породили* [у Ганни] *допитливість, інтерес* (Коз., Сальвія, 1956, 191); *Вимагаючи від інших «легкості й гнучкості» мови, Маркс ще більш вимогливий був до форми викладу своїх творів* (Мовозн., 7, 1949, 11).

3. *діал.* Лекція. *На викладах професор Чорнай трактує, викладає гарно* (Коб., III, 1956, 313).

ВИКЛАДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виклада́ти** 1, 2, 4. *Багато господарських магазинів торгують за зразками і з відкритим викладанням товарів* (Рад. Укр., 17.XI 1960, 1); *Досвід викладання літератури переконує, що найважливішим у методиці літератури є читання і пояснення художніх творів* (Рад. літ-во, 2, 1965, 60).

ВИКЛАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́КЛАСТИ,** аду, адеш *і рідше* **ВИ́ЛОЖИТИ,** жу, жиш, *док.*, *перех.* 1. Дістаючи, витягаючи звідки-небудь, класти що-небудь назовні, на щось. *Марина розв'язала оклунок, почала викладати барахло: сорочки, хустки, спідниці, корсети, полотно* (Епік, Тв., 1958, 554); *Андрійко* *виклав з шафи на стіл рахівничі книги — їх недавно з району привезли* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 317); //Розкладати що-небудь. *Сидить мила в загороді, Карти викладає* (Сл. Гр.).

2. Класти в певному порядку шматки дерну, дерев'яні бруски, камінці і т. ін., вкриваючи яку-небудь поверхню. *Вийшов* [Максим] *в поле геть од шляху.. Та й викопав при долині Глибоку криницю.. І виложив цямриною* (Шевч., II, 1953, 257); *Щоб не залишати свіжого сліду, горбик виклали дерном і пересадили сюди з землею кущик глоду* (Петльов., Хотинці, 1949, 83); // Складати якісь знаки, візерунок, напис з чого-небудь на чомусь. *На аеродромі викладали посадкові знаки* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 101); *Ніхто так, як він, не міг викласти на дереві візерунок* (Рибак, Опов., 1949, 25); *По білій черепиці було викладено червоною: «Жовтень»* (Гончар, Земля.., 1947, 175); // Складаючи і скріплюючи цеглу, камінь і т. ін., будувати що-небудь; мурувати. *Тут* [на риштованні] *було людно — хлопці й дівчата викладали стіну* (Донч., VI, 1957, 311); *Він* [пічник] *і Христі та Мар'яні позаторік плиту виклав. Не нахваляться дівчата* (Вирган, В розп. літа, 1959, 306); // Робити яку-небудь зачіску. *Світлана Остапівна трусонула косою, яку викладала на голові віночком* (Ю. Янов., I, 1958, 443).

3. Розповідати, висловлювати що-небудь. *От я й викладаю все теє небозі. А вона... звісно вже, що дівчина не вважає ні на віщо, полюбивши* (Вовчок, I, 1955, 280); *Ми розговорились. Говорили по черзі, не перебиваючи один одного, викладаючи все* (Збан., Єдина, 1959, 236); *Виклав* [Юхим] *мені навіть усю історію школи* (Вас., IV, 1960, 20); *Він теж говорив швидко, поспішаючи, щоб викласти свої думки в ці короткі п'ять-десять хвилин* (Смолич, Світанок.., 1953, 518).

4. *тільки недок., також без додатка.* Читати лекції, вести уроки, навчати слухачів певної дисципліни. *Важко було знайти людину, яка могла б викладати латинь, грецьку й слов'янську мову* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 146); *Я дивлюсь на вчителя, гадаю... Ах, в ту мить згадалося мені: Він же тридцять років викладає В рідних школах* (Мас., Як пахне земля, 1958, 14).

5. *рідко.* Враховувати, вилічувати що-небудь на рахівниці. [Феноген:] *Сидять і якусь комерцію на щотах* [рахівниці] *викладають* (К.-Карий, II, 1960, 341).

6. *тільки док., перен., розм.* Повалити, знищивши кого-, що-небудь. *Моя напарниця — сержант — помаленьку короткими чергами з автомата виклала екіпаж і автоматників* (Ю. Янов., I, 1958, 323).

7. *розм.* Каструвати (тварин).

ВИКЛАДА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **ВИКЛАДА́ТИ.** *Викладалися стіжки коло кожної хати, по усіх дворах чулися голоси веселі* (Вовчок, I, 1955, 153).

ВИКЛАДА́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **виклада́ч.** — *Я вертаюсь до дослідницької і викладацької діяльності* (Рибак, Час.., 1960, 662).

ВИКЛАДА́Ч, а́, *ч.* Той, хто читає лекції, веде уроки в учбових закладах. *Згадав Іван учорашній день, останній іспит, поздоровлення товаришів і декого з викладачів* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 21); *В приймальні сиділи молоді й старі ректори багатьох університетів.., викладачі й професори* (Кучер, Трудна любов, 1960, 194).

ВИКЛАДА́ЧКА, и, *ж., розм.* Жін. до **виклада́ч.** *Тільки-но Сергій рушив з місця, як назустріч трапилась його колишня вчителька, викладачка математики в середній школі* (Гур., Друзі.., 1959, 29).

ВИ́КЛАДЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́класти** 1—3.

ВИ́КЛАДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́класти.** *Покупців у книгарні було всього чоловіка п'ять. Хто ривсь у викладених на прилавку книжках, хто.. проглядав листівки-літографії* (Головко, II, 1957, 451); *Весела група молодих студентів.. почимчикувала з гори по кручених стежках, викладених цеглою* (Н.-Лев., I, 1956, 434); *На цей раз Гриць показав недавно викладену широку піч з коминком та комином* (Чорн., Потік.., 1956, 245).

ВИ́КЛАДКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **ви́класти** 1, 2. *Є чого повчитися тут і як слід організувати рекламу товарів, зробити викладку їх, краще обладнати вітрину для показу нових товарів* (Рад. Укр., 21.XII 1960, 3).

2. Обчислення, цифровий розрахунок за допомогою рахівниці або письмово. *Школяр, затинаючись, виписував цифір'ю та робив викладки* (Мирний, IV, 1955, 110); *Зошит з викладками розшифрував перед ним усі ті здогади, занотовані в його старенькій книжці, з якими він* [Шульга] *кілька місяців тому познайомив академіка Богомольця* (Рибак, Час.., 1960, 217).

3. *військ.* Все те, що повинен мати з собою солдат у поході. *Надворі спека, але ніхто не скаржиться, що важко бігати з повною бойовою викладкою, яка важить майже пуд* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 82).

ВИКЛА́ДНИЙ, а, е, *діал.* Зрозумілий, ясний.

ВИКЛА́ДНО, *діал.* Присл. до **викла́дний.** *Здається так викладно він* [Шекспір] *пише* (Мирний, V, 1955, 362).

ВИКЛАДО́ВА МО́ВА. Мова викладання, навчання. *Перейшов* [я] *до гімназії саме в р. 1868, коли заведена була шкільна рада і мова викладова німецька змінена була на польську* (Фр., I, 1955, 12); *Я.. знаю і російську і французьку викладову мову* (Л. Укр., V, 1956, 213).

ВИ́КЛАДЧАСТИЙ, а, е, *рідко.* Відігнутий, лежачий; відкладний (про комір). *Шия була зав'язана чорною блискучою шовковою хусткою, з-під котрої розлягались широкі білі викладчасті комірчики* (Н.-Лев., I, 1956, 356).

ВИ́КЛАСТИ *див.* **виклада́ти.**

ВИКЛА́ЦУВАТИ, ую, уєш, *недок., розм.* Клацати раз у раз. *Рахівник на рахівниці виклацує* (Головко, I, 1957, 299); *Гуркочуть, немов по граніту, обози та гармати, лунко виклацують підковані коні* (Гончар, Таврія.., 1957, 677).

ВИ́КЛЕЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́клеїти.** *Це була низенька, але дуже чиста кімнатка, стіни якої були геть виклеєні кольоровими плакатами до кінофільмів* (Збан., Мор. чайка, 1959, 109).

ВИ́КЛЕЇТИ *див.* **викле́ювати.**

ВИ́КЛЕЙКА, и, *ж., спец.* Дія за знач. **викле́ювати.**

ВИ́КЛЕЙМИТИ, млю, миш; *мн.* ви́клеймлять; *док., перех.* Витиснути, поставити клеймо.

ВИ́КЛЕПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́клепати.** *Вилискувала на бритву виклепана й вигострена коса* (Вишня, I, 1956, 316).

ВИ́КЛЕПАТИ *див.* **викле́пувати.**

ВИ́КЛЕПАТИСЯ *див.* **викле́пуватися.**

ВИКЛЕ́ПУВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **викле́пувати.**

ВИКЛЕ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́КЛЕПАТИ,** ви́клепаю, ви́клепаєш *і* ви́клеплю, ви́клеплеш; *мн.* ви́клеплять; *док., перех.* 1. Клепаючи, вдаряючи молотком, робити тоншим, гострішим лезо (коси, сапи і т. ін.). [Конон:] *Ви, тату, учора і не виклепали мені коси, а я ж прохав?* (Кроп., II, 1958, 428).

2. Виковувати що-небудь з металу без нагрівання. [Романюк:] *Оце, пане старосто, хочу виклепати з оцього цепу ще кілька наручників* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 117).

ВИКЛЕ́ПУВАТИСЯ, у́ється, *недок.*, **ВИ́КЛЕПАТИСЯ**, ви́клепається *і* ви́клеплеться, *мн.* ви́клепляться; *док.* 1. Ставати тоншим, гострішим при клепанні.

2. *тільки недок.* Пас. до **викле́пувати.**

ВИКЛЕ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **викле́ювати.**

ВИКЛЕ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́КЛЕЇТИ**, ею, еїш, *док.*, *перех.* 1. Обклеювати що-небудь з усіх боків.

2. Робити що-небудь за допомогою склеювання або наклеювання.

ВИКЛЕ́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **викле́ювати.**

ВИ́КЛИК, у, *ч.* 1. Прохання або вимога з'явитися куди-небудь. *Вже не раз так бувало: запросять гостей, усе приготують, а тоді — дзвінок, виклик — поїхав з дому прокурор...* (Собко, Справа.., 1959, 5); *В бліндаж на його виклик заходили генерали й полковники* (Кучер, Чорноморці, 1956, 178); // Оплески, вигуки глядачів як прохання, вимога до артиста (артистів) вийти на сцену (для схвалення виступу або повторення його). *І поверх усього* [гамору] *прорізалися перші вступні ноти солістів. Ставок захлинувся цим співом, завмерли виклики* (Ле, Міжгір'я, 1953, 17); // Знак, сигнал (телефонний, радіо і т. ін.), за допомогою якого зв'язуються на віддалі для повідомлення, розмови. *Доводилося вдаватися до телефону. Але ні з бібліотеки, ні з кабінету на виклики не було відповіді* (Смолич, I, 1958, 87).

2. Заклик до змагання, до участі в чому-небудь. *Комуна виклик прийняла. Уклали договір на соцзмагання* (Донч., I, 1956, 74); *По́рішили ми виклик дистиляційників прийняти. І певні, що незабаром ні в чому від них не відставатимемо* (Шовк., Інженери, 1956, 168); // Категорична різка пропозиція вступити в боротьбу, поєдинок або дія, спрямована на те, щоб втягнути у поєдинок. *І король той виклик* [на двобій з Іваном] *мусив прийняти, щоб не осоромити себе перед простими воїнами* (Шиян, Іван — мужицький син, 1959, 54); *Вбивство парламентерів було провокаційним викликом.. І тисячі радянських гармат відповіли на нього* (Гончар, III, 1959, 237).

З ви́кликом — своїм виглядом, жестами, інтонацією спонукаючи до суперечки, боротьби. *Він з викликом глянув на пана* (Сельмах, Хліб.., 1959, 366); — *Ти чого? — з викликом ступнув до хлопця Данько* (Гончар, Таврія.., 1957, 50); **Ки́дати (ки́нути) ви́клик** — робити категоричну, різку пропозицію вступити в боротьбу, поєдинок. *Двадцятий вік іде до епілогу, Та це не вечір, навіть не зеніт. Кінчається старого віку гніт. Раб кинув виклик власнику і богу* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 84).

ВИ́КЛИКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́кликати.** *Викликаний з цього приводу полковий інтендант Гаркуша не забарився* (Кучер, Чорноморці, 1956, 261); *Знов-таки кажу — може, песимізм мій хвильовий, викликаний поганим самопочуттям* (Коцюб., III, 1956, 163).

ВИКЛИКА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **виклика́ти.** *Вчені почали застосовувати різні варіанти електричного струму для викликання сну і наркозу* (Наука.., 11, 1956, 17).

2. *діал.* Аукціон. *Десь ще з осені з'їхала комісія з банку.. та й каже: — Або гроші, або пускаєм маєток на викликання* (Стеф., Вибр., 1945, 68).

ВИ́КЛИКАТИ *див.* **виклика́ти.**

ВИКЛИКА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **ВИКЛИ́КУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КЛИКАТИ**, ичу, ичеш *і рідко* **ВИ́КЛИКНУТИ**, ну, неш, *док.*, *перех.* 1. Голосом, жестами і т. ін. пропонувати, просити вийти до кого-небудь, з'явитися в призначене місце. *Він, до тії прийшовши хати, Хазяїна став викликати* (Котл., I, 1952, 115); — *А де ваш чоловік? — Дома.— Коли б ви до мене його викликнули* (Вовчок, I, 1955, 246); *Мотя примусила подругу негайно роздягнутися, насильно вклала її в ліжко і викликала лікаря* (Коз., Сальвія, 1956, 334); // Голосно вигукувати що-небудь. *У кострубонька як грати, так треба пісню голосно викликати* (Кв.-Осн., II, 1956, 321); *Коло відчинених дверей військкомату стояв гурт парубків, а всередині хтось голосно викликав прізвища* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 140); // *також з інфін.* Пропонувати учневі відповідати. *Минув усього тиждень, як у школі почалося навчання, а вчителі вже двічі викликали Юрка* (Донч., IV, 1957, 349); *Він* [учитель] *викликав мене розповісти прочитаний дома твір* (Сміл., Сашко, 1957, 34); // За допомогою оплесків, вигуків просити, вимагати виходу артиста (артистів) на сцену (для схвалення виступу або повторення його). *Ясна зала вся світлом палає, Грім плескання, громада без ліку, Гомонить люд, співця викликає* (Л. Укр., I, 1951, 348); *Ася чудово грала на роялі, і це був, напевно, найкращий номер. Її без кінця викликали на біс* (Ів., Вел. очі, 1956, 76); // Зв'язуватися (по телефону, радіо і т. ін.) для якого-небудь повідомлення, розмови на віддалі. *Всім радіостанціям доручили викликати «Лахтак» і пильно слухати, чи не обізвався він* (Трубл., I, 1955, 309).

2. *на що, з інфін.* Пропонувати кому-небудь взяти участь у змаганні, відгукнутися на щось.— *Ми прийшли викликати вашу комуну на соцзмагання,— просто заявили вони* (Донч., I, 1956, 74); // Категорично, різко пропонувати вступити в боротьбу, поєдинок. *Треба було щось зробити. Але що? Побити?.. Викликати на поєдинок? Хіба він знає!* (Коцюб., I, 1955, 407); *Треба помститися за рану, за образу, за все.— Але як? Коли? Позиватися? Викликати на двобій?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 38).

3. Призводити до чогось, збуджувати почуття, спричинятися до яких-небудь дій і т. ін. *Переснуються його думки з її думками; викликають усмішку, радість...* (Мирний, II, 1954, 247); *У мрячну синяву сповите верхів'я, освічене магічним світлом місячним, викликувало чудні тужливі чуття в людській груді...* (Коб., I, 1956, 73); *Я рада, що мої вірші викликали критичну розмову* (Л. Укр., V, 1956, 92); *Було б неприродним, коли б соціалістична революція.. не викликала б революцію в мистецтві* (Еллан, II, 1958, 65); *Вони* [кораблі] *вражали чистотою і блиском, викликаючи захоплення* (Кучер, Чорноморці, 1956, 21).

ВИ́КЛИКАТИСЯ *див.* **виклика́тися.**

ВИКЛИКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́КЛИКАТИСЯ**, ичуся, ичешся, *док.* 1. Добровільно зголошуватися на виконання чого-небудь. *Кобзар закивав головою.— Мій побратим, кажу, першим викликався* (Панч, III, 1956, 25); *Приставити Марину живою і здоровою додому викликався Флегонт* (Смолич, Мир.., 1958, 61).

2. *тільки недок.* Пас. до **виклика́ти.** * Образно. *Діди й батьки, сини яких пішли в партизанські загони, викликаючись охотою, заводили.. ворогів проклятих у непрохідні хащі лісу* (Тич., III, 1957, 164).

ВИ́КЛИКНУТИ *див.* **виклика́ти.**

ВИКЛИ́КУВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. теп. ч. до **викли́кувати.** *З одної і другої купи хтось викликуваний заходив до канцелярії і голосував* (Стеф., I, 1949, 135).

ВИКЛИ́КУВАННЯ, я, *с.*, *рідко.* Дія за знач. **викли́кувати.** *Євгеній зараз при початку викликування ввійшов до зали* (Фр., VII, 1951, 307).

ВИКЛИ́КУВАТИ *див.* **виклика́ти.**

ВИКЛИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, *перех. діал.* Проклинати. [Матрона:] *Не хочу, щоби люди нас виклинали..* (Фр., IX, 1952, 412).

ВИ́КЛИНИТИСЯ *див.* **викли́нюватися.**

ВИКЛИ́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́КЛИНИТИСЯ**, иться, *док.*, *геол.* Ставати тоншим і вужчим, клиноподібним, виступати у формі клина (про гірські породи). *Вода витікає* [із ставу].. *у крейдяні відклади, які виклинюються на поверхню* (Колг. Укр., 1, 1958, 37).

ВИ́КЛОПОТАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́клопотати.**

ВИ́КЛОПОТАТИ *див.* **виклопо́тувати.**

ВИКЛОПО́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КЛОПОТАТИ**, очу, очеш, *док.*, *перех.* Діставати, одержувати що-небудь внаслідок клопотання.— *На найближчому пункті виклопочу тобі переселенський квиток,— сказав Стовбун* (Сміл., Зустрічі, 1936, 143).

ВИКЛОПО́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **виклопо́тувати.**

ВИ́КЛЮВАТИ *див.* **викльо́вувати.**

ВИ́КЛЮВАТИСЯ *див.* **викльо́вуватися.**

ВИ́КЛЮНУТИ, ну, неш, *док.*, *перех.* Однокр. до **викльо́вувати.**

ВИ́КЛЮНУТИСЯ *див.* **викльо́вуватися.**

ВИКЛЮЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виключа́ти.** *При проведенні вступного інструктажу необхідно:.. показати прийоми керування механізмами (включання і виключання, зміну режимів та ін.) під час роботи на верстатах* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 220).

ВИКЛЮЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́КЛЮЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.* 1. Усувати із складу чого-небудь, позбавлятися чогось. *Щодо щастя свого, задоволення, то, ведучи розмову про них, я виключив зі свого лексикону займенники: «я», «моє», «мені», а почав уживати «ми», «наше», «нам»...* (Коцюб., III, 1956, 128); *Правильне поєднання механізованих і хімічних заходів боротьби з бур'янами.. дає змогу повністю виключити ручну працю при догляді за посівами кукурудзи* (Ком. Укр., 4, 1959, 18); // Виводити із складу якоїсь організації, колективу, позбавляти права вчитися в навчальному закладі. *Тепер губернатор напевне вижене з служби, а директор виключить Дорю* [з гімназії] (Коцюб., II, 1955, 381); [Оксана:] *Виключити з партії Гайдая за розкол комітету, за зрив партійної дисципліни* (Корн., I, 1955, 62); *Овсій Колода запропонував: — Чого з ними панькатись? Виключить з колгоспу і все тут* (Кучер, Трудна любов, 1960, 95).

2. *тільки недок.* Робити неможливим що-небудь, не допускати наявності чогось за даних умов. *Поклад глини, який там надибано, по всім геологічним познакам виключає віск* (Фр., VIII, 1952, 409); *Боротьба і суперництво капіталістичних держав не виключають і певної єдності між ними перед лицем наростаючих сил соціалізму і робітничого руху* (Програма КПРС, 1961, 31).

3. Припиняти дію механізму; припиняти дію чого-небудь, роз'єднавши із загальною системою.— *Машина чекає,— сказав він,— я навіть наказав не виключати мотор* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 88).

ВИКЛЮЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́КЛЮЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док.* 1. Переставати думати про що-небудь або переставати думати взагалі. *Хіба можна людині ні про що не думати? .. А він* [лікар] *радить виключитися... Спробував би сам!* (Рибак, Час.., 1960, 677); — *Я змушена вас слухати,— промовила через силу Марія, намагаючись в думках виключитися з дійсності, яка оточувала її* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 163).

2. *тільки недок.* Бути неможливим за даних умов. *Коли б йому довелося лікуватися самому, хто знає, чи не запивав би корінці щирою горілкою, але тепер це зовсім виключалося...* (Ю. Янов., I, 1958, 503); *Удари обох шабель були такі точні, що можливість промаху виключалась* (Руд., Остання шабля, 1959, 117).

3. Переставати діяти внаслідок роз'єднання із загальною системою (про механізми). *Ракета набрала потрібну космічну швидкість. Її двигун виключається, і далі вона летить по інерції* (Рад. Укр., 5.IX 1962, 3).

4. *тільки недок.* Пас. до **виключа́ти.** *Після сигналу* [повітряної тривоги].. *освітлення негайно виключається* (Кучер, Чорноморці, 1956, 257).

ВИ́КЛЮЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́ключити** 1, 3. *Мовчки входять Грушкіна та Фіцький.. Виключені з інституту* (Мик., I, 1957, 179).

ВИ́КЛЮЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́ключити** 1, 3 і **ви́ключитися** 1. *Формальне виключення з партії групи ліквідаторів відбулося на січневій 1912 року конференції РСДРП* (Ленін, 20, 1950, 460).

ВИ́КЛЮЧИТИ *див.* **виключа́ти.**

ВИ́КЛЮЧИТИСЯ *див.* **виключа́тися.**

ВИ́КЛЮЧНИЙ, а, е. 1. Який становить виняток серед загальних правил; винятковий. *Він використає коли не своє людське право гідності, то умовне і ще страшніше для цих офіціальних людей виключне право посланця...* (Ле, Наливайко, 1957, 32).

2. рідко. Надзвичайний у якомусь відношенні. *Він бачив Андрійову кмітливість.., виключну чесність у поводженні з товаришами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 18); *Олексій Гаврилович Венеціанов справді був людиною виключної доброти* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 91); // Дуже гарний. [Терещенко:] *Пише* [дочка], *які там* [в Московському університеті] *лабораторії — чудо! Кожному студенту окрема кімната. Виключні умови!* (Корн., II, 1955, 298).

3. Який поширюється тільки на кого-, що-небудь; єдиний. *Фольклористи дожовтневої доби.. віддавали головну, а часто і виключну увагу фольклорові давніх часів* (Рильський, III, 1956, 145).

ВИ́КЛЮЧНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Властивість за знач. **ви́ключний** 1. *Всяка однобічність і виключність уже заважає повному додержанню правди художником* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 57); *Деякі з них* [шкіл] *претендують на гегемонію, на виключність в оновленні «визволеного мистецтва»* (Еллан, II, 1958, 72).

2. Те саме, що **винятко́вість** 2. *Стара класова виключність зникає* (Іст. УРСР, II, 1957, 421).

ВИ́КЛЮЧНО 1. Присл. до **ви́ключний** 2. [Лісова:] *Вам виключно щастить. Приїжджаєте додому на все готове* (Коч., II, 1956, 489).

2. *у знач. видільно-обмежувальної част.* Тільки, лише. *Тепер мені досадно, що треба писати до тебе, коли, власне, треба б говорити і то ще не виключно словами* (Л. Укр., V, 1956, 344); — *І.. галстук оцей твій, немов у папуги, і носиш ти його тепер уже виключно з упертості* (Донч., V, 1957, 504).

ВИКЛЬО́ВУВАТИ, ує, *недок.*, **ВИ́КЛЮВАТИ**, ює, *док.*, *перех.* Клюючи, витягати, виривати дзьобом. *А орел не скидає її* [Галю], *і не розриває, і не викльовує очей, а тільки невідомо куди несе* (Ів., Вел. очі, 1956, 68); // З'їдати що-небудь (про птахів). *Стигнуть у вас у садку вишні, А птиця капосна насідає, викльовує...* (Вишня, I, 1956, 126).

ВИКЛЬО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́КЛЮВАТИСЯ**, юється *і* **ВИ́КЛЮНУТИСЯ**, неться, *док.* 1. Вилуплюватися, продзьобавши шкаралупу яйця (про пташенят). *Як виклюнулись гороб'ята, то горобцеві новий клопіт — годувати діточок* (Л. Укр., III, 1952, 483); * Образно. *Зорі викльовуються, висипають на небі — умиті, врочисті, рясні* (Ю. Янов., I, 1958, 596).

2. *тільки недок.* Пас. до **викльо́вувати.**

ВИ́КОВЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́ковзати.** *Дорога до нього* [степу], *виковзана тисячами полозків, яскраво поблискувала пресованим снігом* (Епік, Тв., 1958, 29); *Тарас так задумався, що не помітив, як* *ступив на виковзану дітьми доріжку* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 114).

ВИ́КОВЗАТИ, аю, аєш, *док., перех.* Ковзаючись, зробити що-небудь слизьким, гладким.

ВИ́КОВИЙ, а, е. Прикм. до **ви́ка.** *На низині.. кошлатився виковий килим* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 156); *Глухими городами Корж вибрався нагору і пішов навпростець через скошене викове поле* (Добр., Тече річка.., 1961, 282).

ВИ́КОВКА, и, *ж.* Те саме, що **вико́вування.**

ВИКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вико́вувати.** *Українська пісня — це геніальна поетична біографія українського народу.., що цілі віки витрачав усю свою силу, свою кров, своє життя.. на виковування у боротьбі свободи, права на повноцінне життя, на виявлення в житті всіх своїх здібностей!* (Довж., III, 1960, 23).

ВИКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́КУВАТИ** *і рідко* **ВИ́КУТИ,** ую, уєш, *док., перех.* 1. Виробляти що-небудь з металу способом кування. *Викував коваль ще більшу* [булаву] (Укр.. казки, 1951, 94); *Ковалі Гриценки — мовчуни. Удвох з братом за вік викували більше підків, ніж сказали слів* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 70); * У порівн. *Заговорив* [Ярошенко] *твердо, мов виковував з криці кожне слово* (Речм., Весн. грози, 1961, 92).

2. *перен.* Посилено, наполегливо створювати, виробляти що-небудь міцне, стійке. *..класи виковують собі належну ідейно-політичну зброю для грядущих битв* (Ленін, 31, 1951, 10); *Нас ворог випробовує: Чи є ще дух одбою? Та боротьба ж виковує характери до бою* (Тич., Комунізму далі.., 1961, 53); *Задумується журлива мати над колискою своєї дитини: яку долю викує собі той, що от-от вийде з тієї колиски в широкий світ?* (Л. Укр., III, 1952, 743).

ВИКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВИ́КУВАТИСЯ,** ується, *док.* 1. Виготовлятися з металу способом кування. *Тут же була майстерня зброяра, де виковувались мечі і панцери* (Моє життя в мист., 1955, 282).

2. *перен.* Створюватися, вироблятися в процесі боротьби, наполегливої праці; робитися міцним, стійким. *Дух свободи українського народу виковувався ще з давніх давен, у всі віки,— виковувався в боротьбі з ворогами* (Тич., III, 1957, 192); *Виковується щастя вселюдства, здійснюється соціалізм* (Еллан, II, 1958, 59); *П'єса «Платон Кречет» з'явилася в той період творчого життя Художнього театру, коли викувалося його нове мистецтво* (Мист., 3, 1955, 36).

ВИ́КОЛИСАТИ *див.* **виколи́сувати.**

ВИКОЛИ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́КОЛИСАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* 1. *тільки недок.* Раз у раз гойдати, колисати кого-, що-небудь. *Світла горять блідим полум'ям, а вітрець виколисує їх на всі боки* (Черемш., Тв., 1960, 90).

2. Доглядати кого-небудь від його народження, виховувати пестячи. *Стара бабка вмерла, виколисавши троє внучат — хлопчика й дві дівчинки* (Фр., VI, 1951, 237).

ВИ́КОЛИХАТИ *див.* **виколи́хувати.**

ВИКОЛИ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́КОЛИХАТИ,** ишу, ишеш, *док., перех.* 1. *тільки недок.* Раз у раз гойдати, колихати кого-, що-небудь.

2. Доглядати кого-небудь від його народження, виховувати пестячи. * Образно. [Василь:] *Само щастя буде нашу молитву складати, воля її виколише в нашому серці* (Мирний, V, 1955, 112).

ВИКОЛИ́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.* 1. Раз у раз колихатися. *Мимо шиї Микити просвистів ніж, врізався в дерев'яний зруб, забриньчав костяною ручкою, виколихуючись у світлі лампи* (Тют., Вир, 1964, 386).

2. *перен.* З'являючись, визрівати, окреслюватися (про яке-небудь почуття, думку і т. ін.). *В її серці поступово виколихувався гнів. Проти кого? Вона й сама того не знала* (Збан., Переджнив'я, 1960, 36).

ВИ́КОЛОСИТИСЯ *див.* **виколо́шуватися.**

ВИ́КОЛОТИ *див.* **вико́лювати.**

ВИ́КОЛОТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́колоти.** *Багато з тих, хто звільняв з тюрми Всеслава, було страчено, багатьом були виколоті очі* (Іст. УРСР, I, 1953, 72).

ВИКОЛО́ШУВАННЯ, я, *с.* Стан за знач. **виколо́шуватися.** *Найбільше поживних речовин озимі культури потребують весною — з початку вегетації до виколошування* (Хлібороб Укр., 2, 1964, 31).

ВИКОЛО́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВИ́КОЛОСИТИСЯ,** иться, *док.* Викидати колосся, вкриватися колоссям. *Період колосіння жита триває 10—12 днів, хоч більшість рослин виколошується за 5—6 днів* (Колг. Укр., 6, 1958, 17); *З зими вийшла* [пшениця] *славно, розкущилася, добре розвивається, скоро виколоситься...* (Горд., Листи.., 1942, 3).

ВИ́КОЛУПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́колупати.** *Нарешті глухо гупнув на підлогу перший виколупаний камінь* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 35).

ВИ́КОЛУПАТИ *див.* **виколу́пувати.**

ВИ́КОЛУПНУТИ, ну, неш, *док., перех.* Однокр. до **виколу́пувати.**

ВИКОЛУ́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виколу́пувати.**

ВИКОЛУ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́КОЛУПАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* Колупаючи, витягати, виймати що-небудь. *Йому було приємно, що всі дивились, як він кусав пиріг і виколупував пальцем з середини сливи* (Коцюб., II, 1955, 280); *Він виколупав з зубів застряглу крихту* (Досв., Вибр., 1959, 224); // Колупаючи, робити виїмку в чому-небудь. *Ножиком я став виколупувати в стіні заглибини, куди б могла стати нога* (Донч., V, 1957, 194); *Потім тітка Саша вийняла на паркеті дощечку, виколупала там ямку ножем і запхнула туди радянські документи* (Ю. Янов., I, 1958, 359).

ВИКОЛУ́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **виколу́пувати.**

ВИКО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вико́лювати** 1, 2.

ВИКО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВИ́КОЛОТИ,** лю, леш, *док., перех.* 1. Колючи, пробивати що-небудь чимсь гострим, якимсь вістрям.— *Ой лишечко! Виколола проклята змiюка мені око! — заплакала Кайдашиха* (Н.-Лев., II, 1956, 363).

◇ **[Те́мно,] хоч о́ко ви́коли** — дуже темно, цілковита темрява. [Овлур:] *Хоч око виколи! Не видно! Ніч Мов сажа чорна* (Фр., IX, 1952, 227).

2. Колючи чим-небудь гострим, наносити знаки, літери, візерунки і т. ін. *Вправно орудуючи шприцями, есесівки виколювали кожній жінці татуйований номер — п'ять чисел* (Хижняк, Тамара, 1959, 167).

3. *тільки док.* Заколоти, вбити всіх. *Коли б свині роги, то б цілий світ виколола* (Номис, 1864, № 3827).

ВИКО́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **вико́лювати** 1, 2.

ВИКОМА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок., перех., розм.* Робити щось дивовижне, незвичайне. *Отець Сидір викомарював на одній нозі закручені вензелі* (Донч., III, 1956, 94); *Ти ж подивись, ти, кримська ніч, що ти з людьми викомарюєш?* (Вишня, I, 1956, 198).

ВИ́КОМПОНУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., заст.* Створити який-небудь твір. *Ваші заміри не тільки зберегти на віки вічні голоси народних пісень, а на основі того народного співу викомпонувати інші пісні,— щиро народні по духу* (Мирний, V, 1955, 372).

ВИКОНА́ВЕЦЬ, вця, *ч.* 1. Той, хто виконує яке-небудь завдання, здійснює що-небудь. *Тракторист не може бути лише механічним виконавцем завдань свого директора* (Вол., Сади.., 1950, 160); *Перед моїм духовним зором — двісті мільйонів співвітчизників моїх, будівників і будівниць комунізму, розумних і добрих співавторів і виконавців великого плану перетворення землі* (Довж., III, 1960, 66).

△ **Викона́вець робі́т**—технік, інженер і т. ін., що безпосередньо керує будівельними або ремонтними роботами і відповідає за їх виконання.

2. Той, хто виконує музичний, літературний та інший твір або певну роль у театральній виставі, кінофільмі і т. ін. *Глядачі.. кожного виконавця довго і безуспішно викликали на біс* (Збан., Старший брат, 1952, 53).

3. Особа, що виконує розпорядження якогось органу влади. *Колишній наймит.., а тепер «старший виконавець сільради» Чабан Дмитро морщить чоло і дивиться кудись далеко в степ, ніби бачить ті дні, коли бідняцькі землянки розтягали кіньми царські поліцаї* (Ірчан, II, 1958, 407); *Недокус відчинив двері, гукнув у приймому: — Виконавець! Ану негайно поклич сюди Кужеля!* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 53).

△ **Судови́й викона́вець** — службова особа, яка здійснює рішення суду за виконавчими листами. *Вимоги, що подаються судовими виконавцями по здійсненню судових рішень.., є обов'язковими для всіх службових осіб і громадян* (Наука.., 8, 1960, 9).

ВИКОНА́ВИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **викона́вець** 2. *Виконавиці стоять обличчям до центра кола, руки з'єднані* (Збірник укр. нар. танців, 1957, 34); *За стіною, в сусідньому номері з роялем, мешкає виконавиця циганських романсів* (Мартич, Друзі.., 1962, 241).

ВИКОНА́ВСТВО, а, *с.* Творче виконання чого-небудь (музичного, літературного та іншого твору, певної ролі у театральній виставі, кінофільмі і т. ін.). *Виконавство на народних інструментах, якому раніше був закритий доступ у консерваторію, тепер піднялося до рівня професійної культури скрипалів і піаністів* (Укр. муз. спадщ., 1940, 8).

ВИКОНА́ВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **викона́вець** 2 і **викона́вство.** *Диригування — це таке саме виконавське мистецтво, як спів, гра на скрипці, кларнеті чи на якомусь іншому інструменті* (Осн. диригув., 1960, 3); *Гуртки самодіяльного мистецтва, народні театри можуть бути.. не тільки виконавськими колективами високої майстерності, але й розсадниками доброго репертуару* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 13).

ВИКОНА́ВЧИЙ, а, е. Який здійснює виконання рішень, постанов, практичне керівництво чим-небудь. *Штаб полку поки що був єдиною радянською владою на селі у всіх її формах — і виконавчій, і законодавчій, і навіть судовій* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 137); *Виконавчий комітет.*

△ **Викона́вчий лист** — юридичний документ, що містить наказ суду про виконання його рішення. *Він щодня проглядав пошту, і Віра вирішила, що Солод, напевне, побоюється виконавчого листа* (Руд., Вітер.., 1958, 59).

ВИ́КОНАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́конати.** *Почуття задоволення від великої, вдало виконаної роботи пожвавлювало рухи, сильніше примушувало битися серце* (Донч., I, 1956, 483).

ВИКОНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́конати, вико́нувати.**—*Дорогий професоре, невже ви не скажете, як ви досягаєте такого швидкого виконання ваших наказів?* (Смолич, I, 1958, 75); *Мелодії були всім знайомі, та проте виконання було якесь незвичайне, що зворушувало душу* (Фр., VIII, 1952, 33).

ВИ́КОНАТИ *див.* **вико́нувати.**

ВИ́КОНАТИСЯ *див.* **вико́нуватися.**

ВИКОНКО́М, у, *ч.* Скорочення: виконавчий комітет. *Голова виконкому наполягає відкласти розмову, доки повернеться з області завідувач комунального господарства* (Ле, Міжгір'я, 1953, 22).

ВИКОНКО́МІВСЬКИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **виконко́м.**— *Куди поїдемо — до сільради чи до школи? — обернувся виконкомівський візник — зизуватий дядько* (Речм., Весн. грози, 1961, 112).

ВИКОНКО́МСЬКИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **виконко́м.**

ВИ́КОНОПАТИТИ *див.* **виконопа́чувати.**

ВИКОНОПА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КОНОПАТИТИ**, ачу, атиш, *док.*, *перех.* Конопатячи, забивати в чому-небудь всі щілини.

ВИКОНОПА́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **виконопа́чувати.**

ВИКОНРО́Б, а, *ч.* Скорочення: виконавець робіт. *Він був виконробом, будував мости* (Дмит., Наречена, 1959, 145).

ВИКО́НУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **вико́нувати.** *Просто фізично відчуваю, як я змужнів і навіть порозумнішав.. Це дуже приємне почуття. Воно народжується од близької небезпеки, од виконуваного обов'язку* (Ю. Янов., I, 1958, 288); *В пам'яті воскресли.. етюди і низка невідомих композицій. Вони низалися в барвисте, пристрасно виконуване, безкрає попурі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 297).

ВИКО́НУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вико́нувати.** *Россі підкоряв.. спокоєм.. виконування* [ролі] *і певністю своєї майстерності* (Моє життя в мист., 1955, 66).

ВИКО́НУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КОНАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Здійснювати що-небудь, реалізувати завдання, наказ, задум і т. ін., проводити в життя. *Написане не вдовольняє мене,.. треба б краще обробляти й виконувати речі, бо важна не кількість, а якість* (Коцюб., III, 1956, 422); *Гриша був чудесний хлопець і гарний працівник, він.. виконував план без натуги* (Ю. Янов., I, 1958, 501); *Він у мене ніколи нічого не просив.., значить, моє діло виконати своє бажання так чи інакше* (Л. Укр., V, 1956, 314); *Наказ виконали. Глибинними бомбами підводний човен потоплений* (Кучер, Чорноморці, 1956, 232).

2. Відтворювати для слухачів або глядачів який-небудь твір (музичний, літературний і т. ін.). *Найкращі майстри не тільки художньо виконували відомі думи та пісні, але й самі складали їх про різні події* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 343); *Виконувати роль.*

ВИКО́НУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́КОНАТИСЯ**, ається, *док.* 1. Здійснюватися, реалізуватися, проводитися в життя. *Ясно, що при такій організації тролейбусного руху місячний план перевозок виконується за півтора дні* (Вишня, I, 1956, 307).

2. *тільки недок.* Пас. до **вико́нувати.** *Популярні пісні українських композиторів з любов'ю виконуються заводськими і сільськими самодіяльними ансамблями* (Літ. газ., 16.III 1950, 4).

ВИКО́НУВАЧ, а, *ч.* Те саме, що **викона́вець.**

ВИКО́НУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **вико́нувач.**

ВИКО́НУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **вико́нувати.**

Вико́нуючий обо́в'язки *кого* — особа, що працює на посаді кого-небудь іншого.

ВИ́КОПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́копати.** *Білі будиночки сміялись до весняного сонця, старшина згадував землянки на батьківщині, викопані на згарищах* (Гончар, I, 1954, 436); *Юлдаш удень і вночі марив про небачене місто в степу, що росло з кожним днем, з кожним заступом викопаної землі, з кожною цеглиною,* *з кожним гвіздком, вбитим у дерево* (Донч., I, 1956, 146).

ВИ́КОПАТИ *див.* **вико́пувати.**

ВИ́КОПАТИСЯ *див.* **вико́пуватися.**

ВИ́КОПИРСАТИ *див.* **викопи́рсувати.**

ВИКОПИ́РСУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КОПИРСАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Копирсаючи, витягати, виймати що-небудь. * Образно. *Брудні руки викопирсали брудну справу. Йому кинули в обличчя звинувачення, побудоване на наклепі* (Рибак, Час.., 1960, 818).

ВИКОПИ́РСУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **викопи́рсувати.**

ВИКОПНИ́Й, а́, е́. Належний до минулих геологічних епох, який викопується з надр землі. *Відомо, що вже стародавні греки, вивчаючи рештки викопних тварин, пробували самі тлумачити знахідки скам'янілостей* (Наука.., 7, 1958, 48); *Викопні грунти; Викопні організми.*

ВИ́КОПТИТИ *див.* **вико́пчувати.**

ВИ́КОПТИТИСЯ *див.* **вико́пчуватися.**

ВИКО́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вико́пувати.** *На Поліссі, в Лісостепу та гірських районах Карпат викопування саджанців необхідно починати не раніше другої декади жовтня* (Сад. і ягідн., 1957, 155).

ВИКО́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КОПАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Копаючи, робити заглибину, яму в землі і т. ін. *Не вгадаєш, Що каліка виробляє? — Криницю копає! Та й викопав* (Шевч., II, 1953, 56); *Діти викопали двадцять шість ям для дерев* (Коп., Вибр., 1953, 537).

2. Видобувати що-небудь закопане або те, що знаходиться в землі, під снігом і т. ін. *Ми зараз-таки й пішли викопувати ті гроші* (Вовчок, I, 1955, 86); *Міцно б'ючи копитами, викопували вони* [олені] *з-під снігу мох* (Трубл., I, 1955, 294); — *Глянь, Каюм. Всю картоплю викопав Гаркуша* (Кучер, Чорноморці, 1956, 184); //Копаючи, викидати на поверхню.

3. *перен.*, *розм.* Докладаючи зусиль, знаходити, вишукувати кого-, що-небудь. [Огнєв *(сміється)*:] *Саме прізвище чого варте! Стратегов! І де ти його викопав?* (Корн., II, 1955, 40); — *Побіжу. Хочу ще деякі цифри викопати* (Збан., Переджнив'я, 1955, 111).

ВИКО́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́КОПАТИСЯ**, ається, *док.* 1. Риючи землю, вибиратися з-під неї назовні. *І вони* [в'язні] *встигли вирити досить-таки глибоку шахту, пройти попід стіною, лишилось тільки викопатись на поверхню* (Збан., Єдина, 1959, 253).

2. *тільки недок.* Пас. до **вико́пувати.**

ВИКО́ПЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вико́пчувати.**

ВИКО́ПЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КОПТИТИ**, пчу, птиш, *док.*, *перех.* 1. Пров'ялювати в диму, коптити в достатній мірі.

2. Вкривати шаром кіптю; //Кіптявою наносити знак, малюнок і т. ін. *Стара злізла на ослін і, піднявши вгору свічку, сажею викоптила над дверима чорний хрест* (Донч., III, 1956, 96).

ВИКО́ПЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́КОПТИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Робитися копченим.

2. Робитися чорним під кіптю.

ВИ́КОРЕНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́коренити.** *Досі не викоренене схематичне і вульгарно-прямолінійне тлумачення лірики і епосу* (Вітч., 5, 1956, 167).

ВИ́КОРЕНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́коренити.** *Партія ставить завдання забезпечити суворе додержання соціалістичної законності, викоренення всяких порушень правопорядку, ліквідацію злочинності, усунення причин, що її породжують* (Програма КПРС, 1961, 92); *Для робітничого класу революційне насильство являє собою лише історично тимчасову неминучість заради викоренення якого б то не було насильства у відносинах людини до людини* (Колг. Укр., 9, 1962, 36).

ВИ́КОРЕНИТИ *див.* **викорі́нювати.**

ВИ́КОРЕНИТИСЯ *див.* **викорі́нюватися.**

ВИ́КОРИСТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́користати.** *Розвиток нової техніки буде використаний для корінного поліпшення і полегшення умов праці радянської людини* (Програма КПРС, 1961, 58).

ВИ́КОРИСТАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́користати.** *Нова система була побудована саме на використанні різних комбінацій електрострумів* (Донч., I, 1956, 476); *Зерно бобових культур має досить різноманітне використання (борошно, крупа, консерви, лікувальні препарати та ін.)* (Зерн. боб. культ., 1956, 3).

ВИ́КОРИСТАТИ *див.* **використо́вувати.**

ВИКОРИСТО́ВУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **використо́вувати.** *Україна займає одне з перших місць в СРСР щодо наявності цілющих грязей, соляних озер і лиманів, використовуваних для лікування хворих* (Наука.., 7, 1956, 13).

ВИКОРИСТО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **використо́вувати.** *Питання про синтез мистецтв, про використовування народних традицій тісно переплітається з питанням про культуру архітектора і художника, отже, і про художнє виховання* (Літ. Укр., 8.II 1963, 29); *Далі зайшов* [Саїд] *у приміщення станції, милуючись.. шкалою використовування електроенергії* (Ле, Міжгір'я, 1953, 379).

ВИКОРИСТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КОРИСТАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Застосовувати, вживати що-небудь з користю, користуватися чимсь.— *Шістдесят п'ять гектарів іще стоять* [не оброблені]. *А погода, дивись, яка! Кожну погожу днину використовувати треба* (Головко, I, 1957, 486); — *О, хитра се штука, той князь! Використати силу чоловіка, виссати його, мов спілу вишню, а кістку кинути геть* (Фр., VI, 1951, 61); — *Треба гранки відтиснути, а нема чим. Використали гільзу з-під гаубичного снаряда* (Шиян, Партиз. край, 1946, 120).

ВИКОРИСТО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Мати застосування, вживатися з користю. *Знаю, що в нашому цеху прилади використовуються не повною мірою* (Шовк., Інженери, 1956, 170).

2. Пас. до **використо́вувати.** *Сумнівно, щоб ця книга використовувалася старим.. в житті, валялася десь на полицях із 1902 року* (Тют., Вир, 1964, 392); *Опока давно використовується місцевими будівниками як стіновий матеріал для спорудження одно- і двоповерхових будівель* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 17).

ВИКОРІ́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **викорі́нювати.**

ВИКОРІ́НЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВИКОРІНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́КОРЕНИТИ**, ню, ниш, *док.*, *перех.* Дощенту винищувати, усувати кого-, що-небудь.— *Але ти директор, адміністратор. Ти повинен твердою рукою, коли бачиш неподобство, викорінювати його* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 209); *Як чахне дерево, в якім Черв'як коріння підгризає, Так гордість у душі людській Всі добрі почини викоріняє* (Фр., XI, 1952, 323); — *Усі вони* [пани] *одним миром мазані, усіх давно пора викоренити геть дощенту, до душі!* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 92); *Керівник Головної ради вітав комунарів із святом, писав про хиби комунського життя, які треба якнайскорше викоренити* (Мик., II, 1957, 533).

ВИКОРІ́НЮВАТИСЯ, юється *і* **ВИКОРІНЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.*, **ВИ́КОРЕНИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Винищуватися, усуватися, зникати. *Шлях поета* [П. Тичини] *був часом важкий,— залишки старого не викорінювались в один день або місяць,— але всі ці роки він пролягав «вперед і вище»* (Поезія.., 1956, 5).

2. *тільки недок.* Пас. до **викорі́нювати** і **викоріня́ти.**

ВИКОРІНЯ́ТИ *див.* **викорі́нювати.**

ВИКОРІНЯ́ТИСЯ *див.* **викорі́нюватися.**

ВИКОРЧО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **викорчо́вувати.** *Схожість героїчного епосу вірменського з билинами київського періоду величезна. Схожість цю можна вбачати і в темах (змієборство, викорчовування лісу), і в образах.., і в окремих прийомах* (Тич., III, 1957, 94); *Становлення рабовласницької формації супроводилось.. рішучим викорчовуванням старих родо-племінних порядків і відносин* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 244).

ВИКОРЧО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КОРЧУВАТИ,** ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. Витягати з землі з корінням пні, дерева, кущі. *Кілька днів він викорчовував старі пні, спилював сухі дерева* (Збан., Мор. чайка, 1959, 227); *Після того як молоді дерева почнуть плодоносити, старі, коли вони відживуть свій вік, викорчовують* (Колг. Укр., 2, 1957, 31); *Бузина, котру так не любив старий князь і велів з корнем викорчувати, де й набралася,— висока та розкішна поросла* (Мирний, IV, 1955, 16).

2. *перен.* Дощенту винищувати, усувати що-небудь. *Преса покликана допомагати партійним і радянським організаціям викорчовувати, викорінювати хиби, боротися проти бюрократизму і неохайності в усій нашій роботі* (Рад. Укр., 4.XII 1953, 1).

ВИКОРЧО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **викорчо́вувати.** *Не зразу ж, далеко не зразу викорчовується остаточно старе й приходить нове! Дійсно-таки, в тривалих боях народжується воно* (Крот., Сини.., 1948, 211).

ВИ́КОРЧУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́корчувати.** *Обрізані гілки та викорчувані дерева ні в якому разі не можна залишати в саду* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 380).

ВИ́КОРЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́корчувати.**

ВИ́КОРЧУВАТИ *див.* **викорчо́вувати.**

ВИ́КОСИТИ *див.* **вико́шувати.**

ВИ́КОТ, у, *ч.* Виріз на одязі для шиї. *Пишна, заспана, стояла поруч матері Галька: вона вийшла без спідниці, в одній куценькій сорочині з великим викотом на грудях* (Кос., Новели, 181).

ВИ́КОТИТИ *див.* **вико́чувати.**

ВИ́КОТИТИСЯ *див.* **вико́чуватися.**

ВИ́КОХАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́кохати.** *Викохана до десяти літ, як паненя, вона не знала, де, що і як береться* (Мирний, IV, 1955, 32); * Образно. *Неозорі колгоспні лани,—і озимі, і ярі,— лежать колгоспною любов'ю викохані, сонцем упиваються...* (Вишня, I, 1956, 371).

2. *у знач. прикм.* Який має гарний вигляд унаслідок дбайливого догляду. *Десь з кутка озирнувся* [Острозький] — *біла, викохана борода його тріпонулася, горіли в гніві сховані в бровах очі* (Ле, Наливайко, 1957, 122); *Тодоска.. викоханими руками розставляє рожево-жовті глиняні полумиски з підсмаженими в'юнами* (Стельмах, Хліб.., 1959, 86).

ВИ́КОХАТИ *див.* **вико́хувати.**

ВИ́КОХАТИСЯ *див.* **вико́хуватися.**

ВИКО́ХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вико́хувати.** *Викохування цукрових буряків було для нього любісінькою справою — він знав усі таємниці вирощування цієї культури* (Смолич, День.., 1950, 36).

ВИКО́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КОХАТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех.* З любов'ю вирощувати кого-, що-небудь; дбайливо доглядаючи, добиватися найкращого стану, вигляду. *Дід Маркіян викохує сад «по книжках», і немає ні в кого на селі кращих сортів груш та яблук...* (Вас., II, 1959, 183); — *Я вуса ці викохую аж тридцять год* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 505); *Бички в нас були, пара доморослих — самі вигодували й викохали, такі гарні* (Гр., I, 1963, 445); *Таки славну дівчину викохала Гордієнчиха* (Стельмах, Хліб.., 1959, 72); * Образно. *Поєдинок цей* [між Гнатом і Уласом] *продовжувався в затаєних намірах, що їх викохував про себе Гнат, настирливо шукаючи такого випадку, щоб прищикнути Уласові язичка* (Тют., Вир, 1964, 149).

ВИКО́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́КОХАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* 1. Виростати в добрих умовах. *Вигулюйтеся в нас та викохуйтеся* (Мирний, III, 1954, 306); *Дівчині вже полічили сімнадцять років, а така викохалася дівчина, що хоч малюй, хоч цілуй* (Вовчок, Опов., 1937, 216); *Я виросла, викохалась у білих палатах* (Шевч., I, 1951, 356).

2. *тільки недок.* Пас. до **вико́хувати.** * Образно. *Викохуються діти ніжним маєм, Доходять мужньої снаги* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 375).

ВИ́КОЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́котити.** *По обіді в клуні віяли зерно. На майданчику біля викочених з цеху лафетів та зарядних ящиків.. уже товпився народ* (Головко, II, 1957, 61); *Лук'ян раптом пополотнів. Затряслись перекривлені губи, а викочене око налилося кров'ю* (Іщук, Вербівчани, 1961, 21).

ВИКО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вико́чувати.** *Для вкочування й викочування бочок укладені лаги* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 97).

ВИКО́ЧУВАТИ, ую. уєш, *недок.*, **ВИ́КОТИТИ,** очу, отиш, *док.*, *перех.* 1. Котячи, витягати, діставати що-небудь звідкись. *З підвалу почали викочувати бочки з вином* (Кучер, Чорноморці, 1956, 336); *Викотили людям бочонок горілки, меду* (Стор., I, 1957, 186).

2. Вивозити звідки-небудь щось на колесах. *Вантажник викочує тачку з вантажем* (Мик., I, 1957, 43); *На весілля товариство Вийде погуляти Та винесе самопали, Викотять гармату* (Шевч., II, 1953, 182); *Наймит викотив новий візок насеред двора* (Н.-Лев., I, 1956, 175); *З повітчини викотили віялку* (Головко, II, 1957, 77).

3. *розм.* Широко розкривати, витріщати (очі).— *Ми не невільники! — вигукнув турок Садик, викочуючи круті яйця очей на засмаглому обличчі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 452); *Вона стиснула кулаки, викотила очі, стиснула зуби і, стукаючи кулак об кулак, почала тупотіти ногами* (Л. Янов., I, 1959, 324).

ВИКО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́КОТИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Котячись, з'являтися, випадати, висипатися назовні. *Після того* [розповідей] *ще довго у Катрі личко горить і слізки викочуються з очиць* (Вовчок, I, 1955, 182); *Дід здихнув і не чув, як пиріг з його рук випав,— одна ягода викотилась.. і покотилась травою* (Мирний, I, 1954, 167); *Двері відчинилися й звідти викотилась велика цинкова виварка* (Руд., Остання шабля, 1959, 64).

2. Виїжджати звідки-небудь, з'являтися десь. *З двору на вулицю вже викочувалися вози* (Панч, II, 1956, 481); *Гусениці шарпнули по м'якому, вкритому споришем і лапатим подорожником грунті, і танкетка викотилась на шлях* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 11); // *перен.* Швидко вибігати звідки-небудь, швидко біжучи, з'являтися десь. *З хат викочувалися, мов вихор, дівчата та хлопці* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 398); *З-під воріт.. вилізла стара гуска, а за нею викотились маленькі гусенята* (Шиян, Баланда, 1957, 80); *Викотилось йому під ноги кудлате собача* (Гончар, Таврія.., 1957, 429).

3. *розм.* З'являтися, підніматися (про небесні світила). *Місяць викочувався все вище й вище; осяяні дерева дивились на свої тіні* (Коцюб., I, 1955, 213); *Сонце викотилося з-за далекого небосхилу* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 322).

4. *розм.* Широко розкриватися, витріщатися (про очі). *Страшно було глянуть на його вид: брови насунулись, очі викотились, судоргою повело уста* (Стор., I, 1957, 378); *Очі викотились із орбіт і були страшні* (Десняк, II, 1955, 359).

ВИ́КОШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́косити.** *Недавно викошені пастовні за півтора-два тижні знов укриваються густою — вуж не пролізе! — отавою* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 3).

ВИКО́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вико́шувати.**

ВИКО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КОСИТИ,** ошу, осиш, *док.*, *перех.* 1. Скошувати все, що росте на якій-небудь ділянці. *Там, де очерет систематично не викошують, його стебла рік у рік нагромаджуються у великій кількості* (Наука.., 3, 1961, 41); *Я горох сама, де схочу, там посію; Сама я й викошу* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 59); *Так як викосять нивку, пов'яжуть снопи, поскладають у копи.. та й ниву поливають і копи змочують гіркими слізьми* (Кв.-Осн., II, 1956, 132); * Образно. *Снаряди викосили сад* (Перв., I, 1958, 369); // Знаходити під час косіння.— *Ти ба, якого перепела викосив — горщик! — здивовано гомоніли косарі і в'язальниці* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 356).

2. *перен.* Знищувати, умертвляти всіх або багатьох. *Вона майже в упор стріляла, викошуючи, наче осот, десятки гітлерівських молодчиків* (Трип., Дорога.., 1944, 65); *Пошесть викосила козаків більше, ніж вогонь противника* (Панч, III, 1956, 535).

ВИКО́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вико́шувати.**

ВИКРАДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **викрада́ти.**— *Доведеться мати справу з судом за викрадання хлопчика* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 353).

ВИКРАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́КРАСТИ,** аду, адеш, *док.*, *перех.* Забирати потай кого-, що-небудь у когось, звідкись.— *Нащо вам носити гроші при собі, щоб у вас п'яниці викрадали* (Фр., I, 1955, 99); *Мама мусила стати за прибиральницю до управи, їй треба було.. викрадати бланки посвідчень для працівників підпілля* (Ю. Янов., I, 1958, 466); — *А може, як-небудь книжку викрадемо на ніч: тоді й тобі почитаю* (Мирний, IV, 1955, 340); — *Дитину громадян Храпкових ви ж намагалися викрасти? — допитувався спітнілий суддя* (Ле, Міжгір'я, 1953, 326).

ВИКРАДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́КРАСТИСЯ,** адуся. адешся, *док.* 1. Вибиратися, виходити звідкись непомітно, крадькома. [Дранько:] *Їй-богу, вже Горпина викрадається кудись!* (Кроп., I, 1958, 189); *Тихо, щоб не грюкнути дверима, викрадаюся надвір* (Кач., II, 1958, 80); *Одної ночі викрався* [Аркадій] *через вікно своєї спальні і чкурнув у темінь* (Вільде, Сестри.., 1958, 45).

2. *тільки недок.* Пас. до **викрада́ти.**

ВИКРАДА́Ч, а́, *ч.* Той, хто викрадає (викрав) кого-, що-небудь. *За викрадачем услід з диким гиканням, свистом помчала, стріляючи в небо, погоня* (Гончар, Таврія.., 1957, 649).

ВИКРАДА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **викрада́ч.**

ВИ́КРАДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́красти.** * Образно. *Злата Прага... В цей день вона була справді золотою. Наче всі попередні весни, викрадені в неї окупантами, зараз повернулися їй потрійною своєю дзвінкістю, розкішшю сонця, повноводдям музики* (Гончар, III, 1959, 457).

ВИ́КРАДЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́красти.** *Кароль Ганський, дізнавшись стороною про залицяння Мнішека до молодої корчмарки та всю історію з її викраденням, поспішив натякнути на це Евеліні* (Рибак, Помилка.., 1956, 180).

ВИ́КРАСИТИ *див.* **викра́шувати.**

ВИ́КРАСИТИСЯ *див.* **викра́шуватися.**

ВИ́КРАСТИ *див.* **викрада́ти.**

ВИ́КРАСТИСЯ *див.* **викрада́тися.**

ВИКРАША́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Те саме, що **красува́тися.** *З полиці миси, миски й мисочки, і зелені, й червоні, і жовті, наче каміння дороге, викрашаються* (Вовчок, I, 1955, 124); *Вийдемо надвечір з Марією в поле, станемо на стежині посеред шумної пшениці, посеред кукурудзи: викрашається наша нивка* (Мур., Бук. повість, 1959, 127).

ВИ́КРАШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́красити.** *Вся сторона, що від сонця, горіла рожевим світом,— здавалося, вона була викрашена такою краскою* (Мирний, III, 1954, 305).

ВИ́КРАШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́красити.**

ВИКРА́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **викра́шувати.**

ВИКРА́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КРАСИТИ,** ашу, асиш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Вкривати, насичувати що-небудь фарбою; фарбувати.

2. Прикрашати що-небудь чимсь, чепурити.— *А що, погана хата? Такої, брат, хати — світ сходи — другої не найдеш. Підожди, ми її обробимо, візерунками виб'ємо, квітками викрасимо* (Мирний, IV, 1955, 206).

ВИКРА́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́КРАСИТИСЯ,** иться, *док.*, *розм.* 1. Вкриватися. насичуватися фарбою; фарбуватися.

2. Прикрашатися, чепуритися. *Парубок як на великдень викрасився — сорочка в його була вишивана та вимережана* (Вовчок, VI, 1956, 234).

3. *тільки недок.* Пас. до **викра́шувати.**

ВИКРА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́КРАЯТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех.* Ріжучи, краючи, відокремлювати частину від цілого або надавати певної форми чому-небудь. *Дивуюсь Марині, що може викраювати кусник за кусником, декоративно укладати на тарілці і не скуштувати нічого з тих ласощів* (Вільде, Сестри.., 1958, 305); *На складі вишикувались деревини в чергу до пил, щоб рамові викраяли з них жовті пахучі дошки* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 108).

ВИ́КРАЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́краяти.** *Спершу блискучі сережки, а далі й дитяче личко, мов із паперу викраяне, прозоре й марне* (Вас., Незібр. тв., 1941, 35).

ВИ́КРАЯТИ *див.* **викра́ювати.**

ВИ́КРЕСАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́кресати.** *Тіснота, галас, лайка, гуркіт возів, і знову чорна дорога в гори, блискання іскор, викресаних підковами, клекіт копит* (Гончар, I, 1954, 73).

ВИ́КРЕСАТИ *див.* **викре́шувати.**

ВИ́КРЕСАТИСЯ *див.* **викре́шуватися.**

ВИ́КРЕСЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́креслити.** * У порівн. *Рівна, наче викреслена циркулем, лінія пустельного горизонту була попереду, як і раніше* (Смолич, Ми разом.., 1950, 162).

ВИ́КРЕСЛИТИ *див.* **викре́слювати.**

ВИКРЕ́СЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **викре́слювати.**

ВИКРЕ́СЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́КРЕСЛИТИ,** лю, лиш, *док.*, *перех.* 1. Закреслюючи, вилучати слово, уривок з тексту. *Одну* [кореспонденцію] *по одній прочитував Начко уважно,.. викреслював, що зайве* (Фр., VI, 1951, 258); *Вона хотіла знати, хто викреслює рядки в листі від солдата* (Донч., III, 1956, 116); *Я тільки дозволила собі викреслити олівцем одну фразу, а власне слова, що сказані про хвилі* (Л. Укр., V, 1956, 406).

2. *перен.* Відкидати, усувати. *Наш закон вперше в історії викреслив усе те, що робило жінок безправними* (Ленін, 28, 1951, 157); — *Назавжди б викреслити війну*

з життя людини! — голосно промовив і Захар (Ле, Право.., 1957, 108); // Примушувати себе забути, не згадувати про кого-, що-небудь або вважати для себе неіснуючим. *Вона* [Раїса] *навіть рахувала день свій з тої хвилі, коли могла врешті бути з о. Василем. Решту ж вона охоче викреслювала з свого життя* (Коцюб., I, 1955, 328); [Л і д а:] *Прошу не згадувати минуле. Його нема... Я викреслила назавжди* (Корн., I, 1955, 141); *Може, Ольга забула про нього, викреслила з свого серця?* (Рибак, Час.., 1960, 57).

3. Креслячи, робити схему, план і т. ін. *Іван Миколайович.. викреслював на маленьких аркушиках паперу заплутані головоломки схем* (Загреб., Спека, 1961, 31); *Треба було бачити, з якою безпосередністю дівчина викреслила на землі ті незграбні формули, як скоромовкою вимовляла математичні терміни* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 10); *Її* [вибухової хвилі] *шлях фіксують прилади, даючи зображення на фотопапері. Знавці прочитають плетиво зигзагів, викреслять карту гірських відкладень* (Літ. газ., 1.VII 1960, 1); // *перен.* Рухаючись, утворювати слід у вигляді якоїсь лінії. *На воді риба викреслює кола* (Горд., II, 1959, 260); *Падають зорі, викреслюючи на виднокрузі довгий вогненний слід* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 79).

ВИКРЕ́СЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* 1. Виразно виділятися, виднітися. *Хтось стояв біля вікна: струнка постать в блакитному чітко викреслювалася на рожевому тлі* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 197).

2. Пас. до **викре́слювати.**

ВИКРЕ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КРЕСАТИ,** ешу, ешеш, *док.*, *перех.* Видобувати іскри, вогонь, ударяючи кресалом або металевим предметом по кременю, каменю, залізу. *Мотика часто натрапляє на камінь і викрешує з нього іскри* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 34); *Кинувся Наум, викресав вогню, засвітив світло* (Кв.-Осн., II, 1956, 81); *Дядько Іван викресав мені вогню до цигарки і став оповідати «з кінця»* (Козл., На переломі, 1947, 120).

ВИКРЕ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́КРЕСАТИСЯ,** ешеться, *док.* 1. З'являтися від ударяння кресалом або металевим предметом по кременю, каменю, залізу (про іскри, вогонь). * Образно. *Кольє моргнуло на Данила Катрича.., посміхнулося димчатим камінчиком, обсипало іскрами, що викрешувалися* (Чендей, Поєдинок, 1962, 253).

2. *тільки недок.* Пас. до **викре́шувати.**

ВИКРИВА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який викриває кого-, що-небудь, містячи в собі певні докази, факти і т. ін. *Я. Галан продовжував і розвивав кращі традиції російської і української викривальної літератури, зокрема політичної сатири* (Іст. укр. літ., II, 1956, 161).

2. Пов'язаний з викриванням. *З великою викривальною силою Мирний вивів у своїх творах представників української буржуазії, показав її справжнє хижацьке обличчя* (Укр. літ., 9, 1957, 39).

ВИКРИВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто викриває кого-, що-небудь (*див.* **викрива́ти** 1, 2).

ВИКРИВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **викрива́льник.**

ВИКРИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **викрива́ти.** *До молоді мій чистий голос: не відступайте ні на волос од викривань ворожих справ. Так Ленін нам заповідав!* (Тич., До молоді.., 1959, 12).

ВИКРИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́КРИТИ,** ию, иєш, *док.*, *перех.* 1. Виявляти злочинні чи негативні дії або причетність кого-небудь до цих дій.— *Треба використовувати кожний випадок і кожний факт, що викриває попівське шахрайство* (Мик., II, 1957, 371); *Я повинен був.. допомогти викрити зрадника* (Ю. Янов., IV, 1959, 168).

2. Робити відомим, засуджуючи (хиби, неправильності в чому-небудь, чиїсь дії і т. ін.). *Партія сміливо і рішуче викрила всі причини, які гальмували розвиток сільського господарства* (Цюпа, Україна.., 1960, 297).

3. Розкривати, показувати щось приховане. *Знала* [Любов], *що червоніє, як дівчина, викриває свою приховану радість* (Ле, Міжгір'я, 1953, 52); *Вона вже мусить сама викрити своє ймення* (Л. Укр., III, 1952, 744); *Всі спроби дітей викрити Павликів секрет незмінно розбивались об замкнені дверцята сарайчика* (Донч., VI, 1957, 13).

ВИКРИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВИ́КРИТИСЯ,** иється, *док.* 1. Викривати себе. *Думала про це написати товаришу Мухтарову, Саїду Алі, та... не хочеться викриватись йому* (Ле, Міжгір'я, 1953, 424).

2. *тільки недок.* Пас. до **викрива́ти.** *Комедія — один з видів драматичних творів, в якому викриваються нездорові суспільні або побутові явища, висміюються людські пороки, негативні риси характеру* (Укр. літ., 9, 1957, 93).

ВИКРИВА́Ч, а́, *ч.* Той, хто викриває кого-, що-небудь (*див.* **викрива́ти** 1, 2). *Не було вже в живих освіченого Макарія. Помер, не дочекавшись першої друкованої книги, і натхненний учений, палкий викривач панів та бояр Максим Грек* (Ів., Таємниця, 1959, 179); *Пристрасний викривач кріпосництва і капіталізму,— таким він* [Панас Мирний] *увійшов в історію української культури* (Вісник АН, 5, 1949, 6).

ВИКРИВА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **викрива́ч.**

ВИ́КРИВИТИ *див.* **викривля́ти.**

ВИ́КРИВИТИСЯ *див.* **викривля́тися.**

ВИ́КРИВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́кривити.** *Викривлені гримасою уста силкуються усміхнутися* (Галан, Гори.., 1956, 140); // *у знач. прикм. Викривлене дерево; Викривлені уявлення.*

ВИ́КРИВЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **ви́кривлений.**

ВИ́КРИВЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **ви́кривити** і стан за знач. **ви́кривитися.** *Неправильний відбір або копіювання життєвих фактів веде до викривлення, спотворення дійсності* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 157); *Писарєв був рішучим противником тривалих класних занять, тому що вони викликають викривлення хребта і різні хронічні хвороби* (Шк. гігієна, 1954, 21).

2. Викривлене місце, викривлена частина чого-небудь. *Після термічної обробки інструмент внаслідок деформацій має викривлення* (Технол. різального інстр., 1959, 119).

3. *перен.* Явище, особливість, риса і т. ін., що становить відхилення від правильного, від норми. *Скільки там* [в Америці] *людей, що.. милуються огидними викривленнями людського єства* (Рильський, III, 1956, 374).

ВИКРИВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **викривля́ти.**

ВИКРИВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́КРИВИТИ,** влю, виш; *мн.* ви́кривлять; *док.*, *перех.* 1. Робити що-небудь нерівним, кривим. *Дія тяжіння до Сонця весь час викривляє шляхи Землі і планет* (Астр., 1956, 67); // Надавати неприродного вигляду обличчю, його рисам і т. ін. *Вони* [гості] *навперебій почали лякати дитину, роблячи страшні очі, викривляючи обличчя, вискалюючи зуби* (Донч. III, 1956, 19); *В темній маленькій кімнатці лежить на нужденній постелі старий чоловік із шляхетними рисами лиця, котрі викривила страшна хвороба* (Кобр., Вибр., 1954, 101); *Вона, не поглянувши на мене, викривила погірдливо уста* (Коб., III, 1956, 28).

2. *перен.* Перекручувати, спотворювати, показувати у неправильному вигляді. *Ленінові було чуже мистецтво, яке прикрашає, викривляє дійсність* (Мист., 2, 1955, 4); — *Не я показала школярів у кривому дзеркалі, а*

критик, як криве дзеркало, викривив мій твір (Донч., V, 1957, 377).

ВИКРИВЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **ВИ́КРИВИТИСЯ,** иться; *мн.* ви́кривляться; *док.* 1. Робитися нерівним, кривим. *Найбільша шкода від грушевої медяниці в тому, що пошкоджені паростки викривляються, погано розвиваються й навіть усихають* (Шкідн. поля.., 1949, 32); // Набувати неприродного вигляду (про обличчя, його риси і т. ін.). *Губи в Петушека погордливо викривились. Він спробував розсміятися* (Шовк., Інженери, 1956, 134).

2. *перен.* Робити неприродні рухи тілом, робити гримаси і т. ін.

3. *тільки недок.* Пас. до **викривля́ти.** *Політ яскравого метеора.. іноді залишає на небі світлу смугу — метеорний слід. Він швидко викривляється повітряними течіями* (Наука.., 11, 1963, 32).

ВИКРИВНИ́Й, а́, е́, *рідко.* Те саме, що **викрива́льний.** *Викривна розповідь письменниці триває далі* (Літ. газ., 24.I 1946, 4).

ВИ́КРИК, у, *ч.* Щось дуже голосно вимовлене, вигукнуте або уривчастий крик.— *Я піду. А ще хто? — І я! І я! — чуються з купи викрики* (Мирний, IV, 1955, 185); *Серед гомону й викриків бряжчали струни то в одних, то в інших руках* (Ле, Міжгір'я, 1953, 76).

ВИ́КРИКНУТИ *див.* **викри́кувати.**

ВИКРИ́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **викри́кувати.**

ВИКРИ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КРИКНУТИ,** ну, неш, *док.*, *перех. і без додатка.* Дуже голосно вимовляти, вигукувати що-небудь або раз у раз уривчасто кричати. *Там, серед одного двору, стояла молодиця ще з заспаним лицем, нерозчісаною головою і голосно викрикувала на всю околицю: тю-тю, курочки, тю-тю-тю-тьу!* (Мирний, I, 1954, 236); *Як почне пані обмирати та стогнати, та в крик викрикувати* (Вовчок, I, 1955, 127); *Отой Антін, що онде п'яний викрикує на толоці, був все якийсь нещасливий* (Стеф., I, 1949, 13); *Помітивши над собою Яреська, раптом викрикнув* [Старков] *з силою: — Бери коня! Рятуйсь!* (Гончар, Таврія.., 1957, 612).

ВИКРИСТАЛІЗО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* **ВИ́КРИСТАЛІЗУВАТИСЯ,** ується, *док.* 1. Перетворюватися в кристал, кристали. *Мінерал, що вже викристалізувався, на дальший хід кристалізації магматичного розчину не впливає* (Курс заг. геол., 1947, 237).

2. *перен.* Набувати цілком закінченої, виразної форми. *Та з кожним днем в душі* [Стародуба] *визрівав і викристалізовувався новий задум, нова ідея* (Дмит., Розлука, 1957, 180); — *Та є одне мудре правило, яким я завжди керуюся. Не сідати писати.., поки сюжет остаточно не викристалізувався* (Донч., VI, 1957, 623).

ВИ́КРИСТАЛІЗУВАТИСЯ *див.* **викристалізо́вуватися.**

ВИ́КРИТИ *див.* **викрива́ти.**

ВИ́КРИТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́крити.** *Знав священик, що не милують тепер викритих прислужників царської таємної поліції* (Донч., III, 1955, 155).

ВИ́КРИТИСЯ *див.* **викрива́тися.**

ВИКРИТТЯ́, я́, *с.* 1. Дія за знач. **ви́крити.** *Злочинець не може не побувати на місці злочину після його викриття* (Ле, Міжгір'я, 1953, 413); *Він* [Любчик] *боїться викриття і мовчатиме* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 42).

2. Те, що містить у собі якісь факти, дані, які викривають кого-, що-небудь. *У статтях Леніна було дано всебічне викриття капіталізму, який став перешкодою суспільному прогресові* (Біогр. Леніна, 1955, 122); *Що змусило Кузя виступити з викриттям, а Бабенка — визнати його слова правдою?* (Руд., Остання шабля, 1959, 553).

ВИ́КРИЧАТИ, чу, чиш, *док.*, *перех.* 1. Висловити криком усе, що хотілося. *Кожний пригадував багачеві всі його колишні справи, всякий спішився викричати* (Козл., Сонце.., 1957, 40).

2. За допомогою крику домогтися чого-небудь. *А що ж він* [Езоп] *викричав? Не став гусак орлом, Не заревів ведмідь волом* (Бор., Тв., 1957, 150).

ВИ́КРИЧАТИСЯ, чуся, чишся, *док.*, *розм.* Накричатися досхочу, не мати більше змоги кричати; висловити криком усе, що хотілося.— *Не буде нікого в хаті, то й не буде до кого чіплятись.— Швидше викричиться* [о. Артемій] *та й перестане,— сказала до дочки Сусана Уласівна* (Н.-Лев., IV, 1956, 146).

ВИ́КРИШИТИ *див.* **викри́шувати.**

ВИ́КРИШИТИСЯ *див.* **викри́шуватися.**

ВИКРИ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **викри́шувати.** *До основних несправностей коробок передач, що виникають у процесі експлуатації автомобіля, належать: викришування і поломка зубців, підтікання масла* (Підручник шофера.., 1960, 214).

ВИКРИ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КРИШИТИ,** шу, шиш, *док.*, *перех.* Перетворюючи в дрібні шматочки, крихти, видаляти звідки-небудь.— *Мерщій признавайся, парубче..,— з посмішечкою говорить Гервасій і знову виважує свою руку, яка не одному хліборобу і вибивала, і викришувала зуби* (Стельмах, Хліб.., 1959, 475).

ВИКРИ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́КРИШИТИСЯ,** иться, *док.* Перетворюючись у дрібні шматочки, крихти, випадати, руйнуватися. *І здається мені, що я все на тому самому місці, що ноги мої десь там внизу викришуються помалу, шматочками, гострячками потрощених кісток розтрушуються в грязюці* (Кол., На фронті.., 1959, 6); *Пластинка з твердого сплаву або металокерамічна може викришитись і осколками поранити робітника* (Токарна справа.., 1957, 36).

ВИ́КРІЙКА, ВИ́КРОЙКА, и, *ж.* Зразок, вирізаний з паперу, картону, за яким викроюють одяг, взуття і т. ін. —*Я пообіцяла принести їй викройку наймоднішого фасону* (Л. Укр., III, 1952, 707); *Дівчата сиділи круг великого стола в другій кімнаті ательє, перед ними на столі лежали викройки, ножиці, сантиметри, крейда* (Смолич, Світанок.., 1953, 395).

ВИ́КРОЇТИ *див.* **викро́ювати.**

ВИ́КРОЇТИСЯ *див.* **викро́юватися.**

ВИ́КРОЙКА *див.* **ви́крійка.**

ВИКРО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **викро́ювати.**

ВИКРО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́КРОЇТИ,** ою, оїш, *док.*, *перех.* 1. Вирізувати з якого-небудь матеріалу окремі частини певної форми і розміру для пошиття одягу, взуття і т. ін.— *А знаєш, ти вже щось занадто мале викроїла, ще гляди, не налізе* (Л. Укр., III, 1952, 746).

2. *перен.*, *розм.* Виділяти з труднощами що-небудь для якоїсь мети. *Вся його розвага була в більярді, для чого він викроював трохи часу* (Хижняк, Навгамовна, 1961, 77); — *А звідки ж ви візьмете штатну одиницю? — серйозно, діловито запитав Турбай.— Викроїмо,— підбадьорений розмовою, відповів Кузь* (Руд., Остання шабля, 1959, 522).

ВИКРО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́КРОЇТИСЯ,** їться, *док.* 1. Утворюватися внаслідок викроювання.

2. *перен.*, *розм.* Виходити, ставатися. *Більш нічого Не викроїлося, і драму Глухими, темними рядами На смітник винесли* (Шевч., II, 1953, 281); // Знаходитися внаслідок умілого використання. *Бажання — це чарівний винахідник, це кмітливий Хронос, який спритно, не встигнеш і озирнутися, підправить час, де треба при-*

тримає стрілку, протягне хвилинку, і, дивись, викроїлась ціла година (Коцюба, Нові береги, 1959, 364).

3. *тільки недок.* Пас. до **викро́ювати.**

ВИ́КРУГЛИТИ *див.* **викру́глювати.**

ВИ́КРУГЛИТИСЯ *див.* **викру́глюватися.**

ВИКРУ́ГЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВИКРУГЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́КРУГЛИТИ,** лю, лиш, *док.*, *перех.* Надавати чому-небудь округлої форми. *Хлопець квапився, напихав повен рот і трудно ковтав; викругляє очі, наче й сам дивувався, що все йому поки що сходить* (Вол., Озеро.., 1959, 150).

ВИКРУ́ГЛЮВАТИСЯ, юється *і* **ВИКРУГЛЯ́ТИСЯ,** я́ється, *недок.*, **ВИ́КРУГЛИТИСЯ,** иться, *док.* Набувати округлої форми.

ВИКРУГЛЯ́ТИ *див.* **викру́глювати.**

ВИКРУГЛЯ́ТИСЯ *див.* **викру́глюватися.**

ВИ́КРУТ, у, *ч.*, *розм.* 1. Незвичайний звивистий рух. *Неріса, не перестаючи танцювати, наближається до Мецената, очі її горять, рухи нагадують зграбні викрути хижого звіряти* (Л. Укр., III, 1952, 464); *Вправи з м'ячем. Переводи м'яча під руку викрутом* (Худ. гімнаст., 1958, 82).

2. Хитрий прийом, спритна дія. *Хто має викрути, не піде в некрути* (Укр.. присл.., 1955, 20); *Хвилю вона думала, що весь той вступ — се тільки викрут закоханого чоловіка, фраза* (Фр., II, 1950, 321).

ВИКРУТА́С, у, *ч.*, *розм.* 1. Примхливий, незвичайний рух, поворот тіла або частини тіла. *А як ходить* [Химка], *то неначе решетом горох точить, такі викрутаси виробляє* (Н.-Лев., II, 1956, 265); *Сам* [Іван Калістратович] *совався й руками виробляв такі викрутаси, що позаздрив би будь-який диригент* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 136).

2. *перен.* Що-небудь взагалі незвичайне, химерне. *За хвилю вже її рука, узброєна квачиком із зеленою фарбою, робить по червоному викрутаси* (Фр., IV, 1950, 211); *В осмисленому, творчому звертанні до джерел народної музики..— вірний шлях боротьби з формалістичними викрутасами* (Тич., III, 1957, 322); *Було тихо, тільки чулося, як хто хропе: од дитячого швиденького сопіння.. до грубого храпу свекрухи з чудними заводами та викрутасами* (Григ., Вибр., 1959, 114); *Взялася* [Валентина] *ліпити з тіста, вчиненого звечора, якісь здобні викрутаси* (Руд., Вітер.., 1958, 165); // Вигадливий або хитрий вислів. *І плететься спокійна розмова, Де не стрінеш ефектного слова, Чи якийсь віршовий викрутас* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 150); *—Ні, почекай, пане доповідачу! Скажи, скільки нас буде в реєстрі? Ми люди прості, викрутасів не любимо. Кажи правду* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 206).

ВИКРУТА́СОМ, *присл.*, *розм.* Вивертаючись, роблячи круті повороти. *Піднялися знову гулянки та танці. Максим з Явдохою в парі пішли викрутасом та вихилясом* (Мирний, II, 1954, 249).

ВИ́КРУТЕНЬ, тня, *ч.* 1. Що-небудь нерівне, вигнуте. *Мо' в їх земля при купі, а в нас викрутні* (Сл. Гр.).

2. *тільки мн.* Хитрощі. *Викрутнями перебувається* (Номис, 1864, № 817); *Дід шанував книжку і ніколи не казав, що в книжці брешуть. Тому він пішов на інші викрутні.— А я от кожну книжку перечитую всю, а такого, як ти кажеш, не бачив* (Вас., II, 1959, 188).

3. Людина, яка вдається до хитрощів.— *Оце заробиш ти в мене!.. Бач, викрутень!* (Вовчок, VI, 1956, 291).

ВИ́КРУТИТИ *див.* **викру́чувати.**

ВИ́КРУТИТИСЯ *див.* **викру́чуватися.**

ВИ́КРУТКА, и, *ж.* 1. *розм.* Те саме, що **ви́крут** 1. [Харько *(сам):*] *Дивуюсь і своєму нещастю і хитромудрим викруткам моєї в'юнкої бестії жінки, котра вміє завжди вийти сухою з води і все звернуть на мене* (Кроп., V, 1959, 593).

2. Інструмент для загвинчування і відгвинчування гвинтів. *Викрутка в руці слюсаря відразу опустилася вниз* (Собко, Граніт, 1937, 98).

ВИ́КРУЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин.ч. до **ви́крутити** 1—3. *Ледве тримаючись на ногах, як викручена ганчірка, Саїд Алі сідав у машину будівельного відділу* (Ле, Міжгір'я, 1953, 201); *Василь устав зі своєї лави і, підтримуючи викручену руку, вийшов наперед* (Скл., Карпати, II, 1954, 255).

ВИКРУ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **викру́чувати** 1—4. *В ту мить, коли жінка, напіврозігнувшись, взяла однією рукою чергову річ для викручування.., пролунав постріл* (Багмут, Опов., 1959, 83); *Покручує* [кіт] *довгим хвостом та висвічує хижо очима. Ой, стережися, невеличкий горобчику, того лукавого викручування та хижого висвічування!* (Мирний, IV, 1955, 300).

ВИКРУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КРУТИТИ,** учу, утиш, *док.* 1. *перех.* Вигвинчувати, виймати, висувати що-небудь вкручене. *Він викручує помалу скляну затичку і нюхає настій гірського зілля* (Кол., Терен.., 1959, 333); *Його мати підійшла до лампи й викрутила гнотика* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 53).

2. *перех.* Скручуючи мокру тканину, видавлювати воду або іншу рідину. *Ще вдосвіта схопився Захар, підійшов до матері біля кабиці на дворі, де вона вже викручувала білизну* (Ле, Право.., 1957, 17); *Назустріч ішов мокрий механік. Він уже встиг вилляти воду з чобіт, викрутити онучі й одіж* (Трубл., I, 1955, 128).

3. *перех.* Повертаючи в неприродне положення, пошкоджувати, порушувати сполучення в суглобах (про руку, ногу і т. ін.).— *Били, викручували руки, ножами різали, а хлопці мовчали...* (Хижняк, Тамара, 1959, 58); *Він був спершу кучером, та як поносили коні, викрутивши йому ногу і переломивши спину, його постановили сторожем в конторі* (Мирний, IV, 1955, 189).

4. *тільки недок.*, *неперех.*, *чим.* Робити верткі рухи (тілом, якоюсь частиною тіла). *Він кидав ногами, викручував п'ятами, аж земля летіла музикам у вічі* (Н.-Лев., II, 1956, 232); *Валентинові Модестовичу здалось: перед ним викручує хвостом лукавий собака* (Шовк., Інженери, 1956, 366).

5. *перех.*, *перен.*, *розм.* За допомогою хитрощів здійснювати що-небудь, домагатися чогось. *Зна, що Йосипові треба іти в москалі, від москалів ото і викручує... хитрий старий!* (Мирний, IV, 1955, 41); *Дивуються* [люди], *як Ївга.. старалась об Левкові і як таки викрутила його з біди* (Кв.-Осн., II, 1956, 304); *Треба вибрати в свати доброго крутія, щоб викрутив в їх зайву сотню карбованців* (Н.-Лев., III, 1956, 52).

ВИКРУ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́КРУТИТИСЯ,** учуся, утишся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Розкручуючись, випадати; вигвинчуватися (про що-небудь вкручене). * Образно. *Люблю напасти на лісове джерело і дивитись, як воно коловертнем викручується з глибини* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 33).

2. Пручаючись, вириватися від того, хто тримає. *І коли Любка, приховуючи огиду, в'юном викручувалась із рук і, пустуючи, вилітала з дверей,* [Євген Вікторович] *дивився вслід* (Ле, Міжгір'я, 1953, 80); *Шість чоловік держать його міцно, щоб не викрутивсь* (Кв.-Осн., II, 1956, 260).

3. *перен.* Виходити з скрутного становища, вигадуючи що-небудь, хитруючи. *Шнадельський мусив брехати, викручуватися, але ті брехні робили чимраз менше враження* (Фр., VII, 1951, 331); *Тим часом Лантух збагнув, що наговорив зайвого.. Треба негайно ж викручуватись!* (Руд., Остання шабля, 1959, 214); [Панас:] *Будь ласка,*

навчи, як мені викрутитись з цієї оказії... (Кроп., I, 1958, 131); // *розм.* Ухилятися від прямої відповіді. *Як не приставав Василь до Мотрі: утечемо, вона завжди уміла викручуватись так, що не скаже йому нічого* (Мирний, IV, 1955, 180); *От тою-то лютою жінкою й дратували раз у раз Івана, та він не сердився і добродушно викручувався жартами* (Коцюб., I, 1955, 347).

4. *тільки недок.* Роблячи верткі рухи тілом, крутитися, повертатися. *Мовчки й зосереджено пливуть риби. Викручуються морські коники* (Ів., Вел. очі, 1956, 63); — *Ти.. навчилася вже в панни в покоях викручуватися* (Коб., II, 1956, 56); *Вона спинилась, здивовано дивиться на Агу, яка, не помічаючи її, викручується перед дзеркалом* (Корн., II, 1955, 244); *На мостику гавкав і нявчав магнітофон і дико вигинались і викручувались три чорні постаті* (Збан., Мор. чайка, 1959, 84).

5. *тільки недок.* Пас. до **викру́чувати** 1—3.

ВИ́КУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́кувати** ^{1}. *Це був той дивний контакт, який виникає між справжніми друзями в роботі, єдність душ, викувана однаковим ставленням до життя, до товаришів, до подій* (Собко, Срібний корабель, 1961, 235); * У порівн. *Чорні стовбури тополь чорніли проти вогню, ніби викувані з заліза* (Н.-Лев., II, 1956, 196).

ВИ́КУВАТИ ^{1} *див.* **вико́вувати.**

ВИ́КУВАТИ ^{2}, ує, *док., перех.* За народними повір'ями — куючи, напророчити кому-небудь певну кількість років життя (про зозулю). *Що викувала вже зозуля — поживай! А більше — шкода, що й бажаєш...* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 84).

ВИ́КУВАТИСЯ *див.* **вико́вуватися.**

ВИ́КУП, у, *ч.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **ви́купити.** *Запитали Шевченкового пана Енгельгардта, а той за викуп Шевченка заправив 2500 карбованців* (Мирний, V, 1955, 310); — *Наша партія більшовиків прямо каже: землю селянам негайно і задурно, без викупу!* (Смолич, Мир.., 1958, 64).

2. Гроші чи інша плата, за яку викуповують кого-, що-небудь. *Виговський поїхав в Чигирин, щоб привезти викуп за Богдана...* (Н.-Лев., III, 1956, 308); — *А викуп з тебе, Федоре, взяли великий за молоду? — запитали молодиці* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 446).

ВИ́КУПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́купати.** *Коли Вутанька повернулася від сусідів, Данько, вже викупаний, у чистій батьковій сорочці, сидів біля столу* (Гончар, Таврія.., 1957, 432).

ВИ́КУПАТИ, аю, аєш, *перех.* Док. до **купа́ти.** *Льонька, викупавши Лебедя* [коня], *прип'яв його на протилежному березі* (Збан., Крил. гонець, 1953, 11).

ВИКУПА́ТИ *див.* **викупо́вувати.**

ВИ́КУПАТИСЯ, аюся, аєшся. Док. до **купа́тися.** *Може, побіг* [Левко] *до річки викупатись* (Кв.-Осн., II, 1956, 270); *Нараз приходять* [до моря] *дві сестри. Викупалися і пішли* (Калин, Закарп. казки, 1955, 51).

ВИ́КУПИТИ *див.* **викупо́вувати.**

ВИ́КУПИТИСЯ *див.* **викупо́вуватися.**

ВИ́КУПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́купити.** *Їх* [«Три літа»] *писав не поет-дворянин, а мужик* [Т. Г. Шевченко], *викуплений на волю кріпак, за плечима якого страшна, збурена повстаннями, закріпачена Росія* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 44).

ВИКУПЛЯ́ТИ *див.* **викупо́вувати.**

ВИКУПЛЯ́ТИСЯ *див.* **викупо́вуватися.**

ВИКУПНЕ́, но́го, *с., іст.* У дореволюційній Росії — гроші, які повинні були сплатити селяни за землю після звільнення з кріпацтва в 1861 р. *Подушне рік од року більшало, викупне доймало* (Мирний, IV, 1955, 205).

ВИКУПНИ́Й, а́, е́. Прикм. до **ви́куп** 1. *Жалкує* [стара], *що старий зборщикові викупні гроші поніс та й забарився* (Стельмах, Хліб.., 1959, 64).

ВИКУПНИ́К, а́, *ч., заст.* Той, хто викупляє що-небудь.

ВИКУПНИ́ЦЯ, і, *ж., заст.* Жін. до **викупни́к.**

ВИКУПО́ВУВАТИ, ую, уєш *і* **ВИКУПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш *і* **ВИКУПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́КУПИТИ**, плю, пиш; *мн.* ви́куплять; *док., перех.* 1. За гроші, за певну плату забирати назад що-небудь віддане в заставу. *Джеря мусив везти хліб на базар, продати і.. викупить кожуха* (Н.-Лев., II, 1956, 187); *Заставлену за борги друкарню після його* [Івана Федорова] *смерті викупило Львівське братство* (Іст. УРСР, I, 1953, 173).

2. Звільняти, визволяти кого-небудь за гроші, плату. [Неофіт-раб:] *Якби ви щиро помогти хотіли.., могли б рабів з неволі викупляти* (Л. Укр., II, 1951, 232); *Раз прийшлося і з острога викупати* [Нечипора] (Кв.-Осн., II, 1956, 103); *Через недовгий час батько викупив Явдоху у князів з кріпацтва* (Збірник про Кроп., 1955, 14).

ВИКУПО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і* **ВИКУПЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́КУПИТИСЯ**, плюся, пишся; *мн.* ви́купляться; *док.* Звільнятися звідки-небудь, даючи викуп.— *Аби гроші, то й викупишся* (Вовчок, I, 1955, 71);— *Я знав вашого покійного брата, Дороша.. Я дав йому вісімсот цехинів, щоб викупитись з турецького полону* (Довж., I, 1958, 238).

ВИ́КУРИТИ *див.* **вику́рювати.**

ВИ́КУРИТИСЯ *див.* **вику́рюватися.**

ВИКУ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вику́рювати.** *На користь гетьманської адміністрації йшла показанщина (податок на викурювання горілки)* (Іст. УРСР, I, 1953, 274).

ВИКУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́КУРИТИ**, рю, риш, *док., перех.* 1. За допомогою диму виганяти кого-небудь звідкись. *Як мисливець викурює лисицю з нори, так старий бойовий командир «Буревісника» зуміє примусити підводний човен рушити з свого місця* (Трубл., II, 1955, 391); — *Як хочеш, пане добродзею, покушать меду, викури бджіл...* (Коцюб., II, 1955, 67).

2. *перен.* Примушувати кого-небудь піти звідкись геть або залишити місце свого проживання.— *Я став громадським писарем, викуривши з села давнього писаря* (Фр., IV, 1950, 315); [Ларивон:] *Віриш, як увіпреться* [Макар] *в хату, то нічим його і не викуриш* (Кроп., IV, 1959, 346);— *Ідеш від нас? — сумовито спитав Пересада.— Викурили тебе?* (Автом., Щастя.., 1959, 79); // *з кого — чого.* Позбавляти кого-, що-небудь чогось. *Ніякі пригоди не викурили й досі з неї тієї невгомонної веселості, тієї невмирущої чулості, яка була замолоду* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 44); *Закрити церкви адміністративним порядком — легко. А от викурити їх з мозку селянського — це важче* (Мик., II, 1957, 371).

3. Випалювати (цигарку, люльку, тютюн). *Він приходив щодня на фабрику, викурював незмінну люльку, ішов подивитись на море і зникав* (Ю. Янов., II, 1958, 19); *Грицько викурив люльку коло печі й узявся за шапку* (Мирний, II, 1954, 201); *Сюди іноді на хвилину забігали вартові — викурити цигарку* (Сміл., Зустрічі, 1936, 219).

4. Виготовляти шляхом перегонки (горілку, спирт і т. ін.). *На Лівобережжі* [України] *на початку XIX ст. викурювали 3,6 млн. відер горілки на рік* (Іст. УРСР, I, 1953, 393).

ВИКУ́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **вику́рювати.** *Із зерна викурювалась горілка і продавалась на місцевих ринках* (Іст. УРСР, I, 1953, 337).

ВИ́КУСИТИ *див.* **вику́шувати.**

ВИ́КУТИ *див.* **вико́вувати.**

ВИ́КУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́кути.** *Київ.. Стоїть твоя слава велика, як райдуга, викута в горні* (Мал., II, 1956, 20); *Вона* [Ольга] *стояла на тлі темного вечора, наче викута із щирого золота* (Дмит., Обпалені.., 1962, 16).

ВИ́КУШАТИ, аю, аєш, *док., перех. і без додатка, заст.* Випити (звичайно при шанобливому звертанні). *Баба зараз подала мені колива й вареної.— Викушайте! — сказала, кланяючись* (Барв., Опов.., 1902, 124); *Тернівка здалася їй такою смачною..— А справді добра,— сказала вона.— То просимо вас викушати всю,— кланяється Горпина* (Мирний, III, 1954, 330).

ВИКУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вику́шувати.**

ВИКУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́КУСИТИ**, ушу, усиш, *док., перех.* Кусаючи, виривати, виймати частину з чого-небудь. *Семен почав пити варену з миски і край у мисці викусив* (Гр., Без хліба, 1958, 71).

ВИКУ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вику́шувати.**

ВИ́ЛА, вил, *мн.* Сільськогосподарське знаряддя з кількома довгими зубами на держаку, що використовується для піднімання, розтрушування сіна, соломи і т. ін. *Ой покину ціп на току, А вила на стозі* (Чуб., V, 1874, 1106); *Філемон бере вила двозубі тим часом у руки* (Зеров, Вибр., 1966, 326); *Іван вилами перевертав гній, а в грудях наростала злість на пана* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 26).

◇ **Ви́лами [по воді] пи́сано** — про те, здійснення чого викликає сумнів. *Чи не приїдемо до вас ось такими силами: я, Садовський, Левицький.. Але це ще вилами писано* (Збірник про Кроп., 1955, 355).

ВИ́ЛАДНАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́ладнати.** *Перед світанком виладнаний полк у тихій жалобі покидав позиції* (Кач., II, 1958, 408); *Стоять поряд виладнані жатки-лобогрійки і самоскиди* (Головко, I, 1957, 303).

ВИ́ЛАДНАТИ, аю, аєш, *док., перех.* 1. Вишикувати, поставити в ряд або рядами. *Ранок з’явився несподівано, нас знову виладнали вже по чотири, подали команду* (Збан., Єдина, 1959, 79).

2. Впорядкувати, зробити готовим до чого-небудь. *Поклалися солдати на сон. Попереду зброю свою виладнали, обтерли, змастили* (Ю. Янов., I, 1958, 249); *Шофер виладнав автомашину й сміливо поїхав вулицею, насторожено чекаючи в кожну хвилину уточнення маршруту* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 283).

ВИ́ЛАДНАТИСЯ *див.* **виладно́вуватися.**

ВИЛАДНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЛАДНУВАТИ**, ую, уєш, *док., перех.* 1. Шикувати, ставити в ряди.

2. *діал.* Вивантажувати що-небудь звідкись. *Викопували* [циганки] *зі смітників брудні й подерті ганчірки і виладновували увечері з гарби.. силу різнорідних речей* (Коцюб., I, 1955, 371).

3. *діал.* Навантажувати що-небудь чимсь.

ВИЛАДНО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ЛАДНУВАТИСЯ**, ується *і* **ВИ́ЛАДНАТИСЯ**, ається, *док.* 1. Шикуватися, ставати в ряд або рядами. *Біля* [курінних] *значків почали виладновуватися козаки, одягнуті по-святочному* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 255); // Розміщатися в певному порядку. *З-поза пам’ятника вимаширував оркестр і виладнався збоку* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 533); *Табун раптом зламав свій такий правильний лад трикутника і став кружляти навколо мене. Потім гуси знову виладналися і пішли на південь* (Багмут, Опов., 1959, 52); * Образно. *В голові поволі виладнувалося все* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 163).

2. *діал.* Вивантажуватися звідки-небудь.

3. *діал.* Навантажуватися. *Бричка ущерть виладновувалась жінками та кучерявими дітьми* (Коцюб., II, 1955, 174).

ВИ́ЛАДНУВАТИ *див.* **виладно́вувати.**

ВИ́ЛАДНУВАТИСЯ *див.* **виладно́вуватися.**

ВИ́ЛАЗ, у, *ч.*: **Ви́лазу нема́** — не можна пройти. *Тут і в посуху багнюка, що й вилазу нема* (Свидн., Люборацькі, 1955, 199).

ВИ́ЛАЗИТИ, ажу, азиш, *док., розм.* 1. Лазячи, побувати скрізь, у багатьох місцях.— *Не призвичаїш* [сина] *ні до якої роботи. Базікати — так ого-го! ..Або витріщитись на жука якого та за ним по всьому полю цілий день навколюшки вилазити* (Л. Янов., I 1959, 414); *В імперіалістичну війну вилазив рачки по окопах, в окопах і з більшовиками пізнався* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 138).

2. Багато ходити, побувати скрізь, в багатьох місцях. *Ми довго блукали по заводу, вилазили по всіх закутках* (Сміл., Сашко, 1957, 84).

ВИЛА́ЗИТИ, а́жу, а́зиш *і* **ВИЛІЗА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ЛІЗТИ**, зу, зеш, *док.* 1. Лізучи, вибиратися звідки-небудь, кудись. *Синіють скрізь проліски; кузьки всякі вилазять на сонце* (Тесл., З книги життя, 1918, 101); *Тихо вилазив* [Грицько] *на чотирьох з-під печі* (Вас., I, 1959, 120); *На горбочки почали вилазити жовто-каштанові ящірки* (Донч., I, 1956, 149); *Тихо, щоб не розбудити нікого з своїх, Віра вилазить через вікно* (Шиян, Баланда, 1957, 184); *Заснув Чабан, а лишенько не спало: Гадюка вилізла з трави, сичить...* (Гл., Вибр., 1957, 193); // *розм.* Виходити звідки-небудь, притримуючись руками або продираючись, протискуючись.— *Погашу світло, вилазьте тоді помацки з хати, мов злодії* (Кв.-Осн., II, 1956, 300); *Дідусь приходив. Тихо й непомітно вилазив він з комишів і ставав над Остапом* (Коцюб., I, 1955, 365); *Михайло вилазить з машини* (Ю. Янов., I, 1958, 594); // *перен., розм.* З труднощами позбавлятися чого-небудь, виходити з якогось становища. *Вся сім’я в честі ходить. Вилізли з нестатків* (Горд., II, 1959, 345); — *Нічого, виб’ємось у люди — легше стане. А поки зі злиднів вилізимо — роби, хоч перервись* (Головко, II, 1957, 40).

◇ **Вила́зити (ви́лізти) з боргі́в** — повністю сплачувати борги.— *Ти і тільки ти можеш допомогти нам вилізти з боргів і зажити по-людському* (Вільде, Сестри.., 1958, 355).

2. Підніматися нагору, лізучи, чіпляючись за що-небудь. *Прив’язав* [Улас] *кошик до себе й почав вилазить по вірьовках вгору* (Н.-Лев., III, 1956, 300); [Панас:] *Лазив я, знаєш, по риштованню на дзвіниці, виліз до самого ..хреста та й сиджу* (Вас., III, 1960, 247); *Юра виліз на придорожній стовпчик і замахав руками з усіх сил* (Смолич, II, 1958, 23); // *розм.* Виходити на яке-небудь підвищення, на гору і т. ін. *Ми вже ходили в весняних пальтах, і нам легко було вилазити на гори і збігати в яри* (Сміл., Сашко, 1957, 37); // *перен., розм.* Домагатися певного суспільного становища будь-якими засобами. [Данченко:] *Мовчи вже, коли не тямиш!.. Кортить у пани вилізти!..* (Гр., II, 1963, 523); — *Після того, що ти наробив у коморі, тобі не світить у начальство вилізти* (Кучер, Трудна любов, 1960, 440).

3. *розм.* З’являтися, показуватися де-небудь, пробиватися звідкись назовні; висуватися. *Головне місце на возі займала залізна бочка, до якої з одного боку притулилась скриня з дрібним струментом, а з другого — діравий мішок, так напханий дерев’яними загостреними кілочками, що вони аж вилізали крізь дірки* (Коцюб., I, 1955, 225); — *Коли вилізає саме з землі всяка рослиночка, ото мені радість* (Довж., Зач. Десна, 1957, 461); //*перен.* Робитися помітним. *Надвечір полетів підшипник*

на третьому тракторі, вилізли назовні інші дефекти (Ю. Янов., II, 1954, 134).

◇ **Вила́зити (ви́лізти) бо́ком** — призводити до поганих наслідків.— *Це їм* [панам] *так не минеться, чужа кривда вилізе боком* (Коцюб., II, 1955, 50); — *Коли б нам оцей завдаток та потім боком не виліз!..* (Гончар, Таврія.., 1957, 54); **Вила́зити (ви́лізти) із шку́ри (шкі́ри)** — надриваючись, докладаючи всіх зусиль, робити що-небудь, добиватися чогось. *Він тепер уже свого доскочив. Чого ж йому з шкури вилазити* (Мирний, II, 1954, 166); *І коли він зможе, із шкіри вилізе, щоб заробити на цю хатину й городець* (Стельмах, Хліб.., 1959, 183); **О́чі вила́зять (ви́лізли** *і т. ін.*) **[на лоб, ло́ба, ро́гом** *і т. ін.*] *див.* **о́ко.**

4. Випадати (про волосся, вовну і т. ін.). *А коси тії, як у кішки хвости, та й ті вилазять* (Мирний, I, 1954, 157).

5. *тільки недок., із запереч.* не. Постійно перебувати де-небудь, не виходити звідкись. *То дід ніколи з своєї пасіки не вилазив, поки не похова аж бджіл у погріб, а то покинув і їх та прийшов* (Мирний, I, 1954, 188): *Пізніше, коли дорогу узнали в поле та в ліс,— то й не вилазили з їх* (Вас., IV, 1960, 12); *Перші місяці Каринський не вилазив з цехів, намагаючись дізнатися, що робиться з кам'яновугільним маслом у приладах та трубах* (Шовк., Інженери, 1956, 21); // *перен.* Постійно перебувати в якомусь стані, становищі.— *Землю — багатіям віддали за половину. Самі — з наймів не вилазите* (Кравч., Квіти.., 1959, 161).

ВИ́ЛАЗКА, и, *ж.* 1. Вихід, виліт і т. ін. якоїсь частини війська з фортеці, місця свого розташування для несподіваного нападу на ворога. *Трояни, вилазку зробивши,.. З Енеєм вкупу ізійшлись* (Котл., I, 1952, 260); *Не давали* [наші війська] *спокою противникові ні вдень, ні вночі, роблячи окремі вилазки* (Кучер, Чорноморці, 1956, 419).

2. Прогулянка за місто, село і т. ін. *У вихідний день влаштовується колективна вилазка на лижах* (Коп., Вибр., 1953, 163).

3. *перен.* Зухвалий виступ проти кого-, чого-небудь. *Вилазки ревізіоністів викликали великий гнів Леніна* (Біогр. Леніна, 1955, 40).

4. Малопомітний або прихований отвір, через який можна пролізти. *Петруня крадькома лізе у вилазку в частоколі* (Вас., III, 1960, 357).

ВИ́ЛАМАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **ви́ламати.** *Ребра* [у Тимофія] *виламані, в голові контузія* (Смолич, Мир.., 1958, 185).

ВИ́ЛАМАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́ламати.**

ВИ́ЛАМАТИ *див.* **вила́мувати.**

ВИЛА́МУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вила́мувати.** *Ручне виламування качанів кукурудзи.*

ВИЛА́МУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ЛАМАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* 1. Ламаючи, відривати, відокремлювати частину від цілого. *Іде* [Зет] *до скелі виламувати нову брилу* (Л. Укр., I, 1951, 449); *Ляля підходить до тількино посаджених кущів ясмину й виламує дубчика* (Вишня, I, 1956, 398); *Тріскалася обгоріла штукатурка, вітер виламував шматочки вапна* (Жур., Вечір.., 1958, 389); // Ламаючи, готувати для чого-небудь. *Кожне шарудіння змушувало насторожуватись і міцніше стискувати суччувату важку ломаку, яку виламав собі хлопець* (Донч., III, 1956, 286); *Хтось заскрипів хвірткою, затріщав тином, виламуючи патериці від озвірілих псів* (Тют., Вир, 1964, 466); // Зривати, збирати (звичайно качани кукурудзи). *Виламувати качани можна з допомогою комбайнів.. або вручну* (Рад. Укр., 21.XI 1956, 1); // Натискуючи, вибивати, висаджувати (двері, вікно і т. ін.). [Сидір:] *Чорти його батька знає, як він виламав це вікно!* (К.-Карий, I, 1960, 58); *Добриня наліг усім тілом, виламав двері, ступив у хижу* (Скл., Святослав, 1959, 464); // Пробиваючи, ламаючи що-небудь, робити отвір. *Наш танк проклав дорогу для піхоти, крізь дріт колючий виламав прохід* (Гонч., Вибр., 1959, 164).

2. Переламувати, ламати (кістку ноги, руки і т. ін.). *Деякі з них* [коней] *застрявали між дерев і, несамовито б'ючись, виламували ноги* (Гончар, I, 1954, 89).

ВИЛА́МУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вила́мувати.**

ВИ́ЛАТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́латати.** *Антон .. стояв у полотняній сорочці, старанно вилатаній на плечах* (Чорн., Потік.., 1956, 97).

ВИ́ЛАТАТИ, аю, аєш, *док., перех.* Залатати, вкрити латками. *Кожуха вилатать* (Сл. Гр.).

ВИ́ЛАШТУВАТИСЯ, ується, *док.* Розміститися у певному порядку. *Кулеметники на ходу зняли кулемети зі станків, узяли на плечі, вилаштувалися в один довгий ряд* (Ю. Янов., IV, 1959, 75); *Потім перед глядачами вилаштувався колгоспний хор в українських убраннях* (Жур., До них іде.., 1952, 174).

ВИ́ЛАЯТИ, аю, аєш, *док., перех.* Обізвати кого-небудь образливими, лайливими словами. *Став* [Тимоха] *просити трьох* [карбованців],— *батько його вилаяв* (Кв.-Осн., II, 1956, 259); *Здалось — це не ми передучора ще сварливо зустрілись. Не її я вилаяв дурепою* (Досв., Вибр., 1959, 20); *А Балика плюне у вічі* [Горленку], *вилає зрадником і собакою...* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 40).

ВИ́ЛАЯТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* Вимовити образливі, лайливі слова. *Максим вилаявся, хрьопнув дверима і пішов з хати* (Коцюб., I, 1955, 34); — *Брехуни чортові,— гірко вилаявся Марко* (Мик., II, 1957, 486).

ВИ́ЛЕЖАНИЙ, а, е. Який набув нових якостей внаслідок вилежування. *Старі, але міцні двері з вилежаного дуба взято на залізні болти* (Кучер, Прощай.., 1957, 130).

ВИ́ЛЕЖАТИ *див.* **виле́жувати.**

ВИ́ЛЕЖАТИСЯ *див.* **виле́жуватися.**

ВИЛЕ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Стан за знач. **виле́жуватися** 2, *При розстиланні льону на початку серпня тривалість вилежування зменшується днів на 10* (Колг. Укр., 7. 1956, 30).

ВИЛЕ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ЛЕЖАТИ,** жу, жиш, *док., перех. і без додатка.* 1. Лежати протягом певного часу внаслідок хвороби, втоми і т. ін.— *Так що, повинна тобі сказати, вилежуй спокійно та скоріше видужуй* (Коз., Сальвія, 1959, 223); [Яким:] *Востаннє вже так оддубасив* [Катрю], *що більш тижня вилежала* (Кроп., II, 1958, 355).

2. Те саме, що **виле́жуватися** 2. *Щоб уся вовна набула однакової вологості, зразки її вилежували протягом доби після їх взяття від овець* (Соц. твар., 1, 1956, 59).

ВИЛЕ́ЖУВАТИСЯ, уюся, усшся, *недок.,* **ВИ́ЛЕЖАТИСЯ,** жуся, жишся, *док.* 1. Довго лежати після сну, лежати відпочиваючи або хворіючи. *Ранок був тихий, але холодненький, так гарно було вилежуватись на м'якому сіні* (Н.-Лев., III, 1956, 76); *В дорозі на гарячку захворіла* [Лашка] *й довго вилежувалася в старого шляхтича* (Ле, Наливайко, 1957, 246); — *Я тебе попрошу зараз поїхати додому, лягти і добре вилежатися. Днів зо три, не менше. Ти мені скоро станеш у пригоді, але зі свіжою головою* (Собко, Справа.., 1959, 79).

2. Лежачи протягом певного часу, набувати нових якостей. *Льон, розстелений у липні і на початку серпня, швидко вилежується і дає волокно найкращої якості* (Колг. село, 6.VII 1954, 3); *Вапняному тісту перед вживанням дають вилежатися два-три тижні* (Таємн. вапна, 1957, 51).

ВИ́ЛЕТІТИ *див.* **вилі́та́ти.**

ВИ́ЛИВ, у, *ч.* 1. Витікання, виливання якої-небудь рідини або рідкої маси. *Магма, що виливається через щілини, переважно буває плинна (рухома).., і тому.. при виливах не утворюються вулканічні конуси* (Курс заг. геол., 1947, 220).

2. *перен.* Висловлення, вираження почуттів. *Я розповів знайомому власну любовну трагедію. Ви розумієте — мій біль безугавно шукав виливу* (Вільде, Ти мене не любив, 1957, 14).

3. *діал.* Повінь. *Побудовані були кашиці (загати).., щоб охоронити село від виливу* (Фр., VI, 1951, 27).

ВИЛИВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, що виготовляє металеві предмети способом виливання.

ВИЛИВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **вилива́льник.**

ВИЛИ́ВАНИЙ, а, е, *техн.* Зробл. способом виливання.

ВИЛИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач **вилива́ти** 1, 3, 4. *Собака реагує* [на виклик рефлексу] *виливанням слини* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 9); *Слов'янські племена Східної Європи займалися плавкою заліза і виробництвом залізних речей, виливанням бронзових виробів* (Іст. УРСР, I, 1953, 31).

ВИЛИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ЛИТИ,** ллю, ллєш *і рідко* **ВИ́ЛЛЯТИ,** лляю, лляєш, *док.*, *перех.* 1. Видаляти назовні з посуду, з певної заглибини і т. ін. яку-небудь рідину *Він, сьому випивши восьмуху, Послідки з кварти виливав* (Котл., I, 1952, 69); *Чимало колгоспників чуба нагріло. пораючись коло отієї сили землі, каміння, води по котлованах, яку доводилось виливати відрами* (Ю. Янов., I, 1958, 523); *Прийшла* [панночка] *до криниці, набрала відро води та й вилила на сход сонця* (Кв.-Осн., II, 1956, 198): *Назустріч ішов мокрий механік. Він уже встиг вилляти воду з чобіт* (Трубл., I, 1955, 128).

Вилива́ти (ви́лити) сльо́зи — гірко плакати. *Дивилася* [мати] *за батьком, виливаючи сльози, а він усе далі, та й за гору зайшов* (Вовчок, I, 1955, 215); *Вилле* [сиротина] *сльози на могилу — Серденько спочине* (Шевч., I, 1951, 45).

2. *перен., у чому, чим, у що.* Висловлювати, виявляти, передавати в який-небудь спосіб свої почуття, думки і т. ін. *Хотіла б я буть соловейком, Щоб думу, що серце живить, В піснях голосних виливати* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 323); *Є такі люди, що найважчу тугу виливають сміхом, жартами* (Мирний, I, 1949, 221); *Голос ночі і зір виливав я у спів...* (Зеров, Вибр., 1966, 387); *Хазяїн приніс ще меду і став виливати перед гостями своє горе* (Козл., Сонце.., 1957, 43); *Готувався* [Саїд] *вилити смертельну лють, що збиралася віками* (Ле, Міжгір'я, 1953, 76).

◇ **Вилива́ти (ви́лити) ду́шу (се́рце)** — висловлювати, виявляти свої почуття, переживання. *Співали вони невгаваючи, в піснях виливали свою наболілу душу* (Фр., III, 1950, 60); *Заспівали в полі пісню трактористи, виливають серце у словах простих* (Сос., Солов. далі, 1957, 14); *Він відразу запалився бажанням вилити хоч раз перед живою, чулою людиною свою душу* (Вас., I, 1959, 351).

3. Виготовляти речі, деталі способом наливання розтопленого металу у певні форми. *Інші збились біля кузень, лагодили броню, гострили шаблі, насаджували на списи ратища і виливали кулі* (Стор., I, 1957, 397); *Варя Кочубей виливала з алюмінію ложки в неробочий час* (Ткач, Плем'я.., 1961, 46); * У порівн. *Пошив, наче вилив* (Мирний, IV, 1955, 117).

4. Ллючи воду в нору, виганяти (звіра, звірка). *Він і в колгоспі працював: ходив у поле виливати водою ховрахів* (Мокр., Острів.., 1961, 35).

5. *діал.* Розливатися.— *Сеї ночі впали дощі в горах, а по кождій зливі наш потік виливав* (Фр., VI, 1951, 123).

◇ **Вилива́ти (ви́лити, ви́лляти) переполо́х (уро́ки),** *заст.*— знахарськими способами лікувати знервовану переляком людину. [О р и ш к а:] *Перелякали дитину, глядіть, щоб не довелось переполоху виливати* (Кроп., V, 1959, 98); *Наша знахарка — баба Горпиниха, що й уроки виливає, бешиху шепче і пропасницю вичитує* (Мирний, IV, 1955, 352); **Вилива́ти з во́ску [тала́н-] до́лю,** *заст.* — ворожити, ллючи розтоплений віск у воду. *І ворожка ворожила, Пристріт замовляла, Талан-долю за три шаги З воску виливала* (Шевч., I, 1951, 283).

ВИЛИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВИ́ЛИТИСЯ,** ллється *і рідко* **ВИ́ЛЛЯТИСЯ,** лляється, *док.* 1. Витікати, литися назовні. *Скільки-то сліз виливалося матусиних..!* (Вовчок, I, 1955, 242);— *Пий! — сказав чоловік. Яків узяв. Рука його тремтіла і трунок виливався з чарки* (Мирний, I, 1954, 296); *З водопроводу подаватимуть до бака воду. А відти трубами і трубками* [вона] *оббігатиме компресор, щоб потім вилятися геть* (Трубл., I, 1955, 136); * Образно *Саме мінялися зміни, і з цехів* [заводу] *виливались потоки людей* (Баш, Надія, 1960, 155).

◇ **Вилива́тися з берегі́в** — те саме, що **Вихо́дити з берегі́в** (*див.* **вихо́дити**). *Жвавість маленьких ручаїв уділялася і потокові, і тоді він шумів і виливався з берегів* (Кобр., Вибр., 1954, 83).

2. *перен.* Знаходити своє вираження, вияв. *Радість виливалась стихійно, широко* (Тич., III, 1957, 284); *Іван.. написав свою натхненну поему «Наймит». Вилилась вона на папір, як єдиний подих* (Кол., Терен.., 1959, 161); // *у що, у чому, чим.* Проявлятися якимсь чином, набираючи певної форми. *На що б око не впало, що б не сталось на світі: чи пропала овечка, полюбив легінь, зрадила дівка..,— все виливалось у пісню* (Коцюб., II, 1955, 314); *Сергій відчув: не у вирок Виливалася ця розмова* (Забашта, Нові береги, 1950, 52); *Всі його* [Т. Г. Шевченка] *думки, його переконання, його віра виливались у цих творах, що нестримно тепер писав* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 367): *Він іноді з прозорливістю ясновидця визначав і ті форми, в які виллється щасливе майбутнє народу* (Рильський, III, 1955, 281); *Стримуєш сльози? Що ж, не ридай, Вилитись пісні Словами дай* (Перв., I, 1958, 299).

3. *перен.* Утворюватися внаслідок виливання і застигання розтопленого воску. *Ну, Марусю, загадай, Віск на воду виливай: Що там виллється — пізнай* (Бор., Тв., 1957, 61): *І таки нестемісінько він* [Чіпка] *вийшов, так і вилився з воску!..* (Мирний, II, 1954, 178); // *тільки док., у кого.* Бути дуже схожим на кого-небудь.— *Подивись,— каже вона,— подивись, Химо, усі тройко у його* [батька] *вилились — мої чорнявенькі!* (Вовчок, I, 1955, 257); *Вилились, як з воску, в матір* (Номис, 1864, № 8063).

4. Мати здатність набирати якої-небудь форми внаслідок лиття. *Алюмінієві бронзи добре виливаються.*

5. *тільки недок.* Пас. до **вилива́ти.** *Циліндри автомобільних двигунів виливаються з чавуну* (Автомоб., 1957, 32).

ВИЛИВНИ́Й, а́, е́. Стос. до виливання.

◇ **Виливні́ поро́ди** — породи, що утворилися внаслідок виливання магми з надр Землі. *В Кримських горах і, частково, в їх передгір'ї дуже велике поширення мають вивержені і виливні породи різного складу* (Геол. Укр., 1959, 647).

ВИЛИВНИ́ЦЯ, і, *ж.* Форма для виливання розтопленого металу. *Кость випустив метал заданої марки добре нагрітим, він легко розливався по виливницях* (Рудь, Гомін.., 1959, 78).

ВИ́ЛИВОК, вка, *ч.* 1. Пташине яйце, знесене в м'якій оболонці, без шкаралупи. *Проклята курка виливки ллє,* *а нестись* — **не несеться** (Сл. Гр.); *Коропову посипались запитання..: скільки зубів має борона? Котрий плуг мудріший — той, що оре, чи той, що стоїть? ..Від чого кури несуть виливки?* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 118).

2. *мет.* Вилитий з металу напівфабрикат. *Шар білого чавуну утворюється при швидкому охолодженні поверхні виливка* (Токарна справа.., 1957, 52)..

ВИ́ЛИЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин ч. до **ви́лизати.** *Оте чисте, виплекане, немов вилизане матір'ю звірятко* [Гафійка], *..ота весняна золота бджілка вкинула у хату щось таке, від чого білі стіни під низькою стелею осміхнулись* (Коцюб., II, 1955, 11); *Горщик порожній, аж вилизаний від меду, кошик перевернений* (Фр., IV, 1950, 85); *Штукатурка, вилизана пекучими язиками вогню, ставала з білої рудою* (Жур., Вечір.., 1958, 375).

ВИ́ЛИЗАТИ *див.* **вили́зувати.**

ВИ́ЛИЗАТИСЯ *див.* **вили́зуватися.**

ВИЛИ́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вили́зувати.**

ВИЛИ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЛИЗАТИ**, ижу, ижеш, *док.*, *перех.* 1. Лижучи, очищати кого-, що-небудь. *Пестить* [вовчиця] *по черзі обох* [дітей] *і тіло вилизує ніжне* (Зеров, Вибр., 1966, 256); // Лижучи, вибирати все без залишку з чого-небудь.— *Певно, якийсь із них сметану крадену тут вилизував* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 355); *Вони поїли все дощенту, висмоктали кісточки.. і, мов голодні коти, вилизали навіть миску* (Коцюб., II, 1955, 23).

2. *перен.* Знищувати (про вогонь). *Од хати й хлівця залишились тільки глиняні стінки, по яких ще перебігали золотенькі гадючки вогню, вилизуючи рештки дерева* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 125).

ВИЛИ́ЗУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ЛИЗАТИСЯ**, ижеться, *док.* 1. Лижучи себе, очищати шерсть, шкіру, рану (про тварин). *Всипали* [господарі] *йому* [Вовкові] *такого бобу, що пару день нікуди не ходив, тільки лежав у лісі та вилизувався* (Фр., IV, 1950, 87).

2. *тільки недок.* Пас. до **вили́зувати** 1.

ВИ́ЛИНУТИ, ну, неш, *док.*, *поет.* Вилетіти. *Вилинула галка з зеленої балки. Сіла пала галка на зеленій сосні* (Метл. і Кост., Тв., 1906, 131); // Легко і швидко вибігти.— *Коли я твій голос коло двора почую, я зараз вилину до тебе,— сказала Мелашка* (Н.-Лев., II, 1956, 313); // Плавно рухаючись, з'явитися, показатися. *Тим часом туман розірвався на сході і відразу з його вилинуло, сяючи пишною красою, золотеє сонце* (Гр., II, 1963, 129).

ВИ́ЛИНЯЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́линяти.** *Настя дивилась на його білий, вилинялий від сонця чуб, на веснянкувате обличчя* (Цюпа. Вічний вогонь, 1960, 196); *Підходить* [батько] *до волохатих, ще не вилинялих за зиму коней, дивиться на Карого, похитує головою* (Стельмах, II, 1962, 268).

ВИ́ЛИНЯТИ, яє, *док.* 1. Втратити свіжість, яскравість первісного кольору. [Анна:] *Якби я кожен раз.. лила ще сльози, то в мене б очі вилиняли досі!* (Л. Укр., III, 1952, 365); *Зелені матер'яні чобітки Брянського зовсім вилиняли за ці дні* (Гончар, I, 1954, 59).

2. Втратити в певну пору року стару шерсть, вовну, старе пір'я і обрости заново (про тварин та птахів). *Почалось полювання на зайців. Вони давно вже вилиняли і хутро їх стало блискуче* (Коп., Як вони.., 1948, 84).

ВИ́ЛИСІТИ, ію, ієш, *док.* Зробитися лисим, втратити частину або все волосся на голові. *Аж вилисів* [хлопець] *відтак. У шпиталі* (Коб., II, 1956, 88); * Образно. *Андрій знав цю липу, що від старості вилисіла, її крону оздоблювали лише окремі миршаві листочки* (Дмит., Наречена, 1959, 206).

ВИ́ЛИСК, у, *ч.* Відблиск, полиск, що відсвічує на чому-небудь. *Іржаві, темні грати неохоче впустили в камеру* [тюрми] *барвисті вилиски вечірнього погасання* (Вас., II, 1959, 52); *Як небо маревно злилося з далеким вилиском ріки!* (Сос., Солов. далі, 1957, 138); // Додатковий колір, відлив. *У неї були коротко підстрижені кучері, на диво чорні, з синюватим вилиском, який можна порівняти тільки до грачиного крила* (Донч., III, 1956, 399).

ВИЛИ́СКУВАТИ, ує, *недок.*, *без додатка і чим.* М'яко блищати, відсвічувати; лисніти. *Вилискуючи на сонці, вороні коні швидко помчали по укатаній широкій дорозі на північний захід* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 51); *Виорана земля чорніла, аж вилискувала, і тільки де-не-де несміло виглядали зелені листочки трави* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 143); *Матроси стоять на юті, мов статуї. Їхні руки й обличчя вилискують бронзою* (Кучер, Чорноморці, 1956, 21).

ВИЛИ́СКУВАТИСЯ, ується, *недок.* Те саме, що **вили́скувати.** *Сидить якийсь чоловік..; чорні кучері аж вилискуються* (Н.-Лев., III, 1956, 262); *Антін Глущук підходить до найліпшого авто, що, обмите осіннім дощиком, вилискується, як скло* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 92).

ВИ́ЛИТИ *див.* **вилива́ти.**

ВИ́ЛИТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́лити** 1—3. *Як не затоплять їх* [ворогів] *хвилі вилитих сліз та крові?* (Граб., I, 1959, 97); *Неподалік від башти на відкритому місці просвічувалась фігура юнака, вилита з темного металу* (Гончар, Таврія.., 1957, 115); // **ви́лито,** *безос. присудк. сл.* [Іван:] *А подумаєш — скілько то на сих тихих водах та ясних зорях по садах та левадах вилито сліз жіночих* (Вас., III, 1960, 26); * У порівн. *Мастю був він* [кінь] *білий, неначе з срібла вилитий* (Стор., I, 1957, 183).

Як (на́че) ви́литий — який добре облягає (стан, ноги), підігнаний (про одяг, взуття). *Ті черевички — прийшлися, як вилиті* (Вас., II, 1959, 417); *На їхніх кремезних тілах форма сиділа, наче вилита* (Собко, Шлях.., 1948, 18).

2. *прикм.*, *розм.* Зовсім такий, як хто-небудь; дуже схожий на когось. *Дочка вилита мати вдалася* (Мирний, IV, 1955, 68); *— Як мені, мамо? — скрипнувши чобітьми, легко пройшовсь* [Дмитро] *по хаті.. «Який він славний! Вилитий Тимофій»,— за кожним рухом стежила мати* (Стельмах, II, 1962, 328).

ВИ́ЛИТИСЯ *див.* **вилива́тися.**

ВИЛИЦЮВА́ТИЙ, а, е. З великими, випнутими вилицями. *Його вилицювате обличчя сяяло цікавістю* (Кучер, Зол. руки, 1948, 14); *Попереду скакав вилицюватий татарський тисячник у плескуватій волохатій шапці* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 589).

ВИ́ЛИЦЯ, і, *ж.* Опукла кістка черепа, що міститься між оком і верхньою щелепою. *Герасим помітно схуд і постарів: глибоко запали очі, загострилися вилиці, на чолі збільшилося зморщок* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 428); *На ліву вилицю лягала жовта пляма від світла* (Донч., I, 1956, 69).

ВИ́ЛИЧНИЙ, а, е. Прикм. до **ви́лиця.** *Виличний відросток.*

ВИЛІЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виліза́ти.**

ВИЛІЗА́ТИ *див.* **вила́зити.**

ВИ́ЛІЗЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́лізти.** *Крісло було низьке, з вилізлими пружинами* (Вільде, Сестри.., 1958, 159).

ВИ́ЛІЗТИ *див.* **вила́зити.**

ВИЛІКО́ВНИЙ, а, е. Який піддається лікуванню (про хворобу). *Туберкульоз — цілком виліковна хвороба* (Шк. гігієна, 1954, 321); *Нині мільйони людей порятовані від невідворотної загибелі або позбулися тяжких,* *раніше не виліковних хвороб — завдяки операції переливання крові* (Смолич, VI. 1959, 27).

ВИЛІКО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність до вилікування.

ВИЛІКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виліко́вувати.**

ВИЛІКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЛІКУВАТИ,** ую, уєш, *док.*, *перех.* Лікуючи, позбавляти хвороби, недуги; робити здоровим. *То ж його професія виліковувати хворих* (Рибак, Помилка.., 1956, 300); — *Щоб вилікувати хворобу, треба дійти її причини* (Фр., VI, 1951, 215); *Мати зробила Старикову перев'язку і вилікувала його* (Сміл., Сашко, 1957, 120); * Образно.— *Вірно, саме життя виправить її характер і вилікує її роздуте честолюбство* (Донч., V, 1957, 482).

ВИЛІКО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ЛІКУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *док.* 1. Лікуючись, позбавлятися хвороби, недуги; робитися здоровим, видужувати.— *А чоловік, як у нього на тілі болячки чи короста, хіба він вилікується, як у кожусі й спати лягатиме?* (Головко, II, 1957, 73); *Женя не могла розважити мене. Лікування трохи допомогло їй, та вилікуватись цілком їй не пощастило* (Сміл., Сашко, 1957, 187); *На прощання Брянський міцно потис ординарцеві руку.— Вилікуєтесь, повертайтесь у роту. Я вас завжди прийму* (Гончар, I, 1954, 104).

2. *тільки недок.* Пас. до **виліко́вувати.** *Ранні стадії туберкульозу та абсцесів легень успішно виліковуються цими засобами* [антибіотиками] (Наука.., 3, 1957, 15).

ВИ́ЛІКУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́лікувати.**

ВИ́ЛІКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́лікувати.** *Якось тихо-мирно одружився* [Преображенський] *з Сонею, ніби подякував за вилікування* (Ле, Міжгір'я, 1953, 38); *Багато хто в народі знає, що таке суниця, користується нею і від неї дістає вилікування* (Лікар. рослини.., 1958, 52).

ВИ́ЛІКУВАТИ *див.* **виліко́вувати.**

ВИ́ЛІКУВАТИСЯ *див.* **виліко́вуватися.**

ВИ́ЛІПИТИ *див.* **вилі́плювати.**

ВИ́ЛІПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́ліпити.** *Хапаючись за виліплені на стіні узори, ступив* [Сашко] *кілька кроків по коридору* (Сміл., Сашко, 1957, 5); * Образно. *Для Калини сьогоднішній Турбай — це постать, виліплена зі спогадів* (Руд., Остання шабля, 1959, 175).

ВИЛІ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вилі́плювати.**

ВИЛІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ЛІПИТИ,** плю, пиш; *мн.* ви́ліплять; *док.*, *перех.* 1. Ліпити з глини, гіпсу і т. ін. скульптурні зображення живих істот, предметів. *Не спиняючи розповіді, бере* [Річард] *глину і править далі, виліплюючи щось* (Л. Укр., III, 1952, 20): *Він прикрашав стіни і ззовні і всередині, виліплював прикраси дивні* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 525); *Хомі хочеться негайно ж виліпити портрет оцієї стрункої, чарівної, запаморочливої особи* [дівчини] (Ю. Янов., II, 1954, 205); // Ліпити що-небудь.— *Он у тебе під стелею ластівки гніздо виліпили* (Гончар, Тронка, 1963, 110).

2. *перен.* Впливаючи на кого-небудь, формувати його погляди, вдачу і т. ін.— *Ти виліплював їхній характер, ти — скульптор дитячої душі* (Донч., V, 1957, 295); [Федора:] *З молодого, кажуть, як із воску, що схочеш, те й виліпиш* (Вас., III, 1960, 143); *Наш батечко ладнався виліпити з нього* [Івана] *зятя на свій смак* (Кол., Терен.., 1959, 313).

ВИЛІ́ПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **вилі́плювати.**

ВИ́ЛІПОК, пка, *ч.*, *рідко.* Виліплений з глини, гіпсу і т. ін. предмет, що точно відтворює форму чого-небудь; зліпок. *Недавно Фрося принесла із школи Барвисту кулю — виліпок землі* (Бажан, Роки, 1957, 357).

ВИ́ЛІТ, льоту, *ч.* 1. Дія за знач. **вилітати** 1. [Хоменко:] *Треба посіяти просо в таку пору, щоб воно встигло зацвісти до першого вильоту комака* (Мороз, П'єси, 1959, 185); *Федотов вильотвиразно уявляв собі, як в його полку пілоти готуються до вильоту* (Рибак, Опов., 1949, 51).

2. Одноразовий політ. *Робота пілота на фронті вимірюється кількістю бойових вильотів* (Скл., Орл. крила, 1948, 53).

ВИ́ЛІТАТИ, аю, аєш, *док.* Літаючи, пробути певний час у повітрі.

ВИЛІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ЛЕТІТИ,** ечу, етиш, *док.* 1. Летіти, покидаючи місце свого перебування або з'являючись де-небудь (про птахів, комах, літальні апарати і т. ін.). *Сполохані горобці та голуби вилітали з.. стіжків* (Н.-Лев., II, 1956, 197); *Сич вилетів на полювання* (Донч., II, 1956, 43); *Вилетів з-за лісу літак, наче зупинився в повітрі, потім з нього скочило троє людей* (Ю. Янов., I, 1958, 267); // Підніматися в повітря, відправлятися куди-небудь літаком і т. ін.— *Сіробаба казав, що коли вперше без інструктора вилітаєш, то в повітрі співати хочеться* (Гончар, Тронка, 1963, 14).

2. Стрімко підніматися в повітря. *Високі стовпи диму вилітали з верхів у небо високо-високо* (Мирний, II, 1954, 203); *Вилетів з скирти крилатий огонь* (Олесь, Вибр., 1958, 228); *Ураз купа наскубаного пір'я, вихором вилетівши з кошика, розлетілась по всій кімнаті* (Донч., III, 1956, 34).

3. *перен.* Раптово випадати з чого-небудь.— *Гей ти, вайло! — гукала вона на неї, коли Гафійці ненароком вилітало з рук веретено* (Коцюб., II, 1955, 31); *З дзенькотом вилетіли десь шиби* (Вільде, Сестри.., 1958, 476); // Несподівано вириватися, звучати (про слова, сміх тощо).— *Ах! — вилетіло з уст Олі* (Фр., II, 1950, 74).

◇ **Виліта́ти (ви́летіти) з голови́ (з па́м'яті)** — забуватися.— *Іду до неї — знаю, що буду говорити, прийду — все з пам'яті вилітає* (Стельмах, II, 1962, 354); *І те, що вона хотіла сказати Каргатові, нараз вилетіло з голови* (Шовк., Інженери, 1956, 46); **Виліта́ти (ви́летіти) в трубу́** — зникати, не давши користі; марно витрачатися.— *А я кажу — об'єднуватись* [укрупнювати колгоспи]! *Менше начальства буде, то й менше дурних трудоднів у трубу вилітатиме...* (Збан., Переджнив'я, 1960, 240); *Не пішла вона* [спадщина] *Лук'янові в руку: вилетіла в трубу* (Гончар, Таврія.., 1957, 26).

4. *перен.* Дуже швидко вибігати, виїжджати звідки-небудь або кудись. *Брати виносять з клуні пропахлу дьогтем і потом упряж, сокиру та пилку, і незабаром сани легко вилітають з двору* (Стельмах, Хліб.., 1959, 74); *Вона шарпнула полатаний мішок зо стола й вилетіла з ним із хати* (Коб., III, 1956, 481); *Люба кулею вилетіла в спальню* (Собко, Справа.., 1959, 289); *П'ятнадцять вершників вилетіли назустріч дивізії* (Довж., Зач. Десна, 1957, 112).

5. *тільки док.*, *перен.*, *розм.* Бути звільненим з роботи, виключеним з навчального закладу. *Мене вигнали з гімназії за політику (тоді нас вилетіло за те саме двадцять)* (Стеф., II, 1953, 27); — *Я тобі зараз покажу,— думав Мороз, швидко йдучи до свого кабінету,— зараз буде наказ, і вилетиш ти з роботи, аж гримітиме* (Собко, Біле полум'я, 1952, 281).

ВИ́ЛІТУВАТИ, ую, уєш, *док.* 1. *неперех.*, *розм.* Прожити протягом літа.

2. *перех.*, *діал.* Прогодувати протягом літа.

ВИ́ЛІЧЕНИЙ ^{1}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́лічити** ^{1}. *В книгах було все справно записано: увесь прихід і всі видатки були вилічені добре й позаписувані* (Н.-Лев., IV, 1956, 165).

ВИ́ЛІЧЕНИЙ ^{2}, а, е, *рідко*. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́лічити** ^{2}. *Коструб, кепсько вилічений, лишився довіку калікою* (Фр., III, 1950, 267).

ВИ́ЛІЧЕННЯ ^{1}, я, *с.* Дія за знач. **ви́лічити** ^{1}.

ВИ́ЛІЧЕННЯ ^{2}, я, *с., рідко*. Дія за знач. **ви́лічити** ^{2}.

ВИ́ЛІЧИТИ ^{1} *див.* **вилі́чувати** ^{1}.

ВИ́ЛІЧИТИ ^{2} *див.* **вилі́чувати** ^{2}.

ВИ́ЛІЧИТИСЯ *див.* **вилі́чуватися.**

ВИЛІ́ЧУВАННЯ ^{1}, я, *с.* Дія за знач. **вилі́чувати** ^{1}.

ВИЛІ́ЧУВАННЯ ^{2}, я, *с., рідко*. Дія за знач. **вилі́чувати** ^{2}.

ВИЛІ́ЧУВАТИ ^{1}, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЛІЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* Рахуючи, встановлювати кількість кого-, чого-небудь; підраховувати. *Приходить інспектор і давай вилічувати, хто був, хто пив, хто грав* (Свидн., Люборацькі, 1955, 201); *Він довго морщить лоба, трясе кучмою і бородою, вилічуючи, скільки буде верст до Медвина* (Стельмах, Хліб.., 1959, 178); *Чи не вилічили, скільки грошей у посаг їй віджалує батько..!* (Вовчок, I, 1955, 378); // Рахуючи, віддавати; відраховувати *«А який то чорт у тебе? Покажи, Іване!» — Дайте хіба рублів копу, То покажу, пане! Вилічив йому пан гроші* (Рудан., Співомовки.., 1957, 10); // Вираховувати за що-небудь певну суму грошей з платні. *Вилічив* [пан] *за всі дні, коли бурлаки були слабі й не були на роботі* (Н.-Лев., II, 1956, 210).

ВИЛІ́ЧУВАТИ ^{2}, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЛІЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех., рідко*. Те саме, що **виліко́вувати.** *От князь і розлютувавсь: — Ти,— каже,— усіх вилічував, а моєї дочки не хочеш?* (Стор., I, 1957, 54);— *Пролежала тут трохи.., не вилічили мене тут...* (Коцюб., I, 1955, 456).

ВИЛІ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ЛІЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док., рідко*. Те саме, що **виліко́вуватися.** *Там* [у баби] *навіть були люди з мокрим лишаєм.. і вилічувались так, що сливе сліду не зоставалось від тих страшних ран, що перше покривали все лице* (Л. Укр., V, 1956, 163); *А чоловік, як у нього на тілі болячки чи короста, хіба він вилічиться, як у кожусі й спати лягатиме?* (Головко, Бур'ян, 1946, 107).

ВИ́ЛКА ^{1}, и, *ж.* 1. Те саме, що **виде́лка.** *В салоні пані Олімпії говір, брязкіт вилок та ножів об тарілки* (Фр., VII, 1951, 95); *Тарілки, ножі й вилки загарчали, як собаки, аж підскочили* (Н.-Лев., IV, 1956, 166).

2. *техн.* Деталь механізму, приладу, яка має роздвоєний кінець. *Проскуров похитав головою і вийняв вилку штепселя* (Ле, Право.., 1957, 167).

3. *військ.* Сукупність двох прицілів, з яких один дає недоліт, а другий — переліт снарядів, мін і т. ін. щодо цілі для наступного уточнення удару. *На дорозі знявся кущ полум'я, і грімкий вибух кинув усіх на дно кузова..— Петя, у вилку бере,— закричав до шофера моряк, і машина вискочила з рову на повнім газу* (Кучер, Чорноморці, 1956, 121).

4. Положення в шаховій грі, коли одна фігура загрожує одночасно двом або кільком фігурам.

ВИ́ЛКА́, ви́ло́к, *мн.* Зменш. до **ви́ла.** *На Юрія сіна кинь, та й вилка закинь* (Номис, 1864, № 440); *Вогкий гній розкидали по полю, Гноєм пахнуть і руки, й вилка́* (Рильський, I, 1956, 97); *Троє людей, уперши держална вилок у животи, штовхали поперед себе купу соломи до скирти* (Ю. Янов., Мир, 1956, 103).

ВИ́ЛЛЯТИ *див.* **вилива́ти.**

ВИ́ЛЛЯТИСЯ *див.* **вилива́тися.**

ВИ́ЛОВ, у, *ч.* 1. Процес виловлювання риби (переважно у великих масштабах), тварин і т. ін. *Основу сучасного промислу Баренцового моря становить тріска. Вона є основним об'єктом вилову, який ведуть радянські тральщики у відкритому морі* (Наука.., 2, 1958, 17); *В Цуманському лісі споруджено спеціальну пастку для вилову диких кабанів* (Рад. Укр., 2.II 1967, 4).

2. Те, що виловлене, одержане виловлюванням. *Шхуна забирала в морі вилов із шаланд* (Трубл., II, 1955, 272); *Од цигарок снується дим, І пахне житом молодим, І рибним виловом багатим* (Мал., Звенигора, 1959, 329).

ВИ́ЛОВИТИ *див.* **вило́влювати.**

ВИ́ЛОВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́ловити.** *При обробці виловлених міног натирають сіллю і потім змивають слиз водою* (Наука.., 7, 1956, 27); *Були серед привезених то спекулянтки, піймані на гарячому, то злісні сектантки, то виловлені на курортних пляжах жінки легкої поведінки* (Гончар, Тронка, 1963, 320); //**ви́ловлено,** *безос. присудк. сл.— Не ловиться щось і риба тепер. Чи її вже виловлено, чи такі вже літа настали..!* (Мирний, I, 1954, 349).

ВИЛО́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вило́влювати.** *Відразу ж після виловлювання їх* [крабів] *переробляють на плавучих заводах в консерви* (Укр. страви, 1957, 70).

ВИЛО́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ЛОВИТИ,** влю, виш; *мн.* ви́ловлять; *док., перех.* 1. Ловлячи, витягати звідки-небудь; видобувати. *Виловлював* [Мош-Костаки] *з юшки стручки перчиці* (Коцюб., I, 1955, 238); *У затоках місцеві рибалки вже виловлювали сітками дрібних, смачних для юшки-гірчаків* (Шиян, Баланда, 1957, 60); *І в казані Виловив шматочок м'яса* (Л. Укр., IV, 1954, 188); *Тільки й того, що окропцю посьорбають* [діти] *та якийсь шматочок посинілої картоплі виловлять з миски* (Хижняк, Тамара, 1959, 16); *Образно. *Якось уночі слух Лукини Самійлівни виловив на широкому тлі багатоголосого співу знайомий дівочий дискантик* (Вол., Місячне срібло, 1961, 335).

2. Ловлячи всіх або багатьох, винищувати. *Піонери виловлюють ховрахів, збирають колоски* (Донч., VI, 1957, 603); [Старша дружка:] *Треба кота впустити, миші виловити* (Н.-Лев., II, 1956, 428); *Всіх комах синиця в хаті виловила* (Коп., Як вони.., 1948, 100); // Ловлячи, захоплювати з певною метою. *Маленьку добре знали в районі. У свій час вона, кажуть, учителювала, потім виловлювала безпритульних* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 130); *Уряд вислав жандармерію, щоби вислідити і виловити злодіїв-коноводів* (Фр., VIII, 1952, 294).

ВИЛО́ВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **вило́влювати.**

ВИЛО́ГА, и, *ж.* Відвернутий і випрасуваний край на грудях або рукавах одягу. *Все гладив* [піп] *фіолетові вилоги широких рукавів* (Коцюб., II, 1955, 377); *Погляд мій в час нашої розмови раз у раз мимоволі вертався до золотої зірки на вилозі його піджака* (Смолич, День.., 1950, 9).

ВИЛО́ГОВИЙ, а, е. Прикм. до **вило́га.**

ВИЛО́ЖИСТИЙ, а, е. Який відвертається (про комір).— *Не розумію, нащо вони роблять такі вузькі рукави і такі широкі, виложисті коміри, як хомути* (Л. Укр., III, 1952, 675).

ВИ́ЛОЖИТИ *див.* **виклада́ти.**

ВИ́ЛОМ, у, *ч.* Виламаний у чому-небудь отвір або заглибина. *Умощує* [Амфіон] *те каміння, сполучує його і виводить мур, залатуючи виломи, виповнюючи прогалини* (Л. Укр., I, 1951, 445); *Він знає кожну скелю, горб і вилом Укритої чагарником гряди* (Бажан, Вибр., 1940, 173).

ВИ́ЛОМИТИ *див.* **вило́млювати.**

ВИ́ЛОМЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́ломити.**

ВИ́ЛОМЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́ломити.**

ВИЛО́МЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вило́млювати.**

ВИЛО́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ЛОМИТИ**, млю, миш; *мн.* ви́ломлять; *док.*, *перех.* 1. Ламаючи, відривати, відокремлювати частину від цілого. *Виломлює* [Евфрозіна] *з лаврового куща дві галузки, зв'язує їх у вінець* (Л. Укр., III, 1952, 424); *Мар'ян виломлює з кільця шматок пахучої зморшкуватої ковбаси* (Стельмах, Хліб.., 1959, 31); // Ламаючи, готувати для чогось. *Я отсе виломив собі коляку та йду і озираюсь* (Кв.-Осн., II, 1956, 42); // Зривати, збирати (звичайно качани кукурудзи). *Просо стояло ще на полі, кукурудзу Наумиха теж не виломила* (Коцюб., I, 1955, 125).

2. *тільки док.* Зламати, переламати. *Як була я в лужку, виломила ніжку* (Сл. Гр.); *Іноді через надтріснутий малий закаблук можна виломити собі ногу* (Ю. Янов., II, 1958, 87).

ВИЛО́МЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **вило́млювати** 1.

ВИЛОПОДІ́БНИЙ, а, е. Який має форму вил.

ВИ́ЛОЧКА, и, *ж.* 1. Зменш. до **ви́лка** ¹ 1, 2.

2. *с. г.* Перша пара листочків у бульбоплодів, капусти і т. ін.— *Це* [сіяти буряки в травні] *значить віддати їх на знищення шкідникам. Тільки-но виткнуться вилочки із землі — зразу ж і насядуть на них* (Крот., Сини.., 1948, 52).

ВИ́ЛОЧНИЙ, а, е. Прикм. до **ви́лка** ¹ 1, 2.

ВИ́ЛОЩЕНИЙ, а, е. Який має зовнішній лиск. *Гришин-Алмазов ввійшов. Він був, як завжди, підтягнутий. гречний і вилощений, наче щойно від кравця і перукаря* (Смолич, Світанок.., 1953, 155); *Якесь недобре почуття підіймається в душі Дьяконова проти цих вилощених аташе* (Гончар, Таврія.., 1957, 644).

ВИЛУГО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вилуго́вувати** 1 і **вилуго́вуватися** 1. *Виникнення багатих залізистих руд у криворізьких родовищах зобов'язане вилуговуванню кварцу з залізистих кварцитів* (Наука.., 7, 1957, 11).

ВИЛУГО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЛУГУВАТИ** *і* **ВИ́ЛУЖИТИ**, ужу, ужиш, *док.*, *перех.* 1. Добувати за допомогою води або певних розчинів з твердих речовин якусь їх складову частину, що розчиняється в цій рідині.

2. Піддавати що-небудь дії лугу.

ВИЛУГО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ЛУГУВАТИСЯ**, ується *і* **ВИ́ЛУЖИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Розчиняючись у воді або певних розчинах, виділятися із складу твердих речовин. *Калій вилуговується з попелу.*

2. *тільки недок.* Пас. до **вилуго́вувати.**

ВИ́ЛУГУВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́лугувати.** *Вилугувані водою речовини.*

2. *у знач. прикм.* Такий, з якого вилугували або з якого вилугувалися певні речовини. *Фосфоритне борошно найкраще діє на кислих.. і вилугуваних чорноземах і осолоділих грунтах* (Колг. енц., II, 1956, 653).

ВИ́ЛУГУВАТИ *див.* **вилуго́вувати.**

ВИ́ЛУГУВАТИСЯ *див.* **вилуго́вуватися.**

ВИ́ЛУДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́лудити.** *Страви з грибів готують в емальованій, алюмінієвій або добре вилудженій посудині* (Укр. страви, 1957, 219).

ВИЛУ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вилу́джувати.**

ВИЛУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЛУДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.* Вкривати полудою. *Мідний посуд вилуджують.*

ВИЛУ́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вилу́джувати.**

ВИ́ЛУДИТИ *див.* **вилу́джувати.**

ВИ́ЛУЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́лужити.**

ВИ́ЛУЖИТИ *див.* **вилуго́вувати.**

ВИ́ЛУЖИТИСЯ *див.* **вилуго́вуватися.**

ВИ́ЛУЗАТИ *див.* **вилу́зувати.**

ВИ́ЛУЗАТИСЯ *див.* **вилу́зуватися.**

ВИ́ЛУЗНУТИСЯ, неться, *док.* Однокр. до **вилу́зуватися.** *Жолудь вилузнувся з мисочки Та й упав серед галявини* (Дор., Серед степу.., 1952, 105).

ВИЛУ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЛУЗАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Очищаючи від твердої шкаралупи, оболонки, виймати (насіння, горіхи і т. ін.).

2. Лузаючи, з'їдати все. *А це хто вилузав соняшник? Я собі поклала* (Сл. Гр.).

ВИЛУ́ЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ЛУЗАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* Випадати з твердої шкаралупи, оболонки.

◇ **Вилу́зуватися (ви́лузатися) із шку́ри (шкі́ри),** *рідко* — те саме, що **Вила́зити (ви́лізти) із шку́ри (шкі́ри)** (*див.* **вила́зити**).

ВИ́ЛУПАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *діал.* Виломати, відколоти. *Герман велів при собі вилупати першу брилу воску* (Фр.. VIII, 1952, 410).

ВИ́ЛУПИТИ *див.* **вилу́плювати.**

ВИ́ЛУПИТИСЯ *див.* **вилу́плюватися.**

ВИ́ЛУПЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́лупити** 1.

2. *прикм.*, *розм.* Дуже опуклий або широко розкритий (про очі). *Цей заводіяка гордовито зиркнув вилупленими сірими баньками на Галецьку* (Н.-Лев., IV, 1956, 290); *Троє німців повернули назад і, розпалені боєм, з вилупленими очима, кинулися просто на нього* (Панч, Іду, 1946, 59).

ВИ́ЛУПЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́лупитися.** *Підвищувати вологість повітря в інкубаторі треба лише на другу половину вилуплення, залежно від усушки яєць* (Птахівн., 1955, 129); *Зовнішні.. зябра, які є в пуголовка зразу після його вилуплення з яйця, заміняються внутрішніми* (Визначник земноводних.., 1955, 13).

ВИЛУ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вилу́плюватися.** *Оббризкувати гусячі яйця найкраще під час вилуплювання* [гусенят] (Соц. твар., 11, 1956, 42).

ВИЛУ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ЛУПИТИ**, плю, пиш; *мн.* ви́луплять; *док.*, *перех.* 1. *розм.* Видобувати, виймати, очищаючи від шкаралупи і т. ін. // Виламувати, відколювати від чого-небудь; робити що-небудь, виламуючи з чогось. *Череп'яний каганчик, що вилупила його Катря з розбитого кашника, .. ледве блимав у темному кутку своєю сизою горошиною на кінці гнота* (Мирний, IV, 1955, 286).

◇ **Хоч з колі́на ви́лупи** — де хочеш, візьми. *Не йме віри, вражий пан.— Давай, хоч з коліна вилупи, хоч з землі викопай, хоч украдь,— каже* (Н.-Лев., I, 1956, 59).

2. Сидячи на яйцях, виводити пташенят (про птахів). *Яка-небудь куріпочка за місяць вилуплювала зо три десятки пташенят* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 21); *Квочка, яку Улянка підсипала, давно вилупила курчат* (Донч., Вибр., 1948, 268).

3. *розм.* Широко розкривати, витріщати (очі). — *Та ти збожеволів! — волала стара вірменка, обурено вилуплюючи жовтуваті білки очей* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 420); *Яків сів, вилупив баньки на світло і слухав, що кажеться* (Мирний, I, 1954, 294); *Козак вилупив перелякані очі* (Панч, II, 1956, 165).

ВИЛУ́ПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́ЛУПИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Прокльовуючи шкаралупу, пробиваючи оболонку, виходити з яйця. *Одні* [пташенята] *вже вбираються в пух, а ті лише вилуплюються, пробиваються дзьобиками з шкаралупки до цього світу* (Гончар, Тронка, 1963, 31); *Був собі горобець.. Як вилупився з яйця, так з того часу нітрошки не порозумнів* (Л. Укр., III, 1952, 480); — *Сьогодні пурхає* [метелик] *над лугом,* *а завтра покладе на листочку яєчка, і з них вилупиться ненажерлива гусінь* (Донч., VI, 1957, 475); // *перен., зневажл.* Народжуватися. [В а р е н и к:] *Що за народ такий вилуплюється! Совісті, що називається,.. ані на макове зерно* (Кроп., II, 1958, 195).

2. *розм.* Широко розкриватися, витріщатися (про очі); //Дивитися на кого-, що-небудь широко розкритими очима.— *А чоловік є? — вилупилась на неї ще молода несолонська вдова Вітка* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 383).

ВИ́ЛУПОК, пка, *ч., зневажл.* 1. Про дитину. [Г а н н а:] *Ідемо оце у ярмарок, думка, щоб на ніч і додому, бо двоє вилупків дома зосталося* (Кроп., II, 1958, 34).

2. Про людину з негативними рисами.— *Ми вже довідались, хто це доказав йому.. Отой канцелярський вилупок — Яшка, то, мабуть, він* (Вас., IV, 1960, 33).

ВИЛУПЧА́, а́ти, *с., зневажл.* Те саме, що **ви́лупок** 1. *Почне плакати дитина, то він прибіжить, ущипне за ніс.. Мовчи, проклятуще вилупча!* (Мирний, I, 1954, 92).

ВИЛУЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вилуча́ти.**

ВИЛУЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*. **ВИ́ЛУЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех.* 1. Вибирати, видаляти що-небудь звідкись, із складу чогось і т. ін. *На ряді підприємств автомати-бракувальники виявляють і вилучають браковані деталі* (Наука.., 8, 1958, 19); *Просушене на гарячій печі прядиво ми мусили довго м'яти ногами, щоб вилучити, вим'яти ту кляту кострицю* (Минко, Моя Минківка, 1962, 57); // Забирати що-небудь у когось, конфіскувати.— *Директива прийшла, щоб хуторян усіх перетрусити, вогнестрільну й холодну зброю вилучити* (Гончар, Таврія.., 1957, 444); // Виводити з числа членів якоїсь організації, колективу і т. ін. [І з о г е н:] *Була в нас вчора буря на зібранні, єпіскоп вилучив Ардента з церкви* (Л. Укр., III, 1952, 297); *Кількох куркульських прихвоснів тут же вилучили з колективу* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 172); // Викидати, випускати проміння; сяяти. *А купці вже несли на руках і поклали перед самим престолом імператора ..прикрашені емалями й камінням, що вилучали проміння, меч, шолом, золотий щит* (Скл., Святослав, 1959, 150); *Образно. *Він був високий, стрункий, мав дивні крилаті брови і глибокі карі очі, трішки примружені від того тихого вогню, який вилучали* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 16).

2. Відокремлювати від стада (свійських тварин). — *Степане! біжи вівці вилучати!* (Коцюб., II, 1955, 16); *Ранком другого дня мешканці двох юрт вилучили своїх оленів і вирушили в дальшу путь* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 166).

ВИЛУЧА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВИ́ЛУЧИТИСЯ**, иться, *док.* 1. *діал.* Траплятися. *Чи вилучаються там у вас бенкети і танці?* (Вовчок, I, 1955, 378); // *безос. Одного разу, у дорозі, вилучилося мені заночувати на селі* (Вовчок, I, 1955, 345).

2. *тільки недок.* Пас. до **вилуча́ти.**

ВИ́ЛУЧЕНИЙ, а, е. Дієпр пас. мин. ч. до **ви́лучити.**— *Я спробував вилучити піридини.. З того, що ви звете відходом виробництва. І я їх вилучив!.. Процент вилучених піридинів такий високий, що можна говорити про цілковите вилучення їх з першої фракції* (Шовк., Інженери, 1956, 149).

ВИ́ЛУЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́лучити.** *Редактор текстової частини М. Рильський поставив своїм завданням поліпшити драматургію опери* [«Тарас Бульба»] *шляхом вилучення ряду статичних епізодів* (Мист., 3, 1955, 27).

ВИ́ЛУЧИТИ *див.* **вилуча́ти.**

ВИ́ЛУЧИТИСЯ *див.* **вилуча́тися.**

ВИ́ЛУЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́лущити** 1. *Йому* [коневі] *давали вилущені горіхові зерна, персики, виноград, і він усе охоче поїдав* (Гончар, I, 1954, 83); *Воляча сила вкладена в його руки: застукає когось на шкоді, свисне кулаком поміж щелепи, і вилущені зуби вилітають на землю* (Стельмах, Хліб.., 1959, 298).

ВИ́ЛУЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́лущити.**

ВИ́ЛУЩИТИ *див.* **вилу́щувати.**

ВИ́ЛУЩИТИСЯ *див.* **вилу́щуватися.**

ВИЛУ́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вилу́щувати.**

ВИЛУ́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЛУЩИТИ**, щу, щиш, *док., перех.* 1. Очищати, звільняти що-небудь від зовнішньої оболонки, шкаралупи і т. ін. *Старий Оноприй.. зривав колосок і вилущував зернятко, чи вже можна жати* (Фр., III, 1950, 206); *Сіла білочка снідати.., шишку гризе, насіння вилущує* (Коп., Як вони.., 1948, 95); *Це справа не така, як з горіхом: розкусив та й вилущив зернятко...* (Коцюб., I, 1955, 115); // Відокремлювати, відривати зерно від качана і т. ін. *За два тижні до сівби зерно вилущують з середньої частини качана* [кукурудзи], *сортують, піддають сонячному обігріванню* (Колг. Укр., 5, 1958, 18); * Образно. *Університетське життя вилущило його з тісної шкаралупи гімназиста* (Кобр., Вибр., 1954, 30).

◇ **Ви́лущити зу́би** — вибити зуби. *Тілиста рука Потаповича.. не з одного вилущила зуби* (Мирний, II, 1954, 105); *Зуби, моє квасолю, вилущу* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 15).

2. *перен., рідко.* Знищувати. *Всіх ведмедів і вепрів вилущимо, всіх вовків, лисиць витравимо* (Стор., I, 1957, 292); // *жарт.* З'їдати.— *Отже, вилущить псяюха всі вареники, і нам мало що зостанеться* (Н.-Лев., III, 1956, 354).

ВИЛУ́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ЛУЩИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Випадати з якоїсь оболонки, шкаралупи. *Тихо журиться достигле жито. І хоч воно панське, та серце мужицьке щемить, стискається, а рука ніжно лягає на сиві колоски, з яких аж вилущується зерно* (Стельмах, I, 1962, 562).

2. *тільки недок.* Пас. до **вилу́щувати** 1.

ВИ́ЛЮДНІЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́людніти.** *Та вже третього дня Мелашку, тепер уже значно вилюднілу дівчину, лишив старий Улас саму на господарстві* (Ле, Наливайко, 1957, 127).

ВИ́ЛЮДНІТИ *див.* **вилю́днювати.**

ВИЛЮ́ДНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ЛЮДНІТИ**, ію, ієш, *док., розм.* 1. Мужніти, розвиватися, дорослішати. *Кіра схожа на матір, а тепер це особливо помітно, коли дівчинка починає вилюднювати* (Коп., Вибр., 1953, 118); [К о в а л ь:] *Шкода хлопчини! Молоде, ще й у колодочки не вбилось, але ж...* [Н е д о б и т и й:] *У полі, на волі скоріш вилюдніє* (Кроп., V, 1959, 9); *Потім їм* [Олі й Олексію] *стало по вісімнадцять і по дев'ятнадцять.. За цей час Оля вилюдніла, як кажуть, стала красива, і хлопці з ближчих вулиць почали задивлятися на неї* (Сенч., Опов., 1959, 82); // Поправлятися, набувати кращого стану, вигляду. *Вилюдніла* [Одарка] *після хвороби, помітно огрядною стала* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 296).

2. *перен.* Навчатися правил поведінки, ставати вихованим. *Се дуже молодий хлопець (20 л.), не конче освічений і дуже погано вихований..,— що з нього хотіти? Врешті він, може, ще вилюдніє, як підросте* (Л. Укр., V, 1956, 141); *Між товариством став він скоро оджиивати, став виявляти здібності до вчення, осмілів, вилюднів, як кажуть* (Вас., I, 1959, 158).

3. Втрачати всіх або більшість людей, населення. *Вилюдніло воєводство. Від сіл та хуторів залишилися самі згарища* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 8).

ВИЛЯГА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.*, *с. г.* Здатність рослин до вилягання.

ВИЛЯГА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **виляга́ти** 3. *У зв'язку з виляганням посівів урожай довелося скошувати вручну* (Колг. Укр., 2, 1961, 22).

ВИЛЯГА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВИ́ЛЯГТИ**, яже; *мин. ч.* ви́ліг, лягла, ло; *док.* 1. Лягати, падати (про всіх або багатьох). *Збуджений, лежав* [Данько] *з Валериком поміж заробітчанами, що вилягли покотом* (Гончар, Таврія.., 1957, 68); *А дуб падав не сам. За одним замахом він скосив десятки дерев, що росли поблизу.. І вони вилягли поруч з дубом, покірні й нещасні* (Загреб., Європа 45, 1959, 49).

2. Гинути від голоду, на полі бою і т. ін. (про всіх або багатьох). *Виляже взимку без корму худоба...* (Манж., Тв., 1955, 42).

3. Пригинатися стеблом до землі під впливом своєї ваги, дощу, вітру і т. ін. *Не встояла* [пшениця] *проти дощів і вітрів, аж вилягла трохи* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 353).

ВИ́ЛЯГТИ *див.* **виляга́ти.**

ВИ́ЛЯКАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Злякавши, вигнати кого-небудь звідкись.— *Ти от лучче послухай, як колись твоя стара тітка та ведмедя вилякала* (Вовчок, VI, 1956, 335); — *То ото там, певно, сидить твоя заступниця* [морська цариця]. *Всю рибу з Чорного моря вилякала* (Збан., Мор. чайка, 1959, 27).

ВИЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виля́ти.**

ВИ́ЛЯПАТИ *див.* **виля́пувати.**

ВИЛЯ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЛЯПАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Ляскаючи, ляпаючи раз у раз, бити по чому-небудь. *Жорка-одесит ..по животу себе так виляпує, що аж виляски йдуть* (Збан., Мор. чайка, 1959, 142).

2. Ляпаючи, вкривати кого-, що-небудь бризками; обляпувати.

3. *перен.*, *фам.* Розголошувати, видавати таємницю, секрет. *І раптом, як грім серед ясного неба, оця проклята чутка, що її виляпав у машині п'яний Левко* (Кучер, Прощай.., 1957, 73).

ВИ́ЛЯСК, у, *ч.* 1. Гучний звук, утворюваний від плескання, ляскання, ударяння об що-небудь. *Десь розлігся такий виляск, що аж за озером одлунало...* (Вовчок, VI, 1956, 336); *Прискакує* [Килина] *до нього і пацає з виляском долонею по плечах* (Л. Укр., III, 1952, 236); — *А сини де? Де фронтовики? І вслід за цим виляски канчуків і приглушений стогін...* (Гончар, Таврія.., 1957, 563).

2. Пронизливий звук, у який переходить голосний крик, спів, сміх і т. ін. *З виляском, з тюканням застрибала довкола кривляки вдоволена дітвора* (Гончар, Таврія, 1952, 282); *Сміх був роблений, сухий, з якимись істеричними висками. Степан ладен був заткнути їй* [тещі] *горло, щоб ущухло оте лящання* (Загреб., Спека, 1961, 303).

3. *перев. мн.* Відзвук, луна. *А в панському саду соловейко чи плаче, чи сміється, аж виляски розлягаються* (Вас., I, 1959, 112); *Різнобійний гамір, жарти, сміх вдарились у паркани, висками обізвались за городами* (Стельмах, На.. землі, 1949, 363).

ВИЛЯ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виля́скувати.**

ВИЛЯ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.* 1. Плескаючи, ляскаючи, утворювати гучні звуки. *Грицько бачить, що за рудою і другі* [вівці] *повертають з шляху,— пустився підтюпцем,.. виляскуючи малахаєм* (Мирний, II, 1954, 55); *Виляскуючи босими ногами, підбігла* [Мотя] *до Ганни* (Коз., Сальвія, 1956, 25).

2. Голосно співати (про птахів). [Христя:] *Соловейко десь далеко-далеко так і виляскує, так і виляскує, аж луна йде!* (Кроп., I, 1958, 450).

3. *рідко.* Віддаватися луною.

ВИ́ЛЯСНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **виля́скувати.** *Зрідка на озері виплигне з глибини рибина, вилясне хвостом по воді і зникне* (Десняк, Десну.., 1949, 454).

ВИЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.* 1. Махати, рухати чимсь з боку на бік. *Шарко виляв хвостом у реп'яхах* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 83).

2. Рухатися, роблячи різкі повороти. *Троянці схаменулись, Та всі до Турна і сунулись; Пан Турн тут на слизьку попав! Виляв, хитрив і увивався, І тілько к Тибру що добрався, То в воду стриб,— пустився вплав* (Котл., I, 1952, 241)

3. *перен.* Ухилятися від чого-небудь за допомогою хитрощів, викрутів. *Ой вийду я за ворота, Гуляю, гуляю, Кличе мати вечеряти, Виляю, виляю* (Чуб., V, 1874, 422); *Виляти молотникові не можна: молотник не косар,— той сяде нагострити косу та й одпочине* (Барв., Опов.., 1902, 305).

◇ **Виля́ти хвосто́м**—хитрувати, лукавити, говорити не те, що є на думці. *Лукавий чоловік словами нас голубить,.. А ближче придивись ти — І видно, що виля хвостом* (Гл., Вибр., 1951, 126).

ВИЛЬНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Однокр. до **виля́ти** 1, 2. *Паллант, мов од хорта лисиця, Вильнув і обіруч мечем Опоясав по поясниці* (Котл., I, 1952, 258); *Машина вильнула вбік, переганяючи важку тритонку* (Ряб., Золототисячник, 1948, 233).

ВИЛЬО́ТИ, ів, *мн.* Відкидні рукава старовинного одягу. *Виголивсь запорожець, одяг червоний жупан з вильотами* (Стор., I, 1957, 146); *На йому жупан шовковий, Пояс в золоті повис, Кармазинові вильоти, В дорогій оправі спис* (Щог., Поезії, 1958, 252).

ВИЛЬЦЕ́, ВІЛЬЦЕ́, я́, *с.*, *етн.* Те саме, що **гільце́.** *Кожній хочеться, щоб їй дружки.. весільних пісень проспівали... щоб їй вильце звили* (Григ., Вибр., 1959, 106); *Ішли* [дівчата].. *веселі, уквітчані, несучи поперед себе вільце* (Міщ., Сіверяни, 1961, 25).

ВИМАГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вимага́ти** 1, 2. *Шантажем зветься вимагання грошей під загрозою викриття яких-небудь фактів або вигаданих «історій»..* (Ленін, 25, 1951, 230); *Він гнав конем щосили, але бідна худобина,.. засапана і спінена, очевидно, останніх сил добувала, щоб хоч в десятій частині вдоволити вимагання їздця* (Фр., II, 1950, 162).

ВИМАГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, *рідко* **ВИ́МОГТИ**, ожу, ожеш; *мин. ч.* ви́міг, могла, ло; *док.*, *перех.* 1. Настирливо просити що-небудь у когось. *Аби трохи в матері забряжчало в калиточці, зараз і почне* [дочка] *вимагати* (Вовчок, I, 1955, 17); *З тяжкою бідою я вимогла, що мене до нього допустили* (Фр., III, 1950, 111); *Уже передзвонили й до служби, а піп усе просить бабусю, щоб як-небудь налаяла свого злодія, поки таки виміг, що сказала: — Та цур йому, пек!* (Україна.., I, 1960, 147).

2. Ставити перед ким-небудь якусь вимогу; пропонувати в категоричній формі зробити щось. *Він* [Іван] *не герой... і хто має право вимагати від нього геройства?* (Коцюб., II, 1955, 221); *Всі затремтіли і сповнились гніву. Усі вимагають Кари злочинному* (Зеров., Вибр., 1966, 305); [Вартовий:] *Понад сто козаків з куреня отамана Лубенка, озброєні, вимагають звільнити сотника Горобця* (Корн., I, 1955, 235);— *Бач, мене просять.. Раніше викликали, вимагали з'явитись, а тепер просять* (Гончар, Тронка, 1963, 174).

3. Зобов'язувати до чого-небудь, змушувати робити саме так. *Перед тим, як сісти снідати, він чемно відрекомендувався, як цього вимагали місцеві звичаї* (Смолич, I, 1958, 47); *Шкода й віддати такого скакуна, але що ж*

робити, коли того вимагають обставини... (Донч., I, 1956, 140); // Потребувати чого-небудь. *Драглисте багно огидно чвакало під ногами, і кожен крок вимагав затрати страшних фізичних зусиль* (Тют., Вир, 1964, 321); — *Всяке нове діло вимагає досвіду,— говорив Майборода* (Кучер, Чорноморці, 1956, 423).

ВИМАГА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **вимага́ти;** // *безос. Це був старий закордонний трактор, од якого вимагалося неможливого* (Ю Янов., I, 1958, 444)

ВИ́МАГЛЮВАТИ, юю, юєш, *док., діал.* Викачати (білизну). *Ой виперу, вимаглюю Козацьку сорочку* (Чуб., V, 1874, 106).

ВИ́МАЗАНИЙ, а, е. Дієпр пас. мин. ч. до **ви́мазати 1, 3.** *Він пильно оглянув заново вимазані вапном стіни* (Кучер, Чорноморці, 1956, 144); *Після навчання Марко залишався в школі, ходив вимазаний фарбами, чорнилом* (Коп., Десятикласники, 1938, 206); * У порівн. *Не такі дочки у Василя Семеновича: якісь циганки повдавалися! ..з циганським кучерявим волоссям, а чорні ж то чорні, як у сажу вимазані!* (Мирний, II, 1954, 107).

ВИ́МАЗАТИ *див.* **вима́зувати.**

ВИ́МАЗАТИСЯ *див.* **вима́зуватися.**

ВИМА́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́МАЗАТИ,** ажу, ажеш, *док., перех.* 1. Мажучи, вкривати що-небудь шаром напіврідкої або рідкої речовини, мазі і т. ін. *Зоя з Сандою вимазували хату, прали, білили* (Коб., III, 1956, 488); *Призьбу* [мати] *вимазувала жовтою глиною* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 21); *Вона* [лисичка] *взяла, вимазала голову в тісто — та в поле* (Укр.. казки, 1951, 32); [Бабуся:] *Поспішайте, посуд мийте, Гарно вимажіть долівку* (Олесь, Вибр., 1958, 485).

2. Мажучи чим-небудь, вибирати залишки якоїсь напіврідкої або рідкої речовини, мазі і т. ін. *Потім останнім* [вареником], *що залишився, вимазав у мисочці і з'їв* (Головко, I, 1957, 137); // Мажучи, витрачати таку речовину.

3. *розм.* Забруднювати кого-, що-небудь чимсь. *Всі руки й навіть лице вимазував* [Валентин Модестович] *чорнилом* (Шовк., Інженери, 1956, 310); *Штани на колінах він вимазав у фарбу* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 166); // *рідко.* Викреслювати що-небудь з написаного. *А ви її* [дитину] *зо спису* [списку] *вимажіть* (Фр., IX, 1952, 175); *І знов поставив я червоним олівцем хрестик в календарі, вимазавши минулий день* (Коцюб., III, 1956, 149).

ВИМА́ЗУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВИ́МАЗАТИСЯ,** ажеться, *док.* 1. Мазати себе чим-небудь. *Характер оцих птахів дід знав — качка, мовляв, уже здалеку чує запах людини. Тож він цілий вимазувався багном, забродив на зорі в очеретяні заводі і, сховавшись по шию, накривав голову плетінкою в рясці* (Козл., Ю. Крук, 1957, 431).

2. *розм.* Забруднюватися чим-небудь. *Побіг* [Карпо] *за Іваном собі на берег, стрибнув на пісок, перекинувся раз, удруге, втретє, вимазався, як чорт* (Мирний, I, 1954, 249).

3. *тільки недок.* Пас. до **вима́зувати.**

ВИ́МАЙСТРУВАТИ, ую, уєш, *док., діал.* Майстерно виготовити яку-небудь річ.— *Невже це ваш син вимайстрував? Ну й руки ж у хлопця* (Стельмах, II, 1962, 405).

ВИ́МАЛЮВАНИЙ *див.* **ви́мальований.**

ВИ́МАЛЮВАТИ *див.* **вимальо́вувати.**

ВИ́МАЛЮВАТИСЯ *див.* **вимальо́вуватися.**

ВИ́МАЛЬОВАНИЙ, ВИ́МАЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́малювати.** *Підводиться* [Орест] *східцями до вітальні, вимальованої стилізованими статичними візерунками* (Досв., Вибр., 1959, 376); *Стінгазета. Любовно, фарбою вималювана назва «Колгоспне око»* (Головко, I, 1957, 323); // **ви́мальовано, ви́малювано,** *безос. присудк. сл.— А щоб ти, графе, знав, як там* [у газеті] *тебе й твого Альфонса вималювано!* (Фр., VI, 1951, 232).

ВИМАЛЬО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вимальо́вувати.** *Безхмарним щастям, дзвінкою радістю сповнена побутова сцена вимальовування півників на комині* (Минуле укр. театру, 1953, 108); *Розповідала вона з таким пожвавленням, з таким цікавим вимальовуванням деталей, що Слава нарешті сказала: — Ото я дурна! Чого я не пішла з вами* (Вільде, Сестри.., 1958, 477).

ВИМАЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́МАЛЮВАТИ,** юю, юєш, *док., перех.* 1. Ретельно, з усіма подробицями малювати, старанно розмальовувати кого-, що-небудь. *Тарас під самісінькою банею вимальовував якийсь візерунок* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 99); // Ретельно окреслюючи, фарбувати що-небудь. *Ельза підходить до туалетного столика і починає акуратно вимальовувати губи* (Собко, П'єси, 1958, 136).

2. *перен.* Розповідати, писати про кого-, що-небудь, уявляти когось, щось дуже виразно, з подробицями. *А коли б же чули ви, як Маруся вимальовує вас, і вашу одежину, і похід, і погляд!* (Вовчок, I, 1955, 381); *Шепоче знов трава ласкава мені про молодість свою, і вимальовує уява дзвінки конвалій у гаю* (Сос., Щастя.., 1962, 196).

ВИМАЛЬО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВИ́МАЛЮВАТИСЯ,** юється, *док.* 1. Бути або ставати видним, помітним, виразно окресленим. *Біліли подушки на полу, вимальовувалися контури печі* (Вас., I, 1959, 287); *Зійшов місяць... Виразніше вималювались на фоні неба дерева та будівлі* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 63); // *перен.* Чітко, виразно поставати в уяві. *Коли він заплющував очі, перед ним вимальовувалось минуле з такою ясністю, що Данило аж крутив головою* (Панч, Синів.., 1959, 13); *За одну якусь хвилину мати вималювалася в його уяві з королевим цвітом біля хати, коли поправляла на тичках, щоб вився вище* (Турч., Зорі.., 1950, 33).

2. *тільки недок.* Пас. до **вимальо́вувати.** *Один мій знайомий, маючи думку видати книжку про «дівочу долю», як вона вимальовується у різних наших письмовців, дав мені продивитись свою працю* (Мирний, V, 1955, 377).

ВИ́МАНДРУВАТИ, ую, уєш, *док., рідко.* Піти, відправитися звідки-небудь, кудись. *Вже багато минуло років, як я вимандрував із його* [містечка] (Вас., IV, 1960, 8).

ВИ́МАНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́манити.** *Виманений окрайцем, з печі на лежанку спустився, нарешті, сам Василько* (Гончар, Таврія.., 1957, 430).

ВИ́МАНИТИ *див.* **вима́нювати.**

ВИ́МАНІЖИТИ, жу, жиш, *док., розм.* 1. Сильно побити; відлупцювати. *Той* [мірошник] *як візьме набивачку, давай її сповідати, виманіжив добре та й пустив* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 488)

2. Змучити працею, виснажити. *Виманіжив коней, аж мокрі* (Сл. Гр.).

ВИ́МАНТАЧИТИ, чу, чиш, *док., перех.* 1. Вигострити мантачкою. *Їй дали косу, яку спеціально одклепав і вимантачив дід Сербиченко* (Ю. Янов., II, 1958, 261).

2. *перен., розм.* Видурити що-небудь у когось. *А поки що,— держіть свої грошенята при собі, ..щоб не знайшовся який пройдисвіт, що, прикриваючись добрим ділом, не вимантачив їх у Вас* (Мирний, V, 1955, 392); *Всієї землі не повернуть.., а десятинок з десять можна буде вимантачити* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 225).

ВИМА́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вима́нювати.**

ВИМА́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВИ́МАНИТИ,** ню, ниш, *док., перех.* 1. Здобувати, одержувати що-небудь за допомогою хитрощів. *Крайнюк забавляє онука,* *виманює в нього картуза й кортика і кладе їх на місце* (Кучер, Голод, 1961, 40); *Виманив* [Данило] *у старої трохи грошей і одного ранку зник, наче крізь землю провалився* (Григ., Вибр., 1959, 252).

2. Викликати звідкись, заохочувати вийти, підманюючи або приваблюючи чимсь.— *Знаєш,— сказав нарешті,— він* [ворожий снайпер] *сидить не в хмизі.. Треба виманювати* (Ю. Янов., I, 1958, 335); *Такий убогий, що й кошеняти з запічку нічим виманити!* (Укр.. присл.., 1955, 46); *Лагідна вечірня пора і давноочікуваний сніг виманили на вулицю трохи не всіх мешканців міста* (Вільде, Опов., 1954, 51).

ВИМА́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **вима́нювати.**

ВИ́МАРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́марити.** [Орест:] *Недарма люди завжди старались заселить порожні ліси і води німфами, русалками, взагалі чимсь живим, хоч би й фантастичним, вимареним* (Л. Укр., II, 1951, 52).

ВИ́МАРИТИ *див.* **вима́рювати.**

ВИМА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́МАРИТИ,** рю, риш, *док.*, *перех.* Створювати в уяві, думці, мріях. *Вовтузиться* [Устина], *розкривається, тоненькі рученята за голову закидає, водить розплющеними очима по хатній прозорій темряві і щось вимарює собі* (Вас., I, 1959, 197).

ВИ́МАСТИТИ *див.* **вима́щувати.**

ВИ́МАСТИТИСЯ *див.* **вима́щуватися.**

ВИ́МАХ, у, *ч.* Дія за знач. **ви́махнути.** *З моря наближалася шаланда, видко було дружні вимахи весел* (Ю. Янов., II, 1958, 173).

ВИ́МАХАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Вирости великим. *Жито вимахало.*

ВИ́МАХНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **вима́хувати.** *Далі вони знов вимахнули нагайками і помчали геть* (Л. Укр., III, 1952, 612); *Кулик, який все ще стояв на ганку перед людьми, збадьорено вимахнув гирлигою* (Гончар, Таврія.., 1957, 308).

ВИМА́ХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вима́хувати.** *Левко, зарожевілий від вимахування вилами, винувато кліпнув очима* (Панч, II, 1956, 14).

ВИМА́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Раз у раз махати чим-небудь. *Передні* [гості] *ще таки вимахували руками* (Мирний, III, 1954, 84); *Перед ним стояв собака. Вимахуючи звислим хвостом, він дивився на Альошу своїм вогким, зворушеним поглядом* (Мик., II, 1957, 202); *Вона* [чайка] *летіла легко, енергійно вимахувала крилами і швидко наздогнала табун* (Збан., Мор. чайка, 1959, 210).

ВИ́МАЦАТИ *див.* **вима́цувати.**

ВИМА́ЦУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́МАЦАТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Мацаючи, обстежувати або шукати що-небудь. *Його* [сліпого] *всаджують на ослоні і підносять чарку. Він, простягнувши руку, тривожно вимацує простір, очевидно, боячись наткнутися на неї випадково та пролити* (Тют., Вир, 1960, 208); * Образно. *Коли один з прожекторів сягнув аж сюди, блукаючи, вимацуючи живу людину на Сивашах, купи бійців при його моторошному світлі могли здатися острівками комишу* (Гончар, II, 1959, 418).

2. Мацати з усіх боків, скрізь. * Образно. *Несміло почала вчорашня студентка свою агрономічну практику,.. обходила, вивчала, вимацала руками й очима безліч разів усі поля* [колгоспу] (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 346).

ВИ́МАЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́мастити.** *Наді мною висіли старі хомути і шлеї, вимащені для схоронності пахучим дьогтем-катраном* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 6); *Сивий татарин, з обличчям, вимащеним олією, мов циганське дитя на морозі, блиснув хижими зубами* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 174); *Є ганок біля білою глиною вимащеного будиночка старшого мисливця* (Ю. Янов., IV, 1959, 46).

ВИМА́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́МАСТИТИ,** ащу, астиш, *док.*, *перех.* 1. Покривати, змазувати що-небудь повністю мастилом або якимсь жиром. *Вимащувала* [Марійка] *собі й синам голови й чесала їх гладко й гарно* (Коб., II, 1956, 33); *Кіхана ж про всякий випадок вимастив і свого карабіна* (Ю. Янов., I, 1958, 187).

2. Те саме, що **вима́зувати** 1. *Мати причепурила хату, вимастила долівку, посипала її травою,— запашно в хаті та зелено* (Вишня, II, 1956, 347).

ВИМА́ЩУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́МАСТИТИСЯ,** ащуся, астишся, *док.* 1. Вимащувати себе чим-небудь. *Підмовив* [Робінзон] *одного третьокласника, щоб у П'ятницю перевернувся. Примусив того смолою вимаститись* (Збан., Мор. чайка, 1959, 34).

2. *тільки недок.* Пас. до **вима́щувати.**

ВИМЕЖО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́МЕЖУВАТИ,** ую, уєш, *док.*, *перех.*, *спец.* Проводячи межу, межі, виділяти частину земельної ділянки.

ВИМЕЖО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вимежо́вувати.**

ВИ́МЕЖУВАТИ *див.* **вимежо́вувати.**

ВИ́МЕЖУВАТИСЯ *див.* **вимежо́вуватися.**

ВИМЕ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виме́лювати.**

ВИМЕ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́МОЛОТИ,** мелю, мелеш, *док.*, *перех.* Перемелюючи зерно, одержувати певну кількість борошна.

ВИМЕ́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́МОЛОТИСЯ,** мелеться, *док.* 1. Молотися, даючи певну кількість борошна.

2. *тільки недок.* Пас. до **виме́лювати.**

ВИ́МЕРЕЖАНИЙ *див.* **ви́мережений.**

ВИ́МЕРЕЖАТИ *див.* **вимере́жувати.**

ВИ́МЕРЕЖАТИСЯ *див.* **вимере́жуватися.**

ВИ́МЕРЕЖЕНИЙ, ВИ́МЕРЕЖАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́мережити** і **ви́мережати.** [Іван:] *Оце так гостинець! Та як же гарно вимережена* [сорочка]! *За такий подарунок годиться й поцілувати* (Кроп., I, 1958, 108); *Кардаш бачив степ, вимережаний зеленими смугами* (Жур., Звич. турботи, 1960, 10).

ВИ́МЕРЕЖИТИ *див.* **вимере́жувати.**

ВИ́МЕРЕЖИТИСЯ *див.* **вимере́жуватися.**

ВИМЕРЕ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́МЕРЕЖИТИ,** жу, жиш *і* **ВИ́МЕРЕЖАТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Вишивати мережкою. *Мені треба сорочку вимережити* (Барв., Опов.., 1902, 216); — *Яка ж я, мамо, буду добра жінка, коли сорочки своєму чоловікові не вишию? Я б йому, які найкращі зразки є, всі б, здається, вимережила...* (Мирний, II, 1954, 251).

2. *перен.* Покривати негустими візерунками (переважно смугами), дрібними слідами і т. ін. *Великі шиби уквітчалися.. дивовижними візерунками, що вишив та вимережав славний морозенко* (Вас., I, 1959, 79); *Тисячі слідів куріпок, теттеруків, зайців вимережили сніг по долині* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 211).

ВИМЕРЕ́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́МЕРЕЖИТИСЯ,** житься *і* **ВИ́МЕРЕЖАТИСЯ,** жається, *док.* 1. Набувати вигляду негустого візерунка, мережки. *В глибині неба, руйнуючи легкість ночі, неясним маревом вимережувалось павутиння не то хмарин, не то передсвітанку* (Стельмах, Хліб.., 1959, 78).

2. *тільки недок.* Пас. до **вимере́жувати.**

ВИМЕРЗА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **вимерза́ти.** —*Я б навчив його, як зберігати вологість у ріллі, як взагалі зберігати озимину від вимерзання* (Крот., Сини.., 1948, 50).

ВИМЕРЗА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВИ́МЕРЗНУТИ** *і* **ВИ́МЕРЗТИ,** зне; *мин. ч.* **ви́мерз**, ла, ло; *док.* 1. Гинути від морозів (про рослини). *Після обіду взявся мороз, і надвечір повалив густий сніг. Лежить, не тане, і зелень від нього не вимерзає* (Кучер, Чорноморці, 1956, 338); *В люті морози в них* [яблуньок] *може вимерзнути коріння* (Донч., V, 1957, 204);— *Торік вимерзла пшеничка, а цього літа центнерів двадцять дала* (Жур., Вечір.., 1958, 315).

2. Під дією морозу висихати. *Не помітила, коли й додому повернулась, розвісила на вірьовці білизну, нехай вимерзає* (Шиян, Баланда, 1957, 19); *Бодай же ти, бистра річечко, Сюю зиму вимерзла* (Чуб., V, 1874, 370).

ВИ́МЕРЗЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́мерзти.** *Мічурін з презирливою усмішкою показав дружині й Буранкіну вимерзлі сіянці відбірних південних порід* (Довж., I, 1958, 432).

ВИ́МЕРЗНУТИ *див.* **вимерза́ти.**

ВИ́МЕРЗТИ *див.* **вимерза́ти.**

ВИ́МЕРЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́мерти.** *—Він негр?— Ні. З дуже рідкого, майже вимерлого племені нільських хамітів* (Смолич, I, 1958, 65); *Кров била в джерелах, І ніч розносила по вимерлих містах Погрозливе виття голодної вовчиці* (Зеров, Вибр., 1966, 213).

ВИ́МЕРТИ *див.* **вимира́ти.**

ВИ́МЕСТИ *див.* **виміта́ти.**

ВИ́МЕСТИСЯ *див.* **виміта́тися.**

ВИ́МЕСТИТИ *див.* **виміща́ти.**

ВИ́МЕТЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́мести.** *Хата хоч старенька, та чепурна, біла,— видно, біля неї ходили хазяйські руки; двір виметений, чистий* (Мирний, II, 1954, 35); — *Я сам читав його записку, зім'яту й виметену тобою в сінешній куток* (Ле, Міжгір'я, 1953, 482); // **ви́метено,** *безос. присудк. сл. Комбайнери ладні тут оце пройшли,.. викосили нивку, Подивись, як чисто.., Начебто долівку виметено в хаті* (Ус.. Листя.., 1956, 21).

ВИ́МЕТИКУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Вигадати, придумати що-небудь. *Иметикує оттаку казку та й продає по чотири гривні* (Сл. Гр.).

ВИ́МЕТНУТИСЯ, нуся, нешся, *док.* Швидко вийти, вибігти. *Він, мов той хлопчик, виметнувся з хати* (Чаб., Тече вода.., 1961, 144); // Стрімко піднятися догори. *Виметнулись перші язички полум'я, і вже на нього звідусіль навалились тремтячі від холоду бійці, хапаючи тепло* (Гончар, II, 1959, 421).

ВИМИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вимива́ти.** *Внаслідок зрідження рослинного покриву, вимивання перегною та інших речовин погіршуються фізичні властивості грунтів* (Наука.., 8, 1959, 28).

ВИМИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́МИТИ,** ию, иєш, *док.*, *перех.* 1. Миючи, робити кого-, що-небудь чистим. *Насипала* [Аниця] *в миску студеного борщу, поставила на стіл, а сама стала горнець вимивати* (Март., Тв., 1954, 36); *Охрім вимиває в мисці пшоно і висипає в казанок* (Тют., Вир, 1964, 15); *Вимили, вичесали її, обули, одягли в нову одежинку* (Мирний, II, 1954, 133); *Підлогу вимила — все в світлиці заблищало* (Скл., Святослав, 1959, 110).

2. Розмиваючи землю, грунт, утворювати заглибину, яр і т. ін. *За багато років вода вимила глибокий вир* (Чорн., Пісні.., 1958, 79); // Розмиваючи грунт, виносити з нього або відкривати щось. *Приватник граф продав державі каміння, яке протягом тисячоліть вимивали дощові води з землі* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 36); *Тільки-но колгоспники внесуть у грунт добрива, як зливові води зразу ж їх вимивають* (Рад. Укр., 2.III 1962, 3).

ВИМИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́МИТИСЯ,** июся, иєшся, *док.* 1. Миючись, змивати бруд, робитися чистим. *Мар'я.. вимивалася в милі, розчісувала свої кучеряві коси* (Мирний, III, 1954, 148); *Вимився* [Каргат] *до пояса, цупким рушником міцно розтер собі тіло* (Шовк., Інженери, 1948, 5).

2. *тільки недок.* Пас. до **вимива́ти.** *При мілкому загортанні верхній шар грунту висихає, здувається вітром або вимивається дощем, від чого сходи бувають зріджені* (Зерн. боб. культ., 1956, 35).

ВИМИ́ВИНА, и, *ж.* Заглибина в землі, утворена текучою водою.

ВИМИКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вимика́ти.** *На* [пральній] *машині встановлено реле часу з автоматичним вимиканням* (Рад. Укр., 21.VII 1961, 3).

ВИ́МИКАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *діал.* Вирвати. *—Горох також ще відновиться. Раз якось уже й зацвів був, та як ударив град, то стовк його дочиста. Люди вимикали, а я лишив* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 44).

ВИМИКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́МКНУТИ,** ну, неш, *док.*, *перех.* Припиняти дію чого-небудь, перериваючи зв'язок із загальною системою.— *І я взявся усунути обрив* [проводів], *не вимикаючи струму* (Гончар, I, 1954, 257); *Потім я вимикаю.. телефон, світло над головою і віддаюся думкам* (Ю. Янов., II, 1958, 15); *Водограй мовчав, бо двірник завжди вимикав у ньому на ніч воду* (Кучер, Голод, 1961, 453); // Припиняти дію якого-небудь приладу, механізму. *Дорога в ущелині круто спадала вниз, шофер вів по ній машину, вимкнувши мотор* (Кучер, Чорноморці, 1956, 437).

ВИМИКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВИ́МКНУТИСЯ,** неться, *док.* 1. *рідко.* Швидко виїжджати, виходити, вибігати звідки-небудь. *Вечорами дехто запрягав коні і порожнем вимикався на ніч з села* (Коцюб., II, 1955, 78); *Безгучно і прудко, ще більше по-ящуриному вимкнулася* [перекупка] *з кімнати у двір* (Л. Укр., III, 1952, 714); // Вириватися, вибиратися звідки-небудь. *Раптом одна коняка застрягла в багні по самі коліна. Бідолашна намагалася вимкнутися із трясовини* (Досв., Вибр., 1959, 63).

2. Перестати діяти внаслідок роз'єднання із загальною системою або внаслідок припинення подачі енергії. *Електрична лампочка вимкнулася.*

3. *тільки недок.* Пас. до **вимика́ти.** *В жодній квартирі не вимикалося радіо* (Ів., Життя.., 1945, 42).

ВИМИКА́Ч, а́, *ч.*, *ел.* Прилад для вмикання і вимикання електричного струму.— *Марія Іванівна натиснула вимикача лампи — і зразу весь кабінет зник у півсутіні* (Собко, Справа.., 1959, 84); *Хтось клацнув вимикачем. Кімнату залило ясне електричне світло* (Собко, Серце, 1952, 115).

ВИМИНА́ТИ^1, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́М'ЯТИ,** мну, мнеш, *док.*, *перех.* 1. Розминаючи, видобувати, витискувати або вилучати що-небудь. *Висмикує* [Оврам] *колоски.., виминає на долоні, роздивляється* (Мирний, II, 1954, 163); *Корінням, травами і дикими ягодами живилися* [втікачі].. *Виминали зерно з колосків* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 257); *Просушене на гарячій печі прядиво ми мусили довго м'яти ногами, щоб вилучити, вим'яти ту кляту кострицю* (Минко, Моя Минківка, 1962, 57).

2. Розминаючи що-небудь, робити м'яким. *Тут же, на траві, виминали їх* [шкури] *руками* (Скл., Святослав, 1959, 311).

ВИМИНА́ТИ^2, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́МИНУТИ,** ну, неш, *док.*, *перех.* Обминати, уникати. *Шмигнув я лозами та в луги. Де були при сіні люди, там я їх виминав, ховаючись поза копиці* (Фр., II, 1950, 25); *Мої розмови* *набридли Бейбі, і вона цілий місяць виминала їх* (Ірчан, II, 1958, 146).

ВИМИНА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **вимина́ти**^{1}.

ВИ́МИНУТИ *див.* **вимина́ти**^{2}.

ВИМИРА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **вимира́ти.** *Ще Дарвін писав, що вимирання організмів і безжалісне винищення одних організмів іншими є доказом того, що не все в природі доцільне* (Наука.., 2, 1958, 58); *Народ осетинський, як і інші народи царської Росії, не міг тоді вільно зростати, в добробуті жити й розвиватись. Навпаки, в результаті подвійного гніту він недалекий уже був від вимирання* (Тич., III, 1957, 408).

ВИМИРА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВИ́МЕРТИ**, мре; *мин. ч.* ви́мер, ла, ло; *док.* 1. Зменшуючись чисельно, зникати, гинути (про племена, народності, народи). *Він* [царський уряд] *заселяв казахські степи переселенцями, і коли б казахи вимирали, це було б для царату навіть краще* (Донч., I, 1956, 113); // Гинути до останнього в якомусь місці, місцевості або в родині, в роді внаслідок епідемії, голоду і т. ін. *Колись і в Шавниці були русини, та всі вимерли в якусь велику холеру* (Н.-Лев., II, 1956, 392); *Кого любив — нема, лягли; Тюрма чи світ — одно були; Ніде нікого — вимер рід, Ні друга в горі — зник і слід* (Граб., I, 1959, 408); * У порівн. *Ніде не було ні душі, все наче вимерло* (Ю. Янов., I, 1958, 473); // Частково або повністю зникати (про окремі види, групи тварин і рослин).

2. Залишатися без жителів внаслідок їх смерті. *Страшна, нечувана досі пошесть навістила наш край.. Цілі села пустіли — вимирали* (Фр., VIII, 1952, 332); * У порівн. *І тиша така в місті, наче воно вимерло* (Головко, II, 1957, 612).

ВИМИРА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **вимира́ти.**— *Я — син вимираючого ескімоського народу! — Джон Асуар! — піднесеним голосом озвався містер Джонсон.— Тут суд, а не конгрес!* (Ірчан, II, 1958, 98); *З групи вимираючих деревних порід насамперед треба назвати релікт (залишок) третинного періоду — тис ягідний* (Наука.., 4, 1961, 36).

ВИ́МИСЕЛ, слу, *ч.* 1. Те, що вигадане, чого немає в дійсності. [Форкіада:] *Ще славлять, ніби двійником являлась ти,— Тебе і в Трої, і в Єгипті бачили.* [Єлена:] *Облиш химерні вигадки та вимисли* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 350).

2. *літ.* Те, що створене уявою, фантазією письменника, один із засобів творення художніх образів і картин життя. *Художній вимисел — це не вигадування того, чого нема в житті, а зображення реального в його можливому розвитку* (Мист., 2, 1956, 18).

ВИМИСЛИ́ВИЙ, а, е, *рідко.* Примхливий, вередливий.— *Сину мій сину,— каже* [Орлиха],— *не бери тії багачки: буде вона дуже гордувати; се батькова дочка, вимислива й пишна,— одцурайсь її!* (Вовчок, I, 1955, 80).

ВИ́МИСЛИТИ *див.* **вимишля́ти.**

ВИМИ́СЛЮВАТИ *див.* **вимишля́ти.**

ВИ́МИТИ *див.* **вимива́ти.**

ВИ́МИТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́мити.** *Кругом світлиці стояли прості, непомальовані, з високими спинками стільці, білі, чисто вимиті* (Н.-Лев., III, 1956, 15); *Зеленіло свіже, вимите дощем село* (Стельмах, Хліб.., 1959, 108); *Берег вимитий. Лоза. Розлилась ріка на славу* (Шер., Дорога.., 1957, 82); * У порівн. *Дощ ущух. Небо стало чисте, мов вимите* (Кол., Терен.., 1959, 31).

ВИ́МИТИСЯ *див.* **вимива́тися.**

ВИМИШЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ВИМИ́СЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́МИСЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* 1. Обдумуючи, знаходити рішення для виконання чого-небудь; надумувати щось. *Донечко моя, Вибирай же сама; Вибирай собі, вимишляй собі, Ще ж ти молода* (Чуб., V, 1874, 544); *І що вже бідний Мирон не намучився, щоб вимислити, а потім сказати щось розумного,— ні, не можна та й годі* (Фр., I, 1955, 235); // Придумувати, створювати. *Прокопович вважав, що поезія повинна наслідувати або вимислювати людські дії* (Іст. укр. літ., I, 1954, 100); *Довго, дуже ще довго треба було працювати, щоб вимислити годинник, вигідніший та дешевший* (Коцюб., III, 1956, 8).

2. Вигадувати що-небудь нереальне.—*І ти тхором мене зовеш! І небилиці вимишляєш* (Котл., I, 1952, 277); — *Вимислила гайдамаків! Які там у господа гайдамаки* (Вовчок, VI, 1956, 337).

ВИМИШЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* Пас. до **вимишля́ти.**

ВИ́МІЗЕРНІТИ, ію, ієш. Док. до **мізерні́ти.**— *Вона, виходить, злякалась не моєї великої любові, а мого маленького чину... Коли ж ти, людино, вимізерніти встигла?* (Стельмах, Правда.., 1961, 64).

ВИ́МІЛИТИ *див.* **вимі́лювати.**

ВИМІ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́МІЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Піднімати ближче до поверхні (леміш плуга, бур і т. ін.). *Дівчина переступала великі брили, примічала, де тракторист проминув огріх, вимілив, щоб на машину було легше, щоб зберегти час і більше виробить* (Горд., Дівчина.., 1954, 110).

ВИМІ́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **вимі́лювати.** *Бур заглиблюється під дією власної ваги, а вимілюється за допомогою гідропідіймача* (Колг. Укр., 4, 1957, 35).

ВИ́МІН, у, *ч.*, **ВИМІ́НА**, и, *ж.* Дія за знач. **ви́міняти** і **вимі́нювати.** *Сашко приставав тільки на вимін: за турмана «Малятко» — горличку «Бистру»* (Смолич, Світанок.., 1956, 13); *Рівночасно проводив Добриня з Путятою виміну кун, соболів, білок та всяке майно княжої скарбниці на срібло* (Оп., Іду.., 1958, 263).

ВИМІ́НА *див.* **ви́мін.**

ВИМІ́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вимі́нювати.**

ВИМІ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́МІНЯТИ**, яю, яєш, *док.*, *перех.* Одержувати яку-небудь річ, віддаючи за неї іншу. *Мав* [ігумен] *змогу вимінювати за ячмінь.. не тільки мед і рибу, а навіть і хутро* (Донч., II, 1956, 9); *Потім я виміняв за цю книгу в Юрчика чудовий пістолет* (Сміл., Сашко, 1957, 233).

◇ **Ви́міняти ши́ло на шва́йку (на ми́ло, на мотови́ло)** *див.* **ши́ло.**

ВИМІ́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **вимі́нювати.**

ВИ́МІНЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́міняти.** *Совала* [мати] *синові під шинелю домашні житні коржики, десь виміняні грудочки цукру* (Гончар, Таврія.., 1957, 421).

ВИ́МІНЯТИ *див.* **вимі́нювати.**

ВИ́МІР, у, *ч.* 1. Визначення якої-небудь величини чогось. *Лагутін наказав старшині промірної команди зробити виміри площини підвезеного грунту* (Донч., II, 1956, 115); *Виміри води в тунелі й розрахунки доводили, що штольню не зовсім затопило* (Трубл., III, 1956, 385).

2. *мат.* Величина, що вимірюється. *Будинки мають кілька вимірів. Але основний один — площа* (Коп., Вибр., 1948, 6).

ВИ́МІРИТИ *див.* **вимі́рювати.**

ВИ́МІРКУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́міркувати.** *Вона була убрана по-буденному, але в тому недбайному* [недбалому] *убранні було знать добре виміркуване кокетство* (Н.-Лев., I, 1956, 296).

ВИ́МІРКУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.* Обдумавши, знайти рішення для виконання чого-небудь; надумати щось. *Як виміркував* [Василь], *так і зробив* (Фр., I, 1955, 128); *На ганок вийшов літній кремезний чолов'яга.., уклонився громаді, став говорити.— Отак і ми, мовляв, як оце ви: міркували та й виміркували: немає іншого порятунку, як тільки одбиватись од козаків* (Головко, II, 1957, 313).

ВИМІРНИ́Й, а́, е́. 1. Який піддається вимірюванню.

2. Те саме, що **вимі́рювальний.** *Семен Лодиженко з інструментом, рейками та вимірними стрічками перший пішов з робітниками* (Ле, Міжгір'я, 1953, 100).

ВИМІ́РНИК, а, *ч.* 1. Прилад для вимірювання чого-небудь. *Кожний вимірник має свою граничну похибку, яку треба враховувати при виборі інструмента* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 98).

2. Показник, який означає обсяг виконаної роботи. *В економічних вимірниках виробництва кількість і якість — .. сторони не протилежні, а взаємозв'язані* (Рад. Укр., 20.I 1965, 1).

ВИМІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність вимірюватися. *Вимірність величин.*

ВИМІ́РЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для вимірювання чого-небудь. *Для нього були незрозумілими оці безкраї магістралі, вимірювальні прилади, блочки, вентилі* (Ткач, Моряки, 1948, 116).

ВИМІ́РЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **вимі́рювати** 1, 2. *Передача на відстань значень вимірюваних величин називається телеметрією* (Наука.., 2, 1958, 4).

ВИМІ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вимі́рювати** 1, 2. *На полі за землеміром носили прилад для вимірювання землі* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 198).

ВИМІ́РЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВИМІРЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́МІРЯТИ,** яю, яєш *і рідко* **ВИ́МІРИТИ,** рю, риш, *док., перех.* 1. Визначати величину чого-небудь, міряючи, порівнюючи її з одиницею виміру, застосовуючи спеціальні прилади або якусь мірку. *Дід Йосип давав лад, вказував жінкам, які балки витягати із згарища, вимірював метром довжину* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 7); *Як завжди, Володя .. сушив посуд, підігрівав розчини, вимірював температуру сумішей* (Донч., III, 1956, 331); *Виміряє* [Огей] *паперяною стрічечкою деякі камінці* (Досв., Вибр., 1959, 272); *Чим ти виміриш ту безмірну пустиню, що зоветься світом?* (Мирний, IV, 1955, 323); *Виміряти ліс — не така вже й проста справа* (Стельмах, Хліб.., 1959, 263).

Вимі́рювати (ви́міря́ти) на о́ко (очи́ма) — визначати величину чого-небудь приблизно, без спеціального вимірювання. *Раз по раз він замовкав і, завмерши, дивився в простір, наче вимірював на око швидкість корабля* (Трубл., II, 1955, 261).

◇ **Вимі́рювати (ви́міря́ти) по́глядом (очи́ма)** *кого* — дивитися погордливо на кого-небудь. — *Опудало! — гукає Микита.— Батькові чоботи взув! Еле-ле-ле! А я виміряв його спокійним поглядом і кажу: — Слухай: рип-рип!..* (Багмут, Опов., 1959, 6).

2. *перен., розм.* Проходити, проїжджати по всій дорозі; обходжувати, об'їжджати що-небудь скрізь. — *У Царгороді,— гомоніли купці, що не раз за своє життя виміряли шлях до Константинополя,— з ними не торгують* (Скл., Святослав, 1959, 40); *Проблукавши з півгодини по своїй кімнаті і вимірявши її вздовж і впоперек, Сахно вирішила вийти в сад прохолодитися* (Смолич, I, 1958, 77).

3. *тільки* **ви́міpити,** *діал.* Націлитися. *Я швидко вхопився за револьвера і вимірив у неї* (Ірчан, II, 1958, 50).

ВИМІ́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ВИМІРЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́МІРЯТИСЯ,** яюся, яєшся, *док.* 1. Міряючись з ким-небудь на палиці і т. ін., встановлювати чергу. *Ходім, браття, а в вишневий садок, та наріжем черешневих палок, будем, браття, вимірятися; кому в військо та збиратися* (Сл. Гр.).

2. *тільки 3 ос., недок.* Виражатися в якій-небудь мірі, величині. *Корабель мав багато палуб, водотоннажність його вимірювалася кількома десятками тисяч тонн* (Собко, Стадіон, 1954, 352); // *перен.* Визначатися. *Безсмертя творця вимірюється тільки тим, скільки сердець людських відгукнулося було на його вогненне, правдиве, глибокодумне слово* (Тич., III, 1957, 518).

3. *тільки недок.* Пас. до **вимі́рювати** і **виміря́ти.** *Атмосферний тиск вимірюється з допомогою приладів — барометрів* (Фіз. геогр., 5, 1956, 84).

ВИМІ́РЮВАЧ, а, *ч.* 1. Прилад для визначення величини, рівня, інтенсивності і т. ін. чого-небудь. *Радіолокаційний вимірювач; Фотоелектронний вимірювач.*

2. *розм.* Той, хто займається вимірюванням. * Образно. [Очерет:] *Міряють і мене, Тонечко,— критики та інші вимірювачі. Середній, кажуть, поет, проте за війну все ж таки ніби підріс* (Коч., II, 1956, 419).

ВИ́МІРЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́міряти** 1, 2. *Дорога ногами виміряна* (Коп., Лейтенанти, 1947, 3); * Образно. *Можна було помітити точні, добре вивірені й виміряні рухи* (Смолич, I, 1958, 75).

ВИМІРЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виміря́ти.**

ВИ́МІРЯТИ *див.* **вимі́рювати.**

ВИМІРЯ́ТИ *див.* **вимі́рювати.**

ВИ́МІРЯТИСЯ *див.* **вимі́рюватися.**

ВИМІРЯ́ТИСЯ *див.* **вимі́рюватися.**

ВИ́МІСИТИ *див.* **вимі́шувати** ^{1}.

ВИ́МІСИТИСЯ *див.* **вимі́шуватися** ^{1}.

ВИ́МІСТИТИ *див.* **виміща́ти.**

ВИМІТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виміта́ти.** *Мар'я з панею турбувалися біля печі, а вона* [Христя] — *прибиранням та вимітанням горниць себе заклопотала* (Мирний, III, 1954, 223).

ВИМІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́МЕСТИ,** ету, етеш; *мин. ч.* ви́мів, мела, ло; *док., перех. і без додатка.* 1. Метучи, видаляти звідки-небудь мітлою, віником, щіткою сміття, пил і т. ін. *Василько господарював у хаті. Вимітав сміття з усіх кутків, ганяв дітей мити носи* (Турч., Зорі.., 1950, 29); *Михайло .. почав допомагати нам із Жабі вимести пил з широких нар* (Досв., Вибр., 1959, 161); // Метучи, робити що-небудь чистим. *Галя вимітала долівку* (Мирний, IV, 1955, 28); *Дно вуликів вимітав* [Ігор] *чистим крилом* (Кучер, Чорноморці, 1956, 241); *Другого дня Мелашка вимела свою хату* (Н.-Лев., II, 1956, 328).

2. *перен.* Силою видаляти всіх або багатьох звідки-небудь, виганяти кудись. *З окопів і дзотів, траншей, бліндажів Штиком ворогів вимітала піхота!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 261); *Люди родяться, ростуть, вбиваються в силу, старіють, помирають, а біда так само ходить по селах, вимітає людей на заробітки* (Кол., Терен.., 1959, 373).

ВИМІТА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВИ́МЕСТИСЯ,** ететься, *док.* 1. *фам.* Виходити звідкись, залишати приміщення і т. ін. *В лазні ми з шофером парились самі. Ніхто не грюкав у двері й не вимагав швидше вимітатись геть* (Ю. Янов., I, 1958, 383); [Варнеховський *(хапаючи Русалкіна за комір):*] .. *Ану, вимітайся, живо!* (Коч., II, 1956, 496).

2. *тільки недок.* Пас. до **виміта́ти.**

ВИ́МІТИТИ *див.* **виміча́ти.**

ВИМІЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́МІТИТИ,** ічу, ітиш, *док., перех., розм.* Робити мітки на чому-небудь; виділяти, позначати когось, щось. * Образно.— *Мабуть, мені помирати? — спитала Галя.— Смерть не вимічає нікого, моя дитино! — одказала їй стара бабуся, зовсім вже біла сама* (Вовчок, I, 1955, 154).

ВИМІЧА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **вимічáти.**

ВИ́МІШАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́мішати.** *Глина вимішана блиска, Вогник лампи, мов живий* (Дор., Серед степу.., 1952, 117).

ВИ́МІШАТИ *див.* **вимі́шувати** ².

ВИ́МІШАТИСЯ *див.* **вимі́шуватися** ².

ВИ́МІШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́місити.**

ВИМІ́ШУВАННЯ ¹, я, *с.* Дія за знач. **вимі́шувати** ¹. *Після вимішування тісто ставлять на 1,5—2 год. в тепле місце для бродіння* (Укр. страви, 1957, 301).

ВИМІ́ШУВАННЯ ², я, *с.* Дія за знач. **вимі́шувати** ².

ВИМІ́ШУВАТИ ¹, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́МІСИТИ,** ішу, існш, *док.*, *перех.* Місячи, ретельно розминаючи, готувати (про тісто, глину і т. ін.). *Молодиця вимішувала тісто в діжі* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 57); [Галя:] *А хіба я винна, що не можу вимісити хліба, що не здою корови гаразд?* (Кроп., II, 1958, 321).

ВИМІ́ШУВАТИ ², ую, уєш, *недок.*, **ВИ́МІШАТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех.* Мішаючи що-небудь, робити однорідним, надавати рівномірної густоти чи складу. *Настя серед двору вимішувала свині дерть у цебрі* (Вас., II, 1959, 198); *Як свекруха поралась біля печі, то й вона помагала їй вимішать кашу* (Стор., I, 1957, 27).

ВИМІ́ШУВАТИСЯ ¹, ується, *недок.*, **ВИ́МІСИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Ставати добре розім’ятим у всій масі при вимішуванні (*див.* **вимі́шування** ¹).

2. *тільки недок.* Пас. до **вимі́шувати** ¹.

ВИМІ́ШУВАТИСЯ ², ується, *недок.*, **ВИ́МІШАТИСЯ,** ається, *док.* 1. Ставати однорідним, набувати рівномірної густоти чи складу при вимішуванні (*див.* **вимі́шування** ²).

2. *тільки недок.* Пас. до **вимі́шувати** ².

ВИМІЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́МЕСТИТИ,** ещу, естиш *і* **ВИ́МІСТИТИ,** іщу, істиш, *док.*, *перех. і чим, рідко.* Задовольняти почуття злості, досади і т. ін., роблячи кому-небудь неприємність, зло. *Та вже й убралась того дня панночка хороше! А стара супиться та все бурчить.. Панночка наче не чує того слова. Стара тільки тим виміщає, що нас душить* (Вовчок, I, 1955, 113); *Тут заливають часом свою очманілу голову ревниві парубки, щоб потім.. вдертися в гущу молоді і виміщати всю свою злість і любовні невдачі на суперникові* (Шиян, Баланда, 1957, 83); *Всю злість він вимістив на дочці вдови Вихристючки — Ганні* (Речм., Весн. грози, 1961, 21).

ВИ́МКНЕНИЙ, ВИ́МКНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин.ч. до **ви́мкнути** ². *У момент виходу на орбіту запас палива в баках ракети був витрачений, і двигун був вимкнутий* (Рад. Укр., 14.XI 1957, 3); // **ви́мкнено, ви́мкнуто,** *безос. присудк. сл. У південному тунелі на сто сороковому пікеті вимкнуто приготовлену для вибуху міну* (Ле, Міжгір’я, 1953, 245).

ВИ́МКНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́мкнути** ².

ВИ́МКНУТИ ¹, ну, неш, *док.* Однокр. до **ви́микати.** *Олеся сумувала, робота їй не йшла, замість бур’яну часто-густо вимкне бурячок або маківку* (Фр., VIII, 1952, 191).

ВИ́МКНУТИ ² *див.* **вимика́ти.**

ВИ́МКНУТИЙ *див.* **ви́мкнений.**

ВИ́МКНУТИСЯ *див.* **вимика́тися.**

ВИМО́ВА, и, *ж.* Спосіб вимовляння слів, окремих звуків. *Слухають діти, як Галя співає, а далі знов тихі слова з казки немов ллються одно за одним у чудовій дитячій вимові* (Гр., I, 1963, 282); *Чіткість вимови — важлива річ, коли актор чітко вимовляє на сцені, то ні одне слово не пропадає для публіки* (Думки про театр, 1955, 129); *Виділялися* [жителі Троянівки] *своїм високим ростом і дещо уповільненою вимовою* (Тют., Вир, 1964, 170); // Особливості звукової системи якої-небудь мови, діалекту. *Юзя вже досить вміє по-німецьки, а французьку вимову німка їй навіть попсувала* (Л. Укр., III, 1952, 645); *Глянувши на привітного хазяїна, почувши його полтавську м’яку вимову, Тарас мало не розплакався* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 104).

2. *діал* Домовленість, умова. *П’є пляшку пива без склянки, а як одним душком не вип’є, то поставить літру горілки. Хто має поставити, якби Кранцьовський випив, на це не було вимови* (Март., Тв., 1954, 261).

ВИ́МОВИТИ *див.* **вимовля́ти.**

ВИ́МОВИТИСЯ *див.* **вимовля́тися.**

ВИ́МОВКА, и, *ж.*, *діал.* Відмовка. *Пінуччо, юнак не дуже-то хитрий, помітивши, що так уклепався, не придумав жодної вимовки, щоб викрутитись* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 549).

ВИ́МОВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́мовити.** *Йому аж подобалось питання, так прямо вимовлене жіночими устами* (Мирний, II, 1954, 169); *Почувши вимовлене слово, На нього глянув хтось з юрби* (Бажан, Роки, 1957, 242).

ВИМОВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вимовля́ти.** *Жахливе світло воскової свічечки ледве осявало Йонову фігуру.., широкі уста, що чудно кривились при вимовлянню незрозумілих слів* (Коцюб., I, 1955, 243).

ВИМОВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́МОВИТИ,** влю, виш; *мн.* ви́мовлять; *док.*, *перех.* 1. Передавати голосом звуки, слова своєї або чужої мови; говорити певним чином. *І за кожним разом, коли вимовляв* [Мустафа] *неможливим акцентом французькі слова,* [він] *повертавсь на всі боки та позирав на присутніх* (Коцюб., II, 1955, 136); *Зрідка окремі фрази він вимовляв голосно, інші — мимрив крізь зуби і жестикулював* (Ю. Янов., I, 1958, 179); *Усього і не згадаю, і не вимовлю, як там у суді зоветься* (Кв.-Осн., II, 1956, 231).

2. Говорити що-небудь, промовляти.— *Марусю, біжи додому, біжи хутенько, рибочко! — вимовляє Михайло потихесечку* (Вовчок, I, 1955, 383); *Тільки і вимовиш «осінь», коли, ідучи тротуаром, Втомлені очі зведеш на облетілий каштан* (Зеров, Вибр., 1966, 113); — *Де ж це ми? Куди нас привезли? — ледве вимовила Тамара* (Хижняк, Тамара, 1959, 173); // Висловлювати думку, враження, почуття. [Груїчева:] *Будь ласка, без цензури, я маю право вимовляти свої думки і не добирати стилю для рідного сина* (Л. Укр., II, 1951, 56); [Семен:] *О моя зоре, мій цвіте рожевий! Я не знаю, я не вмію тобі вимовити, що з серцем моїм діється!..* (Кроп., I, 1958, 62); *Хіба солдатське вимовити горе, заховане у серці, без сльози...* (Гонч., Вибр., 1959, 297).

3. *розм.* Благати, випрохувати. *Скалічені старі руки До бога здіймала, Свою долю проклинала, Сина вимовляла* (Шевч., I, 1951, 235); // Домовляючись про що-небудь, добиватися якоїсь вигоди, одержання чогось і т. ін.— *А як мене оберуть за волосного, то й твойому синові викрутимо та вимовимо частку поля* (Н.-Лев., III, 1956, 332); *Я умовився за 20 рублів грошей та ще вимовив собі кожух та чоботи* (Сл. Гр.).

4. *діал.* Дорікати.— *То через тебе,— почала мати Масі вимовляти,— то ти йому щось зробила...* (Свидн., Люборацькі, 1955, 87); *Нагорний, розгніваний, пробрав Радивона за спекуляцію. Довго вимовляв за негідний вчинок* (Горд., Дівчина.., 1954, 121).

5. *діал.* Відмовляти. *Другого дня через Осипову вимовила* [Целя] *Темницьким помешкання* (Фр., II, 1950, 337).

ВИМОВЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **ВИ́МОВИТИСЯ,** иться; *мн.* ви́мовляться; *док.* 1. Звучати під час вимовляння, розмови, розповіді. *В слові «слізьми» таки треба писати м’який знак, бо так вимовляється* (Л. Укр., V, 1956, 80); *Коли ж вимовлялося слово «дід», слухняність* *ставала беззаперечною й негайною* (Ю. Янов., I, 1958, 432); *Вони посміялися вдвох, і запитання «а коли ж весілля?», яке висіло на кінчику язика в Крутояра. так і не вимовилось* (Собко, Біле полум’я, 1952, 152).

2. *діал.* Відмовлятися від чого-небудь, пояснюючи причини. *Як мені вимовлятись та оправдуватись, то нема гірше* (Л. Укр., V, 1956, 9); *Ілля пив справді, а Домніка вимовлялася* (Коб., II, 1956, 118).

3. *тільки док., розм.* Промовити, сказати що-небудь; вихопитися з словом, фразою.— *Чи застанемо живими своїх? — несамохіть вимовився Микола* (Н.-Лев., II, 1956, 255); *Понурий Федько і блідий, переляканий на смерть Проць наказали своїм дома, аби ніхто й словом не вимовився, що вони не ночували в хаті* (Ірчан, II, 1958, 81).

4. *тільки недок.* Пас. до **вимовля́ти** 1, 3.

ВИМО́ВНИЙ, а, е. 1. Який виражає, виявляє внутрішні особливості, переживання (про очі, обличчя і т. ін.). *Очі вимовні, як у гірської сарни* (Коцюб., I, 1955, 395); // Який яскраво, виразно передає що-небудь. *Очі не заплакали, але загорілися таким вогнем, що був вимовніший за сльози!* (Вільде, Сестри.., 1958, 161).

2. *діал.* Красномовний. *А був він на язик пророчистий, вимовний* (Фр., XIII, 1954, 382); [Наталя:] *Я не хочу* [виходити заміж]... *мене ніхто не може присилувати...* [Золотницький:] *Надто вимовна і до суперечності скваплива зробилася!* (Гр., II, 1963, 548).

3. *діал.* Докірливий. *Служащий хліб добрий, та тільки вимовний* (Чуб., V, 1874, 1020).

4. *лінгв.* Стос. до вимови. *Вимовні норми.*

ВИМО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **вимо́вний** 1. *Я втрачаю помалу дар слова і всю вимовність слова вкладаю в очі, у вираз обличчя* (Коцюб., II, 1955, 256).

ВИМО́ВНО. Присл. до **вимо́вний** 1.

ВИ́МОВЧАТИ, чу, чиш, *док.* 1. Не висловитися при певній нагоді, не відповісти; змовчати. *Що язики! Не вимовчать ніколи* (Гл., Вибр., 1957, 196); *Мухтаров вимовчав, нічим не виказав більше свого ставлення до цього факту* (Ле, Міжгір’я, 1953, 378).

2. Промовчати певний час. *Увесь вечір вимовчав,— ні пари з уст* (Сл. Гр.); — *Може, води в рот понабираємо, Маріє? Понабираємо і в заклад підемо, хто більше вимовчить* (Кучер, Чорноморці, 1956, 285).

ВИМО́ГА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **вимага́ти** 1. *Організувалося два хори — чоловічий і окремо жіночий, що співали біля різних бортів пароплава, доки за вимогою слухачів вони не об’єдналися в єдиний ансамбль* (Ю. Янов., II, 1954, 90); *На вимогу комбата артилерійський підтримуючий полк вислав дві самохідні гармати* (Гончар, I, 1954, 221).

2. Побажання, прохання, висловлене так, що не припускає заперечень. *Як російська, так і європейська критика.. ставить йому* [нашому письменству] *свої вимоги* (Коцюб., III, 1956, 238); *Громадянин у синій полатаній сорочці навипуск стверджує свої прохання, навіть вимогу* (Мик., II, 1957, 67); *Листівка закінчувалася закликом до боротьби з польськими окупантами.., вимогами волі і землі* (Вільде, Сестри.., 1958, 252).

3. *перев. мн.* Норми, правила, яким хто-, що-небудь повинні підлягати. [Меценат:] *Але в моїй господі звичай римський, і він свої вимоги має* (Л. Укр., III, 1952, 459); *Він шанує матір і виконує вимоги батьківських звичаїв* (Ле, Міжгір’я, 1953, 94); *Індустріалізація будівництва ставить високі вимоги до будівельних матеріалів. Вони мають бути міцні, легкі, економічні й довговічні* (Ком. Укр., 2, 1963, 16).

4. *перев. мн.* Потреби, запити, які хто-, що-небудь має або ставить до когось, чогось. *Старшина прагнула шляхетських прав, панування в державі, і суто церковна освіта не відповідала її вимогам* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 132); *Овочеві рослини за вимогами до температури можна поділити на дві групи: тепловимогливі і холодостійкі* (Овоч., 1956, 35).

5. Офіційний документ з проханням видати що-небудь або направити кого-небудь в чиєсь розпорядження. *Вимога на одержання матеріалів, інструменту і запасних частин виписується водієм* (Автомоб., 1957, 816).

ВИМО́ГЛИВИЙ, а, е. 1. Який ставить перед ким-небудь великі вимоги, домагається ретельного виконання, здійснення чогось і т. ін. *Я намагаюся бути вимогливим і справедливим, але не суворим, бо суворість робить педагога чужим для гарячої душі дитини* (Гур., Новели, 1951, 191); *Тільки вимогливий до себе начальник зможе завоювати авторитет і повагу своїх підлеглих* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 71); *Державна приймальна комісія була вимоглива і сувора* (Кучер. Дорога.., 1958, 59); // Який виражає вимогу (в 2 знач.). *Десь згори зненацька пролунав вимогливий голос: — Хто старший?* (Гончар, Таврія.., 1957, 723).

2. Який має великі потреби, запити, не задовольняється будь-чим. *Надивившись на всіляких європейських див, ми загострили свій смак і стали вимогливі в своїх художніх прагненнях* (Моє життя в мист., 1955, 51); *Вимогливий читач;* // Який потребує чого-небудь у значній мірі. *Смородина й малина вимогливі до вологи* (Хлібороб Укр., 11, 1963, 24).

ВИМО́ГЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **вимо́гливий.** *Усі знали вимогливість Басової, заочі лаяли її страшенно і боялися* (Собко, Справа.., 1959, 62); *В його голосі прозвучала тверда вимогливість* (Гур., Життя.., 1954, 234).

ВИМО́ГЛИВО. Присл. до **вимо́гливий.** *Анч дивився на нього вимогливо і рішуче* (Трубл., II, 1955, 236).

ВИ́МОГТИ *див.* **вимага́ти.**

ВИМО́ЇНА, и, *ж.* Те саме, що **вими́вина.** *Праворуч, до самої кручі, тягнулася неглибока вимоїна* (Петльов., Хотинці, 1949, 187).

ВИ́МОК, у, *ч., с. г.* Ділянка посіву, що загинув від вимокання.

ВИМОКА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **вимока́ти** 2, 3. *Причинами загибелі озимини прийнято вважати випрівання, вимокання* (Колг. Укр., 2, 1957, 43); *Щоб.. поліпшити вимокання стебел* [конопель].., *вносили гашене вапно* (Наука.., 10, 1956, 25).

ВИМОКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВИ́МОКНУТИ** *і* **ВИ́МОКТИ,** кну, кнеш; *мин. ч.* ви́мок, ла, ло; *док.* 1. Ставати зовсім мокрим. *За ніч я пройшов чимало кілометрів, перетинав убрід річки, брьохав через болота, вимок, змерз і виснажився* (Ю. Янов., I, 1958, 303); *Заєць вимок під дощем. Заєць плаче під кущем* (Перв., Райдуга.., 1960, 59).

2. Пропадати, гинути від надмірної вологи, застою води (про рослини). *В поліщука так: мак не вродить, то, гляди, просо вивезе, картопля вимокне, то буряки вродять* (Збан., Сеспель, 1961, 379).

3. Намокаючи, змінювати свої певні властивості (ставати м’якшим, втрачати деякі речовини, запах і т. ін.). *Свіжозібрані стебла льону вимокають швидше* (Колг. Укр., 7, 1957, 26); *Коло нього* [льоху] *стояли вісімдесят великих бочок з водою, вимокали* (Минко, Ясні зорі, 1951, 27).

ВИ́МОКЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́мокнути** і **ви́мокти.** *Запізня вже була осінь — потоки і ручаї По рівчаку пожовклому, по вимоклій колії...* (Шпорта, Вибр., 1958, 109); *Нудно пахтіли вимоклі коноплі* (Горд., II, 1959, 245).

ВИ́МОКНУТИ *див.* **вимока́ти.**

ВИ́МОКТИ *див.* **вимока́ти.**

ВИ́МОЛИТИ *див.* **вимо́лювати.**

ВИ́МОЛОТ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **ви́молотити.** *Інтенсивність вимолоту.*

2. Вимолочене зерно, насіння.

ВИ́МОЛОТИ *див.* **виме́лювати.**

ВИ́МОЛОТИСЯ *див.* **виме́люватися.**

ВИ́МОЛОТИТИ *див.* **вимоло́чувати.**

ВИ́МОЛОТИТИСЯ *див.* **вимоло́чуватися.**

ВИ́МОЛОТКА, и, *ж.* Те саме, що **ви́молот.**

ВИ́МОЛОЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́молотити.** *Вимолочене насіння;* // Позбавлений зерна, насіння внаслідок вимолочування. *Він узяв з купи соломи вимолочений колосок і глянув на нього* (Донч., V, 1957, 138).

ВИ́МОЛОЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́молотити.**

ВИМОЛО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вимоло́чувати.** *Це* [просихання] *полегшує вимолочування зерна* (Колг. Укр., 6, 1958, 17).

ВИМОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́МОЛОТИТИ,** очу, отиш, *док.*, *перех.* Молотячи, вибивати зерно з колосків, насіння з стручків і т. ін. *Збирають насіння* [кмину], *зрізуючи серпом усю рослину.. вранці з росою, в'яжуть у снопики, досушують і вимолочують* (Лікар. рослини.., 1958, 41); *А Чіпка, дивись, уже й хліб вимолотив, сама солома стоїть* (Мирний, II, 1954, 67).

ВИМОЛО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́МОЛОТИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Випадати, видалятися з колосків, стручків при молотінні. *Під час роботи молотарки деку відрегульовують так, щоб горох вимолочувався, але не дробився* (Зерн. боб. культ., 1956, 41); *А коли вимолотиться насіння, то й гаразд* (Кв.-Осн., II, 1956, 132).

2. *тільки недок.* Пас. до **вимоло́чувати.**

ВИМО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́МОЛИТИ,** лю, лиш, *док.*, *перех.* Дуже або принижено благаючи, випрошувати, домагатися чого-небудь. *Та й хліба свого ніколи не вистачає. Щороку батьки позичають в Сироватки, вимолюють по пуду, по півпуда* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 34); *І не благай: не вимолять Ні діти, ні жінка* (Шевч., I, 1951, 239); [Любовицька:] *Верніть його зараз, я кинусь перед ним на коліна, я вимолю в нього прощення* (Коч., II, 1956, 396); // *заст.* Молячись, випрошувати що-небудь. *Жінка, провівши його очима до воріт, опускається на коліна перед божою матір'ю, яка ледь-ледь поблискує срібними шатами. В своєї захисниці Василина вимолює долю* (Стельмах, I, 1962, 587); [Маруся:] *Я плакала, богу молилася.* [Василь:] *Ну, та й що вимолила?* (Мирний, V, 1955, 113).

ВИМО́РГУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Раз у раз моргати. *Дід Кузьма.. почав щось дивне показувати на мигах, страшно поводячи очима, виморгуючи кудлатими, вже посивілими бровами* (Кучер, Трудна любов, 1960, 288); * Образно. *Лише море ліниво шуміло Іванові в ногах та німі зірниці насмішкувато виморгували йому здалека* (Гончар, Новели, 1954, 125).

ВИ́МОРДУВАНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́мордувати.** *Рядом з ним стоїть лікарка-словачка. Вона така вимордувана, що Василькові хочеться припасти до неї і обмити її всю своїми слізьми* (Турч., Зорі.., 1950, 262).

ВИ́МОРДУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *діал.* 1. Повбивати. *Видамо їм війну, то будьмо певні, що не дочекаємо й першої ночі: вони нападуть на нас і вимордують усіх до остатка* (Фр., IV, 1950, 97).

2. Вимучити.

ВИ́МОРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́морити** 2. *І спав він ту коротеньку, літню нічку мертвим сном, яким тільки спить чоловік, виморений важкою роботою* (Мирний, II, 1954, 77); *Виморені походами.., козаки були раді відпочити* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 440).

ВИ́МОРИТИ *див.* **вимо́рювати.**

ВИ́МОРИТИСЯ *див.* **вимо́рюватися.**

ВИ́МОРОЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́морозити** 1. *Трубки з сухим виморожуваним повітрям проходили по стіні попід шафами* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 182).

ВИМОРО́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виморо́жувати** 1. *Способів видалення вологи з плодів і ягід існує декілька. Основними з них є виморожування та сушіння* (Сад. і ягідн., 1957, 274).

ВИМОРО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́МОРОЗИТИ,** ожу, озиш, *док.*, *перех.* 1. Видержувати що-небудь на морозі для видалення вологи, часточок води.

2. Нищити морозом.— *А чому бог у вас щозими сад виморожує? — Клімат! — Клімат? — і Мічурін подивився іронічно на Христофора.— А чому в мене не виморожує?* (Довж., I, 1958, 414); *Подме далі вітер з морозом.. і виморозить озимину* (Вітч., 8, 1948, 41).

ВИМОРО́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́МОРОЗИТИСЯ,** иться, *док.* 1. На морозі втрачати вологу, часточки води.

2. *тільки недок.* Пас. до **виморо́жувати.**

ВИ́МОРОЗИТИ *див.* **виморо́жувати.**

ВИ́МОРОЗИТИСЯ *див.* **виморо́жуватися.**

ВИ́МОРОЗКИ, ів, *мн.* Алкогольні напої, з яких виморожено частину води для більшої міцності.— *Хай краще виморозків дасть* (Мирний, IV, 1955, 135).

ВИ́МОРОЧНИЙ, а, е, *юр.* Який залишається після померлого власника, що не мав спадкоємців або якщо спадкоємці не прийняли спадщину у встановлений строк чи позбавлені права спадкування. *Виморочне майно.*

ВИМО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́МОРИТИ,** рю, риш, *док.*, *перех.* 1. Знищувати всіх або багатьох (про голод, хворобу і т. ін.). *Тут можна їх обступити і вирубати до останнього, а коли ні, то виморити голодом* (Фр., VI, 1951, 92); — *Схоже на те, що мешканців отих присадкуватих будиночків виморила чума* (Донч., III, 1956, 240).

2. *розм.* Дуже втомлювати, знесилювати кого-небудь.— *Оце так! оце виморили! Хх-у! — І дід почав витирати шию* (Мирний, I, 1954, 193).

ВИМО́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́МОРИТИСЯ,** иться, *док.* 1. *розм.* Дуже втомлюватися, знесилюватися. *Так виморились* [хлопці], *так знемоглись, що не здужають і поворухнутися* (Кв.-Осн., II, 1956, 412); *Так і заснув* [Семен], *виморившись за ніч без сну* (Ле, С. Голубар, 1950, 17).

2. *тільки недок.* Пас. до **вимо́рювати.**

ВИ́МОСТИТИ *див.* **вимо́щувати.**

ВИ́МОТАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́мотати.** *Прапор все ближче й ближче.. Вже спалахнув над чохлом п'ятипромінний вогник золотого вінчика, пригрів собою сердитого, вимотаного за день Самієва* (Гончар, III, 1959, 369).

ВИ́МОТАТИ *див.* **вимо́тувати.**

ВИ́МОТАТИСЯ *див.* **вимо́туватися.**

ВИМО́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вимо́тувати.** *Те, що робив* [генерал] *Костецький, було тільки частиною заходів радянського командування, спрямованих на вимотування, знекровлення.. гітлерівських сил* (Перв., Дикий мед, 1963, 117).

ВИМО́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́МОТАТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Мотаючи з чого-небудь або на щось, витягати звідкись. *Але ось волосінь перестала розмотуватись. Дідусь для чогось посмикав за неї і тоді тільки почав вимотувати на борт баркаса* (Збан., Мор. чайка, 1959, 66); *Засушені телеграфісти вимотують з морзе* *білі.. стрічки* (Ю. Янов., I, 1958, 68); * Образно. *Любов Прохорівна знайшла якусь нову нитку свого життєвого клубка й вимотувала її, замріяна* (Ле, Міжгір’я, 1953, 75).

2. *перен.* Знесилювати, виснажувати кого-, що-небудь, тримаючи в безперервній дії, роботі, напруженні і т. ін. *Широко застосовувати треба засідки. Не давати ворогові в лісі відпочивати, вимотувати його всіма силами* (Шиян, Партиз. край, 1946, 192); *Було вирішено прийняти бій, вимотати німецькі об’єднання* (Рибак, Час.., 1960, 361); // *безос. Здорово вимотало за дорогу хлопця* (Гончар, II, 1959, 128).

3. Розмотуючи що-небудь, звільняти когось, щось. —*Ой Лисичко-сестричко! — кричав бідолаха..— Ану, добувай свої три міхи хитрощів і вимотуй мене із зашморга* (Фр., IV, 1950, 77).

◇ **Вимо́тувати (ви́мотати) жи́ли (си́ли)** — виснажувати, знесилювати. *І враз на мить згадалися.. довгі роки безпросвітної роботи, що вимотувала жили й випивала кров з обличчя* (Донч., I, 1956, 123); *Ці дияволи* [тюремщики] *вимотали з мене всі сили* (Хотк., I, 1966, 175); **Вимо́тувати (ви́мотати) ду́шу (кишки́, не́рви)** — змучувати, надокучаючи чим-небудь неприємним, в’їдливим. *Чи знав же він, що хлопець стане йому карою, невблаганним слідчим, який нічому не вірить, про все допитується, кожну дрібницю хоче з’ясувати і вимотує душу щоденно, щохвилинно?* (Мик., II, 1957, 322); *Думала* [Христя]: *от і піймайся такому в невістки,— усі з тебе кишки вимотає... буде гризти, поки загризе* (Мирний, III, 1954, 53); *— Геть-чисто моєму чоловікові нерви вимотав* [Петро] (Головко, I, 1957, 454).

ВИМО́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́МОТАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* 1. Мотаючись, витягатися з чого-небудь, звідкись. * Образно. *А справи — як та нитка з клубка, вимотуються щодня* (Ле, Міжгір’я, 1953, 22).

2. *перен.* Знесилюватися, виснажуватися, перебуваючи в безперервній дії, роботі, напруженні і т. ін. [Адмірал:] *Я тут з капітаном думаю про судьбу наших моряків. Вимотались вони* (Корн., I, 1955, 54); *За час переходів усі вже так вимотались, що й од вітру падали* (Баш, На землі.., 1957, 51).

3. Розмотуючи що-небудь, звільнятися. *Галина, вимотавшись із теплої хустки, поправляла коси* (Колг. село, 16. I 1955, 4); * Образно. [Писар:] *Опутав я сього Рябину так, що не його голови потрібно, щоб із тих пут вимотатися* (Фр., IX, 1952, 57).

ВИ́МОЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́мочити.** *Довгі без кінця мережі моталися на легкому вітрі, неначе жмути чорних шнурків, вимочених в смолі* (Н.-Лев., II, 1954, 221); *Вимочені гриби вкладають шапками вниз у бочки або скляні банки* (Укр. страви, 1957, 428); * У порівн. *Бліде, ніби вимочене за місяць, небо очистилось від хмар* (Коз., Сальвія, 1956, 196).

ВИ́МОЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́мочити.**

ВИ́МОЧИТИ *див.* **вимо́чувати.**

ВИ́МОЧИТИСЯ *див.* **вимо́чуватися.**

ВИ́МОЧКА, и, *ж.* 1. *с. г.* Ділянка посіву, залита водою. *Для відведення води з окремих вимочок проводять тимчасові канави або борозни* (Колг. Укр., 12, 1956, 38).

2. *шкільн., розм.* Промокальний папір.

ВИМО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вимо́чувати.** *Найбільш впливає на швидкість і якість вимочування льону температура води* (Техн. культ., 1956, 85).

ВИМО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́МОЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* 1. Робити що-небудь зовсім мокрим; намочувати.— *Та коли нарешті я зволікся з ліжка і вимочив голову в воді, мені почала вертати пам’ять прожитої ночі* (Фр., IV, 1950, 287).

2. Тримаючи що-небудь у воді, у якійсь рідині, наповнюючи щось водою, якоюсь рідиною, змінювати певні його властивості (робити м’якшим, позбавляти деяких речовин, запаху і т. ін.). *Щоб одігнати запах риби, його* [м’ясо білого ведмедя] *треба було б вимочувати в оцті* (Трубл., I, 1955, 174); *Для видалення солі промиту* [солону] *рибу вимочують* (Укр. страви, 1957, 55); *Нову діжку треба вимочить добре, щоб огірки не пахли* (Коцюб., II, 1955, 285).

3. Вмочаючи що-небудь у рідину, вбирати її. —*П’яниці не тільки ті, що калюжі одежею вимочують. Можна й дома. Хитріше, але не краще* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 144).

ВИМО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́МОЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док.* 1. Робитися мокрим; // *рідко.* Купатися. *Вимочився я так у воді добре, поки на березі моє шмаття не висохло* (Фр., II, 1950, 25).

2. Намокаючи, змінювати свої певні властивості (ставати м’якшим, втрачати деякі речовини, запах і т. ін.). *Це механізована льономочилка. Тут треста вимочується в теплій воді* (Колг. Укр., 1, 1958, 19).

ВИМОЩА́ТИ *див.* **вимо́щувати.**

ВИ́МОЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́мостити.** *Вулиця, вимощена камінням, повилася вгору* (Н.-Лев., II, 1956, 390); *Ми розмістилися на возі, добре вимощеному свіжою травою* (Шиян, Партиз. край, 1946, 84); *Незабаром він помітив у землі манюсіньку ямку, сховану в густій траві, і в ній затишне гніздечко, вимощене з трав’яних стебел* (Тют., Вир, 1964, 202).

ВИМО́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вимо́щувати.**

ВИМО́ЩУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **ВИМОЩА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́МОСТИТИ,** ощу, остиш, *док., перех. і без додатка.* Вистеляти що-небудь, рівномірно викладаючи чимсь, накладаючи щось.— *Царівні не встид тут сидіти! — хвалився він, вибиваючи та вимощуючи* [сіно на возі]. *щоб не було ні згористо, ні з ямами* (Мирний, III, 1954, 316); *Артилеристи пройшли через невідомі гори, вимощуючи камінням і колодами вузьку дорогу* (Кучер, Чорноморці, 1956, 260); *— Та очіпок, се вже вранці, Клоччям вимощала* [відьма], *Щоб не знать було, що стрига* (Шевч., I, 1951, 368); *Батько вимостив сіном Максимового воза, заслав картатою рядниною* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 11); // Викладаючи, вистилаючи чим-небудь, робити щось. *Він* [ворог] *хоче тут зробити переправу, на лівий берег вимостити гать* (Гонч., Вибр., 1959, 152).

ВИМО́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вимо́щувати.**

ВИ́МПЕЛ, а, *ч.* 1. Вузький і довгий прапор, який піднімають на щоглі військового корабля під час плавання як ознаку його державної приналежності. *Виглянуло сонце і заграло золотими бризками на хвилі; осяяло на високих щоглах червоні вимпели* (Кучер, Чорноморці, 1956, 232); // Вживається на позначення кількості кораблів. *Вночі, знявшись з Феодосії, ескадра в 32 вимпели вийшла у відкрите море курсом на південь* (Гончар, Таврія.., 1957, 559); // Вузький і довгий, часто трикутний прапорець, що видається на відзнаку яких-небудь досягнень. *Стіни прикрашали плакати, вимпели та почесні дипломи, завойовані.. спортсменами* (Собко, Нам спокій.., 1959, 5); *Кращим дояркам вручалися перехідні червоні вимпели* (Рад. Укр., 21. I 1958, 3).

2. Металева трубка, коробка і т. ін. з прапорцем, що скидається з літака чи іншого літального апарата для передачі відомостей, якого-небудь сигналу і т. ін. *Літак пролетів далі й кинув за сотню метрів по курсу судна вимпел. Тоненька металева трубка з поплавком і прапорцем поринула під воду й одразу спливла* (Трубл., II, 1955, 446); // Металевий диск з яким-небудь зображенням як символ чогось. *Місяць зійшов,.. на якому*

тепер наш вимпел лежить (Гончар, Тронка, 1963, 20); *Автоматична міжпланетна станція несе вимпел з зображенням Державного герба СРСР* (Рад. Укр., 14.II 1961, 1).

ВИМРІВА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВИМРІ́ЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.,* **ВИ́МРІЯТИ,** ію, ієш, *док., перех.* Виношувати у думці, у мріях; створювати в уяві. *Радість прийшла несподівана і зовсім не тоді і не так, як вона вимрівала* (Вас., I, 1959, 283); *У себе, на семінарійній лаві,.. він вимріював майбутню любов* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 58); *Я не годна бути для вас такою, якою вимріяла собі ваша душа* (Коб., III, 1956, 229); *Там канали такі, що і вимріять в казці не міг* (Гірник, Друзі.., 1953, 21).

ВИМРІ́ЮВАТИ *див.* **вимріва́ти.**

ВИ́МРІЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́мріяти.** *Павло день по дню проживав у тому своєму вимріяному світі* (Головко, II, 1957, 487).

ВИ́МРІЯТИ *див.* **вимріва́ти.**

ВИМУДРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́МУДРУВАТИ,** ую, уєш, *док., перех.* 1. Мудруючи, вигадувати що-небудь, приходити до якогось рішення. *Довго я мудрував, поки таки сплів його* [возика] *так-сяк і вже хотів був іще щось вимудрувати, як зненацька почув шелест попід кущами* (Гр., Без хліба, 1958, 60); — *Ану, викладай, Артеме, що там уже вимудрував?* (Головко, II, 1957, 403).

2. *рідко.* Добувати що-небудь за допомогою хитрощів.— *Як що́ хотів мати, мусив вимудровувати в нього або украсти* (Коцюб., II, 1955, 329).

ВИ́МУДРУВАТИ *див.* **вимудро́вувати.**

ВИ́МУРУВАТИ, ую, уєш, *док., перех.* Муруючи, збудувати що-небудь (з цегли, каменю). *Так йому* [купцеві] *якось пощастило, що вимурував хату в самім ринку маленького містечка* (Кобр., Вибр., 1954, 70); *Я пану вимурував дім і свій проклін лишив на нім* (Павл., Бистрина, 1959, 52).

ВИ́МУСИТИ *див.* **виму́шувати.**

ВИ́МУЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́мучити** 1. *Знати її по лиці, що втомлена, вимучена клопотом* (Л. Укр., IV, 1954, 213); *Ще так недавно і так давно проводжали його в далеку дорогу і Марія, і лихоманкою вимучений Григорій, і споважнілий Максим* (Стельмах, Хліб.., 1959, 486).

2. *у знач. прикм.* З ознаками втоми, виснаження. *Вимучені актори, у котрих очі горять від пекучого світла юпітерів,.. рушають за режисером* (Ю. Янов., II, 1958, 61).

ВИ́МУЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ви́мучений** 2.

ВИ́МУЧИТИ *див.* **виму́чувати.**

ВИ́МУЧИТИСЯ *див.* **виму́чуватися.**

ВИМУ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виму́чувати.**

ВИМУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́МУЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* 1. Украй знесилювати кого-небудь, завдаючи фізичних або душевних мук. *Роботою малого* [хлопця] *вимучувала* [Гандзя] *до нестями* (Крот., Сини.., 1948, 16); [Солоха:] *Звір то, а не чоловік!.. чи й є на світі клятіші вітчими, як оцей Тиміш? А що він вимучив сердешну Марту, Логвинову матір!.* (Кроп., III, 1959, 152); *Стогін поранених, гуркіт коліс, іржання морених коней, про яких не можна було сказати, які вони на масть, так вимучив їх бій* (Ю. Янов., I, 1958, 154); *Остання подія і вагання вимучили його, як тяжка й довга хвороба* (Ле, Міжгір'я, 1953, 323).

2. Домагатися чого-небудь, мучачи когось. *Аж біжить* [писар] *з радощів, що таки напав на відьму і що він її тепер скрутить і вимучить з неї, щоб віддала дощі назад* (Кв.-Осн., II, 1956, 184); // Видобувати що-небудь з муками, з надмірними зусиллями. *Люди чули і бачили. Вони докладали всіх сил, вимучували з своїх кволих тіл усе, на що тільки були здатні* (Коз., Гарячі руки, 1960, 121); * Образно. *І знову думки-муки пиляють її до вечора.., щоб увечері знову вимучити надію на завтра...* (Мирний, III, 1954, 23).

ВИМУ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВИ́МУЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док.* 1. Украй знесилюватися внаслідок фізичних або душевних мук. [Захарко:] *А як сердешна Домаха вимучилася: двоє день і дві ночі вистогнала та виквилила* (Кроп., II, 1958, 151); [Олекса:] *А вимучився за ці два дні, що тебе не бачив, страх* (К.-Карий, I, 1960, 64); *До краю вимучились всі, від командира до гуртоправа* (Гончар, Таврія.., 1957, 414).

2. *тільки недок.* Пас. до **виму́чувати.**

ВИ́МУШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́мусити.** *В багатіїв Антон у борг набрав лісу, а розплачуватися не мав чим і вимушений був піти на заробітки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 42); *Наші війська вимушені тепер займати еластичну оборону* (Петльов., Хотинці, 1949, 160).

2. *прикм.* Який здійснюється чи здійснений проти бажання, потреби, під тиском обставин.— *В любимій праці ти будеш творити, а у вимушеній, випадковій, зостанешся ремісником!* (Донч., V, 1957, 235); *От тільки він, старий машиніст Сорокоуст, висловлюючись мовою сина-льотчика, пішов на вимушену посадку* (Гур., Новели, 1951, 56).

3. *прикм.* Здійснюваний через силу, роблений, нещирий. *По її лиці перебігло щось чудне... мов жаль, мов вимушений усміх...* (Коб., III, 1956, 498); *Вона* [зустріч братів] *вийшла на диво вимушена і холодна* (Рибак, Час.., 1960, 215).

ВИ́МУШЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ви́мушений** 3. *Усміхнувся* [Пранек], *ледве приховуючи вимушеність посмішки* (Ле, Клен. лист, 1960, 61); *Вже як не бувало тієї скованості, вимушеності, незграбності* (Гончар, Новели, 1954, 102).

ВИ́МУШЕНО. Присл. до **ви́мушений** 3. *Розмова точилася мляво, вимушено* (Коз., Сальвія, 1956, 147); *Сотник вимушено, з болісним зусиллям посміхнувся* (Руд., Вітер.., 1958, 254).

ВИ́МУШТРУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́муштрувати.** *Високий і білявий, вимуштруваний у військовій службі.., він був увесь порив і одвертість* (Коцюб., I, 1955, 297); *Микулині дружинники були так ним вимуштрувані, що знали вже навпомацки кожну п'ядь цієї землі* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 324); *Навколо наглядачі з вимуштруваними собаками* (Донч., VI, 1957, 209).

ВИ́МУШТРУВАНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **ви́муштруваний.**

ВИ́МУШТРУВАТИ, ую, уєш, *док., перех.* 1. Піддаючи муштрі, навчити військової справи, привчити до дисципліни; // Навчити чого-небудь, привчити до чогось суворими методами. *Доставалось і мені грішному, і мене доволі дратували, поки не вимуштрували, був на послушанії і в коші і при курені* (Стор., I, 1957, 236).

2. *розм.* Те саме, що **ви́дресирувати.**

ВИ́МУШТРУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док.* Піддаючись муштрі, навчитися військової справи, привчитися до дисципліни.

ВИМУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́МУСИТИ,** ушу, усиш, *док., перех.* Домагатися чого-небудь у примусовому порядку, насильно.— *Діждалася я від вас доброго слова. Та мені з цього слаба потіха, бо я вимусила вас на цю похвалу* (Март., Тв., 1954, 270); // Створювати необхідність діяти певним чином. *Звичайна напруга в механічних цехах — 220 в і більше, і це вимушує бути обережним при експлуатації електроустаткування* (Токарна справа.., 1957, 34).

ВИ́МЧАТИ, чу, чиш, *док.* 1. *неперех.* Дуже швидко вибігти, виїхати звідки-небудь або кудись. *Вони вслухались в звуки таємничі: ..Стогнало, наче лемент після січі,— Чи дикі коні вимчали навскач* (Бажан, Роки, 1957, 229); *Машина вимчала на рівне шосе* (Собко, Зор. крила, 1950, 278); *Назустріч їм вимчав з порту катер з цілою групою лікарів* (Гончар, Тронка, 1963, 199).

2. *перех.* Дуже швидко вивезти кого-, що-небудь кудись. *Ситі коні не забарилися вимчати на гору панів* (Мирний, IV, 1955, 195); *В цю мить коні вимчали воза на дорогу* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 13).

ВИ́МЧАТИСЯ, чуся, чишся, *док.*, *рідко.* Те саме, що **ви́мчати** 1. *Вимчавшись наперед, зіс зненацька підвернув управо і зупинився* (Гончар, Новели, 1954, 145).

ВИ́М'Я, ви́м'я *і* ви́мені, *с.* Орган (молочна залоза з соска́ми) у самиць ссавців, функцією якого є вироблення і виділення молока. *Блеють овечки і ллються перістим потоком в долину, трясучи вим'ям, обважнілим од молока...* (Коцюб., II, 1955, 323); *Вим'я в корови набрякло, доїти треба* (Кучер, Дорога.., 1958, 196).

ВИ́М'ЯСТА, *прикм.* Яка має велике вим'я. *Марта.. присідає біля вим'ястої Калини, і тугі струмочки то дзвінко б'ються в клепки дійниці, то глухо спінюють надоєне молоко* (Стельмах, II, 1962, 310).

ВИ́М'ЯТИ *див.* **вимина́ти**^{1}.

ВИ́М'ЯТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́м'яти.** — *На щастя нам! — говорив сусід сусідові, обсипаючи свого товариша добірним зерном, тільки що вим'ятим з колосків. — Щоб завжди родило...* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 145).

ВИ́М'ЯЧКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **ви́м'я.**

ВИНА́, и́, *ж.* 1. Негативний вчинок або злочин; причетність до них або до чогось неприємного, що сталося. *Тихон, не мавши за собою ніякої вини, не боячись, вийшов до нього, поклонивсь...* (Кв.-Осн., II, 1956, 140); *Вона справедлива й ніколи не гримне на безвинного, хоч ніколи й не подарує вини...* (Коцюб., I, 1955, 101); *В косовицю вони застрягли в калабані, звісно, з вини Давида* (Стельмах, Хліб.., 1959, 105); // Відповідальність за негативний вчинок або злочин.— *Забувся, що це ти підпалював стоги? — Не забувся, але, поміркуй, хто підказав мені, коли побачив сірники? Значить, вина падає на тебе* (Стельмах, I, 1962, 544); *Весною ми не розгорнули як слід будування шпаківень.., і от тепер гусінь напала на комунівський садок. Чия вина? Наша вина!* (Донч., I, 1956, 64).

◇ **Бра́ти (взя́ти, перейма́ти, перейня́ти** *і т. ін.*) **вину́ на се́бе** — заявляти про свою цілковиту відповідальність за який-небудь негативний вчинок або злочин. *Одного разу обіймив* [обійняв] *її й поцілував, то панотець заздрів це крізь відчинене вікно. Учитель хотів лишитися, щоби перед її чоловіком узяти свою вину на себе* (Март., Тв., 1954, 235); *Впіймавшись десь на грішному ділі, старшина намагався будь-що перейняти всю вину на себе, вигородити свого командира* (Гончар, III, 1959, 189); **Загла́джувати (загла́дити) вину́** *див.* **загла́джувати; Склада́ти (скла́сти, зва́лювати, звали́ти** *і т. ін.*) **вину́** *на кого* — несправедливо звинувачувати кого-небудь у чомусь.— *Бач, десь там двір злодії обікрали,— ніхто не міг на їх напасти слід, тож шандарі вину на мене склали* (Фр., XIII, 1954, 74); *Щоб полегшити своє горе, всю вину звалив* [Йонька] *на хлопців: — Через вас, белебнів, у халепу вскочив* (Тют., Вир, 1960, 92).

2. Те, що спричиняє, призводить до чого-небудь; причина. *Еней, на город руки знявши, Латина в зраді укорявши, Кричить: «Латин вина злих діл»* (Котл., I, 1952, 289); [Кнур:] *А все ти, жінко; всьому ти виною. Все ти їй набивала у голову: у миру немає щастя, у миру немає долі* (Мирний, V, 1955, 84); — *Не іди, сивокоса, війною проти доньки — невинна вона, тої зустрічі стали виною і літа, і юнак, і весна* (Гонч., Вибр., 1959, 95).

ВИНАГОРО́ДА, и, *ж.* Те, що є платою за працю, нагородою за які-небудь заслуги. *Пунктуально о шостій годині прибули складачі, що за окрему винагороду зобов'язались до ранішньої роботи* (Фр., VI, 1951, 252); *Другого дня вони знайшли собі роботу в миловара — дрова пиляли та рубали. Винагорода — по півфунта мила* (Збан., Сеспель, 1961, 167); // Те, що дається або робиться замість чого-небудь втраченого, заподіяного і т. ін. *Панство нас підтримало і внесло вимогу домагатися справедливої винагороди всім, хто постраждав у поході* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 11); * У порівн. *Потім у них народилося дитя. Це було вершиною їхнього щастя, було мовби гідною винагородою обом — і Уралову за всі життєві гіркоти, яких він зазнав, і Галі за її минуле невдале кохання* (Гончар, Тронка, 1963, 299).

ВИ́НАГОРОДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́нагородити.** *Жебрак совався коло неї* [баби], *заповзав то з одного боку, то з другого, шепотом обіцяв грошове винагородження* [за побої] (Хотк., II, 1966, 67).

ВИНАГОРО́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **винагоро́джувати.**

ВИНАГОРО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́НАГОРОДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.* Давати що-небудь як плату за працю, нагороду за якісь заслуги. *Чим же тебе за твою службу винагородити?* (Барв., Опов.., 1902, 196); // Давати або робити що-небудь замість чогось втраченого, заподіяного і т. ін.— *Коли люди чогось не знають, вони плещуть усякі дурниці.. Цим вони винагороджують себе за свою обмеженість і нездогадливість...* (Смолич, I, 1958, 74); * Образно. *Відплата тут неможлива, бо яка ж відплата може винагородити невинно пролиту кров..?* (Фр., III, 1950, 249).

ВИНАГОРО́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **винагоро́джувати.** *Звичайно, така чемність винагороджувалась подвійним гонораром* (Рибак, Помилка.., 1956, 297).

ВИ́НАГОРОДИТИ *див.* **винагоро́джувати.**

ВИНА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́НАДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.* Заохочувати вийти звідки-небудь. *Коли іноді голоси ровесників винаджували його* [Остапа] *з двору, то йшов помацки, простягши вперед руки* (Бурл., О. Вересай, 1959, 5).

ВИ́НАДИТИ *див.* **вина́джувати.**

ВИ́НАЙДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. від **ви́найти.** *Розповідає* [Мартинов] *мені про винайдений ним засіб тренувати людську волю* (Донч., I, 1956, 394).

ВИ́НАЙДЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́найти.** *Винайдення лука із стрілами сприяло деякій індивідуалізації полювання* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 34); *Винайдення «водяних легенів» — акваланга дало можливість людині перебувати під водою тривалий час, не будучи зв'язаною, як звичайний водолаз, з базою* (Наука.., 10, 1960, 17).

ВИНА́ЙМ, у, *ч.*, *діал.* Дія за знач. **винайма́ти.** *Заки священник полагодив з громадою формальності винайму дяківки* [дякової хати] *на школу, почалася ..осінь* (У. Кравч., Вибр., 1958, 389).

ВИНАЙМА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́НАЙМИТИ**, млю, миш; *мн.* ви́наймлять; *і* **ВИ́НАЙНЯТИ**, йму, ймеш, *док.*, *перех.*, *діал.* Наймати що-небудь, арендувати. *Винаймали* [зарібники] *собі поле й ходили на роботу* (Коб., II, 1956, 29); *У двох товаришів, що винаймали окрему хату, сходився.. таємний кружок* (Мак., Вибр., 1954, 57); *З початком літа винаймив Василь для «своїх» човен на ставі* (Вільде, На порозі, 1955, 59); *Винайняв*

[Степан] *двадцять два морги поля й обробляє його* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 47).

ВИ́НАЙМИТИ *див.* **винайма́ти.**

ВИ́НАЙНЯТИ *див.* **винайма́ти.**

ВИ́НАЙТИ *див.* **винахо́дити.**

ВИ́НАЙТИСЯ *див.* **винахо́дитися.**

ВИНА́Р, я́, *ч.*, *заст.* Власник винної крамниці.

ВИНА́РНЯ, і, *ж.*, *заст.* Винна крамниця; пивниця. *Раз в Білій Церкві вночі зібралася весела компанія молодих паничів гімназистів і зайшла в винарню* (Н.-Лев., II, 1956, 39); *Серед ранішньої тьми Із винарні хтось гука: «Встань, гульвісо навісний, Та й до нашого гуртка!»* (Крим., Вибр., 1965, 226).

ВИНА́РСТВО, а, *с.* Виготовлення вина з винограду та деяких інших ягід і плодів способом спиртового бродіння; виноробство. *Кажуть, наприклад, Цецера нам хліб постачає, а Лібер.. винарство колись запровадив* (Зеров, Вибр., 1966, 195).

ВИ́НАХІД, ходу, *ч.* 1. Дія за знач. **винахо́дити** 1. *І не раз думав Тарас, дивлячись на втомлених жінок, яке б щастя було для них, коли б чиясь геніальна людська думка дійшла до винаходу машин, що замінили б і жниць, і в'язальниць, і полільниць* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 341).

2. Те, що винайдене, зовсім нове, невідоме до цього. *Мимохіть відчув* [Мартинов] *величезну гордість, адже авторегулювання — це переворот у всьому залізничному транспорті. Це світовий винахід* (Донч., I, 1956, 476); *Він віддав роботі над цим винаходом багато років, він ясно бачив у мріях свою пластмасу, прозору, ніби скло, міцнішу від сталі* (Собко, Справа.., 1959, 41).

ВИНАХІ́ДЛИВИЙ, а, е. Здатний вигадати що-небудь, знайти вихід із складного становища і т. ін.; здатний винаходити. *Завжди жартівлива й винахідлива Ганджиха тепер розгубилася* (Шиян, Гроза.., 1956, 593); *Турбаєві припав до серця цей винахідливий Чистильник, що, видно, вмів вийти з якої завгодно скрути* (Руд., Остання шабля, 1959, 67).

ВИНАХІ́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **винахі́дливий.** *Він аж тремтів увесь, коли траплявся такий небезпечний випадок.., де можна було дати волю своїй винахідливості, умінню, хоробрості* (Гончар, I, 1954, 95); *Подумав* [Зеленський] *і про винахідливість Дороша, чимало його винаходів застосовано в цеху* (Собко, Біле полум'я, 1952, 232).

ВИНАХІ́ДЛИВО, *рідко.* Присл. до **винахі́дливий.** *Він працював натхненно, винахідливо* (Собко, Біле полум'я, 1952, 157).

ВИНАХІ́ДНИК, а, *ч.* Той, хто винайшов або винаходить що-небудь. [Шумейко:] *А то ще зробив дощомір власної конструкції...* [Вася *(з повагою)*:] *Значить, ви теж винахідник?* (Мик., I, 1957, 435); *У містечку Вороновиці жив винахідник літака О. Ф. Можайський* (Цюпа, Україна.., 1960, 250).

ВИНАХІ́ДНИЦТВО, а, *с.* Діяльність винахідника, винахідників. *Він простягнув Надії свіже число заводської газети з дописом про винахідництво Лебедя* (Баш, Надія, 1960, 71); *Масове винахідництво і раціоналізація в нашій країні — це невичерпне джерело технічного прогресу, підвищення продуктивності праці* (Наука.., 9, 1959, 9).

ВИНАХІ́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **винахі́дник.**— *Нехай професор Дубко пошле на допомогу винахідниці когось із своїх асистентів* (Руд., Вітер.., 1958, 383).

ВИНАХІ́ДНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **винахі́дник** і **винахі́дництво.** *Нова винахідницька ідея, народившись від споглядання льодоходу на Росаві, .. захопила Ярослава* (Вол., Місячне срібло, 1961, 209).

ВИНАХО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **винахо́дити** 2.

ВИНАХО́ДИТИ, джу, диш, *недок.*, **ВИ́НАЙТИ**, йду, йдеш, *док.*, *перех.* 1. Створювати що-небудь зовсім нове, до цього невідоме. .. *раз у раз винаходять нові машини, що спрощують і здешевлюють певну сторону виробництва* (Ленін, 1, 1948, 82); *Напослідок винайшли дзигарі вежові* (Коцюб., III, 1956, 7); *Люди розумової праці винайшли трактор. Ти на ньому ореш, радієш, що тобі полегшено працю* (Тют., Вир, 1964, 42).

Винахо́дити (ви́найти) за́сіб (спо́сіб) — придумувати, як здійснити що-небудь. *Виявилось, що то Молибога винайшов спосіб, як позбутися небезпечного провокатора* (Збан., Єдина, 1959, 342).

2. *тільки док.*, *діал.* Відшукати.— *Але може би ви винайшли для мене яку роботу?* (Фр., II, 1950, 11).

ВИНАХО́ДИТИСЯ, иться, *недок.*, **ВИ́НАЙТИСЯ**, йдеться, *док.* Те саме, що **знахо́дитися** 1. [Пані Люба:] *Якийсь винайшовся музика з кріпаків і склав йому* [Кармелюкові] *на шану шумку мазурку* (Вас., III, 1960, 231).

ВИ́НЕН *див.* **ви́нний.**

ВИ́НЕСЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́нести** 1—5. *Я і мій фронтовий товариш, як гості, сиділи на винесених з хати стільцях* (Жур., Вечір.., 1958, 279); *Тішилася* [Дарка] *з свого молодого життя, з молодої, але вже загартованої сили, винесеної з трудного дитинства* (Л. Укр., III, 1952, 664).

ВИ́НЕСЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́нести** 1, 4, 5

ВИ́НЕСТИ *див.* **вино́сити.**

ВИ́НЕСТИСЯ *див.* **вино́ситися.**

ВИ́НИЗАТИ *див.* **вини́зувати.**

ВИНИ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́НИЗАТИ**, ижу ижеш, *док.*, *перех.* 1. Прикрашати намистом, бісером.

2. *тільки док.* Витратити увесь матеріал під час низання. *Винизала усе намисто,— і намистинки не зосталося* (Сл. Гр.).

ВИНИ́ЗУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вини́зувати.**

ВИНИКА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **виника́ти.**

ВИ́НИКАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Обходи́ти скрізь, обійти все, всюди заглядаючи. [Федора:] *Скільки вже — мабуть, більше, як десять років, сватаєтесь. Виникали всі Лисовки й Борисовки та й досі не жонаті* (Вас., III, 1960, 135).

ВИНИКА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВИ́НИКНУТИ**, не; *мин. ч*, ви́ник, ла, ло; *док.* 1. Зароджуючися, ставати дійсним, існуючим. *Із нічого, ми знаєм, ніщо виникати не може; Що ж народилось, не може так само в ніщо обернутись* (Зеров, Вибр., 1966, 140); *Виникла нова форма політичної організації суспільства — народна демократія, одна з форм диктатури пролетаріату* (Програма КПРС, 1961, 17); *І сорт гвоздик, ще невідомий, виник, Огріваний під склом оранжерей* (Рильський, I, 1956, 439); // З'являтися. *Ремінь вирішив нишком залатати оці лисини, що виникли після лихої вирубки буку* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 176); *І тут у Юрка вперше виникло питання — а навіщо скликають сход?* (Багмут, Опов., 1959, 17); // Відбуватися. *На перонах станцій стихійно виникали мітинги, що кінчалися записом нових і нових* [червоних] *добровольців* (Гончар, II, 1959, 302); *Перший серйозний конфлікт між ними* [сестрами] *виник тоді, коли Ліза подала заяву на курси шоферів* (Руд., Вітер.., 1958, 30).

2. Показуватися, ставати видним. *Помчав* [кінь] *легкою пір'їною..,— тільки на мить поринаючи в долини й знову виникаючи на горбах* (Сміл., Зустрічі, 1936, 8); *З гущі дерев виникає постать Журейка* (Коч., П'єси, 1951, 76); // Поставати в уяві. *І ось виникають із дідових слів гнітючі картини минулих років* (Забіла, Малим.., 1958, 5); *І зразу перед її очима чогось*

ніби виник з темряви теплий вечір (Н.-Лев., III, 1956, 330).

ВИ́НИКЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́никнути.** *Треба тільки завжди розрізняти органічно виниклі, потрібні неологізми від неологізмів — брязкалець, виграшок, цяцьок* (Рильський, III, 1956, 75).

ВИ́НИКНЕННЯ, я, *с.* Стан за знач. **ви́никнути.** *З давніх часів люди намагалися якось пояснити своє виникнення* (Наука.., 8, 1963, 32); *Вся історія зародження і виникнення революційної марксистської партії в Росії нерозривно зв'язана з героїчною боротьбою за визволення трудового народу* (Цюпа, Україна.., 1960, 285).

ВИ́НИКНУТИ *див.* **виника́ти.**

ВИ́НИРНУТИ, ну, неш, *док.* 1. Нирнувши, виплисти; зануривщись, піднятися знов на поверхню води чи іншої рідини.— *У казанах кип'ячу смолу ополониками мішали, і котрий грішник винирне, то він його гарячою смолою і обіллє* (Кв.-Осн., II, 1956, 246); *Пірнає* [пароплав] *бугшпритом у воду і знову струшується, винирнувши з води, наче гігантський птах* (Довж., Зач. Десна, 1957, 399).

2. *перен.* Раптово показатися, з'явитися, вискочити звідки-небудь. *З-за кущів винирне то його голова, то плече, то майнуть чорні кучері, а Марину неначе здавить за саме серце* (Н.-Лев., I, 1956, 92); *Ось той горбок, звідки винирнув корсак, ось те місце, де він біг... Де ж звір? Невже втік?* (Донч., I, 1956, 129).

ВИНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *недок., перех.* Звинувачувати кого-небудь, приписувати якусь вину. *Вже утямила* [Варка] *гаразд, що її не закують, що її і не винять* (Вовчок, I, 1955, 177); *Не його треба за розлуку винити* (Гончар, Таврія.., 1957, 451).

ВИНИ́ТИСЯ, ню́ся, ни́шся, *недок., розм.* Визнавати свою вину, провину, пробачатися. [Маруся:] *Та й батько ж помагали Наталю віддати за Шкандибенка. Вони самі винилися у тому перед Василем* (Мирний, V, 1955, 71); *Стояв* [Кирило] *біля дверей здоровенний, високий, а мав вигляд винуватого хлопчиська, який учора нашкодив, а сьогодні прийшов винитися* (Собко, Звич. життя, 1957, 186).

ВИ́НИШПОРИТИ, рю, риш, *док., перех., розм.* 1. Старанно обшукати все довкола. *Винишпорили всі закутки — нема* [самогону]. *Оглянули подвір'я* (Шиян, Баланда, 1957, 36).

2. Старанно шукаючи, знайти.— *Це не дядина, а нишпорка! Винишпорила-таки тебе* (Н.-Лев., IV, 1956, 238); *Від Петрикових чорних циганських оченят не сховається жодний гриб. Поки я одного знайду, якогось невдаху, він десять винишпорить* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 193).

ВИ́НИЩЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́нищити.** *Звідти ж* [з Америки] *завезли в Асканію останніх на землі велетнів-бізонів, майже цілком винищених за півстоліття на американському континенті* (Гончар, Таврія.., 1957, 142).

2. *прикм., рідко.* Жалюгідний. *Його винищений і заляканий вид, із виразом затятості та обмеження, навіть кривився* (Коцюб., II, 1955, 139).

ВИ́НИЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́нищити.** *Нема таких тортур, наймерзотніших засобів, до яких не вдавалися б гітлерівські кати для винищення українського народу* (Довж., III, 1960, 54).

ВИ́НИЩИТИ *див.* **вини́щувати.**

ВИНИ́ЩУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для винищування кого-, чого-небудь. *Партія поставила вимогу — створити винищувальні батальйони для боротьби проти німецьких парашутистів-диверсантів* (Ком. Укр., 7, 1961, 46); *Винищувальна авіація;* // Який несе з собою винищення кого-, чого-небудь. *Немає у людей зараз більшого прагнення, ніж відвернути від людства загрозу нової винищувальної війни* (Рад. Укр., 7. XI 1960, 2).

ВИНИ́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вини́щувати.** *Руднєв щоночі виводив своїх «істребків» за місто на винищування німецьких диверсантів* (Воронько, Партиз. генерал, 1946, 4).

ВИНИ́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́НИЩИТИ,** щу, щиш, *док., перех.* Нищити всіх, усе. *Озлоблені солдати французької армії кинулись грабувати і винищувати мешканців, які не встигли сховатися* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 154); *Завдання полягало в тому, щоб відрізати білі війська від перешийків, оточити й винищити їх* (Гончар, Таврія.., 1957, 670); *Олень єдиний врятувався з стада, яке винищила вовча зграя* (Трубл., I, 1955, 199).

ВИНИ́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вини́щувати.**

ВИНИ́ЩУВАЧ, а, *ч.* 1. Той, хто винищує кого-, що-небудь. *Ящірка приносить велику користь у господарстві людини як винищувач шкідників сільського господарства* (Визначник земноводних.., 1955, 101); *Гітлерівського звіра треба добити в його барлозі. Ніякої пощади винищувачам нашої молоді!* (Ю. Янов., V, 1959, 178).

2. Бойовий, швидкохідний літак з сильним озброєнням, призначений для знищення в повітрі ворожих літаків *Назустріч ворожій ескадрильї знялися наші винищувачі. Почався повітряний бій* (Донч., II, 1956, 208); *Винищувачі ніби змагалися між собою, роблячи дивовижні фігури і поливаючи ворога зливою куль* (Ткач, Моряки, 1948, 32); // Льотчик, що літає на такому літаку. *На третій рік він був уже майором, уславленим винищувачем, і борт його літака прикрашало дванадцять зірок* (Рибак, Опов., 1949, 88).

ВИ́НІЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́ніжити.** *Може, якраз оцими тонкими бровами, оцим виніженим молочаями лицем вдасться їй коли-небудь привернути до себе своє безприданницьке щастя* (Гончар, Таврія.., 1957, 20); // *у знач. прикм. Панночки й паничі викохалися — виніжені та виховані* (Вовчок, I, 1955, 379).

ВИНІЖЕ́НОЧКА, и, *ж., рідко.* Виніжена дівчина, жінка. *Сестричка менша, виніженочка* (Вовчок, I, 1955, 336).

ВИ́НІЖИТИ *див.* **вині́жувати.**

ВИНІ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́НІЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* Робити ніжним; // Випещувати, робити слабим, дуже чутливим до несприятливих умов.

ВИНІ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.* Довго, досхочу ніжитися. *Санька виніжувалася на траві* (Горд., Дівчина.., 1954, 240).

ВИ́ННИЙ ^{1}, **ВИ́НЕН,** ви́нна, ви́нне. 1. Який вчинив що-небудь погане, зробив злочин, провинився у чомусь. *Чіпка й собі, хоч і бачив, що мати ні в чому не винна, держався руки жінки, а за нею — й тещі* (Мирний, II, 1954, 284); *Був час, коли я була винна перед тобою* (Ю. Янов., II, 1958, 75); — *Чому ви не визнаєте себе винним у вбивстві двох товаришів?* (Довж., I, 1958, 282); — *Хіба ж я винен, що я з природи лівак?* (Гончар, Тронка, 1963, 257); // Який є причиною чого-небудь. [Острожин:] *Я завидую? Ні, серйозно, се ви або жартуєте зі мною, або просто перевтома винна* (Л. Укр., II, 1951, 85); // *у знач. ім.* **ви́нний,** ного, *ч.* Той, хто зробив злочин, провинився у чому-небудь; винуватець.— *Треба в міліцію заявити. Вони нехай шукають винних, а ми повертаймося назад* (Шиян, Баланда, 1957, 54).

2. Який має борг.— *Твій дідусь та його дідові та винен був п'ятдесят рублів* (Кв.-Осн., II, 1951, 501); [Храпко:] *А грошей багато вони були винні?* (Мирний, V, 1955, 124); [Рухля:] *Побіжи зараз до Соломії, візьмеш у неї курку і мірку картоплі: вона мені винна* (К.-Карий, I, 1960, 221).

ВИ́ННИЙ ², а, е. 1. Прикм. до **вино́** ¹. *Папаяніс засвітив лампу, з підземелля повіяло вогкістю, винним духом, цвіллю* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 257); //Признач. для виготовлення, зберігання, продажу вина. *Купивши м'яса, о. Артемій пішов до винного погреба* (Н.-Лев., IV, 1956, 110).

△ **Ви́нний ка́мінь** — твердий осад, що утворюється при бродінні виноградного соку і зберіганні вина. [Мефістофель:] *І тут же прастаре вино: Клепки потліли вже давно, Та держить бочку камінь винний* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 208); **Ви́нна кислота́** — органічна кислота, що міститься в багатьох ягодах; добувається з винного каменю і використовується в хімії та медицині. *В різних фруктах містяться яблучна, лимонна і винна кислоти, а також ароматичні речовини* (Укр. страви, 1957, 24); **Ви́нний спирт** — безбарвна рідина з характерним запахом, що добувається для виготовлення алкогольних напоїв та для технічних потреб; етиловий спирт.

2. Те саме, що **ки́сло-соло́дкий.** *Яблуко «Юрій Гагарін» приємне на смак, винне, солодкувате* (Рад. Укр., 30. V 1961, 3); //Який має кисло-солодкі плоди. *Всі яблінки* [яблуньки] *солоденькі, лиш одна винна* (Укр.. лір. пісні, 1958, 445).

ВИ́ННИК, а, *ч.*, *заст.* Той, хто виготовляв горілку і спирт. *Постановлено було.. таке: приймать під королівську руку добрих молодців, хоча й би то з голоти, з харпаків і гультяїв, з винників та броварників* (Морд., I, 1958, 119).

ВИ́ННИЦЯ, і, *ж.*, *заст.* 1. Підприємство, де виготовляли горілку і спирт; гуральня. [Лукерія Степанівна:] *Батько брагу від винниці розвозив по дворах* (Кроп., II, 1958, 301); — *Возив мій Гаврилко Ільковою конячкою спирт з винниці* (Л. Янов., I, 1959, 385); * У порівн. *У хаті в тебе, Параско, як у сажу: лави не змивані, комин закурів, як у винниці* (Барв., Опов.., 1902, 108).

2. Склад з алкогольними напоями. *Козаки розбили винницю й випустили в мерзлі рівчаки спирт і вино* (Ю. Янов., I, 1958, 88).

3. *діал.* Виноградни́к.

ВИ́ННИЦЬКИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **ви́нниця.** *Здоровенна, наче винницький казан, голова* (Мирний, IV, 1955, 304).

ВИ́ННИЧКА, и, *ж.*, *заст.* Зменш. до **ви́нниця.** *Наїжджали і такі, що, опріч усього і усякого добра, мали свої виннички і горілку добре збували* (Кв.-Осн., II, 1956, 314).

ВИ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ви́нний** ¹ 1. *Почувала себе* [Ганна] *винною перед Гордієм і мучилась тією винністю* (Гр., II, 1963, 89); *Висновок експерта є одним з видів.доказів, який поряд з іншими видами має важливе значення для.. встановлення ступеня винності підсудного* (Рад. право, 2, 1960, 102).

ВИННОКА́М'ЯНИЙ, а, е: △ **Виннока́м'яна кислота́** — винна кислота, яка добувається з винного каменю.

ВИНО́ ¹, а́, *с.* Напій з виноградного або з деяких інших ягідних та плодових соків, що перебродили, набувши певної алкогольної міцності й аромату. *Люди саме тоді позбирали виноград, наробили вина* (Н.-Лев., III, 1956, 255); *Прозору склянку вщерть налито Вином червоним і хмільним!* (Рильський, I, 1946, 88); [Недоросток:] *Напувала мене теща все медами та винами...* (Вас., III, 1960, 117); * У порівн. *Ми ходимо берегом моря і на повні груди вдихаємо кримське повітря, п'янке, як вино* (Панч, В дорозі, 1959, 197).

ВИНО́ ², а́, *с.* Масть карт у вигляді наконечників списа чорного кольору; піки.

ВИНОБРА́ННЯ, я, *с.*, *діал.* Збір винограду.— *Куди ви, діду? — спитав його Синичка..— На винобрання,— і палицею постукав по відрі.— Допоможу гроно збирати* (Томч., Закарп. опов., 1953, 63); *Щоб в день щасливий винобрання В веселій нашій стороні Про труд, про дружбу, про кохання Бриніли на устах пісні* (Перв., II, 1958, 139).

ВИНО́ВИЙ, а, е. Який має масть вина (*див.* **вино́** ²); піковий. *І потяг він карту і витяг він винового туза* (Ю. Янов., I, 1958, 128).

ВИНОГРА́Д, у, *ч.* 1. Південна витка кущова рослина з широким листям та вусиками, з плодами, зібраними в грона. *Цупкі, покручені кущі винограду безладно розповзлись по вогкій землі, спутались гіллячками і напнули над землею гарний намет густого листя та великих, важких грон* (Коцюб., I, 1955, 277); *Узгір'я в садах, в виноградах яри* (Рильський, Дал. небосхили, 1959, 13).

Ди́кий виногра́д — дикоростуча і декоративна витка кущова рослина з широким листям та вусиками. *Ганок і невелику веранду рясно оповили стебла дикого винограду* (Шиян, Гроза.., 1956, 44).

2. Ягоди цієї рослини.— *Йду он там до саду їсти винограду* (Фр., IV, 1950, 76); *Він спинився біля куща і зірвав укрите синім пилом темне гроно винограду* (Досв., Вибр., 1959, 431).

ВИНОГРА́ДАР, я, *ч.* Той, хто вирощує, розводить виноград. *Схилений виноградар копається в ситій землі* (Коцюб., II, 1955, 409); *Малює* [художниця] *хлопця-лісоруба І виноградаря в лозі* (Воронько, Народж. легенди, 1954, 37).

ВИНОГРА́ДАРСТВО, а, *с.* 1. Галузь сільського господарства: вирощування, розведення винограду. *В нашій країні створено всі необхідні умови для дальшого розвитку садівництва, ягідництва і виноградарства* (Колг. Укр., 9, 1956, 2).

2. Прикладна дисципліна, що вивчає біологічні особливості винограду і розробляє способи одержання високих врожаїв.

ВИНОГРА́ДАРСЬКИЙ, а, е. Стос. до виноградарства і виноградаря. *Багато років працював він директором виноградарського радгоспу* (Гончар, Тронка, 1963, 335).

ВИНОГРА́ДДЯ, я, *с.*, *збірн.* Стебла винограду. *По ганку дике виноградця пнеться* (Фр., XI, 1952, 258).

ВИНОГРА́ДИК, а, *ч.* Зменш. до **виногра́д.** [Мотря:] *Ох, і виноградик же! Ох, виноградик! Хоч поласую ним, поки зятьок спить та онучки нема...* (Мороз, П'єси, 1959, 333).

ВИНОГРА́ДИНА, и, *ж.* Ягода винограду. *У найбільшій виноградині зоря Відбивалась блиском янтаря* (Воронько, Драгі.., 1959, 52).

ВИНОГРА́ДИНКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **виногра́дина.** *Правлінці урочисто пощипують від золотавого кетяга по виноградинці, кидають в зубаті, щербаті і вже зовсім беззубі роти* (Збан., Переджнив'я, 1960, 363).

ВИНОГРА́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **виногра́д.** *Виноградний лист вирізується з темряви й ніжно тремтить разом з тонким вусиком у місячному сяйві* (Коцюб., I, 1955, 279); *Виноградні гнуться лози, сяють грона, наче зорі* (Нагн., Пісня.., 1949, 87); // Виготовлений з ягід винограду. *Злегенька дратують чуття, а не ранять направду: Смак виноградного соку і вижимки винні* (Зеров, Вибр., 1966, 170).

△ **Виногра́дний цу́кор** — те саме, що **глюко́за.**

ВИНОГРА́ДНИК, а, *ч.* Ділянка землі, плантація, де вирощується виноград. *Кругом хати зеленів здоровий виноградник* (Н.-Лев., II, 1956, 223); *Ото виноградник. Дев'ять гектарів...* (Вишня, I, 1956, 373).

ВИНОГРА́ДОВИЙ, а, е. 1. Те саме, що **виногра́дний.** *Там, з боку вокзалу, висока каплиця.., густо з боків оповита виноградовим хмелем* (Мирний, III, 1954, 261).

2. *у знач. ім.* **виногра́дові,** вих, *мн.* Родина рослин, до якої входить виноград.

ВИНОГРО́НО, а, *с.*, *поет.* Гроно, кетяг винограду. *Прохожий спиниться послухати, як я Тут награю в ті дні, як стигнуть виногрона* (Зеров, Вибр., 1966, 489); *У прозорі виногрона Сонце меду налило* (Рильський, Сад.., 1955, 117).

ВИНОЗІ́Р, зо́ра, *ч.*, *поет.* Уживається як епітет далекозорих, з гострим зором людей, птахів. *Сокіл винозір.*

ВИНОЗІ́РКА, и, *ж.*, *поет.* Жін. до **винозі́р.** *Приблудився під стріхату Хату. Там дівчину стрів я винозірку* (Л. Укр., I, 1951, 4).

ВИНОЗО́РИЙ, а, е, *поет.* Далекозорий, з гострим зором. [Баштовий Лінкей:] *Я удався винозорим, Мов у лісі темнім рись* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 364); *Роксолана знизу дивилась на обличчя Михайликове.., на винозорі соколині очі* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 16).

ВИНОКО́ЛО, а, *с.*, *поет.* Горизонт, обрій. *Он диск пурпуровий владичний Приліг на саме виноколо* (Зеров, Вибр., 1966, 427); *Тим часом і нічної мли Розлилось вино по виноколі* (Рильський, I, 1956, 111).

ВИНОКУ́Р, а, *ч.*, *заст.* Той, хто виготовляв горілку і спирт; винник. *Другого дня пішов я в винницю: почав хвалитись винокурові, що вже починаю вчитись грамоти* (Збірник про Кроп., 1955, 17).

ВИНОКУРІ́ННЯ, я, *с.* Виготовлення горілки і спирту з зерна, картоплі і т. ін. способом спеціальної перегонки. *З виникненням промислового винокуріння асортимент напоїв, виготовлюваних на Україні домашнім способом, зменшувався* (Укр. страви, 1957, 365).

ВИНОКУ́РНИЙ, а, е. Стос. до винокуріння. *Поміщики займали пануюче становище також у винокурній промисловості* (Іст. УРСР, I, 1953, 393); // Признач. для винокуріння. *Цукрові та винокурні заводи, великі маєтки.. знищуються селянами та солдатами* (Головко, II, 1957, 482).

ВИНОКУ́РНЯ, і, *ж.*, *заст.* Те саме, що **ви́нниця** 1, **гуральня.** *Конашка.. почав господарювати, носився з планами будови якоїсь особливої винокурні* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 222); *На винокурні не залишилося нікого* (Петльов., Хотинці, 1949, 40).

ВИНОРО́Б, а, *ч.* Той, хто виготовляє вино. *На великому плацу, під горою, стояли цілі яруси великих сорокавідерних бочок з вином, а біля них тупцював якийсь дідок, як виявилося, головний винороб заводу* (Кучер, Голод, 1961, 147); *— Ви знаєте, це* [вино] *нашого власного виробу,— зауважила жінка, коли я, випивши, аж прицмокнув.— Вашого? — здивовано підніс очі Карпо.— Ви хіба винороби?* (Досв., Вибр., 1959, 418).

ВИНОРО́БНИЙ, а, е. Признач. для виготовлення вина. *Для виробництва вина організовано виноробний пункт* (Колг. енц., I, 1956, 176).

ВИНОРО́БНЯ, і, *ж.* Підприємство, де виготовляють вино. *Приміщення виноробні має бути світлим і добре провітрюватись* (Колг. енц., I, 1956, 177).

ВИНОРО́БСТВО, а, *с.* Виготовлення вина з винограду та деяких інших ягід і плодів способом спиртового бродіння; винарство. *Крим славиться виноробством* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 287).

ВИ́НОС, у, *ч.* 1. Дія за знач. **вино́сити** і **ви́нести** (в 1, 2, 4 знач.). *Горбасті піски* [в пустелі] *утворюються внаслідок виносу вітром раніше відкладених часток* (Курс заг. геол., 1947, 92); *Снаряди вибухають..— Недоліт. Винос вправо!* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 282).

2. Винесення небіжчика з приміщення для поховання. *Звелів* [Еней].. *зготовить тіла для виносу* (Котл., I, 1952, 268).

3. Те, що виноситься текучою водою (пісок, мул і т. ін.).

△ **Ви́нос да́ху** — частина даху, що виступає над стіною. *Виноси даху влаштовувалися тільки на боковому або передньому фасаді будівлі* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 10).

ВИ́НОСИТИ *див.* **вино́шувати.**

ВИНО́СИТИ, о́шу, о́сиш; *наказ. сп.* вино́сь; *недок.*, **ВИ́НЕСТИ,** су, сеш; *мин. ч.* ви́ніс, несла, ло; *док.*, *перех.* 1. Несучи, забирати кого-, що-небудь звідкись. *З хати виносили одежу, всілякий дріб’язок і складали все на купу* (Коцюб., I, 1955, 121); *Сестра Ганнуся в Червоній Армії — виносить з бою поранених, котрі не можуть самі ходити* (Ю. Янов., I, 1954, 75); *Батько виніс з комори два мішки жита й поклав на віз* (Н.-Лев., II, 1956, 306); *Варвара винесла з хати білий халат для Марії* (Кучер, Чорноморці, 1956, 34); // Несучи, доставляти куди-небудь, в якесь місце або комусь. *Отут колись смугляві дітлахи Виносили водицю на шляхи* (Мал., Полудень.., 1960, 110); *Зачаївши дух, вони виносять перший вулик на подвір’я* (Стельмах, II, 1962, 259); *Музикам Франка винесла стілець* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 152); // Вибиваючи, виламуючи, переміщати в інше місце. *Побачив* [злодій] *мене та прямо у вікно, тільки затріщало, так і виніс з рамою* (Мирний, IV, 1955, 189); *Винесло* [вибухом] *двері і вікна, Глину змішало зі склом* (Перв., II, 1958, 240); // Поміщати яку-небудь частину окремо (про текст). *Винести висновки на кінець статті;* // *перен.* Оголошувати, подавати для ознайомлення або вирішення чого-небудь.— *Перше всього свої ж таки товариші своїм судом* [судять], *а як він такого суду не послуха, то виносять на суд громади* (Мирний, IV, 1955, 331); *Ставши на захист бідних і пригноблених,.. творці італійських фільмів винесли на всесвітній огляд те, що, як свого часу писав Гоголь, «щохвилинно перед очима і чого не бачать байдужі очі»* (Довж., III, 1960, 142).

◇ **Вино́сити (ви́нести) на лю́ди** — робити відомим усім або багатьом; розголошувати. *Ніколи в походах не згадував Данило про Анну — не виносив на люди свою тугу за домівкою* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 550); *По тих словах Текля мало не згоріла з сорому, дорікала матері, що винесла на люди таємницю дівочого серця* (Горд., Дівчина.., 1954, 48); **Вино́сити (ви́нести) на свої́х плеча́х** — самому витерплювати які-небудь знегоди, переборювати труднощі і т. ін. *Баї вели свою політику, вони давали чиновникам великі хабарі і таким чином врятовували свої косячки* [коней]. *А біднота виносила все на своїх плечах* (Донч., I, 1956, 126); *Всьому світові відомо, що Радянський Союз виніс на своїх плечах основний тягар боротьби з гітлерівськими загарбниками* (Ком. Укр., 5, 1960, 21); **Вино́сити (ви́нести) но́ги** — втікаючи, рятуватися. *Кепські справи, чи й вдасться винести звідси ноги* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 182); **Вино́сити (ви́нести) смі́ття́ з ха́ти** — розголошувати що-небудь неприємне (сварки, неполадки і т. ін.), що відбувається в родині або в якомусь колективі. *Вона й справді сама нікого не обмовляла, не виносила з хати сміття, але була не від того, щоб послухати всячину десь біля магазина* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 58).

2. Швидко вивозити, переміщати куди-небудь. *Коні виносили бричку на гору* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 72); *Він не помітив, як самі ноги, озуті в здорові зашкарублі чоботи, винесли його на вулицю* (Коцюб., I, 1955, 129); *Одного осіннього дня Альфред Реніке, як звичайно, закінчив свою зміну, і кліть блискавично винесла його на поверхню* (Собко, Запорука.., 1952, 87); // Захоплюючи з собою, викидати куди-небудь (про воду, вітер). *У воду кинувся, пливе, Аж хвиля синяя реве. І, ревучи, на той берег Козака виносить* (Шевч., II,

1953, 104); *Розмиваючи яри, весняні потоки часто виносили на піщаний берег ріки величезні білі кістки прадавніх тварин* (Донч., IV, 1957, 207).

3. *перен.* Здобувати знання, одержувати відомості, пройматися яким-небудь почуттям і т. ін., навчаючись, читаючи, спілкуючись з кимсь тощо. *Студенти того часу небагато виносили в голові. Їх мисль була зоставлена сама для себе* (Н.-Лев., I, 1956, 343); *Ні один не прожив з ним умовленого року і не виніс його тайників лікарських* (Фр., VI, 1951, 36); *З нас кожен виніс із-під того ганку Такої дружби світле відчуття, Таке тепло, таку бадьору віру, Що в серці відпечатались навіки!..* (Рильський, I, 1956, 312).

4. Виставляти, пересовувати, переводити що-небудь уперед, угору тощо. *Неспішно вів зін* [мисливець] *стволом за птицею, потім трошки виніс приціл уперед і натиснув спуск* (Собко, Біле полум'я, 1952, 83); * Образно. *Винесла* [сосна] *віти й випещену, кучеряву маківку із затіненої тісноти туди, де багато волі, неба і сонця* (Руд., Остання шабля, 1959, 84).

5. Приймати ухвалу, вирішувати що-небудь. *Він* [голова ревтрибуналу] *був невтомний і невсипущий, непідкупний і уважний навіть до тих, кому виносив найсуворіші вироки* (Збан., Сеспель, 1961, 66);, *А потім загін виніс дружну ухвалу — Збирати і зносить уламки металу* (С. Ол., Вибр., 1959, 154); *Делегатські комсомольські збори винесли рішення* (Кучер, Чорноморці, 1956, 354).

6. *розм.* Витерплювати, витримувати що-небудь неприємне, тяжке. *Сиджу то тут, то в Бухаресті, Виношу тисячі негод...* (Олесь, Вибр., 1958, 314); *Арсенова душа не виносила брехні і фальші* (Дмит., Розлука, 1957, 240); *Біль у рані, гарячка, страшні тортури, які він* [Мельник] *виніс уночі, відібрали рештки сил* (Гжицький, Опришки, 1962, 177).

7. *діал.* Дорівнювати, становити. *Скільки виносив цей капітал, цього ніхто ніколи від братів не довідався* (Фр., VI, 1951, 203).

ВИ́НОСИТИСЯ *див.* **вино́шуватися.**

ВИНО́СИТИСЯ, о́шуся, о́сишся; *наказ. сп.* вино́сься; *недок.*, **ВИ́НЕСТИСЯ,** суся, сешся; *мин. ч.* ви́нісся, неслась, лось; *док.* 1. Швидко вибігати, виїжджати, вилітати звідки-небудь або кудись. *Тихцем* [Яць] *винісся з хати* (Фр., II, 1950, 212); *Вхопила* [Мадлена] *шмат хліба, огірок і, кинувши: «Ну, я побіжу...», винеслась із кімнати* (Досв., Вибр., 1959, 22); *Група вершників звернула з дороги і на скаку винеслась на круте узгір'я* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 122).

Вино́сься (вино́сьтесь), *фам.*— забирай[те]ся геть. [Вігіл:] *Ну, виносьтесь! В кустодії вже розберуть, хто бреше. (Виганяє їх* [відпущеників] *стусанами)* (Л. Укр., II, 1951, 519).

2. *тільки недок., рідко.* Виносити речі, майно з дому. *Почали лаштуваться, та виноситься, та вкладатись* (Н.-Лев., I, 1956, 603).

3. Виступаючи, здійматися вгору над чим-небудь; бути вищим за когось, щось. *Між бідними невеличкими міщанськими хатами високо виносилась покрівля його чималої хати з білими цегляними виводами* (Н.-Лев., I, 1956, 172); *Худий і високий, Друзь принаймні на голову виносився над Женею* (Шовк., Людина.., 1962, 16).

4. *перен.* Хизуватися чим-небудь, виражати погорду, зазнаватися. *А проте він* [кожух] *був дуже гордий і.., висячи на жердці над постіллю господаря, чванився та виносився незвичайно* (Фр., III, 1950, 196); [Трохим:] *Ти все правиш своє? А хіба не пам'ятаєш, як погано люде говорять про Чопоріїв? Виносяться своїм війтівством, ..людей не почитають, не шанують, кривдять* (Кроп., V, 1959, 124).

5. *тільки док., розм.* Припинити нестися, знісши всі яйця (про свійських птахів). *За літо кури винеслись, то тепер і не несуться* (Сл. Гр.).

6. *тільки недок.* Пас. до **вино́сити.** *Виносилися надвір картини, серед яких були дійсно високомистецькі зразки* (Вільде, Сестри.., 1958, 356).

ВИ́НОСКА, и, *ж.* Пояснення, примітка до тексту, поміщені під ним. *Толстой дав нам зразок свого перекладу, розкриваючи французький текст у виносках* (Кундзич, Дієзи.., 1956, 36).

ВИНОСНИ́Й, а́, е́. Пов'язаний з винесенням за межі, розміщенням за межами чого-небудь і т. ін. *Височить* [підіймальний кран] *на випробувальному майданчику і легко, наче граючись, підіймає величезні вантажі, стає за допомогою гідравліки на виносні опори, швидко маневрує* (Рад. Укр., 9.IX 1962, 1); *Виносна топка.*

ВИНОТОРГІ́ВЛЯ, і, *ж.* Торгівля вином.

ВИНОТОРГО́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Торговець вином.

ВИНОХІ́Д, хо́да, **ВИНОХО́ДЕЦЬ,** хі́дця, *ч.*, *діал.* Іноходець. *Спочили вони з матір'ю, осідлали коня-винохода і поїхали собі* (Сл. Гр.); *В тебе кінь крилатий чарівницький,— Як майне, то не збіжать і турки на своїх арабських виноходцях* (Л. Укр., I, 1951, 387).

ВИНОХО́ДЕЦЬ *див.* **винохід.**

ВИНОЧЕ́РПІЙ, я, *ч.*, *заст.* При дворі монарха, феодала — особа, що відала напоями, наливала і підносила їх під час бенкету. *Разом з царем ховали одну з його наложниць, а також слуг — виночерпія, кухаря, вістового, кращих коней і по добірній штуці всякої худоби* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 160); // *жарт.* Той, хто наливає вино в чарки, келихи за столом. —*Сергію, виконуй свої обов'язки виночерпія,— Михайло показав на пляшку вина* (Коп., Земля.., 1957, 140).

ВИ́НОШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́носити.** *Вона, вигодувана ще за часів кріпацтва, виношена кріпацькими руками, вихолена у панській сім'ї, не буде чистити тії риби* (Мирний, I, 1954, 350); *Кожне слово у Назара було зважене, кожна думка, мабуть, заздалегідь обдумана і виношена* (Збан., Переджнив'я, 1955, 127); *Виборна се була сестричка Галя,.. хоч у виношеній, та у червоній стрічечці* (Вовчок, I, 1955, 301); *Я ледве впізнаю.. Стьопу-бригадира, що вирядився в старий, геть виношений трофейний кітель* (Гончар, Маша.., 1959, 26).

ВИНО́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вино́шувати** 1, 2. *Материнство лежить в основі творчості письменника, а саме: зародження образу, виношування твору й, нарешті, народження його* (Тич., III, 1957, 98).

ВИНО́ШУВАТИ, у́ю, уєш, *недок.*, **ВИ́НОСИТИ,** ошу, осиш, *док.*, *перех.* 1. Носити в собі дитину до родів (про матір).— *Толику, як ти міг?.. Я ж дитину тобі виношую... Толику, вернись, мій любий!..* (Руд., Остання шабля, 1959, 482); // Вирощувати, доглядати дитину, носячи на руках до того часу, поки вона почне ходити. — *Я її ще маленькою.. виносив на своїх руках* (Фр., VIII, 1952, 57); *Шестеро своїх синів і четверо чужих дітей виносила вона біля грудей, виростила в колисці* (Стельмах, II, 1962, 209).

2. *перен.* Обмірковувати до найдрібніших деталей, тримати в собі до остаточного визрівання (думку, ідею і т. ін.). *Виношував в собі глибоку Ту думку-вигадку* (Мирний, V, 1955, 299); *Довго він виношував ідею.. комбінованого удару* (Гончар, Таврія.., 1957, 661); *Треба все добре переварити, виносити, зрозуміти* (Коцюб., III, 1956, 360); *Я виносив сюжет, опанував матеріал і з любов'ю й запалом написав два романи* (Донч., VI, 1957, 582).

3. *тільки док.* Носячи, перемістити все за кілька разів.— *Ні, не так,— каже Пріська.— Візьмімо ночви та ночвами виносимо* [сніг]! (Мирний, III, 1954, 10);

Не боявся [Оленчук] *в житті найтяжчої роботи — гори труда витрудив, гори солі із Сиваша на собі виносив* (Гончар, II, 1959, 355).

4. Довго носячи, витирати, робити непридатним (про одяг).

ВИНО́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́НОСИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Внаслідок тривалого носіння витиратися, робитися непридатним (про одяг).

2. *тільки недок.* Пас. до **вино́шувати** 1, 2. *Я. Галан висміює маячні плани походу на Київ, що виношувались «святим Юром» та жовто-блакитною зграєю* (Іст. укр. літ., II, 1956, 606).

ВИНУВА́ТЕЦЬ, тця, *ч.* 1. Той, хто вчинив що-небудь погане, зробив злочин, провинився у чомусь. *Обох молодих винуватців, що вже не знати чого сподівалися, зараз випустили з в'язниці* (Фр., V, 1951, 74); *Вислухавши, як водиться, донесення стражника про суть провини того чи іншого шахрая, пристав зупиняв на винуватцеві свій важкий олив'яний погляд* (Гончар, Таврія, 1952, 80); *Учні самі ревниво стежили за тим, щоб ніхто не пропустив навчання. На винуватця нападалися всім класом* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 232); // *чого.* Той, хто є причиною чого-небудь. *Винуватці тої катастрофи — два хлопчики літ семи-восьми та п'ятиліток-дівчинка — наче не чули сердитого материного поклику* (Коцюб., I, 1955, 186); *Чекаючи нового нападу кашлю, він* [розвідник] *лежав без жодної думки.. Раптом його обпалила свідомість, що він буде винуватцем загибелі своїх товаришів* (Багмут, Опов., 1959, 59); *Люди завжди шукають винуватця свого нещастя, хай це буде і любима людина* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 398); *Коли з'явився Роман, його зустріли оплесками, нібито він був винуватцем весільного торжества* (Минко, Ясні зорі, 1951, 252).

2. *діал.* Боржник.

ВИНУВА́ТИЙ, а, е. 1. Який вчинив що-небудь погане, зробив злочин, провинився у чомусь. *Зчепилася бійка. .. крик... гвалт ... Насилу розборонили.. Хто винуватий, хто правий? гаразд не знав ніхто...* (Мирний, II, 1954, 195); *Марта сиділа зів'яла і винувата. Обняла руками коліна, схилила голову* (Коцюб., II, 1955, 295); *—Винуваті машиністи, але вони складають усю провину на слюсарів. Мовляв, поставили погану пробку* (Донч., I, 1956, 416); // Який є причиною чого-небудь. *Як тільки літо, так я й в дорогу! Та вже, видно, така моя доля.. На сей раз, може, доля й не винувата, бо се таки моє давнє бажання* (Л. Укр., V, 1956, 144); // *у знач. ім.* **винува́тий**, того, *ч.* Той, хто провинився у чому-небудь; винуватець. *— А-а-а-а! — позіхнув хтось.— Хто то? — Знову гукнув учитель. Усі оглянулись, шукаючи винуватого* (Мирний, I, 1954, 328); *Поглянув* [пан] *спокійно, з виразом жалю, на трупа і на винуватого,.. врешті запитав: — За що ти вбив?* (Фр., II, 1950, 116).

2. В якому виражається усвідомлення вини, провини. *Катерина враз опустила униз сині винуваті очі* (Вас., II, 1959, 351); *З обличчя Вадима Успенського весь час не сходила бліда винувата усмішка* (Панч, В дорозі, 1959, 63).

3. *розм.* Який має борг. *Хоч був* [Мирон] *неграмотний, та помічав.. — хто скільки винуватий грошей, і ні разу він не помилився* (Григ., Вибр., 1959, 220).

ВИНУВА́ТИТИ, а́чу, а́тиш, *недок.; наказ. сп.* винува́ть; *перех.* Вважати кого-небудь винним, висловлювати впевненість у чиїйсь вині, провині.— *Ну, а за що ж то Загнибіда загубив свою жінку? — спитався Колісник..— Усяко кажуть: одні його винуватять, другі її* (Мирний, III, 1954, 145); *Хто живий, не винувать живого!* (Рильський, I, 1956, 112).

ВИНУВА́ТИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **винува́тець**. *Мусять шмагонути кожна* [із послушниць] *винуватицю, як слід, по заголеному тілу...* (Гончар, Таврія, 1952, 127); *Її* [княгиню] *єдину вважала* [Дзвінка] *винуватицею свого нещастя* (Гжицький, Опришки, 1962, 82).

ВИНУВА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Абстр. ім. до **винува́тий** 1, 2. *Попросив старий Гайдак покласти його вмирати у вишитій сорочці, головою на схід, щоб видно було Україну. З родиною не розмовляв і з гіркою винуватістю відвертав очі до стіни* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 30).

ВИНУВА́ТНИЦЯ, і, *ж.* Те саме, що **винува́тиця.**

ВИНУВА́ТО. Присл. до **винува́тий** 2. *Вона* [актриса] *журливо і винувато глянула на нього* (Л. Укр., III, 1952, 696); *— А де ж ти поділася? — винувато мовив старий, бо, тікаючи з майдану, чув, як гукала йому вслід Наталка* (Гончар, Таврія.., 1957, 503).

ВИНЦЕ́, я́, *с.* Пестл. до **вино́** ^{1}.— *Чи справді, чи лиш так мені ввижається, Що чую пахощі від свіжого винця?* (Фр., XIII, 1954, 376);— *А винце, Степане Тимофійовичу, у вас знамените* (Собко, Скеля.., 1961, 53).

ВИ́НЮХАТИ *див.* **виню́хувати.**

ВИНЮ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́НЮХАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Нюхаючи, витрачати все. *Табаки ріжок винюхала* (Сл. Гр.).

2. Шукати, знаходити кого-, що-небудь за запахом. *Незабаром вона* [кішка] *спокійнісінько почала винюхувати в кутках мишей* (Донч., III, 1956, 219); *Мала* [Маріора] *властивість усе обнюхувати... Так вона винюхала карафку білого вина, сховану Йоном за припічком* (Коцюб., I, 1955, 281); // Уважно нюхати, щоб зрозуміти, який звір поблизу, чи не загрожує небезпека і т. ін. *Безшумно, легесенькими кроками ласка перебігла.. невеличку відстань, винюхуючи повітря, вдивляючись поперед себе — може, що трапиться по дорозі* (Коп., Як вони.., 1961, 173).

3. *перен.* Розвідуючи, намагатися простежити, виявити що-небудь. *Надісланий з мирним листом посланець, підручний пана Киселя — піп Лиска — пильно, до дрібниць, винюхував усе, що відбувалося в замку* (Кач., II, 1958, 436); *Нічний німецький бомбардувальник часом «пиляв» темне небо, настирливо намагаючись винюхати місце аеродрому* (Ю. Янов., II, 1954, 8).

ВИНЮ́ХУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **виню́хувати** 1.

ВИ́НЯНЬЧИТИ, чу, чиш, *док.*, *перех.* Доглядаючи дитину, виростити її. *Хіба моя Марина мала? Хіба в неї руки чужі, щоб вона сина не виняньчила?* (Мирний, IV, 1955, 227); *Ярину вона виняньчила з малих років і полюбила як рідну дитину* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 121).

ВИНЯТКО́ВИЙ, а, е. 1. Який становить виняток серед загальних правил. *Летить раптом із столиці до губернатора казенна бумага — відшкодувати Лук'янові сину Свиридову Кабашному всі його збитки, понесені із-за стихії, надати йому вільготи... хоча б у вигляді виняткового права на торгівлю водою по всьому Кримському тракту!* (Гончар, Таврія.., 1957, 27).

2. Такий, який нечасто трапляється, особливий, надзвичайний. *Його* [В. І. Леніна] *діяльність була винятковим прикладом поєднання революційного розмаху і діловитості, пролетарської організованості і дисципліни* (Біогр. Леніна, 1955, 253); *Пісня в житті нашого народу має особливе, виняткове значення* (Ю. Янов., V, 1959, 179); *Не раз ризикував* [Яків] *життям — рятував справу своєю винятковою стійкістю та холоднокровністю* (Крот., Сини.., 1948, 47).

ВИНЯТКО́ВІСТЬ, вості, *ж.* 1. Дуже виразна своєрідність, особливість, характерна тільки для кого-, чого-небудь. *Образ нашого сучасника вирисовується в них* [картинах] *уже не в своїй винятковості й офіціальній* *відокремленості, а в новому, більш широкому.. художницькому розумінні дійсності* (Довж., III, 1960, 103); *Носіями позитивних рис лише інколи виступають у творах Квітки представники заможної сільської верстви, причому письменник підкреслює їхню винятковість, нетиповість* (Рад. літ-во, 6, 1963, 134).

2. Зверхність, відособленість, що грунтується на нібито наявності у кого-, чого-небудь переваги, вищості; привілейованість. *Виховувати непримиренність до всяких проявів експлуатації, поневолення, расової винятковості та інших пороків капіталістичної системи — таке благородне завдання діячів соціалістичної культури* (Рад. Укр., 29.III 1957, 1).

ВИНЯТКО́ВО. Присл. до **винятко́вий** 2. *Кожну доповідь Полоза про стан роботи слухали винятково уважно* (Собко, Зор. крила, 1950, 212); *З усіма він чемний і винятково ввічливий* (Баш, Надія, 1960, 10).

ВИ́НЯТОК, тку, *ч.* Відхилення від звичайного, від загального правила. *Винятки, очевидячки, минаємо* (Коцюб., III, 1956, 239); *Земля скрізь потребує роботи, і його бургундська земля не становила винятку, швидше, навпаки — вона вимагала праці подвійної* (Ю. Янов., II, 1954, 49); *Тато мій — рішуча й тверда людина, хоч і мрійник. Нібито ці якості в людині не поєднуються, але тато, мабуть, виняток* (Речм., Твій побратим, 1962, 13).

Без ви́нятку — не виключаючи нікого, нічого. *Досі вона була доброзичливою до всіх без винятку* (Гончар, Новели, 1954, 167); **За ви́нятком** *кого, чого* — виключаючи кого-, що-небудь; крім когось, чогось. *Всі, за винятком Бойчука, здивовано дивилися на свого шкіпера* (Трубл., II, 1955, 182); *По всій землі тортури, ешафоти, за винятком радянської землі...* (Сос., I, 1957, 481).

ВИ́ОБРАЖЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́образити.** *Чоловік, виображений на карточці, був старший брат Андрія Івановича — Іван Іванович* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 138).

ВИ́ОБРАЖЕННЯ, я, *с., діал.* 1. Зображення.

2. Уявлення. *Можу хіба позавидіти тому, у кого ся ентузіастична тирада викличе яке-небудь ясне виображення, а не сам тільки шум у вухах* (Фр., XVI, 1955, 255).

ВИОБРА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ОБРАЗИТИ,** ажу, азиш, *док., перех., діал.* 1. Зображувати. *Степанида виобразила на обличчі щось подібне до привітної посмішки* (Коп., Дуже добре, 1937, 187).

2. Уявляти.— *І як же ви, пані, виображуєте собі нашу дальшу подорож, нашу будущину?* (Фр., III, 1950, 169).

ВИОБРА́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВИ́ОБРАЗИТИСЯ,** иться, *док., діал.* 1. Зображатися. *Він став поруч з Стахурським.., і на його фізіономії виобразилось безмірне здивування* (Смолич, Ми разом.., 1950, 32).

2. Уявлятися.

ВИ́ОБРАЗИТИ *див.* **виобра́жувати.**

ВИ́ОБРАЗИТИСЯ *див.* **виобра́жуватися.**

ВИОКРЕ́МИТИ *див.* **виокре́млювати.**

ВИОКРЕ́МИТИСЯ *див.* **виокре́млюватися.**

ВИОКРЕ́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВИ́ОКРЕМИТИ,** млю, миш; *мн.* ви́окремлять; *док., перех., рідко.* Робити виразним, виділяти серед чого-небудь. *Слабке світло каганчика яскраво виокремлює записку Галинки* (Епік, Тв., 1958, 570).

ВИОКРЕ́МЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **ВИ́ОКРЕМИТИСЯ,** иться; *мн.* ви́окремляться; *док., рідко.* Бути, ставати виразним, виділятися серед чого-небудь. *Пострілів не було, було єдине гоготання землі і неба, серед якого виокремлювались тільки вибухи авіабомб* (Гончар, I, 1954, 36); *Литка став на коліна й далі поліз рачки. Перед очима примеркло, виокремився ріг Бандуренкового сарая* (Епік, Тв., 1958, 254).

ВИ́ОРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́орати.** *Сніг укрив колгоспне наше поле, Виорану, рівну широчінь...* (Дор., Єдність, 1950, 26); *По висохлому обличчі Івана виораними рівчаками тихо скотились дві сльози і впали на білу сорочку* (Ірчан, II, 1958, 132).

ВИ́ОРАТИ *див.* **вио́рювати.**

ВИ́ОРАТИСЯ *див.* **вио́рюватися.**

ВИО́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вио́рювати** 1, 3.

ВИО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВИ́ОРАТИ,** рю, реш; *наказ. сп.* ви́ори; *док., перех.* 1. Орючи, обробляти яку-небудь ділянку землі. [Г а н н а:] *Оце як зосталася я без чоловіка, то свої півморга сама виорюю. Упряжуся з конем у плуга й орю* (Мокр., П'єси, 1959, 113); *Іван Волів таки запріг, Їм боки попоров і виорав обліг* (Бор., Тв., 1957, 187); *Виоремо тебе, ниво, обсіємо* (Стельмах, II, 1962, 199).

2. *перен.* Вкривати зморшками (про обличчя). *Легка хмарка смутку виорала зморшками його високе чоло* (Рибак, Час.., 1960, 153).

3. Орючи, вивертати, видобувати що-небудь із землі. *Виорює плуг поржавілі набої, І солодко в землю лягає зерно* (Стельмах, Жито.., 1954, 47); — *Гарні квіти* [волошки], *а ми з ними щороку боремося. Із корінням їх виорюємо* (Донч., VI, 1957, 36).

ВИО́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **вио́рювати** 1, 3.

ВИ́ПАД, у, *ч.* 1. Різка подача корпусу вперед або вбік з упором на одночасно винесену зігнуту ногу (прийом при фехтуванні, гімнастичних вправах і т. ін.). *Кривоніс відбивав удари, ніби жартуючи, й з кожним випадом тиснув супротивника до води* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 31); *Різким рухом вихопив він шаблю і кинувся на ворогів. На третьому випаді розсік він Горленкові плече* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 35).

2. Недоброзичливий або ворожий виступ проти кого-небудь. [Б е р е ж н и й:] *Він навіть сприйняв це* [критику] *як випад проти нього* (Баш, П'єси, 1958, 79).

ВИПАДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випада́ти** 1, 2. *Вона обіцяє кілька разів помазати мені ясна розчином марганцю. Повна гарантія від передчасного випадання зубів* (Збан., Єдина, 1959, 200); *Спостереженнями встановлено, що після випадання навіть порівняно невеликих дощів під рослинами і поблизу них грунт зволожується більше* (Колг. Укр., 4, 1959, 20).

ВИПАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВИ́ПАСТИ,** аду, адеш, *док.* 1. Падати з чого-небудь, звідкись назовні. *З розв'язаної торби Січкаря випадає хлібина* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 204); *Воно* [гавеня] *випало з гніздечка й безпорадно тріпало неопіреними крильцями* (Ковінька, Кутя.., 1960, 28); *В неї руки дрижали і гребінець трохи не випав з рук перед дзеркалом* (Н.-Лев., IV, 1956, 96); // Унаслідок ослаблення, захворювання і т. ін. не триматися (про зуби, волосся). *Один зуб навіть випав у мене, але я задоволений, бо однаково довелось би рвати* (Коцюб., III, 1956, 445); — *Тфе, не рви* [зілля]! *То падиволос; як будеш рвати, то буде тобі волосся випадати* (Кобр., Вибр., 1954, 156); // *перен.* Не входити до ряду осіб, що мають спільну ознаку, до ряду однорідних предметів, явищ. *А інші інженери хіба не остерігаються Мухтарова? Он сам Преображенський, який інженер... Ну, Синявін, Лодиженко, Мацієвський,— вони випадають...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 168).

◇ **Випада́ти (ви́пасти) з голови́ (з ду́мки)** — забуватися. *Їдемо ми на базар, а в мене ті слова з думки не випадають* (Н.-Лев., III, 1956, 262); — *Щось пам'ятаю... Пам'ятаю... Тільки зовсім було випало з голови* (Збан., Єдина, 1959, 68); **Випада́ти (ви́пасти) з ува́ги (з по́ля зо́ру** *і т. ін.*) — лишатися непоміченим. *Батько продовжував читати газету. Але з моєї уваги не випало його внутрішнє роздратування* (Моє життя в мист., 1955, 10).

2. Падати на землю (про дощ, сніг і т. ін.) або осідати (про росу, іній тощо). *Часто випадали дощі* (Руд., Вітер.., 1958, 364); *Повітря було наскрізь сухе, не випадала навіть роса на світанку* (Гончар, Новели, 1954, 170); *Старший староста і каже:.. — Раз, дома, у нашій землі, випала пороша* (Кв.-Осн., II, 1956, 56); *Ото випали сніги білі та глибокі* (Мик., II, 1957, 26).

3. *кому.* Діставатися, припадати внаслідок яких-небудь обставин. *Але все ж навколо була рідна земля, вся ця земля боролася, і їм випадало велике завдання боротися за рідне місто — Одесу* (Кучер, Чорноморці, 1956, 84); *Надія сім’ї — Улас. Як не є, найстарший, йому і випадає честь допомогти батькам* (Тют., Вир, 1964, 48); — *Яке несподіване щастя випало Катрі!— гомоніли дворові* (Мирний, IV, 1955, 295); [Онисько Чугай:] *А так що не відстану від вас, Максиме Петровичу. Стежка нам випадає одна* (Мокр., П’єси, 1959, 140); // *безос. Як вона нудьгувала, коли їм випало розлучитися* (Ю. Янов., Мир, 1956, 43).

◇ **Випада́ти (ви́пасти) на до́лю** *кому або чию* — ставати неминучим у чиєму-небудь житті. [Кассандра:] *Вона лиш те чинити мусить, що їй на долю випало* (Л. Укр., II, 1951, 267); **Випада́ти (ви́пасти) на ка́ртах** — що-небудь означати (про розміщення карт у певній комбінації при ворожінні). *Хома, приймак Веклин — біженець, теж, знати, до карт прислухається — Од такого всього жди! Тюрма недурно випадає — на картах дурно не випаде* (Головко, II, 1957, 149).

4. Траплятися, бувати. *Рідко коли випадав сонячний день. Осінь була дощова, холодна, вітряна* (Хижняк, Тамара, 1959, 197); *Навіть узимку, якщо зима випадала без снігу, на полях точилась робота — то прокопували нові арики й чистили старі* (А.- Дав., За ширмою, 1963, 171).

Не випада́є (не випада́ло): а) не трапляється (не траплялось) нагоди. *Насті вже давно хотілося провчити бабу, та не випадало* (Кач., Вибр., 1953, 171); б) не личить, не годиться. *Бач, чоловіка піддурювать якось не випадає, якось ніяково* (Н.-Лев., I, 1956, 59); *Піти без жодної відповіді йому було тяжко, але й мовчати теж не випадало* (Епік, Тв., 1958, 105).

5. *лінгв.* Зникати всередині слів при їх зміні або при словотворенні (про звуки).

ВИ́ПАДЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́пасти** 1, 2.

ВИПАДІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випада́ти** 1, 5. *Випадіння шерсті; Випадіння звука.*

ВИПАДКО́ВИЙ, а, е. 1. Який стався несподівано, непередбачено. *І справді невідомо, як довго відкладала б Ольга цю серйозну розмову сама з собою, коли б не випадкова зустріч.. з Бронком Завадою* (Вільде, Сестри.., 1958, 513); *Поява польського пана могла бути й випадкова, але козаки з власного досвіду знали, що з неї мало не завжди починалися прикрості* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 17); // Перший-ліпший, який трапився, з’явився де-небудь за збігом обставин. *Тамара хвилювалася. Ця людина знала її батька! Значить, не випадковий полонений переховується у Йосипа Васильовича* (Хижняк, Тамара, 1959, 33); *У літню пору з Києва до Трипілля їздили по Дніпру, а зимою треба було наймати візника або користуватися випадковою підводою* (Бурл., М. Гонта, 1959, 13); — *В любимій праці ти будеш творити, а у вимушеній, випадковій, зостанешся ремісником!* (Донч., V, 1957, 235); // Який став ким-, чим-небудь непередбачено, несподівано. *Вона вже майже не слухала випадкового співбесідника, думаючи про своє* (Дмит., Розлука, 1957, 32).

Випадко́ва ку́ля — така, що влучила без попереднього прицілювання. *В одному з вікон виднілася кругла дірочка — слід випадкової кулі* (Шиян, Гроза.., 1956, 432); *Випадкова куля.. розбила йому ногу* (Ю. Янов., I, 1958, 166).

2. Не обумовлений якими-небудь закономірностями, такий, що виник без певних причин. *Під дубом потім відбулися збори Колгоспників. Співали там пісні Російські, українські і грузинські, І нам здалося це не випадковим* (Рильський, I, 1956, 422); *Наші досягнення в освоєнні космосу не є випадковими, вони відображають закономірний похід переможного комунізму* (Літ. газ., 8.VIII 1961, 1); // Який став ким-небудь, опинився десь без належного на це права, без достатніх підстав.— *Ви забули, що начальник будівництва я, а не ви, товаришу голова. А це може забути тільки випадкова в цьому почесному званні людина* (Ле, Міжгір’я, 1953, 177); *Я подумала, що, певне, оця дівчина випадкова в цих стінах* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 98).

3. Який буває або трапляється іноді, непостійно, несистематично, час від часу. *Майбородиха вже не знаходила й випадкової роботи для Галецької* (Н.-Лев., IV, 1956, 286).

4. Який складається з різних, мало пов’язаних між собою частин, речей, зібраних без певного принципу. *Краще було б, якби Ви самі намітили якийсь план, систему і відповідно до того теми* [творів]. *Тоді б видання такого роду не мали б характеру чогось випадкового, не зв’язаного одною ідеєю* (Коцюб., III, 1956, 217); *Видно, з чужого плеча, куплене* [пальто] *за півціни в магазині випадкових речей* (Руд., Остання шабля, 1959, 51).

5. *філос.* Який грунтується на випадковості (в 4 знач.).

ВИПАДКО́ВІСТЬ, вості, *ж.* 1. Властивість за знач. **випадко́вий** 1, 2. *Добрий урожай — не радісна випадковість одного літа, а труд* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 598).

2. Непередбачені, несподівані обставини, що раптово виникають. *Не випадковість, не гріш в люди виводили нас* (Зеров, Вибр., 1966, 332); — *Що не кажіть,— сказав хтось із нас,— щаслива випадковість, безумовно, не раз втручалася в долю багатьох наших воїнів і рятувала їм життя* (Донч., VI, 1957, 199); — *Я ніколи не насмілився б бути таким негречним і зазирати в чужі родинні справи, але випадковість розкрила мені все* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 33).

3. Явище, факт, що виникають без будь-якого внутрішнього зв’язку з чим-небудь, нічим не обумовлені. *Невже поведінка Федора — просто якась випадковість, непорозуміння?* (Руд., Вітер.., 1958, 389); *І як би не панувала в природі анархія випадковостей, якою б інертною й непіддатливою людським зусиллям вона не була, вона завжди буде дорога людині* (Довж., Зач. Десна, 1957, 253).

4. *філос.* Категорія, що позначає тимчасові, несуттєві, одиничні зв’язки між явищами об’єктивної дійсності. *Необхідність і випадковість перебувають у діалектичній взаємодії, оскільки вони мають спільну основу — загальний зв’язок усіх явищ і процесів* (Наука.., 12, 1958, 43).

ВИПАДКО́ВО. Присл. до **випадко́вий** 1, 2. *Його погляд упав випадково на бліде обличчя шатенки з коротким волоссям* (Фр., VI, 1951, 226); *Учора Терень зустрів Люду. Зустрів випадково, бо в клуб дівчина чомусь тепер перестала ходити* (Донч., I, 1956, 491); // *у знач. вставн. сл., звичайно із запереченням* не, *розм. Ви, випадково, не збираєтесь у відрядження?*

ВИПА́ДКОМ, *присл., рідко.* Те саме, що **випадко́во.** *Його самого сливе що не видати стало, хіба випадком стрінеться та зійдеться з товариством, блідий та мовчущий* (Вовчок, I, 1955, 347); *Зостались-но випадком дві тополі, Мов свідки ті пережитої долі* (Стар., Поет. тв., 1958, 175); // *у знач. вставн. сл., звичайно із запереченням* не, *розм.*

ВИПАДНИ́Й, а́, е́, *лінгв.* Який зникає всередині слів при їх зміні або́ при словотворенні. *Випадний звук.*

ВИ́ПАДОК, дку, *ч.* 1. Те, що сталося, трапилося (звичайно несподівано). *Сей маленький випадок зробив дуже багато: в перший раз почула Маруся, де вона є і що з нею тут* [серед опришків] *може статися* (Хотк., II, 1966, 164); *Вартовий міліціонер повідомив його* [начальника міліції], *що ніяких випадків уночі не трапилось* (Мик., II, 1957, 44); — *Його зараз же спіймали і наган при ньому знайшли. На моє щастя — не скористувався він ним. Вилами бив. Щоб менше шуму. І після цього випадку часто згадую я Сазона* (Тют., Вир, 1964, 169); // Наявність того чи іншого явища, факту. *Є ще випадок закономірного вживання архаїзмів — це іронія, сарказм* (Рильський, III, 1956, 75).

2. Обставини, стан речей, ситуація. *Чернишеві хотілося підбадьорити хлопця, але він не знав, як це робиться в таких випадках* (Гончар, I, 1954, 32); *Віра чомусь таку помаду вважала особливо красивою і берегла для виняткових урочистих випадків* (Руд., Вітер.., 1958, 128); // Раптовий зручний момент, непередбачені сприятливі обставини для виконання чого-небудь. *Віктор увесь день шукав випадку, щоб наодинці поговорити з Шепель* (Донч., V, 1957, 47).

На ви́падок *чого* — передбачаючи певні обставини. *Це були гамазеї, де переховувався недоторканний запас зерна на випадок неврожаю чи якогось стихійного лиха* (Донч., III, 1956, 9).

3. Те саме, що **випадко́вість** 2. *А що мені не розбито голову прикладом, не розпорото живіт штиком, не прострелено груди кулею так, як іншим, то се ж тільки випадок* (Л. Укр., III, 1952, 678); *Чи то просто випадок, чи судилось так, Тут мені зустрівся запальний юнак* (Забашта, Квіт.., 1960, 82).

На (про) вся́кий ви́падок — передбачаючи якусь випадковість.— *А заробите яку копійку, зложите докупи, от і гріш буде про всякий випадок* (Коцюб., I, 1955, 42); *Військовий пояс, польову баклагу На всякий випадок десь віднайшла* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 138).

ВИПАКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПАКУВАТИ,** ую, уєш, *док., перех., діал.* Розв'язуючи, розкриваючи пакунок, виймати що-небудь, а також вивантажувати. *З малих і великих пачок випаковувала вона цукрові фігурки* (Кобр., Вибр., 1954, 71); *Бігають* [слуги] *від мажі до мажі, випаковують і припаси, і начиння всяке* (Стар., Облога.., 1961, 22); *Випакував* [Мендель] *усе, що було в мішку* (Фр., II, 1950, 234).

ВИ́ПАКУВАТИ *див.* **ВИПАКО́ВУВАТИ.**

ВИ́ПАЛ, у, *ч.* 1. *спец.* Дія за знач. **випа́лювати** ^{1}, **ви́палити** 4, 5. *Використання природного газу гірничозбагачувальними комбінатами дозволить впровадити процес магнетизуючого випалу залізних руд* (Наука.., 3, 1961, 25); *Випал глиняних і фаянсових виробів.*

2. Одночасний постріл з кількох рушниць, гармат; залп. *Ми тепер стріляли раз по раз випалами і вроздріб* (Панч, Іду, 1946, 77); *Почувся випал з кріпосних гармат* (Довж., I, 1958, 252).

ВИ́ПАЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́палити** ^{1}. *Куди? До Щорса. Йому, командиру більшовиків, показати свої виразки, перечислити біди народу, розповісти про тюрми, розстріли, грабунки, про випалені панами села* (Довж., Зач. Десна, 1957, 98); *Починався волзький степ безкраїй, Рудий та сивий, випалений сонцем* (Мал., II, 1956, 89); *Голова вірника, і тулуб, і вигнуті ноги скидаються на випалені з чорної глини і поставлені один на одного три горщики* (Стельмах, I, 1962, 259); *Випалене вапно не можна зберігати на вільному повітрі* (Таємн. вапна, 1957, 50).

ВИ́ПАЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́палити** ^{1}. *Вапняк, придатний для випалення на вапно.*

ВИПАЛИНА, и, *ж.* Випалене місце.

ВИ́ПАЛИТИ ^{1} *див.* **випа́лювати** ^{1}.

ВИ́ПАЛИТИ ^{2} *див.* **випа́лювати** ^{2}.

ВИ́ПАЛИТИСЯ *див.* **випа́люватися.**

ВИ́ПА́ЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Який служить для випалювання чого-небудь. *З появою газогенераторів газ дедалі ширше застосовується для нагрівальних, випалювальних і плавильних печей, у хімічній промисловості* (Гірн. пром.., 1957, 86).

ВИПА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випа́лювати** ^{1}. *Стояли готові до випалювання миски, горнята, гладишки й глечики* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 327); *Для випалювання вапна користувалися переважно дровами* (Таємн. вапна, 1957, 35).

ВИПА́ЛЮВАТИ ^{1}, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ПАЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* 1. Палячи, знищувати все де-небудь. *Тільки-но розмінували поле, а вже Катерина та її подруги боронами, граблями зволікали бур'яни, випалювали, очищали поле для тракторів* (Горд., Цвіти.., 1951, 34); *Лісу навкруги тут не було, його давно колись випалили* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 324); // Дуже висушуючи, знищувати (про рослинність). *Тут* [в Ялті] *на осінь гори починають зеленіти, бо сонце вже не так їх випалює* (Л. Укр., V, 1956, 199); *Літом пекучі вітри й сонце випалюють все навкруги* (Кучер, Чорноморці, 1956, 11).

2. Палити до кінця, витрачати повністю. *Він брав цигарку за цигаркою, випалював її до краю і клав у попільничку* (Епік, Тв., 1958, 201); *І ми, перепочивши годинку та випаливши по цигарці, знову посунули вперед* (Досв., Вибр., 1959, 407).

3. Наносити розжареним предметом знак, зображення на що-небудь. *Тавро з шкварчанням випалювало на шкірі глибоку рану, яка вже ніколи не зійде з обличчя* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 219); *Народні митці випалюють різноманітні візерунки на дерев'яних предметах* (Веч. Київ, 8.II 1957, 3).

4. Піддаючи дії вогню, надавати міцності якому-небудь предметові. *Зранку був він.. за Ворсклою, де цеглярі випалювали цеглу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 51); *Гончар випалив і новий товар — біленькі ізолятори для стовпів* (Ю. Янов., II, 1954, 180).

5. Одержувати якусь речовину, спалюючи що-небудь. *Те вугля він сам випалював за хатами в ямі, що й досі називається вугляркою* (Фр., IV, 1950, 187); — *Цю красу нищить на вогні поміщик-дикун Коростишев. Він з мармуру випалює вапно!* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 55); *З пнів та коріння.. випалював* [Шембек] *поташ і скипидар* (Смолич, Мир.., 1958, 179).

ВИПА́ЛЮВАТИ ^{2}, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ПАЛИТИ,** лю, лиш, *док.* 1. *неперех.* Робити постріл; вистрелювати. *Вихилить* [чоловік] *півголови з-за вугла муру, в одній секунді націлить і випалить* (Фр., VI, 1951, 157); *Тарас приклав до плеча гвинтівку і випалив угору* (Мик., II, 1957, 314).

2. *перен., перех. і неперех.* Несподівано і швидко сказати щось. *Набираю в груди повітря і випалюю раптом:* — *Я викрав вас з дому й везу до вінця* (Коцюб., II, 1955, 255); — *Женись, а на чужу жінку не дивись,*— *випалює він під загальний регіт* (Зар., Світло, 1961, 30); — *Я йому давав один документ, проект розширення цеху,* —

випалив Масло першу фразу, яка влізла в голову (Хижняк, Невгамовна, 1961, 234).

ВИПА́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́ПАЛИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Піддаючись дії вогню, набувати нових якостей. *За городами видно небо, синє-синє та кругле, ніби велетенська полив'яна піч випалюється на огні, міниться* (Вас., I, 1959, 328).

2. *тільки недок.* Пас. до **випа́лювати** ^{1}. *Розписані вироби* [з глини] *після сушіння випалювались, а потім поливались безбарвною прозорою або кольоровою поливою* (Нар. тв. та етн., 3, 1958, 118); *Щільні вапняки або мармури випалюються при вищій температурі, ніж пористі вапняки* (Таємн. вапна, 1957, 50).

ВИПА́ЛЮВАЧ, а, *ч.* Той, хто виготовляє або обробляє що-небудь способом випалювання. *Тетяна шукає* [газету]. *І слухають її теслі, конюхи, випалювачі цегли* (Рудь, Гомін.., 1959, 91).

ВИПА́ЛЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **випа́лювач.**

ВИ́ПАР, у, *ч.* Газоподібна речовина, що утворилася внаслідок випаровування чого-небудь. *Робилось душно, люди пріли у кептарях, дихали випаром поту* (Коцюб., II, 1955, 354); *Виявилося, що весь човен отруєно випарами бензину* (Кучер, Дорога.., 1958, 124); *П'янкі випари конвалії, дикої м'яти, васильків, полину та чебрецю змішувалися в якийсь дивний букет пахощів, що паморочив голову* (Добр., Очак. розмир, 1965, 279).

ВИ́ПАРИТИ *див.* **випа́рювати.**

ВИ́ПАРИТИСЯ *див.* **випа́рюватися.**

ВИ́ПАРКА, и, *ж.* Дія за знач. **випа́рювати, ви́парити** 2, 3. *Бешкетника після батьківської випарки за добрий подарунок директорові гімназії було повністю реабілітовано* (Речм., Весн. грози, 1961, 110).

ВИ́ПАРКИ, ів, *мн.*, *спец.* Те, що залишилося після випарювання рідини.

ВИПАРНИ́Й, а́, е́. Стос. до випарювання. *Важливе значення в мартенівському виробництві мають випарне охолодження печей і парові котли-утилізатори* (Наука.., 4, 1957, 13); // Признач. для випарювання. *Випарна станція цукрового заводу.*

ВИПАРНИ́К, а́, *ч.*, *техн.* Прилад для випаровування рідин. *Коли товщина снігового покриву на випарнику* [електрохолодильника] *буде більш 5 мм, показник регулятора треба поставити на танення* (Укр. страви, 1957, 432).

ВИПА́РНІСТЬ, ності, *ж.* Те саме, що **випаро́вуваність.**

ВИПАРО́ВУВАНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність до випаровування. *Бензин для автомобільних двигунів виготовляється кількох сортів, що відрізняються своїми властивостями:.. вагою, випаровуваністю* (Автомоб., 1957, 71).

ВИПАРО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випаро́вувати** 1 і **випаро́вуватися** 1. *Водяна пара потрапляє в повітря завдяки випаровуванню з поверхні морів, рік, озер і боліт* (Фіз. геогр., 5, 1956, 88).

ВИПАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПАРУВАТИ**, ую, уєш, *док.* 1. *перех.* Виділяти в повітря рідину, вологу та ін., що перетворилися в пару, перейшли в газоподібний стан. *Злущений грунт менше випаровує вологи* (Зерн. боб. культ., 1956, 28); *Явір, гірчак, конопельки .. випаровували дражливі, запаморочливі пахощі* (Горд., Дівчина.., 1954, 190).

2. *неперех.* Те саме, що **випаро́вуватися.** *В пору, як Пес гарячіший стає і розжеврює сонце, Як випаровують води і кров стискається в жилах,.. Всупереч світові, Ніл зустрічає тоді свою зиму* (Зеров, Вибр., 1966, 365); *Коли б у ту душу трохи більше світла, то й фальш випарувала б з неї, як туман з долини, коли заглянуть туди промені сонця* (Вільде, Сестри.., 1958, 397).

ВИПАРО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ПАРУВАТИСЯ**, ується, *док.* 1. Перетворюватися в пару, переходити в газоподібний стан. *В кулеметах випаровувалась вода, бійці підносили її відрами з річки* (Десняк, Опов., 1951, 53); *Через листя рослин випаровується багато вологи, особливо під час посухи* (Хлібороб Укр., 6, 1966, 47); *Частина води випарується, частина піде в підземні схованки, наповнить ваші колодязі, напоїть навколишні грунти* (Чаб., Тече вода.., 1961, 151).

2. *перен.* Зникати, щезати.— *І чим більше думала* [Ганна],.. *тим більше й більше випаровувався її веселий настрій* (Коз., Сальвія, 1956, 197); *Коли прийшла весна, тепло, зелена радість,— ці мрії розтопились, випарувались як без сліду* (Вас., Незібр. тв., 1941, 159).

ВИ́ПАРУВАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **ви́парувати** 1.

2. Те, що випарувалося звідки-небудь; пара. *Повітря сповнялось випаруваннями зогрітої землі, каміння, асфальту* (Досв., Вибр., 1959, 373).

ВИ́ПАРУВАТИ *див.* **випаро́вувати.**

ВИ́ПАРУВАТИСЯ *див.* **випаро́вуватися.**

ВИПА́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випа́рювати** 1, 2.

ВИПА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ПАРИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* 1. Заливаючи, обливаючи гарячою або киплячою водою, очищати дією пари від запаху, бруду і т. ін. [Оришка:] *А чим ми завтра будем випарювать глечики, що деревію зовсім нема?* (Кроп., V, 1959, 94); *Решту* [м'яса] *порубали, пересолили і склали в бочку, яку Степан випарив і підготував* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 62).

2. Перетворювати рідину в пару. [Парвус:] *Не може помиритись вода з олією.* [Руфін:] *Поки огонь олію спалить, випарить всю воду і цілий світ оберне у пустиню* (Л. Укр., II, 1951, 352); // Перетворюючи рідину в пару, одержувати в осаді яку-небудь речовину. *Випарював* [Клим] *сіль на Чорномор'ї* (Горд., II, 1959, 275).

3. *тільки док.*, *перен.*, *розм.* Висікти, відшмагати кого-небудь. — *Пропав сердешний Левко!.. Послали до губернатора, а той досі послав, щоб його випарили... ох, лишечко!* (Кв.-Осн., II, 1956, 285); *Кого зловлю, велю так випарити, щоб йому відхотілося язиком молоти* (Фр., III. 1950, 269).

ВИПА́РЮВАТИСЯ, юся, юєшся, *недок.*, **ВИ́ПАРИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.* 1. Очищатися від запаху, бруду і т. ін. під дією пари. *Діжка добре випарилась.*

2. Паритися протягом тривалого часу.— *Лежу собі на печі, випарююсь на черені, коли це заходить хтось до хати* (Збан., Єдина, 1959, 166).

3. *тільки недок.* Пас. до **випа́рювати** 1, 2.

ВИ́ПАС, у, *ч.* 1. Дія за знач. **випаса́ти.**— *Я, було, вже й молотити піду до людей або волів поганяти. А там і собі бичечків купили на випас* (Барв., Опов.., 1902, 414); *Коли травостій досягає 12—15 сантиметрів, починають випас* (Хлібороб Укр., 6, 1965, 20).

2. Місце, де випасають худобу. *Тут* [в Карпатах] *люди мають доволі корів.., бо в горах є випаси, чи пасовища* (Н.-Лев., II, 1956, 405); *Кичата залишила Уляну прибрати ярмо і вигнати волів на випас, а сама подалася до правління* (Логв., Літа.., 1960, 112).

ВИПАСА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випаса́ти.** *Випасання худоби на пасовищі починають навесні* (Колг. енц., I, 1956, 404).

ВИПАСА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВИПА́СУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПАСТИ**, су, сеш, *док.*, *перех.* 1. Пасучи, вгодовувати худобу. *От на горах бойки во́лів випасають, та й яких волів!* (Фр., III, 1950, 65); *Дід Панас випасав ціле літо отару колгоспних овець і додому повертався тільки глибокої осені* (Кучер, Вогник, 1952, 4); *Лемішка випасував на степах товар.., а Леміщиха за-*

куповувала садки (Н.-Лев., I, 1956, 172); *Тільки за те, що селянин.. випасував череду на диких степових просторах, чи просто їхав на торг,— він мусив платити панові старості* (Ле, Наливайко, 1957, 6); *Хуторець мій одрубний, є де випасти* [худобу] (Барв., Опов.., 1902, 307).

2. Пасучись, з’їдати цілком траву чи іншу трав’янисту рослинність на якій-небудь ділянці. *Через воєнні дії пастухи не виганяли худоби в поле. Павутиця, молочінь, осот, пирій, що їх не випасала худоба, розросталися одне поперед одного* (Вільде, Сестри.., 1958, 24); *Нинішньої весни колгоспна худоба випасла 200 гектарів виділеного на корм озимого жита* (Рад. Укр., 28.VI 1962, 2).

ВИПАСА́ТИСЯ, а́ється *і* **ВИПА́СУВАТИСЯ,** ується, *недок.* 1. Пасучись, угодовуватися (про худобу). *Нагорний вволю надивився на високопорідне стадо, що випасалося на заболочених берегах Псла* (Горд., Дівчина.., 1954, 262); *Посередині* [річки] *острів, на якому колгоспні сіножаті та випасується колгоспна худоба* (Коп., Сон. ранок, 1951, 5); * Образно. *Над ними* [горами] *розстелилося небо, ся полонина небесна, де випасаються зорі, як білі овечки* (Коцюб., II, 1955, 330).

2. Пас. до **випаса́ти** 2. *На схилах, які інтенсивно випасаються, весною в рослинному покриві панує тонконіг бульбистий, а пізніше полин австрійський* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 35).

ВИ́ПАСЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́пасти.** *Лиски, Ласки, Зоряниці* [корови] *Випасені, гарні* (Мал., II, 1956, 418); *До пані Терези.. ідуть люди із скаргами про загарбані землі, переорані межі, випасені сіножаті* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 19).

2. *прикм.* Гладки́й. *То був.. панисько, з випасеним животом, гладко виголеним лицем і вставлюваними зубами* (Фр., III, 1950, 157).

ВИ́ПАСКУДИТИ, джу, диш, *док., перех., розм.* 1. Забруднити що-небудь чимсь.

2. *перен.* Зганьбити; грубо вилаяти.— *Ти гадаєш, як в’язень, то вже його можна виганить, випаскудить із останнього?* (Вас., III, 1960, 300).

ВИ́ПАСКУДИТИСЯ, джуся, дишся, *док., розм.* Забруднитися чим-небудь.

ВИПАСНИ́Й, а́, е́. Стос. до випасання. *Випасний період; Випасне вирощування молодняка;* // Признач. для випасання. *Випасні трави.*

ВИ́ПАСТИ ^{1} *див.* **випада́ти.**

ВИ́ПАСТИ ^{2} *див.* **випаса́ти.**

ВИПА́СУВАТИ *див.* **випаса́ти.**

ВИПА́СУВАТИСЯ *див.* **випаса́тися.**

ВИ́ПАТРАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Очистити від зовнішнього покриву та нутрощів (птахів, рибу, тварин). *В казанку хлопці варили суп з перепеленятами, яких вони повидирали з гнізд і самі випатрали* (Сміл., Сашко, 1957, 147); *До ладу почисть в’юни, Добре випатрай лини* (Стельмах, Колосок.., 1959, 108).

ВИ́ПАХАТИСЯ, ається, *док., розм.* Позбутися запаху, перестати пахнути. *Се вже трохи хата випахалась, а то так смерділа димом* (Сл. Гр.).

ВИ́ПЕКТИ *див.* **випіка́ти.**

ВИ́ПЕКТИСЯ *див.* **випіка́тися.**

ВИПЕРЕДЖА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випереджа́ти.**

ВИПЕРЕДЖА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВИПЕРЕ́ДЖУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ПЕРЕДИТИ,** джу, диш, *док., перех.* 1. Рухаючись в одному напрямку з ким-, чим-небудь швидше, обганяти, опинятися попереду. *Та й побігли* [Грицько і Чіпка] *до верб, один одного випереджаючи* (Мирний, II, 1954, 57); *Спеціальний поїзд мчав мимо станції, випереджаючи пасажирські поїзди* (Ле, Міжгір’я, 1953, 518); *Коні повитягались, як змії, запінились, а не даються випередити, хоч задня підвода вже близько* (Коцюб., I, 1955, 189); *Він так плавав, що ніхто з товаришів його випередити не міг* (Вишня, II, 1956, 296); * Образно. *Думок було так багато, що одна випереджувала другу* (Смолич, День.., 1950, 75); // Робити, виконувати що-небудь раніше від когось. *Каргат хотів був узяти принесене нею, але Розенберг випередив його: підскочив до дівчини і, вихопивши папірець, вп’явся в нього поглядом* (Шовк., Інженери, 1956, 88); // З’являтися десь раніше від кого-, чого-небудь. *Вість про його утечу випередила його самого* (Хотк., II, 1966, 105); *В травні 1843 року Тарас Шевченко.. виїхав на Україну.. Пісні й слава Тарасові випередили його* (Слово про Кобзаря, 1961, 44).

2. *перен.* Досягати кращих результатів у чому-небудь, чогось більшого порівняно з ким-, чим-небудь. —*Учениця боляче реагує, що її випереджає в навчанні інша* (Донч., V, 1957, 459): *Він був роком молодший від свого брата, хоч ростом майже зовсім догонив, коли навіть не випередив його* (Фр., III, 1950, 8); *В минулому відстала Україна не тільки випередила, а й залишила позаду багато капіталістичних держав* (Цюпа, Україна.., 1960, 9).

ВИ́ПЕРЕДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́передити.**

ВИПЕРЕ́ДЖУВАТИ *див.* **випереджа́ти.**

ВИ́ПЕРЕДИТИ *див.* **випереджа́ти.**

ВИ́ПЕРТИ *див.* **випира́ти.**

ВИ́ПЕСТИТИ, ещу, естиш *і* **ВИ́ПЕСТУВАТИ,** ую, уєш, *док., перех.* 1. З любов’ю виростити кого-, що-небудь; дбайливо доглядаючи, добитися найкращого стану, вигляду; викохати. *Випестили її* [дівчину], *хорошу й чепурну, і на розум добрий навчили* (Вовчок, I, 1955, 21); *Катерина виростила, випестила собі сина Івана* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 5); * Образно. *У глибині своєї чорної душі він випестував план кривавої розправи.. над ненависним йому начальником розвідки* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 153).

2. *перен.* Виховати кого-небудь, вплинувши у певному напрямі на погляди, почуття і т. ін. *Владичний святий отець Петро Могила обох їх* [Петронія і Микиту] *разом випестив у своїй академії* (Кач., II, 1958, 436).

ВИ́ПЕСТУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́пестувати.** *В авангарді повсталих мас.. стояла партія, створена і випестувана Леніним* (Цюпа, Україна.., 1960, 43).

ВИ́ПЕСТУВАТИ *див.* **ви́пестити.**

ВИ́ПЕЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́пекти.** *Випечений хліб йому віддає* [Стеха] (Кв.-Осн., II, 1956, 132); *Полковника Ничипора і Карпа Богуна за наказом короля звільнено з-під арешту, але вже з випеченими очима* (Ле, Наливайко, 1957, 443).

ВИ́ПЕЩЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́пестити.** *Гаряча мужицька краса* [Мар’яни], *випещена й вичепурена в місті, тепер хвилювала в селі не тільки молодь, навіть жонатих* (Вас., I, 1959, 265); *Семенові хочеться впасти на шию коневі, обняти його й говорити до нього ласкавою мовою,— він зрозуміє, ця шляхетна, випещена для блискавичного льоту тварина* (Сміл., Зустрічі, 1936, 235).

2. *прикм.* Гарний зовнішнім виглядом, що свідчить про дбайливий догляд. *Хуса похмурий, роздратований, проходжується по світлиці нерівним кроком, косіпуючи випещену бороду* (Л. Укр., III, 1952, 148); *На відкриту веранду вийшла випещена білолиця жінка з чорним, як смола, волоссям* (Руд., Вітер.., 1958, 173).

ВИПИВА́КА, и, *ч. і ж., розм.* Той (та), хто любить пити алкогольні напої.— *Постій, хто кумом був? Як-бо його? От і не згадаю... Ото випивака! Усіх перепив...* (Мирний, III, 1954, 212); *Він щодня похмеляється в селі* *або в місті й підібрав собі для кумпанії таких же випивак* (Козл., Сонце.., 1957, 24).

ВИПИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ПИТИ**, п'ю, п'єш; *наказ. сп.* ви́пий; *док.* 1. *перех.* Пити яку-небудь рідину без залишку або певну кількість її. *Батько випиває чарку горілки, закусує і береться до нової роботи* (Фр., IV, 1950, 193); — *Оксен, хвала здоров'ю, натщесерце цілий глек* [молока] *випиває та й нічого, а ви кухлика не подужаєте?* (Тют., Вир, 1964, 103); *Випивали терницю, Їли рибку плотвицю* (Мал., Звенигора, 1959, 93); *Випий трошки сього зілля — Все лихо загоїть* (Шевч., I, 1951, 52); *Було там усього і поїсти, і попити, так те все вже випили і виїли, а пити ще хочеться* (Мирний, V, 1955, 325); * Образно. *Квітки боятимуться струхнути її* [росу] *з себе, вони ..покірно хилитимуться, ждучи сонця, щоб випило воно ті важкі краплі* (Хотк., I, 1966, 131).

◇ **Ви́пити гірку́ [ча́шу]** *див.* **гірки́й.**

2. *неперех.* Вживати алкогольні напої, мати схильність до них *Василь часами випивав, часами бив жінку* (Григ., Вибр., 1959, 111); // Проводити час в товаристві з ким-небудь, п'ючи алкогольні напої. *А там чоловіки, жінки випивають, закусують, щастя-здоров'я молодим посилають* (Тесл., Вибр., 1950, 80); — *Тепер беріть що-небудь.. Як хтось наскочить — дядьки випивають у мене і все чин чином...* (Стельмах, I, 1962, 195); // *за кого — що.* Пити вино, горілку і т. ін.., проголошуючи тости. *Ой, вип'ємо за дівчину, За дівчину вродливую, Весну мою щасливую* (Щог., Поезії, 1958, 58); *Коли вже випити,— так що ж,— за молодість свою, За комсомольський наш квиток, прострелений в бою!* (Мал., Звенигора, 1959, 174); // Бути в нетверезому стані. *Вона любила, як батько говорив вільно й весело, хоч се бувало тільки тоді, коли він випивав* (Л. Укр., III, 1952, 668); [Маша:] *Ви часом, Микито Сидоровичу, не випили сьогодні?* (Мик., I, 1957, 228).

3. *перех.* Висмоктувати, витягати з чого-небудь. *Ой, да ви, комарики мої, да гей!.. За що, про що Ой, да ви кусаєте мене?.. Кров гарячу Ой, да випиваєте з мене* (Укр.. лір. пісні, 1958, 249); *Споконвіку Прометея Там орел карає, Щодень божий довбе ребра Й серце розбиває. Розбиває, та не вип'є Живущої крові* (Шевч., I, 1951, 325); * Образно. *Дні видались жаркі, посушливі, гарячі. Сухі вітри випивали останню вологу з грунту* (Шиян, Баланда, 1957, 180).

◇ **Випива́ти (ви́пити) кров** — дуже знесилювати, змучувати. «*Рахіра — або земля!*» *Се випивало його кров і виводило з рівноваги* (Коб., II, 1956, 167); — *Багачі! фабриканти! Зробили з мене каліку, а тоді і нагнали. Забрали силу, випили кров, та й став непотрібний* (Коцюб., II, 1955, 50); **Випива́ти (ви́пити) о́чі**, *нар.-поет.*— викльовувати очі. *Яструби з орлами випивали очі* (Сл. Гр.); *Кому спало б на думку шукати живу людину тут* [в горах], *на краю світу? Хіба що голодні орли прилетіли б випити йому* [Козакову] *очі* (Гончар, I, 1954, 99).

ВИПИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **випива́ти** 1, 3.

ВИПИВА́ЧКА, и, *ж.*, *фам.* Те саме, що **ви́пивка.** — *Чую носом, де в хаті добра випивачка!* (Н.-Лев., III, 1956, 351).

ВИ́ПИВКА, и, *ж.*, *розм.* 1. Вживання алкогольних напоїв. *Яків почав їсти; у роті в його від випивки мов потерпло* (Мирний, I, 1954, 297); *Приливала кров, і від цього обличчя його ставало багрово-червоним, як після доброї випивки* (Шиян, Гроза.., 1956, 101); // Гулянка з випиванням алкогольних напоїв. [1-й бас:] *Он де Гострохвостий надибав собі дівчину! Ой братику, та тут нас жде велика випивка* (Н.-Лев., II, 1956, 524); *Настрій у письменника був препоганий. Звичайна випивка ніколи не могла б викликати щось подібне* (Собко, Стадіон, 1954, 57).

2. Алкогольні напої; те, що випивають. *Восени, в один невеличкий празник, він звелів.. зготувати закуску й випивку* (Н.-Лев., IV, 1956, 188).

ВИ́ПИЛКА, и, *ж.*, *спец.* Те саме, що **випи́лювання.**

ВИПИ́ЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до випилювання. *Випилювальні роботи.*

ВИПИ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випи́лювати.**

ВИПИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ПИЛЯТИ**, яю, яєш, *док.*, *перех.* 1. Пиляючи, робити отвір, заглибину. *У деяких комах.. яйцеклад на кінці зазублений на зразок пилки, з допомогою якої комаха випилює в рослині заглибину для відкладання яйця* (Захист рослин.., 1952, 19); *Випилювати пази.*

2. Вирізуючи пилкою, виймати яку-небудь частину з чогось або виготовляти щось. *Щоб виправити помилку, довелося спускати водолаза і там, під водою, випилювати бруски із кліті відповідно до профілю днища* (Коцюба, Нові береги, 1959, 45).

ВИПИ́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **випи́лювати.** *Черепашник у великій кількості використовується для виробництва стінових блоків, які випилюються з масиву ручним або механічним способом* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 55).

ВИ́ПИЛЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́пиляти.** *Огорожа тут особлива, викладена із товстих цеглин, випиляних із ніздрюватого черепашнику* (Збан., Мор. чайка, 1959, 11).

ВИ́ПИЛЯТИ *див.* **випи́лювати.**

ВИ́ПИН, у, *ч.* Місце, що випинається. *Ліве передсердя у людини має невеликий випин — так зване вушко серця* (Наука.., 3, 1957, 16).

ВИПИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випина́ти.** *Внаслідок усушки та усадки зрубу можливі бокові випинання і деформація стін* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 28).

ВИПИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ПНУТИ** *і рідко* **ВИ́П'ЯСТИ**, пну, пнеш, *док.*, *перех.* 1. Напружуючи, надимаючи, виставляти що-небудь наперед. *Мале дурне: пхикає собі, оченятами блискучими поводить, устоньки випинає* (Мирний, I, 1954, 88); *Уславлений бунтарник Терпило колесом випинав могучу грудину з розстебнутого пальта і казав промову* (Вас., Вибр., 1950, 123); *Хаєцький перший енергійно підводив голову, випнувши вуса вперед* (Гончар, I, 1954, 41); // Широко розкривати, витріщати (очі). *Кобза, як не випинав баньки, щоб розгледіть молодих, однак не розгледів: одно далеченько, а друге в юрбі* (Стор., I, 1957, 360).

2. *перен.* Робити помітним, виділяти серед інших, наголошуючи на чому-небудь. *Випинаючи своє «я», Горбенко охоче брав на себе обов'язок скрізь і всюди репрезентувати нашу дослідну станцію* (Грим., Подробиці.., 1956, 31); — *Коли пішла мова про лаври, ти випнув свою особу. Он який я: «дивіться і тіштеся!»* (Рибак, Час.., 1960, 737).

ВИПИНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ПНУТИСЯ** *і рідко* **ВИ́П'ЯСТИСЯ**, пнуся, пнешся, *док.* 1. Видаватися, виступати наперед, виділятися при напруженні, русі. *Жартує та сміється* [Мокрієвська], *аж вилиці випинаються на сухих щоках* (Н.-Лев., IV, 1956, 335); *Веслярі знову припали до своєї роботи, важко погойдуючись у такт, на спинах випиналися худі лопатки* (Кучер, Голод, 1961, 223); *Челканов почервонів і з гордощів стиснув щелепи так, що м'язи на його щоках випнулись твердими гульками* (Мик., II, 1957, 445).

2. Напружуючись, розправлятися, розгинатися. *Пружинив ногами Денис, випинався тілом, а вирватися не міг. Але скоро він відчув, що пальці старого вже не так міцно тримають його* (Тют., Вир, 1964, 235); *Бер.. ви-*

пнувся на весь свій зріст і врізався своєю головою напасникові в живіт (Кол., На фронті.., 1959, 95).

ВИПИРА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **випира́ти.**

2. *с. г.* Оголення вузла кущіння разом з корінням в озимих злаків при таненні снігу, що спричиняється до загибелі рослин: *Рано навесні посіви озимини боронують, за винятком тих ділянок, де вона слабо розкущилася або має ознаки випирання* (Колг. Укр., 11, 1960, 4).

ВИПИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ПЕРТИ**, пру, преш; *мин. ч.* ви́пер, ла, ло; *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Грубо проганяти, випроваджувати силоміць кого-небудь звідкись. [Недоросток:] *Ти мені не завдавай брехні, бо.. з хати в шию випру!* (Вас., III, 1960, 79); *Він кинувся поміж братами, розметав їх в різні боки, Тимка випер за поріг* (Тют., Вир, 1960, 218); // Натискуючи, виламувати, викидати, видаляти що-небудь звідкись. *Тим часом бидло випирає хвіртку і частину перегородки і вривається на передній план* (Л. Укр., II, 1951, 208); *Казанцев.. випер через вікно здоровий узол і швиргонув через тин на віз* (Н.-Лев., III, 1956, 158).

2. *тільки недок.* Видаватися, виступати наперед, назовні; випинатися. *Шинеля та чоботи збиті, руді, Наган випирав з-під поли* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 8); *Шофер Платонов спав на передньому сидінні, його ноги випирали з прочинених дверцят* (Дмит., Обпалені.., 1962, 130).

3. *тільки недок.*, *перен.* Чітко проступати, бути виразним. *Навіть з цього ділового паперу так і випирало шляхетське презирство і витончена наруга* (Стельмах, Хліб.., 1959, 194); *Його злоба випирала не лише з очей, а, здається, і з гострих ребер* (Багмут, Опов., 1959, 63).

◇ **Випира́є дух** *з ко́го, безос.*— про кого-небудь дуже задиханого від швидкого бігу, ходи.— *Дух з мене випирає, капці погубила, та от-от дожену* (Коцюб., I, 1955, 263); *Дивляться, біжить зайчиха, аж дух з неї випирає* (Панч, II, 1956, 540); **Ви́перти дух (ду́шу)** *з кого, безос.*— умерти. [Микита:] *Гляди, щоб я тебе не підперезав так, що й дух з тебе випре!..* (Кроп., I, 1958, 64); *Звечора коня звалило... На ранок кінську душу виперло* (Горд., II, 1959, 293).

ВИПИРА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, *розм.* 1. З силою пробиватися, виходити наперед або назовні. *Колючі будяки, в руку завтовшки, злючка-дгреза, кучеряві коров'яки — все тягнеться, випирається до золотого сонця* (Вас., II, 1959, 19); [Варка:] *У неділю була я в церкві.* [Демко:] *Чув я вже. Не то що люде, а й титар здивувався, що виперлася на сам перед, мало ставників не поперевертала!* (Кроп., II, 1958, 219).

2. Видаватися, виступати наперед, назовні. *В трьох кишенях понакладено всього стільки, що вони випиралися, як торби* (Ле, Право.., 1957, 223).

ВИ́ПИС, у, *ч.* Те саме, що **ви́писка** 2. *Мотуз.. навіть дістав усі виписи з метрики* (Н.-Лев., IV, 1956, 224).

ВИ́ПИСАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́писати.** *Ордер на одну з кімнат був виписаний на ім'я Лариси* (Руд., Остання шабля, 1959, 344); *Були на ній* [чашці] *виписані гірлянди квіток* (Л. Укр., III, 1952, 485); *Детально виписаний портрет льотчика ми зустрічаємо у Володимира Сосюри* (Тич., III, 1957, 172).

ВИ́ПИСАТИ *див.* **випи́сувати.**

ВИ́ПИСАТИСЯ *див.* **випи́суватися.**

ВИ́ПИСКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **випи́сувати, ви́писати** (у 1, 6 знач.). *За столом завжди зустрічав їх* [арештантів].., *збивши на потилицю кашкета, веселий надзиратель Савченко, що порядкував випискою* (Вас., I, 1959, 202).

2. Те, що виписане з тексту. *Дякую теж за виписки з «Лялечки»* (Коцюб., III, 1956, 230); *Додому* [Марійка] *повернулась пізно з книжками і зошитом, заповненим виписками* (Донч., V, 1957, 422); *У Віктора не було інших документів, крім виписки із історії хвороби* (Руд., Вітер.., 1958, 48).

ВИ́ПИСНИ́Й, а́, е́. 1. Який доставляється за письмовим замовленням.

2. *іст.:* **Виписні́ козаки́** — козаки, виключені з козацьких реєстрів (списків). *Виписні козаки.. не визнали Куруківської угоди і почали боротьбу проти її здійснення* (Іст. УРСР, I, 1953, 192).

ВИПИ́СУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випи́сувати.** *Образно кажучи, сценарій треба писати двома руками: в одній — маленький тонкий пензель для виписування очей і вій, а в другій — великий пензель для широкого розмашистого письма стокілометрових просторів, пристрастей, масових рухів* (Довж., III, 1960, 162).

ВИПИ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПИСАТИ**, ишу, ишеш, *док.*, *перех.* 1. Списувати слова, частину тексту і т. ін. з книжки, зошита тощо з певною метою. *Дашкович сидів над німецькою книжкою і виписував деякі місця* (Н.-Лев., I, 1956, 401); *Давид.. рився в книжках і виписував якісь цифри* (Головко, II, 1957, 121).

2. Замовляти що-небудь письмово. *Усе якісь новини заводить* [управитель], *машини виписує* (Мирний, IV, 1955, 241); *Великий був грамотій григорівський садівник Кривенко, не шкодував він грошей на книжки, виписував їх з Москви, Києва і Ленінграда...* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 14); *Дуже добре, серденько, що виписала паперу* (Коцюб., III, 1956, 186); // *розм.* Те саме, що **передпла́чувати.** *Він все скуповує книжки.., виписує французькі та німецькі часописи* (Н.-Лев., I, 1956, 588); *Бронко відразу помітив, що читальня виписувала не всі журнали* (Вільде, Сестри.., 1958, 230); // Викликати кого-небудь письмово. *Молода бариня.. виписала з свого села нового прикажчика* (Мирний, II, 1954, 105); — *Побоявся пан довірити її* [машину] *мужикам, а виписав машиніста з якоїсь Голландії* (Речм., Весн. грози, 1961, 94).

3. Ретельно писати, виводити літери, деталі креслення. *Його* [лист] *згорнули вчетверо і поклали в конверт — без марки, бо на фронт,— і виписали адресу: номер польової пошти* (Смолич, Мир.., 1958, 77); *Чепурненько виписав* [Павлуша] *на сторінці і підпис: «П. Діденко»* (Головко, II, 1957, 375); // Старанно вимальовувати кого-, що-небудь. *Любовно виписали з хистом художники село своє* (Гонч., Вибр., 1959, 364); * Образно. *Ось з розгону черкнула* [Христина] *підківками лід і, вигинаючись, виписала ними перше півколо* (Стельмах, Хліб.., 1959, 164).

4. *перен.* Змальовувати, зображувати засобами мови. *Дарма* [даремна] *праця виписувать те, що діялось в Антосьовім молодім серці, як під'їжджав він до свого села: от-от! от-от! і дома буде!* (Свидн., Люборацькі, 1955, 32); *По-новому виписує образи людей Микола Зарудний, прагнучи заглибитись у психологію своїх персонажів, в їхнє внутрішнє життя* (Літ. газ., 11.III 1959, 3); *З любов'ю виписав письменник* [О. Маковей] *образ Сагайдачного* (Жовт., 2, 1956, 92).

5. Писати документ для кого-небудь (звичайно на одержання чогось).— *Лісництво у нас потроху виписує людям дерево* (Стельмах, Правда.., 1961, 27); *Нарешті він.. виписав Дорошеві під розписку дві тонни жому* (Тют., Вир, 1960, 149).

6. Письмово оформляти вибуття кого-небудь звідкись, з чогось і т. ін. *Коли траплялася вагітність, дівчину виписували з реєстру й відсилали на хутір* (Хотк., I, 1966, 115); *Незадовго до початку останньої чверті* [навчального року] *Євгенію Григорівну виписали з лікарні* (Донч., V, 1957, 489); — *Ви що собі надумали? Хочете, щоб я вас із санаторію виписала!* (Головко, I, 1957, 478);

Одержав [старшина] *від губернатора такий папір, щоб князь Прозоровський виписав його з підданців і повернув загарбане добро* (Добр., Очак. розмир, 1965, 34).

ВИПИ́СУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ПИСАТИСЯ**, ишуся, ишешся, *док.* 1. Письмово оформляти своє вибуття звідки-небудь, з чогось.— *Був такий у білій гарячці. Здається, видужав. Я зараз..— Вийшовши, сказав* [смотритель], *що вже третій день, як Довбня виписався* (Мирний, III, 1954, 377); — *Мені до Марини у лікарню треба піти, вона скоро випишеться* (Собко, Справа.., 1959, 179); *І з моєї ланки виписалась* [Уляна], *на бригаду ходить берегами, щоб тільки не йти мимо мого двору* (Мушк., Серце.., 1962, 260).

2. *тільки недок.* Пас. до **випи́сувати** 1—5. *Завжди в його* [М. Рильського] *творчості.. пейзаж виписується не як самоціль, а як розгорнутий образ для ствердження мислі* (Мал., Думки.., 1959, 12).

ВИ́ПИТ, у, *ч.*, *розм.* Розпитування, допит.

ВИ́ПИТАТИ *див.* **випи́тувати.**

ВИ́ПИТИ *див.* **випива́ти.**

ВИПИ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випи́тувати.** *Все тоді було — погрози і злість, допитування і випитування* (Чендей, Птахи.., 1965, 42).

Випи́тування на му́ках, *заст.*— допит з тортурами, катуванням.

ВИПИ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПИТАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* і *неперех.* Настирливо розпитувати, намагаючись дізнатися про кого-, що-небудь.— *Василечку, голубчику, соколику мій! Не випитуй же в мене, чи люблю я тебе* (Кв.-Осн., II, 1956, 46); — *Нащо крутити, Іване Семеновичу? Чи не ви ж ото випитуєте його щоденно про мої досліди?* (Ю. Янов., II, 1954, 116); *Мати була на цьому засіданні, і Женя випитала в неї про все* (Сміл., Сашко, 1957, 17).

Випи́тувати на му́ках, *заст.*— робити допит, застосовуючи тортури, катування.

ВИПИ́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, *рідко.* Те саме, що **випи́тувати.** *Він* [лікар] *стукав, слухав, випитувався, оглядав язик* (Мак., Вибр., 1954, 177).

ВИПИХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випиха́ти.** *Оце.. випихання другого не позволяє нам іти рівним рядом* (Фр., I, 1955, 33).

ВИПИХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ПХАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Пхаючи, примушувати кого-небудь вийти звідкись, кудись. *Уляна з кулаком на дорогу випихає Андрійка за двері* (Коцюб., I, 1955, 441); *Господиня дає горщик з борщем, що він* [хлопець] *уже його сьорбав третій день, і випихає в темну хижку* (Панч, II, 1956, 451); *Три жінки в нерішучості зупинились біля дверей, випихають одна одну наперед* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 317); *Пані випхала тоді Настю за двері* (Вовчок, I, 1955, 265); * Образно. *Невістку свою в найми випхала* [Конониха] (Григ., Вибр., 1959, 317); // Пхаючи, витискати, висовувати, вивозити поперед себе. *Надибала* [Маріка] *качалку, за качалку — тарах по віконцю, випихає солому* (Вас., II, 1959, 217); *Ліля і Марія випхали перед собою до їдальні крісло-коляску, де напівлежав Геннадій* (Вол., Місячне срібло, 1961, 89).

2. *перен.* Віддавати (заміж).— *Вона* [мати] *тебе випихає на троє дітей, аби не за мене* (Барв., Опов.., 1902, 233); — *Мудрості великої не треба, щоб випхати дочку заміж* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 459).

ВИПИХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ПХАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* 1. *рідко.* Те саме, що **відправля́тися** 1. *Куди ж їй з таким маленьким дитяточком у дорогу випихатися!* (Шиян, Партиз. край, 1946, 117).

2. *тільки док.*, *рідко.* З труднощами вийти, вилізти звідки-небудь. *Комендант устав, випхався з-за парти* (Ле, Клен. лист, 1960, 72).

3. *тільки недок.* Пас. до **випиха́ти** 1.

ВИПИ́ХАЧ, а, *ч.*, *розм.* Той, хто випихає, виганяє. *Се твої випихачі: і тебе випхнуть з світа, а самі зостануться* (Сл. Гр.).

ВИ́ПІК, у, *ч.* Випечений, спечений виріб. *Дивиться Левко на хлібину, . ка золотими краплинками іскриться проти місяця. Це так ловко його мати уміє жовтком помастити свіжий випік* (Стельмах, Хліб.., 1959, 573).

ВИПІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випіка́ти.** *Посідали* [Іван з Максимом] *на призьбі перепочити та щоб не плутатись під ногами в жіноцтва, заклопотаного.. справою випікання весільного коровая* (Смолич, Мир.., 1958, 39); * Образно. *Сатирики і гумористи плідно продовжують традиції Остапа Вишні, головна з яких — гостре реагування на всі запити сучасності, випікання суспільних болячок і виразок* (Вітч., 8, 1967, 136).

◇ **Випіка́ння оче́й** — уїдливі дорікання, докоряння чим-небудь. *Лучче в чужій хатині, та весело, ніж у своїй, та невгіддя.., та випікання очей* (Барв., Опов.., 1902, 441).

ВИПІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ПЕКТИ**, ечу, ечеш, *док.*; *мин. ч.* ви́пік, пекла, ло; *наказ. сп.* ви́печи; *перех.* 1. Тримаючи певний час у гарячій печі, духовці, виготовляти хліб та інші вироби з тіста.— *Бабуня з пекарями випікають п'ять тонн хліба й булок* (Кучер, Трудна любов, 1960, 587); *Намолов муки цапок Повний кадуб і мішок. А цапиха із муки Випікає пиріжки* (Стельмах, Живі огні, 1954, 33); [Квасолиха:] *Не кожна й молодиця зугарна до смаку випекти хліб* (Кроп., III, 1959, 158).

2. Пропікати в достатній мірі, доводити до готовності. *Звечора в комуні пекли хліб.— Добре випікайте,— наказував товариш Третяк,— а то гості не схочуть їсти* (Донч., I, 1956, 94).

3. Знищувати вогнем або чим-небудь розпеченим. *Уже на третьому полі Турки-яничари ловили* [Степана], *До стовпа в'язали, Очі виймали, Гарячим залізом випікали* (Шевч., I, 1951, 286); * Образно. *Та що попи зроблять? Як з пам'яті людської випечеш те, що викарбувалося міцно, від дідів-прадідів передане?* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 517).

◇ **Випіка́ти о́чі** — в'їдливо дорікати, докоряти кому-небудь за щось. *Випікають йому вороги очі, що син його комуніст* (Вільде, Сестри.., 1958, 155).

4. Робити знаки чим-небудь розпеченим; випалювати. *Витесавши веретенце, Василько дістав кусок заліза, погрів його на вогні й почав випікати на кудельці різні узори* (Турч., Зорі.., 1950, 332); *Як його одвезли звідси за Дунай, то там йому москалі так списали спину канчуками, що й досі сині басамани знати... та ще обголили половину голови, випекли на лобі тавро* (Коцюб., I, 1955, 382).

ВИПІКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВИ́ПЕКТИСЯ**, ечеться, *док.* 1. Добре пропікатися, ставати готовим (про вироби з тіста).— *Потривай трошки! Треба заглянути в піч, чи випікся хліб,— говорила Онисія Степанівна* (Н.-Лев., III, 1956, 88).

2. *тільки недок.* Пас. до **випіка́ти.** *Випікаються кекси звичайно у формах видовженого або циліндричного вигляду* (Укр. страви, 1957, 343).

ВИПІРНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ПІРНУТИ**, ну, неш, *док.* Пірнаючи, з'являтися знову на поверхні води. *З цієї кручі хлопці, як купалися, стрибали сторч головою і потім далеко-далеко випірнали* (Гр., I, 1963, 352); *Умк кинувся, щоб рятувати брата, але не встиг добігти до берега, як побачив Волохана, що випірнув з-під води* (Трубл., I, 1955, 273).

ВИ́ПІРНУТИ *див.* **ВИПІРНА́ТИ.**

ВИ́ПІТ, поту, *ч.*, *мед.* Рідина, що збирається в тканинах і порожнинах тіла людини і тварини при запальних ураженнях.

ВИПІТНИ́Й, а́, е́. Прикм. до **ви́піт.** *За характером ураження плеврити поділяються на сухі і випітні* (Хвор. дит. віку, 1955, 169).

ВИ́ПІЧКА, и, *ж.* Те саме, що **випіка́ння;** // Спосіб або якість випікання. *За вказівкою лікаря хворий може одержувати білий хліб звичайної випічки* (Технол. пригот. їжі, 1957, 268); — *Здрастуйте, пане Франко! Чого так пізно? А я приготував для вас буханець! Випічка — пух...* (Кол., Терен.., 1959, 241).

ВИ́ПЛАВАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Плаваючи, побувати в багатьох місцях. *Вони* [щуки] *й попливли; і де вже не виплавали по морю, де вже не шукали* [перстень] — *нема!* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 152).

ВИ́ПЛАВИТИ *див.* **виплавля́ти.**

ВИ́ПЛАВИТИСЯ *див.* **виплавля́тися.**

ВИ́ПЛАВКА, и, *ж.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **виплавля́ти** і **ви́плавити.**

2. Те, що виплавлене. *Самий тільки приріст виплавки сталі від прискорення процесу плавки на півгодини перевищує все виробництво сталі ряду капіталістичних країн* (Рад. Укр., 10.I 1954, 2).

ВИПЛАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виплавля́ти.**

ВИПЛАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́ПЛАВИТИ**, влю, виш; *мн.* ви́плавлять; *док.*, *перех.* Одержувати метал з руди способом плавлення. *Чим більше виплавимо сталі, тим ясніші будуть далі* (Укр.. присл.., 1955, 345).

ВИПЛАВЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **ВИ́ПЛАВИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Виділятися, відділятися при плавленні (про метал).

2. *тільки недок.* Пас. до **виплавля́ти.**

ВИ́ПЛАВОК, вка, *ч.* Шматок виплавленого металу.

ВИ́ПЛАКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́плакати.** *До вас, мої єдині друзі, Я серце принесу розбите І очі, виплакані в тузі* (Еллан, I, 1958, 50); // *у знач. прикм. Виплакані червоні очі блищали хворобливим блиском* (Ле, Міжгір'я, 1953, 323).

ВИ́ПЛАКАТИ *див.* **випла́кувати.**

ВИ́ПЛАКАТИСЯ *див.* **випла́куватися.**

ВИПЛА́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випла́кувати.**

ВИПЛА́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПЛАКАТИ**, ачу, ачеш, *док.*, *перех.* 1. Плачучи від горя, образи і т. ін., знаходити заспокоєння, полегкість. *За порогом під грушею Груня виплакувала своє горе* (Горд., II, 1959, 239); *В потоці гарячих сліз вона виплакала своє горе, страх і образу* (Донч., III, 1956, 71).

2. *розм.* Випрошувати, домагатися чого-небудь сльозами, благанням. *Із самого неба Долю виплачу сльозами І пошлю до тебе* (Шевч., I, 1951, 311); *Батько його* [Панька] *крамничку в нас держав, а воно, сопливе, виплакало, щоб його в колгосп прийняли* (Вишня, I, 1956, 254).

◇ **Випла́кувати (ви́плакати) о́чі** — довго і часто плакати; плачучи, псувати собі очі, зір.— *Не ховайся до півночі, Місяцю червоний! Не виплакуй свої очі, Козаче моторний!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 153); *Дивіться на мене: я виплакав очі. Мені їх не шкода, мені їх не жаль* (Шевч., I, 1951, 161).

ВИПЛА́КУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ПЛАКАТИСЯ**, ачеться, *док.* 1. Плакати досхочу, до заспокоєння. *Фрузя виплакалася, і їй зробилося легше* (Фр., I, 1955, 80); *Стефа виплакалась на грудях у подруги* (Ю. Янов., I, 1954, 113).

2. *тільки недок.* Пас. до **випла́кувати** 2. *Все* [зошити, книжки і т. ін.] *мусило зокрема дітьми виборюватися, виплакуватися, випрохуватись* (Коб., III, 1956, 298).

ВИ́ПЛАТ, у, *ч.* Те саме, що **ви́плата.**

На ви́плат — з виплатою частинами, у кілька строків. [К а р п о:] *Ми домовилися з графом, що він нам, громаді, значить, віддасть землю на виплат* (Мокр., П'єси, 1959, 280).

ВИ́ПЛАТА, и, *ж.* Дія за знач. **випла́чувати** і **ви́платити.** *При тижневих виплатах почалися.. чимраз бурливіші та грізніші крики* (Фр., V, 1951, 371); — *Підожди. Ось буде виплата грошей, то ми тобі цілу пачку справжнього цейлонського чаю дістанемо* (Кучер, Голод, 1961, 359); *Саїд звелів припинити виплату* (Ле, Міжгір'я, 1953, 190).

ВИ́ПЛАТИТИ *див.* **випла́чувати.**

ВИ́ПЛАТИТИСЯ *див.* **випла́чуватися.**

ВИ́ПЛАЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́платити.** *Бачура перегортав сторінки, і перед його очима котилися кругленькі суми, виплачені дояркам, свинаркам, ланковим за перевиконання планів* (Чаб., Тече вода.., 1961, 161).

ВИПЛА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПЛАТИТИ**, ачу, атиш, *док.*, *перех. і без додатка.* Видавати плату за що-небудь. *Сів за столик, виплачую гроші* (Март., Тв., 1954, 216); *Днями Брага зчепився з касиром, що привіз виплачувати зарплату* (Гончар, Тронка, 1963, 281); *Приїздить* [Герман] *сюди з Дрогобича оглянути роботу і виплатити ріпникам* (Фр., V, 1951, 185); *Ми спокійно забрали свої речі, виплатили гроші візникові й рушили до ганку* (Досв., Вибр., 1959, 66); // Повертати, сплачувати борг частинами або повністю.— *Нічого, підождемо,— думав він* [монопольщик],— *аби проценти в свій час виплачував* (Вас., I, 1959, 66); *Ті чотири десятини ще не його, це ще хомут на шиї, поки виплатять за них в банк!* (Головко, II, 1957, 513).

ВИПЛА́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ПЛАТИТИСЯ**, иться, *док.* 1. *безос.*, *з інфін.*, *діал.* Давати користь, окупатися. *Більше виплачується випасати воли, ніж вівці* (Фр., IV, 1950, 27).

2. *тільки недок.* Пас. до **випла́чувати.** *В капіталістичному виробництві заробітна плата робітникові виплачується грішми. Зиск капіталіста реалізується у вигляді грошей* (Ленін, 15, 1949, 63).

ВИ́ПЛЕКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́плекати.**— *І це добре, якщо колос до людей хилиться, бо нашими руками він виплеканий, з нашого труда виріс* (Руд., Остання шабля, 1959, 549); *Син пішов з дому — і все для неї втратило свою красу, відлетіла геть від неї роками виплекана надія* (Збан., Між .. людьми, 1955, 64).

ВИ́ПЛЕКАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. З любов'ю виростити кого-, що-небудь; дбайливо доглядаючи, домогтися найкращого стану, вигляду; випестити. *Виняньчила, виплекала, мила й вичісувала* [Маланка Гафійку], *а тепер оддай людям!* (Коцюб., II, 1955, 14); *Все посаджене в цьому саду він виплекав власноручно* (Чаб., Тече вода.., 1961, 67); * Образно.— *Думаєш, що можна би у моїм серці любов штучно виплекати? Стефане,— почулось трохи згодом докірливо* (Коб., I, 1956, 75).

2. *перен.* Виносити в собі (думку, почуття і т. ін.). *Поки ми провели розвідку, поки виплекали свій план,.. минув кінець березня* (Збан., Єдина, 1959, 219).

ВИ́ПЛЕСК, у, *ч.* 1. Дія за знач. **виплі́скувати** і **ви́плескати** 1, 2. *Він* [Чубинський] *помітив, як здригнулось лице Варвари, мов спокійна вода од виплеску риби* (Коцюб., II, 1955, 171); * Образно. *Рік 1909-й був свідком нового виплеску каламутної реакції* (Тич., III, 1957, 232).

2. Звук, утворений плесканням. *За хвилину всі гармати з грюкотом і виплеском шубовтались і зникали під пінявими хвилями у ставку* (Стар., Облога.., 1961, 54).

ВИ́ПЛЕСКАТИ *див.* **виплі́скувати.**

ВИ́ПЛЕСКАТИСЯ *див.* **виплі́скуватися.**

ВИПЛЕ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Раз у раз плескати, створювати короткі, різкі звуки, що нагадують виляски. *Жорка-одесит ходив на напівзігнутих ногах, конвульсійно дригав колінами і виплескував у долоні* (Збан.. Мор. чайка, 1959, 159).

ВИ́ПЛЕСНУТИ, ну, неш, *док.* 1. Однокр. до **виплі́скувати** 1, 2. *Галька допила і ще виплеснула на стелю, приказуючи: — Оттак наші вибрикуйте!* (Барв., Опов.., 1902, 39); *Тепер різко встав Саїд. Аж зблід на обличчі, з піали нервово виплеснув чай геть поза килимом на підлогу* (Ле, Міжгір'я, 1953, 128); * Образно. *На світанку будинки виплеснули шумливий люд, ожили, загомоніли вулиці* (Жур., Вечір.., 1958, 372).

2. Виливаючи рідину, викинути якийсь предмет. *Невередливі попались торговкам обідальники. Муху помітять — виплеснуть* (Гончар, Таврія.., 1957, 52).

ВИ́ПЛЕСНУТИСЯ, неться, *док.* Однокр. до **виплі́скуватися.** * Образно. *В дівочому гурті, досі принишклому, виплеснувся гучний сміх* (Вол., Місячне срібло, 1961, 229).

ВИ́ПЛЕСТИ *див.* **випліта́ти.**

ВИ́ПЛЕСТИСЯ *див.* **випліта́тися.**

ВИ́ПЛЕТЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́плести.** *Скрізь тини — як не дощані, то гарно виплетені з шелюги або лози* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 123).

ВИ́ПЛИВ, у, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **ви́лив.** *Від скал, що затіснювали виплив потоку з тухольської долини, лежали вже довгі тіні* (Фр., VI, 1951, 28).

ВИПЛИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виплива́ти** 1.

ВИПЛИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ПЛИСТИ, ВИ́ПЛИВТИ**, иву, ивеш *і рідко* **ВИ́ПЛИНУТИ**, ну, неш; *наказ. сп.* ви́плинь; *док.* 1. Підніматися з глибини води на її поверхню або плавом вибиратися на берег. *Повстанська кіннота випливала на берег* (Довж., Зач. Десна, 1957, 97); *Пливи, пливи, моя доню, Дніпром за водою. Та випливи русалкою Завтра серед ночі* (Шевч., I, 1951, 358); *І рукою їх* [ніздрі] *не закриєш, бо руками доведеться гребти, щоб виплисти на поверхню* (Донч., VI, 1957, 64).

◇ **Ви́плисти на пове́рхню (на чи́сту во́ду)** — стати відомим. *Правда, нарешті, випливла на поверхню. Товариші підняли його* [Маковея] *на глум* (Гончар, III, 1959, 5); *Не все випливло на чисту воду, але й за те, що розкрилось, довелося.. постояти прив'язаному до стовпа ганьби* (Стельмах, I, 1962, 14).

2. Плисти по воді звідки-небудь, кудись. *А по Тібру із-за гаю Байдак випливає Чи галера* (Шевч., II, 1953, 273); *Важко розвертаючись, теплоходи випливали за маяк* (Кучер, Чорноморці, 1956, 103); *Батько посадив Юру, брата і сестру в човен, і вони випливли аж на середину ставка* (Смолич, II, 1958, 14); *Мила, вийди, виплинь в море... Ти заснула, мила? встань!* (Олесь, Вибр., 1958, 105); // *перен.* Повільно, плавно виходити звідки-небудь. *З вулиць, з безладної груди каміння, випливали чорні постаті і нечутно ступали по гарячій землі* (Коцюб., II, 1955, 401); *Розчинилися двері до покою царевича. Звідти повільною ходою виплив стрункий, хоч і в літах уже, боярин Шаховський* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 98); // *перен.* З'являтися звідки-небудь; ставати видним. *Місяць випливав з-за садка, розкидаючи срібне проміння* (Мирний, IV, 1955, 152); *З імли небозводу, з глибини сивого осіннього неба випливали золоті маківки його* [Києва] *соборів* (Гончар, II, 1959, 146); *Нарешті хутір неясно виплив з метелиці* (Стельмах, II, 1962, 383); // *перен.* Виникати, з'являтися (в думках, в уяві). *Отак за першим спогадом і другий виплива* (Мал., I, 1956, 272); *Він лежав горілиць з розплющеними очима, дивився в темряву, і перед ним одна за одною випливали картини сільського життя* (Ткач, Плем'я.., 1961, 100).

3. *тільки недок.* Брати початок; витікати (про річку, струмок і т. ін.). *Вдача в цариці була, мов Нілу підступнії води, Що випливають з таємних джерел, не відомих нікому* (Л. Укр., I, 1951, 423); *Серед нього* [каміння] *дзюрчали потоки, що випливали зі снігів* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 255); *Зорі вже ген зблідли, небо наче посивіло, за дніпровською неозорою лукою — звідти, звідки й сам Дніпро випливає,— крайнебо зарожевіло* (Смолич, Мир.., 1958, 79).

4. *тільки недок., перен.* Бути логічним наслідком чого-небудь.— *Виходить, старий не тільки пісні співає,— здивувався і задумався Чорнокнижний після розповіді Лісовського.— Ну, й що ж із того випливає?* (Стельмах, I, 1962, 448); *Новаторське значення кращих творів Тичини, що ввійшли до збірки «Плуг», випливало насамперед з того, що в них було ясно висловлено розуміння революції не тільки як сили руйнівної, але і як сили творчої, будівничої* (Поезія.., 1956, 84).

ВИ́ПЛИВТИ *див.* **виплива́ти.**

ВИ́ПЛИГАТИ, аю, аєш, *док.* Проплигати певний час.

ВИ́ПЛИГНУТИ *див.* **випли́гувати.**

ВИПЛИ́ГУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випли́гувати.**

ВИПЛИ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПЛИГНУТИ**, ну, неш, *док.* 1. Стрибаючи, вибиратися звідки-небудь, з чогось або з'являтися десь. *Чорні потвори* [дельфіни]; *мов виводок чортів, виплигують з глибини* (Коцюб., I, 1955, 289); *Спалахували на очах* [танки], *потрапивши під нещадний вогонь, виплигували танкісти, охоплені полум'ям* (Ю. Янов., Мир, 1956, 203); *Не доїжджаючи до своєї станції, Яшко на ходу виплигнув* (Головко, I, 1957, 172); *Він метеором пролетів вулицю, виплигнув на галявину і опинився біля свого літака* (Рибак, Що сталося.., 1947, 28); // Стрибаючи, вибиратися вгору на що-небудь. *Часом виплигувала на верх* [хаток], *на покрівлю прудка коза, щипала травицю або стояла, піднявши вгору мордочку з борідкою* (Н.-Лев., I, 1956, 50).

2. Плигати раз у раз; плигати протягом певного часу. *Грає Вихтір* [на гармошці] *натхненно, з душею. Відкине трохи назад голову, вигне груди, а пальцями, пальцями що виробляє! .. Здається тобі, що то молодесенькі чортенята виплигують та вибрикують по блискучих гудзиках* (Тют., Вир, 1964, 208); *Вже й вирядилась* [дівчинка], *вже ладна хоч і цілий вечір виплигувати та веселитись — як же, Новий рік прийшов!* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 187).

ВИ́ПЛИНУТИ *див.* **виплива́ти.**

ВИ́ПЛИСТИ *див.* **виплива́ти.**

ВИ́ПЛІД, лоду, *ч.* 1. Те саме, що **ви́плодження.** *Каченята березневого і листопадового виплоду в 3-місячному віці досягають нормальної ваги* (Соц. твар., 1, 1956, 18); * Образно. *І в небо шугнули, як вісники смерті й наруги, Із гнізда чужого ворожого виплоду птиці* [літаки] (Перв., I, 1958, 344).

2. Те, що створене ким-, чим-небудь; витвір.— *Хто се такий? — запитав я свого провідника.— Символ. Закам'янілий виплід їх власної уяви, що зробився їх володарем, їх тираном* (Фр., II, 1950, 97); *А може й так, що весь той вік несвітський Є тільки виплід молодого сну* (Зеров, Вибр., 1966, 89); *Справжній життєвий герой-ідеал може бути тільки плодом реалістичного відображення життя, а не виплодом ідеалізації його* (Рад. літ-во, 3, 1958, 31).

ВИПЛІ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПЛЕСКАТИ**, ви́плескаю, ви́плескаєш *і* ви́плещу, ви́плещеш, *док.* 1. *перех.* Виливати рідину різкими рухами, плескаючи частинами. *Недопите вино дівчата виплікують високо вгору* (Гончар, Новели, 1954, 32); *Хто може випити*

Дніпро, Хто властен виплескати море? (Рильський, I, 1956, 257).

2. *тільки недок., неперех.* Вискакувати на поверхню води з плеском (про рибу). *Серед тиші часом поверх води виплі́скувала риба, лишаючи по собі на тихому лоні розпливчаті круги* (Вас., Вибр., 1954, 121).

3. *перех.* Надавати якої-небудь форми шматку тіста, перекладаючи з руки на руку, плескаючи по ньому. *Виплескала вона хліб, посаджала в піч* (Н.-Лев., II, 1956, 284).

ВИПЛІ́СКУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ПЛЕСКАТИСЯ**, ви́плескається *і* ви́плещеться, *док.* Виливатися через краї від удару, плескання, при поштовхові, струсі. — *Я і плавати і поринати вмію!.. І розходився* [Миколка] *так, що аж вода з ночов виплі́скувалась* (Мирний, III, 1954, 107).

ВИПЛІТА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **ВИПЛІ́ТУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПЛЕСТИ**, ету, етеш; *мин.ч.* ви́плів. ви́плела, ло; *док., перех.* 1. Виготовляти що-небудь способом плетіння. *Ще і лози червоної добув* [Кирило]. *Щоб виплітать* [ясла] *упеременжку* [упереміжку]. *І на краях зробить мережку* (Гл., Вибр., 1957, 219); *Вона* [Зося] *виплітувала скатерть на стіл* (Н.-Лев., I, 1956, 225); *Виплів батько бриля своєму сину* (С. Ол., Вибр., 1957, 340); *Ляля виплела віночок, а Стефко аж розпинається, щоб вона наділа його собі на голову* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 24).

2. *перен.* Створювати що-небудь в уяві. в думках. *І виплітали його думки в темній темряві страшну картину січі...* (Мирний, I, 1949, 218); // *розм.* Вигадувати, видумувати те, чого немає, не було в дійсності. [Приська:] *Оце ж що. було, виплели* [сусіди]? *Кажуть, ніби я пшеницю жала під зонтиком* (Вас., III, 1960, 77).

ВИПЛІТА́ТИСЯ, а́ється *і рідко* **ВИПЛІ́ТУВАТИСЯ**, ується, *недок.*, **ВИ́ПЛЕСТИСЯ**, ететься, *док.* 1. *перен.* Створюватися в уяві.

2. *тільки недок.* Пас. до **виплітáти** *і* **виплі́тувати.**

ВИПЛІ́ТУВАТИ *див.* **виплітáти.**

ВИПЛІ́ТУВАТИСЯ *див.* **виплітáтися.**

ВИ́ПЛОДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́плодити** *і* **ви́плодитися.** *Жуки на велике віддалення від місць виплодження не розлазяться* (Шкідн.. рослин, 1949, 133).

ВИПЛО́ДЖУВАНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність виплоджуватися. *Низька виплоджуваність.*

ВИПЛО́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випло́джувати** *і* **випло́джуватися.** *Місце виплоджування мух.*

ВИПЛО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПЛОДИТИ**, джу, диш, *док., перех.* Народжувати, давати життя кому-небудь. [Гусак:] *Я безщасний гусачок, Не виплодив діточок — Хворів літечко* (Кроп., IV, 1959, 133); * Образно. *Прийми ж, несуженая доле, оці листочки з моїх рук На спомин тих утіх і мук, Що виплодило наше поле!* (Фр., IX, 1952, 203).

ВИПЛО́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ПЛОДИТИСЯ**, иться, *док.* Народжуватися, з'являтися на світ. *Личинки* [яблуневої попелиці] *виплоджуються весною з яєць, які зимують на корі молодих гіллячок, біля бруньок* (Озелен. колг. села, 1955, 252); *А вона така хазяйка, що в її городі в бур'янах зайці виплодились* (Н.-Лев., III, 1956, 283); *В мурашнику виплодились мурахи з крильцями* (Донч., IV. 1957, 105).

ВИ́ПЛОДИТИ *див.* **випло́джувати.**

ВИ́ПЛОДИТИСЯ *див.* **випло́джуватися.**

ВИ́ПЛОДОК, дка, *ч., зневажл.* Нащадок, потомок. *Ну, словом, цілий ряд поміщицьких синків, купецьких виплодків, пошкрібків фабрикантських В моїй гімназії, як то говорять, цвів* (Рильський, Поеми, 1957, 247); — *Ось воно що!.. Виплодка народила? Потурчилася* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 123); // Уживається як лайливе слово. [Коломійчиха:] *Та що ви мене вкінець грабити хочете? Іроди каторжні, сатанинські виплодки!* (Стар., Вибр., 1959, 351).

ВИПЛУТАТИ́ *див.* **виплу́тувати.**

ВИ́ПЛУТАТИСЯ *див.* **виплу́туватися.**

ВИПЛУ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виплу́тувати.**

ВИПЛУ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИПЛУТАТИ́**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Розмотуючи, розсовуючи заплутане, виймати, звільняти кого-, що-небудь. *Він підбіг до шпигуна, схопив його за руку, потяг по горищу, виплутуючи з старих сіток* (Збан., Мор. чайка, 1959, 203); *Наталя Вовк ткала портрет годинами і днями, потрібної схожості не було, виплутувала нитку назад* (Вол., Самоцвіти, 1952, 140); *Воно* [вороненя] *вже стямилось, мерщій би полетіло, Так із шерсті не виплутає ніг* (Греб., I, 1957, 66); *Він виплутав із куширю весло і спрямував човна на чисте* (Досв., Вибр., 1959, 420).

2. *перен.* Допомагати кому-небудь виходити з важкого, скрутного становища; рятувати. [Євдокія Корніївна:] *Виплутуйся собі й дочку виплутуй* (Н.-Лев., II, 1956, 529); *Не раз виплутував* [прокурор] *грізного феодала від різних відповідальностей перед королівським судом* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 99).

ВИПЛУ́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ПЛУТАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Розмотуючи, розсовуючи щось заплутане, вибиратися з нього. *Здавалось, ніби вона* [Василина] *заплуталась у легенькій хмарі з широких стрічок і ніяк не могла з них виплутатись* (Н.-Лев., II, 1956, 67); *Незнайомець уже виплутався з сіток та й прямує до отвору* (Збан., Мор. чайка, 1959, 200); // Вибиратися звідки-небудь, з чогось густого. захаращеного і т. ін. *Виплутавшись із лісу на шлях, я висловив занепокоєння, що наші* [сапери] *не встигли підірвати мостів* (Ле, Клен. лист, 1960, 149); *Шлюпка, прямована вусатим, нарешті виплуталась з-поміж прибережного каміння і вийшла на чисту воду* (Кучер, Голод, 1961, 221); * Образно. *Виплутуюсь* [із спогадів], *мов із гарбузиння* (Вас., II, 1959, 279).

2. *перен.* Виходити з важкого, скрутного становища. — *Нуте, як же ви виплутались із своєї біди?* (Мирний, III, 1954, 165); *Тільки один посаг Катерини може допомогти Безбородькові виплутатись з грошових зобов'язань перед купцями* (Вільде, Сестри.., 1958, 215); — *Ви навіть уявити не можете, як у нас на заводі його* [Боровика] *всі люблять. Звичайно, і я люблю, як... як і всі,— Зоя все ще намагалася якось виплутатися, виправдатись...* (Собко, Справа.., 1959, 248).

ВИ́ПЛЮВАТИ *див.* **випльо́вувати.**

ВИ́ПЛЮВАТИСЯ *див.* **випльо́вуватися.**

ВИ́ПЛЮНДРУВАТИ, ую, уєш, *док., перех.* Знищити, зруйнувати що-небудь. *А що він садка виплюндрував!* (Сл. Гр.).

ВИ́ПЛЮНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **випльо́вувати.** *Кішечка понюхала, полизала гарбуза й виплюнула* (Н.-Лев., II, 1956, 298); *Зірвав* [Чумаченко] *із верби гіллячку, пожував, виплюнув* (Тют., Вир, 1964, 317); *Видно виступаючі з темряви запінені кінські морди, що гризуть і гризуть вудила, намагаючись виплюнути їх* (Гончар, Таврія.., 1957, 714).

ВИПЛЬО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випльо́вувати.** * Образно. *Тут починалося випльовування якихось окремих голосних. після чого чути було: «Всіііі.. беобіііі!».. Це означало, що він* [інспектор] *залишає всіх без обіду* (Моє життя в мист., 1955, 35).

ВИПЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПЛЮВАТИ**, юю, юєш, *док., перех.* Плюючи, викидати що-небудь з рота. *Він не чистив тарані, як Івась, а з цілої кусав шматки, випльовуючи луску з рота* (Мирний, IV, 1955, 21); *Смак* [ягід] *був не особливий, а що найгірше, що пісок* *і порох так їй скрипіли по зубах, що воліла б була зовсім виплювати* (Кобр., Вибр., 1954, 72); *Вона взяла ложку борщу і трохи не виплювала додолу* (Н.-Лев., II, 1956, 100); * Образно. *Кулемети літаків почали випльовувати свої смертоносні черги* (Дмит., Наречена, 1959, 108).

ВИПЛЬО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ПЛЮВАТИСЯ**, ююся, юєшся, *док.* 1. *тільки док.* Закінчити плювати; плюючи, звільнитися від чого-небудь у роті. *Попадя і Проценко разом зареготалися, так смішно виплювався Довбня* (Мирний, III, 1954, 210).

2. *тільки недок.* Пас. до **випльо́вувати.** * Образно. *Він* [Охрім] *нерішуче прописався поміж кожухів та чумарок, супроводжуваний ущипливими насмішками, що випльовувались багацькими пельками* (Речм., Весн. грози, 1961, 6).

ВИ́ПНУТИ *див.* **випина́ти.**

ВИ́ПНУТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́пнути.** *Сам Маковейчик маленький на зріст, але груди має розвинені й завжди випнуті молодцювато — «колесом»* (Гончар, I, 1954, 48).

2. *прикм.* Який видається, виступає наперед. *Трохи випнуті вилиці й дивовижно пухнасті брови і вії робили його обличчя виразним,— воно одразу запам'ятовувалося* (Собко, Запорука.., 1952, 34): *Довкола випнутого підборіддя двома струмками спадали пругкі вуса* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 26).

ВИ́ПНУТИСЯ *див.* **випина́тися.**

ВИПОВЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виповза́ти.**

ВИ́ПОВЗАТИ, аю, аєш, *док., перех.* 1. Повзаючи, облазити що-небудь.

2. Домогтися чого-небудь, повзаючи перед кимсь. [Кіндрат Антонович:] *Панам подобається, щоб перед ними повзали навколішках.. Повзав і я перед вами, ну і виповзав...* (Кроп., II, 1958, 281).

ВИПОВЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ПОВЗТИ**, зе, зеш; *мин. ч.* ви́повз, ла, ло; *док.* 1. Повзучи, вибиратися звідки-небудь кудись. *Дедалі частіше з окопу виповзали бійці, волочачи за собою тяжко поранених* (Ле, Право.., 1957, 124); *Легенько-легенько я виповз із-під кожуха* (Фр., II, 1950, 24); *Михайло виповз із кущів і поволі почвалав між деревами* (Загреб., Європа 45, 1959, 40); *Лукині вистачило сил виповзти з дитиною за поріг. В хаті клуботало полум'я* (Вол., Місячне срібло, 1961. 327).

2. *перен.* Повільно рухаючись, виїжджати, виходити і т. ін. звідки-небудь, кудись. *З-за пагорба виповзають один за одним трактори* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 327); *Сани проїхали полем, пірнули в яр, повільно виповзли на високий, вкритий снігом, пагорок* (Скл., Святослав, 1959, 252); // Повільно рухаючись, з'являтися звідки-небудь, поширюватися десь. *Дим застилав вулиці, далеко виповзав у море* (Кучер, Чорноморці, 1956, 115); *Почало вже смеркатись, коли з-за пагорба повільно виповзла важка, чорна хмара* (Донч., III, 1956, 140).

ВИ́ПОВЗТИ *див.* **виповза́ти.**

ВИПОВІДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ПОВІСТИ**, ім, іси, *док., перех.* 1. *розм.* Висловлювати, звіряти що-небудь комусь. *До Уляни приходили дівчата, приходили й молодиці, і кожна, наче зговорилися, виповідала їй свою тугу за минулим щастям* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 23); *Крутояр замислився. Виповісти думки, які тіснилися в його голові, було не так легко* (Собко, Біле полум'я, 1952, 31).

2. *діал.* Відмовляти в чому-небудь.— *А що, якби ви зараз, нині ще всім виповіли помешкання* (Фр., V, 1951, 432).

ВИ́ПОВІСТИ *див.* **виповіда́ти.**

ВИ́ПОВНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́повнити** 1. *Всі сиділи біля тарілочок, виповнених варениками* (Загреб., Спека, 1961, 77); *Очі її, виповнені смутком і докором, цілу ніч не давали молодому студентові спокою* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 18).

ВИ́ПОВНЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан і властивість за знач. **ви́повнитися.** *Виповненість зерна; Виповненість ядра горіха.*

ВИ́ПОВНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́повнити.** *Він* [суддя] *бачив, як люди собі в таких випадках радили, бачив, яких добирали способів — спокійні в своїх переконаннях і виповненню своїх обов'язків* (Коб., Вибр., 1954, 36).

ВИ́ПОВНИТИ *див.* **випо́внювати.**

ВИ́ПОВНИТИСЯ *див.* **випо́внюватися.**

ВИПО́ВНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випо́внювати.**

ВИПО́ВНЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВИПОВНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́ПОВНИТИ**, ню, ниш, *док., перех.* 1. Накладаючи, наливаючи і т. ін., робити що-небудь цілком заповненим; наповнювати. *Амфіон.. умощує те каміння, сполучує його і виводить мур, залатуючи виломи, виповнюючи прогалини* (Л. Укр., I, 1951, 445); *Дощ миттю виповнював заглибину, розмивав її дужче й дужче* (Загреб., Шепіт, 1966, 351); *Поклав* [староста] *перед собою шапку та почав туди викладати сухарі. Тільки тоді, коли виповнив шапку, зав'язав торбу* (Збан., Єдина, 1959, 163); *Гірська ріка Стрий після злив чистими водами виповнила береги* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 143); // Займати або насичувати собою що-небудь повністю; заповнювати. *З чорної кузні нісся пекельний стукіт і виповняв повітря* (Коцюб., II, 1955, 124); *Дим виповнював кімнату до стелі* (Епік, Тв., 1958, 273); *Вода не встигла навіть виповнити прорубані канавки, як уже все було закінчено* (Шиян, Гроза.., 1956, 327); *Якийсь особливо ласкавий вітер повіяв в обличчя, і Мишуня відчув, що легені його виповнило п'янке степове повітря* (Ю. Янов., II,1954, 142).

2. *діал.* Виконувати що-небудь. *Вони .. виповнювали розпорядження молодого провідника* (Фр., VI, 1951, 11); *Татове я виповняю бажання* (Павл., Бистрина, 1959, 111); *І він трохи стих, міркуючи, як би виповнити свій замір* (Коцюб., I, 1955, 442).

ВИПО́ВНЮВАТИСЯ, юється *і* **ВИПОВНЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.*, **ВИ́ПОВНИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Робитися цілком заповненим, зайнятим ким-, чим-небудь. *Майдан виповнявся* [людьми] *і починав шуміти* (Коцюб., II, 1955, 80); *Кімната виповнювалася селянами* (Епік, Тв., 1958, 333); *Аж ось коли виповнився водою Сугаклій* (Ю. Янов., II, 1954, 168); // Робитися повністю насиченим чим-небудь. *Глибокий казан міжгірного річища виповнявся прозорим ранковим туманом* (Вол., Озеро.., 1959, 21); *Повітря висвіжилось, виповнилось холоднуватими пахощами нічних квітів* (Гончар, Новели, 1954, 99).

2. Робитися повнішим, поправлятися, гладшати. *Параска заздро косила очима на невістку: виповнилася як! Від матері як сухар прийшла* (Горд., II, 1959, 289); *Поступово сили поверталися до неї, виповнилися щоки і з'явився на них ніжний рум'янець* (Хижняк, Тамара, 1959, 270).

3. *діал.* Минати, сповнюватися (про роки). *А коли йому виповнилось уже шістнадцять років, він поступив чорноробом у депо* (Панч, II, 1956, 451).

ВИПОВНЯ́ТИ *див.* **випо́внювати.**

ВИПОВНЯ́ТИСЯ *див.* **випо́внюватися.**

ВИПОГО́ДЖУВАТИ, ує, *недок.*, **ВИ́ПОГОДИТИ**, ить, *док., безос.* Те саме, що **випого́джуватися.**

ВИПОГО́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ви́погодитися**, иться, *док., безос.* Робитися ясним, гарним (про погоду). [Павло:] *Затихає, мабуть, випогодиться... Здається, вітер повернув...* (К.-Карий, II, 1960, 155);

В пізнє снідання на сході випогодилось, блиснуло сонце (Десняк, I, 1955, 330); * Образно. *Її розсерджене обличчя стало випогоджуватись* (Л. Укр., III, 1952, 546).

ВИ́ПОГОДИТИ *див.* **випого́джувати.**

ВИ́ПОГОДИТИСЯ *див.* **випого́джуватися.**

ВИ́ПОЗИВАТИ, аю, аєш, *док., перех., діал.* Відсудити. *Старі пани гудили молодого блазня, що недавно випозивав від дядька батьківську худобу* (Мирний, III, 1954, 232).

ВИПОЗИЧА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВИПОЗИ́ЧУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ПОЗИЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* 1. Позичаючи, роздати все.

2. *діал.* Позичати. *Вона обіцяла комусь випозичати свої книжки* (Л. Укр., V, 1956, 388); *Я .. читав німецькі повісті, які він для мене випозичував* (Черемш., Тв., 1960, 379).

ВИ́ПОЗИЧЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́позичити.** *Едмундова кімнатка, чистенька і елегантна.., з гарними меблями, випозиченими у хазяїна* (Фр., III, 1950, 341).

ВИ́ПОЗИЧИТИ *див.* **випозича́ти.**

ВИПОЗИ́ЧУВАТИ *див.* **випозича́ти.**

ВИ́ПОЇТИ *див.* **випо́ювати.**

ВИ́ПОЛІРУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́полірувати.** *Днище* [річки] *видавалося глибоким котлованом, вилискувало виполіруваним водою гранітом* (Коцюба, Нові береги, 1959, 151); * Образно. *Широкі вилиці.. і майстерно виполірувана лисина — ось що відразу кидалося в очі в зовнішності професора* (Коп., Вибр., 1948, 27).

ВИ́ПОЛІРУВАТИ, ую, уєш, *док., перех.* Закінчити полірувати що-небудь; зробити гладкою поверхню чогось. * Образно.— *Поки-то виполіруємо їх дітей!.. Які манери! Яке дикунство!* (Н.-Лев., I 1956, 426).

ВИ́ПОЛІРУВАТИСЯ, ується, *док.* Стати гладким від полірування (про поверхню чого-небудь).

ВИПОЛІ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виполі́скувати.**

ВИПОЛІ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ПОЛОСКАТИ,** ощу, ощеш, *док., перех.* Полощучи у воді, остаточно очищати після прання. *Біля ополонки стояла Зінька, виполіскуючи білизну* (Шиян, Баланда, 1957, 18); // Вимивати внутрішні стінки чого-небудь, збовтуючи воду. *Я став виполіскувати склянку, дівчина теж підійшла до крана* (Десняк, II, 1955, 406); — *Геть, пусти! я кухоль виполощу* (Мирний, II, 1954, 226); // Полощучи, промивати водою або іншою рідиною (рот, горло). *От схопивсь швиденько* [Нечипір],.. *а про те, що жінка наказувала, щоб рот виполоскав, йому і невтямки було* (Кв.-Осн., II, 1956, 106).

ВИПОЛІ́СКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВИ́ПОЛОСКАТИСЯ,** ощуся, ощешся, *док.* Митися, обливатися водою. *Миколка, виполоскавшись, виліз з ночов* (Мирний, III, 1954, 107).

ВИ́ПОЛОНИТИ, ню, ниш, *док., перех., рідко.* 1. Взяти в полон усіх або багатьох.

2. Знищити всіх або багатьох.— *Чіпка людей порізав... усю Хоменкову сім'ю виполонив!* (Мирний, II, 1954, 299).

ВИ́ПОЛОСКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́полоскати.** *Його* [боцмана] *волосся не виполоскане морем і не обпалене сонцем* (Ткач, Жди.., 1959, 3); — *А хіба я винна, що ваша душа мита, але не виполоскана?* — *з гідністю відрізала Фросина* (Стельмах, Хліб.., 1959, 172).

ВИ́ПОЛОСКАТИ *див.* **виполі́скувати.**

ВИ́ПОЛОСКАТИСЯ *див.* **виполі́скуватися.**

ВИ́ПОЛОТИ *див.* **випо́лювати.**

ВИПО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випо́лювати.** *Виполювання бур'янів.*

ВИ́ПОЛЮВАТИ, юю, юєш, *док., перех., розм.* Здобути на полюванні (дичину). *Полювали вони, полювали цілий день і нічого не виполювали* (Сл. Гр.).

ВИПО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВИ́ПОЛОТИ,** лю, леш, *док., перех.* Очищати город, грядки, яку-небудь сільськогосподарську культуру, вириваючи бур'яни. *Юзя, поки ще не було гувернантки, виполювала вкупі з Даркою.. зільник* (Л. Укр., III, 1952, 641); *А то й самому батькові набрешуть, що випололи просо в полі* (Григ., Вибр., 1959, 93); // Виривати бур'ян. [Ковшик:] *В руках волошки — це квіти, а серед пшениці вони бур'ян. Краще їх виполіть, коли можна* (Корн., II, 1955, 229); * Образно. *Не терпів* [Жежера] *людей, котрі легко йшли по життю, бачили лише бруківку і не хотіли бачити калюж, зривали квіти, залишаючи іншим виполювати кропиву* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 129).

ВИПО́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **випо́лювати.**

ВИ́ПОЛОТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́полоти.** *За ним* [зеленим бадиллям] *рушником простяглася чорна виполота полоса* (Н.-Лев., I, 1956, 83); *Щоб якось відвернути увагу домашніх, вона* [Оксана] *з оберемком березки для теляти, виполотої тільки-що наспіх, між корчами картоплі, сміливо йшла на подвір'я* (Іщук, Вербівчани, 1961, 135).

ВИПОМИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., діал.* 1. Нагадувати.

2. Дорікати кому-небудь. [Жандарм:] *Мені, може, дехто більше зробив злого, а я нікому не випоминаю* (Фр., IX, 1952, 127).

ВИ́ПОРОЖНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́порожнити.** *Митники теж не поспішали. Сиділи за столом і мовчки поглядали то на Амбала, то на випорожнений учора жбан* (Міщ., Сіверяни, 1961, 129).

ВИ́ПОРОЖНЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **ви́порожнити.**

2. *фізл.* Дія за знач. **випорожня́тися** 2. *Випорожнення кишечника.*

3. *мед.* Кал.

ВИ́ПОРОЖНИТИ *див.* **випорожня́ти.**

ВИ́ПОРОЖНИТИСЯ *див.* **випорожня́тися.**

ВИПОРО́ЖНЮВАТИ *див.* **випорожня́ти.**

ВИПОРО́ЖНЮВАТИСЯ *див.* **випорожня́тися.**

ВИПОРОЖНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ВИПОРО́ЖНЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.,* **ВИ́ПОРОЖНИТИ,** ню, ниш, *док., перех.* Повністю видаляючи що-небудь звідкись, робити порожнім. [Євгеній (*випорожнює кишені і дає їй* [арф'янці] *все*):] *Возьми,— се послідне, а я не потребую* (Фр., IX, 1952, 21); *Молодь кидалася на вагони і випорожняла їх нутро* (Коп., Вибр., 1948, 124); *Випорожнивши скриню, він шарпнув її так, що вона аж загула* (Коцюб., I, 1955, 30); *Сягнула до столика рукою, де була склянка з водою, і випорожнила її до дна* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 169).

ВИПОРО́ЖНЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **ВИПОРО́ЖНЮВАТИСЯ,** юється, *недок.,* **ВИ́ПОРОЖНИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Робитися порожнім після видалення всього, що було всередині.— *Треба,.. щоби.. наша громада .. зміцнювалась чимраз більше. Щоби наша робітницька каса не випорожнювалась, а все більшала* (Фр., V, 1951, 418).

2. *фізл.* Виділяти кал через пряму кишку. *От доїхали вони до річки, стали коней напувати, аж тут мул випорожнився* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 569).

ВИ́ПОРОТИ ^{1} *див.* **випо́рювати.**

ВИ́ПОРОТИ ^{2}, рю, реш, *док., перех., розм.* Побити різками, канчуком, нагаєм і т. ін. *Батько показав їй на ремінь і сказав, що хоч він ніколи ще не бив її, але тепер* *випоре* (Сміл., Сашко, 1957, 98); *Поліцаї випороли канчуками шістдесятирічного діда Потапа і його тридцятилітню невістку* (Козл., Гарячі руки, 1960, 176).

ВИ́ПОРОТКОВИЙ, а, е. Прикм. до **ви́пороток.**

ВИ́ПОРОТОК, тка, *ч.* Недоношене маля тварини, яке виймають з тіла убитої або загиблої матері; // Хутро цього маляти. *Шапка з випоротків.*

ВИ́ПОРПАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́порпати.** *Під кождим корчем були їх* [кроликів і зайців] *ямки, випорпані в м'якій, пухкій землі* (Фр., IV, 1950, 100).

ВИ́ПОРПАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* 1. Вигребти яму, заглибину в грунті. *Він* [пес] *давно вже, ще з весни, випорпав собі яму під коморою і залазить туди під час спеки* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 40).

2. Розгрібаючи, розгортаючи, дістати що-небудь. *Десь щось вкраде* [цуценя], *десь щось на смітті випорпає* (Мельн., До раю.., 1961, 6).

ВИПОРСА́ТИ *див.* **випо́рскувати.**

ВИПОРСКА́ТИ *див.* **випо́рскувати.**

ВИПО́РСКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випо́рскувати.**

ВИПО́РСКУВАТИ, ую, уєш *і* **ВИПОРСА́ТИ** *і рідко* **ВИПОРСКА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ПОРСНУТИ**, ну, неш, *док.* 1. *неперех.* Раптово випадати, вислизати з чого-небудь, звідкись. *Важкі колоди й слизькі дошки випорскували з рук, падали в ковбані разом з людьми* (Довж., Зач. Десна, 1957, 305); *Гребінчики випорсали з коси Мар'яни, жмакався капелюх з квітками* (Вас., I, 1959, 290); *Чарка випорснула з онімілих Севиних пальців, брязнула об підлогу* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 169); // Швидко вириватися, звільнятися. *Несподівано випорснувши з цупких пальців свого мучителя, Іван відскакує геть і плачучи верещить* (Кол., Терен.., 1959, 8); *Жабі випорснула з моїх обіймів і закружляла метелицею по гладенькій зеленій мураві* (Досв., Вибр., 1959, 48); // *перен.* Виходити з-під чийого-небудь впливу, залежності і т. ін. [Бичок:] *Треба буде щось інше удіяти, щоб часом він* [Мартин] *не випорснув з моїх рук* (Кроп., I, 1958, 445); *Та й цю дочку, Одарку, якось не догледів; за балощами дитячими випорснула з-під батьківського впливу* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 16).

2. *неперех.* Швидко вибігати, виїжджати звідки-небудь, з чогось або з'являтися десь. *З гурту випорснув смуглявий юнак* (Ле, Мої листи, 1945, 96); *Механік-водій* [танка] *давав повний вперед, збиваючи полум'я зустрічним вітром і надіючись випорснути з вогняного мішка* (Гончар, III, 1959, 279); *Ворона міцним ударом занурила в луговину товстий дзьоб, а біля нього випорснуло кілька джмелів* (Стельмах, Хліб.., 1959, 539).

3. *перех., фізл.* Вивергати що-небудь з себе.

ВИПО́РСКУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ПОРСНУТИСЯ**, неться, *док., фізл.* 1. Вивергатися.

2. *тільки недок.* Пас. до **випо́рскувати** 3.

ВИ́ПОРСНУТИ *див.* **випо́рскувати.**

ВИ́ПОРСНУТИСЯ *див.* **випо́рскуватися.**

ВИПО́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випо́рювати.**

ВИПО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ПОРОТИ**, рю, реш, *док., перех.* Розпорюючи шов, відокремлювати або виймати що-небудь. *Молодиці.. понашивали од злості таких безконечників, що потім прийшлось їм довго випорювать та розплутувати* (Н.-Лев., II, 1956, 292); *З-під стоячого підошву випоре* (Укр.. присл.., 1955, 161).

ВИПО́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **випо́рювати.**

ВИ́ПОТИНА, и, *ж.* Піт, що виступає на тілі. *В період критичного зниження температури у хворих спостерігається випотина* (Заг. догляд за хворими, 1957, 73).

ВИ́ПОТРОШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́потрошити.** *Випотрошену рибу промивають у холодній воді і ріжуть на порції* (Укр. страви, 1957, 116).

ВИ́ПОТРОШИТИ, шу, шиш, *док., перех.* Очистити від нутрощів. *Коли жінка.. випотрошила її* [рибу], *знайшла в її нутрі блискучий дорогий камінь* (Фр., IV, 1950, 151); *Палій з Паликопою випотрошили кабана і підсвинка* (Морд., I, 1958, 110).

ВИПОЧИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ПОЧИТИ**, чу, чиш, *док., діал.* Відпочивати. *Я так люблю в неї* [у матері] *випочивати* (Коб., III, 1956, 268); *Вечоріло. Я страшно змучений, пити хочеться, болить усе тіло. Конче треба десь випочити* (Фр., II, 1950, 25).

ВИ́ПОЧИТИ *див.* **випочива́ти.**

ВИПО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випо́ювати.** *Випоювання телят.*

ВИПО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ПОЇТИ**, ою, оїш, *док., перех.* Вигодовувати молоком, пійлом (тварин). — *А як ліпше робити,* — *безжально запитала Варвара, виводячи культпрацівника на слизьке,* — *чи випоювати теля з вимені, чи годувати його молоком з рук?* (Вол., Місячне срібло, 1961, 230); *Якщо.. лоша лишається без матері, його випоюють штучно незбираним свіжонадоєним коров'ячим молоком* (Конярство, 1957, 98); *Знав* [Марко] *усі звички* [корів], *ще телятами випоював, випасав на лузі* (Горд., Дівчина.., 1954, 204).

ВИПО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **випо́ювати.** *Годівля худоби провадилася за графіком, молодняк випоювався молоком, чергування на корівнику було регулярне* (Тют., Вир, 1960, 131).

ВИ́ПРА́ВА, и, *ж., заст.* 1. Те саме, що **ви́правлення.**

2. Відправлення, вирядження кого-небудь кудись. *Прийшла моя виправа До краю іншого* (Зеров, Вибр., 1966, 486); — *Геть мені з очей, бо матимеш таку виправу, що через поріг сторчака летітимеш* (Стельмах, Хліб.., 1959, 329); // Похід. *Вони* [повстанці] *стоять за негайну виправу по козачий хліб за Тегинею* (Ле, Україна, 1940, 120).

3. *рідко.* Те саме, що **загі́н.** *Виправа козацька рушила з міста за Остапом* (Вовчок, I, 1955, 332).

4. Посаг. *А в покоях шість сестер Ганниних, готуючи сестрі виправу, перегукувались з наймичками* (Н.-Лев., I, 1956, 138); *Ось шили ми недавно виправу для однієї купецької дочки* (Григ., Вибр., 1959, 372).

ВИ́ПРАВДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́правдати.** *Жінка в паранджі .. виявилася дружиною Преображенського, виправданого судом* (Ле, Міжгір'я, 1953, 494); *Якщо у словах хлоп'ят є хоч частка правди, то хвилювання й турботи будуть цілком виправдані* (Собко, Скеля.., 1961, 100).

ВИ́ПРАВДАНІСТЬ, ності, *ж.* Доцільність, логічна вмотивованість чого-небудь. *Раз у раз у поезіях Лесі* [Українки] *до самої кончини її стрічаємо ми фольклорні елементи, уживані дедалі з більшим тактом, дедалі з більшою художньою виправданістю* (Рильський, III, 1956, 289).

ВИ́ПРАВДАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **ви́правдати** і **ви́правдатися.** — *Стривай, я не скінчив. Ти хочеш виправдуватись? Так? Ніяких виправдань* (Донч., I, 1956, 433); *Він ще раз винувато посміхнувся, ніби завинив перед Осадчим, і тепер не знав, як виправдатись. Та Осадчий і не чекав виправдання* (Чаб., Тече вода.., 1961, 127).

2. Те, чим можна виправдати, вибачити кого-, що-небудь. *Наодинці з своїми думками він безжально судив себе і не знаходив виправдання своїм вчинкам: три роки обманював Лесю* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 183); *Гнат Яворський дуже хотів щось сказати в своє виправдання про труднощі перших днів* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 164); *Жалість, яку відчув* [Бронко] *до Стахи, під-*

казала і виправдання для неї: фальш не притаманна її натурі, а скористалася вона нею, як оборонною зброєю (Вільде, Сестри.., 1958, 397).

3. Вирок суду, в якому стверджується невинність підсудного.

ВИ́ПРАВДАТИ *див.* **виправдо́вувати.**

ВИ́ПРАВДАТИСЯ *див.* **виправдо́вуватися.**

ВИПРАВДНИ́Й, а́, е́. Те саме, що **випра́вдувальний.** *В його* [писаря] *в книгах і в бумагах є всі виправдні документи* (Н.-Лев., II, 1956, 166).

ВИПРАВДО́ВУВАТИ *і* **ВИПРА́ВДУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПРАВДАТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Визнаючи кого-небудь невинним, правим, доводити це. — *Він у п’яному чаду, виправдовуючи себе у всьому (такому, мовляв, як я, все дозволено), може викинути яке завгодно гидке колінце* (Коз., Сальвія, 1956, 237); — *Не хочу себе виправдувати; може бути, що я провинилася* (Март., Тв., 1954, 448); *Клим аж ніяк не виправдує сина. Такий-сякий. Не годен він жінки своєї* (Горд., II, 1959, 268); *Невже він* [учитель] *виправдає Катрусю й звинуватить Павла?* (Кучер, Прощай.., 1957, 130); // Виносити вирок, в якому стверджується невинність підсудного. *Півтора року ми борсались у цих сітках. Судив військовий суд у Катеринославі. Виправдав* (Вас., IV, 1960, 44).

2. Доводити можливість, допустимість чого-небудь. *Гризли його сумніви, чи не буде суперечити вимогам хорошого тону пропозиція щодо вінчання під час жалоби? Чим виправдає він своє раптове рішення?* (Вільде, Сестри.., 1958, 423).

3. Своїми діями, вчинками і т. ін. відповідати чому-небудь, бути гідним чогось. *Обернувшись, я побачив кореспондента Нестора Журбу, прозваного в редакції Нестором-літописцем. Справді, він більше виправдував це назвисько, ніж своє законне прізвище* (Дмит., Наречена, 1959, 102); *Найдовше затримався Батий біля Крем’янця. Никодим виправдав Данилові сподівання, уперто оборонялися крем’янчани* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 489); — *І хочеться лише запевнити, що орден.. виправдаю не тільки працею, а й боротьбою проти шпигунів і шкідників у моїй Радянській Вітчизні* (Ле, Міжгір’я, 1953, 478).

4. *тільки док.*, *рідко.* Те саме, що **відшкодува́ти.** — *На мою думку, він виправдає збитки, які причинив* [заподіяв] *державі* (Руд., Вітер.., 1958, 127).

ВИПРАВДО́ВУВАТИСЯ *і* **ВИПРА́ВДУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ПРАВДАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* 1. Доводити свою правоту, невинність. *Оксен знав, що.. всі ті люди, яким він вказав на неполадки, замість того, щоб виправити їх і не допускати надалі, будуть виправдовуватися і присягатися, що вони в тому не винні* (Тют., Вир, 1964, 27); *Добре, щосьте мені по щирості написали про Вашу уразу проти мене: так завжди і краще і справедливіше, бо дає можливість обвинуваченому виправдатись* (Л. Укр., V, 1956, 353); *Шурубак водив сонними очима, намагався виправдатися: — Тут моєї вини хіба що на двадцять процентів* (Донч., I, 1956, 452).

2. *тільки недок.* Пояснювати свої вчинки, дії, наводити причини, які дають можливість, дозволяють вибачити.— *Та ми, Василію Йвановичу, читаємо так собі, з нудьги,— виправдувались люди,— аби чимось час загаяти* (Вас., I, 1959, 69); *Голуб почав виправдуватись скрутою з кормами, але Бачура не слухав його* (Чаб., Тече вода.., 1961, 165); *Виправдувався господар, що нічим гостей частувати* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 523).

3. Виявлятися правильним, таким, що справджує, підтверджує що-небудь. *Я сховався. Але розрахунок мій був точний. Він цілком виправдався. Отець Олександер з цікавістю посунув руку за грубу, намацав мою голову і витяг мене за чуба на світ* (Мик., Кадильниця, 1959, 17).

ВИПРА́ВДУВАЛЬНИЙ, а, е. Який є виправданням для кого-небудь, пояснює і пом’якшує чиюсь провину. *Такі чесні, хороші очі були у бійця, а от слова не дотримав. Вона намагалася знайти виправдувальні обставини, але сум і образа не вгамовувалися* (Багмут, Опов., 1959, 79); // В якому стверджується невинність підсудного. *Переконаний* [промовець], *що іншого ви́року, крім виправдувального, присяжні судді не можуть винести* (Фр., VI, 1951, 276).

ВИПРА́ВДУВАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **випра́вдувати** 1—3.

2. Те саме, що **ви́правдання** 2. *Уривчаста розмова обох нагадувала ревниві дорікання й несміливі, самим серцем сказані виправдування* (Ле, Міжгір’я, 1953, 35).

ВИПРА́ВДУВАТИ *див.* **виправдо́вувати.**

ВИПРА́ВДУВАТИСЯ *див.* **виправдо́вуватися.**

ВИ́ПРАВИТИ *див.* **виправля́ти.**

ВИ́ПРАВИТИСЯ *див.* **виправля́тися.**

ВИ́ПРАВКА, и, *ж.* 1. *рідко.* Дія за знач. **виправля́ти, ви́правити** 2, 7. *Я дивуюся, як їм не відпаде охота приносити мені купи макулатури для виправки «стилю»* (Л. Укр., III, 1952, 691); *Оддасть шкурку за виправку* (Номис, 1864, № 10571).

2. Постава тіла, набута в результаті спеціальних вправ. *Багатолітня військова виправка відчувалася і в рухах, і особливо в його легкій, пружній ході* (Руд., Вітер.., 1958, 15); *Зайшов ще один чоловік, судячи з виправки й легкості рухів, теж спортсмен* (Собко, Стадіон, 1954, 39).

ВИ́ПРАВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́правити.** *Посилаю Вам виправлену коректу. Вчора її дістав і нині вже здаю на почту* (Коцюб., III, 1956, 217); *Парубки стали виносити достатки боярина — в’язки шкірок: кун, лисів, білок, бобрів, соболів, кілька ведмежих та кількадесят гарно виправлених вовчих* (Оп., Іду.., 1958, 294).

ВИ́ПРАВЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **ви́правити** 1, 2. *За думкою вже вимальовується, а потім вибудовується оригінальний верстат для виправлення покручених конструкцій* (Вишня, I, 1956, 337); [Благонравов:] *Прочитайте. (Подав папір.) Коли виправлень не буде, зараз дам шифрувати* (Корн., II, 1955, 63); — *Я надто м’якосерда до нього* [сина], *мені шкода було його покарати як слід, тому я й віддала його вам на виправлення* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 314); *Комісар ще сказав Цюпі: — Товаришу водій, все в порядку? Скільки часу треба на виправлення дефектів?* (Ю. Янов., I, 1954, 55).

2. Те, чим що-небудь замінене, виправлене. *Перевидали* [карту Сибіру] *з деякими виправленнями і доповненнями* (Видатні вітч. географи.., 1954, 16).

ВИПРАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виправля́ти** 1, 2. *Їх* [вигини] *усувають слюсарною операцією, що називається виправлянням* (Слюс. справа, 1957, 136).

ВИПРАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́ПРАВИТИ,** влю, виш; *мн.* ви́правлять; *док.*, *перех.* 1. Робити прямим, рівним і т. ін. що-небудь нерівне, зігнуте тощо; розправляти. *Івась аж посинів від натуги; кашель піднімав високо його груди, виправляв тіло, підкидав, скручував* (Мирний, I, 1954, 310); *Потали сніги; зелені озимі засіви веселенько потяглися вгору, виправляючи зібгане снігом листячко* (Л. Янов., I, 1959, 31); *Нур таки присусідився: то колесо потримає, то мазницю подасть, то цвях виправить* (Ткач, Арена, 1960, 53).

2. Усуваючи хиби, вади, помилки, робити правильним, таким, який відповідає певним вимогам. *Вчитель*

почав читати якийсь уривок з книги, а школяр писав на класовій таблиці. Потім почали виправляти помилки (Гр., Без хліба, 1958, 14); // Уточнювати, поправляти чий-небудь вислів, щось ким-небудь сказане.— *Та де це чувано, щоб свій брат козак із людей три шкури дер, як Потоцький! — Не свій брат, а старшина,— напівголосно виправив джура* (Тулуб Людолови, І, 1957, 85); — *А це.. той самий Орлюк, який прийняв на війні дванадцять поранень.— Шість,— виправив Орлюк* (Довж., І, 1958, 372); // Змінювати на краще, робити кращим.— *Доведеться вам, товаришу трактористе, швидше їхати виправляти становище!.* (Ю Янов., ІІ, 1954, 133); *Завод тепер у прориві. Скільки грошей доводиться виплачувати залізниці за перестій цистерн! ..Два місяці тому з'явилась була надія, що цей стан можна виправити* (Шовк., Інженери, 1956, 22)· // Робити що-небудь, щоб зменшити вину, провину *Можливо, що я трохи винна... і я б радніша тепер виправити свою провину, радніша б усім серцем порятувати його, але як?* (Л. Янов., І. 1959, 437).

3. Позбавляючи вад, перевиховуючи, робити кращим.— *Має* [Ельясберг] *сувору догану з попередженням.— Що ж — і досить. А працювати мусить. Будемо виправляти людину* (Ле, Міжгір'я, 1953, 430); — *Саме наше життя виправить характер молодої дівчини* (Донч V, 1957. 482)

4. *рідко.* Те саме, що **виправдо́вувати** 1. *Коноводам, як вони потрапляли до тюрми, треба було таких свідків, щоб виправляли їх* (Гр., ІІ, 1963, 278).

5. *розм.* Вимагати що-небудь у когось. *Люди рознесли по селі, що приїхав становий.. і буде виправляти недоплат податі* (Н.-Лев., ІІІ, 1956, 151); *І тоді Лісовський рішуче тиче папірець в руки жінці: — Візьми, а я твої гроші виправлю в Никанора!* (Стельмах, Хліб.., 1959, 15).

6. *діал.* Виряджати кого-небудь кудись. *Сонце щойно пішло з полудня, як Савчиха виправляла свого сина до Львова* (Мак., Вибр., 1954, 94); — *В наших був? — Був. Молодці! Сьогодні виправили кільканадцятьох з літературою на села* (Ірчан, ІІ, 1958, 14).

7. *спец., розм.* Обробляти шкіру, робити її м'якою, придатною для пошиття взуття і т. ін.

ВИПРАВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́ПРАВИТИСЯ,** влюся, вишся; *мн.* **ви́правляться**; *док.* 1. Розгинаючись, робитися прямим, рівним; розправлятися. *Похилився стан* [Тетяни] *та й не виправлявся, але Макар того досі не примічав* (Л Янов., І, 1959, 70); — *Криве дерево не дуже виправляється* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 134); *Повиймав із скрині жупан, шапку, пояс, почепив усе на кілочку, щоб виправилось* (Барв., Опов.., 1902, 165); *Він* [Антін] *чи не вперше за своє життя виправився на весь свій зріст і розігнув руки...* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 145).

2. Поправляти, уточнювати свій вислів, що-небудь сказане. — *Ти маєш рацію, дитино моя. Я цього так не лишу. Не можу лишити,— виправився він* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 53); — *Голодностепська проблема — це неабияке явище в індустріалізації Росії, — і, похопившись,* [професор] *виправився: — в індустріалізації Радянської Росії* (Ле, Міжгір'я, 1953, 110).

3. Позбуваючись вад, перевиховуючись, робитися кращим. *Він бився з хлопцями на вулиці, тікав з уроків, просився до товариша і їхав на Дніпро, каявся у всьому, обіцяв виправитися і знову шкодив* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 20); *А Ніна ж думала, що хлопець остаточно виправився і що це вона так зуміла його перевиховати* (Донч., V, 1957, 448).

4. Те саме, що **виправдо́вуватися** 1, 2.— *Я, їй-богу, не думав її образити,— почав виправлятися Довбня* (Мирний, ІІІ, 1954, 247); — *Та хіба я барюся? Я й так он скільки вробив! — виправлявся наймит, оббиваючи мітлу об чобіт* (Гр., І, 1963, 264)

5. *діал.* Вирушати куди-небудь. *Виходило, що, не оженившись, ніяк не можна на Томську виправлятись, бо без жінки не можна буде з дітьми обійтися ні в дорозі, ні на новому місці* (Григ., Вибр., 1959, 290);— *Такий полковник Лобода! Днини не всидить без бійки, знов, кажуть, на Дунай виправляється* (Ле, Наливайко, 1957, 130).

ВИПРА́ВНИЙ, а, е. Якого можна виправити, який піддається виправленню.

ВИПРАВНИ́Й, а́, е́ Стос. до виправлення чого-небудь. *Виправні (регуляційні) споруди-набережні та різні інші поздовжні берегові укріплення.. призначені для захисту берегів від руйнування* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 6); // Признач. для перевиховання, виправлення кого-небудь. *Виправна колонія*

ВИПРА́ВНІСТЬ, ності, *ж* Абстр. ім. до **випра́вний.**

ВИПРА́ВНО-ТРУДОВИ́Й, а́, е́. Признач. для перевиховання. виправлення порушника громадського порядку, злочинця за допомогою праці.— *Як ти байдуже, безсердечно віддаєш однокласника, нашого товариша до виправно-трудового табору* (Донч., V. 1957. 367).

ВИ́ПРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́прати.** *Марія Іванівна стояла, схилившись над дерев'яними ночвами, й викручувала випрані сорочки* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 355).

ВИПРАСО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випрасо́вувати.**

ВИПРАСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПРАСУВАТИ,** ую, уєш, *док.*, *перех.* Прасуючи білизну, одяг і т. ін., виправляти, вирівнювати цілком. *Цілий вечір Федько.. штани випрасовував* (Вишня, ІІ. 1956, 298); *Ще звечора Галя дуже хвилювалася і не давала бабусі спокою. Треба було випрасувати форму і білий фартушок* (Коп., Подарунок, 1956, 28).

ВИПРАСО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **випрасо́вувати.**

ВИ́ПРАСУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́прасувати.** *Він був.. одягнутий у вишиту, старанно випрасувану сорочку* (Є Кравч., Квіти.., 1959, 7).

ВИ́ПРАСУВАТИ *див.* **випрасо́вувати.**

ВИ́ПРАТИ, перу, переш, *док.*, *перех.* Перучи, зробити чистим (білизну, одяг і т. ін.). [Кну́р:] *Як же я сам управлюся? Чи подереться що,— треба його залатати, сорочку — випрати... Чиє ж то діло, як не жіноче?* (Мирний, V, 1955, 83); *Зняла* [Христя] *рушник та як трусне ним — пил із нього хмарою. Згорнула його — завтра випере* (Головко, ІІ, 1957, 97).

ВИ́ПРАТИСЯ, переться, *док.* Стати чистим від прання (про білизну, одяг і т. ін.). *Перше, на що кинув* [піднаймач] *погляд, — це пожовклі, ніде правди діти фіранки.— Це зніметься,— сказала я, маючи на думці і на кінчику язика: «і випереться»* (Вільде, Сестри.., 1958, 296).

ВИ́ПРАЦЮВАТИ, юю, юєш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Домогтися чогось, одержати щось унаслідок праці. *Скільки працював Твердохліб на бояр, а що випрацював? Болячку з мотузкою* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 457).

ВИ́ПРИСКАТИ *див.* **випри́скувати.**

ВИПРИ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випри́скувати.**

ВИПРИ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПРИСКАТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех.* Прискаючи, виливати яку-небудь рідину *Він набирає його* [гасу] *якнайбільше собі в рот і потім з усієї сили виприскує на вогонь* (Шиян, Баланда, 1957, 7).

ВИПРИ́СКУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **випри́скувати.**

ВИ́ПРИСНУТИ, ну, неш, *док.* 1. *перех.* Однокр. до **випри́скувати.**

2. *неперех.* Випасти, вирватися звідки-небудь, з чогось, кудись.— *За тебе п'ю,— від сили зміг: — Коханий мій Оскаре!—І кухоль виприснув до ніг, неначе від удару* (Граб., І, 1959, 420); *Одарка махнула батогом, воли рушили, але плуг виприснув ту ж мить із рук хлопцевих і перекинувся* (Л Янов., І, 1959, 422); // Швидко і спритно вибігти, вискочити звідки-небудь, кудись. *За якусь хвилину кицьки виприснули з ящика, дременули хто куди* (Збан., Мор. чайка, 1959, 188); *Благеньке кільце навколо партизанів не витримало, і ті прорвалися за його межі. А як тільки вони виприснуть у дюни — шукай вітру в полі!* (Загреб., Європа 45, 1959, 410).

ВИПРІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випріва́ти.** *Як малу дитину, берегти треба рослину, плекати, ростити, стерегти від захворювань, від вилягання, випрівання* (Горд., Листи.., 1942, 4).

ВИПРІВА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВИ́ПРІТИ**, іє, *док.* Гинути під глибоким снігом, що випадає на незамерзлу землю, або при надмірному зволоженні (про рослини, посіви). *Вилеглий забур'янений льон більше не підводиться, плутається, випріває* (Техн. культ., 1956, 63).

ВИ́ПРІТИ *див.* **випріва́ти.**

ВИ́ПРОБ, а, *ч.* Те саме, що **ви́проба.** *Гори стали справжнім випробом для армійських коней* (Гончар, І, 1954, 79).

ВИ́ПРОБА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **випро́бувати.** *Своє страшне свавільне торжество Для тебе щедро справить море Чорне, Розтне глибини, надра розгребе, На випробу поставивши тебе* (Бажан, Роки, 1957, 279); *Випробу я учиню у нашого батька тим часом — Чи упізнає мене він, на власні побачи́вши очі* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 400)

2. *мн., мисл.* Навчання, тренування мисливських псів.

ВИПРО́БНИЙ, випро́бна́, випро́бне́. Признач. для випробування чого-небудь. *Контрольні штанги для випробування ізоляторів.. поділяються на випробні і вимірювальні* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 61); *Випробний політ; Випробний пробіг.*

ВИПРОБО́ВУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **випробо́вувати.**

ВИПРОБО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випробо́вувати.**

ВИПРОБО́ВУВАТИ *і* **ВИПРО́БУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПРОБУВАТИ**, ую, уєш, *док., перех.* Перевіряти на ділі якості, властивості кого-, чого-небудь, здатність до здійснення, виконання чогось. *Він оповідав йому про різні прикмети коней і іншої худоби, учив його, як оглядати та випробовувати кожду штуку* (Фр., VIII, 1952, 358); *Коло «яструбка»* [літака] *вешталась техніки, обдивляючись, заправляючи, заряджаючи, випробовуючи* (Ю. Янов., І, 1954, 48); — *Алло! Будемо випробувати голоси,— і вчитель Іванків.. всувається до класу* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 61); *Та ви ж мене не знаєте, ви мене ні в якому ділі не випробували!* (Барв., Опов.., 1902, 163); *Павлик вирішив випробувати винахід без жодних свідків* (Донч., VI, 1957, 67); // *на що, спец.* Перевіряти міцність чого-небудь, стійкість до певного впливу або здатність до певної дії. *Випробовувати дріт на розрив; Випробовувати зерно на схожість.*

ВИПРОБО́ВУВАТИСЯ *і* **ВИПРО́БУВАТИСЯ**, ується, *недок.* Пас. до **випробо́вувати** і **випро́бувати.** *Брянський був його першим справжнім другом на фронті. Ця сувора чоловіча дружба, яка не раз випробовується смертю, забувається важче, ніж перше кохання* (Гончар, І, 1954, 113); *Випробовуватися на морозостійкість.*

ВИ́ПРОБУВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́пробувати.** *Він їде вчитися, їде виконувати нові завдання, загартований і випробуваний війною офіцер Збройних Сил Радянського Союзу* (Собко, Запорука.., 1952, 255).

2. *прикм.* Перевірений, надійний, який виправдав себе на ділі. *Випробувані марксистсько-ленінські принципи пролетарського інтернаціоналізму і надалі лишаються непохитними принципами, якими партія буде неухильно керуватись* (Програма КПРС, 1961, 123); *Кармелюк був обережний і до себе приймав тільки людей певних і випробуваних* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 85); *В Дніпровській заплаві буде вирощуватись насіннєва картопля випробуваних сортів* (Шиян, Переможці, 1950, 247).

ВИПРО́БУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **випро́бувати.**

ВИ́ПРОБУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́пробувати.** *Прийнята II з'їздом РСДРП марксистська програма з честю витримала випробування часу* (Ком. Укр., 5, 1961, 12).

ВИПРО́БУВАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **випро́бувати.** *Новий, учора приведений з заводського випробування, паровоз упевнено рушив з своїм непомірним вантажем* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 140); *Був він з науковою експедицією у водах океану, якраз у тих водах, над якими вставали тоді сатанинські гриби атомних випробувань* (Гончар, Тронка, 1963, 195).

2. Знегоди, великі труднощі, лихо. *Хто живе з народом і для народу, тому не страшні навіть найбільші випробування* (Гур., Новели, 1951, 130); *У дні найтяжчих випробувань народ наш незмінно зберігав і виявляв у своїх творах непохитну віру в світле майбутнє* (Рильський, III, 1956, 151).

ВИ́ПРОБУВАТИ *див.* **випробо́вувати.**

ВИПРО́БУВАТИ *див.* **випробо́вувати.**

ВИПРО́БУВАТИСЯ *див.* **випробо́вуватися.**

ВИПРО́БУВАЧ, а, *ч.* 1. Спеціаліст, який випробовує, перевіряє машини, механізми і т. ін. *Льотчик-випробувач; Випробувач дизелів.*

2. *перен.* Те, що піддає випробуванню кого-, що-небудь.— *Час — випробувач великий. Коли любляться — розлука збільшить їхню любов, коли ж тільки бавляться — розійдуться скоріш* (Кол., Терен.., 1959, 162).

ВИ́ПРОВАДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́провадити.**

ВИПРОВА́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випрова́джувати.**

ВИПРОВА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПРОВАДИТИ**, джу, диш, *док., перех., розм.* 1. Примушувати кого-небудь виходити, їти звідкись, покидати, залишати щось. *Хазяїн кинувся до Грома. Схвильовано випроваджує його. Хоче якхутчіш позбутися цього нічного гостя* (Ю. Янов., IV, 1959, 123); *Староста почервонів, як буряк.— У залі агітувати невільно! — крикнув він зі злістю,— бо інакше скажу випровадити!* (Кобр., Вибр., 1954, 66); — *Одначе, як би там не було,— думав я далі,— а з школи тебе Глафіра Іванівна випровадила* (Мик., Повісті.., 1956, 36).

2. Те саме, що **випроводжа́ти** 1. *Плоти попри дороги тріщали і падали — всі люди Івана випроваджували* (Стеф., І, 1949, 72); *Неначе когось рідного вона випровадила на довгий час в далеку дорогу* (Н.-Лев., IV, 1956, 125); *Вранці дівчата випровадили Олену з Ганною до Києва, на нараду передовиків* (Кучер, Полтавка, 1950, 19).

ВИПРОВА́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.* 1. *діал.* Вибиратися, виїжджати. *Випроваджується хто з* *містечка, продає меблі, то тоді вона вже щось і для хати купить* (Кобр., Вибр., 1954, 71); *Заявила мені* [мати] *категорично.., що з днем, у котрім введу я Обринську як свою жінку в дім, вона випроваджується від мене до Дори* (Коб., III, 1956, 263).

2. Пас. до **випрова́джувати.**

ВИ́ПРОВАДИТИ *див.* **випрова́джувати.**

ВИПРОВОДЖА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випроводжа́ти.**

ВИПРОВОДЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ПРОВОДИТИ,** джу, диш, *док.*, *перех.* 1 Виряджати кого-небудь в дорогу; супроводжувати при виході звідкись, виявляючи пошану, дружнє ставлення, вказуючи шлях і т. ін. *Діждались неділі; зійшлась родина нас випроводжати* (Вовчок, I, 1955, 44); *Дід випроводив Свирида і Івана аж за ліс. Потім вернувся і сів вечеряти* (Мирний, I, 1954, 195); *Дівчата випроводили Марію, побажавши їй весело зустріти свято* (Кучер. Чорноморці, 1956, 282).

2. *розм.* Те саме, що **випрова́джувати** 1. *Невелика хата вже всіх не вміщає, і проворна свашка випроводжає малих* (М. Ол., Леся, 1960, 107); *Двері в нас од старостів не зачинялись. А то прийшли такі сватати, що ні кола ні двора, я й випроводила* (Барв., Опов.., 1902, 297).

ВИ́ПРОВОДИТИ *див.* **випроводжа́ти.**

ВИ́ПРОДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́продати.** *Господарство було зовсім занедбане.., збіжжя давно було випродане* (Фр., II, 1950, 204).

ВИ́ПРОДАТИ *див.* **випро́дувати.**

ВИПРО́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випро́дувати.**

ВИПРО́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПРОДАТИ,** дам, даси, *док.*, *перех.* Продавати частинами. *Коли стоїть у городі стіжок сінця.., то вже він і думав, що й через десять год його не випродасть* (Кв.-Осн., II, 1956, 254); *Се, як випродав пшеницю та зосталось щось із мірку, то й ув'язавсь якийсь навіжений крамар: заміняймось та заміняймось!* (Вовчок, I, 1955, 57).

ВИ́ПРОДУКУВАТИ, ую, уєш. Док. до **продукува́ти.** *Був се збірник трохи що не всеї порнографії, які тільки випродукувала підгниваюча на пні польська шляхетська фантазія в кінці XVIII і в початках XIX віку* (Фр., III, 1950, 442); *Належало.. випродукувати відповідний гатунок паперу* (Загреб., Європа 45, 1959, 151).

ВИ́ПРОМЕНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́променити.**

ВИ́ПРОМЕНИТИ *див.* **випромі́нювати.**

ВИПРОМІ́НЮВАЛЬНИЙ, а, е, *фіз.* Який випромінює що-небудь.

ВИПРОМІ́НЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **випромі́нювати.** *Венера розташована значно ближче до Сонця, ніж Земля, і на неї падає більша кількість наелектризованих частинок, випромінюваних Сонцем* (Наука.., 6, 1961, 8).

ВИПРОМІ́НЮВАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **випромі́нювати.** *Передавання теплоти променями називається випромінюванням* (Фізика, II, 1957, 28); *Сокіл досліджував інтенсивність космічного випромінювання* (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 57)

2. Те, що випромінене; теплова, електромагнітна та інша енергія *Ця оболонка повинна була захистити людей від ураження їх нейтронним і радіоактивним випромінюванням* (Рибак, Час.., 1960 669).

ВИПРОМІ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ПРОМЕНИТИ,** ню, ниш, *док.*, *перех.* 1. Виділяти променями (теплову, електромагнітну та іншу енергію). *Зірка в процесі розвитку виробляє в своїх надрах енергію і випромінює її у світовий простір* (Наука.., 2, 1958, 37); *Біля засмальцьованого стола, на довгих лавах сиділи гірники, задумливі, зосереджені. Електрична лампочка випромінювала над ними сухе, біле сяйво* (Досв., Вибр., 1959, 189).

2. *перен.* Виражати, передавати усім своїм виглядом. *Савченко і Чайка перезирнулись. Здавалося, щастя, що його випромінював капітан, торкнулося також і їх* (Собко, Запорука.., 1952, 87); *Очі його то наливалися злобою, то танули, мов крижинки, на сонці, то спалахували злістю, то випромінювали занепокоєння* (Збан., Любов, 1957, 179).

ВИПРОМІ́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.* 1. Виділятися променями (про теплову, електромагнітну та іншу енергію).

2. *перен.* Виражатися, передаватися як вияв чого-небудь. *Очі дивляться на Шелеста трохи суворо, і заразом тепла ласкавість випромінюється з них* (Донч., II, 1956, 117); *Спортивна досконалість випромінювалась із кожного його м'яза* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 185).

ВИПРОМІ́НЮЮЧИЙ, а, е, *фіз.* Який випромінює що-небудь.

ВИ́ПРОПАДАТИ, ає, *док.*, *розм.* Пропасти, зникнути один за одним.— *Всі відьми й відьмаки випропадали: не стало їм життя поміж теперішніми людьми* (Гончар, Людина.., 1960, 184).

ВИ́ПРОСИТИ *див.* **випро́шувати.**

ВИ́ПРОСИТИСЯ *див.* **випро́шуватися.**

ВИ́ПРОСТАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́простати.** *Вона тримала руки, випростані перед собою* (Смолич, Ми разом.., 1950, 15): *Вершник під'їхав. Ноги були випростані із стремен* (Панч. О. Пархом., 1939, 89).

2. *прикм.* Рівний, прямий. *Постать її була випростана (горбитись вона не звикла)* (Л. Укр., III, 1952, 516); *Сам Мануйло виступає з гирлигою поперед овець, стрункий, випростаний* (Гончар, Таврія.., 1957, 130).

ВИ́ПРОСТАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́простати** 1.

ВИ́ПРОСТАТИ *див.* **випро́стувати.**

ВИ́ПРОСТАТИСЯ *див.* **випро́стуватися.**

ВИПРОСТО́ВУВАТИ *див.* **випро́стувати.**

ВИПРОСТО́ВУВАТИСЯ *див.* **випро́стуватися.**

ВИПРО́СТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випро́стувати** 1.

ВИ́ПРОСТУВАТИ *див.* **випро́стувати.**

ВИПРО́СТУВАТИ *і рідко* **ВИПРОСТО́ВУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПРОСТАТИ,** аю, аєш *і рідко* **ВИ́ПРОСТУВАТИ,** ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. Розправляти, розпрямляти що-небудь зігнуте, похилене і т. ін. *Випростовує свої м'які волохаті пелюстки тихий сон* (Смолич, II, 1958, 11); *Швачка встала, випростала свій вігнутий стан, підійшла до вікна* (Л. Укр., III, 1952, 473); *Аж тісно якось зробилося.., коли він ввійшов і випростував свою велетенську фігуру* (Фр., VIII, 1952, 21); *А Данило, витерши очі, випростав плечі, і в його очах зажеврів усім знайомий вогник* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 599).

◇ **Ви́простати но́ги** — померти; здохнути. *До вечора й ніжки* [півень] *випростав* (Сл. Гр.).

2. *розм.* Витягати, виймати що-небудь з чогось, з-під чогось.— *Згинь ти, марюко! — скрикнув він, випростуючи з трави руки* (Мирний, II, 1954, 36); *Руки Юра випростовує з-під ковдри і закладає під голову* (Смолич, II, 1958, 13).

ВИ́ПРОСТУВАТИСЯ *див.* **випро́стуватися.**

ВИПРО́СТУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і рідко* **ВИПРОСТО́ВУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ПРОСТАТИСЯ,** аюся, аєшся *і рідко* **ВИ́ПРОСТУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *док.* 1. Розправлятися, розпрямлятися (про що-небудь зігнуте, похилене і т. ін.). *Ялиця ще нижче вігнулась під нею* [Марією], *але як тільки звільнилася від ваги, знову поволі почала випростуватися, шкрябаючи гілками по глині* (Мур., Бук. повість, 1959, 28); *Лютиться Тиміш, топче кулемет, випростовується і починає* *кидати каміння в наступаючого ворога* (Довж., Зач. Десна, 1957, 30); *На кормі, випроставшись на повний зріст, стояв мій дідусь у високих рибальських чоботях* (Збан., Мор. чайка, 1959, 50); *Здумав він стремена вчепити, та не мав з чого, так з ниток,— тільки випростувався, стремена й порвались* (Свидн., Люборацькі, 1955, 116).

2. Звільнятися від того, що тримає. затримує. *Любов Прохорівна замовкла, але не випростувалася від.. руки Мухтарова* (Ле, Міжгір'я, 1953, 74).

ВИ́ПРОХАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́прохати.** *Ніщо не могло зробити їй більше приємності, як горсточка насіння, випрохана в путящої хазяйки або зароблена на поденному* (Коцюб., II, 1955, 25).

ВИ́ПРОХАТИ *див.* **випро́хувати.**

ВИ́ПРОХАТИСЯ *див.* **випро́хуватися.**

ВИПРО́ХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випро́хувати.**— *Її батько своїм ходінням та своїми випрохуваннями увірився мені!* (Гр., II, 1963, 109).

ВИПРО́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПРОХАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Прохаючи, домагатися чого-небудь або одержувати щось. *Так-то він* [Захар] *усяко до всяких людей обертався: .. з скупим сам був скупий, у щирого все виманював та випрохував* (Григ., Вибр., 1959, 155); *Найменша можливість бути коханою — це випрохувати кохання* (Руд., Вітер.., 1958, 304); *Данило випрохав кінського волосу у жокеїв на іподромі* (Смолич, Мир.., 1958, 34).

ВИПРО́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ПРОХАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Прохаючи, домагатися дозволу на що-небудь (переважно на те, щоб кудись піти). *Була субота. Марта випрохалась у батька на завтра до церкви* (Гр., I, 1963, 409).

2. *тільки недок.* Пас. до **випро́хувати.** *Все* [книжки, зошити і т. ін.] *мусило зокрема дітьми виборюватися, виплакуватися, випрохуватись..* (Коб., III, 1956, 298).

ВИ́ПРОШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́просити.** *Вони, певне, думають, що то літа так зігнули бабу, а то не літа — перші випрошені окрайці та спідушки* (Стельмах, Хліб.., 1959, 298); *Огризком олівця, випрошеного у кримінальників, Тамара надряпала на шматкові газети записку і зашила її в кінчик поли Тетяниного піджака* (Хижняк, Тамара, 1959, 154).

ВИПРО́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випро́шувати.** *Де можна було на відробіток взяти, де можна було випрохати, скрізь набрались, напозичались жінки, не звертаючи уваги ні на людські пересуди, ні на сором випрошування* (Л. Янов., I, 1959, 42).

ВИПРО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПРОСИТИ**, ошу, осиш, *док.*, *перех.* Просячи, домагатися чого-небудь або одержувати щось. *Випрошує ці кусні Чайчиха зі сльозами і їсть зі сльозами* (Стельмах, Хліб.., 1959, 299); *Женя нагадувала мені зараз кошеня, яке треться об ногу, щось випрошуючи* (Сміл., Сашко, 1957, 61); *А в батька що тільки захоче* [Тимоха], *все випросить, бо батько його дуже любив* (Кв.-Осн., II, 1956, 255); *От і поїхала* [Сикліта] *на розглядини,— випросила у сусіда кобилу й санки* (Григ., Вибр., 1959, 40); *Він випросив у командування відпустку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 9).

ВИПРО́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся. *недок.*, **ВИ́ПРОСИТИСЯ**, ошуся, осишся, *док.* 1. Просячи, домагатися дозволу на що-небудь (переважно на те, щоб кудись піти). *Сагайдачний випрошувався тим часом у старшини:— Я вже старий!.. Може б кого іншого?* (Мак., Вибр., 1956, 466); *Гризлов давно випросився на фронт* (Кучер, Чорноморці, 1956, 186).

2. *тільки недок.* Пас. до **випро́шувати.** *Випрошувався* [для гри] *батьківський старий циліндр* (Моє життя в мист., 1955, 19).

ВИПРУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПРУДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.*, *розм.* Видаляти, виганяти (комах-паразитів). *Собака, який качався поруч, випруджуючи на траву уїдливих комах, підліз до Галі на череві й миттю облизав їй обличчя* (Ю. Янов., II, 1958, 292); * Образно.— *Нехай він випрудить із свого серця княгиню Четвертинську, а не випрудить, то ми з його випрудим те кохання порохом...* (Стор., I, 1957, 393).

ВИ́ПРУДИТИ *див.* **випру́джувати.**

ВИ́ПРУЧАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випруча́ти.** *У невеличкому личку хлопчика вона бачить кругле лице Якова.. У його випручанні рученят — самі палкіші обійми* (Мирний, I, 1954, 228).

ВИ́ПРУЧАТИ *див.* **випру́чувати.**

ВИПРУЧА́ТИ *див.* **випру́чувати.**

ВИ́ПРУЧАТИСЯ *див.* **випру́чуватися.**

ВИПРУЧА́ТИСЯ *див.* **випру́чуватися.**

ВИПРУ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випру́чувати.**

ВИПРУ́ЧУВАТИ, ую, уєш *і* **ВИПРУЧА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ПРУЧАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Повертаючи з боку на бік, смикаючи, вивільняти з чого-небудь (переважно про руки, ноги). *Стецько вхопив його за ногу.— Не лізь далі!.. побачить!.. Рви тут! — Не побачить! Лізь! — командував пошепки Санько, випручуючи ногу у товариша з рук* (Гр., Без хліба, 1958, 52); *Тарас випручував із обіймів непокірну, нестрижену голову* (Вас., II, 1959, 372); *А сердешне Неначе благає: Випручало рученята Й до їх простягає* (Шевч., I, 1963, 311); *Шагайда взяв її за лікоть, хотів одвести з метушливого натовпу, але вона випручала руку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 102); // *розм.* Витягати, висмикувати що-небудь. *Чіпка подався назад до ліси, став випручувати хворостину* (Мирний, II, 1954, 166).

ВИПРУ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і* **ВИПРУЧА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ПРУЧАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* Пручаючись, звільнятися, вириватися з чогось, від кого-, чого-небудь. *Оксана аж злякалася... Нічого їй робити, треба вириватися та випручуватись* (Кв.-Осн., II, 1956, 438); *Могутньо струшували з себе хлопці купи ворогів, випручувались наверх, як богатирі* (Гончар, Таврія.., 1957, 289); *Він застогнав і почав випручатись з поворозок* (Коцюб., I, 1955, 74); *Старий чабан випручався від матросів, що злегка тримали його під руки, і почав проштовхуватися наперед* (Кучер, Прощай.., 1957, 24).

ВИПРЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випряга́ти.**

ВИПРЯГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ПРЯГТИ**, яжу, яжеш; *мин. ч.* ви́пріг, ви́прягла, ло; *док.*, *перех.* Звільняти від упряжі. *Старий воли випрягає, Занози ховає* (Шевч., I, 1963, 321); *Поранених коней довелося випрягти* (Гончар, Таврія.., 1957, 317); *Оротук випріг з нарт собак* (Трубл., I, 1955, 194).

ВИПРЯГА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВИ́ПРЯГТИСЯ**, яжеться, *док.* 1. Звільнятися від упряжі. *Се як віл у ярмі: коли не випряжеш — не випряжеться* (Номис, 1864, № 10013).

2. *тільки недок.* Пас. до **випряга́ти.** *Коли військо переходить до захисту, коні тоді випрягаються, вози накочуються голоблями на вози, скріплюються ланцюгами* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 319).

ВИ́ПРЯГТИ *див.* **випряга́ти.**

ВИ́ПРЯГТИСЯ *див.* **випряга́тися.**

ВИПРЯДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випряда́ти.**

ВИПРЯДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ПРЯСТИ**, яду, ядеш, *док.*, *перех.* 1. Прядучи, виготовляти певну кількість пряжі.— *Не дам! Не дам! Я пучки до м'яса про-*

терла, поки випряла його (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 190).

2. *розм.* Прядучи, витрачати певну кількість прядива. *Вона боялась, щоб Мотря часом не випряла всього прядива* (Н.-Лев., II, 1956, 296).

ВИПРЯДА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **випряда́ти.**

ВИ́ПРЯДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́прясти.** *Кольнула у пучки суха костриця і забриніла в прослиненій нитці, бо ж кожен починок не тільки пальцями випряденим, а й устами змочений* (Стельмах, Хліб.., 1959, 141).

ВИ́ПРЯЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́прягти.** *Випряжені воли паслись у пшениці; наймити спали під возом* (Н.-Лев., III, 1956, 124); *Випряжені коні форкають під тином — їм подобається молодий спориш* (Кач., II, 1958, 120).

ВИ́ПРЯМИТИ *див.* **випрямля́ти.**

ВИ́ПРЯМИТИСЯ *див.* **випрямля́тися.**

ВИ́ПРЯМЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́прямити** і стан за знач. **ви́прямитися.** *Випрямлення прутків; Випрямлення змінного струму.*

ВИПРЯ́МЛЮВАТИ *див.* **випрямля́ти.**

ВИПРЯ́МЛЮВАТИСЯ *див.* **випрямля́тися.**

ВИПРЯМЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випрямля́ти** і стан за знач. **випрямля́тися.**

ВИПРЯМЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідко* **ВИПРЯ́МЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ПРЯМИТИ,** млю, миш; *мн.* ви́прямлять; *док., перех.* Робити прямим, розправляти або ставити прямо, рівно що-небудь зігнуте. *Люди кинулися до своїх автомашин, на бігу випрямляючи плечі* (Ле, Право.., 1957, 110); *Разів шість зачинав* [старший] *муштру, рівняв плечі та випрямлював ноги* (Морд., I, 1958, 70); *Ходила* [Олеся] *тихо, випрямивши стан* (Н.-Лев., III, 1956, 102); // Робити що-небудь рівним; вирівнювати. *Канали перерізують вододіли басейнів рік, сполучають одну ріку з іншою, випрямляють їх русла* (Фіз. геогр., 5, 1956, 50); *Випрямити дріт.*

△ **Випрямля́ти (ви́прямити) струм,** *ел.*— перетворювати змінний електричний струм на постійний.

ВИПРЯМЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і рідко* **ВИПРЯ́МЛЮВАТИСЯ,** ююся, юєшся, *недок.*, **ВИ́ПРЯМИТИСЯ,** млюся, мишся; *мин ч.* ви́прямляться; *док.* Розправлятися або ставати прямо, рівно. *Тимоха.. став випрямлятись, мов і справжній солдат* (Кв.-Осн., II, 1956, 292); *Секлета гнулась, випрямлювалась, знов нагиналась, неначе тонка верба* (Н.-Лев., IV, 1956, 220); *Щорс підійшов до вікна і, різко повернувшись до представників інспекції, гордо випрямився: — Ось вони, кращі з кращих. Робітничо-селянські командири!* (Довж., I, 1958, 212); *Раптом почувся страшенний гуркіт, яхта похитнулась, потім знову випрямилася і пішла уповільненим ходом* (Собко, Скеля.., 1961, 64); // Робитися рівним; вирівнюватися. *Криве дерево не дужо випрямитись* (Номис, 1864, № 3215).

ВИПРЯМЛЯ́Ч, а́, *ч., ел.* Пристрій, призначений для перетворення змінного електричного струму на постійний. *Такий напівпровідник, як закис міді, відомий тим, що з нього виготовляють міднозакисні випрямлячі та фотоелементи* (Наука.., 2, 1958, 8).

ВИ́ПРЯСТИ *див.* **випряда́ти.**

ВИ́ПУКЛИЙ, а, е. Який має округло вигнуту назовні поверхню, який видається наперед. *Його голова була окружена вінком золотистого проміння, а ліва рука держала випуклий щит* (Фр., II, 1950, 97); *Вилиці випнулись, щоки запали, крутий, випуклий лоб мовби став ще крутішим* (Гончар, Таврія.., 1957, 557); // Витрішкуватий. *Він блаженно прикриває тяжкими темними повіками випуклі очі* (Стельмах, I, 1962, 255).

ВИ́ПУКЛІСТЬ, лості, *ж.* 1. Властивість за знач. **ви́пуклий.** *Той столярує, той фарбує, високо зіп'явшись і ганяючи шариковою щіткою по випуклості борту* (Гончар, Тронка, 1963, 341); *Ти навіть в пам'яті старечій Довіку будеш, як була: Веселі очі, рівні плечі, Спокійна випуклість чола* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 54).

2. Випукле місце на чому-небудь. *Так, Максим, справді, міг би бути зразком здоров'я і краси. Великі грудні м'язи навіть у спокійному стані лежали красивими чотирикутними випуклостями* (Ткач, Арена, 1960, 173).

ВИ́ПУКЛО. Присл. до **ви́пуклий.** *З-під полотняної сорочки виступали випукло тугі, молоді м'язи* (Оп., Іду.., 1958, 7).

ВИ́ПУЛЕНИЙ, а, е, *діал.* Широко розкритий (звичайно про очі). *Іван видивився на Діда широко випуленими очима* (Фр., III, 1950, 140); *Вона гляділа вперед себе хвилю живо, задумана, з випуленими очима* (Коб., II, 1956, 165).

ВИ́ПУЛИТИ, лю, лиш, *док., перех., діал.* Витріщити. *Герман кивнув головою і випулив на нього очі* (Фр., VIII, 1952, 336).

ВИПУРНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ПУРНУТИ,** ну, неш, *док., розм.* Те саме, що **виринá́ти.** *А Лебедь плись на дно — і випурнув як сніг* (Греб., I, 1957, 44); *Барвистий натовп наче вилазив з-під землі і шикувався, а потім враз випурнули вершники* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 107).

ВИ́ПУРНУТИ *див.* **випурна́ти.**

ВИ́ПУРХНУТИ *див.* **випу́рхувати.**

ВИПУ́РХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випу́рхувати.**

ВИПУ́РХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ПУРХНУТИ,** ну, неш, *док.* 1. Швидко вилітати звідкись (про птахів, метеликів). *Глухо задзвеніли коси в соковитій траві, десь випурхнула з гнізда налякана перепілка* (Кучер, Полтавка, 1950, 107).

2. *перен.* Швидко, легкою ходою вибігати звідки-небудь, кудись. *Хлоп'ята дружно пірнали в гущавину натовпу і галасливими табунцями випурхували з-під ніг дорослих* (Ткач, Плем'я.., 1961, 11); *А тепер уже випурхне* [Парася] *з хати, не питаючи мене* (Вовчок, I, 1955, 279); *Дівчина легко, як метелик, випурхнула у передпокій* (Дмит., Наречена, 1959, 222).

ВИ́ПУСК, у, *ч.* 1. Дія за знач. **випуска́ти** 1, 3, 4. *Найголовніше в голуба-поштаря — це, звісно, вміння швидко знаходити після випуску потрібний напрямок для повернення на голубник* (Донч., I, 1956, 54); *А тим часом Крутояр з Гаглоєвим і Дорошем перейшли на другий бік печі перевірити, чи все готове до випуску сталі* (Собко, Біле полум'я, 1952, 10); *— У мене дипломна робота в університеті не закінчена. У нас випуск скоро буде,— пояснила Марія* (Кучер, Чорноморці, 1956, 33).

2. Сукупність виробів, виготовлених одночасно і за одним зразком. *Блискучий, найновішого випуску червоний мотоцикл підлетів до.. хвіртки і хвацько, майже на повному ходу, спинився* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 59).

3. Друкована збірка творів, статей одного або кількох авторів, що складає окрему частину тематичної серії і має порядковий номер. *Переробивши, пришлю Вам обіцяне оповідання, воно піде вже до III випуску* (Коцюб., III, 1956, 212); // Частина якої-небудь тематичної серії взагалі (передач і т. ін.). *Раптом з репродуктора чути голос диктора: — Передаємо нічний випуск останніх вістей* (Коч.. II, 1956, 239).

4. Група осіб (учнів, студентів), що закінчили навчальний заклад одночасно. *Наприкінці вересня в щоденнику «Діло» кілька разів появлялась оповістка, що закликала колишніх учнів С-кої гімназії, того випуску, що й Безбородько, на товариський з'їзд* (Вільде, Сестри.., 1958, 409).

◇ **На ви́пуск** — не заправлений у що-небудь, одягнутий поверх чогось (про сорочку, штани). *Сорочка* [у Микити] *ситцева червона на випуск, ще й поясом синім з китицями підперезана* (Гр., II, 1963, 342); *Він не був у військовій формі, а в домашньому, тобто в чоботях з штанами на випуск і голубій сатиновій сорочці* (Тют., Вир, 1964, 343).

ВИПУСКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **випуска́ти.**

ВИПУСКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ПУСТИТИ**, ущу, устиш, *док.*, *перех.* 1. Давати можливість або дозволяти кому-, чому-небудь іти, виходити, виїздити, вилітати і т. ін. звідкись, кудись. *Ще не встало сонце, а вже скрипнули ворота, випускаючи віз у поле чи до лісу* (Хотк., I. 1966, 127); *Через кожні два-три дні його випускали на невеличке подвір'я, обгороджене дерев'яним парканом* (Донч., III, 1956, 281); *Скоро наші старі вже поснули, я випустила Катрю з хати* (Вовчок, I, 1955, 198); *Буває випустиш оце їх* [голубів] *надвечір, а вони на радощах підуть угору такими гвинтами, що ледве мріють у небесах* (Гончар, Таврія.., 1957, 17): // Виганяти куди-небудь (про худобу, птицю).— *За віщо ж він Секлетину бив? — За те, що не доглянула індичат та рано випустила пастись* (Мирний, IV, 1955, 337); *Випустив воли з загороди до колодязя* (Головко, I, 1957, 258); // Давати змогу виходити, витікати звідки-небудь (димові, газові, рідині і т. ін.) або видихати (повітря, дим). *Віддувався, випускав* [тюлень] *повітря з грудей, бризкаючи краплинами* (Трубл., I, 1955, 141): *Виймає отаман з рота люльку, випускає вгору дим* (Стельмах, II, 1962, 84): — *Ви що тут бешкетуєте, як розбишаки! Став випустили! — закричала вона, подаючись усім станом вперед* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 25); // Переставати тримати що-небудь. *Але рука безвладно випускає перо,— бо повстає в моїх очах Жіноча постать, як ламка крижинка...* (Рильський, I, 1956, 86); *Загляділа чужу людину, засоромлено випустила з рук ліщину* (Вас., Вибр., 1950, 30).

◇ **Ви́пустити ду́шу (кишки́)** — вбити. [Василь:] *Так ти й дасися йому душу з тіла випустити? Певне будеш оборонятися* (Мирний, V, 1955, 106); — *Ти ще мені щось скажи. Я з тебе льотом кишки випущу!* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 185); **Випуска́ти (ви́пустити) ку́лі (снаря́ди** *і т. ін.*) — стріляти. *Шпигун випускав кулю за кулею, ховаючись після кожного пострілу за двері* (Донч., III, 1956, 336); *Блаженкова обслуга.. знову, замість п'яти мін, випустила сім* (Гончар, III, 1959, 276); **Випуска́ти слова́ на ві́тер** — говорити безвідповідально. *Відомо всім, що Пронька не звик випускати слова на вітер* (Донч., VI, 1957, 17); **Не випуска́ти з оче́й** *кого, що* — пильно дивитися на кого-, що-небудь, стежити за ким-, чим-небудь. *Вона що-небудь робить, а він, підперши руками кучеряву голову, не випускає її з очей* (Вовчок, I, 1955, 99): **Не випуска́ти з рук** *чого* — весь час, постійно займатися якоюсь справою. *Останніх три тижні він не випускав пензля з рук* (Шиян, Гроза.., 1956, 689); *Це вже мені так на роду написано, від народження до смерті меча з рук не випускати* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 425).

2. Повертати свободу, звільняючи з ув'язнення, з-під арешту і т. ін. [Маруся:] *Як буде мій Юсуф паша.. до мечеті виїжджати,.. То буду я з матір'ю до темниці приходжати, Темницю відмикати, Вас всіх, бідних невольників, на волю випускати* (Н.-Лев., II, 1956, 460); *Та вже його, тіточко, відтіль* [з холодної] *випустили, сам справник приїжджав та й випустив* (Кв.-Осн., II, 1956, 272); *Спіймала поліція облизня і змушена була Дениса випустити на волю* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 118).

3. Виробляти, виготовляти що-небудь. *Завод.. спеціалізувався на виробах з кори коркового дерева. Він випускав ізоляцію для суден, рятувальні прилади.. та звичайний корок для пляшок* (Смолич, V, 1959, 609); *Так, статор можна зварити, а зваривши його, можна випустити турбіни майже на півроку раніше* (Собко, Біле полум'я, 1952, 148): // Видавати, публікувати твори, газети і т. ін. *Випускаю оце в люде другого «Кобзаря» свого* (Шевч., I, 1951, 374); *Треба нам поспішати, бо час проходить швидко, а випускати книжку на весну незручно* (Коцюб., III, 1956, 375); // Видавати в обіг. *Випустити позику.*

4. Завершувати навчання кого-небудь у школі, технікумі, вузі і т. ін., надаючи певні права і звання. *Випускати спеціалістів для промисловості.*

5. *тільки док.* Виключити, викреслити з тексту. *Я думаю внести одну поправку: чи не краще випустити зовсім сцену Люби з Крицьким в 1-му акті?* (Л. Укр., V, 1956, 204); *Зіпсували мені цілу одну новелу, бо випустили цілу сторону* (Стеф., III, 1954, 229).

6. Виставляти, висувати що-небудь назовні. *Часом він* [барс] *випускав довжелезні білі кігті* (Трубл., II, 1955, 119); *Накривав* [Матвій] *голову брилем, випускав сіру, просяклу потом і сіллю сорочку поверх штанів* (Юхвід, Оля, 1959, 72); *Дивись, як коси випустила!* (Мирний, I, 1954, 265); // Видовжувати, розширювати (одяг) за рахунок матерії, що є в швах, складках.

7. Утворювати при рості колосся, пуп'янки і т. ін. *Старе листя спадає, молоде наростає.., зерно гниє в землі, випускаючи парость* (Коцюб., II, 1955, 275); *Берізки на кладовищі вже випустили ясно-зелене, шовково-ніжне листя* (Дмит., Розлука, 1957, 287).

ВИПУСКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **випуска́ти** 1—4, 6. *Газета виходила російською мовою і дублювалась — французькою. Окремі номери випускались і польською мовою — для жовнірів* (Смолич, V, 1959, 385); *Був він невисокий на зріст, дуже рухливий, з-під кепки на широке розумне чоло завжди за традицією старих комсомольців випускалося пасмо.. волосся* (Собко, Життя.., 1950, 54).

ВИПУСКНИ́Й, а́, е́. 1. Признач. для випускання чого-небудь. *Стояли разом, що так рідко трапляється в їхній роботі, яка кидає їх увсібіч: то до пульта управління, то до випускних отворів у задній стінці мартена, то до ковшів* (Загреб., Спека, 1961, 66): *Випускний клапан.*

2. Стос. до випу́ску з навчального закладу. *Часто згадувала вона свої шкільні роки і особливо випускний вечір після закінчення десятирічки* (Руд., Вітер.., 1958, 43); *Випускні екзамени.*

ВИПУСКНИ́К, а́, *ч.* Той, хто вчиться в останньому класі (на останньому курсі) або закінчив навчальний заклад, одержавши відповідне свідоцтво чи диплом. *Випускники десятих класів Збирають менших школярів,— І кожен дерево своє На догляд іншим віддає* (Нагн., Слово.., 1954, 42); *Він* [капітан] *однаково добре ставився і до досвідчених льотчиків,.. і до молодих випускників авіаучилища* (Перв., Дикий мед, 1963, 15): *У колгосп на постійну роботу прибув довгожданий зоотехнік, молодий, енергійний хлопець, недавній випускник* (Вол., Місячне срібло, 1961, 288).

ВИПУСКНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **випускни́к.** *Аліна Крагельська і її сестра Стефанія були випускниці. Вони хвилювалися перед своїми іспитами* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 386); *Знявся переляк, викликали лікаря,— прийшла молоденька випускниця* (Ю. Янов., II, 1958, 416).

ВИПУСКО́ВИЙ, вого, *ч.*, *друк.* Той, хто випускає черговий номер газети, журналу і т. ін.

ВИ́ПУСТИТИ *див.* **випуска́ти.**

ВИ́ПУЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́пустити.** *Враз засичало повітря, випущене з усіх повітропроводів*

(Донч., I, 1956, 514); *Чутно рев бидла і ржання коней, випущених на волю* (Л. Укр., II, 1951, 203); *На столі стояла модель кліті прокатного стану, недавно випущеного з заводу* (Собко, Звич. життя, 1957, 78); *З-під хусток виглядають краї очіпка, насунуті на вуха й випущені зубчиком на лоб* (Н.-Лев., II, 1956, 402).

ВИ́ПУЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́пустити.**

ВИ́ПХАТИ *див.* **випиха́ти.**

ВИ́ПХАТИСЯ *див.* **випиха́тися.**

ВИ́ПХНУТИ, ну, неш, *док.*, *перех.* Однокр. до **випиха́ти.** *Гладкого й зблідлого Синявіна випхнули на двір із хати, і він упав під арбу* (Ле, Міжгір'я, 1953, 104); — *Аби вас випхнути з села, а то ви мені і за вухом не свербите. А випхнути треба, бо зовсім пропаде Хведір* (Мирний, III, 1954, 54); *Багато людей було тієї думки, що опікуни Ладики силоміць випхнули Олену за богослова Річинського* (Вільде, Сестри.., 1958, 3).

ВИ́П'ЯСТИ *див.* **випина́ти.**

ВИ́П'ЯСТИСЯ *див.* **випина́тися.**

ВИР, у, *ч.* 1. Місце у річці, морі і т. ін. з круговим рухом води, що утворюється внаслідок дії протилежних течій. [Вітровий:] *Чекай, Серього. Тут купатись не можна* [Батура:] *Чому?..* [Вітровий:] *Там вир великий, крутить так, що ніхто не випливе* (Корн., II, 1955, 219); *Ось він поруч, гігантський запінений вир, несамовитий клекіт води* (Руд., Вітер.., 1958, 6).

2. *чого або який, перен.* Бурхливий, стрімкий рух, який захоплює, втягає за собою. *Талант твій буде рвать тебе Між люди, в вир життя могучий* (Фр., XIII, 1954, 271); *Що привело його сюди, яка сила втягла його у могутній вир революції?* (Гончар, Таврія.., 1957, 686); *Вітальна їх пісня гучна і крилата Жбурляє хлопчину у радісний вир* (Воронько, Три покоління, 1950, 25).

ВИ́РА, и, *ж.*, *іст.* У Київській Русі — штраф за вбивство вільної людини. [Ярослав:] *То розв'яжіть його І хай заплатить вісімдесят гривен — Подвійну виру* (Коч., III, 1956, 45).

ВИРАЖА́ЛЬНИЙ, а, е. Який виражає, передає, показує що-небудь. *В сценарії, як у віршах, треба бути завжди до краю вимогливим до себе у слові і разом з тим щедрим і винахідливим у шуканні несловесних виражальних засобів, часом не менш економних, яскравих, ніж слово* (Довж., III, 1960, 149); *Ми проти непотрібної ускладненості, але ми за багатство змісту і виражальних засобів* (Мист., 6, 1958, 10).

ВИРАЖА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виража́ти.**

ВИРАЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́РАЗИТИ**, ажу, азиш, *док.*, *перех.* 1. Виявляти, показувати що-небудь певними ознаками, діями і т. ін. *Усе його обличчя виражало глибоке пригноблення і зрушення* (Фр., VI, 1951, 186); *Орест сам.. виражає нетерплячку в лиці і рухах, то бере з столика газету або книжку, то знов кидає часом додолу* (Л. Укр., II, 1951, 82); // Передавати, висловлювати. *Великий поет — це поет, голос якого виражає найглибші думки, почуття, сподівання, прагнення народу* (Рильський, III, 1955, 235); *Що віршем гаразд можна виразити почування та зальоти душі — се правда* (Мирний, V, 1955, 377); *Якими словами ми маємо виразити свої почуття глибокої подяки і любові до нашої великої партії..!* (Донч., VI, 1957, 597).

2. *спец.* Обчислювати, позначати в одиницях виміру. *Як географічну довготу, так і пряме сходження зручно виражати не в градусах, а в часі* (Астр., 1956, 23).

ВИРАЖА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВИ́РАЗИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Виявлятися через певні ознаки, дії і т. ін. *Який глибокий жаль, сердечний докір і заразом яка радісна надія виражалися в його очах!* (Фр., II, 1950, 315); // Передаватися, висловлюватися. *Трудящі вперше в житті відчули себе господарями своєї країни. Це радісне почуття виражалося насамперед у ліричних віршах* (Іст. укр. літ., II, 1956, 52).

2. *тільки недок.* Пас. до **виража́ти.**

ВИ́РАЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́разити.** *Може, не все те, що я писала і друкувала торік, написала б я тепер, або, може, було б воно виражене в іншому тоні* (Л. Укр., V, 1956, 242).

ВИ́РАЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виража́ти** і **ви́разити.** *Держава, що виникла як держава диктатури пролетаріату, перетворилась на новому, сучасному етапі в загальнонародну державу, в орган вираження інтересів і волі всього народу* (Програма КПРС, 1961, 88).

ВИ́РАЗ, у, *ч.* 1. *рідко.* Дія за знач. **виража́ти** 1 і **ви́разити.** *Не будемо давать ми виразу чуттям, Що так з душі на волю рвуться* (Сам., I, 1958, 96).

2. Вияв настрою, почуття на обличчі, в очах. [Аецій Панса:] *Щось там гомоніли, немовби ви розлуку мали брати.* [Руфін:] *Розлуку? Ми?.. (У Руфіна гнівний вираз хутко зміняється в сміх)* (Л. Укр., II, 1951, 356); *Вираз обличчя в Серьожі з скептичного став спантеличеним* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 15); *Сильне, з грубуватими рисами Храпчукове обличчя сьогодні мало вираз невластивої йому розгубленості* (Жур., Звич. турботи, 1960, 73).

3. Висловлення, фраза. *Він чув цей вираз від батька* (Коцюб., I, 1955, 101); *Дідусь довго добирав влучний вираз, щоб дошкулити онуці* (Хижняк, Тамара, 1959, 7).

△ **Крила́тий ви́раз** — те саме, що **Крила́ті слова́** (*див.* **крила́тий**). *Своєю творчістю Тичина утверджує ідеї Комуністичної партії, крилатий вираз «Партія веде», немов гордий девіз, увінчує його поетичне слово* (Укр. літ., 10, 1957, 10).

ВИРАЗИ́СТИЙ, а, е. Те саме, що **вира́зний.** — *Тето Калино... ви не спите? — спитала нараз з печі Докія виразистим шепотом* (Коб., III, 1956, 538); *На Уляну глянуло двоє виразистих, затінених довгими віями очей* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 41).

ВИРАЗИ́СТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **вирази́стий.** *Наше уявлення про виразистість, про вираження людських почуттів стало іншим, ніж воно було в той час* [час Шекспіра] (Довж., III, 1960, 183).

ВИРАЗИ́СТО. Присл. до **вирази́стий.**

ВИ́РАЗИТИ *див.* **виража́ти.**

ВИ́РАЗИТИСЯ *див.* **виража́тися.**

ВИ́РАЗКА, и, *ж.* Ранка на шкірі або на слизовій оболонці (від поранення, хімічного ураження, інфекційного захворювання і т. ін.). *Дід вийняв жало і приложив свій корявий палець до пухлого тіла. Холод пальця занімив трохи болячу виразку* (Мирний, I, 1954, 178); *Лопата вислизає з рук, не слухається, на долонях* [у Тамари] *роз'ятрилися рани-мозолі.. Поряд Вікторія з обмотаними ганчір'ям руками. У неї ще більші виразки* (Хижняк, Тамара, 1959, 243); *Страшні виразки, з яких виступав гній, червоні й розпухлі від трахоми повіки.., страшні більма на очах виднілися в юрбі* (Донч., III, 1956, 144); * Образно. *Спочатку крадькома від своїх панів сходилися люди погомоніти.. Защеміли давні, ще дідівські виразки* (Ле, Наливайко, 1957, 143).

△ **Ви́разка шлу́нка** — те саме, що **Виразко́ва хворо́ба** (*див.* **виразко́вий**).

ВИРАЗКО́ВИЙ, а, е. З виразками. *Виразкові форми туберкульозу.*

△ **Виразко́ва хворо́ба** — хронічне захворювання, одним з проявів якого є утворення виразок у стінці шлунка або дванадцятипалої кишки. *Лікування хворих на шлунок та виразкову хворобу показує, що дев'яносто дев'ять процентів з них становлять курці* (Наука.., 7, 1957, 26).

ВИРА́ЗНИЙ, а, е, 1. Який зовнішніми ознаками передає внутрішні якості, почуття, переживання (про обличчя, очі і т. ін.). *Як вона мені розказувала про свого дідуся та про свою бабусю, тую бідну вдовицю, риси її виразного вродливого обличчя займалися огнем глибокої чулої душі* (Барв., Опов.., 1902, 372); *Брови підніс* [Саїд], *щоб ще щиріше подивитися на матір. Від цього більшими стали очі, виразнішими* (Ле, Міжгір'я, 1953, 95).

2. Чіткий, розбірливий, легко зрозумілий. *Він сам, без грошей і без ніякої виразної мети, пустився в таку далеку дорогу* (Фр., IV, 1950, 210); *Вона* [мова Левченка] *вразила Чорнокнижного, який не цурався піднесеного чи виразного, мов різьба, слова* (Стельмах, Хліб.., 1959, 459); *Кілька хвилин мовчки дивився він на старого, потім спитав з виразною польською вимовою: — Хто ти є, і як твоє ім'я?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 113); *І часто такі розмови кінчались виразним рухом у бік широкого Носюриного подвір'я: — І доки цю шкуру терпіти?* (Донч., III, 1956, 154); // Різко окреслений. *Цокають кінські копита, дзюркотить десь поблизу струмок. Все більшими й виразнішими стають верби та осокори біля другого містка* (Шиян, Баланда, 1957, 51).

ВИРА́ЗНИК, а, *ч.* Той, хто виражає чиї-небудь інтереси, думки, бажання і т. ін. *Передові люди російського народу бачили в Шевченкові геніального художника, виразника народних дум і сподівань* (Корн., Разом із життям, 1950, 6); *Радянський письменник — слуга народної літератури, виразник ідей і почуттів трудівників* (Смолич, VI, 1959, 292); *І Кабаниха, і Дикой, і Большов, і Подхалюзін — всі вони виразники зла, насильства, деспотизму, зажерливості і обману* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 26).

ВИРА́ЗНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **вира́зник.** *Виразницею патріотичного піднесення Франції була Жанна д'Арк* (Іст. середніх віків, 1955, 97); *Багата наша земля на таланти, тягнуться наші люди до музичної творчості, до пісні, яка в усі віки була найкращою, щирою виразницею народних дум і сподівань* (Тич., III, 1957, 320).

ВИРА́ЗНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **вира́зний.** *Політична виразність класових поділів Росії в усіх відношеннях далеко пішла вперед з 1904 по 1914 рік* (Ленін, 20, 1950, 243); *Обличчя одразу кидалось в вічі незвичайною виразністю рис, за якими кривсь неабиякий розум і характер* (Кол., Терен.., 1959, 47); *На самому дні серця заворушились образливі слова, насмішкуваті жарти,.. і всі вони виникли з незвичайною виразністю* (Н.-Лев., IV, 1956, 178); *Напевно, спокій і виразність Настиних слів найбільше й гнівили Славка* (Коп., Лейтенанти, 1947, 152).

ВИРА́ЗНО. Присл. до **вира́зний.** *Вони* [бояри] *тепер не показували надто виразно своєї неохоти і виповнювали розпорядження молодого провідника* (Фр., VI, 1951, 11); *Оркестр виразно вибиває такт на басах* (Н.-Лев., III, 1956, 308); *Але що це? Василько виразно побачив свою хату* (Коцюб., I, 1955, 81); *В тиші виразно почулося здаля напружене дудіння багатьох моторів* (Смолич, I, 1958, 97).

ВИРАХО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вирахо́вувати.** *Його розум був зайнятий вираховуванням якихось незвичайно складних комбінацій* (Чендей, Вітер.., 1958, 119).

ВИРАХО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́РАХУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. Лічити, обчислювати що-небудь. *Грицько став згадувати про якусь трудну задачу, став вираховувати її в голові* (Вас., I, 1959, 177); *Взявши на полиці зошит,* [Давид] *сів до вікна близько й почав щось у ньому писати: якісь цифри, вираховував щось* (Головко, II, 1957, 86); *Вираховує верхівець, скільки часу йому треба їхати* (Донч., I, 1956, 177): *— Самого цукру.. треба було купити,— вирахувала вона,— не менше, як фунтів з п'ять* (Смолич, II, 1958, 39).

2. Утримувати певну суму із заробленої плати і т. ін. *Бухгалтерія тепер цілу зиму буде вираховувати певну суму із зарплати доглядача за .. втрату, аж поки навесні гуси та лебеді повернуться знов, як це вже було одного разу* (Гончар, Тронка, 1963, 316).

ВИРАХО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вирахо́вувати.**

ВИ́РАХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́рахувати.**

ВИ́РАХУВАТИ *див.* **вирахо́вувати.**

ВИРАЧКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́РАЧКУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *розм.* 1. *неперех.* Вилазити рачки звідки-небудь, кудись. *У скупім передранковім світанні гетьман ледве побачив, як вирачковував той* [чоловік] *з тісного запічка* (Ле, Наливайко, 1957, 320); *З хати, двері в яку були прочинені, вирачкувало замурзане по самісінькі вуха дитинча* (М. Ол., Леся, 1960, 84).

2. *тільки док.*, *перех.* Облазити рачки що-небудь. *Як упущу починок і нема нікого... Іноді всю хату вирачкую* (Сл. Гр.).

ВИ́РАЧКУВАТИ *див.* **вирачко́вувати.**

ВИ́РВА, и, *ж.* 1. Вибита ким-, чим-небудь, вирвана силою вибуху яма; вибитий, вирваний отвір. *Лінія фронту наче широка ораниця, розкопирсана, порита смугами окопів, подовбана вирвами від снарядів* (Смолич, Мир.., 1958, 400); *В лісі з часом усе змінилося. Зникли траншеї. Зрівнялись бомбові вирви* (Жур., Звич. турботи, 1960, 163); *Вони* [хлопці] *перелізли через вирву в камінному паркані і сіли серед пустиря* (Мик., II, 1957, 333).

2. Глибока яма у дні річки, ставка. *Голуб і Майборода тихо пірнули на дно вирви* (Кучер, Чорноморці, 1948, 146).

◇ **Гна́ти (ви́гнати) у три ви́рви,** *фам.*— грубо проганяти кого-небудь. [Ф р о ш:] *Отак! Кому ж не в лад, того в три вирви гнать!* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 77); *Дали нам Греки прочухана І самого Енея-пана В три вирви вигнали відтіль* (Котл., I, 1952, 71); **Три ви́рви в ши́ю зароби́ти,** *фам.*— бути грубо вигнаним. *Заробив три вирви в шию* (Номис, 1864, № 4761).

ВИ́РВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́рвати.** *В горілці плавав червоний стручок перчиці, неначе тільки що вирваний на городі* (Н.-Лев., II, 1956, 280); *Під ноги раз у раз потрапляли якісь корчі й вирване із землі коріння* (Кучер, Чорноморці, 1956, 380).

ВИ́РВАТИ *див.* **вирива́ти** ^{1}.

ВИ́РВАТИСЯ *див.* **вирива́тися** ^{2}.

ВИРЕГО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *розм.* Те саме, що **ґегота́ти.** *Дві панночки ось сидять, гомонять, вирегочують* (Тесл., Вибр., 1950, 131).

ВИРЕЗУ́Б, а, *ч.* Велика промислова риба з родини коропових, яка водиться в річках і лиманах на півдні України.— *А яка у вас риба? — Що в воді плаває. Сула, вирезуб, короп, таранник. Всяка риба* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 411).

ВИ́РЕКТИ *див.* **вiріка́ти.**

ВИ́РЕКТИСЯ *див.* **вiріка́тися.**

ВИ́РЕЧЕНИЙ, а, е, *заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́ректи.**

ВИРИВА́ННЯ ^{1}, я, *с.* Дія за знач. **вирива́ти** ^{1}. *Виривання з чужих рук — то є насильство* (Хотк., I, 1966, 133).

ВИРИВА́ННЯ ^{2}, я, *с.* Дія за знач. **вирива́ти** ^{2} *Комбайн одночасно виконує такі операції: підрізання кущів, виривання їх із землі, обривання бобів* (Ол. та ефір. культ., 1956, 209).

ВИРИВА́ТИ ^{1}, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́РВАТИ**, рву, рвеш, *док.*, *перех.* 1. Рвучи, висмикувати, витягати що-небудь звідкись. *А кропиву завжди виривають, як погане зілля* (Мирний, II, 1954, 48); *Люди вибирали картоплю, зрізували соняшники, звозили гарбузи, виривали матірку* (Тют., Вир, 1964, 374); *Слободянюкові недавно вирвали передні верхні зуби.., капітан шепелявив* (Перв., Дикий мед, 1963, 75); // З силою відокремлювати частину від цілого. *Рана була дуже болюча. Куля вирвала шматок тіла під пахвою, зачепивши і зламавши ребро* (Гжицький, Опришки, 1962, 177); // З силою віднімати що-небудь у когось. [Настя:] *Хоч на макове зерно оддячу за горе України! (Прожогом вириває ключі з Марусиних рук)* (Н.-Лев., II, 1956, 465); *Як хижаки, налетіли вони* [бандити] *на здобич і, вириваючи її один в одного, тут же встигли пересваритися між собою* (Шиян, Гроза.., 1956, 307); *Огієнко з люттю вирвав лантух у Цимбала з рук* (Гончар, Таврія.., 1957, 442); * Образно. *Але ось знову чвиркає вогник і вириває з напівтемряви зали Антонову бороду* (Мик., II, 1957, 55).

◇ **Ви́рвати з се́рця** — примусити забути кого-, що-небудь. [Орест:] *Мого кохання не можеш одібрати, його вже ніхто не вирве з мого серця, навіть ти* (Л. Укр., II, 1951, 44); — *В цю тяжку для мене хвилину я знайду в собі сили, щоб вирвати тебе, осоружного, назавжди з свого серця* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 16).

2. *перен.* З великими зусиллями, труднощами рятувати, визволяти кого-, що-небудь.— *Ти вирвав її* [дівчину] *з самого вогню, ти врятував від неминучої смерті* (Фр., VI, 1951, 159); *Стоїчний, холодний спокій польового хірурга, який бачив у цьому полі не одну смерть, вирвав у неї не одне матроське життя, глибоко вразили Крайнюка* (Кучер, Голод, 1961, 167); *Чи побачимо ми їх* [дочок і сестер], *хоч посивілих? Побачимо. Доб’ємося та вирвемо з неволі, і не простимо проклятим фашистам жодної сльози, жодної сивої волосини* (Довж., III, 1960, 45); // Силою, погрозами добиватися, одержувати що-небудь від когось. *Всі його думки зійшлися тепер на одному: скористатися хвилиною панічного спантеличення, в якому перебував майор, і вирвати з нього цінне зізнання* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 88); [Катерина:] *Коли у тебе вирвали слово* [про згоду на одруження], *яке йшло не з серця, тоді безчесний Филимон і твої батьки* (Корн., I, 1955, 307); // З труднощами знаходити для якої-небудь мети час. *Коли б хоч з чоловіком словечко перемовити, так не вирве й годинки вільної: то те він робить, то йде, то їде, як гість додому навертає* (Вовчок, I, 1955, 27); *Дозвольте п’ять хвилин Позачергово вирвати між ділом. Я розкажу приємнішу з новин — Що проліски у лісі засиніли* (Шер., Дорога.., 1957, 6).

ВИРИВА́ТИ ^{2}, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́РИТИ**, ию, иєш, *док.*, *перех.* 1. Риючи, копаючи, витягати що-небудь звідкись. *Умираючи, казав у пущі вирити під дубом два скарбці з грошима* (Вовчок, I, 1955, 40); *І ось одного дня в Барабашевій клуні вирили з купи вівсяної соломи пару чобіт, украдених у сільського крамаря...* (Сміл., Зустрічі, 1936, 30).

2. Риючи, копаючи, утворювати заглибину, яму. *Се як вода сильна, що колись кручі, береги виривала* (Вовчок, I, 1955, 171); *Одна величезна, наче високий міст, машина, на якій сидів хлопець і керував нею, виривала, рухаючись, широкий, глибокий рівчак* (Ів., Вел. очі, 1956, 11); *Вирив собі ямку під пеньком заєць і ліг, задрімав* (Коп., Як вони.., 1948, 96).

ВИРИВА́ТИСЯ ^{1}, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́РВАТИСЯ**, вуся, вешся, *док.* 1. Відокремлюватися, відділятися від чого-небудь; // Випадати, вислизати з чого-небудь, звідкись. *Як вирветься сокира з рук — Пішла по лісу косовиця* (Шевч., II, 1953, 59).

2. З силою звільнятися (від кого-, чого-небудь). [Вернидуб *(обіймає її):*] Тася! [Таня *(виривається і тупотить ногами):*] *Геть!* (Коч., II, 1956, 36); *Голодний Голубок зрадів, не оглядівся — Під сіточкою опинився.., Одначе вирвався і полетів* (Гл., Вибр., 1957, 115); *Свєнціцький дригав ногами, намагаючись вирватися, і раптом зловчився і боляче хвицнув Коржа підбором під груди* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 52); // Переборюючи перешкоди, труднощі, вибиратися звідки-небудь, кудись.— *Він, той Вихор, не з такого пекла виривався. Прийде і на цей раз...* (Кучер, Чорноморці, 1956, 357); *Опришкам сховатися нема де і.. вони мусять вириватися куди-будь — або на Волощину, або на Чорногору* (Хотк., II, 1966, 241); *Але в’язні не втрачали надії вирватися на свободу, не схилялися перед жорстокою долею* (Хижняк, Тамара, 1959, 209); *Тільки невелика частина численного гарнізону вирвалася з Чернігова, перейшла мостом на лівий берег Десни* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 56); // У швидкому русі віддалятися від інших.— *Кулемет!..— кричу я не своїм голосом і вириваюсь наперед, мало не збиваючи якогось чоловіка з ніг* (Кол., На фронті.., 1959, 198); [Ясний:] *Не можу зрозуміти, товаришу комдив, чому відходимо.* [Свічка:] *Ми вирвались далеко, командуючий вирішив зібрати всіх у кулак* (Корн., II, 1955, 48).

3. З труднощами знаходити можливість, час, щоб відлучитися куди-небудь. *Мабуть, спить* [панич] *десь в писаря в клуні на сіні. А тим часом треба його ждати... Не можна вириватись до Корсуня* (Н.-Лев., IV, 1956, 109); *Якось-то вирвалась Олеся, пішла до тітки одвідати стару в недузі* (Вовчок, I, 1955, 29); *Після півночі комбриг, доручивши командування одному з своїх штабних офіцерів, вирвався на часинку в село і зайшов у хату, де лежав його син* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 13).

4. Рвучко прориватися, виходити назовні, раптово з’являтися де-небудь. *В Стеблеві, де кінчається містечко, де Рось виривається з тісних берегів, обставлених скелями, є дуже гарне місце* (Н.-Лев., II, 1956, 199); *Поблизу горіли хата і хлівець, з-за дерев довгими язиками виривалося полум’я* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 314); *При виверженні вулкана з кратера вибухами страшенної сили вириваються гарячі гази* (Фіз. геогр., 5, 1956, 100); // Роздаватися, звучати, так чи інакше проявлятися. *Під школою — як на улиці: пищать дівчата, кашляють парубки, виривається в темряві здавлений сміх* (Вас., I, 1959, 313); [Зоя] *намагалася стримати ридання, а вони все-таки виривалися, і все тіло дівчини здригалось од напруження* (Собко, Справа.., 1959, 73); *Проте коли б ніч була ясніша, Саня ніколи не дозволила б своїм почуттям вирватися назовні* (Шовк., Інженери, 1956, 105); // Несподівано, поспішно говорити що-небудь, запитувати, твердити. *Яків зараз і вирвався: — Якого ж подарочка треба? Навчіть, пане!* (Вовчок, I, 1955, 78); — *Звісно, що коло дому.. наручно буде,— вирвався з радою рудий Панас* (Коцюб., II, 1955, 391); // *безос.* Мимоволі або раптово бути сказаним.— *Невже?!* — *вирвалось у поета,— він міг забути вас?* (Л. Укр., III, 1952, 705); — *Який скарб?* — *вирвалось у Микули* (Скл., Святослав, 1959, 18).

5. *тільки недок.* Пас. до **виривáти** ^{1}.

ВИРИВА́ТИСЯ ^{2}, а́ється, *недок.*, **ВИ́РИТИСЯ**, иється, *док.* 1. Риючи, відкопуватися, звільнятися з-під землі, піску і т. ін.

2. *тільки недок.* Пас. до **виривáти** ^{2}.

ВИ́РИГАТИ *див.* **вирига́ти.**

ВИРИГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́РИГАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Блюючи, викидати з шлунка. *Нарешті, Юру примусили виригати Іванову горілку, потім.. дали випити якісь краплі* (Смолич, II, 1958, 81);

* Образно. *То ж подумати тільки: на кожен наш танк роззявилися десятки протитанкових гармат і виригали безперервний струмінь снарядів* (Ле, Мої листи, 1945, 108).

ВИ́РИГНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **виригáти.** *Вилетіли нагору, гриф і питається: — Чого це ти мені такого доброго дав аж наприкінці? Котигорошко й показав на свою ногу: — От чого,— каже. Тоді гриф виригнув литку, полетів і приніс зцілющої води* (Укр.. казки, 1951, 104).

ВИРИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вирина́ти.**

ВИРИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВИ́РИНУТИ** *і* **ВИ́РНУТИ,** ну, неш, *док.* 1. Пірнувши, занурившись у воду, випливати на поверхню. *Лебідь приплив до них і почав пірнати в воду: то пірнає, то виринає* (Н.-Лев., III, 1956, 290); *Чомга раптом пірнула і опинилась біля дітей .. і всі троє потонули в воді, проте зразу ж виринули* (Досв., Вибр., 1959, 413); *Кругла річ виринула з води* (Ю. Янов., II, 1954, 94); *Левко, доповзши до річки, кинувся з головою в хвилі, на мить вирнув. Почулись постріли, і він знову зник під водою...* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 349).

2. *перен.* Раптово, несподівано з'являтися. *Виринають з темноти вогники, мигтять веселенько* (Л. Укр., III, 1952, 473); *Старшина на конях виринала то тут, то там з диму і покрикувала* (Мак., Вибр., 1956, 497); *Ось місяць вже, срібний та круглий, вирнув з-за скелі і став серед неба* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 174); *Поїзд ішов на південь. Довга червона валка вагонів виринула з-за невеличкого узлісся* (Донч., I, 1956, 479); *З-за рогу виринули дві жіночі постаті* (Кир., Вибр., 1960, 374).

◇ **Як (на́че, немо́в** *і т. ін.)* **з-під (із) землі ви́ринути** *див.* **земля́.**

3. *діал.* Витікати (про джерело). *Ой у городі криниченька одна, да виринає холодная вода* (Сл. Гр.).

ВИ́РИНУТИ *див.* **вирина́ти.**

ВИ́РИСКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., зневажл.* Те саме, що **знайти́ся.**— *У мене чесні люди бувають, благородні; один ти з усіх єхида вирискався* (Мирний, III, 1954, 94); — *Та ти не гарячкуй, браток... Ач, швидкий вирискався!* (Кучер, Прощай.., 1957, 170).

ВИРИСО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вирисо́вувати.**

ВИРИСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́РИСУВАТИ,** ую, уєш, *док., перех.* Те саме, що **вимальо́вувати.** *Він* [Тарас] *дуже любить дерева, різні дерева, з особливою любов'ю вирисовує гілля, листя* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 381); *Щоправда, подивитися було на що.. Стільки народу! І кожну постать треба було вирисувати* (Головко, II, 1957, 454); *Міцно воно* [плаття] *обхопило її тонкий високий стан, вирисовуючи широкі плечі, високі груди* (Мирний, III, 1954, 176).

ВИРИСО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВИ́РИСУВАТИСЯ,** ується, *док.* 1. Те саме, що **вимальо́вуватися.** *Вирисовувалася на рожевому тлі вечірнього неба кремезна постать* (Фр., VI, 1951, 152); *Світає. Все ясніше вирисовуються грізні деталі лінкорів* (Корн., I, 1955, 43); *Ставна постать Септарова виразно вирисувалась на тлі блакитного неба* (Коцюб., I, 1955, 287); *Над сірим дощаним дахом тимчасової їдальні вирисувалася перша лінія нового корпусу* (Коп., Вибр., 1948, 14).

2. *тільки недок.* Пас. до **вирисо́вувати.**

ВИРИ́СТИЙ, а, е. Такий, в якому є багато вирів. *Вириста річка;* // Схожий на вир. *За човном залишався виристий шлях спіненої води* (Трубл., I, 1955, 183).

ВИ́РИСУВАТИ *див.* **вирисо́вувати.**

ВИ́РИСУВАТИСЯ *див.* **вирисо́вуватися.**

ВИ́РИТИ *див.* **вирива́ти** ^{2}.

ВИ́РИТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́рити.** *Вузенька стежка звертає вліво, на кладку через глибокий рівчак, виритий весняними водами* (Гур., Осок. друзі, 1946, 31).

ВИ́РИТИСЯ *див.* **вирива́тися** ^{2}.

ВИ́РИХТУВАТИ, ую, уєш. Док. до **рихтува́ти.**— *Ти ось що, Тарасе Демидовичу, не поспішай з цією справою. Я тобі належним чином огорожу вирихтую* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 60); *Коло мотора ходили, як коло дитини, аж плавав у маслі, так надраяли, вирихтували* (Ю. Янов., II, 1958, 398).

ВИ́РИХТУВАТИСЯ, ується. Док. до **рихтува́тися.** *На узліссях, старанно замасковані, причаїлись важкі танки, вибалком вирихтувались понтони* (Гончар, I, 1954, 378).

ВИ́РІБ, робу, *ч.* 1. Вироблена, виготовлена з чогось річ, предмет для вжитку. *І не з кождого дерева добрий виріб буде, треба й дерева дібрати* (Фр., II, 1950, 130); *Були виставлені на показ всякі дива: мистецькі вироби з дерева та каменю, золоті та срібні дзигарі* (Мирний, III, 1954, 257); *При недостатній кількості цукру в тісті вироби будуть бліді, несолодкі* (Укр. страви, 1957, 320).

2. *тільки одн.* Виробництво, виготовлення яких-небудь речей, предметів для вжитку. *Прегарні килими домашнього виробу прикрашали стіни, долівку й дивани* (Коб., III, 1956, 297); *В одній руці він тримав фабричного виробу флояру* (Досв., Вибр., 1959, 416).

ВИРІ́ВНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вирі́внювати.** *Вивітрювання та руйнування гірських пасм призводить до поступового їх вирівнювання* (Наука.., 9, 1959, 39).

ВИРІ́ВНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВИ́РІВНЯТИ,** яю, яєш, *док., перех.* 1. Робити що-небудь рівним, без заглибин, виступів і т. ін. *Засипають* [чабани] *багнюку довкола ринви сухою землею, вирівнюють, бо вівці аж яму вирили на тій місцині, де був колись горбик* (Гончар, Тронка, 1963, 61); *Але що далі він вирівнював доверху нащу* [штрека рудні], *то впертіше піддавалася порода* (Досв., Вибр., 1959, 196); *Взявши виварку на верстат, він* [майстер] *сяк-так вирівняв її* (Мик., II, 1957, 475); // Робити прямим, випрямляти, розправляти що-небудь зігнуте. *Він взяв камінь і почав вирівнювати цвяшки* (Смолич, Ми разом.., 1950, 19); *Пан Хоцінський надувся, вирівняв спину, щоб наддати собі більше поваги* (Н.-Лев., I, 1956, 137); // Робити рівномірним. *Водій перемикає швидкість, вирівнює хід, проїздить ще трохи й потрапляє на початок бруківки* (Ю. Янов., II, 1954, 199).

2. *тільки док.* Зробити рівним по вертикалі або горизонталі положення кого-, чого-небудь. *За якусь хвилину Валерій відчув, що може вирівняти машину* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 100); *Василь вирівняв літака недалеко від землі* (Собко, Зор. крила, 1950, 265).

3. Розміщати, ставити по прямій лінії (ряд, колону і т. ін.). *Побачивши моряків, народні ополченці підтяглися, вирівняли ряди і ще гучніше вдарили ногами об землю...* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 98).

ВИРІ́ВНЮВАТИСЯ, юється, юєшся, *недок.,* **ВИ́РІВНЯТИСЯ,** яюся, яєшся, *док.* 1. Ставати рівним (про поверхню чого-небудь). *Бік гори вирівнявся і знов заріс травою* (Н.-Лев., II, 1956, 382); // Набувати прямого положення; розправлятися. *На його видовжене .. обличчя лягає тінь самолюбства, вирівнюються лінії підібраного рота* (Стельмах, Хліб.., 1959, 49); *Найкраще стрибав Іван Карпов. Він то перекидався в повітрі, то летів клубочком і тільки перед самою водою вирівнювався, як струна* (Ткач, Гриць.., 1955, 11); *Дівчина немов готувалася до цього; сама вийшла на середину класу, вирівнялася і збиралася одповідати на всякі запитання* (Вас., I, 1959, 152); // Ставати рівномірним. *Після пункції хлопчику Василькові стало краще. Він заснув, дихав спокійно, пульс вирівнювався* (Коп., Земля.., 1957, 102); // *перен.* Поступово позбавлятися хиб, вад. *Кол-*

госп після довголітнього відставання і хронічних проривів вирівнювався (Вол., Місячне срібло, 1961, 287); *А згодом і вимова вирівнялася. Вирішили — з контузії пошкоджено вимову* (Ле, Міжгір'я, 1953, 38).

2. Набувати прямого вертикального або горизонтального положення. *Ніна стрибнула в човен, він похитнувся і знову вирівнявся* (Собко, Стадіон, 1954, 347); *Потім літак вирівнявся і погнався за найближчим до нього бомбардувальником* (Ткач, Моряки, 1948, 33).

3. Розміщатися, ставати по прямій лінії (у рядах, колонах і т. ін.). *Полки й батальйони дивізії тим часом вирівнювалися, щоб вийти знов у степ, на нові рубежі могутнього наступу* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 431).

4. Ставати струнким. *Вибігла Ганна з хати і не пізнала свого сина Івася. Він виріс, вирівнявсь!* (Н.-Лев., I, 1956, 104); *— Вернешся, а вона* [дівчина] *ще краща стала, вирівнялась, як біла тополя, тільки вже не твоя, а другому досталась...* (Стор., I, 1957, 339).

ВИ́РІВНЯННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́рівняти.**

ВИ́РІВНЯТИ *див.* **вирі́внювати.**

ВИ́РІВНЯТИСЯ *див.* **вирі́внюватися.**

ВИ́РІД, роду, *ч., рідко.* Те саме, що **ви́родок.** *Розказують школярі про Якимові варварства,.. на вирода всі нарікають* (Ков., Світ.., 1960, 122).

ВИ́РІЖОК, жка, *ч.* 1. Частина чого-небудь, що видається наперед; виступ. *Піднятий на могутніх плечах Юджина, він замахав руками, як уміють махати лише італійці, вхопившись за виріжок веранди, подригав трохи ногами й переліз через гратницю* (Загреб., Європа 45, 1959, 333).

2. *розм.* Крайня, кінцева частина села. *Ой, що то за хижка. Там на виріжку* (Укр.. думи.., 1955, 108).

ВИ́РІЗ, у, *ч.* 1. Прорізаний отвір або заглибина певної форми. *Хлопець приріс до кулемета і крізь прицільний виріз ясно бачить вкочену дорогу* (Кучер, Дорога.., 1958, 129); *Фізкультурний зал набитий до самих стін, до самих заглибин і вирізів під вікнами* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 202).

2. Виїмка для голови, шиї на одежі. *Марія Павлівна поправила зачіску, обсмикнула плаття біля вирізу на грудях* (Коп., Земля.., 1957, 215); *Мабуть через туман і мжичку він одягнув плащ — круглу пелерину з вирізом для голови, і був схожий тепер на присадкуватий гриб* (Донч., III, 1956, 356); *Він подумав, що мирного часу вона обов'язково носила б плаття з глибоким вирізом* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 50).

ВИ́РІЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́різати.** *На ньому* [столі] *в дерев'яній мисці лежали тільки що вирізані золотисто-бурштинові крижки меду* (Фр., II, 1950, 185); *— Щось поболює в лівому боці,— брався за бік Гриць.— У мене ж не вирізаний апендицит* (Рудь, Гомін.., 1959, 55); *Бабуся підвелась, взяла на комоді велике фото, вставлене в химерну рамку, вирізану лобзиком з дикту* (Коп., Земля.., 1957, 62); *Ще двоє* [теслярів] *прикрашали фронтон будинку чудовими візерунками, вирізаними по дереву* (Мокр., Острів.., 1961, 70).

ВИ́РІЗАТИ *див.* **вирі́зувати.**

ВИ́РІЗАТИСЯ *див.* **вирі́зуватися.**

ВИ́РІЗКА, и, *ж.* 1. Те саме, що **вирі́зування** 1.

2. Стаття, замітка, цитата і т. ін., вирізані з друкованого видання. *Хтось прислав мені вирізки з львівських газет про свята Котляревського* (Коцюб., III, 1956, 250); *Він вийняв із блокнота охайно, вчетверо згорнуту вирізку з газети* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 75); *На дошках лежали комплекти центральних і обласних газет, вирізки з фронтової преси, бойові листки* (Кучер, Чорноморці, 1956, 117).

3. Те саме, що **ви́різ** 1. *Наличники на дверях з вирізками і зарубками, неначе мережки на рушнику* (Стор., I, 1957, 226); *На один, тонкий, кінець кожного прутика насаджував* [Ант] *жолобчате залізце з вістрям, на другому робив вирізку або доточував костяний зуб* (Скл., Святослав, 1959, 8).

4. М'ясо вищого сорту, вирізане з туші біля хребта. *З туш великої рогатої худоби для смаження найбільш придатні вирізки, тонкий і товстий край* (Укр. страви, 1957, 129).

ВИ́РІЗКИ, зок, *мн., рідко.* Різьблення, різьба. *Од кахляної грубки до другої стіни йшла з вирізками .. перегородка* (Стор., I, 1957, 234).

ВИРІЗНИ́Й, а́, е́. Зробл. за допомогою різьблення; // Який має вирізи (у 1 знач.). *Де в полі батько йде в глибокій борозні, Де спалений дубчак в'є листя вирізні, Дніпро і синій Сян з'єднали береги* (Мал., II, 1956, 160).

ВИ́РІЗНИТИ *див.* **вирізня́ти.**

ВИ́РІЗНИТИСЯ *див.* **вирізня́тися.**

ВИРІЗНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́РІЗНИТИ**, ню, ниш, *док., перех.* Виділяти кого-, що-небудь, робити помітним серед інших. *Тіні різкі вирізняють балкони, тонкі балюстради* (Л. Укр., I, 1951, 163); *Сміливе, творче використання українського народно-пісенного елементу.. вирізняє оперу К. Данькевича «Богдан Хмельницький»* (Мист., 2, 1955, 24); // Розрізняти, помічати за якими-небудь ознаками. *Стрільба, чимраз виразніша, долітала звідусіль. З-посеред неї натреноване Хомине вухо вирізняло знайоме чахкання батальйонних мінометів* (Гончар, I, 1954, 327); *Щождо горян, то Іван завжди міг вирізнити їх з-поміж інших людей* (Кол., Терен.., 1959, 92).

ВИРІЗНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́РІЗНИТИСЯ**, нюся, нишся, *док.* Виділятися серед інших, бути помітним через які-небудь ознаки. *Дедалі вирізняються окремі групи і розмови* (Л. Укр., II, 1951, 480); *Деякі голоси Ярошенко впізнав одразу; вирізнялися два дисканти братів Мосурів* (Вас., Вибр., 1950, 105); *Ніжний чорний вус вирізняється на поголеному і безклопітному обличчі* (Ле, Мої листи, 1945, 133); *Серед тих собак вирізнявся своїм зростом великий Волохан. У запряжці він вів за собою інших собак, бо був найсильніший* (Трубл., I, 1955, 276); *На Київщині в XVII ст. вже не було общинного землеволодіння, ясно вирізнилися окремі господарства* (Укр. іст. ж., 1, 1960, 69).

ВИРІ́ЗУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для вирізування.

ВИРІ́ЗУВАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **вирі́зувати.** *Частини матеріалу клином зсуваються відносно інших: при обтісуванні колод сокирою, при вирізуванні пазів у дереві стамескою* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 17).

2. Спосіб вишивання. *Вирізування звичайно комбінують з гладдю* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 55); // Прикрашання різьбленим орнаментом речей з дерева.

ВИРІ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́РІЗАТИ**, іжу, іжеш, *док., перех.* 1. Ріжучи, відокремлювати від чого-небудь або виймати, видаляти з чогось, звідкись. *Хлопчик вирізує гілку з верби і вертається в хату* (Л. Укр., III, 1952, 257); *Набрів* [Орест] *на трав'янисту галявинку і став вирізувати ножем скибки дерну* (Вол., Самоцвіти, 1952, 26); *Сашко старанно вирізав їх* [репродукції] *з різних журналів* (Кучер, Трудна любов, 1960, 589); *— А вирізати його* [більмо] *не можна? — спитав я несміливо* (Мур., Бук. повість, 1959, 109).

2. Ріжучи, обрізуючи, виготовляти що-небудь. *Зимових вечорів він же вирізував для дітей фігурки з паперу* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 87); *Там ішло три козаки, Та несли ж вони по ножику, Та вирізали по дудочці* (Чуб., V, 1874, 444); *Півника вирізав Ваня, син Андрія Гавриловича* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 36).

3. Чим-небудь гострим, ріжучим робити візерунки, написи і т. ін. [Демко:] *Перш було: позичив гроші, зараз і закарбував, а посереду карбіжки вирізав хрестика, поцілували обоє хреста і потім ту карбіжку за образи...* (Кроп., II, 1958, 190).

4. Винищувати холодною зброєю всіх або багатьох. *В приміських селах безчинствує отаман Гаркуша, поголовно вирізує наших сільських комунарів* (Гончар, Таврія.., 1957, 394); *Після уманської різні ляхи вирізали жінок і дітей тих козаків, що поприставали до Гонти* (Стор., I, 1957, 160); *— Василю Назаровичу! В Хомутівцях уланський полк білополяків. Що робити? — Вирізати! — закричав Боженко* (Довж., Зач. Десна, 1957, 157).

ВИРІ́ЗУВАТИСЯ, усться, *недок.*, **ВИ́РІЗАТИСЯ**, іжеться, *док.* 1. Відокремлюватися внаслідок різання.

2 Виділятися чітко окресленими лініями. *Там понад самим прибоєм вирізувалась висока ставна постать Антоніни Павлівни* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 53); *Лодиженко підвів голову, озирнувся. Там вирізувалися в світлі ліхтаря три широкі тіні* (Ле, Міжгір'я, 1953, 242); *На мутному небі вирізалися контури чорних, мов важкі хмари, гір* (Коцюб., I, 1955, 449).

3. *тільки недок.* Пас. до **вирі́зувати.** *Дрібні канави вирізувались плужним канавокопачем* (Наука.., 2, 1957, 7).

ВИ́РІЗЬБИТИ *див.* **вирі́зьблювати.**

ВИ́РІЗЬБИТИСЯ *див.* **вирі́зьблюватися.**

ВИ́РІЗЬБЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́різьбити.** «*Будував академік Бекетов*» *вдарив йому* [Галієнку] *в вічі.. напис, вирізьблений на стіні* (Багмут, Опов., 1959, 75); *Обличчя здавалося вирізьбленим скупою на легкі ефекти рукою вдумливого артиста* (Л. Укр., III, 1952, 664); *Засміявся Федір Дмитрович, показуючи на цілий виводок вирізьблених з чорного дуба ведмедів, який панував на директорському столі* (Загреб., Спека, 1961, 57).

ВИРІ́ЗЬБЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. **вирі́зьблювати.**

ВИРІ́ЗЬБЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́РІЗЬБИТИ**, блю, биш; *мн.* **ви́різьблять**; *док., перех.* 1. Чим-небудь гострим, ріжучим робити візерунки, написи і т. ін. *Весь час робили на деревах зарубки для зв'язківців. Зістругували ніким не торкану, зарослу мохом кору стовбурів і вирізьблювали Л* (Гончар, III, 1959, 99); *Над наличниками майстри вирізьбили з дерева якісь загадкові візерунки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 12).

2. Робити, виготовляти що-небудь, висікаючи, вирізуючи з каменю, дерева і т. ін. *З ранку до вечора, озброївшись різцем, він вирізьблював з сірого граніту велетенську постать славетного командира дивізії* (Донч., I, 1956, 481); [Антей:] *Наш Федон вже ж вирізьбив на взір твій Терпсіхору і дав їй п'єдестал високий досить* (Л. Укр., III, 1952, 432); *Гострий різець народного умільця вирізьбив образ Кобзаря з сухої липи, вправна рука втілила в дереві натхненні риси любимого поета* (Мист., 2, 1961, 5); * Образно. *І уява вирізьблює давні образи* (Рибак, Зброя.., 1943, 19).

ВИРІ́ЗЬБЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́РІЗЬБИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Виділятися різко окресленими лініями, контурами. *Поволікся* [Сашко] *до скирти соломи, що вирізьблювалася на пагорку* (Десняк, II, 1955, 402); *Мідно-червоні шати розлогих дубів яскраво вирізьблювалися на тлі суцільної стіни зелених ялин* (Хижняк, Тамара, 1959, 292); *На верхів'ї гори, на фоні голубого неба яскраво вирізьбилась постать Зіньки* (Шиян, Баланда, 1957, 74); // Чітко вимальовуватися, поставати в уяві. *В уяві вирізьблювалася чепурненька хатка, передом до вулиці* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 134); *В його уяві знову чітко вирізьбився образ матері, яка зараз у поліському колгоспі жне жито* (Десняк, Опов., 1951, 50); *Не вирізьбився у пам'яті батьків образ, і він у мислях домальовував його* (Хижняк, Д. Галицький, 1958 155).

2. *тільки недок.* Пас. до **вирі́зьблювати.** *Часто статуї вирізьблювались у скелях і бували величезного розміру* (Іст. середніх віків, 1955, 60).

ВИ́РІЙ, ію, *ч.* Теплі, південні краї, куди відлітають на зиму перелітні птахи. *Здалека під небом, В вирій летючи, Голосно курличуть журавлів ключі* (Щог., Поезії, 1958, 173); *Обличчя України змінювалося з кожним днем, і дикі гуси, повертаючись на весну з вирію, уже не впізнавали старих місць* (Панч, В дорозі, 1959, 267).

ВИРІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́РЕКТИ**, ечу, ечеш; *мин. ч.* **ви́рік, ви́рекла, ло**; *док., заст.* Те саме, що **виголо́шувати.** *Не раз ви конали в в'язницях брудних, Свій суд беззаконний над вами Катюги-судді вирікали, і ви На смерть волочили кайдани* (Пісні та романси.., II, 1956, 280); *То ж не один хто сказав — громада вирекла* (Номис, 1874, № 10744); // *ірон. Зрештою, хто ця дівчина для нього і за яким правом ввійшла вона сюди читати йому мораль і вирікати істини* (Рибак, Час.., 1960, 472).

ВИРІКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́РЕКТИСЯ**, ечуся, ечешся, *док., заст.* 1. *діал.* Відмовлятися, зрікатися. [Чирняк:] *Я його* [сина] *вирікся, він собі пішов у світ і нехай робить, що хоче* (Фр., IX, 1952, 369).

2. *тільки недок.* Пас. до **вирі́ка́ти.**

ВИ́РІСТ, росту, *ч.* 1. Дія за знач. **ви́рости** 1 *і* **ви́ростити** 1. *Хіба ж не треба рук моїх для виросту садів вишневих?* (Рильський, I, 1956, 333).

До ви́росту — поки виросте. *До виросту нехай живе у вас дівчина* (Сл. Гр.); **На ви́ріст** — більший, ніж треба, з розрахунком, що дитина виросте (про одяг, взуття). *Пальто, правда, було трохи завелике, але я не журився — на виріст* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 156); *І хлопчак починає чеберяти по хатинці незграбними.., пошитими на виріст чоботищами* (Стельмах, Хліб.., 1959, 220).

2. Виступ на живому організмові. *Як мешканець водного середовища, рак дихає зябрами — ніжними бахромчастими виростами тіла* (Зоол., 1957, 38); *Клітини епідермісу багатьох рослин часто утворюють на своїй поверхні особливі вирости, які називаються волосками.* (Практ. з анат. рослин, 1955, 66).

3. *діал.* Зріст. *На виріст, і на силу, й на личко у батька удавсь* (Вовчок, I, 1955, 277).

ВИРІША́ЛЬНИЙ, а, е. Найважливіший, головний, який має основне значення. *Роман уперше за п'ятдесят років життя до кінця зрозумів, що в перемозі сьогодні заховане життя, весь його вирішальний зміст* (Довж., I, 1958, 345); *В ряді вирішальних галузей науки і техніки наша країна вже міцно займає перше місце в світі* (Літ. газ., 25.IV 1961, 1); // Який визначає дальший хід чого-небудь. *Ішлося до вирішального бою, лаштувалося князівське військо круг Костянтинова* (Ле, Наливайко, 1957, 48); *Як добре, що на цей час, коли почалися вирішальні битви за долю світу, він* [Андрій] *встиг вирости і стати діючою силою в цій боротьбі* (Гур., Новели, 1951, 73); // Від якого залежить остаточне вирішення. *Відбувається перша, мабуть, в історії села сходка, на якій вирішальний голос належить повсталій трудовій масі* (Нов., Поезія.., 1956, 86); *Наближалась вирішальна хвилина* (Трубл., II, 1955, 258).

ВИРІША́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **виріша́льний.**

ВИРІША́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виріша́ти** 2.

ВИРІША́ТИ *див.* **вирі́шувати.**

ВИРІША́ТИСЯ *див.* **вирі́шуватися.**

ВИ́РІШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́рішити.**— *Тож не будемо чіпати цього вирішеного питання* (Мик., II, 1957, 352); [Енн:] *І все ж таки союзники мусять буть нам дуже вдячні за цю допомогу. Тепер кінець війни вирішений* (Собко, П'єси, 1958, 83); *Цільне враження залишає малий зал, вирішений у присмних пропорціях* (Архіт. і буд., 1, 1955, 8).

ВИ́РІШЕННЯ, я, *с.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **ви́рішити.**— *До речі, я ставлю на вирішення й ще одну ухвалу: запропонувати товаришеві Мухтарову припинити відпустку й стати до обов'язків начальника будівництва* (Ле, Міжгір'я, 1953, 49); *Павло гуляв цілий день. Пішов і другого дня. Але яке вже то було гуляння, коли він ждав вирішення своєї долі* (Кучер, Голод, 1961, 385).

2. Висновок, прийняте рішення. *Василь був щасливий. Батькове вирішення вступити в колгосп окрилило його* (Довж., I, 1958, 72); *Рубін стояв знеможений, .. з виразом на обличчі горя і якогось остаточного вирішення* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 25).

ВИ́РІШИТИ *див.* **вирі́шувати.**

ВИ́РІШИТИСЯ *див.* **вирі́шуватися.**

ВИРІШНИ́Й, а́, е́. Те саме, що **виріша́льний.** *Був* [народ Росії] *найвірнішим братом України, Її оплотом в вирішні години* (Бажан, Роки, 1957, 226); *Як це трапилось, .. що він не подумав про вирішну роль контрольної лабораторії в проведенні цього експерименту?* (Шовк., Інженери, 1956, 157).

ВИРІ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вирі́шувати.** *У вирішуванні всіх господарських питань треба виходити з конкретних інтересів робітничого класу і широких селянських мас* (КПУ в резол. і рішен., 1958, 216).

ВИРІ́ШУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **ВИРІША́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́РІШИТИ**, шу, шиш, *док., перех.* 1. *з інфін. або підрядним додатковим.* Роздумуючи, обмірковуючи, доходити до якого-небудь висновку. *Килигей похмуро оглядав офіцера, ніби вирішував, що з ним робити* (Гончар, Таврія.., 1957, 369); *Він вирішив більше погляду їй не подарувати, думкою за неї більше не згадати* (Вовчок, Вибр., 1946, 174); *Стояла спека. І ми вирішили знову йти в ліс до свого улюбленого місця на річці* (Досв., Вибр., 1959, 56); *Вирішили, що Лодиженко говоритиме російською мовою, а за переклад брався сам Юсуп* (Ле, Міжгір'я, 1953, 229).

2. Знаходити яку-небудь відповідь, розв'язувати питання. *Коли б батько сам був спроможний вирішувати це питання, він, безперечно, призначив би Катерині найбільшу суму* (Вільде, Сестри.., 1958, 104); *Майже в кожному питанні, яке йому доводилось вирішати, він убачав якусь проблему* (Сміл., Зустрічі, 1936, 69); *Сподіваюся, що Ви вирішите це питання до свого приїзду до Чернігова* (Коцюб., III, 1956, 437); // Доводити до певного результату яку-небудь дію, стан і т. ін. *Іноді в умовах конспірації одна хвилина вирішує успіх чи провал операції* (Смолич, Світанок.., 1953, 378); *Два дні тривав бій, несподіванка вирішила справу* (Ю. Янов., II, 1954, 111); // Виконувати, здійснювати побудову, розміщення, добір і т. ін. чого-небудь певним способом. *Типи цих будинків і планувальний ансамбль треба вирішувати так, щоб сільські центри набули нових рис.. сучасного міста* (Довж., III, 1960, 91).

ВИРІ́ШУВАТИСЯ, ується *і рідко* **ВИРІША́ТИСЯ**, а́ється, *недок.*, **ВИ́РІШИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Остаточно визначатися, діставати розв'язання. *Семен сказав Марії: — Вирішується доля твоя і дітей твоїх, візьми сина за руку. Зараз присягати йому будуть* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 24); *Олександра охопило велике хвилювання. Ось зараз має вирішитися питання про вентилятор* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 93).

2. *тільки недок.* Пас. до **вирі́шувати.** *Питання про прийом у партію обговорюється і вирішується загальними зборами первинної партійної організації* (Статут КПРС, 1961, 7); *Спірні серед учнів питання з міжнародного життя.. завжди в товаристві «академіка» Захара і за його допомогою вирішувалися приємно й просто* (Ле, Право.., 1957, 15).

ВИ́РЛА, вирл, *мн., розм.* Випуклі, витріщені очі. *Братові хижі вирла світять...* (Вовчок, VI, 1956, 301); *Зрівнялось страховище, бликнуло туди-сюди червоними, п'яними вирлами, пройшло, в доброму гуморі, своєю дорогою, нікому не заподіявши лиха* (Вас., II, 1959, 342).

ВИРЛА́ТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **вирло́кий.** [Мефістофель:] *Сполошились сови вирлаті* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 162); *З застиглим лицем Валентин Модестович дивився Петушеку в окуляри, бачив за ними вирлаті очі* (Шовк., Інженери, 1956, 363).

ВИРЛА́Ч, а́, *ч., розм.* Вирлоока людина.

ВИ́РЛО, а, *с., діал.* 1. Дишель. *Запрягали коняку до приводу кінної молотарки, коняка ходила по колу, тягла вирло, крутила динамку, яка давала струм для картини* (Ю. Янов., II, 1958, 297).

2. Важіль, підойма. * У порівн. *Рукою грубо, як залізним вирлом, відгорнув захисника, аж той поточився серед хати* (Ле, Міжгір'я, 1953, 335).

ВИРЛОО́КИЙ, а, е, *розм.* 1. Який має випуклі, витріщені очі. *Одна вирлоока, насуплена дівчинка викрикнула: — Все одно вчитися не буду!* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 58); *Старий вирлоокий Вергун, пам'ятаючи наказ курінного, ні на хвилину не відпускав від себе Дикуна* (Добр., Очак. розмир, 1965, 84); *На самому краю джерела сиділа велика вирлоока жаба і вбирала в широкий рот ноженята дрібної пташки* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 148).

2. *рідко.* Випуклий, витріщений (про очі). *І з виду він* [кат] *більш походив на звіряку, як на чоловіка: вирлоокі перекошені очі дивились хижо* (Стор., I, 1957, 375).

ВИРЛОО́КІСТЬ, кості, *ж., розм.* Властивість за знач. **вирлоо́кий.**

ВИ́РНУТИ *див.* **вирина́ти.**

ВИ́РОБИТИ *див.* **виробля́ти.**

ВИ́РОБИТИСЯ *див.* **виробля́тися.**

ВИ́РОБІТОК, тку, *ч.* 1. Дія за знач. **виробля́ти** 1—5. *Наша країна домоглася значного збільшення виробництва металу, видобутку вугілля і нафти, виробітку електроенергії* (Колг. село, 4.I 1955, 1); [Вітровий:] *Я сам розробив план, щоб різко повернути колгосп, підняти трудову дисципліну, збільшити норми виробітку* (Корн., II, 1955, 221).

2. Кількість виробленого, одержаного внаслідок праці. *Брінкман закінчив підраховувати виробіток, стиха свиснув* (Собко, Запорука.., 1952, 247); *Його виробіток уже перейшов через тисячу гектарів умовної оранки, хоч осінь ще триває* (Ю. Янов., Київ. опов., 1948, 44).

ВИ́РОБКА, и, *ж.* 1. *гірн.* Місце, де видобувають корисні копалини. *Учили виробку кріпить і готувати лаву* (Дор., Три богатирі, 1959, 23); *Мабуть дратує* [Борис] *декого з тих, що на своїм віку пройшли тисячі метрів вертикальних виробок* (Рудь, Гомін.., 1959, 151); *Тепер лишилося підпалити бікфордів шнур і чекати вибухів. Всі швидко поховалися в порожні виробки, куди не досягає пряма вибухова хвиля* (Ткач, Плем'я.., 1961, 240).

2. *заст., діал.* Виріб (у 1 знач.). *На довгих столах цілі оберемки огню-світу.., цілі купи усяких наїдків та напитків; вистави штучних виробок з скла* (Мирний, III, 1954, 261).

ВИ́РОБЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́робити** 1—5. *Менший* [хлопчик] — *біляveньке таке: ..заклало назад рученята й тримає в них возика, та так штучно виробленого, мов і справжній віз* (Коцюб., I, 1955, 460); *Під час наступу Щорс вдавався до виробленої ним уже тактики: заходив до ворога з тилу і флангів, наносив блискавичний удар, не даючи противникові опам'ятатись, продовжував бій до повного розгрому* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 54); *Коли з дерев опав лист,.. тоді робочий люд вертався з економій. Худі, чорні, до кісток вироблені* (Горд., Заробітчани, 1949, 18).

ВИ́РОБЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Чіткість, викінченість.

ВИ́РОБЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виробля́ти** *і* **ви́робити.** *Питанням вироблення програми партії В. І. Ленін присвятив ряд спеціальних праць* (Ком. Укр., 5, 1961, 10); *Вплив на вироблення у мене літературного смаку мали два вчителі: Іван Верхратський і Юлій Турчинський* (Фр., I, 1955, 13).

ВИРО́БЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **виро́блювати** 1—4.

ВИРО́БЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виро́блювати** 1—4. — *Тут* [у гімназії] *усе лише гімнастика, вироблювання здібностей, а з них найвища, найдорожча — здібність власного думання* (Фр., III, 1950, 31).

ВИРО́БЛЮВАТИ *див.* **виробля́ти.**

ВИРО́БЛЮВАТИСЯ *див.* **виробля́тися.**

ВИРОБЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виробля́ти.**

ВИРОБЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ВИРО́БЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ВИ́РОБИТИ,** блю, биш; *мн.* ви́роблять; *док.*, *перех.* 1. Виготовляти що-небудь, робити якісь речі, предмети і т. ін. *Тут з дерева виробляють всячину— і вози, і колеса, мебель всяку, вікна* (Мирний, IV, 1955, 329); *Важка промисловість УРСР, що виробляє засоби виробництва, й надалі випереджатиме інші галузі народного господарства* (Наука.., 12, 1957, 3); *З золота й срібла обабіч при вході собаки стояли. Виробив їх надзвичайно майстерно Гефест кривоногий* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1965, 127); // Надавати певної форми чому-небудь. *Руки бігали по тісті, виробляли шишки, викачували, розкачували довгі качалочки, розплескували, вирізували зубчиками* (Н.-Лев., III, 1956, 73); *Затіяла* [Катерина] *пекти хліб. Вона напалила піч, виробила хлібини, посадила їх на гарячу черінь і закрила заслінкою* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 193).

2. Створювати, складати, визначати в певних рисах. *Комуністичні партії незалежні і виробляють політику, виходячи з конкретних умов своїх країн* (Програма КПРС, 1961, 38); *Довго радилися вони втрьох і, нарешті, виробили план, як діяти* (Донч., I, 1956, 103).

3. Набувати чого-небудь; розвивати, удосконалювати певні якості, особливості і т. ін. в якомусь напрямку працею, вправами, силою волі тощо. *В боротьбі з тою природою.. люди виробляли свої сили, а поперед усього виробили свій розум* (Фр., IV, 1950, 120); *Шевченко.. виробив і загартував свою естетику, свою поетику на творах Пушкіна, Гоголя, Лермонтова, Грибоєдова* (Рильський, III, 1956, 84); *Мирослава замовкла і в задумі сиділа цілу хвилину. Мовчав і батько.. Таку вже звичку він виробив у собі здавна, ще відтоді, коли син Григор, ще студентом, вступив у соціал-демократичну партію, в той час нелегальну. Що можна сказати — скаже сам, а чого не можна — не треба й питати* (Головко, II, 1957, 585); // Робити кимось, впливаючи якимось чином протягом певного часу. *Доводиться, зокрема, говорити про ті чинники, що виробили з мене українського письменника.. Один — це природний нахил і другий—впливи передущих письменників* (Вас., IV, 1960, 46).

4. Виконувати певну кількість роботи. *Найперше, він вирішив для самого себе виробляти дві норми. Потім підтягти до свого рівня групу* (Ю. Янов., II, 1954, 100); *Закінчивши жнива, підрахували — й вийшло, що дід Євмен виробив кругло на 142 проценти й опинився на першому місці* (Вишня, I, 1956, 316); *Записав бригадир, скільки хто за сьогодні виробив* (Головко, I, 1957, 334); //Заробляти певну суму, залежно від виконаної роботи. *Річ у тому, що бідну людину, яка діставала 15 карбованців місячної плати, а решту виробляла від рядка за міські новини, раз у раз кривдив редактор* (Коцюб., I, 1955, 426).

5. Виснажувати; вичерпувати. *Виробили так землю, що вже нічого не родить* (Сл. Гр.); *Виробити шахту.*

Виробля́ти (ви́робити) свою́ си́лу (си́лоньку) — виснажуватися, знесилюватися в роботі. *Будеш досвіта До роботи вставати; Свою силоньку ні собі, ні мні, А панам виробляти* (Рудан., Тв., 1956, 41); *Ой щоб тобі, господине, хоріти, боліти: виробив я свою силу та на твої діти* (Сл. Гр.).

6. *тільки недок., розм.* Робити щось незвичайне, несподіване. *Бере заступ і лопату, Шкандибає в поле. І край шляху при долині — Отже не вгадаєш, Що каліка виробляє? — Криницю копає!* (Шевч., II, 1953, 56); *—Що та Орлиха виробляє? — подумала собі мати.— А здається, й розсудлива людина* (Вовчок, I, 1955, 82); *На Щуку хтось бомагу в суд подав, Що буцімби вона такеє виробляла, Що у ставу ніхто життя не мав* (Гл., Вибр., 1957, 74); *Назад і вперед рвався грузовик, болото летіло з-під коліс, анархісти не злазили і, як п'яний кордебалет, топталися на місці, виробляючи неправильні па* (Ю. Янов., I, 1958, 197).

ВИРОБЛЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **ВИРО́БЛЮВАТИСЯ,** юється, *недок.*, **ВИ́РОБИТИСЯ,** иться; *мн.* ви́робляться; *док.* 1. Складатися, створюватися внаслідок досвіду, вправ, повторюваності якої-небудь дії і т. ін. *Йшла хитаючись* [Аглая], *мов підпита або та, що багато перебувала в човнах або кораблях, через що й виробляється хитання в ході* (Коб., III, 1956, 306); *Бувалий солдат не розгубився. На фронті виробилась армійська звичка швидко орієнтуватись і приймати рішення* (Шиян, Гроза.., 1956, 658); // Ставати кимось, працюючи в якійсь галузі.— *Жила то жила,— згодився Брянський,— але командир з нього виробляється чудовий* (Гончар, I, 1954, 76); *За короткий час він виробився на дуже доброго домашнього учителя* (Мак., Вибр., 1954, 354); // Удосконалюватися, набирати певних рис. *Та невважаючи на ті зусилля граматиків, можемо сказати, що наша літературна мова в останніх десятиліттях таки значно виробилася* (Фр., XVI, 1955, 337).

2. Виснажуватися, знесилюватися в роботі. *Як, бувало, не виробиться чоловік, як не намучиться, чи яка гризота не в'їсться в серце, а прийде в цей закуток, походить між деревами, подивиться на ставок.. і на душу проллються тиха задума і спокій* (Стельмах, I, 1962, 538).

3. *тільки недок.* Пас. до **виробля́ти.** *Утворення річкових долин подібне до утворення яру. Тільки долина виробляється постійними потоками води і на протязі значно більшого проміжку часу* (Фіз. геогр., 5, 1956, 113); *На всіх чотирьох дільницях щодня збиралися мітинги.. Кимсь старанно вироблялися нові вимоги, їх забували й знов новіші вишукували* (Ле, Міжгір'я, 1953, 188).

ВИРОБНИ́Й, а́, е́, *спец.* Який використовується для виготовлення яких-небудь виробів. *Виробний ліс; Виробний камінь.*

ВИРОБНИ́К, а́, *ч.*, *ек.* Той, що виробляє, виготовляє яку-небудь продукцію. *Історія українського народу —*

це історія виробників матеріальних благ, трудящих мас (Іст. УРСР, I, 1953, 5); *Торгівля в СРСР здійснюється об'єднаними соціалістичними виробниками (державою, кооперацією, колгоспами)* (Рад. Укр., 14. I 1954, 2).

ВИРОБНИ́ЦТВО, а, *с.* 1. *чого.* Виготовлення, вироблення предметів, матеріалів і т. ін. *Перейду зараз до опису міста, що в ньому мені доля судила стати щільно до виробництва кінокартин* (Ю. Янов., II, 1958, 15); *Виробництво товарів; Виробництво сталі; Виробництво зерна.*

2. Процес, в ході якого люди, зв'язані між собою певними виробничими відносинами, створюють матеріальні блага, необхідні для суспільства. *Капіталістичне виробництво не може розвиватися інакше, як стрибками* (Ленін, 5, 1948, 72); *Комуністичне виробництво вимагає високої організованості, чіткості і дисципліни, які забезпечуються не шляхом примусу, а на основі розуміння громадського обов'язку, визначаються всім укладом комуністичного суспільства* (Програма КПРС, 1961, 56); *Товарне виробництво; Засоби виробництва;* // Галузь народного господарства; галузь промисловості. *Сільськогосподарське виробництво складається з землеробства і тваринництва* (Ек. геогр. СРСР, 9, 1957, 57); *Металургійне виробництво ставало для мене животворною віссю життя* (Ле, Право.., 1957, 6).

3. Праця над безпосереднім виготовленням продукції. *А коли втихнуть там* [у школі] *оплески, директор радгоспу Пахом Хрисантович скрипучим голосом пообіцяє випускникам, на відзнаку їхньої активної участі у виробництві, дати грузовик для екскурсії* (Гончар, Тронка, 1963, 135); // *розм.* Підприємство, на якому виробляють яку-небудь продукцію. *На заводі працювали його батько, старші брати, до заміжжя — сестри; на заводах й індустріальних виробництвах трудилися його сусіди* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 107).

Без відри́ву від виробни́цтва *див.* **відри́в.**

ВИРОБНИ́ЧИЙ, а, е. 1. Стос. до виробництва (у 1, 2 знач.). *По закінченні Промакадемії він потрапив на цей невідомий йому завод, де ніщо не рухалось, де завжди панувала дивовижна тиша, де всі виробничі процеси були сховані всередині приладів* (Шовк., Інженери, 1956, 21); *— Ось будь ласка. Протокол виробничої наради. Виклик на соцзмагання четвертої бригади* (Донч., I, 1956, 416); *Не маючи бодай якихось виробничих навичок біля штампувальних пресів, куди його поставлено учнем-чорноробом, Захар сміливо брався за керма* (Ле, Право.., 1957, 28).

△ **Виробни́чі відно́сини** — зв'язки та відносини, що виникають між людьми в процесі суспільного виробництва матеріальних благ. *Розвиток продуктивних сил зумовить дальший розвиток виробничих відносин* (Ком. Укр., 1, 1959, 36).

2. Який здійснює виробництво, вироблення, виготовлення якої-небудь продукції. *Донбас заслужено користується славою кузні виробничих кадрів* (Літ. газ., 24.VIII 1950, 1); *Виробничі бригади; Виробничі колективи.*

ВИРОБНИ́ЧНИК, а, *ч.* Той, хто працює на виробництві, виробляє, виготовляє яку-небудь продукцію. *— А нашим старим виробничникам чомусь здається, що на їх вік вистачить і того, що вони взнали колись* (Шовк., Інженери, 1956, 149); *Є немало прикладів, коли творча співдружність наукових працівників і виробничників давала чудові результати* (Рад. Укр., 20.IX 1956, 3).

ВИРОБНИ́ЧНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **виробни́чник.**

ВИ́РОБОК, бка, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **ви́ріб** 1. *На столі усякий виробок з дерева, глини, каменю* (Мирний, III, 1954, 154).

ВИРОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **вир.** *Очі його розбігалися по неширокім, але розкішнім гірськім краєвиді, від тих овець, що, немов.. накидані були по полонині, аж до синього кришталевого плеса вирового* (Фр., III, 1950, 8).

ВИРОДЖЕ́НЕЦЬ, нця, *ч.* Те саме, що **дегенера́т.**

ВИРОДЖЕ́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **виродже́нець.**

ВИ́РОДЖЕНИЙ, а, е. Який виродився. *Від садіння вироджених бульб нерідко збирають урожай менший, ніж витрачено насіння* (Колг. Укр., 11, 1958, 35).

ВИ́РОДЖЕННЯ, я, *с.* Стан за знач. **виро́джуватися.** *Ідейне виродження мистецтва імперіалістичної буржуазії, деструкція його форми є безпосереднім наслідком і виразом прогресуючого загнивання культури капіталізму* (Ком. Укр., 5, 1960, 64); *Тополя пірамідальна розмножується у нас весь час вегетативно-стебловими живцями, що й призвело її до виродження* (Наука.., 4, 1961, 39).

ВИРО́ДЖУВАНІСТЬ, ності, *ж.* Схильність до виродження або ступінь виродження.

ВИРО́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́РОДИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Втрачати кращі риси, ставати гіршим, неякісним.— *Працювати треба завжди і скрізь,— не погоджувався Василь.— Без праці людина деградує, вона вироджується* (Загреб., Спека, 1961, 25); // *у кого — що.* Перетворюватися в кого-небудь гіршого, у щось гірше. *Ми вели б неустанну боротьбу між собою, котра остаточно мусила виродитися у ненависть* (Коб., I, 1956, 93).

2. *біол.* Знижувати свою життєвість (плодючість, здатність пристосовуватися до зовнішніх умов і т. ін.) в кожному наступному поколінні організмів, що призводить до вимирання. *Головне — зберегти насінні властивості сорту і не дати йому виродитись* (Колг. Укр., 11, 1958, 35).

ВИ́РОДИТИСЯ *див.* **виро́джуватися.**

ВИРОДЛИ́ВИЙ, а, е. Який має фізичні вади, зовнішньо потворний (про людину, тварину, частини тіла). [Ірина:] *Хіба ви поцілуєте дівчину, в якої спотворене обличчя? Хіба ви зможете її любити, бачачи щодня її виродливу, негарну, страшну?* (Коч., II, 1956, 517); *У живих залишали* [спартанці] *тільки здорових дітей: кволих або виродливих кидали в гірське урвище* (Іст. стар. світу, 1957, 91); // Який має порушення нормальної будови (про рослину). *Внесення гною безпосередньо під моркву слід уникати, бо, за даними ряду авторів, це призводить до формування виродливих галузистих коренів* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 207).

ВИРОДЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* 1. Природжене порушення нормальної будови тканини або органів, а також частин тіла в людини і тварини. *Майже всі опромінені самки* [мишей] *народжували малят з різноманітними виродливостями — відсутністю хвоста, лап тощо* (Фізіол. ж., VI, 5, 1960, 626).

2. *перен.* Потворне явище. *Анархізм нерідко бував карою за опортуністичні гріхи робітничого руху. Обидві виродливості взаємно поповнювали одна одну* (Ленін, 31, 1951, 15).

ВИРОДЛИ́ВО. Присл. до **виродли́вий.**

ВИ́РОДОК, дка, *ч.* 1. Зовнішньо потворна людина.

2. Людина, що втратила кращі якості; недолюдок. *Партія допомогла викрити і розгромити цих виродків, запроданців чужоземних розвідок* (Донч., VI, 1957, 597); *Виродок роду людського,— думав Іван Мусійович.— І куди приткнеш цього ледаря?* (Збан., Любов, 1957, 14); *— Та хіба ж то люди, Докіє? То виродки, — заспокоювала Христя.— А в сім'ї, самі знаєте, не буває без виродка* (Кучер, Трудна любов, 1960, 55); // *лайл.* [Захарко:] *Що, сину, чи смачно частувала тебе кума? Чи міцно тулила до серця? Безпутний ти, виродку!* (Кроп., II, 1958, 177); *— Брешеш, сучий ви-*

родку! — гримнула мати.— Всю ніч проволочився десь. прошвендяв (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 487).

ВИ́РОЗУМІТИ, ію, ієш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **зрозумі́ти.** *Не міг вирозуміти* [Семен], *про що бесідник говорить* (Март., Тв., 1954, 114).

ВИ́РОЗУМІТИСЯ, іється, *док., рідко.* Стати зрозумілим. *Той те скаже, другий друге, а од того вирозуміється діло, повернеться перед нами з усіх боків* (Сл. Гр.).

ВИ́РОЇТИСЯ *див.* **виро́юватися.**

ВИ́РОК, у, *ч.* 1. *юр.* Рішення суду про винність або невинність підсудного. *Даремне було б намагання описати радість підсудних з приводу цього вироку* (Фр., VI, 1951, 280); *Поля, вислухавши вирок, знепритомніла* (Шиян, Гроза.., 1956, 210); // *перен.* Чиє-небудь рішення про покарання когось. [Річард:] *Навіщо се ти кажеш? Я ж вигнаний за вироком громади* (Л. Укр., III, 1952, 104); *І в глибокому підпіллі, вірний клятві бойовій, тут виносить* [штаб гвардійців] *чорній силі невблаганний вирок свій* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 31).

△ **Випра́вдувальний ви́рок** — рішення суду, яке ухвалюється при встановленні невинності підсудного; **Обвинува́льний ви́рок** — рішення суду, яке ухвалюється при встановленні вини підсудного: **Сме́ртний ви́рок** — обвинувальний вирок із засудженням підсудного до страти.

2. *перен.* Категоричне рішення про що-небудь, оцінка чогось, авторитетна думка про щось.— *Буде з тебе й старої* [спідниці], *навчися-но перше робити,— дала вирок мати і на тому скінчилося* (Л. Укр., III, 1952, 640); *Шановний, дорогий академіку! Прочитайте і винесіть вирок* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 218).

ВИРО́К, рка́, *ч.* Зменш. до **вир.** *Рибка, почувши волю.., зникла в глибині. Тільки невеличкий, мов гніздечко, вирок сколихнувся за нею* (Стельмах, Хліб.., 1959, 108); *Потічок був невеличкий, але що плив звільна, то й багато в нім було.. глибоких і тихих вирків* (Фр., III, 1950, 51).

ВИ́РОСЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́рости** 1—5. *Люди ті, вирослі в горах та лісах, уважали війтівський уряд великим тягарем* (Фр., II, 1950, 32); *Моя Батьківщина — подолана ніч, На кремені вирослий колос, Моя Батьківщина — це Леніна клич, Це Партії голос* (Рильський, I, 1956, 167); *Сонце.. гріло своїм щедрим промінням і цю пірамідку свіжої паркої чорноземлі, вирослу край шляху* (Гончар, I, 1954, 417).

ВИРОСТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вироста́ти** 1—5. *Де подвійність і вагання, там ознаки виростання* (Ю. Янов., V, 1959, 38).

ВИРОСТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́РОСТИ,** сту, стеш; *мин. ч.* ви́ріс, росла, ло; *док.* 1. Ставати більшим, вищим, довшим у процесі росту. *Так і дерева в гаях виростають.. Бо ж у свій час від коріння у віти і листя зелене Соки живущі, піднявшися щедро, все тіло сповняють* (Зеров, Вибр., 1966, 133); *Мені не видно було кінця житнього лану, бо хліб виріс вище мого зросту* (Коп., Вибр., 1953, 345); // Ростучи, ставати дорослим. *Діти грались, Росли собі та виростали* (Шевч., II, 1953, 370); *Тамечки виріс* [батько], *оженився й оселився...* (Мирний, II, 1954, 63); *Зоя хотіла тоді вирости якнайшвидше, щоб і самій бути схожою на батька* (Гончар, Дорога.., 1953, 10); // Рости у певних умовах; проводити дитячі роки у певному середовищі. *Що було там звіру та птиці усякої: зайці, лисиці, вовки, сороки, кібці, орли, як черва, кишіли, плодились і виростали на волі* (Мирний, IV, 1955, 157); *З раннього дитинства виростала я в літературній атмосфері* (У. Кравч., Вибр., 1958, 427); *Я чоловік простий, тихий, виріс у бідності* (Фр., III, 1950, 104); // *тільки док., з чого.* Ростучи, робитися більшим настільки, що одежа стає короткою, вузькою. *Спідниця ще добра, але я з неї виросла* (Л. Укр., III, 1952, 652); // *перен.* Підніматися, сходячи, випікаючись (про хлібні вироби). *Поки коровай пікся, молодиці пили, полуднували, цокотали та приспівували до короваю, щоб він і випікся, й виріс вгору, як гора* (Н.-Лев., III, 1956, 74).

Ви́рости в оча́х *чиїх* — стати кращим на думку когонебудь. *Після того, як він оженився, він ніби виріс у своїх очах* (Н.-Лев., II, 1956, 292); *Товариш враз виріс у його очах, бо Микола розумів, що сам він до такого б не додумався* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 146).

2. *перен.* Ставати сильнішим, значнішим. *І прокидалася невеличка злість у його невеличкому серці, росла, виростала* (Мирний, II, 1954, 48); *Який ти* [партія] *шлях пройшла у битві світовій, Зростила скільки серць і розумів завзятих, Як з іскри, виростав могутній геній твій..!* (Рильський, III, 1961, 309); *О, як всім радісно тут стало! Схотілось щасного життя. І грандіозним виростало прекрасне дружби почуття* (Тич., II, 1957, 275); *Навколо «Искры» і під її ідейним керівництвом робітнича преса виросла за передреволюційні роки у величезних розмірах* (Ленін, 20, 1950, 224); *Нині соціалізм виріс в непереможну світову систему і успішно змагається з старою системою капіталізму, яка віджила свій вік* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 5).

3. *перен.* Набувати досвіду, уміння, певних знань, поширювати світогляд і т. ін. *Ми.. внутрішньо виростали* (Коб., III, 1956, 181); *Як зберегти Мічурінський сад, з яким він споріднився вже і полюбив його, й виріс духовно за кілька років, навчаючись й допомагаючи незлагідному старому* (Довж., I, 1958, 471); // *в кого — що, до кого.* Набуваючи певних якостей, ставати ким-, чим-небудь. *Ця енергійна, сильна дівчина якось непомітно, але впевнено виростала в керівника* (Ткач, Плем'я.., 1961, 66); *Дарка вже.. зжилася з півголодом, виросла з «няньки» та «підпаска» в дівчину-робітницю* (Л. Укр., III, 1952, 664); *Політкерівник роти.. виріс за цей час до заступника командира полку по політчастині* (Гончар, I, 1954, 15); *Не легко це, вирвати з серця свого Той образ, що виріс у мрію його...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 277); // *з чого.* Виходити з певного вікового стану. [Огнєв:] *Я давно виріс з комсомольського віку* (Корн., II, 1955, 23).

4. Ростучи, з'являтися. *Буває, що й на полі рожа виростає* (Номис, 1864, № 14303); *В кінці літа філоксері виростають крила, вона робиться мушкою, перелітає з садка в садок і кладе на кущах яйця* (Коцюб., I, 1955, 203); [Козаки:] *Ой, тоді нас, козаків, Дожидайте в гості, Як виросте у світлиці Трава на помості* (Н.-Лев., II, 1956, 440); // *перен.* З'являтися в процесі навчання, праці і т. ін. *Автор «Клима Самгіна» настійно і послідовно стверджував, що всі великі письменники світу виростали на грунті народної творчості* (Рильський, III, 1956, 142); *Виросла нова інтелігенція, яка вийшла з народу і віддана соціалізмові* (Програма КПРС, 1961, 13); // *перен.* Будуватися, з'являтися внаслідок будівництва (про будівлі, споруди, міста і т. ін.). *Бачив я у моїй країні, Як в тайзі виростають міста* (Дор., Серед степу.., 1952, 8); *За хатою, над самою бруківкою, виросла розкарякувата, висока, збита залізними скобами з товстих обаполів, кулеметна вишка* (Коз., Гарячі руки, 1960, 7); *Змінився і вигляд Лісоводів. Немає тут похилих хаток під соломою — виросли добротні будинки під залізом і черепицею* (Цюпа, Україна.., 1960, 248).

5. *перен.* Показуватися, поставати де-небудь, перед кимось, чимось. *Пароплав виростає перед очима, як залитий вогнями дім* (Донч., V, 1957, 12); *На стежці несподі-*

вано виростає Варивон з Василиною (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 501); *Я кинувся було за ним двері зачиняти, та другий жандарм так і виріс передо мною* (Мирний, IV, 1955, 370); *Поруч зі мною на порозі виросла мати* (Цюпа, Три явори, 1958, 18).

◇ **Як (на́че, немо́в** *і т. ін.*) **з-під (із) землі́ ви́рости** *див.* **земля́.**

6. *тільки недок., рідко.* Те саме, що **виро́щувати.** *Думи мої, думи мої, Квіти мої, діти! Виростав вас, доглядав вас — Де ж мені вас діти?* (Шевч., I, 1951, 23); *Якщо стомився, живучи землею, В грозі ішов і виростав сади, У дальню даль до зірки Мавзолею Іди, товаришу, іди* (Мал., I, 1956, 367).

ВИ́РОСТИ *див.* **вироста́ти.**

ВИ́РОСТИТИ *див.* **виро́щувати.**

ВИРОСТКО́ВИЙ, а, е. Зробл. з виростка (у 1 знач.). *Він приніс.. виросткові чоботи на високих закаблуках та ще й на скрипах* (Н.-Лев., III, 1956, 388).

2. *мед.* Прикм. до **ви́росток** 3.

ВИ́РОСТОК, тка, *ч.* 1. Шкіра однорічного теляти.

2. *діал.* Підліток. *Біля Тясмину над кручею одиноко стояв хлопець — виросток дванадцяти-тринадцяти років* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 4).

3. *мед.* Наріст на шкірі.

ВИРОЩА́ТИ *див.* **виро́щувати.**

ВИ́РОЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́ростити.** *Проте з лопатою весною Я корчуватиму цей зруб. Любовно вирощений мною, Тут зашумить крилатий дуб* (Стельмах, Жито.., 1954, 82); *Давайте, говоріть ви, народом породжені й на тій же землі вирощені лицарі правди!* (Ле, Наливайко, 1957, 341).

ВИ́РОЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́ростити.** *Уряд заснував тисячі великих лісових господарств для охорони й вирощення лісів на наукових засадах* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 203); *Було це давно, ще в ті роки, коли партія поставила питання про вирощення кадрів з народу. На цей заклик пішла молодь від станка і від плуга* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 77).

ВИРО́ЩУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до вирощування. *Через 12—15 днів після виходу личинок з ікри повноцінних мальків пересаджують у вирощувальні ставки* (Колг. Укр., 2, 1957, 30).

ВИРО́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виро́щувати.** *Варвара стала ініціатором вирощування ранньої городини* (Кучер, Чорноморці, 1956, 420).

ВИРО́ЩУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **ВИРОЩА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.,* **ВИ́РОСТИТИ,** ощу, остиш, *док., перех.* 1. Дбайливо доглядаючи, сприяти ростові кого-, чого-небудь. *Дмитро з лошат вирощував славних коней* (Чорн., Потік.., 1956, 288); — *Спасибі, що допомагаєте мені вирощувати мої квіти* (Донч., V, 1957, 386); *Викохай, вигляди, вирости дітей, а вони візьмуть та й порозлітаються* (Н.-Лев., III, 1956, 83); *Городня бригада.. виростила добру городину* (Вишня, I, 1956, 365); * Образно. *Вигрівай та вирощай, ясне сонце, добре зерно!* (Мирний, IV, 1955, 321); // Мати своїм заняттям догляд за рослинами або тваринами.— *Ану, Голдо, візьмись та й агітни там своїх циган як слід. Давайте, мовляв, кинемо до біса бродяче життя та підемо на завод працювати чи хліб вирощувати* (Ткач, Арена, 1960, 9).

2. *перен.* Дбайливо виховувати, прищеплюючи певні погляди, навики; виховуючи, створювати. [Г а й д а р:] *Для перемоги потрібно ще вміння воювати по-сучасному, вміння вчитись на досвіді сучасної війни, вміння вирощувати нові молоді кадри, а не відштовхувати їх* (Корн., II, 1955, 68); *Скільки праці і турбот поклав чесний цей роботяга-бригадир, щоб виростити з Марти знатну людину* (Вол., Самоцвіти, 1952, 36).

ВИРО́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **виро́щувати.** *Вирощуються на нашій оновленій землі не лише розкішні сади, але й патріоти садівники, лісоводи, вирощується передове покоління нових людей!* (Ле, Право.., 1957, 8).

ВИРО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **ВИ́РОЇТИСЯ,** їться, *док.* 1. Вилітати роєм (про бджіл). * У порівн. *У дворі панському наче рій вироївся: людей, людей!* (Вовчок, I, 1955, 145).

2. *перен.* З'являтися де-небудь у великій кількості; показуватися. *Ярмарок аж кипів. Вироюються і гомонять люди* (Вовчок, VI, 1956, 294); *Зорі, як живі, вироїлися в темно-синьому непрозорому небі* (Мирний, I, 1954, 164).

3. *перен.* Виникати. *Швиденько йшла Галя на роботу, а ще швидше билося її сердечко, а ще швидше вироювалися мисленьки* (Вовчок, I, 1955, 318); *Відсіля ж то й вироїлась приказка* (Стор., I, 1957, 25); *Доки віз стрибав на вибоях, у нього* [Федора] *в голові вироїлась інша думка* (Мушк., Серце.., 1962, 7); // *тільки док.* Примаритися. *Тільки що задрімав, таке вироїлось, що аж страшно стало* (Сл. Гр.).

ВИ́РУБ, у, *ч.* Те саме, що **виру́бування.** *Це був ліс старий, з грубими соснами, призначений також на631 вируб* (Март., Тв., 1954, 303); *Щоправда, декому — в сусідстві це бува — З Суддею діло мать прийшлося раз чи два Про спаш, про вируби чи польові границі, А других заздрощі підбили на Сопліцу...* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 227).

ВИ́РУБАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́рубати.** *Вогні ватр тьмяно блимали на полі, солдати, які сиділи довкола найближчого вогнища, скидалися на вирубані статуї з великої брили* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 303); *Деякі стовбури вже були обтесані й зарубки вирубані* (Донч., IV, 1957, 245).

ВИ́РУБАТИ *див.* **виру́бувати.**

ВИРУБА́ТИ *див.* **виру́бувати.**

ВИ́РУБАТИСЯ *див.* **виру́буватися.**

ВИРУБА́ТИСЯ *див.* **виру́буватися.**

ВИ́РУБКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **виру́бувати, ви́рубати.** *Ремінь вирішив тишком залатати оці лисини, що виникли після лихої вирубки буку* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 176); *З XVI століття в* [Біловезькій] *Пущі почалась вирубка корабельного лісу* (Наука.., 8, 1958, 39).

2. Місце, ділянка, де вирубано ліс. *Осика часто заселяє вирубки і згарища* (Колг. Укр., 10, 1958, 38).

ВИРУБНИ́Й, а́, е́. 1. Стос. до вирубування лісу. *В епоху Київської Русі існували різні системи землеробства — вирубна, перелогова та парова з двопільною і трипільною сівозмінами* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 403).

2. Признач. для вирубування деталей з металу. *Вирубний штамп.*

ВИРУ́БУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виру́бувати.** *Вирубування лісу в минулі століття призвело до погіршання водного режиму річок* (Колг. Укр., I, 1962, 39); *Вирубування з листового матеріалу заготовок* [зубилом], *особливо з криволінійними обрисами, виконують також на плиті* (Практ. з машинозн., 1957, 49).

ВИРУ́БУВАТИ, ую, уєш *і* **ВИРУБА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.,* **ВИ́РУБАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* 1. Рубаючи, звалювати з кореня все на якій-небудь ділянці (кущі, дерева, ліс і т. ін.).— *Кажуть, слабість якась завелась у винограді, чи що, от вони й вирубують кущі та палять їх* (Коцюб., I, 1955, 191); *Семен взяв у Горпини лопату й почав енергійно вирубувати кропиву* (Ю. Янов., II, 1958, 354); *Зробіте ласку, дядечку, велику, Не жалуйте дерев старих, Візьміть та вирубайте їх* (Гл., Вибр., 1957, 112); *Давня-прадавня легенда розповідає, що колись* *тут був великий ліс, та з часом його вирубали зайшлі люди — чужинці* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 6); // Зрубувати, обравши серед інших за якими-небудь ознаками. *От баба й просить діда:— Поїдь, діду, в ліс, вирубай там мені деревинку та зробимо колисочку* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 198).

2. Рубаючи, виймати, видобувати що-небудь. * Образно. *Сказаного й сокирою не вирубаєш* (Номис, 1864, № 12870).

3. Рубаючи, надавати чому-небудь певної форми; виготовляти, висікати. *В лещатах вирубують з листового матеріалу різні заготовки виробів* (Практ. з машинозн., 1957, 46); *На мармурових брилах вирубував він обрис Титанів, що рвонулись до вилому із тьми* (Бажан, Італ. зустрічі, 1961, 11); // Рубаючи, утворювати заглибину в чому-небудь твердому. *Падь була невелика. Наче якийсь велетень сокирою вирубав її в горах, але не спромігся прорубати гору наскрізь* (Трубл., I, 1955, 93).

4. Рубаючи, вбивати, знищувати всіх або багатьох. *Інший б'ється й рубається, не відступаючи, як мур, поки або впаде, або чисто коло себе вирубає* (Вовчок, I, 1955, 333); — *Він радив тухольській громаді не спиняти монголів перед тісниною, але впустити їх у кітловину. Тут можна їх обступити і вирубати до останнього* (Фр., VI, 1951, 92).

5. *гірн.* Видобувати вугілля, руду. [Хмара:] *Риндін за одну зміну при мені зробив повний цикл по всій лаві і вирубав сто двадцять шість тонн, при нормі вісім і дві десятих* (Корн., II, 1955, 159).

◇ **Вируба́ти по-українськи** (*або іншою мовою*), *заст.*— говорити з підкресленою старанністю українською (або іншою) мовою. *А старий пан так і вирубає по-українськи, так і підсипається горошком* [до запорожців] (Морд., I, 1958, 120).

ВИРУ́БУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і* **ВИРУБА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́РУБАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Рубаючи кого-, що-небудь, прокладати собі шлях. *І... в герці один супротив шести вирубався шаблею з лабет почту* (Ле, Побратими, 1954, 20).

2. *тільки недок.* Пас. до **виру́бувати**. *В повітрі замиготіли палиці і межові кілки, які на совість вирубувались з твердого дерева* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 134).

ВИРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вирува́ти**. *Почулося вирування води за кормою* (Трубл., II, 1955, 341); *Внизу, у вируванні темної куряви, з гуркотом підстрибували скаженіючі плуги* (Гончар, Новели, 1954, 112); *Знову побачив* [Петруня] *вирування вільного в городі життя, побачив весняне сонце, безмежне небо* (Вас., II, 1959, 53).

ВИРУВА́ТИ, у́є, *недок.* 1. Утворювати вир, вири, крутитися, клекотіти. *Каламутна вода плигала на камінні, на глибинних місцях вирувала — несла жовту піну, траву, паліччя* (Десняк, II, 1955, 410); *Море навколо нас. Воно біснується й вирує* (Тич., II, 1957, 35); // Нестримно рухатися, змінюючи напрямок, повертаючись то в один, то в другий бік (про вітер, полум'я і т. ін.). *Вирували вітри, ламали дерева, збивали молодий плід в садах* (Горд., Дівчина.., 1954, 151); *Стрілянина вщухла, тільки приглушені голоси долітали звідти, де вирувало полум'я* (Петльов., Хотинці, 1949, 50); * Образно. *Я напружено думав, а Береговенко уважно стежив за виразом мого обличчя, ніби намагався вгадати, які думки вирують в моїй голові* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 108).

2. *перен.* Бурхливо рухатись великою масою; виявляти збудження, неспокій швидкими рухами, криками і т. ін. *Над широкими дунайськими плавнями вирує хмара гайвороння* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 185); *Постоявши кілька хвилин, Максим спустився знову на Хрещатик. Безконечний людський потік вирував і клекотів* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 135); *На Гаркушиному току в цей час вирувала незвичайна сходка* (Гончар, Таврія.., 1957, 281); *Різномовна бурхлива юрба кипіла і вирувала, як на ярмарку проти Нового року* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 419); // Буяти, протікати на повну силу. *Уже струмлять по них* [гілках] *весняні соки, уже вирує приховане від людських очей життя* (Тют., Вир, 1964, 137); *Тиша запанувала там, де ще недавно було стільки гомону, сміху, де вирувало життя* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 300).

ВИ́РУЛИТИ *див.* **виру́лювати**.

ВИРУ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́РУЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех. і неперех.* Виводити літак (зрідка автомобіль) по землі у певне місце. *Механіки, підтримуючи за площину, вирулювали машину для зльоту* (Ле, В снопі.., 1960, 263); — *Начальству ніколи не вгодиш...— скрушно думав шофер, вирулюючи машину на магістраль* (Ряб., Жайворонки, 1957, 18); // Рухаючись по землі, виїжджати у певне місце для зльоту або для стоянки після посадки (про літаки). *Задиханий, спітнілий, підбіг* [Максим] *до каси аеродрому саме в ту хвилину, коли літак вирулював на стартову доріжку* (Ткач, Арена, 1960, 230).

ВИРУЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́РУЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.* 1. Допомагати кому-небудь, визволяти когось, щось з важкого, небезпечного становища. *Помандрував* [дід] *у черкаські ліси до Залізняка, ходив з Гонтою виручати Умань* (Стор., I, 1957, 152); — *Рятуймо його, рятуймо! — І як стояла у платті, так і кинулася* [Марія] *в річку виручати свого чоловіка* (Шиян, Баланда, 1957, 154); *Виручили його на цей раз прудкі ноги. Втік* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 348).

2. Одержувати певну кількість грошей від продажу чого-небудь. *Ув один год я за самі сливи виручила 70 крб.* (Мирний, V, 1955, 336).

ВИРУЧА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **вируча́ти**.

ВИ́РУЧИТИ *див.* **вируча́ти**.

ВИ́РУЧКА, и, *ж.* 1. *розм.* Дія за знач. **вируча́ти** 1. *На виручку прийшла Одарка* (Мирний, III, 1954, 109); — *Пора і нам рішати. Дякую за зустріч, виручку в бою* (Кучер, Чорноморці, 1956, 353).

2. Те саме, що **ви́торг**. *Останніми днями в нього добра виручка. Серед мідяків і срібла виблискують три золоті п'ятірки* (Шиян, Гроза.., 1956, 91); *Товстенька опецькувата* [бабуся], *з сивим волоссям на голові, мліє біля самовара і лічить денну виручку* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 81).

ВИРУША́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вируша́ти**.

ВИРУША́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́РУШИТИ**, шу, шиш, *док.* Починати йти, їхати; виходити, виїжджати звідки-небудь, направлятися кудись. *Діти посходилися вже годину тому назад, але не вирушали* (Фр., VI, 1951, 140); *Ясне було небо «в неділеньку вранці», коли хлопці з села вирушали* (Л. Укр., III, 1952, 567); *Вранці, коли піднялося сонечко, ми вирушили до річки* (Досв., Вибр., 1959, 53); *Тринадцятого вересня Перша Кінна вирушила походом на південь* (Гончар, Таврія.., 1957, 654).

ВИ́РУШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́рушити**.

ВИ́РУШИТИ *див.* **вируша́ти**.

ВИРУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **вирува́ти**. *Яків поспішав, і чим ближче підходив до мосту, тим чіткішим ставав шум вируючої води* (Шиян, Гроза.., 1956, 283); *Оратор, втягши голову в плечі, спідлоба поглядав у вируючий зал* (Гончар, Таврія.., 1957, 476).

ВИРЯДЖА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виряджа́ти**. *Надійшов день, коли мене мали виряджати в семінарію* *держати іспит. Наше містечко щороку посилало туди душ три-чотири, і для виряджання учнів уводився вже звичай, досить урочистий і зворушливий...* (Вас., II, 1959, 301).

ВИРЯДЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́РЯДИТИ,** джу, диш, *док.*, *перех.* 1. Гарно, пишно вбирати, причепурювати кого-небудь або одягати в незвичний одяг. [Світилки і свашки:] *На нас сорочки з китайки. Нас мати виряджала, З скрині сорочку давала* (Н.-Лев., II, 1956, 426); *На другий день рано вирядив Милош свого побратима арнаутом* [албанцем] *і відправив його* (Фр., XVI, 1955, 18).

2. Споряджаючи, забезпечуючи потрібним для дороги, відправляти кого-, що-небудь звідкись, кудись. *Виряджаючи з дому Настю, Балабушиха гірко плакала* (Н.-Лев., III, 1956, 251); [Мальванов:] *Та де ти пропадав, негідний, цілих три дні? Треба експедицію виряджати, а він десь ганяє...* (Коч., II, 1956, 31); *А тут ще недостатки та нужда гіркая, що ні з чим і вирядити: ні сорочечки, ні одежинки годящої* (Вовчок, I, 1955, 33); — *П'ять карбованців зідрав.. Живцем зідрав... Останні зідрав... Казав, запишу... на казенний кошт вирядять* (Мирний, I, 1949, 294); *Вирядили кілька підвод на болота до стогів* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 108).

3. Проводжати кого-небудь при від'їзді кудись. *Біля вагонів, чекаючи паровозного гудка, товпилися ті, хто виряджав рідних, друзів, знайомих* (Кир., Вибр., 1960, 281); *Повість розповідала про молоду дівчину, що вирядила свого милого на фронт* (Кач., Вибр., 1947, 145).

4. *розм.* Проганяти, випроваджувати кого-небудь, примушувати піти звідкись. *Він гнівно брязкає по столу кулаком, ладен вирядити сина з хати* (Горд., II, 1959, 305); *Храпков ладен був мовчати до завтра й мовчки, без єдиного слова вирядити з кімнати цього небажаного йому відвідувача* (Ле, Міжгір'я, 1953, 416).

ВИРЯДЖА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́РЯДИТИСЯ,** джуся, дишся, *док.* 1. Гарно, пишно вбиратися, причепурюватися або одягатися в незвичний одяг. *З усього було видно, що так вишукано вона виряджалась не на роботу* (Збан., Єдина, 1959, 200); *Швидко метнувся до шафи, повикидав звідти бабусин одяг і почав виряджатися* (Сміл., Сашко, 1957, 214); *У кімнаті стала* [Галя] *вбиратися. І що то вирядилася — хороше та прехороше!* (Кв.-Осн., II, 1956, 320); *Я ледве впізнаю.. Стьопу-бригадира, що вирядився в старий, геть виношений трофейний кітель* (Гончар, Маша.., 1959, 26).

2. Відповідно приготувавшись, спорядившись, відправлятися куди-небудь. [Недоросток:] *Так отак-то, люди добрі! Наказано, заповідано всім у військо виряджатись!*)Вас., III, 1960, 99); *Оглядали один одному речі — чи не забули що; міркували за погоду, звідки вітер, і інші дрібниці, що так захоплюють кожного мисливця, коли він виряджається на полювання* (Досв., Вибр., 1959, 421); *Зараз по обіді Добриловський вирядився в дорогу і заїхав по дорозі до старого Панасенка* (Н.-Лев., IV, 1956, 128).

3. *тільки недок.* Пас. до **виряджа́ти.**

ВИ́РЯДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́рядити.** *Врочистий, виряджений, в суконних штанах, юхтових чоботях,.. пастух вертався з виставки* (Горд., I, 1959, 603); *Виряджена поглядом Марії Йосипівни, дівчина аж на шляху оглянулася* (Ле, Клен. лист, 1960, 117).

Ви́ряджений як на весілля — пишно вдягнений, убраний; причепурений. *Меланія вийшла з дівчатами виряджена як на весілля* (Гончар, I, 1954. 504).

ВИ́РЯДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́рядити.** *Мореплавці.. нарешті прибувають до місця вирядження* (Фіз. геогр., 5, 1956, 64).

ВИ́РЯДИТИ *див.* **виряджа́ти.**

ВИ́РЯДИТИСЯ *див.* **виряджа́тися.**

ВИРЯТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́РЯТУВАТИ,** ую, уєш, *док.*, *перех.* Допомагаючи, відводити кого-, що-небудь від небезпеки, визволяти з важкого, скрутного становища. [Яків:] *Хазяїн попався мені катюга! Ох скільки він сили з мене взяв, аж страшно згадать!.. Мене двічі з петлі вирятовували...* (Кроп., III, 1959, 74); *Охрім був чоловік такий добрячий; аби кого побачив у біді, зараз вирятує* (Вовчок, I, 1955, 95); *Ганна вирятувала* [з багнюки] *спершу його самого, потім його чоботи* (Вас., I, 1959, 208); *Оглядається — її хата в огні. Летить боржій* [швидше], *але з вогню вже не в силі нічого вирятувати* (Круш., Буденний хліб, 1960, 98).

ВИРЯТО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́РЯТУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *док.* Позбавлятися небезпеки, виходити з важкого, скрутного становища. *Переправлявся* [батько] *через море,— та й все те потопилось, тільки що він з душею вирятувався* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 108).

ВИ́РЯТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́рятувати.** *Йому, гордому бояринові,.. важко було прилюдно віддавати подяку за вирятування доньки мужикові* (Фр., VI, 1951, 21).

ВИ́РЯТУВАТИ *див.* **вирято́вувати.**

ВИ́РЯТУВАТИСЯ *див.* **вирято́вуватися.**

ВИ́РЯЧЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́рячити.** *Я тільки бачив вирячені на мене з подиву очі хлоп'ят, їхні витягнуті обличчя й розкриті роти* (Сміл., Сашко, 1957, 146).

2. *прикм.* Дуже випуклий (про очі). *Зелена жаба, притаївшись у рясці біля берега, втупила вирячені очі в людину, яка жадібними ковтками пила воду* (Донч., III, 1956, 182).

ВИ́РЯЧИТИ *див.* **виря́чувати.**

ВИ́РЯЧИТИСЯ *див.* **виря́чуватися.**

ВИРЯЧКУВА́ТИЙ, а, е, *розм.* 1. Який дуже видається назовні, випуклий більше, ніж звичайно (про очі). *Пан Хоцінський блискотів сірими вирячкуватими очима на молоду* (Н.-Лев., I, 1956, 136); *Вона* [Настуся] *була маленька, тонісінька, вертлява, з дрібненьким гостроносим обличчям.., і сірими вирячкуватими очима* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 30).

2. Який має такі очі.— *Одягайся, друже,— наказав вирячкуватий лікар* (Донч., I, 1956, 368).

ВИРЯЧКУВА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **вирячкува́тий** 1.

ВИРЯ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виря́чувати.**

ВИРЯ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́РЯЧИТИ,** чу, чиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Широко розкривати очі від здивування, люті і т. ін. *Він* [сурмач] *усе грав та грав, надимаючи щоки.. та вирячивши очі так, що, здавалось, вони ось-ось вискочать з лоба* (Коцюб., I, 1955, 232); *Петро Губа аж очі вирячив від здивування* (Шиян, Гроза.., 1956, 704); // *на кого — що.* Широко розкривши очі, дивитися на кого-, що-небудь. *Вона випросталась на ввесь свій зріст і вирячила на діда свої здивовані чорні очі* (Н.-Лев., IV, 1956, 220); *Лук'ян навіть не крикнув. Він тільки вирячив на солдатку очі, в яких застигло надзвичайне здивування і тваринний переляк* (Шиян, Гроза.., 1956, 186).

ВИРЯ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́РЯЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док.*, *розм.* 1. Широко розкриватися від здивування, люті і т. ін. (про очі). *Брови насупились, очі вирячились,— трохи він* [становий] *ними вогню не креше* (Мирний, IV, 1955, 374); *Очі полізли на лоба, вирячилися.., але зусиллям волі Пампушка приму-*

сив себе проковтнути нелюдський наїдок (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 429).

2. Широко розкривати очі від здивування, люті і т. ін.— *Не радився!! — вирячився Бубон.— Як же можна брати на себе таку річ?* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 156); *Я вирячився; уста мої розкрилися, як у глухонімого* (Л. Янов., I, 1959, 453); // *на кого — що.* Широко розкривши очі, дивитися на кого-, що-небудь: [Ліза:] *Чого ти на мене вирячився! Давно бачив?* (Коч., II, 1956, 156); *Староста вирячився на Удовенка своїми косими, набряклими від злості очима* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 86).

ВИС, у, *ч.*, *спорт.* Вправа на брусах, перекладині і т. ін., при якій тіло гімнаста набирає висячого положення; // Висяче положення тіла гімнаста.

ВИ́САДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́садити** 1, 2, 4. *Молоді каштани, висаджені понад тротуаром, сягали кронами якраз до луток* (Смолич, Мир.., 1958, 81); *Лежав у річці висаджений у повітря нашими партизанами міст з німецьким вантажним поїздом* (Донч., VI, 1957, 213).

ВИ́САДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́садити** 1, 2, 4. *Оскільки цвітіння зменшує силу вегетативного росту, слід у перші роки після висадження дерев у саду видаляти суцвіття* (Колг. Укр., 10, 1958, 34).— *На перший раз ми тебе усуваємо від справи з висадженням кінотеатру...— Дядьку Мишо, за що? — з одчаєм вигукує Федь* (Ю. Янов., IV, 1959, 193).

ВИСА́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виса́джувати** 1, 2, 4. *Картоплесадильні машини розраховані на висаджування середніх бульб* (Хлібороб Укр., 3, 1967, 21); *В гірничій промисловості та у військовій справі застосовують теплову дію струму для висаджування мін* (Фізика, II, 1957, 123).

ВИСА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́САДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.* 1. Допомагати або давати можливість кому-небудь вийти, зійти на землю (з автомобіля, поїзда, судна і т. ін.). *Карета за каретою під'їздила аж під самі двері церковні, лакеї прискакували і відчиняли дверці, висаджували.. дам* (Фр., II, 1950, 365); — *Якщо не помиляюсь, ви — мати тракториста Пилипа Кравця?.. Я колись його підвозив із емтеес. Здається, тут висаджував* (Руд., Остання шабля, 1959, 185); [Лазарєв:] *В такому випадку прошу вас записати до корабельного журналу: лейтенант Лазарєв просить висадити його на берег* (Довж., II, 1959, 216); // Примушувати кого-небудь вийти, зійти на землю, залишаючи щось (автомобіль, поїзд, судно і т. ін.). *Невже вартовий не впізнав його? Ні, впізнав і наказує висадити з кузова двох розвідників* (Кучер, Чорноморці, 1956, 437); // Спускати на землю війська з суден чи літаків. *Дредноути та наддредноути підходили з моря до цих узбереж, палили з гармат багатодюймових, висаджували десанти...* (Гончар, Таврія.., 1957, 667).

2. Викопавши, вийнявши рослини з парника, шкілки і т. ін., садити в іншому місці. *Листя того бузку не їсть жодне з копитних, і саме тому Іван Тимофійович сміливо висаджує бузки вподовж шляхів* (Гончар, Таврія.., 1957, 176); *Хтось вистелив дерном* [могилку] *і висадив квіти: Гвоздика і мак...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 287).

3. *розм.* Піднімаючи, поміщати кого-, що-небудь десь, на чомусь. *Вони* [бійці] *мовчки висаджували вантаж на плечі один одному і, горблячись під важкою ношею, рушали далі* (Гончар, I, 1954, 41); *Зав'язав він в'язку.. і ледве висадив на плечі* (Стеф., Вибр., 1949, 194); *У мене закрутилась голова, друзі, пам'ятаю, висадили мене на машину* (Ю. Янов., I, 1958, 493).

4. *розм.* З силою вибивати, виламувати що-небудь. *Двоє гайдуків почали були висаджувати двері* (Сміл., Сад, 1952, 48); — *Народ висадив браму і проломив стіну! — крикнули в палаці* (Н.-Лев., IV, 1956, 38); *Маруну схопив дрючок, з розгону вдарив у вікно і висадив його* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 256).

Виса́джувати (ви́садити) в пові́тря — нищити, руйнувати вибуховою речовиною, міною і т. ін. *В партизанському загоні він руйнував мости, кидав під насип ешелони, висаджував у повітря водокачки* (Смолич, Ми разом.., 1950, 73); *Справжнім успіхом в операції було те, що баржу висадили в повітря і вона затонула* (Хижняк, Тамара, 1959, 91).

ВИСА́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́САДИТИСЯ**, джуся, дишся, *док.* 1. Виходити, сходити на землю, залишаючи транспорт (автомобіль, поїзд, судно і т. ін.). *Бійці 44-ої дивізії висаджувались на станції Гомель з ешелонів, шикувались у колони й похідним порядком вирушали на Київ* (Скл.. Легенд. начдив, 1957, 80); *Острів цей, куди ми висадились, зовуть городищем* (Стор., I, 1957, 253); *Крайнєв і його друзі одного ясного ранку висадилися з вагонів у маленькому місті за Уралом* (Собко, Зор. крила, 1950, 294); // Спускатися на землю (про морський, повітряний десант). *Над літаками тріпотіли червоні прапорці. То висаджувався повітряний десант* (Трубл., III, 1956, 130).

2. *тільки недок.* Пас. до **виса́джувати.** *Вирощена в горщечках розсада* [овочів].. *висаджується в поле* (Овоч., 1956, 12).

ВИ́САДИТИ *див.* **виса́джувати.**

ВИ́САДИТИСЯ *див.* **виса́джуватися.**

ВИ́САДКА, и, *ж.* Дія за знач. **виса́джувати і ви́садити** 1. *Прекрасне і дивне видовище висадки повітряного десанту розгортається на широкому, рівному полі* (Ю. Янов., IV, 1959, 84).

ВИ́САДКИ, ів, *мн.* (*одн.* **ви́садок**, дка, *ч.*). Коренеплоди або деякі с.-г. рослини, збережені взимку і висаджені в грунт для одержання насіння. *Зелена піддимка розрослася, як зелене руно; висадки пішли в кущі, а цибуля погналась в стрілки* (Н.-Лев., I, 1956, 85); *Тут на тлустій землі врівень з людиною ростуть ледь-ледь побризкані місяцем бурякові висадки* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 80); *Крилаті попелиці осідають також на висадках капусти, редьки тощо* (Шкідн. поля.., 1949, 37).

ВИ́САДОК *див.* **ви́садки.**

ВИ́САПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́сапати.** *Обліковець, обернувши кашкета задом наперед, похапцем відмахує сажнем висапану площу* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 77).

ВИ́САПАТИ *див.* **виса́пувати.**

ВИ́САПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Віддихатися, перевести подих. *Воюючі сторони.. старались висапатися, успокоїтися* (Фр., V, 1951, 417).

ВИСА́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́САПАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Зрубувати в землі, дістаючи коріння сапою (звичайно про бур'ян). *Дерзке коріння пирію глибоко та міцно вростає в землю, і треба доброї сили, щоб висапувати його геть чисто* (Л. Янов., I, 1959, 40); // Очищати від бур'яну грядку, город, поле і т. ін. за допомогою сапи.

ВИ́СВАРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́сварити.** *Явдоха знову промовчала, і перший раз у житті пішов Павло на роботу не висварений та не вилаяний жінкою* (Тют., Вир, 1960, 134).

ВИ́СВАРИТИ, рю, риш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Різко висловити кому-небудь своє незадоволення, обурення з його поведінки. *Крутонув* [Павло] *так, що динамка заскреготіла, як скажена, і поперегорали лампочки. Павла висварили і більше до техніки не пускали* (Тют., Вир, 1960, 40).

2. Здобути кого-, що-небудь за допомогою сварки. *Недарма кажуть, що вона й чоловіка свого — Карпа висварила собі у дівчат* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 200); *Для Кам'яного Броду Коропов з допомогою Дзюби все-таки висварив трактора* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 180).

ВИ́СВАРИТИСЯ, рюся, ришся, *док.*, *розм.* Просваритися протягом певного часу, виливаючи все своє незадоволення, злість.— *Войцехова рано була десь там на хрестинах, вернула аж об одинадцятій.. Потім поки висварилася з чоловіком, потім поки розпалила огонь і зварила бульби до борщу, то й перша минула* (Фр., VI, 1951, 141); // Закінчити, перестати сваритися. —*Чого вам треба?—спитала вона згодом, коли Ганський, висварившись, сів віддалік на край лави* (Рибак, Помилка.., 1956, 107).

ВИ́СВАТАТИ *див.* **висва́тувати.**

ВИСВА́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СВАТАТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. *заст.* Просити, домагатися у батьків згоди на одруження з їх дочкою через старостів чи взагалі посередників, здійснюючи обряд сватання. *Вернулися Люде з рушниками, з святим хлібом обміненим.. Таку кралю висватали, Що хоч за гетьмана, То не сором* (Шевч., I, 1951, 317); *Старші брати висватали йому десь у сусідньому селі багату наречену* (Збан., Сеспель, 1961, 347).

2. *за кого, кому.* Знаходити для кого-небудь наречену або нареченого, одержавши згоду на одруження. *Хлопчисько ні до чого, так давай його за мене висватати, нав'язати мені біду на голову!* (Фр., IV, 1950, 258); — *За кого зможе вона в наш час висватати дівчину з освітою, але без грошей? Хіба що за вдівця з купою дітей...* (Вільде, Сестри.., 1958, 527); — *Ми тебе тут і оженимо,— жартує Яресько..— Вкраїночку таку висватаємо, що ну!* (Гончар, II, 1959, 70).

3. *перен.*, *розм.* Пропонуючи кому-небудь зайнятися чимось, взяти участь у якійсь справі і т. ін., домагатися згоди на це.— *Якраз оце висватую Грицька..— А за кого ж? — Поки що за кооперацію,— сказав Діденко. — Агітую на курси Грицька* (Головко, II, 1957, 560).

ВИ́СВЕРДЛИТИ *див.* **висве́рдлювати.**

ВИСВЕ́РДЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висве́рдлювати.**

ВИСВЕ́РДЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́СВЕРДЛИТИ,** лю, лиш, *док.*, *перех.* Свердлячи, робити отвір, заглибину в чому-небудь. *Для закріплення роликів у стінці пробивають або висвердлюють невеличкий круглий отвір* (Монтаж і ремонт.., 1956, 22); * Образно. *Сердита прозелень панських очей висвердлює рештки гідності з обличчя Пігловського* (Стельмах, Хліб.., 1959, 96).

ВИСВЕ́РДЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **висве́рдлювати.**

ВИ́СВИСНУТИ, ну, неш, *док.*, *розм.* Однокр. до **висви́стувати.** *А і сів на коня, та і висвиснув* (Сл. Гр.).

ВИ́СВИСТ, у, *ч.* Дія за знач. **висви́стувати** і **ви́свиснути,** а також звуки, утворювані цією дією. *Тільки увійшов Яків в гущавину кущів, як ліс несподівано загогонув: галас, вигуки, висвисти з усіх кінців* (Вас., II, 1959, 63); *З висвистом крутилося розмальоване коло* (Гончар, Таврія.., 1957, 47).

ВИ́СВИСТАТИ *див.* **висви́стувати.**

ВИ́СВИСТІТИ *див.* **висви́стувати.**

ВИСВИ́СТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висви́стувати,** а також звуки, утворювані цією дією. *Збентежена й нерухома, я вже не чую ні шуму вітру, ані висвистування дротів на вулиці* (Гур., Осок. друзі, 1946, 57).

ВИСВИ́СТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СВИСТАТИ** *і* **ВИ́СВИСТІТИ,** ищу, истиш, *док.* 1. *тільки недок.*, *неперех.* Раз у раз свистіти, раз у раз видавати свист. *Василь, збиваючи чорнобиль, висвистував* (Мирний, IV, 1955, 82); *Як почав я свистіти* [у свисток], *мати аж за голову бралася: — Та годі тобі висвистувати!* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 81); // Раз у раз утворювати свист, проходячи крізь вузький отвір під тиском (про пару). *Тим часом у чайнику почало висвистувати, шуміти й булькотати* (Гур., Осок. друзі, 1946, 55); // Час від часу утворювати свист при дуже швидкому русі (про маси повітря). *Різкий північно-східний вітер.. шарудить очеретами, пронизливо висвистує в гаях* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 181).

2. *перех.* Відтворювати свистом яку-небудь мелодію. *Валентин Модестович ішов, заклавши руки за спину, тихо висвистуючи щось ліричне* (Шовк., Інженери, 1956, 459); *Він вистукав* [щітками] *і висвистів з надзвичайною вправністю ще один мотив, потім раптом почав швидко чистити мені черевики* (Сміл., Сашко, 1957, 93).

3. *неперех.* Співаючи, видавати свист (про птахів). *Соловейко висвистував, і здалека долітали веснянки слобожанських дівчат* (Стор., I, 1957, 228).

4. *неперех.* Раз у раз утворювати свист, різко розсікаючи повітря (про який-небудь предмет). *Кулі тонко і протяжно висвистували над головами* (Десняк, Опов., 1951, 36).

ВИ́СВІЖИТИ, жу, жиш, *док.*, *перех.* Зробити свіжим. *Гості нанесли з собою холодного свіжого повітря і неначе висвіжили хату* (Н.-Лев., IV, 1956, 132).

ВИ́СВІЖИТИСЯ, жуся, жишся, *док.* Зробитися свіжим. *Повітря висвіжилось, виповнилось холоднуватими пахощами нічних квітів* (Гончар, I, 1954, 504).

ВИ́СВІТИТИ *див.* **висві́чувати.**

ВИ́СВІТЛЕНИЙ, а, є. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́світлити.** *Аж відчинилася брама, висвітлена променистим сяйвом місяця* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 43); *Його* [А. Міцкевича] *відносини з декабристами взагалі — дуже цікава, та ще й досі не цілком висвітлена сторінка* (Рильський, III, 1956, 306).

ВИ́СВІТЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́світлити** 2. *Тарас завжди цікавився історичним минулим України. В друкованих джерелах про це було мало, і не завжди вони давали вірне висвітлення подій* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 144).

ВИ́СВІТЛИТИ *див.* **висві́тлювати.**

ВИ́СВІТЛИТИСЯ *див.* **висві́тлюватися.**

ВИСВІ́ТЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висві́тлювати.**

ВИСВІ́ТЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́СВІТЛИТИ,** лю, лиш, *док.*, *перех.* 1. *рідко.* Світячи або спрямовуючи куди-небудь світло, робити видним щось. *Ліхтариком з рукава модної «комендантської» сукні Труда висвітлила спочатку важкі черевики* (Ле, Право.., 1957, 196).

2. *перен.* Робити відомим, пояснювати, роз'яснювати, розкривати що-небудь у деталях. *В журналах вона .. читала наукові розвідки, які по-новому висвітлювали те або інше питання в науці чи літературі* (Донч., V, 1957, 332); // Зображуючи, показувати що-небудь, робити зрозумілим (в літературі, мистецтві).

ВИСВІ́ТЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́СВІТЛИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Ставати відомим, зрозумілим. *Як блискавкою висвітлився весь складний клубок інтриг, таємниць, жертвою яких став і він* [Юсуп] (Ле, Міжгір'я, 1953, 466).

2. *тільки недок.* Пас. до **висві́тлювати** 2. *У нас з'явились нові стенди, на яких висвітлюються показники змагання* (Колг. Укр., 11, 1957, 34); *Ці люди.. жили якось на відчепі, ніби на далекому острівці, і кожна деталь «позаострівного» життя широко висвітлювалася ними* (Ле, Право.., 1957, 230).

ВИСВІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СВІТИТИ,** ічу, ітиш, *док.* 1. *тільки недок.*, *неперех.* Яскраво світити, сяяти. *Блискавиці раз по раз миготіли, висвічуючи у невеличкі вікна, а грім гурчав, аж брязкотіли шиби* (Мирний, IV, 1955, 88); *Перед вікном висвічував повний місяць* (Гур., Друзі.., 1959, 75).

2. *тільки недок., неперех.* Виділятися своєю світлою або блискучою поверхнею. *Між зелено-сизими полями, звиваючись, висвічує водами на сонці лагідна тиха ріка* (Гончар, I, 1954, 53); *Попрямувала Сахно до палацу, на своє вікно, що блідо-блідо висвічувало в перших ясних світлинах зорі* (Смолич, I, 1958, 84).

3. *тільки док., неперех.* Зробитися ясним, почати яскраво світити. *Сонце, вибившися з-за хмар, що більш тижня держали його в неволі, перед заходом висвітило* (Мирний, III, 1954, 225).

4. *перех.* Освітлювати, робити видним; направляти світло на кого-, що-небудь. *Біжать вони* [діти], *біжать за ними золоті у небі зорі, забігають наперед, запобігливо висвічують їм ковзалки* (Вас., II, 1959, 120); *Обернувся* [Вейгт] *і вже довше висвічував обличчя й усю постать Вані. Хлопець, як розіп'ятий, стояв, тримаючись руками за виступи* (Ле, Клен. лист, 1960, 57).

5. *перех., карт.* Показувати, відкривати козирну карту.

6. *перех., розм.* Витрачати для освітлення. *Бралася* [Павлина] *і в інший спосіб відтягти його* [сина] *від книжок. Почала було бурчати, що безсовісно багато висвічує електрики* (Вільде, Сестри.., 1958, 338).

ВИСВІ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Яскраво світитися; сяяти, блищати. *Гарно було у садочку після дощу: ..краплі роси, як розсипані перли, скрізь по траві і на листах блищали і висвічувались* (Стор., I, 1957, 276); *Метеор часто лишає після себе слід — сріблясту смужку.. Це продовжують висвічуватися збуджені польотом метеора гази* (Наука.., 8, 1956, 27).

2. Робитися видним, починати яскраво світити; сяяти, блищати. *Висвічуються перші зорі I в темнім небі мерехтять* (Перв., I, 1958, 303).

3. *карт.* Показуватися, відкриватися (про козирну карту).

ВИ́СВЯТИТИ *див.* **висвя́чувати.**

ВИ́СВЯТИТИСЯ *див.* **висвя́чуватися.**

ВИ́СВЯЧЕНИЙ, а, е, *церк.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́святити.** *Висвячені митрополит Іов (Борецький) і єпіскопи були противниками уніатсько-католицької політики польського уряду на Україні* (Іст. УРСР, I, 1953, 189).

ВИ́СВЯЧЕННЯ, я, *с., церк.* Дія за знач. **ви́святити** 1. *В 1620 р. в Києві відбулося висвячення єрусалимським патріархом Феофаном митрополита і єпіскопів* (Іст. УРСР, I, 1953, 189).

ВИСВЯ́ЧУВАННЯ, я, *с., церк.* Дія за знач. **висвя́чувати**. *В першій парі виступали найстаріші сивобороді мюриди, а хлопчики років п'ятнадцяти, що тільки приймали перше висвячування або готувалися до нього, замикали процесію* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 69).

ВИСВЯ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СВЯТИТИ**, ячу, ятиш, *док., перех., церк.* 1. Надавати кому-небудь духовне звання, виконуючи певний обряд.— *Пхе! Звідкіль ти такий розумний узявся? Хоч надягай на нього рясу та висвячуй просто на архірея!* (Коцюб., I, 1955, 56); *Питається архірей Попа молодого: — Який,— каже,— тебе чорт Висвятив, дурного?* (Рудан., Тв., 1956, 151).

2. Виконувати певний обряд, внаслідок якого хто- або що-небудь нібито очищається від «нечистої сили»; освячувати. *Стала покаянна душа* [Варивон] *перед отцем Іоанном і благає: — Отче! Беріть святе кропило. Виганяйте з мене сатану.., висвячуйте!* (Ковінька, Кутя.., 1960, 88); *Убогий підійшов ближче.. та й каже пошепки: — Та я викопав учора в лісі бочонок золота, хочу просити вас, батюшко, висвятити його* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 325).

ВИСВЯ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́СВЯТИТИСЯ**, ячуся, ятишся, *док., церк.* 1. Приймаючи обряд висвячення, одержувати духовне звання. *Вони* [брати] *попросили одного старого священика, котрий вже не мав парафії, «наблюдати» вільшаницьку парафію, доки Харитін висвятиться на священика* (Н.-Лев., III, 1956, 12); *Скінчивши теологію, він оженився, висвятився.. і зараз першого року повдовів* (Фр., VII, 1951, 296).

2. *тільки недок.* Пас. до **висвя́чувати.**

ВИСЕЛЕ́НЕЦЬ, нця, *ч.* Той, кого виселили або хто виселився звідки-небудь.— *Просився торік мій чоловік* [у голови], *щоб записали в виселенці.., не записав!* (Мирний, II, 1954, 189); *Залунав* [постріл] *погрозливим передвістям, стривожив і без цього занепокоєних виселенців* (Ле, Міжгір'я, 1953, 236).

ВИСЕЛЕ́НКА, и, *ж.* Жін. до **виселе́нець.**

ВИ́СЕЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́селити.** *На багатолюдних зборах селяни ухвалювали постанови про конфіскацію куркульського майна і виселення найбільш вороже настроєних куркулів* (Іст. УРСР, II, 1957, 358).

ВИ́СЕЛИТИ *див.* **виселя́ти.**

ВИ́СЕЛИТИСЯ *див.* **виселя́тися.**

ВИ́СЕЛОК, сілка, *ч.* Невелике селище, яке виникло внаслідок переселення людей з іншої місцевості або іншого населеного пункту, а також поселення людей на новому місці. *Заховався серед купки верб та поміж очеретами циганський виселок* (Коцюб., I, 1955, 368); *Машина з гуркотом вилітає по бруковиці на Царичанський шлях, мчить через заводські висілки все далі, кудись у степ* (Гончар, Маша... 1959, 27); *Якось Артем повертався з міста у виселок* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 142).

ВИСЕЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́СЕЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* Примушувати кого-небудь залишити своє місце проживання (житло, населений пункт, певну місцевість). *Виселення пожильців з приміщень, які вони займають, може бути допущено тільки судовим порядком і тільки з покладенням на органи, які роблять виселення, обов'язку надати тому, кого виселяють, інше придатне для житла приміщення* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 97); — *Це Коцюбенко підвів під мене підступ! — сказав о. Артемій і постановив виселити Коцюбенка з села* (Н.-Лев., IV, 1956, 169); *Владою ухвалено виселити за межі Середньої Азії двадцять трьох баїв, а майно їх конфіскувати* (Ле, Міжгір'я, 1953, 543); // Переводити, переселяти з одного місця проживання в інше. *Виселити на хутір.*

ВИСЕЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́СЕЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* 1. Залишати своє місце проживання (житло, населений пункт, певну місцевість).— *Ти кажеш, чоловіче мудрий: виселяйся звідси...* (Коцюб., I, 1955, 294); *Одначе й цей ракетний степ не злякав Галю. І хоч життя тут було ще більш неспокійне (були такі дні, що їм і зовсім треба було виселятися за межі полігона), проте Галя й тут швидко знайшла себе* (Гончар, Тронка, 1963, 299); // Перебиратися з одного місця проживання в інше. *А це зразу* — [Максим] *спродав дворище, будинок, забрався,— та й виселився на хутір* (Мирний, II, 1954, 136); *На берег цього Сугаклею, на колишню поміщицьку землю, виселилася двадцять п'ять років тому з села Заріччя купка незаможницьких господарств* (Ю. Янов., I, 1958, 509).

2. *тільки недок.* Пас. до **виселя́ти**.

ВИСИ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виси́джувати.** *Перед закінченням періоду несучості у гусок з'являється інстинкт висиджування* (Колг. Укр., 6, 1958, 29).

ВИСИ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СИДІТИ**, джу, диш, *док.* 1. *неперех.* Сидіти протягом довгого часу де-небудь, у чому-небудь. *Підігнувши під себе ноги, .. Валя висиджував у майстерні Палацу до самого вечора, майстрував* (Гончар, IV, 1960, 78); *Горпина висидить цілу ту ніч, плачучись то на чоловічу неласку, то на його нещирість* (Мирний I, 1954, 233); *За молодих літ, у сідлі він міг висидіти хоч і добу, без перепочинку йдучи з військом аж на Дунай* (Ле, Наливайко, 1957, 221); // Сидячи, робити щось протягом довгого часу. *От і недарма висиджувала вона над шитвом, рукава білі шовком барвистим гаптуючи* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 140); *Місяців два Юра уперто висиджував за піаніно* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 183): // Перебувати де-небудь, у якомусь місці протягом тривалого часу. *З тяжкою бідою, висиджуючи мало що не в кождім класі по два роки,.. Густав нарешті скінчив гімназію* (Фр., III, 1950, 73); *Він* [Ігор] *таки працював на тій далекій півночі, а не висиджував свій строк ув'язнення* (Кучер, Трудна любов, 1960, 546); *Хто, як не він, ще за часів студентства вісім місяців висидів у в'язниці?..* (Коцюб., I, 1955, 162).

2. *перех.* Сидячи на яйцях, виводити пташенят (про птахів). *Синиця нанесла яєць і почала висиджувати їх* (Фр., IV, 1950, 134); *Пташка сидить, діточок висиджує, вилупляться вони, і зозуленя між ними, горласте та люте* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 265); *Іноли дрофа залетить* [в озерце ковили], *щоб висидіти малят* (Руд., Остання шабля, 1959, 472).

3. *перех., перен.* Сидіти, чекаючи, домагаючись чого-небудь, вирішуючи щось і т. ін. *Сиділа дівка та й висиділа дідька* (Укр.. присл.., 1955, 117); *Так земельна комісія прозасідала дві ночі й нічого не висиділа* [не прийняла рішення про розподіл землі] (Чорн., Визвол. земля, 1959, 193).

ВИСИ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́СИДІТИСЯ**, джуся, дишся, *док.* 1. Довго сидіти де-небудь. — *А ну, Бороше, вип'ємо? Хай там жінка вирюмається, а вражий син у чорній висидиться* (Мирний, I, 1954, 277).

2. *тільки недок.* Пас. до **виси́джувати** 2.

ВИ́СИДІТИ *див.* **виси́джувати.**

ВИ́СИДІТИСЯ *див.* **виси́джуватися.**

ВИ́СИДКА, и, *ж., розм.* Дія за знач. **ви́сидіти** 1. *На висидках у Емми день, А вечір прийде — за роботу — Іде вона одна вперед, За нею Поля* (Ус., Шість, 1940, 127).

ВИСИЛА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висила́ти**. *Він.. упередив свою жінку про обов'язок, який тяжить на нім, і вона не противилася висиланню* [грошей] (Фр., IV, 1950, 39).

ВИСИЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́СЛАТИ**, ви́шлю, ви́шлеш, *док., перех.* 1. Відправляти що-небудь поштою, залізницею, передавати через когось і т. ін.— *А що ж робити: їдьте, батюшко, додому та висилайте ціліші вози, та ще вишліть зайвого воза, щоб на віз поскладати вози* (Н.-Лев., III, 1956, 125); *Завтра, найпізніш позавтрьому, вишлю посилку* (Л. Укр., V, 1956, 208); *Вони* [моряки] *часто згадують його добрим словом і просять вислати їм останнє його фото* (Кучер, Чорноморці, 1956, 407); // Слати, направляти кого-небудь кудись з певною метою.— *Висилає* [теща] *мене в найми, а я кажу: коли ти посилаєш у найми, то й сама служи* (Барв., Опов.., 1902, 318); *Сторожує тут* [на фермі] *тітка Гаманка, часто замість себе вона висилає батька, діда Гордія* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 26); *Розвідать берег вислав капітан двох моряків* (Гонч., Вибр., 1959, 388).

2. Позбавляючи кого-небудь права жити в якомусь районі, в якійсь області, країні і т. ін., відправляти за їх межі або в певне місце. *Жандарми хапали людей і гамикали їх у тюрму або висилали до Сибіру* (Донч., VI, 1957, 242); *Охотськ, Приморської області, заснувала та бідна голота, яку вислали за неоплачені борги* (Стельмах, Хліб.., 1959, 21); // Відправляти кого-небудь кудись у примусовому порядку. *Серед ночі темної біржа запалала, Що молодих хлопців та дівчат В неволю тяжкую фашистськую висилала* (Укр.. думи.., 1955, 488); — *Сашку тепер вишлють до Харкова як малолітнього рецидивіста* (Мик., II, 1957, 335); // *рідко.* Примушувати вийти геть. *Стала вдова постіль слать, Стала плакать і ридать.., Дітей своїх висилать* (Чуб., V, 1874, 66); — *Що ж у тій книжці пишеться? — питає Марта.— Не знаю,— одказую їй.— Тілько що папа почав читати про якісь думи, а мама звеліла нас вислати* (Мирний, IV, 1955, 340).

ВИСИЛА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.* Пас. до **висила́ти.** *Я дивився на цього слюсаря, що тепер висилався з Польщі* (Досв., Вибр.., 1959, 168).

ВИ́СИЛИТИ *див.* **виси́лювати.**

ВИ́СИЛИТИСЯ *див.* **виси́люватися.**

ВИ́СИЛКА, и, *ж.* 1. *розм.* Дія за знач. **висила́ти** і **ви́слати.** *Сподіваюся, що може ще напишете до мене в цій справі кілька слів, оповіщаючи про висилку книжок* (Коцюб., III, 1956, 204); *Як тільки встановились льотні ночі, вилетіли вони прискорити висилку боєприпасів* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 101).

2. Покарання через позбавлення права жити в якому-небудь районі, в якійсь області, країні і т. ін. *До першого раба прийшов отой гонець. «Здоров був! Висилці твоїй прийшов конець»* (Фр., XIII, 1954, 352); *За одне це ім'я* [Наливайка] *в Черкасах хапали старостинські наглядачі, і неборак зазнавав коли не київ, то карцера або й відробітку на пана старосту. Навіть висилку на прикордоння* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 13); *У парку музею-садиби І. С. Тургенєва.., де минули дитячі роки і період висилки видатного письменника, можна побачити його улюблений дуб* (Наука.., 7, 1956, 29).

3. Місце, куди висланий хто-небудь. * У порівн. *Вийшов закон про зселення хуторів. Закон хороший, правильний. Не жити ж людям вовками поза селами, самотньо, як на висилці* (Збан., Єдина, 1959, 22).

ВИСИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВИСИЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́СИЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех., рідко.* Знесилювати, виснажувати кого-небудь.

ВИСИ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ВИСИЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́СИЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док., рідко.* 1. Знесилюватися, виснажуватися. *Я подивився на його виснажене обличчя, сухі руки й запалі сухотні груди — і мені стало шкода, що він так висилюється* (Досв., Вибр., 1959, 116).

2. *тільки недок.* Пас. до **виси́лювати, висиля́ти.**

ВИСИЛЯ́ТИ *див.* **виси́лювати.**

ВИСИЛЯ́ТИСЯ *див.* **виси́люватися.**

ВИ́СИНИТИ *див.* **виси́нювати.**

ВИ́СИНИТИСЯ *див.* **виси́нюватися.**

ВИСИ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́СИНИТИ**, ню, ниш, *док., перех.* Робити синім, надавати синього кольору, відтінку.

ВИСИ́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́СИНИТИСЯ**, ниться, *док.* Робитися синім, набувати синього кольору, відтінку. // Виділятися синім кольором, відтінком. *На обрії довгастою смугою висинюється ліс* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 60).

ВИ́СИП, у, *ч.* 1. *мед.* Дрібні плямки, пухирці, гнойчки і т. ін., що з'являються на шкірі або слизових оболонках внаслідок зовнішніх (вплив температури, кислот, лугів) або внутрішніх (деякі загальні інфекційні захворювання, отруєння і т. ін.) причин. *Ряд заразних хвороб, наприклад, черевний і висипний тифи, кір, краснуха, скарлатина, віспа та інші супроводяться появою висипу на шкірі* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 6): *Деяким організмам ягоди суниці шкодять: все тіло вкривається висипом, пухирями* (Лікар. рослини.., 1958, 50).

2. *розм.* Те саме, що **на́сип.** *Терешко доходить високого залізничного висипу, минає вартову будку* (Епік, Тв., 1958, 415); *За висипом, на схилах мовчазних, Столітній сад верхів'я не згинає* (Перв., I, 1958, 318); // Смуга нанесеного водою піску. *А на Десні краса! Лози, висип, кручі, ліс — все блищить і сяє на сонці* (Довж., Зач. Десна, 1957, 490); *Терпко пахне м'ята в заозерцях понад берегом. На білих висипах розстелено рибальську снасть для просушки...* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 172).

ВИ́СИПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́сипати** 1, 2, 4, 5. *Натовп подався назад, загомонів, загаласував, а потім розпався, розкотився у всі боки, наче мішок висипаної картоплі* (Кол., Терен.., 1959, 51); *В саду зеленіли мовби відновлені кущі і дерева.., а вузенькими, піском висипаними стежечками лисніла вода* (Коб., I, 1956, 264).

ВИСИПА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висипа́ти** і **висипа́тися.** *Діючи на рослини, на яких паразитувала повитиця, гербіцид пригнічував і її, вона гинула до висипання насіння* (Колг. Укр., 8, 1956, 26); *Висипання пухирців.*

ВИ́СИПАТИ *див.* **висипа́ти.**

ВИСИПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́СИПАТИ,** плю, плеш; *мн.* ви́сиплять; *док.* 1. *перех.* Сиплячи, викидати, видаляти що-небудь з чогось або вкидати, поміщати кудись. *Йшла газдиня скаржитися на сусідку, що зі злою думкою якоюсь висипає попіл під оборіг* (Хотк., II, 1966, 95); *Сідає* [дівчина] *на рові, висипає з пелени нелущені горіхи* (Вас., II, 1959, 294); *Тимко висипав йому в долоню весь тютюн із кисета* (Тют., Вир, 1964, 269); *Юрій наблизився до казанка, під яким потріскувало сухе ломаччя, і висипав в окріп цілу й порізану на куски рибу* (Автом., Щастя.., 1959, 18).

2. *перех.* Виливати з однієї посудини в іншу рідку страву. *Перехоплюючи руками, викручує* [дід] *з посивілих жарин горщик, схоплює мокрою ганчіркою, одразу висипає у ваганки загуслий куліш* (Стельмах, I, 1962, 258).

3. *тільки 3 ос., неперех.* Виходячи, вибігаючи звідки-небудь, з'являтися у великій кількості. *А тут підростають буряки.. Розпочинається полоття; народ висипає на буряки з сапами* (Н.-Лев., I, 1956, 83); *Повзуть з хат і діди, і баби, і жінки, і молодиці повибігають, та що то — і дітвора уся висипле з хат* (Кв.-Осн., II, 1956, 425); *Висипавши з приміщення, вони* [студенти] *побачили перед собою незабутню картину* (Гончар, Людина.., 1960, 38); // *безос. Висипало ж їх* [молодиць] *на баштанища! Комашнею так і ворушаться* (Мик., II, 1957, 34); // Виступати, з'являтися на чому-небудь, густо вкриваючи поверхню. *Голова його закустрана; борода висипала, як щітка* (Мирний, I, 1954, 348); *Піт рясно висипав йому на чолі* (Рибак, Час.., 1960, 298); *Великі південні зорі висипали на небі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 450); // З'являтися на шкірі або слизових оболонках (про висип).

4. *перех.* Насипаючи землю, робити горб, вал і т. ін. *Тоді козаки саблями да наділками суходіл копали.., Високу могилу висипали* (Укр.. думи.., 1955, 29); *Не висипає* [Івась] *окопів, не риє шанців, не бере їх боєм* (Мирний, I, 1949, 181); — *Таку могилу висипали* [Т. Г. Шевченкові], *як дзвіниця* (Стеф., I, 1949, 199).

5. *перех.* Посипаючи, вкривати що-небудь чимось. *Висипати стежку піском;* * Образно. *Хоч зарані заходилася Катря висипати ними* [сльозами] *на новий рік своє щастя, а все-таки трохи полегшало на душі* (Мирний, IV, 1955, 298).

ВИ́СИПАТИСЯ *див.* **висипа́тися.**

ВИСИПА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВИ́СИПАТИСЯ,** плеться; *мн.* ви́сиплються; *док.* 1. Сиплячись, випадати з чого-небудь. *Мартошине жито не раз висипалось нежате* (Л. Укр., III, 1952, 636); *Зі скреготом відкривалися залізні днища в шаландах, і грунт висипався в море* (Донч., II, 1956, 88); [Явдоким:] *Мені треба б було як зоря в поле та просо скосить, бо як ще з день постоїть — висиплеться* (Кроп., II, 1958, 383); *Ось витягли з моря сіть, і на палубу висипалась купа мокрої блискучої риби* (Трубл., I, 1955, 221).

2. Виходячи, вибігаючи звідки-небудь, з'являтися у великій кількості. *З.. окриком на устах купи селян почали висипатися з Парнасового заїзду* (Фр., VII, 1951, 430); *Заворушились дівчата на городах та в садках, висипались на вулицю, аж перелази затріщали* (Н.-Лев., II, 1956, 277); // Виступати, з'являтися на чому-небудь, густо вкриваючи поверхню. *Вернувся з Києва Петрусь Уже Петром і паничем, І кучері аж по плече, І висипався чорний ус* (Шевч., II, 1953, 222); *Висипались зорі голоті; зійшов ясний місяць* (Вовчок, I, 1955, 181).

3. *тільки недок.* Пас. до **висипа́ти** 1, 2, 4, 5. *Коли останній мішок висипався на горище, тверді світло-жолудеві очі Гната бралися задумою* (Стельмах, Хліб.., 1959, 152).

ВИ́СИПКА, и, *ж.* 1. *розм.* Те саме, що **на́сип.**

2. *мед.* Те саме, що **ви́сип** 1.

3. *мисл.* Зграя пернатої дичини (вальдшнепів, куликів тощо), яка раптово прилітає куди-небудь, з'являється в лісі, в полі, на болоті і т. ін. *Тоді в чагарниках, а особливо на узліссях, з'являється у нас на Україні вальдшнеп і поодинці, і цілими табунами, так званими висипками* (Вишня, II, 1956, 142).

ВИСИПЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́СПАТИ,** плю, пиш; *мн.* ви́сплять; *док., розм., рідко.* 1. Спати, просипати протягом довгого часу. *Виспав усю ніч* (Сл. Гр.).

2. *тільки док., перех.* Домогтися кого-, що-небудь, одержати що-небудь внаслідок сну. *Виспать коваля і бондаря* (Номис, 1864, № 11325).

ВИСИПЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́СПАТИСЯ,** плюся, пишся; *мн.* ви́спляться; *док.* Спати довго, досхочу, цілком задовольняючи потребу у сні.— *Лягай раніше, висипляйся, бо завтра чи і вночі доведеться спати,— каже їй хазяйка* (Мирний, III, 1954, 82); [Савка:] *Ти, Василино, завтра не буди мене рано. Хоч раз на тиждень висплюся до ладу* (Вас., III, 1960, 60); *Моряк поспішав виспатись, бо вже кілька ночей або зовсім не спав, або спав по дві-три години* (Трубл., I, 1955, 351).

ВИСИПНИ́Й, а́, е́. 1. *мед.* Який характеризується висипом на шкірі.

△ **Висипни́й тиф** — гостра інфекційна хвороба, яку переносять воші і одним з виявів якої є висип на шкірі. *Такі інфекції, як паразитарні тифи (висипний і поворотний) і малярія, майже цілком зникли в нашій країні* (Наука.., 9, 1956, 16); *Мати кидалася й стогнала в палючому жару.. То був висипний тиф, що вкинувся через голод і злидні* (Кучер, Голод, 1961, 417).

2. *розм.* Прикм. до **ви́сип** 2.

ВИСИПНОТИФО́ЗНИЙ, а, е, *мед.* Стос. до висипного тифу. *Кліщові висипнотифозні пропасниці характерні для широкої смуги степів* (Наука.., 5, 1959, 14); // Який хворіє на висипний тиф. *Висипнотифозний хворий;* // *у знач. ім.*, **висипнотифо́зний,** ного, *ч.*; **висипнотифо́зна,** ної, *ж.* Людина, хвора на висипний тиф.

ВИСИСА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висиса́ти** 1. *Комахи з колючо-сисним ротовим апаратом пошкоджують* *рослини шляхом висисання* (Захист рослин.., 1952, 64).

ВИСИСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ССАТИ,** ссу, ссеш, *док.*, *перех.* 1. Ссучи, висмоктувати, витягати з чого-небудь рідину, вологу або рідку масу.— *Вона* [філоксера] *живе на виноградних корінцях, висисає з них сік, і через те кущ засихає* (Коцюб., I, 1955, 202); *Висисала* [тітка Рузя] *рештки м'якуша з ракових ніжок* (Вільде, Сестри.., 1958, 187); *Хазяйка була особливо чомусь роздратована.. Здавалося їй, що теля у мурої виссало* [молоко] (Головко, I, 1957, 137).

◇ **Висиса́ти (ви́ссати) з па́льця** — говорити що-небудь, запевняти в чомусь, не спираючись на факти. *З якої ж би речі вона* [Мокрина] *стала їй, Гаїнці, брехати? Не з пальця ж вона виссала те, що казала!* (Гр., II, 1963, 394); **Висиса́ти (ви́ссати) кров (си́ли, со́ки):** а) дуже знесилювати, змучувати. *Кров висисає оте остогиджене, Прокляте нишком життя, Що паненя, вередливе, зманіжене, Вишвирне геть на сміття* (Граб., I, 1959, 52); *Важка і незвична для нього праця думок.. висисала прудко його сили* (Фр., V, 1951, 357); б) тяжко експлуатувати. *Я ж працював на його* [посесора] *душу; він здер з мене моє грішне тіло, а пан виссав мою кров* (Н.-Лев., II, 1956, 213).

2. *кого, з кого, перен.* Виснажувати, позбавляти сил. *З різноманітного руху міста виринула в його душі туга за домом... туга, що воліклася, що висисала його* (Коб., II, 1956, 91); *Купелі* [лікувальні] *так мене виссали, що я ледво ногами волочу* (Стеф., III, 1954, 235); — *Царська служба страшніша смерті. Пропаще життя! Все виссуть з бідного чоловіка, а потім на старості літ і скибки хліба не дадуть* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 38).

ВИСИСА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **висиса́ти.**

ВИ́СИТИСЯ, иться, *недок.* Виділятися висотою, міститися, знаходитися високо; височіти. *Дерево шумить, камінь лежить, гори висяться, ріки течуть* (Вовчок, I, 1955, 287); *Правої башти вже не було. На її місці висилися три величезні — що й звідси, через провалля, можна було вчитати — кольористі реклами* (Смолич, II, 1958, 112).

ВИСИХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висиха́ти** 1, 2. *Зернові культури в період достигання майже не беруть води з грунту, а, навпаки, захищають його від надмірного висихання* (Бур'яни.., 1957, 156); *Є кілька проектів щодо захисту Каспійського моря від висихання* (Наука.., 5, 1960, 7).

ВИСИХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́СОХТИ, ВИ́СОХНУТИ** *і рідко* **ВИ́СХНУТИ,** хну, хнеш; *мин. ч.* ви́сох, ла, ло; *док.* 1. Втрачаючи рідину, воду, вологу, робитися сухим. *Другу ніч уже не спить Оленчук, другу ніч не висихає на ньому важкий, просякнутий сиваською ропою одяг* (Гончар. II, 1959, 428); *Настала посуха, земля висохла так, що під ногами дзвеніла* (Коцюб., II, 1955, 247); *Біла фарба ще не встигла гаразд висохнути і вилискувала глянцем* (Донч., V, 1957, 538): *Тужно крізь шиби мутні визирають вони* [діти] *на подвір'я, Німо питають: коли висхне болото грузьке?* (Фр., XIII, 1954, 206); // Випаровуватися, зникати, випаровуючись. *Тумани відпливають на сон до дібров, Висихає роса на торішньому листі* (Руд., Поезії, 1949, 72): *На луках ще не висхла дощова вода* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 68); // Зникати, не поповнюючись більше. *Ой на горі вітер повіває, А в криниці вода висихає* (Чуб., V, 1874, 135); *То не пекучі сльози, що висихають од погляду милих очей, од щирого кохання!* (Н.-Лев., I, 1956, 145).

2. Ставати сухим, втрачаючи життєздатність (про рослини). *Висихають стебла квітів, пріє пожовкла трава* (Кучер, Чорноморці, 1956, 255); *Колись добрий садок висох, де-не-де стирчать цівки всохлих груш або яблунь* (Мирний, IV, 1955, 136); *Ранньою весною, говорив дідусь, тут росла трава, але на середину літа вона вже встигала висохнути* (Збан., Мор. чайка, 1959, 124).

3. *перен.* Виснажуватися, худнути внаслідок глибоких переживань, тяжкої праці і т. ін. *Полетіла б я до тебе, та крилець не маю, Щоб побачив, як без тебе з горя висихаю* (Пісні та романси.., II, 1956, 5); *Пішов чоловік з косою і торбиною за плечима, а діти його висихають з голоду, мов сіно* (Стельмах, Хліб.., 1959, 524); *Од праці висох, вичах, аж очі йому в лоб позападали* (Стор., I, 1957, 31).

ВИ́СІВ, у, *ч., с. г.* 1. Дія за знач. **висіва́ти і ви́сіяти** (у 1 знач.). *Минув тиждень з дня висіву насіння в парник* (Десняк, I, 1955, 307); *Приморожене вологе насіння.. при висіві його в поле дає зріджені сходи, кволі і хворобливі рослини* (Наука.., 9, 1956, 20).

2. Те, що висівають. *Деякий вплив на якість зерна мають і строки сівби та норми висіву* (Хлібороб Укр., 7, 1966, 7).

ВИСІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висіва́ти.** *Висівання чистого насіння не тільки б сприяло підвищенню врожайності, а раз і назавжди звільнило б наші поля від.. бур'янів* (Бур'яни.., 1957, 9).

ВИСІВА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВИСІ́ЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ВИ́СІЯТИ,** ію, ієш, *док., перех.* 1. Сіяти що-небудь повністю або у певній кількості. *Ще в березні він висівав насіння в горщечки і щодня піклувався про майбутні сходи* (Донч., I, 1956, 374); — *Відібрані сорти* [бавовни] *ми висіваємо в цім році в масових масштабах уперше* (Ле, Міжгір'я, 1953, 531); *Свіжозібране насіння турнепсу висіяли на полі після жита* (Колг. Укр., 6, 1956, 19); * Образно. *І висів ягоди червень на доли* (Перв., II, 1958, 135); // Сіючи, витратити все.— *Посівматеріал вийшов,— видихнув він* [Прокіп] *за один раз і важко сів на стілець. Оксен, що саме розмовляв із рахівником, затих, очі його зробилися суворими.— Як нема? Тобі ж давано! — Що ж, що давано! Висіяли* (Тют., Вир. 1964, 97).

2. Сіючи що-небудь через сито, решето і т. ін., відокремлювати менші часточки від більших або від сміття; просівати. *З цього дня Матвій сіяв великим решетом на мотузках пісок. Висівав його так, що він був чистенький, як пшеничне борошно* (Ірчан, II, 1958, 272).

ВИСІВА́ТИСЯ, а́ється *і* **ВИСІ́ЮВАТИСЯ,** юється, *недок.*, **ВИ́СІЯТИСЯ,** іється, *док.* 1. Випадати, висипатися при просіванні через сито, решето. * У порівн. — *Чогось на старість у мене голова стала дірява. Що впаде в голову, то зараз випаде, як з решета висіється* (Н.-Лев., IV, 1956, 11).

2. *перен.* З'являтися, виступати на чому-небудь, густо вкриваючи поверхню. *Чорнявий хлопець, в якого ще тільки висівались вуса, дивився привітно і без приниження* (Панч, Синів.., 1959, 50).

3. *тільки недок.* Пас. до **висіва́ти і висі́ювати.** *В 1952 р. сої висівалося всього в світі 16,3 млн. гектарів* (Зерн. боб. культ., 1956, 7).

ВИ́СІВКИ, вок, *мн.* Відходи борошномельного виробництва, що складаються з розтертих оболонок і деяких інших частинок зерен, відокремлених від борошна при просіванні. *Надворі — ходить* [Мотря] *коло корови: напуває її ситним пійлом з висівками* (Мирний, II, 1954, 110); — *Сів я за стіл, перехрестився, наколов спичкою галушку, а вона наполовину з висівок, видно, як і остюки стримлять* (Тют., Вир, 1964, 30); // Залишки після просіювання чого-небудь. *Для виготовлення кольорового асфальту застосовуються різні матеріали — мармурова кришка, вапняк, сірі і червоні гранітні висівки* (Наука.., 4, 1963, 17).

ВИСІВКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **ви́сівки.**

ВИСІВКОПОДІ́БНИЙ, а, е. Схожий на висівки, подібний до висівок. *Висівкоподібний лишай.*

ВИСІВНИ́Й, а́, е́. Признач. для висівання. *Висівний апарат сівалки.*

ВИ́СІВОЧКИ, чок, *мн.* Пестл. до **ви́сівки.** *Любовно, ніжно мати зливала всі недоїдки корові, споліскувала горшки, висівочками приправляла, щоб сита корова була* (Горд., II, 1959, 28).

ВИ́СІВЧА́НИЙ, а, е. Прикм. до **ви́сівки.**

ВИСІДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висіда́ти.**

ВИСІДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́СІСТИ**, сяду, сядеш, *док.* Сходити на землю, залишаючи віз, вагон, судно і т. ін. *З трамвая він висідав з усміхом на обличчі* (Загреб., Спека, 1961, 73); *Краще всього висідати* [для полювання] *на якійсь невеличкій залізничній станції, серед дрімучого, безкрайого лісу* (Вишня. II, 1956, 188); *Висідаючи на берег, Сагайдачний залишив про всяк випадок тридцять байдаків охороняти порожні чайки* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 110); *Але лише висіла* [дочка] *з того воза, та й не знати, де подівся той віз* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 111).

ВИСІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висіка́ти** 1, 2. *Розрізняють кілька основних методів механічної обробки деревини: пиляння.., шліфування, висікання штампами і різання* (Стол.-буд. справа, 1957, 101).

ВИСІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́СІКТИ**, ічу, ічеш; *мин. ч.* **ви́сік**, ла, ло; *док.*, *перех.* 1. Видовбувати заглибини у чому-небудь, вирубувати зображення на чомусь твердому (перев. на камені). *Сокирою він висікав, де міг, більші щерби в скалі* (Фр., VIII, 1952, 226); *Вмів би я — висік би на граніті Руки твої і обличчя твоє* (Шпорта, Вибр., 1958, 229); // Вирубувати, витісувати що-небудь з твердого матеріалу (перев. з каменю). *Так в скелі мармуру, що зводиться угору, живе огонь невтіленого твору, та треба народитися митцем, щоб висікти з скали його різцем* (Голов., Поезії, 1955, 45); // Довбаючи, рубаючи, видобувати. *Чув* [Антін] *тільки потребу творити, жадібно пити з джерела, що сам, як Мойсей, висік із скелі* (Коцюб., II, 1955, 295).

2. Вирубувати, знищувати що-небудь гострим знаряддям, холодною зброєю. *А я, як схочу, терен висічу, Червоную калиноньку усю виломлю* (Чуб., V, 1874, 322).

3. *тільки док.*, *заст.* Покарати, побивши різками, канчуками і т. ін. *Якось дівчинка не допильнувала, та погасла свічечка,— веліла* [пані] *дівчинку ту висікти* (Вовчок, I, 1955, 131).

ВИСІКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВИ́СІКТИСЯ**, ічеться, *док.* 1. *розм.* Розщеплюючись на кінцях, відламуватися дрібними частинками, випадати (про волосся, волос). *Грива коневі геть висіклася* (Сл. Гр.); *Висіклися вуса Мартина Івановича. Не стало тієї пишноти і краси, як колись* (Коп., Тв., 1955, 289); // Розлазитися по нитці на згинах, краях одежі (про тканини).

2. *Тільки недок.* Пас. до **висіка́ти** 1.

ВИ́СІКТИ *див.* **висіка́ти.**

ВИ́СІКТИСЯ *див.* **висіка́тися.**

ВИ́СІСТИ *див.* **висіда́ти.**

ВИ́СІ́ТИ, ви́шу́, ви́си́ш, *недок.* 1. Не маючи опори знизу, триматися на чому-небудь або бути прикріпленим до чогось, зачепленим за щось. *Над столом висить газова лампа* (Вовчок, I, 1955, 373); *А груші висіли, як горнята, та жовті, як віск!* (Н.-Лев., II, 1956, 378); *Дві здорові сльозини ще не встигли впасти на землю й висіли на широкому веселому виду* (Коцюб., I, 1955, 460); *Через одне плече в нього висіла сумка* (Трубл., Мандр., 1938, 104); *В кімнаті, куди він зайшов, пахло молоком, на вікнах висіли марлеві занавіски* (Тют., Вир, 1964, 37); // Спадаючи вниз, звисати (про волосся). *Чорні довгі вуса висіли, як дві гадюки* (Н.-Лев., II, 1956, 252); // Безвладно звисати. *Зняли слабого на руки і понесли.. Ноги висіли в нього безвладно, як перебиті* (Коцюб., II, 1955, 130); *Ліва рука, закутана в бинти, висіла на перев'язі* (Руд., Остання шабля, 1959, 202); // Обвисаючи, незграбно облягати кого-небудь (про одяг). *Заяложене дране убрання мішком висіло кругом колись високого стрункого стану* [Марини] (Мирний, III, 1954, 227); // *розм.* Схопившись руками за що-небудь, триматися, держатися на чомусь. *Войовничі, бойові, радісні добровольці купами висять на сходах, юрмляться по тамбурах, хрипнуть від пісень угорі, на дахах вагонів* (Гончар, II, 1959, 303).

◇ **Ви́сі́ти на волоси́ні** *див.* **волоси́на; Ви́сі́ти на ни́точці** *див.* **ни́точка; Ви́сі́ти на телефо́ні** — дуже довго дзвонити або розмовляти по телефону.

2. Не маючи опори знизу, бути причепленим, прикріпленим до вертикальної поверхні чого-небудь. *Окрім картин, на стіні висить зброя, пістолі, ножі і т. ін.* (Л. Укр., II, 1951, 5); *На стінах висіли перші воєнні плакати* (Кучер, Чорноморці, 1956, 65).

3. *над ким—чим.* Видаватися, виступати якоюсь частиною наперед; нависати. *Над самою водою висіла тут величезна скала* (Фр., III, 1950, 10); // *перен.* Загрожувати, здаватися неминучим. *Проте небезпека бути викритим через отой вірш «дамокловим мечем» висіла над ним* (Головко, II, 1957, 376); *За них* [комуністів] *голосували .. люди, над якими висіла недоля* (Чендей, Вітер.., 1958, 112).

◇ **Ви́сі́ти на но́сі** — бути дуже близьким щодо часу здійснення. *Хто гірший боягуз, той балакав про екзамен, що висів на носі* (Свидн., Люборацькі, 1955, 150).

4. Триматися в повітрі майже без руху. *Борошняний пил висів у повітрі, а стіни* [млина], *банти і постав були обсипані ним, як снігом* (Коцюб., I, 1955, 353); *В долині блимали вогники, рвалися постріли і кричали люди. Над ними висів молочний туман, змішаний з димом* (Панч, В дорозі, 1959, 94).

5. Бути або здаватися нерухомими при повільному польоті (про птахів, літальні апарати і т. ін.) або русі по небу (про небесні світила і т. ін.). *Сіра маленька пташка, як грудка землі, низько висіла над полем* (Коцюб., II, 1955, 231); *В небі висів чистий, повновидий місяць* (Кучер, Чорноморці, 1956, 111); *Гроза була вже зовсім близько. Уже над садом висіла свинцева хмара* (Головко, I, 1957, 428); // Безперервно, протягом довгого часу літати, кружляти над чим-небудь. *В ясному повітрі над Будапештом з ранку до ночі висіла наша авіація* (Гончар, I, 1954, 217).

◇ **Ви́сі́ти у пові́трі (між не́бом і земле́ю)** — бути у невизначеному, непевному становищі. *Але ж він* [«Рай і поступ»], *певне, вийде в світ, бо хоч Ваш видавець і висить у повітрі, та не буде ж він вічно висіти* (Л. Укр., V, 1956, 138); *Минув ще один місяць, а я все ще вишу між небом і землею. І туди мене тягне, і тут порвати не сила* (Вільде, Винен.., 1959, 9).

ВИ́СІЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́сікти.** *Дерева, будинки, тини — такі тверді, мов висічені з мармуру* (Коцюб., I, 1955, 404); *Все збирався* [Саїд] *якось зайти, оглянути багатовікові написи, висічені на внутрішніх колонах мечеті* (Ле, Міжгір'я, 1953, 73); *Висічений, поганьблений, лежить* [Оленчук], *прищухнувши на власному огороді, мов злодій або дезертир* (Гончар, Таврія.., 1957, 564).

ВИ́СІЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́сікти** 1.

ВИ́СІЧКА, и, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **ви́січення.**

ВИСІ́ЮВАТИ *див.* **висіва́ти.**

ВИСІ́ЮВАТИСЯ *див.* **висіва́тися.**

ВИ́СІЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́сіяти.** *Земля не завжди і насіння висіяне повертала, вовки ночами завивали, голод і злидні не виводились* (Кучер, Дорога.., 1958, 28).

ВИ́СІЯТИ *див.* **висіва́ти.**

ВИ́СІЯТИСЯ *див.* **висіва́тися.**

ВИСК, у, *ч.* Тонкий, пронизливий крик; звук, який видає людина або тварина. *Крик, виск, пищання нещасного хлопця, ніщо не зрушувало ката* (Фр.. IV, 1950, 230); *В цю мить щось кудлате з виском радості кинулося до Коржа* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 254); // Високий, пронизливий звук, утворюваний при терті металевих чи дерев'яних предметів або при польоті кулі, снаряда і т. ін. *Танки йшли на захід з важким гуркотом та виском* (Довж., I, 1958, 346); *Була це насторожена тиша — тиша, яка щосекунди могла вибухнути виском куль* (Смолич, V, 1959, 783).

ВИ́СКАЗАТИ *див.* **виска́зувати.**

ВИ́СКАЗАТИСЯ *див.* **виска́зуватися.**

ВИСКА́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СКАЗАТИ**, ажу, ажеш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **висло́влювати.** *Донька.. лісового радника висказувала думку, щоби жінкам було вільно ходити в університети* (Коб., I, 1956, 69); *Отець Альойзій говорив іще довгенько, заки висказав свої погляди на виборчу справу* (Март., Тв., 1954, 167).

ВИСКА́ЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́СКАЗАТИСЯ**, ажуся, ажешся, *док.*, *рідко.* Те саме, що **висло́влюватися.**— *Дайте Охрімові висказатися. Він розкаже, як у Власівку на храм їздив* (Тют., Вир, 1964, 119).

ВИСКА́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виска́кувати** 1, 2.

ВИСКА́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СКОЧИТИ**, чу, чиш, *док.* 1. Стрибати звідки-небудь кудись. *З кабіни вискакує сяючий Федір* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 371); *І леопард із льоху вискочив на сцену* (Шевч., II, 1953, 276); *Сахно причалила й вискочила на берег* (Смолич, I, 1958, 79); // *розм.* Швидко вибігати, виїжджати звідки-небудь, швидко вибігаючи, виїжджаючи, з'являтися десь. *На вулицю вискакували люди з відрами і бігли гасити пожежу* (Бурл., О. Вересай, 1959, 39); *Гукнув* [чоловік] *на товариство, а ті так і вискочили з лісу, оборонили старця* (Кв.-Осн., II, 1956, 230); *Машина в'їхала в ліс, попетляла ще трохи по тісній просіці і вискочила на галявину* (Хижняк, Тамара, 1959, 292); // *тільки док., перен.* Вийти з скрутного, складного становища. *І не міг він умом знести, яким дивом-дивним він живий та цілий вискочив* [з баталії]... (Вовчок, I, 1955, 333).

◇ **Ви́скочити як Пили́п з конопе́ль** — раптово і недоречно сказати що-небудь, виступити з чимсь. [Горлов:] *Ну, редактор, вискочив з статтею як той Пилип з конопель* (Корн., II, 1955, 12); **Як (ле́две) не ви́скочить се́рце** — дуже часто, сильно б'ється серце від переляку, напруження і т. ін. [Друга:] *Та се ж Мар'яна! От навісна! Отак налякала; серце як не вискочить — б'ється...* (Вас., III, 1960, 9); *Як тяжко бігти проти вітру!.. Серце ледве не вискочить* (Руд., Остання шабля, 1959, 237).

2. Стрибком, стрибками підніматися куди-небудь. *Замриборщ вискакує на сідло, садовить позад себе Левка, а батько насилу влазять у коляску* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 131); *Він* [Мемет] *оббіг свої покої й вискочив на дах кав'ярні* (Коцюб., I, 1955, 398); // *розм.* Швидко вибігати, виїжджати на що-небудь, кудись. *Шофер натискує на педалі, і машина, мов вітер, вискакує на гору...* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 298).

3. *розм.* Швидко або раптово вилітати, випадати звідки-небудь.— *У старовинному кресалі кременем били по залізу — вискакувала іскра* (Шовк., Інженери, 1956, 145); *Вода напре, дивись, то вискочить гвіздок, То паля тріснула, то заставку розбило* (Греб., I, 1957, 70); *Муляр узяв пляшку і вдарив її в денце; пробка вискочила і навколо запахло сивухою* (Вас., I, 1959, 92).

4. *перен., розм.* Раптово з'являтися, утворюватися на чому-небудь. *Вони* [веснянки], *капосні, навіть на повіках вискакували навесні* (Стельмах, Хліб.., 1959, 89); *Кайдашиха почутила, що в неї на тім'ї вискочила гуля* (Н.-Лев., II, 1956, 318); — *Розумієш, ні за що — нічого й не буває. Даремно і чиряк не вискочить* (Збан., Єдина, 1959, 71).

5. *тільки док., у кого, перен., розм.* Швидко досягти якого-небудь звання, швидко зайняти якусь посаду. [Кость:] *Слухай. Коли Франц дасть тобі яку записочку до Марини Іванівни, то принеси мені, я тобі два злоти дам і постараюсь, щоб ти мерщій в ліврейні вискочив* (К.-Карий, I, 1960, 449); [Смотрицька:] *Анкетні дані* [Римаря:] *молодий, талановитий, відповідальний! З міністром ручкається, може й сам у міністри вискочити* (Стельмах, Зол. метелиця, 1955, 32).

◇ **Ви́скочити за́між** — швидко, несподівано або дуже молодою одружитися.— *І чого я дурна вискочила рано заміж?* — *зітхнула Ганна* (Автом., Щастя.., 1959, 18).

ВИ́СКАЛ, у, *ч.*, *рідко.* Загальний вигляд рота, пащі з розсунутими губами і з відкритими зубами. *Мова його, що лилася звично і владно, підсилювалась всім його виглядом, кожним порухом розчепірених рук, жовтим вискалом зубів* (Гончар, Таврія.., 1957, 81).

ВИ́СКАЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́скалити.** *Пам'ятає* [Юлдаш] *гостроребрі трупи отруєних звірів — скляні очі, вискалені зуби, висолоплені язики...* (Донч., I, 1956, 145).

2. *прикм.* З відкритими зубами. *Зараз у нього був інший вигляд — карабін у руках, обличчя червоне, п'яне, вискалене* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 47).

ВИ́СКАЛИТИ *див.* **виска́лювати.**

ВИ́СКАЛИТИСЯ *див.* **виска́люватися.**

ВИСКА́ЛЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **ВИСКАЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́СКАЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Розсуваючи губи, відкривати, показувати (зуби). *Вони* [гості] *навперебій почали лякати дитину, роблячи страшні очі, викривляючи обличчя, вискалюючи зуби* (Донч., III, 1956, 19); *Настовбурчив* [Лев] *свою гриву, вискалив зуби* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 43); *Над ним* [бояриним] *стояв кровавий* [закривавлений] *медвідь, вискаливши свої страшенні зуби і ревучи на весь ліс з болю* (Фр., VI, 1951, 16).

◇ **Виска́лювати (вискаля́ти, ви́скалити) зу́би**, *зневажл.*— посміхатися, осміхатися; сміятися. *Полюбила москаля, та ще зуби вискаля!* (Шевч., II, 1953, 99); — *А парубкам з дівчатами сідати?* — *питав один парубок, вискаливши зуби* (Кв.-Осн., II, 1956, 116).

ВИСКА́ЛЮВАТИСЯ, юся, юєшся *і рідко* **ВИСКАЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́СКАЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* 1. Розсуваючи губи, відкривати, показувати зуби.— *Не питають?* — *вискаливсь Тронько.*— *Добре. А хто тобі, діду, сталь дає, яку ти катаєш? З неба вона не падає* (Кучер, Трудна любов, 1960, 395); // Посміхатися, осміхатися.— *Ну!* — *вискалився Сашко усіма зубами в шанобливій посмішці* (Смолич, V, 1959, 40).

2. *розм.* Бути видним, показуватися, виглядати звідки-небудь. *А над селом вискалюється з зелені червоний двір* (Фр., VIII, 1952, 9); *Коли б хоч трохи вискалилось* [сонце] (Номис, 1864, № 601).

ВИСКАЛЯ́ТИ *див.* **виска́лювати.**

ВИСКАЛЯ́ТИСЯ *див.* **виска́люватися.**

ВИ́СКІК, скоку, *ч.* 1. Жвавий, енергійний стрибок. ◇ **З ви́скоком** — охоче, з великим задоволенням. — *Клим чоловік неабиякий.— За його кожна дівка піде з вибриком та вискоком,— розпадався Занyда* (Н.-Лев., III, 1956, 324); *Хіба ж то важка робота — виявити, хто в селі добре співає.. Молодших не треба було умовляти, їм тільки скажи, що збирається гурт, щоб поспівати,— з вискоком побіжать* (Речм., Весн. грози, 1961, 151).

2. *перен.* Вчинок, що суперечить загальноприйнятим правилам поведінки. *Вистачило одного хуліганського вискоку Мартинчука, як і авторитет церкви і релігійні традиції народу стали раптом умовними речами!* (Вільде, Сестри.., 1958, 36).

ВИ́СКІПАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* 1. Виколупати що-небудь звідкись.

2. *перен.* Старанно шукаючи, знайти кого-, що-небудь. [Марта:] *Ну й моторний же хлопець!* [Устя *(до Секлити):*] *Де ви такого вискіпали?* (Стар., Вибр., 1959, 629);— *Майстре Людвігу,.. Де се ви таку дурницю вискіпали? — сі слова крикнув кардинал* (Л. Укр., IV, 1954, 202).

ВИ́СКІПАТИСЯ, ається, *док.*, *розм.* Відшукатися де-небудь, узятися звідкись. [Кирило:] *Я луп очима: стоїть мацапура пóпліч мене і шкіриться!.. Відкіля це ти, думаю, вискіпалася?* (Кроп., II, 1958, 12).

ВИ́СКНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **вища́ти.** *Маринка голосно вискнула і майнула до лежанки* (Кучер, Голод, 1961, 395); *Рекс* [собака] *оглянувсь, кивнув головою, тихо вискнув* (Збан., Мор. чайка, 1959, 167); *Тільки машина вискнула гальмом, уже Корній Федорович розчинив дверцята її* (Вол., Озеро.., 1959, 134).

ВИ́СКОБЛИТИ *див.* **виско́блювати.**

ВИСКО́БЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виско́блювати.**

ВИСКО́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́СКОБЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Скребти, очищаючи що-небудь або видаляючи щось.

ВИСКО́БЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **виско́блювати.**

ВИ́СКОВЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́сковзати.** *Швидко вибралась* [дівчинка] *за село, задріботіла битою дорогою, висковзаною багатьма полозками* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 259).

ВИ́СКОВЗАТИ *див.* **виско́взувати**^{1}.

ВИСКОВЗА́ТИ *див.* **виско́взувати**^{2}.

ВИ́СКОВЗАТИСЯ *див.* **виско́взуватися**^{1}.

ВИ́СКОВЗНУТИ *див.* **виско́взувати**^{2}.

ВИ́СКОВЗНУТИСЯ *див.* **виско́взуватися**^{2}.

ВИСКО́ВЗУВАТИ^1, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СКОВЗАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Часто ковзаючи,税 ручи чим-небудь, сковзаючись, робити слизьким (дорогу, лід і т. ін.).

ВИСКО́ВЗУВАТИ^2, ую, уєш *і* **ВИСКОВЗА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́СКОВЗНУТИ**, ну, неш, *док.*, *розм.* Те саме, що **вислиза́ти.** *Леся випростується, від необережного руху висковзує з пальців олівець і падає на землю* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 186); *Володимир намагався не втрачати рівноваги, але розчавлений підошвами чобіт свіжий сніг, ніби крохмаль, скреготів і висковзав з-під ніг* (Логв., Літа.., 1960, 164); *Упевнившись, що нікого нема, Василько швиденько висковзнув із своєї схованки* (Турч., Зорі.., 1950, 214); *Чіпка од нестяму розвів руки. Галя висковзнула — і скрилася* (Мирний, II, 1954, 227); *Раптово нахилилась* [Марія], *поцілувала його в шорстку щоку, висковзнула з рук Бурі* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 377).

ВИСКО́ВЗУВАТИСЯ^1, ується, *недок.*, **ВИ́СКОВЗАТИСЯ**, ається, *док.* Ставати слизьким від частого сковзання, тертя об щось. *Полозки довгі, підбиті товстим залізом, яке висковзалось і блищало, мов срібло* (Коп., Сон. ранок, 1951, 119).

ВИСКО́ВЗУВАТИСЯ^2, ується, *недок.*, **ВИ́СКОВЗНУТИСЯ**, неться, *док.*, *розм.* Те саме, що **вислиза́ти.** *Все висковзувався* [Петрусь] *нам із рук, як в'юн* (Фр., IV, 1950, 49); * Образно.— *Ось тепер тільки висковзнулася правда з твоїх уст* (Фр., III, 1950, 21).

ВИСКО́ВИЙ, ко́ва́, ко́ве́. Прикм. до **висо́к**; // Належний до виска. *Вискова артерія; Вискова кістка.*

ВИ́СКОКНУТИ, ну, неш, *док.*, *рідко.* Однокр. до **виска́кувати** 1, 2.

ВИ́СКОКОМ, *присл.* Підскакуючи, підстрибуючи; вистрибом. [Ганна:] *Чи ти, старий, помічаєш, що це з нашою Ольгою: в поле то вискоком іде, а як вернеться з поля, то сумує знову?* (Кроп., V, 1959, 120).

ВИСКОТІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вискоті́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Від того реготу й вискотіння, від тупоту ніг, від близькості розпалених тіл — кров вогнем розливалася, бажання рвалися на волю* (Хотк., II, 1966, 100).

ВИСКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *недок.* Підсил. до **вища́ти.** *Любив.. пан мандатор баб різками бити. Захльобувався від радості, коли баба попадалася верesклива і, в'ючися вужем, вискотіла на ціле село* (Хотк., II, 1966, 116).

ВИ́СКОЧЕНЬ, чня, *ч.*, *зневажл.* Те саме, що **ви́скочка.** *Сулятицький.. тільки кивнув головою на його* [Дідушка] *глибокий уклін. Ненавидів вискочня і не приховував цього* (Гжицький, Опришки, 1962, 81); *Йому* [Мамієві] *дуже кортіло збити пиху цьому зазнайкуватому вискочню* (Добр., Тече річка.., 1961, 115).

ВИ́СКОЧИТИ *див.* **виска́кувати.**

ВИ́СКОЧКА, и, *ч. і ж.*, *зневажл.* 1. Людина, яка будь-що намагається показати себе. звернути на себе увагу. *Ася була тієї гадки, що так Павлику і треба. Хай не перебиває вчительку, вискочка!* (Горд., Буян, 1938, 16).

2. Людина, яка посіла певне суспільне становище або посаду швидко й незаслужено, не маючи відповідних здібностей, якостей і т. ін. *Невже ми попустимо завести його* [мужиччя] *у ту безодню, в яку ведуть, очевидячки, всякі вискочки-верховоди?* (Мирний, III, 1954, 258); [Горлов:] *Та й нічого псувати молодь. Огнєв і так вискочка. А тут вже зовсім зіпсується* (Корн., II, 1955, 64); // *заст.* Про людину, яка увійшла у вищу суспільну верству з нижчої. *Проте гордий магнат не бажав кланятися худородному вискочці, а.. попросив аудієнції у царя* (Бурл., Напередодні, 1956, 164).

ВИ́СКРЕБКИ *див.* **ви́шкребки.**

ВИ́СКРЕБТИ *див.* **ви́шкребти.**

ВИСКРИ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *розм.* Раз у раз видавати рипучі звуки, раз у раз скрипіти. *Злегка шамотіли шовкові хвости панянських спідниць та вискрипували лакові чобітки паничів* (Мирний, III, 1954, 261); *Скриплять, вискрипують, вилискують столи, Вином закаляні і пальцями залапані* (Бажан, I, 1946, 187).

ВИСКРІБА́ННЯ *див.* **вишкріба́ння.**

ВИСКРІБА́ТИ *див.* **вишкріба́ти.**

ВИСКРІБА́ТИСЯ *див.* **вишкріба́тися.**

ВИ́СКРІБКИ *див.* **ви́шкребки.**

ВИ́СКУБАНИЙ *і* **ВИ́СКУБЛЕНИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́скубати** і **ви́скубти.** *Навколо озера — зелена трава, старанно вискубана* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 34); *Тримаючи в руках шмат вискубленого русявого волосся, пастир духовний докірливо хитав головою* (Ковінька, Як мене купали.., 1958, 15).

ВИ́СКУБАТИ *див.* **виску́бувати.**

ВИ́СКУБЛЕНИЙ *див.* **ви́скубаний.**

ВИ́СКУБТИ *див.* **виску́бувати.**

ВИСКУ́БУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виску́бувати.**

ВИСКУ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СКУБАТИ**, аю, аєш *і* **ВИ́СКУБТИ**, бу, беш; *мин. ч.* ви́скуб, ла, ло; *док.*, *перех.* Смикаючи, скубучи, виривати що-небудь (пір'я, волосся, траву і т. ін.). *Знов усі сидять мовчуком. Тільки й чути шелест, як вискубують пір'їночки з пташок* (Крим., Вибр., 1965, 409); *А біля нього* [бійця] *стояв вірний кінь і спокійно вискубував придорожню траву* (Шиян, Гроза.., 1956, 277); [Кукса:] *Кого ж тепер лають, кого бить? Дайте мені його, я йому все волосся вискубу!* (Кроп., I, 1958, 218).

ВИСКУ́БУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **виску́бувати.** *Адолят-хон сиділа й чистила бавовну свіжого врожаю.. Чорні бавовняні зернятка вискубувалися з сніжно-білих та чистих клубочків пуху* (Ле, Міжгір'я, 1953, 94).

ВИСЛАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виславля́ти.**

ВИСЛАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, *перех.* Дуже хвалити, вихваляти кого-, що-небудь. *Вона починала чванитись та вже дуже виславляти Варшаву* (Н.-Лев., I, 1956, 170); *Люди виславляли Остапа, що врятував молотарку* (Горд., II, 1959, 353).

ВИ́СЛАНЕЦЬ, нця, *ч.* 1. Той, хто зазнав вислання. *Політичний висланець.*

2. *Рідко.* Те саме, що **послане́ць.** *Двадцятьма дорогами з Борислава спішили висланці робітницькі по селах і містечках, розносячи вість про нову війну* (Фр., V, 1951, 414); *Надвечір невідомою якоюсь стежкою перебрався на Берестово висланець від Дауда, який заявив, що виміняє за золото всі овечі шкіри* (Оп., Іду.., 1958, 328).

ВИ́СЛАНИЙ^1, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́слати**^{1}. *Д. Коваленко, наскільки знаю, дістав вислану Вами драму* (Коцюб., III, 1956, 260); *В голові колони біля командира дивізіону на сірих конях бійці з дивізіонної розвідки, які заздалегідь були вислані вперед* (Головко, I, 1957, 285); // *у знач. ім.* **ви́сланий**, ного, *ч.* Те саме, що **ви́сланець** 1.

ВИ́СЛАНИЙ^2, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́слати**^{2}. *Каменем вислані улиці, зранку политі, щоб не куріли, вилискувались на сонці* (Мирний, III, 1954, 257); *Земля їх* [лісів] *вислана зів'ялим листям* (Март., Тв., 1954, 52).

ВИ́СЛАННЯ́, ви́слання́ *с.* Дія за знач. **ви́слати**^{1}.

ВИ́СЛАТИ^1 *див.* **висила́ти.**

ВИ́СЛАТИ^2 *див.* **вистила́ти.**

ВИСЛИЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́СЛИЗНУТИ**, ну, неш, *док.* 1. Поковзом, сковзаючи, випадати, вириватися з чого-небудь, з-під чогось. *Ось і крута кремениста дорога, камінці вислизають з-під ніг, щезають у прірві* (Мур., Бук. повість, 1959, 184); *Федір незчувся, коли в його клунок вислизнув з рук і посунувся по спині додолу* (Мирний, IV, 1955, 224); *З Тимкової долоні вислизнула коса* (Тют., Вир, 1964, 473); // *перен.* Не триматися (в пам'яті, і т. ін.); зникати. *Слово, оте потрібне, оте єдине певне слово, яким треба б їй рушити вперед свій виступ, вислизнуло з пам'яті* (Вільде, Сестри.., 1958, 556).

2. Швидко і непомітно виходити, вибігати звідки-небудь. *Він швидко одягається, кладе в кишеню посвідчення, вислизає з майстерні* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 80); *Казанцев тихенько підвів Олесину голову, взяв шапку й тихо, по-котячи, вислизнув з хати* (Н.-Лев., III, 1956, 156); *З затишного дупла вислизнув на полювання тхір* (Донч., II, 1956, 7); // Швидко і спритно вириватися, звільнятися від кого-, чого-небудь або з чогось. *Партизанські групи, безперечно, досвідчені, вони вислизнуть навіть від полку солдатів, сховавшись у хащах, у болотах* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 364); — *Мамо, я, мабуть, піду до дівчат,— вислизнула Маруся з материних обіймів* (Добр., Очак. розмир, 1965, 186); // *перен.* Спритно виходити зі скрутного становища. *Слухав-слухав Змій Гаврило Та й говорить: — Добре діло! Молодець ти хоч куди, Завжди вислизнеш з біди!* (Перв., II, 1958, 521).

◇ **Вислиза́ти (ви́слизнути) в'юно́м (вуже́м)** — дуже спритно вириватися, звільнятися. *Обминаючи загони й пости Жолкевського, вужем вислизаючи від його погоні, Лясота прямував на Січ* (Ле, Наливайко, 1957, 196); *Де й та сила взялася в невеличкій легкій дівчинці. Вперлася йому* [Мусієві] *в груди обома руками, напружилась гнучкою лозинкою і вислизнула в'юном* (Речм., Весн. грози, 1961, 137).

ВИ́СЛИЗНУТИ *див.* **вислиза́ти.**

ВИ́СЛИЗНУТИСЯ, неться, *док.*, *рідко.* Те саме, що **ви́слизнути** 1. *Думка обірвалась на тихому жалібному тоні, сопілка вислизнулася з рук, і Семен заплющив очі* (Коцюб., I, 1955, 98).

ВИ́СЛИЙ, а, е, *діал.* Навислий, звислий. *З-під сивих, вислих, як острішки, брів грають завзяті й уперті очі* (Стельмах, Хліб.., 1959, 227).

ВИ́СЛІВ, лову, *ч.* Сполучення слів, що виражає закінчену думку або становить певну єдність; фраза, мовний зворот. *Тут один* [брат], *там другий із них старався якимсь зручним висловом піддержати розмову* (Фр., VI, 1951, 205); *Від таких висловів* [Філянського], *як «оклик дум», «сонний шум» і т. ін., просто в голові паморочиться* (Коцюб., III, 1956, 25); [Ярчук:] *Минулого разу на влучні вислови Сергія Михайловича присутні кілька разів сміялися* (Мик., I, 1957, 386); // Твердження, передане небагатьма виразними словами. *За висловом Олексія Максимовича Горького, Шевченко, разом з Пушкіним і Міцкевичем, з найбільшою красою, силою і повнотою втілює дух народу* (Літ. газ., 23. V 1961, 1).

ВИ́СЛІДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́слідити.** *Солдати, наче висліджені звірі, крадучись, зникають з подвір'я* (Воронько, Казка.., 1957, 25).

ВИСЛІ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вислі́джувати.**

ВИСЛІ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СЛІДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.* 1. Шукаючи, нападати на слід, виявляти, знаходити кого-, що-небудь. *І почали знов гасати за Кармелем шукачі, почали знов слідці Кармеля вислідиувати* (Вовчок, I, 1955, 366); — *Хлопці, отам, де стріляють, шпигун вештається. Ходімте вислідимо!* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 75); *Дядьки посилали Дениса з рушницею, щоб вислідив та підстрелив* [сича], *але він не пішов, боячись, щоб Гнат не відібрав дробовика* (Тют., Вир, 1964, 259).

2. *заст.* Досліджувати. *Один мій чернігівський знайомий, інженер, має замір вислідити вплив українського стилю в давній архітектурі* (Коцюб., III, 1956, 227).

ВИСЛІ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.* Пас. до **вислі́джувати.**

ВИ́СЛІДИТИ *див.* **вислі́джувати.**

ВИ́СЛІПАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* 1. Побачити, помітити, пильно придивляючись (про людей з слабким зором).

2. Працюючи в пітьмі, виконати якусь роботу.

ВИ́СЛОВИТИ *див.* **висло́влювати.**

ВИ́СЛОВИТИСЯ *див.* **висло́влюватися.**

ВИ́СЛОВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́словити.** — *Я думаю,— мовив Каркайло,— що треба з усіх тих рад, які тут досі були висловлені, взяти потрошку з кожної* (Фр., IV, 1950, 105); *Висловлена Бовдюгом премудрість припала до серця всім запорожцям* (Довж., I, 1958, 255).

ВИ́СЛОВЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **ви́словити.** 2. Те, що висловлене (про думку, погляд, міркування і т. ін.). *Геніальні висловлення Маркса і Енгельса про повстання Ленін розвиває і узагальнює в струнку систему* (Біогр. Леніна, 1955, 178).

ВИСЛО́ВЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **висло́влювати.** *Висловлювана думка.*

ВИСЛО́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* 1. Дія. за знач. **висло́влювати.** *Кожна людина має свій, притаманний їй, своєрідний спосіб висловлювання* (Смолич, VI, 1959, 317).

2. Те, що висловлене (про думку, погляд, міркування і т. ін.). *Ми знаємо, як високо цінували народну творчість класики марксизму. Їх висловлювання повинні бути наріжним каменем для всіх, хто вивчає поезію народу* (Рильський, III, 1956, 140).

ВИСЛО́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́СЛОВИТИ**, влю, виш; *мн.* ви́словлять; *док., перех.* Передавати словами (думки, почуття і т. ін.). *Він став щось висловлювати по-якутськи швидко та палко, але що, я не міг розібрати* (Граб., III, 1960, 93); *Говорили* [бійці] *про свої пригоди, висловлювали свої думки й поради* (Сміл., Зустрічі, 1936, 201); *Пронька.. з захопленням висловив бажання приєднатися до мандрівника* (Донч., VI, 1957, 14); *Був не в силі я висловить муки, що туманила думи мої. Ми мовчали, і сльози розлуки напливали на вії твої* (Сос., II, 1958, 119); // *перен.* Виражати тим чи іншим способом. *Часом можна висловить пейзажем Те, для чого слів нема людських* (Рильський, III, 1961, 315).

ВИСЛО́ВЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ВИ́СЛОВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* ви́словляться; *док.* 1. Викладати, передавати словами свої думки, погляди, своє ставлення до кого-, чого-небудь. *За його повільними рухами, і навіть насмішкуватою манерою висловлюватися.. вчувалась якась ледве вловима стриманість* (Донч., IV, 1957, 182); [Чирняк:] *Але по чім же так міркуєте? Чи говорив* [Шпіцкопф] *що?* [Цимбальський:] *Розуміється! Зовсім недвозначно висловився* (Фр., IX, 1952, 377); *Хай би спробував хто висловитись про його товаришів без належної пошани! Це були святі традиції його роти, його честь, його слава, і старшина зберігав їх недоторканно чистими в своєму серці* (Гончар, III, 1959, 190); *Буває такий стан у людей, коли конче хочеться висловитись* (Дмит., Розлука, 1957, 122); // *за кого — що, проти кого—чого.* Викладати свої міркування, підтримуючи, позитивно оцінюючи або відхиляючи, негативно оцінюючи кого-, що-небудь. *Усі трудовики-селяни в усіх трьох Думах висловились за націоналізацію всієї землі..* (Ленін, 15, 1949, 273); *Цього інженера знали й ще дехто з присутніх. Кілька голосів висловилися й за нього, а більше — проти* (Ле, Міжгір'я, 1953, 48); *Дюрок глянув на Бертьє, підбадьорюючи його висловитись проти імператорового плану* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 129).

2. *тільки недок.* Пас. до **висло́влювати.** *Висловлювалися всякі догади, пригадувались найменші деталі* (Головко, II, 1957, 90).

ВИСЛОВУ́ХИЙ, а, е. З відвислими вухами (про тварин). *А незвичне вухо почує і лемент поросяти, якого придавила незграбна, висловуха мати, і далекі іржання коней* (Руд., Вітер.., 1958, 405).

ВИСЛОГУ́БИЙ, а, е. З відвислою губою. *Він* [Марко] *зараз би пострибав зі стайні, але збоку знову до нього, непокоячись, тягнеться вислогубий високий кінь* (Стельмах, Правда.., 1961, 213).

ВИСЛОЗА́ДИЙ, а, е. У якого задня частина спини опущена вниз (про тварин). *Вислозадий бик.*

ВИ́СЛУГА, и, *ж.* Перебування на службі протягом певного періоду. *Заробляв машиніст Рубчак добре, дещо перепадало йому за економію вугілля, за вислугу років* (Жур., Вечір.., 1958, 208).

ВИ́СЛУЖЕНИЙ, а, е, *зах.* Відставний. *Тут жив дідусь Тадеуша, старий, вислужений директор польської гімназії* (Мак., Вибр., 1956, 380); *Найбільше товаришувала* [Зоня] *з учницею Галею, дочкою місцевого поштаря, вислуженого майора* (Ков., Світ.., 1960, 64).

ВИ́СЛУЖИТИ *див.* **вислу́жувати.**

ВИ́СЛУЖИТИСЯ *див.* **вислу́жуватися.**

ВИСЛУ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вислу́жувати.**

ВИСЛУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СЛУЖИТИ**, жу, жиш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Служити, працювати певний час. *Взятий до війська від ріллі, вислужив* [Спориш] *.. дванадцять літ* (Фр., II, 1950, 273); *А проте найнявся* [Мирон] *й вислужив рік* (Григ., Вибр., 1959, 232); // *док.* Закінчити служити. *Писав Діброва попові, що цісарську службу він вислужив і знайшов собі дівчину-швачку у місті* (Козл., Пов. і опов., 1949, 266).

2. *перех.* Служачи, працюючи, одержувати що-небудь.— *Як будеш добре служити, моя дитино, заслужиш собі ласку, вислужиш заплату,— каже мати* (Вовчок, I, 1955, 292).

ВИСЛУ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́СЛУЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.* 1. *заст.* Ретельно служачи, домагатися вищої посади, звання. *Якима надихувала надія чинів, надія вислужитись, вийти в люди* (Н.-Лев., I, 1956, 182); — *А ти тим часом вислужишся, офіцера заслужиш...* (Мирний, IV, 1955, 53).

2. *перед ким.* Домагатися, шукати прихильності у кого-небудь, прислужуючись, утискуючи когось, наговорюючи на когось і т. ін. *Тепер на твоєму місці ота собака — Демид Плахотка. Вислужується перед хазяїном, про все йому розказує* (Шиян, Баланда, 1957, 104); *Вимотували* [управителі] *всі жили в рабів-робітників, щоб вислужитися перед панами, власниками цього заводу* (Донч., II, 1956, 61).

ВИ́СЛУХАТИ *див.* **вислу́хувати.**

ВИСЛУХА́ТИ *див.* **вислу́хувати.**

ВИСЛУХА́ТИСЯ *див.* **вислу́хуватися.**

ВИСЛУХО́ВУВАТИ *див.* **вислу́хувати.**

ВИСЛУХО́ВУВАТИСЯ *див.* **вислу́хуватися.**

ВИСЛУ́ХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вислу́хувати** 1, 2. *В ранню пору вийшов* [генерал] *на веранду подихати свіжим повітрям перед початком щоденного вислухування інформацій і рапортів військових начальників його з'єднання* (Ле, Клен. лист, 1960, 15); *Мені веліли роздягнутись до пояса. І почалося вислухування.. Зіна переставляла на моїй спині, грудях та ребрах жовту дерев'яну трубочку* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 354).

ВИСЛУ́ХУВАТИ, ую, уєш *і* **ВИСЛУХО́ВУВАТИ**, ую, уєш *і рідко* **ВИСЛУХА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́СЛУХАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Слухати все повністю, до кінця. *Вислухуючи мої дитячі скарги, вона завжди близько приймала їх до свого серця* (Мирний, IV, 1955, 338); *Учитель уважно вислухує Романа, потім довго мовчить* (Стельмах, Хліб.., 1959, 361); *Тамара вислуховувала діда і похапцем перекладала* (Хижняк, Тамара, 1959, 97); *Стареє й малеє до гурту ставало Сліпого співця вислухати* (Л. Укр., I, 1951, 345); *Чуплак мовчки вислухав нападки дочки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 17).

2. Слухаючи, визначати стан внутрішніх органів (серця, легенів, бронхів). *Увійшов лікар. Помив руки, почав вислухувати Тамарочку* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 23); *Вчора був у мене лікар, вислухав мене ще раз, сказав, що бачить велику зміну до кращого* (Л. Укр., V, 1956, 389); *Він пильно оглянув усіх чотирьох. Вислухав їхні серця* (Трубл., I, 1955, 213); // Визначати на слух справність деталей діючого механізму.

Бригадир Співак уважно вислухав мотор [трактора], *підкрутив сальник* (Головко, І, 1957, 414).

3. *тільки док., заст.* Слухаючи лекції, пройти курс якої-небудь науки. *Настуся записалася в якусь школу, щоб.. вислухать курс французької літератури* (Н.-Лев., IV, 1956, 229).

ВИСЛУ́ХУВАТИСЯ, ується *і* **ВИСЛУХО́ВУВАТИСЯ**, ується *і рідко* **ВИСЛУХА́ТИСЯ**, а́ється, *недок.* Пас. до **вислу́хувати, вислухо́вувати** і **вислуха́ти.** *Доповіді асистентів трансплантаційного відділу захоплено вислуховувалися та гаряче дебатувалися по всіх інших відділах* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 235).

ВИ́СМАЖИТИ *див.* **висма́жувати.**

ВИ́СМАЖИТИСЯ *див.* **висма́жуватися.**

ВИСМА́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висма́жувати.**

ВИСМА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СМАЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех.* Смажачи, витоплювати (жир).

ВИСМА́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́СМАЖИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Витоплюватися, виділятися при смаженні (про жир).

2. *тільки недок.* Пас. до **висма́жувати.**

ВИ́СМАЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́смалити.** *Максим глибоко вбирав у груди гострий дух висмаленого сонцем і степовими вітрами чебрецю* (Рибак, Час.., 1960, 48).

ВИ́СМАЛИТИ *див.* **висма́лювати.**

ВИСМА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́СМАЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* 1. Дуже припікаючи, висушувати, випалювати (про сонце, вогонь). *Сонце висмалює нектар, бджола люто бринить, в'ється, на ніжках пилку обмаль...* (Горд., І, 1959, 385).

2. *розм.* Випалюючи, витрачати (цигарку, тютюн і т. ін.).— *Знаєте що? — звернувся до мене Пищимуха: — Після вашого ситого обіду та ще висмаливши цигарку,— у роті аж горить!* (Мирний, IV, 1955, 368); *Прийшов додому. Ліг, не повечерявши. Повен кисет махорки висмалив до ранку* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 167).

ВИ́СМИКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́смикати.** *Горпина бігла прямо до поліції..; хлопці реготалися з її вивернутої свитки, з її висмиканих кіс* (Мирний, І, 1954, 265).

ВИСМИКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висмика́ти.**

ВИ́СМИКАТИ *див.* **висмика́ти.**

ВИСМИКА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВИСМИ́КУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СМИКАТИ**, аю, аєш *і* **ВИ́СМИКНУТИ**, ну, неш, *док., перех.* Смикаючи, витягати, вихоплювати, виривати що-небудь звідкись, з чогось. *Коли ж дивиться* [баба]: *се не огудина, не бадилля, се вона самий гад із землі висмикає, а вужаки та гадюки так по ногах да по руках у неї й в'ються* (Барв., Опов.., 1902, 195); *Дід налягає на ціпок, висмикує з багнюки важкі юхтові чоботи* (Мик., II, 1957, 316); *Він* [Бабенко] *прожогом кинувся до скирти.., висмикав мокру солому, нагріб сухої* (Руд., Остання шабля, 1959, 200); *Висмикнув старший брат з гриви* [коня] *одинадцять волосінь та й пустив за вітром* (Стор., І, 1957, 68); *Жінка хотіла висмикнути руку, але Дмитро затримав її* (Стельмах, II, 1962, 400); // Витягати що-небудь з-під чогось, вільно опускаючи. *Вдавала* [Онися], *ніби спить: розкидала руки, зсунула трохи з голови хустку, висмикала собі пасма коси й хропла на ввесь сад* (Н.-Лев., III, 1956, 202); // *перен.* Брати з тексту цитати, уривки, які, наведені окремо, спотворюють думку, погляди автора. *Українські націоналісти всіляко препарували його* [Т. Г. Шевченка] *твори, штучно висмикуючи звідти окремі місця* (Рильський, III, 1956, 240).

ВИ́СМИКНУТИ *див.* **висмика́ти.**

ВИ́СМИКНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́смикнути.**

ВИ́СМИКНУТИСЯ *див.* **висми́куватися.**

ВИСМИ́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висми́кувати.** *Проріджувати посіви рекомендується після дощу або поливу висмикуванням, вищипуванням* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 214).

ВИСМИ́КУВАТИ *див.* **висмика́ти.**

ВИСМИ́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́СМИКНУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Випадати, вийматися звідки-небудь внаслідок різкого руху. *Легко висмикуються з грунту* [боби арахісу] *при нахилі куща* (Ол. та ефір. культ., 1956, 209); // Вибиватися з-під чогось, вільно опускаючись. *Не чув* [Замфір] *жінчиного голосіння, не бачив її кіс, що, висмикнувшись з-під хустки від прудкого бігу, гнались за нею, як здорові чорні гадюки* (Коцюб., І, 1955, 215); *Галстук висмикнувся з-під жилетки і безпорадно метлявся* (Сміл., Сад, 1952, 195).

2. *розм.* Швидко залишати що-небудь, вибігати, вириватися звідкись, з чогось.— *Стараймося лише тепер висмикнутися з міста так, аби нас не побачили* (Фр., VIII, 1952, 364); — *Так вони* [бджоли] *як рвонули мене з усіх боків, то я як висмикнувсь із колодки, та як ударив, так у сажі з кабаном опинився...* (Вишня, І, 1956, 82).

3. *тільки недок.* Пас. до **висми́кувати.**

ВИСМІВА́ТИ *див.* **висмі́ювати.**

ВИСМІВА́ТИСЯ *див.* **висмі́юватися.**

ВИСМІ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висмі́ювати.** *Ованес Туманян вирішив боротися проти царського свавілля.. висміюванням цих же самих царів, сатирою, бичуванням!* (Тич., III, 1957, 87); *Метод висміювання, прийоми гострої сатиричної характеристики В. І. Ленін вважав одним з кращих засобів ідеологічної боротьби* (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 84).

ВИСМІ́ЮВАТИ, юю, юєш *і рідко* **ВИСМІВА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́СМІЯТИ**, ію, ієш, *док., перех.* Брати на сміх, виставляти кого-, що-небудь у смішному вигляді, глузувати, кепкувати з когось, з чогось. *Цю особливу прихильність до Соломії помічав не тільки Остап, а всі, і лиш висміювали бідного коротконогого лицаря* (Коцюб., І, 1955, 347); *Чим далі, тим сміливішими, саркастичнішими ставали його* [Тараса] *рядки, в яких він висміював порядки, придворних блюдолизів, пузату, вигодовану старшину* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 318); *Вони* [козаки] *зразу ж почали вигукувати, хто що прирозумів, намагаючись якнайдошкульніше висміяти противника* (Панч, III, 1956, 490).

ВИСМІ́ЮВАТИСЯ, юються, юєшся *і рідко* **ВИСМІВА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́СМІЯТИСЯ**, іюся,ієшся, *док.* 1. *тільки док.* Насміятися досхочу, закінчити сміятися. *Потреба висміятися засіла в горлянці, він* [Анатоль] *безсилий опанувати її* (Кач., II, 1958, 325); *Старий презирливо переждав, поки висміється парубок* (Стельмах, Хліб.., 1959, 347).

2. *з кого, діал.* Насміхатися. *В молодих сільських хлопців не тішилась Рахіра симпатією. Вони погорджували нею явно і висміювалися з неї голосно* (Коб., II, 1956, 75); *Боярська служба.. похіпніша з одних гордо висміватися, а перед другими низенько хилитися* (Фр., VI, 1951, 11).

3. *тільки недок.* Пас. до **висмі́ювати.**

ВИ́СМІЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́сміяти.** *Це була якась мить, але й її було досить, щоб вибити хлопця з тієї середньої лінії, яка проходить між страхом бути висміяним і гордим почуттям людської гідності* (Кол., Терен.., 1959, 99).

ВИ́СМІЯТИ *див.* **висмі́ювати.**

ВИ́СМІЯТИСЯ *див.* **висмі́юватися.**

ВИ́СМОКТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́смоктати.** *Далі пролетарій-підліток кидає жменю висмок-*

таного винограду на лисину дідичеві в долішньому ряді (Л. Укр., II, 1951, 524); *В світлицю злякано просунула скособочені плечі висмоктана жіночими хворобами Надежда* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 93); * У порівн. [М и к и т а:] *Лице* [у Семена] *мов висмоктане, а очі як баньки!..* (Кроп., I, 1958, 74).

ВИ́СМОКТАТИ *див.* **висмо́ктувати.**

ВИСМО́КТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висмо́ктувати.** *Комарі, блохи, блощиці розташовуються на шкірі лише на короткий час для живлення — для укусу і висмоктування крові* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 105).

ВИСМО́КТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СМОКТАТИ,** кчу, кчеш, *док., перех.* 1. Смокчучи, ссучи, витягати з кого-, чого-небудь рідину, рідку масу, витягати з чогось вологу; висисати. *Ще була у королівни діонея — квітка, що ловила і висмоктувала метеликів і мух, що сідали на її листячко* (Григ., Вибр., 1959, 449); *Прокіп Кіндратович.. спокійно сьорбав коньяк, ретельно висмоктував сік із тоненької скибочки лимона* (Руд., Вітер.., 1958, 90); *Після моркви я ще висмоктував мед з тютюнових квітів* (Довж., II, 1959, 13); *Вони поїли все дощенту, висмоктали кісточки, висьорбали юшку* (Коцюб., II, 1955, 23); *Грунт попід цитрусами затвердів та спресувався, висмоктали деревця з-під себе всю вологу* (Гончар, II, 1954, 198); // *розм.* Повільно випивати. *Довго держав він чарку коло рота, висмоктував останню крапельку* (Н.-Лев., I, 1956, 119); *Посидівши хвилин з п'ятнадцять за порожнім столиком і висмоктавши грамів з двісті коньяку, відчув якесь полегшення* (Коз., Сальвія, 1959, 179).

◇ **Висмо́ктувати (ви́смоктати) з па́льця** — говорити що-небудь, запевняти в чомусь, не спираючись на факти; **Висмо́ктувати (ви́смоктати) кров (си́ли, со́ки):** а) дуже знесилювати, змучувати кого-небудь. *Висмоктала її соки тяжка робота, підрізала крила зневіра...* (Руд., Остання шабля, 1959, 205); б) тяжко експлуатувати. *Проклятий рудий пес Никифор, тіун боярський, висмоктує кров* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 28).

2. *перен.* Забирати, віднімати все або більшу частину, позбавляти кого-, що-небудь чогось. *До вечора вони мусять викопати довгий рів.. Рівчак цей нікому не потрібний, а просто треба висмоктувати останні сили у в'язнів* (Хижняк, Тамара, 1959, 243); *Між кріпаками теж ішли свої суди та пересуди. І вільні, бач, і кріпаки. Два роки ще покрепи. Нащо ці два роки? Щоб останнє висмоктати з нас, щоб наглумитися над нами наостанок?* (Мирний, IV, 1955, 204); *Будеш отак лити сльози та бідкатися день у день — і незчуєшся, як горе висмокче з серця останні краплини сили* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 7); — *Висмокчуть вони* [суди] *з нас останній гріш і старцями по світу пустять,— зітхає Морозенко* (Стельмах, Хліб.., 1959, 251).

ВИСМО́КТУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **висмо́ктувати.**

ВИ́СМОЛИТИ *див.* **висмо́лювати.**

ВИ́СМОЛИТИСЯ *див.* **висмо́люватися.**

ВИСМО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́СМОЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* Вкривати смолою всю поверхню чого-небудь, заливаючи невеличкі отвори, щілини.

ВИСМО́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́СМОЛИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Убиратися в смолу; просякати смолою.

2. *тільки недок.* Пас. до **висмо́лювати.**

ВИ́СНАГА, и, *ж., поет.* Те саме, що **ви́снаженість.** *Голуб ішов, поборюючи виснагу і втому, як іде людина, що мусить іти вперед* (Дмит., Наречена, 1959, 115); *І вони* [журавлі], *од виснаги худющі, Через гори, вибалки і пущі Прилетять у гнізда в зелен май* (Мал., II, 1956, 380).

ВИ́СНАЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́снажити.** *Нараз бідним жінкам, виснаженим боротьбою з злигоднями долі, усміхнулося щастя* (Фр., VI, 1951, 237); *Жінки поспішали після дощу закрити вологу розпушенням. Для виснаженої і спраглої землі стала дорогою кожна краплина* (Вол., Сади.., 1950, 135).

2. *прикм.* Ослаблений, змучений утомою, працею і т. ін. *І людей сонце кримське не цурається.. Обгортає золотими своїми віями їхні білі, малокровні, виснажені тіла* (Вишня, I, 1956, 203); *Поруч нього стояла виснажена, змарніла Поля* (Шиян, Гроза.., 1956, 253).

ВИ́СНАЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **ви́снажений** 2.— *Виснаженість організму* [у в'язня], *колего,— зауважив другий* [лікар] (Донч., I, 1956, 368); *Виснаженість овець за зовнішнім виглядом важче визначити, ніж у інших видів худоби* (Рад. Укр., 26. V 1957, 1).

ВИ́СНАЖЕННЯ, я, *с.* Стан за знач. **ви́снажити** і **ви́снажитися.** *Тільки розпочавши свій артистичний шлях, він вже відчував страшенну втому, ні — більше ніж втому — виснаження* (Дмит., Розлука, 1957, 231); *Гинули бранці дорогою. Чимало вмерло від сонячного удару.. й виснаження* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 184); — *Виснаження грунту я компенсую звичайними заходами угноєння, тільки більш удосконаленим способом* (Смолич, I, 1958, 69).

ВИ́СНАЖИТИ *див.* **висна́жувати.**

ВИ́СНАЖИТИСЯ *див.* **висна́жуватися.**

ВИСНА́ЖЛИВИЙ, а, е. Який позбавляє сил, виснажує. *Виснажлива хвороба зробила його якимось крихким, тендітним — в обличчі ні кровинки, руки, мов тріски* (Гончар, II, 1959, 132); *Та не скоро ще ця виснажлива праця принесла радість своїм трудівникам* (Довж., I, 1958, 424); *Була довга й виснажлива війна 1914—1917 років* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 3); *Виснажлива спрага примусила його встати. Витираючи рукавом сльози, він пішов шукати води* (Галан, Гори.., 1956, 85).

ВИСНА́ЖЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **висна́жливий;** // Властивість піддаватися виснаженню. *У хворих* [на травматичну епілепсію] *були виявлені підвищена виснажливість і легка гальмівність вищої нервової діяльності* (Фізіол., II, 6, 1956, 26).

ВИСНА́ЖЛИВО. Присл. до **висна́жливий.**

ВИСНА́ЖНИЙ, висна́жна, висна́жне. Те саме, що **висна́жливий.** *Коли солдат повернеться додому Й стару шинель повісить на гвіздку, Він разом з нею скине з себе втому, Солдатську втому, виснажну й важку* (Перв., I, 1958, 460).

ВИСНА́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висна́жувати.** * Образно. *Поставивши перед собою завдання знищити Україну як державу,.. гітлеризм кинувся виконувати це завдання з небаченою ненажерливою лютю. Почалося нещадне нечуване грабування України, страшне виснажування її* (Довж., III, 1960, 54).

ВИСНА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СНАЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* 1. Дуже ослабляти, знесилювати кого-, що-небудь (про втому, голод, хворобу і т. ін.). *Дедалі все частіше ти заводила розмову про те, що я занадто багато пишу, що се збавляє мені здоров'я, виснажує мозок* (Л. Укр., III, 1952, 691); *Відсутність корму і безводдя вкрай виснажують тварин, і вони пристають одна за другою* (Вол., Самоцвіти, 1952, 157); *Безсонні ночі, одна й друга, сердечні тривоги, а потім оця гонитва шалена гірськими плаями виснажили її* [Марусю] *до кінця* (Хотк., II, 1966, 142); *Турботна зима виснажила, взяла чимало сили в лікаря* (Ле, Міжгір'я, 1953, 291).

2. Засівами, посадками без угноєння, добрив позбавляти грунт родючості.— *Моя ж система зрошування і хімізації не тільки не виснажує землі, а навпаки — з*

року в рік угноєння треба менше (Смолич, I, 1958, 70); *Виснажили землю, занехаяли поле. Волошки ростуть* (Мушк., Серце.., 1962, 261).

ВИСНА́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́СНАЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.* 1. Дуже ослаблятися, втрачати сили, знесилюватися (від втоми, голоду, хвороби і т. ін.). *Важкі битюги й красиві чистокровні рисаки спадали в тілі за кілька важких переходів, виснажувались на очах і падали в горах на кожнім кілометрі* (Гончар, III, 1959, 88); [Бережна:] *Спочатку він не дозволив* [оперувати], *а тепер уже й лікарі не беруться. Виснажився Олексій, ослабів...* (Голов., Драми, 1958, 133); *Перед цим за ніч я пройшов чимало кілометрів.., вимок, змерз і виснажився* (Ю. Янов., I, 1958, 303).

2. Втрачати родючість (про грунт). *На дідовому полі хліб родить без ви́гнойки: земля ще не виснажилась* (Н.-Лев., IV, 1956, 194).

3. Ставати вичерпаним, втрачаючи які-небудь свої запаси. *Ліхтарик більше не світив. Батарея виснажилась* (Трубл., Шхуна.., 1940, 306).

ВИ́СНОВОК, вку, *ч.* Остаточна думка про що-небудь, логічний підсумок, зроблений на основі спостережень, міркувань або розгляду певних фактів.— *Коли місто бомбардують, це значить, що й мене бомбардують.. Гомеричний сміх був відповіддю на ці жалібні висновки* (Фр., VI, 1951, 155); *Грошові перекази, надписані Пашиною рукою, припинилися, із чого Оксана Сергіївна зробила висновок, що лист її дійшов* (Ю. Янов., II, 1954, 68); *Огей нараз збирає докупи викинуті щедрими вустами знайомого слова і приходить до висновку: «Бреше»* (Досв., Вибр., 1959, 204); *Мимоволі я знову повертаюсь до батькового листа і ще раз доходжу висновку, що нічого вже мені відповісти йому* (Кол., На фронті.., 1959, 18).

ВИСНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СНУВАТИ**, ую, уєш, *док.* 1. Робити висновок, висновки. *З уривчастих згадок, схоплених протягом розмови, товариші висновували.., що, крім Калиновичів, був іще інший претендент до спадку* (Фр., VI, 1951, 203); *Він* [цісар] *трон обняв за юних літ І з того виснував фальшиво, Що нібито цілком можливо Великим царством правувать І водночас розкошувать* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 400); // *перех.* Виводити з чого-небудь певне твердження. *Арістотель.. зі звісних йому грецьких літературних творів висновував правила, які буцімто керували поетами при компонуванню тих творів* (Фр., XVI, 1955, 256); *Маєш ти виснувать думку: нічого з того, що ми бачим, Не пропадає: одне з одного поновляє природа* (Зеров, Вибр., 1966, 131).

2. *рідко.* Створювати в уяві. *Зажив Грицько тихим пахарським життям, хоч не таким, яке йому за парубоцтва думка висновувала* (Мирний, II, 1954, 80).

ВИ́СНУВАТИ *див.* **висно́вувати.**

ВИ́СНУТИ ^{1}, ну, неш; *мин. ч.* ви́снув, ви́сла, ви́сло; *недок.* 1. Перебувати у висячому положенні, висіти на чому-небудь. *І довго виснув ти* [годинник] *у нас І вірно дзенькав жаден раз* (Щог., Поезії, 1958, 193); *Біла нитка павутини висне, Жовті осокори обвива* (Дор., Серед степу.., 1952, 86); // Звисати, нахилятися під власною вагою. *Виснуть тяжко за тини антонівки* (Гер., Поезії, 1950, 21); // Повисати, звисати без руху. *Маруся вже стомилася. І то до крайності.. Висла на руках у опришка, як травичка скошена* (Хотк., II, 1966, 142); *Не метнуть йому гранати П'ятижильною рукою. Бо вона смертельно висне, Не підкорена відроду* (Мал., I, 1956, 49).

2. Нависати, бути над ким-, чим-небудь. *Висла пітьма німа...* (Граб., I, 1959, 108); *Висло небо чуже наді мною* (Шпорта, Вибр., 1958, 121); // Триматися в повітрі. *В синьому небі легким мереживом висли пухнасті хмаринки* (Хижняк, Тамара, 1959, 292).

3. *перен., розм.* Перебувати на одному місці. *Вони* [люди] *погнали поперед себе купи дітвори, хлопців та молодиць, котрі висли коло воріт* (Н.-Лев., III, 1956, 10); *Олексій Федотович.. саме виснув біля телефонної бандури* [телефонного апарата] *і до прибулих усміхнувся крізь вузький проріз очей* (Речм., Весн. грози, 1961, 63).

4. *перен., розм.* Не відходити від кого-небудь, виявляючи якісь знаки уваги, прихильності і т. ін. *Любі дітки обступають його* [хлібороба], *з поцілунками виснуть* (Зеров, Вибр., 1966, 217); // Чіплятися до кого-небудь, набридати комусь.— *Не кисни, не висни,— діла не буде́. Все вперед та вище жінка наша йде* (Тич., I, 1957, 188).

◇ **Ви́снути на ши́ю** *кому* — те саме, що **Ві́шатися на ши́ю** (*див.* **ві́шатися**).— *Ой Лідко, не знайдеш ти путнього жениха, якщо сама виснутимеш кожному на шию!* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 216).

ВИ́СНУТИ ^{2}, ну, неш, *док.* Однокр. до **вища́ти.** *Собака тихо й коротко виснула, звернула вбік і подалась швидше* (Вас., I, 1959, 163); — *Брешете! Всі все брешете! — виснула Катря і закусила край хустки, щоб не закричати* (Кучер, Трудна любов, 1960, 362).

ВИСО́ВУВАТИ *див.* **висува́ти.**

ВИСО́ВУВАТИСЯ *див.* **висува́тися.**

ВИСО́К ^{1}, ска́, *ч.* 1. Те саме, що **скро́ня.** *Його лице горіло, очі горіли, у висках стукала кров* (Фр., IV, 1950, 339); *Северин вишкірив зуби, рукояткою пістолета вдарив Василя у висок* (Тют., Вир, 1964, 370).

2. *мн., розм.* Волосся, що росте на скронях. *Не одну білу волосину у висках запримітила Христя* (Мирний, III, 1954, 199).

ВИСО́К ^{2}, ска́, *ч., техн.* Прилад, який складається з шнурка та підвішеного до нього тягарця і використовується для вимірювання вертикальності положення.

ВИСО́КЕНЬКИЙ *див.* **високе́нький.**

ВИСО́КИЙ, а, е. 1. Який має велику відстань знизу вгору; протилежне низький. *Високі гнулись дерева...* (Шевч., II, 1953, 339); *Великеє місто, Будинки високі, Людей тих — без ліку!* (Л. Укр., I, 1951, 6); *На високих горах червоніють від сонця шпилі, червоніють крони ялинового лісу* (Шиян, Переможці, 1950, 11); // Який має висоту, більшу від звичайної, середньої. *Левко, таки сам, гарний та бравий: ..шапка висока з червоним верхом і з сірою околицею* (Кв.-Осн., II, 1956, 303); *Нагинаючися в низеньких дверях, один за одним.. почали входити високі, рослі молодці* (Хотк., II, 1966, 72); // Який має рівень, більший від звичайного. *От уже тижнів зо два, як пішла висока вода, прибуваючи з поліських верхів'їв Дніпра* (Коцюба, Нові береги, 1959, 127).

Висо́кі гру́ди — опуклі, неплоскі груди. *Лице* [парубка] *довгобразе — козаче; ні високого ні низького зросту,— тільки плечі широкі, та груди високі...* (Мирний, II, 1954, 32); **Висо́кий лоб; Висо́ке чоло́** — великий розміром, відкритий лоб. *На високий лоб падає підкучерявлений чуб* (Стельмах, II, 1962, 157); *Я в уяві його* [сина] *обнімаю, одганяючи кулі кругом, і шолома йому поправляю над спітнілим високим чолом* (Сос., II, 1958, 450); **Висо́кі чо́боти** — чоботи з довгими халявами. *Лиця пана Адама не бачу, лиш помічаю, що він у венгерці, у високих чоботях і в шапці* (Коцюб., II, 1955, 258).

◇ **Висо́кі поро́ги** *де, чиї (для кого)* — про родину, особу, малоприступну або неприступну за своїм суспільним становищем для стосунків з ким-небудь. *Шепотіла Онися матері..: за дяка не піду; в нас високі пороги для дяків* (Н.-Лев., III, 1956, 30); [Річард:]

А що найгірше—.. переступати ноги не хотіли через високі дожеві пороги (Л. Укр., III, 1952, 42).

2. Який знаходиться на далекій або значній віддалі від землі, від якої-небудь поверхні. *Місяцю мій ясний! з високого неба Сховайся за гору* (Шевч., I, 1963, 107); *Була тільки висока вранішня зоря серед ночі* (Гончар, Дорога.., 1953, 136); *Висока стеля; Високе склепіння;* // Який міститься на великій висоті. *В горах вже холодно, навіть сніг почав було перепадати на високих полонинах* (Л. Укр., V, 1956, 375).

Висо́кі бро́ви — брови, що ростуть вище, ніж звичайно. *Мій Кирило — золото не чумак! Такі брови високі, чорні* (Вовчок, I, 1955, 60).

3. Дуже великий, значно більший від звичайного кількістю, інтенсивністю і т. ін. *Висока температура в Якова, Він сидить з заплющеними повіками* (Шиян, Вибр., 1947, 178); *Усю гору перетинають ажурні металеві опори, по яких біжать проводи високої напруги* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 5); — *Ну, як воно вже не буде, а без грошей додому не повертайся, бо таки влізли в позички під високий процент* (Стельмах, I, 1962, 472); *Високий урожай; Високі надої молока; Коливання високої частоти; Високі темпи економічного розвитку.*

4. Дуже добрий, відмінний, розвинений. [Ольга *(Розкрила доповідь)*:] *Я показую, що на шахті «Глибокій» майже нема нещасних випадків. Чому? Там висока соціалістична культура праці їх знищила* (Корн., II, 1955, 162); *Прилади високої точності; Золото високої проби; Спортсмен високого класу;* // Надзвичайний, винятковий. *Він* [І. Я. Франко] *слухав голоси з низин і з-понад хмар, І хоч хитався він, та мав високий дар* (Рильський, I, 1956, 141).

Бу́ти висо́кої ду́мки *про кого — що* — оцінювати кого-, що-небудь дуже добре. *Надія зрозуміла, що й Микола високої думки про Лебедя* (Баш, Надія, 1960, 100); *Дядьки-капітани.. були високої думки про своє морехідницьке вміння* (Гончар, Тронка, 1963, 150).

5. Небуденний, значніший від звичайного, сповнений глибокого змісту. [Жінка:] *Я знаю, в вас думки либонь премудрі все про науки, про високі справи* (Л. Укр., II, 1951, 182); *Йому тепер хотілося написати про високі людські почуття простих людей* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 367); *Ішов* [Сеспель], *а серце гупало схвильовано, думки, високі, солодкі, змінювали одна одну* (Збан., Сеспель, 1961, 330); // Спрямований на здійснення благородної мети. *Не за кривду ми йдемо, за правду На високий, чесний ратний подвиг* (Рильський, I, 1956, 250); *Були тут* [на заводі] *і старі, і молоді, Та всіх єднав один порив високий* (Бичко, Сійся.., 1959, 385); // Піднесений, урочистий. *Над озером відграється пречудово хороша і висока сцена присяги на вірність своїй країні* (Фр., II, 1950, 76).

◇ **Висо́ка мате́рія** — небуденні або складні, важкі для розуміння поняття, питання.— *Ти говориш так,.. ніби і справді розумієшся на хімії. Проте май на увазі — тобі ще рано судити про такі високі матерії* (Собко, Справа.., 1959, 58).

6. Важливий за своїм значенням; видатний, почесний. [Рід Богуславчин і Тетеря:] *Ясне товариство, висока Радо! Нечисті бусурмани занапастили наш рід.. Просимо вашої оборони, просимо кривавої помсти* (Н.-Лев., II, 1956, 436); [Катрич:] *Ви ж знаєте, ніхто не може сказати, та й ви не скажете, щоб я коли-небудь тягся до високої посади, до високих чинів* (Мороз, П'єси, 1959, 305); *Коли прем'єр-міністр.. сказав, що уряд чекає від нього, Георге, «енергійних дій, які б дали добрі наслідки», Доброшану пообіцяв виправдати високе довір'я* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 289); *Високе звання Героя Соціалістичної Праці; Висока урядова нагорода;* // Який займає відповідальну державну посаду, має широкі повноваження. *Я пішов до заприязненого зі мною високого урядника в найближчій канцелярії* (Фр., III, 1950, 245); *Тут його тільки терплять, як високого посланця* (Ле, Україна, 1940, 23); *Високий гість.*

7. Урочисто-піднесений, вишуканий (про стиль, слова, мову). *Людині потрібна, кажучи високим стилем, і ідеальна, і реальна життєва пожива* (Рад. літ-во, 1, 1961, 34); — *До останньої краплі крові,— добирав Сагайда високі, не раз чуті слова.— А як же інакше? Ми гвардія Радянського Союзу! Нас ждуть поневолені народи Європи, нас послано визволити їх* (Гончар, III, 1959, 148).

8. Тонкий, пронизливий (про звук, голос і т. ін.). *Тяжко, невимовно тяжко плакала Мотря. Дух затнеться у грудях, замре. Це неначе що лусне і — роздається високий крик гіркого плачу* (Мирний, IV, 1955, 197); *Високий тенор почина пісню — веселу, бадьору, ясну* (Коцюб., II, 1955, 132); — *Товариші поранені, визволено Київ! — пролунав високий, чистий голос сестри ще з порога* (Довж., I, 1958, 322); *Висока тривожна автомобільна сирена пролунала десь за вікнами на подвір'ї* (Собко, Справа.., 1959, 78).

9. *заст.* Пов'язаний з владою монарха. *І од глибокої тюрми Та до високого престола,— Усі ми в золоті і голі* (Шевч., I, 1951, 327); *Ніхто їх не брав під свою оборону, Ніхто не спускався з високого трону, Щоб їм* [співцям] *уділяти хвали* (Л. Укр., I, 1951, 172); // Знатний, аристократичний. [Хуса:] *Сьогодні в мене будуть гості з Риму, високі родом гості!* (Л. Укр., III, 1952, 146).

ВИСО́КІСТЬ, кості, *ж.* 1. Простір на великій віддалі від землі. *Летить орел понад морем по високій високості* (Чуб., V, 1874, 479); *Небо синіло в високості чисте, безхмарне* (Коцюб., I, 1955, 133); *Розбуджена.. невтомним щебетанням жайворонка у високості, трубним криком журавлів, відчуває людина стремління пригорнути весь голубий світ* (Тют., Вир, 1964, 137).

2. Висока, гірська місцевість. *Подекуди на половині високості гір виступали тераси* (Н.-Лев., II, 1956, 382); *Не забуду ті долини, Сині високості, Як із кожної хатини Нас гукали в гості* (Нагн., Вибр., 1957, 58).

3. *перен.* Велич, величчя. *Не згинув ти* [український народ]; *Зберіг високість духу, Не витратив багатої снаги* (Граб., I, 1959, 123); *Вогнем схопився Київ у творчій високості!* (Тич., I, 1946, 71).

4. *заст., у сполуч. із займ.* ваша, його, її, їх. Титулування деяких осіб, належних до роду монарха.

ВИ́СОКО, *рідше поет.* **ВИСО́КО.** Присл. до **висо́кий.** *Сонце високо стояло на небі* (Н.-Лев., II, 1956, 212); [Ономай:] *Я соромливість високо поважаю* (Л. Укр., II, 1951, 284); *Ревуть бики, хтось верещить високо* (Бажан, I, 1946, 227).

◇ **Ви́соко нести́ (трима́ти) го́лову** — триматися, поводитися гордо, з почуттям власної гідності. *Біля воріт фабрики товчуться люди.. Вони лагідно зазирають у вічі всім, хто впевнено ходить, хто твердо ставить ногу і високо несе голову: то, мабуть, хазяї, службовці* (Ю. Янов., II, 1958, 35); *Тепер вона, йдучи вулицею, високо, як і раніше, тримала голову в білій беретці, охоче зустрічала погляди знайомих* (Гончар, IV, 1960, 70); **Ви́соко нести́ся** — зазнаватися, поводитися зарозуміло. [Ясь:] *Не можу ж я з хлопами запанібрата бути: Я шляхтич.* [Наталія:] *Ой, як високо ти з своїм шляхетством несешся!* (Гр., II, 1963, 534); [Марина:] *Високо несешся* [Прокіп], *диви* [дивися], *щоб не упав* (Корн., II, 1955, 112).

ВИСОКО... Перша частина складних слів: 1) що відповідає слову **висо́кий** у 1 знач., напр.: високоно́гий, високоро́слий, високосте́блий, високосто́вбурний; 2) що відповідає за знач. словам дуже, у вищій мірі: високоавторите́тний, високомеханізо́ваний, високопоети́чний, високопожи́вний, високорозви́нений, високосо́ртний, високоталанови́тий, високоурочи́стий, високохудо́жній, високочасто́тний; 3) у дореволюційному титулуванні чинів вищих рангів (у сполуч. із займ. ваше, його, її, їх): високоблагоро́діє, високопревосходи́тельство, високопреосвяще́нство і т. ін.

ВИСОКОБІЛКО́ВИЙ, а, е. Який містить у собі велику кількість білка. *Серед високобілкових культур важливе місце займає кінський біб* (Колг. Укр., 3, 1961, 22).

ВИСОКОВЕ́РХИЙ, а, е. Який має високий верх або високу вершину. *Цвітуть-процвітають маки городні і високоверхі коноплі зеленіють* (Вовчок, I, 1955, 11); *В високоверхому домі на учті весільній сиділи Всі Менелая славетного родичі, друзі й сусіди Й бенкетували* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 73).

ВИСОКОВО́ЛЬТНИЙ, а, е, *ел.* Стос. до струму високої напруги. *Капітан у минулому працював інженером-електриком на високовольтній мережі, яка живилася Дніпрогесом* (Гончар, I, 1954, 228); *Щогли високовольтні Пішли у донецьку даль* (Шпорта, Вибр., 1958, 198).

ВИСОКОВРОЖА́ЙНИЙ, а, е. Який відзначається великою врожайністю. *Агротехнік захоплено і любовно, мов про своїх обдарованих дітей, розповідає про окремі високоврожайні сорти* [цитрусових] (Вол., Сади.., 1950, 120).

ВИСОКОГІ́РНИЙ, а, е. 1. Який міститься, розташований, росте високо в горах. *Коло однієї, трохи більшої хатки, на сніговому майданчику, залитому сонцем, гралися в м'яч хлопчики й дівчатка в трусиках і блакитних майках. То був високогірний табір* (Ів., Вел. очі, 1956, 70); *Високогірне озеро; Високогірна область; Високогірна флора;* // Власт. високій гірській місцевості. *Високогірний клімат.*

2. Пов'язаний з перебуванням у високій гірській місцевості. *Високогірна експедиція;* // Признач. для перебування у високій гірській місцевості. *Високогірне взуття.*

ВИСОКОДУ́МНИЙ, а, е, *рідко.* Який виявляє високодумство, сповнений зарозумілості.

ВИСОКОДУ́МНО, *рідко.* Присл. до **високоду́мний.** *Син високодумно проголошував щось далі. Та батько зовсім перестав його слухати* (Шовк., Людина.., 1962, 309).

ВИСОКОДУ́МСТВО, а, *с.*, *рідко.* Зверхнє, зарозуміле ставлення до кого-, чого-небудь. *З усього того панського брикання, того високодумства, гордощів для вас користі, як з цапа — молока* (Н.-Лев., I, 1956, 312).

ВИСОКОІДЕ́ЙНИЙ, а, е. Який відзначається високою ідейністю, сповнений передовими ідеями. *Хіба ж може така аморальна, безідейна армія* [денікінська], *яка грабує народ, перемогти високоідейну, народну ленінську армію? Не може* (Бурл., М. Гонта, 1959, 183).

ВИСОКОКАЛОРІ́ЙНИЙ, а, е. Який відзначається великою калорійністю. *Він скидався на перевдягнутого колгоспника середнього віку, хоч висококалорійний харч і споживання деяких напоїв трохи псували йому.. талію* (Довж., Зач. Десна, 1957, 325); *Висококалорійне паливо.*

ВИСОКОКВАЛІФІКО́ВАНИЙ, а, е. Який має високу кваліфікацію.— *Для дослідів потрібен висококваліфікований іригатор, як скажімо, Синявін* (Ле, Міжгір'я, 1953, 4); *Роботу, яка передбачалася, можна було доручити тільки висококваліфікованим майстрам гірничорудної справи, людям, які б не боялися виробничого риску* (Ткач, Плем'я.., 1961, 88).

ВИСОКОМИСТЕ́ЦЬКИЙ, а, е. Зробл. мистецьки, з великою майстерністю. *Виносилися надвір картини, серед яких були дійсно високомистецькі зразки* (Вільде, Сестри.., 1958, 456); // Сповнений високого мистецтва, великої майстерності. *Ніхто з учасників цього вечора не мав такого успіху, як Марко Лукич* [Кропивницький]. *Ніхто з нас, акторської молоді, навіть не уявляв такого високомистецького виконання, а тим більше такого глибокого аналізу, такого психологічного і соціального розкриття літературного твору* (Збірник про Кроп., 1955, 336).

ВИСОКОМО́ВНИЙ, а, е. 1. Урочисто піднесений, вишуканий. *Слова високомовні «честь», «вітчизна» всевладно й просто входять у життя* (Забіла, Поезії, 1963, 35); // *ірон.* Витіюватий, пишномовний. *У хаті, завсігди холодній, Високомовний, та голодний На показ прейскурант висить, Щоб апетит лише дражнить* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 181).

2. Який добирає вишукані слова, розмовляє вишуканою мовою.— *Що ти сказав, Телемаху, шаленцю ти високомовний!* (Гомер, Одіссея, перекл. Бориса Тена, 1963, 45).

ВИСОКОМО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **високомо́вний.**

ВИСОКОМО́ВНО. Присл. до **високомо́вний** 1. — *Ви нагадуєте мені напіврозкритий бутон, з якого через короткий час розцвіте чудесна троянда,— високомовно сказав директор ательє* (Собко, Звич. життя, 1957, 48); *Він став коло людей, привітався, а тоді розстебнув сюртук, подивився на золотий годинник і заговорив високомовно* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 71).

ВИСОКОМОЛЕКУЛЯ́РНИЙ, а, е, *хім.* Який складається із молекул, що містять сотні і тисячі атомів, зв'язаних між собою валентними зв'язками. *Нині нема такої галузі промисловості, де б не використовувались ті чи інші високомолекулярні матеріали — пластичні маси, синтетичне волокно, каучук та багато інших* (Наука.., 10, 1960, 28); *Високомолекулярні сполуки; Високомолекулярні білки.*

ВИСОКООПЛА́ЧУВАНИЙ, а, е. Який оплачується або одержує заробітну плату за високим тарифом. *Радянський Союз стане країною найкоротшого в світі і водночас найпродуктивнішого і найбільш високооплачуваного робочого дня* (Програма КПРС, 1961, 83); *Високооплачувана праця; Високооплачуваний робітник.*

ВИСОКООРГАНІЗО́ВАНИЙ, а, е. 1. Який має найскладнішу і найдосконалішу будову (звичайно про живу матерію, організми). *Мислення — це властивість високоорганізованої матерії, а саме — властивість мозку* (Логіка, 1953, 6).

2. Який має дуже високу, досконалу організацію, структуру. *Комунізм — це високоорганізоване суспільство вільних і свідомих трудівників* (Ком. Укр., 9, 1961, 23).

ВИСОКООСВІ́ЧЕНИЙ, а, е. З широкою освітою, з великими знаннями. *Як показує багатюща і різноманітна спадщина Шевченка, він був високоосвіченою людиною і разом із своїми сучасниками — Бєлінським, Герценом, Тургенєвим, Некрасовим, Добролюбовим і Чернишевським — стояв на вершині тогочасної культури* (Наука... 3, 1961, 15); *Онопрій спочатку ніяковів перед Гриньовим, Відчувши, що високоосвічений Гриньов — ягідка не його* *поля, уникав навіть вступати з ним в розмову* (Іщук, Вербівчани, 1961, 68).

ВИСОКОПОВА́ЖАНИЙ, а, е. Те саме, що **високошано́вний.** *Високоповажаний Іване Семеновичу! Сердечне спасибі Вам за поздоровлення з святками* (Коцюб., III, 1956, 240).

ВИСОКОПОВА́ЖНИЙ, а, е. Те саме, що **високошано́вний.**— *Я хочу запевнити вас, що ми — ми, румунська інтелігенція,— дуже шануємо високоповажного доктора Гальванеску* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 84).

ВИСОКОПРИБУТКО́ВИЙ, а, е. Який дає великі прибутки. *Працьовиті руки колгоспників перетворили свою артіль в багатогалузеве, високоприбуткове господарство* (Рад. Укр., 12. VII, 1957, 1).

ВИСОКОПРОДУКТИ́ВНИЙ, а, е. 1. Який дає велику кількість продукції. *Створення, поряд з могутньою промисловістю, процвітаючого, всебічно розвинутого і високопродуктивного сільського господарства — обов'язкова умова побудови комунізму* (Програма КПРС, 1961, 66); *Високопродуктивні сорти пшениці; Високопродуктивні нафтові пласти.*

2. Який відзначається високою продуктивністю в експлуатації. *Високопродуктивні верстати; Високопродуктивні екскаватори.*

ВИСОКОПРОДУКТИ́ВНО. Присл. до **високопродукти́вний** 2.

ВИСОКОРЕНТА́БЕЛЬНИЙ, а, е. Який дає великі прибутки, дуже доцільний з господарчого боку.

ВИСОКОРО́ДІЄ, я, *с., дорев., у сполуч. із займ.* ваше, його, її, їх. Титулування чиновників (статських радників) і їх дружин.

ВИСОКОРО́ДНИЙ, а, е, *заст.* Знатного, аристократичного роду. [Парвус:] *Щось я не маю віри до тих патриціїв високородних* (Л. Укр., II, 1951, 408); *Високородні квітникарки в білих платтях засипали губернатора дощем квітів і конфетті* (Смолич, II, 1958, 115).

ВИСОКО́СНИЙ РІК. Кожний четвертий календарний рік, що має на одну добу більше (366) за звичайний (365), номер якого без остачі ділиться на чотири. *Пишу по роману щороку, у високосний — міг би й два* (Воскр., З перцем!, 1957, 395).

ВИСОКОЧО́ЛИЙ, а, е. Який має високе чоло. *Там був дідок високочолий Лука Петрович Білокінь* (Рильський, II, 1956. 253); *Вона стояла зараз біля рясно обставленого клечальним гіллям шинквасу, високочола, цікава молодичка* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 354); // *уроч.* Поважний, гордий. *Попід горою, яром, долом, Мов ті діди високочолі, Дуби з гетьманщини стоять* (Шевч., I, 1951, 41); * Образно. *Ми посадимо тополі, Хай ростуть високочолі,— Буде в ріках більш води!* (Мас., Побратими, 1950, 67).

ВИСОКОШАНО́ВНИЙ, а, е. Гідний великої пошани, поваги (вживається при офіційно-ввічливому звертанні до кого-небудь або в розмові про когось). *Високошановний Михайле Петровичу! Засилаючи своє вітання сердечне в цей веселий день, бажаю Вам здоров'я* (Л. Укр., V, 1956, 141); — *Його* [Гальванеску] *особа і його володіння недоторкані для простих смертних. Навіть якби виникла потреба потрусити високошановного доктора.., то й тоді я мусив би прохати телеграфом дозволу в найвищих органів влади* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 85).

ВИСОКОЯ́КІСНИЙ, а, е. Який відзначається дуже доброю якістю. *Модрина дає високоякісні лаки й добре чорнило, яким ми пишемо* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 102); — *Я зажадав од нього високоякісної роботи всієї лабораторії,— відрубав Каргат* (Шовк., Інженери, 1956, 139).

ВИСОКОЯ́КІСНО. Присл. до **високоя́кісний.** *Щоб високоякісно зварити певну серію виробів, спочатку проводять досліди, перевіряють зразки деталей, що зварювалися на міцність* (Наука.., 2, 1965, 32).

ВИ́СОЛИТИ *див.* **висо́лювати.**

ВИ́СОЛОПИТИ *див.* **висоло́плювати.**

ВИ́СОЛОПИТИСЯ *див.* **висоло́плюватися.**

ВИСОЛО́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́СОЛОПИТИ,** плю, пиш; *мн.* ви́солоплять; *док., перех., розм.* Висувати, вивалювати назовні з рота, пащі (язик). *Дядьки пищали, вищали, висолоплювали язики, вищиряли зуби* (Н.-Лев., I, 1956, 394); *Ще довго лікар морочив хлопця: стукав молоточком по колінах, по п'ятах, змушував витягувати руки, заплющувати очі й висолоплювати язика* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 22); *Потомлені і голодні собаки бігли за кіньми, висолопивши язики* (Стор., I, 1957, 395); *Батько смикнув віжками, вороний коник Шалапут висолопив язика й напружився* (Донч., Пісня.., 1947, 15).

ВИСОЛО́ПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́СОЛОПИТИСЯ,** иться; *мн.* ви́солопляться; *док., розм.* Висуватися, вивалюватися назовні з рота, пащі (про язик). *Ой як воно* [сонце] *пече! Голова пухне! Язик висолоплюється...* (Вишня, I, 1956, 178).

ВИ́СОЛОПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́солопити.** *Зачувши воду, хорти з висолопленими червоними язиками щосили потягли до ставка* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 23).

ВИСО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висо́лювати.** *Метод висолювання білків має вікову історію* (Мед. ж., XXIII, 1, 1953, 33).

ВИСО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́СОЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* Насичувати сіллю; // Виділяти що-небудь з чогось шляхом обробки солями.

ВИСОТА́, и́, *ж.* 1. Відстань від основи предмета до найдальшої точки його вгорі по вертикальній лінії. *Там* [на палаці].., *на страшенній висоті, стояло щось біле* (Мирний, III, 1954, 303); *Не висотою хмарочосів вимірюється гідність народів, а високістю мети і намірів!* (Довж., III, 1960, 70); // Віддаль від земної поверхні по вертикалі вгору. *З висоти старої груші видно довкола величезні горизонти прекрасного світу* (Смолич, II, 1958, 49); *Волох вів літака на висоті двохсот метрів* (Собко, Зор. крила, 1950, 36); // Відстань якоїсь точки, частини земної поверхні по вертикальній лінії від рівня моря.

Набира́ти висоту́ *див.* **набира́ти.**

2. Простір на великій віддалі від землі. *Сіяє сонце з висоти* (Нех., Під.. зорею, 1950, 39); *Лелека пливе в висоті* (Рильський, Вибр., 1940, 39).

3. Будь-яка частина земної поверхні, вища від навколишнього простору. *І ви, канівські рідні висоти із живим, вічно трепетним серцем Тараса, ви ж для нас вищі од усіх на світі гір!* (Тич., II, 1957, 112); *Один по одному підіймалися мінометники на висоту за командиром роти* (Гончар, I, 1954, 53).

4. *перен.* Високий рівень розвитку чого-небудь. [Мойсей:] *Так, з низин.. Я хотів їх* [рабів] *підвести Там* [туди], *де сам став, до світлих висот І свободи, і честі* (Фр., XII, 1953, 511); *Мрію я про той близький час, коли.. всі висоти культури будуть і в селянина напохваті* (Ю. Янов., II, 1954, 127); *Чернишевський і його соратники на величезну висоту підняли суспільно-політичну, зокрема історичну думку в Росії* (Ком. Укр., 12, 1966, 42).

◇ **Бу́ти (стоя́ти) на висоті́** *чого і без додатка* — задовольняти високі вимоги. [Соняшник:] *Потрібно, щоб і цемент, і вапно, і все інше — було на висоті. Адже відповідатимемо ми самі!* (Дмит., Дівоча доля, 1960, 33).

5. Величина, розмір, рівень чого-небудь. *Висота тиску; Висота температури.*

△ **Висота́ зву́ку** — якість звуку, яка визначається переважно частотою коливань.

6. *мат.* Перпендикуляр, опущений з вершини фігури або тіла на основу, а також довжина цього перпендикуляра.

7. *астр.* Кут між площиною горизонту і напрямком на світило.

ВИ́СОТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́сотати.**

ВИ́СОТАТИ *див.* **висо́тувати.**

ВИ́СОТАТИСЯ *див.* **висо́туватися.**

ВИСО́ТКА, и, *ж.* Зменш. до **висота́** 3. *З маленької висотки спостережного пункту Микола Шрам ясно бачив, як востаннє хитнулися і застигли кущі* (Собко, Шлях.., 1948, 45).

ВИСО́ТНИЙ, а, е. 1. Стос. до висоти (у 1—3 знач.). *Висотна хвороба; Висотні сходження.*

2. Дуже високий, багатоповерховий. *Мов голі, височенні скелі, виднілися витягнуті вгору висотні будинки* (Дмит., Розлука, 1957, 289); *Осторонь димарів, просто посеред кучерявого виноградника, зростала третя висотна споруда* (Вол., Озеро.., 1959, 3).

3. *спец.* Признач., пристосований для польотів на великій висоті. *Висотна ракета; Висотний двигун;* // Який відбувається на великій висоті. *Висотні польоти.*

ВИСО́ТНИК, а, *ч.* 1. Той, хто працює на великій висоті, будує висотні споруди. *У вільні свої хвилини Василь став допомагати висотникам-баштокладам колоти цеглу на половинки* (Вол., Озеро.., 1959, 16).

2. Льотчик, який здійснює висотні польоти.

ВИСОТОМІ́Р, а, *ч.* Загальна назва приладів для виміру висоти (точок земної поверхні, дерев, польоту літальних апаратів і т. ін.). *Стрілка висотоміра наближалась до цифри 7000 метрів.. Дмитро зрозумів, що з такої висоти їм нічого не побачити, і почав знижуватись* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 9); *Радіолокаційний літаковий висотомір дозволяє визначити дійсну висоту польоту* (Осн. радіотехн., 1957, 221).

ВИСО́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СОТАТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех.* Мотаючи, витягати з мотка, з клубка (нитки, вірьовку і т. ін.); вимотувати. *Мишко висотав один кінець дроту з мотка, що висів у нього на плечах* (Мик., II, 1957, 102).

◇ **Висо́тувати (ви́сотати) жи́ли** — змучувати, виснажувати кого-небудь.*—Ох і шкура ж! — вигукнув Омелько Смик.— Солдати тягнуться, ніби з них жили висотують, а він* [капітан] *хоч би тобі оком кліпнув..* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 133); *У неї* [Маланки] *вже руки посохли од праці, вона вже жили з себе висотала, аби не здохнути, прости господи, з голоду...* (Коцюб., II, 1955, 11); **Висо́тувати (ви́сотати) не́рви** — дуже нервувати кого-небудь. *А про те, скільки йому крові зіпсували, нервів з нього висотали, зараз і не згадують* (Кучер, Трудна любов, 1960, 6); **Висо́тувати (ви́сотати) си́ли (си́лу)** — позбавляти сил, знесилювати. *Зникло свердляче око, що впивалося йому в душу, висотувало з неї сили* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 131); *Але й тяжкий молот неспроможний був висотати молоду силу невгамовного хлопця* (Іщук, Вербівчани, 1961, 24).

ВИСО́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́СОТАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* 1. Мотаючись, витягатися звідки-небудь; вимотуватися.

2. *перен., розм.* Поступово видалятися звідки-небудь. *Ось він* [Марко].. *торкається невеличких одинарних дверей, крізь щілини яких висотується тепло* (Стельмах, Правда.., 1961, 28); *Як заграли музики, то з хати так всі й висотались, та в клуню* (Свидн., Люборацькі, 1955. 139).

ВИ́СОХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́сохти, ви́сохнути.** *Іду високою горою в траві по пояс в ліс, а ліс сухий. Висохлий такий до найменшої галузки, аж порудів* (Коб., I, 1956, 477); *Похнюплені стоїмо над висохлим озером* (Гончар, Маша.., 1959, 34); *З другого боку стояв другий полковник — невеличкий, увесь висохлий* (Довж., I, 1958, 249).

ВИ́СОХНУТИ *див.* **висиха́ти.**

ВИ́СОХТИ *див.* **висиха́ти.**

ВИСОЧЕ́ЗНИЙ, а, е. Те саме, що **височе́нний.** *Коло дому бовваніли височезні осокори* (Н.-Лев., IV, 1956, 307); *Височезний паркан відділяє подвір'я притулку від вулиці* (Донч., III, 1956, 25).

ВИСОЧЕ́ННИЙ, а, е. Дуже високий. *Височенний димар* [заводу] *викидає клубки чорного диму* (Мирний, I, 1954, 344); *Синіються кришталевою стіною височенні гори, покриті вічним снігом* (Фр., II, 1950, 73); *Височенні будинки заглядають своїми широкими вікнами у Дніпро* (Собко, Матв. затока, 1962, 4); *Такий він* [Вадик] *був височенний, що лікарський халат не прикривав йому й колін* (Шовк., Людина.., 1962, 284).

ВИСОЧЕ́НЬКИЙ, а, е. Досить високий. *Знайшли глечик, високенький собі, повен грошей* (Вовчок, I, 1955, 86); *З-за кущів уявилась височенька, але тонка Дарчина постать* (Л. Укр., III, 1952, 660).

ВИСОЧЕ́НЬКО. Присл. до **височе́нький.** *Вже зіроньки гожі Сіяють на небі ясному, І вже височенько Ясний місяченько* (Л. Укр., I, 1951, 20); *Тільки що піднялася височенько* [на гору], *бачить — між деревом щось за звір лежить* (Мирний, III, 1954, 60); *Сонце вже підбилося височенько* (Багмут, Опов., 1959, 19).

ВИСОЧИНА́, и́, *ж.* 1. Те саме, що **висота́** 1—4. *Дуб здалеку вирізнявся серед інших дерев своєю височиною* (Шиян, Гроза.., 1956, 22); *І вся ця група гір од низу до самісінького верху заросла густим ялиновим лісом. Яка надзвичайно оригінальна картина.., коли дивишся на неї з височини!* (Н.-Лев., II, 1956, 397); *Він* [жайворон] *заливається нестримною, радісною піснею на такій височині, що його не видко зовсім* (Коп., Як вони.., 1948, 7); *Кулеметний взвод займе цю височину з лівого флангу* (Трубл., I, 1955, 59); *Техніка перекладів досягла у нас височини, незнаної до Жовтня* (Рильський, III, 1956, 97).

◇ **Бу́ти (стоя́ти) на височині́** *чого* — те саме, що **Бу́ти (стоя́ти) на висоті́** (*див.* **висота́**). *Це був командувач* [Фрунзе], *створений революцією, і він стояв на височині вимог військового мистецтва* (Ю. Янов., I, 1954, 308).

2. *геогр.* Підвищена частина суші (від 200 до 600 *м*), що має подекуди рівну, а частіше хвилясту поверхню, розчленовану долинами, балками, ярами. *Поряд з низовинами на Східно-Європейській рівнині є обширні височини — Середньо-Руська, Приволзька та інші, дуже порізані ярами* (Фіз. геогр., 4, 1957, 14);*— Діти, зараз Музиченко покаже нам на фізичній карті низовини, височини та гори нашої Батьківщини* (Донч., V, 1957, 176).

ВИ́СОЧИТИСЯ *див.* **висо́чуватися.**

ВИСОЧИ́ТИСЯ, и́ться, *недок.* Виділятися висотою, знаходитися вище чого-небудь. *Перед вами розкинувся білий сад, височиться гострогранний величавий пам'ятник Шевченка* (Горд., Буян, 1938, 53).

ВИСОЧІ́НЬ, і, *ж.* 1. Простір на великій віддалі від землі. *Яка широчінь та височінь! Як широко розступилось навкруги небо!* (Н.-Лев., II, 1956, 398); *Весь ясний соняшниковий світ стояв нерухомо, наче хор вродливих дітей, що втупили у височінь свої радісні обличчя* (Довж., I, 1958, 67); *Стрімко йдуть* [реактивні літаки] *у височінь і тягнуть угору білі стрічки* (Гончар, Тронка, 1963, 14).

2. *перен.* Високий, значний рівень розвитку чогонебудь. *І коли тепер у нас спорт організовано, піднесено на нечувану височінь,.. в кожній сім'ї — чи стрибун, чи бігун, чи штангіст* (Вишня, I, 1956, 401); *Це його* [Русевича] *заслуга, що завод піднісся на втрачену за роки розрухи височінь!* (Шовк., Інженери, 1956, 161).

ВИСОЧІ́ТИ, чи́ть *і* чі́є, *недок.* 1. Виділятися висотою, підноситися над чим-небудь, міститися вище чогось. *Височить гора Чернеча В ранішній імлі...* (Шпак, Вибр., 1952, 87); *Кілька високих струнких димарів височіли над будівлями заводу* (Трубл., II, 1955, 28); *Машиністом я став! Височить відтоді Мій портрет поруч з іншими в скверику* (С. Ол., Вибр., 1959, 198).

2. *перен.* Виділятися серед інших визначними досягненнями, видатними особливостями. *Багато породила польська земля славетних учених — серед них, як маяк у століттях, височіє Коперник* (Рильський, III, 1956, 294); *Зовсім осібно, як чарівний заквітчаний острів, височіє в творчій спадщині Лесі Українки «драма-феєрія» — «Лісова пісня»* (Рад. літ-во, 1, 1964, 67).

ВИСО́ЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **висо́к** ^{1}. *Дивилися на ту смужку чорну уподовж височка* [покійниці] (Вовчок, I, 1955, 165); *І поруч внук, синок того солдата, І рана запеклася на височку* (Рильський, Мости, 1948, 96).

ВИСО́ЧУВАТИ, ує, *недок., перех.* Виділяти що-небудь краплями.

ВИСО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВИ́СОЧИТИСЯ,** иться, *док.* Витікати краплями.

ВИ́СПА, и, *ж., діал.* Острів. *Так була, кажу, попід панським садом, на великому ставу, роблена виспа* (Вовчок, VI, 1956, 297); *Там, мій сину, на тім морі, На гирлі Дунаю, Стоїть виспа невелика З крутими скалами* (Рудан., Тв., 1956, 83).

ВИ́СПАТИ *див.* **висипля́ти.**

ВИ́СПАТИСЯ *див.* **висипля́тися.**

ВИ́СПІВ, у, *ч., розм.* 1. Мелодія пісні, співу. *Гомін ясен, Виспів красен — весна на порозі* (Ус., Вибр., 1948, 261); *Нур'ялі звик до цієї краси і задумливо гріб веслами, мугикаючи протяжний `виспів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 264).

2. Своєрідність виконання пісні в певній місцевості. *Якийсь час Хаєцький мовчав. Потім, набравшись духу, затяг зі своїм повноголосим подільським виспівом* (Гончар, I, 1954, 282).

ВИ́СПІВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́співати** 2, 6—8. *Заволодіти серцем поспіша Твоя, ніким не виспівана, тема* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 11); // **ви́співано,** *безос. присудк. сл. Неначе про мене оце виспівано: Ой хоч же я невеличка, та ще й недоросла, Поставила і виткала шовковії кросна* (Барв., Опов.., 1902, 422).

2. Удосконалений тренуванням у співові. *Баритон, немолодий, але гарно виспіваний, провів ту ж саму фразу, але з певністю, з свідомістю достиглої душі, якої годі було сподіватись у попередньому голосі* [дівочому сопрано] (Дн. Чайка, Тв., 1960, 52).

ВИСПІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виспіва́ти.**

ВИ́СПІВАТИ *див.* **виспі́вувати.**

ВИСПІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВИ́СПІТИ,** ію, ієш, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Досягти спілості (про злаки, фрукти, ягоди і т. ін.); дозрівати. *Коли ж виспіє садовина, то Роман і не вилазить звідтіля од ранку до ночі* (Вас., I, 1959, 59); *За Сулою весело — Пшениці украй, Нашого добробуту Виспів урожай* (Ус., Дорогами.., 1951, 76).

2. *тільки 3 ос., розм.* Доходити до певної кондиції, ставати готовим до вжитку. *Жде крупа тебе давно, В ступах виспіло пшоно* (Щог., Поезії, 1958, 196); *Відпочину годину-другу, а там і перепічка виспіє* [спечеться] (Збан., Єдина, 1959, 35).

3. *діал.* Встигати зробити що-небудь вчасно.— *Поможіть, щоб я сьогодні виспіла до панянки нашої хорунжівни* (Кв.-Осн., II, 1956, 194); *Кажу Вам: не виспію, не зможу виспіти з другою частиною «Повії»* (Мирний, V, 1955, 362).

ВИ́СПІВАТИСЯ *див.* **виспі́вуватися.**

ВИСПІ́ВУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **виспі́вувати** 2, 8. *Примітивні* [тони пісні], *як стогнання або зітхання натомленої душі, а проте виспівувані зовсім не примітивним, а, бачилось,.. інтелігентним голосом* (Фр., III, 1950, 87).

ВИСПІ́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́СПІВАТИ,** аю, аєш, *док.* 1. *тільки недок., неперех.* Співати, старанно виводячи мелодію, довго, натхненно; співати. *Та сам собі у бур'яні, Щоб не почув хто, не побачив, Виспівую та плачу* (Шевч., II, 1953, 45); *Марина, збираючи в огороді огірки та стиха виспівуючи, думала про те, з ким то їй доведеться рядом у полі жати* (Мирний, IV, 1955, 222); *Оленка виспівувала на все горло* (Горд., II, 1959, 78).

2. *перех.* Співати що-небудь. *Сестра Катря — на городі од початку до краю виспівує легенду про брата та сестру, що звінчалися, не впізнавши одне одного* (Вас., II, 1959, 359); *Діти підводили до нього* [дощу] *свої смагляві мокрі личка і виспівували: «Дощику, дощику, перестань, поїдемо на баштан!..»* (Довж., Зач. Десна, 1957, 61); *Дездемона дуже гарно виспівала пісню про вербу* (Л. Укр., V, 1956, 48).

3. *тільки недок., неперех.* Співати гарно, довго (про птахів). *На дерезі сидів соловейко, та так же виспівує прехороше та голосно!* (Н.-Лев., I, 1956, 65); *Барвистий щиголь.. радісно виспівував, зустрічаючи весну* (Шиян, Гроза.., 1956, 373).

4. *тільки недок., неперех., перен.* Видавати тонкі, протяжні звуки при певній дії (про інструменти, машини і т. ін.). *Гостра пилка, заглиблюючись в дерево, виспівує зовсім так, мов жучок-музичка* (Стельмах, Хліб.., 1959, 77); *Над Дніпром виспівують косарки* (Гонч., Вибр., 1959, 214).

5. *неперех.* Проводити певний час у співах, співаючи. *Таке співуче, що ввесь день тобі виспіває* (Сл. Гр.).

6. *тільки док., перех., розм.* Добути співами. *Виспівав собі дівчину любу та гарну* (Вовчок, I, 1955, 275).

7. *тільки док., перех.* Довго співаючи, втратити голос, здатність співати. *Колись співав по ярмарках, а тепереньки тілько луна ходить по світу од його пісень: увесь голос виспівав і бандуру потрощив* (Стор., I, 1957, 79).

8. *перех.* Розповідати про що-небудь у пісні, передавати щось у мелодії; оспівувати. *Шевченкова слава все більше та більше зростала. Це вже був не Кобзар, що виспівує долю рідного народу, а український пророк, що проповідував людям любов, правду та братерство* (Мирний, V, 1955, 312); *Еге, багато пригод знає чумацький отаман і не про одну виспівує йому, вимовляє голосна сопілка* (Коцюб., I, 1955, 182); *В пісні бажаю життя виспівати, перетопити в пісню усе, що має світ* (У. Кравч., Вибр., 1958, 251); // Виливати, передавати піснею яке-небудь почуття. [Семен:] *Наодинці й балакаєш з серцем, ніби з людиною, і виспіваєш його й скарги, його й радощі...* (Кроп., I, 1958, 62); *Повій, буйний вітре, од самого моря, Навій мені пісню, щоб виспівать горе* (Сам., I, 1958, 71); // Вихваляти, прославляти.— *Ти не згоджуєшся? — спитав Петро.— Любов виспівувати? — бевкнув Жук* (Мирний, I, 1954, 351); *—Справді, чому я не поетеса? Чому б мені не виспівувати пишними сонетами хоч би й оце зелене зачарування?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 68).

9. *перех. і неперех. перен., розм.* Говорити багато і довго, твердячи що-небудь. — *Мушу Вам сказати,.. що так не годиться. І почала виспівувати йому за те, що вчора не з'явився на обід та вечерю* (Коз., Сальвія, 1959, 178); // *тільки док.* Розповісти щось, признатися в чомусь.— *Чекай, зараз ти нам більше виспіваєш! — сказали* [сторожі] *і зачали переводити з ним слідство по-свойому* (Фр., II, 1950, 116); — *Тут він* [шпигун] *признається. Я вам кажу! Мені він, сукин син, виспіває все...* (Ірчан, II, 1958, 15).

ВИСПІ́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́СПІВАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Виливати, передавати свої почуття в пісні, співові.— *Мені було так тяжко на душі... я мусила виспіватися!* (Коб., II, 1956, 111).

2. Удосконалювати майстерність співу тренуванням.

3. *тільки док.* Довго співаючи, втратити голос, здатність співати.

4. *тільки недок.* Пас. до **виспівувати** 2, 8. *Отак узяв би її* [скрипку].., *пригорнув би й запитав: — Якими піснями виспівується радість?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 395).

ВИ́СПІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́спіти.** *Розтерті в долонях колоски звільнили виспілий, багатий плід* (Кач., Вибр., 1953, 247).

ВИ́СПІТИ *див.* **виспіва́ти.**

ВИ́СПОВІДАТИ, аю, аєш, *док., перех.* 1. *церк.* Вислухати на сповіді покаяння кого-небудь в гріхах і відпустити їх або накласти епітимію. *Батюшка прийшов, висповідав Петра* (Н.-Лев., II, 1956, 188); *Тюремна адміністрація ще раніше запросила його* [священика] *висповідати й запричастити засуджених до розстрілу, але вони відмовились розмовляти з священиком* (Скл., Карпати, II, 1954, 263).

2. *перен.* Гостро вказати на хиби в поведінці, діях; вилаяти. *Я здогадувався, що старший лейтенант прийшов з таким наміром, щоб висповідати нас за те, що вмішуємось не в свої справи* (Збан., Мор. чайка, 1959, 209); *Коли сьогодні прибігла до нього Ганна Щербина й підняла гвалт..,— він добре її висповідав* (Руд., Остання шабля, 1959, 403); [Василина:] *Скликайте збори колгоспу, ми вас висповідаємо так, що аби витримали* (Корн., II, 1955, 194).

ВИ́СПОВІДАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* 1. *церк.* Покаятися на сповіді в своїх гріхах. *Висповідавшись, прийшла вона з церкви і.. лягла мерщій спати* (Мирний, III, 1954, 60).

2. *перен.* Відверто розповісти про свої переживання, заповітні думки, висловити погляди і т. ін. *А Опанас, очевидячки, рад був, що може перед кимось висповідатися, що знайшов слухача, який розуміє його* (Фр., IV, 1950, 288); — *Я не втерпів і висповідався перед моїм напарником з інвалідної команди* (Ю. Янов., II, 1954, 82).

ВИ́СРІБЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́сріблити.** *Висріблені пасма волосся спадають на чоло* (Рибак, Зброя.., 1943, 172); *Половина течії.. була зовсім чорною, а з цього боку простяглася неширока висріблена місяцем стрічка* (Жур., Вечір.., 1958, 17).

ВИ́СРІБЛИТИ, лю, лиш, *док., перех.* 1. Покрити тонким шаром срібла.

2. *перен.* Надати сріблястого кольору, блиску. *Мандри на чужині.. густо висріблили сивиною колись чорну, як вороняче крило, чуприну Софрона* (Рибак, Час.., 1960, 89).

ВИ́ССАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́ссати.** *Марічка посміхається тими своїми блідими, як пелюсток виссаної півонії, губами* (Вільде, Сестри.., 1958, 328).

ВИ́ССАТИ *див.* **висиса́ти.**

ВИСТА́ВА ^{1}, и, *ж.* 1. Показ п'єси, опери, балету і т. ін.; сценічне видовище; спектакль. *Городяни запрохують Вас прийняти* [взяти] *участь в виставі «Наталки Полтавки»* (Мирний, V, 1955, 414); *Святково вбрані люди спішили до клубу на виставу* (Коз., Вибр., 1947, 15); *Як кінчилась класична вистава, Як вийшли співці аж до рампи, на край,— Вклонилась мені, усміхнувшись лукаво, Тендітна і ніжна мадам Бетерфляй* (С. Ол., Вибр., 1959, 64).

2. *перен., розм.* Розіграна або незвичайна дія. [Ольга:] *Ноги вашої щоб більше тут не було! Спеціально для мене виставу влаштували? Так?* [Бобочка:] *Я думав, вам сподобається* (Собко, П'єси, 1958, 359); *Я й тепер, бува, під час жнив комсомольцям такі вистави показую, що дівчата не знають, за ким треба спритніше в'язати: чи за мною, чи за косаркою* (Мур., Бук. повість, 1959, 12).

ВИСТА́ВА ^{2}, и, *ж., заст.* 1. *зах.* Вітрина. *І в його головці під впливом бабиних слів почали вже роєм тиснутися картини високих-високих домів, великих вікон, блискучих вистав* (Фр., IV, 1950, 30); *Гіацинти, орхідеї.. цвітуть уже й на виставах пишаються, приманюють, мов напрошуються в кімнати* (Коб., III, 1956, 281).

2. Виставка. *Згадала знов Ваш* [І. Я. Франка] *опис вистави господарської* (Л. Укр., V, 1956, 433); *На довгих столах цілі оберемки огню-світу..; цілі купи усяких наїдків та напитків; вистави штучних виробок з скла* (Мирний, III, 1954, 261).

ВИСТАВА́ТИ ^{1}, стає́, *недок.*, **ВИ́СТАТИ**, стане, *док., чого і без додатка, безос., заст.* Вистачати. *Як висталo на юшку, то вистане й на петрушку* (Номис, 1864, № 4884); *Зрубаю три старі дерева, то вистане матеріалу на рік або й на два* (Фр., II, 1950, 130).

ВИСТАВА́ТИ ^{2}, стає́, *недок.*, **ВИ́СТАТИ**, стане, *док., діал.* Виступати (у 2, 4 знач.). *Ніч лягла на землю та й вкрилась великою, чорною плахтою, з-під котрої виставали якісь страшні, темні мари* (Кобр., Вибр. 1954, 174); *Наперед виставав, високо підмурований ганок* (Фр., VIII, 1952, 281).

ВИ́СТАВИТИ *див.* **виставля́ти.**

ВИ́СТАВИТИСЯ *див.* **виставля́тися.**

ВИ́СТАВКА, и, *ж.* Публічний показ спеціально підібраних предметів і місце цього показу. *Ми ходили два рази в театр в Києві і на виставку картин* (Л. Укр., V, 1956, 5); *Скульптор поспішав. Удома чекав ще не закінчений проект пам'ятника Дзержинському. А до виставки проектів залишилися лічені дні* (Донч., I, 1956, 481); — *Золоту медаль маю за озиму пшеницю, На виставці в Москві видана* (Кучер, Чорноморці, 1956, 43); // Сукупність предметів, виставлених для огляду. — *Заспокойтеся, діти. Дідусь тільки в гості прийшов, покажіть краще йому виставку наших робіт* (Ів., Таємниця, 1959, 84); * У порівн. *Було їх* [картин] *чимало тут. Справді, як виставка,— краєвиди, жанрові картини* (Головко, II, 1957, 453).

ВИ́СТАВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́ставити.** *Збори жіночі під школою у садку.. На шкільних партах, виставлених сюди через ремонт приміщення, чималенько жінок* (Головко, I, 1957, 345); *Він стояв навколішках, в лівій руці тримав виставлену вперед рушницю, а правою стріляв із нагана* (Панч, В дорозі, 1959, 61); *Я ждала на обох надворі і читала заголовки виставлених книжок* (Коб., I, 1956, 271); *Впала Давидові в очі афіша. Сьогодні буде виставлена «Хмара»* (Головко, II, 1957, 161); *Взагалі зараз видно, що він* [Орядін] *виставлений в романі тільки для Наталки, а не для нього самого* (Л. Укр., V, 1956, 43).

ВИ́СТАВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́ставити** 1—5, 7—10. ..*програма соціал-демократії задовольняє всім вимогам і підтримки дійсно революційного демократизму, і виставлення ясної соціалістичної мети* (Ленін, 9, 1949, 277).

ВИСТАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виставля́ти** 1—5, 7—10. — *Минулі роки в нас практикувалося виставляння оцінок лише тим, хто навчався фактично...* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 237).

ВИСТАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́СТАВИТИ**, влю, виш; *мн.* ви́ставлять; *док.*, *перех.* 1. Виймати що-небудь вставлене, укріплене (вікно, раму, двері і т. ін.). *Микола.. виставив вікно, поставив його коло стіни і поліз у кімнату* (Н.-Лев., II, 1956, 202).

2. Забираючи звідки-небудь, ставити назовні. *Бджоли облітались, і дід з Дмитром урочисто заносять вулики в омшаник — хай там постоять тижнів зо два, а потім їх зовсім можна буде виставляти* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 269); *На моєму столі, потіснивши книги й письмове приладдя, він* [Разуєв] *виставляє дюжину.. банок з медом, сметаною, варенням* (Логв., Давні рани, 1961, 39); *Дерев'яні меблі.. протягом зими покололися. Тоді Ладишко їх виставив і купив собі металеві* (Руд., Остання шабля, 1959, 188); // Ставити назовні, приладновуючи для чого-небудь. *Пастку виставили на кризі, недалеко від шхуни* (Трубл., I, 1955, 174).

3. *перен.* Проганяти, виводити, випроваджувати кого-небудь, примушувати піти (з приміщення, двору і т.ін.). *Гаркуша, роз'ярившись, поспішив виставити Тимоху за двері* (Гончар, Таврія.., 1957, 36); *Начальник табору виставив полоненика за ворота разом з папірцем* (Ю. Янов., II, 1954, 62).

4. Висувати що-небудь звідкись або з-за чогось. *В віконця з будок виглядали* [троянці] *І носа вон не виставляли, Шептались і люльки тягли* (Котл., I, 1952, 215); *Тут Емене́ не витримала,.. виставила голову з-за дерева* (Коцюб., I, 1955, 286); // Випинати що-небудь. *Їжак скрутився в клубок і виставив гострі голки* (Коп., Як вони.., 1948, 9); *Стрілець обережно зробив два кроки вперед і, виставивши гвинтівку, запитав: — Пропуск?* (Трубл., I, 1955, 48).

5. Поміщати що-небудь у певному місці для публічного показу або для огляду. *Харчували нас* [шевців] *добре, бо ми майже щодня виставляли на лутку вікна новенькі чоботи* (Чаб., Катюша, 1960, 78); — *З вашого, Григорію Тарасовичу, коня треба б негайно здерти шкуру, напхати соломою й виставити в музеї. Це — феноменальне явище* (Довж., Зач. Десна, 1957, 46); // Показуючи що-небудь, привертати увагу до чогось. *Олеся танцювала.., виставляючи напоказ пальці, обсаджені золотими перснями* (Н.-Лев., III, 1956, 102); *І саме тому, що вона не виставляла тих сліз напоказ, зворушили вони його до глибини душі* (Вільде, Сестри.., 1958, 397); *А Сафар мовчки виставляв усі Настині принади: спритно розплів їй косу — і волосся вкрило її аж до п'ят каштановим шовковим плащем* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 225).

6. Показувати, здійснювати на сцені виставу. *Трупа П. Саксаганського з великим успіхом виставляла «Лимерівну»* [Панаса Мирного] (Рад. літ-во, 6, 1957, 84); — *Ви таки думаєте виставляти п'єсу?* — *обізвався Абдураїм* (Коцюб., II, 1955, 137); *Скільки разів доводилося нам милуватися.. Вашим* [братів Тобілевичів] *талановитим хистом виставити на кону кожну п'єсу так, що вона била у вічі справжнім життям* (Мирний, V, 1955, 387).

7. Виділяти, висувати кого-небудь із свого середовища для виконання певного завдання, участі в чомусь. *Звечора радилися — кому йти* [на жнива]; *цілою громадою вибрали й щось шепталися. На ранок виставили дванадцять чоловік, та все здорових* (Мирний, IV, 1955, 246); *Коли вона* [радикальна партія] *виставила двох кандидатів своїх і кандидатура їх потверджена, то се таки щось та значить* (Л. Укр., V, 1956, 35); // Посилати на бій або змагання (військо, окремі команди, поодиноких видатних осіб і т. ін.). *Тож посила* [Еней] *зробить умову, Як завтра виставляти рать* (Котл., I, 1952, 282); *На початку війни Росія змогла виставити проти Наполеона три армії* (Іст. УРСР, I, 1953, 401); *Я зупинився. «Знаєш що,— сказав переслідувач,— я тебе, рисака, виставлю на крос! Такі ноги дурно пропадають!»* (Ю. Янов., II, 1954, 18); * Образно. *Народ виставляв на бій з лихом своїх бійців, мужніх і відважних, таких, як Кармелюк, Довбуш і Шевченко* (Чаб., Шляхами.., 1961, 123); // Ставити для охорони, вартування (дозори, пости і т. ін.). *Піхота.. тепер вже не виходила з шанців. Виставляли дозори та облягалися спати* (Смолич, Мир.., 1958, 156); «*Побратими*» *нашвидку виставили на всіх підступах до Борислава охоронні пости* (Кол., Терен.., 1959, 65).

8. Проголошувати, оголошувати вимоги, принципи і т. ін.; пропонувати що-небудь для прийняття, визнання. *Всім і кожному відомо, що буржуазні політикани скрізь і завжди виставляють перед народом всякі лозунги, програми і платформи для обману народу* (Ленін, 11, 1949, 291); *В «Бранді» Ібсен намагався виставити тезис — «Все, або нічого»,— людина не повинна жити компромісом* (Вітч., 5, 1956, 159); *Думка, що доріжку до троянди уторовує той, хто її прищепив, Павлові не подобалася, бо проти такого претендента він не міг виставити свої права* (Томч., Готель.., 1960, 36).

9. Проголошувати, показувати кого-небудь якимсь або кимсь. *А Галя — Галя радіє, не дивлячись на те, що мати її перед Василем такою* [дурною] *виставляє* (Мирний, IV, 1955, 77); *Попи не годні нічого подіяти, хоч Охримовича і мене виставляють яко безбожників і ворогів церкви* (Стеф., III, 1954, 245); *Він оберігав від інших внутрішній світ чистих почуттів і вважав, що найкращий спосіб для цього — виставляти себе гіршим, ніж був насправді* (Багмут, Опов., 1959, 55); // Зображувати, змальовувати кого-, що-небудь засобами мови (на письмі або в розмові). *Кравченко вже щось написав.. Каже, що й мене там виставив* (Коцюб., III, 1956, 174).

10. Вписувати в що-небудь, проставляти в чомусь (у журналі, відомості і т. ін.). *Виставити оцінки за чверть.*

◇ **Виставля́ти на по́сміх** — робити так, щоб хто-небудь став об'єктом висміювання. *Вона* [баронеса] *мене ще в ярмо запрягає, на посміх людський виставляє!* (Л. Укр., III, 1952, 547).

ВИСТАВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́СТАВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* ви́ставляться; *док.* 1. Висуватися звідки-небудь, показуватися або виступати наперед. *З дверей виставляється голова хлопчика в пошарпаній, занадто великій шапці* (Л. Укр., II, 1951, 19); * Образно. *Вкриті білою пеленою гори, що виставились одна поперед другої, ніби теж насторожилися* (Турч., Зорі.., 1950, 171).

2. Робити помітними які-небудь свої якості. *Сусанна Уласівна мала на думці виставитись перед гостем з обідом і таки добре загаялась* (Н.-Лев., IV, 1956, 123).

3. *тільки недок.* Пас. до **виставля́ти.** *На бруствері окопу виставлялися не зовсім звичайні мішені* (Кучер, Чорноморці, 1956, 425); *Вона* [драма «Украдене щастя» І. Франка] *виставлялася на сцені майже всіх драматичних театрів* (Мист., 4, 1956, 12); *До президії вперше виставлялася кандидатура Литчиного наймита* (Епік, Тв., 1958, 91).

ВИСТАВНИ́Й, а́, е́. Який можна виставити, вийняти звідки-небудь.

ВИ́СТАВОЧНИЙ, а, е. Прикм. до **ви́ставка.** *В приміщенні Республіканського виставочного павільйону відкрилася виставка книги, графіки і плаката Української РСР* (Рад. Укр., 15. I 1959, 3); // Стос. до виставки. *Виставочний комітет.*

ВИ́СТАЛИТИ, лю, лиш, *док., перех.* Наварити що-небудь сталлю для міцності. *Пішов* [дід] *до коваля, висталив ніж* (Укр.. казки, 1951, 38); *Образно. *В голові Шевченка все настирливіше роїлися думки про той час, коли повстане народ, висталить обух, сокирою зачне будити хиренну волю* (Бурл., О. Вересай, 1959, 67).

ВИ́СТАРАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., діал.* Домогтися чого-небудь власними стараннями. *Порадив дати його в університет, щоб він вистарався на доктора* (Н.-Лев., I, 1956, 181); // Прислужитися, догодити. *Дбаємо про те, щоб і проти бога і проти людей вистаратись гаразд* (Барв., Опов.., 1902, 442).

ВИСТАРЧА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВИ́СТАРЧИТИ**, ить, *док., діал.* Вистачати. *Той дім, на вигляд такий тихий, був цілим її щастям, вистарчав їй у всім* (Кобр., Вибр., 1954, 11); [Юлія:] *Ми тут тільки четвертий день, але стільки гризоти зазнали, що й на рік би вистарчило* (Фр., IX, 1952, 179).

ВИ́СТАРЧИТИ *див.* **вистарча́ти.**

ВИ́СТАТИ ^{1} *див.* **висtава́ти** ^{1}.

ВИ́СТАТИ ^{2} *див.* **вистава́ти** ^{2}.

ВИСТАЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́СТАЧИТИ**, чу, чиш, *док.* 1. *чого і без додатка, безос.* Бути достатнім для чого-небудь.— *Чи вистачає ж вам на прожиток? — спитав Кміта* (Н.-Лев., IV, 1956, 328); *Водички з джерела лиш на потреби вжитку ледве вистачає* (Ле, Міжгір'я, 1953, 102); *Вистачило сили волі встати й сміливо йти вздовж річки навпростець через лінію ворожих постів* (Трубл., I, 1955, 49).

2. *перех. і без додатка, заст.* Забезпечувати чимсь, давати, постачати щось у достатній кількості. *Брат йому усе вистача, чого тільки треба* (Кв.-Осн., II, 1956, 328); — *А там ще* [дочки] *як почнуть вигадувати свої витребеньки.. Та все по моді.. Я тобі кажу, що на силу велику вистачаю!* (Н.-Лев., I, 1956, 121); *Я не обіцяю вистачити другу частину* (Мирний, V, 1955, 360).

ВИ́СТАЧИТИ *див.* **вистача́ти.**

ВИ́СТЕЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́стежити.** *Вужака, вистежений нами в траві чи кущах, правив нам* [дітям] *за величезну гадюку — пітона* (Сміл., Сашко, 1954, 33).

ВИ́СТЕЖИТИ *див.* **висте́жувати.**

ВИСТЕ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висте́жувати.**

ВИСТЕ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СТЕЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех.* Шукати кого-, що-небудь по слідах чи інших прикметах. *По всій Бессарабії ганяли дозорці, вистежуючи скрізь по ровах, стогах сіна, комишах болотних річок збіджених, змордованих людей* (Коцюб., I 1955, 335); // Стежачи, слідкуючи, виявляти, викривати. *Засівши на протилежному узліссі, через поле, ворог мовчки вистежував найменший рух на нашім боці* (Кач., I, 1958, 502); — *Чи не тітки часом оце вистежили мене?* (Н.-Лев., IV, 1956, 236); *Була думка вистежити якусь дичину* (Донч., II, 1956, 30); [Ніна:] *Товариш комісар! Ми вистежили хату, В якій гулять зібрались офіцери. Зняли ми варту. Кинули гранати* (Дмит., Драм. тв., 1958, 53).

ВИ́СТЕЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́стелити.** *Долівка вистелена килимами, кругом невеличкі гарні кріслечка* (Мирний, V, 1955, 65); *Напружуючи всі сили, тамуючи біль.., він поповз по слизькій, вистеленій мохом землі* (Скл., Карпати, II, 1954, 20).

ВИ́СТЕЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́стелити.**

ВИ́СТЕЛИТИ *див.* **вистеля́ти.**

ВИСТЕЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вистеля́ти.**

ВИСТЕЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́СТЕЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* Укривати чим-небудь всю поверхню чогось. *В кімнаті було свіжо від лугової трави, якою щоранку жінка вистеляла долівку* (Грим., Син.., 1950, 68); [Михайло:] *Я вистелив би тобі сю стежку найкращими килимами* (Коб., II, 1956, 62); // Розкладати, розстеляти що-небудь на чомусь. *Брала дівка льон дрібненький, Брала, брала, тонко вистеляла* (Укр.. лір. пісні, 1958, 516); // *тільки док., рідко.* Нагнути до самої землі; виложити (траву, злаки). *Злива тривала проте зовсім недовго, страшним могутнім потоком вона прибила городи і вистелила траву* (Смолич, День.., 1950, 7).

ВИСТЕЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* 1. Стелячись, укривати собою поверхню чого-небудь. *Там, далеко, все, як і тут, гуркоче, рухається вперед, все, як і тут, охмарене зараз червоно-бурим димом, що вистеляється повільними хвилями на довколишні словацькі нивки* (Гончар, III, 1959, 303); *Розвиваючись, вони* [грибки] *утворюють плодове тіло — міцелій, що вистеляється по деревині і виділяє спеціальні речовини — ферменти, які руйнують деревину* (Стол.-буд. справа, 1957, 45).

2. Пас. до **вистеля́ти.** *Спід кошеля* [саней] *вистеляється оленячими шкурами* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 102).

ВИ́СТЕРЕГТИ *див.* **вистеріга́ти.**

ВИСТЕРІГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вистеріга́ти.**

ВИСТЕРІГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́СТЕРЕГТИ**, ежу, ежеш; *мин. ч.* ви́стеріг, ви́стерегла, ло; *док., перех.* Стежити за ким-, чим-небудь, підстерігати когось, щось. *Її* [Параскіцу] *вистерігали, підглядали, шептались при ній* (Коцюб., I, 1955, 272).

ВИСТЕРІГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., заст.* Остерігатися. *Пий, та не впивайся, між чужими людьми вистерігайся* (Номис, 1864, № 11451); *О. Нестор так пильно замикався, так дуже вистерігався впускати кого-небудь із прислуги до свого покою, що Гадина про те тільки й думав* (Фр., VII, 1951, 126).

ВИ́СТИ *див.* **ви́ти** ^{2}.

ВИСТИГА́ННЯ ^{1}, я, *с.* Стан за знач. **вистига́ти** ^{1}.

ВИСТИГА́ННЯ ^{2}, я, *с.* Стан за знач. **вистига́ти** ^{2}. *Три тижні стояла неймовірна спека, прискорила вистигання колоскових* (Ле, В снопі.., 1960, 42).

ВИСТИГА́ТИ ^{1}, а́є, *недок.*, **ВИ́СТИГНУТИ** *і* **ВИ́СТИГТИ**, гне; *мин. ч.* ви́стиг, ла, ло; *док.* Ставати холоднішим, холодним, втрачати тепло; охолоджуватися. *Недоїдки риби вистигали на столі* (Коцюб., II, 1955, 22); *Часто буває так, що кришку взагалі майже не закривають, поки не скінчиться завалювання, і піч вистигає на сотні градусів* (Собко, Біле полум'я, 1952, 173); *Вечеря вже вистигла* (Мак., Вибр., 1954, 40).

ВИСТИГА́ТИ ^{2}, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́СТИГНУТИ** *і* **ВИ́СТИГТИ**, гну, гнеш; *мин. ч.* ви́стиг, ла, ло; *док.* 1. Ставати цілком стиглим (про злаки, овочі й т. ін.); дозрівати. *Хлібам вистигати літом, Рікам спішити до моря, Вічно горіти над світом Дружби великої зорям* (Нагн., Вибр., 1957, 173); *У садках вистигли червонобокі яблука, запашні солодкі груші* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 6); *Швидко вистигне тут колос* (Вол., Сади.., 1950, 11).

2. *перен.* Остаточно оформлюватися (про думку, рішення й т. ін.); визрівати. *Нова думка вистигає в бойовій голові* [Мухамедова] (Донч., I, 1956, 152); *А коли через два дні підвівся, в нього вистигло рішення* (Сміл., Сад, 1952, 127).

3. *заст.* Встигати. *Ой вистигайте, славні чумаченьки, зимувати до лугу* (Сл. Гр.).

ВИ́СТИГЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́стигнути**^{2}, **ви́стигти**^{2}. *Не малюй мені сонця, як вистиглий овоч, Покажи мені сонце, що в бурі суворе* (Мал., Полудень.., 1960, 58); *Чемериця поглянув на червоне, як вистигла калина, обличчя Зіни* (Коцюба, Нові береги, 1959, 336).

ВИ́СТИГНУТИ^1 *див.* **вистига́ти**^{1}.

ВИ́СТИГНУТИ^2 *див.* **вистига́ти**^{2}.

ВИ́СТИГТИ^1 *див.* **вистига́ти**^{1}.

ВИ́СТИГТИ^2 *див.* **вистига́ти**^{2}.

ВИСТИЛА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вистила́ти.**

ВИСТИЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́СЛАТИ**, стелю, стелеш, *док.*, *перех.* Те саме, що **вистеля́ти.**— *Вимощу..,— хвалився він, вибиваючи та вимощуючи, щоб не було ні згористо, ні з ямами. Вимостивши* [солому], *він стрибнув з воза і почав вистилати рядном, що винесла Оришка* (Мирний, III, 1954, 317); — *Приліг би ти, синку, відпочив трохи.. — І вже на полу вистилає* (Збан., Єдина, 1959, 34).

ВИСТИЛА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* 1. Те саме, що **вистеля́тися** 1. * Образно. *Все краща та краща картина вистилалася перед Христиними очима* (Мирний, III, 1954, 298).

2. Пас. до **вистила́ти.**

ВИ́СТОГНАТИ, ну, неш, *док.*, *розм.* 1. Простогнати протягом певного часу. [Захарко:] *А як сердешна Домаха вимучилася: двоє день і дві ночі вистогнала та виквилила так* (Кроп., II, 1958, 151).

2. Стогнучи, вимовити, через силу сказати. *Гриць піднісся з землі і витріщив на пана свої сиві очі.— Біда, паночку? — вистогнав* (Фр., II, 1950, 100); *Вистогнала з себе* [Оля] *щось рівнозначне з «вибачте, що забрала вам стільки часу» і пішла до дверей* (Вільде, Сестри.., 1958, 534).

ВИСТО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висто́ювати** 1 і **висто́юватися.** *Найбільше дратувало Дейнеку відвідування церкви..Двогодинне вистоювання під час відправи стомлювало його більше, ніж важка робота* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 50); *Під час вистоювання цукор із сиропу проникає в плоди, що запобігає їх зморщуванню при варінні* [варення] (Укр. страви, 1957, 421).

ВИСТО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́СТОЯТИ**, ою, оїш, *док.*, *перех. і неперех.* 1. Стояти протягом певного часу. *Чого я відтак ще якийсь час коло того дому вистоював і мов чого вижидав, я сьогодні не знаю* (Коб., III, 1956, 101); *Довгі хвилини вистоюють перед тією картиною гуртки людей* (Коз., Сальвія, 1959, 145); *Підійшов* [Саїд] *до вікна, біля самого виходу з вагона, і так вистояв до третьої зупинки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 56); *Я бачу, що матроси годні вистояти по команді «струнко» перед майором.., скільки треба вистояти* (Логв., Давні рани, 1961, 65); // Стоячи, виконувати або відбувати що-небудь. [Андрій:] *Він і богу молиться по тричі на день, і поклони б'є, і цілу обідню вистоює навколішках!..* (Кроп., I, 1958, 493); *Вдень і вночі вистоювали вахту молоді хлопці по своїх місцях, чергували біля гармат бойові обслуги* (Гончар, Тронка, 1963, 245).

2. *тільки док.* Утриматися в певному положенні, не звалитися. *А де ж той могутній праявір над водою?.. Ага, ось і він стоїть над руїнами.. Вижив таки, діду! Вистояв негоду!* (Стельмах, Правда.., 1961, 27); *Між молодої зелені, Дуби зимові — нелині. Із міді, мабуть, листя їх, Що в хуртовину вистоїть!* (Дмит., Добрі сусіди, 1951, 64).

3. *перен.* Витримувати певні випробування, не піддаватися у боротьбі, суперечці і т. ін. *Солдатам в війні — не однакова путь. Хто — бивсь під Москвою,.. А хто в Ленінграді в нічну каламуть Блокаду вистоював* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 255); [Явдоха:] *А то може Грицько не вистоїть проти твого Луки Семеновича?* (Мирний, V, 1955, 149); *Він — Бармаш — може вистояти, може впасти мертвим, але гарнізон вистоїть* (Коз., Гарячі руки, 1960, 141); *Україна і Росія вистояли в суворій боротьбі проти чорних сил контрреволюції* (Цюпа, Україна.., 1960, 55); // Залишатися стійким, утримуватися від якої-небудь спокуси, не піддаватися якомусь впливові. *Є очі, перед якими не вистоїш, яким нічого не відмовиш, очі, які підкоряють* (Загреб., Спека, 1961, 64); *Нехай вони смерди — і він, і Малуша, і ще багато таких людей. А проте ще є в них щось таке, проти чого не може вистояти навіть князь* (Скл., Святослав, 1959, 244).

ВИСТО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́СТОЯТИСЯ**, оїться, *док.* 1. Стоячи, відпочивати; довго стояти (про коней, овець і т. ін.). *Вівці, вистоявшись за день, ідуть швидко* (Сл. Гр.); *Він правив кіньми.. баскими, вороними, що вистоялися в хазяйській стайні без роботи і тепер зміями рвалися з упряжі* (Речм., Весн. грози, 1961, 52).

2. *рідко.* Внаслідок перебування в нерухомому стані виділяти з себе осад; очищатися (про рідину).

3. Набувати кращих якостей внаслідок тривалого стояння, витримування в певних умовах. *Палило сонце, копи вистоювались, мотався люд по стерні, возили снопи, скиртували* (Горд., II, 1959, 146); — *Постав же на піч* [цід], *хай вистоїться* (Мирний, III, 1954, 251); *Трава на луках понад Здвижем вистоялася вже, а жита по той бік битого шляху вже половіють* (Смолич, Мир.., 1958, 174).

ВИ́СТОЯНИЙ, а, е. Який вистоявся. *Сіла Горленко поруч з завгоспом на двоколісну одноколку, запряжену вистояним породистим конем* (Крот., Сини.., 1948, 55); — *Хто поспішає, той п'є кисле вино, замість міцного і вистояного...* (Грим., Подробиці.., 1956, 85); *Микола, увійшовши в клуню, довго любувався вистояними дзвінкими стовбурами груш* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 20).

ВИ́СТОЯТИ *див.* **висто́ювати.**

ВИ́СТОЯТИСЯ *див.* **висто́юватися.**

ВИ́СТРАЖДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́страждати** 2. *Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції принесла Україні бажану, вистраждану народом, виплекану в його мріях і думках свободу і поклала початок новій, славній епосі в його історії* (Іст. УРСР, II, 1957, 726); *Вона сказала слова, добре обмірковані і вистраждані, рішення прийняла безповоротно і змінювати його не збиралася* (Собко, Звич. життя, 1957, 220); // *у знач. прикм.* Який зазнав багато страждань. *Не мав наміру* [Саїд] *в чімсь перечити, терзати болями стару, вистраждану жінку, матір!* (Ле, Міжгір'я, 1953, 81).

ВИ́СТРАЖДАТИ, аю, аєш, *док.* 1. *неперех.* Зазнати великих страждань. *Багато довелося пережити й вистраждати Доростолу від імператорів римських* (Скл., Святослав, 1959, 363).

2. *перех.* Здобути що-небудь ціною багатьох страждань. *Марксизм, як єдино правильну революційну теорію, писав В. І. Ленін, Росія справді вистраждала* (Рад. Укр., 11.XII 1956, 1); *Цю землю вистраждали ми, омріяли в думках, прикрили власними грудьми в нечуваних боях* (Гонч., Вибр., 1959, 345).

ВИ́СТРЕЛИТИ *див.* **вистрі́лювати**^{1}.

ВИСТРЕ́ЛЮВАТИ *див.* **вистрі́лювати**^{1}.

ВИ́СТРЕЛЯТИ *див.* **вистрі́лювати**^{2}.

ВИ́СТРИБА, *присл.*, *діал.* Вистрибом. *Я йому таке скажу, що він від мене вистриба піде* (Сл. Гр.).

ВИ́СТРИБАТИ, аю, аєш, *док.* Стрибаючи, видалитися звідки-небудь, з'явитися десь. *На дорогу з двору* *вистрибали кізки, Стали гризти кору білої берізки...* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 13).

ВИ́СТРИБИ, ів, *мн.*, *рідко.* Енергійні, жваві стрибки. *Він тримав за руку хлопчика і в такт вистрибам свого синка пустотливо підстрибував і сам* (Досв., Вибр., 1959, 152).

ВИ́СТРИБНУТИ *див.* **вистри́бувати.**

ВИ́СТРИБОМ, *присл.* Стрибаючи, підстрибуючи. *Білоголовий бичок задрочився: задравши хвіст угору і опустивши голову униз, він пішов вздовж поля вистрибом-вистрибом!* (Мирний, IV, 1955, 10); *Схопившись, вистрибом через капусту, через буряки подався* [Семен] *до лугу, широко розставляючи руки* (Вас., I, 1959, 328); *Машина ковзається, виявляє тенденцію до руху вистрибом* (Ю. Янов., II, 1954, 199).

ВИСТРИ́БУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вистри́бувати.**

ВИСТРИ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СТРИБНУТИ**, ну, неш, *док.* 1. Стрибати звідки-небудь, з чогось назовні; вискакувати. *З густої конюшини.. полохливо вистрибував високими скоками заєць і перебігав у інші місця* (Коб., III, 1956, 469); *Моряки легко вистрибували* [з катерів] *на високий граніт, розминалися, і, злегка похитуючись, ішли до бульварів* (Кучер, Чорноморці, 1948, 7); *Вистрибнув* [начальник варти] *у вікно, як був: в одній сорочці, у галіфе, але босий. Пальнув двічі з нагана вгору* (Головко, I, 1957, 377); *Лейтенант Росовський вистрибнув із кабіни літака* (Собко, Зор. крила, 1950, 301); * Образно. *Але до кінця вона так і не договорює — очі їй вистрибують на лоб, і рот її широко роззявляється* (Смолич, II, 1958, 47).

2. Стрибком вибиратися, підніматися на кого-, що-небудь. *Він спритно й легко вистрибнув на коня* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 30); *Коли гомін вщух, на імпровізовану трибуну — на великий гранітний камінь, що здавна лежав тут, на майданчику, — вистрибнув Гавриш* (Коцюба, Нові береги, 1959, 206).

3. *тільки недок.* Рухатися, переміщатися стрибками. *Тепер вони разом бігли: бичок, вистрибуючи, уперед, Івась, задержуючи його, — за ним* (Мирний, IV, 1955, 10); // Стрибати протягом певного часу. *Вона почала вистрибувати, щоб нагрітись* (Донч., III, 1956, 140); *Весь вечір крутився* [Іванко] *біля матері, вистрибував на одній нозі* (Чорн., Пісні, 1958, 34).

4. *тільки недок.* Танцювати з стрибками. *Інша* [дівчина] *зскочить та почне вистрибувати дибки-дибки, щоб пані не почула,— крутиться, вертиться, тільки рукава май-май-май...* (Вовчок, I, 1955, 103); *Зараз і почали танцювать.. Не вдержався і старий, ну й собі по-запорізьки: .. вистрибує, ноги вище голови задира* (Стор., I, 1957, 147).

ВИ́СТРИБЦЕМ, *присл.* Те саме, що **ви́стрибом.** *Вона йшла спереду, а за нею вистрибцем грав* [кінь] *Араб* (Ле, Вибр., 1939, 290).

ВИСТРИГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́СТРИГТИ**, ижу, ижеш, *док.*, *перех.* 1. Зрізувати ножицями або машинкою волосся, вовну й т. ін. *Вона зціпила зуби, взяла в руки ножиці і почала ніби вистригати вузлики на сукні* (Н.-Лев., II, 1956, 99); *Тимко не став чекати, пішов шукати санітарів. Вони скинули з нього шапку, вистригли навколо рани волосся і змазали йодом* (Тют., Вир, 1964, 497); // Позбавляти волосся, вовни, стрижучи. *Вистригти вівцю; Вистригти латку на голові.*

2. *тільки док.* Постригти, перестригти багатьох, усіх.

ВИ́СТРИГТИ *див.* **вистрига́ти.**

ВИ́СТРИЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́стригти.** *З дверей на дівочий гомін спочатку визирнула непокрита, вистрижена голова солдата* (Ле, В снопі.., 1960, 215).

ВИ́СТРІЛ, у, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **по́стріл.** *Були тут страшнії гармати, Од вистрілу дрижали хати, А пушкарі то клались ниць* (Котл., I, 1952, 188); // Звук від вибуху порохового заряду в каналі вогнепальної зброї. *Я прицілився, гуркнув вистріл* (Фр., II, 1950, 65).

ВИ́СТРІЛИТИ *див.* **вистрі́лювати** ^{1}.

ВИСТРІ́ЛЮВАТИ ^{1} *і рідко* **ВИСТРЕ́ЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́СТРІЛИТИ** *і рідко* **ВИ́СТРЕЛИТИ**, лю, лиш, *док.* 1. Робити постріл. *Радюкові здалось, що хтось вистрелив* (Н.-Лев., I, 1956, 558); *Із нагана вистрілив навздогін по них* [уланах] *кучерявий Оксен* (Тич., I, 1957, 262); *Важек вихопив револьвер і вистрілив у поліцейського* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 27).

2. *перен.* Вискакувати, вилітати з чого-небудь з тріском, з силою (звичайно про зерно з колоска, насіння з насіннєвої коробочки, корок з пляшки й т. ін.). *Сухі стебла* [пшениці] *потріскували в колінцях, зерно вистрілювало з тугих колосків* (Кучер, Чорноморці, 1956, 133); *За хвилину вистрелив під стелею корок, і в кришталеві високі келихи полився перлистий трунок* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 361).

3. *перен.* Викидати стебло, стрілку (про рослини). *В самім куті городця одинокий могучий соняшник вистрілив високо понад усю оту квітчасту та запахущу юрбу* (Фр., VII, 1951, 36).

ВИСТРІ́ЛЮВАТИ ^{2}, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́СТРІЛЯТИ** *і рідко* **ВИ́СТРЕЛЯТИ**, яю, яєш, *док.*, *перех.* 1. Стріляючи, витрачати, використовувати патрони, снаряди і т. ін. *Ставши сімнадцятого року червоногвардійцем, Шевчук нарізати снаряди перестав і пішов нарізані вже вистрілювати* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 300); *На камінній гряді, обливаючись холодним потом, Варивон вистріляв передостанню обойму* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 544); *Вистріляють* [лучники] *стріли і за мечі візьмуться* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 567).

2. Стріляючи, знищувати всіх або багатьох тварин, птахів у певному місці, на певній території. *Вистрілював* [Сава] *усі.. зайці, що лізли аж під хату в сад і обгризали молоді овочеві дерева* (Коб., II, 1956, 36).

ВИ́СТРІЛЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́стріляти.** *Лежать навколо гармати вистріляні гільзи* (Довж., I, 1958, 59); *Старшина вибив геть вистріляний диск, загнав повний і знову дав чергу* (Гончар, III, 1959, 260).

ВИ́СТРІЛЯТИ *див.* **вистрі́лювати** ^{2}.

ВИ́СТРІПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́стріпати.** *Коли Петро Галабан ішов вулицею, здавалось, у нього замість ніг дві мітли — вистріпаними внизу штанами тротуар замітав* (Томч., Закарп. опов., 1953, 224).

ВИ́СТРІПАТИ *див.* **вистрі́пувати.**

ВИ́СТРІПАТИСЯ *див.* **вистрі́пуватися.**

ВИСТРІ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СТРІПАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Висмикувати нитки з тканини; // Довго носячи одяг з тканини, витирати краї так, що з них висмикуються, випадають нитки.

ВИСТРІ́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́СТРІПАТИСЯ**, ається, *док.* Ставати виношеним до того, що з країв висмикуються, випадають нитки (звичайно про одяг з тканини). *Рукава вистріпались* (Сл. Гр.).

ВИ́СТРОЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́строїти.** *В античній залі, вистроєні рівними рядами, стояли вихованці Академії* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 81); *За ним повагом ішла Матвіїха, здорова, кремезна жінка, вистроєна по-святочному* (Мак., Вибр., 1956. 327).

ВИ́СТРОЇТИ *див.* **вистро́ювати.**

ВИ́СТРОЇТИСЯ *див.* **вистро́юватися.**

ВИ́СТРОМИТИ *див.* **вистро́млювати.**

ВИ́СТРОМИТИСЯ *див.* **вистро́млюватися.**

ВИСТРО́МЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВИСТРОМЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́СТРОМИТИ,** млю, миш; *мн.* ви́стромлять; *док., перех.* Виставляти що-небудь звідки-небудь або з-за чого-небудь, з-під чогось назовні. *Незаможники та комсомольці підносять руки. Середняки несміливо вистромлюють руки, але зараз їх і спускають* (Мик., I, 1957, 67); *Пси нехотя вистромляли голови в спідню ворітницю й не то ліниво, не то здивовано гавкали* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 83); *Вистромив дід Іванюта свою сиву голову з-за комина, витяг шию, уважно слухає нову людину* (Кир., Вибр., 1960, 356); *Вистромивши бороду із-під рядна, спить* [Іустин] *на дивані* (Тич., II, 1957, 59).

ВИСТРО́МЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ВИСТРОМЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́СТРОМИТИСЯ,** млюся, мишся; *мн.* ви́стромляться; *док.* Висуватися звідки-небудь або з-за чого-небудь, з-під чогось назовні. *Лесь підіймає вгору кулака, з якого вистромлюється пожмакований корінець люльки* (Стельмах, Хліб.., 1959, 198); *Знову з-за колодок вистромились хлоп'ячі голови* (Вас., I, 1959, 211); *З-під дощаного накату мотористської будки вистромилася кепка* (Вол., Озеро.., 1959, 5).

ВИСТРОМЛЯ́ТИ *див.* **вистро́млювати.**

ВИСТРОМЛЯ́ТИСЯ *див.* **вистро́млюватися.**

ВИ́СТРОЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́строчити.** *На вистрочені узорні груди святкових свиток повиставляли дукачі дівчата, а з-під квітчастих хусток маковіють обличчя на сонячному морозі* (Головко, II, 1957, 125).

ВИ́СТРОЧИТИ *див.* **вистро́чувати.**

ВИСТРО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СТРОЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* Робити на чому-небудь шов, шви строчкою, рівними стібками.

ВИСТРО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вистро́чувати.**

ВИСТРО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́СТРОЇТИ,** ою, оїш, *док., перех.* 1. *рідко.* Ставити в ряд, рядами, шикувати; ставити, розміщати в певному порядку кого-небудь. *Дід Овсій вистроїв усіх в одну лінію, а сам пішов попереду* (Коцюб., I, 1955, 348); *Вистроївши матросів у два ряди, повідомив* [Зеленцов] *про наказ командування* (Кучер, Чорноморці, 1956, 539); *Софія, перебивши його* [Гаркушу], *наказала вистроїти прибулих для огляду* (Гончар, Таврія.., 1957, 101).

2. *діал.* Гарно, святково одягати кого-небудь.

ВИСТРО́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ВИ́СТРОЇТИСЯ,** оюся, оїшся, *док.* 1. *рідко.* Ставати рядами, шикуватися; ставати, розміщатися в певному порядку. *Воропаєв запропонував вистроїтися і військовим строєм рушити* (Смолич, II, 1958, 153); *Такими* [свіжими, яскравими] *стояли* [криничанки] *й зараз, вистроївшись півколом* (Гончар, Таврія.., 1957, 72).

2. *діал.* Гарно, святково одягатися. *Вистроїлась, як лялечка* (Номис, 1864, № 11184).

ВИ́СТРУГАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́стругати.** *Вишки ще білі, гладенько вистругані, пахнуть нагрітим на сонці деревом* (Донч., II, 1956, 86); *Біля порога вистругане під тік подвір'я блищало, як масна сковорода* (Головко, II, 1957, 78); // *у знач. прикм. По кутках стояли вистругані дошки та брусочки* (Збан., Мор. чайка, 1959, 40).

ВИ́СТРУГАТИ *див.* **вистру́гувати.**

ВИ́СТРУГАТИСЯ *див.* **вистру́гуватися.**

ВИСТРУ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СТРУГАТИ,** ви́стружу, ви́стружеш *і* ви́стругаю, ви́стругаєш, *док.* 1. Вирівнювати, вигладжувати що-небудь, стругаючи, зчищаючи його поверхню гострим інструментом. *Євстафій .. заходився вистругувати букову дошку* (Чорн., Пісні.., 1958, 13); *Кряж вистругує фуганком планки* (Зар., Антеї, 1962, 247); // Зчищати, знімати що-небудь. *Вона звеліла невольникам вистругать дерен і прочистити заступами доріжку* (Н.-Лев., IV, 1956, 27); *Коли дістали заступ, козак Приблуда вистругав стерню й припав вухом до землі* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 122).

2. Стругаючи, надавати певної форми; робити, вирізувати що-небудь. *Йшлося до жнив: клепали коси, вистругували до грабель і грабок зубці* (Іщук, Вербівчани, 1961, 5); — *Руки в мене міцні. Давайте кусок деревини — ложки вистругуватиму* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 80); — *А коли вистругали з тої калини сопілку, вона й заквилила,— повів далі стару казку Омелько* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 245).

ВИСТРУ́ГУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́СТРУГАТИСЯ,** ви́стружеться *і* ви́стругається, *док.* 1. Піддаватися струганню.

2. *тільки недок.* Пас. до **вистру́гувати.**

ВИ́СТРУНЧЕНИЙ, а, е. Який тримається дуже прямо, струнко. *Він ще й досі ходив виструнчений, весь час сипав військовими примовками* (Збан., Переджнив'я, 1955, 94); *Уся її* [дівчини] *постать — легка, підібрана, виструнчена* (Коз., Сальвія, 1959, 44).

ВИ́СТРУНЧИТИСЯ *див.* **вистру́нчуватися.**

ВИСТРУ́НЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́СТРУНЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док.* Випрямлятися, ставати дуже прямо, струнко. *Старший сержант Івашко виструнчується, прикладає руку до козирка* (Панч, Іду, 1946, 51); *Лукію наче кольнуло щось. Виструнчилася, заніміла. Очі з тривогою вп'ялися в гостя* (Донч., III, 1956, 128); * Образно. *Вона* [Даша] *йшла, як завжди, алеєю молодих осокорів, що виструнчилися вздовж тихого завулка* (Жур., Вечір.., 1958, 210); // Ставати струнким. [Пан Стась:] *Ви гляньте, як наш дядя зразу розгулявся! Одмолодів, виструнчився, прямо не впізнаєш. Що то — волю почув!* (Вас., III, 1960, 229).

ВИ́СТУДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́студити.** *Вона схоплювалась з ліжка в темній, вистудженій за ніч хаті* (Коцюб., I, 1955, 326); *Захар їхав на голі, вистуджені вітрами простори* (Ле, Право.., 1957, 246).

ВИСТУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СТУДИТИ,** джу, диш, *док., перех.* Охолоджувати що-небудь, позбавляти тепла. *Коли з топленої хати йде, то вже й дверей не зачиняє, бо, бач, тепло, а того не розсудить, що вистудити хату не довго і в ній холодно буде* (Кв.-Осн., II, 1956, 254); * Образно. *Те саме убожество, позбавляючи людей всяких утіх.., руйнуючи красу їх тіла, веселість їх вдачі, силу їх здоров'я,— швидко вистуджує і любов між ними* (Фр., XVI, 1955, 72); // Дуючи на гарячу страву, охолоджувати її. *Вона підносила до рота ложку, довго вистуджувала й спостерігала, як Данило втішався гарячим борщем* (Чорн., Потік.., 1956, 368).

ВИСТУ́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́СТУДИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Охолоджуватися, втрачати тепло.

2. *тільки недок.* Пас. до **висту́джувати.**

ВИ́СТУДИТИ *див.* **висту́джувати.**

ВИ́СТУДИТИСЯ *див.* **висту́джуватися.**

ВИ́СТУДІЮВАТИ, юю, юєш, *док., перех.* Вивчити що-небудь, глибоко обізнатися з чим-небудь. *Досконало вистудіював Микола Бажан численні теорії походження нафти* (Тич., III, 1957, 30).

ВИ́СТУКАТИ *див.* **висту́кувати.**

ВИСТУ́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висту́кувати** і звуки, утворювані цією дією. *Через наушники він* [радист] *вслухався до вистукування ключа* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 234).

ВИСТУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СТУКАТИ,** аю, аєш, *док.* 1. *тільки недок., неперех.* Стукати раз у раз протягом якого-небудь часу. *Діти починають стрибать, танцювать, бігати по лавках: одно співає, друге сміється, те в заслонку виступує* (Вас., III, 1960, 262); *По рейках колеса виступують дзвінко* (Мур., Широка дорога, 1950, 6); *Десь вдалині виступував дятел* (Трубл., III, 1956, 453); *На кухні голосно виступували «ходики»* (Чорн., Пісні.., 1958, 77).

2. *перех.* Відтворювати ритм пісні, мелодії і т. ін. за допомогою стуку. *Хтось мугикав пісню, і Кузьма мимоволі виступував такт пісні ногою* (Петльов., Хотинці, 1949, 130); *Він виступав* [щітками] *і висвистів з надзвичайною вправністю ще один мотив, потім раптом почав швидко чистити мені черевики* (Сміл., Сашко, 1957, 93); // Передавати що-небудь, користуючись умовним стуканням. *Водолаз виступав азбукою Морзе запитання* (Трубл., II, 1955, 497).

3. *перех. і неперех.* Виконувати роботу, ударяючи по клавішах друкарської машинки, ключем телеграфного апарата й т. ін. *Весь час, поки ад'ютант виступував на машинці,* [ротмістр] *жадібно затягувався цигаркою* (Головко, II, 1957, 533); *Телеграфіст зрозумів, що тут щось особливе й таємниче і виступав цю довжелезну телеграму* (Ів., Вел. очі, 1956, 108).

4. *перех.* Стукати по чому-небудь з метою виявлення чогось (порожнини, схованки і т. ін.). *Ці чотири мужі ходили з кімнати до кімнати і виступували облуплені стіни* (Донч., VI, 1957, 525); *Голосно виступують суху деревину одуди...* (М. Ол., Леся, 1960, 108); // *мед.* Досліджувати стан внутрішніх органів по звуках, утворених легким постукуванням молоточка чи пальців по тілу. *Аналіз крові й просвічування зробили ще вчора. І коли його почали виступувати й обмацувати, Артур Натьє зрозумів, що сьогодні кінця ще не буде* (Донч., I, 1956, 368).

5. *перех.* Стукаючи об що-небудь, видаляти щось зсередини. *З розмаху виступав* [Наливайко] *об дуба недогарки з люльки, недбало сховав її в кишеню* (Ле, Наливайко, 1957, 262).

ВИ́СТУП, у, *ч.* 1. Частина чого-небудь, що видається, виступає наперед. *Виступи гір закривали дорогу* (Коцюб., I, 1955, 197); *Матроси засіли під кам'яним виступом високої скелі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 272); *Капітан і лейтенант сиділи в кутку окопу на піщаному виступі і про щось розмовляли* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 211); *Лютує парубок, і кінчики пальців до крові втискаються в розтріскані шпарини верби, зривають виступи холодної омертвілої кори* (Стельмах, I, 1962, 401).

2. Заглибина, виїмка в чому-небудь. *Знизу було видно, що в кам'яній стіні є чимало виступів* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 50).

3. Залишення попереднього місцеперебування, стоянки, вирушання в похід. [Половець:] *Наказ загонові: приготуватися до виступу!* (Мокр., П'єси, 1959, 173).

4. Публічне виголошення промови, заяви, інформації і т. ін. *Велике зворушення серед присутніх викликав виступ Костя* (Донч., I, 1956, 71); *Після доповіді почались виступи делегатів* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 210); // Виконання перед глядачами літературного, музичного, драматичного та ін. творів, гімнастичних вправ тощо.— *Сьогодні ж перший виступ знаменитого тенора, що то про його було стільки мови* (Л. Укр., III, 1952, 511); *Після ділової частини вечора продовжувались виступи художньої самодіяльності* (Гур., Наша молодість, 1949, 91); // Публікація свого твору, статті або окремого твердження, думки з певного питання. *Побачив* [Каргат], *що виступами в пресі нічого нашим консерваторам не доведеш, і вирішив доводити свою правду ділом* (Шовк., Інженери, 1956, 28).

5. Дія, спрямована проти кого-, чого-небудь. *Як приходив хтось із людей і оповідав про нові виступи молодого отамана* [опришків], *умисне кликав Юріштан жінку до хати, аби й вона чула* (Хотк., II, 1966, 114); *Всюди у військах таке панувало піднесення, так хотілося покінчити швидше все одним ударом, що командирам коштувало зусиль стримувати бійців від передчасного виступу, від негайної атаки на Перекоп* (Гончар, II, 1959, 406); // Вияв незадоволення, протесту у формі активної дії (через повстання, страйк, демонстрацію). *Повстання 1591—1596 рр. були першим широким спільним виступом селянства, козацтва і міських низів України проти феодального гніту* (Іст. УРСР, I, 1953, 170); *За задумом Яворського виступ робітників Турківських заводів мусив стати поштовхом до демонстрацій робітників у Самборі* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 126).

ВИСТУПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́СТУПИТИ,** плю, пиш; *мн.* ви́ступлять; *док.* 1. Виходити наперед, відокремившись від кого-, чого-небудь.— *Корнію, Корнію! А де ти? — Ось де, тутечка, ніде не згубився,— озивається поволі Корній, виступаючи з гурту товаришів* (Л. Укр., III, 1952, 569); *Здивовано виступає з натовпу.. Мануйло.— Даниле, ти?* (Гончар, Таврія.., 1957, 306); *Стояли мовчазні навколо, Лиш вітер розвівав чуби. І виступив кобзар з юрби* (Павл., Бистрина, 1959, 28); // *тільки док.* Вийти звідки-небудь, із-за чогось. *Весною затопляє так, хоч човном їдь, як із сінець виступиш* (Барв., Опов.., 1902, 267); *З темряви виступив Денис, пильно придивляючись до прибулих* (Тют., Вир, 1964, 148); *Із-за товстого дуба нам назустріч виступив невисокий, круглий, як качан, хлопчина* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 4).

2. *перен.* Ставати видним, з'являтися, показуватися. *Погасне світло; та палають очі, Аж поки досвітки в вікно тихенько Заглянуть сивими очима, і всі речі Почнуть із темряви помалу виступати* (Л. Укр., I, 1951, 180); *Смуга берега.. все ясніше виступала з туману, який хутко розвіювався* (Донч., III, 1956, 350); *Корма так високо піднялася вгору, що стерно на три чверті виступало з води* (Трубл., Лахтак, 1953, 29); // Виявлятися, проявлятися.

3. *тільки недок.* Йти поважно, не поспішаючи. *Прищенко гордо виступає і, граючи очима, допитується: — А що — узяв?* (Мирний, III, 1954, 25); *Виступала вона тихо, як пава, але твердо і ніби гордо* (Морд., I, 1958, 134); *Векла враз пішла в танець, плавно виступала, вигиналася, смуглява та вродлива* (Горд., II, 1959, 159).

4. *тільки недок.* Видаватися наперед; випинатися. *З боків гори місцями виступало сіре каміння* (Н.-Лев., I, 1956, 195); *Коло.. стіни притулилася груба, виступаючи в хатину широкою лежанкою* (Мирний, I, 1954, 205); *На вугластому обличчі з твердим підборіддям виступав прямий ніс* (Панч, В дорозі, 1959, 103).

5. Говорити перед публікою, виголошувати доповідь, промову, робити заяву, інформацію і т. ін. (на зборах, конференції, мітингу тощо). *Він нині виступав на зборах* (Рильський, Поеми, 1957, 189); *Коли вона* [Лукія] *виступає на партконференції, то не одного з присутніх кидає в жар* (Гончар, Тронка, 1963, 81); *На мітингу виступило двоє із броненосця* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 16); // Виконувати перед глядачами літературний, музичний, драматичний або ін. твір, гімнастичні вправи тощо.— *Та й я ж ніколи не виступав на сцені* (Л. Укр., III, 1952, 701); *У нас виступатимуть гуртки: музичний, драматичний, літературний, фізкультурний...* (Ів., Вел. очі, 1956, 33); *Хтось із дівчат подав записку, щоб виступив ще один наш співак* (Кучер, Чорноморці, 1956, 63); // Публікувати свій твір, статтю і т. ін. *В літерату-*

рі вперше виступив 1890 року, у Львові, в часописі для дітей «Дзвінок» (Коцюб., III, 1956, 218); // У друкованій праці публічно висловлювати свої думки, погляди. *Радіщев виступив грізним обвинувачем самодержавно-кріпосницького ладу* (Вісник АН, 9, 1949, 54); *Цю статтю вже можна було написати давно, але його до останнього часу невідступно мучила думка, чи має він право виступити в пресі* (Стельмах, II, 1962, 280).

6. З'являтися на поверхні чого-небудь, проступати зсередини; показуватися. *Христя то почервоніє, то побіліє, аж сльози їй на очі виступають* (Мирний, III, 1954, 155); *Знала дівчинка в лісі дуб, з якого виступав сік* (Донч., IV, 1957, 104); *Комісар відчув, як піт виступив йому на скронях* (Собко, Шлях.., 1948, 49); *Стала поправлятись Оленка.. Щодня вона міцніла, іноді на білому, як полотно, лиці виступить рум'янець* (Горд., II, 1959, 25).

7. Виходити за свої межі (про ріку, воду). *Ріка хвилювала. Вона була зворушена і, здавалось, хотіла виступати з свого русла* (Коб., III, 1956, 430); *О, водо українських рік, Не раз ти кров'ю зчервонилась, Не раз від трупів козаків Ти виступала з берегів і панським трупом затруїлась!* (Рильський, I, 1956, 182); *Вода виступила з берегів і тисячними потоками розливалася по таборі* (Фр., VI, 1951, 124).

8. Залишати попереднє місцеперебування, стоянку, вирушати в похід. *А козак добре дбає.., Холодною криничною водою коня напуває, У похід виступає* (Укр.. думи.., 1955, 20); *Із города, із Глухова Полки виступали* (Шевч., I, 1951, 250); *Левченко позавчора виступив кудись із своїм загоном* (Мик., II, 1957, 282).

9. Активно діяти, боротися або воювати за кого-, що-небудь, проти кого-, чого-небудь. *Волиняни, які були прославленими воїнами, часто виступали проти турків, татар та вкривали славою українську зброю* (Мельн., Коли кров.., 1960, 8); [Неофіт-раб:] *А я піду за волю проти рабства, я виступлю за правду проти вас!* (Л. Укр., II, 1951, 241); // Діяти, виявляючи себе, свої переконання, своє ставлення до кого-, чого-небудь. *Трудящі нашої країни виступили не тільки як руйнівники старого, експлуататорського ладу, але і як творці нового, соціалістичного суспільства* (Наука.., 2, 1958, 2).

ВИ́СТУПЕЦЬ ^{1}, пця, *ч.* 1. Малий, неширокий крок. *Ось чимала купа панянок проходе* [проходить],— *перепеличка не зрівняється з їх дрібненькими виступцями!* (Мирний, III, 1954, 261); // Назва танцювального руху дрібушок.

2. *заст.* Груповий танок, який виконують, рухаючись по колу, підскакуючи й виставляючи руки всередину, то звужуючи, то розширюючи коло. *Вона вміла краще за всіх грати на цимбалах.. і ловко танцювала виступця* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 460).

ВИ́СТУПЕЦЬ ^{2} *див.* **ви́ступці.**

ВИ́СТУПИТИ *див.* **виступа́ти.**

ВИ́СТУПЦЕМ, *присл.* Дрібно ступаючи. *Пішов він* [Власов] *знову виступцем по хаті* (Мирний, IV, 1955, 129); *Виступцем тихо йду* (Сл. Гр.).

ВИ́СТУПЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **ви́ступець,** пця, *ч.*), *розм.* Хатні туфлі. *А одежа яка: ..шовкова плахта, виступці золотом вигаптувані* (Стор., I, 1957, 188); *По підлозі зашаркав хтось виступцями* (Панч, Синів.., 1959, 101).

◇ **На ви́ступці,** *ірон.*— іди (ідіть) геть.— *Ну, а тепер,— к бісу, на виступці! — весело загомоніла вона.— Незабаром батько з матір'ю буде!* (Мирний, II, 1954, 236).

ВИ́СТЬОБАТИ *див.* **вистьо́бувати.**

ВИСТЬО́БУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вистьо́бувати** 1.

ВИСТЬО́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СТЬОБАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* 1. Прошивати що-небудь стібками.

2. *тільки док., розм.* Вибити, висікти кого-небудь батогом, різкою; б'ючи, позбавити якихось рис. *Добрий господар зуміє вистьобати норови з коня: не басуватиме у повозці* (Л. Янов., I, 1959, 159).

ВИСТЬО́БУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вистьо́бувати** 1.

ВИСУВА́НЕЦЬ, нця, *ч.* Передовий працівник (робітник, колгоспник або службовець), висунутий, рекомендований на відповідальну роботу. *Робітники з гордістю називали його своїм висуванцем* (Бойч., Молодість, 1949, 60); *На цьому посту Антонович несподівано застав свого висуванця* (Гончар, I, 1954, 282).

ВИСУВА́НКА, и, *ж.* Жін. до **висува́нець.** *Маячка останні місяці працювала як висуванка в галузі культроботи по жіночих бараках* (Коцюба, Нові береги, 1959, 408).

ВИСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **висува́ти** 1—3. *Одним з найважливіших завдань профспілок є висування і підготовка адміністраторів з робітників і трудящих мас взагалі* (Ленін, 33, 1951, 157); *На Україні почалося висування кандидатів до складу обласних виборчих комісій* (Рад. Укр., 16.I 1959, 1).

ВИСУВА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВИСО́ВУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СУНУТИ,** ну, неш, *док., перех.* 1. Сунучи, соваючи, переміщати що-небудь наперед, на видне місце. *Вона висувала з кутка Гафійчину скриню і переглядала її убоге щуплаття* (Коцюб., II, 1955, 30); *Панас Голуб висував на середину хати стола* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 268); // Витягати, виставляти що-небудь зсередини назовні. *Він розкидав усі речі, шпурляв чемодани, висував шухляди* (Смолич, II, 1958, 29); *Мати висунула з печі макітру вареників* (Н.-Лев., III, 1956, 48); // Робити рух вперед якою-небудь частиною тіла, виставляти її. *Висунувши малинового язика, він* [собака] *часто дихав* (Шиян, Гроза.., 1956, 407); *Під шкурами на помості ще щось заворушилось, і звідти висунула спочатку голову, а потім вилізла дівчина* (Скл., Святослав, 1959, 9).

2. *перен.* Пропонувати чию-небудь кандидатуру для виконання якогось завдання, на вищу посаду, на важливішу роботу. *Почали висувати кандидатів у президію* (Іщук, Вербівчани, 1961, 123); *Ляпшєя висунули на посаду помічника завідуючого шахтою* (Гур., Життя.., 1954, 30); — *Пропоную: на голову сільради висунути Матвія* (Мик., II, 1957, 354).

3. *перен.* Ставити на передній план. *Боротьба йде уперта, завзята, кожен день висуває якісь нові чинники на історичну арену* (Коцюб., III, 1956, 283); *Сучасна техніка і наука висувають задачі з багатьма мільярдами операцій* (Наука.., 12, 1957, 10); // Пропонувати що-небудь, подавати якусь думку. *Багато десятиліть тому видатні вчені неодноразово висували ідеї спорудження гідроелектростанцій на великих ріках Росії* (Вітч., 5, 1956, 116).

ВИСУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і* **ВИСО́ВУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́СУНУТИСЯ,** нуся, нешся, *док.* 1. Частково або повністю виставлятися звідки-небудь; показуватися. *З-за колодок у бур'яні висовуються цікаві хлоп'ячі головки й пильними очима стежать за високою тінню* (Вас., I, 1959, 210); *Явдоха зупиняється. З-за стовбура крайньої модрини висувається дуло рушниці* (Донч., III, 1956, 54); *Сінешні двері відчинилися і — висунулася кочерга* (Мирний, III, 1954, 41); *Подушка висунулася з-під голови й упала на землю* (Кобр., Вибр., 1954, 108); // Рухаючись, виходити, переміщатися вперед, на відкрите місце або назовні. *Він висунувся з-поза стола і сів коло баби Семенихи* (Стеф., I, 1949, 153); *Бронко висунувся на середину цеху* (Вільде, Сестри.., 1958, 189); *Висунулась із далекого ліска лава піхоти* (Ю. Янов., I, 1958, 165); // Видаватися наперед. *Місто* *висувалось у море зеленим рогом, на якому розташувався парк* (Панч, Ерік.., 1950, 45); *Лаврінова половина* [городу] *виходила довша на цілий пояс, ще й висунулась ріжком на вулицю в бузину* (Н.-Лев., II, 1956, 355).

2. *перен.* Виділятися серед інших, ставати визначним, відомим. *Франко як поет, романіст, перекладач і вчений висунувся на перше місце серед своїх сучасників* (Вітч., 5, 1956, 145); // Переходити на відповідальнішу роботу, займати вищу посаду. *Я знаю, заздрять мені люди: «От висунувсь Кузьма Слимак!»* (Біл., Зигзаг, 1956, 9).

3. *тільки недок.* Пас. до **висува́ти.** *Всяка письменна людина поважалася запоріжцями, висувалася в колі* [козаків] (Ле, Наливайко, 1957, 44).

ВИСУВНИ́Й, а́, е́. Який можна висувати, який може висуватися з чого-небудь назовні.

ВИСУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СУДИТИ,** джу, диш, *док., перех., розм.* 1. Судом домагатися чого-небудь. — *Це ж і раніше ви своє право висудили! — Тоді висудили, а тепер вже й не знаю, як буде. Витягнули, видряпали мирові посередники всілякі закони — і всі проти мужика* (Стельмах, Хліб.., 1959, 349).

2. Виносити вирок. *З яких законів волосні судді висудили той рішенець, того ні Семен, ні Мартоха, ні самі судді не знали* (Л. Укр., III, 1952, 638).

ВИСУ́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вису́джувати** 1.

ВИ́СУДИТИ *див.* **вису́джувати.**

ВИ́СУКАТИ *див.* **вису́кувати.**

ВИ́СУКАТИСЯ *див.* **вису́куватися.**

ВИСУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СУКАТИ,** ви́сукаю, ви́сукаєш *і* ви́сучу, ви́сучиш, *док.* Сукаючи, робити з прядива нитки, мотузки і т. ін. *Пріська сидить на днищі, висукує та виводить нитку за ниткою* (Мирний, III, 1954, 30).

ВИСУ́КУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вису́кувати.**

ВИ́СУНЕНИЙ, ВИ́СУНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́сунути.** *Сам же Наполеон розумів, що в Смоленську була лише заслона, висунена російською армією, але не вся армія* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 178); *Явдоха.. чула їхнє* [вовків] *важке дихання, бачила їхні висунуті червоні язики* (Донч., III, 1956, 56); *Він* [Синявін] *ішов з повагою, але й не без пихи, властивої молодій людині, несподівано висунутій на начальника* (Ле, Міжгір'я, 1953, 360).

ВИ́СУНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́сунути** 2 і **ви́сунутися** 2. *Висунення* [членів штабу на інструкторські посади] *викликало серед штабістів бурхливий інтерес* (Мик., II, 1957, 526); *Надзвичайні здібності Г. Ю. Крачковського сприяли висуненню його в перші ряди російських сходознавців* (Видатні вітч. географи.., 1954, 136).

ВИ́СУНУТИ *див.* **висува́ти.**

ВИ́СУНУТИЙ *див.* **ви́сунений.**

ВИ́СУНУТИСЯ *див.* **висува́тися.**

ВИ́СУШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́сушити.** *Не ворухнеться гаряче, висушене спекою повітря* (Коз., Нові Потоки, 1948, 4); *На горищі він* [Семко] *знайшов давно висушений бучок* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 184); *В напівтемному коридорі, мов тіні, сновигають висушені ранами і хворобами люди* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 260); // *у знач. прикм.* Дуже худий. «*Вона така стара, слаба, виморена, висушена!*» — *думала Галя* (Мирний, II, 1954, 251); *Посмішка зійшла з його жовтого висушеного обличчя* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 36).

ВИ́СУШИТИ *див.* **вису́шувати.**

ВИ́СУШИТИСЯ *див.* **вису́шуватися.**

ВИСУ́ШУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **вису́шувати** 1.

ВИСУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вису́шувати.** *Переорювання поля після просапних під посів озимої пшениці призводить до висушування грунту* (Колг. Укр., 7, 1956, 15).

ВИСУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СУШИТИ,** шу, шиш, *док., перех.* 1. Робити що-небудь сухим; позбавляти вологи. *Сонце вже пригрівало, висушуючи рештки роси на придорожніх квітах і бур'янах* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 51); *Не висушать тебе* [джерело] *пекучі літа дні* (Зеров, Вибр., 1966, 279); *Висушив вітер степові шляхи* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 558); *Вранці, коли зійшло сонце, юнак, висушивши одяг, міцно заснув* (Донч., III, 1956, 362); * Образно. *Жар знищив силу тіла І соки мислі висушив* (Фр., XIII, 1954, 29).

◇ **Вису́шувати (ви́сушити) сльо́зи (сльозу́)** — втішати, заспокоювати того, хто плаче. *Поцілунками він висушував її сльози, і вона заспокоювалась, і знову було їй так хороше з милим, як завжди* (Шиян, Баланда, 1957, 226); *Рідна пісня заплете розмову, у стареньких висушить сльозу* (Мал., Серце.., 1959, 116).

2. *перен.* Робити худим; виснажувати. *Глибокі зморшки порізали високе чоло, покарбували колись повне рум'яне обличчя, спершу висушивши та вив'яливши його* (Мирний, III, 1954, 14); // Позбавляти життєвих сил; знесилювати. *Старість, що не кажи, висушує не тільки тіло, а й мозок* (Стельмах, I, 1962, 461); *А Твердохліб уже три місяці не виходить з хати.. Висушила клята хвороба* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 456); // Змучувати, доводити до повного виснаження. [Ромця:] *Бач, як спалила, як висушила його туга* (Вас., III, 1960, 455).

3. *розм.* П'ючи, спорожняти посуд; випивати до дна. *Барильця, пляшечки, носатку, Сулії, тикви, баклажки, Все висушили без остатку* (Котл., I, 1952, 168).

ВИСУ́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́СУШИТИСЯ,** шуся, шишся, *док.* 1. Ставати сухим; висихати, обсихати. *Галявина вже освітлювалась сонцем, і людина, мабуть, вирішила тут обігрітись і висушитись* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 343).

2. *тільки недок.* Пас. до **вису́шувати.**

ВИСХІДНИ́Й, а́, е́. 1. Який підіймається вгору; протилежне низхідний. *Наше навчання почалося при перших же променях висхідного сонця* (Смолич, I, 1947, 117); *Перед грозою йшли висхідні потоки повітря* (Собко, Граніт, 1937, 66); * Образно. *Нерчина полковник Сильвестров вважав здібним офіцером, перед яким розкривався висхідний шлях на військовій службі* (Рибак, Час.., 1960, 15).

◇ **Висхідна́ інтона́ція,** *лінгв.* — інтонація з поступовим підвищенням тону; **Висхідни́й на́голос,** *лінгв.* — наголос з поступовим підвищенням тону.

2. *перен.* Який розвивається до вищого рівня. *Молода радянська поезія була поезією непідробної бадьорості і високого душевного піднесення, в якому відбилося життєрадісне світовідчування ростучого, висхідного класу, класу-переможця* (Нов., Про багатство літ-ри, 1959, 117).

ВИ́СХЛИЙ, а, е. Те саме, що **ви́сохлий.** *Вузьку покручену вулицю, глибоку й каменисту, як дно висхлої річки, тіснили крамниці* (Коцюб., II, 1955, 124); *Біля нього крутився підстаркуватий і висхлий чоловік* (Ле, Наливайко, 1957, 51).

ВИ́СХНУТИ *див.* **висиха́ти.**

ВИ́СХОДИТИСЯ, иться, *док.* Зійти, піднятися (про тісто).

ВИ́СЯКАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Сякаючись, очистити (ніс). [Марина:] *Та висякай-бо, капосна личино, носа!.. А гидкий, а замазура!..* (Кроп., II, 1958, 318); *Містер Ейбл вийняв хустку й неголосно висякав носа* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 42).

ВИ́СЯКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Сякаючись, очистити ніс.— *Не забудьте ж, ваше благородіє, хоч сьогодні! — Забуду, їй-богу, забуду! У мене такого діла, такого діла, що ніколи й висякатись* (Кв.-Осн., II, 1956, 280); *Фурман рухнув плечима, висякався і торкнув коні* (Досв., Вибр., 1959, 65).

ВИСЯ́ЧИЙ, а, е. Який висить, звисає. *Часом пташка чіпляється ніжками на тоненькій висячій гіллячці* (Н.-Лев., I, 1956, 169); // Зробл. так, щоб висіти; підвісний. *При світлі, що падало ясно з висячої лампи, побачила я його ліпше* (Коб., I, 1956, 202); *За селищем, під самою горою, на висячім мосту виднілись вагонетки* (Гончар, I, 1954, 82); *Максим рвучко підхопив із землі чемодан, невеличкий, саморобний, із висячим замочком* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 97).

ВИСЬ, і, *ж.*, *поет.* Простір на великій відстані від землі. *Нитки дощу сріблясті єднають землю й вись. Земля і небо в щасті жагучо обнялись* (Сос., Солов. далі, 1957, 47); *А жайворон несе дзвінку тривогу В небесну вись, в багрові хвилі хмар* (Руд., Поезії, 1949, 212).

ВИ́СЬКАТИ, аю, аєш, *перех.*, *розм.* Док. до **ська́ти**. *Ой, немає дочки З чужої стороночки, Та нікому на чужині Виськать й головочки* (Укр.. лір. пісні, 1958, 412); [Калина:] *Прийде було, я йому* [Конону] *й повечеряти дам, і голову змию, і виськаю...* (Кроп., II, 1958, 426).

ВИ́СЬОРБАТИ *див.* **висьо́рбувати**.

ВИ́СЬОРБНУТИ, ну, неш, *док.*, *перех.* Однокр. до **висьо́рбувати**.

ВИСЬО́РБУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́СЬОРБАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Сьорбаючи, випивати або з’їдати що-небудь без залишку. *Висьорбував* [Микола] *миску юшки, де вчора варилась картопля, та йшов з косою* (Ю. Янов., I, 1958, 51); *Мовчки висьорбали його* [розсіл], *з’їли м’ясо* (Фр., II, 1950, 80); *Висьорбавши чуть тепленький, олією засмажений борщ, він якимсь, зрозумілим тільки Мокрині натяком, виказав, що поїв би ще чого-небудь* (Іщук, Вербівчани, 1961, 191).

ВИ́ТАВРУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́таврувати**. *Тяжко її запам’ятати оці страшні п’ять знаків, витаврованих на руці* (Хижняк, Тамара, 1959, 184).

ВИ́ТАВРУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.* Поставити, накласти тавро, витиснути або випекти певні знаки, слова чи букви.

ВИ́ТАНЦЮВАТИ *див.* **витанцьо́вувати**.

ВИ́ТАНЦЮВАТИСЯ *див.* **витанцьо́вуватися**.

ВИТАНЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТАНЦЮВАТИ**, юю, юєш, *док.*, *перех.* і *без додатка*, *розм.* 1. *тільки недок.* Танцювати з запалом, з натхненням або довго. *Як вітер, літає Марина, танцює-витанцьовує* (Н.-Лев., I, 1956, 113); *Яків і Зуб, схопившись за руки, безшумно витанцьовували по кімнаті якийсь дикий танок* (Вас., IV, 1960, 30).

2. *тільки недок.*, *перен.* Швидко рухатися, раз у раз міняти положення. *Промені прожектора витанцьовували на воді* (Ткач, Крута хвиля, 1954, 275); *Витанцьовують на потилиці* [о. Вікентія] *рештки заяложених патлів, а на рясі відстовбурчуються необтрушені соломинки* (Стельмах, Хліб.., 1959, 419).

3. Іти, виходити, рухаючись, як у танці. *Попереду витанцьовував круторогий баранець, за ним вівці, далі йшов Ясь і грав на скрипці* (Ів., Вел. очі, 1956, 40); *Назустріч в шанобливому поклоні не вийшов, а витанцював бровастий гардеробщик* (Збан., Переджнив’я, 1955, 217).

4. *тільки док.*, *заст.* Танцюючи, добути що-небудь

5. *тільки док.*, *заст.* Перемогти в танці майстерністю чи тривалістю виконання. [Радько:] *І на співи* [Павло] *митець. Або нехай хто проти нього витанцює гайдука.. чи хоч і запорізького козака?* (Кроп., II, 1958, 370).

ВИТАНЦЬО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ТАНЦЮВАТИСЯ**, ююся, юєшся, *док.*, *розм.* 1. Багато танцюючи, витрачати всі сили. *Одарка береться в боки, починає танцювати. Катря дивиться на неї, сміється. Одарка спиняється.* [Катря:] *Ну, вже витанцювалась?* (Вас., III, 1960, 252).

2. *перен.* Успішно завершуватися, вдаватися. *Художник скаржиться дяді Кості, що в нього щось не витанцьовується з новою картиною* (Коз., Сальвія, 1956, 133); *Перечитав я Ваші байки.. Видно, вони у Вас, як казав колись Гоголь, не витанцювались* (Мирний, V, 1955, 384); *Головне тут.. як він* [Кузьма Харитонович] *уміє справи вершити! Куди кивне — туди й пішло, де тупне — вже й витанцювалося!* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 62); *Комісар ще хтозна-коли прибуде, а там воно щось наклюнеться, щось витанцюється...* (Збан., Сеспель, 1961, 24);//*безос.*

ВИ́ТАРУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́тарувати**.

ВИ́ТАРУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.* Визначити вагу тари або перевірити показники яких-небудь приладів за допомогою контрольних приладів.

ВИ́ТАСКАТИ *див.* **вита́скувати**.

ВИ́ТАСКАТИСЯ *див.* **вита́скуватися**.

ВИТА́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вита́скувати**.

ВИТА́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТАСКАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Виволікати, виносити кого-, що-небудь звідкись, кудись. *Як віл ревів Прокіп Ригорович і спиняв людей, щоб не витаскували назад Векли* [з води] (Кв.-Осн., II, 1956, 80); *Поки Лушня з Матнею вели таку розмову, другі, кожен вхопивши по оберемку, витаскали всю солому з хати* (Мирний, II, 1954, 228); // Витягати що-небудь (застрягле, закріплене і т. ін.). *Але коли раз і добрі коні Поліщука застрягли в калюжі, Карпцева кобилка візьми й покажи себе — витаскала подвійну ношу* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 95); // Витягати, виносити кудись нагору. *Насилу корець хмелю витаскали на гору* (Номис, 1864, № 924); — *Спіймав би тебе тихенько.., привіз на свій двір і на твоїй голові потрощив би кілька рам, які ти на хату витаскав* (Стельмах, I, 1962, 121).

ВИТА́СКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ТАСКАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* 1. Вибиратися знизу вгору.

2. *тільки недок.* Пас. до **вита́скувати**.

ВИТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, *книжн.* 1. *заст.* Перебувати, бути присутнім, жити де-небудь. *Рано спати клала* [мати дочку].. *І всю ніченьку над нею витала, не спала* (Шевч., II, 1963, 28); *Повій, вітре, повій, буйний, Повій з того краю, Де живе моє серденько — Де милий витає* (Бор., Тв., 1957, 55).

2. Літати, ширяти в повітрі. *Орел за хмарами витав, Неначе вперше так літав* (Граб., I, 1959, 409).

3. Бути відчутним, незримо присутнім де-небудь. *Ще до мого часу витали там* [у семінарії] *тіні таких директорів, як відомий кирило-мефодіївець Посяда* (Вас., IV, 1960, 15); *Та як ти далеко, запашний мій раю, Де радість витає, сміється блакить* (Зеров, Вибр., 1966, 476); *І на новій радянській сцені, Де правда крила простягла, Витає неув’язний геній Тії* [М. Заньковецької], *що правду нам несла* (Рильський, III, 1961, 54).

◇ **Вита́ти ду́мкою (думка́ми)** *де-небудь* — переноситися в думках до іншого місця. *Він дивився тужливо своїми по-дитячому невинними очима на смужку неба в* *заґратованому віконці і, видно, витав думкою десь далеко-далеко* (Збан., Єдина, 1959, 153); **Вита́ти в емпі-ре́ях (у хма́рах)** — бути мрійником, сприймаючи дійсність наївно, нереально.— *Ви просто дитина! — І досі в емпіреях витаєте! — крутнув* [о. Миколай] *рукою навколо чола і розсміявся* (Стельмах, Хліб.., 1959, 421); *Дожила* [Катря] *до сивого волосся, а все ще у хмарах витає* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 18).

ВИ́ТАТУЙОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́татуювати**. *Витатуйовані якорі на руках ріднили його з далекими морями* (Гончар, Таврія.., 1957, 195).

ВИ́ТАТУЮВАТИ, юю, юєш, *док., перех.* Татуюючи, зробити малюнок або напис на тілі людини.

ВИТВЕ́РДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТВЕРДИТИ**, джу, диш, *док., перех., розм.* Те саме, що **зау́чувати**. *Найпаче як за день утомишся.. з учителем нудні уроки витверджувати та поведе мене Марта спати вкладати. . Отам-то ми з нею набалакаємось!* (Мирний, IV, 1955, 337); *Та він же зовсі неписьменний! Як же він буде читати? Може, навмання, без книжки; може, витвердив напам'ять?* (Кв.-Осн., II, 1956, 66); *На пошану різок складалися вірші, і бідні учні мусили їх витвердити, як доказ того, що вчителі бажають їм добра* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 316).

ВИ́ТВЕРЕЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́тверезити**.

ВИ́ТВЕРЕЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́тверезити**.

ВИТВЕРЕ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **витвере́жувати**.

ВИТВЕРЕ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТВЕРЕЗИТИ**, ежу, езиш, *док., перех.* 1. Робити тверезим після сп'яніння. *Постригли* [Валер'яна], *побанили, витверезили і відпустили* (Кравч., Квіти.., 1959, 177);* Образно. *Цей гомін* [струмка] *витвережував* [Лодиженка] (Ле, Міжгір'я, 1953. 343).

2. *перен.* Зменшувати чию-небудь надто велику самовпевненість, запальність або мрійливість, повертати здатність тверезо мислити, сприймати щось, діяти. *Кониський пильно дивився на Косачівну, затамована лють все більше витвережувала старого* (М. Ол., Леся, 1960, 231); *Поява в окопі старшини Захарченка остаточно витверезила Захара* (Ле, Право.., 1957, 116); *Спокійний, холодний тон голови профкому наче витверезив начальника депо* (Донч., I. 1956, 451).

ВИТВЕРЕ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ТВЕРЕЗИТИСЯ**, ежуся, езишся, *док.* 1. Ставати тверезим після сп'яніння. *Він ось уже кілька місяців майже не витвережується, вкрай розбестився, втратив людську подобу* (Коз., Сальвія, 1959, 237); — *Усе, що має* [Довбня], *проп'є.. Візьмуть тоді у шпиталь; вилежиться, витверезиться, і вийти б — та ні в чому* (Мирний, III, 1954, 200); *Іван Тимофійович вже, видно, добре витверезившись, сидів блідий, перемучений* (Гончар, Таврія.., 1957, 196).

2. *перен.* Ставати здатним міркувати, мислити, сприймати що-небудь, діяти без зайвої самовпевненості, запальності або мрійливості.

ВИ́ТВЕРЕЗИТИ *див.* **витвере́жувати**.

ВИ́ТВЕРЕЗИТИСЯ *див.* **витвере́жуватися**.

ВИТВЕРЕ́ЗЛИВИЙ, а, е. Те саме, що **витверезни́й**.

ВИТВЕРЕЗНИ́Й, а́, е́. Який витвережує.

ВИТВЕРЕ́ЗНИК, а, *ч.* Санітарно-медична установа для витверезжування п'яних. *Витверезник? Коли ж це я побував у ньому?* (Вол., Місячне срібло, 1961, 107).

ВИ́ТВІР, вору, *ч.* 1. Те, що зроблене, створене ким-небудь і реально існує в тій чи іншій формі. *Різьбярі розіклали свої витвори найтоншої роботи, всипані намистом, міддю, бісером* (Кучер, Дорога.., 1958, 170); *На передньому* [плані] — *височів гігантський будинок нового стилю, витвір радянських архітекторів* (Є.Кравч., Сердечна розмова, 1957, 146); *«Києво-Печерський патерик», витвір Південної Русі, переписується, наново редагується і в Росії, і на Україні як пам'ятка, однаково близька обом братнім народам* (Рад. літ-во, 18, 1955, 14).

2. Те, що утворилося в результаті розвитку чого-небудь або якоїсь дії, є породженням, наслідком чогось. *Приучував* [Міхонський] *його.. розуміти всякий твір людського духа на основі того часу й тих живих людських взаємин, яких він був витвором і виразом* (Фр., III, 1950, 37); *В мені завше зіставалась любов до витворів людської фантазії* (Сам., II, 1958, 314); *О. М. Горький відзначив, що у витворах народної уяви завжди жило прагнення поліпшити реальне життя* (Рильський, III, 1956, 141).

Ви́твір приро́ди — те, що утворилося, розвинулося, вдосконалилося природним шляхом. *Людина — вінець природи, найскладніший її витвір, найвищий щабель її розвитку* (Руд., Вітер.., 1958, 440); [Дубина:] *Так от, розказую Юлічці про цей чудовий витвір природи* [рідкісну квітку], *а вона наче у захмарних високях витає* (Мороз, П'єси, 1959, 161).

ВИ́ТВОРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́творити^1**; створений.— *А хіба ж казки мною витворені?* (Мирний, V, 1955, 424); *Воля, воля і воля! Це чарівне слово, споетизоване столітнім дідом, розпалювало кров у хлопця, а дедалі, з літами, під впливом витворених панщиною умов, прибирало більш конкретну форму, глибше значення* (Коцюб., I, 1955, 339).

ВИ́ТВОРЕННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **ви́творити ^{1}**. *Змагання до її* [літературної мови] *витворення почалось тільки недавно* (Фр., XVI, 1955, 176).

ВИ́ТВОРИТИ ^{1} *див.* **витво́рювати ^{1}**.

ВИ́ТВОРИТИ ^{2} *див.* **витворя́ти**.

ВИ́ТВОРИТИСЯ *див.* **витво́рюватися ^{1}**.

ВИТВО́РНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **примхли́вий**. *Справляють* [ченці] *собі ряси просторі, пишні, з тонкого сукна, такого витворного крою, що хоч би й на архієпископа* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 213).

ВИТВО́РЮВАТИ ^{1}, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ТВОРИТИ**, рю, риш, *док., перех.* Робити що-небудь існуючим, в процесі творчої праці викликати до життя; створювати. *В нас уже кілька комісій, котрі впорядковують термінологію всякого роду, витворюють і ухвалюють ті чи інші неологізми* (Сам., II, 1958, 372); *Мова така ж жива* [і]*стота, як і народ, що її витворив* (Мирний, V, 1955, 307); *Війна вже витворила свою, воєнну, мораль і встановила свої, воєнні, звичаї* (Смолич, Мир.., 1958, 169); // Породжувати що-небудь, викликати появу чогось. *Життя не встигло ще витворити в ній тої злоби, що буває найсумнішою прикметою всіх людей, покривджених природою* (Фр., III, 1950, 62).

ВИТВО́РЮВАТИ ^{2} *див.* **витворя́ти**.

ВИТВО́РЮВАТИСЯ ^{1}, юється, *недок.*, **ВИ́ТВОРИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Ставати існуючим, з'являтися. *Тепер уже витворюється і в Галичині інтелігенція непопівська* (Л. Укр., V, 1956, 36); — *Чи вільно спитати, з якої причини витворилося в батька бажання, щоб ви покидали родинний дім?* (Коб., III, 1956, 68); *Т. Г. Шевченко з'єднав усе краще, все життєздатне в старій літературній мові.. з живим, бурхливим і сяючим океаном народної мови, на основі якої витворювалась і зміцнювалась нова літературна українська мова* (Мовозн., XVIII, 1962, 20).

2. *тільки недок.* Пас. до **витво́рювати ^{1}**. *Все тут потрібне, що належить до культурного життя і витворюється ним* (Фр., VII, 1951, 292).

ВИТВО́РЮВАТИСЯ ² *див.* **витворя́тися.**

ВИТВОРЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідко* **ВИТВО́РЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ТВОРИТИ,** рю, риш, *док.*, *перех.*, *розм.* Робити таке, що виходить за межі звичайної поведінки.— *Подивись, що твоя невісточка витворяє!* — *крикнула Кайдашиха* (Н.-Лев., II, 1956, 308); *Боже! Що він* [Колісник] *тільки не витворював на своїм віку! Яких темних діл, людських сліз не лежить на його душі* (Мирний, III, 1954, 373); — *Ось, бачите, що ваш синок витворяє,— залементувала вона, побачивши механіка.— Гуску з рогатки вбив!* (Донч., VI, 1957, 134); *О, що робили, що витворяли ці фашистські пси!* (Тич., II, 1957, 128); // Витівати що-небудь, жартуючи. [Парубок:] *Чи це ж не сором вам, дівчата, Таке над нами витворяти? А як підемо в солдати, Будете без нас скучати!* (Кроп., II, 1958, 79); *Протаз.. витворяв такі кумедні штукенції, що всі до одного лягали покотом од сміху* (Досв., Вибр., 1959, 129).

ВИТВОРЯ́ТИСЯ, я́ється *і рідко* **ВИТВО́РЮВАТИСЯ,** юється, *недок.*, *розм.* Діятися, відбуватися (про незвичайний вияв чого-небудь).— *Гляньте в його* [серце] *правдивим оком, то й побачите: що там діється, що там витворяється* (Мирний, II, 1954, 171).

ВИ́ТЕКТИ *див.* **витіка́ти.**

ВИ́ТЕЛЬБУШИТИ, шу, шиш, *перех.*, *розм.* Док. до **тельбуши́ти.**

ВИ́ТЕРЕБИТИСЯ ¹ *див.* **витере́блюватися.**

ВИ́ТЕРЕБИТИСЯ ², блюся, бишся; *мн.* ви́тереблятьcя; *док.*, *фам.* З труднощами вилізти на що-небудь. *Двоє малих музик з великими басами витеребились аж на піч під саму стелю* (Н.-Лев., I, 1956, 145).

ВИТЕРЕ́БЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́ТЕРЕБИТИСЯ,** иться; *мн.* ви́теребляться; *док.* Вилущуватися, випадати з качана, стручка (про зерно кукурудзи, боби гороху, ква́солі і т. ін.). *При ударі ба́гато качанів розкришуються і витереблюються* (Рад. Укр., 12.XI 1958, 2).

ВИ́ТЕРПІТИ *див.* **вите́рплювати.**

ВИТЕ́РПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ТЕРПІТИ,** плю, пиш; *мн.* ви́терплять; *док.* 1. *перех.* Витримувати, зносити біль, образу, страждання і т. ін.— *Не плач, моя дитино, не плач!* — *промовить бабуся стиха, ласкаво.— Нехай недобрі плачуть, а ти перетривай усе, витерпи бідочку!..* (Вовчок, I, 1955, 127); *Що, коли б Доля з тобою навіки мене розлучила, Що б ти відчула тоді, бідолашна? І як спромоглася б Витерпіть жах, залишившись сама?* (Зеров, Вибр., 1966, 310); [Ромодан:] *За ці роки я стільки витерпів* (Корн., II, 1955, 334).

2. *без додатка, перев. із запереч.* не. Виявляти витримку в чому-небудь, не виявляти чогось (почуттів, дій і т. ін.); стримуватися. *Яків не витерпів і зареготався на всю хату* (Мирний, I, 1954, 298); *Та недовго Хівря витерпіла: призналась якось-то сама матері* (Григ., Вибр., 1959, 99); *До столу вернувсь кореспондент. Подає Олені кілька фото:* — *Не витерпів: сю ніч проявив і напечатав* (Головко, I, 1957, 445).

ВИ́ТЕРТИ *див.* **витира́ти.**

ВИ́ТЕРТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́терти.** *Витерта старанно матроськими щітками, вона* [палуба] *одсвічувала раннє сонце й ніби горіла вся* (Епік, Тв., 1958, 300); *Камінь підлоги витертий був до блиску тисячами ніг* (Скл., Святослав, 1959, 38); // *у знач. прикм.* Потертий, виношений (про одяг). *Та таки й одягнена* [Явдоха]: *очіпок, хоч він собі і зовсім витертий, самі нитки, а був колись парчевий* (Кв.-Осн., II, 1956, 10); *Крізь витерті рукави пошарпаної свитки світились лікті* (Коцюб., I, 1955, 34); *Над ліжком Кузьміна висів витертий, але ще акуратний шкіряний кашкет* (Збан., Сеспель, 1961, 30); // *у знач. прикм.* Гладкий від частого тертя. *Вони* [моряки] *зійшли на балкон і зупинилися в задумі, схилившись на витерті дерев'яні бильця* (Кучер, Чорноморці, 1956, 434).

ВИ́ТЕРТИСЯ *див.* **витира́тися.**

ВИ́ТЕСАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́тесати.** *Вся хата була зложена з липових.. брусів, гладко витесаних* (Стор., I, 1957, 226); *В кількох кілометрах від колгоспу була степова могила, і на ній стояла постать, грубо витесана з сірого каменю* (Донч., IV, 1957, 446); * У порівн. *Всі жінки посхоплювалися з лав,.. стояли, як з дуба витесані* (Стеф., I, 1949, 253).

ВИ́ТЕСАТИ *див.* **виті́сувати.**

ВИ́ТИ ¹, ви́ю, ви́єш, *недок.* 1. Видавати протяжні, високі та жалібні звуки (про собак, вовків та деяких інших тварин). *Чуючи такий гвалт, собаки то брехали, а то вже стали вити* (Кв.-Осн., II, 1956, 172); *В пустині вили шакали* (Фр., XIII, 1954, 282); *Десь вийшли звірі з темних хащ і виють тужно...* (Сос., I, 1957, 460); * Образно. *І хай минуле виє вовком і по-гадючому шипить,* — *Ми радісним гаптуєм шовком Тканину років і століть* (Рильський, Поеми, 1957, 43).

2. Утворювати звуки, подібні до виття (про явища природи). *По діброві вітер виє, Гуляє по полю, Край дороги гне тополю До самого долу* (Шевч., I, 1951, 48); *Страшна була осіння ніч: скрипів будинок, буря вила* (Тич., II, 1957, 105); // Утворювати довгі протяжні звуки (про механізми, машини і т. ін.). *Над містом гудуть ворожі бомбардувальники і десь на околицях виють сирени* (Кучер, Чорноморці, 1956, 400).

3. *розм.* Голосно і протяжно стогнати. *Чувся нестямний крик людей — одні вили та голосили, другі хижо реготалися* (Мирний, IV, 1955, 333); [Кассандра:] *Я чую крик... ридає, плаче, скиглить, виє, виє... то наша мати!.. Я пізнала голос!..* (Л. Укр., II, 1951, 261).

ВИ́ТИ ², в'ю, в'єш, *недок.*, *перех.* 1. Скручуючи, зсукуючи, з'єднувати в одне ціле (волокна, нитки і т. ін.). *Синові дав волоки вити* (Сл. Гр.); // Робити, сплітаючи з чого-небудь. *Вінок виходив великий, пелехатий, але Дарка хапалась вити скоріше і ні на що не вважала* (Л. Укр., III, 1952, 653); * Образно. *В'є тобі* [О. С. Пушкіну] *вінок Радянська Україна* (Рильський, I, 1956, 363); // Влаштовувати (гніздо — про птахів). *А над тою ямою стояло дерево, а на дереві дрозд гніздо в'є* (Фр., IV, 1950, 60); *Одвічний інстинкт гнав їх* [журавлів] *з пекучого півдня на болотисті низовини, де щороку вили вони свої кубла* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 3).

◇ **Ви́ти гніздо́** *див.* **гніздо́.**

2. Закручуючи волосся, робити кучері.— *Яке волосся м'якеньке... йому в кучері волосся в'ють?* (Вовчок, I, 1955, 377).

ВИ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́ти** ²; // *у знач. прикм.* Зроблений за допомогою скручування, зсукування. *І всякі були в нього перстені: і незабудьки, і змійки, і виті, і ланцюжком* (Вовчок, Опов., 1937, 117).

2. Петлястий, нерівний, який має звивини. *Звірині тропи, кручені та виті, Він по снігу й чорнотропу читав Нехибно* (Рильський, II, 1956, 82).

ВИ́ТИКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́тикати.**

ВИТИКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **витика́ти** ¹.

ВИ́ТИКАТИ *див.* **витика́ти** ².

ВИТИКА́ТИ ¹, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ТКНУТИ,** ну, неш, *док.*, *перех.* Виставляти що-небудь назовні, висувати. *Дрібнесенькі рибки, що вдень тисячами снуються під поверхнею води і щохвилі витикають свої ротики на повітря, тепер ще сплять* (Фр., III, 1950, 332); *Майборода повз, іноді зупинявся, витикав безкозирку, і по ній* *бив снайпер* (Кучер, Чорноморці, 1956, 143); *Озимина витикає свіжо-зелені голки* (Рильський, III, 1961, 196); *Біля самого берега, виткнувши з води гладку голову, пливе грубий, мов сплетений, вуж* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 127).

◇ **Витика́ти (ви́ткнути) но́са** *див.* **ніс.**

ВИТИКА́ТИ ^{2}, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ТИКАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *чим*, *рідко.* Встромлювати багато чого-небудь у щось.

ВИТИКА́ТИСЯ ^{1}, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ТКНУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. Протикаючи, пробиваючи що-небудь, з'являтися назовні. *Насіння бобів, збіжжя, овочів, цибулини лілій бубнявіли від весняної життєдайної сили, й стебла витикалися з землі назустріч сонцю* (Довж., Зач. Десна, 1957, 210); *Бувало, лиш надійде квітень — Село поліське ожива. Дерев зазеленіють віти І перша виткнеться трава* (Підс., Загули.., 1960, 33).

2. Висуватися назовні звідки-небудь, із-за (з-під) чогось. *Чиясь маленька нога виткнулась з-під рядна* (Коцюб., I, 1955, 241); *Сашко виткнувсь з-за ожереду й прислухався* (Головко, I, 1957, 361); // З'являтися, показуватися звідки-небудь, із-за чогось. *Тільки на ранок поверне зоря, Сонце почне витикатись, Вже почина і сусіда моя, Бджілка свята, обзиватись* (Манж., Тв., 1955, 50); *Із-за обрію витикалися дивні силуети* (Гончар, Таврія.., 1957, 305); *Виткнулась десь далеко з жита червона хустка молодиці.., і Харитя згадала і хору маму, і чого прийшла* (Коцюб., I, 1955, 17); // Виходити звідки-небудь, із-за чогось, виступати наперед. *Як тільки я витикаюся з-за хати і хочу попід призьбою тихенько пройти до дверей, як татова рука хапає мене за праве вухо* (Мик., II, 1957, 125); *Собака виткнулась з хащів* (Мирний, I, 1954, 171).

3. *тільки недок.*, *перен.* Трохи виднітися, частково бути видним. *Витикались білі шпичасті верхи скель серед невеличкого темного лісу* (Н.-Лев., II, 1956, 409); *З намету витикався кущ шипшини з почорнілими зморшкуватими плодами* (Донч., V, 1957, 475); *Важкий дерев'яний чемодан і клунок витикалися з-під полиці* (Жур., Вечір.., 1958, 225).

ВИТИКА́ТИСЯ ^{2}, а́ється, *недок.* Пас. до **витика́ти** ^{2}.

ВИ́ТИН, у, *ч.*: △ **Ви́тин ка́меня**, *мед.*— хірургічна операція, за допомогою якої видаляють камені з сечового міхура.

ВИТИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ТНУТИ** *і рідко* **ВИ́ТЯТИ**, тну, тнеш, *док.* 1. *заст.* Вирубувати, вирізувати що-небудь. *Витяли пани ліс* (Свидн., Люборацькі, 1955, 208); *Витяв з ременю шматок на підошву* (Сл. Гр.).

2. Грати або виконувати з запалом (перев. музичні твори, танці). *Ой, десь гуде, ой, десь грає, Скрипка витинає: Оце вдова своїй доні Весілля справляє* (Укр.. лір. пісні, 1958, 204); *А брат мій сам вже далі Добрав, як витинать мазурку чи кадриль* (Рильський, Поеми, 1957, 243).

ВИТИНА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВИ́ТНУТИСЯ** *і рідко* **ВИ́ТЯТИСЯ**, тнеться, *док.* 1. *перен.* Вирізнятися, виразно виділятися. *Там, схожі на грудки здаля, Безсило витинались з жита Руді, мов зорана земля, Коня розкинуті копита* (Фомін, Вибр., 1958, 200); *Жовтий прямокутник* [вікна] *витинається з ночі* (Ю. Янов., I, 1958, 98).

2. *тільки недок.* Пас. до **витина́ти.**

ВИТИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **витира́ти** 1, 4. 5. *Гарні просторі сіни* [школи] *з чистими білими стінами.., мотузяні матки до витирання ніг та густі-часті вішалки для одежі,— ні за що було зачепитись начальницькому окові* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 101); *Витирання.. водою і ванни принесли мені користь видиму* (Л. Укр., V, 1956, 230); *На збиранні конюшини і люцерни пристрій ПТС* [до комбайна] *забезпечує витирання від 92,5 до 99,5% насіння* (Зерн. комбайни, 1957, 138).

ВИТИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ТЕРТИ**, тру, треш; *мин. ч.* ви́тер, ла, ло; *док.*, *перех.* 1. Робити що-небудь сухим або чистим, стираючи щось з його поверхні. *Невеличкі рученята невпокійно бігали по личку, витираючи сльози* (Мирний, IV, 1955, 27); — *Чому ви без галош? Хоч витріть ноги! — Гукнула та, що прибира підлоги* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 157); *Дівчина схопила ганчірку й похапцем витерла стіл* (Шовк., Інженери, 1956, 68).

2. Довго носячи, робити потертим, зношеним (про одяг). *Витерти рукава;* // Часто тручи, робити гладким, стертим. *Витерти поручні.*

3. Тертям (сірника, шматків дерева один об одний) добувати вогонь. *Пропустивши гостей, Бараболя засовує двері, входить до майстерні і витирає сірник* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 60); *Іван-царенко взяв того зайця, оббілував, витер вогню деревом об дерево, спік, з'їв* (Укр.. казки, 1951, 179); *Іван тремтячою рукою шукає сірників і ніяк не може витерти вогню* (Коцюб., I, 1955, 411).

4. Наносячи на шкіру певну рідину або мазь, втирати їх з лікувальною метою або робити масаж. *Баба Федора витерла старого оцтом, на ніч напоїла чаєм з липового цвіту, поклала на піч і вкрила кожухом* (Донч., III, 1956, 107).

5. Відокремлювати насіння від лузги способом тертя між чим-небудь. *Молотильний апарат комбайна С-4 в передній робочій частині вимолочує, а в задній витирає насіння* (Рад. Укр., 28.VI 1951, 2).

ВИТИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ТЕРТИСЯ**, труся, трешся, *док.* 1. Витирати себе. *Тепер оце я щоранку витираюсь холодною водою* (Л. Укр., V, 1956, 227); *Ігор спохвачується, бризкає водою Костеві в обличчя. Обидва з реготом витираються* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 28); *Данюша, червоний і спітнілий, витерся хусточкою й повів розгублено плечима* (Головко, II, 1957, 143).

2. Від частого носіння ставати потертим, зношуватися (про одяг). *Комір витерся;* // Від частого тертя ставати гладким, стертим. *Держак витерся.*

3. Пас. до **витира́ти** 5. *У терковому апараті* [коноплемолотарки] *насіння витирається з головок* (Техн. культ., 1956, 201).

ВИ́ТИСК, у, *ч.* Заглибина певної форми, утворена від натискання одного предмета на інший. *Ряд круглих витисків.. ми знаходимо і на підвішуваних посудинах «шнурової» кераміки* (Археол., II, 1948, 10).

ВИТИСКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **витиска́ти.**

ВИ́ТИСКАТИ *див.* **витиска́ти.**

ВИТИСКА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВИТИ́СКУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТИСКАТИ**, аю, аєш *і* **ВИ́ТИСНУТИ**, ну, неш, *док.*, *перех.* 1. Витісняти що-небудь, натискаючи на нього. *Вітер вікна витискає* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 76); *Вода не вміщувалась в порах грунту і, де тільки могла, витискувала з них повітря* (Трубл., I, 1955, 121);— *Знаєте, що могло трапитися? Могло на швидкому ході витиснути покришку циліндра* (Донч., I, 1956, 458); // Натискаючи на що-небудь, видушувати з нього щось.— *Ти знову, Васю, бавився з моїми тюбиками, витискав фарбу? — грізно обернулась до нього Ніна Олександрівна* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 46).

2. *перен.* Силою примушувати йти, відходити геть, залишати що-небудь.— *Тримаймося до вечора, то наша буде виграна. Повстануть передмістя, витиснемо війсь-*

ко з міста (Фр., VI, 1951, 158); // Займати місце чого-небудь; заміняти собою, усуваючи щось. *Та швидко дестиляція зробилася кращою, і нафта пішла на торзі, витискаючи американську* (Фр., VIII, 1952, 393); *«Він має якусь Катерину і, певне, її любить, любить...» Тільки ця думка, витиснувши всі інші, застряла у неї в голові* (Шиян, Баланда, 1957, 78).

3. Натискуючи, надушуючи чим-небудь, робити на чомусь заглиблення певної форми (знаки, візерунки і т. ін.). *Оправу робили з дерев'яних дощок, обтягали шкірою, робили металеві застібки, прикраси, витискували герби* (Ів., Таємниця, 1959, 181); *Алі, взявши одну з тих шкур на жезло, поглянцював її і витиснув на ній візерунки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 364).

4. *перен.* Викликати зовнішній вияв почуттів, переживань і т. ін. *Щастя переповняє так мене всього, що витискає з мене навіть слова* (Коцюб., II, 1955, 254); *Березовий сік був для неї* [Ганни] *кров'ю дерева, а кожен поріз на корі — раною, яка витискувала з дівочих очей сльози обурення* (Коз., Сальвія, 1959, 4); *Власне запах сього тютюну.. витиснув із його горла такий окрик і змусив його перервати розмову* (Фр., III, 1950, 221); // Вимушено, через силу робити що-небудь (говорити, усміхатися і т. ін.). *Це не був отой півсонний, виморений чоловік, що в вагоні ледве витискав із себе пару фраз у відповідь на його зацікавлені запитання* (Ле, Міжгір'я, 1953, 522); *Огей зіщулюється, немовби йому раптом стає зимно, і витискає собі на обличчі люб'язну усмішку* (Досв., Вибр., 1959, 242); — *Нащо ж тато казали, що справлять мені червоні чобітки, а потім пошили та й продали,— витиснула з себе Пріся і заплакала голосно* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 227).

ВИТИСКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і* **ВИТИ́СКУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ТИСНУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. Витікати, виступати назовні при тисненні (про рідину). *Сік добре витискається;* // З труднощами виходити, вибиратися звідки-небудь, кудись. *Андрій з Ольгою витиснувся на край дороги і пильно стежив за охоронником, що йшов біля нього* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 877); // Зникати під тиском чого-небудь. * Образно. *Похмілля витиснулося гнівом, запалав пекельний вогонь в серці обуреного мужа* (Ле, Наливайко, 1957, 240).

2. *тільки недок.* Пас. до **витиска́ти** і **вити́скувати.**

ВИТИ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вити́скувати.**

ВИТИ́СКУВАТИ *див.* **витиска́ти.**

ВИТИ́СКУВАТИСЯ *див.* **витиска́тися.**

ВИ́ТИСНЕНИЙ, ВИ́ТИСНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́тиснути.** *Під фотографіями стояла і дата — золотом витиснений 1901 рік* (Сенч., Опов., 1959, 9); *Звідси можна було скочити на самий окраєць калюжі, де підсихали витиснуті худобою сліди* (Стельмах, Хліб.., 1959, 105); // **ви́тиснено,** *безос. присудк. сл. На коробці з-під шоколаду було витиснено вежі з зубцями і над ними п'ятикутну зірку* (Донч., VI, 1957, 322).

ВИ́ТИСНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́тиснути.**

ВИ́ТИСНУТИ *див.* **витиска́ти.**

ВИ́ТИСНУТИЙ *див.* **ви́тиснений.**

ВИ́ТИСНУТИСЯ *див.* **витиска́тися.**

ВИ́ТИСЯ, в'ю́ся, в'є́шся, *недок.* 1. Обвиватися, плестися навколо чого-небудь, по чомусь (про рослини). *Отут, бувало, із-за тину Вилась квасоля по тичині* (Шевч., II, 1953, 164); *Густо-зелений плющ вився по кам'яній стіні* (Кучер, Чорноморці, 1956, 358); *Сивіють величезні, обтяжені росою листки папороті, в'ється низом колюча ожина* (Гончар, II, 1959, 253); // Закручуватися кучерями або бути кучерявим (про волосся). *Чорне кучеряве волосся.. чудовно вилося коло білого чола* (Мирний, II, 1954, 34); *Кучері ясні та легкі вилися над чолом лагідним* (Л. Укр., I, 1951, 22); *Коло вух і на шиї* [молодички] *вилося, вибившися з-під очіпка, непокірне русяве волосся* (Гр., II, 1963, 330).

2. Робити звивисті рухи. *Гадюки вилися клубками* (Котл., I, 1952, 147); // Вигинатися, корчитися.— *Ой! Ой! Ой! — стогнав Гава,— держачися за литку правої ноги і в'ючися по землі.— Ой, болить!* (Фр., III, 1950, 23); *Вітя стогне й в'ється од подвійного болю — морального й фізичного* (Вас., III, 1960, 332); *Вона вилася на постелі, як навіжена з болю й колотьби* (Козл., Ю. Крук, 1950, 103); // Рухатися навколо чого-небудь; крутитися, обертатися. *Веретенце завжди в'ється тихо, Як жене стара овець до паші. Скільки ж ти напряла, Стояниxо, за свої літа тонкої пряжі?* (Воронько, Драгі.., 1959, 64); // Рухатися, закручуючись.

3. Протікати, пролягати, маючи звивисту форму (про річку, дорогу і т. ін.). *Там, де Ятрань круто в'ється, З-під каменя б'є вода — Там дівчина воду брала, Чорнобрива, молода* (Укр.. лір. пісні, 1958, 490); *Білою змією в'ється дорога* (Хотк., II, 1966, 316); *Вузенькі, майже невидні стежки в'ються між золотистою пшеницею* (Коб., II, 1956, 7); *Балка була продовженням долини, де тихо вилась річка Уга* (Коп., Лейтенанти, 1947, 117).

4. Літати, кружляючи в повітрі. *Столітні липи ожили: на кожній гілці, коло кожної квітки вилася.. бджола* (Мирний, I, 1954, 174); *В'ється воронння З ранку до півдня* (Мал., Серце.., 1959, 53); * Образно. *Не раз і не два молоді гості, всі хороше повбирані, вилися роєм по блискучих світлицях та дорогих килимах* (Н.-Лев., I, 1956, 165); // Звиваючись, підніматися в повітря. *Стовп пороху під небо в'ється* (Котл., I, 1952, 194); *І всі ринуть туди, де хмарою в'ється чорний дим, попереджаючи хвилі полум'я...* (Коцюб., I, 1955, 120); // Колихатися, маяти в повітрі. *Люди, обличчя, одежина,.. в'ються по вітру стрічки дівочі різноцвітні* (Вовчок, I, 1955, 303); *Серед штормів і розлючених вітрів в'ються вимпели червоних кораблів* (Ю. Янов., V, 1959, 19).

5. Часто перебувати біля кого-небудь, всіляко виявляючи свою увагу; крутитися. [Наталка:] *Коло мене хлопці в'ються І за мене часом б'ються* (Котл., II, 1953, 42); *Біля мене всі товчуться — І веселі діти в'ються* (Гл., Вибр., 1957, 287); — *Зацвітає наша Марія, мов калина, в'ються біля неї парубки* (Кучер, Чорноморці, 1956, 443).

6. *перен.* Бути відчутним, безперервно виявляючись. *В його серці туга в'ється* (Л. Укр., I, 1951, 328); — *Хто ж вона? — злився* [Яків] *на гордовиту дівчину і чув, що, крім злоби і цікавості, щось інше вилося навколо серця* (Стельмах, Хліб.., 1959, 336).

7. *перен.* Звучати переливчасто. *І ось раптом.. почув він тиху музику, яка так довго і невловимо вилась круг його вуха* (Коцюб., II, 1955, 309); *Тужить та в'ється в яру дівочий спів* (Вас., I, 1959, 132); *І нова пісня виплива, як цвіт, Колишеться і в'ється над степами І плаче, ніби жалібний мотив У казці про калину та братів* (Рильський, Поеми, 1957, 13).

◇ **В'ється як (мов, на́че** *і т. ін.*) **га́дина коло се́рця** — про дуже важкі думки, передчуття. *Чомусь мені, брате, горілка не п'ється: коло мого серця мов гадина в'ється* (Барв., Опов.., 1902, 312).

ВИ́ТИЧИТИ *див.* **вити́чувати.**

ВИТИ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТИЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.*, *діал.* Намічати, прокладати пряму лінію на поверхні землі з допомогою тичок. *Бенедьо працював цілими днями при своїй фабриці, витичував плани будинків* (Фр., V, 1951, 356).

ВИТІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ТІЯТИ**, ію, ієш, *док.*, *перех. і неперех.* Вигадувати що-небудь, робити щось незвичайне.— *То вона тілько таку ману пуска та витіва і грамоти, і школу* (Мирний, IV, 1955, 14); *Брався* [Юра] *за найважчі справи і навіть витівав неймовірні речі* (Коз., Вибр., 1947, 61); // Робити різні витівки, жартувати, пустувати. *Вперше Юхимині перехотілося дуріти, як завжди вона витівала з парубками* (Ю. Янов., II, 1958, 375); [Пріська:] *О... це вже знову витіяв щось той дурисвіт. Дражниться та й дражниться з чоловіком* (Вас., III, 1960, 78).

ВИ́ТІВКА, и, *ж.* 1. Вчинок, дія, вигадка, що виходить за межі звичайних норм. *Муляр почав висміювати панську витівку* (Вас., I, 1959, 90); *Остання витівка княгині Ольги дуже роздратувала і вкрай розсердила імператора* (Скл., Святослав, 1959, 143); *Знайшов* [Антін] *стару шлею, зняв її, приміряв до себе, закріпив посторонки, а Катерина тільки дивилася на його витівку* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 44); //Вигадка з метою обманути кого-небудь або нашкодити комусь. *Оверко, Зінько на всякі витівки вдаються, якусь капость неодмінно встругнуть* (Горд., II, 1959, 16).

2. Що-небудь сказане або зроблене для розваги, сміху; жарт, вигадка. *Хвацький на витівки, та тупий до справи* (Укр.. присл.., 1955, 390); *Омелько вважав себе за надзвичайного коміка, і не раз увесь клас сміявся з його витівок* (Донч., IV, 1957, 277); *Коли б тільки не повсякденні витівки дівчат, яким неодмінно ото кортіло шарпнути його за чуба, бринькнути по губах і конче сховати під час обіду Мишунину ложку* (Ю. Янов., II, 1954, 129).

ВИТІВНИ́К, а́, *ч.* 1. Людина, схильна до витівок; вигадник. *Колись в МТС юнак славився як кращий механік, а серед молоді — неперевершений витівник* (Грим., Син.., 1950, 109).

2. Організатор масових розваг, забав. *Молодих запрошують до хати. У ній вступає в свої права весільний староста. Це розпорядник весілля, масовик-витівник* (Нар. тв. та етн., 6, 1967, 45).

ВИТІВНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **витівни́к.** *Це була невгамовна, непосидюча витівниця і взагалі дуже весела дівчина...* (Трубл., III, 1956, 276).

ВИТІ́ЙСТВО, а, *с.*, *книжн.*, *заст.* Красномовство. *То — не витійство урочисте, а копіткі діла щодня* (Уп., Вірші.., 1957, 69).

ВИТІ́ЙСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *книжн.*, *заст.* Вправлятися в красномовстві, говорити вишукано, пишномовно.

ВИ́ТІК, току, *ч.* Місце, де ріка бере початок. *Витоки річки* [Тиси] *і більшість її правобережних приток починаються високо в горах* (Наука.., 11, 1963, 28).

ВИТІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **витіка́ти** 1. *Торрічеллі вивчав витікання води з посудин, ...тому що це явище використовувалося у водяних годинниках* (Наука.., 10, 1958, 46).

ВИТІКА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВИ́ТЕКТИ**, ече; *мин. ч.* ви́тік, ви́текла, ло; *док.* 1. Текти, виливатися звідки-небудь струменем або виходити краплями (про рідину). *З тої ж хрещальниці витікає вода по ринві в дерев'яну купальню* (Коцюб., III, 1956, 141); *З щілин березової кори з тихим шумом витікав пахучий сік — підставляй рот і пий* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 62); *Ліве око витекло, і коли він позирав на Саїда та на техніків одним здоровим оком, воно напружувалося за двоє* (Ле, Міжгір'я, 1953, 76); // Виходити з резервуара, балона і т. ін. (про газ).

2. *тільки недок.* Виходячи з чого-небудь, з-під чогось назовні, брати початок (про ріку, струмок і т. ін.). *Сіли на камені, з-під якого витікало джерельце* (Галан, Гори.., 1956, 11).

3. *перен.* Просочуватися звідки-небудь назовні. *Я зачиняю двері, іначе боюся, що світло лампи витече все крізь шпалери* (Коцюб., II, 1955, 224); *Хай світло не витікає на двір і не ллється з двору* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 108).

ВИ́ТІПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́тіпати.** *Катерина взяла витіпану ручайку волокна і почала микати* (Чорн., Потік.., 1956, 72).

ВИ́ТІПАТИ *див.* **виті́пувати.**

ВИ́ТІПАТИСЯ *див.* **виті́пуватися.**

ВИТІ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТІПАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Тіпаючи, очищати волокно льону, конопель і т. ін. від костриці. *Притихла баба. Витіпувала жменю* [конопель], *а до них* [Ілька та Зіньки]: — *І що то — молоді: шу-шу, шу-шу* (Головко, II, 1957, 28); *Як заробить* [Мотря] *конопель,— то й добре. Помочить їх, висушить, витіпа* (Мирний, II, 1954, 46).

ВИТІ́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ТІПАТИСЯ**, ається, *док.* 1. Очищатися в процесі тіпання (про волокно льону, конопель і т. ін.).

2. *тільки недок.* Пас. до **виті́пувати.**

ВИ́ТІСНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́тіснити.** *Мислі дипломата губилися, витіснені очевидним страхом* (Ле, Наливайко, 1957, 263).

ВИ́ТІСНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́тіснити.** *Витіснення і загибель дрібних та середніх господарств* [при капіталізмі] *ще більше прискорюється* (Ленін, 24, 1950, 267).

ВИ́ТІСНИТИ *див.* **витісня́ти.**

ВИТІСНЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **витісня́ти.**

ВИТІСНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́ТІСНИТИ**, ню, ниш, *док.*, *перех.*1.Створюючи нестерпні умови, утисками і т. ін. примушувати кого-небудь залишити місце проживання. *Російські колонізатори захоплювали в казахів найліпшу землю, витісняючи їх усе далі й далі в гори* (Донч., I, 1956, 160); // Ведучи бій, примушувати ворога відступати. *Червоні частини витіснили ворожі війська з Василькова* (Бурл., М. Гонта, 1959, 9); *Штурмові групи витіснили їх з скверу і німці тепер вели вогонь з-за колон парламенту* (Гончар, III, 1959, 285).

2. *перен.* Примушувати зникнути, заміняючи собою. *Там, де березина витісняла сосну та пропускала паруси сонця, все, здавалось, залите було зеленим бенгальським вогнем* (Коцюб., I, 1955, 308); *Ніна спочатку думала про Якова Македона.. та згодом сильніші спогади витіснили його образ* (Шиян, Гроза.., 1956, 49); // Заміняти собою, виводячи з ужитку. *Важливе місце займуть пластмаси.. в електропромисловості, витісняючи звідти дорогий каучук* (Наука.., 11, 1956, 33).

ВИТІСНЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* Пас. до **витісня́ти.** *Менш ефективні види палива й енергетики, сировини і матеріалів все більше витіснятимуться високоефективними* (Програма КПРС, 1961, 60).

ВИТІ́СУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виті́сувати.** *Болісне й тяжке витісування слова, Його кування в пломені душі* (Бичко, Простота, 1963, 4).

ВИТІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТЕСАТИ**, ешу, ешеш, *док.*, *перех.* Тешучи, вистругуючи, виготовляти що-небудь з дерева, каменю і т. ін. *Цюкав* [Верига] *сокирою, старанно витісуючи гостряк завдовжки ліктів три* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 130); *Витісував* [Андрій] *клинчики, вкладки* (Іваничук, Не рубайте.., 1961, 73); * Образно. *Витісуєш Нове — і синій виднокруг Обійми розкрива скорителеві неба* (Рильський, I, 1956, 121).

ВИТІ́СУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **виті́сувати.**

ВИТІЮВА́ТИЙ, а, е, *книжн.* Вигадливий, позбавлений простоти; надмірно вишуканий, пишномовний. *Поважно, невеличкими купами походжали вони.., зупиняючись обдивитися то який-небудь будинок витіюватий, то церкву* (Мирний, III, 1954, 257).

ВИТІЮВА́ТІСТЬ, тості, *ж.*, *книжн.* Властивість за знач. **витіюва́тий.**

ВИТІЮВА́ТО, *книжн.* Присл. до **витіюва́тий.** *Хоч Ніколас висловився надто туманно і витіювато, однак Петру зрозумів, що він хоче познайомити його з такою людиною, яка ховається від* [королівської] *влади* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 73).

ВИТІ́Я, ї, *ч.*, *заст.*, *іров.* Оратор, майстер красномовства. *Не спиться вам, парламентські витії, Масні злодії, в орденах кати* (Рильський, I, 1956, 390).

ВИ́ТІЯТИ *див.* **витіва́ти.**

ВИ́ТКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́ткати.** *Витканий матір'ю червоний пояс туго обхоплював її стрункий стан* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 104); *На килимі були виткані не квітки, а якісь дуже ясні, ніби квітчасті плями, або червоні та білі латки* (Н.-Лев., III, 1956, 15).

ВИ́ТКАТИ, тчу, тчеш, *док.*, *перех.* *і без додатка.* 1. Виготовити способом ткання (килим, тканину і т. ін.). *Напряде* [Мотря] *отак літ за двох, оснує, витче, та й сорочка є* (Мирний, II, 1954, 46); *Шовк, що звився над рейхстагом На друге травня уночі,.. Московські виткали ткачі* (Воронько, Поезії, 1950, 92); * Образно. *Безжалісна музо!.. Усі таємні свої скарби тобі я повинна віддать, І килим, що виткали мрії, під ноги тобі простелити* (Л. Укр., I, 1951, 131).

2. Зробити в процесі ткання візерунок або малюнок на чому-небудь. * Образно. *Хай ненависник мій і обидчик Позабуде всі кривди оті І узорами синіми витче Мої мислі на самоті* (Мал., II, 1956, 404).

3. Використати до кінця на ткання певну кількість ниток. *І бувало — як цівку витче вже й нову закладе, а сидить задуманий, мов забув, що далі робити* (Головко, II, 1957, 83).

ВИ́ТКАТИСЯ, тчеться, *док.* Виготовитися в процесі ткання. *Се килим-самольот чудесний, За Хмеля виткався царя* (Котл., I, 1952, 172); * Образно. *В куточках очей та під очима уже виткалося тонке плетиво зморщок* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 932).

ВИТКИ́Й, а́, е́. 1. Який має властивість під час росту витися навколо чого-небудь, по чомусь (про рослини). *Вікна виходили в сад, де на тлі безкрайого моря повзли візерунчастим різьбленням альтанок виткі троянди* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 254); *Щороку навесні з кореневищ хмелю виростають довгі, іноді до 18 м, виткі.. стебла* (Лікар. рослини.., 1958, 165).

2. Кучерявий, непрямий (про волосся). *На темному, виткому волоссі* [дівчини] — *білий вовняний шарфик* (Хор., Ковила, 1960, 25); *Виткі, чорні до блиску коси розкішно спадали їй на плечі* (Гончар, I, 1954, 462).

3. Звивистий. *Сходи були такі тісні, круті й виткі, що спускатися вниз було старому тяжче, ніж лазити нагору* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 385); *Тут ріка, стежина в ліс біжить витка* (Дор., Три богатирі, 1959, 39).

ВИ́ТКНУТИ *див.* **витика́ти** [1].

ВИ́ТКНУТИСЯ *див.* **витика́тися** [1].

ВИТЛІВА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВИ́ТЛІТИ**, іє, *док.* Тліючи, згнивати зовсім, перетворюватися на порох.

ВИ́ТЛІТИ *див.* **витліва́ти.**

ВИ́ТЛУМАЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́тлумачити.** *Слід розрізняти об'єктивний зміст теорії відносності і суб'єктивне витлумачення її буржуазними філософами і представниками ідеалістичної школи у фізиці* (Наука.., 8, 1956, 37).

ВИ́ТЛУМАЧИТИ *див* **витлума́чувати.**

ВИТЛУМА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТЛУМАЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.* 1. Роз'яснювати, давати вичерпне пояснення, тлумачення чому-небудь. *Голота ж не вважала за потрібне витлумачувати перед кимсь свої вчинки* (Вільде, Сестри.., 1958, 18); // Перекладати. *За перекладача був болгарський солдат. Сяк-так він витлумачив Павлові комендантові слова* (Кучер, Голод, 1961, 351).

2. Уясняти собі, розуміти так чи інакше що-небудь. *Харкевич ніколи не знав, як витлумачує Козлов його думки* (Голов., Тополя.., 1965, 18): *Моє застереження хитрючі майстри витлумачили по-своєму* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 59); *Віч не подумав про те, що громадськість може саме так витлумачити його вказівку* (Руд., Вітер.., 1958, 209).

ВИТЛУМА́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **витлума́чувати.**

ВИ́ТНУТИ *див.* **витина́ти.**

ВИ́ТНУТИСЯ *див.* **витина́тися.**

ВИ́ТОВКМАЧИТИ *див.* **витовкма́чувати.**

ВИТОВКМА́ЧУВАТИ *і* **ВИТОВМА́ЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТОВКМАЧИТИ** *і* **ВИ́ТОВМАЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **витлума́чувати.** *Монтаг.. виробив з пальців обох рук таку постать, що на білій стіні вийшов старий німець,— як витовмачив він* (Н.-Лев., III, 1956, 234).

ВИ́ТОВКТИ, вчу, вчеш; *мин. ч.* ви́товк, ла, ло; *док.*, *перех.* 1. Ударяючи або топчучи, вибити, витолочити посіви, городину, траву і т. ін. *Максим Горох посіяв в просі. Що ж вийшло? Дітвора — іще й огуд не ссох — І просо витовкла, і обнесла Горох* (Бор., Тв., 1957, 162); — *Біда,.. вчорашній град витовк нам лан вівса під лісом* (Фр., II, 1950, 104); [Колодка:] *Єсть у мене смужка землі над шляхом,.. на їй, опріч бур'яну, нічого не родило, та й то було товар витовче* (Сам., II, 1958, 168).

2. *розм.* Тручи, ударяючи, видалити що-небудь із чогось.— *Вижну два, три снопи, витовчу зерно* (Фр., III, 1950, 206).

3. *розм.* Товчучи, виваляти в чому-небудь. *Надто кортіло стягти дужих усанів з коней, витовкти в болотюці...* (Горд., Заробітчани, 1949, 127).

4. *перен.*, *розм.* Завчити що-небудь, механічно повторюючи.— *Коли ти, Попенко, наїсися?..— Тоді, коли ти свого Цицерона витовчеш* (Мирний, I, 1954, 331).

ВИ́ТОВМАЧИТИ *див.* **витовкма́чувати.**

ВИТОВМА́ЧУВАТИ *див.* **витовкма́чувати.**

ВИТО́К, тка́, *ч.* 1. Закручена частина чого-небудь виткого, звивистого; закруток. *Й досі пам'ятую.. Пишний кудель, що з витками Ніжну шию обвивав* (Щог., Поезії, 1958, 349); *Потилиця його з рудими витками волосся звернена до Поляруша* (Стельмах, Хліб.., 182).

2. Один оберт гвинтової, спіральної лінії нарізки, дротяної обмотки і т ін. *Оксана дістала аркуш ватманського паперу з схемою контролера для шукання замкнених витків у котушках* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 622); // Один оберт рухомого предмета навколо чого-небудь. *Програма першого польоту людини* [у космосі] *була розрахована на один виток навколо Землі* (Наука.., 5, 1961, 16).

ВИТОЛКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТОЛКУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *діал.* Пояснювати, тлумачити. *Все.. він витолковував собі на добро* (Фр., VII, 1951, 240); *Витолкуйте їм, що я борше не можу приїхати, бо маю тут справу* (Стеф., III, 1954, 244).

ВИ́ТОЛКУВАТИ *див.* **витолко́вувати.**

ВИ́ТОЛОЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́толочити.** *Всі висадки були витолочені, неначе по їх качались коні* (Н.-Лев., II, 1956, 62); *Влітку, мабуть, не заходили сюди учні, бо вигнався високий, ніким не витолочений бур'ян* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 14).

ВИ́ТОЛОЧИТИ *див.* **витоло́чувати.**

ВИТОЛО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **витоло́чувати.**

ВИТОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТОЛОЧИТИ,** чу, чиш, *док.*, *перех.* Пригинати, надломлювати трав'янисті рослини, пошкоджувати посіви, городину, траву і т. ін., ходячи, їздячи, пасучись по них тощо. *До косаря прямо травою, витолочуючи її, під'їжджає економ* (Стельмах, Хліб.., 1959, 537); — *Одарко! — гукнув він в пекарню.— Хто це витолочив квітки?* (Н.-Лев., II, 1956, 59); *Іде і кляне свою невістку, що витолочила в неї траву* (Вишня, I, 1956, 65).

ВИТОЛО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **витоло́чувати.**

ВИ́ТОНЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́тончити.**— *Увесь свій талант і многолітній труд поклав* [Микола Лисенко] *на те, щоб знайти, зберегти перли народної творчості, обробити їх і повернути народу, повернути нам, любовно очищені й витончені* (Довж., III, 1960, 23); — *Може бути, твоя вдача з грунту витончена й ушляхетнена вже твоїми предками* (Коб., III, 1956, 149).

2. *прикм.* Дуже гарний, з тонкими рисами, досконалої форми. *Колись тітка Клавда була красивою брюнеткою.. Її грація, витончена постать будили загальний подив* (Вільде, Сестри.., 1958, 106); *Валентина частенько заздрила витонченій красі Лідиного обличчя* (Руд., Вітер.., 1958, 81).

3. *прикм.* Який відзначається особливою вишуканістю. *Чорне, строге, розраховане на витончений смак убрання облягало її постать* (Кач., Вибр., 1947, 28); *Відповідаючи на витончену чемність господаря, як могла, відказала йому в тон* (Смолич, I, 1958, 57).

4. *прикм.* Чудово розвинений, з гострим сприйманням. *У нього велике опукле чоло, і весь він громіздкий не по літах, але внутрішньо витончений* (Довж., II, 1959, 120); *Витончений слух;* // Який відзначається особливою досконалістю або крайньою загостреністю. *Коропов любив стояти в кузні й дивитись на витончену роботу Степана Васильовича. Коваль міг із звичайного боронячого зуба зробити красиву квітку* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 147); *Тамара добре знає історію: ні Чінгіс-хан, ні пси-рицарі, ні Наполеон не додумувались до таких витончених катувань* [як фашисти] (Хижняк, Тамара, 1959, 170).

ВИ́ТОНЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **витончений** 2—4. *Васса ще озирнула себе з ніг до голови... і, цілком певна неабиякої краси й витонченості свого тіла, сіла до рояля* (Епік, Тв., 1958, 133); *Згодом художник став надуживати як вишуканістю кольорів, так і витонченістю форм* (Дмит., Розлука, 1957, 255).

ВИ́ТОНЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́тончити.** *Говорячи про ненастанне збагачення, витончення й поглиблення нашої літературної мови,.. ми мусимо, проте, з душевною прикрістю визнати, що дехто з наших письменників мало ще працює над своєю лексикою, над своїм синтаксисом, над своєю фразеологією* (Рильський, III, 1956, 80).

ВИ́ТОНЧЕНО Присл. до **ви́тончений** 3, 4. *В характері орнаменту середньоазіатських та закавказьких промислів багато спільного з килимами Індії; і там, і там узорні елементи витончено здрібнені, вільні і в той же час підкорені ритмові* (Вол., Дні.., 1958, 30); *Коли багатотонний кран піднімає свою вагу, він робить це витончено* (Коп., Вибр., 1948, 19); *В міру зростання світової соціалістичної системи імперіалістична буржуазія чинить опір все більш запекло і витончено, прагнучи зупинити хід історії* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 27).

ВИ́ТОНЧИТИ *див.* **вито́нчувати.**

ВИ́ТОНЧИТИСЯ *див.* **вито́нчуватися.**

ВИТО́НЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вито́нчувати.**

ВИТО́НЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТОНЧИТИ,** чу, чиш, *док.*, *перех.* 1. Робити тоншим.

2. Робити розвиненішим, гострішим. *Наш обов'язок — високохудожніми творами і далі розвивати, витончувати мистецькі смаки народу* (Мист., 4, 1958, 4).

ВИТО́НЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ТОНЧИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Робитися тоншим. *Геннадій відтворив статую Лаокоона з удавом. Права рука, зведена до плеча, здирає гада з шиї, ліва одриває його від стегна; ..напівзігнуті ноги з напнутим сухожиллям витончилися і обрисувалися майже орнаментальними лініями* (Вол., Місячне срібло, 1961, 8).

2. Робитися розвиненішим, гострішим. *З ускладненням людської практики розвиваються і вдосконалюються вухо й око, витончуються емоції, стають ширшими й глибшими асоціації* (Рад. літ-во, 8, 1967, 5).

ВИ́ТОП, у, *ч.* 1. Те саме, що **вито́плювання.** *Прославлений Донбас дає рекордні цифри видобутку вугілля, витопу чавуну і сталі* (Тич., III, 1957, 290).

2. Те, що витоплено; витоплений метал. *Пломеняться печі В витопах руди* (Ус., На.. берегах, 1951, 11); *І ввижаються* [синові] *великі рукавиці сталеварів, витопів багряні бліки, синюваті окуляри* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 85).

ВИ́ТОПИТИ ^{1} *див.* **вито́плювати** ^{1}.

ВИ́ТОПИТИ ^{2} *див.* **вито́плювати** ^{2}.

ВИ́ТОПИТИСЯ *див.* **вито́плюватися.**

ВИ́ТОПКА, и, *ж.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **вито́плювання.**

ВИ́ТОПКИ, пок, *мн.* Залишки від витоплювання чого-небудь.

ВИ́ТОПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́топити** ^{1}. *Здорова піч була вже витоплена й пашіла вогнем* (Н.-Лев.. II, 1956, 335); *І витоплений із руди метал з печей виходить, його вантажні поїзди розвозять на заводи* (Забіла, Промені, 1951, 33).

ВИТО́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вито́плювати** ^{1} 2, 3 і **вито́плюватися** 2, 3.

ВИТО́ПЛЮВАТИ ^{1}, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ТОПИТИ,** плю, пиш; *мн.* ви́топлять; *док.* 1. *тільки док.*, *перех.* і *неперех.* Спаливши яке-небудь паливо в печі, грубі і т. ін., нагріти приміщення або зготувати при цьому страву. *І ти осталася, небого. І не осталося нікого З тобою дома. Наготи Старої нічим одягти І витопить зимою хату* (Шевч., II, 1953, 195); — *Робота моя неважка,— витоплю піч, зварю їсти* (Мирний, III, 1954, 74); *Лисичка змерзла та й побігла в село вогню добувати, щоб витопить* (Ів., Укр.. казки, 1950, 8); // Закінчити топити в печі, грубі і т. ін. *Демко в хаті довго ждав на брата. Жінка його уже витопила в печі* (Фр., VIII, 1952, 205); *У хаті — справжня текстильна фабрика. Як тільки витоплять жінки, мерщій за прядки сідають* (Головко, II, 1957, 89).

2. *перех.* Нагріваючи сало, вощину, виділяти жир, віск. * Образно.— *Побачить вона* [Параска]*! згадає тоді мене, як чорти витоплять з неї те сало, що придбала в піст* (Н.-Лев., II, 1956, 18).

3. *перех.* Добувати, виділяти метал, розжарюючи руду. *Порались біля горнил і чорношкірі гамарники, витоплюючи залізо* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 329); *Скільки витопив металу мій хороший, добрий дід* (Уп., Вірші.., 1957, 174).

ВИТО́ПЛЮВАТИ ^{2}, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ТОПИТИ**, плю, пиш; *мн.* ви́топлять; *док.*, *перех.* Топити у воді всіх або багатьох. *Розсію, розвію я сам ворогів, В дунайській їх витоплю хвилі, А сам відпочину посеред степів, З конем на високій могилі...* (Бор., Тв., 1957, 89); *Тухольці, очевидно, не хотіли дожидати, аж поки вода настільки прибуде, щоб спокійно витопити нужденні останки монголів* (Фр., VI, 1951, 132).

ВИТО́ПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́ТОПИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Закінчувати топитися (про піч, грубу і т. ін.). *Піч витопилась* (Сл. Гр.); // *безос. У печі витопилось* (Сл. Гр.).

2. Виділятися з нагрітого сала, вощини і т. ін. (про жир, віск).

3. Виділятися з розжареної руди (про метал).

4. *тільки недок.* Пас. до **вито́плювати** ^{1} 2, 3.

ВИ́ТОПТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́топтати** 1—3. *За витоптані буряки Митько приніс бабі Христі щуку вагою в п’ять кілограмів, і тільки це втішило гнів старої* (Донч., VI, 1957, 146); *Витоптана копитами дорога веде через луг до похилених верб, під якими вигинається Орілька, вузенька річка в низьких берегах* (Жур., Вечір.., 1958, 5).

ВИ́ТОПТАТИ *див.* **вито́птувати.**

ВИТО́ПТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вито́птувати** 1—3. *Він* [цинодон пальчастий] *скоро відростає після спасання і добре витримує витоптування* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 111); *Дуже популярна рослина* [спориш звичайний], *яка росте у дворах.. Витривала до витоптування* (Лікар. рослини.., 1958, 89).

ВИТО́ПТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТОПТАТИ**, пчу, пчеш, *док.*, *перех.* 1. Псувати або знищувати посіви, городину, траву і т. ін., топчучи їх.— *Ну, не буде ж у тебе хоч на городі нічого! — сичить, одужавши, баба.. Вийшла баба на город, давай витоптувати* (Барв., Опов.., 1902, 195); *Кіннота ворога витоптувала посіви, руйнувала села й міста* (Тич., III, 1957, 91); *Шкідливих горобців та гав Він* [Осел] *щиро так ганяв, Що витоптав всі кавуни і дині* (Гл., Вибр., 1957, 106); * Образно. *Зажурилась Україна, Бо нічим прожити, Витоптала орда кіньми Маленькії діти* (Укр.. думи.., 1955, 11).

2. Часто ходячи по тому самому місцю, утоптувати, прокладати стежку, дорогу і т. ін. *Тут я всі стежечки витоптав* (Жур., Вечір.., 1958, 350); // Топчучи, стискувати, зменшувати в об’ємі. *Дід Остап вивершив скирту, старанно витоптуючи її, наспівує* (Епік, Тв., 1958, 594).

3. Вибивати, ходячи по чому-небудь, топчучи щось. *Там біля стога стояла пара волів, що саме перед хвилиною витоптувала ногами зерно із снопів* (Мак., Вибр., 1956, 411).

4. *рідко.* Зношувати взуття. *Витоптала черевички, по садочку проходжаючи* (Чуб., V, 1874, 4).

ВИТО́ПТУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. *рідко.* Зношуватися внаслідок тривалого носіння (про взуття).

2. Пас. до **вито́птувати.** *Копитами кінноти витоптувалися гінкі стежки по тому шляху* (Ле, Наливайко, 1957, 5).

ВИ́ТОРГ, у, *ч.* Гроші, одержані від продажу чого-небудь. *На картоплі добре заробили, славний виторг. І так щобазару* (Горд., І, 1959, 433); *І в сільмазі на неї не жаліються. Ще й разу не опізнилася на роботу, недостачі у виторгу не мала* (Кучер, Трудна любов, 1960, 9).

ВИТОРГО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТОРГУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. Одержувати гроші від продажу чого-небудь. *Заставляла* [Юля] *на останні копійки, які він виторговував за рибу, купувати морожене, водити в кіно, слідувати за нею по п’ятах, куди б вона не йшла* (Тют., Вир, 1964, 449); *На гроші, що їх виторгувала Євка, в Стефана було десять дірок, і він не знав, яку з них запхнути* (Чорн., Пісні.., 1958, 38); *А дехто вже пускався берега, прикидаючи, скільки можна виторгувати за свої статки* (Стельмах, Хліб.., 1959, 205).

2. *розм.* Торгуючись, домагатися зниження запрошеної або збільшення пропонованої ціни. *За щасливий п’ятак Моня виторгував у знайомої булочниці велику суху булку* (Козл., Ю. Крук, 1950, 205); *Цілу годину торгувався, щоб виторгувати більше двох тисяч калиму за Тозі-хон* (Ле, Міжгір’я, 1953, 132); // *перен.* Домагатися поступки в чому-небудь. *Навіть право на писання листів приходиться виторговувати, бо мій лікар кожний раз, коли.. застає мене з пером в руках, лається зо мною* (Л. Укр., V, 1956, 394).

ВИ́ТОРГУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́торгувати.** *Приймаючи виторгувані за них* [картини] *гроші, Кородджій розповів друзям-художникам про те, що справді робиться на верховині* (Скл., Карпати, II, 1954, 167).

ВИ́ТОРГУВАТИ *див.* **виторго́вувати.**

ВИ́ТОРЕНИЙ, а, е, *рідко.* Добре в’їжджений; утоптаний. *Йшли солдати із-за Псла.. Яром, долом, битим полем, Шляхом виторенім, голим* (Мал., II, 1956, 224).

ВИ́ТОРОПЕНЬ, пня, *ч.:* ◊ **Ви́торопні лови́ти** — дивитися здивовано, розгублено і т. ін., витріщивши очі; ловити гави.

ВИ́ТОРОПИТИ, плю, пиш; *мн.* ви́тороплять; *док.*, *перех.*, *розм.* Широко розкрити очі від здивування, несподіванки і т. ін.— *Отуди к лихій годині! — виторопивши очі, сказав Грицько та й замовк* (Мирний, II, 1954, 299); *Я виторопив очі, дивлюсь і питаю: — То ви ж хто такий і чого вам треба у моїй квартирі?* (Вас., IV, 1960, 21).

ВИ́ТОРОХТІТИ, хчу, хтиш, *док.*, *розм.* 1. *неперех.* Торохтіти, робити шум протягом певного часу. *Виторохтіла миша всю ніч* (Сл. Гр.).

2. *перен.*, *перех.* Домогтися чого-небудь настирливою розмовою.— *Тітка цікава на язик, та й дядько добрий торохтій: щось-таки та виторохтять* (Н.-Лев., III, 1956, 52).

ВИ́ТОРОЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́торочити.** — *Як.. де буде одна нитка виторочена, то нещастя ваше!* (Фр., IV, 1950, 488).

ВИ́ТОРОЧИТИ *див.* **виторо́чувати.**

ВИ́ТОРОЧИТИСЯ *див.* **виторо́чуватися.**

ВИТОРО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТОРОЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.* Висмикувати нитки з тканини.

ВИТОРО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ТОРОЧИТИСЯ**, иться, *док.* Висмикуватися, випадати з непідрубленого або обшарпаного краю тканини (про нитки). * Образно. *Не раз попадала до суду справа.., виторочилась би не одна золота нитка і стала б у пригоді, увільнила б не раз з дуже клопітного становища* (Кобр., Вибр., 1954, 36).

ВИ́ТОЧЕНИЙ ^{1}, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́точити** ^{1}. *Іван привітно махнув кепкою своєму напарнику, що вже помітив його, і весело показав очима на гору виточених за ніч деталей* (Кучер. Трудна любов, 1960, 394); *В ярмаркові дні до канатів і гаків* [гойдалки] *чіплялося два збиті з дощок човни з виточеними жіночими погруддями на носах* (Смолич, II, 1958, 42); *Личко її молоде та радісне, як яблучко, червоніло, очі горіли, шия, плечі наче виточені з рожевого каменю* (Мирний, IV, 1955, 139); *Гострі ножі точені, В крові панів мочені.. Виточені, аж горять, На панів та на панят* (Пісні та романси.., II, 1956, 138); *Залізняк нарешті зібрав усю силу,.. знайшов глибоку, вітром* *виточену ямку, міцно зачепився пальцями* (Собко, Звич. життя, 1957, 7).

2. *прикм.* Який має досконалу форму, витончені лінії. *Смугляве обличчя з рівним виточеним носом.. нагадувало одно з тих облич, що їх.. митці пензля беруть для Іродіад, Саломей і інших красунь давнини* (Досв., Вибр., 1959, 85).

Як (немо́в, на́че *і т. ін.*) **ви́точений** — який має правильну, досконалу форму, витончені лінії. *Уся* [дівчина] — *як виточена, а довга коса, чорна, як гадюка, так і обвивається круг тонкого стану* (Стор., I, 1957, 83); — *Бісова Улька, ноги як виточені і пошкрябані соломою, мабуть, у полі пошкрябала* (Мик., II. 1957, 396).

ВИ́ТОЧЕНИЙ ², а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́точити** ². *Кров була виточена вся. Доктор Гальванеску був мертвий* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 260).

ВИ́ТОЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́точити** ¹.

ВИ́ТОЧИТИ ¹ *див.* **вито́чувати** ¹.

ВИ́ТОЧИТИ ² *див.* **вито́чувати** ².

ВИ́ТОЧИТИСЯ *див.* **вито́чуватися** ².

ВИ́ТОЧКА, и, *ж.* 1. *крав.* Зашита з вивороту невелика складочка на одязі.

2. *спец.* Заглибина на якій-небудь деталі.

ВИ́ТОЧКИ, чок, *мн.* Залишки від просівання чогонебудь.

ВИТО́ЧУВАННЯ ¹, я, *с.* Дія за знач. **вито́чувати** ¹. *Виточування деталей.*

ВИТО́ЧУВАННЯ ², я, *с.* Дія за знач. **вито́чувати** ² 1. *Виточування крові з собаки.., а пізніше оживлення — факт, відомий кожному студентові останнього курсу* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 192).

ВИТО́ЧУВАТИ ¹, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТОЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* 1. Виготовляти на токарному верстаті з дерева, металу який-небудь предмет округлої форми з дуже добре вирівняною, вигладженою поверхнею. *У нас є чудова майстерня. Тут ми вивчаємо мотори, навчаємось виточувати на верстатах різні речі* (Збан., Мор. чайка, 1959, 216); *Як зварили хлопці сталь, Токар виточив деталь* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 84); *Ось соснина пахне, це—да! Поки виточиш з неї, примірим, ніжку до столу — п'яний робишся* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 79); * Образно. *Говорив Воронцов, виточуючи кожне слово, наче токар біля верстата* (Гончар, I, 1954, 87).

2. Вистругувати що-небудь з дерева, вирізувати з каменю і т. ін., дуже добре вирівнюючи, вигладжуючи поверхню. *Не минувши дрібниці ні однієї, Шхуну з жовтої кості виточує він* (Перв., II, 1958, 94).

3. Робити гострим; вигострювати. * Образно. *Вигострю, виточу зброю іскристу, Скільки достане снаги мені й хисту* (Л. Укр., I, 1951, 126).

4. Вигризаючи, виїдаючи, вирізуючи або ударяючи, робити в чому-небудь заглибину, виїмку. *Зсередини* [деревини] *шашіль виточує гниле суччя* (Мирний, III, 1954, 23); *Сила удару кожної піщинки невелика, але.. вона в твердій породі виточує заглиблення* (Фіз. геогр., 5, 1956, 109).

ВИТО́ЧУВАТИ ², ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТОЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* 1. Повільно випускати рідину крізь вузький отвір; виціджувати. *Розплакуються берези, і винахідливий ветеринар Гнат Яворина виточує з них сік для поранених і простуджених* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 32); *Хто може виточити кров мого серця, коли я ще живий* (Коцюб., I, 1955, 417); * Образно. *Відчув* [Івоніка], *як страх виточив йому краплі поту на чоло* (Коб., II, 1956, 206).

2. *перен.* Поступово забирати, віднімати що-небудь у когось, позбавляти чогось. [Монтаньяр:] *Якби так без крові я з тебе виточити міг ідею, то кров і тіло хай би пожили* (Л. Укр., II, 1951, 166); *Мені бої не виточили сили, І, надточивши, не зрідили кров* (Стельмах, Жито.., 1954, 41).

◇ **Ви́точити сльо́зи (з оче́й)** — своїми вчинками, діями примушувати когось плакати. *Вона кинулася була розважати Пріську,.. та ще гірше розразила її серце, ще більше виточила сліз з її старих очей* (Мирний, III, 1954, 19); *А як пішов мені шостий рік, то багацько сліз виточив я з очей бідної моєї неньки* (Стор., I, 1957, 348).

ВИТО́ЧУВАТИСЯ ¹, ується, *недок.* Пас. до **вито́чувати** ¹.

ВИТО́ЧУВАТИСЯ ², ується, *недок.*, **ВИ́ТОЧИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Повільно витікати крізь вузький отвір, щілину і т. ін. *Інна відчула себе так, наче вся кров раптом виточилася з її тіла* (Шовк., Починається юність, 1938, 205).

2. *тільки недок.* Пас. до **вито́чувати** ².

ВИ́ТРАВИТИ *див.* **витра́влювати.**

ВИ́ТРАВИТИСЯ *див.* **витра́влюватися.**

ВИ́ТРАВКА, и, *ж., спец.* Дія за знач. **витра́влювати, ви́травити** (у 4 знач.).

ВИ́ТРАВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́травити.** *Насолода від усього цього збуджувала в Мухтарові витравлені часом старі звички* (Ле, Міжгір'я, 1953, 16).

ВИ́ТРАВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́травити.**

ВИТРА́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **витра́влювати** 2, 4. *Визначення глибини розповсюдження напруг звичайно проводиться шляхом послідовного витравлювання або анодного розчинення поверхневих шарів металу* (Рентгеногр. мет., 1959. 301).

ВИТРА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВИТРАВЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́ТРАВИТИ,** влю, виш; *мн.* ви́травлять; *док., перех.* 1. Травлячи, виганяти звідки-небудь (звіра). [Сотник:] *Сьогодні з нами буде полювати.. моя жінка.. Всіх ведмедів і вепрів вилущимо, всіх вовків, лисиць витравимо* (Стор., I, 1957, 292).

2. Виводити, знищувати, видаляти що-небудь хімічним способом. *Раніше накип витравлювали соляною кислотою* (Веч. Київ, 12. I 1967, 2).

3. *перен.* Викорінювати, знищувати що-небудь. *Партія закликає вести непримиренну боротьбу проти сірості, безідейності, фальші, проти халтури, нещадно витравляти брехню і гниль з творів літератури і мистецтва* (Іст. укр. літ., II, 1956, 266); — *Важко,— сказав тихо Щорс .— Як же важко витравити все партизанське з душі людини* (Скл., М. Щорс, 1938 51).

4. *спец.* Робити малюнок, візерунок, напис їдкою речовиною на тканині, металі і т. ін.

ВИТРА́ВЛЮВАТИСЯ, юється *і* **ВИТРАВЛЯ́ТИСЯ,** я́ється, *недок.*, **ВИ́ТРАВИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Зникати, знищуватися внаслідок хімічної обробки.

2. Утворюватися на чому-небудь (на тканині, металі і т. ін.) під дією їдкої речовини (про малюнок, візерунок, напис).

3. *тільки недок.* Пас. до **витра́влювати.**

ВИТРАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **витравля́ти.**

ВИТРАВЛЯ́ТИ *див.* **витра́влювати.**

ВИТРАВЛЯ́ТИСЯ *див.* **витра́влюватися.**

ВИТРАВНИ́Й, а́, е́, *спец.* Стос. до витравлювання малюнка, візерунка, напису на тканині, металі і т. ін. *Витравний розчин.*

ВИТРА́ВНИК, а, *ч.* Робітник, який витравлює малюнок, візерунок, напис на тканині, металі і т. ін.

ВИТРА́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **витра́вник.**

ВИ́ТРАЛИТИ *див.* **витра́лювати.**

ВИТРА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ТРАЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех., мор.* Виловлювати що-небудь тралом. *Витралили* [матроси] *лише одну маленьку рибку* (Трубл., I, 1955, 219); *Протягом двох днів «Пильний» витралив і розстріляв чотири міни* (Ткач, Моряки, 1948, 124).

ВИТРА́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, *мор.* Пас. до **витра́лювати.**

ВИ́ТРАМБОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́трамбувати.**— *Побачу, як викладені стіни, витрамбована долівка, пригнані двері й вікна* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 65).

ВИТРАМБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТРАМБУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Трамбуючи, робити твердою і рівною яку-небудь поверхню.

ВИТРАМБО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **витрамбо́вувати.**

ВИ́ТРАМБУВАТИ *див.* **витрамбо́вувати.**

ВИ́ТРАТА, и, *ж.* Те саме, що **ви́трачення.** *Доведеться підшукувати і посилати на завод іншу людину. Це пов'язано з витратою часу і коштів* (Руд., Вітер.., 1958, 131); *За палубою було трохи вільного місця і відкидна дошка для сидіння.., щоб гребти на випадок аварії мотора, витрати пального абощо* (Смолич, II, 1958, 43).

ВИ́ТРАТИ, ат, *мн.* Гроші, кошти, витрачені на що-небудь.— *Так, обійшлося будівництво в копієчку,— енергійно перебив Синявін.— І може, надаремно ви затвердили ці витрати, доки не маємо економії на греблі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 171).

ВИ́ТРАТИТИ *див.* **витрача́ти.**

ВИ́ТРАТИТИСЯ *див.* **витрача́тися.**

ВИТРАЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **витрача́ти.** *Чи не пора вже нам заговорити про економне витрачання природних запасів?* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 168); *Скрізь повинні бути складені місячні плани витрачання кормів* (Колг. Укр., 9, 1959, 2).

ВИТРАЧА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **ВИТРА́ЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТРАТИТИ**, ачу, атиш, *док.*, *перех.* 1. Використовувати, віддавати що-небудь для чогось. *Микола Васильович стільки витрачає води на вмивання, що мимоволі порівнює самого себе з якоюсь водяною птицею* (Трубл., I, 1955, 94); *Не шкода б було, якби витрачував сили на роботу, потрібну для нас* (Коцюб., IV, 1956, 369); *Я почала його* [листа] *увечері, витративши енергію на перекладі* (Л. Укр., V, 1956, 244); — *Всі сірники витратив і не закурив через вас! — промовив він сердито і глянув на писаря* (Вас., I, 1959, 128); // Тратити в певній кількості на що-небудь (звичайно про гроші, кошти). *Був час, коли Сташка витрачала чималі кошти на різні мастила проти ластовиння* (Вільде, Сестри.., 1958, 378); *Ні на родину, ні на котів цих грошей* [з пенсії] *баба не витрачала ні копійки* (Смолич, II, 1958, 94); *Прочитав я його вірші — бачу: талант. Плювать, думаю,— витрачу дві-три сотні, а виведу чоловіка в люди* (Вас., I, 1959, 350).

2. *звичайно із сл.* марно, даремно *і т. ін.* Губити, втрачати.— *Ні, спасибі. Я чаю більше не хочу,— відказав він,— шкода таке добро марно витрачати!* (Мирний, IV, 1955, 349); — *І ви даремно витрачаєте час: своїми голослівними твердженнями ви нічого мені не доведете* (Шовк., Інженери, 1956, 185); *Довелось бігти аж у селище до базарної площі. І знову витратила* [дівчина] *з півгодини, коли не більше* (Коз., Сальвія, 1956, 72).

ВИТРАЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ТРАТИТИСЯ**, ачуся, атишся, *док.* 1. Використовуватися, вживатися для чого-небудь. *Обчислення продуктивності праці дає змогу також виявити, скільки витрачається праці на одиницю продукції* (Вісник АН, 7, 1957, 3).

2. Губитися, втрачатися, пропадати даремно. *Кладовщика не було, довелося чекати його хвилин п'ятнадцять.. Напевно, в кожного не мало отак витрачається часу* (Донч., I, 1956, 507).

3. Витрачати багато грошей, коштів; робити великі витрати.— *Краще кинути більше коштів на експлуатацію тих, що є, плантацій, аніж даремно витрачатись на цю...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 110);— *Оце я так витратився на клуню та на хату, що вже не маю ні шага грошей* (Н.-Лев., IV, 1956, 204).

4. *тільки недок.* Пас. до **витрача́ти.**

ВИ́ТРАЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́тратити.** [Кирило:] *І оце на все літечко до нас? Силу витрачену набувати, здоров'я наживати?* (Мирний, V, 1955, 143); *Витрачені кошти повернуться за два виробничі роки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 98).

ВИ́ТРАЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́тратити.**

ВИТРА́ЧУВАТИ *див.* **витрача́ти.**

ВИТРЕБЕ́НЬКА *див.* **витребе́ньки.**

ВИТРЕБЕ́НЬКИ, ньок *і рідко* ків, *мн.* (*одн.* **витребе́нька**, и, *ж.*, *рідко*), *розм.* 1. Вигадки, примхи, забаганки. *Брала льон, брала льон, брала конопельки: Не вчилася до роботи, та на витребеньки!* (Чуб., V, 1874, 1193); [Юліан:] *Ти зачинаєш уже зовсім пусте балакати. Я не маю часу слухати твоїх витребеньків* (Фр., IV, 1950, 446); *Тетяна Платонівна — різка протилежність сестри. Тиха, скромна і працьовита, без витребеньок і зайвих вимог до життя* (Десняк, Вибр., 1947, 21).

2. Те, що не має практичного значення і звичайно служить для прикраси. *Доти не відчепиться* [хазяїн], *поки аж жінка не заплаче...— тоді він.. пожалує її, і обіцяє купити якусь там витребеньку нову* (Вовчок, I, 1955, 296); *По всьому саду назбудували гульбищ, печер, халабудок і усяких панських витребеньок* (Стор., I, 1957, 367); [Шелест:] *Цікаво, що там* [в чемоданчику] *всередині? Парфуми, цукерки, мереживо, принадні витребеньки жінок* (Коч., II, 1956, 262); *Щось шукає* [пан] *в комоді, на якому розставлені різні витребеньки з кришталю, порцеляни, мармуру, кості* (Чендей, Вітер.., 1958, 70); // Страви чи напої, виготовлені незвичайним способом, або приправи до них. *Їли Буханчики пшеничні, білі, Кислиці, ягоди, коржі І всякі-разні витребеньки* (Котл., I, 1952, 95); — *Тягни нам цілого барана. Та горілки, та не з озюмом та всякими там витребеньками, а чистої, щоб грала, як скажена* (Довж., I, 1958, 219).

ВИТРЕБЕ́НЬКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *розм.* Виявляти примхи, вигадувати що-небудь; вередувати. *Ну, годі витребенькувати! Слухай сюди* (Барв., Опов., 1902, 86);— *Кожна дівка, поки не вийшла заміж, то й добра, а як зв'язали руки, то зараз і почне витребенькувати... І те не так, і друге не по ній!..* (Мирний, II, 1954, 244).

ВИ́ТРЕБУВАННЯ, я, *с.*, *канц.* Дія за знач. **ви́требувати.**

ВИ́ТРЕБУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. *канц.* Одержати що-небудь на вимогу. *Державні установи і підприємства можуть витребувати від усякого набувача належне їм майно* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 18).

2. *розм.* Запропонувати кому-небудь прибути або з'явитися кудись; викликати листом і т. ін. *То були Христя із Мариною, котру Довбня з п'яних очей витребував собі у губернію* (Мирний, III, 1954, 393).

ВИ́ТРЕНУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́тренувати.**— *Загін дарує вам п'ять пар витренуваних військовопоштових голубів з власного голубника* (Донч., I, 1956, 71).

ВИ́ТРЕНУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.* Навчити кого-небудь чогось систематичними вправами, тренуванням. // Удосконалити майстерність систематичними вправами, тренуванням. *А це пан Ервін Майєр.., це він навчив Еріку бігати й витренував на рекорд* (Собко, Стадіон, 1954, 29).

ВИТРИВА́ЛИЙ, а, е. Міцний, стійкий, здатний витримувати велике фізичне чи моральне напруження. *Вона втратила свою давню, до подиву витривалу силу й енергію* (Коб., II, 1956, 280); *Микола Павлович здавався кволим і недолугим, а насправді — це дуже міцна, витривала і невтомна людина* (Коп., Вибр., 1948, 166); *Хропли коні, летіли, мов ошалілі, і мчав поруч з такою ж швидкістю сильний, витривалий кінь Якова* (Шиян, Гроза.., 1956, 430); // Здатний зберігатися, існувати в несприятливих умовах (при змінах температури і т. ін.). *Для реактивних двигунів потрібні жаротривкі матеріали, які були б витривалі при високих температурах* (Наука.., 9, 1956, 5); *Зберігати в траншеях можливо тільки яблука найпізніших, витривалих сортів* (Колг. Укр., 8, 1956, 39).

Витрива́лий до (про́ти) *чого* — стійкий щодо певних несприятливих умов. *Рослина, витривала до витоптування; Рослина, витривала проти спеки.*

ВИТРИВА́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість за знач. **витрива́лий.** *Його тонка, сухорлява постать широкоплеча і неначе виконана з червоної міді, по ній знати вперту, незламну силу, якусь немов нелюдську витривалість* (Л. Укр., II, 1951, 242); — *Ну? — слідчий важко одкидається на спинку крісла і вперше оглядає Івана. Оглядає так, наче оцінює силу і витривалість противника* (Кол., Терен.., 1959, 259).

ВИ́ТРИВАТИ, аю, аєш, *док.*, *діал.* Витримати. *Йому ще байдуже, але бідна Настя навряд чи витриває* (Коцюб., I, 1955, 46).

ВИ́ТРИМАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́тримати** 6, 7. *Це був кабінет вченого. Витриманий в темнобордових тонах, він настроював, сприяв поглибленій, наполегливій роботі* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 394); *В народному дусі витримані Лисенком фантастичні танці в опері «Утоплена»* (Нар. тв. та етн., 2, 1965, 18).

2. *прикм.* Який не має відхилень від основних принципів; послідовний. *Ви он кажете, що в моїй «Одержимій» епічний тон не витриманий, що навіть і вона лірична* (Л. Укр., V, 1956, 436).

3. *прикм.* Який уміє володіти собою, відзначається стриманістю. *Як хотів і Короджій дізнатись про Ружену у лікаря! Але обоє вони були обачливі, витримані люди і говорили тільки про хворобу* (Скл., Карпати, II, 1954, 169);— *Ось,..— каже Федь,— даю тобі вірне непорушне слово: буду витриманий комсомолець, а не лихач!* (Ю. Янов., I, 1954, 177); *Чумаченко був спокійний і витриманий у бою* (Гончар, I, 1954, 228).

ВИ́ТРИМАНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **ви́триманий** 2, 3. *Наше завдання — оберігати твердість, витриманість, чистоту нашої партії* (Ленін, 6, 1949, 447);— *Оце добре! Оце справді штука! — палко вигукував він, забувши свою витриманість і поважність* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 299).

ВИ́ТРИМАНО. Присл. до **ви́триманий** 3. *Пішла* [Галя] *не поспішаючи, поважно, витримано* (Коп., Подарунок, 1956, 34).

ВИ́ТРИМАТИ *див.* **витри́мувати.**

ВИ́ТРИМКА, и, *ж.* 1. Уміння володіти собою в будь-яких обставинах. *Вона підійшла ближче до столу президії. Зібрала всю свою силу й витримку* (Мик., II, 1957, 383); *Витримку, розсудливість і спокій Ми повинні завжди зберігать* (Шер., Генерал Орленко, 1948, 36).

2. Те саме, що **витри́мування.** *Довгорічна витримка вина.*

3. Час при фотографуванні, протягом якого залишається відкритим об'єктив фотоапарата. *Я не завжди давав потрібну витримку, коли фотографував останні години Севастополя* (Кучер, Чорноморці, 1956, 536).

ВИТРИ́МУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **витри́мувати 7.** *Витримування вина.*

ВИТРИ́МУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТРИМАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Зберігати свої властивості, попередній стан, незважаючи на дію великої ваги, тиску, удару, стрімкого руху чого-небудь і т. ін. *Деталі з цього матеріалу* [поліефіру].. *витримуватимуть більше навантаження, ніж сталь* (Наука.., 6, 1959, 60); *Понад шляхом дбайливо виставлені тички з віхтями вгорі не витримували вітрів і здебільшого лежали* (Ле, Право.., 1957, 248); *Ведмеді забралися на саму верхівку дуба. Дуб не витримав, тріснув і впав* (Укр.. казки, 1951, 66); *Плив корабель.. не день, не годину, Витримав бурі, не збився з дороги в тумані* (Л. Укр., I, 1951, 425); *Ще одне влучання — на цей раз в моторну групу. Броня витримала* (Ю. Янов., I, 1954, 54).

2. *перех. і неперех.* Стійко зносити велике фізичне або моральне напруження, біль, несприятливі умови і т. ін.; терпіти. *Довга й запаморочлива дорога змучила Ананія й виснажила. Його залізне тіло витримувало й не таку біганину, але час був і відпочити* (Ю. Янов., I, 1958, 555); *Стояла така холоднеча, що навіть найтерплячіший з художників — Костянтин Павлович — міг тепер витримувати на морозі не більше десяти хвилин* (Коз., Сальвія, 1956, 287); *Страх обгорнув Семена. Семен чув, що не витримає довго натуги, в якій були його нерви...* (Коцюб., I, 1955, 126); *Їй думалось, що, замкнувшись у панцир невразливої байдужості, вона зможе легше витримати жорстокі катування, яким піддасть її ворог* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 128); // Зносити несприятливі умови, продовжувати існувати.— *Через нестачу води ніяке й дерево в нас тут не росте, одна тільки жилава акація маловоддя наше витримує* (Гончар, II, 1959, 58); *Зима була скажена. Горобці на льоту мерзли, падали, так куди вже телятам витримати? В горобців же пір'я гріє, а в телятка що? Шкурочка на ньому тоненька, шерсть благенька,— погибель та й годі при морозах* (Тют., Вир, 1964, 112).

3. *перех.* Відбивати наступ, вистоювати в битві, у бою, не відступати. *Боплан відзначав, що 100 козаків з успіхом витримували бій проти 1000 татар під прикриттям зв'язаних возів* (Іст. УРСР, I, 1953, 165); *Відкритого багнетного бою вони* [румуни] *не витримували і бігли врозтіч* (Кучер, Чорноморці, 1956, 130); *П'ять шалених атак витримала Гостра Могила в той сонячний весняний день* (Трип., Дорога.., 1944, 5): // *перен.* Не піддаватися, виявляти стійкість, моральну силу у відповідь на яку-небудь дію. *Слюсар втупив у нього свої очі. Татарченко спокійно витримував цей погляд* (Донч., I, 1956, 420).

4. *неперех., звичайно із запереч.* не. Виявляти витримку (в 1 знач.), терпіння в почуттях, вчинках, діях. *Часом Юзя не витримувала, кидалась в обійми до Зоні і заливалася слізьми* (Л. Укр., III, 1952, 648); *Цятки води спадали поза ковнір, і Андрійко ледве витримував, аби не плакати* (Стеф., I, 1949, 27); *Хлопці не витримали і так заверещали від сміху, що він зрозумів* (Мик., Кадильниця, 1959, 10); *Хлопець мріяв, його тягло до іншого світу. І, нарешті, він не витримав. Попрощався з батьком і гайнув до міста* (Донч., I, 1956, 400).

5. *перех.* При перевірці, випробуванні **виявлятися** гідним певних вимог. *Бронко блискуче витримав вступний екзамен до першого класу української державної гімназії* (Вільде, Сестри.., 1958, 119); — *Коли б не все оце* [поговір], *то я змогла б до осені підготуватися, витри-*

мати іспити і таки вступити до технікуму (Коз., Сальвія, 1959, 192); * Образно. *Дружба наших народів витримала у дні Вітчизняної війни серйозний іспит* (Рад. Укр., 3.I 1948, 3).

Витри́мувати (ви́тримати) кі́лька (бага́то) вида́нь — бути виданим кілька (багато) разів, користуючись популярністю, попитом (про художні, наукові та ін. твори); **Не витри́мувати кри́тики** — виявлятися незадовільним, неспроможним, непридатним для чого-небудь при перевірці і т. ін.— *Я вам наперед скажу: все це не витримує критики.— На цих словах Рябов випростався й, посміхнувшись, показав рукою на сад..— Це кустарщина, а не сад* (Довж., I, 1958, 457).

6. *перех.* Послідовно робити що-небудь, дотримуватися чогось.

Витри́мувати (ви́тримати) па́узу — робити паузу під час розмови з певною метою. *Павлусь витримав паузу і тільки тоді, коли до краю розпалив цікавість і нетерплячку товаришів, випалив: — Нафта тут!* (Донч., II, 1956, 69).

◇ **Витри́мувати (ви́тримати) роль** — послідовно проводити намічену лінію поведінки. *Треба тільки витримати роль ображеної шляхетності* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 26); **Витри́мувати (ви́тримати) хара́ктер** —виявляти стійкість, **витримку** (у 1 знач.). *Карпо Власович аж сопів, так хотів щось сказати, але витримував характер до кінця* (Кучер, Трудна любов, 1960, 514); *Я пробігаю очима перші рядки і, не в силі витримати характер, перегортаю сторінки й читаю висновок* (Донч., VI, 1957, 614).

7. *перех., спец.* Зберігати що-небудь протягом тривалого часу у спеціальних умовах для набуття певних якостей. *Витримувати вино; Витримувати сир.*

ВИ́ТРІПАТИ *див.* **витріпувати.**

ВИТРІ́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **витріпувати.** *До способів механічної дезинфекції належать витріпування, обтирання вологими ганчірками і т. ін.* (Шк. гігієна, 1954, 300).

ВИТРІ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТРІПАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Тріпаючи, витрушуючи, очищати що-небудь від пилу і т. ін.—*Отак, як бачите, день у день, одно чисть, одно витріпуй* (Л. Укр., III, 1952, 603); *Крім Марисі прислуговує ще старша жінка Янова, до обов'язків якої входить наносити дров з підвалу, витріпати килим та доріжки, натерти підлоги* (Вільде, На порозі, 1955, 131).

ВИТРІ́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **витріпувати.**

ВИ́ТРІСКАТИ, аю, аєш, *док., перех., вульг.* Виїсти з жадобою. *Балабуха допався й витріскав трохи не всю макітру* [вареників] (Н.-Лев., III, 1956, 48).

ВИ́ТРІШКИ, ів, *мн., розм.* Витріщання очей; розглядання кого-, чого-небудь. *Не дуже розгонився купувати заробітчанський люд, вдовольняючись більше витрішками, безкоштовно користуючись видовиськом численних ярмаркових спокус* (Гончар, I, 1959, 38); *Перерва між лекціями. Йде велике переселення студентів з аудиторії до аудиторії, штовхання в коридорах, витрішки* (Загреб., День.., 1964, 173).

◇ **Ви́трішки продава́ти (купува́ти, лови́ти, ї́сти** *і т. ін.*) — нічого не роблячи, дивитися, роздивлятися навкруги.— *А я більше не піду до їх сидіти в кутку та витрішки продавати,— сказала писарша* (Н.-Лев., IV, 1956, 137); *І пішов* [Пархім] *по базару витрішків їсти* (Кв.-Осн., II, 1956, 476); — *Навіщо нам туди йти? Витрішки купувати я не хочу* (Кучер, Прощай.., 1957, 11); **Іти́ на ви́трішки** — іти, роздивляючись навкруги, дивлячись на кого-, що-небудь.— *Ти думаєш, як ти йдеш до церкви витріщати очі на дівчат, то й всі молодиці й дівчата ідуть до церкви на витрішки* (Н.-Лев. II, 1956, 120).

ВИТРІШКУВА́ТИЙ, а, е. 1. Дуже опуклий, випнутий з орбіт (про очі).— *Сватай, Карпе, Палажку. —Коли в Палажки очі витрішкуваті, як у жаби* (Н.-Лев., II, 1956, 264); *Мануйло великими витрішкуватими очима обвів притихлі ряди бригадників* (Донч., I, 1956, 486).

2. Який має дуже опуклі, випнуті з орбіт очі. *За столом сидить молодиця, огрядна, червона, витрішкувата, носик маленький, а уста, як ворота* (Вовчок, VI, 1956, 249); *Зупинившись перед дзеркалом, солдат підкрутив вуса, підморгнув до витрішкуватого обличчя в дзеркалі* (Панч, В дорозі, 1959, 115).

ВИТРІШКУВА́ТІСТЬ, тості, *ж., мед.* Витрішкуваті очі як симптом певної хвороби.

ВИТРІШКУВА́ТО. Присл. до **витрішкува́тий** 1. *Дід Медок перекинувся на живіт, виповз на край печі й витрішкувато поблимував на Нєдєліна* (Логв., Давні рани, 1961, 163); *З комина витрішкувато дивились червоні голуби з підведеними білою глиною ногами* (Стельмах, II, 1962, 368).

ВИТРІЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **витріща́ти.**

ВИТРІЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ТРІЩИТИ**, щу, щиш, *док., перех., розм.* 1. Широко розкривати (очі). *Доря не хтів вставати. Витріщив очі, налякані світлом, і падав знов на подушку* (Коцюб., II, 1955, 373); *Какура отетеріло витріщив очі* (Чаб., Катюша, 1960, 10).

◇ **[Ті́льки] о́чі (баньки́) ви́тріщити** — дуже здивуватися, остовпіти, широко розкривши очі.— *На кому ж женитесь? — Та на Марині ж! Проценко тільки очі витріщив* (Мирний, III, 1954, 247); [Павло:] *Хочеш, я тебе зразу, одним словом, остовпиню? Скажу таке слово, що ти тільки баньки витріщиш* (Кроп., II, 1958, 238).

2. *на кого—що.* Втуплювати в кого-, що-небудь погляд, широко розкривши очі (від здивування, гніву, жаху і т. ін.). *Іван витріщав на Соломію очі і крутив, здивований, цапиною борідкою* (Коцюб., I, 1955, 378); *Староста витріщив очі на Мартинчука, ніби хотів його спопелити* (Вільде, Сестри.., 1958, 263); *Сашко позмовницькому витріщив очі на Данила і зробив гримасу* (Коп., Лейтенанти, 1947, 165).

3. *рідко.* Виставляти, відкривши (зуби, ікла); вишкіряти. *Підійшло* [до дитини] *страшне вусате страховисько, нагнулося.. і витріщило білі ікла* (Кач., II, 1958, 11); * Образно. *Скелясті схили оголилися, грізно витріщивши свої жовті зуби* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 143).

ВИТРІЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ТРІЩИТИСЯ**, щуся, щишся, *док., розм.* 1. Широко розкриватися (про очі). *Витріщаються підсліпі очі, уздрівши перед собою польову квітку* (Мирний, IV, 1955, 296).

2. Широко розкривати (очі). *Маленьку хвилинку економ дивився на хлопця мовчки,.. далі червоніє і люто витріщається: — А корови, корови де твої, чортове іродча?* (Вас., II, 1959, 54); *Рушила* [Ольга] *заглянути в вікно, але на півдорозі поточилася, зів'яло витріщилася розкритими зіницями і так застигла* (Кач., II, 1958, 65); // *на кого — що.* Втуплюватися в кого-, що-небудь поглядом, широко розкривши очі (від здивування, гніву, жаху і т. ін.). *Капрал якусь мить дурнувато витріщався на Косачова, потім поступово почав набирати бундючного вигляду* (Збан., Між.. людьми, 1955, 45); *Він повернув раптом голову до людей і витріщився на них страшно* (Коб., II, 1956, 194); *Якось один із атагасів.. несподівано витріщився на хлопця у великому подиві* (Гончар, Таврія.., 1957, 108).

3. *рідко.* Виставлятися, виднітися з чого-небудь. *У побиті вікна не світ заглядає, а на світ витріщилося ган-*

чір'я з вікон (Мирний, IV, 1955, 249); *В найдальшім куті острова висока гора шпилем подралась до неба.. У сій-то горі з-під кручі, неначе скеля, витріщились кілька печер* (Стор., I, 1957, 398).

ВИ́ТРІЩЕНИЙ, а, е, *розм.* Широко розкритий (звичайно про очі). *Її* [Раїси] *витріщені очі і зблідлий, схудлий зразу вид світились у темряві фосфором* (Коцюб., I, 1955, 316); *Хазяїн і хазяйка бачили витріщені цікаві очі хлопців* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 65); // З широко розкритими очима. *Павло біг, витріщений, і з його грудей неслося ревище* (Тют., Вир, 1964, 370).

ВИ́ТРІЩИТИ *див.* **витріща́ти.**

ВИ́ТРІЩИТИСЯ *див.* **витріща́тися.**

ВИ́ТРОЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́трощити.** *От він раз іде на охоту, коли гляне на садки — аж вони так тільки одні стовпи стоять де-де, а то всі витрощені* (Мирний, V, 1955, 336).

ВИ́ТРОЩИТИ, щу, щиш, *док., перех.* Виламати, перебити, знищити, зруйнувати що-небудь (все, багато).

ВИ́ТРУБИТИ *див.* **витру́блювати.**

ВИТРУ́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ТРУБИТИ**, блю, биш; *мн.* ви́трублять; *док.* 1. *рідко.* Старанно грати на трубі.

2. *заст.* Подавати сигнали на трубі, скликаючи кого-небудь для оголошення.— *Сьогодні в місті чую: Витрублюють, вибубнюють на ринку* (Фр., VIII, 1952, 22).

ВИ́ТРУДИТИ, джу, диш, *док., перех., діал.* Натрудити. *Витрудив Грицько руки ту весну й те літо* (Мирний, II, 1954, 79).

◇ **Го́ру (го́ри)труда́ ви́трудити** — дуже багато попрацювати. *І попоробив же ж я, якби ти знав.. Не менш, як оту гору труда витрудив...* (Вишня, I, 1956, 33); *Не боявся в житті найтяжчої роботи — гори труда витрудив, гори солі із Сиваша на собі виносив* (Гончар, Таврія.., 1957, 639).

ВИ́ТРУЄННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́труїти.**

ВИ́ТРУЇТИ *див.* **витру́ювати.**

ВИ́ТРУСИТИ *див.* **витру́шувати.**

ВИ́ТРУСИТИСЯ *див.* **витру́шуватися.**

ВИ́ТРУТИТИ *див.* **витру́чувати.**

ВИТРУХА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВИ́ТРУХНУТИ**, не; *мин. ч.* ви́трух, ла, ло; *док.* Ставати трухлим; вигнивати. *Скрипить дуплиняна деревина від вітру! Зовсім, здається, зогнила: середина витрухла, випала, а не пада — скрипить* (Мирний, III, 1954, 129); * Образно. [Кармелюк:] *Легше зрушити гору кам'яну, ніж панську душу. Душа їх скам'яніла і витрухло серце* (Вас., III, 1960, 486).

ВИ́ТРУХНУТИ *див.* **витруха́ти.**

ВИ́ТРУЧЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́трутити.** [Таня:] *Я хіба Не витручена з-між людей, хіба Не нап'ятнована знако́м погорди..?* (Фр., IX, 1952, 23).

ВИТРУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТРУТИТИ**, учу, утиш, *док., перех., діал.* 1. Виганяти. *Як не витрутив, то випхав* (Номис, 1864, № 8031); *Недарма ж жінка та діти витрутили тебе з хати!* (Коцюб., III, 1956, 9).

2. Виривати, відбирати що-небудь. *Якась невидима рука витручувала йому з рук роботу* (Фр., III, 1950, 165); *Чує дід, що сон його ломить, до сіна його голову нахиляє і притискає, із рота папіроску витручує, очі йому заклеює* (Черемш., Тв., 1960, 252).

ВИ́ТРУШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́трусити.**

ВИТРУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **витру́шувати** 1, 2. *Цілий тиждень Христя.., наче в каторжній роботі, коло печі крутилася, уриваючи післяобідній зайвий час на підмазування, витрушування* (Мирний, III, 1954, 81).

ВИТРУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТРУСИТИ**, ушу, усиш, *док., перех.* 1. Трусячи, очищати що-небудь від пилу і т. ін. *Мили підлоги, протирали вікна, провітрювали кімнати, підчищали стежки, витрушували килими* (Коз., Сальвія, 1956, 32); *Витрушувала* [Лукія] *пилюку з численних подушечок, які заповнювали кімнати* (Донч., III, 1956, 164).

2. Трусячи, висипати, викидати що-небудь назовні. *Петро став витрушувати поза підкладкою тютюн та сірники* (Вас., I, 1959, 72); *Бронко роззувся, витрусив з черевиків пісок, перейшов босоніж рукав ріки* (Вільде, Сестри.., 1958, 222); // Трусячи, виливати воду з людини, яка тонула. *Норвежця підняли* [з води] *і, тримаючи спиною догори, почали трусити. Витрусивши з нього воду, почали робити штучне дихання* (Трубл., Лахтак, 1953, 124).

Витру́шувати (ви́трусити) са́жу, *розм.*— очищати комин, димохід від сажі.

◇ **Витру́шувати (ви́трусити) кише́ні** — витрачати усі гроші; примушувати кого-небудь робити витрати. *Щотижня Олеся справляла вечірки для гусарів, танцювала до світла й витрусила до дна кишені свого чоловіка на убори та вечори* (Н.-Лев., III, 1956, 146).

3. *розм.* Знаходити під час обшуку. *Хіба ж давно витрусили в його клуні в засторонку копу чужої пшениці..?* (Н.-Лев., II, 1956, 11); *Серед політичних каторжан звертала на себе увагу колишня студентка.. У неї.. в кошику, під старою білизною, жандарми витрусили револьвер* (Донч., III, 1956, 78).

ВИТРУ́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ТРУСИТИСЯ**, ушуся, усишся, *док.* 1. Обтрушуючи себе, очищати одяг від чого-небудь. *І їй пригадалося, як вона уперше з Кирилом простувала у N, пригадалося, як той шубовснув у протічок, як лаявся, витрушувався* (Мирний, III, 1954, 400).

2. *тільки док., перен., розм.* Витратити усі гроші —*Кажу тобі,— витратився й витрусився до останньої гривні, ні шага за душею нема..,— дріботів дід Грицай* (Н.-Лев., IV, 1956, 205).

3. *тільки недок.* Пас. до **витру́шувати** 1, 2. *Витрушувалися та провітрювалися літні плаття і макінтоші* (Вільде, Сестри.., 1958, 456).

ВИТРУ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **витру́ювати.**

ВИТРУ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ТРУЇТИ**, ую, уїш, *док., перех.* 1. Винищувати всіх або багатьох отруйними речовинами.

2. *перен.* Знищувати що-небудь дощенту. *У своєму творі* [«Бур'ян»] *А. Головко ставив завдання бичувати пороки, хиби,.. витруювати з життя все прогниле, що гальмує рух вперед* (Укр. літ., 10, 1957, 85); — *Та як ті писарі, то вони здається і душу і серце у себе прописали, витруїли,— своє співає Настя.— Уже де тільки писар — то так і стережися як огню* (Мирний, IV, 1955, 70).

ВИТРЯСА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **витряса́ти** 1. *Для обривання бобів* [арахісу] *створена арахісообривальна машина АМ-4, яка виконує такі операції: обривання бобів, відсівання землі, витрясання бобів із стеблової маси* (Ол. та ефір. культ., 1956, 211).

ВИТРЯСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ТРЯСТИ**, су, сеш, *мин. ч.* ви́тряс, ла, ло; *док., перех.* 1. Трясучи, викидати, висипати що-небудь. *Ми приходим молотити, в понеділок калатаєм, а з вівторок витрясаєм, а в середу б'єм солому* (Сл. Гр.); [Марусяк:] *Мовчать! Ось гроші!..* (*витрясає з череса гроші*) (Фр., IX, 1952, 314);* Образно. *Як не трясла Антоном доля, а не витрясла з грудей душі хлібороба* (Чорн., Потік.., 1956, 14).

◇ **Ви́трясти ду́шу:** а) довести до смерті.— *В мене була пропасниця, трясла мене так, що трохи душі не витрясла* (Н.-Лев., III, 1956, 397); б) (*лайл.*) уживається як погроза.— *Кажи, а то я з тебе душу витрясу! — Іван Федотович припер Кас'яненка в куток і так здавив за горло, що тому виперло з лоба очі* (Вас., I, 1959, 383); [Лизогуб:] *А коли вони не знайдуть язика?* [Кривоніс:] *Я з них душу витрясу* (Корн., I, 1955, 237); **Ви́трясти печі́нку (печінки́)** — дуже натрясти кого-небудь при їзді по нерівній дорозі.— *Воно через греблю набагато ближче, та тільки.. там не справили шляху. Мабуть, такі рівчаки та груддя, що й печінки витрясе* (Донч., VI, 1957, 308).

2. *діал.* Танцювати. *З цим словом лівою рукою взявся в боки, а праву відставив, як наче держить панянку, і ну витрясать польки, приграючи на губу* (Свидн., Люборацькі, 1955, 142).

ВИТРЯСА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВИ́ТРЯСТИСЯ**, сеться, *док.* Випадати, висипатися при трясінні. —*Ов, десь тут у мене був ніж,—похопився Андрій, мацаючись по кишенях,— та й десь, бачу, чи витрясся, чи що!* (Фр., I, 1955, 311).

ВИ́ТРЯСТИ *див.* **витряса́ти.**

ВИ́ТРЯСТИСЯ *див.* **витряса́тися.**

ВИТТЯ́ ^{1}, я́, *с.* Дія за знач. **ви́ти** ^{1}. *Раптом все покривається протяглим сумним вовчим виттям* (Л. Укр., III, 1952, 249); *Так він просидів довго, аж поки його уваги не приверчуло виття зачинених собак* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 204); *У щілини вікон прокрадалося виття завірюхи* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 253); *Раптово змовкли кулемети, Ввірвалось мін глухе виття* (Бажан, I, 1946, 148).

ВИТТЯ́ ^{2}, я́, *с.* Дія за знач. **ви́ти** ^{2}. *Таким чином, найбільш урочиста процедура виття весільного гільця була розпочата* (Смолич, Мир.., 1958, 26).

ВИ́ТУМАНИТИ, ню, ниш, *док., перех., діал.* Видурити, виманити. *Я не такий, як отой війт із глухого села, що витуманить у дурного п'ятку* (Март., Вибр., 1949, 213);— *Одну часть проп'є він сам, а три части витуманять і вкрадуть у нього його добрі товариші* (Коб., II, 1956, 284).

ВИ́ТУПАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. *перех.* Те саме, що **ви́топтати.** *Ой, хто ж цюю стежечку витупав, до тебе ходячи?* (Сл. Гр.).

2. *неперех.* Ходити, тупати певний час. *Цілий день витупала, пораючись* (Сл. Гр.).

3. *перех.* Тупаючи, обтрусити, обчистити (валянки і т. ін.). *Витупав* [Гопченко] *у сінцях ноги, зайшов до хати і з погордою кинув Любці до ніг зайця* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 166).

ВИ́ТУПИТИ *див.* **виту́плювати.**

ВИ́ТУПИТИСЯ *див.* **виту́плюватися.**

ВИТУ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ТУПИТИ**, плю, пиш; *мн.* ви́туплять; *док., перех.* Робити тупим, часто вживаючи.

ВИТУ́ПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́ТУПИТИСЯ**, иться; *мн.* ви́туплються; *док.* Робитися тупим від частого вживання.

ВИ́ТУПЦЮВАТИ *див.* **витупцьо́вувати.**

ВИТУПЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТУПЦЮВАТИ**, юю, юєш, *док., перех. і неперех., розм.* 1. Іти або танцювати дрібними кроками. *За стіною Парася невпинно витупцьовувала модний чарльстон* (Епік, Тв., 1958, 79).

2. *тільки док.* Багато пройти або багато часу пробути на ногах, переходячи з місця на місце. *Оце восени буде понад тридцять років, як людям пошту ношу. Ви ж тільки уявіть собі, скільки кілометрів витупцював я оцими ногами, га?* (Коп., Земля.., 1957, 49).

ВИ́ТУРИТИ *див.* **виту́рювати.**

ВИ́ТУРЛИТИ, лю, лиш, *док., перех., розм.* Те саме, що **ви́турити.**— *Я, бувши тобою, давно б витурлив їх просто-таки стусанами та потиличниками..,— сказав Павлусь* (Н.-Лев., IV, 1956, 238).

ВИТУ́РЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВИТУРЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́ТУРИТИ**, рю, риш, *док., перех., розм.* Спроваджувати кого-небудь, звільнятися від чиєїсь присутності.— *Ого,— мовила сама собі Оксана Сергіївна,— доведеться витурювати непроханих пожильців!* (Ю. Янов., II, 1954, 68); *Почали вдвох радитися, як би дідову дочку витурити з дому, щоб її не було!* (Укр.. казки, 1951, 333); *Усе думав* [Корній] *про те, як би йому відсіля, з хутора, Демка витурити* (Гр., I, 1963, 408); // Грубо виганяти, проганяти кого-небудь. *Він з тріском розчинив протрухлі двері і, покриваючись шашільним пилком, витурив Матвія* (Стельмах, I, 1962, 86).

◇ **Ви́турити в три ши́ї (втриши́я, в ши́ю)** *кого* — дуже грубо прогнати.— *Сергій насміявся з тебе?.. То зараз же, при тобі, в три шиї витурю, в безвість нажену його, псюху такого!* (Стельмах, Хліб.., 1959, 121); — *Якщо ви.. не вийдете з кабінету, я подзвоню зараз Радивонові, і він вас витурить у шию* (Тют., Вир, 1964, 147).

ВИТУРЯ́ТИ *див.* **виту́рювати.**

ВИТУ́ШКА, и, *ж.* Прилад, на обертальне перехрестя якого накладають міток (півмітка) пряжі, щоб перемотати нитки в клубок. *Батько по тому витягнув витушку з-під полу і почав мовчки мотати півмітка* (Головко, Бур'ян, 1959, 120); * У порівн. *Пріська слухала і нічого не розібрала.. В очах у неї жовто, аж темно, світ витушкою йде кругом неї* (Мирний, III, 1954, 62).

ВИ́ТХАТИСЯ, ається *і* **ВИ́ТХНУТИСЯ**, неться, *док., розм.* Вивітритися, втратити запах; видихатися. *Хрін вже й витхався* (Сл. Гр.); * Образно. *На таких просторах, як від Києва до Сан-Ремо, всяке слово може «витхнутись» поки доїде* (Л. Укр., V, 1956, 391).

ВИ́ТЯГ, у, *ч.* Невеликий уривок, частина чи цитата з якого-небудь тексту. *Жваво взявся я до праці і зробив.. силу цікавих витягів з листів та щоденників Федоровича* (Фр., I, 1955, 37); *Під знімком як текст до ілюстрації витяг з телефонограми* (Ле, Міжгір'я, 1953, 289).

ВИТЯГА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Який служить для витягання.

ВИТЯГА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, що працює на шкіряному заводі біля витягальної машини.

ВИТЯГА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **витяга́льник.**

ВИТЯГА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **витяга́ти** 1—7. *Для витягання паль із грунту застосовують копер та лебідку або домкрати* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 162).

2. *мед.* Хірургічний метод лікування переломів кісток і деформацій скелета, який полягає у механічному випрямленні відповідної частини тіла.

ВИ́ТЯГАТИ, аю, аєш *док., перех.* Вибрати що-небудь звідкись за кілька або багато разів. [Василина:] *Мусила знов бігати по воду аж на чужу вулицю, бо з нашої криниці знов воду витягали* (Кроп., III, 1959, 175).

ВИТЯГА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВИТЯ́ГУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ТЯГТИ** *і* **ВИ́ТЯГНУТИ**, гну, гнеш; *мин. ч.* ви́тяг, ла, ло *і* ви́тягнув, нула, ло; *док., перех.* 1. Тягнучи, розтягаючи, збільшувати що-небудь у довжину. *Як короткий* [язик], *то витягнуть* (Номис, 1864, № 1203); * Образно. *Коли ж між ними* [депутатами Державної думи] *є яка нерівність, то її хутко вирівняють: хто дуже довгий — укоротять, а хто куций — витягнуть* (Сам., II, 1958, 295); // Розташовувати, ставити кого-, що-небудь в одну лінію. *Офіцер скрикнув:*

«Заходи!» Уперед вискочив один москаль, за ним другий, третій,— мов з мички виводила молодиця довгу нитку,— так одним словом офіцер витягав у довгу вірьовку москалів (Мирний, IV, 1955, 194).

2. Випрямляти, вирівнювати, простягати в якому-небудь напрямку (руку, ногу і т. ін.). *Почали нас муштрувати з рушницями. «Праву ногу вперед!» — було крикне. Ти й витягаєш її поперед себе, як ломаку* (Н.-Лев., I, 1956, 74); *З-під ряднини витягали шиї* [діти] *й чуйно прислухались до розмови* (Головко, II, 1957, 314); *Гусак гелгоче, витягує довгу шию* (Донч., VI, 1957, 51); *Вона машинально витягнула руку, взяла від нього квіти* (Кобр., Вибр., 1954, 85); *Плигнув* [Микола] *під ковдру, витягнув ноги і блаженно посміхнувся — нагасався-таки за день* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 102); // Випинати вперед.— *Цип, цип, цип...— витягала губи Марія і тулила до рожевої шиї жовтий пушок* (Коцюб., II, 1955, 218).

◇ **Ви́тягти (ви́тягнути) нóги** — умерти; здохнути. — *Та я тебе так нагодую пиріжками, що ти й ноги витягнеш, шибенику проклятий!..* (Коцюб., I, 1955, 441); *В один з днів стало відомо, що кінь Якова Степановича до того зледащів, що витягнув біля озера ноги* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 196).

3. Тягнучи, виволікати кого-, що-небудь звідкись. *Парубок, згинаючись, витягає з кущів човен* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 57); *Артилеристи витягували ув'язлу в багнюці гармату* (Гончар, Таврія.., 1957, 709); *Варвара повзала по полю від танка до танка, від окопу до окопу, перев'язувала поранених і витягала їх на собі з-під вогню* (Перв., Дикий мед, 1963, 438); *Катря витягла з-під себе другий край ряднини і вкрила нею сина* (Мирний, IV, 1955, 298); *Витягнув мене з-під лави, розкрутив ланцюг* (Фр., II, 1950, 20); // Піднімати, тягти кого-, що-небудь знизу вгóру. *На поверхню витягли двох водолазів, що ходили по морському дну* (Трубл., II, 1955, 157); *Македон пішов з дідом до криниці, витягнув відро води* (Шиян, Гроза.., 1956, 329); // Діставати, виймати що-небудь звідкись, з чогось. *І доки Саможук витягав із свого чемодана їстівне і кип'ятив чай на газовій плитці, Марта вже встигла повернутися* (Собко, Серце, 1952, 104); *Він з усмішечкою витягнув з кишені перев'язану мотузочком пачку грошей* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 37); // *розм.* Красти, непомітно виймаючи з чого-небудь. *Я.. оглядався, чи не витягне він у мене грошей* (Коцюб., III, 1956, 350).

◇ **Витяга́ти (витя́гувати, ви́тягти, ви́тягнути) за ву́хо** *див.* **ву́хо.**

4. *перен., розм.* Допомагати кому-, чому-небудь вибратися, вийти з скрутного становища. *Вона ніколи Йосипа не любила; він їй потрібен був, щоб витягти її з неволі* (Мирний, IV, 1955, 57); *От витягнуть колгосп з прориву, тоді й на відпочинок можна* (Кучер, Трудна любов, 1960, 4); // Примушувати або заохочувати кого-небудь піти, поїхати звідкись, кудись. *Дівчата прибіжать, нащебечуть, а коли, то й за собою витягнуть* (Вовчок, I, 1955, 21); *Я так би хотіла витягти Вас із Гадяча* (Л. Укр., V, 1956, 129); *Не зрозуміло було, чого це вона витягла дівчат у місто саме у таку пору* (Вільде, Сестри.., 1958, 457); *Молодий кучерявий червоноармієць аж соромиться ніби. Майже силою товариші його витягли в коло* (Головко, I, 1957, 380).

5. *перен.* Примушувати дати, одержувати з труднощами, виманювати, видурювати.— *От уже менші панки та полупанки, так там уже тільки держись! І даєш, і не надаси;.. віддаси,— ще мало, ще витягає* (Кв.-Осн., II, 1956, 282); — *Нові податки хотять з нас витягти, от що! Знаємо їх! — хвилювались роздратовані попередніми поголосками молдувани* (Коцюб., I, 1955, 202); //Докладаючи зусиль, примушувати дати відповідь, домагатися розповіді про що-небудь.— *Так, я думав,— з ненавистю в голосі промовив Марко.— Вам нічого не вдасться витягнути з мене* (Трубл., II, 1955, 329); [Ганна:] *Спочатку все про війну розказував, про інші краї, а тепер зовсім замовк, слова не витягнеш* (Корн., II, 1955, 98).

◇ **Витяга́ти (ви́тягти, ви́тягнути) [всю] ду́шу** *з кого* — змучувати чим-небудь неприємним, марудним. *Я знаю, що то єсть попасти в Петербург на 10 днів — самі «конки» душу витягнуть!..* (Л. Укр., V, 1956, 405); **Витяга́ти (ви́тягти, ви́тягнути) [всі] жи́ли** *з кого* — дуже експлуатувати. *Проклятий рудий пес Никифор.. висмоктує кров, жили витягає* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 28); **Витяга́ти (ви́тягти, ви́тягнути) кóристь** *з кого — чого* — домагатися вигоди, прибутку. *О. Артемій, дуже розумний зроду, був чоловік практичний, запопадний і вмів витягати якусь користь для себе з усіх тих повітових та сільських начальників* (Н.-Лев., IV, 1956, 45); [Феноген:] *І сам хазяїн наш всіх научає: з усього, каже, треба користь витягать* (К.-Карий, II, 1960, 309).

6. Знаходячи, вибираючи, використовувати, виписувати з тексту. *Оце хочу зладити видання своїх віршів.., витягну дещо з попередніх своїх збірників,.. а то ще додам дещо нового* (Л. Укр., V, 1956, 320); *Ламає* [Юхим] *всі перешкоди й незвичайно радіє й дивується, коли удається йому витягнути із книги рідну фразу* (Вас., I, 1959, 360);— *Витягнули, видряпали мирові посередники всілякі закони — і всі проти мужика* (Стельмах, Хліб.., 1959, 349).

7. Видаляти що-небудь з чогось через всмоктування, висмоктування, за допомогою протягу і т. ін. *Його* [дим] *витягав величезний ковпак над трубою паровоза* (Бойч., Молодість, 1949, 312); // *тільки док., розм.* Випити багато або все (звичайно про алкогольні напої). *Витягли* [хорунженко з панотцем] *самотужки по носатці тернівки, а вишнівкою на дорогу запили* (Кв.-Осн., II, 1956, 195);— *Ану, порадннице! — промовляє Федір до пляшки.— Заговори мою тугу! — і витягне зразу до половини* (Мирний, IV, 1955, 230).

Витяга́ти (ви́тягти, ви́тягнути) жар — знижувати високу температуру (про дію примочок або лікарських рослин, прикладених до хворого місця).

8. Співаючи, довго тримати, протягувати звук (звичайно на верхніх нотах). *Ніколи ще Оленка не співала з таким запалом. На всю силу легенів, щиро виводила. Треба знати, що на сільськім кутку краще вже ніхто не витягав* (Горд., Заробітчани, 1949, 60); *На всю душу заливався Данько, витягував на найвищих нотах, аж жили набрякали на шиї* (Гончар, Таврія.., 1957, 270); *Він ухопив хлопця за вухо, покрутив його так, що сей поневолі витягнув високе «ой»* (Фр., IV, 1950, 220).

9. *тільки док., також без додатка, розм.* Витримати, осилити. *У нього справи поки що йшли непогано. Вже здав українську мову і має дві п'ятірки, попереду ще російська та історія. Ну, та нічого, витягне. Він жилавий* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 108); // Виконати що-небудь, справитися з чимсь. *В обід здивували хлопці механіка. Обідню перерву.. скоротили на півгодини. Боялися — не витягнуть до двадцять п'ятого жовтня* (Трубл., I, 1955, 134); *Окремі бригади можуть брати такі зобов'язання, але цех такого плану не витягне* (Собко, Біле полум'я, 1952, 109).

10. *розм.* Бити батогом, нагаєм, києм і т. ін., протягуючи по тілу. *Козак вип'є кухоль горілки, закусить, а тоді бере в руки кий і витягає ним по плечах свого ж товариша, коли він чим завинив* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 226); *Кірасирський офіцер підбасував конем і ви-*

тягнув Дзевалтовського нагаєм по плечах... (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 156).

ВИТЯГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і* **ВИТЯ́ГУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ТЯГТИСЯ** *і* **ВИ́ТЯГНУТИСЯ,** гнуся, гнешся; *мин. ч.* ви́тягся, лася, лося *і* ви́тягнувся, лося; *док.* 1. Розтягатися в довжину, довшати. *Від струсу у лампах то витягувалися, то притухали вогненні язики* (Кучер, Прощай.., 1957, 323); *За той місяць він міцно похудів, очі запали в голову, і уста ще дужче витягнулися та поблідли* (Фр., II, 1950, 181); // Розміщатися низкою в одну або кілька ліній. *Татари злазили вгору добре відомою їм стежкою, витягшись у лінію як колонка мандруючих мурах* (Коцюб., I, 1955, 399); *Вийшовши на галяву, за якою далі починався поріділий ліс і чисте поле, взвод на ходу витягнувся довгим ключем* (Кач., Вибр., 1953, 377); // *розм.* Виростати, ставати вищим. *За цю зиму парубок якось витягнувся, став спокійнішим і по ночах не кликав тата* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 269); *Подивився* [Гішка] *з жалем на дівчаток, що за останні роки витягнулись, як бадилинки* (Скл., Карпати, II, 1954, 113); // *перев. док.* Видовжитися, схуднувши (звичайно про обличчя). *Він виріс, лице якось витяглось і загострилося* (Мик., II, 1957, 339); *За дні штурму Черниш помітно схуд, і його смугляве хлоп'яче обличчя ще більше витяглося* (Гончар, I, 1954, 57).

◊ **Обли́ччя витяга́ється (витя́гується, ви́тяглося, ви́тягнулося)** — про вираз здивування, розгубленості, страху і т. ін. *Губанов натяг на носа величезні чорні окуляри і став читати. Мірою того, як він переходив від рядка до рядка, обличчя його похмурніло, витягалось* (Собко, Справа.., 1959, 158); *Відчув, як витягнулося від подиву моє обличчя* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 402).

2. Випрямляти, вирівнювати своє тіло. *А інший* [хлопець].. *Пряменько витягнувсь та й скочив через тин* (Греб., I, 1957, 80); *Першим отямився Остап. Він хижо витягся над гривою коня і вітром полетів навздогін* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 32); *Лисиця підняла вгору гостру морду, вся витяглась, немов пожадливо нюхала повітря* (Донч., IV, 1957, 375); // Ставати дуже прямо, рівно; виструнчуватися. *Як хто поважно виступав та згорда дивився, то він* [швейцар], *як та верства, витягався* (Мирний, III, 1954, 256); *Командир взводу враз витягся струнко* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 35); // Лягати, випрямивши ноги.— *Мати буде завжди матір'ю,— кинув згодом Михайло, витягаючись на лаві* (Досв., Вибр., 1959, 42); *Якось під час перепочинку, витягшись горілиць край шляху, задрімав Данько* (Гончар, Таврія.., 1957, 22); // *рідко.* Те саме, що **потяга́тися.** *В сінях кашляє Ясько, потім входить заспаний, лінивий, часто витягається, позіхає* (Ірчан, I, 1958, 78).

◊ **Витяга́тися (витя́гуватися, ви́тягтися, ви́тягнутися) в стру́нку (в струну́)** — дуже випрямлятися, вирівнюватися (перед старшим, віддаючи честь, у швидкому русі і т. ін.). *Батько витягся в струнку, оддавав комусь честь, а його біла у рукавиці рука з зігнутим ліктем немов тремтіла* (Коцюб., II, 1955, 377); *Коні в струну витягалися і неслися, втікаючи від того загрозливого грому* (Ле, Наливайко, 1957, 396).

3. *тільки док., перен., розм.* Умерти, здохнути. *Чабан прокинувся — аж перед ним Гадюка, Він києм бух — і витяглась зміюка* (Гл., Вибр., 1957, 193).

4. Тягнучись, висмикуватися з чого-небудь. *Перебираючи дротами, нагадала собі, коли ще маленькою дитиною вчилася цієї штуки від своєї старшої сестри. Як незручно плутались тоді пальці, зачіпали дроти, витягалася нитка, що її придержувала вчителька* (Кобр., Вибр., 1954, 3); // Виставлятися із-за чого-небудь, викатися, випинатися вперед. *Із-за темного дуба то калинова вітка витягнеться й червоний китяг ягід горить, як жар, то колюча гайова рожа покаже дрібні листочки й пахучу квіточку* (Вовчок, I, 1955, 100); *Незграбна Семенова постать прикипіла до сідла, голова витяглась уперед* (Сміл., Зустрічі, 1936, 203).

5. *тільки недок.* Пас. до **витяга́ти** 1, 3 — 7. *Витягалось найкраще лудінє* [одяг], *нові крашениці, писані кептарі, череси* (Коцюб., II, 1955, 310).

ВИ́ТЯГНЕНИЙ, ВИ́ТЯГНУТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́тягнути, ви́тягти** 1—8. *У повітрі майнули витягнені вгору руки, бронзова спина, і почувся різкий сплеск води* (Донч., V, 1957, 135); *Руки, витягнуті роботою, тулили до себе розкуйовджені дитячі голівки* (Стельмах, Хліб.., 1959, 299); *Легенький каюк «Альбатрос», що його вже місяць Марко возив на шхуні, був просто витягнений за борт, і Левко скинув у нього мішок із скумбрією* (Трубл., II, 1955, 282).

2. *прикм.* Довгий, довгастий, видовжений. *Це були ковалики — невеличкі жучки з жовтими крильцями, з чорними витягнутими ніжками* (Донч., VI, 1957, 57); *Гордовито, упевнено тримається його сива голова на високій витягнутій шиї* (Гончар, Тронка, 1963, 136).

◊ **Ви́тягнене (ви́тягнуте) обли́ччя** — про вираз здивування, розгубленості, страху і т. ін. *З витягненими обличчями, з розширеними очима прислухалися мандрівники до якогось дуже дивного й невідомого явища* (Донч., III, 1956, 32); *Серце швидко забилося в грудях, і жінка побачила у високому дзеркалі своє зблідле, витягнуте обличчя* (Кучер, Чорноморці, 1956, 29).

ВИ́ТЯГНЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **ви́тягнути** 1—7.
2. *мед.* Те саме, що **витяга́ння** 2.

ВИ́ТЯГНУТИ *див.* **витяга́ти.**

ВИ́ТЯГНУТИЙ *див.* **ви́тягнений.**

ВИ́ТЯГНУТИСЯ *див.* **витяга́тися.**

ВИ́ТЯГОМ, *присл., діал.* Протяжно.

◊ **Їхати ви́тягом** — їхати цугом.

ВИ́ТЯГТИ *див.* **витяга́ти.**

ВИ́ТЯГТИСЯ *див.* **витяга́тися.**

ВИТЯ́ГУВАЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Признач. для витягання, видовження.

ВИТЯ́ГУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **витя́гувати** 1—7. *Витягування — не єдиний засіб кристалізувати полімери* (Наука.., 7, 1960, 25).

ВИТЯ́ГУВАТИ *див.* **витяга́ти.**

ВИТЯ́ГУВАТИСЯ *див.* **витяга́тися.**

ВИ́ТЯЖКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **витяга́ти, ви́тягти** 1,7. *Витяжка металу; Витяжка газу.*

2. Витягнений суцільний шматок шкіри для передка чобота і халяви; // *також мн.* **ви́тяжки,** жок, *розм.* Те саме, що **Витяжні чо́боти** (*див.* **витяжни́й** 1). *Він з безформного товару ліпив, наче той бог, красиві витяжки, модні в той час* (Чаб., Катюша, 1960, 72); *Вони виблискують на глабцях, Юхтові витяжки міцні* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 81).

3. Пристрій, що вентилює закрите приміщення, повітря якого насичене отруйними газами, випарами і т. ін. *Необхідно забезпечити, щоб загальні вентиляційні установки, а також місцеві витяжки, відсмоктувачі.. добре і постійно працювали* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 47).

4. Речовина, препарат, виготовлений обробкою рослинних або тваринних тканин певними рідинами (спиртом, ефіром, водою і т. ін.); екстракт. *Водний напар меліси заміняють іноді спиртовою витяжкою: 1 частина листків за вагою на 3 частини спирту* (Лікар. рослини.., 1958, 77).

ВИТЯЖНИ́Й, а́, е́. 1. Зроблений способом витягання, розтягання.

Витяжні чо́боти — чоботи, в яких із суцільного шматка шкіри зроблені передок і халява. *В нього* [козака] *червона стьожка гарна в застіжках і нові чоботи витяжні* (Номис, 1864, № 11182).

2. Який може витягатися, який служить для витягання, висмикування, діставання чого-небудь звідкись, з чогось. *Витяжне кільце парашута.*

3. Признач. для вентиляції, для витягання отруйних газів, диму і т. ін. із закритого приміщення. *Певно, тут був колись гараж або майстерня, бо вгорі зі стіни виглядала витяжна труба* (Ю. Янов., II, 1954, 40).

4. *діал.* Протяжний. *Пісня та не дрібна, не швидка та весела, а жалібна, витяжна, плакуча* (Н.-Лев., I, 1956, 89).

ВИТЯ́ЖНО, *присл., діал.* Протяжно. *Розпочав* [співати] *чумака голосно та витяжно* (Н.-Лев., I, 1956, 80).

ВИ́ТЯЗЬ, я, *ч., поет.* Хоробрий воїн, герой, богатир. *Бились витязі аж три цілих дні* (Граб., II, 1959, 387); [Анна:] *Під Вишгородом я На лебедів уранці полювала. Аж гульк, дивлюсь, із лісової мли Ватага суне витязів удалих З богатирем прегарним на чолі* (Коч., III, 1956, 23); * У порівн. *Наш рідний Севастополь! Над тобою нависли знову тучі у горах, і ти, мов витязь, вирушив до бою, перепинивши ворогові шлях* (Гонч., Вибр., 1959, 158); // *перен.* Людина, яка відзначається небуденними, героїчними ділами. *З нашим витязем донецьким (Честь і шана трударям!) І англійським, І бельгійським, І французьким, І німецьким Не зрівнятися майстрам* (Уп., Про Донбас, 1950, 21).

ВИ́ТЯТИ *див.* **витина́ти.**

ВИ́ТЯТИСЯ *див.* **витина́тися.**

ВИТЬО́ХКУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех. і неперех.* Співати, тьохкаючи (про соловейка). *Мар'яна одхилила голову вбік, зацікавлена слухала, що витьохкував недалечко в гіллі соловей* (Вас., I, 1959, 280); *І соловей в просвітленому гаї витьохкує* (Гонч., Вибр., 1959, 371).

ВИУ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виу́джувати.**

ВИУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́УДИТИ,** джу, диш, *док., перех.* 1. Виловлювати рибу вудкою. *Коли дід був молодий, він частенько виуджував.. у пана Безбородського карасів* (Добр., Тече річка.., 1961, 277); // Діставати, витягати на нитці, мотузці з принадою. *Діти.. виуджують з нірок павуків-тарантулів* (Донч., VI, 1957, 485).

2. *перен., розм.* Вибирати, шукаючи кого-, що-небудь серед когось, у чомусь. *Дзенькаючи шпорами.., фланірували браві кавалергарди, виуджуючи своїм метким зором гарненьких купецьких дочок* (Бурл., Напередодні, 1956, 46); *Нема часу поритися в «Полном Собрании Законов». Сьогодні трошки був копирснув, та нічого не виудив* (Мирний, V, 1955, 407).

3. *перен., розм.* Домагатися чого-небудь, діставати щось за допомогою хитрощів. *Так вам до ладу вміє* [жебрачка] *вивести голосом жалібненько та гарненько,.. що одразу.. й виуде* [виудить] *шага або й гривню* (Н.-Лев., IV, 1956, 306).

ВИУ́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **виу́джувати.**

ВИ́УДИТИ *див.* **виу́джувати.**

ВИ́УЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин . ч. до **ви́учити.**

ВИ́УЧЕНИК, а, *ч., книжн.* Людина, яка вчилася у кого-небудь, пройшла чиюсь школу; учень, послідовник. *Особливо вдались письменникові* [С. Скляренку] *сатирично-викривальні типи.. Таким, наприклад, є виученик Ватікану отець Федір Стрипський* (Іст. укр. літ., II, 1956, 285).

ВИ́УЧЕНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **ви́учениқ.**

ВИ́УЧИТИ *див.* **виу́чувати.**

ВИ́УЧИТИСЯ *див.* **виу́чуватися.**

ВИ́УЧКА, и, *ж.* 1. *розм.* Дія за знач. **виу́чувати, ви́учити.** *Щодня ходили* [робітники] *з інженером на виучку і вже сміливіше підходили до машин* (Панч, II, 1956, 81).

2. Сукупність знань, навиків, здобутих внаслідок навчання чому-небудь. *Всі три висотні споруди викладають муляри спеціальної виучки, навиклі до сміливої праці* (Вол., Озеро.., 1959, 3); *Молоді загони партизанів ще не мали потрібної виучки* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 32).

ВИУ́ЧУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **виу́чувати.** *Логіка допомагає знайти і виділити головне, основне у виучуваному матеріалі, краще засвоїти його зміст* (Логіка, 1953, 8).

ВИУ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виу́чувати.** *Учені люди, що немало попрацювали над виучуванням старих мов, знаходять немало однакових слів.. задля виразу якого-небудь враження або думки* (Мирний, V, 1955, 306).

ВИУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИУЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* Те саме, що **вивча́ти** 3. [Степан:] *Мені Антон Спиридонович совітують виучувать бумаги напам'ять* (К.-Карий, I, 1960, 326); — *На тій сцені стоїть парубок, сказати б, артист, і залицяється до дівки, бо так воно у них по книжці виходить, з якої вони виучують свою виставу* (Кучер, Трудна любов, 1960, 371); [Любов:] *Я вже готова. Тільки роль виучу; по весіллі мій дебют* (Л. Укр., II, 1951, 61); *Треба було б розгніватися і накричати на меншого, що він забувся, хто і за що виучив його на учителя. Але сьогодні обходиться без крику* (Стельмах, I, 1962, 595).

ВИУ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́УЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док.* Те саме, що **вивча́тися.** *Я читав або розказував всякі казки та приказки, яких виучувався влітку у хлопців, косарів чи баштанника Дмитра* (Думки про театр, 1955, 33).

ВИФОРМО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виформо́вувати** і **виформо́вуватися.**

ВИФОРМО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ФОРМУВАТИ,** ую, уєш, *док., перех.* Обробляючи, надавати чому-небудь певної форми; // *перен.* Розвивати у певному напрямку.

ВИФОРМО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ФОРМУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *док.* Набирати певної форми; // *перен.* Розвиваючись, окреслюватися, набирати виразних рис. *Цього року почало виформовуватись і Зінине життя. Зіна пішла в піонери* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 271).

ВИ́ФОРМУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́формувати.**

ВИ́ФОРМУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́формувати** і **ви́формуватися.**

ВИ́ФОРМУВАТИ *див.* **виформо́вувати.**

ВИ́ФОРМУВАТИСЯ *див.* **виформо́вуватися.**

ВИ́ФРАНТИТИСЯ, нчуся, нтишся, *док., розм.* Одягтися франтом, франтихою.

ВИ́ФРАНЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Який вифрантився. *Завитий, вифранчений, я влетів на сцену з величезним букетом* (Моє життя в мист., 1955, 104); *Слухняно повернулися* [діти] *під штовханами унтера, який намагався догодити вифранченому морському льотчикові-офіцеру, і вийшли з кабінету* (Ле, Клен. лист, 1960, 49).

ВИ́ФУРКНУТИ, ну, неш, *док., діал.* 1. Швидко, з шумом вилетіти звідки-небудь (про птахів). *Волове очко.. вифуркнуло зі своєї схованки* (Фр., II, 1950, 257).

2. *перен.* Швидко вийти, вибігти. *Я розлютилася.. та й вифуркнула з хати!* (Коб., I, 1956, 492).

ВИХА́ННЯ, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **виха́ти.**— *А вже ті вихання головою та станом...— почав отець Тарасій* (Н.-Лев., III, 1956, 372).

ВИ́ХАПАТИ *див.* **виха́пувати.**

ВИХА́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ХАПАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Поспішно вибирати, витягати що-небудь звідкись. *Він вихапував рибу руками, без ніяких приладів, а як наловив повний кошіль, то виліз з води* (Стеф., II, 1953, 17); *Вихапавши все з казанка, Муравйов потягся рукою до чиєїсь фляги* (Гончар, Таврія.., 1957, 403); // Хапаючи, віднімати, викрадати. —*Виплодилось* [поросят] *багато, та половину вовки вихапали в чагарях,— обізвалась Онися* (Н.-Лев., III, 1956, 150).

ВИ́ХАРКАТИ *див.* **виха́ркувати.**

ВИ́ХАРКАТИСЯ *див.* **виха́ркуватися.**

ВИ́ХАРКНУТИ, ну, неш, *док.*, *перех.* Однокр. до **виха́ркувати.** * Образно. *Бомба влучила якраз всередину будинку, і, оглушений страшним ударом, він вихаркнув з своїх дверей і вікон криваву піну дрібних уламків, пороху, шмаття* (Жур., Вечір.., 1958, 375).

ВИ́ХАРКНУТИСЯ, нуся, нешся, *док.* Однокр. до **виха́ркуватися** 1.

ВИХА́РКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виха́ркувати.**

ВИХА́РКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ХАРКАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Харкаючи, видаляти мокроту або що-небудь інше з горла. * Образно. *Давид тоді йому: — Ну, ти, Матюхо, це кинь: я тобі не Тихін, що ось другий місяць печінки, тобою одбиті, кров'ю вихаркує* (Головко, II, 1957, 37).

ВИХА́РКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ХАРКАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Харкаючи, очищати собі горло від мокроти або чого-небудь іншого. *А враз схватився* [Тихін] *за груди рукою, закашляв довго із хрипом. Потім вихаркався з кров'ю і мовчки пішов* (Головко, II, 1957, 115).

2. *тільки недок.* Пас. до **виха́ркувати.**

ВИ́ХАРЧУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *розм.* З'їсти багато або всі харчі, продуктові запаси.

ВИ́ХАРЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док.* Те саме, що **ви́харчувати.** *Ми вже так вихарчувались, що їмо самий хліб та цибулю* (Н.-Лев., II, 1956, 188).

ВИХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИХНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *розм.* 1. Махати, хитати або маяти. *Микола зняв шапку і вихав нею над головою* (Н.-Лев., II, 1956, 232): *Гілками вихає* [молода акація] (Тич., II, 1957, 23); *Батіг із свистом вихнув у повітрі й простягся через Карпову голову* (Ле, Наливайко, 1957, 298); // Пересмикувати.— *А це вам й по-жіночому! — гукає він знову, розпластується на воді, мов жаба, вихає спиною, перебирає ногами* (Мирний, IV, 1955, 318).

2. Брикати, бити однією або обома задніми ногами (про копитних тварин). *Зовні Рубін в цю хвилину був схожий на молодого стригуна, що, прищуливши вуха, наготувався вихнути* (Сенч., Опов., 1959, 4).

ВИХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИХНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.*, *розм.* 1. *тільки док.* Рвучко податися, метнутися, рвонутися куди-небудь. *Метелик сидів зовсім нерухомо, однак, коли пальчики Люди, занесені над ним.., зімкнулися — він несподівано вихнувся вбік* (Ряб., Жайворонки, 1957, 170).

2. Брикатися, битися однією або обома задніми ногами (про копитних тварин).

ВИ́ХВАЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́хвалити.**

ВИ́ХВАЛИТИ *див.* **вихваля́ти.**

ВИ́ХВАЛИТИСЯ *див.* **вихваля́тися.**

ВИ́ХВАЛКА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **хва́стощі.** *При гульні та вихвалках одного перед другим своєю силою, своєю вдатністю — стирали ту чорну думку* (Мирний, II, 1954, 129); *Секретар же сидить серйозний, слухає рясні вихвалки, підтакує* (Гончар, I, 1954, 481).

ВИХВА́ЛЮВАТИ *див.* **вихваля́ти.**

ВИХВА́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **вихва́лювати.**

ВИХВАЛЯ́КА, и, *ч. і ж.*, *розм.* Той або та, що вихваляється. *Всі прозвали вихваляку, Вихваляку, задаваку: Кіт-хвастун* (Бойко, Ростіть.., 1959, 82).

ВИХВАЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вихваля́ти.** *Віра була вродлива, знала про це, а тьотя Даша непомірним вихвалянням підтримувала в ній упевненість* (Руд., Вітер.., 1958, 31).

ВИХВАЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ВИХВА́ЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ХВАЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Дуже хвалити, підкреслювати добрі якості кого-, чого-небудь. [Терпилиха:] *Хоть і не годиться своєї дочки вихваляти, та скажу вам, що вона добра у мене дитина* (Котл., II, 1953, 20); *Всюди стрічала* [Анна] *його ім'я, чула щось про нього, чула, як його вихвалювали* (Коб., II, 1956, 61); — *Ви тільки погляньте,— вихваляла Ліда Шульженкові свої експонати* (Кач., Вибр., 1953, 256); *Вихваливши ту кімнату, що ми з хлопчиком собі найняли, хазяйки повели дивитись, показували столову, де обідають* (Вовчок, I, 1955, 373).

ВИХВАЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́ХВАЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* 1. Хвастати, хвалити самого себе.— *Не дурніший же я, справді, від його! — вихвалявся Пищимуха* (Мирний, IV, 1955, 384); // *ким, чим.* Хвалити щось своє, своїх близьких і т. ін. *Любив* [Терентій] *вихвалятися своєю фізичною силою* (Сміл., Зустрічі, 1936, 29); *Сестра вихвалятиметься своїми успіхами і п'ятірками* (Смолич, II, 1958, 45); *Перед людьми Мар'ян поспішив вихвалитися і своїм сином Юрком* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 32).

2. Хвалькувато погрожувати; нахвалятися.— *Вони* [шляхтичі] *вихваляються порізати всю старшину* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 106).

3. *тільки недок.* Пас. до **вихваля́ти.**

ВИ́ХВАТИТИ *див.* **вихва́чувати.**

ВИ́ХВАТИТИСЯ *див.* **вихва́чуватися.**

ВИ́ХВАТКА, и, *ж.* Несподіваний різкий виступ, недоброзичлива або ворожа дія проти кого-небудь. *Не відчувала* [Любов Прохорівна] *себе якось зачепленою тими вихватками злого Преображенського* (Ле, Міжгір'я, 1953, 419); *Ризикуючи наразитися на якусь вихватку, він повернувся обличчям до гостей і мовчки став перед ними* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 19); *У полку тоді було 15 комуністів, і Щорс вміло розставив їх у всіх підрозділах, щоб вони організовували червоноармійців, розбивали вихватки ворогів* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 46); // Вчинок, що виходить за межі узвичаєних норм поведінки. *І все ж... Не було ні одної хуліганської вихватки Жолудя, над якою не витав би дух Сашки Інтелігента* (Мик., II, 1957, 477); // Жарт, вигадка. *І Майбородиха, і Галецька трошки якось повеселішали од тієї дурненької вихватки й розбалакались* (Н.-Лев., IV, 1956, 304); *Рідкодуб і Карась разом з усіма реготали з вихватки хитрого Христича...* (Кир., Вибр., 1960, 178).

ВИ́ХВАЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́хватити.**

ВИ́ХВАЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́хватити.**

ВИХВА́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вихва́чувати.**

ВИХВА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ХВАТИТИ**, ачу, атиш, *док.*, *перех.* 1. Швидко віднімати, виривати що-небудь у когось; вихоплювати. *Тут хлоп'я у старости і вихватило паличку* (Кв.-Осн., II, 1956, 392); *Галя, втершись, мовчки вихватила з рук у найближчого школяра бузкову лозину й кинулася зразу до Павлушки* (Вас., I, 1959, 154).

2. Рвучко витягати, виймати що-небудь з чогось, звідкись. [Юсуф *(вихвачує з піхви шаблю)*:] *Що це за бунт?* (Н.-Лев., II, 1956, 466); *Враз із горна вихватив* [коваль] *червоний шмат заліза на ковадло,— дзянь, дзянь...* (Головко, II, 1957, 15).

3. *тільки док., перен., розм.* Швидко, вчасно зібрати урожай чого-небудь перед негодою.— *Думаємо вихватити* [буряки] *і перевезти до дощів* (Донч., VI, 1957, 363).

ВИХВА́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ХВАТИТИСЯ**, ачуся, атишся, *док.* 1. Швидко з'являтися, вибігати вперед, вискакувати звідки-небудь. *У бокові двері.. раптом вихватились двоє охоронників і пробили в натовпі прохід на вулицю* (Головко, II, 1957, 185); // Бурхливо вириватися з (із-за) чого-небудь. *Високо піднімаючи темряву над садом, із стогів і ожередів вихвачувався вгору, як казковий звір, крилатий огонь, кидав полум'я кудись під небо* (Вас., II, 1959, 66).

2. Вириватися наперед, проявляючи свої здібності, вміння, бажання і т. ін. *Тихон Брус був старий чоловік, розумний на усе те село, де жив, та розум мав про себе, не дуже з ним вихвачувався* (Кв.-Осн., II, 1956, 122); —*Ми вже старі та й до колгоспу не гожі.— Так я гожий,* —*вихватився Василь* (Чорн., Потік.., 1956, 29).

3. *тільки недок.* Пас. до **вихва́чувати** 1, 2.

ВИ́ХВОРІТИ *і* **ВИ́ХОРІТИ**, ію, ієш, *док., розм.* Довго прохворіти; дуже перехворіти. *А що вже цьому Андрійкові безталанному, то й за всіх краще і вихорів, і виболів...* (Вас., II, 1959, 281).

ВИ́ХВОРОСТИТИ, ощу, стиш, *док., перех.* Побити хворостиною, батогом і т. ін. *Якби хоч раз вихворостила отого голованя,— він би не робив того, що при всіх робить* (Мирний, IV, 1955, 104); [Домаха:] *А що, як Пріська знов вернеться, ти не проженеш її від себе?* [Карпо:] *Не вернеться!.. і люде раїли: «Вихворости, кажуть, гарненько, схаменеться»* (Кроп., II, 1958, 122).

ВИХИЗО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.* Дуже хизуватися перед ким-небудь, намагаючись показати себе найвигідніше. *Вихизовувалась* [Тоня] *безтурботно перед сержантами* (Гончар, Тронка, 1963, 45); *Іванові було видно, як рухалися, вихиляючись у всі боки та вихизовуючись самі перед собою, пари,— панство відтанцьовувало свій останній танок* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 30).

ВИ́ХИЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́хилити**. *Кілька тих крапель упало Миронові на лице, вихилене.. з-під оборога* (Фр., IV, 1950, 336).

ВИ́ХИЛИТИ *див.* **вихиля́ти**.

ВИ́ХИЛИТИСЯ *див.* **вихиля́тися**.

ВИХИ́ЛЮВАТИ *див.* **вихиля́ти**.

ВИХИЛЯ́СИ, ів, *мн., розм.* Примхливі, химерні рухи всім тілом у танці, при ходінні і т. ін. *Терешкова жінка.. веселила усіх і танцями, і усякими вихилясами* (Кв.-Осн., II, 1956, 393); *Підібравши високо свої сорочки з сирового полотна, вони* [циганчата] *щоразу робили шалені вихиляси, і тоді все подвір'я розлягалося дужим реготом* (Гончар, I, 1954, 9); *Дівчатка-підлітки, контрабандою від батьків, пробували й собі вивчитися отих найскладніших вихилясів* (Сміл., Зустрічі, 1936, 227).

ВИХИЛЯ́СОМ, *присл., розм.* Вигинаючись, звиваючись, роблячи вихиляси. *Не вдержався і старий, ну й собі по-запорізьки: і викрутасом, і вихилясом, цокотить підківками, вистрибує* (Стор., I, 1957, 147); *Знов іншим часом Шукає* [Сашко] *витівок, забав, Ще й ходить якось вихилясом* (Рильський, Поеми, 1957, 34); // Згинаючись набік.— *Друзі!* — *раптом вигукнув Іван. Він вихилясом, кульгаючи на одну ногу, підвівся на ослін* (Досв., Вибр., 1959, 157).

ВИХИЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідко* **ВИХИ́ЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ХИЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* 1. Висувати з чого-небудь або звідкись голову, тулуб і т. ін. *Лисичка вихилила голову з нори, аж тут рушниця грим!* (Фр., IV, 1950, 82); *Та як тільки вихилив Панько голову понад браму, в ту ж мить пустився руками й зіскочив на землю, як кіт* (Март., Тв., 1954, 164); *Вихиливши у вікно голову, вона кидала очима затурбовані погляди, пильно дослухалася* (Вас., II, 1959, 61); * Образно. *Холодна ніч... З густої тьми журба якась могильна Вихилює лице своє бліде* (Фр., XI, 1952, 18).

2. *розм.* Випивати до дна (перев. про алкогольні напої). *От зеленого налили вина, Піднесли його Соловейкові; В одну руку він брав легесенько, Вихиляв усе за один ковток* (Граб., II, 1959, 372); *Одним духом вихиляє* [Клим] *чарку* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 124); — *Ну, дай же, боже, щоб наші живими повернулися, а ми теж до того щасливого часу дожили,— приказала мати і вихилила одним духом келешок* (Тют., Вир, 1964, 509).

ВИХИЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́ХИЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* 1. Висуватися з чого-небудь або звідкись, з'являтися, показуватися назовні. *Сам* [Мемет] *вихилявсь у двері, щоб одітхнути вогким холодком* (Коцюб., I, 1955, 389);— *Що там таке?* — *запитав він.., вихилившись через вікно* (Кобр., Вибр., 1954, 208); *За чорною книжковою полицею щось грюкнуло, і з-за неї вихилилася мала постать короткозорого Шибая* (Ірчан, II, 1958, 46).

2. *тільки недок.* Згинатися в різні боки; звиватися. *Не біжить* [Галочка], *а, мов рибонька, прудко пливе і рученятами не мота, а тільки вихиляється, мов той молоденький ясенок* (Кв.-Осн., II, 1956, 321); *Пішли навприсядки, напідскоки, вихиляються, руками вимахують — усі разом, як одно* (Вас., I, 1959, 304); *Коли я розповідаю щось, то обов'язково розмахую руками, вихиляюся всім тілом* (Сміл., Сашко, 1957, 7).

3. *діал.* Вигинатися. *А чого, коню, вихиляєшся? Чи я важко на тобі сидю?* (Сл. Гр.).

ВИ́ХИТАТИ *див.* **вихи́тувати**.

ВИ́ХИТАТИСЯ *див.* **вихи́туватися**.

ВИ́ХИТРИТИСЯ *див.* **вихи́трюватися**.

ВИ́ХИТРУВАТИ, ую, уєш, *док., перех. і неперех.* Дістати, добути що-небудь або домогтися чогось хитрощами.— *Ну,— каже,— хлопче, дякуй своїй матері, що так мудро вихитрувала: тепер ти єси визволений від смерті, не можу-бо я тобі того лиха заподіяти, через те що ти стався мені братом* [Укр.. казки, легенди.., 1957, 228); *Дід хитрий: певно, хоче вихитрувать в мене з кишені багато грошей* (Н.-Лев., IV, 1956, 194).

ВИХИ́ТРЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ВИ́ХИТРИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.* Застосовувати все своє уміння, хитрі прийоми для досягнення чого-небудь; приловчатися. *Як гарно людині в цій картині!.. І комікувати не треба на догоду любителям реготу, ні вихитрюватись в складності сюжетних колізій* (Довж., II, 1959, 166); *Боженко вихитрився, вихилився і садонув поручика Драгомирецького носком чобота* (Смолич, Мир.., 1958, 299).

ВИХИ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вихи́тувати**.

ВИХИ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ХИТАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Хитаючи, вивалювати що-небудь. —*Тепер уже можна вихитувати камінчики по одному* (Ле, Хмельницький, 1957, 35); *Обережно, помалу натискаючи, вона вихитала вікно з луток так, що могла в щілину просунути руку спершу з одного боку, тоді з другого* (Гр., II, 1963, 291).

2. *тільки недок., неперех., розм.* Часто хитати; похитувати.— *Скільки ж труда вклали!* — *жалібно ви-*

хитував головою Йонька, оглядаючи розкішні валки скошеного сіна (Тют., Вир, 1964, 237).

ВИХИ́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ХИТАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Хитаючись, вивалюватися, звалюватися.

2. *тільки недок., розм.* Гойдатися, колихатися, погойдуватися. *Вихитуються стяги червоно-огненні* (Вас., II, 1959, 110); *Четвірка братів, з'єднавшись у коло, закружляла, затупцювала, вихитуючись у ритмі пристрасного молдаванського танцю* (Смолич, Світанок.., 1953, 93).

ВИ́ХІД, ходу, *ч.* 1. Рух звідки-небудь назовні, за межі чогось. — *Кажу ж: сидить собі в хаті. Ото тільки й виходу у нього, що служба* (Мирний, III, 1954, 146); *Юра звів голову догори і наставив вуха до вікон. Ні, там було все тихо і спокійно, його виходу ніхто не помітив* (Смолич, II, 1958, 87); // Вибуття звідки-небудь, залишення чогось. *Після виходу переселців стало на селі трохи просторіше* (Григ., Вибр., 1959, 302); *Вихід когось із ув'язнення на волю був незвичайною подією в житті камери* (Кол., Терен.., 1959, 366).

Ви́хід у мо́ре, *мор.* — відплиття судна від берегів у відкрите море, відбуття в рейс. *Перед виходом катера в море командир має коротку ділову розмову з начальником загону* (Донч., II, 1956, 404); **Ви́хід у тру́бку (стрі́лку)**, *бот., с. г.* — перетворення стебла рослин в процесі росту на трубку, стрілку. *Яйцекладка* [у мух] *відбувається під час виходу ярих злаків у трубку* (Шкідн. і хвор. рослин, 1956, 113); *Забур'янені гірчаком сходи озимої пшениці.. до виходу їх у стрілку.. обприскували.. бутиловим ефіром* (Наука.., 5, 1956, 17).

2. *перен.* Форма прояву, виявлення (звичайно про почуття). *Я рішаюсь уперто дивитись на панну Анелю. Се грубо, я розумію, але я хочу, се вихід для злості, що кипить в мені* (Коцюб., II, 1955, 249); *Горе її, знайшовши собі вихід у тужливому лементуванні, не знало впину, не знало перепони* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 142).

3. Поява кого-небудь десь, прихід кого-небудь кудись. *Поздоровляю з виходом на повітря* (Коцюб., III, 1956, 166); *Туди* [на другий поверх] *вели широкі сходи, в кінці яких була Людна палата, де звичайно збирались ті, що ждали виходу княгині* (Скл., Святослав, 1959, 33); *В книзі обліку трудоднів колгоспників введено показник кількості днів виходу на роботу* (Колг. Укр., 2, 1957, 9); * Образно. *Віками комунізм був лише мрією. З виходом на історичну арену пролетаріату, з появою теорії марксизму він перетворився в могутній і все наростаючий рух* (Літ. газ., 1.VIII 1961, 1); // Поява на сцені дійової особи. [Лучицька:] *О! То я вспію,— ще багато часу... мій вихід останній. Добре, що я маю звичку дома одягати костюм. (Починає гримуватися)* (Стар., Вибр., 1959, 399); *Мене ще ніколи не зустрічали оплесками при першому виході* (Смолич, III, 1959, 126); // Надходження в продаж з друку (книги, журналу і т. ін.). *Рецензій на книжку я не бачив, опріч прихильної коротенької замітки про вихід книжки в 1 № газети «Звезда»* (Коцюб., III, 1956, 384); *Перша книга! Перший «Кобзар». Як нетерпляче чекає його виходу Тарас* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 145).

4. Місце, яким виходять чи яким можна виходити назовні з чого-небудь, звідкись, або отвір, через який може щось виходити. *Одскочивши од вікна, вона кинулась до виходу* (Коцюб., I, 1955, 313); *Тепер військо, поділившись на купки, почало охоплювати всі виходи із села* (Стельмах, Хліб.., 1959, 648); *Дим стелився попід просмаленим дахом, шукав виходу, крізь який можна б вирватися на простір, виїдав очі* (Чендей, Вітер.., 1958, 153).

5. *перен.* Можливість, спосіб вийти із складного, важкого становища, позбутися небезпеки і т. ін. *Буду вашим побратимом, буду думати разом з вами над тим, чи нема для нас виходу з великої, всенародної кривди* (Фр., V, 1951, 320); *Втікати? Але як? Тамара питала про це, Зара розводила руками. Вона не знає, як це зробити, але втеча — єдиний вихід* (Хижняк, Тамара, 1959, 186).

6. Кількість вироблених, вирощених і т. ін. продуктів. *Кукурудза — основний корм для великої рогатої худоби і свиней. Вона запорука високих надоїв і високих виходів м'яса* (Рад. Укр., 16.VII 1957, 1); *Під час його* [коксівного вугілля] *переробки вихід кам'яновугільної смоли становитиме 6 процентів замість звичайних 3,3 процента* (Наука.., 12, 1958, 22).

7. Оголення гірських порід, пластів. *При виході на поверхню тверді гірські породи інтенсивно руйнуються* (Наука.., 8, 1952, 22); // Те, що виступає на поверхню. *Дід згадав стару науку, розкопав на березі Сугаклею вихід граніту на поверхню* (Ю. Янов., II, 1954 161).

ВИХІДНИ́Й, а́, е́. 1. Який служить для виходу (в 1 знач.); пов'язаний з виходом (у 4 знач.). *Дзвінок. Наталя виходить з їдальні, йде у вихідні двері й повертається до кімнати з листом* (Мик., I, 1957, 403); *Вихідні двері грюкнули, і надвір вийшов хтось у довгій киреї* (Смолич, I, 1958, 67).

Вихідна́ допомо́га — грошова сума, яка за радянськими законами виплачується працівникові при звільненні його з роботи не за власним бажанням.

2. Пов'язаний з виходом (у 3 знач.).

Вихідна́ роль — найнезначніша роль у театральній виставі.

3. Вільний від роботи або навчання (про день). *Барабаш і Микола Калач увечері проти вихідного дня пішли до Уляни* (Сміл., Зустрічі, 1936, 16); // *у знач. ім.* **вихідни́й**, но́го, *ч., розм.* — *У вихідний їду рибалити,— рішуче заявив він* (Донч., V, 1957, 441); *Вирішили* [робітники] *працювати цілодобово, без вихідних, без спочинків, тільки щоб до приходу Першої Кінної міст був полагоджений цілком* (Гончар, Таврія.., 1957, 519); // *розм.* Який користується своїм вільним від роботи або навчання днем. *Ованес цього дня був вихідний* (Баш, Вибр., 1948, 102); [Варвара:] *Я сьогодні вихідна, працювала в неділю* (Корн., II, 1955, 303).

4. Від якого або з якого починається що-небудь; початковий. *Ті мрії були вихідною точкою всіх його думок* (Фр., II, 1950, 137); [Колос:] *Пропозиція командуючого фронтом негайно відступити на вихідну позицію* (Корн., II, 1955, 46); *Вихідне положення.*

Вихідні́ да́ні — початкові показники чого-небудь (від яких звичайно ведеться певне дослідження).

5. *розм.* Признач. для одягання, взування в святкові дні, в урочистих випадках або для виходу в театр, у гості і т. ін. *Вона* [Катерина Марківна] *надіне спідницю і вихідну білу кофточку* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 133); *Вихідний костюм; Вихідні туфлі.*

6. *канц.* Який посилається з установи (про документ, ділові папери і т. ін.). *Вихідні папери;* // *у знач. ім.* **вихідни́й**, но́го, *ч.*

ВИ́ХІДЧИНИ, чин, *мн., розм.* Народний звичай відзначати залишення житла при переїзді, виїзді і т. ін. *Завтра вони* [рибалки] *мали виряджатись на ціле літо на море.. Рибалки пообідали надворі, потім поскладали на віз здорові мережі й посуд, набрали харчі.. й ввійшли в світлицю, щоб сповнить звичай вихідчин* (Н.-Лев., II, 1956, 224).

ВИ́ХЛЕБТАТИ, бчу, бчеш, *і розм.* **ВИ́ХЛЕПТАТИ**, пчу, пчеш, *док., перех.* 1. Хлебчучи, виїсти щось рідке або випити (звичайно про собак і т. ін.). *Іван почав питати,* *як їдять молоко чорти. А вони* [сестра і жона] *сказали: — Хлебчуть, як пси. А як вихлебчуть половину, залазять у бочки* (Калин, Закарп. казки, 1955, 91).

2. *розм.* Випити що-небудь або виїсти рідку страву. [Лукія:] *Доки дійдеш, геть воду вихлебчеш* (Кроп., II, 1958, 118).

ВИ́ХЛЕПТАТИ *див.* **ви́хлебтати.**

ВИ́ХЛЕСТАТИ, ещу, ещеш, *док., перех., діал.* Вихлебтати (в 2 знач.). *Наварила борщу, та й не вихлещу* (Номис, 1864, № 12312).

ВИ́ХЛИСТАТИ, ищу, ищеш, *док., перех., вульг.* Випити що-небудь або виїсти рідку страву.

ВИ́ХЛОП, у, *ч., техн.* Вихід відпрацьованих газів через випускну трубу у двигунах внутрішнього згоряння при кожному рухові поршня у циліндрі; випуск. *Застріляв вихлопами мотоцикл і од ганку помчав з двору* (Головко, I, 1957, 354); *Екіпажі в темряві займали свої місця в танках, з різкими вихлопами запрацювали мотори* (Перв., Дикий мед, 1963, 420).

ВИХЛОПНИ́Й, а́, е́, *техн.* Який служить для виходу відпрацьованих газів з циліндрів двигунів внутрішнього згоряння. *Екіпаж почав закривати люки, жалюзі, підіймати вгору вихлопні труби* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 650); // Який виходить при вихлопах. *Вихлопні гази двигунів.*

ВИХЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок., діал.* Хитатися, коливатися. *Коло грубок стоїть червоне сяйво; по кутках вихлюють тіні* (Вас., I, 1959, 228).

ВИХЛЮВА́ТИЙ, а, е, *діал.* Хиткий. *Вихлюватий човен* (Сл. Гр.).

ВИ́ХЛЮПАТИ *див.* **вихлю́пувати.**

ВИ́ХЛЮПАТИСЯ *див.* **вихлю́пуватися.**

ВИ́ХЛЮПНУТИ, ну, неш, *док., перех.* Однокр. до **вихлю́пувати.** *Холодну воду з миски вихлюпнула* [Ніна] *просто за поріг* (Коп., Земля.., 1957, 109); *Хто був дуже сонний, того Володька тягнув за носа або за вуха, а на одного навіть вихлюпнув відро води* (Трубл., I, 1955, 222); * Образно. *Та зрештою ті хвилі неодмінно вихлюпнуть сюди* [у хатній затишок] *його — змореного, навіть трохи дезорієнтованого* (Шовк., Інженери, 1956, 10).

ВИ́ХЛЮПНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́хлюпнути.** *Дві склянки холодної води, вихлюпнуті на обличчя, повернули йому свідомість* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 43).

ВИ́ХЛЮПНУТИСЯ, неться, *док.* Однокр. до **вихлю́пуватися** 1. * Образно. *Але й сюди аж під самі тини розлився ярмарок і навіть у вулицю вихлюпнулися вози* (Головко, II, 1957, 183); // Викинутися разом з рідиною або з рідини. *Раптом з води вихлюпнулось щось велике, чорне* (Трубл., II, 1955, 100).

ВИХЛЮ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ХЛЮПАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* Виливати рідину різким рухом; розливати частинами з посудини, струшуючи під час носіння, перевезення. *Прибігла Параска з одним відром додому,— тільки на дні зосталось: усю вихлюпала* (Барв., Опов.., 1902, 111); *— Гляди краще, щоб ряжанку не розтрусило, — відповіла жінка,— бо на такій дорозі якраз вихлюпаєш усю дощенту* (Донч., VI, 1957, 308); // Виливати, вибирати воду з чого-небудь частинами. *На високому пероні ходив чоловік, мітлою вихлюпував з вибоїн дощову воду* (Кучер, Полтавка, 1950, 105); *— Васильку, вихлюпай* [воду] *з човна!* (Донч., V, 1957, 308); // Виливаючи, викинути разом з рідиною кого-, що-небудь. *З боязні перед небезпекою прямолінійної тенденції англійський теоретик вихлюпує, як то кажуть, з ночов разом з водою і дитину* (Літ. газ., 16.VI 1959, 2).

ВИХЛЮ́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВИ́ХЛЮПАТИСЯ,** ається, *док.* 1. Виливатися, переливатися через край від різкого руху, хитання, струсу і т. ін. (про рідину). *Стала Василева мати частувати; чарка тремтить у мене в руці,— усе й вихлюпалось* (Барв., Опов.., 1902, 398); *А гаряча гарбата хлюпала їм на руки, на сорочку й на лице. Вихлюпалася майже вся* (Март., Тв., 1954, 151); * Образно. *Татари не могли зупинитися, ззаду насували нові лави і вихлюпувалися з пробоїни хвилями* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 476).

2. *тільки недок.* Пас. до **вихлю́пувати.**

ВИХЛЯ́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **вихля́ти.** *Прихід Володі він* [собака] *зустрічав тепер веселим вихлянням хвоста* (Донч., III, 1956, 327).

ВИХЛЯ́СТИЙ, а, е, *розм.* Який, рухаючись, вигинається на різні боки. *Пливе вихлястий дим з фаянсових люльок* (Бажан, Вибр., 1940, 67); * Образно. *Черга біля буфету лякливо ховає кудись свого довгого вихлястого хвоста* (Донч., II, 1956, 269); // Нерівний, хиткий. *Нестор ішов з лопатою й відром. Ішов повагом, вихлястою ходою, трохи подаючись корпусом уперед, як ходять футболісти* (Дмит., Наречена, 1959, 102).

ВИХЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок., розм.* 1. Рухатися нерівно, похитуючись, звертаючи з боку на бік. *Авто несамовито неслося, вихляючи по мосту і за мостом* (Ле, Клен. лист, 1960, 117); *У шлюпі вирушала на гулянку весела компанія морячків.. Весла лягли на воду, і шлюп почав п'яно вихляти по Практичній гавані* (Смолич, V, 1959, 716); // *перен.* Хитрувати, говорити неправду. *Вихляв штабс-капітан чи говорив щиро,— трудно було зрозуміти* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 143).

2. *чим.* Махати, хитати. *Жучка, що потяглась була до хліба, враз одскочила назад. Вона переступала з ноги на ногу, вихляла хвостом, висолоплювала.. язик, але ближче не підступала* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 84).

ВИХЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок., розм.* Рухаючись, вигинатися, згинатися, хитатися. *Татарський богатир, звіроподібний мурза, вихлявся на коні, глузуючи, показував панам свою спину* (Кач., Вибр., 1953, 155); *Кінь сам іде в воду... По груди в воді, повагом ступає по каміннях дна ріки, іноді вихляється, хропе, щоб не впасти* (Досв., Гюлле, 1961, 154).

ВИХЛЬО́СКУВАТИ і **ВИХЛЬО́СТУВАТИ,** ую, уєш, *недок., розм.* Час від часу хльоскати, хльостати батогом, різкою і т. ін. *Коло дачі, вихльоскуючи нетерпляче батогом, стоять візники* (Вас., II, 1959, 218); *А Антосьові байдуже: бігав собі понадворі та батогом вихльостував* (Свидн., Люборацькі, 1955, 8); * Образно. *Дерева вихльоскували голим віттям над головою в майора* (Загреб., Європа 45, 1959, 167).

ВИХЛЬО́СТУВАТИ *див.* **вихльо́скувати.**

ВИ́ХМЕЛИТИСЯ *див.* **вихмеля́тися.**

ВИХМЕЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.,* **ВИ́ХМЕЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док., діал.* Витверезжуватися. *З горя удвох з дядьком Мусієм випили півкварти, яку приніс із собою. І з цього вечора вже і не вихмелявся Грицько всі оці дні дома* (Головко, II, 1957, 515); *Щоб трохи вихмелитись, він.. пішов пішки* (Мирний, III, 1954, 275).

ВИХНУ́ТИ *див.* **виха́ти.**

ВИХНУ́ТИСЯ *див.* **виха́тися.**

ВИХОВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до виховання (у 1 знач.). *Марина вже, мабуть сотню разів, повторювала свою виховальну настанову* (Коп., Вибр., 1948, 177).

ВИ́ХОВА́НЕЦЬ, ви́хова́нця, *ч.* 1. Дитина або молода людина, яка виховується чи виховувалася ким-небудь або де-небудь. [Хілон:] *Або поїду в Рим. Там дуже добре ведеться вихованцям Мецената* (Л. Укр., III, 1952, 418); *На воротях ціла юрба дітей — вихованців дитячого будинку* (Головко, Літа.., 1956, 4); // Дитина, взята ким-небудь на виховання (у 1 знач.). *Написавши ще в опікунськім суді потрібну заяву, подався* [господар] *зі своїми новими вихованцями на Вільку* (Фр., VI, 1951, 200); // Людина, яка сприйняла думки, погляди, ідеї певної організації, товариства і т. ін. *Велика честь випала славному вихованцеві Ленінського комсомолу України Тимофієві Шашло. Він головував на цьому мітингу* (Збан., Т. Шашло, 1949, 43).

2. Людина, яка вчиться або яка одержала освіту в якому-небудь навчальному закладі. *Ніна Василівна поздоровила своїх вихованців. Вона сказала, що.. тепер нехай добре відпочинуть, щоб восени з свіжими силами сісти за парти в четвертому класі* (Коп., Подарунок, 1956, 33); *Карл Павлович сам був вихованцем Петербурзької Академії художеств* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 76).

3. Тварина, за якою доглядають і якій прищеплюють певні навички. *Він був ініціатором голубника,.. він з любов'ю тренував швидкокрилих вихованців* (Донч., I, 1956, 100); *— А ось тут стоїть мій улюбленець,— сказав Євдоким, ласкаво оглядаючи свого вихованця.— Скоро піде звідси на іподром* (Шиян, Гроза.., 1956, 746).

ВИ́ХОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́ховати ^{1}**. *Всі вважали дочок станового за розумних, добре вихованих* (Н.-Лев., I, 1956, 185); — *Се мене тривожить. Адже ж знаєте, як вона в мене вихована. Ніколи не брехала* (Фр., VII, 1951, 86); *Ніжність велику почував Тарас Шевченко до дітей,— ніжність, яка відрізняє всіх нас, слов'ян, вихованих на принципах гуманності* (Тич., III, 1957, 186); *Вони* [шведи] *незвичні пливти, тримаючись за конячі хвости, та й коні їхні не так виховані* (Ю. Янов., II, 1954, 123).

2. *прикм.* Який внаслідок виховання набув навиків пристойного поводження; чемний, ввічливий. *Як йому краще зробити, щоб і виявити своє ставлення до Мирослави й одночасно додержати пристойності вихованої людини?* (Кач., Вибр., 1947, 164).

ВИХОВА́НКА, и, *ж.* Жін. до **ви́хова́нець.**

ВИ́ХОВАНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **ви́хований** 2; уміння добре поводити себе в товаристві, володіти своїми почуттями.

ВИ́ХОВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **вихо́вувати ^{1}**, **ви́ховати ^{1}**. *Добре, що хоч довелося Вам з сім'єю укупі проживати: це задля виховання дітвори найголовніша потреба* (Мирний, V, 1955, 403); *Радянське суспільство досягло великих успіхів у соціалістичному вихованні мас, у формуванні активних будівників соціалізму* (Програма КПРС, 1961, 101); *Він* [Саїд Алі] *має не тільки розум, відточений життям, партійним вихованням, він має силу волі, щоб вчасно виправити легковажну поведінку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 17).

2. Сукупність знань, культурних навиків, поглядів, що становлять загальний рівень духовного розвитку людини і є наслідком систематичного впливу, навчання.— *Ну, то вона* [Зоня], *можна сказати, ..має досконале виховання* (Л. Укр., III, 1952, 646); *Данко не забуває про своє добре виховання навіть в цьому перехресному вогні Дарчиних питань* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 166).

ВИХОВА́ТЕЛЬ, я, *ч.* Людина, яка виховує, навчає дітей і молодь, прищеплює їм навики і правила поведінки, певні погляди. [Мотря:] *Це миргородський полковник, вихователь гетьманича Юрася* (Дмит., Навіки разом, 1950, 18); // Педагог, який стежить у певному закладі за поведінкою дітей і відповідно її спрямовує. *Вихователь за столом роздає посвідчення, прикладає до їх печатку* (Вас., III, 1960, 309); *Праця всього колективу вихователів, учителів і адміністрації* [дитячого] *будинку спрямована лише на виховання, навчання і обслуговування дітей, у яких війна відняла батьків* (Панч, В дорозі, 1959, 271); // Той, хто спрямовує силу свого впливу на виховання класу, суспільства і т. ін. в певному напрямі. *Ленін був найкращим другом молоді, батьком і вихователем молодих робітників і селян* (Біогр. Леніна, 1955, 225); *Партія — єдино правильний вихователь, що застосовує до своїх дітей батьківську лагідність і одночасно залізні вимоги залізної дисципліни* (Тич., III, 1957, 278).

ВИХОВА́ТЕЛЬКА, и, *ж.* Жін. до **вихова́тель.** *Лукія Федорівна працювала в дитячому будинку вихователькою* (Донч., V, 1957, 442); *Вона* [М. Заньковецька] *була не тільки чудовою актрисою, не тільки розумною вихователькою театральної молоді, але й громадською діячкою, яка послідовно боролася за реалізм і демократизм у театрі* (Рильський, III, 1956, 349).

ВИХО́ВА́ТЕЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **вихова́тель.**

ВИ́ХОВАТИ ^{1} *див.* **вихо́вувати ^{1}.**

ВИ́ХОВАТИ ^{2} *див.* **вихо́вувати ^{2}.**

ВИ́ХОВАТИСЯ ^{1} *див.* **вихо́вуватися ^{1}.**

ВИ́ХОВАТИСЯ ^{2} *див.* **вихо́вуватися ^{2}.**

ВИ́ХОВЗНУТИСЯ *див.* **вихо́взуватися.**

ВИХО́ВЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ХОВЗНУТИСЯ,** нуся, нешся, *док.*, *діал.* Вислизати. *Огонь розгоряється. Зразу він немов боязко виховзується з-поміж вугля синявими язичками* (Фр., IV, 1950, 188); *Зелено-золотиста ящірочка виховзнулася безшелесно з-під каміння* (Коб., I, 1956, 238); *Рівно з дзвінком Мігалаке виховзнувся із класу* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 38).

ВИХОВНИ́Й, а́, е́. Стос. до виховання (в 1 знач.). *Воронцов вважав ці дуети за одну з форм виховної роботи серед особового складу* (Гончар, I, 1954, 188); *Питання про порізану ножиком парту обговорюється і на класних зборах, і на виховній годині* (Донч., VI, 1957, 603).

ВИХО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вихо́вувати ^{1}.**

ВИХО́ВУВАТИ ^{1}, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ХОВАТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Вирощувати, навчаючи правил поведінки, даючи освіту і т. ін. [Любов:] *Він* [татко] *не виховував мене, він просто любив мене. (Зітхає). Він не боронив мені нічого* (Л. Укр., II, 1951, 22); *Та, може, й справді не та ще тільки мати людині, яка породила, а яка виховала — згадала Галина розповідь Гордія Ясена* (Крот., Сини.., 1948, 79); // Вирощуючи своїх малят, навчати їх поводити себе певним чином у тих чи інших обставинах (про тварин). [Кнур:] *Люта звірина і та своїх дітей доглядає та виховує* (Мирний, V, 1955, 90); *Пташки покинули співи та взялися вигодовувати та виховувати діток своїх* (Л. Янов., I, 1959, 35).

2. Систематично впливати на культурний розвиток, світогляд, моральні принципи кого-небудь у певному напрямі. *Наших читачів ще треба виховувати і доводиться робити це обережно* (Коцюб., III, 1956, 228); *Вогненного нам треба слова! Такого, щоб мільйони виховувало: глибоко, партійно, реально,— інтернаціонально!* (Тич., III, 1957, 9); *Мене виховує Партія і Комсомол!* (Ле, Міжгір'я, 1953, 336); // *що.* Систематичним впливом викликати, розвивати якесь почуття, рису вдачі, особливість, прищеплювати що-небудь. *Комсомольські організації повинні виховувати у молоді любов до читання* (Рад. Укр., 7.IX 1950, 2); — *Навіщо вам здалося дратувати мене цим портретом?.. Таке дратування схоже на знущання і може виховати ненависть* (Ле, Міжгір'я, 1953, 119).

3. Цілеспрямовано, за певною системою вирощувати (тварин).— *Коней розводять і виховують державні заводи, кінські заводи: в киргизьких степах, біля Уралу, в Сибіру* (Ю. Янов., II, 1958, 114); *Якщо качок.. виховувати на 16-годинному світловому дні, то й у них*

яйцекладка почнеться в 135—140-денному віці (Соц. твар., 1, 1956, 18).

ВИХО́ВУВАТИ ^{2}, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ХОВАТИ,** аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Довго ховати, переховувати кого- або що-небудь. *Моя матінко, Мій дорогий кришталю! Де тебе виховати з зими да на літечко?* (Барв., Опов.., 1902, 39).

2. Таїти що-небудь. [Мокрина:] *А ти на мою голубоньку не гнівайся!..* [Килина:] *Хіба ж я не людина, щоб так довго виховувала гнів та лютість. Бог з нею!* (Кроп., II, 1958, 495).

ВИХО́ВУВАТИСЯ ^{1}, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ХОВАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* 1. Перебуваючи під чиїм-небудь опікуванням, навчатися правил поведінки, одержувати освіту і т. ін. *Його, тобто Йоганеса, взяв за свого один далекий бездітний родич його матері в Моравії, і там він виховувався* (Коб., III, 1956, 345); *У Мехтодія виховуються онуки — діти померлої доньки* (Ю. Янов., II, 1954, 102).

2. Розвиватися духовно, набувати знань, певного світогляду, моральних переконань завдяки систематичному впливові. *У школах учні виховуються на художньому слові наших найкращих поетів, прозаїків і драматургів* (Корн., Разом із життям, 1950, 33); *На його* [І. Франка] *творах, в його ідеях виховалось уже ціле покоління* (Коцюб., III, 1956, 35).

3. *тільки недок.* Пас. до **вихо́вувати** ^{1}.

ВИХО́ВУВАТИСЯ ^{2}, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ХОВАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.*, *розм.* 1. *тільки недок.* Довго переховуватися, ховатися. *Потім пішов на розшуки садка, в якому, на його думку, повинен був виховуватись Михась* (Томч., Готель.., 1960, 291); // *тільки док.* Довго переховуючись, ховаючись, залишитися непоміченим, невикритим, непійманим і т. ін. [Чопорій:] *Насилу виховався в солом'янику, на току, сказавши сусідам, що їду до города* (Кроп., V, 1959, 133); *Всіх курей повиловлював поліцай для свого начальства, а він* [півень] *якось у кущах — молодець! — виховався* (Вирган, В розп. літа, 1959, 259).

2. Таїти що-небудь, не признаватися в чомусь. [Хведоска:] *У чім ти провинив проти мене?* [Роман:] *Мені слід було зразу сказати тобі... Я виховувався перед тобою...* (Кроп., II, 1958, 53).

ВИХОДЕ́НЬКИ, ньок, *мн.*, *діал.* Походеньки. *Вона почала пригадувати сьогоднішні виходеньки,— розмову з Горпиною* (Мирний, III, 1954, 113).

ВИ́ХОДЕЦЬ, хідця, *ч.* 1. Людина, яка переселилася з іншої країни, краю, області і т. ін.— *Відкіль такі се гольтіпаки? Чи рибу з Дону везете? Чи може вихідці-бурлаки?* (Котл., I, 1952, 71); *Для нього.. полтавцями були і київські, і чернігівські, і вихідці з інших губерній* (Гончар, Таврія.., 1957, 72).

2. Людина, що перейшла з одного соціального середовища до іншого. *В свій час царські тупі чиновники всіма засобами ставили перепони вихідцю з народу* [М. Ломоносову] (Тич., III, 1957, 57); *Слідчий був.. вихідцем із робітничої сім'ї* (Руд., Остання шабля, 1959, 203).

◇ **Ви́ходець з то́го сві́ту** — покійник, що, за народним повір'ям, виходить з могили. *Вибрав я хороше місце, Досхочу міг надивитись На непевную забаву Вихідців із того світу* (Л. Укр., IV, 1954, 169); * У порівн. *А вони* [товариші Чіпки], *в темній хаті, як вихідці з того світу, світять п'яними очима, кричать, регочуться...* (Мирний, II, 1954, 180).

ВИХОДЖА́ТИ *і рідко* **ВИХОЖА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, *поет.* Іти звідки-небудь або кудись; виходити. *Скоро стала козачка козацький голос зачувати, Та вона не стала проти нього дверми виходжати, Стала, мов сивою голубкою, в вікно вилітати* (Укр.. думи.., 1955, 21); *Тойді* [тоді] *на ганок вихожає І до громади промовляє Петрусь. І каже: — Я зробив, Я генерала отруїв* (Шевч., II, 1953, 225); *Я уранці виходжала, Золотеє жито жала* (Рильський, I, 1956, 253); *З куреня виходжає знайомий рибалка* (Ющ., Люди.., 1959, 113); // Повагом ходити, виступати. *Яке безмежжя! Небеса безкраї, Ромашка сяє, ніжна і проста. У тім степу людина виходжає. Над урожай безмежно вироста* (Мал., I, 1956, 83).

ВИ́ХОДЖЕНИЙ ^{1}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́ходити**^{1} 1, 2.

ВИ́ХОДЖЕНИЙ ^{2}, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́ходити** ^{2}.

ВИХО́ДЖУВАТИ ^{1}, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ХОДИТИ,** джу, диш, *док.*, *перех.*, *розм.* Старанно доглядаючи, виліковувати хворого, пораненого і т. ін.— *Вона, Денисе Івановичу,.. виходжувала навіть таких, які однією ногою в могилі стояли* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 90); [Оксана:] *Він тяжко був поранений?* [Ліда:] *Дуже. Довго пролежав. Ледве його виходила. Врятувала від смерті* (Корн., II, 1955, 124); *Вони виходили її, зовсім немічну й хвору* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 260); // Дбайливо ростити кого-небудь або щось. *Марія набурмосила губки.— Знаю, як тебе сестри виходжували та викохували* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 48); *Дванадцять нових сортів яблук, груш, ягідників взялися ми виходити цього року* (Грим., Подробиці.., 1956, 175).

ВИ́ХОДИТИ ^{1}, джу, диш, *док.* 1. *перех.* Обійти в усіх напрямках яке-небудь місце, місцевість, пройти багато місць.— *Усі нишпорки, усі глухі кутки виїздили та виходили,— немає, нігде немає!* (Мирний, I, 1954, 184); *Чепізі пощастило — перейшов лінію фронту і виходив нелегкі дороги війни* (Жур., Опов., 1956, 250).

2. *перех.*, *розм.* Добути, дістати що-небудь або домогтися успішного вирішення якоїсь справи, багато ходячи.— *Сказано: віддай руками, та не виходиш і ногами...* (Кв.-Осн., II, 1956, 127).

3. *неперех.*, *розм.* Проходити певний час. — *І де ти, Чіпко, ходиш? де ти бродиш? — докоряла вона.— Ось до якої пори виходив!* (Мирний, II, 1954, 36); — *Цілий день отак виходив* (Головко, I, 1957, 375).

ВИ́ХОДИТИ ^{2} *див.* **вихо́джувати.**

ВИХО́ДИТИ, джу, диш, *недок.*, **ВИ́ЙТИ,** йду, йдеш; *мин. ч.* ви́йшов, йшла, ло; *док.* 1. Іти звідки-небудь назовні, за межі чогось. *Цілий тиждень лив дощ, як з відра. Цілий тиждень не виходив Чіпка з двору* (Мирний, II, 1954, 230); *Невеликий загін озброєних колгоспників виходить з села* (Довж., I, 1958, 116); [Хмельницький:] *Полковнику Кривоніс! Наказую тобі без мого дозволу за табір не виходити* (Корн., I, 1955, 238); *Вийшли з хати батько й мати В садок погуляти* (Шевч., II, 1953, 363); // Рухатися звідки-небудь, за межі чогось. *Запалена піч розгоряється й тріщить, червоне полум'я грає на віконечку, з пічних розколинок виходять струмки диму* (Вовчок, I, 1955, 290); *І витоплений із руди метал з печей виходить, його вантажні поїзди розвозять на заводи* (Забіла, Малим.., 1958, 48); // Вилітати з вулика, шукаючи іншого місця для життя (про бджолиний рій). [Кирило *(не дочуваючи)*:] *Пріська репетує на увесь садок.. А тут саме рій вийшов...* (Мирний, V, 1955, 131).

◇ **Ви́йшов дух** *з кого* — хтось помер, сконав. *Як гепнеться медвідь мій — бух! Тут з нього зараз вийшов дух* (Фр., XIII, 1954, 266); **Вихо́дити (ви́йти) з бере́гів** — розливатися, затопляти береги під час поводі (про річку, озеро і т. ін.). *Річка, зламавши кригу, вийшла з берегів і залила всю заплаву* (Коз., Сальвія, 1959, 199); **Вихо́дити (ви́йти) з важко́го (при́крого, скрутно́го** *і т. ін.*) **стано́вища** — знаходити можливість позбавитися труднощів, ускладнень. *Він* [Йоч] *радив.. оглянути* *дівчину.. Дехто потакував йому, і навіть Прохіра, щоб вийти з прикрого становища, схилилася до Йочового способу* (Коцюб., I, 1955, 277); **Вихо́дити (ви́йти) сухи́м з води́** — уміло уникати покарання, нарікань і т. ін., будучи винним. *Кажуть, що є такі шахраї, які виходять з води сухими* (Донч., VI, 1957, 34); *Сержант хвалькувато розповідав товаришам про свої довоєнні ловеласівські пригоди, про те, з якими хитрощами він завжди виходив сухим з води, вдало приховуючи гріхи від своєї дружини* (Гончар, III, 1959, 178); **Не вихо́дити (ви́йти) з голови́ (з ду́мки, з па́м'яті** *і т. ін.*) — не зникати з пам'яті, не забуватися; пам'ятатися. *З Грицькової голови ніяк не виходила сьогоднішня рада* (Мирний, III, 1954, 55); *Дмитрій поволі посувався вздовж стіни, а з голови не виходила думка про Русака і його матір* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 483); *Довіку з пам'яті в неї не вийшла та краса чудова* [отаманова] (Вовчок, I, 1955, 359); **Не вихо́дити з горі́лки,** *заст.*— бути п'яним протягом якого-небудь часу. *До самого дівич-вечора я з горілки не виходила* (Сл. Гр.); **Не вихо́дити з рук** — бути в постійному вжитку. *Уявлялося, як щодня, щороку рулетка чи рейсфедер не виходять з рук* (Ле, Міжгір'я, 1953, 221); **Не вихо́дити із сла́ви,** *заст.* — постійно прославлятися, бути відомим протягом довгого часу. *Город став розселюватися, і якого у ньому народу не завелося, а усе ганчарівські дівчата не виходять з слави* (Кв.-Осн., II, 1956, 310).

2. *перен.* Вибувати звідки-небудь, з чогось, залишати якийсь заклад, установу, організацію і т. ін. *Вона* [Настя] *вступила в наш клас, тільки недовго була, хутко вийшла з гімназії, щось через півроку* (Л. Укр., III, 1952, 582); *Через деякий час вона* [С. Тобілевич] *вийшла з трупи* (Мист., I, 1955, 8); // Вибувати, виписуватися (з лікарні, госпіталю і т. ін.).— *А твоє ж здоров'я як? — Та поправляюсь. Просився, щоб виписали. Не пускають. Думаю, що скоро вийду звідси* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 238); // Одержувати волю, звільнятися (з тюрми, з-під арешту і т. ін.). *Та не краще, а може й гірше жилось Франкові, коли він вийшов з тюрми* (Коцюб., III, 1956, 33).

Вихо́дити (ви́йти) у відста́вку — те саме, що **Іти́ (піти́) у відста́вку** (*див.* **відста́вка**). *У 1808 р. Котляревський виходить у відставку, їде до Петербурга* (Іст. укр. літ., I, 1954, 152).

3. *перен.* Переставати брати участь у чому-небудь, у якійсь дії. *Полк, за наказом, виходив з важких боїв* (Кучер, Чорноморці, 1956, 39); *Він майже не курив і зовні нагадував тренера з боксу чи футбола, який вже вийшов з гри і вчить інших* (Рудь, Гомін.., 1959, 41); // Переставати бути в якому-небудь стані. *Ще тільки, мов з теплої хвилі, виходячи зі сну, вона зразу ж, за звичкою, лякається і холоне: чи не проспала* (Стельмах, Хліб.., 1959, 103); // Мати певний вигляд, набувати якого-небудь стану після чогось. *Скривджений і побитий він* [Грицько] *вийшов з того змагання, яке сам завів* (Мирний, III, 1954, 51); *Хороше вийшла з зими, густо врунилась, залягла щільно повсюди яскраво-зелена пшениця* (Крот., Сини.., 1948, 48).

Вихо́дити (ви́йти) з мо́ди — переставати бути модним. [Муза:] *Ти мусиш буть покірний всьому, що накажу. Звелю писати оди..* [Поет *(роздразнено перебиває):*] *Сто літ як вийшли з моди!* (Л. Укр., I, 1951, 301); **Вихо́дити (ви́йти) з ужи́тку** — переставати вживатися, втрачати попит. *Паперові гроші вже вийшли з ужитку. Їм не довіряли, ні старим, ні новим* (Дмит., Наречена, 1959, 22); **Вихо́дити (ви́йти) з... ві́ку** — переходити якусь межу у віці. *Колишні молоді будівники Дніпрогесу вже давно вийшли з комсомольського віку, але кожен з них з гордістю і хвилюванням згадує ті дні* (Рад. Укр., 14.VI 1959, 4); *Звичайно, Петро Петрович вже вийшов з того віку, коли він любив гребти веслами: йому тепер більше подобається їздити з моторчиком* (Мокр., Сто.., 1961, 25); **Вихо́дити (ви́йти) з діте́й,** *заст.*— виростати з дитячого віку. *Діла небагато в Насті: ще тоді вона тільки з дітей виходила* (Вовчок, I, 1955, 261); **Вихо́дити (ви́йти) з рівнова́ги (з се́бе)** — переставати володіти собою, сильно дратуватися.— *Кидати роботу треба! — виходили вони з рівноваги* (Ле, Міжгір'я, 1953, 189); *Я розумію Галю, що вона було завжди металась і виходила з себе в такі часи* (Л. Укр., V, 1956, 230); **Вихо́дити (ви́йти) з ро́лі** — переставати додержуватися певної лінії поведінки.— *Чому ти так думаєш? — зацікавився Прудивус та й зовсім вийшов з ролі, забувши про всі німецькі штуки, які йому варто було б викидати в такім скрутнім становищі* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 478).

4. Ідучи, підніматися на яке-небудь підвищення, на щось високе. *І на гору високую Виходжу, дивлюся, І згадую Україну, І згадать боюся* (Шевч., II, 1953, 46); *Абібула вийшов на гору і сів спочити* (Коцюб., II, 1955, 122); *Вийшовши на вал городища, Ант довго дивився й прислухався* (Скл., Святослав, 1959, 7).

5: Ідучи, з'являтися, опинятися де-небудь в певному місці.— *Не можна мені до тебе на вулицю виходить,— казала Нимидора Миколі в неділю ввечері* (Н.-Лев., II, 1956, 179); *Виходжу на засніжене подвір'я — І раптом стану юний і радий* (Рильський, I, 1956, 68); *Марта хутенько вийшла на стежку: побачивши мене, зчервоніла і зупинилася* (Вовчок, VI, 1956, 241); // Переміщатися, виступати із-за чого-небудь на відкрите місце. *Перехрестившись, Семен вийшов з-за стола, постояв трохи* (Л. Укр., III, 1952, 669); // З'являтися, прибувати для участі у чому-небудь. *Еней од радості не стямивсь, Що Турн виходить битись з ним* (Котл., I, 1952, 290); *Як загув перший гудок, він* [Остап] *і не подумав виходити до сніданку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 71); // Рухаючись знизу догори, з'являтися на поверхні. *З затоплених шахт вийшло на гора перше вугілля* (Шовк., Інженери, 1956, 160); *Ще одна, ще дві хвилини, на поверхню вийшла кліть* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 106); * У порівн. *Правда — як олива наверх вийде* (Номис, 1864, № 6795); // З'являтися із землі; сходити (про рослини). *Весна іде. Сніги чорніють; З-під них пожовклі та бліді Виходять руна* (Стар., Поет. тв., 1958, 29); *Давно вже зелень вийшла із землі* (Сос., Близька долина, 1960, 33); // *тільки недок.* Мати вихід на поверхню; бути видним. *В селі Усатові, де виходять славнозвісні одеські катакомби, збереглися археологічні пам'ятки* (Кучер, Чорноморці, 1956, 97); *В дуже зруйнованих горах породи, що колись залягали глибоко, опиняються близько від поверхні, а іноді цілком виходять на поверхню* (Фіз. геогр., 5, 1956, 119).

Вихо́дити (ви́йти) в мо́ре, *мор.*— відпливати від берегів у відкрите море, відбувати в рейс (про судно); **Вихо́дити (ви́йти) на самості́йний шлях** — починати жити, працювати самостійно. *Анатолій скоро вийде на самостійний шлях* (Руд., Остання шабля, 1959, 21).

6. *перен.* Домагаючись чого-небудь, посідати певне місце серед когось, чогось. [Василина:] *Усім колгоспам треба вийти на лінію передових* (Корн., II, 1955, 194).

7. *тільки недок., з чого.* Мати що-небудь вихідним пунктом, базуватися на чомусь. *Комуністична партія і Радянський уряд у своїй зовнішній політиці завжди виходили і виходять з ленінського принципу мирного співіснування соціалістичної держави і капіталістичних країн* (Біогр. Леніна, 1955, 260); — *Начальником цього будівництва призначено інженера Саїда Алі Мухтарова.*

З цього й мусило виходити в обговореннях та рішеннях бюро обкому з активом (Ле, Міжгір'я, 1953, 49).

8. Вступати в силу, в дію, будучи виданим (про закон, указ і т. ін.). [Кармелюк:] *Скажи мені щиро, як би своєму серцеві: вийде воля людям?* (Вас., III, 1960, 445); *То стріляють, арештовують народ, а то — на тобі, в Думу вибирати кличуть. Ніби права такі вийшли. Нічого не можна зрозуміти. Не інакше — якийсь обман* (Головко, II, 1957, 382); — *Я сидів усього сім місяців, бо амністія саме вийшла* (Збан., Єдина, 1959, 136); // Видаватися, публікуватися, бути надрукованим. *В Нашому* [назва міста] *виходила жіноча газета* (Вільде, Сестри.., 1958, 530); *Переписування мені тяжче йде, ніж складання віршів, а тим часом треба вже помалу братись до переписування для того видання віршів моїх, що має таки вийти* (Л. Укр., V, 1956, 341); *За останні роки вийшли однотомними книгами твори видатніших поетів України* (Мал., Думки.., 1959, 32).

Вихо́дити (ви́йти) з дру́ку (дру́ком) (в світ) — бути надрукованим, виданим. *На багатьох мовах народів Радянського Союзу виходили і виходять з друку твори Панаса Мирного* (Корн., Разом із життям, 1950, 82); *В 1955 р. вийшла друком колективна праця українських фольклористів — «Українська народна поетична творчість»* (Вітч., 5, 1956, 164); **Вихо́дити (ви́йти) з-під пера́** *кого* — бути написаним, створеним ким-небудь. *З-під його* [І. Франка] *пера вийшов цілий ряд солідних наукових праць* (Коцюб., III, 1956, 35).

9. *тільки недок.* Бути оберненим у напрямку до чого-небудь, в який-небудь бік. *Балкон мій виходить в квітник* (Коцюб., III, 1956, 404); *З вікон, що виходять на Кожум'яки, видко Щекавицю* (Ю. Янов., II, 1954, 195); *Просуватись* [батальйону] *далі заважав наріжний будинок протилежного кварталу, що виходив фасадом на саме перехрестя* (Гончар, III, 1959, 247).

10. *з кого—чого.* Походити з певного середовища, соціальної групи або з якого-небудь місця, з якої-небудь місцевості. *Він не кривився ні від кого, що сам вийшов з давнього козачого роду* (Мирний, III, 1954, 259); [Деїфоб:] *Атрідова дочка була величніш, недарма еллінки проти троянок так величаються, бо вийшла з них славутня Іфігенія* (Л. Укр., II, 1951, 281); *Мабуть, не знайти на нашій Україні такого села, з якого б не вийшли десятки вчителів, лікарів, агрономів, інженерів, радянських офіцерів* (Вишня, II, 1956, 9).

11. Витрачатися, вичерпуватися (про гроші, кошти, які-небудь запаси). *Окрім театру, ми вже ні на що лишнє грошей не тратим, а все-таки їх виходить дуже багато* (Л. Укр., V, 1956, 134); *Баба Федора бідкалась: — Ой лишенько ж моє, виходить борошенце* (Донч., III, 1956, 95); *Мотор затих, і бот спинився. — Кришка,— сказав моторист.— Бензин увесь вийшов* (Дмит., Наречена, 1959, 19).

12. *розм.* Минати, закінчуватися (про певний час). *Недавно ж ростила малого, Сорочку пошила йому, Сама виряджала в дорогу, Виходить два роки тому* (Мал., I, 1956, 72); *Але, коли вийшов рік, нараз одної ночі міщани нападали на царську палату* (Фр., IV, 1950, 139); // *кому.* Сповнюватися (про роки як досягнення певного віку). *Йому ще й года не вийшли жениться, а мені — вісімнадцятий пішов* (Барв., Опов.., 1902, 59); *Оленка віднині власний хліб їстиме, зароблятиме на себе,— хіба їй літа не вийшли? Вже сьомий рік минув* (Горд., Заробітчани, 1949, 7).

13. Утворюватися, удаватися яким-небудь внаслідок певної дії. *Квітки виходили здорові та лапаті, неначе вона вишивала їх на мішку або на рядні* (Н.-Лев., II, 1956, 295); [Поет *(Перестроївши струну сі на сі-бемоль, бере кілька акордів)*:] *Тепер виходить щось зовсім сумне* (Сам., I, 1958, 243); *Зюзін нишком малював карикатуру.. Северинов у нього виходив схожим, але неприродно присадкуватим* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 169); *Майже всі знімки вийшли добре* (Перв., Дикий мед, 1963, 309); // *тільки док.* Стати ким-небудь або подібним до когось, набути певних рис, якостей і т. ін. *З Ваті вийшла дуже добра й розумна господиня, якою була й її мати* (Н.-Лев., IV, 1956, 187); — *Бігме, ви чудовий фантаст. Із вас вийшов би непоганий Шерлок Холмс* (Досв., Вибр., 1959, 121); // Траплятися. *Розкажи ж, як се воно так вийшло?* (Мирний, III, 1954, 65); [Лисенко:] *Бачу по обличчях — щось у вас із Геннадієм вийшло.* [Леся:] *Він відмовився обороняти на суді одного мого знайомого, політичного* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 86); // Ставати розв'язаним, завершеним і т. ін. *Недаремно Марусяк морщив брови, думаючи, тер собі чоло — з того нічого не виходило. В голову лізли самі дурниці* (Хотк., II, 1966, 226);— *А слухайте пак — чи вийшла у вас задача? — спитала Галя* (Вас., I, 1959, 160).

Вихо́дити (ви́йти) на до́бре (на добро́) — закінчуватися добре. *Трудно, аби на добре вийшло, що із злих рук прийшло* (Номис, 1864, № 2876); **Вихо́дити (ви́йти) на моє** — робитися по-моєму, здійснюватися за моїми сподіваннями, бажанням.— *А що, сину, кажу тоді, не на моє вийшло?* (Вовчок, I, 1955, 220); — *То будемо моноплан будувати? — Моноплан! Моноплан! А що? На моє вийшло! — радів Андрій* (Вас., II, 1959, 227); **Вихо́дити (ви́йти) на одно́** — в результаті бути, залишатися таким самим, незалежно від способу дії, підходу до питання і т. ін. *Чи їде, чи ходить,— на одно виходить* (Укр.. присл.., 1955, 196); *Всюди виходило на одно: ніде нема таких безтолкових дітей та жінки, як у нього* [Гната], *і що дідько рудий, а не він розживеться з такою сімейкою* (Стельмах, Хліб.., 1959, 74); **[Не] ви́йти** *чим* — [не] мати що-небудь (чого-небудь) в належній, достатній мірі, кількості. *Тепер Килина давно вже на порі стала, давно дівує. І ростом вийшла,— висока та брава, і красою взяла* (Мирний, IV, 1955, 249); — *Розкажи, Наталко, як ти тікала до козаків,— звернулася Малашка до подруги.— О, вона в нас справжній запорожець, тільки літами трохи не вийшла. Скільки тобі, шістнадцять уже є?* (Добр., Очак. розмир, 1965, 97); **Не вихо́дить (не ви́йшло),** *безос.*—не можна, не вдасться через несприятливі, невідповідні умови. *В Намангані сидіти далі не виходило — і досадно самому та й матеріально дошкуляло* (Ле, Міжгір'я, 1953, 332).

14. *в кого, на кого.* Ставати ким-небудь внаслідок досягнення певного віку. *Сім років Оленка в наймах у Паськів вибула.. Не помітила, як і в дівчата вийшла* (Горд. II, 1959, 32); // Ставати ким-небудь, здобуваючи певну професію, одержуючи нагороду і т. ін.— *Як же ви вийшли на дяки? — А самі ж кажете, що на віку усього трапляється,— трапилося й мені* (Вовчок, VI, 1956, 219); [Книш:] *Слава! Слава! Хай живе дід Сава! Ого, я ще на поета вийду...* (Мик., I, 1957, 95); *Це був один з обдарованих фахівців уже нової генерації, який вийшов в інженери безпосередньо з цеху* (Баш, Надія, 1960, 103); — *Здрастуйте,— відповів Петро Петрович, який вставляв у рамки смужки штучної вощини,— так воно й мусить бути, раз вийшли в герої. І в чім, власне кажучи, справа?* (Ю. Янов., II, 1954, 114).

◇ **Ви́йти в лю́ди** — докладаючи зусиль, забезпечити собі помітне становище в суспільстві, вищий рівень життя. *Що буде, те й буде. Будем знов чумакувати, Поки вийдем в люде* (Шевч., II, 1953, 52); *Побував він* [Джаннотто] *потім у багатьох країнах, та ніде йому не щастило* *в люди вийти* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 122).

15. *за кого* (*також із сл.* заміж). Одружуватися, ставати чиєю-небудь дружиною, жінкою. *Скоро після цього у Франка вмирає батько, а мати виходить за другого* (Коцюб., III, 1956, 28); *Він радив їй не марнувати своєї молодості та виходити заміж* (Руд., Остання шабля, 1959, 172); *Отака я дівчина, Така я! Сватай мене, серденько, Вийду я* (Шевч., II, 1953, 144); *Нехай не дума (знов похилилась) погано про неї: що й заміж вийшла без любові за Тихона* (Головко, II, 1957, 108).

16. *розм.* Те саме, що **ко́штувати.** *Ця керсетка мені чотири з половиною вийшла* (Сл. Гр.); [Бруклі:] *Се ще дорожче вийде... але що ж, я б, може, відробила при нагоді...* (Л. Укр., III, 1952, 90).

17. **вихо́дить,** *у знач. вставн. сл.* Уживається в знач. слів значить, отже, таким чином. *Прощатись, виходить, не легко Закоханим і молодим!* (Мал., I, 1956, 267); *Павлусь, виходить, уже встиг широко оголосити про майбутню експедицію* (Донч., II, 1956, 16).

ВИ́ХОДИТИСЯ, джуся, дишся, *док., розм.* 1. Виростати. *Такий-то виходився* [Іван] *хороший, моторний, і не пізнати його, що в гіркому кріпацтві зріс* (Вовчок, I, 1955, 22).

2. Поправлятися після хвороби, пологів, поранення. *Ще не дуже після родин виходилась, а він вже і привіз її вп'ять до себе* (Кв.-Осн., II, 1956, 454); [Личак *(обдивляється рану):*] *У груди садонув, падлюка... В серце націлявся, та промазав... Нічого, Матвію Івановичу... Виходишся...* (Мам., Тв., 1962, 508).

3. Псуватися внаслідок носіння (про взуття); зношуватися. *Писав син-одинак до своєї матері з війська: «Присилайте мені, мамо кохана, черевики, бо старі виходилися»* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 501).

ВИХОЖА́ТИ *див.* **виходжа́ти.**

ВИ́ХОЛОДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́холодити.** *Повернувшись пізно вночі до інтернату, Павло здивувався: там стояв шум, і луна від молодих голосів гучно розкочувалась порожніми вихолодженими кімнатами* (Кир., Вибр., 1960, 79).

ВИХОЛО́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вихоло́джувати** і стан за знач. **вихоло́джуватися.**

ВИХОЛО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ХОЛОДИТИ,** джу, диш, *док., перех.* 1. Випускати звідки-небудь тепло, робити щось холодним. [Старшина:] *Ми до вас гуртом, щоб поодинці хати не вихолоджувати* (Кроп., II, 1958, 258).

2. *перен., розм.* Зменшувати силу почуття; охолоджувати.— *Що мені до того — чи гаряча* [пора], *чи яка? Я вас вихолоджу, як не буде громади!* (Мирний, II, 1954, 267).

ВИХОЛО́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВИ́ХОЛОДИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Втрачати тепло, ставати холодним.— *Я думав, як краще,— спека, курява, нехай, думаю, вода вихолоджується* (Довж., Зач. Десна, 1957, 49); *Тісто ото не любить, коли рипають двері й вихолоджується горниця* (Ю. Янов., II, 1954, 211).

2. *тільки недок.* Пас. до **вихоло́джувати.**

ВИ́ХОЛОДИТИ *див.* **вихоло́джувати.**

ВИ́ХОЛОДИТИСЯ *див.* **вихоло́джуватися.**

ВИ́ХОЛОНУТИ *див.* **вихолоня́ти.**

ВИХОЛОНЯ́ТИ, я́є, *недок.,* **ВИ́ХОЛОНУТИ,** не, *док.* Втрачати тепло, ставати холодним. *Нехай вихолоняє борщ* (Сл. Гр.); — *І чого ж ото вона забарилася?! Та вареники ж вихолонуть!* (Вишня, I, 1956, 347); *Хата вже старенька і холодна. Хоч як натопи лежанку звечора, а однаково до ранку вихолоне* (Кучер, Трудна любов, 1960, 363)

ВИ́ХОЛОСТИТИ *див.* **вихоло́щувати.**

ВИ́ХОЛОЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́холостити.** *Панас Мирний виступає проти схоластичної науки, проти формалістичного навчання, з якого вихолощена життєва суть* (Вісник АН, 5, 1949, 23).

ВИ́ХОЛОЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вихоло́щувати, ви́холостити.**

ВИХОЛО́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вихоло́щувати.**

ВИХОЛО́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ХОЛОСТИТИ,** ощу, остиш, *док.. перех.* 1. Те саме, що **каструва́ти.**

2. *перен.* Позбавляти що-небудь чогось дуже цінного, плодотворного, здатного до дальшого розвитку. *Націоналісти і космополіти оббріхували творчість Шевченка, нещадно фальсифікували й препарували її, вихолощуючи з неї революційний зміст* (Рильський, III, 1956, 250); *Егоїзм здатний вихолостити душу, погасити вогонь у серці* (Чаб., Тече вода.., 1961, 154).

ВИХОЛО́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вихоло́щувати.**

ВИХОНУ́ТИ, не́, *док., розм.* Однокр. підсил. до **виха́ти.** *Як вихоне та кобила задом, як дасть копитами в пику!* (Сл. Гр.).

ВИ́ХОПИТИ *див.* **вихо́плювати.**

ВИ́ХОПИТИСЯ *див.* **вихо́плюватися.**

ВИ́ХОПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́хопити.** *Козак, з вихопленим ножем у руках, схилився над нею* (Вовчок, Вибр. тв., 1937, 167); *Там трапляються щонайменше сторінки, а то й цілі ролі, немов живцем вихоплені з дійсності* (Л. Укр., III, 1952, 704); *Якось дивно відчувати себе вихопленим з шумного виру, з оточення, створеного людським розумом та руками* (Шовк., Інженери, 1956, 5).

ВИ́ХОПЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́хопити.**

ВИХО́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вихо́плювати.**

ВИХО́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВИ́ХОПИТИ,** плю, пиш; *мн.* ви́хоплять; *док., перех.* 1. Швидко виривати, висмикувати що-небудь у когось. [Килина:] *Дай-но я! (Вихоплює від Лукаша сокиру і широко замахується на вербу)* (Л. Укр., III, 1952, 264); *Зараз вихопила* [Оксана] *у матері гребінь і почала прясти — аж хурчить веретено* (Кв.-Осн., II, 1956, 424); *Вихопивши у секретаря кілька списаних олівцем листочків, Матюша швидко розірвав їх на дрібні шматочки* (Шиян, Баланда, 1957, 98); * Образно. *У Федота з досади пересмикнулось і потемніло обличчя. Він якраз і хотів виставляти Комарця на голову* [сільради], *а Навроцький вихопив у нього ініціативу з-під носа* (Мик., II, 1957, 357).

2. Рвучко виймати що-небудь звідкись. *Біла пара хмарою звилась над горщиком, а старі, присунувшись близенько до нього, руками вихоплювали гарячу бараболю* (Коцюб., I, 1955, 87); *Дмитро легко випростується і звичним рухом вихоплює з піхов гостру шаблю* (Стельмах, На.. землі, 1949, 306); *Барило вихопив із-за пояса пістоль* (Стор., I, 1957, 400); *Присоромлений, хлопець вискочив з машини, вихопивши з неї, мов з гарячого полум'я, свої пожитки* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 104); // Допомагаючи комусь швидко витягати його звідкись, рятувати. *Оксану вихопив чуть живу Ярема з льоху та й полинув У Лебедин...* (Шевч., I, 1951, 131); — *І ти не врятував його? І не кинувся у вогонь, щоб вихопити Вихора?* — *спалахнула Марія* (Кучер, Чорноморці, 1956, 100); // Швидко брати, вибираючи або хапаючи навмання з-поміж кого-, чого-небудь. *Найверткішу вівцю можна підчепити карлючкою-гирлигою, вихопити з гурту, підтягнути до себе* (Гончар, Таврія.., 1957, 108); *Підійшов Микита і, вихопивши з вогню жаринку та*

прикуривши від неї, сів біля Охріма (Тют., Вир, 1964, 288); // *перен.* Раптово виділяти що-небудь на короткий час (освітивши, донісши і т. ін.). *Він* [вітер] *часом вихоплює .. жіночий зойк* (Кучер, Чорноморці, 1956, 329); *Дістав* [Панкратов] *сірник і запалив.. Тріпотливий вогник вихопив з темряви сонне обличчя Чернявої, полотняну стінку і квадрат виходу* (Донч., II, 1956, 50).

Вихо́плювати (ви́хопити) з ді́йсності (з життя́) — зображувати кого-, що-небудь у якомусь творі так, як це є в дійсності.

ВИХО́ПЛЮВАТИСЯ,ююся, юєшся, *недок.*, **ВИ́ХОПИТИСЯ,** плюся, пишся; *мн.* ви́хопляться; *док.* 1. Швидко вибігати, виїжджати, вискакувати куди-небудь, раптово з'являтися десь. *Застояні коні, вибиваючи гнізда в снігу, з польової дороги вихоплюються на вузьку просіку* (Стельмах, Хліб.., 1959, 38); *Вихопившись ген аж за місто, молодий хорунжий обернувся на коні до замка* (Кач., II, 1958, 414); «*Яструбок*» [літак] *сховався в білій хмарі. На ворога він вихопився, як блискавка* (Ю. Янов., I, 1958, 271); // Рвучко, швидко підніматися на що-небудь. *Семен вихопився в сідло, до Силантія нагнувся з коня, ледве встиг кинути: — Рятуй, брате, хлопця з кобзарем!* (Ле, Побратими, 1954, 34); *З розгону грузовик вискочив на греблю з кривими вербами, заревів і вихопився на горб* (Донч., VI, 1957, 429).

2. Швидко вискакувати, вибиратися звідки-небудь. *Злякано пробираючись серед несамовитого собачого гвалту, вони* [дівчата] *вихоплювались з хутора, мов з пекла* (Гончар, Таврія.., 1957, 16); *Вихопившись з палаючої машини, поранений, він добрався до своїх окопів* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 230); * Образно. *Купа чорного диму вихопилась з-під її* [клуні] *високої покрівлі* (Н.-Лев., II, 1956, 197); // Швидко або раптово вириватися з чого-небудь (про подих, голос і т. ін.). *Піт заливав очі* [Хоми], *важкий подих вихоплювався з пересохлого горла* (Довж., Зач. Десна, 1957, 60); *З грудей Лариси вихопився приглушений зойк* (Руд., Остання шабля, 1959, 64). // Виділятися раптово і виразно на короткий час (про світло, звуки). «*Туру-туру... та!.. туру-туру... та!..*»— *гриміла сурма,..і лиш інколи в хвилину віддишки вихоплювалось з-під гніту її тонке телікання скрипки або різкий, верескливий голос кларнета...* (Коцюб., I, 1955, 232); *Лара помітила, що двері до кімнати, в якій давно вже ніхто не жив, напіввідчинені, і в коридор вихоплюється світло* (Шовк., Інженери, 1956, 114).

3. Несподівано, поспішно вириватися наперед із словом, фразою, говорити що-небудь, запитувати, твердити.— *Овва! не вихоплюйся, синку, з нерозумним словом, бо назад ніяково вертатися* (Коцюб., I, 1955, 33); — *Не бійтеся, вуйку Юро, я за вас і ні за кого не промовлюсь,— вихопився Василько* (Турч., Зорі.., 1950, 194); // Раптово бути сказаним, несподівано прозвучати (про слово, фразу, вигук). *I сам не стямивсь, як вихопилось сеє слово* (Барв., Опов.., 1902, 13); *Ще трохи, і в неї вихопилося б уголос, що вони, власне, й не рідня* (Вільде, Сестри.., 1958, 458).

4. *тільки недок.* Пас. до **вихо́плювати** 2.

ВИ́ХОР ^{1}, хору *і* хру, *ч.* 1. Рвучкий круговий рух вітру. *Не хмара сонце заступила, Не вихор порохом вертить* (Котл., I, 1952, 194); *На курних дорогах знявся вихор, закрутився клубком і помчав у жита* (Десняк, Десну.., 1949, 267); // Сильний, поривчастий вітер. *Двері вихор відхилив* (Бор., Тв., 1957, 64); *Вихор клав на землю збіжжя, ломав гілляки дерев, свистів вербовим пруттям біля оборога* (Фр., IV, 1950, 337); *А вихор-вітер — чорний норд! — гойдає дерева* (Перв., I, 1947, 53); // Підняті вітром пил, листя, сніг і т. ін., що швидко крутяться стовпом. *Він* [вітер] *налітав тугими хвилями і підіймав високі вихри пилюги* (Собко, Любов, 1935, 101); *Здіймається цілий вихор із землі торішнього опалого листя* (Ю. Янов., IV, 1959, 50).

Як (нена́че *і т. ін.*) **ви́хор** — дуже швидко. *Онисія Степанівна, влітала, як вихор, і знов сідала на стільці* (Н.-Лев., III, 1956, 88); *Час летить, неначе вихор...* (Уп., Про Донбас, 1950, 5).

2. *чого, перен.* Надзвичайно швидкий хід, розвиток чого-небудь. *Куди б не закинув вихор війни комсомольців Радянської України, вони скрізь були дома, скрізь боронили рідний край* (Скл., Орл. крила, 1948, 74); // Про що-небудь численне і надзвичайно швидке в перебігу, в розвитку, в дії. *Аж ось із естради зашумів вихор звуків, усе потопляючи* (Вас., Вибр., 1954, 37); *Слова вожатого про те, що Кукобі загрожує виключення, викликали в Олега вихор тривожних почувань і думок* (Донч., II, 1956, 493); *Замовкли гармати, стих вихор атак...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 173).

3. *у знач. присл.* **ви́хором (ви́хром).** Надзвичайно швидко. *Ой, лети, лети, мій коню, Та й вихром несися* (Сто пісень.., 1946, 220); *Темне авто вихором линуло просто вперед по дорозі* (Смолич, I, 1958, 97).

ВИ́ХОР ^{2}, хра, *ч.* Природно закручене витком пасмо волосся, яке стирчить догори. *Шестірний устав, зложив книжки, підійшов до дзеркала, причесав уже трохи не вдесяте свій вихор* (Мирний, I, 1954, 331); *Жінка, ніби вгадавши його думку, співчутливо похитала головою і ще раз погладила неслухняний вихор* [Юри] (Багмут, Щасл. день.., 1959, 134); // Волосся, яке лежить або збилося окремим пасмом. *Над чолом Ігоря вітер збив вихор непокірного волосся* (Рибак, Зброя.., 1943, 41).

ВИХОРЕ́ЦЬ ^{1}, рця́, *ч.* 1. Зменш. до **ви́хор** ^{1} 1. *Попереду з путівця пурхає клапоть пилу, другий, зводиться вихорець* (Ю. Янов., II, 1954, 199); *Ген біля Домашиної хати зав'юнилось, завирувало, затріпотіло — народжувався малий вихорець* (Гуц., Скупана.., 1965, 88).

2. *у знач. присл.* **вихорце́м.** Швидко. *Та лиш тільки вона* [Ганна Михайлівна] *наблизилась, дівчатка зірвалися вихорцем і побігли* (Жур., Звич. турботи, 1960, 91).

ВИХОРЕ́ЦЬ ^{2}, рця́, *ч.* 1. Зменш. до **ви́хор** ^{2}.

2. *у знач. присл.* **вихорце́м.** Сторчма (про волосся). *Ітимуть діти — вихорцем чуби...* (Бичко, Вогнище, 1959, 99).

ВИ́ХОРИТИ, рю, риш *і* **ВИ́ХРИ́ТИ,** ви́хрю́, ви́хри́ш, *недок.* 1. *перех. і неперех.* Крутити що-небудь, чим-небудь, утворюючи вихор, вихори (*див.* **ви́хор** ^{1} 1). *Вітер.. рвав сніг з землі, крутив його на всі боки, вихорив на всі сторони* (Мирний, III, 1954, 11); *Херсонські суховії вихрили хмари червоного рудного пилу на шляхах* (Ле, С. Голубар, 1950, 5); *А вже по дорогах лютує I вихрить снігами зима* (Перв., II, 1958, 250); // Крутити швидко чим-небудь навколо себе.

2. *перех.* Крутити голову, схопивши за волосся. *Бова з Полканом як водився, Один другого як вихрив* (Котл., I, 1952, 170); — *Він мене за чуба та як почав вихрити то направо, то наліво — трохи голови не зірвав з шиї* (Н.-Лев., III, 1956, 41).

3. *неперех.* Те саме, що **ви́хоритися** ^{1}. *Тихо. Не вихорить метелиця. Чисте небо, і від того холоднішає повітря* (Шиян, Магістраль, 1934, 137); *Тремтливий диск пропелера рвав круг себе густе повітря, скажено вихрив, збиваючи бурю в ясний день* (Кучер, Квітуче жито, 1938, 139).

ВИ́ХОРИТИСЯ ^{1}, иться *і* **ВИ́ХРИ́ТИСЯ,** ви́хри́ться, *недок.* Здійматися, крутитися, утворюючи вихор, вихори (*див.* **ви́хор** ^{1} 1). *Золотистим пилом вихориться сніг за гуртом дітлахів, що «поїздом» санчат мчать з гори* (Вол., Озеро.., 1959, 138); *Пара вихриться стовпами. Пилу горнеться сувій, Де проходить над степами Непоборний Суховій* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 99); * Образно. *В кожного безліч думок вихрилось в голові* (Коп., Лейтенанти, 1947, 3).

ВИ́ХОРИТИСЯ^{2}, иться *і* **ВИ́ХРИ́ТИСЯ**, ви́хриться, *недок.* Стояти вихором, вихрами (*див.* **ви́хор**^{2}). *Над скронею в неї вихорилося пополовіле волосся* (Чорн., Пісні.., 1958, 57); *Невпорядкований чуб вихрився, надаючи Саїдові вигляду людини, що здатна упертися плечем у землю і спинити її одвічний біг* (Ле, Міжгір'я, 1953, 209); *Під кашкетом сторч, скуйовджено і без пуття вихрилося. руде волосся* (Смолич, II, 1958, 70).

ВИ́ХОРІТИ *див.* **ви́хворіти.**

ВИХОРО́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., розм.* Чепуритися, гарно, пишно вбиратися.— *Ми робимо, ми жнемо, ми в коломазі,— а вони, не робивши, вихорошуються* (Барв., Опов.., 1902, 33).

ВИХРА́СТИЙ, ВИХРЯ́СТИЙ, а, е. З вихором, вихрами (*див.* **ви́хор**^{2}). *Іван Ярош з вихрастим хлопчиною грають у шахи* (Головко, Літа.., 1956, 109); *Перед нею, безперечно, стояв узбек, Йому б тільки.. кучері вихрасті на голові, оповиті білою чалмою...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 35); *Прислали його* [вчителя] *прямо з шкільної парти, й через те од його вихрястого чуба й навіть од кожної складочки одежі так і несло ще веселою, вахлакуватою бурсою* (Вас., I, 1959, 135); *На вихрястій голові казна-як тримається картуз старого фасону — тугим колесом* (Довж., I, 1958, 79).

ВИ́ХРЕСТ, а, *ч., заст.* Той, хто перейшов у християнство з іншої релігії. *А то — беззубий, говорливий, Сухий, невірний, як шкелет, I лисий, і брехун сварливий? То вихрест* (Котл., I, 1952, 252).

ВИ́ХРЕСТИТИ *див.* **вихре́щувати.**

ВИ́ХРЕСТИТИСЯ *див.* **вихре́щуватися.**

ВИ́ХРЕЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́хрестити.** *Була вихрещеною.., бездітна і на одно око цілком сліпа* (Коб., II, 1956, 119); *Юлай, вихрещений калмик, зробив комендантові важливе донесення* (Пушкін, Капіт. дочка, перекл. за ред. Хуторяна, 1949, 69).

ВИХРЕ́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ХРЕСТИТИ**, ещу, естиш, *док., перех.* 1. Здійснювати обряд хрещення над людиною, що переходить в християнство з іншої релігії.

2. *перен., розм.* Бити кого-небудь.— *Що ж тепер з ними будуть робити? — Вихрестити! — хтось крикнув* (Мирний, I, 1954, 259).

ВИХРЕ́ЩУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ХРЕСТИТИСЯ**, ещуся, естишся, *док.* 1. Переходити у християнство з іншої релігії.

2. *перен., розм., заст.* Міняти своє ім'я або прізвище на інше.— *От теперечки ми вже й справді не Посмітюхи,— промовив Микола,— доведеться знов вихрещуватись заново на старі прізвища* (Н.-Лев., II, 1956, 254).

ВИ́ХРИК, а, *ч.* Зменш. до **ви́хор**^{1} 1. *Коли-не-коли проїде селянин возом, пастушата переженуть худобу через дорогу, схопиться вихрик куряви* (Гончар, Таврія.., 1957, 526).

ВИ́ХРИ́ТИ *див.* **ві́хорити.**

ВИ́ХРИ́ТИСЯ^{1} *див.* **ви́хоритися**^{1}.

ВИ́ХРИ́ТИСЯ^{2} *див.* **ви́хоритися**^{2}.

ВИХРОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **ви́хор**^{1} 1. *Летять у далеч роки, Як вітер вихровий* (Криж., Під зорями.., 1950, 25).

ВИХРУВА́ТИЙ^{1}, *рідко* **ВИХРЮВА́ТИЙ**, а, е. З вихором, вихрами (*див.* **ви́хор**^{1} 1). *Зима вихрувата* (Сл. Гр.); * Образно. *Таємничість і гострота моменту,— все це так відповідало вихруватій Даньковій вдачі* (Гончар, Таврія.., 1957, 386).

ВИХРУВА́ТИЙ^{2}, *рідко* **ВИХРЮВА́ТИЙ**, а, е. З вихором, вихрами (*див.* **ви́хор**^{2}). *Він* [чабан], *веселий, вихруватий, переможцем вийшов з гирлигою із орлиних хоромів* (Гончар, Таврія.., 1957, 323); *Коротка, товста червона шия* [чоловіка] *непомітно переходила в круглу баранячу голову з вихруватою чуприною* (Кол., Терен.., 1959, 23).

ВИХРЮВА́ТИЙ^{1} *див.* **вихрува́тий**^{1}.

ВИХРЮВА́ТИЙ^{2} *див.* **вихрува́тий**^{2}.

ВИ́ХРЯКАТИ, аю, аєш, *док., перех., діал.* Вихаркати.

ВИ́ХРЯКНУТИ, ну, неш, *док., перех., діал.* Однокр. до **ви́хрякати.** — *Я її, — каже Сергій,— видно, добре струснув у своїм жалю, що вона й вихрякнула* [каблучку] *з гортані* (Барв., Опов.., 1902, 213).

ВИХРЯ́СТИЙ *див.* **вихра́стий.**

ВИ́ХУДІЛИЙ, а, е, *діал.* Схудлий. *Великі темні блискучі очі витріщилися з вихуділого лиця на мене* (Коб., III, 1956, 264).

ВИ́ХУДІТИ, ію, ієш *і* **ВИ́ХУДНУТИ**, ну, неш, *док., діал.* Схуднути. *Його тіло вихуділо, його волосся за тих кілька день побіліло, як сніг* (Фр., IV, 1950, 386).

ВИ́ХУДНУТИ *див.* **ви́худіти.**

ВИ́ЦВІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́цвісти.** *У вицвілій од літнього сонця, вітру і дощу гімнастьорці він* [командир] *виглядає нарядним* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 241); *Гості кинулися до стіни, припали очима до вицвілої на сонці фотографії трьох солдатів* (Кучер, Зол. руки, 1948, 78); *Чужа була немолода, негарна, з подовгастим лицем, з товстими, вивернутими губами, передчасно вицвіла жінка* (Вільде, Сестри.., 1958, 343); // *у знач. прикм.* Невиразного кольору; безбарвний. *Настя майже одних літ зо мною, але в неї вже двойко дітей і жовте, вицвіле обличчя* (Кач., II, 1958, 47).

ВИЦВІ́РКУВАТИ, ую, уєш, *недок., розм.* Цвірчати щосили. * Образно. *Гай співа, щебече, цвігоче і вицвіркує, грухає, сокоче, турчить і квилить* (Вовчок, VI, 1956, 311).

ВИ́ЦВІСТИ *див.* **вицвіта́ти.**

ВИ́ЦВІТ, у, *ч., діал.* 1. Цвіт, квіти. *Я вийшов з села. Знаю степу весняного вицвіт, Душею вітаю конвалію, сон і горицвіт* (Криж., Срібне весілля, 1957, 41).

2. *перен.* Кращий витвір, краща частина чого-небудь. *Там знайду завзяте плем'я, Люд свобідний і гулящий, Повний сили й волі, вицвіт Роду людського найкращий* (Фр., XI, 1952, 309); *У річці-Унаві прозорій, Колисці перших літ моїх, Відбилися Кремлівські зорі — Найвищий вицвіт дум людських* (Рильський, I, 1956, 328).

ВИЦВІТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вицвіта́ти** 1. *Тривалу хімічну дію світла ми спостерігаємо при вицвітанні фарб* (Курс фізики, III, 1956, 347).

ВИЦВІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ЦВІСТИ**, іту, ітеш, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Втрачаючи попереднє забарвлення, набувати невиразного, нерівного кольору; линяти. *Чорнило вицвітає від часу, повітря і сонця* (Скл., Орл. крила, 1948, 42); *Вона бачила, що сорочка й шаровари в його приношені, з латками, що червоний пояс вицвів, прибілів* (Вовчок, Вибр., 1946, 162); *Очі, що були колись схожі на сизувато-синій тернослив, втратили свою голубизну, вицвіли* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 279).

2. *перен.* Ставати змарнілим, зблідлим, зів'ялим.

ВИ́ЦВЯХУВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́цвяхувати.** *Кроки трьох наближалися. Глухо шурхотіла щебінка під грубими, вицвяхуваними підошвами чобіт* (Загреб., Європа 45, 1959, 88); *Підперізувались вони* [козаки, табунщики і чабани] *шкуряним поясом і прив'язували до його гаман, вицвяхуваний і гудзиками, і мідними бляшками* (Стор., I, 1957, 267).

ВИ́ЦВЯХУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Оббити цвяхами; // Прикрасити цвяшками, бляшками і т. ін.

ВИ́ЦИГАНИТИ, ню, ниш, *док.*, *перех.*, *розм.* Добути, настирливо просячи, вимагаючи.— *Отже ж і я вициганив горбом та кривим ротом карбованця!* (Н.-Лев., IV, 1956, 318); — *Скільки ж ти автоматів хотів вициганити? — Для хлопців п'ять, вам шостий, собі сьомий...* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 858).

ВИ́ЦІДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́цідити.** *Пан Субота аж жахнувся, слухаючи сеї приятельської ради, виціджено ї так спокійно* (Фр., VIII, 1952, 55).

ВИЦІ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виці́джувати.**

ВИЦІ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЦІДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.* 1. Цідячи, повільно випускати, виливати звідки-небудь (про рідину). *Майборода вийняв свою баклагу і вицідив з неї останню чарку вина* (Кучер, Чорноморці, 1956, 334); * У порівн. *Обличчя те було блідим, аж посірілим, ніби з нього вицідили кров* (Коз., Сальвія, 1956, 169).

2. *розм.* Поволі випивати (про напої). *От як вицідили вони самотужки глек слив'янки,.. прибігла й наша Олена з поля* (Кв.-Осн., II, 1956, 155); *Вицідивши до денця склянку каламутного самогону, Ярошенко враз повеселішав* (Речм., Весн. грози, 1961, 83).

3. *перен.*, *розм.* Говорити повільно, мало, крізь зуби, неохоче. *Маєвський не говорив, а зневажливо виціджував слова* (Шовк., Інженери, 1956, 225); — *Зухвалець! — вицідив він крізь зуби* (Фр., VI, 1951, 240).

ВИЦІ́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ЦІДИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Поволі витікати з чого-небудь через вузький отвір. * Образно. *На самоті перед завісою невідомого сміливість з кожним кроком по краплі почала виціджуватись на росяну землю* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 67).

2. *тільки недок.* Пас. до **виці́джувати.**

ВИ́ЦІДИТИ *див.* **виці́джувати.**

ВИ́ЦІДИТИСЯ *див.* **виці́джуватися.**

ВИ́ЦІЛИТИ, лю, лиш, *док.*, *діал.* Влучити в ціль. — *У мене очі мало з голови не вискочать, так призираюся, щоб вицілити йому* [ведмедеві] *просто під ліву лопатку* (Фр., IV, 1950, 26).

ВИЦІЛО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЦІЛУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Цілувати багаторазово, палко. *Цілує її у вічі, руки їй виціловує і усе дякує, що й вона його так любить, як він її* (Кв.-Осн., II, 1956, 334); *Мама видалася Дарці якась така відмолоджена, така свіжа, що вона кинулась їй на шию, щоб тільки вицілувати це молоде, як у дівчини, гарне личко* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 169).

ВИЦІЛО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ЦІЛУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.*, *розм.* 1. Цілуватися багаторазово, палко. *Рибалки, витріщившись, дивувались, що панич так обнімається та виціловується з їх чорним товаришем* (Мирний, I, 1954, 349).

2. *тільки недок.* Пас. до **виціло́вувати.**

ВИ́ЦІЛУВАТИ *див.* **виціло́вувати.**

ВИ́ЦІЛУВАТИСЯ *див.* **виціло́вуватися.**

ВИЦО́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, *розм.* 1. Цокати, стукати раз у раз, часто. *Вицокують коні об кригу та брук* (Шпорта, Вибр., 1958, 126); — *А що, не казав я, що він* [Альоша] *не при своїх? Хлопці погодились мовчки, вицокуючи зубами з жаху та з холоду, що вривався в розбиті вікна* (Мик., II, 1957, 222); // Безперервно цокати, стукати (про механізми). *Кожен думав про своє. Було чутно, як вицокував годинник за стіною* (Руд., Остання шабля, 1959, 93).

2. Виконувати роботу, цокаючи клавішами друкарської машинки, ключем телеграфного апарата і т. ін.; вистукувати. *Сахно не покидала своєї машинки. Вона зовсім не звернула уваги на того, що прийшов, і далі вицокувала на клавіатурі* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 134); *Не перестаючи вицокувати правою рукою, він* [телеграфіст] *відсахнувся від стрічки, як від лотерейного білета, і ніби вражений виграшем, коротко скрикнув: —Ну?* (Панч, I, 1956, 347); *Василько з радістю кинувся допомагати батькові і за хвилину хвацько вицокував кісточками рахівниці* (Цюпа, Грози.., 1961, 167).

ВИ́ЦУПИТИ, плю, пиш; *мн.* ви́цуплять; *док.*, *перех.*, *фам.* Те саме, що **ви́тягти** 3. *Інколи вицупить риби і на дві цілих мажі* (Сл. Гр.); *Дід вицупив із-за сволока батуру, якою, певно, не раз повчав свого внука Миколку, загнав Чумаченка між кочерги* (Тют., Вир, 1964, 323).

ВИЦЯТКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЦЯТКУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Укривати візерунками, прикрашати бляшками і т. ін.

ВИЦЯТКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вицятко́вувати.**

ВИ́ЦЯТКУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́цяткувати.** *Він сидів рівно в жовтошкірому високому сідлі, вицяткуваному срібним візерунком* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 177).

ВИ́ЦЯТКУВАТИ *див.* **вицятко́вувати.**

ВИЦЯЦЬКО́ВУВАТИ, ую, усш, *недок.*, **ВИ́ЦЯЦЬКУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Прикрашати (розмальовувати, вишивати і т. ін.). *Мати Тетяни хату вибілила, піч вицяцькувала, долівку вигладила* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 225); * Образно.— *Та де ж ти... де тебе так вицяцькувало? — нарешті видушив із себе пасічник* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 251).

ВИ́ЦЯЦЬКУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́цяцькувати.** *Пишно розряджена* [Христя] *у новий одяг: білі рукава сорочки хороше вицяцькувані квітками, червоногаряча спідниця як не займеться* (Мирний, III, 1954, 286).

ВИ́ЦЯЦЬКУВАТИ *див.* **вицяцько́вувати.**

ВИ́ЧАВИТИ *див.* **вича́влювати.**

ВИ́ЧАВИТИСЯ *див.* **вича́влюватися.**

ВИ́ЧАВКИ, ів, *мн.* Те, з чого вичавлено сік; залишки після вичавлювання соку. *При приготуванні киселів з плодів і ягід готують пюре або сік, а з вичавок — відвар* (Технол. пригот. їжі, 1957, 204).

ВИ́ЧАВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́чавити.**

ВИЧА́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вича́влювати.**

ВИЧА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ЧАВИТИ**, влю, виш; *мн.* ви́чавлять; *док.*, *перех.* 1. Стискаючи, здавлюючи що-небудь, виділяти рідину, рідку масу. *Беруть йоржів, відварюють. Потім починають їх проціджувати й вичавлювати* (Довж., Зач. Десна, 1957, 196); *З підготовлених лимонів зрізують шкірочку, ..вичавлюють сік, вичавки варять і проціджують* (Технол. пригот. їжі, 1957, 207).

2. *перен.* Впливаючи різними способами на кого-, що-небудь, одержувати щось. *Коли вже графи так навчилися вичавлювати гроші з мужиків, то чого має миндальничати він?* (Стельмах, I, 1962, 186); *Ганський вдоволено потирав руки. З цього недоумкуватого камердинера він вичавить усе, що треба* (Рибак, Помилка.., 1956, 59); — *Досі думав, що ваша рука лише на карбованці лежить, а тепер ви її на душу положили, хочете з неї зиск вичавити* (Стельмах, Хліб.., 1959, 185); // Примушувати кого-небудь позбавитися чогось. — *Фронт вичавив з тебе всі дурні ілюзії і випхав на роздоріжжя* (Кол., На фронті.., 1959, 42); // Примушувати себе або кого-небудь до зовнішнього прояву чогось. *Вичавивши на своєму обличчі ласкаву посмішку, я промовив:— Прошу*

вас, мадам, сідайте (Сміл., Сашко, 1954, 52); [Тур:] *Не бреши, дяче, легше з тебе шкуру здерти, ніж вичавити хоч одну сльозу* (Корн., П’єси, 1947, 186).

3. *розм.* Передушувати, знищувати всіх, багатьох (переважно про комах). *Не вичавиш бджіл в вулії* (Сл. Гр.).

ВИЧА́ВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВИ́ЧАВИТИСЯ**, иться, *док.* 1. При натискуванні, надушуванні виділятися з чого-небудь (про рідину, рідку масу і т. ін.).

2. *тільки недок.* Пас. до **вича́влювати.**

ВИЧАВНИ́Й, а́, е́, *спец.* Признач. для вичавлювання, видавлювання рідини, рідкої маси і т. ін. з чого-небудь.

ВИ́ЧАПАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Повільно, з труднощами, вийти звідки-небудь. *Ледве вичапав відтіля* (Сл. Гр.).

ВИ́ЧАСТУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Витратити на частування. [Михайло:] *Оставалась пляшка спотикачу. Піди ж, принеси, коли не вичастувала ким* (Котл., II, 1953, 68).

ВИЧАХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ЧАХНУТИ** *і* **ВИ́ЧАХТИ**, хну, хнеш, *док.* 1. Втрачати тепло, ставати холодним; охолоджуватися. *Мало не третю частину кімнати займало величезне, широке ліжко..; другу третину — два поруч поставлених стола, де вичахали уготовлені до торгу пряники* (Л. Янов., I, 1959, 196); [Дід Петро:] *Ану-ну! Хай іще я послухаю. Все одно вечеря вичахла на столі* (Вас., III, 1960, 282); *В печі жар не вичах. Ольга добре ним обгорнула горщика з борщем* (Кучер, Трудна любов, 1960, 7).

2. *перен.* Ставати пасивним, менш діяльним; втрачати запал, силу. *Здалося, що начальницький настрій осаула поволі вичахав, замінившись людською заздрістю молодого вояка* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 94); *Чим ближче підходили прапороносці, тим помітніше вгамовувався командир полку. Притихав, вичахав на виду* (Гончар, I, 1954, 337).

3. *перен.* Поволі втрачати сили, здоров’я; хиріти. *Не пізнала* [жінка] *сердешного: од праці висох, вичах, аж очі йому в лоб позападали* (Стор., I, 1957, 31); — *Годі вам воювати! — кричала весело молодиця. — Повбиваєтесь, дівчата вичахнуть* (Довж., Зач. Десна, 1957, 114).

ВИ́ЧАХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **ви́чахти** 1. *Підручний брав хороші проби* [сталі], *лопатою підбиваючи на плитці коржі — вичахлі сплески сталі* (Рудь, Гомін.., 1959, 78); *Хижувато згорбившись, сидить* [солдат] *на ще не вичахлім після бігу коні* (Гончар, Таврія.., 1957, 299).

ВИ́ЧАХНУТИ *див.* **вичаха́ти.**

ВИ́ЧАХТИ *див.* **вичаха́ти.**

ВИ́ЧВАЛАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Повільно вийти. *Приловчилась* [Маріка], *двері одчинила, вичвалала надвір* (Вас., II, 1959, 211).

ВИ́ЧЕКАТИ *див.* **вичі́кувати.**

ВИ́ЧЕПУРЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́чепурити.** *Ряд стильних, вичепурених хат із садками. Коло однієї гуляють парубки й дівчата, водять танок* (Вас., III, 1960, 370); *Напевно ті кілька кроків, що йому доводилося робити поміж вичепурених на танці дівчат, здавались йому милею* (Вільде, Сестри.., 1958, 378).

ВИ́ЧЕПУРИТИ *див.* **вичепу́рювати.**

ВИ́ЧЕПУРИТИСЯ *див.* **вичепу́рюватися.**

ВИЧЕПУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ЧЕПУРИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Прибирати, прикрашати що-небудь.— *От якби ти, небого, стала йому подружжям,— старого б доглянула.., хату б вичепурила* (Барв., Опов.., 1902, 81).

2. Гарно, чепурно, пишно одягати кого-небудь.

ВИЧЕПУ́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ВИ́ЧЕПУРИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.*, *розм.* 1. Гарно, чепурно, пишно одягатися.

2. *тільки недок.* Пас. до **вичепу́рювати.**

ВИ́ЧЕРВОНИТИ, ню, ниш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Пофарбувати в червоний колір; // Забруднити у що-небудь червоне.

ВИ́ЧЕРПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́черпати.** *Іцко пригадав собі, що.. є стара, давно вичерпана від нафтових засобів яма* (Фр., VIII, 1952, 413); — *Питання вичерпане,— сказав пілот пересохлими губами* (Ю. Янов., I, 1954, 48).

ВИ́ЧЕРПАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́черпати** 2. *Вичерпання повністю важливої теми ще не може зробити твір потрібним і цікавим для глядача* (Мист., 5, 1957, 55).

ВИ́ЧЕРПАТИ *див.* **виче́рпувати.**

ВИ́ЧЕРПАТИСЯ *див.* **виче́рпуватися.**

ВИЧЕ́РПНИЙ, а, е. Який охоплює все в деталях, подробицях; всебічний, повний. *Лектор уважно записує всі запитання і на кожне з них дає вичерпну відповідь* (Шиян, Партиз. край, 1946, 90);— *Я хочу якнайдокладніше вивчити завод, мати вичерпні відомості про технологічні процеси на ньому* (Шовк., Інженери, 1956, 152).

ВИЧЕ́РПНО. Присл. до **виче́рпний.** *Ленін вичерпно роз’яснив, що імперіалістична війна є продовження імперіалістичної політики пануючих класів* (Біогр. Леніна, 1955, 143); *І вона* [читачка] *вимагала від мене: ви, старші віком письменники, повинні вичерпно розкрити тему вашого покоління — покоління історичного, бо ж воно було першим, яке вступило в нову епоху* (Смолич, VI, 1959, 102).

ВИЧЕ́РПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виче́рпувати.**

ВИЧЕ́РПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЧЕРПАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Черпаючи чим-небудь, вибирати, виливати звідкись воду або іншу рідину. *Окопи весняна вода залива,— Вичерпують касками воду солдати* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 199); *Ватя встала і гукнула на паничів: — Та візьміть з собою корячо́к, щоб вичерпати воду з човна* (Н.-Лев., IV, 1956, 119); *Се було місце, де колись почали були перший раз копати ями. Але, вичерпавши кип’ячку, позакидували ті ями* (Фр., I, 1955, 88).

2. *перен.* Забирати що-небудь повністю, до кінця. *Зимові дні тягнулися безконечно довго і були переповнені одностайністю* [одноманітністю] *і скорботою, вичерпували часто всі її сили* (Коб., I, 1956, 362); // Використовувати, з’ясовувати, розкривати повністю, всебічно. *Правда, і ся найновіша праця* [Житецького], *при всіх її добрих прикметах, не може вичерпати теми* (Фр., XVI, 1955, 312); *Тепер вони сидять на ослоні і, здається, ніколи не вичерпати їм теми для розмови* (Сміл., Зустрічі, 1936, 60).

◇ **Ви́черпати себе́** — стати нездатним продовжувати свій розвиток, втратити живе, прогресивне. *В. І. Ленін підкреслював, що ні одна з галузей науки не вичерпала себе, що перед кожною з них, зокрема перед історією, постають дедалі нові завдання у справі розкриття законів розвитку природи і суспільства* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 19).

ВИЧЕ́РПУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ЧЕРПАТИСЯ**, ається, *док.* 1. Витрачатися повністю, до кінця; кінчатися. *Накидаюсь на роботу, горю, а здоров’я тріщить і сили вичерпуються* (Коцюб., III, 1956, 369); *Сагайдачний нервувався. Запаси вичерпувалися* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 223); *Вже, здається, вичерпався* *весь його репертуар, а зал не вгавав, усе вимагаючи нових і нових пісень* (Кучер, Чорноморці, 1956, 63).

2. Обмежуватися чим-небудь; мати кінець. *Як бачите, .. цими назвами не вичерпується все, що містять у собі томики* (Мирний, V, 1955, 402); *Значення ленінської книги «Що таке «друзі народу»» далеко не вичерпується критикою народництва* (Біогр. Леніна, 1955, 19); *Підвівся* [президент академії] *за столом, що означало: розмова вичерпана. Але для Куцевича цим розмова не вичерпалася* (Рибак, Час.., 1960, 425).

3. *тільки недок.* Пас. до **вичéрпувати.**

ВИ́ЧЕСАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́чесати.** *Все те нове, блискуче, як блискучі чорні її очі, як і довга коса, вичесана та заплетена рожевими кісниками...* (Мирний, III, 1954, 142); *Одразу видно, що виростає при матері: чисте, охайне, вимите, вичесане...* (Гончар, Таврія.., 1957, 121).

ВИ́ЧЕСАТИ *див.* **вичі́сувати.**

ВИ́ЧЕСАТИСЯ *див.* **вичі́суватися.**

ВИ́ЧИНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́чинити.** *Може бути, що портфель був зроблений з погано вичиненої шкури* (Сам., II, 1958, 292).

ВИ́ЧИНИТИ *див.* **вичи́нювати.**

ВИ́ЧИНКА, и, *ж.* Дія за знач. **ви́чинити.** *Оддасть шкурку за вичинку* (Номис, 1864, № 10571).

ВИЧИ́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вичи́нювати.**

ВИЧИ́НЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВИЧИНЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́ЧИНИТИ,** ню, ниш, *док., перех.* Піддаючи сиру шкуру спеціальній обробці, робити її придатною для використання. *Знайшлися серед них і чинбарі, які досить уміло вичиняли смушки з овечих шкур* (Іщук, Вербівчани, 1961, 408); — *Прийшлося чинбаря наняти, сяк-так вичинили їх* [шкури] *уже по-нашому та продали за якийсь там безцінок* (Мирний, I, 1954, 222); — *Вичинимо, буде добра шкура, а гостеві — смачне смажене,— говорив Мар'ян* (Чорн., Потік.., 1956, 335).

ВИЧИНЯ́ТИ *див.* **вичи́нювати.**

ВИ́ЧИРКАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Чиркаючи, витираючи сірники, одержати вогонь; // Чиркаючи, витираючи, витратити (сірники).

ВИ́ЧИСЛИТИ *див.* **вичи́слювати.**

ВИЧИ́СЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ЧИСЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех., діал.* 1. Рахувати. *Він* [Павлик] *уже до тисячі вичислить* (Горд., Буян, 1938, 5).

2. Перераховувати. *І тліють огні тут могучі; усіх тут вичислювать я не берусь* (Фр., XI, 1952, 414); *Іван присяг би, що професор не вміє сам вичислити всіх міст у Німеччині або всіх гір у Франції, а йому двійку дав за це* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 59).

ВИ́ЧИСТИТИ *див.* **вичища́ти.**

ВИ́ЧИСТИТИСЯ *див.* **вичища́тися.**

ВИ́ЧИСТКА, и, *ж.* Дія за знач. **ви́чистити.**

ВИ́ЧИТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́читати** 2, 4. *Перед її уявою поставали дуже зворушливі сцени, вичитані переважно з повістей* (Кобр., Вибр., 1954, 101); *Чернишеві пригадались вичитані в дитинстві фантазії про далеке майбутнє* (Гончар, I, 1954, 112).

ВИ́ЧИТАТИ *див.* **вичи́тувати.**

ВИ́ЧИТИ, ів, *мн., діал.* Повчання. *Полюбились йому дідові вичити, розумні, правдиві, добрі* (Мирний, I, 1949, 187).

ВИ́ЧИТКА, и, *ж., друк.* Дія за знач. **вичи́тувати** 4. *Вичитка гранок.*

ВИЧИ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вичи́тувати** 4, 5. *Я слухав його вичитування, а сам скоса позирав на книжку, подаровану Катюшею* (Чаб., Катюша, 1960, 71).

ВИЧИ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЧИТАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* 1. Читати протягом певного часу (перев. уголос). *Мов учора було: батько з моїми братами молоточками постукують, а той* [сусід] *вголос «Тараса Бульбу» вичитує* (Вас., IV, 1960, 10); *Іов Борецький стояв за столом і повільно й гучно вичитував братський статут* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 345).

Вичи́тувати (ви́читати) [свої] годи́ни — проводити всі заплановані уроки або лекції (в школі, вузі і т. ін.).

2. Читаючи, довідуватися про що-небудь нове, здобувати якісь відомості.— *Я те кажу, що вичитав в законі* (Л. Укр., I, 1951, 170); [Батура:] *Багато мені дала ця поїздка. Я побачив те, що ніде не вичитаєш* (Корн., II, 1955, 266); // Читати що-небудь вибірково. *А він заглядає в якийсь папірець, вичитує звідти цитату: «Щомісяця має Олекса Кравець По тресту найбільшу зарплату!»* (С. Ол., Вибр., 1959, 239); *Він гортав книжечку в чорних палітурках і вичитував звідти прізвища людей, родинний стан* (Ю. Янов., II, 1958, 358).

3. *перен.* Виявляти що-небудь з виразу очей, обличчя і т. ін. *З усмішкою дивиться на парубка Роман і вичитує на його чолі точнісінько ті самі думки й надії, які на все життя оселились в душі Романової матері* (Стельмах, Хліб.., 1959, 139); *Моя мати поглянула на мене майже з переляком — і я вичитав запитання з затривожених її очей* (Коб., III, 1956, 63); [Любина:] *Признайсь, признайсь. В очах твоїх кохання ще я з осені читаю. Хіба ж його не вичитать мені, коли вогнем сама я обійнята* (Турч., Милана, 1950, 6).

4. *друк.* Читаючи, виправляти помилки. *Крайнюк вичитував коректуру свого нарису про розвідників* (Кучер, Голод, 1961, 148).

5. *перех. і неперех.* Робити зауваження за що-небудь, дорікаючи, виговорюючи.— *Ну, що якби їй оце почав вичитувати, як вона знущалася над нами?* (Барв., Опов.., 1902, 6); *Петро Сидорович під час перерви вичитував дружині, що вона так грубо перервала доповідача* (Коп., Земля.., 1957, 223); *Він* [лейтенант] *вичитав сержанта, різко і гнівно* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 94).

Вичи́тувати (ви́читати) мора́ль (нота́цію) — докоряти за що-небудь, роз'яснюючи недостойність поведінки. *Учитель, осміхаючись, ховає перстень в кишеню. Починає вичитувати мораль* (Вас., III, 1960, 309); *Всі вони* [дівчата] *були певні, що Каргат зараз вичитає їм довгу нотацію* (Шовк., Інженери, 1956, 44).

6. *заст., розм.* Промовляти, плачучи.— *Хоч би я його ще хоч раз побачила!.. Почула його голос... обняла його голову...* — *ридаючи, вичитувала стара* (Мирний, IV, 1955, 47).

ВИЧИ́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вичи́тувати.** *Та й без мови вичитуються на дівочому личеньку усі дівочі мислоньки і думоньки* (Вовчок, I, 1955, 336).

ВИЧИЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вичища́ти.**

ВИЧИЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ЧИСТИТИ,** чищу, чистиш, *док., перех.* 1. Робити чистим що-небудь, видаляючи, викидаючи гній, болото і т. ін. *До Іскрова й Андрія підійшов Кузьма Савченко. Він з людьми вичищав ставок* (Бойч., Молодість, 1949, 33); *Вона взялася ретельно вичищати стійла* (Руд., Остання шабля, 1957, 56); *Помили* [молодиці] *вікна, вичистили двір, вимели доріжки в садку* (Н.-Лев., III, 1956, 81); // Робити чистим, знімаючи пил, бруд щіткою, ганчіркою і т. ін. *Як на мене, то цілісінький би день чистив коней. Було нікому не дам і одного коня вичистить* (Стор., I, 1959, 105); *Старанно зав'язавши галстук, Каргат вичистив піджак, не зоставивши на ньому жодної порошинки* (Шовк., Інженери, 1956, 6); // Натирати ваксою (або іншою маззю для взуття), надаючи блиску. *Отже Юрко матиме свої черевики на перший сніг. Він вичистить їх чорним «шварцем»* (Козл., Ю. Крук, 1950, 109); // Робити чистим, шкребучи або натираючи поверхню і знімаючи плями, бруд (про металеві і дерев’яні предмети). [Бухта:] *От тільки старий уже став, а то сам би вичистив палубу флагмана, на зло вам усім* (Корн., I, 1955, 47); // Викидати, видаляти. *Вже рушаючи з подвір’я, бійці загону помітили Наталку, що саме вичищала зі стайні, мовчазна і наче заплакана* (Гончар, Таврія.., 1957, 568).

2. *перен., розм.* Обкрадаючи, спорожняти що-небудь. — *Щось-то казав* [Тимоха], *що й батькову скриню вичистив... Мабуть, зовсім обікрав та і втік від нього?* (Кв.-Осн., II, 1956, 292).

3. *перен., розм.* Позбавлятися кого-небудь небажаного. [Гуральський:] *Щоби вичистити повіт, нам замало арештувати 10 чи 20 сільських парубчаків або міських робітників. Цим ми не вб’ємо їхнього руху* (Ірчан, I, 1958, 168).

4. *розм.* Видаляти сім’яні залози у тварин; каструвати.

ВИЧИЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВИ́ЧИСТИТИСЯ,** чищуся, чистишся, *док.* 1. Очищати на собі одежу від пилу, бруду.

2. *тільки недок.* Пас. до **вичища́ти.**

ВИ́ЧИЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́чистити** 1, 4.— *А тут ще і Йосипенко підпіка та підогріва. То конюшня чому не вичищена, то сарай не виметений* (Мирний, IV, 1955, 181); *Семен був чисто виголений, одяг і чоботи вичищені, і сама виправка Семенова приємно вражала* (Сміл., Зустрічі, 1936, 67); *Воднораз пролунали густим цокотанням сотні підвід, блиснули на сонці сріблом старанно вичищеного ременанту* (Епік, Тв., 1958, 350).

ВИ́ЧИЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́чистити** 1, 4.

ВИЧІ́КУВАЛЬНИЙ, а, е. Який виражає вичікування. *Віддав* [Потоцький] *свою мисочку Березисі, взяв низенький стільчик, примостився біля дверей і застиг у вичікувальній позі* (Томч., Готель.., 1960, 156); *Євген Панасович оглянув присутніх і зустрівся з зацікавленими, вичікувальними і, здається, трохи насмішкуватими поглядами* (Речм., Весн. грози, 1961, 121).

ВИЧІ́КУВАЛЬНО. Присл. до **вичі́кувальний.** *Капітан вичікувально мовчав* (Собко, Кавказ, 1946, 171); *Ми вичікувально дивились на щасливе обличчя старої Цибарихи* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 104).

ВИЧІ́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вичі́кувати.** *Та були й інші, які шукали абиякої зачіпки, щоб не лишатися самим з собою, не томитися щохвилини вичікуванням почути своє прізвище з дверей кабінету* (Ле, Право.., 1957, 82).

ВИЧІ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЧЕКАТИ,** аю, аєш, *док., перех. і неперех.* Ждати сприятливого моменту для здійснення, виконання чого-небудь. *То здобичники.. вичікують слушного часу, коли б в одну мить, по слову ватажка, кинутися на табір* (Коцюб., I, 1955, 184); *В дуплі заховався Василій Чепиж. Вичікує снайпер,— потрібне терпіння!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 145); *Василюк вичекав, доки мати впорається та вийде, і, дочекавшись, підійшов до батька* (Епік, Тв., 1958, 109); *Любина побігла. Милана вичекала, поки не стало видно Любини, пішла в напрямку лісу* (Турч., Милана, 1950, 49); // Ждати приходу, приїзду, появи кого-небудь. *Він цілий день сидів сам у хаті та нетерпеливо вичікував свого опікуна з Дрогобича* (Фр., VIII, 1952, 344); *Ясно, що не спала* [жінка] *всеньку ніч, вичікуючи мене* (Вільде, Винен.., 1959, 7); // Ждати протягом певного часу закінчення або настання чого-небудь. *Нащо вичікувати тії кабалістичні «три дні», а не вийти зараз таки в перший день, ледве сторожа хоч трошки одхилить двері?..* (Л. Укр., V, 1956, 435); *Отак він вичекав, поки минула страшна небезпека* (Фр., IV, 1950, 92).

ВИ́ЧІСКА, и, *ж.* Те саме, що **вичі́сування.**

ВИ́ЧІСКИ, ів, *мн., спец.* Залишки, відходи після вичісування.

ВИЧІ́СУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вичі́сувати.** *Волосся від пахучої масті та щоденного вичісування вирівнялось* (Мирний, IV, 1955, 294); *Намічається встановити.. агрегати, які об’єднуватимуть розпушування бавовни, тіпання, вичісування* (Наука.., 1, 1957, 6).

ВИЧІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЧЕСАТИ,** ешу, ешеш, *док., перех.* 1. Чешучи гребенем, очищати волосся, вовну, шерсть і т. ін. від чого-небудь. *Герман-Євген-Сидор не був ані бідним хлопцем, що вичісував вовну.., а вже найменше пастухом* (Коб., I, 1956, 68); *Радісно блеяли вівці, веселим риком обзивались корови — газда доглядає їх добре, сумлінно, поїть, годує і навіть нині вичесав шерсть* (Коцюб., II, 1955, 336); // *розм.* Чешучи, шкрябаючи лапою, видаляти що-небудь із шерсті (звичайно про собак). *Навіть коли він* [собака] *спокійно лежить і вичісує бліх з рожевого живота, пильнують підрізані вуха, дума широкий лоб* (Коцюб., II, 1955, 226).

2. *розм.* Те саме, що **розчі́сувати;** причісувати. *Хто ж буде вичісувати, заплітати їх* [дочок] *довгі чорні коси?* (Мирний, II, 1954, 98); *Закликав* [батько] *Гриця додому і там віддав його в руки матері, щоб його вмила, вичесала і вбрала* (Фр., II, 1950, 55).

3. Очищати рослинне волокно від твердих решток стебла і т. ін. за допомогою чесання. *Вичісувала гребінкою та вигладжувала щіткою, як дівочу косу, щоб у волокні не залишилася жодна костричина* (Чорн., Потік.., 1956, 71); // Очищати, обробляти способом, що нагадує чесання. *Після цього* [корчування] *вичісують коріння корчувальними боронами або розпушувачами* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 147).

ВИЧІ́СУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ЧЕСАТИСЯ,** ешуся, ешешся, *док.* 1. *розм.* Те саме, що **розчі́суватися;** причісуватися. *Вимилась, вичесалась я, убралася — як та маківка серед огороду* (Мирний, I, 1954, 81); *Він умився, вичесався, глянув разів кілька через вікно* (Фр., III, 1950, 435).

2. Випадати, відділятися під час чесання.

3. *тільки недок.* Пас. до **вичі́сувати.**

ВИ́ЧОВГАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́човгати.** *Нікітіна посадовили поруч із стерновим, який тримав під плечем вичовганий руками кінець стерна* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 309); *Три камені лежать перед порогом, рівні й вичовгані тисячами ніг* (Кучер, Прощай.., 1957, 130); *Під стінкою на вичовганій канапі сиділо ще двоє пасажирів* (Панч, Синів.., 1959, 4); *Одяг вичовганий, весь* [Богдан] *у пилюці, в крові* (Гончар, Людина.., 1960, 253).

ВИ́ЧОВГАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* 1. Часто ходячи по чому-небудь або беручись руками за щось, витерти, зробити гладким.— *Дмитре! — штовхнув у бік Чумака Голобля. — Глянь, як східці вичовгали* (Збан., Переджнив’я, 1955, 9).

2. Зробити витертим або забрудненим, часто торкаючи, тручи об що-небудь.

ВИ́ЧОВГТИ, гну, гнеш, *док., розм.* Вийти, човгаючи ногами. *На світанні вичовг з хати на двір* (Сл. Гр.).

ВИ́ЧОРНИТИ, ню, ниш, *док., перех., розм.* Пофарбувати в чорний колір. *Під коморою знайомий Наумові маляр малює труну.. А як ще маляр вичорнив її.., так така домовина* (Кв.-Осн., II, 1956, 90); // Забруднити в що-небудь чорне.

ВИ́ЧОРНИТИСЯ, нюся, нишся, *док., розм.* Пофарбуватися в чорний колір; // Забруднитися в що-небудь чорне.

ВИ́ЧУБИТИ, блю, биш; *мн.* ви́чублять; *док., перех., розм.* Побити кого-небудь, смикаючи, тягаючи за чуба. *І така на себе досада мене допікає, що якби се не я, а хтось інший, то б до ладу його вичубив* (Вовчок, VI, 1956, 272).

ВИ́ЧУДИ, ів, *мн.*, *діал.* Чудеса. *Ох, і вичуди на тій вулиці поробила зима!* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 167).

ВИ́ЧУМАКУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *заст.* Одержати, заробити чумакуванням. * Образно.— *Нехай хто хоче чумакує! Не вичумакує собі такої веселості серед безкраїх степів!* (Барв., Опов.., 1902, 148).

ВИЧУ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ЧУНЯТИ**, яю, яєш, *док.*, *розм.* Ставати здоровим, одужувати (після хвороби, поранення і т. ін.). *Підбадьорений доброю надією, юнак почав швидко вичунювати* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 150); *Усе літо я хворіла, і тілько як почалися жнива — я вичуняла* (Мирний, IV, 1955, 334); *— Був ще двічі поранений.. Андрій-столяр. Усе ж вичуняв якось* (Крот., Сини.., 1948, 23).

ВИ́ЧУНЯТИ *див.* **вичу́нювати.**

ВИ́ЧУХАТИСЯ *див.* **вичу́хуватися.**

ВИЧУ́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ЧУХАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* 1. Чухатися довго, досхочу. *Качки вичухуються на сонечку* (Сл. Гр.); *Зараз схопивсь* [сотник], *випозіхався, вичухався* (Кв.-Осн., II, 1956, 152).

2. *перен.*, *фам.* Ставати здоровим, одужувати (після хвороби, побоїв і т. ін.). *Я з 1-го листопада занедужав та ще й досі після хвороби як слід не вичухався* (Мирний, V, 1955, 425).

ВИ́ЧХАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Начхатися досхочу; перестати чхати.

ВИШ, у, *ч.* Скорочення: вища школа. [Люба:] *Потім ми поступимо в виш. Я — в інститут авіації, а ти — в хімічний* (Мик., I, 1957, 451); *Дочка в той час вчилася в Новосибірську, в одному з вишів* (Ле, Право.., 1957, 259).

ВИ́ШАР, у, *ч.*, *діал.* Торішня трава. *І на диво всім, заговорила Мелашка, розігнувшись від посланої по вишарі* [вишару] *скатертини* (Ле, Наливайко, 1957, 13).

ВИ́ШАРЕЦЬ, рцю, *ч.*, *діал.* Зменш. до **ви́шар.** *Ранкова роса тільки зараз воложила вишарець* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 320).

ВИШАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ШАРУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* Вимивати тверді предмети, скребучи щіткою, тручи піском і т. ін. *Онися кинулась сама підмазувати та прибирати в покоях, вишаровувала жовтим піском поміст, помила вікна* (Н.-Лев., III, 1956, 34); // Вимивати кого-, що-небудь, енергійно чимось тручи. [Докія *(бере з запічка мило):*] *На ось шматочок мила та вишаруй гарненько руки* (Кроп., III, 1959, 201); *Роздягла* [Оксана Сергіївна] *дівчину, вимила їй голову, вишарувала милом та віхтем, сполоснула* (Ю. Янов., II, 1954, 70).

ВИШАРО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ШАРУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.* 1. Старанно вимиватися, енергійно тручи себе. *Пішов Побратим, викупався знову, вишарувався добре* (Вас., II, 1959, 412).

2. *тільки недок.* Пас. до **вишаро́вувати.**

ВИ́ШАРПНУТИ *див.* **виша́рпувати.**

ВИША́РПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ШАРПНУТИ**, ну, неш, *док.*, *перех.*, *розм.* Різко смикаючи, шарпаючи, витягати, виривати, вихоплювати кого-, що-небудь звідкись, з чогось. *Коли б його, Терентія, сила, він би за насмішку судив би, як за задавнені борги, сам язики з коренем вишарпував би* [у людей] (Стельмах, Хліб.., 1959, 115); *Зціпивши зуби, Богдан потяг його на себе і, вишарпнувши з натовпу, так піддав йому ногою ззаду, що він.. відлетів на дорогу сторчаком* (Гончар, Людина.., 1960, 13).

ВИ́ШАРУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́шарувати.** *Непомальований поміст був вишаруваний піском і чисто вимитий* (Н.-Лев., III, 1956, 93); *Лави кругом хати вистругані, вишарувані, наче з воску, жовтіють* (Мирний, III, 1954, 323).

ВИ́ШАРУВАТИ *див.* **вишаро́вувати.**

ВИ́ШАРУВАТИСЯ *див.* **вишаро́вуватися.**

ВИ́ШАТИРИТИ, рю, риш, *док.*, *перех.*, *діал.* 1. Старанно обшукати. *Як лис, по стежках покотив; Все вишатирив, обходив* (Греб., I, 1957, 111).

2. Старанно вимити.

ВИШАХРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ШАХРУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Добувати що-небудь шахрайством.

ВИ́ШАХРУВАТИ *див.* **вишахро́вувати.**

ВИ́ШЕННЯ, я, *с.*, *збірн.*, *рідко.* Вишневі дерева. *Коло білої хатки червоніє рясне вишення чи високий кущ калини стріху підпирає* (Вовчок, I, 1955, 11); *Під гору — чийсь город, вишник, присадкувата хата під залізом. Попід вишенням до Ворскли — стежка* (Вирган, В розп. літа, 1959, 306).

ВИ́ШЕНЬКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ви́шня.** *Не зчулася* [Горлиця], *як минула і весна, Не вгляділа, як одцвівся і садок, І черешні, і вишеньки, і бузок* (Гл., Вибр., 1957, 87); *На вишеньку біля порога прилетіли зграйкою горобці* (Донч., I, 1956, 375); *Винесла* [бабуся] *відерце за ворота, Мідну кружку, Вишеньок на блюдці: «Як ітимуть легіні з роботи, Хай собі джерельної нап'ються»* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 72).

ВИ́ШЕПТАТИ *див.* **виші́птувати.**

ВИ́ШЕПТАТИСЯ, пчуся, пчешся, *док.* Наговоритися пошепки досхочу; пошепки висловитися.

◇ **Ви́шептавсь, як рак у то́рбі** — перестав рухатися, задихнувся.

ВИ́ШЕРЕТУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.* Шеретуючи, очистити зерно, насіння від зовнішньої оболонки, лузги.

ВИШИВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до вишивання. *Монастир був наче велике підприємство з багатьма цехами: церковним, свічковим, вишивальним, хрестиковим і навіть деревообробним* (Донч., III, 1956, 166); *Різноманітні типи вишивок сформувалися протягом довгого часу і кожний з них несе на собі відбиток місцевих особливостей і давніх традицій, пов'язаних з розвитком вишивального мистецтва* (Нар. тв. та етн., 1, 1963, 89).

ВИШИВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто вишиває, має своїм заняттям, ремеслом вишивання. *Вишивальники розшили шовком 500 гербів Радянського Союзу* (Веч. Київ, 9.VIII 1957, 1).

ВИШИВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **вишива́льник.** *Кращої вишивальниці, як Франка, не було в селі Руському* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 62); *Маринка зі мною лагідна така, ласкава, і все вона вміла, бригадиром в артілі вишивальниць була* (Ів., Таємниця, 1959, 105).

ВИШИ́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **вишива́ти** 1. *З-під її тонких пальців виходили.. вишивані барвистими шовками квіти* (Кобр., Вибр., 1954, 97); [Гапка:] *У мене була зелена запаска, по берегах жовтим шовком вишивана* (Сам., II, 1958, 121).

2. *прикм.* Оздоблений вишивкою. [Іван:] *Коли б мене так дівчина любила, то була б у мене й сорочка вишивана, і стьожка шовкова* (Кроп., I, 1958, 93); *Підлогу позастилано рядниками, на вікнах вишивані рушники* (Мик., Кадильниця, 1959, 37).

ВИШИ́ВА́НКА, и, *ж.*, *розм.* Вишита сорочка. *Вона в полотняній вишиванці сиділа недалеко від лежанки й пряла кужіль* (Стельмах, II, 1962, 398); *Я сорочку знайду вишиванку І надіну, як хлопчик, радий* (Мал., II, 1956, 31).

ВИШИВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **вишива́ти** 1. *За вишиванням вони придумували собі костюми на бал* (Н.-Лев., III, 1956, 240); *Сьогодні в притулку облишено всю іншу роботу — і прання, і вишивання* (Донч., III, 1956, 30).

2. Вишитий предмет або той, що вишивається. *Як же їх* [Галочку з Миколою] *обдарили подарками, усе хустками хорошими і вишиваннями, і платками шовковими, так вони* [родичі] *і замовкли* (Кв.-Осн., II, 1956, 353); *— Ти ще не знаєш, Ганнусю, нашого панича,— говорила згодом Любаша, розіклавши на колінах вишивання* (Гончар, Таврія.., 1957, 221); // *рідко.* Вишитий на чому-небудь візерунок. *Блискучою хвилею спадали вони* [разки намиста] *на високі груди, на білу тонку сорочку з мистецьким вишиванням* (Гр., II, 1963, 330); *А які килими! Яке вишивання, мережки, рушники, шиті золотом та перлами, вигаптувані квітами* (Шиян, Іван—мужицький син, 1959, 64).

ВИШИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ШИТИ**, шию, шиєш, *док.* 1 *перех. і неперех.* Нашивати на тканину або шкіру візерунки нитками, бісером і т. ін. *Хто йде — не мине, То кивне, то моргне. А я шовком вишиваю, В кватирочку виглядаю* (Шевч., I, 1951, 129); *Тітка за роботою. Сорочку дядькові вишиває* (Коцюб., I, 1955, 460); *Вишиють* [дівочі руки] *рушник — горітиме, мов жива калинова гілка!* (Гончар, Таврія.., 1957, 17).

2. *тільки док., перех.* Витратити всю нитку, нитки на вишивання або шиття. *Ниточку шовку вишила* (Сл. Гр.).

ВИШИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **вишива́ти** 1. *А колись... Давно колись-то! Рушники вже ткались. І хустина мережалась, Шовком вишивалась* (Шевч., I, 1951, 391).

ВИ́ШИВКА, и, *ж.* 1. *розм.* Те саме, що **вишива́ння** 1. *Научіть мене вишивки, мамо!* (Мас., Поезії, 1950, 43).

2. Вишитий на чому-небудь візерунок. *Хлопці та чоловіки стояли купами.. В білих свитах з червоними та синіми вишивками і взорцями на комірах* (Н.-Лев., II, 1956, 407); *Ганна з насолодою розгорнула пакуночка і показала маленькі, чудесні, оздоблені вишивкою сорочечки* (Собко, Справа.., 1959, 182); *І дівчина в сорочці з червоною вишивкою на рукавах була схожа на квітку* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 27); // *рідко.* Вишитий предмет. *Першій їй прийшла ідея закласти.. крамниці з українськими народними вишивками* (Вільде, Сестри.., 1958, 454).

ВИШИКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вишико́вувати.**

ВИШИКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ШИКУВАТИ**, ую, уєш, *док., перех.* Ставити, розміщати кого-, що-небудь в ряд, шеренгу або рядами, шеренгами. *В два ряди вишиковували солдатів* (Ів., Таємниця, 1959, 213); *Сержант Михайло Гайворон вишикував своє відділення* (Собко, Кавказ, 1946, 8).

ВИШИКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ШИКУВАТИСЯ**, ується, *док.* 1. Ставати, розміщатися в ряд, шеренгу або рядами, шеренгами. *Швидко одягалися солдати, вибігаючи на подвір'я, вишиковувались у дві довгих шереги* (Шиян, Вибр., 1947, 25); *Кораблі вишиковуються на зовнішньому рейді* (Кучер, Чорноморці, 1956, 218); *Навскоси вишикувались дев'ятий і десятий класи* (Донч., IV, 1957, 303).

2. *тільки док., перен.* Бути розміщеними в одну лінію, в ряд. *Вздовж залізничної колії вишикувались численні циліндричні сховища* (Шовк., Інженери, 1956, 5).

ВИ́ШИКУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́шикувати.** *Завмерли вишикувані полки* (Гончар, II, 1959, 359); *Біля високих штабелів дров вишикувані в два ряди стоять двадцять чотири самохідних бензоцистерни і з десяток мотоциклів з кулеметами* (Ле, Клен. лист, 1960, 37).

ВИ́ШИКУВАТИ *див.* **вишико́вувати.**

ВИ́ШИКУВАТИСЯ *див.* **вишико́вуватися.**

ВИШИНА́, и́, *ж.* Те саме, що **висота́** 1—3. *І росте той Бух Копитович не часами, а хвилинами, і в ширину і в вишину* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 160); *Крізь віття синє небо прогляне в вишині,— Ізольдині він очі спогадує ясні* (Л. Укр., I, 1951, 409); *Громами ревло з вишини і світ роздирало на частки...* (Сос., II, 1958, 282).

ВИ́ШИНКУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., розм.* Розпродати в роздріб, частинами (горілку, вино і т. ін.). *—Вези, мовляв, барило меду та барильце горілки і, поки не вишинкуєш геть усе до останньої кварти, не смій додому повертати* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 136).

ВИ́ШИТИ *див.* **вишива́ти.**

ВИ́ШИТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́шити** 1. *Пішла Маруся у кімнату і винесла на дерев'яній тарілочці два рушники довгих та мудро вишитих* (Кв.-Осн., II, 1956, 71);*— Закури, браток, тут можна,— озвався П'ятниця і подав Вихору оксамитовий, вишитий бісером, кисет* (Кучер, Чорноморці, 1956, 346).

2. *прикм.* Оздоблений вишивкою. *Батько мовчки розглядав на собі вишиту сорочку* (Донч., IV, 1957, 140).

ВИШІ́ПТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ШЕПТАТИ**, пчу, пчеш, *док., перех. і неперех., розм.* 1. Пошепки говорити, висловлювати, розповідати що-небудь.— *Що це? — ледь вишіптує Юрко з перестраху* (Козл., Ю. Крук, 1950, 70);*— А відки се має бути лист? — спитала вона.— Місцевий,— ледве вишептала я, закриваючи лице хусткою* (Фр., III, 1950, 103); *Вночі таткове ліжко мусить бути поряд з Дарчиним, щоб можна вишептати, витрясти з наболілої душі всі болі й сумніви* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 159).

2. *заст.* Лікувати шептанням, замовлянням. *Довго знахурка вишіптувала і над Хведором, і над воском, і над водою* (Мирний, III, 1954, 58); *Кликали бабу. Вишіптувала «з ручок і ніжок», виливала переполох* (Вас., Незібр. тв., 1941, 163); [Вареник:] *Бабу Репиху покличте, щоб злизала або вишептала!* (Кроп., II, 1958, 203).

ВИ́ШКА, и, *ж.* 1. Надбудова зверху над спорудою. *Кам'яний палац, наче іграшечка, з своїми вишками, різними візерунками понад вікнами та понад дверима* (Мирний, IV, 1955, 159); *Чуттям дерзновенного лету І захватом височини На вишці університету Серця напоїли вони* (Бажан, Роки, 1957, 260).

2. Висока вузька дерев'яна або металева споруда на стовпах, призначена для спостережень, стрибків у воду і т. ін. або для укріплення чи розміщення чого-небудь (свердел, радіо та телевізійних приймально-передавальних апаратів і т. ін.) на певній висоті над землею. *Над могутнім розливом хлібів де-не-де маячать сторожові вишки* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 3); *Арсен задер голову й на вишці для стрибання в воду побачив молоду струнку дівчину в смугастому купальному костюмі* (Дмит., Розлука, 1957, 10); *Ліворуч.., на сірих узгір'ях, зводились нафтові вишки* (Кучер, Зол. руки, 1948, 40); *—Сюди прийде експедиція, збудують розвідувальні свердлові вишки...* (Донч., II, 1956, 69); *Василько вважав, що будинок і справді гарний, та телевізійна вишка краще* (Сміл., Крила, 1954, 21).

ВИ́ШКАНДИБАТИ, аю, аєш, *док.* Вийти звідкись або кудись, шкандибаючи, кульгаючи. *Вишкандибав з хати* (Сл. Гр.); *Назустріч.. вишкандибав Юхим* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 20).

ВИ́ШКВАРИТИ *див.* **вишква́рювати.**

ВИ́ШКВАРКА *див.* **ви́шкварки.**

ВИ́ШКВАРКИ, рок, *мн. (одн.* **ви́шкварка**, и, *ж. і рідше* **ви́шкварок**, рка, *ч.), розм.* 1. Добре просмажені шматочки сала і залишки від сала після витоплення з нього жиру. *В хаті було тихо, тільки в печі на жару шкварчала ринка з вишкварками* (Н.-Лев., II, 1956, 304); *Христя запросила гостей до столу. На ньому вже парувала гречана каша з вишкварками* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 22).

◇ **За ма́сляні ви́шкварки** — за дрібницю, за ніщо. —*Защо ж його* [сина] *узяли?— А враг їх матір знає. За масляні вишкварки!* (Мирний, I, 1954, 298).

2. *перен., зневажл.* Про надто гарячу в поведінці людину.— *Це вишкварка, а не Оникій! Побіг, неначе його хтось впік гарячим залізом...— обізвався дід Грицай* (Н.-Лев., IV, 1956, 199); *Дівчина, мов ошпарена, схопилась на ноги,.. засміялась і гукнула: — Не будь вишкваркою!* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 931); // Про слабосилу, мізерну людину. *Та й де їм, вишкваркам, горілку ту круглять* [кружлять], *Як їх батьки колись та їх діди кругляли* [кружляли]!.. (Г.-Арт., Байки.., 1958, 184); [Галушка:] *Що? Мене убивав? Хто, отой вишкварок? Та коли б він не зайшов з тилу, то я б його розчавив!..* (Корн., I, 1955, 287).

ВИ́ШКВАРОК *див.* **ви́шкварки.**

ВИШКВА́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вишква́рювати.**

ВИШКВА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ШКВАРИТИ**, рю, риш, *док., перех., розм.* Витоплювати жир з сала.

ВИ́ШКІЛ, колу, *ч., розм.* Ретельне навчання чого-небудь, прищеплення певних навиків, привчання до дисципліни і т. ін. *Хлопцям* [студентам] *здається, ніби то було давним-давно, коли вони пішли в райком, прощалися з університетом, повзали по-пластунськи в чугуївських таборах, проходячи військовий вишкіл* (Гончар, Людина.., 1960, 206);— *Та хіба цим каїнам дорогий народ? Відомо, де пройшли вони свій сатанинський вишкіл* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 247).

ВИ́ШКІРЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́шкірити.** *Ганна побачила через тин барбосову морду з роззявленим ротом, з вишкіреними зубами* (Н.-Лев., I, 1956, 87); *Повід у вишкірених зубах. Не витримав, вирвався кінь* (Довж., I, 1958, 35).

ВИ́ШКІРИТИ *див.* **вишкіря́ти.**

ВИ́ШКІРИТИСЯ *див.* **вишкіря́тися.**

ВИШКІ́РЮВАТИ *див.* **вишкіря́ти.**

ВИШКІ́РЮВАТИСЯ *див.* **вишкіря́тися.**

ВИШКІРЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ВИШКІ́РЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ШКІРИТИ**, рю, риш, *док., перех., розм.* Розсуваючи губи, розтуляючи рот, пащу, відкривати, показувати (зуби). *Акула важко дихає розтуленою пащекою і вишкіряє три ряди зубів* (Сміл., Крила, 1954, 135); *Пес, прип'ятий біля буди, не встає зі свого леговища, а, побачивши його* [комісара], *вишкірює зуби* (Фр., VIII, 1952, 80); *Вовк озирнувся на нас, сердито вишкірив зуби* (Коп., Як вони.., 1948, 45).

◇ **Вишкіря́ти (ви́шкірити) зу́би (ікла)** *до кого і без додатка, зневажл.:* а) посміхатися, осміхатися; сміятися. *А до мого чоловіка все вишкіряє* [дячиха] *ті зубища, де не встріне* (Н.-Лев., II, 1956, 15); *Враз дама дожовує, ковтає і премило вишкіряє золоті зуби до Юри* (Смолич, II, 1958, 47); б) погрожувати. [Дранко:] *Дивись, я свої* [зуби] *вишкірю* (Кроп., I, 1958, 217); *Він живе надією на той час, коли можна буде відверто вишкірити ікла, але друзі, стримані англійські друзі, наказують чекати* (Донч., II, 1956, 85).

ВИШКІРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і* **ВИШКІ́РЮВАТИСЯ**, ююся, юєшся, *недок.*, **ВИ́ШКІРИТИСЯ**, рюся, ришся, *док., розм.* 1. *про що.* Ставати видним, оголеним при розсунутих, розтулених губах (про зуби). *Он, ввижається йому, немовби з хащів висувається вовча морда.. Здоровенні два ряди зубів вишкірились на нього, близяться, ось-ось дістануть йому до горла* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 91); * Образно. *Тріскаючи, вишкірились червоні ребра крокв* (Гончар, I, 1954, 259).

2. *про кого.* Розсуваючи губи, відкривати, показувати зуби. *Іван вишкірився до Максима, блиснувши з-під вусів разками зубів* (Смолич, Мир.., 1958, 40); *Прикажчик не зрозумів, вишкірився, бо зухвалий тон малюка вразив його* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 60); // *до кого, на кого і без додатка, перен.* Говорити, відповідати кому-небудь дуже гостро, проявляючи роздратування, злість. *Коли санітар підійшов до Альоші, щоб одвести в палату, він раптом вишкірився до лікаря: — Не піду! Там страшно...* (Мик., II, 1957, 228);— *Дурне ви говорите! — вишкірився лакуза на неї.— Де це видано, щоб я.. збрехав?* (Стельмах, Хліб.., 1959, 101).

ВИ́ШКОЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́школити.** *Тепер Хома ось саме розгортався. Надбав уже роті господарство більше, ніж було раніш. Вишколений Багіровим, упевнено гнув свою старшинську лінію* (Гончар, I, 1954, 277).

ВИ́ШКОЛИТИ *див.* **вишко́лювати.**

ВИШКО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ШКОЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* Ретельно навчати чого-небудь, прищеплювати певні навики, привчати до дисципліни і т. ін. *Він* [М. Кропивницький] *виховував і вишколював цілі кадри акторів* (Збірник про Кроп., 1955, 317); *Полковник так мене ганяв по всіх дисциплінах, так вишколював на торпедних апаратах і грів на бойових катерах у морі, що мені вгору ніколи було глянути* (Кучер, Голод, 1961, 91); — *Я з вами ще побесідую. Сава Йосипович у школі вас не вишколив, так я спуску не дам...* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 264); *Як і раніше, майже щовечора збирався наш оркестр. Іван Маркович так його вишколив,. що ми вже грали не гірше якогось маленького професіонального оркестру* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 364).

ВИ́ШКРЕБКИ, ВИ́СКРЕБКИ, ВИ́СКРІБКИ, ів, *мн., розм.* Залишки чого-небудь, вишкрябані із дна або стінок якогось посуду.

ВИ́ШКРЕБОК, бка, *ч., розм.* 1. Невеликий хліб із залишків тіста на дні та стінках макітри, діжі.

2. *перен., жарт.* Про останню дитину в сім'ї; // *лайл.* Про неповноцінну, зневажувану людину. [Женя:] *Геть відціля, мерзота, вишкребки всього, що є найгидчішого у світі, геть!..* (Кроп., II, 1958, 472);— *О, я помирюся з цим вишкребком Косінським. Не інакше, як Замойський його й підкинув нам для розбрату* (Ле, Наливайко, 1957, 43).

ВИ́ШКРЕБТИ *див.* **вишкріба́ти.**

ВИШКРІБА́ННЯ, ВИСКРІБА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вишкріба́ти, вискріба́ти.**

ВИШКРІБА́ТИ *і* **ВИСКРІБА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВИ́ШКРЕБТИ** *і* **ВИ́СКРЕБТИ**, бу, беш; *мин. ч.* ви́шкріб (ви́скріб), ви́шкребла (ви́скребла), ви́шкребло (ви́скребло); *док., перех. і без дадатка.* 1. Шкребучи, чистити що-небудь або когось. *Вона взяла ніж і почала вишкрібать вінця старого засаленого горшка* (Н.-Лев., II, 1956, 284); *Німка починає лазити по підлозі, замітати, підмітати, вискрібати, витирати* (Л. Укр., V, 1956, 38); *Було нікому не дам і одного коня вичистить, сам усіх вискребу* (Стор., I, 1957, 105); *З-під гарби долітав один і той же звук, який дражнив усіх: то Охрім вишкрібав казанок* (Тют., Вир, 1960, 83).

2. Шкребучи, діставати, вибирати що-небудь зсередини. *Він узяв чайник, старе долото, щоб вишкрібати*

накип всередині, миску з піском і ганчіркою і сів у холодок під стіною (Сенч., На Бат. горі, 1960, 26); *Треба тільки вишкребти нігтем із стрючка зернятка і знову стулити обидві половинки. От вам і пищик!* (Донч., V, 1957, 166); // *перен.* Вибирати, виймати все (звичайно про залишки). *Вихватив бумажник і вишкріб відтіля всі гроші* (Десняк, II, 1955, 452).

ВИШКРІБА́ТИСЯ *і* **ВИСКРІБА́ТИСЯ**, а́ється, *недок.* Пас. до **вишкріба́ти** і **вискріба́ти.** * Образно. *З найдальших закапелків пам'яті вишкрібалося все для згадування* (Загреб., Спека, 1961, 293).

ВИ́ШКРЯБАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́шкрябати** 1. *Тепер камера мала інший вигляд: столи були винесені, дірява підлога вимита, вишкрябана* (Вас., I, 1959, 202); *Найяскравіше впадав у вічі вздовж усієї стіни вишкрябаний лозунг* (Досв., Вибр., 1959, 112).

ВИ́ШКРЯБАТИ *див.* **вишкря́бувати.**

ВИ́ШКРЯБАТИСЯ *див.* **вишкря́буватися.**

ВИШКРЯ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ШКРЯБАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Шкрябаючи, знімати, зчищати що-небудь. *Вишкрябує* [Федя] *великим важким ножем масні плями на столі; миє шваброю підлогу* (Ткач, Жди.., 1959, 39); — *Та-ак...— бурмоче Гутман, старанно вишкрябуючи шматки присохлої до підлоги глини* (Кол., На фронті.., 1959, 43); *Ножами вишкрябують хлопці грунт з-під скель. Роблять глибокі діри* (Трубл., I, 1955, 188); // Шкрябаючи, робити подряпини, якісь знаки на чому-небудь; //*перен.* Вибирати, виймати все (звичайно про залишки). *Один* [селянин] *бідкається, що хліба обмаль; другий плачеться, що вже нестає, третій стогне — і послідне з засіка вишкрябав...* (Мирний, IV, 1955, 249).

2. *перен.* Діставати, знаходити з труднощами. *З інших районів вишкрябав кількох викладачів загальноосвітніх дисциплін* (Мик., II, 1957, 545); — *Де ж ти її* [жінку] *вишкрябав отаку? — поцікавився.. староста* (Збан., Єдина, 1959, 138).

ВИШКРЯ́БУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ШКРЯБАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Вилазити, вибиратися нагору з труднощами, упираючись ногами і руками. *Вам хочеться підстрибнути, вхопитись руками за канат, що прив'язаний до язика* [дзвона], *упертись п'ятою і вишкрябатись на великий дзвін, а звідти — вгору і вгору!— до горобиних гнізд* (Мик., Кадильниця, 1959, 30).

ВИШЛІФО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ШЛІФУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. Робити гладеньким, блискучим, обточуючи, шліфуючи.

2. *перен.*, *розм.* Навчати пристойних, бездоганних манер.

ВИШЛІФО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ШЛІФУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *док.* 1. Обточуватися, ставати гладеньким, блискучим.

2. *перен.*, *розм.* Засвоювати пристойні, бездоганні манери.

3. *тільки недок.* Пас. до **вишліфо́вувати.**

ВИ́ШЛІФУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́шліфувати.** *Заводським димам вони* [осокори] *підставляли свої стовбури, побурілі, міцні, вишліфувані до блиску вітрами* (Загреб., Спека, 1961, 173).

ВИ́ШЛІФУВАТИ *див.* **вишліфо́вувати.**

ВИ́ШЛІФУВАТИСЯ *див.* **вишліфо́вуватися.**

ВИ́ШМАГАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́шмагати.** * Образно. *Почуваючи себе вишмаганим, він, проте, став у думках виправдувати Глобу* (Гончар, Південь, 1951, 81).

ВИ́ШМАГАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Побити батогом, нагайкою і т. ін.

ВИ́ШМАРУВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́шмарувати.** *На гвіздках висіли розіпнуті домоткані сіряки, сорочки з грубого полотна, ще чумацькі, вишмарувані смолою від чуми й холери* (Кучер, Трудна любов, 1960, 111).

ВИ́ШМАРУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Змазати що-небудь якимсь мастилом, дьогтем і т. ін. або глиною, землею. *Вишмаруй-но добре колеса, бо далеко поїдем* (Сл. Гр.); *Хоч і непоказні, а проте чобітки, а як дьогтем вишмарували, ще й блистять* (Вишня, II, 1956, 285); *«Старці-сіромахи» посідали в ряд шляхом, вишмарувавши землею лице й розпатлавши чуби* (Вас., I, 1959, 213).

ВИ́ШМИГНУТИ, ну, неш, *док.*, *розм.* Швидко і непомітно вискочити, вийти куди-небудь, з'явитися звідкись. *Мов миш* [миша] *діркою, вишмигнула* [Параска] *з возівні* (Фр., VII, 1951, 76); *Із кущів вишмигнув засмаглий Олег, одягнений у червоні трусики* (Руд., Вітер.., 1958, 5); * Образно. *Теплий і вільний степовий вітрець прожогом вишмигнув з байраку* (Смолич, I, 1947, 111).

ВИШНЕ́ВЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **вишне́вий.** *Зазеленів вишневенький садочок* (Гл., Вибр., 1957, 189).

ВИШНЕ́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ви́шня** 1. *Садок вишневий коло хати, Хрущі над вишнями гудуть* (Шевч., I, 1951, 390); *Загледіла — вишня в саду цвіте: «Принесіть мені, бабусю, вишневу квіточку... принесіть, бабусенько!»* (Вовчок, I, 1955, 47); // Стос. до вишні (у 2 знач.). *Віра нагинала віти, вибираючи найспіліші з них* [вишень], *зривала, і там, де відривався хвостик, з'являлася червона кисло-солодка краплинка вишневого соку* (Шиян, Баланда. 1957, 142); // Вигот. з вишень (у 2 знач.). *Коло графина стояла тарілка з скибками паляниці і мисочка з вишневим варенням* (Н.-Лев., I, 1956, 118).

2. Темно-червоний, кольору стиглої темної вишні. *У старшої невістки два очіпки, один блакитний, другий вишневий* (Кв.-Осн., II, 1956, 238): *Нове плаття вишневого кольору.. робило її ще привабливішою* (Коп., Лейтенанти, 1947, 204).

ВИШНЕ́ВО. Присл. до **вишне́вий** 2. *І знову, як тоді, покірнеє обличчя вишнево зацвіло під поглядом моїм...* (Сос., I, 1957, 97); *На воді вишнево темніє забуте сонячне проміння, на небо виходять перші зорі* (Стельмах, II, 1962, 210).

ВИ́ШНИ́К ^{1}, ви́шника́, *ч.* Садок з вишневих дерев або молода вишнева поріст. *Я ж мій город та вишник доглядала, Хусточки шила та пісні співала...* (Щог., Поезії, 1958, 339); *Вітер вривався у вишник, крутив білі пелюстки, здіймав вишневу завірюху* (Донч., IV, 1957, 220).

ВИ́ШНИ́К ^{2}, а, *ч.*, *розм.* Дама в картах. *Хто, бач, вишник, той не король* (Номис, 1864, № 1007); — *А ти бий вишником! — кричав знову Гапці, котра намірювалася бити тузом* (Мирний, IV, 1955, 165).

ВИШНИ́НА, и, *ж.* 1. Вишневе дерево. *Ой вишнино-черешнино, чом ти листу не пускаєш?* (Чуб., V, 1874, 202).

2. *розм.* Густа вишнева поріст.

ВИШНИЧО́К, чка́, *ч.* Зменш.-пестл. до **ви́шни́к** ^{1}.

ВИШНІ́ВКА, и, *ж.* Вишнева наливка. *Стіл застеляється у них, І показалася горілка, І деренівка, і вишнівка, І мед, і пиво* (Рудан.., Тв., 1956, 80); *Ївга Пилипівна частувала гостей вишнівкою* (Минко, Ясні зорі, 1951, 36).

ВИШНІ́ВОЧКА, и, *ж.* Пестл. до **вишні́вка.**— *Та сядьте-бо, щоб старости сідали; та ще вишнівочки!* (Свидн., Люборацькі, 1955, 42); [Стеха:] *Приходь, приходь.. Я тобі й вареничків приховаю.. І вишнівочки вточу* (Сам., II, 1958, 158).

ВИ́ШНІЙ, я, є, *заст.* 1. Який знаходиться, міститься на великій відстані від землі. *Високо над усім грає-сяє вишнє променясте сонечко...* (Вовчок, I, 1955, 142).

2. *церк.* Який виходить з неба, від божества, від бога. *Вишня премудрість.*

3. *у знач. ім., церк.* **ви́шній**, нього, *ч.* Божество, бог.

ВИ́ШНЯ, і, *ж.* 1. Плодове дерево (іноді кущ) звичайно з довгими тонкими гіллячками, на яких визрівають ягоди, і цілісним темно-зеленим листям. *Межи білих хаток цвіте й вишня рясна, й тонковерха тополя пахучим листом шелестить* (Вовчок, I, 1955, 180); *Під вишнею розлогою струмочок гомонить* (Тер., Ужинок, 1946, 14); * У порівн.— *З маленького личка хоч води напийся, а сама* [Одарка] *пишна, як у саду вишня* (Н.-Лев., II, 1956, 266).

2. Соковита темно-червона (рідше ясно-червона) ягода з кісточкою — плід цього дерева (куща). *Лунали окрики перекупців, що продавали.. вишні і морелі* (Фр., II, 1950, 322); *Вишні були аж чорні, перестиглі, надзвичайно солодкі* (Собко, Шлях.., 1948, 144).

ВИШНЯ́К, *ч.* 1. *род.* а́. Те саме, що **ви́шни́к**^{1}. *У городі під самими вербами ріс густий вишняк* (Н.-Лев., II, 1956, 148); *У вишняку на всі голоси заливався соловей* (Збан., Незабутнє, 1953, 46).

2. *род.* у́, *розм.* Те саме, що **вишні́вка.** [Писар *(наливає і п'є):*] *А славний ваш вишняк! Варто й повторити* (Фр., IX, 1952, 60); *Поволі підводить* [Шмалій] *важку голову і на стелі бачить виразні сліди вишняку* (Стельмах, I, 1962, 120).

ВИШНЯЧО́К, *ч.* 1. *род.* чка́. Зменш.-пестл. до **вишня́к** 1.— *Ах ти ж, вражий соловейку,— шкодувала тихо молодиця.— Це, бач, викорчували старий вишнячок, а в молодняку не схотів... погордував...* (Вас., I, 1959, 320).

2. *род.* чку́. Зменш.-пестл. до **вишня́к** 2.

ВИ́ШПАРИТИ *див.* **вишпа́рювати.**

ВИ́ШПАРУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́шпарувати.** *Дмитро підібрав з землі обвуглений цурупалок і провів ним раз і вдруге по гладенькому вишпаруваному квадратику стіни* (Коз., Гарячі руки, 1960, 27).

ВИ́ШПАРУВАТИ, ую, уєш, *перех.* Док. до **шпарува́ти.** *Там, казали, була холодна. Коли в ній поселявся комнезам, молодиці вивітрили в'язницький дух, вишпарували і вибілили стіни* (Речм., Весн. грози, 1961, 14).

ВИШПА́РЮВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **вишпа́рювати.**

ВИШПА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ШПАРИТИ**, рю, риш, *док., перех., розм.* 1. Обливаючи окропом, добре пропарювати. *Вишпарити глечик;* // Обливаючи окропом, знищувати.

2. *тільки док., перен.* Побити батогом, нагайкою і т. ін., висікти різкою.

ВИ́ШПЕТИТИ, ечу, етиш, *док., перех., розм.* Дуже вилаяти.

ВИШПИГО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ШПИГУВАТИ**, ую, уєш, *док., перех.* Вивідувати що-небудь потай, шпигуючи; // Добувати що-небудь, шпигуючи.

ВИ́ШПИГУВАТИ *див.* **вишпиго́вувати.**

ВИ́ШПОРТАТИ *див.* **вишпо́ртувати.**

ВИШПО́РТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ШПОРТАТИ**, аю, аєш, *док., перех., розм.* Шпортаючи, риючи, діставати, витягати що-небудь звідкись. *Брудні, обдерті,* [діти] *вишпортували напівбосими ногами паливо із звалищ, зникали з оберемками трісок у бічних вуличках і знову поверталися* (Іваничук, На краю.., 1960, 18); *Він своїм закованим костуром почав шпортати землю, відважив одну дернину, другу, вишпортав трохи глини, люди зирнули і ахнули* (Фр., I, 1955, 267).

ВИ́ШПУРЛЯТИ, яю, яєш, *док., перех., розм.* З силою ви́кидати геть.

ВИ́ШПУРНУТИ, ну, неш, *док., перех., розм.* Однокр. до **ви́шпурляти.**

ВИШРУБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ШРУБУВАТИ**, ую, уєш, *док., перех., діал.* 1. Вигвинчувати.

2. *перен.* Дуже піднімати, збільшувати, роздувати. *«Спілка» випустила вже багато акцій і старалася при помощі* [допомозі] *реклами вишрубовувати їх курс чимраз вище* (Фр., V, 1951, 398).

ВИ́ШРУБУВАТИ *див.* **вишрубо́вувати.**

ВИ́ШТОВХАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́штовхати.**

ВИ́ШТОВХАТИ *див.* **вишто́вхувати.**

ВИ́ШТОВХАТИСЯ *див.* **вишто́вхуватися.**

ВИ́ШТОВХНУТИ, ну, неш, *док., перех.* Однокр. до **вишто́вхувати.** *Темар, зніяковівши та трохи злякавшись чужих людей, сховався у натовпі. Рультен виштовхнув його* [Темара] *з натовпу наперед* (Трубл., II, 1955, 30); *Йонька посунувся було* [в хату] *за тютюном, але Уляна виштовхнула його в сіни* (Тют., Вир, 1964, 521); *Якщо нагрівати воду в пробірці, то пара, що при цьому утворюється, виштовхне корок* (Фізика, II, 1957, 56).

ВИ́ШТОВХНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́штовхнути.** *Тулився* [аеродром] *до невисокого пасма гір, виштовхнутих на поверхню землі могутніми вулканічними силами* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 37).

ВИ́ШТОВХНУТИСЯ, нуся, нешся, *док.* Однокр. до **вишто́вхуватися.**

ВИШТО́ВХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вишто́вхувати.** *Захоплення їжі і виштовхування неперетравлених решток відбувається в амеби.. в будь-якому місці тіла* (Зоол., 1957, 10).

ВИШТО́ВХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ШТОВХАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Штовхаючи, примушувати кого-небудь вийти звідкись або кудись. *Директор власноручно виштовхує Дарку за двері* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 196); *Пана й осавула хлопці виштовхали на ганок* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 43); // Поштовхами витискати, викидати що-небудь звідкись. *Море виштовхувало на землю шматки криги* (Ю. Янов., I, 1954, 264); *Спочатку спробували просто заткнути трубу гострим кінцем* [колоди], *але вода виштовхувала затичку з такою силою, що вона мало не вирвалася з рук* (Голов., Тополя.., 1965, 69); * Образно.— *Відпустки тобі чекати ще довго, дівчино,— по одному, роздільно виштовхувала* [Ліна] *з себе слова* (Коз., Сальвія, 1959, 132).

ВИШТО́ВХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВИ́ШТОВХАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Штовхаючись, вийти, вибратися звідки-небудь або кудись. *З гурту виштовхався Анатолій, взяв дядька за лікоть* (Руд., Остання шабля, 1959, 242).

2. *тільки недок.* Пас. до **вишто́вхувати.** *Тіло, занурене в рідину, виштовхується вгору з силою, яка дорівнює вазі рідини, витісненої тілом* (Фізика, I, 1957, 68).

ВИ́ШТРИКАТИ *див.* **виштри́кувати.**

ВИ́ШТРИКАТИСЯ *див.* **виштрика́тися.**

ВИШТРИКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВИ́ШТРИКАТИСЯ**, ається, *док., розм.* Бути видним, з'являтися де-небудь (про щось загострене). *Нижче, з-за луток вікон виштрикалися гострі вершки молодих тополь — на них метушилися горобці* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 171).

ВИ́ШТРИКНУТИ, ну, неш, *док., перех., розм.* Однокр. до **виштри́кувати.**— *Я вже й кричу, й біжу, спотикаюся, замалим око не виштрикнув на гілляку* (Хотк., I, 1966, 89).

ВИШТРИ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ШТРИКАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Виколювати, вибивати (звичайно про о̀чі).— *Та що ти мені отсе, пане писарю, тикаєш у вічі? Чи їх виштрикати хочеш, чи що?* (Кв.-Осн., II, 1956, 160); * Образно. *Незважаючи ні на втому, що валила з сідел, ні на темряву, що мокрим галуззям виштрикувала хлопцям очі, всі були сповнені пориву й рішучості будь-що пробитись до Києва* (Гончар, II, 1959, 146).

ВИ́ШТУКАТУРИТИ *див.* **виштукату́рювати.**

ВИШТУКАТУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ШТУКАТУРИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* Покривати штукатуркою.

ВИ́ШТУРХАТИ *див.* **вишту́рхувати.**

ВИШТУ́РХУВАННЯ, я, *с.*, *розм.* Дія за знач. **вишту́рхувати.** *Таке настирливе виштурхування з хати Ганну образило і навіть обурило* (Коз., Сальвія, 1959, 312).

ВИШТУ́РХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ШТУРХАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Штовхаючи, примушувати кого-небудь вийти звідкись.— *Геть! Роберт виштурхав Довговуха з кабінету* (Хижняк, Тамара, 1959, 145).

ВИ́ШУКАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́шукати.**

2. *прикм.* Який характеризується витонченістю, досконалістю, елегантністю. *Владко поводився з нею* [Регіною] *вільно, без тіні боготворення, але з тією вишуканою чемністю й увагою, яка завсіди характеризувала його* (Фр., VI, 1951, 243); *З вишуканими рухами, церемоніально запросив* [Савченко] *товаришів на обід* (Коцюб., I, 1955, 200); // Який відзначається добірністю; зробл. з тонким смаком. *У кожному кутку стелю підпирав стовп з вишуканою різьбою* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 554); *Він підстрибував, хизуючись перед дівчатами своїм вишуканим вбранням* (Чаб., Катюша, 1960, 33); *Обід не був вишуканим: суп гороховий із сухарями та каша гречана з смаженою печінкою* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 37).

ВИ́ШУКАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ви́шуканий** 2. *По вишуканості будови* [осетинських казок] *я не знаю таких других в світовій народній літературі* (Вас., IV, 1960, 47); *Господар неприховано хизувався своїм аристократизмом та пишнотою і вишуканістю столу* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 162); *У розміщенні картин.. була вишуканість, підказана безумовно вродженим почуттям естетики* (Вільде, Сестри.., 1958, 314).

ВИ́ШУКАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́шукати** 2. *Проблема вишукання і вивчення нових антибіотиків має не тільки наукове, а й важливе практичне значення* (Наука.., 1, 1960, 13).

ВИ́ШУКАНО. Присл. до **ви́шуканий** 2. *Андрій вишукано, урочисто показав на будову* (Коп., Лейтенанти, 1947, 203); *Аж надто вже вишукано одягнений Михайло Бова кинув на Максима байдужий, відсутній погляд* (Ткач, Арена, 1960, 108).

ВИ́ШУКАТИ *див.* **вишу́кувати.**

ВИ́ШУКАТИСЯ *див.* **вишу́куватися.**

ВИШУ́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вишу́кувати.** *Лабораторія металів займалася вишукуванням нових металевих сплавів* (Трубл., III, 1956, 228).

ВИШУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ШУКАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. *тільки недок.* Старанно шукати, підшукувати. *На другий день кинулись хлопці вишукувати купця* (Мирний, II, 1954, 163); *Попов любив вишукувати хитромудрі словечка й факти, щоб блиснути ними* (Бойч., Молодість, 1949, 77).

2. *тільки док.* Знайти, старанно шукаючи, докладаючи певних зусиль. *Вишукав я тут качине гніздечко і дуже пильнував* (Вовчок, VI, 1956, 312); *Насамперед треба було вишукати місце, де лежали закопані гроші* (Фр., VIII, 1952, 294); *Велику кімнату вирішили перегородити на дві частини.. Довелось вишукати матеріали для перегородок* (Трубл., I, 1955, 103).

ВИШУ́КУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВИ́ШУКАТИСЯ**, ається, *док.* 1. Бути знайденим внаслідок шукання, шукань; знаходитися — *Не плач, мамо,— каже старший син.— Як хазяїн вишукається, я знов служитиму* (Вовчок, I, 1955, 301); [Савка:] *А ти не цвірінчи там, вилупок! Розумна яка вишукалася!* (Вас., III, 1960, 73).

2. *тільки недок.* Пас. до **вишу́кувати** 1.

ВИ́ШУМІТИ, мить, *док.*, *розм.* Те саме, що **ви́шумувати.** * Образно. [Єпископ:] *Що вступило в нього?* [Нартал:] *Що? Жовч! Бо ви їй не давали волі помалу вишуміти* (Л. Укр., II, 1951, 429).

ВИШУМО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ШУМУВАТИ**, ую, уєш, *док.*, *розм.* 1. *тільки недок.* Сильно шуміти. *Чим ближче потік, тим гучніше, майже з видзвоном, вишумовує він з-поміж каміння* (Гончар, I, 1954, 535).

2. *тільки док.* Закінчити шумувати, бродити; перебродити (про вино і т. ін.). [Василина:] *Дівчина, як теє пиво, почало шумувати,— не борони: швидше вишумує* (Вас., III, 1960, 62).

ВИ́ШУМУВАНИЙ, а, е. Який вишумував, вишумувався. *Довкола й справді була чудова рання осінь, що п'янила, як давнє, вишумуване вино* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 80).

ВИ́ШУМУВАТИ *див.* **вишумо́вувати.**

ВИ́ШУМУВАТИСЯ, ується, *док.*, *розм.* Закінчити шумувати, бродити; перебродити (про вино і т. ін.). *Молодість — те саме, що молоде вино: не дай йому вишумуватися, заткни всі отвори й шпарини — воно зірве бочку, наробить лиха* (Кол., Терен.., 1959, 358); * Образно. *В першому разі ми могли б радити д. Філянському не спішити з виданням другого тому, аж поки його муза не вишумується* (Коцюб., III, 1956, 25).

ВИЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вища́ти.** *Дорогу перебігає табунець дівчат, хтось помічає Дмитра,.. і всі з вищанням раптом зникають за тинами* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 271); *Юлдаш чув гудки паровозів, далеке вищання заліза, сичання пари* (Донч., I, 1956, 156).

ВИ́ЩАТИ, аю, аєш, *недок.* Ставати, робитися вищим. *Стіжки в току вищають, усе ніби ростуть, як гори* (Н.-Лев., III, 1956, 326); *Гори вищали, нагромаджувалися, заступали обрій титанічними руїнами* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 184).

ВИЩА́ТИ, щу́, щи́ш, *недок.* Видавати уривчасті, різкі, пронизливі звуки.— *Ти підеш мені зараз! — вищала вона тонким голосом* (Коцюб., II, 1955, 23); // Утворювати різкі, пронизливі звуки. *Вітер у берегах ріки свистить, вищить, завиває, мов сердиться* (Фр., IV, 1950, 338); *В майстернях стукотять молотки, весело вищать станки* (Гончар, Зустрічі.., 1950, 15); *Сніг не скрипів під ногами, а вищав* (Тют., Вир, 1964, 461).

ВИ́ЩЕ, *присл.* 1. Вищ. ст. до **ви́со́ко.** *В холодну ніч самотній мандрівець в глухім бору знайшов старе кострище: .. стриміло скілька цілих ще дровець, були сирі ті, що лежали вище* (Л. Укр., I, 1951, 282); *Бійці з захопленням дивилися, як молодший лейтенант став на якийсь широкий карниз і швидко пішов босими ногами усе вище й вище навскоси по скелі* (Гончар, I, 1954, 91); *Коли я дивлюсь на хмари, ті діти землі і сонця, що, знявшись високо, все вище і вище мандрують блакитним шляхом,— мені здається, що бачу душу поета* (Коцюб., II, 1955, 106); *Там базікали, все вище та вище підіймаючи голос, там реготалися* (Мирний, III, 1954, 288).

◇ **Бра́ти ви́ще,** *без додатка* — мати на увазі або називати кого-небудь значнішого, що-небудь значніше, ніж той, те, про кого — що йшла мова перед цим. [Батура:] *На курси їдете?* [Романюк:] *Беріть вище. Попросився, щоб в академію на кілька місяців послали вчитись* (Корн., II, 1955, 266).

2. *присл.* Ближче до витоку, верхів'їв ріки від якого-небудь місця. *Тече, шумить Дніпро славний, Дорога весела: Луги, піски, ліси, гори, Городи і села. Городище стоїть вище, а Власівка нижче* (Гл., Вибр., 1957, 242).

3. *присл.* Раніше, перед цим (про написане, сказане). *В 1880 р. п. Піскунов видав «Збірник творів» Кухаренка, куди увійшли всі показані вище праці* (Коцюб., III, 1956, 49).

4. *у знач. прийм., з род. в.* Уживається при вказівці на те, над чим хто-, що-небудь піднімається або міститься, перебуває.— *Їй-богу, підняла свиту зумисне вище колін та показує жовті сап'янці* (Н.-Лев., II, 1956, 316); *І от на висоті Ай-Петрі Ми опинились — вище хмар* (Рильський, I, 1956, 368); // Поза межами чого-небудь, поза можливостями когось. *Я не думаю говорити Вам, щоб Ви більше набирали на себе роботи, бо се вже було б вище сил людських* (Л. Укр., V, 1956, 129).

◇ **Ви́ще се́бе (своє́ї голови́, пу́па) не ско́чиш (не підско́чиш)** — не можна зробити, здійснити чого-небудь понад свої сили.— *Я тільки гадаю, що вище себе не скочиш. Дніпро — не харківська Лопань. Мабуть, командування припинить наступ. До зими недалеко. А по льоду — річ ясна — одним махом вискочимо на гору* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 104); [Степан:] *План можна створити який завгодно і як завгодно. Папір витримає. Але вище пупа не підскочиш* (Корн., II, 1955, 89).

ВИЩЕ... Перша частина складних слів, що значенням відповідає словам **ра́ніше, пе́ред цим, ті́льки що,** напр.: вищезазна́чений, вищезга́даний, вищенаве́дений, вищена́званий, вищепо́даний і т. ін.

ВИ́ЩЕБЕТАТИ *див.* **вищебе́чувати.**

ВИЩЕБЕ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВИ́ЩЕБЕТАТИ,** бечу, бечеш, *док., розм.* 1. Щебетати, співати на всі лади (про птахів). *Три пташки вищебечують в зеленім у саду* (Тич., Вибр., 1945, 70).

2. *перен., жарт.* Говорити дзвінко, жваво (переважно про жінок і дітей). *І пішла Параска вищебечувати та розпитувати кума, де і як живе* (Мирний, IV, 1955, 56).

ВИЩЕЗА́ТИ, а́ють, *недок.,* **ВИ́ЩЕЗНУТИ,** нуть; *мин. ч.* ви́щез, ла, ло; *док., розм.* Зникати безслідно, пропадати одне за одним. *Після того згодом, як була знесена панщина,.. вищезли коло гімназії ті карети й фаетони і лакеї в лівреях* (Н.-Лев., I, 1956, 593); *Каченята вищезли: ворони вихапали* (Сл. Гр.).

ВИ́ЩЕЗНУТИ *див.* **вищеза́ти.**

ВИ́ЩЕРБИТИ *див.* **вище́рблювати.**

ВИ́ЩЕРБИТИСЯ *див.* **вище́рблюватися.**

ВИ́ЩЕРБЛЕНИЙ, а е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́щербити.** *Вода стікає на поріг, Вищерблений взимку чобітьми* (Шпорта, Вибр., 1958, 32); // *у знач. прикм. Відчинила двері нестара ще жінка з вищербленими передніми зубами* (Донч., V, 1957, 367); *Вони ретельно доїдали решту затірки з великої вищербленої миски* (Кач., Вибр., 1947, 187).

ВИЩЕ́РБЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВИ́ЩЕРБИТИ,** блю, биш; *мн.* ви́щерблять; *док., перех.* Робити щербину, щербини (на металі, кістці і т. ін.). *Тесав вісь та якось і вищербив сокиру — пішов до Карпа позичати* (Коцюб., I, 1955, 301); *Мого несхибного ножа Не з'їсть, не вищербить іржа* (Рильський, II, 1946, 57); * Образно.— *Хіба я плачу,— спливаючи великими сльозами, ступила крок до сина.— То горе моє плаче — серце вищерблює...* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 213).

ВИЩЕ́РБЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **ВИ́ЩЕРБИТИСЯ,** иться; *мн.* ви́щербляться; *док.* Покриватися щербинами. *А у внука над стіною Шабля вищербилась — ржою* (Бор., Тв., 1957, 80); *Ніж вищербився;* * Образно. *Він вважав, що його невеличкий колектив ніколи не вищербиться, що тут не буде ні дезертирів, ні перебіжчиків...* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 24).

ВИЩЕСТОЯ́ЩИЙ, а, е, *книжн.* Вищий в адміністративному відношенні в системі управління. *Виконавчі органи Рад депутатів безпосередньо підзвітні як Раді депутатів трудящих, що їх обрала, так і виконавчому органові вищестоящої Ради депутатів трудящих* (Конст. УРСР, 1946, 17).

ВИ́ЩИЙ, а, е. 1. Вищ. ст. до **висо́кий** 1, 3—6, 8. *Там виростають гори, одна вища за другу* (Коцюб., II, 1955, 328); *Ранком вивели їх* [некрутів] *з казарми на двір; розставили лавами: вищий з вищим, нижчий з нижчим* (Мирний, II, 1954, 121); — *Сто вісімдесят шкурок вищого сорту, дванадцять першого і вісім — другого,— виніс свій присуд старий* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 241); *Ідеологічна битва з ворогом триває, і немає вищого обов'язку для радянського літератора, ніж обов'язок з честю тримати свої позиції в цій битві* (Про багатство л-ри, 1959, 321); *Усі за столом стали шумніші. Кожен говорив вищим тоном од звичайного, і говорили багато* (Головко, II, 1957, 48).

△ **Ви́щий сту́пінь,** *грам.*— форма якісного прикметника або прислівника, що означає якість певного предмета, яка властива йому більшою мірою, ніж іншому.

2. Який має найбільші повноваження, владу; головний. *Через деякий час полонені написали протест і вручили його коменданту для передачі вищому командуванню* (Рибак, Час.., 1960, 364); *Вищий керівний орган партійної організації.*

3. Найскладніший, найдосконаліший за ступенем розвитку. *Разом з яйцекладними сумчасті належать до нижчих ссавців. Усі інші ссавці об'єднуються під назвою вищих* (Зоол., 1957, 144); *Водорості належать до групи нижчих рослин. Від вищих квіткових рослин..вони відрізняються простішою організацією і анатомічною будовою* (Наука.., 1, 1960, 24).

Ви́ща матема́тика — назва сукупності математичних дисциплін, що застосовують найскладніші методи дослідження і дають найширші узагальнення; **Ви́ща нерво́ва дія́льність** — сукупність найскладніших форм діяльності вищих відділів центральної нервової системи, що забезпечує найрізноманітніші взаємовідношення між організмом і зовнішнім середовищем. *Своїм видатним вченням про вищу нервову діяльність він* [І. П. Павлов] *завдав нищівного удару по релігії, по догматах і вигадках* (Наука.., 1, 1958, 37); **Ви́щий пілота́ж,** *ав.*— найскладніші прийоми льотного мистецтва. *З усієї сили тримаєшся всередині* [літаків]. *Це правильна тактика. Тому що стріляють здебільшого на тих, хто опинився скраю.. Ось де потрібний вищий пілотаж!* (Ю. Янов., I, 1954, 48).

4. *дорев.* Який належав до привілейованих верств, груп населення. *Карпенко покинув писати з народного побуту, а почав зачіпати вищі стани* (Мирний, V, 1955, 419).

5. Який іде за середнім (у системі освіти). *Ви вчилися на вищих жіночих курсах?* (Д. Бедзик, Ост. вальс, 1959, 23).

Ви́ща осві́та — сукупність ширших і глибших знань з ряду певних дисциплін (порівняно з середньою освітою). *Воно якось не пристало навіть людині з вищою освітою.. вірити в сни* (Коцюб., I, 1955, 163); **Ви́ща**

шко́ла; Ви́щий навча́льний (учбо́вий) за́клад — навчальна установа, яка дає вищу освіту. *Він..* [поїхав] *до Парижа буцімто докінчувати своє вчення, записався в одну вищу школу* (Н.-Лев., IV, 1956, 226); *Одеса має двадцять вищих учбових закладів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 97).

ВИ́ЩИП, а, *ч.* Тавро у вигляді вирізки на вусі тварини або на нозі водяного птаха. *Мітять тварин татуюванням, металевими сережками та вищипами на вухах* (Колг. енц., I, 1956, 78).

ВИ́ЩИПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́щипати.** *Ніна зразу помітила перманент, трохи підфарбоване волосся, вищипані тоненькі брови* (Коп., Земля.., 1957, 116).

ВИ́ЩИПАТИ *див.* **вищи́пувати.**

ВИ́ЩИПНУТИ, ну, неш, *док.*, *перех.* Однокр. до **вищи́пувати.**

ВИЩИ́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вищи́пувати.** *Проріджувати посіви рекомендується після дощу або поливу висмикуванням, вищипуванням* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 214).

ВИЩИ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЩИПАТИ**, ви́щипаю, ви́щипаєш *і* ви́щиплю, ви́щиплеш; *мн.* ви́щипають *і* ви́щиплять; *док.*, *перех.* Щипаючи, виривати, висмикувати що-небудь. *Гнідко пішов попаски, вищипуючи свіжу траву* (Мирний, IV, 1955, 320); *Малий Андрійко лазив навколішках і вищипував біля стовбурів бур'янець* (Донч., VI, 1957, 378); // Вириваючи волосини, надавати певної форми бровам, робити їх тоншими.

ВИЩИ́ПУВАТИСЯ, ується *недок.* 1. Піддаватися вищипуванню.

2. Пас. до **вищи́пувати.**

ВИ́ЩИР, у, *ч.*, *рідко.* Загальний вигляд рота, пащі з розсунутими губами і відкритими зубами. * У порівн. *Але Сафар усміхнувся, вищиривши свої рідкі зуби, і важко було сказати, що гірше: ця усмішка, ніби вищир хижака, чи все те, що діялося в таборі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 165).

ВИ́ЩИРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́щирити.** *Гавкнуло, як із бочки,— і кудлатий собацюга летів із-за куща на Якова з вищиреними зубами* (Вас., II, 1959, 63).

ВИ́ЩИРИТИ *див.* **вищиря́ти.**

ВИ́ЩИРИТИСЯ *див.* **вищиря́тися.**

ВИЩИРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́ЩИРИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* Розсуваючи губи, розтуляючи рот, пащу відкривати, показувати (зуби). *Чорна морда сердито мигала очима й вищиряла білі зуби* (Н.-Лев., III, 1956, 80); * Образно. *Риплять підвалини старого віку, вищирили з переляку зуби міжнародні шакали, вовки, гієни* (Кач., II, 1958, 104).

ВИЩИРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́ЩИРИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.* 1. *про що.* Ставати видним, оголеним при розсунутих губах (про зуби). *Судорогою скривило йому набік рот, зуби вищирились, а волосся стриміло догори, як буйволина грива* (Стор., I, 1957, 344); * Образно. *А лиш тільки вищирилось сонце крайком золотої маківки, Альоша вибіг надвір* (Мик., II, 1957, 184).

2. *про кого.* Розсуваючи губи, відкривати, показувати зуби. *Оглянулись обличчя з усміхом. На лутці Гнида вищирився і Тягнирядно зареготався на всю хату* (Головко, II, 1957, 128); * Образно. *Страх, як лісовий живий звір, згорнувся клубком, вищирився і ліг на порозі його кімнати* (Скл., Карпати, II, 1954, 58).

ВИ́ЩІСТЬ, щості, *ж.* Наявність кращих рис, якостей, перевага в чомусь порівняно з ким- або чим-небудь. *Йон з почуттям власної вищості звернувся до Гаціци: — А знаєш ти, що таке присяга?* (Коцюб., I, 1955, 243); *Комунізм — в цім наша першість й вищість* (Нех., Дивлюсь.., 1949, 59).

ВИ́ЩУПАТИ *див.* **вищу́пувати.**

ВИЩУ́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вищу́пувати.**

ВИЩУ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВИ́ЩУПАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Щупати, обмацувати кого-, що-небудь з усіх боків; // Щупаючи, виявляти, знаходити що-небудь. *Висушує* [Катерина] *бадилля, обриває стручки і руками вищупує кожну бобину* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 84).

ВИЩУ́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **вищу́пувати.**

ВИ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **ви́ти** [1]. *Крізь розбите вікно залітав виючий осінній вітер* (Рибак, Опов., 1949, 46); // *у знач. прикм.* Який характеризується звуками, подібними до виття. *Гуркіт моторів то ставав глухішим, то хвилинами здіймався до виючих нот* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 328).

ВИ́ЯВ, у, *ч.* Дія, процес, що робить явним, помітним стан, почуття, наміри і т. ін. *Такі вияви селянського самосуду проривалися тоді досить часто* (Фр., VIII, 1952, 383); *І завагався Наливайко.. А може... може, і просити пробачення в гетьмана за вияв недовіри?* (Ле, Наливайко, 1957, 393); *Лариса не виривала своєї руки, боячись виказати, що вона надає його жестові якогось більшого значення, ніж простому виявові дружби* (Руд., Остання шабля, 1959, 39); // Вираження чого-небудь; те, у що втілюються, виливаються якісь дії, стан, почуття, наміри тощо. *Переяславська Рада була виявом волі українського народу поєднатися навіки з братнім народом російським* (Рильський, III, 1956, 9); *Її* [Сахно] *рідні не знають іншого вияву для своїх почуттів: радіючи чи сумуючи, вони завжди заспівують* (Смолич, I, 1958, 81).

ВИ́ЯВИТИ *див.* **виявля́ти.**

ВИ́ЯВИТИСЯ *див.* **виявля́тися.**

ВИ́ЯВЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́явити** 1, 3. *На їхніх обличчях Сергій прочитав яскраво виявлену образу* (Епік, Тв., 1958, 180); // **ви́явлено,** *безос. присудк. сл. Він* [батальйон] *також не встиг ще спуститися з висоти вниз, хоч розвідка доповідала, що і в першому містечку і далі противника не виявлено* (Гончар, I, 1954, 57); *Останнім часом величезне родовище нафти виявлено поблизу Долини* (Цюпа, Україна.., 1960, 273).

2. *у знач. прикм.* Виразний, помітний. *Арабські коні мають виявлений верховий тип.*

ВИ́ЯВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́явити.** *Хотілось Каринському підійти до Каргата, схопити його руку, щосили потиснути. Але щось стримало директора від такого одвертого виявлення почуттів* (Шовк., Інженери, 1956, 152); *Для виявлення будови великих глибин і центральної частини земної кулі застосовують геофізичні методи* (Наука.., 1, 1957, 22).

ВИЯВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **виявля́ти.**

ВИЯВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВИ́ЯВИТИ**, влю, виш; *мн.* ви́являть; *док.*, *перех.* 1. Показувати, робити явним, помітним (почуття, стан, наміри і т. ін.).— *Навіть тоді, коли хлопці підіймали бучу, Галя виявляла охоту взяти найближчу участь у ній* (Вас., I, 1959, 154); *Мати ж — вона зітхала й журилася, та нікому не виявляла своїї гризоти* (Март., Тв., 1954, 240); *Він знав, що ми завтра вранці від'їздимо, і хтів наостанці виявити до нас свою прихильність* (Досв., Вибр., 1959, 99); *Партійна та комсомольська організації на заводі спрямували хлопця, дали йому можливість виявити свій хист і потяг* (Ле, Право.., 1957, 232); // Виражати, передавати почуття, стан, наміри і т. ін. певними зовнішніми ознаками, проявами. *Вся невелика фігура його* *була розтріпана, виявляла переляк, неначе він тільки що вирвався з рук якогось страховища* (Коцюб., I, 1955, 34); *Лукія мовчала. Все її бліде обличчя з червоними очима, з тонкими тремтячими губами, виявляло велику борню душевну* (Гр., I, 1963, 393); *Жодним.. необережним жестом не виявила* [Желізнякова] *своїх почуттів* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 73).

◊ **Ви́явити себе́** *ким* — показати, відкрити свої здібності, позитивні якості або недоліки в чому-небудь. *Чотирнадцятилітній Коля виявив себе прекрасним розвідником* (Шер., Молоді месники, 1949, 23).

2. Розповідати про що-небудь, висловлювати щось. *Вона постерігала, що треба виявити таку думку перед Леонідом Семеновичем, щоб підійти під його напрямок* (Н.-Лев., IV, 1956, 83); *Не моїм слабким голосом виявити мирові про той закуток щастя, де краса світова побраталася з тихим спокоєм, де чарівна врода заручилася з незвичайним дивом!* (Мирний, IV, 1955, 315); // Розповідаючи, зізнаючись, робити відомим що-небудь. [Зінька:] *Мовчіть, мамо!.. все виявлю, все!.. Привселюдно виявлю!* (Кроп., II, 1958, 43).

3. Шукаючи, знаходити. *Кряжі гірські виявляли* [океанологи] *під водами океану* (Гончар, Тронка, 1963, 198); *Дехто* [з дівчат] *таки прорвався на пароплав, і їх виявили тільки в Одесі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 150); // Викривати кого-, що-небудь. *Доводиться бути дуже обережним, не виявляти себе, хоч так часом кортить освітити, як слід, факти* (Коцюб., III, 1956, 170); *Коли дійсно, як хто, може, підозріва, він сам украв коняку, то вже б розслідування виявило* (Головко, II, 1957, 58); // Перевіривши що-небудь, установлювати якийсь факт. *Вона перерахувала куверти і, виявивши, що все зійшлося точно, полегшено зітхнула* (Собко, Справа.., 1959, 5); *Денис оком знавця оглянув німецький міномет і, виявивши, що він непошкоджений, наказав братові: — Зривай плиту. Перенесемо* (Гончар, I, 1954, 238).

ВИЯВЛЯ́ТИСЯ, яюся, я́єшся, *недок.*, **ВИ́ЯВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* ви́являться; *док.* 1. *заст.* Ставати видним, з’являтися; відкриватися погляду, виднітися. *Хати, оточені вишневими садочками, привітно виявлялись із-за липових і кленових заростей* (Стор., I, 1957, 359); *Коли на мертвій дошці з-під пензля маляра виглянули людські очі, мов із туману, почало виявлятись живе обличчя* (Вас., Вибр., 1950, 212); *Кармелева дружина стояла в своєму садочку під вишнею,.. поки не виявилася висока постать від долинки,— тоді вона кинулася назустріч* (Вовчок, I, 1955, 361).

2. Робитися явним, помітним; проявлятися. *Любов до книжки виявляється і в тому, що з шостого класу Франко починає збирати свою бібліотеку* (Коцюб., III, 1956, 28); *Його* [Пронька] *різноманітний талант з силою виявився на наших очах в галузі мистецтва* (Донч., VI, 1957, 45); // Виражатися, передаватися певними зовнішніми ознаками. *Ватя вийшла в прихожу і переглянулась з матір’ю. В її очах виявлялась насмішкуватість* (Н.-Лев., IV, 1956, 95); *З кожною наступною хвилею з’являлися нові обличчя, чулися нові голоси, інакше звучав і сміх, і спів, і плач... Як багатогранно може виявлятися людська радість!* (Жур., Вечір.., 1958, 287).

3. *заст.* Освідчуватися. *Розповідає, скажемо, Тетяна про те, як писарчук із волості «по-панському» виявлявся їй в своєму коханні* (Вас., II, 1959, 85).

4. Виділятися серед кого-небудь якимись рисами, особливостями. *Щодня виявлялися серед залізничників нові активісти* (Донч., I, 1956, 474); *Серед молодих друкарів виявилися охочі їхати на фронт* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 61).

5. *безос.* Ставати відомим, з’ясовуватися. *Хоч на суді і виявилося, що Грицько плів ті нісенітниці, тільки Грицька не обвинуватили* (Мирний, III, 1954, 59); *Виявилося, що хлопець не вчинив жодної шкоди* (Смолич, I, 1958, 54).

6. Як частина складного присудка вживається у значенні: бути ким, чим або яким насправді, в дійсності. *Купина зблизька виявляється значно вищою* (Вільде, Сестри.., 1958, 437); *Таня й Оксана організували драматичний гурток, до них пристав і Тарас Тополя, який виявився завзятим аматором* (Бойч., Молодість, 1949, 305); *Команди виявились однакової сили — коли одна забивала гол, то й друга не лишалася в боргу* (Збан., Мор. чайка, 1959, 212); *Коли ж він ближче зазнайомився з Гнатом Яворським, той виявився таким же простим, як усі робітники* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 19).

7. *у знач. вставн. сл.*, **виявля́ється.** Як стає відомо. *Я не зважив на годинник і, виявляється, потрапив на кінцевий етап цієї цікавої події* (Ле, Право.., 1957, 8); *Він вночі потривожив механіка і, виявляється, зовсім даремно* (Шиян, Баланда, 1957, 109).

8. *тільки недок.* Пас. до **виявля́ти.**

ВИ́ЯВНИК, а, *ч.* Той, хто викриває кого-, що-небудь, свідчачи про якісь факти.

ВИ́ЯВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **ви́явник.**

ВИ́ЯРОК, рка, *ч.* Невеликий яр з пологими схилами. *Опівночі у виярок, обжитий мінометниками, гунули важкі танки* (Гончар, I, 1954, 369); *Коли сонце повернуло знову на захід, Галя помітила збоку, в неглибокому виярку, село* (Збан., Між.. людьми, 1955, 57).

ВИ́ЯСНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ви́яснити** 1, 3. *У руці — серп, уже вияснений. І його полоще сонце* (Головко, I, 1957, 270).

ВИ́ЯСНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ви́яснити, виясня́ти** (в 3, 4 знач.). *Тільки не відкладай надовго вияснення сеї справи* (Л. Укр., V, 1956, 379); *Вияснення бойової обстановки забрало у Федоренка небагато часу* (Кач., Вибр., 1953, 380); *Не чекаючи на Дарчине оправдання чи вияснення, почав* [Мігалаке] *сміятись сам до себе* (Вільде, Б’є восьма, 1945, 82).

ВИ́ЯСНИТИ *див.* **виясня́ти.**

ВИ́ЯСНИТИСЯ *див.* **виясня́тися.**

ВИЯ́СНЮВАТИ *див.* **виясня́ти.**

ВИЯ́СНЮВАТИСЯ *див.* **виясня́тися.**

ВИЯСНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ВИЯ́СНЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ВИ́ЯСНИТИ**, ню, ниш, *док.* 1. *перех.* Робити ясним, яскравим. *Марта вийняла з кофти шпильку, вияснила гнотика в каганці, що почав притухати* (Кучер, Чорноморці, 1956, 223); // Робити чистим, вичищати до блиску. *Осінь... Хто оборався і в кого ще смугами руділи облоги в степу на чорному тлі чужих ріль — однаково вияснювали полички плугів і ховали по повітках до весни* (Головко, II, 1957, 88); *Виясни добре стремена та й їздь тоді верхи* (Сл. Гр.).

2. *безос.* Те саме, що **виясня́тися** 3. *Коли ж відпустить? Коли вияснить?* (Вовчок, I, 1955, 310).

3. *перех.* Робити що-небудь ясним, зрозумілим; з’ясовувати.— *Я не нехтую боротьби з філоксерою, а тільки виясню причину ворожнечі молдуван* (Коцюб., I, 1955, 201); *Соколова викликала головного інженера і разом з Крайнєвим і Валєнсом почала виясняти строки.. подачі перших рисунків крейсера* (Собко, Зор. крила, 1950, 249); *Віктор пішов туди* [до поранених] *вияснити, що діється, навести порядок* (Дмит., Наречена, 1959, 120).

4. *перех., діал.* Пояснювати.— *Загнати гуску? — запитала глуха бабуся, і Чимчикевич, не маючи охоти кричати голосніше, почав на пальцях вияснювати їй, чого йому треба* (Фр., II, 1950, 184); *Учитель вияснював*

Василеві, що там [у письмі] *стоїть* (Март., Тв., 1954, 68).

ВИЯСНЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **ВИЯ́СНЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **ВИ́ЯСНИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Виходити, з'являтися з-за хмар, туману і т. ін. або ставати яснішим, світлішим (про сонце, місяць, зірки). *Ранками над Голою горою пропливали прозорі тумани, вияснювалося сонце й парувала земля* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 10); *Внизу шурхотіло море, а місяць так вияснявся, що починали блищати крупні піщини* (Рудь, Гомін.., 1959, 12); *Як серпанком, укрила* [роса] *степ; небо потемніло, зорі вияснились* (Стор., I, 1957, 341); // Світлішати, ставати ясним, безхмарним або малохмарним (про небо, обрій і т. ін.). *Небо вияснилося, перетнуте барвистою веселкою* (Кучер, Зол. руки, 1948, 60).

2. *перен.* Ставати веселішим, привітнішим (звичайно про обличчя). *Аж минає кілька хвилин, і обличчя у Тасі починає знову виснятись, як небо на годину* (Вас., II, 1959, 314). *За малу годину вияснилось бліде та понуре обличчя Грицькове, загомонів знов звичайним робом* (Барв., Опов.., 1902, 154).

3. *безос.* Яснішати, світлішати (про погоду); випогоджуватися. *У долині лежав ще густий смерк, але за кілька хвилин вияснюватиметься і тут* (Смолич, Ми разом.., 1950, 142); *Нехай лишень вясниться, бач, нахмарило* (Кв.-Осн., II, 1956, 153): *На заході трохи вияснилося, і на мутному небі вирізалися контури чорних, мов важкі хмари, гір* (Коцюб., I, 1955, 349).

4. *тільки док.*, *безос.*, *перен.* Стати кращим, веселішим (про життя).— *Сину мій, одружися! — Добре, моя мати,— одкаже,— одружуся, чи не вясниться мені з хорошою людиною!* (Вовчок, I, 1955, 236); — *Піду,— думала Олександра,— він поховав трьох жінок, то буде мене жалувати, бо вчетверте не ожениться. Може, мені хоч трохи вясниться...* (Коцюб., I, 1955, 67).

5. Ставати ясним, зрозумілим; з'ясовуватися.— *Ну, та йди вже! — наказує йому становий.— Як скінчимо діло, тоді вясниться,— додав наприкінці* (Мирний, IV, 1955, 375); *Може, нарешті, вясниться справа, чи він* [А. Кримський] *отримав мій лист з Сан-Ремо і ще раніше з Буковини* (Л. Укр., V, 1956, 405).

ВІ *див.* **в.**

ВІАДУ́К, а, *ч.* Міст через яр, провалля, залізничні колії тощо. *Авто майнуло через віадук і зникло в гущавині парку* (Смолич, I, 1958, 87); *Над водоспадом вигнувсь віадук* (Дор., Єдність, 1950, 52); *Ще хвилина — й поїзд пірне під навіс і в тіні віадука сховається від сліпучого сонця* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 165).

ВІАНДО́Т *див.* **віандо́ти.**

ВІАНДО́ТИ, ів, *мн.* (*одн.* **віандо́т**, а, *ч.*). Порода курей з трояндоподібним гребенем і переважно білим пір'ям, яка відзначається великою несучістю та високоякісним м'ясом. *З яйце-м'ясних курей, що розводяться на Україні, заслуговують поширення такі породи: первомайські, ..місцеві українські зозулясті.., віандот* (Колг. енц., I, 1956, 683).

ВІБРА́ТОР, а, *ч.*, *спец.* Прилад, пристрій, який утворює й передає коливання в простір або предметам чи матеріалам, з якими він стикається. *Найпростішою короткохвильовою антеною є так званий напівхвильовий вібратор* (Радіолокація.., 1958, 14); *При виконанні бетонних робіт застосовують.. вібратори* (Колг. енц., I, 1956, 108).

ВІБРАЦІ́ЙНИЙ, а, е. Оснований на вібрації, пов'язаний з нею. *Для належного розпушування грунту винахідники тепер розробляють конструкцію спеціального вібраційного плуга* (Колг. Укр., 1, 1958, 46); *Вібраційний молот;* // Який здійснюється за допомогою вібрації. *Вібраційне штампування;* // Який викликається вібрацією. *Вібраційні відчуття.*

ВІБРА́ЦІЯ, ї, *ж.* Механічне коливання якого-небудь тіла, що відбувається з великою частотою й невеликою амплітудою дрижання. *Шура відразу ж відчула, що залишилась дрібна вібрація* [верстата] (Донч., VI, 1957, 344); *Текстоліт має високі механічні властивості і здатність добре поглинати вібрації* (Токарна справа.., 1957, 65); // Невеличке коливання висоти тону якого-небудь звуку (голосу, струни і т. ін.). *Він співав з вібрацією в голосі* (Л. Укр., III, 1952, 585); *Щур почув, як колись давно, тонкі вібрації гудка* (Скл., Помилка, 1933, 172).

ВІБРІО́Н, а, *ч.* Бактерія, що має форму коротенької, зігнутої, як кома, палички. *Збудником холери є холерний вібріон* (Підручник дезинф., 1953. 74).

ВІБРО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **вібраці́йний**, напр.: віброзану́рювач, віброкото́к, вібростіл.

ВІБРО́МЕТР, а, *ч.* Прилад, яким вимірюють вібрації машин, споруд та ін.

ВІБРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вібрува́ти.** *Ще кілька секунд звук тремтів у вухах по інерції вібрування* (Коп., Вибр., 1948, 82).

ВІБРУВА́ТИ, у́є, *недок.* Перебувати в стані вібрації. *Відчуває Котик, як вібрує і здригається літак* (Собко, Зор. крила, 1950, 242); *За вікнами було тихо, лише іноді глухо вібрували шибки від далекого заводського гулу* (Руд., Остання шабля, 1959, 69); *Пригрівало травневе сонце, вібрувало повітря від гомону й пісень* (Сміл., Зустрічі, 1936, 20); // Дрижати, переливатися (про голос, звук). *Голос його тремтів та вібрував на неприродно високих тонах піднесення* (Смолич, I, 1947, 5).

ВІБРУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **вібрува́ти;** // *у знач. прикм. Вібруючий голос* [о. Василя].. *викидав цілі стоси.. слів* (Коцюб., I, 1955, 323); *Біліло небо, білястим здавалось тонке вібруюче повітря* (Гончар, I, 1954, 240).

ВІВА́РІЙ, ю, *ч.*, *спец.* Приміщення для утримування тварин в умовах, близьких до природних, із навчальною та експериментальною метою. *У невеличких приміщеннях сиділи самітно кролі й собаки.. Юнак догадався, що це — віварій* (Донч., III, 1956, 319).

ВІ́ВА́Т, *виг.*, *заст.* Уживається для вираження побажання: «хай живе». *А князь аж синій похожає, Та сам несмілих наливає, Та ще й покрикує «віват!»* (Шевч., II, 1953, 9); — *Віват! — гострим огнем оддалося по той бік* (Вас., II, 1959, 34).

ВІВЕ́РА, и, *ж.* Невеликий хижий ссавець родини тхорячих, який живе в Африці, Південній Азії і на Малайських островах.

ВІВІСЕ́КТОР, а, *ч.*, *анат.* Фахівець, який робить вівісекції.

ВІВІСЕКЦІ́ЙНИЙ, а, е, *анат.* Прикм. до **вівісе́кція.** *До нього* [І. П. Павлова] *у фізіології панував вівісекційний метод, який був дуже недосконалим* (Метод. викл. анат.., 1955, 34).

ВІВІСЕ́КЦІЯ, ї, *ж.*, *анат.* Розтин та інші операції, які робляться на живій тварині з метою наукового дослідження. *Артурові Натьє здалося, що він бачить на ньому* [столі] *руді плями крові від колишніх вівісекцій* (Донч., I, 1956, 367).

ВІ́ВКАННЯ, я, *с.*, *діал.* Дія за знач. **вівкати** і звуки, утворювані цією дією. *Чув, як вони* [товариші] *у воді хлюскалися та били ногами або з вівканням оббризкували себе долонями* (Фр., IV, 1950, 396).

ВІ́ВКАТИ, аю, аєш, *недок.*, *діал.* Вигукувати звук **і.**— *І-і-і-іхх! — вівкають дівчата, а облич не видно,* *тільки червоні хустки.. миготять по колу* (Іваничук, Край.. шляху, 1962, 266).

ВІ́ВКНУТИ, ну, неш, *док.*, *діал.* Однокр. до **ві́вкати.** *Ударив Сенько Юрця .. із усієї сили і сам вівкнув не своїм голосом* (Ков., Світ.., 1960, 92).

ВІ́ВСИК, а, *ч.* 1. Зменш.-пестл. до **ове́с.**— *Чи дати тобі хлібця, чи вівсика, чи кашки, чи молочка?* (Фр., II, 1950, 396).

2. *діал.* Вівсюг.

ВІВСИ́НА, и, *ж.* 1. Зернина вівса.

2. Стебло вівса.

ВІ́ВСИЩЕ, а, *с.* Поле, з якого скосили овес.

ВІВСЮГ, á, *ч.* (*Avena fatua* L.). Подібний до вівса бур'ян; дикий овес. *Вівсюг тільки шершавий, а овес гладенький* (Стельмах, На .. землі, 1949, 348); *Одним з найшкідливіших і найбільш поширених на Україні однорічних бур'янів є вівсюг* (Бур'яни.., 1957, 26).

ВІВСЮГУВА́ТИЙ, а, е. Зарослий вівсюгом або змішаний з ним. *Всюди по степу.. блукали постаті. То нетерплячі ступнями міряли землю — дізна́тись.. й оком накинути, де яка нива: чи солонці, чи вівсюгувата дуже, щоб, як буде нарізка, та не вловити гаву* (Головко, II, 1957, 254); *Вівсюгувате зерно.*

ВІВСЮЖО́К, жка́, *ч.* Зменш. до **вівсю́г.** *Якийсь скороспілий вівсюжок.. заколосився* (Донч., V, 1957, 538).

ВІВСЮНЕ́ЦЬ, нця́, *ч.* (*Helictotrichon* L.). Багаторічна степова та лучна трава. *Основними утворювачами осоково-злакової дернини на Михайлівській цілині є.. вівсюнець пухнастий* (Укр. бот. ж., XIII, 2, 1956, 58).

ВІВСЯ́НИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ове́с.** *Микита підносить з землі один колос вівсяний* (Козл., Пов. і опов., 1949, 9); *На голівоньці бриль з вівсяної соломи...* (Забашта, Вибр., 1958, 204); *За озером — поле: вівсяне, гречане...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 165); // Вигот., зготовлений із зерен вівса або з продуктів його обробки (борошна, круп). *Одна молодиця показала мені житній та вівсяний хліб* (Н.-Лев., II, 1956, 392); *З-під них* [жорен] *у дерев'яну миску.. падало вівсяне борошно* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 6); *Вівсяна каша.*

2. Кольору соломи вівса; світло-жовтий. *Такий молодий* [Уланов], *вродливий, з вівсяними бровами над синіми, чистими-чистими очима* (Вільде, Троянди.., 1961, 347); *Вівсяне волосся.*

ВІВСЯ́НИК, а, *ч.* Хліб, корж із вівсяного борошна. *Голодному й вівсяник добрий* (Номис, 1864, № 12099); *Стара.. винесла косарям кислого з щавлю борщу та, мабуть, ще торішніх вівсяників* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 71).

ВІВСЯ́НИЦЯ, і, *ж.* (*Festuca* L.). 1. Один з видів трав, злакова кормова рослина, що росте на вологому грунті. *Вівсяниця лучна — довгорічна, вологолюбна нещільнокущова трава заввишки 60—100 см* (Колг. енц., II, 1956. 602); *І цвітіння вівсяниці та стоколосу, і дух прив'ялої грястиці та люцерни..— все переносило його в дні дитинства* (Рудь, Гомін.., 1959, 14).

2. *діал.* Вівсянка (*див.* **вівся́нка**²).

ВІВСЯ́НКА ¹, и, *ж.* 1. Борошно або крупа, виготовлені з вівса; // Вівсяна каша або юшка. *Мама однаково турбувалася як про те, чи поїв Вітя суп, так і про те, чи Марс* [собака] *вилизав свою вівсянку* (Ів., Таємниця, 1959, 47).

2. Вівсяна солома. *Сафрон скочив з брички, м'якою вівсянкою ретельно і туго витер коням спини, боки* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 184).

ВІВСЯ́НКА ², и, *ж.* Маленький перелітний жовтогрудий птах ряду горобиних. *Парами літають жовтогруді вівсянки* (Коп., Як вони.., 1948, 13); *По всьому лісу лунає весняний спів зябликів та вівсянок* (Дмит., Наречена, 1959, 24).

ВІВСЯ́НКА ³, и, *ж.* Дрібна ставкова риба.— *Рибу і раки вкинути в воду! — приказав пан хлопцям, що рились у кушірі, збираючи вівсянку* (Мирний, I, 1954, 313); *У ставах, у яких.. не спускається вода.., риба представлена малоцінними видами* (*окунь, плітка,.. вівсянка*) (Наука.., 10, 1956, 22).

ВІВСЯ́НОЧКА ¹, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **вівся́нка** ³. *Ніжну мелодію виводить жовтогруда вівсяночка* (Веч. Київ, 4.IV 1957, 4).

ВІВСЯ́НОЧКА ², и, *ж.* Зменш.-пестл. до **вівся́нка** ³.

ВІ́ВТА́Р, вівтаря́, *ч.* 1. У давніх народів — місце для жертвоприношень; жертовник. *Правителі Херсонеса поставили бронзову статую Діофанта в повному озброєнні в акрополі.. міста біля вівтаря найбільш шанованої богині* (Іст. СРСР, I, 8, 1956, 19).

2. Відокремлене іконостасом підвищення в церкві, де розташований престол. *Кайдаш пішов у вівтар служити за паламаря* (Н.-Лев., II, 1956, 268); *Вона краще за дяка спостерігала, як отець Павло махав рукою з вівтаря, мовляв: «Хутчій кінчай там»* (Кач., II, 1958, 23).

◇ **Прино́сити (прине́сти, покла́сти** *і т. ін.*) *що* **на вівта́р вітчи́зни** (**перемо́ги, нау́ки** *і т. ін.*), *уроч.*— жертвувати чим-небудь в ім'я вітчизни (перемоги і т. ін.). *Тобі* [Україно] *несу я сили всі, що маю; І працю тиху, і мої пісні На вівтар твій побожно я складаю* (Сам., I, 1958, 88); *Багато жертв в ім'я перемоги принесла наша молодь на вівтар Батьківщини* (Рад. Укр., 14.XII 1946, 1).

ВІВТА́РНИЙ, а, е. Прикм. до **ві́вта́р** 2. *Під стінкою стояв вузенький столик, на зразок вівтарного престолу* (Довж., I, 1958, 243).

ВІВТО́РКОВИЙ, а, е. Прикм. до **вівто́рок.**

ВІВТО́РОК, рка, *ч.* Назва другого дня тижня (після неділі). *Отже і вівторок настав* (Кв.-Осн., II, 1956, 71); — *Бувай, солдат! — Прощавай, солдат! — Який-бо день: понеділок? Вівторок?* (Мал., II, 1956, 157).

ВІВЦЕБИ́К, á, *ч.* Парнокопитна тварина, що має ознаки барана й бика; живе переважно в тундрі. *Представник парнокопитних цієї підобласті* [тундри] — *вівцебик, або мускусний бик—.. живе.. тільки у східній частині тундр Америки* (Посібник з зоогеогр., 1956, 90).

ВІВЦЕВО́Д, а, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **вівча́р** 2. *В Австралії землі захопили.. вівцеводи, які мали десятки тисяч овець* (Нова іст., 1956, 169).

ВІВЦЕМА́ТКА, и, *ж.* Плідна вівця. *На кожні 100 вівцематок одержано по 157 ягнят* (Рад. Укр., 3.X 1948, 2).

ВІВЦЕРАДГО́СП, у, *ч.* Вівчарський радгосп.

ВІВЦЕФЕ́РМА, и, *ж.* Вівчарська ферма. *На вівцефермі — 376 овець* (Колг. Укр., 2, 1958, 6).

ВІВЦЯ́, і́, *ж.* 1. Невелика свійська тварина, яка дає вовну, м'ясо, молоко; самка барана. *Добра штука оті вівці: і кожух, і свита, і губа сита!* (Укр.. присл.., 1955, 105); *Отари овець сунуться по степу, неначе білі та чорні хмари* (Н.-Лев., III, 1956, 314); *Вівці належать до парнокопитних жуйних тварин* (Зоол., 1957, 183); * У порівн. [Годвінсон:] *Тепер ся жінка, мов вівця покірна, бо злидні стисли...* (Л. Укр., III, 1952, 30); *Удосвіта стеляться вже по степу Кошлаті і сірі, як вівці, тумани* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 54).

2. *перен.*, *зневажл.* Про покірну, лякливу людину. *Молодець проти овець, а проти баранів і сам баран* (Номис, 1864, № 4367); — *Куди ти, вівце дурна! — коли котра-небудь* [сестра] *хотіла подивитися у книж-*

ку, що він читає (Мирний, I, 1954, 152); *Хорунжий повернувся до сходу.— Ей, ви! Вівці! — гаркнув він.— Я що сказав? Швидко в два ряди!* (Багмут, Опов., 1959, 21).

◇ **Заблу́кана (заблу́дла) вівця́** — про людину, що порвала стосунки з тим колом осіб, до якого раніше належала, або яка збилася з правильного життєвого шляху. *Розставивши довгі ноги і нагнувши волячу шию до вікна, піп вовчими очима проводжав свою заблукану вівцю* (Кол., Терен.., 1959, 106).

ВІВЧА́Р, я́, *ч.* 1. Той, хто доглядає овець; овечий пастух, чабан. *Був на селі Вівчар Тарас; Він панових овечок пас* (Гл., Вибр., 1957, 78); *Ой, по горі, по горі Гонять вівці вівчарі* (Нех., Під.. зорею, 1950, 199).

2. Той, хто займається вівчарством.

ВІВЧА́РИК^1, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **вівча́р** 1. *Вівчарик на герлигу похиливсь* (Щог., Поезії, 1958, 101); *Ой як будуть вівчарики Білі вівці пасти, Будуть мої співаночки За кресану класти...* (Коцюб., II, 1955, 322).

ВІВЧА́РИК^2, а, *ч.* Дрібний перелітний співучий птах жовтувато-зелено-сірого забарвлення, із шилоподібним дзьобом. *Далеко запідпадьомкала перепілочка, і раз у раз висвистував вівчарик* (Стор., I, 1957, 140); *На різні голоси славлять весну дрозди, коноплянки, вівчарики щиглики.* (Коп., Як вони.., 1961, 8).

ВІВЧА́РИТИ, рю, риш *і* **ВІВЧАРЮВА́ТИ**, ю́ю, ю́єш, *недок.* Доглядати, пасти вівці. *Щонайкраща Чорногорська полонина вислизнула з бідняцьких рук, і то саме тоді, коли Юра був на верхах; він і всі товариші зареклися вівчарити тут* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 240); *— Ого-го, як ти за літо виріс! Дивись, на ту весну підеш зі мною вівчарити! — хвалив Бучина внука* (Чендей, Поєдинок, 1962, 70); *То можна вік цілий жити і не бачити тої краси, не зазнати тих величних вражень сили, що їх зазнаєш, ось так вівчарюючи* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 239); *За довгі роки життя в горах він багато наслухався легенд, казок, оповідань, багато пригод сам пережив замолоду.. та й потім, коли вівчарював* (Гжицький, Опришки, 1962, 20).

ВІВЧА́РКА, и, *ж.* Назва породи собак, яких використовують переважно для охорони отари овець, складів і т. ін. *Вівчарки нюхають вітер і одним оком скоса поглядають на вівці, чи все в порядку* (Коцюб., II, 1955, 320); *Величезна вівчарка з розгону стрибала на Василя й збивала його з ніг* (Донч., VI, 1957, 202).

ВІВЧА́РНЯ, і, *ж.* Хлів або повітка для овець; кошара.— *Дістається і писачкам.. то на конюшенний двір, то у вівчарню, щоб скрізь гнійок до купок змітали та гори насипали* (Кв.-Осн., II, 1956, 249); *У вівчарні необхідно підтримувати чистоту і сухість* (Колг. енц., I, 1956, 123).

ВІВЧА́РСТВО, а, *с.* Розведення овець як галузь тваринництва. *Він згадує про те, як тепер переводиться вівчарство* (Фр., IV, 1950, 27); *Вівчарство — головна галузь тваринництва в посушливих і гірських районах* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 72).

ВІВЧА́РСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **вівча́р** 1. *Лилися звуки вівчарської трембіти, лунаючи від верха до верха* (Фр., III, 1950, 8); *Ніде ані людини, Лиш чути — здалека вівчарська пісня лине* (Рильський, Поеми, 1957, 28).

2. Стос. до вівчарства. *Вівчарський завод при мануфактурі налічував у 80-х роках* [XVIII ст. в Росії] *17 тис. овець* (Іст. УРСР, I, 1953, 346).

ВІВЧАРЮВА́ТИ *див.* **вівча́рити**.

ВІГ *див.* **віги**.

ВІГВА́М, а, *ч.* Банеподібна хата з гілок, кори або шкір в індіанців Північної Америки. *Бубни б'ють, і хитається в танку Індіанський убогий вігвам* (Мал., II, 1956, 280); *Давні люди використовували не тільки м'ясо мамонтів. Шкіра та великі кістки були потрібні для спорудження жител на зразок вігвамів* (Знання.., 5, 1966, 27).

ВІ́ГИ, ів, *мн.* (*одн.* **віг**, а, *ч.*). Англійська політична партія XVII—XIX ст., попередниця англійської ліберальної партії. *У партії вігів, крім великих землевласників, були банкіри, купці, власники заморських плантацій* (Нова іст., 1956, 18).

ВІГО́НЬ, і, *ж.* 1. Південноамериканська тварина з роду лам, що відзначається тонкою, м'якою шерстю. *Представлені лами* [в Патагонсько-Чілійській підобласті] *двома дикими видами: вігонь.. та гуанако* (Посібник з зоогеогр., 1956, 43).

2. Високоякісна м'яка довга шерсть цієї тварини.

3. Тонка, м'яка тканина з шерсті вігоні або її імітація.

ВІГО́НЕВИЙ, а, е. Прикм. до **віго́нь**. *Вігонева тканина.*

ВІД, *прийм., з род. відм.* 1. Уживається при означенні місця або предмета, що є вихідним пунктом руху, переміщення кого-, чого-небудь; протилежне до. *Від міста шляхом надходила молодиця* (Вовчок, I, 1955, 368); *Оленка йшла двором від річки* (Ле, Історія радості, 1947, 139); // Уживається при визначенні напрямку руху, поширення чого-небудь. *У хаті тепло: від печі йде дух, розходиться по всіх закутках* (Коцюб., I, 1955, 109); *Від моря дув сильний вітер;* // Уживається при означенні послідовності дій. *Розвиток іде від простого до складного;* // Уживається при вказівці на предмет, особу і т. ін., від яких хто- або що-небудь відокремлюється. *Пішов він далеко від тої громади, Але не до білого двору, Пішов до діброви шукати поради* (Л. Укр., I, 1951, 346); *Земля відірвалася від підошов* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 57); *Відірвати гудзик від піджака.*

2. Уживається при визначенні віддалення предмета, місця і т. ін. від якого-небудь вихідного пункту. *Бурлаки були вже далеко од Стеблева* (Н.-Лев., II, 1956, 204); *Він* [стовбур] *був низький, і перша гілляка відходила од нього за півтора метра від грунту* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 22); // *у сполуч. з ім. і наступним прийм.* до *плюс ім.* Уживається при визначенні відтинка простору або просторових меж якої-небудь дії, руху. *Од Лимана до Трубайла Трупом поле крилось* (Шевч., I, 1951, 65); *Ми пройшли од моря і до моря* (Перв., II, 1948, 17).

3. *рідко.* Уживається в значенні біля, коло, недалеко. *Від берега, під вербами, вода була наче зеленаста* (Коцюб., I, 1955, 40); *А кругом у полі, в полі теж робота і пісні. Од дороги три тополі, легка хмарка вдалині...* (Тич., II, 1957, 231).

4. *у сполуч. зі словами, що мають значення часу.* Уживається при означенні моменту початку дії, стану і т. ін. *Всі уже знали, що від сьогодні земля не панська, а людська* (Коцюб., II, 1955, 81); *І почав Саул підозрівати Давида від того дня* (Л. Укр., I, 1951, 428).

5. *у сполуч. з ім.— назвами часу й наступним прийм.* до. Уживається при вказівці на період часу, протягом якого відбувалась чи відбувається дія. *Дожидали удосвіта, і ранком, і вдень, і ввечері, й опівночі — од зоряниці до зоряниці, від ночі до ночі усе дожидали* [Кармеля] (Вовчок, I, 1955, 365); *Так од світання до пізньої ночі Бігає, носиться білка маленька* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 53); // *розм., у сполуч. з ім.— назвами часу.* Означає протягом. *Від трьох неділь ані одного чіпця не продав* (Фр., III, 1950, 66); *Від тижня хорую на нервові болі* (Л. Укр., V, 1956, 126).

6. *у сполуч. з ім., що означають день, число, рік і т. ін.* Уживається при вказівці на час, дату виникнення

чого-небудь. *У зв'язку з виданням цієї постанови вважати такими, що втратили силу: а) постанову ЦВК і Раднаркому СРСР від 11 червня 1926 р.* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 84); *Наказ від 6 грудня.*

7. Уживається при визначенні причини якої-небудь дії або стану. *Богинь напав від чаду дур* (Котл., I, 1952, 217); *Повітря тремтить від спеки* (Коцюб., II, 1955, 229); *І я дивлюся на ці зорі, І весь од радості горю* (Бичко, Вогнище, 1959, 32).

8. Уживається при означенні особи, предмета, явища і т. ін., які є джерелом чого-небудь.— *Годі, дочко, годі! — мовить батько: — я такого слова щоб більше не чув від тебе!* (Вовчок, I, 1955, 231); *Гаряча пара від галушок знялась над мискою* (Коцюб., I, 1955. 44); *Добре мати в серці пісню Від таких людей!* (Павл., Бистрина, 1959, 71); *У червоному кутку об'ява від профспілки висить. Завтра починають записувати* [на курси] (Коцюба, Нові береги, 1959, 163).

9. Уживається при означенні особи, від якої що-небудь одержано, придбано і т. ін., або яка є джерелом яких-небудь відомостей, знань і т. ін. *Я дістав знов телеграму від нього* (Коцюб., III, 1956, 194); *Дарма, я знала се! Тоді ще, як приймала Від тебе зброю, що сріблом сіяла* (Л. Укр., I, 1951, 142); *Петро Бережник сторгувався.. і купив від нього плуга* (Чендей, Вітер.., 1958, 139).

10. Уживається при вказівці на походження кого- або чого-небудь.— *Я забуду, Що колись кохалась, Що од тебе сина мала* (Шевч., I, 1951, 44); *Він, певно, подумає перше, ніж скаже, від кого родився* (Коцюб., II, 1955, 417); *А назва гірського міста Турка і пішла від того, що в глибокій долині ріки Стрий руське військо наголову розгромило турка* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 6).

11. Уживається при означенні предмета, особи, стану, явища і т. ін., що усуваються за допомогою якоїсь дії. *Зненацька проміння ясне Од сну пробудило мене* (Л. Укр., I, 1951, 87); — *Ну, і дома у старих усе гаразд — Зінька оце була якось на слободі.. І від продподатку звільнили, нібито накладено неправильно було* (Головко, II, 1957, 180); *Ні ті, що чистили тротуар від снігу, ні прохожі не сердилися, а навіть підставляли снігові свої обличчя* (Томч., Закарп. опов., 1953, 131).

12. Уживається при вказівці на предмет, призначений для захисту від чого-небудь. *На постіль надівають од москитів велику сітку* (Коцюб., III, 1956, 327); *Накинула* [Оксана] *на плечі велику хустку від дощу і вийшла з хати* (Головко, I, 1957, 429).

13. *у сполуч. з наступним прийм.* до. Уживається при означенні змін, що сталися з кимось порівняно з початковим його суспільним станом. *Пройти шлях від рядового робітника до інженера-винахідника.*

14. Уживається при означенні предмета за його складовою частиною. *На шиї* [у Проценка] *золотий ланцюг від дзигарів* [годинника] *теліпається* (Мирний, III, 1954, 270); *На цегляній долівці лежали кружки від кадоба та купа мокрої мерви* (Коцюб., I, 1955, 39).

15. Уживається при означенні різниці між явищами, особами, предметами і т. ін. [Кассандра:] *А як же ти, Гелене, одріжняєш* [одрізняєш] *брехню від правди?* (Л. Укр., II, 1951, 297); *Сам тутешній гуцул, Дідушок, проте, помітно відрізнявся від одноплемінників* (Гжицький, Опришки, 1962, 8); *Жовті сливи відрізняються від абрикосів.*

16. Уживається при назві організації, установи, особи і т. ін., представником яких є хто-небудь. *Латину тільки що сказали, Що од Енея єсть посли* (Котл., I, 1952, 169).

17. *у сполуч. з числ. і наступним прийм.* до. Уживається для приблизного визначення якої-небудь величини (ваги, вартості, розміру предмета і т. ін.). *За прогнозами Організації Об'єднаних Націй до 2000 р. населення нашої планети зросте.. від 5 до 7 мільярдів чоловік* (Наука.., 2, 1967, 11); *Там були діти від трьох до п'яти років; Вартість квитків від 50 коп. до одного карбованця.*

18. Уживається при означенні способу дії. *Провісницю чар тих, фантазію милу, Від щирого серця вітаю...* (Л. Укр., I, 1951, 51); *Подивилась я: написано гарно, хоч і від руки* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 143).

19. Уживається при ступенях порівняння в значенні сполучника ніж. *Ось і тягнеться низка їх* [дівчат], *та.. одна від другої чорнявіша, одна від другої краща* (Кв.-Осн., II, 1956, 16); *Вищий Грицько, бо двома роками старший від брата* (Мирний, IV, 1955, 9).

Від... до... — усі без винятку. *Хо сидить посеред галяви, а навкруги його панує мертва, прикра тиша.. Від ведмедя до мурашки — все спаралізоване страхом* (Коцюб., I, 1955, 149); **Час від ча́су** *див.* **час.**

◇ **Не від то́го [бу́ти]** *див.* **не.**

ВІ́ДА, и, *ж.*, *діал.* Звістка, повідомлення. *Друга знов віда така була, що вона* [Кармелиха] *у місті ходила на поденщину* (Вовчок, I, 1955, 366).

ВІДА́В, *вставн. сл.*, *діал.* Мабуть. *Ой, відав, ти слабий, хорий* (Сл. Гр.).

ВІДА́Й, *вставн. сл.*, *розм.*, *рідко.* Можливо, мабуть. *Ледве чутно скрипнули двері,— відай, хтось вийшов із хати* (Фр., VIII, 1952, 267); *Старшина пив воду, відай, чи не біля Мицькової хати* (Ю. Янов., Мир, 1956, 113).

ВІ́ДАННЯ, я, *с.* 1. *заст.* Знання, обізнаність.

2. *тільки одн.*, *книжн.* Завідування, керування, розпорядження. *Чим далі, тим більше у відання громадських організацій будуть переходити питання охорони громадського порядку* (Наука.., 6, 1959, 2).

3. *діал.* Звістка, повідомлення.

ВІ́ДАННЯЧКО, а, *с.*, *діал.* Зменш.-пестл. до **ві́дання** 3. *Дають віданнячко* (Сл. Гр.); *Впало до села віданнячко* (Черемш., Тв., 1960, 179).

ВІ́ДАТИ, аю, аєш, *недок.* 1. *перех.*, *а також із спол.* як, що, *заст.* Знати, мати про що-небудь уявлення, відомості. *Хто відає, як хто обідає* (Номис, 1864, № 6518); [Настя:] *Ой, хто знає, хто відає моє велике горе!* (Н.-Лев., II, 1956, 441); [Маруся:] *Якби ти відав, що то є кохання* (Сам., II, 1958, 73); *Ніхто не відав їхніх справжніх імен* (Ю. Янов., I, 1954, 112).

◇ **Знать не зна́ти, ві́дать не ві́дати** *див.* **зна́ти; Не зна́ти, не ві́дати** — не мати ніяких відомостей про щось. *Ніхто не зна, не віда, як хто обіда* (Номис, 1864, № 6518).

2. *неперех.*, *діал.* Розвідувати, збирати відомості. *Відаю я далі, у одного, другого, третього,— ба ні, таки правда. Кажуть, що вже є така машина* (Фр., II, 1950, 38).

3. *неперех.* Керувати, розпоряджатися чим-небудь. *Я запитував у декого з членів комітету, що відає нашою публічною книгарнею, чи не взявся б склад при книгарні розповсюджувати Ваше «Дорогою ціною»?..* (Мирний, V, 1955, 409); *Молода комуністка Марія Павлівна відала тоді колгоспною хатою-лабораторією* (Вол., Сади.., 1950, 53).

ВІ́ДАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, *діал.* Мати з кимнебудь справу. *Наприймали спершу чужих, не дали їм заробленої плати — от і відайтеся з ними!* (Мирний, IV, 1955, 247).

ВІДБАБУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *розм.*, *заст.* Закінчити приймання пологів. *Пішла, відбабувала і вернулась додому* (Сл. Гр.); // Перестати займатися акушерством.

ВІДБА́ВИТИ *див.* **відбавля́ти.**

ВІДБА́ВИТИСЯ *див.* **відбавля́тися.**

ВІДБАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВІДБА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* відба́влять; *док., перех.* Зменшувати кількість, віднімаючи частину від цілого.

Хоч відбавля́й — занадто багато. [Горлов:] *Головне у полководця — в душі. Коли вона смілива, хоробра, настирлива, тоді ніхто не страшний, а цього у нас хоч одбавляй* (Корн., II, 1955, 33).

ВІДБАВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВІДБА́ВИТИСЯ,** влюся, вишся; *мн.* відба́вляться; *док., діал.* Відлучатися. *Страшне життя почалося Варці; нікуди на сторони одбавитись* (Вовчок, I, 1955, 173).

ВІДБАЛА́КАТИСЯ *див.* **відбала́куватися.**

ВІДБАЛА́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДБАЛА́КАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Те саме, що **відмовля́тися** 4. *Він одбалакується давай: «Я й не нагулявся ще..»* (Тесл., Вибр., 1936, 53); *Сьома кавалерійська пішла, отже, Сиваш для кінноти прохідний, відбалакуватись їм більше нічим...* (Гончар, Таврія.., 1957, 715.)

2. *рідко.* Те саме, що **відповіда́ти** 1. *Вони* [дівчата] *й зараз перепиняють Олексі шлях, засипають наївно-жартівливими запитаннями. Він не встигає одбалакуватись на всі боки* (Мушк., Серце.., 1962, 192).

ВІДБАРАБА́НИТИ, ню, ниш, *док., розм.* 1. *неперех.* Закінчити, перестати барабанити.

2. *перех. і без додатка, перен.* Програти на музичному інструменті швидко, голосно й недбало. *Відбарабанити польку;* // Голосно, швидко й недбало прочитати, продекламувати або розповісти що-небудь. *Відбарабанивши в одному місці, старий возний ішов далі* (Гжицький, Опришки, 1962, 15); *Відбарабанити вірш.*

ВІДБАТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відбатува́ти.** *Чорна пахуча скиба землі, одбатована плугом, перевертаючись, падала в борозну* (Головко, I, 1957, 203).

ВІДБАТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДБАТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* 1. Відрізувати частину чого-небудь. *Відбатував шматок хліба* (Сл. Гр.); *А плуг повзе повз борозну, чересло одбатувало скибу чорної пахучої землі* (Головко, II, 1957, 23); * У порівн. *Немов відбатували старому Процеві окраєць серця — що не дихне, то й штрикне* (Ю. Янов., I, 1954, 118).

2. *перен.* Забирати в когось певну ділянку землі. *То він оце одгороджується і одбатував у мене сажнів півтора моєї землі* (Коп., Земля.., 1957, 76).

ВІДБАТО́ЖИТИ, жу, жиш, *док.* Побити, висікти батогом.

ВІДБАТУВА́ТИ *див.* **відбато́вувати.**

ВІДБЕНКЕТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., розм.* 1. *перех.* Відзначити яку-небудь подію або дату бенкетом.

2. *неперех.* Провести час бенкетуючи; //Закінчити бенкетування, перестати бенкетувати.

ВІДБЕРЕ́ЖНИЙ: Відбере́жний ві́тер — вітер, який дме з берега на море.

ВІДБИ́В, у, *ч., військ.* Удар, яким відбиваються, захищаючись від удару супротивника. *Котовський удар зберігав свій десь наостанок, а тільки одбиви вправно робив він* (Тич., I, 1957, 271).

ВІДБИВА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Те саме, що **відбивни́й** 3. *При фотографуванні вдень для підсвічування треба користуватися відбивальним екраном, що пом'якшує тіні на обличчі* (Довідник фот., 1959, 72).

ВІДБИВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник друкарні, який виготовляє відбитки.

ВІДБИВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відбива́льник.**

ВІДБИ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **відбива́ти.**

ВІДБИ́ВАНІСТЬ, ності, *ж., фіз.* Абстр. ім. до **відби́ваний.**

ВІДБИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відбива́ти** 1—13,16 **й відбива́тися** 1—6. *З інтересом знайомляться відвідувачі з даними про механізоване зарубування і відбивання вугілля в очисних вибоях* (Наука.., 7, 1958, 3); *Єдність у боротьбі, яку зберігає пролетаріат радянських республік при відбиванні натиску світової буржуазії, вимагає збереження повної єдності в господарстві всіх частин Федерації* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 81); *При їх* [напівфабрикатів] *виготовленні застосовують декілька основних прийомів: нарізання, відбивання,.. маринування* (Технол. пригот. їжі, 1957, 50); *При падінні світлового току на поверхню тіла можна спостерігати явища відбивання і заломлення* (Курс фізики, III, 1956, 268).

ВІДБИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДБИ́ТИ,** відіб'ю́, відіб'є́ш; *мин. ч.* відби́в, би́ла, ло; *наказ. сп.* відби́й; *док., перех.* 1. Ударами відокремлювати частину від цілого. *Вони* [качани] *часто потрапляли у стіну й відбивали тинк* (Кобр., Вибр., 1954, 121); *Майка відбивала іноді молотком від якоїсь скелі шматочок каменю й ховала собі в рюкзак* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 198); *Староста взяв палицю, відбив роги з бика і подав дівчині у руки* (Калин, Закарп. казки, 1955, 39); // Ударами відокремлювати, що-небудь прикріплене, прибите; відкривати. *Зачинили лавку і стали відбивати ящики* (Кв.-Осн., II, 1956, 403); *Злодій відбиває колодку... Василь схопив злодія за руки...* (Коцюб., I, 1955, 444); *Він одбив барильце* (Н.-Лев., III, 1956, 285); //*чим, безос.* Віддаляти кого-, що-небудь від певного місця.—*То, видно, його* [човна] *дощем відбило,— промовив Карпо* (Мирний, I, 1954, 311).

2. *перев. док.* Ударами пошкодити що-небудь в організмі. [Іван:] *Вже я хотів йому ребра полічить, та здорова бісова личина: боюсь, щоб самому часом печінок не відбив...* (Кроп., I, 1958, 65).

◇ **Відби́ти па́мороки** *кому* — порушити нормальне мислення. *Чи я забула, чи мені пам́ороки одбило* (Н.-Лев., III, 1956, 284).

3. Відкидати зустрічним ударом (м'яч, шаблю і т. ін.). [Молодиці й дівчата:] *Ой, коли б ми, нещасливі, Зозулині крила мали, То б ми з вами, козаками, День і ніч літали; ..Гострі стріли татарськії На татар одбивали* (Н.-Лев., II, 1956, 445); *І, шаблю відбивши, в лікоть Пшесмицького ранив* (Тич., I, 1957, 270); // Успішно протидіяти наступові супротивника, боєм заставляти його відступити. *Слава тому, хто в бою за Вітчизну відбиває навалу залізну там, на фронтах* (Сос., Поезії, 1950, 272); *Бійці піднялися і йшли у вогонь і атаку ворожу відбили* (Голов., Близьке.., 1948, 98).

4. Відбирати, кого-, що-небудь, повертати назад силою, боєм. — *В чистім полі на татар будем полювати, своїх людей з неволі будем одбивати!* (Н.-Лев., II, 1956, 434); *Як з Гонтою ми одбивали Умань, я пішов навідаться до своїх* (Стор., I, 1957, 162); *Дід похвалив Чіпку за те, що не побоявся вовка, одбив ягнятко* (Мирний, II, 1954, 58); *Його шалені кіннотники.. вирішили вмерти, а відбити командира* (Ю. Янов., I, 1958, 164).

5. *розм.* Переманювати когось до себе.— *Це благочинна одбиває од мене наймичок* (Н.-Лев., III, 1956, 175); *Парасці заманулося переманити усіх сусід до себе, відбити усіх людей від Якова* (Мирний, IV, 1955, 55); // Викликати в когось кохання до себе, заставляючи розлюбити іншого.— *Нас б'ють поодинці, у нас дівчат одбивають, а ми будемо мовчати?* (Вас., I, 1959, 238); [Лукерія Степанівна:] *Вже ніхто ні вас*

від мене, ні мене від вас не відіб'є (Кроп., II, 1958, 247); *Вони* [дівчата] *бояться, щоб я у них якого жениха не відбила* (Фр., III, 1950, 101); // Відвертати когось від кого-небудь. *Маргарита знов забастувала писати мені.. Взагалі сім'я дуже одбиває людей від їх давніх друзів* (Л. Укр., V, 1956, 198).

6. *перен.* Відмовляти, відраджувати кого-небудь від певної дії, вчинку. *Старі відбивали його, щоб не женився на наймичці, а взяв собі хазяйську дочку* (Мирний, IV, 1955, 355); [Ганна:] *А не хочеш допомогти, то хоч не відбивай нікого від роботи* (Мороз П'єси, 1959, 40): // Позбавляти бажання робити щось. *Ми самі часом відбиваємо бажання у глядача відвідувати наші вистави, показуючи йому не тільки сирий спектакль, але й пусту п'єсу* (Мист., 4, 1956, 28); *Саме це* [розмова з Русевичем] *й спонукало тоді Каргата замкнутися в собі, враз відбило охоту ділитися своїми планами з головним інженером* (Шовк., Інженери, 1956, 142); // Відволікати (в 2 знач.). *Інша праця.. затамувала б мій розвиток, відбиваючи мене від читання* (Л. Укр., V, 1956, 317).

7. Ударами дзвоном позначати час (про годинник і т. ін.). *Годинник раз за разом одбивав все пізнішу добу* (Вас., I, 1959, 353); *Дзвін мелодійно відбивав чверті годин* (Собко, Серце, 1952, 16); *Дзигарі на першому поверсі у вестибюлі непоквапно відбили вісім ударів* (Смолич, День.., 1950, 269).

◇**Відбива́ти крок** *див.* **крок; Відбива́ти такт** *див.* **такт.**

8. *перен., розм.* Чітко й уривчасто вимовляти слова, речення та ін. *Дарка співала,.. відбиваючи кожне слово* (Л. Укр., III, 1952, 660).

9. *кул.* Сікти, розм'якшувати м'ясо, б'ючи чим-небудь. *Очищене від сухожиль м'ясо нарізують тонкими шматочками, злегка відбивають сікачем* (Укр. страви, 1957, 138).

10. *фіз.* Відкидати в зворотному напрямку (світло, радіохвилі і т. ін.). *Ми їх* [планети] *бачимо лише тому, що вони відбивають проміння Сонця, яке падає на них* (Астр., 1956, 5); // Віддавати якимось кольором і т. ін. *Обличчя її відбиває смертельною блідістю проти яскравої одежі* (Л. Укр., III, 1952, 248); //Віддзеркалювати кого-, що-небудь на гладкій поверхні. *Ставок, наче дзеркало, відбивав у своїх тихих водах усю гору з слободою* (Мирний, III, 1954, 298); *Дніпро зітхає, як живий, Огонь рибальський одбиває На тому боці* (Рильський, Поеми, 1957, 189); * Образно. *Очей твоїх криниці сині відбили тьму очей моїх* (Сос., Вибр., 1941, 284).

11. Відлунювати якийсь звук. *Все співало, кричало, а гори двадцятиголосною луною одбивали тріскотню ракет і бомб* (Коцюб., III, 1956, 326); *Височезні стіни соснового бору швидко відбивали гуркіт коліс і кованого кроку сотні коней* (Сміл., Зустрічі, 1936, 64).

12. Залишати на чому-небудь слід від чогось. *Оддзвеніли панські ковані підкови, В камені відбивши свій кривавий слід* (Рильський, I, 1956, 204); // *розм.* Проводити межу під час обміру; відмірювати. *Прийшовши на свою сіножать, Григорій наламав вільхових гілок і відбив межу, щоб не вкоситися в сусідське* (Десняк, Вибр., 1947, 35).

13. *друк.* Робити відбитки. *Практикуючий хлопець кинувся з валком, пасочком мокрого паперу й щіткою, щоб відбити наскладаний рукопис до коректи* (Фр., VI, 1951, 254); *Титри я віддав до друкарні кінофабрики, мені їх набрали зараз же, відбили* (Ю. Янов., II, 1958, 112).

14. *перен.* Виражати чиї-небудь внутрішні якості або властивості. *Він* [почерк] *так одбиває твою вдачу!* (Л. Укр., III, 1952, 689); *Лікар посміхнувся приємною теплою посмішкою, що відбивала його душевну врівноваженість і певність своїх сил* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 11); // Відображати, виражати. *Запорізька Січ відбивала прагнення українського народу визволитися від іноземних поневолювачів* (Іст. УРСР, I, 1953, 5); *Діалекти можуть відбивати особливості племінних мов* (Нариси з діалектології.., 1955, 11).

15. Відтворювати, зображати, втілювати в образах життя, ідеї і т. ін. *Соціалістичний реалізм відбиває життя в його революційному розвитку* (Рильський, III, 1956, 151); *Образ Сергія Мироновича Кірова широко взялися відбити всі митці Союзу: й скульптори, й художники, кінорежисери й поети* (Тич., III, 1957, 22).

16. *неперех.* Різко штовхати під час пострілу; віддавати (про вогнепальну зброю). *Ця рушниця відбиває сильно.*

ВІДБИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДБИ́ТИСЯ**, відіб'ю́ся, відіб'є́шся; *мин. ч.* відби́вся, би́лася, лося; *наказ. сп.* відби́йся; *док.* 1. Відламуватися, відпадати, відколюватися внаслідок ударів. *Від горшка відбилось вухо.*

2. Захищаючись від когось, завдавати ударів. *Кинулися улани живо боронити майора, що був вже кріпко поранений, та ще таки відбивався* (Кв.-Осн., II, 1956, 390); *Матрос відбивався ногами й так ударив одного в живіт, що жандарм відлетів і покотився до присінців* (Досв., Вибр., 1959, 111); *Кирило Іванович насилу одбився від собак* (Мирний, I, 1954, 162); *Тільки твердо так трималось Місто гордеє, уперте, Раз одбилось, потім вдруге* (Л. Укр., I, 1951, 375); // *перен.* Виправдуючись, наводячи докази, захищатися від чиїхось закидів, обвинувачень. — *Адже ж кажуть, що й сова хвалила своїх дітей, що, мов, кращих і на світі нема,* — *одбивалась Уляся* (Н.-Лев., IV, 1956, 338); — *Та що ви, хлопці,* — *одбивався Павло, але дружня розмова була порушена, спалахнула сварка* (Кучер, Прощай.., 1957, 293); *Удовенко захотів відбитися жартом:* — *А що ж, можна з переляку і померти* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 36).

3. Відходити, віддалятися від товариства, гурту, стада. *Риба ходить у морі великими табунами, а від того табуна відбиваються менші табуни* (Збан., Мор. чайка, 1959, 123); *Б'ється Остап і рубається, аж правиця козацька зомліває, одбився далеко від своїх* (Вовчок, I, 1955, 333); *Одна галка чомусь одбилась від зграї піднялась вище за всіх* (Донч., IV, 1957, 85); // Відставати від тих, з ким разом ішов, біг, летів і т. ін. *Йдуть та й ідуть* [заробітчани], *чорні, похилені, мокрі, нещасні, немов каліки-журавлі, що відбились од свого ключа* (Коцюб., II, 1955, 32); *Вона, захопившись красою весняного лісу, зайшла дуже далеко, відбилася від подруг, стомилася* (Грим., Син.., 1950, 44); // Утрачати зв'язок з товариством. *З весною дехто* [з хлопців] *почав одбиватися від гурту* (Мик., Повісті.., 1956, 144): *На музики перестала ходити, од дівчат одбилася* (Барв., Опов.., 1902, 85); *Докладно Вам сказати, що і як звертає на себе увагу.. я тепер не можу, бо вже давно, як відбилась від всякого товариства* (Л. Укр., V, 1956, 62); // Віддалятися, відходити від певного місця. *Від берега непомітно відбивається човен, на якому.. сидить сивобородий Іванів дід* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 170); *Оце я відбився від путі* (Барв., Опов.., 1902, 204).

◇**Відбива́тися (відби́тися) від до́му (сім'ї** *і т. ін.*) — переставати бувати вдома, серед членів сім'ї і втрачати зв'язок із ними. *Поступлю я, тату, в суд або десь в урядники, таки в нашому місті. І од дому не одіб'юся, і до чину дослужуся* (Н.-Лев., I, 1956, 182); — *За роботою і товариством зовсім, Іване, відбився ти від сім'ї* (Стельмах, II, 1962, 213); **Відбива́тися (відби́тися) від**

рук — ставати неслухняним, переставати слухатися кого-небудь.— *Тільки гляди мені, Ігоря нашого стримуй. Геть від рук почав одбиватися* (Кучер, Чорноморці, 1956, 395); *Хлопець перестав слухати батька й відбився від рук матері* (Чорн., Пісні.., 1958, 34).

4. *розм.* Переставати займатися чим-небудь. *Боліло в неї серце дивитись, як її Романко ходить до школи, ..відбивається від хліборобства* (Коцюб., I, 1955, 102); *Ось Женя не відіб'ється від роботи* (Ле, Міжгір'я, 1953, 40); // Відхилятися в розмові від певної теми, питання тощо. [Магістер:] *Колеги, ми відбилися від теми* (Л. Укр., III, 1952, 99).

5. *на чому, у чому.* Залишати свій слід. *Листок відбився на твердій породі* (Ющ., Люди.., 1959, 78); // Залишатися (про слід від чогось). *На снігу добре відбився слід його* [вовка] *лап* (Донч., IV, 1957, 93).

◇ **Відбива́тися (відби́тися) в па́м'яті** — запам'ятовуватися. *Ось яка та картина, що відбилася в пам'яті моїй наперекір течії вічно біжучого часу* (Л. Укр., III, 1952, 742).

6. *фіз.* Зустрівши перепону, повертатися в зворотному напрямку (про світло, радіохвилі і т. ін.). *Світло електрики відбивалося від дзеркального скла* (Коп., Тв., 1955, 271); *Якщо на шляху поширення радіохвиль зустрінеться який-небудь об'єкт, енергія імпульсів відіб'ється від нього і почне поширюватись в усі боки* (Осн. радіотехн., 1957, 204); //Віддзеркалюватися на гладенькій, блискучій поверхні. *В її* [річки] *темній глибині відбивається і ліс, і гори, і село з хатками та садками* (Мирний, IV, 1955, 316); *У шибці, як у дзеркалі, відбилося.. її обличчя* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 209); // Віддавати луною, відлунювати. *Голосна луна розляглася серед тихої ночі, одбиваючись по кілька раз од гори, од скелі до скелі* (Н.-Лев., I, 1956, 60); *А з криниці як не відіб'ється його голос ще вдвоє сильніше* (Фр., IV, 1950, 74); *Тисячоголосе «ура» сколихнуло сільську тишу й луною відбилося від лісу* (Панч, Вибр., 1947, 364).

7. Виділятися, вирізнятися на тлі чогось. *Здоровий засмалений морським вітром вид* [Алі] *та червона хустка на голові прегарно одбивались на тлі блакитного моря* (Коцюб., I, 1955, 390).

8. Проявлятися, виявлятися (про зовнішній вияв почуттів, стану і т. ін.). *В його чорних блискучих очах відбивався внутрішній спокій душі* (Фр., V, 1951, 16); *Щире співчуття.. відбилося на Любчинім лиці водночас з неприхованим здивуванням* (Ле, Міжгір'я, 1953, 214).

9. Відображатися в чому-небудь. *В славних трудових ділах хліборобів України, як сонце у краплині води, відбивається відданість радянських людей.. Батьківщині, ленінській партії комуністів* (Рад. Укр., 4.VIII 1959, 1); *В нашому розкутому труді Розквітли людства сили молоді, Відбились мрії творчі, невгомонні* (Криж., Під зорями.., 1950, 40).

10. Знаходити своє вираження в художніх образах, картинах тощо. *В них* [піснях] *відбивалась сумна історія батьків* (Ле, Міжгір'я, 1953, 16); *В його картині чарівній Відбився край в усій красі своїй* (Бажан, II, 1947, 217).

11. Впливати на кого-, що-небудь, позначатися на комусь або чомусь. *Як же побуваю в гостях, то нервове напруження одбивається часом на тому, що голова вранці не свіжа і груди щемлять, їм гірше* (Коцюб., III, 1956, 335); *Згодовування тваринам зеленої маси люпину і конюшини добре відбивається на прирості ваги і якості тваринницької продукції* (Колг. Укр., 7, 1957, 35); *Я й так боюсь, мамочко, що моє лихо відіб'ється на твоїх і без того неміцних нервах* (Л. Укр., V, 1956, 322); *Соколова відповіла Валенсу, що катастрофа не відіб'ється на темпі будівництва і воно буде закінчене точно в строк* (Собко, Зор. крила, 1950, 235).

12. *тільки недок.* Пас. до **відбива́ти** 1—4, 6, 7, 9, 10, 12—14. *Найкращі сорти рослин засвоюють лише 1,5—2 проценти сонячної енергії, яка падає на нашу планету, а решта її відбивається земною кулею в космос* (Наука.., 3, 1957, 3); *Про свої переклади з Гейне довідалась я, що вони таки не загублені, але мають перше бути видруковані у «Віснику», а потім вже відбиватися окремим виданням* (Л. Укр., V, 1956, 337).

ВІДБИВА́Ч, а́, *ч.* 1. *спец.* Прилад для відбивання променів світла, тепла і т. ін. *Відбивач* [світла] *являє собою алюмінієву фольгу, наклеєну на аркуш чорного неактинічного паперу* (Довідник фот., 1959, 97); *Щоб збільшити відбиття радіохвиль локатора, до кулі* [радіозонда] *прикріплюють невеликий відбивач радіохвиль* (Наука.., 2, 1958, 5).

2. *військ.* Частина прицільного пристрою в гарматі, мінометі тощо. *Навідник єфрейтор.. швидко встановив на скомандувані ділення відбивач, кутомір і приціл* (Рад. Укр., 19.XI 1961, 3).

ВІДБИВНИ́Й, а́, е́. 1. Яким що-небудь відбивають (у 1 знач.). *Відбивний молот.*

2. *кул.* Виготовлений биттям, січенням, розм'якшенням. *Зрази відбивні — нарізають з м'яса верхньої і внутрішньої частини задньої ноги* (Технол. пригот. їжі, 1957, 51).

3. *спец.* Стос. до відбиття (в 3 знач.). *Яскравість об'єкта залежить від освітленості відбивної здатності його поверхні* (Довідник фот., 1959, 55); // Який служить для відбивання світла, звуків і т. ін. *Зображення попадають в очі за допомогою відбивних призм* (Цікава фізика.., 1950, 265).

ВІДБИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відбира́ти.** *Партія більшовиків.. пропонувала негайно приступити до організованого відбирання землі у поміщиків* (Іст. УРСР, II, 1957, 27).

ВІДБИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДІБРА́ТИ**, відберу́, бере́ш; *мин. ч.* відібра́в, бра́ла, ло; *док., перех.* 1. Віднімати, забирати щось насильно. *Почали курей по хатах однімати, яйця одбирати* (Кв.-Осн., II, 1956, 266); — *Голову мені рубайте, не виноград... не відбирайте від мене хліба...* (Коцюб., I, 1955, 218); *Одібрали* [розбійники] *гроші в брата та й пустили* (Вовчок, I, 1955, 359); *Я відібрав у хлопців три гранати* (Ю. Янов., I, 1958, 128); // Позбавляти права володіти чим-небудь, мати що-небудь.— *Якби-то багатство... А то от останню землю одбирають* (Мирний, II, 1954, 146); *Добре запам'ятав посол умови, що відбирали в козаків усі їх вольності й права* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 30); // Брати в когось те, що належить віддачі. [Перун:] *Пора нам іти податки відбирати, там уже десь люди з книжечками чекають* (Фр., IX, 1952, 400); *У ліжку вже вирішила Дарка, що зустріне завтра вранці листоношу перед ворітьми. Відібрати листівку в нього і заховати так, щоб про неї ніхто ніколи не дізнався* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 56); // Брати що-небудь назад, забирати своє. *А Антосьо і вухом не вів: підцапивши гроші, порозпозичав, а після лиш відбирав та гайнував* (Свидн., Люборацькі, 1955, 127); — *Пан з людей надрав,— уверне Чіпка...— У пана своє одбери* (Мирний, II, 1954, 288).

2. *перен.* Позбавляти когось яких-небудь якостей, властивостей, почуттів і т. ін. *Його мутні, непритомні очі, раз у раз звернені на мене, відбирають мені спокій, сон* (Коцюб., I, 1955, 224); *Відбирала* [Рахіра] *йому весь розум і всю свідомість його єства* (Коб., II, 1956, 82); *Одібрав нечистий од мене пам'ять* (Н.-Лев.,

III, 1956, 273); [Андромаха:] *Ти одібрала Гектору одвагу, зламала дух зловісними речами, убила віру й певність* (Л. Укр., II, 1951, 264).

◇ **Відбира́ти (відібра́ти) життя́** *кому* — позбавляти когось або себе життя, доводити до смерті. *Вона бачила нещасливу матір, котра.. хотіла відібрати собі й дітям життя* (Кобр., Вибр., 1954, 101); **Відбира́ти (відібра́ти) мо́ву** *кому, перев. безос.*— втрачати здатність або бажання говорити. *Воно* [дівча] *так невимушено розглядало Данька, що йому притьмом відбирало мову* (Гончар, Таврія.., 1957, 122); *Ісен-Джан надвечір умер. Йому відібрало мову ще при Лодиженкові* (Ле, Міжгір'я, 1953, 504); **Відбира́ти (відібра́ти) но́ги (ру́ки)** *кому, перев. безос.*— втрачати здатність рухати ногами, руками. *Втома одбирає руки й ноги; лежав би так і не ворухнувся!* (Мирний, IV, 1955, 323); *Йому відібрало руки й ноги.*

3. Змушувати, заставляти витрачати час, енергію і т. ін. [Ізоген (*устає*):] *То я не буду відбирати часу. Зостанься з миром, брате* (Л. Укр., III, 1952, 299); *Трос завдав чимало мороки хлопцям, відібравши силу часу й зусиль* (Трубл., I, 1955, 98).

4. Брати, вибирати, виділяючи із загальної маси за певною ознакою. *Кропивницький умів відбирати типові явища в житті і вносив їх у свої п'єси* (Збірник про Кроп., 1955, 127); *— Ану, стара!..— Яку тобі і дочкам треба одежу,.. те собі відбери* (Кв.-Осн., II, 1956, 128); *Серафима Миколаївна, помітивши мій голос і слух, відібрала мене до свого хору* (Тич., III, 1957, 133).

5. *розм., заст.* Одержувати, отримувати щось від кого-небудь. *Уже з місяць* **як** *одбираю і од роду і од добрих людей звістки!* (Мирний, V, 1955, 344); *Лист Ваш одібрав я дуже недавно* (Коцюб., III, 1956, 114); [Неріса:] *Та й ти, як спадок одібрав по батьку, то не питав, хто й як його надбав* (Л. Укр., III, 1952, 441).

ВІДБИРА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВІДІБРА́ТИСЯ,** відбере́ться; *мин. ч.* відібра́вся, бра́лася, лося; *док.* 1. Складатися в групу внаслідок відбору; підбиратися. *Одібралось нас двадцять чотири. Шурка, Ванька і я — першими. Командиром один студент* (Ю. Янов., I, 1958, 124).

2. *тільки недок.* Пас. до **відбира́ти** 1, 3, 4. *Та й навіщо вони* [сінокоси] *йому, раз земля восени відбирається* (Головко, II, 1957, 222).

ВІДБИ́ТИ *див.* **відбива́ти.**

ВІДБИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відби́ти.** *Він підніс праву руку, на якій бракувало двох пальців — великого і вказівного, відбитих колись на ковадлі недотепою помічником* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 8); *Раптом м'яч, відбитий нашим захистом, дивно проплив у повітрі через усе поле* (Ю. Янов., II, 1954, 26); *З тополиного порту відбитий у греків хліб дійшов і до Строганівки* (Гончар, Таврія.., 1957, 348); *Кожне слово команди, кожна відбита годинником секунда назавжди карбується тобі в пам'ять* (Гончар, III, 1959, 413); *І повні очі сяйва сонця, бо кожна стеблина бере від нього і назад вертає відбитий від себе блиск* (Коцюб., II, 1955, 227); *Прекрасний Києве,.. Стоїш ти гордий на горі, Відбитий в чистому Дніпрі* (Фомін, Вибр., 1958, 57); *Небо чисте, високе, ніби шнуром відбите від моря* (Збан., Сеспель, 1961, 28); *На лиці в нього відбита школярська ніяковість і ... блазенська покора* (Ле, Історія радості, 1947, 131); *Героїчна історія нашого народу відбита в думах і піснях* (Корн., Разом із життям, 1950, 127); // *у знач. прикм. Крученики готують із тонко нарізаних і відбитих кусків м'яса* (Укр. страви, 1957, 131); *Місяць і планети світять відбитим світлом Сонця* (Астр., 1956, 52); *І легко яхти пропливали. І вслід гойдались на воді Відбиті пристані-вокзали, І надвечір'я золоті* (Нагн., Вибр., 1957, 288); // **відби́то,** *безос. присудк. сл. Відбито підряд двадцять сім контратак!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 265); *«Такого-то числа такого-то убито...» Яку трагедію в тім написі відбито, Хто був незнаний той, чи написав він сам, На страту ідучи,.. чи друг його й товариш,— Не знати* (Рильський, II, 1960, 254).

ВІДБИ́ТИСЯ *див.* **відбива́тися.**

ВІДБИ́ТКА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **відби́ток** 3. *— Казка Ваша нам всім відома, у мене навіть є окрема відбитка* (Коцюб., III, 1956, 200); *Буде надрукована моя «Одержима» і, здається, вийде окремою відбиткою* (Л. Укр., V, 1956, 391).

ВІДБИ́ТОК, тка, *ч.* 1. Слід, витиснений на чомусь, у чомусь. *Відбитки широких лап показували, що завдовжки він* [ведмідь] *сягав до двох метрів* (Трубл., I, 1955, 170); *Вивчаючи шари гірських порід земної кори, вчені звернули увагу на те, що тут трапляються відбитки листків* (Колг. Укр., 5, 1958, 43).

2. Пробний текст, малюнок і т. ін., виготовлений друкарським способом. *Він чергував по редакції, читав відбитки газетних сторінок* (Ткач, Черг. завдання, 1951, 96); *Коректурний відбиток.*

3. Окремо зброшурована стаття, невеликий твір тощо із збірника, журналу. *Ось уже минає 4 роки, як подав я свого «Морозенка» до «Київської Старини», що так його приємно прийняла і випустила поміж люди окремим одбитком* (Мирний, V, 1955, 405); *Оцінюючи вагу цієї праці, юридичний відділ «Просвіти» вирішив її адоптувати, видав своїм коштом і пустив у продаж окремий відбиток* (Фр., XVI, 1955, 126); *В Інституті літератури зберігається особиста бібліотека Франка — книжки різними мовами і оправлені комплекти різноманітних брошур і відбитків* (Від давнини.., I, 1960, 481).

4. Знімок, виготовлений відбиванням з негатива. *— З того часу, як почули про музей, усі фотографи здають мені відбитки* (Кучер, Чорноморці, 1956, 145); *На позитивних фотоматеріалах.. друкують з негативів позитиви — відбитки і діапозитиви* (Довідник фот., 1959, 22).

5. Відображення предмета на дзеркальній, полірованій поверхні, у воді тощо; віддзеркалення. *Темні верби посхиляли Свої віти молоді. Не здригне, не сколихнеться Їх відбиток у воді...* (Фомін, Вибр., 1958, 241); *Видно було, що її цілком задовольняє її відбиток у люстрі* (Епік, Тв., 1958, 133); // Тінь від якогось предмета. *Враз блиснула кулисто висока лампа на вартівні й на стелі задрижав гострий відбиток грат решітчастих* (Козл., Пов. і опов., 1949, 228).

6. *перен.* Ознака, яка є результатом впливу чого-небудь (стану, середовища, подій і т. ін.). *Помітивши на лиці в нього відбиток не то жаху, не то нелюдського здивування,.. відрекомендував:— Моя донька — Назіра-хон* (Ле, Міжгір'я, 1953, 226); *Відбиток його* [Т. Шевченка] *геніального творчого духу лежить на багатьох творах братніх письменників* (Рильський, III, 1956, 254); // Відображення, відбиття чого-небудь у художніх творах. *Уважаємо їх* [літератури] *більше або менше докладними і живими відбитками сучасного життя народного* (Фр., XVI, 1955, 11).

ВІДБИТТЯ́, я́, *с.* 1. Відкидання зустрічним ударом (м'яча, шаблі тощо).

2. Протидія наступові, нападу супротивника силою, боєм. *Для відбиття їх* [печенігів] *нападів укріплювався кордон із степом* (Іст. УРСР, I, 1953, 59).

3. *фіз.* Відкидання світла, радіохвиль і т. ін. у зворотному напрямку. *Для всякої речовини здатність відбивати світло найпростіше визначається коефіцієнтом*

відбиття (Наука.., 10, 1956, 30); *Щоб збільшити відбиття радіохвиль локатора, до кулі* [радіозонда] *прикріплюють невеликий відбивач радіохвиль у вигляді дротів* (Наука.., 2, 1958, 5).

4. Те, що відображене на дзеркальній, полірованій поверхні, у воді тощо. *Бачити своє відбиття в дзеркалі.*

5. *перен.* Відображення життя, вираження ідей і т. ін. у творі. *Внаслідок образного відбиття дійсності в художньому творі викладаються не тільки висновки, ідеї, але передається і вся сума безпосередніх вражень* (Рад. літ-во, 18, 1955, 34); *Боротьба за високу ідейність і народність літератури, яку розгорнули декабристи, знайшла відбиття і в творчості передових українських письменників* (Укр. літ., 8, 1957, 89); // Те, у чому виявляються наслідки впливу або дії чого-небудь. *Було б буржуазною обмеженістю забувати про те, що гніт релігії над людством є лише продукт і відбиття економічного гніту всередині суспільства* (Ленін, 10, 1949, 66); *Світогляд письменника, розуміння ним об'єктивних законів суспільного життя знаходять яскраве відбиття в композиції твору* (Іст. укр. літ., II, 1956, 192).

6. *філос.* Здатність свідомості відтворювати в образах матеріальний світ, що існує незалежно від нас. *Відбиття в свідомості об'єктивної дійсності.*

ВІДБІГАТИ, аю, аєш, *док.* Закінчити бігати, бути вже не в змозі бігати. *Я вже своє відбігав* (Сл. Гр.).

◇ **Відбігати но́ги** — перевтомити ноги біганням. [Мусій:] *За чотири місяці зовсім одбігав ноги* (Кроп., II, 1958, 88).

ВІДБІГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДБІ́ГТИ**, іжу́, іжи́ш; *мин. ч.* відбіг, ла, ло; *док.* 1. *неперех.* Бігом віддалятися від кого-, чого-небудь. *Лукаш не чує, захоплений гонитвою, і відбігає геть далеко від Мавки* (Л. Укр., III, 1952, 220); *Коли вчителька підходила до Романа ближче..,— він одбігав геть-геть* (Вас., I, 1959, 60); *Тамара червоніє,.. відбігає від дзеркала в куток* (Хижняк, Тамара, 1959, 9); *Вона відбігла вже досить далеко від свойого кошика* (Фр., IV, 1950, 60); *Собака глянула розумними очима на свого господаря, відбігла від нього, лягла на вказане їй місце* (Шиян, Гроза.., 1956, 177).

◇ **Недале́ко відбіг оди́н від о́дного** — невелика різниця між ким-небудь.

2. *неперех., перен.* Швидко віддалятися, відкочуватися. *Вода одбігала від острова* (Трубл., Шхуна.., 1940, 93); *Відбіжать від берега оцього Ці ж вали, і на Босфор підуть* (Бажан, Роки, 1957, 288).

3. *неперех., перен.* Тягнутися, простягатися вбік від чого-небудь головного (про шлях, річку тощо). *Не далі ста метрів від головного шляху відбігав убік менший* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 64); *Колись цвіли сади Семіраміди, і одбігало з Нілу сто двадцять рівчаків* (Тич., I, 1957, 125); *Стежка одбігала вліво, крутилась по прибережних горбах* (Коз., Вибр., 1947, 70).

4. *неперех., перен., рідко.* Відходити, ухилятися від теми розмови. [Єлена:] *Годі вже! Не відбігай від речі, до кінця доводь!* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 358).

5. *перех., перев. кого, заст.* Залишати, покидати кого-, що-небудь. *Орина Була єдиная людина, Що не відбігла ще її* (Фр., X, 1954, 356); [Антей:] *Хілон мене одбіг* (Л. Укр., III, 1952, 421); *І сон мене відбіг, — і ніч уже десь відсунулась до світанку* (Тич., III, 1957, 284).

6. *тільки док., неперех., від чого і заст. чого, перен.* Перестати займатися чимось. *Розумію, що Вам докучили вже наші спільні справи.. Я теж часом хотів би одбігти од них як можна далі* (Коцюб., III, 1956, 379); *Хай товариство сміється з мене, що я й отаманства відбіг* (Барв., Опов.., 1902, 141).

7. *тільки док., перех., заст.* Загубити, утратити щось. *Гірко йому все теє пригадалося, як гірко згадується добро, що було колись тобі навіки миле, і тебе не зрадило воно,.. а одбіг його сам чоловік невситимий* (Вовчок, I, 1955, 154); *Чи одбіжить, бува* [Максим], *люльку в спірці, а грошей на нову катма,— вони* [товариші] *складалися по шагу.. і купували* (Мирний, II, 1954, 123).

ВІДБІ́ГТИ *див.* **відбіга́ти.**

ВІДБІ́Й, бо́ю, *ч.* 1. Звуковий сигнал (переважно військовий), що означає закінчення яких-небудь дій або занять. *О четвертій годині сорок хвилин було дано відбій повітряної тривоги* (Кучер, Чорноморці, 1956, 31); *Раптом чути сигнали одбою. І зараз же спалахує світло* (Коч., II, 1956, 375); // *у знач. виг.* Уживається як команда для припинення якої-небудь дії. *Курсант почекав, поки секундна стрілка стала на 60 і крикнув:— Відбій!* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 26); *Сагайда.. з'явився на бруствері і подав команду, яку він любив над усе в світі: — Відбій! Міномети на в'юки!* (Гончар, I, 1954, 39).

◇ **Би́ти (вда́рити) відбі́й** — сигналізувати про закінчення яких-небудь дій. *Сурми та барабани лунко вдарили відбій* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 530).

2. *військ.* Поштовх назад механізму вогнепальної зброї під час пострілу. *В сучасній артилерії при відбої відкочується тільки ствол гармати, а лафет лишається на місці* (Курс фізики, I, 1957, 136).

3. *гірн.* Відбивання кам'яного вугілля, руди та ін. породи від масиву. *Незважаючи на високі темпи механізації зарубки, доставки і відкатки, механізації таких виробничих процесів, як відбій,.. вантаження та інші, практично не було* (Вісник АН, 12, 1957, 41); *Семен Родіонович цікавився кожною дрібницею, випитував, ..скільки шпурів просвердлив* [Микола], *як відбувався відпал, а потім відбій і зачистка вибою* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 191).

◇ **Нема́ (не було́, не бу́де) відбо́ю**: а) *(від кого)* надто багато тих, хто домагається чого-небудь.— *Нема мені одбою від хлопців за тебе: чому та й чому, тітко, Христя до вас не приходить* (Мирний, III, 1954, 38); *Від кандидаток не було би відбою* (Фр., II, 1950, 303); б) *(від чого)* не можна позбутися чого-небудь, нема перерви в чомусь. *Климцю, Климцю, що з тобою? Чом ти ходиш сам не свій? Од думок нема одбою, Розберися в них, зумій* (Перв., II, 1958, 255).

ВІДБІЙНИ́Й: Відбійни́й молото́к — те саме, що **вибійни́й молото́к** (*див.* **вибійни́й**).

ВІДБІ́ЙНИК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **вибі́йник** 1. *Ластівки іще літали у шахтарському саду, А відбійники вітали.. Филимона Лободу* (Воскр., Цілком.., 1947, 73); *То був шахтар-одбійник* (Мал., З книги життя, 1938, 36).

ВІДБІЛІ́ТИ, іє, *док.* Перестати біліти. *Згаса цвіт, поруділи гречки,.. одбіліли бугри* (Горд., II, 1959, 146).

ВІДБІ́Р, бо́ру, *ч.* Дія за знач. **відбира́ти** 4. *Новий день, нова робота чекали його, і найбільша — по перевірці та відбору кадрів* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 555); *— Гляньте, які дівчата, які хлопці! Мов на відбір, мов перемиті* (Гончар, Таврія.., 1957, 20).

ВІДБІ́РКА, и, *ж.* Рубанок, яким вистругують фігурні лінії.

ВІДБІ́РНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **добі́рний** 1; найкращий. *З року в рік безконечними валками рухались сюди.. мажари, навантажені відбірним експортним зерном* (Гончар, Таврія.., 1957, 301).

ВІДБІРНИ́Й, а́, е́. Признач. для відбору кого-, чого-небудь. *Відбірна комісія; Відбірна машина.*

ВІДБІРНИ́К, а́, *ч.* Робітник, який відбирає що-небудь або сортує.

ВІДБІРНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відбірни́к.**

ВІ́ДБЛИСК, у, *ч.* 1. Сяяння відбитого світла; відсвіт на якій-небудь поверхні. *Відблиски світла тремтіли на землі круг вогнища, як сріблясга сітка* (Коцюб., I, 1955, 219); *З льохового віконця* [падали] *до середини бочки слабі відблиски сонячного світла* (Фр., VI, 1951, 162); *Відблиски полум'я переливалися в його чорних, широко відкритих очах* (Гончар, I, 1954, 72); // Відтінок якогось кольору; полиск. *Зоря жевріла червоним світлом, і хмари були з червоним відблиском* (Вовчок, Вибр., 1937, 101); *Просто проти вікна, під купою хмизу, стояв чорний, з металевим відблиском грак* (Коп., Лейтенанти, 1947, 83); * Образно. *І в срібних одблисках надземної музики У небі журавлів далекий ключ пливе* (Рильський, I, 1960, 153).

2. *перен.* Відбиття якихось переживань, почуттів і т. ін. *Розумні гнівні очі малої людини на мить зустрілись із зажерливими очима темної тварини, в яких світився одблиск хижої думки...* (Вас., II, 1959, 8); *З очей його майже не зникав відблиск прихованої хитрої посмішки* (Смолич, III, 1959, 113).

ВІДБЛИ́СКАТИ, аю, аєш, *док.* Перестати блискати. *Відгриміло, відблискало, і тільки зосталась темрява, і лив, лив дощ* (Гончар, Людина.., 1960, 97).

ВІДБЛИ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Давати відблиск; відсвічувати. *Очі в його* [діда], *правда, одблискують, як луска, проте допитливі й проникливі* (Вас., II, 1959, 521); *Ген-ген червонів череп'яною стріхою склад, дивився віконцями, в яких відблискували останні промені згасаючого сонця* (Чендей, Поєдинок, 1962, 156).

ВІДБЛИЩА́ТИ, щу́, щи́ш, *док.* Перестати блищати. *Та жаль світанків тих, які лиш раз палали, Тих неповторних гроз, що в вічність одблищали* (Рильський, Зим. записи, 1964, 19).

ВІДБЛУКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., від кого, чого, діал.* Відійти від тих, з ким був разом. *Відблукався від своєї рідні* (Фр., II, 1950, 60).

ВІДБОМБИ́ТИ, блю́, би́ш; *мн.* відбомбля́ть; *док., перех. розм.* Провести бомбардування чого-небудь.

ВІДБОМБИ́ТИСЯ, блю́ся, би́шся; *мн.* відбомбля́ться; *док. розм.* Закінчити, провести бомбардування. *Радянські літаки відбомбилися* (Сміл., Сашко, 1957, 188); [Ральф:] *Настрій, Таню, такий, ніби я по власних своїх військах відбомбився* (Собко, П'єси, 1958, 98).

ВІДБОРО́НА, и, *ж., діал.* Оборона, захист. *Парубки були за ним кинулися, так він, схопивши у руки по каменюці, став на відборону* (Вовчок, I, 1955, 176).

ВІДБОРОНИ́ТИ *див.* **відбороня́ти.**

ВІДБОРОНИ́ТИСЯ *див.* **відбороня́тися.**

ВІДБОРОНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ВІДБОРОНИ́ТИ,** оню́, о́ниш, *док., перех.* Те саме, що **обороня́ти;** захищати.— *А пам'ятаєте вчительку в Каховці, що ви її від стражників на пристані відбороняли?* (Гончар, Таврія.., 1957, 474); *Він відборонив гостей від Рябка і завів до хати* (Коцюб., I, 1955, 47); [Микола:] *Я й не стямився, коли, і хто, і як мене відборонив* (Фр., IX, 1952, 101); [Кезгайло:] *Що б він за хлопець був, якби свою Та дівчину не міг одборонити* (Коч., П'єси, 1951, 166).

ВІДБОРОНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.,* **ВІДБОРОНИ́ТИСЯ,** оню́ся, о́нишся, *док.* Те саме, що **обороня́тися;** захищатися. *Якби не запаслися з дому ціпками, то нічим було б тепер навіть від собак відборонитися...* (Гончар, Таврія.., 1957, 16).

ВІДБРАКО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **відбракува́ти.** *Відбраковані клони викопують і виносять з поля* (Колг. Укр., 7, 1957, 41).

ВІДБРАКО́ВУВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **відбрако́вувати.**

ВІДБРАКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДБРАКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., спец.* Відокремлювати брак під час сортування. *Відбраковують клони, в яких хоч одна бульба пошкоджена* (Колг. Укр., 7, 1957, 41); *Виробництво монет закінчено. Але їх ще треба відбракувати* (Рад. Укр., 3.VII 1946, 3).

ВІДБРАКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок., спец.* Пас. до **відбрако́вувати.**

ВІДБРАКУВА́ННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **відбракува́ти.** *Старанне відбракування лісу для опор має велике значення* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 50).

ВІДБРАКУВА́ТИ *див.* **відбрако́вувати.**

ВІДБРЕСТИ́, еду́, еде́ш, *док.; мин. ч.* відбрі́в, брела́, ло́. Відійти вбрід від якого-небудь місця. *Відбрів од берега трохи* (Сл. Гр.).

ВІДБРЕХА́ТИСЯ *див.* **відбрі́хуватися.**

ВІДБРИКА́ТИСЯ *див.* **відбри́куватися.**

ВІДБРИ́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВІДБРИКА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* 1. Брикаючи, відбиватися ногами (про тварин).

2. *перен., ірон.* Відмовлятися від чого-небудь. *Можна, безумовно, відкидати все, відбрикуватись, але ж факти фактами* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 157).

ВІДБРИНІ́ТИ, ни́ть, *док.* Перестати бриніти. *Пісня скоро одбриніла, завмерла* (Коз., Вибр., 1947, 73); *На Рибальській теж співали вже тільки солов'ї: весільні співи давно відбриніли* (Смолич, Мир.., 1958, 75).

ВІДБРИ́ТИ, и́ю, и́єш, *док., перех.* 1. Вибрити якесь місце.

2. *перен., фам.* Різко відповісти, вилаяти.— *Отак ти мене, Ваню, й тоді одбрив* (Ю. Янов., Мир, 1956, 176); — *Добре ж ти його відбрила* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 86).

ВІДБРІ́ХУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **відбрі́хуватися.** *Давид Оноприйович почував, що його відбріхування на нараді нічому не допомогло, і ходив по хаті в пригніченому настрої* (Добр., Тече річка.., 1961, 206).

ВІДБРІ́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВІДБРЕХА́ТИСЯ,** ешу́ся, е́шешся, *док., розм.* Виправдовуватися за допомогою брехні. *Не буду вже нічим одбріхуватись, а тільки скажу, що я сама не знаю, як я могла так довго не писати до Вас* (Л. Укр., V, 1956, 80); *Дорогою разів зо три мене спиняли, а я все відбріхувалась та йшла* (Шиян, Партиз. край, 1946, 106); *Брехнею не відбрешешся* (Номис, 1864, № 6796); *Хівря не вміла ні одказати, ні одбрехатись* (Григ., Вибр., 1959, 102).

ВІДБРУНЬКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВІДБРУНЬКУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док., бот.* Відокремлюватися брунькуванням, виникати з бруньок.

ВІДБРУНЬКУВА́ТИСЯ *див.* **відбрунько́вуватися.**

ВІДБРЯЗКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.* Перестати брязкотіти. *Відбрязкотіли по металу десь біля кузні молотки* (Гонч., Вибр., 1959, 359).

ВІДБУБОНІ́ТИ, ню́, ни́ш, *док., перех., розм.* Проговорити швидко й невиразно; пробурмотіти. *Такеньки усе чисто одбубонів і дожидає, що пані йому одкаже* (Вовчок, I, 1955, 131).

ВІДБУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відбува́ти** 1 і **відбува́тися** 2. *Австрійські селяни скрізь повставали і припиняли відбування феодальних повинностей* (Нова іст., 1956, 158).

ВІДБУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВІДБУ́ТИ,** бу́ду, бу́деш; *мин. ч.* відбу́в, була́, ло́; *мн.* відбули́; *док.* 1. *пе-*

рех. Виконувати протягом певного строку яку-небудь роботу, повинність, обов'язок. *Під нашою пущею саме одбували косовицю* (Вовчок, VI, 1956, 338); *Рядові козаки — підпомічники не тільки працювали для військових потреб, але й відбували повинності на користь козацької старшини* (Іст. УРСР, І, 1953, 289); *Потім він служив у війську, відбув італійську кампанію 1859 р.* (Фр., IV, 1950, 199); // Переносити кару, страждання, труднощі; терпіти. *Бодай же вас, чорні брови, Нікому не мати, Коли за вас таке лихо Треба одбувати* (Шевч., І, 1951, 36); *Він залюбки згодився б тепер одбути кару за Грицька* (Вас., І, 1959, 175); // Проходити курс чого-небудь. *Звичайно ж, тільки Захара Билину могли призначити на виїзд, коли всі студенти відбувають практику при академії* (Ле, Право.., 1957, 93); *У Харкові, де Кухаренко відбув науки, спізнався він в сорокових роках з Костомаровим* (Коцюб., III, 1956, 49); // Проводити певний час відпочиваючи або працюючи. *Тепер Хома саме відбував цей тиловий медовий період* (Гончар, І, 1954, 184); *Батько, відбувши зазначений час на роботі, їй* [жінці] *допомагав* (Мирний, IV, 1955, 327); // Відзначати урочисте свято, справляти весілля, влаштовувати вечірку тощо. *Вона .. рушники подавала, а у неділеньку і весілля відбули* (Кв.-Осн., II, 1956, 471); — *Допоможіть нам відбути наше святкування* (Мирний, V, 1955, 415); // *тільки док.* Провести якийсь захід. *Хоч щойно відбули її* [прогулянку], *згадували про неї, як про давноминулий факт* (Вільде, На порозі, 1955, 59); // Приймати й частувати гостей, запрошених з якоїсь важливої побутової нагоди (похорон, весілля і т. ін.). *Вона вирішила одбути гостей по-людськи* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 69); *Відбувати людей.*

2. *тільки док., перех.* Позбутися, уникнути кого-, чого-небудь небажаного. *Було, чи яке судове ледащо вчепиться, то я вмію лагідненько його малими грішми відбути* (Барв., Опов.., 1902, 155); — *Ох, братці! Лишенька мого Абияк не відбудеш...* (Гл., Вибр., 1957, 78).

3. *неперех.* Від'їжджати, відходити. *З Чигирина в Переяслав Богдан одбуває* (Укр.. думи.., 1955, 127); [Степан:] *Я скоро відбуду в район на державну службу* (Корн., II, 1955, 86).

ВІДБУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДБУ́ТИСЯ**, бу́дуся, бу́дешся; *мин. ч.* відбу́вся, ла́ся, ло́ся; *мн.* відбули́ся; *док.* 1. *тільки 3 ос.* Проходити, мати місце, тривати; здійснюватися (про роботу, події тощо). *Всередині цього другого будинку — велика світлиця, куди ми збираємося.. втішати себе всякими забавками — музикою, співами, виставами, що відбуваються кожного тижня в неділю* (Мирний, IV, 1955, 329); *Ніч. Великий курінь, де відбувається рада старшин Запорізької Січі* (Корн., І, 1955, 223); *Тим часом нарада була скінчена. Зважено було, що шлюб має відбутися через два тижні* (Л. Укр., III, 1952, 506); *З перемогою комунізму відбудеться органічне з'єднання розумової і фізичної праці у виробничій діяльності людей* (Програма КПРС, 1961, 55).

2. *чим.* Не бажаючи робити що-небудь належним чином, обмежуватися чимсь незначним. *Оце на перших порах понаписую такі листи, а потім буду переважно одкритками відбуватись, бо інакше не ставатиме часу на роботу* (Л. Укр., V, 1956, 421); *Коли заходила мова про виїзд з міста, дружина відбувалася жартами* (Збан., Переджнив'я, 1955, 24); *Нас впустили на кухню і хотіли цим одбутися* (Ряб., Жайворонки, 1957, 150).

3. *перев. док.* Зазнати чого-небудь, перетерпіти що-небудь менше, ніж можна було чекати. *В однім місці я мало не вскочив у безодню трясовини, але притримався за дружину. Я відбувся тим, що права моя нога геть вище колін облипла грязюкою* (Досв., Вибр., 1959, 64); *Тільки ще один, крім нього, був легко поранений.— Ну, це ми дешево одбулись! — озвався котрийсь* (Головко, II, 1957, 571).

4. *від чого, розм.* Уникати чого-небудь небажаного. *Вона прийшла, щоб тільки відбутись від людського нарікання* (Н.-Лев., І, 1956, 249).

ВІДБУДО́ВА, и, *ж.* Відновлення чого-небудь зруйнованого або занедбаного (господарства, міст, сіл, заводів). *Визначний вклад внесли шахтарі у відбудову й розвиток народного господарства* (Рад. Укр., 2.VIII 1951, 1); [Ганна:] *Товариші, ухвалу уряду про відбудову сіл усі читали. Зараз поговоримо.., як наше Дзвонкове відбудувати* (Корн., II, 1955, 80); *Віктор уперше пожалкував, що йому не довелося взяти участь у відбудові рідного заводу* (Руд., Вітер.., 1958, 183).

ВІДБУДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відбудува́ти.** *В цвіту — вінку вишневому, У запаху травневому Розкинулась вона: Фашистами плюндрована, Та знову відбудована Кохана сторона* (Гірник, Сонце.., 1958, 17); // *у знач. прикм. Радість цієї творчої праці переливається в гудках відбудованого Донбасу* (Рильський, III, 1956, 52); // **відбудо́вано,** *безос. присудк. сл. У республіці* [УРСР] *відбудовано, реконструйовано і споруджено заново високопродуктивні доменні й мартенівські печі* (Наука.., 12, 1957, 2).

ВІДБУДО́ВНИЙ, а, е. Прикм. до **відбудо́ва.** *Відбудовний період закінчено,— починався новий, творчий період* (Смолич, Театр.., 1940, 285); *Радянський уряд навіть у ході війни виділяв великі кошти для відбудовних робіт* (Вісник АН, 10, 1957, 16).

ВІДБУДО́ВНИК, а, *ч.* Той, хто бере участь у відбудовній роботі. *Того ж таки дня рушив* [Михайло] *до райцентра одержувати путівку відбудовника Донецького басейну* (Ю. Янов., II, 1954, 141).

ВІДБУДО́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відбудо́вник.**

ВІДБУДО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відбудо́вувати.**

ВІДБУДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДБУДУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Відновлювати що-небудь зруйноване. *Радянські люди відбудовують та будують нові міста, школи, лікарні* (Літ. газ., 31.VIII 1950, 2); *«Запоріжбуд» одбудовує «Запоріжсталь»* (Вишня, І, 1956, 332); *Як відбудували після фашистської навали шахту, Івана Федоровича щоранку можна було бачити біля прохідної* (Вишня, І, 1956, 259).

ВІДБУДО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДБУДУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* 1. Будуватися заново. *Люди.. відбудувались виселком недалеко села* (Сміл., Зустрічі, 1936, 147).

2. *тільки недок.* Пас. до **відбудо́вувати.** *Відбудовуються міста й села.*

ВІДБУДО́ВЧИЙ, а, е. Те саме, що **відбудо́вний.** *Відбудовча робота.*

ВІДБУДУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відбудува́ти.** *Для швидкого відбудування Ілліч вказав шлях соціалістичного змагання* (Укр.. присл.., 1955, 343); — *Кращою відповіддю на глитайську помсту,— сказав він,— буде відбудування зруйнованих артілей, вихід усіх колгоспників на поле* (Епік, Тв., 1958, 349).

ВІДБУДУВА́ТИ *див.* **відбудо́вувати.**

ВІДБУДУВА́ТИСЯ *див.* **відбудо́вуватися.**

ВІДБУКСИРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДБУКСИРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Відводити судно, машину тощо на буксирі.

ВІДБУКСИРО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДБУКСИРУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* Відходити на буксирі (про судно).

ВІДБУКСИРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відбуксирува́ти.**

ВІДБУКСИРУВА́ТИ *див.* **відбуксиро́вувати.**

ВІДБУКСИРУВА́ТИСЯ *див.* **відбуксиро́вуватися.**

ВІДБУКСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДБУКСУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Те саме, що **відбуксиро́вувати.** *Шлюпка відбуксувала баркас до берега* (Трубл., Лахтак, 1953, 195).

ВІДБУКСО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДБУКСУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док.* Те саме, що **відбуксиро́вуватися.** *Пароплав відбуксувався в гавань.*

ВІДБУКСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відбуксува́ти.**

ВІДБУКСУВА́ТИ *див.* **відбуксо́вувати.**

ВІДБУКСУВА́ТИСЯ *див.* **відбуксо́вуватися.**

ВІДБУ́РКНУТИ, ну, неш, *док.*, *розм.* Відповісти зі злістю або невиразно.— *Ага, не допоминався! — сердито відбуркнув Бовдур* (Фр., I, 1955, 285).

ВІ́ДБУТ, у, *ч.*, *діал.*, *заст.* Збут. *Велика дестилярня біля Дрогобича.. здобула для Бориславської нафти широкий торговий відбут на всю Європу* (Фр., VIII, 1952, 394).

ВІДБУ́ТИ *див.* **відбува́ти.**

ВІДБУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відбу́ти** 1. *Аж над раном* [ранком] *по відбутих муках зложено пов'язаних в'язнів на драбинястий віз і повезено до міста* (Фр., II, 1950, 116).

ВІДБУ́ТИСЯ *див.* **відбува́тися.**

ВІДБУ́ТОК, тку, *ч.* 1. У період кріпацтва — обов'язкова неоплачувана праця на поміщика; панщина. *Ви, каже* [пан],.. *на моїй землі багатієте, а мені ніяких відбутків не відбуваєте* (Мирний, I, 1954, 183); *Козаки тоді панували; подушного, відбутків не знали* (Барв., Опов.., 1902, 181); *Так ті, що залишилися, такий собі наказ дали — аби пана ні в чому не слухати.. й одбутку не справляти* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 382).

2. *діал.* Втрата, розтрата. *Кому на відбуток, а мені на прибуток* (Гал.-руські приповідки, I, 1901—1905, 202).

ВІДБУТТЯ́, я́, *с.* Дія за знач. **відбу́ти** 1. *Серед них* [паперів] *було коротке й скупе повідомлення, що в Ковалівку, після відбуття покарання, повертається за місцем проживання громадянин Ігор Княжевич* (Кучер, Трудна любов, 1960, 546).

ВІДБУ́ХАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *фам.* Збудувати що-небудь велике. *На руїнах прадідівських палаців одбухав* [Шамрай] *будиночок на вісім кімнат* (Тют., Вир, 1964, 414).

ВІДБУ́ЧА, і, *ж.*, *заст.* Повинність. *Хай одбуває одбучі* (Мирний, II, 1954, 282).

ВІДБУШУВА́ТИ, у́є, *док.* Перестати бушувати. *Порив гарячого самуму відбушував. Сахара спить* (Мур., Ідуть.., 1951, 29); // *безос. Відбушувало, намело, вляглося* (Гончар, Земля.., 1947, 90).

ВІДВА́БИТИ *див.* **відва́блювати.**

ВІДВА́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДВА́БИТИ,** блю, биш; *мн.* відва́блять; *док.*, *перех.* Ваблячи, відвертати когось від чого-небудь. *І Підкоморій, мабуть, Од діла чесного хлопчини не одвабить* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 107).

ВІДВА́ГА, и, *ж.* Відсутність страху в людини перед небезпекою. *Сміливим відвага володіє* (Укр.. присл.., 1955, 75); *Очі козацькі променіли одвагою* (Вовчок, I, 1955, 332); *Новий приплив енергії, шалена відвага поняли її волю, і вона кинулась вперед.. з сліпою завзятістю зраненого оленя* (Коцюб., I, 1955, 362).

ВІДВА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДВА́ДИТИ,** джу, диш, *док.*, *перех.*, *розм.* Відбивати охоту ходити куди-небудь, до когось.— *Хіба ж не сама я,— казала далі дівчина,..— не сама одвадила од себе всіх хлопців?..* (Вас.,I, 1959, 113).

ВІДВА́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДВА́ДИТИСЯ,** джуся, дишся, *док.*, *розм.* Переставати ходити куди-небудь; відвикати.

ВІДВА́ДИТИ *див.* **відва́джувати.**

ВІДВА́ДИТИСЯ *див.* **відва́джуватися.**

ВІДВА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відва́жити.** *Хліб, відважений на насіння;* // *у знач. прикм. Ввечері Нимидора з Джерихою принесли в рядна́х одважене панське прядиво* (Н.-Лев., II, 1956, 185).

ВІДВА́ЖИТИ *див.* **відва́жувати.**

ВІДВА́ЖИТИСЯ *див.* **відва́жуватися** [1].

ВІДВА́ЖНИЙ, а, е. Який не боїться небезпеки; безстрашний, сміливий, хоробрий. *Яка б страховина перед ним* [Чіпкою] *не вставала — не злякати їй його відважного духу* (Мирний, II, 1954, 52); — *Відважні хлопчаки! І я колись був таким* (Фр., VI, 1951, 178); *Хай славлять поети своїми піснями героїв відважних твоїх* (Сос., Солов. далі, 1957, 68); // Який виражає відвагу. *Інші будуть лунати пісні, Вільні, гучні, одважні та горді* (Л. Укр., I, 1951, 173); *Відважний вчинок;* // *у знач. ім.* **відва́жний,** ного, *ч.* Той, хто не боїться небезпеки; сміливець. *Троянці всі тут заревли. Одважних стали обнімати* (Котл., I, 1952, 223).

ВІДВА́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **відва́жний;** сміливість, хоробрість.

ВІДВА́ЖНО. Присл. до **відва́жний.** *Месники дужі приймуть мою зброю, Кинуться з нею одважно до бою...* (Л. Укр., I, 1951, 127); *Петя відважно захищав переправу* (Донч., V, 1957, 99).

ВІДВА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДВА́ЖИТИ,** жу, жиш, *док.*, *перех.* 1. Зважуючи, відділяти частину від цілого. *Коли колгоспникам біля комори одважували хліб, на вулиці загуркотіла тачка* (Скл., Хазяїни, 1948, 241); *Собі і жінці стільки ж відважив* [хліба], *а останнє заховав до себе* (Кв.-Осн., II, 1956, 130); *На цей папірець він тобі відважить десять фунтів жита* (Стельмах, Хліб.., 1959, 220).

2. *перен.*, *розм.* Ударяти чим-небудь. *Як одважить киякою, то хліба більш не їстимеш* (Номис, 1864, № 3628); *Підстеріг він мене в темному місці й дав по шиї. Замість того, щоб одважити здачі, я пустився навтьоки* (Ю Янов., II, 1954, 18).

◇**Відва́жувати (відва́жити) бе́беха (стусана́** *і т. ін.*) — сильно бити кулаком. *За віщо се він мені бебеха відважив межи плечі?* (Сл. Гр.); *Корж методично відважував йому замашні стусани* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 52).

3. Відхиляти що-небудь важке. *Солдат.. взяв лопату, Одважив груду сухувату, Поклав зернину — хай зроста* (Шпорта, Вибр., 1958, 46); *Відважити камінну плиту; Відважити двері.*

ВІДВА́ЖУВАТИСЯ [1], уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДВА́ЖИТИСЯ,** жуся, жишся, *док.* Наважуватися діяти, робити що-небудь, пов'язане з небезпекою; насмілюватися. *Є речі такі, що людина мусить на них одважуватись сама, не питаючи ради нічиєї* (Л. Укр., V, 1956, 345); *На сходах веранди з'являється дівчинка років 12 зі скрипкою в руці. Не відважується увійти* (Коч., II, 1956, 148); *От якось-то й одважилось* [щеня] *вхопить Шматок м'ясця, щоб не кортіло* (Гл., Вибр., 1957, 57); *Вона була першою у слободі жінкою, яка відважилася виступити на трибуні* (Шиян, Гроза.., 1956, 258).

ВІДВА́ЖУВАТИСЯ [2], ується, *недок.* Пас. до **відва́жувати.**

ВІДВА́Л, *ч.* 1. *род.* у. Дія за знач. **відвали́ти** 1 і **відвали́тися** 1. *Відвал пустої породи.*

2. *род.* а. Різальна частина плуга або землерийної машини, що відділяє та перевертає грунт. *Поява в стародавній Русі плуга з лемешем, чересло́м, відвалом і колісним передком.. є результатом тривалого розвитку землеробського знаряддя на Русі* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 401); *Відвал у грейдері.*

3. *род.* у. Купа землі, накидана під час копання, риття ями тощо. *На одвалах нір вигрівались на сонці байбаки* (Рибак, Помилка.., 1956, 247); // *спец.* Насип із пустих порід, шлаку і т. п. *Навіть на відвалі, де самоскиди розвантажуються, грунт розрівнюють і зсовують до краю насипу потужні бульдозери* (Літ. газ., 21.VI 1951, 4).

ВІДВА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відвали́ти** 1. *Панас Кандзюба, важкий і сірий у своїй свиті, як скиба, одвалена плугом, сіяв очима нудьгу питання: куди йти?* (Коцюб., II, 1955, 67); *Взявши в руки грудочку бетону, відваленого від кубика під час проби на пресі, вона, показуючи його головному, провадила далі: — Бетон хоч куди* (Коцюба, Нові береги, 1959, 183).

ВІДВАЛИ́ТИ *див.* **відва́лювати.**

ВІДВАЛИ́ТИСЯ *див* **відва́люватися.**

ВІДВА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відва́лювати** 1 *Відвалювання глини*

ВІДВА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДВАЛИ́ТИ,** алю́, а́лиш, *док.*, *перех* 1 Перекидаючи або піднімаючи що-небудь важке, відсувати або відкидати вбік. *Парфен з розмаху заганяв лопату в землю, з люттю відвалюючи глибу за глибою* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 16); *Андрій і собі причепився до каменя — і з невеликим трудом відвалили його* (Фр., VIII, 1952, 154); *Скільки йому треба було зусиль, щоб ослабілими руками одкрутить гвинти люка, а потім плечима одвалить тяжку кришку* (Кучер, Дорога.., 1958, 125); // *розм.* Відокремлювати, відрізувати велику частину чого-небудь. [Орися:] *Адзез* [адже ж] *ти мені невеличкий сматоцок* [шматочок хліба] *одрізав, а собі — он який одвалив* (Мирний, V, 1955, 232); * У порівн. *Денис Середа говорив, наче скиби, важкі, злежалі, відвалював своїм плугом від толоки* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 204).

2. *перен., розм.* Розщедрившись, давати що-небудь у великій кількості.— *Нам щодня по дев'ять цигарок відвалює* [тюремне начальство] (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 235); — *Півсотні овець їм відвалив* [пан], *щоб мовчали...* (Гончар, Таврія.., 1957, 35).

ВІДВА́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВІДВАЛИ́ТИСЯ,** а́литься, *док.* 1. Відокремлюючись від чого-небудь, падати; відпадати. *Вода підливала ту цеглу, одривала її; потроху земля одвалювалась* (Н.-Лев., I, 1956, 632); *З сухих стебел.. листочки легко відвалюються* (Лікар. рослини.., 1958, 152); *Мокра глина де-не-де відвалилась, і липова заміть білила, як ребра кістяка* (Коцюб., I, 1955, 39);— *П'явка нассеться та й відвалиться, а він* [пан], *як всмоктався, так і не відірвеш* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 48).

2. *перен., розм.* Відходити, віддалятися. *Марічка з своїми перечікує, аж та «процесія» відвалиться трохи, аби не тяглись за ними у хвості на посміховище людське* (Вільде, Сестри.., 1958, 334).

3. *тільки недок.* Пас. до **відва́лювати** 1.

◇**Но́ги відва́люються (відва́ляться)** *див.* **нога́**; **Ру́ки відва́люються (відва́ляться)** *див.* **рука́.**

ВІДВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до відвалу (в 3 знач.). *Розробку відвального шлаку треба збільшити* (Роб. газ., 27.II 1962, 2).

ВІДВАЛЬНИ́Й, а́, е́. Признач. для відвалювання. *У залізорудних кар'єрах працюють відвальні мости і потужні екскаватори, які наповнюють рудою спеціальні залізничні состави* (Наука.., 11, 1962, 40); *Відвальний ніж грейдера;* // *у знач. ім.* **відвальни́й,** но́го, *ч.* Те саме, що **відва́льник.**

ВІДВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, який працює на відвалюванні чого-небудь.

ВІДВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відва́льник.**

ВІДВАНТА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відванта́жити.**

ВІДВАНТА́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відванта́жити** 1,2. *Основну масу* [людей] *забрав собі бригадир Коза на відвантаження вагонів* (Коп., Вибр., 1948, 123); *Успішному відвантаженню зерна державі в значній мірі сприяла чітка робота заготівельників і возіїв* (Рад. Укр., 4.VIII 1959, 2).

ВІДВАНТА́ЖИТИ *див.* **відванта́жувати.**

ВІДВАНТА́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відванта́жувати** 1, 2.

ВІДВАНТА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДВАНТА́ЖИТИ,** жу, жиш, *док.* 1. *перех.* Навантаживши що-небудь, відправляти в інше місце. *Відвантажити вагон вугілля.*

2. *перех.* Знімати частину вантажу; перевантажувати в інше місце. *Самоскиди.. відвантажували бетон у приймальні бункери* (Рад. Укр., 8.VIII 1957, 1).

3. *тільки док., перех. і неперех.* Закінчити, перестати вантажити. *Уже відвантажили своє.*

ВІДВАНТА́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **відванта́жувати** 1, 2. *З забою котлована щодня відвантажувалось до 10 тисяч кубометрів грунту* (Рад. Укр., 21.VIII 1951, 2).

ВІДВА́Р, у, *ч.* Рідина, в якій що-небудь варилось. *Дівчина випила приписану порцію відвару* (Фр., II, 1950, 319); *Тайфіде силоміць заливала їй у горло настоянку з лавровишні, змішану з огидним одваром ріжків* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 377); *Чорні барвники можна добути з відварів кори дуба, ясена, крушини* (Стол.-буд. справа, 1957, 30).

ВІДВА́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відвари́ти** 1. *Вже випито першу чарку, і молодий, відварений по-чабанському способу валашок, парує в мисках* (Гончар, Тронка, 1963, 10); *Відварені і відціджені вареники змішують із злегка підсмаженою на маслі цибулею* (Укр. страви, 1957, 237); // *у знач. прикм. Глафіра з печі дістала казан відвареної картоплі* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 15).

ВІДВАРИ́ТИ *див.* **відва́рювати.**

ВІДВАРИ́ТИСЯ *див.* **відва́рюватися.**

ВІДВАРНИ́Й, а́, е́. Який виготовлено відварюванням. *На гарнір до яловичого м'яса подають відварну картоплю з маслом* (Технол. пригот. їжі, 1957, 160).

ВІДВАРТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех. і неперех.* Закінчити вартувати; провартувати належне. *Відвартував своє; Я вже відвартував.*

ВІДВА́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відва́рювати.** *Відварювання овочів, м'яса; Відварювання рейок.*

ВІДВА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДВАРИ́ТИ,** арю́, а́риш, *док., перех.* 1. Варінням доводити до готовності (картоплю, м'ясо і т. ін.). *Баклажани нарізують кусочками, відварюють, відціджують* (Укр. страви, 1957, 41); — *Беруть йоржів, відварюють. Потім починають їх проціджувати й вичавлювати* (Довж., I, 1958, 423).

2. *техн.* Нагріваючи місце зварення, відокремлювати що-небудь від чогось. *Відварювати рейки.*

ВІДВА́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВІДВАРИ́ТИСЯ,** а́риться, *док.* 1. Варитися (про картоплю, капусту і т. ін.).

2. *техн.* Відокремлюватися в місці зварення внаслідок нагрівання.

ВІДВЕ́ДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відвести́.** *З правої, відведеної до краю руки* [Мар'яни], *крутячись, опускався важкий починок, а ліва — скубла й скубла м'яку пряжу* (Стельмах, II, 1962, 399); *Одведена для неї кімната була прибрана з комфортом* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 27); // **відве́дено,** *безос. присудк. сл. В одному містечку хлопця було відведено до керівника підпілля — столяра Якова* (Ю. Янов., II, 1954, 11); *Значне місце на семінарі відведено питанням методики* (Наука.., 7, 1960, 33).

ВІДВЕ́ДЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відвести́** й **відво́дити.** *На ділянках з великою вологістю передбачити своєчасне відведення талих вод* (Рад. Укр., 21.II 1951, 1); *Відведення ділянок.*

ВІДВЕ́ЗЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відвезти́**; // **відве́зено**, *безос. присудк. сл. Весною того ж таки 1861 року одвезено його* [Т. Шевченка] *тіло у Київ, а звідти на ту Чернечу могилу коло Канева, що він купив собі для проживання* (Мирний, V, 1955, 313).

ВІДВЕ́ЗЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відвезти́.**

ВІДВЕЗТИ́ *див.* **відво́зити.**

ВІДВЕ́РНЕНИЙ, ВІДВЕ́РНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відверну́ти.** *Запарувала рілля, тьмяно заблищали на сонці одвернуті лемешами скиби землі* (Тют., Вир, 1960, 11); // *у знач. прикм. Підняла Олена голову і з відверненим лицем оперлась мовчки о поруччя крісла* (Коб., I, 1956, 94); // **відве́рнено,** *безос. присудк. сл. Загрозу світової термоядерної війни, що нависла над людством, відвернено* (Ком. Укр., 5, 1963, 74).

ВІДВЕ́РНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відверну́ти** й **відверну́тися** 1—4. *Забезпечення миру і відвернення ядерної війни — найважливіша проблема сучасності* (Ком. Укр., 7, 1962, 81).

ВІДВЕРНУ́ТИ *див.* **відверта́ти.**

ВІДВЕ́РНУТИЙ *див.* **відве́рнений.**

ВІДВЕРНУ́ТИСЯ *див.* **відверта́тися.**

ВІДВЕРТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відверта́ти** й **відверта́тися** 1—4. *Уже тоді у мами був неприємно холодний вираз в його присутності, одвертання очей* (Л. Укр., V, 1956, 426); *Відвертання небезпеки.*

ВІДВЕРТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДВЕРНУ́ТИ**, ерну́, е́рнеш, *док.*, *перех.* 1. Повертати, відводити щонебудь убік від кого-, чого-небудь. *Лице його було зле, очі грізні, похмурі. Він одвертав їх і від жінки, і від дитини* (Мирний, I, 1954, 307); *Піонери відвертали свої обличчя, затуляли їх долонями* (Донч., VI, 1957, 73); *Та жовнір жовніром, ..як відвернув руку, як загатив у зуби* (Стеф., I, 1949, 250); // Спрямовувати в інший бік. *Еол молебнем вдовольнився І вітрів зараз одвернув* (Котл., I, 1952, 163);* Образно. *Нас відвернути З шляху нового ніщо не зможе* (Гірник, Друзі.., 1953, 5).

◇ **Відверта́ти но́са (ніс)** — виявляти до кого-, чогонебудь неувагу, погорду, байдужість. *Вони були делікатніші до діда, ніж у Кам'янці чи Вінниці, не відвертали носа від його свити* (Стельмах, I, 1962, 404).

2. *розм.* Відвалювати або зсувати що-небудь убік. *Одвернув камінь* (Сл. Гр.); // Відрізуючи, відкидати вбік (скибу під час оранки тощо). *Краще б.. піти гуртом на.. поле, пустить по ньому плуг. Побачити швидше, як він крає незміряні ниви, одверта скибу* (Коцюб., II, 1955, 77); *— Годі!— крикне мов опарений,— годі орати! — Як годі? — каже чоловік.— Дві скиби тільки одвернути, та й упруг* (Барв., Опов.., 1902, 198); *Він.. відвернув великий, крихкий ком'ях землі* (Мик., II, 1957, 352).

3. Відгинати край або кінець чого-небудь; відгортати. *Покрила ним* [одіялом] *зразу всю постелю, ще й один бік загорнула, щоб зручно було за нього взятися та одвернути* (Мирний, IV, 1955, 355); *Архип миттю одвернув полу короткої кавалерійської бекеші і.. витяг звідти чималу паку якихсь паперів* (Епік, Тв., 1958, 436).

4. *перен.* Запобігати чомусь, усувати (біду, небезпеку і т. ін.). *Мов лопатою хто гріб до двора достатки всякі, а нещастя відвертав* (Фр., XI, 1952, 233); *Чиї ж це руки одвертають пором від неминучої загибелі?* (Шиян, Іван — мужицький син, 1959, 60); [Кассандра:] *Ох, якби тільки можна, то я б сама те горе одвернула!* (Л. Укр., II, 1951, 260); *Боротьба, яку ведуть тепер Радянський Союз і всі миролюбні сили, має своїм завданням відвернути нову світову війну* (Ком. Укр., 3, 1961, 48); // *розм., заст.* Чаклуванням усувати (хворобу, лихо тощо). *Він ходив до ворожки, та одвертала, не помогло* (Коцюб., II, 1955, 343); *Та* [Домніка] *мала примівкою* [заклинанням] *відвернути слабість і смуток від сина* (Коб., II, 1956, 110).

5. *перен.* Спрямовувати чиюсь діяльність, увагу тощо в інший бік від чого-небудь. *Просити грошей у батьків ми не наважувались,— вони могли б бути невдоволені з нашої витівки, яка нібито відвертає нас від навчання* (Моє життя в мист., 1955, 22); *Думки про Мар'ю на який час одвернули її від міста* (Мирний, III, 1954, 115); // Викликати бажання, намір відмовитися від чогось, не робити чого-небудь. *Коли він вирішив, то марна річ намагатися відвернути його від прийнятого рішення* (Собко, Серце, 1952, 21).

◇ **Відверта́ти (відверну́ти) увагу** — спрямовувати увагу на щось інше. *Сподівання на чудо відвертали увагу людини від активної діяльності і робили її рабою зовнішніх обставин* (Наука.., 10, 1958, 50); *Якби хоч жестом відвернув від дум важких увагу, можливо б другові вернув душевну рівновагу* (Дор., Три богатирі, 1959, 71).

6. *перен.* Відштовхувати від себе своєю поведінкою, виглядом і т. ін. *Оця Марта така некрасива, що, здається, кожного б повинна одвертати від себе, а проте вона не то що не одвертала, а завжди кожному кидалася* [впадала] *в очі* (Мирний, IV, 1955, 337); *В цьому балеті був ні до ладу ні до прикладу вставлений номер танців, який ми проходили з учителем. Це вже пахло уроком і через те відвертало* (Моє життя в мист., 1955, 21); // Викликати негативні почуття до кого-небудь. *— Не любить тебе твій Яків — причарували його до себе злії люди, одвернули його од твого серця!..* (Стор., I, 1957, 23); *Не було сили Лукина від Маланки відвернути* (Кобр., Вибр., 1954, 193).

◇ **Відверну́ти се́рце** *від кого* — перестати любити кого-небудь. [Сербин:] *Ти.. так мене приворожила, що серце моє ніяк одвернути від тебе не зможу* (Вас., III, 1960, 35).

7. *розм.* Вираховувати, робити вирахунок. *Іду повз пана: «Дайте ж,— кажу,— хоч за півмісяця, коли за місяць одвертаєте...»* (Тесл., Вибр., 1950, 22); [Цокуль:] *А грошей тобі не слідує?* [Харитина:] *Одвернули всі гроші за телицю* (К.-Карий, I, 1960, 239).

8. *кому, діал.* Повертати щось назад, не прийнявши. *У нас на селі ні одна дівка за його не хоче йти. Куди не потикались старости, так і одвернуть хліб* (Барв., Опов.., 1902, 517).

9. *рідко.* Те саме, що **відкру́чувати;** відгвинчувати. *Вентиль він відвертав з підвищеною обережністю* (Шовк., Інженери, 1956, 377).

ВІДВЕРТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДВЕРНУ́ТИСЯ**, ерну́ся, е́рнешся, *док.* 1. Повертати від кого-, чого-небудь обличчя вбік; повертатися до інших спиною.— *Чого ж ти закриваєшся, чого відвертаєшся від мене!* (Кв.-Осн., II, 1956, 45); *Світловидов, побачивши*

Бережного, різко одвертається й виходить (Баш, П'єси, 1958, 127); *А пан глянув.. одвернувся... Пізнав, препоганий,.. Пізнав батько свого сина, Та не хоче взяти* (Шевч., I, 1951, 46); *Гайченко відвернувся, нетерпляче змахнув рукою — мовляв, тебе не переслухаєш, рушив до машини* (Збан., Переджнив'я, 1960, 18); * Образно. *Його переслідувала вже від тижня думка, що щастя починає відвертатися від нього* (Фр., V, 1951, 223).

2 Відвалюватися (про скибу землі). *Земля здималась поперед плуга, репалась і одверталась чорними соковитими скибами набік* (Гр., II, 1963, 60).

3. Відгинатися, відгортатися (про край або кінець чого-небудь). *Поли відвертаються.*

4. *перен.* Припиняти, поривати з ким-небудь стосунки, взаємини. *Кого я любив, ті забулися, А з ким я дружив — відвернулися* (Фр., XIII, 1954, 235); *З того часу, як усі відвернулись од Павлика, з того часу великий тягар упав Євгещці на груди* (Донч., VI, 1957, 51); // Відчувати неприязнь, відразу до кого-небудь. *Трапляється часом, що іншого якось не прийма серце, відвертається від нього, до іншого так зразу приляже, як до рідної мами...* (Вовчок, VI, 1956, 280).

5. *перен.* Виявляти небажання, нехіть робити що-небудь. *Поет* [І. Манжура] *гостро картає письменників-естетів, що відвертаються від зображення тяжкого становища народу і, прикриваючись розмовами про «чисте мистецтво», служать інтересам «дуків», «багачів»* (Іст. укр. літ., I, 1954, 475).

6. *розм., рідко.* Те саме, що **відлуча́тися** 1. *Нікуди він і не одвертався з пасіки* (Сл. Гр.);— *Не встигла я на якусь часинку одвернутися до куми, а він почав з дітьми пиріжки з квасолею ліпити* (Стельмах, Хліб.., 1959, 36).

7. *тільки недок.* Пас. до **відверта́ти** 1—6,9.

ВІДВЕ́РТИЙ, а, е. 1. Який щиро виявляє почуття, думки; чистосердечний, правдивий, прямолінійний. *Пригадала собі те, що Ви писали про повість «Жаль», добре, що з Вас такий одвертий критик* (Л. Укр., V, 1956, 51); *Ластівка був людиною чесною, відвертою, прямолінійною* (Дмит., Розлука, 1957, 195); // Який виражає прямоту й щирість. *В його кремезній постаті і в одвертому погляді було щось владне* (Панч, Іду, 1946, 32); *Входить майор Дрозденко. Це вродливий, ставний чоловік з мужнім, одвертим обличчям* (Коч., II, 1956, 381); *Відверта розмова.*

2. Неприхований, незамаскований, помітний для стороннього ока. *Хлопець відгадав у тоні цих слів їдку насмішку, відверте глузування* (Донч., I, 1956, 403); *Гвоздь подивився на мене з відвертим презирством* (Мик., II, 1957, 53).

ВІДВЕ́РТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **відве́ртий.** *Високий і білявий,.. він був увесь порив і одвертість* (Коцюб., I, 1955, 297); *Я люблю щиру відвертість і не таюсь, що дома Оришка іноді бере наді мною верх* (Гончар, М. Братусь, 1951, 44).

ВІДВЕРТІ́ТИ *див.* **відві́рчувати.**

ВІДВЕРТІ́ТИСЯ *див.* **відві́рчуватися.**

ВІДВЕ́РТО. Присл. до **відве́ртий.**— *Я говоритиму з вами відверто й щиро* (Донч., V, 1957, 515); *Ганна Іванівна одверто заздрила тим, хто вміє веселитися* (Шовк., Інженери, 1956, 455).

ВІДВЕСТИ́ *див.* **відво́дити.**

ВІДВИКА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **відвика́ти.** *Тяжкі суб'єктивні явища, що супроводять одвикання від алкоголю, полегшуються з допомогою снотворних засобів, теплих ванн, ін'єкцій вітаміну С і т. д.* (Наука.., 10, 1958, 33).

ВІДВИКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДВИ́КНУТИ**, ну, неш, *док.*, *від чого і з інфін.* Утрачати звичку робити що-небудь, бувати де-небудь і т. ін.; відучуватися. — *А я тобі, Григорію, раджу:.. Від беззаконня пора відвикати* (Гончар, Тронка, 1963, 94); *Живучи в городі, він так одвик од сього простору польового, од сього повітря свіжого, що він, наче зачарований, ішов...* (Мирний, IV, 1955, 212); — *За час дванадцятилітньої військової служби відвик я від праці на ріллі* (Фр., II, 1950, 273); *Хвилюватись одвик, Хоч робота складна* (Воронько, Три покоління, 1950, 10); // *від кого.* Ставати далеким, чужим, забувати кого-небудь.— *Від такої думки я став відвикати від тебе* (Кв.-Осн., II, 1956, 333); *Ти пишеш, що ти одвикла од мене* (Коцюб., III, 1956, 190).

ВІДВИ́КЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **відви́кнути.** *Сплигнувши з коня, наблизився до дівчини п'янковитою ходою вершника, відвиклого ходити по землі* (Гончар, Таврія.., 1957, 378); // *у знач. прикм. Одвиклими очима оглядав* [М. В. Гоголь] *свою стару квартиру — не тільки тому, що забув її за літо, а й тому, що сам став іншою людиною* (Полт., Повість.., 1960, 487).

ВІДВИ́КНУТИ *див.* **відвика́ти.**

ВІДВИЛЬНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.*, *розм.* Відлучитися на короткий час. *Тільки одвильне куди мати,— то вже дитина й долі* (Сл. Гр.).

ВІДВИНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.*, *діал.* Відвести, розправити (про руку). *Як не відвине руку, як не вцідить чорта його власним дрюком по хребті* (Фр., II, 1950, 122).

ВІДВИНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.*, *діал.* 1. Віхилитися. *Він на мене з києм, я насилу відвинувся* (Сл. Гр.).

2. *перен.* Уникнути, ухилитися. *Ні ковальчуки, ні сам Корній Шутов не могли одвинутись від кабальної роботи* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 516).

ВІДВИРУВА́ТИ, у́є, *док.* Перестати вирувати. * Образно. *Одвирує війна, одлунають бої, світ не знатиме лиха і горя* (Гонч., Вибр., 1959, 172).

ВІДВИСА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВІДВИ́СНУТИ**, не, *док.* Висіти, відхилившись від чогось; звисати. *Його довгі незграбні руки як би відвисали від плечей* (Кобр., Вибр., 1954, 77); *Нижня щелепа неприродно заходила ходором і почала одвисати* (Кучер, Прощай.., 1957, 215); *З-під очіпка одвисло пасмо сивої коси* (Н.-Лев., I, 1956, 72).

ВІДВИ́СЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **відви́снути.** *Приїхав з полку старший панич — .. з розумними, сірими очима, з товстою, униз одвислою губою* (Мирний, II, 1954, 104); // *у знач. прикм. Лиска* [корова],— *низенька з відвислим підгорлям..— довірливо тягнеться до материної руки* (Коз., Сальвія, 1959, 7).

ВІДВИ́СНУТИ *див.* **відвиса́ти.**

ВІДВИХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДВИХНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.*, *розм.* 1. *тільки док.* Раптово відсторонитися від кого-, чого-небудь. *У першу мить чоловік лише відвихнувся від кулака, потім захистив лице від наступних ударів* (Ле, Право.., 1957, 147).

2. *рідко.* Відходити, відлучатися. *Од челюстей печі одвихалася баба Гапка й скубла Свиридона за блюзнірську мову* (Ю. Янов., Мир, 1956, 140); *От, увечері дід з бабою кудись відвихнулись, а дочка й давай шукать* (Сл. Гр.);— *Робота не важка, а одвихнутись не можна, бо не вгадаєш, коли пан або пані велять запрягати,— мовила Настя* (Л. Янов., I, 1959, 286).

ВІДВИХНУ́ТИСЯ *див.* **відвиха́тися.**

ВІДВИ́ЧКА, и, *ж.* Утрата якої-небудь звички. *На всяку привичку є одвичка* (Укр.. присл.., 1955, 394).

ВІДВІВА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВІДВІ́ЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ВІДВІ́ЯТИ**, і́ю, і́єш, *док.* 1. *перех.* Відокремлювати полову, бур'ян і т. ін. від зерна на вітрі або очищувальними машинами. *У негоду комбайни не змо-*

жуть повністю відвівати полову і особливо залишки бур'янів (Рад. Укр., 20. VI 1961, 2); *Текля порядкує на току — треба нам з цього врожайного поля на сівбу перечистити пшеницю.., одвіяти, переточити, перечистити від битого, дрібного...* (Горд., Дівчина.., 1954, 227); * Образно. *З подякою і згадує сьогодні Шевченка радянський народ, який повалив трони з царями і одвіяв їх з половою у небуття* (Тич., III, 1957, 325).

2. *тільки док., неперех.* Перестати, закінчити віяти.

ВІДВІВА́ТИСЯ, а́ється *і* **ВІДВІ́ЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **ВІДВІ́ЯТИСЯ**, і́ється, *док.* 1. Відокремлюватися від чого-небудь за допомогою дії вітру, руху повітря. * Образно. *Одвійся ти, фашистськая полово! Одвійсь, щоб під мітлою й замелась...* (Тич., II, 1957, 103).

2. *тільки недок.* Пас. до **відві́ювати** 1.

ВІДВІ́Д, во́ду, *ч.* 1. Дія за знач. **відво́дити** 3, 6. *Усі члени партії при виборах мають необмежене право відводу кандидатів і критики останніх* (Статут КПРС, 1961, 12).

2. Відгалуження чого-небудь (труби, кабеля і т. ін.). *Від газопроводу Дніпропетровськ — Кривий Ріг прокладається 70-кілометровий відвід до Нікополя* (Рад. Укр., 31.VII 1959, 1).

ВІДВІ́ДАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відві́дати.** *Це вона* [вчителька] *тоді, під час мого першого відвідання школи,.. просила відпустити мене* (Сміл., Сашко, 1957, 7); *Після одвідання цензури* [М. В. Гоголем] *тижні минали, як у чарівному сні* (Полт., Повість.., 1960, 385); *У 1957 році до неї* [Державної публічної бібліотеки АН УРСР] *було записано понад 29 тисяч читачів, число їх відвідань досягло за рік близько 480 тисяч* (Наука.., 8, 1958, 31).

ВІДВІ́ДАТИ *див.* **відві́дувати.**

ВІДВІ́ДАЧ, а, *ч., рідко.* Те саме, що **відві́дувач.** *У хаті загомоніли веселіш, не так вже побагату набігає одвідачів...* (Вовчок, I, 1955, 157); *Одвідачі кидаються прощатися з в'язнями* (Л. Укр., II, 1951, 503).

ВІДВІ́ДИНИ, дин, *мн.* Прихід або приїзд до когонебудь з метою провідати, погостювати тощо. *Треба було віддячити за відвідини відвідинами, і Ганна Федорівна їхала в Саківку* (Вовчок, Вибр., 1937, 122); *Хоч би він так не любив її, а то ще більшого жалю завдав їй своїми одвідинами* (Барв., Опов.., 1902, 168); *— Пробачте, будь ласка, за пізні відвідини, я не хотів завдавати вам турботи* (Собко, Звич. життя, 1957, 111).

ВІДВІДНИ́Й, а́, е́. Який служить для відведення чого-небудь убік. *Навколо траншеї роблять відвідну канавку для стікання талої і дощової води* (Колг. Укр., 8, 1956, 39); *Відвідний лоток.*

ВІДВІ́ДУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **відві́дувати.** *Ввижались черешні в білих хмаринках цвіту.. і ширококронні яблуні, рожевим цвітом укриті, роями бджіл відвідувані...* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 21).

ВІДВІ́ДУВАНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Кількість відвідувань.

ВІДВІ́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відві́дувати.** *Коли почався час відвідувань, ми з Ромкою перші пройшли до саду лікарні* (Сміл., Сашко, 1957, 174); *Федора Дикуна теж кортіло побувати в Новосельцях, що після дворазового одвідування стали для нього рідним куточком* (Добр., Очак. розмир, 1965, 266); *Початок цій дружбі поклали їх мало не щовечірні відвідування дослідної лабораторії* (Шовк., Інженери, 1956, 406).

ВІДВІ́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДВІ́ДАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Ходити, їздити до когось, бувати в когось або де-небудь. *У свято мама ходила його* [брата] *одвідувати* (Вовчок, I, 1955, 294); *Прекрасні люди відвідують мене щодня, приносять мені все, що я люблю* (Сміл., Сад, 1952, 302); *Я прийшов вас відвідати, порадитися...* (Фр., II, 1950, 211); *Готуючись відвідати концерт, Марина пожвавішала* (Дмит., Наречена, 1959, 174); * Образно. *Нічка тиха Україну Одвідать прийшла* (Гл., Вибр., 1957, 252); // *тільки недок.* Систематично ходити кудись (у школу, музеї, театри тощо). *Чотири школи нашого села відвідують більше тисячі учнів* (Літ. газ., 12.II 1953, 1); *Я зрозумів потребу відвідувати музеї* (Моє життя в мист., 1955, 185).

ВІДВІ́ДУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Відвідувати один одного. *Сусіди до мене ходять, а я знов до їх — одвідуємось* (Вовчок, I, 1955, 257).

2. Пас. до **відві́дувати.** *Лекції відвідуються всіма слухачами.*

ВІДВІ́ДУВАЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **відві́дувач.**

ВІДВІ́ДУВАЧ, а, *ч.* Той, хто відвідує кого-, щонебудь. *На порозі став, струшуючись від снігу, ще один відвідувач* (Гончар, II, 1954, 64); *Це було кафе «вищого» світу.. В білих.. куртках кельнери метушилися.., запобігливо зазираючи у вічі одвідувачам* (Досв., Вибр., 1959, 393). *Серед широких мас відвідувачів старого українського театру М. П. Старицький як драматург мав найбільшу популярність* (Минуле укр. театру, 1953, 94).

ВІДВІ́ДУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **відві́дувач.** *Віктор відклав книжку, здивовано глянув на несподівану відвідувачку* (Руд., Вітер.., 1958, 305); *З того, як мовчки провели одвідувачку й хутко дали халата, Горпина зрозуміла, що Дорчині справи кепські* (Ю. Янов., Мир, 1956, 270).

ВІДВІ́З, во́зу, *ч., рідко.* Те саме, що **відве́зення.**

ВІДВІЗНИ́К, ізника́, *ч., спец.* Робітник, який відвозить що-небудь від верстата, конвейєра тощо.

ВІДВІЗНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відвізни́к.**

ВІДВІ́ЙКИ, йок, *мн.* 1. Відходи зерна після молотьби та віяння; погане, засмічене зерно.— *У вас є й висівки, й полова,.. а в комірці стоять і одвійки, .. буде чим годувати поросята* (Н.-Лев., IV, 1956, 219); *Якийсь любитель.. кине їм* [пташкам] *жменю-другу одвійок, і живуть собі пташки* (Вишня, II, 1956, 102).

2. Пісне молоко, відділене від вершків за допомогою сепаратора. *Пісна частина молока (відвійки), яка важча від вершків, під діянням відцентрової сили скупчується коло стінок барабана* [сепаратора] (Механ. і електриф.., 1953, 507).

ВІДВІ́КУ, *присл.* З давніх-давен, споконвіку. *Небо, наче море, Землю обхопило: Сонце плине й гріє, Як одвіку гріло* (Щог., Поезії, 1958, 230); *Одвіку ми прив'язані були До тебе, Земле, всім єством, хотінням* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 18); // *із запереч. част.* не Ніколи. *Вже мені не було того щастя одвіку, та й повік не буде* (Вовчок, I, 1955, 205); *Залізниця має пройти по перелогах степу, що одвіку не орався* (Гончар, Таврія.., 1957, 638).

ВІДВІНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., діал.* Наділити приданим. *Він мав лише півхати і дві грядки в городі, та ще й сестру мав відвінувати* (Кобр., Вибр., 1954, 193).

ВІДВІ́РЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДВЕРТІ́ТИ**, рчу́, рти́ш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **відкру́чувати** 1; відгвинчувати. *Відвірчувати гайку.*

ВІДВІ́РЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДВЕРТІ́ТИСЯ**, ти́ться, *док., рідко.* Те саме, що **відкру́чуватися** 1; відгвинчуватися.

ВІДВІ́СИТИ *див.* **відві́шувати.**

ВІДВІСТИ́ТИ, іщу́, істи́ш, *док., заст.* Відповісти. *Вона його пита: чи дуже втомивсь на роботі?— Ні,— одвістив* [Павло] (Вовчок, I, 1955, 149).

ВІДВІ́Т, у, *ч., заст.* 1. Відповідь. *Хто не спитає, за кого вона йде, «за Левка» — один одвіт* (Кв.-Осн., II, 1956, 301); *— Ну, ми напишемо такий одвіт, що довго він нас пам'ятатиме!..* (Гр., Без хліба, 1958, 28); *Тільки друг не шле одвіту, Ні привіту, ні слівця* (Мал., Звенигора, 1959, 108).

Дава́ти (да́ти) відві́т: а) відповідати на запитання. *— Як дочка хоче,— відвіт дала Векла,— так нехай і буде* (Кв.-Осн., II, 1956, 446); б) відповідати за вчинки, дії.*— А ти що робиш ото на хаті? — гукнув голова до Лавріна.— Зараз мені злазь та давай одвіт перед нами* (Н.-Лев., II, 1956, 364); **У (на) відві́т:** а) відповідаючи на запитання, на що-небудь сказане.*— І чого в тебе такі очі смутні?— Да того, може, що нездужаю,— сказала на одвіт* (Вовчок, I, 1955, 195); б) реагуючи на що-небудь. *Троянці так дали в одвіт, Що Турн собі розчухав литку* (Котл., I, 1952, 231).

2. Відповідальність. *Сім бід — один одвіт* (Номис, 1864, № 4277).

Бу́ти в одві́ті — бути відповідальним.*— Паночку,— зітхнувши важко, вимовив він,— хай уже я один в одвіті буду...* (Мирний, IV, 1955, 224); **Нести́ одві́т** — нести відповідальність. [Пушкар:] *Умів грішить — умій нести одвіт!* (Дмит., Драм. тв., 1958, 289).

ВІДВІ́ТИТИ *див.* **відвіча́ти.**

ВІДВІ́ТНИЙ, а, е, *заст.* Який є відповіддю на що-небудь або містить у собі відповідь. *Як же усе староста розказав і прийшлося батькові одвітне слово казати, вона так і припала до дверей* (Кв.-Осн., II, 1956, 57); *На мій рух жінка не одповіла одвітним рухом* (Коцюб., II, 1955, 404); *Голова ради обвів усіх казахів схвильованими чорними очима. У багатьох очах він зустрів гарячі відвітні вогники* (Донч., I, 1956, 116).

ВІДВІ́ТУВАТИ *див.* **відвіча́ти.**

ВІДВІЧА́ЛЬНИЙ, а, е, *книжн., заст.* Відповідальний.*— Я почуваю себе одвічальним, од-ві-чаль-ним, розумієте! Одвічальним за спокій і порядок у моїм повіті* (Фр., III, 1950, 236); *— Я людина за це відвічальна, і я того від усіх вимагаю!* (Вишня, I, 1956, 228).

ВІДВІЧА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж., книжн., заст.* Відповідальність. *Ну, нічого: все поправлю. Скину всяку одвічальність* (Сам., I, 1958, 164); *— Ще не знають вони, що таке одвічальність* (Стельмах, Хліб.., 1959, 343).

ВІДВІЧА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **ВІДВІ́ТУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **ВІДВІ́ТИТИ,** і́чу, і́тиш, *док., заст.* 1. Відповідати (в 1 знач.). *Одвічай мені, мій Орле, Каже йому мати: Із якої сторони я Буду сина ждати?* (Щог., Поезії, 1958, 70); *— Пан теє знають,— відвітував війт,— як перемінити, що й перемінити* (Свидн., Люборацькі, 1955, 47); *Де каганчик світить — Відтіль буде милий твій... Під віконечком постій — Слухай, хто одвітить...* (Бор., Тв., 1957, 61); *Не зразу земляк мій одвітив, Подумав чимало таки* (Дор., Серед степу.., 1952, 99).

2. Відповідати (в 5 знач.).*— Дай нам спокійно віку дожити й не доведи нас відвічати за неї* [Марусю] *на тім світі!* (Кв.-Осн., II, 1956, 63); *Смійся— смійся, а за смішки плачем одвітиш* (Номис, 1864, № 12662).

ВІДВІ́ЧНИЙ, а, е. Який існує споконвіку, з давніх-давен. *Верхом шумів-гудів відвічний ліс* (Фр., XI, 1952, 291); *Цвіте Україна!.. Всі землі свої возз'єднавши одвічні* (С. Ол., Вибр., 1957, 30); *Одвічний інстинкт гнав їх* [журавлів] *з пекучого півдня на болотисті низовини, де щороку вили вони свої кубла* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 3).

ВІДВІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **відві́чний.** *Відвічність буття.*

ВІДВІ́ЧНО. Присл. до **відві́чний.** *Віють одвічно солоні вітри* (Нагн., Пісня.., 1949, 64); *Одвічно людина прагнула до світла* (Знання.., 5, 1966, 4).

ВІДВІ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДВІ́СИТИ,** і́шу, і́сиш, *док., перех.* 1. Знімати з чого-небудь завісу, відкривати що-небудь завішене. *Надя одвішує замасковані вікна* (Гончар, Новели, 1954, 81).

2. *спец.* Визначати вертикальний напрям за допомогою виска.

ВІДВІ́ЮВАТИ *див.* **відвіва́ти.**

ВІДВІ́ЮВАТИСЯ *див.* **відвіва́тися.**

ВІДВІ́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відві́яти;** // *у знач. прикм. Відвіяне зерно.*

ВІДВІ́ЯТИ *див.* **відвіва́ти.**

ВІДВІ́ЯТИСЯ *див.* **відвіва́тися.**

ВІДВО́ДИТИ, джу, диш, *недок.,* **ВІДВЕСТИ́,** еду́, еде́ш; *мин. ч.* відві́в, вела́, ло́; *док., перех.* 1. Супроводжуючи, доставляти кого-небудь кудись. *Як прийшлось одводить до Підпари Гафійку, Маланка була мов з хреста знята* (Коцюб., II, 1955, 51); *У слободі знали, що комсомольці борються з цими пережитками, і тих, кого піймають на гарячому, одводять до міліції* (Шиян, Баланда, 1957, 8); *Ти взяла Мене, маленького, за руку І в школу хлопця одвела До п'яного дяка в науку* (Шевч., II, 1953, 283); *На новому аеродромі пілотів відвели у будинок і кожному вказали ліжко* (Собко, Зор. крила, 1950, 276); // Проводжати кого-небудь. *Читання кінчалось пізно. Іван одводив курсистку додому* (Коцюб., II, 1955, 220); *— Я Христю одведу,— сказав Тимофій* (Мирний, III, 1954, 44); // Переводити, переміщати з якого-небудь місця, позиції назад, у тил тощо (про військові частини). *Дмитро швидко відводить на південний захід свою групу* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 891).

2. Вести з собою когось на певну відстань від кого-, чого-небудь. *Бере її за руку і одводить у найдальший від дому куток садка* (Л. Укр., II, 1951, 386); *Юдка відвів Яця набік за шопу* (Фр., II, 1950, 223); *Дівчина побачила, що з Івановою матір'ю сталося недобре, підхопила її під руки й відвела вбік* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 74); // Манячи когось чимось, вести за собою, щоб відвернути небезпеку від кого-, чого-небудь.*— То посмітюшка,— одповів Петрусь.. Вона нас од гніздечка свого одводить. Вона хитра пташка...* (Ю. Янов., I, 1954, 103); *Перепелиця-мати, черкаючи крилом землю, падаючи і знову злітаючи, біжить перед мисливцем, відводячи його від своїх дітей...* (Багмут, Опов., 1959, 61).

3. За допомогою спеціального пристосування спрямовувати воду, газ тощо в потрібне місце. *Друга* [лаборантка] *вертілась коло комунікаційних труб, що відводили сюди розчин їдкого лугу* (Шовк., Інженери, 1956, 175); *Воду одвели в бистрінь ріки* (Криж., Під зорями.., 1950, 41).

4. Змінювати положення чого-небудь відносно чогось; переміщати. *Яким замахнувся кулаком на гнідка. Той, прищурюючи око, геть одвів голову на бік* (Мирний, IV, 1955, 319); *Уже намірився* [стрілець], *вже курок відвів, щоби вбити Селезня* (Фр., IV, 1950, 81); *Раз вона одвела руки з шитвом далі поперед себе, подивилась на нього в захваті* (Л. Укр., III, 1952, 745); // Відстороняти, відхиляти щось від кого-,чого-небудь. *Іван поспішавсь, стукавсь коліньми в смереки, одводив руками гіллячки і жмурив очі* (Коцюб., II, 1955, 350); *Здається, збагнув щось солдат. Відводить дуло нагана від машиністової скроні* (Довж., Зач. Десна, 1957, 10); *Старий Дорошко одвів проясніле лице від репродуктора* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 120).

◇**Відво́дити (відвести́) о́чі:** а) переставати дивитися на кого-, що-небудь; змінювати напрям зору. *Перехилився* *через поручні і не відводив очей від темної безодні* (Ірчан, II, 1958, 190); б) відвертати увагу з метою обману; обманювати. *Украде* [Тимошко] *бувало.. та й підкине другому, щоб від себе очі одвести* (Мирний, II, 1954, 159).

5. *перен.* Запобігати чомусь неприємному або небезпечному; відвертати. *Треба, щоб і ми любили один одного, як брата, у нужді помагали, один від одного біду відводили* (Кв.-Осн., II, 1956, 121); *Їй хотілось.. одвести од людей лихо* (Коцюб., II, 1955, 181);— *Конвойний своїм ударом відвів у той момент від мене смерть* (Збан., Єдина, 1959, 85); // Відвертати від якихось дій, думок і т. ін. *Згодом до кожного болотця підбігали* [гості] *загасити спрагу, і тільки рішуче заперечення Семенове одводило їх од спокуси* (Ю. Янов., Мир, 1956, 146); — *Що пише Гриша? — спитав батько не так від нетерпіння.., як для того, щоб одвести дочку від тяжких думок* (Головко, II, 1957, 588).

◇ **Відво́дити (відвести́) ту́гу [від се́рця]** — розвіювати тугу, розвеселяти. *Було її як ворожку підсилали до людей, щоб одводила тугу від серця* (Барв., Опов.., 1902, 109).

6. *перен.* Відхиляти чиюсь кандидатуру на виборах. *Відводити кандидатуру.*

7. Давати, виділяти комусь що-небудь для користування.— *Спершу, каже* [пан], *я хотів.. землі відвести і на волю випустити за твою службу* (Мирний, II, 1954, 289); *Саїд дізнався.., що серед практикантів прибув і його брат.. Першою думкою було відвести їм свою невелику квартиру* (Ле, Міжгір'я, 1953, 451); // Виділяти частину чого-небудь (земельної площі, місця в творі і т. ін.) з певною метою. *Під суниці треба відводити добре освітлені і захищені від вітру місця* (Колг. Укр., 10, 1960, 33).

8. *перен.* Надавати того чи іншого значення, визначати роль, місце кому-, чому-небудь. *Надзвичайно важливу роль у соціалістичній перебудові країни.. Ленін відводив державному апаратові* (Біогр. Леніна, 1955, 253); *У загостреній ідеологічній боротьбі двох таборів особливу роль вороги соціалізму відводили і відводять ревізіонізму* (Літ. газ., 11.III 1959, 2).

◇ **Відво́дити (відвести́) го́лос:** а) подавати голос, говорити.— *Часом так груди заложить, що й голосу не одведу* (Стор., I, 1957, 102); б) давати відпочинок голосовим зв'язкам. *Прочитавши перших дві-три сторінки, я спинилась, щоб одвести голос, і почула голосне, мірне дихання Алли Михайлівни,— вона спала* (Л. Укр., III, 1952, 618); **Відвести́ дух** — полегшено зітхнути, перехопити повітря. *Вже як стала в лісі, то аж тоді дух одвела* (Л. Укр., III, 1952, 737).

ВІДВО́ДИТИСЯ, иться, *недок.* Пас. до **відво́дити** 3,5—8. *Суть охолодження двигуна полягає в тому, що значна частина тепла.. відводиться.. в атмосферу* (Автомоб., 1957, 49); *Товмач провів Юлю довгим широким коридором і.. показав їй кімнату, додавши, що за наказом коменданта оце тут їй відводиться мешкання і що про неї не забудуть* (Тют., Вир, 1964, 447); *В новелі відводиться багато місця описові побуту Малини* (Укр. літ., 9, 1957, 204).

ВІДВО́ДКА, и, *ж., спец.* Бічне відгалуження (труби, проводу тощо).— *Ми разом тут відводку оце робили* (Гончар, Таврія.., 1957, 122).

ВІДВО́ДОК, *ч.* 1. *род.* дку. Штучно створений рій шляхом виділення в окремий вулик частини бджіл із молодою маткою. *Найбільш поширеним методом штучного роїння є формування відводків, який в різних умовах здійснюється різними способами* (Бджільн., 1956, 52).

2. *род.* дка, *рідко.* Те саме, що **відса́док.** *Троянду розмножують тільки вегетативно — живцями, відводками та діленням куща* (Ол. та ефір. культ., 1956, 310).

ВІДВО́ЗИТИ, о́жу, о́зиш, *недок.*, **ВІДВЕЗТИ́,** зу́, зе́ш; *мин. ч.* відві́з, везла́, ло́; *мн.* відвезли́; *док., перех.* Везучи, доставляти куди-небудь. *Христя глянула на його — се ж мар'янівський Кирило. Се ж той, що вперше одвозив її у місто* (Мирний, III, 1954, 310); *Він відвозив у місто вироби гуцулів і повертався з різним крамом* (Рибак, Опов., 1949, 23); *Взяли Петруся молодого Та в город в путах одвезли* (Шевч., II, 1953, 225); *Просять машиною відвезти їх на станцію* (Ле, Міжгір'я, 1953, 177).

ВІДВОЗИ́ТИ, ожу́, о́зиш, *док., перех.* Закінчити, перестати возити.

ВІДВО́ЗИТИСЯ, иться, *недок.* Пас. до **відво́зити.**

ВІДВОЙО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відвоюва́ти** 1, 2. *Щасливе життя, відвойоване цими руками, В наші очі погляне негаснучим сяйвом своїм* (Забашта, Вибр., 1958, 137); *Боротьба ударних бригад за темпи нафтового видобутку на відвойованій у моря новій території..— ось кістяк мого останнього великого роману «Море відступає»* (Донч., VI, 1957, 584); //*у знач. прикм. І лежить, наче скарб найсвятіший, Одвойований округ землі* (Мал., Звенигора, 1959, 120).

ВІДВОЙО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відвойо́вувати** 1, 2. *Відвойовування захоплених земель.*

ВІДВОЙО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДВОЮВА́ТИ,** ю́ю, ю́єш, *док.* 1. *перех.* Війною повертати, відбирати що-небудь захоплене ворогом, супротивником або здобувати те, що йому належить.— *За п'ятсот год* [років] *передніше один пра-пра-пращур-щур карапетів напав на наше царство і одвоював од нас оті землі, поля та сіножаті* (Н.-Лев., IV, 1956, 32); *Ярослав і Мстислав в 1031 р. відвоювали Червенські міста, захоплені в 1018 р. Болеславом Хоробрим* (Іст. УРСР, I, 1953, 62).

2. *перех., перен.* Боротьбою, працею, переконуванням і т. ін. домагатися чого-небудь. *Він посувався* [у натовпі] *наперед уже повільно, але не відступав, одвойовуючи крок за кроком, щоб дійти до машини* (Епік, Тв., 1958, 518); *Здоровий поклик до життя, до праці знову відвойовував свої права* (Кач., II, 1958, 394); *Щаслива і я. І горда. Адже це я тебе* [коханого] *відвоювала в тієї нечисті, адже це я витягла тебе з того бруду, в якому ти погрузав* (Речм., Твій побратим, 1962, 123); *Ми тут* [у Каховці] *одвоюємо землю у спеки* (Бичко, Сійся.., 1959, 106).

3. *тільки док., неперех.* Закінчити, перестати воювати. *Він мужик, йому земля потрібна, та й відвоював давно, ще на японській війні* (Цюпа, На.. ниві, 1958, 26).

4. *тільки док., перех.* Провоювати певний час. *Одвоював своє Твердохліб* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 457).

ВІДВОЙО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДВОЮВА́ТИСЯ,** ю́юся, ю́єшся, *док.* 1. *тільки док.* Закінчити воювати.— *А ти що це, у відпустку, чи зовсім уже відвоювався?* (Головко, II, 1957, 436); — *А ти, значить, одвоювався. Високих чинів заслужив?— Найвищих,— посміхнувся Кобзар.— Рядовий* (Жур., Дорога.., 1948, 55).

2. *тільки недок.* Пас. до **відвойо́вувати** 1, 2.

ВІДВОЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* 1. Виліковувати важкохворого старанним доглядом. *Бабусю Настю поховали І ледве-ледве одволали Трохима діда* (Шевч., I, 1951, 316).

2. *заст.* Запобігти здійсненню чогось неприємного або небезпечного. *Мені тебе хоч жалко, мила, Біди*

не можна одволать (Греб., I, 1957, 106); [Г о р п и н а:] *Спасибі вам, голубонько, що відволали мене від напасті!..* (Кроп., II, 1958, 292); *Може пощаститься Сю жертву з горла смерті відволать* (Фр., XI, 1952, 263).

ВІДВОЛІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відволіка́ти.** *Цілий ряд обставин заважав роботі школи: тіснота приміщення, літня спека,.. одволікання на сільськогосподарську працю* (Мик., II, 1957, 552).

ВІДВОЛІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДВОЛОКТИ́**, очу́, оче́ш *і* **ВІДВОЛІКТИ́**, ічу́, іче́ш; *мин ч.* відволі́к, локла́, ло́; *док.*, *перех.* 1. Волочучи кого-, що-небудь, віддаляти від певного місця. *Я вже живосилом одволокла Катрю од дверей хатніх* (Вовчок, I, 1955, 202); [С т е х а:] *Весною коровка одійшла, думка була, що ось-ось буде з телям, аж прийшлось у прірву її відволокти* (Кроп., I, 1958, 462).

2. *перен.* Відвертати, відривати когось або щось від кого-, чого-небудь. *У вихідний день школяреві рекомендується читати художню літературу, яка не тільки розвиває, але й відволікає його від звичайних інтересів* (Шк. гігієна, 1954, 265); *Згадка на якусь мить відволікає думи Христини від дійсності* (Стельмах, Хліб.., 1959, 591); *Вже минула буря. Бенедикт зробив своє, відволік від себе Андріїв гнів* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 94).

◇ **Відволіка́ти (відволікти́) ува́гу** — те саме, що **Відверта́ти ува́гу** (*див.* **відверта́ти).** *Ми говорили про інше, але мою увагу весь час одволікали гнізда лелек на хатах* (Смолич, День.., 1950, 70); *Коли* [Л. Ліницька] *починала читати, то хотіла лише відволікти увагу товаришів од гірких думок* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 199).

3. *також без додатка і з інфін., перен.* Відтягати виконання чого-небудь на пізніше.—*Казав — затули* [вікно] *чим-небудь, чого одволікаєш?* (Вас., II, 1959, 214); *Фурманам сподобалась шляхтичева садиба, і вони все одволікали запрягати: в одного з возом щось трапилось, а другий, бач, коні не встиг підгодувати* (Досв., Вибр., 1959, 60).

ВІДВОЛІКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, *рідко.* Залишати поза увагою кого-, що-небудь. *Коли хтось з нас* [військовополонених] *підставляв під удар себе, щоб прикрити Дмитра, його били.. Але, ударивши чи побивши, знову поверталися до Дмитра, не відволікаючись і не забуваючи* (Коз., Гарячі руки, 1960, 75).

2. Пас. до **відволіка́ти** 1, 3.

ВІДВОЛІКТИ́ *див.* **відволіка́ти.**

ВІДВОЛО́ГА, и, *ж.*, *діал.* Відлига.

ВІДВОЛО́ГЛИЙ, а, е. Який став вологим, вогким. *Відвологлий порох не спалахував, і гармати замовкли* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 400).

ВІДВОЛО́ГНУТИ *і* **ВІДВОЛО́ГТИ**, гне; *мин. ч.* відволо́г *і* відволо́гнув, гла, ло; *док.* Стати вологим, пройнятися вологою. *Од того грому одвологло й почистішало повітря* (Н.-Лев., IV, 1956, 38); *Доки Настя зачиняла та защіпала двері, сніг на чоботях трохи пом'якшав, відволог* (Ряб., Жайворонки, 1957, 87); *Сіно відвологло й поїло повітря багатими пахощами* (Чендей, Поєдинок, 1962, 157).

ВІДВОЛО́ГТИ *див.* **відволо́гнути.**

ВІДВОЛО́ДАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *заст.* Привести до свідомості. *Кинулись до неї* [Галочки], *бризнули водою, сяк-так відволодали її* (Кв.-Осн., II, 1956, 354); // Вилікувати важкохворого старанним доглядом.— *Пріську, моя голубко, визволяй нас із біди! Одволодай мою дитину єдину* (Барв., Опов.., 1902, 536); — *Несіть її в шпиталь!* — *Сказав старший.*— *Нехай її черниці Там одволодають* (Л. Укр., I, 1951, 115).

ВІДВОЛО́ДАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *заст.* Видужати. *Остап уже одволодався і сидів на призьбі* (Бурл., О. Вересай, 1959, 37).

ВІДВОЛО́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відволо́жити.** *Відволожена річкою деревина неохоче бралася вогнем* (Ле, Наливайко, 1957, 395); *Сонце заіскрилося на синьому тумані роси, на задуманих нивах, на кожному, досвітом одволоженому колоску* (Стельмах, I, 1962, 292); // *у знач. прикм. Відволожені добрива доводиться підсушувати на сонці* (Хлібороб Укр., 5, 1965, 7).

ВІДВОЛО́ЖИТИ *див.* **відволо́жувати.**

ВІДВОЛО́ЖИТИСЯ *див.* **відволо́жуватися.**

ВІДВОЛО́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відволо́жувати.** *Відволожування тютюну.*

ВІДВОЛО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДВОЛО́ЖИТИ**, жу, жиш, *док.*, *перех.* Робити вологим, вогким, проймати рідиною. *Водяна прохолода одволожувала сухе запашне повітря й напувала цілющою росою.. родючу силу землі* (Мирний, IV, 1955, 219); *Він задумливо одволожив у губах хімічний олівець і написав перші рядки* (Мик., II, 1957, 45); // *безос. Після грози в оту ніч випали ще дощі тихі, з сонцем. Спалені трави одволожило* (Головко, II, 1957, 230).

ВІДВОЛО́ЖУВАТИСЯ, ється, *недок.*, **ВІДВОЛО́ЖИТИСЯ**, иться, *док.* Ставати вологим, вогким. *Висушене мозаїчне листя* [тютюну] *погано відволожується і легко ламається* (Захист рослин.., 1952, 380); *Всіма визнаний на кораблі акуратист, він ретельно приглядався, чи не пом'явся та чи не відволожився одяг* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 295); *Відволожилися очі в старшин, добрість і гостинність світилися в них* (Ле, Наливайко, 1957, 360).

ВІДВОЛО́КА, и, *ж.*, *діал.* Зволікання. [В і с в а м і т р а:] *Із свого дому і з усього краю Ти з жінкою своєю й сином маєш Ще нині геть іти без відволоки* (Фр., X, 1954, 412); *Воно, власне, ніби й абищо, оця одволока на день, на два* (Головко, II, 1957, 317).

ВІДВОЛОКТИ́ *див.* **відволіка́ти.**

ВІДВОРІ́Т *див.* **відворо́т.**

ВІДВОРКНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.*, *діал.* Відповісти, бурмочучи.— *Максимове слово таке, що воно не має сили в устах іншого..*— *Ну, то чорт його бери!* — *відворкнув гнівно боярин* (Фр., VI, 1951, 106);— *Ет, що ти знаєш!*— *відворкнув Гримала* (Мак., Вибр., 1954, 160).

ВІДВОРОЖИ́ТИ *див.* **відворо́жувати.**

ВІДВОРО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДВОРОЖИ́ТИ**, ожу́, о́жиш, *док.*, *перех.* Ворожінням відвертати від когось нещастя, лихо. — *Біжи, Ватю, до ворожки, до баби Чуприних,— нехай одворожить оте лихо!* (Н.-Лев., IV, 1956, 94).

ВІДВОРО́Т, ВІДВОРІ́Т, ро́ту, *ч.* 1. *діал.* Відступ. *Відворот монголів швидко перемінився на .. безладну втіканину* (Фр., VI, 1951, 84); *Печеніги.. збагнули дуже швидко, що по тому боці Стугни нема вже вартових та що Олешич ладиться до відвороту, а не до нападу* (Оп., Іду.., 1958, 331).

2. *заст.* За повір'ям — викликання за допомогою чарів почуття неприязні, огиди до когось, а також зілля, яке використовується для цього.— *Та мені й не треба* [привороту],— *лицемірно мовила Екбаль і навіть позіхнула трошки при тому,— мені вже скоріш відворіт потрібен* (Л. Укр., III, 1952, 714).

3. *рідко.* Те саме, що **зако́т.** *Гаркуша прибігав з контори, з годину топтався у корівнику в своїх білих, з одворотами, валянках* (Ряб., Золототисячник, 1948, 67).

ВІДВОРО́ТНИЙ, а, е. 1. Який відштовхує від себе своєю поведінкою, зовнішнім виглядом і т. ін.; противний, гидкий, огидний. *Як зненавиділа, то й дивитись* *не хоче на його — якийсь одворотний став він їй* (Вас., I, 1959, 251); *Григорій поклав ложку. Їжа не йшла йому, стала відворотною, огидною* (Епік, Тв., 1958, 109); *Сам він* [Потоцький] *був людиною малокультурною, брутальною, а суміш побожності, розпусти і гордині робили його й зовсім одворотним* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 267).

2. *заст.* За повір'ями — який діє проти привороту (чарів).— *Не діють корені наговорні, не діють трави одворотні. Жди, доню, горобиної ночі* (Шиян, Баланда, 1957, 179).

ВІДВОРО́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **відворо́тний** 1. *З одворотністю й огидою взяв* [Саїд] *чилім і видмухнув дим* (Ле, Міжгір'я, 1953, 106); *Вони* [правопорушники] *йшли до цієї майстерні ніби на якусь муку.. Перемагаючи глибоку одворотність до праці, пішов з ними й Марко* (Мик., II, 1957, 474).

ВІДВОРО́ТНО. Присл. до **відворо́тний** 1. *В піщаній пилюзі лежав неприродно скорчений командир жовнірів,.. лежав, одворотно висолопивши посинілого.. язика* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 5); *Гіпертрофоване користолюбство відворотно діє на наших людей, викликає в них роздратовано-негативну реакцію* (Літ. Укр., 11. XII 1962, 4).

ВІДВОЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відвоюва́ти** 1, 2. *Возз'єднання України з Росією створило сприятливі передумови для розв'язання дуже важливих історичних завдань — відвоювання у турків північного узбережжя Чорного й Азовського морів* (Іст. УРСР, I, 1953, 262); *Присвячена вона* [картина «Люди нашої долини»] *життю українського Полісся, де сьогодні йде боротьба за відвоювання у природи сотень тисяч гектарів землі* (Наука.., 10, 1960, 10).

ВІДВОЮВА́ТИ *див.* **відвойо́вувати.**

ВІДВОЮВА́ТИСЯ *див.* **відвойо́вуватися.**

ВІ́ДВУД, а, *ч.*, *діал.* Одуд. *Краснеє пір'я на відвуді, але сам смердить* (Номис, 1864, № 11201).

ВІДВ'Я́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відв'яза́ти.** *І кущ трояндовий у полум'ї суцвіть, Чомусь відв'язаний, припну до палі знову* (Рильський, Зим. записи, 1964, 73); // *у знач. прикм.— Як же ж здивувались усі, коли побачили уранці, що одв'язаний ведмідь не втік* (Кач., II, 1958, 29).

ВІДВ'ЯЗА́ТИ *див.* **відв'я́зувати.**

ВІДВ'ЯЗА́ТИСЯ *див.* **відв'я́зуватися.**

ВІДВ'Я́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відв'я́зувати.** *Однак у перші ж дні роботи виявилось, що ще багато часу витрачалось на відв'язування корів у станку і водіння їх у доїльний цех* (Колг. Укр., 9, 1956, 27).

ВІДВ'Я́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДВ'ЯЗА́ТИ,** яжу́, я́жеш, *док.*, *перех.* Розв'язуючи, відокремлювати від прив'язі що-небудь прив'язане. *Хто важниці відв'язував, хто воли виганяв за табір у поле* (Барв., Опов.., 1902, 138); *Одв'язує* [чоловік] *тиковку від ціпка, переливає в неї всю воду з кухля і знов прив'язує* (Л. Укр., III, 1952, 127); *Вони вийдуть на берег уранці, одв'яжуть чужий човен і випливуть на річку* (Коцюб., I, 1955, 384); *Служники відв'язали від сідел ведмежі шкури* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 407); // Звільняти когось від прив'язі, робити вільним. *Кат скочив на віз й, одв'язавши, звів Солоху й повів до стовпа* (Мирний, I, 1954, 69); *Гнат відв'язав коня і, намацавши стремена, хвацько злетів у сідло* (Тют., Вир, 1964, 173).

ВІДВ'Я́ЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДВ'ЯЗА́ТИСЯ,** яжу́ся, я́жешся, *док.* 1. Розв'язуючись, відокремлюватися від чого-небудь. *Хлопчик не втопився, бо камінь у воді одв'язався, а Кім плавав, як риба* (Донч., V, 1957, 447); // Звільнятися від прив'язі, ставати вільним. *Кілька раз вони* [космонавти] *переходили на ручне керування, відв'язувались від крісла* (Рад. Укр., 14. VIII 1962, 4); *Сміху було одного разу, коли одв'язався сусідський собака Дерихвіст* (Донч., VI, 1957, 151).

2. *тільки док.*, *перен.* Перестати надокучати комунебудь, залишити когось у спокої; відчепитися. — *Чи я тобі лікар, чи знахар,— одв'яжися від моєї душі,— процідив крізь зуби Никін* (Л. Янов., I, 1959, 341).

3. *тільки док.*, *перен.* Позбутися кого-, чого-небудь; відкараскатися. *Щоб од яги як одв'язатись, То мусив в військо записатись* (Котл., I, 1952, 252); — *То Загнибіда бенкетує. Причепиться — не одв'яжешся!* (Мирний, III, 1954, 97); — *Та що це воно за мара така, що б'ється так дуже? А Побратим до нього: — Ото,— каже,— як не одв'яжешся, то й буде бити* (Вас., II, 1959, 419); — *Бабцю, у мене болить голова... я, може, засну...— придумує отаке Дарка, щоб відв'язатися від бабці* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 11).

ВІДГА́ВКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, *вульг.* Захищатися від присікування, причіпок. *Попрощався зі всіма, а їй значуще й добре посміхнувся, скочив на сноповий віз Щербини та й за якусь мить рання курява покрила і віз, і хлопця. А ти, дівчино, жди його і в снах і наяву, відгавкуйся од масних натяків управителя* (Стельмах, I, 1962, 472).

ВІДГА́ДА, и, *ж.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **відга́дувачка.**

ВІДГА́ДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відгада́ти.**

ВІДГАДА́ТИ *див.* **відга́дувати.**

ВІДГА́ДКА, и, *ж.* Відповідь на загадку, розв'язання загадки, розкриття таємниці. *За столом тривало пожвавлення, відгадка була справді дотепною* (Дмит., Наречена, 1959, 204); *Оце ж і рішенець. І здогадів його, і неясної мрії, Одгадка таємниць і здійснення надії!* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 30); *В останні роки життя.. Глібов написав понад 50 віршованих загадок і відгадок* (Іст. укр. літ., I, 1954, 316).

ВІДГА́ДЛИВИЙ, а, е. Який легко відгадує.

ВІДГА́ДНИК, а, *ч.* Те саме, що **відга́дувач.**

ВІДГА́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відга́дник.**

ВІДГА́ДОЧКА, и, *ж.*, *рідко.* Зменш.-пестл. до **відга́да.** *Бабусенько-одгадочко, одгадай сей сон* (Чуб., V, 1874, 773).

ВІДГА́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відга́дувати.** *Навіть.. черниці, які прийняли постриг, і ті часто спокушались на відгадування снів своєї ігумені* (Донч., III, 1956, 163); *Відгадування загадок.*

ВІДГА́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДГАДА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Давати правильну відповідь на загадку; розкривати щось невідоме за допомогою здогаду. *Так йому у вічі й дивиться, думку його відгадує, бо Павлусь за ввесь день і пари з рота не пустить* (Стор., I, 1957, 58); *Рибалки відгадують зміни погоди по чайках* (Наука.., 7, 1956, 24); *Дидона зараз одгадала, Чого сумує пан Еней* (Котл., I, 1952, 82); *І радіє Балькаїза Мов дитина, якщо владар За́гадки не відгадає* (Л. Укр., IV, 1954, 191); *розм.* Розпізнавати. *Треба вміти відгадати друга* (Дмит., В обіймах сонця, 1958. 66); // Давати яке-небудь пояснення або тлумачення снам.— *Недурно мені сю ніч чорна собака снилася,— похваливсь голова.— Жінка одгадувала: напасть... Так воно й є!* (Мирний, II, 1954, 40);— *Я без тебе давно сон відгадала* (Донч., III, 1956, 165).

ВІДГА́ДУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **відга́дувати.**

ВІДГА́ДУВАЧ, а, *ч.* Той, хто вміє що-небудь відгадувати (сни, думки і т. ін.). *Відгадувач думок.*

ВІДГА́ДУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **відга́дувач.** *Відгадувачка снів.*

ВІДГА́ДЬКО, а, *ч.*, *розм.* Те саме, що **відга́дувач.**

ВІ́ДГАЛ: Без ві́дгалу — не припиняючись, безперестанку, безперервно. *Без відгалу сіяв густий та дрібний дощ* (Вас., I, 1959, 100); *Чотири чоловіки без відгалу довбали землю* (Досв., Вибр., 1959, 321).

ВІДГАЛУ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відгалу́зити;** // *у знач. прикм. На відгалуженій колії.. слюсарі ремонтували вагонетки* (Гур., Життя.., 1954, 133).

ВІДГАЛУ́ЖЕННЯ, я, *с.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **відгалу́зити.**

2. Відросток або бокова гілка рослини чи її кореня. *Коренева система.. складається з одного головного кореня та великої кількості відгалужень* (Бур'яни.., 1957, 47); // Гілка кровоносної, нервової та ін. систем організму людини й тварини.

3. Частина електричних дротів, залізничної колії і т. ін., що відходить убік від основного напрямку. *В шнуровій проводці відгалуження від магістральних ліній найпростіше робити, безпосередньо з'єднуючи жили відгалуження з жилами магістралі* (Монтаж і ремонт.., 1956, 56); *До яру завжди сходиться чимало менших ярів, яких називають відгалуженнями* (Курс заг. геол., 1947, 103); // *перен.* Відокремлена, відділена частина чого-небудь. *Франкознавство у наш час, поряд із шевченкознавством, стало одним з найвагоміших і найбагатших своїми творчими наслідками відгалужень українського радянського літературознавства* (Рад. літ-во, 1, 1966, 63).

ВІДГАЛУ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відгалу́жувати.**

ВІДГАЛУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДГАЛУ́ЗИТИ**, у́жу, у́зиш, *док.*, *перех.* 1. *тільки 3 ос.* Утворювати, пускати пагони, гілки, бічні корінці тощо.

2. Відводити вбік дріт, дорогу, канал і т. ін. від їх основного напрямку.

ВІДГАЛУ́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДГАЛУ́ЗИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Відростати вбік від основного кореня, стовбура і т. ін.

2. Відходити вбік від основної частини чого-небудь (про дорогу, дріт тощо). *Відразу впадає в око* [лікаря] *темна пляма на ній* [аорті] — *там, де відгалужується горішня артерія* (Шовк., Людина.., 1962, 367).

ВІДГАЛУ́ЗИТИ *див.* **відгалу́жувати.**

ВІДГАЛУ́ЗИТИСЯ *див.* **відгалу́жуватися.**

ВІДГАНЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відганя́ти.**

ВІДГАНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *рідко* **ВІДГО́НИТИ**, ню, ниш, *недок.*, **ВІДІГНА́ТИ**, віджену́, жене́ш; *мин. ч.* відігна́в, гна́ла, ло; *док.*, *перех.* 1. Силою або погрозою змушувати когось віддалитися від кого-, чого-небудь. *Од каюка* [перевізник] *всіх одганяє* (Котл., I, 1952, 131); *Вискочило із-за кущів* [щеня].. *Вдарилась Настя об поли.— Жучок! — кинулася вона його одгонити* (Вас., I, 1959, 222); *Вже й стріли всі вийшли, нічим було відганяти татар* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 484); *Вибігли за село, якісь люди стоять. Не питали, а кинулись бити. Били на смерть, куди попало, аж поки не одігнали* (Коцюб., II, 1955, 80);— *Вовків недавно відігнали собаки,— жаліється пастух* (Донч., I, 1956, 112); // Переміщати, захопивши що-небудь своєю течією, рухом (про воду, вітер і т. ін.).— *Не дощем, видно, той човен одігнало, бо догори дном плаває,— каже, вертаючись, Карпо* (Мирний, I, 1954, 312).

2. *перен.* Намагатися позбутися чого-небудь (про думки, спогади тощо). *Стадницький одганяє від себе видіння минувшини, люто б'є ногами коня і повертає на шлях* (Стельмах, Хліб.., 1959, 51); *Удовенко відганяє від себе осоружний страх* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 35); *Коли йому молодиці радили, щоб ще раз женився, він тільки рукою махав, немов хотів зовсім відігнати від себе сю думку* (Фр., II, 1950, 204); // Позбавляти чого-небудь. *Ранній вітер, тихий і свіжий,.. одганяв дрімоту од очей і навівав милі думки* (Н.-Лев., I, 1956, 187); *Зайнявся ранок; кроками своїми Від мене сон легкий він відігнав* (Рильський, Братерство, 1950, 62).

3. Гнати куди-небудь (про тварин).— *Мотре! .. виведій корову та оджени вівці до череди* (Н.-Лев., II, 1956, 282);— *Закидай пшоно, а я піду оджену волів до воловика* (Л. Янов., I, 1959, 426).

4. *спец.* Добувати що-небудь шляхом перегонки. *Відігнати скипидар із смоли.*

ВІДГАНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВІДІГНА́ТИСЯ**, віджену́ся, жене́шся; *мин. ч.* відігна́вся, гна́лася, лося; *док.* 1. Захищатися від чийогось нападу тощо. *По пояс у вівсі стоїть Сафрон Варчук і розмахує грабками, відганяючись від розлюченого Ласія* (Стельмах, На.. землі, 1949, 56); *Якийсь наївний чоловічок намагався одігнатися від них* [куль] *руками* (Кач., II, 1958, 319);* у порівн. *Дригає ногами, ніби від собак відганяється* (Є. Кравч.,Квіти.., 1959, 145);

2. *тільки недок.* Пас. до **відганя́ти** 4.

ВІДГА́РКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, *вульг.* Відповідати на чиїсь присікування, причіпки грубо, зі злістю. *У хаті стало тихо-тихо, тільки коли-не-коли якось сердито одгаркувався Порох* (Мирний, II, 1954, 146).

ВІДГВИНТИ́ТИ *див.* **відгви́нчувати.**

ВІДГВИНТИ́ТИСЯ *див.* **відгви́нчуватися.**

ВІДГВИ́НЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відгви́нчувати.** *Забороняється при відгвинчуванні і загвинчуванні гайок бити чим-небудь по ключу* (Практ. з машинозн., 1957, 222).

ВІДГВИ́НЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДГВИНТИ́ТИ**, нчу́, нти́ш, *док.*, *перех.* Обертаючи що-небудь по гвинтовій нарізці, знімати, відокремлювати. *Помалу, вже зовсім машинально Крайнєв почав одгвинчувати і загвинчувати гайки* (Собко, Зор. крила, 1950, 129); *Допізна цієї місячної ночі сиділи в літаку два хлопчики, відгвинчуючи все, що можна було відгвинтити* (Чаб., Тече вода.., 1961, 113); *Віконниці на залізному прогоничі, а прогонича Маланка ще не одгвинтила* (Мик., Кадильниця, 1959, 63).

ВІДГВИ́НЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДГВИНТИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* 1. Обертаючись по гвинтовій нарізці, відокремлюватися, зніматися. * Образно.— *Коли подумаєш, то голова йде обертом і сама відгвинчується від плечей* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 117).

2. *тільки недок.* Пас. до **відгви́нчувати.**

ВІДГИКНУ́ТИСЯ, не́ться, *недок.*, *кому*, *перен.*, *розм.* Відбитися на комусь, датися взнаки. *Німецькі холуї жили в моїй кімнаті, все запаскудили. Та нічого, їм ще все це одгикнеться...* (Рибак, Час.., 1960, 410).

ВІДГИ́Н, у, *ч.* 1. Місце, на якому що-небудь відігнуто.

2. Відігнута частина чого-небудь. *Встановлюють на відгині осі* [кінного плуга] *польове колесо* (Механ. і електриф.., 1953, 19).

ВІДГИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відгина́ти.**

ВІДГИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДІГНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Вирівнювати щось загнуте чи зігнуте; розгинати.

ВІДГИНА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВІДІГНУ́ТИСЯ**, не́ться, *док.* 1. Вирівнюватися, ставати прямим (про щось загнуте або зігнуте). *Степан ізняв руку з лозини,— та, одігнувшись пружиною, журно вгорі захиталась* (Тич., I, 1957, 248).

2. *тільки недок.* Пас. до **відгина́ти.**

ВІДГИ́РКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, *фам.*, *рідко.* Те саме, що **відгриза́тися** 3.— *Ів, пішли додому,— наполягала Симона.— Та чого ти присікалась?— відгиркувався Ів* (Збан., Мор. чайка, 1959, 180); *Левко Іванович, видно, бачить його наскрізь, і ці думки його розгадує, бо креше просто в вічі Красулі:— Робиш все охляп, дарма що молодий! Служиш, як фірмі, а мусиш вкладати душу! Красуля відгиркується:— Не настачиш душі* (Гончар, Тропка, 1963, 260).

ВІДГІ́Н, го́ну, *ч.* 1. Спосіб відгодівлі худоби, при якому вона весь час перебуває на пасовищі.

2. *спец.* Дія за знач. **відго́нити** ^{2} 4. *У 1912 р. починають добувати бензин з нафти способом прямого відгону* (Нафта.., 1951, 15).

3. Продукт відганяння якої-небудь речовини.

ВІДГІ́ННИЙ, а, е. 1. Пов'язаний із відгоном худоби (овець і т. ін.). *Тваринництво тут* [у Центральному Казахстані] *переважно відгінного типу* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 354); *На відгінних пасовищах пасеться 9000 овець* (Колг. Укр., 11, 1957, 41).

2. Признач. для відгону (в 2 знач.). *Відгінний апарат.*

ВІДГЛА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДГЛА́ДИТИ,** джу, диш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **відпрасо́вувати.**

ВІДГЛА́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДГЛА́ДИТИСЯ,** иться, *док.*, *розм.* Те саме, що **відпрасо́вуватися.**

ВІДГЛА́ДИТИ *див.* **відгла́джувати.**

ВІДГЛА́ДИТИСЯ *див.* **відгла́джуватися.**

ВІДГНИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відгнива́ти.**

ВІДГНИВА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВІДГНИ́ТИ,** ие́, *док.* Гниючи, відпадати.

ВІДГНИ́ТИ *див.* **відгнива́ти.**

ВІДГОВІ́Р, во́ру, *ч.*, *діал.* Відмовка. *У всякої Федори свої одговори* (Укр.. присл.., 1955, 195).

ВІДГОВІ́ТИСЯ, і́юся, і́єшся, *док.*, *заст.* Висповідатися та причаститися після тривалого посту й відвідування церковної служби. *Лекерія Петрівна Висока й собі пристала до їх, щоб одговіться в Києві в .. монастирі й поскидать з своєї душі усякі гріхи та провини* (Н.-Лев., I, 1956, 573); [Денис:] *Ніби не мали часу за піст відговітись?* (Кроп., II, 1958, 9).

ВІДГОВО́РЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відговори́ти** 1. *Одговоряла, одговоряла, але Артем, такий собі хлопець — раз уже надумав, буде так. Не помогло материне одговорення* (Головко, II, 1957, 424).

ВІДГОВОРИ́ТИ *див.* **відгово́рювати.**

ВІДГОВОРИ́ТИСЯ *див.* **відгово́рюватися.**

ВІДГОВО́РЮВАТИ, юю, юєш, *рідко* **ВІДГОВОРЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ВІДГОВОРИ́ТИ,** орю́, о́риш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Те саме, що **відмовля́ти** 3. *Дві молодиці.. сіли біля печі і пильнували, щоб ніхто й не підходив, і не дививсь пильно на піч, а коли що, так зараз і відговорювали* (Кв.-Осн., II, 1956, 302);— *Хто ж і порадить сироту,— одказують старі козачки,— як не ми? Се б нам од бога гріх був великий, коли б її не одговоряли од сього лиха* (Вовчок, I, 1955, 25); *Я їх* [письменників-початківців] *ніколи не розчаровую, ніколи не одговорюю* (Тич., III, 1957, 450); *Ще в Києві він обстоював те, що їхати до Харкова всім з їхньої делегації ніяк не слід. Гайовий не поділяв його побоювань, Гайового підтримав Савчук. І таки одговорили* (Головко, II, 1957, 430).

2. *тільки док.*, *рідко.* Проговорити певний час. *Відговорити годину.*

ВІДГОВО́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *рідко* **ВІДГОВОРЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВІДГОВОРИ́ТИСЯ,** орю́ся, о́ришся, *док.*, *розм.* Те саме, що **відмовля́тися** 4. *Встала я, кручуся, верчуся, боюся пристати до них, а одговорюватись ніяково* (Н.-Лев., III, 1956, 258); — *Хто ти такий?— питає його цар. Мишко відпрошується, відговорюється і так і сяк* (Калин, Закарп. казки, 1955, 133); *Тимоха дуже було часто гроші бере в батька, а той, не вміючи одговоритись.., дає йому, скільки він забажає* (Кв.-Осн., II, 1956, 257).

ВІДГОВОРЯ́ТИ *див.* **відгово́рювати.**

ВІДГОВОРЯ́ТИСЯ *див.* **відгово́рюватися.**

ВІДГОДІВЕ́ЛЬНИЙ, а, е. Пов'язаний із відгодівлею. *Значна частина яловичини буде вироблятися міжколгоспними відгодівельними господарствами* (Наука.., 7, 1960, 30); *Високі відгодівельні якості;* // Признач. для відгодівлі. *У колгоспі.. відгодівельний молодняк утримують у пристосованих для цього приміщеннях* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 27); // На якому відгодовують. *Відгодівельний майданчик.*

ВІДГОДІВЕ́ЛЬНИК, а, *ч.* Приміщення для відгодівлі тварин. *У відгодівельниках завширшки більше 10 метрів корми згодовують* [свиням] *з годівниць* (Хлібороб Укр., 12, 1965, 30).

ВІДГОДІ́ВЛЯ, і, *ж.* Те саме, що **відгодо́вування.** *Жирові складки у гусей на животі свідчать про добру здатність до відгодівлі* (Птахівн., 1955, 23); *Колгоспи ставлять на відгодівлю і нагул великі гурти рогатої худоби, молодняка і свиней* (Рад. Укр., 14.V 1957, 1).

ВІДГОДО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **відгодува́ти.** *Відгодовані зерном гуси.*

2. *прикм.* Гладкий, угодований. *По дворах блукають кури, поросята, відгодовані свині* (Тют., Вир, 1964, 351); *Мчали широкі селянські сани, запряжені парою одгодованих коней* (Мик., II, 1957, 269).

ВІДГОДО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **відгодо́ваний** 2.— *Підіть кожний у свій колгосп, налигайте по парі кращих бичків, бо треба нам подивитися, якої вони одгодованості* (Вишня, I, 1956, 385).

ВІДГОДО́ВУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **відгодо́вувати.**

ВІДГОДО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відгодо́вувати.** *Відгодовування худоби.*

ВІДГОДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДГОДУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Добре годуючи, вирощувати гладким (тварин). *Восени він відгодовував птицю кашею та волоськими горіхами* (Стельмах, На.. землі, 1949, 162); *Колгосп.. відгодував 186 голів свиней* (Рад. Укр., 5.III 1953, 2); // *розм.* Добрим харчуванням сприяти погладшанню когось. *Вже ж вона мене й годує! Одгодовує!* (Л. Укр., IV, 1954, 201); *Здається, були вони* [австрійські офіцери] *не в облозі, а десь в гостині, де їх одгодовували як на сало* (Вас., Незібр. тв., 1941, 216).

ВІДГОДО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДГОДУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* 1. Ставати гладким унаслідок доброго годування (про тварин) або харчування (про людей). *Найкраще відгодовуються гуси з 1 жовтня по 15 грудня* (Птахівн., 1955, 302); *Янек відгодувався на степовому молоці та баранині* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 51).

2. *тільки недок.* Пас. до **відгодо́вувати.** *Створено* [при Лютенському спиртозаводі] *міжколгоспний пункт відгодівлі великої рогатої худоби, на якому вже відгодовується 850 голів* (Колг. Укр., 7, 1957, 33).

ВІДГОДУВА́ТИ *див.* **відгодо́вувати.**

ВІДГОДУВА́ТИСЯ *див.* **відгодо́вуватися.**

ВІ́ДГОЛОС, у, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **ві́дгомін.** *Скоро у тиші нічній зітхне мати, або я ворухнусь — усе те, кожен о́дголос наче побуджає, наче додає тузі сили — і тужить вона знову* (Вовчок, I, 1955, 222); *Знов гори розгомонілись страшними голосами і відголосами громів* (Фр., VIII, 1952, 138); *Про турбаївське повстання Данько чув ще і вдома, в Криничках, але там його відго-*

лоси жевріли більше в піснях про Мар'янушу (Гончар, Таврія.., 1957, 131).

ВІ́ДГОЛОСОК, ску, *ч., рідко.* Зменш. до **ві́дголос.** *Шум далекого бою відголосками лягав біля ніг схвильованого бійця Якова Лиховида* (Десняк, Опов., 1951, 35); *Саїд Алі ось уже з десяток днів чекав неприємних відголосків його гарячого вчинку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 178).

ВІ́ДГОМІН, мону, *ч.* 1. Відбиття звуку; луна. *Нігде ні одклику, ні одгомону,— тільки собаки завалували на селі* (Мирний, II, 1954, 221); *Ревнули гори п'ятикратним відгомоном від вистрілу* (Фр., III, 1950, 11); * У порівн. *Тихо, як відгомін, долітають слова партизанської пісні* (Мик., I, 1957, 284); // *чого.* Звук, послаблений віддаллю. *Відгомін луни пішов аж до самого Дніпра* (Панч, II, 1956, 512).

2. *перен.* Невиразний слід, неясна вказівка на щось; відбиття чого-небудь. *Певним відгомоном давнини є й згадування в старих колядках та щедрівках Прикарпаття «князя» і «княгині»* (Нар. тв. та етн., 4, 1958, 119); * У порівн. *Устами стиха шепотіла якісь слова, мов відгомін тих дум, що бурхали в душі* (Фр., XIII, 1954, 53); // Розмови, перекази про якусь подію. *Відгомін про цю страхітливу розправу над Оксаною швидко рознісся по селах Переяславщини* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 94).

ВІДГОМОНІ́ТИ, ню́, ни́ш, *док.* Перестати, закінчити гомоніти. *Уже комбайни стихли по степах, Одгомоніли всюди молотарки* (Вирган, В розп. літа, 1959, 148); *Одгомоніло голубе з весни і зеленкувате восени море* (Рудь, Гомін.., 1959, 3); * Образно. *Одшуміла, одгомоніла весна* (Вас., I, 1959, 259).

ВІ́ДГОМОНОК, нку, *ч.* Зменш. до **ві́дгомін.** *Сад, ще повний гомону, луною повторює в найдальших кутках відгомонки проминулого співу* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 87).

ВІДГО́НИТИ^{1}, ить, *недок., чим.* 1. Мати присмак або запах чого-небудь; віддавати. *З курної хати всі речі димом відгонять* (Л. Укр., III, 1952, 654);— *Чудове меню! — посміхнувся Іван Іванович,— .. смачне й ніжне м'ясо, яке трохи відгонить морем і водоростями* (Донч., III, 1956, 240); *Ми в редакції любили одержувати її акуратні карлючки на папері, що одгонив ліками* (Ю. Янов., II, 1954, 9).

2. *перен.* Нагадувати або навівати що-небудь. *Місцина справді стала пустирем одгонити* (Мирний, II, 1954, 45); *Передосіннє небо повите було в голубу задуму. Голе поле одгонило сумом* (Вас., II, 1959, 204).

ВІДГО́НИТИ^{2} *див.* **відганя́ти.**

ВІДГО́НКА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **відгі́н** 2. *Головні продукти, які одержують з нафти прямою відгонкою, такі: 1) газолін..; 2) бензин..; 3) лігроїн* (Нафта.., 1957, 52).

ВІДГОРІ́ТИ *див.* **відгоря́ти.**

ВІДГО́РНЕНИЙ, ВІДГО́РНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відгорну́ти** 1, 2. *Кінець фіранки з одного боку відгорнутий* (Донч., II, 1956, 195); *Він тримав полу піджака одгорнутою, але дістати з неї білет не було сили* (Тют., Вир, 1964, 535).

ВІДГОРНУ́ТИ *див.* **відгорта́ти.**

ВІДГО́РНУТИЙ *див.* **відго́рнений.**

ВІДГОРНУ́ТИСЯ *див.* **відгорта́тися.**

ВІДГОРО́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відгороди́ти.** *Коло дому бовваніли височезні осокори, зеленів старий садок, не одгороджений од двору* (Н.-Лев., IV, 1956, 307); *Дід, відгороджений від Леся столом і пічечкою, ступив крок назад до дверей* (Ю. Янов., I, 1954, 116); // *безос. присудк. сл. В темній гущавині саду розсипаються тихі, меланхолійні звуки рояля і .. вилітають за сад, що глибоким ровом одгороджено од селянських хат* (Вас., I, 1959, 320).

ВІДГОРО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відгороди́ти.** *Розрив змісту і форми, штучне відгородження їх з'являється внаслідок одностороннього підходу до твору* (Рад. літ-во, 9, 1965, 68).

ВІДГОРО́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відгоро́джувати.** *Розвиток національної культури в країні соціалізму не є і не може бути чинником відгороджування нації від нації, народу від народу* (Рильський, III, 1955, 87).

ВІДГОРО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДГОРОДИ́ТИ,** оджу́, о́диш, *док., перех.* 1. Парканом, тином, стіною тощо відокремлювати когось або щось від кого-, чогонебудь. *Євдоким спокійно виходить із хати, дверима відгороджує від себе жінчину лайку* (Стельмах, Хліб.., 1959, 585); *Смутний і невеселий сидів собі* [Забрьоха] *на лавці, у новій світлиці, що відгородив від противної хати* (Кв.-Осн., II, 1956, 152); *Дід Харко роздав більшу частину пасіки по колгоспних дворищах, кожного вулика сам довів до пуття, поставив на новому місці, одгородив од скотини* (Ю. Янов., II, 1954, 162); * Образно. *А вечір вже господарював у Вербівці, густо розкидав тіні, одгороджуючи від людей сонце* (Іщук, Вербівчани, 1961, 161); // Відокремлювати, відділяти собою кого-, що-небудь від когось, чогось. *Од.. грубки до другої стіни йшла з вирізками і горорізьбою перегородка і одгороджувала хату од кімнати* (Стор., I, 1957, 234); *Глибока розколина в кризі відгородила мандрівників зовсім від берега* (Трубл., I, 1955, 335).

2. *перен.* Позбавляти зв'язку когось з ким-, чим-небудь; відокремлювати. *Не треба думати, що Вишенський так і хотів лишити своїх земляків у темноті та відгородити від решти світу, аби тільки врятувати їх православіє* (Фр., XVI, 1955, 427); *Учитель Степан Васильович Левченко.. не відгородив себе од мужика ні вченою погордою, ні формою, ні пихатим словом* (Стельмах, Хліб.., 1959, 34).

ВІДГОРО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВІДГОРОДИ́ТИСЯ,** оджу́ся, о́дишся, *док.* 1. Якою-небудь перепоною відокремлювати, відділяти себе або свої володіння від кого-, чого-небудь. [Тірца:] *Посій понад границями пшеницю добру, відгородись житами від пустині* (Л. Укр., II, 1951, 160); *Однієї ночі вона* [Маруся] *покинула одинокого батька і втекла до Степана. Тоді Микита прокляв її, прокляв увесь рід її аж до сьомого коліна,.. купив верболозу й одгородився від усіх людей величезним тином* (Л. Янов., I, 1959, 311).

2. *перен.* Позбавляти себе зв'язку з ким-, чим-небудь; ізолюватися. *Передова радянська наука не відгороджується від народу* (Рад. Укр., 18.III 1949, 1); *Ми.. повинні строго окреслити обсяг етнографії,.. відмежуватись від інших областей знання. Але відмежуватись — не значить одгородитись* (Рильський, III, 1956, 161).

ВІДГОРОДИ́ТИ *див.* **відгоро́джувати.**

ВІДГОРОДИ́ТИСЯ *див.* **відгоро́джуватися.**

ВІДГОРТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відгорта́ти.** *Догляд за підщепами, посадженими восени, полягає у відгортанні від них землі та розпушуванні грунту* (Сад. і ягідн., 1957, 141).

ВІДГОРТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВІДГОРНУ́ТИ,** орну́, о́рнеш, *док., перех.* 1. Відкидати, відсувати щонебудь руками або за допомогою знаряддя. *Усі їли мовчки. Шестірний цідив юшечку, одгортав бурячки, цибулю, кріп* (Мирний, I, 1954, 234); *Селяни брались лопатами відгортати піщані замети від своїх облуплених мазанок, як узимку відгортають на півночі сніг* (Гончар, Таврія.., 1957, 6); *Андрійко Дорошко забіг у* *курник. Відгорнув підозрілу купу соломи.. в кутку* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 419); // *з чого, від чого.* Переміщати в звичайне положення (волосся, коси тощо). *Вона.. одгортала волосся з чола* (Коцюб., I, 1955, 370); *—Ге-ге-ге! — аж схопився Григорко і відгорнув чуприну від вух* (Козл., Ю. Крук, 1957, 346).

2. Відхиляти край одягу, завіси й т. ін. *Він обережно одгортав полу кожушини й, заглядаючи на груди, подовгу милувався з нього* [жетона] (Епік, Тв., 1958, 407); *Юрко відгорнув край завіси й глянув у зал* (Донч., IV, 1957, 472); // Відхиляти вбік від природного положення. *Калина відгортає рукою високі стебла* (Коз., Вісімсот.., 1953, 122).

3. *розм., рідко.* Те саме, що **відпиха́ти**; відстороняти. *Радивон Михайлович розправив лікті і, легко одгорнувши набік своїх сусідів, зробив кілька кроків наперед* (Епік, Тв., 1958, 447); *Рукою грубо.. відгорнув захисника, а той поточився серед хати* (Ле, Міжгір'я, 1953, 335).

ВІДГОРТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДГОРНУ́ТИСЯ,** орну́ся, о́рнешся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Відхилятися від звичайного положення (про одяг і т. ін.). *Відгортається пола кожуха;* * Образно. *Вони* [хмари] *повагом пропливали над селом.. і десь зникали, повагом одгортаючись на схід до низького сірого обрію* (Епік, Тв., 1958, 425).

2. Відсторонятися від кого-небудь, переставати лащитися до когось. *Пригорнулась дівчина до козака, як сонечко зійшло, а відгорнулася, як сонечко зайшло* (Сл. Гр).

3. *тільки недок.* Пас. до **відгорта́ти** 1.

ВІДГОРТА́ЧКА, и, *ж.* Знаряддя для відгортання зерна, снігу тощо. *Дівчата одгортали од віялки не одгортачкою, а, ставши навколішки, руками* (Кир., Вибр., 1960, 381).

ВІДГОРЯ́ТИ, я́є, *недок.*, **ВІДГОРІ́ТИ,** ри́ть, *док.* Згорівши, відпадати від чого-небудь. *Уже на коневі і хвіст одгорів* (Сл. Гр.); // Кінчати горіти. * Образно. *За днем, що одгоряє, трохи жалко. Але вперед, чекає нас майбуть!* (Сос., Близька далина, 1960, 35).

ВІДГОСПОДАРЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.* Закінчити, перестати господарювати.

ВІДГО́СТРЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **відгостри́ти.** * Образно. *Логіка Лесі Українки відгострена, як бритва* (Рильський, III, 1956, 113); // *у знач. прикм. Дід Квірквелія сів на камінь, витяг із кишені довгого кривого ножа з відгостреним блискучим лезом* (Собко, Кавказ, 1946, 22).

ВІДГОСТРИ́ТИ *див.* **відго́стрювати.**

ВІДГО́СТРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДГОСТРИ́ТИ,** острю́, о́стриш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **виго́стрювати.** *Мазур говорив далі:— Ми маємо військо і зброю.. Меч той відгострили на голови ворогів народних* (Ле, Наливайко, 1957, 201); * Образно. *Ввесь час і поезію свою повинні ми.. зміцнювати, одгострювати її на боротьбу з фашизмом* (Тич., III, 1957, 46).

ВІДГОСТЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.* Закінчити гостювати. *Ждуть, поки я відгостюю* (Мур., Бук. повість, 1959, 105).

ВІДГРАВА́ТИ *див.* **відіграва́ти.**

ВІДГРАНИ́ТИ *див.* **відгра́нювати.**

ВІДГРА́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДГРАНИ́ТИ,** ню́, ни́ш, *док., перех., техн.* Те саме, що **вигра́нювати.**

ВІДГРЕБТИ́ *див.* **відгріба́ти.**

ВІДГРЕБТИ́СЯ *див.* **відгріба́тися.**

ВІДГРИЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДГРИ́ЗТИ,** зу́, зе́ш, *док., перех.* Гризучи, відокремлювати що-небудь; відкушувати. *Одна комашка другій головоньку одгризає...* (Вишня, I, 1956, 146); *Щука без хвоста лежить: Прокляті пацюки одгризли* (Гл., Вибр., 1957, 142); [Той, що греблі рве:] *Найкраще для Русалки сидіти край рибалки, глядіти неборака від сома та від рака, щоб не відгризли чуба* (Л. Укр., III, 1952, 188).

ВІДГРИЗА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДГРИ́ЗТИСЯ,** зу́ся, зе́шся, *док.* 1. Гризучи, звільнятися від прив'язі. *Хоч прив'яжи, то одгризеться* (Номис, 1864, № 3333).

2. Кусаючись, захищатися (про тварин). *Вовк відгризався від собак;* * Образно.— *Взяти фортецю голими руками — це фантазія. Ворог зубами відгризатиметься в кожному закутку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 541).

3. *перен., розм.* Захищаючись, на чию-небудь лайку відповідати лайкою. *Солоха ж сама не знала, за що її лають, проклинають і то одгризалася, то одмовчувалася* (Мирний, I, 1954, 63); // Захищатися від присікування, причіпок. *Вона... відгризається від докорів старої свекрухи* (Фр., XVI, 1955, 165); *В пізню ніч Зіна, Вася і «той» сміялися вдоволено над Климом. А Клим відгризався* (Ірчан, II, 1958, 19); *Як напало на мене сім зарічанок, а я сама, то насилу відгризлась* (Номис, 1864, № 3343); *Найперше до Масі вчепилась:— то ти, каже, вкрала* [гроші]*?— Та ця не далась: зараз відгризлася* (Свидн., Люборацькі, 1955, 126).

ВІДГРИ́ЗЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відгри́зти.**

ВІДГРИЗНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., розм.* Однокр. до **відгриза́тися** 3. *Він встав і пацнув Дарку з розмаху по плечах.— Одчепися, холеро!— відгризнулась Дарка* (Л. Укр., III, 1952, 609); *Жінки відгризнулись, але кватирку причинили* (Смолич, Мир.., 1958, 42).

ВІДГРИ́ЗТИ *див.* **відгриза́ти.**

ВІДГРИ́ЗТИСЯ *див.* **відгриза́тися.**

ВІДГРИМІ́ЛИЙ, а, е. Який відгримів. *У очах крізь одгримілий бою жах сіяють сльози* (Сос., II, 1958, 395).

ВІДГРИМІ́ТИ, ми́ть; *мн.* відгримля́ть; *док.* Перестати гриміти. *Відшуміли, відгриміли грози, засяяв чистий голубий обрій на сході* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 33); * Образно. *Ще не одгриміли оплески, щасливий молодий поет ще прикладав до серця свою першу збірочку поезій, як на сцену вийшов критик* (Кач., II, 1958, 102); // *перен.* Закінчитися (про що-небудь гучне, бурхливе). *В лісах партизанських моєї Вкраїни давно одгриміли бої* (Сос., Солов. далі, 1957, 32); *Кінчилась війна, відгриміли переможні салюти* (Гончар, I, 1954, 444).

ВІДГРИ́МНУТИ, ну, неш, *док., розм.* Гучно відповісти, зауважити.— *Хіба мене не впізнали? Чи жартуєте?— Жартую?— одгримнув Охрім... — А ти, єретичний сину, позавчора не втік?* (Вовчок, VI, 1956, 281).

ВІДГРИ́МНУТИСЯ, нуся, нешся, *док., розм.* Те саме, що **відгри́мнути.**— *Горілочка, здається, добра,— каже хазяйка.— Бодай тому шинкареві таке життя добре! — одгримнувсь дядько* (Вовчок, I, 1955, 140).

ВІДГРИ́МУВАТИ, ує, *док.* Відлунювати громом, гуком, шумом. *Входжу — у хаті темно, бо надворі нахмарило, далеко грім одгримує, вітерець заліг десь, тиша* (Вовчок, I, 1955, 269;) [Фауст:] *В бору реве-бушує буря, І падає стовбур'я дужих сосен, ламаючи і тлумлячи сусідів,— Аж хряскотом одгримує од гір* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 133).

ВІДГРІБА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, який відгрібає що-небудь (вугілля, зерно, солому тощо). *Відгрібальники та накладальники забезпечують безперервну подачу соломи на скирту* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 334); *Для обслуговування машини* [молотарки] *потрібно 10—12 чоловік, серед яких.. два відгрібальники* (Техн. культ., 1956, 113).

ВІДГРІБА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відгріба́льник.**

ВІДГРІБА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відгріба́ти** й **відгріба́тися.**

ВІДГРІБА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДГРЕБТИ́**, бу́, бе́ш; *мин. ч.* відгрі́б, гребла́, ло́; *мн.* відгребли́; *док.*, *перех.* 1. Відкидати, відсувати що-небудь лопатою, граблями, руками й т. ін. *Вуси лізли йому в рот.. Він одгрібав їх пальцями* (Н.-Лев., IV, 1956, 51); *Матроси, зрозумівши, чого він хоче, починають одгрібати гільзи в куток* (Кучер, Чорноморці, 1956, 525); *Не взявся* [Павлусь] *й за лопату, щоб одгребти сніг од порога* (Стор., I, 1957, 57): [Михайлов:] *Тунель низький — щоб землю відгребти, пересуватись можна тільки плазом* (Голов., Драми. 1958, 263).

2. *рідко.* Те саме, що **вигріба́ти.** *Які руки загрібали, щоб і ті відгрібали* (Чуб., I, 1872, 99); *Одгребла* [Христя] *руками шматок льодини і пошпурила* (Мирний, III, 1954, 396).

ВІДГРІБА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДГРЕБТИ́СЯ**, бу́ся, бе́шся; *мин. ч.* відгрі́бся, гребла́ся, ло́ся; *мн.* відгребли́ся; *док.* 1. Відкидати що-небудь (землю, сніг тощо) від себе лопатою, граблями, руками й т. ін.; звільнятися від землі, снігу тощо. *Землею в окопі його привалило... Одгрібся. Отямився* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 19); * Образно.— *Якесь лихо з самого малку мене* [Чіпку] *окривало,— з самого малку воно вчепилося за мене, ніяк я від нього ні одіб'юся, ні одгребуся!* (Мирний, II, 1954, 286).

2. *від чого, розм.* Гребучи гвинтами, веслами тощо, відпливати, віддалятися. *Та даремне силкувалися вони* [мореплавці] *од острова одгребтися: супутній вітер не давав їм вийти з затоки в море* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 308).

ВІДГРІВА́ТИ *див.* **відігріва́ти.**

ВІДГУГОТІ́ТИ, ти́ть, *док.* Перестати гуготіти (про сильний вогонь).

ВІДГУДІ́ТИ, ду́, де́ш, *док.* Перестати гудіти. *Відгудів гудок.*

ВІ́ДГУК, у, *ч.* 1. Відбиття звуку; луна, відгомін. *Прилинув вітер, ..А з ним прилинули пісні пташині, І любий гай свій відгук з ним прислав* (Л. Укр., I, 1951, 95); *Гуркіт, грім, гук, одгук розбігся на весь небозвід* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 230); // *чого.* Послаблений звук, який долітає здалека. *Десь далеко в місті заграв оркестр. Тихі далекі одгуки мелодій полились по долині Росі* (Н.-Лев., III, 1956, 160); *Здалека чутно відгуки музик, пісень, гомону веселого* (Л. Укр., II, 1951, 323).

2. Відповідь на чий-небудь поклик, звертання. — *Христе! доню! — гукав він, і його голос гучно розкотився по садкові. Він стояв, дожидаючи одгуку* (Мирний, III, 1954, 314).

3. *перен.* Душевний стан або дія, що є відповіддю на що-небудь. *Не кваплячись, він докладно розповів про свій багатозабійний метод, і було видно, як слова його знаходять активний відгук у присутніх* (Гур., Наша молодість, 1949, 175); *Написання роману «Бур'ян» — прекрасний зразок оперативного відгуку письменника на животрепетні питання часу* (Іст. укр. літ., II, 1956, 434).

4. *перен.* Те, у чому виявляються сліди впливу чого-небудь; відбиття, наслідок чого-небудь. *Складались першії мої пісні, слабії відгуки твоїх пісень чудових* (Фр., XI, 1952, 163); *Шевченку! Відгук дум своїх Чи чуєш ти у нашім співі?* (Рильський, I, 1956, 184); * Образно. *Хтось давно ще сказав, що спів,— то мова душі,.. найнепримітніші одгуки душі до всього* (Мирний, V, 1955, 416).

5. Критична стаття, відзив і т. п., зумовлені появою якоїсь книги, виступом громадського діяча тощо. *Се власне «відгук», тож не дивуйтесь, коли в ньому бракуватиме об'єктивності* (Л. Укр., V, 1956, 432); *У чеській пресі постійно можна було зустріти рецензії, відгуки на Франкові художні твори, публіцистичні статті* (Вітч., 5, 1956, 145).

ВІДГУКА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко.* Гукаючи, ви́кликати кого-небудь, домогтися відповіді. *Куди се ти так забрався, що ледве-не-ледве відгукав тебе* (Сл. Гр.).

ВІДГУКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **відгукну́тися** 1. *На кожний гук не одгукавшися* (Номис, 1864, № 4715).

ВІДГУКНУ́ТИ *див.* **відгу́кувати.**

ВІДГУКНУ́ТИСЯ *див.* **відгу́куватися.**

ВІДГУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДГУКНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *розм.* 1. Гукаючи, відповідати кому-небудь.— *Прощавай! — відгукує,— ех, шкода, нема вчителя!* (Коцюб., I, 1955, 301); *Чіпка озирнувся — і одгукнув з дороги:— Грицьку! поклонись матері...* (Мирний, II, 1954, 300).

2. Те саме, що **відлу́нювати.** *Напружує* [Мирон] *свою уяву, щоб зміркувати, що таке в селі могло б видавати подібний голос і викрикати подібні слова, які б відгукував ліс* (Фр., IV, 1950, 332); *Гунява луна.. дерев'яними словами одгукувала з усіх боків чужі слова, перекривляла, реготалася* (Вас., II, 1959, 64).

ВІДГУ́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДГУКНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* 1. Гукати у відповідь на чий-небудь поклик. *Як гукають, так і одгукуються* (Номис, 1864, № 7127); *Механік, що мав сильний голос, загукав, але ніхто не відгукувався* (Трубл., III, 1956, 150);— *Івасю! Івасю! — трохи перегодом гукав Грицько, несучись полем до бурти.— Чого? — одгукнувся Івась, забуваючи про недавню спірку* (Мирний, IV, 1955, 11); * Образно. *Ніч одгукнулась ще двома пострілами* (Головко, II, 1957, 178); // Відповідати на звертання; відзиватися.— *Батьку,— з одчаєм відгукується хлопець,— вона* [Палазя] *мене до нещастя доведе!* (Ю. Янов., II, 1954, 190); *В двері постукали. І коли Каринський одгукнувся, в кабінет увійшов Русевич* (Шовк., Інженери, 1935, 124); // Давати звістку про себе. *Є в неї три сини, але всі вони десь далеко і тільки час від часу відгукуються листами* (Гур., Новели, 1951, 87); *Українці, браття милі, Відгукніться, де ви є* (Граб., I, 1959, 67); // *перен.* На дію відповідати іншою дією. *Несподівано зазвучав баян, і зразу на другому кінці площі відгукнулася весела пісня* (Собко, Запорука.., 1952, 3); *Захар чув, що від мосту міномет двічі відгукнувся на ворожі постріли* (Ле, Право.., 1957, 121); *З блакитної високості впаде на землю сріблом жайворонкова пісня,.. а широкий степ відгукнеться на ті згуки тихим шелестінням тирси* (Коцюб., I, 1955, 180).

2. *перен.* Виражати своє ставлення до яких-небудь подій, явищ і т. ін. *Вчасно відгукуються на важливі події мирного будівництва наші прозаїки* (Літ. газ., 7. VI 1951, 1); *Дуже мені бажалося відгукнутись на Ваші ласкаві запросини — прислати що до збірника* (Коцюб., III, 1956, 117); // Виявляти співчуття, готовність сприяти чому-небудь. *Член партії повинен:.. проявляти чуйність і увагу до людей, вчасно відгукуватися на запити і потреби трудящих* (Статут КПРС, 1961, 4); *Хай же ніч минеться, ранок усміхнеться І до серця серце знову відгукнеться* (Мас., Сорок.., 1957, 249).

3. Відбиватися (про звук); відлунювати. *Луна стихала далеко десь в лісі, а там далі, знов одгукувалась дрібно та часто* (Н.-Лев., I, 1956, 60); *Самотньо й лунко одгукується в німих стінах* [класу] *моя помірна хода* (Вас., II, 1959, 74); *Почувши домівку, коні заржали.*

Високим тонким металевим іржанням їм одгукнулась луна в просвіжілім повітрі (Тич., I, 1957, 245).

4. *перен.* Позначатися на кому-, чому-небудь. *Пішла ворожнеча між старим і новим. Та ворожнеча і те змагання одгукнулися не в одному тільки чиновному стані,.. одгукнулися й у сім'ї* (Мирний, III, 1954, 186); *Багата осінь прийшла на українську землю, відгукнулась по всіх селах і колгоспах ситими врожаями* (Кучер, Дорога.., 1958, 27); *Поразка Ігоря великим горем відгукнулась на Русі: похід коштував народові великих жертв* (Іст. укр. літ., I, 1954, 44).

ВІ́ДГУ́Л¹, у, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **ві́дгомін** 1.— *Я чув відгул гармат* (Мал., II, 1956, 65); *І над одгулами прибою у барвінковій вишині Йдуть хмари темною юрбою* (Перв., I, 1958, 246).

ВІДГУ́Л², у, *ч.*, *розм.* Звільнення від роботи на день або кілька днів як компенсація за понаднормову працю. *Приїздять же мало не щодня з Києва ковалівці, коли трапляються їм вільні дні, чи на відгул, а то й просто у відпустку* (Кучер, Прощай.., 1957, 187).

ВІДГУ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДГУЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. *тільки док.* Провести певний час, не працюючи, відпочиваючи. *Відгуляти відпустку;* // Погулявши в молоді роки, перестати гуляти. [Палажка:] *Гуляй уже ти, молода; а я своє одгуляла* (Мирний, V, 1955, 223).

2. *тільки док.* Провести свято, весілля і т. ін.; відсвяткувати. *Святки відгуляли... а дощику ніхто й крапелинки не бачив* (Кв.-Осн., II, 1956, 123); — *Коли б, Левку, я з тобою пішов до Тетяни — уже давно б твоє весілля відгуляли...* (Стельмах, Хліб.., 1959, 62).

3. Використовувати відгул (*див.* **відгу́л**²).

ВІДГУ́ЛЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відгуля́ти.**

ВІДГУЛЯ́ТИ *див.* **відгу́лювати.**

ВІДГУРКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.* Перестати, закінчити гуркотіти. *Уже комбайни стихли по степах,.. Одгуркотіли зіси і безтарки* (Вирган, В розп. літа, 1959, 148); *Одгуркотіли битви, тихо стало* (Рудь, Гомін.., 1959, 86).

ВІДГУСТИ́, уду́, уде́ш; *мин. ч.* відгу́в, гула́, ло́; *мн.* відгули́; *док.* Перестати, закінчити густи. *Гудки на п'ятдесяти промислових підприємствах вже відгули* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 13); *Веселі бджоли одгули* (Рильський, I, 1956, 27); // *перен.* Закінчитися (про що-небудь гучне, бурхливе). *Відгриміло минуле війною, в переможних боях одгуло* (Гонч., Вибр., 1959, 97).

ВІДДАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **віддава́ти** 1—10, 14, 15 *і* **віддава́тися** 1—5.— *Я чекаю тобі,— каже* [Короп],— *за гроші вже десятий рік, а тобі ні в гадці віддавання* (Март., Тв., 1954, 71); *Чимало визначних дореволюційних поетів присвячували своє перо віддаванню нашою мовою творів автора «Євгенія Онєгіна»* (Рильський, III, 1956, 106).

ВІДДАВА́ТИ, даю́, дає́ш, *недок.*, **ВІДДА́ТИ**, да́м, даси́, *док.* 1. *перех.* Повертати назад взяте (позичене, дане, привласнене, належне). *Коли прийде віддавати, то нема що дати* (Номис, 1864, № 10625); — *Досить уже, підвередитесь,— жінка з внутрішнім побоюванням і вдячністю кілька разів зупиняла парубка, але він довго не віддавав їй заліплену лопату* (Стельмах, II, 1962, 270); — *Ох мені лихо! загубила хустку... Коли б хто підняв та віддав* (Кв.-Осн., II, 1956, 18); — *Віддати дитину назад якось ніяково... Сам просив, щоб дали...* (Коцюб., I, 1955, 440).

◇ **Віддава́ти (відда́ти) бо́гові (бо́гу) ду́шу**, *заст.*— умирати, гинути. *Стояла люта зима.. Багато тоді народу померзло — забило їх під лиху хуртовину, закидало, замело снігом — там богу й душу оддали* (Мирний, II, 1954, 294).

2. *перех.* Виділяти із себе тепло, холод і т. ін. в навколишнє середовище. *Вода повільніше нагрівається і повільніше віддає тепло, а суша навпаки* (Фіз. геогр., 1956, 83); *Він* [гемоглобін] *має здатність легко приєднувати кисень і так само легко його віддавати* (Шк. гігієна, 1954, 78).

3. *неперех.*, *чим, за що*, *перен.*, *розм.* Віддячувати за що-небудь, платити такою ж мірою. [Петро:] *Його повинність дітей до розуму довести... А їх повинність— віддати батькові тим добром, що за його поміччю добули...* (Мирний, V, 1955, 182); *До мене самої він і тоді і потім був таким уважним, що коли б хотіли віддати мірою за міру, то певне б знов математика зрадила б* (Л. Укр., V, 1956, 345).

4. *перех.* Давати, передавати, вручати комусь кого-, що-небудь. *Він такий педант, що тільки в руки адресатові віддає рекомендовані листи* (Л. Укр., V, 1956, 351); — *Піду! — сказала Василина.— Посесор звелів мені вернутись сьогодні, він оддав гроші вперед за рік* (Н.-Лев., II, 1956, 75); *Він ніс при собі терміновий пакет, який мав віддати у власні руки контр-адміралу Багрову* (Кучер, Чорноморці, 1956, 41).

5. *перех.* Давати комусь що-небудь для користування, у власність; відмовлятися від чого-небудь свого на чиюсь користь. *Половину будинку пані оддавала якимсь паничам під найми* (Вовчок, I, 1955, 259); *Він* [Маковей] *оддавав свій спирт Хомі* (Гончар, I, 1954, 110); *Якби я багатий, То оддав би я все золото Оцій Катерині* (Шевч., II, 1953, 129); *Низьку Маланку зовсім затерли.. Вона не слуха.. Що там! І так відомо. Се вже знають, що землю оддали людям* (Коцюб., II, 1955, 77); // *розм.* Подавати на стіл їжу. *Сяк-так віддавши вечерю, Маруся пішла до корів* (Кв.-Осн., II, 1956, 38); — *Робота моя неважка,— витоплю піч, зварю їсти, віддам — і вільна на увесь день* (Мирний, III, 1954, 74); // *перен.* Присвячувати комусь або чомусь що-небудь (пісні, думи тощо). *Кожну думу, кожну пісню я Вітчизні віддаю* (Сос., Щоб сади.., 1947, 131); // *перен.* Витрачати час, сили, здоров'я і т. ін. на що-небудь. *Відчуваю.. правдиве поважання до людини, що свій час, свої сили і своє здоров'я оддає для спільного і дорогого нам діла* (Коцюб., III, 1956, 236); *Як я люблю тебе, мій рідний краю, Як я люблю красу твою, твій люд, Як гаряче молюся і бажаю Для твого щастя свій віддати труд!* (Фр., XIII, 1954, 324); // *перен.* Жертвувати кимсь або чимсь заради кого-, чого-небудь. *До нас ходіте усі, хто за правду Не жалує життя оддать* (Л. Укр., I, 1951, 55); *Вона віддала свого сина за щастя народів усіх* (Сос., Солов. далі, 1957. 31).

◇ **Віддава́ти (відда́ти) ду́шу (се́рце)** *кому* — щиро, віддано любити когось. *Франко оддає своє серце і всі свої симпатії тим, хто «в поті чола» добуває хліб* (Коцюб., III, 1956, 37); **Віддава́ти (відда́ти) ду́шу (життя́)** *за кого, що* — умирати, жертвувати собою ради кого-, чого-небудь.— *Стережись, Василино! колись згадаєш мої слова. Я ж тебе люблю й готов за тебе душу оддати* (Н.-Лев., II, 1956, 61); **Віддава́ти (відда́ти) тіло землі́**, *заст.*— ховати, хоронити когось.

6. *перех.* Давати щось куди-небудь або кому-небудь з певною метою. *Віддаю свою працю до друку* (Мирний, V, 1955, 376); *Інші подарунки вона ставила далі, або віддавала меншій сестрі сховати* (Л. Укр., III, 1952, 485); *Бату-хан віддавав город війську на грабунок* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 482); // Відправляти когось куди-небудь з певною метою (в науку, найми, військо й т. ін.). *Єдиного сина, єдину дитину, Єдину надію! в військо оддають!* (Шевч., I, 1951, 242); — *О! о! А нащо ж*

ви радите оддати Гафійку в найми? (Коцюб., II, 1955, 17); *Другого дня Тараса віддали в науку до якогось маляра* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 51).

◇ **Віддава́ти (відда́ти) на пота́лу (глум)** — ставити в умови приниження, зневаги, знущання; зводити нанівець. *Та хто ж своє щастя віддасть на поталу?* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 150); [Калеб:] *Будь певен* [учителю], *що ми тебе на глум не віддамо молодикам* (Л. Укр., III, 1952, 69); **Віддава́ти (відда́ти) під суд (до су́ду)** — порушувати проти когось судову справу. *Чоловік з злості зробить яке лихо другому.. Хоч його і під суд віддадуть, ..він.. надіється, що йому усе так і минеться* (Кв.-Осн., II, 1956, 395); — *А що, любенький, спіймали? ..Треба тобі було того? А тепер громаді біда, треба тебе пильнувати, поки не буде нагоди віддати тебе до суду* (Фр., II, 1950, 18).

7. *перех., за кого.* Видавати кого-небудь заміж. *Умовляли* [старости] .. *стару Сикліту Британову віддавати дочку за Василя Мітлу* (Григ., Вибр., 1959, 36); *Співає Мар'яна*: «*Оддай мене, моя мамо, Та не за старого..*» (Шевч., I, 1951, 158); [Максим:] *Вірю тобі, моє серце, А що скаже мати? Не віддасть тебе за мене, Бо я небагатий!* (Кроп., II, 1958, 93).

Віддава́ти (відда́ти) за́між — одружувати дочку.— *У батька ще дві дівки, треба їх заміж віддавати* (Фр., I, 1955, 85); *Вона оддасть її заміж. За хазяйського сина. Дівка здорова, чиста, хоч води напийся* (Коцюб., II, 1955, 14).

8. *перех., розм.* Продавати за певну ціну. [Химка:] *А скільки за неї* [хату] *просять?* [Іван:] *Хвалились люди, за п'ятсот віддають...* (Мирний, V, 1955, 246); *В мене овесець важненький, дешево віддам* (Кв.-Осн., II, 1956, 10); // Платити за куплене.— *Що ти зробиш йому, гладкому? — думав Андрій.. Він худобу пожалує швидше, бо оддав гроші за неї* (Коцюб., II, 1955, 50).

9. *перех.* У сполученні з іменниками (переважно дієслівного походження) означає дію, зміст якої визначається значенням відповідного іменника.

◇ **Віддава́ти (відда́ти) го́лос** — голосувати за кандидата під час виборів. *Велике щастя, велика честь обирати свою рідну владу, віддавати свої голоси кращим з кращих людей.. Батьківщини* (Рад. Укр., 3.III 1957, 1); **Віддава́ти (відда́ти) дани́ну** — ідучи за загальноприйнятими положеннями, настановами, приділяти чому-небудь увагу, виявляти до чого-небудь інтерес. *Незважаючи на те, що цею* [цією] *повістю* [«Петрії і Довбущуки»] *Франко оддав данину тодішній літературній школі, ми бачимо в ній вже й соціальні мотиви* (Коцюб., III, 1956, 31); **Віддава́ти (відда́ти) кома́нду (нака́з, розпоря́дження** *і т. ін.*) *кому* — командувати; наказувати що-небудь виконувати. *Комендант викликав кожного по прізвищу, голосно і суворо віддавав команду виходити на двір* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 160); *Молодий моряк тримав мене на руках і віддавав накази стерновому та гребцям* (Трубл., Мандр., 1938, 60); *Який у нього енергійний голос: звик, видно, ним віддавати розпорядження* (Крот., Сини.., 1948, 11); **Віддава́ти (відда́ти)** [на] **добри́день (добри́вечір, добра́ніч)** — бажати доброго дня (вечора, ночі). *Гнат ішов з косовиці, Настя — з буряків. Вони розминулись, віддавши один одному на добривечір* (Коцюб., I, 1955, 48); *Спіть спокійно, злодійщини у нас не чути. Оддав добраніч, пішов ...* (Вас., II, 1959, 74); **Віддава́ти (відда́ти) нале́жне (справедли́вість)** *кому, чому* — оцінювати по заслугах, у повній мірі кого-, що-небудь. *Ми* [члени комісії] *віддаємо належне вашому патріотичному бажанню* (Гончар, Людина.., 1960, 27); **Віддава́ти (відда́ти) оста́нню ша́ну** *кому* — виражати пошану до померлого, прощаючись з ним. *В голубе квітневе небо вдарили раптом рушниці, віддаючи останню шану політрукові і його бойовим товаришам* (Цюпа, Три явори, 1958, 21); *Вдарив і дзвін похоронний... Нічого, мабуть, ждать: Треба людині сторонній Шану останню віддать* (Граб., I, 1959, 137); **Віддава́ти (відда́ти) па́льму пе́ршості** *кому, чому* — ставити на перше місце когось,щось. *Славити буду я вроду твою, Мій Києве рідний!.. Я першості пальму—тобі віддаю!* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 109); **Віддава́ти (відда́ти) перева́гу** *кому, чому* — визнавати кого-, що-небудь кращим порівняно з іншими. *Батько мій не дякував поетам, А точніше — він їх не читав, Перевагу віддавав газетам* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 54); *Це такі легкі, ніжні вірші,.. що, читаючи їх, не знаєш кому оддати перевагу* (Коцюб., III, 1956, 41); **Віддава́ти (відда́ти) пова́гу** *кому* — поважати когось. *Зевес їй оддавав повагу І посилав од столу брагу, Яку Юнона лиш пила* (Котл., I, 1952, 217); **Віддава́ти (відда́ти) покло́н (укло́н)** *кому, чому* — вклонятися. *Всяк віддавав йому поклін І слово добре завсіди* (Фр., X, 1954, 171); *Віддавши поклін господареві, вони почали розглядатися по кімнаті* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 92); **Віддава́ти (відда́ти) приві́т (привіта́ння)** *кому* — вітати кого-небудь. *Раптом з другого боку танка підходить хтось поранений і віддає привітання: «Здрастуйте, товариші!»* (Ю. Янов., I, 1954, 52); **Віддава́ти (відда́ти) ра́порт** *кому* — рапортувати. *Я, епохо, скажу тобі, Рапорт віддам тобі, комсомоле, Що з словом твоїм ходив у бій* (Шер., Дорога.., 1957, 12); **Віддава́ти (відда́ти) салю́т** *кому* — салютувати. *Завмерли постріли на мить і стали в ряд солдати, щоб.. їй* [дівчині, що загинула в Іспанії] *салют віддати* (Голов., Поезії, 1955, 38); **Віддава́ти (відда́ти) сла́ву** *кому* — славити, прославляти когось. *Піонери.. всі хором славу віддали тому, хто нашу партію створив* (Вітч., 5, 1956, 24); **Віддава́ти (відда́ти) ува́гу** *кому, чому* — зосереджувати на комусь, чомусь увагу, захоплюватися ким-, чим-небудь. *Безпечний Чіпаріу ще менше зважив на дідову мову і більше віддавав уваги надзвичайному мускатові* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 13); **Віддава́ти (відда́ти) хвалу́** *кому, чому* — хвалити кого-, що-небудь. *Сміялася, на нас дивившись, жінка, Але трояндам віддала хвалу* (Рильський, I, 1956, 262); **Віддава́ти (відда́ти) честь** *кому:* а) приклавши руку до головного убору, вітати когось по-військовому. *Батько витягся в струнку, оддавав комусь честь* (Коцюб., II, 1955, 377); б) виражати до кого-небудь повагу. [Неофіт-раб:] *Я честь віддам титану Прометею, що не творив своїх людей рабами* (Л. Укр., II, 1951, 240); **Віддава́ти (відда́ти) чоло́м** *кому* — вітати кого-небудь. *Старий батько Сидить коло хати, Та вчить внука маленького Чолом оддавати* (Шевч., I, 1951, 291).

10. *перех.* Передавати характерні риси кого-, чого-небудь у творах літератури, мистецтва тощо; відтворювати. *Як на мене, переклад віддає головне в оригіналі,— а це і є головне в перекладанні* (Рильський, III, 1955, 127); *Мені нестає слів, аби віддати те, що я зараз так сильно пережив* (Коцюб., III, 1956. 282); *Я зовсім не в стані віддати нашого волинського народного стилю по-німецьки* (Л. Укр., V, 1956, 276).

11. *неперех., чим.* Мати присмак, запах чого-небудь. *Сухе, жовте, аж червоне повітря віддавало горілим* (Мирний, IV, 1955, 22); *Променисте жовтневе повітря віддає медом* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 249); *На сонці гній розпарився й віддавав запахом перегною* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 12); // Нагадувати собою що-небудь. *Простора хата у відьми, а якось пусткою оддає* (Стор., I, 1957, 90); // Мати ознаки, властивості чого-небудь. *Смагляве лагідне лице віддавало молодістю* (Коб.,

II, 1956, 556); *Тишею й покоєм оддавало кругом, і в Грицька од серця помалу одлягло* (Вас., I, 1959, 176).

12. *неперех.* Відбивати який-небудь колір, відтінок світла; відсвічувати. *Світилися огні по хатах, віддаючи крізь туман жовтими кружалами* (Мирний, I, 1954, 357); *Зелена гарнітурова спідниця оддавала такими фарбами, як шкура гадюча* (Морд., I, 1958, 163); *На захід сонця — зелене небо: луки віддають свої соковиті барви* (Горд., II, 1959, 260).

13. *неперех.* Відбивати звук, відлунювати. *Сам* [ведмідь] *пропав з очей, а важка ступа ще оддавала по полю!..* (Вовчок, I, 1955, 384); *Вереск флейт, литаврів гуркіт В морі гуком віддає* (Бажан, Роки, 1957, 272).

◇ **Віддава́ти (відда́ти) луно́ю** — відлунювати. *Чого тільки не наслухався цей сад, що вбирає кожен вигук з поля, кожен гомін з села, вбирає та, поширивши удесятеро, віддає луною* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 87).

14. *неперех.* Робити різкий рух назад (про зброю і т. ін.). *Розлігся постріл, рушниця, віддаючи, дуже штовхнула Юлдаша в плече* (Донч., I, 1956, 129); *Кулемет затрясся, боляче віддавав у груди, та дівчина нічого не відчувала й не бачила, крім вузенького прорізу на прицілі* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 54); // *безос., перен., розм.* Передаватися в інше місце тіла (про біль). *Віддає в боці.*

15. *перех., мор.* Відв'язувати, відпускати, послаблювати (якір, швартові, вітрила тощо). *А кораблі все йшли і йшли, віддаючи якорі на рейді* (Кучер, Чорноморці, 1956, 21); *Кар звелів стерновому наблизитись до берега, а Вершометові гукнув приготуватись віддати якір* (Трубл., Лахтак, 1953, 37).

◇ **Віддава́ти (відда́ти) кінці́** — відчалювати від берега (про судна). *Корабель віддав кінці.*

16. *неперех., безос., розм.* Теплішати. *Уранці було холодно, а вдень трохи оддало* (Сл. Гр.).

ВІДДАВА́ТИСЯ, даюся, даєшся, *недок.*, **ВІДДА́ТИСЯ,** да́мся, даси́ся, *док.* 1. Віддавати себе під чию-небудь владу, у чиє-небудь розпорядження; здаватися. [Антей:] *Ти не продався,— гірше! Ти віддався у руки ворогу як мертва глина, з якої кожне виліпить, що хоче* (Л. Укр., III, 1952, 440); *Хлопці потягли дівчинку за собою, і мала, обнявши обома ручками Феліксову шию, мовчки віддалася на їхню волю* (Ю. Янов., II, 1954, 43); * Образно. *Він одбігає од воріт, кидається в широкі розгони вулиць і, віддавшись їхній владі, ходить по місту, мов стуманілий* (Мик., II, 1957, 176).

2. Присвячувати себе кому-, чому-небудь. *Її* [Україну] *пізнавши, чи ж я міг Не полюбить її сердечно, Не відректися власних втіх, Щоб їй віддатись доконечно?* (Фр., X, 1954, 66); *Потім Я думав ще поезії віддатись* (Сам., I, 1958, 84); // Захоплюватися чим-небудь. *Ніщо не захоплювало його глибоко; лиш одній фотографії віддавався він з дивним запалом* (Коцюб., I, 1955, 253); *Федя увесь віддався своїй гітарі та своїм пісням* (Ткач, Жди.., 1959, 50); // Поринати, заглиблюватися в думки, почуття і т. ін. *Хазяйка, у якої жив і яка варила йому їсти, не докучала йому своїм товариством, от і мав Спориш досить часу віддаватися своїм думкам* (Фр., II, 1950, 274); *Ігор увесь віддався незвичному і хвилюючому почуттю* (Донч., V, 1957, 25).

3. *за кого і без додатка.* Виходити заміж. *До мого сусіда приїхала підвода, то привіз* [знайомий] *звістку, що моя сестра віддається* (Свидн., Люборацькі, 1955, 130); *Краще б вона сивим волосом світила, ніж мала втопити свою долю, віддаючись за Гната!* (Коцюб., I, 1955, 28); — *Хоч і рік стерегтимете мене, а на другий оддамся таки не за кого іншого, як за Йвана Золотаренка* (Вовчок, I, 1955, 24); *Та віддалась Одарка верст.. за сорок од рідного села* (Вишня, I, 1956, 316).

4. Зав'язувати статеві зносини з кимсь (про жінку). *Маланка зразу брала його залицяння за парубоцькі жарти і все здалека трималася, але коли він пообіцяв їй женитись, віддалась йому душею й тілом* (Кобр., Вибр., 1954, 192); *Справді, вона засліплена ним.. Вона готова будь-коли віддатись йому, не задумуючись про майбутнє* (Гончар, Людина.., 1960, 74).

5. Відбиватися (про звук); відлунювати. *Глухий гуп сотні ніг віддається раз по раз у повітрі* (Мирний, IV, 1955, 194); *Гомін глухо віддавався у вільготному повітрі школи* (Л. Укр., III, 1952, 573); *Десь загавкав собака, луна покотилась над річкою і віддалася в степу* (Десняк, II, 1955, 28).

6. *перен.* Викликати певне почуття у відповідь на що-небудь. *Як Тетяна засміється, В душі радість оддається* (Пісні та романси.., II, 1956, 11); *Сей поклик гіркий, безнадійний, вразливий Співцеві у серці віддався,— Мов серце розкраяв...* (Л. Укр., I, 1951, 346); *А уже по Москві розійшлося: — Ленін трудиться з нами! Ілліч! Як це в душах людських віддалося, Розцвілось на мільйонах облич!* (Бичко, Вогнище, 1959, 82).

7. *тільки недок.* Пас. до **віддава́ти** 1,4—10,15. *Людмила Михайлівна, певне, скоро переїде на другу квартиру,.. але знайти другу трудно, хоч віддається їх багато* (Л. Укр., V, 1956, 285); *Відомо, що допушкінська проза густо насичувалася умовнопоетичними елементами мови, віддавалась перевага «високому стилю» і в прозі* (Талант.., 1958, 11).

ВІДДА́ВЕЦЬ, вця, *ч.*, *заст.* Виборний, якому доручено кого-небудь доставити й здати за місцем призначення.

ВІДДАВИ́ТИ *див.* **відда́влювати.**

ВІДДА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **віддави́ти.** *Звичайний сільський пастушок — сухоногий, лозинуватий, з вухами, геть віддавленими картузом* (Гончар, Таврія.., 1957, 49).

ВІДДА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДДАВИ́ТИ,** авлю́, а́виш; *мн.* відда́влять; *док.*, *перех.* 1. Те саме, що **відти́скувати.** *Йому й вершок збере з глечика, й сиру віддавить у ворочку* (Вирган, В розп. літа, 1959, 255).

2. Натискаючи на що-небудь, викликати біль; ушкоджувати. *Професор глянув на неї гостро і знищувально. Так дивляться на трамвайного сусіду, коли він віддавлює вам мозоль* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 243); — *Вдаряй звідси, Пріську, бо так і оддавлю дверима п'яти* (Юхвід, Оля, 1959, 169).

ВІДДА́ВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **відда́влювати** 1.

ВІДДА́ВНА, *присл.* З давніх-давен, з давніх пір, з давніх часів. *Поети славили в піснях віддавна Україну* (Л. Укр., I, 1951, 317); *Віддавна смілості й одвазі Шумить по всесвіту хвала* (Рильський, I, 1956, 316); // *розм.* Давно, давним-давно. — *Мужики мають право на землю. Не ми обробляємо землю, а вони. Ну, от. Я і кажу се оддавна...* (Коцюб., II, 1955, 387); *Віддавна Захар Беркут прийшов був до того твердого переконання, що як чоловік сам один серед громади слабий.., так і одна громада слаба* (Фр., VI, 1951, 37); *І по її серці розплилося таке щастя, така надземна розкіш, таке внутрішнє вдоволення, якого не зазнала вже віддавна* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 90).

ВІДДА́ВНІЙ, я, є. Який виник давно. *Факти, які засвідчували Данилів віддавній нахил до революційної активності, відразу знайшлися* (Смолич, Мир.., 1958, 33).

ВІДДАЛЕКИ́, *присл.* Те саме, що **віддалі́к.** *Ще оддалеки чуть було їх веселий сміх, жарти* (Н.-Лев., I, 1956, 80); *Валерик зупинився, непомічений, віддалеки, не зважуючись одразу підійти до Івана Тимофійовича* (Гончар, Таврія.., 1957, 193).

ВІДДА́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **віддали́ти.** *Образно. *Що це за категорія — слуга, йому* [Наливайкові] *ніхто не поясняв. Але й сам збагнув, що категорія ця віддалена цілою прірвою від господарів — князів, графів, можновладців* (Ле, Наливайко, 1957, 31).

2. *прикм.* Який знаходиться або розташований на далекій відстані від кого-, чого-небудь; далекий. *Не минуло й півгодини, а вже в віддаленім закутку лісу, в ярку,.. палахкотів огник* (Фр., VI, 1951, 148); *В одну з моїх поїздок.. доля закинула мене на віддалену ділянку фронту* (Ю. Янов., II, 1954, 7); // Який долітає здалека (про звуки). *Одного разу Нателу розбудив віддалений дужий гуркіт, схожий на грім* (Гончар, Новели, 1954, 182).

3. *прикм.* Відділений великим відрізком часу; дуже давній. *Нам доводиться часто.. розвідувати віддалене геологічне минуле нашої планети* (Геол. ж., XVI, 4, 1956, 5); *Це питання* [виникнення мови] *стосується віддаленого від нас часу, у тьмі віків захованих відносин мов і племен* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 6); // Який має здійснитися в далекому майбутньому. *Варто згадати, що колись Ленін говорив про 100 тисяч тракторів для села як про віддалену мрію, щоб зрозуміти, наскільки далеко вперед пішла відтоді наша країна* (Наука.., 4, 1957, 3).

4. *прикм.* Який не зв'язаний з чим-небудь прямо, безпосередньо.— *Гарне порівняння, — усміхнувся Мічурін. —Справді, це* [монгольський бавовник і американський мигдаль] *дуже віддалені види* (Довж., I, 1958, 416); *Методом віддаленої гібридизації одержано багато сортів яблунь* (Наука.., 9, 1956, 28); // Незначний, слабий. *Що це було — нагадування про своїх юнацьких друзів, а чи якесь віддалене почуття ревнощів — він не знав у першу мить* (Ле, Право.., 1957, 230).

ВІДДА́ЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **віддáлений** 2—4. *Плануючи будівництво теплиць і парників, слід враховувати віддаленість господарства від промислового центру* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 9).

ВІДДА́ЛЕННЯ, я, *с.* 1. Простір, що розділяє два пункти, предмети і т. ін.; віддаль, відстань. *Як се часто лучається* [трапляється] *людям, що не привикли ходити по горах і не вміють оцінювати гірських віддалень, Герман порядно помилився* (Фр., VIII, 1952, 366); *Віддалення між ними блискавично скорочувалось* (Ткач, Моряки, 1948, 33).

2. *рідко.* Дія за знач. **віддали́ти** 1, 2 й **віддали́тися.** *Вечором, по віддаленню гостей, коли я вийшов до чаю, привітала мене Дора з усмішкою* (Коб., III, 1956, 73).

ВІДДА́ЛЕНО. Присл. до **віддáлений** 2—4. *Десь віддалено, неначе під землею, інтенсивно гуркотіли гармати* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 28).

ВІДДА́ЛИНА, и, *ж., поет.* Те саме, що **доли́на.** *Нехай летить до всіх віддалин Наш клич, як гасло світове* (Рад. Укр., 16.III 1952, 4); *Бій іде, і гроза доліта до найдальших віддалин* (Перв., II, 1948, 95).

ВІДДАЛИ́ТИ *див.* **віддаля́ти.**

ВІДДАЛИ́ТИСЯ *див.* **віддаля́тися.**

ВІДДАЛІ́, *присл., рідко.* Те саме, що **віддалі́к.** *Два хлопці укупі стояли, А третій дививсь оддалі* (Сам., I, 1958, 171); *Оддалі стоїть* [панна], *з Любов'ю не вітається. бо не знайома* (Л. Укр., II, 1951, 51).

ВІДДАЛІ́К, *присл.* 1. З далекої відстані, здалека. *От уже й виноградник видніється оддалік* (Коцюб., I, 1955, 216); *І в сім'ї твоїх нащадків дужих Я тебе впізнаю віддалік* (Дор., Літа.., 1957, 8).

2. На далекій відстані. *Стояла удовина хатка на луці під горою, оддалік собі від усякого іншого житла* (Вовчок, I, 1955, 288); // Осторонь. *Дарка оглянулась. За нею, трохи віддалік, стояла Юзя і так жалібно-тужно дивилась* (Л. Укр., III, 1952, 650); *Євген Черниш сидів на траві оддалік, спершись підборіддям на руки* (Гончар, I, 1954, 57).

ВІДДАЛІ́ТИ, іє, *док., розм., рідко.* Минутися.— *Годі, годі! Усе вже те оддаліло-проминуло — забувай та кохай мене* (Вовчок, I, 1955, 168).

ВІДДА́ЛЮВАТИ *див.* **віддаля́ти.**

ВІДДА́ЛЮВАТИСЯ *див.* **віддаля́тися.**

ВІДДАЛЯ́, *присл.* Те саме, що **віддалі́к.** *Линув віддаля орлів пустельних клекіт* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 12); *Оддаля од сієї будівлі, біля ставка, стояв ніби замок який, оточений лісом* (Стор., I, 1957, 367); *Праворуч від шляху, трохи віддаля, рясніли електричні вогні* (Смолич, День.., 1950, 5).

ВІДДАЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **віддаля́ти.**

ВІДДАЛЯ́ТИ,я́ю,я́єш *і* **ВІДДА́ЛЮВАТИ,**юю, юєш, *недок.,* **ВІДДАЛИ́ТИ,** лю́, ли́ш, *док., перех.* 1. Переміщати, відстороняти на певну віддаль від кого-, чого-небудь. *Завбудинку неймовірно вдивлявся в його твір; то віддаляв його від себе, то знову підносив до очей* (Мик., II, 1957, 184);— *Дай.. спокій,— сказав Ежен і віддалив рукою Маню* (Фр., I, 1955, 327); *Образно. *І ніч без місяця квітнева, І ніч оддаляє тебе* (Стельмах, Добрий ранок, 1941, 54).

2. Відтягати виконання й здійснення чого-небудь на пізніший строк. *Загальнодемократична боротьба проти монополій не віддаляє соціалістичну революцію, а наближає її* (Програма КПРС, 1961, 33); *Середняки пішли разом з біднотою й спільно давали одкоша байським зусиллям якось утриматися, віддалити свій остаточний розгром*(Донч., I, 1956, 145); // *перен.* Усувати. *Війни кривавой* [кривавої] *не страшися, А на Олимпських положися, Вони все злеє оддалять* (Котл., I, 1952, 199).

3. *перен.* Послаблювати або припиняти родинні чи дружні зв'язки, стосунки з ким-небудь. *В мене батька немає, й рід мене оддаляє* (Чуб., IV, 1877, 648); *Вона сама віддалила від себе всіх дівчат, які хотіли дружити з нею на початку року* (Собко, Стадіон, 1954, 317); // Сприяти послабленню зв'язків, стосунків з ким-небудь. *Тепер, коли вони були сам на сам, час, що їх віддаляв, наче уступився трохи з-поміж них* (Вільде, Сестри.., 1958, 314); *Фатальним способом вища просвіта, замість зблизити русинів до.. народу і його мови, віддалила їх від нього* (Фр., XVI, 1955, 329).

ВІДДАЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і* **ВІДДА́ЛЮВАТИСЯ,** ююся, юєшся, *недок.,* **ВІДДАЛИ́ТИСЯ,** лю́ся, ли́шся, *док.* 1. Переміщатися на певну віддаль від кого-, чого-небудь. *Напружене око вбачало у пітьмі якісь тіні, що снуються в тумані, наближаються, віддаляються* (Коцюб., I, 1955, 348); *Та де їм* [бранкам] *було поспішати, коли з кожним кроком віддалялися вони від рідної землі і згасала остання надія, що дожене й відіб'є їх козацька сила* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 158); *Ми навмисне дали великого гака і віддалилися від Черемошу* (Мур., Бук. повість, 1959, 25); // Іти, відходити. *Тихою, рівною ходою віддаляється* [Іфігенія] *в храм* (Л. Укр., I, 1951, 162); *Коли Віюк віддалився, Дід обернувся до Івана* (Фр., III, 1950, 138); // Послаблюватися, ставати менш чутним унаслідок збільшення віддалі (про звуки). *Рев мотора віддалявся, поволі заглухаючи* (Ле, Клен. лист, 1960, 132); *Оддалилися в ушах перебої поїзда, попливли перед очима поля* (Вас., I, 1959, 359).

2. *перен.* Ставати чужим кому-небудь. *Леонід Семенович почував, що Ватя віддалюється од його навіки і вже ніколи не наблизиться до його* (Н.-Лев., IV, 1956, 180); *З Мартиновим я весь час кокетую.. Останні дні помітила, що він зрозумів моє ставлення до нього й потроху віддаляється* (Донч., I, 1956, 394); *Тепер же я сиротина у світі зосталась, Що від роду оддалилась* (Чуб.,

V, 1874, 747); [Хілон:] *Признаюся тобі: я не покину науки, віддалившися від тебе, бо я вступлю до школи* (Л. Укр., III, 1952, 417).

ВІ́ДДАЛЬ, і, *ж.* 1. Простір, який відділяє один предмет (місце і т. ін.) від іншого; відстань. *Віддаль між вовками і оленем, що спочатку була чимала, почала зменшуватись* (Трубл., II, 1955, 52); *У людей величина кроків неоднакова. Щоб виміряти віддаль кроками, треба знати величину свого кроку* (Фіз. геогр., 5, 1956, 14).

З ві́ддалі — з місця, відділеного певним простором від кого-, чого-небудь. *Вже дихав з віддалі вологою Дніпро* (Перв., II, 1958, 203); **На ві́ддалі** — у місці, відділеному певним простором від кого-, чого-небудь. *Дівчина стояла на віддалі двох кроків від коменданта* (Грим., Син.., 1950, 225).

2. *перен.* Різниця між ким-небудь у чомусь. *Ніколи мене не кидала одна гадка, одно бажання: зменшити віддаль між мною і дамою мого серця* (Крим., А. Лаговський, I—II, 1905, 98); *І враз Степан почув між собою і нею велику віддаль, яку проложило горе, почув докір совісті* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 156).

3. *перен., рідко.* Проміжок часу. *Гайдар подивився навколо так, ніби в уяві вже бачив ці поля крізь віддаль наступних років* (Жур., До них іде.., 1952, 144).

4. *у знач. присл., рідко.* Те саме, що **віддалі́к** 2. *Віддаль безвладною масою лежав недужий* (Коцюб., II, 1955, 131); *П'ятнадцять блискучих калібрів стоять на столі. Ще один стоїть віддаль на окремому рисунку* (Собко, Любов, 1935, 65).

ВІ́ДДАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **відда́ти** 1, 2, 4—9. *Воістину невпізнанна стала прикарпатська земля, навічно віддана справжнім її господарям* (Літ. газ., 24.V 1951, 4); *На тім тижні я вертаю з села в Софію і там буду собі писати і гребтись в дядьковій бібліотеці, що віддана мені на мешкання* (Л. Укр., V, 1956, 152); *Лежать віки, покриті пилом, Позасихала кров на них, Колишнє — віддане могилам, Сіяє сонце для живих* (Рильський, I, 1956, 182); *Матусина небога була оддана туди за коваля Ляща* (Вовчок, I, 1955, 8); // *безос. присудк. сл. Стерно із рук моїх однято і другому до рук оддано* (К.-Карий, II, 1960, 271); *Його* [Т. Шевченка] *оддано в москалі* (Мирний, V, 1955, 313); // Який присвятив себе чому-небудь. *Щось сильно тягне мене до літературної праці — і літературі я відданий цілою душею* (Коцюб., II, 1956, 282).

2. *прикм.* Який, будучи пройнятий симпатією, любов'ю до когось, чогось, відзначається постійністю, вірністю. — *Усе буде, як кажеш,— промовила вірна, віддана дружина* (Вовчок, I, 1955, 364); *Марина була його другом щирим і відданим, таким, що зустрічаються хіба тільки один раз у житті* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 32).

ВІДДА́НИЦЯ, і, *ж., розм.* Дівчина шлюбного віку; дівчина на порі. *П'ять літ — як з батога тряснув, пролетять, та чоловіка й не пізнаєш: дівчина з десятилітньої дитини стає відданицею* (Свидн., Люборацькі, 1955, 93); *Сусанна, багата відданиця, молоденька і роду чесного — за ним пішла* (Л. Укр., III, 1952, 139); *Що не кажіть: «дівка» росте в мене! Треба батькові посаг для відданиці старати, аякже!* (Вільде, Винен.., 1959, 4).

ВІ́ДДАНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **ві́дданий** 2. — *Не раз уже він кров'ю довів свою відданість справі революційного народу* (Гончар, Таврія.., 1957, 400).

ВІДДА́ННЯ́, да́ння́, *с.* 1. Дія за знач. **відда́ти** 1, 2, 4—9. *Позичив ледачому гроші — десь на вічне вже віддання* (Сл. Гр.); [Кіндрат Антонович:] *Наша Олеся не яка-небудь безприданниця, щоб нам надто хапатись її відданням, розумієте?* (Кроп., II, 1958, 256); *Віддання справи до суду.*

На відда́нні — у такому віці, що можна виходити заміж. *Христя на відданні дівчина, їй треба скриню дбати: що вона вік у дівках сидітиме?* (Горд., II, 1959, 20).

2. *розм., рідко.* Те саме, що **ві́дданість.** *Біжить назустріч дівча. Щоки пашать, очі горять — і ловить мій погляд з таким запалом, з таким відданням, на які здатні лиш ті, що стрілись на мить, а розстались навіки* (Коцюб., II, 1955, 185); *Не знає половинчатості* [Дарчине серце] *у своєму захопленні, стриманості у своєму відданні* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 140).

ВІ́ДДАНО. Присл. до **ві́дданий** 2. *Письменник-патріот Панас Мирний чесно і віддано служив своєму народові* (Корн., Разом із життям, 1950, 80); *П'ять років віддано любила Вона лише свого Мишка* (Воскр., З перцем!, 1957, 241).

ВІДДАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДДАРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.* На подарунок відповідати подарунком.

ВІДДАРО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДДАРУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док., рідко.* Те саме, що **віддаро́вувати.**

ВІДДАРУВА́ТИ *див.* **віддаро́вувати.**

ВІДДАРУВА́ТИСЯ *див.* **віддаро́вуватися.**

ВІДДАРУ́НОК, нка, *ч.* Взаємний подарунок. *Подарунок, звісно, прийняли,— Віддарунок виросте у полі!* (Рильський, I, 1956, 111).

ВІДДА́ТИ *див.* **віддава́ти.**

ВІДДА́ТИСЯ *див.* **віддава́тися.**

ВІДДА́ЧА, і, *ж.* 1. Дія за знач. **відда́ти** 1, 2, 5, 9. — *За що ви їй* [Марині] *дякуєте?— питали жінки.* — *Воно ж треба за се горіле* [борошно] *колись добрим віддавати.— Коли-то буде та віддача?* (Мирний, IV, 1955, 256); *Вода відіграє провідну роль у розподілі і віддачі тепла в організмі* (Наука.., 8, 1959, 25); *В народному характері.. Гончара особливо ваблять такі риси, як повна віддача душевних сил загальній справі, життєлюбство* (Про багатство л-ри, 1959, 232); *Кроки стихли на тій віддалі, яка звичайно зберігається серед військових при віддачі честі* (Гончар, Південь, 1951, 73).

2. Різкий рух вогнепальної зброї під час пострілу. *Підводить карабін, затаює подих.. Невеличка віддача в плече, дзвін у вухах — і парашутист обм'як, немов ганчірка* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 557).

ВІДДЕ́РТИ *див.* **віддира́ти.**

ВІДДЕ́РТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відде́рти** 1; // *у знач. прикм. Голі стіни конали останнім диханням оддертих шпалерів* (Коцюб., II, 1955, 89).

ВІДДЕ́РТИСЯ *див.* **віддира́тися.**

ВІДДЗВЕНІ́ТИ, ни́ть, *док.* 1. Перестати дзвеніти. *Оддзвеніли панські ковані підкови, В камені відбивши свій кривавий слід, — Ти синів найкращих, сивоглавий Львове, Обираєш нині на новий похід* (Рильський, I, 1956, 204); *Вже давно оддзвеніли трамваї і в будинках погасли огні* (Сос., I, 1957, 118).

2. *перен.* Перестати звучати; відлунати (про пісню і т. ін.). *Віддзвеніли пісні.*

ВІ́ДДЗВІН, вону, *ч., рідко.* Відбиття дзвеніння чого-небудь; луна дзвону. *По лісу лунають віддзвони тарілок на колесах хазяйського воза, неначе з кимсь дражняться* (Ле, Історія радості, 1947, 49).

ВІДДЗВОНИ́ТИ *див.* **віддзво́нювати.**

ВІДДЗВО́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДДЗВОНИ́ТИ,** оню́, о́ниш, *док.* 1. *тільки док.* Закінчити дзвонити. *Уже й «достойно» оддзвонили, Уже додому люде йдуть,— не йде Настусенька, не чуть* (Шевч., II, 1953, 175); *Вже віддзвонили дзвони по церквах* (Смолич, Мир.., 1958, 401); *Образно. *Нарешті, коли серце своє оддзвонило, я чую противний запах кислого молока од руки панни Анелі і брязкіт ключів при її боці* (Коцюб., II, 1955, 257).

2. Відбиватися (луною). *Вони з книжками йдуть до школи тої, де вчився й він, і чутно їхній спів, що у садах віддзвонює луною...* (Сос., Зел. світ, 1949, 33).

◇ **Віддзво́нювати (віддзвоні́ти) годи́ни (склянки́)** — ритмічними ударами вказувати час. *Віддзвонюють склянки у далекім порту, і виходять в незнані моря кораблі перед сходом цього золотого світанку* (Уп., Вірші.., 1957, 10).

ВІДДЗЕРКА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **віддзерка́лити.** *Нічного вітру тихий подих, і ясні зорі угорі, і віддзеркалені у водах на узбережжі ліхтарі* (Забіла, Промені, 1951, 11).

ВІДДЗЕРКА́ЛЕННЯ, я, *с.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **віддзерка́лити.** *В творах Маяковського — найяскравіше віддзеркалення наших героїчних днів,.. нашого нечувано-сміливого будівництва* (Рильський, III, 1956, 369).

2. Те, що відбилося на гладкій поверхні чого-небудь. *Тут зустрічав він красуню Джевгер, яка довго милувалася своїм віддзеркаленням, перше ніж розбити його, занурюючи в воду свій глек* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 260).

ВІДДЗЕРКА́ЛИТИ *див.* **віддзерка́лювати.**

ВІДДЗЕРКА́ЛИТИСЯ *див.* **віддзерка́люватися.**

ВІДДЗЕРКА́ЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **віддзерка́лювати.**

ВІДДЗЕРКА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **віддзерка́лювати.**

ВІДДЗЕРКА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДДЗЕРКА́ЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* 1. *тільки 3 ос.* Давати зображення предмета на гладкій поверхні чого-небудь. *Блискуча, навощена підлога віддзеркалювала його нечищені похідні чоботи* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 10); *Коли затихне вітер у деревах І води віддзеркалять рідний дім,.. Згадай про них, товаришів незмінних, — Степовиків, поморів, шахтарів* (Рильський, I, 1956, 283); *Віконце оддзеркалювало їхні обличчя і далеке небо з синюватими хмаринками* (Автом., Так народж. зорі, 1960, 273).

2. *перен.* Виявляти, виражати внутрішні якості, властивості. *Чи її обличчя віддзеркалювало мажорний настрій батька, чи опромінювалось своїм, внутрішнім почуттям, але вираз щастя відверто світився на ньому* (Дмит., Розлука, 1957, 130); *Дружба українського і російського народів віддзеркалює в собі дружбу двох великих культур* (Кучер, Дорога.., 1958, 19); // Відображати що-небудь у літературі, мистецтві тощо. *Назовемо тут ім'я Шопена, що з такою зворушливістю й глибиною, з такою грацією і вогнем віддзеркалив музикальну душу своєї вітчизни* (Рильський, III, 1956, 294).

ВІДДЗЕРКА́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ВІДДЗЕРКА́ЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* 1. Відбиватися на гладкій поверхні чого-небудь. *У спокійній воді віддзеркалюється кожна гілочка, одсвічується кожний барвистий мазок* (Вол., Озеро.., 1959, 101); *Сонце вставало з-за гір. Вершина Казбеку раптом засіяла самоцвітами, стільки променів віддзеркалилося на ній* (Собко, Кавказ, 1946, 94).

2. *перен.* Виявлятися назовні (про почуття, переживання тощо). *Оля ще не наважується тріумфувати, але на її обличчі вже віддзеркалюється внутрішня радість* (Вільде, Винен.., 1959, 27); *Мамина посмішка віддзеркалилася на личках дітей* (Собко, Звич. життя, 1957, 42).

ВІДДЗЕРКА́ЛЮВАЧ, а, *ч., спец.* Пристрій для відбиття променів світла, тепла, електромагнітних хвиль, коливань. *Вгорі під стелею засвічується цілий ряд додаткових електроламп, прикріплених по цей бік фриза в своїх прожекторних віддзеркалювачах* (Тич., III, 1957, 469).

ВІДДЗЬО́БАТИ *див.* **віддзьо́бувати.**

ВІДДЗЬО́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДДЗЬО́БАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Дзьобаючи, відділяти що-небудь від чогось; від'їдати (про птахів).

ВІДДИМА́ТИ *і* **ВІДДУВА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДДУ́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Дмухаючи, усувати, переміщати що-небудь. *Віддувати попіл.*

2. Робити опуклим, округлим; випинати (про губи, щоки й т. ін.). *Воно* [дитя] *водило оченятами усюди і, оддимаючи губи, хапало, мукало* (Мирний, I, 1954, 52); *На пані подивишся: походжає в шовках, оддуває воло* (Тесл., Вибр., 1950, 161); *Сиділа* [Юлька] *відвернена лицем від Бронислава, віддула губи і мовчала* (Фр., IV, 1950, 259).

ВІДДИМА́ТИСЯ *і* **ВІДДУВА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДДУ́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* 1. Важко та з шумом дихати. *Шинкар стояв за стойкою, мов не до його річ,— тільки почервонів та знай оддимався* (Мирний, II, 1954, 128); *Морем плив тюлень. Часом він пірнав.. Потім показувався знов. Віддувався, випускав повітря з грудей, бризкаючи краплинами* (Трубл., I, 1955, 141).

2. *тільки 3 ос.* Ставати опуклим; випинатися. *Незграбно на всі боки стирчав і оддувався на їй недоладно вдягнутий кольоровий крам* (Вас., I, 1959, 300); *Мене зустрів добродій, страшніший від інших з обличчя і в якого кишені віддимались ще більш, ніж в інших* (Сам., II, 1958, 274); *Його губи віддулися, лице зморщилось* (Фр., IV, 1950, 401).

3. *тільки недок.* Пас. до **віддима́ти, віддува́ти.**

ВІДДИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДДЕ́РТИ** *і* **ВІДІДРА́ТИ**, віддеру́, віддере́ш, *док., перех.* 1. Відривати, відділяти частину чогось або те, що приклеєне, прикріплене до чого-небудь. *Відмочуючи та віддираючи криваві штанці від його ран, вона ридала, як по своїй власній умершій дитині* (Фр., IV, 1950, 232); *Устриці віддирають під водою від скель* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 147); *— Ти оддер шматок моєї одежі* (Н.-Лев., III, 1956, 300); *Галченя гляне на мене, віддере довгий тонкий шматочок і швидко ковтне* (Коп., Як вони.., 1948, 49); // *розм.* Силоміць віднімати, відводити того, хто вчепився в що-небудь, або його руки, пальці. *По перону бігали якісь люди з маузерами в руках і оддирали від поручнів таких же, як Успенський* (Панч, В дорозі, 1959, 58); *Чужий дядько віддер його руки від полудрабка* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 88).

2. *тільки недок., розм.* Із запалом, і швидко виконувати танець; танцювати. *Кобзар вшкварив, а козаки — Аж Хортиця гнеться — Метелиці та гопака Гуртом оддирають* (Шевч., I, 1951, 78); *Вихором мчали по колу танцюристи, пускаючи по вітру чуприни і віддираючи веселого буйного гопака* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 458).

ВІДДИРА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВІДДЕ́РТИСЯ** *і* **ВІДІДРА́ТИСЯ**, віддере́ться, *док.* 1. Відокремлюватися від чого-небудь унаслідок ривка, потягнення. *Кишеня віддерлась;* *Образно. *Ввечері все тіло у неї розламувалося, а ноги так набрякали, що ледве віддиралися від долівки* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 440).

2. *тільки недок.* Пас. до **віддира́ти** 1.

ВІ́ДДИХ, у, *ч.* 1. Вбирання й випускання повітря організмом за допомогою органів дихання; дихання. *Сплять рекрути, Тільки рівний віддих чути* (Фр., XIII, 1954, 407); *Ірина метнулась. Їй здалось, що в неї ось-ось зупиниться віддих. Схопилася рукою за груди* (Донч., I, 1956, 460); // Повітря, що видихується з легень. *Земля приймала віддих з гарячих Кравцових грудей і разом всотувала його скорботний відчай* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 192).

Запира́ти (запе́рти, [за]таї́ти, [за]тамува́ти *і т. ін.*) **ві́ддих** — затримувати, спиняти на короткий час дихання.

Дзвенів метал по кузнях, безперестанку дзюрчала вода, запирав віддих у грудях дух шкури, кави та часнику (Коцюб., II, 1955, 125); *Олег, затамувавши віддих, визирнув з-за димаря* (Донч., Вибр., 1948, 129).

◇ **До оста́ннього ві́ддиху** — до кінця життя; **Переводи́ти (перевести́) ві́ддих** — глибоко зітхати, віддихатися. *Артем Громов зупиняється над ним* [шосе] *і переводить віддих* (Кучер, Чорноморці, 1956, 457).

2. *рідко.* Те саме, що **по́дих.** *Він біг за нею, хоч з кожним віддихом і рухом кололо йому в грудях* (Коцюб., I, 1955, 356); *До маленького ліжечка.. присунула вона маленьке бюрко і, серцем пильнуючи кожен оддих, кожен рух слабого, рахувала і рахувала* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 66).

3. *чого, рідко.* Те саме, що **зітха́ння.** *Віддих полегшення вирвався з уст Горленкових* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 268).

4. *діал.* Перепочинок.— *Не бачите, яка я зігріта й без віддиху?.. Я мушу.. відітхнути* (Коб., III, 1956, 325).

ВІДДИХА́ННЯ, я, *с.* 1. *рідко.* Дія за знач. **віддиха́ти** 2. *Ах, та тюремна служба! ..Вічне віддиханнє важкою, затроєною атмосферою тюрми* (Фр., II, 1950, 272).

2. *заст.* Відпочинок. *Пішов в темний лужок на оддихання* (Чуб., V, 1874, 773).

ВІДДИ́ХАТИ *див.* **віддиха́ти.**

ВІДДИХА́ТИ, а́ю, а́єш, *рідко* **ВІДДИ́ХУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ВІДДИ́ХАТИ,** відди́хаю, відди́хаєш *і* відди́шу, відди́шеш *і* **ВІДДИХНУ́ТИ, ВІДІТХНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док.* 1. Те саме, що **віддиха́тися** 1. *Далі утер* [Пархім] *сльози, став віддихати, бо дух йому захвачує* (Кв.-Осн., II, 1956, 477); *Коли Юра кінчає,.. він теж починає розповідати. Затинаючись, захлинаючись, ледве віддихуючи від хвилювання* (Смолич, II, 1958, 51); — *Потривайте, ось я оддишу!* (Н.-Лев., III, 1956, 129); *Відітхнувши, він почав звільна.. розв'язувати пакети* (Фр., VII, 1951, 83)

2. *рідко.* Те саме, що **ди́хати** 1. *Целя стала коло.. вікна і віддихала холодним, бурею освіженим повітрям* (Фр., II, 1950, 322); *Важко віддихуючи, опустивши натруджені руки,.. сиділа на лаві ключниця* (Скл., Святослав, 1959, 79); *Вихилявсь* [Мемет] *у двері, щоб одітхнути вогким холодком* [з моря] (Коцюб., I, 1955, 389).

3. *тільки* **відітхну́ти,** *рідко.* Зітхнути після нервового напруження. — *Тьху! пек тобі! цур!.. — одітхнув він врешті, — як налякало! — І пішов далі* (Коцюб., I, 1955, 340); *Коли я, нарешті, опинився серед інтернаціональної маси червоноармійців, я ніби глибоко і вільно відітхнув* (Ірчан, I, 1958, 310).

4. *розм.* Те саме, що **відпочива́ти.** *Прийшла до неї Олена Кубраківська, перетанцювавши, та й сіла біля неї віддихати* (Кв.-Осн., II, 1956, 33); *Побачила* [Муха] *Бджолу близенько, «Добридень! — каже їй,— Оддиш хоч трохи, моя ненько, Сідай оттут мерщій»* (Гл., Вибр., 1957, 104); — *Я мушу спічнути* [спочити], *відітхнути* (Коб., III, 1956, 325); *Вже добігши до галявини, Сахно спинилася віддихнути* (Смолич, I, 1958, 79).

ВІДДИ́ХАТИСЯ *див.* **віддиха́тися.**

ВІДДИХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і* **ВІДДИ́ХУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДДИ́ХАТИСЯ,** відди́хаюся, відди́хаєшся *і* відди́шуся, відди́шешся, *док.* 1. Відновлювати рівномірне дихання після порушення його внаслідок бігу, напруженої праці і т. ін. *Ускочив* [Щур] *у гурт, оддихається, піт витирає* (Вас., I, 1959, 233); *Він сопів, віддихувався і водив навколо очманілими очима* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 207); *Ніна віддихалась, неначе після швидкого бігу, випросталась, закинула руки за голову, і серце заспокоїлось* (Коп., Земля.., 1957, 94); — *Я піду ще раз, тільки трохи оддишуся* (Ів., Таємниця, 1959, 98).

2. *тільки док., розм.* Отямитися після знепритомнення, приступу. *А як..почули, що щось стогне, та побачили кров, то тільки тоді ледве теплого зняли з коня та на вітер,— тільки не скоро оддихався, трохи дуба не дав* (Морд., I, 1958, 130).

ВІДДИХНУ́ТИ *див.* **віддиха́ти.**

ВІДДИ́ХУВАТИ *див.* **віддиха́ти.**

ВІДДИ́ХУВАТИСЯ *див.* **віддиха́тися.**

ВІДДІЄСЛІ́ВНИЙ, а, е, *грам.* Утворений від дієслова. *Віддієслівні іменники становлять особливу групу слів, споріднених своєю семантикою з дієсловом* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 358).

ВІДДІЄСЛІ́ВНІСТЬ, ності, *ж., грам.* Абстр. ім. до **віддієслі́вний.**

ВІ́ДДІЛ, у, *ч.* 1. Одна з частин чого-небудь цілого, на які воно поділяється або його поділяють за певними ознаками. *Тіло комах поділяється на три відділи: голову, груди і черевце* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 6); *Робота вищих відділів центральної нервової системи з давніх-давен привертає увагу дослідників* (Наука.., 5, 1959, 25).

2. Частина установи або підприємства. *Етнографічний відділ в Інституті мистецтвознавства, фольклору і етнографії Академії наук УРСР почав свою роботу у 1944 р.* (Рильський, III, 1956, 164); *Директор повернувся до завідувача відділу капітального будівництва* (Шовк., Інженери, 1956, 54); // Про склад співробітників частини установи, підприємства. *Відбудеться засідання відділу;* //Факультет або частина факультету вищого навчального закладу. *Відділ української мови та літератури філологічного факультету;* // Установа, що самостійно відає певними питаннями, але входить до складу іншої, більшої установи. *Йому доручено організувати відділ охорони здоров'я* (Ле, Міжгір'я, 1953, 24); *Чепіга взяв трубку, покрутив ручку, попросив відділ освіти* (Коп., Вибр., 1953, 321).

3. Частина приміщення, що має певне призначення. *Роздивляюсь навколо — пасажирів багато.. З-за синього диму, в сусіднім оддfestі блищить на сонці золотисте жіноче волосся* (Коцюб., II, 1955, 269); *Вода ринула крізь пробоїни в трюм, у машинний відділ* (Донч., III, 1956, 223).

4. Частина журналу або газети, присвячена одному колу питань, одній темі. *О. Сава передивлявся тільки єдиний журнал.., та й то не все читав, а тільки той відділ, де писалось про награди* [нагороди] (Н.-Лев., IV, 1956, 73); *О. Василь насамперед розгортав оддіп хроніки* (Коцюб., I, 1955, 321); *Чи не найбільшою популярністю серед читачів користувався інформаційний відділ газети* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 28).

5. Самостійна частина якогось вечора, концерту, вистави. [Саня:] *Сі* [літературні] *вечори тільки й цікаві для самих учасників. Насилу вирвалась після першого відділу* (Л. Укр., II, 1951, 32); *Андрій прийшов до палацу культури тільки перед початком другого відділу концерту* (Гур., Життя.., 1954, 255).

6. *діал.* Загін.— *Дозволь мені з десятитисячним відділом* [монголів] *іти тухольським шляхом* (Фр., VI, 1951, 7^{1}).

ВІДДІ́Л, у, *ч., заст.* Частина виділеного майна, господарства тощо. — *Купимо ми грунту, хату у садочку; Житимем в оддiлі, наче у райочку!* (Щог., Поезії, 1958, 228); *Старший син, швець, уже й одружився, і на одділ пішов* (Барв., Опов.., 1902, 487).

ВІДДІ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відділи́ти** 1, 2, 4. *Кухня була аж на другому краї дому, віддідена від горниць довгим коридором* (Мирний, IV, 1955, 346);

Нарешті жінка хитнулась, одділена од дитини (Коцюб., II, 1955, 380); *У нього був один син, уже давно жонатий і відділений* (Фр., IV, 1950, 400).

ВІДДІ́ЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **відділи́ти** й **відділи́тися.** *Якість калібрування визначається повнотою відділення насіння одного розміру від насіння іншого розміру* (Колг. Укр., 3, 1956, 8).

2. Те саме, що **ві́дділ** 2, 3. *Відкривались відділення банків* (Гончар, Таврія.., 1957, 301); *Автоматизований цех має два незалежних відділення* (Наука.., 5, 1959, 4).

3. Те саме, що **рій** ^{2}. *Сержант Михайло Гайворон вишикував своє відділення* (Собко, Кавказ, 1946, 8); *Михайло Скиба організував свій невеликий штаб, мав відділення автоматників* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 97).

ВІДДІЛИ́ТИ *див.* **відділя́ти.**

ВІДДІЛИ́ТИСЯ *див.* **відділя́тися.**

ВІДДІЛО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **ві́дділ** 2,3.

ВІ́ДДІЛОК, лка, *ч.* 1. Те саме, що **ві́дділ** 2. *У зернорадгоспах організовано відділки з постійним агрономічним, технічним і робочим персоналом* (Колг. енц., II, 1956, 225).

2. *рідко.* Те саме, що **рій** ^{2}. *Кожний взвод складається з 3-х стрілецьких відділків та одного кулеметного* (Мик., II, 1957, 555).

ВІДДІ́ЛЮВАТИ *див.* **відділя́ти.**

ВІДДІЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відділя́ти** й **відділя́тися.**

ВІДДІЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ВІДДІ́ЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ВІДДІЛИ́ТИ**, ілю́, і́лиш, *док.*, *перех.* 1. Розділяючи, відгороджувати від чого-небудь. *Відділити частину кімнати перегородкою;* // Розділяти, відмежовувати собою; бути межею, перепоною між чим-, ким-небудь. *Високий частокіл йшов од самих воріт до дому і одділяв широкий чистий двір од садка* (Н.-Лев., II, 1956, 38); *Потік відділював його* [обійстя Беркутів] *від гостинця* (Фр., VI, 1951, 28); *Із-за завіси, що відділяє кімнату од естради, доносяться звуки симфонічного оркестру* (Коч., II, 1956, 119); *Несказанно ніжною смугою відділив* [світанок] *сині сніги від синього неба* (Стельмах, Хліб.., 1959, 81); // Розділяти, відмежовувати (про певний проміжок часу, період). *Одна тільки хвиля одділяла минуле од того, що сталось, а здавалось, що проминула вічність* (Коцюб., II, 1955, 100); *Понад 100 років відділяють нас від тих часів, коли жив і боровся Пушкін* (Літ. газ., 9.VI 1949, 1).

2. Брати яку-небудь частину від цілого. *Панночка відділяла пасмо свого чудового чорного волосся, навивала його на щипці* (Л. Укр., III, 1952, 603); //Відокремлювати когось, щось від кого-, чого-небудь. — *Та щоб ото моїх діточок, бідненьких, маленьких немовляточок од рідної матері відділяли..?!* (Вишня, I, 1956, 291); *І злому Трої супостату Макітру одділив* [Низ] *од плеч* [плечей] (Котл., I, 1952, 225); *Але треба спершу розсортувати виграш, відділити срібло від міді* (Гончар, Таврія.., 1957, 49); // Своєю поведінкою відстороняти себе від когось; відчужувати. *Неля ніколи не відділяла себе від сестер і матері. Їх доля — була і її долею* (Вільде, Сестри.., 1958, 354).

3. *від чого, перен.* Позбавляти зв'язку з чимсь; відривати. *Не відділяймо слова від діла...* (Коцюб., I, 1955, 170); *Шевченко.. не міг відділяти поезії від життя, а, навпаки, брав їх у нерозривній взаємодії* (Тич., III, 1957, 123).

4. Виділяти кому-небудь якусь частину із спільного господарства, майна для окремого господарювання. — *Відділяй мене, батьку! Я сам по собі хочу бути хазяїном* (Кв.-Осн., VI, 1957, 673); — *По моїй смерті, як дівкам лучаться* [трапляться] *люди, віддавай їх та й відділюй їм пайки* (Март., Тв., 1954, 85); — *Ти скажи їм, Йосипе, щоб вони* [батьки] *оддiлили Якова...* (Мирний, IV, 1955, 52); — *Казали — перед самою війною дід-покійник відділив мого батька, справив на власне господарство* (Збан., Єдина, 1959, 14).

ВІДДІЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВІДДІЛИ́ТИСЯ**, ілю́ся, і́лишся, *док.* 1. Відриватися від цілого або того, до чого приєднане, прикріплене; відставати. *Скреготали цвяхи, відділяючись од сухого дерева* (Стельмах, Хліб.., 1959, 38); *Хвіст* [ящірки] *відділяється в результаті різкого скорочення мускулатури* (Наука.., 7, 1965, 57); *Кора відділилася від дерева.*

2. Відокремлюватися, виділятися із складу кого-, чого-небудь. *Селянські депутати вже в першій Думі стали відразу відділятися в окрему політичну групу..* (Ленін, 13, 1949, 234); *Дистилювання, щоправда, прискорилось, але бензол не відділився начисто від обох інших фракцій* (Шовк., Інженери, 1956, 22).

3. Відокремлюючись, відходити, віддалятися від кого-, чого-небудь; відсторонятися. *Валка душ з п'ять відділилася від громади і напрямилась до шинку* (Мирний, III, 1954, 51); *Враз од стіни відділилась біла фігура* (Коцюб., II, 1955, 129); *Показалося три кораблі, Відділилася шлюпка від них* (Воронько, Драгі.., 1959, 114).

4. *рідко.* Виділятися на фоні чого-небудь, відрізнятися кольором від чогось. *Небо було покрите легким туманом і помітно відділялося від моря ген-ген десь на обрії* (Збан., Мор. чайка, 1959, 12).

5. Беручи частину спільного майна, землі, переходити на самостійне господарювання. — *Як же, Карпе, тепер буде у нас з хазяйством? Чи тільки Мотря одділить свої горшки, чи й ти думаєш оддiлятися з худобою та з полем?* (Н.-Лев., II, 1956, 306).

6. *чим.* Бути відокремленим, відгородженим від чогось чим-небудь. *Один город одділяється од другого тільки рядком верб або межами* (Н.-Лев., II, 1956, 167); *У Магнаврі не могли вміститись всі запрошені на прийом члени сенату й синкліту, і тому частина їх стояла в камарах, які відділялись від палати високими арками* (Скл., Святослав, 1959, 146).

ВІДДІЛЬНИ́Й, а́, е́. Який відділяє що-небудь.

ВІДДІ́ЛЬНИК, а, *ч.*, *спец.* Речовина, що сприяє виділенню з чого-небудь іншої речовини.

ВІДДО́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **віддоїти.** *Віддоєні корови.*

ВІДДОЇ́ТИ *див.* **віддо́ювати.**

ВІДДО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДДОЇ́ТИ**, ою́, о́їш, *док.*, *перех.* 1. Доячи, зціджувати частину молока з молочної залози. *Доярки.. сіли віддоювати молоко, щоб не набрякали дійки* (Ю. Янов., II, 1958, 403).

2. *тільки док.*, *рідко.* Те саме, що **ви́доїти.**

ВІДДО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **віддо́ювати** 1.

ВІДДРА́ЇТИ ^{1} *див.* **віддра́ювати** ^{1}.

ВІДДРА́ЇТИ ^{2} *див.* **віддра́ювати** ^{2}.

ВІДДРА́ЮВАТИ ^{1}, юю, юєш, *недок.*, **ВІДДРА́ЇТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *мор.* Відкривати що-небудь щільно, наглухо зачинене (люк, двері каюти тощо). *Хтозна, чи можна віддраювати хоча один з них* [люків]? *Коли за люком вода, то вона враз заповнить і це приміщення і декомпресаційну камеру* (Трубл., II, 1955, 501).

ВІДДРА́ЮВАТИ ^{2}, юю, юєш, *недок.*, **ВІДДРА́ЇТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *мор.* Старанно вимивати, вичищати. *Віддраювати палубу.*

ВІДДРУЖИ́ТИ, ужу́, у́жиш, *док.*, *діал.* Віддячувати, робити послугу кому-небудь за дружбу. — *А коли хочеш мені віддякувати.., так от чим мені віддружи... та гляди, не полінуйся і е збреши* (Кв.-Осн., II, 1956, 250).

ВІДДУБА́СИТИ, а́шу, а́сиш, *док., перех., розм.* Сильно побити когось. [З і н ь к о:] *Давно вже кортить мені віддубасить тебе, та рука не здіймається* (Кроп., II, 1958, 194); [Л і д а:] *Аркадію Семеновичу, вас хлопці ще не били? Чому так подивились? Напевне оддубасять?* (Баш, П'єси, 1958, 203).

ВІДДУВА́ТИ *див.* **віддима́ти.**

ВІДДУВА́ТИСЯ *див.* **віддима́тися.**

ВІДДУ́ТИ *див.* **віддима́ти.**

ВІДДУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відду́ти** 2. *Лице його* [чоловіка] *заплоске, губи, з котрих долішню звичайно зубами прикусував, трохи віддуті* (Фр., VIII, 1952, 113); //*у знач. прикм. Ходять ті ченці.., схожі не на смирних голубів, а на задерикуватих півнів з гордо піднесеним гребенем і оддутим волом* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 410).

ВІДДУ́ТИСЯ *див.* **віддима́тися.**

ВІДДУХОПЕ́ЛИТИ, лю, лиш, *док., перех., розм.* Сильно побити когось. *Люди було торочать: — Що ж? вона у будці виросла,.. хазяйства не тямить доглядати. А іноді віддухопелять добре, щоб доглядала* (Барв., Опов.., 1902, 365); *Уже на нього хутірські парубки і засідки робили по ярах та дорогах, щоб спіймати та добре оддухопелити* (Тют., Вир, 1964, 21).

ВІДДУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **віддуши́ти й віддуши́тися** 1.

ВІДДУ́ШИНА, и, *ж.* Невеликий отвір для обміну повітря, витягання диму, газів і т. ін. *Земляночку викопав Марко під самим дубом.., з дупла проходила оддушина* (Стор., I, 1957, 390); *Він тільки кинувся до віддушини в хліві, яка виходила на вулицю, й виглянув звідти* (Скл., Карпати, II, 1954, 217).

ВІДДУШИ́ТИ *див.* **відду́шувати.**

ВІДДУШИ́ТИСЯ *див.* **відду́шуватися.**

ВІДДУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДДУШИ́ТИ,** ушу́, у́шиш, *док., перех.* 1. Стискаючи що-небудь, виціджувати рідину. *Віддушувати сир* (Сл. Гр.).

2. Натисканням завдавати болю; ушкоджувати. *Віддушувати пальці.*

ВІДДУ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВІДДУШИ́ТИСЯ,** у́шиться, *док.* 1. Ставати віддушеним (про сир і т. ін.). *Сир добре віддушився.*

2. *тільки недок.* Пас. до **відду́шувати** 1. *Спитайся у мами, чи треба увесь сир ховати для нас, чи можна частину продати, бо його дуже багато оддушується* (Л. Укр., V, 1956, 178).

ВІДДЯ́КА, и, *ж.* 1. Винагорода за зроблену послугу і т. ін. *За такий труд не треба віддяки* (Рибак, Зброя.., 1943, 89).

2. *рідко.* Те саме, що **відпла́та.**

ВІДДЯ́КУВАТИ *див.* **віддя́чувати.**

ВІДДЯ́КУВАТИСЯ *див.* **віддя́чуватися.**

ВІДДЯ́ЧИТИ *див.* **віддя́чувати.**

ВІДДЯ́ЧИТИСЯ *див.* **віддя́чуватися.**

ВІДДЯ́ЧЛИВИЙ, а, е. Який любить віддячувати чимнебудь. *Він такий оддячливий був* (Сл. Гр.).

ВІДДЯ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДДЯ́ЧИТИ,** чу, чиш, *рідко* **ВІДДЯ́КУВАТИ,** ую, уєш, *док., кому.* 1. На чийсь добрий вчинок, подарунок і т. ін. відповідати тим самим. *Катерина Глущук не знала, чим відплачувати і як віддячувати Яворським за таке добре взуття* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 34);— *За багатиря руку держить! — Аякже: кавуни їсти, то треба чимсь оддячувати* (Головко, II, 1957, 247); — *А коли хочеш мені віддякувати за те, що я тебе навчу,.. так от чим мені віддружи...* (Кв.-Осн., II, 1956, 250); [К у м а:] *Я ж тебе гріла і вкривала, і гудзики... скрізь, де треба, пришивала, і платні не брала. А ти як віддячив?* (Мик., I, 1957, 178); *Образно. *Люби свою Вітчизну, й вона тобі віддячить за любов* (Сос., Солов. далі, 1957, 54).

2. *перен.* Мститися кому-небудь за вчинене зло, неприємність. *Христя тоді, правда, образила його... тепер подума, що він їй віддячує* (Мирний, III, 1954, 56); — *Лев-дідуган на світі довго жив; Багато лиха наробив; ..Тепер усяк йому віддячить норовить* (Гл., Вибр., 1957, 137);— *Мій Василь од мене одцурався! Підожди, підожди! Я тобі добре оддякую* (Вовчок, I, 1955, 81); *Як він* [партизан] *ворогу віддячить, Земля знає, ліс побачить* (Ющ., Люди.., 1959, 169).

ВІДДЯ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВІДДЯ́ЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *рідко* **ВІДДЯ́КУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *док.* Те саме, що **віддя́чувати.** [П и с а р:] *Ти.. і сам бачиш, що я й досі не одним тобі віддячуюся* (Фр., IX, 1952, 57); [Г е р р і с о н:] *Чим оддячився я батькам і всім тим, що віддавали останній шматок тяжко зробленого хліба мені, коли я вчився?!* (Ірчан, I, 1958, 242); //*безос.— Так-то, не все Оксані..* [свято]: *оддячилось за Миронову неправду* (Григ., Вибр., 1959, 248).

ВІДЕКЗАМЕНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Закінчити екзаменувати.

ВІДЕКЗАМЕНУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Закінчити екзаменуватися.

ВІ́ДЕ́НЕЦЬ *див.* **ві́де́нці.**

ВІ́ДЕ́НКА *див.* **ві́де́нці.**

ВІ́ДЕ́НЦІ, ів, *мн.* (**ві́де́нець,** нця, *ч.*; **ві́де́нка,** и, *ж.*). Мешканці Відня. *Вона типова віденка.*

ВІДЕОТЕЛЕФО́Н, у, *ч.* Телефон з телевізійним обладнанням, що дає можливість співбесідникам бачити один одного. *Міжміський телефонний зв'язок буде замінено телевізійним телефоном (відеотелефоном)* (Осн. радіотехн., 1957, 201).

ВІДЕ́РЕЧКО, *поет.* **ВІДЕРЕ́ЧКО,** а, *с.* Зменш.-пестл. до **віде́рце.** *Ой у полі озеречко, Там плавало відеречко* (Нар. лірика, 1956, 261); *Напою ж я тебе* [коня] *із криниці, Де дзвенять відеречка брязкучі* (Мал., I, 1956, 65).

ВІДЕ́РКО, а, *с.* Зменш. до **відро́** 1. *От я ж таки любив тягнути горілочку,.. так що хоч відерко умий, то не зостанеться ні краплі* (Кв.-Осн., II, 1956, 113); *На причілку вхопив* [Юрко] *вудку, відерко з черв'яками і лише залопотів підошвами* (Чорн., Красиві люди, 1961, 95).

ВІДЕ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **відро́.** *Відерна ручка;* // Який виготовляє відра. *Відерна майстерня;* // Який має місткість відра. *Стоять десятки букетів, вино у великих відерних бутлях і в пляшках* (Коцюб., III, 1956, 411); *Над спорожнілою мискою востаннє перехиляється відерний горщик* (Мик., II, 1957, 80).

ВІДЕ́РНИК, а, *ч.* 1. Той, хто робить відра.— *Відерниками хочуть нас поробити,— похмуро вимовив Інтелігент* (Мик., II, 1957, 474).

2. Горщик, чавун, який має місткість відра. *Купила собі горщик-відерник* (Сл. Гр.).

ВІДЕ́РЦЕ, я, *с.* Зменш.-пестл. до **відро́** 1. *Та й пішли обоє* [до криниці] *І відерце і віжечки Понесли з собою* (Шевч., II, 1953, 258); *Над верхнім краєм дошки прилаштовано бляшане відерце з водою* (Ю. Янов., II, 1954, 115).

ВІД'Є́ДНАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **від'єдна́ти.** *Зчеплення призначено для тимчасового від'єднання двигуна від трансмісії при переключанні передач, гальмуванні і зупинці автомобіля* (Підручник шофера.., 1960, 187).

ВІД'ЄДНА́ТИ *див.* **від'є́днувати.**

ВІД'Є́ДНУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІД'ЄДНА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* Відокремлювати що-небудь приєднане. *Для регулювання центрального гальма треба.. від'єднати тягу, яка з'єднує важіль ручного гальма із стяжним важелем* (Підручник шофера.., 1960, 274).

ВІД'Є́МНИЙ, а, е. 1. Поганий, негативний. *А за найбільше від'ємний бік нашого галицького життя ми* *уважаємо апатію до публічних справ* (Фр., VI, 1951, 212); *Ніхто не знав, що вона не раз боляче переживала від’ємне, насторожене, а то й просто вороже ставлення до себе однокласників* (Донч., V, 1957, 317); — *Я надто поспішаю, і це одна з перших від’ємних прикмет* (Ірчан, II. 1958, 436).

2. *мат.* Який є величиною, взятою із знаком мінус; менший від нуля. *Число із знаком мінус* (—) *називається від’ємним* (Алг., I, 1956, 19).

3. *фіз.* Те саме, що **негати́вний** 4. *Ядро* [атома] *має позитивний заряд, чисельно рівний від’ємному зарядові всіх електронів, які рухаються навколо ядра* (Наука.., 10, 1956, 11).

ВІД’ЄМНИК, а, *ч.*, *мат.* Число, яке віднімають.

ВІД’ЄМНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **від’є́мний** 1.

ВІД’ЄМНО. Присл. до **від’є́мний** 1, 3.

ВІДЖА́ЛУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *діал.* 1. Не пошкодувати дати що-небудь; віддати, подарувати. *Є в нас трохи медку, то оджалуємо їй медку* (Вовчок, VI, 1956, 326);— *От якби так кожному членові трибуналу по вуликові чистого меду-патоки... Я би вже віджалував для спільного добра* (Фр., IV, 1950, 126).

2. *без додатка.* Перестати шкодувати. *Так мені скучно самому, не можу оджалувати, що тебе не намовив поїхати* (Коцюб., III, 1956, 267).

ВІДЖА́РИТИ, рю, риш, *док.*, *перех.*, *розм.* Сильно побити когось.—*Узяли його лакеї на станю та так оджарили, що ні лягти, ні сісти...* (Мирний, II, 1954, 63).

ВІДЖАРТО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДЖАРТУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* 1. Замість серйозної давати жартівливу відповідь; відбуватися жартами. *Став шинкар свою жінку зневажати — вона все оджартовувалась, сміялася* (Вовчок, VI, 1955, 245); —*В цій лікарні тебе, бачу, можуть залікувати так, що підеш під білу березу. — А тут під сосну кладуть,— віджартувався* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 345).

2. *тільки док.*, *рідко.* Закінчити, перестати жартувати.— *Жарти?— спалахнув батько.— Та як ти можеш таке казати! Вже оджартувалися* (Юхвід, Оля, 1959, 26).

ВІДЖАРТУВА́ТИСЯ *див.* **віджарто́вуватися.**

ВІДЖА́ТИ *див.* **віджима́ти.**

ВІДЖА́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **віджа́ти.** *Високий вміст йоду в водах єсентукського типу, очевидно, пояснюється участю в їх формуванні морських вод, які були віджаті з глин* (Геол. ж., XVI, 2, 1956, 29); // *у знач. прикм. В ній* [балії] *здіймалася ціла гора віджатої солдатської білизни* (Кучер, Чорноморці, 1956, 394).

ВІДЖА́ТИСЯ *див.* **віджима́тися.**

ВІДЖАХНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **відстраши́ти;** // *перен.* Відігнати кого-, що-небудь. *Я хотів би і сам оджахнути останню пам’ятку по булому* (Вовчок, VI, 1956, 258); [Дарина:] *Та я вже не плачу... Так не чіпатимеш* [Потапа]? [Маруся:] *Та ні, ні! Цур йому! Так віджахну, що й носом закрутить!* (Стар., Вибр., 1959, 239).

ВІДЖАХНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.* Злякавшись, відскочити від кого-, чого-небудь. *Кинулись* [відьми] *на Пантелемона і оджахнулись од круга* (Сл. Гр.).

ВІДЖБУРНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Те саме, що **відки́нути** 1. *Звір оджбурнув його* [собаку] *геть на кригу* (Трубл., I, 1955, 176); *Віджбурнути гранату.*

ВІДЖИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДЖИ́ТИ**, иву́, иве́ш; *мин. ч.* віджи́в, жила́, ло́; *мн.* віджили́; *док.* 1. Закінчувати своє життя, існування; відмирати. *Старе одживає, нове — народжується* (Вишня, II, 1956, 143).

Віджива́ти (віджи́ти) своє́ (свій вік *і т. ін.*) — наближатися до кінця свого життя, існування. *Вона віджила своє, тепер скніє та возиться з ліками* (Л. Укр., III, 1952, 530); *Після того як молоді дерева почнуть плодоносити, старі, коли вони відживуть свій вік, викорчовують* (Колг. Укр., 2, 1957, 31).

2. Ставати знову живим; оживати. *Коли пригріло весняне сонце і дерева почали відживати,.. знайшлося немало охочих до березового соку* (Коз., Сальвія, 1959, 196); *Оперований хворий знову віджив.*

3. *перен.* Виникати, з’являтися знову (про почуття, думки тощо); відроджуватися. *При вільнішій годині і минуле горе в серці відживає* (Фр., I, 1955, 130); *Чую — оджthe живають десь у грудях свіжі струмочки, підводяться зів’ялі надії* (Вас., II, 1959, 272); *Давно пережиті дні й події зачали відживати, набирати давніх красок* [барв] *і життя, ясніли давнім промінням* (Кобр., Вибр., 1954, 3).

4. *перен.* Ставати знову бадьорим, жвавим, життєрадісним. *Чую, як мій дух росте на силі, як він відживає* (Мак.,Вибр., 1954, 361); *Між товариством став він скоро одживати, став виявляти здібності до вчення, осмілів* (Вас., I, 1959, 158); *Віджили старі сивоусі діди. Загомоніли, заворушилися. І теж кинули шапки вгору* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 478); // Повертатися до нормального фізичного стану. *За три дні спочинку..тіло* [Григорія] *почало відживати* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 151); —*Віджив я при тобі, дитино моя!— каже.— І тілом, і духом віджив* (Фр., III, 1950, 100).

ВІДЖИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, *рідко.* Те саме, що **віджива́ти** 2.— *Співай же за мною Про те, як весною Усе відживається знов* (Л. Укр., I, 1951, 155).

ВІДЖИВА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **віджива́ти.** *Партія буде систематично пропагувати великі переваги соціалізму і комунізму перед відживаючою свій вік капіталістичною системою* (Програма КПРС, 1961, 107); *Навіть відживаюча природа не розігнала її байдужості* (Коб., I, 1956, 110).

ВІДЖИВИ́ТИ *див.* **відживля́ти.**

ВІДЖИВИ́ТИСЯ *див.* **відживля́тися.**

ВІДЖИ́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відживи́ти.** *Дітвора чисто одягнена і добре відживлена* (У. Кравч., Вибр., 1958, 370).

ВІДЖИ́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **відживи́ти** 1. *Це тепло.. пророкує сонячні дні, відживлення природи й поновлення задубілого чуття людини* (Досв., Вибр., 1959, 333).

ВІДЖИВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відживля́ти.**

ВІДЖИВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВІДЖИВИ́ТИ**, ивлю́, и́виш; *мн.* віджи́влять; *док.*, *перех.* 1. Повертати до життя, робити знову живим.— *Оця товаришка показала нам два трупи.. і запропонувала нам їх ... відживити* (Смолич, I, 1958, 169);— *Наказав пророк, щоб кожен, хто відживить мертву природу, зросить або заоре її, володів нею* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 321).

2. *перен.* Відновлювати в пам’яті що-небудь забуте. — *А ви що ж думали? Що ми без жінки заходились «відживляти давні спогади»..?* (Л. Укр., III, 1952, 707); *Тота споминка відживила в моїй голові всі дива, якими в казках заселений ліс* (Фр., IV, 1950, 473).

3. *перен.* Поновлювати фізичні сили, робити когось бадьорим. *Михалко тепер знаходить щастя в тому, щоб копати колодязі для людей, відживляти їх, змучених, джерельною водою* (Рад. літ-во, 3, 1957, 24); *Те кохання, що його одживило, живу й муку йому собою завдало* (Вовчок, I, 1955, 151); *Здоровий воздух* [повітря], *супокій, часті проїздки зовсім відживили його* (Фр., V, 1951, 202); *Хоч би маленький шматочок м’яса! Явдоха відчуває — м’ясо відживило б її* (Донч., III, 1956, 53).

4. *перен.* Пожвавлювати, звеселяти. *Радісна звістка відживила хворого гетьмана* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 531).

ВІДЖИВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВІДЖИВИ́ТИСЯ**, ивлю́ся, и́вишся; *мн.* віджи́вляться; *док.*, *рідко.* Те саме, що **віджива́ти** 2; оживати. *Сагайдачний повільно сьорбав міцну каву з медом і відчував, як життєдайне тепло припливає йому до серця, і воно відживляється, заспокоюється* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 583); *І людині можна переливати тільки кров, подібну до її власної крові. Інакше чужа кров не відживиться* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 202).

ВІДЖИВНИ́Й, а́, е́. Який відживляє (в 3 знач.). *Ще довго Орест і Огей чули енергійні вигуки, музику за вікном свого приміщення, де пахло свіжою фарбою, вапном нової будови, і все це разом відживною свіжістю впливало на обох приятелів* (Досв., Вибр., 1959, 300).

ВІДЖИ́ЛИЙ, а, е. 1. Який закінчив своє життя, існування; відмерлий. *На «уламках» і з «уламків».. віджилих небесних тіл внаслідок тривалого процесу виникають інші небесні тіла* (Наука.., 2, 1958, 40); *Злущування віджилих клітин шкіри.*

2. *перен.* Який не відповідає сучасності; застарілий. *Станіславський.. виступив на бій проти віджилих театральних форм* (Рильський, III, 1956, 331); *А бабуся — людина з віджилими поглядами, досі сердиться, що внука не хрестили* (Жур., Вечір.., 1958, 224); // *у знач. ім.* **віджи́ле**, лого, *с.* Те, що застаріло. *Події історії Радіщев розглядає у русі, де нове витискує старе, віджиле* (Вісник АН, 9, 1949, 63).

ВІ́ДЖИЛОК, лка, *ч.*, *геол.* Відгалуження рудоносної жили.

ВІДЖИМА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **віджима́ти** й **віджима́тися** 1. *Квашена капуста під час віджимання втрачає до 40% вітаміну С* (Метод. викл. анат.., 1955, 157); *Ручне віджимання білизни в них* [пральних машинах] *замінено механічним* (Рад. Укр., 11.I 1963, 3).

ВІДЖИМА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДЖА́ТИ**, відіжму́, відіжме́ш; *мин. ч.* віджа́в, жа́ла, ло; *док.*, *перех.* 1. Вичавлювати рідину з чого-небудь. *Свіжі ягоди протирають, віджимають сік* (Технол. пригот. їжі, 1957, 105).

2. Перучи, стискати та викручувати білизну тощо. *Мотря стала оджимать сорочки з відмоки, а Кайдашиха навіть хати не вимела* (Н.-Лев., II, 1956, 285); *Над балією стояв Майборода і, стріпуючи чубом, віджимав матроську фланельку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 242).

3. *техн.* Послаблювати тиск якого-небудь затискача.

ВІДЖИМА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВІДЖА́ТИСЯ**, відіжме́ться, *док.* 1. Витікати внаслідок стискання (про рідину).

2. *тільки недок.* Пас. до **віджима́ти** 1, 2. *Це* [масловиготовлювач] *величезна обертова бочка, в якій збивається і віджимається масло* (Соц. твар., 1, 1956, 43).

ВІДЖИМНИ́Й, а́, е́, *техн.* Признач. для віджимання. *Віджимний прес.*

ВІДЖИ́РІТИ, и́рію, и́рієш, *док.*, *розм.*, *рідко.* Обрости жиром; стати гладким, опасистим.

ВІДЖИ́ТИ *див.* **віджива́ти.**

ВІДЖИ́ТИЙ, а, е. Який не відповідає сучасності; застарілий. *Його* [Г. Успенського] *народництво, піддане соціал-демократичній критиці, Франко вважав уже подоланим і віджитим світоглядом* (Рад. літ-во, 3, 1957, 45).

ВІДЖО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДЖУВА́ТИ**, ую́, уе́ш, *док.*, *перех.* Жуючи що-небудь, відділяти, відокремлювати. [Тихоня:] *А рибка в протоці водиться?* [Корінь:] *Хіба ото в тебе льоску* [волосінь] *теля оджувало?* (Баш, П'єси, 1958, 155).

ВІДЖУВА́ТИ *див.* **віджо́вувати.**

ВІДЗА́ВТРА, *присл.*, *діал.* Починаючи з завтрашнього дня. *Мендель розмовляв далі з ріпником, що відзавтра мав стати до роботи в тій самій ямі замість Івана* (Фр., I, 1955, 107).

ВІДЗВИЧА́ЇТИ *див.* **відзвича́ювати.**

ВІДЗВИЧА́ЇТИСЯ *див.* **відзвича́юватися.**

ВІДЗВИЧА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДЗВИЧА́ЇТИ**, а́ю, а́їш, *док.*, *перех.* Змушувати кого-небудь відвикнути від чогось. *Я його від цього відзвичаю* (Коб., I, 1956, 104).

ВІДЗВИЧА́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ВІДЗВИЧА́ЇТИСЯ**, а́юся, а́їшся, *док.* Втрачати звичку до чого-небудь; відучуватися. *Хтось уже від того відзвичаївся* (Л. Укр., V, 1956, 351).

ВІДЗВІТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Те саме, що **відзвітува́тися.** *Наталчина ланка докопала картоплю і відзвітувала перед правлінням* (Логв., Літа.., 1960, 77).

ВІДЗВІТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Дати звіт про свою роботу і т. ін.— *Поїдь он ще раніше сам відзвітуйся, а тоді з інших вимагай* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 147).

ВІДЗВО́ЛИТИ *див.* **відзволя́ти.**

ВІДЗВОЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВІДЗВО́ЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.*, *діал.* Визволяти. *Ти одзволив нас од смерті* (Сл. Гр.); [Старий селянин:] *Чимало є між нас таких, Що ваш покійний панотець Одзволив з пазурів чуми, Поклавши пошесті кінець* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 40).

ВІ́ДЗВУК, у, *ч.* Відбиття звуку; відгук, луна. *Ледь уловиш в шумі лісу Грізний відзвук грому* (Ющ., Люди.., 1959, 91); // Послаблений простором звук, який доноситься віддалік. *Відзвуки маршу, долетівши до табору, вибивали людину з рівноваги апатії* (Ю. Янов., II, 1954, 27).

ВІДЗВУЧА́ТИ, чи́ть, *док.* Перестати звучати. *Ми його поховали, де моря блакитні дороги... І прощальний салют, і скорботний соратників крок Одзвучали давно...* (Сос., Так ніхто.., 1960, 35); *Образно. *Так відійшло і одзвучало дитинство тихе і ясне* (Голов., З листів.., 1940, 6).

ВІДЗЕЛЕНІ́ТИ, іє, *док.* Перестати, закінчити зеленіти. — *Чи є підстава для тривоги? Хліба́ не дійшли ще воскової стадії, ще одзеленіють* (Горд., Дівчина.., 1954, 39).

ВІДЗЕ́МОК, мка, *ч.*, *розм.* Те саме, що **окоре́нок.** *Трохи згодом признався, що гепнув головою до якогось відземка, немов довбнею* (Март., Тв., 1954, 224); — *А-а-а!— реве він, відкидає від стіни важке з тесаних одземків ліжко* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 13); * У порівн. *Ціле тіло, як відземок, кріпке* (Мак., Вибр., 1954, 350).

ВІ́ДЗИВ, у, *ч.* 1. Усна оцінка кого-, чого-небудь. *П'єса скінчилась, і я чекав.. відзивів, похвал* (Моє життя в мист., 1955, 49); // Критична стаття, рецензія; відгук. *У своїх численних відзивах про Марка Вовчка Франко.. розкрив характерні художні особливості творчості письменниці* (Рад. літ-во, 18, 1955, 118).

2. *військ.* Умовна таємна відповідь на пароль, за допомогою якої відрізняють своїх від ворогів. *На явку для побачення з керівником підпілля Сашко йшов уперше в житті і вперше в житті мав сказати пароль та почути відзив — для себе...* (Смолич, V, 1959, 535); *Скрізь варта у лісі, скрізь оклик! — Хто йде? — Паролі і відзиви...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 98).

ВІДЗИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДІЗВА́ТИ**, ву́, ве́ш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **відклика́ти** 1, 2. *Назустріч ішов комунгоспівський зав. Нахмуривсь Пилип, Зава в бік одізвав* (С. Ол., Вибр., 1959, 270); *Невелика група дрібнобуржуазних попутників і нестійких елементів в рядах більшовиків виступила в 1908 р. з вимогою* *одізвати робітничих депутатів з III Державної думи* (Іст. УРСР, I, 1953, 645).

ВІДЗИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДІЗВА́ТИСЯ**, ву́ся, ве́шся, *док.* 1. Відповідати на чий-небудь поклик, звертання; казати що-небудь у відповідь; відгукуватися, відкликатися. [Голос:] *Гов, Лукашу, гов! го-го-го-го! А де ти?* [Лукаш (*відзивається*):] *Ось я йду!* (Л. Укр., III, 1952, 205); *Іван Голуб прокинувся серед ночі.— Давай закуримо, Васо... Але Васо не відзивався* (Дмит., Наречена, 1959, 109); — *Старче Йване! Старче Йване!— довго кликали посланці,— а внизу лиш море вило, та не відізвавсь Іван* (Фр., XI, 1952, 211); // Подавати голос у відповідь на той чи інший звук (про тварин). *Як тільки гончі заганяли, Загавкали, заскавучали, То муцик, вирвавшись на двір, На голос гончих одізвався* (Котл., I, 1952, 181); // *діал.* Говорити до кого-небудь. [Мати:] *А ти, братуню, вже б не відзивався, коли не зачіпають!* (Л. Укр., III, 1952, 226); *Образно. *На недалекій дзвіниці відізвався тоненький дзвоник.. на знак, що зараз починається вечірня* (Мак., Вибр., 1954, 203).

2. Звучати у відповідь на якийсь звук, голос; відбиватися. *В ярах відзивався відгомін* (Коб., I, 1956, 442); — *Г-ей!— кликав Іван перед себе.— Г-ей!— відізвалось глухо на його поклик, як з-під води* (Коцюб., II, 1955, 327).

3. Висловлювати думку про кого-, що-небудь; давати оцінку комусь, чомусь. *Про артисток Кропивницького Руденко одзивається скептично, але він їх давно не бачив* (Л. Укр., V, 1956, 218); *Ні про кого із тих, хто духовно живив Франка, він не відзивався з такою любов'ю.., як про Чернишевського* (Рад. літ-во, 3, 1957, 41).

4. *у кого, у кому—чому перен.* Давати про себе знати; виявлятися (про почуття, думки і т. ін.). — *Таке весілля зроблю, що ну! щоб туга не відзивалася ні в мене, ні в тебе!* (Кв.-Осн., II, 1956, 349); *Наче сам я серед гаю. Бачу Леніна чоло. І його думки далекі Відзиваються в мені* (Воронько, Тепло.., 1959, 16); *Далеко не кожний Ваш вірш одізвався так мені десь аж в глибині серця, як оці картки «Із дневника»* (Л. Укр., V, 1956, 432); *Це зітхання відізвалося у вухах Бояринова гучніше за постріл* (Ткач, Моряки, 1948, 42).

◇ **Відізву́ться (відізва́лися)** *кому чиїсь* **сльо́зи (слі́зки)** — прийдеться (прийшлося) кому-небудь за щось відповідати. *Одізвуться вовкові коров'ячі слізки* (Номис, 1864, № 4099).

ВІДЗИВНИ́Й, а́, е́, *дипл., рідко.* Те саме, що **відкли́чний.**

△ **Відзивна́ гра́мота** — те саме, що **Відкли́чна гра́мота** (*див.* **відкли́чний**).

ВІ́ДЗИМКИ, ів, *мн., розм.* Початок ранньої весни з характерними для нього різкими змінами температури та погоди.

ВІДЗИМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Те саме, що **перезимува́ти.**

ВІДЗИСКА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., діал.* Повернути собі що-небудь, отримати назад. *Він хотів.. назад відзискати свою страту* (Фр., VIII, 1952, 120); *А коли ввійшла у свою тиху простору кімнату,.. я відзискала давній настрій* (Коб., I, 1956, 288).

ВІДЗНА́КА, и, *ж.* 1. Ознака, прикмета, що відрізняє даний предмет, особу і т. ін. від інших предметів, осіб. *Всі дідові нащадки придбали бронзовий колір тіла — почесну, довічну відзнаку пустелі* (Донч., II, 1956, 231); — *Як рослина, що не має в собі нічого, як худобина, що має тільки пару, так і людина: вмерла — і ніякої одзнаки душі її нема* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 42).

2. Позитивний вчинок, діяльність, якими хтось відзначається. *Медаль «За трудову відзнаку».*

3. Нагорода за заслуги в якій-небудь галузі. *Лікар Храпков удостоюється високої відзнаки від держави — одержує орден!* (Ле, Міжгір'я, 1953, 431); *Шевченківська премія — це найвища мистецька відзнака на Україні* (Літ. Укр., 15.I 1965, 3).

4. Знак, що вказує на звання. *Він переодягся, сховав відзнаки у столик, уніформу в шафу і засів до своєї улюбленої розваги: до математики* (Мак., Вибр., 1956, 381); *В жовтому світлі лойовика він устиг безпомилково розібрати відзнаки полковника* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 196).

Дипло́м з відзна́кою — диплом того, хто закінчив навчальний заклад з відмінними оцінками; **Закінчи́ти з відзна́кою** — закінчити з відмінними оцінками який-небудь навчальний заклад. **На відзна́ку** *чого* — на честь чого-небудь, з метою відзначення чогось. *На відзнаку величезних заслуг шахтарів перед Вітчизною Радянський уряд ухвалив святкувати щороку.. День шахтаря* (Рад. Укр., 31.VIII 1952, 1).

ВІДЗНАЧА́ННЯ, я, *с.* Дія на знач. **відзнача́ти.**

ВІДЗНАЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *рідко* **ВІДЗНА́ЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВІДЗНА́ЧИТИ**, а́чу, а́чиш, *док., перех.* 1. Виділяти що-небудь якоюсь позначкою; відмічати. *В усіх штабах по інстанції старанно відзначали на карті ще один важливий об'єкт, захоплений вночі* (Гончар, I, 1954, 239); *Як буде йти «Троянда», то ти візьми рукопис і відзнач ті місця, які вийдуть невдало* (Л. Укр., V, 1956, 229); // Указувати собою на що-небудь. *Величезна загратована брама відзначала місце в'їзду* (Смолич, I, 1958, 55).

2. *перен.* Помічати що-небудь унаслідок уважного спостереження; звертати увагу на щось. *В'їхавши на поміщицькі землі, Сахно зразу ж відзначила їхню разючу відмінність* (Смолич, I, 1958, 55); *Андрій слухав і раптом відзначив, як до почуття сорому, яке він допіру переживав, почало домішуватися щось інше* (Гур., Наша молодість, 1949, 53); // Висловлюючись, звертати увагу, указувати на щось; зауважувати, відмічати. *Всі учасники іноземних делегацій, які побували в СРСР, одностайно відзначають атмосферу уваги і дружби, якою оточують їх радянські люди* (Рад. Укр., 16.VIII 1951, 1);—*Добре, добре сказала,— вдоволено відзначив Цимбал* (Гончар, Таврія.., 1957, 478).

3. *перен.* Виділяти кого-, що-небудь серед інших похвалою, нагородою тощо; відмічати. *Партія відзначила наші успіхи* (Корн., Разом із життям, 1950, 100);— *Мій проект журі відзначило як кращий* (Донч., I, 1956, 512); *Відзначити ударників.*

4. *перен.* Здійснювати певні заходи з приводу свята, події тощо. [Найдорф:] *Наступної неділі ми відзначаємо свято закінчення польових робіт* (Собко, П'єси, 1958, 154); *У 1925 р. країна урочисто відзначила 50-річчя наукової діяльності Мічуріна* (Юним мічур.., 1955, 61).

ВІДЗНАЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *рідко* **ВІДЗНА́ЧУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДЗНА́ЧИТИСЯ**, а́чуся, а́чишся, *док.* 1. *тільки недок.* Відрізнятися чим-небудь від когось або чогось. *Другий клас у двокласовій народній школі різко одзначається од дрібнішого школярства* (Вас., I, 1959, 150); *Шатро* [начальника] *не відзначувалося від інших шатрів зверха нічим* (Фр., VI, 1951, 67); // Виділятися, бути помітним на тлі чогось, у чомусь. *Вода в ній* [річці] *чиста та прозора; ..і тільки посередині чорніє — то або глибина відзначається, або зелене жабуриння вкрило чисте дно* (Мирний, IV, 1955, 316); *З-під заліза чимраз виразніше відзначуються форми й закрої страшного чудовища* [чудовиська] (Кобр., Вибр., 1954, 176).

2. *тільки недок., чим.* Мати якісь характерні риси, особливості тощо; характеризуватися. *Я й досі дуже*

високо поважаю його [вітчима], *як звичайно поважаємо того чоловіка, що відзначується прикметами, яких у нас самих мало* (Фр., I, 1955, 12); *Він відзначався фізичною силою, хоробрістю і кмітливістю* (Руд., Остання шабля, 1959, 82).

3. Виділятися серед інших якимись діями, вчинками. *Серед кораблів, що відзначились на маневрах, він назвав есмінець «Грозу»* (Кучер, Чорноморці, 1956, 21); *В боях за Вітчизну відзначився він* (Бичко, Вогнище, 1959, 23).

4. *перен.* Залишати слід на чомусь; відбиватися. *На його чолі ясно одзначалась мука нерозгаданого питання* (Вас., I, 1959, 358).

5. *тільки недок.* Пас. до **відзнача́ти** 1, 4. *Тости пояснили йому, що відзначався багаторічний ювілей подружнього життя* (Жур., Звич. турботи, 1960, 28).

ВІДЗНА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відзна́чи́ти.** *Густо-червоною стрічкою був відзначений шлях від Харкова на Запоріжжя* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 28); *Бойові заслуги Чапаєва були відзначені в наказі Реввійськради республіки* (Рад. Укр., 4.IX 1949, 3); //*безос. присудк. сл. За мужність і героїзм, проявлені в роки війни, комсомол України було відзначено орденом Червоного Прапора* (Наука.., 6, 1959, 6).

ВІДЗНА́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відзна́чи́ти.** *Уже в ті роки в літературній діяльності, у всьому духовному складі Тичини починає виявлятися риса, що заслуговує особливо уважного відзначення. Це — живий інтерес до культур братніх народів* (Поезія.., 1956, 150); *Історики України взяли активну участь у відзначенні 50-річчя першої російської революції 1905—1907 рр.* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 47).

ВІДЗНА́ЧИ́ТИ *див.* **відзнача́ти.**

ВІДЗНА́ЧИ́ТИСЯ *див.* **відзнача́тися.**

ВІДЗНА́ЧКА, и, *ж.*, *рідко.* 1. Яка-небудь помітка, позначка на чому-небудь. *Відзначок нігтем там чимало Було на книжних берегах* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 175).

2. *розм.* Те саме, що **відзна́ка** 4. *До кімнати ввійшов військовий у зеленому френчі, з нашитими на плечах відзначками полковника* (Петльов., Хотинці, 1949, 159).

ВІДЗНАЧНИ́Й, а́, е́. Який дає можливість відрізнити кого-, що-небудь серед інших. *Відзначна їх* [послань і сатир Державіна] *властивість є народність* (Бєлін., Вибр. статті, 1948, 34).

ВІДЗНА́ЧУВАТИ *див.* **відзнача́ти.**

ВІДЗНА́ЧУВАТИСЯ *див.* **відзнача́тися.**

ВІДЗО́Л, у, *ч.*, *спец.* Розчин із золи та вапна для чиньби шкір.

ВІДЗО́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відзоли́ти** 1, 2.

ВІДЗОЛИ́ТИ *див.* **відзо́лювати.**

ВІДЗО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відзо́лювати**1, 2. *Відзолювання білизни; Відзолювання шкір.*

ВІДЗО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДЗОЛИ́ТИ**, олю́, о́лиш, *док.*, *перех.* 1. Пересипати мокру білизну золою для кращого вибілення її під час прання. *Вона пооджимала свої сорочки, другого дня одзолила, попрала й покачала* (Н.-Лев., II, 1956, 302).

2. *спец.* Обробляти шкіру відзолом, щоб очистити її від шерсті і т. ін.

3. *тільки док.*, *перен.*, *розм.* Гостро вилаяти. — *Одзоліть його, Єфросинія Андріївна! Хай не буде такий голінний до вашого брата* (Мирний, III, 1954, 86).

ВІДЗО́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для відзолювання. *Відзольний чан.*

ВІДІ́БРАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **відібра́ти** 1, 4. *Крім того, у нього* [І. Франка] *були і власні російські книжки, відібрані.. при арешті 1877 р.* (Рад. літ-во, 3, 1957, 38); *В суботу в класі розставили столи, лави, повісили дошку, стіни прикрасили відібраними Орисею картинами* (Юхвід, Оля, 1959, 232).

2. *прикм.* Який відзначається серед інших найвищою якістю.— *Відібрані сорти* [бавовнику] *ми висіваємо в цім році в масових масштабах уперше* (Ле, Міжгір'я, 1953, 531).

ВІДІБРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відібра́ти.** — *Українські Народні Збори затверджують проведене Народними комітетами відібрання поміщицьких земель* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 211).

ВІДІБРА́ТИ *див.* **відбира́ти.**

ВІДІБРА́ТИСЯ *див.* **відбира́тися.**

ВІДІ́ГНАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відігна́ти.**

ВІДІГНА́ТИ *див.* **відганя́ти.**

ВІДІГНА́ТИСЯ *див.* **відганя́тися.**

ВІДІГНУ́ТИ *див.* **відгина́ти.**

ВІДІ́ГНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відігну́ти.** *Капелюх невеличкий, такого самого крою, як і в батька, лише криси його по-парубоцькому відігнуті* (Галан, I, 1960, 478); // *у знач. прикм. У всіх театрах були грубо мальовані під оксамит червоні сукна і завіса з нафарбованими золотими китицями, з відігнутим краєм матерії* (Моє життя в мист., 1955, 211).

ВІДІГНУ́ТИСЯ *див.* **відгина́тися.**

ВІДІГРАВА́ТИ, ВІДГРАВА́ТИ, раю́, раєш, *недок.*, **ВІДІГРА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.* 1. *перех.* Граючи в карти (доміно, лото і т. ін.), повертати назад що-небудь програне. *Сіли вони грати* [в карти]. *Виграв Княженко і в цього пана всю його худобу, одіграв волю братові* (Вас., II, 1959, 434).

2. *тільки док.*, *перех.* *і неперех.* Закінчити грати. *Оркестр відіграв і змовк* (Смолич, Мир.., 1958, 53); *Горніст відіграв зорю*; // Зіграти, що-небудь, виконати.

Відіграва́ти (відігра́ти) роль — мати певне значення, вагу. *Народжена соціалістичною революцією диктатура пролетаріату відіграла всесвітньо-історичну роль, забезпечивши перемогу соціалізму в СРСР* (Програма КПРС, 1961, 88).

ВІДІГРАВА́ТИСЯ, раю́ся, раєшся, *недок.*, **ВІДІГРА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Вигравати партію після програшу. *Вчора виграв Котигорошок, і сьогодні Юрко намірився відігратися будь-що-будь* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 84).

2. *на кому—чому*, *перен.*, *розм.* Легко виходити зі скрутного становища хитрощами, обманом. *Лукавий Доброслав і тут хотів відігратися на іншому, хотів обдурити Данила, гадав звести наклеп на Григорія* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 499).

3. *з ким*, *перен.*, *розм.* Мати місце, відбуватися. *Тихо й незамітно відігралася з ним буденна трагедія* (Коб., II, 1956, 92).

ВІДІ́ГРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відігра́ти.** *Після якоїсь фуги або симфонії, одіграної з розумінням і з експресією,.. питала* [пані Антоніна] *з тріумфом в очах: — Подобається тобі?* (Коцюб., I, 1955, 407).

ВІДІГРА́ТИ *див.* **відіграва́ти.**

ВІДІГРА́ТИСЯ *див.* **відіграва́тися.**

ВІ́ДІ́ГРАШ, у, *ч.*, *розм.* Те, що відігране (гроші, речі і т. ін.).

ВІДІГРІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відігріва́ти** й **відігріва́тися.**

ВІДІГРІВА́ТИ, ВІДГРІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДІГРІ́ТИ**, і́ю, і́єш, *док.*, *перех.* 1. Повертати тепло тому, хто (що) захолов, замерз; зігрівати. *Вкусив* [Морозенко] *бідного* [Андрійка] *за пальчик,..* [мати] *давай хукати, одігрівати, а хлоп'я ще дужче займається...* (Мирний, IV, 1955, 286); *Данько, притулившись до теплого комина і відігріваючи закляклі руки, стежив, як радісно ша-*

парює [господарює] *по хаті Вутанька* (Гончар, II, 1959, 140).

2. *також чим, перен.* Ласкою, любов'ю і т. ін. заспокоювати, утішати. — *Я тебе люблю й твою жінку люблю.. Ви мене привітали, як рідні,.. мою душу одігріли...* (Мирний, II, 1954, 172); *Не стримався я, обійняв Мотрю.— Спасибі,— кажу,— що добрим словом серце мені відігріла* (Мур., Бук. повість, 1959, 161).

◇ **Відігріва́ти (відігрі́ти) змію́ бі́ля (ко́ло) [свого́] се́рця** — піклуватися, виявляти добрі почуття до людини, яка потім віддячує злом. — *А що, одігріли змію біля свого серця!— гукали перші неймовірці* (Мирний, IV, 1955, 254).

ВІДІГРІВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДІГРІ́ТИСЯ**, і́юся, і́єшся, *док.* 1. Повертати своєму тілу втрачене тепло; зігріватися. *Одігрівалися біля пічки діти* (Шиян, Вибр., 1947, 215); *Набридла* [Тарасові] *ця вхидна дрібна мрячка, калюжі, уся ця осіння погода навесні. Захотілося трохи відігрітися в людському житлі* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 332).

2. Під дією тепла набувати попередніх якостей. *Прибувши на місце проведення кіносеансу, кіномеханік не повинен розбирати комплект апаратури протягом кількох годин.. За цей час відігріється мастило* (Пересувні кінопр., 1959, 154).

ВІДІГРІ́ТИ *див.* **відігріва́ти.**

ВІДІГРІ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відігрі́ти.** *В певних умовах, здебільшого від морозу, вони* [простіші організми] *завмирають... Потім, повільно відігріті,.. знову розмерзають, відживають і починають жити* (Смолич, I, 1958, 202).

ВІДІГРІ́ТИСЯ *див* **відігріва́тися.**

ВІДІ́ДРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. **до відідра́ти 1.**

ВІДІДРА́ТИ *див.* **віддира́ти.**

ВІДІДРА́ТИСЯ *див.* **віддира́тися.**

ВІДІ́ЗВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відізва́ти.**

ВІДІЗВА́ННЯ, я, с. Дія за знач. **відізва́ти.**

ВІДІЗВА́ТИ *див.* **відзива́ти.**

ВІДІЗВА́ТИСЯ *див.* **відзива́тися.**

ВІДІЙМА́ННЯ *див.* **віднíма́ння.**

ВІДІЙМА́ТИ *див.* **віднíма́ти.**

ВІДІЙНЯ́ТИ *див.* **віднíма́ти.**

ВІДІЙТИ́ *див.* **відхо́дити.**

ВІДІЛЛЯ́ТИ *див.* **відлива́ти.**

ВІДІМЕ́ННИЙ, а, е, *грам.* Утворений від іменника або прикметника. *Відіменні топонімічні назви.*

ВІДІМЕННИКО́ВИЙ, а, е, *грам.* Утворений від іменника. *Відіменникові прислівники.*

ВІДІ́МКНЕНИЙ, ВІДІ́МКНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відімкну́ти.** — *Я увійшов, світлиця була одімкнута* (Кв.-Осн., II, 1956, 293); *Матрос схопився за замок, але він висів одімкнутий* (Мик., II, 1957, 195).

ВІДІМКНУ́ТИ *див.* **відмика́ти.**

ВІДІ́МКНУТИЙ *див.* **віді́мкнений.**

ВІДІМКНУ́ТИСЯ *див.* **відмика́тися.**

ВІДІМСТИ́ТИ *див* **відомща́ти.**

ВІДІМЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док., перех.* Швидко відвезти або віднести кого-, що-небудь. *Одімчали Шевченка в Оренбург, а звідтіля погнали далі.. до Орської кріпості* (Мирний, V, 1955, 313).

ВІДІМЩА́ТИ *див.* **відомща́ти.**

ВІДІ́МЩЕНИЙ *див.* **відо́мщений.**

ВІДІ́МЩЕННЯ *див.* **відо́мще́ння.**

ВІДІПНУ́ТИ *див.* **відпина́ти.**

ВІДІ́ПРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відіпра́ти.**

ВІДІПРА́ТИ *див.* **відпира́ти** ^{2}.

ВІДІПРА́ТИСЯ *див.* **відпира́тися** ^{2}.

ВІДІПРІВА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВІДІПРІ́ТИ**, і́є, *док.* Відвалюватися, відпадати внаслідок діяння вологи. *Відіпріла штукатурка.*

ВІДІПРІ́ТИ *див.* **відіпріва́ти.**

ВІДІ́ПХНЕНИЙ, ВІДІ́ПХНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відіпхну́ти.**

ВІДІПХНУ́ТИ *див.* **відпиха́ти.**

ВІДІ́ПХНУТИЙ *див.* **віді́пхнений.**

ВІДІПХНУ́ТИСЯ *див.* **відпиха́тися.**

ВІДІП'Я́ТИ *див.* **відпина́ти.**

ВІДІ́РВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відірва́ти.** *А що, якби був.. справді спалив мої папери? Адже був би я самісінький на світі, як лист, відірваний від дерева* (Фр., II, 1950, 347); *Ходім і однімем своє, неправдою взяте у нас і батьків наших. Одберімо хліб свій кривавий, для розкошів одірваний од голодного рота* (Коцюб., II, 1955, 73); *Революційна теорія — це не збірка відірваних від життя догм, які раз назавжди встановлені і сліпо приймаються на віру, а живе керівництво до практичної дії* (Рад. Укр., 13.VII 1957, 1); // *у знач. прикм. Одірваний фінік не вернеться знову На гілку свою* (Крим., Вибр., 1965, 70).

ВІДІ́РВАНІСТЬ, ності, *ж.* Відсутність зв'язку з ким-, чим-небудь; стан самітності. *Оця відірваність* [Дрогобича] *від духового* [духовного] *життя клала своє клеймо й на гімназію* (Фр., IV, 1950, 240); *В рішеннях XX з'їзду КПРС цілком справедливо вказується на деяку відірваність частини наших письменників від життя* (Літ. газ., 18.I 1957, 1).

ВІДІ́РВАНО, *присл.* Без зв'язку з кимсь—чимсь. *Представники «мистецтва для мистецтва» оспівували природу відірвано від життя людини-трудівника* (Укр. літ., 9, 1957, 168).

ВІДІРВА́ТИ *див.* **відрива́ти** ^{1}.

ВІДІРВА́ТИСЯ *див.* **відрива́тися** ^{1}.

ВІДІ́СЛАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відісла́ти.** — *Чому Ганна з Оксаною ще не приїхали?— гризла її думка. — Адже три дні вже, як відіслана телеграма* (Іваничук, Не рубайте.., 1961, 101).

ВІДІСЛА́ТИ *див.* **відсила́ти.**

ВІДІСПА́ТИСЯ *див.* **відсипля́тися.**

ВІДІССА́ТИ *див.* **відсиса́ти.**

ВІДІТКА́ТИ *див.* **відтика́ти** ^{2}.

ВІДІТКА́ТИСЯ *див.* **відтика́тися.**

ВІДІТКНУ́ТИ ^{1} *див.* **відтика́ти** ^{1}.

ВІДІТКНУ́ТИ ^{2} *див.* **відтика́ти** ^{2}.

ВІДІТКНУ́ТИСЯ *див.* **відтика́тися.**

ВІДІТНУ́ТИ *див.* **відтина́ти.**

ВІДІТХНУ́ТИ *див.* **віддиха́ти.**

ВІД'ЇДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІД'Ї́СТИ**, ї́м, їси́, *док.* 1. *перех.* Відгризати, з'їдати частину чого-небудь. *Розжалобивсь, як вовк над поросям: від'їв ніжки та й плаче* (Номис, 1864, № 4692).

2. *тільки док., перех. і неперех., розм.* Закінчити їсти; наїстися. — *То беріть та їжте! — Я вже, каже, своє од'їв* (Сл. Гр.

3. *перех. і неперех., рідко.* З'їдати ту кількість чого-небудь, яку раніше не можна було їсти з певних причин; наїдатися досхочу. *Їж, від'їдай за снідання, бо тобі поснідати не довелось* (Сл. Гр.); *Тут одпили, а там од'їли* (Номис, 1864, № 8325).

ВІД'ЇДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІД'Ї́СТИСЯ**, ї́мся, їси́ся, *док., розм.* 1. Поправлятися, повніти від якоїсь їжі після схуднення. *Дід Максим казав правду — я почав помітно від'їдатися на перловому супі* (Збан., Єдина, 1959, 352); — *Де ти взяв її* [дитину] *отаку товсту? На яких хлібах вона від'їлася?..* (Руд., Вітер.., 1958, 13).

2. *тільки док.* Закінчити, перестати їсти; наїстися.— *Їсти як зварить, то не від'їсишся!..* (Свидн.,

Любораціькі, 1955, 14); — *Ваша вечеря смачніша од наших; в нас як часом подадуть на стіл цілу серну або печеного ведмедя, то не знаєш, як і од'їстись* (Н.-Лев., III, 1956, 141).

3. *перен., розм.* Сперечаючись, сварячись і т. ін., захищатися. *Коли б сім собак, то б од усіх сімох од'їлась* (Номис, 1864, № 3347).

ВІД'ЇЖДЖÁТИ, áю, áєш *і* **ВІД'ЇЗДИ́ТИ,** їжджу́, їзди́ш, *недок.*, **ВІД'Ї́ХАТИ,** ї́ду, ї́деш, *док.* 1. Вибувати, відправлятися кудись яким-небудь транспортом. *Палац завалюється й горить. Запоріжці й козаки од'їжджають і з останніх човнів стріляють на яничар* (Н.-Лев., II, 1956, 468); *Згадалась* [Грицькові] *Орися Гармашівна, якою бачив її востаннє, в отой сірий осінній ранок, коли від'їздив з іншими мобілізованими на фронт* (Головко, II, 1957, 436); *В Ірландію мався прибуть корабель, Що лицарів віз в Палестину, На ньому од'їхати хтів і Робе́рт У тую далеку чужину* (Л. Укр., I, 1951, 356).

2. Віддалятися від певного місця на яку-небудь відстань. *Одні ридвани від'їздили від високого ганку, а другі — над'їздили* (Мирний, III, 1954, 256); *Вартовий замахнувся на нього автоматом, щоб він від'їхав далі, бо тут і так стояло багато машин* (Кучер, Чорноморці, 1956, 78).

ВІД'ЇЖДЖÁЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **від'їжджáти.** *Петров виряджав у дорогу загін. Кричав навздогін Від'їжджаючим хлопцям: «Привіт ковпаківцям!»* (Воронько, Райком.., 1949, 37); // *у знач. ім.* **від'їжджáючий,** чого, *ч.;* **від'їжджáюча,** чої, *ж.* Той (та), хто від'їжджає куди-небудь. *Семен Трохимович довго стояв на воротах і дивився вслід від'їжджаючим* (Грим., Син.., 1950, 229).

ВІД'ЇЖДЖИ́Й, ого, *ч.* Той, хто від'їжджає.

ВІД'ЇЗД, у, *ч.* Дія за знач. **від'їзди́ти** 1. *Ватя.. просила його одвідати її перед од'їздом до Києва* (Н.-Лев., IV, 1956, 125); *Юзі так-таки ніколи й не сказали причини від'їзду Зоні* (Л. Укр., III, 1952, 661); *Єдине, чим міг заспокоїти свою.. дружину.. Євген Вікторович, це пообіцяти від'їзд на роботу до Ташкента* (Ле, Міжгір'я, 1953, 320).

Бу́ти у від'ї́зді — поїхавши куди-небудь, тимчасово бути відсутнім. *І став Петро збиратись у дорогу.. —Ну, все ж одно, Петре, дарма. Сказала ж я тобі, що Людмила у від'ї́зді* (Головко, I, 1957, 460).

ВІД'Ї́ЗДИТИ, ї́жджу, ї́здиш, *док.* Закінчити, перестати їздити. *Од'їздила вже своє* (Сл. Гр.).

ВІД'ЇЗДИ́ТИ *див.* **від'їжджáти.**

ВІД'ЇЗНИ́Й, á, é. Пов'язаний з від'їздом. *Від'їзна чарка.*

ВІД'Ї́СТИ *див.* **від'їдáти.**

ВІД'Ї́СТИСЯ *див.* **від'їдáтися.**

ВІД'Ї́ХАТИ *див.* **від'їжджáти.**

ВІДКÁЗ, у, *ч.* 1. *діал.* Відмова. [Наталка:] *Посватана... Що ж робить.. — Я і так.. всякий раз убивала її* [матір] *своїм одказом* (Котл., II, 1953, 35); *Хто б чого не попросив, ні в чім нікому не було одказу* (Стор., I, 1957, 184).

2. *діал.* Відповідь. *Чайченка тоді гарячка палила; без пам'яті сливе був він.. Питають: одкази його нерозумні, чудні...* (Вовчок, I, 1955, 248).

3. *муз.* Те саме, що **бекáр.**

◇ **До відкáзу,** *техн.*— те саме, що **До відмо́ви** (*див.* **відмо́ва**). *Приводні паси до верстатів то слабнули, як пущені віжки, то натягувалися до відказу* (Бойч., Молодість, 1949, 282).

ВІДКÁЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відказáти.**

ВІДКАЗÁТИ *див.* **відкáзувати.**

ВІДКАЗÁТИСЯ *див.* **відкáзуватися.**

ВІДКÁЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДКАЗÁТИ,** ажу́, áжеш, *док.* 1. Говорити у відповідь, відповідати на чиїсь слова, запитання і т. ін. — *Що тобі, сину?— питаю. — Тітко мої любі та милі,— відказує* [Гнат],— *як ви не схочете допомогти мені, то доведеться мені марно погибати...* (Коцюб., I, 1955, 51); — *Мій синку,— всміхнувшись, відказує татко,— в сімнадцятім році я був немовлятком* (Забіла, Малим.., 1958, 4); — *Звідки ти? чия ти? — Я сирота,— одказала Галя* (Вовчок, I, 1955, 325); — *А на фронтах воно як там?— спитав* [орач] *чомусь пошепки. Давид відказав, що фронтів нема тепер* (Головко, II, 1957, 12); //Відповідати на запитання письмово, листовно. *Буду одказувати на Ваші питання:* 1. *Нема тепер у Полтаві назви Мазурівка і про неї ніхто з моїх знайомих не знає* (Мирний, V, 1955, 407).

2. *розм.* Заповідати комусь що-небудь перед смертю, залишати в спадок. — *Вмираю, діти,— сказав він.. Хату я одказую на обидвох синів навпіл* (Козл., Опов. І. Клена, 1950, 11); *Оскільки в Цезаря не було дітей, він усиновив Октавіана і відказав йому більшу частину свого величезного багатства* (Іст. стар. світу, 1957, 181).

3. *діал.* Відмовляти. — *Спасибі тобі, мій таточку рідненесенький! Не відкажи і теперечки,— та й устала навколішки, і цілує його руки* (Кв.-Осн., II, 1956, 347).

4. *розм.* Те саме, що **відмовля́ти** 4. *Відказав мотор;* //Переставати діяти (про органи чуття, кінцівки і т. ін.). — *Літають високо?— серйозно запитав Льонька. — Не помітив я,— до хмар ясно бачив, а там очі одказали* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 244).

ВІДКÁЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДКАЗÁТИСЯ,** ажу́ся, áжешся, *док., діал.* Відмовлятися. — *Та вже ж що буде, то й буде; а вже ви, дядьку або тітко, не відказуйтесь, услужіте сироті* (Кв.-Осн., II, 1956, 301); — *Відказатися, віддати дитину назад якось ніяково... Сам просив, щоб дали* (Коцюб., I, 1955, 440).

ВІДКАЛАТÁТИ, áю, áєш, *док., розм.* Прокалатати певний час; // Перестати, закінчити калатати.

ВІДКАЛІБРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відкалібрувáти.** *Засипано достатню кількість добре відкаліброваного насіння* (Рад. Укр., 7.IV 1959, 2).

ВІДКАЛІБРУВÁТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Домогтися вирівняння чого-небудь за певним розміром. *Насіння гібриду «Буковинський 3» першого покоління, вирощене нашою ланкою, ми добре відкалібрували* (Наука.., 7, 1961, 36).

ВІДКАРÁСКАТИСЯ *див.* **відкарáскуватися.**

ВІДКАРÁСКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДКАРÁСКАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* Звільнятися від кого-, чого-небудь неприємного; викручуватися. *Боровий спершу, як тільки міг, відкараскувався від запрошень Коростилевського* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 151); — *А що, Федоре, панів куме!— ледве ворочаючи язиком, вимовляє Федір. — Дожився? Здибало тебе щастя, що не втрапиш, як і відкараскатись від нього?* (Мирний, IV, 1955, 233); *Думка про неї* [Олександру] *наганяла хмару на Гнатове чоло; він жахався тої думки,.. силувався одкараскатись від неї* (Коцюб., I, 1955, 70); *Ні іронією, ні поблажливістю, ні глузуванням Каргата не спиниш і нічим од нього не відкараскаєшся* (Шовк., Інженери, 1956, 184).

ВІДКАРБО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відкарбувáти.**

ВІДКАРБУВÁТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. *перех., спец.* Виготовити що-небудь карбуванням.

2. *неперех., перен.* Вимовити з підкресленою виразністю. — *І можеш присягатися в цьому перед цехом?— Можу,— впевнено відкарбував Грицько, скосивши око на Кузьменка* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 195); — *Тут немає бидла, прошу пана,— відкарбував суворо Бартош* (Рад. Укр., 25. IV 1959, 4).

ВІДКАРБУВА́ТИСЯ, у́ється, *док.* Залишити виразний слід на чому-небудь. *На дорозі відкарбувались колії від важких тракторів* (Донч., Дочка, 1950, 68).

ВІДКАСНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., діал.* Захистити кого-небудь від чогось неприємного. [Храпко:] *Дорогий, бач, дорогий... А от дорогого та й не хочете одкаснути від напасті* (Мирний, V, 1955, 162).

ВІДКАСНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., розм.* 1. *від кого.* Порвати з кимсь зв'язки; відцуратися, відректися. — *Я бачила тебе через віконце і покохала тебе на віки вічні. Я вмираю за тобою і вмру, як ти од мене одкаснешся ...* (Н.-Лев., IV, 1956, 34); *А чи відаєш ти, нерозумна дівчино, що від тебе відкаснеться родина, скоро ти підеш на перекір їй* (Коцюб., I, 1955, 159).

2. Перестати чіплятися, залишити в спокої; відв'язатися, відступитися. *Се вона нас дурить, налякати хоче, аби ми від неї відкаснулись* (Барв., Опов.., 1902, 206); *Що в нього не запитаєш, тільки рукою одмахне: одкаснись, мовляв, не до того* (Еллан, II, 1958, 19).

ВІДКА́ТКА, и, *ж., гірн.* Те саме, що **відко́чування** 2. *Підземна відкатка вугілля.*

ВІДКА́ТНИК, а, *ч*, Робітник, що займається відкочуванням (у 2 знач.).

ВІДКА́ТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відка́тник.**

ВІДКАТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм., рідко.* Сильно побити, покалічивши. *Знівечив чоловіка (одкатував)* (Номис, 1864, № 402)).

ВІДКАЧА́ТИ *див.* **відка́чувати.**

ВІДКА́ЧУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **відка́чувати** 1. *Тут був вихід на поверхню, і шахтарі сперечалися, чи можна спрямувати сюди відкачувану з шахти воду* (Ю. Янов., II, 1958, 362).

ВІДКА́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відка́чувати.** *Відкачування води* [з котлованів].. *почали провадити глибинними насосами* (Наука.., 11, 1956, 6).

ВІДКА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДКАЧА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Видаляти якусь рідину за допомогою насоса. *Значні труднощі створила потреба відкачати воду з котлованів, виритих земснарядами під споруди Каховської гідростанції і греблі* (Наука.., 11, 1956, 6).

2. Повертати утопленика до життя, певними рухами видаляючи воду з дихальних шляхів. *Витягли Веклу зовсім мертву.., стали на руках відкачувати* (Кв.-Осн., II, 1956,180); *Люди, що вже збіглися, довго одкачували дівчаток* (Кучер, Дорога.., 1958, 222);—*Ану, люди, допоможіть... Ми його зараз відкачаємо* (Шиян, Баланда, 1957, 155).

ВІДКА́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **відка́чувати** 1.

ВІДКА́ШЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відка́шлювати й відка́шлюватися** 1. *На долівці серед сонних дітей почулось стримане відкашлювання* (Іщук, Вербівчани, 1961, 193).

ВІДКА́ШЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВІДКА́ШЛЯТИ,** яю, яєш, *док., перех.* Кашляючи, усувати що-небудь зайве з горла (харкотиння, воду і т. ін.). *Вихор важко відкашлював воду, харчав і відчував, що знесилюється* (Кучер, Чорноморці, 1956, 58).

ВІДКА́ШЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.,* **ВІДКА́ШЛЯТИСЯ,** яюся, яєшся, *док.* 1. Кашляючи, очищати горло від чого-небудь зайвого. *Бабу Оришку знову кашель напав і, тяжко хрипучи,.. вона почала одкашлюватись* (Мирний, I, 1954, 239); *Він лежав біля сепаратора і відкашлювався кров'ю* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 188); *Орест одкашлявся і взяв цигарку* (Досв., Вибр., 1959, 335); // Злегка покашлюючи, прочищати горло перед говорінням, співом і т. ін. *Хлопці пошепталися між собою і стали одкашлюватись. Марченко вскочив у середину, махнув головою і всі в один голос залящали* (Вас., I, 1959, 103); *Іван Семенович з острахом спостерігав ці готування, відкашлявся, як перед початком довгої промови* (Ю. Янов., II, 1954, 117).

2. *тільки док.* Закінчити кашляти. *А вона підождала, поки я відкашляюсь, та й знову за своє* (Мирний, IV, 1955, 359); *Дід знову закашлявся дзвінким, тим вреднючим кашлем, коли людина кашляє і не може відкашлятись* (Збан., Єдина, 1959, 58).

ВІДКАШЛЯНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Однокр. до **відка́шлювати.**

ВІДКАШЛЯНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.* Однокр. до **відка́шлюватися** 1. *Відкашлянувсь Антосьо раз і другий голосно та й потяг на тік* (Свидн., Люборацькі, 1955, 139).

ВІДКА́ШЛЯТИ *див.* **відка́шлювати.**

ВІДКА́ШЛЯТИСЯ *див.* **відка́шлюватися.**

ВІДКВА́СИТИ *див.* **відква́шувати.**

ВІДКВА́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відква́сити;** //*у знач. прикм. І вперше за півмісяця він побачив на відквашених губах лісника щось подібне до усмішки* (Стельмах, На.. землі, 1949, 529).

ВІДКВА́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДКВА́СИТИ,** а́шу, а́сиш, *док., перех., розм.* Випинати, звішувати (губи і т. ін.). *Спустив носа, як індик, губу відквасив, голову повісив та й сидить, лиш сопе* (Свидн., Люборацькі, 1955, 123); *Коли* [парубок] *їв кашу,.. масну губу одквасив* (Ів., Вел. очі, 1956, 42); *Образно. *Як молодик гострий та черево відквасив, то місяць буде дощовий* (Сл.Гр.).

ВІДКВІ́ТЛИЙ, а, е. Який перестав цвісти. *Відквітлі яблуні.*

ВІДКВІ́ТНУТИ *див.* **відквітува́ти.**

ВІДКВІТУВА́ТИ, у́є *і* **ВІДКВІ́ТНУТИ,** не; *мин. ч.* відкві́тнув, тла, ло; *док.* Закінчити, перестати квітувати. *Вже давно жито відквітувало* (Збан., Єдина, 1959, 7); *В гаїв зеленій глушині уже конвалії одквітли...* (Сос., Близька далина, 1960, 76); *Образно. *Вже третє літечко твоє* [дочки] *Одквітло, одлетіло* (Нагн., Вибр., 1957, 241).

ВІ́ДКИ, *присл., діал.* Звідки. *Після страшенного зворушення я.. не знав, де я, що зо мною діється й відки я тут узявся* (Фр., II, 1950, 63); — *Відки Зоня знає, з якої вона хати?* (Л. Укр., III, 1952, 654).

ВІ́ДКИД, у, *ч., діал.* 1. Схил (гори і т. ін.). *Сіла.. на одкиді скелі* (Н.-Лев., I, 1956, 180).

2. Віддзеркалення. *Дарма брати ходять понад берегами,— у бистрих нуртах нічого не видно, опріч одкиду неба ясного, гаїв та шпилів* (Вовчок, I, 1955, 326).

ВІДКИ́ДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відки́дати** 1; // **відки́дано,** *безос. присудк. сл. У дворі було чисто, сніг одкидано й прибрано* (Кол., Терен.., 1959, 20).

ВІДКИДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відкида́ти.** *Для них* [сільських парубків] *існує специфічна хода перевальцем.., молодецьке закидання голови і відкидання молодецьких кучерів* (Моє життя в мист., 1955, 135); *Дадаїзм — доведення мистецтва до абсурду, до повного відкидання всяких принципів у змісті і формі, до «нічого»* (Еллан, II, 1958, 123).

ВІДКИ́ДАТИ, аю, аєш, *док., перех.* 1. Відкинути за кілька разів. *Відкидати сніг.*

2. Лежачи, безвладно відвести вбік ноги, руки, голову. *Лежить, відкидавши ноги, як кулик після яйця* (Номис, 1864, № 14087); *Пішов* [Осел] *собі на широку поляну.. і насеред луки кинувся на землю, ноги геть відкидав* (Фр., IV, 1950, 52); *Лежить козак на снігу, голову й руки одкидав* (Тесл., Вибр., 1950, 55).

ВІДКИДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВІДКИ́НУТИ,** ну, неш, *док., перех.* 1. Кидати вбік або назад від кого-, чого-небудь. *Голоси все ближче. Вже чутно, як гейкають люди, як одкидають землю позад себе копита* (Коцюб., II, 1955, 65); *Я синій сніг од хати відкидав*

(Тич., II, 1957, 145); *Катря стояла, дивилася.. Як ірвоне з себе коралі дорогі — геть одкинула* (Вовчок, I, 1955, 230); *Мар'ян, стомившись, відкинув мотику вбік* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 222); // Різким рухом відстороняти, відштовхувати когось від себе. [Микита:] *Я питаю тебе: де я був? Де я був?* (*Знов ухопив його за груди*). [Семен:] *Та відчепись ти від мене!* (*Відкида його*) (Кроп., I, 1958, 100); *Ярема простяг свою руку і, мов опуку* [м'яч], *одкинув Христю набік* (Епік, Тв., 1958, 293).

2. Відводити геть, піднімати вгору або опускати вниз що-небудь, прикріплене з того або іншого боку. *Фросина Данилівна мчить в коридор, відкидає засув, повертає ключ, і тягне двері до себе* (Хижняк, Тамара, 1959, 136); *Коли Роман увійшов до хати, господар мовчки підвівся з стільця, відкинув ляду з присадкуватої скрині* (Стельмах, Хліб.., 1959, 124); *Відкинути борт автомашини;* // *розм.* Різко відчиняти. *Одкинула двері, держить на стежі* (Вовчок, VI, 1956, 265); // Різким рухом відхиляти в сторону вільний кінець, край чого-небудь (фіранки, ковдри тощо). *Він.. підходить до вікна, відкидає тафтову фіранку і бачить досвітню засніжену землю* (Стельмах, Хліб.., 1959, 13); *Вона зітхнула і одкинула полу* (Мирний, III, 1954, 46); // Приймати, відгортати волосся з обличчя, чуб із чола і т. ін. *Раз у раз вона шляхетно, зручно одкидала русяві волосинки, що грайливо спадали їй на скроню* (Досв., Вибр., 1959, 34); *Сотник відкинув свою чуприну назад і замислився* (Стар., Облога.., 1961, 70); // Різким рухом відводити назад, убік руку, ногу, голову; закидати. *Професорові зовсім погано. Він відкидає голову на спинку фотеля* (Донч., II, 1956, 76); *Вона перегнулась, одкинувши руки, щоб дати мені ранішній поцілунок* (Коцюб., II, 1955, 359).

◇ **Відки́нути но́ги,** *зневажл.*— умерти; здохнути (про тварин). *Ори* [Пархоме] *і засівай лани, Коси широкі перелоги, І грошики за баштани Лупи — та все одкинеш ноги!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 83).

3. *перен., рідко.* Відстороняти, відчужувати кого-небудь від когось; відштовхувати. *Коли й мати його* [сина] *не благословить і відкине від себе,.. вона його не покине* (Кв.-Осн., II, 1956, 458); *Ця проста й несподівана смерть* [Фатьми] *одкинула їх од Алі* (Коцюб., I, 1955, 401).

4. *перен.* Рішуче відхиляти щось, не визнавати чогось, відмовлятися від чого-небудь (теорії і т. ін.). *Соломія.. з обуренням відкидала ті обвинувачення, розповідала всю свою історію, благала, мало не плакала* (Коцюб., I, 1955, 381); *Радіщев відкидає релігійно-ідеалістичне пояснення світу* (Вісник АН, 8, 1949, 17); *Доводиться відкинути, як нібито невід'ємну рису фольклору, і його анонімність* (Рильський, III, 1956, 153); // Відхиляти чиюсь кандидатуру, не приймати, не рекомендувати когось. *Рекомендувати* [Преображенського] *ніхто не зважився й не міг, а Саїд особливо й не наполягав. Та відкидати важко — інженери були потрібні не одиницями* (Ле, Міжгір'я, 1953, 50); *Таня просто не уявляла, як він житиме, коли його одкинуть при відборі в райкомі* (Гончар, Людина.., 1960, 30); // Не брати до уваги; нехтувати. *Це не значить, що вона* [культура] *одкидає все надбане за часи панування інших класів* (Еллан, II, 1958, 83); *Оля відкидала всі поголоски* (Юхвід, Оля, 1959, 80).

5. Атакуючи або контратакуючи вороже військо, примушувати його відходити, відступати. *Штиками* [багнетами] *відкинули німця за річку!..* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 76); // Уражаючи, повертати назад. *Кулеметний вогонь з одинадцятого дзота знову й знову відкидав її* [піхоту] *назад* (Кучер, Чорноморці, 1956, 384).

6. *перен.* Перемагати, долати почуття, сон тощо. *Радісно своїх бачити!— заторохтів Проценко по-своєму, одкидаючи геть свою пиху і свій звичай згорда держатися...* (Мирний, III, 1954, 266); *Відкидаючи сон, я виходжу назустріч вітрам, щоб назавжди у серце узяти робочу хвилину* (Уп., Вірші.., 1957, 10); *Одкиньте страх і не робійте* [бійтеся], *Прийшлось сказать Енею: пас* (Котл., I, 1952, 219); *А той спокійно позира: .. Мовляв, забудь, відкинь свій гнів і поступись одразу* (Дор., Три богатирі, 1959, 71).

7. Перекладати в що-небудь для стікання рідини. *Промиті гриби варять до готовності, відкидають на сито,.. а відвар проціджують* (Укр. страви, 1957, 96).

8. *розм.* Відчисляти, зменшувати на певну кількість. *Коли відкинути ті роки, в які мені не доводилося доторкатися до писання, то вийде.. менше* [ніж 25] (Мирний, V, 1955, 386); *Так. я виїжджаю звідси.., перший тиждень буду в Берні, другий тиждень в Цюріху* (*відкинувши по 12 годин дороги туди і звідти*) (Л. Укр., V, 1956, 410); *Отакої! Добра мені арифметика... Як од дванадцяти верстов одкинути п'ять, то виходить п'ятнадцять!* (Вишня, I, 1956, 179).

9. *перен.* Відбивати щось (тінь і т. ін.) від чого-небудь. *Високі білі стіни, наче сніг, виблимували від сонячного проміння, відкидали його геть від себе через широкі улиці на гонкі тополі* (Мирний, III, 1954, 257); *Дуби раптом відкидають од себе на галявину, на берег і на річку довгі, примарні і ще розпливчасті тіні* (Коз., Сальвія, 1959, 89).

ВІДКИДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДКИ́НУТИСЯ,** нуся, нешся, *док.* 1. Відхилятися назад. — *Проти вас щось замишляє* [становий],— *каже він мені, доївши вареників і відкидаючись на бильце стільця* (Мирний, IV, 1955, 366); *Бійці нахилялися над вогнем, щоб припалити цигарку, й знову.. відкидалися на пеньки* (Панч, В дорозі, 1959, 59); *Ступивши на поріг, вона спинилася нагле і відкинулася цілою постаттю, немов угледіла щось дивне чи страшне* (Л. Укр., III, 1952, 521); *Васюта заспокоєно відкинувся на спинку стільця* (Шовк., Інженери, 1956, 93).

2. *розм.* Відчинятися (про ворота, двері). *Раз одкинуться* [ворота],— *стоятимуть і ніч навстіж* (Вовчок, I, 1955, 170).

3. *тільки док., розм.* Відцуратися, відректися від когось.— *Шкода, мамо! вже я од неї не одкинусь* (Н.-Лев., II, 1956, 146); [Маруся:] *Не переміню я кого вибрала, хіба сам відкинеться...* (Стар., Вибр., 1959, 238); *Хай в останню хвилину одкинувся від нього й Овсій Колода, потягнувши руку за Ковалями й Зарубою, але однаково в Ковалівці є люди, які й досі згадують Перегуду добрим словом* (Кучер, Трудна любов, 1960, 247); // Відмовитися від чого-небудь. *Жалкували* [одрадяни], *що послухалися наговору про «слушний час» та відкинулися від наділів* (Мирний, IV, 1955, 241); *Учора приходив актор Мороз.. наймати хату.. і вже було от-от згодились, та якось потім роздумались,.. і відкинулись* (Л. Укр., V, 1956, 234).

4. *розм.* Те саме, що **віддзерка́люватися** 1. *Мельникова дочка, справді, частенько зазирала у воду, де відкидалося її личенько смугляве та рум'янеє* (Вовчок, I, 1955, 352); *Поїхали ми вниз Хоролом... а зорі сяють, вода чиста, і одкинулось усе небо у воду* (Мирний, V, 1955, 349); // Падати (про тінь від кого-, чого-небудь). *Тіні від коней, од воза на землю одкинулись тьмяно* (Тич., I, 1957, 233).

5. *тільки недок.* Пас. до **відкида́ти** 1, 2, 4, 7. *У ході людської практики.. зміст понять збагачується новими ознаками, а застарілі ознаки поняття відкидаються* (Логіка, 1953, 2 .

ВІДКИДНИ́Й, а́, е́. Який, будучи прикріплений одним краєм до чого-небудь, може відкидатися, відчинятися, відхилятися. *Підніжки* [екіпажа] *були одкидні*

(Н.-Лев., III, 1956, 167); *Притиснувшись до стіни, сидів* [дідуган] *на відкидному стільчику, похитуючись від руху поїзда* (Досв., Вибр., 1959, 214); *Степан і Микола були у сорочках з одкидним комірцем, у чорних коротких штанях* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 197).

ВІДКИ́НЕНИЙ, ВІДКИ́НУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відки́нути.** *Він уже здалеку ніс одкинену ліву руку й, добігши до столової, простяг її в напрямку дверей.— Геть!.. геть з хати!..* (Коцюб., I, 1955, 404); *У морок глянув я — й здалось, немов отут передо мною висіло чорне довге щось з одкинутою головою* (Тич., II, 1957, 105); *А він, відкинутий усіма, ще стояв під насипом, лютий, наїжачений, мовби не йняв віри, що колона так і пройде, не зупинившись, і не покличе його до себе* (Гончар, II, 1959, 117); *Восьмого травня німці були відкинуті на останній рубіж перед Севастополем* (Кучер, Чорноморці, 1956, 560); *Другий такий самий шпиль* [гори], *одкинутий в тихій воді, висів униз* (Н.-Лев., I, 1956, 150).

ВІДКИ́НУТИ *див.* **відкида́ти.**

ВІДКИ́НУТИЙ *див.* **відки́нений.**

ВІДКИ́НУТИСЯ *див.* **відкида́тися.**

ВІДКІЛЯ́, ВІДКІ́ЛЬ. 1. *присл.* Звідки, з якого місця. *— А відкіля ти, молодице?— пита її Явдоха* (Кв.-Осн., II, 1956, 194); *— Відкіль бредеш ти, голово лиха? — Лисиця так мовля Ослові* (Гл., Вибр., 1957, 41); *— Відкіля так пізно, нічліжани?* (Шер., Дорога.., 1957, 76).

2. Сполучне слово в підрядних реченнях (додаткових і місця). *Хати закладають там, відкіль віє теплий вітер* (Номис, 1864, № 13419); *— Знаємо ми, відкіля той сон* (Мирний, IV, 1955, 302).

ВІДКІЛЯ́СЬ, ВІДКІ́ЛЬСЬ, *присл.* Невідомо звідки. *Ось відкілясь блимнуло світлом... раз... і вдруге...* (Мирний, IV, 1955, 332); *Відкілясь долинули звуки курантів — дванадцята година ночі* (Гур., Друзі.., 1959, 75).

ВІДКІ́ЛЬ *див.* **відкіля́.**

ВІДКІ́ЛЬСЬ *див.* **відкіля́сь.**

ВІДКІ́Т, ко́ту, *ч., спец.* Дія за знач. **відкоти́ти.**

ВІ́ДКЛАД, у, *ч., спец.* Те, що відклалося внаслідок осідання у воді органічних речовин, мінералів і т. ін. *В шарі давніх озерно-річкових відкладів були знайдені кістки мамонта* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 16).

ВІДКЛА́Д, у, *ч., рідко.* Те саме, що **відклада́ння.** *— Ну, то знаєш, Андрію, розмови розмовами, а я пішла — відклад не йде на лад* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 106).

ВІДКЛАДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відклада́ти** й **відклада́тися** 1, 2. *Іритували всякі проволочки.. та.. відкладання вечора без своєчасних про те оголошень* (Л. Укр., V, 1956, 380); *Все у вулику роблять тільки робочі бджоли, крім відкладання яєць, яке провадить.. матка* (Бджоли, 1955, 35); *Відкладання верхньої крейди на Волино-Поділлі йшло за складних умов* (Геол. Укр., 1959, 291); *Він* [інсулін] *міг би мати широке застосування при відгодівлі сільськогосподарських тварин як сильний засіб збудження апетиту, утворення і відкладання жиру* (Наука.., 8, 1959, 33).

ВІДКЛАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВІДКЛА́СТИ,** аду́, аде́ш *і діал.* **ВІДЛОЖИ́ТИ,** ожу́, о́жиш, *док., перех.* 1. Класти що-небудь у той або інший бік, окремо від когось—чогось. *Учителька відкладає ручку набік, знімає окуляри з очей, ніби краще придивитися хоче* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 205); *Старий Шумейко відчув, що розмова має бути серйозною, і він, одклавши газету, вже пильніше оглянув Карпа, наказавши йому: — Розповідай!* (Шиян, Баланда, 1957, 201).

2. Залишати, зберігати що-небудь з певною метою. *Вона почала готувати рушники й одкладала зайві гроші на скриню* (Н.-Лев., II, 1956, 179); *Картопля була відсортована. Кращу відклали на насіння* (Бойч., Молодість, 1949, 133); *Відложив чи не відложив що на чорну годину, але в шинку, між товаришами, він був пан* (Фр., IV, 1950, 8); // Виділяти, призначати для чого-небудь. *Звідси я гадаю виїхати 27 ст. ст., день одкладаю на Венецію і два дні на Відень* (Коцюб., III, 1956, 331).

3. Переносити на пізніший строк; відстрочувати. *Не відкладай на завтра, що сьогодні можеш зробить* (Укр.. присл.., 1955, 205); *Я мав зайти до Тамари, але відкладав це з дня на день* (Грим., Подробиці.., 1956, 89); *Сьогодні мав їхати в Помпею, але відклали на завтра* (Коцюб., III, 1956, 328); [Кречет:] *Товаришу Берест, я прошу вас одкласти нашу розмову, я погано себе почуваю* (Корн., I, 1955, 113).

4. Нести яйця, залишати після себе личинки для продовження покоління. *Протягом п’яти років у зоопарку самиці австралійського страуса ему відкладали яйця в кінці грудня* (Наука.., 9, 1956, 31); [Хоменко:] *Комарик тільки вилітає, то відкладає свої яєчка у цвіт* (Мороз, П’єси, 1959, 185).

5. Утворювати нашарування з розмитих або зруйнованих гірських порід тощо. *Весняні і дощові каламутні потоки з гір збирають.. верхні шари грунтів і несуть їх в долину, відкладають на берегах річки* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 52).

ВІДКЛАДА́ТИСЯ, а́ється, *недок.,* **ВІДКЛА́СТИСЯ,** аде́ться, *док.* 1. Осідаючи у воді, утворювати шари або нашарування гірських порід і т. ін. *На слабо похилених рівнинах, де рух води сповільнюється, породи відкладаються* (Фіз. геогр., 5, 1956, 111); // Нагромаджуватися в певному місці якогось організму (про рештки, надлишки яких-небудь речовин). *Будучи пластичним матеріалом,. білки ніколи не відкладаються в організмі про запас. Надлишок амінокислот перетворюється у вуглеводи* (Метод. викл. анат.., 1955, 146).

2. *у чому, перен.* Залишатися (в пам’яті, свідомості тощо); запам’ятовуватися. *Кожну нову вправу він виконував так легко і спритно, наче це не вимагало від нього жодних зусиль.. Кожна нова поза звучала, мов акорд.. І все це відкладалося в свідомості глядачів так само відчутно, як поезія чи музика* (Ткач, Арена, 1960, 174); *Скрізь і всюди нас невідступно супроводжувала одна картинка, що з граничною ясністю відклалася в пам’яті* (Вол., Сади.., 1950, 4); *Яремчук говорив до людей слова, що відклалися в його голові, що були.. і його думками, висловленими так чітко і справедливо Леніним* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 415).

3. *тільки недок.* Пас. до **відклада́ти** 3. *Видання місячника одкладається, здається, на осінь* (Коцюб., III, 1956, 432).

ВІДКЛА́ДЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **відкла́сти.** *Каминецький вийняв з шухляди стола.. наперед відкладену книгу, простягнув її Бронкові* (Вільде, Сестри.., 1958, 231); *Учора відбулося догравання відкладених партій* (Веч. Київ, 14.I 1961, 3).

2. Який відклався (в 1 знач.) *Де вже утворилась нормальна кістка, вона під впливом хвороби знову втрачає частину відкладених у ній солей і розм’якшується* (Хвор. дит. віку, 1955, 123).

ВІДКЛА́ДЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **відкла́сти** й **відкла́стися** 1, 2. *Прийшов повідомити про відкладення наступної поїздки в неділю...* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 83); *Весь період розвитку (від відкладення ікри до дорослої форми) у гребінчастого тритона триває 140—145 днів* (Визначник земноводних.., 1955, 24); *Надмірне споживання тваринних жирів може.. сприяти посиленому відкладенню холестерину на стінках серцево-судинної системи* (Наука.., 4, 1961, 51).

2. *спец.* Те саме, що **ві́дклад.** *Річкові відкладення.*

ВІДКЛАДНИ́Й, а́, е́, *рідко.* Те саме, що **вило́жистий.** *Він одягнений у широку.. білосніжну сорочку з великим відкладним коміром* (Коз., Сальвія, 1959, 45).

ВІДКЛА́НЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ВІДКЛА́НЯТИСЯ**, яюся, яєшся, *док.* 1. *тільки недок.* Вклонятися у відповідь на чий-небудь уклін, вітання.

2. *тільки док., рідко.* Попрощатися, кланяючись. — *Ваша кімната готова. На добраніч. Сахно відкланялася і тим же коридором рушила до себе* (Смолич, I, 1958, 66).

ВІДКЛА́НЯТИСЯ *див.* **відкла́нюватися.**

ВІДКЛА́СТИ *див.* **відклада́ти.**

ВІДКЛА́СТИСЯ *див.* **відклада́тися.**

ВІДКЛЕ́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відкле́їти.** *Лежить на столі бутафорський парик, Одклеєні вуса й козацька чуприна* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 105).

ВІДКЛЕ́ЇТИ *див.* **відкле́ювати.**

ВІДКЛЕ́ЇТИСЯ *див.* **відкле́юватися.**

ВІДКЛЕ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відклепа́ти.** *Справді, чом він не прийшов? Дужий, невтомний, з добре відклепаною косою...* (Рудь, Гомін.., 1959, 158).

ВІДКЛЕПА́ТИ *див.* **відкле́пувати.**

ВІДКЛЕ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДКЛЕПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Відбивати, відокремлювати що-небудь приклепане, заклепане.

2. *тільки док., рідко.* Те саме, що **ви́клепати.** *Їй дали косу, яку спеціально одклепав і вимантачив дід Сербиченко* (Ю. Янов., II, 1958, 261).

ВІДКЛЕ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відкле́ювати.**

ВІДКЛЕ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДКЛЕ́ЇТИ**, е́ю, е́їш, *док., перех.* Відділяти, відривати що-небудь приклеєне до чогось.

ВІДКЛЕ́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВІДКЛЕ́ЇТИСЯ**, їться, *док.* Відділятися, відпадати від чогось (про що-небудь приклеєне).

ВІДКЛИ́ГАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Набратися сил після хвороби чи втоми; видужати. *Відклигавши трохи, я почав розшукувати Катерину Чубенко* (Збан., Любов, 1957, 76).

ВІ́ДКЛИК, у, *ч.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **відкли́кати** 1, 2. *Судді і народні засідателі можуть бути достроково позбавлені своїх повноважень не інакше, як за відкликом виборців або органу, що їх обрав* (Наука.., 8, 1960, 9); *Та й велике враження на нього справив взагалі відклик загону на охорону залізниці* (Крот., Сини.., 1948, 385).

2. Те саме, що **ві́дгук** 2. *Стулив* [Чіпка] *пальці, приложив до рота й завив, як пугач. ..Нігде ні одклику, ні одгомону* (Мирний, II, 1954, 221).

ВІДКЛИ́КАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відкли́кати.** *Депутат Ради може бути відкликаний виборцями.*

ВІДКЛИ́КАННЯ, я, *с.* Позбавлення повноважень (депутатів, послів і т. ін.). *Повинні цілком здійснюватись: регулярна звітність Рад та їх депутатів перед виборцями, право виборців на дострокове відкликання депутатів* (Програма КПРС, 1961, 90).

ВІДКЛИКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відклика́ти.**

ВІДКЛИ́КАТИ *див.* **відклика́ти.**

ВІДКЛИКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДКЛИ́КАТИ**, и́чу, и́чеш *і діал.* **ВІДКЛИ́КНУТИ**, ну, неш, *док., перех.* 1. Кличучи, звертаючись до когось, просити відійти від кого-, чого-небудь. *Багіров відкликає Ясногорську вбік і, блискаючи темними іскрами косих очиць, говорить із зворушливою таємничістю* (Гончар, I, 1954, 182); *Роман Петрович.. закружляв навколо, вигадуючи якийсь привід, щоб відкликати дівчину, та нічого путящого в голову не лізло* (Коз., Сальвія, 1959, 178).

2. Змушувати когось залишити місце призначення, припинити виконання певних обов'язків. — *Командування я передаю контр-адміралу Багрову. Мене відкликає Ставка на інший фронт,— твердо і ясно вимовив командуючий* (Кучер, Чорноморці, 1956, 84); *Геодезичну експедицію з порогів терміново одкликали й послали до села Верхатова на Ангарі* (Трубл., I, 1955, 107).

3. *діал.* Повертати до попереднього стану благанням, просьбою, покликом. — *Пану смерть твоя не вчинить пільги, А твоє життя пропало марно. Схаменись, дівчино необачна, Відійди, ще можеш все відкликать* (Фр., XII, 1954, 306).

ВІДКЛИКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДКЛИКНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* 1. Відповідаючи на чий-небудь поклик, звертання, відгукуватися, обзиватися. *На голос веснянки відкликається зозуля, потім соловейко* (Л. Укр., III, 1952, 201); *ОгиренкоІлька погукав надворі, але він не відкликався* (Головко, II, 1957, 147); *Припадала до неї Галя й кликала, та вона не відкликнулася* (Вовчок, I, 1955, 315); *Ой, хто в лузі — озовися, Ой, хто в полі — одкликнися! Скоро все засне під млою! Йди вечеряти зо мною* (Щог., Поезії, 1958, 62); // Звучати у відповідь на якийсь звук. *На той* [трембіти] *звук відкликається інший, різкий голос — то ріг скотаря* (Фр., III, 1950, 8).

2. *перен., рідко.* Те саме, що **відгу́куватися** 2. *Кобзарі відкликаються також на міжнародні події* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 82); *Жодна душа не обізвалася, не відкликнулася на той плач дитини, і Микита відразу спостеріг, що то плакала сирота* (Л. Янов., I, 1959, 313); * Образно. *Перестало битися чуле серце Віщого Бояна, що за свого віку так голосно відкликалося на все добре й лихе в своєму рідному краї!* (Мирний, V, 1955, 316).

3. Відбиватися луною (про звук); відлунюватися. *Страшно розносився той галас по гаю і одкликався наоколо луною* (Стор., I, 1957, 399); *Гомонить незвичайним гомоном степ, і дзвінкими лунами відкликається ясна далина* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 339).

4. *тільки недок.* Пас. до **відклика́ти** 2.

ВІДКЛИ́КНУТИ *див.* **відклика́ти.**

ВІДКЛИКНУ́ТИСЯ *див.* **відклика́тися.**

ВІДКЛИ́ЧНИЙ, а, е. Який містить у собі відклик.

△ **Відкли́чна гра́мота** — документ, у якому уряд однієї держави повідомляє уряд іншої держави про відкликання дипломатичного представника.

ВІДКЛОНИ́ТИСЯ *див.* **відклоня́тися.**

ВІДКЛОНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВІДКЛОНИ́ТИСЯ**, оню́ся, о́нишся, *док.* 1. Вклонятися кому-небудь у відповідь на уклін, вітання і т. ін. *Ще раз прошу, вибачте, що сама Вам відписую. Відклоняюся низенько Вашому чоловікові* (Л. Укр., V, 1956, 51); *Їде він і зустрічає жінку.. Він поклонився, а жінка відклонилася* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 329); *Старий пан Темницький запрезентував їй свого сина, той їй уклонився, Целя відклонилася* (Фр., II, 1950, 293).

2. *тільки док., рідко.* Вклонитися, прощаючись. *Не відклонившись їм, пішла* [Палажка] *скорою ходою додому* (Барв., Опов.., 1902, 152); *Козаки все ще стояли без шапок і повинні були — за звичаєм — відклонитися своїм отаманам* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 470).

ВІДКЛЮВА́ТИ *див.* **відкльо́вувати.**

ВІДКЛЮЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДКЛЮЧИ́ТИ**, ючу́, ю́чиш, *док., перех.* Роз'єднувати що-небудь, зв'язане з роботою певної системи (газопроводу, водопроводу тощо); виключати. — *Природний газ — це велика сила в металургії. Та от бачите, нам треба замінити форму, і ми змушені відключати газопровід* (Рад. Укр., 2.XI 1960, 3); *Відключити воду.*

ВІДКЛЮЧИ́ТИ *див.* **відключа́ти.**

ВІДКЛЯ́КНУТИ, ну, неш, *док., перех., розм.* Повернутися до нормального стану (про замерзлі руки, ноги).

ВІДКЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДКЛЮВА́ТИ**, юю́, ює́ш, *док.*, *перех.* Клюючи що-небудь, відокремлювати, їсти.

ВІДКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДКУВА́ТИ** *і рідко* **ВІДКУ́ТИ**, ую́, ує́ш, *док.*, *перех.* 1. Те саме, що **розко́вувати.** *Людомира одковують і ставлять перед ним* [Бенедиктом] (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 125).

2. *рідко.* Те саме, що **вико́вувати.** *З цього майже п'ятнадцятитонного злитка він мусить відкувати валок для прокатки.. стального листа* (Собко, Біле полум'я, 1952, 18).

3. *тільки док., також без додатка.* Закінчити, перестати кувати.

ВІДКО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДКУВА́ТИСЯ**, ую́ся, ує́шся, *док.* 1. Те саме, що **розко́вуватися.**

2. *тільки недок.* Пас. до **відко́вувати** 2. *Колінчасті вали сучасних автомобільних двигунів відковуються.. з вуглецевої сталі* (Автомоб., 1957, 40).

ВІДКОЗАКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., заст.* Закінчити, перестати козакувати. *Запоріжці.., відкозакувавши в Січі, позаводились жінками та дітьми* (Стор., I, 1957, 417).

ВІДКОЗИРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., розм.* Приклавши руку до козирка, віддати честь по-військовому. *Він відкозиряв військовим і відрекомендувався: — Старший лейтенант Бариль* (Трубл., II, 1955, 297); *Сержант.., відкозирявши за статутом, глухим голосом промовив: — Ваш наказ виконано, товаришу лейтенант* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 95).

ВІДКО́Л, у, *ч.* Дія і стан за знач. **відколо́ти** й **відколо́тися.**

ВІДКО́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відколо́ти.**

ВІДКО́ЛИ. 1. *присл.* З якого часу.— *Відколи це ви, колего, почали добачати користь у нашій праці?* (Коцюб., I, 1955, 199); — *Відколи це ти таким розумним став?* (Тют., Вир, 1964, 175).

2. *присл., рідко.* З якої вже пори, з якого вже часу; давно.— *Он вечеря вже готова ще одколи, а вас нікого нема!* (Вовчок, I, 1955, 123); — *Відколи пашпорта не переміняв!!— не випускаючи з рук паперу, дивувався голова* (Мирний, II, 1954, 38).

3. *спол.* Уживається на початку підрядного речення часу при вказуванні на дію, від якої починається дія, виражена в головному реченні; з того часу як; з тих пір як. *Відколи Зоня з Юзею перейшли на «ти», в їх приязні непомітно, але хутко сталася зміна* (Л. Укр., III, 1952, 656); *Одколи приїхала з Києва Мар'яна, у тихому закутку як рої загули* (Вас., I, 1959, 265); *Минуло два дні, відколи серед пустинної тундри став мисливський намет* (Трубл., I, 1955, 195).

ВІДКОЛО́ТИ *див.* **відко́лювати.**

ВІДКО́ЛОТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відколо́ти.** *Всі люди вже в гурті, а він, як тріска ота, відколота від дерева* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 448); // *у знач. прикм. А вітер почина грати на далекім воринні. Дзз... тонко співає він в одколоту скалку* (Коцюб., II, 1955, 321).

ВІДКОЛО́ТИСЯ *див.* **відко́люватися.**

ВІДКОЛУПА́ТИ *див.* **відколу́пувати.**

ВІДКОЛУПА́ТИСЯ *див.* **відколу́пуватися.**

ВІДКОЛУПНУ́ТИ *див.* **відколу́пувати.**

ВІДКОЛУПНУ́ТИСЯ *див.* **відколу́пуватися.**

ВІДКОЛУ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДКОЛУПА́ТИ**, а́ю, а́єш *і* **ВІДКОЛУПНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Колупаючи що-небудь, відокремлювати, відривати.— *Починаймо,— зашепотів Микола і почав одколупувати ножем вікно* (Н.-Лев., II, 1956, 202); *Командир пакет хапає, відколупує печать, і ніхто з бійців не знає, як новину зустрічать* (Голов., Поезії, 1955, 30); *Відколупавши шмат глини, що почала здуватися на стіні біля вікна, жбурляє* [Мотря] *її* (Руд., Остання шабля, 1959, 440).

ВІДКОЛУ́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДКОЛУПА́ТИСЯ**, а́ється *і* **ВІДКОЛУПНУ́ТИСЯ**, не́ться, *док.* Відпадати при колупанні. *Кора на стовбурі була шершава, з неї легко відколупувались невеличкі кусочки* (Донч., IV, 1957, 172).

ВІДКО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відко́лювати** 1, 2 і **відко́люватися.**

ВІДКО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДКОЛО́ТИ**, олю́, о́леш, *док.*, *перех.* 1. Б'ючи по чомусь або об щонебудь, колючи, відділяти, відбивати щось від чогонебудь. *Однією рукою я відколюю зразки породи і кладу їх у мішечки, прикріплені до пояса* (Веч. Київ, 23.IX 1957, 4); *Більше не бурили перфораторами і не висаджували породу вибухівкою.. Тепер тільки довбали і викочували, відтягали та відносили вбік важкі бути, які вдавалося відколоти* (Ткач, Плем'я.., 1961, 116).

2. *перен.* Змушувати відокремитися, відійти від кого-, чого-небудь; відділяти. *Імперіалізм має тенденцію і серед робітників виділити привілейовані розряди і відколоти їх від широкої маси пролетаріату* (Ленін, 22, 1950, 262); *Два інших «яструбки» сильним маневром відкололи парочку фашистських стерв'ятників і почали їх ганяти* (Ю. Янов., I, 1958, 273).

3. Знімати що-небудь приколене. *І така красива була камея на ній, що рука її, піднявшись до грудей, щоб відколоти цю прикрасу, сама собою спинилася напівдорозі* (Шовк., Інженери, 1956, 439).

4. *перен., розм.* Говорити що-небудь несподіване, незвичайне, недоречне тощо. *Партизани реготалися й одколювали на адресу ігумені .. дотепи* (Мик., II, 1957, 353).

ВІДКО́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ВІДКОЛО́ТИСЯ**, олю́ся, о́лешся, *док.* 1. Тріскаючи, відокремлюватися, відпадати від чого-небудь. *Як частина сухаря як-небудь одколювалася, то дід дуже довго кутуляв* [жував] *її у роті, перекидаючи з одного боку на другий* (Мирний, I, 1954, 165); *В дошках і деталях серцевинна трубка завжди має тріщини, а іноді, висихаючи, відколюється і випадає* (Стол.-буд. справа, 1957, 10); *Досить було цій одній крижині одколотись, рушити, загинути, як прокидається, приходить у рух все громаддя криг* (Скл., Святослав, 1959, 87); *Слідом гунула, одколовшись від берега, велика брила рудої землі* (Кол., Терен.., 1959, 38).

2. *перен.* Пориваючи з ким-небудь стосунки, віддалятися; виходити з якої-небудь групи, гурту, об'єднання тощо. *Питання про ліквідаторство є лише частина питання про безпартійних реформістів, що відколюються від марксизму* (Ленін, 19, 1950, 308); *Довго тримати страйк було трудно, жар проходив, велика група одкололась, розпочала заняття* (Вас., IV, 1960, 41); // Залишати кого-, що-небудь, відходити від когось. *Почувала себе такою чужою, такою самотньою дуже, наче враз одкололась од світу цілого* (Коцюб., II, 1955, 297); *Коли трохи згодом, обравши зручний момент, він одколовся від гурту і попрямував до своєї кімнати, його відсутності так ніхто й не завважив* (Гур., Життя.., 1954, 71).

ВІДКОЛЯДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Закінчити колядувати. *Щур кинувся мерщій одягатись. Товариш.. наганяв його, щоб дівчата, одколядувавши, не пішли часом із корпуса* (Вас., I, 1959, 240); *Дрантивим* [поганим] *голосом цілу коляду відколядувала* (Стеф., I, 1949, 87).

ВІДКО́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відкопа́ти.** *Твань засмоктала маленьке джерельце, відкопане його* [Бачури] *руками* (Чаб., Тече вода.., 1961, 15).

ВІДКОПА́ТИ *див.* **відко́пувати.**

ВІДКОПА́ТИСЯ *див.* **відко́пуватися.**

ВІДКОПИ́ЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **відкопи́лити**; // *у знач. прикм.— Ну, як мені, мамо?— гойднула так дзвоном спідниці, що забілів подолок полотняної сорочки.. — Так собі, нічого, на сову схожа,— посміхнулась мати, а донька відразу ображено пхинькнула відкопиленими устами* (Стельмах, I, 1962, 157).

ВІДКОПИ́ЛИТИ *див.* **відкопи́лювати.**

ВІДКОПИ́ЛИТИСЯ *див.* **відкопи́люватися.**

ВІДКОПИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДКОПИ́ЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Випинати (губи).— *Ех, так там, коли так, і не гарно у діда,— сказала Одарочка, одкопилюючи свою невеличку рожеву губку* (Мирний, I, 1954, 205); *Христина перехоплює парубочий погляд, відкопилює припухлі уста і.. бентежиться* (Стельмах, I, 1962, 129); *Василько вже позбувся страху і гордовито відкопилив губу* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 81).

ВІДКОПИ́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВІДКОПИ́ЛИТИСЯ**, иться, *док.*, *розм.* Випинатися (про губи). — *А ми то знаємо її* [пані] *натуру, якщо в неї губа відкопилюється, то буде всім горе* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 102); *У нього.. відкопилилися губи* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 18).

ВІДКО́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відко́пувати.**

ВІДКО́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДКОПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Копаючи, витягати щось закопане, засипане, або вивільняти когось з-під землі, снігу й т. ін. *Загнибіду взяли в тюрму за те, що жінку задавив. Либонь її одкопували і знайшли синяки по тілу* (Мирний, III, 1954, 123); *Зразу після визволення хлопці щодня ходили на кладовище, де в цей час відкопували трупи розстріляних* (Іваничук, Не рубайте.., 1961, 5); *Під час вітру падали у нас сніги.. В горах, на Сімферопольському тракті, пошта два дні стояла в снігу, поки її відкопали* (Л. Укр., V, 1956, 219); — *Вони* [рідні] *там окопи копали і ховалися,— плакала Варвара.— Як їх тепер відкопаєш у тій штольні?* (Кучер, Чорноморці, 1956, 558).

2. *перев. док.*, *перен.*, *розм.* Знайти, відшукати щонебудь забуте, маловідоме тощо. [Кирило:] *На що йому* [панові] *здалися ті Тхорі? Діла то все!.. І не було.. діла ніякого, а виходить — що є... Виходить — одкопав...* (Мирний, V, 1955, 141).

ВІДКО́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДКОПА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Копаючи, звільнятися від землі, снігу тощо, будучи засипаним, заваленим.

2. *тільки недок.* Пас. до **відко́пувати** 1.

ВІДКОРКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відкоркува́ти**; // *у знач. прикм. До шатра зайшла стара Земфіра. Принесла відкорковану пляшку, склянку і у великій череп'яній мисці смажену картоплю* (Ткач, Арена, 1960, 50).

ВІДКОРКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відкорко́вувати.**

ВІДКОРКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДКОРКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Витягати корок і т. ін. із шийки пляшки тощо. *Два лакеї Адасеві раз у раз відкорковують бутельки* [пляшки] *та наливають чарки* (Фр., VII, 1951, 135); *Никифор Назарович.. відкорковує пляшки з горілкою, вином та нарзаном* (Коз., Сальвія, 1959, 82); *Сніжну скатерку розстелимо в саду ми, Одкоркуєм золоте вино* (Рильський, I, 1956, 43).

ВІДКОРКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДКОРКУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Випадати з шийки пляшки і т. ін. (про корок тощо).

2. *тільки недок.* Пас. до **відкорко́вувати.**

ВІДКОРКУВА́ТИ *див.* **відкорко́вувати.**

ВІДКОРКУВА́ТИСЯ *див.* **відкорко́вуватися.**

ВІДКОСИ́ТИ *див.* **відко́шувати.**

ВІДКОТИ́ТИ *див.* **відко́чувати.**

ВІДКОТИ́ТИСЯ *див.* **відко́чуватися.**

ВІДКОТНИ́Й, а́, е́, *гірн.* Стос. до відкочува́ння (в 2 знач.). *За 26 днів січня вона* [бригада] *посунула відкотний штрек на 794 метри* (Роб. газ., 30.I 1960, 1).

ВІДКО́ТНИК, а, *ч.* Те саме, що **відка́тник.** *Андрій чимдуж поспішив до шахти. На щастя, з робітників ніхто йому не зустрівся. Тільки на естакаді працювали відкотники* (Гур., Наша молодість, 1949, 47).

ВІДКО́ТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відко́тник.** *От вона вперше стала відкотницею на естакаді. Кліть подає вагончики з глибини, а Катря мерщій відкочує їх на лінію, щоб висипати руду* (Гур., Осок. друзі, 1946, 119).

ВІДКО́ХАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відкоха́ти.** *По концтаборах, шляхових відділах і різних тилових.. організаціях на тепленьких місцях сиділи здорові, вгодовані і одкохані на легких європейських бліцкрігах різні есесівські гаупт-шар-унтер і просто рядові «фюрери»* (Коз., Гарячі руки, 1960, 81); // *у знач. прикм. Вуса Кучеревського здалися ще надто моложавими в порівнянні з відкоханим чорнявим.. вусом Івана Івановича* (Ле, Право.., 1957, 294).

ВІДКОХА́ТИ *див.* **відко́хувати.**

ВІДКО́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДКОХА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **вико́хувати.** *Відкохати вуса.*

ВІДКО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відкоти́ти.** *На майдані викрики команд. Сіра обірвана різноманітна юрба, чоловік п'ятсот, вишикувалася квадратом. Картузи, кудлаті папахи, пілотки з відкоченими на вуха бортами* (Тют., Вир, 1964, 359); // *у знач. прикм. Федір Ілліч змерз. Відкочений комір теплого піджака допомагав мало* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 131).

ВІДКОЧО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.* **ВІДКОЧУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.* Кочуючи, відходити з попереднього місця. *Татари... одкочували собі геть у... степи* (Сл. Гр.).

ВІДКО́ЧУВАЛЬНИЙ, а, е, *гірн.* Стос. до відкочування (в 2 знач.). *Відкочувальні роботи*; // Признач. для відкочування. *Відкочувальний вагон.*

ВІДКО́ЧУВАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **відко́чувати.** *При.. важких снарядах.. доводиться установлювати на гарматах спеціальні механізми, що гальмують їх відкочування* (Курс фізики, I, 1957, 136).

2. *гірн.* Вивезення добутих копалин із забоїв і шахт. *Двоколійне відкочування; Поверхневе відкочування руди.*

ВІДКО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДКОТИ́ТИ**, очу́, о́тиш, *док.*, *перех.* 1. Котячи, переміщати щось убік або назад від чого-небудь. *Якось відкотила* [Христя] *кадуб, що зимував під повіткою, і побачила під ним.. двійко чорних жучків* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 204); *Легенький літній вітер не швидко відкотив за річку пилюку* (Збан., Між.. людьми, 1955, 67); // Переміщати вручну те, що на колесах (віз, вагонетку, тачку тощо). — *Ти ж, Карпе, мовчи,— сказав мені Іван, як кавуни прибрали і одкочували віз у сарай* (Мирний, I, 1954, 188); *Вагонетку за вагонеткою одкочували дівчата, на їхнє місце ставав порожняк* (Ю. Янов., I, 1958, 458); *Лодиженко відкотив і висипав землю з Ахметової тачки, порожню поставив поруч і чекав* (Ле, Міжгір'я, 1953, 147).

2. Відгортати закочені рукава тощо, підводити комір.— *Влада багатіїв, тату, не вічна..,— говорив Іван, відкочуючи комір свити, щоб не котилися на шию хо-*

лодні краплини дощу (Чорн., Визвол. земля, 1959, 33); *Обличчя Каргата не змінилось. Він відкотив рукава, розгладив їх* (Шовк., Інженери, 1956, 69).

ВІДКОЧУВА́ТИ *див.* **відкочо́вувати.**

ВІДКО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВІДКОТИ́ТИСЯ,** очу́ся, о́тишся, *док.* 1. Котячись, віддалятися вбік або назад від чого-небудь. *Старовинні гармати.. відкочувались при пострілі* (Курс фізики, I, 1957, 136); — *Машина скокнула в ямку та так шкереберть і перевернулася.. Одно колесо від неї аж геть-геть одкотилося* (Мирний, IV, 1955, 247); *Легко виплигнула пружина, стрибнула на землю і, підплигнувши, одкотилась під стіл* (Трубл., I, 1955, 96); * Образно. *Сірими клубками непомітно відкотилися за ліс хмари* (Збан., Між.. людьми, 1955, 179).

◇ **Недале́ко відко́титься я́блучко (я́блуко) від я́блуньки (я́блуні)** — про того, хто подібний характером, поведінкою до своїх батьків. *Не дурно кажуть: недалеко відкотиться яблучко від яблуньки: у Нечипора була уся батькова натура* (Кв.-Осн., II, 1956, 101).

2. *перен.* Відступати (про супротивника). *Збитий з висот, противник відкочувався далі* (Гончар, I, 1954, 75); *Втративши кілька машин, ворог нарешті відкотився* (Скл., Орл. крила, 1948, 44); // Віддалятися. *Відкотилась від нас війна — рани стали видніші* (Мур., Бук. повість, 1959, 187); *Образно. *Гулом молотарок на широких токах багачів і глухими лунами ціпів на маленьких токах жінок-солдаток відкочувалось літо* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 72).

3. Текти назад (про хвилі). *Хвилі лізуть на берег і одкочуються назад* (Ю. Янов., IV, 1959, 45); *Підкрались* [хвилі] *і вдарили раптом в борти, потрясли корабель наш і з реготом геть відкотились...* (Л. Укр., I, 1951, 245).

4. Відгортатися (про закочені рукава, комір і т. ін.). *Коли Богдан відчиняв двері, рукав його куртки трохи одкотився* (Ю. Янов., II, 1958, 86).

ВІДКОША́: ◇ **Дава́ти (діставáти, да́ти, діста́ти) відкоша́** — давати (діставати) відсіч. [Анна:] *Якби я кожен раз, відкоша даючи, лила ще сльози, то в мене б очі вилиняли досі!* (Л. Укр., III, 1952, 365); *Діставши відкоша від племінниці, Сердюки спробували були видурити капітал у найменшого з заробітчан — у Данька Яреська* (Гончар, Таврія.., 1957, 44).

ВІДКО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДКОСИ́ТИ,** ошу́, о́сиш, *док.* 1. *перех.* Скошувати невелику частину від краю чого-небудь (лугу, ниви тощо). *Відкосити від дороги жито.*

2. *перех. і неперех., розм.* Косячи, відробляти комусь за що-небудь.

3. *тільки док., перех.* Скосити належну кількість чогось. *Він уже своє відкосив.*

ВІДКРАДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ВІДКРА́СТИСЯ,** аду́ся, аде́шся, *док., діал.* Викрадатися (в 1 знач.). *Мене мати лає, Гулять не пускає, Ой я відкрадуся Да й нагуляюся* (Чуб., V, 1874, 542).

ВІДКРА́СТИСЯ *див.* **відкрада́тися.**

ВІДКРАСУВА́ТИСЯ, у́ється, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Закінчити цвісти (про злакові культури); відквітувати. *Відкрасувалися буйно жита й пшениці. Вже сонячний червень поклав ясну позолоту на ниви* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 178); *Ось поле відкрасувалося, треба набирать молочка, так порожній мішечок. Чи не буде пустоколос?* (Горд., II, 1959, 322).

2. Перестати пишатися своєю красою. *Понад ровами бур'ян-будяк, упав козак, одкрасувався навік* (Тич., I, 1957, 140); * Образно. *Ущухли грози і відкрасувались Ясні веселки* (Вирган, В розп. літа, 1959, 148).

ВІДКРА́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відкра́ювати.**

ВІДКРА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВІДКРА́ЯТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* Відрізувати частину чогось від цілого. *Ходить за плугом Прокіп, відкраюючи від стерні все нові й нові скиби* (Цюпа, На крилах.., 1961, 22); *Їй дуже хотілось одкраяти свою частку* [полотна] *й сховать у свою скриню* (Н.-Лев., II, 1956, 293); *Стеха поставила на стіл глечик з молоком, одкраяла скибку хліба* (Коп., Вибр., 1953, 256).

ВІДКРА́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. що **відкра́ювати.**

ВІДКРА́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відкра́яти.** *Мотря взяла одкраяне для неї полотно і швиргонула його на лаву* (Н.-Лев., II, 1956, 295).

ВІДКРА́ЯТИ *див.* **відкра́ювати.**

ВІДКРЕ́МСАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Недбало відрізати що-небудь. *Відкремсала собі коси.*

ВІДКРЕ́СЛИТИ *див.* **відкре́слювати.**

ВІДКРЕ́СЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВІДКРЕ́СЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* Відокремлювати рискою від чого-небудь.

ВІДКРИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відкрива́ти.** *Рукави і лози винограду після його відкривання я розміщую, по можливості, на рівномірній відстані від землі* (Колг. Укр., 7, 1958, 36); *Фізично важкою операцією в мартенівському виробництві є відкривання сталевипускного отвору.. печі* (Наука.., 1, 1957, 9).

ВІДКРИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВІДКРИ́ТИ,** и́ю, и́єш, *док., перех.* 1. Піднімаючи або знімаючи те, чим закрите, накрите щось, робити вільним доступ усередину чого-небудь. *Коли Ярина померла, зайшла княгиня.., відкрила ляду її скрині* (Скл., Святослав, 1959, 103); //Забирати те, що прикриває або закриває, заслоняє кого-, що-небудь. [Річард:] *Та от що, брате, ти мені скажи (одкриває статую), що зроблено в сій статуї погано?* (Л. Укр., III, 1952, 52); *Дмитро Холод тихенько підійшов до столу, поволі одкрив Логвинові обличчя* (Епік, Тв., 1958, 326); // Зсуваючись у той чи інший бік або піднімаючись угору, робити доступним зорові. *Іноколи розкривалися стіни й одкривали вузенькі ходи, як шпари, в яких з'являлись на мить хвилі дахів* (Коцюб., II, 1955, 123); *Завіса колихнулась і попливла на обидва боки, відкриваючи сцену* (Донч., V, 1957, 473); *Верхня губа усіяна щетиною, піднялася і відкрила ряд чорних.. зубів* (Мирний, I, 1954, 199).

2. *розм.* Те саме, що **відчиня́ти** 1. *Коло другого дому лазила по драбинці дівчина, відкривала віконниці* (Мирний, I, 1954, 318); *І дверці одкрив я; вона полетіла, З вершечку на явір, щебечучи, сіла* (Гл., Вибр., 1957, 249); *Із запізненням відкрив свій ларьок книгар* (Ю. Янов., I, 1958, 584).

3. Робити вільним вхід, доступ куди-небудь у що-небудь. [Гайдай:] *Ескадра чекає наказу адмірала одкрити бухту і вийти в море* (Корн., I, 1955, 41); // *перен.* Давати можливість робити що-небудь, користуватися чимсь. *Метод соціалістичного реалізму.. відкриває перед митцем безмежні перспективи творчості* (Мист., 3, 1966, 1).

△ **Відкрива́ти (відкри́ти) креди́т** — надавати право користуватися кредитом. *Н. Ж. каже, що.. просив одкрити йому кредит в 20 р. до січня, бо раніш не міг би заплатити* (Л. Укр., V, 1956, 249); **Відкрива́ти (відкри́ти) семафо́р** — піднімаючи догори важіль семафора, показувати, що дорога вільна. [Начальник станції:] *Мовчи і сам одкривай семафор міністру, ми зустрічати його не будемо* (Корн., I, 1955, 158).

4. Відкорковувати, розпаковувати або розпечатувати що-небудь; розкривати. *Він поклав на столі хліб, консерви..— Сідайте, хлопці,— і вже став одкривати баклагу* (Головко, I, 1957, 278); *Вася одкривав бляшанки*

консервів (Трубл., Мандр., 1938, 51); *Мене кличуть на пошту, щоб одкрити при мені листи* (Коцюб., III, 1956, 250).

Відкрива́ти (відкри́ти) жи́ли — різати або проколювати кровоносні судини для крововиливу. — *Подивись, чи в полі видко Нашу чесну короговку? Коли ні, не хочу жити, Хай мені одкриють жили, Хай джерелом кров поллється, Хай умру від згуби крові* (Л. Укр., I, 1951, 154).

5. Розгортати що-небудь складене, згорнуте. *Перегорнувши газету, одкрив сторінку «Селянське життя». Це були коротенькі дописи селькорівські* (Головко, Бур'ян, 1946, 106); // Розкривати що-небудь сплющене, стулене і т. ін. *Оте мале* [дитя], *звичайно таке дике, тепер обіймає пухкими рученятами шию лікаря й само одкриває рота* (Коцюб., I, 1955, 414); *Марко плакав, дивувався. Знов очі одкрила, Пильно, пильно подивилась — Сльози покотились* (Шевч., I, 1951, 324).

◇ **Відкрива́ти (відкри́ти) обі́йми** — виявляти бажання когось обнімати, сердечно зустрічати, вітати. *Наче весна, ти обійми одкрила...* (Сос., Солов. далі, 1957, 131); **Відкрива́ти (відкри́ти) о́чі** *кому* — показувати правду, виводити з омани. *Комсомол відкрив Сашкові очі й на те, що таке дисципліна і чому вона така важлива* (Смолич, Світанок.., 1953, 25).

6. Крутячи кран, відводячи клапан і т. ін., що служать перепонами для чого-небудь, вводити, пускати в дію. *Відкривати воду; Відкрити газ.*

7. Виявляти, помічати когось (щось), раніше не поміченого (не помічене). [Префект:] *Сю перлину* [співця] *не ти, а я відкрив уперше* (Л. Укр., III, 1952, 455); — *Може, ми, як виростемо, невідомі землі відкриємо або ракетоплан збудуємо...* (Донч., VI, 1957, 409); // Знаходити, виявляти щось дослідженням, вивченням чого-небудь. *Щороку астрономи відкривають нові астероїди* (Астр., 1956, 79); *Тільки геніальні теоретики марксизму відкрили перед людством велику і прекрасну мету, ім'я якій — комунізм* (Цюпа, Україна.., 1960, 287).

◇ **Відкрива́ти (відкри́ти) Аме́рику,** *ірон.*— відкривати, знаходити щось давно вже відоме.— *Тобі, можливо, нудно читати ці рядки. Мовляв, Люба відкриває Америку... про Америку. Ну, не буду. Але я пишу, що сама бачила* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 52).

8. Викривати, виявляти те, що було таємницею, невідомим; розкривати. *Знав Дмитрій — нікому не відкривав Данило своїх думок* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 408); *Боровий кожного разу відкривав щось нове в житті, душі, поривах молодої художниці* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 129); *Прибіг і всю правду одкрив, що вона його спроводжала на вечорниці, а я забороняв ходить* (Барв., Опов.., 1902, 341); [Генерал-майор:] *Товариші розвідники! Вночі сьогодні розвідку пошлем,— Її мета: на себе взять удар І засоби противника відкрити* (Дмит., Драм. тв., 1958, 60).

Відкрива́ти (відкри́ти) себе́: а) виявляти свою присутність. *Іван, як перепел у житі, Припав грудьми і занімів, І лиш дивись на обрій дальній,— Себе одкрити він не смів...* (Шер., Дорога.., 1957, 120); б) називати своє справжнє ім'я, прізвище; **Відкрива́ти (відкри́ти)** *чиє* **ім'я́ (псевдоні́м** *і т. ін.*) — називати чиєсь справжнє ймення і т. ін. *Спілка дуже прохає Вас.. прислати їй свою фотографію,а також питає, чи не схотіли б Ви одкрити свій псевдонім?* (Коцюб., III, 1956, 214).

◇ **Відкрива́ти (відкри́ти) ду́шу (се́рце)** *кому* — чистосердечно розповідати про свої думки, почуття тощо. *Скільки ж то разів, зустрічаючись на вулиці, хотів промовити до неї, відкрити їй своє серце* (Фр., VI, 1951, 249); **Відкрива́ти (відкри́ти)** *чиїсь* **ка́рти** — розкривати чиїсь задуми, наміри і т. ін. *Нур розуміє, що цими словами, цим признанням він відкриває свої останні карти, показує своє безсилля* (Ткач, Арена, 1960, 161)

9. Започатковувати діяльність якої-небудь установи, закладу тощо. [Марина:] *Прокіп на мене розсердився. Бігає, виставку влаштовує. Сьогодні відкривають* (Корн., II, 1955, 110); *Через дві неділі* [два тижні], *як Андрій відкрив школу,— вона була повнісінька* (Коцюб., I, 1955, 452); — *Незабаром відділ народної освіти збирається відкрити якісь курси для перепідготовки вчителів* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 165); // Першим, починати що-небудь. *Перший міжпланетний політ радянської космічної ракети відкриває славну сторінку у вивченні космічного простору* (Наука.., 1, 1959, 14); *Понад сто років тому великий Шевченко поемою «Єретик» відкрив в українській літературі тему Чехії* (Вітч., 5, 1956, 133); // Починати які-небудь дії. *Партизани кілька разів відкривали по літаках вогонь* (Збан., Крил. гонець, 1953, 39); *Рятувало німців поки що те, що наші союзники не поспішали відкривати другий фронт* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 89).

Відкрива́ти (відкри́ти) засі́дання (збо́ри *тощо*) — оголошувати про початок засідання, зборів і т. ін. *Потім всі рушили до клубу відкривати урочисті збори* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 42); **Відкрива́ти (відкри́ти) [собо́ю] нову́ епо́ху (е́ру** *і т. ін.*) — починати собою новий етап у розвитку чого-небудь. *Імперіалістична війна відкриває собою еру соціальної революції* (Ленін, 21, 1950, 304).

△ **Відкрива́ти (відкри́ти) раху́нок:** а) давати перший внесок у банк (про вкладача) або починати видавати гроші за певним рахунком (про банк). *Відкривають один рахунок на весь тракторний парк колгоспу або кілька рахунків за числом виробничих бригад, якщо трактори закріплюються безпосередньо за ними* (Колг. Укр., 5, 1958, 14); б) одержувати перше очко на свою користь під час спортивних змагань.

ВІДКРИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ВІДКРИ́ТИСЯ,** и́юся, и́єшся, *док.* 1. Розкриваючись, відхиляючись тощо, ставати доступним для проникнення іззовні або виходу назовні. *Зі скреготом відкривалися залізні днища в шаландах, і грунт висипався в море* (Донч., II, 1956, 88); * Образно. *Відкрились нутрощі людського житла, вперше побачили небо* (Гончар, I, 1954, 253).

2. *розм.* Те саме, що **відчиня́тися** 1. *Радісно назустріч відкривались ворота в кожному дворі* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 56); *Раптом гучно відкрилися двері ясній, І в хатину з дверей промінь білий упав* (Л. Укр., IV, 1954, 266).

3. Ставати доступним, досяжним, можливим для кого-небудь. *Стояв я мовчки... І мені згадалось, Як будувався у війну цей міст, Як нам за ним дорога одкривалась До ще не визволених сіл і міст* (Перв., II, 1958, 64); [Акіла:] *Тепер для вашого сина одкриється вакансія — директора* (К.-Карий, III, 1961, 77); *Перед радянськими вченими відкрилися безмежні простори, захоплюючі перспективи для сміливого, творчого дерзання в усіх галузях науки* (Наука.., 12, 1957, 7).

4. Ставати доступним зорові, показуватися. *Робітники ломами й сокирами ламають стіну, вона незабаром падає. Одкривається вид на шкляну гору* (Л. Укр., II, 1951, 204); *Звідси, з вікон, відкривався чудовий краєвид на головну алею малого парку* (Смолич, I, 1958, 89); *От і шосе скінчилось: одкрилася вузенька зелена прогалина* (Н.-Лев., II, 1956, 415); *Перед очима відкрився ясний і мальовничий обрис Севастополя* (Кучер, Чорноморці, 1956, 339); // Виступати, показуватися з-під чого-небудь, що закриває або прикриває. *Коли Настя лише всміхається, у неї високо відкриваються свіжі червоні ясна* (Коп., Вибр., 1953, 271); *З-під єдвабного рядна одкрився сонний юнак* (Вас., II, 1959, 19).

5. Ставати відомим, розкриватися (про що-небудь таємне, невідоме, незрозуміле). *Вона із подивом і торжеством.. дивилася за вікно,.. ніби те, що вона бачила там, побачила вперше і не могла раніше роздивитися, оцінити його, і воно відкривалося перед нею новим* (Тют., Вир, 1964, 452); — *Розкажи мені,.. Василю, як се тобі світ відкрився?* (Кв.-Осн., II, 1956, 69); *За два тижні вона встигне вивчити Каргата, побачить те, що перед нею не відкрилось сьогодні: його ахіллесову п'яту* (Шовк., Інженери, 1956, 207); *Новий відкрився в нього хист, йому сказали: ви ж артист!* (Дор., Три богатирі, 1959, 33).

◇ **Відкрива́ються (відкри́лися) о́чі** *кому* — кому-небудь стає (стало) щось зрозумілим. *Тепер щойно відкривались йому очі, починав бачити і розуміти багато такого, що подибував у своїм житті* (Фр., VI, 1951, 165).

6. Розповідати про себе щиро й відверто; признаватися. *Правдивим будь — але не всім ти одкривайся* (Тич., II, 1957, 121); [Кнуриха:] *Чого ти, дочко? Голубко моя, чого ти? Скажи, одкрийся мені. Може, що ти таке учинила...* (Мирний, V, 1955, 101); *Агроном спершу не міг відкритися лікареві,— цьому заважала медсестра, яка готувала інструменти для чергової операції* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 9).

7. Починати своє існування, діяльність (про установи, підприємства тощо). *В аулах відкриваються медичні пункти* (Донч., I, 1956, 161); *В листі стояло, що «Просвіта» моїх книжок не приймає на продаж, а що хутко одкриється нова книгарня* (Л. Укр., V, 1956, 100); // Починатися. *Журнал відкривається передовою статтею.. «Партія веде»* (Рад. Укр., 21.I 1959, 4); *Ось одкрилась і земська рада* (Мирний, II, 1954, 281); *З'їзд відкрився о десятій ранку в приміщенні міського театру* (Гончар, Таврія.., 1957, 471).

8. Переставати заживати; розходитися (про краї в ранах). [Орлюк:] *Мені здалося раптом, що в мене відкрились рани* (Довж., I, 1958, 381).

9. *тільки недок.* Пас. до **відкрива́ти.**

ВІДКРИВА́Ч, а́, *ч.* Той, хто що-небудь відкриває (в 7 знач.). *Борці свобідної, плідної мислі, І їх великі спільники — учені Відкривачі, дослідники природи — Колумб, Коперник, Кеплер..— Ось спільники мої, мої майстри І вчителі!* (Фр., XIII, 1954, 191); *Тільки крокуючи в строю передових людей — відкривачів нового, літератори зможуть виконати свій почесний громадянський обов'язок* (Літ. газ., 24.I 1961, 1).

ВІДКРИ́ЛОК, лка, *ч.* 1. Бічне відгалуження будівлі. *Грицько поспішив у низьке.. приміщення, яке тулилося обіч стрункого корпусу з відкрилком* (Рудь, Гомін.., 1959, 97); // Невелике піддашшя.

2. Відгалуження чого-небудь (відрогів, проходів у шахтах і т. ін.). *Звичайно понур розміщають між верховими, або, як їх ще називають, вхідними відкрилками греблі* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 58).

3. Бічні пристрої різних машин. *Більш раціонально на відвалі бульдозера встановлювати спеціальні відкрилки, які не дають грунту звалюватися набік* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 146).

ВІДКРИ́ТИ *див.* **відкрива́ти.**

ВІДКРИ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **відкри́ти.** *Цілу ніч двері одкриті на балкон, цілу ніч свіже повітря* (Коцюб., III, 1956, 328); *Широка дорога.. Відкрита для сміливих скрізь* (Мур., Піонер. слово, 1951, 42); *Він* [Артамонов] *дивився вперед широко відкритими очима* (Дмит., Розлука, 1957, 289); *Ми* [поляки] *збагнули, що правди путь, що щастя шлях уже давно відкритий вами* (Гонч., Вибр., 1959, 324); *Важлива роль у заснуванні перших газет і журналів на Україні належить Харківському університету, відкритому в 1805 р.* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 25).

2. *прикм.* Незачинений. *Я тепер перебрався у другий №, кращий, де сплю при одкритих дверях, щоб було більше повітря* (Коцюб., III, 1956, 327).

△ **Відкри́тий склад**, *лінгв.*— склад, що закінчується на голосний звук. *Відкритий склад — склад, що закінчується на складотворчий звук.. Наприклад, у слові «вода» обидва склади відкриті* (Сл. лінгв. терм., 1957, 26).

3. *прикм.* Нічим не прикритий зверху або з боків. *Світлиця з матового шкла, з одкритою стелею, так, що видко багато неба* (Л. Укр., II, 1951, 191); *У відкритому купе плацкартного вагона було, крім Арсена, ще три пасажири* (Дмит., Розлука, 1957, 80).

Відкри́та естра́да (сце́на *тощо*) — естрада (сцена), розташована просто неба. *В двадцяти павільйонах і на відкритих площадках* [майданчиках виставки] *експонується близько тисячі машин і верстатів* (Наука.., 7, 1956, 2); **Під відкри́тим не́бом,** *рідко* — те саме, що **Про́сто не́ба** (*див.* **про́сто**); надворі. *Сьогодні знов тепло,.. і я.. сиджу все-таки на своєму балконі під одкритим небом і пишу тобі листа* (Л. Укр., V, 1956, 389).

4. *прикм.* Який можна бачити без перешкоди; доступний зорові. *Тут, у відкритім південнім степу, збиралася восени сила-силенна птахів* (Гончар, Дорога.., 1953, 3); // Нічим не захищений, доступний для нападу (про позицію, фланги тощо). [Сергій:] *Знаєш, хто батько у нашій сім'ї?.. Командир гармати Чекаленко.. Король на відкритій позиції, а оповідає — помреш зі сміху* (Корн., II, 1955, 27).

△ **Відкри́те мо́ре:** а) частина моря, дуже віддалена від берегів. *Найбільше буває водоростей у прибережних водах, але в значних кількостях вони зустрічаються і у відкритих морях* (Наука.., 1, 1960, 24); б) нейтральна ділянка моря, якою мають право користуватися всі держави.

5. *прикм.* Доступний для всіх бажаючих. *Відкриті партійні збори.. закінчувались* (Кучер, Чорноморці, 1956, 49).

6. *прикм.* Нічим не прикритий; не заслонений, голий. *Тільки Ліда витягла довгу одкриту шию і прихильно схилилась в бік дядька* (Коцюб., II, 1955, 387); *Відкриту голову я низько нахилю, вклонюсь весні, цвітінню молодому* (Гонч., Вибр., 1959, 50).

Відкри́те чоло́ — високе, круте чоло. *Русявий, з відкритим чолом і синіми очима, широкоплечий та дужий і завжди веселий Олексій був справжній красень* (Мас., Життя.., 1960, 110).

7. *прикм.* Прямий, відвертий, щирий (про вдачу, погляд і т. ін. або людину з такою вдачею).— *Він чоловік щирий, одкритий, лепетливий, і не потаїться з думками* (Н.-Лев., IV, 1956, 128); *Його відкрите обличчя світилося радістю* (Вол., Озеро.., 1959, 133).

8. *прикм.* Неприхований, нетаємний; явний. *..в інтересах відкритої і широкої класової боротьби необхідним є розвиток строгої партійності* (Ленін, 10, 1949, 55); // Відвертий, безпосередній. *Відкритого багнетного бою вони* [румуни] *не витримували і бігли врозтіч* (Кучер, Чорноморці, 1956, 130).

△ **Відкри́те голосува́ння** — голосування підніманням рук. *Вибирати делегатів на профконференцію відкритим голосуванням.*

9. *прикм., спец.* Не підземний, зовнішній; наземний. *Добування каменю відкритим способом має істотні переваги порівняно з підземними розробками* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 26); *Значно зріс видобуток руди відкритим способом* (Рад. Укр., 18.I 1959, 2).

10. *прикм., мед.* Не внутрішній, помітний зовні. *Відкритий перелом.*

△ **Відкри́та рана** — рана, що не загоюється.

ВІДКРИ́ТИСЯ *див.* **відкрива́тися.**

ВІДКРИ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість і стан за знач. **відкри́тий** 7—9.

ВІДКРИ́ТКА, и, *ж., рідко, заст.* Поштова листівка. *Мій остатній лист і одкритку ти мала вже досі отримати* (Л. Укр., V, 1956, 250).

ВІДКРИ́ТО. Присл. до **відкри́тий** 7—9. *З-під трохи навислих брів сіро-голубі очі його дивились відкрито і ясно* (Ільч., Серце жде, 1939, 308); [Д. Жуан:] *Адже, приходячи до вас одкрито, я чув одно: «Сеньйора не приймає»* (Л. Укр., III, 1952, 393); — *Думаю, будемо голосувати, як завжди, відкрито* (Кучер, Трудна любов, 1960, 487).

ВІДКРИТТЯ́, я́, *с.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **відкри́ти.** *Перед відкриттям завіси чути дует з «Запорожця за Дунаєм»* (Мик., I, 1957, 481).

2. Те, що стало відомим унаслідок досліджень і т. ін. *Відкриття Коперника зробило революцію в світогляді людей, їх розумінні природи та в способах її пізнання* (Астр., 1956, 60); // *перен., ірон.* Те, що хто-небудь виявив для себе несподівано. *Це несподіване і захоплююче відкриття порадувало і розсмішило Христину* (Стельмах, Хліб.., 1959, 159); *Їдучи сьогодні сюди, зробив страшне для себе відкриття: порожній тил!* (Гончар, Таврія.., 1957, 648).

ВІДКРИШИ́ТИ *див.* **відкри́шувати.**

ВІДКРИШИ́ТИСЯ *див.* **відкри́шуватися.**

ВІДКРИ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДКРИШИ́ТИ,** ишу́, и́шиш, *док., перех.* Відламувати або відбивати що-небудь дрібними шматочками, кришками.

ВІДКРИ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВІДКРИШИ́ТИСЯ,** и́шиться, *док.* Відламуватися, відпадати дрібними шматочками, кришками.

ВІДКРІПИ́ТИ *див.* **відкрі́плювати.**

ВІДКРІПИ́ТИСЯ *див.* **відкрі́плюватися.**

ВІДКРІ́ПЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відкріпи́ти.**

ВІДКРІ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відкрі́плювати.**

ВІДКРІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВІДКРІПЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.,* **ВІДКРІПИ́ТИ,** іплю́, і́пиш; *мн.* відкріплять; *док., перех.* 1. Відокремлювати що-небудь прикріплене. *Відкріпити діаграму від стіни.*

2. Знімати з обліку. *Ось мене і відкріпили Від сусіднього села* (Дор., Серед степу.., 1952, 113).

ВІДКРІ́ПЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ВІДКРІПЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.,* **ВІДКРІПИ́ТИСЯ,** іплю́ся, і́пишся; *мн.* відкрі́пляться; *док.* 1. Відокремлюватися, відриватися (про що-небудь прикріплене).

2. Зніматися з обліку.

ВІДКРІПЛЯ́ТИ *див.* **відкрі́плювати.**

ВІДКРІПЛЯ́ТИСЯ *див.* **відкрі́плюватися.**

ВІДКРІПНИ́Й, а́, е́. Який служить для відкріплення, зняття кого-небудь з обліку. *Відкріпний талон.*

ВІДКРО́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відкро́їти.** *Тонесенький пасочок* [конверта] *з краю відкроєний* (Фр., IV, 1950, 350).

ВІДКРОЇ́ТИ *див.* **відкро́ювати.**

ВІДКРО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВІДКРОЇ́ТИ,** о́ю, о́їш, *док., перех., діал.* Відрізувати. *Узяв свій хліб, відкроїв з нього невеличкий кусник для себе, а решту подав Бовдурові* (Фр., I, 1955, 304).

ВІДКРУТИ́ТИ *див.* **відкру́чувати.**

ВІДКРУТИ́ТИСЯ *див.* **відкру́чуватися.**

ВІДКРУ́ТКА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **ви́крутка** 2. *Позубив відкрутку для великих шурупів* (Сенч., Опов., 1959, 4).

ВІДКРУ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відкрути́ти;** // *у знач. прикм. Перед терасою пустував, вириваючись із відкрученого крана, розбишака-струмок* (Донч., VI, 1957, 518); * У порівн. *В неї голос затрусивсь, неначе одкручена.. струна* (Н.-Лев., III, 1956, 331).

ВІДКРУ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відкрути́ти.**

ВІДКРУ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відкру́чувати.**

ВІДКРУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДКРУТИ́ТИ,** учу́, у́тиш, *док., перех.* 1. Повертаючи по гвинтовій різьбі, знімати; відгвинчувати. *Льонька відкручував якісь трубки й гайки і навіть молотком забив гвинта, який ніяк не хотів стати на своє місце* (Донч., VI, 1957, 135); *Витяг з кишені плоску баклагу, відкрутив покришку, перехилив до рота* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 345).

2. Крутячи, повертаючи що-небудь, відривати. *Ради ідеї старі школярі терпіли, не скривившись, коли їм Юхим Іванович навіть і зовсім відкручував вуха* (Мик., II, 1957, 110); *Я не знав, де себе подіти, і вже сам не помітив, як відкрутив на сорочці в себе два гудзики* (Сміл., Сашко, 1957, 50).

ВІДКРУ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВІДКРУТИ́ТИСЯ,** учу́ся, у́тишся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Розкручуючись, відокремлюватися від чого-небудь; відгвинчуватися. *Гвинт відкрутився.*

2. *перен., розм.* Те саме, що **викру́чуватися** 3. *Василь відкручувався жартами і примовками* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 776); *Я мусила брехнею відкрутитися від товариства панни Місі* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 114).

3. *тільки недок.* Пас. до **відкру́чувати.**

ВІДКУВА́ТИ *див.* **відко́вувати.**

ВІДКУВА́ТИСЯ *див.* **відко́вуватися.**

ВІ́ДКУП, у, *ч.* 1. *іст.* Право на стягання безпосередньо з населення податків на оренду чого-небудь, яке надавала держава приватній особі за певну грошову винагороду. *Збір мита звичайно здавали* [князі] *на відкуп або в оренду* (Іст. УРСР, I, 1953, 127); *Сам бог їм* [панам], *як корчма крамареві, на відкуп даний* (Ле, Наливайко, 1957, 167); // Територія, на якій діяло це право. *Він.. завжди їздив по своєму одкупу, робив ревізію* (Мирний, IV, 1955, 144).

2. Те саме, що **ви́куп** 2.

ВІДКУПИ́ТИ *див.* **відкупо́вувати.**

ВІДКУПИ́ТИСЯ *див.* **відкупо́вуватися.**

ВІДКУ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відкупи́ти.**— *Звісно, гуртом веселіше,— посміхнувся до Насті Гаркуша і відійшов до свого, відкупленого в діда вікна* (Гончар, Таврія, 1952, 41).

ВІДКУПЛЯ́ТИ *див.* **відкупо́вувати.**

ВІДКУПЛЯ́ТИСЯ *див.* **відкупо́вуватися.**

ВІДКУПНИ́Й, а́, е́, *іст.* Прикм. до **ві́дкуп;** // *у знач. ім.* **відкупне́,** но́го, *с.* Те саме, що **ви́куп** 2.

ВІДКУ́ПНИК, а, *ч., іст.* Той, хто одержував право (за гроші) стягати державні податки з населення. *Податки на сіль і вино були продані відкупникам на кілька років вперед* (Нова іст., 1956, 55).

ВІДКУПО́ВУВАТИ, ую, уєш *і* **ВІДКУПЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.,* **ВІДКУПИ́ТИ,** уплю́, у́пиш; *мн.* відку́плять; *док., перех.* 1. Перекуповувати в когось щось раніше ним придбане. *Коли ще жила* [пані] *в містечку, мати Гінди відкуповувала в неї не раз стару одежу* (Кобр., Вибр., 1954, 73); *Валентин Модестович відкупив у нього грамофон* (Шовк., Інженери, 1956, 158); // Забирати за плату щось своє назад. *Він ніс у пазусі 50 ринських,.. а в голові готовий план — відкупити хоч* [частину].. *своєї батьківщини* (Фр., I, 1955, 96).

2. За певну плату звільняти когось від якої-небудь повинності, обов'язку тощо. *Лаврін тільки стискував кулаки: — Хабара дав глитай, відкупив свого сина!* (Донч., III, 1956, 113); // *заст.* За певну плату звільняти кого-небудь від кріпацтва. *Дівчину, просту кріпачку,*

я візьму за руку. Відкупивши її в пана, віддам у науку (Тич., I, 1957, 213).

ВІДКУПО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і* **ВІДКУПЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВІДКУПИ́ТИСЯ**, уплю́ся, у́пишся; *мн.* відку́пляться; *док.* 1. За певну плату звільнятися від якоїсь повинності, обов'язку тощо. *Хто не оженився, тому в'яжуть жінки колодку, а він одкуповується* (Номис, 1864, № 7796); — *Доведеться відкуплятися грішми, хлопче* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 303); *Може, ще він не відкупився від некрутчини* (Кв.-Осн., II, 1956, 67); // *заст.* Одержувати волю шляхом викупу. *Вона й стала тоді ніби пильніш на нас дивитись, да й каже.., що в того-то да ще в другого пана парубки одкуплялись, то по півтисячі за себе положили* (Вовчок, I, 1955, 75); *Сповіщали, що Синан-паша бере в полон тільки тих, хто не має за що відкупитися* (Ле, Наливайко, 1957, 195).

2. *перен.* Виходити зі скрутного становища ціною втрати чого-небудь. *Польське військо відходило, радіючи, що так дешево відкупилося* (Кач., II, 1958, 424).

3. *тільки недок.* Пас. до **відкупо́вувати, відкупля́ти** 1.

ВІДКУПО́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відкупо́рити**. *Заздалегідь відкупорені пляшки закриваються особливими пробками з металевими чи скляними головками* (Укр. страви, 1957, 399).

ВІДКУПО́РИТИ *див.* **відкупо́рювати.**

ВІДКУПО́РИТИСЯ *див.* **відкупо́рюватися.**

ВІДКУПО́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відкупо́рювати.**

ВІДКУПО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДКУПО́РИТИ**, рю, риш, *док., перех.* Те саме, що **відкорко́вувати**; відкривати. *Терень разом із солдатом-денщиком ледве встигали відкупорювати пляшки* (Шиян, Гроза.., 1956, 37); *Відстрілюючись одною рукою, другою він відкупорив бачок з бензином і чиркнув запальничку* (Ткач, Моряки, 1948, 86).

ВІДКУПО́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВІДКУПО́РИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Те саме, що **відкорко́вуватися**; відкриватися.

2. *тільки недок.* Пас. до **відкупо́рювати.**

ВІДКУСИ́ТИ *див.* **відку́шувати.**

ВІДКУ́ТИ *див.* **відко́вувати.**

ВІДКУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відку́ти**. *Стріляли на баржі, де сиділи відкуті від опачин веслярі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 455).

ВІДКУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відкуси́ти**; // *у знач. прикм. Він уперто жував травину й спльовував убік відкушені шматки стебла* (Сміл., Зустрічі, 1936, 69).

ВІДКУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДКУСИ́ТИ**, ушу́, у́сиш, *док., перех.* 1. Кусаючи, відокремлювати, відділяти зубами частину від цілого. *Ковтав* [Джузеппе] *.. дрібненькі рибки і одкушував ноги у молодого спрута* (Коцюб., II, 1955, 417); *Вона одкусила нитку зубами і одвернулася від сестри* (Л. Укр., III, 1952, 746); *Грому, здається, легше відкусити собі язика, аніж ще раз попросити* [баян] (Ю. Янов., IV, 1959, 104).

2. Відокремлювати частину чогось металевого обценьками, щипцями тощо. *Гриньо обценьками відкушував шматочки дроту* (Чорн., Пісні.., 1958, 72).

ВІДКУ́ШУВАТИСЯ, ується. Пас. до **відку́шувати.**

ВІДЛА́ЗИТИ, а́жу, а́зиш *і* **ВІДЛІЗА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДЛІ́ЗТИ**, зу, зеш, *док.* Повзучи, віддалятися від чого-небудь. *Джапарідзе відліз з-за свого каменя убік, потім підвівся і легко пішов стежкою вгору* (Собко, Кавказ, 1946, 95).

ВІДЛАКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відлакува́ти.**

ВІДЛАКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Покрити що-небудь лаком.

ВІДЛА́МАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відлама́ти**; // *у знач. прикм. Марія йде з відламаною гілочкою вишні просто до Ірчиної кімнати* (Вільде, Ти мене не любив, 1958, 34).

ВІДЛАМА́ТИ *див.* **відла́мувати.**

ВІДЛАМА́ТИСЯ *див.* **відла́муватися.**

ВІДЛА́МКОВИЙ, а, е. Прикм. до **відла́мок.**

ВІДЛА́МОК, *рідко* **ВІДЛО́МОК**, мка, *ч.* Відламана частина. *У живописнім безладді валялися: тут розбита бочка.., там заржавілий відломок залізної машини* (Фр., III, 1950, 186); *Мов у час вибуху вулкана, одвалюються камінні брили, пирскаючи вогнем і гострими відламками* (Кол., Терен.., 1959, 308); // *рідко.* Осколок. *Вона ще не прохолола після історії з попом, мов відламок розірваної вибухом бомби* (Коцюб., I, 1955, 307).

ВІДЛА́МУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відла́мувати** і **відла́муватися**. *Відламування гілок.*

ВІДЛА́МУВАТИ, ую, уєш *і* **ВІДЛО́МЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ВІДЛАМА́ТИ**, а́ю, а́єш *і* **ВІДЛОМИ́ТИ**, омлю́, о́миш; *мн.* відло́млять; *док., перех.* Ламаючи, відділяти, відокремлювати частину від цілого. *Почали чистити* [губи] *і пекти, відламуючи від кожної корінець і щедро посипаючи те місце сіллю* (Фр., VI, 1951, 150); *Підірване вибухами каміння вони передусім відламували міцними ломами від породи* (Коцюба, Нові береги, 1959, 78); *Дівчата кинулися до куща, одломили по маленькій гілці червоної калини* (Н.-Лев., II, 1956, 173); *Іван Зубов відломив шматок хліба* (Кучер, Чорноморці, 1956, 307).

ВІДЛА́МУВАТИСЯ, ується *і* **ВІДЛО́МЛЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **ВІДЛАМА́ТИСЯ**, а́ється *і* **ВІДЛОМИ́ТИСЯ**, о́миться; *мн.* відло́мляться; *док.* 1. Ламаючись, відокремлюватися, відділятися від чого-небудь. *Люди, наблизившись до самого берега* [річки], *схвильовано стежили,.. як сунуть і сунуть по бурунливих чорториях крижані брили, відламуючись від рідних місць* (Гончар, II, 1959, 201); [Корн:] *Відламалась лопасть у гвинта* (Корн., II, 1955, 56); *З кожним поворотом колеса псується залізна вісь. Ще трохи — і вона відломиться!* (Донч., I, 1956, 480).

2. *тільки недок.* Пас. до **відла́мувати** й **відло́млювати.**

ВІДЛАТА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Побити когось. *Відлатав я йому боки* (Сл. Гр.); [Хапчук:] *Ти арештував би її, цю прокляту бабу! Це ж вона облила мене водою!* [Дудка:] *Як же так? Ха-ха-ха!* [Хапчук:] *А дві других відьми граблями одлатали!* (Мам., Тв., 1962, 303).

ВІДЛА́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ВІДЛА́ЯТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Відповідати лайкою на лайку. — *Свинята-мужичата! — відлаювався Василь, простуючи до свого двору* (Мирний, IV, 1955, 81).

ВІДЛА́ЯТИСЯ *див.* **відла́юватися.**

ВІДЛЕ́ГЛИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **відда́лений** 2.

ВІДЛЕ́ГЛІСТЬ, лості, *ж., рідко.* Те саме, що **ві́дстань.** *Читачам поступових газет я розіслав окуляри, через які можна читати на далекій відлеглості сконфісковані числа* (Сам., II, 1958, 334); *Ну, як би там врешті не було, відлеглість між нами стала зразу коротша* (Коцюб., II, 1955, 255).

ВІДЛЕ́ЖАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відле́жати**. *Криза минула. У мене були відлежані боки, спина.. Але я був живий, я переборов смерть!* (Минко, Моя Минківка, 1962, 117); // Який довго пролежав. *Вона.. поцілувала пухку.. руку, що пахла тютюном, ладаном і старими, в землі відлежаними грішми* (Стельмах, II, 1962, 233).

ВІДЛЕ́ЖАТИ *див.* **відле́жувати.**

ВІДЛЕ́ЖАТИСЯ *див.* **відле́жуватися.**

ВІДЛЕ́ЖУВАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **відле́жувати** 1.

2. *спец.* Довгочасне лежання чого-небудь для набуття певних якостей. *Перед обробкою тресту підсушували на сонці, а потім клали на відлежування в холодне, сухе приміщення* (Колг. Укр., 7, 1957, 25).

ВІДЛЕ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДЛЕ́ЖАТИ,** жу, жиш, *док., перех.* 1. *також без додатка.* Лежати протягом певного часу, лікуючи якусь хворобу, рану і т. ін. *Бився* [Погиба] *з денікінцями і червоними, відлежував тиф у хуторян* (Стельмах, II, 1962, 50); *Довелося тоді старому Кухті класти на віз ще один клунок ячменю, а Северкові — тиждень відлежувати на печі в гарячці* (Іщук, Вербівчани, 1961, 8).

2. *тільки док.* Лежачи довго й незручно, викликати оніміння, пошкодження частини тіла.— *Раніше, дівко, не могла прийти, чи, може, ноги на печі відлежала?* (Стельмах, Хліб.., 1959, 152).

ВІДЛЕ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВІДЛЕ́ЖАТИСЯ,** жуся, жишся, *док.* 1. Лежачи, відновлювати сили після хвороби, втоми і т. ін.; відпочивати. *Лейтенанта Сагайду контузило на Тисі, і він зараз теж відлежувався десь у госпіталі* (Гончар, I, 1954, 180); *Інколи, після репетиції, не кажучи вже про концерти, він падав знесилений, щоб відлежатись, віддихатись* (Дмит., Розлука, 1957, 240).

2. *перен.* Уникати якоїсь роботи, обов'язку; нічого не робити. [Марія:] *Не буде вам спокою, Максиме Харитоновичу! Самі ж ваші колгоспники не дадуть вам відлежуватись* (Лев., Марія, 1953, 67).

3. Пролежавши певний час, ставати придатним для вживання; достигати (про овочі, фрукти).

ВІДЛЕМЕНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., розм.* Закінчити, перестати лементувати, кричати. *Ще вночі відлементували голоси, як плавом плив народ з пожарища* (Головко, II, 1957, 287).

ВІДЛЕТІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **відлеті́ти.** *Тим часом Грицько-боярин стежив за від'їжджаючим Зарембою, наче лис за відлетілою качкою* (Оп., Іду.., 1958, 605).

ВІДЛЕТІ́ТИ *див.* **відліта́ти**^{1}.

ВІДЛИ́В, *ч.* 1. *род.* у. При якомусь основному кольорі інший відтінок або відтінки. *Губи її були щедро намазані густою помадою з голубуватим відливом* (Руд., Вітер.., 1958, 128); *Це був сріблястий, з золотим відливом карась* (Стельмах, Правда.., 1961, 257).

2. *род.* у, *рідко.* Те саме, що **відпли́в** 2. *А серце чим не море? Чи ж мало бур у нім? Прилив, одлив і перли На дні його живім* (Крим., Вибр., 1965, 87).

3. *род.* а, *рідко.* Те саме, що **відли́вок.** *Коли б можна зробити гіпсовий відлив з такого виразу лиця!* (Вільде, Наші батьки.., 1946, 14).

4. *род.* а, *спец.* Пристрій для стікання, спускання води. *Далеко за кухонними дверима довбала крапля за краплею з крана в відлив* (Смолич, День.., 1950, 267).

ВІДЛИВА́ЛО, а, *с., діал.* Черпак, яким вичерпують воду з великого човна.

ВІДЛИВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, який виготовляє які-небудь речі способом лиття; фахівець з відливання виробів з металу, скла і т. ін.

ВІДЛИВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відлива́льник.**

ВІДЛИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відлива́ти** 1—4, 6. *Цими днями в майстерні закінчено відливання бронзової пам'ятної дошки на честь сторіччя героїчної оборони Севастополя* (Рад. Укр., 3.IX 1958, 1).

ВІДЛИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВІДЛИ́ТИ,** діллю́, ділле́ш; *мин. ч.* відли́в, лила́, ло́; *рідко* **ВІДІЛЛЯ́ТИ,** ллю́, лле́ш *і рідше* лля́ю, лля́єш, *док.* 1. *перех.* Виливати частину рідини з якої-небудь посудини. *Хведір одлива з півстакана* [чаю] *і долива ромом* (Мирний, V, 1955, 227).

2. *перех.* Вичерпувати, звільняючи що-небудь від води. *В мокрому трюмі конопатять, відливають воду* (Довж., Зач. Десна, 1957, 395).

3. *неперех.* Відтікати з якої-небудь частини тіла (про кров). *Кров поволі відлила від його обличчя, і воно стало сіро-зеленим* (Собко, Серце, 1952, 10); — *Ну? — запитав він удруге й почув, як уся кров одлила від голови і як замерло серце* (Л. Янов., I, 1959, 371).

4. *перех.* Бризкаючи або поливаючи когось водою, приводити до притомності. *Разів із шість Рябка водою одливали І стільки ж раз його, одливши, знов шмагали* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 54); *Часто сусіди віднімали її* [Анюту], *скривавлену, від озвірілої жінки й відливали водою* (Донч., II, 1956, 106); *Стара в плач та в крик, хлопець умлів, ледве водою віділляли* (Фр., I, 1955, 246).

◇ **Відлива́ти переля́к (переполо́х),** *заст.*— знахарськими засобами лікувати перелякану людину. [Маїха:] *Слухайте, люди, старішої од мене в селі немає, я вам і дітям вашим пупи різала, переляк одливала, кров замовляла* (Ю. Янов., III, 1959, 80).

5. *тільки недок., неперех.* Мати при основному кольорі інший, додатковий; давати відблиск. *Блакить відливала сивою лускою* (Смолич, I, 1958, 45); *Ясний сонячний день. Вдалині відливають сріблом гори* (Мокр., П'єси, 1959, 108).

6. *перех.* Литтям виготовляти які-небудь речі. *Кременисті бронзи мають добрі ливарні властивості. З них можна відливати тонкостінні деталі* (Токарна справа.., 1957, 61); *Скло відливають, прокатують, пресують, витягують. З нього роздувають вироби, як мильні пузирі* [бульбашки] (Наука.., 10, 1961, 26).

7. *перех., рідко.* Проливати (сльози). *Плаче вона не тільки через батькові слова, а виплакує все своє горе, наче одливає одразу всі свої сльози* (Григ., Вибр., 1959, 247); — *Хіба мало ти звідала тут горя, одлила гарячих сліз?* (Мирний, IV, 1955, 180).

ВІДЛИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.,* **ВІДЛИ́ТИСЯ,** ділле́ться, *док.* 1. Набувати тієї або іншої форми шляхом лиття. *Деталь добре відлилась;* // *у що, перен.* Набирати якоїсь форми, вигляду (про роботу і т. ін.). *Вся робота Російської соціал-демократичної робітничої партії цілком відлилась уже в міцні, незмінні рамки..* (Ленін, 9, 1949, 81).

2. *рідко.* Проливатися (про сльози). *Любо нам дивитися на чужі гіркі сльози, що кожного дня одливаються отут у вашого порога?* (Мирний, V, 1955, 178).

◇ **Віділлю́ться во́вкові ове́чі сльо́зи** — прийде кара сильному, який знущається над слабким.— *Тепер, пане добродзею* [добродію], *оділлються вовкові овечі сльози* (Коцюб., II, 1955, 75); **Відлива́ється до́ля** *чия* — настає невдача, горе в чиємусь житті за погані вчинки. [Одарка:] *Дитино моя рідная! Не плач. Оце ж тобі одливається твоя доленька, що ти її сама собі добувала* (Мирний, V, 1955, 255); **Відлива́ються (віділлю́ться)** *комусь чиїсь* **сльози** — хтось терпить муки, страждає за зроблене комусь зло.— *То йому* [панові] *одливаються наші сльози!— сказала старенька жінка* (Мирний, IV, 1955, 186); — *Жінко моя кохана! не поминай лихом мене, безщасного, що втопив тебе в безодню та й покидаю. Оділлються мені твої сльози!* (Вовчок, I, 1955, 29).

3. *тільки недок.* Пас. до **відлива́ти** 1, 6. *Тут відливаються скульптури, які виліплюють студенти і професори Академії художеств* (Рад. Укр., 3.IX 1958, 1).

ВІДЛИ́ВНИЙ, а, е, *рідко.* Прикм. до **відли́в** 2. *Відливні години.*

ВІДЛИВНИ́Й, а́, е́. 1. Признач. для відливання рідини. *Відливний насос.*

2. Вигот. литтям. *Відливні вироби.*

ВІДЛИ́ВОК, вка, *ч.* Виріб, виготовлений способом лиття. *Знайдений гіпсовий відливок скульптурного портрета основоположника і корифея революційної науки передається в Російський музей* (Літ. газ., 6.V 1958, 1).

ВІДЛИ́ГА, и, *ж.* Значне потепління взимку або ранньою весною, що викликає часткове розтавання снігу, льоду. *Була відлига, з стріх капало, з горбка збігали, мов весною, струмочки талої води* (Коцюб., I, 1955, 129); *Батько приїхав рано-вранці, коли після сердитих морозів почалася відлига* (Донч., IV, 1957, 468); *Одлига пожувала дорогу* (Сміл., Сад, 1952, 21).

ВІДЛИ́ГЛИЙ, а, е. Який відлиг. *Михайло Сеспель, грузнучи й ковзаючись по натертій відлиглій дорозі, важко шкутильгав селом* (Збан., Сеспель, 1961, 307).

ВІДЛИ́ГНУТИ, не, *док.* 1. Розмерзнути, розтанути внаслідок потепління. *Дорога відлигла;* // *безос. Десь удосвіта почало туманитись, відлигло, наче білі прозорі хмарки попадали на землю з гіллястого неба* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 9).

◇ **Відли́гнути на се́рці** — полегшати на серці. *Ось скоро й обмолотини будуть... Може таки і в нас одлигне на серці* (Барв., Опов.., 1902, 327).

2. *розм.* Те саме, що **відволо́гнути.** *Оце після дощу земля відлигла* (Сл. Гр.).

ВІДЛИ́НУТИ, ну, неш, *док.* 1. *поет.* Відлетіти, віддалитися, зникнути. *Сумні думки одлинули* (Вас., I, 1959, 274); *Десять років минуло, відлинуло в путь безупинну* (Криж., Під зорями.., 1950, 27).

2. *рідко.* Відхлинути від чогось. *Відлинула вода від берега* (Сл. Гр.).

ВІДЛИПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДЛИ́ПНУТИ**, ну, неш, *док.* Відставати, відокремлюватися, відклеюватися від чогось. *На п'ятий-шостий день після народження* [щуреняти] *відлипають вуха* (Фізіол. ж., II, 3, 1956, 80); *Вуж відлип від гілки, бовтнув у воду* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 128); * У порівн. *Ясний місяць неначе одлип од неба, висів, як блискуча куля* (Н.-Лев., I, 1956, 53).

ВІДЛИ́ПНУТИ *див.* **відлипа́ти.**

ВІ́ДЛИСК, у, *ч.* Те саме, що **ві́дблиск** 1. *Сонце заходить. Сніги обливаються рожевим одлиском* (Н.-Лев., II, 1956, 399); *В плиті жваво потріскує,.. відлиски полум'я весело танцюють під лавою на купі жовтих качанів кукурудзи* (Вирган, В розп. літа, 1959, 294).

ВІДЛИ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Те саме, що **відбли́скувати.** *Під летючими хмаринками туману відлискували під місяцем великі плеса верхніх ставків* (Смолич, I, 1958, 67).

ВІДЛИ́ТИ *див.* **відлива́ти.**

ВІДЛИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відли́ти** 1, 2, 4, 6, 7. *Постаті співців були мов з бронзи чорної одлиті* (Л. Укр., III, 1952, 43); *Зроблений він* [пам'ятник] *був і відлитий місцевими художниками і ливарниками* (Хижняк, Тамара, 1959, 26); // **відли́то,** *безос. присудк. сл. На заводі «Монумент-скульптура» відлито в бронзі бюст великого російського художника І. Ю. Рєпіна* (Рад. Укр., 3.VIII 1951, 3).

ВІДЛИ́ТИСЯ *див.* **відлива́тися.**

ВІДЛІ́Г, ло́гу, *ч.*, *діал.* Переліг. *У плузі Волики розсердились, вертіли, брать відлогу не хотіли* (Бор., Тв., 1957, 187); *На лівому боці яруги, на відлозі,— сліпучобіла товчениця пісків* (Тют., Вир, 1964, 124).

ВІДЛІЗА́ТИ *див.* **відла́зити.**

ВІДЛІ́ЗТИ *див.* **відла́зити.**

ВІ́ДЛІК, у, *ч.* Дія за знач. **відлічи́ти.** *Відповідний відлік покажчика лінійки на дузі сектора* [секстана] *покаже висоту світила над горизонтом в момент спостереження* (Астр., 1956, 41).

ВІДЛІПИ́ТИ *див.* **відлі́плювати.**

ВІДЛІПИ́ТИСЯ *див.* **відлі́плюватися.**

ВІДЛІ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відліпи́ти;** // **відлі́плено,** *безос. присудк. сл.* [Вася:] *Піонери ніколи не читають чужих листів... Хоча ось і з другого боку відліплено* (Мик., I, 1957, 436).

ВІДЛІ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відлі́плювати** й **відлі́плюватися.**

ВІДЛІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДЛІПИ́ТИ**, іплю́, і́пиш; *мн.* відлі́плять; *док.*, *перех.* Відокремлювати, відривати щось приліплене або прилипле; відклеювати. *Вона роздерла пазуху, одліпила скривавлену сорочку* (Коцюб., I, 1955, 357).

ВІДЛІ́ПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВІДЛІПИ́ТИСЯ**, і́питься; *мн.* відлі́пляться; *док.* Відокремлюватися, відпадати (про що-небудь приліплене або прилипле); відклеюватися. *Ластівки завжди дивують його своїм інженерним умінням,— тож треба зуміти так зробити, щоб гніздо не відліпилось від жмуття проводів, не впало* (Гончар, Тронка, 1963, 40); * Образно.— *Ей, люди! — крикнув Арпад по-угорськи,— може, хтось вийде до нас? Кілька облич одліпилось од вікон* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 91).

ВІДЛІ́Т, льо́ту *і* ле́ту, *ч.* Дія за знач. **відлеті́ти** 1. *Коли ці птахи* [чайки] *летять далеко в море—буде тиха, ясна погода, а поквапливий їх відліт з моря віщує бурю* (Наука.., 7, 1956, 24); *Позлітавшися у зграї, різне птаство молоде в крилах сили набирає і відльоту в вирій жде* (Забіла, Промені, 1951, 140).

◇ **На відльо́ті** — збоку, осторонь. *Був на одльоті хуторок* (Котл., I, 1952, 180).

ВІДЛІТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відліта́ти** ^{1}.

ВІДЛІТА́ТИ ^{1}, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДЛЕТІ́ТИ**, ечу́, ети́ш, *док.* 1. Летячи, покидати якесь місце (про птахів). *Починається вітер і жене сиві хмари, а вкупі з ними чорні ключі пташині, що відлітають у вирій* (Л. Укр., III, 1952, 243); *Журавлі в блакиті Відлітають у тривожний дальній шлях* (Мал., II, 1956, 323); *Пташки щебетливі одлетіли у вирій* (Мирний, III, 1954, 255); // Відправлятися (про літак, про пасажирів у ньому). *Крайнюкові продали квитка на вантажно-пасажирський літак, який одлітав серед ночі* (Кучер, Голод, 1961, 450); // Летячи, віддалятися на певну відстань від кого-, чого-небудь. *А як силкуєшся їх* [обличчя в маренні] *впіймати, на їх роздивитись, то вони ще далі одлітають* (Н.-Лев., I, 1956, 158); *Він* [метелик] *крильцями тріпотить — Весь рожевий, тіло зелене — Все круг мене, все круг мене, Відлетить, то прилетить!* (Фр., XI, 1952, 273).

2. *перен.* Швидко зникати, проходити, минати. *Серед чудових.. арій князева думка зненацька відлітала далеко* (Л. Укр., III, 1952, 511); *Рештки сну відлітають від дитини* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 126); *Гулянки одлетіли; жарти теж* (Мирний, II, 1954, 135); *Одлетіла давно золота свіжість листопаду, потемніли мури будинків* (Мик., Повісті.., 1956, 113).

3. Відскакувати, відпадати внаслідок удару, поштовху тощо. *Відлітає за тріскою тріска* (Рильський, I, 1946, 169); — *Били* [австріяки], *аж шматки м'яса відлітали. Не вибили нічого* (Ірчан, II, 1958, 411); — *І тобі дістанеться на горіхи,— сказав він,— рвонувши Мотрю так, що вона, наче груша, геть одлетіла* (Мирний, IV, 1955, 167)

4. *розм.* Відділятися, відриватися (про що-небудь прибите, приклеєне). *А тут ще підметка од черевика одлетіла* (Горд., Заробітчани, 1949, 20).

ВІДЛІТА́ТИ ^{2}, а́ю, а́єш, *док.* 1. Закінчити, перестати літати.

2. Пробути пілотом або штурманом в авіації певний час. *Трохи розвіяла* [дружина авіаконструктора] *її* [матері] *неспокій, поставивши за приклад життя свого*

чоловіка, котрий відлітав двадцять років (Рибак, Час.., 1960, 134).

ВІДЛІТНИ́Й, а́, е́. Який відлітає (див. **відліта́ти**^{1} 1). *Відлітні птахи.*

ВІ́ДЛІЧ, і, *ж.*, *заст.* Віднімання.

ВІДЛІ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відлічи́ти**; // *у знач. прикм. Траплялися їй такі молотники, що ховали в кулі невимолочене жито жменями або зменшали одлічені снопи, одкидаючи в засторонок* (Барв., Опов.., 1902, 309).

ВІДЛІЧИ́ТИ *див.* **відлі́чувати.**

ВІДЛІ́ЧУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відлі́чувати.**

ВІДЛІ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відлі́чувати.**

ВІДЛІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДЛІЧИ́ТИ**, ічу́, і́чиш, *док.*, *перех.* Рахуючи, відділяти певну частину від загальної кількості; відраховувати. *На току гуменний одлічував снопи для кожного молотника* (Н.-Лев., II, 1956, 184); *Христя снувала на мотовило найтоншу пряжу з шпульки, одлічувала чисниці, пасма і перев'язувала їх десятчаною ниткою* (Іщук, Вербівчани, 1961, 243); *Відлічи по порядку сім кущів, а восьмий розкопуй так, як цей* (Коцюб., I, 1955, 206); *Він.. з жалем відлічив гроші, усе срібні полтиники* (Стельмах, Хліб.., 1959, 512); // Рахувати від умовної точки. *Час звичайно відлічують від півночі, яка вважається початком доби* (Астр., 1956, 37); // *перен.* Рівномірно повторювати якісь рухи. *Ноги все одбивають сильно той самий такт, одлічують точно, немов годинник хвилини* (Коцюб., II, 1955, 241).

ВІДЛІ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **відлі́чувати.**

ВІДЛО́В, у, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **відло́влювання.** *В заповіднику вирішено було провести черговий відлов молодих куланів для розплідника* (Знання.., 3, 1966, 28).

ВІДЛОВИ́ТИ *див.* **відло́влювати.**

ВІДЛО́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відло́влювати.** *Відловлювання бобрів.*

ВІДЛО́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДЛОВИ́ТИ**, овлю́, о́виш, *док.*, *перех.*, *спец.* Виловлювати певну кількість (звірів, птахів і т. ін.). *Забій* [морських котиків].. *суворо регулюється, відловлювати дозволяється тільки молодих самців* (Веч. Київ, 14.IX 1957, 4); *За весь минулий сезон барсолови відловили всього 10 живих звірів* (Веч. Київ, 10.II 1966, 4).

ВІДЛО́ГА, и, *ж.* Частина верхнього одягу для захисту голови в негоду; коли немає потреби, її відкидають за спину; каптур. *Надінь ти, Петре, свій жупан, А на жупан з відлогою свитину* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 138); *Юрась.. натяг на голову відлогу плаща-дощовика й пірнув у темряву* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 209).

ВІДЛОЖИ́ТИ *див.* **відклада́ти.**

ВІДЛОМИ́ТИ *див.* **відла́мувати.**

ВІДЛОМИ́ТИСЯ *див.* **відла́муватися.**

ВІДЛО́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відломи́ти.**— *Ну, тепер можна сказати, що ми вже й прийшли,— промовив він, спиняючись коло одломленої бурею старої груші* (Вас., I, 1959, 140).

ВІДЛО́МЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відло́млювати** й **відло́млюватися.** *Руйнуючи деревину, гриб спричиняється до відломлювання і опадання гілок* (Бот. ж., X, 1, 1953, 35).

ВІДЛО́МЛЮВАТИ *див.* **відла́мувати.**

ВІДЛО́МЛЮВАТИСЯ *див.* **відла́муватися.**

ВІДЛО́МОК *див.* **відла́мок.**

ВІДЛУ́КА, и, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **відлу́чення.** *Непоквапливо, як господар після довгої відлуки, оглядав він кожну дрібницю* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 517).

ВІДЛУНА́ТИ, а́є, *док.* Перестати, закінчити лунати, звучати. *Та ось відлунала мелодія державного гімну, і десь далеко на краю села почулася дівоча пісня* (Колг. село, 16.I 1955, 3); *А одлуна гудок, після роботи вони ідуть — життя хазяїни* (Сос., Солов. далі, 1957, 13).

ВІДЛУНИ́ТИ *див.* **відлу́нювати.**

ВІДЛУНИ́ТИСЯ *див.* **відлу́нюватися.**

ВІДЛУ́ННЯ, я, *с.*, *поет.* 1. Відбиті звуки, що долинають здалека, з відстані; луна. *І чути — лине дзвін підків, Відлуння бою, пісню дальню* (Ус., Шість, 1940, 8); *Урочистими співами* [щедрівники] *так розгойдали село, що воно й досі не вгамувалося, плеще тихим відлунням щедрівок* (Цюпа, Грози.., 1961, 18).

2. *перен.* Відгомін якоїсь події, слави серед людей; відгук. *Відлуння слави і неслави Він* [поет] *чув у звуках кобзарів* (Рильський, 300 літ, 1954, 24).

ВІДЛУ́НОК, нку, *ч.* Відбитий звук, що лине з відстані; відзвук, луна. *Вітер з моря ніс відлунки гарматних ударів* (Смолич, Світанок.., 1955, 558); * Образно. *І я його* [рушник], *мов долю, простелив, Мов юності далекої відлунок* (Мал., Полудень.., 1960, 54).

ВІДЛУ́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відлу́нювати** й **відлу́нюватися.** *За кожним новим ударом* [грому] *не ставало чути відлунювання попереднього — а били один за одним* (Смолич, День.., 1950, 7).

ВІДЛУ́НЮВАТИ, ює, *недок.*, **ВІДЛУНИ́ТИ**, и́ть, *док. перех.* і *неперех.* Відбивати звуки, віддавати луною. *Всі кричать «ура», і старий яр довго відлунює молоді голоси* (Ю. Янов., II, 1954, 209); *Щось відгукнулося в лісі: «А го-о-ов!» Може це відлунює його власний голос?* (Руд., Вітер.., 1958, 102); *Відлунив панцир, відлунили металеві розтвори брами.. Бризантна куля, пущена майже впритул, довбанула залізо* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 721).

ВІДЛУ́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВІДЛУНИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* Віддаватися луною. *Коли командири проминули вежу, де під склепінням гучно відлунювались кроки, з лівого боку відкривсь краєвид на Замоскворіччя* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 34); *Верескливий і тонкий його голос покотився на леваду, відлунився на ставу, обізвався в очеретах* (Кучер, Прощай.., 1956, 99).

ВІДЛУПА́ТИ *див.* **відлу́плювати.**

ВІДЛУПА́ТИСЯ *див.* **відлу́плюватися.**

ВІДЛУПИ́ТИ *див.* **відлу́плювати.**

ВІДЛУПИ́ТИСЯ *див.* **відлу́плюватися.**

ВІДЛУ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відлу́плювати 1** й **відлу́плюватися.**

ВІДЛУ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш і *діал.* **ВІДЛУПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДЛУПИ́ТИ**, уплю́, у́пиш; *мн.* відлу́плять; *док.*, *перех.* 1. Колупаючи, відокремлювати частину від цілого (про кору, землю і т. ін.). *Тая земля, що він одлупив, взяла та й розсипалась* (Чуб., I, 1872, 144); *Дід тим часом відлупив своїми висохлими пальцями кусень скали* [скелі] (Фр., III, 1950, 137).

2. *тільки док.*, *розм.* Те саме, що **відлупцюва́ти.** — *Але ж дивись ти мені, висунь носа куди не треба, одлуплю!— пригрозив жартівливо* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 68).

ВІДЛУ́ПЛЮВАТИСЯ, юється і *діал.* **ВІДЛУПА́ТИСЯ**, а́ється, *недок.*, **ВІДЛУПИ́ТИСЯ**, у́питься; *мн.* відлу́пляться; *док.* Відокремлюватися, відколюватися (про кору, стіну тощо). *Стіна відлупилася.*

ВІДЛУПЦЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* Сильно побити когось. *Вона нагадає йому його жінку й отут при людях.. відлупцює його* (Коцюб., I, 1955, 384); [Сергій:] *Я.. розказував, як ти мене вчив рибу ловити і раз відлупцював* (Корн., II, 1955, 27).

ВІДЛУЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відлуча́ти** й **відлуча́тися** 1, 2.

ВІДЛУЧА́ТИ, а́ю, а́єш і *рідко* **ВІДЛУ́ЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВІДЛУЧИ́ТИ**, учу́, у́чиш, *док.*, *перех.* 1. Відокремлювати від кого-, чого-небудь, позбавляти зв'язку, порушувати стосунки з ким-, чим-небудь. [Люцій:] *Прошу, порадь, чи нам не можна виправдатись якось, не відлучаючи себе від інших?* (Л. Укр., II, 1951, 471); — *Переживу. Аби тільки дітей од мене не відлучали!* (Ю. Янов., I, 1954, 25); *Унія Люблінська 1569 року відлучила наші землі від Литви і прилучила їх безпосередньо до Польщі* (Фр., XVI, 1955, 413).

Відлуча́ти (відлучи́ти) від це́ркви *кого* — проголошувати чужим церкві, виключати з числа віруючих. *Найсвятіший синод відлучив Толстого від церкви* (Ленін, 16, 1949, 286).

2. Припиняти годування дитини грудьми, материнським молоком.— *Скучився, маленький? — бере* [Галина] *з батькових рук сина, і він, за звичкою, шукає груди, хоча вже мати й відлучила його* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 253); // Не допускати маля домашньої тварини до матері, щоб воно ссало. *Відлучати молодняк найкраще в 6—7 місячному віці* (Конярство, 1957, 100); *Не вік же ягоді на гілці червоніти, Не вік при матері і дівці дівувать... Ой, час теляточко від матки одлучити!..* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 183).

Відлуча́ти (відлучи́ти) від груде́й — перестати годувати дитину грудьми. *Оце тільки від грудей одлучать, так уже воно від діда й нікуди* (Барв., Опов.., 1902, 130).

ВІДЛУЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ВІДЛУЧИ́ТИСЯ,** учу́ся, у́чишся, *док.* 1. Виходити, виїжджати з якого-небудь місця на певний час.— *Треба вам буде куди відлучатися, я знатиму, що і за морем ви за мною скучатимете, як я тут за вами* (Кв.-Осн., II, 1956, 340); — *Будьте дома й нікуди не відлучайтесь* (Гончар, Таврія.., 1957, 682); — *Я відлучуся годинки на дві, а ти вже доглядай тут за всім* (Шиян, Гроза.., 1956, 201).

2. *від кого — чого, рідко.* Покидати, залишати. *Там Маруся заручається, од батенька одлучається* (Сл. Гр.); *І з сими словами всі три* [Кінь, Свиня, Кіт].. *відлучилися від звірячої громади і пристали до людської* (Фр., IV, 1950, 124); *Ориська хоче відлучитися від них* [подруг] (Вільде, Б'є восьма, 1945, 30).

3. *тільки недок.* Пас. до **відлуча́ти.**

ВІДЛУ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відлучи́ти.** *Микола все був «при смерті», вважав сам себе чужинцем, відлученим, а все-таки не вмирав* (Фр., IV, 1950, 386); *Недовго жила її від грудей відлучена дитина* (Кобр., Вибр., 1954, 86).

ВІДЛУ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відлучи́ти й відлучи́тися** 1, 2. *У 1912 році академік А. А. Марков надіслав до Найсвятішого синоду прохання про відлучення його від церкви* (Наука.., 2, 1958, 41); *В цій праці подаються вказівки про гігієну дітей від часу відлучення дитини до 5—6 років* (Шк. гігієна, 1954, 19).

ВІДЛУЧИ́ТИ *див.* **відлуча́ти.**

ВІДЛУЧИ́ТИСЯ *див.* **відлуча́тися.**

ВІДЛУ́ЧКА, и, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **відлу́чення.** *У Кузнецова не виявилось ніяких документів, що дозволяли б йому відлучку з місця розташування його частини* (Головко, II, 1957, 521).

ВІДЛУ́ЧУВАТИ *див.* **відлуча́ти.**

ВІДЛУ́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відлу́щити й відлу́щитися.**

ВІДЛУ́ЩИТИ *див.* **відлу́щувати.**

ВІДЛУ́ЩИТИСЯ *див.* **відлу́щуватися.**

ВІДЛУ́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відлу́щувати й відлу́щуватися.**

ВІДЛУ́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДЛУ́ЩИТИ,** щу, щиш, *док., перех.* Лущачи, відривати, відокремлювати.

ВІДЛУ́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВІДЛУ́ЩИТИСЯ,** иться, *док.* Лущачись, відриватися, відокремлюватися.

ВІДЛЮ́ДДЯ, я, *с.* Місце, де немає людей.— *Тікати, тікати десь на відлюддя,— ще раз подумав Сергій, коли вони попрощалися,— тут не дадуть побути на самоті* (Гур., Друзі.., 1959, 29).

На відлю́дді — далеко від людей. *Жив він у простій, сільській хатині і на відлюдді* (Козл., Ю. Крук, 1950, 244).

ВІДЛЮ́ДКУВАТИЙ, *рідко* **ВІДЛЮ́ДЬКУВАТИЙ,** а, е. Який тримається, живе осторонь від людей, самітно. *Ганна змарніла, стала похмурою і відлюдкуватою* (Коз., Сальвія, 1959, 120).

ВІДЛЮ́ДКУВАТІСТЬ, *рідко* **ВІДЛЮ́ДЬКУВАТІСТЬ,** тості, *ж.* Властивість за знач. **відлю́дкуватий, відлю́дькуватий.** *Мабуть, замкнутість і деяка відлюдкуватість хлопця й породили в ньому спочатку цікавість, а потім нестримний потяг до музики* (Дмит., Розлука, 1957, 9); *Його непокоїла деяка відлюдькуватість Федора, нетвердість у прийнятті рішень* (Руд., Вітер.., 1958, 205).

ВІДЛЮ́ДКУВАТО, *рідко* **ВІДЛЮ́ДЬКУВАТО.** Присл. до **відлю́дкуватий, відлю́дькуватий.** *Кривими ногами ступав по піску Іван Дронов, відлюдькувато позирав на дорослих і дітей* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 293).

ВІДЛЮ́ДНИЙ, а, е. 1. Вільний від людей; безлюдний. *Він потайки, верхами та відлюдними стежками, вернув до села* (Фр., IV, 1950, 437); *Коли йому ставало особливо радісно на душі, він шукав відлюдного місця й співав досхочу* (Ю. Янов., II, 1954, 97).

2. Далекий від інших населених пунктів; віддалений. *Я заїхав у відлюдне.. гірське село, де, як то у нас кажуть, медвідь* [ведмідь] *рогачку замикає, а світ дошками забитий* (Фр., III, 1950, 232); *Як сарана, налітали вони* [татари] *на села й замки, на відлюдні хутори й містечка і поверталися до коша з отарами овець і бранців* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 158).

3. Те саме, що **відлю́дкуватий.** *Про цього відлюдного старого переказували різні химерні чутки* (Донч., II, 1956, 345); *Приголомшена тяжкою втратою, Катря ніби сховалася у собі, стала відлюдною, навіть злою* (Гур., Новели, 1951, 47).

4. *церк.* Який зрікся людей, живучи в цілковитій самітності.

ВІДЛЮ́ДНИК, а, *ч.* 1. Той, хто тримається або живе осторонь від інших людей. *Чого це він став таким боягузом, відлюдником?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 408); *Навколо ні оселі, ні голосу людського, тільки невідома землянка, в якій ховається якийсь відлюдник* (Донч., IV, 1957, 70).

2. *церк.* Чернець, що зрікся всяких стосунків з людьми; анахорет, самітник. *Мандруючи пустинню, приблукала вона до склепу, де спасався один молодий відлюдник* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 237).

ВІДЛЮ́ДНИЦТВО, а, *с.* Зречення або уникання стосунків з людьми; життя на самоті. *Мовчазна зажуреність поклала свою печаль чужацтва, відлюдництва навіть на очі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 338).

ВІДЛЮ́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відлю́дник.**

ВІДЛЮ́ДНИЦЬКИЙ, а, е. Власт. відлюдникові. *Проте на самоті шматком масним та ласим Любив* [пан] *напхати свій одлюдницький живіт* (Рильський, Поеми, 1957, 213).

ВІДЛЮ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **відлю́дний** 1, 3. *Він розуміє, що його відлюдність викликає цікавість до його життя і породжує всілякі чутки* (Донч., II, 1956, 443); *Тема самотності є і в Шевченковому «Перебенді», але це зовсім не та відлюдність, якою пишався Конрад* [Міцкевича] (Рильський, Поезія Т. Шевченка, 1961, 39).

ВІДЛЮ́ДНО. Присл. до **відлю́дний** 2, 3. *В одній коршмі коло Долини, що стояла відлюдно серед поля, вночі* *вирізано цілу орендарську родину* (Фр., I, 1955, 366); *Жив він самітно й відлюдно, з ранку до вечора порпаючись у своєму садку* (Донч., VI, 1957, 117).

ВІДЛЮ́ДОК, дка, *ч.* Те саме, що **відлю́дник** 1. *Жаль мені, що я мушу таким відлюдком жити, що з мене нема користі ні людям ні собі* (Л. Укр., V, 1956, 67); *У школі Мурга був відлюдком, егоїстом* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 51).

ВІДЛЮ́ДЬКО, а, *ч.* Те саме, що **відлю́дник** 1. *Ріс хлопець на моїх очах якимось відлюдьком непривітним* (Фр., III, 1950, 81); *Звичайно дід Харко.. не так уже часто й сміявся, але це вже став не той похмурий відлюдько, який цурався всіх* (Ю. Янов., II, 1954, 161).

ВІДЛЮ́ДЬКУВАТИЙ *див.* **відлю́дкуватий.**

ВІДЛЮ́ДЬКУВАТІСТЬ *див.* **відлю́дкуватість.**

ВІДЛЮ́ДЬКУВАТО *див.* **відлю́дкувато.**

ВІДЛЮТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Перестати, закінчити лютувати. *Відлютують сиві морозища і буранисті заметілі. Громом розбудить землю весняне небо* (Цюпа, Грози.., 1961, 16); *Зима одлютує — волога весіння В земній глибині обмиває коріння* (Перв., II, 1958, 132).

ВІДЛЯГА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВІДЛЯГТИ́**, я́же, *док.*, *безос.* Послаблюватися, зникати (про біль, душевну тривогу, неспокій, а також сильний мороз, негоду). *Надворі одлягає — може, це була остання завірюха* (Вас., Незібр. тв., 1941, 206); [Павло:] *Мені от треба затягтись міцним чимсь, щоб у грудях одлягло, бо переговоривсь* (Стар., Вибр., 1959, 149); *Після зборів у Гната відлягло на серці, а на душі стало легко, ніби з плечей звалив гору* (Чорн., Потік.., 1956, 283).

ВІДЛЯГТИ́ *див.* **відляга́ти.**

ВІ́ДЛЯСК, у, *ч.* Відбитий ляскіт, що лине з відстані; відзвук. *Взяла Марина хлопця за підборідок, поцілувала тричі, аж одляски пішли попід вербами* (Н.-Лев., I, 1956, 97); *Глухо пішов відляск води лісом* (Коб., Вибр., 1949, 402); *Молодий сміх відлясками пішов по подвір'ї* (Кир., Вибр., 1960, 87).

ВІДЛЯ́СКУВАТИСЯ, ується, *недок.* Відбиватися ляскотом. *Далеко десь одляскувалися лунами перші вибухи* (Ле, Міжгір'я, 1953, 139).

ВІ́ДЛЯСОК, ску, *ч.*, *розм.* Те саме, що **ві́дляск.** *Я, випручавши руку, як дам йому по губах, аж відлясок пішов* (Мирний, I, 1954, 78).

ВІДЛЯЩА́ТИ, щу́, щи́ш, *док.* Закінчити лящати.

ВІДМАГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відмага́тися** 1. *Він постукає, постукає і одійде, а то ж ніяке відмагання не помага* (Барв., Опов.., 1902, 519).

ВІДМАГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДМОГТИ́**, о́жу, о́жеш; *мин. ч.* відмі́г, могла́, ло́; *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко.* Відбирати, віднімати. *Почав пан хату одмагати: десь прикупив сім'ю людей, то треба було хати* (Вовчок, I, 1955, 27).

ВІДМАГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДМОГТИ́СЯ**, о́жуся, о́жешся; *мин. ч.* відмі́гся, могла́ся, ло́ся; *док.* 1. Відмовлятися від якоїсь дії, думки; не погоджуватися з чим-небудь. *А проте все-таки не одмагаюся, що літературне діло — наше перше діло* (Мирний, V, 1955, 358); *Зоня довго відмагалася, потім згодилася так говорити* (Л. Укр., III, 1952, 656); — *Стала я відмагатися, а він і слухати не хоче, вже тягне з зятем лантухи десь із-за хліва* (Гончар, Таврія.., 1957, 439); *Як прийшов час іти до Грицька на читання, почулася, що не може йти.. Одмоглася тим, що болить голова, і лишилася вдома* (Гр., II, 1963, 399); — *Петро Іванович казав, що його зараз одвезуть* [у лікарню]..,— *спробував одмогтися лікар* (Л. Янов., I, 1959, 110); //Чинити опір комусь. *Леонід все міцніше притискав до себе дівчину, і вона, не одмагаючись, тепло линула до його плеча* (Гончар, Земля.., 1947, 70).

2. Позбуватися кого-, чого-небудь. *Він од усякої кари відможеться, як оте прокаже* (Барв., Опов.., 1902, 335).

ВІДМА́ЛЕНЬКУ, *присл.* Пестл. до **відма́лку.** *Бенедьо відмаленьку вжився і вбувся в відвічні перекази міських ремісників* (Фр., V, 1951, 300).

ВІДМА́ЛЕЧКУ, *присл.* Пестл. до **відма́лку.** *Я відмалечку знаю старого* (Фр., X, 1954, 183).

ВІДМА́ЛКУ, *присл.*, *розм.* З дитинства, змалку. *Вихований у твердій школі, я відмалку засвоїв собі дві заповіді* (Фр., I, 1955, 31); *Відмалку усяка робота була для мене легка і приємна* (Мур., Бук. повість, 1959, 10).

ВІДМАЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.* 1. *перех.*, *розм.* Змалювати.— *Чудесно нас пан відмалював, нема що казати!— скликнула Целя* (Фр., II, 1950, 304).

2. *неперех.* Закінчити, перестати малювати.

ВІДМАНИ́ТИ *див.* **відма́нювати.**

ВІДМА́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДМАНИ́ТИ**, аню́, а́ниш, *док.*, *перех.* Манячи, відводити від чого-небудь. *Що я наближусь, вона* [пташка] *знов пурхне, і відманила від села* (Барв., Опов.., 1902, 352).

ВІДМАРШИРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. Пройти маршем певну віддаль. *Бійці відмарширували за село.*

2. Закінчити маршируватн.

ВІДМАХА́ТИ *див.* **відма́хувати.**

ВІДМАХНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Однокр. до **відма́хувати** 1—3. *Образно.— *Проте чого це ми засумували,— урвав він сам себе, відмахнувши хвильову хмаринку* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 130).

Відмахну́ти руко́ю — махнувши рукою, виразити цим небажання щось робити, говорити тощо. *Що в нього не запитаєш, тільки рукою одмахне: одкаснись, мовляв, не до того* (Еллан, II, 1958, 19).

ВІДМАХНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.* 1. Однокр. до **відма́хуватися.** *Вона* [дружина] *кволим голосом вимовила: — Василю, я тебе прошу, йди в хату. Дем'янчук одмахнувся, сердито копнув ногою матрац* (Жур., Звич. турботи, 1960, 91).

Відмахну́тися руко́ю — те саме, що **Відмахну́ти руко́ю** (*див.* **відмахну́ти**).— *Куди біжиш? — Постигнеш... Андрій одмахнувся рукою. Ет, що там тепер Хома...* (Коцюб., II, 1955, 34).

2. *від кого — чого*, *перен.*, *розм.* Позбутися кого-, чого-небудь небажаного. *Валя знов ніби не чула його слів, тільки ледве сіпнула плечем, щоб одмахнутись від Андрія* (Коп., Лейтенанти, 1947, 184); *Та відмахнутися від думки про неминучу неприємну розмову з дружиною йому не пощастило* (Сміл., Сад, 1952, 148).

ВІДМА́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДМАХА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.* 1. *тільки недок.*, *неперех.* Махати комусь у відповідь. *Дівчата махають їм руками, кидають квіти, хлопці на танках відмахують їм весело* (Вільде, На порозі, 1955, 174).

2. *тільки недок.*, *перех.* Махаючи рукою, головою і т. ін., відганяти що-небудь. *Відмахувати мухи.*

3. *перех.*, *розм.* Проходити, пробігати значну віддаль. *Добрий кінь без попасу відмахував версту за верстою* (Кач., Вибр., 1953, 43); *До Бабинець* [Дем'ян] *під'їхав якоюсь хурою, а останні кілометри одмахав на своїх* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 176); * Образно. *Не одну версту відмахало воно* [сонце] *по небові* (Коцюб., I, 1955, 458).

4. *тільки док.*, *перех.*, *розм.* Швидко виконати певну роботу. *Треба мерщій лібретто писати.. І він його за тиждень одмахав* (Мирний, III, 1954, 202); // Швидко й грубо відрізати частину від цілого.

5. *тільки док.*, *неперех.* Перестати, закінчити махати. *Василь Боженко, відмахавши кулаками, взявся куйовдити*

свою бороду,— така була звичка в нього (Смолич, Мир.., 1958, 46).

Відмахáти рýки — втомити руки, довго махаючи ними.

ВІДМÁХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.* 1. Махаючи чим-небудь, відганяти від себе кого-, що-небудь, захищатися перед кимсь або чимсь. *Кирило Іванович насилу одбився від собак. Коли він мотався і одмахувався на всі боки, то суддя стояв на порозі, цькував і сміявся* (Мирний, І, 1954, 162); *Хлопець вертівся дзигою на місці, одмахуючись руками од нагая, як од оси* (Вас., II, 1959, 55); *Він ліниво відмахувався від них* [мух] (Томч., Готель.., 1960, 134).

2. *перен., розм.* Відмовлятися, ухилятися від чогось, заперечувати щось у відповідь на чиїсь запитання. *Спочатку Ліда відмахувалась, але згодом бачили якось Мечика й Ліду вдвох у кіно* (Донч., V, 1957, 468).

◇ **Відмáхуватися [обомá] рукáми (рукáми й ногáми)** — рішуче відмовлятися від чогось, заперечувати щось. *Він почав питать в наймичок, в прикажчиків, але ті одмахувались руками і казали, що ті книжки їм зовсім ні для чого не потрібні* (Н.-Лев., І, 1956, 395).

ВІДМЕЖÓВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відмежувáти.** *Лірика в словесній поетичній творчості.. існує як жанр самостійний, більш або менш чітко відмежований від інших жанрів* (Перв., З щоденника.., 1956, 174).

ВІДМЕЖÓВАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **відмежóваний.** *Відмежованість західноукраїнських земель від Наддніпрянської України.. гальмувала розвиток національної культури на цих землях* (Іст. укр. літ., І, 1954, 202).

ВІДМЕЖÓВУВАННЯ, *я, с.* Дія за знач. **відмежóвувати й відмежóвуватися.**

ВІДМЕЖÓВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДМЕЖУВÁТИ,** ýю, ýєш, *док., перех.* 1. Відокремлювати собі межею ділянку землі тощо від сусідніх ділянок. *Глоба одмежував собі ще чимало землі біля озера* (Стор., І, 1957, 238); *Все громада програвала... Пан вже ліс відмежував* (Фр., X, 1954, 246); // Відокремлювати собою щось від чогось. *Не ворожі, а дружні кордони відмежовують нашу землю від земель сусідських* (Рильський, III, 1955, 51); *Дерев'яна пофарбована арка .. відмежовувала парк від вулиці* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 153).

2. *перен.* Відділяти одне явище, поняття від інших. *Звичайно, треба вміти відмежовувати істотне від наносного* (Ком. Укр., 9, 1966, 8).

ВІДМЕЖÓВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВІДМЕЖУВÁТИСЯ,** ýюся, ýєшся, *док.* 1. Відокремлюватися від чого-небудь. *Волга відмежовувалась від заток вузькою піщаною косою* (Збан., Сеспель, 1961, 168); *Ми.. повинні строго окреслити обсяг етнографії як окремої дисципліни, відмежуватись від інших областей знання* (Рильський, III, 1956, 161).

2. *тільки недок.* Пас. до **відмежóвувати.**

ВІДМЕЖУВÁННЯ, *я, с.* Дія за знач. **відмежувáти** й **відмежувáтися.** *Ленінське вчення про партійність літературної і мистецької творчості завдало нещадного удару фальшивій теорії «безкласовості» мистецтва, відмежування його від класової боротьби* (Мист., 1, 1966, 4).

ВІДМЕЖУВÁТИ *див.* **відмежóвувати.**

ВІДМЕЖУВÁТИСЯ *див.* **відмежóвуватися.**

ВІДМЕРЗÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відмерзáти.**

ВІДМЕРЗÁТИ, áє, *недок.,* **ВІДМÉРЗНУТИ** *і* **ВІДМÉРЗТИ,** зне, *док.* 1. Під дією тепла розмерзатися, відтавати. *Порозтавали сніги, зійшла повідь, позбігала скрізь вода, а ще земля зовсім же то і не відмерзла* (Кв.-Осн., II, 1956, 122).

2. Гинути від морозу (про частини тіла, рослини). *Хвища знялася, коні стомилися, ноги в людей відмерзали* (Збан., Сеспель, 1961, 246); — *Я лежатиму тутечки! — кричав Петро.— Нехай мені одмерзнуть вуха, щоб ви знали* (Юхвід, Оля, 1959, 98); *Гілки відмерзли.*

ВІДМÉРЗЛИЙ, а, е. Який відмерз.

ВІДМÉРЗНУТИ *див.* **відмерзáти.**

ВІДМÉРЗТИ *див.* **відмерзáти.**

ВІДМÉРЛИЙ, а, е. 1. Який загинув (про рослини, частини живого організму); неживий. *На поверхні коренеплода моркви з'являється одна або кілька коричневих плям різного розміру, які потім зливаються в суцільні ділянки відмерлої тканини* (Колг. Укр., 3, 1957, 34).

2. *перен.* Який перестав існувати. *Відмерлі звичаї.*

ВІДМÉРТИ *див.* **відмирáти.**

ВІДМЕСТИ́ *див.* **відмітáти.**

ВІДМÉТЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відмести́.**

ВІДМИВÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відмивáти** й **відмивáтися** 1. *Щоб добути насіння, треба яблука і груші спочатку подрібнити на дробарках, а після цього відділити насіння сухим способом або відмиванням* (Колг. енц., І, 1956, 195).

ВІДМИВÁТИ, áю, áєш, *недок.,* **ВІДМИ́ТИ,** и́ю, и́єш, *док., перех.* 1. Миючи, очищати кого-, що-небудь від бруду і т. ін. *Полоскала* [Оленка], *викручувала сорочку, відмивала комір, рукави* (Горд., II, 1959, 66); — *Сажі на тобі було три цебра. Почали відмивати — вода як чорнило стала* (Донч., VI, 1957, 128); — *Рук не можу одмити з гною* (Коцюб., II, 1955, 18); * Образно. *Чорну душу милом не відмиєш* (Укр.. присл.., 1955, 160).

2. *спец.* Промиваючи, відділяти що-небудь від домішок. *Відмивати золотий пісок.*

ВІДМИВÁТИСЯ, áється, *недок.,* **ВІДМИ́ТИСЯ,** и́ється, *док.* 1. Ставати чистим унаслідок миття.— *Цієї весни курявна буря ішла якась масляниста, липка, наче з нафтою.. Так, було, насіче за день, що потім не відмиєшся, одежу не відпереш* (Гончар, Тронка, 1963, 280); *Од нього так страшенно смерділо, що й самому противно було, тож надумав він повернути до моря, щоб одмитися* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 115); // Зникати внаслідок миття. *Є в нього на лівій щоці родиме п'ятенце.., ніби хтось, граючись, шевської смоли приліпив для розваги; та не відмивається воно, навіки прикипіло* (Тют., Вир, 1964, 80).

2. *тільки недок.* Пас. до **відмивáти.**

ВІДМИВНИ́Й, á, é, *спец.* Признач. для відмивання. *Відмивна паста.*

ВІДМИКÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відмикáти** 1 й **відмикáтися** 1. *Відмикання комори.*

ВІДМИКÁТИ, áю, áєш, *недок.,* **ВІДІМКНУ́ТИ,** нý, нéш, *док., перех.* 1. За допомогою ключа відкривати замок або що-небудь замкнене.— *А що, може, принести тобі якого їдження за ті гроші? — запитав Спориш, відмикаючи колодку при дверях* (Фр., II, 1950, 245); *А Панас вже відмикав невільницькі кайдани і з несамовитою радістю кидав їх за борт* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 456); *Мотря одімкнула свою скриню* (Н.-Лев., II, 1956, 290); *Старий шахтар відімкнув двері і навшпиньках увійшов у кімнату* (Донч., Шахта.., 1949, 155).

2. *діал.* Розплющувати (очі). *Довгенько лежала недужа, не відмикаючи очей й не ловлячи слова* (Вовчок, І, 1955, 315).

ВІДМИКÁТИСЯ, áється, *недок.,* **ВІДІМКНУ́ТИСЯ,** нéться, *док.* 1. Відкриватися, відчинятися (про замок або щось замкнене на замок, засув і т. ін.). *Там такі прехимерні* [замки]! *і назад відмикається, і натрос розпадається* (Кв.-Осн., II, 1956, 403); *Мирон чує, що ще хвилина, ще один удар грому — і шлюза відімкнеться, і бухне фатальна градова злива* (Фр., IV, 1950, 338);

* Образно. *Гей, одмикайтеся простори* (Рильський, II, 1946, 37).

2. *діал.* Розплющуватися (про очі). *Удова лягла на траві й затулила була очі, та сон не змагав — очі усе одмикалися* (Вовчок, I, 1955, 308); *Звівся: на лобі вінець, Відімкнулись очі* (Бор., Тв., 1957, 66).

3. *тільки недок.* Пас. до **відмика́ти.**

ВІДМИКА́ЧКА, и, *ж.* Певної форми гачок для відмикання замка, засува і т. ін.

ВІДМИ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок., діал.* 1. Ухилятися від чого-небудь. *Швендяли кудись молоденькі безусі писарі.., одмикуючи од роботи* (Н.-Лев., IV, 1956, 328).

2. *від кого.* Уникати когось, стосунків з кимсь. *Чого це він неначе одмикує та тікає од мене?* (Н.-Лев., III, 1956, 340).

ВІДМИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відмира́ти.** *Насінну картоплю треба збирати рано, ..до початку відмирання стебел* (Колг. Укр., 7, 1958, 32); *Держава диктатури пролетаріату з початку свого існування має тенденцію до перетворення в державу всього народу і поступового відмирання* (Ком. Укр., 12, 1963, 69).

ВІДМИРА́ТИ, а́є, *недок.,* **ВІДМЕ́РТИ,** відімре́, *док.* 1. Ставати неживим, мертвим; гинути, сохнути (про рослини, частини живого організму). *Збирати картоплю треба тоді, коли картоплиння починає відмирати* (Колг. Укр., 1, 1954, 28); *Скоро воно* [латаття] *осяде на дно, відімре* (Тют., Вир, 1964, 377).

2. *перен.* Втрачати здатність до існування; зникати. [Юрій:] *Адже слова — вони як живі істоти: ростуть, розвиваються, квітнуть, відмирають* (Лев., Марія, 1953, 7); *Здавалося, в нього* [Дмитра] *відмер, зник і забувся навіть натяк на природний інстинкт самоохорони* (Коз., Гарячі руки, 1960, 77).

ВІДМИ́ТИ *див.* **відмива́ти.**

ВІДМИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відми́ти.** *Тримають* [дівчата] *у пальцях, не одмитих од фарб, клунки з свяченим* (Коцюб., II, 1955, 363); *Дріжджі, ..відцентрифуговані і відмиті від домішок нафти, є дуже цінним білково-вітамінним концентратом* (Наука.., 2, 1964, 10).

ВІДМИ́ТИСЯ *див.* **відмива́тися.**

ВІДМІ́ЛИНА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **обмі́лина.**

ВІДМІ́НА, и, *ж.* 1. Інший вид якогось предмета, явища, речовини і т. ін.; різновидність, варіант. *Найкращими для баштанних культур є легкі й родючі відміни грунту, насамперед супіскові чорноземи* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 251).

2. Риса, що відрізняє певний предмет, явище тощо від іншого. *Визнаючи наявність спільних рис вищої нервової діяльності у людини і тварин, І. П. Павлов у той же час указував і на відміни в них* (Вісник АН, 9, 1949, 31); *Подібності, так само як і відміни, допомагають краще відчути, як художній твір відбиває велику правду життя* (Рад. літ-во, 9, 1965, 18).

На відміну від *кого, чого* — інакше, ніж хтось, щось; у протилежність, на противагу кому-, чому-небудь. *Пушкін, на відміну від багатьох своїх сучасників, не був схильний ідеалізувати буржуазний порядок, що встановився у Сполучених Штатах* (Літ. газ., 9.VI 1949, 1).

3. Зміна, переміна чого-небудь. *Для одміни ми їздили в море ловити рибу* (Коцюб., II, 1955, 300); *Восени кожен день — якась відміна: то зів'яла стеблина, то зелений пожовк...* (Рильський, I, 1956, 216); *Весна принесла чималі одміни в її серце* (Стельмах, II, 1962, 332).

4. *рідко.* Те саме, що **скасува́ння.** *Відміна кріпосного права.*

5. *грам.* Група іменників, що мають спільну систему відмінкових закінчень. *Відміна — група імен, що мають спільні особливості відмінювання, пов'язані з характером основи* (Сл. лінгв. терм., 1957, 27).

6. *діал.* Виродок.— *Де ті відміни* [брати] *могли подітися? — муркотів сам до себе Стефко* (Фр., VI, 1951, 144).

ВІДМІ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відміни́ти.** *А тут стояв трохи відмінений зовні, але, без сумніву, той же самий Преображенський, якого і боялися, і слухалися, і ненавиділи* (Ле, Міжгір’я, 1953, 388).

ВІДМІНИ́ТИ *див.* **відміня́ти.**

ВІДМІНИ́ТИСЯ *див.* **відміня́тися.**

ВІДМІНКО́ВИЙ, а, е, *грам.* Прикм. до **відмі́нок.** *Суворого розмежування між відмінковими формами іменників окремих родів в українській мові.. немає* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 428).

ВІДМІ́ННИЙ, а, е. 1. Який чимось відрізняється від кого-, чого-небудь. *Раз їм почувся згори шум, одмінний од шуму плавнів* (Коцюб., I, 1955, 360); *Лавра тих часів була дуже відмінна від сучасної* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 125); *Як часто дивували її несподівані, але завжди такі сміливі, відмінні від інших думки Тараса!* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 271).

2. Який має високу якість; дуже гарний, дуже добрий. *Кількість бригад відмінної якості зростає у нас з кожним днем* (Рад. Укр., 6.IX 1950, 2); *Продукція відмінної якості;* // Дуже вмілий. *Відмінний стрілець, вона швидко опанувала снайперську майстерність* (Кучер, Чорноморці, 1956, 169).

ВІДМІ́ННИК, а, *ч.* 1. Учень, який вчиться на «відмінно». *Діти в мене хороші, не жаліюсь, обоє відмінники, обоє роботящі* (Шиян, Гроза.., 1956, 685).

2. *чого.* Звання, яке надається тому, хто дуже добре працює, сумлінно виконує свої обов’язки. *Учитель-відмінник;* // Той, кому надано це звання. *Солод.. міг би стати відмінником бойової підготовки* (Руд., Вітер.., 1958, 88); *Відмінник народної освіти.*

ВІДМІ́ННИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відмі́нник.** *Десятирічку вона скінчила посередньо, хоч були роки, коли від початку й до кінця йшла відмінницею* (Дмит., Розлука, 1957, 14).

ВІДМІ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **відмі́нний** 1. *Даючи дітям молодшого віку іграшки.., ми цим даємо можливість їм сприймати зором окремі форми предметів і відмінності між ними* (Шк. гігієна, 1954, 63); *Він* [Радянський Союз] *незмінно керувався і керується ленінською політикою мирного співіснування держав, незалежно від відмінностей в їх суспільному і державному ладі* (Рад. Укр., 23.XI 1956, 1).

ВІДМІ́ННО. 1. Присл. до **відмі́нний** 2. *У них і в школі — Усе відмінно* (Мур., Широка дорога, 1950, 100); *Відмінно працюють екіпажі танкера «Кремль»* (Рад. Укр., 1.XII 1953, 1).

2. *у знач. ім.* Шкільна відмітка найвищої оцінки знань. *А коли траплялося Яші одержати добре, Нюра пирхала: — А в мене завжди відмінно!* (Донч., VI, 1957, 125).

ВІДМІ́НОК, нка, *ч.* Граматична категорія іменних частин мови, що виражає синтаксичні відношення між словами в реченні. *Називний відмінок; Орудний відмінок.*

ВІДМІНЧА́, а́ти, *с., діал.* За народним повір’ям, чортеня, яким підмінена дитина. *Дитина була хоровита, раз на раз кричала та плакала, а слуги в кухні пошіптували собі, що се якесь «відмінча»* (Фр., V, 1951, 286).

ВІДМІ́НЮВАНИЙ, а, е, *грам.* Який відмінюється. *Відмінювані іменники.*

ВІДМІ́НЮВАННЯ, я, *с., грам.* Дія за знач. **відмі́нювати**^{1} **й відмі́нюватися**^{1}. *Зміна іменника за відмінками зветься відмінюванням* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 306).

ВІДМІ́НЮВАТИ^1, юю, юєш, *недок., перех., грам.* Змінювати закінчення відмінюваного слова за відмінками (іменник, займенник та ін.) або за особами (дієслово).

ВІДМІ́НЮВАТИ^2 *див.* **відміня́ти.**

ВІДМІ́НЮВАТИСЯ^1, юється, *недок., грам.* Змінювати своє закінчення за відмінками (про іменник, займенник та ін.) або за особами (про дієслово).

ВІДМІ́НЮВАТИСЯ^2 *див.* **відміня́тися.**

ВІДМІНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ВІДМІ́НЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.,* **ВІДМІНИ́ТИ,** іню́, і́ниш, *док., перех.* 1. Робити кого-, що-небудь інакшим; змінювати. *Без первісних тілець природа могла б самовільно, не потребуючи праці, усе відміняти на краще* (Зеров, Вибр., 1966, 129); *Але сопілки й тамбурини глухий одмінюють мотив* (Рильський, III, 1961, 254); *Тепер я наче трохи натуру відмінила* (Л. Укр., V, 1956, 98); *В другі села біг Данило, А дівчат як одмінило* (Воскр., З перцем!, 1957, 81).

2. *рідко.* Те саме, що **скасо́вувати** 1. *Не нами це* [присуд кари] *вигадано, не нам його й відміняти* (Ле, Міжгір'я, 1953, 133); *Інколи керівники районів і колгоспів намагаються відмінити правильні вказівки спеціалістів* (Колг. Укр., 7, 1956, 1).

ВІДМІНЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **ВІДМІ́НЮВАТИСЯ,** юється, *недок.,* **ВІДМІНИ́ТИСЯ,** і́ниться, *док.* 1. Ставати інакшим. *Дивиться на їх Щур, дивиться навкруги, і бачить — немов одміняється все... і чогось на душі яснів* (Вас., I, 1959, 231); *Маруся не одмінилася — тільки пішла молоденька, а повернулася сива, як голубка* (Вовчок, I, 1955, 249); *Постать Івана Сидоровича враз відмінилась* (Панч, II, 1956, 499).

2. *рідко, тільки недок.* Пас. до **відміня́ти** 2.

ВІДМІ́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відмі́рити.** // Виділений для чого-небудь. *Минула година, віджалувана й відмірена на спочинок* (Вовчок, I, 1955, 368).

ВІДМІ́РИТИ *див.* **відмі́рювати.**

ВІДМІ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відмі́рювати.**

ВІДМІ́РЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВІДМІРЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.,* **ВІДМІ́РЯТИ,** яю, яєш *і рідко* **ВІДМІ́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* 1. Міряючи, відмічати, відділяти що-небудь. *Тихович, мов полковник той, визначує місце бойовища, відмірюючи ланцюгом стосаженевий квадрат* (Коцюб., I, 1955, 226); *Чоловік у столярському фартусі дерев'яним сажнем відміряв ділянки* (Шиян, Гроза.., 1956, 235); *Ястшембський одміряв аршином їм обом червоної матерії на спідниці* (Н.-Лев., II, 1956, 45).

◇ **Відмі́ряти (відмі́рити) ля́паса** — ударити долонею по обличчю. *Нова покоївка.. замість трьох поцілунків одміряла йому одного ляпаса* (Стельмах, Хліб.., 1959, 458); **Відмі́рювати (відміря́ти) кро́ки** — йти повільно, широко ступаючи. *Приємно йти, відмірювати кроки по тій землі, де світ пізнав колись* (Гонч., Вибр., 1959, 250); **Сім раз одмі́р, а раз відрі́ж** *див.* **відрі́зувати.**

2. *тільки док., перен.* Пройти значну віддаль. *Уже й півдороги поволі Одміряли вдвох чобітьми* (Дор., Серед степу.., 1952, 98); *Не один десяток кілометрів треба відміряти в степу, щоб не відстати од мисливців* (Донч., I, 1956, 174).

ВІДМІ́РЮВАТИСЯ, юється *і* **ВІДМІРЯ́ТИСЯ,** я́ється, *недок.* Пас. до **відмі́рювати** 1. *Кожному одмірялося по черпакові перлової каші, яку бійці охрестили «шрапнеллю»* (Тют., Вир, 1964, 340).

ВІДМІ́РЯТИ *див.* **відмі́рювати.**

ВІДМІРЯ́ТИ *див.* **відмі́рювати.**

ВІДМІРЯ́ТИСЯ *див.* **відмі́рюватися.**

ВІДМІТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відміта́ти.**

ВІДМІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВІДМЕСТИ́,** ету́, ете́ш; *мин. ч.* відмі́в, мела́, ло́; *мн.* відмели́; *док., перех.* 1. Мести що-небудь від чогось.— *В нас сьогодні так, неначеб мало щось велике статися,— сказала одна з домашніх дівчат, відмітаючи сьогодні вже вдруге сніг з-під дому* (Коб., III, 1956, 386).

2. *перен.* Відкидати. *Всяка криза відкидає умовне, зриває зовнішні оболонки, відмітає віджиле, розкриває більш глибокі пружини і сили* (Ленін, 22, 1950, 328); *Народе! Подвигам межі й кінця немає, Які являєш ти, відмівши тлін і прах* (Рильський, Сад.., 1955, 11).

ВІДМІТА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **відміта́ти.**

ВІДМІ́ТИНА, и, *ж.* Пляма іншого кольору на шкірі тварини. *Масть* [коня].. *з її відтінками та різними відмітинами описується для того, щоб можна було встановити індивідуальну різницю між окремими кіньми* (Конярство, 1957, 28).

ВІДМІ́ТИТИ *див.* **відміча́ти.**

ВІДМІ́ТИТИСЯ *див.* **відміча́тися.**

ВІДМІ́ТКА, и, *ж.* Той або інший знак, яким щось відмічають; позначка. *Дуже цікаво і корисно стежити за переміщенням планет відносно зір, роблячи час від часу відмітку про їх положення на зоряній карті* (Астр., 1956, 57); *Катерина Сергіївна підійшла до столу, зробила відмітку в класному журналі* (Донч., VI, 1957, 121).

ВІДМІ́ТНИЙ, а, е. Який чим-небудь виділяється, відрізняється від інших. *Тут почуваєш себе не в Європі, а в Африці, таке все одмітне* (Коцюб., III, 1956, 325); *Дід Сербиченко показав фронтовикам відмітне місце* [для вітродвигуна], *де впродовж року, літо й зиму, ніколи не вщухав вітер* (Ю. Янов., Мир, 1956, 101).

Відмі́тний знак — те саме, що **Розпізнава́льний знак** (див. **знак**). *Свої лижі, поламану й цілу, він залишив на місці, де трапилась аварія. То мало правити за одмітний знак* (Трубл., Лахтак, 1953, 73).

ВІДМІ́ТНИК, а, *спец.* Той, хто що-небудь відмічає, ставить відмітні знаки.

ВІДМІ́ТНИЦЯ, і, *ж., спец.* Жін. до **відмі́тник.**

ВІДМІ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **відмі́тний.**

ВІДМІЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відміча́ти** й **відміча́тися** 1.

ВІДМІЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *рідко* **ВІДМІ́ЧУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **ВІДМІ́ТИТИ,** і́чу, і́тиш, *док., перех.* 1. Ставити мітку, позначку на чомусь.

2. *перен.* Те саме, що **відзнача́ти** 2. *Гриць навіть одмічує його, як розумного чоловіка* (Мирний, III, 1954, 250); *Письменник повинен усе відмічати, в його творах не повинно бути нічого неправдивого* (Іст. укр. літ., I, 1954, 613); *По правді кажучи, слід відмітити, що Григорій Сидорович, стрівши невістку, злякався ще дужче, ніж колись за такої ж зустрічі з власною дружиною* (Ю. Янов., II, 1954, 113).

3. Записувати, реєструвати кого-, що-небудь (про присутність, прибуття і т. ін.). *Секретар сільради.. щось відмічав у продподаткових списках* (Головко, II, 1957, 54); *Іван поклав картку на місце, щоб табельниці її одмітили, потім зайшов у цех* (Кучер, Трудна любов, 1960, 393).

ВІДМІЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.,* **ВІДМІ́ТИТИСЯ,** і́чуся, і́тишся, *док.* 1. Відмічати, перевіряти своє прізвище в списку; реєструватися.

2. *тільки недок.* Пас. до **відміча́ти** 3. *В разі виникнення сумнівів у дійсності виборчого бюлетеня питання розв'язується дільничною виборчою комісією голосуванням, що відмічається в протоколі* (Полож. про вибори.., 1946, 13).

ВІДМІ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відмі́тити.** *Скільки у моїй Вітчизні є Місць, людською славою відмічених* (Дор., Серед степу.., 1952, 24); *Змагання найсильніших легкоатлетів Європи відмічені новим блискучим успіхом радянських спортсменів* (Рад. Укр., 8.IX 1950, 4).

ВІДМІ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відмі́тити й відмі́титися** 1.

ВІДМІ́ЧУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **відмі́чувати.**

ВІДМІ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відмі́чувати.**

ВІДМІ́ЧУВАТИ *див.* **відміча́ти.**

ВІДМОБІЛІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відмобілізува́ти.** *Сто сімдесят цілком відмобілізованих дивізій кинула фашистська Німеччина на наші рубежі* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 136).

ВІДМОБІЛІЗО́ВУВАТИ, о́вую, о́вуєш, *недок.*, **ВІДМОБІЛІЗУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Повністю мобілізувати.— *Оголосити страйк завтра — безглуздо, бо ми* [більшовики] *ще не відмобілізували свої власні партійні резерви* (Смолич, V, 1959, 114).

ВІДМОБІЛІЗУВА́ТИ *див.* **відмобілізо́вувати.**

ВІДМО́ВА, и, *ж.* 1. Відповідь про небажання або неможливість виконати прохання, наказ і т. ін.— *Белял зрікся оддати нам шопу під театр. Послухав репетицію і сьогодні приніс свою одмову* (Коцюб., II, 1955, 137); *Роман Петрович сприйняв Ганнину відмову від подарунка без подиву* (Коз., Сальвія, 1959, 161).

2. *заст.* Те саме, що **відпо́відь** 1. *З щирою повагою до Вас і надіями, що Ви не облишите мене своєю ласкавою одмовою* (Мирний, V, 1955, 406); *Нема одмови на питання* (Олесь, Вибр., 1958, 51).

3. *техн.* Про стан приладу, машини і т. ін., які перестали або не можуть працювати, діяти. *Характерними і принципіально важливими видами підготовки ми* [космонавти] *вважаємо: Спеціальну підготовку, яка проводиться на реальному кораблі і тренажерах, які дають змогу імітувати нормальний політ і відтворювати різні відмови і аварійні ситуації* (Рад. Укр., 22.VIII 1962, 2).

Без відмо́ви, *техн.* — без припинення праці, дії певної машини, приладу тощо; **До відмо́ви,** *техн.*— до можливої межі, до краю.

ВІДМО́ВИТИ *див.* **відмовля́ти.**

ВІДМО́ВИТИСЯ *див.* **відмовля́тися.**

ВІДМО́ВКА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **відмо́ва** 1. *Вона думала, що.. не буде ніякої одмовки* (Н.-Лев., III, 1956, 334); // Посилання на якусь обставину або вигадану причину, щоб відмовитися виконати прохання, наказ. *Євгешка починав гірко каятись, що погодився на цю витівку. Але як же було не погодитись? Яку відмовку можна було знайти?* (Донч., VI, 1957, 69).

ВІДМО́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відмо́вити;** // **відмо́влено,** *безос. присудк. сл. Капелюха, видно, забув* [Кузь] *надіти, м'яв його в руках, і, може, саме це надавало йому вигляду прохача, якому було відмовлено* (Руд., Остання шабля, 1959, 543).

ВІДМО́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відмо́вити** 1, 4 і **відмо́витися** 1, 3. *Софія пригадала невелику кімнатку поблизу фронту, зустріч і розмову з Яковом, його образливе відмовлення* (Шиян, Гроза.., 1956, 221); *Треба добитися цілковитого відмовлення партійних органів від дріб'язкової опіки, від підміни собою профспілок і тим полегшити партії можливість через профспілки повніше й краще керувати робітничою масою* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 286).

ВІДМОВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відмовля́ти** 1, 3 і **відмовля́тися** 1, 3. *Для нашого часу характерне відмовляння переважної більшості трудящих від хрещення, вінчання та інших церковних обрядів* (Нар. тв. та етн., 1, 1963, 1[illegible]).

ВІДМОВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВІДМО́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* відмо́влять; *док.* 1. *неперех., кому та з інфін.* Давати відповідь про небажання або неможливість виконати прохання, наказ. *І хоч скільки припрошував дівчину піти з ним у танець — завжди відмовляла йому* (Стельмах, На.. землі, 1949, 299); *Карпо Нехльода нікому не відмовляв, а навпаки, обіцяв* (Шиян, Баланда, 1957, 146); *Будьте ласкаві, не одмовте помогти в тій справі* (Коцюб., III, 1956, 227); *Його делікатність заважає йому рішуче відмовити людям у своїх послугах* (Сміл., Сад, 1952, 294).

2. *неперех.* Говорити у відповідь; відповідати. *Лицар стиха одмовляє: «Я, мій друже, закохався»* (Л. Укр., I, 1951, 370); — *А що є певного в світі, нене? — одмовила понуро Хима* (Вовчок, I, 1955, 52); *Нарешті Юлдаш хоробро подивився на всіх і відмовив: — Я пішов би, але ж бай Мухамедов прожене мене тоді* (Донч., I, 1956, 136).

3. *перех.* Настійно переконувати когось не робити чого-небудь; відраджувати.— *Як ви мені, бабуню, на перешкоді станете — умру ..— І не гомоніть! Не одмовляйте! Змилуйтеся!* (Вовчок, I, 1955, 113); *А Густонька давно збиралася мене провідати, та я все відмовляла* (Руд., Вітер.., 1958, 238).

4. *неперех., перен.* Переставати працювати, діяти внаслідок несправності, зіпсуття (про механізми). *Ще не бувало такого випадку, щоб Мирон коли-небудь довіз Чумака додому без пригод. То відмовить запалювання, то скати спустять, то ресора лусне* (Збан., Переджнив'я, 1960, 79); *Одного разу Віктор Пилипенко бурив вибій. Раптом відмовило свердло* (Рад. Укр., 17.IX 1961, 3).

5. *неперех., перен.* Переставати діяти або підкорятися волі і т. ін. внаслідок перевтоми тощо (про частини людського організму). *За останній час йому вже відмовляли служити й ноги:— вони тяглися за ним, як поперебивані* (Панч, II, 1956, 68).

ВІДМОВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВІДМО́ВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* відмо́вляться; *док.* 1. *з інфін.* Не погоджуватися що-небудь робити. *Люди одмовлялися брати воду з тої криниці* (Коцюб., I, 1955, 274); *Підійшов Безвіконний і, почувши, що Татарченко відмовляється їхати, обурився* (Донч., I, 1956, 478); *А вже як товариш попросить об чім, то він, здається, з-під землі дістане, а не одмовиться* (Вовчок, I, 1955, 346); *Зіна відмовилась грати перша, за рояль сіла Ася* (Ів., Вел. очі, 1956, 81).

2. *у сполуч. з дієсл.* слухати, служити *і т. п.*, *перен.* Переставати діяти (про частини людського організму). *Він хитався, як п'яний, ноги відмовлялись слухати його* (Дмит., Розлука, 1957, 46); *Хотілося швидше встати і йти, йти, але тіло навідріз відмовлялось служити* (Гончар, Таврія.., 1957, 420).

3. *від чого.* Не погоджуватися брати що-небудь; не приймати. [Марція:] *Адже, по східному звичаю, гості не сміють відмовлятись від дарунків* (Л. Укр., III, 1952, 182); *Музика ніколи не відмовлявся від чарки, пив з усіма, хто запрошував* (Шиян, Баланда, 1957, 85); // *також від кого.* Покидати, залишати. *Письменник відмовляється від свого творчого задуму тільки тоді, коли переконується, що він невірний* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 156); *Погодитись інженерові-будівельнику, що тут нічого вдіяти не можна, це те саме, що й відмовитися від своєї професії* (Ле, Міжгір'я, 1953, 101); *Відмовитися від сина (дочки).*

4. *чим, а також із спол.* що, ніби *та ін.* Наводити які-небудь докази, часом вигадані, щоб не виконати прохання, наказу. *Одмовлялась Варка недугою, ніби все нездужає вона* (Вовчок, I, 1955, 169); *Більше для годиться запросив гостей до вечері.., учителька відмовилась тим, що вже повечеряли* (Головко, II, 1957, 249).

ВІДМО́ВНИЙ, а, е. Який виражає відмову (в 1 знач.), заперечення.

ВІДМО́ВНИК, а, *ч.* Той, хто відмовляється від чого-небудь.

ВІДМО́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відмо́вник.**

ВІДМО́ВНО. Присл. до **відмо́вний.** *Незабаром підійшла до мене якась пані і спитала, чи пізнаю я її? Я відмовно замотав головою* (Збірник про Кроп., 1955, 29).

ВІДМО́ВЧАТИСЯ *див.* **відмо́вчуватися.**

ВІДМО́ВЧУВАННЯ, я, *с.* Стан за знач. **відмо́вчуватися.** *Відмовчування на сигнали преси — це форма затиску критики* (Рад. Укр., 15.III 1961, 1).

ВІДМО́ВЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДМО́ВЧАТИСЯ**, чуся, чишся, *док.* Не відповідати на звертання, запитання; уникати відповіді. *Онисько наче не чув, одмовчувавсь* (Мирний, IV, 1955, 40); *Вона вперто відмовчувалась або відповідала на мої запитання малозначним «ні», «еге», «атож»* (Смолич, День.., 1950, 13); *Звертаючись у статті «Щирість тону і щирість переконань» до москвофілів, які чули, що Горькому загрожує шибениця і дебатували питання про необхідність публічного виступу на його захист, Франко з обуренням питає, чому ж вони кінець кінцем вирішили тут відмовчатись* (Рад. літ-во, 3, 1957, 46).

ВІДМОГТИ́ *див.* **відмага́ти.**

ВІДМОГТИ́СЯ *див.* **відмага́тися.**

ВІДМО́КА, и, *ж.*, *діал.* Луг, у якому намочується білизна для прання. *Мотря стала оджимать сорочки з відмоки* (Н.-Лев., II, 1956, 285).

ВІДМОКА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВІДМО́КНУТИ**, не, *док.* Набиратися вологи; розм'якати. *Пригорілі або присохлі залишки їжі не слід зшкрібати з посудини, а треба налити в неї теплої води і дати їй відмокнути* (Укр. страви, 1957, 32).

ВІДМО́КНУТИ *див.* **відмока́ти.**

ВІДМОЛИ́ТИ *див.* **відмо́лювати.**

ВІДМОЛИ́ТИСЯ *див.* **відмо́люватися.**

ВІДМОЛО́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відмолоди́ти.** *Почував* [Анатоль], *що перероджувався, відмолоджений незбагнутою силою самонавіяння* (Кач., II, 1958, 333); // *у знач. прикм. А вранці озолочена сонцем, відмолоджена природа запишалася сліпучо зеленими хвилястими просторами ставківських бурякових плантацій* (Кач., I, 1958, 445).

ВІДМОЛО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відмолоди́ти й відмоло́джуватися** 1.— *Мене, скажімо, завжди захоплювали проблеми.. продовження життя, проблеми відмолодження!* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 251).

ВІДМОЛО́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відмоло́джувати й відмоло́джуватися** 1.— *Я працював над книгою «Хірургія як метод оновлення організму».— Відмолоджування?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 480).

ВІДМОЛО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДМОЛОДИ́ТИ**, оджу́, о́диш, *док., перех.* 1. Робити кого-небудь молодшим. *Ти смійся, Бейбі, смійся і відмолоджуй своєю весняною свіжістю нас, прибитих, придавлених життям* (Ірчан, II, 1958, 143); — *Господине моя молодая! ..Ти нашу хату звеселиш і мене, старую, одмолодиш!* (Вовчок, I, 1955, 99); * Образно. *Так ранок одсвіжив, одмолодив ці мури, Каміння золотом обсипавши похмуре* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 64); * У порівн. *Тут і там виринають у пам'яті* [Степана] *якісь помітніші події. Одні веселі, щасливі, що сама згадка про них неначе відмолоджує його, інші сумні* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 40).

2. Повертати властивості й ознаки молодого організму (людини чи тварини) старому, застосовуючи ряд заходів (пересадка залоз внутрішньої секреції, вплив на підвищення їх діяльності тощо). *Ще не винайдено препарат, що відмолодив би кров стару* (Криж., Срібне весілля, 1957, 43).

3. Проводити агротехнічні заходи до плодових дерев і кущів (зрізувати старі гілки, розріджувати крону, вирощувати молоді пагони тощо) з метою підвищення врожайності.

ВІДМОЛО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДМОЛОДИ́ТИСЯ**, оджу́ся, о́дишся, *док.* 1. Робити себе на вигляд молодшим, ставати молодшим. *Він.. підстриг чуба та бороду, відмолодився трохи та й за сватання* (Збан., Єдина, 1959, 129); * Образно. *Ти ж насправді відмолодилася, земле* (Жур., Вечір.., 1958, 346).

2. *тільки недок.* Пас. до **відмоло́джувати.**

ВІДМОЛОДИ́ТИ *див.* **відмоло́джувати.**

ВІДМОЛОДИ́ТИСЯ *див.* **відмоло́джуватися.**

ВІДМОЛОДІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **відмолоді́ти.** *Біля квітів і фруктів — ніби відмолоділий на кілька років Терентій* (Довж., Зач. Десна, 1957, 229); // *у знач. прикм. В голосі і в ході капітана справді була бадьорість, почувалось нуртування сил міцних, відмолоділих* (Гончар, Тронка, 1963, 330).

ВІДМОЛОДІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* Стати молодшим на вигляд.— *Наче не ти, а він перед очима, тільки одмолодів та ще покращав...* (Вовчок, VI, 1956, 279); *Хоч пізно, а відмолоділа Катерина, як восени галузка яблуні* (Чорн., Потік.., 1956, 25); * Образно. *Школа з своїм маленьким садком та подвір'ям, що була така сонна та смутна влітку, знов прокинулася, одмолоділа* (Вас., I, 1959, 150).

ВІДМОЛОТИ́ТИ *див.* **відмоло́чувати.**

ВІДМОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДМОЛОТИ́ТИ**, очу́, о́тиш, *док.* 1. *неперех.*, *заст.* Молотячи, відробляти комусь за що-небудь. *Упрохає* [Клим] *писаря та старшину, поставить могорич або одмолотить днів зо три — і Петрика приймуть до волості* (Вас., I, 1959, 96).

2. *тільки док.*, *неперех.* Промолотити протягом певного часу; закінчити молотити. *Відмолотили ми вже своє. Хай тепер молодші молотять* (Донч., I, 1956, 83).

3. *тільки док.*, *перех.*, *перен.*, *розм.* Дуже побити кого-небудь. *Відмолотив Михайло Ілька, як гороховий сніп, зо всіх боків* (Козл., Ю. Крук, 1950, 144); *Перший раз його одмолотили на порозі хати, коли він сказав собакам-поліцаям, щоб не дуже пнулися* (Ю. Янов., Мир, 1956, 174).

ВІДМО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відмо́лювати.** *Йому* [Пієві XII] *треба серйозно подумати про.. відмолювання гріхів і спасіння душі* (Мельн., Папи.., 1960, 5).

ВІДМО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДМОЛИ́ТИ**, олю́, о́лиш, *док.*, *перех.*, *церк.* Молитвами випрошувати прощення за гріхи. *Навіть обіцяла* [Явдоха] *піти.. на відпуст відмолювати гріхи свої й доччині* (Коцюб., I, 1955, 57); — *Підеш у монастир, Лукіє, відмолиш і свої і мої гріхи* (Донч., III, 1956, 153).

ВІДМО́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ВІДМОЛИ́ТИСЯ**, олю́ся, о́лишся, *док.* 1. *церк.* Молячись, випрошувати прощення за гріхи. *Хоч я й нагрішу за цілий тиждень, зате ж одмолюсь, як прийде свята неділенька!* (Н.-Лев., II, 1956, 10); // *від кого — чого.* Молитвами відганяти від себе зло. *Під тином п'яненька жінка тремтіла, одхрещуючись та одмолюючись від лихої напасті* (Мирний, IV, 1955, 60).

2. *тільки док.*, *перен.* Благаючи, відпроситися в когось. *Василь з плачем розказав матері,.. як його намірялись свої вбити, .. як він, одмолившись, утік* (Мирний, IV, 1955, 114).

ВІДМОРГА́ТИ *див.* **відмо́ргувати.**

ВІДМОРГНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Однокр. до **відмо́ргувати.**

ВІДМО́РГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДМОРГА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.* Моргаючи, відповідати на чиєсь моргання.

Одна [дівчина] *моргне бровою, а друга їй одморгує* (Вовчок, I, 1955, 103).

ВІДМОРО́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відморо́зити.** * У порівн. *Він побілів, як стіна, а губи стали неначе одморожені* (Н.-Лев., II, 1956, 144); // *у знач. прикм. Очі Коленкура жадібно стежили за офіцером з одмороженим носом* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 390).

ВІДМОРО́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **відморо́зити.** *Учнів потрібно ознайомити з ознаками, якими характеризуються різні ступені відмороження* (Метод. викл. анат.., 1955, 169).

ВІДМОРО́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відморо́жувати.** *Відморожування* [шкіри] *настає при низькій температурі повітря* (Шк. гігієна, 1954, 108).

ВІДМОРО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДМОРО́ЗИТИ**, о́жу, о́зиш, *док.*, *перех.* Внаслідок сильної дії морозу пошкодити частину тіла, довести її до омертвіння. *Молодь.. дряпається по скелях, одморожує носи й ставить рекорди* (Ю. Янов., II, 1958, 47); — *А там ще зима: сніг, морози, і знову сиди в хаті, не потикай носа надвір, бо відморозиш* (Мирний, III, 1954, 294); *А в пляшках спирт і вино, які могли б стати тут у пригоді, якби хтось відморозив руки, ноги або щоки* (Трубл., Лахтак, 1953, 39).

ВІДМОРО́ЗИТИ *див.* **відморо́жувати.**

ВІДМОТА́ТИ *див.* **відмо́тувати.**

ВІДМОТА́ТИСЯ *див.* **відмо́туватися.**

ВІДМО́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відмо́тувати** й **відмо́туватися** 1.

ВІДМО́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДМОТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Мотаючи, відділяти частину від цілого.

ВІДМО́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДМОТА́ТИСЯ**, а́ється, *док.* 1. Розкручуватися, розмотуватися (про намотане).

2. *тільки недок.* Пас. до **відмо́тувати.**

ВІДМО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відмочи́ти.**

ВІДМОЧИ́ТИ *див.* **відмо́чувати.**

ВІДМО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відмо́чувати.**

ВІДМО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДМОЧИ́ТИ**, очу́, о́чиш, *док.*, *перех.* Вмочаючи в рідину або поливаючи нею, розм'якшувати що-небудь, щоб легко відділити. *Відмочуючи та віддираючи криваві штанці від його ран, вона ридала, як по своїй власній .. дитині* (Фр., IV, 1950, 232).

ВІДМО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **відмо́чувати.**

ВІДМУРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДМУРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. Розбирати кам'яну чи цегляну стіну, що закриває вхід до чого-небудь. *Льох замурований, треба його відмурувати* (Сл. Гр.).

2. Відгороджувати кам'яною чи цегляною стіною. *Відмурував город від сусіда* (Сл. Гр.).

ВІДМУРУВА́ТИ *див.* **відмуро́вувати.**

ВІДМУТИ́ТИ *див.* **відму́чувати.**

ВІДМУ́ЧУВАННЯ, я, *с.*, *спец.* Дія за знач. **відму́чувати.**

ВІДМУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДМУТИ́ТИ**, учу́, ути́ш, *док.*, *перех.*, *спец.* Відокремлювати одні складові частини суміші від інших шляхом відстоювання у воді.

ВІДНА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДНА́ДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.* Позбавляти кого-небудь звички, бажання кудись іти, що-небудь робити. «*Та що ж ви, братця, з глузду з'їхали! .. Ні двигуна, ні паровика чи молотарки собі ж ніхто не візьме, а псувати ж для чого, краще громадою користуватися будемо*». *І таки віднаджував від сарая* (Головко, II, 1957, 286); *Як занадяться кури на город, то ніяк не віднадиш* (Сл. Гр.); *Лайливий інспектор кого завгодно міг віднадити від своєї хати* (Трубл., Шхуна.., 1940, 38).

ВІДНА́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДНА́ДИТИСЯ**, джуся, дишся, *док.*, *розм.* Відвикати кудись ходити, десь бувати, що-небудь робити; протилежне занаджуватися. *Зовсім віднадився від дому* (Сл. Гр.).

ВІДНА́ДИТИ *див.* **відна́джувати.**

ВІДНА́ДИТИСЯ *див.* **відна́джуватися.**

ВІДНА́ЙДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **віднайти́.** *По Бориславі пішли чутки про величезну воскову матку, віднайдену Германом у парцелі біля толоки* (Фр., VIII, 1952, 413); *Багатим на нотні записи виявився рукописний збірник, віднайдений 1908 року В. Перетцом* (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 59).

ВІДНАЙТИ́ *див.* **віднахо́дити.**

ВІДНАЙТИ́СЯ *див.* **віднахо́дитися.**

ВІДНАХО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **віднахо́дити.**

ВІДНАХО́ДИТИ, джу, диш, *недок.*, **ВІДНАЙТИ́**, айду́, а́йдеш; *мин. ч.* віднайшо́в, йшла́, ло́; *док.*, *перех.* 1. Знаходити, виявляти раніше втрачене, сховане; відшукувати. *З прокляттям на устах вони перебирали крадені речі, віднаходячи свою власність* (Фр., IV, 1950, 43); *І так вона* [арфа] *лежала довго, довго, аж поки я.. віднайшов святий забуток сей співців преславних* (Л. Укр., II, 1951, 154); *Я давній лист в планшеті віднайшов. Папір пожовк, рядки вже напівстерті* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 136).

2. *перен.* Помічати, вбачати певні риси, якості. *У всьому вмів Євгеній віднайти добру сторону* (Фр., VII, 1951, 240); *Сучасна поезія.. ставить своєю метою дати історичну оцінку подій, віднайти основне у складному плетиві аналогій та протиріч дійсності* (Літ. Укр., 8.I 1963, 3).

◇ **Віднайти́ себе́** — усвідомити свій нахил, покликання до чогось.— *Піди між люди, моє гарне, ніжне дитя, помір твої сили й розумові здатності на других — і ти віднайдеш себе* (Коб., II, 1956, 325).

ВІДНАХО́ДИТИСЯ, иться, *недок.*, **ВІДНАЙТИ́СЯ**, а́йдеться, *док.*, *рідко.* Виявлятися внаслідок розшукування (про що-небудь загублене, втрачене тощо); відшукуватися. *Будьте певні, що завтра ваші гроші віднайдуться* (Фр., VII, 1951, 118).

ВІДНЕДА́ВНА, *присл.* З недавнього часу.— *Мені Обринські не були ніколи симпатичними, а найменше — панна Обринська (так називала вона віднедавна з притиском Маню)* (Коб., III, 1956, 59); *Але ні він, ні його небіж Іван, що віднедавна жив у свого дядька, нічого не знали й не чули* (Юхвід, Оля, 1959, 78).

ВІДНЕ́СЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **віднести́.**

ВІДНЕ́СЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **віднести́.** *Історичний матеріал ще не є вирішальним для віднесення твору до жанру історичного роману* (Рад. літ-во, 3, 1957, 4).

ВІДНЕСТИ́ *див.* **відно́сити.**

ВІДНЕСТИ́СЯ *див.* **відно́ситися.**

ВІДНЕ́ХОТЯ, *присл.* Через силу, з великим небажанням. *Славко відповідав віднехотя* (Март., Тв., 1954, 324).

ВІДНЕ́ХОЧУ, *присл.* Те саме, що **відне́хотя.** *Вона лиш десь — колись відповідала, і то віднехочу, байдужно* (Коб., I, 1956, 82).

ВІДНИ́ЗУ, *присл.* Те саме, що **зни́зу.** *Стіни церкви виведені не прямо, а пірамідально, так що церква однизу трохи ширша, ніж вгорі* (Н.-Лев., II, 1956, 401).

ВІДНИ́К, а́, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **водя́нка.**

ВІДНИ́НІ, *присл.* З цього часу, від цієї пори.— *Нехай же знов моя коса чорніє, мов жалоба! Я сеї барви не зміню віднині вже до гроба* (Л. Укр., I, 1951, 414); — *Наталю знаю я не віднині. Вона добра й гарна лю-*

дина (Коб., III, 1956, 223); *Побратаються віднині у новій моїй оселі Труд натхненний на рівнині I пісні нові, веселі* (Нагн., Вибр., 1957, 57).

◇ **Відни́ні й до [кінця́] ві́ку** — назавжди. *Співає народна дума: Що та слава славна Не вмре, не поляже Однині й до віку* (Мирний, V, 1955, 373).

ВІДНІ́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., розм., рідко.* Не погоджуватися на щось; відмовлятися від чогось. *Головою земельної комісії майже одноголосно вибрали Тимофія Горицвіта, хоч і віднікувався він* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 19).

ВІДНІ́МАНИЙ, а, е, *мат.* Дієпр. пас. теп. ч. до **віднімáти, відіймáти** 4. *Щоб від будь-якого алгебраїчного виразу відняти многочлен, треба до цього виразу приписати всі члени віднімаclient многочлена із супротивними знаками і звести подібні члени, якщо вони є* (Алг., I, 1956, 48).

ВІДНІМА́ННЯ, ВІДІЙМА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **віднімáти, відіймáти** 1, 2, 4. *Дія, яка полягає в тому, що від одного числа віднімається стільки одиниць, скільки їх міститься в другому даному числі, називається відніманням* (Арифм., 1956, 18).

ВІДНІМА́ТИ, ВІДІЙМА́ТИ, áю, áєш, *недок.,* **ВІДНЯ́ТИ, ВІДІЙНЯ́ТИ,** віднімý, відні́меш; *мин. ч.* відня́в, нялá, лó; *мн.* відняли́; *док., перех.* 1. *у кого.* Забирати, відбирати що-небудь силою. *Силою не дають — силою однімають* (Номис, 1864, № 1052); *Хлопець стрибнув до мене віднімати свою іграшку* (Донч., Перемога.., 1949, 17): *А де ж ти діла паляницю? Чи, може, в лісі хто одняв?* (Шевч., I, 1951, 320); *Офіцери кинулись до нього, відняли зброю* (Тют., Вир, 1964, 451); // *перен.* Позбавляти когось певних властивостей. — *За що в мене душу віднімаєте?.. Не можу без вашої Марусі жити!* (Кв.-Осн., II, 1956, 58); *Відняти надію.*

◇ **Відня́ти життя́** *в кого* — позбавити життя когонебудь; убити. *Знов загинула душенька праведна.. Доле зненавидна, Ти за що їй життя відняла?* (Граб., I, 1959, 470).

2. Відводити, відхиляти від чогось; виривати (про руки). *Піймала* [Оксана] *руку материну, і хоч та віднімала, а вона таки держить* (Кв.-Осн., II, 1956, 464); *Вони* [снайпери] .. *не віднімали руки від курка* (Кучер, Чорноморці, 1956, 367); *Відняла вона руки від личка і глянула, хто перед нею стоїть* (Вовчок, I, 1955, 359).

3. *перен., розм.* Позбавляти здатності рухати частиною тіла. *Хороба відняла їй ноги* (Фр., IV, 1950, 214); // *безос. Ще як на лихо відняло було мені праву руку — і хоч плач, ані стрічки надряпати!* (Коцюб., III, 1956, 159).

◇ **Віднімáти (відня́ти) мóву** *кому, в кого, перев. безос.* —те саме, що **Відбирáти (відібрáти) мóву** (*див.* **відбирáти**). *А її, мов грім, побивали ті його слова, однімали в неї мову, рухи...* (Гр., II, 1963, 289); *Якийсь час люди мовчки перезиралися, наче їм відняло мову* (Баш, Вибр.,1948, 226).

4. *мат.* Від якого-небудь числа відлічувати певну кількість одиниць. *Щоб додати різницю двох чисел, можна додати зменшуване і потім відняти від'ємник* (Алг., I, 1956, 10); // *перен.* Усувати з розповіді про щонебудь певні дані. [Теофіл:] *Нічого додати чи відняти більш не можу. Що знав, те я сказав* (Л. Укр., II, 1951, 438).

ВІДНІМА́ТИСЯ, áється, *недок.,* **ВІДНЯ́ТИСЯ,** ні́меться, *док.* 1. Відриватися від чогось (про погляд). *Смутнії ж хороші очі молодої Кармелихи не однімалися, не відривалися від сусіди* (Вовчок, I, 1955, 357).

2. *тільки недок.* Пас. до **віднімáти** 1, 4.— *Від ледарів і лежебоків усе одніметься колись,— це я давно казав* (Тич., III, 1957, 14); *Дія, яка полягає в тому, що від одного числа віднімається стільки одиниць, скільки їх міститься в другому даному числі, називається відніманням* (Арифм., 1956, 18).

ВІДНО́ВА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **віднóвлення.** — *Несвизький багато говорив нам про віднову держави святого Володимира,— закінчив Судислав,— і ми зрозуміли, що така держава не постане без волі-свободи народу* (Оп., Іду.., 1958, 647); *Де слава твоя* [Шекспіра], *твоя вічна віднова У шумі народних похвал?* (Бажан, Роки, 1957, 201).

ВІДНОВИ́ТИ *див.* **віднóвлювати.**

ВІДНОВИ́ТИСЯ *див.* **віднóвлюватися.**

ВІДНОВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **віднови́ти.** *Відновлена школа, Засклені всі вікна, I квіти довкола* (Воронько, Три покоління, 1950, 25); *Казали мені у Вижниці, що «Громадський голос» відновлений* (Л. Укр., V, 1956, 372); // *у знач. прикм. До відновленої школи Йде по вулиці школяр* (Воронько, Три щастя, 1948, 39); // **віднóвлено,** *безос. присудк. сл. У другій половині листопада* [1918 р.] *у восьми волостях Ізюмського повіту Харківської губернії було відновлено Радянську владу* (Іст. УРСР, II, 1957, 130).

ВІДНО́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **віднови́ти й віднови́тися** 1—3. *Праці українського академіка Філатова по відновленню зору використовуються в усьому світі* (Рад. Укр., 1.I 1954, 2); *Обставини не сприяли відновленню перерваного листування* (Л. Укр., V, 1956, 242); *Хімічні реакції, внаслідок яких відбирається кисень від якої-небудь речовини, належать до реакцій відновлення* (Хімія, 7, 1956, 59).

ВІДНО́ВЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до відновлення. *Під час сну в центральній нервовій системі відбуваються відновлювальні процеси* (Наука.., 10, 1956, 17).

ВІДНО́ВЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **віднóвлювати.**

ВІДНО́ВЛЮВАНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність до відновлювання. *Береза часто заміняє високопродуктивну сосну. Цьому сприяє легка відновлюваність і розселюваність берези* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 47).

ВІДНО́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **віднóвлювати** й **віднóвлюватися** 1—3.

ВІДНО́ВЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВІДНОВЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.,* **ВІДНОВИ́ТИ,** овлю́, óвиш; *мн.* віднóвлять; *док., перех.* 1. Надавати попереднього вигляду чому-небудь пошкодженому, зіпсованому, зруйнованому; приводити до попереднього стану; поновлювати. *Земле, моя всеплодющая мати,.. Дай теплоти, що розширює груди, Чистить чуття і відновлює кров* (Фр., X, 1954, 12); *Після розгрому ненависного ворога ми всі єдиною Радянською державою відновимо повністю села й міста, хати й палаци, шахти й заводи* (Ю. Янов., I, 1954, 70); *Трохим Іванович дізнався, що Олімпіада не може розмовляти, і чи пощастить відновити мову,— фельдшер того сказати не міг* (Шиян, Гроза.., 1956, 97); // Установлювати те, що було ліквідоване. *В Кельні готувався з'їзд західнонімецької компартії. Це мав бути з'їзд, який би відновив компартію, розгромлену дванадцять років тому фашистами* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 147).

2. Знову починати перервану дію, стосунки тощо. *15 липня. Відновлюємо наступ, як видно, в напрямі на Бендери* (Кучер, Чорноморці, 1956, 135); *Чому Рада ніколи нам тепер не пише, пора б уже відновити знайомість!* (Л. Укр., V, 1956, 87); — *Гадаю, лише через тиждень можна відновити сівбу* (Руд., Остання шабля, 1959, 402).

3. *перен.* Відтворювати в пам'яті; пригадувати. *Я довго не важився відновлювати в душі спомини про нього* [отця гумориста] (Фр., IV, 1950, 239); *Він відновлював спогади про попередню поведінку Арапникова* (Трубл.,

I, 1955, 92); *Не маю спромоги відновити свої враження* (Коцюб., III, 1956, 282); *Цей трохи суворий, ніби докірливий тон раптом у пам'яті моїй відновив картину, свідком якої був я у цьому селі* (Вол., Самоцвіти, 1952, 4).

4. Усувати з хімічних сполук кисень або приєднувати до них водень.

ВІДНО́ВЛЮВАТИСЯ, юється *і* **ВІДНОВЛЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.*, **ВІДНОВИ́ТИСЯ**, о́виться; *мн.* відно́вляться; *док.* 1. Набувати попереднього вигляду, стану. *Юнак відчував, як з кожним шматочком проковтнутого м'яса відновлювалися сили* (Донч., III, 1956, 239); *Мир відновлявся, почуття до діда ставали ще дужчі* (Ю. Янов., II, 1954, 110).

2. Починатися знову після певної перерви. *Рух по асфальту знову відновився* (Кучер, Чорноморці, 1956, 298); *У вересні навчання в консерваторії відновилося* (Дмит., Розлука, 1957, 9).

3. *перен.* Відтворюватися в пам'яті; пригадуватися. *Інколи швидкою згадкою відновиться в уяві Дубівка* (Рибак, Дніпро, 1953, 47).

4. *тільки недок.* Пас. до **відно́влювати** 1. *Світлиця прибрана гарно, але видко, що покраси в ній давно не відновлялись* (Л. Укр., III, 1952, 145); *Багато вже їх* [культурно-освітніх закладів] *відбудовано, багато відбудовується й відновляється* (Вишня, I, 1956, 320).

ВІДНОВЛЯ́ТИ *див.* **відно́влювати.**

ВІДНОВЛЯ́ТИСЯ *див.* **відно́влюватися.**

ВІДНО́ВНИЙ, а, е. Стос. до відновлення. *В сучасній хірургії порівняно недавно остаточно виділилась особлива галузь, що дістала назву відновної пластичної хірургії* (Наука.., 5, 1958, 18); *Відновні процеси; Відновні сполуки.*

ВІДНО́ВНИК, а, *ч.*, *хім.* Речовина, завдяки якій відбувається реакція відновлення. *Іон* O_2'' *є відновником* (Заг. хімія, 1955, 311).

ВІДНО́ГА, и, *ж.* 1. Відгалуження гори. *Дорога веде вже через останні відноги гір* (Фр., V, 1951, 7); *Між лісистими відногами далеких Карпатських гір вигинається та мерехтить свіжа й прозора ріка* (Ю. Янов., IV, 1959, 67).

2. *розм.* Відгалуження стовбура дерева, дороги, ріки тощо. *Дуб був високий, а на дубі три одноги були* (Сл. Гр.); *Сіра дорога проходила повз дерево і ділилася на три відноги* (Оп., Іду.., 1958, 135).

ВІДНО́СИНИ, син, *мн.* Стосунки, зв'язки, взаємини між ким-небудь. *Здавалося, що цей розділ вплинув корисно на відносини між братами* (Фр., VI, 1951, 248);—Як*що навіть так, то хіба це може впливати на особисті відносини?* (Гур., Новели, 1951, 102); // *до кого, заст.* Ставлення, прояв почуттів. *Мої відносини до панни Анелі тривожать мене* (Коцюб., II, 1955, 254); *В її відносинах до старшого брата і сестри чується глухий антагонізм* (Л. Укр., III, 1952, 718).

△ **Виробни́чі відно́сини** *див.* **виробни́чий; Економі́чні відно́сини** *див.* **економі́чний; Суспі́льні відно́сини** *див.* **суспі́льний.**

ВІДНО́СИТИ, о́шу, о́сиш, *недок.*, **ВІДНЕСТИ́**, су́, се́ш; *мин. ч.* відні́с, несла́, ло́; *мн.* віднесли́; *док.*, *перех.* 1. Несучи кого-, що-небудь, доставляти кудись або кому-небудь. *Я щодня пишу і щодня сам одношу листи в поштову скриньку* (Коцюб., III, 1955, 170); *Легкий вітрець віяв прохолодою і відносив убік порох з дороги* (Бойч., Молодість, 1949, 271); *Я тебе, вірная, аж до хатиноньки Сам на руках однесу* (Стар., Поет. тв., 1958, 31); *Щасливий я не тим, що маю квіти, А тим, що є кому їх віднести!* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 143).

2. Повертати, віддавати комусь що-небудь позичене, тимчасово взяте. *Нам з Мартою шкода було односити таку гарну книжку так скоро* (Мирний, IV, 1955, 344); — *Добридень вам, Мотре! А куди йдете? ..— До куми! Відношу борщ, що позичала* (Коцюб., I, 1955, 41).

3. Захоплюючи щось своїм рухом, течією, переміщати вбік від чогось (про вітер, воду тощо). *Вітер подихав проти неї і геть односив назад Катрин нестямний лемент* (Мирний, IV, 1955, 305); *І не відчула* [Оля], *як тиха, зрадлива течія почала непомітно відносити її вбік* (Юхвід, Оля, 1959, 17); // *безос. Дівчина.. знов налягла на жердину, і її одразу віднесло потоком далі* (Гончар, Таврія.., 1957, 489); // *перен.* Стирати в пам'яті щось, приводити в забуття (про час). *Час йде та йде, все далі та далі односить з-перед очей важкі часи її.. горя* (Мирний, I, 1954, 231).

4. *перен.* Зараховувати кого-, що-небудь до якогось розряду, групи; пов'язувати з ким-, чим-небудь. *Ніколи досі ті думки не чіпали мене глибоко, та й ніколи не відносив я їх до власної особи* (Коцюб., I, 1955, 260); *Чи можна до народної творчості віднести твори тої чи іншої людини, які не мають достатньо високої художньої цінності?* (Вітч., 5, 1956, 165); // Пов'язувати з певним періодом часу. *Відносити пам'ятку до XIV ст.*

ВІДНОСИ́ТИ, ошу́, о́сиш, *док.* Закінчити носити. —*Відносила вона вже своє, дитино!.. Вже більш не понесе! — з слізьми в очах каже жінка* (Коцюб., I, 1955, 135).

ВІДНО́СИТИСЯ, о́шуся, о́сишся, *недок.*, **ВІДНЕСТИ́СЯ**, су́ся, се́шся, *док.* 1. *рідко.* Те саме, що **ста́витися** 1. *Фідлер відноситься до мене більш ніж холодно* (Коцюб., III, 1955, 162); *До них* [газет] *відносився любовно і обережно, ховав кудись подалі від цупких Марійчиних рук* (Стельмах, На.. землі, 1949, 150); *Я людина без офіціального становища, а ти студентка, то, може, до тебе інакше віднесуться* (Л. Укр., V, 1956, 381).

2. *тільки недок., рідко.* Те саме, що **стосува́тися.** *Він зібрав, які мав папери, що відносилися до їх процесу* (Фр., VII, 1951, 255); *Сказане, безсумнівно, відносилося до Тимка, бо та глянула на парубка і зареготала на все горло* (Тют., Вир, 1964, 12).

3. *тільки недок., 3 ос., спец.* Перебувати в певній відповідності, співвідношенні з чим-небудь. *Вартість одного товару відноситься до вартості всякого іншого товару, як робочий час, необхідний для виробництва першого, до робочого часу, необхідного для виробництва другого* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 46); *A відноситься до B, як X до Y.*

4. *тільки недок.* Пас. до **відно́сити** 1, 3, 4.

ВІДНО́СНИЙ, а, е. 1. Який установлюється, визначається в порівнянні, у зіставленні з чим-небудь іншим; правильний за певних умов, обставин; протилежне безумовний, абсолютний. *Для Енгельса з відносних істин складається абсолютна істина* (Ленін, 14, 1949, 116); *Рух тіла відносно інших тіл, які умовно приймаються за нерухомі, називається відносним рухом* (Курс фізики, I, 1957, 9); *Відносні числа; Відносна вологість;* // Не цілковитий, не повний, не дуже великий у порівнянні з іншим. *Але на фронті все ще панував відносний спокій* (Кучер, Чорноморці, 1956, 419); *Буйне руде волосся.. при Катерининому анемічному обличчі втрачало весь блиск своєї відносної краси* (Вільде, Сестри.., 1958, 16).

2. *грам.* Який показує відношення до чогось, зв'язок з чимсь. *Відносні прикметники показують ознаку, зумовлену незмінними властивостями предмета* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 309).

ВІДНО́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **відно́сний** 1. *Теорія відносності.. важливий крок у розвитку фізичного знання* (Наука.., 8, 1956, 37).

ВІДНО́СНО. 1. Присл. до **відно́сний** 1; порівняно. *Трохи ширила* [книжки] *інтелігенція, але відносно мало* (Гр., Перед.. світом, 1907, 248); *Про свою невродливість дізналась Катерина відносно пізно* (Вільде, Сестри.., 1958, 507).

2. *прийм., з род. відм.* З приводу; щодо кого-, чого-небудь; стосовно.— *Тепер маю до тебе прохання відносно.. Дерижанових* (Л. Укр., V, 1956, 228); — *Я з металургійного.. Відносно брухту,— відповів Солод* (Руд., Вітер.., 1958, 106).

ВІДНО́ШЕННЯ, я, *с.* 1. Стосунок, причетність до кого-, чого-небудь; зв'язок з кимсь, чимсь. *Дівчинка вже хотіла розповісти про шар* [кулю] *хлопчикові, хоча вона не знала, чи це має якесь відношення до Дея* (Ів., Вел. очі, 1956, 22); *Вона промовчала про те, що їй геолог приніс власного вірша до стінгазети, який вона змушена була забракувати, бо він не мав відношення до теми екскурсії* (Ю. Янов., II, 1954, 95).

У *(такому-то)* **відно́шенні** — маючи на увазі певну сторону явища, предмета тощо; розглядаючи з певного боку, з певної точки зору. *Україна займає тепер одне з перших місць серед найбільш розвинутих в економічному відношенні країн Європи* (Наука.., 12, 1957, 2); **У всіх відно́шеннях** — у всьому, всіма сторонами, з усякого погляду.— *А я хочу бути дужим у всіх відношеннях* (Гончар, IV, 1960, 73).

2. Взаємозв'язок між предметами, явищами (*рідко* — людьми). *Там, де буржуазні економісти бачили відношення речей (обмін товару на товар), там Маркс розкрив* ***відношення між людьми*** (Ленін, 19, 1950, 5); *Відношення мислення до буття; Відношення поверхонь многогранників; Процентне відношення; Синтаксичні відношення.*

3. *заст.* Ставлення (в 1 знач.). *Мої відношення до товариства.. не сприяють сьому* (Мирний, V, 1955, 431); *Часами у мене з'являється якесь дуже скептичне і суворе відношення до сеї драми* (Л. Укр., V, 1956, 205).

4. Діловий лист, що надсилається в установу або офіційній особі.— *Може, тобі якесь відношення написати? — співчутливо спитав Сагайдак* (Кучер, Трудна любов, 1960, 556).

ВІДНЯ́ТИ *див.* **відніма́ти.**

ВІДНЯ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відня́ти** 1. — *Йому дали село, одняте в одного польського дідича, повстанця* (Н.-Лев., I, 1956, 598); *Цю узбечку, відняту в оскаженілих ішанів, вони завжди бачили неодмінно в товаристві Юрського* (Ле, Міжгір'я, 1953, 382); // **відня́то,** *безос. присудк. сл. На початку утворення Радянської влади в Казахстані у баїв було віднято право голосу* (Донч., I, 1956, 145).

ВІДНЯ́ТИСЯ *див.* **відніма́тися.**

ВІДНЯТТЯ́, я́, *с.* Дія за знач. **відня́ти** 1, 2.

ВІДОБРАЖА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відобража́ти** й **відобража́тися** 1, 2.

ВІДОБРАЖА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВІДОБРА́ЖУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **ВІДОБРАЗИ́ТИ,** ажу́, а́зи́ш, *док., перех.* 1. Показувати кого-, що-небудь засобами слова, живопису, гри тощо. *Мужність, пильність, незламну стійкість радянських прикордонників, їхні високі моральні якості відображає фільм «Блакитна стріла»* (Мист., 6, 1958, 4); *Артистові сцени потрібно.. уміти вбирати в себе дійсний, реальний матеріал, щоб потім пройняти його вогнем своєї обдарованості і відобразити перед глядачем тип з усією характерною життєвою правдою* (Думки про театр, 1955, 79).

2. Те саме, що **віддзерка́лювати;** відбивати; // *перен.* Виявляти, виражати в собі певні якості, властивості; відбивати щось. *Семирічний план став кровною справою всього народу, бо він відображає його думи і сподівання* (Колг. Укр., 4, 1959, 1); *Староруське письменство.. дуже обмежено відобразило сучасну йому живу мову* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 146).

ВІДОБРАЖА́ТИСЯ, а́ється *і* **ВІДОБРА́ЖУВАТИСЯ,** ується, *недок.,* **ВІДОБРАЗИ́ТИСЯ,** и́ться, *док.* 1. *у чому.* Відтворюватися, мати відображення. *Навіть у піснях про смерть революціонерів відображається віра в безсмертя народу, невмирущість революційних ідей* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 33).

2. *у чому.* Те саме, що **віддзерка́люватися;** відбиватися. *В ній* [ріці] *відобразилося три дівочих голови, щільно притулених одна до одної* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 175).

3. *тільки недок.* Пас. до **відобража́ти.** *Основою художнього багатства мистецтва є перш за все багатство самого життя, різноманітність граней і взаємозв'язків тих явищ об'єктивної дійсності, які пізнаються і відображаються митцем* (Про багатство л-ри, 1959, 6).

ВІДОБРА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відобрази́ти.** *Людяність творів А. Константинопольського, правдивість відображеного в них, досконала художня форма обумовлюють сучасне звучання цих історичних за змістом полотен* (Мист., 3, 1962, 16); *А Гуменний гріб навперейм, беззвучно розколюючи веслом тонку блакить чистого неба, відображеного у воді* (Гончар, Новели, 1954, 14); // *у знач. прикм. Пустинне море сміялось, граючись відображеним сонцем* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 91); // **відобра́жено,** *безос. присудк. сл. Котляревський перший дав значні художні твори, в яких широко було відображено тодішнє життя* (Укр. літ., 8, 1957, 84).

ВІДОБРА́ЖЕННЯ, я, *с.* 1. *тільки одн.* Дія і стан за знач. **відобрази́ти** й **відобрази́тися;** відбиття. *Автором загальновідомих українських оповідань, що вийшли збіркою під псевдонімом «Марко Вовчок», оповідань, які є найкращим відображенням життя українського селянства,.. є жінка на ім'я Марія Маркович* (Коб., I, 1956, 569); *Трудове піднесення народу, широкий розмах соціалістичного змагання, процес перевиховання людей у творчій праці, боротьба з класовими ворогами — все це знайшло своє відображення в українській літературі цих років* [довоєнних п'ятирічок] (Іст. укр. літ., II, 1956, 134); *І нині, коли ми проходимо вулицями Києва, ми бачимо відображення минулої слави бойових днів у мармурі і бронзі* (Цюпа, Україна.., 1960, 30).

2. Зображення предмета, відбите в дзеркалі, на поверхні води, полірованій речі тощо; відбиток. *Преображенський схопився з стільця й обличчя його перекосилося, як відображення в параболічному дзеркалі «кімнати сміху»* (Ле, Міжгір'я, 1953, 515); *Невдоволено заворушились надбережні лози, загойдалися відображення ліхтарів на воді* (Шиян, Гроза.., 1956, 734).

3. *тільки одн., філос.* Відтворення в свідомості предметів, явищ зовнішнього світу. *Ленінська теорія відображення світу і буття лежить в основі цього методу* [соціалістичного реалізму] (Мал., Думки.., 1959, 7); *Художня творчість — складний.. процес пізнання* ***і відображення*** *дійсності* (Рад. літ-во, 1, 1962, 127).

ВІДОБРА́ЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **відобра́жувати.** *Щирість і правдивість, добре знання відображуваної дійсності були запорукою успіху творів на воєнну тему* (Іст. укр. літ., II, 1956, 249).

ВІДОБРА́ЖУВАТИ *див.* **відобража́ти.**

ВІДОБРА́ЖУВАТИСЯ *див.* **відобража́тися.**

ВІДОБРА́ЖУВАЧ, а, *ч.* Той, хто щось зображує, відображує.

ВІДОБРА́ЖУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **відобра́жувач.**

ВІДОБРАЗИ́ТИ *див.* **відобража́ти.**

ВІДОБРАЗИ́ТИСЯ *див.* **відобража́тися.**

ВІДО́ЗВА, и, *ж.* Звернення, заклик уряду, організації або окремої особи до широких мас населення. *Учора я бачився з Ганною Тимофіївною і балакав з нею про відозву в справі заснування фонду І. К. Карпенка-Карого* (Мирний, V, 1955, 426); *Відозва кликала до зброї всіх, кому дорогий соціалізм* (Панч, II, 1956, 276).

ВІДОКРЕ́МИТИ *див.* **відокре́млювати.**

ВІДОКРЕ́МИТИСЯ *див.* **відокре́млюватися.**

ВІДОКРЕ́МЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **відокре́мити** 1, 2, 4. *Кут меншої кімнати, відокремлений перегородкою з дикту й матового скла, мав правити завідувачеві лабораторій за кабінет* (Шовк., Інженери, 1956, 16); *Основні галузі ремесла Київської Русі були відокремлені від сільського господарства* (Вісник АН, 8, 1949, 43); // **відокре́млено,** *безос. присудк. сл. Церкву відокремлено від держави.*

2. *у знач. прикм.* Який міститься, перебуває окремо від кого-, чого-небудь. *Люди* [раннього давньокам'яного віку] *бродили невеликими відокремленими групами, по кілька десятків чоловік* (Іст. СРСР, І, 8, 1957, 3); *В лісах лишалися сліди, по яких гітлерівці вишукували партизанів і загрожували існуванню відокремленого загону* (Ле, Клен. лист, 1960, 235).

3. *у знач. прикм., грам.* Який виділяється своїм змістом та інтонацією. *Відокремлені члени речення; Відокремлені означення.*

ВІДОКРЕ́МЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і стан за знач. **відокре́млений** 2. *І почуття зайвості, самотності і відокремленості від молодих та дужих ударило в серце глибоким болем* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 196); *Дальший розвиток цих зв'язків* [між окремими містами й областями] *вимагав ліквідації політичної відокремленості російських земель* (Іст. СРСР, І, 8, 1957, 100).

ВІДОКРЕ́МЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відокре́мити** й **відокре́митися.** *Повна стиглість помідорів характеризується.. червоним забарвленням, легким відокремленням шкірки* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 178); *Зразу ж після перемоги Жовтневої революції було поставлено питання.. про відокремлення школи від церкви* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 6); *Відокремлення членів речення.*

ВІДОКРЕ́МЛЕНО. Присл. до **відокре́млений** 2.

ВІДОКРЕ́МЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **відокре́млювати** 1, 2, 4. *Найбільш цінними вважаються крупноплідні горіхи з м'якою шкаралупою і легко відокремлюваним ядром* (Укр. страви, 1957, 315).

ВІДОКРЕ́МЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відокре́млювати** й **відокре́млюватися** 1, 3.

ВІДОКРЕ́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДОКРЕ́МИТИ,** млю, миш; *мн.* відокре́млять; *док., перех.* 1. Роз'єднуючи, розділяючи, брати частину від цілого. *При збиранні* [амаранту] *на насіння волоті відокремлюють від стебел і просушують, стебла силосують* (Колг. енц., II, 1956, 28); *Судака чистять, обережно відокремлюють ножем верхній плавець і зябра* (Укр. страви, 1957, 54); *Для того, щоб краще відокремити метал.. від шкідливих складових частин, до руди почали додавати різні мінерали* (Таємн. ванна, 1957, 90).

2. Розділяючи, відмежовувати щось від чогось чим-небудь. *Навесні овес відокремлюють від насіння люпину за допомогою змійки* (Хлібороб Укр., 6, 1966, 21); — *Ми ж умовилися, щоб завод відокремити парком* (Ле, Міжгір'я, 1953, 238); // Відмежовувати собою щось від чогось; бути межею між ким-, чим-небудь; розділяти. *Поруч із яблунею стояла будова — простий солом'яний дашок на двох стовпах, приладнаний до ліси, яка відокремлювала двір од саду* (Ю. Янов., II, 1954, 115); *Від шкільного подвір'я пустир відокремлює лише неглибокий, але довгий ярок* (Донч., Перемога.., 1949, 13).

3. Розпізнавати, бачити відмінності між чим-небудь. *Вона* [публіка] *не вміє відокремлювати роботу художника від роботи режисера* (Моє життя в мист., 1955, 116); *Хома.. вмів якось одразу відокремити суттєве від несуттєвого, велике від незначного* (Гончар, І, 1954, 201).

4. Переривати зв'язок, зв'язки між ким-, чим-небудь. *Більшовики відокремили релігію від держави* (Ле, Міжгір'я, 1953, 71); *Я народився на землі Від батька, що орав ту землю. Ніколи я не відокремлю Себе від хлопської ріллі* (Павл., Бистрина, 1959, 69).

5. *грам.* Виділяти другорядні члени речення, вставні слова тощо розділовими знаками на письмі, інтонацією в усній мові.

ВІДОКРЕ́МЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ВІДОКРЕ́МИТИСЯ,** млюся, мишся; *мн.* відокре́мляться; *док.* 1. Відділятися, відриватися від чого-небудь. *Кора відокремилась від стовбура.*

2. Віддалятися, відходити від кого-, чого-небудь. *Нога його натисла на газ, і тієї ж секунди разом із скаженим виттям зринуло відчуття, що ми відокремлюємось від землі* (Смолич, III, 1959, 211); *Безшумно людина відокремилась від стіни й пішла просто до нього* (Коп., Лейтенанти, 1947, 159); *Коли військова частина підійшла до Арсеналу, Тиміш відокремився й пішов уперед один* (Довж., Зач. Десна, 1957, 21).

3. Виходити зі складу чого-небудь (держави, організації, гуртка). *На протязі 30—50-х років XII ст. від Києва відокремилися всі найбільші феодальні князівства* (Іст. УРСР, І, 1953, 88); — *І не думайте, що це ми від усіх відокремитися хочемо* (Ів., Вел. очі, 1956, 104); // Виходити зі складу сім'ї, розділивши майно. *По весіллю брат відокремився від нас, пішов до жінки собі* (Федьк., Буковина, 1950, 101); *Сварка так закінчилася, що старий Чюрей відокремився від дітей* (Черемш., Тв., 1960, 42).

4. Виділятися серед чогось; вирізнятися. *Пострілів не було, було єдине гоготання землі і неба, серед якого відокремлювались тільки вибухи авіабомб* (Гончар, І, 1954, 36).

ВІ́ДОМА: Без ві́дома — не повідомивши кого треба, не взявши дозволу. *Моя жінка, твоя мати, Без відома мого Посилає на оріхи Тобі золотого* (Рудан., Тв., 1956, 143); **Бра́ти (взя́ти) до ві́дома** — усвідомлювати, брати до уваги; **Дово́дити (довести́) до ві́дома** *чийого* — повідомляти кого-небудь про щось. [Диякон:] *Я маю щось довести, володарю, до твого відома зовсім зокрема* (Л. Укр., II, 1951, 411); **З ві́дома** — з чиєї-небудь згоди, дозволу.

ВІДО́МИЙ, а, е. 1. Про якого знають; знайомий. *Татари злазили вгору добре відомою їм стежкою* (Коцюб., І, 1955, 399); *Відомий нам і величезний інтерес до народної творчості, що його виявляв Ленін* (Рильський, III, 1956, 69); // Якого добре знають з певного боку. *Вештаючись раз по раз по ярмарках, промислуючи* [промишляючи] *полотнами, став Чіпка відомий на цілий повіт* (Мирний, II, 1954, 264); *Її* [чутку] *принесла баба Параска Гришиха.., відома на все село брехуха* (Н.-Лев., II, 1956, 336).

Відо́ма річ — уживається як вставне словосполучення в значенні відомо, звичайно. *Відома річ, кого огнем пече, тому скрізь вода мріється* (Вовчок, VI, 1956, 267).

2. Якого знає багато людей, який користується популярністю, славою; знаменитий, славетний. *Ще кінчаючи свою науку в Віденському університеті у відомого вченого професора Ягича, Франко почав готуватися до професури* (Коцюб., III, 1956, 35); *Керував студією відомий письменник* (Донч., V, 1957, 354).

3. *у знач. ім.* **відо́ме**, мого, *с.*, *мат.* Дана величина.

ВІДО́МІСТЬ *див.* **відо́мості.**

ВІДО́МО, *невідм.* 1. *присудк. сл.* Про наявність відомостей про кого-, що-небудь. *Всім відомо, куди він звик ходить і де він лиха набирався* (Гл., Вибр., 1957, 33); *Нам відомо, як окремий саперний ескадрон під градом куль і гармат наводив мости для переправи і ремонтував пошкодження* (Донч., I, 1956, 71).

2. *вставн. сл.* Уживається для пояснення якоїсь причини, наслідку; зрозуміло, звісно.— *Ти тепер така пишна стала — відомо, засватана!* (Л. Укр., III, 1952, 738).

Як відо́мо — як усі знають. *Хтось прислав мені вирізки з львівських газет про свято Котляревського. Річ невинна, як відомо* (Коцюб., III, 1956, 250).

ВІДО́МОСТІ, тей, *мн.* (*одн.* **відо́мість**, мості, *ж.*) 1. Повідомлення, вісті про кого-, що-небудь. [Завадський:] *Дуже нас сполошила відомість про ваш приїзд* (Фр., IX, 1952, 380); *Як же ви почуваєте тепер себе?.. Я дуже хотів би мати про це од Вас відомості* (Коцюб., III, 1956, 255); *Ось він бесідує з господарями й передає їм останні відомості з фронту* (Ю. Янов., I, 1954, 386).

2. Певні факти, дані про кого-, що-небудь. [Голоси:] *А де ж Наталка, Роман?* [Криницька:] *За моїми відомостями, вони в саду* (Мик., I, 1957, 419); *Здобуті ними* [розвідниками] *відомості були дуже цінні* (Кучер, Чорноморці, 1956, 432).

3. *тільки мн.* Знання в якій-небудь галузі. *Мої відомості про літературний рух у нас дуже невеликі* (Коцюб., III, 1955, 197); *Одного разу жінка попросила чоловіка сказати, які книжки треба читати для того, щоб набути відомостей по політичній економії* (Л. Укр., III, 1952, 592).

4. *перев. одн.*, *канц.* Зроблений за встановленою формою список яких-небудь цифрових або інших даних. *Комендант одлічив йому сто двадцять лір і подав відомість розписатися* (Кучер, Голод, 1961, 351).

5. *тільки одн.*, *рідко.* Абстр. ім. до **відо́мий** 2; слава. *Свою відомість він здобув, завдячуючи торішній історії* (Шовк., Інженери, 1935, 41).

ВІ́ДОМСТВО, а, *с.* Галузь державного управління й сукупність установ, які її обслуговують. *На вищому етапі соціалістичного будівництва були створені міністерства і відомства* (Рад. Укр., 17.II 1957, 1); *Колінз.. почав шептатися з генералом із військового відомства* (Рибак, Час.., 1960, 213).

ВІДОМСТИ́ТИ *див.* **відомща́ти.**

ВІ́ДОМЧИЙ, а, е. 1. Стос. до відомства. *Перебудова керівництва народним господарством дасть можливість швидко усунути хиби, які є в роботі промисловості і в будівництві, ліквідувати відомчі бар'єри* (Рад. Укр., 1.VI 1957, 1); *Господарства відомчого значення.*

2. Обмежений інтересами тільки свого відомства, установи. *Відомчий підхід до справи.*

ВІ́ДОМЧІСТЬ, чості, *ж.* Абстр. ім. до **ві́домчий** 2. *Необхідною умовою успішного будівництва комунізму є тверде і послідовне додержання дисципліни, повсякденний контроль, рішуче подолання в господарському житті елементів місництва і відомчості* (Програма КПРС, 1961, 77).

ВІДОМЩА́ТИ, ВІДІМЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДОМСТИ́ТИ, ВІДІМСТИ́ТИ,** мщу́, мсти́ш, *док.*, *рідко.* Те саме, що **мсти́тися.** *Наткнувся в темряві на відро з мазутою і пригадав раптом, як давно колись в їхньому селі парубки відомщали дівкам...* (Гончар, Новели, 1954, 125); *Серце моє наливалося огнем, у грудях ходили прибої гніву... О, чим я тобі відомщу, ти, кляте життя — невільне, підданське!* (Мирний, V, 1955, 342); *І дав собі клятву хлопець відомстити вовогам за батька* (Цюпа, Три явори, 1958, 13,

ВІДО́МЩЕНИЙ, ВІДІ́МЩЕНИЙ, а., е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **відомсти́ти.**— *То кров моя не остигає, Не відомщена до кінця* (Мал., II, 1956, 61).

ВІДО́МЩЕ́ННЯ, ВІДІ́МЩЕННЯ, я, *с.*, *рідко.* Дія за знач. **відомсти́ти.** *Турецька куля пронизала йому* [кошовому] *тіло.. А слідом за цим, як відомщення ворогам, з сусіднього дуба пролунав гарматний постріл* (Добр., Очак. розмир, 1965, 114).

ВІДО́РАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відора́ти 1.** *І від сонечка не сховаєшся За відорану скибу* (Рудан., Вибр., 1937, 16).

ВІДОРА́ТИ *див.* **відо́рювати.**

ВІДО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДОРА́ТИ,** рю́, ре́ш, *док.*, *перех.* 1. Орючи, відокремлювати, відмежовувати від чогось. *Як плугом одорав* (Номис, 1864, № 8353); // Орючи, відокремлювати, забирати собі. *Поки Савка встане, він відоре назад отих вісім цалів, що торік загріб собі сусід* (Бабляк, Літопис.., 1961, 6).

2. Відробляти оранкою.

ВІДОСО́БИТИ *див.* **відосо́блювати.**

ВІДОСО́БИТИСЯ *див.* **відосо́блюватися.**

ВІДОСО́БЛЕНИЙ, а, е, *книжн.*, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **відосо́бити.** *Курс на ізольоване, відособлене від світової співдружності соціалістичних країн будівництво соціалізму неспроможний у теоретичному відношенні, оскільки суперечить об'єктивним законам розвитку соціалістичного суспільства* (Програма КПРС, 1961, 18).

ВІДОСО́БЛЕНІСТЬ, ності, *ж.*, *книжн.*, *рідко.* Те саме, що **відокре́мленість.** *Вірність народу своїм національним інтересам, своїм кращим національним традиціям аж ніяк не веде до національної відособленості* (Ком. Укр., 5, 1965, 19).

ВІДОСО́БЛЕННЯ, я, *с.*, *книжн.*, *рідко.* Дія і стан за знач. **відосо́бити** й **відосо́битися.** *Соціально-економічний розвиток Русі в період феодалізму, в тяжкий час татаро-монгольської навали привів до відособлення окремих частин древньоруської народності* (Тези про 300-річчя возз'єдн.., 1954, 5).

ВІДОСО́БЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВІДОСОБЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ВІДОСО́БИТИ,** блю, биш; *мн.* відосо́блять; *док.*, *перех.*, *книжн.*, *рідко.* Те саме, що **відокре́млювати** 1, 4. *Не відособлювати партійну роботу від господарської.*

ВІДОСО́БЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ВІДОСОБЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВІДОСО́БИТИСЯ,** блюся, бишся; *мн.* відосо́бляться; *док.*, *книжн.*, *рідко.* Те саме, що **відокре́млюватися** 1, 4.

ВІДОСОБЛЯ́ТИ *див.* **відосо́блювати.**

ВІДОСОБЛЯ́ТИСЯ *див.* **відосо́блюватися.**

ВІДОХО́ТИТИ *див.* **відохо́чувати.**

ВІДОХО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДОХО́ТИТИ,** о́чу, о́тиш, *док.* Відбивати в кого-небудь бажання, охоту щось робити, любов, прагнення до чогось. *Хто.. відохотив людей, молодь від читання Сковороди, перш за все його філософських творів? Адже його цікаво читати!* (Літ. Укр., 4.XII 1962, 3).

ВІ́ДПА́Д, у, *ч.*, *спец.* Дія і стан за знач. **відпада́ти** й **відпа́сти.** *Садіння лісосмуги у місцях відпаду рослин.*

ВІДПАДА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **відпада́ти.**

ВІДПАДА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВІДПА́СТИ,** аде́, *док.* 1. Падати, відділяючись, відриваючись від чого-небудь. *Краї листків загинаються догори, вусики закручуються, а пустоцвіт відпадає* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 49); *Не встиг другий віз недалечко од'їхати, тріснула вісь; колесо одпало,— віз ліг набік*

(Н.-Лев., III, 1956, 125); *Аж ось відпала віконниця бокового вікна* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 111).

2. Втрачати значення, силу за певних умов.— *Отже, це заперечення Ваше відпадає* (Шовк., Інженери, 1956, 217); *У цьому випадку* [при роздільному збиранні] *також відпадає оплата за перевезення зерна* (Колг. Укр., 1, 1957, 7); // Зникати. *При безприв'язному утриманні* [худоби] *відпадає потреба в стійлах* (Колг. Укр., 4, 1959, 34); *Одпала охота і додому їхати* (Мирний, III, 1954, 103).

3. Виходити з якогось об'єднання. *Досвід світової соціалістичної системи підтвердив необхідність найтіснішого союзу країн, які відпадають від капіталізму* (Програма КПРС, 1961, 18).

ВІДПАДІ́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **відпа́сти.** *Фонетична риса, що в наш час виразно зближує між собою українську мову саме з білоруською,— відпадіння початкового ненаголошеного і на початку слова: голка: рос. иголка* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 158); *Перед загрозою можливого відпадіння автономних республік від Співтовариства французькі імперіалісти визнали за краще протягом другої половини 1960 р. надати «незалежність» всім автономним республікам* (Рад. право, 6, 1960, 107).

ВІДПА́ДКИ, ів, *мн.* (*одн.* **відпа́док**, дка, *ч.*), *діал.* Відходи. *В сінях.. варили* [столярі] *карук із волових жил та з відпадків.. шкіри* (Фр., IV, 1950, 209).

ВІДПА́ДОК *див.* **відпа́дки.**

ВІ́ДПАЛ ^{1}, у, *ч.*, *техн.* Те саме, що **відпа́лювання** ^{1}. *Відпал дюралюмінію відбувається при 350° С* (Рентгеногр. мет., 1959, 320).

ВІ́ДПАЛ ^{2}, у, *ч.*, *гірн.* Те саме, що **відпа́лювання** ^{2}. *Семен Родіонович цікавився кожною дрібницею, випитував, як Микола брав підбій,.. скільки шпурів просвердлив, як відбувався відпал* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 191).

ВІДПА́ЛИЙ, а, е. Який відпав, відокремився, падаючи. *Не рекомендується збирати відпалі віночки* [дивини] *з землі* (Лікар. рослини.., 1958, 132); *Відпала штукатурка.*

ВІДПАЛИ́ТИ ^{1} *див.* **відпа́лювати** ^{1}.

ВІДПАЛИ́ТИ ^{2} *див.* **відпа́лювати** ^{2}.

ВІДПА́ЛЮВАЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Признач. для відпалювання (*див.* **відпа́лювання**^{1}). *Відпалювальна піч.*

ВІДПА́ЛЮВАННЯ ^{1}, я, *с.*, *техн.* Дія за знач. **відпа́лювати** ^{1}. *Відпалюванням називається процес, коли сталь нагрівається до певної температури, видержується при цій температурі до повного прогрівання і повільно охолоджується разом з піччю* (Практ. з машинозн., 1957, 106).

ВІДПА́ЛЮВАННЯ ^{2}, я, *с.*, *гірн.* Дія за знач. **відпа́лювати** ^{2}.

ВІДПА́ЛЮВАТИ ^{1}, юю, юєш, *недок.*, **ВІДПАЛИ́ТИ**, алю, а́лиш, *док.*, *перех.*, *техн.* Обробляти метали, їх сплави, деталі тощо (напр., скло) нагріванням і повільним охолодженням для надання їм потрібних властивостей. *Завод покрівельного заліза погодився відпалювати деталі компресора* (Роб. газ., 4.II 1965, 2); *Відпалити сталь.*

ВІДПА́ЛЮВАТИ ^{2}, юю, юєш, *недок.*, **ВІДПАЛИ́ТИ**, алю, а́лиш, *док.*, *перех.*, *гірн.* Робити отвір, щілину тощо в пласті вугілля, руди за допомогою вибуху. *Раптом в обличчя вдарила свіжа повітряна хвиля, а за нею десь далеко пролунали вибухи. Це почали відпалювати бурки* (Гур., Наша молодість, 1949, 50).

ВІДПА́ЛЬНИК, а, *ч.*, *гірн.* Робітник, що здійснює відпалювання (*див.* **відпа́лювання** ^{2}). *Перед спуском у шахту його* [приміщення] *заповнили врубмашиністи, прохідники,.. відпальники* (Рад. Укр., 15.XII 1953, 1).

ВІДПАНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Закінчити, перестати панувати. *На сільській сходці Гордій Титаренко, що приїхав недавно з губернії, сказав, що настала вже влада бідних та що багачі своє відпанували* (Ірчан, II, 1958, 30).

ВІ́ДПАР, у, *ч.* Негуста пара; випари. *Сонечко підхопилось та так привітливо поглядає на сполосканий город; з землі відпар іде* (Свидн., Люборацькі, 1955, 201); *Ранньою весною земля у них пахне тільки відпаром і березовим соком, що йде від лісів* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 31).

ВІДПАРИ́РУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.* 1. У фехтуванні — відбити удар.

2. *перен.*, *рідко.* Відповісти гостро, дотепно на докір, образу тощо.— *А вам чого тут треба, ледарі? — перехилився з жниварки Бурячок.— Прийшли подивитись, як ти зі «стільчика» впадеш! — відпарирував Рочко* (Донч., I, 1956, 80).

ВІДПА́РИТИ *див.* **відпа́рювати.**

ВІДПА́РИТИСЯ *див.* **відпа́рюватися.**

ВІДПАРО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, *рідко.* Відтавати, паруючи. *Відпаровувалась земля, набухали бруньки на деревах* (Горд., Заробітчани, 1957, 8).

ВІДПА́РОСТИТИСЯ *див.* **відпа́рощуватися.**

ВІДПА́РОЩУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДПА́РОСТИТИСЯ**, иться, *док.* Виділятися, відокремлюватися окремим паростком.

ВІДПАРУВА́ТИ, у́є, *док.* Закінчити, перестати парувати. *Варена картопля відпарувала* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 196); *Відпарували вареники.*

ВІДПА́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відпа́рювати й відпа́рюватися.**

ВІДПА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДПА́РИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* 1. Пом'якшувати що-небудь, діючи на нього парою. *Тепер одпар лозину та й гни її* (Сл. Гр.); // Діючи парою на щось, відривати, відклеювати. *Відпарити марку* від (з) *конверта.*

2. *рідко.* Відмивати що-небудь, тримаючи в гарячій воді.— *Сорочка, правда, в мене завжди чиста, а от рук, відколи війна, вже не встигаю відпарювати* (Кучер, Чорноморці, 1956, 241).

ВІДПА́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВІДПА́РИТИСЯ**, иться, *док.* Відділятися під дією пари.

ВІДПАСА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **ВІДПА́СУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПА́СТИ**, су́, се́ш, *док.* 1. *перех.* Те саме, що **випаса́ти** 1.

2. *перех.*, *перен.*, *фам.*, *зневажл.* Добре харчуючись, відрощувати живіт, підборіддя тощо. *Я собі живіт кругленький вже відпас* (Л. Укр., IV, 1954, 201); *— Бачила, яку пику та воло відпасла?* (Вирган, В розп. літа, 1959, 271).

3. *неперех.* Пасінням відробляти за що-небудь. *Ми їм перше пасли, а вони нам нехай відпасають* (Сл. Гр.).

4. *тільки док.*, *перех.* Пропасти певний час. *Одпас день* (Сл. Гр.).

ВІДПАСА́ТИСЯ, а́ється *і рідко* **ВІДПА́СУВАТИСЯ**, ується, *недок.*, **ВІДПА́СТИСЯ**, се́ться, *док.* 1. Те саме, що **випаса́тися** 1.

2. *перен.*, *фам.*, *зневажл.* Поправлятися, гладшати (про людину). *Відпасалася* [голота] *на м'ясному борщі та солдатських хлібах* (Вільде, Сестри.., 1958, 18).

ВІДПА́СТИ ^{1} *див.* **відпада́ти.**

ВІДПА́СТИ ^{2} *див.* **відпаса́ти.**

ВІДПА́СТИСЯ *див.* **відпаса́тися.**

ВІДПА́СУВАТИ *див.* **відпаса́ти.**

ВІДПА́СУВАТИСЯ *див.* **відпаса́тися.**

ВІДПА́ЮВАННЯ, я, *с.*, *техн.* Дія за знач. **відпа́ювати й відпа́юватися.** *Відмітною особливістю цих різців є масивна головка, яка дає можливість застосову-*

вати.. твердосплавні пластинки, внаслідок чого.. виключається відпаювання пластинок під час роботи (Різальні інстр.., 1959, 69).

ВІДПА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДПАЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., перех.* Відокремлювати, відділяти нагріванням припаяну частину.

ВІДПАЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., перех., розм., рідко.* Відрізати, відламати, відокремити частину від цілого. *А там можна потягти за маятник від годинника, .. булки шматок одпаювати. Застукає Мелашка, то хіба трудно Романові втекти од неї* (Вас., I, 1959, 60).

ВІДПА́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВІДПАЯ́ТИСЯ**, я́ється, *док.* Відокремлюватися, відпадати при нагріванні.

ВІДПАЯ́ТИ *див.* **відпа́ювати.**

ВІДПАЯ́ТИСЯ *див.* **відпа́юватися.**

ВІДПЕ́КАТИСЯ *див.* **відпе́куватися.**

ВІДПЕ́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДПЕ́КАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док., розм.* Відмовлятися від чого-небудь важкого, неприємного; намагатися позбутися кого-, чого-небудь. *Ми всі.. подаємо якнайменше худоби, відпекуємося від пасіння в лісі* (Фр., II, 1950, 47); *Живуть вони собі поки що нічого, та як вона відпекається від його* (Сл. Гр.); *Він уже міркував, чи не можна б якось того зректися і цілої біди відпекатися* (Кобр., Вибр., 1954, 53).

ВІДПЕ́РТИ *див.* **відпира́ти**^{1}.

ВІДПЕ́РТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відпе́рти** 1, 2. [Князь:] *Бачиш, я тепер вночі Підкравсь під саму київську браму. Представ* [уяви] *собі: відперта...* (Фр., IX, 1952, 239); *Аж в тісну робітню якийсь гурток зненацька заточивсь, відпертий натовпом* (Л. Укр., I, 1951, 443).

ВІДПЕ́РТИСЯ *див.* **відпира́тися**^{1}.

ВІДПЕЧА́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відпеча́тати**. *Фотографія ще не одпечатана, то не знаю, як вийшла* (Л. Укр., V, 1956, 232); *Вже твої жупани поношені, Вже твої меди одпечатані* (Чуб., V, 1874, 735).

ВІДПЕЧА́ТАТИ *див.* **відпеча́тувати.**

ВІДПЕЧА́ТАТИСЯ *див.* **відпеча́туватися.**

ВІДПЕЧА́ТОК, тка, *ч., рідко.* Те саме, що **відби́ток** 1, 6. *Зненацька Романюка помітив на стіні виразні сліди — відпечатки ботинок, що потяглися кудись на горище* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 117); *Зміни, що відбулися в житті радянських дітей, наклали свій відпечаток і на літературу* (Іст. укр. літ., II, 1956, 220).

ВІДПЕЧА́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПЕЧА́ТАТИ**, аю, аєш, *док., перех., рідко.* 1. Те саме, що **відбива́ти** 12. *Відпечатати слід.*

2. *фот.* Виготовляти (робити) фотографію, переносячи зображення негатива на спеціальний папір. *Дерижанов одпечатав нашу фотографію* (Л. Укр., V, 1956, 218).

3. Те саме, що **розпеча́тувати.** *Відпечатати двері.*

ВІДПЕЧА́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДПЕЧА́ТАТИСЯ**, ається, *док., рідко.* Те саме, що **відбива́тися** 5. *Вальс раптом обривається. Всі спиняються.. На білих сукнях Лени й булочниці відпечатались чорні руки сажотруса і шофера* (Коч., II, 1956, 166); * Образно. *Моєї юності останній, може, рік, Жадоби світлої пора моя хороша, Ти відпечаталась в душі на цілий рік* (Рильський, Поеми, 1957, 262).

ВІДПИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДПИ́ТИ**, відіп'ю́, відіп'є́ш, *док., перех.* 1. Випивати частину чого-небудь; надпивати.— *За ваше здоров'я,— відповіла Яніке, так само обережно відпиваючи ковток* (Собко, Запорука.., 1952, 93); *Одпив* [Омелько] *трохи* [з чарки], *частує Морозиху* (Кроп., I, 1958, 82); *Жінка теж відмовилась від горілки, відпила трохи свого вина і запропонувала мені* (Досв., Вибр., 1959, 417).

2. Випивати ту кількість чого-небудь, яку раніше не можна було пити з певних причин. *Цілий піст не пив горілки та казав, що на великдень відоп'є* [відіп'є] *своє* (Сл. Гр.).

3. Перестати, закінчити пити.— *Чом же ви, каже, тату, не п'єте? — Я вже, каже, своє одпив* (Сл. Гр.).

Відпи́ти весі́лля (мирову́), *заст.*— випиваючи, справити весілля, відзначити примирення тощо. *Як одпили весілля, вона й прийнялась знов з Левком за господарство* (Кв.-Осн., II, 1956, 305).

ВІДПИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДПИ́ТИСЯ**, відіп'ю́ся, відіп'є́шся, *док.* 1. *тільки док.* Напитися досхочу. *Знайшли воду, не відіп'ються; тяжко вже їм і дихати* (Кв.-Осн., II, 1956, 412).

2. *чим, на чому, розм.* Поправлятися, довго п'ючи що-небудь.

ВІДПИ́Л, у, *ч.* Місце перерізу стовбура дерева тощо. *Якщо уважно подивитися на поперечний відпил стовбура.., то можна.. помітити, що річні кільця мають різну товщину* (Наука.., 12, 1956, 20).

ВІДПИ́ЛЕННЯ, я, *с., спец.* Очищення від пилу якої-небудь сировини.

ВІДПИ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відпи́лювати.**

ВІДПИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДПИЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., перех.* Відрізувати пилою. *Сам він почав стругати брусочки, а мені наказав відпиляти дошку* (Збан., Мор. чайка, 1959, 99).

ВІДПИ́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **відпи́лювати.**

ВІДПИ́ЛЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відпиля́ти.**

ВІДПИЛЯ́ТИ *див.* **відпи́лювати.**

ВІДПИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДІП'Я́ТИ** *і* **ВІДП'ЯСТИ́**, діпну́, діпне́ш; *мин. ч.* відіп'я́в, п'я́ла, ло; *наказ. сп.* віді́пни́; **ВІДІПНУ́ТИ**, діпну́, діпне́ш; *мин. ч.* відіпну́в, пу́ла, ло; *док.* 1. Те саме, що **відстіба́ти.** — *Е, се, певно, запинка надавила мені груди,— подумав собі Андрій, відіп'яв запинку і знов положився на ліжко* (Фр., I, 1955, 298).

2. Відв'язувати прив'язане. *Ішов циган через село та й побачив коня, прив'язаного до плоту. Зараз його за поводи, відпинає та й хоче сідати* (Україна.., I, 1960, 271); *Робітники відп'яли коні і лишили машину.. на луці* (Фр., II, 1950, 379).

ВІДПИРА́ННЯ^1, я, *с.* Дія за знач. **відпира́ти**^{1} 1 й **відпира́тися**^{1} 1.

ВІДПИРА́ННЯ^2, я, *с.* Дія за знач. **відпира́ти**^{2} й **відпира́тися**^{2}.

ВІДПИРА́ТИ^1, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДПЕ́РТИ**, відіпру́, відіпре́ш, *док., перех., розм.* 1. *рідко.* Те саме, що **відмика́ти** 1.— *Оддай коня, бо піду з дрючком одпирати хлів,— гукав Карпо* (Н.-Лев., II, 1956, 375); *Оце опудало погане Латинів город одіпре* (Котл., I, 1952, 268); *Нічліг тільки що одперли* (Тесл., Вибр., 1950, 46).

2. Силою змушувати відступити назад; відтискувати. — *Як же її* [татарву] *геть уже відперли на низ,..— живуть собі наші козаки та наживаються* (Мирний, I, 1954, 183); // Протидіяти натискові. *Хмари снігу.. розпинали широкі свої крила, відпирали напір дикого вихру* (Коб., I, 1956, 552); * Образно. *Смерти не одперти* (Номис, 1864, № 8240).

3. *тільки док., фам.* Віднести щось важке, напружуючись. *Відпер у млин мішок жита* (Сл. Гр.).

ВІДПИРА́ТИ^2, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДІПРА́ТИ**, відперу́, відпере́ш; *мин. ч.* відіпра́в, ла, ло; *док., перех.*

Перучи, відмивати бруд з одягу, білизни тощо.— *Цієї весни куряна буря ішла якась маслясниста.. Так, було, насіче за день, що потім не відмиєшся, одягу не відпереш — хоч повикидай* (Гончар, Тронка, 1963, 280); // Перучи, робити чистою білизну тощо.

ВІДПИРА́ТИСЯ^1, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДПЕ́РТИСЯ**, відіпру́ся, відіпре́шся, *док.* 1. *розм.*, *рідко.* Те саме, що **відмика́тися** 1. [Сестра Мархва:] *Іч, як замок заржавів.. Певно років з десять буде, як відпирався* (Мирний, V, 1955, 108).

2. *розм.* Відмагатися, відмовлятися визнати свою вину тощо, не признаватися в чомусь.— *Відпирайся, мій синоньку, Що коника та не маєш* (Чуб., V, 1874, 947); *Владко також не думав відпиратись від вини* (Фр., VI, 1951, 189); *Як не відмовчувалася і не відпиралася Ганна, все ж нарешті зрозуміла, що нічого їй не допоможе* (Коз., Сальвія, 1959, 66).

3. *діал.* Відбиватися, оборонятися. *А коли й там, на Україні, на нас нападуть вони й відпертися не вистачатиме в нас сили, тоді... тоді підемо на Путивль, у Московію* (Ле, Україна, 1940, 172).

ВІДПИРА́ТИСЯ^2, а́ється, *недок.*, **ВІДІПРА́ТИСЯ**, відпере́ться; *мин. ч.* відіпра́вся, лася, лося; *док.* Ставати чистим унаслідок прання; // Зникати після прання (про бруд, плями тощо). *У щось таке рушник уробили, що й не відіпралося* (Сл. Гр.).

ВІДПИ́РХАТИСЯ *див.* **відпи́рхуватися.**

ВІДПИ́РХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДПИ́РХАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* Пирхаючи, прочищати ніс, рот, горло. *Клацають умивальники, дзюрчить вода, відпирхуються червоноармійці* (Збан., Сеспель, 1961, 211); *Мокрі як хлющ, ледве живі, люди одпирхувалися, стріпувались* (Кучер, Голод, 1961, 262); *Відпирхавшись,.. опричники знов накидались на хлопців* (Гончар, Таврія, 1952, 426).

ВІ́ДПИС, у, *ч.*, *заст.* Письмова відповідь на лист і т. ін. *Написав усе, що сталося, і просив відпису* (Свидн., Люборацькі, 1955, 216); *Півроку дожидався відповіді, а тоді попрохав вернути рукопис.., та аж на четверте прохання прийшов до мене відпис* (Гр., І, 1963, 454).

ВІДПИ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відписа́ти** 2.

ВІДПИСА́ТИ *див.* **відпи́сувати.**

ВІДПИСА́ТИСЯ *див.* **відпи́суватися.**

ВІДПИ́СКА, и, *ж.* 1. Письмова відповідь, у якій обминається головне, суть справи. *Замість серйозного і принципіального розгляду скарги або пропозиції подекуди намагаються затушувати справу або відбутися формальною відпискою* (Рад. Укр., 26.III 1958, 1).

2. *заст.* Письмова відповідь на лист і т. ін. *І зараз-таки подав* [писар].. *одписку* (Н.-Лев., IV, 1956, 151).

ВІДПИ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПИСА́ТИ**, ишу́, и́шеш, *док.*, *перех.* 1. *також без додатка.* Відповідати комусь листовно. *Тепер.. одписую Вам на Ваше питання про видання моїх праць* (Мирний, V, 1955, 399); *Я пишу на Русь листи та пишу, а лиш ти один відписуєш* (Стеф., III, 1954, 28); // Повідомляти листом про щось. *Тоді одписала Катря, що буде сама, приїде сама опоряджати, що їй у спадку дісталося* (Вовчок, I, 1955, 252); *Порадившись з Нечаєм, Богун відписав у Чигирин, що він залишається на прикордонні* (Кач., Вибр., 1953, 99).

2. Письмово заповідати кому-небудь своє майно в спадок. *Усю худобу тобі відпишу* (Барв., Опов.., 1902, 196); — *Ти чого до мене прийшов?— закричав, багровіючи від люті, Шумейко.— Вчити, як моїм добром розпоряджатися, кому що відписувати?* (Шиян, Баланда, 1957, 215); — *Це, мабуть, ти задля того до мене такий добрий, щоб я одписав тобі, а не Уласові, хату та грунт* (Н.-Лев., III, 1956, 289).

3. *діал.* Списувати, переписувати. *Що було до писання — рахункові задачі, німецькі задачі,— те попишемо, а властиво Волянський відпише від мене* (Фр., IV, 1950, 227); *Се ноти, котрі я відписала за гроші; мушу їх віднести* (Коб., I, 1956, 87).

ВІДПИ́СУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДПИСА́ТИСЯ**, ишу́ся, и́шешся, *док.* 1. Письмово відповідати, не торкаючись головного, обминаючи суть справи.

2. *тільки док.*, *рідко.* Закінчити писати. *Хтось не знає, як хтось листи хронічно пише і все їх винен і ніяк не одпишеться* (Л. Укр., V, 1956, 428).

ВІДПИТА́ТИ *див.* **відпи́тувати.**

ВІДПИ́ТИ *див.* **відпива́ти.**

ВІДПИ́ТИСЯ *див.* **відпива́тися.**

ВІДПИ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПИТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.* 1. Замість відповіді на питання запитувати.— *А чого се ми втікаємо, дядьку? — пита Хапко.— Хто втікає? — відпитує набігці дядько* (Вовчок, VI, 1956, 283).

2. *діал.* Розпитуючи, знаходити кого-, що-небудь. *А я хлопець-молодець.. Серед ліса відпитав Дупло зі шпаками* (Рудан., Тв., 1956, 101).

ВІДПИХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відпиха́ти** й **відпиха́тися.**

ВІДПИХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДІПХНУ́ТИ** *і рідко* **ВІДПИХНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* 1. Пхаючи когось або щось, відсувати, відстороняти від кого-, чого-небудь. *Настя кидається до Марусі обороняти. Татарин одпихає її* (Н.-Лев., II, 1956, 434); *Юрський обминав студентів, декого відпихав* (Ле, Міжгір'я, 1953, 384); — *Брешеш!— крикнув Денис, відіпхнувши хлопця від себе* (Кв.-Осн., II, 1956, 419); *Коли колода виринула перед ним, він відіпхнув її з нелюдською силою* (Галан, Гори.., 1956, 14).

2. *перен.*, *розм.* Відштовхувати, віддаляти когось від себе байдужістю або поганим ставленням, вчинком і т. ін. *Ольга ідеальна товаришка, з тих, що не лізуть силоміць у душу і що не відпихають холодом* (Л. Укр., V, 1956, 340); *І як було* [Оксані] *не повірити, як зректися надзвичайного щастя, відіпхнути Олексія, не слухати його речей солодких?* (Л. Янов., I, 1959, 35).

ВІДПИХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДІПХНУ́ТИСЯ** *і рідко* **ВІДПИХНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* Відштовхуватися від кого-, чого-небудь. *Сидячи на площадці збоку, Лодиженко що було сили відпихався ногами* (Ле, Міжгір'я, 1953, 283); *Остап сів у човен, і Соломія одіпхнулась од берега* (Коцюб., I, 1955, 337); // Віддаляти, відстороняти кого-небудь від себе. *Поцілунок за поцілунком сипле. Василь стоїть, регочеться. Галя сердито відпихається* (Мирний, IV, 1955, 148).

ВІДПИХНУ́ТИ *див.* **відпиха́ти.**

ВІДПИХНУ́ТИСЯ *див.* **відпиха́тися.**

ВІДПЛА́ТА, и, *ж.*, *книжн.* Дія, вчинок і т. ін. у відповідь на заподіяне комусь зло; помста. *Аркадці галас підняли, Клялися учинить одплату, Хоча би трупом всі лягли* (Котл., I, 1952, 259); *Але не час оплакувать руїни: пора відплати, помсти настає* (Тич., II, 1957, 158); // Сумний наслідок якихось нерозважливих вчинків тощо. *Перед Христею стояло безнадійне скитання — відплата за ті розкоші, які приходилося пережити* (Мирний, III, 1954, 399).

ВІДПЛАТИ́ТИ *див.* **відпла́чувати.**

ВІДПЛАТИ́ТИСЯ *див.* **відпла́чуватися.**

ВІДПЛА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відплати́ти.**

ВІДПЛА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПЛАТИ́ТИ**, ачу́, а́тиш, *док.*, *кому*. Віддячувати за послугу, добре ставлення. *Я любив молодого лікаря, як брата, а він відплачував мені тим же* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 60); [Андрій:] *Варто ж би й відплатити самій хоч раз за всі послуги* (Л. Укр., III, 1952, 721); // Мститися за вчинене зло. *Дряпнула Бурка по серці така фальшивість приятеля, завзявся відплатити йому* (Фр., IV, 1950, 83); *Куля Перетяла її життя, але Вперед пішли солдати, і зім'яли Ворожу силу, й відплатили гідно За смерть сестри* (Рильський, II, 1956, 219).

◇ **Відпла́чувати (відплати́ти) стори́цею:** а) дуже щедро віддячувати за зроблену послугу, добрий вчинок. *Земля любить, щоб її доглядали, тоді й людям сторицею відплатить* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 367); б) дуже жорстоко мститися за вчинене зло. *За смерть Ніни та її батька партизани відплатили сторицею* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 65); **Відпла́чувати (відплати́ти) тіє́ю ж моне́тою** *див.* **моне́та.**

ВІДПЛА́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДПЛАТИ́ТИСЯ**, ачу́ся, а́тишся, *док.* 1. *рідко*. Те саме, що **відди́чувати.** *Він користав і з його розмов, і з поїздок, а за його добрість відплачувався йому такою вірною і старанною услугою* (Фр., III, 1950, 267).

2. *діал.* Повертати борг; розплачуватися. *Буду жити, буду працювати, то відплачуся* (Л. Укр., V, 1956, 423).

ВІ́ДПЛЕСК, у, *ч.* Сплеск хвилі, яка, ударившись об що-небудь, відкочується назад.

ВІДПЛЕСКА́ТИ, ещу́, е́щеш, *недок.* Закінчити, перестати плескати.

ВІДПЛЕСНУ́ТИ *див.* **відплі́скувати.**

ВІДПЛЕСТИ́ *див.* **відпліта́ти.**

ВІДПЛЕСТИ́СЯ *див.* **відпліта́тися.**

ВІ́ДПЛИВ, у, *ч.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **відплива́ти й відпливти́** 1, 3. *Потік шумів, мов перемагав одну перепону за другою, а коло лежачої деревини розпінився, неначе хотів її тим до відпливу присилувати* (Коб., III, 1956, 254); *У кого солодко не защемить У грудях серце, як гудок протяжний Подасть відпливу гасло?* (Рильський, I, 1956, 428).

2. Періодичне (двічі на добу) пониження рівня води в океанах і відкритих морях; протилежне приплив. *Ми з бонзою щасливо вискочили, користуючись хвилиною відпливу, так що й ніг не замочили* (Коцюб., III, 1956, 157); *Людина поставить собі на службу силу тяжіння Місяця, яка викликає припливи й відпливи світового океану* (Наука.., 12, 1961, 22).

3. *перен.* Послаблення якогось процесу, дії, руху, що чергуються з їх піднесенням. *Припливи й відпливи в революційному русі;* // Масовий відхід кого-небудь. *Відплив комунарів через тиждень припинився.. Комуна запрацювала всіма силами* (Ірчан, II, 1958, 417); *Припливи і відпливи робочої сили лихоманять будови* (Рад. Укр., 6.III 1963, 2); // Зменшення чого-небудь. *Ми вже бачили, що постійні коливання розмірів товарного обігу, коливання цін і швидкості обігу пов'язані з безперервними відпливами і припливами циркулюючої маси грошей* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 137).

ВІДПЛИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДПЛИСТИ́**, иву́, иве́ш; *мин. ч.* відпли́в, лила́, ло́; *мн.* відплили́; **ВІДПЛИВТИ́**, иву́, иве́ш; *мин. ч.* відпли́в, вла́, вло́; *мн.* відпливли́; *рідко* **ВІДПЛИ́НУТИ**, ну, неш, *док.* 1. Пливучи, віддалятися від кого-, чого-небудь. *Тихо, без плеску, відпливає* [Русалка] *від берега і зникає в озері* (Л. Укр., III, 1952, 243); *Позад пароплава, буруючи, відпливали з золотавим відблиском ясно-сині хвилі* (Досв., Вибр., 1959, 289); *Отаман одплив далеко півкругом і пристав до берега* (Н.-Лев., II, 1956, 227).

2. *перен.* Плавно віддалятися, відходити. *Вони* [танцюючі] *усе прискорювали темп, вабили один одного руками й очима, припливали й одпливали* (Коцюб., I, 1955, 376); *Чорна смуга хмар, поступово відпливаючи на схід, відкрила широкий простір неба, усіяний зірками* (Шиян, Гроза.., 1956, 230); *А як прислухаюся до її пісні, то й чорні думки було одпливуть десь далеко* (Н.-Лев., I, 1956, 61); *Пронісся лязк литавр. Рокочучи, відплинув гомін міді* (Бажан, Роки, 1957, 284).

3. Вирушати в плавання. *Привіт кораблю, Що вниз по Дніпру одпливає на Канів!* (Нех., Повість.., 1952, 8); *З ними мала відплисти й Марія* (Кучер, Чорноморці, 1956, 100).

ВІДПЛИ́ВНИЙ, а, е. Стос. до відпливу (в 2 і 3 знач.).

ВІДПЛИВТИ́ *див.* **відплива́ти.**

ВІДПЛИ́ГАТИ *див.* **відпли́гувати.**

ВІДПЛИГНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Однокр. до **відпли́гувати.** *Остап так і одплигнув* (Коцюб., I, 1955, 340).

ВІДПЛИ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПЛИ́ГАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. Плигаючи, віддалятися.

2. *тільки док.* Закінчити, перестати плигати.

ВІДПЛИ́НУТИ *див.* **відплива́ти.**

ВІДПЛИСТИ́ *див.* **відплива́ти.**

ВІДПЛИТТЯ́, я́, *с.* Дія за знач. **відплисти́** 3. *Її* [розмову] *розпочала сама Марія, хоч час відплиття все наближався* (Кучер, Чорноморці, 1956, 100); *Наливайко нерухомо стояв і вдивлявся.. на той берег, де лаштувався до відплиття другий, більший човен* (Ле, Наливайко, 1957, 368).

ВІДПЛІ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПЛЕСНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.* Плескаючи, відкочуватися, віддалятися від чогось (про хвилі).

ВІДПЛІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДПЛЕСТИ́**, ету́, ете́ш; *мин. ч.* відплі́в, плела́, ло́; *мн.* відплели́; *док.*, *перех.*, *рідко*. Відокремлювати що-небудь, розплітаючи.

ВІДПЛІТА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВІДПЛЕСТИ́СЯ**, ете́ться; *мин. ч.* відплі́вся, плела́ся, ло́ся; *мн.* відплели́ся; *док.*, *рідко*. Відокремлюватися, розплітаючись.

ВІДПЛІШИ́ТИ, шу́, ши́ш, *док.*, *перех.* Витягнути клин із чого-небудь. *Відплішити топорище.*

ВІДПЛОДОНО́СИТИ, ить, *док.* Дати останні плоди (про фруктові дерева, ягідні та овочеві рослини). // Перестати плодоносити. *У малини восени вирізують всі гілки, які відплодоносили, і спалюють* (Колг. Укр., 1, 1954, 34).

ВІДПЛУ́ТАТИ *див.* **відплу́тувати.**

ВІДПЛУ́ТАТИСЯ *див.* **відплу́туватися.**

ВІДПЛУ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПЛУ́ТАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *рідко*. Відокремлювати що-небудь, розплутуючи.

ВІДПЛУ́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДПЛУ́ТАТИСЯ**, ається, *док.*, *рідко*. Відокремлюватися, розплутуючись.

ВІДПЛЮВА́ТИ *див.* **відпльо́вувати.**

ВІДПЛЮВА́ТИСЯ *див.* **відпльо́вуватися.**

ВІДПЛЮ́НУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **відпльо́вувати.** *Бува, як недруг тлінним духом тобі нашепче щось у вухо,— одплюнь, працюй, будуй і рий...* (Тич., До молоді.., 1959, 12).

ВІДПЛЮ́НУТИСЯ, нуся, нешся, *док.* Однокр. до **відпльо́вуватися.** *Старий Чорномор, відплюнувшись, оглянув колону.. і подав команду* (Збан., Мор. чайка, 1959, 195); [Євдокія Корніївна:] *Пху! Пху! Аж треба одплюнутись, таке верзеш* (Н.-Лев., II, 1956, 511).

ВІДПЛЮЩИТИ *див.* **відплю́щувати.**

ВІДПЛЮЩИТИСЯ *див.* **відплю́щуватися.**

ВІДПЛЮЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПЛЮ́ЩИТИ**, щу, щиш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **розплю́щувати** ^{2}.

ВІДПЛЮ́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДПЛЮ́ЩИТИСЯ**, иться, *док.*, *рідко.* Те саме, що **розплю́щуватися** ^{2}.

ВІДПЛЬО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відпльо́вувати** й **відпльо́вуватися.**

ВІДПЛЬО́ВУВА́ТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПЛЮВА́ТИ**, юю́, юєш, *док.*, *рідко.* 1. *перех.* Те саме, що **випльо́вувати.**— *Відпльовую кров та лаюсь — чого, мовляв, не заморозили* [зуб] *чи, може, думаєте, як чабан, то йому й не болить?* (Гончар, Тронка, 1963, 67).

2. *неперех.* Те саме, що **спльо́вувати.** *Одпльовує люто, звіряючи зброю* (Мал., Звенигора, 1959, 102).

ВІДПЛЬО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДПЛЮВА́ТИСЯ**, юю́ся, юєшся, *док.* 1. Плюючи, звільнятися від чогось непотрібного в роті.—*Я,— каже,— чула, як вони цілу ніченьку бухикали та одпльовувались* (Мирний, IV, 1955, 354); *Солона вода наповнює йому вуха, ніздрі, рот, б'є в підборіддя. Відкривши очі, він відпльовується* (Довж., Зач. Десна, 1957, 445).

2. *перен.* Спльовуючи, виражати огиду до чогось, небажання мати стосунок, справу з ким-, чим-небудь. *Він озирався, відпльовувався і сварився кулаком хто й зна на кого* (Смолич, Мир.., 1958, 482); // За забобонними уявленнями — спльовуючи, захищатися від нечистої сили. *І одхрещувалась, і одмолювалась, і одпльовувалась Марина од нечистого...* (Н.-Лев., I, 1956, 112).

ВІДПОВЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДПОВЗТИ́**, зу́, зе́ш, *док.* Повзучи, віддалятися від кого-, чого-небудь. *Сховищем гадюки є будь-яка нірка, від якої вона не відповзає далеко* (Визначник земноводних.., 1955, 133); *Піхота, що йшла за ним* [броньовиком], *попадала до землі, знову відповзла у пшеницю* (Кучер, Чорноморці, 1956, 130); * Образно. *Останні танки, зробивши кілька пострілів, повернули назад. За ними відповзла колона автомашин* (Збан., Незабутнє, 1953, 22).

ВІДПОВЗТИ́ *див.* **відповза́ти.**

ВІДПОВІДА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Такий, на якого покладена відповідальність за яку-небудь ділянку роботи, справу тощо. *Комуністи, відповідальні за організацію баз, виїжджали в ліс і.. підшукували місця для влаштування складів* (Шер., Молоді месники, 1949, 8); *Ленін не раз виступав як перекладач і відповідальний редактор перекладів* (Мовозн., VII, 1949, 23).

2. Особливо важливий, дуже серйозний. *Важка, відповідальна і складна робота саперів на війні* (Скл., Орл. крила, 1948, 60); *Книзі належить відповідальна роль могутнього засобу комуністичного виховання* (Літ. газ., 12. IV 1951, 1).

ВІДПОВІДА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чиїсь дії, вчинки, слова.— *Кидаю Настусю на твій догляд та на твою відповідальність,— сказала дядина Ніна* (Н.-Лев., IV, 1956, 238); *Всяку полеміку прошу направляти на мене, бо приймаю цілком на себе відповідальність за думки* (Л. Укр., V, 1956, 186); *Відтоді як Ляля, почавши активно діяти, відчула себе справжньою підпільницею, з суворими обов'язками і відповідальністю перед іншими, з того моменту жити їй стало легше* (Гончар, IV, 1960, 70).

Притяга́ти (притягну́ти, покли́кати) до відповіда́льності *кого* — вважаючи когось винним, вимагати звіту за його вчинки (перед судом, органами влади і т. ін.). *Винуватців недоброякісного ремонту притягали до відповідальності, штрафували* (Донч., I, 1956, 378).

2. Серйозність, важливість справи, моменту тощо. *Акакію Церетелі подобається в українських трупах серйозна добросовісність, почуття відповідальності, працьовитість і дисципліна, внутрішня згуртованість, ансамблева злагоджена гра* (Збірник про Кроп., 1955, 218); *Кінь обережно ступав дорогою, наставляючи вперед вуха, він почував відповідальність поїздки* (Ю. Янов., I, 1954, 288).

ВІДПОВІДА́ЛЬНО. Присл. до **відповіда́льний.** *Як це радісно і як це відповідально — бути письменником* (Смолич, VI, 1959, 8); *Але в нього були красиві кучері й надміру сині очі, що заважали йому цілком відповідально ставитися до життя* (Ю. Янов., II, 1954, 103).

ВІДПОВІДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДПОВІ́СТИ́**, і́м, іси́; *мин. ч.* відпові́в, вілá. лó; *мн.* відповіли́; *док.* 1. *неперех.* Давати комусь відповідь на питання, звертання тощо. *На мої питання відповідав коротко і неначе нерадо* (Фр., IV, 1950, 370); *Очей він не зводив з доповідачки, яка вільно й захопливо відповідала вже на дошкульний закид опонента* (Ле, Право.., 1957, 10); — *Що, втомилася? — питав він.— Так... — відповіла Настя уривчасто* (Л. Укр., III, 1952, 582); *Я тобі відповів на питання, що давно вже я комуніст* (Сос., I, 1947, 86); // Писати відповідь на лист. *Щоб не гаяти часу, відповідаю якнайхутче на Ваш прихильний лист* (Мирний, V, 1955, 357); *Мати писала Самійлові, щоб він помирився з Марією, але він не відповідав навіть матері* (Кучер, Чорноморці, 1956, 10).

2. *перех.* і *без додатка.* Розповідати вчителеві (екзаменаторові) засвоєний матеріал. *Зінаїда Федорівна викликала його відповідати урок з арифметики* (Донч., V, 1957, 445); *Іноді, коли учень, викликаний до дошки, не вмів відповісти, разом із школярами і Павлуша піднімає руку* (Головко, II, 1957, 262); *Відповісти на «п'ять».*

3. *неперех.* Робити що-небудь у відповідь на дії іншого. *Він усе поглядав на неї і залюбки відповідав жартами на жарти* (Коцюб., I, 1955, 60); *Застава не відповідала на шалений вогонь ворожих танків та гармат* (Збан., Між.. людьми, 1955, 47).

4. *тільки недок.*, *неперех.* Нести відповідальність за когось, щось. *За редакцію одповідає якийсь невідомий Іван Хромовський* (Коцюб., III, 1956, 176); — *Держава доручила нам виховувати юне покоління, ми за нього відповідаємо перед усім народом!* (Донч., VI, 1957, 421); *За машину відповідали дід Петро.. і колишній танкіст Гаврилов* (Ю. Янов., II, 1954, 134).

5. *тільки недок.*, *неперех.* Бути відповідним чому-небудь, бути у відповідності з чимсь. *Секретар.. каже, що наш статут не відповідає деяким статтям закону і через те треба його переробити* (Мирний, V, 1955, 426); *Вірш одповідав загальним настроям і всім дуже сподобався* (Вас., II, 1959, 299); *Будівництво комунізму в СРСР відповідає інтересам кожної країни соціалістичної співдружності* (Програма КПРС, 1961, 116).

ВІДПОВІДА́Ч, а́, *ч.* Той, хто притягається до суду.— *Ми вас вибирали в народні засідателі.. Дозвольте прийти з відповідачем до вас* (Ю. Янов., I, 1954, 209).

ВІДПОВІДА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **відповіда́ч.**

ВІДПОВІ́ДНИЙ, а, е. 1. *чому.* Який перебуває у відповідності з чим-небудь. *П'єса надзвичайно сподобалась... Враження скрізь було відповідне змістові* (Гр., Перед.. світом, 1907, 214); // Який відповідає якійсь мірі; належний. *Одначе Кулик, видно, був твердо переконаний, що з усього щойно відвойованого добра* *йому по праву належить відповідна частка* (Гончар, Таврія.., 1957, 345).

2. Який підходить, потрібний для даного випадку. *Я як-небудь заїду та й візьму* [книжки] *з собою, щоб поробити на кожній відповідні написи* (Мирний, V, 1955, 429); *Одного ранку, вибравши відповідну пору, він* [Каркайло] *знявся зі свого гнізда і щодуху полетів на Чорногору* (Фр., IV, 1950, 115); *Костеві доповіли, що під корпусом затонулого судна вже продуто відповідні колодязі для просування сталевих рушників* (Ю. Янов., II, 1954, 93).

ВІДПОВІДНИ́Й, а́, е́. Який дається у відповідь. *Відповідний лист; Відповідна нота.*

ВІДПОВІ́ДНИК, а, *ч.*, *лінгв.* Слово однієї мови, що означає таке саме поняття, як і слово іншої мови. *Іноді словник Грінченка збивається своїм характером на словник тлумачний, не даючи російських відповідників до українських слів* (Рильський, III, 1956, 66); *Перекладачеві пощастило знайти в своїй рідній* [болгарській] *мові потрібні відповідники для вираження іскристого гумору, незвичайної дотепності і чарівної грації́ності поетичного слова Котляревського* (Вітч., 2, 1961, 181).

ВІДПОВІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Узгодженість між чим-небудь. *Революція учить. Наша справа — використати до краплини її уроки, привести у відповідність наші тактичні лозунги з нашою поведінкою і нашими найближчими завданнями..* (Ленін, 9, 1949, 127); *Відповідність національної форми соціалістичному змісту є головною умовою розвитку соціалістичного реалізму в літературі* (Іст. укр. літ., II, 1956, 37); // Повна подібність до кого-, чого-небудь, цілковита схожість у чомусь.— *Цю фотографію слідчі органи посилали до Чехословаччини, щоб засвідчити її відповідність оригіналові* (Смолич, Ми разом.., 1950, 221).

ВІДПОВІ́ДНО. 1. *присл.* Так, як треба; належним чином. *Вона довго ходила з кошиком по хаті й не знала, де б його відповідно примостити* (Кобр., Вибр., 1954, 72); *Апарат знімальний відповідно реконструювався, винайдено було плівку, і з'явилися перші метри величезного мистецтва, що його звемо тепер — Мас-Кіно-Мистецтво* (Ю. Янов., II, 1958, 10).

2. *у знач. прийм., з род.* (*у сполуч. з прийм.* до) *і дав. в.* Уживається на позначення узгодженості між чимсь, залежності від чогось. *Я й сама, як той барометр, то падаю, то здіймаюсь духом відповідно станові погоди* (Л. Укр., V, 1956, 389); *Відповідно до змін у галузі економіки нашої країни змінився і класовий склад населення СРСР* (Тич., III, 1957, 57).

ВІ́ДПОВІДЬ, і, *ж.* 1. Усне чи письмове повідомлення, пояснення з приводу чийогось запитання, звертання тощо. *Він не знайшов у йому* [псалтирі] *поради й одповіді на свою важку думу* (Н.-Лев., II, 1956, 190); *Чого б не попрохав, про що б не поспитав Семен у старшого брата — на все одна відповідь: «а що даси?»* (Коцюб., I, 1955, 103); *Проект Програми* [КПРС] *дає ясну і чітку відповідь на питання про те, які перспективи відкриває комунізм для прогресу всього людства* (Літ. газ., 1.VIII 1961, 1); // Розповідь на задану тему (учнем, студентом і т. ін.). *Ніна часто говорила Марійці, що вона захоплюється її відповідями* (Донч., V, 1957, 335).

2. Дія, вчинок, що здійснюється на противагу іншій дії, заклику, висловленню тощо. *Невже на всі великі події, На всі питання в вас одна відповідь є — Стогнання, сльози та дитячі мрії..?* (Л. Укр., I, 1951, 109); // Рішуче заперечення чогось, доведення неправильності якогось твердження. *Буржуазно-націоналістичні «поети» знали, що їх «творчість» народ не приймає, і пояснювали це тим, що нібито їх поезія «недоступна масам». О. Гаврилюк дає їм достойну відповідь* (Іст. укр. літ., II, 1956, 620).

3. *заст.* Відповідальність.— *А як не поховає або не охрестить, то на йому* [попові] *буде одповідь..,— говорив писар* (Н.-Лев., IV, 1956, 156); — *Ну, війте, на вас лежить відповідь за них* (Фр., II, 1950, 32).

4. Результат розв'язання математичної задачі.

У (на) ві́дповідь: а) відповідаючи на запитання, на що-небудь сказане.— *Єсть у полі дві зірниці. Ото ж мої брат-сестриці! Гей! — пронеслось немов на відповідь тій бурлацькій пісні, що тільки що замовкла* (Л. Укр., III, 1952, 477); б) реагуючи, проявляти своє ставлення до чийогось вчинку, дії і т. ін. *А в селах каральники і шомполи, і в відповідь їм.. горіли маєтки панів, як свічки* (Сос., I, 1957, 451).

ВІДПОВІ́СТИ́ *див.* **відповіда́ти.**

ВІДПОВІСТИ́ТИ *див.* **відповіща́ти.**

ВІДПОВІ́Т, у, *ч.*, *заст.* Відповідь (у 1, 2 знач.). *Написавши про все те, я сподівався одповіту* (Мирний, V, 1955, 374); *Ми вмієм дати відповіт Усім ворожим пащам!* (Рильський, I, 1955, 410).

ВІДПОВІЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДПОВІСТИ́ТИ**, іщу́, істи́ш, *док.*, *заст.* Розповідати, повідомляти. *Увійшла, та й стою сама не при собі. Чую, що стара за мене одповіщає* (Вовчок, I, 1955, 10).

ВІДПОЗИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *заст.* Повернути собі щось за допомогою суду. *Оце іду позивать: може як-небудь чи не відпозиваю своє* (Сл. Гр.).

ВІДПОЇ́ТИ *див.* **відпо́ювати.**

ВІДПОЇ́ТИСЯ *див.* **відпо́юватися.**

ВІДПОКУ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок. і док.*, *перех. і неперех.*, *зах.* Те саме, що **споку́тувати.** [Рябина:] *Що я завинив, то мушу відпокутувати* (Фр., IX, 1952, 415); *Вони вбили, най же відпокутують* (Стеф., I, 1949, 184); *Вона вже відпокутувала своє* (Вільде, Винен.., 1959, 74).

ВІДПОЛІРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відполірува́ти.** *На спині бійця вона* [металева плита] *вилискувала, як добрячий, відполірований скибами грунту леміш* (Гончар, I, 1954, 53).

ВІДПОЛІРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПОЛІРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Тертям, натиранням робити поверхню каменя, дерева тощо дзеркально гладкою. *Тополя повиточував кулі для крокета й кеглів і навіть відполірував їх* Бойч., Молодість, 1949, 296).

ВІДПОЛІРО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДПОЛІРУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Ставати дзеркально гладким (про тверду поверхню). *Дошка гарно відполірувалася.*

2. *тільки недок.* Пас. до **відполіро́вувати.**

ВІДПОЛІРУВА́ТИ *див.* **відполіро́вувати.**

ВІДПОЛІРУВА́ТИСЯ *див.* **відполіро́вуватися.**

ВІДПОЛІ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПОЛОСКА́ТИ**, ощу́, о́щеш, *док.*, *перех.* 1. Відмивати не дуже забруднені речі, злегка полощучи у воді.

2. *тільки док.* Закінчити щось полоскати.

ВІДПОЛІ́СКУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДПОЛОСКА́ТИСЯ**, о́щеться, *док.* Відмиватися під час полоскання водою.

ВІДПОЛОВИ́НИТИ, ню, ниш, *док.*, *перех.*, *розм.* Відокремити половину чого-небудь. *Я найшов драночку, зараз одполовинив собі, взяв, а то їй на пелюшки покинув* (Барв., Опов.., 1902, 405).

ВІДПОЛОСКА́ТИ *див.* **відполі́скувати.**

ВІДПОЛОСКА́ТИСЯ *див.* **відполі́скуватися.**

ВІДПОЛО́ТИ, олю́, о́леш, *док.*, *перех. і неперех.* Прополоти протягом певного часу; // Закінчити полоти.

ВІДПОМИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *док. перех. і неперех., рідко.* Справити поминки по вмерлому. *Умер той дід, поховали, відпоминали* (Барв., Опов.., 1902, 196).

ВІДПО́РНИЙ, а, е, *рідко.* Здатний чинити опір, дати відсіч. *Чому я плачу? Що на таке життя родилася? Адже і в мені повинна бути якась відпорна сила, а чому я піддаюся?* (Коб., I, 1956, 194); *Де говорять горна — там вона відпорна — вільної Країни Рад сила непоборна!* (Тич., I, 1946, 228).

ВІДПОРО́ТИ *див.* **відпо́рювати.**

ВІДПОРО́ТИСЯ *див.* **відпо́рюватися.**

ВІДПОРУЧНИК, а, *ч., діал.* Уповноважений. *Знов громадська рада вислала відпоручників до Тугара Вовка* (Фр., VI, 1951, 42).

ВІДПО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДПОРО́ТИ**, орю́, о́реш, *док.. перех.* Розрізуючи або розриваючи нитки по шву, відокремлювати щось пришите. *Погиба.. обережно вивертає край халяви, ножем відпорює чорний від поту піднаряд і витягає якісь прим'яті папери* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 62); *Він.. мовчки відпоров підкладку і подав Симонові маленького листа* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 361).

ВІДПО́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВІДПОРО́ТИСЯ**, о́реться, *док.* Відриватися по шву.

ВІДПО́СТИ́ТИ, о́щу́, о́стиш, *док., перех., церк.* Постячи, домогтися прощення гріха (гріхів). *Даремно ти себе в тій келії неволиш. Гріха свого ти не відпостиш, не відмолиш* (Фр., XIII, 1954, 299).

ВІДПО́СТИ́ТИСЯ, о́щу́ся, о́стишся, *док., церк.* Те саме, що **відпо́сти́ти.**— *Щоб я отсе потурала дочці у такому ділі, щоб я підводила її на гріх?.. Таж би я й не відпостилася, й не відмолилася...* (Коцюб., I, 1955, 51).

ВІДПОЧИВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто відпочиває (в 1 знач.). *Стоятиме курінь в саду над водою, кухар у білій намітці годуватиме відпочивальників компотом* (Ю. Янов., II, 1954, 194).

ВІДПОЧИВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відпочива́льник.**

ВІДПОЧИВА́ЛЬНЯ, і, *ж., заст.* Кімната для відпочинку, сну; спальня. *Сяк-так витерся я — та мерщій знову у свій халат, та й почовгав у одпочивальню* (Мирний, IV, 1955, 355); *Стомлено подався з лампою по сходах до антресолей, де була його скромна відпочивальня* (Ільч., Серце жде, 1939, 40).

ВІДПОЧИВА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **відпочива́ти.** *Сами собі дали на три години відпочивання* (Сл. Гр.).

ВІДПОЧИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДПОЧИ́ТИ**, и́ну, и́неш, *док.* 1. Відновлювати сили після втоми (фізичної чи душевної), припиняючи дію, рух і т. ін. *Лину я, лину, думу гадаю, І ніби серце одпочиває* (Шевч., II, 1953, 20); *Тамара відпочивала душею біля цієї привітної жінки після страшної ночі* (Хижняк, Тамара, 1959, 135); — *По добрій праці,— розмислив Хапко,— можна й відпочити* (Вовчок, VI, 1956, 277); [С о н я:] *Я заспокоїлась, мамо: буду поливать квітки, полоть грядочки, а ви йдіть — одпочиньте* (К.-Карий, II, 1960, 332); *Лікарі констатували звичайну втому горла, радили кілька днів відпочити* (Ле, Право.., 1957, 58); * Образно. *І небо і земля — усе одпочива, Все ніч під чорною запаскою хова* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 49); // Проводити час на дозвіллі, не працюючи. — *Я вже стара, не здужаю робити, та й ти вже старий, нехай за нас роблять діти, а ми вже будемо одпочивати* (Н.-Лев., II, 1956, 23); *У Лівадійському палаці-санаторії відпочивають радянські селяни* (Літ. газ., 12.IV 1951, 2); [В у с т я:] *Мало батько попоробили на своїм віку? Нехай тепер вволю відпочинуть* (Кроп., II, 1958, 217).

2. *перен.* Лежати в могилі. *Де Залізняк, душа щира, Де одпочиває?* (Шевч., I, 1951, 111).

ВІДПОЧИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок., безос.* Те саме, що **відпочива́ти.** *Він теж привітався до неї, запитав, як їй відпочивалося* (Сміл., Сад, 1952, 155).

ВІДПОЧИВА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **відпочива́ти** 1. *На одній ілюстрації показано, як Суворов куштує солдатський обід. Відпочиваючі солдати тримають себе невимушено* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 40); // *у знач. ім.* **відпочива́ючий**, чого, *ч.* Те саме, що **відпочива́льник.** *Відпочиваючим створюють всі умови, щоб скоріше вони набиралися сил і здоров'я, бадьорими поверталися до творчої праці* (Рад. Укр., 28.IX 1960, 3).

ВІДПОЧИ́ВОК, вку, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **відпочи́нок.** [В у с т я:] *Мало батько попоробили на своїм віку? Нехай тепер вволю відпочинуть.* [З і н ь к о:] *Пияцтво не відпочивок...* (Кроп., II, 1958, 217); — *Ось і нині! Неділя.., людям радість, відпочивок* (Фр., VII, 1951, 34).

ВІДПОЧИ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **відпочи́ти** 1. *Позапрягали* [чумаки] *відпочилих за ніч волів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 385).

ВІДПОЧИ́Н, у, *ч., рідко.* Те саме, що **відпочи́нок.** *Буду їх* [бійців] *вітати. Запрошу їх до відпочину, Посаджу на лавці* (Мал., I, 1956, 258); *В покої замковім він мешкав самотинно, Хоч Граф запрошував старенького гостинно До його перейти на тихий відпочин* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 66).

ВІДПОЧИНКО́ВИЙ, а, е. Признач. для відпочинку. *Відпочинкова кімната; Відпочинковий час.*

ВІДПОЧИ́НОК, нку, *ч.* Відновлення сил після втоми припиненням дії, руху і т. ін. *Хоч би ставало тії короткої літньої ночі на відпочинок після денної праці* (Мирний, III, 1954, 140); *Замість відпочинку мала стільки клопоту і роботи* (Коцюб., III, 1956, 362); *Зморене цілоденним блуканням тіло* [Павлусеве] *вимагало відпочинку* (Донч., II, 1956, 65); // Проведення часу на дозвіллі, без праці. *Щодня на відпочинок у Крим прибуває багато тисяч чоловік* (Рад. Укр., 3.III 1954, 1); // Коротка перерва під час праці, якоїсь дії; перепочинок.— *Се каторжна робота! І відпочинку тобі ніякого немає* (Мирний, III, 1954, 148); // Зупинка в дорозі, щоб відпочити. *Я сюди їхала три дні, з довгими відпочинками, а й то була змучена до краю* (Л. Укр., V, 1956, 367).

Без відпочи́нку — безперестанку, безперервно. *В залі суду акуратно без відпочинку висиджувала Любов Прохорівна* (Ле, Міжгір'я, 1953, 323); **Буди́нок відпочи́нку** — спеціальний заклад для відпочинку трудящих під час відпустки. *В будинок відпочинку на поромі ось тут колись переправлявся я* (Гонч., Вибр., 1959, 197); **Ве́чір відпочи́нку** — вечір, на якому розважаються, танцюють тощо; **Кімна́та відпочи́нку** — кімната на підприємстві, у водолікарні і т. ін., у якій відпочивають; **Ні сну, ні відпочи́нку** — немає можливості ні поспати, ні перепочити. *Зосталась я сама-самісінька, недугуючи. Ні сну мені, ні одпочинку* (Вовчок, I, 1955, 277).

◇ **Ві́чний відпочи́нок** — те саме, що **Ві́чний спочи́нок** (*див.* **ві́чний**). *Сніг.. почав падати на землю, притрушувати білим цвітом свіже глинясте груддя, під яким знайшла людина свій вічний відпочинок* (Стельмах, Хліб.., 1959, 182).

ВІДПОЧИ́ТИ *див.* **відпочива́ти.**

ВІДПО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДПОЇ́ТИ**, ою́, о́їш, *док., перех.* Поправляти, відгодовувати когось, напуваючи молоком або рідкою їжею. *Коли діждалася в хаті молока, стала щедро.. відпоювати сина* (Гончар, Таврія.., 1957, 486); *Але і на цей раз щастить: його підбирає караван, його відпоюють кумисом і везуть на* *верблюдах, як бухарського еміра* (Тют., Вир, 1964, 417).

ВІДПО́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ВІДПОЇТИСЯ**, ою́ся, о́їшся, *док.* Поправлятися, відгодовуватися молоком або рідкою їжею.

ВІДПРА́ВА, и, *ж.* 1. Церковна служба. *В великій лаврській церкві йшла одправа* (Н.-Лев., II, 1956, 332); *І знов у неділю, коли в церкві відходила пізня відправа, з'явилися у Сивері непрохані гості* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 44).

2. *діал.* Відповідь. *Леон прикусив губи на ті слова,— Германова різка відправа вколола його дуже* (Фр., V, 1951, 430).

ВІДПРА́ВИТИ *див.* **відправля́ти.**

ВІДПРА́ВИТИСЯ *див.* **відправля́тися.**

ВІДПРА́ВКА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **відпра́влення** 1. *Через тиждень буду в Софії і тоді відправка листів буде від мене залежати* (Л. Укр., V, 1956, 153); *Відправка політв'язнів до концтабору Берези Картузької була майже рівнозначною страті* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 101).

ВІДПРА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відпра́вити** 1, 4. *Надвечір залізниця видала речі, відправлені з Харкова ще кілька днів тому* (Шовк., Інженери, 1956, 4); *Утреня вже була одправлена* (Н.-Лев., II, 1956, 401).

ВІДПРА́ВЛЕННЯ, я, *с.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **відпра́вити.** — *Мовчав, мовчав, а тоді перед самісіньким відправленням валки.. — я хворий! Кого тепер замість тебе знайдемо?* (Донч., I, 1956, 478); *Важливе місце повинна зайняти пропаганда нових радянських обрядів, що одержали вже права громадянства в ряді районів і областей і завдяки впровадженню яких там значно скоротилось відправлення релігійних обрядів* (Ком. Укр., 12, 1963, 26).

2. *спец.* Діяльність живого організму, окремого органу тощо. *Шкіра це не просто зовнішня оболонка, яка покриває організм, а складний орган, що має різноманітні відправлення* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 6).

3. Предмет, що пересилається поштою (бандероль, лист, посилка). *Село одержало 45 тисяч різних поштових відправлень* (Рад. Укр., 10. XII 1947, 3).

ВІДПРАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відправля́ти** 1, 4 і **відправля́тися** 1. *Відправляння посилок; Відправляння церковних обрядів.*

ВІДПРАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВІДПРА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* відпра́влять; *док.*, *перех.* 1. Посилати, відсилати щось куди-небудь, організовувати відсилку, перевезення чогось. *Кривинюк наганяє, щоб дописувала, бо має йти на вокзал відправляти листа* (Л. Укр., V, 1956, 376); *Вона із своєю бригадою виловлювала в морі стільки риби, що її вистачало, щоб виконувати державні плани, відправляти в подарунок червоноармійцям і роздавати на трудодні колгоспникам* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 263); — *Відправте свою пошту та й підночуйте в мене* (Коцюб., I, 1955, 254); — *Через дві години відправимо цистерни* (Шовк., Інженери, 1956, 147); // Супроводжуючи, відводити, відвозити когось до певного місця за наказом, розпорядженням. — *А арештанта одправляй у город* [місто] (Кв.-Осн., II, 1956, 269); *Її впіймали і тепер уже відправляли подалі, на острів Сахалін* (Донч., III, 1956, 79); *Коли Тараса оглянув лікар, довелося відправити його до лікарні* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 121).

2. Випроводжати когось зі свого дому. *Побачимо, з чим тая розлучниця відправить його старостів!* (Коцюб., I, 1955, 26); // Просити когось, наказувати комусь піти геть, залишити, покинути кого-, що-небудь. [Преслава:] *Княже! Богом милим Благаю тя* [тебе]! *Не відправляй мене!* (Фр., IX, 1952, 213); *Вона благала усіх родичів навколішках,.. аби Зоню не відправляли з двора* (Л. Укр., III, 1952, 661).

3. Давати розпорядження про відхід поїзда, пароплава і т. ін. *Розлючені солдати насідають на машиніста, притисли до паровоза.— В чому справа? Відправляй!* (Довж., I, 1958, 38).

4. Служити в церкві, виконувати релігійний обряд. — *Треба тільки мені вивірити на свої очі, що темний сліпець благоподобно службу божу одправляє* (Вовчок, I, 1955, 9); [Петро:] *Прощай! Шануй матір нашу, люби свого суженого, а за мене одправ панахиду* (Котл., II, 1953, 41); *Поховав дід бабу і похорон відправив* (Ів., Укр.. казки, 1950, 87).

◇ **Відправля́ти (відпра́вити) на той світ** — заподіювати кому-небудь смерть. *Врагів* [ворогів] *на той світ одправляв* (Котл., I, 1952, 226).

ВІДПРАВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВІДПРА́ВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* відпра́вляться; *док.* 1. Вирушати в дорогу; відходити, від'їжджати і т.ін. *І зараз з військом одправляйтесь* (Котл., I, 1952, 288); *Літак відправляється о п'ятій дня* (Минко, Намасте.., 1957, 4); — *Ще нині відправлюся від свого господаря..,— сказав Іван* (Фр., III, 1950, 143).

2. *тільки недок.* Пас. до **відправля́ти** 1, 4. *Щодня з Сімферополя в усі кінці Радянського Союзу відправляються сотні посилок з кримськими фруктами* (Рад. Укр., 19.XI 1949, 1); *Служба божа, особливо у відпустові дні, відправлялась тут при вишуканій обстановці* (Вільде, Сестри.., 1958, 46).

ВІДПРА́ВНИЙ, а́вна́, а́вне́. 1. Такий, з якого щось відправляють (у 1 знач.). *Відправна станція.*

2. Те саме, що **вихідни́й** 4. *Відправним пунктом пізнання є живе споглядання, яке виражається у відчуттях, сприйняттях людини* (Ком. Укр., 4, 1960, 30).

ВІДПРА́ВНИК, а, *ч.* Той, хто відправляє, пересилає щось куди-небудь. *Прочитавши на конверті ім'я і прізвище відправника — Андрія Семенця, Марина не відразу й згадала, хто це такий* (Дмит., Наречена, 1959, 149).

ВІДПРА́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відпра́вник.**

ВІДПРАСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відпрасува́ти.** *Ішов Максим вулицями міста.., обмахуючись чистенькою відпрасованою хусточкою* (Смолич, Мир.., 1958, 511).

ВІДПРАСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПРАСУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Старанно прасувати; випрасовувати.

ВІДПРАСО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДПРАСУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* Добре прасуватися, випрасовуватися.

ВІДПРАСУВА́ТИ *див.* **відпрасо́вувати.**

ВІДПРАСУВА́ТИСЯ *див.* **відпрасо́вуватися.**

ВІДПРАЦЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відпрацюва́ти** 1, 4, 5. *Відпрацювання м'якої посадки автоматичних місячних станцій дасть змогу розв'язати найважливіше завдання — здобути дані про фізичні умови на Місяці* (Рад. Укр., 8.II 1966, 3).

ВІДПРАЦЮВА́ТИ *див.* **відпрацьо́вувати.**

ВІДПРАЦЮВА́ТИСЯ *див.* **відпрацьо́вуватися.**

ВІДПРАЦЬО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **відпрацюва́ти** 1. *Для шоферів нормодень визначали за подорожніми листами і відпрацьованим часом* (Колг. Укр., 3, 1961, 10).

2. *прикм.*, *спец.* Те саме, що **спрацьо́ваний.** *Для.. випускання з циліндра відпрацьованих газів служить розподільний механізм двигуна* (Автомоб., 1957, 18).

ВІДПРАЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПРАЦЮВА́ТИ**, ю́ю, ю́єш, *док.* 1. *тільки док., неперех.* Пропрацювати певний час. *Поглянь на свої руки токаря. Тридцять років вони відпрацювали в цеху* (Донч., V, 1957, 360); *Повернувся* [трактор] *на старі місця, відпрацювавши всю війну на полях Казахстану* (Ю. Янов., II, 1954, 134).

2. *тільки док., перех.* Закінчити працювати. *Він одпрацював уже своє і на землі, і під землею* (Кол., Терен.., 1959, 57).

3. *тільки док., перех. і неперех., спец.* Виконати певну роботу, функцію, втративши разом з тим здатність виконувати її вдруге. *Пружина відпрацювала свій накрут, і гальма тріснули* (Ле, Міжгір'я, 1953, 327).

4. *перех.* Віддавати борг працею.

5. *перех., спец.* Удосконалювати, доводити до готовності. *Відпрацьовувати апаратуру життєзабезпечення в ракеті.*

ВІДПРАЦЬО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДПРАЦЮВА́ТИСЯ**, ю́ється, *док., спец.* 1. Ставати відпрацьованим (у 2 знач.).

2. *тільки недок.*, Пас. до **відпрацьо́вувати** 5. *Він* [Ю. О. Гагарін] *повідомив, що техніка приземлення в Радянському Союзі відпрацьовувалась в різних варіантах* (Рад. Укр., 16. IV 1961, 2).

ВІДПРЕПАРО́ВАНИЙ. а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відпрепарува́ти.**

ВІДПРЕПАРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Обробити спеціальним способом труп людини, тварини або окремі їх органи, тим самим забезпечивши тривале зберігання для досліджень. *Щоб виготовити препарат внутрішніх органів окуня, необхідно зробити розтин і відпрепарувати тварину* (Вигот. чучел.., 1956, 66).

ВІДПРЕСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч до **відпресува́ти.**

ВІДПРЕСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПРЕСУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., спец.* 1. Старанно пресувати. *Смородину, агрус роздавлюють на вальцях, а потім відпресовують* (Колг. Укр., 7, 1956, 39).

2. Виготовляти що-небудь пресуванням.

ВІДПРЕСУВА́ТИ *див.* **відпресо́вувати.**

ВІДПРОВА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПРОВА́ДИТИ**, джу, диш, *док., перех.* 1. Прощаючись, супроводжувати кого-небудь до якогось місця; проводжати. *Потім він відпроваджував Стефанію додому* (Мак., Вибр., 1954, 185); *За хлопцями йшов гурток жіночий,— то матері, що відпроваджували своїх синів* (Л. Укр., III, 1952, 554); *Я в них обідав і потому одпровадив його* (Коцюб., III, 1956, 337); — *Ну, бувай здоровий, я їду,— промовив встаючи Іван..— Відпровадь мене до воріт* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 331).

2. Насильно відводити кого-небудь у певне місце. *Хому.. піймали, руки йому скрутили і відпровадили до волості* (Кв.-Осн., II, 1956, 230); *Цих* [в'язнів] *провели в двір райміліції — пішки етапом, потім одпровадять у місто — в тюрму* (Головко, II, 1957, 185); // *рідко.* Відводити когось убік від інших з якоюсь метою. *Вкінці староста відпровадив присяжного в кут і почав з ним щось шептати* (Фр., II, 1950, 154).

3. *розм.* Посилати, відсилати когось або щось кудинебудь. *От вони* [січовики], *завдавши чосу татарві, одпровадили чималий загін і проти черкесів* (Стор., I, 1957, 346); [Федон:] *Він статую купив недавно в мене, то я її до нього відпровадив* (Л. Укр., III, 1952, 435).

ВІДПРОВА́ДИТИ *див.* **відпрова́джувати.**

ВІДПРО́ДАЖ, у, *ч., рідко.* Продаж уже купленого; перепродаж. *Один газда має на відпродаж плужок дуже придатний і легкий* (Чендей, Вітер.., 1958, 139).

ВІДПРОДА́ТИ *див.* **відпро́дувати.**

ВІДПРО́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПРОДА́ТИ**, а́м, аси́, *док., перех., рідко.* Продавати вже куплене; перепродувати. *Чиста, готова для обробітку земля* [в Канаді] *давно вже була власністю капіталістичних трестів і багатих скупників, що відпродували її за високу ціну* (Ірчан, II, 1958, 341); *Вона.. намовила його відпродати оренду і перебратися до міста* (Фр., VIII, 1952, 412).

ВІДПРОСИ́ТИ *див.* **відпро́хувати.**

ВІДПРОСИ́ТИСЯ *див.* **відпро́хуватися.**

ВІДПРОТО́РИТИ, рю, риш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **відпра́вити** 2. *Розказав йому усе, як він за Денисом запримітив, як що робилось і як він буцімто лавку замкнув, а його відтіль відпроторив* (Кв.-Осн., II, 1956, 406).

ВІДПРОХА́ТИ *див.* **відпро́хувати.**

ВІДПРОХА́ТИСЯ *див.* **відпро́хуватися.**

ВІДПРО́ХУВАТИ *і* **ВІДПРО́ШУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВІДПРОХА́ТИ**, а́ю, а́єш *і* **ВІДПРОСИ́ТИ**, ошу́, о́сиш, *док., перех., заст.* Просьбами домагатися для когось дозволу відлучитися куди-небудь. *Їй пригадався і той день, коли Йосипа одпрохали додому погуляти* (Мирний, IV, 1955, 93); — *Підемо у Київ, побачимо сина, а може й додому одпросимо* (Н.-Лев., I, 1956, 102).

ВІДПРО́ХУВАТИСЯ *і* **ВІДПРО́ШУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДПРОХА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся *і* **ВІДПРОСИ́ТИСЯ**, ошу́ся, о́сишся, *док.* 1. Прохаючи, брати дозвіл у кого-небудь, щоб відлучитися з місця роботи, з дому тощо. *Вона була тільки тоді щаслива, як одпрошувалась в гості до батька* (Н.-Лев., II, 1956, 329); *У неділю він* [Тарас] *одпрошується у Ширяєва на Мохову, до свого пана Енгельгардта* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 114); *Першої неділі після цього відпрохався Семен у пана на часинку до брата* (Коцюб., I, 1955, 105); *Виявилося, що Людмила не просто відпросилася в директора з'їздити на день-два до батьків, а взяла відпустку* (Ле, Право.., 1957, 266).

2. Прохати про звільнення від чого-небудь. *Другі аби рік вибути — зараз і одпрохуються; а він — ні* (Мирний, III, 1954, 67); *Устина садовить його вечеряти, а він відмовляється, відпрошується, нізащо не сяде до столу* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 37); — *Довго я умовляла його, щоб він одпустив хоч мене, ледве одпрохалась* (Укр.. казки, 1951, 58).

ВІДПРО́ШУВАТИ *див.* **відпро́хувати.**

ВІДПРО́ШУВАТИСЯ *див.* **відпро́хуватися.**

ВІДПРЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відпряга́ти.**

ВІДПРЯГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДПРЯГТИ́**, яжу́, яже́ш; *мин. ч.* відпріг, прягла́, ло́; *док., перех.* Звільняти коней, волів тощо від упряжі.— *А ти,— додав дід.., — їдь до стайні, відпрягай коней, там тобі дадуть сіна і вівса* (Стор., I, 1957, 226); *В дворі волів одпряжу* (Щог., Поезії, 1958, 127).

ВІДПРЯГА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВІДПРЯГТИ́СЯ**, яже́ться; *мин. ч.* відпрігся, прягла́ся, ло́ся; *док.* Звільнятися від упряжі (про коня, вола тощо).

ВІДПРЯГТИ́ *див.* **відпряга́ти.**

ВІДПРЯГТИ́СЯ *див.* **відпряга́тися.**

ВІДПРЯДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відпряда́ти.**

ВІДПРЯДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДПРЯ́СТИ**, яду́, яде́ш, *док., перех.* Прядінням відробляти борг. — *Як же мені, сестро, такій бути, Чуже діло роблячи,.. Чужі мотки одпрядаючи?* (Чуб., V, 1874, 917); *Усе людям одробляю. Чи відпрядаю вовну, чи коноплі, всячину, тільки за їжу* (Барв., Опов.., 1902, 268).

ВІДПРЯ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відпрягти́.**

ВІДПРЯ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відпрягти́ й відпрягти́ся.**

ВІДПРЯ́СТИ *див.* **відпрядáти.**

ВІДПУПКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДПУПКУВÁТИСЯ**, у́ється, *док.*, *біол.* Виділятися, відділятися окремим відростком.

ВІДПУПКУВÁТИСЯ *див.* **відпупко́вуватися.**

ВІ́ДПУСК, у, *ч.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **відпускáти** 6. *За допомогою вдосконалених автоматів прискорюється відпуск товарів* (Рад. Укр., 19.VI 1957, 1); *Відпуск води підприємствам.*

2. *розм., рідко.* Те саме, що **відпу́стка.** *Там пробуду днів 2 і додому, бо дуже скучив за Вами і хочу кінець одпуску провести разом* (Коцюб., III, 1956, 308); *Матрос Шурка Понеділок.. відгулював відпуск* (Смолич, V, 1959, 626).

3. *тільки одн., мет.* Термічна обробка сталі для зменшення її крихкості. *Відпуск роблять тоді, коли потрібно зменшити крихкість загартованої сталі і ліквідувати внутрішні напруження* (Практ. з машинозн., 1957, 107).

ВІДПУСКÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відпускáти** 1, 4, 6, 9, 10. *За рахунок тертя, що виникає між барабаном і гальмовими колодками, колеса гальмуються, і автомобіль зупиняється. При відпусканні педалі або важеля гальма під дією стягуючої пружини колодки сходяться й звільняють барабан* (Підручник шофера.., 1960, 260); *Відпускання солдатів до міста: Відпускання товарів; Відпускання сталі.*

ВІДПУСКÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **ВІДПУСТИ́ТИ**, ущу́, у́стиш, *док.*, *перех* 1. Дозволяти кому-небудь піти, залишити когось або щось. *Жінок своїх що не держали В руках, а волю їм дали, По весіллях їх одпускали.. Такі сиділи всі в шапках, І з превеликими рогами* (Котл., I, 1952, 136); *І кроку від себе не відпускає, все просить співати* (Вовчок, I, 1955, 281); *Ранком вивели їх* [некрутів] *з казарми на двір.. Попорядкувавши, одпустили їх передихнути, бо завтра вже на учення* (Мирний, II, 1954, 121); *Як шукала вона останні десять днів. відколи відпустили бійців із полку, Семена в місті* (Сміл., Зустрічі, 1936, 122).

2. Давати комусь волю, звільняти з-під варти. *Левка одпустили, щоб куди хотів ішов собі* (Кв.-Осн., II, 1956, 297): *Старого Мотузку відпустили зразу ж. А решту всіх вивели на вулицю.. Їх одразу ж оточили міліціонери* (Головко, II, 1957, 161); // *іст.* Звільняти від кріпацтва. *Петра на волю одпустили, Зимою в Київ одвезли, І там у школу оддали* (Шевч., II, 1953, 222); *Так пані вже каже: — Хочу три рублі, та, може, й за три ще не одпущу* (Вовчок, I, 1955, 36).

◇**Відпускáти (відпусти́ти) з ми́ром** *див.* **мир** [1].

3. Переставати тримати, стискати що-небудь, випускати з рук. *Таня все не випускає його руки* (Гончар, Людина.., 1960, 9); * Образно. *Кліщі, що стиснули серце, відпустили, і я отямився* (Досв., Вибр., 1959, 70).

4. Робити щось менш натягнутим, прикрученим; послаблювати. *При користуванні компасом запобіжник відпускають, і стрілка починає вільно обертатися* (Фіз. геогр., 5, 1956, 10); *Дід припинив коня, устав, одпустив черезсідельник і, сівши, помалу поїхав нагору* (Мирний, I, 1954, 282); *Андрій, Михайло та Микола Васильович ладнались пливти через річку маленьким човником, щоб на тому березі одпустити трос* (Трубл., I, 1955, 111).

5. *перев. безос., перен., розм.* Слабнути, зменшуватися (про біль, хворобу). *Сильно дуже хворіли Дилди. . Одпускало їх тільки тоді, коли треба було до міста їхати,— чи там яєчка везти, чи масло* (Вишня, I, 1956, 352); *Ніби трохи мене відпустило... Чи не повернуть додому?* (Вовчок, VI, 1956, 293); *Вони чули, що коли схопить ногу чи руку судорога, то треба вколотися шпилькою, і судорога відпустить* (Автом., В. Кошик, 1954, 164); //Зм'якшуватися, теплішати (про погоду). *То примерзне, то знову відпустить* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 205).

6. Видавати, продавати що-небудь. *Воду відпускати населенню тільки через дворові крани* (Кучер, Чорноморці, 1956, 154); — *Кому треба на насіння, ..попросимо, щоб з гамазії* [комори] *відпустили* (Кв.-Осн., II, 1956, 127); // Виділяти певну суму грошей на якісь потреби; асигнувати. *Тяжко було працювати учителеві в глухі царські часи, коли Міністерство освіти дуже й дуже мало відпускало коштів на книжки та на карти* (Тич., III, 1957, 131); *Сто тисяч одпустило Міністерство освіти* [на будівництво десятирічки] (Панч, В дорозі, 1959, 150).

7. Відрощувати бороду, вуса тощо. *Захар, хоч був молодий, одпускав собі вуса* (Григ., Вибр., 1959, 149); — *Відпустив я собі чуприну до бороди, а бороду мало не до колін* (Стельмах, Правда.., 1961, 229).

8. *тільки док., разм.* Сказати що-небудь дотепне або недоречне. *Петя взагалі уміє відпустить словечко, уміє зуби заговорювати* (Ряб., Жайворонки, 1957, 187).

9. *церк.* Прощати (гріхи). *Перед великоднем люди говіли, отець Сидір сповідав і відпускав гріхи* (Донч., III, 1956, 93); [Сестра Мархва:] *Прости нам і одпусти прегрішення наші!* (Мирний, V, 1955, 110).

10. *мет.* Обробляти сталь або вироби з неї термічним способом для зменшення їх крихкості. *Щоб надати інструменту, який виготовляють з швидкорізальної сталі, високої твердості та стійкості проти спрацювання, його гартують у маслі або селітрі і багатократно відпускають при високій температурі* (Різальні інстр., 1959, 9).

ВІДПУСКÁТИСЯ, áється, *недок.* Пас. до **відпускáти** 1—4, 6, 9, 10. *Відпускаються з смика Докучай і Бандит* [собаки].— *Ну, хлопчики, вперед! Ні пера ні пуху!* (Вишня, II, 1956, 125); *В наказі коменданта повідомлялося: «Вода відпускається по спеціальних картках за плату»* (Кучер, Чорноморці, 1956, 154); *Інколи загартована сталь відпускається без повторного нагрівання* (Практ. з машинозн., 1957, 108).

ВІДПУСКНИ́Й, á, é. 1. Стос. до відпуску. *Політика щодо закупочних цін на сільськогосподарську продукцію і відпускних цін на засоби виробництва для села повинна враховувати інтереси разширеного відтворення як у промисловості, так і в сільському господарстві і створення необхідних нагромаджень у колгоспах* (Програма КПРС, 1961, 71); — *А в моїх руках тільки твоя приватна телеграма й мої відпускні документи* (Ле, Міжгір'я, 1953, 11); *Відпускна крихкість сталі.*

2. *у знач. ім.* **відпускнá**, ної, *ж.* За кріпацтва — документ про відпущення на волю. *25 квітня 1838 року на квартирі Брюллова схвильованому Тарасові було вручено відпускну* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 29).

ВІДПУСКНИ́К, á, *ч.* Той, хто перебуває у відпустці. *Вийшло* [з автомобіля] *двоє.. людей, зовнішність яких, не дуже відрізнялася від... відпускників, що інколи надміру зловживають ласкою південного сонця* (Літ. Укр., 3.VII 1962, 1).

ВІДПУСКНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відпускни́к.**

ВІ́ДПУСТ, у, *ч.*, *церк.* 1. Молитва, якою відпускаються гріхи. *О. Яким тільки що відпуст прочитає* (Свидн., Люборацькі, 1955, 132).

2. Місцевий церковний обряд, під час якого масово відпускаються гріхи. *Вона погодилась з Настею,*

навіть обіцяла піти після жнив на відпуст відмолювати гріхи свої й доччині (Коцюб., I, 1955, 57); * У порівн. *Ось ідуть вони* [звірі] *юрбами, Мов на відпуст з корогвами* (Фр., XII, 1953, 7).

ВІДПУСТИ́ТИ *див.* **відпуска́ти.**

ВІДПУ́СТКА, и, *ж.* Звільнення на певний час від роботи, навчання для відпочинку і т. ін. *Виїду до Криворівні і пробуду там до кінця своєї відпустки* (Коцюб., III, 1956, 360); *Якось я приїхав додому у відпустку* (Ткач, Моряки, 1948, 31).

Іти́ (піти́) у відпу́стку — брати таке звільнення. [Геннадій]: *Ну, так коли ж ви.. у відпустку підете?* (Мороз, П'єси, 1959, 259).

ВІДПУСТКО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **відпу́стка.** *Ближче до дверей* [камери] *сидять люди* [в'язні], *схожі на мандрівників,.. чогось ждуть, ждуть, видно, давно й безнадійно, як ждуть транзитні пасажири посадки в гарячий відпустковий час* (Збан., Єдина, 1959, 117).

2. *у знач. ім.* **відпустко́ві**, вих, *мн.* Гроші, які отримують за відпустку. *За годину я буду у вас. Щоб на той час був готовий наказ про місячну відпустку лікареві Постоловському, зарплата за останній місяць і відпусткові* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 243).

ВІДПУСТО́ВИЙ, а, е., *церк.* Прикм. до **ві́дпуст.** *Тоді, у відпустовий день, Петро Бережник сторгувався з красношорським газдою і купив від нього плуга* (Чендей, Вітер.., 1958, 139).

ВІДПУ́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відпусти́ти** 1—4, 6—10. *Ешелон скрипнув усіма автоматично відпущеними гальмами і рушив* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 143); *Пізніше я взнав, що вліпили в ту арку Відпущені кошти для бані і парку* (С. Ол., Вибр., 1959, 270); *Вогнем обпалило відпущений вус...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 330); *Для створення загальної теорії процесів відпускання важливу роль відіграли зроблені Г. В. Курдюмовим дослідження стану вуглецю у відпущеній сталі* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 440); // **відпу́щено,** *безос. присудк. сл.** Образно. *Три дари відпущено було Шевченкові щедрою природою: дар співця, дар художника, дар письменника* (Рильський, III, 1956, 244).

ВІДПУ́ЩЕНИК, а, *ч.*, *іст.* Відпущений на волю, звільнений від рабства або кріпацтва. *Увіходить молодий патрицій Кней Люцій, з ним дуже молодий відпущеник — колишній його раб* (Л. Укр., II, 1951, 398).

ВІДПУ́ЩЕНИЦЯ, і, *ж.*, *іст.* Жін. до **відпу́щеник.**

ВІДПУ́ЩЕННЯ, я, *с.*, *церк.* Прощення гріхів. *Дехто з говільників намагався дістати відпущення гріхів даремно, вкинувши попові в тарілку, замість п'ятака чи гривеника, звичайний гудзик* (Донч., III, 1956, 93).

ВІДП'ЯСТИ *див.* **відпина́ти.**

ВІДРА́ДА, и, *ж.* Те, що заспокоює, сповнює радістю; втіха, задоволення. *Не було Остапові сну, ані відпочинку; не було спокою, ані відради* (Вовчок, I, 1955, 329); *Якась відрада, тихе вдоволення обняло йому душу* (Мак., Вибр., 1954, 25); *Усе навіює відраду — і вітряки, й сади густі* (Сос., II, 1958, 363).

ВІДРАДЖА́ТИ *див.* **відра́джувати.**

ВІДРА́ДЖУВАТИ, ую, уєш *і* **ВІДРАДЖА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДРА́ДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех. і неперех.*, *також з інфін.* Радити не робити чогось задуманого чи здійснюваного, відмовляти від якогось вчинку.— *Так і так, — починає Савчиха,— хотіла б Михася посилати до Львова, радьте, що робити та не відраджуйте* (Мак., Вибр., 1954, 81); *Усі відраджали їй покидати свої сторони* (Коцюб., I, 1955, 77); *Галя давно відраджує подругу, щоб з Тихоном не водилася* (Горд., Дівчина.., 1954, 48); *Я думаю, що, може, мені вдалося б відрадити Вас від друкування таких штук* (Л.Укр., V, 1956, 176); *Я відрадив би йому робити подібні речі потай* (Шовк., Інженери, 1956, 75).

ВІДРА́ДИТИ *див.* **відра́джувати.**

ВІДРА́ДІСНИЙ, а, е, *рідко.* Який сповнює **відрадою**, радістю.— *Ні спочинку немає, ні єдиної одрадісної хвилини* (Мирний, III, 1954, 14); *Іде весна одрадісна, Зелений шум кругом встає* (Манж., Вибр., 1955, 38); *Де взять відрадісних пісень? Круг мене мертве царство суші...* (Граб., I, 1959, 189).

ВІДРА́ДІСНО, *рідко.* Присл. до **відра́дісний.**— *Спасибі! — відмовив одрадісно він* (Стар., Поет. тв., 1958, 225); // *у знач. присудк. сл. Що задумав, все йому можна, все йому відрадісно, все втішно* (Вовчок, I, 1955, 183).

ВІДРА́ДІСТЬ, дості, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **відра́да.** *Лице її ожило, в очах грає одрадість* (Мирний, III, 1954, 12); *Поете! Шлях твій повен труду. Не жди відрадості, о — ні...* (Граб., I, 1959, 200).

ВІДРА́ДНИЙ, а, е. Який несе відраду, втіху, задоволення, радість. *Думки* [Галі] *росли — ширились, забігали вперед, малювали одрадні картини* (Мирний, IV, 1955, 106); *Все життя він жив майбутнім, не маючи нічого відрадного в минулому* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 211).

ВІДРА́ДНІСТЬ, ності, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **відра́да.** *Не маю я відрадності від свого нелюба* (Чуб., V, 1874, 361).

ВІДРА́ДНО. Присл. до **відра́дний.** *Серце її одрадно затріпалося* (Мирний, I, 1954, 66); // *у знач. присудк. сл. Хоч чує, що на душі в нього стає легше, відрадніше* (Коцюб., I, 1955, 174); *Орині відрадно Павла слухати* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 155).

ВІДРА́ДОНЬКА, и, *ж.*, *нар.-поет.* Пестл. до **відра́да.**— *Нема мені ні щастенька, ні одрадоньки і ніякої втіхи!..* (Кв.-Осн., II, 1956, 331); *Є і в моїй душі сумні пісеньки, а нема відрадоньки в ній* (У. Кравч., Вибр., 1958, 249).

ВІДРА́ДОЩІ, ів, *мн.*, *рідко.* Те саме, що **відра́да.** *Молодощі, відрадощі! На серденьку своя воля...* (Барв., Опов.., 1902, 480); [Сирени:] *Линьмо всі в Егейське море, Там потоне всяке горе У відрадощах буття!* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 302).

ВІДРАЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, *перех.* Відштовхувати когось своїм неприємним, поганим виглядом або запахом.

ВІДРАЖА́ЮЧЕ, *рідко.* Присл. до **відража́ючий.** *Її звичайно ніжне й лагідне лице на хвилю відражаюче споганіло* (Коб., II, 1956, 136).

ВІДРАЖА́ЮЧИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **відра́зливий.** *Може вид мій був такий відражаючий, що, угледівши мене,* [Орядин] *мов налякався* (Коб., I, 1956, 202).

ВІДРА́ЗА, и, *ж.* Почуття огиди, ворожнечі до кого-, чого-небудь. *Якась ворожнеча, якась відраза загарчала у ньому, немов збуджений пес* (Коцюб., II, 1955, 215); *Він був усе дуже обережний із зброєю, мав взагалі перед зброєю якусь неописану відразу* (Коб., II, 1956, 130); *Притишений голос дратує Віру, викликає в ній зараз не тільки відразу, але й обурення* (Шиян, Баланда, 1957, 169).

ВІДРА́ЗЛИВИЙ, а, е. Який відштовхує своїм поганим виглядом; дуже неприємний, огидний. *Тільки лице діда Гарасима лишилося для мене страшним і відразливим* (Фр., IV, 1950, 181); *Було в ньому щось холодне, відразливе* (Бойч., Молодість, 1949, 226).

ВІДРА́ЗЛИВО. Присл. до **відра́зливий.** *Ця зовнішня, підкреслена врода на багатьох впливала відразливо* (Коп., Тв., 1955, 261).

ВІДРА́ЗНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **відра́зливий.** *Євгенові ця розмова була відразна* (Рибак, Час.., 1960, 147).

ВІДРА́ЗНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Те саме, що **відра́за.** *Навіть відразність було з'явилася до синього неба, до високих гір* (Панч, В дорозі, 1959, 197).

ВІДРА́ЗНО, *рідко.* Присл. до **відра́зний;** // *у знач. присудк. сл. Голос у Христича ставав усе плаксивіший, нещирий, відразно було Рідкодубові слухати його* (Кир., Вибр., 1960, 203).

ВІДРА́ЗУ, *присл.* 1. У той же час, зараз же, негайно. *Весільний чад одразу вийшов у всіх з голови* (Н.-Лев., II, 1956, 182); — *Як глянув я на неї, так і впізнав одразу. Вона! Коханка колишня!* (Коцюб., I, 1955, 138); *Ойкнув людський натовп, і відразу стало тихо-тихо* (Ю. Янов., I, 1958, 53); // З першого разу, спочатку. *Але протока була значно ширша, ніж це відразу здалося* (Смолич, I, 1958, 46).

2. Одним заходом, за один раз. *Київ не відразу збудований* (Номис, 1864, № 5584); *Про все не напишеш в листівці відразу, А ти не запізнюйся, в гості приїдь* (Мал., I, 1956, 249).

3. Раптово, несподівано. *Коли це одразу в хаті стало видно як удень* (Н.-Лев., II, 1956, 194); *І відразу щось розтяло хмару* (Вас., I, 1959, 124).

4. Разом, одночасно. *Грошей у нього в запасі було не дуже багато, а дві ями відразу копати і цямрувати, то день у день коштує* (Фр., IV, 1950, 10); *Як зберуться до наших гості, то одразу на чотирьох мовах говорять* (Л. Укр., V, 1956, 157).

5. Тут же, зараз же. *За трьома яблунями одразу починалося поле* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 462); *За Моравою одразу починались ліси та болота* (Гончар, Новели, 1954, 11).

ВІДРАПОРТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Зробити донесення про що-небудь за певними правилами військової служби; доповісти, рапортуючи. *Лейтенант, приклавши руку до козирка, підійшов, чітко відбиваючи крок, до полковника і дзвінко відрапортував* (Собко, Запорука.., 1952, 30); — *Товаришу командир! — одрапортував Моргунові Дементій.— Операція пройшла щасливо* (Воскр., Весна.., 1939, 63); // *розм.* Доповісти кому-небудь про щось; повідомити когось про що-небудь.— *Панич виїхали кудись,— одрапортувала мені Лукерка* (Л. Янов., I, 1959, 442); *Привітався* [юнак].. *і відрапортував Саїдові: — Чотириста шістдесят п'ять студентів і робітфаківців. прибули на ліквідацію прориву* (Ле, Міжгір'я, 1953, 396).

ВІДРАПОРТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Віддати рапорт.— *Перед старшиною я вже відрапортувався* (Гончар, I, 1954, 273).

ВІДРАХО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відрахува́ти.**

ВІДРАХО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відрахо́вувати.**

ВІДРАХО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДРАХУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Рахуючи, відділяти, відокремлювати частину кого-, чого-небудь. *Він говорив поволі, важко, наче одраховував гроші* (Коцюб., II, 1955, 97); *М'яким рухом з черги одрахував розвідний вісім. «За мною, товариші!..»* (Еллан, II, 1958, 22); // Ритмічними ударами вказувати час. *І мідний роздільний дзвін розноситься вгорі, відраховуючи секунди, надаючи їм незвичайної ваги і значимості* (Ю. Янов., I, 1958, 135).

2. Затримувати, не віддавати частини якої-небудь суми.

ВІДРАХО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **відрахо́вувати.**

ВІДРАХУВА́ННЯ, я, *с.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **відрахува́ти.** *З глибини народу.. до партії ринув потік заяв про добровільне відрахування своїх заощаджень на літаки й танкові колони* (Тич., III, 1957, 278).

2. Відрахована сума. *В окремих колгоспах відрахування у неподільні фонди становили 1—1,5 мільйона карбованців* (Колг. Укр., 4, 1953, 7).

ВІДРАХУВА́ТИ *див.* **відрахо́вувати.**

ВІДРА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДРА́ЯТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех. і неперех., розм.* Те саме, що **відра́джувати.**— *Ти б не ходив, Павле, — відраює його хворий голова ЧК. Заблудишся* (Цюпа, Грози.., 1961, 126); *Одраяли, одсудили, щоб ми в парі не ходили* (Сл. Гр.).

ВІДРА́ЯТИ *див.* **відра́ювати.**

ВІДРЕГУЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., перех., техн.* Регулюючи, надати машині, механізму потрібного робочого положення. *Перш ніж приступити до сівби соняшника, треба відрегулювати сівалку* (Ол. та ефір. культ., 1956, 53).

ВІДРЕГУЛЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *док., техн.* Стати відрегульованим.

ВІДРЕГУЛЬО́ВАНИЙ, а, е, *техн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **відрегулюва́ти.** *Правильно відрегульований комбайн повинен вільно прокручуватись від руки за приводний пас* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 293); // **відрегульо́вано**, *безос. присудк. сл. Коли все було відрегульовано, то злагодженим ритмом пішла молотьба* (Рад. Укр., 14.VIII 1949, 2).

ВІДРЕДАГО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відредагува́ти.** *Свого часу чималої популярності набув українсько-російський словник,.. відредагований, а великою мірою і укладений, Борисом Грінченком* (Рильський, III, 1956, 66).

ВІДРЕДАГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Здійснити редагування певного тексту. [Батура:] *Я відредагую ваші записки* (Корн., II, 1955, 251); *Петровій треба було головувати на комісії, що мала відредагувати резолюції конференції* (Смолич, I, 1958, 237).

ВІДРЕКОМЕНДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відрекомендува́ти.**

ВІДРЕКОМЕНДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДРЕКОМЕНДУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех. і неперех.* Знайомлячи когось з кимсь, називати ім'я, фах тощо. *Діденко відрекомендував йому Грицька як свого давнього товариша* (Головко, II, 1957, 560); *Також привітно, як і раніше* [Ахмат-Алі] *відрекомендував: — Моя донька — Назіра-хон* (Ле, Міжгір'я, 1953, 226); *Василь Онопрійович відрекомендував дружину молодим гостям* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 148).

ВІДРЕКОМЕНДО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДРЕКОМЕНДУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* Під час знайомства називати своє ім'я, фах, заняття тощо. [Кандиба:] *Дозвольте відрекомендуватись,— секретар сільради, інвалід Вітчизняної війни, місцевий поет-пісняр Мартин Гаврилович Кандиба* (Корн., II, 1955, 204); *Тоді незнайомий відрекомендувався:— Доктор Пастух, близький знайомий вашого батька* (Вільде, На порозі, 1955, 27).

ВІДРЕКОМЕНДУВА́ТИ *див.* **відрекомендо́вувати.**

ВІДРЕКОМЕНДУВА́ТИСЯ *див.* **відрекомендо́вуватися.**

ВІДРЕКТИ́ *див.* **відріка́ти.**

ВІДРЕКТИ́СЯ *див.* **відріка́тися.**

ВІДРЕМОНТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відремонтува́ти.** *І все ж таки паровози виходять до кінця не відремонтовані* (Донч., I, 1956, 415); *Ясні і чисті, стоять добре відремонтовані всі чотири шкільні будинки* (Кучер, Дорога.., 1958, 25); // *у знач. прикм. Біля кузні стоять відремонтовані вози, плуги, сівалки* (Літ. газ., 12.II 1953, 1); // **відремонто́вано**, *безос. присудк. сл. Інвентар відремонтовано.*

ВІДРЕМОНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Зробити ремонт чого-небудь поламаного, розладнаного, зношеного; полагодити. *Шхуну відремонтували, поставили на ній нову щоглу* (Трубл., Шхуна.., 1940, 7); // *перен., розм., жарт.* Вилікувати когось. [Берест:] *Вітаю вас, Платоне Івановичу. Збліддли трохи, ми вас швидко відремонтуємо* (Корн., I, 1955, 143).

ВІДРЕ́ЧЕННЯ, я, *с.* 1. *тільки одн., рідко.* Дія за знач. **відректи́ся.** *Полюбили оба одну бідну, нужденну робітницю.., навиклу до мовчазного послуху, до покірливості безграничної, до відречення від власної волі, від власної думки* (Фр., I, 1955, 307).

2. Офіційний документ про відмову від своїх прав, поглядів і т. ін. *Покинутий своїми військами, цар змушений був здатися: він підписав відречення від престолу і за себе і за свого сина* (Ленін, 23, 1950, 323).

ВІДРИБА́ЛИТИ, лю, лиш, *док., перех. і неперех.* Закінчити, перестати рибалити. *Він уже своє відрибалив.*

ВІДРИ́В, у, *ч.* Дія і стан за знач. **відрива́ти**^{1} 1, 5 і **відрива́тися**^{1} 1, 5. *З'ясовуючи специфіку мовлення і мови, він* [А. Н. Леонтьєв] *у той же час підкреслює їх єдність і неможливість відриву одного від* [другого] (Рад. психол. наука.., 1958, 232); *Вся історія марксизму-ленінізму вчить, що небезпечними ворогами революційної теорії є всякого роду догматизм, талмудизм, відрив теорії від життя* (Рад. Укр., 11. XII 1956, 1).

Без відри́ву від виробни́цтва — не залишаючи роботи, продовжуючи працювати. *Значного поширення набуває заочна та вечірня освіта, яка дає можливість трудящим дістати вищу освіту без відриву від виробництва* (Наука.., 11, 1958, 1); **У відри́ві від** *кого, чого* — не підтримуючи зв'язку з ким-, чим-небудь; відокремлено. *Гарнізон наш розтав, зв'язку не було, діяли в повному відриві від своїх* (Ю. Янов., II, 1954, 137); *Радянську літературу не можна ні на хвилину мислити у відриві від народу і народної творчості* (Рильський, III, 1956, 68).

ВІДРИВА́ЛЬНИЙ, а, е. Який відриває (в 1 знач.). *Відривальні валики.*

ВІДРИВА́ННЯ^1, я, *с.* Дія за знач. **відрива́ти**^{1} 1,5 й **відрива́тися**^{1} 1, 5. *Немає більш помилкової і більш шкідливої ідеї, ніж відривання зовнішньої від внутрішньої політики* (Ленін, 25, 1951, 64); *Буквалізм.. є одним з факторів.. відривання літературної мови від народної, засмічування її* (Кундзич, Дієзн.., 1956, 119).

ВІДРИВА́ННЯ^2, я, *с.* Дія за знач. **відрива́ти**^{2} й **відрива́тися**^{2}.

ВІДРИВА́ТИ^1, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДІРВА́ТИ**, ірву́, ірве́ш, *док., перех.* 1. Тягнучи, смикаючи, відділяти, відокремлювати частину від цілого або щось прикріплене, приклеєне тощо. *Одчиняю коробку з халвою і разом з віком відриваю шматок білого волокна* (Коцюб., II, 1955, 263); *Він відривав від грона винограду ягідку за ягідкою* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 101); — *Рукава ніяк не знайду. Чи не одірвав, бува, його хто?* — *запитав Довбня, плутаючи на собі пальто* (Мирний, III, 1954, 218); *Відірвала листок з блокнота й поклала Петрикові до кишені* (Дмит., Розлука, 1957, 123); // *тільки док., перев. безос.* Відрізати, знести осколком снаряда, машиною тощо голову, ногу і т. ін. *Йому відірвало ногу.*

◇ **Відрива́ти (відірва́ти) з м'я́сом** *див.* **м'я́со.**

2. *перен., розм.* Забирати, віднімати в когось що-небудь. *Бачив я.., Як у бідного багаті крихту одривали* (Щог., Поезії, 1958, 55); // Віднімати, відділяти частину від чого-небудь на шкоду собі або комусь. *Недоїдав, недопивав... По копійці збирав... Одривав від пенсії* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 167).

◇ **Відрива́ти від сво́го ро́та** — не їсти самому, залишаючи для когось.— *Чи я ж його не любила, не жалувала? Од свого рота одривала шматок хліба та годувала його* (Н.-Лев., I, 1956, 107).

3. *перен.* Насильно відсторонювати, відводити кого-небудь від когось, чогось. *І насилу-то, насилу Мене одірвали Од матері неживої* (Шевч., I, 1951, 295); *Вони якось відірвали Настю від Гната. Гната повели. Мотря взяла Настю до своєї хати* (Коцюб., I, 1955, 74); // Відводити руку, голову і т. ін. від чого-небудь. *Вона важко відривала мокрі руки від обличчя* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 213); — *Хто це?* — *одриває голову від підлоги й повертається до священика княгиня Ольга* (Скл., Святослав, 1959, 55).

◇ **Відрива́ти (відірва́ти) о́чі (по́гляд) від** *кого, чого* — переставати дивитися на щось. *Олександр тепер не відривав очей від річки* (Панч, Вибр., 1947, 296); *Сашко на момент одірвав погляд од прицілу* (Ю. Янов., I, 1954, 99).

4. *перен.* Не давати можливості робити щось, займатися чимось. *Як бачиш, все мені публіка докучає, одриває од діла* (Коцюб., III, 1956, 430); *Вона не заважала дяді Кості і від роботи не відривала* (Коз., Сальвія, 1959, 157).

5. *перен.* Розлучати кого-небудь з кимсь або чимсь. —*А чи можна ж до десяти літ хлопця одривати від батька та матері?* — *спитав знову дід* (Мирний, I, 1954, 283); * Образно. *Мусить вона розлучатися з сином, з дочкою, живцем відриваючи їх від серця* (Гончар, Таврія, 1952, 18); // *перен.* Позбавляти зв'язку кого-, чого-небудь з чимсь. *Ніяка сила не відірве мене од моєї землі* (Ю. Янов., I, 1954, 67).

ВІДРИВА́ТИ^2, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДРИ́ТИ**, и́ю, и́єш, *док., перех.* Риючи, витягати те, що було закопане в землю або засипане чим-небудь. *Чумаченко почав швидко відривати потерпілого* (Тют., Вир, 1964, 316); *Ідуть розкопки* [Мессіни].. *Ось городовий встає. Це знак, що одрили тіло* (Коцюб., III, 1956, 354).

ВІДРИВА́ТИСЯ^1, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДІРВА́ТИСЯ**, ірву́ся, ірве́шся, *док.* 1. Відділятися, відокремлюватися від цілого внаслідок поштовху, потягнення або під дією власної ваги. *З лускотом одривались* [од хвиль] *довгі китиці піни і злітали догори* (Коцюб., I, 1955, 392); *І нараз побачив, як відірвався від гілки лист осокора* (Грим., Подробиці.., 1956, 3); * У порівн. *А сирота її в селі, Її єдиная дитина! Мов одірвалось од гіллі, Ненагодоване і босе* (Шевч., II, 1953, 13).

2. *перен.* Відходити, віддалятися від кого-, чого-небудь. *Москва залишилася позаду, але делегати якийсь час не відривалися від вікна вагона* (Минко, Повна чаша, 1950, 171); *І раптом у безмов'ї над рікою лунає тріск і гук — одна якась крижина одривається від берега* (Скл., Святослав, 1959, 87); — *Дівчино моя, краща од сонця, не маю сили одірватись од тебе!* (Н.-Лев., II, 1956, 313); *Кілька торпедних катерів разом відірвалися від причалу* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 263); //Стрімко підніматися з землі. *Матроси вели густий вогонь з мінометів, кулеметів і гвинтівок, не даючи змоги ворожій піхоті одірватися від землі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 129); *Літак відірвався від землі і швидко набирав висоти* (Собко, Зор. крила, 1950, 38); // Залишати когось далеко позаду або збоку; віддалятися. *Ковпаківські розвідники могли відриватися на 100—200 кілометрів від з'єднання* (Воронько, Партиз. генерал.., 1946, 37); *Данилова дружина мчала все далі й далі. Вона відірвалася від війська* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 393).

3. *перев. у сполуч. зі сл.* очі, погляд, *перен.* Переставати дивитися на кого-, що-небудь. *Смутнії ж хороші очі молодої Кармелихи.. не відривалися від сусіди* (Вовчок, I, 1955, 357); *Погляд її не відривався від рук завідувача* (Шовк., Інженери, 1956, 69); *Дивилася йому в блис-*

кучі вугільно-чорні очі, ..від яких їй чомусь несила було відірватись (Гончар, Таврія.., 1957, 461).

4. *перен.* Переставати щось робити, чимось займатися. *Ганна усміхається соромливо і шиє, не одриваючись* (Л. Укр., IV, 1954, 221); *Він узяв кілька томів Леніна і у вільний час не відривався від книг* (Стельмах, На.. землі, 1949, 283); *Вона цілий день од роботи не одірветься* (Мирний, IV, 1955, 76).

◇**Відрива́тися (відірва́тися) ду́мкою від** *кого, чого* — переставати думати про кого-, що-небудь. *На душі легше стає, коли одірвешся думкою од цієї пустині* (Коцюб., III, 1956, 157).

5. *перен.* Поривати зв'язки з ким-, чим-небудь; ставати далеким, відчужуватися. *Відірвався від свого пня, від мужицтва і як лист дубовий не даюся ще осени, але в'яну* (Стеф., III, 1954, 128); *Мати ніч передумала — свавільна дочка бентежить, одірвалася від хати, материного догляду* (Горд., Дівчина.., 1954, 47); // Втрачати зв'язок із чим-небудь. *Поет* [П. Грабовський] *вказує, що для розвитку передової літератури необхідно, щоб вона не відривалась від життя, від народу, боролась за прогресивні громадські ідеали* (Іст. укр. літ., I, 1954, 489)

◇**Відрива́тися (відірва́тися) від землі́** — втрачати почуття реальності, зв'язку з ким-, чим-небудь.— *Професор Куцевич людина, яка ніколи не відривається від землі* (Рибак, Час.., 1960, 502).

6. *тільки недок.* Пас. до **відрива́ти** ^{1}.

ВІДРИВА́ТИСЯ ^{2}, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДРИ́ТИСЯ**, и́юся, и́єшся, *док.* Риючи, відкопуватися.

ВІДРИВНИ́Й, а́, е́. Такий, від якого можна відривати частинами. *Прошу тебе, пришли мені.. український одривний календар на 1912 р.* (Коцюб., III, 1956, 405); *Відривний блокнот.*

ВІДРИ́ВЧАСТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **ури́вчастий.** *Солдати, як автомати, виконували одривчасті накази офіцера* (Ле, Мої листи, 1945, 32); *Відривчасті відомості.*

ВІДРИ́ВЧАСТІСТЬ, тості, *ж., рідко.* Властивість за знач. **відри́вчастий.**

ВІДРИ́ВЧАСТО, *рідко.* Присл. до **відри́вчастий.** *Вона гукнула до Кайдашихи одривчасто, крутнулась і побігла в хату* (Н.-Лев., II, 1956, 371); *Думки пливли якось відривчасто* (Трубл., I, 1955, 83).

ВІДРИГА́ТИ *див.* **відри́гувати.**

ВІДРИГА́ТИСЯ *див.* **відри́гуватися.**

ВІДРИГНУ́ТИ *див.* **відри́гувати.**

ВІДРИГНУ́ТИСЯ *див.* **відри́гуватися.**

ВІДРИ́ГУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відри́гувати** й **відри́гуватися 1.**

ВІДРИ́ГУВАТИ, ую, уєш *і* **ВІДРИГА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДРИГНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех. і неперех.* Виділяти через рот із стравоходу або шлунка повітря, їжу. *Тепер Параска не злазила з ліжка, просто витріщала очі в стелю, ліниво відригувала їдло* (Кач., II, 1958, 142); *Повертаючись до вулика, бджоли відригують змінений у медовому шлуночку нектар у воскові комірки* (Зоол., 1957, 63).

ВІДРИ́ГУВАТИСЯ, ується *і* **ВІДРИГА́ТИСЯ**, а́ється, *недок.*, **ВІДРИГНУ́ТИСЯ**, не́ться, *док.* 1. Виділятися в рот із стравоходу, шлунка (про їжу, повітря). *Наповнивши перші відділи шлунка, корова лягає відпочивати. У цей час їжа окремими грудками відригується з шлунка назад у рот, де добре пережовується* (Зоол., 1957, 170); *Так хтось згадав, що вчорашній борщ відригнувся* (Номис, 1864, № 369); * Образно. *О горе! Сей шепіт не то що не вспокоїв його, але, навпаки, відригнувся в душі як безконечна гіркість* (Фр., II, 1950, 276).

2. *перен., розм.* Відбиватися певним чином за заподіяне кому-небудь зло. *Відригнулись і самому судді бублички, що тільки їх пхав у пельку, а хто страждав, так він того й знати не хотів* (Кв.-Осн., II, 1956, 304).

◇ **Ли́хом відригне́ться (відригну́ться)** — відіб'ється (відіб'ються) лихом. *Чи глипне жінка на тебе, Чи гарна дівка усміхнеться, ..Жахайсь, бо лихом одригнеться!* (Пісні та романси.., II, 1956, 64).

ВІДРИ́ЖКА, и, *ж.* Те саме, що **відри́гування.** *Відрижка є частою ознакою захворювання шлунково-кишкового тракту* (Заг. догляд за хворими, 1957, 110).

ВІДРИ́НУТИ, не, *док.* 1. *неперех.* Відступити, відійти від чого-небудь; зійти, стекти з чогось. *Мишуню охопили могутні почуття, ..кров відринула від обличчя* (Ю. Янов., II, 1954, 139).

2. *перех., заст.* Відсторонити кого-небудь, відкинути щось. *Рідня на неї розгнівалася, одринула від себе, сама мати прокляла свою дочку!* (Мирний, I, 1954, 301); [Гретхен:] *Спаси! Одринь ганьбу і смерть!* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 149).

ВІДРИ́НУТИЙ, а, е, *заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **відри́нути** 2. *А я, мов проклятий Той Іуда, одринутий І людьми і богом, Тиняюся, ховаюся* (Шевч., II, 1953, 252);* У порівн. *Другі бігали, гвалтували, а він як одринутий сидів мовчки* (Мирний, IV, 1955, 112).

ВІДРИ́ТИ *див.* **відрива́ти** ^{2}

ВІДРИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відри́ти.**

ВІДРИ́ТИСЯ *див.* **відрива́тися** ^{2}.

ВІДРІ́Г, ро́га, *ч., рідко.* Те саме, що **відно́га.** *На території УРСР Карпатські гори мають у середньому висоту 600—1500 м і тягнуться паралельними хребтами з відрогами* (Колг. енц., I, 1956, 540); *Між відрогами його* [пня].. *схилили вниз голівки щойно розквітлі підсніжники* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 253).

ВІДРІ́ДДЯ, я, *с.* 1. *с. г.* Різновидність якої-небудь породи тварин. *Важливо вивчити ті відріддя породи, які виділилися за їх продуктивністю* (Соц. твар., 1, 1956, 29).

2. *перен., зневажл.* Лихе потомство, діти поганих батьків. *Усі палії війни — це одріддя сатани* (Укр.. присл.., 1955, 431).

ВІДРІЖНЯ́ТИ *див.* **відрізня́ти.**

ВІДРІЖНЯ́ТИСЯ *див.* **відрізня́тися.**

ВІДРІ́З, *ч.* 1. *род.* у. Дія за знач. **відрі́зати** 1—3. *Водій Цюпа пояснив комісару по карті, в якій точно місцевості трапився одріз танкової частини* (Ю. Янов., I, 1954, 52).

◇ **Го́лову (ру́ку) дава́ти на відрі́з** — уживається для запевнення когось у правдивості, правильності сказаного. *Голову свою дає вона на відріз, що воно так, а не інакше* (Вільде, Сестри.., 1958, 562).

2. *род.* а. Кілька метрів тканини на костюм, плаття тощо. *Я привіз на радість їй.. сукна відріз Та нову чумарочку* (С. Ол., Вибр., 1959, 193); *Соломія.. одімкнула скриню й витягла з неї.. папірця, що лежав на самому споді, під горою білизни, одежі й відрізів на костюми* (Кучер, Трудна любов, 1960, 339).

3. *род.* а. Гвинтівка з відрізаною частиною дула; обріз, утинок. [Сироватка:] *З рушниці тільки горобців добре бити. Одріз — той не зрадить...* (Мик., I, 1957, 89).

ВІДРІЗА́Н, а, *ч., розм.* Те саме, що **відрі́з** 3. *Донський куркуль стріляв із одрізана вслід* (Бажан, Роки, 1957, 348).

ВІДРІ́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відрі́зати** 1—3. [Печариця:] *Я вже тепер — одрізана скиба од хліба* (Мирний, V, 1955, 172); *Наче мені всюди путь одрізана* (Барв., Опов.., 1902, 179); [Спартак:] *Та ти казав, Що зник Тугай, відрізаний вогнем* (Дмит., Драм. тв., 1958, 27); // **відрі́зано,** *безос. присудк.*

сл. Тепер мені всі шляхи відрізано (Коз., Сальвія, 1959, 192).

ВІДРІ́ЗАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **відрі́зати** 3. *Гуро відчував тепер гостру самотність, відрізаність від усього живого* (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 71).

ВІДРІ́ЗАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відрі́зати** й **відрі́затися.** *Відрізання земельної ділянки; Відрізання шляху для відступу.*

ВІДРІ́ЗАТИ *див.* **відрі́зувати.**

ВІДРІ́ЗАТИСЯ *див.* **відрі́зуватися.**

ВІДРІ́ЗНЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **відрізни́ти** 3. *Одна я одрізнена од усіх, як скибка,— мов чужа* (Н.-Лев., I, 1956, 145); // *у знач прикм. Відчував, що це життя тягне його, як відрізнена частка, якій, може, хоч перед смертю з'єднатися хотілося б у ціле життя* (Ле, Міжгір'я, 1953, 500).

ВІДРІ́ЗНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відрізни́ти** й **відрізни́тися.**

ВІДРІЗНИЙ, á, é, *техн.* Признач. для відрізування чого-небудь. *Відрізні різці .. мають відтягнуту головку; ними відрізують деталь і виточують канавки* (Практ. з машинозн., 1957, 144).

ВІДРІЗНИ́ТИ *див.* **відрізня́ти.**

ВІДРІЗНИ́ТИСЯ *див.* **відрізня́тися.**

ВІДРІЗНЯ́ТИ *і заст.* **ВІДРІЖНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВІДРІЗНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док.*, *перех.* 1. Виділяти, розпізнавати кого-, що-небудь серед інших за якимись ознаками. *Тільки червоногарячий гарний одеський пояс одрізняв його од простих рибалок* (Н.-Лев., II, 1956, 221); *Тепер Батура ясно відрізняв обличчя одне від одного* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 293); *Діди сиділи на ній* [деревині], *схиливши голови, і ледве можна було одрізнити їх од тої темної, зчорнілої маси* (Коцюб., I, 1955, 309); *Тим часом хмара насунулась, і так стемніло, що води від землі не відрізниш* (Донч., VI, 1957, 290).

2. *тільки недок.* Робити кого-, що-небудь несхожим на інших якимись рисами, ознаками. *Чималі вікна й двері, віконниці, помальовані зеленою фарбою, ганок коло дверей — все те дуже одрізняло Леміщину хату од других* (Н.-Лев., I, 1956, 172); *О. О. Шахматов зазначає, що південноруські говори вже в XI ст. мали риси, що відрізняли їх від інших говорів* (Мовозн., XIII, 1955, 26); *Письменник завжди і в усьому повинен шукати саме те, що відрізняє, індивідуалізує людей* (Донч., VI, 1957, 629).

3. Відокремлювати кого-, що-небудь. *Василь прикро подивився, важко і глибоко зітхнув, повернувся і сердитий, лаючись, почав одрізняти своїх овечат* (Мирний, IV, 1955, 27); // *перев. док., заст.* Виділити частину майна й землі комусь із членів родини для самостійного господарювання.— *Кажи, дочко, свекрові, щоб вас одрізнив, а то ви колись з свекрухою спалите хату,— сказала Довбишка* (Н.-Лев., II, 1956, 305); *Батько ще повесні одрізнив і Микиту і Сашка. По двадцять десятин виділив кожному* (Головко, II, 1957, 475).

ВІДРІЗНЯ́ТИСЯ *і заст.* **ВІДРІЖНЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВІДРІЗНИ́ТИСЯ**, ню́ся, ни́шся, *док.* 1. *тільки недок.* Бути несхожим якоюсь ознакою, рисою на інших. *Невисока Христя, з повним рожевим лицем, молодими ясними очима, чорними бровами, так одрізнялася від змарнілої Олени* (Мирний, III, 1954, 76); *Він одрізнявся од других своєю незвичайною працьовитістю, якоюсь завзятістю в роботі* (Коцюб., I, 1955, 297); *Іван Іванович розказав свої пригоди. Вони мало одрізнялись од пригод Володі* (Донч., III, 1956, 239).

2. *тільки недок.* Виділятися серед інших. *Все те галасування то піднімалося разом, то затихало; а звідтіль одрізнявся голосний крик навісного півня або ревіння корови* (Н.-Лев., I, 1956, 69); *Починається різноманітні танці, серед яких відрізняються танці окремих цехів* (Коч., I, 1956, 525).

3. Відходити, відокремлюватися від кого-, чого-небудь. *Козаки тим часом стали одрізнятись. Повиходили з гурту та й потягли додому* (Мирний, II, 1954, 93); *Місяць світить.., а по майдані німо.. ходять туди й назад по парі і низками міські панянки та їх кавалери. Дві тіні одрізнились з рядів і повернули з майдану за ріг вулиці* (Вас., II, 1959, 46); // *перев. док., заст.* Із спільного господарства виділитися в окреме. — *Лучче, тату, зовсім одрізниться з худобою і полем,— сказав Карпо* (Н.-Лев., II, 1956, 306).

ВІДРІ́ЗОК, зка, *ч.* 1. Невелика частина, шматок чого-небудь. *Такт — це відрізок музичного твору, що починається з сильної долі і закінчується перед наступною сильною долею* (Осн.. диригув., 1960, 7); *Відрізок шкіри;* // Відтинок (про час, простір). *Двадцять літ! Ніби й невеликий відрізок часу, а скільки незвичайних подій і величезних змін* [у Львові] *сталося* (Цюпа, Україна.., 1960, 257); *Відрізок шляху.*

2. *мат.* Частина будь-якої лінії, обмеженої з обох боків. *Відрізки паралельних прямих.., які лежать між паралельними площинами.., рівні* (Геом., II, 1954, 8).

3. **відрі́зки**, ів, *мн.* Земельні ділянки, захоплені в селян поміщиками після скасування кріпаччини.

ВІДРІ́ЗОЧОК, чка, *ч.* Зменш. до **відрі́зок.**

ВІДРІ́ЗУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **відрі́зувати** 1—3. *Довжина робочої частини різця залежить від діаметра відрізуваної частини заготовки* (Різальні інстр.., 1959, 50).

ВІДРІ́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відрі́зувати** 1—3. *Відрізні різці застосовують для відрізування* (*розрізування*) *заготовок* (Різальні інстр.., 1959, 49).

ВІДРІ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДРІ́ЗАТИ**, і́жу, і́жеш, *док.* 1. *перех.* Ріжучи, відокремлювати частину від цілого. *Пани все їм снились. Із рогами і хвостами Одрізують косу* (Шевч., I, 1951, 539); *Поли одрізуй, та плечі латай* (Номис, 1864, № 1545); *Він сів за стіл, відрізав скибку хліба і грубо посолив її* (Коцюб., I, 1955, 28); *Під загальний регіт знаменитий вегетаріанець відрізав малесенький шматочок м'яса* (Моє життя в мист., 1955, 150); * У порівн. — *Спасибі, мамо! Я не п'ю,— сказала Онися швидко й голосно, як одрізала* (Н.-Лев., III, 1956, 18); // *перен.* Розмиваючи водою, відокремлювати частину суші. *Прут з кожною новою повінню підмивав і підмивав береги півострівця, доки однієї особливо водянистої весни зовсім не відрізав прибережну частину від материка* (Вільде, Сестри.., 1958, 221).

◇**Сім раз одмі́р (примі́р), а раз відрі́ж** — тільки обдумавши добре, починай діяти. [О г н є в:] *Раніше зважувати, а потім дерзати.., що відповідає — сім раз примір, а раз відріж* (Корн., II, 1955, 21); **Як (мов, на́че** *і т. ін.*) **[ноже́м] відрі́зав (відрі́зало)** — про раптове припинення чогось.— *Я візьми, дурний, та й покажи* [листа] *на сході.. З того часу — як одрізало. Ні одного не получав* (Головко, II, 1957, 20).

2. *перех.* Відділяти, відокремлювати межею частину земельної ділянки, наділяючи нею кого-небудь. — *А що, Лавріне,— сказав Карпо,— розділим тепер грунт пополовині, а то батько одрізав мені городу, неначе вкрав* (Н.-Лев., II, 1956, 354); // Забирати в когось частину земельної ділянки, привласнюючи її. — *Так вісімдесят десятин відрізав* [пан]*? — дивується і обурюється отець Вікентій* (Стельмах, I, 1962, 272).

3. *перех.* Перетинати кому-небудь дорогу. *Із-посеред кукурудзи вихилилася кремезна, плечиста постава господаря і відрізала братам відворот* (Фр., VI, 1951, 144);

Вже одрізали танкісти Шлях на захід ворогам (Мас., Побратими, 1950, 82); // Позбавляти зв'язку з ким-, чим-небудь. *Сипав сніг і врешті засипав яму. Засипав дороги, засипав ліси, долини і Алму... Від всього світа відрізав...* (Коцюб., II, 1955, 116); *Важкі двері м'яко зачинились, відрізавши Гурія Степановича від командного пункту з його хвилюваннями й тривогами* (Собко, Срібний корабель, 1961, 126).

4. *тільки док., неперех., перен.* Різко й коротко відповісти. [Наталка:] *Возному так одрізала, що мусить одчепитися* (Котл., II, 1953, 19); — *Чого ти людей бунтуєш? — То ви їх бунтуєте, а не я! — одрізав Чіпка* [становому] (Мирний, II, 1954, 283); — *Прошу вас запам'ятати,— відрізала дівчина,— що зустріч з вами анітрохи не радує мене* (Собко, Стадіон, 1954, 258).

ВІДРІ́ЗУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДРІ́ЗАТИСЯ**, іжеться, *док.* 1. Ставати відрізаним.

2. *тільки недок.* Пас. до **відрі́зувати** 1—3. *Частини* [петлюрівців], *що стояли в районі Умані, відрізувались від житомирської групи і потрапляли в кільце Першої й Другої дивізій* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 65).

ВІДРІ́ЙОК, йка, *ч.* Новоутворений рій бджіл, який відокремився від старого.

ВІДРІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДРЕКТИ́**, ечу́, ече́ш, *док., заст.* Відповідати.— *Без хліба те чудо вчинити шкода,— Йому одрікав Чарнота* (Стар., Поет. тв., 1958, 205); — *То нема що таїти,— відрік Тома,— я таїв доки міг, а тепер всі знаєте* (Стеф., I, 1949, 153).

ВІДРІКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДРЕКТИ́СЯ**, ечу́ся, ече́шся, *док., від кого — чого і кого, чого.* Відмовлятися від кого-, чого-небудь свідомо позбавляти себе чогось. [Наталка:] *І коли на те йде, так знайте, що я вічно одрікаюсь од Петра і за возним ніколи не буду* (Котл., II, 1953, 40); *Тобою я навчу їх* [борців] *відрікатися Життя і світа для високих дум* (Фр., XI, 1952, 280); *Розкажу Вам, як Хапко солоду відрікся...* (Вовчок, VI, 1956, 273); — *Дурна я, дурна, відреклась від свого щастя* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 352); // Відмовлятися від своїх прав на престол, духовний сан тощо *29 липня перемогу здобув народ* [французький]. *Карл X відрікся від престолу і втік до Англії* (Нова іст., 1956, 102); *Старий.. потому-таки відрікся попівства* (Кобр., Вибр., 1954, 12); //Поривати родинні чи інші зв'язки з ким-небудь, оголосивши близького чужим. [Прочанин:] *Були такі, що й роду відреклися* (Л. Укр., III, 1952, 139); // Відмовлятися від своїх попередніх поглядів, вчинків, світогляду, віри і т. ін. *Люди, що відрікаються від своєї Батьківщини, відрікаються тим самим і від свого сумління* (Галан, Перед лицем фактів, 1949, 9); *Так ніхто з селян і не побачив, як князь Четвертинський одрікся од батьківської віри і як його повінчали з ляхівкою* (Стор., I, 1957, 370).

ВІДРО́, а́, *с.* 1. Металева або дерев'яна посудина з дужкою для носіння й зберігання води тощо. *От Мелашка ухопить відра і йде по воду* (Кв.-Осн., II, 1956, 430); *Назустріч нам ішов молодий робітник з відром зеленої фарби* (Л. Укр., III, 1952, 605); *Виходить Надія з квартою і рушником, за нею Батура з відром в руках* (Корн., II, 1955, 210).

◇**Як (мов, на́че** *і т. ін.*) **з відра́** [**ли́ти**] — про великий дощ. *Дощ як з відра лив* (Мирний, IV, 1955, 238); *Дощ лив мов з відра* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 474).

2. *заст.* Міра, що дорівнює вмісту відра (близько 12 літрів). *А всім вкупі — червоного вина з Цареграду Відер з троє у барилі.. Всього везе* (Шевч., I, 1951, 322); *Старий Джеря і собі готувався до весілля. Він купив десять відер горілки* (Н.-Лев., II, 1956, 181); *Сеньків має прекрасні природні умови: річка Оскіл, високий її берег, чудесне на горі джерело води, що дає до сімдесяти тисяч відер чудової води на добу* (Вишня, I, 1956, 359).

ВІДРОБИ́ТИ *див.* **відробля́ти.**

ВІДРОБИ́ТИСЯ *див.* **відробля́тися.**

ВІДРОБІ́ТКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **відробі́ток.** *Те положення, що відробіткова система є простим пережитком панщинного господарства, не заперечується і народниками* (Ленін, 3, 1949, 172).

ВІДРОБІ́ТНИЙ, а, е. Те саме, що **відробітко́вий.**

ВІДРОБІ́ТОК, тку, *ч.* Повертання боргу працею. *Жито димом підійшло, як пожежа була, так чоловік дешево продавав; я і взяла на одробіток* (Барв., Опов.., 1902, 299); *Про ті шість років одробітку Микола тоді не думав* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 11); // *перев. мн.* У дореволюційний період — виконання різних робіт поміщикові, куркулеві або попові за орендування землі, позичені гроші, продукти тощо.— *Я оце надумала... пішов би ти до пана, попрохав би грошей на відробітки ...* (Коцюб., I, 1955, 93); *Землю піп ухитрявся обробляти й збирати урожай бідняцькими відробітками за хрестини, похорони та вінчання* (Козл., Сонце.., 1957, 6).

ВІДРО́БЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відроби́ти** 1; // *у знач. прикм.* Одержаний шляхом відробітку. *Так і зібрала* [Катерина] *кілька фунтів* [пшениці], *перемішала з відробленою та й знову посіяла восени на щастя* (Стельмах, Хліб.., 1959, 302).

ВІДРО́БЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відроби́ти.**

ВІДРОБЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відробля́ти.**

ВІДРОБЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВІДРОБИ́ТИ**, облю́, о́биш; *мн.* відро́блять; *док., перех. і неперех.* 1. Виконувати певну роботу за що-небудь одержане, позичене; працею віддавати борг, штраф. *Люди одробляли панам за поле* (Н.-Лев., II, 1956, 219); *Відробляв старі снопки, що взяв на стріху* (Стеф., I, 1949, 129); *Крім чотирьох наймитів, що робили в Косована постійно, на його поле вийшли люди, які були винні — хто гроші, хто борошно, а тепер відробляли* (Мур., Бук. повість, 1959, 12); — *Про що ти думаєш, Дарко?..— Та все про той довг,— коли-то ми ж відробимо?..* (Л. Укр., III, 1952, 643); *Заріже вовк худобину, мусить наймит відробити за неї* (Донч., I, 1956, 116).

2. *тільки док.* Пропрацювати певний час. *Повернувся* [я].. *на завод «Більшовик», де й тато мій тридцять років одробив* (Ю. Янов., II, 1954, 16); *Відробивши зміну, разом йшли* [коні] *до стайні з Довгов'язом* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 101); // Пропрацювати тривалий час, віддавши праці багато сил.— *Ви вже, татусю, своє одробили, годі вам поратись* (Барв., Опов.., 1902, 388); *Стареньким би дома сидіти, Вони одробили своє* (Воскр., З перцем!, 1957, 83); // Виконати дане завдання. *Відробивши недільник, комсомольці.. зібралися в тісній кімнатці у Вадима Родини* (Бойч., Молодість, 1949, 15).

3. *перев. док., заст.* Зняти чари, нібито кимсь пороблені; ворожінням повернути когось до нормального стану.— *Пані! може, нашому батюшці пороблено, що вони оце цілий день не говорять? — сказала Килина до Олесі.. Побіжу я в Хохітву до знахурки — в нас є така баба, що одробить* (Н.-Лев., III, 1956, 101).

ВІДРОБЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **ВІДРОБИ́ТИСЯ**, облю́ся, о́бишся; *мн.* відро́бляться; *док.* 1. *тільки док.* Закінчити роботу. *Одробилися у полі* (Кв.-Осн., II, 1956, 65); *Одного дня одробились, ідемо з саду* (Вовчок, I, 1955, 46); *Настав той час, коли люди вже одробилися в полі й на городах* (Кучер, Прощай.., 1957, 63).

2. *тільки недок.* Пас. до **відробля́ти** 1; // *безос. Не заároблялося, а відроблялося на панських ланах* (Козл., Сонце.., 1957, 6).

ВІДРО́БОК, бку, *ч.* Те саме, що **відробі́ток.** *За гроші не наймає пан поля, а все на відробок* (Сл. Гр.); — *Добре то їм говорити, коли ж моє все йде на відробок* (Л. Укр., III, 1952, 642).

ВІДРОВИ́Й, а́, е́. Який може вмістити відро рідини або сипких тіл (про посудину).

ВІДРО́ГА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **відно́га.** *Половину місця, під котрим біжать у глибину кварцові жили, прикриває відрога гори* (Мушк., Серце.., 1962, 240).

ВІДРО́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відроди́ти.** *Старий був тепер мов відроджений* (Фр., V, 1951, 412); // *у знач. прикм. Радість цієї творчої праці.. палає у вогнях відродженого Дніпрогесу* (Рильський, III, 1956, 52).

ВІДРО́ДЖЕННЯ, я, *с.* 1. Розквіт, піднесення чого-небудь, що було в стані занепаду або на низькому рівні розвитку.— *Розходимось ми різними шляхами, розлучаємось, навіки злучені одною ідеєю.. відродження нашої країни...* (Коцюб., I, 1955, 169); *Мій ювілей збігся із святом 100-літнього ювілею відродження української літератури* (Фр., I, 1955, 40); *Справжнє соціальне, національне і культурне відродження народу Західної України почалося тільки в 1939 році* (Козл., Відродження.., 1950, 56); // Відновлення, відбудова чого-небудь зруйнованого, знищеного. *Донецькі гірники з безприкладним героїзмом боролись за відродження рідних шахт* (Рад. Укр., 26. VIII 1951, 3).

2. *з великої літери.* Період розквіту, піднесення наук, мистецтва, літератури в ряді країн Європи, що внаслідок зародження капіталізму прийшов у XIV—XVI ст. на зміну середньовіччю; Ренесанс. *Мікеланджело — один з найяскравіших діячів епохи Відродження* (Архіт. і буд., 3, 1955, 29); *Просто перед ним здіймався королівський замок з невеликою вежею в стилі італійського Відродження* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 5).

3. *фізл.* Відновлення організмом утрачених або пошкоджених частин тіла, органів, тканин тощо. *Радянська медицина вже не раз доводила можливість регенерації, тобто відродження кісток* (Дмит., Наречена, 1959, 139).

ВІДРО́ДЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **відро́джувати** 1. *Найпершим, невідкладним завданням було: школу на Україні зробити українською, навчати в школі рідною мовою і вивчати в ній рідну літературу та історію рідного відроджуваного народу* (Смолич, Мир.., 1958, 79).

ВІДРО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДРОДИ́ТИ,** оджу́, о́диш, *док., перех.* 1. Відновлювати те, що перебуває в стані занепаду або припинило існування; відбудовувати зруйноване. *Ми, не шкодуючи сил, далі відроджуватимемо наш прекрасний.. Київ* (Рад. Укр., 6. XI 1948, 3); *Володимир Ілліч* [Ленін] *довго розмовляв з порцелянниками Баранівки, розпитував, як вони живуть, як працюють, як відроджують старий завод* (Вол., Дні.., 1958, 27).

2. *перен.* Відновлювати в пам'яті забуте, минуле і т. ін. [Антей:] *Ти все-таки піти на сцену хочеш?.. Може, справді ти можеш відродити для Корінфа святую таємницю Діоніса* (Л. Укр., III, 1952, 444); *Яків Македон.. одразу зрозумів цей холодний, підступний намір буржуйки відродити в його серці минуле* (Шиян, Гроза.., 1956, 356).

3. *перен.* Повертати до нормального стану, надавати сил, бадьорості після душевного занепаду, переживань і т. ін.— *Бабусечко моя, матінко! Дякую вам з душі, з серця! Аж світ мені піднявся вгору! Одродили ви мене* (Вовчок, I, 1955, 116); // Пробудити, пожвавити. *Шевченко вірив.. у невичерпні духовні можливості і силу народну, які треба тільки пробудити, покликати до життя, відродити і зрушити* (Вітч., 3, 1961, 131).

ВІДРО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДРОДИ́ТИСЯ,** оджу́ся, о́дишся, *док.* 1. Відновлюватися, розквітати після занепаду, перерви і т. ін. *Спершу розповів* [Ганжа-Ганженко], *як відроджується життя по школах після денікінщини* (Гончар, Таврія.., 1957, 475); *Кадр за кадром розповідає кіно, як за короткий час після визволення невпізнанно відродилася країна* (Рад. Укр., 5. I 1955, 3); * Образно. [Кай Летіцій:] *Я дивую, чому в тобі не відродився Брут аж до кінця...* (Л. Укр., II, 1951, 364).

2. *перен.* Повертатися до нормального стану, ставати бадьорим після душевного занепаду, переживань.— *Вона* [жінка] *відродиться для нового життя. — А ми їй допоможемо у цьому, Сев. Яка це достойна річ приголубити людину. Людське ставлення підіймає дух і дає силу рукам* (Ю. Янов., II, 1958, 51); *Через чотири дні мене не було вдома; отже, на ті чотири дні я немов одмолоділа або й одродилася! Ладна я була й зовсім не вертати в своє пекло* (Крим., Вибр., 1965, 382); *Вона немов відродилася наново, віддихує глибоко* (Коб., I, 1956, 356).

ВІДРОДИ́ТИ *див.* **відро́джувати.**

ВІДРОДИ́ТИСЯ *див.* **відро́джуватися.**

ВІДРО́ДУ, *присл.* Змалечку, з малих років, здавна. *Я в службі виросла; мабуть, відроду на чужих працюю* (Фр., XIII, 1954, 112); *Ми ж із тобою — друзі відроду, І розлучатися все-таки жаль* (Мал., I, 1956, 245).

ВІДРОЇ́ТИ *див.* **відро́ювати.**

ВІДРОЇ́ТИСЯ, ться, *док.* Дати один чи декілька роїв; закінчити роїтися в даному році (про бджоляну сім'ю). *Усі льотні бджоли сім'ї, яка відроїлася, збираються до рою і посилюють його* (Колг. Укр., 6, 1956, 34).

ВІДРО́СЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **відрости́.** *Відрослі кущі верболозу.*

ВІДРОСТА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **відроста́ти.** *Відростання багаторічних трав.*

ВІДРОСТА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВІДРОСТИ́,** те́, *док.* Рости знову після перерви в рості, після косіння, стриження тощо. *Після використання озимини, яку скошують на 8—10 сантиметрів, вика дуже швидко відростає* (Колг. Укр., 8, 1956, 31); *У землянці цілу зиму держав* [дід Улас], *на світ не показував, поки в неї коси не одросли* (Мирний, IV, 1955, 238); *Цілий цей місяць він не голився, і в нього відросла здоровенна борода* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 111).

ВІДРОСТИ́ *див.* **відроста́ти.**

ВІДРОСТИ́ТИ *див.* **відро́щувати.**

ВІДРО́СТОК, тка, *ч., рідко.* 1. Пагін, що росте від гілки, стовбура, кореня або стебла рослини. *Який корінь, такий і одросток* (Номис, 1864, № 7130); *Перед квашенням у буряків обрізують гичку, корінці і бокові відростки* (Укр. страви, 1957, 410).

2. Частина чого-небудь, яка відгалужується, відходить убік. *Тут рудобої розбивали дірчасту руду з чудернацькими відростками* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 316).

3. *анат.* Відгалуження якогось органу в організмі. *Червоподібний відросток сліпої кишки; Відростки шийних хребців.*

ВІДРО́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відрости́ти.**— *Я мушу йти..,— боязко і рішуче запевняла Любов Прохорівна, впорядковуючи відрощені в Чадаці й розсипані тепер по плечах хвилясті русяві коси* (Ле, Міжгір'я, 1953, 87).

ВІДРО́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відро́щувати.** *Відрощування бороди.*

ВІДРО́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДРОСТИ́ТИ,** ощу́, ости́ш, *док.*, *перех.* Не підстригаючи, не підтинаючи, залишати волосся або нігті рости до певної довжини; запускати. *Він відростив солідний старшинський вус* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 146).

ВІДРО́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **відро́щувати.**

ВІДРО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДРОЇ́ТИ,** ою́, о́їш, *док.*, *перех.* Штучно виділяти рій з бджоляної сім'ї.

ВІДРУ́Б, у, *ч.* 1. *тільки одн.*, *рідко.* Те саме, що **відру́бування.**

◇ **Дава́ти на відру́б го́лову (ру́ку)** — те саме, що **Го́лову (ру́ку) дава́ти на відрі́з** (*див.* **відрі́з**).— *Так от що я тобі скажу: дурниця все це, непорозуміння якесь. Руку на одруб даю* (Головко, II, 1957, 555).

2. Місце поперечного перерубу дерева.

3. У 1906—1916 рр.— ділянка з громадських земель, яку виділяли селянинові в особисту власність, коли він виходив з громади. *Біля женців* [хазяїн] *зупинився і нагадав, щоб завтра не барилися ж. Бо чуть світ до ячменю поїдуть.. А тоді на одруби до ярої* (Головко, I, 1957, 263); *9 листопада 1906 р. Столипін видав указ, який дозволяв виділення селян з общин* [громад] *на хутори чи відруби* (Іст. УРСР, I, 1953, 633).

ВІДРУ́БАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відруба́ти.** *Затіпалось розшматоване тіло Речі Посполитої, як тіпається індик після того, як голова одрубана* (Мирний, II, 1954, 88); * У порівн. *Ось з роботи перемучені спішать* [дівчатонька], *Руки й ноги мов одрубані болять* (Фр., X, 1954, 15).

ВІДРУБА́ТИ *див.* **відру́бувати.**

ВІДРУ́БНИЙ, а, е. 1. Який перебуває, міститься окремо або відокремлений від чого-небудь. *Хуторець мій одрубний* (Барв., Опов.., 1902, 307).

2. Уривчастий (про мову, слова). *У хаті стало тихо-тихо, тільки.. чутно було скрип пера або одрубні вимови Пороха* (Мирний, II, 1954, 146); *Яку б можна зробити примітку Про коротке, одрубне «прощайте»* (Еллан, I, 1958, 63).

ВІДРУБНИ́Й, а́, е́. 1. Стос. до відрубу (в 2 знач.).

2. *іст.* Прикм. до **відру́б** 3. *Закон* [від 14 червня 1910 р.] *давав право на перехід усієї сільської громади і селища з подвірним землеволодінням до відрубних ділянок за згодою простої більшості сільського сходу* (Іст. УРСР, I, 1953, 633).

ВІДРУБНИ́К, а́, *ч.*, *іст.* Селянин, що вийшов з громади й був наділений відрубом (у 3 знач.). *Не підкоряючись розпорядженням землевпорядної комісії, вони* [селяни] *вчинили активний опір сільським урядовцям і загонові поліції, не допустили їх проводити нарізування земель відрубникам* (Іст. УРСР, I, 1953, 673).

ВІДРУ́БНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **відру́бний** 1. *Надавав* [ліс] *самій долині позір ще більшого заглиблення і якоїсь пустинної тиші та відрубності від усього світу* (Фр., VI, 1951, 22); *Люди не можуть віддавати перевагу самотності, відрубності у всьому, якщо вони не можуть обходитися без єднання у вирішальній сфері свого життя — в праці* (Ком. Укр., 3, 1965, 58).

ВІДРУ́БНО, *рідко.* Присл. до **відру́бний.**

ВІДРУ́БОК, бка, *ч.* Те, що відрубане, або те, від чого відрубано більшу частину. *Вдарив* [Лобур] *по скаліченій руці, яку запорожець поклав на полудрабок;.. відчахнулась рука.. й впала на землю, а з відрубка похлинула кров* (Стар., Облога.., 1961, 51); *Долоня* [незнайомця] *була з чотирма пальцями! Замість п'ятого, великого пальця, на відбитку ясно позначився короткий, маленький відрубок* (Донч., II, 1956, 393).

ВІДРУ́БОМ, *присл.* Прямовисно. *Хати зовсім не такі. Не пообмазувані, голі якісь. А покрівля з двох боків спуском і з двох одрубом* (Тесл., З книги життя, 1918, 121); *Від лану озимини Мирон і Глущук повернули.. і вийшли на скелю, що відрубом піднімалася над Дніпром* (Чорн., Потік.., 1956, 212).

ВІДРУ́БУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відру́бувати** 1. *Відрубування гілок.*

ВІДРУ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДРУБА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.* 1. *перех.* Рубаючи, відокремлювати частину від цілого. [Елеазар:] *Та ворог злий поранив руку, мені правицю відрубав!* (Л. Укр., II, 1951, 144); *Трохи згодом ми відрубали гілку* (Мур., Бук. повість, 1959, 286).

◇ **Дава́ти го́лову (ру́ку) відруба́ти** — те саме, що **Го́лову (ру́ку) дава́ти на відрі́з** (*див.* **відрі́з**). [Петро:] *Даю голову одрубати, що він не дурно топчеться* (Мирний, V, 1955, 159); **Як** (**немо́в** *і т. ін.*) **відруба́в (відруба́ло)** — про раптове припинення чого-небудь. *І зразу — як одрубало: скрипка, зично гукнувши з усіх чотирьох струн, замовкла* (Мирний, III, 1954, 202); *Перший* [голос] *змовк на півслові, як одрубав* (Вас., Незібр. тв., 1941, 65).

2. *перех. і неперех., перен., розм.* Коротко й різко відповідати.— *Піду,— рішуче відрубує Тамара* (Хижняк, Тамара, 1959, 64);— *Нехай вам гладить сукні, хто схоче, а я не буду,— одрубала Василина* (Н.-Лев., II, 1956, 71);— *Нічого цікавого в цьому немає,— відрубав Арсен* (Дмит., Розлука, 1957, 155); // Говорити чітко, виразно, відокремлюючи слова. — *Де він живе? — грізно одрубуючи кожне слово, запитав Чіпка* (Мирний, II, 1954, 234).

ВІДРУ́БУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **відру́бувати** 1.

ВІ́ДРУХ, у, *ч.*, *рідко.* 1. Те саме, що **рефле́кс.** *Ота пімста над нещасною рибою була якимсь несвідомим відрухом його глибоко потрясеного організму* (Фр., III, 1950, 14); *Мені вже починає подобатися цей відрух огиди в Казимира, що і є найкращим доказом його моральної чистоти* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 16).

2. Те саме, що **рух** (перев. від себе) (про руку, ногу і т. ін.). *Останнім відрухом відірвав руки від грудей* (Фр., II, 1950, 355); *Хвала тобі* [дівчинко] *за все.. За відрухи легкі, як лебедине пір'я* (Рильський, Поеми, 1957, 245).

ВІДРУХО́ВИЙ, а, е, *рідко.* Рефлективний, машинальний, несвідомий.

ВІДРУХО́ВО, *рідко.* Присл. до **відрухо́вий.** *Дарка відрухово подивилася на Циганюка* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 97).

ВІДРЯДЖА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відряджа́ти** 1.

ВІДРЯДЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДРЯДИ́ТИ,** яджу́, я́диш, *док.*, *перех.* 1. Посилати кого-небудь кудись з якимсь дорученням. *Хлопці залишилися біля намету поратися з стравою, а Черняєву з Павлусем відрядили по малину* (Донч., II, 1956, 40); *Він обіцяв відразу, як тільки приїде, відрядити ковалів для ремонту сільськогосподарського реманенту* (Бойч., Молодість, 1949, 271); // Офіційно посилати кого-небудь до іншого міста, району, країни тощо для виконання службового чи іншого доручення.— *Я знаю,— сказав він.— ЦК КП(б)У відряджає до нашого з'єднання лектора і письменника* (Шиян, Партиз. край, 1946, 5); *На його настійливе прохання відрядили Захара на літню практику на Україну, до Уманського лісництва* (Ле, Право.., 1957, 93).

2. *рідко.* Надсилати комусь що-небудь. *Латин по царському звичаю Енею дари одрядив* (Котл., I, 1952, 174).

3. *рідко.* Відсилати, відправляти когось звідкись проти волі. *Поставили йому хату й відрядили і нічого не дали* (Сл. Гр.); *Майор гнівно попередив, що відрядить його з батальйону* (Ле, Мої листи, 1945, 63).

ВІДРЯДЖА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДРЯДИ́ТИСЯ,** яджу́ся, я́дишся, *док.* Відправлятися кудись для виконання службового чи іншого доручення. — *Ви просилися на гідростанцію? Негайно відряджайтеся до голови каналу* (Ле, Міжгір'я, 1953, 270).

ВІДРЯ́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відряди́ти** 1. *В район Унечі, де формувалась Перша Українська радянська дивізія, і був відряджений Микола Щорс* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 38); *Десятки гірників учаться заочно або відряджені на різні курси* (Рад. Укр., 31. VIII 1952, 3).

ВІДРЯ́ДЖЕННЯ, я, *с.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **відряди́ти** 1. [Ярчук:] *Доповідь готова, принцип приведено в рух. А тепер подумаємо про відрядження декого на периферію* (Мик., I, 1957, 381).

2. Службове доручення, для виконання якого необхідно куди-небудь їхати. *Їхали з відрядженням райкому у тісних вагонах на село* (Гер., Поезії, 1950, 62); *Невідомий мав службове відрядження з Москви* (Донч., II, 1956, 84).

3. Поїздка, пов'язана зі службовим дорученням. *Це інженери-комуністи середнього віку повертаються з відрядження* (Довж., Зач. Десна, 1957, 515); *Понад 150 українських вчених побували в зарубіжних наукових відрядженнях* (Цюпа, Україна.., 1960, 122).

4. Посвідчення про таку поїздку. *Мигцем глянув* [директор] *у передане Ігорем відрядження, недбало кинув його на стіл* (Шовк., Людина.., 1962, 274); *Поставити печатку на відрядженні.*

ВІДРЯДИ́ТИ *див.* **відряджа́ти.**

ВІДРЯДИ́ТИСЯ *див.* **відряджа́тися.**

ВІДРЯДКО́ВИЙ, а, е. Який здійснюється залежно від кількості рядків. *Відрядкова оплата.*

ВІДРЯ́ДНИЙ, а, е. 1. Який здійснюється залежно від кількості виготовленої продукції. *Говорив* [Садовий] *про ледарів, зривачів відрядної системи в колгоспі* (Десняк, II, 1955, 469); *Заробіток комбайнера складається з основної відрядної оплати за зібрані гектари* (Колг. Укр., 3, 1959, 3).

2. *у знач. ім.* **відря́дні,** них, *мн.* Гроші, видані на витрати, пов'язані з відрядженням. — *Нехай пішки йдуть* [члени комісії]. *Це не моя справа.— Та, власне,— байдуже засміявся Преображенський.— Відрядні одержують* (Ле, Міжгір'я, 1953, 177).

△ **Відря́дне посві́дчення** — посвідчення, видане тому, хто їде у відрядження.

ВІДРЯ́ДНИК, а, *ч.* Той, хто працює за відрядною оплатою. *Було переглянуто* [в депо станції Київ-Пасажирський] *порядок виплати зарплати робітникам-відрядникам* (Веч. Київ, 31.I 1963, 2).

ВІДРЯ́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відря́дник.**

ВІДРЯ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **відря́дний** 1; система відрядної оплати праці. *Основною формою заробітної плати в промисловості є відрядність* (Рад. Укр., 8.XII 1953, 2); *Сільськогосподарські роботи в артілі здійснюються на основах відрядності.*

ВІДРЯ́ДНО. Присл. до **відря́дний** 1. *Праця водія оплачується залежно від характеру роботи за погодинними ставками або відрядно* (Автомоб., 1957, 317).

ВІДРЯТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Те саме, що **врятува́ти.**— *Ніхто мене не одрятує..,— говорила Мокрієвська* (Н.-Лев., IV, 1956, 323); *Ви, співці славутні наші,.. Ви нам честь відрятували* (Л. Укр., I, 1951, 378); — *А як то вже одрятували її, я й питаю: «На кого ж ти, доню, хотіла мене покинути при старості моїй?»* (Вас., II, 1959, 101).

ВІДСА́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсади́ти** 1, 2.

ВІДСА́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відса́джувати** 1, 2.

ВІДСА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДСАДИ́ТИ,** аджу́, а́диш, *док., перех.* 1. Пересаджувати кого-небудь на якусь відстань від кого-, чого-небудь. *Відсадив його, як кота від сала* (Номис, 1864, № 3503).

2. Пересаджувати в інше місце рослини, що ростуть надто близько одна від одної, частину куща, кореневища.

3. *тільки док., перен., розм.* Сильним ударом пошкодити якийсь орган тіла; відбити. *Відсадив йому печінки* (Сл. Гр.).

ВІДСА́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **відса́джувати** 1, 2.

ВІДСАДИ́ТИ *див.* **відса́джувати.**

ВІДСА́ДОК, дка, *ч.* Частина куща, кореневища і т. ін., відокремлена для самостійного проростання. *Чорну смородину і порічки розмножують головним чином здерев'янілими живцями та відсадками* (Колг. енц., II, 1956, 526).

ВІДСАЛЮТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. Док. до **салютува́ти;** просалютувати. *Він* [командир] *вискочив із вагона й мовчки одсалютував у повітря одним пострілом* (Ю. Янов., I, 1958, 112).

2. *розм.* Привітати когось певним жестом, знаком. *Дівчинка одним стрибком опинилась в першій лаві дітей, усміхнулась їм як давнім друзям і одсалютувала, як годиться* (Ів., Вел. очі, 1956, 22).

3. Закінчити, перестати салютувати. *Солдати відсалютували.*

ВІДСАПА́ТИ *див.* **відса́пувати**^{2}.

ВІДСА́ПАТИСЯ *див.* **відса́пуватися.**

ВІДСАПНУ́ТИ *див.* **відса́пувати**^{1}.

ВІДСАПНУ́ТИСЯ *див.* **відса́пуватися.**

ВІДСА́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відса́пувати**^{1}. *Те лопотання босих ніг, те відсапування розхвильованих грудей, невгаваюче бовкання дзвона.. сповняють повітря несказанною тривогою* (Коцюб., I, 1955, 121); *Тупіт наблизився, і всі почули важке відсапування* (Донч., VI, 1957, 41).

ВІДСА́ПУВАТИ^{1}, ую, уєш, *недок.*, **ВІДСАПНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., розм.* Віддихувати, переводити подих після важкого фізичного чи нервового напруження; важко дихати від недостачі повітря тощо. — *Самі мов неживі попадали на ті оберемки та й відсапуємо так, що аж язики повивішували* (Фр., I, 1955, 373); *Втомлена Катерина прихиляється своєю торбою до берези, захекано відсапує* (Стельмах, Хліб.., 1959, 303); *Ломачевський впав на холодний камінь і не міг одсапнути* (Н.-Лев., III, 1956, 128); — *Хо! — тяжко відсапнув він* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 73).

ВІДСА́ПУВАТИ^{2}, ую, уєш, *недок.*, **ВІДСАПА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех. і без додатка.* 1. Сапанням відробляти борг. *Дайте на подать п'ять карбованців, я вам, пане, з дітьми відсапаю* (Сл. Гр.).

2. *тільки док.* Закінчити сапати. *Я вже своє відсапав.*

ВІДСА́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДСА́ПАТИСЯ,** аюся, аєшся *і* **ВІДСАПНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док., розм.* Те саме, що **відса́пувати**^{1}. *Прохіра замовкла. Вона лиш відсапувалась* (Коцюб., I, 1955, 263); *Хтось, відсапуючись, ліз сюди, до нього, на горище* (Коп., Вибр., 1948, 215); *Щоб одсапатись трохи, зайшов він за кущі і почав стиха ходити по горі* (Н.-Лев., I, 1956, 189); *Поки вони були внизу, я трохи відсапнувся, бо спочатку від удару мені раптом перетяло дихання* (Сміл., Сашко, 1957, 11); * Образно. *Потяг летів,* *одстукуючи верстви, зупиняючись на кілька хвилин, щоб відсапатись, набрати в розпалене черево води* (Мик., II, 1957, 212).

ВІДСАХНУ́ТИСЯ *див.* **відса́хуватися.**

ВІДСА́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДСАХНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док., розм.* 1. *без додатка і від кого — чого.* Раптово відсуватися, відхилятися, відскакувати. *Він підводиться з трави, йде в напрямі млина, потім відсахується, біжить берегом назад* (Шиян, Баланда, 1957, 112); [Кумельський (*відсахується зляканий*):] *Ні, що це ви, хіба це можна!* (Коч., II, 1956, 511); — *Тепер будеш моя навіки. З острахом великим вона од його одсахнулася* (Вовчок, I, 1955, 163); *Старшина блиснув кишеньковим ліхтариком і відсахнувся* (Кучер, Чорноморці, 1956, 213).

2. *тільки док., від кого, рідко кого, перен.* Припинити, порвати з ким-небудь стосунки.— *Одсахнусь тебе... Зречусь тебе, мій сину...* (Мирний, II, 1954, 298); [Грицько:] *Зроблю, як кажеш, відсахнуся Галі* (Сам., II, 1958, 78); *Всі відсахнулися від неї, і вона на люди не могла показатися тепер* (Горд., II, 1959, 90).

ВІДСВІЖА́ТИ *див.* **відсві́жувати.**

ВІДСВІ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відсвіжи́ти.** *Буря минула, не наробивши великої шкоди, тільки все, відсвіжене по довгій спеці, зеленілося* (Фр., I, 1955, 266); *Бійці, відсвіжені купанням і відпочинком, тепер ішли значно веселіше* (Собко, Кавказ, 1946, 24); // *у знач. прикм. Вона* [Раїса] *засипала з одсвіженим теплим тілом* (Коцюб., I, 1955, 325).

ВІДСВІ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсвіжи́ти.** — *Ти поралася нині до полудня зі мною в господарці, потребуєш тепер відсвіження* (Коб., III, 1956, 176); *Прагнення поета до свіжого непритертого епітета переростає в тенденцію, властиву творчо-поетичній манері М. Рильського, — як один з прийомів оновлення, відсвіження мовно-художніх засобів і боротьби з мовним штампом* (Рад. літ-во, 3, 1965, 74).

ВІДСВІЖИ́ТИ *див.* **відсві́жувати.**

ВІДСВІЖИ́ТИСЯ *див.* **відсві́жуватися.**

ВІДСВІЖНИ́Й, а́, е́. Який відсвіжує. *Піняве* [пиво], *як кумис, і відсвіжне, як м'ята* (Тулуб, Люцолови, I, 1957, 224); * Образно. *Але і в своїй поетичній творчості Франко весь час повертався до української пісні, занурюючись у її стихію, як у животворний, відсвіжний потік* (Рильський, III, 1956, 263).

ВІДСВІ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсві́жувати.** *Діалекти є одним з джерел відсвіжування літературної мови* (Пит. перекл., 1957, 120).

ВІДСВІ́ЖУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **ВІДСВІЖА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДСВІЖИ́ТИ,** жу́, жи́ш, *док., перех.* 1. Робити свіжим, чистим, прохолодним (повітря). *Ані вітрець не подув, щоби відсвіжити повітря* (Фр., II, 1950, 196); // Охолоджувати, освіжати кого-, що-небудь. *У хаті жарко. Не відсвіжує навіть вітер, хоч і б'є він у вікно* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 401); *Морозяне повітря відсвіжує легені* (Ю. Янов., I, 1958, 606); // Животворно діяти на рослинність, природу (про вологу і т. ін.).

2. Надавати сил, бадьорості. *Лісовий холод, що звичайно так відсвіжує, тепер пригнітав мої груди* (Фр., II, 1950, 92); *Щоденні прогулянки в полі відсвіжили його, зробили бадьорим* (Кач., Вибр., 1953, 216); // *перен.* Обновляти когось духовно.— *Там, у Боснії, чоловік стілько нанудився, намучився, натерпівся, що бажав би хоч троха* [трохи] *відсвіжити свою душу в товариськім крузі* (Фр., VI, 1951, 391); *Пісня відсвіжила нас.*

3. Додаючи що-небудь нове, трохи змінювати, робити дещо інакшим; поновляти (про одяг). — *А ти подивилась би завчасу на свою рожеву сукню, Леночко, може, треба дещо відсвіжити* (Коб., I, 1956, 141); // *перен.* Обновлювати, збагачувати, робити різноманітнішим. *Карпенко-Карий.. постійно відсвіжував свої творчі сили, набирався нових вражень, навчався глибше розуміти життя саме серед народу* (Життя К.-Карого, 1957, 255); *Відсвіжуймо свою мовну палітру, збагачуймо стильові засоби* (Літ. газ., 13.III 1959, 1); // Поновляти, посилювати фарби на картині.

4. *перен.* Поновлювати, відтворювати в пам'яті. *Тепер же хід розвитку революції в інших країнах відсвіжує в нашій пам'яті недавно нами пережите* (Ленін, 29, 1951, 1); *Я.. відсвіжую твій образ, що в душі моїй поблід* (Фр., XI, 1952, 146); *Починалися іспити, і він ще раз, востаннє хотів проглянути книжки, відсвіжити в пам'яті призабуті дати і події* (Коцюба, Нові береги, 1959, 310).

ВІДСВІ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДСВІЖИ́ТИСЯ,** жу́ся, жи́шся, *док.* 1. Ставати свіжим під дією чого-небудь. *Неначе чув і бачив, як земля.. розкошувала, як її соки відсвіжувались* (Коб., II, 1956, 28).

2. Відновлювати свої сили, ставати бадьорішим. *Федоренко вийшов з тісної землянки трохи відсвіжитися* (Кач., Вибр., 1953, 365).

ВІДСВІ́ЖУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **відсві́жувати** 1, 2.

ВІ́ДСВІТ, у, *ч.* 1. Світло, що відбивається від чого-небудь; відблиск. *Де-не-де блищали на стовпах ліхтарі.., кладучи слабі відсвіти на землю* (Гончар, Таврія.., 1957, 38); *Крізь шибки видно гірські шпилі, забарвлені відсвітами сонця* (Шиян, Переможці, 1950, 17); *Відсвіти вибухів видно навіть удень* (Собко, Кавказ, 1946, 151).

2. *рідко.* Відбите зображення кого-, чого-небудь. *Яким повів очима навкруги, наче шукаючи десь, ніби в прозорій воді, її* [дівчини] *чарівного одсвіту* (Н.-Лев., I, 1956, 184); * Образно. *Неволю Праги і Варшави Радянські воїни змели, І відсвіти гучної слави Усю планету обняли* (Рильський, Сад.., 1955, 7).

ВІДСВІТИ́ТИ *див.* **відсві́чувати.**

ВІДСВІ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відсвіти́ти** 2. *Серед зали стояла та панна, котру він колись.. бачив в прозорій річці, в синій безодні одсвіченого там неба* (Н.-Лев., I, 1956, 184).

ВІДСВІ́ЧУВАТИ, ує, *недок.*, **ВІДСВІТИ́ТИ,** ітить, *док.* 1. *тільки недок., неперех.* Відбивати світло. *У печі палає.. Одсвічують весело білі стіни* (Вовчок, I, 1955, 124); *Поверхня дошки має бути матовою і не повинна відсвічувати* (Шк. гігієна, 1954, 236); // Відбиватися (в 6 знач.). * Образно. *В очах дітей, допитливо-розумних, його* [В. І. Леніна] *очей відсвічує вогонь* (Рильський, I, 1956, 274).

2. *перех.* Відображати, відбивати кого-, що-небудь на гладкій, дзеркальній поверхні. *Витерта старанно матроськими щітками, вона* [палуба] *одсвічувала раннє сонце* (Епік, Тв., 1958, 301); *Велетенське водне дзеркало відсвічувало темну голубінь і мерехтливі зорі неба* (Жур., До них іде.., 1952, 116); *Маленький поточок не може ще в собі відбити всіх людей, що до нього приходять, не може відсвітити захмареного неба над собою* (Тич., III, 1957, 450).

3. *неперех.* Мати додатковий відтінок кольору при основному; відливати якимсь кольором. *Робітниці передавали з рук до рук рудуватий брусочок, що відсвічував антрацитом* (Кучер, Чорноморці, 1956, 473); *Волосся теж відсвічувало золотом* (Коп., Вибр., 1948, 97).

4. *тільки док., неперех.* Просвітити протягом певного часу. *Сонце ще не сходило, а місяць, відсвітивши за ніч неозорим просторам, тане в небі, як зелений окраєць криги* (Донч., IV, 1957, 525).

ВІДСВІ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Відливати якимсь кольором. *Їх* [гір] *верхів'я, освітлені місяцем, як лисини, відсвічувались сріблясто-білим фосфоричним світлом* (Ле, Міжгір'я, 1953, 518); *Пухнасті сніги одсвічувались рожевими і малиновими бризками зорі* (Стельмах, На.. землі, 1949, 433).

2. *рідко.* Те саме, що **віддзерка́люватися;** відбиватися. *Під ногами в козака одсвічувався свіжий, низький, зелений берег, на якому він стояв* (Вовчок, Вибр., 1937, 161); *У спокійній воді віддзеркалюється кожна гілочка, одсвічується кожний барвистий мазок* (Вол., Наддн. висоти, 1953, 71); * Образно. *Гірка образа відсвічується в її очах* (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 43).

ВІДСВЯТКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відсвяткува́ти;** // **відсвятко́вано,** *безос. присудк. сл. Минув один тільки рік* [семирічки], *а скільки новосіль відсвятковано!* (Рад. Укр., 2. II 1960, 1).

ВІДСВЯТКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Відзначити певне свято, видатну подію тощо. *Вважали мої львівські приятелі за потрібне відсвяткувати.. 25-літній ювілей моєї письменницької діяльності* (Фр., I, 1955, 40); *За два дні комуна відсвяткувала річницю Жовтневої революції* (Мик., II, 1957, 462); *Відсвяткувати цю дату* [іменини] *Олена Семенівна вирішила у свого батька* (Грим., Син.., 1950, 10).

2. Закінчити святкувати. *Минув мій рік шістнадцятий, сімнадцятий починаю. Одсвяткували ми зелену неділю* (Вовчок, I, 1955, 58); *Минуло різдво, відсвяткували й водохреща, а з столиці ні чутки* (Коцюб., I, 1955, 117).

ВІДСЕБЕ́НЬКИ, ньок, *мн., розм.* Самовільні вчинки, власні вигадки тощо.— *Що ви там одсебеньки правите? — весело прощебетала Жабі до Михайла..— Це не відсебеньки, а життя, — відповів він і спроквола пішов стежкою в напрямку села* (Досв., Вибр., 1959, 56).

ВІДСЕЛИ́ТИ *див.* **відсе́лювати.**

ВІДСЕЛИ́ТИСЯ *див.* **відсе́люватися.**

ВІДСЕ́ЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВІДСЕЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.,* **ВІДСЕЛИ́ТИ**, елю́, е́лиш, *док., перех.* Переселяти когось в інше місце, відділивши від тих, з ким він жив раніше. *Оце я одселяю вже старшого сина, ставлю йому хату на леваді* (Сл. Гр.); — *Я вас одселю звідсіль геть, отуди над став! — репетувала Онися* (Н.-Лев., III, 1956, 201).

ВІДСЕ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ВІДСЕЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.,* **ВІДСЕЛИ́ТИСЯ**, елю́ся, е́лишся, *док.* 1. Селитися в іншому місці, окремо від тих, з ким жив раніше. *Час синам одселятися на свої оселі* (Сл. Гр.).

2. *тільки недок.* Пас. до **відсе́лювати.**

ВІДСЕЛЯ́ТИ *див.* **відсе́лювати.**

ВІДСЕЛЯ́ТИСЯ *див.* **відсе́люватися.**

ВІДСЕ́РДИТИСЯ, джуся, дишся, *док.* Перестати сердитися. *Ні, він не відсердився, а прийшов з хитрощами до пана* (Кв.-Осн., II, 1956, 164); *А як інколи розсерджуся, мовчу цілу днину, то він так і впадає, треться коло мене, мов коло матері. Я й одсерджусь* (Барв., Опов.., 1902, 246).

ВІ́ДСИ, *присл.* Від цього місця, з цього місця; звідси. — *Я маю в селі Красиловці — три милі відси, тільки три милі — молоденьку небогу* (Л. Укр., III, 1952, 645); *Відси кланяюсь платанам Препрославленим твоїм* (Рильський, Дал. небосхили, 1959, 93); // З цього боку. *Се ж я в темнім борі заблудила: Відси пропасть, а відти безодня* (Фр., XII, 1953, 322).

ВІДСИ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відси́джувати й відси́джуватися.**

ВІДСИ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДСИ́ДІТИ**, джу, диш, *док.* 1. *тільки док., перех.* Довго сидячи в незручному положенні, викликати оніміння ніг тощо.

2. *перех. і неперех.* Перебувати в одному місці певний час, нічого не роблячи. *Катерина мовчки відсиджувала робочі години* (Збан., Переджнив'я, 1955, 225); *Всю зиму відсидів* [Оксень] *у хаті, нудився* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 71); *Жак-Анрі відсидів належний час в санізоляторі* (Ю. Янов., II, 1954, 61).

3. *перех. і неперех.* Відбувати в місцях ув'язнення строк покарання. *Панталаха.. відсиджував.. по вісім літ за крадежі* [крадіжки] (Фр., II, 1950, 239); *В революцію виявилося, що Єгор Васильович — пітерський робітник — одсидів чимало років у далекому Сибіру* (Ю. Янов., II, 1954, 157).

ВІДСИ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВІДСИ́ДІТИСЯ**, джуся, дишся, *док.* 1. Перебувати в одному місці довгий час, не відлучаючись. *Дівкою, звісно, відсиджувалася собі вдома, а дружиною — що робити, коли, скажімо, щось по хазяйству треба* (Смолич, Мир.., 1958, 35); *Після першого обходу гімназії як замкнувся* [директор] *в кабінеті, то годинами там відсиджувався* (Полт., Повість.., 1960, 347); // Пасивно ставлячись до організаторської роботи, не з'являтися на місцях. *Відсиджуватися в кабінеті.*

2. Перебувати, проводити певний час де-небудь, уникаючи небезпеки, пересиджуючи несприятливий момент і т. ін. *Знаючи міцність дверей і стін рубки, сподівався* [Андрій] *за ними відсидітися* (Трубл., II, 1955, 164); *Мадяри думали відсидітись у штабі.., але партизани змели вороже гніздо* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 70).

ВІДСИ́ДІТИ *див.* **відси́джувати.**

ВІДСИ́ДІТИСЯ *див.* **відси́джуватися.**

ВІДСИЛА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсила́ти.** *Не обійшлося без задиркуватого чіпляння, зауважень, навіть відсилання до гуртожитку бурси* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 117).

ВІДСИЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВІДІСЛА́ТИ**, ішлю́, і́шлеш, *док., перех.* 1. Посильним, поштою і т. ін. відправляти щось в інше місце або кому-небудь. *Вона.. набирала нам страви, одсилала обід у хату* (Коцюб., II, 1955, 246); *Відсилаю Вам з подякою позичені книжки* (Л. Укр., V, 1956, 423); *Мізерії наклав* [Еней] *дві скриньки, На човен зараз одіслав, І дожидався тілько ночі* (Котл., I,1952, 81); *Порадившись з сестрою, хлопець тут же вирішив, що завтра відішле свій виграш матері у Кринички* (Гончар, Таврія.., 1957, 59).

2. Наказувати, веліти піти, виїхати звідкись. *Маруся нічого не їсть, одсилаючи прислужниць* (Н.-Лев., II, 1956, 446); [Альбіна:] *Ти мій брат, а ти мене від себе одсилаєш* (Л. Укр., III, 1952, 324);— *Навіщо ви відіслали їх* [кіннотників] *з дільниці?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 201); // Посилати кого-небудь кудись з певною метою. *І ми кожної ночі, як мене одсилали спати, упивалися, вичитуючи журливі пісні та сумні оповідання* (Мирний, IV, 1955, 344); *Розповідає директор Савці про вчительську долю, жаліє, що таких молодих та зелених доводиться одсилати на тяжку працю* (Вас., I, 1959, 232); // Відправляти кого-небудь кудись згідно з наказом, у супроводі когось. *А поганого Кобяка.. до Києва відсилав* [Святослав], *В своїм теремі його у неволю завдавав* (Мирний, V, 1955, 268); *Випустивши з тюрми, його* [І. Франка], *слабого, в гарячці, одсилають пішки з поліцейським додому на село* (Коцюб., III, 1956, 33).

ВІДСИЛА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **відсила́ти.** [Номери] *журналів, в яких були надруковані оповідання Франка, одсилались назад в редакцію* (Коцюб., III, 1956, 32).

ВІДСИЛЬНИ́Й, а́, е́. Стос. до відсилання. *Відсильний номер.*

ВІДСИ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відси́пати.**

ВІДСИПА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсипа́ти.** *Відсипання зерна; Відсипання борошна.*

ВІДСИ́ПАТИ *див.* **відсипа́ти.**

ВІДСИПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДСИ́ПАТИ**, плю, плеш; *мн.* відси́плють; *док., перех.* 1. Надбираючи, сипати частину чогось у посудину, мішок і т. ін. (про сипкі та дрібні тіла). *Черниця.. пшона одміряє у глечик, одсипає муки в миску* (Вовчок, I, 1955, 253); *Павло знімає зі спини чувал, несе до засіки, половину відсипає* (Тют., Вир, 1964, 368); — *Ось я зараз.. одсиплю в припіл оброку коням* (Н.-Лев., I, 1956, 582); *Я щедро відсипав їй горіхів* (Чаб., Катюша, 1960, 47).

2. Надбирати частину рідкої страви в іншу посудину. *Відсипала борщу в глечик* (Сл. Гр.); // *розм.* Відливати рідину куди-небудь. *Я, не вагаючись, мерщій одсипав у невеличкі пляшечки і м'ятних, і гофманських капель* (Мирний, IV, 1955, 380).

ВІДСИ́ПАТИСЯ *див.* **відсипа́тися**^{1}.

ВІДСИПА́ТИСЯ^1, а́ється, *недок.*, **ВІДСИ́ПАТИСЯ**, плеться; *мн.* відси́плються; *док.* 1. Сиплючись, відокремлюватися від загальної маси.

2. *тільки недок.* Пас. до **відсипа́ти.**

ВІДСИПА́ТИСЯ^2 *див.* **відсипля́тися.**

ВІДСИПЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і* **ВІДСИПА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДІСПА́ТИСЯ**, плю́ся, пи́шся; *мн.* відіспля́ться; *док.* Довго спати, відновлюючи сили після перевтоми, недосипляння і т. ін. *Поки водолази відсипалися перед спуском у воду, обслуговуючий персонал готував костюми* (Трубл., II, 1955, 492); *Нарешті можна було відіспатись за все* (Гончар, I, 1954, 281).

ВІДСИПНИ́Й, а́, е́. Такий, який відсипають (у 1 знач.); // *у знач. ім.* **відсипне́**, но́го, *с.*, *заст.* Зерно, борошно та інші продукти, що в певній кількості бралися з населення як вид податку. *А щоб шляхта і челядинці князя не сиділи голодні, з кожної хати брали одсипного і десятину* (Стор., I, 1957, 367).

ВІДСИСА́ННЯ, я, *с.*, *рідко.* Дія за знач. **відсиса́ти.**

ВІДСИСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДІССА́ТИ**, ссу́, ссе́ш, *док., перех., рідко.* Висисати частину чогось. *Відсисати молоко.*

ВІДСИХА́ТИ, а́є, *недок.*, **ВІДСО́ХНУТИ** *і рідко* **ВІДСО́ХТИ**, хне, *док.* Те саме, що **висиха́ти.** *На селі розказували про одного чоловіка, як той чоловік в шинку вдарив матір і в його одсохли руки* (Н.-Лев., IV, 1956, 160).

◇ **Відсо́хла б рука́ мені́** — уживається для запевнення чому-небудь.— *Як п'ятдесят рублів* [даси], *то й діло можна поправити..— Рука б мені одсохла от по сю!..— скрикнув Чіпка, показуючи на лікоть правої руки, та й повернув з хати, не доказавши* (Мирний, II, 1954, 152); **Відсо́хли б (хай відсо́хнуть) ру́ки** *кому, лайл.*— уживається як побажання зла кому-небудь. *Хай одсохнуть руки загребущі* (Шер., Щастя.., 1951, 3).

ВІДСІ́В, у, *ч.* 1. *тільки одн.* Те саме, що **відсіва́ння.** *Скоро була успішно розроблена і техніка відсіву з сім'ї старих бджіл* (Бджоли, 1955, 252); // *перен.* Залишення навчального закладу учнями, студентами, які не можуть або не хочуть учитися. *Відсів продовжує бути одним з найістотніших недоліків у роботі шкіл робітничої і селянської молоді* (Рад. Укр., 24.XI 1956, 1).

2. Те, що відділилося під час просіювання; // *перен.* Про учнів, студентів, які залишили навчання в школі, у вузі. *Він був єдиним із дітей, що складали так званий відсів* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 231).

ВІДСІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсіва́ти** й **відсіва́тися** 1, 2. *Для обривання бобів* [арахісу] *створена арахісообривальна машина АМ-4, яка виконує такі операції: обривання бобів, відсівання землі, витрясання бобів із стеблової маси* (Ол. та ефір. культ., 1956, 211); *Взагалі, реєструвати все підряд, без наукового відсівання, може й ненауковий заклад* (Кундзич, Дієзи.., 1956, 120).

ВІДСІВА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВІДСІ́ЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ВІДСІ́ЯТИ**, і́ю, і́єш, *док., перех.* 1. Просіваючи, відокремлювати що-небудь від чогось. *Утворений при цьому* [при товченні вугілля] *пил відсіюють і відповідно до його об'єму визначають міцність вугілля* (Техн. нормув.., 1958, 51); *За агломераційними машинами встановили вібраційні грохоти, з допомогою яких відсіюють агломерат дрібних фракцій* (Наука.., 6, 1960, 13); * Образно. *Стопчу доріг колючі терни, Відсію заздрості кукіль* (Мал., I, 1956, 399).

2. *перен.* Проводячи відбір, усувати, вилучати зі складу кого-, чого-небудь. *Артистові потрібна глибока мудрість для того, щоб без помилок відсіювати від потрібного матеріалу все зайве* (Думки про театр, 1955, 79).

ВІДСІВА́ТИСЯ, а́ється *і* **ВІДСІ́ЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **ВІДСІ́ЯТИСЯ**, і́юся, і́єшся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Відокремлюватися від чого-небудь унаслідок просівання.

2. *тільки 3 ос.*, *перен.* Виходити зі складу кого-, чого-небудь. [Олена:] *Важко нам буде, Тереш. Комуністів у нас ой як мало, а народу різного — тисяча чоловік на нашому курсі, і що за народ.* [Терень:] *Одсіються потроху, зразу не можна* (Мик., I, 1957, 127); // Випадати зі складу чого-небудь. *Відсіялося з них* [спогадів] *все другорядне, нещире, випадкове і дрібне* (Мур., Осінні сурми, 1964, 62).

3. *тільки док.* Закінчити сівбу. *Живуть усю весну.. на полі, поки одсіються* (Сл. Гр.); *Сонце підіймалося все вище і вище, гріло щедріше й щедріше,— по селах давно відсіялися* (Дім., Ідол, 1961, 255).

4. *тільки недок.* Пас. до **відсіва́ти.**

ВІ́ДСІВКИ, вок, *мн.* Те саме, що **ви́точки.**

ВІДСІВНИ́Й, а́, е́. Одержаний унаслідок просіювання; // Який може просіюватися.

ВІДСІДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДСІ́СТИ**, ся́ду, ся́деш, *док.* Пересідати на якусь віддаль від кого-, чого-небудь.

ВІДСІ́К, у, *ч.* Ізольована частина судна. *Біля відсіку стоїть вартовий* (Корн., I, 1955, 68); *Самійло Вихор з Павлом Гризловим обійшли всі кубрики й відсіки* (Кучер, Чорноморці, 1956, 228); // Ізольована частина якого-небудь приміщення спеціального призначення. *Віддалік колгоспники відкривали третій відсік траншеї, в якій зберігалося засилосоване бадилля молодої кукурудзи* (Руд., Остання шабля, 1959, 179).

ВІДСІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсіка́ти** 1.

ВІДСІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДСІКТИ́**, ічу́, іче́ш, *док., перех.* 1. Сильним і швидким ударом гострого знаряддя чи холодної зброї відділяти, відокремлювати частину від цілого. *На це скульптор відповів: «Це робиться дуже просто — я відсікаю все зайве і залишаю тільки те, що потрібно»* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 53); — *А мені, братчики, адіть* [гляньте-но], *який шмат хвоста мечем відсікли!— мовив Кабан* (Фр., IV, 1950, 90); *Вигуки бриніли і згасали разом з іскрами шабельних ударів.. Свириденкові відсікли вухо* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 35); * Образно. *Хотіли поганці віднять у нас хату — та ми тую жадність одсікли рукату* (Тич., II, 1947, 208).

2. Перетинати шлях, не допускаючи зв'язку між кимсь; відокремлювати когось від кого-, чого-небудь. — *Свириде, відсікай відступ контрі* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 200); *Їм* [бійцям] *треба буде кинутись на автоматників і відсікти їх від танків* (Кучер, Чорноморці, 1956, 372).

3. *мат.*, *рідко.* Те саме, що **відтина́ти** 3; відрізувати. *Ця точка відсікає від кожної медіани третю частину* (Геом., I, 1956, 87).

ВІДСІКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, *рідко.* Пас. до **відсіка́ти** 1, 3. *Відрізки паралельних, які відсікаються паралельними, рівні* (Геом., I, 1956, 53).

ВІДСІКТИ́ *див.* **відсіка́ти.**

ВІДСІЛЯ́, ВІДСІ́ЛЬ, *присл.* З цього місця, від цього місця; звідси. *Тебе прогонять відсіля* (Котл., I, 1952, 219); — *Але слухай, старий, поки я не вернуся, не смій мені відсіля рушитися* (Фр., II, 1950, 31); // З цього боку, по цей бік. *І відтіль гора, і відсіль гора; Поміж тими крутими горами Сходила ясная зоря* (Чуб., V, 1874, 120); *Відсіль обзір який гарний, подивіться!* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 48).

◇ **Ні відсі́ль [і] ні відті́ль** — невідомо з чого (на що), невідомо звідки. *Та ні відсіль і ні відтіль На ту сирітську копійчину Купив садочок і хатину* (Шевч., II, 1953, 50).

ВІДСІ́ЛЬ *див.* **відсіля́.**

ВІДСІ́СТИ *див.* **відсіда́ти.**

ВІДСІЧ, і, *ж.* 1. Рішучий опір кому-небудь. *Відсіч ворогові на війні — з-поміж інших умов — вимагає від бійців швидкості й натиску* (Тич., III, 1957, 176); *Богун, не гаючись, готувався до відсічі* (Кач., Вибр., 1953, 112).

2. Різка відповідь, гостре заперечення. [Милевський:] *Знов помиляєтесь і на сей раз умисне, я не раз пробував остерігати і вас, і Ореста Михайловича, але стрівав завжди таку різку одсіч...* (Л. Укр., II, 1951, 75); *Ольга хоче йому заперечити. Шукає в пам'яті якоїсь гострої відсічі* (Вільде, Опов., 1954, 72).

◇ **Дава́ти (да́ти) відсіч:** а) чинити рішучий опір, відбивати напад. *Війни не хочемо ми мати, але завжди готові нещадну відсіч ворогам дати* (Укр.. присл.., 1955, 402); б) різко відповідати, гостро заперечувати. *Ми, звісно, дали йому відсіч, вилаяли* (Донч., V, 1957, 471).

ВІДСІ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відсікти́** 1, 2. *І враз відсічена петля Безсило впала* (Стельмах, Жито.., 1954, 91); *На Оксенових людей посипався сніг, відсічені кулями гілки* (Тют., Вир, 1964, 532).

ВІДСІ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсіка́ти** 1, 2.

ВІДСІЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсі́ювати й відсі́юватися** 1, 2. *Розвиток мови І. Франка в галузі лексичного складу його творів відзначився відсіюванням вузьких діалектизмів* (Мовозн., XIII, 1955, 89).

ВІДСІ́ЮВАТИ *див.* **відсіва́ти.**

ВІДСІ́ЮВАТИСЯ *див.* **відсіва́тися.**

ВІДСІ́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відсі́яти.**

ВІДСІЯТИ *див.* **відсіва́ти.**

ВІДСІ́ЯТИСЯ *див.* **відсіва́тися.**

ВІДСКАКА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* Проскакати певну відстань.

ВІДСКА́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДСКОЧИТИ,** чу, чиш, *док.* 1. Стрибком або кількома стрибками віддалятися від кого-, чого-небудь. *А вона* [Наташа], *як навісна, то одскакувала від його, то, прискакуючи, горнулася* (Мирний, III, 1954, 277); *Відскакуючи від* [убитого].. *ворога, Богдан відчув, як, ніби блискавкою, аркан пристебнув йому до голови руку з піднятою шаблею* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 199); *Ключник відскочив, немов укушений гадиною* (Фр., VI, 1951, 171); *Кінь смикнув, звівся на диби.. Семен ледве встиг відскочити вбік* (Сміл., Зустрічі, 1936, 38).

2. Ударяючись об що-небудь, падати в протилежному напрямі або вбік; відлітати. *Відскакують з плюском хвилі від човна* (Коцюб., I, 1955, 429); *Об шоломи б'є залізо, та одскакує й дзвенить...* (Сос., I, 1957, 386); *Микола задумався і з усієї сили так уперіщив снопа, що рипиця луснула і бич одскочив* (Н.-Лев., II, 1956, 185); *В цю мить біля її вуха просвистів великий уламок цегли і, вдарившись об двері, відскочив вбік* (Хижняк, Тамара, 1959. 196); // *перен.*, *розм.* Не зачіпати когонебудь, не впливати на когось. [Варка:] *Людські слова од тебе, як од барабанної шкури, відскакують* (Ю. Янов., III, 1959, 22); // Від удару, поштовху і т. ін. зриватися, різко відчинятися (про защіпку, двері тощо).— *Я як рвонув двері, так защіпка і відскочила* (Кв.-Осн., II, 1956, 182); *Незабаром він знайшов камінь і гахнув ним кілька разів у замок. Дужка відскочила* (Донч., III, 1956, 190).

3. Відриваючись, відокремлюючись від чогось, падати, летіти вбік. *Від залізної шматини відскакують іскри* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 200); *Чи брязне рама й загрімкоче й скалки одскочать до дверей?..* (Тич., II, 1957, 108).

ВІДСКІ́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Звільнитися від чиєї-небудь присутності, необхідності мати справу з ким-небудь і т. ін. *На ранок радиться* [Максим] *з Явдохою: як би від Сидора відскіпатись* (Мирний, II, 1954, 241).

ВІ́ДСКІК, коку, *ч.*, *розм.* Стрибок убік або назад. * Образно. *Шановний читач не поремствує на мене за ті полемічні ніби відскоки від простої стежки* (Фр., XVI, 1955, 257).

ВІДСКО́ЧИТИ *див.* **відска́кувати.**

ВІДСКРЕБТИ́ *див.* **відшкріба́ти.**

ВІДСКРЕБТИ́СЯ *див.* **відшкріба́тися.**

ВІДСКРЕКОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ВІДСКРЕКОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *док.* Закінчити скрекотати, скрекотіти.

ВІДСКРЕКОТІ́ТИ *див.* **відскрекота́ти.**

ВІДСКРІБА́ТИ *див.* **відшкріба́ти.**

ВІДСКРІБА́ТИСЯ *див.* **відшкріба́тися.**

ВІДСЛАБУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *розм.* Прохворіти певний час; // Перестати хворіти.

ВІДСЛО́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відслони́ти.** *Тихий рожевий світ обливав її чудове, матово біле лице та руки, одслонені до плечей* (Н.-Лев., IV, 1956, 7); // **відсло́нено,** *безос. присудк. сл.* * Образно. *Тепер йому цілком одслонено запону з-перед очей. Так жити далі не можна!* (Ю. Янов., I, 1954, 121).

ВІДСЛО́НЕННЯ, я, *с.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **відслони́ти й відслони́тися;** відкриття. *В означеній годині розпочався обряд відслонення пам'ятника* (Кобр., Вибр., 1954, 186); *Характер відслонення кристалічних порід і вплив їх на особливості краєвидів особливо яскраво виступають у басейні Південного Бугу і його лівих приток* (Геол. Укр., 1959, 174).

2. *геол.* Гірська порода, що вийшла на поверхню грунту. *Відслонення цінні тим, що в них можна відшукати виходи назовні корінних порід, звичайно схованих під покровом грунту* (В дорогу, 1953, 146).

ВІДСЛОНИ́ТИ *див.* **відслоня́ти.**

ВІДСЛОНИ́ТИСЯ *див.* **відслоня́тися.**

ВІДСЛО́НЮВАТИ *див.* **відслоня́ти.**

ВІДСЛО́НЮВАТИСЯ *див.* **відслоня́тися.**

ВІДСЛОНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ВІДСЛО́НЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ВІДСЛОНИ́ТИ,** оню́, о́ниш, *док.*, *перех.* 1. Відкривати що-небудь закрите, заслонене. *Його* [Довбуша] *довгим волоссям бавився вітер, відслонюючи високе чоло* (Гжицький, Опришки, 1962, 142); *Сива* *смушева шапка з’їхала йому на потилицю і одслонила його високе й широке чоло, чорний, побілений сивиною, як сріблом, волос* (Н.-Лев., I, 1956, 172); * Образно. *О! даль яку він* [вальс Шопена] *срібну відслонив Мені в цей час вечірньої утоми* (Рильський, I, 1956, 147); // Відсувати щось, відхиляти. *Підходить* [Річард] *до закритої статуї, бере за покривало, трохи одслоняє його* (Л. Укр., III, 1952, 110); *Я.. змушений був відслоняти завісу* (Моє життя в мист., 1955, 401); * Образно. *Останнім часом одна за одною з’являються книги, розвідки, буклети, комплекти листівок, які відслонюють нам габу невідомості і поступово прояснюють бурхливі й далекі високомистецькі XVII—XVIII ст.* (Літ. Укр., 27.IX 1966, 4).

2. *перен.* Розкривати чиї-небудь думки, переживання тощо. *Скільки тут* [у тюремнім шпиталі] *прогомоніло важких оповідань, що відслонювали не раз найглибші тайники людської душі* (Фр., IV, 1950, 179); *Відслонив я Вам також і мою думку на наше загальне житє* [життя] (Стеф., III, 1954, 154).

ВІДСЛОНЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **ВІДСЛО́НЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **ВІДСЛОНИ́ТИСЯ**, о́ниться, *док.* 1. Пересуватися в інше місце, відкриваючи щось закрите. *Коли завіса відслоняється, за столом шум, вигуки, жіночі співи* (Мик., I, 1957, 74); // *рідко.* Відхилятися від чого-небудь. * Образно. *Ця проста козачка мала державний розум і ніколи не відслонялася від ударів долі* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 63).

2. *рідко.* Ставати відкритим, видним для когось. *Тут неначе одслоняється ще інша декорація: це другий бік Соколиці* (Н.-Лев., II, 1956, 415); *Відслонюється ширший вид на глибокі яри* (Фр., III, 1950, 84); // *перен.* Ставати явним, зрозумілим; розкриватися. *Згадав, як одслонився новий для нього світ* (Рильський, II, 1946, 31).

3. *геол.* Виходити на поверхню грунту (про породу). *Крейда відслонюється у великій кількості по правих берегах річок, по ярах та балках, у північно-східних районах Української РСР* (Бот. ж., X, 2, 1953, 46).

ВІДСЛУ́ЖЕНИЙ, а, е, *рідко.* Який багато прослужив у певній галузі. *Тож струни наладнав, хоча й не без зусиль, Митець відслужений* (Рильський, II, 1946, 188).

ВІДСЛУЖИ́ТИ *див.* **відслу́жувати.**

ВІДСЛУЖИ́ТИСЯ, ужу́ся, у́жишся, *док.*, *розм.* Відбути службу, закінчити служити. *Він також відслужився був у газди* (Кобр., Вибр., 1954, 128); — *За правду горло кому хочеш перегризуть... І той, що в кооперації торгує, і той, що в матросах одслужився* (Кучер, Прощай.., 1957, 234).

ВІДСЛУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДСЛУЖИ́ТИ**, ужу́, у́жиш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Наймаючись, працювати, служити протягом певного часу; // Відбувати строк військової служби.— *Тужити — не тужи, синку, бо однаково треба свій час відслужити!* (Коб., II, 1956, 89); *Він* [Щорс] *мусить з’явитись у військову частину, щоб одслужити там шість років* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 16).

2. *тільки док., неперех.* Закінчити служити. [Дружки:] *А ми тобі одслужили вірнесенько, Тепер же нам поклонися низесенько* (Н.-Лев., II, 1956, 433); — *Оздоблював ти колись церкву, за клуб візьмись, га? Богові відслужив, послужи тепер громаді* (Іваничук, Не рубайте.., 1961, 79).

3. *тільки док., перех і неперех.* Стати непридатним внаслідок довгого вживання. *Веранда відслужила своє і являла видовище сумне і незатишне* (Смолич, V, 1959, 16).

4. *перех. і неперех.* Службою, працею віддавати, сплачувати борг.— *А гроші, каже, будеш одслужувати* (Кв.-Осн., II, 1956, 70);— *Уже поклопочіться! Я вже вам* [писарю], *коли так не маю чого дати, то хоч одслужу за те* (Мирний, II, 1954, 39).

5. *перех.* Проводити богослужіння. *Одслужили панахиду* (Кв.-Осн., II, 1956, 78); *Діждавши неділі, голова закликав батюшку, одслужив молебень* (Мирний, II, 1954, 190).

ВІДСМИКНУ́ТИ *див.* **відсми́кувати.**

ВІДСМИКНУ́ТИСЯ *див.* **відсми́куватися.**

ВІДСМИ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДСМИКНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Смикнувши, відводити від кого-, чого-небудь (звичайно руку або ногу). *Дехто.. тикав пальцем у блискучі частини нового форда і тієї ж хвилини з острахом відсмикував руку* (Донч., I, 1956, 164); *Лазар простяг руку до хліба і враз одсмикнув* (Коцюб., II, 1955, 204); *Раптом відчув* [Турбай] *у себе під ногами хрускіт ламкої, наскрізь промерзлої тканини. Здригнувся всім тілом, відсмикнув ногу* (Руд., Остання шабля, 1959, 294).

ВІДСМИ́КУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДСМИКНУ́ТИСЯ**, не́ться, *док.* Смикнувшись, відсторонюватися від кого-, чого-небудь (про руку, ногу). *Рука.., одсмикнувшись, майнула в повітрі* (Смолич, Мир.., 1958, 110).

ВІДСМО́КТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відсмокта́ти.**

ВІДСМОКТА́ТИ *див.* **відсмо́ктувати.**

ВІДСМО́КТУВАЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Який відсмоктує. *Висівний барабан французької сівалки з’єднаний з відсмоктувальним повітряним проводом* (Наука.., 7, 1958, 54); *Відсмоктувальна труба.*

ВІДСМО́КТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсмо́ктувати.** *Відсмоктування крові ротом або облизування кровотечних дряпин неприпустиме, тому що лише забруднює їх* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 44).

ВІДСМО́КТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДСМОКТА́ТИ**, окчу́, о́кчеш, *док.*, *перех.* 1. Втягувати ротом частину якої-небудь рідини. *Відсмоктувати з рани кров.*

2. *спец.* Витягати, забирати з чогось частину рідини, газу тощо за допомогою насоса, смока. *Вакуумні установки відсмоктують з рідкої сталі небажані домішки* (Наука.., 4, 1964, 24).

ВІДСМО́КТУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **відсмо́ктувати.**

ВІДСМО́КТУВАЧ, а, *ч.*, *спец.* Прилад для відсмоктування рідини, газу. *Необхідно забезпечити, щоб загальні вентиляційні установки, а також місцеві витяжки, відсмоктувачі, зонти були встановлені, щоб вони добре і постійно працювали* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 47).

ВІДСО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсо́вувати.**

ВІДСО́ВУВАТИ *див.* **відсува́ти.**

ВІДСО́ВУВАТИСЯ *див.* **відсува́тися.**

ВІДСО́ННЯ, я, *с.* Добре освітлюване сонцем місце; сонячний бік. *Найбільша часть* [частина] *сиділа.. на відсонню, балакаючи про косовицю* (Фр., VII, 1951, 45); *І дні весняні ще на осінь схожі, А на відсоння вже повзуть жуки* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 73).

ВІДСОПТИ́СЯ, пу́ся, пе́шся, *док.*, *розм.* Відновити спокійне дихання після бігу, різких рухів і т. ін.; віддихатися. *Ми зупинились коло Шурші, щоб дати коням одсоптись, як казав наш погонич* (Барв., Опов.., 1902, 31).

ВІДСОРТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відсортува́ти.** *Картопля була відсортована. Кращу відклали на насіння* (Бойч., Молодість, 1949, 133); // *у знач. прикм. Для сівби використовують відсортоване та* *перевірене на схожість насіння* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 39).

ВІДСОРТО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсорто́вувати** й **відсорто́вуватися.** *Належну увагу необхідно приділити організації складів по збиранню відходів, відсортовуванню і відпусканню їх основним утильцехам* (Матер.-техн. постач.., 1959, 66).

ВІДСОРТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДСОРТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Відбирати, відділювати сортуванням. *Садильний матеріал уважно відсортовують, щоб відібрати однакові саджанці* (Озелен. колг. села, 1955, 122); *Для посіву слід відсортовувати лише крупне насіння* (Зерн. боб. культ., 1956, 63).

ВІДСОРТО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДСОРТУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док.* Відбиратися, відділюватися сортуванням. *На кожному з решіт відсортовуватиметься зерно потрібних розмірів* (Рад. Укр., 25.III 1956, 2).

ВІДСОРТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсортува́ти.**

ВІДСОРТУВА́ТИ *див.* **відсорто́вувати.**

ВІДСОРТУВА́ТИСЯ *див.* **відсорто́вуватися.**

ВІДСОТА́ТИ *див.* **відсо́тувати.**

ВІДСО́ТОК, тка, *ч.* 1. Сота частина певного числа, що береться за ціле, за одиницю (позначається знаком %); процент. *Він мав п'ять тисяч ринських в ощадній касі і відсотки з них так само щороку докладав до капіталу* (Фр., VI, 1951, 236); *Нині.. 99 відсотків фізичнокорисної праці виконують машини* (Літ. Укр., 5.IV 1963, 2).

2. Частина чого-небудь. *Дарка збирала малину панам на конфітури,— ну, то вже, певне, й собі брала якийсь відсоток натурою* (Л. Укр., III, 1952, 660).

ВІДСО́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДСОТА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **відмо́тувати.** *Відсотувати нитки.*

ВІДСО́ХЛИЙ, а, е. Який усох.

ВІДСОХНУТИ *див.* **відсиха́ти.**

ВІДСО́ХТИ *див.* **відсиха́ти.**

ВІДСПІ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відспіва́ти.** *Ледь чується солодкий журкіт в сливі, І ще солодші — тихі, жалісливі, Твої, давно відспівані пісні...* (Вирган, В розп. літа, 1959, 122).

ВІДСПІВА́ТИ *див.* **відспі́вувати.**

ВІДСПІ́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДСПІВА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.* 1. *тільки док., перех. і неперех.* Закінчити, припинити спів; проспівати. *Вже ж над ними Й «со святими» Дяки одспівали!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 164); — *Та простота і ревність, з якою ви відспівали отсю пісню,— се.. виплив теплого... гарячого чуття* (Фр., III, 1950, 407); *Вже одспівали солов'ї, Вже падають каштани* (Нагн., Вибр., 1957, 241).

2. *тільки недок., неперех.* Відповідати кому-небудь співом. *А я їй одспівую, жартуючи, бач* (Сл. Гр.); * Образно. *Ти* [радянський люд] *заспіваєш — і світи Відспівують безкраї; Промовиш слово правди ти — Мільйон відповідає* (Рильський, I, 1956, 348).

ВІДСТАВА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **відстава́ти** 1, 4—6. *Прищепи повинні бути в стані активного росту, з добрим сокорухом і потрібним відставанням кори* (Колг. Укр., 7, 1958, 33); *Почуття відставання — дуже страшне почуття, дуже гірке* (Вол., Самоцвіти, 1952, 38); *Відставання форми від змісту — загальновідоме* (Рильський, III, 1956, 156).

ВІДСТАВА́ТИ, аю́, ає́ш, *недок.*, **ВІДСТА́ТИ,** а́ну, а́неш, *док.* 1. Відділятися, відпадати від чого-небудь. *Дівчата ходили од однієї матерії до другої,.. слинили крадькома й терли в пальцях, щоб спробувати, чи не одстає фарба* (Н.-Лев., II, 1956, 45); *Кора лупалася і відставала сама від голих стовбурів дерев* (Фр., VIII, 1952, 239); *Місять доти, поки тісто не відставатиме від рук і стінок посудини* (Укр. страви, 1957, 301); *Вніс милий дубового сала, Як помазав спину, аж шкура одстала* (Чуб., V, 1875, 406); *Галіфе в багнюці. Підошва на однім чоботі відстала...* (Гончар, III, 1959, 140).

2. *перен., розм.* Припиняти стосунки, втрачати зв'язок з ким-небудь; відходити від кого-небудь. *Наші дівки недовго відставали й цуралися цілої компанії* (Кобр., Вибр., 1954, 126); *Пора вже дівчині, що виросла для шлюбу, Від нені відставать* (Зеров, Вибр., 1966, 270); *Він, ще оженившись, послухав жінки, од мужицтва одстав, а збивався трошки на купецький лад* (Кв.-Осн., II, 1956, 254); * Образно. *Од одного берега відстав, та до другого не пристав* (Укр.. присл.., 1955, 230).

3. *перен., розм.* Переставати докучати. *Корнюша не відставав Став дорікати, що так товариші не роблять, товариші допомагають один одному* (Головко, II, 1957, 251); *Не похвалися — мати б нічого не знала, не клопоталася, а тепер не одстане, одно товктиме: не ходи* (Мирний, IV, 1955, 289); [Верба:] *Не відстану від вас, згоджуйтесь* (Корн., II, 1955, 269).

4. Рухаючись повільніше, ніж інші, залишатися позаду; приставати. *У селі люди почали відставати від гурту, громадка меншала* (Л. Укр., III, 1952, 562); *Бачачи, що він одстає від оленя, вовк злісно клацнув зубами* (Трубл., I, 1955, 192); *Жаль, що пошта польова Десь від нас відстала* (Мал., II, 1956, 188); // *перев. док.* Вийшовши тимчасово з поїзда, машини тощо, не встигнути повернутися вчасно *Храпков не встиг одягтися й від цього поїзда відстав* (Ле, Міжгір'я, 1953, 359).

5. *перен.* Робити, виконувати що-небудь повільніше за інших; не встигати за ким-небудь. *У травні цех відставав, але в червні підтягнулися і загалом за три місяці план виконали на сто процентів* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 7); *Учення моє добре йде, деякі учениці, що поступили разом зо мною, одстали од мене* (Л. Укр., V, 1956, 134).

Не [**хоті́ти**] **відстава́ти (відста́ти)** *від кого* — старатися (намагатися) робити те ж саме, що й інші. *Солодкий не відставав од товариша і замовив собі однакові чоботи на дорогу* (Вовчок, Вибр., 1937, 114); [Трохим:] *Питався його, мамо, просив, щоб узяв мене з собою: будемо, кажу, укупі робити, як ти, так і я, не відстану від тебе* (Кв.-Осн., II, 1956, 401).

6. Розвиваючись повільніше, бути на нижчому рівні розвитку порівняно з іншими. *Наша проза, принаймні в її окремих найбільш розроблених жанрах, в основному не відстає від поезії* (Вітч., 5, 1956, 137); *Відстати в розвитку*; // Переставати відповідати вимогам часу, життя.— *Я одстала од моди, од віку, од прогресу* (Н.-Лев., IV, 1956, 243); *В чомусь він відстав,.. чогось не розуміє, в чомусь ти з ним не згодна* (Гончар, Тронка, 1963, 265).

ВІДСТА́ВИТИ *див.* **відставля́ти.**

ВІДСТА́ВКА, и, *ж.* Остаточне звільнення від служби (тепер, звичайно, військової) із забезпеченням пенсії. *Під Очаков Погнали й Максима. Там-то його й скалічено, Та й на Україну Повернено з одставкою* (Шевч., II, 1953, 254); *Хочу як-небудь себе розважити. Се ж одставка, се ж я зовсім вільний* (Барв., Опов.., 1902, 411);— *Дружину поховав, з собою не рахувався, до впаду своїй владі служив! А сказали бери відставку — взяв* (Гончар, Тронка, 1963, 181).

Δ **Відста́вка у́ряду** — у капіталістичних країнах — відхід від влади, розформування уряду в зв'язку з певною політичною ситуацією, закінченням строку повноважень президента тощо; **Іти́ (піти́, пода́ти** *і т. ін.*)

у відста́вку — звільнятися від служби. *Цей товариш Курінний в недавньому минулому десь на Півночі на підводнім човні плавав, і хоч до старості чоловікові ще далеко, довелося йти у відставку за станом здоров'я* (Гончар, Тронка, 1963, 179); *Через рік сказано Іванові Петровичу подати в одставку* (Мирний, I, 1954, 156); **У відста́вці** — звільнений зі служби. *Очевидно, то була помилка, що він не послухав батька — старого полковника у відставці — і не подав до військового училища* (Гур., Друзі.., 1959, 27).

ВІДСТА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відста́вити** 1, 2. *Гнат струсонув її* [муху] *і глибоко задумався, втупивши поперед себе сонні очі, беззвучно заворушив відставленими губами* (Тют., Вир, 1964, 305); — *Їдь ти у Терни, там живе старий піп,— він вже одставлений, вбогий і не гордий* (Вовчок, VI, 1956, 235); // *у знач. прикм. Катя присіла на відставлений стілець* (Гур., Життя.., 1954, 289).

ВІДСТАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВІДСТА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* відста́влять; *док., перех.* 1. Переміщуючи, ставити на певній віддалі від кого-, чого-небудь; переносити в інше місце. *Відставляй муку готову, Зерно сип на камінь знову* (Щог., Поезії, 1958, 196); *Мерщій кинулась Харитя до печі, відставила горщик, доглянула страву* (Коцюб., I, 1955, 15); *Він допив прохолодний чай і відставив склянку* (Головко, II, 1957, 449); // Відводити вбік, випинати (ногу, палець тощо). *Вуси лізли йому в рот.. Він одгрібав їх пальцями, роззявляючи рота і одставляючи то верхню, то спідню губу* (Н.-Лев., 1955, 51); *Парубок трудящий.. Він не хвастик і ноги не одставляє, як оті багатирі роблять* (Барв., Опов.., 1902, 510); *Вийшовши на вулицю, Докія відставила руку, Юрко підхопив її і повів на панель* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 228).

2. *заст.* Звільняти зі служби. *Старого старшого, де служив Гриць, одставляють* (Мирний, III, 1954, 188); *Він* [М. Ломоносов] *з прекрасною гордістю заявляв, що університет можна відставити від нього, а не його від університету!* (Рильський, III, 1956, 9).

3. *діал.* Доставляти, відправляти.— *Є острий* [гострий] *наказ усяких бунтівників ловити, в'язати і відставляти до циркулу* [округу] (Фр., III, 1950, 295).

4. *тільки док., в інфін., також без додатка.* Уживається як команда для припинення розпочатої раніше дії, скасування попереднього наказу. *Вивели були* [машину] *з тунелю для демонтажу.. Мацієвський гукнув до механіків: — Відставити! Машина лишається тут!* (Ле, Міжгір'я, 1953, 150).

ВІДСТАВЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* Пас. до **відставля́ти** 1—3.

ВІДСТАВНИ́Й, а́, е́. Який перебуває у відставці. *То був вчитель журбанської школи, захожий одставний москаль* (Н.-Лев., I, 1956, 465); *Під крутим узгір'ям гніздилися чепурні будинки відставних моряків* (Кучер, Чорноморці, 1956, 10).

ВІДСТАВНИ́К, а́, *ч.* Той, хто перебуває у відставці. *Пояснення групі солдатів, які.. прибули на екскурсію до музею, давали два генерали-відставники, безпосередні учасники незабутніх подій* (Рад. Укр., 25.VI 1961, 4).

ВІДСТА́ЛИЙ, а, е. 1. Який залишився в дорозі позаду інших. *Жінка йшла, хиталась, як відсталий.. журавель з вирію...* (Ю. Янов., I, 1958, 68).

2. Який не встигає за іншими в якійсь роботі і т. ін., не виконує поставлених завдань. *У цеху немає відсталих ланок* (Рад. Укр., 3. I 1948, 3); // *у знач. ім.* **відста́лий,** лого, *ч. Відповідаючи на заклик.., дівчата взяли на буксир відсталих і вже добилися дечого* (Рад. Укр., 27. V 1961, 2).

3. Який перебуває на нижчому рівні розвитку порівняно з іншими; протилежне передовий. *Із відсталої сільськогосподарської країни Україна перероджується на велику індустріальну країну* (Вишня, I, 1956, 292); // Якому властиві застарілі погляди та уявлення. [Нечипоренко:] *О, починається! Виходить, що я — відсталий елемент, який навмисне живе у вчорашньому дні* (Лев., Марія, 1953, 59); // Який не відповідає вимогам сучасності. *Вона* [п'єса Корнійчука «Фронт»] *бореться за торжество передової радянської військової науки, проти відсталих методів командування* (Іст. укр. літ., II, 1956, 568).

ВІДСТА́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан і властивість за знач. **відста́лий** 3. *Нас гнітять з усюди, — гіршою ж тюрмою Служить жах нікчемний, свари та відсталість* (Граб., I, 1959, 118); *За небачено короткий строк наша Батьківщина подолала колишню відсталість і перетворилась на могутню державу* (Ком. Укр., 7, 1965, 27).

ВІДСТАНОВИ́ТИ *див.* **відстановля́ти.**

ВІДСТАНОВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВІДСТАНОВИ́ТИ,** овлю, о́виш; *мн.* відстано́влять; *док., діал.* Відставляти (в 1 знач.). *Дід уже більшенького* [внука] *від себе відстановить, а другого бере* (Барв., Опов.., 1902, 130).

ВІ́ДСТАНЬ, і, *ж.* 1. Простір, який розділяє два пункти, предмети тощо; віддаль. *Опівдні близько двохсот комунарів вирушили пішки у військовий табір, що розташувався на відстані трьох кілометрів од комуни* (Донч., I, 1956, 70); *Підпустивши танки на близьку відстань, матроси приготувалися до атаки* (Кучер, Чорноморці, 1956, 277).

На ві́дстані: а) *(присл.)* здалеку, на певній віддалі, не поряд. *Коні, на відстані почувши вовчий дух, нестримно помчали до слободи* (Шиян, Гроза.., 1956, 198); б) *(прийм.)* на віддалі певної кількості метрів, кілометрів і т. ін. *Вишневецький тримав свою армію на відстані гарматного пострілу* (Ле, Наливайко, 1957, 77).

2. *перен.* Різниця між ким-небудь у поглядах, у соціальному становищі і т. ін. *Між Каутським і Марксом з Енгельсом відстань, як — небо від землі, як між лібералом і пролетарським революціонером* (Ленін, 28, 1950, 353); *Чимала відстань лежить.. між селянином та правителем* [Врангелем] (Гончар, Таврія.., 1957, 640).

ВІДСТА́РІТИ: ◇ **Ум відста́рів,** *діал.*— здурів.— *Сякий-такий, лисий дідуга! Ум відстарів! Пооббирав діточок і мене на старості* (Кв.-Осн., II, 1956, 136).

ВІДСТА́ТИ *див.* **відстава́ти.**

ВІДСТАЮ́ЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **відстава́ти** 6. *Висока комуністична свідомість проявилась у чудовому почині Валентини Гаганової, яка перейшла на роботу з передової у відстаючу бригаду* (Ком. Укр. 7, 1961 21).

ВІДСТЕБНУ́ТИ *див.* **відстіба́ти.**

ВІДСТЕ́БНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відстебну́ти.**

ВІДСТЕБНУ́ТИСЯ *див.* **відстіба́тися.**

ВІДСТІБА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відстіба́ти** й **відстіба́тися.**

ВІДСТІБА́ТИ, а́ю, а́єш, *рідко* **ВІДСТІ́БУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ВІДСТЕБНУ́ТИ** *й* **ВІДСТІБНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех.* Знімати, відділяти пристебнутий предмет, звільняючи застібки. *З'явились брати Блаженки, відстібаючи на ходу алюмінієві фляги* (Гончар, I, 1954, 376); *Ніхто не помітив, як Мусій Ступак метушливо відстібував під піджаком пасок* (Сміл., Зустрічі, 1936, 38); *Довго дивиться* [Корн] *на офіцерів, на адмірала, потім помалу відстебнув кортик, простяг адміралові* (Корн., I, 1955, 40).

ВІДСТІБА́ТИСЯ, а́ється, *рідко* **ВІДСТІ́БУВАТИСЯ,** ується, *недок.*, **ВІДСТЕБНУ́ТИСЯ** *і* **ВІДСТІБНУ́ТИСЯ,**

не́ться, *док.* Звільнятися, відділятися від застібок (про що-небудь застебнуте).

ВІДСТІБНИ́Й, а́, е́. Який може відстібатися.

ВІДСТІБНУ́ТИ *див.* **відстіба́ти.**

ВІДСТІБНУ́ТИСЯ *див.* **відстіба́тися.**

ВІДСТІ́БУВАТИ *див.* **відстіба́ти.**

ВІДСТІ́БУВАТИСЯ *див.* **відстіба́тися.**

ВІДСТІ́Й, то́ю, *ч.* 1. *тільки одн.* Те саме, що **відсто́ювання.**

2. *спец.* Частинки речовини, що осідають на дно посудини або резервуару під час відстоювання рідини; осадок. *У приміських зонах, як додаткове джерело добрив в овочевій сівозміні, можна застосовувати сухий відстій каналізаційних вод* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 123); *При заправці комбайна пальним, маслом і водою рекомендується.. щодня перед роботою зливати відстій пального з бака* (Зерн. комбайни, 1957, 288).

ВІДСТІ́ЙНИЙ, а, е. Признач. для відстоювання рідини. *Відстійні споруди — це місцеві збільшення ширини і глибини каналу* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 184); *Відстійна яма.*

ВІДСТІ́ЙНИК, а, *ч., техн.* Басейн, резервуар або спеціальна посудина для очищання рідини відстоюванням. *На шляху від бензинового бака* [комбайна] *до карбюратора пальне проходить через відстійник, частково очищаючись від важких домішок* (Зерн. комбайни, 1957, 178); *Для очищення води від насіння бур'янів застосовують відстійник* (Бур'яни.., 1957, 202).

ВІДСТОБУ́РЧЕНИЙ *див.* **відстовбу́рчений.**

ВІДСТОБУ́РЧИТИ *див.* **відстовбу́рчувати.**

ВІДСТОБУ́РЧУВАТИ *див.* **відстовбу́рчувати.**

ВІДСТОВБУ́РЧЕНИЙ, *рідко* **ВІДСТОБУ́РЧЕНИЙ,** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відстовбу́рчити** *і* **відстобу́рчити.** *Відклавши чотири* [пальці], *він усміхливо подивився на останній, великий, відстовбурчений* (Шовк., Інженери, 1956, 62); // *у знач. прикм. На виду у діда старечий спокій, а проте — гострий огняний погляд, котрий прикривали.. одстобурчені брови* (Мирний, I, 1954, 165).

ВІДСТОВБУ́РЧИТИ *див.* **відстовбу́рчувати.**

ВІДСТОВБУ́РЧИТИСЯ *див.* **відстовбу́рчуватися.**

ВІДСТОВБУ́РЧУВАТИ *і рідко* **ВІДСТОБУ́РЧУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **ВІДСТОВБУ́РЧИТИ** *і рідко* **ВІДСТОБУ́РЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* Висувати, випинати що-небудь наперед, убік або назад. — *Я не хочу снідати,— одстобурчуючи губи і чухаючи голову, мовив Івась* (Мирний, I, 1954, 241); — *І в кого ти, Максиме, такий вдався?.. — В кого вдався?— на мить задумався хлопчина, сміхотливо відстовбурчуючи вузькі рідкуваті брівки* (Стельмах, I, 1962, 213); *Німець мовчав, одстобурчивши остисту бороду* (Мирний, I, 1954, 202); *Комар смачно приплюск до теплого виска* [скроні] *й червонів задоволено, відстовбурчивши дві задні ноги* (Ле, Вибр., 1939, 81).

ВІДСТОВБУ́РЧУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВІДСТОВБУ́РЧИТИСЯ,** иться, *док.* Висуватися, випинатися наперед, убік або назад. *Куртки та піджаки* [колгоспників] *відстовбурчувались, випинaлися від привезених експонатів* (Ю. Янов., I, 1958, 507); *Попереду йшов професор Драга, з повним рюкзаком за плечима, в якому відстовбурчувалися книги* (Кучер, Чорноморці, 1956, 178); *Одежина на йому пошматана, пика заросла.., вуси, наче котячі хвости, одстовбурчилися* (Мирний, III, 1954, 389).

ВІДСТОРО́НЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **відстороня́ти.** *Він був одсторонений від командування* (Гончар, Таврія.., 1957, 491).

ВІДСТОРО́НЕННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **відстороня́ти** 2 і **відстороня́тися.** *Відсторонення від польотів для нього велика кара* (Рад. Укр., 17. VIII 1962, 3); *Половинчате ставлення до робітничого руху неминуче веде до фактичного відсторонення від нього..* (Ленін, 6, 1949, 145).

ВІДСТОРОНИ́ТИ *див.* **відстороня́ти.**

ВІДСТОРОНИ́ТИСЯ *див.* **відстороня́тися.**

ВІДСТОРО́НЮВАТИ *див.* **відстороня́ти.**

ВІДСТОРО́НЮВАТИСЯ *див.* **відстороня́тися.**

ВІДСТОРОНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ВІДСТОРО́НЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.* **ВІДСТОРОНИ́ТИ,** оню́, о́ниш, *док., перех., рідко.* 1. Те саме, що **відсува́ти** 1. *Володя відсторонив папір.— Не напишу!— прошепотів він* (Донч., III, 1956, 271); // Відштовхувати, відпихати когось від себе. — *Тіточко-голубочко! пустіть-бо!— забігаючи уперед, одно просить Івась.— А то не пущу і вас.— Добре-добре,— одсторонюючи його,— каже Параска* (Мирний, IV, 1955, 99); *Відсторонивши його рішучим рухом руки, не оглядаючися, пройшла попри остовпілого Володька* (Фр., II, 1950, 77); *Мсьє Абель похитав головою й відсторонив губами склянку з водою* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 182).

2. *кого від чого.* Те саме, що **усува́ти;** звільняти.— *Чому в списку нема Колосовського? Хто дав тобі право зневажати, відстороняти в такий час його, нашого чесного товариша...* (Гончар, Людина.., 1960, 21); *Часто-густо* [батьки].. *відсторонюють дітей від трудових обов'язків.. і внаслідок цього виховують білоручок* (Літ. газ., 13.III 1959, 3).

ВІДСТОРОНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і* **ВІДСТОРО́НЮВАТИСЯ,** ююся, юєшся, *недок.,* **ВІДСТОРОНИ́ТИСЯ,** оню́ся, о́нишся, *док., рідко.* 1. Відходити, відхилятися від кого-, чого-небудь. *Софії здалося, що він побачив її, і вона, сама не знаючи чого, відсторонилася од вікна* (Шиян, Гроза.., 1956, 225).

2. *перен.* Переставати займатися якоюсь справою, діяльністю. *Вигадувати «нові спонукальні мотиви для повстання» в епоху повстань..— значить навмисне замикатися в свою шкаралупу і відсторонятися від руху* (Ленін, 9, 1949, 325).

ВІ́ДСТОРОНЬ, *присл., розм.. рідко.* Те саме, що **віддалі́к;** осторонь. *Йосип сидів геть одсторонь, мовчав* (Мирний, IV, 1955, 38); *Не треба все так відсторонь триматися і поводитися холодно і вздержливо* (Коб., II, 1956, 329).

ВІДСТО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсто́ювати** і стан за знач. **відсто́юватися.** *Проведення переможної революції, відстоювання її завоювань покладає гігантські завдання на плечі пролетаріату* (Ленін, 8, 1949, 394); *Основним способом очистки* [рідкого] *палива від дрібних механічних часток є відстоювання* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 101).

ВІДСТО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВІДСТОЯ́ТИ,** ою́, ої́ш, *док., перех.* 1. Простоювати на ногах певний час, виконуючи якусь роботу. *Відстояти вахту;* // Стоячи, бути присутнім до кінця чого-небудь. *Побравсь* [Павло] *до церкви, одстояв службу* (Вовчок, I, 1955, 164).

Відстоя́ти но́ги — втомити ноги довгим стоянням. — *Сідайте, бо ноги відстоїте* (Барв., Опов.., 1902, 215).

2. *рідко.* Те саме, що **захища́ти;** обороняти. *Вона із зброєю в руках відстоюватиме честь і незалежність своєї Батьківщини* (Кучер, Чорноморці, 1956, 119); *Дівчата були ще раді, що парубки з ними,—..чи п'яне нападеться, чи собака кинеться — є кому одстояти й оборонити* (Мирний, III, 1954, 43); *Хвала народові, що мужніми грудьми від орд нападницьких Країну Рад відстояв* (Рильський, I, 1956, 165); // Боротися за збереження чого-небудь. *Один тільки*

пролетаріат відстоює в наші дні справжню свободу націй.. (Ленін, 19, 1950, 69); *Радянський народ не боїться погроз, впевнено відстоює мир* (Літ. газ., 9.V 1951, 4); // Доводити правильність чого-небудь. *Молодь гаряче почала одстоювати нові методи роботи* (Коп., Вибр., 1948, 106); *Хоч я й одстояв половину статті, зате цікавіша половина пропала* (Коцюб., III, 1956, 167).

3. *спец.* Залишаючи рідину в нерухомому стані, надавати можливість частинкам речовини осідати на дно посудини, резервуару тощо.

ВІДСТÓЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВІДСТОЯ́ТИСЯ**, оїться, *док.* 1. Перечікуючи негоду тощо, стояти в затишному місці. *Зимових рейсів майже не було — судна відстоювались у тихих заводях* (Смолич, V, 1959, 472): *У протоці, в бухті Білушій, шхуна одстоювалась два дні* (Трубл., I, 1955, 311).

2. Стоячи певний час, звільнятися від частинок речовини; давати осадок (про рідину).— *Влітку, як відстоїться* [вода], *то стає чиста, як сльоза...* (Гончар, Таврія.., 1957 21); *Коли відстоюється вода, то порошинки сідають на дно, а в металі шлак і домішки спливають нагору* (Собко, Біле полум'я, 1952, 235).

3. *перен.* Формуватися, набувати остаточного вигляду (про погляди, думки, твори і т. ін.). *Франко аналізував не тільки ті літературні явища, що відстоялись, були вже визнані читачем, критикою, а дуже часто й ті, які потребували свіжої критичної оцінки* (Наука.., 8, 1956, 6); *Минуло небагато часу після закінчення Декади української літератури і мистецтва в Москві, і природно, що яскраві враження від цієї знаменної події ще остаточно не відстоялись* (Мист., 1, 1961, 8).

ВІДСТÓЯНИЙ, а, е. 1. *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **відстоя́ти** 2. *Заходьте в світ, відстояний людьми Від ненажерних зграй, від замахів лукавих!* (Рильський, Сад.., 1955, 97).

2. Який відстоявся (в 2 і 3 знач.). *Тут устав я і Джамбулу відповів: Розуме одстояний і многолітній!..* (Тич., I, 1957, 278).

Відстóяне молокó — молоко, у якому вершки підійшли догори. *Гість.. заходився жадібно пити свіже, відстояне молоко* (Гур., Новели, 1951, 20).

ВІДСТОЯ́ТИ *див.* **відстóювати.**

ВІДСТОЯ́ТИСЯ *див.* **відстóюватися.**

ВІДСТРАЖДА́ТИ, áю, áєш, *док., перех.* і *неперех.* Закінчити, перестати страждати. — *Хіба ще він не одстраждав свого?* (Мирний, IV, 1955, 42); // Пережити в стражданнях що-небудь. *І важко було вгадати, чия доля буде гірша і хто раніш відстраждає свою важку життєву путь* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 163).

ВІДСТРАХА́ТИ *див.* **відстрáшувати.**

ВІДСТРА́ХУВАТИ *див.* **відстрáшувати.**

ВІДСТРАШИ́ТИ *див.* **відстрáшувати.**

ВІДСТРА́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відстрáшувати.** *Птахи байя.. використовують світляків для відстрашування, прикріплюючи їх при вході до гнізд* (Хлібороб Укр., 10, 1963, 47); *Щоб уберегти овець від ураження порожнинними личинковими стадіями оводів, застосовують метод відстрашування* (Профіл. захвор.., 1955, 117).

ВІДСТРА́ШУВАТИ і *рідко* **ВІДСТРА́ХУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВІДСТРАШИ́ТИ**, шу́, ши́ш і *рідко* **ВІДСТРАХА́ТИ**, áю, áєш, *док., перех.* Лякаючи когось чим-небудь, відганяти. *Заробок став менший, а натомість ошуканство, майже в живі очі, змагалося і відстрашувало покупців* (Фр., III, 1950, 55); *Цілими ночами довкола сіл горіли вогнища, щоб відстрашувати від жител небажаних і грізних гостей* [вовків] (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 405); *Винищувати окремі види* [шкідливих птахів] *спеціалісти рекомендують тільки в крайньому разі.. Здебільшого вважають за доцільне відстрахувати птахів* (Наука.., 8, 1966, 28); *Робусинський думав відстрахати* [пустунів], *глянув з погордою і гукнув: «Зась, свинота!»* (Свидн., Люборацькі, 1955, 203); *Товариші сміялися з нього досхочу, але се не відстрашило його від їди* (Мак., Вибр., 1954, 351); *Думка така* [одружитися на Зіні] *є, а сказати боюся, щоб не відстрашити її від себе* (Логв., Давні рани, 1961, 87).

ВІДСТРИБА́ТИ, áю, áєш, *док., розм.* Закінчити стрибати.

ВІДСТРИБНУ́ТИ *див.* **відстри́бувати.**

ВІДСТРИ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДСТРИБНУ́ТИ**, ну́, нéш, *док.* Стрибати від кого-, чого-небудь. *Галченя одстрибнуло, доки я клав хліб на вікно* (Коп., Як вони.., 1961, 67); * Образно. *Вниз відстрибне кошлате льотне поле,.. І веретенце злого літака Миготливу товщу сизих хмар проколе* (Бажан, I, 1946, 157).

ВІДСТРИГА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ВІДСТРИ́ГТИ**, ижу́, ижéш, *док., перех.* Відтинати ножицями (звичайно про волосся).

ВІДСТРИ́ГТИ *див.* **відстригáти.**

ВІДСТРІ́Л, у, *ч.* Те саме, що **відстрі́лювання.** *Тут розробляють.. норми відстрілу та відлову* (Наука.., 8, 1958, 41); *Полюють дику козу здебільша загонами.. з дозволу відповідних організацій, коли провадиться так званий одстріл цапів-самців* (Вишня, II, 1956, 196).

ВІДСТРІ́ЛИТИ *див.* **відстрі́лювати** ^{1}.

ВІДСТРІ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відстрі́лювати** ^{2} 1 й **відстрі́люватися** 1.

ВІДСТРІ́ЛЮВАТИ ^{1}, юю, юєш, *недок.*, **ВІДСТРІ́ЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* Кулею або снарядом відбивати частину від цілого. *Він корки панночкам одстрілював з пістоля Од черевиків* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 144).

ВІДСТРІ́ЛЮВАТИ ^{2}, юю, юєш, *недок.*, **ВІДСТРІЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док.* 1. *перех.* Полюючи, забивати певну кількість дичини. *Мисливські організації не встигають відстрілювати щорічний їх* [лисиць] *приплід* (Звірі.. Карпат.., 1952, 30); *Київські мисливці відстріляли багато лисиць, зайців* (Веч. Київ, 16. II 1957, 4).

2. *тільки док., неперех.* Те саме, що **відстріля́тися** ^{2}.

ВІДСТРІ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ВІДСТРІЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *док.* 1. Захищаючись, стріляти у відповідь. *Хлопці, відстрілюючись, один по одному вповзли в ліс* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 100): *Разів п'ять на нас наштовхувались* [фашисти], *але кожного разу нам удавалось відстрілятись і відступити* (Збан., Крил. гонець, 1953, 22).

2. *тільки док.* Закінчити, перестати стріляти. *Дивізіон успішно відстрілявся на полігоні* (Сміл., Зустрічі, 1936, 65); *В приміщенні було повно білого гусячого пуху.— З усього готелю постягували* [німецькі мінометники] *пуховики,— зауважив Роман.— І на себе, і під себе. Відстріляється, і в пір'я — грітися* (Гончар, III, 1959, 261).

ВІДСТРІЛЯ́ТИ *див.* **відстрі́лювати** ^{2}.

ВІДСТРІЛЯ́ТИСЯ *див.* **відстрі́люватися.**

ВІДСТРÓЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відстрóчити.**

ВІДСТРÓЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відстрóчити.** *Відстрочення військової служби.*

ВІДСТРÓЧИТИ *див.* **відстрóчувати.**

ВІДСТРÓЧКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **відстрóчення.** — *Дати йому рік одстрочки: не поправиться — тоді й* *одібрати* [землю] (Мирний, III, 1954, 49); *Досі Іван, як студент, мав по військовій службі відстрочку* (Кол., Терен.., 1959, 331).

ВІДСТРО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відстро́чувати.**

ВІДСТРО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДСТРО́ЧИТИ**, чу́, чиш, *док.*, *перех.* Переносити виконання або виплату чогось на пізніший строк.— *Зробити поминки я хочу, Поставити обід старцям — І завтра ж — далі не одстрочу* (Котл., І, 1952, 90); *Може, змилується Шемека, борг відстрочить* (Рибак, Час.., 1960, 83).

ВІДСТРУ́ГАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відструга́ти.**

ВІДСТРУГА́ТИ *див.* **відстру́гувати.**

ВІДСТРУ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДСТРУГА́ТИ**, відстружу́, відстру́жеш *і* відструга́ю, відструга́єш, *док.*, *перех.* Рубанком або іншим столярним інструментом стісувати частину деревини.

ВІДСТРУ́ГУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **відстру́гувати.**

ВІДСТУ́КАТИ *див.* **відсту́кувати.**

ВІДСТУКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.* Підсил. до **відсту́кати** 2. *Друкарка відстукотіла;* // Стукочучи, проїхати, пройти по чомусь. *Машина відстукотіла через міст по слабо прибитих дошках* (Петльов., Хотинці, 1949, 117).

ВІДСТУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДСТУ́КАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Стукаючи, виконувати якусь дію, рух і т. ін. *Він.. пішов, чітко відстукуючи крок* (Сміл., Зустрічі, 1936, 141); *Собака, впізнавши сусіда, ласкаво відстукав своє привітання хвостом по дошках помосту* (Смолич, І, 1947, 63); // Позначати певні відрізки часу, шляху ритмічним стуканням. *Глухо й одноманітно гойдався на стіні маятник годинника, відстукуючи секунди* (Кучер, Чорноморці, 1956, 397); *Потяг летів, одстукуючи верстви* (Мик., II, 1957, 212).

2. *тільки док.*, *неперех.* Закінчити, перестати стукати. *Відстукали копита коней.*

ВІ́ДСТУП, у, *ч.* 1. Відхід з певних позицій під натиском супротивника. *Вся монгольська лінія разом подалася назад. Голосними насміхами повітали молодці той відступ* (Фр., VI, 1951, 82); *Про відступ поки що не говорилося, але що відступати звідси.. доведеться — це було ясно кожному* (Гончар, Таврія.., 1957, 395).

2. Відмова від чого-небудь, порушення чогось. *Прикрашування життя, побоювання показати зло, яке ще є в дійсності, означає відступ від принципів соціалістичного реалізму* (Іст. укр. літ., II, 1956, 28); *Він побоювався, що за відступ від проекту йому перепаде від Турбая* (Руд., Остання шабля, 1959, 395).

3. Не зв'язана з головною темою частина розповіді, твору тощо, яка містить побічну думку, зауваження і т. ін. *Промову він виголосив чітко, без зайвих відступів* (Гур., Друзі.., 1959, 64); *У казках майже не зустрічаються описи природи, авторські відступи* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 131).

Ліри́чний ві́дступ *див.* **ліри́чний.**

4. Вільне місце на початку рядка якого-небудь тексту.

ВІДСТУПА́ЛЬНИЙ, а, е. Який відступає (в 2, 4 знач.).

ВІДСТУПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДСТУПИ́ТИ**, уплю́, у́пиш; *мн.* відсту́плять; *док.* 1. Задкуючи або ступаючи вбік, віддалятися від кого-, чого-небудь. *Титарівна.. То підійде до криниці, То знов одступає* (Шевч., II, 1953, 81); *Оторопілий від слів сестри, Саїд Алі задки відступав з кімнати хворої* (Ле, Міжгір'я, 1953, 210); *Царя на дзиглик посадили, А сами мовчки одступили Від покуття аж до дверей* (Котл., І, 1952, 171); *Вони обнялись, поцілувались, потім одступили на крок, вдивляючись в обличчя один одному* (Коп., Вибр., 1953, 197); // Зменшувати площу свого поширення. *Море відступало, відступало невпинно; по його п'ятах ішли свердлові вишки* (Донч., II, 1956, 143); *Темрява навколо прозорішає і відступає* (Коз., Сальвія, 1956, 134).

◇ **Відступа́ти (відступи́ти) на за́дній (дру́гий) план** — ставати менш важливим, значущим. *А прогрес техніки, вчив нас В. І. Ленін, в тому і виявляється, що людська праця все більше і більше відступає на задній план перед працею машин* (Рад. Укр., 14.I 1959, 1).

2. Відходити з певних позицій під натиском супротивника. *Чи швидко відступатиме фашист, чи тихо,— все одно дожене його лихо!* (Укр.. присл.., 1955, 409); *Махно відступав таким алюром, що виснажені коні червоних не змогли за ним угнатися* (Панч, II, 1956, 337); *Запоріжці палили, не зводячи духу.. Бачать ляхи, що непереливки. Відступили назад, залишивши на місці купи вбитих і поранених* (Довж., І, 1958, 259).

3. *перен.* Відмовлятися від своїх намірів, планів тощо. *Не можна ніде відступати й на крок: Недаром у мене на грудях значок, Почесний значок піонера!* (Мур., Піонер. слово, 1951, 80); [Изоген:] *Немає ради іншої, хіба що він од заміру свого відступить* (Л. Укр., III, 1952, 298); — *Я знаю, ти — впертий... Наполегливий. Що задумав — не відступиш...* (Донч., V, 1957, 447).

4. *перен.* Відхилятися від чого-небудь установленого, порушувати що-небудь прийняте, узаконене.— *Не одступайте від закону, не ламайте звичаїв* (Мирний, IV, 1955, 226); *В деяких місцях трьох останніх частин поеми* [«Енеїди»] *поет інколи відступає від загального бурлескного тону* (Укр. літ., 8, 1957, 114); *Хане Гольдбаум відступила сьогодні від свого звичайного, раз на все усталеного порядку — варить у понеділок пироги з чорницями* (Фр., II, 1950, 80); // Переставати дотримуватися своїх поглядів, переконань і т. ін.; відрікатися, відмовлятися. *Як повестися? Відступати я не збирався, що ж — критика є критика* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 125);— *Можна їх* [комуністів] *живцем по шматку краяти, а вони однаково від свого не відступлять* (Вільде, Сестри.., 1958, 390).

5. Робити відступ (у 4 знач.). *Варя дістала атрамент та ручку і, одступивши трохи.., почала писати* (Епік, Тв., 1958, 247).

6. *кому що.* Відмовлятися від майна, прав і т. ін. на користь кого-небудь. — *Я відступаю тобі Данелевщину, а сам беру байрак.* — *Ти хочеш, щоб я тобі за болото віддав ліс, за який у Бельгії даватимуть мільйони?— Добре, тоді ми кинемо жеребки.— А як розколупають, що ми зовсім не з десятого коліна нащадки?* — *Ми втечемо раніше, ніж вони подумають* (Тют., Вир, 1964, 411); — *Ви ж нам при людях відступили* [поле], *а нащо відступаєте, о тім не було мови* (Фр., II, 1950, 201); *Він одступив їм ліву половину своєї господи* (Крим., А. Лаговський, I—II, 1905, 76); // Поступатися чимось. *З протекції, для свіжого повітря, арештанти відступили мені «найкраще» місце до спання — під вікном проти дверей* (Коцюб., III, 1956, 33).

ВІДСТУПА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДСТУПИ́ТИСЯ**, уплю́ся, у́пишся; *мн.* відсту́пляться; *док.* 1. *рідко.* Те саме, що **відступа́ти** 1. *Нечипір і здумав утекти від них; та й став відступатись крадькома, та усе до дверей ближче* (Кв.-Осн., II, 1956, 107); *Зої стає чомусь ніяково, і вона поспішно відступається між люди* (Гончар, Дорога.., 1953, 6); *Ніби відчувши якусь незруч-*

ність, Василина одступилась від лежанки (Коп., Вибр., 1953, 232).

2. *від чого.* Те саме, що **відмовля́тися** 3. *Знала* [Стеха] *натуру свого старого, що коли що надумав, то.. хоч лайся, а вже він від свого не відступиться* (Кв.-Осн., II, 1956, 128); *Молокан пішов напролом, і кондуктор відступився від свого наміру не впускати цього пасажира у вагон* (Ле, Міжгір'я, 1953, 408); // Переставати дотримуватися чого-небудь (обіцянок, поглядів, переконань тощо).— *А я, як сказала, то й не одступаюсь од свого слова* (Вовчок, I, 1955, 20); // *від кого.* Поривати стосунки, зв'язки з ким-небудь; цуратися, зрікатися. — *Люди од тебе одступляться, і рід твій викорениться* (Стор., I, 1957, 365).

ВІДСТУПА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **відступа́ти** 2. *З тугою, острахом і надією в очах дивилася вона вслід відступаючій частині...* (Коз., Сальвія, 1956, 87).

ВІДСТУПИ́ТИ *див.* **відступа́ти.**

ВІДСТУПИ́ТИСЯ *див.* **відступа́тися.**

ВІДСТУ́ПЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відступи́ти.**

ВІДСТУПНИЙ, а́, е́. Який пропонується комунебудь як нагорода за відмовлення від прав, вимог і т. ін.; // *у знач. ім.* **відступне́**, но́го, *с.* *Монополія прокладає собі дорогу всюди і всякими способами, починаючи від «скромної» виплати відступного..* (Ленін, 22, 1950, 191).

ВІДСТУ́ПНИК, а, *ч.* 1. Людина, яка зреклася своїх релігійних переконань. [Дяко н:] *Відступника не прийме церква вдруге* (Л. Укр., II, 1951, 478); *Їм, старим аксакалам, відомо, як росіянку водив до себе той.. відступник Саїд* (Ле, Міжгір'я, 1953, 134).

2. *зневажл.* Той, хто відмовився від своїх поглядів, ідеалів; перевертень, зрадник. *Іван Франко своїм гострим словом карає, б'є всіх тих, ..яким тільки й є одне ім'я ганебне: боягуз, відступник, зрадник* (Тич., III, 1957, 165): *Партія завжди рішуче очищала свої ряди від розкольників і відступників* (Рад. Укр., 25. X 1957, 1).

ВІДСТУПНИЦТВО, а, *с.* 1. Відмова від своїх ідеалів, політичних переконань; зрада. *Ленін громив «економістів» за відступництво від марксизму* (Біогр. Леніна, 1955, 40); — *Я комуніст,— сказав він.. до тих, хто чекали від нього відступництва* (Рибак, Час.., 1960, 830).

2. Зречення своїх релігійних переконань. *Наливайко згадав навіть і ім'я коваля, який особливо непокоїв панотця Дем'яна своїм загрозливим відступництвом* (Ле, Наливайко, 1957, 110).

ВІДСТУ́ПНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відсту́пник.** [Альбіна:] *Господь мене карає по заслузі, бо я відступниця!* (Л. Укр., III, 1952, 323).

ВІДСТУ́ПНИЦЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **відсту́пник.** *Тут, уже на королівській службі,.. його кості швидко обросли відступницьким м'ясом* (Стельмах, Хліб.., 1959, 18).

2. Стос. до відступництва. *Партія викрила відступницьку, ворожу суть ідеї мирного співіснування в ідеологічній галузі* (Ком Укр., 4, 1963, 63).

ВІДСТУ́ПСТВО, а, *с., діал.* Відступництво. *Три відпоручники відлучилися від звірячої громади і пристали до людської. Похнюпили голови інші звірі, побачивши се відступство* (Фр., IV, 1950, 124).

ВІДСТЬОБА́ТИ[1], а́ю, а́єш, *док., перех.* Те саме, що **відшмага́ти.** * Образно. *Поет* [П. Тичина], *який ще недавно так віртуозно передавав найніжнішими словами дзвін лісових дзвіночків, тепер міг нещадно відстьобати противника, вільно і впевнено вживав лексичностилістичні засоби політичного трибуна, публіциста, сатирика* (Поезія.., 1956, 129).

ВІДСТЬОБА́ТИ[2], а́ю, а́єш, *док., перех., рідко.* Прошити спеціальним швом; простьобати.

ВІДСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсува́ти.** *В їдальні заметушились, почулось відсування стільців, більшість гостей закінчила снідати* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 134).

ВІДСУВА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВІДСО́ВУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ВІДСУ́НУТИ**, ну, неш, *док., перех.* 1. Соваючи, переміщати що-небудь в інше місце. *Гнат сьорбнув страви. Юшка була холодна, бараболя тверда. — Задубіла,— промовив він крізь зуби, відсуваючи миску* (Коцюб., I, 1955, 28); *Гамза одсував ліжка, порався в шафі* (Кучер, Вогник, 1952, 79); *Трохи відсунувши якусь скриньку, підняв лядку, витяг з якогось темничка барильце* (Вовчок, VI, 1956, 282); // Віддаляти. * Образно. *Коли сірий ранок упав на землю, а потім сонце відсунуло тіні ночі, дощ перестав падати* (Рибак, Що сталося. , 1947, 66).

◇ **Відсува́ти (відсу́нути) на за́дній (дру́гий) план** *що* — робити що-небудь менш важливим, незначним. *Війна і революція розпорошили мистецькі сили, відсунули мистецтво на другий план* (Еллан, II, 1958, 74); *Боячись мирного економічного змагання з країнами соціалістичної системи, імперіалісти намагаються відсунути на задній план свої внутрішні суперечності перед головною суперечністю нашої епохи — суперечністю між капіталізмом і соціалізмом* (Ком. Укр., 9, 1962, 8).

2. Відмикати, рухаючи засув у певному напрямку. *Мартіан мовчки удержує його за руку, щоб не відсував засува* (Л. Укр., III, 1952, 317); *Хата була засунена засувом, але Хома відсунув його кусником якогось патика* (Фр., I, 1955, 70); // Відкривати що-небудь засунуте. *Коли ж чує — ніби кватирку хтось міряється відсунути* (Барв., Опов.., 1902, 167); *Щорс.. відсунув дно кошика, де було зроблено потайний закамарчик* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 16); *Лія відсунула штору* (Смолич, Мир.., 1958, 343); // Витягати що-небудь, засунуте в середину предмета.— *А тепер треба ще ваші папери у столі переглянути. Одсувайте шухлядки!* (Мирний, IV, 1955, 382); *Одсуваю комоду, виймаю хустя* (Коцюб., II, 1955, 266).

3. *перен.* Відстрочувати виконання, розв'язання чого-небудь.— *Мабуть, ви не дуже любитеся, що так весілля одсуваєте,— пошуткував* [пожартував] *Демид* (Гр., II, 1963, 96); *Може, шановні краяни будуть ласкаві відсунути концерт* (Л. Укр., V, 1956, 368); *Дипломати намагаються якось розв'язати, відсунути хоч на деякий час протиріччя* (Донч., II, 1956, 206).

ВІДСУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і* **ВІДСО́ВУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДСУ́НУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. Соваючись, переміщатися на певну віддаль від кого-, чого-небудь. *Кого не припікає, той не відсувається* (Укр.. присл.., 1955, 264); *Вона* [Кайдашиха] *одсунулась од образа й сіла проти вікна* (Н.-Лев., II, 1956, 319); *Відсунулись вже стрілки з десятої години* (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 100); // Відступати з попередніх позицій.— *За річкою у нас чудові позиції. Та фронт піхоти відсунувся* (Ле, Право.., 1957, 118).

2. Відмикатися (про замок, засув тощо). *Двері відчинилися автоматично: загув маленький моторчик, і замок відсунувся* (Собко, Серце, 1952, 25); // Відчинятися (про засувні двері, шухляду тощо). *А вікна в хаті* [Дениса] *такі, що відчиняються, а не відсуваються* (Гр., II, 1963, 313); *Відсуваються двері теплушки* (Довж., I, 1958, 39); *В цю мить двері* [вагона] *з гуркотом відсунулись, і на порозі він бачить в розкішному котиковому манто молоду жінку* (Досв., Вибр., 1959, 206); // Відслонятися (про штору, фіранку).

3. *перен.* Відкладатися (про справу і т. ін.).

4. *перен., рідко.* Ставати менш важливим, значущим. *Ніч була безмилосердна. Все, що відсувалося за дня, стає перед очі, мучить* (Кобр., Вибр., 1954, 39).

5. *тільки недок.* Пас. до **відсува́ти** й **відсо́вувати.** *Одсувались комоди і звідти викидались тонкі сорочки* (Коцюб., II, 1955, 89).

ВІДСУВНИ́Й, а́, е́. Який відчиняється відсуванням (про двері, замок тощо).

ВІДСУ́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відсуди́ти** 1. *Наскочили на розламані сани, на яких під снігом і шубою уже бачив потойбічні видіння їхній пан. Може, йому ввижалося святе небо, а може, й уся грішна земля, захоплена його дідами і відсуджена ним у лісовиків* (Стельмах, I, 1962, 246).

ВІДСУ́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсуди́ти** 1. *Відсудження проданого майна.*

ВІДСУ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсу́джувати** 1.

ВІДСУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДСУДИ́ТИ,** уджу́, у́диш, *док., перех.* 1. *від кого.* Відбирати через суд матеріальні цінності тощо.— *Громада присудила* [землю], *а суд одсудив!* (Мирний, II, 1954, 140); [Мартіан:] *Вона від мене хоче відсудити маєтку половину* (Л. Укр., III, 1952, 284); *Суд відсудив на користь Генріха стару Глущукову хату* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 45).

2. *тільки док., розм.* Порадами або обмовами, наклепами розлучити. *Одраяли, одсудили, щоб ми в парі не ходили* (Сл. Гр.).

ВІДСУ́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **відсу́джувати** 1.

ВІДСУДИ́ТИ *див.* **відсу́джувати.**

ВІДСУКА́ТИ *див.* **відсу́кувати.**

ВІДСУКА́ТИСЯ *див.* **відсу́куватися.**

ВІДСУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДСУКА́ТИ,** відсука́ю, відсука́єш *і* відсучу́, відсу́чиш, *перех. розм., рідко.* Те саме, що **відко́чувати** 2.

ВІДСУ́КУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВІДСУКА́ТИСЯ,** відсука́ється *і* відсу́четься, *док., розм., рідко.* Те саме, що **відко́чуватися** 4.

ВІДСУ́НЕНИЙ, ВІДСУ́НУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відсу́нути.** *Сіни в перистиль.. не дуже відсунені в глибину* (Л. Укр., II, 1951, 341); // *у знач. прикм. Пархоменко, уже з револьвером у руці, стояв перед відсунутими дверима* (Панч, О. Пархом., 1939, 57).

ВІДСУ́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відсу́нути** й **відсу́нутися** 1—3.

ВІДСУ́НУТИ *див.* **відсува́ти.**

ВІДСУ́НУТИЙ *див.* **відсу́нений.**

ВІДСУ́НУТИСЯ *див.* **відсува́тися.**

ВІДСУРМИ́ТИ, млю́, ми́ш; *мн.* відсурмля́ть; *док., перех. і неперех.* Закінчити, перестати сурмити. *Відсурмити зорю;* * Образно. *Відсурмив журавлиними ключами у високому небі квітень. Відшумів весняними водами, щедро засіваючи по землі квіти, трави й золоті зерна* (Літ. Укр., 30. IV 1965, 1).

ВІДСУ́ТНІЙ, я, є. 1. Який не перебуває в даному місці в певний час; протилежне присутній. *Підвівся заступник голови суду товариш Ходжаєв і сказав, що підсудний Кравець тяжко захворів на шлунок і зараз відсутній. Його справу ухвалено виділити і розглянути, коли видужає* (Ле, Міжгір'я, 1953, 476); *Почувши ім'я Леніна, Мічурін зняв капелюха і якусь мить був ніби відсутній* (Довж., I, 1958, 485); // *у знач. ім.* **відсу́тній,** нього, *ч.* Той, хто не перебуває де-небудь у певний час.

2. Якого немає, який не існує. *Через брак.. відповідних матеріалів у словнику відсутня потрібна ілюстративна частина* (Рильський, III, 1956, 66); *З'ясувалося, що в місячних морях немає води і що взагалі вода, як і повітря, практично на Місяці відсутні* (Наука.., 9, 1965, 18); *Докази відсутні.*

Бу́ти відсу́тнім: а) не перебувати в тому чи іншому місці в даний час; б) не бути, не існувати.

ВІДСУ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Перебування кого-небудь поза даним місцем у певний час; протилежне присутність. *Щоб упевнитися у відсутності господаря, Твердохліб стусонув ногою в двері* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 3); *За час його відсутності там* [у цехах] *нічого прикрого не трапилось* (Шовк., Інженери, 1956, 162).

2. Неіснування кого-, чого-небудь; брак чого-небудь. *Всі згоджувались, що тільки хвіст становить безперечну прикмету відьми і лиш присутність або відсутність його у Параскіци може покласти якийсь кінець справі* (Коцюб., I, 1955, 280); *Авітамінозом називається відсутність в організмі того або іншого важливого для життя вітаміну* (Хвор. дит. віку, 1955, 113).

ВІДСЮРЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* Перестати сюрчати.

ВІДСЯКА́ТИСЯ *див.* **відся́куватися.**

ВІДСЯКНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., розм.* Однокр. до **відся́куватися.**

ВІДСЯ́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВІДСЯКА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док., розм.* Сякаючи, очищати ніс.

ВІДСЬОГО́ДНІ, *присл.* Починаючи від сьогоднішнього дня; віднині. *Та відсьогодні ти не другом став, а братом!* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 198); — *Відсьогодні.. я маю чудову нагоду розпочати мої спостереження* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 32).

ВІДСЬО́РБАТИ *див.* **відсьо́рбувати.**

ВІДСЬОРБНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех.* Однокр. до **відсьо́рбувати.** — *А хіба ти працюєш на заводі?— спитав Шаптала.— Першим підручним сталевара,— просто відповів Петро і відсьорбнув чаю* (Загреб., Спека, 1961, 21).

ВІДСЬО́РБУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДСЬО́РБАТИ,** аю, аєш, *док., перех.* Відпивати, сьорбаючи. *Брав пробу, нюхав, дивився на світло, відсьорбував маленький ковточок* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 131); *Майор Монтегю ще якийсь час посидів, відсьорбуючи з келишка гіркуватий напій* (Загреб., Європа 45, 1959, 173).

ВІДТАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відтава́ти.** *Отверділі, замерзлі, за всіма ознаками неживі комахи після відтавання оживали і починали рухатися* (Наука.., 10, 1956, 18).

ВІДТАВА́ТИ, таю́, тає́ш, *недок.,* **ВІДТА́НУТИ,** ну, неш, *док.* 1. Розморожуватися під дією тепла. *І полем, і лугом весна керувала! Я чув, як холодна земля одтавала* (Щог., Поезії, 1958, 294); *Морожене рибне філе відтає при кімнатній температурі без води* (Укр. страви, 1957, 115); *Калюжки, що звечора позамерзали, одтали* (Мирний, III, 1954, 61); — *Зранку примерзне, а сонечко пригріє, і земля враз відтане* (Л. Янов., I, 1959, 420); // Звільнятися від снігу або льоду під дією тепла. *Вікно од дороги затулене; в напільному, од степу — кружалками одтавали замуровані шибки* (Вас., I, 1959, 300); *Стояв туман, гори відтанули* (Панч, II, 1956, 336).

2. *перен.* Виходити із стану заціпеніння, туги, жалю і т. ін.; утрачати суворість, холодність; пом'якшуватися. *Олесю наче хто підмінив. До цього відлюдкувата, мовчазна, боязлива, вона поволі відтавала, вперше*

за все своє коротеньке життя обласкана братом (Дім., І будуть люди, 1964, 101); *Сльози забриніли, І серце враз відтало аж до дна...* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 4).

ВІДТА́К, *присл.* Після чого-небудь; потім, далі. *Ще з рік* [Іван] *так походив, а відтак оженився* (Коцюб., II, 1955, 332); *Зупинився* [жандарм] *перед самою печерою.., а відтак раптом пхнув колоду багнетом* (Фр., II, 1950, 29); *Було жаль покидати домну, покидати в останні тижні, коли вона ось-ось стане на сушіння, а відтак хлюпне перший чавун* (Гур., Друзі.., 1959, 186).

ВІДТА́ЛИЙ, а, е. Який розморозився під дією тепла. *І босі діти по землі відталій Рожевими п'ятками миготять* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 11); *Коли починається полярний день, у відталих калюжах з'являються ледве помітні водорості* (Фіз. геогр., 5, 1956, 122); // Який звільнився від снігу або льоду під дією тепла. *Цікаві веселі лиця поприпадали до відталих вікон* (Горд., Чужу ниву.., 1939, 65).

ВІДТА́ЛЬ, і, *ж.*, *діал.* Відлига. *По надвір'ю, в усі піддашки, В лиштви, ринви, в граніт і сталь Забиває перлові цвяшки Голубиним крилом відталь* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 76).

ВІ́ДТАМ, *присл.*, *діал.* Звідти. *Невеличкі жаб'ячі очі сиділи глибоко в ямках і блимали відтам якось злобно та неприязно* (Фр., I, 1955, 249).

ВІДТА́НУТИ *див.* **відтава́ти.**

ВІДТАНЦЮВА́ТИ *див.* **відтанцьо́вувати.**

ВІДТАНЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДТАНЦЮВА́ТИ**, юю, юєш, *док.* *1. неперех.* Танцювати досхочу, надолужуючи пропущене. [Марія:] *Ох і погуляю на твоєму весіллі і... За всі чотири роки відтанцюю* (Мороз, П'єси, 1959, 104).

2. *тільки док.*, *перех.* Відсвяткувати з танцями якусь подію (весілля, день народження тощо). *По звичаю і закону відтанцювали і відбубнили весілля та й зажили в мирі і злагоді* (Ірчан, II, 1958, 276).

3. *перех. і неперех.* Закінчувати танцювати. *Панство відтанцьовувало свій останній танок* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 31); *Відтанцювавши «крутяха» з дівками, хлопці почали самі без дівок «Коло гаю проходжаю»* (Л. Укр., III, 1952, 564); *Грицько, одтанцювавши з горя, півгодини плакав* (Ю. Янов., I, 1958, 381).

Відтанцюва́ти но́ги — танцюванням утомити ноги.

ВІДТАРАБА́НИТИ, ню, ниш, *док.*, *перех.* 1. *ірон.* Швидко, але без інтонацій розповісти завчений текст. *Треба було, не спиняючись, відтарабанити лекцію слово в слово* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 316); *Черговий враз молитву одтарабанив* (Тич., II, 1957, 31).

2. *фам.* Швидко віднести, відвезти, не дуже піклуючись про неушкодженість кого-, чого-небудь. [Старшина:] *Як тільки засне, то ми його тоді насядемо, зв'яжемо і в холодну відтарабанимо* (К.-Карий, I, 1960, 62); *Уранці жеребчик сконав, а вночі Павло та Гаврило здрали з нього шкуру і відтарабанили на скотомогильник* (Тют., Вир, 1964, 514).

ВІДТАСКА́ТИ *див.* **відта́скувати.**

ВІДТА́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДТАСКА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **відно́сити** 1. *Відтаскати мішок картоплі.*

ВІДТА́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відта́ювати.** *Обробка риби складається з таких операцій: відтаювання (якщо риба морожена), вимочування* (Технол. пригот. їжі, 1957, 32).

ВІДТА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДТА́ЯТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Нагріванням розморожувати що-небудь. *Лускату і нелускату рибу відтають у ваннах* (Технол. пригот. їжі, 1957, 32); *Гадюку мерзлу взявши в руки, Іван за пазуху відтаять положив* (Бор., Тв., 1957, 177).

ВІДТА́ЯТИ *див.* **відта́ювати.**

ВІДТВО́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відтвори́ти.** *Багатогранно відтворений образ Шевченка в українській радянській поезії* (Рад. літ-во, 11, 1949, 74); // **відтво́рено**, *безос. присудк. сл.* *В оповіданні* [Марка Вовчка] *«Два сини».. реалістично відтворено картини безправного становища кріпаків* (Укр. літ., 8, 1957, 235).

ВІДТВО́РЕННЯ, я, *с.* 1. Дія та її результат за знач. **відтвори́ти.** *При відтворенні звуку з кіноплівки фотоелемент конче потрібний* (Курс фізики, III, 1956, 343); *Широке, по-людському тепле відтворення знайшла в поезії тема дружби з російським, білоруським та іншими народами Вітчизни* (Мал., Думки.., 1959, 331); *Пам'ять проявляється у впізнаванні й відтворенні* (Психол., 1956, 79).

2. *ек.* Постійне відновлення, безперервне повторення суспільного виробництва. *Постійне, безперервне відновлення виробництва матеріальних благ називають відтворенням* (Наука.., 8, 1959, 4).

△ **Про́сте відтво́рення** — відтворення, при якому процес виробництва повторюється в попередньому розмірі; **Розши́рене відтво́рення** — відтворення, при якому процес виробництва повторюється в збільшеному розмірі. *Економіка нашої країни, що розвивається за законами розширеного соціалістичного відтворення, досягла нового піднесення* (Київ. пр., 25. X 1950, 1).

ВІДТВОРИ́ТИ *див.* **відтво́рювати.**

ВІДТВОРИ́ТИСЯ *див.* **відтво́рюватися.**

ВІДТВО́РНИК, а, *ч.* Той, хто що-небудь відтворює (в 1 знач.).

ВІДТВО́РНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність щось відтворювати (в 1 знач.).

ВІДТВО́РЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **відтво́рювати.** *Події, відтворювані на сцені, переплітаються з цими запальними словами сімдесятилітнього узбека, голови колгоспу-мільйонера* (Ле, В снопі.., 1960, 350); *Основні риси цього стилю — повне збереження ідейного змісту перекладуваного твору, максимальна близькість до відтворюваної образної системи* (Іст. укр. літ., II, 1956, 319).

ВІДТВО́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відтво́рювати.** *Моторний акомпанемент збільшує адекватність відтворювання ритму* (Рад. психол. наука.., 1958, 38).

ВІДТВО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДТВОРИ́ТИ**, орю́, о́риш, *док.*, *перех.* 1. Створювати, виробляти знову те саме; повторювати, відновляти. *..капіталістичний процес виробництва.. виробляє не тільки товари, не тільки додаткову вартість, він виробляє і відтворює саме́ капіталістичне відношення,— капіталіста на одному боці, найманого робітника — на другому* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 578); *Мембрана телефону.. відтворює ті звукові коливання, які надходять на мікрофон передавальної станції* (Курс фізики, III, 1956, 246).

2. Передавати що-небудь з максимальною точністю. *Їй треба навчитися відтворювати підпис Ауера* (Хижняк, Тамара, 1959, 92); *З надзвичайною майстерністю Максим Рильський відтворює чарівну мелодію вірша Адама Міцкевича* (Рад. Укр., 26. III 1950, 3); *Ленін старанно зібрав і відтворив усе, що Маркс і Енгельс писали.. про державу* (Біогр. Леніна, 1955, 151); *Ця пісня зробила на нього таке величезне враження і так захопила своєю музичністю, що він не втримався і тут же спробував відтворити її мотив* (Трубл., II, 1955, 76); // Точно описувати, змальовувати, зображати кого-, що

небудь у художніх творах; відображати. *Для створення художньо-псвноцінного сюжету автор мусить добре знати ту дійсність, тих людей, яких він береться відтворювати* (Літ. газ., 25. XI 1953, 2); *Я прагну в слові відтворити Усю республіку мою* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 47).

3. Відновлювати в пам'яті; пригадувати. *Мовчать у натовпі, знов кожен у пам'яті відтворює собі картину отої втечі* (Головко, II, 1957, 295); *Уява Юсупова аж тепер луною відтворила той свіжий сміх* (Ле, Міжгір'я, 1953, 490).

ВІДТВО́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВІДТВОРИ́ТИСЯ,** о́риться, *док.* 1. Передаватися з максимальною точністю. *Камера* [ультразвукова телевізійна] *має звукочутливу поверхню, де відтворюється зображення* (Наука.., 6, 1959, 60).

2. *тільки недок.* Пас. до **відтво́рювати** 1, 2. *Звукозапис може в необмеженій кількості разів відтворюватися апаратом* (Нариси з діалектології.., 1955, 185); *В «Блискавці», як і в попередніх повістях письменника* [В. Козаченка], *відтворюється безприкладний героїзм нашої молоді в боротьбі з німецькими фашистами* (Вітч., 12, 1962, 212).

ВІДТЕКТИ́ *див.* **відтіка́ти.**

ВІДТЕПЕ́Р, *присл.* З цього часу, з цієї пори. *Щонеділі відтепер вона у нашу церкву пильно приходила* (Фр., XIII, 1954, 290); *Колись вілли були панські, а відтепер належатимуть народові* (Гончар, Новели, 1954, 48).

ВІДТЕ́ПЛИЙ, а, е, *діал.* Відталий. *Вже травичка стирчала з землі одтеплої* (Вовчок, I, 1955, 145).

ВІДТЕ́РПІТИ, плю, пиш; *мн.* відте́рплять; *док.*, *діал.* Перетерпіти. — *Та й було ж нам, як гостей випроводили! За все ми одтерпіли!..* (Вовчок, I, 1955, 113).

ВІДТЕ́РПІТИСЯ, плюся, пишся; *мн.* відте́рпляться; *док.*, *діал.* Відбутися терпінням. *Мовчала-мовчала, хотіла відтерпітись... так ще не родивсь той чоловік, щоб утерпів під різками!* (Кв.-Осн., II, 1956, 187).

ВІДТЕ́РТИ *див.* **відтира́ти.**

ВІДТЕ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відтеса́ти.**

ВІДТЕСА́ТИ *див.* **відті́сувати.**

ВІ́ДТИ. *присл.*, *розм.* Те саме, що **зві́дти.** *Бодай туди не дійшло і відти не прийшло!* (Номис, 1864, № 3677); *Щодня надвечір ходила Султанівна чарівнича Туди й відти до криниці* (Граб., I, 1959, 251).

ВІДТИКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відтика́ти**^{2}.

ВІДТИ́КАТИ^1 *див.* **відтика́ти**^{1}.

ВІДТИ́КАТИ^2 *див.* **відтика́ти**^{3}.

ВІДТИКА́ТИ^1, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДТИ́КАТИ,** и́чу, и́чеш *і* **ВІДІТКНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Опускати вниз що-небудь підіткнуте (одяг, фіранку тощо). *Відтич спідницю, бо ходиш підтикана, як чапля* (Сл. Гр.).

ВІДТИКА́ТИ^2, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДІТКНУ́ТИ** *і діал.* **ВІДІТКА́ТИ,** кну́, кне́ш, *док.*, *перех.* Відкривати що-небудь заткнуте; розкорковувати; протилежне затикати. *Відіткни пляшку* (Сл. Гр.); // Витягати з чого-небудь корок, затичку. *Я відтикаю зубами пробку — і в обличчя мені б'є незнайомий густий дух вина* (Мик., II, 1957, 154); *Яринка уважно стежила за пухирцями.. і, коли вони, нарешті, зникли, відіткнула корки* (Собко, Зор. крила, 1950, 246).

ВІДТИКА́ТИ^3, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДТИ́КАТИ,** и́чу, и́чеш, *док.*, *перех.*, *заст.* Помічати копи, кіпці тощо, втикаючи в них палки, гілки і т. ін. *Копи одтикають* (Номис, 1864, № 10175).

ВІДТИКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВІДІТКНУ́ТИСЯ** *і діал.* **ВІДІТКА́ТИСЯ,** кне́ться, *док.* Відкриватися, розкорковуватися. *Пляшка відіткнулася;* // Випадати з отвору (про затичку, чоп і т. ін.). *Сестра смик за вірьовку, чоп як відіткнувся, вода і забулькотіла у човен* (Стор., I, 1957, 69).

ВІДТИ́Н, у, *ч.* Дія та її результат за знач. **відтина́ти, відітну́ти** 1. *Відтин ноги*; // Місце, у якому відітнуто що-небудь.

◇ **Го́лову (ру́ку) дава́ти на відти́н** — те саме, що **Го́лову (ру́ку) дава́ти на відрі́з** (*див.* **відрі́з).**— *А я голову на відтин даю,— то вона за ним полює* (Шовк., Інженери, 1956, 264).

ВІДТИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відтина́ти.** *За вироком суду страта Гонти (здирання шкіри пасами на спині, відтинання частин тіла) мала тривати 14 днів* (Іст. УРСР, I, 1953, 364).

ВІДТИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДІТНУ́ТИ** і **ВІДТЯ́ТИ,** відітну́, відітне́ш, *док.* 1. *перех.* Відрізувати або відсікати що-небудь гострим знаряддям. *Кажуть, що й кат не говіркий, а голову він одтинає!* (Вовчок, I, 1955, 184); *Сиди дома, пан, не рипайсь, Бо відітнем вуса!* (Укр.. думи.., 1955, 411); — *I лікар,— думає він,— рятуючи життя, мусить часом відтяти ноги пацієнтові* (Коцюб., I, 1955, 222); *Сотник упізнав дозорця, що так намагався відітнути хребтину з щуки* (Ле, Наливайко, 1957, 65).

◇ **Відтя́ти пелену́** *кому, заст.*— відрізати поділ, караючи жінку за порушення подружньої вірності. *А з Марсом чи давно піймавши, Вулкан їй* [Венері] *пелену відтяв?* (Котл., I, 1952, 246).

2. *тільки док.*, *неперех.*, *перен.*, *розм.* Різко та коротко відповісти, сказати. *Романко зареготався спершу, потому вилаяв його «мудьом» і відтяв упевнено, що таких дурних панів немає й не може бути...* (Коцюб., I, 1955, 101).

3. *мат.* Відмежовувати що-небудь від чогось.

ВІДТИНА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **відтина́ти.**

ВІДТИ́НОК, нка, *ч.* Части́на чого-небудь, вимірюваного в просторі або часі; відрізок. *Полковник.. знав, що ця ділянка є лише коротким відтинком дев'ятностокілометрової смуги наступу* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 296); *Ось чому я розглядаю кінематографію як мистецтво короткочасного удару. Сила впливу, сила удару концентрується на невеликому відтинку часу* (Довж., III, 1960, 183).

ВІДТИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відтира́ти.**

ВІДТИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДТЕ́РТИ,** відітру́, відітре́ш; *мин. ч.* відте́р, те́рла, ло; *док.*, *перех.* 1. Розтираючи поверхню шкіри, приводити кого-небудь до притомності або повертати чутливість частинам тіла. *Почне одтирати* [мати] — *Андрійко плаче: пальчик болить* (Мирний, IV, 1955, 286); *Катерина відтирала холодною водою свої закляклі ноги й руки* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 30); *Ми винесли її* [Софію]. *Відтак відтерли, і Ганнуся побігла сама по лікаря* (Коб., I, 1956, 535); *Бугров роззувся, відтер снігом заморожені ноги* (Мик., II, 1957, 276).

2. *розм.* Те саме, що **відти́скувати** 1; відтісняти. *Салоган відтирає конем Юрія Морозенка, впритул під'їжджає до жінки* (Стельмах, Хліб.., 1959, 403); *До столу посунули комсомольці і відтерли Марусю від Лодиженка* (Ле, Міжгір'я, 1953, 256); // *перен.* Відстороняти, усувати когось від чогось.— *Василя вже не обирали в президії, депутатом в райраду. А він з усіма сварився,.. говорив, що його одтирають, що то заздрісники і наклепники з'їли його* (Мушк., Серце.., 1962, 297); — *Але вам не вдасться відтерти мене від моїх винаходів!* (Собко, Справа.., 1959, 311).

ВІДТИРА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **відтира́ти.** *Лошаков, довідавшись, що від земської справи одтираються освічені люди темним мужиччям,.. підняв баталію* (Мирний, III, 1954, 259).

ВІ́ДТИСК, у, *ч., рідко.* Те саме, що **відби́ток** 1. *Не було лише тут відтисків пальців конституційного власника паспорта* (Козл., Сонце.., 1957, 85); *Відтиски лап показували, що це був той самий ведмідь* (Трубл., I, 1955, 171).

ВІДТИСКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відтиска́ти.**

ВІДТИСКА́ТИ *див.* **відти́скувати.**

ВІДТИ́СКУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **відти́скувати.** *Комулей мимоволі відступав з кола, відтискуваний козаками все далі від промовця* (Ле, Наливайко, 1957, 174).

ВІДТИ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відти́скувати.** *Відтискування пальців.*

ВІДТИ́СКУВАТИ, ую, уєш *і* **ВІДТИСКА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.,* **ВІДТИ́СНУТИ,** ну, неш, *док., перех.* 1. Натискаючи, віддаляти, відсувати когось від кого-, чого-небудь. *Пручались цікаві, щоб ближче,— їх знов одтискали далі* (Вовчок, I, 1955, 174); *Команда стражників, наступаючи від причалених плотів, з хрипом лізла на людей, відтискуючи їх від берега* (Гончар, Таврія.., 1957, 67); *Побачивши драбантів, міська сторожа відтиснула юрбу* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 364); // Змушувати когось відходити, відступати з певного місця. *Німецькі феодали відбирали в слов'ян кращі землі і відтискували їх на погані* (Іст. середніх віків, 1955, 110); *Рота легко відтиснула передові частини противника* (Кач., I, 1958, 516); // *перен.* Відсувати на другий план. *Колись поетові* [М. Рильському] *дорікали, що в нього естетська споглядальність, класично-парнасівське зображення навколишнього світу відтиснули.. передові ідеї сучасності. Це не так* (Мал., Думки.., 1959, 13).

2. Натискаючи чимось, залишати відбиток, слід на чому-небудь. *Відтиснути пальці на папері.*

3. *друк.* Переносити знаки на папір; відбивати. *Роман складав з окремих літер рядки, а ми старанно відтискували ті рядки на аркушиках з зошитів — друкували прокламації* (Минко, Моя Минківка, 1962, 136); — *Треба гранки відтиснути, а немає чим* (Шиян, Партиз. край, 1946, 120).

ВІДТИ́СКУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВІДТИ́СНУТИСЯ,** неться, *док.* 1. Те саме, що **відбива́тися** 5. *Сліди відтиснулись на снігу.*

2. *тільки недок.* Пас. до **відти́скувати.**

ВІДТИ́СНЕНИЙ, ВІДТИ́СНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відти́снути** 1, 2. *Відтиснений від річки Чорнота закріпився на березі* (Кач., II, 1958, 440); *Вся інша дрібнота — ремісники, робітники, різні люди невизначених професій — відтиснена на околиці* (Кол., Терен.., 1959, 35); *Перун, відтиснутий в куток сцени на самім переді, стоїть мовчки* (Фр., IX, 1952, 414); // **відти́снено, відти́снуто,** *безос. присудк. сл. Довгим ланцюжком відтиснуто лапки якоїсь звірючки* (Донч., VI, 1957, 13).

ВІДТИ́СНЕННЯ, я, *с.* Дія та її результат за знач. **відти́снути.**

ВІДТИ́СНУТИ *див.* **відти́скувати.**

ВІДТИ́СНУТИЙ *див.* **відти́снений.**

ВІДТИ́СНУТИСЯ *див.* **відти́скуватися.**

ВІДТІ́К, то́ку, *ч., спец.* Пристосування для стікання рідини.

ВІДТІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відтіка́ти.** *Явище штучного опадання листя супроводиться всіма процесами відтікання пластичних і мінеральних речовин з листя у стебла* (Хлібороб Укр., 10, 1963, 33).

ВІДТІКА́ТИ, а́є, *недок.,* **ВІДТЕКТИ́,** ече́, *док.* Текти, віддаляючись від чого-небудь.

ВІДТІЛЯ́, ВІДТІ́ЛЬ, *присл.* З того місця; звідти. *Дали нам Греки прочухана І самого Енея-пана В три вирви вигнали відтіль* (Котл., I, 1952, 71); *Загін Гарика поспішив на околицю лісу, щоб відтіля спостерігати бій* (Трубл., III, 1956, 121); // З того боку. *І відтіль гора, І відсіль гора* (Чуб., V, 1874, 120); *Застукала ляда; Бігає човник відтіль і відсіль...* (Щог., Поезії, 1958, 104).

◇ **Ні відсі́ль, ні відті́ль** *див.* **відсіля́.**

ВІДТІ́ЛЬ *див.* **відтіля́.**

ВІДТІ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відтіни́ти.** *Золотими літерами, відтіненими чорними рисками, вона* [вивіска] *сповіщала людям на подив: Чепігов і син* (Юхвід, Оля, 1959, 135); // **відті́нено,** *безос. присудк. сл. Засобами народних порівнянь відтінено важкі думки матері* [в оповіданні Марка Вовчка «Два сини»], *її настрої та переживання* (Укр. літ., 8, 1957, 236).

ВІДТІНИ́ТИ *див.* **відтіня́ти.**

ВІДТІНИ́ТИСЯ *див.* **відтіня́тися.**

ВІДТІ́НОК, нку, *ч.* 1. Один із різновидів відповідного кольору, барви, який відрізняється від основного кольору та його інших різновидів ступенем яскравості й густоти. *Змінюючи тони і відтінки у синьоголубій гамі, цвіте барвами широкий луг* (Вол., Сади.., 1950, 129); *На географічних картах глибина морів і океанів позначається відтінками голубої фарби* (Фіз. геогр., 5, 1956, 56); // Додаткове забарвлення, що виступає на тлі основного. *Барва її лиця не була й тепер рум'яною, зостався й досі легкий відтінок слонової кості в загорілім обличчі* (Л. Укр., III, 1952, 664); *Його чорні з фіолетовим відтінком очі масно блищать* (Ткач, Жди.., 1959, 40).

2. Різновид якого-небудь явища, який відрізняється від інших його різновидів ступенем і характером вияву. *Опріч знання різних діалектів треба мати дуже музикальне вухо, щоб зловити всі одтінки говорів* (Коцюб., III, 1956, 312); *Ревізіонізм має міжнародний характер. Його відтінки.. дуже численні* (Ком. Укр., 5, 1960, 31).

3. Незначна видозміна значення, виражена словом або інтонацією (під час мовлення). *Синонім майже завжди містить у собі певний відтінок у значенні* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 61); *Я свого часу наводив приклад, як розроблено в словнику слово злітати. Там дано ряд значень і відтінків слова* (Рильський, III, 1956, 93).

4. *перен.* Додатковий вияв почуття, настрою і т. ін., що супроводжує основне почуття, настрій, стан. [Орест:] *Адже приязнь межи мужчиною й жінкою завжди мусить мати якийсь особливий відтінок* (Л. Укр., II, 1951, 26); — *Нараду продовжуємо,— з відтінком жарту промовив Фрунзе* (Гончар, Таврія.., 1957, 680).

ВІДТІ́НЮВАТИ *див.* **відтіня́ти.**

ВІДТІ́НЮВАТИСЯ *див.* **відтіня́тися.**

ВІДТІНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ВІДТІ́НЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.,* **ВІДТІНИ́ТИ,** іню́, і́ниш, *док., перех.* 1. Виділяти частину картини, малюнка тощо темнішим тоном, барвою. *Уже було написано: «Сьогодні в неділю Драмгурток Драбинівського Сільбуду виставить «Хатня революція». Комедія на 5 дій». А Йван тепер літери відтіняв* (Головко, I, 1957, 273); *Відтінити контури малюнка;* // Поєднуючись із певним кольором, робити його виразнішим, яскравішим. *Чорна смуга лісу там, на виднокрузі, погрозливо відтіняла пожежу, неначе Маційовичі поринали з полум'ям у безодню* (Ле, Наливайко, 1957, 306); *Костюм був яскраво-червоний і вигідно відтінював негрове темне лице* (Ільч., Серце жде, 1939, 229).

2. *перен.* Робити що-небудь помітнішим, виразнішим; підкреслювати, виділяти. *Артем споважнів, посуворішав, а давно не стрижений, вихрястий чуб іще виразніш одтіняв у ньому цю зміну* (Головко, II, 1957, 241); *Часто незначна, здавалося б, деталь, знайдена*

актором, надзвичайно рельєфно відтіняє те почуття, яке він прагне передати (Укр.. кіномист., II, 1959, 102); *Умів знайти і підкреслити* [І. К. Карпенко-Карий] *якусь неповторну своєрідність, відтінити психологічну сторону образу, показати на сцені живу самобутню людину* (Життя К.-Карого, 1957, 197).

ВІДТІНЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **ВІДТІ́НЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **ВІДТІНИ́ТИСЯ**, і́ниться, *док.* 1. Виділятися на тлі іншого кольору, іншої речі і т. ін. *Солом'яний бриль і піджак різко відтінялися на тлі робочих штанів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 86); *Морозний ранок ледве зазорів. Вже, сонячним обведені пунктиром, Відтінюються обриси домів* (Бичко, Сійся.., 1959, 104); *А коли помітив Надію, зашарівся і його брови та вуса ще більш відтінилися біліною* (Баш, Надія, 1960, 223).

2. *тільки недок.* Пас. до **відтіня́ти** й **відті́нювати.** *Філософська ідея твору.. підкреслюється, відтіняється і виділяється у.. розрядкою поданих абзацах* (Рильський, III, 1956, 408); *Дніпрова Чайка у змалюванні природи наслідує фольклорні традиції.., пейзажами відтінюється поведінка, характер, уподобання героїв* (Рад. літ-во, 3, 1958, 70).

ВІ́ДТІНЬ, ю, *ч.*, *діал.* Відтінок. *Кожний тон і кожний відтінь — се момент один, промінчик* (Фр., XI, 1952, 173).

ВІДТІ́СНЕНИЙ, а, е., *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **відтісни́ти.** «*Останні*» [у М. Горького] — *це.. остаточно загниваюче російське дворянство, відтіснене на задвірки життя зажерливою російською буржуазією* (З глибин душі, 1959, 59).

ВІДТІСНИ́ТИ *див.* **відтісня́ти.**

ВІДТІСНЯ́ННЯ, я, *с.*, *рідко.* Дія за знач. **відтісня́ти.**

ВІДТІСНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВІДТІСНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док.*, *рідко.* Те саме, що **відти́скувати** 1. *Крізь вируючий натовп Оля пробивалася до каруселі. Її штовхали, відтісняли* (Юхвід, Оля, 1959, 190); *Сторожа йде в прохід, одтіснивши Мартіана набік* (Л. Укр., III, 1952, 320); *Його відтіснила вбік галаслива зграйка майбутніх студенток* (Гур., Друзі.., 1959, 28); *Царизм навмисне заселяв окраїни колонізаторськими елементами і відтісняв місцеві національні маси у гірші райони* (Тич., III, 1957, 408); *Вони.. одтіснили рештки татар вгору, на камінь* (Коцюб., I, 1955, 292).

◇ **Відтісня́ти (відтісни́ти) на за́дній (на дру́гий) план** — те саме, що **Відсува́ти (відсу́нути) на за́дній (на дру́гий) план** (*див.* **відсува́ти**).

ВІДТІСНЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, *рідко.* Пас. до **відтісня́ти.**

ВІДТІ́СУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відті́сувати.**

ВІДТІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДТЕСА́ТИ**, ешу́, е́шеш, *док.*, *перех.* Тешучи, знімати частину деревини з поверхні дошки, колоди і т. ін.; стісувати.

ВІДТІ́СУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **відті́сувати.**

ВІДТОВКТИ́, вчу́, вче́ш, *док.*, *перех.*, *розм.* Ударами пошкодити частину тіла.

◇ **Відтовкти́ бо́ки** *кому* — побити когось. *Треба йому відтовкти боки, щоб другий раз глядів лучче телята* (Сл. Гр.).

ВІДТО́ДІ, *присл.* З того часу, з тієї пори. *Олександра вступила у Петрову хату, котра відтоді мала бути й її хатою* (Коцюб., I, 1955, 67); *Під осінь мене дали до школи, і відтоді я вже ніколи не бачив злісного Сидора* (Фр., IV, 1950, 467); *Відтоді кожен міг Дениса слід пізнати, Коли із блешнею пройшов він по ставу* (Рильський, Поеми, 1957, 257).

ВІДТОПИ́ТИ *див.* **відто́плювати.**

ВІДТО́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДТОПИ́ТИ**, оплю́, о́пиш; *мн.* відто́плять; *док.* 1. *перех.* Нагріваючи, відокремлювати одну речовину від іншої (сир і т. ін.). — *Ряба дає три дійниці на день, а як одтопиш — одна сироватка* (Рудь, Гомін.., 1959, 15).

2. *тільки док.*, *неперех.* Закінчити, перестати топити.

ВІДТО́ПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **відто́плювати** 1.

ВІДТО́ПТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відтопта́ти**; // *у знач. прикм. Задихана, з відтоптаними ногами, Оля застигла край прилавка* (Юхвід, Оля, 1959, 191).

ВІДТОПТА́ТИ *див.* **відто́птувати.**

ВІДТО́ПТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДТОПТА́ТИ**, опчу́, о́пчеш, *док.*, *перех.* 1. Наступаючи ногою на що-небудь, пошкоджувати. *Наступивши Довбні на ногу, кинулася до самовара.— Дивися — ноги одтопчеш! — скрикнув Довбня* (Мирний, III, 1954, 209); // *звичайно док.* Довгою ходьбою втомити, пошкодити ноги. — *Коли ви своє одробите, ноги відтопчете, спини не розігнете,— куди тоді вас..?* (Ю. Янов., I, 1958, 515).

2. *перев. док.*, *рідко.* Стоптати, порвати взуття.. — *Дівчат стільки.., а піди свататися, так і чоботи відтопчеш* (Барв., Опов.., 1902, 312); *Черевички відтопчу* (Сл. Гр.).

ВІДТОРГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДТО́РГНУТИ**, ну, неш, *док.*, *перех.*, *книжн.*, *заст.* Насильно забирати землі, володіння тощо.

ВІДТО́РГНЕНИЙ, ВІДТО́РГНУТИЙ, а, е, *книжн.*, *заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **відто́ргнути.** *В той час, коли Радянська Україна швидко розвивалась і добивалась все нових і нових успіхів у всіх галузях соціалістичного будівництва, її західноукраїнські землі.., що були насильно відторгнуті від своєї матері Вітчизни, перебували під п'ятою іноземних загарбників* (Ком. Укр., 10, 1959, 12).

ВІДТО́РГНЕННЯ, я, *с.*, *книжн.*, *заст.* Дія та її результат за знач. **відто́ргнути.** *Туреччина воювала.. за відторгнення від Росії Криму і Кавказу* (Нова іст., 1957, 142).

ВІДТО́РГНУТИ *див.* **відторга́ти.**

ВІДТО́РГНУТИЙ *див.* **відто́ргнений.**

ВІДТОРІ́К, *присл.*, *розм.* З того року.— *Ти відторік став часто простуджуватися* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 100).

ВІДТО́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **відточи́ти.** *З гостро відточеними мечами на поганську землю налітав* [Святослав] (Мирний, V, 1955, 268); *Образно. *Він має не тільки розум, відточений життям, партійним вихованням, він має силу волі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 71); // *у знач. прикм. Пальці намацали біля пояса відточений ніж* (Шиян, Гроза.., 1956, 197).

2. *прикм.*, *перен.* Доведений до граничної чіткості, завершеності, досконалості. *Федотов до тонкощів вивчив французький театр, що робило його гру викінченою, відточеною, гарною, легкою* (Моє життя в мист., 1955, 118); *Гармонійний і відточений був кожний рух спортсменки* (Собко, Стадіон, 1954, 420).

ВІДТО́ЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **відто́чений** 2. *Я пам'ятаю.. виняткову відточеність.. вимови.. баритона Паділли* (Моє життя в мист., 1955, 25); *Відточеність форм, лаконізм і чіткість малюнка — ось риси, притаманні творчості художника* [Л. Братченка] (Мист., 3, 1962, 18).

ВІДТО́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія та її результат за знач. **відточи́ти.** *Процес відшукування потрібного слова — це й процес кристалізації, відточення думки* (Рад. літ-во, 1, 1964, 26).

ВІДТОЧИ́ТИ *див.* **відто́чувати.**

ВІДТОЧИ́ТИСЯ *див.* **відто́чуватися.**

ВІДТО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відто́чувати.** *Для дійового оснащення слова, для відточування словесної дії в заняттях з акторами у Костянтина Сергійовича було багато педагогічних прийомів* (Про мист. театру, 1954, 408).

ВІДТО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДТОЧИ́ТИ,** очу́, о́чиш, *док.*, *перех.* 1. Точінням робити що-небудь дуже гострим або гладким. *Хто з дружинників прибирав у човнах, хто порався біля вітрил, хто лагодив зброю — чистив щит, гострив спис, одточував меч* (Скл., Святослав, 1959, 336); *Ти молотом твориш, а я — олівцем, деталь ти відточуєш, я — свій рядок, і в темпі єдиному злився наш крок* (Сос., I, 1957, 448); * Образно. *В цареградському вигнанні терпляче відточував* [Врангель] *свій мстивий клинок, очікуючи слушного часу* (Гончар, Таврія.., 1957, 491).

2. *перен.* Робити що-небудь дуже досконалим, доводити до високої майстерності; відшліфовувати. *Користуючись народними образами, порівняннями, метафорами тощо, він* [Т. Шевченко] *удосконалював їх, відшліфовував, відточував* (Мовозн., VII, 1949, 32); *Ці спостереження допомагають йому у його власних шуканнях, він відточує своє мистецтво* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 89); *Віками трудовий народ складав і відточував мудрі прислів'я* (Рад. Укр., 9.VII 1957, 3).

ВІДТО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДТОЧИ́ТИСЯ,** о́читься, *док.* 1. Ставати дуже гострим унаслідок точіння. *Відточився ніж.*

2. *перен.* Вдосконалюватися, набувати завершеності; відшліфовуватися. *Відточується акторська майстерність.*

3. *тільки недок.* Пас. до **відто́чувати.**

ВІДТРАНСПОРТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відтранспортува́ти.** *Матеріали, відтранспортовані автомашинами;* // **відтранспорто́вано,** *безос. присудк. сл. Чому це його так спішно відтранспортовано, без згоди на те самої Сахно?* (Смолич, I, 1958, 89).

ВІДТРАНСПОРТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДТРАНСПОРТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Відправляти, відсилати кого-, що-небудь транспортом.— *Твоя робота, що мого Йванка в Березу відтранспортували?* (Іваничук, Край.. шляху, 1962, 235); *Відтранспортувати лісоматеріали.*

ВІДТРАНСПОРТУВА́ТИ *див.* **відтранспорто́вувати.**

ВІДТРЕМБІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех. і неперех.* 1. Закінчити, перестати трембітати. *Одтрембітали своє трембіти* (Коцюб., II, 1955, 331).

2. Закінчити грати на трембіті. *Вже всі вівчарі відтрембітали, як звичай велить, й треба спускатися з полонини* (Чендей, Поєдинок, 1962, 66).

ВІДТРУБИ́ТИ, ублю́, у́биш; *мн.* відтру́блять; *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **відсурми́ти.** *Відтрубили сурмачі нічліг* (Чендей, Поєдинок, 1962, 55).

ВІДТРУ́ТИТИ *див.* **відтру́чувати.**

ВІДТРУЧА́ТИ *див.* **відтру́чувати.**

ВІДТРУ́ЧУВАТИ, ую, уєш *і* **ВІДТРУЧА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДТРУ́ТИТИ,** у́чу, у́тиш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **відшто́вхувати.** *Він наближається до неї, обіймає бережно за стан.., але вона відтручає його від себе* (Коб., III, 1956, 403); *Той відтрутив Альошу рукою і став чекати* (Мик., II, 1957, 195); — *Буду робити все, щоби тілько не бути для тебе тягарем, лиш не відтручуй мене* (Фр., III, 1950, 169); *Докори та сльози Гашіци, що помічала Йонову зраду, ще більше відтручали від неї парубка* (Коцюб., I, 1955, 245).

ВІДТУЖИ́ТИ, ужу́, у́жиш, *док.* Закінчити, перестати тужити. *І, мабуть, раніш уже знала за синову долю, та й уже одтужила* (Головко, I, 1957, 370); *Міг я серце рвати пополам? Легше, кажуть, зразу відтужити — І одному, а не трьом серцям* (Гірник, Сонце.., 1958, 223).

ВІДТУ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відтули́ти.** *Двері одчинені, вікна —одтулені* (Вас., II, 1959, 292).

ВІДТУ́ЛИНА, и, *ж.*, *розм.* Отвір у чому-небудь; діра. *Через невелику.. відтулину в печеру входив холодний свіжий ранок* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 236); *Як тільки Самійло Яшний промовив «амінь», молодший помічник ткнув чопа у відтулину бочки* (Бурл., О. Вересай, 1959, 74).

О́чна відту́лина, *розм.*— те саме, що **О́чна я́мка** *(див.* **о́чний***).З вигляду очних відтулин.. було ясно, що це сидить перед ними мертвяк* (Смолич, I, 1958, 190).

ВІДТУ́ЛИНКА, и, *ж.* Зменш. до **відту́лина.** *Тільки проти клавіатури в кожушку був рядок відтулинок, заскленних різнокольорними скельцями* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 133).

ВІДТУЛИ́ТИ *див.* **відтуля́ти.**

ВІДТУЛИ́ТИСЯ *див.* **відтуля́тися.**

ВІДТУЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВІДТУЛИ́ТИ,** улю́, у́лиш, *док.*, *перех.* Звільняти якийсь отвір від предмета, яким він затулений. *І тільки тоді, як Вітя.. зійшов з гори і попав у ярмаркову гущу, йому відразу мов одтулив хтось уші: ярмарок шумів і гув, як буйна зелена діброва* (Вас., II, 1959, 190); // Знімати з поверхні чогось те, чим воно закрите, заслонене; відслоняти. *Стара хатина з білою стіною почала прояснятися в балці, ніби жартовлива дитина помалісеньку одтуляла рукавом заслонене лице* (Вас., II, 1959, 56); *Мотря затулила губи хустиною, але зараз їх одтулила* (Н.-Лев., II, 1956, 277); *Юнга загасив ліхтар, і Яся одтулила ілюмінатор. У морі було темно* (Трубл., II, 1955, 374).

ВІДТУЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **ВІДТУЛИ́ТИСЯ,** у́литься, *док.* 1. Ставати відкритим; відслонятися. *Глянув* [Штукаренко] *угору на квадратний отвір. Плащ-палатка відтулилась* (Голов., Тополя.., 1965, 341).

2. *тільки недок.* Пас. до **відтуля́ти.**

ВІДТУПОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.* Закінчити, перестати тупотіти. *Двері камери зачинили. Поки шкрябав замок, відтупотіли кроки в коридорі, знову зайшла тиша* (Збан., Єдина, 1959, 187).

ВІДТУРКОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ВІДТУРКОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *док.* Перестати, закінчити туркотати, туркотіти. *І трактори у полі голубому одтуркотіли, наче голуби* (Сос., Щастя.., 1962, 19).

ВІДТУРКОТІ́ТИ *див.* **відтуркота́ти.**

ВІДТУХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДТУ́ХНУТИ,** ну, неш, *док.* Зменшуватися розміром (про опухлу частину тіла, людину тощо); стухати. *Що ж тобі відтухає на горлечку?* (Сл. Гр.); *Ходжу я доволі добре, тримаюсь на ногах. Ноги, здається, одтухли* (Коцюб., III, 1956, 456); [Писар:] *Олексу у москалі здали, то вдвох з старшиною чотири дні і чотири ночі пили.. Після того, мабуть, днів п'ять не пив, поки одтух* (К.-Карий, I, 1960, 67).

ВІДТУ́ХНУТИ *див.* **відтуха́ти.**

ВІДТУШО́ВУВАННЯ, я, *с.*, *спец.* Дія за знач. **відтушо́вувати.**

ВІДТУШО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДТУШУВА́ТИ.** у́ю, у́єш, *док.*, *спец.* Відтінювати певні місця на малюнкові, фотографії за допомогою туші, олівця тощо.

ВІДТУШО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, *спец.* Пас. до **відтушо́вувати.**

ВІДТУШУВА́ННЯ, я, *с.*, *спец.* Дія та її результат за знач. **відтушува́ти.**

ВІДТУШУВА́ТИ *див.* **відтушо́вувати.**

ВІДТЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відтяга́ти** 1—3, 5.

ВІДТЯГА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВІДТЯ́ГУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ВІДТЯГТИ́** *і* **ВІДТЯГНУ́ТИ,** ягну́, я́гнеш, *док., перех.* 1. Тягнучи кого-, що-небудь по поверхні чогось, переміщати, пересувати в інше місце. *Санітарки.. кинулись відтягувати поранених в городи подалі від соломи* (Гончар, Таврія.., 1957, 611); *Електромотор внизу на відкаточному штреку почав діяти, сталевий трос намотувався, відтягав струга назад* (Ю. Янов., I, 1958, 148); *Вони взяли за ноги тіло Семена, одтягли до баюри і вкинули в воду* (Коцюб., II, 1955, 100); *Іван вихопив у неї з рук мотузку, відтяг саночки до купи гною і перевернув догори полозками* (Чорн., Потік.., 1956, 314); // Переборюючи опір, насильно відводити когось від кого-, чого-небудь. — *Не пускає мене, вхопила обома руками за руку. А родичка її одтягає од мене* (Вовчок, VI, 1956, 250); *Схопивши за нашийник сірого пса, він відтяг його від парубка...* (Донч., III, 1956, 52); // Відсувати, витягати що-небудь засунуте (засув, затвор і т. ін.). *Відтягла засувку, розчинила обережно двері* (Хижняк, Тамара, 1959, 138); *Литка відтяг затвор, попробував, як працює спуск* (Епік, Тв., 1958, 145); // Відводити військові підрозділи з однієї позиції на іншу. *Непомітно для ворога Іванко відтягнув своїх у ліс* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 124); // Певними діями, маневрами змушувати супротивника змінити рух, дії в потрібному напрямку. *Комісар не розгубився. Дав розпорядження партизанам відтягти ворога вбік* (Ю. Янов., I, 1958, 279); // Змінювати звичайне положення чого-небудь. *Мотузки були напнуті туго, немов струни..— велика вага відтягала їх до землі* (Смолич, II, 1958, 42); *Дві чорних важких коси відтягали назад дівочу голову* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 662); // Тягти щось пружне, еластичне в певному напрямі від чого-небудь. *Іванові руки безперестанку мнуть тепле овече вим'я, одтягають дійки* (Коцюб., II, 1955, 324); *Заклав* [Головань] *великі пальці за підтяжки, відтягнув їх і відпустив* (Руд., Остання шабля, 1959, 73).

△ **Відтяга́ти (відтягти́, відтягну́ти) на́голос** — перетягати наголос з наступного складу слова на один із попередніх. *Певні слова, утворені сполученням ні та відповідних займенникових слів, відтягають наголос на попередній склад проти основного слова* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 510).

2. *перен.* Відривати кого-небудь від якогось заняття, дії, роздумів.— *Все сидить, і од стола трудно його одтягти* (Н.-Лев., I, 1956, 393); — *Доброго борщу наварили.. За вуха не одтяг би* (Головко, I, 1957, 254); *Мабуть, Олекса, даючи батькового листа полковникові, був певен, що цей документ відтягне Турбая від тяжких роздумів про Ларису* (Руд., Остання шабля, 1959, 291).

Відтяга́ти (відтягти́, відтягну́ти) ува́гу — те саме, що **Відверта́ти (відверну́ти) ува́гу** (*див.* **відверта́ти**). *Сівши в крісло, хотів* [Ваденін] *переглянути деякі папери, що лежали на столі, та враження дня відтягали його увагу* (Коцюба, Нові береги, 1959, 187); *Їй* [буржуазії] *за всяку ціну треба було відтягнути увагу народних мас від конгресу* (Тич., II, 1957, 32).

3. *також неперех., перен.* Переносити на пізніший строк; відкладати. *Коген, здається, роздобув уже гроші, хоч відтягає з дня на день з своїм приїздом* (Коцюб., III, 1955, 194); *Пуск електростанції спершу призначили на Жовтневі свята, але колгоспники запротестували: чого відтягувати до свят?* (Руд., Остання шабля, 1959, 532); *Не надовго вдалося буржуазії відтягти революційну кризу, породжену війною* (Ленін, 23, 1950, 278); *Кожний день, кожна ніч зближала його до страшного дня, не можна було.. відтягнути* (Кобр.,Вибр., 1954, 196).

4. Дією ваги викликати почуття втоми, болю. *Важкі рюкзаки відтягували плечі* (Рад. Укр., 16.III 1961, 4); *Та й одтягала ж була тоді Галя свої немічні ще, молоденькі руки з досить тяжким уже хлопчиком* (Крот., Сини.., 1948, 25).

5. *техн.* Куючи, видовжувати що-небудь. *І третій* [син] — *не для забавки — для захисту орача, із лишку тієї плавки важкого відтяг меча* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 21); *Відтягувати диск у бороні; Відтягнути шину.*

6. *заст.* Забирати, віднімати що-небудь у когось (переважно через суд).— *Я ж не його землю одтягала,— за свою клопоталася* (Мирний, III, 1954, 58); [Шевченко:] *Цей домик відтягав у них цей каїн, Отой кравець* (Коч., III, 1956, 194); — *Це, мабуть, свекрушище помагала їм мірять* [город]! *Це вона припустила собі на один пояс вздовж та на два пояси впоперек, ще й ріжок у бузині собі одтягла* (Н.-Лев., II, 1956, 355).

7. *діал.* Віднімати. *Він числив і числив, зводив суми, відтягав і знов складав* (Фр., VIII, 1952, 353).

ВІДТЯГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і* **ВІДТЯ́ГУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДТЯГТИ́СЯ** *і* **ВІДТЯГНУ́ТИСЯ**, ягну́ся, я́гнешся, *док.* 1. *з чим, рідко.* Затримуватися зі строком виконання чого-небудь. *Прошу Вас, не відтягайтеся довго з листом* (Л. Укр., V, 1956, 64).

2. *від чого, діал.* Уникати чогось. *Щось не чула я від нього на сей раз тих цікавих літературно-філософських розмов, що давніше,— від політики відтягався старанно* (Л. Укр., V, 1956, 362); *Вдома вона відтягається від хатньої роботи* (Коб., III, 1956, 312).

3. *тільки недок.* Пас. до **відтяга́ти, відтя́гувати** 1, 3, 5. *Закриття обителі Мазар-Дихана з невідомих причин відкладалося й відтягалося* (Ле, Міжгір'я, 1953, 440).

ВІДТЯ́ГНЕНИЙ, ВІДТЯ́ГНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відтягну́ти** 1, 5. *Наголос, відтягнений проти відповідних прикметників, є також в окремих прислівниках* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 501); *Відтягнуті на північ, за сферу артилерійського вогню противника,.. терпляче вчилися* [бійці] *брати з ходу дротяні загорожі* (Гончар, Таврія.., 1957, 685); *За формою головки різці поділяються на прямі, відігнуті і відтягнуті* (Різальні інстр.., 1959, 31).

ВІДТЯ́ГНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відтягну́ти** 1—3, 5 і **відтягну́тися** 1.

ВІДТЯГНУ́ТИ *див.* **відтяга́ти.**

ВІДТЯ́ГНУТИЙ *див.* **відтя́гнений.**

ВІДТЯГНУ́ТИСЯ *див.* **відтяга́тися.**

ВІДТЯГТИ́ *див.* **відтяга́ти.**

ВІДТЯГТИ́СЯ *див.* **відтяга́тися.**

ВІДТЯ́ГУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відтя́гувати** 1—3, 5. *Відтягування леза лемеша; Відтягування шин.*

ВІДТЯ́ГУВАТИ *див.* **відтяга́ти.**

ВІДТЯ́ГУВАТИСЯ *див.* **відтяга́тися.**

ВІДТЯ́ЖКА, и, *ж.* 1. Прикріплений до чогось стійкого мотузок (дріт, трос і т. ін.), яким утримують що-небудь. *При згортанні табору необхідно швидко й організовано знімати і пакувати палатки.. Звільняють одтяжки, знімають кілки, виносять з палатки стояки* (В дорогу, 1953, 59); *Зразу після садіння дерево укріплюють трьома відтяжками з дроту чи вірьовки* (Озелен. колг. села, 1955, 134).

2. *кул.* Складова частина рідких страв, бульйонів, яка використовується для надання їм прозорості. *Для освітлення звичайного м'ясного або м'ясо-кісткового бульйону готують відтяжку* (Технол. пригот. їжі, 1957, 101).

3. *техн.* Те саме, що **відтя́гування.** *Відтяжка шин.*

ВІДТЯЖНИ́Й, а́, е́. Признач. для відтягування чого-небудь. *Відтяжна пружина.*

△ **Відтяжні́ за́соби** — лікувальні засоби (банки, гірчичники і т. ін.), які викликають приплив крові до певної ділянки тіла.

ВІДТЯ́ТИ *див.* **відтина́ти.**

ВІДТЯ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відтя́ти** 1. *Дивлюся, в могилі усе козаки: Який безголовий, який без руки. А хто по коліна неначе одтятий* (Шевч., II, 1953, 232); // *у знач. прикм. Потім Свириденко розв'язав голову і показав возному відтяте вухо* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 44); //**відтя́то,** *безос. присудк. сл. Обидві ноги йому відтято* (Смолич, Мир.., 1958, 177).

ВІДТЬО́ПАТИ, аю, аєш, *док., перех., фам.* Пройти певну віддаль. *Та й не близенький світ з Васютинець тридцять кілометрів до світанку одтьопать* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 84).

ВІДТЬО́ХКАТИ, ає, *док.* Закінчити, перестати тьохкати.

ВІДУМЕ́РТИ, мру́, мре́ш, *док., діал.* Умерти, залишивши сиріт. *Гаві було дванадцять літ, коли батько його відумер* (Фр., III, 1950, 49).

ВІДУМЕ́РЩИНА, и, *ж., заст.* Майнова спадщина після померлих. *Він також думав, що мусить заслужити відумерщину для пасербів доброю згадкою про небіжчика* (Март., Тв., 1954, 373); *Володимир приймав їх* [варягів] *у склад свого боярства, забезпечував їм хліб на випадок недуги, а нащадкам відумерщину по батькові до смерті* (Оп., Іду.., 1958, 252); *Феодалові.. ішла так звана відумерщина, тобто майно померлих селян* (Іст. УРСР, I, 1953, 211).

ВІДУ́Н, а́, *ч.* У давніх слов'ян — людина, яка вгадувала майбутнє; віщун, пророк. *У них* [слов'ян] *було немало відунів.., які.. уміли пророкувати майбутнє* (Іст. УРСР, I, 1953, 47).

ВІДУСІ́ЛЬ, *присл.* Те саме, що **звідусі́ль.** *З усіх місць, та аж із Водолаги, аж туди чутка про Галочку прийшла, відусіль засилали старостів* (Кв.-Осн., II, 1956, 313); *Бурно встали хвилі, Відусіль течуть...* (Граб., I, 1959, 85).

ВІДУСЮ́ДИ, *присл., рідко.* Те саме, що **звідусі́ль.** *Гроші відусюди так і сиплються* (Кв.-Осн., II, 1956, 290); *Він буде старий.., та любо буде чути, як відусюди дякуватимуть йому* (Коцюб., I, 1955, 116).

ВІДУЧИ́ТИ *див.* **віду́чувати.**

ВІДУЧИ́ТИСЯ *див.* **віду́чуватися.**

ВІДУЧО́РА, *присл.* Від учорашнього дня.— *Так, відучора знав я про них* [наміри пані Офки] *і пообіцяв берегти тайну* (Оп., Іду.., 1958, 499).

ВІДУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДУЧИ́ТИ,** учу́, у́чиш, *док., від чого і з інфін.* Примушувати позбутися певної звички; відзвичаювати. *Ми вас одучим, супостати, морити вдов* (Котл., I, 1952, 234); *Ніяк не можна було відучити його від того, щоб не робив пакостей своїм товаришам* (Фр., VIII, 1952, 395); *Чи можна від неї, від вольної волі, коли-небудь відучити людину?* (Гончар, Таврія.., 1957, 618).

ВІДУ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВІДУЧИ́ТИСЯ,** учу́ся, у́чишся, *док.* Позбуватися певної звички; відзвичаюватися. *Санітарка Саодат одучилась, нарешті, викидати сюди сміття й усякий непотріб* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 35); * Образно. *Серце Не відучилось любить, іскри не згасли в очах* (Фр., XIII, 1954, 306).

ВІДФІЛЬТРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відфільтрува́ти;** // *у знач. прикм. Переплавлена і відфільтрована сірка надходить у піч для обпалення, де перетворюється на газ* (Наука.., 9, 1963, 42).

ВІДФІЛЬТРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДФІЛЬТРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Фільтруючи, очищати.

2. Фільтруючи, відокремлювати. *Кристали, які випали, відфільтруйте і просушіть* (Цікава хімія, 1954, 60).

ВІДФІЛЬТРО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВІДФІЛЬТРУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док.* 1. Очищатися фільтруванням.

2. Відокремлюватися фільтруванням. *Рачки і рибки, які потрапляють у її* [китової акули] *пащу, відфільтровуються з допомогою природного «сита»* (Веч. Київ, 15.II 1966, 4).

ВІДФІЛЬТРУВА́ТИ *див.* **відфільтро́вувати.**

ВІДФІЛЬТРУВА́ТИСЯ *див.* **відфільтро́вуватися.**

ВІДФО́РКАТИСЯ *див.* **відфо́ркуватися.**

ВІДФО́РКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВІДФО́РКАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* Форкаючи, очищати ніс, горло. *Спутаний Чалий смачно хрумкав зелену отаву, час від часу.. задоволено відфоркуючись* (Коз., Сальвія, 1956, 31).

ВІДФОРМО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **відформува́ти.** *Відформований на колі або в руках предмет підсушується* (Нар. тв. та етн., 1, 1957, 65).

ВІДФОРМО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДФОРМУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., спец.* Надавати предметові потрібної форми. *Відформувати вазу;* // *мет.* Відливати у форму. *Бригада формувальників.. за зміну відформувала 151 блок* (Рад. Укр., 19.IV 1959, 1).

ВІДФОРМО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок., спец.* Пас. до **відформо́вувати.**

ВІДФОРМУВА́ТИ *див.* **відформо́вувати.**

ВІДФРЕЗЕРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., техн.* Закінчити фрезерування певної деталі.

ВІДХАКНУ́ТИСЯ *див.* **відха́куватися.**

ВІДХА́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВІДХАКНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док., розм.* Віддихатися, переводити дух.

ВІДХАРАМА́РКАТИ, аю, аєш, *док., перех., зневажл.* Швидко й невиразно прочитати, розповісти що-небудь. *Піп щось відхарамаркав, та ніхто не розібрав* (Сл. Гр.).

ВІДХА́РКАТИ *див.* **відха́ркувати.**

ВІДХА́РКАТИСЯ *див.* **відха́ркуватися.**

ВІДХА́РКНУТИ, ну, неш, *док., перех. і неперех.* Однокр. до **відха́ркувати.** *Дум'як, що сів був під час своєї промови, не рухаючися з місця, відхаркнув і плюнув* (Фр., VIII, 1952, 97).

ВІДХА́РКНУТИСЯ, нуся, нешся, *док.* Однокр. до **відха́ркуватися.**

ВІДХА́РКУВАЛЬНИЙ, а, е, *фарм.* Признач. для відхаркування. *Народна медицина вживає траву приворотня.. при катарах дихальних шляхів як відхаркувальний засіб* (Лікар. рослини.., 1958, 25); // *у знач. ім.* **відха́ркувальне,** ного, *с. Очищений алтейний корінь.. застосовується в науковій медицині як відхаркувальне* (Лікар. рослини.., 1958, 27).

ВІДХА́РКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відха́ркувати.**

ВІДХА́РКУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДХА́РКАТИ,** аю, аєш, *док., перех. і неперех.* Харкаючи, звільняти горло, легені від чогось зайвого. *Він пирхає, спльовує щось солоне і відхаркує з легенів пісок* (Смолич, II, 1958, 55).

ВІДХА́РКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВІДХА́РКАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* Харкаючи, звільняти горло, легені від чогось зайвого.— *Якась колюча погань.. хрюкає і відхаркується* (Стельмах, Хліб.., 1959, 60); *— Що це? Злякалась? Хіба страшний? — сказав хрипко Опанас, хотів засміятись, та закашлявся й плюнув, одхаркавшись* (Григ., Вибр., 1959, 129).

ВІДХА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВІДХА́ЯТИ,** а́ю, а́єш *і* **ВІДХАЮ́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **відхо́джувати** 1. *Три баби прийшло, одхаяли мене* (Барв., Опов.., 1902, 100); *Мати відхаяла сю бідолашну жінку* (Сл. Гр.); *Він довго поїв Перегуду кисляком,.. давав нюхати нашатирний спирт і пити воду з краплями того ж нашатирю, аж поки одхаючив і приволік сюди* (Кучер, Прощай.., 1957, 424).

ВІДХАЮ́ЧИТИ *див.* **відха́ювати.**

ВІДХА́ЯТИ *див.* **відха́ювати.**

ВІДХВА́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок., діал.* Нахвалятися. *Цей не дав йому яблука та ще, як той став відхвалюватись, злаяв катом* (Свидн., Люборацькі, 1955, 114).

ВІДХВАТИ́ТИ *див.* **відхва́чувати.**

ВІДХВА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДХВАТИ́ТИ,** ачу́, а́тиш, *док., перех., розм.* Забирати собі в когось що-небудь. *Скривдив якось дука Клим Удову Кирюшу,— Одхватив шматок городу* (Воскр., Цілком.., 1947, 70).

ВІДХВОРІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* Перехворіти, закінчити хворіти.— *А мама? — Відхворіли та й в економію готуються* (Стельмах, Хліб.., 1959, 155).

ВІДХЕ́КАТИСЯ *див.* **відхе́куватися.**

ВІДХЕ́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВІДХЕ́КАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., розм.* Відновлювати нормальне дихання після бігу, швидкої ходи, напруженої праці тощо; протилежне захекуватися. *Юні розвідники, ідучи поруч трактора, одхекувались після швидкого бігу* (Трубл., III, 1955, 122); *Ледве-ледве відхекався* [Володька] *і сів на землю* (Ю. Янов., IV, 1959, 81).

ВІ́ДХИЛ, у, *ч.* Те саме, що **відхи́лення** 1. *Кут відхилу.*

ВІДХИ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відхили́ти** 1, 3. *Двері були відхилені трохи в сіни* (Головко, II, 1957, 71); // **відхи́лено,** *безос. присудк. сл. Задум* [сценарію про наших героїв в Арктиці] *було відхилено керівництвом, яке поставило вимогу, щоб я спішно написав «що-небудь таке» про сучасне наше життя на Україні* (Довж., I, 1958, 24).

ВІДХИ́ЛЕННЯ, я, *с.* 1. *тільки одн.* Дія та її результат за знач. **відхили́ти** 1, 3 і **відхили́тися** 1, 2. *Кут відхилення стрілки електрометра буде тим більший, чим з більшою силою діятиме на неї поле* (Курс фізики, III, 1956, 34); *Відхилення течії рік залежить від того, що вода зустрічає опір порід у берегах та на дні долини* (Курс заг. геол., 1947, 108); *Відхилення пропозиції.*

2. Відступ від правильного, типового, прийнятого. *Маркс і Енгельс якнайрішучіше відстоювали філософський матеріалізм і не раз роз'яснювали глибоку помилковість усяких відхилень від цієї основи* (Ленін, 19, 1950, 4); *Відхилення розмірів частин споруди від вказаних у проекті не повинні перевищувати допустимої величини* (Інж. геод., 1959, 10); // Відмінність, різниця порівняно з чим-небудь. *Відповідно до всього розвитку цієї літературної мови, саме полтавсько-київська її основа назавжди асимілювала собі тимчасові місцеві (іноговіркові) відхилення* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 28).

ВІДХИЛИ́ТИ *див.* **відхиля́ти.**

ВІДХИЛИ́ТИСЯ *див.* **відхиля́тися.**

ВІДХИ́ЛЮВАТИ *див.* **відхиля́ти.**

ВІДХИЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відхиля́ти** й **відхиля́тися** 1, 2, 4.

ВІДХИЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ВІДХИ́ЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.,* **ВІДХИЛИ́ТИ,** илю́, и́лиш, *док., перех.* 1. Переміщати, відводити що-небудь у якийсь бік порівняно з попереднім положенням. *Панни з реготом посунулись через густі лози, одхиляючи їх од лиця руками* (Н.-Лев., IV, 1956, 81); *Вівчарі. одхиляють коліна од дірки, кудою скаче у струнку вівця* (Коцюб., II, 1955, 324); *Галя вже одхилила голову, і його губи цмокнули в пустому повітрі* (Вас., I, 1959, 179); — *Спочиньте.., — сказала Марія, відхиливши важку оксамитову портьєру* (Кучер, Чорноморці, 1956, 23); // Відтягати назад своєю вагою. *Важкі вороні коси відхиляли її голову трохи назад* (Стельмах, На.. землі, 1949, 370); // Трохи відчиняти (двері, кватирку тощо); прочиняти. — *Прошу на сніданнє!— сказала стара Осипова, відхиляючи двері світлички* (Фр., II, 1950, 300); *Прислухається, далі одхиляє трошки ляду, придивляється в шпарку* (Л. Укр., II, 1951, 189); *Дівчина. відхилила березову хвіртку* (Коз., Сальвія, 1959, 7).

2. *перен.* Те саме, що **відверта́ти** 5. *Всі силкувались його втішати, розважати, розказувати про деяких старих довговічних людей, відхиляли думки од смерті* (Н.-Лев., I, 1956, 245); *Із шляху певного тебе не відхилив Ні острах, ні життя принади* (Сам., I, 1958, 126).

Відхиля́ти (відхили́ти) ува́гу — те саме, що **Відверта́ти (відверну́ти) ува́гу** (*див.* **відверта́ти**).

3. *перен.* Відкидати, не приймати чого-небудь. *Санінструктор штабу Леночка Перова.. суворо відхиляла ніжні погляди молоденьких лейтенантів* (Ю. Янов., I, 1958, 382); [Зізі:] *Я зовсім не силкуюсь відхилити правду* (Кроп., V, 1959, 603), — *Проект не відхилили, завдання ті ж самі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 10).

ВІДХИЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.,* **ВІДХИЛИ́ТИСЯ,** илю́ся, и́лишся, *док.* 1. Нахилятися в якийсь бік порівняно з попереднім положенням. *Вона не одхилялась, а ще мов ближче пригорнулась до його* (Мирний, IV, 1955, 166); *Стрілка компаса відхиляється від свого звичайного положення* (Наука.., 2, 1957, 14); *В тій хвилі відхилилася запона намета* (Фр., VI, 1951, 103); *Підполковник і сотник схопилися за зброю, відхилились од вікон* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 62); // Відчинятися (про двері, кватирку тощо). *В цей момент двері відхиляються* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 81).

2. Переміщатися в якийсь бік від прийнятого або усталеного напряму руху. *Ріки ніколи не течуть по прямій лінії, а завжди відхиляються* (Курс заг. геол., 1947, 108); — *Ми не будемо відхилятись од маршруту* (Донч., II, 1956, 28); *Соломії здавалось, що вона дуже одхилилась уліворуч* (Коцюб.. I, 1955, 361); *Солом'яна чуприна спадає хлопцеві на лоба, а очі з-під неї зірко примружені весь час вперед, щоб не збитися з курсу, не відхилитись від судна вбік* (Гончар, Тронка, 1963, 235); // Не збігатися, утворювати різницю з чимсь (про час). *Середній час відхиляється від справжнього на різну величину протягом року* (Астр., 1956, 37); // *перен.* Перериваючи розпочату тему розмови, переходити до іншої.

3. *перен.* Припиняти зв'язки з кимсь; відвертатися. *Як почалася ця попівська панщина, селяни почали потроху одхилятись од священиків* (Н.-Лев., III, 1956, 175).

4. *перен.* Своїми діями, вчинками відходити, відступати від постанови, програми тощо. *Ми всі цілком зневірились у щирість та совісність крутійського уряду, який по маніфесті 17-го одхиляється дедалі направо* (Коцюб., III, 1956, 285).

5. *тільки недок.* Пас. до **відхиля́ти** 1, 3.

ВІДХИТНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех., розм.* Хитнувши, перемістити назад чи в бік від кого-, чого-небудь; відштовхнути; // *безос.— А чи ви, дівчино, не Оксана? — Дівчину аж назад одхитнуло* (Вас. I, 1959, 231).

ВІДХИТНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.* Хитнувшись, переміститися, відійти в якийсь бік від кого-, чого-небудь. *Вона як була коло його — і не одхитнулась: — Що? — питає* (Вовчок, I, 1955, 152); *Раїса раптом одхитнулась од приятельки й тихо скрикнула* (Коцюб., I, 1955, 333); *Професор відхитнувся від стіни і підійшов до столу* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 207).

ВІДХІ́Д, хо́ду, *ч.* 1. Рух від якогось пункту; відбуття, відправлення. *Онисько перед одходом* [у москалі].. *сказав Йосипові, що він не зоставе* [залишить] *так його сім'ї* (Мирний, IV, 1955, 53); *До відходу поїзда залишилось сорок хвилин* (Донч., I, 1956, 478); // Вихід кого-небудь з певного приміщення тощо. *По відхо-*

ді Підпари хазяйка мліла, наче вмирала (Коцюб., II, 1955, 52); *Дівчина здвигнула плечима й збиралась до відходу* (Коб., I, 1956, 441).

◇ **[Бу́ти] на відхо́ді:** а) зібратися йти; відходячи. *Довго слухав і Бертольдо, Далі мовив на відході* (Л. Укр., I, 1951, 369); *Він* [Вересай] *уже зовсім був на відході, коли прийшли кликати його до Галагана* (Бурл., О. Вересай, 1959, 103); б) закінчуватися. *Зима була на відході* (Епік, Тв., 1958, 49).

2. *військ.* Відступ із певних позицій. *Відхід ешелону прикривав бронепоїзд* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 31); *Заслон морської піхоти, яка прикривала наш відхід, уже рвонувся в атаку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 537).

3. *перен.* Залишення якого-небудь заняття, відмова від попередньої діяльності, справи. *Відхід від мистецтва;* // Відмова від попередніх поглядів; розрив з чим-небудь. *Відхід від народницьких ідей.*

4. *перев. мн.* Залишки сировини, матеріалів, які утворюються в процесі виготовлення продукції й можуть бути використані для іншого виробництва. *Хіміки давно вже навчилися перетворювати відходи різних виробництв у цінні, корисні речовини* (Таємн. вапна, 1957, 67); *Щоб збільшити запаси силосу, всемірно використовують відходи рільництва й овочівництва* (Колг. Укр., 9, 1959, 2).

5. Втрати при вирощуванні тварин. *Відхід* [молодняка] *до тримісячного віку не перевищував 4 процентів* (Соц. твар., 1, 1956, 18).

ВІДХІ́ДЛИВИЙ, а, е. Який швидко заспокоюється після роздратування, легко забуває обра́зи, перестає сердитися. — *Він палкий, але одхідливий. Розсердиться, та зараз і одійде* (Н.-Лев., II, 1937, 139); — *Серце в мене було одхідливе: я про все й забуду* (Барв., Опов.., 1902, 273); *Материнське серце таке відхідливе* (Минко, Вибр., 1952, 186).

ВІДХІ́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **відхі́дливий.**

ВІДХІДНА́, ної, *ж., заст.* Молитва, яку читають над тим, хто помирає. * Образно. *Топить, топить, топить...— співають йому відхідну комиші з правого боку* (Коцюб., I, 1955, 367).

ВІДХІ́ДНИЙ, а, е. Пов'язаний з відходом (у 1 знач.); прощальний. *Обід відхідний* (Сл. Гр.).

△ **Відхі́дний про́мисел,** *іст.* — сезонна робота, на яку йшли селяни, залишаючи тимчасово своє господарство.

ВІДХІ́ДНИК [1], а, *ч., іст.* Селянин, який тимчасово йшов із села на заробітки. *У першій половині XIX ст. частина піших селян, бездомників і городників Правобережної України, лишаючись кріпаками, перетворювалась на.. робітників-відхідників* (Укр. іст. ж., 4, 1960, 43).

ВІДХІ́ДНИК [2], а, *ч., анат.* Анальний отвір прямої кишки; задній прохід.

ВІДХІДНИКО́ВИЙ, а, е, *анат.* Прикм. до **відхі́дник** [2]. *На передньому кінці, яким черв'як розсуває частинки грунту, є ротовий отвір, на протилежному — відхідниковий* (Зоол., 1957, 19).

ВІДХІ́ДНИЦТВО, а, *с., іст.* Відхід селян із свого села на тимчасові заробітки.

ВІДХІ́ДОК, дка, *ч., вульг.* Викопана яма, що править за вбиральню.

ВІ́ДХЛАНЬ, і, *ж., рідко.* Те саме. що **безо́дня**; провалля. *Узенька дорога.. гинула в мрачній* [темній] *одхлані густого бору* (Фр., VIII, 1952, 257); * У порівн. *І тиша, як відхлань, роззявила рота* (Дмит., Присяга.., 1937, 121).

ВІДХЛЕБНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех.* Однокр. до **відхле́бтувати.** *Жорка-одесит перехилив склянку з горілкою, відхлебнув з кухля пива* (Збан., Мор. чайка 1959, 180).

ВІДХЛЕБТА́ТИ *див.* **відхле́бтувати.**

ВІДХЛЕ́БТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДХЛЕБТА́ТИ**, ебчу́, е́бчеш, *док., перех.* Хлебчучи, відпивати з чого-небудь; відсьорбувати.

ВІДХЛИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДХЛИ́НУТИ**, ну, неш, *док.* 1. Текти назад від чогось. *Потім устромила голову в корито і довго стояла стовбура, відчуваючи, як гаряча кров відхлинає від голови і робиться легше* (Тют., Вир, 1964, 428); *Кров нараз відхлинула від її обличчя, і воно.. стало в цю хвилинку жовтим, старішим* (Жур., Опов., 1956, 28); *Хвилі відхлинули від берега.*

2. *перен.* Швидко відходити, відступати від кого-, чого-небудь (про натовп, групу людей). *Маса поволі розгойдується, ніби одхлинає назад* (Кол., На фронті.., 1959, 124); *Діти одхлинули від вікон* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 72); *Лава вершників відхлинула та скотилася вниз на дно балки* (Оп., Іду.., 1958, 463).

3. *тільки док., безос., діал.* Полегшало, стало легше на душі.— *Се якась інша молода княгиня.— Мені наче одхлинуло* (Барв., Опов.., 1902, 390).

ВІДХЛИ́НУТИ *див.* **відхлина́ти.**

ВІДХЛИНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., розм.* Передихнути під час плачу, кашлю і т. ін. *За слізьми не одхлине* (Барв., Опов.., 1902, 140).

ВІДХЛИНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., розм.* Те саме, що **відхлину́ти.** *Як заб'є* [кашель] — *одхлинутись не можна* (Сл. Гр.).

ВІДХЛИ́ПНУТИ *див.* **відхли́пувати** [2].

ВІДХЛИПНУ́ТИ *див.* **відхли́пувати** [1].

ВІДХЛИ́ПУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **ВІДХЛИПНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех., діал.* Відхлебтувати.

ВІДХЛИ́ПУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **ВІДХЛИ́ПНУТИ**, ну, неш, *док.* Хлипати, схлипувати під час плачу. *Стара вже давно не чула, що панотець говорив, пожовкла, як віск, і тільки відхлипує* (Свидн., Любарацькі, 1955, 220); *Ориська ніби заспокоїлася. Не плакала, тільки відхлипувала глибокими ковтками* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 115); // Переводити подих під час плачу.— *Чого ти, Варко? — аж скрикнула господиня.. А я припала до гребеня, та й не одхлипну* (Мирний, I, 1954, 85).

ВІДХЛЮПНУТИ *див.* **відхлю́пувати.**

ВІДХЛЮПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДХЛЮПНУТИ**, ну, неш, *док., перех.* Хлюпаючи, виливати, відливати рідину.

ВІДХЛЯ́ПАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Надавати ляпанців; побити.

ВІДХЛЬО́СТАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **відшмага́ти** 1. * Образно. *Душа, серце волають, а слова ніяк не вирвуться, такі слова, які відхльостали б цього самовдоволеного мерзотника* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 92).

ВІДХО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДХОДИ́ТИ**, оджу́, о́диш, *док.* 1. *перех., розм.* Виліковувати хворого старанним доглядом. *Відходжували, зціляли Катрусю радянські лікарі* (Мельн., Коли кров.., 1960, 115); *Напала його пропасниця. На велику силу одходила його Мотря* (Мирний, II, 1954, 61); *Хтось з учнів приніс чубатого селезня, якого ледве одходили* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 193).

2. *тільки док., перех. і неперех.* Закінчити ходити; проходити певний час. *Я вже відходив своє* (Сл. Гр.); — *Либонь ноги вже не танцюристі? Сто год* [років] *одходили на цім світі ?* (Ю. Янов., I, 1958, 582).

Відходи́ти но́ги — ходінням утомити, пошкодити ноги. *От, той козак Савлук ходив, ходив — і набрів оцей* *низькоділ, де тепер село; та чи він уподобав, чи то вже ноги одходив, оселився тут* (Вовчок, VI, 1956, 219).

ВІДХО́ДИ *див.* **відхі́д** 4.

ВІДХО́ДИТИ, джу, диш, *недок.*, **ВІДІЙТИ́**, ійду́, і́йдеш, *док.* 1. *від кого — чого і без додатка.* Іти в певному напрямі; віддалятися. *Ватя все одходила од його далі й далі й зникла в довгій улиці за густими садками* (Н.-Лев., IV, 1956, 180); *Він відходить подалі від багаття, незабаром тихцем спускається в байрак* (Стельмах, I, 1962, 502); *Еней як відсіль відступився І далі трохи одійшов, То на другеє нахопився, Жіночу муку тут найшов* (Котл., I, 1952, 139); *Дон Жуан мовчки вилазить вікном. Анна дивиться якусь хвилину в вікно, ждучи, поки він далеко одійде* (Л. Укр., III, 1952, 390); * Образно. *Знову вони йшли дорогою, а ліс одходив далі* (Ю. Янов., I, 1958, 351); // Відступати. *Почало темніти, а Параска від вікна не одходить* (Мирний, IV, 1955, 62); *Агроном нічого не відповів і відійшов набік* (Донч., I, 1956, 63); // Проходити певну віддаль. *Так він, крадучись, відходить двадцять, тридцять кроків* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 348); *Одійшовши, може, з версту од села, стулив* [Чіпка] *пальці, приложив до рота й завив, як пугач* (Мирний, II, 1954, 221); // Іти кудись, залишаючи кого-, що-небудь на короткий час; відлучатися. *Тут же із сторожів найняв двох, щоб від його лавки не відходили через усю ніч* (Кв.-Осн., II, 1956, 407); *Піду на грядки, і Семенко зі мною. Звик до батька, ні на крок не відходить* (Мур., Бук. повість, 1959, 8); // Покидати дружину (чоловіка) і т. ін. *Чи йому тільки здається, чи насправді Марта в цей вечір відійшла від нього назавжди* (Вільде, Винен.., 1959, 61); // Залишати службу в кого-небудь. — *Чого ж мені од його одходити, коли мені в його добре,— тихо промовила Василина* (Н.-Лев., II, 1956, 75); *Я ще перед постом чула, що наймичка від неї відійшла* (Мирний, I, 1954, 73).

2. *від (із) чого і без додатка.* Вирушати, відправлятися (про засоби пересування). *Тепер пізно, треба спати, а пошта завтра раненько відходить* (Л. Укр., V, 1956, 367); *Коли пароплав відходив від пристані, Аліна сиділа в жіночій каюті й нізащо не наважувалась вийти на палубу* (Ю. Янов., I, 1958, 470); *Поїзд із Львова на Київ мав відійти за кілька хвилин* (Десняк, II, 1955, 397); // Переміщатися, пересуватися кудись (про неживі предмети). *Кайдаш з Кайдашихою то приступали до Карпа, то оступались, як хвилі б'ють у скелястий берег та знов одходять од його* (Н.-Лев., II, 1956, 299); *Хмари швидко відходили до горизонту* (Рибак, Опов., 1949, 20).

◇ **Відхо́дити (відійти́) на дру́гий (за́дній** *і т. ін.*) **план** — ставати менш важливим, другорядним. *Тепер ці, останні* [дріб'язкові, заздрісні, злі], *забулись, відійшли на задній план, а пам'ятаються тільки оті хороші люди* (Гончар, III, 1959, 135).

3. Залишати попередні позиції під натиском супротивника; відступати (про військо). *Білофінни, втративши командний дот, відходили стороною* (Кач., Вибр., 1953, 391); *Під зливою ворожих мін і снарядів.. бійці змушені були відійти до вогневих позицій своєї артилерії* (Кучер, Чорноморці, 1956, 415).

4. *від кого, перен.* Ставати далеким, чужим кому-небудь; відчужуватися. *Вона бачила, що чим далі, то все Чіпка від неї одходив та одходив...* (Мирний, II, 1954, 286); *Але вона не могла передбачити, що Турбай, нещадно караючи себе, мимоволі відходитиме від неї, зробиться неприступним і відлюдкуватим* (Руд., Остання шабля, 1959, 13).

5. *від кого — чого, перен.* Своїм характером, змістом відрізнятися; ставати іншим, відмінним. *Перша повість, яку пише Франко для журналу «Друг».., не дуже далеко одійшла од тодішньої галицької белетристичної продукції* (Коцюб., III, 1956, 31); *Як же на гірких злиднях, у хащах темені можуть виростати такі яскраві і міцні індивідууми? .. Чи це просто виняткове селище, де і життєвий, і розумовий рівень мужиків відійшов від прийнятого середнього рівня?* (Стельмах, I, 1962, 371); *Син не на багато відійшов від батька.*

6. *від чого, перен.* Переставати займатися чим-небудь; залишати якусь справу; припиняти діяльність. *Головний інженер одійшов від заводських справ і мовчить, ніби нічого не помічає* (Шовк., Інженери, 1956, 256): *Відійти від активної боротьби*; // Не дотримуватися попередніх поглядів, переконань, традицій; відмовлятися. *Все більше людей в нашій країні відходить від релігії* (Наука.., 6, 1959, 49); *Хоч вона сама* [галицька інтелігенція] *вийшла.. з попівства, але, звичайне, сама вже геть то одійшла від попівських традицій* (Л. Укр., V, 1956, 36).

◇ **Відхо́дити (відійти́) від гріха́ (зло́чину)** — уникати гріха, злочину. *Роман.., щоб відійти від гріха, швидко обертається і вилітає з нечистої, тісної од всякого добра кімнати* (Стельмах, Хліб.., 1959, 127).

7. *від чого.* Відгалужуватися (про дорогу, гірський хребет, притоку, гілку дерева тощо). *Од дороги.. відходила вбік вузька, але добре утоптана стежка* (Кол., Терен.., 1959, 93); *Від Паміру.. відходять гірські хребти Тянь-Шаню* (Фіз. геогр., 6, 1957, 67); *Він* [стовбур] *був низький, і перша гілляка відходила од нього за півтора метра від грунту* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 22); // Змінювати попередній напрям; повертати вбік (про ріку). *Іноді селища, збудовані колись біля самої води, через сотні і навіть десятки років опиняються далеко від неї: ріка відійшла вбік* (Фіз. геогр., 5, 1956, 113).

8. Переставати щільно прилягати до чогось; відставати, відтулятися. *Прибита до підвалини дошка одійшла одним краєм догори* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 194).

9. *розм.* Приходити до звичайного, нормального стану; переставати боліти, відчувати втому тощо. *Чіпка мовчав, не озивався; серце в його одходило. Він думав: чи Лушня каже правду, чи бреше?..* (Мирний, II, 1954, 206); *Томлене тіло відходило, спочивало після тяжкої роботи* (Горд., II, 1959, 66); *Порішили, що Василько кілька днів має бути в хаті біля мами, а тоді вже піде в ліс. Як-не-як від тюрми, від мук треба відійти малому* (Турч., Зорі.., 1950, 296); // Приходити до пам'яті; опритомніти. *Як мати вість таку почула, То тілько вічно не заснула, Бо зуби у неї стялись. А одійшовши, в груди билась* (Котл., I, 1952, 231), [Козак:] *Убив?* [Довбня:] *Тягніть його в Дніпро, у воді одійде* (Корн., I, 1955, 221); // *безос.* Переставати мучити; полегшуватися. *Аж тоді трохи відійде на серці, як за ворота вийдеш та оглянешся, що нема нікого за тобою* (Свидн., Люборацькі, 1955, 24): — *Спасибі вам, бабусю, від живота одійшло, та до серця доступило...* (Мирний, IV, 1955, 378); // Заспокоюватися після хвилювання, роздратування; переставати журитися. *То од жалю одходила І мовчки журилась Та на шлях той на далекий Крізь сльози дивилась* (Шевч., I, 1951, 235); — *Та твій Денис, чуєш, самого Врангеля в Чорному морі втопить. Ти що, свого Дениса не знаєш? — Та знаю,—потроху відходить жінка, і з далекого краю почав наближатись до неї обрис чоловіка* (Стельмах, II, 1962, 103); *Ватя впала на постіль і не могла одійти, несподівано прибита горем* (Н.-Лев., IV, 1956, 141); // *у сполуч. з ім.* мороз, холод. Зігріватися. *Він уже трохи відійшов з морозу, крутився по хаті, ..і скидав з вусів крижинки* (Мик., II, 1957, 288); // Набувати попереднього вигляду, стану; оживати (про живі істоти

й рослини). *Починався березень — і поволі відходили від морозу рослини* (Мик., II, 1957, 117); [О х р і м:] *Чого-бо ти й досі тремтиш?* [Т е к л я:] *Приголуб її та міцніше притули до серця, то вона зараз і одійде* (Кроп., I, 1958, 381); // Розморожуватися. *Голова із завгоспом навели на бригаді лад.. Дали вказівки — як земля одійде, щоб враз сіяли* (Горд., Дівчина.., 1954, 130).

10. *розм.* Ставати вогким; відволожуватися. *Дрібний дощик прибив пил, земля за ніч одійшла, м'яко полоть було* (Горд., II, 1959, 49); *Цукор відійшов.*

11. *від кого до кого, від кого кому.* Переходити в чиєсь володіння, діставатися комусь у власність.— *Назначили нам землю, спасибі добрим людям, а стара затялася і не хоче брати отієї півдесятини, що від Денисенка відходить* (Стельмах, II, 1962, 22); *Як громада ділила між братами двір старого Кайдаша, до Карпової половини одійшла груша* (Н.-Лев., II, 1956, 377); *В результаті переговорів між урядами СРСР і Румунії Північна Буковина, населена в основному українцями, відійшла до Радянського Союзу* (Визначні місця Укр., 1958, 708).

12. Закінчуватися, наближатися до кінця; минати. — *Вечірня одходить,— промовив знов служка* (Вовчок, VI, 1956, 254); *І поволі Відходить молодість моя* (Стельмах, Жито.., 1954, 170); *День відійшов* (Коцюб., II, 1955, 129), *Минула, одійшла косовиця на Потоках* (Рудь, Гомін.., 1959, 27); // Кінчатися (про пору грибів, ягід і т. ін.). *Збирала* [Світлана] *суниці, мед брала з дупла, Одійдуть суниці — поспіє малина...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 128).

13. *перен.* Зникати, втрачатися (про охоту, сон і т. ін.). *Та й як уже запишуть двійку до нотесу* [блокнота], *відходить охота до науки!* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 59); *Але він так на неї дивився, що їй ув очах темніло, пам'ять відходила* (Черемш., Тв., 1960, 118); *Я пам'ятаю, що при сьому ти всміхнулась і що мені раптом зовсім одійшов той страх* (Л. Укр., III, 1952, 684); *Не спалося Сон давно відійшов* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 252).

◇**Відхо́дити (відійти́) в мину́ле (непа́м'ять, бе́звість)** — зникати, проходити, минати, забуватися. *Все, що снилось-говорилось, Не відходило в минуле...* (Рильський, Сад.., 1955, 24); *Відійшли в минуле постоли, полотняні штани, виткані з семірки* (Цюпа, Україна.., 1960, 296).

14. *заст.* Помирати. *Ти* [поет] *все зробив, що міг, але як відійшов, То діла все ще в нас багато* (Сам., I, 1958, 126); [М а к:] *Не побачила маленької Орини мати... Родила й одійшла...* (Корн., Над Дніпром, 1960, 7); // Здихати (про тварин). [С т е х а:] *Отак ревла Ганнущенкових невістка, Хроська, як у них телиця одійшла* (Кроп., II, 1958, 374).

◇**Відхо́дити (відійти́) у ві́чність (у дові́чний сон),** *уроч.*— помирати. *Буде у Сурамі Велике свято — пам'ятник відкриють Незламній поетесі-войовниці* [Лесі Українці], *Що там у сон довічний відійшла* (Рильський, I, 1956, 423); **Відхо́дити (відійти́) у небуття́,** *книжн.:* а) (*уроч.*) помирати. [Г а н н а А н д р і ї в н а:] *Ні, сину, мені легко на серці. Я спокійно відходжу в небуття, бо знаю кінець... Перемогу нашу бачу над ворогом* (Мокр., П'єси, 1959, 182); б) зникати, гинути. *Відійшла у небуття патріархальна царська Росія, з її відсталістю, соціальним і національним гнітом, феодальним деспотизмом і капіталістичним визиском* (Літ. газ., 26.IX 1961, 1).

ВІДХОДИ́ТИ *див.* **відхо́джувати.**

ВІДХОПИ́ТИ *див.* **відхо́плювати.**

ВІДХОПИ́ТИСЯ, оплю́ся, о́пишся; *мн.* відхо́пляться; *док., діал.* Відплигнути, відскочити. *Не встиг він одхопитись, як на порозі показалася Загнибідиха, бліда, розпатлана* (Мирний, III, 1954, 96).

ВІДХО́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДХОПИ́ТИ,** оплю́, о́пиш; *мн.* відхо́плять; *док., перех.* 1.*рідко.* Те саме, що **відсми́кувати.** *Шестірний замахнувся; Жук одхопив руку — лінійка ударилась об лаву* (Мирний, I, 1954, 329).

2. *розм.* Забирати від когось собі; віднімати в когось; захоплювати. [В а с и л ь:] *Усі добре знають, як Шкандибиха, ще й тепер, даючи гроші під заставу, одхоплює нивку по нивці від бідноти, що не спроможеться у строк позички віддати...* (Мирний, V, 1955, 18); — *Колонізація північно-східного узбережжя.. є лише першим кроком до не дуже віддаленої мети: відхопити Камчатку від нашої імперії* (Стельмах, Хліб.., 1959, 20).

ВІДХОТІ́ТИ, о́чу, о́чеш, *док., розм.* Перестати хотіти.

ВІДХОТІ́ТИСЯ, о́четься, *док., кому, безос., з інфін., розм.* Перестати хотітися чого-небудь. *Йому відхотілося їсти, в голові шуміло* (Фр., IV, 1950, 409); — *Стогни, Ільку, не бійся нічого, стогни вголос, може, відхочеться їм у карти грати!* (Вільде, Сестри.., 1958, 28).

ВІДХРЕСТИ́ТИСЯ *див.* **відхре́щуватися.**

ВІДХРЕ́ЩУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДХРЕСТИ́ТИСЯ,** ещу́ся, е́стишся, *док.* 1. *тільки недок., заст.* Хрестячись, намагатися відвести від себе так звану нечисту силу. *І одхрещувалась, і одмолювалась, і одпльовувалась Марина од нечистого...* (Н.-Лев., I, 1956, 112); *Божі слуги у рясах не забороняли мирянам вірити в забобони, вони тільки радили людям відхрещуватись від чортовиння свяченою водичкою* (Козл., Сонце.., 1957, 4).

2. *перен., розм.* Всілякими засобами відмовлятися від кого-, чого-небудь. *Ідеологія умираючого класу — буржуазії всіма силами намагається приховати свою партійність, відхрещується від свого класу* (Талант.., 1958, 207); *Федорові й сьогодні вдалося всілякими засобами відхреститися від зустрічі з Віктором* (Руд., Вітер.., 1958, 137).

◇**А́ні (ні, не) відхрести́тися, а́ні (ні, не) відмоли́тися** — ніяк не можна уникнути, позбутися кого-, чого-небудь. *Від смерті ані відхреститися, ані відмолитися* (Номис, 1864, № 8250); **Відхре́щуватися рука́ми й ного́ми** — рішуче відмовлятися від кого-, чого-небудь. *У медичному штаті працювало двоє — Хлипалів двійник, від якого наш Хлипало відхрещувався руками й ногами — не визнавав родичівства, та лікар-стоматолог панна Нонна* (Збан., Єдина, 1959, 197).

ВІДХУ́КАТИ *див.* **відху́кувати.**

ВІДХУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДХУ́КАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* 1. Хукаючи, відокремлювати що-небудь примерзле до чогось; хуканням розморожувати. *Він уже трохи відійшов з морозу, крутився по хаті, як дзига,.. відхукував і скидав з вусів крижинки* (Мик., II, 1957, 288); *Трішки зігрівшись, одхукав пробку і випив добрих п'ять ковтків спирту* (Тют., Вир, 1964, 532).

2. Хукаючи, відігрівати кого-, що-небудь. *Голубсиняк.. злетів догори і скоро розтанув у небі.— Бачили?!.. То спасибі мені! Я його своїм духом одхукала!* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 193).

ВІДЦАРЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.* Закінчити, перестати царювати.

ВІДЦВІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **відцвісти́.** *Вони спускаються.. попід парканами, з-поза яких звисають кущі давно відцвілого жасмину та бузку* (Вільде, Сестри.., 1958, 516).

ВІДЦВІСТИ́ *див.* **відцвіта́ти.**

ВІДЦВІСТИ́СЯ *див.* **відцвіта́тися.**

ВІДЦВІТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відцвіта́ти.** *Збирання пелюсток троянди треба.. закінчувати до 10 години ранку, до повного її відцвітання* (Ол. та ефір. культ., 1956, 315).

ВІДЦВІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДЦВІСТИ́**, іту́, іте́ш, *док.* 1. Закінчувати, переставати цвісти; протилежне розцвітати. *Була свята неділенька, під осінь уже, саме коли гречки відцвітали* (Фр., IV, 1950, 63); *Одцвітали яблуні і груші — стежка була всипана білими пелюстками* (Десняк, II, 1955, 347); *І марно як жили, так марно і помруть, Як ті на яблуні червиві скороспілки, Що рано відцвіли та рано й опадуть* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 186); *Тепер минає літо і липи одцвіли* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 78).

2. *перен.* Утрачати молодість, свіжість; марніти. *Садом сонцерадісним, як коханий край, ти цвіти, омріяна, і не одцвітай* (Сос., II, 1958, 114); *Максим постарів; постаріла й Явдоха — краса її спала, помарніла, одцвіла...* (Мирний, II, 1954, 135); *За роки суму і розлуки Обличчя встигло одцвісти* (Уп., Вірші.., 1957, 42); // Переставати виявлятися в усій своїй повноті, привабливості. *Не одцвіте моє кохання, А буде в серці до сконання* (Сам., I, 1958, 66); *Кінчалися серпневі дні, відцвіло благодатне літо, прокрадалася пора жовтіючого листу, пора журавлиних ключів* (Ле, Клен. лист, 1960, 172); // Проходити, минати (про весну, юність). *Виглядає мати сина у печалі край вікна. Біля кладки, біля тину одцвіла його весна* (Сос., Солов. далі, 1957, 78).

ВІДЦВІТА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВІДЦВІСТИ́СЯ**, іте́ться, *док.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **відцвіта́ти** 1. — *Нащо одцвітаються пишні квітки? — думала вона* (Н.-Лев., III, 1956, 248); *Не зчулася, як минула і весна, Не вгляділа, як одцвівся і садок, І черешні, і вишеньки, і бузок* (Гл., Вибр., 1957, 87); *Одцвілися, облетіли Всі сади рясні* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 347).

ВІДЦЕНТРО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **відцентрува́ти.** *Добре одцентрована, вона* [молотарка] *гула, як корабельний дизель* (Кучер, Прощай.., 1957, 478); — *Конуси* [домни].. *не були повністю відцентровані* (Рудь, Гомін.., 1959, 9).

ВІДЦЕНТРО́ВИЙ, а, е, *спец.* Який під час руху має напрям від центра до периферії; протилежне доцентро́вий. *Всякий рух обертання веде до виникнення сили, що намагається відштовхнути предмет від осі обертання. Ця сила називається відцентровою* (Бесіди про всесвіт, 1953, 45); // Який діє за допомогою відцентрових сил. *На Уралмашзаводі були виготовлені унікальні потужні відцентрові насоси* (Рад. Укр., 16.IX 1956, 3); // Який грунтується на використанні руху від центра до периферії. *Відцентрове лиття застосовують, щоб виготовити обертові деталі* (Слюс. справа, 1957, 24).

△ **Відцентро́ві не́рви** — нервові волокна, по яких збудження передається від центральної нервової системи до робочих органів. *Фізіологія віддавна має відомості про відцентрові нерви слинних залоз* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 8).

ВІДЦЕНТРО́ВІСТЬ, вості, *ж.*, *спец.* Абстр. ім. до **відцентро́вий.**

ВІДЦЕНТРО́ВО, *спец.* Присл. до **відцентро́вий.** *Під час стиснення силою ваги крони.. живильні речовини в його* [дерева] *тканинах переміщуються відцентрово, тобто від серцевини до зовнішніх.. шарів* (Наука.., 2, 1963, 40).

ВІДЦЕНТРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *спец.* Установити, помістити що-небудь правильно стосовно центру. *От гострий слух токаря вловив фальш у роботі верстата.. — Вібрація... Чуєте? Треба відцентрувати різець* (Роб. газ., 13. VI 1966, 3); *Відцентрувати вісь.*

ВІДЦІ́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відціди́ти.** *Ставить тоді господиня.. редьку, цикорій і сир, а з сиром одціdженим поряд — Яйця, що в попелі злегка спекла для гостей подорожніх* (Зеров, Вибр., 1966, 326); // *у знач. прикм.* *Відварені і відціджені вареники змішують із злегка підсмаженою на маслі цибулею* (Укр. страви, 1957, 237).

ВІДЦІ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДЦІДИ́ТИ**, іджу́, і́диш, *док.*, *перех.* Проціджуючи, відокремлювати що-небудь тверде від рідини; зливати рідину. *Полуниці промивають.., пересипають цукром.., потім відкидають на сито або друшляк і відціджують сік* (Укр. страви, 1957, 250); *Незабаром і вареники поспіли. Балашиха одцідила їх на друшляк і подала на стіл* (Н.-Лев., II, 1956, 320).

ВІДЦІ́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДЦІДИ́ТИСЯ**, иться, *док.* 1. Відокремлюватися під час проціджування.

2. *тільки недок.* Пас. до **відці́джувати.**

ВІДЦІДИ́ТИ *див.* **відці́джувати.**

ВІДЦІДИ́ТИСЯ *див.* **відці́джуватися.**

ВІДЦІЛЯ́, ВІДЦІ́ЛЬ, *присл.*, *розм.* З цього місця; звідси. *А відціля видніше буде, Як той розкопуватимуть льох* (Шевч., I, 1951, 293); *Це відціля ти проводжала мене на захід огняний* (Сос., Близька далина, 1960, 255); *Вже берега і не видко, Не видко землі відціль* (Нех., Казки.., 1958, 52).

ВІДЦІ́ЛЬ *див.* **відціля́.**

ВІДЦОКОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ВІДЦОКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док.* Перестати, закінчити цокотати, цокотіти. *Відцокотіли панські коні, Лягає курява на шлях* (Рильський, II, 1960, 137).

ВІДЦОКОТІ́ТИ *див.* **відцокота́ти.**

ВІДЦО́ХНУТИСЯ, нуся, нешся, *док.*, *діал.* Швидко відскочити, відійти назад. *Перша зустріч була коротка, драгуни залишили на полі кількох забитих і відцохнулись* (Панч, III, 1956, 447).

ВІДЦУРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відцура́тися.** *Забув своє відцурання* (Кв.-Осн., II, 1956, 326); *Тепер же, глянувши на цюю другу, маленьку черничку, я аж жахнувся в своїм серці.. — Таке личко, таке ніжне, без малюсінької плямки, наче білий первоцвіт проліска; ..і — ця чорна одіж, відцурання, забуття, за життя могила!* (Григ., Вибр., 1959, 371).

ВІДЦУРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.*, *кого, чого, від кого — чого і без додатка.* Припинити дружні стосунки з ким-небудь; погорджуючи кимсь, відвернутися. *Занедужала сирітка — Відцуралися усі* (Граб., I, 1959, 143); *Ті, що зостались, я їх одцуралась, Або вони мене, пропала наша згода* (Л. Укр., I, 1951, 119); *Вона дивується, чому він відцурався від них і ніколи не завітає в гості* (Гур., Наша молодість, 1949, 59); // Перестати любити когось; відкинути чиєсь кохання.— *Коли ж він від мене відцурається, піду світ за очима, сама собі смерть заподію...* (Кв.-Осн., II, 1956, 206); *Гей, коняку турки вбили, Ляхи шаблю пощербили, І рушниця поламалась, І дівчина відцуралась* (Щог., Поезії, 1958, 62); — *Хіба ти... зовсім відцуралася мене? — Вона мовчала* (Донч., I, 1956, 491); // Перестати визнавати когось близького (батька, сина і т. ін.) своїм; відректися. *Одцурається брат брата І дитини мати* (Шевч., I, 1951, 332); *Сім'я її не то відцуралася, а так якось мовчки забула* (Фр., VII, 1951, 19); // Відмовитися від чого-небудь; покинути, залишити що-небудь. — *Ге! ге! от тут-то загулялись, Що і од світу одцурались* (Котл., I, 1952, 96); — *Хто волі ще не одцуравсь, Нехай іде до бою!* (Л. Укр., I, 1951, 357); — *Так* *ти вже й руського імені відцурався* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 514).

ВІДЧА́Й, ю, *ч.* Почуття сильного душевного болю, безвихідності розпач. *І Настуся знов підвелась і почала походжати по салоні з якоюсь тугою на серці, з одчаєм на душі* (Н.-Лев., IV, 1956, 255); *— Такий мене одчай узяв, що аж серце закам'яніло...* (Вас., I, 1959, 144); *Передсмертний відчай охопив його серце* (Ю. Янов., I, 1958, 222); * У порівн. *Спів, тривожний, як одчай, оплакував, гукав, будив* (Ю. Янов., V, 1959, 50).

[Бу́ти] у відча́ї — відчувати, переживати сильний душевний біль, безвихідність становища. *Не раз він був у відчаї, що не може зодягнути її* [дружину] *по-людськи* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 151); **Вкида́ти у відча́й** *кого* — викликати в кого-небудь почуття сильного душевного болю, безвихідності. *Не хоче* [Людмила] *після відмови, бодай випадково, зустрічатися з ним. І це вкидало Павла у відчай* (Головко, II, 1957, 490); **Впада́ти (впа́сти) у відча́й** — піддаватися почуттю сильного душевного болю, безвихідності, безнадійності.— *Не впадайте в тугу та в одчай!* (Н.-Лев., IV, 1956, 322); **Дово́дити (довести́) до відча́ю** — певними діями змушувати когось піддатися почуттю сильного душевного болю, безвихідності. *Антоша Стукач доводив його тоді до відчаю* (Донч., V, 1957, 293); **З відча́ю** — будучи охопленим почуттям душевного болю, безвихідності; з горя. *Ти не ламай тоді з відчаю руки, А добрим словом, пошепки, прости* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 140); **На відча́й [душі́]** — зважившись на все, ризикуючи всім. *Пустив на одчай душі* (Номис, 1864, № 4294); *Вони лиш пам'ятали, що бігли на одчай, через комиші, через воду, в безпросвітній темряві* (Коцюб., I, 1955, 351).

ВІДЧАЙДУ́Х, а, *ч.*, *розм.* Про дуже хоробру, сміливу людину; протилежне боягуз. *Був* [Іван] *у відчаї.. Пустився, як керманич у люту повінь Черемоша без керма, без надії на який-небудь порятунок. Пустився, як той відчайдух Юра не раз пускався* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 224); *Вона* [«маленька господиня»] *хотіла б побачити, як Нора і Юра з'їжджають з гори. Адже про це в домівці чуда оповідають.. Ми справді вибралися нишком обидві, щоб підглянути тих одчайдухів* (Вільде, Троянди.., 1961, 13).

ВІДЧАЙДУ́ШНИЙ, а, е. 1. Який нічого не боїться; хоробрий. *Останнім приплив із своїми краянами Федір Андріяка, відчайдушний шибайголова* (Гончар, Таврія.., 1957, 13); [Огнєв:] *В голові нашої колони підуть два ескадрони відчайдушних рубак* (Корн., II, 1955, 44); // Пов'язаний із риском; безрозсудно сміливий. *Жінки-в'язні.. не думали, що якась з їхніх товаришок відважиться на відчайдушний крок* (Хижняк, Тамара, 1959, 196); *Вона оживала на очах, ніби захоплена якимсь одчайдушним наміром* (Гур., Новели, 1951, 126).

2. Який виражає відчай, пройнятий ним. *В таборі фашистів зчинився відчайдушний лемент і переполох* (Кучер, Чорноморці, 1956, 133); *— Ніхто мені тепер не допоможе,— вимовила з одчайдушною приреченістю Зінька* (Шиян, Баланда, 1957, 248).

3. Гранично напружений. *В завмерлій тиші хати стало чути приглушений гул віддаленого десь на аеродромі відчайдушного.. бою* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 368); *Обидва брати в числі перших видерлись на мури і кинулись у саму гущу бійців, де у відчайдушному герці гренадери врукопаш билися з яничарами* (Добр., Очак. розмир, 1965, 166); // Дуже сильний ступенем свого вияву. *По алеї ідуть, взявшись під руки, Віктор і Людмила. Мовчазні обоє. На обличчі у нього вираз відчайдушної рішучості, а в неї — вираз подиву й нерозуміння* (Головко, I, 1957, 477); *В нинішніх умовах як ніколи зростає значення єдності соціалістичних країн. Міжнародна реакція робить одчайдушні спроби порушити цю єдність* (Рад. Укр., 22.II 1957, 1).

ВІДЧАЙДУ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **відчайду́шний** 1, 3. *Мужній спокій при небезпеці, завзяття, одчайдушність, героїзм..— такими рисами наділені образи козаків* (Іст. укр. літ., I, 1954, 157).

ВІДЧАЙДУ́ШНО. Присл. до **відчайду́шний.** — *Браток,— гукнув* [Барабаш] *весело й якось одчайдушно,— дай промчу раз — розімнуся після лікарні...* (Сміл., Зустрічі, 1936, 8); *Цієї смерті Філька не хотів, тому так одчайдушно закричав він, намагаючись зупинити, повернути назад, врятувати хорошу людину від загибелі* (Шиян, Баланда, 1957, 111); *Одчайдушно бився* [Рубанюк], *аж поки не впав знесилений на холодну землю* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 57).

ВІДЧА́ЙНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **відчайду́шний.**— *Він людина гаряча, відчайна* (Донч., III, 1956, 156); *Одчайний людський зойк в тумані дзвенить і падає* (Ю. Янов., V, 1959, 35).

ВІДЧА́ЙНІСТЬ, ності, *ж.*, *рідко.* Властивість за знач. **відча́йний.** *Характеристичними прикметами цього полкового командира є невичерпна енергія, холоднокровність, одчайність і.. орієнтація* (Ірчан, I, 1958, 294).

ВІДЧА́ЙНО, *рідко.* Присл. до **відча́йний.** *Те літо, ранки ті поховані давно, Веселі туляки, що з нашими майстрами Відчайно ріжуться було в двадцять одно, І відпочинку час на греблі* (Рильський, Поеми, 1957, 260).

ВІДЧА́Л, у, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **відча́лювання.** *Ще дві години до відчалу* (Л. Укр., V, 1956, 414).

ВІДЧА́ЛИТИ *див.* **відча́лювати.**

ВІДЧА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відча́лювати.**

ВІДЧА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДЧА́ЛИТИ**, лю, лиш, *док.* Відходити, відпливати від берега (про судна). *Декотрі човни одчалюють* (Н.-Лев., II, 1956, 468); *Хвилина, коли судно відчалює, коли воно відривається від берега, завжди по-особливому урочиста* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 123); *Тут вмиг* [умить] *байдак заворушився І сам, одчаливши, поплив* (Котл., I, 1952, 264); *Катер прикордонної морської охорони.. відчалив від пристані* (Донч., II, 1956, 404); // Відходити, відпливати від берега на якому-небудь судні. *Гребці одчалили од берега, і три човни, повні молодих хлопців, полинули по воді* (Н.-Лев., I, 1956, 434); * Образно. [Крим:] *Відчалюєте на вокзал. Дозвольте допомогти вам* (Корн., II, 1955, 256).

ВІДЧАХНУ́ТИ *див.* **відча́хувати.**

ВІДЧА́ХНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відчахну́ти.** *Все Верижине обличчя було в шрамах, брова розсічена, одне вухо розірване, друге й зовсім відчахнуте* (Панч, III, 1956, 7); *Майже десяток років одірваний* [Клименко] *від родини, як стебло, відчахнуте від кореня, який живив його дитинство...* (Ле, В снопі.., 1960, 54); // *у знач. прикм. Звисає одчахнута гілка з зеленим, не зів'ялим листям і соковитими плодами* (Шиян, Баланда, 1957, 249).

ВІДЧАХНУ́ТИСЯ *див.* **відча́хуватися.**

ВІДЧА́ХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відча́хувати** й **відча́хуватися.** *Вирізувати товсті гілки треба гострою пилочкою, підрізуючи їх знизу, щоб запобігти відчахуванню* (Озелен. колг. села, 1955, 153).

ВІДЧА́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДЧАХНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Відламувати, відокремлювати гілку від стовбура. *По дорозі він костурякою збивав траву, молоденькі вишні скручував, одчахував гілки* (Мирний, IV, 1955, 97); *Нап'явсь, за гілочку смикнув.. І зараз гілку одчахнув* (Котл., I, 1952, 124); *Страшна* *гроза.. вдаром громовиці у верховіття дуба відчахнула вузлувату гілляку* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 7); // *тільки док.* Відірвати (палець, вухо й т. ін.). Відчахнути *палець;* // *перен., розм.* Насильно відокремлювати, забирати, віднімати когось від кого-, чого-небудь. *Василь мовчки відчахнув від Ядвіги Лялю, і жінка зосталася у Степановій владі* (Загреб., Спека, 1961, 181); [Оксана:] *Війна!.. Це вона очерствила його серце, це вона одчахнула його від мене* (Мороз, П'єси, 1959, 35).

ВІДЧА́ХУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ВІДЧАХНУ́ТИСЯ,** не́ться, *док.* Відламуватися, відокремлюватися від стовбура (про гілки). *Обвисаючи, відчахувалося від дерев крислате, товсте гілля* (Коз., Сальвія, 1959, 194); *Щоб вона* [гілка] *не відчахнулася під вагою фруктів, Бондаренчиха підперла її дубовою розсохою* (Сенч., Опов., 1959, 30); // *перен., розм.* Відходити від когось, залишати когось. *Після того, як одчахнувся од султана кримський хан, слобожани почали селитись по степах* (Стор., I, 1957, 176); *Степан відчахнувся від Пріськи, а вона зненавиділа його, як зрадника* (Л. Янов., I, 1959, 282).

ВІДЧА́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.,* **ВІДЧА́ЯТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* 1. Утрачати всяку надію на що-небудь; впадати у відчай, у розпач. [Ївга:] *Одарко, не одчаюйся. Ще може тобі бог і радість пошле* (Мирний, V, 1955, 234); *Відчаявшись розбуркати старого, Сахно й Чіпаріу зібралися рушати* (Смолич, I, 1958, 109).

2. *на що і з інфін., розм.* Насмілюватися, наважуватися на який-небудь безрозсудний учинок.— *Невже він так знахабнів і відчаявся на таку підлоту?* (Кучер, Прощай.., 1957, 419); *І хто-таки воно одчаявсь у дзвін забити?* (Головко, II, 1957, 345).

ВІДЧАЮ́ГА, и, *ч. і ж., розм.* Смілива, хоробра людина, здатна на вкрай ризиковані вчинки. *І нічого він не боїться, ніякого страху не знає — одно слово, одчаюга* (Хотк., I, 1966, 85); *Серед хлопчаків було чимало одчаюг, які розгвинчували снаряди, підривали міни, розкладали ватри з толу* (Ю. Янов., Мир, 1956, 218); *Вміє Свирид промчати селом,.. як вихор полем. Дивлячись, залюбуєшся: відчаюга* (Колг. село, 16.I 1955, 4).

ВІДЧА́ЯКА, и, *ч. і ж., розм.* Те саме, що **відчаю́га.** — *Якщо в твоїй крові.. є хоч крапля заячої — тікай од печі. Сталевар — це одчаяка* (Рудь, Гомін.., 1959, 100); *Його не вважали ні відчаякою, ні боягузом. Він був скромний собі трудівник війни, сумлінний, завжди урівноважений* (Гончар, III, 1959, 374).

ВІДЧА́ЯТИСЯ *див.* **відча́юватися.**

ВІДЧЕПИ́ТИ *див.* **відчі́плювати.**

ВІДЧЕПИ́ТИСЯ *див.* **відчі́плюватися.**

ВІДЧЕ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відчепи́ти;** // *у знач. прикм. Їхній одчеплений вагон довго возили, переводили на різні колії* (Кач., II, 1958, 350); *Сава Петрович.. на відчепленому паровозі помчав уперед* (Донч., VI, 1957, 177).

ВІДЧЕ́ПЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відчепи́ти.** *Тепер тепловози ведуть поїзди без відчеплення 300 і навіть 400 кілометрів* (Рад. Укр., 10.VII 1962, 3).

ВІДЧЕРГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. *перех.* Прочергувати певний час. *В сторожах спокійніше — сам собі господар. Відчергуєш зміну, здаси об'єкт і поганяй на море ловити бичків* (Логв., Давні рани, 1961, 103).

2. *неперех.* Закінчити, перестати чергувати.

ВІДЧЕРПА́ТИ *див.* **відче́рпувати.**

ВІДЧЕ́РПУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДЧЕРПА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* Черпаючи, відливати частину рідини.

ВІДЧЕ́РПУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **відче́рпувати.**

ВІДЧЕСА́ТИ *див.* **відчі́сувати.**

ВІДЧЕСА́ТИСЯ *див.* **відчі́суватися.**

ВІДЧИКРИ́ЖИТИ, жу, жиш, *док., перех., розм., рідко.* Відрізати, відтяти частину чого-небудь.— *На мене кинули бомбу, що так мені весь хвіст гладко відчикрижила! — говорив Лис Микита* (Фр., IV, 1950, 90); *Піджак великий, і його володареві довелося ножицями відчикрижити зайве на рукавах* (Шиян, Партиз. край, 1946, 13); // *фам.* Забрати собі що-небудь у когось; відняти. *Батько нашого пана.. відчикрижив од церкви вісімдесят десятин* (Стельмах, Хліб.., 1959, 281).

ВІДЧИ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відчини́ти** 1. *Двері в сіни були вже відчинені, і в темноті їх сіріла чиясь постать* (Мирний, III, 1954, 220); *Вікно відчинене, і пахне нічна матіола* (Донч., VI, 1957, 43); // *у знач. прикм. Крізь відчинену браму фортеці видно намети, курені* (Корн., I, 1955, 209); // **відчи́нено,** *безос. присудк. сл. Підвальне вікно одчинено. Видно в кімнаті робітничу обстановку* (Вас., III, 1960, 312); *На хуторі зарані відчинено хвіртку для гостей* (Стельмах, II, 1962, 60).

ВІДЧИ́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відчини́ти.**

ВІДЧИНИ́ТИ *див* **відчиня́ти.**

ВІДЧИНИ́ТИСЯ *див.* **відчиня́тися.**

ВІДЧИНЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відчиня́ти.** *Кількість вентиляційного повітря регулюється відчинянням стулок* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 498).

ВІДЧИНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ВІДЧИНИ́ТИ,** иню́, и́ниш, *док., перех.* 1. Відводити, відхиляти вбік стулки дверей, вікон тощо, роблячи вільним вхід, доступ до чогось або вихід назовні.—*Пора вікна відчиняти!* (Мирний, III, 1954, 151); *Одчиняйте двері — Наречена йде!* (Тич., I, 1957, 45); *Близько хата, де дівчина Ворота одчинить* (Шевч., I, 1951, 7); *Ольга відчинила кватирку, яка жалібно заскрипіла на старих іржавих петлях* (Ткач, Жди.., 1959, 73); // Робити вільним вхід, доступ до чого-небудь або вихід назовні. *Одчиняє він хату, уступив, молодиці з ним всипали* (Вовчок, I, 1955, 164); *Відчинив канцелярію і ввів хлопців до неї* (Фр., VI, 1951, 173); // Піднімати вгору віко скрині, коробки тощо, роблячи вільним доступ усередину. *Вона тільки що була у своїх панських будинках, відчиняла свої скрині* (Кв.-Осн., II, 1956, 436); *Гальванеску відчинив невеличку шкатулку* (Смолич, I, 1958, 61).

◇ **Відчиня́ти (відчини́ти) две́рі** *для кого — чого* — давати можливість користуватися, займатися чим-небудь. *Наука була лиш для панських синів, а Жовтень всі двері для нас відчинив* (Забіла, Малим.., 1958, 14).

2. *рідко.* Те саме, що **відмика́ти** 1. *Не тямлячи, що робить, Христина босоніж вискакує в сіни. обережно відчиняє защіпку* (Стельмах, I, 1962, 160); [Перун:] *Та й проклята колодка, така величезна, і діра, здається, велика, а одчинити не можна!* (Фр., IX, 1952, 398); *Іде* [пастух] *до воріт і хоче відчинити замо́к, служебка кидається за ним, хапає за руки і не дає відмикати* (Л. Укр., II, 1951, 203).

ВІДЧИНЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.,* **ВІДЧИНИ́ТИСЯ,** и́ниться, *док.* 1. Відхилятися, роблячи вільним вхід, доступ до чого-небудь або вихід назовні (про двері, вікно тощо). *Злегка стукають запори, і вікно відчиняється* (Мирний, V, 1955, 112); [Пилип:] *Ідіть попереду, бо ми ж знаємо, як ваші двері відчиняються* (Кроп., II, 1958, 57); *Свята брама одчинилась, Козака впустили, І знов брама зачинилась* (Шевч., II, 1953, 36); *В ту ж хвилину відчинилася хвіртка і на подвір'я зайшов військовий* (Шиян, Гроза.., 1956, 613); // Ставати вільним для входу або виходу. *Сонце вже показалось.. Одчиняються склади рибацькі* (Коцюб., II, 1955, 415); *Відчинились задушливі камери, і на волю, на повітря, під* *сонце ринувся людський потік* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 128).

2. *рідко.* Те саме, що **відмика́тися** 1. *Погано відчиняється замок.*

3. *тільки недок. Пас. до* **відчиня́ти** 1.

ВІДЧИ́СЛЕННЯ, я, *с., рідко.* Дія та її результат за знач. **відчи́слити.**

ВІДЧИ́СЛИТИ *див.* **відчисля́ти.**

ВІДЧИ́СЛЮВАННЯ, *я, с., рідко.* Дія за знач. **відчи́слювати.**

ВІДЧИ́СЛЮВАТИ *див.* **відчисля́ти.**

ВІДЧИСЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ВІДЧИ́СЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ВІДЧИ́СЛИТИ**, лю, лиш, *док.* Те саме, що **відрахо́вувати.** *У фонд оборони робітники відчислюють одноденний заробіток* (Кучер, Чорноморці, 1956, 112).

ВІДЧИ́СТИТИ *див.* **відчища́ти.**

ВІДЧИ́СТИТИСЯ *див.* **відчища́тися.**

ВІ́ДЧИТ, у, *ч., зах.* Доповідь, лекція. *Відчит мій сподобався, і тепер маю його десь надрукувати* (Л. Укр., V, 1956, 282); *Відчит, на який Ви* [І. Франко] *ласкаво згодились прибути, не може відбутися* (Стеф., III, 1954, 247).

ВІДЧИТА́ТИ *див.* **відчи́тувати.**

ВІДЧИТА́ТИСЯ *див.* **відчи́туватися.**

ВІДЧИ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відчи́тувати** 4. *Треба.., щоб Федір сам зіткнувся з життям.. Це його більше навчить, ніж відчитування в кабінеті* (Руд., Вітер.., 1958, 211).

ВІДЧИ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДЧИТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. *тільки док.* Закінчити читати лекцію, урок тощо. *До роботи в школі Чепур ставився як до звичайнісінької служби. Відчитав уроки і додому* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 213).

2. Читати що-небудь переважно нерозбірливо написане. *Професор Дубровський став роздавати зошити, при чім кожному ученикові* [учневі] *відчитував свої замітки* (Мак., Вибр., 1954, 54); *Вибачайте, що пишу так погано,— може, Ви й не відчитаєте того* (Л. Укр., V, 1956, 247).

3. *що в чому, звичайно док., перен., рідко.* Помітити, зрозуміти. *В тих темно-синіх очах.. Все відчитала нараз і душею збагла Клеопатра* (Фр., XIII, 1954, 318); *— Не піддавайтеся ніяким впливам,— обізвався він, мов відчитав, що в моїй душі діялося,— і кріпіть вашу душу* (Коб., I, 1956, 155).

4. *кого, розм.* Робити зауваження кому-небудь; повчати, лаяти.— *Така вродлива жінка, а смалить тютюн, як гусар,— вдавано нахмуривши брови, відчитувала її Валентина* (Руд., Вітер.., 1958, 16); [Одарка:] *Ви за нами не дуже, а ми за вами й байдуже!..* (Маруся:] *Он як відчитала!* (Кроп., I, 1958, 72); *Він з усмішечками та жартами, але добре-таки відчитав Яреська* (Гончар, Таврія.., 1957, 536).

5. *кого, заст.* Згідно з забобонами—читаючи молитви, виліковувати кого-небудь, відводити від когось нещастя.— *От я і почала її* [Пріську-московку] *відчитувати... Вичитаю од перестріту — не бере, зачала від уроків — не помагає...* (Мирний, IV, 1955, 378); *Недобре діло брехати: недобре для себе, а другому такого наробиш, що й не відчитаєш нічим!* (Кв.-Осн., II, 1956, 487).

ВІДЧИ́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДЧИТА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док., розм., рідко.* Те саме, що **звітува́ти.**— *Я ключів* [від засіків] *не давав.., бо це зерно колгоспне і за нього треба відчитуватися* (Тют., Вир, 1964, 378); *Це починався справжній іспит.., треба зараз було відчитатись йому* (Собко, Зор. крила, 1950, 347).

ВІДЧИЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відчища́ти.**

ВІДЧИЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДЧИ́СТИТИ**, и́щу, и́стиш, *док., перех.* Знову робити чистим, знімаючи бруд, мастило тощо; вичищати. *Б'є сторож нас, щоб відчищали ми черевики од грязі* (Сос., II, 1958, 366); — *Куди ти? воно* [убрання] *тобі все вибілиться, та ще мокре воно, то й не одчистиш* (Л. Укр., III, 1952, 570).

ВІДЧИЩА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВІДЧИ́СТИТИСЯ**, иться, *док.* Ставати чистим, звільняючись від бруду тощо.

ВІДЧІ́П, че́па, *ч.* Кільце для відчіплювання рибальського гачка. *Відчіп — це свинцеве кільце, прив'язане до міцної нитки* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 173).

◇ **На відче́пі** — осторонь. *Хоч які широкі зв'язки з світом мали ці люди, але вони жили якось на відчепі, ніби на далекому острівці* (Ле, Право.., 1957, 230); *Хата, яку так і не встиг добудувати Антон Кужель, стояла на відчепі, під самим сосновим гайком* (Панч, I, 1956, 226).

ВІДЧІ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відчі́плювати** й **відчі́плюватися** 1. *Відчіплювання плуга.*

ВІДЧІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ВІДЧІПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВІДЧЕПИ́ТИ**, еплю́, е́пиш; *мн.* відче́плять; *док., перех.* Звільняти предмет, який до чогось причеплений або за щось зачеплений чи зачепився.— *Коли дивлюсь, вона одчіплює одну квітку і, піднявши руку, кидає вниз* (Н.-Лев., I, 1956, 180); *Завантажену автомашину відчіплюють, а інша автомашина причіплюється до комбайна* (Рад. Укр., 23.VIII 1951, 3); *Кинулись до греблі, відчепили мірошників човен* (Кв.-Осн., II, 1956, 251); *Вагон з попсованою буксою довелося відчепити* (Донч., I, 1956, 480).

ВІДЧІ́ПЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ВІДЧІПЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВІДЧЕПИ́ТИСЯ**, еплю́ся, е́пишся; *мн.* відче́пляться; *док.* 1. Будучи причепленим до чогось або зачепленим за щось, звільнятися. *Ішла баба дубнячком, зачепилась гапличком: сюди смик, туди смик — одчепися, мій гаплик* (Номис, 1864, № 12535).

2. *перен., розм.* Переставати надокучати, заважати кому-небудь. — *Відчепіться!.. Чого ви до мене пристали?* (Шиян, Гроза.., 1956, 292); * Образно. *Навіть поблизу розпаленої печі сей упертий мороз відчіплявся від нього лише з одного боку* (Фр., VII, 1951, 344).

ВІДЧІ́ПЛЮВАЧ, а, *ч., спец.* Робітник, що займається відчіплюванням чого-небудь.

ВІДЧІ́ПЛЮВАЧКА, и, *ж., спец.* Жін. до **відчі́плювач.**

ВІДЧІПЛЯ́ТИ *див.* **відчі́плювати.**

ВІДЧІПЛЯ́ТИСЯ *див.* **відчі́плюватися.**

ВІДЧІПНИ́Й, а́, е́. 1. Який може відчіплятися. *Відчіпний вагон.*

2. *у знач. ім.* **відчіпне́**, но́го, *с., розм.* Відкуп, хабар, який дається, щоб позбутися чого-небудь. — *Я поставлю ціну в своїх шинках таку, щоб як у вашому, ще й зараз заплачу в волость сорок карбованців одчіпного* (Н.-Лев., II, 1956, 368); *Іноді й одчіпного старий дає, щоб збуться напасті, збутись такого лиха* (Барв., Опов.., 1902, 330).

ВІДЧІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДЧЕСА́ТИ**, ешу́, е́шеш, *док., перех.* 1. Чесанням відділяти непотрібні частинки від волокон льону, конопель і т. ін.; вичісувати.

2. *звичайно док., перен., діал.* Відрубати, відрізати. *Іван.. відчесав йому* [змієві] *голову* (Сл. Гр.).

ВІДЧІ́СУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДЧЕСА́ТИСЯ**, е́шеться, *док.* Відпадати, відділятися під час чесання (про непотрібні частинки волокна льону, конопель і т. ін.); вичісуватися.

ВІДЧУ́БИТИ, блю, биш; *мн.* відчу́блять; *док., перех., розм.* Тягаючи за волосся, побити; вичубити.

ВІДЧУВА́ННЯ, я, *с.* 1. *тільки одн.* Дія і стан за знач. **відчува́ти** 1. *Естетика є властиво наука про почування, спеціально про відчування артистичної краси* (Фр.,XVI, 1955, 259); *У відчуванні співзвучностей велику роль відіграють комбінаційні тони* (Рад. психол. наука.., 1958, 16).

2. Те саме, що **відчуття́** 2, 4. *Відчування, Свідомість, Розум — звідки ж вони узятись можуть, якщо не буде тіла?* (Тич., II, 1957, 63); *Втомлені незвичними відчуваннями, мандрівники спали міцно* (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 49).

ВІДЧУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДЧУ́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. *також із спол.* як, що *та ін.* Сприймати органами чуття. *Кожен раз, коли сокира рубнула по виноградному корені або тріснула галузка, Замфір відчував біль у голові та серці* (Коцюб., I, 1955, 216); *Приємно відчувати запах прілого листя і соснової смоли* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 106); *Як же ті віжки на спинах відчули розбурхані коні, Кидатись стали туди і сюди* (Зеров, Вибр., 1966, 317); * Образно. *На солонцях рослини майже завжди відчувають гостру нестачу води* (Наука.., 11, 1956, 24); // *неперех.* Мати здатність сприймати щось, реагувати на щось. *Потрібний був довгий шлях розвитку живої природи, щоб прийти до матерії, яка відчуває і мислить* (Психол., 1956, 3).

2. Переживати якесь почуття. *Чим глибше в степ,— хмурнішають криничани, гостріше відчувають свою бездомність* (Гончар, Таврія.., 1957, 16); *Хлопці не відчули особливого страху, бачачи труп* (Фр., VI, 1951, 198); *Я відчув щастя, я відчув гордість за свій народ* (Рильський, III, 1956, 27); // *у сполуч. із сл.* себе. Почуватися. *Маючи таких сусідів, криничани одразу відчули себе в Каховці певніше* (Гончар, Таврія.., 1957, 40); *Людина відчуває себе господарем всієї радянської землі, а не одного якогось її клаптика* (Іст. укр. літ., II, 1956, 189).

◇ **Не відчува́ти під собо́ю землі́ (ніг)** — те саме, що **Не чу́ти під собо́ю землі́ (ніг)** (*див.* **чу́ти**). *Штукаренко йшов, але ніг під собою не відчував* (Голов., Тополя.., 1965, 446); *Ілько ступав за батьком, не відчуваючи під собою землі* (Панч, Вибр., 1947, 135).

3. *також із спол.* як, що *та ін.* Сприймати інтуїцією, чуттям що-небудь. [Острожин:] *Літератор наших часів мусить відчувати на собі всі підвищення і пониження температури громадського організму* (Л. Укр., II, 1951, 52); *Матроси не бачили берегів, але відчували їх близькість* (Кучер, Чорноморці, 1956, 49); *Вони.. так нічого одне одному не сказали, тільки відчули, що полюбились навіки* (Скл., Святослав, 1959, 49); // Чуттям угадувати; здогадуватися. *Ілько не знав нічого. Відчував, що задумали щось лихе, що всі були стурбовані* (Головко, II, 1957, 140); *Мабуть, відчувши його думки, Катерина замислено, вдумливо сказала: — Ольга вас любить* (Коп., Лейтенанти, 1947, 135).

4. *також із спол.* як, що *та ін.* Розуміти, усвідомлювати що-небудь. *Вони обоє відчували однаково, що Семениха не втерпить та й стане йому дорікати* (Март., Тв., 1954, 112); *З її плачу він відчув, що всяка розрада тут марна* (Л. Укр., III, 1952, 590); *Він мав великий досвід роботи в експедиціях і відразу відчув, що тут щось не те* (Дмит., Розлука, 1957, 195).

ВІДЧУВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Бути помітним, доступним спостереженню, сприйманню. *Виразно відчувався трепетний віддих оновленої землі* (Коцюб., I, 1955, 296); *Варвара Громова порядкувала тут кожного дня, і скрізь відчувалася її хазяйновита і вправна рука* (Кучер, Чорноморці, 1956, 33); *Одверта неприязнь до Романа Петровича, яка відчувалася в тоні та словах Моті, вразила і здивувала Ганну* (Коз., Сальвія, 1959, 136).

ВІДЧУ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відчужи́ти** 1. *Встає* [Панса] *відчужений дивним екстатичним виразом її слів* (Л. Укр., II, 1951, 458); *Замислений, відчужений від усього, сидить він у своїй кімнаті* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 141); // *у знач. прикм.* Який виражає байдужість, холодність до когось. *Сів* [Трохим] *на табурет, повернувся до Насті спиною, зліг рукою на край столика та так і застиг в тій ото відчуженій нашорошеній позі* (Ряб., Жайворонки, 1957, 88).

ВІДЧУ́ЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **відчу́жений.** *Нові думки й почуття, яких не знав досі, викликали в ньому не тільки відчуженість чи неприязнь, але навіть зневагу до Софії* (Шиян, Гроза.., 1956, 123).

ВІДЧУ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **відчужи́ти** й **відчужи́тися** 1. *Художньо зображуючи потворне в дійсності, відчуження людської особи і засуджуючи потворне, автор уже цим бореться за прекрасне* (Рад. літ-во, 2, 1957, 13); *Коли ж зустріла* [Христя] *якось* [Борового].., *зміряла його потемнілим, сповненим докору і відчуження поглядом* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 18); *Конфіскація означає відчуження власності без відшкодування* (Ленін, 6, 1949, 385).

ВІДЧУ́ЖЕНО. Присл. до **відчу́жений.** *Він подивився.. холодно і відчужено* (Гур., Життя.., 1954, 235).

ВІДЧУЖИ́ТИ *див.* **відчу́жувати.**

ВІДЧУЖИ́ТИСЯ *див.* **відчу́жуватися.**

ВІДЧУ́ЖУВАНИЙ, а, е, *юр.* Дієпр. пас. теп. ч. до **відчу́жувати** 2. *За відчужувану землю Директорія встановлювала викуп* (Іст. УРСР, II, 1957, 133).

ВІДЧУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДЧУЖИ́ТИ**, ужу́, у́жиш, *док., перех.* 1. Викликати припинення близьких стосунків з ким-небудь; робити когось чужим, далеким кому-, чому-небудь. — *Плачеш, що я тираню тебе, замикаю, відчужую від людей* (Фр., VII, 1951, 391); *Ми зустрілися серед нових умов, що мимоволі відчужували нас* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 13); *Довге перебування в окопах, потім тюрма відчужили його від світу* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 6); * Образно. *Енгельс розгортає поняття тієї «сили», яка називається державою, сили, що виникла з суспільства, але ставить себе над ним і все більше й більше відчужує себе від нього* (Ленін, 25, 1951, 350).

2. *юр.* Спираючись на певний закон, відбирати в кого-небудь майно на користь держави, організації чи окремої особи. *Кожний громадянин УРСР.. має право.. набувати і відчужувати майно з зазначеними в законі обмеженнями* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 5); — *Спасибі, таки відчужили хоч хату та кузню, мене наділили* (Головко, II, 1957, 15).

ВІДЧУ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ВІДЧУЖИ́ТИСЯ**, ужу́ся, у́жишся, *док., від кого й без додатка.* 1. Припиняти близькі стосунки з ким-небудь; ставати чужим, далеким кому-, чому-небудь. *Лаговський був скрізь укупі з.. Аполлоном і відчужувався од Володимира* (Крим., А. Лаговський, I—II, 1905, 139); *Автор.. відрікся нас, відчужився цілком* (Фр., XVI, 1955, 362); *Дехто навіть думав, що він збожеволів, бо відчужився зовсім від людей, замкнувся в своїй хаті* (Ірчан, II, 1958, 188).

2. *тільки недок.* Пас. до **відчу́жувати** 2.

ВІДЧУ́ТИ *див.* **відчува́ти.**

ВІДЧУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відчу́ти.** *Ми.. один другого більше пізнавали у трудноіцах відчутої біди* (Гонч., Вибр., 1959, 130); *Якщо в художньому творі немає думки, відчутої, пережитої, виношеної* *в серці, подробиці залишаться тільки подробицями* (Талант.., 1958, 67).

ВІДЧУТНИЙ, а, е. 1. Який сприймається органами чуття. *Ледь відчутний вітерець з острова здоганяє баркаси і приносить невидиму хвилю тонких ароматів* (Сміл., Крила, 1954, 132); *Ці відчутні на дотик і видимі нами на сцені предмети.. потрібні і важливі* (Мос життя в мист., 1955, 191).

2. Помітний, значний. *Партизанський загін під командуванням Щорса мужньо бився з іноземними загарбниками, завдаючи ворогові відчутних ударів* (Іст. УРСР, II, 1957, 106); *Треба було поповнити* [опришкам] *запаси м'яса, бо полювання на дрібного звіра не давало відчутної користі* (Гжицький, Опришки, 1962, 204).

ВІДЧУ́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **відчу́тний** 1. *Поєднання гострої предметної відчутності з психологічним забарвленням.. ми зустрінемо в переважній більшості поетичних пейзажів Тичини* (Поезія.., 1956, 33).

ВІДЧУ́ТНО. Присл. до **відчу́тний** 2. *Переводив погляд.. на сонце, що вже відчутно припікало* (Ле, Міжгір'я, 1953, 8); *Самовіддана праця колгоспних і радгоспних тваринників відчутно позначилася на поліпшенні постачання* (Рад. Укр., 14.XI 1956, 1).

ВІДЧУТТЯ́, я́, *с.* 1. Те саме, що **відчува́ння** 1. *Відчуття болю; Відчуття дотику.*

2. Здатність відчувати, сприймати явища навколишнього світу. *Дотикові відчуття, особливо в поєднанні з вібраційною чутливістю, стають провідними при втраті одного, двох і більше аналізаторів* (Рад. психол. наука.., 1958, 18); *Доведено, що куріння послаблює у людини апетит, притупляє її смакові відчуття* (Наука.., 7, 1957, 26).

3. *спец.* Процес відображення мозком людини властивостей предметів і явищ об'єктивної дійсності, які безпосередньо впливають на органи чуття. *Відчуття — це відображення нашою свідомістю тієї чи іншої властивості матеріального предмета, наприклад, твердості, кольору* (Логіка, 1953, 10); // Підсвідоме сприймання чого-небудь. *Його не залишало відчуття присутності когось стороннього* (Донч., Шахта.., 1949, 102); *Відчуття часу не зраджувало мічмана* (Кучер, Чорноморці, 1956, 310); // Образ, відбиток, слід предметів матеріального світу, що створюються в свідомості людини внаслідок їх дії на органи чуття. *Відчуття є образ матерії, що рухається. Інакше, як через відчуття, ми ні про які форми речовини і ні про які форми руху нічого дізнатися не можемо..* (Ленін, 14, 1948, 276).

4. *чого і яке.* Стан, зумовлений переживанням чого-небудь, враження від баченого, чутого, переживаного. *Відчуття глибокого спокою і діловитої зосередженості не залишало його* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 283); *У ліричних творах українські поети розкривають відчуття втіхи і насолоди, яку дає людині вільна праця* (Іст. укр. літ., II, 1956, 190); *Ніякі уявлення не давали їй того відчуття, яке нахлинуло на неї зараз* (Шиян, Баланда, 1957, 230).

5. Усвідомлення, розуміння чого-небудь. *Друге, що в моєму дитинстві було вирішальним для характеру моєї творчості, це любов до природи, правильне відчуття краси природи* (Довж., I, 1958, 12); *Одна з найхарактерніших рис О. Корнійчука як драматурга — відчуття природи театру* (Іст. укр. літ., II, 1956, 212); // Передчуття якоїсь події, явища. *Відчуття близької розлуки ятрило материнське серце* (Шиян, Гроза.., 1956, 22).

ВІДЧУХРА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* 1. Те саме, що **відчахну́ти.**

2. Те саме, що **відшмага́ти** 1. *От так би зняв Та й одчухрав Отих творців законів!* (Сам., I, 1958, 232); — *Добре ти їх відчухрав. А то на голову сідають* (Тют., Вир, 1964, 365).

ВІДШАРО́ВАНИЙ^1, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відшарува́ти**^{1}.

ВІДШАРО́ВАНИЙ^2, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відшарува́ти**^{2}; // *у знач. прикм. В кухні.. стояла новісінька балія і біля неї відшароване відро з літеплом* (Сенч., Опов., 1959, 62).

ВІДШАРО́ВУВАННЯ^1, я, *с.* Дія за знач. **відшаро́вувати** й **відшаро́вуватися**^{1}. *Внаслідок відшаровування епідермісу дуже швидко утворюється характерний пухир* (Хвор. дит. віку, 1955, 39).

ВІДШАРО́ВУВАННЯ^2, я, *с.* Дія за знач. **відшаро́вувати**^{2}.

ВІДШАРО́ВУВАТИ^1, ую, уєш, *недок.*, **ВІДШАРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Відокремлювати, відділяти один шар від другого; відділяти шар за шаром; // *перен.* Відкидати, усувати з ряду явищ ті, які з'явилися пізніше. *Питання про її* [української мови] *походження вимагає врахування і пізніших явищ, які треба відшарувати, щоб уявити собі те, чим була вона на початку свого існування* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 120).

2. *спец.* Заставляти що-небудь осідати, відкладатися шарами.

ВІДШАРО́ВУВАТИ^2, ую, уєш, *недок.*, **ВІДШАРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Тручи, старанно вимивати, вичищати що-небудь. *Баба хлюпнула з кухля собі у пригоршню води та заходилася відшаровувати й вид, і вуха, і руки дівчини* (Л. Янов., I, 1959, 145).

ВІДШАРО́ВУВАТИСЯ^1, ується, *недок.*, **ВІДШАРУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Відокремлюватися, відділятися шарами.

2. *спец.* Осідати, відкладатися шарами. *В ділянці крил носа в тварин відшаровувався ороговілий епітелій* (Соц. твар., 1, 1956, 51).

ВІДШАРО́ВУВАТИСЯ^2, ується, *недок.* Пас. до **відшаро́вувати**^{2}.

ВІДШАРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія та її результат за знач. **відшарува́ти**^{1} й **відшарува́тися**^{1}. *Важливим завданням є.. розробка нових методів лікування такої тяжкої хвороби, як відшарування сітківки* (Наука.., 12, 1960, 24).

ВІДШАРУВА́ТИ^1 *див.* **відшаро́вувати**^{1}.

ВІДШАРУВА́ТИ^2 *див.* **відшаро́вувати**^{2}.

ВІДШАРУВА́ТИСЯ *див.* **відшаро́вуватися**^{1}.

ВІДШВАРТО́ВАНИЙ, а, е, *мор.* Дієпр. пас. мин. ч. до **відшвартува́ти.** *25 вересня шхуна «Константин» була розвантажена, а наступного дня відшвартована в невеликій затоці о. Кос-Арал* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 277).

ВІДШВАРТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДШВАРТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., мор.* Віддавши швартови, відводити від місця стоянки. *Відшвартувати судно.*

ВІДШВАРТО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДШВАРТУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док., мор.* Віддавши швартови, відходити від місця стоянки. *Судна примушені були відшвартуватись,.. щоб не потрощитись об пірси* (Смолич, Світанок.., 1953, 566); *Коли відшвартувались, заступник командира корабля обійшов бойові пости* (Ткач, Жди.., 1959, 14).

ВІДШВАРТУВА́ТИ *див.* **відшварто́вувати.**

ВІДШВАРТУВА́ТИСЯ *див.* **відшварто́вуватися.**

ВІДШЕПНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., розм.* Шепнути у відповідь.— *Хто се так втікає, аж задер поли? — спитав шепотом один арештант другого.— Се Демко Довбущук,— відшепнув другий* (Фр., VIII, 1952, 254);

— *Не знаю, не виджу,— відшепнув я матері* (Коб., III, 1956, 108).

ВІДШЕПТА́ТИ *див.* **відші́птувати.**

ВІ́ДШИБ: На ві́дшибі — те саме, що **На відче́пі** (*див.* **відчі́п**). *На одшибі, в кутку, кривенький стіл* (Вовчок, VI, 1956, 281); *Залізнична станція Часів Яр розташувалася на відшибі від селища* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 82).

ВІДШИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відшива́ти.**

ВІДШИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДШИ́ТИ**, и́ю, и́єш, *док.* 1. *перех. і неперех., заст.* Відробляти шиттям. *Сестро моя, сестро, де ти чого брала? Чи ти одшивала, чи ти одпрядала?* (Сл. Гр.).

2. *тільки док., перех. і неперех.* Закінчити, перестати шити.

3. *перех., перен., розм.* Те саме, що **проганя́ти** 1. *Коли ж якийсь парубійко хотів ув'язатись за нею, вона.. зразу ж відшивала його* (Стельмах, Хліб.., 1959, 159); — *Пам'ятаєш, як Наталка Полтавка возного відшила?* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 214).

ВІДШИ́ТИ *див.* **відшива́ти.**

ВІДШІ́ПТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДШЕПТА́ТИ**, епчу́, е́пчеш, *док., перех., заст.* Лікувати шептанням; замовляти (в 2 знач.). *Настя — пробі бігти до знахарки, щоб вмила або злизала; ..або нехай переполох вилива, або трясцю відшіптує* (Кв.-Осн., II, 1956, 81); *Марно відшіптувала немовля стара баба Палажка* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 407); *Уже і так пополякали, Насилу баби одшептали* (Котл., I, 1952, 110); [Василь:] *Посилали мене мати до ворожки, щоб відшептала від Домахи...* (Кроп., II, 1958, 116).

ВІДШКАНДИБА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* Відійти поволі (кульгаючи, незграбно).

ВІДШКВА́РИТИ, рю, риш, *док., перех.* 1. Відтопити (сало).

2. *перен., розм.* Те саме, що **відшмага́ти** 1. —*Як одшкварили його, то вже він ніколи не бився* (Мирний, I, 1949, 159); *Було, ні за що батожжям одшкварить* (Сл. Гр.).

ВІДШКОДІВНИ́К, а́, *ч., юр.* Той, хто відшкодовує збитки.

ВІДШКОДІВНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **відшкодівни́к.**

ВІДШКОДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відшкодува́ти.** *Всі витрати на спорудження гігантської дамби.. будуть відшкодовані дуже швидко* (Наука.., 9, 1959, 53).

ВІДШКОДО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відшкодо́вувати.**

ВІДШКОДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДШКОДУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Давати кому-небудь щось інше замість витраченого, загубленого, знищеного й т. ін.; поповнювати витрати, збитки чимсь іншим. *Вона мусить відшкодувати зроблені господарем витрати* (Собко, Стадіон, 1954, 129); *Через кого нароблено бешкету, той повинен відшкодувати всі збитки* (Горд., I, 1959, 33).

ВІДШКОДО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **відшкодо́вувати.** *Працівники, які порушують права колгоспів і радгоспів, повинні знати, що надалі всі матеріальні збитки, заподіяні в результаті таких порушень, будуть відшкодовуватися за їх кошт* (Рад. Укр., 27.III 1964, 1).

ВІДШКОДУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Який повертається комусь за зроблену шкоду, витрати.

ВІДШКОДУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **відшкодува́ти.** *Конфіскація означає відчуження власності без відшкодування* (Ленін, 6, 1949, 385); *У ході розширеного відтворення* [матеріальних благ] *відбувається не тільки постійне і безперервне відшкодування витрачених засобів виробництва, а й зростаюче створення.. засобів і предметів праці* (Наука.., 8, 1959, 6).

2. Те, що повертається комусь за зроблену шкоду, витрати. *Радний Корч мав дістати відшкодування воєнне найдальше за місяць* (Стеф., I, 1949, 211); *До вартості валової продукції галузей і культур слід включати й грошові відшкодування за загиблі посіви і загиблих тварин* (Колг. Укр., 3, 1957, 12).

ВІДШКОДУВА́ТИ *див.* **відшкодо́вувати.**

ВІДШКРЕБТИ́ *див.* **відшкріба́ти.**

ВІДШКРЕБТИ́СЯ *див.* **відшкріба́тися.**

ВІДШКРІБА́ТИ *і рідко* **ВІДСКРІБА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДШКРЕБТИ́** *і рідко* **ВІДСКРЕБТИ́**, бу́, бе́ш, *док., перех.* Шкребучи, відокремлювати щось від чого-небудь. *Дістали* [друзі] *фанери для шиб замість скла, Гуртом одшкребли та одмили підлогу* (Перв., II, 1958, 332); * Образно. *Їй треба перебороти себе, зламати свій характер, відшкребти намул, який налип на неї* (Донч., V, 1957, 317).

ВІДШКРІБА́ТИСЯ *і рідко* **ВІДСКРІБА́ТИСЯ**, а́ється, *недок.*, **ВІДШКРЕБТИ́СЯ** *і рідко* **ВІДСКРЕБТИ́СЯ**, бе́ться, *док.* 1. Відставати, відпадати під час шкребіння.

2. *тільки недок.* Пас. до **відшкріба́ти** й **відскріба́ти.**

ВІДШКРЯ́БАТИ *див.* **відшкря́бувати.**

ВІДШКРЯ́БАТИСЯ *див.* **відшкря́буватися.**

ВІДШКРЯ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДШКРЯ́БАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Шкрябаючи, знімати що-небудь з поверхні чогось.

ВІДШКРЯ́БУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДШКРЯ́БАТИСЯ**, ається, *док.* 1. Відпадати, зніматися внаслідок шкрябання.

2. *тільки недок.* Пас. до **відшкря́бувати.**

ВІДШЛІФО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відшліфува́ти.** *Є свічада* [дзеркала], *так нерівно одшліфовані, що навіть сам Аполлон одбивається в них карикатурою* (Л. Укр., IV, 1954, 134); *Де-не-де валялись камінці, гладенько відшліфовані водою* (Дмит., Наречена, 1959, 22); *Дівчина ніяковіла, ледве встигаючи зрозуміти гарно відшліфовані фрази наркомосівця* (Ле, Міжгір'я, 1953, 384).

ВІДШЛІФО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відшліфо́вувати.**

ВІДШЛІФО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВІДШЛІФУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Шліфуючи, обробляти (метал, скло тощо). *Вона поклала на магнітну плиту штамп для моторів, який треба було відшліфувати* (Донч., VI, 1957, 211); // Робити рівним, гладеньким, весь час тручи одне об одне. *Вода відшліфовує каміння.*

2. *перен.* Удосконалювати, ретельно виправляючи різні огріхи; поліпшувати (мову, твір і т. ін.). *Вона* [Леся Українка] *була дуже вимогливою до своїх перекладів, невтомно відшліфовувала їх* (Рад. літ-во, 3, 1957, 108); *Вона* [Леся Українка] *одшліфує, вигострить її* [поезію] *і вже тоді, мов крицевий двосічний меч, віддасть народові, своїм друзям-товаришам* (М. Ол., Леся, 1960, 198); // Виховувати, розвивати певні риси характеру. *Зять виявився не зовсім таким, як хотілося б тещі.., і Олімпіада Никанорівна стала терпляче відшліфовувати Дмитрову натуру* (Збан., Переджнив'я, 1955, 41); *Життя ще не встигло відшліфувати всі грані його характеру* (Гур., Друзі.., 1959, 113).

ВІДШЛІФО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **відшліфо́вувати.** *Відшліфовувалися партії, жести і міміка, шукалось те, що викликає у глядача емоції, дає змогу глибше зрозуміти зміст опери, відбити переживання її героїв* (Рад. Укр., 18.IV 1959, 3).

ВІДШЛІФУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відшліфува́ти.** *Навіть у стадії остаточного відшліфування твору* *він* [художник] *може щось переробляти, відкидати, додавати* (Рад. літ-во, 8, 1965, 7).

ВІДШЛІФУВА́ТИ *див.* **відшліфо́вувати.**

ВІДШМА́ГАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відшмага́ти.** *Роз'їжджeним шляхом, під дощем, ішли, відшмагані різками каторжники з Верхівні* (Рибак, Помилка.., 1956, 265).

ВІДШМАГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Вибити різками, батогом, канчуком і т. ін.; висікти.— *Я не подивлюсь тобі в зуби: серед улиці здеру з тебе спідницю ще й нагайкою одшмагаю* (Н.-Лев., II, 1956, 45); [Криво́ніс:] *Несіть киї, я відшмагаю його сам* (Корн., I, 1955, 213).

2. *перен., розм.* Пройти пішки певну відстань. *Він одшмагав пішака весь шлях від Петербурга до Петергофа* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 69).

ВІДШМАРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **відшмага́ти** 1. *Я тебе батогами одшмарую* (Сл. Гр.).

ВІДШМАТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., чого і від чого, розм.* Відрізати, відірвати частину чого-небудь. *Отець Єремія таки не втерпів: одшматував прездоровий шматок поросятини* (Н.-Лев., III, 1956, 378); *Вона.. одшматувала довгий пас з своєї підтички* (Коцюб., I, 1955, 357); *Він відшматував білу смугу* [прапора] *і пояснив: — Вона означає віру, релігію, а ми проти неї* (Минко, Моя Минківка, 1962, 89).

ВІДШМОРГНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех.* Розпустити, розв'язати (зашморг, петлю тощо). *Онися одшморгнула ремінця, висипала карбованці* (Н.-Лев., III, 1956, 170); *— Стиснули тобі петлю на шиї,.. а потім трохи відшморгнули її* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 121).

ВІДШПАНДО́РИТИ, рю, риш, *док., перех., діал., фам.* Відшмагати (в 1 знач.). *Гляди лишень, щоб я тебе за це не відшпандорив* (Сл. Гр.).

ВІДШПА́РИТИ, рю, риш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **відшмага́ти.**

ВІДШПИЛИ́ТИ *див.* **відшпи́лювати.**

ВІДШПИЛИ́ТИСЯ *див.* **відшпи́люватися.**

ВІДШПИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВІДШПИЛИ́ТИ**, илю́, и́лиш, *док., перех.* Відколювати, відкріпляти що-небудь зашпилене, пришпилене. *Я наблизився до дошки, відшпилив наказ* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 217).

ВІДШПИ́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **ВІДШПИЛИ́ТИСЯ**, и́литься, *док.* Відколюватися (про зашпилене, пришпилене).

ВІДШПУРЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., перех. і неперех., розм.* Закінчити, перестати шпурляти.

ВІДШПУРНУ́ТИ *див.* **відшпу́рювати.**

ВІДШПУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ВІДШПУРНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех., розм.* Відкидати різким рухом. *Відшпурнути камінчик.*

ВІДШРУБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДШРУБУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Відкручувати шруб; відгвинчувати. *Пінову пляшку* [Івась] *виймав, Шрубок одшрубував* (Укр.. думи.., 1955, 28).

ВІДШРУБУВА́ТИ *див.* **відшрубо́вувати.**

ВІДШТАМПО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відштампува́ти.** *Приємне враження справляє також попільниця «Три рибки», відштампована за проектом скульптора Я. І. Чайки* (Матеріали з етногр.., 1956, 14).

ВІДШТАМПУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Виготовити штампуванням. *Тепер шестерні можна відштампувати, бо сучасні преси дозволяють виготовляти деталі з точністю до двох десятих міліметра* (Наука.., 8, 1960, 17).

ВІДШТО́ВХНЕНИЙ, ВІДШТО́ВХНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відштовхну́ти.** *Тільки тоді, коли човен, відштовхнутий джурами,, гойднувся на воді, Наливайко випустив повітря з грудей* (Ле, Наливайко, 1957, 370).

ВІДШТОВХНУ́ТИ *див.* **відшто́вхувати.**

ВІДШТО́ВХНУТИЙ *див.* **відшто́вхнений.**

ВІДШТОВХНУ́ТИСЯ *див.* **відшто́вхуватися.**

ВІДШТО́ВХУВАЛЬНИЙ, а, е. Який відштовхує. *Між протонами діють відштовхувальні електричні сили* (Курс фізики, III, 1956, 372).

ВІДШТО́ВХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відшто́вхувати.** *Експериментальне виявлення тиску світла на гази підтвердило гіпотезу Кеплера про відштовхування кометних хвостів сонячними променями* (Курс фізики, III, 1956, 350); *Відштовхування і заперечення старокнижної української літературної мови призвело до забуття багатьма теоретиками і майстрами художнього слова її позитивних рис* (Мовозн., XVII, 1962, 19).

ВІДШТО́ВХУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДШТОВХНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* 1. *від кого — чого і без додатка.* Штовхаючи, відкидати, відсувати; відпихати. *Іван недбайливо одштовхує його назад* (Ю. Янов., IV, 1959, 115); *Мати одв'язує човен і відштовхує його від берега* (Донч., V, 1957, 9); *Від себе відштовхнув гонець По вінця повний поставець* (Бажан, Роки, 1957, 233).

2. Негативним ставленням до кого-небудь віддаляти від себе.— *Я розумію — ми розходимось, але в тому, що так сталося, я не винна. Я тільки хотіла б знати, чому ти, Сергію, відштовхуєш мене?* (Гур., Новели, 1951, 109); *Зараз головне не відштовхнути дитину, не розвіяти того тонкого почуття довір'я і пошани, яке.. вже зародилося* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 99).

3. Виклика́ти в когось негативні почуття до себе (виглядом, поведінкою і т. ін.); відвертати від себе. *Відштовхувала потворна, гидка зовнішність* [лакея] (Смолич, I, 1958, 67); *Його настирливість спочатку дратувала, відштовхувала, а потім дівчина почала відчувати до цього смаглявого чоловіка непереможну цікавість* (Донч., I, 1956, 486); [Руфін:] *Сяя думка мене б скоріш від нього відштовхнула* (Л. Укр., II, 1951, 445).

ВІДШТО́ВХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ВІДШТОВХНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* 1. *від кого — чого і без додатка.* Штовхаючись, відсуватися, віддалятися; відпихатися. *Ми вилізли на плоти, бо тепер уже можна відштовхуватися тичкою* (Трубл., III, 1956, 360); *Електрони від негативно зарядженої сітки відштовхуються* (Осн. радіотехн., 1957, 17); *Саморобним веслом відштовхнувся Яків од берега* (Донч., III, 1956, 110).

2. *тільки недок.* Пас. до **відшто́вхувати.**

ВІДШТУКАТУ́РИТИ, рю, риш, *док., перех.* Те саме, що **потинькува́ти.**

ВІДШУ́КАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відшука́ти.** *На галявині проти сонця бронебійники.. розіклали багаття, варять відшукану хтозна-де смолу* (Гончар, I, 1954, 319).

ВІДШУКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відшука́ти.** *В душі Петрія засвітила несподівана надія відшукання своєї згуби* (Фр., VIII, 1952, 167); *Одним з найважливіших завдань біології і медицини в наш час є відшукання шляхів боротьби з вірусними захворюваннями* (Наука.., 12, 1963, 21).

ВІДШУКА́ТИ *див.* **відшу́кувати.**

ВІДШУКА́ТИСЯ *див.* **відшу́куватися.**

ВІДШУ́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відшу́кувати.** *Перша його робота.. була присвячена відшукуванню способів обробітку кам'яновугільних масел* (Шовк., Інженери, 1956, 284).

ВІДШУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ВІДШУКА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* Шукаючи, знаходити, виявляти;

розшукувати. *Серце її неспокійно калатало, коли вона бігла назад, одшукуючи свої сліди* (Коцюб., I, 1955, 361); *Поки слідчий відшукував моє ім'я серед усіх тих паперів, я зважував, радився сам з собою — що говорити?* (Збан., Єдина, 1959, 107); — *Коли б я одужала, то б я її одшукала, де вона...* (Вовчок, I, 1955, 252); // Знаходити, установлювати що-небудь у чомусь. *В книжках мимоволі шукала* [Ганна] *якогось пояснення для себе, намагалася відшукати в них якусь відповідь на свої думки і настрої* (Коз., Сальвія, 1959, 191).

ВІДШУ́КУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВІДШУКА́ТИСЯ**, а́ється, *док.* Знаходитися під час шукання. *І недавно лиш, нарешті, Відшукався хлопця слід* (Мас., Срібна дорога, 1946, 45); *У кутку стовпилися свої..— Марина Хомівна, Олечка, Тамара, та ще відшукались Галя Мигало і Віра Сукноваленко* (Хижняк, Тамара, 1959, 158).

ВІДШУМІ́ТИ, ми́ть, *док.* Закінчити, перестати шуміти. *Вона не знала, чи надовго їй стане сили, чи одшумлять коли бурі* (Коцюб., II, 1955, 305); *І згадав я в вуличному шумі інший шум, що одшумів давно* (Сос., Вибр., 1941, 208); // *перен.* Минутися, пройти бурхливо, із шумом. *Розійшлися дими, Одшуміла війна* (Уп., Укр. поема, 1950, 54); *Революція відшуміла, відгуркотіла* (Руд., Вітер.., 1958, 83).

ВІДШУМУВА́ТИ, у́є, *док.* Перестати шумувати (про напій тощо). * Образно. *Відшумували білим шумом переповнені келихи садів* (Гончар, I, 1954, 305).

ВІДЩЕБЕТА́ТИ, е́че, *док., перех. і неперех.* Закінчити, перестати щебетати. *Відщебетав соловейко*; * Образно. *Про тебе я іще не все одмріяв, іще не все, не все одщебетав* (Сос., Щастя.., 1962, 129).

ВІДЩЕБНУ́ТИ *див.* **відщіба́ти.**

ВІДЩЕБНУ́ТИСЯ *див.* **відщіба́тися.**

ВІДЩЕДРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех. і неперех.* Закінчити, перестати щедрувати.

ВІДЩЕ́П, у, *ч., архл.* Уламок кам'яної породи, відбитий рукою людини. *В результаті дальшої обробки з відщепів і пластин виготовляли.. гостроконечники і скребла* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 14).

ВІДЩЕПЕ́НЕЦЬ, нця, *ч.* Той, хто відірвався, відколовся від певного суспільного середовища або відкинутий середовищем. [Н а т а л я:] *Намалюй нещадними сатиричними фарбами пики одщепенців суспільства, яких життя викидає на смітник історії* (Мик., I, 1957, 415); *Чіпка виростає як відщепенець навколишнього оточення, зганьблене дитя «незаконного шлюбу»* (Від давнини.., I, 1960, 355).

ВІДЩЕПЕ́НКА, и, *ж.* Жін. до **відщепе́нець.**

ВІДЩЕПЕ́НСТВО, а, *с.* Відрив від певного суспільного середовища. *В наш час не так вже й багато знайдеться письменників, які наважаться заявити, що їм немає діла до становища і інтересів народу. То —.. відщепенці, які нічим не можуть дати знати про себе, коли не своїм відщепенством* (Талант.., 1958, 197).

ВІДЩЕПИ́ТИ *див.* **відще́плювати.**

ВІДЩЕПИ́ТИСЯ *див.* **відще́плюватися.**

ВІДЩЕ́ПКА, и, *ж., архл.* Зменш до **відще́п.** *Знаходилися* [у кургані] *фрагменти кераміки, кремінні відщепки та глиняні прясла* (Археол., II, 1948, 63).

ВІДЩЕ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відщепи́ти.** *Ось він* [літак] *сіконув по вишці .. Летять відщеплені кулями тріски* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 4).

ВІДЩЕ́ПЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відщепи́ти** й **відщепи́тися** 1, 3.

ВІДЩЕ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **відще́плювати** й **відще́плюватися** 1, 3.

ВІДЩЕ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ВІДЩЕПИ́ТИ**, еплю́, е́пиш; *мн.* відще́плять; *док., перех.* 1. Відбивати, відколювати частину чого-небудь. *Сокира або відщеплювала тоненькі тріски, або загрузала між суками, і її доводилось довго витягати назад* (Мур., Бук. повість, 1959, 291); *Куля цьвохнула повз Михайлове вухо, відщепила скіпку од котушки, заплуталась у кабелі* (Збан., Сеспель, 1961, 250).

2. *хім.* Відокремлювати, відділяти одні молекули або їх частини від інших. *Фосфорна кислота дисоціює у водному розчині, відщеплюючи при цьому один, два або три іони водню* (Хімія, 9, 1956, 95).

ВІДЩЕ́ПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ВІДЩЕПИ́ТИСЯ**, е́питься; *мн.* відще́пляться; *док.* 1. Відриватися, відколюватися від чого-небудь. *Тріска, відщепившись від борта, хуркнула поблизу* (Гончар, I, 1954, 322).

2. *перен.* Відриватися, віддалятися від певного суспільного середовища.—*Відщепився від нашого роду, мов тріска від дерева* (Стельмах, Хліб.., 1959, 119).

3. *хім.* Відділятися (про молекули або їх частини). *Частина азоту гумінових кислот може відщеплюватись і вбиратись рослиною* (Колг. Укр., 7, 1956, 26).

ВІДЩЕ́ПНЕНИЙ, ВІДЩЕ́ПНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **відщепну́ти.**

ВІДЩЕПНУ́ТИ *див.* **відщіпа́ти.**

ВІДЩЕ́ПНУТИЙ *див.* **відще́плений.**

ВІДЩЕПНУ́ТИСЯ *див.* **відщіпа́тися.**

ВІДЩИПА́ТИ *див.* **відщи́пувати.**

ВІДЩИПА́ТИСЯ *див.* **відщи́пуватися.**

ВІДЩИПНУ́ТИ *див.* **відщи́пувати.**

ВІДЩИ́ПУВАТИ, ую, уєш *і* **ВІДЩИПА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДЩИПНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* Щипаючи, відривати, відділяти частину чого-небудь. *Верхівки плодоносних ліз я відщипую вище останнього суцвіття перед початком цвітіння* (Колг. Укр., 7, 1958, 36); *Кидалась* [пані] *до вікна і, відщипнувши.. квітку фуксії, знов вертала до стола* (Фр., III, 1950, 452); *Волторник ще випив і почав стригти. Довго він скуб мене. Одщипнув ножицями шматочок вуха* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 102).

ВІДЩИ́ПУВАТИСЯ, ується *і* **ВІДЩИПА́ТИСЯ**, а́ється, *недок.* Пас. до **відщи́пувати** й **відщипа́ти.**

ВІДЩІБА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДЩЕБНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех., діал.* Відстібати. *Сусід мій, грубий, короткошиїй купець, одщібає комірчик* (Коцюб., II, 1955, 270).

ВІДЩІБА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВІДЩЕБНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док., діал.* Відстібатися.

ВІДЩІПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВІДЩЕПНУ́ТИ**, епну́, е́пнеш, *док., перех.* Знімаючи защіпку, відчиняти. *Відщепнула* [Явдоха] *йому двері, кличе його* (Кв.-Осн., II, 1956, 202); *Пізнала й Галя Чіпку; хутенько побігла до хвіртки, одщепнула* (Мирний, II, 1954, 231); *Коваль Максим підскочив до вікна, що виходило в садок, і тихо одщепнув його* (Юхвід, Оля, 1959, 270).

ВІДЩІПА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ВІДЩЕПНУ́ТИСЯ**, е́пнеться, *док.* Відчинятися (про защепнуті двері, хвіртку тощо).— *Та відщепни ж двері!* — *Коли ж не відщіпаються — защіпка туго* (Сл. Гр.).

ВІ́ДЬМА, и, *ж.* 1. *заст.* За народним повір'ям — жінка, яка, знаючись з «нечистою силою», завдає людям шкоди; чаклунка. *Поки відьми ще літають, Поки півні не співають, Посвіти нам...* (Шевч., I, 1951, 5); *Чого вона тільки не виробляла, ота родима відьма! Перекидалась у полотно, що біліло смерком попід лісом, повзла вужем або котилась горбами прозорим клубком* (Коцюб., II, 1955, 333); *Гуцул лякався не тільки пана і жандарма, він жахався на кожному кроці відьми, упиря.. і всякого іншого чортовиння* (Козл., Сонце.., 1957, 4).

2. *лайл.* Про нечепурну, розхристану або сварливу, злу жінку. [М а т и:] *Ой, синоньку! Ой, що ж я набіди-*

лась з отею [отою] *відьмою!* (Л. Укр., III, 1952, 260); *Саму б її засадити,.. відьму, в оце смердюче.. пекло* (Гончар, Таврія.., 1957, 104).

ВІДЬМА́К, а́, *ч., заст.* За народним повір'ям — чоловік, який знається з «нечистою силою»; чаклун. [2-а дівчина:] *Він відьмак, з чортами знається* (Стар., Вибр., 1959, 233); * У порівн.— *Ви увесь в сажі, як відьмак з димаря!* (Гончар, I, 1954, 203).

ВІДЬМА́ЦЬКИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **відьма́к.** [Галина:] *Всяк обминає цю відьмацьку хату...* (Стар., Вибр., 1959, 233).

ВІДЬМА́ЧИЙ, а, е, *заст.* Те саме, що **відьо́мський.** *Посміхаючись в сутінках до Вутаньки злорадною, відьмачою усмішкою, вона* [баба] *ніби насувалася зверху на дівчину* (Гончар, Таврія.., 1957, 249); — *Не роби з себе ягничку, бо коли у тебе й є хвіст, то не овечий.— А який же? — Відьмачий!* (Ю. Янов., II, 1958, 264).

ВІ́ДЬМИН, а, е, *заст.* Належний відьмі. *Усі люди любили її старшенького, тільки один Корнюша Безбородько в'ївся в нього, неначе відьмине помело в живе дерево* (Стельмах, Хліб.., 1959, 528).

ВІ́ДЬМИТИ, млю, миш; *мн.* ві́дьмлять; *і* **ВІДЬМУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *недок., заст.* Займатися відьомством; чаклувати. *Палажка тричі перехрестилась, щось пошептала — вже й не знаю, чи молилась, чи відьмила* (Н.-Лев., II, 1956, 13); *У нас одна жінка хотіла навчитись відьмувати* (Барв., Опов.., 1902, 55).

ВІДЬМУВА́ННЯ, я, *с., заст.* Дія за знач. **відьмува́ти.** *Більш десятка корів зробились офірою Параскіциного відьмування* (Коцюб., I, 1955, 274).

ВІДЬМУВА́ТИ *див.* **ві́дьмити.**

ВІДЬО́МСТВО, а, *с., заст.* Про дії відьми; чаклування. *Вона й сама замолоду знала те лихо, що, мовляв, жаль ваги не знає, і відьомства у .. відьми з великого жалю навчилась* (Барв., Опов.., 1902, 449); [Грицько:] *Ти відьма, ти мене струїти хочеш.. Твоя й краса не з чого, як з відьомства* (Сам., II, 1958, 83).

ВІДЬО́МСЬКИЙ, а, е, *заст.* 1. Прикм. до **ві́дьма** 1. *Аж в ноги упав сердешний Микита Уласович та кістляві руки відьомські цілує та просить* (Кв.-Осн., II, 1956, 190); // Власт. відьмі (в 1 знач.). *Її страшне, жовте, відьомське обличчя зразу стало добрішим* (Коцюб., I, 1955, 370).

◇ **Відьо́мське ко́дло** *див.* **ко́дло.**

2. Стос. до відьомства. *І зараз в горщечок наклала Відьомських різних-всяких трав* (Котл., I, 1952, 154); *Чи то справді він умерлий, Тільки матері кохання Та відьомські міцні чари При житті його тримають?..* (Л. Укр., IV, 1954, 181).

ВІ́ЖЕЧКА *див.* **ві́жечки.**

ВІ́ЖЕЧКИ, чок, *мн.* (*одн.* **ві́жечка,** и, *ж.*). Зменш.-пестл. до **ві́жки.** *Та й пішли обоє І відерце і віжечки Понесли з собою* (Шевч., II, 1953, 257).

ВІ́ЖКА *див.* **ві́жки.**

ВІ́ЖКИ, жок, *мн.* (*одн.* **ві́жка,** и, *ж.*). Прикріплений з обох боків до вуздечки довгий ремінь, мотузок тощо, якими правлять кіньми. *Збоку йде Яким, придержуючись за полудрабок рукою, цмока на гнідка, злегка тримає за віжки* (Мирний, IV, 1955, 314); *Коні, видно, відчувши, що віжки попали в міцні руки, ожвавіли* (Гончар, I, 1954, 62).

◇ **Ві́жка під хвіст попа́ла** *кому* — про невиправдані вередування, пустощі; **Держа́ти (трима́ти, ма́ти** *і т. ін.*) **ві́жки в рука́х** — мати владу, керівництво в своїх руках. *В Америці теж, куме, є порядні люди, та не в їхніх руках віжки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 52); **[Не] випуска́ти (ви́пустити) ві́жок з рук** — [не] поступатися владою, керівництвом. *Онися Степанівна, як стара господиня в домі, й не думала випускати з своїх рук господарських віжок* (Н.-Лев., III, 1956, 198); **Попуска́ти (попусти́ти) ві́жки** — послаблювати керівництво ким-, чим-небудь, контроль, догляд за ким-, чим-небудь. *Мати все переказала синові й радила, щоб він таки добре держав Олесю в руках і не попускав віжок* (Н.-Лев., III, 1956, 60).

ВІЗ^1, во́за, *ч.* 1. Засіб пересування на чотирьох колесах з кінною або воловою тягою здебільшого для перевезення вантажів. *Воли поздихали, Вози поламались, З батіжками чумаченьки Додому вертались* (Шевч., II, 1953, 120); *Проїздили з навісним брязкотом вози, навантажені будівничим матеріалом* (Л. Укр., III, 1952, 604); *Риплять тугі вози* (Бажан, Вибр., 1940, 163).

◇ **Во́зом зачепи́ти** *див.* **зачепи́ти; Докла́сти во́за** *див.* **докла́сти; П'я́те ко́лесо до во́за (у во́зі)** *див.* **ко́лесо.**

2. Приблизна міра ваги, обсягу, що дорівнює поклажі одного воза. *Не раз ходив за сіллю в Крим; Тарані торговав* [торгував] *возами* (Котл., I, 1952, 107); *Пора прийшла — І службу* [Білочка] *відбула, — За те чумацький віз оріхів наділили* (Гл., Вибр., 1957, 143).

3. *астр.* Назва сузір'я північної півкулі із семи зірок, що нагадує віз. *Великий віз; Малий віз.*

ВІЗ^2, во́за, *ч.* Велика морська промислова риба родини осетрових.

ВІ́ЗА, и, *ж.* 1. Напис на документі, який засвідчує, що його перевірено офіційною особою. [Ярчук:] *Треба, щоб список дістав принципіальну візу директора* (Мик., I, 1957, 380).

2. Відмітка на закордонному паспорті про дозвіл в'їзду на територію певної держави, виїзду з неї або перебування в ній. *Не дивлячись на жорстокі урізування у видачі в'їзних віз з боку французького уряду,.. Міжнародний конгрес прихильників миру все-таки відбувається* (Тич., III, 1957, 329); *Всі троє мали лише проїзні візи, і спинятися в Берліні їм не дозволялось* (Собко, Граніт, 1937, 63).

ВІЗАВІ́. 1. *присл.* Один проти одного; навпроти. *Отак сидів він, візаві з нею* (Кач., II, 1958, 228).

2. *невідм., ч. і ж.* Той, хто перебуває навпроти. *Він заглибився в якісь папери, надавши своєму візаві можливість говорити про що завгодно* (Ю. Янов., I, 1958, 543); * Образно.— *Ось мій нинішній візаві,— і він, обернувшися лицем, говорив так, щоб чув його й президент, що йшов зараз за ними* (Фр., VII, 1951, 342).

ВІЗАНТИНІ́СТ, а, *ч.* Фахівець із візантинознавства.

ВІЗАНТИНІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **візантині́ст.**

ВІЗАНТИНОЗНА́ВСТВО, а, *с.* Наука про історію та культуру Візантії.

ВІЗАНТІ́ЙСТВО, а, *с., іст.* Абстр. ім. до **візанті́йський.** *А панство буде колихать, Храми, палати муровать* [мурувати], *Любить царя свого п'яного Та візантійство прославлять* (Шевч., II, 1953, 288).

ВІЗАНТІ́ЄЦЬ *див.* **візанті́йці.**

ВІЗАНТІ́ЙКА *див.* **візанті́йці.**

ВІЗАНТІ́ЙСЬКИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **візанті́йці** й Візантія. *Пишна земля візантійська, наче вдова в простих шатах, в тяжкім покрові снігів тихо сумує* (Л. Укр., I, 1951, 314); // Який походить з Візантії. *Візантійські історики; Візантійські купці;* // Власт. Візантії. *Візантійська архітектура — стиль візантійської епохи, що утворився в V сторіччі на еллінсько-римській основі* (Архіт. Рад. Укр., 5, 1939, 41).

ВІЗАНТІ́ЙЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **візанті́єць,** і́йця, *ч.*; **візанті́йка,** и, *ж.*). Населення Візантії. *У Феофілакта (VII ст.) є згадка про трьох слов'янських гуслярів, взятих у полон візантійцями* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 348); — *Коли дев'ятсот сімдесят другого року орди печенігів, керовані візантійцями, оточили його* [Святослава] *біля Дніпрових порогів і він побачив, що* *виходу ніби нема, він все-таки знайшов для себе й своєї дружини вихід у битві* (Довж., I, 1958, 294).

ВІЗЕРУ́НКОВИЙ, а, е. Оздоблений візерунками. *У того слуги ледве помітно затремтіли руки, коли відкривали затичку візерункової фляги* (Ле, Наливайко, 1957, 135); *Різноманітних малюнків було дуже багато, майже не повторювалися заставки і візерункові великі літери* (Ів., Таємниця, 1959, 177); // Який має вигляд візерунка. *Він нишпорив поглядом по верхів'ях дерев, по візерунковій лінії контурів хмар* (Ю. Янов., I, 1958, 137).

ВІЗЕРУ́НКОВО. Присл. до **візеру́нковий.** *Проїжджаючи повз старовинну мечеть,* [Синявін] *не міг не спинитися біля візерунково облицьованого мінарета* (Ле, Міжгір'я, 1953, 69).

ВІЗЕРУ́НОК, нка, *ч.* Малюнок із різних ліній, кольорів, тіней тощо; мереживо. *Зроблю маленьку книжечку. Хрестами і візерунками з квітками Кругом листочки обведу* (Шевч., II, 1953, 45); *Настя швидко і спритно клала стібок за стібком. Рівно виступали по оксамиту візерунки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 61); *На шибках — зимових мережок Зірчастобілий візерунок* (Еллан, I, 1958, 94).

ВІЗЕРУ́НЧАСТИЙ, а, е. Оздоблений візерунками. *Задивилася Ганна у візерунчасту, прикрашену ліпленням, стелю* (Гончар, Таврія.., 1957, 221); // Який має вигляд візерунка. *Буйними кущами росли тут жоржини.., милувало зір візерунчасте листя чорнобривців* (Шиян, Баланда, 1957, 144).

ВІЗЕРУ́НЧАСТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **візеру́нчастий.**

ВІЗИ́Р^1, а, *ч.* 1. Пристрій у фото- або кіноапараті для наведення об'єктива на предмет, який фотографують; видошукач. *Здавалося, що фотоапарат приріс до його очей,— кореспондент на весь світ намагався дивитися лише через візир* (Собко, Стадіон, 1954, 220).

2. *військ.* Деталь прицілу з вузькою щілиною.

3. *спец.* Щілина для візування. *Цей прилад складається з лінійки - рівня з двома візирами: горизонтальним і під кутом 45° до горизонталі* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 71).

ВІЗИ́Р^2, а, *ч.* За середньовіччя вищий урядовий сановник у деяких країнах Близького й Середнього Сходу. *Султан Мелік-шах зовсім звірився на свого візира, дав йому повну власть у державі* (Крим., Вибр., 1969, 223); — *А султан так розлютував на візира Насух-башу за те, що випустив він козаків у море, що наказав повісити його* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 61).

ВІЗИ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **візи́р**^{1}. *Візирний прилад; Візирна труба.*

ВІЗИ́Т, у, *ч.* 1. Відвідини кого-небудь, переважно офіційні.— *Поїдь завтра з візитом в Миронівку до директора* (Н.-Лев., III, 1956, 215); — *Я можу пробути у вас не довше як півгодини, інакше мій візит може здатись підозрілим* (Мик., II, 1957, 381).

Роби́ти (зроби́ти) візи́т *див.* **роби́ти.**

2. Відвідання лікарем хворого вдома.— *Ma cher amie! — сказала баронеса до Софії зараз по візиті лікаря, що таки частенько навідував її,—прошу вас, пам'ятайте про мої ліки, порошки та води* (Л. Укр., III, 1952, 524); — *Коли хтось у мене на роботі калічивсь, я лікаря викликав і платив йому за візит* (Шиян, Гроза.., 1956, 702).

ВІЗИ́ТА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **візи́т.** *Візита в Криворівну вийшла менш цікава, ніж хтось сподівався* (Л. Укр., V, 1956, 362); *У Козоріжчука ми недовго барилися, бо то була візита надпрограмова* (Сам., II, 1958, 399).

ВІЗИТА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. *заст.* Візит.— *Мені приємна ваша візитація, пане, — промовив Аракчеєв таким голосом, ніби комерції радник справді його ощасливив відвідуванням* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 239); *Свою обіцянку щодо візитації доктор Драгомирецький виконав точно: зразу після нічного чергування він був уже знову на Виноградній* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 366).

2. *спец.* Перевірка документів і вантажу підозрілого чужого судна.

ВІЗИТЕ́Р, а, *ч.* Той, хто приходить з візитом; гість. — *Може, у неї навіть свій палац є, але ж незручно явитись туди звичайному студентові, та ще з такого приводу, як бажання записати пісню... На такого візитера можуть подивитись, як на нахабу* (Бурл., Напередодні, 1956, 138).

ВІЗИТИ́РКА, и, *ж., зах.* Віконце в дверях для спостереження. *Потім* [Панталаха] *зіскочив на поміст і пішов до дверей. Притулив насамперед очі, а потім вуха до ..візитирки* (Фр., II, 1950, 250).

ВІЗИ́ТКА, и, *ж.* 1. *заст.* Однобортний чоловічий піджак (спочатку призначений для візитів). *Не встигли гості привітатися з хазяїном, як у дверях з'явився відомий на весь город ефенді Мустафа, у чорній візитці* (Коцюб., II, 1955, 136); *На мсьє Енно були мистецьки відпрасовані панталони.. та строга чорна візитка з модною осиною талією* (Смолич, Мир.., 1958, 100).

2. Те саме, що **Візи́тна ка́ртка** (*див.* **візи́тний**).

ВІЗИ́ТНИЙ, а, е. Стос. до візиту. *Посідали вони на канапі і почали звичайну візитну розмову* (Н.-Лев., I, 1956, 168); // Признач. для візитів. *Безбородько не міг обігнатися від агентів. Погодився ще на один візитний костюм* (Вільде, Сестри.., 1958, 55).

Візи́тна ка́ртка — картка з прізвищем, ім'ям та по батькові, іноді з адресою її власника для вручення під час знайомства або візиту. *Це моє корисне винахідництво перервав кур'єр, подавши візитну картку* (Кулик, Записки консула, 1958, 45).

ВІЗИТО́ВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **візи́тний.** *Він* [портрет] *стояв межи двома іншими портретами: старого військового в рясних еполетах і немолодої пані в чорній візитовій сукні* (Л. Укр., III, 1952, 601).

ВІЗИТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., заст.* Відвідувати кого-небудь, робити візит. *Пані Штейнмільх їздила візитувати знайомих* (Л. Янов., I, 1959, 241).

ВІЗИТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок. і док., заст.* Обмінюватися візитами (в 1 знач.). *Найчастіше, однак, Солецькі візитувалися з одним панством з сусідства* (Кобр., Вибр., 1954, 90).

ВІ́ЗІЯ, ї, *ж., рідко.* Те саме, що **при́вид.**— *Та невже ж ви вірите у візії?* (Кулик, Записки консула, 1958, 221); *В уяві Мотрі вирисовується візія червоних хмарок...* (Вільде, На порозі, 1955, 25).

ВІЗНИ́К, а́, *ч.* 1. Людина, яка править кінним екіпажем, найчастіше найманим; фурман. *Він* [жандарм] *казав візникові стати супротив війтової хати* (Фр., II, 1950, 35); *Хлопець-візник, що служить у Садовських, приніс своїй господині величезного букета* (Л. Укр., V, 1956, 385); *Візник шалено поганяв коня...* (Рильський, III, 1956, 295).

2. Найманий кінний екіпаж. *Стукають по бруку колеса візника* (Донч., I, 1956, 504).

ВІЗНИ́КА, и, *ч., діал.* Візник (у 1 знач.). *Коні вороні, баскії. Правив візника плечастий, усатий* (Вовчок, I, 1955, 118).

ВІЗНИКІ́В, ко́ва, ко́ве. Належний візникові. *Біла візникова кобила помітно кульгала* (Коцюб., II, 1955, 375).

ВІЗНИКУВА́ННЯ, я, *с.* Заняття за знач. **візникува́ти.** *Від хліборобства* [селяни] *переходять на роботи, не зв'язані з фізичною працею: на крамарство, візникування* (Гжицький, У світ.., 1960, 6).

ВІЗНИКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Бути візником, займатися візницьким промислом. *Батько Ліди Шепель замолоду візникував* (Донч., V, 1957, 312); *Огей посміхається і бурчить: — Ви давно візникуєте?* (Досв., Вибр., 1959, 300).

ВІЗНИ́ЦТВО, а, *с.* Те саме, що **візникува́ння.**

ВІЗНИ́ЦЯ, і, *ч., заст.* Візник. *Пан звелів коней зупинити.. Візниці грошей дав* (Вовчок, I, 1955, 118); *Візниця став настирливіше підганяти коней* (Панч, В дорозі, 1959, 109).

ВІЗНИ́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **візни́к** 1 і **візни́цтво.** *Все забавляло, тішило і радувало Івана. Забавляла його візницька служба* (Фр., III, 1950, 145); *У XVIII ст. на Україні дуже поширилось чумацтво — торгово-візницький промисел* (Іст. УРСР, I, 1953, 348).

ВІЗНИ́ЧЕНЬКО, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **візни́к** 1. *Велю коникам вівса дати, а візниченькам підождати* (Сл. Гр.).

ВІЗНИ́ЧИЙ, чого, *ч., заст.* Візник (у 1. знач.). [Петро:] *Треба тільки свого візничого відправити, нехай не жде* (Сам., II, 1958, 157).

ВІЗО́К, зка́, *ч.* 1. Зменш. до **віз** ¹. *І все кобилок поганяє, Що оглобельна аж брикає, Помчали, аж візок скрипить* (Котл., I, 1952, 80); *Мимо вузенькою дорогою рипить.. благенький візок з горою снопів* (Вас., II, 1959, 160).

2. *заст.* Екіпаж на ресорах із дверцятами та вікнами, іноді — з відкидним верхом. *Потому купить дві пари баских коней та візок із шибками* (Коцюб., I, 1955, 101); *Пара найкращих панських гнідих з гуркотом підкотила до ганку легкий ресорний візок* (Мур., Бук. повість, 1959, 143).

3. Невелика коляска, в якій возять маленьких дітей. *Художник.. прикотив звідкись свій дитячий візок з різним скарбом: сувої полотна, фарби, папір...* (Гончар, I, 1954, 209).

4. *спец.* Механічний пристрій для перевезення вантажів і людей. *Перевірено в роботі установку для електрифікації пересування візків підвісних доріг* (Наука.., 6, 1956, 22); *Для перевезення жатки до кожного комбайна додається транспортний візок* (Зерн. комбайни, 1957, 81); // Пристрій на чотирьох або двох колесах для ручного перевезення невеликих вантажів. *Десятки тачок, візків, навантажених каменем і лантухами з піском, рухались по валу* (Бойч., Молодість, 1949, 134); *При роботі в саду бочку з обприскувачем переносять або перевозять на візку* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 66).

5. Назва гри в карти. *В хлюста, в пари, в візка іграли І дамки по столу совали* (Котл., I, 1952, 77).

◇ **Підвезти́ візка́** *кому* — нишком зробити комусь прикрість. [Явдоха:] *Це я знаю, хто підвіз візка! Це той цвілий попенко...* (Мирний, V, 1955, 176); *Вчителька вона хороша, лагідна.., а я їй підвіз такого візка* (Сміл., Сашко, 1957, 10).

ВІЗО́ЧОК, чка, *ч.* Зменш. до **візо́к** 1, 3. *Готова дуга й удила, не достає тільки візочка та кобили* (Номис, 1864, № 14307); [Панас:] *Дитина сидить у візочку, а він на моріжку* (Вас., III, 1960, 257).

ВІЗУА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Який здійснюється безпосередньо очима (про спостереження). *Поряд з візуальними провадяться фотографічні спостереження ракети-носія і другого супутника* (Рад. Укр., 14.XI 1957, 3).

ВІЗУА́ЛЬНО, *спец.* Присл. до **візуа́льний.** *З його* [телескопа] *допомогою планету можна спостерігати як візуально, так і фотографічно* (Наука.., 9, 1957, 8).

ВІЗУВА́ЛЬНИК, а, *ч., спец.* Той, хто проводить візування.

ВІЗУВА́ННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **візува́ти** ¹. *Горизонтальність траверси визначають візуванням на дальшу опору* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 32).

ВІЗУВА́ТИ ¹, у́ю, у́єш, *недок., перех., спец.* Наводити оптичний або кутомірний прилад на точку.

ВІЗУВА́ТИ ², у́ю, у́єш, *недок., перех.* Ставити візу на документі.

ВІ́Ї, вій, *мн.* (*одн.* **ві́я**, ї, *ж.*). Волосинки, що вкривають краї повік. *Його щастя, його доля — Мої чорні брови, Довгі вії, карі очі, Ласкавеє слово* (Шевч., I, 1951, 158); *Очне яблуко захищене спереду двома складками шкіри — повіками, краї яких вкриті віями. Вії затримують пил* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 157); * Образно. *Обгортає* [сонце] *золотими своїми віями їхні білі, .. виснажені тіла* (Вишня, I, 1956, 203).

ВІ́ЇСТИЙ, а, е. З великими пухнастими віями. *Оксана росла дівчина кароока, віїста, струнка, як очеретина* (Вас., II, 1959, 366).

ВІЙ ¹, во́я, *ч.* Жмуток хворосту або верболозу для заплітання тину, кошика тощо. *Пліт маєш городити на сім воїв* (Сл. Гр.).

ВІЙ ², ві́я, *ч., заст.* Міфічна істота з повіками до землі.

ВІ́ЙКА *див.* **ві́йки.**

ВІ́ЙКИ, йок, *мн.* (*одн.* **ві́йка**, и, *ж.*). 1. Зменш. до **ві́ї**. *Зачепи ж її хто словом, спитай об чім-небудь, зараз зирк з-під своїх війок — вже й догадалася, з якою думкою питають її* (Кв.-Осн., II, 1956, 316).

2. *біол.* Волосоподібні відростки на клітинах тварин і рослин. *Усе тіло туфельки вкрите великою кількістю війок. Коливальні рухи війок діють як мікроскопічні весла, і тварина пливе* (Зоол., 1957, 6).

ВІ́ЙКОВИЙ, а, е, *біол.* Який має війки (в 2 знач.). *Війкові клітинки.*

ВІЙНА́, и́, *ж.* 1. Організована збройна боротьба між державами, суспільними класами тощо. *Війна людей їсть, а кров'ю запиває* (Укр.. присл.., 1955, 78); *Війну* [1914—1915] *ведуть усі великі держави заради грабежу, поділу світу, за ринки, за поневолення народів* (Ленін, 21, 1950, 391); *А між тим приготовання* [приготування] *до робітницької війни швидко кінчилися* (Фр., V, 1951, 413); *Щоб війни не знати, Щоб у мирі жить, — Армія Радянська На посту стоїть* (Бойко, Ростіть.., 1959, 10).

Війно́ю іти́ (піти́) — починати проти кого-небудь війну. *На край шотландський вільний Війною йшов король Едвард* (Л. Укр., I, 1951, 351); **Громадя́нська війна́** *див.* **громадя́нський; Оголо́шувати війну́** *див.* **оголо́шувати.**

◇ **Холо́дна війна́** *див.* **холо́дний.**

2. *перен.* Стан ворожнечі між ким-небудь; суперечка, сварка з кимсь; боротьба. *Малюючи в цілому циклі «Бориславських оповідань» війну поміж капіталом і працею, Франко не може залишитись тільки холодним, об'єктивним обсерватором* (Коцюб., III, 1956, 38); *Уже так споконвіку провадилась у підліщан непримиренна війна з лановими та ставчанами* (Крот., Сини.., 1948, 13); *Ідейна війна з народництвом.*

ВІЙНО́НЬКА, и, *ж., нар.-поет.* Пестл. до **війна́.** *Їхав стрілець на війноньку, Прощав свою дівчиноньку* (Пісні та романси.., II, 1956, 234).

ВІЙНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., чим.* 1. *також без додатка.* Однокр. до **ві́яти** 1—3. *Ранок такий-то тихий та ясний придався: ні вітерець не війне, ні хмарка не збіжиться* (Вовчок, I, 1955, 48); *Гашіца відчинила льох. На них війнуло холодом та специфічним духом льоху* (Коцюб., I, 1955, 242); *Він* [кінь], *здибившись, сердито війнув на* *дядьків своїм султанисто розпущеним хвостом* (Гончар, Таврія.., 1957, 563).

2. *чим, безос., перен.* Викликати відчуття чого-небудь, нагадати собою про що-небудь. *На нього війнуло романтикою дитинства, і роки наче зсунулися назад* (Гур., Життя.., 1954, 238); *Зі скрині війнуло, мов з домовини, чимсь далеким і похоронним* (Цюпа, Три явори, 1958, 47).

3. *розм.* Те саме, що **майну́ти** 2. *Та поїзд тільки війнув перед його носом хвостом і поринув у затінок густого грабового лісу* (Смолич, Театр.., 1940, 79).

ВІЙНУ́ТИСЯ, не́ться, *док.* Однокр. до **ві́ятися** 1. *Війнулася фіранка на вікні* (Рильський, I, 1946, 122); *Кучері русі війнулись неначе* (Нагн., Пісня.., 1949, 32).

ВІ́ЙСТЯ, я, *с., діал.* Вхід. [Юда:] *Вже ж не боронить вогненний меч до того раю війстя* (Л. Укр., III, 1952, 134); *Наче магнітною силою потягнений, подався* [Огей] *до війстя своїх сходів* (Досв., Вибр., 1959, 375).

ВІЙСЬК... Перша частина складних слів, що відповідає слову **військо́вий** у 1 знач., напр.: військкерівни́к, військко́р, військлі́кар і т. ін.

ВІЙСЬККО́М, а, *ч.* Скорочення: військовий комісар. *Дорош знову вийшов у ту саму кімнату, де його реєстрували, і молоденький командир-піхотинець провів його через коридор до кабінету військкома* (Тют., Вир, 1964, 196).

ВІЙСЬККОМА́Т, у, *ч.* Скорочення: військовий комісаріат. *Ще звечора прийшло на хутір повідомлення, щоб всі військовозобов'язані з'явились до військкомату* (Збан., Між.. людьми, 1955, 63); *Коло відчинених дверей військкомату стояв гурт парубків, а всередині хтось голосно викликав прізвища* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 140).

ВІ́ЙСЬКО, а, *с.* Збройні сили держави; армія. *У нього вотчина аж біля Прилуків укупі з братом, .. брат господарює, а він служить у війську* (Кв.-Осн., II, 1956, 328); *Тоді він* [Т. Шевченко] *одвідав і Київ, і Кирилівку, і Хортицю, де колись була Січ славного війська запорізького* (Мирний, V, 1955, 312); // Частина збройних сил; озброєний загін. *Іде військо, іде й друге, А за третім стиха — Не дивися, безталанна — Везуть тобі лихо* (Шевч., II, 1953, 43); *Попереду всього війська Три старшини виступали* (Л. Укр., I, 1951, 375); *Та не корилась Україна, Повстанські ладила війська* (Рильський, Сад.., 1955, 20); *Як війна вирувала довкола, розливаючи ріками кров, у будьоннівське військо Микола на зачумлену шляхту пішов* (Гонч., Вибр., 1959, 95).

ВІЙСЬКО́ВИЙ, а, е. 1. Стос. до війська. *За Россю почувся військовий оркестр* (Н.-Лев., III, 1956, 133); *Пройшов військовий поїзд і не спинився* (Сміл., Сашко, 1957, 88); // Прийнятий, установлений у війську, в армії. *Військове правило велить йому* [дозорцеві] *в разі опору навіть..* [зброю] *вживати* (Фр., II, 1950, 353); *— Сьогодні ви спочивайте, — посміхнувся знову Щорс,— а завтра підемо марширувати за всіма правилами військової дисципліни* (Довж., I, 1958, 137).

△**Військо́вий о́круг** *див.* **о́круг.**

2. Стос. до військовослужбовця. *Військовий обов'язок;* // Власт. військовослужбовцеві. *Ось він* [полковник] *поздоровляє Надю, таким певним голосом, з таким штучним військовим поклоном* (Л. Укр., III, 1952, 485); *Горілий мав високий зріст і струнку, військову виправку* (Десняк, I, 1955, 350).

3. *у знач. ім.* **військо́ве,** вого, *с.* Одяг і спорядження військовослужбовця. *Вони повернулися разом з Валюшкою — обоє вже у військовому* (Ю. Янов., I, 1958, 282).

4. *у знач. ім.* **військо́вий,** вого, *ч.* Те саме, що **військовослужбо́вець.** *Було велике товариство: 6 чи 7 старих паній.., військовий з генерального штабу* (Коцюб., III, 1956, 153); *Поруч з генералом стояв ще якийсь військовий у довгій бурці* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 43).

ВІЙСЬКОВО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **військо́вий** у 1 знач., напр.: військовонавча́льний, військовотехні́чний та ін.

ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'Я́ЗАНИЙ, ного, *ч.* Той, хто підлягає призиву в армію або перебуває в запасі. *Ще звечора прийшло на хутір повідомлення, щоб всі військовозобов'язані з'явились до військкомату* (Збан., Між.. людьми, 1955, 63).

ВІЙСЬКО́ВО-МОРСЬКИ́Й, а́, е́. Признач. для ведення війни на морі. *Військово-морський флот;* // Належний військово-морському флотові. *Військово-морська база.*

ВІЙСЬКО́ВО-ПОВІ́ТРЯ́НИЙ, а, е. Признач. для ведення війни в повітрі. *Військово-повітряні сили;* //Належний військово-повітряним силам. *Військово-повітряна база.*

ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕ́НИЙ, ного, *ч.* Військовослужбовець, узятий у полон під час війни. *У всіх закарбувалися в свідомості пожежі й вибухи.., масові розстріли, Бабин яр, похід радянських військовополонених — босих і закривавлених — на мученицьку смерть до Сирецького й інших таборів* (Ю. Янов., II, 1954, 20).

ВІЙСЬКО́ВО-ПОЛЬОВИ́Й, а́, е́. Який діє, функціонує безпосередньо на місці подій, найчастіше воєнних (про суд і т. ін.). *Військово-польовий суд.*

ВІЙСЬКОВОСЛУЖБО́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Людина, що служить у війську. *В президії серед військовослужбовців сиділи два чоловіки із зірками Героїв Радянського Союзу* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 31).

ВІЙТ, а, *ч.* Керівник місцевого (міського чи сільського) управління або самоврядування в середньовічній Німеччині, Литовському князівстві, Польщі та на Україні (в XV—XVIII ст.). *Війт призначався на 100 і більше селянських волок. Основна його функція була виганяти селян на панщину* (Іст. УРСР, I, 1953, 132); // *заст.* Сільський староста. *Добралась до села. Тут десяцькі, соцькі, війти до мене пристали, що я з другого повіту* (Барв., Опов.., 1902, 367); // У Західній Україні (до 1939 р.) та в Польщі (до 1950 р.)—голова волосної управи. *Кандидатуру Юзефа Кропивницького.. воєвода Львівський протегував на посаду війта* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 19).

ВІЙТИ́ХА, и, *ж., заст.* Жінка війта. [Бовт:] *Багато тобі війтиха заплатила, щоби ти для неї адвокатом була?* (Фр., IX, 1952, 404).

ВІ́ЙТІВ, това, тове. Прикм. до **війт.** *Радні поспускали голови, бо виділи, що правда по війтовім боці* (Март., Тв., 1954, 173).

ВІЙТІ́ВСТВО, а, *с., заст.* Посада війта. [Олекса:] *Отсе нещасне війтівство йому* [Рябині] *голову закрутило* (Фр., IX, 1952, 36); *Це часто буває з селянами, що від хліборобства переходять на роботи, не зв'язані з фізичною працею: на крамарство, візникування чи.. на війтівство* (Гжицький, У світ.., 1960, 6).

ВІЙТІ́ВСЬКИЙ, а, е, *заст.* Те саме, що **ві́йтів.** *На війтівському возі сиділи Груздій, .. отець Мелетій* (Козл., Ю. Крук, 1957, 379).

ВІЙТУВА́ННЯ, я, *с., заст.* Перебування на посаді війта. *Багатій Прокіп Рябина* [герой п'єси І. Франка] *за п'ятнадцять років війтування збив чималий капітал* (Іст. укр. літ., I, 1954, 558).

ВІЙТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., заст.* Бути війтом. [Феська:] *Каже кума Матрона, що не позволить свому чоловікові довше війтувати* (Фр., IX, 1952, 404).

ВІЙЦЕ́, я́, *с., заст.* Дишло в упряжі плуга, розташоване між двома парами волів. *От він узяв, нарвав* *війце і підпріг її, а жінку поставив за погонича* (Сл. Гр.); *Старий Кажан, схопивши дубове війце, ..з силою махнув ним у повітрі* (Цюпа, Три явори, 1958, 57).

ВІЙЧА́СТИЙ, а, е, *біол.* 1. Покритий війками (в 2 знач.). *Найулюбленішими місцями мешкання нічниці війчастої.. є дупла, горища, щілини скель, печери, підземелля і навіть шпаківні* (Звірі.. Карпат.., 1952, 21).

◊ **Війча́сте ті́ло**, *анат.*—товстіша частина судинної оболонки ока між сітківкою та кришталиком. *Тривале напруження очей під час письма й читання викликає перевтому війчастого тіла* (Шк. гігієна, 1954, 63.)

2. *у знач. ім.* **війча́сті**, тих, *мн.* Клас плоских черв'яків-турбеляріїв.

ВІЙЯ́, я́, *с.* Дишло у воловому возі. *Лаврін сидів на возі, спустивши ноги на війя* (Н.-Лев., II, 1956, 308); *Заремба думав про те, що треба переробити війя для волів* (Смiл., Сад, 1952, 23).

ВІК, у, *ч.* 1. Тривалість життя людини, тварини, рослини. *Сей на руках знав ворожити, Кому знав скільки віку жити* (Котл., I, 1952, 225); *Минула половина її літ, а вже здавалось, що Нимидора доживає свій вік* (Н.-Лев., IV, 1956, 244); // Період, ступінь у рості, розвитку людини; літа. *Судді тебе й закони зап'ятнали, Тюрма підтяла вік твій молодий* (Фр., XIII, 1954, 406); *На задніх лавах було тихо. Там сиділи поважні віком* (Смолич, Мир.., 1958, 226); // Відрізок життя людини від зрілого періоду до смерті. *Вибирай жінку на цілий вік* (Укр.. присл.., 1955, 116).

◊ **Від ро́ду (зро́ду)-ві́ку** *див.* **рід; Вік вікува́ти (звікува́ти)**: а) *(з ким)* жити до смерті з кимсь; б) *(ким)* бути кимсь до старості. *Робота в мене — тихішої не знайдеш: бакенщиком вік звікував* (Донч., VI, 1957, 386); **Ві́ку дожива́ти (дожи́ти)** — жити останній відрізок життя (звичайно про стару людину).— *Дай нам спокійно віку дожити* (Кв.-Осн., II, 1956, 63); **До ві́ку** — усе життя, до кінця життя. *Невже мені отак до віку каратись?* (Мирний, V, 1955, 239); **Зав'язува́ти (зав'яза́ти) вік** *кому див.* **зав'язувати; Збавля́ти (зба́вити) ві́ку** *див.* **збавля́ти; На віку́** — протягом життя. [Ряженко:] *На віку, як на довгій ниві,— чого з козаком не буває...* (Мик., I, 1957, 305); **На схи́лі ві́ку** *див.* **схил; Укоро́чувати (вкороти́ти) ві́ку** *див.* **укоро́чувати; У ро́зцвіті ві́ку** *див.* **ро́зцвіт.**

2. Те саме, що **сторі́ччя.** *Дія діялась в двадцятих роках XIX віку* (Н.-Лев., III, 1956, 7); *Уперед до звершення замірів, Що поклав дев'ятнадцятий вік* (Граб., I, 1959, 394).

3. *з означ.* Період часу, який виділяється за певними ознаками; епоха. *Час широкого розповсюдження знарядь праці з міді і бронзи називається в науці бронзовим віком* (Іст. УРСР, I, 1953, 21); *Ми вступили в атомний вік, коли атомна енергія використовується в дедалі ширших масштабах* (Наука.., 5, 1959, 56); *Середні віки;* // Відрізок часу, який відповідає геологічному ярусові Землі. *До останнього часу в породах Криворізької серії.. не було знайдено палеонтологічних решток, за допомогою яких можна було б визначити геологічний вік порід* (Вісник АН, 1, 1957, 56).

4. *розм.* Надзвичайно довгий час; вічність. *Сьогоднішній вечір їй віком здався* (Мирний, III, 1954, 78); *Він нас учив найглибше поважати Святиню роботящої руки,— І увійшов наш Янка* [Купала] *у віки, Як образ Білорусії крилатий* (Рильський, II, 1960, 307); *Два роки всього прожив Гордій з мачухою, здавалося ж — віки* (Крот., Сини.., 1948, 16).

◊ **На ві́ки [ві́чні]** — назавжди. *Поминай мене, не удавайся у тугу... прощай на віки вічні!..* (Кв.-Осн., II, 1956, 78).

5. *у знач. присл.* Надзвичайно довго; завжди. *Раз добром нагріте серце Вік не прохолоне* (Шевч., I, 1951, 245); *І в степах буде вік зеленіти На добро трудова магістраль* (Нагн., Вибр., 1950, 90).

ВІКА́РІЙ, я, *ч.* У православній церкві — єпископ, який є помічником або заступником архієрея; у католицькій церкві — заступник єпископа або парафіяльного священика. *Раз літом пройшла чутка, що по парафіях буде їздити архієрей, вікарій митрополита* (Н.-Лев., III, 1956, 192).

ВІКА́РНИЙ, а, е. Прикм. до **віка́рій;** // Який є вікарієм. *Вікарний архієрей.*

ВІ́КІНГ, а, *ч.* Морський воїн давньої Скандінавії. *Колись: вікінги та нормани далекі пінили моря,— тепер: крізь синяву туманну огні дредноутів горять* (Сос., I, 1957, 312); * Образно. *І він, вікінг двадцятого віку, поведе їх назустріч славі* (Гончар, Таврія.., 1957, 494).

ВІКНА́СТИЙ, а, е. З великими вікнами; з багатьма вікнами. *Вікнаста хата.*

ВІКНИ́НА, и, *ж.* 1. Отвір у стіні для вікна. *Будинок дихав пусткою через чорні вікнини поверхів* (Тудор, Вибр., 1949, 288); * Образно. *Буйна зелень вуличних посадок та присадибних садків проривалась тільки в одному місці величезною вікниною.. стадіону* (Смолич, III, 1959, 502).

2. *діал.* Вікно (в 1 знач.).— *Так ви вже тут не вперше? — Ще б уперше! Я звідси родом..— Із самих Клеченців? — Та ні! Оно — з Матвіївки,— вказав я у вікнину На дальню гору з вітряками* (Вирган, В розп. літа, 1959, 209).

ВІКНО́, а́, *с.* 1. Отвір для світла й повітря в стіні приміщення (хати, вагона тощо), куди вставлена рама з шибками. *Хата була чимала, .. з великими вікнами на чотири шибки* (Н.-Лев., II, 1956, 223); *Вставлено у вікна другі рами, Вата і калина поміж рам* (Рильський, Голос. осінь, 1959, 9); // Шибки. *Град багато нашкодив, бо пооббивав цвіт на деревах.. і в Любитові багацько вікон повибивав* (Л. Укр., V, 1956, 9); // Підвіконня. *У гарному будинку на вікні Бриніли Квіти у макітрі* (Гл., Вибр., 1957, 102); * Образно. *Завдяки ним* [думкам К. Ціолковського] *тепер, у наші дні, ми змогли відчинити вікно в космос* (Рад. Укр., 20.IX 1960, 3).

◊ **Не ті́льки сві́ту (со́нця), що у вікні́** — є й інше місце, інший вихід із становища. [Мелешко:] *Оцінять і мене, якщо я буду вартий того. А ні, — то підемо звідси, — адже ж не тільки сонця, що у вікні* (Коч., II, 1956, 501).

2. Отвір певного призначення в споруді, агрегаті, машині. *Підіймання кришки на завалочному вікні було розраховане цілком точно* (Собко, Біле полум'я, 1952, 96).

3. Невеличке озерце, заглиблення в драговині, болоті. [Лукаш:] *Я тут було в драговині загруз; натрапив на вікно* (Л. Укр., III, 1952, 221); *Населяють червоночереві джерелянки водойми.., а також болота, де вони тримаються у вікнах* (Визначник земноводних.., 1955, 43).

4. *перен., розм.* Вільні для викладача години між двома лекціями, уроками. *Ще недавно тут у школі — Йшло в дві зміни заняття. Вчителям було незручно: Безліч часу в «вікна» йшло...* (С. Ол., Вибр., 1959, 307).

ВІКНЯ́Р, а́, *ч.* 1. *спец.* Робітник, який виготовляє рами для вікон.

2. *діал.* Скляр.

ВІ́КО, а, *с.* Верхня частина діжки, скрині й т. ін., якою їх закривають. *Коровай поклали на віці од діжі* (Н.-Лев., III, 1956, 73); *Скриня була важка. Гнат шарпнув за віко, і віко відскочило* (Коцюб., I, 1955, 30); *Перші грудочки, перемішані з сльозами, глухо впали на віко домовини* (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 153).

ВІКОВИ́Й, а́, е́. 1. Пов'язаний з певним відрізком життя людини, тварини, рослини. *За спостереженнями ряду радянських авторів, світлова чутливість залежить від вікових особливостей* (Рад. психол. наука.., 1958, 12); *Є види спорту, в яких вікова різниця не відіграє великої ролі. Наприклад, плавання,.. настільний теніс* (Рад. Укр., 26. V 1962, 4); *Вікові ступені рослини.*

2. Який живе, існує протягом багатьох віків. *То буря порається, вікові дуби валя, мов пруття!* (Кв.-Осн., II, 1956, 413); *Це був чудовий, віковий ліс* (Скл., Святослав, 1959, 13); // Який існує споконвіку. *Вікові зелені кручі В осінній обнові* (Мал., I, 1956, 197); *Поцокували солдатські підкови по віковім камінню, на яке ще досі ніхто не ступав* (Гончар, I, 1954, 93); // Який триває віками, дуже довго. *Не такої йому* [кріпацтву] *ждалося волі. Воно ждало за свою вікову працю шматка дарової землі* (Мирний, IV, 1955, 213); *Жовтнева революція, найграндіозніша щодо масштабів, найглибша щодо своїх завдань і цілей, здійснила вікові сподівання трудящих* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 4).

ВІКОВІ́ЧНИЙ, а, е. Який живе, існує протягом багатьох віків. *З півмилі од замка, серед густої зарості, на долині ріс на самоті віковічний дуб* (Стор., I, 1957, 385); *На Узгір'ї, серед віковічного лісу, здіймався у височінь білий палац з класичними колонами* (Бурл., О. Вересай, 1959, 88); // Який триває віками. *Віковічна боротьба двох станів, панського й мужичого,.. ніколи не кінчалась* (Коцюб., I, 1955, 335); *Возз'єдналися всі українські землі в єдину велику соборну Радянську Соціалістичну Україну... Здійснилася віковічна мрія українського народу...* (Вишня, I, 1956, 293); // Який існуватиме, триватиме завжди, вічно. *В 1840 році Тарас.. надрукував свого першого «Кобзаря» .. З цього і почалася віковічна Шевченкова слава* (Мирний, V, 1955, 312); *І все виникають у пам'яті втрачені друзі, що сном віковічним заснули на Волзькому лузі* (Голов., Поезії, 1955, 145); // Який існує споконвіку. *Внизу шуміло віковічне море* (Криж., Калин. міст, 1940, 15).

ВІКОВІ́ЧНИТИ, ню, ниш, *недок., перех., діал.* Увічнювати.

ВІКОВІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **віковічний.** *Яскравим доказом віковічності патріотизму може бути епос народів, їхня усна творчість* (Тич., III, 1957, 219).

ВІКОВІ́ЧНО. Присл. до **віковічний.** *Хміліє мед у вуликах сухих, Бджола бринить, як промінь, віковічно, І плід — мов серце яблунь молодих, У груди саду гупає ритмічно* (Мал., Листи.., 1961, 55).

ВІКОДА́ВНІЙ, я, є. Те саме, що **вікови́й** 2; віковічний. *І не видно вже хмар на обрії, бачу я, ліс вікодавній стіною зростає* (Вас., II, 1959, 71); *На Переяславській раді .. здійснилися вікодавні прагнення українського народу з'єднатися з братнім великим російським народом* (Бажан, Наша.. Москва, 1951, 23); // Зроблений дуже давно; старовинний. *Він гідно поніс рясноту тіла і ряси до Солохи, якому не раз привозив на продаж вікодавні біблії* (Стельмах, Хліб.., 1959, 344).

ВІКО́НЕЧКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **вікно́** 1, 2. *У невеличке надвірне віконечко заглядав світ рожевим поглядом* (Мирний, I, 1954, 324); *Я знайшов касу й постукав у віконечко, але воно не відчинялось* (Сміл., Сашко, 1957, 154).

ВІКО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **вікно́** 1. *Подивився козак Нечай в віконну кватирку* (Сл. Гр.); // Признач. для вікна. *Віконна рама затремтіла, і всі шибки дико задеренчали* (Коцюб., I, 1955, 403); *Дід в роздумах підійшов до будівлі, вікна і двері якої були затулені матами, трохи потупцював біля порога, а потім відхилив віконну мату* (Стельмах, I, 1962, 418); *Віконне скло.*

ВІКО́ННИЦЯ, і, *ж.* Дерев'яний або металевий щит з однієї або двох стулок для прикривання вікна. *Там, у однім вікні, грюкнув прогонич — і розчинилася віконниця* (Мирний, I, 1954, 318); *Вдалині м'яко блимнули вікна, і чиясь невидима рука тихо зводила половинки віконниць, наче очі до сну стуляли повіки* (Коцюб., II, 1955, 285); *На вулицю Колгоспну виглядає причілковим вікном з червоними віконницями дерев'яна хата Орини Кулиняк* (Чорн., Пісні.., 1958, 48).

ВІКО́ННИЧНИЙ, а, е. Прикм. до **віко́нниця.** *Віконничні половинки.*

ВІКО́ННЯ, я, *с., збірн., рідко.* Вікна. *По селах заблимали каганці, до перших огнів закували під віконню колядники* (Вас., I, 1959, 228).

ВІКО́НТ, а, *ч.* Дворянський титул, середній між бароном і графом у давній Франції, Англії та деяких інших країнах, а також особа, якій надавався цей титул.

ВІКОНТЕ́СА, и, *ж.* Жінка або дочка віконта.

ВІКО́НЦЕ, я, *с.* Зменш.-пестл. до **вікно́** 1, 2. *Отак вона вишивала, У віконце поглядала, Чи не ревуть круторогі, Чи не йде чумак з дороги* (Шевч., I, 1951, 254); *Кисілевський-Таран, простягаючи руку з асигнацією у віконце каси, мало не впав* (Автом., В. Кошик, 1954, 275).

ВІКОПАМ'ЯТНИ́Й, а́, е́, *книжн.* Те саме, що **вікопо́мний.** *О, вікопам'ятна свята хвилина* (Сл. Гр.); — *Тож вийшов я сьогодні у цей вікопам'ятний день, до цього місця* [місця повстання] (Коп., Навколо полум'я, 1961, 11).

ВІКОПО́МНИЙ, а, е, *книжн.* Якого пам'ятатимуть віками; незабутній. *В дні вікопомного повстання Проти розбещених панів Зросло народів двох братання* (Рильський, II, 1956, 312); *9 травня — вікопомний день Перемоги* (Літ. газ., 9.V 1961, 2).

ВІКОПО́МНІСТЬ, ності, *ж., книжн.* Абстр. ім. до **вікопо́мний.**

ВІКТОРИ́НА, и, *ж.* Гра у відповіді на питання (усні або письмові) з певних галузей знань.

ВІКТО́РІЯ, ї, *ж.* 1. Водяна тропічна рослина родини лататтєвих, що має велике кругле листя з загнутими вгору краями та квітки рожевого або червоного кольору. *У водах Амазонки багато водяних рослин, наприклад, вікторія, квітка якої досягає 30 см у поперечнику* (Посібник з зоогеогр.., 1956, 33).

△ **Вікто́рія ре́гія** — один із найпоширеніших видів вікторії.

2. *заст.* Перемога.— *Кремль? — сказав солдат* [хорват], *вказуючи на силует Спаської вежі на ордені. — Кремль.— То є міць. То є вікторія* (Гончар, III, 1959, 110).

ВІКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Проживати свій вік; жити. *То так він і жив собі, й добре йому велося все: .. вікував він собі гарненько з дочкою* (Вовчок, I, 1955, 310); — *Хіба.. так удовицею й вікуватимеш?* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 171); // Довго перебувати, жити де-небудь.— *Не вікувати ж мені, думаю собі, у наймах, треба б уже хоч клаптик свого поля мати...* (Коцюб., I, 1955, 105); — *Не кури,— спокійно стримав його Максим.— Сіно підпалиш.— А тобі шкода? Чи ти тут вікувати надумав?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 80); // *перен.* Завжди, постійно перебувати, знаходитися де-небудь (про предмети). *В світ дорогу, в світ дорогу! Де вікує сніг на кризі* (Метл. і Кост., Тв., 1906, 60).

Вік вікува́ти *див.* **вік.**

ВІЛ, вола́, *ч.* Кастрований бик, якого використовують як тяглову силу. *Іде Марко з чумаками. Ідучи співає, Не поспіша до господи — Воли попасає* (Шевч., I, 1951, 322); *Воли парубчак спинив, виліз із борозни на обліг* (Головко, II, 1957, 11); * Образно. *Генеральський* *приказ* [наказ], *з нагайкою в руках, зробив до ладу своє діло. Він.. з завзятих степовиків понаробив покірних волів* (Мирний, I, 1954, 98); * У порівн. *Та чого це ти насупився, як віл перед обухом?* (Мам., Тв., 1962, 107).

◇ **Вола́ б з'їв** — дуже голодний. *Здається, вола б з'їв... і черствий хліб здавався смачним!* (Мирний, II, 1954, 145); **Вола́м хвости́ крути́ти,** *зневажл.*— виконувати примітивну, нескладну, часто брудну, низькооплачувану роботу.— *Поголовував трохи і досить — йди волам хвости крутити, коли людьми управляти не вмієш* (Збан., Переджнив'я, 1960, 146); **Ї́хати (поїхати) як вола́ми** — їхати дуже повільно; **Працюва́ти (роби́ти), як віл [у ярмі́]** — дуже важко й багато працювати. *Сливе дві неділі робила Олександра, як віл у ярмі* (Коцюб., I, 1955, 68); [Маруся:] *А чим же тобі не добра Марта? Що всім годить та робить, як сірий віл?* (Вас., III, 1960, 94); **Чо́рний віл на но́гу наступи́в** *див.* **наступа́ти.**

ВІ́ЛА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **руса́лка.**— *Я ж недарма віла-чарівниця — вмію гоїть всі юнацькі рани* (Л. Укр., I, 1951, 392).

ВІ́ЛІС, а, *ч., розм.* Автомобіль марки Вілліс. *До малої підсліпуватої хатини край села під'їздить на вілісі генерал і два полковники* (Довж., I, 1958, 347).

ВІ́ЛЛА, и, *ж.* Розкішна дача за містом або будинок-особняк, звичайно із садом навколо. *По піскуватій лінії берега, серед тінистих садків, біліли розкішні вілли* (Коцюб., I, 1955, 284); *Колись вілли були панські, а відтепер належатимуть народові* (Гончар, Новели, 1954, 48).

ВІЛЛЯ́ТИ *див.* **увілля́ти.**

ВІЛЛЯ́ТИСЯ *див.* **увілля́тися.**

ВІ́ЛЬГА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **воло́га.** *Серпневий вечір дихав вільгою* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 572); *Дихнуло вільгою..— Знать, близько болотистий луг* (Дор., Літа.., 1957, 51).

ВІ́ЛЬГИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **воло́гий.** *Мерехтить в сирих туманах улоговин Пахнот вільгих, солодких соків повен.. цвіт тирлич* (Бажан, I, 1946, 52).

ВІ́ЛЬГІСНИЙ, а, е, *рідко.* Прикм. до **вільгість.** *З бункера вже чути вільгісний терпкий запах молодого вина* (Гончар, Новели, 1954, 25).

ВІ́ЛЬГІСТЬ, гості, *ж., рідко.* 1. Те саме, що **во́гкість.** *Як тільки я перейшла сіни, ще мокрі після вчорашньої зливи, і одчинила двері в шкільну кімнату, на мене вдарило холодною вільгістю, мов з льоху* (Л. Укр., III, 1952, 572); *Грибною вільгістю пахтить І віє листвиною* (Мал., I, 1956, 309).

2. Те саме, що **воло́га.** *То хмарка набіжить, і бризне дощ краплистий, Ясною вільгістю оббризкавши цвітінь* (Рильський, I, 1956, 102); *Учитель уважно вислухує Романа, потім довго мовчить, і в кімнаті настає така тиша, що чути, як знадвору по шибках перекочуються краплини вільгості* (Стельмах, I, 1962, 351).

ВІ́ЛЬГО, *рідко.* Присл. до **вільгий.**

ВІЛЬГО́ТА^1, и, *ж.* 1. Те саме, що **во́гкість.** *Ранок зачинався тихий та лагідний, все навкіл: і трави, і дерева, і кущі — наче завмерло, умліваючи в передденній вільготі* (Смолич, Мир.., 1958, 465).

2. Те саме, що **воло́га.** *Очі в неї блищать якось особливо .. Здається, тепер в них блищав не вогонь, а вільгота* (Голов., Крапля.., 1945, 7).

ВІЛЬГО́ТА^2, и, *ж., заст.* Певна свобода в дотримуванні законів, правил, зобов'язань. [Денис:] *Дайте ви мені отак, як я оце стою: десятин з тридцять землі на вічність.., годів* [років] *на п'ять вільготу* (Кроп., II, 1958, 14); *Одні гудили її, інші, навпаки, запевняли, що тільки в Каховці справжні вільготи* (Гончар, Таврія.., 1957, 8).

ВІЛЬГО́ТНИЙ^1, а, е, *рідко.* Прикм. до **вільго́та**^{1}. *Осінь холодная, осінь вільготна Панує у нас* (Л. Укр., I, 1951, 27); *Прилягли й воли, повільно ремигаючи і поводячи на всі боки вільготними імлистими очима* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 383).

ВІЛЬГО́ТНИЙ^2, а, е, *заст.* Прикм. до **вільго́та**^{2}. [Олекса:] *Мені писав дядько Панас, що я вільготний...* (К.-Карий, I, 1960, 44); *Хоча б уже швидше пригріло сонце по-весняному, та й торбу на плечі, та й на оту вільготну неймовірну Каховку!* (Гончар, Таврія.., 1957, 8).

ВІЛЬГО́ТНІСТЬ^1, ності, *ж., рідко.* Те саме, що **во́гкість.** *Ми йдемо до нової хати. Запашна вільготність* (Кач., II, 1958, 48).

ВІЛЬГО́ТНІСТЬ^2, ності, *ж., заст.* Те саме, що **вільго́та**^{2}.

ВІЛЬГО́ТНО^1, *рідко.* Присл. до **вільго́тний**^{1} 1. *Вільготно пахла рілля з свіжого зябу, і в цих пахощах виразно відчувалася гостра приправа азотних угноєнь* (Смолич, День.., 1950, 240); *В просторій кімнаті було зимно, вільготно, пахло тютюновим димом і потом* (Досв., Вибр., 1959, 189).

ВІЛЬГО́ТНО^2, *заст.* Присл. до **вільго́тний**^{2}. *Незрівнянно краще, вільготніше дихалось їй навіть там, в отім стужнім, незатишнім полі, ніж в остогидлій Гандзиній хаті* (Крот., Вибр., 1959, 31); *Вузька дорога плуталась серед зелені і підбігала аж до пагорка, по якому вільготно прогулювався вітер* (Коп., Вибр., 1953, 379).

ВІ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Ніким не гноблений, не поневолюваний; незалежний, самостійний. *Він* [Теокріт] *казав «нема рабів божих»,— єсть і повинні бути люди, вільні «тілом і духом»* (Л. Укр., III, 1952, 728); *Радянський Союз — це велика сім'я вільних і рівноправних народів* (Рильський, III, 1956, 15); *Гордо встає Україна, вільна від краю до краю* (Дмит., Вітчизна, 1948, 16).

△ **Ві́льне мі́сто** — за середньовіччя— місто, що звільнилося від влади феодала й користувалося правами самостійної держави.

2. Який перебуває на волі, позбувшись пут, ув'язнення і т. ін. *Лис скрутився, А мужик розтяв лиш шнур. Чувшись вільним, лис за курку Та й махнув, куди видать* (Фр., XIII, 1954, 269); // Який звільнився від певних обов'язків. *Ось він мчиться додому — вільний, скінчивши гімназію* (Мирний, I, 1954, 344); *Уже він все зробив і знову стояв вільний* (Гончар, III, 1959, 28).

3. *іст.* Який позбувся кріпосної залежності, відпущений на волю; розкріпачений. *З кріпаків середньовіччя вийшло вільне населення перших міст* (Комун. маніф., 1947, 15); // Який не був у рабській, кріпосній і т. ін. залежності. *Розказує було мені* [матуся], *прядучи, казки, як наші батьки вільними козаками по Дніпрі жили* (Вовчок, I, 1955, 263); // *у знач. ім.* **ві́льний,** ного, *ч.,* протилежне раб, кріпак. *Вільний і раб, патрицій і плебей, поміщик і кріпак, майстер і підмайстер, коротко кажучи, — гнобитель і гноблений перебували у вічному антагонізмі один до одного* (Комун. маніф., 1947, 14); // *у знач. ім.* **ві́льна,** ної, *ж.* Документ, який свідчить про розкріпачення певної особи.— *Знаєш, Мар'є, що? Дає тобі пан вільну та двісті карбованців... Мирися!* (Мирний, III, 1954, 168).

◇ **Ві́льний коза́к** — про людину, яка вважає себе ні від кого не залежною. *Григорій майже з презирством дивиться на кожну дівчину. Він уважає себе вільним козаком* (Стельмах, Хліб.., 1959, 73).

4. Який не терпить обмежень, не піддається їм; свободолюбний. *Вільний дух народу ще тлів під попелом неволі* (Коцюб., I, 1955, 334); *Спека, що понад морем — як жандарма сон,— вона ж бо душить кожну вільну думку* (Тич., II, 1947, 45).

5. Який нічим не обмежується, якому ніхто, ніщо не заважає. *Нам з Катрею було життя вільне, бо батьку ніколи було нас стерегти* (Вовчок, I, 1955, 186); *Тепер ми були одні, без сторонніх свідків, вільні й мали змогу спокійно обміркувати дальший план діяльності* (Досв., Вибр., 1959, 97); // Якому ніщо не стоїть на перешкоді, якого ніщо не стримує. *Лице обсмалив гарячий вільний вітровій* (Смолич, I, 1958, 44); *Те серце бентежне і чисте, як вільна гірська течія* (Бичко, Вогнище, 1959, 20); // Який здійснюється легко, без труднощів. *Вільне дихання.*

△ **Вільне паді́ння,** *фіз.*— падіння тіла під дією сили ваги в безповітряному просторі. *Падіння тіл у безповітряному просторі називається вільним падінням* (Курс фізики, I, 1957, 57).

6. *з інфін.* Який має право або можливість діяти, чинити зі своєї волі, за власним бажанням.— *Хіба ж я не вільна на своєму добрі посіяти якого схочу зілля?* (Барв., Опов.., 1902, 226); — *Моя жінка вільна розпоряджувати своїм часом, як хоче* (Л. Укр., III, 1952, 592); // Який здійснюється з власної волі; непримусовий. *Ми хочемо вільного з'єднання і тому ми зобов'язані визнати свободу відокремлення..* (Ленін, 26, 1951, 146); *Нудьга за своїми хлопцями-поточанами, за вільною працею гризла мене щодня* (Вас., IV, 1960, 34).

7. Не обмежений певними законами, постановами; безперешкодний.— *Мій розум швидко втомлюють розмови і про вільну конкуренцію, і про економічну еволюцію* (Стельмах, Хліб.., 1959, 22); *Вільний продаж; Вільна торгівля.*

△ **Вільний уда́р** — не зумовлений певними обмеженнями кидок футбольного м'яча. *На полі відбувались вирішальні футбольні події.., били штрафні і вільні удари, забивали голи* (Собко, Біле полум'я, 1952, 91).

8. *заст.* Недержавний, приватний. *Початок XX ст. широко культивує нові форми театрального життя — так звані вільні, міські театри* (Укр. клас. опера, 1957, 41); *Вільний університет.*

Ві́льна профе́сія — фах людини, переважно розумової праці (письменника, художника й т. ін.), що живе з гонорару.— *Ти хто?* — *запитали угорця..*— *Я артист,*— *відповів він.*— *Людина вільної професії. Живописець!* (Гончар, I, 1954, 206).

9. Невимушений, неофіційний. *З шанобливого і одночасно вільного, навіть злегка жартівливого тону листа Сковороди до ректора Іова Базилевича видно, що вони були у добрих стосунках* (Рад. літ-во, 18, 1955, 58); // Який виходить із рамок пристойності; грубий, фамільярний. *Край синього неба зашарівся, як сором'язлива дівчина від вільного парубочого слова* (Мирний, III, 1954, 341).

10. Такий, де немає тісноти; широкий, просторий, безкраїй. *Вільний степ передо мною, Повний чистої краси, Зеленіє пеленою* (Граб., I, 1959, 187); *Грає кров у нас куманська, Кличе вільний нас простір* (Фр., XIII, 1954, 355); // Який не зв'язує рухів; невузький, нетісний, просторий (про одяг, взуття). *Одягнений він у вільне касторове пальто* (Руд., Остання шабля, 1959, 166); *В цей час цар гуляв у вільному одязі в дворі* (Україна.., I, 1960, 10).

11. Ніким, нічим не зайнятий, не заповнений. *Не було звісток, чи є вільна квартира в Буркуті* (Л. Укр., V, 1956, 358); *Спитав місця вільного, показали йому повз стіну* (Тесл., З книги життя, 1918, 225); *Здалеку побачила* [Тася] *зелений вогник вільного таксі* (Дмит., Розлука, 1957, 117); // Ніким не заміщений, вакантний (про посаду). *Сталих посад у нас в комісії дуже мало і сподіватись на якусь вільну — дуже трудно* (Коцюб., III, 1956, 121); // Яким у даний момент ніхто не користується. *Вільний телефон;* // Не заповнений, не зайнятий певною працею. *Зимою більше вільного часу, ніж літом* (Мирний, I, 1954, 76); *У вільні від уроків години та вечори у нас було тепер багато діла* (Моє життя в мист., 1955, 18);— *Скоро посівна, вільних рук не буде* (Руд., Остання шабля, 1959, 368).

12. *від чого.* Який не містить у собі чогось небажаного, непотрібного; позбавлений чого-небудь.— *Мені припоручено,— додав він,— обдивитися лоєштські виноградники, щоб запевнитися, чи вільні вони від філоксери* (Коцюб., I, 1955, 198); *Образи Довженка немовби висічені з суцільної гранітної брили,— настільки вони вагомі змістом, вільні від всього легкого, поверхового, неістотного* (Мал., Думки.., 1959, 46).

13. Не затиснутий, не закріплений у чомусь, не прикріплений до чого-небудь. *Хустина.. опинилась в руках у Йона.. Скрикнула з несподіванки дівчина і вхопила миттю вільний кінець хустини* (Коцюб., I, 1955, 234); *Вільний кінець мотузка.*

14. *спец.* Який не відповідає певним нормам, правилам, стандартам. *Розрізняють два окремих типи наголосів: наголос зв'язаний і вільний* (Сл. лінгв. терм., 1957, 165); *Вільні розміри деталей;* // У якому не дотримується певний порядок, вимога. *І попереду і позаду рухаються люди, вже, здається, й не п'ятірками, а вільними довгими шеренгами* (Хижняк, Тамара, 1959, 257); *Вільне поводження Толстого з французьким текстом пояснюється не тим, що письменник користався правом автора, а його розумінням суті перекладу* (Кундзич, Діезн.., 1956, 36).

△ **Вільний ві́рш,** *літ.*— вірш без рим, рядки якого мають різну довжину; верлібр. *Те, що Рильський прихильник класичних метрів, не виключає, однак, і його вправності в галузі вільного вірша (верлібру)* (Криж., М. Рильський, 1960, 186); **Ві́льні впра́ви (ру́хи)** — гімнастичні вправи без використання приладів. *Боротьба велась за першість з окремих видів гімнастики — з вільних рухів, стрибків* (В ім'я Вітч., 1954, 31).

15. *спец.* Який не передає свого руху іншим частинам механізму; пустий. *Причиною неповного виключення зчеплення може бути також занадто великий вільний хід педалі* (Автомоб., 1957, 142).

16. *хім.* Який є в природі або може видобуватися в чистому вигляді, без інших речовин. *Вільний вуглець трапляється у вигляді двох простих речовин — алмазу й графіту* (Заг. хімія, 1955, 381); // Який не перебуває в хімічному з'єднанні з чим-небудь. *Повітря необхідне рослинам і тваринам через те, що в ньому є вільний кисень і вуглекислий газ* (Хімія, 7, 1956, 41).

17. *спец.* Який здійснюється за природних умов; протилежне штучний. *На грядки селекційного розсадника потрібно сіяти.. насіння вільного запилення, зібране з кращих дерев* (Юним мічур.., 1955, 98); *Вільне запліднення.*

ВІ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* 1. *рідко.* Те саме, що **во́ля** 1. *За вільність і за мир повстала друга сила, Хвилини кожної росте й росте вона* (Рильський, I, 1956, 334).

2. *перев. мн.* Права на що-небудь. [Гільда:] *Карать не можна на смерть лиш за те.., Що смілива людина голос свій За вільності громадські підняла!* (Коч., I, 1956, 545); // Пільги, привілеї. *Правами і вільностями козаки могли користуватися тільки на державних землях* (Іст. УРСР, I, 1953, 192).

3. Природність рухів, поведінки; невимушеність. *Згадки линули на нього холодною водою і скували вільність рухів* (Коцюб., I, 1955, 412); *Мене вражала вільність і ненапруженість її м'язів у моменти сильного душевного піднесення* (Моє життя в мист., 1955, 96).

4. Нестриманість, розв'язність у поводженні; фа-

мільярність. *Були* [на майдані] *також біженці, переважно молоді дівчата.. Деякі з них.. підходили до Черниша і Брянського, невимушено оглядали з ніг до голови їхнє обмундирування і ласкаво поляпували юнаків-офіцерів по щоках. Йов! Усі приязно сміялись, старі і молоді, не осуджуючи дівчат за їх вільність* (Гончар, III, 1959, 93); *Алкогольна розв'язність, вільність саме на цьому і побудовані, що в першу чергу алкоголь уражає гальмівний процес* (Наука.., 10, 1958, 31).

5. Відступ від загальноприйнятих правил, законів і т. ін.— *Газетна мова має свої традиції і закони.. Мовні вільності тут недоречні* (Руд., Вітер.., 1958, 126); *Говорячи про окремі сторони мовної творчості Шевченка, Франко відзначив, що вільність в поводженні з поетичним розміром посилила музикальність, евфонічність вірша* (Мовозн., XVII, 1962, 96).

ВІ́ЛЬНО. 1. Присл. до **ві́льний** 1, 5—7, 9, 10, 17. *Краю мій, моя ти батьківщино, На твоїх просторах все цвіте, Я не знаю іншої країни, Де людина вільно так росте* (Сто пісень.., 1946, 25); *Його думки, що зродились у серці, а зростали в голові, пливли вільно, як прозора течія в зелених берегах, і клались рядками на папері* (Коцюб., I, 1955, 116); *Вона й досі почувала себе героєм дня і трималась занадто вільно й задиркувато* (Донч., I, 1956, 64); *Пішли трактори, вільніше стало на подвір'ї* (Гончар, I, 1954, 519); *Голубів на Горі ніхто не чіпав, не їв, вони.. вільно виводились, зграями літали над зеленою Горою* (Скл., Святослав, 1959, 69).

2. *присл.* Без почуття гніту, тривоги (про душевний стан). *Дайте-бо, дайте зітхнути Вільно, щасливо — хоть раз, Серцем від мук оддихнути* (Граб., I, 1959, 53); *Одлягло від серця тривожне почуття, вільніше зітхнули дружинники* (Шиян, Гроза.., 1956, 36).

3. *присл.* Легко, без зусиль (фізичних або розумових). *Високий випростався, вільно закинув товстий шкіряний чемодан у люк над коридором* (Крот., Вибр., 1959, 14); *Латинський шрифт тепер уже вільно читали навіть бійці з нижчою освітою* (Гончар, I, 1954, 226)

4. *присудк. сл.* Про наявність у когось часу, не зайнятого працею. *Я рада, що мені трошки вільніше,— вибігла до Прокопа,— стою, розмовляю з ним коло рундука* (Вовчок, I, 1955, 133); *— Ну, прощай же, — каже,— Варко! Якщо завтра тобі вільно буде, то я й завтра прийду* (Мирний, I, 1954, 81).

5. *присудк. сл.* Дозволено, не заборонено. *Що вільно панові, то не вільно Іванові* (Номис, 1864, № 1005); *Було їм вільно розмовляти Про всякії свої діла, І думати, і міркувати — Яка душа, де, як жила* (Котл., I, 1952, 143); *— Хіба йому не вільно інколи погуляти?* (Вовчок, VI, 1956, 316).

6. *у знач.виг., військ., спорт.* Уживається як команда перестати стояти струнко або перейти зі стройового на вільний крок.

ВІЛЬНО̀ВІДПУ́ЩЕНИЙ, а, е, *іст.* Відпущений на волю кріпак, раб; розкріпачений. *Письменник* [І. Франко] *правдиво.. показує, що християнство найінтенсивніше поширювалося в середовищі рабів і вільновідпущених бідарів* (Рад. літ-во, 3, 1957, 66); // *у знач. ім.* **вільновідпу́щений,** ного, *ч.;* **вільновідпу́щена,** ної, *ж.* *Ховаються в них* [плантаціях] *білі хатинки вільновідпущених і пишні садиби євреїв та караїмів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 414).

ВІЛЬНОВІДПУ́ЩЕНИК, а, *ч., іст.* Те саме, що **вільновідпу́щений.** *Найвизначнішим з них* [філософів III ст. до н. е.] *був філософ Біон, син ольвійського вільновідпущеника* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 258).

ВІЛЬНОВІДПУ́ЩЕНИЦЯ, і, *ж., іст.* Жін. до **вільновідпу́щеник.**

ВІЛЬНОДУ́М, а, *ч.* Те саме, що **вільноду́мець.** *Дивно було, що Духнович, цей факультетський вільнодум і філософ.. так до ладу й не міг збагнути мудрість статуту караульної служби* (Гончар, Людина.., 1960, 10).

ВІЛЬНОДУ́МЕЦЬ, мця, *ч.* Людина, якій властиве вільнодумство. *Він бачив у Гердері тільки одно — вільнодумця та єретика* (Фр., VII, 1951, 52); *Великий художник* [К. Брюллов] *був вільнодумцем у питаннях релігії* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 32).

ВІЛЬНОДУ́МКА, и, *ж.* Жін. до **вільноду́мець.**

ВІЛЬНОДУ́МНИЙ, а, е. Який критично ставиться до пануючих релігійних або політичних поглядів.— *Я вільнодумний,— сказав літератор,— але релігія потрібна для моральності мужиків і жінок* (Коцюб., III, 1956, 29); *Він.. не міг далі сидіти в Острозі і чекати панського осуду за свої вільнодумні настрої* (Ле, Наливайко, 1957, 109).

ВІЛЬНОДУ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **вільноду́мний.** *Молодий бесідник підніс у своїй промові найбільше вільнодумність Шевченка* (Мак., Вибр., 1954, 58).

ВІЛЬНОДУ́МСТВО, а, *ж.* Критичне ставлення до пануючих релігійних або політичних поглядів, суспільного ладу. *Серед тодішніх поміщиків О. Капніст вирізнявся своїм вільнодумством* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 124); *А хто з його селян У забобони вірить,— того пан Карпович каже різками провчити: На вільнодумство спосіб знаменитий Підданих і підлеглих повертать* (Рильський, II, 1956, 25).

ВІЛЬНОДУ́МСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок., рідко.* Виявляти вільнодумство. *Він* [поміщик-ліберал] *читає «Кобзар» Шевченка, вільнодумствує.. і удає з себе гуманіста в ставленні до наймитів* (Іст. укр. літ., I, 1954, 403); *Франко вільнодумствує, не визнає ні світської, ні духовної влади* (Кол., Терен.., 1959, 270).

ВІЛЬНОЛЮ́БНИЙ, а, е. Який любить волю, прагне до неї; свободолюбний. *Власники душ, повернених у робоче бидло,.. найбільш боялись того неспокійного, вільнолюбного духу народного* (Коцюб., I, 1955, 335); *Вільнолюбний народ;* // Який відбиває свободолюбні думки. *Українська література — велика література. Гуманна, глибоколюдяна, справді народна, вільнолюбна від самих джерел* (Літ. газ., 17.III 1959, 1); *Невідомий співаче, твої вільнолюбні очі вибрав залізом хижий ординець* (Стельмах, Хліб.., 1959, 39).

ВІЛЬНОЛЮ́БСТВО, а, *с.* Властивість за знач. **вільнолю́бний.** *Життя в оточенні селянської бідноти, передова художня література розвивають у допитливого юнака* [А. Тесленка] *вільнолюбство, критичне ставлення до релігії* (Іст. укр. літ., I, 1954, 697).

ВІЛЬНОНА́ЙМАНИЙ, а, е. Який наймається на роботу, працює за наймом. *В отій самій хатині, в яку вбігали та вибігали жінки, варили їжу для небагатьох вільнонайманих робітників* (Збан., Єдина, 1959, 350); // Який виконується за наймом, угодою. *Зростання кількості мануфактур і особливо застосування вільнонайманої праці свідчили про безперечні успіхи в розвитку капіталістичної промисловості* (Іст. СРСР, II, 9, 1957, 135).

ВІ́ЛЬХА, и, *ж.* Листяне вологолюбне дерево або кущ родини березових. *Верхи вільх та верб у лузі горіли червоним світлом* (Н.-Лев., III, 1956, 342); *В понижених місцях балок росте окремими групами чорна, або клейка, вільха* (Парк Олександрія.., 1949, 87).

ВІЛЬХО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **ві́льха.** *Полетіла Синиця над болото, сіла собі на вільховім корчі* (Фр., IV, 1950, 135); *Вільхову кору оббива Малесенька пташина* (Мал., I, 1956, 309); // Зробл. з вільхи. *В одчинені двері було видно чималу світличку.. з вільховими дешевими стільцями та столиками* (Н.-Лев., IV, 1956, 308).

ВІЛЬЦЕ́ *див.* **вильце́.**

ВІЛЬШÁНИЙ, а, е. Те саме, що **вільхóвий.** *На ногах у нього замість чобіт вільшані личаки* (Шиян, Партиз. край, 1946, 116).

ВІЛЬШÁНИК, у, *ч., збірн., рідко.* Те саме, що **вільшня́к.** *Бійці добралися до острова, порослого вільшаником* (Тют., Вир, 1964, 317).

ВІЛЬШÁНКА, и, *ж. (Evithacus).* Невеличка перелітна співуча пташка. *Корисна також і червоногруда вільшанка.., яка ховається в хащах, заростях бур'янів та в кущах, де просто на землі влаштовує своє нескладне гніздо* (Корисні птахи.., 1950, 60); *Давно минув він глибокий ярок з рідким осичником, де.. вдень перегукуються дрозди, іволги і вільшанки* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 323).

ВІЛЬШИ́НА, и, *ж.* 1. Те саме, що **ві́льха.** *Проліски лізли крізь корені вільшин* (Щог., Поезії, 1958, 426); *Як п'янко пахне зів'яле листя вільшини, орішини, дуба* (Горд., II, 1959, 260).

2. *збірн.* Вільхові зарості; вільшняк. *За водою лука, далі лозові корчі, вільшина* (Фр., II, 1950, 25); *Човен з розгону увійшов у вузенький рукавчик, під шатро вільшини* (Вол., Сади.., 1950, 83).

ВІЛЬШНИ́К, á, *ч., збірн., рідко.* Те саме, що **вільшня́к.** *Торфове багнище оточувало вільшник* (Ле, Вибр., 1939, 88).

ВІЛЬШНЯ́К, á, *ч., збірн.* Зарості вільхи. *Птиця, струшуючи краплини з крил, перелякано зривалася з води і затухала за густими верболозами і вільшняком* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 67); *Очима, сповненими жаху,* [Пимон] *вибирав місце, де можна було б заховатися. Таким місцем могли бути кущі молодого вільшняка* (Шиян, Гроза.., 1956, 83).

ВІН, йогó (*з прийм.* від ньóго, у ньóго і т. ін.), *займ. особ. 3-ої ос. одн., ч.* 1. Уживається на означення предмета мовлення, вираженого іменником чоловічого роду однини в попередньому реченні або після цього займенника. *І поверзлось мені, що оце і є він, шлях мій* (Вовчок, VI, 1956, 228); [Потоцький:] *Як вовка не держи, він в ліс втече при першій нагоді...* (К.-Карий, II, 1960, 278); *Всі з острахом одхилялись од нього* [Матюхи] *й давали дорогу* (Головко, II, 1957, 133); *Я пану вимурував дім І свій проклін лишив на нім* (Павл., Бистрина, 1959, 52); // У сполуч. із сам виділяє певний предмет мовлення з ряду йому подібних. *Він почув гордість, самоповагу, наче не панич Льольо, а сам він оживить мертві стіни сахарні* [цукроварні] (Коцюб., II, 1955, 36); // У сполуч. з часткою ось (от) набуває вказівного характеру. [Орфей:] *Де се мій клевець? Ой Амфіоне, поможи шукати! Я щось не бачу... Ось він...* (Л. Укр., I, 1951, 452).

2. *тільки род. в.* Уживається в значенні присвійного займенника. *Пізнати дурного по сміху його* (Номис, 1864, № 6491); *Ловила й Катря на собі його погляд не раз — настирливий* (Головко, II, 1957, 193).

3. Виступає в значенні частки з відтінком неозначеності в словосполуках типу нехáй (хай) йомý біс, хто (біс *і т. ін.*) йогó знáє, чорт йогó берú.

ВІНДРÓУЕР, а, *ч.* Рядкова жниварка для роздільного збирання зернових. *При роздільному збиранні спочатку пускають рядкову жатку (віндроуер), яка скошує і кладе хлібну масу на стерню в добре провітрюваний валок* (Колг. Укр., 6, 1957, 19); *Готувались до жнив. Косарки, віндроуери, навіть старі, забуті вже лобогрійки були готові виїхати в степ* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 80).

ВІНЕГРÉТ, у, *ч.* 1. Холодна страва з дрібно нарізаних овочів, іноді ще з м'ясом або рибою, приправлена олією, оцтом і т. ін. [Оксана:] *На закуску буде оселедчик, грибки, вінегрет* (Корн., II, 1955, 174); *Буряки використовують для приготування вінегретів, гарнірів.., борщів* (Укр. страви, 1957, 195).

2. *перен., розм.* Про суміш різних предметів, понять, стилів і т. ін. *Я.. бажаю, щоб він як побільше писав.. нашою народною мовою, а не.. вінегретом* (Мирний, V, 1955, 403);— *Для чого ти зробив цей музичний вінегрет?* (Шовк., Починається юність, 1938, 12).

ВІНÉЦЬ, нця́, *ч.* 1. *рідко.* Те саме, що **вінóк** 1. *Достига під серп пшениця, Дожида дівчина Гриця Й барвінкового вінця* (Фр., XII, 1953, 464); * Образно. *Вони мовчки підходять до критого очеретом куреня, над яким лісова груша тримає чорний вінець гілок* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 230); // *у знач. присл.* **вінцéм.** *Сонячне проміння ..золотило ясноволосі коси, вінцем покладені над висками* [скронями] (Фр., III, 1950, 88).

◇ **Лаврóвий вінéць** — те саме, що **Лаврóвий вінóк** (*див.* **вінóк).** *Мені чоло сьогодні квітчає Сей почесний лавровий вінець* (Л. Укр., I, 1951, 348); **Тернóвий вінéць** — те саме, що **Тернóвий вінóк** *(див.* **вінóк).** *На страті, сестро мила, У терновому вінці Ти від ката опочила* (Граб., I, 1959, 102).

2. *перен.* Останній, найвищий ступінь чого-небудь. *Вінцем наших перемог в освоєнні космосу є тріумфальний політ радянської людини на космічному кораблі навколо Землі* (Наука.., 5, 1961, 6); *Наша Батьківщина-мати Є миру і добра вінець!* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 52); // Про успішне завершення чого-небудь.— *Нашому слову кінець, а ви зробіте нашому ділу вінець. Віддайте нашому князю куницю, вашу красную дівицю!* (Кв.-Осн., II, 1956, 57).

3. *заст.* Прикраса з золота, коштовного каміння, яку носили на голові. *Вона була убрана в сріблясте легеньке убрання, а на голові блищав вінець з дорогих камінців* (Н.-Лев., III, 1956, 295); [Пряха:] *Щось довго вже не йде принцеса наша.* [Ткаля:] *Ще, значить, не скінчилися турніри, принцеса ж мусить бути до кінця, щоб найгіднішого надгородити* [нагородити] *своїм вінцем* (Л. Укр., II, 1951, 190); * Образно.— *Добрі діти батькам вінець, а злії — кінець,— зітхнула бабуся* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 36).

4. Коштовний головний убір — знак високої влади (царської, королівської і т. ін.); корона. *Збентежила ся річ Латина: Здавалось, близька зла година, На лисині трусивсь вінець* (Котл., I, 1952, 275); [Ярослав:] *А він чужих покликав королів І був ладен всю Русь пошматувати, Аби собі вінець князівський взяти* (Коч., III, 1956, 72).

5. Корона, яку тримають над головами молодих під час обряду вінчання. *Перед її очима встала найважніша хвилина в житті жінки, хвилина, коли вона стає під шлюбний вінець* (Кобр., Вибр., 1954, 4); *Кожній хочеться, щоб їй дружки.. весільних пісень проспівали,.. щоб в церкві на очах у всіх під золотим вінцем постояти* (Григ., Вибр., 1959, 106).

◇ **До вінця́ (під вінéць) везти́** — везти до вінчання. [Зінька:] *До вінця і від вінця везли мене одеревенілу!..* (Кроп., II, 1958, 37); **Іти́ (піти́) до вінця́; Ставáти (стáти) під вінéць** — вінчатися.— *Уперше ви приходили до мене радитись, Іване Семеновичу, коли небіжчиця.. тільки-но мала ото стати з вами під вінець?* (Ю. Янов., I, 1958, 416);— *Після великодня.. і до вінця підемо* (Стельмах, I, 1962, 144).

6. Сяйво навколо сонця, місяця, окремих зірок. *А сонце вже зникло, і там, де воно тільки що сяяло, ледве помітно мерехтів прозорий блакитнувато-зелений вінець* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 467); * У порівн. *Пурпуром бралося небо й сяяв вінцем окрайок темної тучі над лісом* (Коз., Вибр., 1947, 60).

7. *буд.* Горизонтальний ряд зрубу. *При.. низькому стані грунтових вод житлові будівлі не піднімаються над землею, і тому перший вінець зрубу звичайно наполовину заглиблений у землю* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 19); // Горизонтальний ряд у будівлі, споруді, зроблений із будь-якого будівельного матеріалу. *Стволи двох димарів.. з кожним вінцем укладеної цегли все вище підносилися над будовами* (Вол., Озеро.., 1959, 3).

8. *техн.* Деталь, яка напресовується на яку-небудь іншу деталь. *Для відповідальних і швидкохідних передач вінець роблять з фосфористої бронзи, а центральну частину — з чавуну* (Практ. з машинозн., 1957, 201).

ВІ́НИК, а, *ч.* Зв'язаний жмуток віниччя, лозин, гілок для підмітання долівки, підлоги, обмітання чого-небудь тощо. *Ухопила* [Оксана] *віник та давай хату мести...* (Кв.-Осн., II, 1956, 431); *Ряженко обмів у сінях віником чоботи, збив шапкою сніг з чумарки* (Мик., II, 1957, 284); *В лазні ми з шофером парились самі.. Ми нахльоскались віником, надихались парою, скільки нам хотілось* (Ю. Янов., I, 1958, 383); * Образно. *Між гребенкуватими стріхами.. розчепірюються віники мідяних антен* (Рудь, Гомін.., 1959, 85).

◇ **До нови́х ві́ників пам'ята́ти** — дуже довго пам'ятати.— *Даймо йому доброї прочуханки, щоб пам'ятав до нових віників,— загукали бурлаки* (Н.-Лев., II, 1956, 203); **Хоч ві́ником мети́** — нікого, нічого немає; пусто. *Пусто було і на Ринковій площі, хоч мети віником* (Козл., Ю. Крук, 1957, 228).

ВІ́НИЧОК, чка, *ч.* 1. Зменш. до **ві́ник**. *Узявши віничок, він бережно почав трохи не вдесяте змітати* (Мирний, IV, 1955, 125); — *З празником* [святом] *вас, — сказала гостя, обмітаючи віничком сніг з валянок* (Шиян, Гроза.., 1956, 322).

2. *розм.* Колосок, волоть у формі жмутка. *Де-не-де попадався під ноги безсмертник і стирчали біляві, пухнасті вінички тирси* (Гончар, I, 1954, 55); *Кукурудза буйна, Султани віничків повикидавши,.. За обрій покуріла...* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 126).

3. *кул.* Прилад для збивання яєць і т. ін. на піну. *Каструлю з яблучним пюре ставлять на лід і збивають дротяним віничком, поки все не зіб'ється в густу масу* (Укр. страви, 1957, 282).

ВІННИЧА́НИ, а́н, *мн.* (*одн.* **вінничá́нин**, а, *ч.*; **вінничá́нка**, и, *ж.*). Мешканці Вінниці та Вінницької області.

ВІННИЧА́НИН *див.* **вінничáни.**

ВІННИЧА́НКА *див.* **вінничáни.**

ВІ́НИЧЧЯ, я, *с.*, *збірн.* Однорічна трав'яна рослина з високим пишним стеблом і дрібним листям, що використовується переважно для виготовлення віників. *По сріблястому од полинів і віниччя схилу яру горіли червоно й оранжево кущі глоду* (Ю. Янов., II, 1958, 362).

ВІНКОПЛЕ́ТИНИ, ин, *мн.* Обряд плетіння вінків для нареченої та нареченого в четвер перед весільною неділею, що супроводжується піснями. *У більшості сіл на Львівщині широко поширений цікавий звичай — вінкоплетини* (Нар. тв. та етн., 6, 1965, 83).

ВІ́НО, а, *с.* 1. Плата за наречену в деяких давньоруських племенах. *В інших* [племенах] *дружину викупали за «віно», тобто за плату* (Іст. СРСР, I, 1956, 34).

2. *заст.* Посаг. [Хома:] *Скажи, яке ти віно даси за своєю дочкою?* (К.-Карий, II, 1960, 191); *Щоб віддати Кулину за хазяйського сина, батько готував добре віно,— важку скриню і шматок поля* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 16).

ВІНО́К, нка́, *ч.* 1. Квіти, листя, гілки і т. ін., сплетені в коло, яким звичайно прикрашають голову. *Дівчата танцюють.. Мають на головах вінки з квіток* (Н.-Лев., III, 1956, 315); *В вінку з пшеничного колосся Почесна грамота за труд* (Мур., Весілля.., 1949, 7); * Образно. *Свята Правда буде квітчати високе чоло славетного Співця-Баяна невмирущим вінком слави* (Мирний, V, 1955, 317); // Зробл. з квітів, зілля і т. ін. прикраса, яку кладуть на могилу. *Десь перед входом на кладовище, серед вінків, що пахли свіжою глицею, Лариса несподівано помітила схилену голову Турбая* (Руд., Остання шабля, 1959, 76); // *у знач. присл.* **вінко́м.** *Говорила коротко, іноді торкаючись густої коси, що була закладена вінком на голові* (Кучер, Чорноморці, 1956, 319).

◇ **Забра́ти віно́к** — позбавити незайманості.— *Вона не тяжка, але вінок забрав я в неї...* (Вільде, На порозі, 1955, 340); **Загуби́ти віно́к** — утратити незайманість. *Удівонька свою дочку била: де ти, дочко, вінок загубила?* (Сл. Гр.); **Лавро́вий віно́к** — символ слави, перемоги, нагороди. [Убийбатько:] *Хіба ще хто хоче прославитись, крім мене? Хто ж цей, сказати б, мій конкурент на лавровий вінок?* (Мик., I, 1957, 414); **Носи́ти віно́к** — бути незайманою дівчиною. *Уже тобі не вінок носити* (Номис, 1864, № 8825); **Терно́вий віно́к** — символ страждання. *Трагізм особистого життя часто вплітається в терновий вінок життя народного* (Коцюб., III, 1956, 41); **Як у вінку́** — дуже гарно, чисто. *В хаті було як у вінку* (Гончар, I, 1954, 291).

2. *перен.* Коло, яке утворюють певні предмети. *А ось і двір на горбі, окружений вінком високих ясенів* (Фр., VII, 1951, 290); *А ген далі,.. понад краями округлого ставу, тихо завмер у місячному сяйві зачарований вінок сріблястих верб* (Стельмах, Хліб.., 1959, 59).

3. *перен.* Низка пісень, оповідань і т. ін. *І дід обтер слезу* [сльозу] *і нагадав собі свою молодість. Вінок споминів разом з весняним сонцем найшов на серце* (Стеф., III, 1954, 95); *Хоровий ансамбль.. проспівав цілий вінок власних пісень* (Нар. тв. та етн., 1, 1957, 25).

4. Коса, сплетена з цибулі, часнику тощо.— *Чи давно ж ти постягав у мене з жердки вінки цибулі, повисмикував з-під стріхи свячене маковійове зілля* (Н.-Лев., II, 1956, 22); *Іноді часник сплітають у вінки* (Овоч., 1956, 307).

ВІНОЧКОПОДІ́БНИЙ, а, е, *бот.* Подібний до віночка; який має вигляд віночка. *Віночкоподібна оцвітина.*

ВІНО́ЧОК, чка, *ч.* 1. Зменш.-пестл. до **віно́к**. *Рвуть зілля дівчата, Віночки плетуть* (Рудан., Вибр., 1949, 40); *А от же й найбідніші з дівчат стали носити віночки з стрічок* (Григ., Вибр., 1959, 98); *Новенька селянська хата з білими стінами, з ясними вікнами, .. у віночку розлогих верб та яблунь* (Фр., IV, 1950, 452); *Христина враз опускає донизу чорні віночки вій* (Стельмах, Хліб.., 1959, 161); *З них* [ліричних пісень] *можна скласти цілі вінки і віночки, пройняті веселкою настроїв, тонів і півтонів, одвертої і суворої мови життя* (Мас., Життя.., 1960, 126); * Образно. *Мучене чоло його ти* [музо] *закрасиш Правди віночком* (Мирний, V, 1955, 280); // *у знач. присл.* **віно́чком.** *Дівчино, дівчино, Сонцем заквітчана, Коси віночком По давньому звичаю* (Дор., Літа.., 1957, 39).

◇ **Як у віно́чку** — дуже гарно, чисто. *В хату, то й заглянуть весело: як у віночку* (Вовчок, I, 1955, 4).

2. *рідко.* Те саме, що **віне́ць** 3. *В мене віночок з чистого золота, З перлів дрібних та коралю* (Л. Укр., I, 1951, 330).

3. Частина квітки, що складається з окремих або зрослих пелюсток. *Вода позволяла дивитися на її ноги, такі бліді, як віночок нарциса* (Коцюб., II, 1955, 214); *Квітки повитиці польової на коротких квітконіжках.. Віночок дзвоникуватий, пелюстки його загострені* (Бур'яни.., 1957, 101).

ВІНТ, а, *ч.* Назва картярської гри. *Багато зразу схопилося і закричали: — У ералаш! преферанс! вінт! бакара!* (Мирний, III, 1954, 289); *Рушилов до вінта справдешній був мастак, у преферансі — бог* (Рильський, Поеми, 1957, 254).

ВІНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., заст.* Давати віно, посаг. *Журилася мати, чим зятя вінувати* (Сл. Гр.).

ВІ́НЦЕ, я, *с., буд.* Те саме, що **віне́ць** 7. *Хата на двадцять вінець.*

ВІНЦЕ́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **віне́ць** 1, 3—7.

2. *мед.* Те саме, що **корона́рний.** *Треба звернути увагу учнів і на вінцеві судини серця, зокрема на вінцеву артерію* (Метод. викл. анат.., 1955, 97).

ВІНЦЕНО́СЕЦЬ, сця, *ч., заст., уроч.* Монарх, цар. [Василько:] *Було так, щоб державний вінценосець Своєму слову зрадив, віру вбив?..* (Крот., Вибр., 1959, 540).

ВІНЦЕНО́СНИЙ, а, е, *заст., уроч.* Стос. до вінценосця. *Тут можна було* [царю] *й пройтись, навіть поверх тих моментів у вінценосному житті, коли взагалі «цар пішки ходять...»* (Вишня, I, 1956, 164).

ВІ́НЦЯ, нець, *мн.* Верхні краї посуду, здебільшого відігнуті, потовщені. *Вона взяла ніж і почала вишкрібать вінця старого засаленого горшка* (Н.-Лев., II, 1956, 284); *Я поклав мою сигару на вінця попільнички* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 30); * Образно. *Схід яснів і вінця хмар вже займалися полум’ям, коли Надія верталася на завод* (Баш, Надія, 1960, 342).

◇ **Перелива́тися (перели́тися, ли́тися** *і т. ін.*) **че́рез ві́нця** — переходити всякі межі. *І мовив Щорс: — Народу гнів Переливає через вінця, Бо вже до краю придушив Той чобіт кований чужинця* (Шер., Дорога.., 1957, 124); **По** [**са́мі**] **ві́нця** — до самого краю, повністю. *Теплий туман слався по полю і налив балку по самі вінця* (Коцюб., II, 1955, 70).

ВІНЧА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до вінчання, признач. для нього. *Він наближався до сходів і.. виспівував вінчальну пісню* (Н.-Лев., IV, 1956, 279); [Аліна:] *То я вам привезла свою вінчальну сукню показати...* (Голов., Поезії, 1955, 236).

ВІ́НЧАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вінча́ти** 1, 2, 4, 5. *Вінчані мережаними карнизами колони.. вражали око* (Юхвід, Оля, 1959, 222); [Сінон:] *Понад Стіксом каламутним, понад Летою важкою Ходять лаврами вінчані тіні* (Л. Укр., II, 1951, 318); [Старшина:] *Та що ти мені з Параскою лізеш у вічі? Хіба я з нею вінчаний, чи як?* (К.-Карий, I, 1960, 39); // *у знач. прикм. Серед неправди і лукавства Царюють вінчані кати* (Черн., Поезії, 1959, 116).

ВІНЧА́ННЯ, я, *с.* Здійснення шлюбного церковного обряду. *В неділю після вінчання йшла з церкви Нимидора.., весела й щаслива* (Н.-Лев., II, 1956, 181); [Шумейко:] *А пам’ятаєте, як я у вас за боярина був та попові не додав карбованця за вінчання?* (Мик., I, 1957, 507).

ВІНЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., перех.* 1. *поет.* Прикрашати що-небудь вінком і т. ін. *Ті колосся вінчають наш герб* (Нагн., Вибр., 1950, 77); *Дві товсті русяві коси скромно, але й зі смаком короною вінчали горду голівку* (Ле, Право.., 1957, 11).

2. Відзначати когось лавровим вінком, нагородою і т. ін. за певні досягнення, перемогу. *Чола́ не вінчали лаврові віти, Тернів не скрашали ні злото, ні квіти, Страждали співці в самоті* (Л. Укр., I, 1951, 172); *Орден Леніна щедро вінчає I професора, й коваля* (Мас., Срібна дорога, 1946, 6).

3. *перен.* Завершувати, закінчувати що-небудь. *Наш славен труд вінчають жнива* (Ус., На.. берегах, 1951, 49); *На цьому й можна повість закінчить... Кінець? Тим кращий він, якщо вінчає Оповідання наше в слушну мить* (Перв., II, 1958, 225).

4. Виконувати шлюбний церковний обряд.— *Станеш попом,.. будеш божу службу правити, народжених хрестити, померших ховати, молодих вінчати?.. Чи як?* (Мирний, I, 1954, 340); *Одної неділі справляли весілля Настине з Петром, другої вінчали Гната* (Коцюб., I, 1955, 26); * Образно. *Трудом оновлену для нас, заквітчану в квітки, із Комунізмом Землю час вінчає на віки* (Гонч., Вибр., 1959, 346).

5. *заст.* Класти на голову вінець на знак надання високої влади (царської, королівської тощо). *А потім ченці одягли Тебе в порфіру. І вінчали, Як ту царицю...* (Шевч., II, 1953, 323).

ВІНЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.* 1. Вступати в шлюб за церковним обрядом. *Чи всі ж тії та вінчаються, Що любляться та кохаються?* (Укр.. лір. пісні, 1958, 211); *В церкві вінчалось разом десять пар молодих* (Н.-Лев., I, 1951, 18).

2. *перен.* Завершуватися, закінчуватися чим-небудь. *Вони* [лемківські церкви] *..тризрубові, і кожний зруб вінчається окремим верхом* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 47).

ВІНЧЕ́СТЕР, а, *ч.* Вид мисливської рушниці. *Рема зацікавили рушниці вартових. Це були старовинні німецькі на одну кулю вінчестери, що їх набивали шомполами* (Досв., Гюлле, 1961, 60); *Тріснуло ще раз по раз. Після того затарабанили вінчестери всіх мисливців* (Трубл., I, 1955, 147).

ВІ́НЧИК, а, *ч.* 1. Зменш.-пестл. до **віне́ць** 6. *Вінчик сонця, що саме заходило, завмер на одну тільки мить на обрії — і зник* (Скл., Хазяїни, 1948, 109).

2. *рідко.* Те саме, що **віно́чок** 2, 3. *Сині довгасті очі, у вінчику густих чорних вій — іскрилися* (Грим., Син.., 1950, 86); *А в степу жита хвилюють, Стиглим колосом цілують, Мов сп’янілі з спеки трошки, Сині вінчики волошки* (Черн., Поезії, 1959, 64).

3. *рідко.* Те саме, що **ві́нця.** *Мама страшно плакала, всі їй подавали воду, і вона цокотіла зубами об вінчик склянки* (Смолич, Дитинство, 1937, 99).

4. Перехідна частина від шкіри до копита в копитних тварин. *Часто бувають випадки поранень коней (засічки) у ділянці вінчика* (Профіл. захвор.., 1955, 214); *Кайомка та вінчик — перехідна частина від шкіри, звідціль відбувається ріст копита* (Конярство, 1957, 17).

ВІНШУВА́ЛЬНИЙ, а, е, *рідко.* Який містить віншування або під час якого віншують. *Розпочав Стась Хмелевський готувати свою оду до різдвяних віншувальних свят* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 116).

ВІНШУВА́ННЯ, я, *с., рідко.* Те саме, що **поздоро́влення;** вітання. *Віншування Миколи Тарновського почалося сердечною промовою Юрія Смолича* (Літ. Укр., 8.I 1965, 2).

ВІНШУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех. і неперех., рідко.* Те саме, що **поздоровля́ти;** вітати. *Віншують гості, подарунки виймають, розв’язавши клунки: «Твоїм добром — тобі ж чолом!»* (Л. Укр., I, 1951, 280); *Наперекір усім паничам співав у той день Данько, стоячи з хлоп’ятами на хорах, відспівуючи Ганнине дівоцтво, віншуючи молодих зі щастям, що вже гряде...* (Гончар, Таврія.., 1957, 270).

ВІНЬЄ́ТКА, и, *ж.* Прикраса у вигляді невеличкого малюнка на початку або в кінці книжки, в альбомі тощо. *Хороші речі галицькі роботи на дереві, але надто дорогий дарунок — се «Рідний край», і як гарно зроблені фотографії! Тільки до нього бракує віньєтки* (Л. Укр., V, 1956, 169); *Це було розкішне видання — на гарному папері з віньєтками та заставками* (Смолич, III, 1959, 527).

ВІО́ЛА, и, *ж.* 1. Смичковий чотириструнний музичний інструмент, що має лад, октавою вищий від віолончелі та квінтою нижчий від скрипки; альт. *Поза склом* [вікна] *Віола стогне під лучком... Схились над нею юнак-грач І слуха струн таємний плач...* (Щог., Поезії, 1958, 286); *Діоней взяв лютню, а Ф'ямметта віолу, та й заходилися прехороше грати до танцю* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 48).

2. Старовинний смичковий інструмент, що мав звичайно шість струн, натягнених над грифом, і стільки ж струн того ж ладу під грифом.

ВІОЛІ́НА, и, *ж.* Те саме, що **скри́пка.** *Десь там самотня віоліна Тужливо журиться в імлі...* (Еллан, I, 1958, 74); *Ридає вночі віоліна. О музико, серця не край* (Сос., Вибр., 1944, 183).

ВІОЛОНЧЕЛІ́СТ, а, *ч.* Той, хто грає на віолончелі. *Неспокійний віолончеліст енергійно притиснув колінами віолончель* (Досв., Вибр., 1959, 368); *Першу премію серед віолончелістів завоювала вихованка Московської консерваторії Наталія Шаховська* (Мист., 3, 1962, 40).

ВІОЛОНЧЕЛІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **віолончелі́ст.**

ВІОЛОНЧЕ́ЛЬ, і, *ж.* Смичковий чотириструнний музичний інструмент, середній між скрипкою та контрабасом. *Довго бринить іще рівний звук, немов хтось вчепив невидиму струну на віолончелі...* (Вас., I, 1959, 277); *На естраді музиканти готували свої інструменти — сердито бубонів контрабас і вібрувала віолончель* (Десняк, II, 1955, 318).

ВІОЛОНЧЕ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **віолонче́ль.**

ВІ́РА^1, и, *ж.* 1. Упевненість у чомусь, у здійсненні чого-небудь. *Йшла* [Соломія] *уперто і завзято, з вірою, що її широкі й високі груди зламають усі перешкоди* (Коцюб., I, 1955, 364); *Вірю я в правду свого ідеалу, і коли б я тую віру зламала, віра б зламалась у власне життя* (Л. Укр., I, 1951, 271); *У кого віра в правду є, Той всюди переможе* (Воскр., Поезії, 1951, 76); // *у кого.* Впевненість у позитивних якостях кого-небудь, у правильності, розумності чиєїсь поведінки. *Я завжди був великим оптимістом і дотепер не втратив віри у людей, у перемогу всього світлого над темрявою і злом* (Коцюб., III, 1956, 281).

2. Те саме, що **дові́р'я.** *Без міри нема віри* (Номис, 1864, № 10614); *Дуже Вам дякую за ту віру, яку маєте до мене, бажаючи накласти на мене високий обов'язок стежити за Вашими виданнями* (Коцюб., III, 1956, 261); *Бував Тодось в Китаї і в Сибіру, Здається, навіть добував жень-шень; — І я, малий, мав цілковиту віру До довгих і кошлатих теревень* (Рильський, I, 1956, 174).

Ві́ри не йме́ться *кому* — не віриться комусь. *І давно вже кохає* [Маруся]. *А все ще віри мені не йметься* (Вовчок, I, 1955, 228); **Ві́рою і пра́вдою служи́ти (догоджа́ти** *і т. ін.) кому, заст.* — з усією відданістю служити і т. ін. комусь.— *Треба ..оправдати вибори, вірою і правдою послужити громаді* (Мирний, III, 1954, 283); *А та* [сестра] *не знає, чи цілувати, чи лаяти свого брата, який вірою і правдою догоджає панам і гне кирпу перед селянським родом* (Стельмах, Хліб.., 1959, 14); **Жи́ти (сиді́ти) на ві́ру** — бути одруженим без офіційного оформлення шлюбу. *Він ублагає Настю сидіти з ним на віру...* (Коцюб., I, 1955, 35); *Зі своєю ж дружиною Матвій жив на віру, твердо вирішивши, що так йому буде спідручніше: невінчана жінка таки побоїться з кимось скочити через пліт* (Стельмах, Хліб.., 1959, 89); [**Не**] **йня́ти ві́ру** [**ві́ри**] *кому, чому* — [не] вірити кому-, чому-небудь.— *Моя ти любо! мій ти друже! Не ймуть нам віри без христа* (Шевч., II, 1953, 345); *Шпаки, я знаю, брешуть дуже, А дурні їм і віру ймуть* (Гл., Вибр., 1951, 75); **Прийма́ти (прийня́ти) на ві́ру** — вірити в що-небудь без доказів. *Дивись, радій; Та не приймай на віру, Що вже кінець мандрівці і журбі* (Дмит., Осінь.., 1959, 14); **Продава́ти (прода́ти) на ві́ру,** *рідко* — продавати в кредит, з оплатою пізніше.

3. *рел.* Визнання існування бога, переконання в реальному існуванні чогось надприродного. *Тут довелося зачепити питання і про бога і про чорта, про віру в першого і про всякі мудрощі другого* (Мирний, V, 1955, 406); *У похоронному інвентарі.. знаходять різноманітні амулети, пов'язані з вірою в їх захисну силу* (Археол., VIII, 1953, 72); // Те або інше релігійне вчення, віровизнання.— *Котилися І наші козачі Дурні голови, за правду, За віру христову* (Шевч., II, 1953, 26); *Народ галицький зовсім не такий вже сфанатизований до унії чи до якої іншої форми віри (не кажу до самої віри), як то хочеться представити попам* (Л. Укр., V, 1951, 36).

ВІ́РА^2, *виг.* У мові моряків, будівельників і т. ін.— команда при вантажних роботах, що означає: «піднімай!», «вгору!»; протилежне майна. *Час від часу чути слова, такі звичні на будовах: — Віра! Майна!* (Рад. Укр., 11.XII 1960, 3).

ВІРА́Ж^1, у́, *ч.* 1. Рух по кривій літака, автомобіля тощо; поворот. *В небі штурмовик Дедалі віражі робив крутіші* (Перв., II, 1958, 211); *Іщенко встановлює потрібну швидкість і вводить машину у віраж* (Рад. Укр., 9.IV 1959, 3); * Образно. *Савка.. зробив при цьому над картою ще складніший віраж пальцями* (Довж., II, 1958, 199).

2. Ділянка дороги, велосипедного треку тощо на повороті, що має нахил до середини кривої напряму руху. *Змагання на треку проводяться на спеціально підготовленій кільцевій доріжці невеликих розмірів.. з короткими прямими.. і крутими віражами* (Спорт.., 1958, 56); *Біля віражів на високих стойках ледве помітно тремтіли в повітрі тонкі планки* (Собко, Біле полум'я, 1952, 185).

ВІРА́Ж^2, у, *ч., фот.* Хімічний розчин, у якому промивають відбитий знімок для надання йому бажаного кольору.

ВІРА́ЖИТИ *див.* **віражува́ти**^{1}.

ВІРА́ЖНИЙ^1, а, е. Прикм. до **віра́ж**^{1}.

ВІРА́ЖНИЙ^2, а, е, *фот.* Прикм. до **віра́ж**^{2}. *Деякі віражні розчини підсилюють або послаблюють зображення* (Довідник фот., 1959, 178).

ВІРАЖУВА́ТИ^1, у́ю, у́єш *і* **ВІРА́ЖИТИ,** жу, жиш, *недок.* Робити віражі (*див.* **віра́ж**^{1} 1) . *Літак знов здіймається догори, знов робить коло за колом, віражує, ховається у хмарах і лине над шляхом* (Трубл., I, 1955, 54); *Марійка.. глянула вгору, де в зеленому небі, спалахуючи крилом, віражив мініатюрний літак* (Донч., V, 1957, 219).

ВІРАЖУВА́ТИ^2, у́ю, у́єш, *недок., перех., фот.* За допомогою віражу надавати знімкам, діапозитивам і кіноплівкам бажаного кольору та стійкості. *Фотопапір з видимим зображенням віражують у віраж-фіксажі* (Довідник фот., 1959, 178).

ВІРАЖУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок., фот.* Пас. до **віражува́ти**^{2}.

ВІРА́Ж-ФІКСА́Ж, у, *ч., фот.* Віраж, що має в собі сіль для закріплення. *Фотопапір з видимим зображенням віражують у віраж-фіксажі — у розчині, в якому фіксування і забарвлення відбувається одночасно* (Довідник фот., 1959, 178).

ВІРВА́ТИСЯ *див.* **увірва́тися.**

ВІРВЕ́ЧКА *див.* **верве́чка.**

ВІРИ́ТЕЛЬ, я, *ч., заст.* Кредитор, позикодавець. *Умить стали йому* [Степанові] *перед очі всі його вірителі.. Коли то він уже позбудеться цих боргів, щоб міг працювати на себе* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 51).

ВІРИ́ТЕЛЬКА, и, *ж.*, *заст.* Жін. до **віри́тель.** *Він не повинен був так щільно замикатися перед нею. Бодай до часу, доки вона його вірителька* (Коб., III, 1956, 369).

ВІ́РИТИ, рю, риш, *недок.* 1. *у що та без додатка.* Бути впевненим, переконаним у чому-небудь. [Хвора:] *Нехай умру, та думка не умре! В таке безсмертя й я привикла вірить* (Л. Укр., I, 1951, 118); *Та любо вірити, що знов земля цвістиме I новий плід зачне* (Рильський, I, 1956, 84); // *у кого.* Бути впевненим у кому-небудь, вважати когось гідним довір'я. *Я знаю тебе* [Галю],.. *я вірю в тебе навіть тоді, коли, певне, ніхто інший не вірив би* (Л. Укр., III, 1952, 680); *Іван Франко вірив у свій народ* (Тич., III, 1957, 165).

2. *у що, чому та без додатка.* Приймати щось за правду. *І почне їй усякі теревені правити, розважаючи її; то, сердешна, хоч і не зовсім, а часом було трошки стане вірити* (Кв.-Осн., II, 1956, 454); *Пріська не знала, чому вірити, кого слухати* (Мирний, III, 1954, 16); *Ні разу я і в лютому вогні В передчуття не вірив на війні* (Підс., Поеми, 1954, 5).

3. *кому.* Мати довір'я до когось. *Я чогось ні на крихту не вірю йому, коли він що каже* (Коцюб., III, 1956, 181); [Гайдай:] *Як собі, вірять йому товариші: з тих він, що голову дасть відрубати, аби лиш революція жила!* (Гончар, Таврія.., 1957, 301).

Ві́рити на сло́во — вірити лише словам, без будь-якого фактичного підтвердження. [Диякон:] *Усі ми здавна знаємо Прісціллу і можемо їй вірити на слово* (Л. Укр., II, 1951, 410); **Не ві́рити своі́м (вла́сним) ву́хам** — дивуватися, почувши щось. — *Що ви кажете?* — *не вірила вона власним вухам* (Коцюб., I, 1955, 318); **Не ві́рити своі́м (вла́сним) оча́м** — дивуватися, побачивши щось. *Жандарм зразу сам своїм очам не вірив* (Фр., II, 1950, 28); **Само́му собі́ не ві́рити** — сумніватися в правильності сприймання чогось. *Наум дивиться і сам собі не вірить, чи се він, чи не він* (Кв.-Осн., II, 1956, 66).

4. Бути релігійним; вірувати.— *Адже й гяури вірять в аллаха!..* (Коцюб., I, 1955, 287); *Інститут мав свою церкву. Ходити до неї слід було.. обов'язково. Тут я й перестав вірити в бога, в чому й признався на сповіді законовчителю отцю Олександрові, єдиній ліберальній людині з усіх наших учителів* (Довж., I, 1958, 14).

5. *тільки 2 ос. одн. і мн.* Вставне слово, що вживається для більшого переконання того, до кого звернена мова. [Химка:] *Вірите,— часом шматка ..хліба недоставало* [не вистачало] (Мирний, V, 1955, 221);— *Голова в мене розболілась так, що, вірите, ледве до ліжка доплентався,— скривився Макар Іванович* (Коцюб., I, 1955, 166); — *А миршавий який, старий, нещасний! От у нас був командир.— І ти не можеш заспокоїтись?* — *Віриш, убив він мене, цілий тиждень не спатиму* (Ю. Янов., II, 1958, 120).

ВІ́РИТИСЯ, иться, *недок.*, *безос.* Бути певним у правильності, правдивості чого-небудь. *Може, там десь.. і лунають сміх людський та голоси, але у се віриться мало* (Коцюб., II, 1955, 324); *Чомусь не вірилось, щоб Назіра теж була тут* (Ле, Міжгір'я, 1953, 238).

ВІРЛИ́НИЙ, а, е, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **орли́ний.** *У них же* [комсомольців] *крила, ще й крила вірлині!* (Ю. Янов., I, 1958, 568); *Вірлині очі вчителя відразу помічають два нові обличчя* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 13).

ВІРЛИ́ЦЯ, і, *ж.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **орли́ця.** *Давала тінь йому вірлиця, Лизав криваві рани вовк* (Граб., I, 1959, 259); * Образно.— *А знаєш, брате: Мелашка, ота «вірлиця-дівчина», як ти кажеш, і є моя дружина...* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 79).

ВІРЛЯ́, я́ти, *с.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **орля́.** *Як вірлята без вірлонька,— Так ми, бідні, без татонька!* (Укр.. думи.., 1955, 181).

ВІРЛЯ́ЧИЙ, а, е, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **орли́ний.** *Згори, з блакитної високості.. долине клекіт вірлячий, а широкий степ відгукнеться на ті згуки тихим шелестінням тирси* (Коцюб., I, 1955, 180).

ВІРМЕ́Н *див.* **вірме́ни.**

ВІРМЕ́НИ, е́н *і* ів, *мн.* (*одн.* **вірме́н**, а, *ч.;* **вірме́нка**, и, *ж.*). Народ, що становить основне населення Вірменської РСР. *Катюша з своєю сестрою і квартиранткою (теж вірменкою) сьогодні все печуть якісь свої вірменські пундики* (Л. Укр., V, 1956, 235); *І кого тільки тут не було .. вірмени з чорними блискучими, як маслини, очима і жебраки в барвистому лахмітті* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 167).

ВІРМЕ́НКА *див.* **вірме́ни.**

ВІРМЕ́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **вірме́ни** і Вірменія. *Крім своєї рідної мови, він знав ще грецьку, татарську, російську, вірменську* (Видатні вітч. географи.., 1954, 24); *Вірменські гори.*

ВІРНЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **ві́рний** 1, 2. *Прощай, країнонька рідненька,.. Прощай, дівчинонька вірненька, З колиски подруга моя* (Манж., Тв., 1955, 139); *Скажи ж мені правду, словечко вірненьке* (Пісні та романси.., II, 1956, 260).

ВІРНЕ́НЬКО. Присл. до **вірне́нький.** *А козак дівчину та й вірненько любить, А зайнять не посміє* (Нар. лірика, 1956, 197).

ВІРНЕ́СЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **ві́рний** 1, 2. — *Ой, ти, Байдо та славнесенький, Будь мені лицар та вірнесенький* (Укр.. думи.., 1955, 16); — *Братики мої вірнесенькі, соколи яснесенькі!* (Ю. Янов., I, 1958, 318).

ВІРНЕ́СЕНЬКО. Присл. до **вірне́сенький.** *Від міста шляхом надходила молодиця, й стрічалися вони з дівчинкою, й разом додому верталися, вірнесенько розмовляючи* (Вовчок, I, 1955, 368); [Дружки:] *Ой жаль же нам, подружино, та не тебе, Ой, що ти нас запросила та до себе! А ми тобі одслужили вірнесенько. Тепер же нам одклонися низесенько* (Н.-Лев., II, 1956, 433); *Та коли ж, забувши давнє лихо, Заживем вірнесенько та тихо?!* (Стар., Поет. тв., 1958, 42).

ВІ́РНИЙ, а, е. 1. Який заслуговує довір'я; постійний у своїх поглядах і почуттях; відданий.— *Усе буде, як кажеш,— промовила вірна, віддана дружина* (Вовчок, I, 1955, 364); *І я учитимусь як слід, і буду вірним сином найкращої на цілий світ моєї Батьківщини!* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 30); // Який відзначається відданістю. *Знов зрина жадання Тихої розмови, Щирого братання, Вірної любові!* (Стар., Поет. тв., 1958, 33); *От так маєш! За тридцятилітню вірну службу така заплата* (Фр., II, 1950, 102); // *чому.* Який незмінно дотримується чого-небудь, не зраджує. *Вірна заповітам В. І. Леніна, Комуністична партія Радянського Союзу розглядає будівництво комунізму в нашій країні як своє велике інтернаціональне завдання* (Ком. Укр., 10, 1966, 9).

Бу́ти (лиша́тися *і т. ін.*) **ві́рним собі́** — лишатися таким, як і завжди; бути незмінним. *Старий генерал, якого сусіди вважали «червоним» і небезпечним, завжди лишався вірним собі* (Коцюб., II, 1955, 383).

2. *розм.*, *рідко.* Те саме, що **пра́вильний** 1; правдивий, точний. *А шлях наш — вірний, бо це — шлях, до якого рано чи пізно неминуче прийдуть і всі інші країни* (Ленін, 33, 1951, 131); — *Краще давай я постукаю і послухаю тебе, і тоді ми поставимо вірний діагноз* (Ів., Вел. очі, 1956, 35).

3. *розм.*, *рідко.* Те саме, що **немину́чий;** певний. *Погнали його на вірну смерть, скласти свою.. голову* (Цюпа, Три явори, 1958, 15).

4. *у знач. ім.* **ві́рні,** них, *мн., рел.* Про людей, які неухильно дотримуються догматів якоїсь віри, релігії; правовірні. [Прісцілла:] *Не можна, друже, нам, християнам, слухати прохання* [не ходити на зібрання], *бо то ж інакше половина вірних одкинутися мусила б од віри* (Л. Укр., II, 1951, 381); *На небі, кажуть папи, для вірних, для римо-католиків — самий рай...* (Вишня, I, 1956, 456).

ВІ́РНИК, а, *ч., заст.* Довірена особа. *Катруся змовилася з вірником багатого буковинського купця* (Кобр., Вибр., 1954, 114); *Він угледів на облізлому хамлуватому коні панського вірника* (Стельмах, Хліб.., 1959, 262).

ВІ́РНИЦЯ, і, *ж., заст.* Жін. до **ві́рник.** [Форкіада:] *Тільки я їм слугувала; Мала побіч я стояти, та, як вірниці годиться, За чимсь іншим я дивилась* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 376); *Сліпий, він* [поет С. Чиковані] *диктував свої поезії дружині, найвідданішій вірниці його життя* (Літ. Укр., 25.IV 1967, 4).

ВІ́РНІСТЬ, ності, *ч.* Властивість за знач. **ві́рний** 1. *Я бачу вірність друзів бойових, І нашу юність, славою сповиту* (Стельмах, Жито.., 1954, 29); *Вірність революційному духові марксизму була головною особливістю Комінтерну* (Ком. Укр., 9, 1964, 19).

ВІ́РНО. 1. Присл. до **ві́рний** 1. *Співав він, що любив колись щиро та вірно, а йому зрада сталась несподівана* (Вовчок, I, 1955, 203); *Запевне, я можу тільки похвалити тебе, що ти вірно тримаєшся своєї медицини* (Л. Укр., V, 1956, 380); *Клянемось урочисто ми нині, Що під цим знаменом* [піонерського зльоту] *дорогим Будем вірно служить Батьківщині* (Бичко, Вогнище, 1959, 36).

2. *розм., рідко.* Присл. до **ві́рний** 2. *Хлопці подякували і почвалали в тому напрямку, куди показав.. козак. Спочатку йшли вірно.., але потім Марко щось наплутав* (Тют., Вир, 1964, 467).

ВІРНОПІДДА́НИЙ, а, е, *заст.* Вірний монархові. *Ясна річ, що без держави,.. без вірнопідданого населення, сказать, трохи ніби не так уже й весело* [королю] (Вишня, I, 1956, 448); // *у знач. ім.* **вірнопідда́ний,** ного, *ч.;* **вірнопідда́на,** ної, *ж.* Про людину, яка вірно служить монархові.

ВІРНОПІДДА́НСЬКИЙ, а, е, *заст.* Власт. вірнопідданому. *Шкільна адміністрація* [після поразки революції 1905 р.] *прагнула всіма способами поставити навчання в народній школі так, щоб учні.. виховувалися у вірнопідданському дусі* (Іст. УРСР, I, 1953, 719); *Вірнопідданські погляди.*

ВІРОВИЗНА́ННЯ, я, *с.* Те саме, що **віросповіда́ння.**

ВІРОВІДСТУ́ПНИК, а, *ч., заст.* Той, хто відрікся від своєї віри. *Біскуп казав далі:.. І ще тут, на землі, зазнаєте ви прообразу пекельних мук, уготованих дияволові і ангелам його разом зо всіма віровідступниками* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 34).

ВІРОВІДСТУ́ПНИЦТВО, а, *с., заст.* Зречення своєї віри.

ВІРОВІДСТУ́ПНИЦЯ, і, *ж., заст.* Жін. до **віровідсту́пник.**

ВІРОВІДСТУ́ПНИЦЬКИЙ, а, е, *заст.* Власт. віровідступникові.

ВІРОВЧЕ́ННЯ, я, *с., заст.* Виклад основних положень якоїсь релігії. *Широке коло питань порушили автори ряду статей, де йдеться про походження та соціальну суть різних релігійних віровчень* (Наука.., 5, 1958, 59).

ВІРОГІ́ДНИЙ, а, е. Який не викликає сумніву; достовірний. *Найбільш вірогідними є відомості Геродота про найближчі до Ольвії території* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 126); *Всю цю ніч Галя думала, як сказати матері те, що вона вирішила. Вигадувала різні причини. І всі вони здавалися їй такими вірогідними* (Мокр., Острів.., 1961, 28).

ВІРОГІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **вірогі́дний.** *Вірогідність цих чуток ніхто не брався перевіряти* (Гончар, Таврія.., 1957, 70); *В ній* [справжній комедії] *драматург повинен цілим комплексом комедійних засобів надати подіям і вчинкам героїв життєвої вірогідності* (Рад. Укр., 2.XI 1960, 3).

ВІРОГІ́ДНО. Присл. до **вірогі́дний.** *Хоч як вірогідно запевняла Катерина Мариню про те, що все буде добре, в глибині душі та не мала переконання* (Вільде, Сестри.., 1958, 212); // *у знач. вставн. сл.* Можливо. *Вірогідно, що в основу її* [поеми «Мцирі»] *ліг дійсний факт, про який розказано Лермонтову на Кавказі* (Рильський, III, 1955, 205).

ВІРОЛО́МНИЙ, а, е. Який порушує обіцянку, присягу; підступний, зрадницький. *Багато в історії прикладів, коли під час віроломного нападу ворога народ всією своєю масою підносив свій голос на захист себе* (Тич., III, 1957, 185); *Партія затаврувала віроломну зраду Зінов'єва, Каменєва і Троцького, які виступили проти ленінського курсу на повстання* (Ком. Укр., 12, 1966, 58).

ВІРОЛО́МНІСТЬ, ності, *с.* Властивість за знач. **віроло́мний.** *Газети нападали на Росію за те, що вона взялась допомагати Сербії, кричали про миролюбність австрійського імператора і віроломність російського царя* (Гжицький, У світ.., 1960, 18).

ВІРОЛО́МНО. Присл. до **віроло́мний.**— *Минуло понад шість тижнів, як німецько-фашистські війська віроломно напали на СРСР* (Кучер, Чорноморці, 1956, 87); *Коли ж Хмельницький кинувся за татарами, щоб вернути їх, хан віроломно затримав його самого і позбавив можливості керувати боєм* (Іст. СРСР, I, 8, 1957, 162).

ВІРОЛО́МСТВО, а, *с.* Порушення обіцянки, присяги; підступність, зрадництво. *Та не схаменулися польські пани, нічого не навчили їх грізні події. Вони вдавалися й далі до своєї політики віроломства, вогню й меча* (Довж., III, 1960, 76); *Він* [містер Стріт].. *Обертає людину в звірюку, У якої відчай в очах, Віроломство, підступність, жадоба* (Воскр., З перцем!, 1957, 258).

ВІ́РОНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **ві́ра**^{1} 1. *Глянула, та й очам своїм віроньки не йму, Се ж мій братичок рідненький!* (Вовчок, I, 1955, 19).

ВІРОСПОВІДА́ННЯ, я, *с.* Різновид якого-небудь віровчення з усталеною обрядовістю; належність до якої-небудь релігії. *У нас має право обирати і бути обраною кожна радянська людина, незалежно від її расової і національної приналежності, статі, віросповідання, освітнього цензу* (Наука.., 2, 1958, 3).

ВІРОСПОВІ́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **віросповіда́ння.**

ВІРОТЕРПИ́МИЙ, а, е. Який визнає право вільного сповідування будь-якої релігії.

ВІРОТЕРПИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **віротерпи́мий.** *Батько Валентія — родовитий і заможний патрицій — відзначається віротерпимістю* (Рад. літ-во, 3, 1957, 68).

ВІРТУО́З, а, *ч.* Виконавець, який досконало володіє технікою свого мистецтва. *Арсен згадав свою першу гру перед професором, тут, на цьому ж самому місці. Звідси почався його славний шлях віртуоза* (Дмит., Розлука, 1957, 260); *Характерно, що багато композиторів XVIII ст. самі були віртуозами-скрипалями* (Укр. муз. спадщ., 1940, 16); // *чого.* Людина, що досягла найвищого ступеня майстерності в якійсь справі. *Михайло Гнатович був справжнім віртуозом зварювання* (Собко, Біле полум'я, 1952, 246); *Трактористові, що провадив міжрядний обробіток, треба бути віртуозом своєї* *справи, щоб провести трактор, як по струні* (Минко, Ясні зорі, 1951, 84).

ВІРТУО́ЗНИЙ, а, е. Власт. віртуозові. *Вшивання клапана — складна, тривала операція, що відбувається в умовах штучного кровообігу. Навіть хірургу з віртуозною технікою нелегко накласти численні шви всередині серця* (Наука.., 10, 1965, 25); // Високомайстерний. *Оркестр відіграв і змовк з віртуозним вивертом кларнетів на останньому акорді пісенних слів* (Смолич, Мир.., 1958, 53).

ВІРТУО́ЗНІСТЬ, ності, *ж.* Досконала технічна майстерність виконавця (переважно музиканта). *Він* [Н. Паганіні] *розширив і збагатив засоби скрипкової віртуозності* (Мист., 3, 1955, 47); // Найвища майстерність у якій-небудь справі. *Народна вишивка західних областей України надзвичайно різноманітна за художнім виконанням орнаменту,.. віртуозністю техніки вишивання* (Нар. тв. та етн., 4, 1958, 65).

ВІРТУО́ЗНО. Присл. до **віртуо́зний**. *Мала* [М. Заньковецька] *міцний, грудний, оксамитний голос широкого діапазону, яким віртуозно володіла на всіх регістрах* (Минуле укр. театру, 1953, 113).

ВІ́РУВАННЯ, я, *с.* Релігійні уявлення кого-небудь; віросповідання. *Я почала порівнювати (наскільки тямила) наші обряди з чужими, наші вірування з поганськими* (Л. Укр., V, 1956, 61); *Як і в інших народів, у слов'ян існувало вірування, нібито померлі предки продовжують жити і після смерті* (Іст. УРСР, I, 1953, 47).

ВІ́РУВАТИ, ую, уєш, *недок.* 1. Бути релігійним, вірити в бога, у надприродні сили.— *Мужик поки ще темний, то і в бога вірує; а вивчиться — він і церкву забуде* (Мирний, I, 1954, 340); *Я довідався, що десь коло нас близько мешкає молода швачка, яка ані в бога не вірує, ані панів не признає* (Стеф., II, 1953, 13).

2. *рідко.* Бути певним, переконаним у чому-небудь. *О, велетні, що запряглися в ярма, Щоб цілий світ од ярем увільнить! Я вірую, що йдете ви недарма* (Рильський, II, 1946, 6).

ВІРУЛЕ́НТНИЙ, а, е, *бакт.* Здатний викликати інфекційні захворювання; хвороботворний (про мікроби). *Доведено, що слабо вірулентні.. палички туляремії викликають імунітет у тварин* (Мікр. ж., XV, 1, 1953, 27).

ВІРУЛЕ́НТНІСТЬ, ності, *ж.*, *бакт.* Хвороботворна сила мікроба, віруса. *Він* [збудник тютюнової мозаїки] *відзначається високою життєздатністю і вірулентністю* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 237).

ВІ́РУС, у, *ч.*, *бакт.* Один із найдрібніших мікроорганізмів, що викликає інфекційне захворювання. *Віруси являють собою найдрібніші живі істоти, які не здатні до самостійного існування, але викликають у живих організмах.. цілий ряд інфекційних хвороб* (Наука.., 7, 1957, 12).

ВІ́РУСНИЙ, а, е, *бакт.* Стос. до віруса. *Дедалі більше прихильників завойовує вірусна теорія походження пухлин* (Фізіол. ж., II, 1, 1956, 96); // Зумовлений вірусом. *Вірусний грип може поширюватися на великих територіях* (Хвор. дит. віку, 1955, 289).

ВІРУСО́ЛОГ, а, *ч.* Фахівець із вірусології. *Обмінні процеси в живому організмі привертають неослабну увагу дослідників — біохіміків, вірусологів, цитологів, генетиків* (Знання.., 7, 1965, 9).

ВІРУСОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Наука про віруси. *Вітчизняний учений Івановський перший відкрив у 1892 році і вивчив вірус «мозаїчної хвороби», поклавши тим самим початок новій біології — вірусології* (Наука.., 7, 1957, 12).

ВІРУСОНОСІ́Й, я́, *ч.* Живий організм, у якому живуть і розмножуються віруси. *Може бути повністю ліквідована* [чума в свиней] *лише шляхом.. знищення вірусоносіїв, а також вірусу у зовнішньому середовищі* (Соц. твар., 7, 1956, 64).

ВІ́РУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **вірувати.** *Свято відбувається в найбільшім супокої, на який здатна розварена південним сонцем віруюча людина* (Ле, Міжгір'я, 1953, 69); // *у знач. ім.* **віруючий,** чого, *ч.;* **віруюча,** чої, *ж.* Людина, що визнає існування бога; релігійна людина. *Віруючих було більш і, зібравшись цілою низкою, пішли вони дивитися на чудо, що з'явилося на замчищі* (Мирний, I, 1954, 252); *Система науково-атеїстичної пропаганди передбачає певне використання всіх інших засобів, методів і форм ідейного впливу на віруючих* (Ком. Укр., 1, 1963, 59).

ВІ́РЧИЙ, а, е. Який свідчить про доручення комусь чого-небудь. [Бжостовський:] *Завтра ж їду сам до Носівки, а поки потурбуйтеся повернути мені мого вірчого листа на управління справами — зараз же* (Коч., I, 1956, 65).

△ **Ві́рчі гра́моти** — документи, які засвідчують призначення певної особи дипломатичним представником у якій-небудь державі.

ВІРШ, а, *ч.* 1. Невеликий поетичний твір, написаний ритмізованою мовою, найчастіше з римуванням рядків. *І довелося знов мені На старість з віршами ховатись* (Шевч., II, 1953, 45); *Не все ще той поет великий, чільний, Хто вірші пише і слова римує* (Фр., XIII, 1954, 126); *Я іду в Лисиче і з тремтінням перший вірш в редакцію несу* (Сос., Солов. далі, 1957, 99); // *заст.* Вітальний віршований твір на різдво чи великдень, переважно з біблійним сюжетом.

2. Одиниця ритмізованої, поетичної мови, що складається з певної кількості стоп, з чергуванням наголошених і ненаголошених складів; рядок. *Олександрійський вірш.*

ВІ́РША, і, *ж.*, *заст.* Вірш. *Сиділи там скучні пііти, Писарчуки поганих вірш* (Котл., I, 1952, 138); *Засилаю до Вас невеличку віршу* (Мирний, V, 1955, 414).

ВІРША́Р, а́, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **пое́т.** *Запізнені екземпляри старомодних віршарів бачимо ще в XIX в. не тільки серед селян і сільських дяків.., але й серед священиків* (Фр., XVI, 1955, 330).

ВІ́РШИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **вірш** 1. *Посилаю оце для «Вісника» два свої віршики, написані ще зимою* (Л. Укр., V, 1956, 307); *Кожна людина, хоч би з невеличкою освітою, уміє підбирати рими і складати віршики* (Мал., Думки.., 1959, 15).

ВІРШІВНИ́К, а́, *ч.*, *заст.* Поет. *Я себе не лічу за віршівника і через те мої вірші може й не задовольнять справжнього віршівника* (Мирний, V, 1955, 376).

ВІ́РШНИК, а, *ч.*, *заст.* Поет. *Латинський віршник.*

ВІРШО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **віршува́ти** 1. *Скажи, як ти читала мій переклад з Ади Негрі? — адже то був не віршований.. переклад* (Л. Укр., V, 1956, 212); // *у знач. прикм.* *Після цього* [В. Еллан].. *виступає в пресі, головним чином, з короткими віршованими фейлетонами* (Поезія.., 1956, 70).

ВІРШОВИ́Й, а́, е́. 1. Стос. до вірша. *Се й були взірці, після котрих компоновано драми на релігійні сюжети, від котрих запозичувано головно віршову форму* (Фр., XVI, 1955, 215); *Він* [П. Грабовський] *вживає різні віршові розміри: ямб, хорей, дактиль, амфібрахій та ін.* (Укр. літ., 9, 1957, 177).

2. Написаний віршем. *В літературній творчості періоду громадянської війни панівне місце займають віршові жанри* (Іст. укр. літ., II, 1956, 50); *Бажанова «Клятва» по заслузі стала одним із «заглавних» творів нашої воєнної поезії,— це прекрасний взірець карбованої віршової публіцистики* (Вітч., 10, 1964, 155); *Віршовий твір.*

ВІРШОМА́З, а, *ч.*, *зневажл.* Бездарний поет. *Наш віршомаз Тюхтій старих людей шанує: Гарасько як звелів, він так і компонує* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 64); *А я, дурний, не бачивши Тебе, цяце, й разу, Та й повірив тупорилим Твоїм віршомазам* (Шевч., I, 1951, 247); — *Чимало розвелося в нас віршомазів, котрі живуть задля особистої вигоди. Їм нічого не варто сьогодні хвалити одних, назавтра — інших* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 65).

ВІРШОМА́ЗНИЦТВО, а, *с.*, *зневажл.* Писання бездарних віршів.

ВІРШОПИ́СЕЦЬ, сця, *ч.*, *заст.* Поет. *Ось він, цей бунтливий віршописець з Вільна, Неспокійно зводить голову худу* (Бажан, Роки, 1957, 273); *Багато уваги М. С. Возняк приділяє відкриттю імен давніх віршописців* (Нар. тв. та етн., 1, 1967, 41).

ВІРШОРО́Б, а, *ч.*, *зневажл.* Те саме, що **віршома́з.** *Це була відповідь тим віршоробам, які загрузли в шкільній схоластиці і хвалебні оди тиранам видають за поезію* (Кол., Терен.., 1959, 45).

ВІРШОРО́БСТВО, а, *с.*, *зневажл.*, *рідко.* Писання пустих, бездарних віршів. *Цікаво, що всі ті нові віртуози віршоробства і вітряки, які перемелюють чужі ідеї та чужі моди, знайдуть такого в віршах д. Глушкевича, чого б вони вже десять раз краще і дотепніше не перемололи!* (Фр., XVI, 1955, 362).

ВІРШУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до віршування. *Щодо визначення віршувальної техніки Тараса Григоровича як «слабої», то пояснюється воно або зловмисністю його авторів, або поганим їх смаком* (Рильський, III, 1956, 228); *Віршувальний зачин.*

ВІРШУВА́ЛЬНИК, а, *ч.*, *заст.* Поет. *Корнель, Расін, Мольєр, Вольтер, Гюго.., можливо, прекрасні, чудові літератори, віршувальники, ритори* (Про мист. театру, 1954, 41).

ВІРШУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **віршува́ти** 1. — *Голос маю,— каже лицар,— Та не тямлю віршування* (Л. Укр., I, 1951, 371); *У шкільні роки О. Гаврилюк виявив здібності до малювання, ліплення, різьби, музики і віршування* (Іст. укр. літ., II, 1956, 611).

2. Система побудови та організації вірша. *Новаторство Сковороди полягало не тільки в багатстві мотивів його творчості, в піднесенні ліричного струменя, не тільки в наближенні вірша до силабо-тонічного, а й у звільненні від штукарства, властивого схоластичному віршуванню* (Рад. літ-во, 1, 1962, 144).

ВІРШУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. *перех.* і *неперех.* Складати, писати вірші. *Не для людей, тієї слави, Мережані та кучеряві Оці вірші віршую я. Для себе, братія моя!* (Шевч., II, 1953, 112); *Віршую потроху — і легко так жить* (Рильський, Урожай, 1950, 117).

2. *перех.*, *перен.*, *рідко.* Те саме, що **декламува́ти.** *А через годину дядько вже сидить на ганку і віршує Міцкевича* (Коцюб., I, 1955, 466).

ВІР'Я́, *рідко* **ВОР'Я́**, я́, *с.* 1. *збірн.* Жердини для огорожі.

2. Огорожа з жердин. *Вона одразу почула, що якесь горе вже йде до неї, вже ніби заглядає у двір через вір'я* (Н.-Лев., III, 1956, 333); *Через вор'я перелізти* (Сл. Гр.).

ВІРЬО́ВКА, и, *ж.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **моту́зка.** *Щось теліпається на шиї у коня! Коли ж дивиться — вірьовка* (Кв.-Осн., II, 1956, 157).

ВІРЬОВЧА́НИЙ, а, е, *розм.*, *рідко.* Зробл. з вірьовки. *Вірьовчані петлі.*

ВІ́СЕНЬ, і, *ж.*, *діал.* Осінь. *Вже тоді вісень ішла; лист червонів, жовтів, в'янув і обсипавсь* (Вовчок, I, 1955, 203); [Мати:] *Вже якось сама управлюся, а там на вісень.. знайду собі невістку* (Л. Укр., III, 1952, 232).

ВІ́СІМ, восьми́ і вісьмо́х, *числ. кільк.* Назва числа та цифри 8; // *чого.* Кількість із 8 одиниць. *Льняної пряжі три півмітки. Серпанків вісім на намітки І двісті валяних гнотів* (Котл., I, 1952, 181); *Підривали мене Вісім раз у житті, Але я не звернув З трудового путі* (Воронько, Три покоління, 1950, 9).

ВІСІМДЕСЯ́Т, ти́ і тьо́х, *числ. кільк.* Назва числа 80 та його цифрового позначення; // *чого.* Кількість із 80 одиниць.— *Я ж прийшов учитись в місто. Вісімдесят днів я йшов сюди. Йшов і біг. Всі посміхаються веселому Колі, справжньому хлопцеві з Чукотки* (Довж., I, 1958, 126); *Постарів зовсім Ливон Редедя. Вісімдесят літ минуло вчора* (Мал., I, 1956, 306).

ВІСІМДЕСЯ́ТИЙ, а, е. Числ. порядк. до **вісімдеся́т.** *Зустрічав уже якусь не то вісімдесяту, не то дев'ятьдесяту весну, а все ще не міг рівнодушно* [байдуже] *відноситися до її приходу* (Хотк., II, 1966, 21); *Вісімдесяті роки XIX ст.*

ВІСІМДЕСЯТИЛІ́ТНІЙ, я, є. Те саме, що **вісімдесятирі́чний.** *Вісімдесятилітня людина.*

ВІСІМДЕСЯТИРІ́ЧНИЙ, а, е. Який має вісімдесят років. *Патріотизм поета* [Т. Шевченка], *його ненависть до ворога, з вісімдесятирічної давнини випромінює на нас такі яскраві снопи світла, що ми не можемо очей своїх одвести від їх потужності і сяйва* (Тич., III, 1957, 180).

ВІ́СІМКА, и, *ж.* 1. Назва цифри 8. *Савка зробив середнім пальцем розчепіреної руки щось на зразок вісімки* (Довж., I, 1958, 199); // *розм.* Назва того чи іншого виду транспорту, нумерованого цифрою 8 (автобус, трамвай тощо). *По річці снували човни, легко пливли яхти, пролетіла вісімка, залишивши вузький слід на воді* (Рад. Укр., 19.IV 1961, 3); // Назва групи людей з восьми чоловік. *У першій вісімці були Корж і Горпина* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 142).

2. Гральна карта, що має вісім позначок однієї масті.

ВІСІМНА́ДЦЯТИЙ, а, е. Числ. порядк. до **вісімна́дцять.** *Як уступив він у вісімнадцятий рік, таким він зробився красенем, невимовленим, неписаним* (Вовчок, I, 1955, 346).

ВІСІМНАДЦЯТИРІ́ЧНИЙ, а, е. Який має вісімнадцять років. *Просто з школи в бойовий полк прийшов вісімнадцятирічний сержант Віталій Попков* (Трип., Дорога.., 1944, 23).

ВІСІМНА́ДЦЯТЬ, ти́ і тьо́х, *числ. кільк.* Назва числа 18 та його цифрового позначення; // *чого.* Кількість із 18 одиниць. *З того часу йому й надбавили десять карбованців у місяць, а перше він брав лиш вісімнадцять...* (Коцюб., II, 1955, 243); — *А час тоді* [в період колективізації] *тривожний був, неспокійний. Та ти й сам пам'ятаєш, уже підлітком, мабуть, був. Уночі так і дивись: там горить, там горить.. Мені тоді було років вісімнадцять* (Тют., Вир, 1964, 167).

ВІСІМСО́Т, восьмисо́т, *числ. кільк.* Назва числа 800 та його цифрового позначення; // *чого.* Кількість із 800 одиниць. *Вісімсот відкрилось сідел, Вісімсот спинилось коней, Простягнулось до дівчатка Вісімсот гарячих рук* (Мал., III, 1957, 330).

ВІСК, во́ску, *ч.* 1. Пластична маса жовтого або білого кольору, яку виробляють бджоли для стільників. *Теплий солодкавий дух воску, що стікав по свічках, підіймав з грудей до горла жалість* (Коцюб., II, 1955, 352); *Той факт, що бджоли самі виділяють віск для будівництва стільників, тепер загальновідомий* (Бджоли, 1955, 54); * Образно. *Було видно: не характер в Антоніни Никонівни — віск. З неї хоч свічки ліпи* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 175); * У порівн. *Нимидора лежала жовта, як віск* (Н.-Лев., II, 1956, 248).

◇ **Вилива́ти з во́ску** [**тала́н-**] **до́лю,** *заст. див.* **вилива́ти.**

2. Якісно близька до бджолиного воску маса мінерального або рослинного походження. *У копальнях земного воску бачив Яким чималі дива...* (Ков., Світ.., 1960, 27); *На поверхні листків багатьох рослин спостерігається утворення тонкого шару воску, який виділяється клітинами епідермісу* (Практ. з анат. рослин, 1955, 70).

ВІ́СКІ, *невідм., с.* Спиртний напій, що виробляється переважно в Англії та США. *Віскі шукає матрос* (Ю. Янов., V, 1959, 27); *Віскі він купив зразу, але помідорів у магазині не було* (Багмут, Опов., 1959, 90).

ВІСКО́ЗА, и, *ж.* Речовина, що виробляється з целюлози та йде на виготовлення штучного шовку, шкіри, пластичних виробів і т. ін. *Наприкінці минулого сторіччя вчені навчились виготовляти штучний шовк з деревини. Його назвали віскозним через те, що тонкі шовковисті нитки одержують з густого, як мед, сиропу — віскози* (Наука.., 1, 1955, 9); *Зразу впадав у очі одяг Марусі. Дорогий каракулевий жакет, товста сукняна спідниця і кофточка не з віскози, а таки з справжнісінького шовку* (Коп., Тв., 1955, 298).

ВІСКОЗИ́Н, у, *ч.* Мінеральне масло з нафти для змазування передавальних механізмів, тракторів та автоматів.

ВІСКО́ЗНИЙ, а, е. Прикм. до **віско́за**. *Віскозне виробництво;* // Який виробляє віскозу. *Віскозний комбінат;* // Вигот. із віскози.— *Нам треба створити в оцих горах заводи, щоб переробляти велику частину деревини на.. синтетичний каучук і віскозні тканини* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 196).

ВІСКРИ́ВИЙ, а, е, *діал., вульг.* Шмаркатий.— *Утри передніше віскривого носа та тоді підеш у волость,— кричала Мотря* (Н.-Лев., II, 1956, 375).

ВІСКРЯ́К, а́, *ч., діал.* 1. *вульг.* Шмаркля. *Витерти віскряки під носом.*

2. *лайл.* Шмаркач. [Храпко:] *Молодець... Віскряк, а не молодець!* (Мирний, V, 1955, 40); [Гордій:] *Я піду втоплюсь!.. (Почина ревти)..* [Полікарп Іванович:] *Ах ти віскряк!.. Да як у тебе язик повернувся таке вимовити* (Кроп., IV, 1959, 332).

ВІСЛЮ́К, а́, *ч.* 1. Те саме, що **осе́л** 1. *Сіра стіна. Розчепіривши негнучкі ноги, стоїть під нею віслюк* (Коцюб., II, 1955, 406); *На правому березі Босфору — чудовий асфальтований шлях. Ним мчать сучасні лімузини, старенькі автобуси, поважно стукають рисаки та віслюки* (Знання.., 8, 1966, 16).

2. *лайл.* Про нерозумну, вперту людину. *Так і свердлить йому вуха тріскучий голос боса: «Колінз, ви нездара, віслюк»* (Рибак, Час.., 1960, 862); // Про людину, що сліпо підкоряється й служить комусь. *Тепер ще ось греки, ці нещасні віслюки Антанти... Чого їх принесло сюди?* (Гончар, Таврія.., 1957, 299).

ВІ́СМУТ, у, *ч.* 1. Хімічний елемент — крихкий метал сріблясто-червонуватого кольору, що йде на виготовлення легкоплавких сплавів. *Сурма і вісмут мають металічний блиск і проводять електричний струм* (Хімія, 9, 1956, 102).

2. Лікувальна речовина, виготовлена з препаратів цього елементу.

ВІ́СМУТОВИЙ, а, е, *хім.* Прикм. до **ві́смут** 1. *Вісмутова руда.*

ВІСНИ́Й, а́, е́, *діал.* Осьовий.

ВІ́СНИК, а, *ч.* 1. Той, хто приносить якусь звістку; вістун. *Бідний синок, як почув царських вісників, красно вбрався і прийшов до царя* (Калин, Закарп. казки, 1955, 30); *Вона була вісником від командира, і безумовно мала бойовий наказ* (Голов., Крапля.., 1945, 10).

2. *перен.* Ознака, виразник чогось; провісник. — *Кому ж, як не нам, бути якщо не борцями, так вісниками нового!* (Кол., Терен.., 1959, 194); *У наші обличчя дихнула прохолода — вісник близької води* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 80); *Радянський космічний корабель робив політ у просторах космосу як вісник миру і дружби народів* (Літ. газ., 11.VIII 1961, 2).

3. Складова частина назв деяких періодичних видань. *Посилаю Вам .. другу частину «Fata morgana», яку я надрукував літом у Київському журналі «Літературно-науковий вісник»* (Коцюб., III, 1956, 382).

ВІ́СНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **вісник** 1, 2. *Кілька разів Саня сама відносила протоколи аналізів до цеху, і там зустрічали її, мов вісницю перемоги* (Шовк., Інженери, 1956, 103); *Люблю, як темний ліс заграє на кордоні, І перші вісниці шумливої весни — Чарівні ластівки в своїм веселім дзвоні До нас спускаються з ясної вишини* (Фомін, Вибр., 1958, 175).

ВІСНЯ́К, а́, *ч., діал.* Струг. *З ними* [гонтарями], *з сокирою та вісняком на плечах, він перемандрував усі гори від Сянока аж до Микуличина* (Фр., III, 1950, 48).

ВІСО́Н, у, *ч., заст.* Тонка коштовна тканина у вбранні царів, жерців і т. ін. *Готичний присмерк, еллінську блакить, Легенд біблійних мідь, вісон і злато — Все можемо на полотні віддати Чи на папір слухняний перелить* (Рильський, I, 1960, 246); * Образно. *Єрусалим Розкинувсь гордо перед ним, Сіяє в золотім вісоні Ізраїльський архієрей!* (Шевч., II, 1953, 321).

ВІСО́ННИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **вісо́н**.

ВІ́СПА, и, *ж.* 1. Інфекційна хвороба, що супроводиться гнійним висипом на шкірі та слизових оболонках. *Солоху напала віспа, та така, як дубова кора; все її тіло розпухло, почорніло і злилося одним здоровенним гнояним струпом* (Мирний, I, 1954, 56); *Натуральна віспа — гостра заразна хвороба, яка супроводиться гарячкою і з’явленням на шкірі і слизових оболонках верхніх дихальних шляхів пухирчастого висипу* (Підручник дезинф., 1953, 85).

2. *розм.* Шрами на шкірі від цієї хвороби або на місці запобіжного щеплення. *Обличчя покрите віспою;* *У порівн. *Земля, як віспою, була подзьобана свіжими вирвами...* (Панч, Іду, 1946, 43).

ВІСПИ́НА, и, *ж.* Окремий гнійник віспи або шрам від нього на тілі. *Вакцинація вважається успішною, коли на місці щеплення розвивається хоча б одна віспина* (Веч. Київ, 29.VII 1957, 3); *Омелян, мов ошпарений, зіскочив з стільця, на щоках поширшали сірі, наче осині соти, віспини* (Стельмах, Хліб.., 1959, 127).

ВІСПИ́НКА, и, *ж.* Зменш. до **віспи́на**. *Навколо його носа лукаво ворушаться неглибокі віспинки* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 219).

ВІСПО́ВАНИЙ, а, е. Те саме, що **віспува́тий**. — *Спробувати б ушкрябнути його писану пику,— озвався Січовик з віспованим обличчям* (Ле, Україна, 1940, 49).

ВІСПОЩЕПИ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **віспоще́плення**.

ВІСПОЩЕПІ́Й, я́, *ч., заст.* Той, хто щепить віспу. *Віспощеплення у доземський час.. провадилося волосними віспощепіями з селян, яких було звичайно по одному на волость* (Матеріали.. охор. здоров’я.., 1957, 102).

ВІСПОЩЕПІ́ЙКА, и, *ж., заст.* Жін. до **віспощепі́й**.

ВІСПОЩЕ́ПЛЕННЯ, я, *с.* Щеплення противіспяної сироватки. *Віспощеплення було відоме у Візантії, балканським народам* (Матеріали.. охор. здоров’я.., 1957, 50).

ВІСПУВА́ТИЙ, а, е. Покритий шрамами від віспи; рябий. *Се був високий, рудий чоловік з віспуватим лицем* (Фр., VIII, 1952, 411); *Його віспуваті щоки схожі на сірий шлях, прибитий краплинами дощу* (Стельмах, Хліб.., 1959, 118).

ВІСПЯ́НИ́Й, я́на́, я́не́. Прикм. до **ві́спа.** *Прищепний матеріал одержували* [у середині XIX ст.] *з віспяного прища хворого* (Матеріали.. охор. здоров'я.., 1957, 70); *Віспяний вірус міститься у крові хворого, в гною, що є у пухирцях на шкірі і слизових оболонках* (Веч. Київ, 29.VII 1957, 3).

ВІССА́ТИ *див.* **увісса́ти.**

ВІСТ, а, *ч.* 1. Гра в 52 карти. *Дорко.. пішов тепер зі старшими грати віста* (Мак., Вибр., 1954, 27); *Завзятих кличе картярів Бостон.. І віст, ще й досі серцю милий* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 134).

2. Певна комбінація карт у грі в преферанс, бостон. — *Віст! — сказав Книш.— Пас! — обізвався Рубець* (Мирний, III, 1954, 147).

ВІСТИ́ТИ, віщу́, вісти́ш, *недок., перех., рідко.* Те саме, що **віщува́ти.** *Чи не вістить вона* [комета] *тиранії скону? Щось се значить!* (Фр., XIII, 1954, 133); [Валерій:] *Це що таке? Гудок? О, як реве, Неначе він вістить якусь біду!..* (Крот., Вибр., 1959, 555).

ВІСТІВНИ́К, а́, *ч., рідко.* Те саме, що **вісту́н** 1.

ВІСТІВНИ́ЦЯ, і, *ж., рідко.* Жін. до **вістівни́к.** * Образно. *Веселка грає, вістівниця миру, Гаптуючи ранкову тишу сіру* (Рильський, Сад.., 1955, 112).

ВІ́СТКА, и, *ж., про кого — що і без додатка.* Те саме, що **зві́стка.** *Минув і другий рік — од чоловіка нема вісток, як у воду впав* (Вовчок, I, 1955, 30); *І друг подав про себе вістку* (Тич., II, 1957, 146).

ВІСТОВЕ́ЦЬ, вця́, *ч.* Те саме, що **вісту́н** 1. *І вістовець не приходить од їх, щоб за їх розказати* (Л. Укр., IV, 1954, 278); *Прискакав до замкової брами вістовець і таку передав маркізові новину, що той мусив раптово поїхати* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 96).

ВІСТОВИ́Й, а́, е́. 1. Який подає звістку, сигнал, умовний знак; сигнальний.

2. *у знач. ім.* **вістови́й,** во́го, *ч.* Солдат, який виконує службові доручення командирів штабу; посильний. *Саме під цю негоду до хутора пробирався в лісі ще один нагальний вістовий штабу партизанських з'єднань* (Ле, Право.., 1957, 203); *Без вістового командир взагалі як без рук* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 104).

ВІСТОВИ́К, а́, *ч., рідко.* Те саме, що **вісту́н** 1. * У порівн. *Аж ось і вітерок де не взявся: тихо зашелестівши листвою, він пробіг понад землею, наче вістовик скрикнув: «Стережіться!», і скрився* (Мирний, IV, 1955, 87).

ВІСТОВНИ́К, а́, *ч., рідко.* Те саме, що **вісту́н.** [Головнокомандувач:] *Ось вістовник біжить із гір..; Якби він нам приніс хорошу вість!* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 405); *Ворони крилаті Летіли здалеку, червоного вина Жадні напитися, вістовники недобрі* (Рильський, Поеми, 1957, 23).

ВІСТОВНИ́ЦЯ, і, *ж., рідко.* Жін. до **вістовни́к.** *Хіба тільки зозулька, невтішна вістовниця, принесе звісточку, що її син бідолашний поліг серед чистого поля...* (Мирний, I, 1949, 181); *Осокорова пушинка біла У мою кімнату залетіла.. Мила госте, вістовниця літа! Я радий тебе вітати в себе* (Вирган, В розп. літа, 1959, 183).

ВІ́СТОНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **вість** 1. *Вчула мати вістоньку та й заголосила* (Щог., Поезії, 1958, 152); *—Дорогий брате Василю,—читала вголос Марія,—подаю тобі першу від себе вістоньку* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 91).

ВІ́СТОЧКА, и, *ж.* Пестл. до **вість** 1. *Не сніги ідуть, Не пурга шумить — З Далекого Сходу Вісточка летить* (Укр.. думи.., 1955, 415); *Дальня вісточка про сина Стука в двері кожну ніч* (Мал., II, 1956, 369).

ВІ́СТРЯ, я, *с.* 1. Тонкий, загострений або звужений кінець якогось предмета. *Всі колючі гілки, здається, умисне спрямувались своїми вістрями Серьожці межи очі* (Гончар, II, 1954, 35); *До темного захмареного неба знеслось розпечене вістря ракети* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 186).

2. Гостра, різальна сторона якого-небудь знаряддя; лезо. *Кожний обзирає обух, пальцем пробує, чи гостре вістря* (Фр., IV, 1950, 193); *Трохим Іванович узяв її* [стамеску] *в руки, з цікавістю розглядав сталь, пробував вістря кінчика, відточеного, мов бритва* (Шиян, Гроза.., 1956, 173).

3. *перен.* Найістотніша частина чогось, спрямована на боротьбу з чим-небудь. *Вістря сатири своїх п'єс Квітка-Основ'яненко спрямовував проти зловживань і продажності повітового чиновництва* (Іст. укр. літ., I, 1954, 171); *Всім своїм вістрям поема* [Т. Шевченка] *«Неофіти» спрямована проти царського самодержавства* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 463).

ВІСТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., уроч.* 1. *перех. і неперех.* Давати вісті; сповіщати. *Сотні разів спалахували вогні салютів над Москвою, вістуючи про нові і нові перемоги радянської зброї* (Бажан, Наша.. Москва, 1951, 76); *Пастух Сава взивав* [звертався] *до зборів:— Я давно вістував, що то за голова в нас...* (Горд., Дівчина.., 1954, 281).

2. *перех., рідко.* Те саме, що **віщува́ти** 1. [Фауст:] *То дзвонів гук; чи не вістує він День великодній змученому світу?* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 31).

ВІСТУ́Н, а́, *ч.* 1. Той, хто приносить звістку. *Чи ж все буть йому кар вістуном І погрозою в людях!?* (Фр., XII, 1953, 503);

2. *перен.* Те саме, що **ві́сник** 2. *Побачили усі, як птах, вістун весни, Із світанкової упав височини* (Нех., Дорога.., 1945, 32).

ВІСТУ́НКА, и, *ж.* Жін. до **вісту́н.** *Вона тільки підвела очі на вістунку байдуже, не спитала її ні про що* (Вовчок, Вибр., 1937, 95); *Коли бог світла.. сотворив цвіти, фіалки перші розцвілися, після них рожі; тому в Персії зовуть фіалку вістункою рож* (У. Кравч., Вибр., 1958, 289).

ВІСТЬ, і, *ж.* 1. Звістка, повідомлення. *Як мати вість таку почула, То тілько вічно не заснула* (Котл., I, 1952, 231); *Вісті з фронтів були тяжкі, і Самійло Вихор помітно втрачав рівновагу* (Кучер, Чорноморці, 1956, 54).

Бе́з ві́сті пропа́сти (зни́кнути) — безслідно зникнути (про людину). *Як поїхав — пропав він без вісті!* (Щог., Поезії, 1958, 343); **Дава́ти (да́ти, подава́ти** *і т. ін.*) **вість** — повідомляти про кого-, що-небудь. *І там, де на всьому лежить печать мовчання.., Вість людям подають кайдани голосні* (Л. Укр., I, 1951, 165); **Оста́нні ві́сті** — найновіші, найсвіжіші повідомлення. *Ввімкнула* [Марійка] *радіо і стала слухати нічний випуск останніх вістей* (Донч., V, 1957, 422).

2. *тільки мн.* Складова частипа назв деяких періодичних видань. *Вісті Академії наук УРСР.*

ВІСЬ, о́сі, *ж.* 1. Дерев'яний або металевий стрижень, на кінці якого насаджують колеса. *Не встиг другий віз недалечко од'їхати, тріснула вісь; колесо одпало,— віз ліг набік* (Н.-Лев., III, 1956, 125); *По такій дорозі три дні їхатимеш і колесо не спаде, і вісь не трісне* (Вишня, I, 1956, 370); // Стрижень, навколо якого обертаються певні механізми, частини машини тощо. *В 1920 р. Уфімцев збудував модель акумулятора у вигляді диска, що обертається на вертикальній осі з шарикопідшипником* (Цікава фізика.., 1950, 79).

2. *спец.* Уявна пряма лінія, яка проходить через середину якого-небудь тіла чи простору. *Вже давно встановлено, що і вісь обертання Землі не зберігає незмінно свого положення в просторі* (Наука.., 8, 1956, 25); *Віссю вулиці називається лінія.., що йде по середині вулиці і ділить її на дві частини* (Автомоб., 1957, 254).

3. *перен.* Суть чого-небудь, те основне, навколо чого щось відбувається. *Бригадир розпитав, як посувається в районі справа з механізацією, бо, мовляв, у цьому вісь питання* (Ю. Янов., I, 1958, 442); *Металургійне виробництво ставало для мене животворною віссю життя* (Ле, Право.., 1957, 6).

4. *перен.* Військово-політичний союз, що укладається імперіалістичними державами з агресивною метою. *Нова вісь Вашінгтон — Бонн.*

ВІСЬМЕРИ́К *див.* **восьмери́к.**

ВІ́СЬТА, *виг., діал.* Соб. *Аж тут чути: «Гатьта! вісьта!» Їде шляхом хлоп до міста* (Фр., XII, 1953, 12).

ВІ́ТА *див.* **віти.**

ВІТАЛІ́ЗМ, у, *ч.* Ідеалістичний напрям у біології, що пояснює життєві процеси дією надприродної «життєвої сили», яка нібито є в організмах. *Віталізм (тобто вчення про життєву силу) на початку XIX століття визнавався більшістю вчених хіміків, незважаючи на те, що він був абсолютно несумісний з атомно-молекулярним вченням* (Наука.., 3, 1964, 53).

ВІТАЛІ́СТ, а, *ч.* Прихильник віталізму. *Можливість синтезу органічної речовини в лабораторії.. підривала твердження віталістів про участь у життєвих процесах якоїсь особливої «життєвої сили»* (Метод. викл. анат.., 1955, 163).

ВІТАЛІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **віталі́зм.** *Віталістичне вчення.*

ВІТА́ЛЬНИЙ, а, е. Який виражає вітання; привітальний. *Маркіяна сиділа біля столика, проглядала вітальні телеграми та листи* (Руд., Вітер.., 1958, 231); *Шофер обернувся й зробив вітальний знак рукою* (Донч., I, 1956, 165).

ВІТА́ЛЬНЯ, і, *ж.* Спеціально умебльована кімната для приймання гостей. *За нею* [їдальнею] *блакитна вітальня, де ми сиділи зимою біля каміна* (Коцюб., II, 1955, 260); *Ще довго в хазяйській вітальні читали, співали, розмовляли* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 66).

ВІТАМІ́Н *див.* **вітамі́ни.**

ВІТАМІ́НИ, ів, *мн.* (*одн.* **вітамі́н,** у, *ч.*). 1. Органічні сполуки різної хімічної природи, необхідні для нормальної життєдіяльності людини й тварин; брак їх зумовлює розлад організму (рахіт, цингу та ін. хвороби). *Встановлено, що протягом усього індивідуального розвитку організму процеси життя, які відбуваються в клітинах і органах тварин, залежать від наявності вітамінів* (Наука.., 12, 1956, 19); *На вітамін С — аскорбінову кислоту — багаті шипшина, лимони, апельсини, чорна смородина, капуста* (Заг. догляд за хворими, 1957, 53); — *У ньому* [маслі] *стільки вітамінів, що ніякий екстракт не може з ним зрівнятися!* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 82).

2. Препарат, який містить такі сполуки. *В Інституті біохімії Академії наук УРСР розроблено методику одержання стабільних сухих препаратів вітаміну Е, удосконалено спосіб утворення вітаміну А в комплексі з білком* (Веч. Київ, 26.I 1963, 1).

ВІТАМІНІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вітамінізува́ти.** *Добрий засіб проти рахіту — риб'ячий жир, найкраще вітамінізований* (Колг. енц., II, 1956, 449).

ВІТАМІНІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Уводити вітаміни в що-небудь, насичувати вітамінами. *Кріп надає страві приємного аромату, вітамінізує її і поліпшує зовнішній вигляд* (Укр. страви, 1957, 98).

ВІТАМІ́ННИЙ, а, е. Який має в собі вітаміни. *Курчатам давали зернові, мінеральні та вітамінні корми* (Колг. село, 13.V 1957, 2); // Який виробляє вітаміни. *Вітамінний завод.*

ВІТАМІ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Ступінь насиченості чого-небудь вітамінами. *Кращими сортами* [картоплі] *за вітамінністю є столовий сорт Юбель Носівський* (Укр. біох. ж., XXVIII, 1, 1956, 7).

ВІТАМІНО́ЗНИЙ, а, е. Багатий на вітаміни. *Взимку бульби картоплі є одним з вітамінозних продуктів* (Картопля, 1957, 8).

ВІТАМІНОТЕРАПІ́Я, ї, *ж., мед.* Лікування вітамінами. *На загальну опірність організму дитини добре діють.. вливання рінгерівського розчину і глюкози, вітамінотерапія* (Хвор. дит. віку, 1955, 48).

ВІТА́ННЯ, я, *с.* 1. Слова або жести, звернені до кого-небудь під час зустрічі на знак прихильного ставлення, доброзичливості і т. ін. *Тим часом моя товаришка побачила мене у вікно і вибігла на ганок з голосним радісним вітанням* (Л. Укр., III, 1952, 570); *Русевич мимоволі відповів і на рукопотиск і на вітання: — Добридень, Миколо Дмитровичу. Радий бачити вас отаким* (Шовк., Інженери, 1956, 176); // Вияв приязні, прихильного ставлення до когось. *Поруч з ним стояла Назіра, ледве виплескуючи долонями вітання Саїдові* (Ле, Міжгір'я, 1953, 377).

2. Усне або письмове поздоровлення чи побажання здоров'я, успіхів і т. ін. *Передайте моє щире вітання Вашій дружині* (Мирний, V, 1955, 414); *Сестри й браття, вам моє вітання, У Жовтневий непогасний день!* (Рильський, I, 1956, 378).

3. *рідко.* Пригощання, частування когось чим-небудь. — *Та треба грошей на наливки... та на вина... на вітання значних гостей,..* — *сказав отець Палладій* (Н.-Лев., III, 1956, 381).

ВІТА́ННЯЧКО, а, *с.* Пестл. до **віта́ння.** [Хрипун:] *Дозволите прибути з вітанням?* (Корн., II, 1955, 13).

ВІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.* 1. *перех. і без додатка.* Звертатися до кого-небудь під час зустрічі з привітом, виявляючи доброзичливість. — *Хто перший у хату ввіходить, то й здоровкається,.. кажу йому і, подаючи руку, вітаю: — Здрастуйте!* (Мирний, IV, 1955, 361); *Добривечір, голубко! Пишу ввечері, тому так і вітаю* (Коцюб., III, 1956, 154); // Оплесками або словами виявляти приязнь, прихильне ставлення до когось. *Тисячі трудящих міста.. стояли на тротуарах, вітаючи легендарних героїв* (Гончар, II, 1959, 233); *Усі присутні звелися на ноги і довго не могли заспокоїтись, вітаючи улюбленого письменника* (Тич., III, 1957, 32); *Відкриваючи вечір, Петро Панч вітає шахтарів від імені Спілки радянських письменників України* (Літ. газ., 24.VIII 1950, 3).

2. *перех., кого з чим.* Висловлювати комусь почуття радості, задоволення з приводу якоїсь події, успіху та ін.; поздоровляти. *Товариші весело вітали її з успіхом* (Донч., VI, 1957, 163); *Дві високі щогли прикрасились десятками різних прапорців. Корабель вітав населення Лебединого острова з рибальським святом* (Трубл., II, 1955, 242).

3. *перех., перен.* Радісно сприймати, схвалювати що-небудь. *Панас Мирний у своїй поезії «До сучасної музи» гаряче вітав революцію* (Вісник АН, 5, 1949, 26).

4. *перех. і без додатка.* Гостинно приймати когось. — *Милості просимо! садовіться,* — *вітає Лукашиха Павла* (Вовчок, I, 1955, 167); [Хуса:] *Я, власне, хтів тебе просити, щоб помогла мені гостей вітати* (Л. Укр., III, 1952, 150); // *чим, рідко.* Пригощати, частувати. — *Гарні гості, та не знаю, чим вас і вітати. Тепер петрівка, такий важкий час,* — *бідкалась Балашиха* (Н.-Лев., II, 1956, 319).

5. *перех., заст.* Запрошувати. *Шеляга виймає І за того остатнього Музику наймає, І нерівню титарівну У танець вітає!!* (Шевч., II, 1953, 78); *Дождались дівчата: ві-*

тають на дівич-вечір; вітають на весілля (Вовчок, I, 1955, 189).

6. *неперех., рідко.* Те саме, що **захо́дити** 1. *Хто вірно кохає, той часто вітає* (Номис, 1864, № 8757); // Гостювати в кого-небудь. *Недавно те було, як ти З своїми рідними братами Вітав у нас...* (Мирний, V, 1955, 298).

ВІТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., до кого, з ким і без додатка.* Висловлювати, виражати жестом вітання під час зустрічі; здоровкатися. *Катря прощалася так само, як віталась...* (Вовчок, I, 1955, 257);— *В тебе, Павлусю, гостя! — крикнула здивована дядина й кинулась вітатись з Настусею* (Н.-Лев., IV, 1956, 236); *Всі присутні були між собою добре знайомі: віталися один до одного* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 181).

ВІ́ТЕР, тру, *ч.* Більший або менший рух потоку повітря в горизонтальному напрямі. *Реве та стогне Дніпр широкий, Сердитий вітер завива* (Шевч., I, 1951, 3); *Вітер грайливо дмухав йому в сіре обличчя теплими хвилями* (Панч, II, 1956, 433); * У порівн. *Вхопила вона ту мітлу і вітром за ним* (Вас., II, 1959, 313).

◇ **Вали́тися від ві́тру** *див.* **вали́тися; Ві́тер у голові́ [гра́є]** *в кого* — хтось легковажний, несерйозний. *А парубки тії — сказано, вітер у голові, молодії — видрали десь музики і повели молодих по селу, гукаючи, співаючи* (Вовчок, I, 1955, 87); *Так що ж це він? Хизувався, як хлоп'як? А чи ще вітер у голові грає, і він просто вигадує?* (Коз., Гарячі руки, 1960, 21); **Ві́тер сви́ще (свисті́в, гуде́) у кише́нях** — нема (не було) грошей. *В її батька і в неї давно вітер свистів у кишенях* (Н.-Лев., IV, 1956, 226); — *Сухарі вийшли, махорки катма, вітер у кишенях гуде...* (Гончар, Таврія, 1952, 78); **Ві́тром підби́тий (підши́тий):** а) про благенький одяг. *Вітром підшита свитина, літня китайчата хустка не дуже десь гріли* (Коцюб., I, 1955, 453); б) про несерйозну, легковажну людину; **Зві́дки ві́тер ві́є** — від кого йде думка, погляд і т. ін. *Галя почула, звідки вітер віє, куди хилить...* (Мирний, III, 1954, 286); **Ки́дати (пуска́ти** *і т. ін.*) **на ві́тер гро́ші (заробі́ток** *і т. ін.*) — даром, марно витрачати гроші, заробіток тощо. [Герміона:] *Немає за що ганити тебе, хіба за те, що ти свій заробіток пускаєш так на вітер* (Л. Укр., III, 1952, 419); *Він.. гроші на вітер пускав* (Мур., Бук. повість, 1957, 7); **Куди́ ві́тер ві́є (дме):** а) у чому, власне, справа; *Паляничка ще не добрав, куди воно вітер дме, тому вибирав тепер слова обережні, моргаючи своїми мавпячими очима* (Чаб., Тече вода.., 1961, 161); б) про непослідовність у чиїй-небудь поведінці, думках, політиці. **Лови́ти вітри́** — бути неуважним. *Коли Наум приходив до церкви молитись, то вже справді молився, а не ловив вітрів, не розглядав туди і сюди* (Кв.-Осн., II, 1956, 66); **На ві́тер говори́ти (кида́ти слова́** *і т. ін.*) — даремно, марно говорити. [Марусяк:] *Бо знай, небого, я На вітер говорить не вмію* (Фр., IX, 1952, 313); **На [всі] чоти́ри ві́три** — куди хоч, у будь-який бік. *Йди на чотири вітри* (Укр.. присл.., 1955, 310); **Пішло́ (пі́де) з (за) ві́тром** — пропало (пропаде); **Шука́ти (лови́ти** *і т. ін.*) **ві́тра в по́лі** — даремно шукати кого-, що-небудь. *Така вона була, панночка тая, що присягала «любитиму», наче «на добридень» віталася. А по добридню та й шуги! Бувайте здорові, шукайте вітра в полі!..* (Вовчок, I, 1955, 378); **Яки́м ві́тром (яки́ми вітра́ми) [занесло́]?** — яким способом, з якої причини, з якою метою з'явився (з'явилися), яка потреба привела? [Юркевич:] *Ви тут? Яким вас вітром сюди занесло?* (Коч., I, 1956, 599).

ВІТЕРЕ́ЦЬ, рцю́, *ч.* Зменш.-пестл. до **ві́тер.** *Ранок такий-то тихий та ясний придався: ні вітерець не війне* (Вовчок, I, 1955, 48); *В степу віяв тихий прохолодний вітерець з моря* (Кучер, Чорноморці, 1956, 111).

ВІ́ТИ, віт, *мн.* (*одн.* **ві́та**, и, *ж.*). Відгалуження дерева, куща або трав'янистої рослини; гілки. *А над самою водою Верба похилилась; Аж по воді розіслала Зеленії віти* (Шевч., II, 1953, 8); *Він* [злий дух] *пролітав понад долинами, де хвилювало золоте збіжжя, де рясні дерева клонили додолу важкі віти* (Л. Укр., III, 1952, 549); *І зійшла цариця з трону, зірвала лаврову віту* (Вишня, I, 1956, 197).

ВІТИ́СТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **вітла́стий.**

ВІТІ́ЙСТВО, а, *с., заст.* Красномовство. *Гей, підходьте до мого ви До високого вікна! Не скажу я вам промови, Бо вітійство — річ нудна* (Рильський, I, 1956, 160).

ВІТІ́ЙСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок., заст., ірон.* Говорити красномовно, виголошувати промови. *Він стояв на дверях парового млина і вітійствував перед словаками* (Гончар, I, 1954, 294).

ВІ́ТКА, и, *ж.* 1. Зменш. до **ві́та.** *Загинув ти,— взяла своє недоля,— Мов одірвалась вітка від гіллі* (Граб., I, 1959, 144); *Давно спарувались, як птиці гоже, Пір'я назносять, кладуть між віток* (Мал., I, 1956, 279).

2. Залізнична колія, відгалужена від основної колії. *Тут проходила вітка, що сполучала саксаганську лінію через Карнаватку з Довгинцевим* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 188); *На.. залізничній вітці стоїть готовий до відправки ешелон* (Рад. Укр., 1.I 1951, 1).

3. *рідко.* Притока ріки. *Вітка Дніпрова.*

ВІТЛА́СТИЙ, а, е. Який має багато віт; гіллястий. *Поруч з домом.. У дворі під столітнім вітластим каштаном стояла низенька глиняна комірка* (Голов., Крапля.., 1945, 3).

ВІТЛИ́ВИЙ, а, е, *рідко.* Привітний. *Маруся звісна стала всім.. Вітливим серцем і цнотою* (Греб., I, 1957, 91).

ВІ́ТОВА ХВОРО́БА, *мед.* Нервове захворювання, унаслідок якого рухи людини стають судорожними, м'язи сіпаються; хорея.

ВІ́ТОНЬКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ві́тка** 1. *Верба низько розпустила вітоньки сумні* (Граб., I, 1959, 584); *Прихилила вишня вітоньку низенько* (Крим., Вибр., 1965, 98).

ВІ́ТОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ві́тка** 1.— *Тепер ви кидайтесь Ведмедика побить,— Навчає Хлопчик,— віточки беріть!* (Гл., Вибр., 1957, 208); *На галявині ходили дівчата з віточками черемхи* (Шиян, Вибр., 1947, 251).

ВІТРА́Ж, а́, *ч.* Малюнок на склі або візерунок з кольорового скла (у вікнах, дверях і т. ін.). *В своїх полотнах — або краще вітражах, бо це малювання по склу, він* [мороз] *виявляє багатий декораційний смак* (Коцюб., II, 1955, 433); *Старовинні вітражі, вправлені замість шибок у вікна й двері, створювали химерну гру світла* (Собко, Стадіон, 1954, 61).

ВІТРАЖИ́СТ, а, *ч.* Той, хто виготовляє вітражі.

ВІТРЕ́ЦЬ, терцю́, *ч.* Зменш.-пестл. до **ві́тер.** [Михайло:] *Вітрець подиха; пахощами якимись тягне,— здається, липа розцвіла* (Стар., Вибр., 1959, 141); *Свіжий вітрець обвівав русий вигорілий чуб косаря* (Стельмах, На.. землі, 1949, 544).

ВІ́ТРИК, а, *ч., рідко.* Зменш.-пестл. до **ві́тер.** *Листочки з вітриком, жартуючи, шептались* (Гл., Вибр., 1957, 146); *Носили хліб* [з автомашини] *у магазин, і ранковий вітрик розносив його приємний запах на всю площу* (Томч., Готель.., 1960, 5).

ВІТРИ́ЛО, а, *с.* 1. Прикріплений на щоглі великий шматок полотна певної форми (трикутний, прямокутний), за допомогою якого вітер рухає судно. *І попливе човен З широкими вітрилами* (Шевч., I, 1951, 263); *Посідали на кораблик.. Осел веслує, Вовк рулює, а*

Лисичка вітрил пильнує (Фр., IV, 1950, 78); *Вже вони кинули берег Сіцілії, вийшли у море І під вітрилом веселим запінену сіль розтинали* (Зеров, Вибр., 1966, 222): * Образно. *Кудись пливли хмарок ясні вітрила* (Сос., Солов. далі, 1957, 145); * У порівн. *По воді пливе білий лебідь, задерши вгору свої широкі срібні крила, ніби вітрила* (Н.-Лев., III, 1956, 290).

2. Народно-поетична форма звертання до вітру. *Плаче Ярославна В Путивлі рано на валу́: — Вітриловітре мій єдиний, Легкий, крилатий господине!* (Шевч., II, 1953, 336);— *Вітрило, вітроньку, вітрисько, В небеснім безкраї лети, На вояків не падай низько* (Мал., I, 1956, 181).

ВІТРИ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **вітри́ло** 1. *Вітрильне полотно;* // Який має вітрила. *Горе кораблеві вітрильному, коли натрапить на таку нещасну пору* (Коб., I, 1956, 260).

ВІТРИ́ЛЬНИК, а, *ч.* Судно з вітрилами. *Новий вітрильник гордо, як білокрилий лебідь, пристав до берега* (Донч., II, 1956, 513); *Море лежало гладеньке, порожнє. Потім на обрії з'явився вітрильник* (Дмит., Наречена, 1959, 6).

ВІТРИ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Чутливість до вітру. *Він* [буй] *має велику вітрильність* (Трубл., II, 1955, 470).

ВІТРИ́ЛЬЦЕ, я, *с.* Зменш.-пестл. до **вітри́ло** 1. *Зрушився вітерець. Віталій склав весла, взяв на дні човна шмат якоїсь.. брезентини, розіпнув, і та брезентина... враз стала вітрильцем!* (Гончар, Тронка, 1963, 235).

ВІТРИ́НА, и, *ж.* 1. Спеціально обладнане вікно в крамниці з виставленими в ньому зразками товарів. *Часом неприємно вражала вітрина, де новий чорний оксамит покривали годинники, брошки, шпильки і персні* (Коцюб., II, 1955, 404); *Підвівши знічев'я голову, він побачив вітрину з по́судом* (Л. Укр., III, 1952, 485); *У вітринах крамниць Таня заздрісно розглядала красивих, великих ляльок* (Коп., Вибр., 1953, 516); // Вікно в ательє, перукарні тощо з виставленими зразками продукції, зачісок і т. ін.

2. Спеціально обладнана дошка, скринька, стенд тощо з виставленими експонатами, газетами, оголошеннями та ін. *Дійшовши до однієї вітрини для оголошень, він став вибирати, куди б піти ввечері* (Сам., II, 1958, 222); *Вітрина із свіжою газетою завжди привертає увагу читачів* (Рад. Укр., 20.VIII 1949, 3).

ВІТРИ́ННИЙ, а, е. Прикм. до **вітри́на.** *У котромусь з вітринних дзеркал побачила своє відображення* (Вільде, На порозі, 1955, 68).

ВІТРИ́СТИЙ, а, е. Багатий на вітри. *Хіба ж і не щастя після пісної дороги, після сухарів та цибулі.. натьопатись, нарешті, смачної гарячої страви, набратися сили, без якої людину вітром зіб'є в цій вітристій Каховці* (Гончар, Таврія.., 1957, 45).

ВІТРИ́СЬКО, а, *ч.* Збільш. до **ві́тер.** *Все, що мало згоріти, згоріло, тільки сумно чорнів обпалений комин та осінній вітрисько барбався* [порпався] *в попелі, вишукуючи поодинокі жарини* (Дім., І будуть люди, 1964, 192).

ВІТРИ́ТИ, рю́, ри́ш, *недок., перех., діал.* 1. *також без додатка.* Винюхувати щось у повітрі (про собак тощо). *Піднімаючи від часу до часу морду вгору,— вітрила* [собака] *щось нюхом у повітрі і вила* (Коб., II, 1956, 209); *Івана швидко заховали в пивницю, а чорти заходять і почали вітрити* (Калин, Закарп. казки, 1955, 91).

2. *перен.* Вивідувати щось. *В поліції рух неспокійний!.. се знайшли у шевця каламар І вітрять дух революційний* (Фр., XI, 1952, 395).

ВІ́ТРИТИСЯ, ві́трюся, ві́тришся, *недок., розм., рідко.* Мандрувати. *Хто вітриться кудись шукать якогось раю — Тому я приказку стареньку нагадаю: Там хороше, де нас нема* (Гл., Вибр., 1957, 116).

ВІТРИ́ЩЕ, а, *ч.* Збільш. до **ві́тер.** *Вітрище непомірний Здіймав до неба хвилю навісну* (Воронько, Славен мир, 1950, 7).

ВІ́ТРІВ, рова, рове. Прикм. до **ві́тер.** — *Перше гнав.., як вітрів батько, а тепер чого се почав приставати?* (Вовчок, I, 1955, 70); *Серед вітрового посвисту він почув сторонній, чужий звук* (Донч., II, 1956,37); * Образно. *На повне серце пий земне життя широке, Гойдайся і пливи на вітровім крилі* (Рильський, Поеми, 1957, 226).

ВІТРІ́ТИ, іє, *недок., безос., розм.* Ставати вітряним (про погоду).

ВІТРО... Перша частина складних слів, що за значенням відповідає слову **ві́тер,** напр.: вітровло́влювач, вітрозатри́мний, вітростійкий і т. ін.

ВІТРОВА́Л, у, *ч., рідко.* Те саме, що **бурело́м.** *Треба.., щоб дерева.. мали глибоку кореневу систему і могли протистояти вітровалу* (Озелен. колг. села, 1955, 63); *Щоб запобігти розмноженню короїдів, треба.. негайно ліквідувати вітровали та сніговали* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 419).

ВІТРОВИ́Й, а́, е́. 1. Викликаний вітром. *Післяжнивні посіви люпину на піщаних грунтах, приорювані весною, запобігають вітровій ерозії грунту* (Колг. Укр., 1, 1957, 27).

2. Який захищає від вітру. *На вітрове скло машини падають перші краплі* (Ю. Янов., II, 1954, 199).

ВІТРОВИ́ЩЕ, а, *ч.* і *с.* Збільш. до **ві́тер.** *Це вже не вітер — буйний вітровище, який вивертає дерева з корінням* (Жур., Опов., 1956, 263).

ВІТРОВІДПІ́РНИЙ, а, е, *рідко.* Який чинить опір вітрові. *Лани — обводнені, обслонені навкруг Вітровідпірними щитами лісосмуг* (Вирган, В розп. літа, 1959, 170).

ВІТРОВІ́Й, ю, *ч., поет.* Сильний вітер. *Шумить осінній вітровій* (Сос., Солов. далі, 1957, 91); *Молода черешня на подвір'ї гнулася на всі боки, та не було їй порятунку від вітровію* (Донч., III, 1956, 37).

ВІТРОВІ́ЙКА, и, *ж., зневажл.* Легковажна, нерозсудлива дівчина, жінка. *Але ж Тонька, зрадниця, вітровійка, як вона могла так легко змінити паруси? Якби знав, сьогодні б кроку за нею не ступив по отому межівнику... А то сама присіла на колесі біля нього, бісики очима пускала, а він уже й розтанув...* (Гончар, Тронка, 1963, 46).

ВІТРОВІ́ННЯ, я, *с., поет.* Віяння вітру. *Нікого так я не люблю, Як вітра вітровіння* (Тич., I, 1957, 72); *Крізь рев урагану, дикий свист вітровіння.. слухаємо радіоповідомлення про пуск нової домни Кузнецького заводу* (Трубл., I, 1955, 228).

ВІТРОГІ́Н, *рідко* **ВІТРОГО́Н**, го́на, *ч.* 1. *зневажл.* Легковажний, нерозсудливий хлопець, чоловік; жевжик. — *Ти, бачу, з вітрогонів.. Хіба у такому ділі припада хапатись?* (Вовчок, VI, 1956, 289); — *Чи це серйозний хлопець, чи, може, якийсь вітрогон* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 95).

2. *розм., рідко.* Про людину, яка швидко ходить. [Пан:] *Значить, не обходив саду з тобою він?* [Сліпець:] *Та як? Та ж він..* [кривий], *я теж не вітрогін* (Фр., XIII, 1954, 378).

3. *техн.* Пристосування для створення сильної течії повітря. *Потім він звернув увагу, що в кутку кузні лежить потужний вітрогон* (Руд., Вітер.., 1958, 156).

ВІТРОГО́Н *див.* **вітрогі́н.**

ВІТРОГО́НИТИ, ню, ниш, *недок., зневажл.* Поводитися легковажно. *Ніякого тракториста вона не любить. А юний шофер? Цей хай собі запам'ятає: коли гадає вітрогонити на два фронти, то тут йому і кучерявий чуб* *нічогісінько не допоможе* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 47).

ВІТРОГО́НКА, и, *ж.*, *зневажл.* Жін. до **вітрого́н** 1. — *Я була хоч і гарна, але зроду вже вдалась вітрогонка та шелихвістка* (Н.-Лев., IV, 1956, 297).

ВІТРОДВИГУ́Н, а́, *ч.* Двигун, що діє за допомогою сили вітру. *Сучасні вітродвигуни вітчизняного виробництва дуже поширені в сільському господарстві* (Механ. і електриф.., 1953, 374); *Почали ставити привезеного з дивізії вітродвигуна, щоб дати в колгосп електрику* (Ю. Янов., Мир, 1956, 101).

ВІТРОЕЛЕКТРОСТА́НЦІЯ, ї, *ж.* Електростанція, що за допомогою сили вітру виробляє електроенергію. *Енергію вітроелектростанції можна використати для освітлення окремих, далеко розташованих від основного господарства дворів колгоспних бригад* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 174).

ВІТРОЕНЕРГЕ́ТИКА, и, *ж.* Галузь техніки, що займається теорією та практикою використання енергії вітру.

ВІТРОЗАПИ́ЛЬНИЙ, а, е, *бот.* Який запилюється за допомогою вітру. *Вітрозапильні рослини.*

ВІТРОЗАХИСНИ́Й, а́, е́. Який захищає від вітру. *Вітрозахисна смуга.*

ВІТРОКО́ЛЕСО, а, *с.* Спеціальне колесо, що рухається силою вітру. *Вітроколесо має 24 лопаті з оцинкованої сталі* (Колг. енц., I, 1956, 219).

ВІТРОЛО́М, у, *ч.* Те саме, що **бурело́м.** *Повалені вітроломами дерева захаращували путь, як трупи на бойовищі* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 58); *Місцями не було ніякої змоги перейти такий вітролом, і доводилось його обминати* (Донч., III, 1956, 286); * У порівн. *Впали газди куди котрий, як вітроломи від бурі* (Черемш., Тв., 1960, 139).

ВІТРОЛО́МНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **вітрозахисни́й.** *Сад з невеликими кварталами (до 13 гектарів) можна краще захистити від вітру вітроломними і садозахисними смугами, ніж з великими кварталами* (Колг. Укр., 2, 1961, 35).

ВІТРОМІ́Р, а, *ч.*, *метеор.* Прилад, за допомогою якого вимірюється сила вітру.

ВІТРОМІ́РНИЙ, а, е. Признач. для вимірювання сили вітру. *Сила вітру визначається з допомогою вітромірної дошки, прикріпленої до флюгера* (Фіз. геогр., 5, 1956, 87).

ВІТРОНО́ГИЙ, а, е, *поет.* Дуже швидкий. *Вітроногий кінь.*

ВІ́ТРОНЬКО, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **ві́тер.** [Молодиці й дівчата:] *Ой, повій, вітроньку, по крутій горі* (Н.-Лев., II, 1956, 445).

ВІТРОСИЛОВИ́Й, а́, е́, *техн.* Який діє за допомогою сили вітру. *Вітросилова станція.*

ВІТРУВА́ТИЙ, а, е. 1. Легковажний, непосидющий. *Вітруватий Дяченко таких підібрав собі й січовиків і вплав на конях пішов через Дніпро* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 86).

2. *розм.*, *рідко.* Із тріщинами в корі (про дерево).

ВІТРЮ́ГА, и, *ч.* Збільш. до **ві́тер.** *Ну й зима — хуртеча та вітрюга. Ні проїхати, ані пройти* (Перв., I, 1958, 169); — *Чортам та відьмам тут тільки жити... Вітрюга який...* (Гончар, II, 1959, 431).

ВІТРЮГА́Н, а, *ч.* Те саме, що **вітрю́га.** *Злі вітрюгани шарпають, рвуть цупке обмерзле гілля* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 5); *Пізнього січневого вечора ніхто не хотів виходити на вулицю, на пронизливий вітрюган* (Донч., II, 1956, 348).

ВІТРЯ́К, а́, *ч.* 1. Вітряний млин. *Ставок, гребелька, і вітряк З-за гаю крилами махає* (Шевч., II, 1953, 205); *Самотньо застиг на горбі вітряк* (Шиян, Переможці, 1950, 209); * У порівн. *Все крутилось і шуміло лиш, Мов вітряк* (Фр., XIII, 1954, 121).

2. *рідко.* Те саме, що **вітродвигу́н.** *Під Москвою поставили намети з науковими приладами, побудували вітряки та радіостанцію* (Видатні вітч. географи.., 1954,148).

ВІ́ТРЯНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ві́тер.** *Свіжі вітряні струмені вривалися до кімнати* (Шиян, Гроза.., 1956, 227); *Вітряна сила; Вітряний подих;* // З вітром. *Вона все ходила дивитись,.. Дожидала — нікого не було цілу ніч тую чорну, вітряну* (Вовчок, I, 1955, 246); *Ранок видався хоч і ясний, а вітряний* (Головко, II, 1957, 335); *Посилення вітру надвечір є ознакою настання вітряної дощової погоди* (Колг. Укр., 8, 1956, 42); // *перен.* Бурхливий, тривожний. *Шуми, шуми, рясне верхів'я, епохо наша вітряна́!* (Тич., I, 1957, 142).

2. *перен.*, *розм.* Легковажний, пустий. *Щось віє покривалами тонкими, так прудко-прудко, крутячись у танці... Якісь таємні вітряні дівчата, веселі діти смутної пустині?* (Л. Укр., I, 1951, 303); // Безтурботний, пустий. *Вітряне дитинство зникло за горами, Ми ж були гіллячками, стали яворами!* (Мал., I, 1956, 230).

ВІТРЯНИ́Й, а́, е́. Який діє за допомогою вітру. *Створює* [І. Д. Папанін] *там прекрасно устатковану станцію з ангаром для літаків, науковими павільйонами, вітряним двигуном* (Видатні вітч. географи.., 1954, 148).

△ **Вітряна́ ві́спа** — інфекційна дитяча хвороба, яка, на відміну від звичайної віспи, не залишає рубців. *У дітей* [старшого віку].. *вітряна віспа спостерігається рідко* (Шк. гігієна, 1954, 313).

ВІТРЯНИ́ЦЯ, і, *ж.*, *діал.* Буря. *Здавалось, і вітер тут чорний, і дощ ллється з неба чорний, як смола. Фронт мовчав, чи його не чути було за вітряницею* (Гончар, I, 1954, 173).

ВІ́ТРЯНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **ві́тряний.** *Знову мій поїзд летить, Розриваючи вітряність далі* (Дор., Передгроззя, 1935, 65).

ВІТРЯ́НКА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **Вітряна́ ві́спа** (*див.* **вітряни́й**). *Коли їй було дванадцять чи тринадцять років, вона захворіла вітрянкою* (Вільде, Сестри.., 1958, 356).

ВІ́ТРЯНО, *присудк. сл.* Про наявність вітру. *Сьогодні знов тепло, тільки трохи вітряно* (Л. Укр., V, 1956, 389); *Вітряно було за вікном, видно було, як гнуться, пружинять під поривами вітру високі тополі* (Гончар, Таврія.., 1957, 455).

ВІТРЯЧО́К, чка́, *ч.* 1. Зменш. до **вітря́к** 1. *Була у неї земелька, скотинка, був і вітрячок* (Кв.-Осн., II, 1956, 422); *Хуторяни мірошником його прозвали, бо збудував він собі вітрячок* (Стор., I, 1957, 213).

2. Дитяча забавка, подібна до вітряка. *Потім Марко показував свого нового вітрячка з торохтілкою: вітер дме, млинок крутиться і торохтить* (Коп., Сон. ранок, 1951, 97); *Він.. маленький вітрячок може змайструвати* (Донч., V, 1957, 64).

ВІ́ТТЯ, я, *с.*, *збірн.* Віти. *Густе віття поперепліталось межи собою* (Коцюб., I, 1955, 458); *Зашумів буковим віттям прадавній ліс* (Кучер, Дорога.., 1958, 60).

ВІ́ТТЯЧКО, а, *с.*, *збірн.* Зменш.-пестл. до **ві́ття.** *Ліс мовчить. І тільки білка Шасне в віттячко руде* (Мал., Серце.., 1959, 153).

ВІТХНЕ́ННИЙ, а, е, *діал.* Натхненний. *Коли проповідникам не стало вже духу в грудях і вони скінчили свої вітхненні промови.., Згода порозуміла, що пора й їй сказати пару слів* (Фр., III, 1950, 119).

ВІТХНЕ́ННЯ, я, *с.*, *діал.* Натхнення. *Нехай поети, до вітхнення вдатні, Співають нам на всякі голоси Про мирові куточки благодатні,— Де є страждання, там нема краси!* (Граб., I, 1959, 171).

ВІТЦІ́ВСЬКИЙ, а, е, *діал.* Прикм. до **оте́ць.** *Жив по-панськи, вітцівського добра не марнував* (Фр., II, 1950, 99).

ВІТЦІ́ВЩИНА, и, *ж.*, *діал.* Батьківщина (*див.* **ба́тьківщина ^{2}).** — *Тут моє право! Тут моя вітцівщина!* (Фр., VII, 1951, 32).

ВІТЧИ́ЗНА, и, *ж.*, *уроч.* Батьківщина, рідний край. *І колишеться м’ята, І тремтить долина, І доріг тих багато, А Вітчизна — одна* (Мал., I, 1956, 171); *Велика, безкрая Вітчизна моя,— Пішки не пройдеш за рік* (Нех., Сонце.., 1947, 17).

ВІТЧИЗНЯ́НИЙ, а, е. Прикм. до **вітчи́зна.** *Українські вчені вносять гідний вклад у розвиток вітчизняної і світової науки* (Наука.., 12, 1957, 6); // Створений у своїй державі; не іноземний. *Старої вітчизняної марки, колісний* [трактор], *незграбний, як на сучасний смак, і мало повороткий. Але він значно більше попрацював, ніж закордонний* (Ю. Янов., II, 1954, 134).

Вітчизня́на війна́ — війна за свободу й незалежність своєї вітчизни проти загарбників. *Золотими літерами вписаний в історію героїчний подвиг радянського народу у Великій Вітчизняній війні* (Ком. Укр., 5, 1966, 37).

ВІТЧИ́М, а, *ч.* Чоловік, що стає батьком дітей своєї дружини, яка має їх від попереднього одруження; нерідний батько. *Вітчими йшли, тесті-скуп’яги, Зяті і свояки-мотяги* (Котл., I, 1952, 128); *Він бачив, що Любочка добре ставиться, може, навіть любить свого вітчима* (Собко, Справа.., 1959, 157).

ВІТЧИ́МІВ, мова, мове. Прикм. до **вітчи́м.** *Я знав аж надто добре вітчимову вдачу* (Фр., I, 1955, 218).

ВІТЧИНА́, и́, *ж.*, *діал.* Вітчизна. *Кров і труд ось тут здвигне нам Нову, кращу вітчину!* (Фр., XI, 1952, 237).

ВІТЬ, і, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **вітка** 1. *Та й ступила на вербову віть* (Вовчок, I, 1955, 94); // *збірн.* Віття. *І дощ пройшов, і пахне віть бузкова* (Забашта, Вибр., 1958, 157).

ВІ́ХА, и, *ж.* 1. Тичина, жердина, гілка (часто з віхтем на кінці), якою вказують дорогу, позначають межі ділянки тощо. [Дранко:] *Скликайте людей на гвалт!* [Кукса:] *А ви візьміть віху та махайте!* (Кроп., I, 1958, 210); *Обираючи собі місце для хутора, Верига обтикав віхами урочище понад річкою* (Панч, III, 1956, 20).

2. *перен.* Те, що становить етап у розвитку кого-, чого-небудь. *Жовтнева революція для всіх народів віха* (Тич., Комунізму далі.., 1961, 54); *У своїх безсмертних творах він* [В. І. Ленін] *розробив план побудови соціалізму в СРСР і намітив основні віхи створення комуністичного суспільства* (Рад. Укр., 23.IV 1959, 2); *Завоювання нами космосу — це чудова віха в розвитку людства* (Літ. газ., 18.IV 1961, 1).

ВІХА́, и́, *ж.* (*Cicuta* L.). Отруйна рослина родини зонтичних, що росте на болотах. *Віха отруйна, або цикута,— болотна рослина, особливо небезпечна для всіх травоїдних тварин напровесні* (Колг. енц., II, 1956, 218).

ВІ́ХАЛО, а, *с.*, *діал.* Завірюха, метелиця. *Не стало видно ні неба, ні землі,— все то одно непроглядне віхало... аж страшно, аж сумно стало!* (Мирний, II, 1954, 8).

ВІ́ХОЛА, и, *ж.* Те саме, що **завірю́ха.**— *Така віхола крутить, що світку не видно* (Коцюб., II, 1955, 352); *Віхола густішає, і вже не видно навіть обрію з сірими смугами дерев* (Кучер, Зол. руки, 1948, 179).

ВІ́ХОЛИТИ, ить, *недок.*, *рідко.* 1. Піднімаючи сніг угору, крутити ним. *Різучий вітер крутив і віхолив по дорозі, жбурляв колючим снігом за шию* (Збан., Єдина, 1959, 72); // *безос.* Мете, крутить снігом. *Надворі віхолить.*

2. Розвіватися, майоріти. *Передав старшині вісім тисяч червінців золотом серед поля, де віхолив стяг його величності* (Ле, Україна, 1940, 176).

ВІ́ХОТЬ, хтя, *ч.* 1. Жмут соломи, сіна тощо. *Хурман розігнув спину й стояв, тримаючи віхоть в червоних руках* (Коцюб., II, 1955, 396); *Старий викресав вогню, запалив губку, від губки віхоть сухої соломи* (Мак., Вибр., 1956, 554); *На збитому копитами снігу — недокурки, віхті сіна і розсипаний овес* (Донч., III, 1956, 127); * У порівн. *Під хрящуватим носом звисали довгі вуса, як віхті* (Панч, III, 1956, 29).

2. Жмут клоччя, шматок старої тканини тощо для миття й чищення чого-небудь. *Давно вже він* [самовар] *не бачив ні віхтя, ні цегли, ні попелу: зелені патьоки застилали йому замурзані боки* (Мирний, III, 1954, 209); *Федя старанно віхтем витирає свій кран* (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 77); // Жмут клоччя, шматок старої тканини тощо для мазання (глиною, крейдою і т. ін.).— *Як мажеш, то не крути дуже віхтем, а так, моє серденько, дрібненько та дрібненько* (Н.-Лев., II, 1956, 285); * У порівн.— *Орудує нами, як віхтем* (Вовчок, VI, 1956, 287); // Слід на долівці або стіні, що залишається внаслідок нерівного мазання. *Доладно вимазать треба, щоб не знати віхтів, щоб свекруха вранці не лаяла* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 145).

3. *перен.*, *зневажл.* Про м’яку, безвільну людину. [Микола:] *Отже я зараз покажу тобі, що я не віхоть. Марш мені з хати!* (Фр., IX, 1952, 143).

◇ **Ки́нути ві́хоть** — завдати кому-небудь лиха, неприємності. *Забув Грицько й про той віхоть, що Чіпка був кинув* (Мирний, II, 1954, 217); **Упа́в ві́хоть** — трапилось нещастя. *Здається, що сей чоловік буває і крутиться у нас затим, що дуже поганий віхоть упав,— і він не зна, як перебути сей час* (Сл. Гр.).

ВІ́ХТИК, а, *ч.* Зменш. до **ві́хоть** 1, 2. *Бідахи подорожні, як і ми самі, позатулювали* [шибки] *віхтиками та газетними папірцями* (Барв., Опов.., 1902, 26); *Малий* [Віктор] *так старався, так пихтів, тягаючи за ними крейду або віхтик, що цілком заслуговував бути повноправним членом їхнього товариства* (Ів., Таємниця, 1959, 143).

ВІХТЬОВИ́Й, á, é. Прикм. до **ві́хоть** 1, 2.

ВІЦ, а, *ч.*, *діал.* Дотеп. *Ксьондз сипав віци і чхав од табаки* (Коцюб., II, 1955, 253); *Він вічно теревенив, розповідаючи веселі віци — анекдоти, співав коломийки, хоч живіт аж судомило від голоду* (Тют., Вир, 1964, 352).

◇ **Пуска́ти (пусти́ти) віц,** *зах.*— говорити дотеп. *Я.. не хотів тебе прогнівити, лиш пустити віц* (Стеф., III, 1954, 29).

ВІ́ЦЕ-... Перша частина складних слів, що відповідає слову **засту́пник** у 2 знач., напр.: віце-губерна́тор, віце-ко́нсул і т. ін.

ВІ́ЦЕ-АДМІРА́Л, а, *ч.* Військове адміральське звання, середнє між контр-адміралом і адміралом; // Особа, що має це звання. *Михайло Миколайович Васильєв, віце-адмірал, російський мореплавець і дослідник полярних країн, майже половину свого життя провів на морі* (Видатні вітч. географи.., 1954, 49).

ВІ́ЦЕ-АДМІРА́ЛЬСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **віце-адміра́л.**

ВІ́ЦЕ-ПРЕЗИДЕ́НТ, а, *ч.* Заступник президента. *Віце-президент Академії мистецтв Ф. Толстой та його дружина клопоталися про повернення поета-революціонера* [Т. Шевченка] *з каторги* (Літ. Укр., 14.II 1964, 2).

ВІ́ЦЕ-ПРЕЗИДЕ́НТСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **віце-президе́нт.**

ВІЦМУНДИ́Р, а, *ч.* Форменний мундир цивільного урядовця в дореволюційній Росії. *Віцмундир у нього* *був не зелений, а якогось рудувато-борошняного кольору* (Гог., Вибр., перекл. Хуторяна і Шмиговського, 1948, 206); *Несподівано серед людського натовпу з'явився невеличкий на зріст чоловічок у віцмундирі з довгими фалдами і в погонах* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 23).

ВІ́ЧЕ, а, *с.* 1. У давній Русі — народні збори, що були вищим органом влади в деяких містах. *Він* [князь] *не міг силою примусити населення йти на війну і.. цілком залежав од віча* (Іст. СРСР, I, 1956, 55); *Михайло привіз багаті дари княгині Ользі, мав наказ віча поговорити з нею, нагадати про укладений ряд* (Скл., Святослав, 1959, 444).

2. *зах., заст.* Масові збори населення; мітинг. *А у Стрию славнім місті Там русинів більш як двісті зібралося на віче* (Фр., X, 1954, 128); *Молоденька ся партія хлопська скликувала віча по Мазурщині і радила про справи мужицькі* (Стеф., II, 1953, 56); *У 80-х і 90-х роках селянські віча* [в Галичині] *подекуди набирали характеру загальнонародного протесту проти соціального поневолення* (Іст. укр. літ., I, 1954, 500).

ВІЧЕ́ВИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **віче.** *А рівночасно з ослабленням тих зв'язків* [між громадами] *мусив іти й упадок вічевих, вільних порядків у самих громадах* (Фр., VI, 1951, 39).

ВІ́ЧЕНЬКИ, ньок, *мн.* (*одн.* **віченько,** а, *с.*). Зменш.-пестл. до **вічі.** *Всміхалося* [дитятко] *рожевими устоньками та блискотіло ясними віченьками* (Вовчок, I, 1955, 354); *Рученьки терпнуть, злипаються віченьки... Боже, чи довго тягти? З раннього ранку до пізньої ніченьки Голкою денно верти* (Граб., I, 1959, 52).

ВІ́ЧЕНЬКО *див.* **віченьки.**

ВІ́ЧІ *див.* **о́ко.**

ВІ́ЧКО [1], а, *с.* 1. Зменш.-пестл. до **о́ко.** *Кусали* [бджоли] *її і тим робили часом із любенького личенька не знать що: з одного боку глянь — Маруся: її щічка, її вічко; а з другого боку глянь — якийсь дутик...* (Вовчок, I, 1955, 382); *Схиливши голівку набік, він* [чижик] *жовтеньким вічком вп'явся у Тамару, до якої найбільше звик* (Хижняк, Тамара, 1959, 52).

2. Невеличке віконце в чому-небудь для спостереження. *Прийшов з конвоєм уночі до тюрми, крикнув гнівно у вічко дверей: — Катерина Пасій, на допит!* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 150); *Вже й не працює, а все ж біля печі, Гляне у вічко старик* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 40).

3. Кільце плетива в сітці, у в'язанні і т. ін. *Помогла* [Юзя] *бабуні набрати на дротики спущені вічка в панчішці* (Л. Укр., III, 1952, 659); *Матня невода швидко наближалась до берега. У вічках стриміли щуки, біла риба, лини, оселедці* (Десняк, II, 1955, 178).

4. Отвір для бджіл у вулику. *Втихомирені бджоли почали влазити в вічко* (Н.-Лев., IV, 1956, 198); *Бджоли живими клубками притишено бриніли біля вічок розпарених вуликів* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 507); // Взагалі невеличкий отвір у чому-небудь. *Солод звернув увагу, що черевики в бухгалтера зашнуровані через одно вічко* (Руд., Вітер.., 1958, 348); *Тепер уже повернув* [Преображенський] *спокійніше й пішов у супроводі високої, немов протягненої через тісне вічко, людини* (Ле, Міжгір'я, 1953, 144).

5. Значок на картах, доміно тощо, який визначає їх вартість у грі.— *Програв, Грицьку! Програв! Потаскаємо тебе за чуприну стільки разів, скільки вічок у тебе на картах* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 464).

6. Брунька, яку зрізують для щеплення. *Вічка для окулірування беремо з живців, заготовлених з осені або в кінці зими* (Колг. Укр., 4, 1957, 42);— *Підщепі черемхи п'ять років, а вічко щепи ми взяли в чотирирічного дерева. От вона вгорі й дужча* (Довж., I, 1958, 476); // Невеличке заглиблення з брунькою на поверхні бульби картоплі. *На Україні запроваджується метод садіння не цілої картоплі, а тільки вічка* (Кучер, Зол. руки, 1948, 113).

ВІ́ЧКО [2], а, *с.* Зменш. до **віко.** *Магера вийняв табакерку з кишені в камізельці, вдарив її двома пальцями спершу по вічку, а потім збоку, відчинив і понюхав усмак* (Мак., Вибр., 1954, 206); *Він переніс Лесю на стілець перед роялем, відкрив вічко і зупинився, чекаючи, що буде далі* (М. Ол., Леся, 1960, 72)

ВІЧ-НА́-ВІЧ, *присл.* Удвох, наодинці з ким-небудь. *Остався Чіпка з секретарем віч-на-віч* (Мирний, II, 1954, 157); *Мати запрошує Лесю в гості. Хотілося сказати про лист віч-на-віч, бо сторонніх людей Лань соромилася* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 222); // Близько, безпосередньо. *Довго стояв на порозі, як найбезталанніша людина, що.. ледве дух перевела, як віч-на-віч зустрінулася із знайомим горем та небезпекою* (Вовчок, Вибр., 1946, 177); *Всі дні моєї подорожі я був віч-на-віч із народом* (Тич., III, 1957, 71).

△ **Ста́вка віч-на́-віч** *див.* **ста́вка.**

ВІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Який не має початку й кінця; безконечний у часі. *Так усе колись минеться, Все, що вдіє людський дух, Неодмінним зостається Лиш невпинний, вічний рух* (Сам., I, 1958, 80); *Матеріальний світ вічний у часі і безмежний в просторі* (Наука.., 8, 1956, 36); // Незалежний від часу; незмінний. *Ми у вічну моральність не віримо і обман усяких байок про моральність викриваємо* (Ленін, 31, 1951, 258).

2. Який не зникає, не перестає існувати. *На вічну пам'ять І. П. Котляревському* (Шевч., I, 1951, 11); *Я вірю, мила, вірю знов, Що більш ніж вічна ся любов!* (Л. Укр., IV, 1954, 81); *Все, що твориться в ім'я народу, Вічне і безсмертне, як народ!* (Дор., Серед степу.., 1952, 26); // Не обмежений якимсь строком.

Ві́чний вого́нь — вогонь, який ніколи не згасає. *Знайди безіменну могилу солдата І вічний вогонь, що над ним пломеніє!* (Забашта, Квіт.., 1960, 8).

△ **Ві́чна мерзло́та** — шар мерзлого грунту, який не розтає протягом усього року. *Розтає тільки верхній шар землі* [в тундрі] *товщиною близько 1 м. Глибше земля залишається мерзлою. Це так звана вічна мерзлота* (Фіз. геогр., 5, 1956, 124); **Ві́чний лід** — лід у холодних водах морів, океанів, у високих горах тощо, який ніколи не розтає до кінця. *Летять на північ літаки над вічними льодами, ведуть на північ моряки могутні криголами* (Забіла, Промені, 1951, 25); **Ві́чний сніг** — сніг, що лежить на високих горах і ніколи не розтає до кінця. *У віддалі синіються кришталевою стіною височенні гори, покриті вічним снігом* (Фр., II, 1950, 73).

◇ **Ві́чний спочи́нок (відпочи́нок)** — смерть. *Лежи, Олечко! Лежи на своїй смертній постелі. Знайшла ти вічний спочинок далеко від рідної матері* (Хижняк, Тамара, 1959, 191); **Засну́ти ві́чним сном** *див* **засну́ти; На ві́ки ві́чні** *див.* **вік.**

3. *розм.* Який постійно відбувається, існує, часто повторюється; безперестанний. *І досвід досить показав, що тільки соціалістична революція є виходом з вічних воєн* (Ленін, 31, 1951, 422); *Свої вічні турботи він ділив з нею* (Коцюб., II, 1955, 333); // Який дуже довго займається чим-небудь або перебуває в певному стані. *Гамір переднічний Всюди затиха: Спить трудівник вічний, Важко в сні зітха* (Граб., I, 1959, 165); *Вічний студент.*

◇ **Ві́чне перо́** — те саме, що **автору́чка.** *Тоді доктор Пастух виймає з бічної кишені вічне перо* (Вільде, На порозі, 1955, 29); **Ві́чний шах** — становище в шаховій грі, при якому будь-хто із супротивників не може досягти перемоги. *Нічийний результат зараховується* *також і в тих випадках, коли одна сторона оголошує вічний шах* (Перша книга шахіста, 1952, 42).

ВІ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Плин часу, що не має початку й кінця. * Образно. *Нехай життя — момент і зложене з моментів, ми вічність носимо в душі* (Фр., XI, 1952, 172); // *чого.* Безконечність. *Вірю я в правду свого ідеалу, і коли б я тую віру зламала, віра б зламалась у власне життя, в вічність матерії* (Л. Укр., I, 1951, 271).

2. Про дуже довгий час, віки. *Одна тільки хвиля одділяла минуле од того, що сталось, а здавалось, що проминула вічність* (Коцюб., II, 1955, 100); *Благословенні ви, сліди, Не змиті вічності дощами, Мандрівника Сковороди з припорошілими саквами* (Рильський, I, 1956, 256); *Вічністю здалися Дмитрові якихось півгодини* (Коз., Вибр., 1947, 45); // Пам'ять про когось у віках. *У вічність слава двері їм відчинить, Хто впав за честь і волю Батьківщини!* (Нех., Сонце.., 1947, 16).

◇ **На ві́чність** — назавжди, на віки. [Павло:] *Все спродам і ранньою весною в Оренбурзьку губерню... Банк грошей дасть, і я куплю там сто десятин на вічність* (К.-Карий, II, 1960, 107); **Пі́ти (відійти́, ка́нути** *і т. ін.*) **у ві́чність** — зникнути безповоротно, безслідно. *Віра і безвір'я, Золото й грязюка.., Сила і немічність,— Все тут* [на кладовищі] *уляглося, Все пішло у вічність* (Щог., Поезії, 1958, 162); **Ці́ла ві́чність** — дуже довгий час. *Здавалося, що з тієї хвилини, як вона потрапила в болото, минула ціла вічність* (Донч., II, 1956, 55).

ВІ́ЧНО. Присл. до **ві́чний** 2, 3. [Антоніо:] *Життя і мрія в згоді не бувають і вічно борються, хоч миру прагнуть* (Л. Укр., III, 1952, 120); *Я вічність би віддав для тебе, Рідний і вічно коханий краю* (Сам., I, 1958, 89).

ВІЧНОЗЕЛЕ́НИЙ, а, е. Який завжди вкритий зеленим листям або глицею. *Тільки рясним верховіттям шептала Вічнозелена сосна* (Л. Укр., I, 1951, 89); *У субтропічній зоні Середземномор'я ростуть так звані вічнозелені рослини* (Фіз. геогр.., 6, 1957, 43).

ВІЧНОПА́М'ЯТНИЙ, а, е. Який залишив по собі вічну пам'ять, якого завжди пам'ятають.

ВІЧОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **ві́че.** *Велику роль у суспільно-політичному житті окремих князівств продовжували відігравати вічові сходи* [зібрання] (Іст. УРСР, I, 1953, 90); *А вночі заволав несамовито вічовий дзвін біля Софії* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 53).

ВІША́К, а́, *ч., рідко.* Те саме, що **ві́шалка** 1, 2.

ВІ́ШАЛКА, и, *ж.* 1. Поличка або стояк з кілочками або гачками, а також окремий гачок для вішання одягу, капелюхів тощо. *Я скинув плащ і капелюх, повісив на вішалку* (Трубл., III, 1956, 194).

2. Плічка для вішання одягу.

3. Петля, пришита до верхнього одягу, за яку його вішають.

ВІ́ШАЛО, а, *с.* 1. Закріплена на стовпах або підвішена на мотузках чи дротинах тичка для сушіння чого-небудь; жердка. *І де та, Марисю, загортина* [верхній жіночий одяг]*? — В коморі на вішалі* (Сл. Гр.); *Висушену до стандартної вологості махорку знімають з вішал і глиць у вологі дні, щоб не обламувалося листя* (Техн. культ., 1956, 346).

2. *діал.* Вішалка (в 1 знач.). *Коли виходили з зали й він здіймав з вішала свій капелюх, переходила коло нього одна студентка* (Коб., III, 1956, 321).

ВІ́ШАЛЬНИК, а, *ч.* 1. *зневажл.* Той, хто здійснює репресії, вішає людей. *Коли угорські окупанти загарбали Закарпаття, Хорті знав, кого послати туди вішальником* (Скл., Карпати, II, 1954, 33).

2. Той, хто повісився або страчений через повішення. — *Коли ви вивезли матір за царину.. та й покинули на великому тракту на розпутті, де ховають вішальників та шибеників, то я й покину вас* (Н.-Лев., II, 1956, 24); *І присипали його* [Семена] *тіло землею в найпоганішому місці, ніби навмисно хотіли, щоб і по смерті він був один. Бо вже таке право для вішальників* (Ірчан, II, 1958, 314).

ВІ́ШАЛЬНИЦЯ, і, *ж., зневажл.* Жін. до **ві́шальник** 2. [Бавмертиха:] *Глянути на них* [дівчат], *чисті тобі вішальниці, а молоді ж вони* (Л. Укр., IV, 1954, 216).

ВІ́ШАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ві́шати.**

ВІ́ШАТЕЛЬ, я, *ч., рідко., зневажл.* Те саме, що **ві́шальник** 1. *Ось перед нами університет, в якому колись через жандармську опіку вішателя-царя так і не довелося Шевченкові малюванню навчати молоде покоління* (Тич., III, 1957, 76).

ВІ́ШАТИ, аю, аєш, *недок., перех.* 1. Надавати чому-небудь висячого положення. *Старости й дружки вішають через плече рушники* (Н.-Лев., II, 1956, 430); *І приносять* [люди] *із школи карту, Тихо вішають на стіні* (Мал., За.. морем, 1950, 169).

◇ **Ві́шати го́лову (но́са)** — журитися, вдаватися в розпач, утрачати надію.— *Не вішай голови. Візьми себе в руки* (Кучер, Чорноморці, 1956, 18);— *Нічого, товариші,— підбадьорював він.— Носа не вішати. Знайдемо кошти! Мусимо знайти на цю справу* [експедицію]! (Донч., II, 1956, 22); **Ві́шати соба́к** *на кого* — звалювати вину на когось; обмовляти. *І кожний, кому тільки не ліньки, може ображати його, вішати на нього всіх собак, обмовляти* (Коз., Сальвія, 1959, 184); **Хоч соки́ру ві́шай** *див.* **соки́ра**.

2. Страчувати через повішення. *А ти, всевидящеє око! Чи ти дивилося звисока.. Як мордували, розпинали І вішали* (Шевч., II, 1953, 282); *Коли мене паразити візьмуть вішати, я буду їм уголос читати слова батька Тараса* (Ю. Янов., I, 1958, 309).

ВІ́ШАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.* 1. Займати висяче положення; підвішуватися.

◇ **На ши́ю ві́шатися** *кому* — нав'язуватися кому-небудь (про нескромних жінок). *Чимало вони світу пройшли — і усюди ж то дівчата їм на шию вішались* (Кв.-Осн., II, 1956, 430); *Тут сама набивалася йому, трохи не на шию йому вішалася, поки з нею одружився, а в кілька неділь по весіллю покинула його* (Фр., III, 1950, 179).

2. Кінчати життя самогубством через повішення. [Любов:] *Пам'ятаєте, в одному романі Золя маляр вішається з розпачу, бо не може барвами змалювати свій ідеал* (Л. Укр., II, 1951, 10).

◇ **Хоч ві́шайся** — уживається для вираження відчаю, безсилля у зв'язку з неможливістю вийти з важкого становища, зробити що-небудь. *Ну, хоч вішайся, хоч крізь землю провались на якийсь час, щоб усі ті злі язики примовкли* (Коз., Сальвія, 1959, 211); — *Нудно мені стало в Криничках, як ви пішли. Так нудно, що хоч вішайсь* (Гончар, II, 1959, 246).

ВІ́ШЕННЯ, я, *с., геод.* Дія за знач. **віши́ти.**

ВІШИ́ТИ, шу́, ши́ш, *недок., перех., геод.* Розставляти віхи під час геодезичних робіт.

ВІ́ШКА, и, *ж.* Зменш. до **ві́ха 1.** *Для правильної розбивки поля на загінки і прямолінійного проведення перших борозен треба користуватися вішками* (Механ. і електриф.., 1953, 21); *І Ліна та Василинка теж кваплються на свої місця, бо й вони не останні спиці в цьому величезному трудовому колесі, хіба ж не їхні вішки дають простір для роботи механізмів* (Гончар, Тронка, 1963, 262).

ВІЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., заст.* 1. *неперех., уроч.* Говорити щось значне, важливе. [Печариця:]

Христос.. про братолюбіє віщав (Мирний, V, 1955, 148); — *Чи ти волієш на сцену — з високих котурнів віщати, Чи в героїчних рядках славити війни та кров* (Зеров, Вибр., 1966, 343).

2. *перех.* Віщувати (в 1 знач.), провіщати. *Ласкаво пахли прибережні луки, І півень десь погожий день віщав* (Рильський, І, 1956, 242); *Стояв могутній дуб, високий та крислатий, На прощу люд туди щоденно учащав, Бо жив там віщий Крук, на витівки багатий, Майбутнє з висоти він кожному віщав* (Год., Заяча математ., 1961, 86).

ВІ́ЩИЙ, а, е, *уроч.* 1. Який віщує що-небудь; пророчий. [Гелен:] *Цар Ономай образив Аполлона.. і бог за те свій гнів йому прорік устами віщими Кассандри* (Л. Укр., II, 1951, 299); *В одно злилися наші вчинки — Одна ріка, одна рука, Там слово Лесі Українки І слово віщого Франка Не міжнародні поєдинки — Народів дружбу проріка* (Рильський, III, 1961, 304); *Віщим пострілом «Аврора» почала добу нову* (Уп., Вірші.., 1957, 175).

2. *заст.* Мудрий, проникливий. *Поперед інших стяг новий неси, Карай насильство своїм словом віщим* (Граб., II, 1959, 387).

ВІ́ЩО ^{1}, *уроч.* Присл. до **віщий** 1. * Образно. *Крикнула вісниця-птиця, Віщо шумить очерет* (Рильський, І, 1956, 211).

ВІ́ЩО ^{2}. Знахідний відмінок займенника **що;** уживається після прийменників за, про, через та ін. *Звісно вже, що дівчина не вважає ні на віщо, полюбивши* (Вовчок, І, 1955, 280); *Мені кортіло зразу довідатись, за віщо він дістав звання героя* (Смолич, III, 1959, 445).

ВІЩО́ВИЙ, о́ва́, о́ве́, *заст.* Який сповіщає про щось, служить сигналом до чого-небудь. *Гуде в Латії дзвін віщовий І гасло всім к війні дає* (Котл., І, 1952, 191); *За мир! — слова, що дзвоном віщовим Усі серця нескорені скликають* (Рильський, Весн. пісня, 1952, 19).

ВІ́ЩОСЬ. Знахідний відмінок займенника **щось;** уживається після прийменників за, про, через та ін. *Явдоха щось уже стала дуже верховодити, за віщось крикнула на Мотрю* (Мирний, І, 1949, 396); *Василь Пилипович.. про віщось запитав онука* (Донч., VI, 1957, 463).

ВІЩУВА́ННЯ, я, *с.* Дія та її результат за знач. **віщува́ти.** *Ходить* [Тиміш] *із улиці в другу, аж стоїть Хима в воротях; глянув він, та й згадав її віщування. — Вража дівчино! — каже,— напророкувала мені лихо!* (Вовчок, І, 1955, 54); *В тій хвилині тьохнуло в його болем розритім серці якесь прочуття, мов лихе віщування* (Коб., II, 1956, 39); *Всупереч тим віщуванням проходили грози, А як грозу віщували нам — сонце пекло* (Рильський, Троянди.., 1957, 29).

ВІЩУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* 1. Наперед визначати те, що буде, що станеться; пророкувати. [Поліксена:] *Кассандро, признавайся, значить, правда, що ти його* [царя Ономая] *кляла і віщувала йому й лідійцям згубу?* (Л. Укр., II, 1951, 290); — *Коли я вчився в консерваторії, мені віщували велике майбутнє* (Дмит., Розлука, 1957, 83); // Своєю поведінкою, голосом указувати на те, що буде (про птахів). *А сич в лісі та на стрісі Недолю віщує* (Шевч., II, 1953, 8); *Буде для нас кукувати зозуля, довге життя віщувать* (Сос., І, 1947, 132); // Інтуїтивно щось відчувати. *Серце в неї якось чудно заколотилось, мов щось недобре віщувало* (Н.-Лев., І, 1956, 157); *Болить материне серце — віщує щось* (Вас., II, 1959, 284).

2. Бути ознакою, прикметою того, що буде, що наступить. *Із хмари місяць показався, І од землі туман піднявся, Все віщувало добрий путь* (Котл., І, 1952, 227); *Ікра щуки і тоненький кожушок луски на цибулі віщували ранню весну* (Стельмах, Хліб.., 1959, 194); // Указувати на щось; означати. *Кожен зна, що віщує такий сон, бо й самому не раз таке снилось* (Свидн., Люборацькі, 1955, 112).

ВІЩУ́Н, а́, *ч.* 1. *заст.* Той, хто віщує, пророкує що-небудь. [Долон:] *Пророчице, скажи, чи я верну живий з моєї справи?* [Касса́ндра:] *Питай в Гелена, та чи мало ж є у нас у Трої віщунів?* (Л. Укр., II, 1951, 269); — *Не вгадав, не вгадав! Віщуна з тебе не буде! — сміялися хлопці* (Чендей, Вітер.., 1958, 270).

2. *перен., поет.* Ознака, прикмета того, що настане. *Подихнув пустовливий* [пустотливий] *вітрець, той віщун світання* (Коцюб., І, 1955, 125); *Між горами запалювалися блідими смугами віщуни недалекого ранку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 272).

ВІЩУ́НКА, и, *ж., заст., поет.* Жін. до **віщу́н.** [Деїфоб:] *Ти хоч і віщунка, та сама своєї долі, видно не вгадаєш* (Л. Укр., II, 1951, 280); *Хто може вихвалити гідно Дня віщунку, золоту зірницю До схід сонця в пурпуровім блиску?* (Фр., XII, 1953, 324).

ВІЩУ́НСТВО, а, *с., заст.* Віщування. [Деїфоб:] *Нема де проступити у власнім домі за віщунством рідних* (Л. Укр., II, 1951, 279).

ВІЩУ́НСЬКИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **віщу́н.** [Гелен:] *А я прийшов з повагою жерця, в віщунській діадемі* (Л. Укр., II, 1951, 298); *Наливайкові починала набридати довга процедура подвійного переказу віщунської й порожньої промови прелата* (Ле, Україна, 1940, 151).

ВІ́Я *див.* **вії.**

ВІ́ЯЛКА, и, *ж.* Сільськогосподарська машина, що сильним струменем повітря очищає зерно після обмолоту. *В разі засмічення насіння зернових.. його очищають на сортувалках, віялках* (Бур'яни.., 1957, 122); *Над током стояла курява, біля барабана раз у раз лунали голоси.. Віялки стукотіли ситами* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 761).

ВІ́ЯЛО, а, *с.* 1. Виготовлений з легкого матеріалу предмет (звичайно у вигляді півкола), яким навівають прохолоду в обличчя під час спеки. *Так було душно, що аж уночі приходилось умиватись та віялом обмахуватись* (Л. Укр., V, 1956, 54); *У неї є чудова колекція японських віял* (Донч., III, 1956, 42); * Образно. *А пальми, замахавши сотнями віял, вітали — «осанна!»* (Коцюб., II, 1955, 301); * У порівн.— *Горе з цим базікалом Глібом, язик у нього, немов віяло* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 24).

2. *у знач. присл.* **віялом.** У вигляді півкола. *Легкі брижі схвачуються від бортів* [човна] *і.. розбігаються віялом ледь помітних хвиль* (Смолич, II, 1958, 44); *Жар-птиця легко гойдалася на гілці, розпустивши віялом свій вогненний хвіст* (Донч., IV, 1957, 204).

ВІ́ЯЛОВИЙ, а, е. Прикм. до **віяло** 1; // Який має вигляд віяла, подібний до нього. *Багато чудових декоративних вічнозелених дерев і чагарників перекочували.. з Китаю. Перше місце серед них належить пальмі віяловій* (Наука.., 12, 1962, 35); *Віялова форма кущів.*

ВІЯЛОПОДІ́БНИЙ, а, е. Формою подібний до віяла. *Лукія.. милується півтораметровим віялоподібним листям китайської пальми лівістонії* (Донч., III, 1956, 43).

ВІЯЛОПОДІ́БНО. Присл. до **віялоподібний.** *На ніжку* [птиці] *віялоподібно укладають тонко нарізане філе* (Технол. пригот. їжі, 1957, 193).

ВІ́ЯЛЬНИЙ, а, е. Який використовують для віяння чого-небудь. *Віяльна лопата.*

ВІ́ЯЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто перевіває щось, працює на віялці.

ВІ́ЯЛЬНИЦЯ, і, *ж.* 1. Жін. до **ві́яльник.**

2. *рідко.* Те саме, що **ві́ялка.** *Вже розжився трохи: купив собі віяльницю* (Сл. Гр.).

ВІ́ЯЛЬЦЕ, я, *с.* Зменш. до **ві́яло** 1. *Прикажчики в магазинах стоять з пальмовими віяльцями* (Л. Укр., V, 1956, 15); *Засушені квіти, без кольору і запаху, майстерні віяльця з слонової кості і пер чужоземних птахів..— все те висіло на стінах* (Вільде, Сестри.., 1958, 451).

ВІ́ЯНИЙ, а, е. Очищений віянням. *Віяне зерно.*

ВІ́ЯННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **ві́яти** 1, 2, 4. *Земля — гола і чорна — затужавіла, як крига, під морозяним віянням* (Смолич, Ми разом.., 1950, 30); *Віяння зерна.*

2. *перен.* Ідеї, суспільно-політичні напрями тощо, характерні для певного часу. *Українці, відкликаючись на віяння часу і потреби суспільності, почали й собі творити нову літературу на народній мові* (Фр., XVI, 1955, 222); *Нові віяння, події суспільно-політичної дійсності розкриваються в романі* [«Юрко Крук»] *крізь призму дитячого, а потім юнацького сприйняття* (Рад. літ-во, 3, 1957, 15).

ВІЯ́СТИЙ, а, е. З довгими віями. *Здалося — Марко нараз постарів, тільки горіли, променилися очі з-під віястих повік* (Коп., Десятикласники, 1938, 43); *Варочка за всяку ціну намагалася заплющити своїм пальчиком віясті Мишунині очі* (Ю. Янов., I, 1954, 455).

ВІ́ЯТИ, ві́ю, ві́єш, *недок.* 1. *неперех.* Руха́тися (про повітря). *Віє весняний благий вітрець* (Вовчок, VI, 1956, 261); *Уже третій тиждень віяв суховій* (Панч, II, 1956, 432); // Розноситись, ширитись у повітрі. *Віють з поля чудові пахощі од нестиглого зерна і польових квіток* (Коцюб., I, 1955, 17).

◇ **Звідки вітер віє** *див.* **вітер; Куди́ вітер віє** *див.* **вітер.**

2. *чим, безос., неперех.* Обдавати подувом пахощів, холодом і т ін. *Із садочка красно Пахощами віє* (Стар., Пост. тв., 1958, 33); *Від граніту віяло холодом і запахом водоростей* (Ільч., Серце жде, 1939, 82); // *перен.* Віддавати чимось, поширюватися. *Від його* [М. Чернишевського] *творів віє духом класової боротьби* (Ленін, 20, 1950, 220); *Від зіщуленої постаті візника.. віяло безнадійною покірністю* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 331).

3. *неперех.* Маяти, розвіватися. *Соціалізму стяг над нею* [Болгарією] *гордо віє* (Рильський, Дал. небосхили, 1959, 44); // *чим.* Махати. *Над бездонними глухими ущелинами віють крилами чорні птахи* (Донч., II, 1956, 410); *Щось віє покривалами тонкими, так прудко-прудко, крутячись у танці...* (Л. Укр., I, 1951, 303).

4. *перех. і без додатка.* Очищати зерно на вітрі або віялкою. *Чіпка — на току, коло хліба порається: молотить, та віє, та околот в'яже...* (Мирний, II, 1954, 139); *Цей день так і минув: біля воза до обіду провозилися, по обіді в клуні віяли зерно* (Головко, II, 1957, 136); *На току колгоспниці віють пшеницю* (Рад. Укр., 7.VIII 1946, 1).

ВІ́ЯТИСЯ, ві́юся, ві́єшся, *недок.* 1. *тільки 3 ос., рідко.* Те саме, що **ві́яти** 1, 3.— *Хіба тобі* [вітре] *немає простору Віятися попід небосклоном* [небосхилом]*?* (Мирний, V, 1955, 275); *Мій червоний знак на вітрі віється* (Ю. Янов., I, 1958, 253).

2. *зневажл.* Іти, бігти куди-небудь без діла; блукати, волочитися.— *Віїтесь собі, куди хочете, хоч на шибеницю* (Кв.-Осн., II, 1956, 163);— *Плентається, віється десь цілісінький день, як той лобуряка, як циган!..* (Л. Янов., I, 1959, 411); // Поводитися розпусно.— *Мабуть, назнав* [Чіпка] *десь повію всесвітню та й віється...* (Мирний, II, 1954, 238).

3. Пас. до **ві́яти** 4.

В'ЇДА́ТИ (УЇДА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **В'Ї́СТИ (УЇ́СТИ)**, в'ї́м, в'їси́, *док.*, *на кого — що і без додатка, розм.* 1. Сваритися, нарікати на кого-, що-небудь.— *Теж мені синок знайшовся! — уїдав староста.— На бабине сало* (Збан., Єдина, 1959, 161).

2. Те саме, що **га́вкати** 1. *Вони* [собаки] *гурмою біжать довкола візка; деякі уїдають на конячку* (Фр., VIII, 1952, 340); *Вона.. повернула голову на дорогу, де в'їдав Жук на чужого* (Кос., Новели, 1962, 66).

В'ЇДА́ТИСЯ (УЇДА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.*, **В'Ї́СТИСЯ (УЇ́СТИСЯ)**, в'ї́мся, в'їси́ся, *док.* 1. Втискатися, проникати вглиб чого-небудь. *Гостре каміння в'їдається в босі ноги, шлях безконечно довгий* (Ю. Янов., IV, 1959, 128); *Обручка в'їлася в палець* (Сл. Гр.); *І коли розпиляний* [дуб] *ліг з поворота І в тіло уїлися зуби гаків,— На широкі груди ступила кіннота* (Мал., Звенигора, 1959, 141); // Глибоко заходити куди-небудь (про дим, пилюку тощо). *Дим валив йому з широкого носа, уїдався в вічі* (Мик., II, 1957, 248); // *перен.* Глибоко входити, западати в душу, серце. [Неофіт-раб:] *Звичка до розкошів уїлась їй у серце, мов іржа, без них їй тяжко...* (Л. Укр., II, 1951, 227).

2. *у кого, на кого, перен., розм.* Чіплятися, приставати до кого-небудь.— *Уже як у кого встряне* [Карпо], *як уїсться, точить-точить, поки-таки наскрізь не проточить!* (Мирний, II, 1954, 106); *По весні і Йосип удруге оженивсь. Та взяв люту вдову з двома дітьми; з першого дня уїлася на хлопця* (Головко, I, 1957, 201).

◇ **В'ї́стися (уї́стися) в печінки́** — дуже набриднути. [Перший голос:] *Вже те її пророкування уїлось нам в печінки* (Л. Укр., II, 1951, 303).

В'Ї́ДЛИВИЙ (УЇ́ДЛИВИЙ), а, е. 1. Те саме, що **насті́рливий** 1; причепливий. *Нічого було діяти: від уїдливого хлопця ніяким чином не можна було одв'язатися* (Л. Янов., I, 1959, 274);— «*Таке воно вредне та в'їдливе. Хочеш чи не хочеш, а на чорне біле кажи. Ніколи не забуде, помститься*». *Це вони говорили про Масла* (Хижняк, Невгамовна. 1961, 8); * Образно. *Він намагався відганяти уїдливу і гірку думку про батька, маму і про свої неблискучі перспективи* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 120); // Дошкульний, невідв'язний (про комах). *Буланий.. почав обмахувати хвостом уїдливих мух* (Мирний, I, 1954, 267); *На балконі ще можна було жити,.. зате напосідали такі лихі та в'їдливі комарі, що не можна було втриматися* (Збан., Сеспель, 1961, 110); // Який набридає, дратує (про однотонне безперервне звучання). *Він навіть почув тонке і уїдливе тремтіння потужних стабілізаторів і клацання чутливих лічильників* (Рибак, Час.., 1960, 103); *В'їдливий писк кулі, що, здавалося, пролетіла над самим вухом, вивів його з оціпеніння* (Стельмах, II, 1962, 200).

2. Який любить вражати, ображати когось.— *В самого така ясочка,.. сердита,.. та язиката, та уїдлива* (Вовчок, VI, 1956, 287); // Ущипливий, їдкий. *Її допікали гіркими назвами, уїдливими докорами, вибивали паничем очі, звали латаною...* (Мирний, IV, 1955, 37); *Шугалія навіть озирнувся, але не помітив того, хто сказав ці уїдливі слова* (Кучер, Трудна любов, 1960, 405).

3. Який глибоко проникає, просякає в що-небудь; їдкий. [Лена:] *Є в нас скипидар, такий смердючий та уїдливий, що аж у носі дере* (Коч., II, 1956, 188); — *Ні, ні, до чого я веду? — говорив Кужель, попахкуючи товстою цигаркою і кривляючись від уїдливого диму* (Добр., Тече річка.., 1961, 46).

В'Ї́ДЛИВІСТЬ (УЇ́ДЛИВІСТЬ), вості, *ж.* Властивість за знач. **в'ї́дливий** 1, 2. *Максим знову нахилився над текою та з пильністю, що межувала з уїдливістю, став вчитуватися в кожну сторінку* (Рибак, Час.., 1960, 657).

В’Ї́ДЛИВО (УЇ́ДЛИВО). Присл. до **в’ї́дливий** 1, 2. *Валя в’їдливо впився очима в діда: — А що, злякались? Злякались?* (Вас., II, 1959, 188); *Здалеку в’їдливо напливає загрозливий шум* (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 251); *— А чи їла ти коли таку* [ковбасу] *у себе, на своєму господарстві? — уїдливо спитав він її* (Мирний, IV, 1955, 50).

В’ЇЖДЖА́ТИ^1 (УЇЖДЖА́ТИ), а́ю, а́єш *і* **В’ЇЗДИ́ТИ (УЇЗДИ́ТИ),** в’їжджу́, в’їзди́ш, *недок.*, **В’Ї́ХАТИ (УЇ́ХАТИ),** в’ї́ду, в’ї́деш, *док.* Ї́дучи, потрапляти в межі, у середину чого-небудь. *Коли ми тут сваримось і миримось, у ворота хтось возом уїжджає* (Вовчок, I, 1955, 19); *Верхи на зморених коненятах в’їжджала на майдан асканійська батрацька молодь* (Гончар, Таврія.., 1957, 306); *Уїхали ми в очерети. По ту і по ту руку, як стіна, очерет* (Мирний, V, 1955, 349); *Світи, світи, місяченьку, До милої їду, Тоді зайди за хмароньку, Як у двір уїду!..* (Кроп., II, 1958, 394); *— Ньо, гніда! Недалеко вже!..— І в’їхали в село, тільки світло посвітили* (Головко, II, 1957, 138).

В’ЇЖДЖА́ТИ^2 *див.* **уї́жджа́ти^1.**

В’Ї́ЖДЖЕНИЙ *див.* **уї́жджений.**

В’Ї́ЖНО (УЇ́ЖНО), *присудк. сл., розм.* Достатньо їжі. *У мого дідуся було не одіжно, та в’їжно* (Барв., Опов.., 1902, 363); *Сміються строкарі, розкошуючи на моріжку біля економії. Тепер їм хоч не в’їжно, так вліжно* (Стельмах, I, 1962, 560).

В’Ї́ЗД (УЇ́ЗД), у, *ч.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **в’їжджа́ти, в’їзди́ти.** *Дарка спала й не бачила того в’їзду* (Л. Укр., III, 1952, 647).

2. Місце, через яке в’їжджають куди-небудь. *В’їзд був відкритий: на майдані виднівся ліхтар* (Десняк, II, 1955, 260).

В’Ї́ЗДИТИ *див.* **уї́здити.**

В’ЇЗДИ́ТИ *див.* **в’їжджа́ти^1.**

В’ЇЗНИ́Й (УЇЗНИ́Й), а́, е́. Признач. для в’їзду куди-небудь. *По обох боках в’їзної брами вискакували наперед дві низькі, широкі кругловежі, які з боків захищали доступ до замку* (Оп., Іду.., 1958, 431); *Всім селом проводжали хлопців* [до Радянської Армії] *аж до околиці, до в’їзної арки...* (Хлібороб Укр., 1, 1966, 18).

В’Ї́СТИ^1 *див.* **в’їда́ти.**

В’Ї́СТИ^2 *див.* **уї́сти.**

В’Ї́СТИСЯ^1 *див.* **в’їда́тися.**

В’Ї́СТИСЯ^2 *див.* **уї́стися.**

В’Ї́ХАТИ^1 *див.* **в’їжджа́ти^1,**

В’Ї́ХАТИ^2 *див.* **уїжджа́ти^1.**

ВЙО, *виг.* Окрик, яким підганяють коней; но.— *Вйо, коні! — стрельнув батогом Іван* (Стельмах, На.. землі, 1949, 237); *— Вйо! — закричав він дико, і ми виїхали на дорогу чи на якусь рівну галявину* (Мур., Бук. повість, 1959, 236).

ВЙО́КАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вйо́кати** й звуки, утворювані цією дією. *Незабаром і справді до них долинуло хропіння коней, шерхіт полоззя на снігу, вйокання* (Сміл., Крила, 1954, 60); *Коні хропуть та лунко б’ють об дорогу копитами.. Позаду чути ще вйокання* (Речм., Весн. грози, 1961, 53).

ВЙО́КАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ВЙО́КНУТИ,** ну, неш, *док.* Гукати «вйо» на коней. *Свирид Кіндратович везе снопи на тік. На коней вйокає* (Підс., Поеми, 1954, 65); *Василько вйокнув на коней, і вони побігли підтюпцем* (Коцюб., I, 1955, 80).

ВЙО́КНУТИ *див.* **вйо́кати.**

ВКАЗА́ТИ *див.* **указа́ти.**

ВКАЗІ́ВКА (УКАЗІ́ВКА), и, *ж.* Керівна настанова або порада. *Не одмовте помогти в тій справі своїми радами і вказівками* (Коцюб., III, 1956, 227); *— Дякую за довір’я, Степане Федоровичу... А як надалі? — Надалі вказівки будеш одержувати через зв’язківця. Він тебе знайде* (Гончар, IV, 1960, 33).

ВКАЗІВНИ́Й (УКАЗІВНИ́Й), а́, е́. Який указує на що-небудь. *За призначенням дорожні знаки поділяються на три групи: попереджувальні, заборонні і вказівні* (Автомоб., 1957, 267).

△ **Вказівни́й займе́нник** — займенник, що означає абстраговане виділення окремих одиниць із числа інших подібних. *Вказівні займенники* той (отой), цей (оцей), *рідко вживана форма* сей.. *мають, як і прикметники, граматичні категорії роду, числа і відмінка, залежні від означуваного ними іменника* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 315); **Вказівни́й па́лець** — другий палець на руці між великим і середнім. *Остап Антонович тихо підійшов до дверей, зігнув вказівний палець і обережно постукав ним у двері* (Епік, Тв., 1958, 500).

ВКА́ЗНИК, ВКА́ЗУВАТИ, ВКА́ЗУВАТИСЯ *див.* **ука́зник, ука́зувати** і т. д.

ВКА́ПАТИ^1 *див.* **вка́пувати^1.**

ВКА́ПАТИ^2 *див.* **ука́пати^1.**

ВКА́ПНУТИ (УКА́ПНУТИ), ну, неш, *док., перех.* Однокр. до **вка́пувати.**

ВКА́ПУВАТИ^1 (УКА́ПУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВКА́ПАТИ (УКА́ПАТИ),** аю, аєш, *док., перех.* Впускати краплі в середину чого-небудь.

ВКА́ПУВАТИ^2 *див.* **ука́пувати^1.**

ВКАРБО́ВАНИЙ (УКАРБО́ВАНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вкарбува́ти.** *Колись Франко сидів тут* [у тюрмі], *та не стих Бунтарський дух. Він навіть гнівні вірші Творив тут, кажуть. Онде на стіні слова його, вкарбовані у камінь* (Забашта, Калин. кетяг, 1956, 153).

ВКАРБО́ВУВАТИ (УКАРБО́ВУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВКАРБУВА́ТИ (УКАРБУВА́ТИ),** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Вирізьблювати напис, візерунок і т. ін. на чому-небудь твердому. *Так і застигнув у розгоні Солдат на бронзовій колоні, В яку різець укарбував Імення рівними рядами* (Нагн., Вибр., 1950, 256); * Образно. *Ледь світати починало, Як я вже в зошит свій.. бліденьким саморобним атраментом Вкарбовував римовані рядки* (Перв., II, 1958, 105).

2. *перен.* Міцно закріплювати що-небудь у пам’яті, душі тощо. *Будь проклята вовік, фашистська сила,.. що в пам’ять вкарбувала назавжди дитя, ножем убите при хатині* (Голов., Поезії, 1955, 105).

ВКАРБО́ВУВАТИСЯ (УКАРБО́ВУВАТИСЯ), ується, *недок.*, **ВКАРБУВА́ТИСЯ (УКАРБУВА́ТИСЯ),** у́ється, *док.* 1. *перен.* Міцно закріплюватися в пам’яті, душі тощо. *Вони* [слова тужливої скарги — обіцянки закоханого] *вкарбовуються в збентежену Лесину душу* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 189); *То правда, мій друже, є таке, що його не забути, воно назавжди вкарбувалося в нашій пам’яті* (Збан., Незабутнє, 1953, 12).

2. *тільки недок.* Пас. до **вкарбо́вувати.**

ВКАРБУВА́ТИ *див.* **вкарбо́вувати.**

ВКАРБУВА́ТИСЯ *див.* **вкарбо́вуватися.**

ВКА́ЧАНИЙ, ВКАЧА́ТИ, ВКАЧА́ТИСЯ, ВКА́ЧУВАННЯ, ВКА́ЧУВАТИ, ВКА́ЧУВАТИСЯ, ВКВІ́ТЧАНИЙ, ВКВІТЧА́ТИ, ВКВІТЧА́ТИСЯ, ВКВІ́ТЧУВАТИ, ВКВІ́ТЧУВАТИСЯ *див.* **ука́чаний, укача́ти** і т. д.

ВКИДА́ТИ (УКИДА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВКИ́НУТИ (УКИ́НУТИ),** ну, неш, *док., перех.* 1. Кидати в середину чого-небудь. *У великому довгому покої лежала висока купа кукурудзи, коло якої двоє робітників вибирали більші качани й вкидали до другого, меншого покою* (Кобр., Вибр., 1954, 121); *— Підіть, дівчата, та вкиньте цьому паничеві в віз оці гарбузи,.. — сказала Онися* (Н.-Лев., III, 1956, 25); *Вона ледве встигла вкинути* *йому в кишеню два пиріжки* (Гур., Життя.., 1954, 105); // Насипати, наливати що-небудь у посудину. *Горпина.. укинула у миску борщу, подала старому* (Мирний, I, 1954, 223); *Гнат — то води вкине у діжку, то дров унесе до хати, то так у чому допоможе Насті* (Коцюб., I, 1955, 71).

◇ **Вки́нути в рот** *що* — з’їсти або випити що-небудь. *Кайдаш устав, приказав до чарки кілька слів і швидко вкинув у рот горілку* (Н.-Лев., II, 1956, 280); *І працювала ж, не розгинаючись — бо п’ятеро ж у неї, і всім давай, і всім треба настачити — тому штанці, ..а найперше, щоб усім було що в рот укинути* (Речм., Весн. грози, 1961, 45); **Вки́нути ге́дзика (ге́дзя)** *див.* **ге́дзик; Вки́нути собі́ в го́лову** — те саме, що **Вби́ти собі́ в го́лову** (*див.* **вбива́ти).**

2. Кидати, поміщати, віддавати когось куди-небудь проти його волі.— *Ну ж бо! — спиняла вона дитину..,— не пустуй, бо занесу зараз у яр, вкину до розбійників...* (Вовчок, I, 1955, 323); — *Думаєш, обдуриш? Продаси нас у неволю, в панські пазурі вкинеш? Ні, братику: не піддамося!* (Тулуб. Людолови, I, 1957, 436); // Саджати до тюрми; ув’язнювати. *А сильні, чуючи загин, Удвоє батоги сплітали,— І в плісняву холодних стін Голодних в’язнів укидали* (Рильський, Поеми, 1957, 40); [Олеся:] *Хто кинувся обороняти своє добро, того велено було у кайдани забити та в куну* [до в’язниці] *вкинути* (Кроп., II, 1958, 299).

3. *розм.* Додавати що-небудь до чогось.— *Мені здається, якби ще сюди* [в шитво] *вкинути синього, а сюди зеленого, то тоді б саме добре було...* (Мирний, II, 1954, 250); // Уставляти в чию-небудь розмову свої слова, зауваження. *І тільки* [Храпков] *вкидав одне слово зацікавлення, як ті обидва вмикалися, ніби й увесь час вони втрьох сперечаються на ту ж тему* (Ле, Міжгір’я, 1953, 480); — *В Чолбасах, кажуть, знову якась комісія з’явилася,— вкинув Валерик насмішливо* (Гончар, Таврія.., 1957, 79).

4. *у що, безос.* Раптово викликати певний стан. *Дуже імовірно, що вона.. не хоче після відмови, бодай випадково, зустрічатися з ним. І це вкидало Павла у відчай* (Головко, II, 1957, 490); *Василя усього аж у жар укинуло. Це ж йому і просвітку не буде* (Мирний, IV, 1955, 114).

ВКИДА́ТИСЯ (УКИДА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВКИ́НУТИСЯ (УКИ́НУТИСЯ),** нуся, нешся, *док.*, *рідко.* 1. Кидатися в середину чого-небудь. *Вона кидається бігти, і біжить-біжить до Дніпра і в жаху вкидається у Дніпро* (Вовчок, I, 1955, 326); // З’являтися, поширюватися.— *А городи і садки в нас не йдуть: солонець. Де вкинеться, там уже що не роби — нічого не вдієш* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 113).

2. *у що, перен., рідко.* Переживати певний стан. — *Голубчику Опанасе! — провадила майорша ласкавим голосом своїм,— не вкидайся так тяжко в своє горе* (Барв., Опов.., 1902, 334).

ВКИ́НУТИ *див.* **вкида́ти.**

ВКИ́НУТИЙ (УКИ́НУТИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вки́нути.** *Моло́да Мелашка, вкинута в чуже село, між чужі люди, не сміла нічого говорити проти свекрухи* (Н.-Лев., II, 1956, 329).

ВКИ́НУТИСЯ *див.* **вкида́тися.**

ВКИПА́ТИ, ВКИПІ́ТИ, ВКИСА́ТИ, ВКИ́СНУТИ *див* **укипа́ти, укипі́ти** і т. д.

ВКІЛЬКАНА́ДЦЯТЕРО (УКІЛЬКАНА́ДЦЯТЕРО), *присл.* У межах від 11 до 20 разів. *Далі вона виймала десь з-під подушки згорнений вкільканадцятеро папір і стромляла йому в руку сквапно і таємниче* (Коцюб., I, 1955, 406).

ВКІНЕ́ЦЬ (УКІНЕ́ЦЬ), *присл., рідко.* Те саме, що **вкрай** 1. [Коломійчиха:] *Ти ще мені звідкіль? Дивіться?! Аж по вуха заївся черешнями!.. Та що ви мене вкінець грабити* [грабувати] *хочете?* (Стар., Вибр., 1959, 351); *Але ось ударив Лютий студенець, Листячко ошпарив, Погубив* [рожу] *вкінець* (Граб., I, 1959, 162).

ВКІНЦІ́ (УКІНЦІ́), *присл., розм.* Те саме, що **вре́шті;** нарешті. *Вона довго одмовлялась, та вкінці і згодилась* (Стор., I, 1957, 362); *Вкінці з настанням сумерку все було готове* (Фр., V, 1951, 383).

ВКІС^1 *див.* **укі́с**^{1}.

ВКІС^2 *див.* **укі́с**^{2}.

ВКІ́СНИЙ^1 *див.* **укі́сний**^{1}.

ВКІ́СНИЙ^2 *див.* **укі́сний**^{2}.

ВКЛАД, у, *ч.* 1. Грошова сума, внесена на збереження до ощадної каси або державного банку. *Багато колгоспників мають в ощадкасах вклади, які вимірюються тисячами і десятками тисяч карбованців* (Рад. Укр., 12.I 1954, 2).

2. *перен., рідко.* Те саме, що **вне́сок** 2. *Українські вчені вносять гідний вклад у розвиток вітчизняної і світової науки* (Наука.., 12, 1957, 6).

ВКЛАДА́ННЯ^1 **(УКЛАДА́ННЯ),** я, *с.* Дія за знач. **вклада́ти**^{1}. *Вкладання коштів у будівництво.*

ВКЛАДА́ННЯ^2 *див.* **уклада́ння**^{1}.

ВКЛАДА́ТИ^1 **(УКЛАДА́ТИ),** а́ю, а́єш, *недок.*, **ВКЛА́СТИ (УКЛА́СТИ),** вкладу́, вкладе́ш, *док., перех., у що.* 1. Класти в середину чого-небудь. *Микита спокійно й діловито вкладав речі у віз, дбаючи тільки за одно: щоб не загубилось або не потовклось у дорозі* (Вас., I, 1959, 290); *Оксана пішла в сад, зривала найкращі грона, дбайливо вкладала їх у ящик* (Шиян, Гроза.., 1956, 603); *Я до піхви вклав клинок* (Сос., II, 1958, 420).

Вклада́ти (вкла́сти) в ру́ку (ру́ки) *кому або кого, уроч.*— давати щось кому-небудь. *Вкладає меча в руки вірного сина Наш край, щоб цей меч пломенів* (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 46); *Видобула його* [срібло] *лише в день проводів, урочисто вклала хлопцеві в руку:— Це тобі, сину, на щастя...* (Гончар, Таврія.., 1957, 44).

◇ **Вклада́ти (вкла́сти) в домови́ну** — доводити до смерті. — *Коли ти.. ще покладеш мені дитя в нецьки, то я тебе в домовину вкладу!* (Стельмах, Хліб.., 1959, 136); **Вклада́ти (вкла́сти) в уста́** *чиї* — у висловлюваннях своїх героїв проголошувати певні ідеї, виражати думки, переконання і т. ін. *Ібсен у п’єсі «Нора», або «Ляльковий дім», в уста головної героїні вкладав протест проти принизливої ролі жінки в буржуазній сім’ї* (Вітч., 5, 1956, 160); **Вклада́ти (вкла́сти) ду́шу** *в що* — робити що-небудь з любов’ю, з натхненням.— *Люди душу свою вкладають у будівництво,— каже начальник комсомольського штабу будівництва цукрозаводу* (Рад. Укр., 5. IV 1961, 3); [Прокіп:] *Е, не кажіть. У всяке діло треба душу вкласти* (Корн., II, 1955, 76); **Вклада́ти (вкла́сти) у ву́ха** — нашіптувати, наговорювати комусь на кого-небудь. *Знайшлись навіть такі, що вклали панові в уха бунтівничі речі молодика* (Коцюб., I, 1955, 339).

2. *перен.* Надавати чому-небудь певної форми, вигляду. *І ті думки наш передав боян, В сонета вклавши форму бездоганну* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 79); *Щось важливе хотілося запитати в старого узбека, але в які слова вкладеш його, щоб зрозумів він?* (Ле, Міжгір’я, 1953, 140); // Проймати, наповнювати щось чим-небудь.— *Прийди... прийди... прийди — уперто думала вона в одно, вкладаючи в ті думки всю міць жадання* (Коцюб., I, 1955, 248); — *Я не вернусь, Маню...— сказав відтак, вкладаючи насилу супокій і твердість у свій голос* (Коб., III, 1956, 27); // Віддавати, присвячувати кому-, чому-небудь (думки, почуття тощо). *Маринка усі свої сили і хист вкладає в свій перший*

до братика лист (Забіла, У .. світ, 1960, 96); *Багато любові і душевного трепету вклав драматург* [І. Кочерга] *в образ патріотки Гільди* (Вітч., 5, 1956, 126).

3. Вносити на збереження або віддавати для використання (гроші й т. ін.). *З'явилася думка вкласти в колгоспну касу всі свої заощадження* (Руд., Остання шабля, 1959, 283); *За останні три роки радянська держава вклала в сільське господарство десятки мільярдів карбованців* (Ком. Укр., 11, 1956, 1).

ВКЛАДА́ТИ^2 *див.* **уклада́ти**^{1}.

ВКЛАДА́ТИСЯ^1 **(УКЛАДА́ТИСЯ)**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВКЛА́СТИСЯ (УКЛА́СТИСЯ)**, вкладу́ся, вкладе́шся, *док.* 1. Уміщуватися в межах чого-небудь. *Увесь наш діалог повинен вкладатися приблизно у вісім тисяч слів* (Довж., III, 1960, 149);— *Через непередбачену перерву в навчанні, яка тривала понад два тижні, викладачі не можуть укластися в рамки встановленої програми* (Кол., Терен.., 1959, 80); *Тепер вся країна знає, що будівельники Кременчуцької ГЕС вклалися у ці ущільнені строки* (Цюпа, Україна.., 1960, 165).

2. *у що, перев. з запереченням.* Відповідати чому-небудь, збігатися з чимсь. *Перебрав* [Саїд] *у голові всіх своїх давніх знайомих, жодне прізвище, жодне обличчя не вкладалося в те, що він бачив перед собою* (Ле, Міжгір'я, 1953, 334); *Кіннотою на кораблі! Не вкладалося це ні в які устави* [статути], *суперечило всім тактикам і стратегіям, і якщо вчорашній прапорщик Килигей вдався до такого кричущого порушення воєнної науки, то це тільки тому, що твердо вірив у щасливу революційну зорю свою і своїх хлопців* (Гончар, II, 1959, 43).

3. *тільки недок.* Пас. до **вклада́ти**^{1}. *Частка коштів, що вкладається в дальший розвиток народного господарства в соціалістичній країні, в багато разів вища, ніж в країні капіталістичній* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 9).

ВКЛАДА́ТИСЯ^2 *див.* **уклада́тися**^{1}.

ВКЛА́ДЕНИЙ^1 **(УКЛА́ДЕНИЙ)**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вкла́сти**^{1}. *Ромка сиділа з книжкою, в яку був вкладений невеличкий зошит* (Сміл., Сашко, 1954, 94); *Бідняцькі думи, невтишимі болі Укладені в слова, як сталь, дзвінкі* (Павл., Бистрина, 1959, 30).

ВКЛА́ДЕНИЙ^2 *див.* **укла́дений**^{1}.

ВКЛА́ДЕННЯ^1, я, *с.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **вкла́сти**^{1}.

2. Те, що вкладене всередину. *Лист із вкладенням.*

3. Кошти, вкладені в якесь виробництво. *Створення матеріально-технічної бази комунізму вимагатиме величезних капітальних вкладень. Завдання полягає в тому, щоб ці вкладення були використані найбільш розумно й економно* (Програма КПРС, 1961, 58); *На будівництво житла, шкіл, культурно-побутових і медичних закладів Радянська держава витрачає більш як третину капітальних вкладень* (Ком. Укр., 12, 1963, 3).

ВКЛА́ДЕННЯ^2 *див.* **укла́дення**^{1}.

ВКЛА́ДИСТИЙ (УКЛА́ДИСТИЙ), а, е. Здатний умістити велику кількість чого-небудь; місткий. *Це горщик малий, та вкладистий* (Сл. Гр.).

ВКЛА́ДИШ, а, *ч., техн.* Те саме, що **вкла́дка** 2. *Гребінчастий вкладиш; Вкладиш підшипника.*

ВКЛА́ДКА (УКЛА́ДКА), и, *ж.* 1. Вкладений у книжку, журнал чи газету додатковий аркуш. *Кольорова вкладка.*

2. *техн.* Вкладна деталь у машині. *Буксова вкладка; Клинчаста вкладка.*

ВКЛАДНИ́Й, а́, е́. Признач. для вкладання в що-небудь. *Вкладний листок.*

ВКЛА́ДНИК, а, *ч.* Той, хто вносить грошовий вклад; власник цього вкладу. *Ощадні каси сплачують вкладникам прибуток на вклади* (Рад. Укр., 3.VII 1946, 4); *А чому б і собі не зробитися вкладником?* (Донч., II, 1956, 213).

ВКЛА́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **вкла́дник**.

ВКЛА́СТИ^1 *див.* **вклада́ти**^{1}.

ВКЛА́СТИ^2 *див.* **уклада́ти**^{1}.

ВКЛА́СТИСЯ^1 *див.* **вклада́тися**^{1}.

ВКЛА́СТИСЯ^2 *див.* **уклада́тися**^{1}.

ВКЛЕ́ЄНИЙ (УКЛЕ́ЄНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вкле́їти**. *Воно* [скло] *кольоровими шматочками вклеєне між двома суцільними листами скла* (Мист., 5, 1960, 21).

ВКЛЕ́ЇТИ *див.* **вкле́ювати**.

ВКЛЕ́ЙКА (УКЛЕ́ЙКА), и, *ж.* Те, що вклеєне в що-небудь. *Високою майстерністю відзначається оформлення «Кобзаря», видане до 150-річного ювілею «Гослитиздатом» у Москві. Книжку збагачують кольорові вклейки з кращих малюнків Шевченка* (Вітч., 3, 1967, 172).

ВКЛЕПА́ТИ *див.* **вкле́пувати**.

ВКЛЕ́ПУВАТИ (УКЛЕ́ПУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВКЛЕПА́ТИ (УКЛЕПА́ТИ)**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Клепаючи щось, вправляти, вставляти в що-небудь.

2. *перен., розм.* Вплутувати в яку-небудь справу (звичайно неприємну). [Теофіл:] *Скажи ж ти сам, від кого Круста міг про те дізнатись, що «давній друг Руфінового батька вернувся з Галлії»? По сих ознаках знайшли мене й забрали. А раби Руфінового дому вже докраю мене вклепали* (Л. Укр., II, 1951, 437).

3. *тільки док., розм., рідко.* Те саме, що **ви́кувати**. *Там єсть з чого шаблюку уклепати* (Сл. Гр.).

ВКЛЕПА́ТИСЯ (УКЛЕПА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *док., у що і без додатка, розм.* Потрапити в неприємне становище внаслідок помилки, необачності. *Як можна бути таким необережним! Цілий вік мати на меті обережність і так вклепатися?* (Коцюб., I, 1955, 168); *От ідуть вони вдвох, Хвеська з Петром, він собі сміється з-під вуса, а вона й носа похнюпила, розчовпала, що вклепалась* (Україна.., I, 1960, 225); *Так їй вдома казати наказували, щоб у біду не вклепатись* (Григ., Вибр., 1959, 117); // *у кого, фам.* Закохатися.— *А правда, Христина Гордієнчишина таки славна?.. — Та вклепатися можна,— недбало додав Григорій* (Стельмах, Хліб.., 1959, 73).

ВКЛЕ́ЮВАННЯ (УКЛЕ́ЮВАННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вкле́ювати**.

ВКЛЕ́ЮВАТИ (УКЛЕ́ЮВАТИ), юю, юєш, *недок.*, **ВКЛЕ́ЇТИ (УКЛЕ́ЇТИ)**, вкле́ю, вкле́їш, *док., перех., у що.* Вправляти, вставляти що-небудь за допомогою клею.

ВКЛЕ́ЮВАТИСЯ (УКЛЕ́ЮВАТИСЯ), юється, *недок.* Пас. до **вкле́ювати**.

ВКЛИ́НЕНИЙ (УКЛИ́НЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вклини́ти**. *Таз дорослої людини складається з безіменних кісток і крижової кістки, яка вклинена між ними* (Шк. гігієна, 1954, 69).

ВКЛИ́НЕННЯ (УКЛИ́НЕННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вклини́ти** й **вклини́тися**. *В результаті глибокого вклинення радянських військ на південь були перерізані найважливіші комунікації німецько-фашистської армії* (Іст. УРСР, II, 1957, 567); * Образно. *У Коцюбинського в планах творчих стояло на черзі — вклинення в тематику робітничого життя* (Тич., III, 1957, 357).

ВКЛИНИ́ТИ *див.* **вкли́нювати**.

ВКЛИНИ́ТИСЯ *див.* **вкли́нюватися**.

ВКЛИ́НЮВАТИ (УКЛИ́НЮВАТИ), юю, юєш, *недок.*, **ВКЛИНИ́ТИ (УКЛИНИ́ТИ)**, ню́, ни́ш, *док., перех.* Вставляти, вбивати (як клин) у вузьке місце, в отвір.

ВКЛИ́НЮВАТИСЯ (УКЛИ́НЮВАТИСЯ), ююся, юєшся, *недок.*, **ВКЛИНИ́ТИСЯ (УКЛИНИ́ТИСЯ)**, ню́ся, ни́шся, *док.* 1. Входити клином, вузькою смугою в що-небудь. *Тільки у двох чи трьох місцях жовтіли* *обмілини, які вузенькими смужками вклинювалися в берег* (Донч., III, 1956, 234); [Коренєв:] *А якби інша вклинилась порода, це значно вам порушило б проект будови греблі?* (Дмит., Драм. тв., 1958, 373).

2. Втискуватися, вторгатися кудись, у середину чого-небудь. *Його плече вклинилося між круглим м'язистим плечем майора і кістлявим раменом Михайла* (Загреб., Європа 45, 1959, 15); *На світанку наша артилерія шквалом вогню обрушилася на ворога, що вклинився в нашу оборону* (Кучер, Чорноморці, 1956, 416).

ВКЛИ́НЮВАННЯ (УКЛИ́НЮВАННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вкли́нювати** й **вкли́нюватися.** *Особливо велике вклинювання поліського рельєфу в область лесового плато спостерігаємо біля м. Бердичева* (Геол. Укр., 1959, 373).

ВКЛОНИ́ТИСЯ *див.* **уклони́тися.**

ВКЛОНЯ́ТИСЯ *див.* **уклоня́тися.**

ВКЛЮЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **включа́ти** 1 і **включа́тися.** *Показати прийоми керування механізмами (включання і виключання, зміну режимів та ін.) під час роботи на верстатах* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 220).

ВКЛЮЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВКЛЮЧИ́ТИ,** включу́, вклю́чиш, *док.*, *перех.* 1. Уводити в дію. *Булатов включає мотор* (Донч., I, 1956, 475); *Включає третю швидкість він, Аж в ухах загуло!* (Мур., Хороші сусіди, 1948, 28).

2. Уводити до складу, приєднувати до кого-, чого-небудь. *Подорож і пробування на місці на протязі 3 тижнів або місяця коштуватиме недорого, рублів 90—100, а може й менше, включаючи сюди видатки на пашпорт* (Коцюб., III, 1956, 436); *В міськкомі партії радо зустріли професора Драгу і одразу включили до лекторської групи* (Кучер, Чорноморці, 1956, 85); // Мати у своєму складі; охоплювати. ..*«широкий демократичний принцип» включає в себе дві такі необхідні умови: по-перше, цілковиту гласність і, по-друге, виборність усіх функцій* (Ленін, 5, 1948, 430).

ВКЛЮЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВКЛЮЧИ́ТИСЯ,** включу́ся, вклю́чишся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Приєднуватися до системи діючих апаратів.

2. Приєднуватися до чого-небудь; брати участь у чому-небудь. *Українські фольклористи.. включаються у вирішення важливих питань про шляхи і перспективи розвитку поетичного мистецтва народу* (Вітч., 5, 1956, 168); *Марко Вовчок своєю творчою практикою активно включилась у цю* [визвольну] *боротьбу* (Рад. літ-во, 18, 1955, 91).

ВКЛЮ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **включи́ти.** *У проект програми* [партії], *поданий комісією і затверджений редакцією «Искры», були включені основні ленінські положення* (Ком. Укр., 5, 1961, 11); // *у знач. прикм. Чути було, як на вулиці перед під'їздом приглушено гуркоче включений мотор машини* (Смолич, Мир.., 1958, 459).

ВКЛЮ́ЧЕННЯ, я, *с.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **включи́ти.** *На Україні провадяться великі роботи.., щоб об'єднати всі енергосистеми республіки для наступного включення їх в єдину енергетичну систему Європейської частини СРСР* (Наука.., 12, 1957, 4): *Першого листопада 1939 року позачергова п'ята сесія Верховної Ради Союзу РСР, задовольняючи просьбу трудящих західноукраїнських земель, прийняла Закон про включення Західної України до складу Радянського Союзу з возз'єднанням її з Українською Радянською Соціалістичною Республікою* (Ком. Укр., 10, 1956, 11).

2. *спец.* Те, що ввійшло до складу чого-небудь; домішка. *Вуглець у чавуні знаходиться у вигляді графітних включень, які під мікроскопом мають вигляд завихрених пластин, що переплітаються* (Наука.., 10, 1963, 22); *Розшарування в листах* [сталі] *буває од неметалічних включень і газових пухирів* (Рудь, Гомін.., 1959, 101).

ВКЛЮЧИ́ТИ *див.* **включа́ти.**

ВКЛЮЧИ́ТИСЯ *див.* **включа́тися.**

ВКЛЮ́ЧНО, *присл.* Разом з останньою названою особою, предметом, датою і т. ін. *Моїх же предків я знав по пальцях — до мого діда включно* (Ю. Янов., I, 1958, 86); *Це* [підручник] *синтез всієї довгорічної роботи.. над вивченням давньої російської літературної спадщини від так званої літератури Київської Русі до XVII століття включно* (Рад. літ-во, 3, 1957, 33).

ВКЛЯКА́ТИ *див.* **укляка́ти.**

ВКЛЯ́КНУТИ *див.* **укля́кнути.**

ВКО́ВУВАТИ (УКО́ВУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВКУВА́ТИ (УКУВА́ТИ)** *і* **ВКУ́ТИ (УКУ́ТИ),** вкую́, вкує́ш, *док.*, *перех.* 1. Куючи щось, закріплювати, вставляти в середину чого-небудь; // Закувати (в кайдани). * Образно. *Не дайсь, красо, тому в руки, Хто тя* [тебе] *хоче в пута вкути!* (Фр., X, 1954, 17).

2. *тільки док.*, *розм.* Куючи, зробити що-небудь; викувати. * Образно. *Хто розуму не має, тому й коваль не вкує* (Укр.. присл.., 1955, 250).

ВКОЇ́ТИ *див.* **УКОЇ́ТИ.**

ВКОЇ́ТИСЯ *див.* **УКОЇ́ТИСЯ.**

ВКО́ЛЕНИЙ (УКО́ЛЕНИЙ), ВКО́ЛОТИЙ (УКО́ЛОТИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вколо́ти**^{1}.

ВКО́ЛО, *присл. і прийм.*, *рідко.* Те саме, що **навко́ло.** *А вколо нікуди ні села, ні двора не видать* (Фр., XIII, 1954, 404); *Годі! Розвіяні вколо Мрії мої сумовиті...* (Граб., I, 1959, 368); *При місяці білів холодний попілець, чорніло вколо нього пожарище* (Л. Укр., I, 1951, 282); *Ми любимо забутих предків тіні Та вколо нас — нащадки молоді* (Рильський, Зграя.., 1960, 27).

ВКОЛО́ТИ^1 *див.* **вко́лювати**^{1}.

ВКОЛО́ТИ^2 *див.* **уко́лювати**^{1}.

ВКО́ЛОТИЙ^1 **(УКО́ЛОТИЙ)** *див.* **вко́лений.**

ВКО́ЛОТИЙ^2 *див.* **уко́лотий**^{1}.

ВКОЛО́ТИСЯ, ВКОЛО́ШКАТИ, ВКОЛУПА́ТИ, ВКОЛУПНУ́ТИ, ВКОЛУ́ПУВАТИ *див.* **уколо́тися, уколо́шкати** і т. д.

ВКО́ЛЮВАТИ^1 **(УКО́ЛЮВАТИ),** юю, юєш, *недок.*, **ВКОЛО́ТИ (УКОЛО́ТИ),** вколю́, вко́леш, *док.*, *перех.* Встромляти, втикати щось гостре в що-небудь. *Знайшла голку й до чоловіка підійшла, щоб гудзик пришити. Тихін розхристав полушубок і, як уколола вже Марія якийсь раз, сказав їй:— Щось за гвалт на селі знявся* (Головко, II, 1957, 154).

ВКО́ЛЮВАТИ^2 *див.* **уко́лювати**^{1}.

ВКО́ЛЮВАТИСЯ^1 **(УКО́ЛЮВАТИСЯ),** юється, *недок.* Пас. до **вко́лювати**^{1}.

ВКО́ЛЮВАТИСЯ^2 *див.* **уко́люватися**^{1}.

ВКО́ПАНИЙ^1 **(УКО́ПАНИЙ),** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вкопа́ти**^{1}. *Осторонь — склади пального з вкопаними в землю білими цистернами* (Гончар, Новели, 1954, 163); *Ми дуже любили наш садок за будинком і старезну шовковицю в ньому з укопаною під нею лавою* (Сміл., Сашко, 1957, 35).

◇ **Мов (нена́че, як** *і т. ін.*) **уко́паний** — без жодного руху; нерухомо. *А дівчина собі стоїть, Неначе вкопана, під гаєм, І смутно, сумно позирає* (Шевч., II, 1953, 306); *Школяр.., мов укопаний,.. зупинився перед матір'ю* (Стельмах, Хліб.., 1959, 221).

ВКО́ПАНИЙ^2 *див.* **уко́паний**^{1}.

ВКОПА́ТИ^1 *див.* **вко́пувати**^{1}.

ВКОПА́ТИ^2 *див.* **уко́пувати**^{1}.

ВКОПА́ТИСЯ *див.* **вко́пуватися.**

ВКО́ПУВАТИ^1 **(УКО́ПУВАТИ),** ую, уєш, *недок.*, **ВКОПА́ТИ (УКОПА́ТИ),** а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Вміщувати, закріплювати що-небудь у викопаному заглибленні. *На майдані перед замком вкопували риштовання задля огневих штук* (Стор., I, 1957, 370); *Після війни на попелищі артільного двору вкопували удвох першого стовпа* (Мушк., Серце.., 1962, 260); *Приблизно в чотирьох кілометрах від роз'їзду партизани під командуванням Тура вкопали під рейки три авіабомби* (Стельмах, Вел.рідня, 1951, 767).

ВКО́ПУВАТИ ^{2} *див.* **уко́пувати** ^{1}.

ВКО́ПУВАТИСЯ (УКО́ПУВАТИСЯ), уюся, уєшся, *недок.*, **ВКОПА́ТИСЯ (УКОПА́ТИСЯ)**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Копаючи, розриваючи грунт, проникати в його середину, в глибину. *Од ворога сховаєшся, як у землю вкопаєшся* (Номис, 1864, № 14255).

2. *перен., розм.* Ставати нерухомо. *Рудий Янек вискакує насеред камери і люто вкопується ногами в підлогу* (Кол., На фронті.., 1959, 114);— *Чого се ти попідвіконню вкопався, Прокопе? — загомонів хтось потиху* (Вовчок, I, 1955, 123).

3. *тільки недок.* Пас. до **вко́пувати** ^{1}.

ВКОРЕНИ́ТИ *див.* **вкорі́нювати.**

ВКОРЕНИ́ТИСЯ *див.* **вкорі́нюватися.**

ВКОРІ́НЕНИЙ (УКОРІ́НЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вкорени́ти.** *Розмножують суниці вкоріненими розетками, що утворюються на однорічних пагонах — вусах* (Сад. і ягідн., 1957, 26); *Обов'язок вдячності так був глибоко вкорінений у наших рицарських предків, що й Тугар Вовк не міг від нього виломатися* [його обійти] (Фр., VI .1951,21).

ВКОРІ́НЕННЯ (УКОРІ́НЕННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вкорени́ти** й **вкорени́тися.** *Розмножують агрус переважно горизонтальними відсадками, але можна вирощувати садовий матеріал і шляхом укорінення в парниках зелених живців* (Сад. і ягідн., 1957, 30); *Ленін надавав великого значення вкоріненню і зміцненню радянської законності* (Біогр. Леніна, 1955, 188).

ВКОРІ́НЮВАННЯ (УКОРІ́НЮВАННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вкорі́нювати** й **вкорі́нюватися.** *Звичайно, малину розмножують кореневими паростками, що відростають з коріння маточних рослин, а ожиноподібні сорти — вкорінюванням верхівкових бруньок* (Сад. і ягідн., 1957, 262).

ВКОРІ́НЮВАТИ (УКОРІ́НЮВАТИ), юю, юєш *і* **ВКОРІНЯ́ТИ (УКОРІНЯ́ТИ)**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВКОРЕНИ́ТИ (УКОРЕНИ́ТИ)**, ню́, ни́ш, *док., перех.* 1. Саджаючи, давати можливість закріпитися корінням у грунті (про рослини).

2. *перен.* Міцно встановлювати, запроваджувати. *Ми будемо працювати, щоб вкоренити в свідомість, у звичку, в повсякденний побут мас правило: «всі за одного і один за всіх»..* (Ленін, 31, 1951, 99); // Зміцнювати, посилювати. *Оті простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова* (Фр., IV, 1950, 134).

ВКОРІ́НЮВАТИСЯ (УКОРІ́НЮВАТИСЯ), юється *і* **ВКОРІНЯ́ТИСЯ (УКОРІНЯ́ТИСЯ)**, я́ється, *недок.*, **ВКОРЕНИ́ТИСЯ (УКОРЕНИ́ТИСЯ)**, и́ться, *док.* 1. Вростати корінням у грунт (про рослини). *Суниці, посаджені восени, до морозів добре вкорінюються* (Сад. і ягідн., 1957, 248); *Нижні пагони* [тиса], *доторкаючись грунту, можуть укорінюватись* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 62); *Сень сповіщає, що в бригаді Теклі — рунистий хліб, вкорінився добре* (Горд., I, 1959, 359).

2. *перен.* Міцно встановлюватися, запроваджуватися, узвичаюватися. *В творчості, в світогляді Шевченка все сильніше й сильніше вкорінювалась думка про соціальні причини людських страждань* (Рильський, Поезія Т. Шевченка, 1961, 54); *Усе нове, прогресивне, що укорінюється в колгоспі, має на собі печать турботи і праці молодого агронома* (Ком. Укр., 4, 1965, 66); // Зміцнюватися. *І ось, коли рішення визріло і вкорінилось, коли відлетіли останні сумніви, старий іншими очима, очима прощання почав бачити перед собою прожите* (Стельмах, Хліб.., 1959, 434).

ВКОРІНЯ́ТИ *див.* **вкорі́нювати.**

ВКОРІНЯ́ТИСЯ *див.* **вкорі́нюватися.**

ВКОРОТИ́ТИ, ВКОРОТИ́ТИСЯ, ВКОРО́ЧЕНИЙ, ВКОРО́ЧЕННЯ, ВКОРО́ЧУВАННЯ, ВКОРО́ЧУВАТИ, ВКОРО́ЧУВАТИСЯ, ВКОСИ́ТИ *див.* **укороти́ти, укороти́тися** і т. д.

ВКОСИ́ТИСЯ *див.* **вко́шуватися.**

ВКО́СЬКАТИ, ВКО́СЬКАТИСЯ, ВКО́СЬКУВАТИ, ВКО́СЬКУВАТИСЯ *див.* **уко́ськати, уко́ськатися** і т. д.

ВКОТИ́ТИ ^{1} *див.* **вко́чувати** ^{1}.

ВКОТИ́ТИ ^{2} *див.* **уко́чувати** ^{1}.

ВКОТИ́ТИСЯ ^{1} *див.* **вко́чуватися** ^{1}.

ВКОТИ́ТИСЯ ^{2} *див.* **уко́чуватися** ^{1}.

ВКО́ЧЕНИЙ ^{1} **(УКО́ЧЕНИЙ)**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вкоти́ти** ^{1}.

ВКО́ЧЕНИЙ ^{2} *див.* **уко́чений** ^{1}.

ВКО́ЧУВАННЯ ^{1} **(УКО́ЧУВАННЯ)**, я, *с.* Дія за знач. **вко́чувати** ^{1} й **вко́чуватися** ^{1}. *Вкочування бочок.*

ВКО́ЧУВАННЯ ^{2} *див.* **уко́чування** ^{1}.

ВКО́ЧУВАТИ ^{1} **(УКО́ЧУВАТИ)**, ую, уєш, *недок.*, **ВКОТИ́ТИ (УКОТИ́ТИ)**, вкочу́, вко́тиш, *док., перех.* 1. Котячи, просувати в середину, у межі чого-небудь. *Гармаші з гуркотом вкочували на руках артилерію в підвали, на подвір'я, за кожну будівлю* (Гончар, I, 1954, 216); *В хату.. вкотили барильце* (Смолич, Мир.., 1958, 58).

2. *розм.* Те саме, що **в'їжджа́ти** ^{1}; заїжджати. — *Купіть* [екіпаж] *в мене!.. Перепряжете свої коні, сядете.. та вкотите в свій двір, мов якийсь князь* (Н.-Лев., III, 1956, 167); *Коли Гарецький вкотив на подвір'я Огієвських, Таїсія Федорівна.. не впізнала, хто завітав до них* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 464); * Образно. *Обідньої вже доби сама пані вкотила, як на колесах; пухла, така, ніби на дріжджах зійшла* (Вовчок, I, 1955, 75).

ВКО́ЧУВАТИ ^{2} *див.* **уко́чувати** ^{1}.

ВКО́ЧУВАТИСЯ ^{1} **(УКО́ЧУВАТИСЯ)**, уюся, уєшся, *недок.*, **ВКОТИ́ТИСЯ (УКОТИ́ТИСЯ)**, вкочу́ся, вко́тишся, *док.* 1. Котячись, проникати в середину, у межі чого-небудь. *Кавун, круглий, стиглий кавун, здається, чудодійно сам скотився з воза, сам і в повітку вкотився* (Ковінька, Кутя.., 1960, 27).

2. Те саме, що **в'їжджа́ти** ^{1}; заїжджати. *Як тільки бричка вкотилась на широкий зелений двір — закувала зозуля* (Коцюб., II, 1955, 224); *З стриманою поважністю, плавко, наче і не торкаючись шинами землі, в алею вкотилося кілька машин* (Рибак, Час.., 1960, 9); * Образно. *То не сонце зійшло, а до покою Зефірина вкотилося широке, чисто виголене і розрадуване лице пана маршалка* (Фр., II, 1950, 380).

ВКО́ЧУВАТИСЯ ^{2} *див.* **уко́чуватися** ^{1}.

ВКО́ШУВАТИСЯ (УКО́ШУВАТИСЯ), уюся, уєшся, *недок.*, **ВКОСИ́ТИСЯ (УКОСИ́ТИСЯ)**, вкошу́ся, вко́сишся, *док.* Косячи, заходити в глиб ділянки.

ВКП(б), *іст.* Абревіатура: Всесоюзна Комуністична партія (більшовиків).

ВКРАДА́ТИСЯ (УКРАДА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВКРА́СТИСЯ (УКРА́СТИСЯ)**, вкра́дуся, вкра́дешся, *док., рідко.* Те саме, що **закрада́тися** 1. *Вона любить, то й не чує, Що вкралося горе* (Шевч., I, 1951, 29); *Саїд подумав, що кореспондент записав це з тринадцятих вуст і тому вкралися неточності* (Ле, Міжгір'я, 1953, 378); // Крадучись, намагатися

шось зробити. *І як не рвався малий Гордійко, не вкрадався побігти розпрощатися з Галинкою, не пощастило йому* (Крот., Сини.., 1948, 20).

◇ **Вкрада́тися (вкра́стися) в дові́р'я** *див.* **дові́р'я.**

ВКРА́ДЕНИЙ, ВКРА́ДЛИВИЙ, ВКРА́ДЛИВІСТЬ, ВКРА́ДЛИВО *див.* **укра́дений, укра́дливий** і т. д.

ВКРАЙ (УКРА́Й), *присл.* 1. Дуже, надзвичайно; до краю. *Він із злістю одкинув задачник і піднявся сердитий та збентежений вкрай* (Коцюб., II, 1955, 369); [Марина:] *Ой.. За віщо ти вражаєш моє серце украй! Нащо тобі моя мука?* (Стар., Вибр., 1959, 308); *Ті танки й машини були йому вкрай потрібні* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 8).

2. Повно, вщерть, по вінця. *У тихім щебеті, в росі ясніє гай, і день встає в своїй красі, налитий сяйва вкрай* (Сос., Зел. світ, 1949, 84); *За Сулою весело — Пшениці украй, Нашого добробуту Виспів урожай* (Ус., Дорогами.., 1951, 76).

3. *заст.* Скраю. *У одній хатці, що вкрай стояла, к полю, жила удова* (Вовчок, I, 1955, 346).

ВКРА́ПИТИ *див.* **вкра́плювати.**

ВКРА́ПИТИСЯ *див.* **вкра́плюватися.**

ВКРА́ПЛЕННЯ (УКРА́ПЛЕННЯ), я, *с.* 1. Дія за знач. **вкра́пити** й **вкра́питися.**

2. Те, що вкраплене; чужорідна частинка в масі чого-небудь. *Святковим буде і одяг корпусів — вони теж облицьовані білими керамічними плитками з різнокольорними вкрапленнями* (Веч. Київ, 22.XII 1966, 2); *В узлісся дубового лісу* [в парку Олександрії] *врізається овальна площадка, яка.. оточена насадженнями, що складаються переважно з ільмів з вкрапленням берестів та лип* (Парк Олександрія.., 1949, 25).

ВКРА́ПЛЮВАННЯ (УКРА́ПЛЮВАННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вкра́плювати** й **вкра́плюватися.**

ВКРА́ПЛЮВАТИ (УКРА́ПЛЮВАТИ), юю, юєш, *недок.*, **ВКРА́ПИТИ (УКРА́ПИТИ),** плю, пиш, *док., перех.* Уводити, включати щось окремими частинками в масу чого-небудь. *Малишко широко використовує діалог для розкриття душевного стану дійових осіб, вдало вкраплює в розповідь фольклорні елементи* (Іст. укр. літ., II, 1956, 627); * У порівн. *Каже хмарка:— А я бризну! Каже льон: — А я росту! Зацвіту — мов голубизну вкраплю в прозелень густу...* (Тич., II, 1957, 232).

ВКРА́ПЛЮВАТИСЯ (УКРА́ПЛЮВАТИСЯ), юється, *недок.*, **ВКРА́ПИТИСЯ (УКРА́ПИТИСЯ),** иться, *док.* Входити, включатися окремими частинками в масу чого-небудь. *Ромашка і деревій, материнка й конвалія вигадливо вкраплювались у зелений сувій ще не скошеного лугу* (Добр., Очак. розмир, 1965, 294); *Здавалося йому, що в запальний рівний гамір маршу вкраплювалися сторонні, по нічному тривожні звуки* (Ле, Україна, 1940, 234); *На Одещині ще стоїть суха, по-літньому тепла погода. Але в степові пейзажі вже виразно вкрапились перші ознаки осені* (Рад. Укр., 6. IX 1961, 2).

ВКРА́СТИ *див.* **укра́сти.**

ВКРА́СТИСЯ *див.* **вкрада́тися.**

ВКРА́ЯТИ, ВКРЕСА́ТИ, ВКРИВА́ЛО, ВКРИВА́ЛЬЦЕ, ВКРИВА́ННЯ, ВКРИВА́ТИ, ВКРИВА́ТИСЯ, ВКРИ́ВДИТИ, ВКРИ́ТИ, ВКРИ́ТИЙ, ВКРИ́ТИСЯ, ВКРИТТЯ́, ВКРОЇ́ТИ *див.* **укра́яти, укреса́ти** і т. д.

ВКРУТИ́ТИ ^{1} *див.* **вкру́чувати** ^{1}.

ВКРУТИ́ТИ ^{2} *див.* **укру́чувати** ^{1}.

ВКРУТИ́ТИСЯ ^{1} *див.* **вкру́чуватися** ^{1}.

ВКРУТИ́ТИСЯ ^{2} *див.* **укру́чуватися** ^{1}.

ВКРУ́ЧЕНИЙ ^{1} **(УКРУ́ЧЕНИЙ),** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вкрути́ти** ^{1}.

ВКРУ́ЧЕНИЙ ^{2} *див.* **укру́чений** ^{1}.

ВКРУ́ЧУВАНИЙ ^{1} **(УКРУ́ЧУВАНИЙ),** а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **вкру́чувати** ^{1}. *Щоб забезпечити нормальну роботу свічки, нижній кінець вкручуваної частини треба розмістити на одному рівні із внутрішньою поверхнею камери згоряння* (Автомоб., 1957, 123).

ВКРУ́ЧУВАНИЙ ^{2} *див.* **укру́чуваний** ^{1}.

ВКРУ́ЧУВАТИ ^{1} **(УКРУ́ЧУВАТИ),** ую, уєш, *недок.* **ВКРУТИ́ТИ (УКРУТИ́ТИ),** учу́, у́тиш, *док., перех.* Крутячи щось, уводити, вставляти в середину чого-небудь; угвинчувати. *Для випробування викрутки нею вкручують п'ять гвинтів у суху дубову дошку* (Слюс. інстр.., 1959, 18); *І Софійчина мати уважно оглядала кожний трактор, теж ставила на нього якісь деталі і вправно й швидко вкручувала невеличкий гвинтик* (Донч., VI, 1957, 401); *Радист вкрутив лампочку у патрон, і вона знову яскраво спалахнула* (Наука.., 6, 1960, 22).

ВКРУ́ЧУВАТИ ^{2} *див.* **укру́чувати** ^{1}.

ВКРУ́ЧУВАТИСЯ ^{1} **(УКРУ́ЧУВАТИСЯ),** уюся, уєшся, *недок.*, **ВКРУТИ́ТИСЯ (УКРУТИ́ТИСЯ),** вкручу́ся, вкру́тишся, *док.* 1. Крутячись, заглиблюватися в середину чого-небудь; угвинчуватися. *Тільки почула* [Варка], *як над головою щось люто й страшно засвистало, наче в хату вкручувався якийсь велетенський гострий свердел* (Кучер, Голод, 1961, 104); *І знову кинувся бігти в один бік, потім у другий... І раптом впав з розгону стрімголов додолу і шалено завертівсь, неначе прагнучи вритися, вкрутитись в землю, як хробак* (Довж., I, 1958, 94).

2. *перен., розм.* Проникати куди-небудь, улаштовуватися де-небудь. *Є в нас у місті каса, що зичить людям гроші. Я й туди вкрутився* (Март., Тв., 1954, 211).

3. *тільки недок.* Пас. до **вкру́чувати** ^{1}.

ВКРУ́ЧУВАТИСЯ ^{2} *див.* **укру́чуватися** ^{1}.

ВКУВА́ТИ *див.* **вко́вувати.**

ВКУ́ПІ (УКУ́ПІ), *присл.* Спільно, у поєднанні з ким-, чим-небудь; разом, удвох. *Як роблять укупі, так не болить у пупі* (Номис, 1864, № 10761); *Вода зараз підхопила пліт, поволі обернула його й понесла вниз укупі з харчами, забутими на плоту* (Коцюб., I, 1955, 356); *З кожним днем дівчата все більше звикали одна до одної і потоваришували так, ніби змалку росли вкупі* (Хижняк, Тамара, 1959, 222).

ВКУ́ПОЧЦІ (УКУ́ПОЧЦІ), *присл.* Пестл. до **вку́пці.** *Вийди, коханая, працею зморена, Хоч на хвилиночку в гай. Сядемо вкупочці ми під калиною — І над панами я пан...* (Пісні та романси.., II, 1956, 174); *Їй Ярема розказував, Як жить вони будуть, Укупочці, як золото І долю добуде* (Шевч., I, 1951, 95); *Дай-но, думаю, візьмемо і собі хлопчика.. Діти бавитимуться, старшенький доглядатиме меншу, якось виростуть вкупочці* (Логв., Давні рани, 1961, 56).

ВКУ́ПЦІ (УКУ́ПЦІ), *присл.* Пестл. до **вку́пі.** *Мрія полине із думкою вкупці. Геть у далекі світа* (Л. Укр., I, 1951, 61); [Косяк:] *Дам я вам кімнатку, а там і хатину збудуєте в саду.. Та й заживемо в мирі та злагоді, всі вкупці, родичі...* (Зар., Антеї, 1962, 256).

ВКУС, ВКУСИ́ТИ, ВКУСИ́ТИСЯ, ВКУ́ТАНИЙ, ВКУ́ТАТИ, ВКУ́ТАТИСЯ *див.* **уку́с, укуси́ти** і т. д.

ВКУ́ТИ *див.* **вко́вувати.**

ВКУ́ТУВАННЯ, ВКУ́ТУВАТИ, ВКУ́ТУВАТИСЯ, ВКУ́ШЕНИЙ *див.* **уку́тування, уку́тувати** і т. д.

ВЛА́ГОДЖЕНИЙ, ВЛА́ГОДЖЕННЯ, ВЛА́ГОДЖУВАТИ, ВЛА́ГОДЖУВАТИСЯ, ВЛА́ГОДИТИ, ВЛА́ГОДИТИСЯ *див.* **ула́годжений, ула́годження** і т. д.

ВЛАД (УЛА́Д), *присл.* 1. До ладу, як треба. [Хор косарів:] *Ми в луг підем всі з косами, І як станем вряд, Він устелеться травами, Скошеними влад* (Кроп., V, 1959, 131); *Вже як вийдемо вряд, А в роботі все в норму та влад* (Мал., II, 1956, 314); // До речі, відповідно до обставин. *Все — і постать, і убрання, І словечко завжди влад — Виклика зачарування; Кожен хвалить, кожен рад* (Граб., I, 1959, 352); — *Серед тих, що пішки* *ходять, теж люди різні є: і безкрилі й крилаті.— Це вірно. Всі ми, піхота, війни скуштували,— підтвердив Демид не зовсім улад* (Гончар, Тронка, 1963, 15).

2. Ритмічно, у такт. *Дехто з гостей приплескує їй влад долонями та приляскує пальцями* (Л. Укр., III, 1952, 463); *Військо йде, улад ступає, Коли сонце враз зайшло* (Олесь, Вибр., 1958, 352); // Злагоджено, гармонійно. *Стоять* [дівчата] *Перед Кіпрідою і влад Співають гімн* (Шевч., II, 1953, 269).

3. Пасує щось до кого-, чого-небудь. *Не знаю, чи влад Вам* [І. Франкові] *така робота?* (Л. Укр., V, 1956, 104); // Відповідно до чого-небудь. *Далебі, влад дівочим думкам ведуть розмову хлопці* (Горд., I, 1959, 363).

ВЛА́ДА, и, *ж.* 1. Право керувати державою, політичне панування. *Тут в ім'я влади Рад скувалися ряди В Червонім Арсеналі* (Рильський, I, 1946, 193).

2. Керівні державні органи; уряд. *А тепер свою ми владу маєм рідну* (Тич., I, 1946, 316); *Комсомол на своїх плечах.. виносив найбільшу частину реалізації постанови партії і влади* (Ле, Міжгір'я, 1953, 301); // Особи, що мають урядові повноваження. [Руфін:] *Яка ж то служба: жити втікачем, ховаючись і від погоні влади, і від людських очей..?* (Л. Укр., II, 1951, 461); *В газеті здорово пропечатано* [Матюху]... *Це ж уся Україна читає. І влада вища знатиме* (Головко, II, 1957, 134); *Авіньйон — місто, обведене високим фортечним муром з бійницями, який ретельно підтримує міська влада* (Рильський, Далекі небосхили, 1959, 68).

3. Право та можливість розпоряджатися, керувати ким-, чим-небудь. *Вона скрикнула так, наче мала владу наді мною* (Коцюб., II, 1955, 289); [Кассандра:] *Мені належить влада не пускати. Чоловіки не сміють наближатись до постаті Паллади* (Л. Укр., II, 1951, 303); *Разючі успіхи сучасної науки незмірно підвищують владу людини над силами природи, піднімають людину на новий, вищий ступінь її інтелектуальної зрілості* (Ком. Укр., 9, 1962, 43).

4. *перен.* Сила чого-небудь, могутність. *З розширенням товарного обігу росте влада грошей, цієї абсолютно суспільної форми багатства..* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 134); *Влада землі поки що душить в ньому* [Грицькові Саранчуку] *думки про політичний і соціальний устрій країни* (Рад. літ-во, 3, 1957, 7).

ВЛАДА́ННЯ, я, *с.*, *рідко.* Дія і стан за знач. **влада́ти.** *Надія на владання книжкою зникла без вороття...* (Л. Укр., III, 1952, 742).

ВЛА́ДА́Р, вла́даря́, *ч.*, *уроч.* Те саме, що **воло́да́р.** *Виїздить бундючно на майдан Владар кріпацьких душ, їх пан* (Бажан, Роки, 1957, 242); *Вже буде літ п'ятсот тому: На край шотландський вільний Війною йшов король Едвард, Англійський владар сильний* (Л. Укр., I, 1951, 351); *Людина.. вела тяжку боротьбу з природою, доки перемогла її і стала наймогутнішим владарем Землі* (Ірчан, II, 1958, 63); *Шопен з келихом у руці запропонував випити за здоров'я кращого письменника Європи, владаря дум і сердець людства, пана Оноре Бальзака* (Рибак, Помилка.., 1956, 90).

ВЛА́ДА́РКА, и, *ж.*, *уроч.* Жін. до **вла́да́р.** *Віялом прикрившись, владарка свавільна Зором наказала: — Підійди. Я жду* (Бажан, Роки, 1957, 273); * Образно. *Все шукатиму зірку провідну, Ясну владарку темних ночей* (Л. Укр., I, 1951, 41).

ВЛА́ДА́РНИЙ, а, е, *уроч.* Власт. володареві. *Не будьте, вороги, ненависні до того, Хто в серці замірів владарних не здійма* (Л. Укр., I, 1951, 13).

ВЛАДАРЮВА́ННЯ, я, *с.*, *уроч.* Дія за знач. **владарюва́ти.** *Мрія* [донни] *Анни про волю — це деспотична мрія про особисту волю для владарювання над іншими* (Іст. укр. літ., I, 1954, 667); *Це було непевне, неспокійне владарювання. Століття за століттям Візантія вела жорстокі війни не десь, а в своїй же імперії* (Скл., Святослав, 1959, 144).

ВЛАДАРЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок.*, *уроч.* Те саме, що **володарюва́ти.**— *А до чого ж тут кури? — каже цар,— нам не дано права владарювати над птахами, у птахів є свій цар* (Укр.. казки, 1951, 68); *Панівні реакційні кола та їх буржуазні уряди, вірні давньому принципові — розділяй і владарюй,— сіяли національну ворожнечу і розбрат, намагалися сварити народи між собою* (Рильський, III, 1956, 380); * Образно. *Твоїх заводів гул і шум степів могутній, де владарює труд, я так люблю* (Сос., Поезії, 1950, 8).

ВЛАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *ц.-с.*, *рідко.* Те саме, що **володі́ти.** *Князі Вишневецькі владали на Україні великими маєтностями: од границі царя московського до Києва* (Стор., I, 1957, 365); *Не буде на Вкраїні Лукавий пан владать, карать, ніза́що кат!* (Мал., II, 1956, 220); *— А що ж то я не владаю луком, ратищем і топором?* (Фр., VI, 1951, 13).

ВЛАДИ́КА, и, *ч.*, *ц.-с.* 1. *уроч.* Те саме, що **воло́да́р** 2. *Оживуть степи, озера, І не верстовії, А вольнії, широкії Скрізь шляхи святії Простеляться; і не найдуть Шляхів тих владики* (Шевч., II, 1953, 292); [Микита:] *Чим він людей отак причарував, Владика Русі, мудрий Ярослав...* (Коч., III, 1956, 27).

◇ **Своя́ рука́ — влади́ка:** а) про можливість чинити, вирішувати справи, розпоряджатися кимось; чимось на свій розсуд.— *Пани вами, люди добрі, й так довго правили... поправитесь ще самі! Все-таки своя рука — владика* (Мирний, II, 1954, 268); *Кожен наливав від щирості свого серця, власною рукою, а хто не знає, що своя рука — владика?* (Коч., Вибр., 1953, 289); б) про необмежене свавілля.

2. Архієрей, митрополит. *Дознався був владика, що сліпий старець чинить у божому домі одправу, — і заборонив* (Вовчок, I, 1955, 9); *Носили темні до владики гуси, кури та індики* (Укр.. присл.., 1955, 385).

ВЛАДИ́ЦТВО, а, *с.*, *ц.-с.*, *рідко.* Панування.

ВЛАДИ́ЧИТИ, чу, чиш, *ц.-с.*, *рідко.* 1. Панувати. *Ні, не владичити над нами заокеанським крамарям* (Рад. Укр., 26.V 1951, 3).

2. Бути владикою (в 2 знач.).

ВЛАДИ́ЧИЦЯ, і, *ж.*, *ц.-с.* 1. Жін. до **влади́ка** 1.

2. *церк.* Епітет богородиці. [Голоси:] *Даруй, владичице святая!* (Мирний, V, 1955, 75).

ВЛАДИ́ЧНИЙ, а, е, *ц.-с.*, *рідко.* Прикм. до **влади́ка.** [Котенко:] *Стою тепер на верховині я. Закон для всіх — моє владичне слово* (Стар., Вибр., 1959, 451); *От руку підніс він, Тиша нараз залягла,.. Всі олімпійці примовкли, скорившися волі владичній* (Зеров, Вибр., 1966, 305).

ВЛАДНА́ТИ *див.* **уладна́ти.**

ВЛА́ДНИЙ, а, е. Здатний, схильний нав'язувати свою волю, підкоряти собі. *Олександр був владним князем і розумів, що у воєнний час потрібна міцна влада* (Іст. СРСР, I, 8, 1956, 87); *Свідомість того, що вона необхідна для Річинських, розбурхала в ній приспану під оболонкою фальшивої покори владну вдачу* (Вільде, Сестри.., 1958, 512); // Який виражає владу, волю, рішучість. *Вираз обличчя у нього не лихий, але владний* (Л. Укр., III, 1952, 145); *Було, по вулицях знайомих Ідеш до рідної ріки — І раптом бачиш владний помах Богдана гордої руки* (Рильський, 300 літ, 1954, 79); *Владний голос впливає на людей завжди, або лякаючи їх, або витверезюючи* (Панч, О. Пархом., 1939, 86).

◇ **Бу́ти вла́дним над собо́ю** — зберігати самовладання, стримувати свої почуття. *Вона все ще не владна* *над собою. Вона зараз візьме свій чемодан і вийде на перон, бо відмовитись від мрії неможливо* (Собко, Срібний корабель, 1961, 155).

ВЛА́ДНИК, а, *ч.*, *діал.* Володар (у 2 знач.). *І почав Іван проклинати той чудовий дар* [перстень].., *котрий тепер стався.. всемогучим владником його тіла і душі* (Фр., III, 1950, 180).

ВЛА́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **вла́дний.** *Та в голосі його таїлось, мабуть, щось більше, ніж владність* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 80);— *Аркадію, ти не зробиш цього! — прокидається владність у словах і постаті Лізи* (Стельмах, Хліб.., 1959, 294).

ВЛА́ДНО. Присл. до **вла́дний.** *Щось наказував* [Мемет] *різким скрипучим голосом, коротко і владно, як пан служебці* (Коцюб., I, 1955, 394); * Образно. *Весна крокувала владно, непереможно* (Донч., II, 1956, 110).

ВЛА́ДНУВАТИ *див.* **ула́днувати.**

ВЛАДОЛЮ́БЕЦЬ, бця, *ч.* Той, хто любить владу (в 3 знач.). *У злобному тілі владолюбця легко прищепилася жорстокість вельмож* (Стельмах, Хліб.., 1959, 18).

ВЛАДОЛЮ́БНИЙ, а, е. Який любить владу (в 3 знач.). *Владолюбний пан обозний збирався ..одурити не тільки чужих, а й своїх* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 252).

ВЛАДОЛЮ́БСТВО, а, *с.* Любов до влади (в 3 знач.). *І хоч не раз його* [Врангеля] *владолюбству дошкуляло те, що його регламентують, що його підганяють, ..проте, ..уповний радістю перших перемог, він уже вірив тоді, що сам є господарем становища* (Гончар, II, 1959, 379).

ВЛАДУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **владува́ти.** *О, він, Муравйов, може зрозуміти цю жадобу владування: він сам зазнав цієї запаморочливої пристрасті* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 132); *Хата за його* [Перегуди] *владування почала й зовсім розвалюватися* (Кучер, Прощай.., 1957, 126).

ВЛАДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *рідко.* 1. Те саме, що **володарюва́ти.** [Фауст:] *Ви нині герцоги, владуйте, Я вам весь край оддам у лен* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 372).

2. *ким, чим.* Те саме, що **володі́ти** 1. *Чим ворог мріяв владувать, йому те смертним полем стане* (Ус., Вибр., 1948, 254).

ВЛАДУ́ЩИЙ, а, е. Який має владу; панівний. *Владущий клас.*

ВЛА́ЗИТИ (УЛА́ЗИТИ), вла́жу, вла́зиш *і* **ВЛІЗА́ТИ (УЛІЗА́ТИ),** а́ю, а́єш, *недок.*, **ВЛІ́ЗТИ (УЛІ́ЗТИ),** зу, зеш, *док.* 1. Протискуватися, проникати в середину чого-небудь.— *Дивись, он яка вовча берлога! — скрикнув Івась, улазячи в оброслу вишнями лисинку* (Мирний, IV, 1955, 96); *В дупло руку — не іде, Голови не впхаю, Сюди-туди край дупла, Та й сам улізаю* (Рудан., Переслів'я, 1958, 6); *Двері від комірки були низькі й тісні, Мошко мусив схилятися, щоби влізти досередини. За ним уліз і я* (Фр., II, 1950, 347); *Марченко, весело усміхаючись, вліз у кабіну* (Собко, Зор. крила, 1950, 18); // Входити, вступати, занурюватись у щось рідке або сипуче. *Купатися вп'ятьох хлопчача йшла навала, Босоніж влазила в угільну жирну твань* (Бажан, Вибр., 1940, 61); [Семен:] *Ге, я ще змалку здорово плаваю.., як улізу в ставок та плаваю аж до полудня* (Кроп., III, 1959, 89); // *розм.* Одягатися в що-небудь.— *Але якби довелось потім після сукні знов улазити в спідницю,— як би то воно здавалося?* (Н.-Лев., I, 1956, 192); *Жив-був пан, Багатій-пузач, Ні в один жупан Не влазив, хоч плач!* (Нех., Казки.., 1958, 75).

2. *розм.* Забиратися, проникати куди-небудь таємно. *А другому неборакові на бездоллі.. улізе злодій і останню сорочку витягне* (Стор., I, 1957, 61); // *перев. док.*, *перен.* Хитрощами влаштуватися де-небудь, зайняти посаду і т. ін. *У Василя всі були в руках — сам предводитель ... аж поки він не вліз у предводителі... Уліз, та й ну свою панську пиху показувати* (Мирний, II, 1954, 147).

3. *розм.* Входити, заходити куди-небудь самовільно, без запрошення, без дозволу. *Хто його кликав? Сам вліз, як скрізь і завжди* (Коцюб., II, 1955, 141); — [Руфін:] *Я повартую коло хвіртки, щоб знову хто непроханий не вліз* (Л. Укр., II, 1951, 410); // *перен.* Самовільно втручатися, вникати в щось. *Насліпо в ваші інтереси влазити не думаю* (Фр., IX, 1952, 158).

4. *розм.* Вміщатися в чому-небудь, входити в що-небудь. *Видимо-невидимо накупив ласощів... Забира у полу — не влізе, позапихував за пазуху* (Кв.-Осн., II, 1956, 477); *Підкріпились, підвеселились ми з дідом із того високого горлатого джбану; а в його влізе мало сказати, що з відро* (Барв., Опов.., 1902, 180);— *Навіщо ти взув два чоботи? Ти і в один увесь уліз би* (Багмут, Опов., 1959, 5).

◇ **Вла́зити (влізти) в борги́** — робити багато боргів. —*Так, говориш, грошей позичити? Десь на хату? — На хату.— Доводиться в борги влазити? — Таки доводиться* (Стельмах, I, 1962, 309); **Вла́зити (влізти) в довір'я** — *див.* **довір'я; Вла́зити (влізти) в ду́шу** *кому:* а) те саме, що **Вла́зити (влізти) в довір'я;** домагатися прихильності. *Він умів підступити до кожного ректора, вмів улізти в його душу, прислужиться, притакуючи кожному його слову* (Н.-Лев., I, 1956, 376); б) втручатися в чиє-небудь інтимне життя. *Батуллі — не Саїд. Цей «турок» у душу влазить, намагається її зогріти* (Ле, Міжгір'я, 1953, 501); **Вла́зити (влізти)** в *чию* **шку́ру (шкіру)** — перевтілюватися в кого-небудь. *Мені випадало бути шпигуном. Правду кажучи,— малоприємна річ. Але діло — є діло. Треба було влазити і в таку шкуру* (Ю. Янов., I, 1958, 236); **Скільки влізе** — скільки завгодно.— *Якщо не схочуть вас слухати, то бийте, скільки влізе* (Фр., VI, 1951, 176).

ВЛА́ЗЛИВИЙ (УЛА́ЗЛИВИЙ), а, е, *розм.* Те саме, що **влізливий.** *Пані махнула рукою, немов прогонювала якусь уперту, влазливу муху* (Фр., VII, 1951, 26); *Вона силувалася відвернути думки від його і від цілої тої справи, хотіла отрястися з них, мов від чогось улазливого* (Коб., I, 1956, 338).

ВЛАСКА́ВИТИ, ВЛАСКА́ВИТИСЯ, ВЛАСКА́ВЛЮВАТИ, ВЛАСКА́ВЛЮВАТИСЯ *див.* **уласка́вити, уласка́витися** і т. д.

ВЛАСКО́Р, а, *ч.* Скорочення: власний кореспондент. *Тепер читачам буде цікаво знати, як пішли справи в районі, звідки так багато надходило ..статей — і від власкора і від сількорів* (Автом., В. Кошик, 1954, 233).

ВЛА́СНЕ, *рідко* **ВЛА́СНО.** 1. *вставн. сл.* Уживається окремо або зі словом кажучи для уточнення чого-небудь; по суті. *Ні, се, власне, не було хвалою, але се більше варто було, ніж звичайне величання матірок своїми дочками* (Л. Укр., III, 1952, 668); *Власне кажучи, по всіх п'єсах дядя Ваня грав самого себе* (Ю. Янов., I, 1958, 499).

2. *част.* Уживається для того, щоб підкреслити, виділити роль кого-небудь або значення чогось; саме, якраз. *Сонце власне запало за сам вершок Чорної гори і червоним світлом обляло ..широкий край небозводу* (Фр., VIII, 1952, 122); *Зазначу тільки свою радість, що власне Ви* [Б. Грінченко] *взяли цю справу в свої руки* (Коцюб., III, 1956, 120); // У власному розумінні цього слова. *Відгомін шевченківської творчості у російській культурі вийшов за межі власне літературні, виявляючись і в сфері музики, театру, образотворчого мистецтва* (Рад. літ-во, 2, 1964, 82).

ВЛА́СНИЙ, а, е. 1. Належний кому-, чому-небудь за правом власності.— *Велике діло, паничу, власна* *хата,— казав він, походжаючи по світлиці* (Стор., II, 1957, 275); *І мчить у «Москвичі», У власному, шахтар* (Бойко, Про 17 літ, 1958, 17).

2. Свій, особистий. *Зненацька кинулась їй в очі її власна постать, відбита в свічаді* (Л. Укр., III, 1952, 540); *Розкажу я вам, братця, про випадок з власної практики* (Вишня, I, 1956, 236).

Вла́сною руко́ю (писа́ти, підписа́тися *і т. ін.)* — власноручно писати, підписатися тощо. *Побачив* [суддя] *той лист.. Та чирк! і підписав «рукою власною»* (Кв.-Осн., II, 1956, 179); **На вла́сні ву́ха чу́ти** — чути самому, своїми вухами. [Теофіл:] *Він казав про мене Крусті, що я вернувся з Галлії, те чув я на власні вуха* (Л. Укр., II, 1951, 437); **На вла́сні о́чі ба́чити (поба́чити)** — бачити самому, своїми очима. *Із морських тварин, що я їх бачив на власні очі, зазначу таких-то: дельфін, султанка, камбала* (Вишня, I, 1956, 175); **Не ві́рити свої́м (вла́сним) ву́хам** *див.* **ві́рити; Не ві́рити свої́м (вла́сним) оча́м** *див.* **ві́рити; У вла́сні ру́ки дава́ти (да́ти, вруча́ти** *і т. ін.) кому що* — давати, вручати комусь що-небудь безпосередньо. *Уклінно прохаю віддати його* [вірш] *у власні руки Марії Костянтинівні на спомин* (Мирний, V, 1955, 422).

◇ **На [свої́х] вла́сних,** *ірон.*— пішки. *Починали боліти ноги. Власне, це вперше в житті Юра робив таку довгу прогулянку на своїх власних* (Смолич, II, 1958, 11).

3. Буквальний, справжній. *Політична влада у власному розумінні слова — це організоване насильство одного класу для придушення іншого* (Комун. маніф., 1947, 35).

4. *спец.* Властивий тільки кому-, чому-небудь; узятий безвідносно до чогось іншого. *Бачимо ми раз у раз, як, додолу спадаючи, речі, Маючи власну вагу, можуть рухатись тільки-но просто* (Зеров, Вибр., 1966, 165); *Власні коливання тіла; Власна вартість.*

△ **Вла́сне ім'я́**— слово або словосполучення, що є окремою назвою кого-, чого-небудь, напр.: Микола, Київ.

ВЛА́СНИК, а, *ч.* 1. *чого і без додатка.* Господар якихось речей, майна і т. ін. на правах приватного або суспільного володіння. *Я більшу частину дня пролежав, думаючи про те, як то сьогодні в нашій окрузі відбудуться вибори від земельних власників* (Мирний, IV, 1955, 349); *Власники душ.. найбільш боялись того неспокійного, вільнолюбного духу народного* (Коцюб., I, 1955, 335); *Власниками засобів виробництва, господарями всіх багатств, що виробляються при соціалізмі, є самі трудящі* (Ком. Укр., 1, 1962, 24); // Особа, якій властиве щось. *Власник грубого голосу пішов на подвір'я, вимахуючи мітлою* (Фр., VI, 1951, 160).

2. Людина, яка прагне сама цілком володіти чим-небудь, не ділячись з іншими. *Під виглядом рівності людської особи взагалі буржуазна демократія проголошує формальну або юридичну рівність власника і пролетаря..* (Ленін, 31, 1951, 119); *Кінчається старого віку гніт. Раб кинув виклик власнику і богу* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 84).

ВЛА́СНИЦТВО, а, *с.* Абстр. ім. до **вла́сницький.** *Кращі письменники Заходу.. викривали в своїх творах світ власництва* (Рад. літ-во, 5, 1957, 83).

ВЛА́СНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **вла́сник** 1. *Все придане нашої молодої господині було визнане як найкраще і власниця його — достойною господинею дому* (Смолич, День.., 1950, 41); *Я був певен, що сумочку загубила власниця приємного голосу* (Трубл., III, 1956, 184).

ВЛА́СНИЦЬКИЙ, а, е. Власт. власникові (в 2 знач.). *Власницька психологія;* // Пов'язаний з приватною власністю. *Прогресивні сили радянського суспільства драматург* [О. Корнійчук] *показує завжди в їх переможній боротьбі проти.. того, що залишилось у свідомості людей від капіталістичного, власницького ладу* (Іст. укр. літ., II, 1956, 555); *«97»* [п'єса М. Куліша] — *це конкретна, високохудожня розповідь про смертельну боротьбу двох непримиренних світів — старого власницького і нового колективістського* (Мист., 1, 1963, 16).

ВЛА́СНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Майно, належне кому-, чому-небудь. *Се страшенна річ «недвижима» власність, вона не тільки сама нерухома, але й людей позбавляє вільного руху* (Л. Укр., V, 1956, 199); *Філософ* [Г. Сковорода].. *таким був бідним, що вся його власність вміщалася в три слова: костур, торбинка й флейта* (Тич., III, 1957, 102).

2. Належність чогось кому-, чому-небудь із правом розпоряджатися. *Економічну основу СРСР становлять соціалістична система господарства і соціалістична власність на знаряддя й засоби виробництва* (Конст. УРСР, 1946, 3); *Економічний розквіт колгоспного ладу створює умови для поступового зближення, а в перспективі і злиття колгоспної власності з загальнонародною в єдину комуністичну власність* (Програма КПРС, 1961, 67).

ВЛА́СНО *див.* **вла́сне.**

ВЛАСНОРУ́ЧНИЙ, а, е. Виконаний, зроблений, написаний своєю рукою (своїми руками). *Як я зрадів дуже, побачивши нарешті Ваше власноручне письмо, дорогий Володимире Михайловичу* (Коцюб., III, 1956, 444); *Дитяча література повинна засобами яскравих художніх образів розкривати перед юним читачем.. радість власноручної праці* (Літ. газ., 13.III 1959, 3).

ВЛАСНОРУ́ЧНО, *присл.* Своєю рукою, своїми руками. *Врешті переписую власноручно власні і не власні писання* (Л. Укр., V, 1956, 122); *У бою під Яссами* [Поліщук] *знищив власноручно шість ворожих танків* (Гончар, I, 1954, 29).

ВЛА́СТЕН, тна, тне. 1. *над ким — чим.* Мати право, волю. [Свічка:] *Осліп чудовий майстер, Що свічки був не властен засвітить!* (Коч., I, 1956, 456).

2. *з інфін.* Мати силу, змогу. *Хто може випити Дніпро, Хто властен виплескати море?* (Рильський, 300 літ, 1954, 11).

ВЛАСТИ́ВЕ, *вставн. сл., діал.* Власне (у 1 знач.). *Хочу додому, хоч, властиве, тільки що вибрався їздити* (Коцюб., III, 1956, 266).

ВЛАСТИ́ВЕЦЬ, вця, *ч., заст.* Власник (у 1 знач.). — *Треба б прикупити ще трохи поля, щоб.. тобі після нас можна було стати правдивим дідичем-властивцем* (Н.-Лев., IV, 1956, 181); *За клопотами при закупуванню сирого воску земного від різних дрібних властивців Леон уже більше як тиждень не заглядав до Борислава* (Фр., V,1951, 382).

ВЛАСТИ́ВИЙ, а, е. 1. *кому, чому.* Характерний для кого-, чого-небудь; притаманний. *Побачивши мене, вона зараз вдалася до мене з фамільярністю, властивою старим слугам* (Л. Укр., III, 1952, 603); *Кристалічним тілам властива решітчаста структура* (Наука.., 10, 1956, 10).

2. *заст.* Справжній, дійсний. *Він і сам насилу догадувався, що пише властиву історію за себе й за свою Олесю* (Н.-Лев., III, 1956, 153); *Його називали Банатом, властиве ж ім'я його було Гриць* (Март., Тв., 1954, 58).

ВЛАСТИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Якість, ознака, характерні для кого-, чого-небудь. *Вона* [Маріора] *мала властивість усе обнюхувати, і за хвилину не було речі в хаті, дух якої не був би їй знайомим* (Коцюб., I, 1955, 281); *Він* [горох] *має властивість нагромаджувати в ґрунті азот* (Рад. Укр., 7.VIII 1962, 2).

ВЛАСТИ́ВО. 1. *присудк. сл.* Характерно для кого-, чого-небудь.— *Кришка мені зараз чи ні?.. Ні! Я дуже* *молодий, і мені властиво більш думати про смерть ворога* (Довж., I, 1958, 311); *Основу народного доходу Росії становила не промисловість, як це властиво високорозвиненим країнам, а сільське господарство* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 5).

2 *вставн. сл.* Те саме, що **вла́сне** 1. *За домом ріс парк, який, властиво, тільки й робив нам осінь* (Коцюб., II, 1955, 247); *В панському будинку світилося три вікна. Властиво, два вікна, а між ними шкляні двері, що виходили на веранду* (Хотк., I, 1966, 118).

3. *част.* Те саме, що **вла́сне** 2.— *Хто властиво позволив собі змістифікувати вас таким нечуваним способом?* (Фр., III, 1950, 248).

ВЛАСТИ́ТЕЛЬ, я, *ч., заст.* Власник (у 1 знач.). *Народний дім привик помалу до свого нового властителя* (Мак., Вибр., 1954, 152).

ВЛАСТИ́ТЕЛЬКА, и, *ж., заст.* Жін. до **власти́тель.** *Цієї осені звернувся до властительки* [дому] *переїжджий якийсь добродій* (Коб., III, 1956, 343).

ВЛАСТОЛЮ́БНИЙ, а, е, *книжн., заст.* Владолюбний. *Одного разу я побачила,.. як наш старший лісничий кланявся у пояс значно молодшому, але самовпевненому і властолюбному заготівельникові* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 166).

ВЛАСТОЛЮ́БСТВО, а, *с., книжн., заст.* Владолюбство. *Властолюбство — це духовна загибель навіть найбільш сильних і обдарованих — стверджує Леся Українка образом Анни* (Рад. літ-во, 2, 1965, 29).

ВЛАСТЬ, і, *ж.* 1. *заст.* Влада (в 1 знач.). *А я полечу Високо, високо за синії хмари; Немає там власті, немає там кари, Там сміху людського і плачу не чуть* (Шевч., I, 1951, 242).

2. *перев. мн., рідко.* Те саме, що **вла́да** 2. *Робітники й солдати вже створили свій орган власті — Раду робітничих і солдатських депутатів* (Панч, О. Пархом., 1939, 51); *— А ви знаєте, що то голова сільради, а ви руку підняли, і він вас у першому ж селі передасть властям* (Тют., Вир, 1964. 332).

3. *діал.* Влада (в 3 знач.). *Його душа була тепер у атмосфері поезії, серед живої природи.. і він боявся образити її, бо був у її власті* (Фр., IV, 1950, 25).

ВЛАШТО́ВАНИЙ, ВЛАШТО́ВУВАННЯ, ВЛАШТО́ВУВАТИ, ВЛАШТО́ВУВАТИСЯ, ВЛАШТУВА́ННЯ, ВЛАШТУВА́ТИ, ВЛАШТУВА́ТИСЯ, ВЛЕ́ЖА́ЛИЙ, ВЛЕ́ЖАНИЙ, ВЛЕ́ЖАТИ, ВЛЕ́ЖАТИСЯ, ВЛЕ́СЛИВИЙ, ВЛЕ́СЛИВІСТЬ, ВЛЕ́СЛИВО, ВЛЕСТИ́ТИ *див.* **улашто́ваний, улашто́вування** і т. д.

ВЛЕТІ́ТИ *див.* **вліта́ти.**

ВЛЕЩА́ННЯ, ВЛЕЩА́ТИ, ВЛЕ́ЩЕНИЙ, ВЛЕ́ЩУВАТИ *див.* **улеща́ння, улеща́ти** і т. д.

ВЛИВА́ННЯ (УЛИВА́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **влива́ти**^{1} 1, 3. *Як стало відомо кафедрі, новий її член провів кілька цікавих спроб вливання безпосередньо у вену кровозамінних розчинів тяжкопораненим у стані шоку* (Шовк., Людина.., 1962, 187); *При вливанні картопляного крохмалю молоко треба безперервно мішати, щоб не заварились галушки* (Укр. страви, 1957, 281).

ВЛИВА́ТИ^1 **(УЛИВА́ТИ),** а́ю, а́єш, *недок.,* **ВЛИ́ТИ** *і* **ВВІЛЛЯ́ТИ (УЛИ́ТИ, УВІЛЛЯ́ТИ),** увіллю́, увілле́ш *і* уллю́, улле́ш, *док., перех.* 1. Лити що-небудь кудись, у середину чогось. *Багатим та скупим вливали Розтопленеє срібло в рот* (Котл., I, 1952, 135); *Ми кинулись вливати фізіологічний розчин, глюкозу, кров* (Ю. Янов., II, 1954, 13); *Він побіг до сусідів і сказав, що Явдоха впала і не встає. Сусіди прибігли в хату, розціпили Явдосі рота і влили води* (Тют., Вир, 1964, 367); *Сьогодні я чомусь не п'янію, хоч уже ввілляв у себе не один келех ризького бальзаму* (Речм., Твій побратим, 1962, 197); * Образно. *І в кожну пісню увіллю Весь жар, всю кров мою* (Олесь, Вибр., 1958, 193).

2. *перен.* Викликати якесь почуття, настрій, вселяти думку. *Надія заспокоює серце, душу, вливає в серце радість із степовим повітрям* (Н.-Лев., III, 1956, 316); *Тарас Шевченко вливав у серця своїх земляків віру в те, що настане такий час, коли оживуть степи, озера* (Тич., III, 1957, 488); *Ся промова відразу влила в зібрання бадьорий, живий настрій* (Фр., VII, 1951, 433).

3. *перен.* Уводити, вносити щось до складу чого-небудь. *Письменники Радянської України прагнуть повно влити свої творчі зусилля у всенародний труд будівництва комунізму* (Літ. газ., 11.III 1959, 2); *Влити картки в картотеку.*

ВЛИВА́ТИ^2 *див.* **улива́ти**^{1}.

ВЛИВА́ТИСЯ^1 **(УЛИВА́ТИСЯ),** а́юся, а́єшся, *недок.,* **ВЛИ́ТИСЯ** *і* **ВВІЛЛЯ́ТИСЯ (УЛИ́ТИСЯ, УВІЛЛЯ́ТИСЯ),** увіллю́ся, увілле́шся *і* уллю́ся, улле́шся, *док.* 1. Литися в що-небудь, куди-небудь. *Вода ..вливається всередину через горло, не дає крикнути* (Коцюб., I, 1955, 218); *Ми тепер плаваємо по морю синьому і по річках великих і малих, що до моря вливаються* (Шиян, Іван — мужицький син, 1959, 61); *Рятівна рідина влилась під шкіру, і йому стало легше* (Дмит., Наречена, 1959, 128); * Образно. *З любов'ю дивився Трохим Сидорович на той сухий запашний потік, що ввіллється відтепер в золоті ріки, в золоті моря нового радянського хліба* (Гончар, Новели, 1954, 147).

2. *перен.* Проникати, вселятися (про почуття, настрій). *Щось свіже, як чиста течія, вливалось у груди з тими співами* (Вас., I, 1959, 195); *З кождим його словом вливалось їй в душу передчуття чогось гіркого, чогось темного і нещасливого* (Хотк., I, 1966, 46); *Разом з розповіддю в душу влилося щось хороше, тепле* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 256).

3. *перен.* Приєднуватися, входити, поповнюючи склад кого-, чого-небудь. *Територіальні діалекти поступово втрачають свої риси і вливаються в загальнонародну мову* (Нариси з діалектології.., 1955, 14); *Але в нашу українську поезію за останні роки влилося і справді молоде не тільки за літературним стажем, але й за віком поповнення* (Мал., Думки.., 1959, 99); *Уже в перші дні війни до лав Радянської Армії влилися сотні тисяч робітників, колгоспників, представників інтелігенції Української РСР* (Ком. Укр., 5, 1965, 26).

4. *тільки недок.* Пас. до **влива́ти**^{1} 1. *Якщо повторно вливалась собаці певна кількість, наприклад, кислоти, то слина.. текла у дедалі більшій кількості* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 31).

ВЛИВА́ТИСЯ^2 *див.* **улива́тися**^{1}.

ВЛИПА́ТИ (УЛИПА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.,* **ВЛИ́ПНУТИ (УЛИ́ПНУТИ),** ну, неш, *док.* 1. Потрапляти в що-небудь липке, грузьке або прилипати до нього. * Образно. [Турбота:] *Він не знає, що робити.. В твань улипши, йде все глибше,Не надіється на ліпше* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 447); *Противне прізвисько шевською смолою влипло в нього — з шкірою не одірвати* (Стельмах, Хліб.., 1959, 26); // *перен.* Щільно прилягати, притулятися. *Іноді йому доводилося на довгі години влипати в двигтючу землю* (Довж., I, 1958, 200); *Вузька запаска влипла кругом її стану* (Мирний, II, 1954, 374); *Мацала двері й уся постаттю влипла в них, мов думала, що наскрізь виступить крізь них на тім боці* (Головко, II, 1957, 175).

◇ **Вли́пнути очи́ма (по́глядом** *і т. ін.) в що* — пильно вдивитися в що-небудь. *Він міцно влип очима в паротяга й не може їх одірвати* (Епік, Тв., 1958, 416); **На́че [як] вли́пнути** — добре прийтися, бути добре припасованим. *Кожний казав, що йому чоботи якраз,* *наче влипли, хоч добре вони пригодилися тільки старшому брату* (Вовчок, I, 1955, 291); *Почервонівши від щастя, вона взяла золотий перстень, швидко наділа на пухкого пальчика, відставила руку, глянула...— Як влип,— засміявся Зуб* (Собко, Справа.., 1959, 21).

2. *тільки док., перен., фам.* Потрапити в складне, неприємне становище.— *Треба щось діяти, а то так, чого доброго, можна влипнути в історію* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 27); — *Я був ні в сих, ні в тих: оце так улип з своєю майстерністю* (Збан., Єдина, 1959, 346); // Закохатися.— *Ти, Вовко, розійшовся, немов закоханий.. Тепер мені ясно, що ти влип* (Гончар, I, 1954, 308); — *Скажи, хороша Оксана Кошик? Бачу, що ти на грані. Ще трохи — і влипнеш* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 587).

ВЛИ́ПНУТИ *див.* **влипа́ти.**

ВЛИ́ТИ ¹ *див* **влива́ти** ¹.

ВЛИ́ТИ ² *див.* **улива́ти** ¹.

ВЛИ́ТИЙ ¹ **(УЛИ́ТИЙ)**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вли́ти** ¹. *Враз до вуха його долітає щось, що робить враження холодної води, влитої за комір* (Коцюб., I, 1955, 208).

ВЛИ́ТИЙ ² *див.* **ули́тий** ¹.

ВЛИ́ТИСЯ ¹ *див.* **влива́тися** ¹.

ВЛИ́ТИСЯ ² *див.* **улива́тися** ¹.

ВЛИТТЯ́ (УЛИТТЯ́), я́, *с.* Дія за знач. **вли́ти** ¹. *В перші десятиріччя розвитку української літературної мови радянського періоду спостерігається влиття до неї елементів з західноукраїнської літературної практики, яка в силу відомих історичних обставин зберігала на той час ще риси певних відмінностей* (Мовозн., XVIII, 1963, 13).

ВЛІ́ВО (УЛІ́ВО), *присл.* Те саме, що **лі́воруч**; протилежне вправо. *Потекла вона* [річка] *уліво проміж кущів верболозу і вільхи* (Стор., I, 1957, 77); *Він смикнув віжками вліво* (Стельмах, Хліб.., 1959, 78).

ВЛІВО́РУЧ (УЛІВО́РУЧ), *присл., розм.* Те саме, що **лі́воруч.** *Остапові здавалося, що вони мусять держатися правої руки; Соломія ж, навпаки, доводила, що їм слід йти вліворуч* (Коцюб., I, 1955, 359); *Харко повернув уліворуч* (Морд., I, 1958, 142).

ВЛІ́ЖНО (УЛІ́ЖНО), *присудк. сл.* Зручно лежати, можна полежати. *Хоч не в'їжно, так уліжно* (Номис, 1864, № 10387); *Сміються строкарі, розкошуючи на моріжку біля економії. Тепер їм хоч не в'їжно, так вліжно* (Стельмах, I, 1962, 560).

ВЛІЗА́ННЯ (УЛІЗА́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вліза́ти.**

ВЛІЗА́ТИ *див.* **вла́зити.**

ВЛІ́ЗЛИВИЙ (УЛІ́ЗЛИВИЙ), а, е. 1. Який любить скрізь влізти, настирливо скрізь лізе. *Але була одна білоголова вівця, та така влізлива, що жодній сіянці не дарувала* (Стеф., Вибр., 1945, 57); *В недобудованій, на дві половини, хаті Тодоха вже сидів улізливий комірник Мирон Шавула, який завжди першим у селі дізнавався про родини й вмерлини, щастя і горе* (Стельмах, Правда.., 1961, 266).

2. Уїдливий, набридливий. *В її роздраженім умі засіла тота догадка, мов влізлива оса, і знов почала вона мучитись і тривожитись* (Фр., V, 1951, 395); *Іван стоїть посеред кімнати.. Йому не виходить з голови влізлива думка, що тут уже край його мріям, край його замислам* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 100).

ВЛІ́ЗЛИВІСТЬ (УЛІ́ЗЛИВІСТЬ), вості, *ж.* Властивість за знач. **влі́зливий.**— *Правда ваша,— сказала пані,— даруйте мою влізливість!* (Фр., III, 1950, 451); *Вона не бажала мати зі мною ніякої справи. Навіщо я б мав виявляти непотрібну влізливість* (Мик., II, 1957, 115).

ВЛІ́ЗТИ *див.* **вла́зити.**

ВЛІПИ́ТИ *див.* **влі́плювати.**

ВЛІ́ПЛЕНИЙ (УЛІ́ПЛЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вліпи́ти.**

ВЛІ́ПЛЮВАТИ (УЛІ́ПЛЮВАТИ), юю, юєш, *недок.*, **ВЛІПИ́ТИ (УЛІПИ́ТИ)**, вліплю́, влі́пиш; *мн.* влі́плять; *док., перех.* 1.Вставляти в що-небудь способом ліплення.

2. *тільки док., перен., фам.* Уживається замість іншого дієслова, зміст якого розкривається контекстом, для вираження енергійної, несподіваної або необдуманої дії. *А іноді було й буханця уліпить* [Чіпці] *в спину, щоб довго «не роздумував»* (Мирний, I, 1949, 141); [Терещенко:] *Тоді, під час відступу, всі були в такому нервовому стані, що за одне невдале слово могли.. догану вліпити* (Корн., II, 1955, 299); *Пізніше я взнав, що вліпили в ту арку Відпущені кошти для бані і парку* (С. Ол., Вибр., 1957, 239).

ВЛІТА́ТИ (УЛІТА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВЛЕТІ́ТИ (УЛЕТІ́ТИ)**, влечу́, влети́ш, *док.* 1. Летячи, проникати, потрапляти в середину чого-небудь. *Не боячись ні апаратури, ні людини, ластівки.. влітають та вилітають* [через вікно] (Гончар, Тронка, 1963, 40); *Великі нічні метелики влітали у відчинені вікна й кружляли з лопотінням навколо лампи* (Донч., II, 1956, 62).

2. *перен., розм.* Швидко входити, вбігати, в'їжджати куди-небудь. *Враз, мов хтось штовхнув із сіней, колихнувся від дверей натовп і в хату влетів Матюха* (Головко, II, 1957, 133); *Раптом до печери не увійшов, а влетів літній моряк з технічних військ, як це було видно з відзначок на петлицях* (Кучер, Голод, 1961, 35).

3. *безос., кому, перен., розм.* Діставатися комусь (за поганий учинок і т. ін.). *Максим.. копнув цуценя носком чобота під бік. Рябеньке, якому, певне, вже не раз влітало від хлопчаків, ображено дзявкнуло, замовкло і вмить чкурнуло попід ворітьми у двір* (Коз., Блискавка, 1962, 62).

ВЛІ́ТЕЧКУ (УЛІ́ТЕЧКУ), *присл.* Пестл. до **влі́тку.** *Вона ще влітечку вимила рунце* (Барв., Опов.., 1902, 156); *Усі образи позаквітчувані були усякими квітками: коли улітечку, то справжніми, а на зиму, то робленими з шпалерів* (Кв.-Осн., II, 1956, 311).

ВЛІ́ТІ (УЛІ́ТІ), *присл., розм.* Те саме, що **влі́тку.** *Хто вліті гайнує, той взимі голодує* (Номис, 1864, № 558); *Вранці вона* [річка] *була ясна і чиста і плюскотіла тихенько, мов уліті* (Фр., III, 1950, 250).

ВЛІ́ТКУ (УЛІ́ТКУ), *присл.* Літньою порою, літом. *Улітку, саме серед дня, Пустуючи, дурне ягня Само забилося до річки Напитися водички* (Гл., Вибр., 1957, 70); *Як чарує очі влітку над горою сонця схід!* (Тер., Щедра земля, 1956, 33).

ВЛКСМ, *невідм.* Скорочення: Всесоюзна Ленінська Комуністична спілка молоді. *ВЛКСМ працює під керівництвом Комуністичної партії Радянського Союзу* (Статут КПРС, 1961, 26).

ВЛОВИ́МИЙ, ВЛОВИ́ТИ, ВЛОВИ́ТИСЯ, ВЛО́ВЛЕНИЙ, ВЛО́ВЛЮВАНИЙ, ВЛО́ВЛЮВАННЯ, ВЛО́ВЛЮВАТИ, ВЛО́ВЛЮВАЧ, ВЛОВЛЯ́ТИ, ВЛО́ВНИЙ, ВЛО́ВЧИЙ, ВЛОГО́ВИНА, ВЛОГО́ВИНКА, ВЛОГО́ВИННИЙ *див.* **улови́мий, улови́ти** і т. д.

ВЛОЖИ́ТИ ¹ **(УЛОЖИ́ТИ)**, вложу́, вло́жиш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **вкла́сти** ¹. *Дядько мій брав колись у п. Франка* [книжки] *і казав мені вложити до скрині* (Л. Укр., V, 1956, 178); *Тухольці вложили найбільше праці в те діло* [пробивання проходу в горах], *тож гордилися ним, як своїм* (Фр., VI, 1951, 23); — *Щось сотень п'ять уложив він у його* [завод] (Мирний, I, 1954, 222).

ВЛОЖИ́ТИ ² *див.* **уложи́ти** ¹.

ВЛОЖИ́ТИСЯ *див.* **уложи́тися.**

ВЛОМИ́ТИ *див.* **уломи́ти.**

ВЛОМИ́ТИСЯ^{1} **(УЛОМИ́ТИСЯ),** вломлю́ся, вло́мишся; *мн.* вло́мляться; *док.* Самовільно ввійти в приміщення, розбивши двері, вікна і т. ін.; увірватися. *Два дні пізніше прийшли в село жандарми, вломилися до Мартинчуків, скували Марічку і забрали в місто* (Вільде, Сестри.., 1958, 334); * Образно. *Не довго всиділи біляки й за Турецьким валом: саме в ці дні підійшли з півночі регулярні червоні війська.. і, встановивши зв'язок з таврійськими повстанцями, разом вломилися в Крим* (Гончар, II, 1959, 73).

ВЛОМИ́ТИСЯ^{2} *див.* **уломи́тися**^{1}.

ВЛУПИ́ТИ *див.* **улупи́ти.**

ВЛУЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **влуча́ти** 1. *Коли* [Орлюк] *оглянувся, кілька ворожих танків уже горіло, а один, найближчий до нього, злетів у повітря від прямого влучання* (Довж., I, 1958, 286).

ВЛУЧА́ТИ (УЛУЧА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.,* **ВЛУ́ЧИТИ (УЛУ́ЧИТИ),** чу, чиш, *док.* 1. *у кого — що.* Кидаючи, спрямовуючи що-небудь у ціль, досягати її; попадати. *З паничем було цілісінький день граємось по клунях, ..у м'яча побиваємось: я тікаю, а панич улуча* (Стор., I, 1957, 105); *Тимофій Заброда з кущів ловко влучав короткими кілками, якими притикали коноплі, у верхівців* (Горд., I, 1959, 258); *Радюкові здалось, що хтось вистрелив і влучив йому в самісіньку голову* (Н.-Лев., I, 1956, 558); *В есмінець влучила ворожа торпеда* (Кучер, Чорноморці, 1956, 57); * Образно. *Силу рукам дай, щоб пута ламати, Ясність думкам — в серце кривди влучать* (Фр., X, 1954, 12); //*розм.* Бити когось чим-небудь; ударяти. *Знов розмахнувся хлопець і ще дужче влучив батька по плечу* (Фр., IV, 1950, 62).

◇ [І] **в сту́пі не влу́чити** *кого* — про людину, яку не можна піймати на брехні, на якомусь учинку.— *Мама сказали, що ти крутійка, і що тебе сам чорт у ступі не влучить* (Коп., Сусіди, 1955, 40); *Не раз уже й Хома терпів через плутощі шуряка.. Він тобі з піску мотузку суче, а ти його в ступі не влучиш* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 25).

2. *тільки док., перен.* Вибрати найбільш удалий, влучний момент для здійснення чогось. [Старшина:] *Чи не влучу години, щоб побалакать з нею!* (К.-Карий, I, 1960, 44); *Роман все ж таки улучить час, коли вона заворониться, і вскочить у хату* (Вас., I, 1959, 59); *Баржак, влучивши момент, вихопивсь на край ганку* (Гончар, Таврія.., 1957, 310).

ВЛУ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **влу́чити** 1. *Впав перед Романом якийсь боєць, влучений розривною кулею в голову* (Гончар, III, 1959, 140).

ВЛУ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **влу́чити** 1.

ВЛУ́ЧИТИ *див.* **влуча́ти.**

ВЛУ́ЧНИЙ, а, е. 1. Який точно попадає в ціль, точно спрямований у ціль. *Вистріл був влучний* (Фр., VI, 1951, 483); *Молодий сосняк, стогнучи, валився під влучними ударами сокири* (Донч., II, 1956, 8).

2. *перен.* Який точно, чітко розкриває, відбиває суть чого-небудь. *Зауваження майстра були хоча й суворі, але влучні* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 63); *Жарт любив* [батько], *точене, влучне слово* (Довж., II, 1959, 27).

ВЛУ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **влу́чний.** *Кидається воїн вперед з удесятеро більшою снагою, й тоді особливої влучності набувають його удари по ворогові* (Довж., I, 1958, 294); *Великою змістовністю і влучністю спостережень відзначаються міркування Франка про відмінність сатири Щедріна від сатири Гоголя* (Рад. літ-во, 3, 1957, 43).

ВЛУ́ЧНО. Присл. до **влу́чний.** *Підпаски подолані відступають і здалека кидають грудками та паліччям, не дуже влучно* (Л. Укр., II, 1951, 207); *Висловлялась* [висловлювалась] *коректно, а що найкраще і в жінок рідко — завше коротко і влучно* (Коб., III, 1956, 160).

ВЛЮБИ́ТИ, ВЛЮБИ́ТИСЯ, ВЛЮ́БЛИВИЙ, ВЛЮ́БЛИВІСТЬ, ВЛЮБЛЯ́ТИ, ВЛЮБЛЯ́ТИСЯ, ВЛЯГА́ННЯ, ВЛЯГА́ТИ, ВЛЯГА́ТИСЯ, ВЛЯГТИ́СЯ, ВЛЯ́ПАТИ, ВЛЯ́ПАТИСЯ *див.* **улюби́ти, улюби́тися** і т. д.

ВМА́ЗАНИЙ^{1} **(УМА́ЗАНИЙ),** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вма́зати**^{1}. *Той жир обдира і кида у здоровенний казан, умазаний у піч* (Мирний, I, 1954, 48); *Майже непомітно блимав собі* [каганець] *на вмазаній у комині дощечці* (Вирган, В розп. літа, 1959, 294).

ВМА́ЗАНИЙ^{2} *див.* **ума́заний**^{1}.

ВМА́ЗАТИ^{1} *див.* **вма́зувати**^{1}.

ВМА́ЗАТИ^{2} *див.* **ума́зувати**^{1}.

ВМА́ЗУВАННЯ^{1} **(УМА́ЗУВАННЯ),** я, *с.* Дія за знач. **вма́зувати**^{1}. *Вибирати місця для.. вмазування спіралей .. треба так, щоб не пошкодити трубок* (Монтаж і ремонт.., 1956, 147).

ВМА́ЗУВАННЯ^{2} *див.* **ума́зування**^{1}.

ВМА́ЗУВАТИ^{1} **(УМА́ЗУВАТИ),** ую, уєш, *недок.,* **ВМА́ЗАТИ (УМА́ЗАТИ),** вма́жу, вма́жеш, *док., перех.* Мазанням закріплювати щось уставлене куди-небудь.

ВМА́ЗУВАТИ^{2} *див.* **ума́зувати**^{1}.

ВМА́ЗУВАТИСЯ^{1} **(УМА́ЗУВАТИСЯ),** ується, *недок.* Пас. до **вма́зувати**^{1}.

ВМА́ЗУВАТИСЯ^{2} *див.* **ума́зуватися**^{1}.

ВМАСТИ́ТИ, ВМАСТИ́ТИСЯ, ВМА́ЩУВАТИ, ВМА́ЩУВАТИСЯ, ВМЕБЛЮВА́ННЯ, ВМЕБЛЮВА́ТИ, ВМЕБЛЬО́ВАНИЙ *див.* **умасти́ти, умасти́тися** і т. д.

ВМЕНТ (УМЕ́НТ), *присл., розм.* Те саме, що **вмить.** *Вмент маленький візок виповняється тілами вздовж і впоперек* (Коцюб., II, 1955, 236); *Сушник умент спалахнув* (Л. Янов, I, 1959, 428).

ВМЕНША́ТИ, ВМЕНША́ТИСЯ, ВМЕ́НШЕННЯ, ВМЕ́НШИТИ, ВМЕ́НШИТИСЯ, ВМЕ́НШУВАТИ, ВМЕ́НШУВАТИСЯ *див.* **уменша́ти, уменша́тися** і т. д.

ВМЕРЕ́ЖАТИ^{1} *див.* **вмере́жувати**^{1}.

ВМЕРЕ́ЖАТИ^{2} *див.* **умере́жувати**^{1}.

ВМЕРЕ́ЖИТИ *див.* **вмере́жувати**^{1}.

ВМЕРЕ́ЖУВАТИ^{1} **(УМЕРЕ́ЖУВАТИ),** ую, уєш, *недок.,* **ВМЕРЕ́ЖАТИ (УМЕРЕ́ЖАТИ)** *і* **ВМЕРЕ́ЖИТИ (УМЕРЕ́ЖИТИ),** жу, жиш, *док., перех.* Вшивати що-небудь у щось мережкою. *Примережують цим швом і уставки («полики») та рукава, вмережують ластки, клинці* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 45); * Образно. *Доярки багато звабних сюжетів умережать у ваші.. оповідання, новели, нариси* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 50).

ВМЕРЕ́ЖУВАТИ^{2} *див.* **умере́жувати**^{1}.

ВМЕРЗА́ТИ (УМЕРЗА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.,* **ВМЕ́РЗНУТИ (УМЕ́РЗНУТИ),** ну, неш, *док.* Під дією морозу закріплюватися в масі льоду, снігу і т. ін. *Коли суворі чукотські морози до дна проморожують ріки, чорна рибка теж закопується у мул або... просто вмерзає у лід* (Наука.., 11, 1964, 19); *Вона стояла непорушно, ..ботики вмерзли в сніг* (Руд., Остання шабля, 1959, 78).

ВМЕ́РЗЛИЙ (УМЕ́РЗЛИЙ), а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **вмерза́ти.** *На вмерзлій у лід кладці з одного краю лежить обрис берега, на другому іскриться місячна пороша* (Стельмах, Хліб.., 1959, 133); *У льодовиках, які можна бачити в горах, часто трапляються вмерзлі в кригу великі уламки гірських порід* (Наука.., 4, 1967, 16).

ВМЕ́РЗНУТИ *див.* **вмерза́ти.**

ВМЕ́РЛИЙ, ВМЕРТВИ́ТИ, ВМЕРТВІ́ННЯ, ВМЕ́РТВЛЕНИЙ, ВМЕРТВЛЯ́ТИ, ВМЕ́РТИ, ВМИВА́ЛЬНИЙ, ВМИВА́ЛЬНИК, ВМИВА́ЛЬНИЦЯ, ВМИВА́ЛЬНЯ,

ВМИ́ВАНИЙ, ВМИВА́ННЯ, ВМИВА́ТИ, ВМИВА́ТИСЯ *див.* **уме́рлий, умертви́ти** і т. д.

ВМИКА́ННЯ (УМИКА́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вмика́ти.** *Нові прилади автоматизують вмикання і вимикання високовольтних ліній на залізничному транспорті* (Рад. Укр., 24.I 1959, 4); *Вмикання струму.*

ВМИКА́ТИ (УМИКА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.,* **ВВІМКНУ́ТИ (УВІМКНУ́ТИ),** ну́, не́ш, *док., перех.* З'єднуючи з джерелом енергії, уводити в дію; пускати в хід. *Олександр побачив біля дошки механіка, який вмикав рубильники* (Панч, II, 1956, 232); *Ганна вмикає радіо* (Кучер, Вогник, 1952, 64); *Макар Сидорович витер хустиною лисину, ввімкнув настільний вентилятор* (Руд., Вітер.., 1958, 125); *Юрій увімкнув світло* (Собко, Граніт, 1937, 179).

ВМИКА́ТИСЯ (УМИКА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.,* **ВВІМКНУ́ТИСЯ (УВІМКНУ́ТИСЯ),** ну́ся, не́шся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* З'єднавшись із джерелом енергії, приходити в дію. *Ферма має свою систему водо- і теплопостачання, каналізацію, систему електропостачання з резервною електростанцією, яка при потребі вмикається автоматично* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 15).

2. *тільки недок.* Пас. до **вмика́ти** *Ручні електрифіковані рубанки вмикаються в електричну сітку* (Стол.-буд. справа, 1957, 170); *Лампа* [освітлення двигуна] *вмикається повертанням патрона в корпусі* (Підручник шофера.., 1960, 176).

3. *діал.* Вникати. *Менший зять любив читати книжки, сидів дома й не дуже вмикався в господарство* (Н.-Лев., III, 1956, 203); *Замойський переводив погляд з дружини на заклопотаного козачка, напружено вмикаючись у сенс його повідомлення* (Ле, Україна, 1940, 12).

ВМИКА́Ч, а́, *ч.* Пристрій для вмикання електричного струму. *Часто трапляються випадки ураження електричним струмом через відсутність контролю за справністю вмикачів, електропроводки та ін.* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 225); *Вони* [пластмаси] *повсюди в нашому житті — від електричного вмикача у кімнаті до космічних ракет* (Веч. Київ, 11.I 1963, 1).

ВМИ́ЛЕНИЙ, ВМИ́ЛИТИ, ВМИЛОСЕ́РДИТИ, ВМИЛОСЕ́РДИТИСЯ, ВМИЛОСТИ́ВИТИ, ВМИЛОСТИ́ВИТИСЯ, ВМИ́ЛЮВАТИ *див.* **уми́лений, уми́лити** і т. д.

ВМИНА́ТИ^1 **(УМИНА́ТИ),** а́ю, а́єш, *недок.,* **ВМ'Я́ТИ (УМ'Я́ТИ),** умну́, умне́ш, *док., перех. рідко.* Вдавлювати, втискувати в що небудь; утоптувати. *Обернувся й пішов через галявину, вминаючи в землю весняну траву* (Руд., Остання шабля, 1959, 384); *Я вминаю З дідом стіг, Щоб у дощик Не затік* (Стельмах, Колосок.., 1959, 15); // Ударом, тиском робити заглиблення. *Твердиня сталі і вогню Повзе на перевал, Хоч б'ють снаряди у броню, Вминаючи метал* (Бажан, I, 1946, 130).

ВМИНА́ТИ^2 *див.* **умина́ти**^{1}.

ВМИНА́ТИСЯ^1 **(УМИНА́ТИСЯ),** а́ється, *недок., рідко.* Ставати вм'ятим.

ВМИНА́ТИСЯ^2 *див.* **умина́тися**^{1}.

ВМИРА́ННЯ, ВМИРА́ТИ, ВМИРА́ЮЧИЙ, ВМИРУ́ЩИЙ, ВМИ́СНЕ, ВМИ́СНИЙ, ВМИ́СНІСТЬ, ВМИ́СНО, ВМИ́ТИ, ВМИ́ТИЙ, ВМИ́ТИСЯ *див.* **умира́ння, умира́ти** і т. д.

ВМИ́ТЬ (УМИ́ТЬ), *присл.* У цю ж хвилину, дуже швидко. *Їй все здається, що вовки Ось-ось прискочуть на дорогу Та нападуться й на шматки Розірвуть вмить її, небогу* (Щог., Поезії, 1958, 361); *Юхим умить збагнув: так он воно про кого говорив Муха* (Головко, II, 1957, 305).

ВМІ́ЛЕЦЬ, ВМІ́ЛИЙ, ВМІ́ЛІСТЬ, ВМІ́ЛО, ВМІ́ННЯ, ВМІ́ННЯЧКО *див.* **умі́лець, умі́лий** і т. д.

ВМІ́СТ (УМІ́СТ), у, *ч.* 1. Те, що є, міститься в чому-небудь. *Коли сідав до стола, то цікавився вмістом чарок, стаканів і стопочок переважно* (Сенч., Опов., 1959, 65).

2. Наявність якої-небудь речовини в складі чого-небудь. *Внаслідок вмісту кофеїну, чай має тонізуючі властивості* (Укр. страви, 1957, 284); // Кількість якоїсь речовини в складі чого-небудь. *У твердих ярих пшениць вміст білків досягає 20% і більше* (Колг. енц., I, 1956, 466); *Зоотехнік артілі.. разом з обліковцем ферм веде систематичний облік удійності кожної корови і вмісту жиру в молоці* (Колг. Укр., 4, 1958, 27).

ВМІСТИ́ЛИЩЕ (УМІСТИ́ЛИЩЕ), а, .., *рідко.* Те саме, що **вмі́стище.** *Резервуари являли собою прямокутні вмістилища, стіни яких були складені з кам'яних плит* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 288).

ВМІСТИ́ТИ *див.* **вміща́ти.**

ВМІСТИ́ТИСЯ *див.* **вміща́тися.**

ВМІ́СТИЩЕ (УМІ́СТИЩЕ), а, *с.* Місце, посудина тощо для вміщення чого-небудь. *Нафтове вмістище; Вмістище для води.*

ВМІ́ТИ *див.* **уміти.**

ВМІША́ТИ^1 *див.* **вмі́шувати**^{1}.

ВМІША́ТИ^2 *див.* **умі́шувати**^{1}.

ВМІША́ТИСЯ^1 *див.* **вмі́шуватися**^{1}.

ВМІША́ТИСЯ^2 *див.* **умі́шуватися**^{1}.

ВМІ́ШУВАТИ^1 **(УМІ́ШУВАТИ),** ую, уєш, *недок.,* **ВМІША́ТИ (УМІША́ТИ),** а́ю, а́єш, *док., перех.* Мішаючи, додавати щось у що-небудь; домішувати.

ВМІ́ШУВАТИ^2 *див.* **умі́шувати**^{1}.

ВМІ́ШУВАТИСЯ^1 **(УМІ́ШУВАТИСЯ),** уюся, уєшся, *недок.,* **ВМІША́ТИСЯ (УМІША́ТИСЯ),** а́юся, а́єшся, *док.* 1. Проникати куди-небудь, змішуватися з ким-, чим-небудь. *Дрібна шляхта біднішала і помаленьку вмішувалась у народ* (Н.-Лев., I, 1956, 131); *Рибалки та птахолови.. виходять і вмішуються в юрбу гарних молодят* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 214); *Еней, ввійшовши в сю кошару, Побачив там багацько душ, Вмішавшися між сю отару, Як між гадюки чорний уж* (Котл., I, 1952, 142).

2. *розм., рідко.* Те саме, що **втруча́тися.** *Ще ніколи не траплялося в аулі такого випадку, щоб жінка вмішувалася в чоловічі справи* (Донч., I, 1956, 172);— *Прийшов прохати тебе в старости.— Хіба женитися задумав? — умішалася Христя* (Мирний, III, 1954, 245); *Хотів Опанас коня продати,— Захар вмішався, наказав, що у коня його носатизна,— не продав* (Григ., Вибр., 1959, 171).

3. *тільки недок.* Пас. до **вмі́шувати**^{1}.

ВМІ́ШУВАТИСЯ^2 *див.* **умі́шуватися**^{1}.

ВМІЩА́ННЯ (УМІЩА́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вміща́ти** 2.

ВМІЩА́ТИ (УМІЩА́ТИ), а́ю, а́єш *і* **ВМІ́ЩУВАТИ (УМІ́ЩУВАТИ),** ую, уєш, *недок.,* **ВМІСТИ́ТИ (УМІСТИ́ТИ),** вміщу́, вмі́стиш, *док., перех.* 1. *тільки 3 ос.* Містити в собі, включати до свого складу; поміщати. *Заздалегідь розпланований кишлак на тисячу дворів ніяк не вміщав у собі й половини* [переселенців] (Ле, Міжгір'я, 1953, 236); *Кімнатка станційного телеграфу не вміщувала всіх* (Десняк, Вибр., 1947, 70); *Театр був переповнений і далеко не міг вмістити всіх бажаючих* (Минуле укр. театру, 1953, 66).

2. Розташовувати де-небудь. *Він* [оркестр] *був такий здоровий, що його не можна було вмістити ні в сінях, ні навіть в цілій світлиці* (Н.-Лев., III, 1956, 138); Поміщати щось у чомусь. *Денис Іванович ..вивертає з коренем холоднуваті гриби і ледве вміщує їх в руках* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 229); * Образно. *Як вмістити в грудях радість велику, розповісти всім, всім про те, що вчора обрали її люди своїм депутатом до Народних Зборів Західної України* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 143);

//Друкувати що-небудь у пресі.— *Тим, що шукають праці, вміщуємо* [оголошення] *безплатно* (Вільде, Сестри.., 1958, 53); *Про нього* [лікаря] *багато писали і навіть в одній газеті вмістили його портрет* (Ів., Вел. очі, 1956, 54).

ВМІЩА́ТИСЯ (УМІЩА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся *і* **ВМІ́ЩУВАТИСЯ (УМІ́ЩУВАТИСЯ),** уюся, уєшся, *недок.*, **ВМІСТИ́ТИСЯ (УМІСТИ́ТИСЯ),** вміщу́ся, вмі́стишся, *док.* Поміщатися в чому-небудь. *Чорна коса, як буйна грива, не вміщалась під очіпком* (Вас., I, 1959, 300); *Коли чаша повна, скільки не лий уже, більше не вміститься* (Довж., III, 1960, 349); * Образно. *Щастя не вміщувалось у серці, щастя розривало груди!* (Коцюб., I, 1955, 21).

ВМІ́ЩЕНИЙ (УМІ́ЩЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вмісти́ти.** 2. *В центрі вази вміщена картина «Переяславська рада», виконана в техніці інкрустації з різних порід дерева* (Матеріали з етногр.., 1956, 11); *Наводжу їх* [пісні] *тут у примітці, бо вони не належать до загального характеру тих, що уміщені в тексті* (Л. Укр., IV, 1954, 278).

ВМІ́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вмісти́ти** 2.

ВМІ́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вмі́щувати** 2.

ВМІ́ЩУВАТИ *див.* **вміща́ти.**

ВМІ́ЩУВАТИСЯ *див.* **вміща́тися.**

ВМЛІВА́ННЯ, ВМЛІВА́ТИ, ВМЛІ́ТИ, ВМО́ВИТИ, ВМО́ВИТИСЯ, ВМОВКА́ТИ, ВМО́ВКНУТИ, ВМО́ВЛЕНИЙ, ВМОВЛЯ́ННЯ, ВМОВЛЯ́ТИ, ВМОВЛЯ́ТИСЯ, ВМО́ВЧАТИ, ВМО́ВЧУВАТИ, ВМОЖЛИ́ВИТИ, ВМОЖЛИ́ВЛЮВАТИ, ВМО́КНУТИ, ВМОКРІ́ТИ, ВМОЛИ́ТИ, ВМОЛО́Т, ВМОЛО́ТИ, ВМОЛО́ТИСЯ, ВМОЛОТИ́ТИ, ВМОЛО́ТНИЙ *див.* **умліва́ння, умліва́ти** і т. д.

ВМОНТО́ВАНИЙ (УМОНТО́ВАНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вмонтува́ти.** *У корпус телефона вмонтовані мікрофон і гучномовець* (Наука.., 10, 1965, 45); *Агрегати капсульного типу не матимуть окремого машинного залу і будуть вмонтовані у водозливній частині греблі* (Баш, На берегах.., 1962, 42).

ВМОНТО́ВУВАТИ (УМОНТО́ВУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВМОНТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Монтуючи що-небудь, уставляти якусь деталь. * Образно. *Народний творець.. складає пісню та інкрустує, вмонтовує в неї рядки чи цілі строфи з літературного твору* (Рильський, III, 1956, 69); *Він узяв і в псалтир вмонтував нелегальну брошуру «Про бідність»* (Кол., Терен.., 1959, 276).

ВМОНТУВА́ТИ *див.* **вмонто́вувати.**

ВМОРИ́ТИ, ВМОРИ́ТИСЯ, ВМОСТИ́ТИ, ВМОСТИ́ТИСЯ *див.* **умори́ти, умори́тися** і т. д.

ВМОТА́ТИ *див.* **вмо́тувати.**

ВМОТА́ТИСЯ *див.* **вмо́туватися.**

ВМОТИВО́ВАНИЙ, ВМОТИВО́ВАНІСТЬ, ВМОТИВО́ВУВАТИ, ВМОТИВУВА́ННЯ, ВМОТИВУВА́ТИ *див.* **умотиво́ваний, умотиво́ваність** і т. д.

ВМО́ТУВАТИ (УМО́ТУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВМОТА́ТИ (УМОТА́ТИ),** а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Замотувати кого-, що-небудь у щось. *Треба найти чорного кота та вмотати в ятерину* (Сл. Гр.).

ВМО́ТУВАТИСЯ (УМО́ТУВАТИСЯ), уюся, уєшся, *недок.*, **ВМОТА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* Замотуватися в що-небудь. *Він стояв у садку в медсанбаті перед сестрою й, піднявши руки на голову, поволі повертався, вмотуючись таким чином у бинт* (Довж., I, 1958, 300); *Пішов до тітки — вмотавсь в намітки* (Номис, 1864, № 9392); *Попадя умоталась у ризи, а піп укрився рясою, та й поснули* (Україна.., I, 1960, 155).

ВМОЧА́ТИ^1 **(УМОЧА́ТИ),** а́ю, а́єш *і* **ВМО́ЧУВАТИ (УМО́ЧУВАТИ),** ую, уєш, *недок.*, **ВМОЧИ́ТИ (УМОЧИ́ТИ),** очу́, о́чиш, *док.*, *перех.* Занурювати в що-небудь рідке. *В березі Сиклета вмочала полотно* (Н.-Лев., IV, 1956, 214); *Валя й Василь умочають куски паляниці в мед, їдять, сміються* (Вас., III, 1960, 331); *Підходите ви до моря, умочуєте ліву ногу й, вигукнувши — ох! — витягуєте назад* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 7); *Я вмочив пальці в лампадку, що горіла в паламарці* (Мик., II, 1957, 150).

ВМОЧА́ТИ^2 *див.* **умоча́ти**^{1}.

ВМО́ЧЕНИЙ^1 **(УМО́ЧЕНИЙ),** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вмочи́ти**^{1}.

ВМО́ЧЕНИЙ^2 *див.* **умо́чений**^{1}.

ВМОЧИ́ТИ^1 *див.* **вмоча́ти**^{1}.

ВМОЧИ́ТИ^2 *див.* **умоча́ти**^{1}.

ВМО́ЧУВАТИ *див.* **вмоча́ти**^{1}.

ВМО́ЩЕНИЙ, ВМО́ЩУВАТИ, ВМО́ЩУВАТИСЯ, ВМУДРИ́ТИСЯ, ВМУДРУВА́ТИ, ВМУДРУВА́ТИСЯ, ВМУДРЯ́ТИСЯ *див.* **умо́щений, умо́щувати** і т. д.

ВМУРО́ВАНИЙ (УМУРО́ВАНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вмурува́ти.** *В городі Козлові стояла темниця кам'яная, Сім сажень в землю вмурованая* (Укр.. думи.., 1955, 53); * У порівн. *Дарка стояла, як вмурована* (Л. Укр., III, 1952, 176); *Ноги Гордія були ніби вмуровані і від землі не відривалися* (Тют., Вир, 1964, 235).

ВМУРО́ВУВАННЯ (УМУРО́ВУВАННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вмуро́вувати.**

ВМУРО́ВУВАТИ (УМУРО́ВУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВМУРУВА́ТИ (УМУРУВА́ТИ),** у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Мурованням укріплювати щось у чому-небудь. [Колодязь:] *Він* [чоловік] *береги мої, тепер травою вкриті, Вмурує в камені, з далеких скель відбиті, І грати тут постановить* (Щог., Поезії, 1958, 292); *1913 р. в центрі с. Надієва.. на честь великого поета* [Т. Шевченка] *також було споруджено скелю-обеліск. Не маючи особливо великих коштів, автори вмурували в скелю емалевий портрет Т. Г. Шевченка з текстом «Заповіту»* (Нар. тв. та етн., 2, 1964, 73).

ВМУРО́ВУВАТИСЯ (УМУРО́ВУВАТИСЯ), ується, *недок.* Пас. до **вмуро́вувати.**

ВМУРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вмурува́ти.**

ВМУРУВА́ТИ *див.* **вмуро́вувати.**

ВМ'Я́ТИ^1 *див.* **вмина́ти**^{1}.

ВМ'Я́ТИ^2 *див.* **умина́ти**^{1}.

ВМ'Я́ТИЙ^1 **(УМ'Я́ТИЙ),** а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **вм'я́ти**^{1}. *Цілий кущ павиних вічок був розчавлений і вм'ятий у грунт* (Смолич, II, 1958, 112).

ВМ'Я́ТИЙ^2 *див.* **ум'я́тий**^{1}.

ВМ'Я́ТИНА (УМ'Я́ТИНА), и, *ж.*, *рідко.* Заглиблення, слід від удару або тиснення; ямка. *На важкій броні в деяких з них* [танків] *були глибокі вм'ятини від німецьких снарядів* (Собко, Кавказ, 1946, 41); *Глибока вм'ятина на переніссі свідчила про щойно зняті окуляри* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 194).

ВМ'Я́ТИНКА (УМ'Я́ТИНКА), и, *ж.*, *рідко.* Зменш. до **вм'я́тина.** *У себе в хаті все було знайоме — де яка вм'ятинка на стіні* (Колг. Укр., 11, 1957, 35).

ВНА́ДЖУВАТИСЯ (УНА́ДЖУВАТИСЯ), уюся, уєшся, *недок.*, **ВНА́ДИТИСЯ (УНА́ДИТИСЯ),** джуся, дишся, *док.*, *куди.* Призвичаюватися часто ходити, заходити, залітати і т. ін. куди-небудь. *Весна означала тут.. війну з квочками, що унаджувалися з малими в город* (Вільде, Сестри.., 1958, 11); — *Внадився оце до моїх дочок якийсь ляшок,— ходить та й ходить, трохи не щодня* (Н.-Лев., I, 1956, 122);— *Колись до мого сусіди унадився пугач* (Шиян, Гроза.., 1956, 31).

ВНА́ДИТИСЯ *див.* **вна́джуватися.**

ВНА́ДЛИВИЙ (УНА́ДЛИВИЙ), а, е. Схильний часто заходити, залітати і т. ін. куди-небудь. *Такі гадки шибалися по Василевій голові і жужжали, немов унадливі мухи* (Фр., I, 1955, 146).

ВНА́ДНО (УНА́ДНО), *присудк. сл.* Про велике бажання зробити що-небудь.— *Та вбив би такого на місці або спалив к чорту, щоб знав як! — погарячився кстрийсь із молодих.— Щоб і іншим не було внадно* (Головко, Мати, 1940, 141).

ВНА́ПУСК (УНА́ПУСК), *присл., рідко.* Те саме, що **внапу́стку.** *Для забезпечення міцного паяння з'єднання внапуск кращі, ніж з'єднання встик, оскільки такі з'єднання добре витримують навантаження, що викликає напруження на зріз* (Знання.., 2, 1966, 30); *Штани внапуск.*

ВНАПУ́СТКУ (УНАПУ́СТКУ), *присл.* З напуском. *Заклепочні шви поділяються на шви внапустку і шви встик* (Практ. з машинозн., 1957, 167).

ВНАПУ́СТОК (УНАПУ́СТОК), *присл.* Те саме, що **внапу́стку.** *Зварювання внапусток.*

ВНА́СЛІДОК (УНА́СЛІДОК), *прийм., з род. відм.* Уживається при вказівці на причину чого-небудь. *Чи то під впливом прощання й Соломіїних сліз, чи внаслідок реакції по пережитих турботах, його огорнув жаль* (Коцюб., I, 1955, 338); *Внаслідок обговорення справи в комісії виникло кілька конкретних пропозицій* (Еллан, II, 1958, 121).

ВНЕ́СЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вне́сти́.** *В сухий настій лісових трав і квітів вплітається вологий повів нещодавно внесених з льоху яблук* (Стельмах, Хліб.., 1959, 246); *Ніхто з виборців не може бути внесений більше, ніж в один список виборців* (Полож. про вибори.., 1946, 4); // **вне́сено,** *безос. присудк. сл. У багатьох колгоспах з осені цього року під озимину внесено недостатню кількість добрив* (Хлібороб Укр., 12, 1963, 7).

ВНЕ́СЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вне́сти́.** *Дія гумінових добрив залежить від норм їх внесення* (Колг. Укр., 7, 1956, 26); *Шлях раціоналізаторських пропозицій від їх внесення до впровадження повинен бути максимально скорочений* (Рад. Укр., 3.X 1956, 1).

ВНЕ́СОК, ску, *ч.* 1. Гроші, які хтось сплачує організації, установі тощо. *Кошти партії та її організацій складаються з членських внесків, доходів від підприємств партії та інших надходжень* (Статут КПРС, 1961, 28).

2. *перен.* Що-небудь цінне, внесене в громадську справу, науку, літературу і т. ін. *Найбільшим внеском Б. Д. Грінченка в українську демократичну культуру.. є складений ним і виданий у 1907—1909 рр. «Словарь української мови»* (Нар. тв. та етн., 4, 1964, 59);

Роби́ти (зроби́ти) вне́сок *у що* — своєю працею сприяти розвиткові науки, культури тощо. *Значний внесок у справу створення професіонального українського театру зробив Тарас Григорович Шевченко* (Про мист. театру, 1954, 58).

ВНЕ́СТИ́ *див.* **вно́сити.**

ВНЕ́СТИ́СЯ *див.* **вно́ситися.**

ВНИЗ (УНИ́З), *присл.* 1. У напрямі до низу. *Перескакуючи з каменя на камінь і хапаючись за кущі, ми зійшли вниз* (Вас., I, 1959, 140); *Шубка в Лени тепла, біла, шапка з вушками униз* (Тич., II, 1957, 322).

2. У напрямі до гирла річки. *Прудка течія крутнула ним* [плотом] *і понесла вниз* (Коцюб., I, 1955, 355); *Вниз по Дніпру рушив довгий караван плотів* (Баш, Вибр., 1948, 3).

ВНИЗУ́ (УНИЗУ́), *присл.* У нижній частині, нижче чого-небудь. *Внизу під горами розкидані села в садах та вербах* (Н.-Лев., II, 1956, 386); *Вгорі — ліси сріблясто-сині, Внизу — розлив молочних нив* (Бажан, Вибр., 1940, 193).

ВНИКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вника́ти.**

ВНИКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВНИ́КНУТИ,** ну, неш, *док., у що.* Старатися, намагатися зрозуміти суть чого-небудь, розібратися в чому-небудь; вдумуватися. *Партійним і радянським керівникам необхідно глибше вникати в роботу колгоспів* (Рад. Укр., 8.III 1949, 1); — *Навряд чи зможемо ми вам порадити щось, не вникнувши в суть справи* (Шовк., Інженери, 1956, 275).

ВНИ́КНУТИ *див.* **вника́ти.**

ВНІВЕ́ЦЬ (УНІВЕ́ЦЬ), *присл.* Дотла, вщент, зовсім. *Яке де упало зерно при дорозі, Те скоро унівець стоптали прохожі* (Манж., Тв., 1955, 104); *Скільки тут, на землі.. Плаче юних сердець, Що розбились внівець Тим коханням палким і огнистим!* (Рильський, I, 1956, 23).

◇ **Вніве́ць оберну́тися (піти́** *і т. ін.*) — стати нічим, розвіятися. *Недавня надія знову обернулася внівець, страх зігнав радість* (Мирний, I, 1954, 226); [Рябина:] *Не дайте внівець піти моїй праці і господарству* (Фр., IX, 1952, 415); **Вніве́ць поверну́ти** — повернути в ніщо, зробити нічим. *Старшина козацтво унівець повернула... Усі землі посіла* (Мирний, II, 1954, 85).

ВНІЧИЮ́ (УНІЧИЮ́), *присл.* Без виграшу або програшу для тієї та другої сторони (про всілякі ігри, змагання). *Незважаючи на активний наступ горьківського центрального нападаючого, він* [воротар] *не пропустив у ворота киян жодного гола, зустріч закінчилась внічию* — 0 : 0 (Літ. газ., 16.XII 1960, 2); *Вправи з штиковим боєм продовжувались.. Бій, хоч і затягався на все довший і довший час, кінчався перемогою Цимбала. Тільки на одинадцятий день двобій вперше закінчився внічию* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 64).

ВНО, *невідм., ч.* Скорочення: відділ народної освіти.

ВНОРМО́ВУВАТИ *див.* **унормо́вувати.**

ВНОРМУВА́ТИ *див.* **унормува́ти.**

ВНО́СИТИ (УНО́СИТИ), вно́шу, вно́сиш, *недок.*, **ВНЕ́СТИ́ (УНЕ́СТИ́),** внесу́, внесе́ш, *док., перех., у що, до чого і без додатка.* 1. Заносити в середину чого-небудь. *Входить він* [Петро] *у хату та й уносить на плечах.. чогось в мішку* (Н.-Лев., III, 1956, 280); *З радісним верещанням заметушаться дітлахи, а дорослі вноситимуть у під'їзди шафи, дивани, роялі* (Руд., Остання шабля, 1959, 24); *Якось перед світом Раду вніс у хату побитого, окривавленого Гіцу* (Коцюб., I, 1955, 376); *Ординарець Ягор уніс самовар, який парував через дірочку в кришці й тонгенько виспівував* (Панч, Вибр., 1947, 391).

2. Уводити, вкладати, поміщати в що-небудь. *Вносячи добрива, ми створюємо кращі умови для нормального росту і розвитку озимих культур* (Колг. Укр., 9, 1956, 19); *Гіпсувати солонці найкраще в паровому полі, де є змога добре розмішати гіпс з грунтом. Проте його можна вносити і під зяблеву оранку* (Наука.., 11, 1956, 25); // Включати в список, у план тощо; вписувати. *Рука Цимбала тремтіла, коли він, мов дорогу знахідку, вносив до списку делегатів ім'я Марини Дубчак* (Жур., Звич. турботи, 1960, 111);— *Телефону не внесли до плану, і бігаємо живим паром через хребет* (Ле, Міжгір'я, 1953, 146); // Додавати до чого-небудь; збагачувати. *Блискучі досягнення в літопис комуністичного будівництва вносить радянська наука...* (Наука.., 2, 1960, 1); *Вони* [кіносценарії] *внесуть багато нового в наше письменницьке світобачення і світовідтворення* (Довж., III, 1960, 270).

Вно́сити (вне́сти́) вклад *у що, рідко* — те саме, що **Роби́ти (зроби́ти) вне́сок** (*див.* **вне́сок**). *Всі соціалістичні держави вносять свій вклад у будівництво і розвиток світової соціалістичної системи* (Програма КПРС, 1961, 19); **Вно́сити (вне́сти́) попра́вку** — виправляти що-небудь. *Якщо будуть ставить* [драму], *то я думаю внести одну поправку* (Л. Укр., V, 1956, 204).

◇ **Вно́сити (вне́сти́) у ву́ха** *кому* — повідомляти когось про що-небудь; доносити. *Давно люди вносили у вуха недобре про Стефана та Євку* (Чорн., Пісні.., 1958, 25).

3. Робити внесок; сплачувати. *Протягом десяти років Лариса щомісячно вносила четверту частину Турбаєвої пенсії — для Анатолія* (Руд., Остання шабля, 1959, 572);— *А тепер ідіть у бухгалтерію і внесіть гроші за вісім сеансів* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 154); *Незабаром з'ясувалося, що далеко не кожен із криничан спроможеться внести на човна свій пай* (Гончар, Таврія.., 1957, 11).

4. *перен.* Бути причиною чого-небудь; викликати, збуджувати що-небудь. *Зійшло не більше двадцяти хвилин, як кіннота з ходу врубалася в яничарський загін, вносячи в його лави спустошення* (Добр., Очак. розмир, 1965, 351); *Серед пригод, які вносили різноманітність у наш побут, були наїзди Рабиновичевого батька* (Еллан, II, 1958, 33); *Те рішення, як змова проти всього культурного, прозвучало в його* [Саїдовій] *фразі і внесло дисонанс у загальні настрої* (Ле, Міжгір'я, 1953, 347).

Вно́сити я́сність *у що* — робити щось зрозумілим; роз'яснювати. *Відповідь внесла ясність у це питання.*

5. Ставити на обговорення, розгляд. *Делегати конференції викривали недоліки в керівництві господарством області, вносили конкретні пропозиції* (Рад. Укр., 11.I 1959, 2).

ВНО́СИТИСЯ (УНО́СИТИСЯ), иться, *недок.*, **ВНЕ́СТИ́СЯ (УНЕ́СТИ́СЯ),** внесе́ться, *док.* 1. *кому і без додатка.* Внаслідок довгого несення ставати важким; втомлювати вагою кого-небудь. — *Та й унісся мені цей мішок,— відпочину лиш трішки* (Сл. Гр.).

2. *тільки недок.* Пас. до **вно́сити.** *Зростає культура колгоспного землеробства. Більше вноситься в грунт місцевих і мінеральних добрив* (Рад. Укр., 23.VIII 1954, 2); *Не вносяться в списки виборців особи, позбавлені виборчих прав по суду* (Полож. про вибори.., 1946, 4).

ВНОЧІ́ (УНОЧІ́), *присл.* Нічною порою, у нічний час. *Бачить так, як та сова уночі* (Номис, 1864, № 6841); *Чому не спиш ти уночі, Моя голубко сизокрила?* (Шевч., I, 1951, 386); *Вночі хороший дощ ясний Послав нам щедру благостиню* (Рильський, I, 1956, 324).

Ні вдень, ні вночі́ *див.* **вдень.**

ВНУК (ОНУ́К, *рідко* **УНУ́К),** а, *ч.* 1. Син сина або дочки. *Стара Кайдашиха дуже любила свого онука* (Н.-Лев., II, 1956, 305); *На призьбі дід старий — Як сон. Кошлатить йому брови внук* (Тич., I, 1946, 109).

2. *тільки мн.* Діти сина або дочки. *В неділю пополудні приходили до баби всі невістки з внуками* (Стеф., I, 1949, 114); *В Мефодія виховуються онуки — діти померлої доньки* (Ю. Янов., I, 1958, 500).

3. *тільки мн.* Те саме, що **наща́дки.** *Співучую долю Вподобав ти* [М. Лисенко] *нам,— На втіху сучасну, На спомин унукам, На славу дідам* (Гл., Вибр., 1957, 245); [Марко:] *То ж то вона* [земля] *ще в ранах, а загоїмо їх, то стане ще кращою. І житимуть наші унуки та правнуки блаженно* (Мороз, П'єси, 1959, 65).

ВНУ́КА (ОНУ́КА, *рідко* **УНУ́КА),** и, *ж.* Дочка сина або дочки. *Оце тобі, татку, за твою науку: сядь собі у запічку, колиши унуку* (Номис, 1864, № 14228); *А Таміла, онука Ганни Денисівни Кошової, їде.. із Білоцерківського сільськогосподарського технікуму до бабусі в гості* (Вишня, I, 1956, 347); *Як же зятя не спитать, Як живе дочка і внука* (Забашта, Пісня.., 1961, 115).

ВНУТРІ́, *присл., діал.* Усередині.— *Хоч як хочете мене переряжуйте, научіть усьому, як треба бути панею, та вже внутрі не переробите* (Кв.-Осн., II, 1956, 338).

ВНУ́ТРІШНІЙ, я, є. 1. Який є, міститься в середині чого-небудь; протилежне **зовнішній.** *Приходить раб з внутрішніх дверей* (Л. Укр., II, 1951, 394); *Все збирався* [Саїд] *якось зайти, оглянути багатовікові написи, висічені на внутрішніх колонах мечеті* (Ле, Міжгір'я, 1953, 73); // Обернений у середину чогось. *Іван Кіндратович Степ запропонував новий пристрій для розточки внутрішньої стрічкової різьби* (Ткач, Арена, 1960, 34).

2. Який стосується психічної діяльності людини, відбувається в психіці людини. *Обличчя дівчини, бліде й делікатне, з виразом смутку та внутрішньої боротьби, не має в собі нічого грізного* (Коцюб., I, 1955, 155); *Подивившись якось ненароком на свого товариша, вона стільки внутрішньої муки побачила на його молодому обличчі, що чимскорше замовкла* (Хотк., I, 1966, 39); *Подорожі на Кавказ і Крим щедро збагатили внутрішній світ поета* [О. Пушкіна] (Рильський, III, 1956, 183).

3. Який лежить в основі чого-небудь. *Внутрішні закони розвитку мови — об'єктивні закони, що відображають процеси розвитку мови як суспільного явища* (Сл. лінгв. терм., 1957, 30).

4. Який стосується життя та діяльності всередині держави, установи, організації. *Став говорити* [Давид]. *Спершу трошки про хату-читальню: нащо вона та що в ній робити. Далі зв'язно від цього й до огляду міжнародного, як і внутрішнього стану країни, перейшов* (Головко, II, 1957, 130); *В. І. Ленін розв'язував найрізноманітніші питання зовнішньої і внутрішньої політики Радянського Уряду* (Мист., 1, 1959, 11); *Він ніколи не цікавився внутрішнім життям лабораторій* (Шовк., Інженери, 1956, 66).

ВНУ́ТРІШНІСТЬ, ності, *ж.* Простір у середині чого-небудь, а також те, що є в ньому. *Юлдаш гаразд уже встиг оббдивитися вдесяте внутрішність хазяїнової коші* [намету] (Донч., I, 1956, 118).

ВНУ́ТРІШНЬО. Присл. до **вну́трішній** 2. *Ми, з одного боку, через ту нашу любов внутрішньо виростали* (Коб., III, 1956, 181); *Існує думка, що перекладач має право і повинен перекладати тільки ті речі, які йому внутрішньо близькі, тільки тих авторів, з якими він почуває себе спорідненим* (Рильський, III, 1956, 129).

ВНУТРІШНЬО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **вну́трішній** у 1 знач., напр.: внутрішньоа́томний, внутрішньове́нний; у 4 знач., напр.: внутрішньогоспода́рський, внутрішньообласни́й, внутрішньопарті́йний та ін.

ВНУЧА́ (ОНУЧА́, *рідко* **УНУЧА́),** а́ти, *с.* Зменш. до **внук** і **вну́ка.** *Сидить Неначе й досі сивий дід Коло хатиночки і бавить Хорошеє та кучеряве Своє маленькеє внуча* (Шевч., II, 1953, 242); *Хочеться старій бачити онуча* (Мирний, IV, 1955, 43); *І підростуть малі внучата На вольні, радісні жнива* (Мал., II, 1956, 51).

ВНУЧА́ТКО (ОНУЧА́ТКО, *рідко* **УНУЧА́ТКО),** а, *с.* Зменш.-пестл. до **внуча́.** *А він онучаток своїх так уже жалує!* (Барв., Опов.., 1902, 130); *Дожидала у хату невістки, Онучаток, неначе пташат* (Шпорта, Ти в серці.., 1954, 165).

ВНУ́ЧЕНЬКА (ОНУ́ЧЕНЬКА, *рідко* **УНУ́ЧЕНЬКА),** и, *ж.* Зменш.-пестл. до **вну́чка.** *Не треба спати дідусеві, коли онученька не спить* (Сос., Близька далина, 1960, 101).

ВНУЧЕНЯ́ (ОНУЧЕНЯ́, *рідко* **УНУЧЕНЯ́),** я́ти, *с.* Зменш.-пестл. до **внуча́.** *Дід стоїть проти ікони, Рядом біле внученя* (Граб., I, 1959, 209).

ВНУ́ЧЕЧКА (ОНУ́ЧЕЧКА, *рідко* **УНУ́ЧЕЧКА),** и, *ж.* Зменш.-пестл. до **внуча́.** *Стара пита у внучечки, внучечка задумалась,— тільки їй на питання головою киває* (Вовчок, I, 1955, 113); *Обіцяв* [батько] *йому віддати на вжиток своє поле, а при своїй смерті записати його найстаршій унучечці* (Фр., IV, 1950, 401).

ВНУ́ЧКА (ОНУ́ЧКА, *рідко* **УНУ́ЧКА),** и, *ж.* Зменш. до **вну́ка.** *А внучка в юпку одяглась У Катрину* *і ніби йшла До діда в гості* (Шевч., I, 1951, 320); *Навчається добре бабусина внучка. Погано лише, що росте білоручка* (С. Ол., Вибр., 1959, 154).

ВНУ́ЧОК (ОНУ́ЧОК, *рідко* **УНУ́ЧОК),** чка, *ч.* Зменш. до **внук.** *Знакомого* [знайомого] *він пана внучок* (Котл., II, 1952, 194); — *Онучок у мене є. Втішне таке, сибірне хлоп'я* (Збан., Єдина, 1959, 212).

ВНУ́ЧЧИН (ОНУ́ЧЧИН, *рідко* **УНУ́ЧЧИН),** а, е. Належний онуці.— *Не дам! То не моє, то внуччине* (Коцюб., I, 1955, 94).

ВО, *прийм., заст., уроч.* 1. *із знах. в.* Уживається в сполуч. з іменником ім'я на позначення того, ради чого щось здійснюється. *Для нього* [щастя] *віддавали все найдорожче, губили себе і других, сльози й кров лились річками во ім'я його* (Л. Укр., III, 1952, 550); *Славлю труд їх* [комуністів] *во ім'я свободи, що розсіяв одвічную гать* (Сос., Так ніхто.., 1960, 8).

2. *із знах. і місц. в.* Уживається на позначення стану, в якому хтось перебуває. *Еней уздрів свій стан в осаді; Кричить во гніві і досаді, Що Турна лусне тут живіт* (Котл., I, 1952, 254); *І слов'ян сім'ю велику Во тьмі і неволі Перелічив до одного* (Шевч., I, 1951, 263); — *Звиняйте* [пробачте], *тіточко, я... теє... вашу ласку, Щоб помогли мені піднять на плечі в'язку, Як не во гнів це буде вам* (Гл., Вибр., 1957, 123).

ВОБИДВІРУ́Ч, *присл., рідко.* Обома руками, в обидві руки. *Карпо вхопив господаря за плечі вобидвіруч і чекально тримав його* (Ле, Україна, 1940, 282).

ВО́БЛА, и, *ж.* Невелика промислова риба Каспію та Аралу; різновид плітки. *Тараня весняного улову більш жирна, ніж каспійська вобла* (Укр. страви, 1957, 122).

ВО́ВА, и, *ж., дит.* Вовк. *І вдень не любила Маріка того тапчана. Не любила й боялась: під ним ховалася вова* (Вас., II, 1959, 210).

ВОВІ́К, ВОВІ́КИ, *присл., ц.-с.* 1. *уроч.* Вічно, завжди. *Встане правда! встане воля! І тобі одному Помоляться всі язики Вовіки і віки* (Шевч., I, 1951, 326); [Свічка:] *Во славу нашу, браття дорогі, Нехай вовік живе громада наша!* (Коч., I, 1956, 518).

2. *у сполуч. з дієсл. із запереч.* Ніколи, повік. *І дав* [Клим] *собі зарік, Що він не буде брать горілки в рот вовік* (Бор., Тв., 1957, 153).

ВОВІ́КИ *див.* **вовік.**

ВОВК, а, *ч.* 1. Хижак родини собачих, звичайно сірої масті. *У лозах десь вовки завили* (Гл., Вибр., 1957, 180); *Вовки дуже шкідливі хижаки, бо знищують багато свійської худоби, особливо овець* (Зоол., 1957, 154); * У порівн. *В тих циган такі страшні собаки, мов вовки* (Н.-Лев., III, 1956, 269).

Δ **Бджоляни́й вовк** — маленька з великою головою оса, що поїдає бджоли.

◇ **Бода́й (хай би** *і т. ін.*) **вовки́ з'ї́ли** *кого* — уживається для вираження обурення, незадоволення чиїмись учинками або як побажання комусь лиха; **Вовк в ове́чій шку́рі** — про лицеміра, який під машкарою доброзичливості приховує злі наміри; **Во́вком диви́тися (подиви́тися, гля́нути** *і т. ін.*) — дивитися неприязно, вороже. *Братова вічно дорікала* [Оксані] *шматком хліба, дивилась вовком і чекала того дня, коли хтось трапиться та забере зайвого рота з хати* (Іщук, Вербівчани, 1961, 34); *Барон Нольде вовком позирав на веселу компанію молодих декадентів* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 286); **Дай бо́же на́шому теля́ті во́вка з'ї́сти!,** *жарт.* — про що-небудь непосильне, неможливе для здійснення ким-небудь.— *Куди, хлопці? Сома ловити? Дай боже нашому теляті вовка з'їсти!* (Донч., VI, 1957, 9); **Жи́ти во́вком (вовка́ми)** — жити далеко від людей, на відлюдді. *Вийшов закон про зселення хуторів.. Не жити ж людям вовками поза селами, самотньо, як на висилці* (Збан., Єдина, 1959, 22); **Морськи́й вовк** — старий, бувалий моряк. *На них* [пароплавчиках] *уздовж бортів мішки з піском, кулемети й хоробра команда, а капітани — справжні морські вовки* (Ю. Янов., II, 1958, 196); **[Не] ба́чити сма́леного во́вка** — [не] зазнати труднощів, [не] зустрітися з небезпекою, [не] бути досвідченим. *Е, ти ще не бачив смаленого вовка* (Номис, 1864, № 3629); [Олена:] *Ви от латинську мову знаєте, а смаленого вовка бачили?* (Мик., I, 1957, 109); **Стари́й (стрі́ляний) вовк** — про людину, яка багато пережила, загартована життям, витривала; **Хоч вовкі́в гони́ (ганя́й)** — холодно в приміщенні. — *А тут у хаті — хоч вовків гони...* (Мирний, II, 1954, 251).

2. *діал.* Середня частина кавуна без зернят. *Скибки* [кавуна] *розпались, і зсередини випав червоний вовк* (Н.-Лев., I, 1956, 501).

ВОВКІВНЯ́, і, *ж.* 1. Вовча яма, пастка для вовків.

2. Вовче лігво.— *Тату, там у вовчім яру у вовківні двоє коней збахтажено* (Вовчок, VI, 1956, 339).

3. *збірн.* Вовки. *Вовківні такої було, що біда* (Сл. Гр.).

ВОВК-МАШИ́НА, и, *ж., техн.* Тіпальна машина в прядильному виробництві.

ВОВКОВИ́НА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **вовківня́** 1. *Викопав чоловік вовковину, да й укинув туди.. вовка, лисицю* (Сл. Гр.).

ВОВКОДА́В, а, *ч.* Великий мисливський собака. *Йому відразу впав в око цей вовкодав, страшний на вигляд, але лагідний і слухняний* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 147); — *На чотирьох побіг* [Терентій] *додому, хотів ускочити в свій двір, та вовкодави захопили його й мало на шматки не порвали* (Стельмах, Хліб.., 1959, 62).

ВОВКОДУ́Х, а, *ч., розм., рідко.* Про злу людину. —*Гляди в мене,— не розледащій між моїми вовкодухами* (Вовчок, I, 1955, 131).

ВОВКУВА́ТИЙ, а, е. Похмурий, понурий. *Та ось дівчина перехопила вовкуватий Юрків погляд* (Жур., Опов., 1956, 92); *Очі в неї якісь вовкуваті* (Донч., III, 1956, 382); // Відлюдкуватий. *Спохмурнів він, мовчазний став, вовкуватий* (Коцюб., I, 1955, 305).

ВОВКУВА́ТО. Присл. до **вовкува́тий.** *Марина вовкувато поглядала то на неї, то на брата* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 146);— *Хто їх* [німців] *кликав? Вони самі прийшли,— промовив Гелда, вовкувато озираючись* (Багмут, Опов., 1959, 18).

ВОВКУЛА́К, а, *ч.* Те саме, що **вовкула́ка** 2. *Розкажи, як за горою Сонечко сідає,.. Як у полі на могилі Вовкулак ночує* (Шевч., II, 1953, 8);— *Люди справді мають її* [Оришку] *за відьму, хоч вона така відьма, як я вовкулак* (Мирний, III, 1954, 312).

ВОВКУЛА́КА, и, *ч.* 1. *рідко.* Збільш. до **вовк** 1. *Регочуться, плигають і кричать* [ягнята], *Неначебто бояться вовкулаки* (Гл., Вибр., 1957, 157).

2. *міф.* За народними повір'ями — людина, що обертається у вовка. [Христя:] *Що ж той ворожбит зробе* [зробить]? [Маруся:] *Що? Перекине Семена вовкулакою, а тоді й роби, що хочеш...* (Кроп., I, 1958, 89); *Звичайно, вовкулаки — це химери, Відьми — брехня* (Рильський, II, 1946, 13); // *зневажл.* Про відлюдкувату людину. — *Хіба мислимо без нього* [колгоспу]..? *Отак, як ви* [угорські фермери] *тут, вовкулаками?.. Кожний у свій куток глипає...* (Гончар, I, 1954, 201).

ВОВКУЛАКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., міф.* Бути вовкулакою. *Сталось таке Грицькові: безвісти зник, вовкулакує* (Барв., Опов.., 1902, 452).

ВО́ВНА, и, *ж.* 1. Густий волосяний покрив ссавців, перев. овець і кіз. *Воно* [вороненя] *угору полетіло Да й пуць на шию барану І, кігті вплутавши у вовну білу, Смикнулося нести* (Греб., I, 1957, 66);— *Вони* *пригнали одну дурну вівцю та ще й перше вовну обстригли* (Н.-Лев., II, 1956, 288); // *розм., рідко.* Волосся. *Він склав на великий живіт зарослі вовною руки* (Коцюб., II, 1955, 348); *Маслов схопився і замахав зарослими жовтою вовною ручищами* (Донч., I, 1956, 417).

2. Волосяний покрив, зістрижений або вичесаний із тварин (перев. овець і кіз), з якого виготовляють пряжу. *А мати Сидить на призьбі коло хати Та вовну з кужеля пряде* (Шевч., II, 1953, 316); *З овечої вовни виробляють високоякісні тканини* (Колг. енц., I, 1956, 198).

◇ **Наговори́ти (наплести́** *і т. ін.*) **сім мішкі́в (кіп) греча́ної во́вни,** *жарт.*— наговорити дурниць, нісенітниць. *Та з цього й кінь би сміявся — наплели ось сім мішків гречаної вовни... І ви в це вірите?* (Козл., Ю. Крук, 1957, 497); *Гадаєш, куди він* [Турбай] *оце збирається?.. Та до того ж таки Горбатюка! .. От поїде, наговорить сім кіп гречаної вовни — гляди, і сам Кузь прискаче!..* (Руд., Остання шабля, 1959, 174).

3. Пряжа, нитки з настриженого або начесаного з тварин волосяного покриву. *На столі кошик із нитками, з клубочками вовни* (Вовчок, Вибр., 1937, 91); *На Онисі була картата плахта, виткана з вовни пополовині з шовком невеличкими квадратиками* (Н.-Лев., III, 1956, 16).

ВОВНИ́СТИЙ, а, е. Який має довгу й густу вовну. *Он біжить він* [хліб] *полями, як дикий вовнистий звір, і вигинає хребет* (Коцюб., II, 1955, 230); *Отари вовнистих, ще не стрижених овець підганяють до сараїв просто зі степу* (Гончар, Таврія.., 1957, 107); * Образно. *Хмари вовнисті, немов ті клубочки, шпурляєш* [весно] *по небі* (Фр., XIII, 1954, 304).

ВО́ВНИЦЯ, і, *ж., діал.* Вовна. *З овечок вовницю зстригає* (Бор., Тв., 1957, 58).

ВО́ВНОВИЙ, а, е. Прикм. до **во́вна.** *Вовнова продуктивність овець.*

ВО́ВНЯНИЙ, а, е. Прикм. до **во́вна.** *Очі позападали, червоні, запалені та вогкі від вовняного пороху, диму та пізньої роботи* (Л. Укр., IV, 1954, 212); // Вигот. з вовни. *Клим вийняв з-за пазухи шматок вовняної матерії* (Н.-Лев., III, 1956, 355); *Марія накинула на плечі теплу вовняну хустку* (Коз., Вісімсот.., 1953, 51).

ВОВТУ́ЖЕННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **вовту́зитися.**

ВОВТУ́ЗИТИСЯ, у́жуся, у́зишся, *недок., розм.* 1. Не сидіти спокійно; соватися. *Старий залізничник зітхав, вовтузився в кріслі* (Дмит., Розлука, 1957, 54); // Граючись, метушливо рухатися. *Коло стодоли, на соломі проти сонечка, щасливі хлопці.. вовтузяться собі та борюкаються* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 19); * Образно. *У Мухамедовій голові роєм вовтузилися думки* (Донч., I, 1956, 173).

2. Займатися справами, що потребують багато праці й клопоту; повільно й клопітливо робити що-небудь. *Явдоха більше з онуком вовтузилася* (Мирний, IV, 1955, 50); — *Мертвих.. ми з собою не візьмемо, бо нема часу з ними вовтузитись, а поранених не можна кидати катам на знущання...* (Стар., Облога.., 1961, 76); *Командир.. вовтузився з кількома бійцями в кутку біля недавно одержаних кулеметів* (Гончар, Таврія.., 1957, 534).

ВОВТУ́ЗІННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **вовту́зитися.** *Прокидались нічліжки,.. важким вовтузінням і глухим стогоном озивались зчорнілі, покриті цвіллю і мокротами стіни* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 378); *Учитель, певно почувши підозріле вовтузіння за вікном, підвів голову* (Збан., Між.. людьми, 1955, 122).

ВОВТУЗНЯ́, і, *ж., зневажл.* Те саме, що **вовту́зіння.** *Та тільки закінчили чистити її кімнатку, як з сусідньої почулась вовтузня* (Ів., Про бджілку.., 1959, 7); *Темно. Болото. По дворах шум, вовтузня, з кожного димаря валить смалятиною* (Тют., Вир, 1964, 353).

ВОВЦЮ́ГА, и, *ч., зневажл.* Збільш. до **вовк** 1. *Убіг вовцюга в безборонну кошару* (Ковінька, Кутя.., 1960, 66); * У порівн. *З бур'янів, мов вовцюга, вискочив назустріч їй Василь* (Мирний, IV, 1955, 82).

ВОВЦЮГА́Н, а, *ч., зневажл.* Те саме, що **вовцю́га.** — *А щоб тобі добра не було, проклятий вовцюгане!* (Укр.. казки, 1951, 29); *Вовцюган клацає за кущем зубами* (Донч., V, 1957, 74).

ВОВЧА́, а́ти, *с.* Маля вовчиці. *Тулився він* [Михайлик] *до матері й недовірливо поблискував на ченців очима зацькованого вовчати* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 312).

ВОВЧА́К, а́, *ч., мед.* Те саме, що **Во́вчий лиша́й** (*див.* **во́вчий**). *Вовчий лишай (вовчак) дістав свою назву від зовнішнього вигляду хворого — обличчя його в запущених випадках наче погризене вовком* (Як запоб. заразн. хвор., 1957, 65).

ВОВЧЕНЯ́, я́ти, *с.* Те саме, що **вовча́.** *Так виє підстрелена вовчиця, коли з-перед її очей беруть вовченят* (Мирний, I, 1954, 49); *В затишних глухих кутках мисливці знаходили тут вовчі лігва, забирали вовченят* (Донч., IV, 1957, 207).

ВОВЧЕНЯ́ТКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **вовченя́.** * Образно. [Гібсон:] *Вовченятко показує зубки.* [Таня:] *Ну, ви ще згадаєте про ці танки* (Собко, П'єси, 1958, 97).

ВО́ВЧЕНЬКО, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **вовк.** *Усюди Вовченька недоленька морочить,— Хоч сядь та й плач* (Гл., Вибр., 1957, 31).

ВО́ВЧИЙ, а, е. 1. Прикм. до **вовк 1** — *Дивись, он яка вовча берлога! — скрикнув Івась, улазячи в обфослу вишнями лисинку* (Мирний, IV, 1955, 96); *Чомусь пригадалася розповідь про вовчу зграю* (Шиян, Гроза.., 1956, 195); * У порівн. *Люльки задиміли, як димарі, а чорні очі спалахнули, як вовчі* (Коцюб., II, 1955, 152); // Зробл. зі шкури вовка. *Вовча шуба*; // Власт. вовкові. [Бичок:] *Хіба у мене такий страшний погляд?* [Олена:] *Ні, погляд у вас лисичий, та вовча думка!* (Кроп., I, 1958, 452); *Четверо запінених і охриплих від люті цепних псів вовчими стрибками наближались до парубка* (Донч., III, 1956, 51).

∆ **Во́вча ла́па** (*Trollius europaeus* L.) — степова однорічна рослина з розсіченими на вузьколінійні частинки листками й поодинокими голубими квітками; **Во́вча па́ща,** *мед.*— неправильне зрощення половин піднебіння, при якому порожнина носа безпосередньо сполучається з порожниною рота; **Во́вча я́ма:** а) *(мисл.)* глибока замаскована яма з приманкою для ловлі вовків. [Соломія:] *А вовчі ями так прикрили, що вгледіти не можна* (Корн., I, 1955, 244); б) *(військ.)* перешкода на шляху наступу ворога, влаштована у вигляді заглиблення в землі з вбитими на дні гострими кілками, рейками. *Як тільки перестрілка ..або відсунеться далі в степ, так і закипає робота: риють окопи, траншеї, вовчі ями для танків* (Гончар, II, 1959, 340); **Во́вче ли́ко** (*Daphne mezereum* L.) — чагарникова рослина з отруйними ягодами, які використовуються для виготовлення ліків; **Во́вчий горо́х** (*Astragalus glycyphyllus*) — однорічна або багаторічна трав'яниста (рідше — кущова) рослина родини бобових; **Во́вчий лиша́й** — туберкульозне захворювання шкіри, переважно обличчя; вовчак. *Туберкульоз шкіри, або, як його називають у народі, вовчий лишай, дуже часто був причиною руйнування шкірних покривів обличчя* (Наука.., 1, 1959, 31); **Во́вчий сон** (*Pulsatilla* Adans*)*— лікарська рослина родини жовтцевих з великими ліловими квітками; **Во́вчі я́годи** (*Daphne* L.) — чагарникова рослина з отруйними ягодами, які використовуються для виготовлення ліків. ◇ **Во́вчий апети́т** — дуже великий апетит. *Хлопець почав вечеряти. У нього з'явився раптом вовчий апетит* (Донч., II, 1956, 65); **Во́вчий біле́т (квито́к, па́спорт)** — у царській Росії — документ з позначкою про звільнення з роботи, навчального закладу (у зв'язку з неблагонадійністю), який закривав доступ на державну службу, до навчального закладу. *Опинився Шавкун серед великого города без шага грошей, .. з одною бідою—«вовчим білетом» в кишені* (Мирний, II, 1954, 262); *Над характеристикою треба подумати, бо чи ж далеко, не при оселі згадуючи, до вовчого квитка?..* (Стельмах, Хліб.., 1959, 259); **Во́вчий зако́н** — про відносини в суспільстві, де панує сваволя сильних. *Фашизм учинив страшний злочин перед усім людством, бо вовчий закон він зробив державним законом* (Донч., VI, 1957, 587).

2. *перен.* Жорстокий, лютий. *З-під широких нахмурених брів хижо вовчим поглядом визирали його сірі, як полуда, очі* (Стор., I, 1957, 371); *Імперіалізм був і лишається агресивним, його вовча природа не змінилась і не зміниться* (Рад. Укр., 7. XI 1960, 2).

ВО́ВЧИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **вовк** 1. *А вовчик не про сіно дума; Коли б йому шматок м'ясця!* (Гл., Вибр., 1957, 38); *Дуже я ліпить люблю! Я ще й вовчика зліплю* (Бойко, Ростіть.., 1959, 20).

ВОВЧИ́СЬКО, а, *ч.*, *зневажл.* Збільш. до **вовк** 1. *Так і здох у смороді від жаху на тому болітці вовчисько* (Стельмах, Хліб.., 1959, 216); * У порівн. *Федько вовчиськом заходить до хати* (Дім., І будуть люди, 1964, 15).

ВОВЧИ́ХА, и, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **вовчи́ця**. *Удвох з вовчихою голодний Виходить на дорогу вовк* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 109).

ВОВЧИ́ЦЯ, і, *ж.* Самиця вовка. *То не вовчиця ховається з вовченятами, тікаючи до своєї нори, то мати тікає з сином* (Н.-Лев., I, 1956, 103); *Вовчиця сиділа, насторожено озираючись, і перша помітила нас* (Коп., Як вони.., 1948, 44); * Образно. *Чи я знала, ще сповита, Що тая цариця — Лютий ворог України, Голодна вовчиця* (Шевч., I, 1951, 297).

ВОВЧИ́ЩЕ, а, *ч.*, *зневажл.* Збільш. до **вовк** 1. *Тікайте, бо йде вовчище-помелище* (Сл. Гр.); *Знадобився ще один постріл, перш ніж материй вовчище висолопив язика* (Літ. Укр., 29. I 1965, 4).

ВОВЧКУВА́ТИЙ, а, е. Те саме, що **вовкува́тий**. *А й дитина ж то вийшла на славу!.. Тільки якесь невеселе, вовчкувате, тихе* (Мирний, II, 1954, 46); *Недостаток болить, журба мулить, пригноблює, робить вовчкуватим, убиває* (Коб., I, 1956, 94).

ВОВЧО́К, чка́, *ч.* 1. *(Orobanche L.).* Паразитична рослина, що розвивається на коренях інших рослин. *Вовчок, відбираючи від рослини поживні речовини і воду у великій кількості, дуже пригнічує рослину, що призводить до втрати врожаю* (Захист рослин.., 1952, 367).

2. *(Gryllotalpa vulgaris).* Комаха з ряду прямокрилих; капустянка. *Вовчок — багатоїдний шкідник. Він любить моркву, помідори, капусту, картоплю.. Псує садові та лісові розсадники.. Оселюється вовчок тільки на вологих місцях* (Шкідн. поля.., 1949, 24).

3. Невеличкий ссавець з роду гризунів, що впадає в зимову сплячку; соня. *У лісі, серед гілок дикої яблуні, причаївся звірок, схожий на невеличку білочку,— вовчок* (Наука.., 8, 1967, 43).

4. Пагін, що виростає на старому стовбурі дерева, куща. *Часто із сплячих бруньок* [плодових дерев] *розвиваються дуже сильні.. пагони, або вовчки* (Сад. і ягідн., 1957, 38).

ВОВЧУ́Г, а́ *ч.* (*Ononis* L.). Вид багаторічних трав'янистих або напівчагарникових рослин родини бобових. *Тут* [у Хомутівському степу] *в рослинному покриві переважають: типчак борозенчастий.., костриця лучна.., вовчуг польовий* (Укр. бот. ж., XIII, 2, 29).

ВОГКЕ́НЬКИЙ, а, е, *пестл.* Трохи вогкий. *Швиденько загнала скот у загороду та до хустки мерщій. Лап,— вогкенька ще. Ну, та нічого, і на голові висохне* (Головко, I, 1957, 106).

ВО́ГКИЙ, а, е. Який містить вологу; просякнутий, насичений вологою; сирий. *В повітрі піднялася якась важка пара, душна, гаряча, неначе в лазні, бо балки й долини завжди там вогкі й мокрі* (Н.-Лев., II, 1956, 389); [Кривоніс:] *Дай тютюну. Мій вогкий...* (Корн., I, 1955, 226); // Покритий вологою (про очі, шкіру тіла). *Вогкі блискучі очі приязно дивились на нього* (Коцюб., II, 1955, 334); *Щоки були вогкі від сліз. Юнак плакав* (Смолич, II, 1958, 116); // *рідко.* Просякнутий водою; мокрий. *Вогкий сніг зразу налипає на чоботи, а тоді спадає* (Коп., Вибр., 1953, 243).

ВО́ГКІСТЬ, кості, *ж.* 1. Якість і стан за знач. **во́гкий**. *Ті долини здалека дишуть тобі в лице холодком, лісовою вогкістю* (Н.-Лев., II, 1956, 263); *Його надила лінія губ і їх рожева вогкість* (Коцюб., II, 1955, 210); *Надходив ранок.. Нічні птахи замовкли, з озерець тягло вогкістю* (Смолич, I, 1958, 80).

2. Те саме, що **воло́га**. *Вогкість зеленкуватими краплями так і висіла на них* (Фр., II, 1950, 29); *Єдине Карімове око вогкістю заблищало* (Ле, Міжгір'я, 1953, 301).

ВО́ГКО. Присл. до **во́гкий**. *Несподівано, раптом у чорну тишу щось впало.. Заскакало по листі, збудило повітря, штовхнуло землю і вогко дихнуло просто в лице* (Коцюб., II, 1955, 209); *Очі у батька вогко заблищали, як сині скельця* (Донч., VI, 1957, 110); // *у знач. присудк. сл. Вогко навкруги, холоднішає ніч* (Гончар, Таврія.., 1957, 553).

ВОГКУВА́ТИЙ, а, е. Трохи вогкий; мокруватий. — *Колосся вогкувате, от і не вимолочується* (Донч., V, 1957, 139); *З мене цілком вистачало моєї вогкуватої комірчини* (Збан., Любов, 1957, 278).

ВОГКУВА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Якість і стан за знач. **вогкува́тий**.

ВОГКУВА́ТО, *присудк. сл.* Про наявність незначної вогкості. *Ще було вогкувато від туману* (Ю. Янов., I, 1958, 212); *Внизу, в бліндажі, було вогкувато і темно* (Собко, Кавказ, 1946, 123).

ВОГНЕ́ВИЙ (*розм.* **ОГНЕ́ВИЙ**), а, е. 1. Прикм. до **вого́нь** 1. *Притухав гніт, і на йому насилу тліла неначе синя вогнева горошина* (Н.-Лев., I, 1956, 109); *Небезпечна річ — ці тайгові пожежі. Коли потрапиш на шлях такого вогневого урагану,— не втечеш* (Донч., II, 1956, 67).

2. Який має колір вогню, полум'я. *Приміряла* [Оленка] *вогневу тканину, що пахтіла свіжою фарбою* (Горд., II, 1959, 24).

3. *перен.*, *рідко.* Те саме, що **вогне́нний** 4.— *Я пропонував зворушити місто палким, щирим, вогневим закликом* (Мик., II, 1957, 53); *Вона.. рум'яна, як промінь вечірній, очі огневі* (Вовчок, VI, 1956, 293).

ВОГНЕВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **вого́нь** 6. [Огнєв:] *Яка зараз вогнева сила цієї групи?* (Корн., II, 1955, 25); *Там під бомби навернусь, там під вогневий наліт заїду* (Кучер, Чорноморці, 1956, 120); // *у знач. ім.* **вогнева́**, во́ї, *ж.*, *розм.*, *військ.* Те саме, що **Вогнева́ пози́ція**. *Гуменний теж цілу ніч брьохався з батареєю, до самої дамби, щоб знати, де буде вогнева* (Гончар, Новели, 1954, 12).

△ **Вогнева́ пози́ція** — місце розташування батареї, кулемета, міномета тощо для ведення вогню. *Одна по одній гармати звернули з шосе і.. у вишняку зайняли вогневі позиції* (Головко, I, 1957, 286); **Вогнева́ то́чка** —

кулемет, міномет, артилерійська гармата, розташовані на вогневій позиції.— *Скільки того німця ось у тому й тому селі стоїть, а де їхні міномети, вогневі точки?* (Ю. Янов., I, 1958, 316).

ВОГНЕВИ́К, а́, *ч., розм.* Артилерист, мінометник. *Вогневики з двох боків мали гарматами затиснути шлях на виходах з села* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 805); *Командир роти Кармазин, зібравши всю роту докупи, перетворив і їздових на вогневиків* (Гончар, I, 1954, 216).

ВОГНЕВИ́ЦЯ, і, *ж.* 1. *заст.* Гарячка. *Щось палало, висвистувало і клекотало у нього в грудях і стукало в голову вогневицею* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 162); *Здавалось, буцім панна пашить тим нездоровим палом, котрий буває при гарячці, яку звуть вогневицею* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 424).

2. *діал.* Блискавка. * Образно. *Їдучи в колоні на далекі вогневиці гаснучого заходу, Хаєцький чуйно ловив ніздрями знайомі з дитинства запахи* (Гончар, I, 1954, 288).

ВОГНЕГА́СНИК, а, *ч.* Апарат для гасіння пожежі хімічними засобами. *Кожний комбайн, молотильний та зерноочисний токи повинні бути обладнані засобами протипожежного захисту: вогнегасниками, ящиками з піском* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 133); *— Дайте розпорядження підготувати помпи, вогнегасники і шлюпки для спуску на допомогу потопаючим* (Трубл., II, 1955, 384).

ВОГНЕДИ́ШНИЙ, а, е. Який викидає вогонь, гарячу лаву. *Невипадково вулкани називаються вогнедишними горами* (Фіз. геогр., 5, 1956, 101); *Танки прорвалися і чорними вогнедишними вежами посунули до невеличкого біленького міста — тактичної глибини оборони* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 567).

ВОГНЕМЕ́Т, а, *ч.* Зброя для викидання запаленої горючої рідини на ворога. *Видніються змащені стволи мінометів і вогнеметів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 471).

ВОГНЕНЕБЕЗПЕ́ЧНИЙ, а, е. Небезпечний щодо пожежі; легкозаймистий. *При поводженні з бензином необхідно пам'ятати, що він дуже вогненебезпечний* (Підручник шофера.., 1960, 323).

ВОГНЕ́ННИЙ (*розм.* **ОГНЕ́ННИЙ**), а, е. 1. Прикм. до **вого́нь** 1. *Огненна стріла прорізала усе небо* (Кв.-Осн., II, 1956, 414); *Вогненні стрічки звивалися над їхніми* [літаків] *моторами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 104); * Образно. *Як Гастелло, ..він* [Соколов] *на голови ворогів своє серце вогненне кинув, свій літак з висоти повів* (Гонч., Вибр., 1959, 168); // Який яскраво світить, випромінює. *Прага вся була в гомоні,.. у вогненних переливах реклам, у блиску вітрин* (Тич., III, 1957, 365); // Дуже гарячий. *Подушка була гаряча, як полум'я, і немилосердно палила й без того вогненні Костеві щоки* (Донч., I, 1956, 98).

2. *перен.* Який має колір вогню; яскраво-червоний. *Рудий фельдшер став вогненним від люті* (Ю. Янов., II, 1958, 210); *Жар-птиця легко гойдалася на гілці, розпустивши віялом свій вогненний хвіст* (Донч., IV, 1957, 204).

3. *перен.* Сповнений енергії, запалу; пристрасний. *Всі почування і прагнення народу він* [Т. Шевченко] *перелив у вогненні рядки своїх творів* (Іст. укр. літ., II, 1956, 619); *Вогненного нам треба слова! Такого, щоб мільйони виховувало: глибоко, партійно, реально, інтернаціонально!* (Тич., III, 1957, 9); // З яскравим, полум'яним блиском (про очі, погляд тощо). *Вогненним зором зиркнув він на матушку ігуменю, і та відповіла йому басовитим привітним смішком* (Донч., III, 1956, 171); // Сповнений напруженої боротьби й бурхливих подій. *Багров міг би багато розповісти Марії про ті вогненні роки, коли її ще на світі не було* (Кучер, Чорноморці, 1956, 23).

4. Стос. до вогню (в 6 знач.). *Нечуваної сили і завзяття — Стелився гул вогненних канонад* (Ю. Янов., V, 1959, 63); *Вогненний наліт ескадри накрив стоянку ворожих кораблів у порту* (Кучер, Чорноморці, 1956, 57).

ВОГНЕ́ННІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Властивість за знач. **вогне́нний** 3. *І чи не оця сама вогненність та неясність думки надавала мові його невловимої принадності* (Ільч., Серце жде, 1939, 32).

ВОГНЕ́ННО. Присл. до **вогне́нний** 1—4. *А у небі блиска вогненно й криваво ляскіт батога* (Сос., Солов. далі, 1957, 51); *Запалився я вогненно і з країною росту* (Тич., I, 1957, 237).

ВОГНЕПА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Пристосований для стрільби з допомогою пороху або інших вибухових речовин. *Для епохи дикунства лук і стріла були тим самим, чим став залізний меч для варварства і вогнепальна зброя для цивілізації,— вирішальною зброєю* (Енгельс, Походж. сім'ї.., 1948, 22); *Ось ця четвірка* [банда] *й ходила по хатах, вимагаючи вогнепальну і холодну зброю* (Тют., Вир, 1964, 393).

2. Заподіяний кулею, осколком снаряда тощо (про рани). *Розрізняють рани різані, колоті, забиті, рвані, вогнепальні* (Лікар. експертиза.., 1958, 70).

ВОГНЕПОКЛО́ННИК, а, *ч., рел.* Людина, що поклоняється вогню як божеству. *Була це звичайна нафта, здобута у Закавказзі і відома з давніх-давен перським вогнепоклонникам* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 71).

ВОГНЕПРИПА́СИ, ів, *мн., військ.* Вогнепальні припаси: снаряди, патрони тощо.

ВОГНЕСТІЙКИ́Й, а́, е́, *спец.* Який не піддається дії вогню, здатний витримати високу температуру. *Вогнестійка завіса відділяє сцену від залу глядачів* (Рад. Укр., 28.VI 1951, 3); *Цемент, з'єднаний з азбестом, набуває нових чудових властивостей. Вироби з нього.. міцні, вологонепроникні, вогнестійкі* (Роб. газ., 13.XI 1964, 1).

ВОГНЕСТІ́ЙКІСТЬ, кості, *ж., спец.* Властивість за знач. **вогнестійки́й.**

ВОГНЕТРИ́ВИ, ів, *мн., техн.* Вогнетривкі матеріали. *У мартенівському виробництві за роки п'ятої п'ятирічки широко впроваджувались хромомагнезитові вогнетриви* (Чорна метал. Укр.., 1957, 134); *Для розвитку киснево-конверторного виробництва сталі дуже важливо забезпечити випуск спеціальних смоло-доломітових вогнетривів* (Рад. Укр., 7.IX 1962, 3).

ВОГНЕТРИВКИ́Й, а́, е́, *техн.* Здатний витримати дію високої температури, не загоряючись і не змінюючи своєї форми та стану; неплавкий. *Для металургійної промисловості важливе значення мають вогнетривкі матеріали* (Наука.., 10, 1956, 14); *Невичерпні поклади високоякісних вогнетривких глин розташовані в різних місцях Донбасу* (Чорна метал. Укр.., 1957, 96).

ВОГНЕТРИ́ВКІСТЬ, кості, *ж., техн.* Властивість за знач. **вогнетривки́й.** *Позитивними властивостями кераміки є вогнетривкість, міцність, водостійкість* (Жилий буд. колгоспника, 1956, 173).

ВОГНЕЦВІ́Т (*розм.* **ОГНЕЦВІ́Т**), у, *ч.* Рослина з жовто-синіми квітками. * У порівн. *Горів огнецвітом орден* (Жур., Дорога.., 1948, 156).

ВО́ГНИК (*розм.* **О́ГНИК**), а, *ч.* 1. Зменш. до **вого́нь** 1, 2, 4. *Сині вогники над сталлю горять...* (Собко, П'єси, 1958, 266); *Він працював без вогника* (Гур., Наша молодість, 1949, 148); *В очах поетових блиснув лихий вогник* (Л. Укр., III, 1952, 701).

2. *розм.* Пухирчастий висип на обличчі. *На щоці* [в Солохи] *огник* (Кв.-Осн., II, 1956, 212).

ВОГНИ́СТИЙ, а, е. 1. Який має в собі вогонь (у 1 знач.); вогняний. *Щось їй недобре. Опустила безвладно руки, глянула перед себе і раптом впірнула в чорну вогнисту безодню, що не пускала її від себе* (Коцюб., II, 1955, 337); *Сонце вже повисло над обрієм, наче готуючись вогнистою розпеченою кулею увійти в землю* (Дмит., Розлука, 1957, 305); // Дуже гарячий, пекучий. *Конвульсійно ковтаю ту вогнисту картоплю, обпікаючись, і не можу наїстися* (Збан., Єдина, 1959, 30); *Рука* [Пилипа] *горіла від вогнистого дотику* [дівчини] (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 265).

2. *перен.* Кольором подібний до вогню. *Згадай, як захід у вогнистії шати Верхів'я гори одягав крем'яні* (Л. Укр., I, 1951, 157); *Його голова була руда, аж вогниста, і в ластовинні обличчя* (Десн., II, 1955, 510).

3. *перен.* Пристрасний, запальний. *І випроставсь похилий стан у теслі, напружились його зів'ялі руки, погаслий погляд знову загорівся великим та палким, вогнистим смутком* (Л. Укр., I, 1951, 445); *Згадаймо, яким вогнистим словом говорив Шевченко у своєму «Кавказі» до бідних, покріпачених царизмом людей* (Мал., Думки.., 1959, 38).

ВОГНИ́СТО. Присл. до **вогни́стий.** *Клуб'я чорного диму впереміш з іскрами, вирвавшись з паровоза, вогнисто бушувало в повітрі* (Гончар, Таврія.., 1957, 455); *В садах рясніли червонобокі зимові яблука, вогнисто миготіла горобина* (Кучер, Вогник, 1952, 52); *З кожною хвилиною щось вогнисто нестримне розгорялося в його душі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 95).

ВО́ГНИ́СЬКО, а, *с.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **во́гнище** 1. *Розводили величезні вогниська з соломи та хмизу* (Крот., Сини.., 1948, 279).

ВО́ГНИЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **во́гник**. *Невеликим вогничком кліпає каганець* (Стельмах, На.. землі, 1949, 48).

ВО́ГНИЩЕ (*розм.* **О́ГНИЩЕ**), а, *с.* 1. Купа дров, хмизу і т. ін., що горить. [Карпо:] *Розкладу вогнище, ляжу та й буду думати* (Кроп., II, 1958, 124); *Треба буде перепливти через річку, швидко назбирати дров на тім боці і розпалити вогнище* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 102); *Подекуди вже палили вогнища з сухого бур'яну, біля них грілися трудармійці* (Тют., Вир, 1964, 482).

Піоне́рське во́гнище – вогнище (або його імітація), біля якого відбуваються урочисті збори піонерів. *Піонерське вогнище під ліском горить* (Перв., Райдуга.., 1960, 34).

◇ **Дома́шнє (роди́нне, сіме́йне) во́гнище** — своя оселя, родина, сім'я. *По довголітній розлуці він вернув до свойого* [свого] *домашнього огнища!* (Фр., VI, 1951, 412).

2. Місце, де розкладали вогонь. *На підлозі житла на однаковій віддалі одне від одного знаходилися три.. вогнища з кістковим і дерев'яним вугіллям* (Вісник АН, 12, 1957, 55).

3. *перен.* Джерело, місце, звідки що-небудь поширюється; центр, зосередження чого-небудь. *Тихович побачив, що комісія не змогла злокалізувати філоксеру, не пустити її за межу звісних уже комісії філоксерних вогнищ* (Коцюб., I, 1955, 223); *Великим вогнищем польської культури є споруджений у Варшаві силами і коштами Радянського Союзу великий Палац культури і науки* (Мист., 5, 1956, 33); *Коливання грунту.. виникають від поштовху в глибині Землі. Це місце звуть вогнищем, або центром, землетрусу* (Про вулкани.., 1955, 23).

ВОГНИ́ЩЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **во́гнище** 1, 3. *Поширення рака* [картоплі] *має вогнищевий характер* (Мікр. ж., XXII, 1, 1960, 4).

ВОГНІ́ВКА, и, *ж.* Невеличкий метелик-шкідник. *Яблунева метелиця, або вогнівка.. Дрібні жовто-зелені гусенички сильно шкодять в молодих плодоносних садах і розсадниках у всіх зонах УРСР* (Сад. і ягідн., 1957, 309).

ВОГНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок.*, *поет.* 1. Бути як вогонь; горіти. *І вже у Василька душа вогніла, як-то він буде в службі у Струка* (Турч., Зорі.., 1950, 195).

2. Яскраво відсвічувати; палати. *Прапори вогніють над перонами, День шляхи промінням устеля* (Мур., Слово.., 1949, 21).

ВОГНЯ́НИЙ (*розм.* **ОГНЯ́НИЙ**), я́на́, я́не́. 1. Прикм. до **во́гонь** 1, 6. *Так і розливається* [блискавка] *огняним морем* (Барв., Опов.., 1902, 220); *Стільки перестраждав* [Успенський] *за ці дні, особливо доки південна група не виприснула з вогняного кільця* (Панч, II, 1956, 442); // Гарячий, пекучий. *Навіть коли ти* [Сонце] *палиш — охоче вливаю в себе вогняний напій і п'янію від нього* (Коцюб., II, 1955, 229); * Образно. *І ти промовила мені: «У серці сльози вогняні»* (Мас., Сорок.., 1957, 256).

2. *перен.* Який має колір вогню. *З квітки знялась вогняна птиця й пурхнула на дерево* (Н.-Лев., II, 1956, 352); *Вогняним цвітом на вікні цвітуть мої красолі* (Забіла, У.. світ, 1960, 8).

3. *перен.* Сповнений енергії; запальний, пристрасний. *Ростуть малята не косноязичними* [недорікуватими]; *А вогняними людьми на землі!* (Мал., I, 1956, 114); *Лисенко дуже тонко відчував специфіку українського музичного фольклору.., іскристу, вогняну пристрасть танців* (Укр. клас. опера, 1957, 307).

ВОГНЯ́НО-ЧЕРВО́НИЙ, а, е. Червоний з відтінком полум'я; червоний, як вогонь. *В голові замиготіли вогняно-червоні блискавки, і я без пам'яті звалився в холодну снігову постіль* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 58).

ВОГНЯ́СТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **вогни́стий.** *Край неба неначе хто запалив, горить, аж гоготить, знизу почали вже викидатися і вогнясті іскорки* (Мирний, I, 1954, 66); *Заховане за стіною сонце десь над Костянтиновим поставило високі вогнясті стовпи* (Ле, Україна, 1940, 38).

ВОГО́НЬ (*розм.* **ОГО́НЬ**), гню́, *ч.* 1. *тільки одн.* Розжарені гази, що виділяються під час горіння й світяться сліпучим світлом; полум'я. *У великих печах палав такий вогонь, що аж на вулиці ставало душно* (Коцюб., II, 1955, 124); *Підкинули іще одно поліно, Воно стріляло, схоплене вогнем* (Бажан, Роки, 1957, 306); * У порівн.— *До вас гості наїхали!— Які?— питаю, а саму як огнем обхопило* (Вовчок, I, 1955, 12).

Мандрі́вни́й (блука́ючий) во́гонь — блідо-синє світіння, що виникає під час згоряння болотного газу — метану. *Розповів* [Тихозоров] *про блукаючі вогні на болоті, про фіолетові плями на воді* (Донч., II, 1956, 69).

◇ **Боя́тися (стерегти́ся) як вогню́** — дуже боятися, стерегтися. *Козаки його* [пана] *стереглись як огню* (Вовчок, I, 1955, 41); *В завкомі його бояться як вогню* (Собко, Матв. затока, 1962, 232); **Вогне́м ди́хати** *на кого* — дуже сердитися на кого-небудь. [Харитина:] *Бачу і серцем чую, що тут всі против мене вогнем дишуть* (К.-Карий, II, 1960, 245); **Вогне́м і мече́м,** *книжн.*— з нещадною жорстокістю, знищуючи все. *То було померше село, може, ще старіше, ніж була Вербівка, може, знесене татарським або польським мечем та вогнем* (Н.-Лев., II, 1956, 261); **Іти́ (йти, піти́) [і] у во́гонь і [у] во́ду** *за ким, з ким* — іти на все, на будь-який самовідданий учинок заради кого-небудь. *Їхній генерал, улюблений Олександр Васильович* [Суворов], *що завжди поділяв з ними всі злигодні бойового життя, полководець, з яким вони раді були йти і у вогонь і в воду,— він і тепер з ними, у самому пеклі бою* (Добр., Очак. розмир, 1965, 78); *Верховодив* [Федя] *над усіма хлопчаками.., які йшли за своїм отаманом у вогонь і у воду* (Дім., I будуть люди, 1964, 13); *За Брянським Багіров справді, не вагаючись, пішов би в вогонь і воду* (Гончар, III, 1959. 188); **Гра́тися (гра́ти) з вогне́м** — поводитися необережно, здійснювати що-небудь небезпечне. — *Я приїхав попередити, щоб ви.. покинули гратися з вогнем, бо потім пізно буде! Ще ваше щастя, що більших* *безчинств не зробили* (Стельмах, I, 1962, 633); *Він за ганебне діло взявся: з вогнем шпигун небесний грав. З землі Америки він знявся, а на радянську землю впав* (Сос., Щастя, 1962, 47); **Ди́му без вогню́ не бува́є (нема́є)** — на все є своя причина. *Кожен давню правду знає: Диму без вогню немає* (Перв., Райдуга.., 1960, 85); **З вогню́ [та] в по́лум'я** — з однієї неприємності в іншу, ще більшу. *З вогню він потрапив у полум'я. Втікав з баржі, щоб не бути розстріляним у Ванні, і ось примандрував сам до цього проклятого Ванна, щоб його спіймали тут, як мишу, й розстріляли тепер уже напевне* (Загреб., Європа 45, 1959, 39); **Ки́дати вогне́м (блискави́цею)** — сердитись на когось, погрожувати; **Між двох вогні́в** — про безвихідне, скрутне становище, коли небезпека загрожує з обох боків. *Виходить, між двох вогнів опинилася* [Марина]. *З одного боку — молодий Гризота, а з другого — Баско* (Речм., Твій побратим, 1962, 85); **Підлива́ти (підли́ти) ма́сла у вого́нь** *див.* **підлива́ти; Пройти́ вого́нь і во́ду** — багато всього пережити, зазнати; мати складне, небездоганне минуле. [Кость:] *Страх не люблю отих «глибокорозумних», надто спритних, що пройшли вогонь і воду* (Мороз, П'єси, 1959, 107); **Чужи́ми рука́ми вого́нь загорта́ти** *див.* **загорта́ти; Як (мов** *і т. ін.*) **вого́нь з водо́ю** *хто з ким* — хтось перебуває в непримиренних стосунках з кимсь.

2. *тільки одн., перен.* Душевне піднесення, натхнення. *Та не має такої сили мій вогонь! І от чому він не потішив мене в моїй тузі великій* (Л. Укр., III, 1952, 690); *Біля чийогось двору гурт. Власне, який і гурт: Грицько-гармоніст.— Е, мало лишилось од того колишнього Грицька — занепав зовсім: не ті вже кучері з-під кашкета.. Та й у грі — нема вогню, ледве пілікає* (Головко, I, 1957, 336); // *чого і без додатка.* Пристрасть, запал. [Кречет:] *Коли вогонь шукання гасне... холоне серце від утоми* (Корн., I, 1955, 127); *Вогнем, жагою, пориванням Вона* [М. К. Заньковецька] *серця палила всім, Страждання граючи, стражданням Сама була вона живим* (Рильський, I, 1956, 376); // Про того, хто має дуже енергійну, запальну вдачу. *Параска в її літа вогонь-дівка була. Весела, співлива...* (Горд., II, 1959, 239); — *Вогонь, не дівчина,— сказав Зуб.. В неї горить усе під руками* (Собко, Справа.., 1959, 29).

3. Те саме, що **во́гнище** 1. *Коло одного шатра горить багаття, висить казанок, а коло вогню сидить циганка в червоній хустці на голові* (Н.-Лев., III, 1956, 269); [Лев:] *От ліпше хмизу пошукай по лісі та розпали вогонь* (Л. Укр., III, 1952, 209); *Не доходячи до байрака, він помічає у густоліссі, не так далеко від смолокурні, золотий кущик вогню* (Стельмах, I, 1962, 501).

4. Світло сонця, освітлювальних приладів. *О. Хведор підняв чарку проти свічки. Кришталева чарка неначе засміялась проти вогню* (Н.-Лев., I, 1956, 119); *Темно по хатах. Тільки в Матюхи всі вікна в огнях* (Головко, I, 1957, 54); *Повільно врізалися* [новобудови] *в тайгу сліпучими лезами електричних вогнів* (Донч., II, 1956, 9); // *перен.* Блиск очей, що звичайно відображає якийсь внутрішній стан людини. *Музо винозора, не сліпи Мене вогнем твоїх очей безсмертних!* (Л. Укр., I, 1951, 133); *Очі йому горять упертим вогнем* (Мик., II, 1957, 58).

5. *тільки одн., розм.* Про жар, підвищену температуру тіла. [Комісар:] *Важко, товариші... Вогонь пішов у ноги, руки, у жилах розійшовся...* (Корн., I, 1955, 32); *Пекла і вогнем розливалася рана У лівім плечі під корою бинтів* (Перв., II, 1958, 403).

6. *тільки одн.* Стрільба з гвинтівок, гармат і т. ін. *Справа і зліва озвалися кулемети, взялися люто сікти по мосту перехресним вогнем* (Гончар, Людина.., 1960, 138);— *Як я команду дам, щоб огонь відкривали? Горло ж зовсім захрипло* (Тют., Вир, 1964, 261).

7. *у знач. виг.* Військова команда для здійснення пострілу; наказ стріляти. [Сергій:] *Дужче вогонь! Дужче!.. Чекаленко, третій шрапнеллю!* (Корн., II, 1955, 57); *Один з солдатів раптом скочив на вікно, розбив його кулаком і подав команду: — Вогонь!* (Довж., I, 1958, 141).

ВОДА́, и́, *ж.* 1. Прозора, безбарвна рідина, що становить собою найпростішу хімічну сполуку водню з киснем. *Іде чернець Дзвонковую У яр воду пити* (Шевч., II, 1953, 37); *Десь внизу засичала, заклекотіла вода, мов щось важке і живе покотилось по трубі* (Збан., Незабутнє, 1953, 50); // *перев. з означенням.* Напій або розчин якоїсь речовини. *Я пив газовану воду з кизиловим сиропом* (Ю. Янов., I, 1958, 355); // *з означ. і в мн.* Лікувальна рідина мінеральних джерел. *Для полегшення головного болю вживається аспірин і пірамідон, при кашлі — лужні води наполовину з теплим молоком* (Наука.., 1, 1958, 22); // *перен., розм.* Непотрібні, беззмістовні фрази і т. ін. у викладі матеріалу; багатослів'я. *Вода пухлих дисертацій без всякої шкоди для діла може бути.. викачана з них заздалегідь* (Мовозн., XIII, 1955, 12).

△ **Важка́ вода́** *див.* **важки́й; Дистильо́вана вода́** *див.* **дистильо́ваний; Та́ла вода́** *див.* **та́лий.**

◇ **Вари́ти во́ду** *з кого див.* **вари́ти; Водо́ю не розли́ти (не розілле́ш)** *кого* — хтось із кимсь дуже дружить. *Всі вони* [артилеристи] *зв'язані міцною дружбою; їх і водою не розіллєш* (Кучер, Чорноморці, 1956, 331); **Дму́хати на холо́дну во́ду** *див.* **дму́хати; [І] за холо́дну во́ду не бра́тися (не взя́тися)** — нічого не робити. — *До вісімнадцяти років мати мені й за холодну воду братися не дозволяла* (Руд., Остання шабля, 1959, 30); **Нема́ проми́тої води́** *кому від кого* — немає просвітку (життя, спокою). *То було батько тихий, тихий, а тепер мені промитої води нема ні від матері, ні від батька* (Барв., Опов.., 1902, 238); **Не розли́й вода́** — нерозлучні. — *Андрій з якимсь чорнявим парубчаком товаришує. Прямо не розлий вода стали* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 762); **Посади́ти на хліб і во́ду** *див.* **посади́ти; Сьо́ма (деся́та) вода́ на киселі́,** *ірон.*— про далеке споріднення. *Такий він мені родич, як десята вода на киселі!* (Укр.. присл.., 1955, 325); **Товкти́ во́ду в сту́пі** — робити що-небудь марно. — *Той піп давно воду в ступі товче* (Барв., Опов.., 1902, 159); **Утопи́ти** *кого* **в ло́жці води́** *див.* **утопи́ти; Холо́дною водо́ю обли́ти (обда́ти)** — вгамувати чийсь запал. *Та суворе батькове слово мов водою холодною обіллє і прожене сон...* (Коцюб., I, 1955, 21); **Хоч водо́ю розлива́й** — затятий, упертий (про бійку, сварку і т. ін.). *Зчиняли бучу, хоч водою їх розливай* (Чорн., Пісні.., 1958, 79); **Хоч з лиця́ во́ду пи́ти (пий)** — дуже гарний (гарна, гарне) на вроду. *Парубок на все село: гарний, хоч з лиця воду пити, жвавий, веселий і роботящий* (Вовчок, I, 1955, 80); **Як (мов** *і т. ін.*) **вого́нь з водо́ю** *хто з ким див.* **вого́нь; Як (мов** *і т. ін.*) **води́ в рот набра́ти** — вперто мовчати, нічого не говорити. *Чіпка — як води набрав в рот. Він мовчки їв, мовчки пив* (Мирний, II, 1954, 229); *Кузьмін мовчить, мов води в рот набрав* (Збан., Сеспель, 1961, 38); *Марко наче в рот води набрав: не звертався, не обзивався ні до кого* (Л. Янов., I, 1959, 103); **Як (мов** *і т.ін.*) **кра́пля (дві кра́плі) води́ поді́бний (схо́жий)** *на кого* — дуже подібний (схожий) на когось. [Березняк:] *Ти молодим, як крапля води, на нього схожий був* (Крот., Вибр., 1959, 509); **Як (мов** *і т. ін.*) **у во́ду диви́тися** — неначе наперед знати, точно передбачати події. *І таки Миколка як у воду дивився. Рівно через місяць.. з'явилися радянські танки* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 358).

2. *перев. мн.* Водна маса джерел, озер, річок, морів,

океанів. *Це річки розмивають глиняні гори і наносять глину в морські води* (Коцюб., III, 1956, 349); *Джерельні води відводять з допомогою одного або кількох каналів — вловлювачів* (Колг. енц., II, 1956, 216); // Водна поверхня морів, озер, річок. *Сотні суден борознять води Дніпра* (Рад. Укр., 3. XI 1948, 3); *На тихих водах і на суходолі Весна співа на різні голоси* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 9); // Водні простори, ділянки морів, озер, річок. *Територіальні води.*

◇**Бага́то (чима́ло) води́ утекло́ (утече́)** — минуло (мине) багато часу. *А може, поки зійдемося знову, Води багато утече з річок* (Л. Укр., I, 1951, 102); **Виво́дити (ви́вести) на чи́сту (сві́жу) во́ду** *див.* **виво́дити**^{1}; **Вихо́дити (ви́йти) сухи́м з води́** *див.* **вихо́дити; Ви́лами [по воді́] пи́сано** *див.* **ви́ла; [Хоч] з мо́сту [та] у во́ду** — так тяжко, що краще утопитися, заподіяти собі смерть. *Всі вмовляють та просять: — Не йди за кріпака, не йди. Як такого ходу, то лучче з мосту та в воду* (Вовчок, I, 1955, 23); *Зі служби господар прогнав, домівку забрали... Хоч з мосту мені та у воду* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 51); **Іти́ (йти, піти́) [і] у вого́нь і [у] во́ду** *див.* **вого́нь; Каламу́тити во́ду** *див.* **каламу́тити; Кінці́ у во́ду** *див.* **кіне́ць; Ли́ти во́ду на** *чийсь* **млин (***чиєсь* **ко́лесо)** *див.* **ли́ти; Лови́ти ри́бу (ри́бку) в каламу́тній воді́** *див.* **лови́ти; Як (мов** *і т. ін.*) **у во́ду опу́щений** — похмурий, сумний.— *Чого ти, доню, така невесела, мов у воду опущена?* (Кв.-Осн., II, 1956, 37); **Ни́жче траві́, тихі́ше води́** *див.* **трава́; Піти́ (збі́гти) за водо́ю:** а) минути без вороття (про час). *Минає день, тиждень, місяць, і півроку збігло за водою* (Вовчок, I, 1955, 126); б) зникнути, марно пропасти. *Ой ще зілля піднесеться вранці під росою,— та твоєї доні доля пішла за водою* (У. Кравч., Вибр., 1958, 38); **Пройти́ вого́нь і во́ду** *див.* **вого́нь; Про́ти води́ плисти́** — йти проти загального напряму; **Хоч у во́ду скачи́ (стриба́й** *і т. ін.*) — хоч топися, хоч заподій собі смерть; **Чи́стої води́** *хто, що* — справжній, справжнісінький. *І хоч лист його звучить нібито й патріотично, але це ж чистої води провокація!* (Руд., Остання шабля, 1959, 460); **Як (мов** *і т. ін.*) **вода́ зми́ла (уми́ла)** — зник (зникла і т. ін.) швидко й безслідно. *Повернулись пани на державу,— і усі музики ті й танці як вода умила* (Вовчок, I, 1955, 172); **Як (мов** *і т. ін.*) **з води́ йде (росте́)** — дуже легко, гарно й швидко.— *Торік.. ми проходили, сеї хати не було.— Еге, у нас так — у нас все, як з води йде! — усміхнувся кривий* (Мирний, IV, 1955, 206); **Як (мов** *і т. ін.*) **з гу́ски вода́** *див.* **гу́ска; Як (мов** *і т. ін.*) **у во́ду впа́сти** — зникнути безслідно; пропасти. *Перевернув у коморі все догори дном, а халяви — мов у воду впали* (Іщук, Вербівчани, 1961, 7); *Цілісінький день шукали Тихозорова. Хлопець наче у воду впав* (Донч., II, 1956, 67); **Як (мов** *і т. ін.*) **ри́ба з водо́ю** *див.* **ри́ба; Як (мов** *і т. ін.*) **ри́ба у воді́ (бу́ти, почува́ти себе́** *і т. ін.*) *див.* **ри́ба.**

3. *тільки мн.* Лікувальні мінеральні джерела, а також курорт з такими джерелами. *На той год* [рік] *ми хочем знов їхати куди-небудь на води* (Л. Укр., V, 1956, 8).

4. *тільки мн., мед.* Навколоплідна рідина.

ВОДЕВІЛІ́СТ, а, *ч.* Автор водевілів.

ВОДЕВІ́ЛЬ, я, *ч.* П'єса легкого комедійного змісту, в якій діалоги чергуються з піснями й танцями. *Вже піднялась завіса, вже почали грать на сцені водевіль* (Н.-Лев., I, 1956, 437); *Водевілі Артемовського культивували народну пісню, що за тих часів було і сміливо і важливо* (Рильський, III, 1955, 357).

ВОДЕВІ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **водеві́ль.** *Водевільні сцени переодягання випадають із загального стилю комедії* [«В степах України»] (Укр. рад. драм.., 1957, 58); // Власт. водевілю. *Від драматургів глядач вимагає відтворення не дрібних камерних чи водевільних ситуацій, а показу великої панорами життя народу* (З глибин душі, 1959, 117).

ВО́ДЕНЬ, дню, *ч.* Хімічний елемент, найлегший газ, який у сполуці з киснем утворює воду. *Дирижабль наповнюється найлегшим у світі газом — воднем* (Трубл., II, 1955, 209); *Перші дві з половиною години стоїчно дививсь у ставок і думав: «Отже, дивись: кисень з воднем, яке-небудь H_2O, а скільки риби має»* (Вишня, I, 1956, 150).

ВОДИ́ТИ, воджу́, во́диш, *недок., перех.* 1. Тримаючи когось за руку, лікоть і т. ін., допомагати йти. *Тепер мені ліпше, і я знов можу ходити сама з палкою, а то вже було так, що мене водили, мало не носили* (Л. Укр., V, 1956, 19); *З перших літ дитину мати За рученьку водить; А як стане підростати, Само собі ходить* (Граб., II, 1959, 415); // Супроводити когось по якійсь території, приміщенню, показуючи що-небудь, гуляючи тощо. *Він водив Петра усюди, показував рибальські снасті, розказував, куди, що і як* (Мирний, I, 1954, 353); *А коли до них приїздили гості з Тули, Ігор охоче водив їх по Севастополю* (Кучер, Чорноморці, 1956, 26); // Примушувати когось іти з собою кудинебудь. *В ту ніч у вікно бачив Яким, як водили його* [Давида] *на допит* (Головко, II, 1957, 173); // Примушувати іти з собою приручену тварину. [Відьма:] *Я медведя водитиму, А як найду ката, То й спущу його на його* (Шевч., I, 1951, 370); *Двором затупцяли коні й задеренчало цебро, певне, фурман водив коні до води* (Досв., Вибр., 1959, 48); // *перен., розм.* Манити обіцянками, подавати надію на щось.— *Та ти кажи, чи підеш за нього, чи не підеш, а то водить парубка — ні собі, ні людям!* (Коцюб., I, 1955, 23); *Два роки буде, як він дівчину водить, а тепер як? Залишити її на посміх людям?* (Вільде, Сестри.., 1958, 83).

Води́ти тано́к (*рідко* **хорово́д**) — ходити по колу з піснями, узявшись за руки. *Сопілки й сурми грають, І скрипочка заводить; Ох, то ж моя кохана Танок весільний водить!* (Л. Укр., IV, 1954, 83); — *Там, — пригадала княгиня Ольга,— в далекому Києві і по всій Русі в цей вечір.. клали вогні, співали пісень, водили танці* (Скл., Святослав, 1959, 170); *Набігалась* [Оксана] *у хрещика, виморила усіх, давай хороводи водити* (Кв.-Осн., II, 1956, 426).

◇ **Води́ти за ніс** — манити обіцянками, обманювати. *Мудрий не дасться за ніс водити* (Номис, 1864, № 3076).

2. Йти на чолі кого-, чого-небудь; очолювати, бути ватажком (війська, загону і т. ін.). [Один козак:] *Ти вірно служив, водив військо на ворогів і край оборонив* (Н.-Лев., II, 1956, 436); *Знов полки й ескадрони В битвах водить Будьонний* (Криж., Срібне весілля, 1957, 282).

◇ **Води́ти пере́д** — бути ватажком. *Посеред отари й «предводительський синок» крутився,— та, видно, йому не водити переду!* (Мирний, II, 1954, 261).

3. Керувати рухом чого-небудь (автомашини, судна, літака і т. ін.). *Третій день Галина водить пасажирський швидкісний паровоз на новій залізничній колії* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 145); *А наймолодший* [син] *вчиться Водити літака* (Мал., Серце.., 1959, 162).

4. *чим.* Рухати чимсь то в один, то в другий бік. *А все це булана.. Серце її не на місці, ото вже водитиме вухом, поки й спіткнеться* (Тич., I, 1957, 237); *За кожним рухом олівця Василько водив ще й кінчиком язика* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 146); // Пересувати щось по якій-небудь поверхні. *Водячи указкою по карті, він розповідає, які ріки зустрінуться під час мандрівки* (Донч., IV, 1957, 383).

Води́ти очи́ма: а) *(по кому — чому)* дивитися, спрямовуючи зір то на один предмет, то на другий. *Санда* *стояла мовчки й водила по всіх очима* (Коб., III, 1956, 477); *Гавриш похмуро слухав Черемицю і, мов застукане звірятко, неспокійно водив очима по кімнаті* (Коцюба, Нові береги, 1959, 337); б) *(за ким)* пильно стежити. *Проценко витягнув шию і знай водив палючими очима за співачкою* (Мирний, III, 1954, 273).

5. *у чому, розм.* Зодягати, наряджати кого-небудь у щось. *А жіночку свою любив.. Як те паня, як ту дитину, У намистах водив!* (Шевч., II, 1953, 105); *Що ти мене, як старця, у драному водиш?* (Сл. Гр.).

◇ **Води́ти компа́нію** *з ким* — мати товариство, знатися з кимсь.— *З Костогризами і Сороками я не люблю водити компанії* (Фр., IV, 1950, 103); *З Юрієм, правда, вони компанію водили, бо він був старший за них літами і дужчий* (Бурл., Напередодні, 1956, 11); **Води́ти хліб-сіль (хліб і сіль)** *з ким* — бувати в гостях один в одного; приятелювати. [Кембль:] *З покійним Джеком водили здавна ми хліб-сіль* (Л. Укр., III, 1952, 30).

ВОДИ́ТИСЯ, воджу́ся, во́дишся, *недок.* 1. *з ким, розм.* Знатися, мати справу, дружити, приятелювати з ким-небудь. *Охріме! не зробись сміховищем села, Покинь, кажу, панів, водиться з ними годі!* (Греб., I, 1957, 55); *Заборонили* [батьки] *не тільки водитися, але й зустрічатися з тим капосним Васильком* (Смолич, Мир.., 1958, 60); // Ходити з ким-небудь. *Панночка така весела, балаклива; очі блищать; водиться з ним* [женихом] *попід руки* (Вовчок, I, 1955, 116); *Тягнирядно, ось уже кілька днів не вихміляючись, гуляє в них в Обухівці, з Гнидою водиться по селу* (Головко, II, 1957, 91).

2. *тільки 3 ос. одн. і мн.* Плодитися, жити, бути (про тварин, птахів тощо).— *А скажіть мені: як згорить батькова хата, де будуть тогді* [тоді] *горобці водитися?* (Кв.-Осн., II, 1956, 485);— *Оте дальнє озеро більше і глибше, та й риба в ньому водиться добра* (Шиян, Гроза.., 1956, 675); // *перен.* Бути в наявності (про неживі предмети і явища). *Де слова з ділом розходяться, там непорядки водяться* (Укр.. присл.., 1955, 390); — *От би за Грицьком бути! Хата є, город є, та й грошенята, мабуть, водяться...* (Мирний, II, 1954, 79).

3. *тільки 3 ос. одн.* Бути звичаєм, загальноприйнятим правилом. *Ярину Трифон помітив, коли вона поралась разом із сусідками біля печі, як водиться на похоронах* (Панч, III, 1956, 465); // Бути характерним для когось. *Раз ласуни, як водиться у них, Поснідать добре захотіли* (Гл., Вибр., 1951, 112).

Як во́диться, *вставн. словоспол.*— як звичайно буває, як прийнято. *Рідна хата, як водиться, старшому братові зосталася* (Мирний, IV, 1955, 355).

ВОДИ́ЦЯ, і, *ж.* Пестл. до **вода́** 1. *Людська крівця — не водиця, розливати не годиться* (Номис, 1864, № 1284); *Подивилась у водицю На личко своє* (Л. Укр., I, 1951, 324); *Що ж мені діяти, серце моє, Кінь його в мене водиці не п'є* (Мал., I, 1956, 130).

ВОДИ́ЧЕНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **води́ця, води́чка.** *Ой, у полі криниченька одна, Ой, холодная водиченька до дна* (Укр.. лір. пісні, 1958, 515).

ВОДИ́ЧКА, и, *ж.* Пестл. до **вода́** 1. *Пустуючи, дурне Ягня Само забилося до річки — Напитися водички* (Гл., Вибр., 1957, 70); *Гомонить, шумить водичка, То наш Тікич грає* (Ус., На.. берегах, 1951, 52).

ВОДІ́Й, я́, *ч.* 1. Той, хто водить машину, керує нею; шофер. *На повний газ включив мотор досвідчений водій* (Уп., Вірші.., 1957, 45); *Адже саме вони, молоде покоління, мають стати водіями космічних кораблів* (Рад. Укр., 15.IV 1961, 2).

2. *перен.* Той, хто вказує шлях кому-небудь; керманич. *Піднісши свій стяг жалібний І зціпивши серце своє, Встає він* [робітничий клас] *— і вождь, і водій, Ленін мільйонний встає!* (Бажан, Роки, 1957, 6); *Культ особи випливає із спроби поставити окремого героя над масами над народом — і притому не як водія і виразника їх, інтересів, а як вершителя їх долі* (Рад. літ-во, 3, 1958, 30).

ВОДІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **води́ти** 1—4. *Курсант школи прапорщиків Микола Щорс з головою поринає у навчання, вивчає способи водіння військ, взаємодію частин* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 18); *Він розумів, що зараз Валя показуватиме свій найвищий клас водіння машини* (Собко, Зор. крила, 1950, 10).

ВОДНЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **во́день.** *Водневий атом;* // Який має в своєму складі водень. *Від іскри вибухає киснево-воднева суміш* (Хімія, 7, 1956, 58); // Який характеризується виділенням, утворенням водню. *Водневе бродіння;* // Який діє на основі ядерної енергії атомів водню. *До числа бомб, в яких використовується термоядерна реакція, належить.. воднева бомба* (Курс фізики, III, 1956, 377); — *Чи правда, що повезете в океан водневу бомбу топити? Капітан Дорошенко задумався, стояв посуворілий* (Гончар, Тронка, 1963, 340).

ВО́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **вода́** 1, 2. *Повитикались ті скелі з водної глибини і стирчать, неначе вартова сторожа* (Стор., I, 1957, 240); *Закарпатська область багата на водні ресурси* (Вісник АН, 3, 1957, 33); *Водна стихія;* // Який містить воду (в 1 знач.). *Водний розчин;* // Стос. до води (в 2 знач.). *Водний шлях; Водна станція;* // Який живе, росте у воді. *Лагідні хвилі гойдають водні лілеї* (Коцюб., II, 1955, 132).

△ **Во́дне господа́рство** — галузь народного господарства, що використовує водні ресурси для електрифікації, судноплавства, меліорації і т. ін. *Сукупність заходів, спрямованих на використання природних водних ресурсів, становить галузь народного господарства, яка називається водним господарством* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 5); **Во́дне по́ло,** *спорт.*— те саме, що **ватерпо́ло.** *Учора в плавальному басейні КВО почалися всесоюзні змагання з водного поло* (Веч. Київ, 24.III 1958, 3).

...ВО́ДНИЙ, а, е. Друга частина складних прикметників, що вказує на стосунок або належність до води, кількісна чи якісна характеристика якої дається в першій частині: глибоково́дний, мілково́дний, повново́дний, прісново́дний та ін.

ВО́ДНИК ^{1}, а, *ч.* Робітник або службовець на водних шляхах сполучення (у судновій команді чи в складі берегового персоналу). *Вже близько двох років змагаються водники Дніпра з працівниками каналу Москва—Волга* (Рад. Укр., 9.I 1954, 1).

ВО́ДНИК ^{2}, а, *ч.* Діжка для води, а також стілець (ослін), на якому стоїть така діжка або відро з водою. *Стара поліська хата мала.. біля дверей ще стільчик для відра з водою — водник* (Матеріали з етногр.., 1956, 56); *Дзвенять шибки, посуд на суднику, на воднику у сінях відра* (Вас., I, 1959, 124).

ВО́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Наявність певної кількості води в річках і водоймищах. *Водність рівнинних річок у другому півріччі залежить від характеру весняної повені* (Вісник АН, 10, 1957, 49); *Вона* [Кременчуцька ГЕС] *виробляє у середній за водністю рік 1550 мільйонів кіловат-годин дешевої електроенергії* (Рад. Укр., 30. VI 1962, 3).

ВОДНІ́ТИ, іє, *недок.* Ставати водяним, водянистим.

ВОДНО́, *присл., розм.* 1. У єдине ціле. *Водно злилися наші вчинки — Одна ріка, одна рука* (Рильський, Зграя.., 1960, 13); *Всі стовпилися навколо: на місці зварювання не було видно ніяких швів, залізна маса обох кінців скипілася водно* (Сенч., Опов., 1959, 23).

2. *рідко*. Те саме, що **односта́йно** 1; однаково. *Вони* [робітники] *рухаються водно. Вони дихають водно. Вони думають водно* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 153).

ВОДНОКІ́НЬ, *присл., рідко*. Запряжений одним конем. *Я пройшов кілометрів із п'ять, коли мене наздогнав візок воднокінь* (Ю. Янов., V, 1959, 142).

ВОДНО́РА́З, *присл*. Те саме, що **водно́ча́с.** *Скажіть цареві, що виїду з города разом і водночас, в одну годину, на чотирьох заставах* (Н.-Лев., III, 1956, 376); *Юркові трохи лячно й водночас приємно* (Коз., Вибр., 1947, 14).

ВОДНОСПОРТИ́ВНИЙ, а, е. Стос. до водного спорту. *Після параду на Неві відбулось велике водноспортивне свято* (Рад. Укр., 31.VII 1961, 6).

ВОДНО́СТАЛЬ, *присл*. В одну нитку; в одне пасмо; в одну смугу; в один шар. * Образно. [Фауст:] *Там в'ється пара, дим клубками, Там жар у мареві горить, То ллється тонко, мов нитками, То водоспадом аж яскрить, То по долині круженяє, Струмує тисячею жил, То знов водносталь їх єднає* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 161).

ВОДНО́ЧА́С, *присл*. У той самий час; одночасно. *Буть агрономом і поетом, Їй-богу, можна водночас* (Рильський, Поеми, 1957, 167); *До Капітана Капітанича Павлик і Олеся наблизились майже водночас* (Донч., VI, 1957, 38); // Разом з тим. *Хороша, барвиста і водночас проста мова Івана Вазова зробила приступним його роман для найширших кіл читачів* (Тич., III, 1957, 406).

ВОДО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **вода́** в 1 знач., напр.: водови́пуск, водозатри́мний, водокористува́ння; в 2 знач., напр.: водомагістра́ль; у 3 знач., напр.: водолікува́ння.

ВОДОБІ́Й, бо́ю, *ч*. Частина водозливної греблі у вигляді залізобетонної плити або дерев'яного зрубу, що захищає дно ріки від водоспаду. *Водобій будують у вигляді дерев'яної підлоги або бетонної плити, під якою вкладають фільтр* (Колг. енц., I, 1956, 228).

ВОДОБІ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **водобі́й.** *Підлога* [водоспуску] *складається з трьох частин: передньої — понура.., другої — водобійної, яка сприймає удар струменя при переливі через щити, і третьої — зливної* (Колг. енц., I, 1956, 228).

ВОДОБОЯ́ЗНЬ, і, *ж*. Те саме, що **сказ.**

ВОДОВБИРНИ́Й, а́, е́. Який вбирає в себе воду. *Чим більше в борошні білків.., тим більша його водовбирна здатність* (Технол. пригот. їжі, 1957, 225).

ВОДОВБИ́РНІСТЬ, ності, *ж*. Здатність вбирати воду. *Якщо в чаші водоймища є такі грунти, як лес і лесовидні суглинки, то слід з особливою старанністю вивчити товщину шару та водовбирність цих порід* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 17).

ВОДОВЕ́РТЬ, і, *ж., рідко*. Те саме, що **вир.** *Гуде, Вирує чорна водоверть* (Перв., З глибини, 1956, 238); * Образно. *Вокзальна метушня захопила Максима в свою водоверть* (Ткач, Арена, 1960, 231).

ВОДОВИМІ́РЮВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для вимірювання швидкості течії та витрати води. *Водовимірювальні прилади.*

ВОДОВИМІ́РЮВАЧ, а, *ч*. Прилад для вимірювання швидкості течії та витрати води.

ВОДОВІ́Д, во́ду, *ч., рідко*. Те саме, що **водопро́від.**

ВОДОВІДВІ́Д, во́ду, *ч*. Система споруд для відведення поверхневих і грунтових вод. *Частина їх* [рабів] *була зайнята також у міському будівництві — на спорудженні жилих і громадських будівель,.. прокладанні водопроводів і водовідводів* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 253); *Проектуючи серпантини, прагнуть забезпечити зручність і безпечність руху, стійкість полотна шляху, необхідний водовідвід і мінімальний обсяг будівельних робіт* (Інж. геод., 1959, 235).

ВОДОВІДВІ́ДНИЙ, ві́дна́, ві́дне́. Прикм. до **водовідві́д.** *Там, де яр загрожує дорозі або будь-якій іншій споруді, доводиться будувати водовідвідні канали і вали* (Наука.., 8, 1959, 31); *У донному водоспуску водовідвідна труба (лежак) проходить в основі земляної греблі* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 106).

ВОДОВІДДА́ЧА, і, *ж*. Здатність грунту до випаровування води. *Дуже мала водовіддача солонцевих грунтів пояснюється насиченістю їх одновалентними катіонами (натрій-іонами)* (Пит. підвищ. родюч.., 1953, 108).

ВОДОВІДЛИ́В, у, *ч*. 1. Устаткування (пристосування) для спускання води. *Протягом 1954—1955 рр. на шахті.. було автоматизовано чотири водовідливи* (Гірн. пром.., 1957, 39); *Удвоє перевиконали норму бетонярі бригади Сергія Лещенка, зайняті будівництвом колектора водовідливу* (Рад. Укр., 4.I 1962, 1).

2. *рідко*. Те саме, що **водовідлива́ння.** *Технік Долгоруков сконструював пульт для автоматичного управління насосами глибинного водовідливу* (Рад. Укр., 4.XII 1953, 1); *Тимчасові перемички повинні бути досить водонепроникні, щоб водовідлив за перемичками можна було звести до мінімуму* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 171).

ВОДОВІДЛИВА́ННЯ, я, *с*. Відкачування води, яка проникає куди-небудь. *У 1960 році буде створено серійну апаратуру відовідливання для шахт вугільної промисловості* (Ком. Укр., 8, 1960, 22).

ВОДОВІДЛИ́ВНИЙ, и́вна́, и́вне́. Прикм. до **водовідли́в;** // Признач. для відливання води. *Гірнича механіка.. охоплює.. піднімальні, вентиляторні, водовідливні і компресорні установки* (Вісник АН, 12, 1957, 48).

ВОДОВО́З, а, *ч*. Той, хто возить воду.— *Дивись, Тимошко, що воно? — крикнув водовоз на свого товариша* (Мирний, I, 1954, 251); *На своїй шкапині під'їхав до криниці волосний водовоз із великою бочкою* (Шиян, Гроза.., 1956, 394).

ВОДОВО́ЗКА, и, *ж., розм*. 1. Візок для перевезення води (в бочці, діжці і т. ін.). *Середульший* [син] *..з водовозки полетів сторчака додслу* (Мирний, V, 1955, 404); *Більше ста верблюдів було в цей день запряжено у водовозки* (Гончар, Таврія.., 1957, 286).

2. Кінь, який возить воду; шкапа. *Попроси у батька коняки!.. Добула вона йому водовозку* (Сл. Гр.).

ВОДОГІ́Н, го́ну, *ч*. Те саме, що **водопро́від.** *Там і тут вилискували проти сонця невеличкі штучні озерця з високими спорудами водогонів* (Смолич, I, 1958, 55); *Дід Кирило відає ще й мотором, що нагнічує воду у водогін* (Коз., Сальвія, 1959, 19).

ВОДОГІ́ННИЙ, а, е. Прикм. до **водогі́н.** *Григорій Іванович після розмов з робітниками водогінної станції склав справедливе враження, що настрій тут бойовий* (Смолич, V, 1959, 542); *Дівчина довго хлюпалась біля водогінної колонки, перемовлялась з батьком* (Збан., Між.. людьми, 1955, 94).

ВОДОГРА́Й, ю, *ч*. Те саме, що **фонта́н.** *У темряві та в винограднім листі Таємно плеще тихий водограй* (Л. Укр., I, 1951, 70); *Яка радість стрибнути з розгону у воду, підняти водограй сліпучих бризок!* (Донч., VI, 1957, 138); *Посеред двору красувався широкий бетонований басейн для купання з водограями по краях і невеликим помостом для стрибків* (Руд., Вітер.., 1958, 173).

ВОДОГРІ́ЙКА, и, *ж., розм*. Посудина, пристосована для нагрівання значної кількості води; кип'ятильник.

ВОДОГРІ́ЙНИЙ, а, е. Признач. для нагрівання води. *Водогрійна колонка; Водогрійний котел.*

ВОДОГРІ́ЙНЯ, і, *ж.* Спеціально обладнане приміщення, у якому гріють (кип'ятять) воду; кип'ятильня.

ВОДОДІ́Л, у, *ч.* Простір, який розділяє суміжні водні системи. *Підвищені місця розділяють басейни рік. Межа басейнів рік називається вододілом* (Фіз. геогр., 5, 1956, 43); *Поїзд, здавалось, стомився повзти на гребінь вододілу між Ворсклою і Північним Дінцем* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 535); // *перен.* Про межу, що розділяє протилежні явища, поняття, судження. *По цій лінії іде тепер вододіл між ціммервальдською правою.. і Ціммервальдською лівою..* (Ленін, 23, 1950, 174).

ВОДОДІ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **вододі́л.** *Неглибоке залягання крейди характерне для вододільного плато між рр. Сеймом та Десною* (Геол. ж., XVI, 2, 1956, 31).

ВОДОЄ́МНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **водомісткий.**

ВОДОЗАБІ́Р, бору, *ч., рідко.* 1. Забирання води з річки або водоймища в зрошувальні, судноплавні канали тощо. *Державний комітет по зрошуваному землеробству і водному господарству УРСР схвалив систему водозабору і спускання відпрацьованих вод у річку Рось* (Рад. Укр., 9.VI 1965, 4).

2. Те саме, що **водозабі́рник.** *До основних споруд належать греблі, водоскиди, водозабори, канали і споруди на них* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 7).

ВОДОЗАБІ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **водозабі́р.** *На березі Підпільної уже восени стоятиме водозабірна станція* (Минко, Вибр., 1952, 379); *Водозабірна споруда.*

ВОДОЗАБІ́РНИК, а, *ч.* Споруда для забирання води з річки, водоймища і т. ін. *Найпростішим типом безгребельного водозабірника є звичайний відкритий канал, що відгалужується від ріки* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 184).

ВОДОЗАХИСНИЙ, а́, е́. Який захищає від води. *Вздовж русла ріки насипали водозахисний земляний вал* (Соц. твар., 2, 1956, 24).

ВОДОЗБІ́Р, бо́ру, *ч.* 1. Збирання, нагромадження води.

2. Горизонтальна споруда або природне водоймище, де збирається вода.— *Рідина, яку ви бачите в водозборах, польових водогонах та в цих рівчаках, не проста вода. Це насичений хімічний розчин* (Смолич, I, 1958, 69); *Протяжність її* [річки Сквирки] *становить 33 кілометри, а загальна площа водозбору — 15 900 гектарів* (Колг. Укр., 2, 1961, 37); *Бетонований водозбір.*

ВОДОЗБІ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **водозбі́р.** *Під водозбірною площею розуміють прилеглу площу, з якої стікає поверхнева вода у водоймище* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 16); *Водозбірний колодязь.*

ВОДОЗБІ́РНИК, а, *ч.* Вертикальна споруда для нагромадження води. *Основними типами споруд для приймання підземних вод є горизонтальні водозбори (дренажі, труби, галереї, канали) і вертикальні водозбірники (шахтні, трубчасті і комбіновані колодязі)* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 265).

ВОДОЗЛИ́В, у, *ч.* Отвір у верхній частині греблі для пропускання зайвої води. *Земляні греблі обов'язково обладнують водоскидами. Найпростіший з них — водозлив із зливним порогом* (Колг. енц., I, 1956, 227); *Вже було закінчено акуратний, гладенький.. бетонований водозлив* (Руд., Остання шабля, 1959, 455).

ВОДОЗЛИ́ВНИЙ, а, е. Прикм. до **водозли́в.** *З глибокого котлована вже піднялись бетонні бики водозливної греблі* (Рад. Укр., 10.VIII 1958, 1).

ВОДО́ЙМА, и, *ж.* Те саме, що **водо́ймище.** *В штучних водоймах воду затримують за допомогою греблі* (Колг. енц., I, 1956, 223); *Україна багата на відкриті водойми. Вона має 560 великих водоймищ* (Роб. газ., 22.VII 1966, 2).

ВОДО́ЙМИЩЕ, а, *с.* Природне або штучне заглиблення в землі, у якому нагромаджується й затримується вода. *На карті України з'являються нові великі водоймища* (Визначні місця Укр., 1958, 30); *Пригадався* [Варчукові] *свій хутір і свій ставок біля нього. Тільки в його водоймищі риби нема* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 225).

ВОДОКА́ЧКА, и, *ж.* Споруда з насосами для подавання води у водогін, паровози тощо. *Машиніст бронепоїзда «КІМ» брав коло водокачки воду* (Ю. Янов., I, 1958, 112); *Потужна водокачка посилала воду з Дніпра на десятки гектарів* (Руд., Вітер.., 1958, 258).

ВОДОКРУ́Т, у, *ч., діал.* Вир. *В тому водокруті* [потонули] *дружина і Андрійко* (Рибак, Дніпро, 1953, 30).

ВОДОЛА́З, а, *ч.* 1. Людина, що виконує певні роботи під водою (перев. в спеціальному костюмі та спорядженні). [Хуса:] *Про тії перли є у нас в родині переказ, що аж триста водолазів втопилося, шукаючи їх в морі* (Л. Укр., III, 1952, 181); *Водолази успішно освоїли різання металу під водою* (Рад. Укр., 3. XI 1948, 3).

2. Особливої породи навчена собака, що добре плаває та витягає з води потопаючих.

ВОДОЛА́ЗНИЙ, а, е. Прикм. до **водола́з** 1. *Артист у водолазному костюмі почав поволі злазити з баркаса* (Трубл., II, 1955, 159); // *у знач. ім.* **водола́зна,** ної, *ж.* Кімната для водолазів. [Зорін:] *О, і новий парт-групорг. А я вас там, у водолазній, розшукував* (Баш, П'єси, 1958, 94).

ВОДОЛІ́Й, я, *ч.* Робітник, що виливає або відкачує воду.

ВОДОЛІКА́РНЯ, і, *ж.* Спеціально обладнана лікарня, у якій застосовують водолікування. *На базі цього джерела* [Хмільника] *організовано водолікарню, що з великим успіхом функціонує тепер* (Наука.., 7, 1956, 14).

ВОДОЛІКУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до **водолікува́ння.** *Водолікувальні процедури.*

ВОДОЛІКУВА́ННЯ, я, *с.* Лікування водою (ваннами, душами, обливаннями і т. ін.). *Бригадир гірко посміхнувся,— його водолікування, гіпноз не бере, не те що трава!* (Ю. Янов., I, 1958, 502).

ВОДОЛО́ВЧИЙ, а, е. Який ловить воду. *Схили гір вкриє густа мережа водоловчих, напрямних канав* (Колг. Укр., 12, 1958, 35).

ВОДОЛЮБ *див.* **водолю́би.**

ВОДОЛЮ́БИ, ів, *мн.* (*одн.* **водолю́б,** а, *ч.*). Назва родини водяних жуків з ряду твердокрилих. *Болотна черепаха живиться водяними слимаками, червами, ..плавунцями та водолюбами* (Визначник земноводних.., 1955, 85); *З-під широкого листя виплив жук-водолюб* (Донч., IV, 1957, 262).

ВОДОМИ́Й, ю, *ч., рідко.* Те саме, що **водори́й.** *Спустившись в яр, на дні якого у водомиї лежали присипані глиною два трупи опалайківців, Третяк скомандував зупинитись* (Іщук, Вербівчани, 1961, 395).

ВОДОМІ́Р, а, *ч.* 1. Прилад для вимірювання витрат води. *Найбільш простий для виготовлення і використання є водомір, який являє собою щит з трапецієвидним вирізом* (Овоч., 1956, 129).

2. Довга жердина з позначками, встановлена вертикально у воді для вимірювання її рівня.

ВОДОМІ́РНИЙ, а, е. Прикм. до **водомі́р.** *Водомірний стовп надвечір показував невеличке збільшення рівня води в Ангарі* (Трубл., I, 1955, 83).

△ **Водомі́рне скло** — сполучена з закритою посудиною скляна трубка для спостереження за рівнем води в ній. — *Не погляне машиніст на водомірне скло, не підкачають води — і готово, витопило пробку*

(Донч., I, 1956, 384); *Контролюється це* [наповнення сатуратора водою] *з допомогою водомірного скла* (Технол. інструкція.., 1954, 79); **Водомі́рний пост** — обладнання для вимірювання рівня води на річках, каналах, озерах і морях. *На малих річках було відкрито сім водомірних постів* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 509).

ВОДОМІСТКИ́Й, а́, е́. Який уміщує багато води. *Водомісткі баки.*

ВОДОМІ́СТКІСТЬ, кості, *ж.* Здатність уміщати певну кількість води. *Відомо, що водомісткість «Новика» дорівнювала 1300 тоннам* (Трубл., Шхуна.., 1940, 67).

ВОДОМОРО́З, а, *ч.* Птах з великою головою та довгим дзьобом, що живе біля води й живиться рибою. *На гілці, над самою водою, завмер водомороз, похиливши вниз дзьоб* (Коп., Як вони.., 1948, 59).

ВОДОНАЛИВНИ́Й, а́, е́. Який наливається, заповнюється водою. *Водоналивний елемент.*

△ **Водоналивне́ ко́лесо** — колесо, що діє під вагою спадаючої води. *До революції використання гідроенергії річок обмежувалось будівництвом малопотужних водяних млинів, у яких двигунами були водоналивні колеса* (Колг. Укр., 10, 1957, 33).

ВОДОНАПІ́РНИ́Й, і́рна́, і́рне́. Який подає воду під дією тиску. *Над парком.. могутньо здіймається цегляна водонапірна башта* (Гончар, Таврія.., 1957, 87).

ВОДОНЕПРОНИКНИ́Й, а́, е́. Який не пропускає води. *Пилуваті малоструктурні грунти спочатку добре пропускають воду, але потім пори їх замулюються і вони стають водонепроникними* (Фізика і с. г., 1948, 27).

ВОДОНЕПРОНИ́КНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **водонепроникни́й.** *Щоб надати гончарній черепиці гарного кольору, а в деяких випадках і для підвищення водонепроникності її поверхню спеціально обробляють* (Колг. енц., II, 1956, 681).

ВОДОНО́С, а, *ч.* Той, хто носить воду. *Він пригадав собі, що вчора післав Мортка, щоби збирав по Дрогобичі всяку голоту,.. водоносів, сміттярів та глинарів* (Фр., V, 1951, 426); *Виливаючи в бачок воду, водонос, хоч як пильнував його наглядач, устигав кинути одне чи двоє слів* (Збан., Єдина, 1959, 98).

ВОДОНО́СНИЙ, а, е. Який містить у собі воду. *Водоносний шар.*

ВОДОНО́СНІСТЬ, ності, *ж.* Насиченість водою; // Потужність річки (потоку і т. ін.), що визначається кількістю води, яка протікає через поперечний переріз річки за одиницю часу. *Тип перемички залежить.. від водоносності річки або балки, в якій будується споруда* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 171).

ВОДООЧИ́СНИ́Й, и́сна́, и́сне́. Який очищає воду, служить для її очищення. *Воду спочатку очищають від механічних домішок. Для цього в містах будують спеціальні споруди, що називаються водоочисними станціями* (Хімія, 7, 1956, 79).

ВОДООЧИ́ЩУВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **водоочи́сни́й.**

ВОДОПА́Д, у, *ч.* Те саме, що **водоспа́д.** *Мов водопаду рев, мов битви гук кривавий, Так наші молоти гриміли раз у раз* (Фр., X, 1954, 48); *З несамовитим ревом, аж чорна, вода десятками водопадів падала з неї* [греблі] (Ів., Вел. очі, 1956, 9).

ВОДОПЕ́РИЦЯ, і, *ж.* (*Myriophyllum* L.). Водяна рослина родини столисникових.

ВОДОПІДІЙМА́ЛЬНИЙ, ВОДОПІДНІМА́ЛЬНИЙ, а, е. Який підіймає воду на певну висоту. *Водопідіймальна вишка.*

ВОДОПІДІЙМА́Ч, а́, *ч.* Споруда для підіймання води.

ВОДОПІДНІМА́ЛЬНИЙ *див.* **водопідійма́льний.**

ВОДОПІ́Й, по́ю, *ч.* 1. Місце на річці, озері і т. ін., де напувають худобу або куди приходять пити дикі тварини.— *Товар, паночку, погнав напувати. Та онде й він,— указала Оришка в вікно, уздрівши Кирила, що гнав теляток та овечат від водопою* (Мирний, III, 1954, 310); *Тимко взяв у руки батіг і.. погнав волів до водопою* (Тют., Вир, 1964, 13); *Для копитних звірів влаштовують штучні водопої* (Наука.., 8, 1959, 34).

2. Пиття води тваринами. *І такою сонливістю повіває від тих погорблених хаток, мов у жаркий день від череди на стійлі після водопою* (Руд., Остання шабля, 1959, 369); *До ріки з пасовища лісного спускався Олень той, спраглий на сонці, жадобу втомить водопоєм* (Гомер, Одіссея, перекл. Бориса Тена, 1963, 177).

ВОДОПІ́ЙНИЙ, а, е. Признач. для водопою. *Якщо водоймище використовують для водопою худоби, то нижче від греблі влаштовують спеціальні водопійні площадки* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 12); *Наступного дня старшокласники в години виробничого навчання уже готували біля майстерень водопійні коритця для чайок* (Гончар, Тронка, 1963, 26).

ВОДОПІ́ЛЛЯ, я, *с.* Весняне розлиття рік; повідь. *Дні водопілля — дуже важкий час для сухопутних тварин долини ріки* (Веч. Київ, 10.V 1958, 3).

ВОДОПЛА́ВНИЙ, а, е. Який живе на воді, пристосований до плавання (про птахів). *Біля ставу споруджується великий пташник для водоплавної птиці* (Колг. Укр., 4, 1958, 25).

ВОДОПОСТАЧА́ННЯ, я, *с.* Постачання води населенню, промисловим об'єктам тощо. *Будівництво Деснянського водопроводу розв'яже проблему водопостачання Києва* (Рад. Укр., 1.VIII 1959, 3).

ВОДОПРИЙМА́Ч, а́, *ч.* Те саме, що **водозабі́рник.** *З водоймища, утвореного греблею, вода підводиться до турбін за допомогою споруд, так званих водоприймачів, або водозабірних споруд (водозабірників)* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 180).

ВОДОПРО́ВІ́Д, о́во́ду, *ч.* Система труб, нагнітальних установок, фільтрів і т. ін. для подавання води до місць споживання; водогін. *Як тільки жильці отелю полягають спати, починається поправка і прочистка водопроводів, елеваторів і т. ін.* (Л. Укр., V, 1956, 253); *Будуючи водопровід, необхідно насамперед встановити, скільки води він повинен подавати* (Колг. енц., I, 1956, 246); *До тваринницьких ферм підведено водопровід* (Веч. Київ, 27.II 1958, 3).

ВОДОПРОВІ́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **водопро́ві́д.** *Більш як 20 кілометрів тягнуться під землею водопровідні труби вздовж вулиць і провулків Руської Поляни* (Колг. Укр., 3, 1957, 27).

ВОДОПРОВІ́ДНИК, а, *ч.* Робітник, що займається влаштуванням і лагодженням водопроводу. *У селі Сніжків зросли нові кадри спеціалістів: п'ять електриків.., десять шоферів, три ковалі, один водопровідник* (Горд., Цвіти.., 1951, 26).

ВОДОПРОНИКНИ́Й, а́, е́. Який пропускає воду. *Найкраще кукурудзу сіяти на пухких, водопроникних, окультурених, середнього механічного складу, родючих грунтах* (Колг. Укр., 1, 1957, 9).

ВОДОПРОНИ́КНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **водопроникни́й.** *Більшість зрошувальних каналів Херсонської, Миколаївської та Одеської областей проходять у грунтах з великою водопроникністю* (Наука.., 2, 1958, 32).

ВОДОРИ́Й, ю, *ч.* Глибока яма, вимита потоком води. *Щоб запобігти дальшій ерозії земель.. на схилах, порізаних водориями і ярами,.. створюють лісові насадження* (Наука.., 8, 1959, 29).

ВОДО́РІ́З, а, *ч.* Гострий кінець носової частини судна, що розтинає воду.

ВО́ДОРІСТЬ *див.* **во́дорості.**

ВОДОРОЗБІ́РНИЙ, а, е: **Водорозбі́рна коло́нка** — колонка, що виводить водопровідну трубу на поверхню землі й завершується краном. *Біленькі будиночки в садочках на околиці. Криниці й водорозбірні колонки* (Кучер, Трудна любов, 1960, 198).

ВОДОРОЗЧИ́ННИЙ, а, е. Який розчиняється у воді. *З мінеральних добрив високий ефект дають водорозчинні фосфати (суперфосфат) і азот* (Колг. енц., І, 1956, 570); *Водорозчинні солі.*

ВО́ДОРОСТЕВИЙ, а, е. Прикм. до **во́дорості.** *Водоростеві пасовища;* // Утворений з водоростей. *Водоростеві вапняки утворюються з вапнистих черепашок, морських водоростей, що живуть у морях на глибині 20—60 м* (Курс заг. геол., 1947, 169).

ВО́ДОРОСТІ, тей, *мн.* (*одн.* **во́дорість,** рості, *ж.*). Нижча група водяних рослин, у яких відсутній поділ на стебло, листя й корінь. *У морях та океанах, як і в прісних водоймах, в значній кількості живуть рослинні організми — водорості* (Наука.., 1, 1960, 24); *На дні* [річки] *розрослися джунглі таємничих, синіх, в'юнких водоростей* (Коп., Тв., 1955, 243).

ВОДОСВЯ́ТТЯ, я, *с.* 1. Церковний обряд освячення води. *Шлюз відкривали при повному зборі всього народу з.. водосвяттям...* (Бурл., Напередодні, 1956, 98).

2. Те саме, що **водо́хреще.**— *Якби був батько не оженив, то після водосвяття прислав би старостів до неї* (Мирний, III, 1954, 237); *Перед водосвяттям ринув сюди народ* (Шиян, Гроза.., 1956, 328).

ВОДОСКИ́Д, у, *ч.* Споруда для зливання зайвої (проти розрахованого рівня) води з водоймищ, каналів і т. ін. *Земляні греблі обов'язково обладнують водоскидами* (Колг. енц., І, 1956, 227).

ВОДОСКИДНИ́Й, а́, е́. Прикм. до **водоски́д.** *Для пропуску паводкових вод при заповненні водоймища в правому березі збудована водоскидна споруда* (Колг. Укр., 3, 1956, 42).

ВОДОСПА́Д, у, *ч.* Падіння води на місці прямовисного уступу річища річки або потоку. *З високої гори спада водоспадом річка Алма і піниться, і скаженіє, і наповняє долину та ліс диким криком* (Коцюб., III, 1956, 142); *Коли долину ріки перегороджує поріг із стійких порід, вода перекочується через нього і падає прямовисно, утворюючи водоспад* (Курс заг. геол., 1947, 105).

ВОДОСПА́ДИК, а, *ч.* Зменш. до **водоспа́д.** *Як тільки в потоці дощової води помічається водоспадик, його зарівнюють лопатою, закладають дерном* (Фіз. геогр., 5, 1956, 112).

ВОДОСПА́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **водоспа́д.** *Водоспадний шум.*

ВОДОСПУ́СК, у, *ч.* Труба для спускання води. *Значну кількість ставків побудовано без донних водоспусків* (Колг. Укр., 3, 1959, 33).

ВОДОСПУСКНИ́Й, а́, е́. Прикм. до **водоспу́ск.** *Щоб звільнити стави від води, треба мати на них відповідні водоспускні споруди* (Наука.., 10, 1956, 23).

ВОДОСТІ́Й, то́ю, *ч.* Стояча вода. *Василь помітив шматки дерева, що пливли річкою і зупинилися на водостої коло берега* (Чендей, Вітер.., 1958, 165); *І тут* [у Казахстані] *хвилююче пахне димок степового вогнища,.. лунко розлягається у надвечір'ї мукання корів, кумкання жаб у скупих весняних водостоях* (Хор., Ковила, 1960, 59).

ВОДОСТІЙКИ́Й, а́, е́. Який не піддається руйнівній дії води. *Під стіни обов'язково кладуть фундамент з водостійких матеріалів* (Колг. Укр., 4, 1958, 13).

ВОДОСТІ́ЙКІСТЬ, кості, *ж.* Властивість за знач. **водостійки́й.** *Основна негативна властивість гіпсових матеріалів — недостатня їх водостійкість внаслідок розчинення гіпсу у воді* (Архіт. і буд., 3, 1955, 11).

ВОДОСТІ́К, то́ку, *ч.* Пристрій для стікання води (водовідвідний жолоб, труба тощо). *Система підгрунтового зрошення складається з.. лотків, окремих фільтрів, оглядових колодязів та водостоку, який відводить зайву воду* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 57); // Спадисте місце на поверхні землі для стікання води; рів, канава. *З вимоканням* [рослин] *треба боротись шляхом поліпшення структури грунту, утворенням канав і водостоків, що запобігатиме застоюванню води у знижених місцях рельєфу* (Колг. Укр., 8, 1957, 20).

ВОДОСТІ́ЧНИЙ, ічна́, ічне́. Признач. для стікання води. *Водостічна канава; Водостічний жолоб.*

ВОДОСХО́ВИЩЕ, а, *с.* Місце, де нагромаджується та зберігається вода. *З побудовою греблі біля міста Куйбишева на Волзі створиться водосховище* (Фіз. геогр., 5, 1956, 113); *Якщо перегородити Сухий Ташлик,.. створиться чимале водосховище, яке одразу ж змінить вигляд села* (Руд., Остання шабля, 1959, 287).

ВОДОТОННА́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Кількість води, яку витісняє повністю навантажене судно. *Об'єм зануреної частини судна при повному його навантаженні становить його водотоннажність* (Фізика, І, 1957, 71); *Корабель мав багато палуб, водотоннажність його вимірювалася кількома десятками тисяч тонн* (Собко, Стадіон, 1954, 352).

ВОДОТРИ́ВИ, ів, *мн.* Водотривкі породи. *Розділ гідрогеології представлений* [у музеї] *зразками водоносних порід.. і водотривів (глинистих порід)* (Наука.., 10, 1960, 26).

ВОДОТРИВКИ́Й, а́, е́. Який не піддається дії води. *Шари, крізь які вода не проходить, називаються водотривкими* (Фіз. геогр., 5, 1956, 39).

ВОДОТРИ́СК, у, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **фонта́н.** *Струмець водотриску звиса* (Граб., І, 1959, 37).

ВОДОХРЕ́СНИЙ, а, е. Прикм. до **водо́хреще.**

Водохре́сні моро́зи — великі морози в другій половині січня, що звичайно збігаються з церковним святом водохреща. *Відшуміли снігові бурани, на поля лягли глибокі сніги, затріщали знамениті водохресні морози* (Збан., Сеспель, 1961, 185).

ВОДОХРЕ́СТЯ, я, *с.* Те саме, що **водо́хреще.** *Після водохрестя заслав Грицько старостів до Христі* (Мирний, II, 1954, 80).

ВОДО́ХРЕЩЕ, а, *с.*, **ВОДО́ХРЕЩІ,** ів, *мн.* Церковне свято 19 січня на пам'ять євангельської легенди про хрещення Ісуса Христа.— *Пішла* [челядка], *хрести всюди на водохреще пописала, скотину покропила* (Барв., Опов.., 1902, 337).

ВОДО́ХРЕЩІ *див.* **водо́хреще.**

ВОДОЧЕРПА́ЛКА, и, *ж.* Машина для вичерпування води.

ВОДРУЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВОДРУЗИ́ТИ,** ужу́, у́зиш, *док.*, *перех.*, *ц.-с.*, *уроч.*, *рідко.* Ставити, закріплювати щось на чому- або в чому-небудь. *Коли узятий був Берлін, Грузинського народу син Наш стяг аж на верху рейхстагу.. Як світоч правди водрузив* (Рильський, II, 1956, 259).

ВОДРУЗИ́ТИ *див.* **водружа́ти.**

ВО́ДЯ́ВИЙ, а, е. 1. Який містить у собі забагато води; водянистий. *Виноград був чудовий на смак, але водявий* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 289).

2. *перен.* Який не має певного кольору; безбарвний. *Злобний погляд* [Анатолія] *ще раз прошив водяві.. очі* (Кач., II, 1958, 330).

ВО́ДЯ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **во́дя́вий.** * Образно. *«Лірична» кучерявість і водявість йому* [О. Гончареві] *цілковито чужі* (Про багатство л-ри, 1959, 235).

ВОДЯ́ВІТИ, іє, *недок.* Ставати водявим (у 1 знач.).

ВО́ДЯНИЙ, а, е. 1. Те саме, що **во́дя́вий** 1; водянистий. *Тут робота на горах важка, а харчею буває не тривний житній, а вівсяний хліб та водяна картопля* (Н.-Лев., II, 1956, 403).

2. Багатий на воду; багатоводний. *Тоді і озеро не таке, як тепер, гниле та миршаве, а глибоке та водяне було* (Мирний, IV, 1955, 15).

ВОДЯНИ́Й, á, é. 1. Стос. до води (в 1 і 2 знач.); водний. *Під ним* [містком] *шумить і б'ється об каміння біла водяна хвиля* (Н.-Лев., II, 1956, 199); [Острожин:] *Добре ваші українські пісні придаються до водяного спорту, ніяк я не сподівався!* (Л. Укр., II, 1951, 46); *Далеко внизу чорнів на світлій водяній дорозі човник* (Донч., VI, 1957, 305).

△ **Водяне́ опа́лення** — спосіб обігрівання приміщення гарячою водою, що циркулює по трубах. *Залежно від виду теплоносія, центральні системи опалення називаються паровими, водяними і повітряними* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 388); **Водяне́ охоло́дження** — спосіб охолодження яких-небудь механізмів холодною водою, що циркулює між їхніми подвійними стінками; **Водяні́ зна́ки** — літери або фігури, відбиті на не охололій масі паперу, які можна бачити, лише поставивши до світла. *Білети Державного Банку СРСР вартістю в 100 і 50 карбованців надруковані на папері, який має на білому полі водяний знак із зображенням портрета (барельєфа) В. І. Леніна* (Рад. Укр., 25.XII 1960, 1); **Водяні́ фа́рби** — фарби для малювання, які розводять водою.

2. Який живе або росте у воді чи на її поверхні. *Спросоння крикнув якийсь водяний птах, і знову тиша* (Донч., I, 1956, 111); *Далекі озера манили до себе своїм теплим окресленням, блакиттю своїх плес і ніжністю білосніжних водяних лілій* (Збан., Переджнив'я, 1960, 441); *Водяна кропива; Водяна папороть.*

3. Який діє за допомогою води. *На Потоці стоїть водяний пильний тартак, чорний, невисокий* (Н.-Лев., II, 1956, 391); *По греблі пройшов Давид повз водяний млин* (Головко, II, 1957, 14).

4. *у знач. ім.* **водяни́й**, но́го, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **водяни́к** 1. *А може, і водяного з бородою угледить* (Донч., VI, 1957, 274).

ВОДЯНИ́К, á, *ч.* 1. За народним повір'ям — злий дух (зображуваний у фольклорі як дід із сивою бородою), що живе в озерах, річках тощо й приносить людям нещастя. [Кіндрат Антонович:] *Я її* [дружину] *наполохав, що тут раз у раз по захід сонця мавки з'являються, а проти бані водяник бовтається* (Кроп., II, 1958, 291); *Слов'яни вшановували домовиків, лісовиків, водяників* (Іст. СРСР, I, 1957, 39).

2. *рідко.* Механік водокачки. *Ганна ще раз оглянулась на гурт чорних землекопів, що стояли, закурюючи з водяником, на свіжому земляному насипі* (Гончар, Таврія.., 1957, 228).

3. *діал.* Водянка (в 3 знач.).

ВОДЯНИ́СТИЙ, а, е. 1. Те саме, що **во́дя́вий.** *Свиням водянисті жмаки в першій половині відгодівлі можна згодовувати в кількості від 6 до 12 кг* (Свинар., 1956, 150); *Яким, щось вовтузився довго, неспокійно розсипаючи погляд водянистих очей* (Коцюб., II, 1955, 379).

2. *рідко.* Багатий на воду. *Прут з кожною новою повінню підмивав і підмивав береги півострівця, доки однієї особливо водянистої весни зовсім не відрізав прибережну частину від материка* (Вільде, Сестри.., 1958, 221).

ВОДЯНИ́СТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **водяни́стий.**

ВОДЯ́НКА, и, *ж.* 1. Хвороба, що виникає внаслідок порушення водно-сольового обміну й проявляється в надмірному скупченні рідини в тканинах чи порожнинах. *Сам досиджує життя на причілку, насуплений, обрезклий, безнадійно хворий на водянку* (Гончар, Таврія.., 1957, 26); *Пізно звернувся Шевченко за допомогою до лікаря, хоча ознаки його хвороби — «водянки» були задовго до того явно помітні* (Вітч., 3, 1961, 185).

2. *розм.* Водяна мозоля або пухир. *На ногах поздималися великі водянки, й вони гостро різали й пекли вогнем* (Епік, Тв., 1958, 412); *Федір бив і бив веслом у дужі груди води, рвався через.. латаття. Хлипкі водянки схопилися на долонях* (Мушк., Серце.., 1962, 86).

3. *розм.* Діжка для води. *У сінях чутно шелест: то в темноті Кирило шукає водянки* (Мирний, III, 1954, 126); *Стоїть кухоль на водянці,— піди та й напийся* (Сл. Гр.).

4. (*Empetrum* L.). Болотяна або лісова рослина родини водянкових.

ВОДЯ́НКОВИЙ, а, е. 1. Стос. до водянки. *Водянковий опух.*

2. *у знач. ім.* **водя́нкові**, вих, *мн.* Родина дрібних кущових рослин з вічнозеленим листям.

ВОДЯ́НЧИК, а, *ч.*, *діал.* Зменш. до **водяни́к** 3.

ВОЄВО́ДА, и, *ч.* 1. У давній Русі та інших слов'янських державах — вождь, полководець, а також правитель міста, округу в XVI—XVIII ст. *А в Римі свято. Велике свято! Тиск народу, Зо всього царства воєводи* (Шевч., II, 1953, 271); *З середовища бояр князь призначав воєвод, які були воєначальниками князівської дружини, а також його посадниками (правителями) в містах і землях* (Іст. СРСР, I, 1957, 38); * У порівн. *Вона ходила по хатах і командувала слугами, мов той воєвода військом* (Н.-Лев., I, 1956, 382).

2. У буржуазній Польщі — голова воєводства. *Воєвода дав наказ поліції стріляти в беззбройних людей* (Іст. укр. літ., II, 1956, 624); *Пани воєводи, пани міністри були, та загули* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 171).

ВОЄВО́ДИН, а, е, *іст.* Належний воєводі. *Права рука воєводина безсило повисла* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 123).

ВОЄВО́ДИТИ, джу, диш, *недок.*, *заст.* Бути, служити воєводою; // Керувати, управляти військом, битвою.

ВОЄВО́ДСТВО, а, *с.* 1. Велика адміністративно-територіальна одиниця Польської Народної Республіки.

2. *іст.* Округ, яким керував воєвода. *Зайняли* [магнати] *пануюче становище в політичному житті і Литовської держави в цілому, і окремих її провінцій — воєводств, що ділилися на повіти* (Іст. УРСР, I, 1953, 154); *Місце для хутора Верига вибрав на кордоні Київського воєводства* (Панч, III, 1956, 18).

ВОЄВО́ДСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **воєво́да** і **воєво́дство.** *Тут вони* [повстанці] *розправились з місцевим воєводою Беклемішевим і начальницьким складом воєводського гарнізону* (Іст. УРСР, I, 1953, 296); — *А ви думаєте, що.. в ці колись воєводські палати, так і пускали людей з отакими руками?* (Козл., Сонце.., 1957, 28).

ВОЄДИ́НО, *присл.*, *книжн.* В одне ціле; докупи. *Україна! Це слово, як пісня. В ньому сплелися воєдино чарівна ніжність і сувора мужність* (Цюпа, Україна.., 1960, 3).

ВОЄНАЧА́ЛЬНИК, а, *ч.*, *рідко.* Командувач, полководець. *Воєначальники С. Потоцький і Шемберг попали в полон до козаків* (Іст. УРСР, I, 1953, 221); *Попудренко розумів, що в цьому рейді він здає складний іспит на воєначальника великого партизанського з'єднання* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 110).

ВОЄНІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Дія за знач. **воєнізува́ти.** *В зв'язку з воєнізацією в комуні знову почалися стройові заняття* (Мик., II, 1957, 556); *Воєнізація господарства.*

ВОЄНІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **воєнізува́ти.** *Осередок комсомольців-залізничників організував допоміжну воєнізовану охорону залізничного майна* (Донч., I, 1956, 382).

ВОЄНІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Переводити на обслуговування воєнних потреб; пристосовувати до воєнних умов; // Навчати військової справи цивільне населення.

ВОЄНІЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док.* Організовуватися, пристосовуватися до умов війни; переходити на обслуговування потреб війни.

ВОЄ́ННИЙ, а, е. Стос. до війни, пов'язаний з нею. *Організатори агресивної війни змушені були припинити воєнні операції проти Єгипту* (Рад. Укр., 18.XI 1956, 4); *Ніколи ми не забудемо.. комсомольця Юрія Смирнова, що до останнього подиху хоронив воєнну таємницю* (Панч, В дорозі, 1959, 254).

△ **Воє́нний комуні́зм** — економічна політика Радянської влади в період громадянської війни 1918—1920 рр. *Продподаток є одна з форм переходу від своєрідного «воєнного комунізму».. до правильного соціалістичного продуктообміну* (Ленін, 32, 1951, 311).

ВОЄ́ННО-... Перша частина складних слів, що відповідає слову **воє́нний,** напр.: воє́нно-політи́чний, воє́нно-стратегі́чний.

ВОЄ́ННО-ПОЛЬОВИ́Й, а́, е́, *рідко.* Те саме, що **військо́во-польови́й.** *Великий російський вчений-хірург М. І. Пирогов (1810—1881) — основоположник воєнно-польової хірургії* (Іст. УРСР, I, 1953, 458).

ВОЖА́К, а́, *ч., розм., рідко.* Те саме, що **ватажо́к.** *Вмер вожак їх* [русів] *найчільніший, .. Що рік в рік на наші вежі Налітав* (Фр., XIII, 1954, 358); — *Табун, кажеш? — перепитав голова.— А чи знаєш ти, дочко, що всякий табун за вожаком летить? Куди вожак, туди й ключ пташиний* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 6).

ВОЖА́ТА, тої, *ж., розм.* Те саме, що **піонервожа́та.** *На зборах загону сказала вожата: «Давайте наробимо квітів до свята!»* (С. Ол., Вибр., 1959, 154).

ВОЖА́ТИЙ, того, *ч., розм.* Те саме, що **піонервожа́тий.** *Вожатий зачитав прізвища вихованців, що вступали до піонерів* (Панч, Ерік.., 1950, 88).

ВОЖДЬ, я́, *ч.* 1. Проводир війська, племені. *Під час експедиції І. М. Симонов виміняв багато побутових предметів, серед яких були музичні інструменти, жезли вождів острів'ян* (Видатні вітч. географи.., 1954, 65).

2. Ідейний і політичний керівник громадського руху, партії, класу; керманич. *Він* [В. І. Ленін] *стоїть з простертою рукою На майданах наших сіл і міст, Повен вогняного неспокою, Вождь, трибун, мислитель, комуніст* (Рильський, I, 1956, 285); *Комуністична партія — політичний вождь народу* (Ком. Укр., 12, 1965, 57).

ВОЖЖИ́НА, и, *ж., діал.* Віжка. *Карпо смикнув вожжину — і покірна шкапина потюпала* (Мирний, III, 1954, 105); *Потім Василь Іванович торкав вожжиною коняку й рушав до сусіднього колгоспу* (Ю. Янов., II, 1958, 278).

ВОЗВЕЛИ́ЧИТИ *див.* **возвели́чувати.**

ВОЗВЕЛИ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВОЗВЕЛИ́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех., ц.-с., уроч.* Прославляти. *Поетеса* [Леся Українка] *возвеличувала найпрогресивніші ідеї людства — ідеї марксизму* (Укр. літ., 9, 1957, 22); *Возвеличу Малих отих рабів німих!* (Шевч., II, 1953, 289).

ВОЗВІ́З, во́зу, *ч., діал.* Узвіз. *Вони поминули церкву, знов спустились возвозом з крутої гори й повернули в вузький, як рукав, яр* (Н.-Лев., II, 1956, 310).

ВО́ЗДУХ, а, *ч.* Покривало для церковного посуду з причастям. *Я вже гаптувала і ризи, і воздухи* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 330).

ВОЗЗ'Є́ДНАНИЙ, а, е, *книжн., уроч.* Дієпр. пас. мин. ч. до **возз'є́дна́ти.** *А Радянська возз'єднана Україна відбудовується, загоює страшні рани, фашистами заподіяні* (Вишня, I, 1956, 293).

ВОЗЗ'Є́ДНАННЯ, я, *с., книжн., уроч.* Дія за знач. **возз'єдна́ти** і **возз'єдна́тися.** *Після возз'єднання всіх українських земель Радянська Україна стала однією з найбільших держав Європи* (Рад. Укр., 15.I 1954, 1).

ВОЗЗ'ЄДНА́ТИ *див.* **возз'є́днувати.**

ВОЗЗ'ЄДНА́ТИСЯ *див.* **возз'є́днуватися.**

ВОЗЗ'Є́ДНУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ВОЗЗ'ЄДНА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех., книжн., уроч.* З'єднувати знову (про країну, народ тощо). *Виконуючи волю народу і його вимогу возз'єднати Україну з Росією, Богдан Хмельницький скликав на 8 січня 1654 р. в місті Переяславі широку військову раду* (Іст. УРСР, I, 1953, 256).

ВОЗЗ'Є́ДНУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ВОЗЗ'ЄДНА́ТИСЯ,** а́ється, *док., книжн., уроч.* З'єднуватися, приєднуватися знову (про країну, народ і т. ін.). *Український народ возз'єднався в єдиній державі — Українській Радянській Соціалістичній Республіці* (Галан, Памфл. й фейл., 1951, 79).

ВОЗЗ'Є́ДНУВАЧ, а, *ч., книжн., уроч.* Той, хто займався возз'єднуванням земель країни, народу.

ВО́ЗИК, а, *ч.* 1. Зменш. до **віз**^{1} 1. *Того ж дня виїхав возик з міста у Кармелеве село і повіз туди додому його сім'ю* (Вовчок, I, 1955, 364); *Антон попросив у кума невеликого, на одного коня, возика й почав накладати гній* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 46).

2. Те саме, що **візо́к** 4. *Нагнав жінку якусь на дорозі — везла з дівчинкою возик з мішком од млина* (Головко, II, 1957, 18); *Дівчина штовхала перед себе дитячий возик, на якому сиділа її хвора мама* (Ю. Янов., I, 1958, 358).

ВОЗИ́ТИ, вожу́, во́зиш, *недок., перех.* 1. Переміщати, пересувати, доставляти кого-, що-небудь машиною, возом і т. ін. *За те вони* [пани] *дрова возили, В болотах очерет косили, Носили в пекло на підпал* (Котл., I, 1952, 135); — *Велике діло борону тягати Або снопи возить!* (Гл., Вибр., 1957, 107); *Якщо за добу в молотарку Дадуть мої руки сто кіп, То швидше машини й безтарки Державі возитимуть хліб* (С. Ол., Вибр., 1959, 119).

2. Волочити, тягати що-небудь. *Любиш їздить — люби й саночки возить!* (Номис, 1864, № 7080); *Лаврін гладив його* [кота] *м'яку шерсть, прив'язував до нитки заячий хвостик і возив його по долівці, забавляючись хижими стрибками кота* (Донч., III, 1956, 127).

ВОЗИ́ТИСЯ, вожу́ся, во́зишся, *недок.* 1. Їздити з ким-, чим-небудь, возити кого-, що-небудь. *Не вагалася пані: доручила управляющому* [управителю] *весь маєток і поїхала з дорогою дитиною по всіх світах.. П'ять років уже вона возилася* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 65); *Возитися з валізкою по місту.*

2. *біля (коло) кого — чого, розм.* Займатися якоюсь клопітною справою; вовтузитися. *Поки Карпо розпрягав шкапу та возився коло воза, Христя скінчила роботу і кликнула його в кухню* (Мирний, III, 1954, 102); *Заклопотана та серйозна, вона возилася біля чогось у сторожці-кухні...* (Вас., I, 1959, 119); // *з ким — чим.* Повільно й довго робити щось, займатися ким-, чим-небудь. —*І охота тобі возитися та панькатися з тим старим банкротом?* (Фр., II, 1950, 378); *Чиркаючи сірниками, Старов довго возився з замком* (Ільч., Серце жде, 1939, 20).

ВО́ЗИЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **во́зик.**

ВОЗИ́ЩЕ, а, *ч.* Збільш. до **віз**^{1} 1. *Заскрипів старий возище* (Фр., XII, 1953, 202).

ВОЗІ́ВНЯ, і, *ж.* Повітка для воза, са́ней і т. ін. *Трохи здригаючися з холоду, побіг* [Демид] *до возівні, витяг плуга і запріг удвох з погоничем воли* (Гр., II, 1963, 62); *В тій хвилі від нашої возівні почувся дзвоник* (Фр., IV, 1950, 363); *Поки Оксен, ухопившись за голоблі, викочував з возівні воза, Свирид вивів жеребця, викинув услід збрую* (Дім., І будуть люди, 1964, 85).

ВОЗІ́Й, я́, *ч.* Той, хто возить, перевозить що-небудь. — *А ви веселіше повертайтеся, щоб дощ не перешкодив! — звернувся він до возіїв, які возили широкі труби і розкладали їх вздовж викопаного рівчака* (Коп., Подарунок, 1956, 8); *Возій (шофер) здає зерно і два примірники накладної на склад комірникові колгоспу* (Колг. енц., II, 1956, 129).

ВОЗІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вози́ти** 1. *Курять дороги за півторатонками, тракторами-тягачами, безтарками, простими мажами: все повністю переключилося на возіння зерна до приймальних пунктів* (Ю. Янов., II, 1954, 179); *Вибір механізмів для будівництва гребель визначається в основному дальністю возіння грунту, а також місцем можливого розташування кар'єрів* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 150).

ВОЗЛІ́ССЯ, я, *с.*, *діал.* Узлісся. *Вибігає* [Катерина] *на возлісся; Кругом подивилась, Та в яр... біжить...* (Шевч., I, 1951, 45).

ВО́ЗНИЙ, ного, *ч.* Судовий урядовець у Польщі, Литовському князівстві й на Україні (до XIX ст.). [Наталка:] *Ви багатий, а я бідна; ви возний, а я простого роду; та й по всьому я вам не під пару* (Котл., II, 1953, 7); *Чи був ще в 1817—1818 роках возний — не знаю, у законах я не зміг знайти, коли цей титул скасовано* (Мирний, V, 1955, 407).

ВОЗОВИ́Й, а́, е́. 1. Прикм. до **віз**¹ 1. *З-під возових коліс коріння плига* (Граб., I, 1959, 205); // Признач. для їзди возом. *Він постановив собі йти його* [лісу] *краєм, границею між нивами і толокою, доки не надибле якоїсь возової дороги, що вела б у ліс* (Фр., III, 1950, 84).

2. Який ходить у возі; запряжний. *Да сто коней верхових, а сімдесят возових* (Сл. Гр.).

3. Стос. до перевезення вантажу на возах. *Платиться в Криму і на Дону мито від чумацького воза, а мірою возової ваги вважається те, як воли рушать мажу* (Барв., Опов.., 1902, 154).

ВОЗОВИ́К, а́, *ч.*, *рідко.* Кінь для перевезення важкого вантажу. *У кожному районі щороку організовувати .. випробування кращих колгоспних скакунів, рисаків і возовиків* (Рад. Укр., 3.X 1948, 3).

ВОЗОВИ́ЦЯ, і, *ж.* 1. Вивезення хліба з поля після жнив, а також період, коли це робиться. *Тільки ж під кінець серпня жнива минули і возовиця кінчилась* (Свидн., Люборацькі, 1955, 38); *Був час возовиці, і в повітрі пахло пилом та снопами* (Трубл., III, 1956, 186).

2. *чого.* Те саме, що **возі́ння.** *Третього дня вся бригада вже закінчувала снігозатримування і возовицю криги* (Кучер, Вогник, 1952, 60); *Товпилися колгоспники, призначені нарядником на возовицю сіна* (Шол., Підн. цілина, перекл. за ред. Хуторяна, 1940, 169).

ВОЗОРО́Б, а, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **сте́льмах.**

ВОІ́СТИНУ, *присл.*, *ц.-с.*, *уроч.* Дійсно, справді. *Багатство тематики, різноманітність жанрів і віршових форм його* [І. Франка] *поетичних творів воістину дивовижні* (Рильський, III, 1956, 111).

ВО́ЇН, а, *ч.*, *книжн.*, *уроч.* Те саме, що **воя́к** 1; боєць, солдат. *Правдивий воїн не дрімає, Без просипу.. не п'є* (Котл., I, 1952, 214); *Всі помисли і прагнення офіцерів були там, між воїнами, на полі бою* (Кучер, Чорноморці, 1956, 60).

ВО́ЇНСТВО, а, *с.*, *збірн.*, *книжн.*, *уроч.* Те саме, що **ві́йсько;** вояцтво. *Надута, горда, зла личина З великим воїнством* [іде] (Котл., I, 1952, 149); *Стоять вони* [могили], *як вічний пам'ятник древньому воїнству* (Собко, Шлях.., 1948, 212).

ВО́ЇНСЬКИЙ, а, е, *книжн.*, *уроч.* Прикм. до **во́їн** і до **во́їнство;** військовий. *Не забуду я бійців одвагу, Де служити випало мені, Як приймали воїнську присягу При гвардійськім рідним знамені* (Мал., II, 1956, 261).

ВОЙДУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.*, *діал.* Вовтузитися, борюкатися. *Довго з ним войдувались, поки зв'язали* (Сл. Гр.).

ВОЙОВИ́ТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **войовни́чий.** *Він був такий войовитий, що усю землю завоював* (Сл. Гр.).

ВОЙОВНИ́К, а́, *ч.*, *заст.* Вояк.— *Не для таких, як я, війна, й войовник з мене не жвавий!* (Вовчок, I, 1955, 278); *І вже кипить гарячий бій, Нема войовникам знемоги!* (Дмит., Вірші.., 1949, 374).

ВОЙОВНИ́ЦЯ, і, *ж.*, *заст.* Жін. до **войовни́к.** *Камилла.. войовниця, І знахурка, і чарівниця* (Котл., I, 1952, 197); *Його* [Зевса] *улюблена дочка Афіна змальована в «Іліаді» і «Одіссеї» як грізна войовниця* (Іст. стар. світу, 1957, 77).

ВОЙОВНИ́ЧЕ. Присл. до **войовни́чий.**— *На вас, тату, як мені здається, нічим не вгодиш! — насупився Тимофій.— Як це нічим? — Одразу скипів старий і войовниче потягнувся до палиці* (Стельмах, II, 1962, 31).

ВОЙОВНИ́ЧИЙ, а, е. 1. Який прагне або схильний воювати. *Постає кругом по світі Плем'я сміле, войовниче* (Фр., X, 1954, 120); *Третя доба — мідя́на — за срібною хутко настала; Люд войовничий, суворої вдачі, до зброї охочий, Але ж іще не злочинний* (Зеров, Вибр., 1966, 302); *Скіфи були войовничими племенами* (Іст. УРСР, I, 1953, 25); // Спрямований на розв'язання війни. *Войовнича політика імперіалістичних держав.*

2. *перен.* Який веде непримиренну боротьбу з ким-, чим-небудь. *В боротьбі з ворожою ідеологією мужніли сили нашої літератури, утверджувалась її войовнича комуністична партійність* (Укр. літ., 10, 1957, 5); *Войовничий матеріаліст і атеїст, Писарєв невтомно боровся проти релігійної ідеології та її проповідників* (Наука.., 12, 1958, 50); // Який виражає, виявляє готовність до сутички, суперечки, бійки. *Андрій раптом зіскакує й стає в войовничу позу* (Вас., I, 1959, 156).

ВОЙОВНИ́ЧІСТЬ, чості, *ж.* Властивість за знач. **войовни́чий.** *Вони* [кочовики-скотарі], *як розповідають греки, відзначалися великою войовничістю й хоробрістю* (Іст. СРСР, I, 1956, 13); *Але войовничість Насті одразу збили жінки бідняків* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 137).

ВОЙОВНИ́ЧО, *присл.* Те саме, що **войовни́че.**

ВОКА́БУЛИ, ул, *мн.*, *заст.* Слова або вирази з іноземної мови, дібрані в певному порядку й перекладені для заучування напам'ять. [Магістер:] *Тепер я вчу лічби, а ви вчите вокабул італьянських* [італійських] *та й анатомії, хоч я — учений, а ви — артист* (Л. Укр., III, 1952, 97).

ВОКА́Л, у, *ч.*, *розм.* Вокальне мистецтво; спів. *Мишуга знову у Варшаві. Співає в театрі, викладає в музичному інституті ім. Монюшка, читає прилюдні лекції з вокалу* (Мист., 5, 1956, 40); *Станіславський говорив, що в мистецтві Шаляпіна сталося чудове органічне злиття драми, музики і вокалу* (Про мист. театру, 1954, 421).

ВОКАЛІ́З, у. *ч.*, *муз.* Вправа або етюд для голосу без слів що виконується на самих голосних звуках. *Десь за стіною чути негучні звуки рояля, а часом вокалізи та інші вправи жіночого голосу* (Коч., II, 1956, 487).

ВОКАЛІЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. *муз.* Спів на самих голосних звуках.

2. *лінгв.* Перетворення напівголосних або приголосних звуків у голосні.

ВОКАЛІ́ЗМ, у, *ч.*, *лінгв.* Система голосних звуків у мові. *Має* [українська мова] *кілька засобів до урівноваження вокалізму з консонантизмом, себто кількості голосівок з шелестівками* (Сам., II, 1958, 365); *Вокалізм — система голосних певної мови* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 141).

ВОКАЛІ́СТ, а, *ч.* Співак, який досконало володіє своїм голосом; фахівець вокального мистецтва. *Співаки і особливо співачки були не тільки вокалістами, але й хорошими драматичними акторами* (Минуле укр. театру, 1953, 167); *На міжнародних конкурсах переможцями в ці роки вийшли саме радянські, зокрема наші українські вокалісти* (Мист., 1, 1959, 10).

ВОКА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Стос. до співу, признач. для співу; співочий. *Вокальне, драматичне й хореографічне мистецтво українських кріпосних артистів відзначалося великою майстерністю* (Укр. клас. опера, 1957, 60); *Великий внесок у вокальну Шевченкіану зробив український композитор В. Заремба* (Літ. Укр., 28.IX 1965, 2).

2. *лінгв.* Стос. до вокалізму. *За приклад такої асиміляції в царині голосних може бути вокальна гармонія — уподібнювання голосних звуків сусідніх складів* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 210).

ВОКЗА́Л, у, *ч.* Будинок залізничної станції або пристані для обслуговування пасажирів. *Половина гостей подалась випроводжати Софію з князем на вокзал* (Л. Укр., III, 1952, 507); *Спорожнів перон вокзалу* (Довж., I, 1958, 51).

ВОКЗА́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **вокза́л.** *Он величезні скляні баньки, немов три сонця, висять над трьома вокзальними дверима* (Мирний, III, 1954, 261); *Я стою на вокзальному пероні, вартую* (Кол., На фронті.., 1959, 34).

ВОКРУГИ́, *присл.*, *діал.* Навколо, навкруги. *Далеко вокруги тягнулися стерні* (Коб., II, 1956, 85).

ВОЛА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вола́ти;** крик. *Це напевне був голос переляку, волання пробі, а не клич до бою* (Ле, Мої листи, 1945, 140); *— Убивають! — залементував Данило. Та — дивна річ: ніхто з перехожих на те волання уваги не звертав* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 461).

ВОЛА́СТИЙ, а, е. Який має велике воло. *Рудий бугай вдарив ногами в землю, зігнув воласту шию і підняв хвіст* (Коцюб., II, 1955, 323).

ВОЛА́СТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **вола́стий.**

ВОЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.* Те саме, що **крича́ти;** голосно кликати. *Але хто те місце знає, де трухлявий пень і мох, той приходить і волає або й тихо каже: «Ох!»* (Л. Укр., I, 1951, 273); *— То чого ж вона ще на поміч волає?* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 64); * Образно. *Волає вся земля: геть паліїв війни!* (Рильський, Сад.., 1955, 12); // *уроч.* Звертатися до кого-, чого-небудь. [Павло:] *Я не чіпаю твоєї честі, а волаю до неї* (Стар., Драм. тв., 1941, 48).

ВО́ЛВИКОНКО́М, у, *ч.*, *іст.* Скорочення: волосний виконавчий комітет. *Залишилися біля волвиконкому декілька підвід чекати завтрашнього дня* (Шиян, Баланда, 1957, 150).

ВОЛЕВИ́ЯВЛЕННЯ, я, *с.* Виявлення волі. *Історична боротьба українського народу за свою незалежність і за право вільного волевиявлення безприкладна своїм драматизмом* (Довж., III, 1960, 75).

ВОЛЕЙБО́Л, у, *ч.* Спортивна гра, що полягає в перекиданні руками м'яча через сітку від однієї команди до другої. *Грають у волейбол, розтягнувши сітку просто між двома соснами* (Коз., Сальвія, 1959, 32); *Волейбол став олімпійським видом спорту* (Веч. Київ, 26.IX 1962, 4).

ВОЛЕЙБОЛІ́СТ, а, *ч.* Гравець у волейбол. *Українським волейболістам вручені перехідний кубок, диплом першого ступеня і золоті медалі* (Рад. Укр., 5.VIII 1956, 4); *На зеленій галявині, оточеній високими дубами, змагалися волейболісти* (Автом., В. Кошик, 1954, 160).

ВОЛЕЙБОЛІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **волейболі́ст.** *І чомусь згадалося, що Базилевська — найкраща волейболістка* (Донч., V, 1957, 223).

ВОЛЕЙБО́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **волейбо́л.** *Біля шляху стояли два стовпи, на яких чіпляли волейбольну сітку* (Ле, Право.., 1957, 325).

ВОЛЕЛЮ́БНИЙ, а, е. Який любить волю, прагне до волі, незалежності. *Велетенські Франкові діла На дорогу в незгасне світання Волелюбна вітчизна взяла* (Рильський, Троянди.., 1957, 62); *Волелюбний український народ піднявся, як один, на бій з фашизмом* (Корн., Разом із життям, 1950, 125).

ВОЛЕЛЮ́БНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **волелю́бний.** *Волелюбність і непохитність у боротьбі за краще життя були внутрішнім змістом кращих вистав трупи* [П. Саксаганського] (Життя Саксаганського, 1957, 197); *Саме в історико-патріотичних піснях знайшли своє відображення важливі, провідні риси характеру українського народу: його безмежна відданість батьківщині, волелюбність, мужність, героїзм* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 50).

ВО́ЛЕНЬКА, и, *ж.*, *нар.-поет.* Пестл. до **во́ля** 2, 4—6. *Проситиму зробити послідню мою воленьку* (Кв.-Осн., II, 1956, 347); *Кому воля, кому неволя? А парубкам уся воленька* (Нар. лірика, 1956, 359); *Ба, що ж робить! не всім же На світі вільним буть, Століття люди б'ються, Щоб воленьки здобуть!..* (Л. Укр., I, 1951, 36); *Мені здається, що ніколи Воно не бачитиме волі, Святої воленьки* (Шевч., II, 1953, 204).

ВО́ЛЕЮ-НЕВО́ЛЕЮ, *присл.* Проти волі, вимушено. *Вернувся він додому, трохи не плачучи. Волею-неволею треба було за плуг братись* (Мирний, II, 1954, 67).

ВОЛЖА́НИ, а́н, *мн.* (*одн.* **волжа́нин,** а, *ч.*; **волжа́нка,** и, *ж.*). Жителі Поволжя або ті, що родом із Поволжя. *І ти тоді мовив: — Солдати, Мої москвичі і волжани, На поміч нас кличуть Карпати* (Нагн., Вибр., 1957, 52).

ВОЛЖА́НИН *див.* **волжа́ни.**

ВОЛЖА́НКА *див.* **волжа́ни.**

ВО́ЛИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **віл.** *Там орала дівчинонька Воликом чорненьким* (Нар. лірика, 1956, 198); *Жалко кидати тих змалечку виплеканих воликів, тих вірних товаришів у дорозі* (Коцюб., I, 1955, 182).

ВОЛИ́НКА, и, *ж.* Народний духовий музичний інструмент, що складається з міха і вставлених у нього двох-трьох трубок; коза. *Один з них грає на волинці, грає зосереджено, з великим почуттям* (Мист., 1, 1959, 44); *Волинки грати почали* (Тич., До молоді.., 1959, 27).

ВОЛИНЯ́К *див.* **волиняки́.**

ВОЛИНЯКИ́, і́в, *мн.* (*одн.* **волиня́к,** а́, *ч.*; **волиня́чка,** и, *ж.*), *розм.* Те саме, що **волиня́ни** 2. *І з листів видно, що у них все гаразд, «як не може бути (краще)», мовляли наші волиняки* (Л. Укр., V, 1956, 137).

ВОЛИНЯ́НИ, я́н, *мн.* (*одн.* **волиня́нин,** а, *ч.*; **волиня́нка,** и, *ж.*). 1. Давнє східнослов'янське плем'я, яке жило у верхів'ях Західного Бугу й правих приток верхньої Прип'яті. *У верхів'ях Західного Бугу і правих приток верхньої течії Прип'яті* [до утворення давньоруської держави] *жили дуліби, або волиняни (вони ж бужани)* (Іст. УРСР, I, 1953, 41).

2. Жителі Волині або ті, що родом із Волині. *Як дорогих гостей зустріли волиняни тих, які першими прийняли бій з лютим ворогом* (Рад. Укр., 21.V 1959, 4).

ВОЛИНЯ́НИН *див.* **волиня́ни.**

ВОЛИНЯ́НКА *див.* **волиня́ни.**

ВОЛИНЯ́ЧКА *див.* **волиняки́.**

ВО́ЛИТИ, лю, лиш, *недок.* 1. *заст., уроч.* Бажати (**в** 1 знач.), хотіти.— *Волимо Харитона! Харитін нехай буде в нас за панотця! — знов загуло з усіх боків* (Н.-Лев., III, 1956, 10); *Народний лине клич з широкого майдану, І братні грамоти вручаються Богдану,..— Ми волим бути з ним, Із руським нашим братом* (Мал., III, 1957, 278).

◇ **Во́лити во́лю,** *заст.*— виконувати бажання. *Мати любила його без пам'яті, тряслась над ним і у всім волила його волю* (Фр., V, 1951, 286); **Моя́ (твоя́** *і т. ін.*) **во́ля во́лить** — моє (твоє і т. ін.) право наказувати, розпоряджатися.— *Яке право ти маєш зо мною битись,— кричав отаман* [Миколі],— *ти мені не пригонич і не хазяїн. Тут моя воля волить* (Н.-Лев., II, 1956, 250).

2. *діал.* Воліти (в 2 знач.). *Вона.. волить недоїсти, недоспати і зубами з холоду сікти, ніж би мала з кимбудь задертися* (Фр., III, 1950, 113).

ВОЛІКТИ́ *див.* **волокти́.**

ВОЛІКТИ́СЯ *див.* **волокти́ся.**

ВОЛІ́ННЯ, я, *с., рідко.* Те саме, що **бажа́ння** 1. *Хіба є межа людському волінню, людським можливостям?* (Ткач, Моряки, 1948, 25).

ВОЛІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок.* 1. Те саме, що **бажа́ти** 1; хотіти. *Волів би тільки, щоб причина Вашої мовчанки була якась інша, а не слабість* (Коцюб., III, 1956, 283); — *Так мерщій на борзі коні І летім, де Дон шумить, Де об землю половецьку Я волію спис зломить!* (Олесь, Вибр., 1958, 352); *Вони* [поранені] *воліли бути вкупі всі до кінця і тислися до Сагайди* (Гончар, I, 1954, 131).

2. Уважати за краще. [Руфін:] *Мій гостю, щоб тебе не дратувати, волію я розмову залишити* (Л. Укр., II, 1951, 354); [Зіна:] *Пробач, тату, ти любиш, знаєш село, але волієш жити в місті* (Корн., II, 1955, 82).

ВОЛІ́ЧКА, и, *ж.* Нитка з високоякісної вовни. *На.. тонкій шерстяній тканині.. вишивають.. тонкою високоякісною шерстяною ниткою, так званою волічкою* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 5); *Кептар — це короткий безрукавний кожушок, що одягається поверх сорочки. Виготовляється він з овчини, а прикрашується кольоровим сап'яном, волічкою* (Нар. тв. та етн., 1, 1965, 60).

ВОЛІЧКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **волі́чка.**

ВО́ЛО, а, *с.* 1. Розширена частина стравоходу в багатьох птахів, де тимчасово перебуває та попередньо перетравлюється їжа. *У зерноїдних птахів (курей, голубів) стравохід має розширення — воло, де зерно розм'якшується, перш ніж надійти до шлунку* (Зоол., 1957, 108); *На даху тихо туркотіли голуби, роздимаючи перламутрові вола* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 54).

2. Ожиріле підборіддя (в людини). *Юзефа була .. повновида, з довгими повними щоками, .. повне воло висіло на всю шию* (Н.-Лев., II, 1956, 72); *Потім з бляхою на світло-червоному кожусі увалився здоровенний, з сизим носом і вузлуватим волом староста* (Стельмах, Хліб.., 1959, 176).

3. Пухлина щитовидної залози при базедовій хворобі. *Їх* [дехкан] *розпухлі горла .. книшем лягали аж на груди. Сині бридкі вола* (Ле, Міжгір'я, 1953, 82); *Майже на груди йому звисав, наче налитий водою пухир, огидний зоб, або.. воло* (Мур., Бук. повість, 1959, 29).

4. *розм.* Шкіра, яка брижами звисає під шиєю вола або корови; підгруддя.

ВО́ЛОВИЙ, а, е. Прикм. до **во́ло.**

ВОЛО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **віл.** *Він стільки пісень знає, що й на воловій шкурі не списав би* (Номис, 1864, № 12437); *В сінях у .. котлі варили* [столярі] *карук із волових жил* (Фр., IV, 1950, 209); // Який складається з волів. *Пустивши коні тюпака* [тюпцем], *Дикун майже на верству відірвався від волового обозу* (Добр., Очак. розмир, 1965, 280); *Волове стадо;* // У якого впрягають волів. *Повалили гайдамаки, Аж стогне діброва, Не повезли, а на плечах Чумацькі волові Несуть вози* (Шевч., I, 1951, 105); *Воловий плуг;* // Пригот. з м'яса вола. *Волова печеня могла б його ослаблений організм відразу вбити* (Фр., II, 1950, 329); // Вигот. з жил вола. *Той Прометея нащадок, дотепний до струн найдорожчих, руки до крові скалічить об струни незграйні волові* (Л. Укр., I, 1951, 190).

2. *перен.* Надзвичайно міцний, сильний. *У нього міцні руки і волові жили* (Кач., II, 1958, 11).

△ **Воло́ве о́ко (о́чко):** а) найменший розміром співочий птах, який водиться на Україні. *Навіть не віриться, що така красива, сильна пісня виходить з грудей однієї з найменших пташок нашої фауни — волового очка* (Веч. Київ, 8.III 1958, 4); б) (*Aster amellus*) польова айстра.

ВОЛОВИ́К, а́, *ч.* 1. Той, хто доглядає або пасе воли. *Вони простували на гору. То був коваль Денис та воловик Федір* (Мирний, IV, 1955, 201); *Воловик пригнав худобу. Вона* [Одарка], *як крізь сон, одлучила дві пари сірих, запрягла у плуг* (Л. Янов., I, 1959, 421).

2. (*Anchusa* L.) Трав'яниста рослина родини шорстколистих. *Воловик лікарський.*

ВОЛО́ВИНА, и, *ж.* М'ясо вола; яловичина. *Ось вам і суп.. На друге йде капуста й воловина* (Фр., X, 1954, 153).

ВОЛОВІ́Д, во́да, *ч., діал.* Налигач.— *А тепер на тобі отсе в руку! — Я взяв. То був мотуз чи воловід якийсь, не знаю* (Фр., I, 1955, 72).

ВОЛО́ВНИК, а, *ч.* Те саме, що **воло́вня.** *Підпал воловника обурив не тільки актив, але й переважну більшість колгоспників* (Крот., Сині.., 1948, 198).

ВОЛО́ВНИЧОК, чка, *ч.* Зменш. до **воло́вник.** *Зажурилися волове в воловничку стояти* (Сл. Гр.).

ВОЛО́ВНЯ, і, *ж.* Будівля для утримання волів. *Коли ж з-за горба показалось нарешті солом'яне царство панського току .. з безконечно довгими стодолами та воловнями — я чую, як моє тіло стає холодним* (Коцюб., II, 1955, 244).

ВОЛОВО́ДИТИ, джу, диш, *недок., перех., розм.* Довго вирішувати яку-небудь справу; зволікати. —*Тоді, може, й діла не будемо воловодити?* (Стельмах, Хліб.., 1959, 63).

ВОЛОВО́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *недок., розм.* 1. Надто повільно робити що-небудь, марнуючи час. *До півночі воловодилася Параска, а там — і мука свій кінець має, і на неї сон є,— Параска затихла — заснула* (Мирний, IV, 1955, 65); [Убийбатько:] *Ти все ще з доповіддю про Бережного воловодишся?* (Мик., I, 1957, 374); // Мати багато клопоту, мороки з ким-, чим-небудь.— *Казала Сидорові: не бери* [Мар'ю], *сину! .. Не послухався... А тепер — і бийся з нею, і воловодься!..* (Мирний, III, 1954, 72); *Так і воловодилась з Петрусем Горпина, і чим більше воловодилась, тим більш звикала до нього* (Григ., Вибр., 1959, 128).

2. Водитися, возитися з ким-небудь.— *І охота тобі з тим бурсаком воловодитись? — сказав йому* [Жуку], *скривившись, наче після чого кислого, Шестірний* (Мирний, I, 1954, 333); *Вона й діти на сусіду покине.. та й воловодиться з п'яним* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 79).

ВОЛО́ГА, и, *ж.* Рідина, яка міститься в чому-небудь. *Вони з осені обробили ділянки, вивезли добрива, угноєння,*

..затримали вологу, підготували насіння (Ю. Янов., II, 1954, 128); *Я уявляю собі, як жовте, ніжне коріння оживає, починає пити вологу й жене сік угору* (Донч., V, 1957, 213); // Про сльози. *Очі* [Храпкова] *туманом, вологою бралися* (Ле, Міжгір'я, 1953, 391); *Зрадлива волога у куточках очей не дала всього вимовити* (Донч., I, 1956, 425); // Випари, вогкість. *Повітря насичене вологою* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 150); *Де волога, там найчастіше бувають слимаки* (Шкідн. поля.., 1949, 11).

ВОЛО́ГИЙ, а, е. Який містить у собі вологу; насичений вологою; вогкий. *Ганна.. завешталася біля плити, розпалила дрова, розвісила сушити вологий Катеринин одяг* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 30); *Вологим вітром вдарило з моря* (Гончар, Таврія.., 1957, 498); // Покритий вологою. *Анатолій сидів за столом.. і, дивлячись крізь вологі шибки у засніжений садок, роздумував* (Руд., Остання шабля, 1959, 128); *Сухе повітря.. під час дихання носом зволожується в порожнинах носа за допомогою вологої слизової оболонки* (Шк. гігієна, 1954, 86); // Мокрий від сліз. *Марія ще довго стояла біля хати, проводжаючи його* [Юхима] *вологими очима* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 377); // Який відзначається великою кількістю опадів. *У вологому 1955 році особливої різниці в урожаї зерна озимої пшениці по культивації і оранці не спостерігалось* (Колг. Укр., 7, 1956, 16); *Вологий клімат.*

ВОЛО́ГІСТЬ, гості, *ж.* 1. Наявність вологи в чому-небудь; ступінь насиченості вологою. *Мабуть тут од вологості в голові тобі завернулось* (Сл. Гр.); *Борошно не повинно мати.. надмірної кислотності, вологості* (Укр. страви, 1957, 300); *Приємно йти і радісно відчути.. вологість трав.. Над скошеним озерним бережком* (Гонч., Вибр., 1959, 250); // Велика кількість опадів. *Вологість клімату.*

2. *рідко.* Те саме, що **воло́га.**— *Я б навчив його, як зберігати вологість у ріллі* (Крот., Сини.., 1948, 50).

ВОЛО́ГНУТИ, не, *недок.* Ставати вологим. *Рілля вологне.*

ВОЛО́ГО. Присл. до **воло́гий.** *Великі гарні очі волого блищали на її білому обличчі* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 31).

ВОЛОГО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **воло́га**, напр.: вологозабезпе́ченість, вологозатри́мання, вологолю́бний, вологонаси́чення.

ВОЛОГОЄ́МКИЙ, а, е. Те саме, що **вологоє́мний.** *Щоб створити квітковим рослинам найкращі умови для розвитку, треба садити їх на пухкому, вологоємкому грунті* (Озелен. колг. села, 1955, 202).

ВОЛОГОЄ́МКІСТЬ, кості, *ж.* Властивість за знач. **вологоє́мкий.** *Вона* [глина] *має велику щільність, зв'язність і вологоємкість; практично водонепроникна* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 31).

ВОЛОГОЄ́МНИЙ, а, е. Який містить у собі вологу. *Вологоємний грунт.*

ВОЛОГОЄ́МНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **вологоє́мний.**

ВОЛОГОМІ́Р, а, *ч.* Прилад для вимірювання вологості чого-небудь. *Вологомір АФИ-1 призначений для вимірювання вологості зерна. На приладі для кожної зернової культури є окрема шкала* (Колг. Укр., 2, 1961, 22).

ВОЛОГУВА́ТИЙ, а, е. Який містить у собі незначну кількість вологи; трохи вологий. *Найпридатніші під газони пухкі, поживні й.. вологуваті грунти* (Озелен. колг. села, 1955, 162).

ВОЛО́ДА́Р, о́даря́, *ч.*, *кого, чого і без додатка.* 1. Той, кому належить яка-небудь власність, майно; власник чого-небудь; господар. *Використовуючи землю, радянський селянин водночас дбає про неї, бо він свідомий, культурний, законний її володар...* (Вишня, II, 1956, 10); *У крилатій фантазії він уявляв уже той щасливий день, коли стане володарем усього рухомого й нерухомого майна* (Шиян, Гроза.., 1956, 168); [Поліна:] *А коли ми з вами зіграємося, буде непереможна команда... Володар кубка* (Собко, П'єси, 1958, 368); * Образно. *Поет любить слово. Але він — не слуга слова, він — його володар* (Рильський, III, 1956, 72).

2. Той, хто стоїть на чолі держави, краю і т. ін. (про короля, князя). *Володар Червоної Русі, князь Данило Романович, .. допомогти їм* [боярам] *багато не міг* (Фр., VI, 1951, 40); *Ватажки германських племен, що завоювали Західну Римську імперію, стали королями, володарями великих королівств* (Іст. середніх віків, 1955, 10); // Той, хто має владу над ким-, чим-небудь, вільно розпоряджається кимсь або чимсь; велитель. *Як вихор кинулися чорти сповняти накази свого володаря* (Фр., II, 1950, 126); *І вже недалекий той час, коли людина — володар природи — ступить на поверхню інших планет* (Наука.., 2, 1959, 21); // *перен.* Той або те, що має великий вплив на кого-, що-небудь. *Будь-який твір володаря дум простого народу — Тараса Шевченка міг збудити людську душу, розбурхати почуття* (Іщук, Вербівчани, 1961, 54); *Марксизм-ленінізм став володарем дум передового людства* (Програма КПРС, 1961, 44).

ВОЛО́ДА́РКА, и, *ж.* Жін. до **воло́да́р.** *Колись була сильніша за Нептуна Британія — володарка морів* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 110); *В 1636 році жителі Острога повстали проти володарки міста єзуїтки Ганни-Алоїзи Острозької* (Визначні місця Укр., 1958, 486).

ВОЛО́ДА́РНИЙ, а, е. Прикм. до **воло́да́р.**

ВОЛОДА́РСТВО, а, *с.*, *заст.* Територія або нерухоме майно, що є чиєю-небудь власністю.

ВОЛОДА́РСЬКИЙ, а, е, *заст.* Стос. до володарства.

ВОЛОДАРЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **володарюва́ти.**

ВОЛОДАРЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок.* Маючи повну владу, керувати державою, краєм і т. ін. *Ось вигнанець повертається до міста, яке повалило його владу; він повертається на те, щоб володарювати* (Черн., Що робити?, перекл. Дукина, 1936, 398); // Підпорядкувавши своїй волі, розпоряджатися ким-, чим-небудь. *Думалося Когутові, що.. буде він володарювати довіку. Аж воно не так вийшло* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 405); *Колись тут жив куркуль Обруч. А зараз володарює Карпо* (Тют., Вир, 1964, 383).

ВОЛО́ДАТИ, аю, аєш, *недок.*, *розм.* Те саме, що **володі́ти** 1, 4, 5. *Він мистецтвом шаблі й сам володав хорошенько* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 254); *Прийшла на мене старість та слабість. Насилу ноги мене носять, ледве володаю руками* (Н.-Лев., I, 1956, 109).

ВОЛОДІ́ЛЕЦЬ, льця, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **вла́сник** 1; володар (у 1 знач.), господар. *І мала* [скрипка] *собі володільців багато, Аж поки той час не настав, Що взяв її юнак у руки* (Щог., Поезії, 1958, 345); // Той, хто має що-небудь у своєму розпорядженні. *Усе мистецтво політика в тому й полягає, щоб знайти і міцно-міцно вчепитися за таку саме ланочку, .. яка найбільше гарантує володільцеві ланочки володіння всім ланцюгом* (Ленін, 5, 1948, 452).

ВОЛОДІ́ЛЬНИК, а, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **вла́сник** 1. *Володільник худоби.*

ВОЛОДІ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.*, *рідко.* Жін. до **володі́льник.**

ВОЛОДІ́ЛЬНИЦЬКИЙ, а, е, *рідко.* Прикм. до **володі́льник** і **володі́льниця.**

ВОЛОДІ́ННЯ, я, *с.* 1. Дія і стан за знач. **володі́ти.** *Турбаї потрапляють у володіння багатого миргородського полковника* (Вол., Сади.., 1950, 171); *Аналіз поеми* [«Прометей»] *показує, що Малишко піднявся до рівня майстерного володіння найрізноманітнішими прийомами художнього ліплення образу* (Іст. укр. літ., II, 1956, 637).

2. Те, що є чиєю-небудь власністю (земля, майно тощо). *Раніш селянина давили межі, панські володіння, вічні турботи про хліб насущний* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 31); *По обіді* [Ліда] *повела показувати радгоспні володіння* (Коз., Сальвія, 1959, 39).

ВОЛОДІ́ТИ, і́ю, і́єш, *недок., ким, чим.* 1. Мати що-небудь у своїй власності.— *А закон про вибори установлює, що всі ті, хто володіють наділеною землею, вибирають окремо від власників* (Мирний, IV, 1955, 365); —*Всі багатства країни належатимуть тим, хто працює. Земля, заводи, отакі ліси, як цей, всім володітиме народ* (Шиян, Гроза.., 1956, 464); // Мати певну обдарованість, відзначатися чимось (голосом і т. ін.). *Володіючи непоганим голосом, часом захоплювала* [Любов Прохорівна] *співом навіть батьків* (Ле, Міжгір'я, 1953, 23); *Анатолій відзначив, що вона володіє даром вільно підтримувати будь-яку розмову* (Гур., Життя.., 1954, 298).

2. *також без додатка.* Те саме, що **володарюва́ти.** *Довгі дні і довгі літа Володів той князь щасливо* (Фр., XIII, 1954, 12); — *Щоб природою володіти, як цього вимагає наш час, то треба теж мати велике обдарування!* (Ле, Право.., 1957, 90); *Здається, що полем бою володіють не десятки залізних страховиськ, а ці два юнаки* (Рибак, Зброя.., 1943, 201).

3. *перен.* Мати можливість підкоряти когось своєму впливові, своїй волі. *Для неї краще позбутися суперниці, щоб потім безроздільно володіти Прохором* (Шиян, Баланда, 1957, 235); // Опановувати, охоплювати когось (про думки, почуття). *Усякий страх покинув хлопця. Ним володіла одна тільки думка* (Ільч., Серце жде, 1939, 385); *Вона теж відчувала те піднесення, яке володіло всіма робітниками цеху* (Собко, Біле полум'я, 1952, 299).

4. Уміти діяти, користуватися чим-небудь. *Шаблю носить той, хто нею добре володіє* (Корн., I, 1955, 212); — *Про мене байдуже, яких вона* [скрипка] *майстрів, а володієш ти нею добре* (Ле, Міжгір'я, 1953, 296); // Добре знати що-небудь. *Михайло володів польською мовою, як уроджений поляк* (Досв., Вибр., 1959, 59); *Є багато диригентів, які однаково добре і віртуозно володіють як хоровою, так і оркестровою технікою тактування і диригування* (Осн.. диригув., 1960, 194).

Володі́ти перо́м — пишучи, майстерно викладати свої думки.

5. Бути спроможним рухати частинами свого тіла. *Все жаліється* [баба] *та жаліється Мотрі: — Отже, дочко, щось мені погано ... руками й ногами зовсім не володію* (Мирний, II, 1954, 60); *Руки у неї тремтіли. Вона насилу володіла своїми руками* (Коп., Сон. ранок, 1951, 128).

◇ **Володі́ти собо́ю** — уміти стримувати себе, триматися врівноважено, спокійно. *І якщо слова його звучали немовби байдуже, то погляд цей показав їм, що він зовсім не спокійний, що він лише добре володіє собою* (Шовк., Інженери, 1956, 50).

ВОЛО́ЖИСТИЙ, а, е. Який містить у собі вологу або покритий нею. *Падав липкий і воложистий сніг* (Рибак, Що сталося.., 1947, 150); *Настя і Максим воложистими луками пройшли до річки* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 72).

ВОЛО́ЖИТИ, жу, жиш, *недок., перех.* 1. Те саме, що **зволо́жувати.** *Сушило землю сонце, і дощі воложили її* (Рибак, Помилка.., 1940, 237); *Я хотів би вітром бути, Вітром бути наддніпрянським, Щоб воложити вам лиця, Щоб пісні вам навівати В день великого труда* (Рильський, Весн. пісня, 1952, 100).

2. *діал.* Бити. *Доти їх* [панів] *воложив* [києм], *аж поки...* (Сл. Гр.).

ВОЛО́ЖИТИСЯ, иться, *недок., рідко.* Те саме, що **зволо́жуватися.** *Очі зраджують, воложаться від сліз* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 281).

ВО́ЛОК, а, *ч.* 1. Невелика сітка з матнею для ловлі риби на неглибоких місцях. *Перше у волок подивися, тоді рибкою й хвалися* (Укр.. присл.., 1955, 179); *Пливе в човні рибалка й тягне свій убогий волок* (Перв., Нова лірика, 1937, 208).

2. Мотузок, за допомогою якого перетягують копиці сіна або колоди з одного місця в друге.

3. У давнину — назва місця найбільшого зближення двох судноплавних річок, де суходолом перетягали від однієї до другої човни та вантажі. *Обидва шляхи повинні були йти здебільшого ріками та озером, а місцями — каналами або волоками* (Видатні вітч. географи.., 1954, 101).

ВОЛО́КА, и, *ж.* 1. *заст.* Мотузок, яким зав'язують постоли та обв'язують онучі на нозі. *Онучі, постоли, волоки Шпурлялись* (Котл., I, 1952, 272); *Волоки — вовняні мотузки, якими зав'язують постоли* (Фр., I, 1955, 426); *Денис Іванович виразно побачив її ноги; зашнуровані перехрестям волок, вони під колінними ямками закінчувались двома вузликами* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 229).

2. На Україні, а також у Польщі, Литві, Білорусії в другій половині XV—XVII ст.— ділянка землі площею близько 16,8 га. *В другій половині XV — першій половині XVII ст. панщина в Галичині і в Західній Волині доходить уже до одного-двох днів на тиждень з лану або волоки* (Іст. УРСР, I, 1953, 129).

ВОЛОКНИ́НА, и, *ж.* Одна нитка волокна.

ВОЛОКНИ́НКА, и, *ж.* Зменш. до **волокни́на.** *З десятків тисяч тонких волокнинок сплітається міцний морський канат* (Літ. газ., 29.IX 1959, 1).

ВОЛОКНИ́СТИЙ, а, е. Який має в своєму складі волокна. *Старого молочаю не рвіть, він твердий і волокнистий* (Донч., V, 1957, 70); // Який формою, будовою нагадує волокно (в 2 знач.), подібний до нього. *Волокниста будова сталі.*

ВОЛОКНИ́СТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **волокни́стий.**

ВОЛОКНО́, а́, *с.* 1. Тонка непрядена нитка рослинного, мінерального або штучного походження, що використовується як сировина в текстильному виробництві і т. ін. *Волокна дикорослих рослин (кропиви, конопель, льону та ін.) йшли на виготовлення одягу і сітей* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 38); // *збірн.* Сукупність таких ниток. *Як заробить* [Мотря] *конопель,— то й добре. Помочить їх, висушить, витіпа: костриця на топливо, волокно на прядиво* (Мирний, II, 1954, 46); *Велике майбутнє у штучних і синтетичних волокон, які заміняють бавовну, шерсть і шовк* (Наука.., 6, 1958, 12).

2. *перев. мн.* Витягнута в довжину клітина людської, тваринної або рослинної тканини. *Більша частина нервових волокон у маленьких дітей ще не вкрита білою мієліновою оболонкою* (Шк. гігієна, 1954, 51); *Батько їхав на хутір дістати берестка на колодки для коліс. Найкраща порода: волокна в берестку так покручені, що колодка ніколи не трісне* (Панч, На калин. мості, 1965, 26).

ВОЛОКНУВА́ТИЙ, а, е. Те саме, що **волокни́стий.** *Мовчазні ялини, оброслі брудно-зеленим волокнуватим* *мохом, .. стояли в похмурій задумливості* (Багмут, Опов., 1959, 40); *Волокнуватий вапняк.*

ВÓЛОКОМ: ◇ **Тягти́ (тягну́ти** *і т. ін.*) **вóлоком** — тягти по землі; волочити. *В повітрі стояв безупинний скрегіт тягачів, що тягли до Дніпра волоком довжелезні штаби сталевих шпунтів* (Довж., II, 1959, 119); *Козаки вивантажили байдаки і потягли їх волоком у Кінські Води* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 183).

ВОЛОКÓНЦЕ, я, *с.* Зменш. до **волокнó** 1.— *Сидіте, прядіте, Дівки, волоконце* (Чуб., V, 1874, 109); *Кажуть у селі, що в неї* [Докії] *з-під пальців просте волоконце стає срібною ниткою* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 179); * Образно. *Потім ми заглянем до зорі в віконце, зірка-пряха вділить срібне волоконце* (Л. Укр., III, 1952, 207).

ВОЛОКТИ́, очу́, оче́ш *і розм.* **ВОЛІКТИ́,** ічу́, іче́ш; *мин. ч.* волі́к, волокла́, ло́ *і* волікла́, ло́; *недок., перех.* 1. Тягти кого-, що-небудь по поверхні чогось. *Стали її будити — не встає; вони її із лави волокти* (Барв., Опов.., 1902, 57); *І все щось він з того стриху скидав на землю, і волік перед хату* (Стеф., I, 1949, 112); *Тюбеляєві собаки волокли за собою по снігу вовчі шкури* (Трубл., Крила.., 1947, 68); * Образно. *Волікла* [хвиля] *їх* [каміння] *по дні з таким гуркотом, наче там щось велике скреготало зубами й гарчало* (Коцюб., I, 1955, 391); // Нести на собі когось або щось важке, великого розміру, що звичайно торкається землі. *Зовсім повис йому на руки Денис; і Трохим сам утомився, і його волоче* (Кв.-Осн., II, 1956, 413); // Ледве пересувати (чоботи тощо). *Вбрався Антосьо, взувся й пішов. Чоботи мав здорові, насилу волік за собою* (Свидн., Люборацькі, 1955, 96).

◇ **Ле́две (наси́лу** *і т. ін.*) **но́ги волокти́** — те саме, що **Ле́две (наси́лу** *і т. ін.*) **но́ги волочи́ти** (*див.* **волочи́ти**). — *Тпррру!.. Іч, почула свою землю та — скоком! — сказав він, здержуючи коняку.— А, не бійсь, у місто ледве ноги волокла* (Мирний, III, 1954, 106).

2. *розм.* Силоміць (або переконавши) вести когонебудь із собою. *Троянці волокли з собою Старую бабу, як ягу* (Котл., I, 1952, 102); *Усі гуртом волочуть тебе під ятку могоричі запивати* (Кв.-Осн., II, 1956, 12).

ВОЛОКТИ́СЯ, очу́ся, оче́шся *і розм.* **ВОЛІКТИ́СЯ,** ічу́ся, іче́шся; *мин. ч.* волі́кся, волокла́ся, ло́ся *і* волікла́ся, ло́ся; *недок.* 1. Тягтися по поверхні чого-небудь. *Як був прив'язаний до львиного хвоста, так і волікся* [Вовк] *за ним усю дорогу* (Фр., IV, 1950, 53); *Ясна сукня волоклась по землі* (Л. Укр., III, 1952, 612); *Від стайні волікся за сірим жеребцем.. Карпо й кричав: — Люди, ось Драчів жеребець... Пан переховував!* (Панч, III, 1956, 138).

2. *розм.* Іти, їхати слідом за ким-небудь. *Де-де буйні отари Товпилися з стаєнь на пасовисько,— За ними волоклись лінивим ходом Невиспані, обдерті вівчарі — Раби* (Фр., XIII, 1954, 205); *За ними* [каменотесами] *в хвості волікся пригноблений смутний семінарський* [постачальник] (Вас., I, 1959, 243); // Іти, ходити дуже повільно (від старості, утоми і т. ін.). *Ледве можна було її* [жінку] *пізнати. Лише воліклась під вагою щоденної важкої журби* (Коб., I, 1956, 101); // Повільно пересуватися, рухатися (про хмари тощо). *Хмари чорні, важкі волоклись по небу* (Вовчок, I, 1955, 247).

3. *розм.* Постійно міняти місцеперебування; бурлакувати, мандрувати. *І не знаю, Чи я живу, чи доживаю, Чи так по світу волочусь* (Шевч., I, 1951, 349); * Образно. *Годі, годі, лиха доле, шляхом волоктися* (Чуб., V, 1874, 478).

4. *перен.* Тривати, продовжуватися (про вирішення якогось питання, справи і т. ін.). *Се не довго волоклося* (Сл. Гр.); // Поволі тягтися, минати (про час). *Сумно, поволі, важко волікся час у повдовілій хаті* (Фр., I, 1955, 141).

ВОЛОКУ́ША, і, *ж.* 1. Сільськогосподарське знаряддя для вирівнювання та легкого поверхневого розпушування грунту. *Поверхню ріллі можна вирівнювати також волокушею* (Колг. енц., I, 1956, 83); *А там он уже трактори прийшли з волокушами, розрівнюють.. нагорнуті протягом дня вали, розтягують по полю вибраний з протитанкового рову грунт* (Гончар, Людина.., 1960, 173).

2. Знаряддя для згортання й транспортування сіна та соломи до місць укладання їх у стоги або скирти. *Стьопа кіньми солому возив, полову волокушею тягав* (Кучер, Дорога.., 1958, 24); *Солому стягували і скиртували тракторами з допомогою тросових волокуш* (Наука.., 8, 1956, 29).

3. Густа сітка для ловлі риби на мілині. *Риба на великих ставах ловиться неводом, а на середніх — волокушами* (Колг. Укр., 16.VIII 1939, 2).

ВОЛОНТЕ́Р, а, *ч., заст.* Той, хто став на військову службу за власним бажанням; доброволець. *Всупереч забороні короля по всій Франції формувались загони волонтерів, які поспішали на захист Парижа* (Нова іст., 1956, 64).

ВОЛОНТЕ́РСЬКИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **волонте́р.**

ВОЛОО́КИЙ, а, е, *розм.* Який має великі випуклі очі. *Світлим променем у «Промені» була доярка Харитина Тарасівна Тернова, чорноброва, волоока молодиця-удова* (Вишня, II, 1956, 87).

ВОЛОПА́С, а, *ч.* Той, хто пасе воли. *І тільки волопас там* [у руїнах] *сходить на чолі Важкої череди в години водопою* (Зеров, Вибр., 1966, 467); *Вона* [змія рабства] *віками, хижа й ласа, І хлібороба й волопаса Стискала закрутом слизьким* (Рильський, Сад.., 1955, 80).

ВÓЛОС, *ч.* 1. *род.* а. Те саме, що **волоси́на.** *Його клали в окремій маленькій кімнатці, де жила колись бонна, і, йдучи вранці на каву, він здіймав з одежі сивий жіночий волос* (Коцюб., I, 1955, 405); * У порівн. *Рученята та ноженята, наче волос, тоненькі* (Мирний, IV, 1955, 301).

◇ **Вóлос у вóлос** — дуже подібний. *І вродилися ті дев'ять синів, як дев'ять соколів, один у одного: голос у голос, волос у волос* (Вовчок, I, 1955, 287); **Ні (ані́) на вóлос** — те саме, що **Ні (ані́) на волоси́ну** (*див.* **волоси́на**).

2. *род.* у, *збірн.* Те саме, що **волóсся.** *Дуже був* [Михайло] *білявий волосом, а засмалений вітром, опалений сонцем — то брови й ус наче вапном пойнялися* (Вовчок, I, 1955, 217); [Л е в:] *На личку білий, на вроду милий, Золотий волос по вітру має* (Л. Укр., III, 1952, 211); *За плечима бігає мороз І втома чеше волос посивілий* (Рильський, II, 1960, 97).

◇ **Вóлос в'я́не (зав'я́в, зів'я́не** *і т. ін.*)— стає (стало, стане) страшно, моторошно. *А в мене волос в'яне, се слухаючи* (Барв., Опов.., 1902, 441); *Він таку пісню знає, що якби заспівав, то й волос би зав'яв* (Номис, 1864, № 12438); **Вóлос стає́ (став, ста́не) ди́бом (ду́бом)** — те саме, що **Волóсся стає́ (ста́ло, ста́не) ди́бом (ду́бом)** (*див.* **волóсся**). *А ось Іван Рило має одну таку прикмету, що вам волос дубом стане, слухаючи про неї* (Март., Тв., 1954, 50); **Дожи́ти до си́вого вóлосу** — дожити до старості; постаріти.— *Інший і до сивого волосу дожива, а косарем не годен стати* (Стельмах, II, 1962, 30); **Світи́ти вóлосом** — те саме, що **Волóссям світи́ти** (*див.* **волóсся**). *Краще б вона сивим волосом світила, ніж мала втопити свою долю, віддаючись за Гната!* (Коцюб., I, 1955, 28).

3. *род.* у, *збірн.* Шерсть тварин, а також волосини з гриви та хвоста коней; використовується для різних виробів і технічних потреб. *На голові шапка боброва, аж волос вилискується* (Н.-Лев., I, 1956, 57); *Данило*

випрохав волосу у жокеїв на іподромі, і Тося сплела йому таку волосінь на щупака, що й в батька її, Максима, не було (Смолич, Мир.., 1958, 34).

4. *род.* у, *збірн.* Волокна деяких тропічних і субтропічних рослин.

Кукуру́дзяний во́лос — волокна-стовпчики з приймочками в кукурудзи. *Стовпчики* [кукурудзи] *з приймочками.. називають у народі «кукурудзяним волосом»* (Лікар. рослини.., 1958, 175).

5. *род.* у. Опух з наривом під нігтем пальця. *Кому чи трясцю одігнати, Од заушниць чи пошептати, Або і волос ізігнать, Шепчу* (Котл., I, 1952, 119).

6. *род.* а. *(Gordius aquaticus).* Тонкий, як волосинка, водяний черв'як.

ВОЛОСА́ТИЙ, а, е. Покритий волоссям. *На вершинах Паміру альпіністи розшукували волосату снігову людину* (Руд., Остання шабля, 1959, 568); // Який густо заріс волоссям. *Бугров.. наставив проти вогню широкі волосаті груди, що розривалися з кашлю* (Мик., II, 1957, 276); // Який має довге волосся на голові. *Вчився я в школі.. Вчили попівна-вчителька та волосатий піп* (Донч., I, 1956, 483).

ВОЛОСА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, *діал.* Чубитися. *Сестри з криком і писком почали тягатись, волосатись та проклинати одна другу* (Фр., III, 1950, 120).

ВОЛОСА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Надмірний розвиток волосся.

ВОЛОСИ́НА, и, *ж.* Ниткоподібний роговий утвір, що росте на шкірі людини і тварини. *Намерзнусь, було, взимку, бо кожух такий, що волосина від волосини — на палець* (Барв., Опов.., 1902, 173); *Сива волосина ясно виділялася на тлі темної зачіски* (Собко, Граніт, 1937, 8).

◇ **Ви́сіти (трима́тися** *і т. ін.*) **на волоси́ні:** а) бути в загрозливому, безнадійному стані, становищі; бути близьким до загибелі. *Побачивши, що .. життя Івана Володимировича висить на волосині, Терентій кинувся в атаку* (Довж., I, 1958, 450); б) (*над ким*) дуже загрожувати комусь (про лихо, нещастя). *Лихо висіло на волосині над його головою* (Мирний, III, 1954, 187); **На волоси́ну** — зовсім мало; трошечки. *Уже перед світом на волосину зімкнула очі* (Мирний, I, 1954, 85); **Ні (а́ні) на волоси́ну** — ніскільки, нітрохи, зовсім. *А Параска за всю ту ніч ні на волосину не заснула* (Мирний, IV, 1955, 61).

ВОЛОСИ́НКА, и, *ж.* 1. Зменш. до **волоси́на.** *На голові світились поміж чорними пасмами сиві волосинки* (Н.-Лев., III, 1956, 214); *Бороду дід зрідка голив, і тому короткі волосинки стирчали на круглому підборідді* (Собко, Шлях.., 1948, 32); * Образно. *Остання волосинка надії порвалася. Ірині здалося в ту хвилину, що прийшла її власна загибель* (Донч., I, 1956, 388).

◇ **Ви́сіти (трима́тися** *і т. ін.*) **на волоси́нці** — те саме, що **Ви́сіти (трима́тися** *і т. ін.*) **на волоси́ні** (*див.* **волоси́на**).— *Нікчема! Щоб в отаку хвилину: на волосинці висіло життя товаришів! — і отак розкиснути, не знайти в собі мужності* (Головко, I, 1957, 488); *Я.. все більше переконувався, що хоч людське життя тримається так само, як і життя кожної комашки, на волосинці, але обірвати його не так уже й легко* (Збан., Єдина, 1959, 233); **Ні (а́ні, і) на волоси́нку** — те саме, що **Ні (а́ні, і) на волоси́ну** (*див.* **волоси́на**). *Він зроду ні пилинки не вкрав і на волосинку не збрехав* (Кв.-Осн., II, 1956, 288).

2. Паросток у рослин, що буває на листку, стеблі, корені і т. ін. *Жито вже красувалось. Жовті палички цвіту тихо гойдались на волосинках вздовж колосків* (Коцюб., II, 1955, 392); *Коріння в саджанців ніжне, жовте, з пасмом волосинок — мочок* (Донч., V, 1957, 202).

3. Тонка дротинка, що є складовою частиною якого-небудь приладу, інструмента і т. ін. *Волосинку за волосинкою на смичку перебирав* [Саїд] *у пам'яті* (Ле, Міжгір'я, 1953, 395).

ВОЛОСИ́СТИЙ, а, е. 1. Такий, на якому ростуть волоски, волосся; покритий волоссям (про шкіру людини й тварин). *По тілу* [гусениці шовкопряда] — *багато волосистих бородавочок* (Шкідн. поля.., 1949, 62).

2. *бот.* Покритий волосками. *З видів ковили тут зустрічаються ковила Іоанна.. та ковила волосиста, або тирса* (Укр. бот. ж., XIII, 2, 1956, 9); *Волосисті ягоди.*

3. Який має волокнисту будову.

ВОЛОСИ́СТІСТЬ, тості, *ж.* Наявність надмірно розвиненого волосяного покриву. *У дівчаток воно* [надмірне посилення діяльності надниркових залоз] *позначається на розвитку волосистості на тілі* (Шк. гігієна, 1954, 102).

ВОЛОСІ́ННЯ, я, *с.*, *збірн.*, *розм.* Те саме, що **воло́сся.** *Німець, вперши в боки пухкі, в рудому волосінні руки, зміряв молодого Глущука з ніг до голови поглядом* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 24).

ВОЛОСІ́НЬ, і, *ж.* 1. Те саме, що **волоси́на.** *Над засохлим мулом.. ще й кінську волосінь, як антену, наплутано,— тією волосінню ластівка малят своїх прив'язує, щоб не повипадали з гнізда* (Гончар, Тронка, 1963, 40); * Образно. *Через просіку перелетіла довга сива волосінь павутини* (Донч., IV, 1957, 42).

2. *збірн.* Те саме, що **во́лос** 3. *Вуси в його стриміли над губою, ніби щітка з товстої волосіні* (Н.-Лев., IV, 1956, 41); *Береться кінський хвіст, згониться ним поверх води, то.. ропа набирається на волосінь, а з неї рукою зсувається до коновки* (Фр., VIII, 1952, 348); // Довгі волосинки овечої вовни, з яких прядуть тонкі вовняні нитки. *В мене плахта з волосіні* (Сл. Гр.).

3. Прив'язана до вудлища довга міцна нитка (з волосин коня, шовку, капрону і т. ін.), на кінці якої прикріплений риболовецький гачок. *Запускали волосінь в глибину, і коли риба клювала, волосінь билась на пальці, як живчик* (Коцюб., II, 1955, 300); *А волосінь у мене у двадцять волосин, та ще з якого жеребця!* (Вишня, II, 1956, 240).

ВОЛОСНИ́Й ^{1}, а́, е́. Тонкий, як волос. *Волосні судини.*

ВОЛОСНИ́Й ^{2}, а́, е́, *заст.* Прикм. до **во́лость** 2, 3. *З яких законів волосні судді висудили той рішенець, того ні Семен, ні Мартоха, ні самі судді не знали* (Л. Укр., III, 1952, 638); *Тільки підійшли до волосного ганку, щоб починати сходку, як раптом десь із-за церкви почулася, наближаючись, пісня* (Гончар, Таврія.., 1957, 306); // *у знач. ім.* **волосни́й,** но́го, *ч.* Посадова особа, що працює у волосній управі (старшина, писар і т. ін.).— *Я, бабо, піду в волость жалітись на вас. Вас волосний присилує йти в Київ за Мелашкою* (Н.-Лев., II, 1956, 338).

◇ **Волосна́ упра́ва,** *іст.*— орган правління волостю (в 2 знач.). *Всій громаді оголосили..: в кого є яка зброя,— негайно знести до волосної управи* (Цюпа, Три явори, 1958, 26).

ВОЛО́СНІСТЬ, ності, *ж.*, *спец.* Те саме, що **капіля́рність.**

ВОЛОСНЯ́, і́, *ж.* Те саме, що **волосі́нь** 3. *Сам було виріже нам удлища довгі та гнучкі,.. насуче кожному білої волосні, щоб риба в воді удочку не бачила* (Морд., I, 1958, 56).

ВОЛОСО́ВИЙ, а, е. Вигот. з волосу (в 3 знач.). *Сито з волосовим дном.*

ВОЛОСОГОЛО́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Круглий глист, який, заглиблюючись у стінки кишечника людини, живиться її кров'ю. *З глистів, якими діти заражаються без по-*

середництва тварин, назвемо.. волосоголовця та гострика (Шк. гігієна, 1954, 327).

ВОЛОСО́К, ска́, *ч.* 1. Зменш. до **во́лос** 1. *Необстрижені волоски на висках* [у Балабухи] *закручувались кучерями, неначе гарний смушок* (Н.-Лев., III, 1956, 15); * У порівн. *Чоловічок.. співав тоненько, як у волосок* (Вовчок, VI, 1956, 223).

◇ **Ви́сіти** (**бу́ти** *і т. ін.*) **на волоску́** — те саме, що **Ви́сіти** (**трима́тися** *і т. ін.*) **на волоси́ні** (*див.* **волоси́на**). *Розуміючи, що його посада висить на волоску, він весь той час мовчав* (Фр., VI, 1951, 329); **Ні (ані́) на волосо́к** — те саме, що **Ні (ані́,) і на волоси́ну** (*див.* **волоси́на**).

2. Ниткоподібний відросток з клітин покриву (стебла, гілок, листя і т. ін.) рослини; ворсинка. *Клітини епідермісу багатьох рослин часто утворюють на своїй поверхні особливі вирости, які називаються волосками* (Практ. з анат. рослин, 1955, 66).

3. Тонка металева пружинка, що рухає механізм годинника тощо.

4. Тонкий металевий дротик в електричній лампі, який унаслідок розжарення струмом дає світло. *Розжарений волосок лампи дає дуже яскраве, сліпуче світло* (Монтаж і ремонт.., 1956, 31).

ВОЛОСОПОДІ́БНИЙ, а, е. Подібний до волоса (в 1 знач.). *Пір'я у цього птаха* [ківі] *дуже своєрідне: воно розсучене і має волосоподібну будову* (Посібник з зоогеогр., 1956, 11).

ВОЛОСО́ЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **во́лос** 1. *Треба було так його насталити, щоб не те гілки, щоб волосочок перетинав* (Вовчок, VI, 1956, 318).

ВОЛО́ССЯ, я, *с., збірн.* Сукупність волосин, що ростуть на шкірі людини (переважно про поріст на голові). *Марина розпустила Христі косу. Густе волосся, як хвиля, падало аж додолу* (Мирний, III, 1954, 178); *По вулиці.. ходив середнього росту чоловік, з сивим, коротко обстриженим волоссям на голові* (Фр., IV, 1950, 243); *На шкірі* [людини] *в багатьох місцях є волосся.. Це залишок суцільного волосяного покриву, який був у далеких предків людини* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 135); // Сукупність волосин, що є природним покривом шкіри тварин. *Волосся, що вкриває тіло кроля, захищає його від охолодження* (Зоол., 1957, 134).

◇ **Воло́ссям світи́ти:** а) не носити очіпка, не зав'язувати на голові хустки, намітки (про заміжніх жінок). *Волоссям світить, простоволоса ходить, неначе дівка* (Н.-Лев., III, 1956, 94); б) залишатися неодруженою; **Воло́сся рва́ти (де́рти) [на голові́ (на собі́)]** — бути в розпачі, впадати у відчай. *Дидона гірко заридала, І з серця аж волосся рвала* (Котл., I, 1952, 83); **Воло́сся стає́ (ста́ло, ста́не) ди́бом (ду́бом); Воло́сся вору́шиться (заворуши́лось** *і т. ін.*) — стає (стало, стане) дуже страшно. *В очах у неї іскри заграли, волосся дибом стало, руки як простягла, та й не зведе їх* (Кв.-Осн., II, 1956, 457); **Притяга́ти (притягти́) за воло́сся** *див.* **притяга́ти; Тоді́, як (коли́) на доло́ні воло́сся ви́росте** — ніколи не буде.— *Це тоді буде, як на долоні волосся виросте,— охолоджує неймовірний* (Мирний, II, 1954, 66); **Шви́дше на доло́ні воло́сся ви́росте** — ніколи не буде.

ВОЛО́ССЯЧКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **воло́сся.** *Забрала* [Оксана] *свою косу і волоссячко усе, завернула у хусточку і пригорнула до серця* (Кв.-Осн., II, 1956, 454); *Олена відгорнула з-понад очей волоссячко, що набігло їй на чоло* (Турч., Зорі.., 1950, 18).

ВО́ЛОСТЬ, і, *ж.* 1. У Київській Русі — територія, підпорядкована єдиній владі (князя, монастиря тощо). *Усю землю розбила* [княгиня Ольга], *уставила волості* (Скл., Святослав, 1959, 54); *Важливим юридичним документом, що висвітлює майнові відносини у древній Русі, є жалувана грамота князя Мстислава Володимировича* [сина Мономаха] *новгородському Юр'єву монастирю на волость Буйце, писана у 1130 р.* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 492).

2. У дореволюційній Росії і в СРСР до 1929—1930 рр.— адміністративно-територіальна одиниця, що входила до складу повіту. *Тим часом на селі завелись нові порядки; вже завели волость* (Н.-Лев., II, 1956, 259); *Збагнувши до найменшої краплини науку старого Омеляна, він.. став найкращим чинбарем на всю волость* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 116); // Населений пункт, у якому була волосна управа. *До волості було добрих вісім верстов* (Коцюб., I, 1955, 34).

3. Приміщення волосної управи. *Становий з посередником вийшли з волості; стали на громаду гримати* (Мирний, II, 1954, 198); *Біля волості нудилися приїжджі селяни, чекаючи на прийом до «начальства»* (Шиян, Баланда, 1957, 146).

ВОЛОСЯ́НИЙ, я́на, я́не. Прикм. до **во́лос** 1-4 і **воло́сся.** *Тіло ягуара вкрите волосяним покривом* (Посібник з зоогеогр., 1956, 36); // Вигот. з волосу (в 3 знач.). *Хто знає, може б око моє встигло зловити образ.. всіх тих, що лишили свої обличчя в дзеркалах,.. форми — в м'яких волосяних матрацах меблів, а тіні — по стінах* (Коцюб., II, 1955, 224); *В цю мить ззаду волосяним арканом скрутили Саїда* (Ле, Міжгір'я, 1953, 211).

ВОЛОСЯНИ́ЦЯ, і, *ж., заст.* Грубий шорсткий одяг, виготовлений із волосу, вовни, який носили на голому тілі аскети. *Замість чернечої волосяниці надів сталеву ковану тканину* (Сл. Гр.).

ВОЛОСЯ́НКА ^{1}, и, *ж., діал., заст.* Волосяниця. *Аж тут раз стук-стук до брами: В волосянці перед нами Став Микита, як монах* (Фр., XII, 1953, 14).

ВОЛОСЯ́НКА ^{2}, и, *ж.* Маленький співочий перелітний птах, поширений у Європі та інших частинах світу. *Попереду почувся тупіт, Мартин засвистів на манір маленької пташки-волосянки, у відповідь почувся такий же свист* (Панч, III, 1956, 231).

ВОЛО́СЬКИЙ, а, е. Прикм. до **воло́хи.** *Князь.. Вишневецький був жонатий з дочкою волоського господаря Раїною Могилою* (Стор., I, 1957, 365); *Ніжно співали скрипки польські народні мотиви, волоські та угорські пісні* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 95).

Воло́ський горі́х: а) південне горіхове дерево. *Кругом хати росли старі велетенські волоські горіхи* (Н.-Лев., II, 1956, 223); б) плід такого дерева. *Гордій бере з тарілки жовтий волоський горіх і розбиває його обережно молотком* (Донч., I, 1956, 412).

ВО́ЛОТ, а, *ч.* Те саме, що **во́лоть.** *Як миша їсть волот, так буде хліб дорог* (Номис, 1864, № 313); *Достигали врожайні проса, обважнів рясний волот* (Горд., II, 1959, 146).

ВОЛОТЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **во́лоть.** *На кукурудзі буває два види сажки: пухирчаста і волотева* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 130).

ВОЛОТИ́СТИЙ, а, е. Подібний до волоті. *Квітки* [рослини чорнокореня] *.. зібрані на верхівці у волотисте суцвіття* (Хлібороб Укр., 12, 1965, 20); // Який має суцвіття у вигляді волоті. *Обминувши в долинці пізнє волотисте просо, я вихоплююсь на шлях і одразу наздоганяю драбинчастий віз горшковоза Терентія* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 108); *Волотисті злаки.*

ВОЛОТО́К, тка́, *ч.* Зменш. до **во́лот.** *Цвіли* [очерети], *повикидавши свої пухкі, кучеряві волотки, легенькі, як пух* (Н.-Лев., III, 1956, 342); *В невисокому, але чистому, з повними волотками просі жагуче підпадьомкали перепелиці* (Коз., Нові Потоки, 1948, 136).

ВОЛО́ТТЯ, я, *с.* Збірн. до **во́лоть** і **во́лот.** *Овес і ячмені гналися в колос, просо вже схилялося молодим во-*

лоттям до землі (Кучер, Трудна любов, 1960, 603); *Щільною стіною підвівся сухий з сиво-рожевим волоттям очерет* (Стельмах, Хліб.., 1959, 226); *Звісивши важке й буйне волоття, просо стояло, як очерет* (Вітч., 5, 1949, 16).

ВО́ЛОТЬ, і, *ж.* Суцвіття трав’янистих (іноді кущових) рослин, яке складається з дрібних колосків, що утворюють кетяг. *Суцвіття вівсюга — волоть, яка складається з окремих колосків* (Бур’яни.., 1957, 27); *Збирати просо починаємо, коли зерно в середній частині волоті досягло воскової стиглості* (Колг. Укр., 6, 1957, 25).

ВОЛО́Х *див.* **воло́хи.**

ВОЛОХА́ТЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **волоха́тий.** [Катря:] *Ходім вже, мій голубчику волохатенький, в хату* (Кроп., II, 1958, 351).

ВОЛОХА́ТИЙ, а, е. 1. Оброслий, покритий густим волоссям. *А вона* [гусінь] *лізла по ньому бридка, волохата і лоскотала плече* (Коцюб., II, 1955, 205); *На мить Черниш заглядів Сагайду, що майнув у розпанаханій гімнастьорці, з оголеними волохатими грудьми* (Гончар, I, 1954, 108); // Який має довгу густу вовну. *Чорні буйволиці,.. покинувши їсти, повернули до гостей свої волохаті шиї* (Коцюб., II, 1955, 113); *Дівчинка підвела руки вгору, затупцювала на місці, і волохаті собаки зупинились коло неї* (Ів., Вел. очі, 1956, 13); // Який має кучеряве пір’я (про породу птахів). *Ячменю пригорщ висиплем під вікном: синиці, шпаки поназлітаються, голуб волохатий спуститься* (Вовчок, VI, 1956, 226).

2. Дуже настовбурчений, розпатланий, скуйовджений (про пасма волосся на голові тощо). *Заревла Сивоборода, волохата Рідня Саулова пузата* (Шевч., II, 1953, 353); *У нього були великі вуха й гострі очиці під волохатими бровами* (Донч., II, 1956, 345).

3. З довгим густим ворсом (про хутро, тканини й вироби з них). *Малий, бородатий дідок.. у волохатій шапці з куниці* (Л. Укр., III, 1952, 194); *Біля переправи стояв генерал у волохатій бурці* (Гончар, I, 1954, 325).

4. *перен., розм.* З густими гілками, листям, шпильками і т. ін., які стирчать у різні боки. *На шибках.. лежали нерухомі тіні од волохатих гілочок і сучечків* (Вас., I, 1959, 239); *Шуміли столітні волохаті сосни кучерявим верховіттям* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 9).

5. *перен.* Який має невиразні контури, поверхню. *За волами виринула й стала в яру волохата постать* (Вас., I, 1959, 131); *Підставивши долоню, Аркадій затримав волохату сніжинку* (Коп., Тв., 1955, 346); *Кудись пливуть тумани волохаті* (Бойко, Про 17 літ, 1958, 49).

ВОЛОХА́ТИТИСЯ, иться, *недок.* Бути вкритим чим-небудь волохатим. *Салоган підіймав голову, і на його свіжоголеному обличчі начорно виділяється глибока вм’ятина в підборідді, що волохатиться невибраним волоссям* (Стельмах, Хліб.., 1959, 95); *Ніжно-біле обличчя.. волохатилось дрібним пушком* (Гончар, I, 1954, 159).

ВОЛОХА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **волоха́тий** 1—3.

ВОЛОХА́ТІТИ, ію, ієш, *недок.* Ставати, робитися волохатим (у 1, 3, 5 знач.). *Руки волохатіють; Тканина волохатіє.*

ВО́ЛОХИ, ів, *мн., розм.* Волоски на тілі людини. *Так волохи... й повставали* (Номис, 1864, № 8191).

ВОЛО́ХИ, ів, *мн.* (*одн.* **воло́х,** а, *ч.*; **воло́шка,** и, *ж.*). Загальна назва середньовічного населення Придунайських князівств і Трансільванії, з якого в другій половині XIX ст. сформувалися румунська та молдавська нації. *Ой волохи, волохи, Вас осталося трохи* (Шевч., I, 1951, 102); *Ярошенки присіли біля однієї волошки, що продавала горілку, сухарі, солонину* (Мак., Вибр., 1956, 508).

ВОЛОЦЮ́ГА, и, *ч. і ж., зневажл.* 1. Бездомна людина, яка не працює, а живе з крадіжок, жебрацтва і т. ін., постійно змінюючи місце перебування; бродяга, пройдисвіт. *Хто за його добре слово скаже? П’яниця, волоцюга, пройдисвіт — от тобі і все!* (Мирний, I, 1954, 86); *З-поміж гущавини вискочила ціла шайка* [зграя] *якихось обшарпаних волоцюг і кинулася до карети* (Фр., III, 1950, 150); *Бідних, що тиснулися до дверей їх дому, вона* [Ядзя] *не любила, бо звикла вважати їх від дитинства волоцюгами, котрі не хочуть робити, а воліють жебрати* (Кобр., Вибр., 1954, 102); *Волоцюги і бандити на радянський край пішли, щоб землею володіти, щоб і ми, і наші діти у ярмі завжди були* (Уп., Вірші.., 1957, 186); // Про того, хто ходить кудись без потреби, часто уникаючи роботи.— *А де ж ти, волоцюго, волочився до цього часу? — крикнула Кайдашиха* (Н.-Лев., II, 1956, 269); // *жарт.* Про того, хто певний час був відсутній дома. *Аж ось Катря підняла вгору голову і крикнула радісно і сердито: — А ось і наш волоцюга!* (Вас., II, 1959, 352).

2. Той, хто любить волочитися за ким-небудь. *Замість того, щоб тобі у горницях сидіти, так ти, волоцюго, повіялася до хлопців на кухню* (Мирний, IV, 1955, 167); *— Я й сама бачу, який ти є волоцюга й зальотник!* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 352).

ВОЛОЦЮ́ЗТВО, а, *с., рідко.* Те саме, що **бродя́жництво.**— *Николку тягатимуть шандарі за волоцюзтво* (Март., Тв., 1954, 81).

ВОЛОЧИ́ЛО, а, *с., техн.* Те саме, що **волочи́льня** 1. *Тягнутий дріт виготовляли способом волочіння з допомогою спеціального пристрою (волочила) у вигляді.. залізної дошки з рядом круглих отворів, діаметр яких дедалі зменшувався* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 418).

ВОЛОЧИ́ЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Признач. для волочіння (в 2 знач.). *Для оснащення Артемівського заводу кольорового прокату було одержано велику партію нового прокатного і волочильного устаткування* (Рад. Укр., 30.IV 1959, 3).

ВОЛОЧИ́ЛЬНИК, а, *ч.* 1. Робітник, що виготовляє дріт, труби і т. ін. волочінням (у 2 знач.). *Слово попросив волочильник цеху металічних виробів Борис Тимохін* (Роб. газ., 6.I 1961, 2).

2. Те саме, що **боронува́льник.** *Часом, замість їхати до волочильників, сівачів чи косарів, полковник опинявся тут, сидів годину чи й дві* (Ю. Янов., II, 1958, 291).

ВОЛОЧИ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **волочи́льник** 1. *Волочильниця на якусь частку хвилини зупиняє верстат* (Веч. Київ, 22.III 1957, 1).

ВОЛОЧИ́ЛЬНЯ, і, *ж., техн.* 1. Сталева дошка з отворами для волочіння дроту.

2. Підприємство або цех, у якому виготовляють дріт волочінням (у 2 знач.).

ВОЛОЧИ́ТИ, очу́, о́чиш, *недок., перех.* 1. Тягти кого-, що-небудь по поверхні чого-небудь. *Гробокопателі в селі Волочать трупи ланцюгами За царину — і засипають Без домовини* (Шевч., II, 1953, 150); [1-а молодиця:] *Знов волочиш граблі? Кажу тобі: візьми на плечі, бо зуб’я поламаєш!* (Кроп., I, 1958, 482); *Кінь захарапудився, обернув і позадкував, волочачи турчина* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 194); // Нести, на собі що-небудь важке або великого розміру, що звичайно торкається землі; // Ледве пересувати (чоботи тощо). *Ноги хоч ще й не грузли глибоко, та налипало на чоботи, і волочив* [Давид] *їх, як пудові* (Головко, II, 1957, 79).

◇ **Волочи́ти кайда́ни,** *заст.*— носити на ногах кайдани, відбувати каторгу. *Своїх братів, синів свого народу Скликав на конференцію Ілліч. І от зійшлись, тавровані* *і гнані Царем проклятим, партії сини, Що в Нерчинську вмирали на засланні, В Уржумі волочили кайдани...* (Мал., I, 1956, 139); **Ле́две** (**наси́лу** *і т. ін.*) **но́ги волочи́ти** — іти дуже повільно, з трудом (від старості, утоми і т. ін.). *Він довго не признававсь, що він слабий, насилу волочив ноги, а все-таки ходив на роботу* (Н.-Лев., II, 1956, 211).

2. *розм.* Силоміць (або переконавши) вести кого-небудь із собою; тягнути.— *Нас* [жінок] *сім літ як по морях волочать* (Котл., I, 1952, 102); — *Не розумію, Димцю,— мовив він, хмурячи брови,— чого ти волочиш того Гриця з собою* (Фр., III, 1950, 265); [Пріся:] *Коли так, другого дня дивлюсь у вікно: волочать мати стару Морозиху до хати* (Вас., III, 1960, 162).

Волочи́ти по ета́пах, *заст.*— під вартою переводити в’язнів з місця на місце, доставляючи куди-небудь. *Випустивши з тюрми, його* [І. Франка], *слабого, в гарячці,.. волочать.. по етапах, з тюрми до тюрми* (Коцюб., III, 1956, 33).

3. *перен., розм.* Піддавати судовій тяганині.— *Чутка ходила, що Христя задавила хазяйку. Волочили її...* (Мирний, III, 1954, 333); — *По всіх судах волочать мене* (Фр., VI, 1951, 178).

4. Переміщати, перетягати копиці сіна, соломи з одного місця на інше волоком (мотузком і т. ін.). *Раз край дороги Влас копиці волочив. Вродило сіно* (Гл., Вибр., 1957, 81).

5. Розпушувати бороною зорану землю до або після сівби. *Ой там удівонька Та пшениченьку сіє. Ой, посіявши, Стала волочити* (Нар. лірика, 1956, 328); *Старий Максим волочив яру пшеницю* (Стеф., I, 1949, 203); *Данько почав волочити посірілу від сонця ріллю* (Цюпа, Три явори, 1958, 34).

6. *техн.* Виготовляти дріт і т. ін. на волочильні.

◇ **Волочи́ти життя́ (дні, вік)** — вести безрадісне життя, повне горя та невдач. *Сумне й недоладне прийшлося січовикові волочити життя на старість...* (Мирний, II, 1954, 85).

ВОЛОЧИ́ТИСЯ, очу́ся, о́чишся, *недок.* 1. Тягтися по поверхні чого-небудь. *Важкий шлейф чорної сукні.. волочився за нею, як хвіст у гордого павича* (Н.-Лев., II, 1956, 77); *Підбите крило все дужче одвисало й волочилося по землі* (Шиян, Гроза.., 1956, 752).

2. Іти, їхати слідом за ким-небудь. [Юда:] *Я дбав про харч, про хату для гурту цілого і про старців, що меткою за нами волочились* (Л. Укр., III, 1952, 138); *Деяка худобина.. буває іноді така, що не можна її забути.., держиться його* [чоловіка] *й волочиться за ним, як та тінь* (Коб., II, 1956, 184); // Іти, ходити дуже повільно (від старості, утоми і т. ін.). *Я старий, слабовитий, А ще в ліс волочуся часом.. сухого гілляччя вломити* (Фр., XIII, 1954, 136); // Носитися, возитися з чимсь (звичайно без бажання, без потреби). *Тепер же одважусь зробити Вам одну велику прикрість — послати на Ваше йменння свої зимові речі, бо волочитись мені з ними, може по цілій Європі, не випадає* (Л. Укр., V, 1956, 175).

3. *розм.* Постійно змінювати місцеперебування; мандрувати, бродяжити. *Були Денис, Остап, Овсій І всі троянці, що втопились, Як на човнах з ним волочились* (Котл., I, 1952, 146); *Він волочився все життя хтозна-де* (Турч., Зорі.., 1950, 212); // *зневажл.* Вештатися без діла; тинятися.— *А де ж ти, волоцюго, волочився до цього часу? — крикнула Кайдашиха з хати* (Н.-Лев., II, 1956, 269); — *Чого се ти так волочишся без усякого діла, Гаво,— запитав його раз старий Февель* (Фр., III, 1950, 53).

◇ **Волочи́тися по сві́ту** — ходити скрізь без мети; блукати. *І не знаю, Чи я живу, Чи доживаю, Чи так по світу волочусь, Бо вже не плачу й не сміюсь..* (Шевч. I, 1951, 349).

4. *розм.* Упадати за ким-небудь, виявляючи свою закоханість, любов, прихильність. *Згадала я* [Зозуля] *зозульників дурних,— Бодай вони мандрикою вдавились,— Як кукувала я — за мною волочились, Тепер хоч би один на сміх...* (Гл., Вибр., 1957, 183);— *За добрим мужем жінка не дозволить собі, щоб за нею волочився нехай і такий красень, як ти...* (Ле, Міжгір’я, 1953, 42); // Мати любовні стосунки з ким-небудь. [Бабич:] *Люди.. кажуть, що вона дуже поганий приклад дає, вибачте,.. з тим Гурманом волочиться* (Фр., IX, 1952, 138).

5. Пас. до **волочи́ти** 4—6.

ВОЛОЧІ́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **волочи́ти** 1, 4, 5. *Розкочувати* [розкручувати].. *троси волочінням їх.. по землі не можна* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 116); *Колісні засоби для збирання соломи* [з поля] *усувають основний недолік безколісних засобів — волочіння соломи по землі* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 316);— *Паскудна трава! — буркнув Яким... Треба буде при волочінні уважати, аби й корінчика не лишилося* (Кобр., Вибр., 1954, 45).

2. *техн.* Спосіб обробки металів тиском, коли вироби (заготовки) протягують крізь отвір, діаметр якого менший від діаметра заготовки. *Латунь добре обробляється прокатуванням і штампуванням; з неї можна також одержати дріт волочінням* (Токарна справа.., 1957, 60).

ВОЛОЧО́К, чка́, *ч.* Зменш. до **во́лок** 1. *За кілька секунд наш волочок.. обхапував* [обхоплював] *той корч, під котрим сиділа щука* (Фр., III, 1950, 336); *Найбільш зяючі дірки у волочку були старанно зашиті, і риболовецька бригада.. вирушила до річки* (Коз., Сальвія, 1959, 84).

ВОЛО́ШЕЧКА, и, *ж.* Зменш. до **воло́шка** ^{1}. *Шукав волошечок у полі* (Гл., Вибр., 1957, 296).

ВОЛО́ШИН, а, *ч., заст.* Волох. *А я собі волошин хороший, А я собі коваля напросив, Аби мені чобітки підкував* (Федьк., I, 1960, 291).

ВОЛО́ШКА ^{1}, и, *ж.* Польова трав’яниста рослина із синіми квітками, що росте переважно серед озимих культур. *Там дивлюсь — жита колосіють, волошки блакитніють* (Барв., Опов.., 1902, 352); *І знову її* [Чайчихи] *приморожені очі, наближаючись до вічної пітьми, бачать рухливе золото спілих хлібів, між якими краплинками неба голубіють волошки* (Стельмах, I, 1962, 293); // Квітка цієї рослини. *Вся голова в Василини була кругом заквітчана синіми волошками* (Н.-Лев., II, 1956, 36).

ВОЛО́ШКА ^{2} *див.* **воло́хи.**

ВОЛО́ШКО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **воло́шка** ^{1}. *Волошковий цвіт;* // На якому ростуть волошки. *Йде обніжком волошковим Чіпка* (Мас., Сорок.., 1957, 348); // Зробл. з волошок. *І хай згадається вам перше на віку.. Дівча засмалене в волошковім вінку* (Рильський, Поеми, 1957, 219).

2. Який має або нагадує колір волошки; синій. *На ньому була полотняна сорочка з вишитим волошковими нитками коміром* (Мик., II, 1957, 378); *Які в неї розіскрені волошкові очі!* (Гур., Друзі.., 1959, 30).

ВОЛРЕВКО́М, у, *ч., іст.* Скорочення: волосний революційний комітет. *Секретар волревкому — худющий, витрішкуватий юнак.. голосно читає з ганку закон* (Гончар, Таврія.., 1957, 499); *Нарешті я вибрався з кручених вулиць і заулків, зрозумівши, що я недалеко від волревкому* (Цюпа, Три явори, 1958, 20).

ВОЛХВ, а́, *ч.* У давніх слов’ян — ворожбит, чарівник. *О, матері! щасливі тричі ви, Коли про вашу любую дитину Не дбають ні царі, ні мудрії волхви* (Л. Укр., I, 1951, 419); *Слов’яни вірили, що є люди, які вміють* *угадувати волю богів; таких людей вони називали волхвами, або чаклунами* (Іст. СРСР, I, 1956, 35).

ВОЛЮНТАРИ́ЗМ, у, *ч.* 1. Ідеалістичний напрям у філософії, представники якого вважають людську волю першоосновою й творцем дійсності. *В боротьбі проти волюнтаризму, який проповідує абсолютну свободу волі, марксизм-ленінізм підкреслює детермінованість волі і вчинків людей* (Ком. Укр., 1, 1960, 53).

2. *псих.* Визнання волі, а не розуму основним у психічному житті людини.

ВОЛЮНТАРИ́СТ, а, *ч.* Послідовник волюнтаризму.

ВОЛЮНТАРИСТИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до волюнтаризму. *Волюнтаристична теорія;* // Оснований на волюнтаризмі. *Волюнтаристичний світогляд.*

2. Власт. волюнтаристові.

ВОЛЮ́ТА, и, *ж.* Скульптурна прикраса у вигляді спірального завитка з вічком у центрі на капітелі іонічної колони або на консолі. *Волюта — орнаментна прикраса, що являє собою завиток спіралі* (Архіт. Рад. Укр., 5, 1939, 41).

ВО́ЛЯ, і, *ж.* 1. *тільки одн.* Одна з функцій людської психіки, яка полягає насамперед у владі над собою, керуванні своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки. *Розрізнюємо кілька головних об'явів душевного* [духовного] *життя: .. волю, тобто можливість звернення наших фізичних чи духовних сил в якімсь однім напрямі* (Фр., XVI, 1955, 260); *Соломія все йшла. Вона зібрала свою енергію, всю силу волі, всю міць тіла і йшла уперто і завзято* (Коцюб., I, 1955, 364); *Він зусиллям волі подавив у собі те бажання* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 59); // Прагнення досягти своєї мети; рішучість. *Наполегливість, воля — усе на путі переможе — І гірські перевали, і хащі, й глибокі моря* (Криж., Під зорями.., 1950, 28).

2. Бажання, хотіння. *Якби її воля, привчилася б і письма* (Кв.-Осн., II, 1956, 312); *— Хай іде своїм власним шляхом! Це — його воля, його право* (Донч., V, 1957, 467); // Вимога, наказ. *— У мою хату вступив — мою й волю чини,— промовив він* (Мирний, I, 1954, 161); *Накажи йому Ларивон голими руками вигребти жар із горна,— Іванко, не задумуючись, кинеться виконувати волю старшого брата...* (Руд., Остання шабля, 1959, 16).

Во́лити во́лю *див.* **во́лити; Во́ля ва́ша (твоя́)** — як хочете (хочеш), як бажаєте (бажаєш); **З до́брої (по до́брій) во́лі** — без примусу, добровільно. *Ніхто з доброї волі землі не дасть* (Коцюб., II, 1955, 67); *Не підеш по добрій волі, то підеш по неволі* (Номис, 1864, № 1058); **Лю́ди до́брої во́лі** — ті, що бажають народові добра, миру; **Оста́ння во́ля** *чия* — бажання, розпорядження, висловлене перед смертю; заповіт. *Бійці виконували останню волю свого героя* (Кач., Вибр., 1953, 323); **По [своїй** *і т. ін.*] **во́лі:** а) як хто хоче (хотів), за своїм уподобанням. *Тут всі по волі забавлялись, Пили, іграли, женихались* (Котл., I, 1952, 115); б) за власним бажанням, без примусу. [Лукаш:] *По волі ж і піду, як тільки схочу, ніхто нічим мене тут не прив'яже!* (Л. Укр., III, 1952, 239).

◇ **По во́лі - нево́лі; По во́лі чи по нево́лі** — так чи інакше; все одно. *По волі - неволі Найду свою долю!* (Шевч., I, 1951, 162).

3. Право розпоряджатися на свій розсуд; влада. *Еней кричить: — Моя тут воля* (Котл., I, 1952, 164); *З них один промовив: — Браття! Часу маєте доволі, Щоб Бертольда покарати, Він же й так у вашій волі* (Л. Укр., I, 1951, 376); // Дозвіл, згода, рішення. *— А їдучи, прийшлось би брати і жінку, і діточок; а сього без начальства та без їх волі не можна* (Кв.-Осн., II, 1956, 130); *Йон хутко довідався про батькову волю* (Коцюб., I, 1955, 246).

◇ **Віддава́тися (відда́тися) на во́лю** *кому, чому* — давати можливість кому-, чому-небудь володіти, розпоряджатися собою. *Він віддався на волю своїм думкам* (Мирний, I, 1954, 357); **Во́ля дру́ку** — право вільно висловлювати в пресі свої думки, ідеї. *Ми дістали врешті закон про волю друку* (Коцюб., III, 1956, 285); **Во́льному во́ля** — як собі хочеш (хочете).— *Не хочеш говорити — вольному воля* (Коцюб., I, 1955, 301); **Ма́ти во́лю** *над ким* — вільно ким-небудь розпоряджатися; впливати на когось. *Одна ще Галя має над ним волю: він її все ще кохає й поважає* (Мирний, I, 1954, 285); **Пуска́ти (пусти́ти) на во́лю** *що* — перестати чим-небудь керувати, що-небудь свідомо спрямовувати; пускати напризволяще; **Своя́ во́ля** *кому* — хтось має право робити що-небудь на свій розсуд.— *Він ще й рад буде, щоб збути нас і щоб тут йому своя воля була з Тимохою поратись* (Кв.-Осн., II, 1956, 258).

4. Відсутність обмежень; привілля. *І пташкам воля, в чистім полі І пташкам весело літать* (Шевч., II, 1953, 100); *Хай погуляє дитина. Тільки їй волі, поки в мами та в тата* (Коцюб., II, 1955, 14); // Особисте життя вдома (на противагу військовій службі, перебуванню в навчальному закладі закритого типу тощо). *— Завтра ж йому лоб забриють, так поспішає сьогодні нагулятись, щоб було чим волю спом'янути* (Кв.-Осн., II, 1956, 291).

Дава́ти (да́ти) во́лю *кому, чому* — не обмежувати когось у діях, у виявленні почуттів, не стримувати своїх почуттів. *Вона дала велику волю своїй невістці* (Барв., Опов.., 1902, 224); *Не міг дати волю своїм почуттям* (Кучер, Чорноморці, 1956, 406); **На во́лі:** а) не в приміщенні. *Ходжу я на волі — не дишу, а несито ковтаю свіже повітря* (Коцюб., I, 1955, 466); б) буду́чи неув'язненим, вільним; протилежне у неволі. *Краще на волі на вітці, чим у неволі в золотій клітці* (Укр.. присл.., 1955, 293); в) без будь-яких обмежень. *Добре вам, бабуню, було тут жити на волі, а що я витерпіла за тим ученням!* (Вовчок, I, 1955, 104); г) будучи звільненим від кріпацтва. *І сниться їй той син Іван.. Уже не панський, а на волі* (Шевч., II, 1953, 287); **На во́лю:** а) назовні. *Тим запеклим душам треба було десь дівати свою силу, що пручалася, рвалася на волю* (Мирний, II, 1954, 286); б) поза межі в'язниці. *Джерю випустили з тюрми на волю* (Н.-Лев., II, 1956, 261); **По во́лі** — поза приміщенням, надворі.— *Де та доля пишається? Чи то в шинках з багачами?.. Чи то в полі на роздоллі З вітром віється по волі?* (Шевч., II, 1953, 294).

◇ **Дава́ти (да́ти) во́лю ного́м** — швидко бігти, пускатися навтікача. *Почула Лисиця Вовчиків крик, побачила, який він біжить злючий та недобрий,— і не чекала довго. Дала ногам волю та до лісу* (Фр., IV, 1950, 86); **Дава́ти (да́ти) во́лю рука́м:** а) хапати, чіпати руками. [Тетяна:] *Тілько знайте: язиком що хочеш роби, а рукам волі не давай* (Котл., II, 1953, 47); б) битися.

5. Свобода, незалежність; протилежне неволя, рабство. *Не вмирає душа наша, Не вмирає воля* (Шевч., I, 1951, 325); *Вічний революцьонер Дух, що тіло рве до бою, Рве за поступ, щастя й волю* (Фр., X, 1954, 7); [Неофіт-раб:] *А я піду за волю проти рабства, я виступлю за правду проти вас!* (Л. Укр., II, 1951, 241); // Перебування не під арештом, не в клітці, не на ланцюгу і т. ін. *Немає гірше, як в неволі Про волю згадувать* (Шевч., II, 1953, 90); *— Яке прекрасне слово: ко-за-ки! Українські козаки, що віками боролися за волю українського обездоленого народу* (Довж., I, 1958, 162); *Рибка, почувши волю, стрепенулася, завмерла.. і зникла в глибині* (Стельмах, Хліб.., 1959, 108).

6. *іст.* Звільнення селян від кріпацтва. *Ще тільки об'явили волю, піщани зашуміли, як окріп у горшку* (Мирний, II, 1954, 192).

ВОЛЯ́КА, и, *ч.* Збільш. до **віл.** *Добрий воляка язиком, мов серпом, траву під зуби захоплює* (Барв., Опов.., 1902, 245).

ВОЛЯ́Р, а́, *ч.* Те саме, що **волови́к** 1. *Почав воляр трубить* (Сл. Гр.); *Оксен проводив засідання правління по-своєму. Він не обмежувався одними лише членами правління, а радо приймав усіх, хто бажав бути присутнім, так що на засіданні були і волярі, і пташниці, і конюхи, .. і просто рядові члени колгоспу* (Тют., Вир, 1964, 118).

ВОЛЯ́ЧИЙ, а, е. 1. Прикм. до **віл.** *Проміж людських голів* [на ярмарку] *стирчать рогаті волячі голови* (Н.-Лев., I, 1956, 58); // Признач. для волів. *В перетлілих до рубців сорочках брели біля волячих ярем батраки* (Гончар, Таврія.., 1957, 301); // Власт. волові. *Такі, як Каргат, або з волячою упертістю ламають усе на своєму шляху, або ж .. розбивають собі лоб* (Шовк., Інженери, 1956, 205).

2. *перен.* Дуже міцний, сильний. *Здоров'я в мене воляче* (Мур., Бук. повість, 1959, 202); // Дуже великий. *— Де вже нам тепер гарнішати,— приклавши руку до грудей, зітхнула для Івана і заграла очима для Данила, який хоч і некрасивий, але має волячу силу* (Стельмах, II, 1962, 169).

Воля́чі о́чі — великі опуклі очі. *Петро Григорович багатозначно подивився на гостя волячими очима* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 172); **Воля́ча ши́я** — коротка мускуляста шия.— *Не бійся, не бійся,— ласкаво гудів над ним* [татарином] *кремезний чумак з волячою шиєю.— Ми не звірі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 381).

ВО́ЛЬВОКС, у, *ч.* Рід зелених водоростей, які ростуть у стоячій прісній воді. *Вольвокс — це куляста колоніальна водорість, яку можна помітити простим оком, бо розмір її від 200 до 2500 мікронів* (Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 12).

ВОЛЬЄ́Р, а, *ч.* Те саме, що **вольє́ра.**

ВОЛЬЄ́РА, и, *ж.* Обгороджений майданчик для утримання тварин і птахів на вільному повітрі. *У запущених вольєрах бігали різних мастей звірі* (Рибак, На світанку, 1940, 199); *Наталка після того, як зостались її вольєри без цесарок, подалася в Херсон шукати собі іншого місця. Яресько залишився в Асканії* (Гончар, II, 1959, 32).

ВО́ЛЬНИЙ, а, е, *заст., поет.* Вільний (у 1, 3 знач.). *І мене в сім'ї великій, В сім'ї вольній, новій, Не забудьте пом'янути Незлим тихим словом* (Шевч., I, 1951, 354); *Суддя почав товкмачить їм, що вони од того дня вже вольні, не панщанні* (Н.-Лев., II, 1956, 254).

ВО́ЛЬНИЦЯ, і, *ж., збірн., іст.* Селяни-кріпаки, ремісники і т. ін., що тікали від поміщиків та поселялися на окраїнах Московської держави й Польщі, здобуваючи таким чином певну незалежність. *Нижче гримучих камінних порогів* [Дніпра] *осіла була на довгі часи запорізька вольниця* (Рильський, III, 1956, 251); *— Сибір був захоплений буйною вольницею Єрмака, тими людьми, яким було тісно на Русі* (Стельмах, Хліб.., 1959, 21).

ВО́ЛЬНОСТІ, тей, *мн., заст.* Привілеї, пільги. *Він знає, що нам, козакам, дано грамоту на землю і вольності* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 22).

ВОЛЬОВИ́Й, а́, е́. 1. Прикм. до **во́ля** 1. *Вольовим зусиллям він спиняє нервовий дрож* (Кол., Терен.., 1959, 38); *У вольових діях виявляється єдність розуму і волі людини* (Рад. психол. наука.., 1958, 320).

2. Який має тверду волю, характер; наполегливий. *Вона була дівчина наполеглива, вольова* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 63); // Який виражає тверду волю, вдачу. *У цього ставного вченого було вольове обличчя* (Грим., Подробиці.., 1956, 154).

ВОЛЬТ ^{1}, а, *ч.* Одиниця виміру напруги електричного струму. *За одиницю напруги береться 1 вольт (в) — напруга, при якій на дільниці кола виділяється 1 джоуль енергії.., якщо по цій дільниці проходить заряд в один кулон* (Фізика, II, 1957, 113).

ВОЛЬТ ^{2}, **а**, *ч.* 1. *спорт.* Об'їзд манежу по колу під час вправ з верхової їзди; // Доріжка на манежі, що має форму кола; // Крутий поворот коня при манежній їзді; // Будь-який крутий поворот. *Як гостро свистить гострокрила.. Ластівка! Які несподівані вольти! Зигзаги які блискавичні!* (Рильський, I, 1946, 188); *Той, хто змушений був хвилину йти попереду, робив у свою чергу вольт, щоб пропустити наперед себе заднього* (Ю. Янов., I, 1958, 539).

2. *спорт.* Ухиляння від удару супротивника під час фехтування.

3. Підтасовування, пересмикування карт під час гри, щоб обдурити партнерів. *Пан Калясантій силувався забавляти їх, показуючи, як робиться* [робляться] *вольти з картами* (Фр., VII, 1951, 135).

ВОЛЬТА́Ж, у́, *ч.* Ступінь напруги електричного струму. *Плівки сірчистого свинцю дають під діянням світла трохи більший вольтаж, ніж завбачують теоретики* (Наука.., 10, 1966, 54).

ВОЛЬТА́МЕТР, а, *ч.* Прилад для вимірювання сили електричного струму за його хімічною дією.

ВОЛЬТЕ́РІВСЬКЕ КРІ́СЛО, *заст.* Глибоке, з високою спинкою крісло. *Сіла баронеса на вольтерівське крісло і суворо, мовчки задивилась у вікно* (Л. Укр., III, 1952, 530); *Храпов сидів у широкому вольтерівському кріслі, і трудно було розібрати, спить він чи так сидить, задумавшись* (Тют., Вир, 1964, 353).

ВОЛЬТЕР'Я́НЕЦЬ, нця, *ч.* Послідовник Вольтера; у кінці XVIII — на початку XIX ст.—вільнодумна людина; вільнодумець.— *Мене більше цікавить здорова бібліотека мого тата і діда вольтер'янця* (Н.-Лев., I, 1956, 588); *Суддя той Був новітній вольтер'янець* (Л. Укр., IV, 1954, 167).

ВОЛЬТЕР'Я́НКА, и, *ж.* Жін. до **вольтер'я́нець.**

ВОЛЬТЕР'Я́НСТВО, а, *с.* Світогляд, який базується на філософських поглядах Вольтера; // Назва прогресивних ідейно-політичних течій і релігійного вільнодумства кінця XVIII — початку XIX ст., пов'язаних з ученням Вольтера; вільнодумство.

ВОЛЬТИЖЕ́Р, а, *ч.* Вершник, що майстерно виконує складні гімнастичні вправи на коні, який швидко біжить по колу. *У виставі візьмуть участь вольтижери* (Веч. Київ, 18.IV 1958, 4).

ВОЛЬТИЖЕ́РКА, и, *ж.* Жін. до **вольтиже́р.**

ВОЛЬТИЖУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Який служить для вольтижування.

ВОЛЬТИЖУВА́ННЯ, я, *с.* Складні гімнастичні вправи вершника на коні, який швидко біжить по колу. *Йому.. соромно було признатися собі, що.. він, майстер.. вольтижування, не може його наздогнати* (Руд., Остання шабля, 1959, 23).

ВОЛЬТИЖУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Майстерно виконувати гімнастичні вправи на коні під час його бігу по колу; займатися вольтижуванням.

ВО́ЛЬТІВ: △ **Во́льтова дуга́** — те саме, що **Електри́чна дуга́** (*див.* **дуга́**).

ВОЛЬТМЕ́ТР, а, *ч.* Прилад для вимірювання напруги електричного струму між двома точками електричного кола. *Для вимірювання напруги застосовуються прилади, що називаються вольтметрами* (Фізика, II, 1957, 114); *Перед очима рухалися стрілки,.. вискакували циф-*

ри вольтметрів кожного споживального агрегата (Ле, Міжгір'я, 1953, 379).

ВОЛЬФРА́М, у, *ч.* Хімічний елемент, тугоплавкий метал сріблясто-білого кольору. *З елементів шостої групи періодичної системи до металів належать хром, молібден і вольфрам* (Заг. хімія, 1955, 586); *Пустотна лампочка складається з тонкої «нитки» — дротинки, виготовленої з дуже тугоплавких металів: вольфраму.., танталу або їх сплавів* (Фізика, II, 1957, 124).

ВОЛЬФРАМІ́Т, у, *ч.* Мінерал, руда, що використовується для виготовлення високоякісних сортів твердої сталі. *Вихідною сировиною для одержання вольфраму служить мінерал вольфраміт, який являє собою суміш вольфрамокислих солей заліза і марганцю* (Наука.., 3, 1958, 10); *Найважливіша вольфрамова руда — вольфраміт — складається з залізної і марганцевої солей вольфрамової кислоти* (Заг. хімія, 1955, 592).

ВОЛЬФРА́МОВИЙ, а, е. Який містить у собі вольфрам. *Вольфрамова руда;* // Вигот. з вольфраму. *У 1910 р. були створені перші пустотні лампи з вольфрамовою ниткою* (Нариси розв. прикл. електр.., 1957, 59).

ВО́МПИТИ, плю, пиш; *мн.* во́мплять; *недок., діал.* Вагатися; соромитися. *Тягли тут пінненьку Троянці, Не вомпили Сициліянці, Черкали добре назахват* (Котл., I, 1952, 92).

ВОНА́, її (*з прийм.* до не́ї, від не́ї *і т. ін.*), *займ. особ. 3-ої ос. одн., ж.* 1. Уживається на позначення предмета мовлення, вираженого іменником жіночого роду однини в попередньому реченні або після цього займенника. *Линь, моя пісне, як чайка прудкая,— Вона не боїться, що в морі загине* (Л. Укр., I, 1951, 65); *Тут я зустрівся з музою своєю. І, взявши в руки ліру й срібний лук, Пливу, як тінь, по морю снів за нею* (Рильський, I, 1960, 148); *Баба Сикліта дуже жаліла, що не вспіла наказати Марусі, як треба поводитись із сватами, і все, наче її кортіло, хотіла штовхнути дочку або сказати їй* (Григ., Вибр., 1959, 33); // *у знач. ім.* Означає особу жіночої статі як об'єкт чийого-небудь кохання. *В думках завжди була тільки вона;* // *у знач. ім.., розм.* Уживається для визначення статі людини в дитячому віці. *Це він чи вона?*

2. *тільки род. в.* Уживається в значенні присвійного займенника. *Таке її щастя, така її доля* (Шевч., I, 1951, 5); *До війни Ляля часто бігала до цього будинку, де жила одна з найулюбленіших її вчительок* (Гончар, II, 1954, 109).

ВОНИ́, їх (*з прийм.* до них, від них *і т. ін.*), *займ. особ. 3-ої ос. мн.* 1. Уживається на позначення предмета мовлення, вираженого іменником у множині до або після цього займенника. *Навіть старі хвалили Гущу. Вони ходили розпитать в нього, чи скоро буде нарізка* (Коцюб., II, 1955, 66); *Запоріжці Софрон Подобайло і Павло Трамана стояли горді й пишні, як архістратиги або орли. На очах у них теж були сльози, але вони їх не помічали* (Довж., I, 1958, 259).

2. *розм.* Уживається для вираження пошани до однієї особи будь-якої статі. *Довгий і блідий швейцар.., нахиливши до мене своє.. обличчя, сливе прошепотів: — Вони ще не встали... «Вони» — то був редактор* (Коцюб., II, 1955, 425); [Лукаш:] *Тобі недобра з їх свекруха буде!* (Л. Укр., III, 1952, 229); — *Ех, Тимку, не знаєш ти дядька Мусія: вони в нас хитрі!* (Головко, II, 1957, 403).

ВОНІТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., діал.* Блювати. *Огидне, слизьке харкотиння поривало* [Анатолія] *вонітувати* (Кач., II, 1958, 325).

ВОНО́, його́ (*з прийм.* до нього, від нього *і т. ін.*), *займ. особ. 3-ої ос. одн., с.* 1. Уживається на позначення предмета мовлення, вираженого іменником середнього роду однини в попередньому реченні або після цього займенника. *От.. одважилось* [щеня] *вхопить Шматок м'ясця, щоб не кортіло. Лев бачить, що воно зробило, Та змилосердився — мовчить* (Гл., Вибр., 1957, 57); *Хай щастя, друже, не найшов ти,— Але нащо тужить за ним?* (Рильський, I, 1960, 156); *Обличчя його було землисто-сіре, зосталось таким навіть після того, як він витер з нього пилюку* (Гончар, III, 1959, 9).

2. *розм.* Уживається в значенні вказівного займенника це. [Лікар:] *А знаєте, Олімпіадо Іванівно, як дивлюсь я на оті книжки, то здається.., на їх місце стане тоненький збірник творів Ореста Михайловича Груїча. Воно і для полиці і для дівочого серця легше буде* (Л. Укр., II, 1951, 40); *То* [пластинки] *був найдорожчий Оленчин скарб, який вона збирала протягом довгих років, уриваючи з кожної стипендії якусь частку грошей. А тепер воно як знахідка* (Кучер, Трудна любов, 1960, 184).

3. *розм.* Уживається в значенні займенників він, вона з відтінком пестливості або зневажливості. *Або може вже такою Воно* [княжна] *й уродилось? Або може молодеє Чи не полюбило Кого-небудь?* (Шевч., II, 1953, 14); *Та де ж таки йому за писаря ставати? Воно ще таке молоде та дурне* (Сл. Гр.).

4. *розм.* Уживається в значенні підсилювальної частки. [Чоловік:] *Воно ж тепер і копати важко* (Мик., II, 1957, 310); *І що воно за дитина, ніяк не заплаче!* (Горд., II, 1959, 11).

То (ото́) ж то й воно́ — уживається як повчальна або докірлива вказівка на що-небудь у значенні «в тім то й річ».— *То ж то й воно, що душа в тебе молода та гаряча і довірлива до всього... Оберігай її, Маковею, не звихни ніде!..* (Гончар, I, 1954, 275); **Ось (от) воно́ що!** — уживається як вигук здогаду про що-небудь.— *Еге, так от воно що! Тут догадався дід, що чортяка та закохався у відьму* (Стор., I, 1957, 83).

ВО́НПИТИ, плю, пиш; *мн.* во́нплять; *недок., діал.* Сумніватися. *Не вонпив старий Шрам, що син його Петро укладе Тура* (Сл. Гр.).

ВОНЮ́ЧИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **смердю́чий.** *Ся улиця вела у пекло, Була вонюча і грязна.. Од диму вся була чадна* (Котл., I, 1952, 127); *Увечері в хаті у Горпини на столі стояв вонючий каганець і неясно горів* (Григ., Вибр., 1959, 124).

ВОНЮ́ЧКА, и, *ж.* 1. Народна назва рослин з родів: гусятник, ромашка, валеріана та ін., що відзначаються різким запахом.

2. Назва північноамериканських ссавців родини куниць, які мають різкий неприємний запах; скунс.

ВОНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок., розм., рідко.* Те саме, що **смерді́ти.** *Увійшли до сіней, у яких було зовсім темно і страшно воняло торішньою гнилою капустою* (Фр., II, 1950, 56); — *Та що воно воняє у вас там смалятиною? Дихання просто забиває* (Головко, II, 1957, 43).

ВОРА́ТИ, рю́, ре́ш, *док., рідко.* Зорати певну ділянку землі. *Було в нас два воли; спряжуться з сусідом: нам трошки ворють, собі багато* (Барв., Опов.., 1902, 267)

ВОРА́ТИСЯ *див.* **во́рюватися.**

ВО́РВАНЬ, і, *ж., заст.* Жир, який добувають з морських тварин (китів, тюленів і т. ін.) та риб. *Насилу добрався він, лавіруючи між кригою, до Югорського Шару, де взяв ворвань та рибу* (Видатні вітч. географи.., 1954, 100).

ВОРИ́НА, и, *ж.* 1. Зрубаний тонкий довгий стовбур дерева, який використовують для огорожі; жердина. *Ми взяли ворину таку, як у руку завтовшки, та довгу, та рівну* (Сл. Гр.).

2. *рідко.* Загорожа з таких жердин. *З дитячою безпо-*

середністю Мелашка підбігла до ворини, немов аж завмерла, провівши палким поглядом вершника (Ле, Наливайко, 1957,41).

ВОРИ́НКА, и, *ж.* Зменш. до **вори́на.** *Шофер підходить до воринок і стає в тіні смереки* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 25).

ВОРИ́ННИЙ, а, е. Прикм. до **вори́на.**

ВОРИ́ННЯ, я, *с.* 1. Збірн. до **вори́на.** *Череди йшли повагом вузькими стежками, з обох боків обгородженими воринням* (Фр., III, 1950, 92); *Забили чотири стовпи, обгородили воринням, і весь тобі корівник, конюшня й кошара* (Кучер, Прощай.., 1957, 223).

2. *рідко.* Загорожа з довгих жердин, прибитих до стовпців. *Іван прив'язав білого коня до низького вориння на подвір'ї* (Козл., На переломі, 1947, 72).

ВОРІЖЕ́НЬКИ, *рідко* **ВОРОЖЕ́НЬКИ**, ів, *мн., нар.-поет.* Вороги. *Насудяться воріженьки,— Дівка заміж піде* (Укр.. лір. пісні, 1958, 173); *Не співає чорнобрива, Кляне свою долю. А тим часом вороженьки чинять свою волю* (Шевч., I, 1951, 31); *Лукія.. заспівала на весь голос: «..Брешіть, брешіть, воріженьки,— я вас не боюся!»* (Донч., III, 1956, 100).

ВОРІ́ТЕЧКА, чок, *мн.* Зменш.-пестл. до **воро́та** 1. *Ой, не ходи, старий, Коло моїх ворітечок!* (Нар. лірика, 1956, 346); [Марта:] *Мати вже й ворітечка десь порозчиняла, гостей виглядаючи* (Вас., III, 1960, 101).

ВОРІ́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **воро́та.** *Прив'язавши коней віжками до ворітного стовпа, в хату ввійшов і Настевич* (Бурл., М. Гонта, 1959, 262); *Ворітна хвіртка.*

△ **Ворі́тна ве́на** — велика кровоносна судина, що несе кров з усього шлунково-кишкового тракту у ворота печінки.

ВОРІ́ТНИК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **ворота́р** 1.

ВОРІ́ТНИЦЯ, і, *ж.* 1. Прикріплена на завісах одна з двох частин (половин) воріт, брами. *Брама була зачинена. Богдана Хмельницького обдало холодом, і саме в цей час зарипіли ворітниці, і брама повільно відчинилась* (Панч, III, 1956, 295); *Притулившись до хвіртки, стояла, захована ворітницею і тінями, дівчина і руками затискувала уста, щоб не розсміятися* (Стельмах, Хліб.., 1959, 351).

2. Стовп, до якого прикріплені ворота. *Ворота вже були причеплені до ворітниць, але так, що їх ніколи не можна було гаразд причинити* (Н.-Лев., III, 1956, 120); *Вони пливли.. на позриваних з ворітниць воротях* (Довж., I, 1958, 318).

ВОРІ́ТНЯ, і, *ж., розм.* Те саме, що **ворі́тниця** 1. *Хура соломи все ж зачепилася краями за ворітню* (Шиян, Баланда, 1957, 32); *Коли ж виводили за двір, То на ворота впав твій зір, На дві обірвані ворітні* (Мал., Звенигора, 1959, 337).

ВОРІ́ТОНЬКА, ньок, *мн.* Зменш.-пестл. до **воро́та** 1. *Через твої ворітонька сивим конем їхав* (Народна пісня).

ВОРІ́ТОЧКА, чок, *мн.* Зменш.-пестл. до **воро́та** 1. *— Чи чула ти, дівчинонько, Як я тебе кликав?.. Як повз твої воріточка Сивим конем їхав?* (Чуб., V, 1874, 51).

ВОРІ́ТТЯ, я, *с., діал.* Ворота. *Без світла темної пори Ні кроку навіть за воріття!* (Граб., I, 1959, 248).

ВОРІ́ТЦЯ, тець, *мн.* Зменш.-пестл. до **воро́та** 1. *Хиляться ворітця — упали* (Чуб., V, 1874, 170); *Вона пропустила нас у ворітця і присунула їх за нами, накинувши липовий зашморг на стояна* (Досв., Вибр., 1959, 422).

ВОРКІ́Т, кота́, *ч.* 1. *розм., рідко.* Те саме, що **воркоту́н.** *Тоді вже згадав я, що той Назарко на цілу округу жіночий воркіт і такий на це діло здатний* (Вовчок, VI, 1956, 294).

2. Ласкава назва-прикладка до слова кіт. *Кіт-воркіт біля воріт Чеше лапкою живіт* (Мал., I, 1956, 365).

ВОРКІТЛИ́ВИЙ, *рідко* **ВОРКОТЛИ́ВИЙ**, а, е. Який має схильність воркотати (в 3, 4 знач.). *Тепер навіть воркотливий воротар.. задоволено посміхався* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 77); *Воркітлива людина;* // Який виражає незадоволення. *Директор.. перейшов з пискливого крику на воркітливе бубоніння* (Збан., Мор. чайка, 1959, 73).

ВОРКІТЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **воркітли́вий.** *Він .. кидає невиразні репліки на напрочуд дивну воркітливість свого приятеля* (Досв., Вибр., 1959, 300).

ВОРКІТЛИ́ВО. Присл. до **воркітли́вий.** *Ніжно гладить* [мати].. *моє непокірне.. волосся, говорить воркітливо, немов пісню колискову співає* (Збан., Єдина, 1959, 44).

ВОРКНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., розм.* Однокр. до **воркота́ти** 4.— *Я так і знав,— воркнув жандарм.— Ну, війте, на вас лежить відповідь за них* (Фр., II, 1950, 32); *Вона здвигнула плечима та воркнула, немов до себе* (Коб., I, 1956, 439).

ВОРКО́ТА, и, *ж., розм.* Те саме, що **муркота́ння.** *Ой на кота воркота, на дитину дрімота* (Сл. Гр.).

ВОРКОТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **воркота́ти.** *Дід тим часом сидів спокійно на його карку,.. зовсім не чув Іванового воркотання* (Фр., III, 1950, 134).

ВОРКОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ВОРКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *недок.* 1. Те саме, що **воркува́ти** 1 . *Воркотала горлиця День і ніч, день і ніч* (Пісні та романси.., II, 1956, 139); *Воркотіли білі голуби на ганку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 358).

2. *перен.* Те саме, що **воркува́ти** 2. *Марія з чоловіком воркотить, розмовляє* (Горд., Вірність, 1943, 62).

3. Те саме, що **муркота́ти** 1. *Ой кіт буде воркотати* (Сл. Гр.).

4. *розм.* Виявляти своє незадоволення, гнів тощо приглушеною переривчастою мовою; бурчати. *Бігає професор по класі.. і воркоче щось під носом, а далі обертається до нас і кричить: — Додому!* (Фр., I, 1955, 244); *— Вона коби лише на вулиці стояти та до всіх парубків зуби шкірити! — воркотів Максим* (Кобр., Вибр., 1954, 110).

5. Утворювати одноманітний приглушений звук — рокіт (про воду, машину і т. ін.). *На дні під снігом воркотіла вода* (Ле, Мої листи, 1945, 83); *Десь далеко воркотав трактор* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 15).

ВОРКОТІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **воркоті́ти.** *Десь на високих осокорах заворкувала горлиця, і Павло.. почав підкрадатися на те воркотіння* (Кучер, Прощай.., 1957, 480); *Сестри не знаходили теми для серйозної балачки. А їхнє воркотіння перебігало, як струмочок з камінця на травку, з пісочку в калюжку* (Досв., Вибр., 1959, 234).

ВОРКОТІ́ТИ *див.* **воркота́ти.**

ВОРКОТЛИ́ВИЙ *див.* **воркітли́вий.**

ВОРКОТНЯ́, і́, *ж., розм.* Дія за знач. **воркота́ти** 4. *Воркотня, та не щодня* (Номис, 1864, № 2736).

ВОРКОТУ́Н, а́, *ч.* Той, хто має схильність воркотати (в 4 знач.).— *Не.. дивись на мене як на старого воркотуна, котрий одно бурчить, одно вурчить* [воркоче] (Мирний, I, 1954, 221); *Брати Калиновичі.. вели життя.. правильне.. Це не було життя.. кабінетних воркотунів*(Фр., VI, 1951, 201).

ВОРКОТУ́ХА, и, *ж.* Жін. до **воркоту́н.** *Знаю, що була стара, Скупа, і зла, і воркотуха* (Котл., I, 1952, 180); [Катерина:] *Ох, моя пані кохана! попалась би ти другому чоловікові.* [Галя:] *Годі тобі, стара воркотухо!* (Стор., I, 1957, 290).

ВОРКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **воркува́ти.** *Ліс зустрів мене як друга Горлиць теплим воркуванням* (Рильський, Сад.., 1955, 114); [Форкіада:] *Киньте читанку кохання, Пустотливе воркування* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 371).

ВОРКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. Видавати своєрідні переливчасті звуки (про голубів, горлиць і т. ін.). *Щебече зяблича сім'я, І сиза горлиця воркує* (Щог., Поезії, 1958, 320); *В гущині воркує голубка, лящить соловей* (Горд., І, 1959, 473); * Образно. *Чого серце, як голубка, день і ніч воркує* (Шевч., І, 1951, 55).

2. *перен.* Ніжно розмовляти з ким-небудь. [Сербин:] *Буде вже нам безпечно, як голубки, воркувати* (Вас., III, 1960, 40); *Соломія гладить Катрю по голові, розкутує хустку, тихо воркує: — Не плач, доню* (Кучер, Трудна любов, 1960, 334).

ВОРКУ́Н, а́, *ч.*, *розм.* Те саме, що **воркоту́н.** *Ой час, пора додомоньку, Єсть у мене воркун дома Да на мою да головоньку* (Чуб., V, 1874, 548); *Ой є в мене воркун дома, Проб'є мені та головоньку* (Барв., Опов.., 1902, 40).

ВОРОБЕ́ЦЬ, бця́, *ч.*, *діал.* Горобець. *Воробці.. цвіркали та пищали, мов на дощ* (Фр., VII, 1951, 151); *Добре стрілив.. Упала одна пташка до землі.. Се був воробець* (Коб., II, 1956, 31).

ВО́РОГ, а, *ч.* 1. Той, хто перебуває в стані ворожнечі, боротьби з ким-небудь; недруг, супротивник. *Стали вони тяжкими ворогами. Кожен кожному робив перешкоди, кожен кожного судив між людьми* (Мирний, II, 1954, 118); [Ярчук:] *Є у нашого шановного Порфирія Марковича особисті вороги чи нема?* (Мик., I, 1957, 391); // *чого.* Принциповий противник чого-небудь. *Ворог всякої фрази,.. Драгоманов у своїх статтях, а ще більше в листах до галичан.. відучував їх од пустої фразеології* (Коцюб., III, 1956, 31).

Вну́трішній во́рог — той, хто заподіює шкоду всередині країни, вороже ставиться до існуючого ладу; **Зо́внішній во́рог** — той, хто зазіхає, нападає на країну ззовні, порушуючи її кордони. *При дружбі народів нашої країни нам не страшні ніякі ні внутрішні, ні зовнішні вороги* (Тези про 300-річчя возз'єдн.., 1954, 28).

2. *також збірн.* Супротивник на війні, у воєнних діях. *А тут кричать та в труби сурмлять,.. В наскок яряться вороги* (Котл., I, 1952, 233); *Дав* [комісар] *розпорядження партизанам відтягти ворога вбік* (Ю. Янов., I, 1958, 279).

3. *перен.* Шкідник сільськогосподарських рослин, лісу і т. ін. *Тихович вірив у можливість боротьби з ворогом винограду* [філоксерою] (Коцюб., I, 1955, 223); *Багато ворогів має ліс. Особливо великої шкоди завдають йому численні шкідники* (Колг. Укр., 7, 1956, 12).

◇ **Не взяв його́ (тебе́** *і т. ін.*) **во́рог** — те саме, що **Не взяв його́ (тебе́** *і т. ін.*) **враг** (*див.* **враг**).— *Там у Петра Лукича нова наймичка та ще, не взяв її ворог, крижаста така...* (Мирний, III, 1954, 86).

ВОРОГУВА́ННЯ, я, *с.* Ворожі стосунки між кимсь, виявлення неприязні, ненависті до кого-, чого-небудь. *Він* [лікар] *веде боротьбу з темнотою, з забобонами, з ворогуванням селянина до інтелігента* (Коцюб., I, 1955, 172); *Нарожній завжди стривожений був гризнею, ворогуванням між селами* (Горд., I, 1959, 337).

ВОРОГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., з (між. поміж) ким, без додатка і діал. на (до) кого.* Бути у ворожих стосунках, виявляти неприязнь, ненависть до кого-, чого-небудь. *Сини не жили в згоді, а завжди ворогували та билися поміж собою* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 78); *Ні з ким він ніколи так не ворогував, як з Василем, і Василь не любив Грицька; .. вони.. гризлися, як кішка з собакою* (Мирний, IV, 1955, 21); *Чом «Слово» на «Правду» раз в раз ворогує?* (Фр., XIII, 1954, 44); — *Через що ж у вас сварки? — допитувався він.— Насамперед, ворогуємо ми з магістратом,— методично почав Хома* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 171).

ВОРОГУ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **ворогува́ти.** *Нурла і юзбаш стояли на чолі ворогуючих партій* (Коцюб., I, 1955, 394); *Сьогодні Григорій Іванович прийшов до ворогуючих напарників з твердою надією помирити їх* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 60).

ВОРОЖБА́, и́, *ж.*, *заст.* Угадування майбутнього чи минулого на картах і т. ін.— *Я ворожбу такую знаю, Хоть що по правді одгадаю, І вже ніколи не збрешу* (Котл., I, 1952, 154); *Чув я, що давно колись ворожила одна премудра Сова про будущину вашого і нашого роду. З тої ворожби мені досі пам'ятається один вірш* (Фр., IV, 1950, 113); *Не вірив у циганську ворожбу оцей француз* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 264).

ВОРОЖБИ́Т, а, *ч.*, *заст.* 1. Той, хто вгадує майбутнє чи минуле, за якимись прикметами або ворожачи на картах. *Всі ворожбити, чародії.. Кипіли в пеклі всі в смолі* (Котл., I, 1952, 138); *До дверей його тисових Покрутилась стежка бита, Взимку й літньою порою Люди йшли до ворожбита* (Шер., Дорога.., 1957, 43).

2. Чарівник (у 1 знач.). [Христя:] *Що ж той ворожбит зробе* [зробить]? [Маруся:] *Що? Перекине Семена вовкулакою, а тоді й роби, що хочеш...* (Кроп., I, 1958, 89); *Серьожка з таємничістю ворожбита постукав палицею об диван і з неї висунулась, як затвор з гвинтівки, тоненька трубочка листівок* (Гончар, Земля.., 1947, 81).

3. Знахар. *Він ходив по лісах та по луках, збирав якісь квітки, камінці.., і все те обережно ховав.. Старшиниха погадала навіть, чи не ворожбит він який* (Гр., Без хліба, 1958, 18).

ВОРОЖБИ́ТКА, и, *ж.*, *заст.* Жін. до **ворожби́т.** *Моя мати ворожбитка мені ворожила: — Не йди, доню, за нелюба, бо будеш тужила* (Чуб., V, 1874, 249); *Зілля.. лежало на столі поруч з хлібом, немов нагадуючи, що воно і є хлібом ворожбитки* (Стельмах, Хліб.., 1959, 145).

ВОРОЖБИ́ТСТВО, а, *с.*, *заст.*, *рідко.* Те саме, що **ворожі́ння.**— *Сей раз прощу ще тобі оце бабське ворожбитство, але другий раз не вдасться воно тобі більше* (Коб., II, 1956, 44); *Але що чекає попереду? Перемога чи поразка? .. Ворожбитство тут недоречне* (Рибак, Час.., 1960, 434).

ВОРОЖБИ́ТСЬКИЙ, а, е, *заст.* Прикм. до **ворожби́т;** // Власт. ворожбитові. *Де-не-де гуркотить барабан і збуджує морозну тишу. Це шаман.. танцює свій ворожбитський танець* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 589); *Читав* [Філіпп] *і твори Преторіуса, що славився тоді ворожбитськими штуками на цілий світ* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 265).

ВОРОЖДА́, и́, *ж.*, *поет.*, *рідко.* Те саме, що **ворожне́ча.** *Прийде день великої відради: Чоловіцтво, змучене украй, Ворожду закине братства ради* (Граб., I, 1959, 120); [Хор і луна:] *Тигри навколо снують, Лагідно муркають: Тут ворожди нема, Тільки любов сама* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 460).

ВОРО́ЖЕ. Присл. до **воро́жий** 1. *Індіанка мовчить, вороже дивиться на Дженні* (Л. Укр., III, 1952, 54); *Колишні наймити, бідняки вороже ставилися до нього, до хаджі,.. рід якого.. тримав у своєму кулаці аули* (Донч., I, 1956, 118).

ВОРО́ЖЕНЬКА, и, *ж.*, *рідко.* Зменш.-пестл. до **воро́жка.** *Звела з неба вороженька Дві яснії зірки, Ворожила, примовляла Кругом коло дівки* (Бор., Тв., 1957, 92).

ВОРОЖЕ́НЬКИ *див.* **воріже́ньки.**

ВОРО́ЖИЙ, а, е. 1. Прикм. до **во́рог** 1. *Діло, дороге моє діло, зразу перевалося; чужі ворожі руки перервали його!* (Мирний, І, 1954, 324); // Який виявляє ворожнечу, ненависть; сповнений недоброзичливості. *Здригнулася. Хто сей Юрчик? Ворог чи приятель? Помогти хоче чи продати? Але пригадала заступництво Юрчика, пригадала вороже відношення його до Марусяка — вже ж не став би Юрчик вислужуватися перед молодиком* (Хотк., ІІ, 1966, 264); *Холодком віяло від його карих очей, в усій постаті було щось чуже, навіть вороже* (Донч., ІІ, 1956, 491); // Який перебуває в стані ворожнечі. *Всі вони були родичі, ..хоч це не заважало їм ділитися на два ворожі табори* (Коцюб., І, 1955, 394).

2. Прикм. до **во́рог** 2. [Деїфоб:] *Хвалився він, що піде в бій сьогодні.. і що не зайде сонце, як вже буде розбите впень усе вороже військо* (Л. Укр., ІІ, 1951, 281); *В глибокому небі два промені прожектора впіймали ворожий літак* (Кучер, Чорноморці, 1956, 31).

ВОРОЖИ́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для ворожіння. *Ворожильні карти;* // Який виконується під час ворожіння. *Ворожильна пісня.*

ВОРОЖИ́ТИ, ожу́, о́жиш, *недок.* 1. Вгадувати майбутнє чи минуле на картах і т. ін.; пророкувати що-небудь. *Сей на руках знав ворожити, Кому знав скілько віку жити, Та не собі він був пророк* (Котл., І, 1952, 225); *І ворожка ворожила, Пристріт замовляла, Талан-долю за три шаги З воску виливала* (Шевч., І, 1951, 283); *Графові тієї ночі приснився страшний сон і він відразу ж після сніданку сів сам собі ворожити на картах* (Донч., ІІІ, 1956, 49).

◇ **На́двоє ба́ба (ба́бка) ворожи́ла** — невідомо, що буде.— *Хіба убогому і на світі не жити? Е, ні, це ще надвоє баба ворожила* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 324).

2. Уживати слова, застосовувати прийоми, чародійна сила яких нібито має вплинути на людину, природу і т. ін.; чарувати. *Мабуть, ворожила* [Мелашка] *над нею або що-небудь таке зробила, що як з води витягла нашу Оксану?..* (Кв.-Осн., ІІ, 1956, 445).

3. *біля (коло) кого — чого, перен., жарт.* Поратися біля кого-, чого-небудь. *Коней покрали, а нічліжники бачили, що такі-то коло тих коней ворожили* (Номис, 1864, № 12831); *Мотор здригався від залізних конвульсій, штовхав уперед човна, чадив перегаром бензину й масла, Іван Миколайович щось там ворожив біля нього* (Загреб., Спека, 1961, 270).

ВОРОЖІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ворожи́ти** 1, 2. *Я не вірю, .. щоб з того ворожіння Вийшла правда* (Щог., Поезії, 1958, 368); *Як це незвично, навіть химерно звучить у наш час — циганське ворожіння* (Жур., Звич. турботи, 1960, 194).

ВОРО́ЖІСТЬ, жості, *ж.* Властивість за знач. **воро́жий** 1. *Перші ряди селян стояли непорушно, останні їх підтримували й не виявляли будь-яких ознак ворожості* (Епік, Тв., 1958, 335).

ВОРО́ЖКА, и, *ж., заст.* 1. Жінка, яка ворожить (у 1, 2 знач.). *Пішла вночі до ворожки, Щоб поворожити: Чи довго їй на сім світі Без милого жити?* (Шевч., І, 1963, 58); — *Це тобі ворожка наворожила?.. Такої правди в тім ворожінні, як світла в льоху* (Руд., Остання шабля, 1959, 197).

2. Знахарка. *Він дозволяв ворожкам робити з жінкою, що їм забагнеться, аби звести її на ноги* (Коцюб., І, 1955, 228).

ВОРОЖНЕ́ЧА, і, *ж.* Відносини й дії між ким-небудь, пройняті ненавистю, недоброзичливістю. *Така спірка, така ворожнеча ніколи між ними не втихає, щодня вони за що-небудь та й погризуться* (Мирний, IV, 1955, 21); *Так, так, зникнуть злидні і зло. Зникне націй ворожнеча* (Тич., І, 1957, 143).

ВОРО́ЖО, *рідко.* Присл. до **воро́жий** 1. *Тисячі лиць ворожо насторожились на патера, тисячі очей стрілами впились в нього* (Фр., ІІ, 1950, 165); *Вони обоє переглянулись гостро, ворожо* (Л. Укр., ІІІ, 1952, 702).

ВО́РОК, а, *ч.* 1. Мішечок із гострокутним дном для відціджування та віддушування сиру.

2. *діал.* Мішок. *Ворок пшениці.*

ВО́РОН^1, а, *ч.* 1. Великий хижий птах із блискучим чорно-синім пір'ям, що живе подалі від осель (переважно в лісі). *На стрісі, край угла* [рогу] *селянської хати, Сів ворон та й кряче, недолю віщує* (Фр., XIII, 1954, 94); *Чорний ворон кричав на верхівці обпаленої блискавкою сосни* (Донч., ІІІ, 1956, 110).

◇ **Во́рон во́рону о́ка не ви́клює** — один одному не буде шкодити. *Пан і старшина — як брати рідні! Ворон ворону ока не виклює* (Мирний, ІІ, 1954, 85).

2. Рід гри, у якій імітується напад ворона на курчат, що їх захищає квочка. [Мотря:] *Парубки гратимуть у довгої лози, у тарана; дівчата — у ворона, у гусей!..* (Кроп., ІІ, 1958, 25); *Панночка виглядає.. дівчат, що грають у «ворона»* (Л. Янов., І, 1959, 143).

ВО́РОН^2, *прикм., нар.-поет., рідко.* Вороний. *Козак коника сідлає, З кочиченьком розмовляє: — Біжи ж, коню, біжи ворон А ж до тихого Дунаю* (Чуб., V, 1874, 169); [Явдоким *(співа):*] *Над козачим білим трупом Чорний ворон кряче, У ніженьках, на припоні, Ворон коник плаче* (Кроп., V, 1959, 164).

ВОРО́НА, и, *ж.* 1. Хижий птах із чорним або сірим пір'ям, що живе на деревах поблизу населених пунктів *На шляху дивлюся та на поле, Та на ворону на хресті* (Шевч., ІІ, 1963, 279); *Пролетіла ворона і сіла на тину* (Коцюб., І, 1955, 410); *Вітер ворону вгорі забивав, і вона мимоволі боком летіла та крякала* (Тич., І, 1957, 236).

◇ **Бі́ла воро́на** *див.* **бі́лий; Ля́кана (поло́хана** *і т. ін.*) **воро́на й куща́ (й ті́ні, й пня) бої́ться** — про того, хто раз перелякався і потім усього боїться; дуже обережний; **Ні па́ва ні воро́на** *див.* **па́ва; Пізна́ти воро́ну по пі́р'ю** — видно справжню суть людини з її поведінки.

2. *перен., зневажл.* Про неуважну людину; гава, роззява.— *Дітей малих за що посадив? — По приказанію вашому, за бунт.— Ворона! — крикнув на його,— по приказанію вашому!..— затвердив та кажеш одно* (Мирний, І, 1954, 284).

ВОРОНЕНЯ́, я́ти, *с.* Пташеня ворони або ворона. *І треба ж, що на сюю пору Пило біля ставка дурне Вороненя* (Греб., І, 1957, 66).

ВОРОНЕНЯ́ТКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **вороненя́**. *Обідаємо, а вороненятко підстрибом, підстрибом та й присусідиться до гурту* (Ковінька, Кутя.., 1960, 28).

ВОРОНЕ́НЬКИЙ, а, е, *нар.-поет.* Зменш.-пестл. до **ворони́й**. *Із діброви Козак виїжджає,.. Під ним коник вороненький Насилу ступає* (Шевч., І, 1951, 7); *Здалека доноситься пісня: .. Ой, коню вороненький, Товаришу мій вірненький* (Мирний, V, 1955, 111); // *у знач. ім.* **вороне́нький**, кого, *ч.* Вороний кінь.

ВОРОНЕ́ЦЬ, нця́, *ч.* 1. Вороний кінь. *Звідти він побачив, як.. Нечуйвітер схилився на гриву свого воронця* (Стельмах, Кров людська.., І, 1957, 256); *Беруть воронців із конюшень, виносять сідельця та збрую* (Мал., ІІ, 1959, 14).

2. *бот.* Півонія вузьколиста (*Paeonia tenuifolia* L.). *В травні розпускаються великі темно-червоні квіти воронця — півонії вузьколистої* (Наука.., 5, 1967, 9).

ВОРОНИ́Й, а́, е́. Чорний із синюватим полиском (про масть коня). *Ведуть коня вороного, Розбиті копита... А на йому сіделечко Хустиною вкрите* (Шевч., ІІ, 1953, 43); // *у знач. ім.* **вороний́**, но́го, *ч.* Кінь чорної масті. *Копитами вдарте, вороні,— У степу ми з вами не одні* (Воронько, Три покоління, 1950, 128).

ВО́РОНІВ, нова, нове. 1. Прикм. до **во́рон** ^{1} 1. *Сам отаман Шведь вирізнявся з-посеред інших козаків хіба тільки тим, що був у майже новому жупані, мав хвацько закручену чуприну, чорну, мов воронове крило* (Добр., Очак. розмир, 1965, 64).

2. Кольором схожий на ворона; чорний. *З-під барвистої тюбетейки вибивалися кільця воронового волосся* (Панч, На калин. мості, 1965, 196).

ВОРО́НКА, и, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **ви́рва** 1. *Ми об'їжджаємо величезні воронки від вибуху авіабомб* (Перв., Атака.., 1946, 170); *Частіше зустрічались глибокі воронки, валялись позеленілі гільзи від патронів та снарядів* (Шиян, Гроза.., 1956, 81).

ВОРОНКОПОДІ́БНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **лійкува́тий**. *Такі гори* [з правильною формою] *називаються вулканами, а їх воронкоподібні отвори — кратерами* (Фіз. геогр., 5, 1956, 100).

ВОРОННЯ́, я́, *с.* Збірн. до **воро́на** 1 й **во́рон** ^{1} 1.— *А чого се поперед нами такого вороння летить? — каже сестра* (Вовчок, VI, 1956, 310); *Схилялось на полудень сонце, каркало чорне вороння, обліпивши вершини дубів* (Шиян, Баланда, 1957, 139).

ВОРОНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ворonува́ти**; // *у знач. прикм. На тлі воронованої сталі видніється зображення якогось знака* (Гончар, Таврія.., 1957, 664).

ВОРОНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ворonува́ти**. *Внаслідок хімічної реакції між барвником і металом.. здійснюється воронування заліза і сталі, чорніння міді, забарвлення її в зелений, коричневий та інші кольори* (Наука.., 1, 1955, 15).

ВОРОНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Покривати поверхню металу шаром окису заліза або якогось іншого металу для захисту від ржавіння та надання їй чорного, темно-синього або брунатного кольору; чорнити (метал).

ВОРОНЯ́, я́ти, *с.* Пташеня ворони або ворона. *Прилетять воронята.., ти їх полови* (Тич., I, 1957, 148).

ВОРОНЯ́ТКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **вороня́**.

ВОРО́НЯЧИЙ, а, е. Прикм. до **воро́на** 1 й **во́рон** ^{1} 1. *Все похмуре подвір'я нагадувало вороняче гніздо* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 28); // Власт. вороні й ворону *На високих зелених тополях і кленах хмарами гніздилися ворони, заглушаючи людські голоси своїм неугавним воронячим галасом* (Ле, Право.., 1957, 221).

△ **Воро́няче о́ко** (*Paris* L.) — багаторічна трав'яниста рослина родини лілійних, яка дає одну чорну отруйну ягоду на кінці стебла.

ВОРОНЯ́ЧЧЯ, я, *с., розм.* Збірн. до **во́рон** ^{1} 1 і **воро́на** 1. *Веселилось вороняччя Над шляхетськими костями* (Мал., З книги життя, 1938, 104); *Налітала на споживу галич, вороняччя їжі припасло* (Забіла, У.. світ, 1960, 166).

ВО́РОНЬ, і, *ж., рідко.* Збірн. до **во́рон** ^{1} 1 і **воро́на** 1. *Гроза надходила із заходу до сходу.. чорна, як воронь* (Мал., II, 1956, 41).

ВОРОНЬКО́, а́, *ч.* Кінь вороної масті. *Пускається* [Максим] *навздогін своїм баским бистроногим воронько́м...* (Мирний, I, 1954, 118).

ВОРО́ТА, ріт, *мн.* 1. Проїзд або прохід в огорожі між будівлями тощо, а також ворітниці, що його закривають; брама. *Близько хата, де дівчина ворота одчинить* (Шевч., I, 1951, 7); *При вході до кожного дворища стояли дві липи, між якими прив'язані були гарно плетені в усякі узори ворота* (Фр., VI, 1951, 27); *Цукроварня маленька, будинків небагато, і величезна стіна з залізними воротами* (Ю. Янов., I, 1958, 125); * Образно. *А ти, галицький Осмомисле Ярославе!.. Дунайські ворота зачиняєш* (Мирний, V, 1955, 271); *В дротах було все поле перекопське. Розтягнувшись майже на одинадцять верст у довжину, вал перетинав перешийок від моря до моря, наглухо закриваючи північні ворота до Криму* (Гончар, II, 1959, 388); // Затвори шлюзів, які затримують воду на певному рівні. *Розкриваються останні ворота шлюзу: переді мною Хортиця і величава дуга греблі Дніпрогесу* (Довж., II,1959, 65); // Вузький прохід, по якому йдуть судна між скелями, мілинами і т. ін.

△ **Тріумфа́льні воро́та** — архітектурна споруда у вигляді арки, збудована на честь якої-небудь знаменної події і т. ін.

◇ **Ні в тин ні в воро́та**, *ірон.*: а) нікуди не годиться. — *А мій уже давно там* [на війні],— *сказав Духнович, батько якого був військовий лікар..— Один оце я тільки — ні в тин ні в ворота...* (Гончар, Людина.., 1960, 14); б) недоречно, не до ладу (сказати).

2. Точно визначена частина поля спортивної команди, яку вона захищає, граючи у футбол і т. ін. з іншою командою. *Хлопці грали у футбола. Воротарем був Василь... М'яч летів просто на ворота* (Донч., IV, 1957, 184); *Існує такий спортивний вислів: гра в одні ворота. Його можна почути, коли одна футбольна команда значно поступається силою перед іншою і не може стримати атак суперника* (Веч. Київ, 14.II 1961, 4).

3. *анат.* Місце входу до органа або виходу з органа нервових волокон, кровоносних і лімфатичних судин. *Ворота легенів; Ворота печінки.*

4. *мед.* Місце проникнення інфекції в організм. *Той орган або ту тканину, через які хвороботворні мікроби проникають в організм, називають вхідними воротами* (Підручник дезинф., 1953, 35).

ВОРОТА́Р, я́, *ч.* 1. Сторож біля воріт. *Воротар не квапився, довго щось відкручував, і нарешті міст спустився на своє місце* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 286); *Коли Ласточкін підійшов до Ботанічного саду, воротар.. довго не хотів його пропускати* (Смолич, V, 1959, 549).

2. Член спортивної команди (футбольної, хокейної і т. ін.), який захищає ворота; голкіпер. *Німець налагодився вдарити по воротах. Наш воротар легко підскочив, піймав.. м'яча й знову подав його на гру* (Ю. Янов., I, 1958, 487); *І коли тепер у нас спорт організовано, піднесено на нечувану височінь, цілком зрозуміло, що в кожній сім'ї — чи стрибун, чи бігун, чи штангіст, чи воротар* (Вишня, I, 1956, 401).

ВОРОТА́РКА, и, *ж.* Жін. до **ворота́р** 1. *Стара воротарка брязнула ключами, відчиняє хвіртку* (Мик., I, 1957, 285).

ВОРОТИ́ЛО, а, *с., заст.* Дрючок, яким повертають вітряк.

ВОРОТІ́Й, я́, *ірон., рідко.* Те саме, що **верхово́д** ^{1}. *На он ту неділю, або й серед тижня — сход. З району покличемо, щоб наші воротії не зірвали* (Головко, II, 1957, 85).

ВОРО́ТНІЙ, я, є, *рідко.* Прикм. до **воро́та**. *Якась людина.. бралась на перелаз у воротній хвірточці* (Барв., Опов.., 1902, 419).

ВОРОТО́К, тка́, *ч.* Планка з двома ручками для обертання й підтримування різальних ручних інструментів (розверток, свердел і т. ін.). *При ручному розвірчуванні розвертка приводиться в дію з допомогою воротка* (Практ. з машинозн., 1957, 74); *І все мені завод невпинно цокотить, і вороток скрипить* (Сос., II, 1947, 5).

ВОРОТТЯ́, я́, *с., нар.-поет.* Повернення до чого-, кого-небудь. *Буде, кажуть, каяття, та не буде воротття*

(Мирний, IV, 1955, 42); [О р и н а:] *Мені до Савуляка вже вороття немає* (Собко, П’єси, 1958, 47).

Без вороття́ — безповоротно, назавжди. *Без вороття пішли на дно люті пороги* (Гончар, Новели, 1954, 85).

ВО́РОХ, у, *ч.*, *рідко.* Те саме, що **ку́па.** *Раз Півень, риючись даремно у садку, Побачив ворох жита на току І зараз кинувся туди хазяйнувати* (Гл., Вибр., 1957, 210); *Вносить* [Зіна] *з спальні ворох різних суконь* (Коч., II, 1956, 241).

ВОРОХО́БИТИ, блю, биш; *мн.* ворохо́блять; *недок.*, *перех.* і *неперех.* *розм.* 1. Те саме, що **воруши́ти** 1, 3. *Суворий, посмикуючи борідку, ворохобив у пам’яті накопичений досвід* (Досв., Вибр., 1959, 252).

2. Те саме, що **бунтува́ти.** *І як на вічах не раз велелюдних буває, коли там Заколот несамовитий повстане і чернь ворохобить,— Вже головешки летять і каміння, поблискує зброя* (Зеров, Вибр., 1966, 225); *Між ними прокинулась неприязнь і ворохобила тайком тут і там молоду, напівдику кров* (Коб., II, 1956, 157).

ВОРОХО́БИТИСЯ, блюся, бишся; *мн.* ворохо́бляться; *недок.*, *розм.* 1. Те саме, що **воруши́тися** 1, 2. *Він зиркає в куток на малеч, що заглиблено ворохобилась між якихось клаптиків, ляльок, побитого посуду, поламаних іграшок* (Досв., Вибр., 1959, 237).

2. Те саме, що **бунтува́тися;** обурюватися. *Хлопець спідлоба поглянув на неї, натяг собі кашкета й підвівся. — Ну, ти... не дуже ворохобся...— кинув їй на прощання й зник* (Сміл., Зустрічі, 1936, 23).

ВОРОХО́БНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **бунтівни́й;** бентежний. *Грала свій вальс, але так, як ніколи.. О, та гама! та нам добре знана ворохобна гама!* (Коб., I, 1956, 534); *Лукія гарцювала перед ними, як добрий козак, як і більшість дівчат тої ворохобної пори* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 332).

ВОРОХО́БНИК, а, *ч.*, *розм.* Те саме, що **бунтівни́к.**— *І чого він ходить до мене, отой ворохобник?— промайнула думка в голові Макара Івановича.— Адже я вже раз «не пізнав» його на вулиці...* (Коцюб., I, 1955, 166); — *Треба скасувати будь-які поблажки для всіх, а ворохобників знайти — хоч не тепер, то в четвер* (Бурл., О. Вересай, 1959, 41).

ВОРО́ЧАТИ, аю, аєш, *недок.*, *перех.* і *неперех.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **поверта́ти** 1. —*Навіщо ж йому вітер здався? — спитав, усміхнувшись, старий.— Аякже! — здивувалась вона: — молоти ж треба, не руками ж млин ворочати?* (Мирний, I, 1954, 225); *Я безпорадно ворочаю, наче важкими гирями, величезними солдатськими чобітьми і не можу зробити й кроку* (Кол., На фронті.., 1959, 5).

ВОРОЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, *діал.* Повертатися назад. [Х и м к а:] *Коли так, то я й піду від вас.* [І в а н:] *Ні, ні... не ходи. Ворочай назад* (Мирний, V, 1955, 216).

ВОРО́ЧАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **переверта́тися** 1. *Горщок сей черепком накрила, Поставила його на жар.. Запарилось, заклекотіло, Ворочалося зверху вниз* (Котл., I, 1952, 155); *Старий Кравчина прислухався до вітру, не в силі заснути. Ворочався на полу з правого боку на лівий бік* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 393).

ВОРОЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, *діал.* Повертатися назад.— *Ой, їдь та їдь, мій миленький, Та не забавляйся, На конику вороненькім Назад ворочайся!* (Укр.. думи.., 1955, 99).

ВО́РОЧОК, чка, *ч.* Зменш. до **во́рок.** *Продасть горщик масла жінка І ворочок сиру* (Чуб., V, 1874, 581); *Артем витягнув невеличкий ворочок і дав його хлопчикові* (Шиян, Гроза.., 1956, 58).

ВОРС, у, *ч.* Те саме, що **во́рса.** *На Гуцульщині (у Яворові, Річках, Космачі та Бростурові) народні ткалі виготовляють чудові вовняні ліжники з пухнатим ворсом* (Нар. тв. та етн., 5, 1964, 39).

ВО́РСА, и, *ж.* Густий пушок з коротких волокон на поверхні деяких тканин. *На.. барабанах сукно хватали довгі ряди ворсильних колючих шишок і наводили на йому блискучу ворсу* (Н.-Лев., II, 1956, 97); *Сагайдачний не ворухнувся,— лежав, випроставши руки на ковдрі, пестив пучками ворсу і дивився у стелю* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 580).

ВОРСИ́НА, и, *ж.* Те саме, що **ворси́нка** 1.

ВОРСИ́НКА *див.* **ворси́нки.**

ВОРСИ́НКИ, нок, *мн.* (*одн.* **ворси́нка**, и, *ж.*). 1. Волоски ворсу. *Дбайливо скинув* [Микола] *білу ворсинку з матроської шинелі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 318).

2. Тонесенькі волосинки на поверхні рослинних і тваринних організмів. *А руки з золотистими ворсинками на пальцях лежали на столі, біля креслень* (Руд., Вітер.., 1958, 250).

3. *анат.* Мікроскопічні виростки на слизовій оболонці тонкої кишки, через які всмоктуються перетравлені шлунком поживні речовини. *Трихінели заглиблюються між ворсинками кишечника* (Колг. енц., I, 1956, 281).

ВОРСИ́НЧАСТИЙ, а, е. Покритий ворсинками (в 2, 3 знач.). *У сосновому лісі над землею.. піднялись на ворсинчастих стеблинках лілові квітки сон-трави* (Наука.., 4, 1962, 46); *Зовні яйцеклітина вкрита тонкою ворсинчастою оболонкою* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 183).

ВОРСИ́СТИЙ, а, е. З ворсою, з ворсинками. *Вона.. почала мовчки старанно обмітати ворсистий килимок* (Коз., Сальвія, 1959, 182); *Ворсиста шинель, закоротка для нього,.. робила його цибатим і трохи смішним* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 212).

ВОРСИ́СТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **ворси́стий.**

ВО́РСОВИЙ, а, е. З ворсою. *Його щока була тісно перев’язана райдужним ворсовим рушником* (Кучер, Трудна любов, 1960, 439); *Важливим досягненням килимарства.. західних областей України є освоєння виробництва ворсових килимів* (Нар. тв. та етн., 5, 1964, 40).

ВОРСУВА́ЛЬНИЙ, а, е, *текст.* Признач. для ворсування. *Ворсувальна машина.*

ВОРСУВА́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто ворсує тканини.

ВОРСУВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **ворсува́льник.**

ВОРСУВА́ЛЬНЯ, і, *ж.*, *текст.* 1. Приміщення, у якому ворсують тканини.

2. Машина для ворсування тканин.

ВОРСУВА́ННЯ, я, *с.*, *текст.* Дія за знач. **ворсува́ти**

ВОРСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.*, *перех.* *текст.*, Робити ворс на поверхні тканини за допомогою спеціальної машини. *В десятьох з них* [суконних майстерень] *готували пряжу і ткали, в двох фарбували, в двох стригли і ворсували сукно* (Іст. УРСР, I, 1953, 394); // Випрямляти ворс.

ВОРСУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.*, *текст.* Пас. до **ворсува́ти.**

ВОРСЯНИ́Й, а́, е́. Те саме, що **ворси́стий.**

ВОРУХКИ́Й, а́, е́, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **рухли́вий.** *Наливайко дмухнув на ворухкий язичок вогню лойового каганця* (Ле, Наливайко, 1957, 129).

ВОРУХЛИ́ВИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **рухли́вий.** *Низько у небі стримить.. пізній місяць.. Через його спотикаються хмаринки,.. ворухливі, як рибки* (Вас., II, 1959, 263); *Чорне коротеньке пальто міцно охоплювало його добре виковану, ворухливу постать* (Коп., Вибр., 1953, 244).

ВОРУХНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* і *неперех.* Однокр. до **воруши́ти** 1, 4. *Дивне почуття з’явилось в неї. Ніби вона тільки-но ..ворухнула камінь, який давив їй груди* (Скл., Святослав, 1959, 107); *Я чувся таким слабим, що* *ніби ні рукою не ворухну, ні ногою* (Фр., II, 1950, 25); *Рудий незадоволено ворухнув бровами й повів Зіньку* (Головко, II, 1957, 175).

◇ [І] **па́льцем не ворухну́ти** — нічого не зробити. *Йому доручено порятувати цінні папери, але ніхто й пальцем ворухнути не хоче* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 22).

ВОРУХНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.* Однокр. до **ворушитися.** *Не зна Марко, як в колисці Часом серед ночі Прокинеться, ворухнеться,— То вона вже скочить* (Шевч., І, 1951, 316); *Ворухнулася в своїм таборі сонна монгольська сила, заверещали вартові, загомоніли начальники* (Фр., VI, 1951, 116); *Очі* [Марії] *чорні німо дивились на Давида і винувато, і радісно. Враз ворухнувся в них острах* (Головко, II, 1957, 107).

ВОРУШИ́ТИ, ушу́, у́шиш, *недок.* 1. *перех.* Торкаючись кого-, чого-небудь, злегка рухати.— *Доброго здоров'я! Спасибі! — обізвалась Мотря з садка, і її руки не переставали ворушити мечик терниці* (Н.-Лев., II, 1956, 278); *Морська вода ворушить колоду на піску* (Ю. Янов., IV, 1959, 43).

2. *перех.* Перевертати що-небудь легке (сіно, солому і т. ін.). *Олег ворушив у кутку купу сіна* (Донч., II, 1956, 466); *Вслід за ними йшли дівчата з граблями, ворушили скошене* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 245); // Перегортати які-небудь папери тощо. *Згодом підходить* [Острожин] *до стола й починає ворушити газети* (Л. Укр., II, 1951, 11); *І не хотілося, і важко було ворушити оці вороха другорядних папірців, які відкладав геть на вільніший час* (Ле, Міжгір'я, 1953, 212).

3. *перех., перен.* Спонукати до діяльності, виводити зі стану байдужості; збуджувати. *Повільно, але вірно, революційний страйк ворушить, будить, освічує і організовує народні маси для революції* (Ленін, 19, 1950, 192); *Панський пастух вештався скрізь, і скрізь, де він з'являвся, його зелені очі ворушили народ* (Коцюб., II, 1955, 85); * Образно. *Мій ум ворушать змучені народи — Їм я віддав усі чуття мої* (Граб., І, 1959, 171); // Згадувати, пригадувати, викликати в пам'яті. *Їй* [матері] *дуже не хочеться ворушити старе своє горе, що залягло каменем на самому споді серця, свою гарячу і невеселу молодість* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 123); *Михайло Лаврентійович ворушить в пам'яті згадки з своїх молодих років і перекази батьків та дідів* (Вол., Самоцвіти, 1952, 102).

4. *неперех.* Злегка рухати чим-небудь. *Дід лежав і не ворушив ні одним* [суглобом] (Мирний, І, 1954, 193); *Ледве ворушачи губами, вони розмовляли шепотом* (Трубл., II, 1955, 66); // Надавати руху чому-небудь. *Знову лягає рука на регулятор. Бронепоїзд ледь-ледь ворушить колесами* (Донч., І, 1956, 495).

ВОРУШИ́ТИСЯ, ушу́ся, у́шишся, *недок.* 1. Злегка рухатися, залишаючись на тому самому місці. *Гості ворушились, позіхали, потягались, але ніхто не квапився вставати* (Н.-Лев., III, 1956, 76); *На його обличчя довго й пильно дивився Тихін. Чи чув що, бо весь був в очах, жадібно ловив, як ворушились Давидові уста* (Головко, II, 1957, 123); *Злегка ворушилися віти старої дупластої верби* (Шиян, Баланда. 1957, 106).

2. Повільно рухатися, пересуватися з місця на місце. *Уже вбогі ворушились, На труд поспішали* (Шевч., І, 1951, 251); *Попереду в темряві ворушилася, гаркотіла, звиваючись, безкрая людська ріка* (Гончар, І, 1954, 67); * Образно. *В його запамороченій голові роєм ворушилися тисячі думок* (Коцюб., І, 1955, 215).

3. *перен.* Проявляти діяльність; пробуджуватися. *Як сонечко зійде — ворушиться табір, Життя починає своє* (Пісні та романси.., II, 1956, 255); *Усюди, де проїздив Кобза, народ ворушився: усюди вже запобігли гінці Хмельницького з грамотою.. і нараїли люд на святе діло* (Стор., І, 1957, 359); *А журба, хоч закривав він* [Тарас] *їй шлях, ворушилася, підіймалась десь там, з глибини серця* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 443).

ВОРУШІ́ННЯ, я, *с* 1. Дія за знач. **ворушити** і **ворушитися.** *Сінозбиральні машини добирають і використовують так, щоб виключалось надмірне ворушіння, перекладання.. сіна* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 246).

2. *розм., рідко.* Те саме, що **метушня́** 1. *В домі почалось ворушіння та біганина* (Н.-Лев., IV, 1956, 556).

ВОРУ́ШКИЙ, а́, е́, *розм., рідко.* Те саме, що **рухли́вий.**— *А може, на весілля? — лукаво повела ворушкою бровою Олена* (Грим., Подробиці.., 1956, 81); *По небу йшли ворушкі хмари* (Мокр., Острів.., 1961, 56).

ВОРУШЛИ́ВИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **рухли́вий.** *Проворна, жвава та вертка зроду, вона ще до того вдавала з себе дуже ворушливу й жваву парижанку* (Н.-Лев., IV, 1956, 229); *Нервове ворушливе обличчя у Катрі відбивало на собі всі перелети бурливих сердечних почуть* [почуттів] (Стар., Облога.., 1961, 47).

ВОРУШНЯ́, і́, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **метушня́** 1. *Аж ось по хатах, по оборах ворушня, гамір, крик, біганина..* (Фр., VIII, 1952, 340).

ВО́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.,* **ВОРА́ТИСЯ,** рю́ся, ре́шся, *док.* Орючи, займати, захоплювати зайву або чужу ділянку землі.— *Що він? — допитується Зося.— В поле тобі воравсь чи якусь шкоду заподіяв?* (Стельмах, Хліб.., 1959, 557).

ВОР'Я́ *див.* **вір'я́.**

ВОСЕНИ́, *присл.* Тоді, коли буває осінь, осінньої пори. *Ранній світ борюкається з туманом, з дощем, з хмарами,.. вогко, мокро і важко. Так бува тільки восени* (Мирний, IV, 1955, 89); *По полях ми з Вишнею бродили Восени,.. І бур'ян пожовклий, посивілий Під ногами срібно хрупостів* (Рильський, Голос. осінь, 1959, 15).

ВОСКІ́ВКА, и, *ж.* Навощений папір для креслення, друкування на ротаторі тощо.

ВОСКОБІ́Й, бо́ю, *ч.* Добування воску з вощини.

ВОСКОБІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до воскобою. *Воскобійні клинки.*

ВОСКОБІ́ЙНИК, а, *ч.* Той, хто добуває віск із вощини. *Якраз і.. воскобійники явились* (Котл., І, 1952, 234).

ВОСКОБІ́ЙНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **воскобі́йник.**

ВОСКОБІ́ЙНЯ, і, *ж.* Приміщення або підприємство, де добувають віск із вощини. *Одночасно магнати і шляхта розширяли у своїх маєтках.. гути.., воскобійні, виробництво смольчуги, клепки та ін.* (Іст. УРСР, І, 1953, 181).

ВОСКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **воскува́ти;** // *у знач. прикм. Гладка воскована підлога, мальовані стіни..— ось що передусім насувалося оку* (Фр., VIII, 1952, 328); *Барвистими плямами падало світло крізь кольорові шибки на восковану долівку і лави* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 450).

ВОСКОВИ́Й, а́, е́. 1. Зробл. з воску. *Тримаючи в руках великі воскові свічки, вони сходами спустились у глибоке підземелля* (Скл., Святослав, 1959, 559); // Укритий або просочений воском. *Сапфо щось пише на восковій табличці* (Л. Укр., III, 1952, 722); *Світло падало знизу і просвічувало крізь восковий папір* (Кучер, Чорноморці, 1956, 425).

△ **Воскова́ міль** — міль, що паразитує на стільниках. *Личинки воскової молі знищують стільники* (Бджільн., 1956, 73).

2. *перен.* М'який, податливий (про людську вдачу). *Воскова вдача: аби до тепла, так і тане* (Укр.. присл.., 1955, 247); — *Жіночка трапилась ласкава, просто-таки воскова* (Збан., Єдина, 1959, 137).

3. Який має колір воску; блідо-жовтий.— *Ви б порадились* [у] *лікаря..,— говорив о. Василь, зупиняючи погляд на її восковому лиці* (Коцюб., I, 1955, 331); *В тіні під грушею біліли вискреблені до воскового кольору лавочка і стіл* (Сенч., Опов., 1959, 30).

△ **Воскова́ сти́глість** — передостання фаза стиглості зерна, у якій воно починає жовтіти. *Під час воскової стиглості зерно ще міцно тримається в колосі* (Колг. Укр., 1, 1957, 6).

ВОСКРЕСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВОСКРЕ́СНУТИ,** ну, неш, *док.* 1. Ставати знову живим, повертатися до життя після смерті; оживати. [Руфін:] *Ні, вір мені, боги не воскресають* (Л. Укр., II, 1951, 418); — *У наш вік буває, що й мертві воскресають* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 48); *То ж по Росі і по Сулі половці городи поділили: Вже не воскреснути Ігоревій дружині!* (Мирний, V, 1955, 272); *Духовенство твердить, що великдень був встановлений першими християнами на честь Ісуса Христа, який ніби-то народився, жив, страждав, помер і воскрес на початку I століття н. е.* (Наука.., 3, 1958, 35); // *перен.* Відроджуватися, відновлюватися. *Воскресни, мамо* [Україно]! *І вернися В світлицю-хату* (Шевч., II, 1953, 327); *І мій народ немов воскрес — Устав, аж брязнули кайдани!* (Ус., Листя.., 1956, 120); — *Поки живе ще зненависть,— мудро промовила вона* [Роксолана],— *може воскреснути й любов* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 446); // Видужувати.— *Ну, як, Петре, справи? — звернувся до нього Федька.— Щось ти і не вмираєш, і не воскресаєш...* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 71); // Проростати, розпускатися (про рослини). *Чи наше око, що вбачає, як цвіт природи воскресає, Пригадує зів'ялий цвіт..?* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 166); *В найдрібнішому і щуплому зерні Все ж є закладена жива велика сила: І з-під снігів воно воскресне навесні!* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 317).

2. *перен.* Внутрішньо обновлятися, ставати знову життєздатним, працездатним і т. ін.; оновлюватися. *Лиш в праці рук і ума воскресають люди* (Пісні та романси.., II, 1956, 172); *Я сам несу її* [надію] *в собі І оживаю, й воскресаю, Як сіра грудка серед маю, В жорстокій лютій боротьбі* (Мал., II, 1956, 136); *Іван Ілліч, директор МТС, Неголений, натомлений, спітнілий, Враз помолодшав, ну, сказать, воскрес* (Рильський, II, 1956, 191); * У порівн. *Третього дня прийшов Казанцев з товаришами. Олеся заговорила, неначе воскресла* (Н.-Лев., III, 1956, 153).

3. *перен.* Відновлюватися в пам'яті; пригадуватися (про що-небудь забуте, давноминуле). *У кожного воскресали в пам'яті минулі дні буйного повстанського життя* (Кир., Вибр., 1960, 103); *У моїй голові воскресли спомини.. переполоху, що загнав мене разом з іншими в ліс* (Фр., IV, 1950, 266).

ВОСКРЕСИ́ТИ *див.* **воскреша́ти.**

ВОСКРЕСІ́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **воскре́снути** 1, 2. *Слухайте: Воскресіння більш не буде! Тілу похорон зробили люди* (Ю. Янов., V, 1959, 99); *Франко передбачав велику бурю й день воскресіння народу* (Коб., III, 1956, 609); *Увосени зазеленіли луки І буковинська розцвіла земля. О земле рідна, плідна і велика, Радіть твоєму воскресінню як?* (Шер., Щастя.., 1951, 57).

ВОСКРЕ́СЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **воскре́снути** 1, 2. *Втративши цікавість до воскреслого з мертвих Панька,.. всі* [козаки] *одвернулись од нього* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 423); // *у знач. прикм. Грали трагедію «Страждання Христові»,.. міф про померлого й воскреслого бога* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 150); *Воскресле почуття людської гідності, радість перемоги й радянської спортивної гордості раптом охопили нас* (Ю. Янов., I. 1958, 488).

2. *у знач. прикм., рідко.* Те саме, що **скре́слий.** *В темряві ночі шумить воскресла річка* (Коцюб., II, 1955, 261).

ВОСКРЕ́СНУТИ *див.* **воскреса́ти.**

ВОСКРЕША́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВОСКРЕСИ́ТИ,** ешу́, еси́ш, *док., перех.* 1. Повертати кого-небудь до життя; оживляти. *Які то треба нерви, жили, Щоб на кукільнім кулеші Себе і сина воскрешати* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 64); [Джонатан:] *І навіть дух живий нової віри не може воскресити того трупа* (Л. Укр., III, 1952, 40); *Хоробре Ігореве військо вже тепер ніяк не воскресить...* (Забіла, У.. світ, 1960, 167).

2. *перен.* Відбудовувати, відновлювати що-небудь. *Де країна є така, Щоб рука трудівника Все, що зла розбила сила, Ніби чаром воскресила, Оживила, як ріка?* (Рильський, Весн. пісня, 1952, 62); *Ми Дніпробуд з руїн воскресили...* (Дор., Серед степу.., 1952, 71).

3. *перев. док., перен.* Підтримувати духовно, оновлювати, робити життєдіяльним; надихати. [Чернишевський:] *Ми з вами лиш для бою, А не для щастя послані в народ.* [Шевченко:] *Спасибі вам, мене ви воскресили, І я клянусь,— віддам останні сили На боротьбу з насильством віковим!* (Коч., III, 1956, 187).

4. *перен.* Пригадувати, відновлювати в пам'яті що-небудь забуте, давноминуле. *Я шкодую, що не маю тепер жодного з тих листів: вони б воскресили в пам'яті багато* (Донч., VI, 1957, 611); // Давати уявлення про що-небудь. *Багато ілюстрацій Їжакевича воскрешає сторінки історичного минулого України* (Мист., 1, 1955, 36).

ВОСКРЕША́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **воскреша́ти** 4. *В ньому* [романі А. Головка «Артем Гармаш»] *воскрешаються події кінця 1917 р.* (Рад. літ-во, 3, 1957, 5).

ВОСКУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **воскува́ти.**

ВОСКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех.* Натирати, намазувати або просочувати що-небудь воском. *Воскувати підлогу.*

ВОСКУВА́ТИЙ, а, е. Кольором схожий на віск. *Щоб хлібом заживиться, На панському лану за сніп щороку жав Пшеницю жовту він та жито воскувате* (Рильський, Поеми, 1957, 233); *Воскуватого кольору мішки під очима* [імператора] *надавали йому старечого вигляду* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 258).

ВОСКУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок.* Пас. до **воскува́ти.**

ВОСТА́ННЄ, *присл.* Останній раз. [Андрій:] *Радили ви багато разів, порадьте ж і востаннє: як мені тепер бути?* (Кроп., I, 1958, 492); *Роман востаннє вдарив по запеченому темно-сизому залізяччі і жбурнув молот в куток кузні* (Стельмах, Хліб.., 1959, 123).

ВОСЬМЕРИ́К, а́, *ч.* 1. Предмет, який складається з восьми частин.— *Батіг у мене був восьмерик! От ляскав!* (Вишня, I, 1956, 221); // Запряжка з восьми коней. *Є тут із наших заможня козачка, оре восьмериками* (Барв., Опов.., 1902, 242).

2. Форма перекриття. *Для церковного зодчества України типовим перекриттям є восьмикутний барабан, так званий восьмерик* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 30).

ВОСЬМЕРИ́ЧНИЙ: Восьмери́чне И — назва літери давньоруської абетки на позначення звука **і**, що мала числове значення 8.

ВО́СЬМЕРО, вісьмо́х, *числ., збірн.* Вісім (уживається з іменниками чоловічого роду, що означають живих істот, з іменниками середнього роду, що означають назви істот і речей, з іменниками, що вживаються в множині й можуть мати одиничне значення, а також з особовими займенниками в множині). *А нас усіх у сім'ї було восьмеро: дядько, дядина, п'ятеро дітей та я* (Мирний, І, 1954, 71); *У старого Лук'яна Хомутенка сімеєчка дай боже: він з жінкою та восьмеро дітей* (Тют., Вир, 1964, 48); *Восьмеро студентів; Восьмеро качат; Восьмеро відер.*

ВОСЬМИ... Перша частина складних слів, що означає: 1) який має вісім однакових ознак, предметів і т. ін., напр.: восьмивесло́вий, восьминого́гий; 2) який складається з восьми частин або є мірою у вісім одиниць, напр.: восьмиві́рш, восьмиповерхо́вий, восьмисто́пний, восьмихвили́нний.

ВОСЬМИГОДИ́ННИЙ, а, е. 1. Який триває вісім годин. *Коли вона заїкнулася раз у попаді про восьмигодинний день праці.., то ця відрізала їй мов ножем: —У мене не фабрика* (Козл., Ю. Крук, 1957, 473).

2. Який починається, вирушає або прибуває о восьмій годині (про кіносеанс, поїзд тощо). *Восьмигодинним поїздом до будинку відпочинку приїхало ще сім чоловік* (Коз., Сальвія, 1959, 36).

ВОСЬМИГРА́ННИЙ, а, е. Який має вісім граней. *Дівчина взяла восьмигранну коробку* (Собко, Справа.., 1959, 17); *Над восьмигранними вежами* [Кирилівської церкви] *знялися притаманні українському бароkко витончені грушоподібні бані* (Наука.., 3, 1967, 16).

ВОСЬМИГРА́ННИК, а, *ч.* Геометричне тіло, яке має вісім граней.

ВОСЬМИГРИ́ВЕНИК, а, *ч., розм.* Неофіційна назва старої монети вартістю 80 копійок.— *Пан.. закликає вас до себе на роботу, на буряки, дає по восьмигривенику на день* (Н.-Лев., II, 1956, 30); *То б дав полтиника або восьмигривеника, якби було* (Барв., Опов.., 1902, 285).

ВОСЬМИДЕ́ННИЙ, а, е. Який триває вісім днів або розрахований на такий термін.

ВОСЬМИДЕСЯ́ТНИК, а, *ч.* Прогресивний діяч 80-х років XIX ст. в Росії.

ВО́СЬМИЙ, а, е. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника **вісім**. *На восьме літо у неділю, Неначе ляля в льолі білій, Святеє сонечко зійшло* (Шевч., II, 1953, 60); *О восьмій помітили в селі рух* (Збан., Незабутнє, 1953, 30).

ВОСЬМИКЛА́СНИК, а, *ч.* Учень восьмого класу. *Більшість восьмикласників уже мали право голосувати в цьому році* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 214).

ВОСЬМИКЛА́СНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **восьмикла́сник**. *Восьмикласниці юні, як звичка та водиться давня, Цвіт посіють навколо, стрічаючи день Першотравня* (Мал., Звенигора, 1959, 219).

ВОСЬМИКРА́ТНИЙ, а, е. Те саме, що **восьмиразо́вий**. *При фігурних польотах льотчики часто переносять восьмикратне перевантаження* (Наука.., 2, 1958, 13).

ВОСЬМИКУ́ТНИЙ, а, е. Який має вісім кутів. *Вздовж стін — дивани, а посередині — маленький восьмикутний столик* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 254).

ВОСЬМИКУ́ТНИК, а, *ч.* Геометрична фігура, ламана гранична лінія якої утворює вісім кутів. *Перевага восьмикутника полягає.. в тому, що він дає можливість одержати з дерева порівняно малої довжини приміщення великої площі* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 27).

ВОСЬМИЛІ́ТНІЙ, я, є, *рідко.* Те саме, що **восьмирі́чний** 2.*В хату увійшла восьмилітня Харитя* (Коцюб., І, 1955, 13); *На човні, звісивши над водою босі ноги, сидить з вудкою восьмилітній хлопчик* (Донч., V, 1957, 7).

ВОСЬМИЛІ́ТОК, тка, *ч.* Дитина восьмирічного віку. *У селі Грузькому жила вдова Бондариха, мала сина восьмилітка* (Укр.. думи.., 1955, 189); *Дівчина-восьмиліток забавляє свого трилітнього братика* (Коцюб., І, 1955, 460).

ВОСЬМИ́НА, и, *ж.* Стара міра сипких тіл, яка дорівнює половині чверті. * Образно. *Сили у нього тридцять три пуди з восьминою* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 160).

ВОСЬМИНІ́Г, но́га, *ч.* Морська тварина, що має лантухоподібне тіло та вісім ніг-щупальців; спрут. *Огидливий восьминіг ворушив своїми змієподібними щупальцями, підстерігаючи здобич* (Донч., IV, 1957, 384); *З усіх тварин, що є на землі, восьминіг має найбільші очі — до 40 сантиметрів у діаметрі* (Знання.., 5, 1966, 17).

ВОСЬМИПІ́ЛЬНИЙ, а, е. Який складається з восьми земельних ділянок (у системі сівозміни). *В цьому році почали відновлювати восьмипільну сівозміну* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 92).

ВОСЬМИРАЗО́ВИЙ, а, е. Повторений вісім разів, збільшений або зменшений у вісім разів.

ВОСЬМИРІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Який триває вісім років, розрахований на такий термін. *У Законі про школу передбачено важливі заходи для здійснення обов'язкового восьмирічного навчання, зокрема розширення сітки шкіл і груп подовженого дня* (Ком. Укр., 10, 1959, 35).

2. Віком у вісім років. *Восьмирічна дівчинка.*

ВОСЬМИСО́ТИЙ, а, е. Числівник порядковий, відповідний до кількісного числівника **вісімсо́т**. *В кінці восьмисотого року Життя і зростання Москви Знайшов я забуту широку Стежину у рунах трави* (Воронько, Три покоління, 1950, 95).

ВОСЬМИСОТРІ́ЧНИЙ, а, е. Який існує або має вісімсот років.

ВОСЬМИСОТРІ́ЧЧЯ, я, *с.* Восьмисота річниця.

ВОСЬМУ́ХА, и, *ж., розм., заст.* Те саме, що **восьму́шка** 1. *Він, сьому випивши восьмуху, Послідки з кварти виливав* (Котл., І, 1952, 69); *Дехто й до шинку навідався, восьмуху задавив на радощах* (Мирний, IV, 1955, 245).

ВОСЬМУ́ШКА, и, *ж., розм., заст.* 1. Восьма частина фунта.— *У нашому клубі слухали ми старого більшовика, оповідав він, як у громадянську війну робочі без хліба були, по восьмушці одержували* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 69); // Восьма частина кварти. *Образились на земляка Сердюки. Сиділи уже понадимавшись, як сичі, над своїми восьмушками* (Гончар, Таврія.., 1957, 214).

2. Восьма частина певної площі (аркуша паперу, землі і т. ін.). *Ось вона колоситься, та нивка-восьмушка* (Мал., Звенигора, 1959, 348).

ВОТУВА́ННЯ, я, *с., книжн.* Дія за знач. **вотува́ти**.

ВОТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех., книжн.* На зборах, у парламенті голосуванням схвалювати, вирішувати що-небудь. *Відомо, що..* [лейбористський парламент] *недавно вотував заборону підвищувати заробітну плату протягом року* (Ком. Укр., 2, 1967, 64).

ВОТУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок., книжн.* Пас. до **вотува́ти**. *На величезних робітничих зборах в кілька тисяч чоловік стали обговорюватися політичні вимоги і вотуватися резолюції на користь політичної свободи* (Ленін, 8, 1949, 70).

ВО́ТУМ, у, *ч.* Ухвала, прийнята голосуванням. *Остаточним результатом палких дебатів в організації «Искры» було два вотуми..* (Ленін, 7, 1949, 247).

△ **Во́тум дові́ри (дові́р'я, недові́ри, недові́р'я)**— постанова парламенту, що схвалює (не схвалює) діяльність уряду або окремих його членів.

ВО́ТЧИНА, и, *ж.* У давній Русі, а згодом у Російській державі до XVIII ст.— феодальна земельна власність, яку можна було заповідати, продавати тощо. *Про себе розказував, що він є поміщик, що у нього вотчина* (Кв.-Осн., II, 1956, 328); *Землі, що належали феодалам на правах цілковитої власності, називались вотчинами*

(Іст. СРСР, I, 1956, 92); * Образно. [Горський:] *Ярошенко перетворив редакцію на свою вотчину* (Лев., Нові п'єси, 1956, 20).

ВО́ТЧИННИЙ, а, е, *іст.* Прикм. до **во́тчина**. *На кінець* [1-го] *тисячоліття існують вже великі вотчинні господарства, основані на праці феодально залежного населення* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 376).

ВО́ТЧИННИК, а, *ч.*, *іст.* Власник вотчини. *На чолі господарства стояв господар-вотчинник* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 447).

ВОТЯ́К *див.* **вотяки́**.

ВОТЯКИ́, ів, *мн.* (*одн.* **вотя́к**, а́, *ч.*; **вотя́чка**, и, *ж.*). Стара назва удмуртів. *Дивиться Троянда на вотячок-дівчат. Біляві самі, очі сірі здебільшого і в іншої вузенькі такі* (Тесл., З книги життя, 1918, 130).

ВОТЯ́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **вотяки́**. *Вотяцькі звичаї.*

ВОТЯ́ЧКА *див.* **вотяки́**.

ВО́ХРА, и, *ж.* Природна мінеральна фарба червоно-брунатного або жовтого кольору. *В обох могильниках с. Василівки деякі кістяки посипані червоною вохрою* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 34); * Образно. *Осінь змережила землю мазками вохри* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 155).

ВО́ХРИСТИЙ, а, е. 1. *спец.* Який містить вохру. *Відомі такі відміни* [лімоніту]: *1) щільний лімоніт.., 2) вохристий — землиста маса жовтого кольору* (Курс заг. геол., 1947, 55).

2. Який має колір вохри; жовтий або червоно-брунатний. *Рукав цієї сорочки вишито геометричним узором, чорними та вохристими нитками* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 94); *У пустелях Африки, Азії, Австралії ссавці.. відзначаються ясно-жовтим, вохристим або сіро-піщаним кольорами* (Наука.., 9, 1961, 44).

ВО́ХРИТИ, рю, риш, *недок.*, *перех.* Фарбувати вохрою.

ВО́ХРИТИСЯ, иться, *недок.* Пас. до **во́хрити**.

ВОХРЯНИ́Й, а́, е́. Те саме, що **во́христий** 2.

ВОХРЯ́НКА, и, *ж.* Земля, у якій є домішка вохри.

ВОЦАРИ́ТИСЯ *див.* **воцаря́тися**.

ВОЦАРІ́ННЯ, я, *с.*, *заст.* Дія за знач. **воцари́тися**. *Наш король Педро спорядив велике свято на честь свого воцаріння* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 596).

ВОЦАРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВОЦАРИ́ТИСЯ**, рю́ся, ри́шся, *док.*, *заст.* Вступати на царський престол; починати царювати. *Став йому розказувати про усе, що діялося у нашому царстві: .. який цар після якого воцарявся* (Кв.-Осн., II, 1956, 322).

ВОЧЕВИ́ДЬ, *присл.*, *розм.* Відкрито, явно. *Юрба порушила мовчання і вочевидь підтримала Левка Тритуза* (Епік, Тв., 1958, 291); *За чотири роки я вочевидь пересвідчився, що Григорій Микитович напрочуд доброго серця людина* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 52).

ВО́ША, і, *ж.* 1. Маленька безкрила кровосисна комаха — зовнішній паразит тварин і людини. *Німці цілком зайняли їхню єдину кімнату і наплодили безліч вошей* (Ю. Янов., I, 1958, 359); *Бджолина воша.. живиться на бджолі не кров'ю, а медом* (Бджоли, 1955, 203).

◇ **Во́шей годува́ти (відгодо́вувати)** — перебувати в поганих побутових умовах, часто з примусу (у в'язниці, в окопах і т. ін.). *Будеш же ти воші годувати, Рано й вечір жінку споминати* (Чуб., V, 1874, 729);— *Гречку возив на тік, та й напоумило мене курям кілька снопиків прихопити. Ну, от і прихопив — уже три неділі вошей тут* [у в'язниці] *відгодовую* (Збан., Єдина, 1959, 58).

2. Рослинний паразит; тля.— *Філоксера — це така рослинна воша, як от буває на кукурудзі, огірках, кропиві.., тільки ще менша* (Коцюб., I, 1955, 202).

ВОШВА́, и́, *ж.*, *збірн.*, *розм.* Воші. *Жінка підвела дівчинку до припічка.— Сідай отут. Бо тебе, мабуть, так вошва й обліпила* (Головко, I, 1957, 89).

ВОШИ́ВЕЦЬ, вця, *ч.*, *розм.* Той, хто має багато вошей; // *лайл.* Про негідну, погану людину.— *Так що, пане Пєнтак, ми вже повинні.. за сто кроків знімати перед кожним панським вошивцем шапку?* (Козл., Ю. Крук, 1957, 459).

ВОШИ́ВИЙ, а, е. Який має багато вошей. *З евакуації Павло повернувся вошивий і голодний* (Тют., Вир, 1964, 367); *Осінь підкралася якось несподівано, застала підлітків босими, обдертими й вошивими* (Донч., II, 1956, 111).

ВОШИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **воши́вий**. *Епідемії висипного тифу можуть виникати там, де погано ведеться боротьба з ним і де є вошивість* (Підручник дезинф., 1953, 90).

ВОШИ́ВІТИ, ію, ієш, *недок.* Ставати вошивим.

ВО́ШКА, и, *ж.* Зменш. до **во́ша**.

ВОЩА́НИЙ, а́на, а́не. 1. Прикм. до **віск;** просочений воском. *Толові шашки, загорнуті у вощаний папір, запалили* (Перв., Атака.., 1946, 34); // Зробл. з воску. *Вощана кулька.*

2. Який має колір воску; блідо-жовтий. *Обличчя його посіріло, і вуха стали вощаними, як у мерця* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 81).

ВОЩА́НКА^1, и, *ж.* Навощена тканина або папір.

ВОЩА́НКА^2, и, *ж.* (*Cerinthe* L.). Субтропічна чагарникова рослина з листям, яке має пахучі смолисті залози.

ВО́ЩЕНИЙ, а, е. Укритий або натертий воском.

ВО́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вощи́ти**. *Вощення лиж.*

ВОЩИ́НА, и, *ж.* Воскова основа стільника, а також видобутий із неї неочищений віск. *На рядні лежала купа сухих вощин* (Н.-Лев., III, 1956, 203); *Всі ці люди внесли в хату запах пасіки: старої вощини, меду* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 128); * У порівн. *Воно* [обличчя] *стало жовте, як вощина* (Мирний, III, 1954, 14); // Штучно зроблений восковий лист із витиснутими на ньому з обох боків шестикутними денцями, на яких бджоли будують комірки.— *Здрастуйте,— відповів Петро Петрович, який вставляв у рамки смужки штучної вощини* (Ю. Янов., I, 1958, 416).

ВОЩИ́ННИЙ, а, е. Прикм. до **вощи́на**. *Вощинний завод.*

ВОЩИ́ТИ, щу́, щи́ш, *недок.*, *перех.* Просочувати або натирати що-небудь воском. *А дід одно бігає, носе* [носить] *вулики, підкурює їх, вощить та збирає рої* (Мирний, I, 1954, 192); *Але Зорину застав Боровий не з пензлем у руках, як бувало, а з лижами, які вощила* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 114).

ВОЩИ́ТИСЯ, и́ться, *недок.* Пас. до **вощи́ти**.

ВОЩІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вощи́ти**.

ВОЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **воюва́ти**. *Воно* [панство] *зібралося тут немов на мазура з пишними красунями панями та панянками, а не на воювання суворе* (Стар., Облога.., 1961, 24); *Той дякував за надіслані йому трофейні вила і бажав Сидорчукові щасливого воювання* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 81).

ВОЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок.* 1. *з ким, проти кого і заст. кого.* Вести війну. *Радянська влада сказала: ми не хочемо воювати ні з німцями, ні з англійцями та французами..* (Ленін, 28, 1951, 24); *Проти фашистської Німеччини та її союзників.. воювали СРСР, Англія, США, Франція й інші держави* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 9); // *що.* Здобувати. *Стали козаки до города Козлова назад прибувати, Стали на турків, на сонних, набігати, Стали їх рубати, Город Козлов огнем-мечем воювати* (Укр.. думи.., 1955, 54); // Битися зі зброєю в руках. *Воюють день, воюють два, На третій день, — ой, горе! Шотландці крикнули: «Біда! Король Едвард нас боре!»* (Л. Укр., I, 1951, 352); *Весь час з боями просуваємося в горах. Воюємо в Трансільванії* (Гончар, III, 1959, 112); // Брати особисту участь у війні.— *Ви знаєте, де він воював всю війну? У морській піхоті, щоб ви знали!..* (Ю. Янов., I, 1958, 469); *Мої два сини на тій стороні, та і твій там воює* (Тют., Вир, 1964, 443).

2. *за що, перен.* Відстоювати певні позиції, погляди, ідеї тощо.— *Отож і треба за це воювати, за постійні бригади* (Головко, I, 1957, 303); [Макс:] *Все життя я воюю за культуру і гуманність* (Коч., II, 1956, 289); // *з ким і без додатка, розм.* Сперечатися, сваритися. [Явдоха:] *Батько прийшли учора пізно з шинку та як почали воювати: «Давай вечерять!»* (Кроп., II, 1958, 425); *Довго ще воювала вона тієї ночі з Стецьком і таки домоглася свого* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 370).

ВОЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *недок., з ким і без додатка, розм.* Те саме, що **воюва́ти.** *Латин старий був не рубака І воюватись не любив* (Котл., I, 1952, 184); *У Раїси раптом стиснуло серце — і вона міцно стулила вуста. Ну, що ж, їй не першинка: коли доведеться, буде воюватись* (Коцюб., I, 1955, 309); — *І мої, і твої старі показились на ярмарку.. Не буду ж воюватися з ними* (Стельмах, Хліб.., 1959, 549); // *безос. Ваго Гуліашвілі мав щасливу вдачу людей, які швидко забувають страждання, і тому воювалося йому легше, ніж іншим* (Собко, Кавказ, 1946, 80).

ВОЮ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **воюва́ти** 1. *В повістях Козаченка, написаних про війну, найкращими сторінками є сторінки про мирні якості воюючих людей* (Смолич, VI, 1959, 187).

ВОЯ́Ж, у, *ч., заст., ірон.* Подорож. *З благословіння свого начальства Діденко зразу ж подався у.. вояж* (Рад. Укр., 14.XII 1960, 30).

ВОЯЖЕ́Р, а, *ч., заст., ірон.* Те саме, що **мандрі́вни́к.**

ВОЯЖУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., заст., ірон.* Подорожувати. *Тепер вояжують, обидві* [товаришки] *вдоволені, по світу* (Коб., III, 1956, 380); *Молодший син Софії, Вольдемар, і зараз вояжував десь у Сполучених Штатах* (Гончар, Таврія.., 1957, 98).

ВОЯ́К, а́, *ч.* 1. Той, хто воює, б'ється з ворогом; боєць, воїн. *Мітинг кінчився, лунає команда, вояки швидко збігають по дошках у вагони* (Гончар, Новели, 1954, 50); *Іванко вояк хоробрий, не злякається, якщо в дорозі мечем доведеться з лихими людьми розмовляти* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 176).

2. *заст.* Рядовий військовослужбовець в армії. *Вояк, поставлений на варті, був простий селянин, новобранець* (Фр., II, 1950, 277).

ВОЯ́КА, и, *ч.* 1. Те саме, що **вояк** 1. *Так наші смілії вояки Тут.. проливали кров* (Котл., I, 1952, 227); *Леонідові радісно було усвідомити себе знову бійцем, воякою* (Гончар, Земля.., 1947, 68).

2. *іррон.* Про поганого, недолугого солдата.

3. *іррон.* Про хлопця, що наслідує вояків.— *Ану зараз же піди викинь* [гвинтівку] *у річку!.. Ти ба який вояка сопливий!* (Цюпа, Три явори, 1958, 27).

ВОЯ́ЦТВО, а, *с., збірн.* 1. Вояки.— *Воєводо і вояцтво! Ви гуляєте, орли, А наш Київ, наче хмари, Печеніги облягли* (Олесь, Вибр., 1958, 350); *Зібравши чималий гурт найодчайдушнішого вояцтва,.. Тарас склав султанові.. відповідь на його грізне послання* (Довж., I, 1958, 231).

2. Те саме, що **воя́ччина.** *О Пруссіє Східна, розсадник біди, Вояцтва кубло, кріпосництва фортеця!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 370).

ВОЯ́ЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **воя́к.** [2-й козак:] *А от січовики життя вояцьке Вподобали найбільше над усе* (Сам., II, 1958, 34); *Вершник рвучко розкрив свою ношу і подав Ходкевичу плетений з лози вояцький щит* (Ле, Наливайко, 1957, 267); // Власт. воякові. *Вояцька кмітливість і одчайдушна хоробрість рятували його хлопців від смерті* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 176).

ВОЯ́ЧЕНЬКО, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **воя́к.**

ВОЯ́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **воя́к.**

ВОЯ́ЧЧИНА, и, *ж., збірн., зневажл.* Військові; командний склад армії в капіталістичних державах. *Жахливі картини знущань австро-німецької вояччини над солдатами-буковинцями найкраще показані Федьковичем у поемах «Новобранчик» (1862), «Дезертир» (1868)* (Іст. укр. літ., I, 1954, 336); // Агресивні військові кола капіталістичних країн. *Японська вояччина причину своєї поразки на озері Хасан приписала дощику* (Тич., III, 1957, 95); *Боннські політики і вояччина настійливо рвуться до ядерної зброї* (Ком. Укр., 5, 1966, 38).

ВПАД *див.* **упа́д.**

ВПАДА́ННЯ ^{1} (УПАДА́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **впада́ти ^{1}**. *Борючись за виховання художнього смаку, проти примітивності й сірості, слід побоюватися впадання в дешеве естетство* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 7).

ВПАДА́ННЯ ^{2} *див.* **упада́ння ^{1}.**

ВПАДА́ТИ ^{1} (УПАДА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.,* **ВПА́СТИ (УПА́СТИ),** впаду́, впаде́ш, *док.* 1. *перев. недок.* Вливатися, втікати в річку, море, озеро тощо. *Струмок той вибігає з гущавини лісу, впадає в озеро* (Л. Укр., III, 1952, 185); *Є на світі потік Бистрець, що впадає в Ріку — так тут звуть Черемош* (Хотк., II, 1966, 350); *Ой ти, Дніпро-брате, скажи мені правду, Ох скільки у тебе річок упало?* (Чуб., V, 1874, 1013); // *розм., рідко.* Пролягати, вести кудись, у щось (про дорогу і т. ін.). *Куди тая доріженька, куди вона впала: чи в зелений луг, чи у поле?* (Сл. Гр.); // *заст.* Потрапляти в певні обставини. *Страшно впасти у кайдани, Умирать в неволі, А ще гірше — спати, спати І спати на волі* (Шевч., I, 1951, 349); // *розм., рідко.* Вбігати, проникати, потрапляти куди-небудь. *Руфін одчиняє хвіртку, в неї впадає центуріон з вояками* (Л. Укр., II, 1951, 423); — *Мусимо тікати зараз, повзком.., поки не впадемо в лісову гущавину* (Фр., VIII, 1952, 367).

◇ **Впа́ло у ву́ха** *кому* — стало відомим комусь про щось. *Погана слава про її шинок.. ходила серед мирославської жіноти, навіть Явдосі нині щось у вуха впало* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 354); **Впа́сти в го́лову** — з'явитися, виникнути в голові (про думку). *Довго сидів Олександр Іванович над журналом. І раптом розсміявся: йому в голову впала чудова думка* (Шовк., Інженери, 1956, 289); **Впада́ти (впа́сти) в о́ко (в о́чі, у ві́чі)** *кому:* а) привертати чию-небудь увагу. *Найхутше впадало всякому в очі його грубе карчило* [потилиця] (Март., Тв., 1954, 224); *Зразу ж впадала в око культурна обробка землі* (Смолич, I, 1958, 55); б) *(перев. док.)* подобатися комусь. *Вутанька Гуслиста з першого дня впала юнакові в око* (Гончар, Новели, 1954, 123).

2. *перев. док.* Ввалюватися, западати всередину (про очі, щоки і т. ін.). *Три ночі Не спала* [генеральша]; *впали карі очі, Засохли губи* (Шевч., II, 1953, 224); *Була ще вона з себе дуже хороша, хоч як змарніла, і очі впали* (Вовчок, I, 1955, 253).

3. *у що, перен.* Набувати певного стану.— *Не журіться й не впадайте в тугу надаремно* (Н.-Лев., IV, 1956, 305); *На зиму* [їжаки] *впадають у сплячку і просипаються весною* (Звірі.. Карпат.., 1952, 12); *Усе склалося якось так до ладу, що близькі, дивившись на нього, не впали ні в скорботу, ні в розпач* (Довж., I, 1958, 57); // Схилятися до чогось неправильного в погля-

дах, у поведінці. *Тим часом Сухобрус старівся і впадав у містицизм* (Н.-Лев., I, 1956, 394); — *Хто в нас у цеху вчиться? — запитав сам себе Матвій Денисович, впадаючи у другу крайність* (Собко, Біле полум'я, 1952, 270).

◇ **Впада́ти (впа́сти) в гнів** — злоститися, сердитися, гніватися. *Меланя характеру була лагідного, ніколи в гнів не впадала* (Смолич, Мир.., 1958, 40); **Впа́сти в гріх** — зробити щось заборонене певними етичними законами.— *Ну, хоч подивіться.. Подивитися ж можна, у гріх не впадете* (Мирний, III, 1954, 280); **Впада́ти (впа́сти) в істе́рику** — виявляти у вчинках і в поведінці крайню неврівноваженість, збудженість. *Прошу тебе, вмов головну актрису,.. щоб вона не передавала куті меду, себто, щоб не впадала занадто в істерику* (Л. Укр., V, 1956, 204).

ВПАДА́ТИ ^{2} *див.* **упада́ти** ^{1}.

ВПА́ДИНА (УПА́ДИНА), и, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **запа́дина.** *Здалека вже побачив жандарм, що зараз на першій такій впадині стежка залита була каламутною, спіненою водою* (Фр., II, 1950, 28); *Темними впадинами очей* [Свирщиха] *колола Сидорчука* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 83).

ВПАДІ́ННЯ, я, *с.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **впа́сти** ^{1} 1. *Річка Рось перемістила своє місце впадіння в Дніпро, і на ньому на деякий час припинилось судноплавство* (Рад. Укр., 18.III 1946, 2).

2. Місце злиття двох рік або втікання річки в море тощо; гирло річки. *В нижній частині Дунай поділяється на гирла і при впадінні в Чорне море утворює.. низинну дельту* (Геол. Укр., 1959, 312).

ВПАКО́ВАНИЙ *див.* **упако́ваний.**

ВПАКО́ВУВАТИ ^{1} **(УПАКО́ВУВАТИ)**, ую, уєш, *недок.*, **ВПАКУВА́ТИ (УПАКУВА́ТИ)**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. Поміщати що-небудь у якусь тару; спаковувати. *Впаковував* [Січкар] *у мішки з зерном кусні добре просоленого сала* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 35); *Я вже й речі впакувала, щоб їхати з Чернівець* (Л. Укр., V, 1956, 375); *Зваж, нарешті, скільки.. мін завод знову впакує в оцю тару!* (Гончар, I, 1954, 382).

2. *перен.*, *розм.* Силою поміщати кого-небудь кудись; засаджувати. [Олекса:] *Писар служив у якогось пана також за писаря і щось там прошкрябав, так той його до криміналу впакував* (Фр., IX, 1952, 36).

ВПАКО́ВУВАТИ ^{2} *див.* **упако́вувати** ^{1}.

ВПАКУВА́ТИ ^{1} *див.* **впако́вувати** ^{1}.

ВПАКУВА́ТИ ^{2} *див.* **упакува́ти** ^{1}.

ВПА́ЛИЙ ^{1} **(УПА́ЛИЙ)**, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **впа́сти** ^{1} 2. *Лежав старий Чуплак з запаленими трахомою очима, сухим сірим лицем і глибоко впалими грудьми* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 13); // *у знач. прикм. На молодім личку нема рум'янцю.., хороші очі впалі й смутні* (Вовчок, I, 1955, 350).

ВПА́ЛИЙ ^{2} *див.* **упа́лий** ^{1}.

ВПА́М'ЯТКУ (УПА́М'ЯТКУ), *присудк. сл.* Пам'ятається, не забувається. *Чи впам'ятку, Онєгін, Вам, Як ми в алеї сам на сам Зустрілися, і так покірно Ваш осуд вислухала я?* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 218).

ВПА́РИТИ, ВПА́РИТИСЯ, ВПА́РЮВАННЯ, ВПА́РЮВАТИ, ВПАСА́ТИ *див.* **упа́рити, упа́ритися** і т. д.

ВПА́СТИ ^{1} *див.* **впада́ти** ^{1}.

ВПА́СТИ ^{2} *див.* **упа́сти** ^{1}.

ВПА́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **впа́ювати.**

ВПА́ЮВАТИ (УПА́ЮВАТИ), юю, юєш, *недок.*, **ВПАЯ́ТИ (УПАЯ́ТИ)**, я́ю, я́єш, *док.*, *перех.* Паянням закріплювати що-небудь у чомусь. *З другого боку верхньої кришки* [портсигара] *Антон.. впаяв маленьку фотокарточку Оксани* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 69).

ВПА́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **впа́ювати.** *Та частина анода, яка є місцем виникнення рентгенівського проміння, впаюється у формі пластинки в тіло анода* (Рентгеногр. мет., 1959, 15).

ВПАЯ́ТИ *див.* **впа́ювати.**

ВПЕ́ВНЕНИЙ, ВПЕ́ВНЕНІСТЬ, ВПЕ́ВНЕННЯ, ВПЕ́ВНЕНО, ВПЕ́ВНИТИ, ВПЕ́ВНИТИСЯ, ВПЕ́ВНЮВАТИ, ВПЕ́ВНЮВАТИСЯ, ВПЕВНЯ́ТИ, ВПЕВНЯ́ТИСЯ, ВПЕКТИ́, ВПЕКТИ́СЯ *див.* **упе́внений, упе́вненість** і т. д.

ВПЕНЬ (УПЕ́НЬ), *присл.* Геть усе, геть усі; цілком, зовсім. *Видиться: мої турки-яничари Стали всі впень порубані* (Укр.. думи.., 1955, 40); *Оце поспінуть полуниці, Насуне миру — повен ліс; Баби, дівки та молодиці — Упень столочать сінокіс* (Манж., Тв., 1955, 123); *Ми сталлю з гармати, свинцем з карабіна розтрощимо впень ворогів* (Бажан, I, 1946, 115).

ВПЕ́РВЕ (УПЕ́РВЕ), *присл.*, *діал.* Уперше.— *Я тебе вперве бачу у вічі, — сказала Василина* (Н.-Лев., II, 1956, 112); *Чи згадуєш, як ми колись Зійшлись на розмову гарячу? Тоді я ще вперве тебе, Незнану землячку, побачив* (Сам., I, 1958, 127).

ВПЕРВИНУ́ (УПЕРВИНУ́), *присл.*, *діал.* Уперше. [Лисенко:] *Е, голубчику, не слід так лякатися. Не впервину* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 45); — *Гайда до мене,— потягнув Масло спантеличеного хлопця. Василеві це було впервину, досі його не запрошували дорослі люди, як рівного, та ще хто запрошує — начальник цеху!* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 74).

ВПЕРЕБІ́ЖКУ (УПЕРЕБІ́ЖКУ), *присл.*, *розм.*, *рідко.* Перебігаючи з одного місця на інше. *Два взводи в цей час — вперебіжку — з трави Підкрались уже до траншей...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 264).

ВПЕРЕГІ́Н (УПЕРЕГІ́Н), *присл.*, *розм.* Те саме, що **навви́передки.** *Гудки на станції веселі Кричали вітру вперегін* (Мал., Любов, 1946, 47).

ВПЕРЕ́Д (УПЕРЕ́Д), *присл.* 1. У напрямі поступального руху; протилежне назад. *Мокрина сіла.., вхопила весло.. і посунула вперед свого човна* (Н.-Лев., II, 1956, 239); *Дерево під стопою ломилося.., бризкало до пояса з-під мохової купини, а Юрчик ішов вперед з дорогоцінною своєю ношею, не зупиняючися* (Хотк., II, 1966, 277); *Кіннота помчала вперед* (Гончар, Таврія.., 1957, 416); // У напрямі перед собою (звичайно про частини людського тіла). *Тогді* [тоді] *ну військо муштрувати, Учить мушкетний артикул, Вперед як ногу викидати* (Котл., I, 1952, 190); *Людина, перехилившись корпусом уперед, протискалась крізь дужий вітер з дощем* (Досв., Вибр., 1959, 164); // У напрямі дальшого розвитку. *Моя батьківщина не знає «назад»! Вперед її кроки* (Рильський, Урожай, 1950, 24).

◇ **Диви́тися (подиви́тися) впере́д** — дивитися в майбутнє. *Особливо в останній місяць воно* [серце] *розвинуло свою «діяльність» і мимохіть дивишся назад вже, а не вперед* (Коцюб., III, 1956, 381); **Крок впере́д** *див.* **крок; Ні наза́д ні впере́д** *див.* **наза́д.**

2. *рідко.* Те саме, що **напере́д.** *Ястшембський пустив її* [Василину], *ще й заплатив вперед усі гроші за рік* (Н.-Лев., II, 1956, 74); *Дівчата й хлопці сидять прищухлі, кожному з них, певне, хочеться в цю мить зазирнути вперед у своє прийдешнє, побачити, який він буде, той їхній океан? Чи синій, осяяний сонцем, чи чорний, як ніч, океан горя, війни, мовчазних радіоактивних пустель?* (Гончар, Тронка, 1963, 155).

3. *розм.*, *рідко.* У майбутньому.— *Старайся і уперед; що замітиш, що почуєш, зараз мені сказуй!* (Кв.-Осн., II, 1956, 407); — *Ви не горюйте! Як знати, що.. буде, випаде уперед!* (Вовчок, I, 1955, 318).

4. *розм., рідко.* Перед тим; раніше, спочатку. *Мої руки тремтять ще дужче, як уперед* (Фр., IV, 1950, 350); [Р і ч а р д:] *Я бачу, тут в новому краю треба хащів розчистити вперед чимало, а потім вже розпалювать багаття...* (Л. Укр., III, 1952, 43).

5. *у знач. прийм., з род. в. особ. і зворотного займ., заст.* Перед кимсь; поперед. *Вже білий світ носився понад землею; надумалось сонце вставати й послало вперед себе аж два червоні стовпи* (Мирний, IV, 1955, 304).

6. *у знач. виг.* Уживається як наказ, спонукання рухатися в напрямі перед собою. *Он там на полянці як крикне Котовський: Славні орли! Уперед! За Республіку Рад!* (Тич., I, 1957, 264); — *Вперед, Гаркуша,— сказав Устим, перший вистрибнув з окопу й побіг* (Кучер, Чорноморці, 1956, 38).

ВПЕРЕ́ЗАНИЙ, ВПЕРЕЗА́ТИ, ВПЕРЕЗА́ТИСЯ *див.* **упере́заний, уперeза́ти** і т. д.

ВПЕРЕ́КИДЬ (УПЕРЕ́КИДЬ), *присл.* Перекидаючись, перевертаючись.— *Як заходжусь та наважусь, то й хата піде уперекидь* (Н.-Лев., III, 1956, 199); // Перекидаючи, перевертаючи. *Вітер підхопив його сердитий голос, разом із сніжним пилом переніс через задубілі гармати і вперекидь покотив поза станцію, у біле море* (Панч, I, 1956, 204).

ВПЕРЕ́МІЖ (УПЕРЕ́МІЖ), *присл.*, Чергуючись одне з одним; навперемінно. *Він пошепки лепетав уривки давно забутих дитячих молитов, впереміж з власними недосконалими віршами* (Довж., I, 1958, 498).

◇ **Впере́між говори́ти** — говорити суперечливо, плутано. *Уже пішли впереміж говорити* (Сл. Гр.).

ВПЕРЕ́МІЖКУ (УПЕРЕ́МІЖКУ), *присл., розм.* Те саме, що **впере́між.** *По двоє в'їздили в широко розчинені ворота жовніри і козаки впереміжку* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 369); *Плечі Нестора тіпала лихоманка, обсипаючи їх впереміжку то колючою крупою віхоли, то вогнистими снопами іскор* (Вол., Озеро.., 1959, 88).

ВПЕРЕ́МІШ (УПЕРЕ́МІШ), *присл.* Перемішуючись із чимсь; мішма. *Клуб'я чорного диму впереміш з іскрами, вирвавшись із паровоза, вогнисто бушувало в повітрі* (Гончар, Таврія.., 1957, 455); *Вони* [кишені] *були тим зручні, що Сашко міг завжди тримати в них.. цілу жменю старих ухналів.. упереміш з печеною картоплею* (Юхвід, Оля, 1959, 13).

ВПЕРЕ́МІШКУ (УПЕРЕ́МІШКУ), *присл., розм.* Те саме, що **впере́міш.** *Зелені, як морська хвиля, смарагди вперемішку з червоними рубінами облямовували всю ікону* (Донч., III, 1956, 143); *Орловці з криничанами, склавшись в одну гарбу, ішли тепер разом, вперемішку* (Гончар, Таврія.., 1957, 83).

ВПЕРЕ́ХРЕСТ (УПЕРЕ́ХРЕСТ), *присл., рідко.* Те саме, що **на́вхрест.** *І вже вперехрест, залишаючи зброю,.. На санях, і пішки, і верхи — наохляп Тікали бандити...* (Перв., II, 1958, 405); *Дві батареї польової артилерії — з Черепанової гори та від царського палацу — вперехрест — десять хвилин били по арсенальському дворищі* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 424).

ВПЕРІ́ЗУВАТИ, ВПЕРІ́ЗУВАТИСЯ, ВПЕРІ́ЩИТИ *див.* **упері́зувати, упері́зуватися** і т. д.

ВПЕ́РТИ ^{1} *див.* **впира́ти** ^{1}.

ВПЕ́РТИ ^{2} *див.* **упе́рти** ^{1}.

ВПЕ́РТИЙ *див.* **упе́ртий.**

ВПЕ́РТИСЯ ^{1} *див.* **впира́тися** ^{1}.

ВПЕ́РТИСЯ ^{2} *див.* **упе́ртися** ^{1}.

ВПЕ́РТІСТЬ *див.* **упе́ртість.**

ВПЕ́РТО *див.* **упе́рто.**

ВПЕРШ *див.* **впе́рше.**

ВПЕ́РШЕ (УПЕ́РШЕ), *рідко* **ВПЕРШ (УПЕ́РШ),** *присл.* У перший раз, першого разу. *Вперше довелось мені серед народу бути в таку годину* (Барв., Опов.., 1902, 124); [П а в л о:] *Таке свіже личко, такі рівні брівки — уперше бачу!..* (Кроп., II, 1958, 376); *Не живим, а мертвим довелося вперш його побачити мені* (Гонч., Вибр., 1959, 298).

ВПЕ́ЧЕНИЙ *див.* **упе́чений.**

ВПИВА́ТИ (УПИВА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВПИ́ТИ (УПИ́ТИ),** увіп'ю́, увіп'є́ш, *док., перех.* Вбирати в себе (різні враження, запахи, звуки тощо). *І весь світ оббдивись, І все розпізнай; І що доброго є, Ти у себе впивай* (Рудан., Тв., 1956, 60); *Софія читала* [хроніку] *і впивала в себе тонку отруту заздрощів* (Л. Укр., III, 1952, 528); *На Ай-Петрі ми Уранці їхали, грудьми Повітря приязне впивали* (Рильський, Сад.., 1955, 58).

ВПИВА́ТИСЯ ^{1} **(УПИВА́ТИСЯ),** а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВПИ́ТИСЯ (УПИ́ТИСЯ),** увіп'ю́ся, увіп'є́шся *і* уп'ю́ся, уп'є́шся, *док.* 1. *у що.* Присмоктуватися до кого-,чогонебудь. *Кожна пташка стрепенулась; З вітки злітує* [злітає] *на вітку, І метелик впився в квітку* (Щог., Поезії, 1958, 181); // Припадати (губами). *Обвила* [Мокрина] *свої.. руки кругом його шиї і впилась в його губи своїми.. губами* (Н.-Лев., II, 1956, 236); — *Серце моє! Галочко! — не витерпів він і.. п'явкою упився у її повну щічку* (Мирний, IV, 1955, 150); // *чим і без додатка, перен.* Міцно вхоплюватися, вчіплюватися. *Кинулася* [мати] *до Ганнусі І в коси впилася* (Шевч., I, 1951, 167); *Його пальці впиваються в струну* (Вас., I, 1959, 109); *Олена, впившись пальцями в тин, довго стояла на другому боці вулиці* (Скл., Хазяїни, 1948, 231).

2. Глибоко входити, проникати в що-небудь (про тонкі, гострі предмети); встромлятися. *Мов з води В огонь попав він: колючки густі Щокрок йому впивалися у тіло* (Фр., X, 1954, 359); *Терешко відчув, як боляче впилися Софіїні нігті в його долоню* (Шиян, Гроза.., 1956, 375); // *чим.* Всаджувати, встромляти (зуби, жало, кігті тощо). *Собака впивається зубами в тіло* (Хижняк, Тамара, 1959, 197); *Своїми острими пазурами впився Кіт Кабанові в хвіст і почав гризти його зубами* (Фр., IV, 1950, 90).

◇ **Впива́тися (впи́тися) очи́ма (по́глядом)** *в кого — що* — не відводячи очей, дивитися на кого-, що-небудь.— *Ну, ще не йдеш до свого? — впивається* [батько] *очима в налиту болем постать доньки* (Стельмах, I, 1962, 600); *Загледівши Мурашка, юродивий впився в нього злим, розпаленим поглядом* (Гончар, Таврія.., 1957, 192); *Шерхне в бур'яні — кинеться* [Федорка], *у темряву пильно очима уп'ється* (Головко, I, 1957, 233).

ВПИВА́ТИСЯ ^{2} *див.* **упива́тися** ^{1}.

ВПИЛЬНУВА́ТИ *див.* **упильнува́ти.**

ВПИН *див.* **упи́н.**

ВПИНА́ТИ (УПИНА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВП'ЯСТИ́ (УП'ЯСТИ́)** *і* **ВПНУ́ТИ (УПНУ́ТИ),** впну, впнеш; *мин. ч.* впнув *і* вп'яв; *док., перех., у кого — що.* 1. Із силою всаджувати що-небудь гостре; встромляти. *Вп'ясти кігті в тіло.*

◇ **Впина́ти (вп'ясти́) о́чі** *в (на) кого — що* — не відводячи очей, дивитися на кого-, що-небудь. *Гальорка вп'яла очі на панів, розглядаючи їх, як цікавий, кольористий крам* (Вас., I, 1959, 315).

2. *перев. док.* Міцно вхопитися за що-небудь. *Пілот, в стерно уп'явши пальці, Рвонувся крізь страшну запону* (Перв., I, 1958, 79).

3. *рідко.* Те саме, що **впиха́ти.** *Марися, нашвидкуруч впнувши поли блузки в спідницю, прожогом вискочила надвір* (Вільде, Сестри.., 1958, 561).

ВПИНА́ТИСЯ (УПИНА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВП'ЯСТИ́СЯ (УП'ЯСТИ́СЯ)** *і* **ВПНУ́ТИСЯ (УПНУ́ТИСЯ),** впну́ся, впне́шся; *мин. ч.* впну́вся *і* вп'я́вся; *док., в кого — що.* 1. Із силою встромлятися, всаджуватися в що-небудь (про гострі предмети). *І здригнувся козак,* *мов метка стріла вп’ялася йому в серце* (Вовчок, Вибр., 1937, 164); // Втискатися, вдавлюватися, врізуватися в що-небудь. *Припале порохом сухе груддя дороги впиналося в ноги* (Кол., Терен.., 1959, 377); *Вони* [руки] *посиніли і здавалися чужими, бо дріт, що вп’явся до живого тіла, припинив.. приплив крові* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 149); // Припавши до чогось, всаджувати, встромляти зуби, жало і т. ін. *Бджоли вп’ялися в лице Мотузові та Оникієві* (Н.-Лев., IV, 1956, 197); *— Гав-гав-гав! — залящало десь поблизу Герасимове сторожове щеня. Далі опукою вискочило із-за кущів та так і вп’ялося інспекторові в литку* (Вас., I, 1959, 222).

2. *чим і без додатка, перен.* Дивитися на кого-, що-небудь із зацікавленням або напруженою увагою. *Власов бачить Галині очі, вони так і палять його, так і впинаються* (Мирний, IV, 1955, 145).

3. Присмоктуватися до кого-, чого-небудь. *Там, чутка була,* [гадюка] *дитину вкусила, там — одній жінці уп’ялась у груди, та поти ссала її, поки та й не вмерла* (Мирний, IV, 1955, 12); *Чорна сила, проти якої він воював, була зовсім не Німеччиною, а тільки мерзенним згустком підлості, упирем, який вп’явся в її тіло, обдурив її людей* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 113); // Щільно притулятися (про губи). *І не зчулася дівчина, Як уста в уста вп’ялись* (Коб., За ситуаціями, 1914, 85); // Міцно вхоплюватися, хапатися за що-небудь. *Куняють голуби на карнизах, впинаючись у різьблення кораловими лапками* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 15); *То ж не землетрус вікову гору зрушив, то уп’явся в неї Вернигора могутніми руками та й посунув...* (Шиян, Іван — мужицький син, 1959, 54).

4. Проникати всередину чого-небудь, міцно тримаючись, закріплюючись. *Кажуть, отим товстелезним дубам, що могутньо вп’ялися в землю і верхів’ями сягають хмар, сотні літ* (М. Ол., Леся, 1960, 7); *В затоні Робітники, яким в долоні Іржа вп’ялася назавжди, В громах сталевих особливі, Своєю працею щасливі* (Забашта, Нові береги, 1950, 86).

ВПИНИ́ТИ, ВПИНИ́ТИСЯ, ВПИНЯ́ТИ, ВПИНЯ́ТИСЯ *див.* **упини́ти, упини́тися** і т. д.

ВПИРА́ННЯ (УПИРА́ННЯ), я, *с.*, *фам.* Дія за знач. **впира́ти** ^{1}.

ВПИРА́ТИ ^{1} **(УПИРА́ТИ)**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВПЕ́РТИ (УПЕ́РТИ)**, увіпру́, увіпре́ш, *док.*, *перех.*, *фам.* Із силою, часто проти чийогось бажання вкладати, втискати, вкидати і т. ін. кого-, що-небудь кудись. *Тут різні душі походжали, Все думали та все гадали — Куди-то за гріхи їх впруть* (Котл., I, 1952, 143); *Максим відразу побачив, що напасники намагаються до того, щоб вперти їх до середини хати* (Фр., VI, 1951, 81); // *перев. док.* Вкласти дуже багато чого-небудь у щось.— *Мерзота!— скрипіли зуби, а руки все ще виміряли міну.— Динаміту скільки вперли!* (Ле, Міжгір’я, 1953, 244).

ВПИРА́ТИ ^{2} *див.* **упира́ти** ^{1}.

ВПИРА́ТИСЯ ^{1} **(УПИРА́ТИСЯ)**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВПЕ́РТИСЯ (УПЕ́РТИСЯ)**, увіпру́ся, увіпре́шся, *док.*, *фам.* Силою, без дозволу заходити до якогось приміщення і т. ін. *А далі вперлися в будинки Підземного сього царя* (Котл., I, 1952, 148); [Ларивон:] *Віриш, як увіпреться* [Макар] *в хату, то нічим його і не викуриш* (Кроп., IV, 1959, 346).

ВПИРА́ТИСЯ ^{2} *див.* **упира́тися** ^{1}.

ВПИ́САНИЙ ^{1} **(УПИ́САНИЙ)**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вписа́ти** ^{1}. *Там же на Поділлі новоспечений дворянин був урочисто вписаний у дворянську родословну книгу* (Стельмах, Хліб.., 1959, 19); * Образно. *Золотими літерами вписаний в історію героїчний подвиг радянського народу у Великій Вітчизняній війні* (Ком. Укр., 5, 1966, 37); // *у знач. прикм. Кут, утворений двома хордами, що виходять з однієї точки кола, називається вписаним кутом* (Геом., I, 1956, 72).

ВПИ́САНИЙ ^{2} *див.* **упи́саний** ^{1}.

ВПИСА́ТИ ^{1} *див.* **впи́сувати.**

ВПИСА́ТИ ^{2} *див.* **уписа́ти** ^{1}.

ВПИСА́ТИСЯ *див.* **впи́суватися.**

ВПИ́СКА, и, *ж.*, *розм.* Те, що вписане.

ВПИСОВЕ́, во́го, *с.*, *заст.* Вступний внесок для включення кого-небудь до певного списку, реєстру.— *Треба дати вписового п’ять ринських.. В такім разі.. впишу вас до реєстру цехових майстрів...* (Фр., II, 1950, 135); *— Хто,— сказав економ,— хоче купувати тут грунт, хай несе.. чотири долари вписового Микиті* (Козл., Ю. Крук, 1957, 395).

ВПИ́СУВАННЯ (УПИ́СУВАННЯ), я, *с.* дія за знач. **впи́сувати й впи́суватися** 1, 2.

ВПИ́СУВАТИ (УПИ́СУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВПИСА́ТИ (УПИСА́ТИ)**, впишу́, впи́шеш, *док.*, *перех.* 1. Вставляти певні слова і т. ін. в написаний текст. *Погиба вписує в посвідчення прізвище Палилюльки* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 63); *Яновський.. охоче роздавав білети, вписуючи в них прізвища волонтерів* (Добр., Очак. розмир, 1965, 49); // Вносити кого-, що-небудь до певного списку, реєстру. *З аркушиком зголоситеся до мене, впишу вас до реєстру цехових майстрів...* (Фр., II, 1950, 135); *І просьбою і грозьбою благала* [Марійка] *і їла Івана, щоб він вписав у списки чотирьох їдців* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 18).

2. Робити певний запис у зошиті, блокноті тощо. *Хлопцеві мріялась.. позолочена книжка, у яку він по своїй вподобі уписував вірші* (Вас., II, 1959, 362); *І щиро дякують бійці Марії за роботу, з любов’ю вписують її адресу до блокноту* (Гонч., Вибр., 1959, 169); *Образно. *Багато славетних сторінок вписала в історію боротьби з інтервентами.. молодь і її полум’яний організатор — комсомол* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 74).

3. *мат.* Накреслювати одну фігуру всередині іншої.

ВПИ́СУВАТИСЯ (УПИ́СУВАТИСЯ), уюся, уєшся, *недок.*, **ВПИСА́ТИСЯ (УПИСА́ТИСЯ)**, впишу́ся, впи́шешся, *док.* 1. *розм.* Вступати, записуватися до певної організації, товариства і т. ін. *Обізвався* [Потурайчин] *силуваним басом: «А жіноцтво нехай уписується* [до читальні]!» (Март., Тв., 1954, 283); *На товариство всі пристали дуже радо. Відразу вписалося до нього 507 членів* (Мак., Вибр., 1956, 302); *— Василь Назарович у партію більшовиків вписався,— додав хтось* (Смолич, Мир.., 1958, 20).

2. *перен.* Своїм виглядом, формою відповідати оточенню, не порушувати гармонії з чимсь. *Невелика за розміром, одноповерхова трапезна палата дуже гармонійна,.. чудово вписується в ландшафт і разом з тим — в архітектурну композицію* (Наука.., 10, 1967, 10).

3. *тільки недок.* Пас. до **впи́сувати** ^{1}. *Я* [завів] .. *журнал чи книгу протоколів, куди вписувалося все, що стосувалося роботи дня* (Моє життя в мист., 1955, 200).

ВПИ́ТИ ^{1} *див.* **впива́ти.**

ВПИ́ТИ ^{2} *див.* **упи́ти** ^{1}.

ВПИ́ТИСЯ ^{1} *див.* **впива́тися** ^{1}.

ВПИ́ТИСЯ ^{2} *див.* **упи́тися** ^{1}.

ВПИХА́ННЯ (УПИХА́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **впиха́ти.** *Насильне впихання їжі в рот недопустиме. Це створює у дитини огиду до їжі* (Хвор. дит. віку, 1955, 144).

ВПИХА́ТИ (УПИХА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВПХНУ́ТИ (УВІПХНУ́ТИ, УПХНУ́ТИ)**, ну́, не́ш *і* **ВПХА́ТИ (УВІПХА́ТИ, УПХА́ТИ)**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Всувати, вкладати, вставляти (часто з зусиллям) що-небудь у середину чогось. *Роберт поквапливо впихав папки у шафу* (Хижняк, Тамара, 1959, 122); *Півтораметровий прут потонув у восковій масі увесь, і Герман силкувався ввіпхнути за ним ще й свою руку аж до ліктя* (Фр., VIII, 1952, 410); *В дупло руку — не іде, Голови не впхаю* (Рудан., Переслів'я, 1958, 6); — *Що це ви в кишеню впхнули?* — *Та купив оце цибулі* (Олесь, Вибр., 1958, 414); * Образно. *Вона, певне, давно позабувала ті молитви, що так-сяк їй замолоду впихали вдома* (Стельмах, Хліб.., 1959, 348); // Втикати, встромляти що-небудь гостре в глиб чогось. *Мати шила, впихала й витягала довгу голку з мішка вперед себе* (Коб., III, 1956, 480); // Проти чийогось бажання давати кому-небудь щось; змушувати взяти. *Впхав їй до рук солодкі пакунки, благав, щоб зараз бігла* (Коцюб., II, 1955, 158); // Пхаючи кого-небудь, змушувати увійти в середину чогось; вштовхувати. *Престрашенний солдат,.. відчинивши двері, так і впхнув її* (Кв.-Осн., II, 1956, 453); *Він тремтів од жаху, коли двоє дебелих парашутистів увіпхнули його до кімнати* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 120); * Образно. [Орися:] *Опутали вони вас, упхали в біду* (Фр., IX, 1952, 76).

Впха́ти (впхну́ти, увіпхну́ти) в моги́лу *кого* — вбити, умертвити кого-небудь. *Але Василь ніби знає, що це горілка затроєна* [затруєна], *що Іван хоче його чимборше* [чимшвидше] *упхати в могилу, щоб вдавитися його добром* (Фр., I, 1955, 152).

ВПИХА́ТИСЯ (УПИХА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВПХНУ́ТИСЯ (УВІПХНУ́ТИСЯ, УПХНУ́ТИСЯ)**, ну́ся, не́шся *і* **ВПХА́ТИСЯ (УВІПХА́ТИСЯ, УПХА́ТИСЯ)**, а́юся, а́єшся, *док.*, *розм.* Протискуватися, пробиратися, входити кудись, поміж кимось. *В кімнату впихається цілий гурт ..молоді* (Вас., II, 1959, 261); *Два свідки, один старий, ..другий молодий, упхалися поміж Грицька і Йваниху* (Март., Тв., 1954, 94).

ВПІВГО́ЛОС (УПІВГО́ЛОС), *присл.*, *рідко.* Те саме, що **впівго́лоса.** *Білими губами упівголос буду вам казати за себе* (Стеф., I, 1949, 173); — *Петрик, а Петрик!* — *легенько торсаючи хлопчика за плече, упівголос сказав Клим* (Вас., I, 1959, 97).

ВПІВГО́ЛОСА (УПІВГО́ЛОСА), *присл.* Не на повний голос; стиха. *Парубки зібрались.. і впівголоса співають якоїсь пісні* (Кроп., II, 1958, 401); *Вся дальша розмова ведеться впівголоса, ледве коли чутно її іншим* (Л. Укр., II, 1951, 429); — *Оце накрутив,— промовив Килигей упівголоса, прочитавши Куликів меморандум* (Гончар, Таврія.., 1957, 346).

ВПІ́ВНІЧ, *присл.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **опі́вночі.** *Не кличе барабан впівніч на розбиття* (Бор.,Тв.,1957,58).

ВПІВО́БЕРТА (УПІВО́БЕРТА), *присл.* Повернувшись наполовину до кого-, чого-небудь.

ВПІВО́КА (УПІВО́КА), *присл.*, *розм.* Напівзаплющивши (напіврозплющивши) очі; краєм ока. *Ромашка дивиться впівока, І ланка зна життя своє* (Мал., Звенигора, 1959, 271); *Орлов глянув впівока на Федяка, йому від самого початку здавалося, що справа тут зовсім не в патронах* (Перв., Дикий мед, 1963, 463).

ВПІВСИ́ЛИ (УПІВСИ́ЛИ), *присл.* Наполовину сили, не на повну силу. *Спочатку Ніна думала, що може дозволити собі бігти впівсили, але одразу ж переконалася, наскільки це ризиковано* (Собко, Стадіон, 1954, 126).

ВПІЗНАВА́ННЯ, ВПІЗНАВА́ТИ, ВПІ́ЗНАНИЙ, ВПІЗНА́ТИ, ВПІ́ЙМАНИЙ, ВПІЙМА́ТИ, ВПІЙМА́ТИСЯ, ВПІКА́ТИ, ВПІКА́ТИСЯ, ВПІ́МНЕННЯ, ВПІМНУ́ТИ, ВПІМНУ́ТИСЯ *див.* **упізнава́ння, упізнава́ти** і т. д.

ВПІРНА́ТИ (УПІРНА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВПІРНУ́ТИ (УПІРНУ́ТИ)**, ну́, не́ш, *док.* 1. Занурюватися, заглиблюватися в рідину. *А сестриця пірникоза Плаває, впірнає Та все бідна своїх шатів Дорогих шукає* (Рудан., Тв., 1956, 98); *Він кинувся туди* [у воду] *й за хвилину витяг на берег діда. Тоді він упірнув удруге й десь надовго зник* (Л. Янов., I, 1959, 320): // Заглиблюватися в що-небудь м'яке. *Тільки що вона вернулась до світлиці і знов важко впірнула в крісло, надворі загуркотів віз* (Н.-Лев., IV, 1956, 45); *Впірнути в сніг.*

2. *перен.* Входити, вскакувати в що-небудь, кудись, зникаючи з очей. *Ми знову впірнаємо в пітьму* (Коцюб., II, 1955, 363); *Сахно перетяла галявину й впірнула у хащі туй* (Смолич, I, 1958, 77).

3. *перен.* Цілком, повністю віддаватися якомусь заняттю, справі, почуттю і т. ін. *Він, спершись ліктем на стіл, прислухався, яке слово хто скаже, і впірнав у задуму* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 560); *Спустила* [Галина] *штору, увімкнула штепсель настільної лампи, дістала книжку, впірнула в неї* (Крот., Сини.., 1948, 12).

ВПІРНУ́ТИ *див.* **впірна́ти.**

ВПЛАВ (УПЛА́В), *присл.* Пливучи по воді. *Кінні козаки переходили уплав, а піших і запаси перевозили лоцмани на човнах і каюках* (Стор., I, 1957, 397); *Два чи три, очевидно добрі пливаки, пустилися вплав до берега* (Фр., VI, 1951, 133); *Уранці вони вплав, вхопившись за гриви коней, перепливли через Буг* (Скл., Святослав, 1959, 412).

ВПЛАТИ́ТИ *див.* **уплати́ти.**

ВПЛАЧ (УПЛА́Ч), *присл.* Плачучи, проливаючи сльози.— *Мамо, чого вона дражниться?* — *вплач жалілась Оксанка* (Тич., I, 1957, 256).

ВПЛЕСТИ́^{1} *див.* **вплíта́ти**^{1}.

ВПЛЕСТИ́^{2} *див.* **уплести́**^{1}.

ВПЛЕСТИ́СЯ^{1} *див.* **впліта́тися**^{1}.

ВПЛЕСТИ́СЯ^{2} *див.* **уплести́ся**^{1}.

ВПЛЕ́ТЕНИЙ^{1} **(УПЛЕ́ТЕНИЙ)**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вплести́**^{1}.

ВПЛЕ́ТЕНИЙ^{2} *див.* **упле́тений**^{1}.

ВПЛИВ, у, *ч.* 1. Дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета. [Петро:] *Я вже не знаю, чи її врода красна,.. чи серце ласкаве та добре,— мабуть, усе це разом на мене такий мало вплив.. Я її, Грицьку, полюбив...* (Мирний, V, 1955, 183); *Невідпорна була сила впливу Леніна як оратора на маси* (Біогр. Леніна, 1955, 163); *Під час швидкісного різання вплив тепла використовується для полегшення різання* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 192).

Бу́ти (перебува́ти *і т. ін.*) **під впли́вом** *кого, чого* — робити що-небудь, зважаючи на дії, думки певної особи або на певні обставини. *Я ріс під впливом матері, до якої завжди був ближчим, ніж до батька* (Коцюб., III, 1956, 286); **Роби́ти (ма́ти** *і т. ін.*) **вплив** *на кого, що* — те саме, що **вплива́ти**^{2}. *Марксизм-ленінізм робить могутній вплив на всі галузі суспільного життя і людських знань* (Рад. Укр., 3.VIII 1951, 1).

2. Сила влади, авторитету.— *Ти знаєш, які впливи має тітка* (Фр., VI, 1951, 293); *Більшовики селянською власністю зміцнили свій вплив на селі* (Стельмах, II, 1962, 285); // Державне або інше ділове й політичне керівництво. *Він* [Юрій Долгорукий] *успішно воював з волзькими болгарами, забрав під свій вплив Новгород* (Іст. СРСР, I, 1956, 60); — *Це стара зона французького впливу, адмірале* (Гончар, Таврія.., 1957, 583).

ВПЛИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вплива́ти**^{2}. *Впливання нових умов середовища.*

ВПЛИВА́ТИ^{1} **(УПЛИВА́ТИ)**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВПЛИСТИ́ (УПЛИСТИ́)**, иву́, иве́ш, *док.* Вливатися, втікати куди-небудь (про річку тощо). *З-під коріння липи било джерело погожої води і відтак, тихо журчачи по дрібних камінцях, впливало до потоку* (Фр., VI, 1951, 33); * Образно. *Навіть лісовий шепіт не міг вдержатись там* [на верхах] *та впливав у долину шумом* *потоків* (Коцюб., II, 1955, 346); // *перен.* Плавно, повільно входити в якесь приміщення. *Баба Анастасія під шурхіт своїх чорних шовкових спідниць вже впливала до їдальні* (Собко, Звич. життя, 1957, 57); *Поважно поправляючи пенсне, вплив до кабінету інженер з бюро для доповіді* (Ле, Міжгір'я, 1953, 269).

ВПЛИВА́ТИ^2 **(УПЛИВА́ТИ)**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВПЛИ́НУТИ (УПЛИ́НУТИ)**, ну, неш, *док.* Діяти певним чином на кого-, що-небудь. *Особливо гарно впливає море на нерви, сплю добре* (Коцюб., III, 1956, 348); *Здавалося, що цей розділ вплинув корисно на відносини між братами* (Фр., VI, 1951, 248); *Раптовий від'їзд Ярослави вплинув на Арсена сильніш, ніж він міг сподіватися* (Дмит., Розлука, 1957, 240).

ВПЛИВА́ТИ^3 *див.* **уплива́ти**^{1}.

ВПЛИВО́ВИЙ, а, е. Який впливає або здатний впливати на кого-, що-небудь. *Дві.. впливові особи в селі мали городи на різних боках течійки* (Коцюб., I, 1955, 394); *Лідія Віталіївна попечителька багатьох шкіл у повіті, пані багата і впливова* (Вас., II, 1959, 95).

ВПЛИВО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **впливо́вий.** *Міцні зв'язки письменників з фронтом, з героями творів обумовлювали правдивість, впливовість усієї радянської літератури* (Рад. літ-во, 2, 1958, 33); *На дверях знову появилася гарненька секретарка і тихим, іменно секретарським голосом, в якому звучали догідливість і покора, що, мабуть, були результатом її ретельної служби і постійного визнання сили і впливовості свого начальника, назвала прізвище: — Хомутенко* (Тют., Вир, 1964, 60).

ВПЛИВО́ВО. Присл. до **впливо́вий.** *Драгоманов продовжував активно діяти як критик, і часом дуже впливово* (Укр. літ. критика.., 1959, 346).

ВПЛИГА́ТИ (УПЛИГА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВПЛИГНУ́ТИ (УПЛИГНУ́ТИ)**, ну́, не́ш, *док.* Швидко вскакувати в середину чого-небудь. *Заєць вплигнув в темну печеру* (Н.-Лев., III, 1956, 292); *Продер* [вовк] *глупої ночі під стріхою в кошару дірку та й уплигнув серед овечки* (Вишня, II, 1956, 145).

ВПЛИГНУ́ТИ *див.* **вплига́ти.**

ВПЛИН (УПЛИ́Н), ВПЛИНЬ (УПЛИ́НЬ), *присл., рідко.* Те саме, що **вплав.** *Усі вінки уплин пішли, а мій потонув* (Чуб., V, 1874, 805); *Хлопчик.. скинув руки вгору, мов кидався вплинь* (Вас., II, 1959, 126).

ВПЛИ́НУТИ^1 *див.* **вплива́ти**^{2}.

ВПЛИ́НУТИ^2 *див.* **упли́нути**^{1}.

ВПЛИНЬ *див.* **вплин.**

ВПЛИСТИ́^{1} *див.* **вплива́ти**^{1}.

ВПЛИСТИ́^{2} *див.* **уплисти́**^{1}.

ВПЛІТА́ТИ^1 **(УПЛІТА́ТИ)**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВПЛЕСТИ́ (УПЛЕСТИ́)**, ету́, ете́ш, *док., перех.* 1. Плетучи, вкладати, увивати що-небудь у щось.— *Як була я малою, то мені було не раз сниться, що моя мати чеше мені коси, вплітає червоні кісники* (Н.-Лев., II, 1956, 174); *Ти дав колючу гілочку тернову, Без жаху я в вінок її вплела* (Л. Укр., I, 1951, 142); // Встромляти, вплутувати руку, кігті і т. ін. у волосся, вовну тощо. *Заятчук.. вплітає руку в задичавлений волоссям низ обличчя* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 17); *Гаврило, Підпарин тесть, вплів в сиву бороду жовтий кістяк руки* (Коцюб., II, 1955, 98).

2. *перен* Вводити, вставляти що-небудь окреме, часткове в загальне, ціле, з'єднуючи з ним. *Хоч без крутих слів не обходилося, отже, він так непримітно уплітав їх у свою розмову, мов золотар цяцькував персні дорогими камінцями* (Мирний, III, 1954, 210); *В пташиний легіт, що стояв над рікою, Катерина вплітала і свою пісню* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 144).

ВПЛІТА́ТИ^2 *див.* **упліта́ти**^{1}.

ВПЛІТА́ТИСЯ^1 **(УПЛІТА́ТИСЯ)**, а́ється, *недок.*, **ВПЛЕСТИ́СЯ (УПЛЕСТИ́СЯ)**, ете́ться, *док.* 1. Потрапляти в що-небудь, переплітаючись з ним; увиватися. *Жита лягали хвилею в покіс, І колоски, важким зерном налиті, Тоді самі впліталися до кіс* (Воронько, Славен мир, 1950, 77), * Образно. *Трагізм особистого життя часто вплітається в терновий вінок життя народного* (Коцюб., III, 1956, 41).

2. *перен.* Входити, вставлятися в що-небудь ціле, з'єднуючись з ним. *Оповідані там* [у «Перлі многоцінному»] *«приклади» та чуда переходять в уста народу, вплітаються в канву давніших оповідань* (Фр., XVI, 1955, 319); *У фільмі* [«Щорс»] *в бойові епізоди вплітається весілля* (Довж., III, 1960, 303); *Раптом у хор співаків і співачок уплівся чийсь новий голос — високий і чистий* (Минко, Вибр., 1952, 124).

ВПЛУ́ТАТИ *див.* **вплу́тувати.**

ВПЛУ́ТАТИСЯ *див.* **вплу́туватися.**

ВПЛУ́ТУВАТИ (УПЛУ́ТУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВПЛУ́ТАТИ (УПЛУ́ТАТИ)**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Увивати, вставляти щось у що-небудь, плутаючи, переплітаючи. *Оленка встигла одержати в подарунок від Шури маленьку блакитну стрічечку і тепер заклопотано вплутувала її в свої розкуйовджені після ночі непідрізані кіски* (М. Ол., Леся, 1960, 52); // Устромляти руку, кігті і т. ін. у волосся, вовну тощо. *Дивлюсь — воно* [вороненя] *угору полетіло Да й пуць на шию барану І, кігті вплутавши у вовну білу, Смикнулося нести* (Греб., I, 1957, 66); *Закричав Євпраксєєв, уплутавши п'ятерню в шинкарську бороду...* (Мирний, II, 1954, 128).

2. *перен., розм.* Втягати кого-небудь у якусь неприємну справу.— *Докучай сама падишахові, але не вплутуй мене у свої справи* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 350); *За хвилину такого може наговорити, що за п'ять років потім не відкрутишся.— Дурниця! — Про мене, нехай, нехай буде дурниця, .. тільки нас не вплутуй,—сказав Хома* (Довж., I, 1958, 343); [Храпко:] *От, приміром, тебе у яке діло вплутають, то й знатимеш, як з його виплутатись* (Мирний, V, 1955, 174).

ВПЛУ́ТУВАТИСЯ (УПЛУ́ТУВАТИСЯ), уюся, уєшся, *недок.*, **ВПЛУ́ТАТИСЯ (УПЛУ́ТАТИСЯ)**, аюся, аєшся, *док.* 1. Потрапляти в що-небудь, сплутуючись з ним; вплітатися. [Леся:] *У мене в волосся вплуталася бджола* (Коч., I, 1956, 97); * Образно. *Він став проглядати гранки. Читав, механічно правив коректуру, але змісту читаного не міг добрати, бо весь час у текст вплутувались власні настирливі думки* (Головко, II, 1957, 553); [Катря:] *Боже мій! У які тенета я вплуталась — і думок не зберу* (Стар., Вибр., 1959, 188).

2. *перен., розм.* Устрявати в яку-небудь неприємну справу.— *Моя дружина — комуністка і ні в які авантюри не стане вплутуватися* (Кулик, Записки консула, 1958, 54); *Вона.. вплуталась в лихо проти своєї волі і трохи не плакала* (Н.-Лев., II, 1956, 56).

ВПНУ́ТИ *див.* **впина́ти.**

ВПНУ́ТИСЯ *див.* **впина́тися.**

ВПОВЗА́ТИ (УПОВЗА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВПОВЗТИ́ (УПОВЗТИ́)**, зу́, зе́ш, *док.* 1. Повзучи, проникати кудись або в що-небудь. *В окоп вповзає санітарка з саночками* (Корн., II, 1955, 56); *Зараз на правий край її* [лощини] *саме вповзали ворожі бронетранспортери з десантами* (Гончар, III, 1959, 138); *Та ось одної ночі та гадюка Вповзла до стайні і отруйним зубом Коня вкусила* (Фр., XI, 1952, 336); * Образно. *В серце мимоволі вповзала неусвідомлена туга* (Вол., Дні.., 1958, 56).

2. *перен.* Повільно, не поспішаючи входити, в'їжджати куди-небудь. *Підо мною з підземним гулом вповзає знизу вагон* (Коцюб., II, 1955, 412); *За ворогом ми мчали*

наздогін, А він, розбитий, в смертному тремтінні По селах розбігавсь, вповзав в ліси (Перв., II, 1958, 197); *Похід, як велетенський полоз, вповз у ворота* (Скл., Святослав, 1959, 124).

ВПОВЗТИ́ *див.* **вповза́ти.**

ВПОВИВА́ТИ, ВПОВИ́ТИ, ВПОВИ́ТИЙ, ВПОВІ́ЛЬНЕНИЙ, ВПОВІ́ЛЬНИТИ, ВПОВІ́ЛЬНИТИСЯ, ВПОВІ́ЛЬНЮВАТИ, ВПОВІ́ЛЬНЮВАТИСЯ, ВПОВІ́ЛЬНЮВАЧ *див.* **уповива́ти, упови́ти** і т. д.

ВПО́ВНІ (УПО́ВНІ), *присл.* 1. З наповненим посудом. *Випий до мене вповні, бо в мене брови чорні* (Сл. Гр.).

◇ **Впо́вні шлях (доро́гу) перехо́дити (перейти́)** *кому, чий* — переходити комусь шлях із повними відрами, що за народним повір'ям віщує успіх. *Дивлюсь — гетьман з старшиною. Я води набрала Та вповні шлях і перейшла* (Шевч., I, 1951, 294); *Уповні переходять молодиці Мій шлях* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 36).

2. У самому розквіті; у розпалі. *Надворі весна вповні. Куди не глянь — скрізь розвернулося, розпустилося, зацвіло пишним цвітом* (Мирний, II, 1954, 31).

Місяць упо́вні — місяць у фазі найбільшої видимості. *З-за обрію викотився великий і багряний, як сонце, місяць уповні* (Дмит., Наречена, 1959, 185).

3. *рідко.* Те саме, що **цілко́м** 1. *Я не могла бачити вповні її лице* (Коб., I, 1956, 512); *Чорні брови його вигинались ледь зламаним кутом, нагадуючи крила пташини, яка ось-ось розправить їх вповні* (Шиян, Гроза.., 1956, 625).

ВПОВНОВА́ЖЕНИЙ, ВПОВНОВА́ЖЕННЯ, ВПОВНОВА́ЖИТИ, ВПОВНОВА́ЖУВАТИ, ВПОДІ́БНИТИ, ВПОДІ́БНИТИСЯ, ВПОДІ́БНЮВАТИ, ВПОДІ́БНЮВАТИСЯ, ВПОДО́БА, ВПОДО́БАННЯ, ВПОДО́БАТИ, ВПОДО́БАТИСЯ *див.* **уповнова́жений, уповнова́ження** і т. д.

ВПОДО́ВЖ (УПОДО́ВЖ). 1. *присл.* По довжині чого-небудь; уздовж; протилежне впоперек. *Босий* [Левко], *бородою заріс, півголови уподовж виголено* (Кв.-Осн., II, 1956, 273); *Не було в йому* [саду] *розчищених доріжок, тільки вподовж до самої річки проміж високих лип і ясенів і густого чагарника протоптана була стежка* (Стор., I, 1957, 228); *Обходив він усі поля вподовж і впоперек, переміряв ступенями усі ниви, від межі до межі — все прикидав, де його нива, але не знайшов* (Україна.., I, 1960, 8).

2. *у знач. прийм., з род. в.* Уживається при означенні напряму за довжиною чого-небудь. *Скрізь вподовж ешелону з розчинених навстіж дверей.. уже були спущені дошки-трапи* (Гончар, Таврія.., 1957, 493); *Дивізії, розташовані вподовж нейтральної зони, наступали за заздалегідь розробленим планом* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 52).

ВПО́ЄНИЙ, ВПОЇ́ТИ, ВПОКО́ЇТИ, ВПОКО́ЇТИСЯ, ВПОКО́РЕНИЙ, ВПОКО́РЕННЯ, ВПОКО́РИТИ, ВПОКО́РИТИСЯ, ВПОКО́РЮВАТИ, ВПОКО́РЮВАТИСЯ, ВПОКО́ЮВАТИ, ВПОКО́ЮВАТИСЯ *див.* **упо́єний, упої́ти** і т. д.

ВПОЛОВИ́НУ (УПОЛОВИ́НУ), *присл., рідко.* Те саме, що **наполови́ну**. *Марія була молодша від нього вполовину* (Загреб., Спека, 1961, 314).

ВПОЛУ́ДНЕ (УПОЛУ́ДНЕ), *присл., діал.* Опівдні. *Щоби вполудне не бігати додому, взяли* [Вовчик і Лисичка] *відразу з собою обід і полуденок: глечик меду і кошик паляниць* (Фр., IV, 1950, 84); *Саме вполудне вибралася Юрчиха з чоловіком на грунт, де мала відбутися розправа* [комісії] (Март., Тв., 1954, 109).

ВПОЛЮВА́ТИ, ВПОМИНА́ТИ, ВПОМИНА́ТИСЯ *див.* **уполюва́ти, упомина́ти** і т. д.

ВПО́ПЕРЕК (УПО́ПЕРЕК), *присл.* 1. По ширині чого-небудь; у ширину; протилежне вздовж, вподовж. *Паляник і Паляничиха пішли з Оленою у садок, обійшли його двічі кругом, перейшли вздовж і впоперек* (Н.-Лев., II, 1956, 83); *Не умовляючись, перейшли шлях упоперек і пішли стежиною поміж сіножатями* (Вільде, Сестри.., 1958, 397); *Дмитро на війні бачив багато таких вайлуватих Михасів, Іванів, Федорів, у яких часом пілотка була одягнена на голові впоперек, але в бою вони були справжніми левами* (Автом., Щастя.., 1959, 32).

2. *перен.* Не так, як треба; протилежно, неузгоджено. *Вова з Муляром.. п'яними голосами впоперек один одному тягли якусь пісню* (Вас., I, 1959, 93); // Наперекір, усупереч чому-небудь. [Василь:] *Домахо! За віщо моя мати так зненавиділа тебе? Чи ти їм що упоперек сказала?* (Кроп., II, 1958, 130); — *Це ж такий, що слово впоперек скажеш — і задушить на дорозі* (Тют., Вир, 1964, 442).

3. *у знач. прийм., з род. в.* Уживається при означенні напряму за шириною чого-небудь. *Осяяні віконечка весело всміхалися з-під чорних стріх і кидали впоперек вулиці ясні смуги свого білястого світла* (Гр., II, 1963, 341); *Ванько. не дочекавшись батька, заснув упоперек ліжка* (Панч, II, 1956, 254).

ВПО́РАТИ *див.* **упо́рати.**

ВПО́РАТИСЯ *див.* **упо́ратися.**

ВПОРОЖНІ́ (УПОРОЖНІ́), *присл.* Без вантажу, з чимось порожнім. — *Панові та й то я дозволив тільки двадцять чотири дубки зрубати, а дві підводи так і вернулися впорожні* (Л. Янов., I, 1959, 349); *На вулиці повз Васютин двір проїздять сани упорожні, з-під гною* (Головко, I, 1957, 331); *Саша Горовиць вже біг з чайником назад — він таки встиг налити першим* [води].. *Інші повернули назад впорожні* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 591).

ВПОРО́ТИ *див.* **упоро́ти.**

ВПО́РСКУВАННЯ (УПО́РСКУВАННЯ), я, *с.* Дія за знач. **впо́рскувати.** *Впорскування екстракту алое знижує нагромадження фібриногену* (Фізіол. ж., I, 1, 1960, 104).

ВПО́РСКУВАТИ (УПО́РСКУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВПО́РСНУТИ (УПО́РСНУТИ),** ну́, не́ш, *док., перех.* Шприцом вливати рідину під шкіру, у вену. *При захворюванні на дифтерію впорскують сироватку крові імунізованих коней* (Шк. гігієна, 1954, 299); *Хворій робили штучне дихання і впорскували під шкіру різні.. ліки* (Трубл., III, 1956, 456); *Оглянув* [лікар] *решту поранених і наказав фельдшеру з санітарами змінити їм пов'язки, впо́рснути сироватку проти стовбняка* (Кучер, Голод, 1961, 118).

ВПО́РСКУВАТИСЯ (УПО́РСКУВАТИСЯ), ується, *недок.* Пас. до **впо́рскувати**. *Розчин.. набирався у шприц із товстою голкою і до застигання впорскувався під шкіру* (Мед. ж., XIX, 1, 1949, 4).

ВПО́РСНУТИ *див.* **впо́рскувати.**

ВПО́РУ (УПО́РУ), *присл.* 1. Якраз тоді, коли треба; вчасно. *Посієш впору — збереш зерна гору* (Укр.. присл.., 1955, 371); *Але ми виправили Тосю 9-го, бо не хотіли, щоб вийшло ніби він через нас не виїхав упору* (Л. Укр., V, 1956, 125); *Впору сказане добре слово перед боєм — це той самий дощ, що не скупою сльозою, а багатим життям напуває ниву* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 891).

2. *рідко.* Саме такий, як треба.— *Ти великий на те, щоб тебе вгору підняти або матері на руки взяти, а Морозенкові ти саме впору* (Мирний, IV, 1955, 291).

ВПОРЯДЖА́ТИ, ВПОРЯДЖА́ТИСЯ, ВПОРЯ́ДЖЕНИЙ, ВПОРЯ́ДЖЕННЯ, ВПОРЯДИ́ТИ, ВПОРЯДИ́ТИСЯ, ВПОРЯДКО́ВАНИЙ, ВПОРЯДКО́ВУВАННЯ, ВПОРЯДКО́ВУВАТИ, ВПОРЯДКО́ВУВАТИСЯ, ВПОРЯДКУВА́ННЯ, ВПОРЯДКУВА́ТИ, ВПОРЯ́ДНИК,

ВПОСЛІ́ДЖЕНИЙ, ВПОСЛІ́ДЖЕНІСТЬ, ВПОСЛІ́ДЖУВАТИ, ВПОСЛІ́ДИТИ, ВПОТІ́ТИ, ВПО́ЮВАТИ, ВПО́ЮВАТИСЯ *див.* **упоряджа́ти, упоряджа́тися** і т. д.

ВПРА́ВА, и, *ж.* 1. Розвиток певних якостей, навичок постійною, систематичною роботою. *Вивчила недавно.. граматику* [італійську] *і тепер для вправи читаю книжки* (Л. Укр., V, 1956, 33); *Щоденна вправа на добрім інструменті здавалася їй перспективою на недалекий побут* [перебування] *в консерваторії* (Коб., III, 1956, 327); // Спроба опанувати якусь справу, набути певного вміння. *Тепер не пригадую, щоб у семінарії я оддавався своїм літературним вправам* (Вас., IV, 1960, 16); *Поштар теж побачив у вікно дідові вправи на велосипеді* (Донч., VI, 1957, 55).

2. Спеціальне завдання, що виконується для набуття певних навичок або закріплення наявних знань. *Він сідав до фортеп’яна і починав грати зразу обов’язкові вправи* (Фр., VII, 1951, 249); *Михайло.. дивився на Ляського, що в цей час показував різні гімнастичні вправи* (Досв., Вибр., 1959, 115); *Патер Алоїзій легко надав знайомству вигляд шкільних вправ із латині* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 148).

Ві́льні впра́ви *див.* **ві́льний.**

ВПРА́ВДІ (УПРА́ВДІ), *присл., діал.* Справді. *Дорога була вправді не близька, але Максим обіцяв випровадити товариство простішою лісовою стежкою* (Фр., VI, 1951, 21); *Вправді я в танцях .. не такий зручний, як в орудуванню пером* (Мак., Вибр., 1954, 7).

ВПРА́ВИТИ^1 *див.* **вправля́ти**^{1}.

ВПРА́ВИТИ^2 *див.* **упра́вити**^{1}.

ВПРА́ВИТИСЯ^1 *див.* **вправля́тися**^{1}.

ВПРА́ВИТИСЯ^2 *див.* **упра́витися**^{1}.

ВПРА́ВЛЕНИЙ^1 **(УПРА́ВЛЕНИЙ),** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **впра́вити**^{1}. *Ставок блищить на сонці, неначе дзеркало, вправлене в срібні рами* (Н.-Лев., II, 1956, 27); *Вправлене ребро заростає, рана на грудях затягується* (Коз., Гарячі руки, 1960, 162).

ВПРА́ВЛЕНИЙ^2 *див.* **упра́влений**^{1}.

ВПРА́ВЛЕННЯ (УПРА́ВЛЕННЯ), я, *с.* Дія за знач. **впра́вити**^{1}. *Вивих, навіть при своєчасному вправленні його і дальшому раціональному лікуванні, зумовлює тимчасову непрацездатність* (Лікар. експертиза.., 1958, 69).

ВПРАВЛЯ́ННЯ^1 **(УПРАВЛЯ́ННЯ),** я, *с.* Дія за знач. **вправля́ти**^{1}. *Майстри навчали учнів кровопускання,.. накладання лубків при переломах, вправляння вивихів* (Матеріали.. охор. здоров’я.., 1957, 39).

ВПРАВЛЯ́ННЯ^2, я, *с.* Дія за знач. **вправля́ти**^{2} й **вправля́тися**^{2}. *Вона могла дістати десь румунські книжки й читати їх для вправляння* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 270); *Повне розпізнавання кольору настає у дітей наприкінці 3-го року. Але при вправлянні воно може з’явитися і раніше* (Шк. гігієна, 1954, 62).

ВПРАВЛЯ́ННЯ^3 *див.* **управля́ння**^{1}.

ВПРАВЛЯ́ТИ^1 **(УПРАВЛЯ́ТИ),** я́ю, я́єш, *недок.*, **ВПРА́ВИТИ (УПРА́ВИТИ),** влю, виш; *мн.* впра́влять; *док., перех.* 1. *в що.* Вставляти, всувати щось кудись, у що-небудь, закріплюючи. *Ведмідь який, а й то кільце в губу вправляють* (Номис, 1864, № 4228); *Одні дівчата витискають гострою машинкою листя та пелюсточки, другі вправляють дроти в те листя* (Л. Укр., III, 1952, 491); *Дмитро надів вуздечку, вправив у рот вудила і вивів жеребця з конюшні* (Чорн., Потік.., 1956, 289).

◇ **Хоч у ра́мці (ря́мця** *і т. ін.*) **вправ** — гарний, вродливий. *Зате в Степана Семеновича дочки — кожну хоч у рямця вправ!* (Мирний, II, 1954, 107).

2. *мед.* Повертати, вставляти на місце вивихнуті суглоби, переламані кінцівки тощо. *З’ясувавши, що невідомий звихнув праву ногу і ліву руку, гідролог одразу ж почав їх вправляти* (Трубл., I, 1955, 397); — *І живий буде твій сусід, і танцюватиме, так добре переламану кістку Людмила Олексіївна вправила, все на місце поставила* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 178).

◇ **Вправля́ти (впра́вити) в гу́мор** *кого, рідко* — викликати в кого-небудь веселий настрій. *Старе угорське вино.. розігріло стару кров і вправило його в.. веселий гумор* (Фр., VIII, 1952, 211); **Вправля́ти (впра́вити) мо́зок (ду́шу)** *кому, фам.* — переконувати кого-небудь у неправильності його дій, поведінки. [Горлов:] *Вправ йому мозок, щоб газетярів мені не кривдили* (Корн., II, 1955, 11); [Арсен:] *Піти хіба у райпартком, поговорити... Там би йому душу вправили!* (Мороз, П’єси, 1959, 268).

ВПРАВЛЯ́ТИ^2, я́ю, я́єш, *недок., перех.* Постійною працею, практикою розвивати, вдосконалювати певні риси характеру, навички тощо; тренувати. *Людина вправляє свою вищу нервову діяльність шляхом систематичної.. розумової та фізичної праці* (Шк. гігієна, 1954, 53).

ВПРАВЛЯ́ТИ^3 *див.* **управля́ти**^{1}.

ВПРАВЛЯ́ТИСЯ^1 **(УПРАВЛЯ́ТИСЯ),** я́ється, *недок.*, **ВПРА́ВИТИСЯ,** иться, *док.* 1. *мед.* Ставати вправленим.

2. *тільки недок.* Пас. до **вправля́ти**^{1}.

ВПРАВЛЯ́ТИСЯ^2, я́юся, я́єшся, *недок., у чому.* 1. *також із чого.* Розвивати в собі певні якості, навички систематичною працею, тренуванням. — *Я дуже зайнятий студіями... Крім того, даю лекції, вправляюсь сам багато в музиці...* (Коб., III, 1956, 91); — *Патер Алоїзій навмисне водить мене до Жолкевських вправлятися з латині* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 144); *Дехто спав, інші вправлялися в стрільбі* (Воскр., Весна.., 1939, 59); // Робити певні вправи на спортивних приладах. *Юрко пішов у фізкультурний зал, де на трапеціях і брусах вправлялися школярі* (Донч., IV, 1957, 361).

2. *ірон.* Займатися чим-небудь. *Вони* [куркулі] *вже, напевно, десь там стоять на могилі, позадиравши голови, і вправляються в саркастичних дотепах...* (Довж., I, 1958, 82).

ВПРАВЛЯ́ТИСЯ^3 *див.* **управля́тися**^{1}.

ВПРА́ВНИЙ^1, а, е. Який має певні навички, уміє щось добре й швидко робити. *Руки були в обох натруджені, шкарубкі, мозолясті,— такі меткі та вправні в роботі і такі незграбні без діла* (Смолич, Мир.., 1958, 54); // Який досконало опанував якусь професію, набув певного вміння тощо. *Кінь, відчувши на собі вправного вершника, рвонувся з місця одразу в галоп і швидко зник за рогом вулиці* (Шиян, Гроза.., 1956, 277); *Мефодіїв супротивник був вправним вояком* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 512); *Толя був дуже вправний фізкультурник, і всі йому заздрили* (Коп., Сон. ранок, 1951, 105); // Добре натренований. *Вона* [література] *повинна при всім реалізмі в описуванні також аналізувати описувані факти.. До такої роботи не досить уже вправного ока.. — тут вже треба знання і науки* (Фр., XVI, 1955, 11); // Спритний. *М’яч стукався об сірий асфальт, підскакував вище голови, і корецьь ловив його швидким і вправним рухом руки* (Донч., III, 1956, 202); *Дивлячись на його вправні удари сокирою, важко було повірити, що йому скоро вісімдесят* (Кучер, Дорога.., 1958, 205).

ВПРА́ВНИЙ^2 *див.* **упра́вний.**

ВПРА́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **впра́вний**^{1}. *З погляду формального мусимо визнати у Масляка велику вправність у віршуванні* (Фр., XVI, 1955, 107); *Навчись майстерності такій, щоб у твоїй руці легкій з’явилась вправність і завжди був точний зір в очах* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 87).

ВПРА́ВНО Присл. до **впра́вний**^{1}. *Вони грали увертюру з «Норми» в чотири руки; грали вправно, старанно*

(Л. Укр., III, 1952, 525); *Коваль вправно орудував молотком* (Горд., II, 1959, 168).

ВПРА́ВО (УПРА́ВО), *присл.* У правий бік; протилежне вліво. *Параскіца зирнула вправо. Там, на довгій тичці, хиталась біла рогата голова корови* (Коцюб., I, 1955, 279); *Я щосили пливу, пливу, і, де ріка звертає вправо, до гайка, на берег вискочив...* (Сос., II, 1958, 417); // З правого боку. *Оглянулись вони й забачили* [побачили] *темні гаї з усіх боків, сонечко, що за їх* [них] *заходило, і управо якийсь хуторець* (Вовчок, I, 1955, 322).

ВПРАВО́РУЧ (УПРАВО́РУЧ), *присл.* Те саме, що **впра́во.** *Ми підіймаємося все вище, крутячись так, що Чатирдаг забігає то вправоруч, то вліворуч од нас* (Коцюб., III, 1956, 136); *Село. Управоруч хата, навкруги город* (Кроп., I, 1958, 59); *Брижувата широка течія річки на мить освітилася, вкрита, скільки видно вліворуч і вправоруч, плотами* (Гончар, Зл. Прага, 1949, 51).

ВПРИКУ́СКУ (УПРИКУ́СКУ), *присл., розм.* Відкушуючи шматочок від грудки цукру та смокчучи його під час пиття чаю.— *Візьміть житнього сухарика,— гукнув Арон від дверей..— Спасибі! — відгукнувся Ласточкін.— Здорово придумано: сухарик хрумтить, і повне враження, що п'єш вприкуску!* (Смолич, V, 1959, 461); *Дід Хома умів чаювати. Він.. обожнював* [чай] *уприкуску* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 365).

ВПРИ́ПУСТ (УПРИ́ПУСТ), *присл., розм.* Скільки завгодно; досхочу, вволю. *Коні їдять овес уприпуст* (Сл. Гр.); *Та ще хтось пустив провокаційну чутку, ніби попадя у великий піст їла скоромне, яке вона одержувала вприпуст з закритого попівського розподільника* (Довж., II, 1959, 36).

ВПРИТИ́СК (УПРИТИ́СК), *присл.* Щільно притискаючись до чого-небудь; дуже близько. *Ми вже йшли впритиск до берега, коли на ньому щось блимнуло* (Мур., Бук. повість, 1959, 32).

ВПРИТУ́Л (УПРИТУ́Л), *присл.* Дуже близько, мало не торкаючись або й торкаючись кого-, чого-небудь. *Бронепоїзд підлітав впритул до німецьких позицій і з гармат і кулеметів бив ворогів на смерть* (Скл., Орл. крила, 1948, 11); *Буряки та селеру висаджують густо, майже впритул* (Овоч., 1956, 427).

ВПРІВА́ТИ, ВПРІ́ЛИЙ, ВПРІ́ТИ *див.* **упріва́ти, упрі́лий** і т. д.

ВПРОВА́ДЖЕНИЙ (УПРОВА́ДЖЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **впрова́дити.**

ВПРОВА́ДЖЕННЯ (УПРОВА́ДЖЕННЯ), я, *с.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **впрова́дити.** *Практичне впровадження наукової організації праці дає змогу без великих капітальних затрат забезпечити значне зростання виробництва* (Ком. Укр., 1, 1967, 38).

2. Те, що впроваджено.

ВПРОВА́ДЖУВАТИ (УПРОВА́ДЖУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВПРОВА́ДИТИ (УПРОВА́ДИТИ)**, джу, диш, *док., перех.* 1. *до чого, у що.* Уводити когось куди-небудь. *Женя привітала батька весело, впровадила до своїх покоїв* (Фр., VIII, 1952, 89); *Він рвучко схопив його за лікоть і не впровадив, а просто втягнув у свій кабінет* (Рибак, Час.., 1960, 250); // *перен.* Втягати в що-небудь. *Нехай же та личина люта, Що нас впровадила в війну, І ганьбою до всіх надута, Походить більш на сатану* (Котл., I, 1952, 276); // *перен.* Надавати певного стану. *То* [читання] *мене впроваджує в сатиричний настрій* (Л. Укр., V, 1956, 39).

2. Уводити що-небудь у дію, у практику і т. ін. *Він з бригадою комуністичної праці, з численними добровільними помічниками її впроваджує механізоване доїння* (Вол., Місячне срібло, 1961, 263); *Що ж. люди однаковими не можуть бути. Один сам культуру впроваджує, другого треба наштовхнути на це* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 26).

ВПРОВА́ДЖУВАТИСЯ (УПРОВА́ДЖУВАТИСЯ), ується, *недок.* Пас. до **впрова́джувати** 2. *Силами бригад проектуються, виготовляються і впроваджуються механізми, що заміняють ручну працю* (Рад. Укр., 27.VIII 1959, 2).

ВПРОВА́ДИТИ *див.* **впрова́джувати.**

ВПРО́ГОЛОДЬ (УПРО́ГОЛОДЬ), *присл., рідко.* Те саме, що **на́дголодь.** *Олексі стало й справді краще. Хоч і впроголодь жили, але посвіжів він трохи* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 382).

ВПРОДО́ВЖ (УПРОДО́ВЖ), *присл.* 1. У довжину чого-небудь; удовж. *Зовсім вона* [хатка] *порожня сливе.. Стіл із розколиною упродовж посередині* (Вовчок, I, 1955, 288).

2. *рідко.* Те саме, що **про́тягом.** *Гуцульські кожушки зберігають та одягають на свята впродовж довгих десятиліть. Часом вони переходять од діда до онуків* (Мас., Під небом.., 1961, 31).

ВПРОСИ́ТИ *див.* **упроси́ти.**

ВПРОСИ́ТИСЯ *див.* **упроси́тися.**

ВПРОСТ (УПРО́СТ), *присл.* 1. Прямо на кого-, що-небудь, навпроти кого-, чого-небудь і т. ін.— *Дам я тобі й макогона, і коцюби! Та впрост до неї...* (Вовчок, VI, 1956, 265); *Він устав, сперся кулаками на стіл, подивився впрост на аудиторію* (Мик., II, 1957, 559); *Впрост перед нами, в глибокій балці, лежав величезний і чистий став* (Смолич, II, 1958, 227).

2. Обминаючи проміжні ланки; безпосередньо. *З Рима я поїхав впрост на Капрі* (Коцюб., III, 1956, 406).

3. *у знач. прийм., діал.* Уздовж. *Віддав поводи й пішов до гарматників, які вправно навертали жерло своєї зброї впрост шляху* (Ле, Мої листи, 1945, 116).

4. *у знач. підсил. част., діал.* Зовсім, цілком. *Вимагати від неї поважно які-небудь переконання і принципи було впрост неможливо* (Коб., III, 1956, 301); *Глянув Марусяк туди-сюди — і вже з розпачливою впрост рішучістю кинувся вперед, не обходячи каміння* (Хотк., II, 1966, 247).

ВПРО́СТЯЖ (УПРО́СТЯЖ), ВПРО́ТЯЖ (УПРО́ТЯЖ), *присл.* Один за одним у запряжці (про коней і т. ін.); цугом. *Через два дні дві пари волів впростяж привезли до Балабухи на подвір'я прездорову махину* (Н.-Лев., III, 1956, 211); *Семенові непоганим видалось мати «двір» високий, мов дзвіницю, а їздити впротяж баскими кіньми* (Коцюб., I, 1955, 101).

ВПРО́ТЯЖ *див.* **впро́стяж.**

ВПРОХА́ТИ, ВПРОХА́ТИСЯ, ВПРО́ХУВАТИ, ВПРО́ХУВАТИСЯ, ВПРО́ШУВАТИ, ВПРО́ШУВАТИСЯ *див.* **упроха́ти, упроха́тися** і т. д.

ВПРЯГА́ТИ (УПРЯГА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВПРЯГТИ́ (УПРЯГТИ́)**, впряжу́, впряже́ш; *мин. ч.* впріг, впрягла́, ло́; *док., перех., у що.* Те саме, що **запряга́ти.** *Коні впрягає* [Квітень] *у сани і їде* (Коцюб., I, 1955, 430); *Воли були такі, що не дістати рога. Їх впрягали в підводу по три-чотири пари* (Гончар, I, 1954, 202); * Образно. *Чумацької не ждіте Одіссеї: Часи старого епосу пройшли, І не мені з кебетою моєю Впрягти ліричну думку, як воли, В скрипучий віз тяжкої епопеї* (Рильський, Поеми, 1957, 12).

ВПРЯГА́ТИСЯ (УПРЯГА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВПРЯГТИ́СЯ (УПРЯГТИ́СЯ)**, впряжу́ся, впряже́шся; *мин. ч.* впрі́гся, впрягла́ся, ло́ся; *док., у що.* Те саме, що **запряга́тися.** *Тоді панували царі та пани ... Впрягайся бурлакою, баржі тягни! І стогін бурлацький ішов по Русі...* (Нех., Ми живемо.., 1960, 111); *Стрибайчик впрігся в саночки і крізь завісу снігопаду помчав на лижах напрямки* (Забіла, У.. світ, 1960, 55);

— *Радіють поки що* [семінаристи], *думають — світ завоюють, а підуть на село, в ярмо те впряжуться — ой-ой-ой: де то все теє подінеться!..* (Вас., I, 1959, 147); * Образно. — *І я* [Дніпро] *зведусь на повну міць, Впряжусь в роботу плідну; І світлом дужих блискавиць Осяю землю рідну!* (Перв., II, 1958, 247).

ВПРЯГТИ́ *див.* **впряга́ти.**

ВПРЯГТИ́СЯ *див.* **впряга́тися.**

ВПРЯ́ЖЕНИЙ (УПРЯ́ЖЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **впрягти́.** *Кілька парубків кинулось, і за хвилю коні були на місці, впряжені і готові до руху* (Фр., II, 1950, 372); *Собачки, впряжені в нарти, зупинились і почали гавкати* (Трубл., I, 1955, 289).

ВПУРХНУ́ТИ *див.* **впу́рхувати.**

ВПУ́РХУВАТИ (УПУ́РХУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВПУРХНУ́ТИ (УПУРХНУ́ТИ),** ну́, не́ш, *док.* Пурхаючи, влітати куди-небудь (про птахів). *Зайшов у кімнату гурт дівчат, зовсім юних,— наче зграйка солов'їв впурхнула* (Веч. Київ, 10.VI 1957, 1); // *перен.* Легко й швидко вбігати куди-небудь. *Впурхнула* [Настуся] *в мою горницю, ніби десь у вікно з зеленого садка* (Н.-Лев., IV, 1956, 231); *У двір легенько впурхнула Дуня Дацюк, ланкова на буряках* (Кучер, Дорога.., 1958, 206).

ВПУСК, у, *ч.* Те саме, що **впуска́ння.** *Процес заповнення циліндра горючою сумішшю називають процесом впуску, або тактом впуску* (Автомоб., 1957, 23).

ВПУСКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **впуска́ти**^{1}.

ВПУСКА́ТИ^1 **(УПУСКА́ТИ),** а́ю, а́єш, *недок.*, **ВПУСТИ́ТИ (УПУСТИ́ТИ),** впущу́, впу́стиш, *док.*, *перех.* 1. *до кого — чого, у що й без додатка.* Давати можливість, дозволяти в'їхати, увійти куди-небудь. *Антей одчиняє хвіртку і впускає Федона* (Л. Укр., III, 1952, 433);— *Карім, зачиніть двері і не впускайте нікого...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 174); *Свята брама одчинилась, Козака впустили* (Шевч., II, 1953, 36); *Трохим Іванович пішов провідати її на світанку, але його не впустив до хворої старий фельдшер* (Шиян, Гроза.., 1956, 97); * Образно. *Дарма впустив у серце він образу* (Гонч., Вибр., 1959, 250); // Давати можливість чому-небудь проникати кудись. *Вранці Ладимко, широко розчинивши вікна, впускав морозне повітря й робив півгодинну зарядку* (Руд., Остання шабля, 1959, 188); *Для нормальної роботи двигуна внутрішнього згоряння в його циліндри необхідно своєчасно впускати свіжу горючу суміш* (Автомоб., 1957, 43); // Вливати потроху, маленькими дозами. *Так вона ще три дні пролежала мовчки, тільки водиці моя Явдошка ложечкою у рот упускала* (Барв., Опов.., 1902, 116); *При постійній сльозотечі.. впускають в очі кминні краплі* (Лікар. рослини.., 1958, 42).

◇ **В одно́ ву́хо (одни́м ву́хом) впуска́ти (впусти́ти), а в дру́ге (дру́гим) випуска́ти (ви́пустити)** — неуважно слухати; легковажно ставитися до сказаного.— *А про ту заморську нісенітницю, то я в одно ухо впускала, а в друге випускала, та й зовсім-таки не знаю* (Вовчок, I, 1955, 104).

2. Втикати, всаджувати що-небудь гостре в щось. —*А ніщо так у його* [Морозенка], *як зуби! Наче голочки, ..він як кусає ними, то впускає в тіло* (Мирний, IV, 1955, 291); *Одна бджола вдарилась в його щоку і впустила жало* (Н.-Лев., III, 1956, 23); // Роблячи укол, впорскувати що-небудь. *Щоб розбурхать свої слабкі нерви, вона впускала собі морфій в ліве плече* (Н.-Лев., IV, 1956, 229).

ВПУСКА́ТИ^2 *див.* **упуска́ти**^{1}.

ВПУСКА́ТИСЯ^1 **(УПУСКА́ТИСЯ),** а́ється, *недок.* Пас. до **впуска́ти**^{1}.

ВПУСКА́ТИСЯ^2 *див.* **упуска́тися**^{1}.

ВПУСКНИ́Й, а́, е́. Признач. для впускання. *В головці циліндрів двигуна М-21 є також впускні та випускні канали* (Підручник шофера.., 1960, 17).

ВПУСТИ́ТИ^1 *див.* **впуска́ти**^{1}.

ВПУСТИ́ТИ^2 *див.* **упусти́ти**^{1}.

ВПУ́ЩЕНИЙ^1 **(УПУ́ЩЕНИЙ),** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **впуска́ти**^{1}. *Нова невеличка громадка одвідувачів увіходить, впущена ключарем* (Л. Укр., II, 1951, 482); *Крапля соку, вижата з кореневища* [дудника лісового] *і впущена в дупло хворого зуба, заспокоює біль* (Лікар. рослини.., 1958, 30).

ВПУ́ЩЕНИЙ^2 *див.* **упу́щений**^{1}.

ВПХА́ТИ *див.* **впиха́ти.**

ВПХА́ТИСЯ *див.* **впиха́тися.**

ВПХНУ́ТИ *див.* **впиха́ти.**

ВПХНУ́ТИЙ (УВІПХНУ́ТИЙ, УПХНУ́ТИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **впхну́ти.** * Образно. *Сонети — се раби. У форми пута Свобідна думка в них тремтить закута, Примірена, як міряють рекрута, І в уніформ* [уніформу] *так, як рекрут, упхнута* (Фр., X, 1954, 139).

ВПХНУ́ТИСЯ *див.* **впиха́тися.**

ВП'ЯСТИ́ *див.* **впина́ти.**

ВП'ЯСТИ́СЯ *див.* **впина́тися.**

ВП'Я́ТЕ (УП'Я́ТЕ), *присл.* У п'ятий раз. *Колектив Дніпропетровського українського драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка вп'яте за післявоєнні роки приїхав на гастролі до Свердловська* (Мист., 4, 1964, 5).

ВП'Я́ТЕРО (УП'Я́ТЕРО), *присл.* У п'ять разів. — *Не забувай, що ворога вп'ятеро більше. В лоб тут ніяким чином не візьмеш* (Ю. Янов., I, 1958, 159); *Поблизу Місяця ракета рухалась на небесній сфері приблизно вп'ятеро повільніше, ніж Місяць* (Рад. Укр., 13.I 1959, 3).

ВП'ЯТЬО́Х (УП'ЯТЬО́Х), *присл.* У складі п'яти осіб. *Вп'ятьох одній корові Зривали лободу* (Мал., Серце.., 1959, 159).

ВРАГ, а́, *ч.*, *заст.* 1. *поет.* Ворог. *І на оновленій землі Врага не буде, супостата* (Шевч., II, 1953, 347); *Ей юначе, ти п'яний наче, не заглиблюєшся в життя. Нам робити та врагів бити* (Тич., I, 1957, 188).

2. *лайл.* Нечиста сила; чорт. *Хто йде — із ляку швидш звертає, Та ще й налає: «Який це враг її* [Бочку] *приніс? Нехай їй біс!»* (Гл., Вибр., 1957, 44); — *Скачи, враже, як пан козак каже!* (Кач., II, 1958, 463).

◇ **Враг його́ (тебе́** *і т. ін.*) **бери́,** *лайл.*— хай він пропаде (пропадай ти і т. ін.). *Здихай, враг тебе бери з усім кодлом, хіба мені що?* (Коцюб., II, 1955, 28); **Враг його́ (їх) [ма́тір] зна (зна́є),** *лайл.*— хто його знає; невідомо.— *За що ж його узяли? — А враг їх матір знає* (Мирний, I, 1954, 298); [Іван:] *Бреду горем, мов тим морем, і враг його зна, коли перебреду* (Кроп., I, 1958, 65); **Враг його́ (їх) ма́тері,** *лайл.*— висловлення-вигук для вираження незадоволення тощо.— *І справді вийшов рій! О, враг його матері! І вибрав же тобі час, коли ми могорич п'ємо!* (Н.-Лев., IV, 1955, 195); **Враг його́ (тебе́** *і т. ін.*) **не взяв** — нічого з ним (з тобою і т. ін.) не сталося, не трапилося. *Обминають* [богослови] *мою хату або приїдуть, об'їдять, обіп'ють, понюхають та й поїдуть. А мої дочки сидять, хоч і гарні, враг їх не взяв* (Н.-Лев., I, 1956, 121); **Хай йому враг** — що буде, те й буде; байдуже, все одно. [Репиха:] *На тобі твого карбованця, хай йому враг!..* (Кроп., III, 1959, 78).

ВРА́ДЖЕНИЙ, ВРА́ДИТИ, ВРА́ДИТИСЯ, ВРА́ДУВАНИЙ, ВРА́ДУВАТИ, ВРА́ДУВАТИСЯ *див.* **ура́джений, ура́дити** і т. д.

ВРАЖА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність справляти враження. *Глибокої вражальності досягає Саксаганський у фіналі п'єси* (Мист., 6, 1955, 39).

ВРАЖА́ТИ [1] **(УРАЖА́ТИ),** а́ю, а́єш, *недок.*, **ВРА́ЗИТИ (УРА́ЗИТИ),** вра́жу́, вра́зи́ш, *док.*, *перех.* 1. Виклика́ти почуття подиву, захоплення тощо; дивувати. *Її вражала розкішна картина осінньої природи* (Коцюб., І, 1955, 58); *Перш усього вся власна особа* [панни].. *уражала своєю паризькою неподільністю штучного й натурального в найменшому рухові й слові* (Л. Укр., III, 1952, 663); *Мова газетних статей.. часто вражає читача нудною одноманітністю, сухістю, безбарвністю* (Літ. газ., 26.IX 1958, 2); *Його вразило й те, що їх довго не впускали в двір* (Кучер., Пов. і опов., 1949, 37).

◇ **Вража́ти о́ко (о́чі)** — дивувати незвичайним виглядом, ситуацією. *Ці купи людей були доволі мальовничі на ясному сонці. Тільки зовсім обголені лиця в чоловіків та дідів неприємно вражали очі* (Н.-Лев., II, 1956, 407).

2. Завдавати душевного болю, жалю. *Ніколи ще страждання так гостро не вражало її* (Довж., Зач. Десна, 1957, 591); *Мотря, качаючись на печі, цілісіньку ніч не спала — теж плакала. Так її вразили лихі речі* (Мирний, II, 1954, 297); // Завдавати неприємності; ображати. *Ураз розмови припинились, усі притихли. Ця раптова мовчанка при його наближенні вже тепер не дуже вражала й злостивила бая* (Донч., І, 1956, 115); *Не пишете та й не пишете, я вже боюся, чи Вас чим не прогнівив або не вразив* (Стеф., III, 1954, 176).

◇ **Вража́ти (вра́зи́ти) [в са́ме] се́рце** — завдавати душевного болю. *І з кожного місця вони* [згарища] *дивно якось вражали її серце* (Фр., VII, 1951, 21); *Вона зараз впізнала того, що недавно вразив її в саме серце* (Н.-Лев., III, 1956, 135).

ВРАЖА́ТИ [2] *див.* **уража́ти** [1].

ВРАЖА́ТИСЯ [1] **(УРАЖА́ТИСЯ),** а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВРА́ЗИТИСЯ (УРА́ЗИТИСЯ),** вра́жу́ся, вра́зи́шся, *док.* 1. Бути чимось приємно або неприємно враженим; дивуватися. *Він повільно розплющив очі і радісно вразився* (Гончар, І, 1954, 288).

2. Зазнавати душевного болю, жалю. *Заспокой своє серце, щоб не вражалось воно. не журилось думками такими* (Л. Укр., IV, 1954, 278); // Бути незадоволеним учинками, діями кого-небудь; ображатися. [Хуса:] *Я сам казав: навіщо се? Та мати вражається, коли в її клейноди невісточка кохана не вбереться* (Л. Укр., III, 1952, 181).

ВРАЖА́ТИСЯ [2] *див.* **уража́тися** [1].

ВРАЖА́ЮЧЕ. Присл. до **вража́ючий.** *Була вона не така вже вражаюче красива, зовсім ні* (Собко, Срібний корабель, 1961, 52).

ВРАЖА́ЮЧИЙ, а, е. Який уражає (*див.* **вража́ти** [1] 1); разючий. *Дедалі більше чайок. Видовище вражаюче, мальовниче* (Гончар, Тронка, 1963, 30); *Радіо принесло нову вражаючу звістку про політ космічної автоматичної станції до планети Венера* (Рад. Укр., 15.II 1961, 3).

ВРАЖДА́, и́, *ж.*, *ц.-с.* Ворожнеча. *Не буде добра, як між своїми вражда* (Укр.. присл.., 1955, 69).

ВРАЖДА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ВРАЖДУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *недок.*, *на кого і без додатка*, *розм.*, *рідко.* Гніватися, сердитися, гудити. *Перш повипитував* [справник] *тих, що враждали на Тихона, і того чоловічка, що записував Тихонові забор* [забір] *хліба* (Кв.-Осн., II, 1956, 140); *Ой не враждуйте, вороженьки, на мене* (Сл. Гр.); — *Ти гаразд умієш враждувати* (Л. Янов., І, 1959, 56).

ВРАЖДУВА́ТИ *див.* **вражда́ти.**

ВРА́ЖЕНИЙ [1] **(УРА́ЖЕНИЙ),** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вра́зи́ти** [1]. *Глядачі були вражені спектаклем, як ніколи в житті* (Ільч., Серце жде, 1939, 386); *Колісник уражений пішов від неї, не сказавши ні слова навпаки* (Мирний, III, 1954, 358).

ВРА́ЖЕНИЙ [2] *див.* **ура́жений** [1].

ВРА́ЖЕНІСТЬ *див.* **ура́женість.**

ВРА́ЖЕННЯ [1], я, *с.* 1. Те, що залишається в свідомості людини від баченого, пережитого. *Пишу оповідання на основі своїх вражень з Карпат* (Коцюб., III, 1956, 400); *Враження бою і тяжка нічна робота втомили їх* (Гончар, І, 1954, 41); // Почуття, відчуття. *Остапові нудно. Він має таке враження, наче чекає перевозу* (Коцюб., І, 1955, 367).

Ділі́тися (поділи́тися) вра́женнями — розповідати один одному про що-небудь бачене, пережите. *Партизани ділилися враженнями першого значного бою, який вони провели об'єднаними силами* (Шер., Молоді месники, 1949, 38).

2. Вплив чого-небудь на когось. *Аж тепер, під свіжим враженням недавньої пригоди, я чув, як щемить моє серце* (Коцюб., І, 1955, 260); *Під безпосереднім враженням революції 1905 року Франко створив свій найбільший поетичний твір — поему «Мойсей»* (Корн., Разом із життям, 1950, 67).

3. Думка, уявлення, що складається внаслідок знайомства, зіткнення з ким- або чим-небудь. *Я сама тепер бачу, що моя книжка вийшла занадто сумна, і се шкодить доброму враженню* (Л. Укр., V, 1956, 92); *Лампа світила тьмяно, і складалося враження, що навколишні речі спали* (Гур., Наша молодість, 1949, 256); *Він пильно прислухався до зауважень, переглядав зошити, куди відвідувачі записували свої враження* (Донч., І, 1956, 502).

Роби́ти (зроби́ти, справля́ти *і т. ін.*) **вра́ження** *на кого* — виклика́ти в свідомості кого-небудь певне уявлення або думку. *Біла церква серед могутньої зелені робила приємне враження* (Коцюб., І, 1955, 309); *Владко від першого разу, коли* [Регіна] *побачила його в коломийці, зробив сильне враження на неї* (Фр., VI, 1951, 240).

ВРА́ЖЕННЯ [2] *див.* **ура́ження.**

ВРА́ЖЕНО (УРА́ЖЕНО). Присл до **вра́жений** [1]. *Віра вражено дивиться на юнака* (Грим., Син.., 1950, 166).

ВРА́ЖИЙ, а, е, *заст.* 1. *поет.* Ворожий. *Поховайте та вставайте, Кайдани порвіте І вражою злою кров'ю Волю окропіте* (Шевч., І, 1951, 354); *Їй потім хтось розкаже, Як син її Іван Трощив навалу вражу В загоні партизан* (Воронько, Поезії, 1950, 11).

2. *лайл.* Чортів, бісів. *Будяк обізвався.— Чого тебе вража сила отут розносила?* (Гл., Вибр., 1957, 176); *Якийсь вражий син під самісіньким тином яму викопав* (Вовчок, І, 1955, 38); *Ти що, вража дочко, з таким байдуром водишся?* (Стельмах, І, 1962, 466).

ВРАЖІ́ННЯ, я, *с.* Те саме, що **вра́ження** [1]. *Мислі його, придавлені ваготою всіх нинішніх вражінь, зразу рвалися і путались* (Фр., І, 1955, 292); *Пишу до Вас* [О. Кобилянської] *під свіжим вражінням од Вашої повісті «Земля»* (Коцюб., III, 1956, 227).

ВРАЖЛИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **вра́зли́вий** [1]. *Вона стала вражлива останніми часами* (Коб., II, 1956, 156); * Образно. *Не плямив поцілунок мій зроду квіток, чи то пишні були туберози, чи квітки, що зродив найпростіший садок, чи до краю вражливі мімози* (Л. Укр., І, 1951, 222).

ВРАЖЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **вражли́вий.** [Антей:] *Тобі не до лиця така вражливість, бо ти ж продав туди свій твір найкращий, де зневажають все, що нам святе* (Л. Укр., III, 1952, 435).

ВРАЗ (УРА́З), *присл.* 1. Раптом, відразу, зненацька. *Був день ясний,— і враз зібрались хмари* (Сам., І, 1958, 121); *При перших же ударах клавішів постать ураз спинилася* (Смолич, І, 1958, 66).

2. Разом, спільно з ким-, чим-небудь. *Яка вина моя і тих, Що враз зо мною йдуть і йшли?* (Фр., X, 1954, 34); *Бажав би з людом сірим злитись, З'єднатись жере-*

бом одним, Ураз радіть, ураз журитись, Докупи навіть вмерти з ним! (Граб., I, 1959, 127).

ВРА́ЗА ^{1} (УРА́ЗА), и, *ж., заст.* Несправедливо заподіяна образа, прикрість. *Вона ніколи не зносила врази й зневаги від братів і сестер* (Коб., II, 1956, 306); [Рогач:] *Та тут, як бачу, опріч сивовусих дідів, тільки блазні?* [Глоба:] *Боляче дошкуля, хвалю!* [Деркач:] *Митець на вразу!* (Кроп., V, 1959, 166).

ВРА́ЗА ^{2} *див.* **ура́за ^{1}.**

ВРА́ЗИТИ ^{1} *див.* **вража́ти ^{1}.**

ВРА́ЗИТИ ^{2} *див.* **ура́зити ^{1}.**

ВРА́ЗИТИСЯ ^{1} *див.* **вража́тися ^{1}.**

ВРА́ЗИТИСЯ ^{2} *див.* **ура́зитися ^{1}.**

ВРА́ЗЛИВИЙ ^{1} (УРА́ЗЛИВИЙ), а, е. 1. Який легко й швидко піддається зовнішнім подразненням; сприйнятливий, чутливий. *Він такий чулий до сліз та болю, уразливий до безталання та нужди* (Мирний, I, 1954, 347); *Травень робітничий не раз, було, до барикад Його вразливу душу кличе* (Рильський, II, 1946, 29); // Який має підвищену здатність нервово збуджуватися, реагувати на образи. *Семен чекав, не тратив надії. Але дедалі неспокій опановував Семеном. Він зробився уразливим, нетерплячим* (Коцюб., I, 1955, 117).

2. Який завдає болю, образи. *Вразливе слово від дітей — гірш за болячку, бо не гоїться* (Укр.. присл.., 1955, 132); *Сей поклик гіркий, безнадійний, вразливий Співцеві у серці віддався* (Л. Укр., I, 1951, 346); // Який є наслідком або виявленням почуття болю, образи. *Слухає* [Одарка] *рвану* [уривчасту] *Прісьчину річ* [мову], *і вразливі смуги бігають по її широкому зблідлому виду* (Мирний, III, 1954, 64).

3. *діал.* Докучливий, настирливий. *Іван дякував гостям своїми сивими очима, а від Леся обгонився* [обганявся], *як від вразливого овода* (Черемш., Тв., 1960, 203).

ВРА́ЗЛИВИЙ ^{2} *див.* **ура́зливий ^{1}.**

ВРА́ЗЛИВІСТЬ (УРА́ЗЛИВІСТЬ), вості, *ж.* Властивість за знач. **вра́зливий ^{1}** 1,2.— *Може, в серці нема тої вразливості, тої ніжності, що була...* (Гончар, I, 1954, 72); *О, скільки б я тепер дав за ту юнацьку наївність і вразливість* (Ю. Янов., II, 1958, 21).

ВРА́ЗЛИВО (УРА́ЗЛИВО). Присл. до **вра́зливий ^{1}** 1,2. *Більше ж за всіх тішивсь цими співами сестриними Мартин, і для нього Наталка.. особливо вразливо співала* (Григ., Вибр., 1959, 352); *За роботою непомітно летить час і не гнітять так уразливо думки* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 348); // *у знач. присудк. сл. Не пожалував він її, а стало йому якось уразливо, негарно* (Вовчок, I, 1955, 148).

ВРА́ЗНО, *присл., діал.* Влучно. *Та й вразно стрелили — я чув — не мучились і півгодинки* (Л. Укр., I, 1951, 408).

ВРА́НІШНІЙ (УРА́НІШНІЙ), я, є. Стос. до ранку; ранішній, ранковий. *Розряджена* [Галя], *як пава; легенька, як метелик; веселенька, як уранішнє сонце* (Мирний, II, 1954, 179); *Всі були зайняті вранішнім початком наступу* (Ю. Янов., II, 1954, 8).

ВРА́НЦІ (УРА́НЦІ), *присл.* У ранковий час. *Увечері посумую, А вранці заплачу* (Шевч., I, 1951, 10); *Вранці я пішов навідатися до свого товариша* (Панч, В дорозі, 1959, 98).

Вра́нці-ра́но; Ра́но-вра́нці — дуже рано, на світанні. *У неділю вранці-рано Поле крилося туманом* (Шевч., I, 1951, 310); *А другої днини рано-вранці.. Свирид та Марія вирушили в дорогу* (Коцюб., I, 1955, 147).

ВРАТА́, врат, *мн., ц.-с.* Ворота. *Не видно нікого в Ієрусалимі, Врата на запорі* (Шевч., II, 1953, 70).

Ца́рські врата́ — середні двері в церковному іконостасі. *Кайдаш молився, стоячи навколішки, не зводив ясних очей з царських врат* (Н.-Лев., II, 1950, 268).

ВРАХО́ВАНИЙ, ВРАХО́ВУВАТИ, ВРАХУВА́ННЯ, ВРАХУВА́ТИ, ВРА́ЯТИ, ВРЕГУЛЮВА́ННЯ, ВРЕГУЛЮВА́ТИ, ВРЕГУЛЮВА́ТИСЯ, ВРЕГУЛЬО́ВАНИЙ, ВРЕГУЛЬО́ВУВАТИ *див.* **урахо́ваний, урахо́вувати** і т. д.

ВРЕ́ДНИЙ, а, е, *діал.* Капосний. [Поліна К.:] *Та чи вгамуєшся ти, вредна дитино* (Коч., II, 1956, 87).

ВРЕКТИ́ *див.* **уректи́.**

ВРЕ́М'Я, вре́м'я *і* вре́мені, *с., діал.* Час. *Дівчино-серденько! Жартуй, поки є врем'я* (Греб., I, 1957, 54).

◇ **Во вре́м'я о́но,** *заст., ірон.*— за давніх часів. *Колись то ще, во врем'я оно, Помпілій Нума, римський цар,.. Втомившись пишучи закони, Пішов любенько погулять І одпочить* (Шевч., II, 1953, 335).

ВРЕ́ШТІ (УРЕ́ШТІ). *присл.* 1. Нарешті, наостанку, зрештою. *Знайшов урешті папіросу і закурив* (Коцюб., II, 1955, 428); *Прокинеться врешті народ там* [на капіталістичному сході] *титан!* (Тич., II, 1957, 213).

2. У поєднанні зі сполучником а має значення: а втім, а зрештою. [Орест:] *Мені здавалось, що вам холодно, у вас аж руки тремтять.* [Любов:] *То не від холоду... а врешті не знаю, може* (Л. Укр., II, 1951, 42); *Прочув Остап, що бив дуже Євмен дочку, нікуди не став пускати.. А за тижнів два.. і весілля нібито гратимуть. Зажурився Остап .. А врешті й не зміг далі: .. налагодив косу, харчів торбу та й пропав з дому* (Головко, II, 1957, 399).

ВРИ́ВАНИЙ *див.* **ури́ваний.**

ВРИВА́ТИ ^{1} (УРИВА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.,* **ВРИ́ТИ (УРИ́ТИ),** ври́ю, ври́єш, *док., перех.* Те саме, що **зарива́ти.** * Образно. *Маруся вже заговорює, питає, частує — не звів очей шинкар з Чайченка,— аж той сам схаменувся, сам його погляд на собі почув,— тоді шинкар очі в землю врив* (Вовчок, I, 1955, 244).

ВРИВА́ТИ ^{2} *див.* **урива́ти ^{1}.**

ВРИВА́ТИСЯ ^{1} (УРИВА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.,* **ВРИ́ТИСЯ (УРИ́ТИСЯ),** ври́юся, ври́єшся, *док.* Те саме, що **зарива́тися ^{1}.** *Стояв Карпо біля стовбура зігнувшись і рив руками землю..— Вривайся поглибше..— сказав на прощання Чугай* (Тют., Вир, 1964, 389); *Кабан каже: я побіжу в болото та в мул уриюсь* (Сл. Гр.); *І раптом упав* [Хома] *з розгону стрімголов додолу і шалено завертівсь, неначе прагнучи вритися, вкрутитися в землю, як хробак* (Довж., I, 1958, 94); // *перев. док., чим.* Заглибитися. *Врився пальцями в грунт, а грунт кудись сиплеться* (Чендей, Вітер.., 1958, 124).

ВРИВА́ТИСЯ ^{2} (УРИВА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.,* **ВВІРВА́ТИСЯ (УВІРВА́ТИСЯ),** ву́ся, ве́шся, *док.* 1. Входити силоміць, швидко переборюючи перешкоди. *Затупотіла така сила ніг, неначе ціла громада вривалася в дім* (Н.-Лев., III, 1956, 245); *Козаки рубали вози, розтягували їх і вривалися в утворені проломи* (Кач., II, 1958, 466); // Стрімко, швидко, часто без дозволу, заходити, вбігати куди-небудь. *Раптом одчиняються двері і вривається Нофретіс* (Л. Укр., II, 1951, 452); *До кімнати Ганна ввірвалася бурею* (Коз., Сальвія, 1959, 168).

2. *перен.* Швидко проникати в середину чого-небудь (про звуки, запахи і т. ін.). *У розчинені двері, з сіней, з печі, з кутків уривається темнота* (Мирний, III, 1954, 126); *До нас у хату, крізь вікно одкрите Врива́вся гомін голосних потоків* (Л. Укр., I, 1951, 105); *У розкриті вікна музею вривалася свіжим подувом весна* (Жур., Вечір.., 1958, 398); // Проникати, прокладати собі дорогу в що-небудь (про почуття, ідеї тощо). *Ніколи ще так бурхливо не вривалася в її душу довгождана радість* (Шиян, Баланда, 1957, 184); *Мужні громадські мотиви все*

більше й більше вривалися в книги кращих українських письменників (Рад. літ-во, 3, 1958, 6).

ВРИВА́ТИСЯ ^{3} *див.* **урива́тися** ^{1}.

ВРИ́НУТИ (УРИ́НУТИ), ну, неш, *док.*, *рідко*. Те саме, що **пори́нути**; потонути.

ВРИСТЬ (У́РИ́СТЬ), *присл.* Те саме, що **ри́ссю.** *Ішли танкісти, мчалася кіннота.. Кіннота — вристь! Пілоти — в небеса!* (Мал., I, 1956, 157); [Головнокомандувач:] *Ось вістовник біжить із гір уристь; Якби він нам приніс хорошу вість!* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 405).

ВРИ́ТИ *див.* **врива́ти** ^{1}.

ВРИ́ТИЙ (УРИ́ТИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ври́ти** ^{1}. *В тих легендах ми читаєм, ..як на людях, в землю вритих, пишні за́мки будувались і ставали тії люди підмурівками столицям* (Л. Укр., I, 1951, 432); *Діжки були вриті просто в підлогу* (Ів., Вел. очі, 1956, 91).

ВРИ́ТИСЯ *див.* **врива́тися** ^{1}.

ВРИХТО́ВАНИЙ, ВРИХТО́ВУВАТИ, ВРИХТО́ВУВАТИСЯ, ВРИХТУВА́ТИ, ВРИХТУВА́ТИСЯ *див.* **урихто́ваний, урихто́вувати** і т. д.

ВРІ́ВЕНЬ (УРІ́ВЕНЬ), *присл.* На одному рівні (у поєднанні з прийм. **з** або з ім. у род. в.). *Врівень з хатами стоять страшенні снігові баби* (Мирний, III, 1954, 8); *Він стрілу приклав до тетиви, Підвівши лук урівень голови* (Бажан, II, 1947, 209); // У рівноцінному становищі, не відстаючи від кого-, чого-небудь. *Те, що вона прийшла сьогодні раніше за інших на роботу, сталося внаслідок внутрішньої потреби.. Це ставило її врівень з усіма іншими, робило її справжньою робітницею* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 180); *Вона* [українська радянська література] *йшла врівень з життям, відображаючи героїчну працю і боротьбу народу за побудову комуністичного суспільства* (Іст. укр. літ., II, 1956, 348).

ВРІ́ВНІ (УРІ́ВНІ), *присл.* Те саме, що **врівень.** *Його квач прийшовся якраз урівні з червоним капелюшиком Алли Михайлівни, так що мало не лишив на ньому зеленого листочка* (Л. Укр., III, 1952, 605); *Ліс стояв уже врівні з хмарами* (Жур., Вечір.., 1958, 275).

ВРІВНОВА́ЖЕНИЙ, ВРІВНОВА́ЖЕНІСТЬ, ВРІВНОВА́ЖЕННЯ, ВРІВНОВА́ЖЕНО, ВРІВНОВА́ЖИТИ, ВРІВНОВА́ЖИТИСЯ, ВРІВНОВА́ЖУВАННЯ, ВРІВНОВА́ЖУВАТИ, ВРІВНОВА́ЖУВАТИСЯ *див.* **урівнова́жений, урівнова́женість** і т. д.

ВРІ́ЗАНИЙ ^{1} **(УРІ́ЗАНИЙ)**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **врі́зати** ^{1}. *Молодиця стиснула в руці папірець і швидко пішла до залізної, врізаної в огорожу хвіртки* (Стельмах, Хліб.., 1959, 16).

ВРІ́ЗАНИЙ ^{2} *див.* **урі́заний** ^{1}.

ВРІЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вріза́ти** ^{1}. *Підіймаючи або опускаючи важільним пристроєм ходові колеса* [планувальника], *можна регулювати врізання ножів знаряддя в землю* (Колг. Укр., 1, 1958, 39).

ВРІ́ЗАТИ ^{1} *див.* **врі́зувати** ^{1}.

ВРІ́ЗАТИ ^{2} *див.* **урі́зати** ^{1}.

ВРІЗА́ТИ *див.* **врі́зувати** ^{1}.

ВРІ́ЗАТИСЯ ^{1} *див.* **врі́зуватися** ^{1}.

ВРІ́ЗАТИСЯ ^{2} *див.* **урі́затися** ^{1}.

ВРІЗА́ТИСЯ *див.* **врі́зуватися** ^{1}.

ВРІЗНО́БІЧ (УРІЗНО́БІЧ), *присл.* У різні боки; увсебіч. *Бризки пружним дощем розлітаються від нього врізнобіч* (Гончар, Новели, 1949, 104).

ВРІ́ЗУВАННЯ ^{1}, я, *с.* Дія за знач. **врі́зувати** ^{1}.

ВРІ́ЗУВАННЯ ^{2} *див.* **урі́зування** ^{1}.

ВРІ́ЗУВАТИ ^{1} **(УРІ́ЗУВАТИ)**, ую, уєш *і* **ВРІЗА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВРІ́ЗАТИ (УРІ́ЗАТИ)**, врі́жу, врі́жеш, *док.* 1. *перех.* Уставляти щось, вробляти у вирізаний отвір.

2. *неперех.* Устромлятися в що-небудь (про щось гостре). *У землю врізає.. плуг* (Тич., I, 1957, 53).

ВРІ́ЗУВАТИ ^{2} *див.* **урі́зувати** ^{1}.

ВРІ́ЗУВАТИСЯ ^{1} **(УРІ́ЗУВАТИСЯ)**, уюся, уєшся *і* **ВРІЗА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВРІ́ЗАТИСЯ, (УРІ́ЗАТИСЯ)**, врі́жуся, врі́жешся, *док.* 1. Втискатися чимось гострим у що-небудь; угрузати, заглиблюватися. *Колеса врізувались у пісок глибоко* (Март., Тв., 1954, 244); *Бульдозери зі скреготом врізуються в стіну* (Довж., Зач. Десна 1957, 558); *Гострі ножі врізались у вугільний шар* (Ю. Янов., II, 1954, 148); // Туго охоплюючи тіло, вдавлюватися. *Ось і спідниця обхопила круглий і низький стан, урізуючись у боки червоною крайкою* (Мирний, III, 1954, 179); *Він навіть забув на якусь мить, що руки його зв'язані, що мотуз дошкульно врізається в тіло* (Кучер, Чорноморці, 1956, 327); // Втискатися в що-небудь унаслідок сильного удару (про тонкі предмети тощо). *Дві дужих руки звалили хлопця додолу. Гнучка лозина свиснула і врізалась у тіло* (Гр., Без хліба, 1958, 54); *Нагайка.. врізалася йому в плече* (Ле, Наливайко, 1957, 274).

2. *перен.* Входити вузькою смугою в що-небудь; уклинюватися. *Він став коло перелазу і оглядав вулицю, що.. врізувалась кінцем поміж вербами просто в широке плесо* (Н.-Лев., IV, 1956, 215); *Глибокою долиною врізається вона* [річка] *між скелясті гори і співає свою весняну пісню* (Чорн., Пісні.., 1958, 18); *Між довгими лиманами, що далеко врізалися в суходіл, стояла Одеса* (Кучер, Чорноморці, 1956, 80).

3. *перен.* Навально проникати, вриватися в натовп і т. ін. *Кіннота врізувалася в хвіст охопленої панікою шляхти* (Ле, Наливайко, 1957, 334); *А було як наскочать січовики на татарську орду, то дід так і вріжеться у саму гущину* (Стор., I, 1957, 97); *З таким запалом урізався* [Михайлик] *в непохитну стіну рейтарства, аж німці від несподіванки подались перед ним* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 390); // Вриватися, проникати в що-небудь, кудись (про звуки, світло тощо). *В шум, і зойки, і в жалісливу веселість скрипки врізувався спів Івана і старого Михайла* (Стеф., I, 1949, 70); *У тишу високими металевими нотами врізається музика* (Собко, Біле полум'я, 1952, 184); *Світлі дула прожекторів урізались аж ген у вишину* (Тич., II, 1957, 149).

4. *перен.* Залишати глибокий слід у пам'яті, в душі. *Є цифри, які міцно врізаються в пам'ять* (Рад. Укр., 2.IV 1946, 3); *Я всього раз його* [Василя] *бачила і за той раз гарячий його поклик так урізався в моє серце* (Мирний, IV, 1955, 173); *Він примовк, мабуть, пригадуючи якісь подробиці, які врізались йому в дитячу пам'ять* (Смолич, День.., 1950, 111).

ВРІ́ЗУВАТИСЯ ^{2}, **ВРІКА́ТИ, ВРІЧЛИ́ВИЙ** *див.* **урі́зуватися** ^{1}, **уріка́ти** і т. д.

ВРОБИ́ТИ ^{1} *див.* **вробля́ти** ^{1}.

ВРОБИ́ТИ ^{2} *див.* **уроби́ти** ^{1}.

ВРО́БЛЕНИЙ (УРО́БЛЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вроби́ти** ^{1}. *Сама верхня* [бочка] *була найменша і без дна, тільки всередині вроблений залізний прут з коромислом, до котрого прив'язували довгий мотузок* (Стор., I, 1957, 263); *Апарати виблискують під матовим світлом численних ламп, вроблених у стелі і стіни* [лабораторії] (Собко, Любов, 1935, 11).

ВРОБЛЯ́ТИ ^{1} **(УРОБЛЯ́ТИ)**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВРОБИ́ТИ (УРОБИ́ТИ)**, вроблю́, вро́биш, *док.*, *перех.* Вставляти в що-небудь, закріплюючи; укріплювати.

ВРОБЛЯ́ТИ ^{2} *див.* **уробля́ти** ^{1}.

ВРО́ДА (УРО́ДА), и, *ж.* 1. Сукупність уроджених фізичних рис людини; зовнішній вигляд. *Не поможе ні мило, ні вода, коли така врода* (Номис, 1864, № 8570); *Лице* [парубка] *довгобразе — козаче; ні високого, ні* *низького зросту,— тільки плечі широкі та груди високі... Оце й уся врода* (Мирний, II, 1954, 32); *Її пишна дівоча врода розцвіла цвітом краси, радості і щастя* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 156).

На вро́ду — на вигляд. *Дочка була дуже гарна на вроду дівчина* (Н.-Лев., III, 1956, 290).

2. Сукупність зовнішніх рис, фізичних якостей людини, які справляють приємне враження; краса, уродливість.— *Нащо мені врода, Коли нема долі, нема талану!..* (Шевч., I, 1951, 93); *Клейнод уроди На губоньках твоїх ще червоніє, І щоки ще цвітуть квітками в тебе* (Барв., Опов.., 1902, 200); *Смугляве, з орлиним носом обличчя іноземця ще зберігало сліди колишньої вроди* (Гончар, I, 1954, 205).

3. *перен., розм.* Красива, вродлива людина. — *Спи, любий синоньку! спи моя врода!* (Л. Укр., I, 1951, 342).

4. *перен., заст.* Сукупність природних явищ, які милують зір; гарні краєвиди. *Чим дальше їдеш, тим краща врода: пішли і долинки з прогалинами, як рута, зеленими, і яри з проваллям* (Стор., I, 1957, 76).

ВРО́ДЖЕНИЙ, ВРО́ДЖУВАТИСЯ, ВРОДИ́НИ, ВРОДИ́ТИ, ВРОДИ́ТИСЯ *див.* **уро́джений, уро́джуватися** і т. д.

ВРОДЛИ́ВЕЦЬ (УРОДЛИ́ВЕЦЬ), вця, *ч.* Те саме, що **кра́сень** 1. — *Мій побратим зветься Устимом Васильовичем, перший комуніст і найкращий парубок на всі довколишні села — вродливець та й годі!* (Стельмах, Правда.., 1961, 131); — *Даю голову на відруб, що з ними* [бійцями полку] *нічого поганого не трапилось,— запевнив Павка Македон, оптиміст і вродливець* (Гончар, III, 1959, 435).

ВРОДЛИ́ВИЙ (УРОДЛИ́ВИЙ), а, е. 1. Який має приємне обличчя, вигляд; гарний, красивий. *Не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий* (Номис, 1864, № 1673); — *Вулкасю милий, уродливий! Мій друже вірний, справедливий! Чи дуже любиш ти мене?* (Котл., I, 1952, 207); *У Брянського юнацьке вродливе обличчя з тонкими рисами* (Гончар, I, 1954, 19).

2. *рідко.* Який добре вродив. *Снопи великі, жито вродливе* (Фр., III, 1950, 206).

ВРОДЛИ́ВИЦЯ (УРОДЛИ́ВИЦЯ), і, *ж.* Те саме, що **красу́ня** 1. *Плющ повивсь по тім балконі, Де вродливиця була* (Л. Укр., IV, 1954, 120); *Це була звичайна собі дівчина, метка й моторна,.. не потвора, але ж і не вродливиця* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 473).

ВРОДЛИ́ВІСТЬ (УРОДЛИ́ВІСТЬ), вості, *ж.* Якість за знач. **вродли́вий** 1; врода, краса. *Євген Вікторович викохав свій смак до жінок, вередував ними, й паспорти вродливості читав з одного погляду* (Ле, Міжгір'я, 1953, 15).

ВРОЖА́Й, ВРОЖА́ЙНИЙ, ВРОЖА́ЙНІСТЬ *див.* **урожа́й, урожа́йний** і т. д.

ВРО́ЗБИВКУ (УРО́ЗБИВКУ), *присл.* 1. Не підряд; не разом, нарізно.

2. *друк.* Рідше проти звичайного розташування літер у тексті; розбивкою. *Днів зо три потів він коло цих слів, пишучи їх укупі і врозбивку* (Вас., IV, 1960, 44).

ВРО́ЗБРІД (УРО́ЗБРІД), *присл.* Не разом; урозсип. *З радісним криком вони кинулися врозбрід по долині* (Фр., VI, 1951, 127); *Танки йшли упевнено, напористим темпом урозбрід* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 23).

ВРО́ЗГІН (УРОЗГІ́Н), *присл., с. г.* Від меж до середини лану (про оранку); протилежне **вскла́д**. *Цією машиною* [начіпна машина ПУН-1,7] *можна орати вскла́д і врозгін* (Колг. Укр , 4, 1957, 36).

ВРО́ЗДРІБ (УРО́ЗДРІБ), *присл.* 1. Окремо один від одного; нарізно. [Овлур:] *Бачиш, тут сим шляхом нині Якісь їздці незвісниї* [невідомі] *спішать То вроздріб, то купками* (Фр., IX, 1952, 237); —*Чутки ходять, що в місті бунтують робочі, дружно за себе стоять, не те, що ми— уроздріб, хто в горох, а хто в сочевицю* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 43).

2. *торг.* Поштучно; протилежне **оптом**. *Видання минулого року купували вроздріб і цілими бібліотечками* (Смолич, III, 1959, 466); *Останнім часом передплата на «Вітчизну» зросла, добре розходиться журнал і вроздріб* (Літ. Укр., 4.VI 1965, 4).

ВРО́ЗКИД (УРО́ЗКИД), *рідко* **ВРО́ЗКИДЬ (УРО́ЗКИДЬ)**, *присл.* 1. Не разом, окремо, розкидано. *Люди врозкид розляглися в траві* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 233); *При використанні мінеральних добрив під кукурудзу весною найкращі результати дає внесення їх перед культивацією зябу не врозкид, а локально* (Хлібороб Укр., 2, 1964, 9).

2. Розкидаючи руками, вручну. *Береза бородавчаста, осика, тополя, верба. Насіння висівають врозкид, відразу ж після його збирання* (Колг. енц., I, 1956, 720).

ВРО́ЗКИДКУ (УРО́ЗКИДКУ), *присл.* Те саме, що **вро́зкид**.

ВРО́ЗКИДЬ *див.* **вро́зкид**.

ВРО́ЗЛІТ (УРО́ЗЛІТ), *присл.* Те саме, що **вро́зтіч**. *Професора побачили і кинулися врозліт, як курчата від шуляка* (Свидн., Люборацькі, 1955, 152); * Образно. *Тимко стояв мовчки. Він не міг нічого говорити, тільки чорні брови майнули від очей врозліт і так застигли* (Тют., Вир, 1964, 362).

ВРО́ЗРІЗ (УРО́ЗРІЗ), *присл.* Нарізно, розрізнено, не вкупі. *Левенці скакали врозріз між двох таборів, і визначити зразу, на кого вдарять, було неможливо* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 239); * Образно. *Не цвітуть укупі рожа та нарцис: Мудрість і багатство — все ідуть врозріз* (Крим., Вибр., 1965, 126).

ВРОЗРЯ́ДКУ (УРОЗРЯ́ДКУ), *присл., друк., рідко.* Те саме, що **вро́збивку** 2.

ВРО́ЗСИП (УРО́ЗСИП), *присл.* 1. Те саме, що **вро́зтіч**. *Крилами думоньки тріпочуть, порядку слухати не хочуть, розбили всі шеренги вмить! І врозсип те крилате військо на життьовеє бойовисько з тісної хати в світ летить* (Л. Укр., I, 1951, 279).

2. Не разом, уроздріб (у 1 знач.). *Побачив* [Наливайко] *з могили, як на схід урозсип вискочило з-за лісу шість вершників* (Ле, Наливайко, 1957, 307); // У різних місцях, розкидано. *У Божовці хати не стояли одна проти одніеї, а.. урозсип* (Вовчок, Вибр., 1946, 158).

ВРО́ЗТІЧ (УРО́ЗТІЧ), *присл.* У різні боки, врізнобіч. *Видно, вона* [Марина] *була дуже страшна тоді, бо всі вівці так урозтіч і кинулися* (Мирний, IV, 1955, 238); // *у знач. присудк. сл.— Не витерпів я, хопив палицю, вибіг до них, а вони відразу як не закричать ще дужче, та врозтіч* (Фр., IX, 1952, 399).

ВРО́ЗТЯЖ (УРО́ЗТЯЖ), *присл.* Простягшись на всю довжину, на весь зріст. *П'яні лежали по лавах урозтяж* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 132).

ВРОЗУ́МИТИ *див.* **урозу́мити**.

ВРОЗУМЛЯ́ТИ *див.* **урозумля́ти**.

ВРО́ЇТИ (УРО́ЇТИ), вро́ю, вро́їш, *док.*: ◇ **Вро́їти собі** — уявити собі, подумати. *Дівчина готова вроїти собі, що справді будеш з нею женитися* (Коб., III, 1956, 30).

ВРО́ЇТИСЯ (УРО́ЇТИСЯ), вро́юся, вро́їшся, *док., кому.* З'явитися, виникнути в чиїйсь голові (про думку тощо). *Кому вроїлась мисль стара, Приречена в могилу, Вернути давній рев Дніпра Й украсти в нього силу?* (Перв., II, 1958, 249).

◇ **Вро́їтися в го́лову** *кому* — стати предметом чиїхось думок. *Вроївся мені в голову Семен небіжчик* (Сл. Гр.).

ВРО́КИ *див.* **уро́ки**.

ВРО́СЛИЙ ^{1} **(УРО́СЛИЙ)**, а, е. Який вріс у що-небудь. *Сучками називаються основи зарослих і врослих гілок, які колись були або лишилися на кроні стовбура дерева* (Стол.-буд. справа, 1957, 43); *Перед хатками, врослими від старості в землю, з'явилися квітнички* (Вільде, Опов., 1954, 73).

ВРО́СЛИЙ ^{2} *див.* **уро́слий** ^{1}.

ВРОСТА́ННЯ (УРОСТА́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вроста́ти** ^{1}. *Вростання письменника в щоденну радянську практику.. становить основну властивість сьогоднішнього стану нашого літературного життя* (Тудор, Вибр., 1949, 354).

ВРОСТА́ТИ ^{1} **(УРОСТА́ТИ)**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВРОСТИ́ (УРОСТИ́)**, ту́, те́ш, *док.* 1. Рости в глиб чого-небудь. *Хміль, березка чіплялись за його* [бузку] *тонкі гілки, лізли угору, спускалися униз, уростали у землю і знову піднімалися вгору* (Мирний, IV, 1955, 16); *На крутих схилах п'ялися вгору берізки, міцно вростали в глиняний грунт розлогі дубки* (Десняк, Десну.., 1949, 386); *На тому стирчаку ще десь узялись ялини; вони вросли в зазубні і стирчать голі, без гілля* (Н.-Лев., II, 1956, 415); * У порівн. *Саїд Алі стояв, немов уріс у землю* (Ле, Міжгір'я, 1953, 16).

2. *перен.* Органічно входити в кого-, що-небудь. *Я розглядаю ніжну лінію шиї, м'який виріз на грудях.. Знаю, що пальці у рукавичках — як пелюстки троянди. Все воно укладається в мене, вростає, наче роками я його бачив і милував* (Коцюб., II, 1955, 419); *Аня стримано зітхнула.. Слова старої матері вростали в її свідомість швидко і чіпко* (Ряб., Жайворонки, 1957, 171); *Кожний великий поет тому великий, що коріння його страждань і блаженства глибоко вросли в грунт суспільності й історії* (Мал., Думки.., 1959, 21).

3. *перен.* Заглиблюватися в землю, у сніг; осідати. *Перед ними* [палацами] *безсило горбився і вростав у землю грибом старовинний замок* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 6); *З підвітряного боку негайно ж виростали замети снігу, і машини щільно вростали в ті замети* (Ле, Право.., 1957, 250); *Над самою водою висіла тут величезна скала* [скеля], *немов хата, вся вросла в кам'яну кручу* (Фр., III, 1950, 10); * Образно. *Сестра — то була мала , а то, од братового добра, аж у землю вросла* (Номис, 1864, № 9404).

ВРОСТА́ТИ ^{2} *див.* **уроста́ти** ^{1}.

ВРОСТИ́ ^{1} *див.* **вроста́ти** ^{1}.

ВРОСТИ́ ^{2} *див.* **урости́** ^{1}.

ВРО́СТОК, тка, *ч.*, *спец.* Те, що вростає в що-небудь, укорінюється в чомусь. *У кварц проростають великі кристали ортоклазу, причому, коли вростки ці правильно орієнтовані, то граніт має назву письмового каменю* (Курс заг. геол., 1947, 62)

ВРО́ЧЕННЯ, ВРОЧИ́СТИЙ, ВРОЧИ́СТІСТЬ, ВРОЧИ́СТО *див.* **уро́чення, урочи́стий** і т. ц.

ВРУБ, у, *ч.* Щілина, вузька заглибина, яку вибивають у гірській породі або в шарі вугілля, руди, щоб полегшити відколювання брил. *Ілько набрав перші санки вигорнутого із врубу вугілля* (Панч, I, 1956, 392).

ВРУБА́ТИ ^{1} *див.* **вру́бувати.**

ВРУБА́ТИ ^{2} *див.* **уруба́ти** ^{1}.

ВРУБА́ТИСЯ ^{1} *див.* **вру́буватися.**

ВРУБА́ТИСЯ ^{2} *див.* **уруба́тися** ^{1}.

ВРУ́БІВКА, и, *ж.*, *гірн.*, *розм.* Врубова машина. *Уже встигла доповісти, скільки чудових механізмів одержали й одержують шахти, вугільних стругів, гірничих комбайнів, врубівок та іншого добра* (Ю. Янов., II, 1954, 133); *Доки ви своїм обушком тяп-ляп,— я своєю врубівкою тонну та тонну* (Вишня, I, 1956, 257).

ВРУБНУ́ТИ *див.* **урубну́ти.**

ВРУ́БОВИЙ, а, е. Признач. для роблення врубів. *Гуде над шахтою гудок. Шахтар стає на зміну, із ним відбійний молоток чи врубова машина* (Забіла, Промені, 1951, 32); // Який працює на врубовій машині. [Оксана:] *Хочу врубовим машиністом бути* (Корн., II, 1955, 123).

ВРУ́БУВАННЯ (УРУ́БУВАННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вру́бувати** й **вру́буватися.**

ВРУ́БУВАТИ (УРУ́БУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВРУБА́ТИ (УРУБА́ТИ)**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Вставляти щось у вирубаний отвір, закріплювати в ньому. *Кріпость розташували на самому вершку високої стрімкої гори. І мури так врубали в гору, що вони були ніби продовженням її* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 455).

ВРУ́БУВАТИСЯ (УРУ́БУВАТИСЯ), уюся, уєшся, *недок.*, **ВРУБА́ТИСЯ (УРУБА́ТИСЯ)**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Рубаючи, заглиблюватися в що-небудь. *Коли Іван Юхимович підійшов до людей, що врубувалися кайлами в мерзлий грунт, вони розігнули спини* (Руд., Остання шабля, 1959, 292); *В темному забої в пласти урубуються шахтарі-герої* (Бичко, Сійся.., 1959, 30); * Образно. *Картини навколишнього життя змінювались поступово, наче сокирою врубувалися в пам'ять* [Тараса], *щоб залишитись у ній назавжди* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 17).

2. Користуючись холодною зброєю, вриватися у ворожі лави. *Шестеро уланів налетіли на Остапа. — Остапе, Остапе, не давайся! — кричав Тарас, врубуючись в гущу ляхів* (Довж., I, 1958, 264); *— Не дивлячись на урагановий вогонь.., ми врубалися у фланг* [ворога] (Ю. Янов., I, 1958, 199).

3. *тільки недок.* Пас. до **вру́бувати.** *Кроков'яні ноги врубувалися у верхній вінець зрубу* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 63).

ВРУКОПА́Ш (УРУКОПА́Ш), *присл.* Діючи прикладом гвинтівки або холодною зброєю в боротьбі з супротивником. *Ніхто не міг би ручитися, що погоня не вдарить урукопаш* (Смолич, I, 1958, 102); *Багнетами бились, ішли врукопаш,— Недаром тут близько був славний Сиваш* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 58).

ВРУКОПА́ШНУ (УРУКОПА́ШНУ), *присл.*, *рідко.* Те саме, що **врукопа́ш.** *Партизани підбирались з боків, вскакували у вагони і йшли врукопашну* (Рибак, Дніпро, 1953, 249); *— Я вибрав тебе тому, що ти найкращий боєць урукопашну* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 69).

ВРУ́НА (УРУ́НА), врун, *мн.* (*одн.* **вру́но**, а, *с.*), *с. г.* 1. Густі сходи посівів; руна. *Гарні вруна сього року* (Сл. Гр.); *Уруна вкриті білосніжним пухом, Що проти місяця іскриться, ніби Сріблисте море* (Рильський, I, 1956, 436); *Колихає колгоспним вруном Сизо-зелена далина* (Мал., III, 1957, 246).

2. Густа вовна з овець. *М'які, суцільні вруна.. одне за одним летіли з Варвариних рук на сортувальний стіл* (Гончар, Таврія.., 1957, 106).

ВРУНА́СТИЙ (УРУНА́СТИЙ), а, е. Те саме, що **вру́нистий.** *Дівчата тут же вмивалися, чепурилися, розчісували свої врунасті коси* (Гончар, Таврія.., 1957, 104); *Ось невеличкий гайок, немов збита докупи черідка врунастих овечок* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 120).

ВРУ́НИСТИЙ (УРУ́НИСТИЙ), а, е. 1. Схожий на вруна. *Духмяним варивом пролився липень Із врунистих зелених верховіть* (Забашта, Нові береги, 1950, 25); *Берегами стеляться димові завіси, пишно-врунисті, сліпучо-білі на сонці* (Гончар, I, 1954, 328).

2. Багатий на вруна (в 2 знач.). *Врунисті вівці.*

ВРУ́НИТИ (УРУ́НИТИ), ить, *недок. і док.*, *перех.*, *поет.* Покривати ниву густими зеленими сходами. *Я полюбив, як батьківщину, Де врунить поле ярина, Радянську зоряну країну* (Перв., I, 1958, 177).

ВРУ́НИТИСЯ (УРУ́НИТИСЯ), иться, *недок. і док.* Покриватися врунами; виділятися врунами (в 1 знач.). *Побули вони в колгоспі.., Де пшениця врунитьcя без краю* (Мал., III, 1957, 283); *Обабіч дороги врунилась рання озимина* (Десняк, I, 1955, 451); *Як урунитьcя хліб, то пускають скот пастись* (Сл. Гр.).

ВРУНІ́ТИ (УРУНІ́ТИ), іє, *недок. і док., поет.* Те саме, що **вру́нитися.** *Земля вруніла прорістю* (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 26).

ВРУ́НО *див.* **вру́на.**

ВРУЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вруча́ти.**

ВРУЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ВРУЧИ́ТИ,** вручу́, вру́чиш, *док., перех., кому.* 1. Давати комусь що-небудь особисто, безпосередньо в руки. *О, я тих років не забуду,— Як комсомольцям Дніпробуду Калінін ордени вручав* (Нагн., Пісня.., 1949, 131); *Целя вручила докторові рецепт* (Фр., II, 1950, 323); *Цей пакет треба сьогодні ж вручити за призначенням* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 6).

2. *розм.* Доручати комусь кого-, що-небудь. *Ой, куди ти, козаченько, од'їжджаєш, Ой, кому ти мене, молодую, вручаєш?* (Чуб., V, 1874, 254); [Кошовий:] *Життя і долю вручаємо тобі, Богдане* (Корн., I, 1955, 235); — *Сестро Оксано! Уручи ж мені твого хлопця* (Кв.-Осн., II, 1956, 467).

ВРУЧА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **вруча́ти.** *Нагородженим вручається золота медаль і диплом лауреата премії імені Т. Г. Шевченка* (Нар. тв. та етн., 2, 1964, 7).

ВРУ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вручи́ти** 1. *Урядові нагороди були вручені групі вчителів шкіл Київської області* (Рад. Укр., 20.III 1949, 1).

ВРУ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вручи́ти** 1. *Зараз під цим дном лежали дві перепустки, приготовані Тамарою для вручення Кирилу Васильовичу* (Хижняк, Тамара, 1959, 121).

ВРУЧИ́ТЕЛЬ, я, *ч., рідко.* Те саме, що **подаве́ць.**

ВРУЧИ́ТЕЛЬКА, и, *ж., рідко.* Жін. до **вручи́тель.**

ВРУЧИ́ТИ *див.* **вруча́ти.**

ВРУЧНУ́ (УРУЧНУ́), *присл.* Ручним способом, без використання механізованих знарядь виробництва; руками. *Як відомо, мінеральні добрива в колгоспах вносять у грунт з допомогою тракторних агрегатів, літаків сільськогосподарської авіації та вручну* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 10).

ВРЯД (УРЯ́Д), *присл.* 1. Один біля одного; поряд. *У яру гребля, верби вряд* (Шевч., I, 1951, 42); *Пісні тихії, сумнії, Виливайтесь рівно, вряд* (Фр., XIII, 1954, 84); *Плече до плеча у змаганні єдинім, Селянство, уряд з робітництвом ставай!* (Рильський, Урожай, 1950, 128).

2. Один за одним (у часі); підряд. *Працюю 4 дні вряд* (Сам., II, 1958, 453); *Я випив три склянки води вряд* (Смолич, III, 1959, 153).

ВРЯДЖА́ТИ, ВРЯДЖА́ТИСЯ, ВРЯ́ДЖЕНИЙ, ВРЯ́ДЖУВАТИ, ВРЯ́ДЖУВАТИСЯ *див.* **уряджа́ти, уряджа́тися** і т. д.

ВРЯДИ́-ГОДИ́ (УРЯДИ́-ГОДИ́), *присл.* Зрідка, нечасто, деколи. *Вони були щирі товаришки, яких тільки вряди-годи зводить життя докупи* (Мирний, II, 1954, 256); *Вряди-годи проходив хтось тінню по широкій, колись гомінкій і веселій вулиці* (Собко, Вогонь.., 1947, 63).

ВРЯДИ́ТИ, ВРЯДИ́ТИСЯ, ВРЯ́ДНИК, ВРЯТО́ВАНИЙ, ВРЯТО́ВУВАТИ, ВРЯТО́ВУВАТИСЯ, ВРЯТУВА́ННЯ, ВРЯТУВА́ТИ, ВРЯТУВА́ТИСЯ *див.* **уряди́ти, уряди́тися** і т. д.

ВСА́ДЖЕНИЙ ^{1} **(УСА́ДЖЕНИЙ),** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **всади́ти** ^{1}. *Зоня.., вставши з постелі, притиснула чоло до невеликої шибки, що одна, мов дзеркальце, була кругло всаджена в стіні дрібної кухні* (Коб., III, 1956, 523); *Від залізобетонного низенького стовпчика-репера, всадженого в землю ще кимось до тебе, береш вісь каналу, ведеш і ведеш вперед і через кожні сто метрів виставляєш свою рябеньку віху* (Гончар, Тронка, 1963, 262).

ВСА́ДЖЕНИЙ ^{2} *див.* **уса́джений** ^{1}.

ВСА́ДЖУВАТИ ^{1} **(УСА́ДЖУВАТИ),** ую, уєш, *недок.,* **ВСАДИ́ТИ (УСАДИ́ТИ),** всаджу́, вса́диш, *док., перех.* 1. Уміщати, саджати в середину чого-небудь (звичайно про живі істоти). *Баба вловила, в міх усадила, деркачем била* (Номис, 1864, № 9267); — *У клітку золоту Всаджу тебе* [пташку] *я сам! все, чого захочеш, Тобі я радо дам!* (Фр., XI, 1952, 92); — *Мене сьогодні бив Ціпенюк, а я хочу його до суду завдати. Біда, що нема знаків та не буде йому нічого, а я його мушу до арешту всадити* (Март., Тв., 1954, 140).

2. Устромляти якийсь предмет у що-небудь. *Хотіла* [Софія] *вже йти, але вернулася.., дістала оздобний.. гребінець і всадила собі у волосся* (Л. Укр., III, 1952, 541); //Із силою встромляти холодну зброю в кого-, що-небудь. *Еней.. В Мезентія всадив палаш* (Котл., I, 1952, 267); *Пані Баличина мовчки вихопила запоясник і всадила в спину Кособудського* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 111); // *розм.* Ударяти когось чим-небудь з усієї сили. *Зо всього маху* [Христя] *всадила кулака в Тимофієву спину, що аж по хатах загуло* (Мирний, III, 1954, 89); // *розм.* Влучати в що-небудь (про кулю, шріт). *Раз на вовка хука́ дав; удруге схибив; за третім разом заряд у пеньок всадив* (Мирний, II, 1954, 83); *Вона всадила під лівий край каменя ще дві кулі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 429).

3. *перен., розм., рідко.* Те саме, що **вга́чувати** ^{1}. *Крейгер всадив* [у скуповування акцій] *уже всі свої гроші* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 267).

ВСА́ДЖУВАТИ ^{2} *див.* **уса́джувати** ^{1}.

ВСА́ДЖУВАТИСЯ ^{1}, ується, *недок.* Пас. до **вса́джувати** ^{1}.

ВСА́ДЖУВАТИСЯ ^{2} *див.* **уса́джуватися** ^{1}.

ВСАДИ́ТИ ^{1} *див.* **вса́джувати** ^{1}.

ВСАДИ́ТИ ^{2}, **ВСАДОВИ́ТИ, ВСАДОВИ́ТИСЯ** *див.* **усади́ти** ^{1}, **усадови́ти** і т. д.

ВСВЕРДЛИ́ТИСЯ *див.* **всве́рдлюватися.**

ВСВЕ́РДЛЮВАТИСЯ (УСВЕ́РДЛЮВАТИСЯ), ююся, юєшся, *недок.,* **ВСВЕРДЛИ́ТИСЯ (УСВЕРДЛИ́ТИСЯ),** всвердлю́ся, всве́рдлишся, *док.* Свердлячи, заглиблюватися свердлом у середину чого-небудь. *Буравом усвердлюватися в кістку;* * Образно. *Образ загибелі поета повільно всвердлювався в його мозок і не давав йому спокою* (Тич., Магістралями життя, 1941, 36); *Похмурим, гострим поглядом з-під стріхатих брів він усвердлився в обличчя юнака* (Смолич, Мир.., 1958, 6).

ВСЕ... (УСЕ...). Перша частина складних слів, що вказує на: 1) всеосяжність, повноту певної дії, вираженої другою частиною слова, напр.: всеохо́плюючий (усеохо́плюючий), всепоглина́ючий (усепоглина́ючий), всетво́рчий (усетво́рчий); 2) повноту обсягу, об'єму предмета чи явища, означуваного цим словом, напр.: вселю́дний (уселю́дний), всеста́новий (усеста́новий); 3) повноту якості, вираженої другою частиною слова, напр.: всеси́льний (усеси́льний).

ВСЕ ^{1} *див.* **весь** ^{1}.

ВСЕ ^{2} **(УСЕ́),** *присл., розм.* 1. Постійно, завжди. *Буряк.. на дорозі не росте, а все в огороді* (Номис, 1864, № 5730); [Мавка:] *Мені здається, що жила я завжди...* [Лукаш:] *І все́ така була, як оттепер?* (Л. Укр., III, 1952, 199); // Досить довго. *Вона все ходить, з уст* *ні пари* (Шевч., I, 1951, 5); *Загін усе йшов і йшов, ішов і йшов, і не було краю лісові* (Ю. Янов., I, 1954, 284).

2. Скрізь, усюди. *Стояв у неї на городі В кострі на зиму очерет; Хоть се не по царській породі, Та де ж взять дров, коли все степ* (Котл., I, 1952, 86); *Тут* [у робітничому висілку].. *будиночки все нові, і кінотеатр модерний* (Гончар, Людина.., 1960, 58).

3. До цього часу, до сих пір; досі, і досі. *Вже й вулиця розлетілась, як і злетілась, а дівчина все не виходила* (Н.-Лев., II, 1956, 173); *Залишились екзамени, а там випуск, а там... великий знак запитання, якого вона все ще ніяк не може вирішити* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 6).

4. *у знач. спол.* Уживається звичайно разом з **а, та** в значенні все-таки. *Латин сей, хоть не дуже близько, А все Олимпським був рідня* (Котл., I, 1952, 164); *Ну що ж, сьогодні я вже не засну. Та все ж спасибі, милі пташенята, За те, що пісню щастя голосну В досвітню пору чує моя хата* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 64).

5. *у знач. підсил. част.* У сполученні з порівняльним ступенем прикметників і прислівників указує на поступове збільшення вияву дії, якості і т. ін. *Птиця спускалась усе нижче та нижче* (Н.-Лев., II, 1956, 169); *Осінь танула, як воскова свічка, ставала все прозорішою й легшою* (Коцюб., II, 1955, 248); *Все ближче пісня* (Тич., I, 1957, 103).

Все одно́ *див.* **весь** [1].

ВСЕБІ́ЧНИЙ (УСЕБІ́ЧНИЙ), а, е. Який охоплює, розглядає що-небудь з усіх боків; всесторонній. *Велика Вітчизняна війна була всебічним випробуванням усіх матеріальних і духовних сил кожного народу* (Тич., III, 1957, 296).

ВСЕБІ́ЧНІСТЬ (УСЕБІ́ЧНІСТЬ), ності, *ж.* Абстр. ім. до **всебі́чний.** *Тільки соціалістичні виробничі відносини, які не знають панування ринкової стихії, конкурентної боротьби, криз і безробіття, забезпечили технічному прогресові небувалі в історії темпи, всебічність і розмах* (Ком. Укр., 8, 1960, 29); *Всебічність розвитку економіки.*

ВСЕБІ́ЧНО (УСЕБІ́ЧНО). Присл. до **всебі́чний.** *Семен Григорович звик кожну річ і кожне явище оцінювати всебічно. з усіх поглядів* (Дмит., Розлука, 1957, 28).

ВСЕБЛАГИ́Й, го́го, *ч.*, *заст.* Бог. *Трудящим людям, всеблагий, На їх окраденій землі Свою ти силу низпошли!* (Шевч., II, 1953, 332).

ВСЕВИДЮ́ЧИЙ *див.* **всевидю́щий.**

ВСЕВИДЮ́ЩИЙ (УСЕВИДЮ́ЩИЙ), *рідше* **ВСЕВИДЮ́ЧИЙ (УСЕВИДЮ́ЧИЙ)**, а, е, *заст.* Який здатний усе бачити, помічати; пильний. *Та куди тобі сховатися перед чотирма парами всевидющих дитячих очей!* (Фр., II, 1950, 86); [Сінон:] *Я сирота, без матері, без батька,— признатись мушу, ти ж бо* [Кассандра] *всевидюща* (Л. Укр., II, 1951, 309).

◇ **Всевидю́ще (всевидю́че) о́ко,** *поет.*— про очі того, хто все бачить і знає. *Всевидюще око двадцятирічного командира слідкувало за всіма розрахунками* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 531).

ВСЕВИ́ДЯЧИЙ *див.* **всеви́дящий.**

ВСЕВИ́ДЯЩИЙ, ВСЕВИ́ДЯЧИЙ: ◇ **Всеви́дяще (всеви́дяче) о́ко,** *поет:* а) те саме, що **Всевидю́ще о́ко** (*див.* **всевидю́щий**). *Всевидяче око його вже проникало в глибину шеренг, когось невтомно шукало* (Гончар, Новели, 1949, 50); б) *(ірон.)* про бога. *А ти, всевидящее око! Чи ти дивилося звисока, Як сотнями в кайданах гнали В Сибір невольників святих* (Шевч., II, 1953. 282).

ВСЕВИ́ШНІЙ (УСЕВИ́ШНІЙ), нього, *ч.*, *заст.* Бог. *Собаки.. так люто кинулися назустріч, що Смоляковi залишилося тільки одне: упасти мерщій в очерет і здатися на ласку всевишнього* (Козл., Ю. Крук, 1957, 439).

ВСЕВЛА́ДДЯ (УСЕВЛА́ДДЯ), я, *с.* Необмежена влада. *Виступаючи проти всевладдя монополістичного капіталу, за розв'язання демократичних завдань, робітничий клас згуртовує навколо себе більшість народу* (Ком. Укр., 4, 1965, 25).

ВСЕВЛА́ДНИЙ (УСЕВЛА́ДНИЙ), а, е. 1. Який має необмежену владу; повновладний. *Наполеон, піднісши ліву руку, легко летів вперед мимо своїх полків, гордовитий і всевладний, як новий бог на землі* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 62); *А от Варвара Павлівна.., головнокомандуеачка всього господарства і всевладна домоправительниця, цих естетичних захоплень не поділяла* (Собко, Справа.., 1959, 4).

2. *перен.* Який виділяється над усім іншим, підкоряє собі все інше; дуже сильний. *Безмежний світ — і скільки голосів, Думок, дерзань і почувань гарячих! Який всевладний порив охопив Німих ще вчора, вчора ще незрячих!* (Рильський, I, 1956, 402); *Закон життя був всевладний..І люди не хотіли думати про війну* (Рибак, Час.., 1960, 621).

ВСЕВЛА́ДНІСТЬ (УСЕВЛА́ДНІСТЬ), ності, *ж.* Абстр. ім. до **всевла́дний.** *За одне лише літо вони* [пишні покої] *з'явилися, підкреслюючи незаперечну всевладність канцлера* (Ле, Наливайко, 1957, 14); *Уже з перших слів і вчинків біля шинку виявлялися основні риси Цокуля — Саксаганського* [у п'єсі «Наймичка»]: *непохитна віра у всевладність грошей та у свої сили* (Життя Саксаганського, 1957, 108).

ВСЕВЛА́ДНО (УСЕВЛА́ДНО). Присл. до **всевла́дний.**— *Я чую в собі проблиск якоїсь сили, та що з того! Її зацитькає та груба сила, що панує довкола мене всевладно* (Коб , I, 1956, 129); *У хаті було темно і тихо, передранковий сон всевладно панував у хаті* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 146).

ВСЕДЕРЖИ́ТЕЛЬ, я, *ч.*, *церк.*, *рідко.* Те саме, що **бог.** *То люди, живі люди, В кайдани залиті.. То каторжні. А за що? те знає... Вседержитель...* (Шевч., I, 1951, 244).

ВСЕЗНА́ВЕЦЬ (УСЕЗНА́ВЕЦЬ), вця, *ч.* Той, хто все знає. *О Всезнавче, чи знав ти вперед Про такі результати?* (Фр., XII, 1953, 509).

ВСЕЗНА́ЙКО (УСЕЗНА́ЙКО), а, *ч.*, *ірон.* Про людину, що вважає себе знавцем усього, вдає, що добре обізнана з усім.— *Чого ж ви у мене питаєте, хіба я всезнайко?* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 407).

ВСЕЗНА́ЙСТВО (УСЕЗНА́ЙСТВО), а, *с.*, *ірон.* Манера поведінки людини, що вважає себе знавцем усього; знання всього *Дід Северин начебто вихвалявся своїм всезнайством* (Рибак, Помилка.., 1956, 158).

ВСЕЗНАННЯ́ (УСЕЗНАННЯ́), я́, *с.* Знання всього, певна обізнаність з усім. *Перший удар по м'ячу. Працюють болільницькі.. язики, губи, сиплеться лушпиння.. пустих, нікчемних слів, хвастощів, бадьоріння, хизування своєю болільницькою дотепністю, своїм футбольним всезнанням і всезагальним розумінням* (Загреб., День.., 1964, 353).

ВСЕЗНА́ЮЧИЙ (УСЕЗНА́ЮЧИЙ), а, е. Який усе знає, обізнаний з усім. *Всезнаючий Юрчик каже, що се пани тут колись серебра шукали* (Хотк., II, 1966, 201); — *Сьогодні вдосвіта,— промовив усезнаючий хлопчина,— рівень води усе ще підвищувався* (Трубл., III, 1956, 386).

ВСЕЗРОСТА́ЮЧИЙ (УСЕЗРОСТА́ЮЧИЙ), а, е. Який постійно зростає. *Світлий образ Леніна живе в нетлінній пам'яті народній. Він живе, росте і розцвітає у всезростаючій величі нашої Вітчизни* (Вол., Сади.., 1950, 41).

ВСЕЇ́ДНИЙ (УСЕЇ́ДНИЙ), а, е. Який живиться різноманітною їжею. *Грак — птах всеїдний і живиться* *як тваринним, так і рослинним кормом* (Зоол., 1957, 105); *Усеїдна тварина.*

ВСЕЇ́ДНІСТЬ (УСЕЇ́ДНІСТЬ), ності, *ж.* Властивість за знач. **всеї́дний.** *Всеїдність ведмедя відбилась на будові зубів* (Зоол., 1957, 154).

ВСЕ́Й (УСЕ́Й), всього́, *займ. означ., діал.* Весь (*див.* **весь** ¹).

ВСЕ́ЛЕНИЙ (УСЕ́ЛЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **всели́ти.**

ВСЕ́ЛЕННЯ (УСЕ́ЛЕННЯ), я, *с.* Дія за знач. **всели́ти.**

ВСЕЛЕ́НСЬКИЙ (УСЕЛЕ́НСЬКИЙ), а, е, *заст.* Загальноцерковний. *Вселенський собор.*

ВСЕЛИ́ТИ *див.* **вселя́ти.**

ВСЕЛИ́ТИСЯ *див.* **вселя́тися.**

ВСЕЛЮ́ДСЬКИЙ (УСЕЛЮ́ДСЬКИЙ), а, е. Стос. до всього людства; загальнолюдський. *За мир у світі всьому — Це значить: проти тих, Хто в горі вселюдському Прибутків жде нових* (Рильський, I, 1956, 367); *Іде вселюдський суд над ворогами миру. На трибуну цього суду з словами гніву, з вимогою миру виходжу і я, радянський митець* (Довж., III, 1960, 66).

ВСЕЛЯ́ННЯ (УСЕЛЯ́ННЯ), я, *с* Дія за знач. **вселя́ти.**

ВСЕЛЯ́ТИ (УСЕЛЯ́ТИ), я́ю, я́єш, *недок.*, **ВСЕЛИ́ТИ (УСЕЛИ́ТИ)**, вселю́, все́лиш, *док.*, *перех.* 1. *без додатка і куди, у що.* Приміщати когось на проживання куди-небудь, до кого-небудь; поселяти. — *Вселяти людей без речей. Навіщо це?* (Коп., Вибр., 1953, 127); [Середа:] *А що, коли б нам Людмилу Іванівну вселити в один з наших нових будинків?* (Голов., Драми, 1958, 70).

2. *кому і в кого, перен.* Викликати певні почуття, навівати, збуджувати думки. *Неймовірні чутки розколихують тіні людей, вселяють їм крихти надій повернутись на Україну чи хоча б щось правдиве почути про неї* (Стельмах, II, 1962, 254); *Мистецтво.. повинно вселяти людям певність у своїх силах, віру в майбутнє, кликати їх на шлях боротьби* (Талант.., 1958, 159); *Нічого для себе святішого не бачив він* [Т. Шевченко], *як підняти гучним закликом народ з землі,.. вселити в його серце віру в перемогу* (Слово про Кобзаря, 1961, 52).

ВСЕЛЯ́ТИСЯ (УСЕЛЯ́ТИСЯ), я́юся, я́єшся, *недок.*, **ВСЕЛИ́ТИСЯ (УСЕЛИ́ТИСЯ)**, вселю́ся, все́лишся, *док.* 1. *без додатка і куди, у що* Займати приміщення (квартиру, будинок тощо); оселятися. *Біля будинку була метушня: вселялися нові мешканці* (Донч., I, 1956, 376); *Давай* [стара пані] *мене лаяти. Ще нахвалялась і бити. А ми.. того не дознавали од неї, поки не вселилась панночка* (Вовчок, I, 1955, 111).

2. *у кого, перен.* Опановувати кого-небудь (про почуття, думки тощо). *І вселявся в Юхима острах* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 22); *Сама ж* [Сивилла] *вся корчилась, кривилась, Мов дух вселився в неї злий* (Котл., I, 1952, 119).

ВСЕМІ́РНИЙ (УСЕМІ́РНИЙ), а, е. Який здійснюється всілякими засобами, заходами; всебічний. *Всемірна допомога в'єтнамському народові; Всемірний розвиток демократії.*

ВСЕМІ́РНО (УСЕМІ́РНО). Присл. до **всемі́рний.** *Радянська держава всемірно дбає про здоров'я людей* (Цюпа, Україна.., 1960, 109).

ВСЕМОГУ́ТНІЙ (УСЕМОГУ́ТНІЙ), я, є. Який має виняткову силу, могутність, владу; усесильний. *Ти підвелась, Вітчизно всемогутня, Під сяєвом рубінових зірок* (Дор., Серед степу.., 1952, 31).

ВСЕМОГУ́ТНІСТЬ (УСЕМОГУ́ТНІСТЬ), ності, *ж.* Виняткова сила, влада; усесильність. *Нещасні Вірять у їх* [богів] *всемогутність* (Зеров, Вибр., 1966, 197); *Сашко Птаха.. наочно переконався у всемогутності механіки* (Смолич, V, 1959, 27).

ВСЕМОГУ́ЧИЙ (УСЕМОГУ́ЧИЙ), а, е, *заст.* 1. Все**могутній.** *В кедровій В новій палаті цар не спить, ..А мовчки долі, всемогучий Дере порфіру на онучі* (Шевч., II, 1953, 353).

2. *у знач. ім.* **всемогу́чий**, чого, *ч.* Бог. *Вода пінить, човен плине, Допливає середини, Страшні хвилі, страшні кручі.. Допоможи, всемогучий!* (Рудан., Тв., 1956, 299).

ВСЕНАРО́ДНИЙ (УСЕНАРО́ДНИЙ), а, е. Який охоплює весь народ; загальнонародний. *Ви* [М. Лисенко] *строїли струни серця нашого на високий лад,— і тепер — чуєте всенародний акорд, що звучить на Вкраїні?!* (Коцюб., III, 1956, 252); *Панас Карпович Саксаганський мав щастя здобути собі всенародне визнання* (Рильський, III, 1956, 346); // Який виявляє, виражає весь народ. *Комуністичній партії, її правильній політиці всенародна сердечна подяка за всі величезні успіхи наші* (Тич., III, 1957, 482).

ВСЕНАРО́ДНІСТЬ (УСЕНАРО́ДНІСТЬ), ності, *ж.* Абстр. ім. до **всенаро́дний.**

ВСЕНАРО́ДНО (УСЕНАРО́ДНО). Присл. до **всенаро́дний.** *І горді поляки по праву, Що свято той дім бережуть, Безсмертною Леніна справу Вони всенародно зовуть* (Рильський, I, 1956, 433).

ВСЕНО́ШНА (УСЕНО́ШНА), ної, *ж., заст.* У православних християн — церковна служба, що правиться цілу ніч під великдень. *В церкві вимітали й прибирали, готуючись.. правити всеношну* (Вас., II, 1959, 23); *Світало. Мати і Федір Пилипович повернулись уже з всеношної, а Северко і малі ще спали* (Іщук, Вербівчани, 1961, 55).

ВСЕ́НЬКИЙ (УСЕ́НЬКИЙ), а, е, *пестл.* Весь, цілий. *І хата і будинки всенькі Обшиті наново були* (Рудан., Тв., 1956, 78); *Лягла і тільки тепер відчула, як дуже болять у неї ноги і ниє все тіло. Та й недивно ж — усенький день ішла* (Донч., III, 1956, 73).

ВСЕО́БУЧ, у, *ч.* Загальне обов'язкове навчання дітей шкільного віку.

ВСЕОЗБРО́ЄННЯ, я, *с.*: ◇ **У всеозбро́єнні** — будучи повністю забезпеченим відповідними засобами боротьби; у повній готовності. *Вода тепер стала лютим ворогом будівників, і супроти неї рушили у всеозброєнні техніки* (Жур., Вечір.., 1958, 135).

ВСЕОСЯ́ЖНИЙ (УСЕОСЯ́ЖНИЙ), а, е. Який охоплює все, включає в себе все. *Радянська наука за останній час набула всеосяжного характеру, фронт її розширюється, в орбіту науки потрапляють усі сторони економічного і культурного життя нашого суспільства* (Ком. Укр., 4, 1966, 33).

ВСЕПЕРЕМАГА́ЮЧИЙ (УСЕПЕРЕМАГА́ЮЧИЙ), а, е Те саме, що **всеперемо́жний.** *Ще там і тут видно було руїни, чорніли сліпі очі будинків, але всеперемагаюче життя вже вирувало навколо* (Донч., VI, 1957, 192).

ВСЕПЕРЕМО́ЖНИЙ (УСЕПЕРЕМО́ЖНИЙ), а, е. Який усе перемагає. *На Аркадія зійшов несподіваний захват, раптовий, всепереможний* (Коп., Тв., 1955, 362); *Над Києвом стояла всепереможна й радісна весна* (Ю. Янов., II, 1954, 88).

ВСЕПЕРЕМО́ЖНО (УСЕПЕРЕМО́ЖНО). Присл. до **всепереможний.** *Як трава весною Росте всепереможно на руїнах,.. так оці маленькі діти Квітчають камінь* (Рильський, II, 1956, 184).

ВСЕПЛОДЮ́ЧИЙ *див.* **всеплодю́щий.**

ВСЕПЛОДЮ́ЩИЙ (УСЕПЛОДЮ́ЩИЙ), ВСЕПЛОДЮ́ЧИЙ (УСЕПЛОДЮ́ЧИЙ), а, е, *рідко.* Який приносить всілякі плоди. *Земле, моя всеплодющая мати, Сили, що в твоїй живе глибині, Краплю, щоб в бою сильніше стояти, Дай і мені!* (Фр., X, 1954, 12).

ВСЕРЕ́ДИНІ (УСЕРЕ́ДИНІ). 1. *присл.* У межах, у внутрішній частині. протилежне зовні. *Верба товста, та всередині пуста* (Укр.. присл.., 1955, 251); *З-за школи вулицею повернули два вершники,* *і поміж них, усередині й трохи спереду — піший* (Головко, II, 1957, 159).

2. *у знач. прийм., з род. відм.* Указує на перебування кого-, чого-небудь у внутрішній частині чогось. *..сутички всередині старого суспільства в багатьох відношеннях сприяють процесові розвитку пролетаріату* (Комун. маніф., 1947, 23); *По закінченні Промакадемії він потрапив на цей невідомий йому завод, де.. всі виробничі процеси були сховані всередині приладів* (Шовк., Інженери, 1956, 21).

ВСЕРЕ́ДИНУ (УСЕРЕ́ДИНУ), *присл.* У внутрішню частину, у межі; протилежне назовні. *Сама* [жінка] *— не стара ще, висока, суха, .. щоки усмоктались усередину* (Мирний, II, 1954,- 145); *Смолисті речовини типу скипидару при прийманні всередину чи при вдиханні в розпиленому стані дають добрий ефект для легеневих хворих* (Наука.., 9, 1956, 18).

ВСЕРЙО́З (УСЕРЙО́З), *присл., розм.* Навсправжки, не на жарт. *Пані Олімпія іноді всерйоз лякається* (Фр., VII, 1951, 17); [Мордовець:] *Це новорічні жарти, а я ж узяв їх усерйоз* (Тич., I, 1957, 302); // Серйозно, грунтовно, по-діловому. *Всерйоз укріплявсь* [ворог] *на Дніпрі* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 308).

ВСЕРОСІ́ЙСЬКИЙ (УСЕРОСІ́ЙСЬКИЙ), а, е. Стос. до всієї Росії, до всієї РРФСР. *Поміщицька власність на землю Другим Всеросійським з'їздом Рад скасована* (Ленін, 26, 1951, 258).

ВСЕ́СВІТ (УСЕ́СВІТ), у, *ч.* 1. Сукупність усіх форм матерії як єдине ціле; уся система світобудови. *Уявлення про те, що атом.. є найдрібнішою частинкою всесвіту, було зруйновано відкриттям електрона, який входить до складу атома* (Вісник АН, 4, 1957, 3); *Коротку мить живе вона* [людина] *на маленькій планеті, десь в одній з незліченних Галактик,— і все ж обіймає всесвіт, увесь від початку до кінця* (Довж., Зач. Десна 1957, 516).

2. Земна куля з усім, що на ній є. [Меценат:] *Антею, сяя ліра — дар всесвіту, бо роги в неї з тура пущ германських, слон африканський дав оздоби з кості, край арабійський золота прислав, а дерева — індійський ліс таємний* (Л. Укр., III, 1952, 460); *Вихор великої пролетарської революції охоплює чим далі більше країн земного всесвіту* (Еллан, II, 1958, 59); *Географічний атлас усесвіту.*

3. *перен.* Населення всієї землі. *І всесвіт весь у подиві палкім Тебе навік прославив, наш народе* (Рильський, II, 1960, 332); *Всесвіт звертає свої погляди на далеку Москву* (Рибак, Зброя.., 1943, 7).

ВСЕСВІ́ТНІЙ (УСЕСВІ́ТНІЙ), я, є. 1. Стос. до всесвіту, до законів його будови. *Я би хотів видумати чоловіка іншого,.. щоб* [він] *міг піднестися на місяць, на сонце, пролітати всесвітні простори, як промінь* (Фр., VIII, 1952, 399); *Ці закони пізніше дали можливість Ньютону відкрити знаменитий закон всесвітнього тяжіння* (Бесіди про всесвіт, 1953, 32).

2. Який має відношення до всієї земної кулі. *Серед численних релігійних вигадок особливою популярністю у віруючих користувався біблійний міф про всесвітній потоп* (Наука.., 7, 1958, 48); // Який охоплює весь світ, усе людство. [Ленін:] *Хай живе всесвітня соціалістична революція!* (Корн., I, 1955, 204); *Усесвітній рух борців за мир;* // Який стосується всіх країн світу. *На всесвітній фестиваль прибули делегації всіх братніх республік Радянського Союзу* (Рад. Укр., 28.IV 1957, 1); *Всесвітня Рада Миру;* // Який охоплює факти, досягнення науки й культури всіх країн світу. *Хто б що не робив.. на користь народові — все то буде носити на собі сліди всесвітнього поступу* (Мирний, V, 1955, 358); *Український народ увійшов в історію всесвітньої культури як визнаний митець музики, пісні і танцю* (Мист., 5, 1956, 2); *Усесвітня історія.*

3. *розм.* Відомий усім, усьому світові. *У полі ріс і розвивався Козачки Нефорощі син, Всесвітнім став, з людьми спізнався: Дивись — де хата, там і він* (Гл., Вибр., 1957, 317); *Жив сторож у нас при Народному домі, Гарвасій Цвіркун із села Одуди, Всесвітній п'яничка, З таких, що відомі На цілу округу бувають завжди* (Перв., II, 1958, 362); // Надзвичайно поширений; широко розголошений. *Чи сяк, чи так, а справу треба рятувати, щоб не набратися всесвітнього сорому* (Мирний, V, 1955, 430); // Який знається з усіма. *Аж то Кіндрат, Всесвітній кум і сват* (Гл., Вибр., 1957, 81).

ВСЕСИ́ЛЛЯ (УСЕСИ́ЛЛЯ), я, *с., книжн.* 1. Нічим не обмежена влада, величезний вплив на що-небудь; усемогутність. *Влада* [польського] *короля* [у другій половині XVIII ст.] *була номінальною. Панувало всесилля магнатів, які мали власні війська, видавали свої закони і постанови, чинили суд і розправу над населенням* (Іст. УРСР, I, 1953, 359); *Всесилля монополій у капіталістичних країнах.*

2. Здатність переборювати всі труднощі, перешкоди. *Він зберіг у найглибших закутках серця віру в батька, в його всесилля і нездоланність* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 16).

ВСЕСИ́ЛЬНИЙ (УСЕСИ́ЛЬНИЙ), а, е. 1. Який має необмежену владу, силу, вплив *Фелах всесильний, оази робить він серед пустині* (Л. Укр., I, 1951, 304); *Минули часи кріпаччини, коли доля селянки, її честь були у всесильних руках кріпосника* (Життя Саксаганського, 1957, 83).

2. Який має нездоланну внутрішню силу; глибоко переконливий, впливовий. *Учення Маркса всесильне, тому що воно вірне* (Ленін, 19, 1950, 3); *За всесильним законом життя й моці народного духу говорилося й співалося про веселе й радісне* (Довж., I, 1958, 337).

ВСЕСИ́ЛЬНІСТЬ (УСЕСИ́ЛЬНІСТЬ), ності, *ж.* Абстр. ім до **всесі́льний.** *І трагічна смерть монаха-затворника* [Івана Вишенського], *по суті, знову підтверджує всесильність життя, безмежність патріотизму* (Рильський, III, 1956, 270).

ВСЕСЛОВ'Я́НСЬКИЙ (УСЕСЛОВ'Я́НСЬКИЙ), а, е. Який охоплює всі слов'янські народи, належить їм, має значення для всього слов'янства. *Він шумів, і серце молодеє Чарував солодким, тихим болем, Всеслов'янський голубий Дунай* (Рильський, I, 1956, 250).

ВСЕСОЮ́ЗНИЙ (УСЕСОЮ́ЗНИЙ), а, е. Спільний для всього Радянського Союзу; який має значення для всіх народів СРСР. *Вкрили Донбас — всесоюзну кочегарку — глибокі, побудовані за останнім словом техніки, шахти* (Вишня, I, 1956, 292); *Всесоюзна торговельна палата.*

ВСЕСПА́ЛЕННЯ (УСЕСПА́ЛЕННЯ), я, *с.* У давніх народів — релігійний обряд, під час якого принесена жертва спалювалась повністю.

ВСЕСТОРО́ННІЙ (УСЕСТОРО́ННІЙ), я, є, *рідко.* Те саме, що **всебі́чний.** *А щоби така критика* [життя] *була вірна, мусить бути повною і всесторонньою, опиратися на повнім і широкім зображенню суспільності* (Фр., XVI, 1955, 179); *В кінці 1928 р. Партія і Уряд взяли курс на всестороннє розгортання колективізації селянських господарств* (Нар. тв. та етн., 1, 1957, 101).

ВСЕСТОРО́ННЬО (УСЕСТОРО́ННЬО), *рідко.* Присл. до **всесторо́нній.** *Широко і всесторонньо використовуються в СРСР наукові досягнення на благо народу* (Метод. викл. анаг.., 1955, 9).

ВСЕ́-ТАКИ (УСЕ́-ТАКИ). 1. *спол.* Уживається (звичайно із сполучниками і, а, та, але) для поєднання речень (або їх членів) із протиставно-допустовим значенням; однак. *Хоч і не зовсім Маруся повеселішала, та усе-таки неначе стала потроху оживати* (Кв.-Осн., II, 1956, 80); *Аж тепер згадала Олександра Гната, згадала й свою хату. Яка є, то є, а все-таки свій куток* (Коцюб., I, 1955, 64); *Дивився я на Хрест отой Південний,.. І здумав раптом: хоч далеко, справді, Від мене рідний край і рідні люди,.. А все-таки це ж на одній планеті* (Рильський, III, 1961, 300).

2. *част.* Уживається для вираження заперечення, а також для підсилення висловленої думки; незважаючи ні на що. *Молодиці вернулись додому, а чоловіків усе-таки нема* (Мирний, II, 1954, 194); *Той* [Хома] *все-таки ліз наперед, щоб видніше було, що робитиметься на рундуку* (Тют., Вир, 1964, 407).

ВСЕУКРАЇ́НСЬКИЙ (УСЕУКРАЇ́НСЬКИЙ), а, е. Стос. до всієї України, до всієї УРСР. *Всеукраїнський з'їзд Рад у Харкові створить Всеукраїнський радянський уряд* (Головко, II, 1957, 465).

ВСИ́ДІТИ, ВСИ́ДЛИВИЙ, ВСИ́ДЛИВІСТЬ, ВСИ́ДЛИВО *див.* **уси́діти, уси́дливий** і т. д.

ВСИ́ЛИТИ *див* **всиля́ти.**

ВСИ́ЛИТИСЯ *див.* **всиля́тися.**

ВСИЛКО́ВУВАТИСЯ *див.* **усилко́вуватися.**

ВСИ́ЛУВАТИ *див.* **уси́лувати.**

ВСИ́ЛЮВАТИ *див.* **всиля́ти.**

ВСИ́ЛЮВАТИСЯ *див.* **всиля́тися.**

ВСИЛЯ́ННЯ (УСИЛЯ́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **всиля́ти.**

ВСИЛЯ́ТИ (УСИЛЯ́ТИ), я́ю, я́єш *і* **ВСИ́ЛЮВАТИ (УСИ́ЛЮВАТИ),** юю, юєш, *недок.,* **ВСИ́ЛИТИ (УСИ́ЛИТИ),** вси́лю, вси́лиш, *док., перех., у що.* Протягувати нитку у вушко голки або дратву в дірку, проколену шилом.— *А тато.. у сто п'ять літ людям чоботи латали, без окулярів дратву всиляючи за шилом* (Вол., Дні.., 1958, 66); * Образно. *На межі дівчинка — дзвенить голосок, а на голці в руках блищить сонце. Бо то так: піймає дівчинка промінь, всилить у вушко й уставки собі вишиває* (Головко, I, 1957, 268).

ВСИЛЯ́ТИСЯ (УСИЛЯ́ТИСЯ), я́ється *і* **ВСИ́ЛЮВАТИСЯ (УСИ́ЛЮВАТИСЯ),** юється, *недок.,* **ВСИ́ЛИТИСЯ (УСИ́ЛИТИСЯ),** вси́литься, *док.* 1. Просовуватися у вушко голки (про нитку).

2. *тільки недок.* Пас. до **всиля́ти.**

ВСИНО́ВЛЕНИЙ, ВСИНО́ВЛЕННЯ, ВСИНОВЛЯ́ТИ, ВСИНОВЛЯ́ТИСЯ *див.* **усино́влений, усино́влення** і т. д.

ВСИ́ПАНИЙ^1 **(УСИ́ПАНИЙ),** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вси́пати;** // **вси́пано,** *безос. присудк. сл.* *Вона лічила, скільки кому всипано* [борошна] (Мирний, IV, 1955, 26).

ВСИ́ПАНИЙ^2 *див.* **уси́паний**^{1}.

ВСИ́ПАТИ *див.* **всипа́ти**^{1}.

ВСИПА́ТИ^1 **(УСИПА́ТИ),** а́ю, а́єш, *недок.,* **ВСИ́ПАТИ (УСИ́ПАТИ),** плю, плеш; *мн.* вси́плють; *док.* 1. *перех.* Насипа́ти, наливати щось у що-небудь. *Я сів за стіл та почав борщу в тарілку всипати* (Мирний, IV, 1955, 361); *Мирон завжди, коли всипав у всипище своє зерно, зупинявся перед ним* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 45); *Налили йому пива п'яного, Меду всипали найсолодшого* (Граб., II, 1959, 372); *Вже коні стомлені заведено до стайні, І всипали вівса їм конярі* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 32).

2. *перев. док., неперех., перен., розм.* Швидко ввійти гуртом до якого-небудь приміщення. *От, чую, щось затупоче.. у хату ..зграя дітей усипле* (Вовчок, I, 1955, 110).

3. *тільки док., перех. і неперех., розм.* Те саме, що **відшмага́ти.** *Його покликали в волость і, хоч він був десяцьким, хотіли його простягти і всипать десять різок* (Н.-Лев., II, 1956, 377); *Ну, зараз він* [батько] *йому всипле, аж не знатиме, яким місцем сідати* (Смолич, Світанок.., 1953, 16).

◇ **Вси́пати бере́зової ка́ші (бо́бу, пе́рцю** *і т. ін.*) *кому* — побити кого-небудь. *Вона їм всипле березової каші. Вони пам'ятатимуть, як треба матір слухати й поважати* (Кучер, Чорноморці, 1956, 414); *Кинулися* [господарі] *на нього* [вовка] *і.. всипали йому такого бобу, що пару день нікуди не ходив, тільки лежав у лісі та вилизувався* (Фр., IV, 1950, 87).

ВСИПА́ТИ^2 *див.* **усипа́ти**^{1}.

ВСИ́ПАТИСЯ *див.* **всипа́тися**^{1}.

ВСИПА́ТИСЯ^1 **(УСИПА́ТИСЯ),** а́ється, *недок.,* **ВСИ́ПАТИСЯ (УСИ́ПАТИСЯ),** плеться; *мн.* вси́плються; *док.* 1. Насипа́тися, наливатися в що-небудь.

2. *перен., розм.* Швидко входити гуртом куди-небудь. *Решта повстанців.. всипалася в Андріїв кабінет* (Фр., VIII, 1952, 300).

3. *тільки недок.* Пас. до **всипа́ти**^{1}.

ВСИПА́ТИСЯ^2 *див.* **усипа́тися**^{1}.

ВСИ́ПИЩЕ (УСИ́ПИЩЕ), а, *с.* Посудина або приміщення для збереження сипких речовин. *Оця діжка тільки на всипище й годяща* (Сл. Гр.); *Він підіймає пошивку, іде до комори, відчиняє її і з плеча висипає зерно у темне з глухуватим гомоном всипище* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 45).

ВСИПЛЯ́ТИ, ВСИРОТИ́ТИ, ВСИРОТІ́ЛИЙ, ВСИРОТІ́ТИ *див.* **усипля́ти, усироти́ти** і т. д.

ВСИСА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **всиса́ти.** *Загальне діяння хімічних речовин виникає при всисанні їх у кров або при поширенні їх по нервах* (Курс патології, 1956, 56).

ВСИСА́ТИ (УСИСА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.,* **ВВІССА́ТИ (УВІССА́ТИ),** су́, се́ш *док., перех., рідко.* Те саме, що **всмо́ктувати.** *Розширені груди всисають.. пахучий бальзам* (Фр., XIII, 1954, 101); * Образно. *Хочеться відкрити джерела тайни минулого й майбутнього, обняти всесвіт, ввіссати в себе всю суть і відтак розплистись у всім, неначе білі хмарини* (У. Кравч., Вибр., 1958, 273).

◇ **Всиса́ти (увісса́ти) з молоко́м ма́тері** — те саме, що **Всмо́ктувати (всмокта́ти) з молоко́м ма́тері** (*див.* **всмо́ктувати**). *Більшість їх* [дівчат] *вийшла з родин убогих, із таких, де кожне ще з молоком матері всисає потребу праці для шматка хліба* (Коцюб., I, 1955, 158).

ВСИСА́ТИСЯ (УСИСА́ТИСЯ), а́ється, *недок.,* **ВВІССА́ТИСЯ (УВІССА́ТИСЯ),** се́ться, *док., рідко.* Те саме, що **всмо́ктуватися.** *Продукти гниття, всисаючись у більшій, ніж звичайно, кількості з кишок у кров, можуть шкідливо відбиватися на організмі дитини* (Хвор. дит. віку, 1955, 115); * Образно. *Душа його чимраз глибше всисалася в нову страсть до складання і громадження грошей* (Фр., VII, 1951, 15).

ВСИСНИ́Й (УСИСНИ́Й), а́, е́, *рідко.* Те саме, що **всмо́ктувальний.** *Всисна функція травного апарату.*

ВСИХА́ННЯ *див.* **усиха́ння.**

ВСИХА́ТИ *див.* **усиха́ти.**

ВСІВА́ТИ, ВСІВА́ТИСЯ, ВСІДА́ННЯ, ВСІДА́ТИ, ВСІДА́ТИСЯ *див.* **усіва́ти, усіва́тися** і т. д.

ВСІЛЯ́КИЙ (УСІЛЯ́КИЙ), а, е. Різний, різноманітний, усякий. *Сійся, родися, жито-пшениця, всіляка пашниця!* (Номис, 1864, № 347); *Старий мідник кинув своє ремесло,.. читав книжки, рисував і вираховував усілякі шруби та колісцятка* (Коцюб., III, 1956, 8); *В боротьбі проти всіх і всіляких нападників і гнобителів — завжди йшли опліч ці народи-брати* (Рильський, III, 1956, 7); // Всемірний. *Подавати всіляку допомогу.*

ВСІЛЯ́КО (УСІЛЯ́КО). Присл. до **всіля́кий.** *Говорили всіляко, але я не міг добре розміркувати* (Фр., I, 1955, 220); — *Державу тільки на одному мечі не втримаєш. Тут мислити треба і з ворогом усіляко боротися* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 531); *Ленін учив всіляко зміцнювати диктатуру пролетаріату і її основу — союз робітників і селян* (Біогр. Леніна, 1955, 245).

ВСІСТИ, ВСІСТИСЯ, ВСІЯНИЙ, ВСІЯТИ, ВСІЯТИСЯ *див.* **усісти, усістися** і т. д.

ВСКА́КУВАТИ (УСКА́КУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВСКО́ЧИТИ (УСКО́ЧИТИ)**, чу, чиш, *док.* 1. *в що.* Скакати, стрибати в середину чого-небудь. *Кілька разів Остап вскакував у воду мало не по пояс* (Коцюб., I, 1955, 351); *Бійці, бр'охкаючись по коліна у воді, на бігу вскакували в свої хиткі судна* (Гончар, I, 1954, 321); *Як ось перед якуюсь гору Прийшли* [Еней з Сивиллою], *і в ній велику нору Знайшли і вскочили туди* (Котл., I, 1952, 127); *Данило, сміючись, допоміг Арсенькові вскочити в мішок з головою і прикрив зверху брезентом* (Трубл., I, 1955, 155); // *розм.* Швидко вбіга́ти, в'їзди́ти в середину чого-небудь. [Прісnúmeroька:] *Де мені сховатись? (Ускакує в курінь і, не примітивши Печариці, наступає на його)* (Мирний, IV, 1955, 158); [Жандарм:] *Гей, люди! За ним!.. Не дайте йому в ліс ускочити!* (Фр., IX, 1952, 182); *Настала перерва, і до кімнати вскочило гамірливе комсомольське товариство* (Донч., II, 1956, 178).

◇ **Вска́кувати (вско́чити) в гре́чку** *див.* **гре́чка; У вічі вско́чити** *див.* **о́ко.**

2. *перен.* Потрапляти в певне оточення. [Старшина:] *Посадови кого другого на моє місце — здуріє!* [Роман:] *Не здуріє, а задуріє? Та як і не задуріти: з мужиків та зразу в пани вскочити?* (Кроп., II, 1958, 17); // Потрапляти в біду.— *Отсе вскочила,— думала вона.— Ні, не буду я тут, не витримаю* (Коцюб., I, 1955, 67); *На селі де-не-де світиться по хатах, де поночі, собачня гвалтує. Якось аж моторошно. Аж оце, думаємо собі, вскочили* (Головко, II, 1957, 326).

◇ **Вско́чити в хале́пу [по са́мі ву́ха]** — зазнати неприємності, біди.— *Ой, Даниле, Даниле, ускочиш ти в халепу колись за свій язик!* (Головко, II, 1957, 641).

ВСКАЧ (УСКА́Ч), *присл.* Те саме, що **навско́ки.** *Аж доколи Їлько вскач мав пускати свого коня, коли ззаду Матюшин вороний насідав* (Головко, II, 1957, 141).

ВСКЛАД (УСКЛА́Д), *присл.*, *с. г.* Від середини лану до меж (про оранку); протилежне врозгін. *Цією машиною* [начіпна машина ПУН-1,7] *можна орати вскл ад і врозгін та розпушувати грунт без обертання скиби* (Колг. Укр., 4, 1957, 36); — *Чепурненько оріть. Зараз од Куликової займіть.— Я знаю,— Сашко кучерями тріпнув,— од Куликової та вскл ад, бо там же борозна отакенна* (Головко, I, 1957, 210).

ВСКО́КИ (УСКО́КИ), *присл.* Те саме, що **навско́ки.** [Устя *(влітає з кошиком і прямо вскоки):*] *Дивітеся, чоловіки, які в мене черевики!* (Стар., Вибр., 1959, 628).

ВСКО́ЧИТИ *див.* **вска́кувати.**

ВСКУБНУ́ТИ, ВСЛА́ВИТИ, ВСЛА́ВИТИСЯ, ВСЛА́ВЛЕНИЙ, ВСЛА́ВЛЕННЯ, ВСЛАВЛЯ́ТИ, ВСЛАВЛЯ́ТИСЯ, ВСЛА́ТИ, ВСЛА́ТИСЯ *див.* **ускубну́ти, усла́вити** і т. д.

ВСЛІД (УСЛІ́Д), *присл.* 1. *звичайно в сполуч. з прийм.* за. Слідом, безпосередньо за ким-, чим-небудь. *За Кармелем услід прийшла його дружина з дитинкою* (Вовчок, I, 1955, 362); *Дід Дунай широко махнув рукою на панські ліси і ниви і вслід за рукою повів сивими задуманими очима* (Стельмах, Хліб.., 1959, 25); // Потім, незабаром після чого-небудь.— *Бігай-но, та швидко, по Тетяну.. Услід за цими словами почулася лопотнява босих ніг* (Коцюб., I, 1955, 309).

2. *у знач. прийм., з дав. в.* У напрямі віддалення кого-, чого-небудь. *Панна хорунжівна їй* [Явдосі] *услід кричить: — І хустку, і весільну шишку тобі дам...* (Кв.-Осн., II, 1956, 206); *З тугою, острахом і надією в очах дивилася вона* [дівчина] *вслід відступаючій частині...* (Коз., Сальвія, 1956, 87).

ВСЛІДКУВА́ТИ *див.* **успідкува́ти.**

ВСЛІПУ́ (УСЛІПУ́), *присл.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **на́осліп**; навмання. *Найстрашніше, від чого я тікав, то було виконання ролі всліпу й наспіх* (Смолич, III, 1959, 157).

ВСЛУГО́ВУВАТИ, ВСЛУГУВА́ТИ, ВСЛУЖИ́ТИ, ВСЛУ́ЖЛИВИЙ *див.* **услуго́вувати, услугува́ти** і т. д.

ВСЛУХА́ННЯ (УСЛУХА́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вслуха́тися.** *Гуде тонко зуммер. Уривчаста річ, Вслухання у голос полків і дивізій* (Бажан, Роки, 1957, 134).

ВСЛУ́ХАТИСЯ *див.* **вслуха́тися.**

ВСЛУХА́ТИСЯ (УСЛУХА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, **ВСЛУ́ХУВАТИСЯ (УСЛУ́ХУВАТИСЯ)**, уюся, уєшся *і рідко* **ВСЛУХО́ВУВАТИСЯ (УСЛУХО́ВУВАТИСЯ)**, уюся, уєшся, *недок.*, **ВСЛУ́ХАТИСЯ (УСЛУ́ХАТИСЯ)**, аюся, аєшся, *док.*, *у що і без додатка.* Напружуючи слух, намагатися почути що-небудь; прислухатися. *Коли.. вслухаєшся в многоголосу тишу полів, то помічаєш, що в ній щось є не земне, а небесне* (Коцюб., II, 1955, 230); *Чим довше вслухувався Іван у той бренькіт над своєю головою, тим більше йому здавалося, що душа його впливає в якийсь новий світ* (Фр., III, 1950, 128); *І вдивлявся Юхим у сизі шелюги над Дніпром, услуховувався в шепіт примерзлих пісків* (Ле, Вибр., 1939, 132); *Як же вслухався у се Наум та як розходивсь!* (Кв.-Осн., II, 1956, 76); *Вслухайся — шелест сюди долітає* (Дор., Серед степу.., 1952, 89).

ВСЛУХО́ВУВАТИСЯ *див.* **вслуха́тися.**

ВСЛУ́ХУВАТИСЯ *див.* **вслуха́тися.**

ВСМА́ЖИТИ, ВСМА́ЖИТИСЯ, ВСМА́ЖУВАТИ, ВСМА́ЖУВАТИСЯ *див.* **усма́жити, усма́житися** і т. д.

ВСМАК (УСМА́К), *присл.* З насолодою, з задоволенням, до повного вдоволення. *А заробітчани раді такі! Думка: хоч тиждень усмак поживляться* (Мирний, II, 1954, 125); *Мабуть, ви вже помітили, що я теж люблю посміятися всмак* (Гончар, II, 1954, 212).

ВСМІЛИТИСЯ, ВСМІХА́ТИСЯ, ВСМІХНЕНИЙ, ВСМІХНУ́ТИСЯ *див.* **усмілитися, усміха́тися** і т. д.

ВСМО́КТАНИЙ (УСМО́КТАНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **всмокта́ти.** *З цією машиною він зустрів війну в Західній Україні на кордоні. З нею витримував триденний нерівний бій з ворогом.. Тоді він зберіг машину. Тепер вона, слухняна й мовчазна, стояла, всмоктана землею* (Гончар, IV, 1960, 61); * Образно. *Глибоко запалі очі з-під настобурчених брів світили хижим огнем; усмоктані всередину щоки чорніли жилами* (Мирний, IV, 1955, 332).

ВСМОКТА́ТИ *див.* **всмо́ктувати.**

ВСМОКТА́ТИСЯ *див.* **всмо́ктуватися.**

ВСМО́КТУВАЛЬНИЙ (УСМО́КТУВАЛЬНИЙ), а, е. Який усмоктує, признач. для всмоктування. *З турбіни вода у річку відводиться всмоктувальною трубою* (Довідник сільськ. будівельника, 1956, 179).

ВСМО́КТУВАНИЙ (УСМО́КТУВАНИЙ), а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **всмо́ктувати.**

ВСМО́КТУВАНІСТЬ (УСМО́КТУВАНІСТЬ), ності, *ж.* Здатність всмоктуватися.

ВСМО́КТУВАННЯ (УСМО́КТУВАННЯ), я, *с.* Дія за знач. **всмо́ктувати.** *Функція органів травлення полягає у підготовці до всмоктування в кров поживних речовин, якими живиться людина* (Шк. гігієна, 1954, 93); *Вода потрапляє в шлунок, а звідти в тонкий кишечник, де й відбувається її всмоктування* (Наука.., 8, 1959, 25).

ВСМО́КТУВАТИ (УСМО́КТУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВСМОКТА́ТИ (УСМОКТА́ТИ)**, всмокчу́, всмо́кчеш, *док.*, *перех.* Вбирати в себе; всотувати, всисати. *Корова .. стояла .. у воді і всмоктувала ставок у мокрі рожеві губи* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 144); *Він* [земснаряд] *розпушував під собою грунт, потужною помпою всмоктував його разом з водою* (Дмит., Наречена, 1959, 190); *Земля всмоктала блакитні калюжі, наче їх і не було* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 515); * Образно. *Може нужда та недостача покриє їх* [дітей] *латами, руб'ями, зсушить-зов'ялить свіжі личенька, усмокче раді веселі очиці глибоко у лоб* (Мирний, I, 1954, 208).

◇ **Всмо́ктувати (всмокта́ти) з молоко́м ма́тері** *що* — звикати до чогось, засвоювати щось з дитинства. *Цілком природно звучать пісні сина коваля* [І. Франка], *який зріс серед сільської бідноти і з молоком матері всмоктав красу народного слова, народної мелодії* (Рильський, III, 1955, 117).

ВСМО́КТУВАТИСЯ (УСМО́КТУВАТИСЯ), ується, *недок.*, **ВСМОКТА́ТИСЯ (УСМОКТА́ТИСЯ)**, всмо́кчеться, *док.* 1. Смокчучи, впинатися в що-небудь. *Безліч бджіл.. приваблені пахощами, як і самим цвітом, всмоктувалися жадібно в ніжні білобарвні звіздки* [квіточки] *між листям* (Коб., II, 1956, 52); * Образно. — *Бачите, яка він* [пан] *гадина. З людей кров ссе, наче п'явка.— Гірше, бо п'явка нассеться та й відвалиться, а він як всмоктався, так і не відірвеш* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 48).

2. Проникати в що-небудь (про рідину); всотуватися. *Кінцеві продукти розщеплення — амінокислоти, глюкоза, гліцерин, жирні кислоти — утворюють розчини і всмоктуються в кров і лімфу* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 109); *Продукти розпаду загиблих тканин, що виникають у післяопераційний період, не можуть всмоктуватися всередину організму* (Наука.., 9, 1964, 35);

3. *розм.* Те саме, що **запада́тися** 2. *Сама — не стара ще, висока, суха, худа, щоки усмоктались усередину* (Мирний, II, 1954, 145).

4. *тільки недок.* Пас. до **всмо́ктувати.** *Для очистки масла* [мастила], *крім сітчатих фільтрів, через які масло всмоктується насосом* [двигуна], *застосовують спеціальні фільтри грубої та тонкої очистки* (Автомоб., 1957, 67).

ВСМО́КТУВАЧ (УСМО́КТУВАЧ), а, *ч.* Механізм для всмоктування рідини, газу; насос. *В одному нагрівальному колодязі гаком крана загнуло всмоктувач* (Баш, Надія, 1960, 59).

ВСОВІСТИ́ТИ *див.* **усовісти́ти.**

ВСОВІЩА́ТИ *див.* **усовіща́ти.**

ВСО́ВУВАННЯ, я, *с.*, *рідко.* Дія за знач. **всо́вувати.**

ВСО́ВУВАТИ *див.* **всува́ти.**

ВСО́ВУВАТИСЯ *див.* **всува́тися.**

ВСОЛО́ДЖУВАТИ, ВСОЛО́ДЖУВАТИСЯ, ВСОЛОДИ́ТИ, ВСОЛОДИ́ТИСЯ *див.* **усоло́джувати, усоло́джуватися** і т. д.

ВСОТА́ТИ *див.* **всо́тувати.**

ВСОТА́ТИСЯ *див.* **всо́туватися.**

ВСО́ТЕ (УСО́ТЕ), *присл.* У сотий раз. *Лакоша всоте повернувся на своїй постелі* (Мик., II, 1957, 450); — *Ярина! Ярина! — повторював про себе.. всоте Кривоніс* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 285).

ВСО́ТУВАННЯ (УСО́ТУВАННЯ), я, *с.* Дія за знач. **всо́тувати.** *І от — з цього саме часу й починається у Туманяна.. наближення до народного життя, всотування народних дум і прагнень* (Тич., III, 1957, 85).

ВСО́ТУВАТИ (УСО́ТУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВСОТА́ТИ (УСОТА́ТИ)**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Те саме, що **всмо́ктувати.** *А над степом злива нависає. Теплі краплі всотують лани* (Мур., Лірика, 1954, 43); *Пісок давно росу всотав, Давно пішло вже сонце вгору* (Ус., Шість, 1940, 31).

2. *перен.* Вбирати в себе, сприймати різні враження зовнішнього світу. *Олександр з цікавістю дитини всотував у себе весь цей новий для нього світ* (Панч, II, 1956, 243); *Він* [Т. Шевченко] — *у колі передових людей того часу. Всотує в себе все передове, живе, прогресивне* (Десняк, II, 1955, 474).

ВСО́ТУВАТИСЯ (УСО́ТУВАТИСЯ), ується, *недок.*, **ВСОТА́ТИСЯ (УСОТА́ТИСЯ)**, а́ється, *док.* Просочуючись, проникати в середину чого-небудь; всякати. *Осінь шуміла нічними дощами, а вдень ці дощі всотувались у землю* (Скл., Хазяїни, 1948, 132).

ВСО́ХЛИЙ *див.* **усо́хлий.**

ВСО́ХНУТИ *див.* **усо́хнути.**

ВСОЧИ́ТИСЯ *див* **всо́чуватися.**

ВСО́ЧУВАТИСЯ (УСО́ЧУВАТИСЯ), ується, *недок.*, **ВСОЧИ́ТИСЯ (УСОЧИ́ТИСЯ)**, и́ться, *док.*, *рідко.* Те саме, що **всо́туватися.** *Кривава пляма ще довго всочувалась у пісок* (Скл., Святослав, 1959, 617); *Кров загиблих ще не цілком всочилась у землю* (Довж., I, 1958, 388); * Образно. *Від усієї тієї свіжості і прохолоди в тіло Антона всочилася якась іскриста, дзвінка і легка бадьорість* (Вол., Озеро.., 1959, 141).

ВСПІВА́ТИ, ВСПІ́ТИ, ВСПОКО́ЄНИЙ, ВСПОКО́ЇТИ, ВСПОКО́ЇТИСЯ, ВСПОКО́ЮВАТИ, ВСПОКО́ЮВАТИСЯ *див.* **успіва́ти, успі́ти** і т. д.

ВСПОМИН, у, *ч.*, *заст.* Спомин. *Посаджу коло хатини На вспомин дружині І яблуньку, і грушеньку, На вспомин єдиній!* (Шевч., II, 1953, 324).

ВСТАВА́ННЯ *див.* **устава́ння.**

ВСТАВА́ТИ *див.* **устава́ти.**

ВСТА́ВИТИ^1 *див.* **вставля́ти**^{1}.

ВСТА́ВИТИ^2 *див.* **уста́вити**^{1}.

ВСТА́ВИТИСЯ *див.* **уста́витися.**

ВСТА́ВКА^1, и, *ж.* Те, що вставлене. *Починалась палка суперечка.. Кінчалося на тому, що Раїса брала олівець і робила в рукопису вставки та поправки* (Коцюб., I, 1955, 324); *Українській архітектурі XVIII ст. властиві мальовничість і колоритність, які досягалися білою пластикою стін, керамічними вставками, багатим ліпним орнаментом* (Іст. УРСР, I, 1953, 383).

ВСТА́ВКА^2 *див.* **уста́вка.**

ВСТА́ВЛЕНИЙ^1 **(УСТА́ВЛЕНИЙ)**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вста́вити**^{1}. *Виноград горів між ними* [маслинами] *зеленим вогнем, як вставлене в пояс дорогоцінне каміння* (Коцюб., II, 1955, 201); // **вста́влено,** *безос. присудк. сл. Знадвору через вузькі, але високі вікна, в олов'яні рами яких вставлено було скляні круглі шибки, сюди вливалось багато світла* (Скл., Святослав, 1959, 33).

ВСТА́ВЛЕНИЙ^2 *див.* **уста́влений**^{1}.

ВСТА́ВЛЕННЯ (УСТА́ВЛЕННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вста́вити**^{1}.

ВСТАВЛЯ́ННЯ (УСТАВЛЯ́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вставля́ти**^{1}. *Вставляння каменів у годинник.*

ВСТАВЛЯ́ТИ^1 **(УСТАВЛЯ́ТИ)**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ВСТА́ВИТИ (УСТА́ВИТИ)**, влю, виш; *мн.* вставлять; *док.*, *перех.* 1. Вкладати, уміщувати щось у середину чого-небудь. *Він день у день коло хати порається. Оббив зокола й зсередини; трухляве дерево викидає,.. вставляє — ціле* (Мирний, II, 1954, 216); *Він устромив держално в ту мутру біля передка, куди фурман уставляє батіг* (Смолич, Мир.., 1958, 185); *Охрім Бандура вставляв у свій кулемет все нові й нові стрічки* (Кучер, Чорноморці, 1956, 129); * Образно. *Дурному свого розуму не вставиш* (Укр.. присл.., 1955, 250); // Укріплювати в чому-небудь, вправляти в щось. *Склярі вставляють скло* (Мур., Наша вулиця, 1949, 6); *Згодом Сашко вже їздив на жатці, правив сівалкою, вмів наклепати косу і знав, як вставити клепку, коли розсохнеться діжка* (Рад. Укр., 30.XI 1962, 3); *Уставити зуби;* * У порівн. *Я чую, що мої лиця присохли до вилиць, очі сухі і не* *змигнуть, наче хто вставив їх у рогову оправу* (Коцюб., I, 1955, 418); // Просувати щось у що-небудь. *Марина зачмихала; Мар'я сунула їй кулака під бік і, одіпхнувши геть від дверей, вставила у них голову* (Мирний, III, 1954, 180).

◇ **Вставля́ти (вста́вити) кле́пки (кле́пку)** *див.* **кле́пка; Вставля́ти па́лиці в коле́са** *кому* — перешкоджати комусь здійснити що-небудь. *Трапляються навіть такі горе керівники, які вставляють передовикам палиці в колеса* (Рад. Укр., 17.V 1961, 1).

2. *що і без додатка.* Говорити, включаючи свої слова в чиєсь мовлення. *Прокопович завів розмову про покійного Моссаковського, згадав, де вони стрічались, про що розмовляли, а гість ледве вставляв слівце* (Н.-Лев., III, 1956, 31); *Він мінився на виду, вставляв не до речі репліки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 223); *Пан хвалиться виграшем, панич — нежданим гостюванням, а вона* [пані] *і собі слово уставе* [уставить] (Мирний, III, 1954, 161); — *Я знаю лікаря, який лікує ледарів..— А брехунів? — єхидно вставила задерикувата дівчинка* (Ів. Вел. очі, 1956, 54); // Вносити, вводити в твір. *Балабуха писав ті байки й вірші, вставляючи прізвища чоловіків та молодиць* (Н.-Лев., III, 1956, 153).

ВСТАВЛЯ́ТИ ² *див.* **уставля́ти** ¹.

ВСТАВЛЯ́ТИСЯ ¹, я́ється, *недок.* Пас. до **вставля́ти** ¹.

ВСТАВЛЯ́ТИСЯ ² *див.* **уставля́тися** ¹.

ВСТАВНИ́Й (УСТАВНИ́Й), á, é. Який уставляють у що-небудь. *Написала вставну главу до «Жалю»* (Л. Укр., V, 1956, 54); *Оксен, ще веселіше поблискуючи очима, ступнув до дверей. Гнат вихопив наган, вставний зуб хижо блиснув* (Тют., Вир, 1964, 305); *Вставна рама.*

△ **Вставне́ ре́чення (сло́во)**, *грам.*— відокремлене речення або слово, уставлене в інше речення, але не пов'язане з ним граматично. *Основна маса вставних слів формується з уламків вставних речень, але можуть вони формуватися і з прислівників* (Курс сучасної укр. літ. мови, II, 1951, 134).

ВСТА́ВОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **вста́вка** ¹.

ВСТАНОВИ́ТИ, ВСТАНОВИ́ТИСЯ, ВСТАНО́ВЛЕНИЙ, ВСТАНО́ВЛЕННЯ, ВСТАНО́ВЛЮВАНИЙ, ВСТАНО́ВЛЮВАННЯ, ВСТАНО́ВЛЮВАТИ, ВСТАНО́ВЛЮВАТИСЯ, ВСТАНОВЛЯ́ТИ, ВСТАНОВЛЯ́ТИСЯ, ВСТА́ТИ, ВСТАТКО́ВАНИЙ, ВСТАТКО́ВУВАННЯ, ВСТАТКО́ВУВАТИ, ВСТАТКО́ВУВАТИСЯ, ВСТАТКУВА́ННЯ, ВСТАТКУВА́ТИ, ВСТЕ́ЖИТИ, ВСТЕ́КЛИЙ, ВСТЕ́КЛІСТЬ, ВСТЕ́КЛО, ВСТЕ́ЛЕНИЙ, ВСТЕЛИ́ТИ, ВСТЕЛИ́ТИСЯ, ВСТЕ́ЛЮВАТИ, ВСТЕ́ЛЮВАТИСЯ, ВСТЕЛЯ́ТИ, ВСТЕЛЯ́ТИСЯ, ВСТЕРЕГТИ́, ВСТЕРЕГТИ́СЯ, ВСТИГА́ТИ, ВСТИ́ГНУТИ, ВСТИ́ГНУТИСЯ, ВСТИ́ГТИ, ВСТИД, ВСТИДА́ТИ, ВСТИДА́ТИСЯ, ВСТИДЛИ́ВИЙ, ВСТИ́ДНО, ВСТИЛА́ТИ, ВСТИЛА́ТИСЯ, ВСТО́ЮВАТИ, ВСТО́ЮВАТИСЯ, ВСТО́ЯНИЙ, ВСТО́ЯТИ, ВСТО́ЯТИСЯ, ВСТРЕ́ЛИТИ *див.* **установи́ти, установи́тися** і т. д.

ВСТРИБА́ТИ (УСТРИБА́ТИ), áю, áєш *і* **ВСТРИ́БУВАТИ (УСТРИ́БУВАТИ)**, ую, уєш, *недок.*, **ВСТРИБНУ́ТИ (УСТРИБНУ́ТИ)**, ну́, не́ш, *док.* Те саме, що **вска́кувати** 1.

ВСТРИБНУ́ТИ *див.* **встриба́ти.**

ВСТРИ́БУВАТИ *див.* **встриба́ти.**

ВСТРІ́НУТИ, ВСТРІ́НУТИСЯ, ВСТРІ́ТИ, ВСТРІ́ТИСЯ *див.* **устрі́нути, устрі́нутися** і т. д.

ВСТРОМИ́ТИ *див.* **встромля́ти.**

ВСТРОМИ́ТИСЯ *див.* **встромля́тися.**

ВСТРО́МЛЕНИЙ (УСТРО́МЛЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **встроми́ти.** *У цю хвилину жалібно дзенькнуло перо, встромлене в парту* (Донч., V, 1957, 266); *Блимають свічки, встромлені в залізні поставці* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 586).

ВСТРО́МЛЮВАТИ *див.* **встромля́ти.**

ВСТРО́МЛЮВАТИСЯ *див.* **встромля́тися.**

ВСТРОМЛЯ́ТИ (УСТРОМЛЯ́ТИ), я́ю, я́єш *і* **ВСТРО́МЛЮВАТИ (УСТРО́МЛЮВАТИ)**, юю, юєш, *недок.*, **ВСТРОМИ́ТИ (УСТРОМИ́ТИ)**, встромлю́, встро́миш; *мн.* встро́млять; *док., перех.* Всаджувати, втикати гострий предмет у середину, в глиб чого-небудь. *З сим словом меч свій устромляє В роззявлений Рутульця рот* (Котл., I, 1952, 295); *Комар присів на лоб, щоб з усієї сили Свій гострий носик устромить* (Гл., Вибр., 1957, 193); *Син у землю заступа встромив і йде до хати* (Тич., I, 1957, 83); // Занурювати щось у рідину або в що-небудь м'яке. *Відьма встромила в кров пірце й заговорила* (Вовчок, I, 1955, 53); *А Христя, як усі вийшли з кухні, підвелася, залізла на піл і, устромивши голову в подушку, неутішно плакала* (Мирний, III, 1954 253); *Закасала* [рукав] *аж до плечей і встромила у воду руку* (Коцюб., II, 1955, 302).

◇ **Встромля́ти (встроми́ти) но́са [не в своє́ ді́ло]** — втручатися не в свою справу.— *Він скрізь завше встромляє носа не в своє діло, а найпаче у школі хотілось би йому заводити порядки* (Вас., IV, 1960, 23); [Степан:] *Казав мені один приятель,.. що державі невигідно таким колгоспам давати машини.* [Часник:] *Правильно. Давно б пора.* [Галушка:] *От бачите, і вони* [Часник] *свого носа встромили. Ой же вредний!* (Корн., I, 1955, 319); **Встромля́ти (встро́млювати, встроми́ти) о́чі** *куди* — пильно вдивлятися, не зводити погляду з чогось. *А сон налягає. Щоб одігнати його, Іван встромлює очі в живий вогонь* (Коцюб., II, 1955, 329); *Устромила очі в землю і слова не промовить* (Сл. Гр.); **Ні́де ї́ї го́лки встроми́ти** *див.* **го́лка.**

ВСТРОМЛЯ́ТИСЯ (УСТРОМЛЯ́ТИСЯ), я́ється *і* **ВСТРО́МЛЮВАТИСЯ (УСТРО́МЛЮВАТИСЯ)**, юється, *недок.*, **ВСТРОМИ́ТИСЯ (УСТРОМИ́ТИСЯ)**, встро́миться; *мн.* встро́мляться; *док.* Всаджуватися, втикатися в середину, в глиб чого-небудь (про що-небудь гостре). *Стріла так і встромилась у печеню* (Сл. Гр.); *Кілька шабель і ножів встромилися в нього* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 141); // Занурюватися в якусь рідину. *Її весло нечутно встромлялось у воду* (Досв., Вибр., 1959, 415); // Пильно дивитися, вдивлятися в кого-, що-небудь (про очі, погляд). *Мить Матюха стояв нерухомий. Очі гостро встромилися в Давида* (Головко, II, 1957, 35).

ВСТРУГА́ТИ *див.* **уструга́ти.**

ВСТРУГНУ́ТИ *див.* **устругну́ти.**

ВСТРЯВА́ТИ (УСТРЯВА́ТИ), встряю́, встряє́ш, *недок.*, **ВСТРЯ́ТИ (УСТРЯ́ТИ)** *і* **ВСТРЯ́НУТИ (УСТРЯ́НУТИ)**, ну, неш, *док.* 1. *у що і до чого, розм.* Втручатися, вплутуватися в яку-небудь справу. *Завжди вона встряє не в свої справи* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 252); — *А вже сей Колісник. Куди не ткнися, всюди він устряне* (Мирний, III, 1954, 274); // У сполученні з віддієслівними іменниками означає: починати дію, виражену відповідним іменником; брати участь у чому-небудь. *Я ж думаю, що нам у львівські сварки нема рації встрявати* (Л. Укр., V, 1956, 420); *Їм* [матросам] *треба було висісти на глухий берег і встрявати в сухопутну битву* (Ю. Янов., II, 1958, 200); *Його ображало, що якийсь наймит.. устряв до розмови, як з рівними* (Коцюб., II, 1955, 140).

2. *між кого, розм.* Потрапляти куди-небудь, опинятися де-небудь. — *Йосипе! — обізвався Яків,— і чого ти устряв між жінок?— Геть покинь їх, іди сюди* (Мирний, IV, 1955, 51); // *до чого.* Входити, вступати до організації, товариства і т. ін. *Хто встрявав до такого братства,*

той на все життя набиравсь у йому пошани до просвіти (Н.-Лев., І, 1956, 182).

3. *у чому, діал.* Застрявати. *Митрунько ліз якось поперек ом та й устряв у плоті* (Март., Тв., 1954, 146).

ВСТРЯГА́ТИ (УСТРЯГА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВСТРЯГТИ́ (УСТРЯГТИ́),** гну́, гне́ш, *док., діал.* 1. *в що.* Влазити, вгрузати. *Встряг старий в солому по самі пахви* (Свидн., Люборацькі, 1955, 206); * Образно. *Кожне слово було важким і, ніби цвях, встрягало в мозок* (Коз., Вибр., 1947, 31).

2. *поміж кого.* Устрявати (в 2 знач.). *Не раз і не два сам Сміт, бувши під джмелем, устрягав поміж танцюристів* (Ю. Янов., II, 1958, 288).

ВСТРЯГТИ́ *див.* **встряга́ти.**

ВСТРЯ́НУТИ *див.* **встрява́ти.**

ВСТРЯ́ТИ *див.* **встрява́ти.**

ВСТУП, у, *ч.* 1. Дія за знач. **вступи́ти, вступа́ти**^{1} 2, 4, 5.— *Боронитиму* [терен] *вступу до вас* [дерев] *Спижевими шпичками* (Фр., XII, 1953, 493); *Вступ Радянського Союзу у війну проти держав осі* [Берлін — Рим — Токіо] *міг лише посилити,— і справді посилив,— антифашистський і визвольний характер другої світової війни* (Рад. Укр., 10.II 1946, 1); *У житті кожного комсомольця найважливішою подією є вступ його до партії* (Шер., Молоді месники, 1949, 53).

2. Початкова частина книжки, статті, музичного твору і т. ін., що передує основному викладу. — *Яким же вступом пісню я почну, Щоб був палкий і вдячний* (Сам., І, 1958, 242); *Оркестр починає грати вступ, і Грета тихо похитується в такт музиці, готуючись співати* (Собко, П'єси, 1958, 156).

ВСТУПА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вступа́ти**^{1}. *Пепін шафранний відзначається раннім вступанням в пору плодоношення* (Юним мічур.., 1955, 69).

ВСТУПА́ТИ^1 **(УСТУПА́ТИ),** а́ю, а́єш, *недок.*, **ВСТУПИ́ТИ (УСТУПИ́ТИ),** вступлю́, всту́пиш; *мн.* всту́плять; *док.* 1. *у що.* Ставати, ступати в середину чого-небудь. *І вступив могучий Ігор В стремено ногою* (Рудан., Тв., 1956, 248); *Не довіряючи очам, він уступив у човен* (Мирний, І, 1954, 310); // Всувати ноги без панчіх, онуч у чоботи, черевики тощо. *Вступивши в чоботи,.. Радченко вийшов на двір* (Кач., І, 1958, 539).

2. *до чого, у що, на що.* Входити, в'їжджати куди-небудь. *Уступаю я у кімнату велику, гарну* (Вовчок, VI, 1956, 253); *Примар послав десятників вигнати коні з виноградника та заказати Замфірові вступати без дозволу на виноградники* (Коцюб., І, 1955, 213); *Новаки в довгих батьківських піджаках.. з цілими оклунками паляниць, груш, яблук у руках боязко вступали до двору* (Вас., І, 1959, 148); *Розвідники в село вступили перші* (Нех., Під.. зорею, 1950, 108); // По дорозі заїжджати, заходити куди-небудь. *Мушу.. ще побути в Чернівцях, вступити до Львова, а може, й до Коломиї* (Л. Укр., V, 1956, 346); // *перен.* Переходити до нового періоду розвитку, до нового стану. *Радянський народ вступає в період розгорнутого будівництва комунізму* (Рад. Укр., 24.І 1959, 2); *Все нові й нові свердловини вступають у число діючих* (Визначні місця Укр., 1958, 188); *Як уступив він* [Кармель] *у вісімнадцятий рік, таким він зробився красенем невимовленим* (Вовчок, І, 1955, 346).

◇ **Вступа́ти (вступи́ти) в** [**свої**] **права́** — проявлятися в усій своїй силі. *Весна вступила в свої права* (Рад. Укр., 26.III 1950, 4); **Вступа́ти (вступи́ти) у вік** — досягати зрілого віку; **Між них на́че що вступи́ло** — між ними зіпсувались взаємини; вони посварилися. *Він не обзивався. Між них наче що уступило* (Коб., II, 1956, 80).

3. *перен.* Проникати в кого-, що-небудь. *Знов нова якась сила вступала в мене* (Фр., II, 1950, 25); *Мороз подрав Христю поза спиною, мороз сипнув у ноги, мороз уступив у пальці* (Мирний, III, 1954, 117); *Ревнощі люті, палючі пожежею спалахнули, вступили туманом у голову* (Вас., II, 1959, 98).

4. *до чого, у що, на що.* Ставати членом якої-небудь організації, товариства і т. ін.—*Що значить, що ти приїхав до нас? Це не просто зміна квартири. Ти вступаєш до шахтарських лав. Підійди з пошаною до шахти* (Ю. Янов., II, 1954, 143); *В бою під Ростовом, в найтяжчім бою Вступив він до Партії, Став комуністом* (Нех., Повість.., 1952, 32); // Поступати до навчального закладу, починати вчитися. *Микола.. теж вступає в університет, тільки не на літературний, а на біологічний факультет* (Тют., Вир, 1964, 54); *Павлусь вступив на бібліотечні курси* (Донч., II, 1956, 15); // Займати посаду. *Разом з благочинним поїхав* [Балабуха] *у Вільшаницю, щоб вступити на парафію* (Н.-Лев., III, 1956, 61).

◇ **Вступа́ти (вступи́ти) в рідню́ (роди́нні стосу́нки)** — родичатися.— *Дочка у мене одиначка, Хозяйка* [хазяйка] *добра, пряха, швачка, То може і в рідню вступлю* (Котл., І, 1952, 174); [Слідчий Ігнатовський:] *З вами.. хотіли вступити в родинні стосунки дуже шановні й поважні люди* (Збан., Єдина, 1959, 110).

5. *у що.* У сполученні з віддієслівними іменниками означає: розпочинати дію, виражену відповідним іменником; брати участь у чому-небудь. *За право носити ім'я комуністичних тепер вступають у соціалістичне змагання не тільки окремі бригади, а й цілі підприємства* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 41); *Я мусила вступити в розмову* (Л. Укр., III, 1952, 575); *Полк.. вступив по тривозі в цей бій ще на світанку першого дня війни* (Кучер, Чорноморці, 1956, 36); // Розпочинати спів (гру) за ведучим голосом (інструментом). *Коли до пісні вступали тенори і баси, мелодія клекотіла далеким літнім громом* (Кучер, Трудна любов, 1960, 185); *Що Синявін, замість «Роздуму», розпочав другу частину з концерту Чайковського, в ту ж мить зрозумів* [Саїд] *і вступив скрипкою, де слід...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 121).

ВСТУПА́ТИ^2 *див.* **уступа́ти**^{1}.

ВСТУПА́ТИСЯ *див.* **уступа́тися.**

ВСТУПИ́ТИ *див.* **вступа́ти**^{1}.

ВСТУПИ́ТИСЯ *див.* **уступи́тися.**

ВСТУПНИ́Й, а́, е́. 1. Прикм. до **вступ** 1. *Там, у консерваторії в Відні, вона ще має зложити вступний іспит* (Коб., III, 1956, 307); *Вступні внески беруться при вступі в кандидати в члени партії у розмірі двох процентів місячного заробітку* (Статут КПРС, 1961, 29).

2. Який є передмовою, вступом до чого-небудь. *Року 1895 він* [І. Франко] *блискуче прочитав у Львівському університеті вступну лекцію на тему «Наймичка» Тараса Шевченка* (Коцюб., III, 1956, 35); *Вступним словом збори відкриває поет П. Г. Тичина* (Літ. газ., 6.IX 1960, 1).

△ **Вступни́й примі́рник,** *заст.*— сигнальний примірник. *Як вийшов вступний примірник, то я його заслав Вам у Катеринодар* (Мирний, V, 1955, 421).

ВСТУПНИ́К, а́, *ч.* Той, хто вступає до навчального закладу і т. ін. *Секретарка підійшла до Уласа і подала йому папірець, потім відступила так, щоб приймальній комісії було видно вступника* (Тют., Вир, 1964, 63); *Екзамени показують добру підготовленість більшості вступників* (Рад. Укр., 7.VIII 1949, 1).

ВСТЯЖ (УСТЯ́Ж), *присл.* Те саме, що **впро́стяж;** цугом. [Клим:] *Я запряжу найкращих панських коней встяж, що прудше вітру понесуть, візьму Домцю й вас* [дівчата], *як хочете, та як махну, то поки тут проснуться — ми будемо за десять миль* (К.-Карий, II, 1960, 35).

ВСУВА́ННЯ (УСУВА́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **всува́ти.**

ВСУВА́ТИ (УСУВА́ТИ), а́ю, а́єш *і* **ВСО́ВУВАТИ (УСО́ВУВАТИ)**, ую, уєш, *недок.*, **ВСУ́НУТИ (УСУ́НУТИ)**, ну, неш, *док.*, *перех.* 1. Уводити, вкладати, всаджувати щось у середину чого-небудь; впихати. *Катерина присуває до шафи крісло, всуває руку в посуд, і пальці її намацують метал* (Вільде, Сестри.., 1958, 101); *Упоперек же і не кажи її* [хворостину] *всунути у світлицю, бо.. довга була* (Кв.-Осн., II, 1956, 158); *Одягаючись, ви думаєте про те, що сьогодні ви перший раз летите на аероплані, натягаєте сорочку на ноги, а голову намагаєтесь усунути в ліву штанину* (Вишня, I, 1956, 204).

2. *розм.* Те саме що **взува́ти.**— *Слухай, стара, чого це ти все босоніж ходиш, подумають люди, що тобі й ноги всунути немає в що* (Коп., Земля.., 1957, 138).

3. *перев. док.* Непомітно або насильно дати щось кому-небудь у руки; втиснути.— *Їжте, їжте, не сумнівайтесь,— припрошує Мар'ян і невміло всовує кусень в червоні пальці дукача* (Стельмах, Хліб.., 1959, 31); *Усунули мені в руку* [гроші] *та й годі* (Мирний, III, 1954, 124); *Дружина.. голови.. всунула свого серпа Павлові в руки* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 173).

ВСУВА́ТИСЯ (УСУВА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся *і* **ВСО́ВУВАТИСЯ (УСО́ВУВАТИСЯ)**, уюся, уєшся, *недок.*, **ВСУ́НУТИСЯ (УСУ́НУТИСЯ)**, нуся, нешся, *док.* Сунучись, в'їжджати куди-небудь. *Санки тихенько всунулись у двір* (Н.-Лев., II, 1956, 67); // *розм.* Тихо, непомітно входити куди-небудь. *Дарка всувається в клас з похнюпленою головою* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 145); *Я трошки відхиляю двері, так тільки-тільки, і всовуюсь* (Мик., Повісті.., 1956, 19); // *розм* Просуватися, пропихатися в середину чого-небудь. *Ленько усунувся троха* [трохи] *дальше в гущавину молодих вишень* (Фр., VIII, 1952, 288); *За хвилину у двері всунулась пелехата голова з дзюбатим обличчям* (Коцюб., I, 1955, 229).

ВСУВНИ́Й, а́, е́. Який всувається в що-небудь. *Всувна стільниця.*

ВСУ́Є, *присл.*, *ц.-с.* Марно, даремно. [Варнак:] *Я сам, як бачиш, марне, всує, Я сам занівечив свій вік* (Шевч., II, 1953, 62); *Не скаже за, не скаже й проти, Від нього правди ждати всує* (Воскр., Цілком.., 1947, 96).

ВСУКА́ТИ *див.* **усука́ти.**

ВСУ́МІШ (УСУ́МІШ), *присл.* Змішано, разом. *Було тут немало дівчат і хлопців, немало старих бабусь і дідів,— усякі люди були. Вони спали всуміш* (Фр., I, 1955, 123); *На задньому плані — рисунковий відділ фабрики. Рядами столи, на них годинники. Робітниці й робітники всуміш* (Ірчан, I, 1958, 224); *Тут збігалося кілька шляхів, де тяглися неосяжними потоками і піші, і кінні всуміш з хурами сіна* (Тулуб, Людолови, I, 1959, 5); // Упереміж. *Невкипілий став розповідати, важко, як пеньки, викорчовуючи незграбні слова всуміш з лайкою* (Головко, II, 1957, 259).

ВСУ́НЕНИЙ (УСУ́НЕНИЙ), ВСУ́НУТИЙ (УСУ́НУТИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **всу́нути.** *Левко.. діловито розім'яв ноги, всунуті в чоботи-жовтянці* (Стельмах, Хліб.., 1959, 66).

ВСУ́НУТИ *див.* **всува́ти.**

ВСУ́НУТИЙ *див.* **всу́нений.**

ВСУ́НУТИСЯ *див.* **всува́тися.**

ВСУ́ПЕРЕЧ (УСУ́ПЕРЕЧ), *прийм.*, *з дав. в.* Незважаючи на щось, наперекір чому-небудь. *Кривдунський, всупереч усім приписам і законам, уважав за нормальні відносини судді до мужички, щоб на неї насварити, накричати* (Март., Тв., 1954, 119); *Всупереч зовнішній легковажності, Люба напрочуд чесно уміла зберігати таємниці* (Гончар, Земля.., 1947, 78).

ВСУХОМ'Я́ТКУ (УСУХОМ'Я́ТКУ), *присл.*, *розм.* Без рідкої та гарячої страви. *Деякі з них* [із колгоспників] *харчуються всухом'ятку, з домашніх вузликів* (Рад. Укр., 20.VII 1961, 2).

ВСУ́ЦІЛЬ (УСУ́ЦІЛЬ), *присл.*, *рідко.* Суцільно, цілком. *Була* [Галина] *у великій, біднувато, але охайно вмебльованій кімнаті з всуціль застеленою квітчастими селянськими* [доріжками] *..підлогою* (Коз., Сальвія, 1959, 203).

ВСЮДИ (УСЮДИ), *присл.* У кожному місці; повсюдно, скрізь. *Перебендя старий, сліпий,— Хто його не знає? — Він усюди вештається Та на кобзі грає* (Шевч., I, 1951, 25); *Розкладено вогнище, пахне чабанською кашею, всюди людно, шумливо* (Гончар, Таврія.., 1957, 304).

З усі́х усю́д (усю́дів) — з усіх місць, боків; звідусіль.— *А степ укрився пішими й кінними, що йшли з усіх усюд на свято* (Ле, Міжгір'я, 1953, 265); **По всіх усю́дах** — у всіх місцях; скрізь.— *Пропаща справа! Тепер Борух, як сорока на хвості, рознесе по всіх усюдах про весілля!* (Н.-Лев., I, 1956, 141).

ВСЮДИСУ́ЩИЙ (УСЮДИСУ́ЩИЙ), а, е, *книжн.*, *заст.* Який скрізь є, буває. *Сюди не прорветься всюдисущий вітер, що гуляє зараз над землею* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 8); *Особливо боявся він потрапляти на очі всюдисущих дітлахів* (Іщук, Вербівчани, 1961, 20); // Про людину, яка всюди встигає, в усьому бере участь. *Там, де, здавалося, пани от-от стануть на валах, з'являвся обкурений мушкетним димом Богун. Всюдисущий, дивовижно спокійний серед зойків і криків бойових* (Кач., II, 1958, 487).

ВСЮДИХІ́Д (УСЮДИХІ́Д), хо́да, *ч.* Автомобіль, який легко переборює різні шляхові перешкоди, маючи гусеничний або напівгусеничний хід. *Хочу я зробити всюдихід!.. Це буде така машина. Заліз у неї і поїхав.. Через непролазні хащі можна продертися* (Донч., V, 1957, 172); — *Знала, що ви виїхали до нас, але чекала вас із Кумисового. Тримаю там наш всюдихід з шофером...* (Ле, Право.., 1957, 255).

ВСЯ *див.* **весь**^{1}.

ВСЯК (УСЯ́К), *розм.* 1. *займ. означ.* Те саме, що **вся́кий** 1. *Народ за військом копошився, Всяк товпився, всяк ліз* (Котл., I, 1952, 282); *У ліс лаштується, збирається усяк, Скриплять тяжкі вози, іржуть, басують коні* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 122).

2. *присл.*, *рідко.* Те саме, що **вся́ко.**— *Жаль! — каже Цуцик,— що ж робити! Буває всяк* (Гл., Вибр., 1957, 151);— *Мовчки залицяється* [Антін] *до вашої глухенької Одарки, усяк їй услуговує* (Барв., Опов.., 1902, 324).

ВСЯКА́ТИ (УСЯКА́ТИ), а́є, *недок.*, **ВСЯ́КНУТИ (УСЯ́КНУТИ)**, не, *док.* Проникати, входити в що-небудь тверде, сухе (звичайно про рідину); всотуватися. *Сонце всміхнулося й кинуло довге тепле проміння, вода всякала в землю* (Кобр., Вибр., 1954, 143); * Образно. *Віра у перемогу світла над тьмою, правди над кривдою — всякала щодень і в нього* [Юрка] (Козл., Ю. Крук, 1957, 433).

ВСЯ́КИЙ (УСЯ́КИЙ), а, е, *займ. означ.* 1. Який завгодно; кожний. *Усякий кулик до свого озера привик* (Номис, 1864, № 9564); *Не всяка риба запливає на цю глибину* (Трубл., II, 1955, 467); *Він ходив за кіньми і волів доглядав, орав у полі і на лобогрійці прів. Але на всякий терпець буває кінець* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 5); // *у знач. ім.* **вся́кий**, кого, *ч.*; **вся́ка**, кої, *ж.* Кожна, будь-яка людина. *У всякого своя доля І свій шлях широкий* (Шевч., I, 1951, 239); *Мірошник мав хороший млин. В хазяйстві неабищо він: Про це гаразд усякий знає* (Гл., Вибр., 1957, 39).

2. Різний, всілякий. *Їм усім* [бурлакам] *здавалось, що вони не жили, а тільки животіли на чужині, тиняю-*

чись в наймах по усяких місцях (Н.-Лев., II, 1956, 255); *Комора, бачите, як струк, повна всякого добра* (Фр., II, 1950, 16); *Звуки теж бувають всякі — тільки треба вміти їх слухати* (Смолич, II, 1958, 14).

3. Будь-який. *Тепліше стає на серці, коли бачиш, що ти не цілком одинокий на світі, що є добрі, сердечні люди, які без всякого власного інтересу дбають про тебе* (Коцюб., III, 1956, 339); *Усякий страх покинув хлопця. Ним володіла одна тільки думка* (Ільч., Серце жде, 1939, 385).

◇ **Вся́ка вся́чина** *див.* **вся́чина; За вся́ку ціну́** — що б там не було, за будь-яких обставин. *За всяку ціну треба було перелізти через мур, сісти в машину і прохопитися крізь головну браму* (Смолич, I, 1958, 94); **Про (на) вся́кий ви́падок** — для того випадку, коли щось трапиться; коли буде треба; у разі потреби. *Військовий пояс, польову баклагу На всякий випадок десь віднайшла* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 138); **У вся́кому (вся́кім) ра́зі** — як би там не було. *У всякім разі сьогодні виїжджаю до Відня* (Л. Укр., V, 1956, 418).

ВСЯКНУ́ТИ *див.* **всяка́ти.**

ВСЯ́КО (УСЯ́КО), *присл.* Не однаково, по-різному. — *Усяко кажуть: одні його винуватять, другі її* (Мирний, III, 1954, 145); — *Не знаю напевно, бо казали люди всяко* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 355).

ВСЯКЧА́С (УСЯКЧА́С), *присл., рідко.* Те саме, що **за́вжди;** постійно. [Запорожець:] *Йому всякчас, як я примітив. Сава вибачає* (К.-Карий, II, 1960, 258); *Вкладає матір в руки сина спис: — На захист краю зброю ти підніс,— Як вірний син, служи ж тепер всякчас Своїй землі, цій матері всіх нас* (Бажан, I, 1946, 301).

ВСЯ́ЧИНА (УСЯ́ЧИНА), и, *ж.* Різноманітні речі, події тощо. *Мар'я.. качалася на печі, пригадуючи всячину з свого життя* (Мирний, III, 1954, 198); [Оксана:] *Чоловік тобі усячину купує, чого б не забажала* (Кроп., IV, 1959, 356); *Вона .. була не від того, щоб послухати всячину десь біля магазину* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 58).

◇ **Вся́ка вся́чина** — усе, що завгодно; усе без розбору. *За сніданком* [сестра] *наговорила стільки всякої всячини, що іншій на тиждень вистачило б* (Грим., Подробиці.., 1956, 73); *Вміють* [дочки отця Миколая] *і грати на мандоліні, і шити, і варити, і квасити яблука, і готувати всяку всячину* (Стельмах, I, 1962, 265); **Хай (неха́й, бода́й) йому́ (їм** *і т. ін.*) **вся́чина!** — те саме, що **Хай (неха́й) йому́** (**їм** *і т. ін.*) **біс!** (*див.* **біс** [1]). — *Налякав же він мене,— полегшено зітхнула мати.— Хай йому всячина* (Гончар, II, 1959, 158); *Слухайте ж моєї поради, покиньте того Павла навіженого: нехай йому всячина!* (Вовчок, I, 1955, 177); *От роги мають* [воли], *бодай їм всячина. І хату можуть піднести на них...* (Стельмах, I, 1962, 570).

ВСЬОГО́ (УСЬОГО́), *присл.* 1. Разом, загалом, у цілому. *Брали* [зерно], *правда, не важивши. Хто скільки здужав на собі понести. А всього, вважай, сот до двох пудів* (Головко, II, 1957, 496); *Всього в інститути і середні спеціальні учбові заклади в роки семирічки буде прийнято вісім мільйонів чоловік* (Наука.., 8, 1960, 6).

2. *у знач. част.* У сполученні з числівниками вказує на обмеження кількості; не більше; лише, тільки. *В 1840 році Тарас з поміччю приятелів надрукував свого першого «Кобзаря».., помістивши в йому всього 8 віршів* (Мирний, V, 1955, 312); — *Я буду там усього кілька днів і повернуся назад* (Смолич, I, 1958, 48).

ВСЬОГО́-НА́-ВСЬОГО (УСЬОГО́-НА́-ВСЬОГО), *част. підсил.* Уживається в сполученні з числівниками, посилюючи обмеження кількості. *Шляхтова лежить од Щавниці всього-на-всього за три верстви, але ті три верстви далися нам добре взнаки* (Н.-Лев., II, 1956, 400); — *Куди ти його* [насіння] *подінеш? — дивувався Андрій.— Адже у нас усього-на-всього дві грядоочки* (Коцюб., II, 1955, 25); *Закусочна, в яку він зайшов, була дуже маленька: всього-на-всього два столики, поставлених паралельно з прилавком* (Томч., Готель.., 1960, 267).

ВТА́БОРИТИСЯ, ВТАЄМНИ́ЧЕНИЙ, ВТАЄМНИ́ЧИТИ, ВТАЄМНИ́ЧУВАТИ, ВТА́ЄНИЙ, ВТАЇ́ТИ, ВТАЇ́ТИСЯ, ВТАМО́ВУВАТИ, ВТАМУВА́ТИ *див.* **ута́боритися, утаємни́чений** і т. д.

ВТАСКА́ТИ *див.* **вта́скувати.**

ВТАСКА́ТИСЯ (УТАСКА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *док., діал.* Влізти, залізти, забратися. *Учора я в болото втаскалася* (Сл. Гр.).

ВТА́СКУВАТИ (УТА́СКУВАТИ), ую, уєш, *недок.,* **ВТАСКА́ТИ (УТАСКА́ТИ),** а́ю, а́єш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **втя́гувати** 1. *Якось однієї ночі розламали* [хлопці] *широчезне вікно і вчотирьох втаскали в приміщення станції стодвадцятипудовий бак* (Трубл., I, 1955, 136).

ВТА́ЮВАТИ, ВТА́ЮВАТИСЯ, ВТЕ́КА, ВТЕ́КЛИЙ, ВТЕКТИ́ *див.* **ута́ювати, ута́юватися** і т. д.

ВТЕЛЕ́ПАТИ, аю, аєш, *док., перех., фам.* Те саме, що **зрозумі́ти.**— *Дивіться, тату: від чого це інший колосок,— ось бачите, так до землі і припада, а інший то так стовбуром і преться вгору? — Га, га! — каже батько.— Бачу, що нерозумний, і того навіть ще не втелепав* (Україна.., I, 1960, 22).

ВТЕЛЕ́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., фам.* Потрапити в неприємні обставини.— *Ну, втелепався ж оце писар!..— реготався на всю світлицю о. Артемій* (Н.-Лев., IV, 1956, 162).

ВТЕЛЮ́ЩИТИ (УТЕЛЮ́ЩИТИ), щу, щиш, *док., перех., фам.* 1. Дати комусь що-небудь (звичайно, непотрібне, небажане для когось); накинути, нав'язати. *Ой казав ти, вражий сину, що гарбуз не доріс,— як я тобі втелющила, то ти ледве доніс* (Сл. Гр.); *Біда була то, земляки, Ходив, як вовк, я злющий, Що бог смертельні кулаки Такі мені втелющив* (Воскр., З перцем!, 1957, 35).

◇ **Втелю́щити** *кому* **в го́лову** *що* — домогтися зрозуміння кимсь чого-небудь; втовкмачити (в 2 знач.).— *Як смоктати кров з робочого класу, так ви* [капіталісти] *меткі і швидкі, а як сплачувати борги, так вам нічого і не втелющиш у голову* (Смолич, Світанок.., 1953, 109).

2. *перен.* Витратити гроші, час тощо на річ, справу, яка цього не варта або не дуже потрібна.— *Двадцять п'ять карбованців втелющив та за упряж три* (Н.-Лев., III, 1956, 170).

ВТЕЛЮ́ЩИТИСЯ (УТЕЛЮ́ЩИТИСЯ), щуся, щишся, *док., фам.* Влізти, потрапити в небажане місце, справу і т. ін.— *Коли не гуска забреде кудись, то теля у провалля втелющиться або корова у багнюці зав'язне...* (Кроп., III, 1959, 154); *Марфа вже сама ходила, бігала на хитких ногах, нянька ледве поспівала за нею, так і гляди, щоб куди-небудь не втелющилась* (Горд., Діти.., 1937, 29).

◇ **Втелю́щитися** *кому* **в го́лову,** *фам.* — засісти в голові (про думку, ідею тощо). *На моє нещастя, втелющилася мені в голову підозра* (Збан., Любов, 1957, 254).

ВТЕ́МНУ (УТЕ́МНУ): ◇ **Гра́ти вте́мну** — грати, не бачачи своїх карт.

ВТЕРЕБИ́ТИ (УТЕРЕБИ́ТИ), еблю́, е́биш; *мн.* втере́блять; *док., перех., фам.* 1. Те саме, що **всу́нути** 1. *Втеребила в пісок жовтий Старі сині руки* (Шевч., I, 1951, 168).

2. Те саме, що **втягти́** 1. *Зв'язали* [хлопці] *любенько йому руки, щоб не пручався, та й утеребили у човен* (Кв.-Осн., II, 1956, 251).

ВТЕРЕБИ́ТИСЯ (УТЕРЕБИ́ТИСЯ), еблю́ся, е́бишся; *мн.* втере́бляться; *док., фам.* Те саме, що **залі́зти** 1, 2. *Позволь собаці лапу на стіл покласти, то він і цілий втеребиться* (Номис, 1864, № 2841); *Чого се ти утеребився в льох?* (Сл. Гр.).

ВТЕ́РПІТИ *див.* **уте́рпіти.**

ВТЕ́РТИ ^{1} *див.* **втира́ти** ^{1}.

ВТЕ́РТИ ^{2} *див.* **уте́рти** ^{1}.

ВТЕ́РТИСЯ ^{1} *див.* **вте́ртися** ^{1}.

ВТЕ́РТИСЯ ^{2} *див.* **утиратися** ^{1}.

ВТЕ́ЧА *див.* **уте́ча.**

ВТИ́КАНИЙ *див.* **ути́каний.**

ВТИКА́ННЯ (УТИКА́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **втика́ти** ^{1}. *Садять живці* [смородини] *способом втикання або під кілок прямовисно і на всю глибину* (Сад. і ягідн., 1957, 268).

ВТИ́КАТИ *див.* **ути́кати** ^{1}.

ВТИКА́ТИ ^{1} **(УТИКА́ТИ)**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВТКНУ́ТИ (УТКНУ́ТИ, УВІТКНУ́ТИ)**, ну́, не́ш, *док., перех.* 1. Встромляти, впихати що-небудь тонке або гостре в середину, в глиб чого-небудь. *Орися.. втикала в землю маленькі гілочки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 112); *І тілько-тілько забувався, Як Евріал к йому підкрався І просто в рот кинжал уткнув* (Котл., I, 1952, 226); // Вкладати, впихати щось у вузький отвір, щілину або в що-небудь м'яке. *Обгорнений невимовним жахом, утикає хлопець голову під подушку* (Коцюб., I, 1955, 154); *Писар уночі зайшов через садок і уткнув пакет в щілину дверей* (Н.-Лев., IV, 1956, 190); *Вткнувши обличчя в подушку, гірко плакала* [Ольга] (Галан, Гори.., 1956, 22).

2. *перев. док., у сполуч. зі сл.* рука (руки). Примусити когось взяти що-небудь. *Вткнула* [Айше] *Рустемові в руку назад його лист...* (Коцюб., II, 1955, 159); *Ледве зрівнялася* [дівчина] *з Лужинським, швидким рухом уткнула в руку записочку і побігла далі* (Ле, Клен. лист., 1960, 183); *Якась милосердна душа ввіткнула йому в руки кусник чорного разового хліба* (Фр., II, 1950, 114).

ВТИКА́ТИ *див.* **утика́ти** ^{1}.

ВТИ́КАТИСЯ *див.* **ути́катися** ^{1}.

ВТИКА́ТИСЯ ^{1} **(УТИКА́ТИСЯ)**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВТКНУ́ТИСЯ (УТКНУ́ТИСЯ, УВІТКНУ́ТИСЯ)**, ну́ся, не́шся, *док., у що.* 1. Встромлятися, впихатися в середину, в глиб чого-небудь. *Мариня розказувала матері, видимо, щось веселе — часом обидві сміялися, уткнувшись у подушку* (Вас., I, 1959, 200); *Голова під водою, ноги в пісок уткнулися* (Донч., VI, 1957, 287).

2. *тільки недок.* Пас. до **втика́ти** ^{1} 1. *Нам обрізи в груди втикалися* (Мал., Серце.., 1959, 71).

ВТИКА́ТИСЯ ^{2} *див.* **утика́тися** ^{1}.

ВТИНА́ТИ *див.* **утина́ти.**

ВТИРА́ННЯ (УТИРА́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **втира́ти** ^{1}. *Зовнішньо вживають ялівцеву спиртову настойку для втирання при ревматизмі і подагричних запаленнях з опухами* (Лікар. рослини.., 1958, 71).

ВТИРА́ТИ ^{1} **(УТИРА́ТИ)**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ВТЕ́РТИ (УТЕ́РТИ)**, втру, втреш, *док., перех., у що.* Розмазуючи, розтираючи негусту речовину по поверхні, змушувати її просочуватися в середину чогось.— *Легким шаром ви втираєте на ніч її* [помаду] *в лице* (Коцюб., II, 1955, 405); *Весело, з жартами приймали першу бетон'єрку з цементною рідиною і старанно й жваво втирали її у твердий бетон давньої кладки* (Коцюба, Нові береги, 1959, 410).

ВТИРА́ТИ ^{2} *див.* **утира́ти** ^{1}.

ВТИРА́ТИСЯ ^{1} **(УТИРА́ТИСЯ)**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВТЕ́РТИСЯ (УТЕ́РТИСЯ)**, втру́ся, втре́шся, *док.* 1. *тільки 3 ос., у що.* Входити, проникати в середину чогось під час натирання.

2. *у що, до чого і на що, розм.* Втискуватися, влізати, входити куди-небудь. *Марко втерся в натовп, поклав парубкові на плече одну руку* (Мик., II, 1957, 344); *Хома, нарешті, збив своїм конем якусь захудалу козачу кухню, втерся на її місце* (Гончар, I, 1954, 326); // *перен.* Пробиратися, проникати в певне середовище, товариство за допомогою різних хитрощів. *Вони зараз же таки й втерлися до його в товариство. Пили на його кошт; гуляли за його добро* (Мирний, II, 1954, 160); — *Були ще справи,— продовжував молодий,— коли я знешкодив одну негідницю, яка, втершися до підпілля, видавала наших...* (Ю. Янов., I, 1958, 565).

◇ **Втира́тися (вте́ртися) в дові́р'я** *див.* **дові́р'я.**

3. *тільки недок.* Пас. до **втира́ти** ^{1}.

ВТИРА́ТИСЯ ^{2} *див.* **утира́тися** ^{1}.

ВТИСКА́ННЯ (УТИСКА́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **втиска́ти** ^{1} й **втиска́тися** ^{1}.

ВТИСКА́ТИ ^{1} **(УТИСКА́ТИ)**, а́ю, а́єш *і* **ВТИ́СКУВАТИ (УТИ́СКУВАТИ)**, ую, уєш, *недок.*, **ВТИ́СНУ́ТИ (УТИ́СНУ́ТИ)**, вти́сну́, вти́снеш; *мин. ч.* вти́сну́в, вти́сну́ла, ло і втис, вти́сла, ло; *док., перех.* 1. *у що.* Натискаючи з силою, вдавлювати, заглиблювати щось. *Перед її заплющеними очима і далі кружляла земля, тому дівчина, втискаючи руки в сніг, ще боялася звестися на ноги* (Стельмах, I, 1962, 62); *І втиснули свій перший слід колеса В іще вологі та грузькі луги* (Бажан, Вибр., 1940, 94); *Я втис у теплі боки* [коня] *остроги* (Рильський, I, 1956, 148); // Із зусиллям уводити, впихати, поміщати кого-, що-небудь у щілину, у тісне місце. *Дістає обмотаний плащ-палаткою автомат, втискає диск* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 592); *Швидко втиснувши Максима в машину, Платон Пилипович хряпнув дверцятами, кинувши коротко шоферу: — До «Кукушки»* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 136).

◇ **Вти́сну́ти но́са** *в що* — безцеремонно втрутитися в якусь справу. *А Солов'їха і свого носа туди таки втисла: без неї, бачте, ніде вода не освятиться* (Н.-Лев., II, 1956, 14).

2. *перев. док.* Непомітно або насильно дати щось кому-небудь у руки; всунути. *Користуючись хвилиною, втиснула* [пані Антоніна] *йому в руку такий жмут паперу, що він не знав, куди його сховати* (Коцюб., I, 1955, 412); *Віра втиснула у шершаву долоню старої заздалегідь наготовлені гроші* (Шиян, Баланда, 1957, 187).

ВТИСКА́ТИ ^{2} *див.* **утиска́ти** ^{1}.

ВТИСКА́ТИСЯ (УТИСКА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся *і* **ВТИ́СКУВАТИСЯ (УТИ́СКУВАТИСЯ)**, уюся, уєшся, *недок.*, **ВТИ́СНУ́ТИСЯ (УТИ́СНУ́ТИСЯ)**, вти́сну́ся, вти́снешся; *мин. ч.* вти́сну́вся, вти́сну́лася, лося і вти́сся, вти́слася, лося; *док.* Із зусиллям вдавлюватися, проникати в щілину, у тісне місце. *Кінчики пальців до крові втискаються в розтріскані шпарини верби* (Стельмах, Хліб.., 1959, 411); — *Так оце вона війна! Оце вона в своєму справжньому образі,— встиг подумати Колосовський, глибше втискуючись в борозну* (Гончар, Людина.., 1960, 93); *Не повірив відразу, що то вона. Здалося, дитина загорнулась у ковдру, втиснулась головою в подушку* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 32); // Із зусиллям входити куди-небудь. *Хо вступає в здоровезну кам'яницю, лізе, покректуючи, по ступанці високо, аж «під небо», і втискається в маленьку кімнату* (Коцюб., I, 1955, 169); *Підійшов до юрми і втиснувся в неї* (Ле, Клен. лист, 1960, 212); // Заходити, входити без запрошення, без дозволу. [Павло:] *Морока з нею та й годі: скрізь втиснеться і немов поперек горлянки стане!..* (Кроп., II, 1958, 353); [Юда:] *Він байку склав про гостя, що понурий .. втисся на весілля і з соромом був вигнаний* (Л. Укр., III, 1952, 141).

ВТИ́СКУВАННЯ (УТИ́СКУВАННЯ), я, *с.* Дія за знач. **вти́скувати** й **вти́скуватися.**

ВТИ́СКУВАТИ *див.* **втиска́ти**^{1}.

ВТИ́СКУВАТИСЯ *див.* **втиска́тися.**

ВТИ́СНЕНИЙ (УТИ́СНЕНИЙ), ВТИ́СНУТИЙ (УТИ́СНУТИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вти́снути.** *Увагу Руденка привернули дві колії, втиснуті колесами* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 221); *За столом сиділи гості, втиснуті в жупани* (Панч, III, 1956, 186).

ВТИ́СНУТИ *див.* **втиска́ти**^{1}.

ВТИ́СНУТИЙ *див.* **вти́снений.**

ВТИ́СНУТИСЯ *див.* **втиска́тися.**

ВТИХА́ТИ, ВТИ́ХЛИЙ, ВТИ́ХНУТИ, ВТИХОМИ́РЕНИЙ, ВТИХОМИ́РЕННЯ, ВТИХОМИ́РИТИ, ВТИХОМИ́РИТИСЯ, ВТИХОМИ́РЮВАТИ, ВТИХОМИ́РЮВАТИСЯ, ВТИХОМИ́РЮВАЧ, ВТИША́ТИ, ВТИША́ТИСЯ, ВТИ́ШИТИ, ВТИ́ШИТИСЯ, ВТИ́ШУВАТИ, ВТИ́ШУВАТИСЯ *див.* **утиха́ти, ути́хлий** і т. д.

ВТІКА́ННЯ *див.* **утіка́ння.**

ВТІКА́ТИ^1, а́є, *недок., у що, рідко.* Те саме, що **впада́ти**^{1} 1.

ВТІКА́ТИ^2, **ВТІКА́Ч, ВТІКА́ЧКА, ВТІ́КИ** *див.* **утіка́ти**^{1}, **утіка́ч** і т. д.

ВТІ́ЛЕНИЙ (УТІ́ЛЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вті́лити.** *Соціалістичний зміст, втілений в яскраву національну художню форму, масовість, всенародність,— такі прекрасні риси має народне радянське мистецтво* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 13); * У порівн. *Богун стояв з гордо піднятою головою, немов утілена в граніт перемога* (Кач., II, 1958, 513).

ВТІ́ЛЕННЯ (УТІ́ЛЕННЯ), я, *с.* Дія і стан за знач. **вті́лити.** *Партія — втілення зв'язку передового загону робітничого класу з мільйонними масами робітничого класу* (Біогр. Леніна, 1955, 65); *Великих успіхів досягли російські письменники в художньому втіленні теми боротьби за мир* (Іст. укр. літ., II, 1956, 262).

ВТІ́ЛИТИ *див.* **вті́лювати.**

ВТІ́ЛИТИСЯ *див.* **вті́люватися.**

ВТІ́ЛЮВАНИЙ (УТІ́ЛЮВАНИЙ), а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **вті́лювати.** *Мишуню охопили могутні почуття, не втілювані доки що в слова* (Ю. Янов., I, 1958, 449).

ВТІ́ЛЮВАТИ (УТІ́ЛЮВАТИ), юю, юєш, *недок.*, **ВТІ́ЛИТИ (УТІ́ЛИТИ)**, лю, лиш, *док., перех., у чому і в що.* Здійснювати, реалізувати в конкретній формі певну думку, задум тощо; виражати в матеріальній формі. *Митець-модерніст.. втілює в художньому творі лише своє індивідуально-суб'єктивне, чисто суб'єктивістське «бачення» світу* (Рад. літ-во, 1, 1962, 22); *Деякі літератори вміли.. захоплювати своїми мріями інженерів, конструкторів, які думали над тим, як утілити їх задуми в життя* (Веч. Київ, 11.V 1963, 1); // Бути виявом, вираженням чого-небудь; відбивати в собі. *Споруджувані гідроелектростанції втілять в собі грандіозні досягнення радянської техніки* (Рад. Укр., 21.VIII 1951, 2); *Безмірно вражав цей сірий холодний камінь, що силою людського таланту втілив.. незабутні риси героя-бійця* (Донч., I, 1956, 481).

ВТІ́ЛЮВАТИСЯ (УТІ́ЛЮВАТИСЯ), ююся, юєшся, *недок.*, **ВТІ́ЛИТИСЯ (УТІ́ЛИТИСЯ)**, люся, лишся, *док., у чому і в що.* 1. Проявлятися, здійснюватися в конкретній формі; виражатися в матеріальній формі. *Думка про створення бронепоїзда зародилася десь серед матросів, її охоче підхопили Бронников та інші керівники оборони міста, і ось вона вже втілюється в життя* (Гончар, II, 1959, 106); *В образі Платона Кречета втілюються найтиповіші і найкращі риси радянської людини* (Укр. літ., 10, 1957, 140).

2. *тільки недок.* Пас. до **вті́лювати.**

ВТІ́ЛЮВАЧ (УТІ́ЛЮВАЧ), а, *ч.* Той, хто в конкретних формах реалізує чиїсь ідеї, задуми, мрії тощо. *Автор сценарію ніби говорить режисерові, майбутньому втілювачу його задумів: не забувайте про рух* (Довж., III, 1960, 157); *Першим втілювачем і сценічним тлумачем п'єс Буревісника революції* [М. Горького] *був МХАТ* (Мист., 1, 1955, 5).

ВТІМ (УТІ́М). 1. *присл.* Тим часом. *Втім брама скрипнула, і пси завили, І грубії почулись голоси* (Фр., XI, 1952, 261); *Всі четверо стояли мовчки й думали. Втім надбіг «оконом» Качковський* (Л. Укр., III, 1952, 665).

2. *спол.* Уживається (разом із спол. а) в значенні, близькому до: а проте, однак. *А втім, хто його знає — ніхто не віда, як хто обіда* (Мирний, V, 1955, 334); *— От уже кого спроста не розкусиш, так це Левка,— і собі посміхнулася Зося.— А втім, усі вони добрі* (Стельмах, I, 1962, 279).

ВТІ́ХА, ВТІ́ХОНЬКА, ВТІША́ННЯ, ВТІША́ТИ, ВТІША́ТИСЯ, ВТІ́ШЕНИЙ, ВТІ́ШИТИ, ВТІ́ШИТИСЯ, ВТІ́ШЛИВИЙ, ВТІ́ШНИЙ, ВТІ́ШНИК, ВТІ́ШНИЦЯ, ВТІ́ШНІСТЬ, ВТІ́ШНО *див.* **уті́ха, уті́хонька** і т. д.

ВТКА́ТИ^1 **(УТКА́ТИ)**, втчу, втчеш, *док., перех., у що.* Тканням уставити (у 1 знач.) що-небудь у тканину.

ВТКА́ТИ^2 *див.* **утка́ти**^{1}.

ВТКНУ́ТИ *див.* **втика́ти**^{1}.

ВТКНУ́ТИЙ (УТКНУ́ТИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вткну́ти** 1. *На її блідому, посинілому личку вони* [очі] *здавалися двома свіжими тернинами, уткнутими в борошно* (Вас., II, 1959, 213); *Трубін присів спиною до вітру на вткнуте в пісок рало з прив'язаним тросом* (Десняк, II, 1955, 336).

ВТКНУ́ТИСЯ *див.* **втика́тися**^{1}.

ВТЛУМА́ЧИТИ *див.* **втлума́чувати.**

ВТЛУМА́ЧУВАТИ (УТЛУМА́ЧУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВТЛУМА́ЧИТИ (УТЛУМА́ЧИТИ)**, чу, чиш, *док., перех., кому.* Роз'яснюючи або неодноразово повторюючи, домагатися правильного розуміння чи засвоєння чого-небудь.— *Ти мене зрозумій. Я мушу їхати. Війна скінчилася, і я повинен взятися за свої справи,— втлумачував своє Нерчин* (Рибак, Час.., 1960, 15); *Якось не трапилось нагоди втлумачити Каргатові, що завод не інститутська лабораторія* (Шовк., Інженери, 1956, 8).

ВТНУ́ТИ *див.* **утну́ти.**

ВТОВКМА́ЧЕНИЙ (УТОВКМА́ЧЕНИЙ), а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **втовкма́чити.** *Ми мусили знову повертатись назад, щоб позабирати втовкмачені в грязюку наші речі* (Досв., Вибр., 1959, 64).

ВТОВКМА́ЧИТИ *див.* **втовкма́чувати.**

ВТОВКМА́ЧУВАТИ (УТОВКМА́ЧУВАТИ) *і* **ВТОКМА́ЧУВАТИ (УТОКМА́ЧУВАТИ)**, ую, уєш, *недок.*, **ВТОВКМА́ЧИТИ (УТОВКМА́ЧИТИ)** *і* **ВТОКМА́ЧИТИ (УТОКМА́ЧИТИ)**, чу, чиш, *док., перех., розм.* 1. Поштовхами впихати, втискати щось у середину чого-небудь. *Співбесідник востаннє глибоко затягнувся тютюновим димом, недбало впустив недопалок собі під ноги і втовкмачив його підбором гумового чобота у м'який торф'янистий грунт* (Знання.., 7, 1967, 8); // *перен.* Втягати кого-небудь у якусь неприємну справу. *Розумна жінка чоловіка із біди вирятує, а дурна ще втокмачить* (Укр.. присл.., 1955, 121).

2. Те саме, що **втлума́чувати.** *Довго художник втокмачував у голову дівчині, що він хоче намалювати її портрет* (Донч., II, 1956, 112); *Шеф не заспокоївся, доки не втовкмачив нам усім, скільки м'ячів ми повинні, коли хочемо жити, пропустити в другому таймі до своїх воріт* (Ю. Янов., I, 1958, 489).

ВТОВКТИ́^{1} **(УТОВКТИ́)**, вчу́, вче́ш, *док.*, *перех.*, *розм.* Б'ючи, товчучи, запхнути, загнати щось у середину чого-небудь. *Вони* [літаки] *втовкли у землю те село* (Перв., І, 1958, 524).

◇ **Втовкти́** *кому* **в го́лову** *що* — часто повторюючи, пояснюючи, заставити когось зрозуміти або засвоїти що-небудь.— *Ну хто їй втовк у голову, що вона має хист артистки?* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 458).

ВТОВКТИ́^{2} *див.* **утовкти́**^{1}.

ВТО́ВПИТИСЯ (УТО́ВПИТИСЯ), плюся, пишся; *мн.* вто́впляться; *док.*, *розм.* Увійти, влізти з труднощами в середину чого-небудь. *Яких-то вже між ними панів нема! .. все теє гуляще, дак таке випещене! Інша добродійка у двері не втовпиться* (Вовчок, І, 1955, 107).

ВТОКМА́ЧИТИ *див.* **втовкма́чувати.**

ВТОКМА́ЧУВАТИ *див.* **втовкма́чувати.**

ВТОЛО́ЧЕНИЙ, ВТОЛОЧИ́ТИ, ВТОЛО́ЧУВАТИ, ВТО́МА, ВТОМИ́ТИ, ВТОМИ́ТИСЯ, ВТО́МЛЕНИЙ, ВТО́МЛЕНІСТЬ, ВТО́МЛЕНО, ВТО́МЛИВИЙ, ВТО́МЛЮВАНІСТЬ, ВТО́МЛЮВАТИ, ВТО́МЛЮВАТИСЯ, ВТОМЛЯ́ТИ, ВТОМЛЯ́ТИСЯ, ВТО́МНИЙ, ВТО́МНІСТЬ, ВТО́МНО *див.* **утоло́чений, утолочи́ти** і т. д.

ВТО́НЕННЯ (УТО́НЕННЯ), я, *с.*, *рідко.* Дія та її наслідок за знач. **втону́ти** 1, 2. *І ще раз бачив я в нього пізніше в житті те, що зарилося мені навіки в пам'яті; бачив таке саме зусилля... до усміху... а опісля — утонення в глибінь* (Коб., III, 1956, 256).

ВТОНУ́ТИ *див.* **втопа́ти.**

ВТОПА́ТИ (УТОПА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.*, **ВТОНУ́ТИ (УТОНУ́ТИ)**, втону́, вто́неш, *док.* 1. *без додатка.* Те саме, що **тону́ти.** *Сестриця не слухала, на кладку ступила; Кладочка схитнулась, сестриця втонула* (Чуб., V, 1874, 202).

2. *у чому.* Загрузати, зав'язати (в багні, снігу і т. ін.). *Ззаду, намагаючись не відставати, втопала в снігу баба Федора* (Донч., III, 1956, 131); // Поринати, заглиблюватися в що-небудь м'яке. *Гнат мовчав, пильно дивлячись на обличчя дружини, що втонуло в білій подушці* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 308).

3. *у чому, перен.* Бути невидимим, зникати з очей. *На схилі гори утопають в зелені садів невеликі одноповерхові будинки* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 5); *Гарні краї ті далекі, В казковій втопають красі* (Нех., Казки.., 1958, 62); *Віюк устав і погупав знов у далекі печери, та швидко втонув у темряві* (Фр., III, 1950, 138).

ВТОПА́ЮЧИЙ (УТОПА́ЮЧИЙ), чого, *ч.*, *рідко.* Той, хто тоне; потопаючий.— *Я .. поблизу їздитиму, рятуватиму втопаючих!* (Донч., VI, 1957, 39).

ВТОПИ́ТИ (УТОПИ́ТИ), втоплю́, вто́пиш; *мн.* вто́плять; *док.*, *перех.* 1. *у чому і без додатка.* Зануривши, кинувши у воду, примусити потонути; потопити. *Тілько три чайки, слава богу, Отамана курінного, Сироти Степана молодого Синє море не втопило* (Шевч., І, 1951, 285); — *А що мені зі своєю зброєю робити? В ставку втопити?* (Стельмах, II, 1962, 146); // Впустити у воду. *Кладка гнеться, де купави, А дівча — уліво, вправо...— Чи обід не втопиш, внуко? — Дід іде, простерши руки* (Стельмах, Колосок.., 1959, 29); // Позбавити життя, зануривши у воду.— *Гвалт! рятуйте, хто в бога вірує! Ой, утопить* [Карпо] *мене,— кричала баба, стоячи по коліна в воді* (Н.-Лев., II, 1956, 376); *У селі сталася новина, що Гриць Летючий утопив у ріці свою дівчинку* (Стеф., І, 1949, 51).

◇ **Втопи́ти в кро́ві** — розігнати, придушити розстрілами, вбивствами (демонстрацію, повстання і т. ін.); **Втопи́в би (втопи́ла б, втопи́ли б) у ло́жці води́** *кого* — із ненависті міг би (могла б, могли б) погубити кого-небудь будь-яким способом. [Іван:] *Мабуть, ці підстаркуваті дівчата скрізь однакові, що дівку, котра йде раніш їх заміж, у ложці води втопили б!..* (Кроп., І, 1958, 90).

2. *без додатка і в що, перен.*, *розм.* Поставити кого-небудь у безвихідне становище. *От і став* [писар] *під нього підкопуватись, щоб пана сотника втопити* (Кв.-Осн., II, 1956, 167); *Жінко моя кохана! не поминай лихом мене, безщасного, що втопив тебе в безодню та й покидаю* (Вовчок, І, 1955, 29); // Виказавши чию-небудь таємницю, поставити когось у скрутне становище. *Вона все зараз випатякає. Вона втопить його. Чом він не придушив її..?* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 142); // Діючи необачно, зробити когось нещасним. [Груїчева:] *Хіба ж ти не знаєш, що утопиш себе, як оженишся з нею? Її ж мати божевільна була...* (Л. Укр., II, 1951, 57).

◇ **Втопи́ти [свою́] го́лову (до́лю)** — знівечити, занапастити життя (про нещасливий шлюб).— *І чого встряв сюди Чіпка?.. Уже яка мати, така й дочка: яблучко від яблуньки недалеко одкотиться... Утопить він свою голову, та й мою разом!* (Мирний, II, 1954, 248).

3. *у чому, де, перен.* Заглушити якесь почуття, думки тощо, позбутися їх у який-небудь спосіб. *Та не має русалонька І там супокою, Не втопила свого лиха Навіть під водою* (Л. Укр., І, 1951, 325); *Ще раз і ще раз повертається* [Байда] *думкою в минуле, ..коли він хотів утопити своє горе в горілці* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 5).

4. *у що, розм.* Занурити, засадити кого-, що-небудь у щось м'яке, пухке, сипке і т. ін. *Над ночвами вона нахилила широку спину, по лікті втопила голі руки в тягуче місиво* (Чорн., Потік.., 1956, 8); *Візник втопив грубі чорні пальці в гущавину русявої бороди, розправив її* (Кир., Вибр., 1960, 146).

◇ **Втопи́ти о́чі (зір, по́гляд)** *у що, у чому* — пильно, уважно вдивлятися. *Уста з устами ізлились, І ми над зорі понеслись, В очах палких втопивши очі* (Стар., Поет. тв., 1958, 26); *Джонс втопив зір у підлогу і хвилину мовчав* (Багмут, Опов., 1959, 91).

ВТОПИ́ТИСЯ (УТОПИ́ТИСЯ), втоплю́ся, вто́пишся; *мн.* вто́пляться; *док.* 1. Загинути, занурившись у воду. *Ой вернись назад, Петрусю, Швиденько вернися! Не вернешся — утоплюся, Тоді не журися* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 150); *Лисичка.. аж підскочила, та так нещасливо, що й сама впала в море і втопилася* (Фр., IV, 1950, 79); *Одного разу з переляку в ставок заліз* [кашовар], *трохи не втопився* (Ю. Янов., І, 1958, 311).

2. *у що, перен.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **вту́питися.** — *Треба починати* [розподіл землі]! — *як пакіл у землю вбив Прокіп. І замовк, важким поглядом втопившись у ковалеві очі* (Головко, II, 1957, 259); *Каламутно-сірі очі непорушно втопилися в куток спочивальні* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 212).

ВТО́ПЛЕНИЙ (УТО́ПЛЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **втопи́ти** 1,4; // *у знач. прикм.* *Пливе, пливе* [рибалонька кучерявий]... *от-от доплив! Пірнув, виринає — І утоплену Ганнусю На берег виносить* (Шевч., І, 1951, 167); *У ставу знайшли утоплену Катрю ковалеву...* (Головко, II, 1957, 14); // *у знач. ім.* **вто́плений (уто́плений)**, ного, *ч.*; **вто́плена (уто́плена)**, ної, *ж.* Те саме, що **вто́пленик, вто́плениця.** *Утоплений лежав донизу лицем* (Трубл., II, 1955, 270); *Кривоносові з першого погляду видалось щось знайоме в обличчі утопленої — з горбинкою ніс, розкинуті крильцями брови* (Панч, III, 1956, 128).

ВТО́ПЛЕНИК (УТО́ПЛЕНИК), а, *ч.* Той, хто втопився, загинув у воді. *Рвуча вода мусила вже або викинути втопленика десь на беріг, або занести* (Фр., IV, 1950, 391); *Говорять, що колись утопився у тому вирі якийсь п'яничка-чоботар,.. утопленика забрало, а чо-*

боти викинуло (Тют., Вир, 1964, 122); * У порівн. *Обличчя в Лукії синє, як у втопленика* (Донч., III, 1956, 129).

ВТО́ПЛЕНИЦЯ (УТО́ПЛЕНИЦЯ), і, *ж.* Жін. до **вто́пленик.** *У мокрому, замащеному в твань весільному платті лежала утопелениця* (Дмит., Наречена, 1959, 230).

ВТО́ПТАНИЙ ^{1} **(УТО́ПТАНИЙ),** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **втопта́ти** ^{1}. *Клякли витолочені, втоптані в землю перестиглі жита* (Коз., Гарячі руки, 1960, 153); * Образно. [Микола:] *Я, втоптаний у болото, ..зарізаний без ножа.— Я, по-твойому, виходжу ще й злодієм?* (Фр., IX, 1952, 143).

ВТО́ПТАНИЙ ^{2} *див.* **уто́птаний** ^{1}.

ВТОПТА́ТИ ^{1} *див.* **вто́птувати** ^{1}.

ВТОПТА́ТИ ^{2} *див.* **утопта́ти** ^{1}.

ВТОПТА́ТИСЯ *див.* **утопта́тися** ^{1}.

ВТО́ПТУВАННЯ ^{1} **(УТО́ПТУВАННЯ),** я, *с.* Дія за знач. **вто́птувати** ^{1}.

ВТО́ПТУВАННЯ ^{2} *див.* **уто́птування** ^{1}.

ВТО́ПТУВАТИ ^{1} **(УТО́ПТУВАТИ),** ую, уєш, *недок.*, **ВТОПТА́ТИ (УТОПТА́ТИ),** втопчу́, вто́пчеш, *док.*, *перех.*, *у що.* Топчучи що-небудь, вдавлювати, втискати в землю, у сніг і т. ін. *Ламав, збивав* [кінь] *залізним путом ніжні стебла і втоптував у землю крихкі пелюстки квіток* (Коз., Сальвія, 1959, 79); * У порівн. *Заходив* [Антін] *по хаті важким, виразним кроком, наче втоптував в землю затаєні згадки* (Коцюб., II, 1955, 301).

◇ **Втопта́ти в багню́ку (боло́то, зе́млю** *і т. ін.*) *кого* — зганити, зганьбити когось.— *А отой* [Польський] *мене доїв, той мене в землю втоптав! — і Порох знову заходив по хаті* (Мирний, II, 1954, 147); *Такий, як Генріх, зігне, в багнюку втопче, примусить землю їсти, камінь гризти* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 120).

ВТО́ПТУВАТИ ^{2} *див.* **уто́птувати** ^{1}.

ВТО́ПТУВАТИСЯ ^{1} **(УТО́ПТУВАТИСЯ),** ується, *недок.* Пас. до **вто́птувати** ^{1}.

ВТО́ПТУВАТИСЯ ^{1} *див.* **уто́птуватися** ^{1}.

ВТО́РА, и, *ж.* 1. Другий голос у музичній партії. 2. Друга скрипка.

ВТОРГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ВТО́РГНУТИСЯ,** нуся, нешся, *док.*, *у що*, *рідко.* 1. Те саме, що **вдира́тися** 1; вриватися.— *Це вже вдев'яте за історію Франції вороги вторгаються в Париж* (Ів., Таємниця, 1959, 135); *Вторгаються гості непрохані в дім, заходять з парадного ходу* (Шер., Дружбою.., 1954, 32); *В 1723 р. турки вторглися в Грузію, зайняли Картлі і Кахеті і встановили тут своє панування* (Видатні вітч. географи.., 1954, 25).

2. Те саме, що **втруча́тися** 2. *Творчість М. Рильського показала його зріст як поета-громадянина, який гарячим словом, всіма засобами художнього мислення активно вторгається в потоки життя* (Мал., Думки.., 1959, 13); *Вторгнувшись у галузь вивчення ядер галактик, сучасна астрофізика знайшла тут такі незвичайні явища, що ця галузь перетворилася сьогодні в одну з найцікавіших частин природознавства* (Знання.., 4, 1965, 3).

ВТО́РГНЕННЯ, я, *с.*, *рідко.* Дія за знач. **вто́ргнутися.** *Задовго до вторгнення сюди кочових племен, яке сталося в кінці IX — на початку X століття, Ужгород був центром слов'янського племені білих хорватів* (Наука.., 10, 1963, 47); *Оте несподіване вторгнення в чуже життя немов розсунуло вузькі рамки дотеперішнього Нелиного буття* (Вільде, Сестри.., 1958, 442).

ВТО́РГНУТИСЯ *див.* **вторга́тися.**

ВТОРГО́ВАНИЙ, ВТОРГО́ВУВАТИ, ВТОРГУВА́ТИ, ВТО́РИ *див.* **уторго́ваний, уторго́вувати** і т. д.

ВТОРИ́ННИЙ, а, е, *книжн.* 1. Який становить другий етап у розвитку чого-небудь або другий ступінь за складом, складністю. *Вагання щодо заміни вторинного о* (з **ъ**) *та давнього о в префіксах пов'язано у Шевченка з діалектним впливом* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 233); *Випадки вторинного цвітіння дуже цікаві для науки* (Знання.., 5, 1965, 18); // Який є доповненням, додатком до першого. *Вторинне обмотування;* // Який залежить від чогось, є наслідком чого-небудь. *Матеріалізм у повній згоді з природознавством бере за первинне дане матерію, вважаючи вторинним свідомість, мислення, відчуття..* (Ленін, 14, 1949, 32); *Підвищення кров'яного тиску може бути вторинним або симптоматичним у результаті захворювання деяких органів і систем* (Наука.., 4, 1961, 51).

2. *рідко.* Неголовний, другорядний, побічний. *Крім основного уранового пального, в практиці атомної енергетики застосовують і окремі види вторинного ядерного пального* (Наука.., 11, 1956, 16); *— А яка вона саме, та професія? — не втерпів Барило.— Заготівля вторинної сировини* (Кучер, Трудна любов, 1960, 254).

ВТО́РИТИ *див.* **вторува́ти** ^{1}.

ВТОРІ́К (УТОРІ́К), *присл.*, *розм.* Те саме, що **торі́к.** *Ковинський розказує, як його вторік посилали яблука красти* (Свидн., Люборацькі, 1955, 97).

ВТОРО́ВАНИЙ, ВТОРО́ВУВАННЯ, ВТОРО́ВУВАТИ, ВТОРО́ВУВАТИСЯ, ВТОРО́ПАТИ, ВТОРОЧИ́ТИ *див.* **уторо́ваний, уторо́вування** і т. д.

ВТОРУВА́ТИ ^{1}, у́ю, у́єш *і рідко* **ВТО́РИТИ,** рю, риш, *недок.*, *без додатка і кому, чому.* 1. Виконувати другу партію під час співу або гри на музичному інструменті. *Воздвиженський вторував басом, і тихо-тихо, як дніпрова вода, полилася гармонічна українська пісня* (Н.-Лев., I, 1956, 344); *Скрипка заводила щось своїм тоненьким голосом жалісливо, а цимбал* [цимбали] *поважно вторував* (Коб., II, 1956, 178); *Дівчата, обнявшись, як сестри, заспівали пісню, їм тихо, тенором, вторив Василь* (Десняк, I, 1955, 424); * Образно. *Вони* [дівчата] *співають про вербу рясну.. Удалину летять високо журавлі над ними І співами вторують їм своїми* (Рильський, III, 1961, 205).

2. Повторювати чиї-небудь звуки, слова, наслідувати їх.— *А що — жив! а що — жив! — кричить Чіпка...— А що — жив! а що — жив!.. — вторує за ним Грицько...* (Мирний, II, 1954, 57).

3. *перен.* Погоджуватися з чиєю-небудь думкою, повторювати чиїсь думки; підтакувати. *Староста кричав, а далі, видячи, що й баби зачали вторувати Олексі, замовк, сів на бричку і, сплюнувши, велів поганяти на друге село* (Фр., I, 1955, 217); *Замойський мовчав. Посланець ніби вторував його затаєним думкам* (Ле, Наливайко, 1957, 24); — *Ніякий інший ансамбль,— вторила газета «Таймс»,— крім українського, не міг би відродити інтерес англійців до народного танцю такою мірою, як зробив це Державний ансамбль танцю Української РСР* (Мист., 6, 1958, 39).

ВТОРУВА́ТИ ^{2} *див.* **уторо́вувати** ^{1}.

ВТОЧИ́ТИ *див.* **вто́чувати.**

ВТО́ЧУВАТИ (УТО́ЧУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВТОЧИ́ТИ (УТОЧИ́ТИ),** вточу́, вто́чиш, *док.*, *чого*, *перех.* Наливати, випускаючи цівкою напій і т. ін.; націджувати. [Лукаш:] *Та що ти, дівчино? Чи я розбійник? Я тільки хтів тобі вточити соку з берези* (Л. Укр., III, 1952, 198); — *Піди, слуго вірнесенький, уточи ми* [мені] *пива. Хай нап'ються за здоров'я та до свого сина* (Кобр., Вибр., 1954, 158); [Коваль:] *Слухай, Гордію, вточи мені вишнівочки* (Зар., Антеї, 1961, 6).

ВТРАМБО́ВАНИЙ, ВТРАМБО́ВУВАННЯ, ВТРАМБО́ВУВАТИ ВТРАМБО́ВУВАТИСЯ, ВТРАМБУВА́Н-

НЯ, ВТРАМБУВА́ТИ, ВТРАМБУВА́ТИСЯ, ВТРА́ПИТИ, ВТРА́ПИТИСЯ, ВТРАПЛЯ́ТИ, ВТРА́ТА, ВТРА́ТИТИ, ВТРА́ТИТИСЯ, ВТРА́ТНИЙ, ВТРАЧА́ТИ, ВТРАЧА́ТИСЯ, ВТРА́ЧЕНИЙ *див.* **утрамбо́ваний, утрамбо́вування** і т. д.

ВТРЕ́ТЄ (УТРЕ́ТЄ), *присл.* У третій раз. *От постукали і раз, і вдруге, і утретє, і ввійшли старости* (Кв.-Осн., II, 1956, 71); *Вже й сіно скосила* [Хомаха], *а луки знову зазеленіли, трава росте вдруге і ростиме втретє* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 79).

ВТРИ́ДОРОГА (УТРИ́ДОРОГА), *присл., розм., рідко.* Утричі дорожче, ніж треба; надзвичайно дорого. — *Тепер уже втридорога стало* (Мирний, III, 1954, 85); *Генріх під огірки відводив ліпший грунт і брав за них утридорога* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 200).

ВТРИ́КОНЬ (УТРИ́КОНЬ), *присл., розм., рідко.* Запряженим трьома кіньми. *Їде якийсь панок чи купець в бричці утриконь* (Стор., I, 1957, 51); *Назустріч мчать утриконь ряджені в химерних личинах* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 268).

ВТРИ́МАТИ, ВТРИ́МАТИСЯ, ВТРИ́МУВАТИ, ВТРИ́МУВАТИСЯ *див.* **утри́мати, утри́матися** і т. д.

ВТРИ́ЧІ (УТРИ́ЧІ), *присл.* У три рази. *Він би втричі дорожче заплатив за цю землю* (Стельмах, I, 1962, 238); *На кінець семирічки продукція цих заводів зросте майже втричі* (Цюпа, Україна.., 1960, 261).

ВТРІ́ЙКУ (УТРІ́ЙКУ), *присл., діал.* Утрьох. *Йшли втрійку по Садовій: попереду Хана, за нею Магда з Марією* (Тудор, Народження, 1941, 15).

ВТРО́Є (УТРО́Є), *присл.* У три рази (при порівнянні). *Дивлюсь, а я покращала вдвоє, коли не втроє: пані та й годі* (Н.-Лев., III, 1956, 261); *Собівартість природного газу втроє нижча від собівартості нафти* (Наука.., 11, 1956, 9); // У три згини. *Я скоцюрблююсь утроє і маю, мабуть, зовсім нікчемний вигляд* (Кол., На фронті.., 1959, 48).

ВТРУСИ́ТИ *див.* **утруси́ти.**

ВТРУСИ́ТИСЯ *див.* **утруси́тися.**

ВТРУ́ТИТИ *див.* **втруча́ти.**

ВТРУ́ТИТИСЯ *див.* **втруча́тися.**

ВТРУЧА́ННЯ (УТРУЧА́ННЯ), я, *с., у що, до чого і без додатка.* Дія за знач. **втруча́тися** 2. *Хай розійдуться, коли судилось, та без мого втручання до їх* (Барв., Опов.., 1902, 539); *Комуністична партійність закликає літературу до активного втручання в життя* (Талант.., 1958, 171).

ВТРУЧА́ТИ (УТРУЧА́ТИ), а́ю, а́єш, *недок.,* **ВТРУ́ТИТИ (УТРУ́ТИТИ),** втру́чу, втру́тиш, *док., перех., у що і без додатка.* 1. Штовхаючи кого-, що-небудь, впихати до чогось, кудись. *Ой приведи до річеньки, а не втручай у воду* (Сл. Гр.); *Хлопчики звільна* [відчинили].. *двері і втрутили Гриця досередини* (Фр., II, 1950, 57).

2. *перен., діал.* Вставляти в розмову (власне зауваження, слово тощо). *Скільки раз і Йван хотів до бесіди своє слівце втрутити* (Март., Тв., 1954, 46).

ВТРУЧА́ТИСЯ (УТРУЧА́ТИСЯ), а́юся, а́єшся, *недок.,* **ВТРУ́ТИТИСЯ (УТРУ́ТИТИСЯ),** втру́чуся, втру́тишся, *док., у що, до чого і без додатка.* 1. *рідко.* Входити, проникати куди-небудь, у що-небудь. *Ніхто не прохав його на вечерю, а самому втручатися в чужу сім'ю в цей святий вечір йому не хотілось* (Вас., I, 1959, 79); * Образно. *Згарище втрутилося в чистоту зимового пейзажу України, труїть повітря* (Ле, Мої листи, 1945, 35).

2. Самочинно займатися чиїмись справами, встрявати в чиї-небудь стосунки тощо. *Тут я почуваюся вільним, незалежним, не знаю над собою жодного контролю, ніхто не втручається в моє приватне життя* (Коцюб., I, 1955, 261); *І їй, певне, було б до мислі навіть, щоб невістка не втручалась до господарства* (Л. Укр., III, 1952, 686); *Був він ще сам не старий і здоровий та й не любив, як хто-небудь втручається та тикається в його роботу* (Григ., Вибр., 1959, 267); *Тимурівський рух став масовим, типовим після того, як вийшла книжка Гайдара, бо Гайдар зумів перегорнути одну сторінку життя наперед, втрутитися своїм словом у життя* (Донч., VI, 1957, 598); // Брати активну участь у чомусь для припинення чого-небудь, протидіяння чому-небудь і т. ін. *Ще хвилина — і зляканий Вася віддасть полтиника. Глоба вирішує сам втрутитися в цю справу* (Собко, Скеля.., 1961, 21); *Аж тут утрутився Янсон. Не треба сперечатися. Питання потребує глибшого пророблення* (Кач., II, 1958, 43).

ВТРУ́ШУВАТИ, ВТРУ́ШУВАТИСЯ, ВТРЯСА́ТИ, ВТРЯСА́ТИСЯ, ВТРЯСТИ́, ВТРЯСТИ́СЯ *див.* **утру́шувати, утру́шуватися** і т. д.

ВТРЬОХ (УТРЬО́Х), *присл.* У складі трьох осіб. *Ви утрьох та злякалися вовка, а ми усеми та тікали від сови* (Номис, 1864, № 4360); *З заводу поверталися втрьох* (Ткач, Арена, 1960, 26).

ВТУЗ, у, *ч.* Скорочена назва вищого технічного навчального закладу. *Партійна організація очолила роботу по відбору до втузу кращих робітників* (Укр. іст. ж., 6, 1960, 100).

ВТУ́ЗІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **втуз.**

ВТУЛИ́ТИ *див.* **втуля́ти.**

ВТУ́ЛКА, и, *ж.* Деталь машини або якогось пристрою, що має осьовий отвір, куди входить інша деталь. *Через кожні 8—10 днів роботи втулки і осі коліс промивають гасом* (Механ. і електриф.., 1953, 29); *З деревинної «сировини» виготовляють втулки підшипника трансмісійного вала та букси скатів візків* (Наука.., 12, 1965, 29).

ВТУ́ЛКОВИЙ, а, е. Прикм. до **вту́лка.** *Розповідаючи про муфти, треба ознайомити учнів з їх основними типами: втулковим, дисковим, кулачковим, фракційним* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 128).

ВТУ́ЛЧАСТИЙ, а, е. Який має втулку; у який вставляється втулка. *На поселенні біля с. Городниці знайдено кам'яну ливарну матрицю втулчастої сокири* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 94).

ВТУ́ЛЮВАТИ *див.* **втуля́ти.**

ВТУЛЯ́ТИ (УТУЛЯ́ТИ), я́ю, я́єш *і* **ВТУ́ЛЮВАТИ (УТУ́ЛЮВАТИ),** юю, юєш, *недок.,* **ВТУЛИ́ТИ (УТУЛИ́ТИ),** втулю́, вту́лиш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **вставля́ти.** *Чорні засмальцьовані постаті* [людей] *клювали букви і втулювали їх у дощечки на долоні* (Вільде, Сестри.., 1958, 110); *Втуливши яке слово не до ладу, можна спинитись і почати наново* (Вас., I, 1959, 185).

ВТУ́ПИТИ *див.* **вту́плювати.**

ВТУ́ПИТИСЯ *див.* **вту́плюватися.**

ВТУ́ПЛЕНИЙ (УТУ́ПЛЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вту́пити.** *Він говорив з очима, втупленими в землю* (Фр., IV, 1950, 286); *Хлопчак самотою блукав з одного кінця зали в другий, з посупленими бровами та з втупленим униз поглядом* (Крим., Вибр., 1965, 321).

ВТУ́ПЛЮВАТИ (УТУ́ПЛЮВАТИ), юю, юєш, *недок.,* **ВТУ́ПИТИ (УТУ́ПИТИ),** плю, пиш; *мн.* вту́плять; *док., перех., в кого — що, у сполуч. зі сл.* очі, погляд, зір. Довго або пильно, уважно вдивлятися. *Під час промови Річарда* [Годвінсон] *починає трястись, далі втуплює очі в простір поперед себе* (Л. Укр., III, 1952, 81); *Жак ніяковів, втуплював погляд у землю* (Жур., Вечір.., 1958, 245); *Хлопець стояв, утупивши погляд у сірий бурхливий потік, у сиву піну* (Донч., VI, 1957, 83).

ВТУ́ПЛЮВАТИСЯ (УТУ́ПЛЮВАТИСЯ), ююся, юєшся, *недок.*, **ВТУ́ПИТИСЯ (УТУ́ПИТИСЯ),** плюся, пишся; *мн.* втýпляться; *док., в кого — що, перев. у сполуч. зі сл.* очі, погляд, зір. Довго або пильно, уважно вдивлятися. *Глухов одвернувся до чорного нічного вікна і.. втупився поглядом у своє схудле.. обличчя* (Ряб., Жайворонки, 1957, 37); *Головний інженер втупився спідлоба в Каргата — бачив, здавалося, в цеху тільки його* (Шовк., Інженери, 1956, 412).

ВТУХА́ТИ, ВТУШКО́ВАНИЙ, ВТУШКО́ВУВАТИ, ВТУШКО́ВУВАТИСЯ, ВТУШКУВА́ТИ, ВТУШКУВА́ТИСЯ *див.* **утухáти, утушкóваний** і т. д.

ВТЯГА́ННЯ (УТЯГА́ННЯ), я, *с.* Дія за знач. **втягáти.** *..наша політика не полягає у втяганні* [народів] *в війну* (Ленін, 31, 1951, 422).

ВТЯГА́ТИ *див.* **втя́гувати.**

ВТЯГА́ТИСЯ *див.* **втя́гуватися.**

ВТЯ́ГНЕНИЙ (УТЯ́ГНЕНИЙ), ВТЯ́ГНУТИЙ (УТЯ́ГНУТИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **втягнýти** і **втягти́.** *Дехкани по черзі смоктали чилім, старанно видмухуючи дим, втягнутий в очеретину попереднім курцем* (Ле, Міжгір'я, 1953, 65); *Іде Ларко улицею, зігнувся.. Вуси й борідка взялися кригою, шия втягнута в плечі* (Вас., І, 1959, 104); *Основу військ Директорії, що вступили зараз до Одеси,.. складали селянські маси, втягнені в петлюрівський рух лише виром подій* (Смолич, V, 1959, 262).

ВТЯ́ГНЕННЯ (УТЯ́ГНЕННЯ), я, *с.* Дія за знач. **втягнýти** й **втягти́.** *Втягнення у війну.*

ВТЯ́ГНУ́ТИ *див.* **втя́гувати.**

ВТЯ́ГНУТИЙ *див.* **втя́гнений.**

ВТЯГНУ́ТИСЯ *див.* **втя́гуватися.**

ВТЯГТИ́ *див.* **втя́гувати.**

ВТЯГТИ́СЯ *див.* **втя́гуватися.**

ВТЯ́ГУВАННЯ (УТЯ́ГУВАННЯ), я, *с.* Дія за знач. **втя́гувати.** *Виробничі наради являють собою на найближчий час основну форму втягування робітничих мас в організацію виробництва* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 289).

ВТЯ́ГУВАТИ (УТЯ́ГУВАТИ), ую, уєш *і* **ВТЯГА́ТИ (УТЯГА́ТИ),** áю, áєш, *недок.*, **ВТЯГНУ́ТИ (УТЯГНУ́ТИ)** *і* **ВТЯГТИ́ (УТЯГТИ́),** втягнý, втя́гнеш, *док., перех., у що, до чого.* 1. Тягнути кого-, що-небудь у середину чогось. *Коли він, об'юшений потом, втягує деревину в двір, із хатини в одній сорочці виходить Уляна* (Стельмах, І, 1962, 481); *Насилу добилися до соломи. Ряден з п'ять її утягла Христя в хату* (Мирний, ІІІ, 1954, 10); *Думала, що сховається зовсім, але Вовчик таки встиг побачити кінчик її хвоста, як Лисичка його втягла до нори* (Фр., IV, 1950, 86); *Вона кулею промчала у відчинену хвіртку, тягнучи за собою непритомну Вікторію. Втягла в двір і впала з нею* (Хижняк, Тамара, 1959, 259); // Силою вводити кого-небудь у якесь приміщення. *Двері розчинилися навстіж, і Микола аркович втягнув за комір Мечика, який щосили пручався* (Донч., V, 1957, 372).

2. *рідко.* Те саме, що **всиля́ти.** *Вона одкусила нитку зубами і одвернулась від сестри, втягаючи нову нитку в голку проти світла* (Л. Укр., ІІІ, 1952, 746).

3. Усмоктувати, засмоктувати кого-, що-небудь (про воду, болото і т. ін.). *Вода ще налягала, втягувала, валила з ніг, але найстрашніше було вже перейдено* (Гончар, Новели, 1954, 60); // Вбирати в себе; усмоктувати, вдихати (про живі істоти). *Кінь порскає, голосно втягує в себе воду й, напившись, чвалає назад* (Коцюб., І, 1955, 143); *Марія мовчала хвилину. Зітхнула з хлипом, глибоко втягаючи повітря в себе, як діти буває після плачу* (Головко, ІІ, 1957, 108); *Гелена з насолодою втягує тремтливими ніздрями запах помаранчів* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 217); * Образно. *З перших же днів школа увійшла в свою звичайну колію: в класі, як губка воду, втягували школярі нові для їх знання* (Вас., І, 1959, 153).

4. Підбирати, підтягати всередину (про живіт, голову і т. ін.). *Одірвавши чарку* [від рота], *почав утягувати в рот сині свої губи, ніби смоктав їх* (Н.-Лев., І, 1956, 119); *Лелека годинами простоював на гнізді. Втягнувши одну ногу, він вартував коло своїх діток* (Збан., Крил. гонець, 1953, 42); *Він згорбився, стиснувся, втягнув голову в плечі і мовчки сидів у присмерках, пригнічений сумом* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 356).

5. *перен.* Залучати, притягати, заохочувати когось до участі в чому-небудь. *Втягуючи прокажених у роботу, в суспільне життя, професор дає їм велику радість* (Смолич, І, 1958, 80); *Поручик заводив іноді якусь пісеньку; часом махав руками до жовнірів, втягаючи їх до гуртового співу* (Досв., Вибр., 1959, 84); [Наталя:] *А тепер слухайте. Я хочу втягти вас в одну веселу історію* (Мик., І, 1957, 404).

ВТЯ́ГУВАТИСЯ (УТЯ́ГУВАТИСЯ), уюся, уєшся *і* **ВТЯГА́ТИСЯ (УТЯГА́ТИСЯ),** áюся, áєшся, *недок.*, **ВТЯГНУ́ТИСЯ (УТЯГНУ́ТИСЯ)** *і* **ВТЯГТИ́СЯ (УТЯГТИ́СЯ),** втягнýся, втя́гнешся, *док., у що, до чого.* 1. Поволі входити, проникати в середину чого-небудь. *Прискорюючи рух, люто втягується пліт в запінену пащу перекату* (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 251); [Черних:] *Скупчення військ і транспорту противника в районі Бистриці триває. Перші колони втягаються в узгір'я Карпат* (Дмит., Драм. тв., 1958, 179); *Кіптява від гарячого литва, шлаку зразу ж втягується в труби* (Веч. Київ, 22.XI 1967, 2).

2. Западатися всередину (про живіт, голову і т. ін.). *Хутко озирнувся* [Заремба]. *Голова втяглася в плечі. Було так, наче приготувався стрибнути* (Донч., І, 1956, 437).

3. *перен.* Поступово входити, заглиблюватися в що-небудь, опановувати що-небудь. *І чим далі Варя втягувалась в роботу, тим більше й до неї самої змінювалось ставлення з боку чабанів* (Гончар, Тронка, 1963, 322); // Вступати в розмову і т. ін. *Вона співала, я не хтів їй перебивати, далі якось втягся в розмову* (Л. Укр., ІІІ, 1952, 589); // Звикати, призвичаюватися до чого-небудь. *Та гірка вона* [смола], *гірка! А все ж не тужити: Як втягнеться чоловік, То й те буде пити* (Рудан., Тв., 1956, 139); *В полоття втяглася Оленка, обвиклася* (Горд., ІІ, 1959, 141).

4. *тільки недок.* Пас. до **втя́гувати** й **втягáти.** *Од квіток пахощі разом з повітрям втягались грудьми, і легко й мило було дихати* (Мирний, ІІ, 1954, 69).

ВТЯ́ЖЛИВИЙ *див.* **утя́жливий.**

ВТЯ́ЖЛИВО *див.* **утя́жливо.**

ВТЯЖНИ́Й, á, é. Який вбирає, втягає в себе.

ВТЯ́МИТИ, ВТЯМКИ́, ВТЯ́ТИ, ВТЯ́ТИЙ *див.* **утя́мити, утямки́** і т. д.

ВУАЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок., перех.* 1. Покривати вуаллю (в 1 знач.).

2. *спец.* Затемнювати тло, зменшувати контрастність зображення на знімку, рентгенограмі тощо. *Вторинне рентгенівське випромінювання, яке виникає при такому поглинанні* [в кристалах], *вуалює рентгенограму* (Рентгеногр. мет., 1959, 48).

ВУАЛЮВА́ТИСЯ, ю́ється, *недок., спец.* Пас. до **вуалювáти** 2.

ВУА́ЛЬ, і, *ж., рідко* я, *ч.* 1. Прозора тканина або сітка, закріплена на жіночому капелюшку, щоб закривати обличчя. *Її лице було завішене чорною густою вуаллю* (Н.-Лев., IV, 1956, 45); *— Чи є що смішніше від мене в сю хвилину?.. Чом я хоч вуаля не наділа,— так і* *вийшла на сміх людський!* (Л. Укр., III, 1952, 524); *Двері з сусідньої кімнати з гуркотом відчиняються, і звідти виходить в плащі з капюшоном на голові і вуалі Ірина* (Коч., II, 1956, 515).

2. *перен.* Прозора запона, через яку предмет виглядає нечітко. *Місяць час від часу прозирав крізь снігову вуаль* (Трубл., I, 1955, 375); *Небо затягла сіра вуаль. Найбільші зорі ще доносилися крізь цю вуаль* (Ю. Янов., I, 1958, 211).

3. *спец.* Нашарування на негативі, що зменшує контрастність фотографічного зображення. *Фотографічна вуаль є негативною властивістю фотоматеріалів, бо вона зменшує чіткість деталей і знижує контраст фотографічного зображення* (Довідник фот., 1959, 29).

ВУГІ́ЛЛЯ, я, *с.*, *збірн.* 1. Тверда горюча речовина рослинного походження, яка видобувається з надр землі. *Викопне вугілля утворюється в результаті розкладу рослинності минулих геологічних епох* (Хімія, 9, 1956, 123); *В забої здобувають Вугілля-антрацит. Воно таке блискуче, Мов камінь-самоцвіт!* (Бойко, З Дон. краю, 1952, 55).

△ **Біле вугі́лля** — енергія падаючої води. *Велику силу має в собі вода, що її здавна називають білим вугіллям* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 18); **Бу́ре вугі́лля** — низький сорт кам'яного вугілля, за якостями схожий на торф. *Електроенергія дає змогу вигідно використати місцеві види палива (торф, буре вугілля, горючі сланці, дрова тощо)* (Фізика, II, 1957, 170); **Кам'яне́ вугі́лля** — чорне з блискучою, напівматовою або матовою поверхнею вугілля, яке містить багато вуглецю, мало вологи, не має гумінових кислот тощо; **Коксівне́ вугі́лля** — кам'яне вугілля, придатне для коксування. *Трудівники шахти ім. інженера Є. Т. Абакумова додатково дали близько 5 тисяч тонн коксівного вугілля* (Наука.., 3, 1956, 1).

2. Залишки неповного згоряння речовин органічного походження (дерева, кісток і т. ін.). *Олеся попросила гостя за стіл. В поросяти вуха, ніжки й навіть шкура — все погоріло на вугілля* (Н.-Лев., III, 1956, 99); *Купи вугілля, обгорілі стовпи, обсмалені бантини ..— це було все, що зосталося від кількох десятків будиночків* (Смолич, II, 1958, 40); // Певна кількість вугликів, жарин. *Мій дебют виявився невдалим, бо я наклав вугілля в порожній, неналитий водою самовар* (Моє життя в мист., 1955, 200).

△ **Активо́ване вугі́лля** — переважно деревне вугілля, спеціально оброблене для збільшення його вбирних якостей. *Особливо добре вбирає гази активоване вугілля* (Заг. хімія, 1955, 386); **Деревне́ вугі́лля** — горюча речовина, утворена під час нагрівання дерева без доступу повітря. *Деревне вугілля утворюється в результаті сухої перегонки дерева, тобто в результаті нагрівання його без доступу повітря* (Хімія, 9, 1956, 106); **Кісткове́ вугі́лля** — речовина, яка є залишком згоряння кісток тварин. *Кісткове вугілля.. придатне на корм після висушування й перемелювання* (Колг. енц., II, 1956, 69).

ВУГІ́ЛЛЯЧКО, а, *с.*, *збірн.* Зменш.-пестл. до **вугілля.** *І в доми нове тепло нам вугіллячко дало...* (Уп., Вірші.., 1957, 173).

ВУ́ГІЛЬ, гля, *ч.* 1. *збірн.* Те саме, що **вугілля** 1. *Я пам'ятаю, у забої рубали вугіль шахтарі* (Сос., Солов. далі, 1957, 59); *Тевтоніє! Мене ти пожирала, як вішала моїх дочок, синів і як залізо, хліб та вугіль крала...* (Тич., II, 1957, 161); * У порівн. *Стало поночі, як в пізній темний вечір. Гори стали чорні, як вугіль* (Н.-Лев., II, 1956, 389).

2. *рідко.* Те саме, що **вугли́на.** *Ходили ще дві баби-лікарки,— ті баби знов напували водою з трьома вуглями* (Вовчок, VI, 1956, 248); *Її* [липи] *кора була така чорна, що навіть тепер, на тлі хмарної ночі, вирізнялася, мов намальована вуглем на сірому полотні* (Дмит., Наречена, 1959, 206).

ВУГІ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **вугілля.** *Масивні колонади і стіни будинків були забризкані сі́рими плямами, шибки замащені смолою, ніби над Одесою пройшов дощ з вугільного пилу* (Кучер, Чорноморці, 1956, 65); *Впровадження стовпової системи розробки вугільних пластів дає великий економічний ефект* (Ком. Укр., 6, 1960, 13); // Пов'язаний з видобутком вугілля. *Вугільна промисловість була і є найважливішою галуззю народного господарства* (Роб. газ., 27.I 1966, 1); // Признач. для добування кам'яного вугілля, зберігання його і т. ін. *На Донеччині .. із зброєю в руках повстали робітники вугільних шахт* (Головко, II, 1957, 311); *— Я вам хочу розповісти,— сказав Сев,— історію з тими чотирма зайцями у вугільному трюмі* (Ю. Янов., II, 1958, 133); // Вигот. з вугілля. *Едісон, удосконалюючи лампу Лодигіна, застосував для розжарювання вугільну нитку* (Фізика, II, 1957, 125); *Вугільний електрод.*

△ **Вугі́льна кислота́** — кислота, утворена розчиненням вуглекислого газу у воді. *Вугільна кислота утворюється при розчиненні двоокису вуглецю у воді* (Хімія, 9, 1956, 118).

ВУГІ́ЛЬНИК, а, *ч.* Робітник, який працює у вугільній промисловості.

ВУГЛА́СТИЙ, а, е. 1. Те саме, що **кута́стий.** *Плаваючий лід зображається на блакитному фоні морів білими вугластими знаками* (Фіз. геогр., 5, 1956, 119); *Твердий, вугластий, наче висічений з граніту, злам губ.. робить його обличчя навіть гарним* (Ткач, Жди.., 1959, 46); // З гострими кутами, виступами, нерівностями. *Хрящ! Так називають будівельники цей грубозернистий, як гречка, пісок з домішкою дрібних вугластих камінців гравію* (Багмут, Опов., 1959, 42);

2. З різко випнутими кістками; незграбний. *Я знову чую, що мені заважає чорна вугласта фігурка, там, за плечима* (Коцюб., II, 1955, 245); *На вугластому обличчі з твердим підборіддям виступав прямий ніс* (Панч, В дорозі, 1959, 103); // *перен.* Неплавний, різкий (про рухи). *Виразно подані слова, підкреслені не менш виразними, плавними (не вугластими ляльковими!) жестами, рухами, яскраво розкривають характер того чи іншого героя* (Мист., 6, 1958, 44).

ВУГЛЕ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **вугілля** в 1 знач., напр.: вуглеванта́жний, вуглевипа́лювання, вуглевіддí́льник, вуглевмі́сність, вуглево́з, вугледобувни́й, вуглерозві́дник.

ВУГЛЕВИДОБУВА́ННЯ, я, *с.* Те саме, що **вуглеви́добуток.** *В одному з басейнів Радянського Союзу застосовують також гідравлічний спосіб вуглевидобування* (Наука.., 2, 1957, 37).

ВУГЛЕВИ́ДОБУТОК, тку, *ч.* Добування кам'яного вугілля. *Партія, уряд, весь радянський народ забезпечують шахти новою першокласною радянською технікою, яка стверджує комплексну механізацію вуглевидобутку* (Тич., III, 1957, 384).

ВУГЛЕВО́Д *див.* **вуглево́ди.**

ВУГЛЕВО́ДЕНЬ *див.* **вуглево́дні.**

ВУГЛЕВО́ДИ, ів, *мн.* (*одн.* **вуглево́д,** у, *ч.*). Дуже поширена в природі група органічних сполук, що складаються з вуглецю, кисню та водню, потрібних для життєдіяльності тварин і рослин. *Більшу частину енергії, потрібної для нормальної життєдіяльності, людина одержує завдяки вуглеводам, що їх містять, переважно, продукти рослинного походження* (Рад. Укр., 26.V 1961, 3); *Щоб забезпечити правильний ріст і розвиток організму, його нормальну життєдіяльність і збере-*

ження ним працездатності, в їжі повинні бути всі ті речовини, які входять до складу тіла людини, а саме: білки, жири, вуглеводи, вітаміни, мінеральні речовини і вода (Метод. викл. анат.., 1955, 126).

ВУГЛЕВОДНЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **вуглево́дні.** *Грязьові вулкани, які містять у собі вуглеводневі гази, є також ознакою залягання нафти або горючих газів* (Нафта.., 1951, 11).

ВУГЛЕВО́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **вуглево́ди.** *Споживання квасолі сприяє вуглеводному обмінові речовин* (Зерн. боб. культ., 1956, 121); // Який містить вуглеводи. *Вуглеводна їжа проходить у кишечник раніше, ніж така ж їжа з домішкою білка* (Метод. викл. анат.., 1955, 136).

ВУГЛЕВО́ДНІ, ів, *мн.* (*одн.* **вуглево́день,** дню, *ч.*). Органічні сполуки, що складаються з вуглецю й водню. *Що ж являє собою природний газ? Він, як і нафта, складається в основному з сполук вуглецю і водню, званих вуглеводнями* (Наука.., 11, 1956, 9); *Вогні* [на болоті] *дуже зацікавили Панкратова.— Це доказ того,— пояснив він,— що під землею є багато речовин, які мають вуглеводень* (Донч., II, 1956, 69).

ВУГЛЕГА́СНИК, а, *ч.* Прилад для гасіння вугілля, яке горить.

ВУГЛЕДРОБА́РКА, и, *ж.* Машина для подрібнення великих брил кам'яного вугілля.

ВУГЛЕДРОБИ́ЛЬНИЙ, а, е. Який подрібнює брили кам'яного вугілля.

ВУГЛЕЗБАГА́ЧУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для очищення кам'яного вугілля від пустої породи. *Визначної перемоги добились працівники вуглезбагачувального цеху Запорізького коксохімічного заводу комуністичної праці* (Роб. газ., 25.VIII 1962, 1).

ВУГЛЕКИ́СЛИЙ, а, е. Який має в своєму складі вугільну кислоту. *Вапно можна добувати з будь-якої природної різновидності вуглекислого кальцію (мармуру, крейди, вапняку)* (Таємн. вапна, 1957, 26); *Не виключена можливість одержання вуглекислих вод у районі м. Сімферополя* (Вісник АН, 5, 1957, 42).

△ **Вуглеки́слий газ** — безбарвний газ, який утворюється внаслідок повного згоряння вуглецю; двоокис вуглецю. *Вуглекислий газ утворюється в природі при горінні дерева і вугілля, при диханні тварин, гнитті* (Заг. хімія, 1955, 271).

ВУГЛЕКИСЛОТА́, и́, *ж.* 1. Кислота, яка утворюється внаслідок сполучення вуглекислого газу з водою; вугільна кислота. *Водорості можуть використовувати вуглекислоту в такій кількості, яка недоступна для наземних рослин, бо концентрація її в морській воді майже в 10 разів більша, ніж у повітрі* (Наука.., 2, 1958, 30).

△ **Тверда́ вуглекислота́** — тверда, схожа на лід речовина, добута шляхом охолодження та зниження тиску стисненої вуглекислоти; сухий лід. *Сухий лід, тобто тверда вуглекислота, виготовляється з рідкої швидким випаровуванням її під зменшеним тиском* (Цікава фізика.., 1950, 189).

2. *розм.* Неточна назва вуглекислого газу. *Людина вбирає з вдихуваного нею повітря кисень і виділяє назовні вуглекислоту і водяну пару* (Шк. гігієна, 1954, 81).

ВУГЛЕКИСЛО́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **вуглекислота́.** *Звичайно вуглекислоту одержують з вуглекислотних заводів.. в сталевих балонах* (Технол. інструкція.., 1954, 4).

ВУГЛЕКО́П, а, *ч., заст.* Шахтар. *Сталевари, митці, вуглекопи, муляри, теслярі, косарі у ночах полонянки-Європи засвітили проміння зорі* (Уп., Вірші.., 1957, 73).

ВУГЛЕМИ́ЙКА, и, *ж.* Місце, де миттям очищають вугілля від пилу та різних домішок.

ВУГЛЕНАВАНТА́ЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Який служить для навантажування кам'яного вугілля. *Намічено.. заходи до дальшого поліпшення організації капітальних ремонтів комбайнів, вугленавантажувальних та врубових машин* (Рад. Укр., 29.III 1950, 3).

ВУГЛЕНАВАНТА́ЖУВАЧ, а, *ч.* Машина для навантажування кам'яного вугілля.

ВУГЛЕНО́СНИЙ, а, е. Який має природні запаси кам'яного вугілля. *Найголовнішим досягненням у розв'язанні проблеми Великого Донбасу є розширення його розвіданої вугленосної площі* (Геол. Укр., 1959, 24).

ВУГЛЕНО́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **вуглено́сний.** *Дослідження крейдових відкладів у Донбасі провадилось поряд з вивченням його вугленосності* (Геол. Укр., 1959, 123).

ВУГЛЕОЧИ́СНИЙ, и́сна́, и́сне́. За допомогою якого очищають вугілля.

ВУГЛЕОЧИ́ЩУВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **вуглеочи́сни́й.**

ВУГЛЕПОДІ́БНИЙ, а, е. Схожий на вугілля.

ВУГЛЕПРОМИСЛО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Галузь промисловості, що займається видобутком і обробкою кам'яного вугілля.

ВУГЛЕЦЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **вугле́ць.** *Ці молекули* [граничних або насичених вуглеводнів] *складаються з ланцюжків вуглецевих атомів* (Наука.., 7, 1958, 8); // Який має в своєму складі вуглець. *Усі спостерігали горіння в повітрі різних вуглецевих сполук: дерева, кам'яного вугілля* (Цікава хімія, 1954, 35).

ВУГЛЕ́ЦЬ, ю, *ч.* Один із найпоширеніших хімічних елементів, що входить до складу всіх органічних речовин. *Он під вербами, край виноградника, лежать рядком залізні бочки з сірчаним вуглецем* (Коцюб., I, 1955, 226); *Вуглекислий же газ, що є в повітрі,— це майже єдине джерело, з якого рослини беруть вуглець для побудови своїх клітин* (Хімія, 7, 1956, 41).

△ **Амо́рфний вугле́ць** — чорна речовина, з якої складається деревне та тваринне вугілля, кокс, сажа. *При нагріванні сполук, що містять вуглець, без доступу повітря з них виділяється вуглець у вигляді чорної маси, що називається аморфним вуглецем* (Заг. хімія, 1955, 383); **Ві́льний вугле́ць** — вуглець, який утворює тверді речовини без домішок; алмаз, графіт. *Вільний вуглець трапляється у вигляді двох простих речовин — алмазу й графіту* (Заг. хімія, 1955, 381).

ВУ́ГЛИК, а, *ч.* Зменш. до **ву́гіль** 2. *Коли розтулив* [Данило] *вії, то побачив, що вогнище зовсім загасло. В теплому попелі ледве жевріли маленькі вуглики* (Трубл., I, 1955, 162); * Образно. *У вигасаючих очах зажеврів останній вуглик життя* (Ірчан, II, 1958, 134).

ВУГЛИ́НА, и, *ж.* 1. Шматок, уламок кам'яного або деревного вугілля. *Я ломачкою розворушив погасле багаття і таки знайшов, на радість Любі, вуглину, на краєчку якої ще трималася цятка вогню* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 93); *Їй здається, зеленій ялинці,— сонце сховане в кожній вуглині...* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 24); * У порівн. *Коли чорна, як вуглина, ніч все сховала навкруг, вже під самим берегом.. почувся перестук багатьох тисяч весел* (Скл., Святослав, 1959, 348).

2. Матеріал для малювання, виготовлений з обпаленої деревини. *Деякі постаті на ній* [картині] *були накреслені ще самою вуглиною* (Головко, II, 1957, 194); *Вуглина випадала в Шевченка з пальців, але поет не помічав цього* (Ільч., Серце жде, 1939, 341).

ВУГЛИ́НКА, и, *ж.* Зменш. до **вугли́на.** *Із вуглинок* [у сніговика] *чорні очі, ніс кирпатий з буряка* (Забіла, У.. світ, 1960, 21); * У порівн. *В моїй пам'яті постав*

Гриць Цибар — жвавий, моторний, з чорними, як вуглинки, блискучими очима (Збан., Ліс. красуня, 1955, 14).

ВУГЛИ́СТИЙ, а, е. Який має в своєму складі вугілля. *Для вивчення були взяті вуглисті сланці* (Вісник АН, 1, 1957, 56).

ВУГЛУВА́ТИЙ, а, е. Те саме, що **вугла́стий** 2. *Дві важкі коси гойднулися на її ще вуглуватих плечах* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 506); *Силует переступив через поріг, і тоді Андрій побачив вуглуватого, вище середнього росту чоловіка* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 29).

ВУГЛУВА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **вуглува́тий.** *Він говорив не дуже голосно,.. рухи не позначалися округлістю, але й не вражали вуглуватістю* (Трубл., III, 1956, 214).

ВУ́ГЛЯ, я, *с., збірн., діал.* Вугілля. *Горить чорне вугля. Горить, не згасає* (Рудан., Тв., 1956, 37); *І досі бачу ту залізну лопатку, якою батько набирає вугля з дощаної скрині* (Фр., IV, 1950, 187).

ВУГЛЯ́К, а́, *ч., діал.* Вуглина. *Я зліз із черешні й пішов до куреня. Недалеко від нього на лісовій пропаленій латці чорніли вугляки й недогарки* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 93).

ВУГЛЯНИ́Й, а́, е́. 1. Прикм. до **ву́гіль.**— *П'ятдесят років на шахті, знаю, як ідуть вугляні шари, і скільки ми вибрали...* (Ю. Янов., I, 1958, 454); *До пари, яка подається в продувні чани, завжди чомусь потрапляє сажа, постійно є в ній вугляний і всякий інший пил* (Шовк., Інженери, 1956, 183); // У якому знаходиться та видобувається кам'яне вугілля. *Як я люблю тебе, мій краю вугляний, твій кожний камінець, твою билину кожну* (Сос., Так ніхто.., 1960, 33); // Признач. для добування вугілля, зберігання його і т. ін. *Андрусь.. з хати приніс мене на коркошах і посадив на вугляній скрині* (Фр., IV, 1950, 187); // Зробл. з вугілля. *Вугляний стрижень.*

2. Який має колір вугілля. *Він* [Юра] *всотував у себе світ своїми вугляними широкими очима, був тихий і лагідний* (Перв., Невигадане життя, 1958, 138).

ВУГЛЯ́Р, а́, *ч.* 1. Людина, що випалює деревне вугілля. *А тут на полянці була хижа вугляра, котрий палив з дерева вугіль* (Калин, Закарп. казки, 1955, 125); *Лісоруби та вуглярі, солевари й мисливці, сірома й люди багатші.. поспішали на Січ* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 67).

2. Те саме, що **шахта́р.** *На старім донецькім полі гнівно бились два світи: вуглярі смаглявочолі і володарі-кати* (Уп., Вірші.. 1957, 176); *І швидко строчить зброя вугляра, січе і ріже поклади* [вугілля] (Голов., Поезії, 1955, 150).

ВУГЛЯ́РКА, и, *ж.* 1. Жін. до **вугля́р.**

2. Місце, де випалюють деревне вугілля. *Те вугля він сам випалював за хатами в ямі, що й досі називається вугляркою* (Фр., IV, 1950, 187).

ВУГЛЯ́РСТВО, а, *с.* Промисел, заняття вугляра (в 1 знач.).— *Гей, гей, якби-то мені відки інде прокормитися, не поглянув би я навіть ніколи на тото вуглярство* (Фр., I, 1955, 51).

ВУГЛЯРЧУ́К, а́, *ч., заст.* Хлопець-вугляр (у 1 знач.). — *Ей, а се що за хлопак? — спитав він. Ніхто не знав вуглярчука* (Фр., V, 1951, 272).

ВУГЛЯЧО́К, чка́, *ч., діал.* Зменш. до **вугля́к.** *Вогонь нічого не залишає, крім вуглячків і попелу* (Стельмах, I, 1962, 613).

ВУ́ГО́Л, гла́, *ч., діал.* 1. Ріг (у 3 знач.). *Цілими годинами ходив він по вулиці, ховаючись поза вуглами домів* (Фр., VI, 1951, 249); *Прикре непорозуміння скоїлось на тому вуглі стола, де.. сиділа Настя* (Гончар, Таврія.., 1957, 36).

2. Кут у хаті і т. ін. [Кіндрат Антонович:] *Як увійде було* [бакалійник] *у лавку, зараз на всі чотири вугли перехреститься* (Кроп., II, 1958, 301).

ВУГО́Р ^{1}, гра́, *ч.* Риба зі змієподібним тілом. *До нелускатих риб належать сом, вугор, мінога* (Технол. приго́т. їжі, 1957, 38); *Та ось витягли* [рибалки] *величезного, довшого за людину, морського вугра* (Сміл., Сад, 1952, 281).

ВУГО́Р ^{2}, гра́, *ч.* Невеличкий горбочок на шкірі (найчастіше на обличчі), що виникає внаслідок закупорення сальної залози. *Сіре вилицювате обличчя з ямками від недавніх вугрів перекосилося від страху* (Руд., Вітер.., 1958, 359).

ВУ́ГРА́СТИЙ, а, е. Покритий вуграми (*див.* **вуго́р** ^{2}). *Офіцер жував сухі губи, морщив вуграсте чоло* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 50); // Який має обличчя, покрите вуграми. *Таубенфельд віддавав накази молодому вуграстому єфрейтору* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 171).

ВУГРЕНЯ́, я́ти, *с.* Маля вугра (*див.* **вуго́р** ^{1}).

ВУГРЕНЯ́ТКО, а, *с.* Пестл. до **вугреня́.**

ВУГРИ́ЦЯ, і, *ж.* Черв'як круглої форми.

ВУГРО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **вуго́р** ^{1}.

ВУГРОВИ́Й, а́, е́. Прикм. до **вуго́р** ^{2}.

ВУГРУВА́ТИЙ, а, е. Те саме, що **вугра́стий.** *У Гутмана якоїсь виняткової будови ніс.. Над ніздрями — вугрувате утовщення* (Кол., На фронті.., 1959, 17); // *у знач. ім.* **вугрува́тий**, того, *ч.* Про людину, обличчя якої покрите вуграми (*див.* **вуго́р** ^{2}). *Вутанька прудко відскочила від нього вбік.— Бач, як вона від тебе,— під'юджували вугруватого з натовпу.— Мабуть, що самогоном смердиш* (Гончар, II, 1959, 254).

ВУГРУВА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **вугрува́тий.**

ВУ́ДВУ́Д, а, *ч., діал.* Одуд. *І вдосвіта, під ніжний поклик вудвуда прокинувшися на сіні під клунею, я довго подивлявся крізь вишневе листя — як сіріло і ясніло синє небо* (Ю. Янов., V, 1959, 141).

ВУ́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **ву́дити** ^{2}. *Мій знайомий чомусь нагадує рибу, тільки вуджену* (Ірчан, II, 1958, 164); // *у знач. прикм.* *Рожни крутилися над вогнем з шматками вудженого сала* (То́мч., Готель.., 1960, 258).

ВУ́ДЖЕНИЦЯ, і, *ж., рідко.* Те саме, що **ши́нка.** *Ярошенки присіли біля однієї волошки, що продавала горілку, сухарі, солонину і вудженицю* (Мак., Вибр., 1956, 508).

ВУДИ́ЛА, и́л, *мн.* Залізні стрижні, прикріплені до ременів вуздечки, якими гнуздають коня. *Купи мені золоті вудила, Щоб я твого коня до води водила* (Чуб., V, 1874, 195); *Коні мирно терлись мордами й дзеленькали вудилами* (Панч, II, 1956, 324).

◊ **Закуси́ти вуди́ла** *див.* **заку́шувати** ^{1}.

ВУДИ́ЛИЩЕ, а, *с., рідко.* 1. Те саме, що **ву́длище.** *Рибалка дід Гурій удень і вночі виїздив полювати на човні з вудилищем* (Донч., Пісня.., 1947, 77).

2. Те саме, що **вуди́ла.** *Я хилюся біля гаю, До півночі виглядаю: Чи не дзвякне вудилище, А чи шабля не засвище?* (Мал., I, 1956, 194).

ВУДИ́ЛО, а, *с., рідко.* Те саме, що **ву́длище.**— *Яке приємне почуття, коли зловиш* [рибу],— *з тремтінням у голосі проговорила вона, незграбно тримаючи вудило обома руками* (Досв., Вибр., 1959, 53).

ВУДИ́ЛЬНИЙ ^{1}, а, е. Прикм. до **вуди́ла.**

ВУДИ́ЛЬНИЙ ^{2}, а, е. Признач. для вудіння.

ВУДИ́ЛЬНИК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **вудка́р.**

ВУДИ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж., рідко.* Жін. до **вуди́льник.**

ВУ́ДИЛЬНО, а, *с., діал.* Вудлище. *Березове вудильно.*

ВУ́ДИТИ ^{1}, джу, диш, *недок., перех.* Ловити вудкою рибу. [Влас:] *Простудився, через те тепер і рибу не* *ходжу вудити* (Кроп., II, 1958, 320); *На Дінці я мав свій затишний куточок, де любив вудити рибу* (Коп., Як вони.., 1948, 59).

◇ **Ву́дити ри́бу в каламу́тній воді́** — робити щось вигідне для себе, скориставшись сприятливими обставинами; **Но́сом ри́бу ву́дити** — дрімати.

ВУ́ДИТИ^{2}, джу, диш, *недок.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **зако́пчувати** 2. *І ще через одно наше місто славне: тут вудять дуже смачні шинки* (Мак., Вибр., 1954, 194).

ВУ́ДИТИСЯ^{1}, иться, *недок.* Ловитися на вудку (про рибу). *А вудилось напрочуд вдало. Може, бички навмисне спливалися* (Збан., Мор. чайка, 1959, 45).

ВУ́ДИТИСЯ^{2}, иться, *недок.*, *рідко.* Те саме, що **зако́пчуватися** 2.

ВУДІ́Й, я́, *ч.*, *розм.* Те саме, що **вудка́р.** [Влас:] *І тепер сила вудіїв сидить на березі, а я дома* (Кроп., II, 1958, 320).

ВУДІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ву́дити**^{1}. *Забулися всі розваги — і купання, і вудіння риби* (Донч., V, 1957, 104).

ВУ́ДКА, и, *ж.* Знаряддя для ловіння риби, що звичайно складається з вудлища, волосіні й гачка. *Там, де Боровиця вливалась у Рось, сиділи над водою парубки й малі хлопці з вудками* (Н.-Лев., II, 1956, 137); *Коло неї* [річки] *кружляють рибалки з вудками й приманками* (Фр., VI, 1951, 304); *— А ти будеш тут рибу ловити? — Попробую,— сказав Грицько тоном досвідченого рибалки, розмотуючи саморобну вудку* (Шиян, Гроза.., 1956, 676).

◇ **Закида́ти (заќінути) ву́дку** — натяками намагатися з'ясувати що-небудь, робити спробу домогтися чого-небудь, дістати що-небудь. *Хитрий Гузир думав, що батько з Америки привіз торбу золота, й закидав вудки, щоб видурити* (Чорн., Пісні.., 1958, 78); **Змо́тувати ву́дки** — спішно зібравшись, іти геть, тікати. *— Ну, змотуй вудки,— сказав Штукаренко телефоністу. — А ти, Петренко, станеш внизу біля входу і всіх направлятимеш на берег* (Голов., Тополя.., 1965, 342); **Попа́стися (спійма́тися** *і т. ін.*) **на ву́дку** — піддатися умовлянням, повірити брехливим запевненням кого-небудь; **Попуска́ти (попусти́ти) ву́дку** — послаблювати вимоги; робити менш жорсткими певні умови. [Шредер:] *Грету зловлено міцно. Я просто попустив вудку, і їй здається, ніби вона вільна* (Собко, П'єси, 1958, 162); **Урва́лася (увірва́лася) ву́дка** — втрачено вигідний заробіток, джерело прибутку, пільги і т. ін. *Урвалась сучим Соменкам вудка. А то сокирою цюкнув, розколов поліно, тричі пилкою ширкнув і — давай гроші* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 76).

ВУДКА́Р, я́, *ч.* Рибалка, який ловить рибу вудкою. *Вудкарі урочисто дрімали попід очеретами* (Гончар, Таврія.., 1957, 230); *Вона* [дівчина] *пручалася, але то був трепет уловленої рибини, який підігрівав і спортивний інтерес вудкаря* (Ле, Клен. лист, 1960, 22).

ВУ́ДЛИЩЕ, а, *с.* Тонкий і гнучкий прут (звичайно бамбуковий або ліщиновий), до якого прикріплюють волосінь. *Тиха річка і босі ноги, якими можна бродить по пісочку... Вудлище — луком і сріблясте мигтіння рибки на волосіні* (Коцюб., II, 1955, 374); *Немов струна, співає волосінь, І короп кидається у глибінь, Згинає вудлище в дугу широку* (Рильський, II, 1960, 121).

ВУ́ДОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **ву́дка.** [Олеся:] *Дай мені одну вудочку, і я половлю* (Кроп., II, 1958, 284); *Гонтар, захопившись вудочкою, наче забув про її* [дівчини] *існування* (Баш, Вибр., 1948, 17).

◇ **Закида́ти (заки́нути) ву́дочку** — те саме, що **Закида́ти (заки́нути) ву́дку** (*див.* **ву́дка**). *«Хоч би з батьками познайомив мене. Якось незручно». Знала, що батьки його чомусь проти мене, отож і закинула вудочку* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 72); **Змо́тувати ву́дочки** — те саме, що **Змо́тувати ву́дки** (*див.* **ву́дка**).— *Отак кожного разу. Вигепаєш* [викопаєш] *окоп по шию, цілу ніч сорочка не просихає, а вранці команда: «Відступати». Змотуй, значить, вудочки* (Тют., Вир, 1964, 357); **Попа́стися (спійма́тися** *і т. ін.*) **на ву́дочку** — те саме, що **Попа́стися (спійма́тися** *і т. ін.*) **на ву́дку** (*див.* **ву́дка**). *Отже, «збідніння маси народу» і противники капіталізму — народники і самі російські капіталісти витлумачують як явище шкідливе для розвитку капіталізму. На цю вудочку попався Красін* (Бурл., Напередодні, 1956, 168).

ВУ́ЄЧКО, а, *ч.*, *діал.* Пестл. до **ву́йко** 1, 2.— *Ой, вуєчку, не бийте, не буду вже,— заговорив малий пастух* (Стеф., Вибр., 1949, 192).

ВУ́Ж, а́, *ч.* Неотруйна змія середнього розміру, що має жовті плями з обох боків голови. — *Сей рік зарідливий буде.. Жита такі, що й вуж не пролізе* (Вовчок, I, 1955, 147); *Чорний вуж, здіймаючи вгору лакову голівку з жовтими пелюстками, швидко плазував у гущавину* (Донч., III, 1956, 166); * У порівн. *Вихор наказав Зубову прикривати його, а сам вужем поповз у порожню землянку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 431).

△ **Водяни́й вуж** — неотруйна змія без жовтих плям на голові, що живе поблизу водоймищ. *Довжина тулуба водяного вужа досягає 1100 мм* (Визначник земноводних.., 1955, 118).

ВУЖА́К, а́, *ч.*, *розм.* Те саме, що **вуж.** *А вужаки та гадюки так по ногах да по руках у неї й в'ються* (Барв., Опов.., 1902, 195); *Біля трухлявого пенька на кущі скрутився чорний вужак* (Донч., IV, 1957, 41).

ВУЖА́КА, и, *ч.* Збільш. до **вуж.** *Вужака, вистежений нами в траві чи кущах, правив нам за величезну гадюку — пітона* (Сміл., Сашко, 1957, 36); * У порівн. *Обкрутившися вужакою по долині, випливав* [потік] *на захід* (Фр., VI, 1951, 22).

ВУЖА́ЧКА, и, *ж.* (*Ophioglossum* L.). Невеличка папоротева рослина.

ВУЖА́ЧКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **вужа́чка.**

ВУЖЕНЯ́, я́ти, *с.* Маля вужа. *Молоді щойно народжені вуженята живляться різними комахами* (Визначник земноводних.., 1955, 118).

ВУ́ЖИК, а, *ч.* Зменш. до **вуж.** * У порівн. *Маленький, висохлий за літо потічок безшумно звивався чорним вужиком серед пожовклих трав* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 51).

ВУЖИ́НИЙ, а, е. Прикм. до **вуж.** * Образно. *Він дозволив себе обплести павутиною лицемірства і зради, піддався гіпнозові вужиних очей, що завели його в прірву...* (Руд., Остання шабля, 1959, 60).

ВУЖІ́В, же́ва, же́ве. Прикм. до **вуж.** *Діти з несподіванки присідають, з острахом дивляться, як на вужевій голові противно жовтіють дві цятки* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 127).

ВУЖІ́ВКА, и, *ж.*, *діал.* Мотузка з лози. *Хвостик скручувався безперестанку в вужівку* (Март., Тв., 1954, 294).

ВУЖОПОДІ́БНІ, них, *мн.* Родина плазунів, куди входять отруйні та неотруйні змії. *Гадюка довжиною з метр належала до вужоподібних* (Трубл., II, 1955, 79).

ВУ́ЖЧАТИ, ає, *недок.* Ставати вужчим. *Провалля все вужчає. Страшно стає, наче під землею їдеш* (Коцюб., III, 1956, 139); *Там, де потік вужчав, на водопадах громадився страшний бурелом* (Гончар, Дорога.., 1953, 68); *Ліворуч, між дорогою і річкою, тяглась вузька смужка галявини, яка то вужчала, то розширялася* (Томч., Готель.., 1960, 11).

ВУЗ, у, *ч.* Скорочена назва вищого навчального закладу. *Вчилися вони, ці дівчатка, в радянських школах, кінчали десятилітки, йшли до вузів, мріяли бути ліка-*

рями, інженерами (Вишня, I, 1956, 312); *Визволений радянський Львів є нині містом.. вузів* (Козл., Відродження.., 1950, 66).

ВУЗДА́, и́, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **вузде́чка.** *Опришок так тягнув коня за вузду, що з рота бідної животини шматтям летіла кривава піна* (Хотк., II, 1966, 137).

ВУЗДЕ́ЧКА, и, *ж.* Частина збруї — ремені з вудилами та поводами, які надівають на голову коневі, щоб правити ним. *Аби вуздечка, а кінь буде* (Номис, 1864, № 5424); *Явтух Каленикович обходить упряжку, поправляє перекрученого посторонка, вуздечку* (Ю. Янов., I, 1958, 613).

◇ **Зна́йдеться вузде́чка** *на кого* — можна буде приборкати, привчити когось до чого-небудь. [Черепань:] *Не лізь не в своє діло! На таких метких у нас теж вуздечка знайдеться* (Мокр., П’єси, 1959, 254); **Вдяга́ти (вдягну́ти) вузде́чку** *на кого* — приборкувати, позбавляти когось волелюбних настроїв. *На їхню свободу вдягають вуздечку, А вже від свободи в тюрму недалечко* (Мал., Серце.., 1959, 56).

ВУЗДЕ́ЧКОВИЙ, а, е. Прикм. до **вузде́чка.**

ВУЗЕ́НЬКИЙ, а, е. Зменш.-пестл. до **вузьки́й.** *Від хатки вузенька стежечка перехрещувала сей шлях і бігла до самого синього Дніпра* (Вовчок, I, 1955, 288); *Стрічка вузенька, випрасувана* (Кучер, Чорноморці, 1956, 289).

ВУЗЕ́СЕНЬКИЙ, а, е, *пестл.* Дуже вузький. *На шосе над Дунайцем треба було сходити по вузесенькій стежечці* (Н.-Лев., II, 1956, 414); *Вузесенький серп молодого місяця блищав на заході* (Трубл., II, 1955, 421).

ВУ́ЗИ *див.* **у́зи.**

ВУЗИНА́, и́, *ж.* Вузьке місце; щілина.— *Ведім її* [Параску] *верхами та вузинами, а не дорогою, щоби не втікла назад* (Коб., I, 1956, 483); *З вузини між Сестом і Обідом плила громада дромонів* [плоскодонних високих галер] (Оп., Іду.., 1958, 219).

ВУЗИ́ТИ, вужу́, ву́зиш, *недок.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **зву́жувати.** *Урвище ставало й глибшим, і жахливішим, в одному місці воно вузило шлях до шести сажнів* (Стар., Облога.., 1961, 35); *Треба двері вузити, а то широкі* (Сл. Гр.).

ВУ́ЗІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **вуз.** *Необхідно вжити заходів до того, щоб вузівські комсомольські організації брали активну участь у прийманні молоді у вуз* (Рад. Укр., 18.II 1957, 1); *Треба докласти всіх зусиль, щоб наша шкільна і вузівська молодь росла всебічно освіченою* (Ком. Укр., 11, 1965, 27); // Признач. для вузу. *Була складена грунтовна програма з української діалектології для вузівського курсу* (Мовозн., VI, 1948, 78).

ВУЗІ́СІНЬКИЙ, а, е, *пестл.* Те саме, що **вузе́сенький.**

ВУЗЛА́СТИЙ, а, е. 1. На якому нав’язані вузли (*див.* **ву́зол**^{1} 1). *І бачить* [граф] *Робака, старого бернардина, Що усміхаючись закрався із-за тину, Вузластий у руці тримаючи шнурок* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 76).

2. Покритий потовщеннями. *Рекомендацію докинув агроном, Що між вузластими проводив нас кущами* (Рильський, Троянди.., 1957, 32); *Вузласті руки.*

ВУЗЛА́ТИЙ, а, е. Те саме, що **вузла́стий.** *Рої іскор освітлюють його вузлаті.. пальці* (Стельмах, Хліб.., 1959, 132); *Вузлаті гілки груші.*

ВУ́ЗЛИК, а, *ч.* Зменш. до **ву́зол**^{1} 1—4, 8. *Прийшлось навіть вузлики на хусточці зав’язувати, щоб не забути* (Л. Укр., III, 1952, 662); *У неї в хаті завелось багато всяких вузликів з насінням* (Коцюб., II, 1955, 25); *Обідати вона не ходила додому, а брала з собою в вузлику якісь харчі* (Гур., Наша молодість, 1949, 359); *При мокнучій екземі на шкірі лоба або щік з’являються спочатку невеликі підвищення, сильно сверблячі вузлики* (Хвор. дит. віку, 1955, 136).

ВУ́ЗЛИКОВИЙ, а, е. Який має форму вузлика (*див.* **ву́зол**^{1} 8). *Вузликовий висип на лиці.*

ВУЗЛИКУВА́ТИЙ, а, е. Покритий невеликими потовщеннями. *Вузликуваті пальці.*

ВУЗЛИ́СТИЙ, а, е. Те саме, що **вузла́стий.**

ВУ́ЗЛИЧОК, чка, *ч.* Зменш. до **ву́злик.** *Добре го* [його] *в’язали, гой добре!.. Линвочку до линвочки прикладали, вузличок учетверо зав’язували* (Хотк., II, 1966, 293); *Військовий юрист розгорнув на столі маленький вузличок з землею* (Довж., I, 1958, 281).

ВУЗЛИ́ЩЕ, а, *с.* Збільш. до **ву́зол**^{1} 1, 3, 4. *Заходимо* [до хати], *а там цілий погром: скрині порозкривані, на долівці купа одягу, .. біля дверей два здоровенні вузлища лежать, в рядна позакручувані* (Тют., Вир, 1964, 168).

ВУЗЛОВИ́Й, а́, е́. 1. У якому сходяться колії, шляхи тощо. *На вузловій станції наш поїзд мав чимало стояти* (Вас., II, 1959, 270); *Вишгород був вузловим пунктом, через який ішли товари з півдня і півночі по Дніпру* (Вісник АН, 8, 1949, 44).

2. *перен.* Головний, центральний. *На початку XX століття вузловим пунктом усіх суперечностей імперіалізму і найбільш вразливою його ланкою виявилась Росія* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 7); *Сучасність поетичного слова.. полягає, перш за все, в чуйності поета до головних, вузлових питань народного життя* (Поезія.., 1956, 166).

3. *техн.* Стос. до вузла (*див.* **ву́зол**^{1} 7). *Всі ремонтні роботи* [в майстернях РТС] *проводяться прогресивним вузловим методом* (Рад. Укр., 13.XI 1960, 2).

ВУЗЛОВ’Я́З, а, *ч.* Пристрій для зав’язування вузлів. *Коли утворюється сніп потрібної величини, автоматично включається голка* [снопов’язалки], *яка, оперізуючи шпагатом сніп, підводить кінець шпагату до вузлов’яза* (Механ. і електриф.., 1953, 167).

ВУЗЛУВА́ТИЙ, а, е. 1. Який має вузли (*див.* **ву́зол**^{1} 1, 8, 9). *Лукія старанно розтирала їй набухлі синіми венами, наче вузлуватими вірьовками, старечі ноги* (Донч., III, 1956, 43); *Міцних, вузлуватих, потрісканих рук Не спинить ні гамір, ні гомін, ні стук* (Рильський, I, 1956, 122); *Виганяв сіре та вузлувате стебло петрів батіг, по якому дряпались зрідка блакитні квіти* (Коцюб., II, 1955, 214).

2. Який має багато сучків.— *Здрастуй, Уляно Петрівно,— відповідає він, піднімаючи до козирка праву руку разом з вузлуватим ціпком* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 147).

3. *перен.* Міцної будови; сильний, жилавий. *Ось сидить Святослав! Вузлуватий, широкий в плечах, трохи незграбний* (Скл., Святослав, 1959, 31); // Незграбний, непропорційний. *Збуджені раптом з холодного сну, дзвони хрипло кричали і гнали вперед вузлуваті фігури, покручені непомірною працею* (Коцюб., II, 1955, 86).

ВУЗЛУВА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **вузлува́тий.** *Він помічав у їх рухах вузлуватість і незграбність* (Сміл., Зустрічі, 1936, 131).

ВУ́ЗОЛ^1, зла́, *ч.* 1. Місце, де зв’язані кінці чого-небудь; петля, затягнута на мотузкові, линві і т. ін. *Дротований шнур, та ще й вузлами понав’язуваний, де діткнувся тіла, то мов ножем!* (Фр., II, 1950, 16); *Він щоранку старанно вив’язував вузол скромної краватки* (Рибак, Час.., 1960, 40).

△ **Морськи́й ву́зол** — загальна назва різних петель і способів зав’язування линв. *Одних морських вузлів було безліч, і моряк повинен не тільки знати назву кожного, але й сам мусить уміти швидко в’язати ці вузли* (Донч., III, 1956, 206).

2. *перен.* Складне сплетіння, з'єднання чого-небудь; збіг якихось обставин. *Саїд відчував, що от-от голова йому трісне від такого божевільного повороту справи.. Кортить якимсь рішучим ударом розрубати цей вузол назавжди* (Ле, Міжгір'я, 1953, 88); *Антін сам шукав кінця в заплутаному вузлі ідей і поглядів. Він знайомився з програмами численних партій, товариств* (Іваничук, На краю.., 1960, 28); *Вузол суперечностей.*

◇ **Го́рдіїв ву́зол; Розру́бувати (розруба́ти) го́рдіїв ву́зол** *див.* **го́рдіїв ву́зол; Розплу́тати ву́зол (вузла́)** — з'ясувати певне питання. *Це справді вигадка не зла: Вона б розплутала вузла* (Олесь, Вибр., 1958, 427); **Спліта́тися (сплести́ся) в оди́н ву́зол** — сходитися, збиратися разом (про певні події і т. ін.). *Готування до Першого травня почалося безпосередньо після всіх цих подій і йшло кількома лініями, що сплітались в один вузол* (Мик., II, 1957, 527).

3. Речі, зав'язані в хустку або іншу тканину; клунок. *Він знов ніс у руках здоровий вузол* (Н.-Лев., III, 1956, 380); *Зачав присватуватися до своєї господині, Парасочки, аби цим способом дібратися до вузлів з грішми* (Стеф., I, 1949, 249); *Татари скочили на коні, прив'язуючи до сідел вузли награбованого* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 142).

4. Закручене жмутом і приколоте шпильками волосся. *А що ті зачіси на голові, то й не списати пером які: волосся і звиті і перевиті, з одного боку — в вузлі, з другого боку — попущено в кучері* (Вовчок, I, 1955, 374); *Мариня перестала бавитись волоссям, закрутила його недбало у вузол* (Вільде, Сестри.., 1958, 341).

Гре́цький ву́зол — вид жіночої зачіски. *На тлі чорного плаття.. особливо чітко вирізнялося матове обличчя з грецьким вузлом чорного волосся на голові* (Панч, В дорозі, 1959, 74).

5. Місце, де сходяться, перехрещуються колії, лінії тощо. *Тут недалеко стоїть перше словацьке село.. Це місце є вузол, де сходяться селитьби* [оселення] *трьох народів* (Н.-Лев., II, 1956, 412); *Розташований на вузлі 26 залізниць і шосейних шляхів, Будапешт з стратегічного погляду являє собою своєрідні ворота в Австрію, Чехословаччину* (Гончар, I, 1954, 214).

6. Сукупність механізмів, споруд, що мають одне призначення й розташовані в одному місці. [Крикун:] *Пробачте, товаришу командуючий, вузол зв'язку відмовляється сьогодні передати мій матеріал* (Корн., II, 1955, 10); *Перед атакою потрібно зрівняти з землею всі, без винятку, вузли оборони противника* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 322).

△ **Саніта́рний ву́зол** — частина житлового приміщення, в якій розміщені ванна та вбиральня.

7. *техн.* З'єднані разом декілька деталей, що входять до більш складного механізму. *Машиніст морщив чоло, згадував окремі вузли і деталі, говорив повільно, щоб Василь міг записати, на що слабує його паровоз* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 23).

8. Місце скупчення певних клітин у живому організмі. *Нервові клітини дощового черв'яка не розкидані по всьому тілу, а розміщуються в нервових вузлах* (Зоол., 1957, 22); *Підщеплені лімфатичні вузли* [у тварин] *звичайної величини* (Соц. тварин., 3, 1956, 59); // Стовщення, затвердіння, розширення певних клітин або судин. *Федір Артемович взяв гостеву руку в свою долоню. Джойс дивився на кисті рук — одну сухорляву, з ревматичними вузлами на фалангах довгих пальців — свою, і другу — ..мозолясту, натруджену* (Коз., Характер, 1953, 14).

9. Місце на рослині, від якого відходить листя або нові пагінці, корені. *Кореневища* [хмелю] *являють собою підземні змінені стебла і мають у вузлах бруньки* (Лікар. рослини.., 1958, 165); *Недостатню зимостійкість мають рослини, що увійшли в зиму у фазі двох-трьох листочків, з погано розвиненим вузлом кущіння* (Хлібороб Укр., 7, 1966, 4).

ВУ́ЗОЛ ^{2}, зла́, *ч.* Міра швидкості морського транспорту, що дорівнює одній милі за годину (1,852 км/год). *Дельфін, граючись, випереджає корабель, що йде із швидкістю 10 вузлів* (Знання.., 1, 1966, 6); *Це було моторно-парусне суденце, яке за найкращої погоди давало від сили чотири вузли* (Ткач, Моряки, 1948, 21).

ВУЗЬКИ́Й, а́, е́. 1. Який має невелику ширину; протилежне широкий. *В вузькій щілині між кипарисами сміялося море свіжим, іскристим усміхом* (Л. Укр., III, 1952, 599); *Євмен Жлукто, дебелий довгорукий дядько з косими вузькими очима.., потягнувся через стіл до зерна* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 6); // Менший за шириною, тісніший, ніж потрібно, бажано.— *Ніяк не влізу в прокляте крісло, таке вузьке!* (Н.-Лев., I, 1956, 126); *І звівся* [С. М. Кіров], *натягнувши вузьке пальто на плечі, В руці портфель потертий* (Бажан, I, 1946, 256).

2. *перен.* Який має дуже обмежені можливості, неширокі межі. *Буржуазні відносини стали занадто вузькими, щоб вмістити створене ними багатство* (Комун. маніф., 1947, 20); // Який охоплює небагато або небагатьох. *Наша робота — не для вузького кола любителів красного письменства. Наша творчість належить народові* (Літ. газ., 12.I 1962, 1); // Позбавлений широких поглядів, замкнутий у колі особистих інтересів; обмежений. *Його* [І. Франка] *цікавить боротьба двох елементів: гордого, егоїстичного боярства, що живе тільки для себе, для своїх вузьких класових інтересів,— з нижчим, біднішим класом народу* (Коцюб., III, 1956, 39); *Деякі люди доброї волі, але вузького погляду, стали підкопуватися під програму* (Фр., XVI, 1955, 128); *Іванів світ був вузький, близький до тваринного* (Збан., Сеспель, 1961, 279); // Пов'язаний з певною галуззю; спеціальний. *Точність перекладу* [електронною машиною] *.. виявляється достатньою для спеціальної літератури з вузької галузі* (Наука.., 9, 1959, 19); *В нижчеподаній статті я, звичайно, не охоплюю всіх проблем розвитку української мови, обмежуюсь лише кількома вузькими, як мені здається, пунктами* (Рильський, III, 1956, 63).

3. *лінгв.* Який вимовляється з невеликим розкриттям рота (про голосні звуки). *Вузьке переднє і теж дуже характерне для розглядуваної системи голосних* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 161).

ВУ́ЗЬКІСТЬ, кості, *ж.* Властивість за знач. **вузьки́й** 1, 2. *Рівність стовбура і вузькість крони та швидкість росту пірамідальної тополі є гарантією того, що закладені з неї лісонасадження будуть високопродуктивними* (Колг. Укр., 10, 1958, 38); *Відсутність перспективи, вузькість погляду, те, що називається безкрилістю, чужі соціалістичному реалізму* (Талант.., 1958, 38).

ВУ́ЗЬКО. Присл. до **вузьки́й.** *Чисте та привітне село здаля здається вам і тісним, і вонючим — з дворів несе хлівами, по вулицях трусько та вузько* (Мирний, IV, 1955, 321).

ВУЗЬКО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **вузьки́й** у 1 знач., напр.: вузькогабари́тний, вузькодо́нний, вузьколи́ций; у 2 знач., напр.: вузькопобуто́вий, вузькопрофесі́йний, вузькотермінологі́чний.

ВУЗЬКОВІ́ДОМЧИЙ, а, е. Пов'язаний тільки з певним відомством, з обмеженим колом організацій. *Партійні, радянські організації і господарські органи повинні вести рішучу боротьбу за зміцнення державної дисципліни, за викорінення бюрократичних методів* *керівництва, вузьковідомчого підходу до справи, місництва* (Резол. XXIII з.., 1966, 13).

ВУЗЬКОГЛЯ́ДНИЙ, а, е. Обмежений, консервативний. *А Ксантіппа не вертає, Мов свобода мислі й слова, Що злякалася рутенських Допотопних, вузькоглядних Переконань — і в наш край Щось не хоче загостить!* (Фр., XIII, 1954, 19); *— Він здібний і не такий вузькоглядний, як наші тутешні люди!* (Коб., I, 1956, 159).

ВУЗЬКОГЛЯ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **вузькогля́дний.** *Мені приходилося не раз в житті боротися з вузькоглядністю, тупоумством і невільничими поглядами, що походили з традиційної заскорузлості* (Коб., III, 1956, 571).

ВУЗЬКОКОЛІ́ЙКА, и, *ж.* Залізниця з вузькою колією. *Паралельно шосе тяглися під'їзні вузькоколійки* (Трубл., III, 1956, 288); *По вузькоколійці бігає маленький, мов іграшковий, паровозик* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 14).

ВУЗЬКОКОЛІ́ЙНИЙ, а, е. Який має колію вужчу за звичайну. *Стовбури дерев вивозять вузькоколійними залізницями* (Стол.-буд. справа, 1957, 53).

ВУЗЬКОЛО́БИЙ, а, е, *зневажл.* Який не може піднятися вище своїх особистих або класових інтересів; обмежений. [Деревіцький:] *Ні, я вам скажу, що не всі такі вузьколобі, як ваш кучер* (Кроп., IV, 1959, 60); *В. І. Ленін охарактеризував* [буржуазію] *як ..вузьколобу і тупу, короткозору і продажну* (Ком. Укр., 4, 1960, 52).

ВУЗЬКОО́КИЙ, а, е. З вузьким розрізом очей. *Марко.. насмішкувато поглядає на вузькоокого, вилицюватого агітатора* (Стельмах, Хліб.., 1959, 377).

ВУЗЬКОПЛІ́ВКОВИЙ, а, е. Признач. для знімання на вузьку плівку. *Вузькоплівковий кіноапарат.*

ВУЗЬКОРЯ́ДНИЙ, а, е, *с. г.* Із вузькими міжряддями (про сівбу, посіви). *Віктор Саулеску довідався* [в колгоспі] *про тверде розміщення культур у сівозмінах, ..вузькорядну і перехресну сівбу* (Рудь, Гомін.., 1959, 138); *Правильні норми висіву і вузькорядний спосіб сівби — важливі резерви підвищення врожайності гороху* (Рад. Укр., 9.III 1962, 2); // Признач. для сівби з вузькими міжряддями. *Вузькорядна сівалка.*

ВУЗЬКОСПЕЦІА́ЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **вузькофахови́й.** *На початку XIX століття було відкрито ще кілька вузькоспеціальних шкіл, таких, як, наприклад, школи садівництва в Пензі* (Колг. Укр., 10, 1957, 13).

ВУЗЬКОФАХОВИ́Й, а́, е́. Пов'язаний із вузьким фахом. *Вузькофахова термінологія; Вузькофахові школи.*

ВУЗЬКОЧО́ЛИЙ, а, е. З вузьким чолом.

ВУЗЬКУВА́ТИЙ, а, е. Недосить широкий; трохи вузький. *В Зосі затремтіли вогкі, блискучі уста і тоненькі рухливі складки під вузькуватими очима* (Стельмах, Хліб.., 1959, 553); *На вузькуватих вулицях* [Тріполі] *— велика кількість автомобілів, екзотичне багатолюддя* (Літ. Укр., 30.IV 1963, 2).

ВУЗЬМИНА́, и́, *ж., діал.* Мілка, вузька частина річки.

ВУЙ, ву́я, *ч., діал.* Те саме, що **ву́йко** 1, 2.

ВУ́ЙКО, а, *ч., діал.* 1. Дядько по матері, брат матері. *— Ні, донько! — обізвався її вуйко помиряючо.., мов вибачаючи свою сестріницю за її жорстокість* (Коб., III, 1956, 159).

2. Про старшого віком чоловіка (звичайно при шанобливому звертанні). *Петро одкинув лопату набік і поліз до отвору.— Ану, давайте, вуйку, свої клешні!..* (Кол., Терен.., 1959, 214); *— Ви за свою сміливість, вуйку, два тижні сиділи в тюрмі* (Томч., Жменяки, 1964, 104).

3. *перен.* Ведмідь. *Виходив вуйко вранці по суниці, Солодкі в дуплах видирать меди* (Перв., II, 1958, 97).

ВУ́ЙНА, и, *ж., діал.* 1. Тітка, сестра матері або дружина материного брата. *І так вона лишилась сама. Сама. Бо хіба сина її покійної вуйни, Матфея, з другого села числити?* (Коб., III, 1956, 534); *Вуйни досягали його* [Петрика] *руками й гладили, як біле курятко, аби зі собою освоїти* (Черемш., Тв., 1960, 35).

2. Про старшу віком жінку (звичайно при шанобливому звертанні). *На сінокосі наздоганяє Оленку вуйна Калина Греблючка* (Козл., Пов. і опов., 1949, 19).

ВУЙЧА́НИК, а, *ч., діал.* Син дядька по матері; двоюрідний брат. *Для малих вуйчаників та тітчаників і сам купував то колачі* [калачі], *то цукерки* (Фр., IV, 1950, 274).

ВУ́ЛЕНЬ, я, *діал.* Вулик. * У порівн. *На весілля панів, паній понаїздило,— гуде у будинку, як у вулені* (Вовчок, I, 1955, 117).

ВУ́ЛИК, а, *ч.* Спеціально зроблена дерев'яна скринька або видовбана колода для тримання бджіл. *Полазила* [бджола], *підняла крильця і, крутячись, важко пролетіла до свого вулика* (Мирний, I, 1954, 177); *На хатки в мініатюрі були схожі ці рамкові вулики, в кожному з яких жила бджолина сім'я* (Гончар, Людина.., 1960, 294); // Про сім'ю бджіл, яка живе в такій скриньці або колоді. * Образно. *Обернувся в вулик табір... Крики,— ржання,— метушня... Кожний бравсь за спис, за зброю* (Олесь, Вибр., 1958, 351); * У порівн. *Весь майдан гудів, мов потривожений вулик* (Шиян, Гроза.., 1956, 271).

ВУ́ЛИКОВИЙ, а, е. Прикм. до **ву́лик.** *Молодих бджіл, віком від 3 до 20 днів, називають вуликовими. Вони виконують різні роботи в середині вулика* (Бджільн., 1956, 11).

ВУ́ЛИЦЯ, і, *ж.* 1. Обмежений двома рядами будинків простір для їзди та ходіння. *А скільки ж у Харкові вулиць, так батечку мій! Довгі та прямі, та є і мощені* (Кв.-Осн., II, 1956, 308); *Біля сільради вся вулиця запруджена народом* (Головко, II, 1957, 157); // Два ряди будинків із проїздом, проходом між ними. *Уїжджають вони у саме село Лани, проїхали три вулиці, й дівчина устала з воза* (Вовчок, I, 1955, 351); *З піснями дівчата, смугляві, веселі, по Ленінській вулиці йдуть* (Сос., Солов. далі, 1957, 29); // *перен.* Про мешканців таких будинків.— *Вся вулиця збіглася дивитися на дивовище!* (Фр., IV, 1950, 505); [Роман:] *Тепер вже так повелося, що: що вулиця, то й звичай; що хата, то й закон* (Кроп., II, 1958, 23); *Дівчата сиділи на колодках.. Колодки були Андріянові — хату нову збирався ставити. А тим часом було де вулиці збиратися* (Бурл., О. Вересай, 1959, 167).

◇ **Бу́де й на на́шій (мої́й** *і т. ін.*) **ву́лиці свя́то** *див.* **свя́то; Викида́ти (ви́кинути) на ву́лицю** *див.* **викида́ти; Дава́ти зеле́ну ву́лицю** — пропускати без затримок, поза всякою чергою. *Світло-бежевий «ЗИЛ».. з червоним хрестом на вітровому склі стрілою мчить магістралями міста. Регулювальники дають йому «зелену вулицю»* (Веч. Київ, 16.IV 1957, 2); **Дstartся́тою** **ву́лицею обмина́ти (обхо́дити)** *кого* — старанно, свідомо уникати зустрічі з ким-небудь. *То було ніколи й не загляне* [Параска] *в нашу хату, обминає наш двір десятою вулицею* (Н.-Лев., II, 1956, 19); **На всю ву́лицю** — так, що чути далеко. *Сама усе дивиться на нього* [портрет]*... а далі як придивилась... як зарегочеться на усю вулицю...* (Кв.-Осн., II, 1956, 18); **Не валя́ється на ву́лиці** *див.* **валя́тися.**

2. Місце надворі, де молодь збирається на гулянку, а також сама гулянка. *На вулиці, на вечорницях, у колядці наша Оксана перед веде* (Кв.-Осн., II, 1956, 423); *В українському селі існує цілий ряд традиційних форм* [дозвілля],.. *як молодіжні вулиці, вечорниці* (Нар. тв. та етн., 4, 1964, 20).

◇ **Збира́тися (зібра́тися) на ву́лицю** — сходитися на гулянку (звичайно увечері). *Он і майдан, де ми на вулицю збираємося* (Мирний, I, 1954, 83).

3. Зовнішнє оточення, яке своєю некультурністю, невихованістю погано впливає на кого-небудь.— *Вулиця на перший погляд, може, і весела, вільна, та це тільки на перший погляд. А насправді вона залишає тяжкі наслідки, хвороби, тюрму* (Мик., II, 1957, 489).

ВУ́ЛИЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **ву́лиця** 1. *Він йшов вузькою, покрученою вуличкою, немов коридором, повним каміння та м'якого пилу* (Коцюб., II, 1955, 123); *Пісні вливалися в процесію з усіх вулиць і вуличок безупинно, неначе потоки в велику ріку* (Довж., I, 1958, 93).

ВУ́ЛИЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **ву́лиця** 1. *Готель, куди я заїхав, дуже чистий, гарний, але неспокійний: вуличний гамір заважав мені спочити* (Коцюб., III, 1956, 364); *З невисоких нар чайхани зіскочив на вуличну пилюгу середніх літ дехкан* (Ле, Міжгір'я, 1953, 18); // Який міститься або перебуває на вулиці. *Місячна ніч огортає село, пісні линуть з вуличних репродукторів* (Ю. Янов., I, 1958, 620); // Який відбувається на вулиці. *В політику Калинович не мішався* [втручався], *до газет не дописував, у вуличних збіговищах.. участі не брав* (Фр., VI, 1951, 153); *Вуличні бої;* // Який відділяє двір від вулиці. *Вітер тихо шелестить у верховіттях високих тополь, що виструнчилися вздовж вуличного муру* (Смолич, II, 1958, 47); // Який веде, виходить на вулицю. *Бочка не заспокоївся. Він зразу ж вийшов із повітчини і, хутенько переставляючи ноги, почимчикував до вуличних воріт* (Епік, Тв., 1958, 248); // Розділений на вулиці (про населений пункт). *У північній зоні* [дореволюційної України] *переважали вуличні поселення, тобто такі, що складаються з однієї або кількох паралельних вулиць* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 98).

Пра́вила ву́личного ру́ху *див.* **пра́вило.**

2. Який проводить на вулиці більшу частину свого життя, не маючи притулку; безпритульний. *Уже рік минув з того пам'ятного літнього ранку, коли Поль — вуличний хлопчисько-газетчик, підставив фотографу презирливу гримаску* (Ів., Таємниця, 1959, 138); // Який заробляє гроші, виступаючи на вулиці; бродячий. *Худе, бліде обличчя вуличної співачки було одухотворене високим натхненням* (Жур., Вечір.., 1958, 255).

Ву́лична жі́нка (ді́вка) — повія. [Вулична жінка:] *А ти злякався?* (Л. Укр., II, 1951, 541).

3. *перен.* Невихований, малокультурний.— *Це в нього напускне, йде воно від вуличного хлоп'ячого хвацтва* (Донч., V, 1957, 470).

4. Придуманий ким-небудь; неофіційний (про прізвиська). *В сім'ї «п'яти Столярових» були ще і шостий, і сьомий члени. Але до вуличного прізвиська їх не уводилося, бо це були особи жіночої статі* (Смолич, V, 1959, 93).

ВУ́ЛИЧНИК, а, *ч., заст.* Той, хто не має притулку; безпритульний, бродяга. *Серед усіх вуличників мав* [Владко] *славу дуже забавного оповідача* (Фр., VI, 1951, 142); *Звідти, з-за рогу, випорхнула зграйка вуличників-дітвакiв* (Смолич, II, 1958, 122).

ВУ́ЛІЙ, я, *ч., діал.* Вулик. *Маруся буде соромитись і сховається у траві або за вулій — бо Маруся маленька* (Вовчок, I, 1955, 380); * У порівн. *Наче в тім вулію, що димом зайде,— такий рух по селах наставав* (Март., Тв., 1954, 49).

ВУЛКА́Н, а, *ч.* Конусоподібна гора з кратером на вершині, через який час від часу викидається розплавлена лава, гарячі гази, уламки гірських порід тощо. *При виверженні вулкана з кратера вибухами страшенної сили вириваються гарячі гази* (Фіз. геогр., 5, 1956, 100); *Пливли повз них дзеркальні бухти, стрімкі зубчасті скелі, уламки колись проваленого у море вулкана* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 426); * У порівн. *Лісисті тухольські гори задимилися, мов незлічимі вулкани, готовлячись вибухати* (Фр., VI, 1951, 57).

△ **Грязьови́й вулка́н** — порівняно невелика гора, яка викидає не лаву, а грязь; сальза. *Грязьові вулкани часто мають вигляд гір, що високо підносяться над прилеглими просторами* (Геол. Укр., 1959, 652); **Ді́ючий вулка́н** — гора, через кратер якої періодично відбувається виверження. *Існують вулкани, які час від часу розряджаються надзвичайно спустошливими виверженнями.. Це діючі вулкани* (Наука.., 6, 1958, 56); **Зга́слий (пога́слий) вулка́н** — гора, через кратер якої вже не відбувається виверження. *Згаслі вулкани є в багатьох районах Радянського Союзу, особливо ж численні вони на Кавказі* (Про вулкани.., 1955, 4).

◇ **Як (мов, на́че** *і т. ін.*) **на вулка́ні жи́ти (бу́ти** *і т. ін.*) — бути в тривозі, передбачаючи певні події (звичайно неприємні). *Ми живемо, як на вулкані або краще — ми самі той вулкан, джерело якого сліпий уряд хоче засипати трісками і тим спинити вибух* (Коцюб., III, 1956, 285).

ВУЛКА́НІВ, нова, нове. Прикм. до **вулка́н.** *Повстаньте, гнані і голодні, Робітники усіх країн! Як у вулкановій безодні, В серцях у нас клекоче гнів* (Пісні та романси.., II, 1956, 293).

ВУЛКАНІЗА́ТОР, а, *ч., техн.* 1. Робітник, який займається вулканізацією. *Проклинаючи на чім світ стоїть і таку їзду, і вулканізаторів.., Мирон почав припасовувати домкрата* (Збан., Переджнив'я, 1960, 80).

2. Речовина, яка в поєднанні з каучуком дає гуму. *Новий вулканізатор дозволить продовжити їх життя вдвоє, заощадить мільйони автопокришок протягом року* (Веч. Київ, 14.VIII 1961, 1).

3. Казан, у якому вулканізують дрібні каучукові вироби.

ВУЛКАНІЗА́ТОРНИК, а, *ч., техн.* Те саме, що **вулканіза́тор** 1. *Контролери добились, щоб вулканізаторники в першу чергу брали ті покришки, від яких раніше відмовлялись* (Ком. Укр., 7, 1966, 51).

ВУЛКАНІЗАЦІ́ЙНИЙ, а, е, *техн.* Признач. для вулканізації. *При відсутності вулканізаційних брикетів пошкоджену ділянку* [автомобільної] *камери тимчасово можна відремонтувати накладанням латок на гумовому клеї* (Підручник шофера.., 1960, 247); *На заводі вже закінчено розрахунки та конструювання вулканізаційних камер безперервної дії* (Веч. Київ, 10.II 1958, 2).

ВУЛКАНІЗА́ЦІЯ, ї, *ж., техн.* Гаряча обробка каучуку, гутаперчі тощо спеціальними речовинами для надання їм міцності, пружності, еластичності. *Своїх цінних властивостей — пружності, еластичності та ін.— каучук набуває тільки після змішування з сіркою і нагрівання до певної температури. Такий процес називається вулканізацією каучуку* (Заг. хімія, 1955, 317); *Гуму селенової вулканізації використовують у виробництві шин* (Наука.., 10, 1958, 15).

ВУЛКАНІ́ЗМ, у, *ч.* Сукупність явищ, пов'язаних з рухом і застиганням вулканічної магми. *Вулканізм — це сукупність явищ, що супроводять рух гарячих мас з глибини Землі до її поверхні* (Про вулкани.., 1955, 4); *Для об'єднання досліджень.. вулканізму утворена Міжнародна асоціація вулканологів* (Наука.., 10, 1960, 61).

ВУЛКАНІЗО́ВАНИЙ, а, е, *техн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **вулканізува́ти.** *Вулканізований каучук називається гумою* (Заг. хімія, 1955, 423).

ВУЛКАНІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., техн.* Піддавати вулканізації. *З одного ската виходило по дві круглі, оригінальної форми посудини, а коли яка проті-*

кала, то її тут, на ходу, й вулканізували (Гончар, Тронка, 1963, 26).

ВУЛКАНІЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок., техн.* Пас. до **вулканізува́ти.** *Вони* [робітники] *показували гості, як вулканізується у спеціальних казанах обгумований кабель* (Веч. Київ, 12.XI 1966, 2).

ВУЛКАНІ́Т, у, *ч.* Гірська порода вулканічного походження. *Поліський базальт, що своїми якостями набагато перевершує знамениті французькі вулканіти, потрібен всюди* (Знання.., 7, 1965, 17).

ВУЛКАНІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до вулкана. *На ранньому ступені розвитку вулкан не має вулканічного конуса* (Курс заг. геол., 1947, 217); *Каффа дивовижно нагадує Помпею, зруйновану вулканічним вибухом* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 144); // На якому є вулкани. *Найбільший вулканічний пояс, наче вогняне кільце, оперізує Тихий океан* (Про вулкани.., 1955, 13).

2. Стос. до вулканізму. *На Землі в районах, де ще не закінчився процес горотворення, бувають землетруси і спостерігаються вулканічні явища* (Фіз. геогр., 7, 1957, 25); // Який утворився внаслідок вулканізму. *Вздовж Тихоокеанського узбережжя.. поширені товщі вулканічних порід* (Геол. ж., XIV, 4, 1954, 34).

3. *перен.* Дуже сильний, бурхливий. *М. М. Єрмолова творила свої численні і духовно різноманітні образи.. зі спалахами вулканічної пристрасті* (Моє життя в мист., 1955, 42).

ВУЛКАНОГЕ́ННИЙ, а, е, *геол.* Те саме, що **вулканічний** 2. *В товщах неогенового віку в Закарпатті багато вулканогенних продуктів — лави і туфу* (Наука.., 2, 1964, 46).

ВУЛКАНОЗНА́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Учений, який досліджує вулканічні явища. *Радянські вулканознавці провели надзвичайно цікаві в науковому відношенні дослідження вулканів Камчатки* (Видатні геогр. відкр.., 1955, 23).

ВУЛКАНО́ЛОГ, а, *ч., рідко.* Те саме, що **вулканозна́вець.** *Видатний радянський вулканолог і спеціаліст по метеоритах О. М. Заварицький вважає, що структура більшості кам'яних метеоритів дуже схожа на структуру туфових порід вулканічних районів Землі* (Наука.., 2, 1959, 18).

ВУЛКАНОЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **вулканоло́гія.** *Тепер біля підніжжя Ключевської сопки існує вулканологічна станція, що веде безперервне спостереження за вулканом* (Про вулкани.., 1955, 8).

ВУЛКАНОЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Наука про діяльність вулканів. *Діяльність вулканів вивчає наука вулканологія* (Наука.., 6, 1958, 55); *Інститут вулканології Академії наук СРСР.*

ВУЛЬГАРИЗА́ТОР, а, *ч.* Людина, яка що-небудь вульгаризує. *Поширення так званого «нового вчення» про мову М. Я. Марра, спрощенця і вульгаризатора марксизму в мовознавстві,.. завдало значної шкоди усім мовознавчим наукам* (Нариси з діалектології.., 1955, 5); *Пролетарська культура росла і міцніла, хоч як цьому.. не заважали всілякі вульгаризатори, бо її творцем є народ, що висуває з своїх лав письменників і художників, композиторів і артистів* (Рад. літ-во, 1, 1962, 38).

ВУЛЬГАРИЗА́ТОРСЬКИЙ, а, е. Власт. вульгаризаторові. *В останні роки було спростовано й відкинуто чимало всяких вульгаризаторських поглядів на поетичне мистецтво* (Про багатство л-ри, 1959, 96).

ВУЛЬГАРИЗА́ЦІЯ, ї, *ж.* Дія за знач. **вульгаризува́ти.** *Соціал-революціонаризм є один з тих проявів дрібнобуржуазної ідейної нестійкості і дрібнобуржуазної вульгаризації соціалізму, з якими соціал-демократія завжди повинна і буде вести рішучу війну* (Ленін, 6, 1949, 146); *В. Гнатюк виступав проти вульгаризації порівняльного методу та зловживання ним* (Нар. тв. та етн., 5, 1964, 97).

ВУЛЬГАРИ́ЗМ, у, *ч.* Грубе слово або вираз, що перебуває поза нормами літературної мови. *Глибоко обурює Куліша мовне штукарство цих так званих поетів, що засмічують українську мову церковнослов'янізмами, вульгаризмами* (Укр. літ. критика.., 1959, 85); *Наявність у мові поеми* [«Енеїда» І. Котляревського] *елементів натуралізму, вульгаризмів пояснюється, насамперед, бурлескним характером твору* (Іст. укр. літ., I, 1954, 158).

ВУЛЬГАРИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок. і док., перех.* Уявляти, тлумачити певне явище спрощено, примітивно, викривляючи таким чином його зміст. *Коли ж пригадати скільки утисків, заборон і просто знущань від царського уряду терпіла українська мова, а ще більше від навали.. артистів, які вульгаризували, оглупляли.. селянина, його мову і побут, тоді роль корифеїв і їх театрів стане ще більше значущою* (Мист., 1, 1966, 14); *Вульгаризуючи і перекручуючи марксизм, пролеткультівці доводили, що робітничий клас повинен створювати лабораторним шляхом якусь особливу «пролетарську культуру» в повному відриві від культури минулого* (Іст. укр. літ., II, 1956, 64).

ВУЛЬГАРИЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *недок. і док.* 1. Ставати вульгарним.

2. *тільки недок.* Пас. до **вульгаризува́ти.**

ВУЛЬГА́РНИЙ, а, е. 1. Який відрізняється від інших грубістю, непристойністю. *Його жарти й штукарство часом переходили через край і були трохи грубуваті й навіть вульгарні* (Н.-Лев., IV, 1956, 65); *Граф слухав — полковник розповідав йому на вухо вульгарні анекдоти* (Кач., II, 1958, 228).

2. Спрощений, перекручений щодо змісту. *Задовго до Жовтня партія та її преса засудили вульгарне уявлення про те, що нібито пролетарська література з'явиться на голому місці* (Рад. літ-во, 2, 1958, 11).

3. Який вульгаризує що-небудь. *Вульгарні соціологи не заперечували існування мистецтва, але зводили критичне дослідження до шукання класового ярлика, який можна було б наклеїти на письменника на підставі його соціального походження* (Від давнини.., II, 1960, 65).

ВУЛЬГА́РНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **вульга́рний** 1, 2. *Вони мене так висміяли і.. довели відсталість, неспроможність і вульгарність мого тодішнього смаку* (Моє життя в мист., 1955, 112).

ВУЛЬГА́РНО. Присл. до **вульга́рний** 1, 2.— *Як угляджу я сахарню* [цукроварню], *то неначе п'яниця вглядить корчму,— сказала Балабушиха трохи вульгарно* (Н.-Лев., III, 1956, 249); *А вже коли йшли вулицею, то тут Славко зовсім розійшовся. Жартував він якось вульгарно* (Кол., Терен.., 1959, 128).

ВУЛЬГА́РЩИНА, и, *ж., зневажл.* Паскудство, банальність.

ВУЛЬФЕНІ́Т, у, *ч.* Руда жовтого кольору кристалічної будови, яка містить у собі свинець, молібден.

ВУНДЕРКІ́НД, а, *ч.* Не за віком дуже здібна дитина. *Вундеркінд... Це слово навіває образ талановитої.. дитини* (Знання.., 11, 1967, 17).

ВУ́РДА, и, *ж., зах.* Варений невитриманий сир. [Маруся:] *Так, ходила я До нього сира й вурди купувати* (Фр., IX, 1952, 324).

ВУ́РДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **ву́рдити.**

ВУ́РДИТИ, джу, диш, *недок., перех.* Перетворювати в сир, заставляти зсістися (молоко).

ВУ́РДИТИСЯ, диться, *недок.* 1. Перетворюватися в сир; зсідатися (про молоко).

2. Те саме, що **скипа́тися.**

3. *перен.* Вирувати, бурхати білими клубами диму, пари і т. ін. *Ріка внизу, під насипом, горбилася й вурдилася білим кошлатим туманом* (Смолич, I, 1947, 310); *Декілька паровозів ще чахкали по тупиках, вурдячись білою парою* (Гончар, I, 1954, 344).

ВУРКАГА́Н, а, *ч., розм.* Безпритульна, неохайно вдягнена людина, яка живе з дрібного грабіжництва. *Зараз перед ним стояли не вуркагани, грабіжники, а самураї, фашисти* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 97); *Зовні хлопчик нічим не нагадував вуркагана* (Гончар, Таврія.., 1957, 50).

ВУРКАГА́НСЬКИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **вуркага́н.** *Потрапивши до дитячого будинку, сирота Альоша стикається з вуркаганським отаманом Матросом* (Рад. літ-во, 4, 1957, 47).

ВУ́РКІТ, коту, *ч.* Несильне, низького тембру переливчасте звучання. *У вуха вже линув одноманітний, сердитий вуркіт мотора* (Донч., Зоряна фортеця, 1933, 44); *До Острозького замку докотилися тривожні луни тих вуркотів землі* (Ле, Україна, 1940, 98).

ВУРКІТЛИ́ВИЙ, *рідко* **ВУРКОТЛИ́ВИЙ,** а, е. Якому властиве низького тембру переливчасте звучання.— *Найвища, по-моєму, краса, це краса вірності, — чув, підходячи, Сагайда спокійно вуркотливий, оксамитовий голос Брянського* (Гончар, I, 1954, 70); *Біжить вуркітливий струмочок.*

ВУРКІТЛИ́ВО, *рідко* **ВУРКОТЛИ́ВО.** Присл. до **вуркітли́вий, вуркотли́вий.** *Юрко схилився на хвіртку і, переходячи на інтимний тон, заговорив вуркотливо та влесливо* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 110); *Вуркітливо гудів літак.*

ВУ́РКНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **вуркота́ти, вуркоті́ти.** *Птах-мисливець ринув униз. Крилатий поштар встиг лише жалібно вуркнути, як опинився в орлячих пазурях* (Трубл., III, 1956, 144).

ВУРКОТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вуркота́ти** і звуки, утворювані цією дією. *З поля, коли прислухаєшся, долітало вуркотання мотора* (Панч, В дорозі, 1959, 233).

ВУРКОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ВУРКОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *недок.* Видавати несильні переливчасті звуки низького тембру.— *З дерева злинула голубка, сіла мені на плече й почала вуркотать на вухо* (Н.-Лев., I, 1956, 347); *Лише трактори невтомно вуркотіли десь у глибині степу* (Гончар, Новели, 1954, 125); *Наша кішка — в ліжко скік! До Мариночки під бік, вмить згорнулася в клубочок і тихесенько вуркоче* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 18); // Тихо, переливчасто говорити.— *Бажанчику ти мій,— вуркотіла Рокса.— Жаданчику ти мій!* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 17); *Ніжно вуркоче* [Юрась] *своїм баском, мабуть, милуючись власними ораторськими здібностями* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 69).

ВУРКОТІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вуркоті́ти** і звуки, утворювані цією дією. *Глухе вуркотіння моторів не переставало зростати* (Панч, Іду, 1946, 35); *В суміжному дворі вуркотіли узбецькі голуби. Це вуркотіння завжди наганяло на Олександра Івановича незрозумілу тугу* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 56).

ВУРКОТІ́ТИ *див.* **вуркота́ти.**

ВУРКОТЛИ́ВИЙ *див.* **вуркітли́вий.**

ВУРКОТЛИ́ВО *див.* **вуркітли́во.**

ВУС *див.* **ву́са.**

ВУ́СА, ВУ́СИ, ів, *мн.* (*одн.* **вус,** *рідко* **ус,** а, *ч.*). 1. Волосся, яке росте над верхньою губою в чоловіків. *Сивий ус, стару чуприну Вітер розвіває* (Шевч., I, 1951, 26); *На червоному виду різко виділялись пишні, густі, з жовтими кінчиками вуса* (Коз., Нові Потоки, 1948, 49).

◇ [I] **ву́сом не морга́ти (моргну́ти, вести́** *і т. ін.*); **I в вус не ду́ти** — зовсім не звертати уваги, ніяк не реагувати. «*Цу-цу, Рябко ... на-на!..*» *гукнули, як на гвалт. А наш Рябко тобі і усом не моргає* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 53); *Начальник шахти Козоріз Вугілля школі не завіз.. А дні пішли холодні, хмарні, Зимовий вітер дув, аж гув. Лиш Козоріз і в вус не дув* (С. Ол., Вибр., 1959, 228); **I ми з ву́сами** — і в нас чималий життєвий досвід.— *Тут щось та є, щось кум замишляє таке ... Та ну, мене не проведеш! I ми — з усами* (Мирний, V, 1955, 128); **Мота́ти (намота́ти, накрути́ти** *і т. ін.*) **[собі] на вус** *що*—брати до уваги; примічати, запам'ятовувати. *Нехай же баєчку вони На вус собі мотають* (Гл., Вибр., 1957, 147); *— Як гарно! — сказав Ясь. А лікар усміхнувся і накрутив собі й це на вус* (Ів., Вел. очі, 1956, 36); **Під ву́сом** *хто* — дорослий, парубок. *Стефко, хлопчик уже майже під вусом, що держав провід над усією цією громадою виключно на основі своєї переможної фізичної сили, зупиняв галасливу «голоту»* (Фр., VI, 1951, 140); **Хоч би [тобі] ву́сом моргну́в (пові́в)** — ніяк не реагує. [Горпина:] *Я таки, щоб запевнити себе, чи й справді заснув* [батько], *взяла соломинку та й полоскотала його по щоці, а він хоч би тобі вусом моргнув,— хропе!..* (Кроп., I, 1958, 194).

2. Волосся-щетинки по боках верхньої губи в деяких тварин. *Борода честь, а вуса й в кота єсть* (Номис, 1864, № 8553); *Коли в замковій щілині клацнув ключ, великий сірий пацюк швидко повів вусами* (Донч., II, 1956, 10); // Тонкі відростки по боках рота деяких риб (напр., сома) і рака. * У порівн. *В нього вуси, як у рака* (Коцюб., II, 1955, 59).

Кито́вий вус — пругкі рогові пластинки на верхній щелепі кита. *Рогові пластини кита відомі під назвою китового вуса* (Зоол., 1957, 158); *Цінився.. китовий вус, який застосовували при виробленні високих комірців, кринолінів, дамських корсетів* (Наука.., 3, 1958, 56).

3. Тоненькі пагони, стеблинки деяких рослин, які служать для їх розмноження або для прикріплення до чого-небудь. *Суниці розводять переважно вегетативно — вусами, паростками* (Хлібороб Укр., 12, 1966, 47); *Здається, ніби чутно, як трава росте, огірки, як десь у таємничій жаркій тьмі довшає огудина гарбузів, чіпляючись вусами за тин* (Довж., I, 1958, 87); // Тонкий виріст на колосках злакових рослин; остюк. *Вітер шарудів і грався довгими вусами колосків* (Собко, Шлях.., 1948, 85); *Навколо, скільки оком окинеш, плюскотять на вузьких нивах остисті і безості пшениці, перехитується довгими вусами ячмінь* (Стельмах, II, 1962, 408).

4. *тільки мн., заст.* Зборки ззаду від талії вниз у верхньому одязі (кожушкові, свиті, корсетці). *Взяла* [Венера] *очіпок грезетовий I кунтуш з усами люстровий, Пішла к Зевесу на ралець* (Котл., I, 1952, 69); *Мода — владний господар. Спитаєш, наприклад, яку-небудь стару жінку, чому в неї корсетка на три або на п'ять вусів, то неодмінно почуєш: — А у нас усі так носять* (Думки про театр, 1955, 151).

ВУСА́НЬ, я́, *ч.* Чоловік з вусами. *Пасько Нестір, довгий, чорнявий вусань, повз двір ідучи, гукнув до старої* (Горд., II, 1959, 8); *В загоні Руднєва справді всі стали вусанями* (Воронько, Партиз. генерал.., 1946, 9).

ВУСА́ТИЙ, а, е. Який має вуса. *На одних дверях був намальований вусатий і чубатий запорожець* (Н.-Лев., I, 1956, 349); *Всі, усі тепер у полі, Бо роботи є доволі, Навіть Мурчик — кіт вусатий — Десь повіявся із хати* (Стельмах, Колосок.., 1959, 20); *З обох боків, як стіни, стояло жито й шелестіло вусатим колоссям* (Коцюб., I, 1955, 17); *Відповідно до міжнародної китобійної конвенції щороку встановлюються строки полювання на вусатих китів* (Наука.., 7, 1958, 57).

ВУСА́Ч [1], а́, *ч., рідко.* Те саме, що **вуса́нь.** *А коли кухоль по черзі обійшов усіх, залишив свою мовчазність і сивий, суворий вусач* (Баш, На землі.., 1957, 9); *Молодь* *танцювала.. А згодом уже хтось із вусачів та бородачів з силою вдаряв шапкою і ставав у коло* (Збан., Доля, 1961, 22).

ВУСА́Ч^2, а́, *ч.* Жук з виду вусачевих. *За рік соняшниковий вусач дає одне покоління* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 211).

ВУ́СИ *див.* **ву́са.**

ВУ́СИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **вус.** *Підкрутив* [Хапко] *вусика і до міста* (Вовчок, VI, 1956, 277); *Живо рухаючи білими вусиками, скочила* [мишка] *на лісовий корч* (Фр., VI, 1951, 149); *Отож для сприймання смакових відчуттів у бджоли пристосовані і язичок, і ніжки, і вусики* (Бджоли, 1955, 28); *Гей, колоситься Жито в колгоспі, Яра пшениця — Вусики гострі* (Шпак, Вибр., 1952, 58); *Була в Охріма сіра Свита, Так хороше пошита: Іззаду вусики з червоного сукна* (Гл., Вибр., 1957, 62).

ВУСИ́СЬКО, а, *с.* Те саме, що **вуси́ще.**

ВУСИ́ЩА, и́щ, *мн.* (*одн.* **вуси́ще,** а, *ч. і с.*). Збільш. до **ву́са** 1—3.— *Що за страшний був той дядько!.. Очі здорові, як у пугача, червоні вусища, як у старого кота* (Н.-Лев., I, 1956, 74); [Іван Степанович:] *Се ще не вуси,.. а от як виростуть, то будуть вусища!* (Кроп., V, 1959, 111); *Хлопчина стрічав по дорозі якогось зовсім-зовсім особливого, небаченого жука з довгими вусищами* (Донч., II, 1956, 528).

ВУСИ́ЩЕ *див.* **вуси́ща.**

ВУСО́К, ска́, *ч.* Зменш. до **вус** 1—3. *Прилинув Май у промінні злотистім.. Молодики вусок весняний крутять* (Л. Укр., IV, 1954, 113); *А жито, як рута, не смута, зеленим вуском колихає* (Мал., Серце.., 1959, 11).

ВУСТА́ *див.* **уста́.**

ВУ́СТІЛКА, и, *ж., діал.* Устілка. *Засвітили каганець, дивляться — вустілка в відрі з водою мокне* (Горд., Діти.., 1937, 184).

ВУ́СТОНЬКА *див.* **у́стонька.**

ВУ́ТІНКА, и, *ж., діал.* Зменш.-пестл. до **ву́тка.** — *Чого, селезень, скучний, невесел, Скучний, невесел, невідрадісний? — Ой як мені жить, веселому буть,— Любив вутінку, не можу забуть* (Укр.. лір. пісні, 1958, 296).

ВУ́ТКА, и, *ж., діал.* Качка. *Вутки аж летять та крячуть* (Тич., III, 1947, 178).

ВУТЛЕ́НЬКИЙ, а, е. Зменш.-пестл. до **ву́тлий.** *Він з якоюсь лихою втіхою дивився, що така ще вона* [Галя] *вутленька, хиленька* (Вовчок, I, 1955, 158); *Через кілька хвилин вутленький візок уже котився по м'якій порослій травою дорозі до річки* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 99).

ВУ́ТЛИЙ, а, е. 1. Який не є надійним знаряддям пересування (про човен тощо); неміцний, благенький. *Крихітна їхня степова комуна нагадувала вутле суденце в розбурханому морі* (Ю. Янов., I, 1958, 510); *Вдвох на вутлому поромі Дін ми з ним перепливли* (Перв., I, 1958, 427); // Який має непривабливий вигляд; старий, потертий, убогий. *Під пахвою він тримав вутлий, засмальцьований парусиновий портфель* (Кир., Вибр., 1960, 168); *Адже оті трухляві білі колони, що стоять біля ганку, напевно було задумано, щоб якось поліпшити зовнішній вигляд вутлого особняка...* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 134).

2. *розм.* Якому чогось не вистачає; слабий, недорозвинутий. [Полковник:] *Що це ти, доню, сьогодня* [сьогодні] *якась вутла?* [Марина:] *Голова трохи болить* (Кроп., V, 1959, 478); *Так без роси, на спеці у пустині І хиріє, і в'яне вутлий цвіт!* (Стар., Вибр., 1959, 19); — *Тут люди, бачиш, якісь вутлі, тонкошкірі* (Гончар, I, 1954, 68).

ВУТЯ́, я́ти, *с., діал.* Каченя. *Сіре вутя, ой сіре вутя, Ой, на морі ночує, Воно ж моє усе горенько чує* (Укр.. лір. пісні, 1958, 384).

ВУТЯ́ТКО, а, *с., діал.* Зменш.-пестл. до **вутя́.** *Хлоп'ята похапцем, з каченям у руках, кинулись до класу. Вчителька розсердилась була, але й самій стало цікаво: вутятко бо живе, тепленьке, налякане* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 27).

ВУХА́НЬ, я́, *ч.* 1. *зневажл.* Про людину, яка має довгі вуха. *Махиня поглянув на Віктора..— Я тебе поставлю на своє місце! Будеш ти у мене, вухань, як шовковий* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 13).

2. *розм.* Про зайця. *Великий вухань, міцно підкидаючи задніми ногами, стрімголов мчав із кущів* (Стельмах, На.. землі, 1949, 328).

3. Різновид кажанів з довгими й широкими вухами. *Вухань оселяється переважно поблизу людського житла незалежно від характеру місцевості* (Звірі.. Карпат.., 1952, 24).

ВУХА́СТИЙ, а, е. Те саме, що **вуха́тий.** *Я вже твердо запевнився, що цей вухастий хлопець знає все, що йому треба* (Хотк., I, 1966, 156); — *Ото люди й кажуть: ти вухастий — все прислухаєшся* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 570).

ВУХА́ТИЙ, а, е. Який має великі або довгі вуха. *Вухатий ослик розумно поводив очима* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 217); * Образно. *Земля прислухається до придорожніх пісень і вухатими соняшниками, і вусатим ячменем* (Стельмах, Хліб.., 1959, 540); // З вухами (про шапку). *На його голові низько сиділа заяча вухата шапка* (Кучер, Чорноморці, 1956, 306).

ВУХНА́ЛЬ (*рідко* **УХНА́ЛЬ**), я́, *ч.* Спеціальний цвях, яким прибивають підкову до кінського копита, а також підісок до осі.— *Ти* [коню] *босий, некований! Уяви собі, вухналя нема!* (Вишня, II, 1956, 58); *Льоша зазирнув у ящик з цвяхами: — Ого! Всіх розмірів! Що? Та тут навіть вухналь є! — Він засміявся.— Вухналем же коней кують!* (Мокр., Острів.., 1961, 32).

ВУ́ХО, а, *с.* 1. Орган слуху й рівноваги в людини та хребетних тварин. *Марина співає, а її тонкий та дзвінкий голос доноситься через стіну до Олексія Івановича, пестить його вухо, веселить серце* (Мирний, IV, 1955, 232); *Все чує вухо, пильно стежить око І серце теж події провіща* (Бажан, I, 1946, 282); *Внутрішнє вухо;* // Зовнішня хрящова частина органу слуху; вушна раковина. *За вуха вона* [дівчина] *позатикала пучки дрібненького барвінку* (Н.-Лев., II, 1956, 275); *Кінь обережно ступав лісовою дорогою, наставляючи вперед вуха* (Ю. Янов., II, 1958, 214).

◊ **Аж у ву́хах лящи́ть**— про дуже голосний, переважно неприємний крик, розмову, брязкіт і т. ін. *Котька верещить, аж у вухах лящить* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 201); *З парубками йдуть і дівчата. Вони теж співають, і пісня аж лящить у вухах, луною відбивається в левадах* (Панч, На калин. мості, 1965, 12); **Ву́ха в'я́нуть** — неприємно, гидко слухати що-небудь непристойне. *Стидно, аж вуха в'януть* (Укр.. присл.., 1955, 300); *Іноді полюбляє такі міцні слівця, від яких вуха в'януть* (Руд., Остання шабля, 1959, 209); **Ву́ха займа́ються (зайняли́ся)** — вуха червоніють (від сорому і т. ін.). *Гонтар відчув, як від сорому зайнялись його вуха* (Баш, Вибр., 1948, 13); **Ву́хами ля́пати (хля́пати)** — те саме, що **Гав лови́ти** (*див.* **га́ва**).— *А дядько Гордій поважно до жінок стиха: — Тільки ж ви глядіть тут, не вухами ляпати прийшли. Голосуватимемо чи що, глядіть же й ви!* (Головко, II, 1957, 126); *Вже зріють у ній ті гарячі слова, які вона вигорне там, де слід. А поки що каже будівникам: — Поправлятимем. Тільки ви теж вухами не хляпайте. Разом з вами будемо поправляти* (Гончар, Тронка, 1963, 82); **Ву́ха позаклада́ло** *кому, безос.*— хтось не може чути, утратив слух.— *Та вже ж чую: не позакладало мені вух,— обізвалась Мокрина, розсердившись*

(Н.-Лев., II, 1956, 238); **Ву́хо [за́вжди] на сторо́жі** *в кого* — хтось [завжди] уважний, готовий до будь-якої несподіванки. *Риндичка зовні виглядала так: маленька, кругленька, дуже метка, рухалась швидкими куценькими кроками, а вухо завжди на сторожі* (Мист., 1, 1956, 41); **Ву́хо (ву́ха) ріже** — звучить різко, грубо; неприємно для слуху. *На розхряпаних вікнах сиділи хлопці й співали. Їхні голоси високі, неодностайні, різали вухо дзвінким і гострим склом* (Мик., II, 1957, 178); **Голова́ з ву́хами** *див.* **голова́; Держа́ти (трима́ти) ву́хо го́стро** *див.* **го́стро; До ву́ха доліта́ти (долеті́ти, дійти́** *і т. ін.*) — почути щось здалека; дізнатися про щось.— *Чи ти бачиш, хто за сотню верстов.. примчався до тебе, не спавши і не прилягавши й на часину ..з того безталанного часу, як тяжка звістка дійшла до її вуха?* (Мирний, I, 1954, 357); *Раптом до вуха долітає давно жданий поклик трембіти* (Коцюб., II, 1955, 323); **Дра́ти (надра́ти, нам'яти** *і т. ін.*) **ву́ха [ву́ші]** — карати, тягаючи за вуха. *Навкруги дітям часто скубли волосся, драли вуші, періщили ременем* (Крот., Сини.., 1948, 19); [Поліна К.:] *А от коли твій Льонька ще раз покаже сюди свій товстий ніс і розбійничу бороду, я йому намну вуха, будь певна* (Коч., II, 1956, 110); **За ву́ха тягти́ (тягну́ти, витя́гувати** *і т. ін.*) *кого* — всіляко допомагати тому, хто сам не прагне або не здатний до якоїсь діяльності, якогось заняття. *Не раз витягував* [Віталик] *Тоню за вуха по фізиці та математиці...* (Гончар, Тронка, 1963, 28); **Звуча́ти у ву́хах** *див.* **звуча́ти; І за ву́ха не відтягти́** *кого від чого* — ніяк не відсторонити когось від чого-небудь.— *Дай вам землю під селом, так вас од неї й за вуха не відтягнеш* (Головко, II, 1957, 22); **І за ву́хом не сверби́ть** *кого і кому* — хтось не звертає ніякої уваги на що-небудь; комусь байдуже. *Мірошник спить та спить. Вода ж біжить... Хомі й за вухом не свербить* (Гл., Вибр., 1957, 39); **І (на́віть) ву́хом не вести́** — не звертати ніякої уваги, бути зовсім байдужим. *Молодий комсомолець старанно їх просив трохи зачекати, посилаючись на те, що в канцелярії якраз відбувається засідання. Але вони й вухом не вели* (Епік, Тв., 1958, 273); **І сті́ни ма́ють ву́ха** — треба говорити обережно, бо можуть підслухати; **Їсть (їдя́ть** *і т. ін.*), **аж за ву́хами лящи́ть** — їсть (їдять і т. ін.) з великим апетитом, жадібно. *Він знай усе моргав однією бровою і вусом та уминав яєшню, аж за вухами лящало* (Мирний, I, 1954, 297); *Своє сало в торбі тримає, а моїх курей їдять, аж за вухами лящить* (Тют., Вир, 1964, 357); **Кра́єм (крає́чком) ву́ха чу́ти (почу́ти, пійма́ти)** *див.* **край; Лови́ти ву́хом** — прислухатися, чути. *Ще здалека вухом ловив я Хрип, що грудь його різав стару* (Фр., XIII, 1954, 138); **Ма́ти до́вгі ву́ха** — чути те, чого не можуть почути інші. [Другий голос:] *Що ж ти там почуєш?* [Третій голос:] *Він має довгі вуха, не журися!* (Л. Укр., II, 1951, 523); **Музика́льне ву́хо** — вухо, що добре розрізняє мелодійні відтінки. *Опріч знання різних діалектів треба мати дуже музикальне вухо, щоб зловити усі одтінки говорів* (Коцюб., III, 1956, 312); **На (над) ву́хо говори́ти (сказа́ти, шепну́ти** *і т. ін.*) — говорити тихо, наблизивши губи до вуха співбесідника.— *А що — вовк добре заскиглив? — шепнув дідок на вухо Йванові і засміявся* (Коцюб., I, 1955, 349); *«А де ж дукачів узяти?» То Сава Петрович на це їй: «Іди, над вухо скажу, навчу, де»* (Головко, II, 1957, 192); **Нагострі́ти (насторожи́ти** *і т. ін.*) **ву́хо (ву́ха)** — уважно прислухатися; насторожитися, наслухати.— *Що вона говорить, клята карга? — змертвілими губами прохрипів сам до себе майор і.. насторожив ухо* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 91); **Не ба́чити (поба́чити)** *кого, що,* **як свої́х (вла́сних) вух; Ба́чити (поба́чити)** *кого, що,* **як свої́ (вла́сні) ву́ха** — ніколи не бачити кого-, що-небудь. *Тепер йому не бачити й посади ян-шая, як своїх вух...* (Досв., Гюлле, 1961, 87); — *Смикнуло ж тебе за язик.. Дядько, було, вже зовсім відписав нам свою левадку, а після цього побачиш ти її, як власні вуха* (Панч, На калин. мості, 1965, 85); **Не вірити свої́м (вла́сним) ву́хам** *див.* **вірити; Опуска́ти (опусти́ти) ву́ха** — впадати у відчай; засмучуватися; **Пе́стити ву́хо** — бути приємним для слуху. *Марина співає, а її тонкий та дзвінкий голос доноситься через стіну до Олексія Івановича, пестить його вухо* (Мирний, IV, 1955, 232); **Підніма́ти (підня́ти) ву́ха** — наважуватися протидіяти. —*Правильно Данюша каже: «Коли це в мене було, щоб проти голосував хто?» А то аж сім! Підняли вуха* (Головко, II, 1957, 70); **Пійма́ти во́вка за ву́ха** — уміти використати що-небудь для себе. *Він вміє піймати вовка за вуха* (Номи́с, 1864, № 13567); **Пійма́ти ву́хом; Спійма́ти на ву́хо** — почути звичайно тихі, невиразні звуки. *Коли се чутким вухом піймала* [Екбаль] *один гук з надвірного гомону* (Л. Укр., III, 1952, 713); *У тиші можна було навіть спіймати на вухо брязкіт стремен* (Панч, Іду, 1946, 76); **По [са́мі] ву́ха:** а) (*із сл.* закохатися) дуже сильно. *З перших же днів і закохався в неї, як сам признався собі — «по самі вуха». Навіть вірша склав* (Головко, II, 1957, 417); б) цілком, зовсім. *Поринути по вуха в працю;* в) дуже багато. *А роботи по самі вуха: треба обід готувати та видавати, посуду мити, хуста прати, хліб пекти...* (Коцюб., I, 1955, 64); **Прокрича́ти (прогуді́ти, проту́ркати** *і т. ін.*) **ву́ха** *кому про кого, що* — надокучити, обриднути комусь довгими, постійними розмовами про кого-, що-небудь; **Пропуска́ти (пропусти́ти) повз ву́ха** — не звертати ніякої уваги на те, що говорять. *Чемериця, заклопотаний і все ще неспокійний, якось байдуже пропустив повз вуха її слова* (Коцюба, Нові береги, 1959, 414); **Пуска́ти з ву́ха у ву́хо (ми́мо вух)** — не дуже прислухатися до сказаного, не звертати уваги на що-небудь сказане. *Це Невмій, бува, й прослуха, Та пускає з вуха в вухо* (Стельмах, Колосок.., 1959, 105); *Маруся́к нібито пускав усе те мимо вух, набирався рівнодушного вигляду, але всередині у нього все кипіло й варилося* (Хотк., II, 1966, 227); **Розпусти́ти ву́ха** — слухати уважно, з повним довір'ям; утратити пильність; **Ти́хо, немо́в (на́че, як) у ву́сі** — дуже тихо. *Човен.. пішов під воду. Стало тихо, немов у вусі* (Логв., Давні рани, 1961, 10); *Коли та сварка була, а ви все згадуєте й досі. Тепер на вашому кутку, хвалити бога, як у вусі, тихо...* (Л. Янов., I, 1959, 83); **Тонке́ ву́хо** — добрий слух. *Тільки палка душа, тонке вухо і добрий зір поведуть народ на шлях сонця, на шлях переможниці — Весни!* (Коцюб., III, 1956, 303); **Туге́ ву́хо** — поганий слух. *У нього було дуже туге вухо, зате терпіння, хоч одсипай...* (Збірник про Кроп., 1955, 60); **У ву́хах дзво́нить (дзвени́ть),** *безос* — про дзвенячий шум у голові, який є наслідком болю, перевтоми і т. ін. *Проценко, мов громом прибитий, стояв і трусився. У голові в його гуло, у вухах дзвонило* (Мирний, III, 1954, 274); *Знову в хаті тиша. Щось невловиме дзвенить у вухах, гуде в голові* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 89); **У ву́ха впа́ло** *див.* **впада́ти; Усміха́тися (усміхну́тися) аж до вух** — усміхатися, широко розкриваючи рот. *Поклавши оберемок бур'яну на сніг, він зняв.. шапку, дбайливо струсив її од бур'яну і колючок, усміхнувся аж до вух, оголивши червоні ясна* (Тют., Вир, 1964, 482); **Хоч ву́ха затика́й:** а) те саме, що **Аж у ву́хах лящи́ть**. *Що мене найбільше вразило тут, то вуличне життя.. Люди не говорять, а кричать так, що хоч вуха затикай* (Коцюб., III, 1956, 270); б) (*із сл.* лаятися) дуже непристойно; **Хоч у ву́хо вбгай (бгай)** — дуже лагідний, податливий, добрий. — *Приязненький та ласкавенький* [Петро], *хоч у вухо вбгай* (Н.-Лев., III, 1956, 288); *То бувало нікому на світі* *не вступить* [Йосип], *не послухає нікого, а то хоч у вухо бгай* (Мирний, IV, 1955, 36); **Чу́ти (почу́ти) на вла́сні ву́ха (своїми ву́хами)** — самому чути що-небудь. [Теофіл:] *Як він казав про мене Крусті, що я вернувся з Галлії, те чув я на власні вуха* (Л. Укр., II, 1951, 437);— *Що не може бути?! На власні очі бачив, своїми вухами чув, не позакладало ж мені!* (Стельмах, I, 1962, 388); **Язи́к по́за ву́хами (вуши́ма) теліпа́ється (мота́ється** *і т. ін.*) *у кого* — хтось любить багато говорити. *У його язик поза вушима мотається* (Номис, 1864, № 12971).

2. *перен., розм.* Про людину, яка прислухається до чужих розмов, щоб передати їх комусь; шпигун. *Очевидно, у бандитської ватаги була своя розвідка, надійні вуха й очі з числа невдоволених* (Цюпа, Три явори, 1958, 17); — *Чуєте, Гнате.— Та чую ж,— озирається чоловік, чи нема десь поблизу панського вуха* (Стельмах, I, 1962, 361).

3. Бокова частина шапки, що закриває вушну раковину. *Незграбними пальцями, що ниють від шпарів,.. розв'язую і ніяк не можу розв'язати шворки біля вух шапки* (Збан., Єдина, 1959, 12); *Із солом'яного дупла, виритого в скирті, обтрушуючись, виліз Шовкун. Весь був у соломі, шапка на ньому обкрутилася вухом наперед* (Гончар, III, 1959, 216).

4. Пристосування у вигляді невеликої дужки, за яку тримають або вішають предмет. *Жінки і дівчата носять цемент у цебриках, у яких крізь вуха просилено дрючок* (Фр., I, 1955, 226); *Подали мені чашку без вуха та без вінець, чайник без вуха* (Тесл., З книги життя, 1918, 58).

ВУЦВК, *невідм., ч., іст.* Скорочення: Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет. *Я.. влаштувався на роботу в редакцію харківської газети «Вісті ВУЦВК» як художник-ілюстратор* (Довж., I, 1958, 18).

ВУША́НКА, и, *ж., рідко.* Зимова шапка з вухами (в 3 знач.). *Полоз натяг рукавиці, кудлату вушанку, і вони вийшли* (Собко, Зор. крила, 1950, 153); *Він був одягнений у заячу вушанку, в полатаний кожушок, на ногах — високі валянки* (Руд., Вітер.., 1958, 412).

ВУ́ШЕНЬКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **ву́шко** 1. — *А ви, мої вушенька, що робили? — Ми уважно надслухували, чи не наближаються твої вороги* (Фр., IV, 1950, 56).

ВУ́ШЕЧКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **ву́шко** 1.

ВУ́ШКО, а, *с.* 1. Зменш.-пестл. до **ву́хо** 1, 3, 4. *Я учу Оксаночку грати на фортепіано, бо вона має добрі вушка* (Л. Укр., V, 1956, 85); *В траві дзвенять коники, ворушаться ховрашки, миготять вушками* (Н.-Лев., III, 1956, 314); *Шубка в Лени тепла, біла, шапка з вушками униз* (Тич., II, 1957, 322); *Чоботи зв'язав* [Іван] *за вушка ремінцем і перекинув через грушеву палицю* (Кол., Терен.., 1959, 94).

△ **Ведме́же ву́шко** *див.* **ведме́жий.**

2. Отвір у голці, через який просилюють нитку.— *Хіба ти не бачиш, що в печі обід недоварений, а хата стоїть і досі не метена? — Та вже ж бачу,..— обізвалася Мотря, затягуючи нитку в вушко* (Н.-Лев., II, 1956, 240); *Зір, як в орла: сам засиляє нитку в вушко* (Гончар, Таврія.., 1957, 303); // Отвір у пристрої, механізмі, до якого що-небудь вставляється. *Болти для кріплення гірлянд ізоляторів застосовуються тільки із завареним вушком* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 31); *На лівому кінці головної балки жатки є гак, який вільно входить у вушко рами молотарки* (Зерн. комбайни, 1957, 34).

◇ **Пролі́зти (пройти́) крізь ву́шко го́лки** — зробити, вчинити щось неймовірне, дуже складне для здійснення.

3. *перев. мн.* Вареники з яловичиною, які варяться в юшці, бульйоні тощо. *Дуже популярними стравами.. є борщ український з вушками, .. з квасолею* (Укр. страви, 1957, 20).

ВУШНИ́Й, а́, е́. Прикм. до **ву́хо** 1. *Вушна сірка є видозмінений, більш багатий жиром продукт потових залоз* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 13).

△ **Вушна́ ра́ковина** — те саме, що **ву́хо** 1. *Слід регулярно старанно мити вушні раковини і складки шкіри за ними* (Заг. догляд за хворими, 1957, 48).

ВУШНИ́К, а́, *ч., розм.* Лікар, який лікує вушні хвороби.

ВХЕ́КАТИ, ВХЕ́КАТИСЯ, ВХИ́БИТИ, ВХИ́БИТИСЯ, ВХИЛИ́ТИСЯ, ВХИЛЯ́ННЯ, ВХИЛЯ́ТИСЯ, ВХИЛЬНУ́ТИСЯ, ВХИСТИ́ТИСЯ, ВХИТРИ́ТИСЯ, ВХИТРЯ́ТИСЯ *див.* **ухе́кати, ухе́катися** і т. д.

ВХІД, вхо́ду, *ч.* 1. Те саме, що **вхо́дження.** *Знов рік минув! При вході в рік новий погляньмо взад, на те, що ми пробу́ли* (Фр., XIII, 1954, 80); *Всередину і впускають бажаючих потанцювати. Плата за вхід скромненька — троячка* (Ковінька, Кутя.., 1960, 110).

2. *до чого, у що, на що.* Отвір або місце для проходу в середину приміщення і т. ін. *Самий менший, молодший сидить коло входу у печеру* (Вовчок, I, 1955, 321); *Біля входу на аеродром виднілося кілька невисоких будинків* (Собко, Зор. крила, 1950, 16); *Біля входу до санаторію стояв мовчазний гурт жінок* (Кучер, Чорноморці, 1956, 91).

◇ **Зна́ти всі вхо́ди й ви́ходи** — бути добре обізнаним з чимось. *Рудь знає тут всі входи і виходи краще за Ковальчука* (Голов., Тополя.., 1965, 237).

ВХІДНИ́Й, а́, е́. 1. Признач. для входу куди-небудь, у середину чого-небудь.— *Вона мене не слухає, а дивиться кудись у глибину вхідної алеї розпаленим поглядом* (Л. Укр., III, 1952, 607); *Хтось несміливо подзвонив до вхідних дверей* (Вільде, Сестри.., 1958, 416).

Вхідни́й квито́к — який дає право входу до театру, на концерт, виставку і т. ін.— *Квитки вже розпродали. —Що там нема? Вхідні дай. Ми й постоїмо* (Шиян, Баланда, 1957, 110).

2. *канц.* Який одержує установа (про документи, листи тощо). *Вхідні папери.*

ВХІ́ДЧИНИ (УХІ́ДЧИНИ), чин, *мн.* Те саме, що **вхо́дини.** *Чайченкова мати купила хату у Любчиках.., то ми усі на вхідчинах тих були* (Вовчок, I, 1955, 194); *На вхідчини до клубу То марш вітальний був* (Рильський, II, 1946, 181).

ВХО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вхо́дити.** *Входження України до складу Росії мало також величезне міжнародне значення* (Тези про 300-річчя возз'єдн.., 1954, 11); *Процес входження радянської сатиричної літератури у світову літературу яскраво виявився у творчості Остапа Вишні* (Рад. літ-во, 3, 1967, 28).

ВХО́ДИНИ, дин, *мн.* Народний звичай відзначати вселення в нове приміщення (звичайно житло); новосілля. *Пишно й бучно відсвяткував Бжеський свої входини й почав улаштовувати господарство* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 241); *З великою радістю все село привітало Мусія Савича, який першим переїхав у нову хату. Потім, що не день, то нові входини* (Рад. Укр., 27.I 1967, 3).

ВХО́ДИТИ *і* **ВВІХО́ДИТИ (УХО́ДИТИ, УВІХО́ДИТИ)**, джу, диш, *недок.*, **ВВІЙТИ́ (УВІЙТИ́)**, увійду́, увійде́ш, *док.* 1. *до чого, у що і без додатка.* Ідучи, потрапляти, проникати куди-небудь, у межі, у середину чого-небудь. *У садочок входить молодий хлопець в солом'яному брилі* (Шевч., II, 1953, 168); *Він тремтів та схоплювався з лави, як хто ввіходив до хати* (Коцюб., I, 1955, 117); *Увіходжу в сіни — справді чутно бучу.. Уходжу в хату.. Буча зразу стихла* (Мирний, I, 1954, 90); *Полк саме входив по високій автостраді в широку, розлогу долину* (Гончар, III, 1959, 446); [Ганна:]

Кумо, чи діжа готова, щоб зараз перед поріг винести, як тільки молоді увійдуть у подвір'я? (Кроп., II, 1958, 70); *Він увійшов відразу до свого кабінету* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 35); // *до кого.* Заходити в чию-небудь хату, кімнату. *Серед дня увійшов він до мене* (Кв.-Осн., II, 1956, 245); // *до чого, у що.* Впливати в порт, заходити в гавань і т. ін. (про судна). *Це єдиний судноплавний рукав в гирлі Аму-Дар'ї, в який зможуть вільно входити плоскодонні пароплави* (Тулуб, В степу.., 1964, 396); * У порівн. *Прощайте! Зичу всім у літо увійти, як входить корабель у гавань* (Рильський, II, 1960, 135); // *до чого, у що.* Впадати, втікати (про річку тощо). *Серед села Раставиця входить в широкий ставок* (Н.-Лев., II, 1956, 168); *З чотирьох — двоє тоне зразу, а двох, похитуючи, несе вода річки, що саме входить до моря* (Ю. Янов., II, 1958, 67); // *у що, поміж що.* Заходити, вклинюватися в межі чого-небудь. *Він жив на самому кінці села, там, де глибокий яр входив у ліс вузьким клином* (Н.-Лев., II, 1956, 271); *Чисте осіннє голубе небо спускалося над цвинтарем та й наче входило там поміж дерева й хрести* (Март., Тв., 1954, 89); // *у що.* Повертатися в попередні межі. *Зацвіли усі діброви, і долини, і луги, І річки синіють знову. І не входять в береги* (Стельмах, Колосок.., 1959, 10).

◇ **Вхо́дити (увійти́) в [свою́] ко́лію (в береги́)** — повертатися до звичайного, нормального стану. *Скільки ще куль із-за рогу просвистить, поки все ввійде в береги і життя потече, як широка течія Дніпрова* (Гончар, II, 1959, 230).

2. *у що.* Проникати в глибину чого-небудь; просякати.— *З поміччю й ріки течуть! — Або течуть, або в землю входять,— кажу їй* (Вовчок, VI, 1956, 257); *Острий* [гострий] *ніж входив у тіло* [теляти] (Фр., IV, 1950, 202); *Стара хата зо вдовою Разом вік свій віджила, Почорніла, похилилась І в болото увійшла* (Рудан., Тв., 1956, 47); // *перен.* Глибоко западати, проникати (в душу, серце тощо). *Тому все нам рідне, що пристрасно входить у душі, Бо ми тут трудящі й господарі!* (Гірник, Друзі.., 1953, 9); *Діяння героїв* [померлих], *увійшовши у свідомість мас, відроджуються, як живі* (Тич., III, 1957, 22).

3. *до чого, у що і без додатка.* Бути, ставати складовою частиною чогось. *В 1880 р. п. Піскунов видав «Збірник творів» Кухаренка, куди увійшли всі показані вище праці* (Коцюб., III, 1956, 49); *Для млинчиків приготовляють рідке тісто, до складу якого входять борошно, молоко, яйця, сіль* (Укр. страви, 1957, 266); *До їхніх розрахунків не входила затримка на шляху до міста* (Ю. Янов., I, 1958, 273); // Бути членом, учасником чого-небудь, належати до чогось. *Обидва вони входили в повстанський комітет* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 17).

◇ **Вхо́дити (увійти́) в кров** — ставати невід'ємною рисою характеру, поведінки тощо. *Вони всі вже були добре обстріляні, і солдатські суворі звичаї входили їм у кров* (Гончар, III, 1959, 155); *Це приятелювання не припинялося з давніх-давен і справді було безкорисливим, увійшло в кров, і друзі рідними поробилися* (Ле, Наливайко, 1957, 48).

4. *у що.* Вникати в що-небудь; дуже цікавитися чимсь.— *А ти вмів? — запитав отець, не входячи в те, що се за така дивовижна наука* (Фр., II, 1950, 59); *Яків довго з жалем дивився на Дарину, входив у її світ і зараз його лихо здавалося півлихом — у нього ще не все втрачено...* (Стельмах, I, 1962, 488); *Леся Українка уміла глибоко входити в специфіку зображення не лише матеріальної обстановки, а й духовного світу персонажів стародавніх і давніх часів* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 566).

◇ **Вхо́дити (увійти́) в стано́вище** *чиє* — намагатися зрозуміти причини, мотиви чиїхось дій, а також обставини; ставитися до когось з увагою, співчуттям. *Уміння входити в становище другого народу нашої Батьківщини і розуміти його — ось про що весь час говорить нам Комуністична партія* (Вітч., 5, 1956, 11).

5. *у що.* У сполученні з абстрактними іменниками означає: розпочинати дію, виражену певним іменником; переходити в якийсь стан. *Велика машина людської робучої* [робочої] *сили зі скрипом, стогнанням та зітханням почала входити в рух* (Фр., V, 1951, 292); *Зменшився вогонь з ручної зброї, в дію входили міномети* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 370); *Людей старшого покоління, які виросли за капіталізму, в обійми культу штовхнули злидні і безправність, потім вірування увійшли в звичку* (Наука.., 6, 1959, 49).

◇ **Вхо́дити (увійти́) в дові́р'я** *див.* **дові́р'я; Вхо́дити (увійти́) в життя́** *чиє:* а) ставати звичайним у чиєму-небудь житті. *Культурний зв'язок казахського та українського народів глибоко увійшов в наше життя* (Літ. газ., 9.XII 1948, 4); б) ставати необхідним, невід'ємним у чиєму-небудь житті. *Тільки тепер зрозумів Федя з усією силою: з того часу, як познайомився з Маринкою, вона увійшла в його життя назавжди* (Ткач, Жди.., 1959, 52); **Вхо́дити (увійти́) в істо́рію** — залишати слід в історії; ставати історично відомим. *Пристрасний викривач кріпосництва і капіталізму,— таким він* [Панас Мирний] *увійшов в історію української літератури* (Вісник АН, 5, 1949, 6); **Вхо́дити (увійти́) в обо́в'язок** *чий* — хтось повинен щось робити. *Сергій же як молодий господар, в обов'язок якого входило турбуватися за своїх гостей, не обійшов своєю увагою і Кузя* (Тют., Вир, 1964, 158); **Вхо́дити (увійти́) в по́бут** — ставати звичайним у побуті. *В наш час жодна людина не мислить свого життя без газети і журналу. Вони міцно увійшли в побут* (Літ. газ., 2.IX 1960, 1); **Вхо́дити (увійти́) в права́** — проявлятися на повну силу. *Ранок входив у свої права, розсуваючи фіолетові сутінки* (Руд., Остання шабля, 1959, 70); **Вхо́дити (увійти́) в ритм** *чого* — призвичаюватися до певних дій чи обставин; **Вхо́дити (увійти́) в роль** — призвичаюватися до свого становища, до своїх обов'язків. *Боцманові Смолі цього не досить. Він потроху розпалюється, входить в роль* (Ткач, Жди.., 1959, 4).

ВХОДИ́ТИ *див.* **уходи́ти.**

ВХО́ДИТИСЯ (УХО́ДИТИСЯ), иться, *недок., рідко, безос.* Те саме, що **вхо́дити** 1. *Під час дії входиться до атріума через перестиль сіньми, а не з бічних куліс* (Л. Укр., II, 1951, 341); *Абат велів одчинити покій, звідки входилося до залу* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 76).

ВХОДОВИ́Й, а́, е́. Вхідний (у 1 знач.). *Галицькі та перемиські князі старались коли не зовсім замкнути, то, бодай, укріпити.. входову браму в свої границі* (Фр., VI, 1951, 38); *Татко дивився разом з Даркою в бік входових дверей.. Та той, очікуваний, не являвся* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 373).

ВХО́ЖИЙ (УХО́ЖИЙ), а, е, *розм.* Який має право вільно входити куди-небудь або до когось. [Долон:] *Я, царівно, повнолітній, до ради вхожий і до війська здатний* (Л. Укр., II, 1951, 271); *В театрі, куди я вхожий був, .. матеріал для мого пізнання й дослідження був для мене більше ніж достатнім* (Моє життя в мист., 1955, 94).

Бли́зько вхо́жий — якого приймають як свою, близьку людину. [Сестра Серахвима:] *Ти, сестро Мархво, до неї* [ігумені] *близько ухожа. Ти їй скажи оце* (Мирний, V, 1955, 66); *Стась Кречовський був близько* *вхожий в домі ректора Борецького* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 228).

ВХОПИ́ТИ *див.* **ухопи́ти.**

ВХОПИ́ТИСЯ *див.* **ухопи́тися.**

ВХО́ПЛЮВАТИСЯ *див.* **ухо́плюватися.**

ВЦВК, *невідм., ч., іст.* Скорочення: Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет.— *До вас приїхав голова ВЦВК Михайло Іванович Калінін* (Довж., I, 1958, 483).

ВЦИ́ТЬКАТИ, ВЦИ́ТЬКУВАТИ, ВЦІДИ́ТИ *див.* **уци́тькати, уци́тькувати** і т. д.

ВЦІ́ЛЕНИЙ (УЦІ́ЛЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вці́лити.** *Вистріл.. був уцілений цілком зблизька* (Коб., II, 1956, 203); // *у знач. прикм. Хоч тут і там чувся оклик болю вціленого лицаря або іржання коня, та лава посувалася далі* (Оп., Іду.., 1958, 462).

ВЦІ́ЛИТИ *див.* **вціля́ти.**

ВЦІЛІ́ЛИЙ *див.* **уцілі́лий.**

ВЦІЛІ́ТИ *див.* **уцілі́ти.**

ВЦІЛЯ́ТИ (УЦІЛЯ́ТИ), я́ю, я́єш, *недок.,* **ВЦІ́ЛИТИ (УЦІ́ЛИТИ),** лю, лиш, *док., перех. і неперех., у кого — що і кого, що.* Попадати в яку-небудь ціль. *Почувши далекий грім і побачивши блискавиці, які вціляли в землю,* [Бразд] *тікав, ховався* (Скл., Святослав, 1959, 90); *Я знаю, що батька вцілила куля в бік на барикаді* (Фр., VI, 1951, 163): *Як уцілив був раз ворону, так і пішла з тополі перекидя* (Тесл., З книги життя, 1918, 155).

◇ **Вціля́ти (вці́лити) в [са́ме] се́рце** — боляче дошкуляти, висловлюючи образливу або небажану думку. *Удова засміялась: «Що се ти?.. Чи козака боїшся?» Так мені сим і вцілила в серце* (Барв., Опов.., 1902, 382).

ВЦРПС, *невідм., ж.* Скорочення: Всесоюзна Центральна Рада Професійних Спілок.

ВЦЮ́КАТИ, ВЦЮ́КНУТИ, ВЦЯЦЬКО́ВАНИЙ, ВЦЯЦЬКО́ВУВАТИ, ВЦЯЦЬКУВА́ТИ *див.* **уцю́кати, уцю́кнути** і т. д.

ВЧА́ВЛЕНИЙ (УЧА́ВЛЕНИЙ), а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вчави́ти.** *З землі видобували безліч різноманітного металу — уламки й цілі снаряди, розірвані танкові гусениці й вчавлені в землю гармати* (Перв., Дикий мед, 1963, 393).

ВЧАВИ́ТИ *див.* **вча́влювати.**

ВЧА́ВЛЮВАТИ (УЧА́ВЛЮВАТИ), юю, юєш, *недок.,* **ВЧАВИ́ТИ (УЧАВИ́ТИ),** вчавлю́, вча́виш, *док., перех., розм., у що.* Те саме, що **вда́влювати;** втискати. *Дерево, притираючись до колії, вчавлювало пальці старої в зачерствілий сніг* (Стельмах, Хліб.., 1959, 36); *Могутній танк «ІС» наїхав на смугастий прикордонний стовп гітлерівського райху і, легко вчавивши його в руду, порепану німецьку землю, пішов далі* (Рибак, Час.., 1960, 7).

ВЧА́ДІЛИЙ, ВЧА́ДІТИ, ВЧАРО́ВАНИЙ, ВЧАРУВА́ТИ *див.* **уча́ділий, уча́діти** і т. д.

ВЧАС: Са́ме вчас — упору, вчасно, якраз. *Дівування* [Марії] *прийшло ні зарано, ні запізно. Саме вчас* (Вільде, На порозі, 1955, 8).

ВЧА́СНИЙ, а, е. 1. Який відбувається, робиться у відповідний час, саме тоді, коли треба. *Колгоспна нива любить вчасні жнива* (Укр.. присл.., 1955, 373); *Безперебійна робота цукрових заводів залежить.. від вчасної доставки буряків* (Рад. Укр., 9.X 1956, 1).

2. *діал.* Ранній. *Лунали окрики перекупців, що продавали вчасні вишні і морелі* (Фр., II, 1950, 322).

ВЧА́СНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **вча́сний** 1. *Кожен був готовий виконувати свої обов'язки — точно і вчасно. Точність та вчасність — це чи не основні заповіді хірургії* (Смолич, I, 1958, 229).

ВЧА́СНО. Присл. до **вча́сний.** *Вогнище пригасає, за ним уже не стежать так пильно, як напочатку, забуваючи і лінуючись вчасно підкидати сухе галуззя* (Коз., Сальвія, 1959, 89); *Почав я писати — віршем і прозою — дуже вчасно, ще в нижній гімназії* (Фр., I, 1955, 13).

ВЧАСТИ́ТИ, ВЧАСТИ́ТИСЯ, ВЧАСТУВА́ТИ, ВЧАЩА́ННЯ, ВЧАЩА́ТИ *див.* **участи́ти, участи́тися** і т. д.

ВЧВАЛ (УЧВА́Л), *присл.* Галопом, великими стрибками, найшвидшим кроком (про кінський біг). *Кінь скаче вчвал що сили є, щодуху* (Л. Укр., I, 1951, 313); *Шкапа його немовби вийшла з своєї повільної і точної.. рисі і якось боком.. пішла вчвал* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 90).

◇ **Взя́ти вчвал (учва́л)** — пустити коня, запряжку з місця дуже швидким кроком. *Григорій Іванович — стрибнув на передню тачанку, і всі три тачанки зразу взяли учвал* (Смолич, III, 1958, 228).

ВЧЕ́НИЙ, ВЧЕ́НІСТЬ, ВЧЕ́ННЯ, ВЧЕПИ́ТИ, ВЧЕПИ́ТИСЯ, ВЧЕСА́ТИ *див.* **уче́ний, уче́ність** і т. д.

ВЧЕ́ТВЕРО (УЧЕ́ТВЕРО), *присл.* У чотири рази. *Гнида витяг із-за пазухи згорнений учетверо аркуш і поклав на столі* (Головко, II, 1957, 63).

ВЧЕТВЕ́РТЕ (УЧЕТВЕ́РТЕ), *присл.* У четвертий раз. *Зо зла ухопив він жмут соломи з сміттям, порохом і швиргонув угору. Пил розлетівся по хаті. Карпо удруге бере, удруге кида, втретє і вчетверте* (Мирний, I, 1954, 270); *Старий надумав учетверте женитися* (Смолич, I, 1958, 46).

ВЧИН, ВЧИ́НЕНИЙ, ВЧИНИ́ТИ, ВЧИНИ́ТИСЯ, ВЧИ́НОК, ВЧИНЯ́ТИ, ВЧИНЯ́ТИСЯ, ВЧИ́СТИТИ, ВЧИТА́ТИ, ВЧИ́ТЕЛІВ, ВЧИТЕЛЮВА́ННЯ, ВЧИТЕЛЮВА́ТИ, ВЧИ́ТЕЛЬ, ВЧИ́ТЕЛЬКА, ВЧИ́ТЕЛЬСТВО, ВЧИ́ТЕЛЬСЬКИЙ, ВЧИ́ТЕЛЬЧИН, ВЧИ́ТИ, ВЧИ́ТИСЯ *див.* **учи́н, учи́нений** і т. д.

ВЧИТТЯ́, я́, *с., заст.* Навчання. *Давно був час починати вчиття* (Гр., Без хліба, 1958, 33); *Неділя. Вчиття в школі нема, і Яків Петрович після обіду стоїть у кімнатці своїй і дивиться у вікно* (Тесл., Вибр., 1950, 90).

ВЧИ́ТУВАТИСЯ (УЧИ́ТУВАТИСЯ), уюся, уєшся, *недок.,* **ВЧИТА́ТИСЯ (УЧИТА́ТИСЯ),** а́юся, а́єшся, *док., у що.* Вникати, входити в зміст того, що читається. *Федоренко жадібно вчитувався в кожне слово, заглиблювався в повість* (Кач., I, 1958, 499);— *Ага! Це — Ївзі Семенівні! — вчитавшися в адресу, зрозумів нарешті парубійко* (Головко, II, 1957, 552).

ВЧІ́ПЛЮВАТИСЯ *див.* **учі́плюватися.**

ВЧО́РА (УЧО́РА), *присл.* У день, який передує сьогоднішньому; напередодні.— *Я таки тобі тепер договорю, що учора хотів сказати...* (Кв.-Осн., II, 1956, 44); *Учора він бачив і чув Ілліча!* (Вітч., 1, 1947, 113); // У недалекому минулому, не дуже давно, донедавна. *Що вчора мірою було — Півміри стало нині, Немов щодня нове крило Дарується людині* (Рильський, I, 1956, 348); // *у знач. ім.* **вчо́ра,** *невідм., с.* Попередній, минулий день. *Вільний дух народу ще тлів під попелом неволі. Свіжі традиції волі, такі свіжі, що часом трудно було відрізнити сьогодні од вчора, підтримували жевріючу під попелом іскру* (Коцюб., I, 1955, 334).

Від учо́ра — з попереднього дня. [Оксана:] *Я така замурзана... від учора не вмивалася* (Мороз, П'єси, 1959, 19).

ВЧОРА́ШНІЙ (УЧОРА́ШНІЙ), я, є. Який був, відбувався, виготовлявся і т. ін. учора. *Де була яка калюжка після учорашнього дощику, не забарилася висохнути* (Кв.-Осн., II, 1956, 225); *В цілому домі всі ще спали після великої вчорашньої праці та біганини* (Н.-Лев., III, 1956, 74); *Служник приніс меду й учорашнього холодного м'яса, перекусили трохи* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 409); // Який був, стався, відбувався в недалекому минулому, не так давно. *Чи то давнє яке лихо Прокинулось в хаті? Чи вчорашнє, задавлене Знов* *поворушилось?* (Шевч., I, 1951, 312); // *у знач. ім.* **вчора́шнє**, нього, *с.* Те, що відбувалося вчора.— *Невже ж то сон був? — думала Христя, згадуючи про вчорашнє. — Мабуть, що сон* (Мирний, III, 1954, 307).

◇ **Шука́ти вчора́шнього дня** — витрачати час на шукання того, чого вже не можна знайти, що не існує. *Нестір усе ще наминався, застрявши в своєму курені, шукаючи між торбами вчорашнього дня* (Гончар, Таврія.., 1957, 61).

ВЧОРНІ́ЛИЙ *див.* **учорні́лий.**

ВЧОРНІ́ТИ *див.* **учорні́ти.**

ВЧОТИРЬО́Х (УЧОТИРЬО́Х), *присл.* У складі чотирьох осіб. *Стоїмо ми вчотирьох та очима лупаємо* (Н.-Лев., II, 1956, 15); *Ми домовились учотирьох — готуватись до втечі* (Збан., Єдина, 1959, 255).

ВЧУВА́ТИ, ВЧУВА́ТИСЯ, ВЧУ́ТИ, ВЧУ́ТИСЯ, ВШАНО́ВАНИЙ, ВШАНО́ВУВАННЯ, ВШАНО́ВУВАТИ, ВШАНО́ВУВАТИСЯ *див.* **учува́ти, учува́тися** і т. д.

ВШЕЛЕ́ПАТИСЯ (УШЕЛЕ́ПАТИСЯ), аюся, аєшся, *док., у що, фам.* Ненароком потрапити, прожогом вбігти куди-небудь. *Побігла* [Ніна] *й прожогом вшелепалась просто в світлицю* (Н.-Лев., IV, 1956, 236); //*перен.* Невдало, нещасливо, недоречно потрапити в що-небудь. [Чорт:] *Часом у таке вшелепаєшся, що й роги зовсім поламаєш. Хе-хе-хе!..* (Крот., Вибр., 1959, 467); — *Може, думаємо, здуру десь хлопець у біду вшелепався, може, допомогти йому треба...* (Гончар, I, 1954, 276).

ВШЕ́СТЕРО (УШЕ́СТЕРО), *присл.* У шість разів. *Механічна озброєність робітника на будівництві Каховської ГЕС більш як вшестеро перевищує озброєність робітника, який працював на спорудженні Дніпровської ГЕС* (Наука.., 11, 1956, 5); // У шість частин. *Ще одне так різко випливало з давнини: нагай на батьківській червоножилій руці —.. ушестеро переплетений* (Крот., Вибр., 1959, 19).

ВШЕ́СТЯ (УШЕ́СТЯ), я, *с., заст.* Одне з церковних свят.— *Отсе після провід подає* [Оришка] *за нього рушники, а після ушестя.. і весілля буде* (Кв.-Осн., II, 1956, 228); *Про свята старі всякі там пречисті, вшестя, маковії — зовсім забули* (Цюпа, Три явори, 1958, 93).

ВШИВА́ЛЬНИЙ *див.* **ушива́льний.**

ВШИВА́ЛЬНИК *див.* **ушива́льник.**

ВШИВА́ННЯ ^{1}, я, *с.* Дія за знач. **вшива́ти** ^{1}. *Вшивання клапана — складна, тривала операція, що відбувається в умовах штучного кровообігу* (Наука.., 10, 1965, 25).

ВШИВА́ННЯ ^{2} *див.* **ушива́ння** ^{1}.

ВШИВА́ТИ ^{1} **(УШИВА́ТИ),** а́ю, а́єш, *недок.*, **ВШИ́ТИ (УШИ́ТИ),** вши́ю, вши́єш, *док., перех., у що.* Зашивати що-небудь у середину чогось; пришивати, вставляючи в що-небудь.— *У духовну книгу з конспіративною метою почали вже вшивати революційні брошурки!* (Кол., Терен.., 1959, 277).

ВШИВА́ТИ ^{2} *див.* **ушива́ти** ^{1}.

ВШИВА́ТИСЯ ^{1} **(УШИВА́ТИСЯ),** а́ється, *недок.* Пас. до **вшива́ти** ^{1}.

ВШИВА́ТИСЯ ^{2} *див.* **ушива́тися** ^{1}.

ВШИ́ВКА (УШИ́ВКА), и, *ж.* Те, що вшите; вставка. *Коли стих бій.., на рейках знайшли серед трупів двох, одягнутих у піджачки з плисовими вшивками на рукавах, якими німці мітили полонених* (Панч, В дорозі, 1959, 87).

ВШИВНИ́Й (УШИВНИ́Й), а́, е́. Який вшивається в що-небудь.

ВШИКО́ВАНИЙ, ВШИКО́ВУВАТИ, ВШИКО́ВУВАТИСЯ, ВШИКУВА́ТИ, ВШИКУВА́ТИСЯ *див.* **ушико́ваний, ушико́вувати** і т. д.

ВШИР (УШИ́Р), *присл.* По ширині, у ширину; протилежне вздовж, вподовж. *Велике село Піски. Розкинулось, розляглося і вздовж, і вшир, і впоперек на рівній низині* (Мирний, II, 1954, 81); *Розтягнувши своє лице вшир якимось нечувано широким усміхом, підійшов* [золотопромисловець] *один крок ближче до мене* (Фр., IV, 1950, 375);— *Гляньте, над вікном трамваю висить он рушник ушир!* (Тич., II, 1957, 326).

ВШИРШ (УШИ́РШ), *присл., розм.* Те саме, що **вшир.** *І велика річка* [Дніпро], *вширш більше, як на верству, пишно ллється під самою могилою* [Т. Шевченка] (Н.-Лев., II, 1956, 384).

ВШИ́РШКИ (УШИ́РШКИ), *присл., розм.* Те саме, що **вшир.** *Сам той Ох на корч заввишки, але в сажень борода, знає край і вздовж і вширшки, де багатство, де біда* (Л. Укр., I, 1951, 273).

ВШИ́ТИ ^{1} *див.* **вшива́ти** ^{1}.

ВШИ́ТИ ^{2} *див.* **уши́ти** ^{1}.

ВШИ́ТИЙ ^{1} **(УШИ́ТИЙ),** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **вши́ти** ^{1}; // **вши́то,** *безос. присудк. сл. Під його портретом червоніє шматок побабченого від часу оксамиту, в який вшито шістнадцять турецьких стрілок, знайдених в кістяку запоріжця* (Стельмах, Хліб.., 1959, 84).

ВШИ́ТИЙ ^{2}**, ВШИ́ТИСЯ, ВШИТТЯ́** *див.* **уши́тий** ^{1}, **уши́тися** і т д.

ВШІСТЬО́Х (УШІСТЬО́Х), *присл.* У складі шести осіб. *Три валізи ми ледве несли вшістьох* (Збан., Мор. чайка, 1959, 177).

ВШКВА́РИТИ, ВШКВАРНУ́ТИ, ВШКРЯБНУ́ТИ, ВШКРЯБНУ́ТИСЯ, ВШЛЯХЕ́ТНЮВАТИ, ВШНУРО́ВУВАТИ, ВШНУРО́ВУВАТИСЯ, ВШНУРУВА́ТИ, ВШНУРУВА́ТИСЯ *див.* **ушква́рити, ушкварну́ти** і т. д.

ВШО́СТЕ (УШО́СТЕ), *присл.* У шостий раз. *Син воює в цю годину, Йде в атаку шостий раз.. І тебе, старенька мати, Вшосте згадує за ніч* (Мал., II, 1956, 369).

ВШПА́РИТИ, ВШПИГНУ́ТИ, ВШПИЛИ́ТИ, ВШПО́РИТИ *див.* **ушпа́рити, ушпигну́ти** і т. д.

ВШТОВХНУ́ТИ *див.* **вшто́вхувати.**

ВШТО́ВХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **вшто́вхувати.**

ВШТО́ВХУВАТИ (УШТО́ВХУВАТИ), ую, уєш, *недок.*, **ВШТОВХНУ́ТИ (УШТОВХНУ́ТИ),** ну́, не́ш, *док., перех.* Штовхаючи кого-, що-небудь, примусити увійти, в'їхати кудись. *До кімнати вартові вштовхнули Марію* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 190); * У порівн. *Він мав звичку, розмовляючи, робити такий рух указовим пальцем, неначе вштовхував свої слова в повітря* (Коп., Вибр., 1953, 378).

ВШТРИКНУ́ТИ (УШТРИКНУ́ТИ), ну́, не́ш, *док., перех., чим і без додатка.* Уколоти чимось тонким, гострим. *Тільки доторкнеться* [Уляна] *до Прокопа Івановича, то він і здригне, неначе його шилом уштрикнули* (Стор., I, 1957, 192); // *перен.* Дошкулити чимнебудь образливим. *Штабний писар, якому відомо, що Гаркушині сини теж ховаються десь від кадетської мобілізації, не пропускає нагоди вштрикнути старого* (Гончар, Таврія.., 1957, 628).

ВЩАСЛИ́ВИТИ, ВЩАСЛИ́ВИТИСЯ, ВЩАСЛИ́ВЛЕНИЙ, ВЩАСЛИ́ВЛЮВАТИ, ВЩЕМИ́ТИ, ВЩЕМИ́ТИСЯ, ВЩЕМЛЯ́ТИ, ВЩЕМЛЯ́ТИСЯ *див.* **ущасли́вити, ущасли́витися** і т. д.

ВЩЕНТ (УЩЕ́НТ), *присл.* Зовсім, остаточно, без залишку. *Привіт Болгарії, що пута вікові В священній боротьбі розбила вщент навіки* (Рильський, Дал. небосхили, 1959, 44); *Його літак згорів ущент — Лиш дим від літака* (Воронько, Поезії, 1950, 26).

ВЩЕПИ́ТИ (УЩЕПИ́ТИ), вщеплю́, вще́пиш; *мн.* вще́плять; *док., перех., у що, зах.* Прищепити. *Він був правдивим хрестом для матері, котра ніяк не могла йому вщепити в голову своїх правил чемності* (Фр., III, 1950, 341); *Людина була прекрасною так довго, доки не* *вщепила в своє серце гидку отруту, що їй ім’я: жадоба багатства, заздрість, злоба* (Ірчан, II, 1958, 64).

ВЩЕРБИ́ТИ, ВЩЕРБИ́ТИСЯ, ВЩЕ́РБЛЕНИЙ, ВЩЕРБЛЯ́ТИ, ВЩЕРБЛЯ́ТИСЯ *див.* **ущерби́ти, ущерби́тися** і т. д.

ВЩЕРТЬ (УЩЕ́РТЬ), *присл.* До самого верху, по самі вінця; повністю. *Чиста, як кришталь, та погожа вода стояла сливе вщерть з кам’яними цямринами криниці* (Н.-Лев., I, 1956, 197); [О л е н а:] *Наливайте, Йосип Степанович, і мені, та повніш, ущерть!* (Кроп., I, 1958, 473); *На вулиці ми зупинилися перед безтаркою, наповненою вщерть помідорами* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 15); // Дуже повно, до краю. *Він хмурий і, як завжди, із вщерть набитим портфелем* (Коч., II, 1956, 455); * Образно. *Мріє, не зрадь! Ти ж так довго лила свої чари в серце жадібне моє, сповнилось серце ущерть* (Л. Укр., I, 1951, 268).

ВЩИ́ПЛИВИЙ, ВЩИ́ПЛИВІСТЬ, ВЩИ́ПЛИВО, ВЩИПНУ́ТИ, ВЩИПНУ́ТИСЯ, ВЩУХА́ТИ, ВЩУ́ХЛИЙ, ВЩУ́ХНУТИ *див.* **ущи́пливий, ущи́пливість** і т. д.

В’ЮК, а́, *ч.* Спакований вантаж, який перевозять на спинах тварин. *Стогнуть верблюди, нав’ючені в’юки Важко гойдають вони на горбах* (Шпорта, Вибр., 1958, 132); *Для в’юків, особливо з точними інструментами і цінними речами, відбирали найспокійніших, сильних і бувалих коней* (В дорогу, 1953, 69).

В’ЮН, а́, *ч.* 1. Надзвичайно рухлива риба з видовженим гнучким тілом. *Ми часто випливали удвох на рибу.. Витягали червоних колючих чортів, блакитних морських в’юнів, плескатих півнів і голку-рибу* (Коцюб., II, 1955, 417); *Дітвора любила ловити в таких болітцях, у липучому намулі, слизьких, чорно-коричневих в’юнів* (Донч., IV, 1957, 262); * У порівн. *Верткий, мов в’юн* (Укр.. присл.., 1955, 299); *Вперлася* [Настя] *йому в груди обома руками, напружилась гнучкою лозинкою і вислизнула в’юном* (Речм., Весн. грози, 1961, 137).

2. *перен.* Дуже спритна й хитра людина; пролаза. *Виприснув Федір, як клинець з-під обуха... В’юн Федір!* (Мирний, IV, 1955, 233).

◇ **Ви́тися (звива́тися, крути́тися** *і т. ін.*) **в’юно́м** *біля (навколо) кого* — підлещуючись, підлабузнюючись, догоджати кому-небудь. *Біля нього в’юном крутився старий Митрофан Лизя* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 6); *Мати в’юном викручувалася навколо знатної гості і аж надто принижувалася улесливістю* (Хижняк, Килимок, 1961, 97).

В’ЮНЕ́ЦЬ, нця́, *ч.* Зменш. до **в’юн.** * У порівн. *Дома Ляля швидко роздяглася і, спитавши в матері дозволу, в’юнцем стрибнула до неї під ковдру* (Гончар, Земля.., 1947, 71).

В’ЮНИ́СТИЙ, а, е. Те саме, що **в’юнки́й.** *Притулився* [Шульга] *до стовбура молодої берізки, міцно.. стискуючи в руці в’юнистий пагін пругкої гілки* (Рибак, Час.., 1960, 123); *В’юниста вузька стежка бралася дедалі крутіше* (Вітч., 2, 1964, 216).

В’ЮНИ́ТИСЯ, в’ю́ни́ться, *недок.* 1. Вигинаючись, звиваючись, рухатися. *Почувши голос червоноармійців, діти підбадьорились, ускочили в борозну й почали в ній в’юнитися* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 81); *На дні ясно проступали обточені хвилею і пойняті сизою хугою округлі камінці. Між ними тремтливою зграйкою в’юнилися мальки скумбрії* (Кучер, Голод, 1961, 193).

2. Проходити, пролягати, текти тощо непрямо, вигинаючись, петляючи. *Луг, серединою якого в’юнилася, зрівнявшись з берегами, повноводна, каламутна річка, зеленів неприродно яскравою отавою* (Коз., Сальвія, 1959, 131); *Сухий шерех вітру чути за вікном мансарди. Там в’юниться дим з комина сусіднього будинку* (Рибак, Помилка.., 1956, 229); // Закручуватися, кучерявитися (про волосся). *Її ніжні, як льон, білі кучерики принадливо в’юнилися навколо голови* (Хижняк. Тамара, 1959, 210)

В’ЮНКИ́Й, а́, е́. 1. Який швидко рухається, вигинаючись, звиваючись; верткий. *В’юнкий хлопчак вимахував у повітрі кількома примірниками бажаного номера* (Вас., I, 1959, 365); *Зелена в’юнка ящірка враз завмерла: зовсім недалечко від неї ворухнувся в пшениці зарослий бородатий чоловік* (Донч., I, 1956, 60); // Гнучкий. *Вийся, хмелю, зелено і злотно По в’юнкій та молодій лозі* (Мал., I, 1956, 350).

2. Який проходить, пролягає, протікає і т. ін. непрямо, вигинаючись, петляючи. *Вікна паничевого дому курились димом. Вогонь ліз по завісах, в’юнкий, веселий* (Коцюб., II, 1955, 90); *В’юнка стежка;* // Який закручується, кучерявиться (про волосся, хміль і т. ін.). *За вухами ж майоріло зовсім сиве, але в’юнке, як і колись, волосся* (Ле, Міжгір’я, 1953, 535).

В’ЮНКІСТЬ, кості, *ж.* Властивість за знач. **в’юнки́й**.

В’ЮНКО. Присл. до **в’юнки́й.** *Ящірка в’юнко шугнула між сухих стебел торішнього бур’яну* (Донч., II, 1956, 288); *Ось іду я на луки до річки, До тієї, що золотом стрічки Грає в’юнко* (Шпак, Вибр., 1952, 125).

В’ЮНО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **в’юн 1.** *Покуштував в’юнового сала* (Сл. Гр.).

2. *у знач. ім.* **в’юно́ві,** вих, *мн.* Родина в’юноподібних риб.

В’ЮНО́К, нка́, *ч.* Зменш. до **в’юн.**

В’ЮРКО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **в’юро́к.**

2. *у знач. ім.* **в’юрко́ві,** вих, *мн.* Родина горобцеподібних птахів, до якої належать щиглик, коноплянка, зяблик, в’юрок, снігур та деякі інші птахи.

В’ЮРО́К, рка́, *ч.* Північна невеличка пташка, що живе в тайзі. *По кілька сот в’юрків зразу здіймається на узліссі. Це теж наші гості з далекої півночі. Вони близькі родичі нашого зяблика, тільки не плодяться у нас* (Коп., Подарунок, 1956, 105); *Численні зграї зерноїдних птахів — зяблики, в’юрки .. живляться переважно насінням дикорослих рослин, більшість з яких бур’яни* (Корисні птахи.., 1950, 7).

В’ЮЧА́К, а́, *ч.* В’ючна тварина. *Не забарився встати й сам король — його пробудила челядь, що довго з в’ючаками вовтузилась* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 399); * Образно. *Поводження козаків боляче вразило його самолюбство. Це був бунт, повстання худоби, в’ючаків проти хазяйської волі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 24).

В’ЮЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **в’ю́чити;** // *у знач. прикм. На одній з площ Рима стоїть майстерно зроблений пам’ятник звичайному в’юченому ослику* (Наука.., 10, 1965, 35).

В’ЮЧИТИ, чу, чиш, *недок., перех., що чим і що на що.* Навантажувати робочих тварин вантажем, в’юками. —*В походах і на війні запоріжці.. не мали з собою ні возів, ні ридванів, а все, що треба, в’ючили на коней* (Стор., I, 1957, 264); *Виводили із стайні коней й, сідлаючи їх, в’ючили переметними сумами й торбами* (Морд., I, 1958, 143).

В’Ю́ЧИТИСЯ, иться, *недок., рідко.* Збиратися, навантажуючи тварин в’юками. *Сагайда подав команду в’ючитись* (Гончар, I, 1954, 122).

В’Ю́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **в’юк.** *В’ючні перевезення;* * Образно. *Життя моє було тягар В’ючний, як у скотини! Я жив в кріпацтві у дітей, В кайданах у родини* (Крим., Вибр., 1965, 128); // Признач. для перевезення в’юків. *Плентався ззаду, через те, що в’ючний кінь обмежував рухи його* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 121); *На полонину не так легко дістатися: до Гриневи можна* *машиною, підводами, а там і в'ючним транспортом доведеться* (Колг. Укр., 9, 1956, 32).

В'ЮШКА, и, *ж.* Засувка, якою перекривають димохід, щоб піч не вихолоджувалася.— *Повірите — пусткою дихає хата, аж заходить не хочеться. Вже й напалиш, і в'юшки вчасно закриєш, а воно вітер гуляє* (Збан., Сеспель, 1961, 397); *Розпатлані завірюхи голосили над лісовою хатиною, завивали в комині, торгали в'юшки* (Донч., IV, 1957, 86).

В'ЯВИ́ТИ, В'ЯВИ́ТИСЯ, В'ЯВЛЯ́ТИ, В'ЯВЛЯ́ТИСЯ *див.* **уяви́ти, уяви́тися** і т. д.

В'Я́ЖУЧИЙ, а, е. Який має властивість скріплювати, склеювати тверді матеріали (про розчин вапна, цементу і т. ін.). *Для виготовлення в'яжучих матеріалів у цегляних і кам'яних кладках пісок змішують з цементом або вапном* (Хімія, 7, 1956, 101); *Він* [бентоніт] *є незамінимою в'яжучою речовиною при виготовленні агломерату* (Роб. газ., 27.III 1966, 2); // *у знач. ім.* **в'я́жуче**, чого, *с.* Матеріал, який в'яже (в 5 знач.). *Шлаки металургійних підприємств використовують як в'яжуче для заміни цементу* (Наука.., 10, 1961, 8).

В'ЯЗ, а, *ч.* Листяне дерево (іноді кущ) з нерівнобокими листками та міцною деревиною. *В'язи покрили свої голови брунатно-рожевими кучерями і злилися в ціле море м'якої вовни* (Коцюб., II, 1955, 427); *Надзвичайно посухостійким і солевитривалим є дрібнолистий в'яз* (Колг. енц., I, 1956, 710); * У порівн. *Сам* [парубок] *високий, статний, як в'яз, бравий, як сокіл* (Мирний, I, 1954, 77).

В'ЯЗА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Яким що-небудь зв'язують. *В'язальний дріт.*

2. Стос. до в'язання (в 1 знач.). *В'язальний цех на зекономленій пряжі щомісяця дає 28 тис. пар панчішних виробів* (Рад. Укр., 7.IX 1950, 3); // З якого або за допомогою якого в'яжуть (у 3 знач.). *Перед тим, як почати в'язати якусь річ, треба правильно підібрати і підготувати в'язальний матеріал* (В'язання.., 1957, 28); *В'язальні спиці.*

В'ЯЗА́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто в'яже (в 1, 3 знач.). — *А багато до неї* [машини] *треба?— Нащо багато? Всього.. в'язальників з десяток* (Мирний, IV, 1955, 242); — *Чи ба, який косар! Чи ба, який в'язальник,— промовляв старий* (Л. Янов., I, 1959, 388); *З полотна, знятого в'язальниками за тиждень.., вийде додатково понад 11 тисяч дитячих костюмчиків* (Рад. Укр., 11.XI 1961, 1).

В'ЯЗА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **в'яза́льник.** *Юрба в'язальниць молодих Ішла з граблями на покоси* (Щог., Поезії, 1958, 376); *За косарями в'язальниці вхопилися за перші снопи, любовно зв'язуючи їх крутими перевеслами* (Ле, Історія радості, 1947, 183).

В'Я́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **в'яза́ти** 1, 3, 6; // *у знач. прикм. Проходять американки.. всі в білих в'язаних куртках і в жовтих капцях* (Коцюб., II, 1955, 412); *Одна з них* [дівчат] *білявка у жовтій в'язаній кофті все поглядала на льотчика* (Гончар, Тронка, 1963, 291); // *у знач. ім.* **в'я́зане**, ного, *с.* *Дівчата в'яжуть або й не в'язане кладемо на гарби, щоб везти до машини* (Ле, Право.., 1957, 20).

В'Я́ЗАНКА, и, *ж.* Те саме, що **в'я́зка** 1. *Десять раз вона переносила з місця на місце, з одної хати у другу, якусь чималу в'язанку всякого ганчір'я* (Мирний, IV, 1955, 192); — *А це що за квіти? — запитав Костуньо, подаючи їй в'язанку синьо-жовтих квітів* (Кобр., Вибр., 1954, 156); *По дорозі до своїх Данько купив.. кілька в'язанок бубликів* (Гончар, Таврія.., 1957, 59).

В'ЯЗА́ННЯ, я, *с.* 1. *тільки одн.* Дія за знач. **в'яза́ти** 1, 3.— *Увечері, товаришу, розповімо все. Тепер кожна хвилина дорога, б'ємо рекорд в'язання снопів* (Вишня, I, 1956, 423); *Весь процес в'язання грунтується на вмінні робити петлі з ниток за допомогою крючка* (В'язання.., 1957, 3).

2. Виріб, який в'яжеться або зв'язаний. *І пригадавсь.. рідний батько, схилений в утомі, І мати із в'язанням за столом* (Забашта, Вибр., 1958, 115).

3. Те саме, що **в'язь**^{1} 1. *Клекіт не дрімає, провадить свою дику музику, достроєну до не менше дикого скиглення вітру в платвах і балках мостового в'язання* (Фр., VII 1951, 425); *Часом чувся за ударом тріск ламаних в'язань дахів і руйнованих стін* (Оп., Іду.., 1958, 103).

В'ЯЗА́ТИ, в'яжу́, в'я́жеш, *недок., перех.* 1. *у що, чим і без додатка.* З'єднувати, скріплювати що-небудь, обвиваючи мотузкою і т. ін.; зв'язувати. *Вона.. назбирає і ягоди, і листя, та в'яже у пучечки* (Вовчок, VI, 1956, 338); *А вона в'язала росяні снопи, Колосок зривала з кожної копи* (Воронько, Славен мир, 1950, 109); // *з ким — чим і без додатка, перен.* Єднати, сполучати *Люди не йшли, а бігли, і були рухи в них такі вільні та жваві, немов хліборобська праця ніколи їх не в'язала* (Коцюб., II, 1955, 429); *Тільки тепер він почув, як сильно він полюбив сю дівчину, яка магічна сила в'яже його з нею* (Фр., VII, 1951, 243); // Прив'язувати до чого-небудь. *Верба росла, до неї в'язали ковалі коней* (Ю. Янов., I, 1958, 328); // *у що і без додатка.* Поклавши що-небудь на хустку, скатертину і т. ін., з'єднувати їх кінці у вузол; зав'язувати. *В'язали клунки й ховали все, що тільки можна було сховати* (Коцюб., III, 1956, 227); *Маруся́-білоруся́ Хліб в хустинку в'яже* (Мал., II, 1956, 212).

2. Обвивати мотузкою руки або ноги, позбавляючи кого-небудь свободи руху; зв'язувати. *Беріть мене! беріть, в'яжіте, Ведіть до пана у світлицю!* (Шевч., II, 1953, 100); *Злобителі мені в'язали руки* (Стар., Поет. тв., 1958, 62); *Якщо ти фахівець абиякий, то тільки електромашинка загуде, овечка в тебе рветься, б'ється під руками, мусиш її в'язати. А найвищий клас — це коли стрижеш і не в'яжеш* (Гончар, Тронка, 1963, 58); // *перен.* Позбавляти можливості вільно, самостійно діяти.— *Простий, скромний одяг самому мені подобається дуже, бо він мене нічим не в'яже* (Крим., А. Лаговський, I—II, 1905, 73); *Маруся не знала, як себе вести. Сьогодня* [сьогодні] *щось в'язало її* (Хотк., II, 1966, 150); *Семидочний був скупий на слова, можливо, його в'язав незвичайний вигляд їдальні, де в паркеті, мов у воді, відбивався його вицвілий костюм* (Панч, В дорозі, 1959, 150).

3. Плести що-небудь спицями, гачком і т. ін *Чорнявий чоловік старі нерети понаправляє і почав в'язати новий* (Вовчок, VI, 1956, 233); *В кутку біля настільної лампи бабуся в'язала мені рукавицю* (Сміл., Сашко, 1957, 21).

◇ **І лик (ли́ка) не в'я́же** *див.* **ли́ко.**

4. *також без додатка, мед.* Утворювати з білками тканин організму нерозчинні сполуки, припиняючи запальні процеси.

5. *також без додатка, спец.* Мати властивість склеювати, скріплювати тверді матеріали (про розчин вапна, цементу і т. ін.).

6. Скріплювати дерев'яні частини будівлі врубуванням.

В'ЯЗА́ТИСЯ, в'яжу́ся, в'я́жешся, *недок.* 1. *тільки 3 ос., перен.* Зв'язуватися, поєднуватися в що-небудь ціле. *Із них бери зразок прекрасний, З мартенівців, із шахтарів, Чий труд щочасний і незгасний В єдиний в'яжеться мотив* (Рильський, II, 1956, 206); *Руки роблять одне, а в голові снується і в'ється, мов стружка, ота неспокійна думка, в'яжеться в рими* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 215); // *з чим.* Поєднуватися, сполучатися з чимось; бути пов'язаним з ким-, чим-небудь. *Кожна* *хатина, кожна місцина була їй відома, з кожною чим-небудь та в’язалося її минуле* (Мирний, III, 1954, 364); *І всюди він умів щось цікаве оповісти, з кожною дрібницею в’язався якийсь момент його життя* (Фр., IV, 1950, 277); *Вигляд Друзя, його трудно стримуване хвилювання, все сказане ним ніяк не в’язалося з тим, що лізло Жені в голову якусь годину тому* (Шовк., Людина.., 1962, 100).

◇ **Не в’я́жеться** *що* — не виходить, не налагоджується що-небудь. *Вечеряли також під грушею, до місяця. Пробували налагодити якусь розмову, не в’язалася* (Вас., II, 1959, 171).

2. *до кого і без додатка, перен., розм.* Приставати до кого-небудь. [Тетяна:] *Я шаную вашу пайматку,.. то і вам через те спускаю, що ви в’яжетесь до мене* (Котл., II, 1953, 50); *Стецько стидкий, Стецько бридкий! Цур тобі, не в’яжися! Пек тобі, відчепися!* (Пісні та романси.., II, 1956, 17).

3. Зав’язуватися, утворюватися (про плоди). *Хай зародить моя нива На співацьку славу, Хай в’яжеться колос в колос Від верха до долу* (Федьк., I, 1960, 172); *Марко в задумі погладив житні колоски, і вони осипали на його руку свій тихий трепет і оту добру наважнілу росу, з якої буде в’язатись зерно* (Стельмах, Правда.., 1961, 389).

4. Пас. до **в’яза́ти** 1, 3, 5, 6. *Вона йде до води,.. зорить на той бік річки, де біля причалу в’яжуться човни* (Шиян, Гроза.., 1956, 732); *Стіни* [будинку] *муруються з черепашнику. На першому поверсі вони в’яжуться розчином масної глини, а на другому — цементом* (Рад. Укр., 6.IV 1961, 3).

В’ЯЗЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **в’язь**². *В’язеве філе.*

В’Я́ЗЕНЬ, зня, *ч.* Той, хто перебуває в ув’язненні, під вартою. *Пригнали знов в’язнів нових, а нас випустили* (Вовчок, VI, 1956, 234); *Народ став домагатись амністії для всіх політичних в’язнів* (Вільде, Сестри.., 1958, 391).

В’Я́ЗИ, ів, *мн., розм.* Тильна частина шиї; шийні хребці. *Кайдашиха вхопила його* [півня], *скрутила йому в’язи, потім дорізала* (Н.-Лев., II, 1956, 372); *Гриця зболіли в’язи, бо дуже невигідно лежав: плечі на подушці, а голова скривлена під стіною* (Март., Тв., 1954, 77); *Староста нахилив голову, товсті в’язи його одразу налилися кров’ю, очі округлились* (Кол., Терен.., 1959, 378); // Взагалі вся шия.— *Та нічого собі циганчук: руки має, ноги теж і голова на в’язах стирчить* (Стельмах, I, 1962, 551).

◇ **Голова́ на в’я́зах** *у кого* — про розумну людину. — *Вони думають, що як вона дурна баба, то вже нічого не тямить... Стійте, стійте, може, і в неї голова недурно на в’язах* (Коцюб., II, 1955, 24); **Скрути́ти (злама́ти** *і т. ін.*) **в’я́зи:** а) *(кому)* дуже побити або вбити когось. — *Ти, хазяїне, синів моїх не ображай. За Сандера я тобі в’язи скручу* (Шиян, Гроза.., 1956, 558); б) *(собі)* покалічитися, убитися. *Люда, як дика коза, легко спустилася з урвища, і Терень, вайлуватий, як ведмідь, ледве встигав за нею.— Ну й ну! З тобою тут в’язи скрутиш,— пожалівся він* (Донч., I, 1956, 516); в) *(собі на чомусь)* не дати собі ради; не впоратися з чим-небудь. *Вони, ці молоді інженери, не можуть критично поставитися до себе. Тому часто скручують собі в’язи* (Шовк., Інженери. 1956, 161).

В’ЯЗИ́ЛА, и́л, *мн., заст.* Пута. *Розірвемо реміннії в’язила, поламлемо на шиях наших ярма* (Сл. Гр.).

В’ЯЗИ́СТИЙ, а, е. Який має сильно розвинуті в’язи. *Мали* [батарейці] *за звичай голити один одному голови в усяких умовах, влітку і взимку. Може, тому здавались особливо в’язистими — шиї наче витесані* (Гончар, I, 1954, 241); *В’язистий чоловік.*

В’Я́ЗІЛЬ, зелю, *ч.* Назва ряду дикорослих рослин родини бобових (польовий горошок та ін.). *Ну й різноцвіття було в мене під ногами! Самий пагорб, на якому я всівся, було вкрито жовтизною гірського в’язелю* (Мур., Бук. повість, 1959, 288).

В’Я́ЗКА, и, *ж.* 1. Зв’язані, скріплені мотузкою і т. ін. або нанизані на неї які-небудь однорідні предмети. *Виходять у сад Маруся й Настя з в’язками ключів у руках* (Н.-Лев., II, 1956, 463); *По кутах лежали в’язки соломи* (Кобр., Вибр., 1954, 124); — *Зв’язати у в’язки гранати, За мною — за мною рушати! — Сказав політрук...* (Нагн., Вибр., 1957, 374).

2. *діал.* Зав’язка. *В’язки від маминого фартуха він вже тримав у руках, як вуздечку* (Смолич, II, 1958, 30).

В’ЯЗКИ́Й, а́, е́. 1. Клейкий, тягучий. *З силою вганяти обушок.. не слід, бо віск в’язкий, обушок загрузає по самий держак* (Кол., Терен.., 1959, 210); *Для змащування в літній період мастило повинно бути більш в’язким, а в зимовий — менш в’язким* (Пересувні кінопр., 1959, 154); // Який засмоктує; грузький, липкий, тванистий. *Ноги пірнають в якісь в’язкі мочарі* (Коз., Серце матері, 1947, 58); *При достатній зволоженості вони* [солонці].. *надзвичайно в’язкі і повільно підсихають* (Наука.., 11, 1956, 24); // *перен.* Якого важко позбутися; чіпкий. *Напруженням мозкової волі він струсив із себе в’язкий острах і сміливо глянув Тучинському в очі* (Досв., Вибр., 1959, 344).

2. Те саме, що **в’я́жучий.** *Перемелює* [бетонний завод] *на своїх велетенських жорнах камінь, пісок і цемент, видаючи готову в’язку масу у відкриті кузови автомашин* (Цюпа, Україна.., 1960, 159).

3. Який під впливом зовнішніх сил здатний деформуватися, не руйнуючись (про тверді тіла); протилежне крихкий, ламкий. *В’язка сталь.*

В’Я́ЗКІСТЬ, кості, *ж.* Властивість за знач. **в’язки́й.** *В’язкість є основним фактором, що характеризує здатність мастила створювати й удержувати масляний шар на поверхні тертя* (Пересувні кінопр., 1959, 153); *Алебастр, доданий до глинистого розчину.., різко збільшує його в’язкість* (Наука.., 4, 1958, 19); *В’язкість металів.*

В’Я́ЗКО. Присл. до **в’язки́й.**

В’ЯЗКУВА́ТИЙ, а, е. Трохи в’язкий (у 1 знач.).

В’Я́ЗНЕННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **в’язни́ти.** *Хто як не він, ще за часів студентства вісім місяців висидів у в’язниці?.. Правда, не в українстві шукати всіх причин того в’язнення* (Коцюб., I, 1955, 162).

В’ЯЗНИ́Й, а́, е́. Прикм. до **в’я́зи.** *В’язне сало.*

В’ЯЗНИ́ТИ, в’язню́, в’я́зниш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **ув’я́знювати.** *Урядники панів в’язнили, Що революцію чинили* (Фр., X, 1954, 275); * Образно. *Царські блазні і кати,. Хотіли вирвати язик, Хотіли ноги поламати, Топтали* [рідну мову] *під шалений крик, В’язнили, кидали за грати, Зробить калікою з калік Тебе хотіли, рідна мати* (Рильський, III, 1961, 302).

В’ЯЗНИ́ЦЯ, і, *ж.* Приміщення, де тримають в’язнів. *Чи правда, що губили Пилипка в в’язниці?* (Сл. Гр.); *Хмельницький, засуджений гетьманом Потоцьким на смерть, утік із в’язниці і прямував на Січ* (Фр., IV, 1950, 174); *Кинути можна співця до в’язниці,— Пісню ж його не посадиш за грати* (Забашта, Вибр., 1958, 60); * Образно. *У Російській імперії розправлялися з «інородцями» за те, що вони хотіли волі. Недаром колишню Росію звуть «в’язницею народів»* (Донч., I, 1956, 127).

В’ЯЗНИ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **в’язни́ця.** *Привиклий до вічної тишини* [тиші] *серед в’язничних мурів, він став ще більше мовчаливим* [мовчазним] (Фр., VIII, 1952, 240); *Носила* [Ганна] *Ничипорові передачі у в’язничну лікарню, де він лежав після поранення* (Руд., Остання шабля, 1959, 171); // Який працює у в’язниці.

В’язничний наглядач спочатку лаявся і забороняв дивитись у вікно, а потім махнув рукою (Донч., III, 1956, 137); // Власт. для в’язниці. *В’язничний режим.*

В’Я́ЗНІВ, нева, неве. Прикм. до **в’я́зень.** *Не знав гуцул, чия то кров пролита, Та бачив, що сліди червоні всюди Лишає в’язнева стопа розбита* (Павл., Бистрина, 1959, 156)

В’Я́ЗНІВСЬКИЙ, а, е. Те саме, що **в’я́знів;** // Власт. в’язням. *В`язнівський жаргон.*

В’Я́ЗНУТИ, ну, неш, *недок.* 1. *у чому і в що.* Заглиблюватися, потрапляти в що-небудь грузьке, липке, сипке. *Мовчки чвалали бійці назустріч мокрому вітрові. Коні мінометників хропли й стогнали в темряві, в’язнучи в ріллі* (Гончар, I, 1954, 120); *Він ішов, а ноги його наче хто тяг назад за два мотузки. Наче в’язли вони в густе болото і важко ними було ходити* (Ю. Янов., I, 1958, 197).

2. *до чого.* Приставати, прилипати. *Скрипить мороз, аж до ніг в’язне* (Вас., I, 1959, 233); // *до кого з чим і без додатка, перен.* Надокучати комусь небажаними запитаннями, розмовами і т. ін.; чіплятися.— *Та не в’язни! Чого ти пристав до нього? Дивись — хлопець не при собі* (Мирний, III, 1954, 57); *Мені хотілося знати, чому ж саме корінна киянка обрала наші лісові нетрі, але я розумів, що в’язнути до людини з запитаннями більш ніж нетактовно* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 290); — *Думає, мабуть, що не помічає Гаркуша, як він, втиснувши Настю поруч себе, раз у раз в’язне до неї з чаркою, щоб пила* (Гончар, I, 1959, 33).

3. Ставати в’язким, густи. *Розмова біля четвертої домни.— Як зараз з в’яжучими?..— В’язне? — Та от застигає швидко* (Роб. газ., 19.II 1961, 4).

В’ЯЗО́ВИЙ, а, е. 1. Прикм. до **в’яз.** *Ліси представлені в основному вербовими, осокоровими, в’язовими та дубовими насадженнями* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 15);— *Не чули, дідуню, пошесті тут нема ніякої? — Чом нема?— ніби ждав цього питання старий.— Дивіть, як мене висушила, наче в’язове лико* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 63); // Зробл. з в’яза або лубу. *А ще, правда, на козакові Постоли в’язові* (Укр.. думи.., 1955, 5); *В личаках в’язових, У свитині драній Несу чорні брови Я своїй коханій* (Манж., Тв., 1955, 66).

2. *у знач. ім.* **в’язо́ві, вих,** *мн.* Родина листяних дерев (рідше кущів), до якої входять в’яз, берест та ін.

В’ЯЗО́К, зка́, *ч.* Зменш. до **в’яз.**

В’Я́ЗОЧКА, и, *ж.* Зменш. до **в’я́зка** 1. *Дід Яків приніс пучок засвічених свічок та в’язочку квітчастих хусток* (Н.-Лев., IV, 1956, 99); *От вам казочка, а мені бубликів в’язочка* (Ів., Укр.. казки, 1950, 55).

В’ЯЗУ́ЧИЙ, а, е. Те саме, що **в’язки́й** 1. *Вода зійшла, і Гниле море оголилося дном, сивіє, покрите соляним нальотом, під яким застигла крута в’язуча багнюка* (Гончар, Таврія.., 1957, 693); *Між бур’янів по кручі він до води зеленої підповз,— під ним уже не грунт, а дно в’язуче* (Мур., Багаття, 1940, 46).

В’ЯЗЬ ^{1}, і, *ж.* 1. У будівництві— спосіб скріплювання дерев’яних частин будівлі врубуванням. *Округлі вікна будівлі облямовані наличниками з півколонок, над якими в’яззю випинаються дугові фронтончики* (Стельмах, Хліб.., 1959, 83).

2. *бот.* Те саме, що **за́в’язь.** *Онисько знайшов аж десять стиглих кавунів, у котрих коло хвостика кучерява в’язь поприсихала* (Н.-Лев., I, 1956, 503); *Старий підходить до озера, на якому ворушаться надвечірні дукати сонця і перша в’язь молоденької, дрібної, мов просо, ряски* (Стельмах, Хліб.., 1959, 434).

3. Вид старовинного декоративного письма, у якому окремі літери й слова зливаються в суцільний орнамент. *Над дверима слов’янською в’яззю напис: «Українська книгарня»* (Головко, II, 1957, 450); *Дрібною арабською в’яззю, але ще не задавненим чорнилом було там написано: «Аллагу акбар»* (Ле, Міжгір’я, 1953, 549).

В’ЯЗЬ ^{2}, я, *ч.* Прісноводна риба родини коропових.

В’Я́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **в’яли́ти** 1; // *у знач. прикм.* Вигот. в’яленням. *М’ясо мідій вживають як їжу у сирому, вареному, сушеному, в’яленому і консервованому вигляді* (Наука.., 2, 1958, 19); *На менших тарілочках лежала кришена в’ялена, карбована та копчена риба* (Досв., Гюлле, 1961, 75).

В’Я́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **в’яли́ти** 1. *У людей* [пізнього палеоліту] *з’явилася можливість створювати деякі запаси їжі, можливо, їм були вже відомі найпростіші форми консервування (копчення, в’ялення, заморожування)* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 19).

В’Я́ЛИЙ, а, е. 1. Який перестав бути свіжим, соковитим; зів’ялий (про рослини). *Запахла осінь в’ялим тютюном* (Рильський, I, 1956, 63); *Згадай же ти кохання наше, останній запах в’ялих трав* (Гонч., Вибр., 1959, 38); // Позбавлений свіжості, пружності; зморшкуватий (про шкіру на обличчі тощо). *Її в’яле обличчя стягнулось, погляд твердий, і в кожній закрутці срібного волосся — рішучість* (Коцюб., II, 1955, 250); *Ця поза невигідно випинає її* [княгині] *незрілі форми і на гармошку збирає в’ялу шкіру на шиї* (Кулик, Записки консула, 1958, 176).

2. *перен.* Те саме, що **мля́вий.** *Другий же брат Пандаром звався, І вищий од верстви здавався, Та в’ялий, мов верблюд, тинявсь* (Котл., I, 1952, 238); *Другого дня скрізь було тихо. Люди ходили в’ялі, спорожнені наче, ліниві* (Коцюб., II, 1955, 93); *В’ялою ходою простував подвір’ям* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 27).

3. *рідко.* Те саме, що **в’я́лений.** *Аж ось — і сама приїхала.. Піщани тільки забачили свою «молоду» ззаду — високу, суху, як в’ялу тараню* (Мирний, II, 1954, 96).

В’ЯЛИ́ТИ, в’ялю, в’я́лиш, *недок., перех.* 1. *що.* Позбавляти свіжості, соковитості, пружності; присушувати. *Знаю я, чого осмутнів ти, зелений гаю: б’ють тебе недосвіти, зоряниці в’ялять зимною росою* (Вас., I, 1959, 184); *Суховій в’ялив городину й котив хмари задушливого пилу* (Ю. Янов., I, 1958, 509); // Підсушувати на сонці, на свіжому повітрі що-небудь, роблячи запаси. *Вона вже й з кошиком, назбирає і ягоди, і листя, та.. сушить і в’ялить і на згагу і на хрипоту* (Вовчок, VI, 1956, 338); *Сотнями барил курили вони її* [рибу], *солили, в’ялили або маринували* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 400); // Позбавляти свіжості, пружності; робити зморшкуватим, кволим (про людське тіло). *Її обличчя ніби в’ялила глибока втома, на ньому де-не-де розбігалися ..тоненькі зморшки* (Гур., Наша молодість, 1949, 200).

2. *кого, перен.* Позбавляти жвавості, рухливості, бадьорості; робити млявим, малорухомим. *Душний день видався, сонце розпікало землю, в’ялило в’язальниць* (Горд., I, 1959, 117); *Спека така, що варить, в’ялить людину, бо пашня давно вже схилила, мов п’яна, на схід голови* (Кос., Новели, 1962, 99); // *безос.* *У холодку — і там парня, аж в’ялить, Бо сонечко вогнем неначе палить* (Гл., Вибр., 1957, 118); // Робити хворим, немічним. *Скаргу риба подає, .. Каже, що в’ялить і млоїть, Що хвороби їй накоїть Той чумацький самосад* (Перв., Казка.., 1958, 20); // Доводити до виснаження, втрати фізичних і духовних сил; мучити. [Олена:] *Сумує мій милий, давно вже я це помічаю, і його печаль в’ялить мене і сушить!..* (Кроп., I, 1958, 458); // *перев. у спол. зі сл.* серце. Завдавати комусь туги, горя, жалю. *Ой, дівчино, не в’яли, Мого серця не пали!* (Пісні та романси.., II, 1956, 122); *Надумалась манишку вишити Романові. Скучно сидіти в*

хаті без діла. Та за роботою воно й легше, не так туга в'ялить серце (Цюпа, Грози.., 1961, 180).

В'ЯЛИ́ТИСЯ, в'я́литься, *недок.* Утрачати свіжість; висихати. *Зацвітай, моя синя квітко,.. Не хилися та не в'ялися, Не губи цвітяної сили* (Мал., II, 1956, 189); // Підсушуватися на сонці, на свіжому повітрі. *На гіллі сушилось шмаття, шкурки звірині, в'ялилась риба* (Панч, III, 1956, 73); *Довге, жовте, майже прозоре коріння в'ялилося на старій, почорнілій солом'яній покрівлі* (Собко, Шлях.., 1948, 32).

В'ЯЛІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **в'яли́ти** 1.

В'Я́ЛІСТЬ, лості, *ж., рідко.* Властивість за знач. **в'я́лий** 2; млявість. *Але в любовних сценах я, як завжди, впадав у в'ялість, жіночність та сентиментальність* (Моє життя в мист., 1955, 155).

В'Я́ЛО, *рідко.* Присл. до **в'я́лий** 2. *Він щось спитав у неї, але так в'яло і непотрібно, що коли вона навіть не одповіла, він не звернув уваги* (Коцюб., II, 1955, 296); *Сидів старий і ще якісь чоловіки в темряві на лаві ..і говорили стиха й в'яло* (Головко, II, 1957, 168).

В'Я́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **в'я́нути.** *В народі існує думка, що.. (в'янення стебла) означає, що рослина* [терлич] *має не менше 3—4 років* (Лікар. рослини.., 1958, 55); *Тут було чисто, чепурно і навіть затишно, але той запах смерті і в'янення панував у цих кімнатах* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 129).

В'Я́НУТИ, ну, неш, *недок.* 1. Утрачати свіжість; всихати (про рослини). *А барвінок! Барвінок хрещатий! Притоптаний, коло тину Засихає, в'яне!* (Шевч., II, 1953, 176); *Війнуло холодом над Дніпром, студена стала вода, в'яли трави й квіти на берегах* (Скл., Святослав, 1959, 189); * Образно. *Одна по одній, як обморожені, в'янули і опадали, не розцвівши, квіти наших надій. Жахний концтабір висмоктував з нас останні краплини сил* (Коз., Гарячі руки, 1960, 9); // Утрачати свіжість, пружність; ставати зморшкуватим, кволим (про люське тіло). *Ольга розуміла: промине ще рік чи два, і почне в'янути її молода краса* (Шиян, Гроза.., 1956, 488).

2. *перен.* Утрачати рухливість, бадьорість; ставати млявим, байдужим. *Вона несподівано в'яла і, не доївши страви, вставала від столу* (Коцюб., II, 1955, 251); *Під колючим поглядом хазяїна ноги і руки в'януть, язик — наче чужий* (Юхвід, Оля, 1959, 156); // Поступово втрачати фізичну силу; марніти, слабнути.— *Чого в'янеш, моя доню? — Стара не спитала* (Шевч., I, 1951, 50); *Дивлюсь я та примічаю: почала моя Одарка в'янути, мізерніть* (Н.-Лев., I, 1956, 62); // Завмирати (про серце). *Розсердився, розгнівався Мій милий на мене, А як гляне, серце в'яне І в нього і в мене* (Укр.. лір. пісні, 1958, 169).

Во́лос в'я́не *див.* **во́лос;**

◇ **Ву́ха в'я́нуть** *див.* **ву́хо.**

В'Я́НУЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **в'я́нути.** *Дбайливо политі і старанно підстрижені, вони* [квіти] *красувалися серед в'янучих трав* (Собко, Скеля.., 1961, 40).

В'ЯНЬ, і, *ж., рідко.* Те, що зів'яло. *Різні запахи приніс з собою вітер — торішньої в'яні, диму, верболозу...* (Мартич, Друзі.., 1962, 63).

В'ЯТЕРИ́НА, и, *ж., діал.* Ятір.

В'ЯТЕРИ́НКА, и, *ж., діал.* Зменш. до **в'ятери́на.** *Тепло, як циганові під в'ятеринкою* (Номис, 1864, № 642).

В'Я́ТИЧ *див.* **в'я́тичі.**

В'Я́ТИЧІ, ів, *мн.* (*одн.* **в'я́тич**, а, *ч.*). Давнє східнослов'янське плем'я, яке жило над Окою та Москвою-рікою. *На Оці та її притоці Москві-ріці жило слов'янське плем'я в'ятичів* (Іст. СРСР, I, 1956, 59); *У VIII—IX століттях Київ був головним містом полян, які підтримували широкі економічні зв'язки з древлянами, сіверянами, радимичами, дреговичами, в'ятичами, волинянами та іншими східнослов'янськими племенами* (Визначні місця Укр., 1958, 47).

В'Я́ТІР, а і я, *ч., діал.* Ятір. *Ніхто їх не ловив — ні волоком, ні в'ятірами* (Сл. Гр.); [Влас:] *Часом уночі піду з в'ятірями по рибу* (Кроп., II, 1958, 286).

Словарь украинского языка, т. 1
(На украинском языке)

Друкується за постановою вченої ради
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР

Редактори *Н. С. Васильєва, М. М. Друченко,*
В. П. Плачинда, Н. І. Шарапова
Мол. редактори *І. І. Дубенко, Л. М. Кудрявкіна*
Художній редактор *В. М. Тепляков*
Оформлення художника *Г. М. Балюна*
Технічний редактор *Д. В. Вірич*
Коректор *І. Б. Баркова*

Здано до набору 9.I 1969 р Підписано до друку 8.IX 1970 р. БФ 04169.
Зам. 9—24. Вид. № 450. Тираж 20 000. Папір № 2, $84\times108^1/_{16}$. Фіз. друк.
арк. 51,75. Умовн. друк. арк. 87,00. Обл.-вид. арк. 143,0.
Ціна 2 крб. 87 коп.

Видавництво «Наукова думка», Київ, Рєпіна, 3.
Київський поліграфічний комбінат Комітету по пресі при Раді
Міністрів УРСР, Київ, Довженка, 3.

Помічені помилки

Сторінка	Колонка	Рядок	Надруковано	Треба
VII	права	19 згори	**Содо́м і Гомо́ра**	**Содо́м і Гомо́рра**
XIV	права	28 знизу	Дніпро-струм	Дніпрострум
XVII	права	21 згори	Зоревідні	Зореві дні
XIX	ліва	4 знизу	уд.	Руд.
5	права	4 знизу	*новел істичного*	*новелістичного*
13	права	16 знизу	**АВТОПОЇННЯ**	**АВТОПОЇ́ННЯ**
13	права	19 знизу	**АВТОПОЇЛКА**	**АВТОПОЇ́ЛКА**
64	ліва	27 згори	*стату*	*статуї*
65	ліва	15 знизу	*пам ятаю*	*пам'ятаю*
77	ліва	1 знизу	*вжед олинав*	*вже долинав*
100	права	14 знизу	**а́нки**	**ба́нки**
118	права	38 згори	*вихрі*	*вихри*
166	ліва	1 знизу	*вивалася*	*звивалася*
171	права	11 знизу	*рою*	*кою*
171	права	12 знизу	*кобляти*	*робляти*
194	права	26 згори	*О. Квінтіман*	*О. Квінтіліан*
203	ліва	13 знизу	**Блу́дний с н**	**Блу́дний син**
252	права	1 згори	**БУКВОЇД**	**БУКВОЇ́Д**
287	ліва	17 згори	*дереea*	*дерева*
292	права	26 згори	**ва́ ить**	**ва́рить**
297	права	24 знизу	стоьбані	стьобані
304	права	19 знизу	тивітсь	тивість
306	ліва	6 згори	**УВ'ЯЗУВА́ТИСЯ**	**УВ'Я́ЗУВАТИСЯ**
317	права	34 знизу	глянцового	глянцевого
347	права	12 згори	**У́ТИСЯ**	**ВЗУ́ТИСЯ**
397	ліва	23 згори	Той, хто що	Той, хто (що)
423	права	3 згори	*комака*	*комарика*
423	права	4 згори	*Федотов вильотвиразно уявляв собі*	*Федотов цілком виразно уявляв собі*
447	права	9 згори	**ВИПАЛИНА**	**ВИ́ПАЛИНА**
447	права	13 згори	**ВИ́ПА́ЛЮВАЛЬНИЙ**	**ВИПА́ЛЮВАЛЬНИЙ**
452	права	8 знизу	**ВИ́ПІРНА́ТИ**	**ВИПІРНА́ТИ**
458	ліва	3 згори	Козл.	Коз.
524	права	20 згори	**ВИУЧИТИ**	**ВИ́УЧИТИ**
549	ліва	27 знизу	**ВІ** *див.* **в.**	**ВІ** *див.* **в^2.**
550	права	24 згори	**прине́сти**	**принести́**
563	права	29 згори	Віхили-	Відхили-
567	ліва	30 знизу	За-	1. За-
569	права	20 знизу	*недок.*	*док.*
581	права	2 знизу	*е збреши*	*не збреши*
581	права	4, 5 знизу	Віддячувати, робити	Віддячити, зробити
586	ліва	21 згори	//*безос.*	//**відзна́чено,** *безос.*
592	права	12,13 згори 29 знизу	**ВІДКЛИКНУ́ТИСЯ**	**ВІДКЛИ́КНУТИСЯ**
618	права	13 знизу	**ВІДПЛА́ТА,** и, *ж., книжн.*	**ВІДПЛА́ТА,** и, *ж.*
637	ліва	18 знизу	чому-небудь	в чому-небудь
659	ліва	4 згори	безвихідності розпач.	безвихідності; розпач.
705	права	18 знизу	Комуністична спілка молоді	Комуністична Спілка Молоді
719	права	29 згори	відовідливання	водовідливання
742	права	15 згори	на поверхні рослинних і тваринних організмів.	на шкірі людини, тварини, а також на поверхні рослин.